ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΨΥΧΗΣ - ΑΚΑΔΗΜΕΙΚΟΣ

"ΠΥΡΣΟΣ" ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ & ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΛΥΚΟΥΡΓΟΥ 18 — ΑΘΗΝΑΙ

Digitized by Google

COPYRIGHT 1927 BY "PYRSOS" Co Ltd ATHENS
PRINTED IN GREECE
Digitized by Google

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ
ΤΗΣ
ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΝ ΤΟΥ Β.΄ ΤΟΜΟΥ
(ΜΑΪΟΣ 1927)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

ΒΙΚΤΩΡ ΔΟΥΣΜΑΝΗΣ, ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ, ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΣ - ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ, ΚΑΘ. ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, ΚΑΘ. ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΒΑΜΒΕΤΣΟΣ, ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ

ΑΡ. ΚΟΥΖΗΣ, ΚΑΘΗΓ. ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Δ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ, ΚΑΘ. ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

(Ἡ Ἐπιτροπὴ συσταθεῖσα τὴν 9ην Ἰουλίου 1926, ἀνέλαβε κατόπιν μακρᾶς ὀργανωτικῆς ἐργασίας τὴν Ἀνωτάτην Ἐποπτείαν τῆς Συντάξεως τοῦ ἔργου κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1926, τὴν διεύθυνσιν δὲ τῆς Συντάξεως ἀπὸ τῶν μέσων Φεβρουαρίου 1927).

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ ΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ

Α΄. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ: Δ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ, Καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Β΄. ΝΟΜΙΚΗΣ: Α. ΒΑΜΒΕΤΣΟΣ, Δικηγόρος, Πρώην Καθηγητὴς τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Γ΄. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΣ, Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Δ΄. ΙΑΤΡΙΚΗΣ: ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ, Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ε΄. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ: Ν. ΛΟΥΒΑΡΙΣ, Καθηγητὴς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΣΤ΄. ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ, Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΤΜΗΜΑ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: Γ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ, Συγγραφεύς.

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ: Ι. ΣΑΡΡΗΣ, Καθηγητὴς τῆς Γεωγραφίας.

Ζ΄. ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ: Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητὴς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΤΜΗΜΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΥΛΗΣ: Β. ΦΑΒΗΣ, Καθηγητής, Συντάκτης τοῦ «Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης».

Η΄. ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ: ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, Ἀκαδημαϊκός.

Θ΄. ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ: ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ, Λογογράφος, Πρώην Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας.

ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΟΥ: Ν. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, Ἱστορικὸς Θεάτρου.

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ: Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ, Μουσικοσυνθέτης.

Ι΄. ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΙΑ΄. ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: ΑΛ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητὴς τῆς Θεωρητικῆς Μηχανολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

ΙΒ΄. ΓΕΩΠΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΑΣΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: Σ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, Διευθυντὴς τῆς Ἀνωτέρας Γεωπονικῆς Σχολῆς.

ΙΓ΄. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ: Β. ΔΟΥΣΜΑΝΗΣ, Ἀντιστράτηγος.

ΥΠΟΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Κ. ΔΙΓΕΝΗΣ, Ὑποστράτηγος.

ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ: Γ. ΚΟΡΤΕΣΗΣ, Ἀντισυνταγματάρχης.

ΙΔ΄. ΝΑΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ: Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, Πλοίαρχος Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ.

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ: **ΗΡΑΚΛΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ**

Digitized by Google

ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΗΣ "ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑΣ,,

'Αγαπητὸς Σπ.
Μηχανικός.

'Αγγελετόπουλος Πέτρ.
Δικηγόρος.

'Αγγελῆς Παν. Σ.
'Αντιπλοίαρχος. 'Υποδιοικ. τῆς τῆς Ναυτικῆς Σχολῆς τῶν Δοκίμων.

Αγγελόπουλος Θεόδ. Γ.
Καθηγητὴς τοῦ ἐν 'Ελλάδι ἰσχύοντος Διοικητικοῦ Δικαίου ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

'Αδαμαντίου 'Αδαμάντιος
Καθηγητὴς τῆς 'Ιστορίας τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

'Αθανασιάδης Γεώργιος
Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Αἰγινήτης Δ. Γ.
Καθηγητὴς τῆς 'Αστρονομίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

'Αλεξανδρῆς Κ.
'Αντιπλοίαρχος Π. Ναυτικοῦ.

'Αλιβιζᾶτος 'Αμίλκας Σ.
Καθηγητὴς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ποιμαντικῆς ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

'Αλιβιζᾶτος Ν. Σ.
Καθηγητὴς τῆς Γ' Χειρουργικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἄμαντος Κ. Α.
Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς 'Ιστορίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

'Αναγνωστόπουλος 'Ανδρ.
'Υποστράτηγος, τ. Διοικητὴς τῆς Χαρτογραφικῆς 'Υπηρεσίας Στρατοῦ.

'Αναγνωστόπουλος Γ. Π.
Καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ.

'Αναγνωστόπουλος Π. Θ.
Καθηγητὴς τῆς Δενδροκομίας ἐν τῇ 'Ανωτ. Γεωπ. Σχολῇ.

'Αναγνώστου 'Ι. Λ.
'Επιμελητὴς τοῦ 'Εργαστηρίου Παθολογικῆς Φυσιολογίας τοῦ 'Εθν. Πανεπιστημίου.

'Αναστασιάδης 'Ηλ.
Καθηγητὴς τοῦ 'Εμπορικοῦ Δικαίου ἐν τῇ 'Ανωτ. Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ 'Εμπορικῶν 'Επιστημῶν.

'Ανδρεάδης Α. Μ.
Καθηγητὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

'Ανδρεᾶκος Γ.
Μηχανικὸς - 'Ηλεκτρολόγος.

Ἄννινος Μπάμπης
Λογογράφος - Θεατρικὸς συγγραφεύς.

'Αποστολίδης 'Ηρ. Ν.
Δημοσιογράφος.

'Αραβαντινὸς 'Αναστ. Ι.
Καθηγητὴς τῆς Παθολογικῆς Προπαιδευτικῆς Κλινικῆς καὶ τῆς Εἰδικῆς Νοσολογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

'Αρβανιτάκης Γ. Λ.
Δρ τῶν Μαθηματικῶν.

'Ασιμῆς Δημ. Ι.
'Ιατρός. Διευθυντὴς τοῦ Νοσοκομείου «'Αγία 'Ελένη».

Αὐγέρης Κ.
Δημοσιογράφος.

Βαλλιᾶνος Μ.
'Υφηγητὴς τῆς Εἰδικῆς Νοσολογίας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ.

Βαμβέτσος 'Αλ.
Δικηγόρος. Πρώην Καθηγητὴς τῆς 'Ανωτ. Σχολῆς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ 'Εμπορικῶν 'Επιστημῶν.

Βαρβαγιάνννης Α.
Διευθυντὴς τοῦ 'Εμπορικοῦ καὶ Βιομ. 'Επιμελητηρίου 'Αθηνῶν.

Βάρβογλης Μάρ.
Μουσικοσυνθέτης.

Βασιλόπουλος Σ. Δ.
Καθηγητής.

Βεζανῆς Δ.
Δρ τῶν Πολιτικῶν καὶ Κοινωνικῶν 'Επιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου.

Βέης Ν. Α.
Καθηγητὴς τῆς Μέσης καὶ Νεωτέρας 'Ελληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Βελλιανίτης Θ.
Λογογράφος. Πρώην 'Υπουργός.

Βέρας Σόλων
Παιδίατρος.

Βιτσικουνάκης Π.
Λοχαγὸς Στρατολογίας.

Βλαβιανὸς Β. Ι.
Δικηγόρος.

Βλησίδης Θρασ.
Καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῇ 'Ανωτ. Δασολογικῇ Σχολῇ.

Βογιατζίδης 'Ι.
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Βορεάδης Γ
Γεωλόγος.

Βουτιερίδης 'Ηλ. Π.
Βιβλιοφύλαξ ἐν τῇ 'Εθνικῇ Βιβλιοθήκῃ. Λόγιος.

Γαβριηλίδης Α.
'Οφθαλμολόγος - Διευθυντὴς τοῦ 'Οφθαλμολογικοῦ Τμήματος τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ».

Γαζῆς Δ.
'Ιατρός.

Γαλανὸς Σ.
Καθηγητὴς τῆς Χημείας τῶν 'Εδωδίμων ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ.

Γατόπουλος Δ.
Δημοσιογράφος.

Γεδεὼν Σοφία Μ.
'Επιμελήτρια 'Εργαστηρίου Παιδαγωγικῆς τοῦ 'Εθν. Πανεπιστημίου.

Γερουλᾶνος Μαρῖνος Ι.
Καθηγητὴς τῆς Α' Χειρουργικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Γεωργαλᾶς Α. Κ.
'Υδραυλικὸς - Μηχανικός.

Γεωργαλᾶς Γ. Κ.
Καθηγητὴς τῆς 'Ανωτ. Γεωπ. Σχολῆς. Διευθυντὴς τῆς «Γεωλογ. 'Υπηρεσίας τῆς 'Ελλάδος».

Γεωργαλᾶς Γ. Χ.
Πολιτικὸς - Μηχανικός.

Γεωργαντᾶς Β.
'Ελεγκτὴς παρὰ τῷ 'Ελεγκτικῷ Συνεδρίῳ.

Γεωργιάδης Κλεάνθης
Διευθυντὴς 'Υπουργείου 'Εσωτερικῶν.

Γιδόπουλος Λουκᾶς
'Αντεισαγγελεὺς 'Αρείου Πάγου.

Γκίνης Ἄγγ. Σ.
Διευθυντὴς τοῦ 'Εθν. Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Καθηγητὴς τῶν Λιμενικῶν Ἔργων. 'Ακαδημαϊκός.

Γκινόπουλος Ν.
Τμηματάρχης τοῦ 'Υπουργείου τῆς Παιδείας.

Γκιταρᾶκος Κ.
Τεχνικὸς Σύμβουλος τῆς 'Ανωνύμου 'Εταιρίας Πυριτιδοποιείου καὶ Καλυκοποιείου 'Αθηνῶν.

Γουλιμῆ Εἰρήνη Κ.
Συγγραφεύς.

Γουναράκης Κ. Ν.
Καθηγητὴς τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν 'Ηλεκτροτεχνίαν καὶ τῆς Τεχνολογίας τῶν 'Ασθενῶν Ρευμάτων ἐν τῷ 'Εθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Γούναρης 'Ηλ.
Καθηγητὴς τῆς Μεταλλουργικῆς ἐν τῷ 'Εθν. Μετσοβίῳ Πολυτεχν.

Γούναρης Χ.
'Υδραυλικὸς—Μηχανικός.

Γρηγοριάδης Ν.
'Υποστράτηγος.

Δαλιέτος 'Ιωάννης
'Επιμελητὴς τοῦ 'Εργαστηρίου τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας τοῦ 'Εθνικοῦ Πανεπιστημίου.

Δαμβέργης Ι. Μ.
Συγγραφεύς.

Δανιὴλ Θ.
'Αρχιμηχανικός - 'Υποδιευθυντὴς τῶν Φάρων τῆς 'Ελλάδος.

Δεληγιάννης 'Αντ.
Δρ Φυσικῶν 'Επιστημῶν.

Δελλαπόρτας Ν.
'Ομότιμος Καθηγητὴς τῆς 'Ιατρικῆς Σχολῆς ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Δέλλιος Ν.
Μουσικὸς κριτικός.

Δένδιας Μιχαὴλ
Διδάκτωρ τῆς Φιλολογίας καὶ τῆς Νομικῆς.

Δημακόπουλος 'Ι.
Καθηγητὴς τῆς 'Ανωτ. Γεωπονικῆς Σχολῆς.

Δημαρᾶς Κ. Θ.
Συγγραφεύς.

Δημάρατος 'Ι. Φ
Δημοσιογράφος.

Δημητριάδης Ι.
'Υποναύαρχος.

Δημητριάδης Δ. Σ.
Καθηγητὴς τῆς 'Ωτορινολαρυγγολογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Διαμαντόπουλος 'Αδ. Ν.
Καθηγητής.

Διγενῆς Κίμων
'Υποστράτηγος.

Δοανίδης Ι. Π.
Καθηγητὴς τῆς 'Ορυκτολογίας, Πετρογραφίας καὶ Γεωλογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

Δοντᾶς Σ. Α.
Καθηγητὴς τῆς Πειραματικῆς Φαρμακολογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Δούσμανης Βίκτωρ
'Αντιστράτηγος.

Δρακουλίδης Ν. Ν.
'Ιατρὸς - Δερματολόγος.

Δρανδάκης Λ. Χ.
'Ιατρός.

Δρανδάκης Π. Χ.
Δημοσιογράφος.

Δυοβουνιώτης Κ. 'Ι.
Καθηγητὴς τῆς 'Ιστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ.

Ελιγιὰ Γιωσὲφ
Λογογράφος - 'Εβραϊστής.

'Εμμανουὴλ 'Εμμ.
Καθηγητὴς τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

Εὐαγγελίδης Δ.
Ἔφορος 'Αρχαιοτήτων Νήσων Αἰγαίου.

Εὐαγγελίδης Μαργαρίτης
'Ομότιμος Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ 'Εθνικοῦ Πανεπιστημίου.

Εὐελπίδης Χ.
Γεωπόνος. Πρώην Γεν. Γραμματεὺς τοῦ 'Υπουργείου τῆς Γεωργίας.

Ζάκκας 'Ανδρέας
Διευθυντὴς τῆς 'Εργασίας ἐν τῷ 'Υπουργ. 'Εθν. Οἰκονομίας.

Ζαχαρίας Προκ.
Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Χημείας καὶ 'Εφηρμοσμένης 'Ηλεκτροχημείας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

Ζέπος Δ.
Δικηγόρος.

Ζέπος 'Ι. Δ.
Δικηγόρος.

Ζερβὸς Π.
Καθηγητὴς τῆς Γεωμετρίας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ.

Ζευγώλης Γ. Π.
Δημοσιογράφος.

Ζήσης 'Αλ.
Δικηγόρος.

Ζήσης Π. Γ.
Δικηγόρος—Κοινωνιολόγος.

Ζώης Λ. Χ.
'Ιστοριοδίφης.

Θεοδωρίδης Χ.
Καθηγητὴς τῆς 'Ιστορίας τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

Θεοτόκης Σπυρ.
Διευθυντὴς τοῦ 'Αρχείου Γερουσίας 'Ιονίου Κράτους.

Θεοφανείδης Β.
'Επιμελ. 'Αρχαιοτήτων Σάμου.

Θεοφανίδης 'Ι.
'Υποναύαρχος.

Θεοφανόπουλος 'Ι.
Καθηγητὴς τῶν Στοιχείων Μηχανῶν καὶ Λεβήτων ἐν τῷ 'Εθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Καββαδίας Π.
'Ομότιμος Καθηγητὴς τῆς 'Αρχαιολογίας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

Καΐρης Μ. Ν.
'Ιατρός.

Κακοῦρος Ε.
Διευθυντὴς 'Υπουργ. τῆς Παιδείας.

Κακριδῆς Θεοφ.
Καθηγητὴς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ 'Εθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Καλαϊτζῆς 'Ι. Κ.
Χειρουργός.

Καλαποθάκη Μαρία
'Ιατρός.

Καλιτσουνάκις Δ. Ε.
Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ 'Ανωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ 'Εμπορικῶν 'Επιστημῶν.

Καλιτσουνάκις Ι. Ε.
Καθηγητὴς τῆς 'Αρχαίας 'Ελληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ 'Εθν. Πανεπιστημίῳ. 'Ακαδημαϊκός.

Καλλιάφας Σπ. Μ.
Καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ.

Καλλιγᾶς Π. Π.
Ζωγράφος.

Καλογερῖκος Π. 'Α.
Καθηγητὴς τῆς «'Επαγγελματικῆς Σχολῆς Θεάτρου».

Καλογερόπουλος Διον. Π.
Βιβλιοφύλαξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς.

Καλογερόπουλος Π. Δ.
Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς.

Καλομενόπουλος Νικ. Θ.
'Υποστράτηγος.

Καλομοίρης Μ.
Μουσικοσυνθέτης - Διευθυντὴς τοῦ «'Εθνικοῦ 'Ωδείου».

Καλούδης Κ.
Καθηγητὴς τῆς 'Ανωτ. Γεωπ. Σχολῆς.

Καμπάνης Ἄρ.
Δημοσιογράφος.

Καμπάνης Πέτρ. Δ.
Δικηγόρος.

Καμπούρογλους Δ. Γρ.
Συγγραφεὺς - 'Ακαδημαϊκός.

Κανελλόπουλος Παν. Κ.
Δρ τῆς Νομικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς 'Αϊδελβέργης. τ. Γεν. Γραμματεὺς 'Υπουργ. 'Εθν. Οἰκονομίας.

Digitized by Google

Καραχρῆστος Ν. Γ.
Διευθυντὴς Διδασκαλείου.

Καρζῆς Μ.
Ἰατρὸς - Ἀκτινολόγος

Καρούσης Μ.
Διευθυντὴς Ἐμπορικῆς Σχολῆς.

Κατσαρᾶς Ἰ. Μ.
Καθηγητὴς τῆς Παθολογικῆς Φυσιολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κάτσαρᾶς Μ.
Καθηγητὴς τῆς Ψυχιατρικῆ καὶ Νευρολογιας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κάτσας Γρ.
Ὑφηγητὴς τῆς Ἰατροδικαστικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κατσίγρα Ἄννα
Ἰατρός.

Καψάλης Γερ. Δ.
Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.

Κεραμειδᾶς Τ.
Καθηγητὴς ἐν τῇ Ἀνωτ. Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Καιροφύλας Κ.
Συγγραφεύς.

Κιτσίκης Ν. Δ.
Καθηγητὴς τῆς Ἐφηρμοσμένης Στατικῆς καὶ τῶν Σιδηρῶν Κατασκευῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

Κλαδᾶς Ν. Θ.
Ὑποστράτηγος.

Κλαυδιανὸς Σ. Δ.
Ὑποστράτηγος.

Κοκίδης Ν. Ἰφ.
Ὑποστράτηγος.

Κοκκίνης Ι.
Τέως Διευθυντὴς Δασῶν.

Κόκκινος Διον. Α.
Δημοσιογράφος.

Κόκκορης Δ. Χ.
Χειρουργός.

Κοκκώνης Ἰ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτ. Γεωπ. Σχολῆς.

Κονταργύρης Ἀ.
Ὑφηγητὴς τῆς Ὀρθοπεδικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κοντογιάννης Κ. Χ.
Πλωτάρχης Π. Ν. Καθηγητὴς ἐν τῇ Ν. Σ. Δοκίμων.

Κοντολέων Ἐμμ.
Καθηγητὴς τῆς Χειρουργικῆς Παθολογίας καὶ Χειρουργικῆς Προπαιδευτικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κοντὸς Π.
Διευθυντὴς τῆς Ἀνωτ. Δοσολογικῆς Σχολῆς.

Κορκοφίγκας Ν.
Τμηματάρχης Ἐργασίας ἐν τῷ Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκονομίας.

Κορομηλᾶς Γ. Δ.
Δημοσιογράφος.

Κορτέσης Γ.
Ἀντισυνταγματάρχης.

Κορώνης Σπ. Β.
Διευθυντὴς τῶν Σιδηροδρόμων τοῦ Κράτους.

Κοσμετᾶτος Γ.
Καθηγητὴς τῆς Ἱστολογίας καὶ Ἐμβρυολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Κούζης Ἀριστ. Π.
Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κουκουλὲς Φ.
Διευθυντὴς τοῦ «Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης».

Κούμαρης Ἰ. Γ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀνθρωπολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Κουρουνιώτης Κ.
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

Κουτσογιάννης Ἰ.
Οἰκονομολόγος.

Κριμπᾶς Β.
Γεωπόνος.

Κριμπᾶς Ἠλ.
Μηχανικός.

Κυριαζίδης Κυρ.
Ἰατρὸς-Μικροβιολόγος.

Κυριακίδης Ἀνδρ.
Ὑποπλοίαρχος. Καθηγητὴς τῆς Μετεωρολογίας ἐν τῇ Ν. Σ. Δοκίμων.

Κυριακίδης Στίλπων Π.
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Κυριακόπουλος Ἠλ. Γ.
Δικηγόρος.

Κωνσταντινίδης Κ.
Γλύπτης.

Κωστογιάννης Στυλ.
Δικηγόρος. Νομικὸς Σύμβουλος τῆς Ἐθν. Τραπέζης.

Κωτίκας Γ.
Δικηγόρος.

Λαγανᾶς Ἡρ.
Δικηγόρος.

Λαζαρῖμος Σπ.
Ὑποπλοίαρχος, Καθηγητὴς τῆς Ν. Σ. Δοκίμων.

Λαζαρόπουλος Ἰ. Α.
Δρ Νομικῆς. Ἀρχιφροντιστὴς Π. Ν.

Λαμπαδάριος Δ.
Καθηγητὴς τῆς Τοπογραφίας καὶ Γεωδαισίας ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Λαμπίρης Ἰ.
Δικηγόρος. τ. Τμηματάρχης Ὑπ. Ἐξωτερικῶν.

Λαμπρίδης Ξ.
Γυμνασιάρχης.

Λάμψας Δ.
Παιδαγωγός.

Λάνδος Μ. Β.
Συγγραφεύς.

Λάσκαρης Νέστωρ
Δημοσιογράφος.

Λάσκαρης Ν. Ἰ.
Θεατρικὸς Συγγραφεύς. Ἱστορικὸς τοῦ Θεάτρου.

Λάσκαρης Σ. Θ.
Δ. Ν. καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν-Διπλωματικός.

Λαυράγκας Διον.
Μουσικοσυνθέτης. Διευθυντὴς Ἑλλην. Μελοδράματος.

Λεβίδης Ν. Δ.
Πρώην Ὑπουργός.

Λιάτσικας Ν. Β.
Γεωλόγος.

Λιβιερᾶτος Σπ. Γ.
Καθηγητὴς τῆς Εἰδ. Παθολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Λιδωρίκης Μ.
Θεατρικὸς συγγραφεύς.

Λογοθέτης Κ.
Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Λογοθετόπουλος Κ.
Καθηγητὴς τῆς Γυναικολογικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Λούβαρις Ν. Ἰ.
Καθηγητὴς τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ Ἑρμηνείας τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Λουκόπουλος Δ. Ν.
Καθηγητὴς-Παρὰ τῷ «Λαογραφικῷ Ἀρχείῳ».

Λοῦρος Κ. Ν.
Καθηγητὴς τῆς Μαιευτικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Λυκούδης Στ. Ἐ.
Πλοίαρχος Π. Ν. Διευθυντὴς τῶν Φάρων. Καθηγητὴς παρὰ τῇ Σ. Ν. Δοκίμων.

Μαγκάκης Μ.
Λαρυγγο-ωτολόγος.

Μακρῆς Κ. Γ.
Βοηθὸς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μακρυκώστας Ἰ.
Ὑποστράτηγος.

Μαλακατὲς Σ.
Ἐπιμελητὴς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῇ Ἀνωτ. Βοταν. Σχολῇ.

Μαλτέζος Κ. Χ.
Καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Μηχανικῆς καὶ Θεωρητικῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Μανδαλάκης Ἐμμ.
Ἰατρὸς - Δερματολόγος.

Μαρανῆς Ἄγγ.
Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Φαρμακευτικῆς Χημείας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.

Μάργαρης Δ. Κ.
Συγγραφεύς. Βιβλιοφύλαξ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

Μαριδάκης Γ.
Καθηγητὴς τοῦ Ἰδιωτικοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μαρινᾶτος Σπ.
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

Μαρκόπουλος Π. Δ.
Διευθυντὴς Δασῶν Ὑπουργείου Γεωργίας.

Μαυρῖκος Κ.
Δρ τῆς Φαρμακευτικῆς.

Μεϊντάνης Περ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Τ.Τ.Τ.

Μελανίδης Κ. Θ.
Κτηνίατρος.

Μελέγκοβιτς Ἀλ. Ν.
Καθηγητὴς τῆς Κατασκευῆς Θερμοκινητηρίων μηχανῶν καὶ Ὑδροκινητήρων ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Μελισσηνὸς Κ. Ν.
Καθηγητὴς τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μενάρδος Σ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Μενεγάκις Ἰ. Ν.
Ἐπιμελητὴς Φυσιολογείου τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Μέρμηγκας Κ.
Καθηγητὴς τῆς Ἐγχειρητικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μεσολωρᾶς Ἰ. Ε.
Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Μιχαλόπουλος Ἀλ.
Καθηγητὴς τῆς Θεωρητικῆς Μηχανολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Μιχαλόπουλος Ἰ.
Διευθυντὴς τῆς Στατιστικῆς Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκονομίας.

Μοντεσᾶντος Δ.
Ἰατρὸς - Δερματολόγος.

Μοντεσᾶντος Ν.
Καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῇ Ἀνωτ. Δασολογικῇ καὶ τῇ Ἀνωτ. Γεωπονικῇ Σχολῇ.

Μοσχόπουλος Νικηφ.
Ἐθνολόγος.

Μοσχόπουλος Νικόλαος
Διευθυντὴς Ἐμπορ. Σχολῆς.

Μουστάκας Διον. Ε.
Δρ Φ. Ε. Συγγραφεύς.

Μπαλᾶνος Δ. Σ.
Καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας μετὰ τῆς Ἑρμηνείας τῶν Πατέρων ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μπαλῆς Γ.
Καθηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Μπέτσης Σ.
Χημικός.

Μπίστης Ἰ.
Ὑφηγητὴς τῆς Ὀφθαλμολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μπουρόπουλος Ἄγγ. Ν.
Εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν.

Μπρατσιώτης Παν. Ἰ.
Καθηγητὴς τῆς Βιβλικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μυλωνᾶς Γ.
Ἀρχαιολόγος.

Ναυπλιώτης Κ.
Βουλευτής.

Νέγρης Φ.
Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Νέζος Ἰωάν.
Καθηγητὴς τῆς Λογιστικῆς ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Νικολάου Περ.
Πολιτικὸς μηχανικός.

Νομικὸς Σπ.
Καθηγητὴς τῆς Ὁδοποιΐας καὶ τῶν Χαράξεων ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Ξενόπουλος Στέφ.
Καλλιτέχνης.

Οἰκονομόπουλος Χρ. Α.
Διευθυντὴς Ὑπουργ. Ἐσωτερικῶν.

Οἰκονόμος Σπ.
Καθηγητὴς τῆς Οὐρολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Ὀρλάνδος Ἀ. Κ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Οὐράνης Κ.
Δημοσιογράφος.

Πάγκαλος Γ.
Ἰατρός.

Παϊδούσης Παν.
Διευθυντὴς τοῦ Μαρασλείου Διδασκαλείου.

Παλαιολόγος Κ.
Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου Φυσικῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Παλαμᾶς Κωστῆς
Ἀκαδημαϊκός.

Παλιατσέας Φ.
Καθηγητὴς τῆς Γεωργικῆς καὶ Δασικῆς Χημείας ἐν τῇ Ἀνωτ. Δασολ. Σχολῇ.

Παμπούκης Γ.
Διευθυντὴς τοῦ Νευρολογικοῦ τμήματος τῆς Ἀστυκλινικῆς.

Παναγιωτᾶκος Π.
Ἰατρός.

Παναγιωτόπουλος Κ.
Διευθυντὴς τῆς ὁμωνύμου ἐν Πειραιεῖ Ἐμπορικῆς Σχολῆς.

Παναγιώτου Χαράλ.
Δικηγόρος.

Πανταζῆς Παν Γ.
Στοματολόγος-Ὀδοντίατρος.

Παντελάκης Ἐμμ. Γ.
Γυμνασιάρχης.

Παπαβασιλείου Ἱππ.
Ὑποστράτηγος.

Παπαβασιλόπουλος Δ.
Χημικός.

Παπαγιαννόπουλος Δ. Ν.
Καθηγητὴς τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν.

Παπαδημητρίου Ἰ.
Ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φιλοσοφ. Σχολῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Παπαδημητρίου Κ.
Διευθυντὴς τοῦ Μουσ. Ὠδείου.

Παπαδόπουλος Ἄνθ. Α.
Συντάκτης τοῦ «Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἑλλ. Γλώσσης».

Παπαδόπουλος Κ.
Πρόεδρος Ἐφετων.

Παπαδόπουλος Τζανῆς
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Παπαζαφειρόπουλος Κ.
Συγγραφεὺς τῆς «Ὀδοντιατρικῆς».

Παπαθεοδώρου Ἰ.
Ἀν. Γεν. Ἀρχίατρος.

Παπαλεξάνδρου Κ. Θ.
Δημοσιογράφος.

Παπαμῆτρος Δ. Φ.
Δικηγόρος.

Παπαμιχαὴλ Γρ. Χ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Παπανδρέου Σ. Λ.
Διευθυντὴς τῆς Ἀνωτ. Γεωπ. Σχολῆς Ἀθηνῶν.

Digitized by Google

Παπανδρόπουλος Κ.
Νομομηχανικός.

Παπαντωνίου Ζ.
Διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης.

Παπαντωνόπουλος Ν.
Καθηγητὴς τῆς Ὀδοντιατρικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Παπασπυρίδη Σέμνη
Ἐπιμελήτρια Ἀρχαιοτήτων.

Παρρὲν Καλλιρρόη
Συγγραφεύς.

Πασχάλης Ἀλέξ.
Ἀν. Γενικὸς Ἀρχίατρος.

Πασχάλης Δ. Π.
Ἱστοριοδίφης.

Παχνὸς Ἀλ.
Δρ. τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου-Βουλευτὴς Χίου.

Πεζόπουλος Ἐμμ. Α.
Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Πελεκίδης Εὐστρ.
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

Πετμεζᾶς Ν.—Λαύρας
Λογογράφος.

Πετρόπουλος Γ. Α.
Δικηγόρος.

Πετσάλης Ν. Α.
Καθηγητὴς τῆς Μαιευτικῆς καὶ Γυναικολογικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Πλακίδης Σ.
Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Ἀστρονομίας καὶ Μετεωρολογίας τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Προκοπίου Σωκρ. Α.
Λογογράφος.

Πὼπ Γ. Κ.
Δημοσιογράφος. Πρώην Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας.

Ράδος Κ. Ν.
Καθηγητὴς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου καὶ Πρόεδρος τῆς «Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος».

Ραζέλος Γ.
Διευθυντὴς τοῦ Μηχανολογικοῦ Ἐργοστασίου τοῦ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείου.

Ράλλης Κ. Μ.
Καθηγητὴς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Ραλλίδης Ὀδ.
Χειρουργὸς - Γυναικολόγος.

Ράμμος Α.
Ἰατρός.

Ραπταρχης Π.
Δημοσιογράφος.

Ραυτόπουλος Γ.
Ἐπιμελητὴς τῆς Ἕδρας καὶ τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς θεωρίας καὶ τῆς κατασκευῆς ἠλεκτρικῶν μηχανῶν, μετρήσεων καὶ σιδηροδρόμων τοῦ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείου.

Ρηγόπουλος Διον.
Διευθυντὴς Ἐμπορ. Σχολῆς.

Ρωμαῖος Κ. Α.
Καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

Σάββας Κ. Γ.
Καθηγητὴς τῆς Ὑγιεινῆς Μικροβιολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Σακελλάριος Ἀν. Π.
τ. Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.

Σακελλαρίου Γ. Θ.
Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Σακελλαρίου Νεῖλος Θ.
Καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Σακελλαρόπουλος Γ.
Ἀρχιτέκτων. Καθηγητὴς ἐν τῇ Σχολῇ Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀξιωματικῶν Μηχανικοῦ.

Σακόρραφος Μεν. Μ.
Καθηγητὴς τῆς Γ' Παθολογικῆς Κλινικῆς ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Σαουνάτσος Ἀνδρ.
Κοινωνιολόγος.

Σαπήρας Σ.
Μηχανολόγος.

Σαρρῆς Ἰ. Σ.
Καθηγητὴς τῆς Γεωγραφίας.

Σαρρόπουλος Γ.
Καθηγητὴς τῆς Θεωρίας καὶ κατασκευῆς ἠλεκτρικῶν Μηχανῶν, μετρήσεων καὶ ἠλεκτρικῶν σιδηροδρόμων τοῦ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείου.

Σερούϊος Γ.
Δημοσιογράφος.

Σιαμπάνης Δ.
Κτηνίατρος.

Σιλπικίδης Χρῆστος
Ἀντεισαγγελεὺς Ἐφετῶν.

Σιγάλας Ἀντ.
Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης.

Σιγοῦρος Μαρῖνος
Διπλωματικὸς-Λογογράφος.

Σίδερις Ἀριστ. Δ.
Γεν. Γραμματεὺς Ὑπουργείου Γεωργίας. Πρώην Βουλευτής.

Σιδηροπούλου Εὐφρ.
Φιλόλογος.

Σῖνος Α.
Καθηγητὴς τῆς Ὑδραυλικῆς καὶ τῶν Ὑδραυλικῶν Ἔργων ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Σκαλιέρης Γ. Κ.
Ἐθνολόγος.

Σκαρλᾶτος Κ.
Ὑποστράτηγος.

Σκάρπας Εὐστρ.
Ἀρχιμανδρίτης.

Σκάσσης Ε. Α.
Καθηγητὴς τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Σκλάβος Γ.
Μουσικοσυνθέτης.

Σκλαβοῦνος Κ. Γ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτ. Δασολ. Σχολῆς.

Σκουτερόπουλος Ἰ.
Διευθυντὴς Διδασκαλείου.

Σκοῦφος Θεόδωρος
Καθηγητὴς τῆς Παλαιοντολογίας καὶ Γεωλογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Σολιώτης Γ. Ν.
Ὑποστράτηγος. Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων.

Σούλης Χ. Ἰ.
Καθηγητής.

Σεφιανόπουλος Ἰωάννης
Καθηγητὴς τῆς Ἐμπορευματολογίας ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Σπεράντσας Ν. Ι.
Διευθυντὴς τοῦ Ὑδροβιολογικοῦ Σταθμοῦ καὶ Ἐπιμελητὴς τοῦ Ζωολογικοῦ Μουσείου τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Σπεράντσας Σ. Γ.
Ἰατρὸς - Ἀκτινολόγος. Λόγιος.

Σπουργίτης Ἀναστάσιος
Διευθυντὴς Τραπέζης Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Σπουργίτης Ἀν.
Συνταγματάρχης - Διευθυντὴς Στρατολογίας.

Σπυρόπουλος Ν.
Ὑποστράτηγος. Καθηγητὴς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων.

Στάης Σ.
Πρώην Ὑπουργός.

Σταθόπουλος Θεόδωρος
Καθηγητὴς τῆς Βρωματοχημείας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνείῳ.

Στασινόπουλος Κ.
Συγγραφεύς.

Στασινόπουλος Μ. Δ.
Φιλόλογος

Στεριώτης Π. Θ.
Διευθυντὴς τοῦ Καποδιστρείου Ἐκπαιδευτηρίου Κερκύρας.

Στεφανίδης Β.
Ἀρχιμανδρίτης. Καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Στεφανίδης Θ. Χ.
Ἐθνολόγος.

Στεφανίδης Μ.
Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Στρέϊτ Γ. Σ.
Πρώην Ὑπουργός. Ἀκαδημαϊκός.

Συρῖγος Ἀντ.
Καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Σφυρῆς Κωνσταντῖνος
Τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ἐν τῇ Ἀνωτάτῃ Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Συρμόπουλος Σόλ.
Καθηγητὴς τῆς Λογιστικῆς.

Σωμερίτης Διον.
Δικηγόρος, Νομικὸς Σύμβουλος Ἐθνικῆς Τραπέζης.

Σωτηριάδης Γ.
Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ. Ἀκαδημαϊκός.

Σωτηρίου Δ.
Τμηματάρχης Ὑπ. Ἐσωτερικῶν.

Τεγόπουλος Σ. Α.
Δικηγόρος.

Τζωρτζόπουλος Χ.
Δικηγόρος.

Τιπάλδος Γ. Ε.
Πρόεδρος τοῦ Ἑραλδικοῦ Τμήματος (Γενεαλογίας καὶ Ἐμβλημάτων) τῆς «Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος».

Τούμπα Πηνελόπη
Συγγραφεύς.

Τουρνάκης Ἰ.
Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ Ἀνωτ. Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Τραχίλης Σ.
Καθηγητής.

Τριανταφυλλίδου Ἄννα
Συγγραφεύς.

Τριαντάφυλλος Διον.
Ὑφηγητὴς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. Διευθυντὴς τοῦ Δημοσίου Ψυχιατρείου Ἀθηνῶν.

Τρουπάκης Ν.
Ὑποστράτηγος.

Τσακαλῶτος Α. Ε.
Χημικὸ - Ἰατρός.

Τσαμαδὸς Δ.
Ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας ἐν τῷ Ἐθν. Μετσ. Πολυτεχνείῳ.

Τσιμένης Ἀνδρ.
Ἀρχιναυπηγὸς Π. Ναυτικοῦ.

Τσιριμῶκος Μ.
Διευθυντὴς Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

Φάβης Β.
Συντάκτης τοῦ «Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης».

Φαλτάϊτς Κώστας
Δημοσιογράφος.

Φιλαδελφεὺς Ἀλ.
Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

Φιλήντας Μένος
Γλωσσολόγος.

Φίλιππας Σ. Ν
Δημοσιογράφος.

Φιντικλῆς Θεόκλ. Θ.
Μετεωρολόγος ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ Ἀθηνῶν.

Φουστᾶνος Ἰ.
Ἱδρυτὴς καὶ Διευθυντὴς τῆς «Ἰατρικῆς Προόδου».

Φῶκος Σ. Ἰ.
Δικηγόρος.

Φωτάκης Β.
Ὑφηγητὴς τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομίας τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Φωτιάδης Ἀλ.
Διευθυντὴς τῶν Ἐργαστηρίων ἀντοχῆς ὑλικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβ. Πολυτεχνείου.

Φωτιάδης Π.
Ὑποστράτηγος.

Χάϊμαν Ἰωσ.
Καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς καὶ τῶν Γεωπονικῶν ἐν τῷ Μαρασλείῳ Διδασκαλείῳ.

Χαλᾶς Ἀντ. Φ.
Συγγραφεύς.

Χαραλάμπους Α.
Ἀντισυνταγματάρχης.

Χαριτάκης Γ.
Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ Ἀνωτ. Σχολῇ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν.

Χαριτάκης Θ.
Μηχανικός.

Χαριτωνίδης Χ.
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Χατζηδημητρίου Εὐγ.
Ἀντιπλοίαρχος Π. Ναυτικοῦ. Διευθυντὴς τῆς Ραδιοτηλεγραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Π. Ναυτικοῦ.

Χατζημιχάλη Ἀγγ.
Λαογράφος-Καλλιτέχνις.

Χατζιδάκις Α.
Μηχανικός.

Χατζιδάκις Ν. Ἰ.
Καθηγητὴς τῆς Θεωρητικῆς Μηχανικῆς καὶ Κινητικῆς Γεωμετρίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Χατζηόλος Β.
Κτηνίατρος.

Χατζόπουλος Ε.
Δρ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν.

Χατσόπουλος Ἰωάν. Δ.
Καθηγητὴς τῆς Παραστατικῆς καὶ Προβολικῆς Γεωμετρίας ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Χιλιαδάκις Στ.
Λογογράφος.

Χοϊδᾶς Θεόδωρος
Δικηγόρος. Πρώην Γεν. Γραμματεὺς Ὑπουργ. Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Χὸρς Σ.
Καθηγητὴς τῆς Ἀναλυτικῆς Χημείας ἐν τῷ Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείῳ.

Χρυσάνθης Α.
Πλοίαρχος Διευθυντὴς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας.

Χρυσανθόπουλος Πλ.
Ὑποστράτηγος.

Χρυσάφης Ἰ
Τμηματάρχης τῆς Γυμναστικῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Χρυσόστομος [Παπαδόπουλος]
Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν.

Χωραφᾶς Ν.
Δικηγόρος.

Ψαρούδας Ἰωάν.
Μουσικὸς κριτικός.

Digitized by Google

ἀθανασία ψυχῆς· ἡ μετὰ θάνατον ἐνσυνείδητος ὕπαρξις τῆς λεγομένης ψυχῆς.

Μ. Φ.

[ΔΟΓΜΑΤΙΚΩΣ]. Ἡ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλία τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ὡς θεμελιώδης διδασκαλία καὶ κατὰ τῶν προσβαλλόντων αὐτὴν δι' ἀποδείξεων ὑπεστηρίχθη.

1) Παλαιὰ Διαθήκη. Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων δογματικῶν νομίζουσιν ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ βαθμηδὸν ἀναπτύσσεται ἡ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἐλπίς, ἥτις ἐκφαίνεται εἰς ἐλλιπεῖς παραστάσεις, καθ' ἃς αἱ ψυχαὶ πάντων τῶν ἀποθανόντων μένουσιν εἰς σκοτεινόν τινα χῶρον, τὸ σεόλ, ἔνθα ὡς σκιαὶ διέρχονται τὴν λυπηρὰν αὐτῶν ὕπαρξιν. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶναι σφαλερά, προερχομένη ἰδίᾳ ἐκ τούτου, ὅτι δὲν γίνεται ἡ δέουσα διάκρισις τῶν χωρίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀσεβεῖς, ἀπ' ἐκείνων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τοὺς εὐσεβεῖς. Βεβαίως οἱ ἀσεβεῖς μετὰ θάνατον δὲν δύνανται νὰ δοξολογῶσι τὸν Θεὸν καὶ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐλπίδα· ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, τῶν ὁποίων ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις εἶναι διάφορος τῆς τῶν ἀσεβῶν (Ψαλμ. 15,8 ἑ. 48,16. 67, 21. 72.24. Παρ. 12, 28. 15, 24. Ἐκκλ. 11, 9. 12,7. Ἠσ. 25,8. 26,19. Δαν. 12, 2 ἑ. Ἰεζεκ. 37,3 ἑ. κ.ἄ.), εἰ καὶ ἔν τισι χωρίοις τονίζεται ὅτι καὶ οἱ εὐσεβεῖς δὲν δύνανται μετὰ θάνατον νὰ δοξολογῶσι τὸν Θεόν. Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ἀναστάσεως, εὕρηται πολλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Οἱ πατριάρχαι θεωροῦσιν ἑαυτοὺς παροίκους ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πιστεύουσιν ὅτι διὰ τοῦ θανάτου θὰ συνενωθῶσι μετὰ τοῦ ἑαυτῶν λαοῦ (Γεν. 15,15. 35,29. 49, 33. Ἀρ. 20,24. 27,13. Δευτ. 32,50). Ἡ συνένωσις δ' αὕτη θὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ βεβαίως διὰ τῆς ἐν ἑνὶ τάφῳ ταφῆς αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἑαυτῶν ψυχῶν, αἵτινες οὕτω ὁμολογοῦνται ζῶσαι μετὰ θάνατον. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως κατὰ τῶν Σαδδουκαίων ἐπικαλεῖται τὸ Ἔξοδ. 3, 6, ἐν δὲ τῷ Ἰὼβ τονίζεται ῥητῶς καὶ ἐλπὶς τῆς ἀναστάσεως τῆς σαρκὸς (19,25 ἑ.). Διὰ τὴν μετὰ τὴν βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν ἐποχὴν ἔχομεν πλέον ῥητὰς καὶ σαφεῖς μαρτυρίας (Β' Μακ. 7.9. 12,43. 14,37 ἑ. Ἰουδ. 16,17 Σοφ. Σολ. 1-5 καὶ ἰδίᾳ 3,1. 6,19. 17,3 ἑ.). Μόνον οἱ Σαδδουκαῖοι ἠρνοῦντο τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν (Ματθ. 22,23).

2) Καινὴ Διαθήκη. Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ εὑρίσκομεν πανταχοῦ σαφῶς καὶ ῥητῶς ἐκτεθειμένην τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἐκ τῶν πολλῶν τῆς Καινῆς Διαθήκης χωρίων ἀναφέρομεν τινὰ μόνον, τὰ κυριώτερα. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς τοὺς Σαδδουκαίους τοὺς ἀρνουμένους τὴν ἀνάστασιν παρατηρεῖ «οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων» (Ματθ. 22, 23 ἑ. Μαρκ. 12, 18. Λουκ. 20, 27 ἑ.), πρὸς δὲ τὴν Μάρθαν «Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται, καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα» (Ἰωάν. 11, 24 ἑ.) καὶ διακηρύσσει «ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσοντες ζήσονται» (Ἰωάν. 5, 25, πρβλ. καὶ 6, 40). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐγένετο ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων (Α' Κορ. 15, 20) καὶ ἡ τρανοτάτη ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν (Α' Κορ. 15, 12 ἑ.), διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, «ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν» (Ρωμ. 8, 11). Ὁ Χριστὸς ἔχει «τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾅδου» καὶ ὑπόσχεται εἰς τὸν λῃστὴν τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸν παράδεισον. Ἡ ψυχὴ τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου μετὰ θάνατον εὕρηται ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ δὲ πλουσίου ἐν τῇ κολάσει (Λουκ. 16, 22 ἑ.), τὰ δὲ ἀπειθήσαντά ποτε πνεύματα «ἐν φυλακῇ» (Α' Πετρ. 3, 19), καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν μαρτύρων «κάτω τοῦ θυσιαστηρίου» (Ἀπ. 6, 9). Ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἠλίας ἐμφανίζονται κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου (Ματθ. 17, 13 ἑ.), οἱ δὲ εὐσεβεῖς μετὰ θάνατον θὰ ὦσιν ἐν τῇ νέᾳ Ἱερουσαλὴμ παρὰ τῷ Κυρίῳ μετὰ τῶν πνευμάτων τῶν τετελειωμένων δικαίων (Ἑβρ. 12, 13). Ἡ περὶ τῆς μελλούσης τέλος καθολικῆς κρίσεως διδασκαλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἑδράζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ ἀποδεικνύει ταύτην ὡς ῥητὴν διδασκαλίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης.

3) Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Πάντες οἱ πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, ἐχόμενοι τῆς σαφοῦς καὶ ῥητῆς διδασκαλίας τῆς Καινῆς Διαθήκης περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἐδέχοντο ταύτην θεωροῦντες αὐτὴν ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ προσπαθοῦντες κατὰ τῶν προσβαλλόντων αὐτὴν νὰ ὑπερασπίσωσι καὶ δι' ἀποδείξεων νὰ ὑποστηρίξωσιν. Ἐνῷ ὅμως πάντες ἐδέχοντο τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, διεφώνουν ἐν τούτῳ: ὅτι οἱ μὲν ἐθεώρουν τὴν ἀθανασίαν κατὰ χάριν, οἱ δὲ ὡς φυσικήν· τὴν πρώτην γνώμην ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Ἰουστίνῳ, τῷ Τατιανῷ, τῷ Θεοφίλῳ Ἀντιοχείας καὶ Εἰρηναίῳ, τὴν δὲ δευτέραν παρὰ τῷ Τερτυλλιανῷ καὶ τῷ Ὠριγένει. Ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας, ἀναπτύσσων τὸ ζήτημα ἐὰν ὁ Ἀδὰμ ἦτο φύσει θνητὸς ἢ ἀθάνατος, δέχεται ὅτι ἦτο «δεκτικὸς ἀμφοτέρων» καὶ ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Ἀδὰμ διὰ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς θείας ἐντολὰς καὶ τῆς τάσεως πρὸς τὴν ἀθανασίαν θὰ ἀπέκτα ταύτην (Πρὸς Αὐτόλ. 11,27). Ἡ γνώμη αὕτη, ἣν εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνατολικῶν πατέρων καὶ διδασκάλων, καὶ αὐτῷ τῷ κλασσικῷ δογματικῷ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τῷ Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ γνώμη τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς περὶ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος διεξήχθη ἐν Κρήτῃ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζωηρὰ συζήτησις μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Κρήτης Νεοφύτου Πατελάρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεραπέτρας Ἀθανασίου Καραβέλα, τοῦ μὲν ἰσχυριζομένου ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φύσει θνητή, ὡς ἔχουσα ἀρχήν, καὶ κατὰ χάριν ἀθάνατος, τοῦ δὲ ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι φύσει ἀθάνατος. Οἱ συζητοῦντες ἔγραψαν πρὸς τὸν Παναγιώτην Νικόσιον, τὸν διερμηνέα τῆς Πύλης, ζητοῦντες τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Ὁ Νικόσιος ἀπήντησεν ὑποστηρίξας τὴν γνώμην ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φύσει ἀθάνατος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Νικοσίου δὲν ἀνεγνώσθη δημοσίᾳ, ἐξηκολούθει δὲ ἡ συζήτησις, συνέταξεν οὗτος ἔκθεσιν, ἣν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τῆς ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρας καὶ ἐν ᾗ ὑποστηρίζει ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ψυχὴ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φύσει ἀθάνατος.

Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (Ἐκκλ. Φάρος Ἀλεξανδρείας ΚΒ' σ. 292 ἑ.) ἔκ τινος κώδικος περιγραφέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ῥώσου ἀρχιμανδρίτου καὶ εἶτα ἐπισκόπου Ἀρσενίου ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς θεολογικῆς ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως (ἔτος 1884 σ. 181 ἑ.). Ἐκτὸς τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ὁ Νικόσιος ἔγραψεν εἰδικῶς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον Καριβέλαν λύσας σχετικήν τινα ἀπορίαν αὐτοῦ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀββᾶ Ἀναστασίου. Κατὰ τὸν Νικόσιον, «ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἀββᾶ τούτου δὲν φαίνεται πῶς νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ φύσει θνητή, ὡς ὁ ἅγιος Κρήτης λέγει». Καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (ἔνθ. ἀν). Ὁ Νικόσιος δέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φύσει ἀθάνατος, ἀποκρούει δὲ τὰς ἐνστάσεις τῶν δεχομένων τὴν ψυχὴν ὡς δημιουργηθεῖσαν κατὰ χάριν ἀθάνατον, ὡς καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι «πᾶν τὸ ἔχων ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος». Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως τοῦ Νικοσίου εἶναι ἀσθενῆ καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἐλλιπεστάτη.

Ἀποδείξεις. Πόσον βαθέως ἐρριζωμένον εἶναι τὸ αἴσθημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἀποδεικνύουσιν αἱ πολυάριθμοι ἀπόπειραι ἔν τε τῇ ἀρχαιοτέρᾳ καὶ νεωτέρᾳ ἐποχῇ πρὸς στήριξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπὶ φιλοσοφικῶν ἀποδείξεων. Αἱ φιλοσοφικαὶ αὗται ἀποδείξεις, αἵτινες ἐν μέρει φθάνουσι μέχρι τοῦ ἀρχαίου ἐθνισμοῦ καὶ ἔχουσι βλαστήσει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς φυσικῆς θρησκείας, ἔχουσι πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεις. Ὡς ὅμως αἱ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεις, οὕτω καὶ αἱ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς εἶναι λογικῶς ἐλλιπεῖς καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐγγεννήσωσι τὴν ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐγκειμένην πίστιν εἰς τὴν προσωπικὴν ἀθανασίαν. Ὅλαι αἱ ἀποδείξεις περὶ ἀθανασίας ὁρμῶνται ἐκ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἠθικὴ προσωπικότης εἶναι ἀνωτέρα τῆς ὑλικῆς φύσεως, ὑπερκειμένη τῶν νόμων τοῦ ὑλιστικοῦ μηχανισμοῦ καὶ ζῶσα ἔν τινι κόσμῳ ἐλευθερίας ἐν ᾧ ἐπικρατοῦσιν ὑψηλότεροι νόμοι τῶν τῆς ὕλης. Αἱ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις δικαιοῦσι μόνον τὴν προϋπάρχουσαν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας, ἀποφαίνουσαι αὐτὴν δεδικαιολογημένην καὶ λογικῶς δυνατήν. Ὡς γνωστόν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σχολαστικῶν σχολῶν Θωμᾶς Ἀκινᾶτος καὶ Σκῶτος ἤριζον περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Κυρίως οἱ Πλατωνικοὶ σχολαστικοὶ θεολόγοι προσεπάθουν νὰ ἀποδείξωσι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοτελικούς. Ἡ σύνοδος τοῦ Λατεράνου τοῦ 1513 ἐδογμάτισεν ὅτι διαφορὰ μεταξὺ θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀληθείας δὲν ὑπάρχει.

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεων εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

α') Ἡ μεταφυσικὴ (ὀντολογική). Ὁ θάνατος εἶναι ἡ διάλυσις τοῦ ὄντος εἰς τὰ ἁπλᾶ αὐτοῦ στοιχεῖα. Ἡ ἀνθρωπίνη ὅμως ψυχὴ εἶναι ἄϋλος, λοιπὸν ἁπλῆ καὶ ἀδιάλυτος καὶ ἑπομένως ἀθάνατος.

β') Ἡ τελολογική. Αἱ ἄπειροι τάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνευματος οὐδέποτε πληροῦνται τελείως καὶ πλήρως ἐν τῷ ἐπιγείῳ τούτῳ βίῳ. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν πέραν τοῦ τάφου ζωήν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ πλήρωσις καὶ ἐπίτευξις τῶν τάσεων τούτων.

γ') Ἡ θεολογική. Ἡ σοφία, ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργήσαντος τὸν ἄνθρωπον καὶ προικίσαντος αὐτὸν διὰ τόσων προτερημάτων καὶ βαθέως ἐρριζωμένης ἐπιθυμίας πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ζωῆς, ἀπαιτοῦσι τὴν ἀθανασίαν. Ἄλλως τε ὁ σκοπὸς τοῦ Θεοῦ, ὃν εἶχε δημιουργήσας προσωπικὰ ὄντα, ἄνευ τῆς ἀθανασίας, δὲν θὰ ἐπραγματοῦτο πλήρως.

δ') Ἡ ἠθική. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὔτε ἡ ἀρετὴ ἐνίοτε ἀμείβεται τελείως οὔτε ἡ κακία ἐνίοτε τιμωρεῖται τελείως· τοὐναντίον πολλάκις ἡ ἀρετὴ καταδιώκεται καὶ ἡ κακία θριαμβεύει. Ἡ ἀντινομία αὕτη ἀντίκειται πρὸς τὴν θείαν δικαιοσύνην καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡμῖν συναίσθημα τῆς δικαιοσύνης τὸ ἀπαιτοῦν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἠθικῆς τάξεως διὰ τελείας ἀμοιβῆς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς τελείας τιμωρίας τοῦ κακοῦ. Ἀφοῦ ἡ ἀνταπόδοσις αὕτη δὲν γίνεται ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ πέραν τοῦ τάφου ζωή, ἐν ᾗ διὰ τῆς τιμωρίας τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς τοῦ ἀγαθοῦ θὰ ἀποκαθίστατο ἡ ἠθικὴ τάξις.

ε') Ἡ ἱστορική. Παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς ἀπ' ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς εὑρίσκομεν τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας, ἣν μεγάλα πνεύματα ἐδέχθησαν καὶ ὑπεστήριξαν. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἑδράζεται ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

ς') Ἡ ἀστρονομική. Τὰ οὐράνια σώματα, ὧν ὁ σκοπος εἶνε ἄγνωστος, χρησιμεύουσι πρὸς ἐνοίκησιν τῶν ψυχῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀποθνησκόντων.

ζ') Ἡ ἀναλογική. Ὡς ἐν τῇ φύσει δὲν ὑπάρχει πλήρης ἐκμηδένισις, ἀλλ' ἐκ τοῦ θανάτου προέρχεται νέα ζωὴ (κόκκος σίτου, φοῖνιξ, μεταξοσκώληξ, χειμερία νάρκη, διαδοχὴ ἡμέρας καὶ νυκτὸς κ. τ. λ.), οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

[ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΩΣ]. Θρησκειολογικὴ πραγματεία τῆς ἀθανασιας τῆς ψυχῆς σημαίνει τὸ μὲν ἐπισκόπησιν τῆς παρὰ ταῖς διαφόροις θρησκείαις ὑφισταμένης πίστεως εἰς αὐτήν, τὸ δὲ ἔκθεσιν τῶν ἐλατηρίων, ἅτινα ὠθοῦσι πρὸς ἀποτέλεσιν τῆς πίστεως ταύτης εἰς τὴν ἀθανασίαν. Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν θὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰς ἐν διαφόροις θρησκείαις ἰσχυούσας παραστάσεις περὶ τῆς ἀθανασίας, τὸ δὲ θὰ ὑποδηλώσωμεν τὰ δημιουργήσαντα αὐτὴν ἐλατήρια.

Ὡς ἡ θρησκεία εἶναι καθολικὸν φαινόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν. Ἐὰν δικαιολογῆται ψυχολογικῶς ἢ μεταφυσικῶς ἡ πίστις αὕτη, δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν νὰ ἐξετάσωμεν· ὅ,τι ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος ὅτι παρὰ πάσαις ταῖς θρησκείαις, ἀπὸ τῆς λεγομένης πρωτογενοῦς μέχρι τῆς πνευματικωτάτης πασῶν, τοῦ χριστιανισμοῦ, προϋποτίθεται ἡ ἀθανασία αὕτη, εἰ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι ἄλλοτε ἄλλο, ἀναλόγως τῆς περὶ θεοῦ παραστάσεως καὶ τῆς ἠθικῆς βαθμῖδος. Κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀγρίων λαῶν, ἡ ψυχὴ διατρίβει μετὰ θάνατον ἐντὸς λοχμῶν, δένδρων, λίθων, ἐν τῷ σώματι ζώων, πρὸ πάντων ὄφεων, ἢ περιίπταται ἐλευθέρως ἐν ᾧ τόπῳ ἔζη πρότερον, ἕως οὗ, εἰσερχομένη πάλιν εἰς το σῶμα γυναικός, γεννηθῇ ἐκ νέου μετὰ σώματος.

Πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην συνδέεται ἡ ἄλλη ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ ἀποθανὼν διάγει βίον παρεμφερῆ ὅπως δήποτε πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔχων οἵας καὶ οἱ ζῶντες ἀνάγκας καὶ χρῄζων συνεπῶς τῶν φροντίδων τῶν ζώντων. Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται τὰ περὶ τοὺς νεκροὺς ἔθιμα, τῶν ὁποίων πολλὰ ὑφίστανται διὰ μέσου τῶν αἰώνων μέχρι σήμερον, χωρὶς νὰ νοῆται πλέον ἡ σημασία αὐτῶν. Ἡ περὶ τοὺς νεκροὺς μέριμνα τῶν ζώντων δὲν εἶναι μόνον καθῆκον, ἀλλ' ὀφείλεται καὶ εἰς τὸν φόβον· διότι

Digitized by Google

ἐὰν ἡ ἐπιμέλεια αὐτῶν παύσῃ, ἐπιστρέφουσιν οὗτοι μεταξὺ τῶν ζώντων ὡς πνεύματα ἢ ὡς φαντάσματα, προκαλοῦντα παντοῖα κακὰ εἰς τοὺς ἐπιλαθομένους αὐτῶν. Ἐνίοτε ἡ πίστις αὕτη εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν εἶναι οὕτως ἰσχυρά, ὥστε δὲν ὀκνοῦσι συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ θανόντος νὰ ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον, ἵνα συνοδεύσωσιν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνὰ τὸ βασίλειον τῶν νεκρῶν περιοδείαν του καὶ βοηθήσωσιν αὐτὸν ἐν ταῖς κατὰ τὴν περιοδείαν ταύτην περιπετείαις.

Συνήθως ἡ ἀθανασία αὕτη νοεῖται διαρκής, ἐνίοτε ὅμως πιστεύουσιν ὅτι διαρκεῖ μόνον ἐφ' ὅσον ὑφίσταται τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς σκήνωμα τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν ἐπὶ γῆς βίον. Ἡ πίστις αὕτη δημιουργεῖ ἐν Αἰγύπτῳ τὴν συνήθειαν τῆς ταριχεύσεως τῶν νεκρῶν.

Ἡ εἰς τὴν ἀθανασίαν πίστις ὁδηγεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Ἐπέκεινα, τοῦ ἄλλου κόσμου, ὅστις παριστᾶται ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἀσχολιῶν καὶ τῶν τυχῶν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ αὐτό, ἢ τῆς χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατοικεῖ. Πολλάκις εὑρίσκομεν παρὰ τῷ αὐτῷ λαῷ διαφόρους, ἀντιφατικὰς πρὸς ἀλλήλας παραστάσεις τοῦ Ἐπέκεινα τούτου, ὡς λ. χ. παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἐν ταῖς θρησκείαις πνευματικῶς προηγμένων λαῶν τὸ Ἐπέκεινα τοῦτο πληροῦται ἠθικοῦ περιεχομένου, διακρίνεται δὲ εἰς κόλασιν καὶ παράδεισον, εἰς οὐρανὸν καὶ ᾅδην κ.τ.τ. Τοῦτο βλέπομεν λ. χ. ἐν τῷ Παρσισμῷ, καὶ δὴ τῷ μεταγενεστέρῳ, ἐν τῇ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ ἰνδικῇ θρησκείᾳ τῶν Βεδῶν, ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ Ἰουδαϊσμῷ καὶ τοῖς Σημίταις ἐν γένει. Ὡσαύτως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐμμένει καὶ ὁ βραχμανισμὸς τῶν ἔπειτα χρόνων, δεχόμενος ὅτι αἱ λυτρωθεῖσαι ψυχαὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποθάνωσιν, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς δὲν ἔγκειται εἰς τὸ σῶμα, ἀλλ' εἰς τὸ Βραχμάν, τὴν αἰωνίαν καὶ ἀγέννητον ἀρχήν.

Ὁ βουδισμός, μεταβαλὼν τὴν φύσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ δεχθεὶς τὸ Βραχμὰν ὡς τὸ Νιρβάνα, τὸ Μηδέν, τὴν Ἔκλειψιν, πιστεύει κατ' ἀνάγκην ὅτι ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ ἐξαφανίζεται ἐν αὐτῷ. Μορφὴ ἀθανασίας εἶναι καὶ ἡ μετεμψύχωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ μεταβαίνει ἐκ περιτροπῆς μετὰ θάνατον εἰς διάφορα ζῷα, πολλάκις ἑπομένως γεννωμένη, μέχρις οὗ τερματιζομένου τοῦ κύκλου τῶν γεννήσεων ἀπολυτρωθῇ. Τὴν πίστιν ταύτην εὑρίσκομεν ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ βραχμανικῇ θρησκείᾳ καὶ παρά τισι τῶν Ἑλλήνων, οἷον τῷ Πυθαγόρᾳ. Ἡ γνώμη ὅτι ὑπάρχει καὶ παρ' Αἰγυπτίοις εἶναι ἐσφαλμένη. Ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἡ ἀθανασια τῆς ψυχῆς νοεῖται, γενικῶς εἰπεῖν, ὡς κατάστασις, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεχίζεται ἡ ἐπὶ γῆς ἀρξαμένη τελειοποίησις καὶ περατοῦται ἡ ἐνταῦθα προχωρήσασα ἠθικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου, ἥτις διὰ τὴν ἀτέλειαν τῶν γηΐνων καὶ διὰ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀσθένειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τελειωθῇ ἐν τῷ παρόντι βίῳ. Ἡ πεποίθησις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἐξαιρετικῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν προσδίδει ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ τὸν ἐσωτερικόν, ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν βίον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὴν ἀποδέχεται ἡ ἰουδαϊκὴ θρησκεία κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἀμέσως μετὰ θάνατον. Τὰς ἐντεῦθεν προκυπτούσας, ἠθικῆς ἰδίᾳ φύσεως, δυσχερείας ζητοῦσι νὰ ἄρωσι τινὲς τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διὰ τῆς περὶ μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν διδασκαλίας, ἧς μορφὴν ἀποτελεῖ καὶ ἡ περὶ καθαρτηρίου πυρὸς διδασκαλία.

Τὰ ἐλατήρια τῆς πίστεως ταύτης εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς εἶναι ποικίλα, συνδέονται δὲ ἐν μέρει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς γεννήσεως τῆς περὶ ψυχῆς παραστάσεως καθόλου. Πάντως εἰς τὴν ἀποτέλεσιν αὐτῆς συνήργησαν ἡ ἰσχυρὰ ὁρμὴ πρὸς αὐτοσυντηρησίαν καὶ ὁ ἀνθρώπινος ἐγωϊσμός. Δύναμιν ὡσαύτως ἔσχεν ὁ φυσικὸς πόθος πρὸς ἀνταπόδοσιν καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἄρσιν τῶν ἐπὶ γῆς ἀντινομιῶν. Οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ἐπίσης ἡ ζωηρὰ ἐπιθυμία τοῦ καθ' ἕκαστον, ὅπως ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ δυνηθῇ καὶ ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα καὶ ἐξαγνισθῇ διὰ τὰ πλημμελήματα, ἅπερ ἐπὶ τῆς γῆς δὲν κατώρθωσεν ἢ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐξιλεώσῃ. Ἀλλὰ πηγὴ τῆς εἰς τὴν ἀθανασίαν πίστεως εἶναι ἡ κεκαθαρμένη περὶ Θεοῦ, ὡς πνευματικοῦ καὶ ἀγαθοῦ ὄντος, ἰδέα, ὅστις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκράτησε δι' ἑαυτὸν μόνον τὴν αἰωνιότητα. Ἐν ταῖς ἀνωτέραις θρησκείαις, καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ χριστιανικῇ, ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς μεγάλης ἀξίας, ἣν ὁ ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς βίος κέκτηται διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἀθανασία αὐτῆς καθίσταται ἰδέα, ἧς ἡ ἀλήθεια δὲν δύναται μὲν νὰ ἀποδειχθῇ ἐπιστημονικῶς, ἀλλ' ἡ ὁποία ἀποτελεῖ αἴτημα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραίτητον διὰ τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ βίον. Καθίσταται ἀξία ἐκφράζουσα τὴν ἀνεκτίμητον σημασίαν, τὴν ὁποίαν κέκτηται δι' ἡμᾶς τὸ πολυτιμότατον ἡμῶν ἀγαθόν, οἷον εἶναι ὁ αὐτόνομος ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος. Οὕτω τὸ ζήτημα περιέρχεται πλέον εἰς τὴν ἀξιολογικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία κατέχεε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἱλαρὸν φῶς καὶ εἰς τὰ βάθη ταῦτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἱστορίαι θρησκευμάτων *Chantepie de la Saussaye, Orelli, Thiele, Bonajutti. Μαιτερλιγκ* «Ὁ θάνατος».—*Wundt* «Mythus und Religion» (1910).—*Th. Fechner* «Die drei Gründe des Glaubens».—*Ανδρουτσάκου* «Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν».—*Rohde* «Psyche» (ἔκδ. 6, 1906).

N. I. ΛΟΥΒΑΡΙΣ

[ΠΑΡ' ΙΟΥΔΑΙΟΙΣ]. Ἡ σύγχρονος ἑβραϊκὴ παράδοσις θεωρεῖ τὴν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πίστιν ὡς ἄρθρον οὐσιῶδες τοῦ θρησκευτικοῦ «πιστεύω». Οὕτω ὁ *Ἀντωνῖνος* λέγει πρὸς τὸν *Ραμπῆ Ἰούδα:* Τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ δύνανται ν' ἀπεκδυθοῦν ἀλλήλοις τῆς εὐθύνης τῶν πράξεών των. Τίνι τρόπῳ; Κατὰ τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ ἡμάρτησε, διότι, ἀφ' ἧς ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ σώματος, τοῦτο ἔμεινεν ὡς πέτρα ἐπὶ τάφου. Κατὰ τὴν ψυχήν, τὸ σῶμα ἡμάρτησε, διότι, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ ἐγκατέλειψεν ἐκείνη, πέτεται ὡς πτηνὸν εἰς τοὺς αἰθέρας. Καὶ ὁ *Ραμπῆ* τοῦ ἀπαντᾷ: «Ὁ Κύριος ἐμφυσᾷ *ψυχὴν* ἐν τῷ *σώματι* καὶ δικάζει συναμφότερα» (Σανεδρὶν 90α).

Λέγει ὁ *Ραμπῆ Ἰσσῆ*: Ὁ υἱὸς τοῦ Δαυῒδ δὲν θὰ ἔλθῃ πρὶν ἢ πᾶσαι αἱ δημιουργημέναι ψυχαὶ εἰσέλθουν εἰς γήϊνα σώματα (Γιαμπαμὼθ 5υβ', Ἀβωδὰ Ζαρὰ 5').

Οἱ Ραββῖνοι ἀποφθέγγονται: *ἑκάστην πρωίαν ὁ Ἰουδαῖος δέον νὰ λέγῃ: «Θεέ μου, ἡ ψυχή, ἣν μοὶ ἔδωκες εἶναι καθαρά. Σὺ τὴν ἔπλασας, Σὺ τὴν διεμόρφωσας, Σὺ τὴν ἐνεφύσησας εἰς ἐμέ, Σὺ μέλλεις καὶ νὰ τὴν ἀφαιρέσῃς ἀπ' ἐμοῦ διὰ νὰ μοὶ τὴν ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν μέλλουσαν Ζωήν. Εὐλογητὸς Σύ, Κύριε, ὁ ἐπιστρέφων ψυχὰς εἰς πτώματα νεκρῶν.»* (Μπεραχωθ. 40).

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ *Ταλμοὺδ* καὶ ἀρκετὰ χωρία τῶν *Μιδρασείμ* πραγματεύονται περὶ τοῦ αὐθυπάρκτου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς.

Ὁ *Σααδία* λέγει: «Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἶναι ἔργον ὁμοιούσιον τῆς δημιουργίας καὶ ἀμφότερα μετέχουν εὐθυνῶν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων τελοῦν ἐν πλάνῃ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Οἱ μὲν παραδέχονται ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας μόνον διὰ τὴν ψυχήν, οἱ δὲ μόνον διὰ τὸ σῶμα κ.ο.ἑ. Ὁ *Μαϊμονίδης (Ρυμπάμ)* θεωρήσας οὐσιώδη διὰ τὸν Ἰουδαϊσμὸν τὴν πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πίστιν, συμπεριέλαβε ταύτην μεταξὺ τῶν δεκατριῶν ἄρθρων τοῦ ἰσραηλιτικοῦ «πιστεύω» τάξας ταύτην 11ην ἐν τῇ σειρᾷ. Ὁ αὐτὸς γράφει ἐν ταῖς «Ἀλαχὼθ Τεσουβᾶ» (Πέρεκ 5.): «Ἡ ἀμοιβὴ τῶν δικαίων συνίσταται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐπιγείου εὐδαιμονίας, ἡ δὲ τιμωρία τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς τὴν στέρησιν αὐτῆς. Διότι ὁ ἁμαρτωλὸς εἶναι ὁ ἐκλείπων ἐν μέσῳ τοῦ βιου, λόγῳ τῆς κακίας του, καὶ ὁ ἀφανιζόμενος ὥσπερ κτῆνος. Αὐτὸ σημαίνει *Ἰκαρὲθ* (ἀφανίζεσθαι)· ἐνῶ ὁ ὅρος *Τικαρὲθ* ἀφορᾷ τὴν μέλλουσαν ζωήν. Τουτέστιν ἡ ψυχή, ἡ ἁμαρτωλή, ἐγκαταλείπουσα τὸ σῶμα ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, θὰ στερηθῇ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κόσμου. Ἐπὶ πλέον καὶ ταῦτα: «Ὁ σωματικὸς ἄνθρωπος θηρεύει κατὰ κανόνα τὴν ἀπόλαυσιν. Τοῦτο δὲν κωλύει βεβαίως τὴν ἐν *αὐτῷ* ψυχὴν νὰ συμμορφῶται πρὸς τὰς θείας βουλάς. Οὐχ ἧττον παρασύρεται ὑπὸ τοῦ σώματος εἰς ἐκδηλώσεις πάντῃ ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν ἰδίαν της φύσιν. Μάλιστα καὶ ὅταν ἀποχωρισθῇ τοῦ σώματος διατηρεῖ ἐν ἑαυτῇ τὴν κλίσιν πρὸς τὰ γήϊνα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ τῇ εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν θείαν θέλησιν, ὡς τὴν ὠθεῖ νὰ πράξῃ ἡ οὐρανία ὑπόστασις αὐτῆς. Δι' αὐτὸ εὑρίσκεται πρὸ ἀλγεινῆς ἀδιεξόδου, ἡ ὁποία τὴν βασανίζει περισσότερον ἀπὸ τὸ λεγόμενον «οὐράνιον πῦρ». Ἄλλωστε πρόκειται περὶ πνευματικῆς δοκιμασίας καὶ ἡ πυρὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προσβάλῃ τὸ πνεῦμα».

Οι περισσότεροι τῶν Ἑβραίων καββαλιστῶν παραδέχονται τρεῖς ὑποστάσεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ: Τὸ φθαρτὸν *σῶμα*, τὸ ζωϊκὸν *πνεῦμα*, ὅπερ ὁ θάνατος ἀφανίζει, καὶ τὴν αὔλον *ψυχὴν* ἥτις εἶναι καὶ *ἀθάνατος*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *Phédors*. Mendelsohn 1787. *Ἰησοῦ Κούτερν:* Haémouna vehakhékira hikar 11ον Breslaü 1847, *ἑβραϊστί*). *Salamon Rubin*: Ascharâth Anâfech Sichôth ben chenê talmidé Khakamîm *(1908 ἑβραϊστί). Alger.* Critical History of the Doctrine of a Future Life *(*New York 1867*)*.

ΓΙΩΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

[ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΣ]. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἰσχυρὸν τὸν πόθον νὰ ἐξακολουθῇ ζῶν καὶ μετὰ θάνατον, βίον πνευματικόν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ εἰς διάλυσιν καταδεδικασμένου σώματος· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου παρατηρεῖ ὅτι, παρὰ πάσας τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐν τῷ βίῳ ὑφίσταται, σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, παραμένει τι ἐν ἑαυτῷ μόνιμον καὶ σταθερὸν — τὸ *ἐγὼ* αὐτοῦ. Ἡ αὐτοσυνειδησία αὕτη ἐπιβάλλει τὴν πίστιν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν βίου προσωπικοῦ καὶ πέραν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ πίστις δὲ αὕτη εἰς τὴν ἀθανασίαν σημαντικῶς ἐνισχύεται ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ κατανοῇ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ πᾶν ὂν ἐστερημένον συνειδήσεως καὶ ζῶν βίον ζῴου. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατὸν ὁ ἔχων συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ ταύτης νὰ μὴ θεωρῇ ὥς τι παρὰ φύσιν καὶ παράλογον τὸν **πλήρη μετὰ θάνατον** ἐξαφανισμὸν αὐτοῦ;

Ἀλλ' ἡ ἔννοια τῆς ἀθανασίας οὔτε ὑπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, οὔτε κατὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας νοεῖται ἡ αὐτή. Διὰ τοῦτο τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς ἐν γενικαῖς γραμμαῖς κρίνομεν ἀπολύτως ἀναγκαίαν. Ἀλλ' ὅμως πρὸ τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ἵνα ἔχωμεν βάσιν τινὰ στερεὰν πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑπέστη ἀνέκαθεν ἡ ἔννοια τῆς ἀθανασίας, νομίζομεν ὅτι πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ καθορίσωμεν τί ὀφείλει τις νὰ νοῇ σήμερον ὑπὸ τὴν λέξιν «ἀθανασία» συμφώνως πρὸς τὰς περὶ αὐτῆς δοξασίας τῶν πολλῶν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἀκριβέστερον καὶ αὐστηρότερον νοουμένη ἡ «ἀθανασία τῆς ψυχῆς» περιλαμβάνει: 1) Τὴν διάσωσιν τῆς ταυτότητος τῆς ψυχῆς καὶ μετὰ θάνατον· ὁ πιστεύων δηλαδὴ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀποδέχεται, ὅτι αἱ κύριαι ψυχικαὶ λειτουργίαι, εἰς ἀδιάσπαστον ἑνότητα μετ' ἀλλήλων συνδεδεμέναι, παραμένουσι καὶ μετὰ θάνατον ἀβλαβεῖς καὶ ἀκέραιαι. 2) Τὴν ταυτότητα τῆς ψυχῆς ἀδιάλειπτον, οὐδόλως διακοπεῖσαν διὰ τοῦ θανάτου ἢ μετ' αὐτόν· ἡ ψυχὴ *ἔχει τὴν συνείδησιν* ὅτι παραμένει συνεχῶς ἡ αὐτὴ καὶ μετὰ θάνατον. 3) Τὴν ἀδιάκοπον ταυτότητα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας· ἡ ψυχὴ δηλονότι καὶ μετὰ θάνατον ἐξακολουθεῖ ἀδιαλείπτως νὰ ἐνεργῇ ποιουμένη χρῆσιν τῶν δυνάμεων αὐτῆς, καίτοι εἶναι ἀπηλλαγμένη τοῦ σώματος.

Οὕτω λοιπὸν περιωρισμένως νοοῦντες τὴν ἀθανασίαν προβαίνομεν εἰς τὴν δι' ὀλίγων ἔκθεσιν τῆς γενέσεως καὶ τῶν ποικίλων μεταβολῶν, ἃς ὑπέστη ἡ εἰς αὐτὴν πίστις διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἐνῷ ἐν ταῖς ἀνωτέραις θρησκείαις ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν κατέχεται κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῶν περὶ ἀνταποδόσεως ἰδεῶν, κατόπιν δὲ κυρίως καὶ ὑπὸ τῆς πολλῷ ὑψηλοτέρας ἰδέας τῆς ἠθικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως καὶ τῆς ἠθικῆς τελειοποιήσεως, ἐν ταῖς θρησκείαις τῶν κατὰ φύσιν ζώντων, τῶν μὴ πεπολιτισμένων λαῶν, ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν ἐμφανίζεται κυρίως ὡς ἔκφρασις τοῦ πόθου πρὸς διαρκῆ εὐδαιμονίαν. Διὰ τοῦτο ἡ παλαιοτάτη μορφὴ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν πιθανώτατα εἶναι ἡ γνώμη, ὅτι κατὰ τρόπον μυστηριώδη ὁ νεκρὸς ἐξακολουθεῖ ἀλλαχοῦ που τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν δὲν ἀναφέρεται εἰς πάντας γενικῶς τοὺς θανόντας, ἀλλὰ μόνον εἴς τινας ἐξέχοντας. Ἐξαίρετός τις δηλαδὴ ἀνὴρ καταλαμβάνει τὴν ἀρχηγίαν τῆς φυλῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, καὶ κληροδοτεῖ κατόπιν εἰς τοὺς ἀπογόνους του τὴν ἀρχηγίαν ταύτην. Πρὸς τοῦτον, ζῶντα ἔτι, ἀπονέμει ἡ φυλὴ σεβασμόν, αἱ ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ὁποίου γίνονται πάγιοι τύποι λατρείας, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ θάνατον. Ἐνῷ οἱ κοινοὶ θνητοί, καθ' ἃ πιστεύουν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἅμα τῷ θανάτῳ ἐξαφανίζονται παντελῶς, ὁ ἀρχηγὸς τοὐναντίον ἢ καὶ ἄλλο τι φόβον καὶ σεβασμὸν ἐμποιοῦν πρόσωπον, ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ θάνατον ζῶν, τοὐλάχιστον ἐφ' ὅσον οἱ ἐπιζῶντες διατηροῦσι τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ζωηρὰν ἐν τῇ μνήμῃ. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀναπτύσσονται αἱ κατὰ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ ἱεραὶ τελεταί, αἱ ὁποῖαι πολὺ ἐνισχύουσι τὴν ἀνάμνησιν τοῦ θανόντος, γινόμεναι συγχρόνως ἀφορμαὶ ἀναμνήσεως καὶ παλαιοτέρων νεκρῶν. Ἡ χαλάρωσις εἶτα τῶν δεσμῶν τῶν συνδεόντων τὰ μέλη τῆς φυλῆς πρὸς ἄλληλα, ἥτις προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπέρχεται, καὶ ὁ κατ' ἀκολουθίαν ταύτης σχηματισμὸς μικροτέρων ὁμάδων τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκογενείας, ἐντὸς τῆς φυλῆς αὐτῆς, συντελεῖ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀθανασίας εἰς περισσοτέρους ἐξέχοντας, τέλος δὲ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Αἱ ἐπιτάφιοι τελεταὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσλαμβάνουσι τὸν χαρακτῆρα γενικῆς λατρείας, ἀποδιδομένης εἰς λίαν ἀπομεμακρυσμένας γενεάς. Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πολιτισμοῦ περίοδον γεννᾶται ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀποθανὼν ὑπολαμβάνεται ὅτι ζῇ περίπου βίον ὁποῖον ἔζη ἐν μέσῳ τῶν ἐπιζώντων. Ἐν τῇ ἀμέσως ἀνωτέρᾳ βαθμῖδι πολιτισμοῦ οἱ νεκροὶ ζῶσι κατὰ διάφορον τρόπον ἢ ἐπὶ γῆς· αἱ ψυχαὶ εἶναι πλέον σκιαί, «εἴδωλα», φαντάσματα. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου περίοδον πολιτισμοῦ, γεννᾶται καὶ ἡ γνώμη, ὅτι αἱ ψυχαί, ἀποχωρισθεῖσαι τοῦ σώματος, ἐπανέρχονται κατόπιν εἰς τὸ αὐτὸ ἢ εἰς ἄλλα σώματα ἢ καὶ εἰς ζῴων σώματα. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἡ περὶ μετεμψυχώσεως δοξασία, ἣν ἠσπάζοντο καὶ οἱ ὀρφικοί, οἱ πυθαγόρειοι, οἱ Αἰγύπτιοι κ. ἄ., ἀναπτύσσεται εἰς φιλοσοφικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν αἱ ἁμαρτωλαὶ ψυχαὶ μέχρι πλήρους καθαρμοῦ των ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὀφείλουσι διὰ πολλῶν νὰ διέλθωσι σωμάτων.

Οἱ παλαιοὶ ἐπίστευον εἰς τὴν ὕπαρξιν ἰδιαιτέρου τῶν νεκρῶν βασιλείου (Ἅδης), εἰς τὸ ὁποῖον οὗτοι διῆγον βίον σκιώδη, ἀσώματον καὶ ἄνευ αὐτοσυνειδησίας. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, παρ' Ἰουδαίοις ἀνεπτύχθη ἡ περὶ ἀναστάσεως τῶν σωμάτων γνώμη, ἐνῷ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἑξῆς, ἐδημιούργησε τὴν περὶ ἀθανασίας, ὡς ἐπιβιώσεως ψυχῶν ἀσωμάτων δόξαν.

Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀθανασίας τῆς

Digitized by Google

ψυχῆς ἠσχολήθη ἀνέκαθεν καὶ ἡ φιλοσοφία. Ὑποστηρικταὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν ἐκ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων ὑπῆρξαν ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων (ὅστις πραγματεύεται εὐρέως τὸ ζήτημα τοῦτο, ἰδ᾽ ᾳ ἐν τῷ διαλόγῳ «Φαίδων») ὁ Ἀριστοτέλης κ. ἄ, ἀντίμαχοι δὲ τῆς πίστεως ταύτης οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ μέσου αἰῶνος οὐδεμία ἀμφισβήτησις τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν ἀθανασίαν ἀποτολμᾶται. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀποδέχονται τὴν ἀθανασίαν ὁ Καρτέσιος, ὁ Λεϊβνίτιος, ὁ Κάντιος; ὁ Φέχνερ (ὅστις ἔγραψεν ἐν ἐποχῇ, καθ᾽ ἣν ἐκράτει μᾶλλον ἡ ἄρνησις τῆς ἀθανασίας, λίαν ἐνδιαφέρον συγγραμμάτιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Das Büchlein vom Leben nach dem Tode») καὶ ἄλλοι. Εἰς τοὺς ἀρνουμένους τὴν ἀθανασίαν, ὑφ᾽ ἣν ἔννοιαν ἀνωτέρω ὡρίσαμεν, πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τοὺς καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον ἀσπαζομένους τὴν θεωρίαν τῆς πανθεΐας, καὶ τοιοῦτοι εἶναι ὁ Σπινόζα, ὁ Φίχτε, ὁ Βοὺντ καὶ ἄλλοι.

Ἀλλ᾽ οἱ κυρίως καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν ἀρνούμενοι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς εἶναι οἱ ὑλισταί, καὶ δὴ οἱ τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἡ ψυχὴ εἶναι θνητή, λέγει ὁ ὑλισμός· διότι αὕτη εἶναι συνημμένη μὲ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐνοργάνου ὕλης· θνήσκοντος τοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ ψυχὴ χάνει τὴν μόνην ζωτικὴν αὐτῆς βάσιν· ἡ ἀτομικὴ τῆς ψυχῆς μορφὴ ἀποσυντίθεται, καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ ἡ τῆς ὕλης· νέαι δὲ βάσεις ζωῆς χάριν τοῦ ἐνσυνειδήτου πνεύματος σχηματίζονται ἀλλαχοῦ. Οὕτω δὲ «κυκλοφορεῖ ἡ ζωή».

Μὴ ὑλίζοντες φιλόσοφοι, ἀλλ᾽ ἀπορρίπτοντες τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν (λ. χ. ὁ Βοὺντ) ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ πίστις αὕτη μαρτυρεῖ ἐγωϊστικὴν ἡδονοθηρίαν, πόθον πρὸς παράτασιν τοῦ ἐπιπολαιοτέρου ἐγωϊσμοῦ καὶ πέραν τοῦ τάφου· ἡ πίστις εἰς τὴν ἀτομικὴν ἀθανασίαν προσδίδει καὶ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τοῦ κοσμου (τελολογία) ὅλως ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα· οὕτω δὲ ἀπειλεῖται νὰ στερηθῇ οὗτος ἐξ ὁλοκλήρου τῆς ἠθικῆς του ἀξίας· διότι ἐν τῇ τοιαύτῃ πίστει εἰς τὴν ἀθανασίαν νοεῖται ἡ αἰωνιότης τοῦ πνεύματος ὡς προσωπικὴ μετὰ θάνατον ὕπαρξις μόνον, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος νομιζει, ὅτι μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἱκανοποιεῖται ἡ ἀπεριόριστος αὐτοῦ ὑποκειμενικὴ πρὸς εὐδαιμονίαν ἀνάγκη. Ὑπολαμβάνεται λοιπὸν τὸ πνεῦμα ἀθάνατον οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἀφθάρτου ἀντικειμενικῆς ἀξίας τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ἀλλ᾽ ἵνα πᾶς ἄνθρωπος δυνηθῇ νὰ ἀπολαύσῃ τῆς ἀθανασίας ταύτης. (W. Wundt, System der Philosophie τομ. 2 σελ. 248 καὶ ἑξῆς, ἔκδ. 3η).

Ἀλλὰ καὶ ἐμπόδιον μᾶλλον παρὰ προαγωγὴν γνησίας θρησκευτικότητος καὶ ἠθικότητος ὑπολαμβάνουσί τινες τῶν νεωτέρων τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασιαν. Ὁ Ἐρνέστος Μπέργκμαν λ. χ. φρονεῖ τὰ ἑξῆς: «Ὁ Κάντιος ὑπελάμβανε τὴν ἀθανασίαν θεωρητικῶς ἀναπόδεικτον, ἀλλὰ τὴν πίστιν εἰς αὐτὴν ἀπεδέχετο ὡς ἀναγκαῖον πρακτικὸν αἴτημα χάριν τῆς πραγματώσεως τῆς ἠθικῆς ἰδέας, ἥτις ἐν τῷ ἐπὶ γῆς βίῳ εἶναι ἀνέφικτος... Ἡ πίστις ὅμως εἰς τὴν ἀθανασίαν προδίδει ἔλλειψιν τοῦ συναισθήματος τῆς ταπεινοφροσύνης πρὸ τοῦ πάσης εὐλαβείας ἀξίου φυσικοῦ νόμου τοῦ θανάτου. Ὁ θάνατος εἶναι ἱερός, καθὼς καὶ ἡ ζωή. Καθῆκον δὲ τοῦ πνευματικοῦ ὄντος «ἄνθρωπος» εἶναι νὰ παλαίσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὐδαιμονίαν κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον. Καὶ ἡ προσέγγισις δὲ ἐκείνη πρὸς τὴν «ἁγιότητα», τὴν ὁποίαν ἡ ἠθικὴ ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἐφικτὴ ἐπὶ γῆς. Ὁ παρηγορῶν ἑαυτὸν καὶ ἄλλους διὰ τῆς ἀθανασίας θὰ ἠδύνατο νὰ παραμελήσῃ ἐπίγεια καθήκοντα «ἀπαραίτητα». Δυστυχῶς ὅμως δὲν εὑρίσκεται παρὰ τοῖς ὑλισταῖς τὸ ἀντίρροπον τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀθανασίας, ἡ καθαγίασις τῆς παραστάσεως τοῦ θανάτου. Τὴν καθαγίασιν ταύτην δύναταί τις νὰ ἀνεύρῃ παρ᾽ ἐκείνῳ μόνον, ὅστις συναισθάνεται καὶ αἰσθάνεται, *τί* ἀποθνήσκει, ὅταν ἀποθνήσκῃ ἄνθρωπός τις. Ἀποθνήσκει δηλονότι ὄχι μόνον δέσμη νεύρων καὶ ἀρτηριῶν, οὐχὶ μόνον χημικὴ μηχανή...» (Bergmann, Der Geist des XIX Jahrhunderts, 1922).

Πρὸς τούτοις, κατὰ τοὺς ἀποδεχομένους τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς ἐπ᾽ αὐτὴν πίστεως εἶναι μεγίστη· διότι παρορμᾷ ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἠθικότητα, ἐνισχύει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν μετ᾽ ἀφοσιώσεως ἐπιδίωξιν ἰδανικῶν σκοπῶν, παρηγορεῖ ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ,—ὅτι κυρίως ἡ πίστις αὕτη παρέχει εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀληθινὴν ἀξίαν. «Ἀπορρίψατε ἀφ᾽ ὑμῶν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν, λέγει ὁ ἀνατόμος J. Hyrtl, καὶ θὰ ἴδητε τὸν ὑπερήφανον κύριον τῆς δημιουργίας μεταβαλλόμενον εἰς σωρίσκον ἀζωτούχου κόπρου καταλλήλου πρὸς λίπανσιν τῶν ἀγρῶν! Ὁ ἄνθρωπος, ἓν θηλαστικὸν τῆς Δημιουργίας, κατά τι μάλιστα ὑποδεέστερον τῶν συγγενῶν του, καθ᾽ ὅτι ἐπιπροσθέτως οὗτος πρέπει νὰ μάθῃ νὰ πάσχῃ ἄνευ παρηγορίας, νὰ θρηνῇ ἄνευ παραμυθίας, καί, ἂν τυχον δὲν ἔχῃ γνωρίσει εὐτυχεῖς ἡμέρας, ν᾽ ἀπελπίζεται καὶ ν᾽ ἀποθνήσκῃ ἄνευ ἐλπίδος». (Die materialistische Moteltanschanung uns. Zeit, 33).

Ὑπὲρ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀποκλίνει καὶ ὁ κύριος ἀντιπρόσωπος τῆς νέας περὶ τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς θεωρίας (Neovitalismus) H. Driesch. Χαρακτηριστικὰ δὲ τῆς συγχρόνου ἐν γένει πρὸς τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τροπῆς εἶναι καὶ τὰ ὑπὸ Tr. K. Oesterreich ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (Das Weltbild der Gegenwart, σελ. 61, 1920) ἀναγραφόμενα: «Τὸ δὲ πόρισμα (τῶν περὶ τῆς σχέσεως ψυχῆς καὶ σώματος τελευταίων ἐρευνῶν) εἶναι τὸ ἑξῆς: ὀργανισμὸς καὶ ψυχὴ διατελοῦσιν ἐν *ἀμοιβαίᾳ ἐξαρτήσει*. Ὁ ὀργανισμὸς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν πράξεων τοῦ ἐγὼ καὶ τἀνάπαλιν τὸ ἐγὼ ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ· ἐν ἀνωμάλοις δὲ καταστάσεσιν ἐπιδρᾷ τὸ ἐγὼ καὶ ἐπὶ τοῦ λοιποῦ ὑλικοῦ περιβάλλοντος τοῦ σώματος. Οὕτω δὲ τῶν πραγμάτων ἐχόντων, οὐδεμία ἐξάρτησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐγὼ ἀπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ καταδηλοῦται, ἀλλὰ μόνον ἀλληλεπίδρασις. Οὕτως ἄριστα δύναταί τις νὰ ἀποδεχθῇ, ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ ἐγὼ εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐξακολουθεῖ τὸ ἐγὼ ὑπάρχον καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι σύγχρονοι ταὐτὰ πρεσβεύουσι (λ. χ. H. Scholz). Ἐν γένει δὲ δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν, καταβληθεῖσα ἐν τῇ τάξει τῶν διανοουμένων ὑπὸ τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς πανθεΐας κατὰ τὸν παρελθόντα 19ον αἰῶνα, ἤρξατο ἤδη ἀνακτῶσα βαθμηδὸν κα κατ᾽ ὀλίγον ἔδαφος.

Ἀποδείξεις, ἀκριβῶς εἰπεῖν, *ἐπιστημονικαὶ* ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν δὲν δύνανται νὰ προσαχθῶσι. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ μεταφυσικόν, καὶ ὡς τοιοῦτον κεῖται ἔξω πάσης ἐπιστήμης. Οὐχ ἧττον ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη μᾶλλον τὴν πίστιν ἢ τὴν ἀπιστίαν πρὸς τὴν ἀθανασίαν εὐνοεῖ. Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Ἀθανασιάδης ***Γεώργιος***. Ἀγωνιστὴς ἐκ τῶν γενναιοτάτων καὶ πολλαχῶς χρησίμων εἰς τὸν Ἱερόν μας Ἀγῶνα, διὰ τὴν τόλμην, εὐφυΐαν, ἐφευρετικότητα καὶ μοναδικὴν δραστηριότητα τὴν ὁποίαν πάντοτε ἐπέδειξε. Πελοποννήσιος τὴν καταγωγὴν καὶ μάλιστα συγγενὴς μακρυνὸς τοῦ Νικήτα Σταματελοπούλου (Νικηταρᾶ) τὸν ὁποῖον καὶ ἠκολούθησε καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, ὁ Γεώργιος Ἀθανασιάδης ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ, ἐκ πατρὸς ἐμπόρου, ἐμορφώθη διακούσας τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, καί, ἐκμαθὼν πλείστας ξένας γλώσσας, ἐπεδόθη ἐνωρίτατα εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ κυρίως μεταξὺ τοῦ 1810 καὶ τοῦ 1820 τὸν συναντῶμεν πότε εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πότε εἰς τὴν Τεργέστην, πότε εἰς τὴν Σμύρνην, τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον, Πάτρας καὶ ἀλλαχοῦ. Τῷ 1820 κατηχήθη εἰς τὸ μυστήριον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ὑπὸ τοῦ Νικολάου Καλύβα, «ἐγένετο δ᾽ ἔκτοτε, κατὰ τὸν Ι. Φιλήμονα, ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀπόστολος, ἀπείρους ὑποστὰς καταδρομὰς ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἐξουσίας τῆς Ἑπτανήσου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως».

Ἐν καιρῷ ἀπηνοῦς διωγμοῦ τῶν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους Φιλικῶν ὑπὸ τοῦ ἁρμοστοῦ Μαῖτλανδ, ὁ Ἀθανασιάδης ἐπέτυχεν, ὑπὸ μυρίους κινδύνους καὶ περιπετείας αὐτόχρημα μυθιστορηματικάς, νὰ μεταφέρῃ ἐκ Ζακύνθου εἰς Κέρκυραν σπουδαῖα μυστικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὑπουργὸς τότε τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου, ἀπέστελλε πρὸς τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἀδελφόν του. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐκόμιζε Κερκυραῖος τις ὑπάλληλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικῆς Πρεσβείας, τὸν ὁποῖον ὅμως ἀποβιβασθέντα εἰς Ζάκυνθον ἀπήλασαν αἱ Ἀγγλικαὶ ἀρχαί, μὴ ἐπιτρέψασαι εἰς αὐτὸν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέχρι Κερκύρας ταξίδιόν του. Κατώρθωσεν ὅμως οὗτος ἐν τῷ μεταξὺ νὰ παραδόσῃ τὰ σημαντικὰ ἐκεῖνα ἔγγραφα εἰς χεῖρας τοῦ ἐκεῖ προξένου τῆς Ρωσίας Σαντρίνη, ὁ ὁποῖος, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ νήσῳ ἑταίρων τῆς Φιλικῆς, τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Ἀθανασιάδην, ἀγαγόντα εἰς πέρας μέσῳ μυρίων περιπετειῶν καὶ κινδύνων τὴν σοβαρὰν ταύτην ἀποστολήν.

Ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς μυστικότητος τῶν ἐγγράφων τούτων ἐξάγεται ὅτι, παρὰ τὰ τόσα καὶ τόσα ἀντιφατικῶς κατὰ καιροὺς γραφέντα περὶ τῆς ἐχθρότητος τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια πρὸς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὄχι μόνον δὲν ἦτο οὗτος ξένος πρὸς αὐτὴν καὶ κατὰ μείζονα λόγον ἐχθρός της, ἀλλὰ καὶ δι᾽ αὐτῆς ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἀδελφοῦ του, κατέχοντος τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐφόρου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, εἰς καιρὸν καθ᾽ ὃν ὑπεβλέπετο τόσον ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ὅσον, καὶ μάλιστα, ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, λόγῳ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ Ἀθανασιάδης, ἐκποιήσας τὰ ἐν Ζακύνθῳ ἐμπορεύματά του, κατήρτισε σῶμα ἑβδομήκοντα Ζακυνθίων, τὸ ἐξώπλισε, τὸ ἐφωδίασε καὶ τὸ μετέφερε δι᾽ ἀκατίων εἰς τὰς Παλαιὰς Πάτρας, ὅπου εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ πολιορκία. Ἀγωνιζόμενος ὅμως αὐτόθι ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐξηντλήθη οἰκονομικῶς καὶ ἠναγκάσθη νὰ διαλύσῃ τὸ πλεῖστον τοῦ σώματος καὶ νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς Τρίπολιν, ὅπου ἐτέθη ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Κατόπιν ἀκολουθήσας τὸν Πάνον Κολοκοτρώνην εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, κατὰ τῶν ἀποπειρῶν τοῦ Κιοσσὲ-Μεχμὲτ Πασᾶ, διορισθέντος Βαλῆ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ζητοῦντος νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς αὐτήν, προσεκολλήθη παρὰ τῷ Νικηταρᾷ, τὸν ὁποῖον ἔκτοτε ἠκολούθησε μέχρι πέρατος τοῦ Ἀγῶνος. Μετέσχεν ὅλων τῶν μαχῶν καὶ ὅλων τῶν περιπετειῶν τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου ἀγωνιστοῦ, τιμηθεὶς τῷ 18[illegible] μὲ δίπλωμα χιλιαρχίας διὰ τ᾽ ἀνδραγαθήματά του. Εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Δράμαλη ἀγῶνας διεκρίθη, καὶ μάλιστα εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἁγίου Σώστη εἰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Στυλίδα, τὴν Λαμίαν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου, ἐχρησιμοποιήθη ἐπί τινα χρόνον εἰς δημοσίους ὑπηρεσίας, κατόπιν δὲ ἐγκατασταθεὶς ἐν Σμύρνῃ ἐπανήρχισεν ἐμπορευόμενος. Ἀλλὰ δὲν ηὐδοκίμησε πλέον καὶ πενόμενος ἀπέθανε τῷ 1865. Γ. Δ. Κ.

— Ἀθανασιάδης ***Γεώργιος***. Τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἠπειρώτης τὴν καταγωγήν, ἐγεννήθη ἐν Πάτραις, ἔνθα καὶ ἔκαμε τὴν ἐγκύκλιον αὐτοῦ παίδευσιν. Ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐχρημάτισεν ἐφ᾽ ἱκανὸν καθηγητὴς ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν. Ἐπιδοθεὶς ἅμα εἰς ἐρεύνας ἐπιστημονικάς, καὶ δὴ εἰς τὴν πειραματικὴν Φυσικήν, ἀνηγορεύθη τῷ 1900 ὑφηγητὴς τῆς Πειραματικῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῷ δὲ 1903 ἐγένετο ἐπιμελητὴς τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Φυσικῆς, ἀσχοληθεὶς συστηματικῶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ προαγωγὴν αὐτοῦ, καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην μέχρι τοῦ 1912, ὅτε ἀνηγορεύθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Ἔκτοτε ἐδίδαξε συνεχῶς εἰς τὸν κλάδον τοῦτον, διατρίβων ἰδίᾳ εἰς τὴν πειραματικὴν Φυσικήν. Τῷ 1917 ἀπεμακρύνθη τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπολυθέντων τότε πλείστων καθηγητῶν, λόγῳ πολιτικῶν φρονημάτων, ἐπανῆλθεν ὅμως τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1920 εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ, ἀποκατασταθέντων τῶν ἀπομακρυνθέντων καθηγητῶν καὶ ἀναγνωρισθείσης ὡς συνεχοῦς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν, ἔκτοτε δὲ διδάσκει τὸ μάθημα τῆς Φυσικῆς ἐν τῇ αὐτῇ ἕδρᾳ.

Ὡς ἐρευνητής, ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ὀργανωτὴς τῆς πειραματικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ Φυσικῇ παρ᾽ ἡμῖν, παρουσιάζει σημαντικωτάτην ἐργασίαν.

Αἱ πρωτότυποι ἐργασίαι αὐτοῦ εἶναι πλεῖσται καὶ ἀφορῶσι πειραματικὰς ἐρεύνας, διεξαχθείσας ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τοῦ Πανεπιστημίου. Τινὲς τούτων ἀνεκοινώθησαν εἰς τὴν γαλλικὴν Académie des Sciences ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Φυσικοῦ M. Lippmann τῷ 1907 καὶ 1908. Πλεῖσται ἀνακοινώσεις αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ ὀνομαστῷ γερμανικῷ περιοδικῷ Annalen der Physik, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται αἱ Das verchaltnis der Beleuchtung zum Leitungsvermögen des Selens τῷ 1908 καὶ ἡ Virkung der Rontgenstrahlung auf den elektrischen Wiederstand des Selens, ἐν αἷς διατυπώνει οὗτος ἴδιον ἐμπειρικὸν τύπον, ἐκφράζοντα τοὺς νόμους τῶν φαινομένων τούτων

Πολλαὶ πρωτότυποι αὐτοῦ ἐργασίαι, ἀφορῶσαι πειραματικὰς ἐρεύνας, ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ Physikaliscne Zeitschrift, Journal de Physique καὶ Revue Électrique, ὡς καὶ εἰς ἑλληνικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ (Ἐπετηρὶς Ἐθν. Πανεπιστημίου, Δελτίον Φυσιοδιφ. Ἑταιρίας, Ἀρχιμήδης κλπ.). Τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρουσα εἶναι νεωτέρα ἐργασία αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ Annalen der Physik (1921) ὑπὸ τὸν τίτλον «Neue Methode zur Messung der Magnetisierungs Koeffizienten der Flussigkeiten», εν ᾗ ἐκτίθεται νέα μέθοδος αὐτοῦ πρὸς προσδιορισμὸν τῶν σταθερῶν μαγνητίσεως τῶν ὑγρῶν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ διδακτικὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι πολλά, ἀφορῶντα πάντα τὴν Πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν. Ἐξέδωκεν εἰς τέσσαρας τόμους πλῆρες σύστημα ἀφορῶν τὰς ἐπιστημονικὰς μετρήσεις ἐν τῇ Φυσικῇ, τὸ ὁποῖον χειραγωγεῖ καὶ σήμερον ἔτι τοὺς ἀσκουμένους εἰς τὰ ἐργαστήρια. Οὕτως ἐδημοσίευσε: *Τὰ συστήματα τῶν ἠλεκτρικῶν μονάδων* (1900), τὰς *Ἀσκήσεις ἐκ τῆς Φυσικῆς* (1905), τὰς *Ἠλεκτρικὰς μετρήσεις* (1903) καὶ τὸν *Λογισμὸν τῶν σφαλμάτων παρατηρήσεως* (1908). Βραδύτερον ἐξέδωκε τὴν *Ὀπτικὴν* (1922), σύγγραμμα δοκιμώτατον, καὶ τὴν *Ἐπίτομον Φυσικὴν* (1924). Πλείστας πρὸς τούτοις μονογραφίας, μελέτας καὶ κριτικὰς ἐδημοσίευσε κατὰ καιροὺς εἰς τὴν Ἑλληνικήν.

Ἡ κατεύθυνσις τῶν πολυαρίθμων ἐργασιῶν, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν συνεχῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ, ἀπέβλεπε πάντοτε πρὸς ἕνα κύριον σκοπόν, τὴν προαγωγὴν παρ᾽ ἡμῖν τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν ὀργάνωσιν ἑνὸς ἀρτίου ἐπιστημονικοῦ ἐργαστηρίου πρὸς ἀνύψωσιν τῶν φυσικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι.

Συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐκ πυρκαϊᾶς καταστραφέντος κτιρίου τῶν ἐρ-

Digitized by Google

γαστηρίων (Χημείου), κατὰ τὰ τελευταῖα δ' ἔτη, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας καὶ δι' ἐργασίας ὅλως προσωπικῆς, ἐπέτυχε νὰ πλουτίσῃ τὸ ἐργαστήριον τῆς Φυσικῆς διὰ συλλογῶν ὀργάνων καὶ μηχανημάτων μεγάλης ἀξίας (ὑπὲρ τὰ 10.000.000 δρ.), ληφθεισῶν ἔναντι τῶν γερμανικῶν ἀποζημιώσεων. Ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἔργον, μετέβη δὶς εἰς Γερμανίαν, ἐξασφαλίσας δι' ἐπιπόνου ἐργασίας τὴν κατασκευὴν καὶ εἰς Ἑλλάδα μεταφορὰν τῶν συλλογῶν.

Οὕτως ἀνέδειξε τὸ ἐργαστήριον τῆς Φυσικῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἓν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀρτιώτατα κατηρτισμένων συγχρόνων ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων, προσενεγκὼν πολύτιμον ὑπηρεσίαν εἴς τε τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, ἐφ' ᾧ ἡ Σύγκλητος ἐξέφρασεν αὐτῷ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἐθνικοῦ ἱδρύματος. Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐξεπόνησε μάλιστα πλῆρες σχέδιον ἀνεγέρσεως ἑνὸς μεγάλου καὶ τελείως ὠργανωμένου ἰστιτούτου Φυσικῆς ἐν Ἀθήναις, δημοσιεύσας τὴν σχετικὴν μελέτην (1926). Πλὴν τούτου ὅμως ἀπησχόλησεν αὐτὸν καὶ γενικώτερον πρόβλημα, ἤτοι ἡ ἵδρυσις ἑνὸς εὐρυτέρου καὶ πάντῃ νεωτεριστικοῦ Πανεπιστημίου ἐν Ἀθήναις, ἐδημοσίευσε δὲ μελέτην πλήρη «*Περὶ ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Πανεπιστημιακοῦ κέντρου*» (1924), ἥτις θέτει τὰς βάσεις τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθιδρύματος ἐπὶ σχεδίου εὐρυτάτου. Τὰς κυρίας γραμμὰς τοῦ σχεδίου τούτου ἀπεδέχθη ἤδη καὶ ἡ Οἰκοδομικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Πανεπιστημίου (βλ. Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἐν ἄρθρῳ Ἀθῆναι).

Κ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

—**Ἀθανασιάδης** ***Κωνσταντῖνος***. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1878. Εἰσήχθη εἰς τὴν σχολὴν Δοκίμων τῷ 1892 καὶ ἐξῆλθεν ἀξιωματικὸς τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ τῷ 1896. Μετὰ ἑνδεκαετῆ ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἠσχολήθη ἐνεργῶς εἰς τὸν ἀσύρματον τηλέγραφον καὶ ἐπώπτευσεν εἰς τὰς πρώτας γενομένας ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεις (βλ. Ἀσύρματος Τηλεγραφία), ἀπεστάλη (1909) ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δι' εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς Ἀγγλίαν. Ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του ἐπεδόθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀσυρμάτου Τηλεγραφίας τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ καὶ διηύθυνε μέχρι τοῦ 1919 τὸ τμῆμα Ἀσυρμάτου Τηλεγράφου τοῦ Ὑπουργείου. Τῷ 1919 ἐψηφίσθησαν τῇ εἰσηγήσει του οἱ νόμοι 1830 καὶ 1831 περὶ ὀργανώσεως τῆς Ραδιοτηλεγραφικῆς καὶ Ραδιοτηλεφωνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους καὶ τῆς τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, δι' ὧν τὰ τῆς Ἀσυρμάτου Τηλεγραφίας ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν ἁρμοδιότητα ἰδίας Διευθύνσεως Ραδιοτηλεγραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ναυτικοῦ (Δ. Ρ. Υ. Ν.), ἧς ὁ Ἀθανασιάδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διευθυντής. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1920 ἐτέθη τῇ αἰτήσει του εἰς ἀποστρατείαν, προαχθεὶς εἰς ὑποναύαρχον.

Ὁ Ἀθανασιάδης πρῶτος ἐν Ἑλλάδι ἔγραψεν ἄξια λόγου συγγράμματα περὶ Ἀσυρμάτου Τηλεγράφου, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶναι ἡ «Πραγματεία Ἀσυρμάτου Τηλεγράφου». Κ. Π.

— **Ἀθανασιάδης** ***Σπυρίδων***. Ἀγωνιστὴς ἐκ Λυκορίας τῶν Καλαβρύτων, ἔνθα ἐγεννήθη τῷ 1794. Ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ Ἀγῶνος, ἀνεμίχθη εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῶν *Ἀρφαρῶν*, καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως, σχηματίσας σῶμα ἐξ ἐπιλέκτων Καλαβρυτινῶν, ἠκολούθησεν ἔκτοτε ὡς ἀξιωματικὸς (μπουλουκτσῆς) τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ν. Πετιμεζᾶν, Κανέλλον Δεληγιάννην, τὸν Σωτήριον Θεοχαρόπουλον καὶ τὸν Νικηταρᾶν. Ἐπολέμησεν ἀνδρειότατα εἰς πλείστας ἐν Πελοποννήσῳ μάχας. Ἐξαιρετικῶς ὅμως διεκρίθη εἰς τὴν Ἀκράταν, ὅπου μεγάλας ζημίας ἐπροξένησεν εἰς τὸ ἱππικὸν τοῦ Δελῆ-Ἀχμέτ. Χαρακτηριστικῶς τὰ πιστοποιητικὰ τοῦ Σπ. Ἀθανασιάδου βεβαιοῦν ὅτι «ὑπήκοος τοῖς ἀνωτέροις, ἐγίνετο τῶν κατωτέρων ἐνθουσιαστής». Μολαταῦτα δὲν ἐχρησιμοποιήθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὸν στρατόν. Τιμηθεὶς διὰ τοῦ χαλκοῦ ἀριστείου, ἔλαβε βραδύτερον, τῷ 1846, τὸν ἄνευ ἀποδοχῶν τίτλον τοῦ Ὑπασπιστοῦ β' τάξεως (βαθμοῦ ἀναλόγου πρὸς τὸν μεταγενέστερον τοῦ Ἀνθυπασπιστοῦ). Γ. Δ. Κ

— **Ἀθανασιάδης** ***Σπυρίδων***· Ἕλλην παροιμιογράφος δημοσιεύσας ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν» τοῦ 1857 ἐν σελ. 23 τοπικὰς παροιμίας τοῦ Λιβαρτζίου, τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων Πελοποννήσου. Ὑπάρχει καὶ ἐκτενεστέρα αὐτοῦ χειρόγραφος συλλογὴ παροιμιῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρίας, περιέχουσα 118 παροιμίας γραφείσας τῷ 1858. Μ. Φ.

Ἀθανασιανά· συνοικισμὸς τῶν παλαιῶν Ρουμάτων τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου (Κρήτης)· κάτ. 22.

ἀθανασιανὸν σύμβολον. Οὕτω καλεῖται ἀρχαία τις ὁμολογία πίστεως, ὡς συνταχθεῖσα δῆθεν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ἡ ὁμολογία αὕτη, γραφεῖσα ἀρχικῶς λατινιστὶ καὶ ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων «Quicunque vult salvus esse» (= ὁστισδήποτε θέλει νὰ σωθῇ) καλεῖται ἐκ τῆς ἀρχικῆς λέξεως καὶ «Σύμβολον Quicunque» ἢ ἁπλῶς «Quicunque».

Τὸ σύμβολον τοῦτο εἰς πολλὰ χειρόγραφα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος οὐδένα φέρει τίτλον, εἰς ἄλλα δὲ καὶ δὴ τοῦ ἐνάτου καὶ τοῦ δεκάτου φέρει διαφόρους ἐπιγραφάς, ὧν αἱ κυριώτεραι αἱ ἑξῆς: Fides catholica.— Fides sancti Athanasii. — Fides catholica sancti Athanasii episcopi κ.τ.λ. Τὸ κείμενον τοῦ συμβόλου τούτου ἀρκούντως ἐκτενὲς ἐξεδόθη πολλάκις, ἀποτελεῖται δὲ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Burn ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «The Athanasian creed and its early commentaries» γενομένην διαίρεσιν ἐκ τεσσαράκοντα στίχων (σ. 4—6). Τούτων ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος ἀποτελοῦσι τὸν πρόλογον καὶ ὁ τεσσαρακοστὸς τὸν ἐπίλογον, ἐν οἷς, ὡς καὶ ἐν τῷ στίχῳ 27, τῇ ἀρχῇ τοῦ δευτέρου μέρους, τονίζεται ὅτι ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ ἐκτεθειμένη καθολικὴ πίστις (fides catholica) εἶναι ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν. Τὸ κύριον μέρος διαιρεῖται εἰς δύο, ὧν τὸ πρῶτον (στίχ. 3—26) περιέχει τὴν περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν, τὸ δὲ δεύτερον (στίχ. 28—39) τὴν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰδικὸς πολεμικὸς σκοπὸς δὲν διαφαίνεται ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ, ἡ δὲ ἐπιγραφή, ἡ ἔν τισιν ἀρχαίοις χειρογράφοις ἀπαντῶσα «contra Arianos scriptum», προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ὑποθέσεως ὅτι τοῦ συμβόλου τούτου συγγραφεὺς εἶναι ὁ Ἀθανάσιος.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Vossius (1642) καὶ Uster (1647) ἀπεδείχθη τελείως ἀστήρικτος καὶ σφαλερὰ ἡ γνώμη ὅτι τὸ σύμβολον τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου, ἤρχισαν δ' ἔκτοτε νὰ καταβάλλωνται προσπάθειαι πρὸς εὕρεσιν τοῦ συγγραφέως. Ἀλλ' οἱ εἰδικῶς ἀσχοληθέντες περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο κατέληξαν εἰς διάφορα συμπεράσματα, ἄλλοι ἄλλους προβάλλοντες ὡς συγγραφεῖς τοῦ συμβόλου. Ἐκ τῶν προβληθέντων ὡς συγγραφέων οἱ κυριώτεροι εἶναι· ὁ Vigilius, ὁ Thapsus, ὁ Vincentius ὁ Lerinensis, ὁ Venantius, ὁ Hilarius ὁ Arles, ὁ Hilarius ὁ Poitiers, ὁ Honoratus ὁ Arles, ὁ Caesarius, καὶ ὁ Ἀμβρόσιος.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι πρῶτοι οἱ Lumby (1873) καὶ Swaison (1875) ἀνέπτυξαν τὴν θεωρίαν ὅτι τὸ ἡμέτερον σύμβολον ἀπετελέσθη ἐκ δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων κειμένων, τοῦ περιέχοντος τὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν καὶ τὴν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἑνωθέντων κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα. Τὴν γνώμην ταύτην ἐδέχθησαν καὶ ἄλλοι ἐν οἷς καὶ ὁ Harnack, ὅστις ἐδέχθη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἡ συνένωσις τῶν δύο μερῶν ἐγένετο κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, ἔπειτα δὲ κατὰ τὸν 6ον καὶ ὅτι τὸ πρῶτον τῶν μερῶν ἐγράφη ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, τὸ δὲ δεύτερον ἄγνωστον πότε. Ἡ γνώμη αὕτη, μὴ στηριζομένη ἐπὶ ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων, ἀπεκρούσθη καὶ δικαίως, γενομένου δεκτοῦ ὅτι τὸ ἡμέτερον σύμβολον εἶναι προϊὸν ἑνὸς συγγραφέως καὶ οὐχὶ δύο, ἀδιαφόρως ἐὰν ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν. Ὁ Tillemont τέλος, βλέπων τὸ ἄσκοπον τῶν ἐργασιῶν πρὸς εὕρεσιν τοῦ συγγραφέως, ἐξέφερε τὴν γνώμην, τὴν καὶ ὑπὸ τοῦ Ballerini ἐπαναληφθεῖσαν, ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ χάνῃ τὸν καιρόν του ἐρευνῶν νὰ εὕρῃ τὸν συγγραφέα, ἀλλὰ νὰ ἀρκῆται εἰς τό, ὅτι τὸ σύμβολον τοῦτο δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου, εἶναι ὅμως ἀρκούντως ἀρχαῖον γραφὲν τὸ ἀργότερον τὸν ἕκτον αἰῶνα.

Πρὸς εὕρεσιν τοῦ συγγραφέως τοῦ ἡμετέρου συμβόλου καὶ ἔλεγχον τῶν μέχρι τοῦδε προταθέντων ὡς συγγραφέων, πρέπει νὰ ληφθῶσι πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἀκόλουθα θετικά:

1) Τὸ ἡμέτερον σύμβολον δὲν ἐγράφη ἀρχικῶς ἑλληνιστὶ ἀλλὰ λατινιστί. Οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὸ σύμβολον τοῦτο πολὺ μετὰ ταῦτα καὶ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, ὀλίγον συμφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς μεταφράσεως (πρβλ. Πατρ. Migne τομ. XXVIII σ. 1579, 1581, 1585 καὶ 1587, ἔνθα τέσσαρες μεταφράσεις τοῦ ἡμετέρου συμβόλου ἐκδοθεῖσαι τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Montfaucon). Ἡ ἔλλειψις τοῦ ὅρου ὁμοούσιος, ἡ παραδοχὴ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ (filiodue) καὶ ἡ ἀπήχησις ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου ἀποδεικνύουσι πασιφανῶς ὅτι τοῦτο εἶναι προϊὸν τῆς Δύσεως. Κατὰ ταῦτα, ὁ συγγραφεὺς τοῦ συμβόλου τούτου πρέπει νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἀποκλειομένων τῶν ἀνατολικῶν.

2) Πρὸ τοῦ 5ου αἰῶνος οὐδὲν ἴχνος τοῦ ἡμετέρου συμβόλου εὑρίσκομεν. Εἰς τὸν στίχον 30 καταδικάζεται ὁ Ἀπολλιναρισμός, εἰς τοὺς στίχους 8-18 ἐμφαίνεται ὀφθαλμοφανῶς ἡ ἐπίδρασις τῆς διδασκαλίας τοῦ Αὐγουστίνου ἐπὶ τὸν συγγραφέα τοῦ ἡμετέρου συμβόλου καὶ εἰς τοὺς στίχους 32-35 ἡ γνῶσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς, παρὰ τὰ λεγόμενα ὑπό τινων, ὅτι ὁ Ἀπολλιναρισμὸς καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Αὐγουστίνου δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐν τοῖς στίχοις 32-35 ἀναπτυσσομένην διδασκαλίαν. Κατὰ ταῦτα ὁ συγγραφεὺς τοῦ συμβόλου τούτου πρέπει νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα καὶ μετὰ ταῦτα, ἀποκλειομένων τῶν ἀκμασάντων πρὸ τοῦ 500.

3) Τὸ σύμβολον τοῦτο ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ, καὶ δὴ ἐν Arles καὶ Lerin, ἔπειτα διεδόθη εἰς τὴν Ἀφρικήν, Ἱσπανίαν, Γερμανίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ἰταλίαν. Κατὰ ταῦτα, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἡμετέρου συμβόλου πρέπει νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν συγγραφέων τῶν δρασάντων ἐν Γαλλίᾳ καὶ δὴ ἐν Arles καὶ Lerin, κατὰ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου ἢ τὸ πολὺ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Τίς ὅμως τούτων δὲν δύναταί τις μετὰ βεβαιότητος ν' ἀποφανθῇ.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοῦ Ἀθανασιανοῦ συμβόλου ἐργασιῶν ἀναφέρομέν τινας τὰς κυριωτάτας. *Vossius* De tribus symbolis 1642.—*Antelmius* Nava de symbolo Athanasiano disquitio 1693.— *Montfaucon* Diatribe in symbolum Quicunque ἐν τοῖς op. s. Athanasii 1698. — *Muratori* Disertatio de auctore symboli Quicunque ἐν τοῖς anecd. latin. 1898.—*Ommaney* History of the Athanasian creed 1880.—*Burn* The Athanasian creed and its early commentaries 1890. — *Brewer* Das sogenaunte Athanasianische Glaubensbekenntnies ein werk des heiligen Ambrosius.

Κ. Ι ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἀθανάσιεφ ***Νικόλαος Γιακόβλεβιτς***. Ρῶσος μουσικὸς γεννηθεὶς εἰς Τομπόλσκ (1821—1898). Βιολιστὴς καὶ συνθέτης λίαν γνωστὸς εἰς τὴν πατρίδα του, ἐσπούδασε κατ' ἀρχὰς τετράχορδον καὶ σύνθεσιν μὲ τὸν πατέρα του ἐπίσης διαπρεπῆ μουσουργόν, ἐτελειοποιήθη δὲ βραδύτερον εἰς τὸ Κονσερβατόριον τῆς Πετρουπόλεως. Ὁ Ἀθανάσιεφ ἔγραψε πολλὰ ἔργα δι' ἔγχορδα, κουαρτέτα, κουϊντέτα κλπ. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ λίαν γνωστὸν κουαρτέτο ὁ «*Βόλγας*» βραβευθὲν τῷ 1860 εἰς διαγωνισμὸν καὶ τὸ «*Ἑβραϊκὸν*» εἰς δὸ δίεσις ἔλασσον. Εἶναι ἐπίσης συνθέτης διαφόρων ἔργων διὰ κλειδοκύμβαλον, βιολί, βιόλα ντ' ἀμόρε (βλ. λέξιν) καὶ πολλῶν μελωδιῶν δι' ᾆσμα, τῶν ὁποίων μερικαὶ μετεφράσθησαν γαλλιστὶ καὶ γερμανιστὶ ψαλλόμεναι εὐδοκίμως εἰς εὐρωπαϊκὰς συναυλίας. Μία του καντάτα (βλ. λέξιν) ἐπὶ ποιητικοῦ κειμένου τοῦ Πούσκιν «*τὸ συμπόσιον τοῦ Μεγάλου Πέτρου*», βραβευθεῖσα ἐπίσης ἐν διαγωνισμῷ, ἐκτελεῖται συχνὰ εἰς συμφωνικὰς συναυλίας ἐν Ρωσίᾳ. Μελοδράματα ἔγραψεν ἀρκετά, ἀλλὰ ἓν μόνον τούτων θεωρεῖται τὸ μᾶλλον ἄξιον λόγου τὸ «*Ἀμαλάτ-Μπέκ*». Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων του ἔχουν ἐκδοθῆ. Οὐχ ἧττον ἀφῆκε καὶ ἐν χειρογράφῳ ὀρατόριά τινα καὶ συμφωνίας. Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ

ἀθανάσιμος: ἐχθρὸς *ἀθανάσιμος*· λαϊκὸς τύπος, ἀντὶ τοῦ θανάσιμος, (κατὰ παρετυμολογικὸν συνεπαρμὸν τοῦ ἀρκτικοῦ α), ἀπὸ τό: *ἀθάνατος*= ποὺ δὲν πεθαίνει· σύγκρινε καὶ τὰ ἑξῆς *ραΐγ μάδα* (Πόντος) > *ἰραμάδα* κατὰ τὸ *ἀνουμάδα, μασχάλη* > *ἀμασκάλη* κατὰ τὸ *ἀγκάλη* (Φάβης), *ἡ-μερινὸς* > *ἀημερινὸς* (= ὁ Ἑωσφόρος ἐν Κεφαληνίᾳ) κατὰ τὸ *αὐγερινός, λόγχη* > *ἀλόχη* κατὰ τὸ *ἀλόη* ἴσως, *ξανάκωλα* > *ἀξανάκωλα* (ἐν Καρπάθῳ) κατὰ τὸ *ἀνάποδα*. Ἄλλα παραδείγματα βλέπε ἐν ἄρθρῳ Α' σελ. 2 στήλ. α'. Μ. Φ.

Ἀθανάσιος ***Ἀλεξανδρείας***. Ὁ Ἀθανάσιος ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, ὁ δικαίως ἐπικληθεὶς Μέγας, εἶναι ἀναντιρρήτως μία τῶν περιφανεστέρων μορφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Συνδυάζων ἀρετὴν μετ' εὐτολμίας καὶ μόρφωσιν μετὰ ζώσης πίστεως, ἀνεδείχθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτίθεντο ἐπὶ τάπητος τὰ θεμελιώδη τοῦ χριστιανισμοῦ ζητήματα, ὁ νικηφόρος ὑπέρμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας, χάριν τῆς ὁποίας ἦτο ἕτοιμος τὰ πάντα νὰ ὑποστῇ. Ἡ μεγάλη μορφή του προσέδωκεν εἰς τὰ φλέγοντα θρησκευτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδίας προσωπικότητος, καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἐξέτασις ἐκείνων εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένη πρὸς τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ, τόσον ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ κατανοήσῃ ἐκεῖνα ἄνευ ταύτης.

Α) Βίος. Περὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἔχομεν ἐλαχίστας ἐξηκριβωμένας πληροφορίας. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 295, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἄγνωστον ἂν ἐκ χριστιανῶν ἢ εἰδωλολατρῶν γονέων. Ὁ λατῖνος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Ρουφῖνος (+410) διηγεῖται ὅτι παῖς ὁ Ἀθανάσιος ἔπαιζέ ποτε μετὰ συνομηλίκων του ἱεράν τινα παιδιάν, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὑποδυόμενος τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἔχων βοηθοὺς ἄλλους συνομηλίκους ὑποδυομένους τὸ πρόσωπον πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἐβάπτιζεν ἄλλους παῖδας· τυχαίως διερχόμενος ἐκεῖθεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, εἶδε τὰ γινόμενα καὶ τόσον ἐθαύμασε διὰ τὴν ἀκριβῆ ἀπομίμησιν τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου, ὥστε ἐθεώρησε τοὺς μὲν παῖδας τοὺς λαβόντας τὸ βάπτισμα τοῦ Ἀθανασίου ὡς κανονικῶς βαπτισθέντας, τὸν δὲ Ἀθανάσιον ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του καὶ προώρισε διὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα. Ἡ ὅλως ἀπίθανος εἴδησις αὕτη τοῦ Ρουφίνου, μαρτυρεῖ τὴν φήμην τῆς ὁποίας ἔχαιρεν ὁ Ἀθανάσιος ὡς παιδιόθεν περὶ τὰ θεῖα ἀσχολούμενος. Ποῦ καὶ πῶς ἐσπούδασεν ὁ Ἀθανάσιος δὲν γνωρίζομεν· πάντως εἶχε λάβει φιλοσοφικήν τινα μόρφωσιν, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὅστις λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐφιλοσόφησεν «ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων»· κυρίως ὅμως κατέγινεν εἰς τὴν μελέτην

Digitized by Google

τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας. Κατὰ τὴν νεανικήν του δ' ἡλικίαν φαίνεται ὅτι ἐσχετίσθη μὲ τὸν μέγαν ἀσκητὴν 'Αντώνιον, μετὰ τοῦ ὁποίου συνησκεῖτο ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὴν ἔρημον.

'Επὶ ἓξ ἔτη διατελέσας ἀναγνώστης, ὅταν ἐξερράγη ἡ πολύκροτος *'Αρειανικὴ ἔρις* (βλ. ῎Αρειος) περὶ τὸ 318, ἦτο διάκονος τῆς ἐκκλησίας 'Αλεξανδρείας, ἔνθα ἐπατριάρχευεν ὁ γέρων 'Αλέξανδρος. Κατὰ τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον (325), ὁ 'Αθανάσιος συνώδευσε τὸν 'Αλέξανδρον εἰς Νίκαιαν, ὅπου μὲ τὴν μόρφωσίν του καὶ ἰδίως μὲ τὴν θερμουργὸν καὶ ἀκλόνητον πίστιν του ἀπέβη τὸ κύριον πρόσωπον τῆς συνόδου καὶ ὁ σημαιοφόρος τῆς 'Ορθοδοξίας καὶ αὐτὸς κυρίως *αὐτὴν νόσον* (τοῦ 'Αρειανισμοῦ) *ἔστησεν*» ἂν καὶ ἁπλοῦς διάκονος, κατεῖχε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν συνελθόντων, «*καὶ γὰρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἧττον ἢ βαθμοῦ ἡ προτίμησις*», ὡς χαρακτηριστικῶς ἐξεφράσθη σύνοδος ἀλεξανδρινὴ τοῦ 339 (Migne 'Ε. Π. 26, 261).

'Η φήμη τοῦ 'Αθανασίου τόσον ἡδραιώθη κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Νικαίας, ὥστε ὅταν μετ' ὀλίγον, τὴν 17ην Νοεμβρίου 328 πιθανώτατα, ἀπέθανεν ὁ γέρων Πατριάρχης, καθ' ὁμόφωνον γνώμην τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ λαοῦ, ἀνεδείχθη Πατριάρχης 'Αλεξανδρείας ὁ 'Αθανάσιος, τὴν 8ην 'Ιουνίου 328, «*ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντός, οὐ κατὰ τὸν ὕστερον νικήσαντα πονηρὸν τύπον*», ὡς παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

'Ο 'Αθανάσιος γενόμενος ἐπίσκοπος ἐφρόντισε μὲ πραγματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἐπισκοπῆς· περιηγούμενος τὴν ἐπαρχίαν του, μετέβη εἰς τὴν Θηβαΐδα, τὴν Πεντάπολιν, τὴν ὄασιν τοῦ 'Αμμῶν καὶ εἰς τὴν κάτω Αἴγυπτον, μελετῶν ἐξ αὐτοψίας τὰς ἀνάγκας τοῦ ποιμνίου, τὸ ὁποῖον τὸν ἐδεξιοῦτο πανταχοῦ εὐμενέστατα. Κατὰ τὴν ἐκδρομήν του εἰς Σαΐδ ἦλθεν εἰς ὑπάντησίν του ὁ περίφημος ἀσκητὴς Παχώμιος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδέθη στενώτατα. 'Ο 'Αθανάσιος ὑπεστήριξε τὸν Φρουμέντιον (βλ. λ.) εἰς τὰς προσπαθείας του διὰ τὴν ἐκχριστιάνισιν τῆς 'Αβησσυνίας, τὸν ὁποῖον καὶ ἐχειροτόνησε πρῶτον ἐπίσκοπον 'Αβησσυνίας (πιθανῶς τῷ 326, κατ' ἄλλους βραδύτερον).

'Η ἀνύψωσις ὅμως τοῦ 'Αθανασίου ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐθορύβησε μεγάλως, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τοὺς ἐχθροὺς τῆς 'Ορθοδοξίας, οἵτινες ἄριστα κατενόουν ποῖον στήριγμα αὕτη ἀπέκτα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ νέου ἐπισκόπου. Τοιοῦτοι δὲ ἐχθροὶ τῆς 'Ορθοδοξίας ἐκτὸς τῶν 'Αρειανῶν ἦσαν οἱ Μελιτιανοί, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μελίτιος. Οὗτος ἐπίσκοπος ὢν Λυκοπόλεως εἰς Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, ἐπειδὴ καθῃρέθη ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου 'Αλεξανδρείας καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διότι κατὰ τινα διωγμὸν ἐθυσίασεν εἰς τὰ εἴδωλα, ὅταν ἔπαυσεν ὁ διωγμὸς ἐγίνεν ἀρχηγὸς σχίσματος (βλ. *μελιτιανὸν σχίσμα*). Τοὺς Μελιτιανοὺς τούτους ἐξηγόρασεν ὁ ἀρειανόφιλος ἐπίσκοπος Νικομηδείας Εὐσέβιος «ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις», ὡς αὐτὸς ὁ 'Αθανάσιος λέγει, καὶ ἀπὸ κοινοῦ 'Αρειανοὶ καὶ Μελιτιανοὶ ἤρχισαν τὴν κατὰ τοῦ 'Αθανασίου ἀντίδρασιν, κεκαλυμμένως τὸ πρῶτον, ὕστερον δὲ ἀναφανδόν, ἀφ' ὅτου μάλιστα ὁ 'Αθανάσιος, παρὰ τὰς προτροπὰς τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἠρνήθη νὰ δεχθῇ εἰς ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν τὸν 'Αρειον, ὅστις τῷ 330 ἢ 331 ἐνεχείρησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα σύμβολον, εἰς τὸ ὁποῖον «κρύπτων τὰς ἰδίας τῆς ἀσεβείας λέξεις», διὰ γενικῶν καὶ ἀορίστων ἐκφράσεων προσεπάθει νὰ παραστήσῃ ἑαυτὸν ὡς ὀρθόδοξον καὶ νὰ διατρανώσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, διὰ νὰ μὴ θεωρῆται πλέον αἱρετικός. ῎Εκτοτε ἤρχισε συστηματικὸς ἀγὼν κατὰ τοῦ 'Αθανασίου, κατὰ τοῦ ὁποίου προεβάλλοντο ἀσυστόλως αἱ ἀστηρικτότεραι κατηγορίαι καὶ αἱ εἰδεχθέστεραι συκοφαντίαι. Καὶ πρῶτον μὲν κατηγόρησαν τὸν 'Αθανάσιον ὅτι ἐπέβαλεν ἐκκλησιαστικὸν φόρον ἄνευ γνώσεως τῆς πολιτείας· ὅταν ὅμως κατεδείχθη τὸ ψευδὲς τῆς κατηγορίας ταύτης, νέα προεβλήθη κατ' αὐτοῦ συκοφαντία· ὅτι δηλ. ἐπεβουλεύετο τὸν αὐτοκράτορα καὶ ὅτι ἔπεμψε «λάρνακά τινα χρυσίου μεστὴν» πρός τινα ἀποστάτην. ῞Οταν κατεδείχθη τὸ ἀσύστατον καὶ αὐτῆς τῆς καταγγελίας, μετὰ μεγάλης εὐχερείας ἐφευρέθη νέα τοιαύτη, ὅτι δηλ. κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ἦλθεν εἰς τινα κώμην τῆς Μαρεώτιδος καὶ συναντήσας πρεσβύτερόν τινα 'Ισχύραν, καθ' ἣν ὥραν ἐτέλει τὴν λειτουργίαν, αὐτὸν μὲν ἐκτύπησε, τὴν δὲ ἁγίαν Τράπεζαν ἀνέτρεψε, συνέτριψε τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ἔκαυσε τὰς ἱερὰς βίβλους. Τὸ ἀληθὲς εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἦτο ὅτι ὁ 'Αθανάσιος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ 'Ισχύρας «ἀνὴρ αἴσχιστα καὶ δεινότατα εἰργασμένος» αὐτοχειροτονηθεὶς («ἱερωσύνην τινὰ πλασάμενος καὶ ὄνομα πρεσβυτέρου ἑαυτῷ περιθείς») ὠργίαζεν, ἔστειλε πρεσβύτερόν τινα Μακάριον εἰς Μαρεώτιδα, πρὸς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων.

'Ο 'Ισχύρας μὴ δυνάμενος νὰ ἀπολογηθῇ, κατέφυγεν εἰς Νικομήδειαν πρὸς τὸν φίλον τοῦ 'Αρείου ἐπίσκοπον αὐτῆς Εὐσέβιον καὶ ἤρχισεν «ἀναισχύντως καταβοῶν 'Αθανασίου καὶ τὰ ἐκείνου πάντα διασύρων καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδορούμενος»· διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ βιογράφος τοῦ Μ. 'Αθανασίου, «*τοιοῦτο ἡ κακία· εὐπροσώπου ἀφορμῆς ἀπορήσασα, ἐπὶ τὸ ψεῦδος ὁμόσε χωρεῖ καὶ φανερῶς κατὰ τῆς ἀληθείας ὁπλίζεται*».

Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν κατὰ τοῦ 'Αθανασίου μηχανορραφιῶν τῶν ἐχθρῶν του, ἀπεφάσισε (τῷ 335) νὰ συγκληθῇ σύνοδος εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατηγοριῶν τούτων. 'Ο 'Αθανάσιος ὅμως, κληθεὶς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν σύνοδον, δὲν προσῆλθε, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ παραστῇ εἰς σύνοδον συγκαλουμένην εἰς πόλιν, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος, ὁ Εὐσέβιος, ὁ περίφημος συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἦτο ἀρειανόφιλος, καθόσον ἐφοβεῖτο τὰς σκευωρίας αὐτοῦ καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων των· δι' αὐτὸ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέστησε τὴν σύνοδον εἰς Τύρον τῆς Φοινίκης, ἠπείλησεν ὅμως συγχρόνως τὸν Μ. 'Αθανάσιον ὅτι, ἐὰν δὲν προσήρχετο ἑκών, θὰ προσήγετο διὰ τῆς βίας ἐνώπιον τῆς συνόδου. Τότε ὁ 'Αθανάσιος προσῆλθε μετὰ 49 ὁμοφρόνων του ἐξ Αἰγύπτου ἐπισκόπων εἰς τὴν σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν παρίσταντο καὶ 60 ἀρειανοὶ ἐπίσκοποι. Οἱ ἐχθροί του ἔφερον πρὸ τῆς συνόδου πάλιν τὰς παλαιὰς κατηγορίας ἀλλὰ καὶ νέας τοιαύτας. Οὕτω μεταξὺ ἄλλων ἐσυκοφάντησαν τὸν 'Αθανάσιον ὅτι, ἀφοῦ ἐφόνευσε Μελιτιανόν τινα ἐπίσκοπον τῆς Θηβαΐδος, ὀνομαζόμενον 'Αρσένιον, ἀπέκοψε τὴν δεξιάν του χεῖρα, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο διὰ μαγείαν. 'Ο αὐτοκράτωρ διέταξεν ἀνακρίσεις, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦτο ὅτι ὁ 'Αρσένιος ἀπεκαλύφθη ζῶν, ἐπίτηδες κρυφθείς, διὰ νὰ διαβληθῇ ὁ 'Αθανάσιος ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν, οἵτινες περιέφερον εἰς ξυλίνην λάρνακα χεῖρα νεκροῦ σώματος ταριχευθεῖσαν, ὡς δῆθεν τὴν ὑπὸ τοῦ 'Αθανασίου ἀποκοπεῖσαν. ῞Οταν ὁ 'Αρσένιος ἀνεκαλύφθη ζῶν, ὁ 'Αθανάσιος δεικνύων πρὸ τῆς συνόδου ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας του εἶπεν, ὅτι ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἔλαβε παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ δύο μόνον χεῖρας καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατὸν αὐτὸς νὰ εἶχε καὶ τρίτην τὴν ὁποίαν νὰ τοῦ ἀποκόψῃ. Οἱ ἐχθροί του κατόπιν μὴ ἀποκαμόντες, προσήγαγον πρὸ τῆς συνόδου ἀκόλαστον γύναιον, τὸ ὁποῖον ἀναιδῶς ἐβόα ὅτι παρθένος οὖσα ἐβιάσθη καὶ διεφθάρη ὑπὸ τοῦ 'Αθανασίου· τότε ἐκλήθη εἰς ἀπολογίαν ὁ 'Αθανάσιος, ὅστις προσῆλθε πρὸ τῆς συνόδου μετὰ τοῦ φίλου του πρεσβυτέρου Τιμοθέου· καὶ ὁ μὲν 'Αθανάσιος ἐσίγα, ὁ δὲ Τιμόθεος εἶπε πρὸς τὴν γυναῖκα, ἥτις καὶ ἐξ ὄψεως ἠγνόει τίς ἦτο ὁ 'Αθανάσιος: «'Εγώ, ὦ γύναι, συνηντήθην ποτὲ μετὰ σοῦ καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν σου;» Τότε ἡ γυνὴ μετὰ μεγίστης ἀναιδείας ἐβόα καὶ ἐκίνει τὸν δάκτυλον, λέγουσα πρὸς τὸν Τιμόθεον, τὸν ὁποῖον ὑπέθετεν ὡς τὸν 'Αθανάσιον: «Ναί, σὺ μοῦ ἀφῄρεσες τὴν παρθενίαν, σὺ μοῦ ἐστέρησες τὴν σωφροσύνην». Τότε οἱ σκηνοθετήσαντες τὴν συκοφαντίαν ταύτην κατῃσχύνθησαν καὶ διὰ νὰ μὴ φανερωθῇ τίνες οἱ ταῦτα σχεδιάσαντες, ἐφυγαδεύθη τὸ γύναιον, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ 'Αθανασίου. 'Επειδὴ ὅμως οἱ ἐχθροί του οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, καλοῦντες αὐτὸν γόητα καὶ μάγον, ἐζήτουν καὶ τὸν φονεύσουν, οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως ἐντεταλμένοι νὰ τηροῦν τὴν τάξιν τῆς συνόδου ἐπεβίβασαν αὐτὸν κρυφίως σκάφους καὶ τοιουτοτρόπως τὸν διέσωσαν (11 'Ιουλίου 335). Τότε ὁ 'Αθανάσιος κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐζήτησε παρουσιαζόμενος πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν του. 'Ο αὐτοκράτωρ ὅμως ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο ἐλθόντων ἐχθρῶν τοῦ 'Αθανασίου, οἵτινες ἔλεγον ὅτι οὗτος ἐζήτει νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν σίτου ἐξ 'Αλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπυρώθη κατ' αὐτοῦ καὶ μὴ δεχθεὶς αὐτὸν εἰς ἀκρόασιν τὸν ἀπέστειλεν εἰς ἐξορίαν εἰς τὴν γαλατικὴν πόλιν Αὐγούσταν Τρευήρων (Trèves), ὅπου ἔφθασε τὴν 6ην Νοεμβρίου 336. 'Εκεῖ τὸν περιεποιήθη πολὺ τόσον ὁ ἄρχων τῆς Γαλλίας υἱὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Κωνσταντῖνος, ὅσον καὶ ὁ ἐπίσκοπος Μαξιμῖνος. Μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (21 Μαΐου 337), μετ' ἀπουσίαν $2^1/_2$ ἐτῶν, ἐπανῆλθεν ὁ 'Αθανάσιος εἰς 'Αλεξάνδρειαν, τὴν 23ην Νοεμβρίου τοῦ 337, ἔνθα «*ἥδιστα αὐτὸν ἀνεδέξατο ὁ τῶν 'Αλεξανδρέων λαός*», ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης. Οἱ ἐχθροί του ὅμως ἀμέσως ἐπανήρχισαν δριμεῖαν κατ' αὐτοῦ πολεμικήν, μὴ ἀναγνωρίζοντες αὐτὸν ὡς γνήσιον Πατριάρχην καὶ ἐγκαλοῦντες αὐτὸν ὅτι δὲν ἀνέλαβε τὴν ἐπισκοπὴν «γνώμῃ κοινοῦ συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων» καὶ ὅτι ἦτο αἴτιος ταραχῶν, στάσεων καὶ φόνων. 'Ο 'Αθανάσιος τότε (339) συνεκάλεσεν εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν σύνοδον 100 ἐπισκόπων, ἥτις ἀπήλλαξεν αὐτὸν πάσης κατηγορίας καὶ ἀπεφάνθη ὅτι «*οὐ τὰ παρὰ 'Αθανασίου ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν* (τῶν ἐχθρῶν του) *γενόμενα θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξια*». 'Αλλ' οἱ ἐχθροί του συνεκρότησαν, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, σύνοδον εἰς τὴν 'Αντιόχειαν, ἥτις καθῄρεσεν αὐτὸν καὶ ὥρισεν ἐπίσκοπον 'Αλεξανδρείας Εὐσέβιον τὸν 'Εμισηνόν, ὅστις ὅμως δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογήν. Τότε ἐξελέγη ἀντ' αὐτοῦ ὁ 'Αρειανὸς Καππαδόκης Γρηγόριος· οὗτος ἐνεθρονίσθη 4 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ 'Αθανασίου, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου καὶ στρατιωτικῆς συνοδείας, ἥτις βιαίως ἐπεζήτει νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νέον ἐπίσκοπον, τὸν ὁποῖον ἀπέστεργεν ὁ λατρεύων τὸν 'Αθανάσιον ὀρθόδοξος λαός.

'Ο μέγας 'Αθανάσιος εἰς τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολήν του (Migne 'Ε. Π. 25, 225. κ. ἑ.) ὡς ἑξῆς περιγράφει τὰς φρικαλεότητας τὰς ἐπισυμβάσας κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Γρηγορίου, ὅτε ἐκάη ἡ ἐκκλησία ἡ καλουμένη Κυρίνου: «ἡ μὲν 'Εκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθὺς δὲ ἠκούοντο εἰς τὴν πόλιν οἰμωγαὶ καὶ ὀλολυγαὶ καὶ θρῆνοι· διότι ἅγιαι καὶ ἀμίαντοι παρθένοι ἐγυμνοῦντο καὶ ἐξηυτελίζοντο· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ ταῦτα ἐκινδύνευον· οἱ μοναχοὶ κατεπατοῦντο καὶ ἀπέθνῃσκον. 'Επὶ δὲ τῆς ἁγίας Τραπέζης ὁποῖαι ἀσέβειαι καὶ παρανομίαι ἐγένοντο! 'Εθυσίαζον ὄρνεα καὶ ἀκανθοχοίρους... ὅσας ἁγίας γραφὰς εὕρισκον κατέκαιον· εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τόλμης!, ἐλευθέρως εἰσερχόμενοι οἱ φονεύσαντες τὸν Κύριον 'Ιουδαῖοι καὶ οἱ ἄθεοι ἐθνικοί, διέπραττον καὶ ἔλεγον τοιαῦτα αἴσχη, γυμνούμενοι, ὥστε νὰ ἐντρέπωμαι καὶ νὰ τὰ ἀναφέρω». Ταῦτα δὲ διεπράττοντο κατ' ἀνοχὴν καὶ ἐπιταγὴν τοῦ ἐπάρχου Αἰγύπτου Φιλαγρίου, ὅστις βλέπων τὸν λαὸν δυσανασχετοῦντα, «Ως συμπατριώτης τοῦ Γρηγορίου... πείθει καὶ ἐρεθίζει τὸν ἐθνικὸν καὶ ἰουδαϊκὸν ὄχλον μὲ ὑποσχέσεις καὶ ἐξαποστέλλει αὐτὸν ἄθρόον μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπάλων κατὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων Χριστιανῶν». Καὶ τότε διεδραματίσθησαν ἄγριαι σκηναὶ εἰς τὰς 'Εκκλησίας, «διότι ἱερεῖς καὶ λαϊκοὶ ἐβασανίσθησαν, παρθένοι γυμνούμεναι ἀπήγοντο πρὸ τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἐμαστιγοῦντο. ῞Οταν δὲ ἡμέραν τινὰ Παρασκευῆς εἰσῆλθεν ὁ (ἐπιβήτωρ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου) Γρηγόριος μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ στίφους εἰδωλολατρικοῦ εἰς μίαν ἐκκλησίαν καὶ εἶδε μετὰ πόσης ἀποστροφῆς ὁ λαὸς ὑπεδέχθη τὴν βιαίαν εἴσοδόν του, ἔπεισε τὸν ὠμότατον ἡγεμόνα ἐντὸς μιᾶς ὥρας νὰ μαστιγώσῃ δημοσίᾳ καὶ νὰ φυλακίσῃ 34 παρθένους καὶ ὑπάνδρους γυναῖκας καὶ εὐγενεῖς ἄνδρας». 'Ο Μ. 'Αθανάσιος ἔκρουε τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου πρὸ τῶν τοιούτων ἀνοσιουργημάτων, διότι, ὅπως ὀρθότατα ἔλεγε, τοιαῦται βίαιαι ἐγκαταστάσεις ἐπισκόπων προκαλοῦν τὸν λαὸν εἰς ἀσέβειαν καὶ τὸν ἐξαναγκάζουν νὰ συμπεραίνῃ ὅτι αἱ χειροτονίαι δὲν γίνονται «*κατὰ θεῖον θεσμὸν ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας καὶ προστασίας*». Καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς κατὰ τόπον συλλειτουργούς του, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνε τὴν περίφημον 'Εγκύκλιον ἐπιστολήν, βροντοφωνεῖ: «Κινήθητε λοιπὸν καὶ σεῖς, παρακαλῶ, σκεπτόμενοι ὅτι δὲν ἀδικοῦμαι μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ σεῖς καὶ ἕκαστος ἐξ ὑμῶν ἂς συμπάσχῃ μετ' ἐμοῦ, ὡς ἂν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔπαθε, διότι ἄλλως ἐντὸς ὀλίγου θὰ φθαροῦν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες καὶ ἡ πίστις τῆς 'Εκκλησίας· καθόσον ἀμφότερα κινδυνεύουν, ἐὰν μὴ ταχέως ὁ Θεὸς δι' ὑμῶν διορθώσῃ τὰ πλημμελήθεντα καὶ ἡ 'Εκκλησία λάβῃ ἐκδίκησιν τῶν γενομένων. Κινηθῆτε, ἀδελφοί, ἐπειδὴ εἶσθε οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ καὶ βλέπετε ὅτι ταῦτα ἁρπάζονται ὑφ' ἑτέρων». 'Ο μέγας ἐξόριστος κατέφυγε τότε εἰς Ρώμην, ἔνθα ἔμεινε τρία σχεδὸν ἔτη· ἐκεῖ ἦσαν γνωστοὶ οἱ ὑπὲρ τῆς 'Ορθοδοξίας εὐθαρσεῖς ἀγῶνές του καὶ ἐθαυμάζετο ἡ ἀρετή του. 'Ο ἴδιος ἀνομολογεῖ τὴν φιλοφροσύνην ἥτις ἐπεδείχθη εἰς αὐτὸν ἐν Ρώμῃ ὑπὸ διαφόρων καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς θείας τοῦ αὐτοκράτορος· ἀθρόοι ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν ἄνδρες εὐσεβεῖς καὶ ἐνάρετοι γυναῖκες διὰ νὰ ὑποβάλουν πρὸς αὐτὸν τὴν ἔκφρασιν τοῦ βαθυτέρου σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐγκαρδιωτέρας συμμετοχῆς, διὰ νὰ διδαχθοῦν καὶ διὰ νὰ ἀκούσουν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς τὰ τῆς προόδου τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τὴν 'Ανατολήν. 'Ιδιαιτέρως προσεκάλουν τὴν προσοχὴν τοῦ πλήθους δύο ἀκολουθοῦντες τὸν Μέγαν 'Αθανάσιον εἰς τὴν ἐξορίαν αἰγύπτιοι μοναχοὶ μὲ τὴν κακοφανῆ των ἐνδυμασίαν καὶ τὴν αὐστηρὰν των δίαιταν.

Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ Μ. 'Αθανασίου ἡ Δύσις ἐγνώρισε καὶ ἐξετίμησε τὸν μοναχικὸν βίον, τὸν ὁποῖον περιεφρόνει καὶ ἔσκωπτεν ἕως τότε. Καὶ ὁ πάπας 'Ιούλιος (βλ. λ.) ἔδειξεν ἰδιάζουσαν εὔνοιαν πρὸς τὸν μέγαν ἐξόριστον καὶ συγκαλέσας σύνοδον εἰς Ρώμην ἐκ 50 ἐπισκόπων ἐκήρυξε τὸν 'Αθανάσιον ἀθῷον (341). Τότε οἱ ἐχθροί του συνελθόντες εἰς 'Αντιόχειαν ἀνενέωσαν τὰς κατὰ τοῦ 'Αθανασίου ἀποφάνσεις τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου.

'Ο υἱὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Κωνστάντιος, μόνος ἄρχων εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὸν δι' ἐνέδρας θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου (340), πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Κώνσταντος, συνεκάλεσε, πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων, σύνοδον εἰς Σαρδικήν, πόλιν τῆς 'Ιλλυρίας (343). 'Εκεῖ ὅμως ἐπῆλθε διαφωνία μεταξὺ Δυτικῶν καὶ 'Ανατολικῶν ἐπισκόπων, διότι οἱ μὲν ὑπερτριακόσιοι Δυτικοὶ ἐζήτουν νὰ παραστοῦν εἰς τὴν σύνοδον καὶ ὁ 'Αθανάσιος καὶ οἱ ὀπαδοί του,

Digitized by Google

ὡς νόμιμοι ἐπίσκοποι, οἱ δὲ Ἀνατολικοί, 76 ἐν ὅλῳ, ἠρνοῦντο τοῦτο διαρρήδην. Συνέπεια τῆς διαφωνίας ἦτο ἡ ἀποχώρησις τῶν πλείστων Ἀνατολικῶν, οἱ ὁποῖοι συνελθόντες εἰς Φιλιππούπολιν ἀνενέωσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἀθανασίου, ἀφορίσαντες καὶ τὸν πάπαν Ἰούλιον, τὸν ὅσιον ἐπίσκοπον Κορδούης καὶ ἄλλους ὁμόφρονας. Ἡ σύνοδος τῆς Σαρδικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ἀθανάσιος, ἐκήρυξε τοὐναντίον τὸν Ἀθανάσιον νόμιμον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

Ἡ ἐξορία τοῦ Ἀθανασίου παρετάθη ἓξ ὁλόκληρα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα διεκυβέρνα τὴν δύστηνον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκκλησίαν ὁ ἐπιβήτωρ τοῦ θρόνου Γρηγόριος, φερόμενος πρὸς τὸ ποίμνιον *«θηρῶν ἀγρίων ὠμότερον»*, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Θεοδωρήτου. Ὅταν τέλος τὸν Ἰούνιον τοῦ 345 ὁ Γρηγόριος ἀπέθανεν, ὁ Κωνστάντιος, χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀδελφοῦ του Κώνσταντος, ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἀθανάσιον, ὅστις μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Σαρδικῆς μεταβὰς εἰς Νύσσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀκηλυΐαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, μόνον μετὰ ἐπανειλημμένας ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίου. Ἀφοῦ συνηντήθη μετὰ τοῦ Κώνσταντος ἐν Τρευήροις, μετὰ τοῦ πάπα Ἰουλίου ἐν Ρώμῃ καὶ μετὰ τοῦ Κωνσταντίου ἐν Ἀδριανουπόλει, εἰσῆλθεν ὁ Ἀθανάσιος θριαμβευτικῶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν 21ην Ὀκτωβρίου 346· *«πλῆθος ἄπειρον καὶ οἷόν τε πέλαγος οὐχ ὁρίζον τοῖς ὀφθαλμοῖς»* τὸν ὑπεδέχθη, ὡς λέγει ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις διαβεβαιοῖ τῆς ὑποδοχῆς ταύτης *«μηδεμίαν μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν»*.

Ὁ Ἀθανάσιος, ὅστις μὲ τὴν ἀκλόνητον πίστιν του ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως τοὺς ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας ἀγῶνας του, κηρύττων καὶ συγγράφων, μόνον τέσσαρα ἔτη ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀδιατάρακτος ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Ὅταν δηλαδὴ τῷ 350 ἐδολοφονήθη ὁ Κώνστας καὶ ἔμεινεν ὁ Κωνστάντιος μονοκράτωρ, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἀθανασίου ἤρχισαν πάλιν νὰ κινῶνται καὶ νὰ ῥαδιουργοῦν καὶ εἰς τὰ διαβήματά των εὕρισκον εὐμενῆ τὸν Κωνστάντιον καὶ μάλιστα, ἀφ' ὅτου θανόντος τοῦ στασιαστοῦ Μαγεντίου (353), ἐνόμισεν οὗτος ὅτι ἀπερίσπαστος πλέον ἠδύνατο ἀφόβως νὰ ἐπιβάλῃ τὰς φιλαρειανιζούσας θρησκευτικάς του τάσεις. Συνελθόντες λοιπὸν οἱ Ἀρειανοὶ εἰς τὰς συνόδους τῆς Ἀρελάτης (353) καὶ τῶν Μεδιολάνων (Μιλάνου, τῷ 355) κατεδίκασαν αὖθις τὸν Ἀθανάσιον. Τέλος, κατὰ τὴν νύκτα τῆς 8ης Φεβρουαρίου τοῦ 356, ἐνῷ ὁ Ἀθανάσιος ἐτέλει παννυχίδα μετὰ τῶν πιστῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ, ὁ στρατηλάτης Συριανός, ἀκολουθούμενος ὑπὸ πεντακισχιλίων καὶ πλέον στρατιωτῶν ξιφήρων, περιεκύκλωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκάκωσε δεινῶς τὸ πλήρωμα. Ὁ Ἀθανάσιος ἔδειξε μεγάλην εὐψυχίαν καὶ δὲν ἐνόει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ναοῦ πρὶν ἢ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἔξοδος τῶν πιστῶν, ἐπιφωνούντων τὸν ψαλμικὸν στίχον «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Τέλος διὰ τῆς βίας σχεδὸν ἀπαχθεὶς ὑπὸ φίλων ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ καὶ ἐφυγαδεύθη εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ ἓξ ἔτη, ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ στερήσεων· ἐνίοτε ὅμως, φαίνεται, ἐκρύπτετο καὶ ἐντὸς τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ δραστηριότης, τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξεν ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὰ τόσον ταραχώδη ταῦτα ἔτη τοῦ βίου του, διαρκῶς συγγράφων καὶ φροντίζων διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας, παραμένων ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἐρήμου οἱονεὶ ὁ ἀόρατος ἐπίσκοπος. Ἀνακούφισιν παρεῖχον εἰς τὸν θεοσεβῆ ἐκεῖνον ἄνδρα, κατὰ τὰς σκληρὰς ἐκείνας ὥρας, αἱ περιποιήσεις τὰς ὁποίας τοῦ ἐπεδαψίλευον οἱ ἀσκηταὶ τῆς ἐρήμου καὶ ἡ ἀδιάσπαστος ἀγάπη τοῦ ποιμνίου του. Ὑπὸ τῶν κρατούντων ὡρίσθη τότε ἐπίσκοπος Ἀρειανός τις ὀνομαζόμενος Γεώργιος, τὸν ὁποῖον Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καλεῖ *«τέρας Καππαδόκιον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῇ γαστρὶ μεμαθηκός»*. Οὗτος ἐγκαταστὰς ὡς ἐπίσκοπος τὴν 24ην Φεβρουαρίου 357, κατεδίωξεν ἀπηνέστατα τοὺς Ὀρθοδόξους, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐφυλακίσθησαν, ἐξωρίσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, ἕως ὅτου μετὰ εἰκοσάμηνον ἀρχιερατείαν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας. Ὅταν βραδύτερον ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ, ἐφονεύθη εἴς τινα στάσιν ὑπὸ τοῦ πλήθους (24 Δεκεμβρίου 361). Τότε πλέον, ὅτε εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος (3 Νοεμβρίου 361), τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ Ἰουλιανὸς (361 - 363), ἠδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Ἀθανάσιος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, μετὰ ἑξαετῆ ἀπομάκρυνσιν ἐκεῖθεν (8 Φεβρουαρίου 356 - 21 Φεβρουαρίου 362). Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος τὸν ἐλάτρευε, τὸν ὑπεδέχθη θριαμβευτικῶς, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ εἰς αὐτόν, μὲ κλάδους δένδρων καὶ στρώνων ἐνδύματα καὶ τάπητας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ῥαντίζων αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπὶ πώλου ὄνου διάβασίν του μὲ μύρα· φωταψίαι καὶ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ συμπόσια ἐμαρτύρουν τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν.

Ὁ Ἀθανάσιος εἰργάσθη μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων· ἐκήρυττε μετὰ τόσης πειθοῦς, ὥστε πολλοὶ ἐθνικοὶ ἐγίνοντο Χριστιανοί· τοῦτο δυσμενῶς ἔβλεπεν ὁ ἐθνικὸς αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, διό, μετὰ ὀκτάμηνον παραμονὴν τοῦ Ἀθανασίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διέταξεν αὐτόν, τὸν ὁποῖον ἀπεκάλει *«ἀνθρωπίσκον»* διὰ τὸ βραχύ του ἀνάστημα καὶ *«μιαρὸν»* διότι *«ἐτόλμησεν ἑλληνίδας γυναῖκας τῶν ἐπισήμων βαπτίσαι»* νὰ καταλίπῃ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (24 Ὀκτωβρίου 362). Ὁ Ἀθανάσιος, ὅταν ἀποχαιρετῶν τοὺς πιστοὺς εἶδε πολλοὺς αὐτῶν δακρύοντας, εἶπε παρηγορῶν αὐτοὺς *«θαρρεῖτε· νεφύδριόν ἐστι καὶ θᾶττον παρελεύσεται»*. Τότε κατέφυγεν εἰς τὴν Θηβαΐδα, ὅπου εὗρε φιλοξενίαν ἐκ μέρους τῶν ἐκεῖ ἀσκητῶν, μέχρις οὗ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνελθόντος ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τοῦ ὀρθοδόξου Ἰοβιανοῦ (363), ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐπισκοπικήν του ἕδραν (5 Σεπτεμβρίου 363). Ἀλλὰ καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον διὰ πέμπτην φοράν, τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 365, ἐπὶ Οὐάλεντος, ἠναγκάσθη ὁ Ἀθανάσιος νὰ φύγῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας, κρυπτόμενος, ὥς τινες ἔλεγον, *«ἐν πατρῴῳ μνήματι»*. Μετὰ τέσσαρας ὅμως μῆνας αὐτὸς ὁ Οὐάλης, ἀναλογισθεὶς «τὴν κρατοῦσαν περὶ Ἀθανασίου δόξαν» καὶ φοβηθεὶς μὴ οἱ πολυπληθεῖς φίλοι του «νεωτερίσωσιν, ἐπὶ βλάβῃ τῶν κοινῶν πραγμάτων», ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἀθανάσιον (31 Ἰανουαρίου 366), ὅστις ἔμεινε μέχρι τέλους τοῦ πολυκυμάντου βίου του ἀδιατάραχος πλέον, ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου. Ἀπέθανεν ὑπερβὰς τὸ 75ον ἔτος τῆς ἡλικίας, τὴν 2αν Μαΐου 373, δράσας ὡς ἐπίσκοπος 45 ὁλόκληρα ἔτη, ἐκ τῶν ὁποίων διῆλθε πλέον τῶν 15 εἰς τὴν ἐξορίαν. Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ μεγάλου τούτου τῆς Ἐκκλησίας πατρός, ὁ ὁποῖος μετ' ἀκαταβλήτου θάρρους καὶ ἀκλονήτου πίστεως διεξήγαγεν ἀδιάλειπτον ἀγῶνα ὑπὲρ ἐπικρατήσεως τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀψηφῶν κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας, πιέσεις καὶ καταδρομάς.

Β') Συγγράμματα.—Ἀξιοθαύμαστον εἶναι ὅτι ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, παρ' ὅλας τὰς πολυκυμάντους περιπετείας τοῦ ταραχώδους βίου του, εὕρισκε χρόνον νὰ διαθέτῃ πρὸς πλουσιωτάτην καὶ σημαντικωτάτην συγγραφικὴν παραγωγήν· τὸ δυστύχημα ὅμως εἶναι ὅτι δὲν διεσώθησαν πάντα τὰ ἔργα του, ὅτι πολλὰ ἐνοθεύθησαν ὑπὸ αἱρετικῶν καὶ ὅτι ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν πολλὰ μὴ γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ.

Τὴν συγγραφικήν του δρᾶσιν ἤρχισεν ὁ Ἀθανάσιος ἐνωρὶς καὶ ἤδη πρὶν ἢ ἐκραγῇ ἡ ἀρειανικὴ ἔρις εἶχε συγγράψει *«Λόγον κατὰ Ἑλλήνων»*, δηλ. κατὰ εἰδωλολατρῶν, καὶ *«Λόγον περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ»*. Τὰ δύο ταῦτα βιβλία εἶναι κυρίως δύο μέρη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, διὸ καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἀναφέρει ταῦτα ὡς ἕν. Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον τῶν συγγραμμάτων τούτων ἐκτίθεται τὸ κενὸν καὶ ἀσύστατον τοῦ πολυθεϊσμοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λογικότητα τοῦ χριστιανικοῦ μονοθεϊσμοῦ· εἰς δὲ τὸ δεύτερον ὑποστηρίζει, ἐναντίον ἰουδαϊκῶν καὶ εἰδωλολατρικῶν ἐνστάσεων, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Αἱ προβληθεῖσαι ἐνστάσεις κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν ἔργων τούτων δὲν εἶναι σοβαραί.

Ἡ συγγραφικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀθανασίου ὅμως ἐξεδηλώθη κυρίως κατὰ τὴν ἀρειανικὴν ἔριν. Τὸ σπουδαιότερον τῶν σχετικῶν ἔργων του εἶναι οἱ κατὰ τὸ 338 ἢ 339 πιθανώτατα γραφέντες τέσσαρες *Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν*, ἔνθα ὑπερασπιζόμενος τὴν διδασκαλίαν τῆς Νικαίας κατὰ τῆς ἀρειανικῆς σοφιστικῆς ζητεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ ὀρθοδόξως τὰ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ τῆς δοξασίας των προβαλλόμενα βιβλικὰ χωρία, ἐνίοτε μεθ' ὑπερβαλλούσης λεπτολογίας· οὕτω λ. χ. ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ β' λόγος ἐξ 82 κεφαλαίων ζητεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ ὀρθοδόξως τὸ χωρίον Παροιμιῶν 8,21 *«Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ»*. Ὁ τέταρτος λόγος ὁμοφώνως σχεδὸν ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς δὲν θεωρεῖται γνήσιος.

Ὁ Ἀθανάσιος συνέγραψε καὶ ἀπολογητικὰ συγγράμματα περὶ τῆς πολιτείας του κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων· τοιαῦτα συγγράμματα εἶναι:

α') *«Ἀπολογητικὸς κατὰ Ἀρειανῶν»* γραφεὶς περὶ τὸ 350. Δι' αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀνασκευάζονται αἱ ἐνώπιον τῶν ἐν Τύρῳ καὶ ἐν Σαρδικῇ συνόδων ὑποστηριχθεῖσαι κατ' αὐτοῦ κατηγορίαι· β') *«Ἀπολογία πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον»*, ἔργον γραφὲν τῷ 357 διὰ νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς κατ' αὐτοῦ πολιτικὰς κατηγορίας τῶν ἐχθρῶν του, οἵτινες ἐζήτουν νὰ τὸν καταστήσουν ὕποπτον πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος, διαβάλλοντες αὐτόν, ὅτι ἐρραδιούργει τὸν Κωνστάντιον εἰς τὸν ἀδελφόν του Κώνσταντα· ὅτι ἔγραψεν εἰς τὸν Μαξέντιον κατὰ τοῦ Κώνσταντος· ὅτι ἔκαμεν ἐγκαίνια ἐκκλησίας ἄνευ βασιλικῆς ἀδείας· ὅτι δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἔλθῃ πρὸς συνάντησίν του εἰς Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο θεωρεῖται ἀριστούργημα ῥητορικῆς· γ') *«ἡ Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ»*, γραφεῖσα ἐπίσης τῷ 357 ἢ τῷ 358 διὰ νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν τῶν Ἀρειανῶν ὅτι ἐκ δειλίας ἔφυγεν ἐξ Ἀλεξανδρείας, καταδεικνύων διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, εἰλημμένων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰακώβ, τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Δαυΐδ, τοῦ Ἠλιοῦ, τοῦ Παύλου, τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Σωτῆρος ὅτι ὅσον καθῆκον παντὸς εἶναι νὰ θυσιάζῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου, τόσον ἐπίσης καθῆκον εἶναι νὰ φεύγῃ τὸν ἄκαιρον διωγμόν, ἐφόσον ὁ θάνατος ἀντὶ ὠφελείας θὰ ἐγίνετο πρόξενος βλάβης μᾶλλον.

Ἀπορεῖ ὁ Ἀθανάσιος πῶς τολμοῦν νὰ τὸν κατηγοροῦν διότι διωκόμενος ἔφυγε καὶ δὲν κατηγοροῦν ἑαυτοὺς διότι ἐδίωκαν· (*«εἰ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν· ὁ μὲν γὰρ ἵνα μὴ ἀποθάνῃ κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι..... πανέσθωσαν ἐπιβουλεύοντες καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθύς»*). Ἕτοιμος ὁ Χριστιανὸς νὰ ὑφίσταται τὸ μαρτύριον ὅταν ἐπιστῇ ὁ καιρός, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ἀλόγους καὶ ἀκαίρους κινδύνους διότι ἄλλως καθίσταται ὑπεύθυνος αὐτοκτονίας· καὶ οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ διωκόμενοι, *«πρὸς τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἔφευγον καὶ λανθάνοντες ἐκαρτέρουν, εὑρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν καὶ ἕως τέλος ὑπέμενον»*· δ') *«Ἐπιστολὴ πρὸς μοναχοὺς τὰς δυσσεβείας τῶν Ἀρειανῶν καθιστοροῦσα»*. Εἶναι ἱστορία τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ἀπὸ τοῦ 335—357· τοῦ ἔργου λείπει ἡ ἀρχή. Ἐγράφη πιθανώτατα τῷ 358, πιθανώτατα οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀλλ' ὑπὸ φίλα πρὸς αὐτὸν φρονοῦντος.

Τὰ ἑρμηνευτικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθανασίου ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον· διεσώθησαν ἱκανὰ ἀποσπάσματα ἑρμηνείας του εἰς τοὺς ψαλμούς, νοθευθέντα ἐν πολλοῖς. Ὁ Ἀθανάσιος ἀκολουθεῖ εἰς τὰ ἑρμηνευτικά του ἔργα τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνείαν τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, καίτοι εἰς τὰ δογματικὰ καὶ πολεμικὰ συγγράμματά του ἀποφεύγει ταύτην. Εἰς τὴν διασωθεῖσαν ἐπιστολήν του πρὸς Μαρκελλῖνον, τῆς ὁποίας ὑπό τινων ἠμφισβητήθη ἡ γνησιότης, ζητεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ βιβλίου τῶν Ψαλμῶν.

Ἀσκητικοῦ περιεχομένου εἶναι *«ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου»*, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς γραφεὶς καὶ τοῦ ὁποίου ἡ γνησιότης, ἐξ ὑποκειμενικῶν λόγων προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βαϊνγκάρτεν, εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀθανάσιος παρέχει τὸν βίον τοῦ Μ. Ἀντωνίου (βλ. λέξιν), μετὰ τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο εἰς στενὴν σχέσιν, ὡς ὑπόδειγμα διὰ τοὺς μοναχούς, μετεφράσθη ἤδη πρὸ τοῦ 387 ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου τοῦ Ἀντιοχείας λατινιστὶ καὶ ταχέως καὶ συριστὶ καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς αὔξησιν τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐπίσης ἀσκητικοῦ περιεχομένου εἶναι τὸ σύγγραμμα *«περὶ παρθενίας ἤτοι περὶ ἀσκήσεως»*, εἰς τὸ ὁποῖον διαγράφεται ὁ βίος τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ ἡ μοναχή, ἥτις παρίσταται ὡς νύμφη τοῦ οὐρανίου νυμφίου· ὑπό τινων θεωρεῖται ἔργον μαθητοῦ τοῦ Ἀθανασίου. Τῷ 1904 ἐδημοσιεύθη κοπτιστὶ καὶ ἀραβιστὶ ἐκτεταμένη ἐκκλησιαστικὴ διάταξις ἐξ 107 κανόνων ὡς ἀθανασιανὸν ἔργον· πάντως τὸ ἔργον δὲν εἶναι ἀθανασιανόν, ἂν καὶ ἐγράφη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς ἐποχὴν μὴ ἀπέχουσαν πολὺ τῆς τοῦ Ἀθανασίου. Αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθανασίου σῳζόμεναι ὁμιλίαι εἶναι νόθοι ἤ τινες ἀμφιβόλου γνησιότητος. Τοῦ Ἀθανασίου διεσώθησαν ἱκαναὶ ἐπιστολαὶ ποικιλωτάτου περιεχομένου. Τρεῖς τούτων γραφεῖσαι κατ' ἐντολὴν συνόδων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπευθύνονται μία μὲν πρὸς Ἀντιοχεῖς, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἐν Ἀντιοχείᾳ, μία πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰοβιανὸν περὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ μία πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ἀφρικῆς κατὰ Ἀρειανῶν. Πλεῖσται δ' εἶναι ἀσκητικοῦ περιεχομένου. Διεσώθησαν ἐπίσης ὀλίγα λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ἀλλ' ἱκανὰ συριακῆς μεταφράσεως τῶν ἑορταστικῶν καλουμένων ἐπιστολῶν (βλ. λέξιν), τὰς ὁποίας, κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν, ἔγραφεν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καθορίζων τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἰδίως ἀξιόλογον εἶναι τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἔτους 369, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μετ' ἄλλων τινῶν προσέλαβεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας κανονικὸν κῦρος.

Περίφημος εἶναι ἡ Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθανασίου, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος καταγγέλλει τὰς βιαιοπραγίας, αἵτινες ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ ἀρειανοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου. Ἐπίσης ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης, εἰς τὴν ὁποίαν διαμαρτύρεται διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἀρειανοῦ Γεωργίου ὡς ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (τῷ 357).

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ ἡ τῷ 354 ἢ 355 γραφεῖσα ἐπιστολὴ *πρὸς Δρακόντιον*, ὅστις ἡγούμενος ὢν καὶ ἐκλεγεὶς ἐπίσκοπος δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογήν. Τοῦτο χαρακτηρίζει ὁ Ἀθανάσιος ὡς «ἄξιον μέμψεως», διότι ἐὰν ἐφοβήθη τὰς περιστάσεις τοῦτο θὰ ἐμαρτύρει «οὐκ ἀνδρικὸν τὸ φρόνημα», ἐὰν δὲ περιφρονῇ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, τοῦτο θὰ ἐσήμαινε καταφρόνησιν τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ἐθέσπισε τοῦτο. Μεταξὺ ἄλλων λέγει πρὸς τὸν Δρακόντιον «μὴ πείθεσαι εἰς τοὺς

Digitized by Google

λέγοντας ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ παρέχει ἀφορμὰς εἰς τὸ ἁμαρτάνειν· δύνασαι καὶ ἐπίσκοπος ὢν νὰ πεινᾷς καὶ νὰ διψᾷς ὡς ὁ Παῦλος... Γνωρίζομεν καὶ ἐπισκόπους νηστεύοντας καὶ μοναχοὺς τρώγοντας· γνωρίζομεν καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον καὶ μοναχοὺς πίνοντας... πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων εἶναι ἄγαμοι, μοναχοὶ δέ τινες εἶναι πατέρες τέκνων».

Ἰδιάζοντος ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ ἡ τῷ 358 γραφεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθανασίου *πρὸς τὸν Σεραπίωνα*, ἐπίσκοπον Θμούεως ἐν κάτω Αἰγύπτῳ, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρείου, ὡς καὶ αἱ 4 ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν ἴδιον, περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιστολὴ περὶ τῶν γενομένων εἰς τὰς συνόδους τοῦ Ἀριμίνου καὶ τῆς Σελευκείας, γραφεῖσα τῷ 359, ὡς καὶ ἡ περὶ τῆς γνώμης Διονυσίου, τοῦ προκατόχου του ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, εἰς τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ καταδείξῃ ὅτι οἱ Ἀρειανοὶ συκοφαντοῦν ζητοῦντες νὰ παραστήσουν τὸν Διονύσιον ὡς ὁμόγνωμόν των. Ἡ ἐπιστολή του περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀναπτύσσει ὅτι αὕτη «ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς ἀρειανικῆς αἱρέσεως τὰ ὁρισθέντα». Ἡ δὲ πρὸς Ἀμοὺν μονάζοντα ἐπιστολὴ προσέλαβε κανονικὸν κῦρος. Λίαν ἀμφιβόλου γνησιότητος εἶναι «*ὁ Λόγος περὶ πίστεως ὁ μείζων*» καὶ σύντομός τις «*ἔκθεσις πίστεως*». Οἱ δὲ δύο λόγοι *κατὰ Ἀπολλιναρίου* εἶναι πάντως ἔργα μεταγενέστερα τοῦ Ἀθανασίου.

Ἐκ τῶν εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον ἀποδοθέντων νόθων ἔργων καταπληκτικὴν διάδοσιν εἶχε κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὅσην οὐδὲν τῶν γνησίων ἔργων του, «*ὁ Λόγος εἰς τὸ θαῦμα τὸ γεγονὸς ἐν Βηρυττῷ περὶ τῆς τιμίας καὶ σεβασμίας εἰκόνος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν*». Εἰς τὸν Λόγον τοῦτον ἀναφέρεται ὅτι εἰκὼν ἐσταυρωμένου ἐν Βηρυττῷ διατηρηθεῖσα ὑπὸ Ἑβραίων ἐξῆγεν αἷμα καὶ ὕδωρ καὶ ἐθαυματούργει τόσον ὥστε πλήθη Ἑβραίων ἐπίστευσαν. Ἡ ἑβδόμη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος (787) ἀπέδωκε τὸ ἔργον εἰς τὸν Ἀθανάσιον, καίτοι ἀδιάσειστοι ἐσωτερικοὶ λόγοι πείθουν περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ὁ λόγος οὗτος ἐγράφη κατὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἔριδας, τὸν ὄγδοον αἰῶνα. Ἐπίσης τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον *σύμβολον*, ἀναντιρρήτως εἶναι νόθον (βλ. ἀθανασιακὸν σύμβολον). Καὶ ἡ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὸν λειτουργία εἰς συριακὴν γλῶσσαν εἶναι νόθος. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος ὡς συγγραφεὺς διακρίνεται ἰδίως διὰ τὴν σαφήνειάν του καὶ τὴν θέρμην τῆς πίστεώς του· καὶ τὸ ὕφος του εἶναι ἐκλεκτόν, καίτοι παρατηροῦνται εἰς τὰ συγγράμματά του συχναὶ ἐπαναλήψεις καὶ πλατειασμοί.

Γ') Διδασκαλία. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ἀθανασίου εἶναι ὅτι τὴν ἁμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα δὲν ἠδύνατο νὰ λυτρώσῃ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον ὁ Θεός, ἐὰν κατήρχετο πρὸς αὐτήν· («*οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρός· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστῆσαι εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς, οὔσης τοῦ Κ. Ἡ. Ἰ. Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ Πατρὸς διδάξαι καὶ τὴν εἰδώλων καθαιρῆναι Θρησκείαν εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου*». (Λόγος περὶ ἐνανθρ. κεφ. 20). Ἐὰν ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο κατὰ φύσιν Θεὸς ἀλλὰ κατὰ χάριν, ὡς ἐφρόνουν οἱ Ἀρειανοί, δὲν θὰ ἠδύνατο εἰς ἄλλους νὰ μεταδώσῃ ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν εἶχεν ἐκ φύσεως, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεώσῃ τὸν ἄνθρωπον, μὴ ὢν αὐτὸς πράγματι θεός. Δὲν ἦτο λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς ἄνθρωπος, γενόμενος ὕστερον Θεὸς κατὰ χάριν, «*ἀλλὰ Θεὸς ὤν, ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ*». (Α' Λόγ. κ. Ἀρειανῶν 1,30 κ. π. ἀ.). Διὰ νὰ λατρεύωμεν τὸν Υἱὸν ὡς Θεὸν πρέπει νὰ εἶναι οὗτος ἐντελῶς τῆς αὐτῆς οὐσίας («*ὁμοούσιος*») πρὸς τὸν Πατέρα, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἀπεδίδομεν θείαν τιμὴν εἰς ὃν ἑτέρας οὐσίας ἢ ὁ Πατήρ· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ κύριον σφάλμα τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ὅστις δεχόμενος τὸν Υἱὸν ὡς κτίσμα ἀνυψωθὲν εἰς θείαν τιμὴν καὶ λατρεύων αὐτὸν ὡς Θεόν, καταντᾶ εἰς τὴν κτισματολατρείαν τοῦ Ἐθνισμοῦ.

Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δέον νὰ συναριθμῆται καὶ νὰ συνδοξάζεται μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, «*διότι τῆς αὐτῆς θεότητός ἐστι καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας*». Πατήρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα εἶναι τρία, ἀλλ' εἷς Θεὸς «*διὰ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς φύσεως*». Τόσον ἡ ἁγία Τριὰς εἶναι «*ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν*», ὥστε λέγοντες Πατέρα ἐννοοῦμεν καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τοὐναντίον, διότι «*μία θεότης ἐστίν*».

Δ') Χαρακτηρισμός. Ὁ Ἀθανάσιος ἀνήκει εἰς τὰς μεγάλας μορφὰς τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἡρωικοὶ καὶ εὐσταθεῖς ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας ἀγῶνές του ἀνέδειξαν αὐτὸν «*τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀληθῆ στῦλον καὶ θεμέλιον, Πατέρα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἄχρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἔνδοξον*», κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας.

Βεβαίως καὶ ἀπὸ συγγραφικῆς ἀπόψεως ὁ Ἀθανάσιος κατέχει ἐπίζηλον θέσιν εἰς τὰς σελίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας, ἀλλὰ δὲν κατέστη περίφημος διὰ τῶν συγγραμμάτων του· ὑπῆρξαν ἀνώτεροί του καὶ ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως συγγραφικῆς δεξιότητος. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τὸν κατέστησε περίφημον καὶ τὸν ἀνέδειξε μέγαν εἶναι ἡ ὑπέροχος προσωπικότης του, ὁ ἀδαμάντινος χαρακτήρ του, ἡ ζῶσα καὶ ἀκλόνητος πίστις του, ἡ θερμουργός του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀγάπη, ἡ ὁποία προσέδιδε κῦρος εἰς τὰ λεγόμενά του, ἅτινα εἶχον τὴν δύναμιν νὰ διεγείρουν βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀκροατάς του.

Ὡς ὀρθῶς εἶπεν ὁ Χάρνακ, «ἡ σημασία τοῦ Ἀθανασίου δὲν ἔγκειται εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐστήριξεν ἐπιστημονικῶς τὴν πίστιν, ἀλλὰ καθόλου εἰς τὴν νικηφόρον ἐμμονὴν τῆς πίστεώς του. Δι' αὐτὸ ὁ χαρακτήρ του καὶ ὁ βίος του εἶναι τὸ κύριον».

Ὡς Α καὶ Ω τοῦ βίου του, ὡς κλῆσιν θείαν ἀντελήφθη τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου, τὸν ὁποῖον ἀντελαμβάνετο ὡς ἀγῶνα ζωῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, φοβούμενος ὅτι ἡ ἀρειανικὴ διδασκαλία καταβιβάζουσα τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ θρησκείας εἰς φιλοσόφημα, θὰ συνεπήγετο τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ. Ἐταύτισεν, οὕτως εἰπεῖν, ἑαυτὸν πρὸς τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς του δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας, τόσον ὥστε ὁ πρόμαχος ἢ ὁ πολέμιος αὐτοῦ εἶναι συγχρόνως πρόμαχος ἢ πολέμιος τῆς Ὀρθοδοξίας. Καταδιωχθείς, συκοφαντηθείς, ἐξορισθείς, ἀπειληθεὶς τὴν ζωὴν δὲν ἐδειλίασε, δὲν ἐκάμφθη, ἀλλ' ἠγωνίσθη τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν μέχρι τέλους καὶ εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ὁ τύπος τοῦ ἐναρέτου καὶ εὐσεβοῦς ἀνδρός, καὶ ἐπιγραμματικὸν εἶναι ὅ,τι εἶπε περὶ αὐτοῦ ἕτερος μέγας τῆς Ἐκκλησίας Πατήρ, ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός: «*Ἀθανάσιον ἐπαινῶν ἀρετὴν ἐπαινέσομαι· ταὐτὸν γὰρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι*» καὶ ὅτι «*βίῳ μὲν ὁδηγῷ θεωρίας, θεωρίᾳ δὲ σφραγῖδι βίου ἐχρήσατο*».

Ἡ Ἐκκλησία μας κατατάσσει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον μεταξὺ τῶν ἁγίων της καὶ ἑορτάζει τὴν μνήμην του μετὰ τοῦ *Κυρίλλου* (βλ. λ.), Πατριάρχου ἐπίσης Ἀλεξανδρείας, τὴν 18ην Ἰανουαρίου.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ. Πηγαὶ περὶ τοῦ βίου τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι τὰ ἴδιά του συγγράμματα (ἐν Migne Ἑλλην. Πατρ. τόμ. 25–28) καὶ μάλιστα αἱ ἀπολογίαι του. Ἐπίσης ἡ λατινιστὶ σωζομένη βιογραφία του, ἥτις, λόγῳ ἐλλείψεως τῆς ἀρχῆς λέγεται historia acephala (Migne 26, 1443–1450), τὸ διασωθὲν κοπτικὸν ἐγκώμιον καὶ τὰ προλεγόμενα τῆς συριακῆς συλλογῆς τῶν πασχαλείων ἐπιστολῶν του. Καὶ τὸ ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ὑπὸ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ παρέχει συμπληρωματικάς τινας πληροφορίας καὶ ἐπιτυχεῖς χαρακτηρισμοὺς τῆς προσωπικότητός του. Μεταγενέστεραι καὶ ἄνευ ἱστορικῆς ἀξίας εἶναι 4 βιογραφίαι τοῦ Ἀθανασίου, ὧν 3 ἑλληνιστὶ καὶ 1 λατινιστὶ (ἐν ἀρχῇ 25ου τόμου Migne). Καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ Εὐσέβιος, Ρουφῖνος, Ἐπιφάνιος, Σωκράτης, Σωζόμενος καὶ Θεοδώρητος παρέχουν πληροφορίας τινάς. Ἑλληνιστὶ ἴδε *Κ. Κοντογόνου* «Φιλολ. καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν πατέρων» τόμ. Β' (1853) σελ. 83–164. Ἐν Bardenhewer Geschichte d. altkirchl. Literatur (1923), 3,44-79 καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία, ὡς καὶ ἐν Dictionnaire de théol. catholique (1910) 1, 2143–2178 ἄρθρον x *Le Bachelet*.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

—**Ἀθανάσιος** ***(ἅγιοι).*** Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου (βλ. λ.), οὗτινος ἡ μνήμη ἐπιτελεῖται τὴν 18ην Ἰανουαρίου, ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν μνήμην καὶ διαφόρων ἄλλων Ἀθανασίων. Οὕτω τὴν 13ην Ἰανουαρίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη *μάρτυρός* τινος *Ἀθανασίου* ὅστις ραβδιζόμενος τελειοῦται. Τὴν 22αν Φεβρουαρίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη ἄλλου *Ἀθανασίου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως*, μονάσαντος παρὰ τὴν Νικομήδειαν καὶ μαρτυρήσαντος διὰ τὴν εἰκονοφιλίαν του ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717—741). Τὴν 23ην Ἀπριλίου ἐπιτελεῖται ἡ μνήμη *Ἀθανασίου τοῦ ἀπὸ μάγων*, ὅστις ξίφει τελειοῦται· τὴν 3ην Ἰουνίου τοῦ *Ἀθανασίου* τοῦ λεγομένου *θαυματουργοῦ*, ὅστις ἐμόναζεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Τραϊανοῦ· τὴν 23ην Ἰουνίου τοῦ *Ἀθανασίου ἀναγνώστου*, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ (286—305)· τὴν 4ην Μαΐου τοῦ *ὁσίου Ἀθανασίου* ἐπισκόπου Κορίνθου (βλ. λ.) ὅστις «ἀξίαν αἴνου ἀρετὴν εἵλετο» (+957). Τὴν 22αν Αὐγούστου τοῦ *ἐπισκόπου Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας Ἀθανασίου*, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεριανοῦ, τῷ 254, διότι ἐβάπτισε τὴν εὐγενῆ κόρην Ἀνθοῦσαν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἐθνικῶν γονέων της. Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ *Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτου* (βλ. λ.). Ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία ἑορτάζει τὴν μνήμην τριῶν νεομαρτύρων, φερόντων τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος (βλ. Ἀθανάσιος νεομάρτυρες).

Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος** ***ὁ Σχολαστικός.*** Δικηγόρος καταγόμενος ἐξ Ἐμέσης τῆς Συρίας καὶ ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Β'. Ἔγραψεν ἔργα τινὰ νομικὰ ἑλληνιστί. Κυρίως ἔγραψεν ἐπιτομήν, ἤτοι περίληψιν, τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ δὴ 153 τοιούτων, ἃς κατατάσσει μεθοδικῶς καθ' ὕλην, διαιρεῖ δὲ εἰς 22 τίτλους, ἑκάστου τῶν ὁποίων ὡς καὶ ἑκάστης νεαρᾶς προηγεῖται ἐπικεφαλὶς ἐμφαίνουσα τὸ περιεχόμενον. Εἰς παρατίτλους σημειοῖ τὰ μέρη τῶν νεαρῶν, ἅπερ εἶναι ξένα πρὸς τὴν τεθεῖσαν ἐπικεφαλίδα.

Ἡ ἐπιτομὴ αὕτη τῶν 153 Νεαρῶν, ὧν σημειωτέον αἱ πλεῖσται περιέχονται καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν συλλογὴν τῶν 168 Νεαρῶν, διεσώθη πλήρης ἐκδοθεῖσα ἐν τοῖς «Ἀνεκδότοις» τοῦ Heimbach.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—*Pierre Noailles*, Les collections de Novelles de l'empereur Justinien, (Paris 1912).—*Bach*, Histoire de la jurisprudence romaine (τ. IV., σ. 632)

ΔΗΜ. Φ. ΠΑΠ.

—**Ἀθανάσιος** ***ὁ συγκλητικός.*** Εἷς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν συγκλητικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (μέσα τοῦ 6ου αἰῶνος), ἐκ «τῶν πρῶτα λαχόντων ἐν τῇ συγκλήτῳ βουλῇ», ὡς λέγει ὁ μνημονεύων αὐτὸν ἱστορικὸς Ἀγαθίας (σ. 170 ἑξ. 206 ἑξ. ἔκδ. Βόννης, ἐν νεωτέρᾳ δ' ἐκδόσει εἰς τοὺς Historici Graeci Minores τοῦ Dindorf.

Ὁ συγκλητικὸς Ἀθανάσιος ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς Λαζικὴν (ἀρχαίαν Κολχίδα), ἵνα δικάσῃ τοὺς Βυζαντινοὺς στρατηγοὺς Ρούστικον καὶ Ἰωάννην, φονεύσαντας τὸν ἡγεμόνα τῶν Λαζῶν Γουβάζην, ὑποτελῆ καὶ σύμμαχον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης πολεμῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς (540—562) ἐπεδίωκε νὰ καταλάβῃ, πλὴν τῆς Ἀρμενίας, καὶ τὴν Λαζικήν, καὶ τοῦτο ἵνα ἀποκτήσῃ λιμένας ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ δυνηθῇ νὰ ναυπηγήσῃ στόλον ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκείνῃ κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ καὶ ἐμπορίου. Ὁ Ἰουστινιανὸς θέλων νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια ταῦτα τοῦ Χοσρόη, ἀπέστειλεν εἰς Λαζικὴν ἰσχυρὰς δυνάμεις ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ρούστικον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες ὅμως ἐρίσαντες κατὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸν Γουβάζην ἐφόνευσαν αὐτόν, παρέστησαν δὲ συνάμα πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ὅτι δῆθεν ἐπρόδιδεν οὗτος τὰ Βυζαντινὰ συμφέροντα. Τὸ γεγονὸς προὐκάλεσεν ἔντονον ἐξέγερσιν τῶν Λαζῶν, συνεπείᾳ δὲ ταύτης ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπὶ τόπου ὁ Ἀθανάσιος, ὅστις ἐνεργήσας δικαστικὴν ἔρευναν κατεδίκασε τοὺς δύο Βυζαντινοὺς στρατηγοὺς εἰς θάνατον διὰ μαχαίρας.

Ὁ Ἀγαθίας περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης ταύτης (σ. 206 ἑξ.), εἶναι δὲ ἀξιολογωτάτη ἡ περιγραφή του καὶ ἐξόχως χαρακτηριστική. Διότι βλέπομεν ἐν αὐτῇ ποίαν ἐπιβολὴν εἶχε τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα παρὰ τοῖς βαρβάροις καὶ μὲ πόσην ἀκριβολογίαν ἐγένοντο αἱ δίκαι αὗται. Ἐπαινεῖ δὲ ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς τὸν Ἰουστινιανόν, ὅτι ἐζήτησε «νὰ γίνῃ ἡ δίκη μὲ τοιαύτην τάξιν καὶ εὐκοσμίαν, διὰ νὰ θαυμάζουν οἱ βάρβαροι τὰ Ρωμαϊκὰ νόμιμα καὶ νὰ συνηθίσουν ν' ἄρχωνται ὑπὸ τούτων». Ἐπίσης βλέπομεν πόσον μεγάλην διάδοσιν εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, διότι οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Κόλχους μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν δίκην «τὴν Ἑλλάδα φωνήν», τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἶχον μάθει νὰ ὁμιλοῦν.

ΑΔ. ΑΔ.

—**Ἀθανάσιος** ***Μεθώνης.*** Κατήγετο ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας· καταληφθείσης τῆς Σικελίας ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῷ 827, κατέφυγε, νεανίας ἔτι ὤν, μετὰ τῶν γονέων του εἰς Πάτρας· βραδύτερον ἐγένετο ἐπίσκοπος Μεθώνης. Ὁ Πέτρος ὁ Σικελιώτης (βλ. λ.), ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ἄργους, ἐξεφώνησεν ἐπιτάφιον εἰς αὐτόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξαίρει τὰς ἀρετάς του (ἐν Migne Ἑ. Π. 104, 1365 κ. ἑ. ἐν λατινικῇ μεταφράσει).

Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος** ***Ἀθωνίτης*** ὁ ἱδρυτὴς τοῦ πρώτου μοναστηρίου ἐν Ἄθωνι (βλ. Ἄθως). Γεννηθεὶς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα περὶ τὸ 930, πρὶν ἢ γίνῃ μοναχὸς ἐλέγετο Ἀβράμιος· στερηθεὶς τῶν γονέων του εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἐπροστατεύθη καὶ ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ ἐπισήμου τινὸς προσώπου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα βραδύτερον ἔδρασεν ὡς διδάσκαλος. Μετά τινα χρόνον ὅμως ἀπαρνηθεὶς τὰ ἐγκόσμια, κατέφυγεν ὅπως μονάσῃ εἰς τὴν εἰς τὸ ὄρος Ὄλυμπον τῆς Βιθυνίας εὑρισκομένην μονὴν τῆς Ξηρολίμνης, τῆς ὁποίας ἡγούμενος ἦτο ὁ Μιχαὴλ Μαλεΐνος, «*ἀνὴρ ἱερὸς καὶ τῆς μοναδικῆς πολιτείας ἀκριβέστατος διδάσκαλος*». Ἐκεῖ ὁ Ἀθανάσιος ἐσχετίσθη διὰ στενωτάτης φιλίας μὲ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Μιχαὴλ Μαλεΐνου, τὸν μετέπειτα ἀρχιστράτηγον καὶ αὐτοκράτορα Νικηφόρον Φωκᾶν (963-969). Ὅταν βραδύτερον ὁ Νικηφόρος ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἔπεισε, κατόπιν θερμῶν παρακλήσεων, τὸν Ἀθανάσιον, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ καταλιπὼν τὴν μονὴν τῆς Ξηρολίμνης ἠσκήτευεν εἰς τὸ ὄρος Ἄθω, νὰ νὰ ἔλθῃ πρὸς συνάντησίν του εἰς Κρήτην, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀνακτήσεως τῆς νήσου (961), τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ 823 εἶχαν καταλάβει οἱ Μωαμεθανοί. Ὁ Ἀθανάσιος ἐπανελθὼν εἰς τὸ ἅγιον ὄρος ἵδρυσε τῷ 963, διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ἀρχαιοτέραν πασῶν, περίφημον μονὴν τῆς Λαύρας (βλ. λ.), ἥτις μέχρι σήμερον εἶναι ἡ μεγίστη μονὴ τοῦ Ἄθω. Ὁ Ἀθανάσιος συνεδέθη καὶ μετὰ τοῦ δολοφονήσαντος καὶ διαδεχθέντος τὸν Νικηφόρον αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τσιμισκῆ, ὅστις μάλιστα τὸν ὑπεστήριξεν ὅταν οἱ μοναχοὶ τῆς Λαύρας ἐστασίασαν κατ' αὐτοῦ, λόγῳ τῆς αὐστηρᾶς διαίτης τὴν ὁποίαν τοῖς ἐπέβαλε, κατηγοροῦντες αὐτὸν ὡς «τὸ ὄρος εἰς κόσμον μεταποιοῦντα». Περὶ τὸ 970 ὁ Ἀθανάσιος συνέταξε τὸ τυπικὸν ἢ κανονικόν,

Digitized by Google

ὅπερ εἶναι ἡ κυριωτέρα πηγὴ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κοινοβιακοῦ μοναχικοῦ βίου τοῦ ἁγίου ὄρους. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανε περὶ τὸ ἔτος 1010· ἤδη τῷ 1011 ὑπογράφεται ὡς ἡγούμενος Λαύρας Εὐστράτιός τις. Κατὰ παράδοσίν τινα ἀπέθανε καταπλακωθεὶς ὑπὸ τοῦ πεσόντος θόλου τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς μετὰ ἓξ μαθητῶν του. Ἡ μνήμη αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀποκτανθέντων ἓξ μαθητῶν του ἑορτάζεται τὴν 5ην Ἰουλίου. [Ἴδε *Μ. Γεδεὼν* «ὁ Ἄθως» (1885) σ. 94 κ. ἑ.— *Γ. Σωτηρίου* «τὸ ἅγιον Ὄρος» (1915) σ. 24 κ. ἑ. κτλ.].

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθανάσιος *Κορίνθου*.** Ἤκμασε κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα. Ἔγραψε πραγματείαν ἀπολεσθεῖσαν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξήταζε διατὶ ὁ Σωτὴρ ἀπέθανεν ἐπὶ σταυροῦ καὶ ὄχι ἄλλως. Πραγματείας του κατὰ τῶν Ἰακωβιτῶν (βλ. λ.) σώζεται μικρά τις περικοπὴ (Ἐν Migne Ἑλ. Πατρ. 106, 1024). Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 4ην Μαΐου καὶ τὸ τροπάριον τῆς ἑορτῆς ἐξαίρει αὐτὸν ὅτι *«ἀξίαν αἶνον ἀρετὴν εἵλετο»*.

Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος *Κωνσταντινουπόλεως (Πατριάρχαι)*.** Τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος φέρουν 5 Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τούτων:

α΄) Ἀθανάσιος ὁ Α΄, πιθανώτατα Πελοποννήσιος, ἐψηφίσθη οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τὴν 14ην Ὀκτωβρίου 1289. Λιτώτατα ζῶν καὶ αὐστηρότατα ζητῶν νὰ περιορίσῃ καὶ κολάσῃ πᾶσαν παρεκτροπήν, ἐδημιούργησε πολλοὺς ἐχθρούς, διατεινομένους ὅτι ἄρχει δυναστικῶς, καὶ τέλος μετὰ τετραετῆ πατριαρχείαν ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ξηρολόφου παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅθεν ἔστειλε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὴν παραίτησίν του (16 Ὀκτωβρίου 1293). Μετὰ τετραετίαν ὅμως ἐπαναφέρεται ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐφ' οὗ παρέμεινεν ἐπὶ ἑξαετίαν (1304 — 1310)· ἀλλ' οἱ ἐχθροί του, διὰ νὰ τὸν καταστήσουν ὕποπτον πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, ἐζωγράφησαν ἐπὶ τοῦ ὑποποδίου τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀφ' ἑνὸς τὸν Σωτῆρα καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν αὐτοκράτορα φέροντα χαλινὸν εἰς τὸ στόμα καὶ χαλιναγωγούμενον ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἐκόμισαν τοῦτο πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ζητοῦντες νὰ παραστήσουν τὸν Πατριάρχην ἀσεβῆ καὶ ἀντάρτην, ἀφοῦ ἐπὶ τοῦ ὑποποδίου του εἰκονίζει τὸν Σωτῆρα καὶ τὸν αὐτοκράτορα καὶ δὴ γελοιοποιούμενον. Τὸ τέχνασμα δὲν ἐπέτυχε, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἀμέσως ἐπείσθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κακοήθους διαβολῆς. Ὁ Πατριάρχης ὅμως τόσον ἐστενοχωρήθη διὰ τὴν θρασύτητα τῶν ἐχθρῶν του, οἵτινες πρὸ οὐδενὸς ὑπεχώρουν, ὥστε παρῃτήθη τὸ δεύτερον, εἰ καὶ κατ' ἄλλας πληροφορίας ἐπαύθη κατηγορηθεὶς ἐπὶ σιμωνείᾳ. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Ὁ Ἀθανάσιος ἔγραψε διαφόρους ἐπιστολάς, ὧν τινες ἐξεδόθησαν (Ἴδε Migne Ἑ. Π. 142, 471—527).

β΄) Ὁ Ἀθανάσιος Β΄ ἡγούμενος τῆς μονῆς Περιβλέπτου ἐχειροτονήθη Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1450, ἐξαναγκασθεὶς εἰς παραίτησιν μετ' ὀλίγους μόνον μῆνας.

γ΄) Ἀθανάσιος ὁ Γ΄ ὁ Πατελλάριος. Ὅταν ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις (βλ. λέξιν), χάρις εἰς τὰς ἰησουϊτικὰς ῥαδιουργίας, ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1634, ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, διὰ προστασίας τοῦ Καπετὰν πασᾶ Τζαφέρ, τὸ ὄργανον τῶν Ἰησουϊτῶν Ἀθανάσιος ὁ Γ΄, ὁ Πατελλάριος, τέως Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἐκ Ρεθύμνου Κρήτης καταγόμενος καὶ ἔχων ἱκανὴν μόρφωσιν.

Μετὰ 40 ὅμως ἡμέρας κακῶς ἐξεδιώχθη ὁ Πατελλάριος καὶ ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Λούκαρις. Ἐνεργείαις τῶν φίλων του Ἰησουϊτῶν ὁ Ἀθανάσιος ἐγένετο πάλιν Πατριάρχης τῷ 1651, ἀλλὰ μόνον διὰ 15 ἡμέρας, ὅτε κύπτων ὑπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν Μητροπολιτῶν, ἐξηναγκάσθη εἰς παραίτησιν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Γαλάζιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ρωσίαν. Ἐκεῖ ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὸς εἰς Μόσχαν καὶ τέλος ἀπέθανεν εἰς τὴν πόλιν Λούβνας. Παρ' ὅλας τὰς φιλολατινικάς του τάσεις δὲν ἀπεδέχετο τὴν περὶ πρωτείου παπικὴν ἄποψιν, καὶ ὡς Πατριάρχης μάλιστα ὡμίλησε κατ' αὐτῆς, δι' ὃ ἔγραψεν ἐναντίον του ὁ Ἀθανάσιος ῥήτωρ (βλ. λ.) τὸν *«Ἀντιπατελλάριον»*.

δ΄) Ὁ Ἀθανάσιος Δ΄ πρὶν ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ, διὰ προστασίας Τούρκων ἀρχόντων ἐξεδίωξε τῆς Πατριαρχείας Διονύσιον τὸν Δ΄ καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον δυναστικῶς, τὴν 2αν Αὐγούστου 1679· ἀλλὰ μετὰ 14 ἡμερῶν πατριαρχείαν, ὑπ' οὐδενὸς τῶν Ἀρχιερέων ἀναγνωρισθείς, ἐξέπεσε τοῦ θρόνου καὶ ἐξωρίσθη.

ε΄) Ὁ Ἀθανάσιος Ε΄ ἐκ Κρήτης· ἦτο μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ τῷ 1709 ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὢν λίαν πεπαιδευμένος, ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικήν, λατινικὴν καὶ ἀραβικὴν καὶ ἦτο τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγκρατέστατος. Συγχρόνως ἦτο αὐστηρότατος τὰ ἤθη καὶ ἀπῄτει ἀκριβῆ τήρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. Μετὰ ἑνὸς ἔτους καὶ 4 μηνῶν πατριαρχείαν (τὴν 4ην Δεκεμβρίου 1711) διαβληθεὶς ὡς νεωτεριστὴς περὶ τὰ δόγματα καὶ λατινόφιλος ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς μονήν τινα τοῦ Ἰασίου, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. (Ἴδε ἰδίως *Ζ. Ν. Μαθᾶ* Κατάλογος Πατρ. Κων)πόλεως ἔκδ. β΄ Ἀθῆναι 1884 καὶ *Μ. Γεδεὼν* Πατρ. Πίνακες Κων)πολις. Πρβλ. καὶ Kirchenlexicon 1, 1547 κ. ἑ.).

Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος *Μετεωρίτης*.** Τοιουτοτρόπως λέγεται ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἀρχαιοτέρου Μοναστηρίου ἐν Μετεώροις (βλ. λ.) τοῦ καλουμένου Μετεώρου. Περὶ τοῦ βίου τούτου μανθάνομεν ἐκ βιογραφίας του γραφείσης τῷ 1388 ὑπὸ μετεωρίτου μοναχοῦ (τὸ κείμενόν της ἐν Βυζαντίδι Α΄, 237—260). Κατὰ ταύτην ἐγεννήθη περὶ τὸ 1305 ἐν Νέᾳ Πάτρᾳ τῇ σημερινῇ Ὑπάτῃ, καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀνδρόνικος. Στερηθεὶς τῆς μητρός του κατ' αὐτὴν τὴν γέννησίν του καὶ ἐνωρὶς τοῦ πατρός του, ἀνετράφη

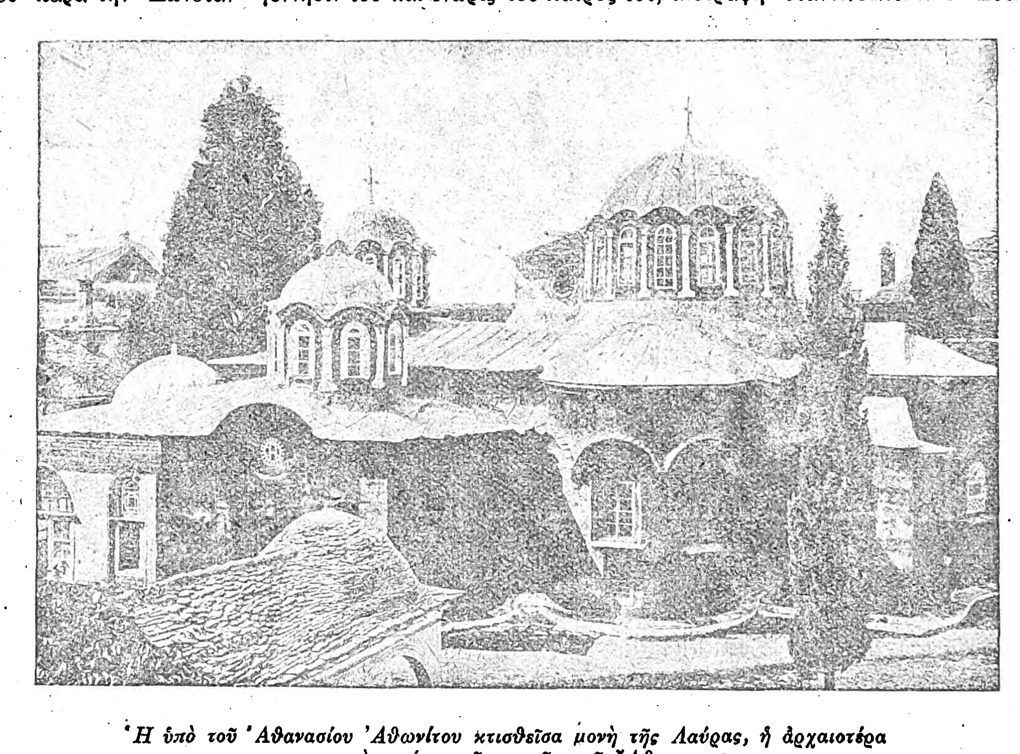

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου Ἀθωνίτου κτισθεῖσα μονὴ τῆς Λαύρας, ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ μεγίστη τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω.

ὑπὸ τοῦ θείου του· κυριευθείσης τῆς πατρίδος του τῷ 1319 ὑπὸ τῶν Καταλάνων συνελήφθη αἰχμάλωτος, ἀλλὰ διαφυγὼν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν εἰς ἅγιον ὄρος, ἔνθα ὅμως δὲν τῷ ἐπετράπη νὰ παραμείνῃ *«διὰ τὸ ἀκμὴν νεαρὸν καὶ ἀγένειον»*· διὰ τοῦτο μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Κρήτην καὶ τέλος περὶ τὸ 1335 ἦλθε πάλιν εἰς ἅγιον ὄρος, ὅπου ἠσκήτευσε μετὰ δύο γερόντων μοναχῶν εἰς τόπον καλούμενον Μηλαία· τότε μετωνομάσθη Ἀντώνιος καὶ ὅταν τέλος ἐνεδύθη τὸ ἅγιον σχῆμα, δηλ. ἔγινε τέλειος μοναχός, ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος. Ἕνεκα ὅμως πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθη ὁ Ἀθανάσιος νὰ καταλίπῃ τὸ ἐρημητήριόν του, καὶ τῇ συνοδείᾳ τοῦ γέροντος μοναχοῦ Γρηγορίου ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, Βέρροιαν καὶ Σέρβια. Παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Σερβίων Ἰακώβου ἤκουσεν ὑμνουμένην τοποθεσίαν τινὰ πλησίον τῆς πόλεως τῶν Σταγῶν, τῆς σημερινῆς Καλαμπάκας, ὅπου *«ἵσιανται λίθοι ὑψήκομοι καὶ εὐμεγέθεις ἀπὸ κτίσεως κόσμου οὕτω παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἱδρυθέντες»*, ἐπὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς κατῴκει *«πλὴν γυπῶν καὶ κοράκων»*.

Πράγματι ἐλθὼν ἐκεῖ ὁ Ἀθανάσιος ἵδρυσε μονὴν τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Σωτῆρος, ὀνομαζομένην συνήθως τὸ Μετέωρον, ἐπί τινος τῶν ἐκεῖ δυσπροσίτων βράχων, καλουμένου Πλατύλιθος. Ὁ Ἀθανάσιος συνέταξε καὶ τὸν κανονισμὸν τῆς μονῆς, ὅστις ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐν πολλοῖς καὶ σήμερον ἔτι διέπει τὰ τοῦ τόσον ἀναπτυχθέντος ἐν Μετεώροις μοναχικοῦ βίου. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανε τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1383 καὶ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἅγιος, τῆς μνήμης του ἑορταζομένης τὴν 20ὴν Ἀπριλίου. Ἡ ἐν Μετεώροις κρατοῦσα παράδοσις ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἐγεννήθη περὶ τὸ 975 καὶ ἀπέθανε τῷ 1055 εἶναι ἐσφαλμένη. [Περὶ Ἀθανασίου τοῦ Μετεωρίτου ἴδε: *Σπ. Λάμπρου* ἐν Ν. Ἑλληνομν. Β΄, 49-156. *Ν. Βέη* ἐν Βυζαντίδι Α΄, 191-331 καὶ Byz.—neugr. Jahrb. 3, 364-369 *Legrand* Bibl. hel. τοῦ ΙΕ΄ καὶ ΙΣΤ΄ αἰῶνος 1, CVII κ. ἑ.].

Δ. Σ. Μ.

—**Ἀθανάσιος** (Athanasio) ***δὸν Πέτρος*** Ζωγράφος Ἱσπανὸς γεννηθεὶς ἐν Γρενάδῃ (1638—1688). Ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀλ. Κανό, ἀλλ' ἀνεδείχθη κυρίως μελετήσας τὰ ἔργα τοῦ Pedro de Moya καὶ τοῦ Van Dyck. Ὑπῆρξεν ἄριστος χρωματογράφος, ὑπελείπετο ὅμως εἰς τὸ σχέδιον. Ἐκ τῶν πινάκων του τῶν ἐν τῇ γενεθλίῳ του πόλει ἀξιόλογος εἶναι ὁ παριστῶν τὴν σύλληψιν τῆς Θεοτόκου, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναγίας τῆς Χάριτος.

—**Ἀθανάσιος *ῥήτωρ*.** Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1571 ἐν Κωνσταντίᾳ Κύπρου. Ἀπορφανισθεὶς εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, εὗρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει προστάτην τὸν Νεόφυτον, τὸν μετέπειτα Πατριάρχην (1607 — 1612). Ἀφοῦ ἐσπούδασεν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει κολλέγιον τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐπεθύμει νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν ἐν Ρώμῃ σχολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅπερ ὅμως δὲν κατώρθωσε λόγῳ τῆς προκεχωρημένης ἡλικίας του (*«πρόσηβος ὢν τὴν ἡλικίαν»*) καὶ τότε ἐγκατέστη εἰς Γαλλίαν περὶ τὸ 1625. Ἐκ Γαλλίας ἐλθὼν δὶς εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔφερε, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του, πλῆθος χειρογράφων, ἰδίως ἐκ τοῦ Ἄθω καὶ τῶν Μετεώρων, εὑρισκομένων σήμερον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἀθανάσιος ἐκόμισεν ἐπιστολὴν τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΔ΄ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Παρθένιον Α΄ (1639—1644) περὶ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν· εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπήντησεν ὁ Παρθένιος, τῷ 1643, παριστῶν τὰς δυσχερείας τῆς ἑνώσεως, διότι *«ὁ κρατῶν ἡμῶν* (δηλ. ὁ Σουλτάνος) *ἢν τούτου αἴσθηται, καθαίρεσιν τοῦτο νομιεῖ τῆς αὐτοῦ δυναστείας καὶ ἡμᾶς πάντας ἀπολέσει»*. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανε τὸ 1663 ἐν Παρισίοις, εἰς ἡλικίαν 92 ἐτῶν. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον του εἶνα σύγγραμμα τετραμερές, ἐν φιλοπαπικῷ πνεύματι, οὗτινος τὸ πρῶτον μέρος ἐπιγράφεται *«Ἀντιπατελλάριος»*, διότι περιέχει ἀντίρρησιν λόγου κατὰ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ἐκφωνηθέντος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου τοῦ Πατελλαρίου (βλ. λ.). Τὸ δεύτερον μέρος περιέχει ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθανασίου τοῦ ῥήτορος περὶ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τοὺς Πατριάρχας Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων· τὸ τρίτον ἐπιστολὰς τῶν Πατριαρχῶν Κων)πόλεως καὶ Ἀντιοχείας πρὸς τὸν Βασιλέα τῶν Γάλλων, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ Παρθενίου συνοδικὴν ἐπιστολὴν κατὰ Καλβινιστῶν. Τὸ δὲ τέταρτον μέρος, μόνον λατινιστί, ἐνῷ τὰ τρία πρῶτα ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστί, ἐπιγραφόμενον *Anticampanella*, ἀντικρούει σύγγραμμα τοῦ Καμπανέλλα περὶ ἐννοίας τῶν πραγμάτων καὶ μαγείας. Τὸ ἔργον ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ 1655· (εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθ. Θ. 3725, εἰς 131 σελίδας εἰς 8ον). [Περὶ Ἀθανασίου ῥήτορος ἴδε *Legrand* Bibl. hel. du 17e siècle 3,417—426. *L. Petit* Dict. de théol. cath. (1910) 1,2187-8. *Σάθα* Νεοελ. φιλ. 402, ἔνθα σημειοῦνται τὰ ἔργα του].

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθανάσιος *Ἀντιοχείας*.** Ἐγεννήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἀνυψώθη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀντιοχείας τῷ 1700· ἐπειδὴ ὅμως τὸν πατριαρχικὸν θρόνον διεξεδίκει καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ ἄλλοτε Πατριάρχου Ἀντιοχείας Μακαρίου Γ΄ Κύριλλος, μετὰ πολλὰς διενέξεις καὶ σκάνδαλα, ἔγινε συμβιβασμὸς καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἔλαβε τὴν ἐπισκοπὴν τῆς ἐν Συρίᾳ Βερροίας, ἤτοι τοῦ Χαλεπίου, ἔμεινε δὲ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ὁ Κύριλλος, ὃν θανόντα τῷ 1724 διεδέχθη ὁ Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τῷ 1728, δηλητηριασθείς, κατά τινα φήμην, ὑπὸ τῶν ἀσυστόλως προπαγανδιζόντων τότε λατινοφρονούντων, πρὸς τοὺς ὁποίους πρότερον διέκειτο φιλικῶς. Ὁ Ἀθανάσιος ἦτο λόγιος, ἵδρυσε δὲ καὶ ἀραβικὸν τυπογραφεῖον εἰς τὸ Χαλέπι, ὅπου καὶ ἐτυπώθη ἀραβικὴ μετάφρασις τοῦ Ψαλτηρίου (1706). Ἔγραψε καὶ ἱστορίαν τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του μέχρι τοῦ 1702, τυπωθεῖσαν μόνον ἐν λατινικῇ με-

Digitized by Google

ταφράσει, κατὰ καλβινιστῶν κ. ἄ. (Ἴδε *Σάθα* Νεοελ. φιλολογία, Ἀθῆναι 1863 σ. 457-8). Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος** *(νεομάρτυρες)*. Ἡ Ἐκκλησία ἐτίμησεν ὡς ἁγίους τρεῖς νεομάρτυρας· α΄) τὴν 7ην Ἰανουαρίου τελεῖ τὴν μνήμην τοῦ ἐν ἔτει 1700 ἀποκεφαλισθέντος, μετὰ πολυημέρους βασάνους, ἐν Σμύρνῃ, *Ἀθανασίου, τοῦ ἐξ Ἀτταλείας* καταγομένου, ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰ ἐξισλαμισθῇ· β΄) τὴν 24ην Ἰουλίου τελεῖ τὴν μνήμην τοῦ μετὰ πολλὰς βασάνους κατὰ τὸ ἔτος 1670 ἀποκεφαλισθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει *δημογέροντος Κίου Ἀθανασίου,* ὡς ἐξεγερθέντος κατὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν ἐπιβληθέντων καταθλιπτικῶν φόρων· γ΄) τὴν 8ην Σεπτεμβρίου τελεῖ τὴν μνήμην τοῦ κατὰ τὸ 1774 ἀπαγχονισθέντος ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰκοσιπενταετοῦς μαθητοῦ τῆς *Ἀθωνιάδος* σχολῆς *Ἀθανασίου,* ὡς ἀρνηθέντος νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ. Τὸ σεπτόν του σῶμα, παραλαβόντες οἱ Χριστιανοί, ἔθαψαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. (Ἴδε Νέον Μαρτυρολόγιον καὶ *Δουκάκη* Συναξαριστήν). Δ. Σ. Μ.

— **Ἀθανάσιος** ***Πάριος***. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἐγεννήθη εἰς Κώστον, μικρὸν χωρίον τῆς Πάρου περὶ τὸ 1725. Μαθὼν τὰ πρῶτα γράμματα εἰς τὴν πατρίδα του, συνεπλήρωσε τὴν μόρφωσίν του παρὰ τῷ σχολαρχοῦντι ἐν Σμύρνῃ Ἱεροθέῳ Δενδρινῷ ἐπὶ μίαν ἑξαετίαν καὶ κατόπιν εἰς ἅγιον ὄρος, ὅπου ἐδίδασκε τὴν φιλολογίαν μὲν ὁ κὺρ Νεόφυτος, φιλοσοφικὰ δὲ μαθήματα ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης (βλ. λ.). Συμπληρώσας τὰς σπουδάς του ἀνέλαβε θέσιν διδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος ἐν Θεσσαλονίκῃ· ὅταν ὅμως ἐνέσκηψεν ἐκεῖ ἐπιδημία πανώλους, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν καὶ ἦλθεν εἰς Κέρκυραν ἔνθα ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Νικηφόρῳ Θεοτόκῃ. Καθ' ἣν ἐποχὴν διέμενεν ὁ Ἀθανάσιος ἐν Κερκύρᾳ, ὁ ἐν Ἄθωνι σχετισθεὶς μετ' αὐτοῦ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ προέτεινεν εἰς αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὰς ἀκαδημίας τῆς Εὐρώπης πρὸς τελειοτέραν ἐκπαίδευσιν, δι' ἐξόδων του· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος ἀπεποιήθη. Ἐκ Κερκύρας μετέβη εἰς Μεσολόγγι, ἔνθα, διάκονος ὤν, ἐκήρυττε. Κληθεὶς εἶτα εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀθωνίτιδος σχολῆς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως (1800), ἀπεδέχθη τὴν θέσιν, ἀφ' ἧς ὅμως μετά τινα χρόνον παρῃτήθη, ἕνεκα τῆς κρατούσης ἐν τῇ σχολῇ ἀκαταστασίας. Εἰς τὸν Ἄθω τότε ἐξηκολούθουν αἱ ἀπὸ τοῦ 1754 ἀρξάμεναι σφοδραὶ συζητήσεις περὶ τὸ ζήτημα τῶν μνημοσύνων καὶ τῶν κολύβων. Μερὶς δηλ. μοναχῶν κατέκρινε δριμύτατα τοὺς τελοῦντας μνημόσυνον, ἐκτὸς ἡμέρας Σαββάτου, κατὰ τὰς Κυριακάς, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν περιφρονητικῶς «κολυβιστάς». Εἰς τὴν ἔριν ἀνέμιξαν καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὅστις παρεστάθη ὡς ἀθετῶν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Θεοδοσίου τοῦ Β΄, ἀποφανθέντος τῷ 1772 ὅτι οὐδὲν κωλύει τὰ κατὰ Κυριακὴν μνημόσυνα, καὶ διὰ τοῦτο ἀναπολόγητος καθῃρέθη ὑπὸ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ 1781· ἀλλὰ διαμαρτυρηθεὶς πρὸς τὸν Πατριάρχην Γαβριὴλ ἠθῳώθη. Ἐξ ἁγίου ὄρους ἐπανῆλθεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου διηύθυνε τὸ ἐκεῖ σχολεῖον ἐπὶ μίαν δωδεκαετίαν.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς διδάσκαλος, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ λάβῃ καὶ μητροπολιτικὸν ἀξίωμα, δὲν ἐδέχθη, φρονῶν μετριοφρόνως ὅτι δὲν ἦτο ἄξιος τῆς κλήσεως καὶ φοβούμενος ὅτι «κάποια ἐμπόδια» θὰ τὸν ἠμπόδιζον νὰ φέρῃ ἐκεῖ τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα. Τέλος ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1812 ἔδρασεν εὐδοκιμώτατα ὡς διδάσκαλος καὶ κατόπιν ὡς σχολάρχης τῆς ἐν Χίῳ σχολῆς, διδάσκων φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ μαθήματα. Παραιτηθεὶς τῆς σχολαρχείας τῷ 1812, λόγῳ γήρατος, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐν θέσει Ρευστὰ τῆς Χίου μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἔνθα ἐξηκολούθει νὰ συγγράφῃ καὶ ὅπου ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης περίπου τὴν 24ην Ἰουνίου 1813, ταφεὶς εἰς τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς.

Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους, οἵτινες δι' ὅλου των τοῦ βίου εἰργάσθησαν ἀκαταπονήτως διὰ τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ. Συγχρόνως ὅμως ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ἐκ τῶν πολυγραφωτέρων καὶ σπουδαιοτέρων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του. Τὰ συγγράμματά του εἶναι θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικά, ὧν ἄλλα μὲν ἐξεδόθησαν, ἄλλα δ' εἶναι ἀνέκδοτα. Τὰ σπουδαιότερα τῶν θεολογικῶν του ἔργων εἶναι: «*Ἐπιτομὴ εἴτε συλλογὴ τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων*» (ἐν Λειψίᾳ 1806). Ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἐν πολλοῖς ὑπ' ὄψιν τὸ «Θεολογικὸν» Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, καίτοι χαρακτηρίζει τοῦτο ὡς βίβλον πλήρη ἐλαττωμάτων. Τὸ σύγγραμμά του τοῦτο διήρεσεν εἰς 3 μέρη, ἐν οἷς ἐξετάζει τὴν θεολογίαν, τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν· ἐπισυνάπτει δὲ δύο παραρτήματα, «*συνοψίσματα*» ὡς τὰ ἀποκαλεῖ, ὧν τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τῶν 7 μυστηρίων, τὸ δὲ δεύτερον παρέχει ἑρμηνείαν τῶν 10 ἐντολῶν, κατὰ Γρηγόριον Παλαμᾶν, καὶ περὶ τῶν ἱερῶν κανόνων. Ἐν ἑτέρῳ δὲ παραρτήματι περιέχεται διάλεξις θεωριανοῦ ὀρθοδόξου μετὰ τοῦ καθολικοῦ τῶν Ἀρμενίων.

Ὁ συγγραφεὺς διαβεβαιοῖ ὅτι ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁ. Γραφῆς καὶ τῆς Ἱ. Παραδόσεως, ἀποφεύγων πᾶσαν ἰδίαν γνώμην: «*τοιγαροῦν οὐδὲν ἐκ τῆς ἐμοῦ κοιλίας (!), ἀλλὰ πάντα τὰ ἐκ τῶν θείων γραφῶν καὶ ἔτι τὰ παρὰ τῶν μεγάλων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Μ. Ἐκκλησίας διδασκόμενα, ταῦτα ἐρῶ*». Δογματικοῦ ἐπίσης περιεχομένου εἶναι ἡ «*Ἔκθεσις, ἤγουν ὁμολογία, τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως*», γραφεῖσα τὸ ἔτος 1774.

Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος πολέμιος τῶν νέων ἰδεῶν, ἔγραψεν ἀνωνύμως τὴν «*Χριστιανικὴν ἀπολογίαν*» (Κωνσταντινούπολις 1798, ἔνθα πολεμεῖ τὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὸ σύγγραμμά του δὲ «*Ἀλεξίκακον φάρμακον, ἤτοι πνευματικὸν ἐγχειρίδιον*», πολεμεῖ τὰς ἰδέας τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ μάλιστα τοῦ Βολταίρου, ἔχων κυρίως ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον τοῦ Clement, ὅπερ ἐγνώριζεν ἐκ μεταφράσεως τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη. Ὑπὸ τόσον δὲ ἐμμόνου φόβου κατείχετο πρὸς τὰς νέας ἰδέας καὶ τὰς ἀφυπνιστικὰς τῶν λαῶν τάσεις, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ, ὑπὸ τὸν τίτλον «*Νέος Ραψάκης*», καὶ ἀπολογίαν τῆς Πατρικῆς Διδασκαλίας, ἥτις ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου (1798) εἶχεν ἐγείρει τόσον σάλον καὶ εἶχε προκαλέσει τὴν σφοδροτάτην διαμαρτυρίαν τοῦ Ἀδ. Κοραῆ *(«ἀδελφικὴ διδασκαλία» 1798)*. Ὡς γνωστὸν ἡ πατρικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀνθίμου ἐδίδασκεν ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶναί τι ἀνυπόστατον καὶ ἐχαρακτήριζε πᾶσαν ἐθνικὴν ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Τούρκων ὡς ἀνταρσίαν ἀντικειμένην πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα! Τὸ ἐχθρικόν του πνεῦμα πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως μαρτυρεῖ τὸ σύγγραμμά του ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἀντιφώνησις πρὸς τὸν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπὸ Εὐρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων, δεικνύουσα ὅτι μάταιος καὶ ἀνόητος εἶναι ὁ ταλανισμὸς ὁποῦ κάμνουσι τοῦ Γένους μας καὶ διδάσκουσα ποία εἶναι ἡ ὄντως καὶ ἀληθινὴ φιλοσοφία. Τούτοις προσετέθη καὶ παραίνεσις ὠφελιμωτάτη πρὸς τοὺς ἀδαεῖς πέμποντας τοὺς υἱούς των εἰς τὴν Εὐρώπην χάριν πραγματείας.*» (Ἐνετία 1802 ὑπὸ ψευδώνυμον *Ναθαναὴλ Νεοκαισαρεύς*).

Ὁ Ἀθανάσιος ἔγραψεν ἐπίσης βίους Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὡς καὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, ὑπὸ τὸν τίτλον «*ὁ Ἀντίπαπας*», διάφορα μαρτυρολόγια καὶ ἀκολουθίας, ἐν αἷς τὴν τοῦ ἁγίου Φανουρίου, λόγους καὶ ἄλλα.

Ἐκ τῶν μὴ θεολογικῶν ἔργων του ἄξια ἰδίας μνείας εἶναι ἡ *Ρητορικὴ Πραγματεία*, ἤτοι ἐξήγησις τῆς ῥητορικῆς τέχνης Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως, ἡ μετάφρασις τῶν *Στοιχείων Μεταφυσικῆς* τοῦ Ἀντωνίου Ἰενουησίου, ἡ *Γραμματικὴ* τοῦ Νεοφύτου ἀναθεωρηθεῖσα καὶ ἄλλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Κ. Σάθα* Νεοελ. φιλολογία σ. 630—642 ἔνθα καὶ κατάλογος τῶν ἔργων του. Ἐν τῇ Θεολ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Hauck τόμ. β΄, 205—207, σπουδαιότατον ἄρθρον τοῦ *Ph. Meyer*. Ἐπίσης παρὰ *Ζαβίρᾳ* καὶ *Παπαδοπούλῳ, Βρετῷ* καὶ *Μάμουκᾳ*. Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθανάσιος** ***Χριστιανουπόλεως***. Ὁ Ἀθανάσιος, καλούμενος πρὸ τῆς χειροτονίας του Ἀναστάσιος, ἐγεννήθη τῷ 1664 ἐν Κερκύρᾳ, ἔνθα ὁ πατήρ του κατεῖχε θέσιν τινὰ παρὰ τῷ ἐνετῷ κυβερνήτῃ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ἀρτίαν μόρφωσιν. Τῷ 1684 ὁ πατήρ του μετετέθη εἰς Καρύταιναν, διότι καὶ ἡ Πελοπόννησος τότε ἦτο ὑπὸ ἐνετικὴν ἐξουσίαν, ἐβίαζε δὲ τὸν υἱόν του νὰ ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν μετά τινος ἐκλεκτῆς νέας ἐκ Πατρῶν, μετὰ τῆς ὁποίας καὶ τὸν ἠρραβώνισεν. Ὅταν ἔφθασεν ἡ ὥρα τοῦ γάμου, τὸν ἔστειλεν εἰς Ναύπλιον διὰ νὰ προμηθευθῇ τὰ νυμφικὰ ἐνδύματα· ἐκεῖ ὅμως ἐνεδυναμώθη ἡ παιδιόθεν ἐπιθυμία του νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὰ θεῖα καὶ δι' ἐπιστολῆς ἐγνώρισε πρὸς τὸν πατέρα του ὅτι στέλλει μὲν πρὸς αὐτὸν τὰ ἐνδύματα τῆς νύμφης μὲ τὴν παράκλησιν νὰ ἐκλέξῃ αὕτη ἕτερον σύζυγον, ὅτι ὅμως αὐτὸς ἀναχωρεῖ μακράν. Τότε, εἰς ἡλικίαν 35 ἐτῶν, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ πατριάρχης Γαβριὴλ τὸν ἐχειροτόνησε διάκονον, καὶ τῷ 1711 ἀρχιεπίσκοπον Χριστιανουπόλεως (τῆς νῦν ἐπαρχίας Τριφυλίας ἐν Πελοποννήσῳ, τῆς ὁποίας ἡ ὁμώνυμος πρωτεύουσα ἔκειτο ὅπου νῦν τὸ χωρίον Χριστιάνους). Ὡς ἀρχιερεὺς ἐφρόντισε κυρίως δι' ἀνέγερσιν σχολείων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του, ὡς καὶ δι' ἀνέγερσιν ναῶν, ἐν οἷς ὁ ἐν Καρυταίνῃ σωζόμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ παρὰ τὴν κώμην Χριστιάνους ἑτοιμόρροπος, ἐκ τούβλων· ἐφημίσθη δὲ καὶ διὰ τὰς ἀγαθοεργίας του. Μετὰ 24 ἐτῶν ἀρχιερατείαν ἀπέθανε τῷ 1735, εἰς ἡλικίαν 71 ἐτῶν, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν τὸ ἱερόν του λείψανον μετηνέχθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου ἐν Γορτυνίᾳ. Ὁ ἀποθανὼν μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Ἰωάννης (Μαρτῖνος) συνέταξεν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀθανασίου, οὗτινος ἔγραψε καὶ βιογραφίαν, προσθεὶς καὶ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς αὐτὸν θαύματα. [Ἀκολουθία Ἀθανασίου Χριστιανουπόλεως· α΄ ἔκδ. ἐν Ἑρμουπόλει 1877, β΄ 1886 καὶ γ΄ 1910 ἐν Ἀθήναις]. Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθανάσιος** ***Νικομηδείας***. Ὁ Ἀθανάσιος μητροπολίτης Νικομηδείας μετὰ τοῦ Διονυσίου μητροπολίτου Ἐφέσου καὶ τοῦ Εὐγενίου μητροπολίτου Ἀγχιάλου ἀποτελοῦν τὴν ἱερὰν τριάδα τῶν ἐθνομαρτύρων μητροπολιτῶν, οἵτινες μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε΄ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 10ην Ἀπριλίου 1821, ὅτε ἑωρτάζετο τὸ Πάσχα. Ὁ Ἀθανάσιος γεννηθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐν Κύπρῳ, φιλομαθέστατος ὤν, ἐσπούδασεν ἐν Βενετίᾳ. Κατὰ τὴν νεότητά του ἔδρασεν ὡς διδάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἀθήναις. Βραδύτερον γενόμενος ἐπίσκοπος Λιβύης ἐν Ἀφρικῇ διεκρίθη διὰ τὴν σύνεσίν του καὶ τὴν ἀγαθοεργίαν του. Ἀνυψωθεὶς ὕστερον εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Νικομηδείας, συνέστησεν ἐκεῖ ἑλληνικὸν σχολεῖον δι' ἐράνων, προσενεγκὼν καὶ ὁ ἴδιος χίλια γρόσια· φιλανθρωπότατος δὲ ὤν, ἐσπούδασε δι' ἐξόδων του πολλοὺς πτωχοὺς μαθητάς, ἐν γένει δὲ ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐπισκοπῆς του· ἐπίσης ἐμερίμνησε πολὺ διὰ τὸν πλουτισμὸν καὶ καλλωπισμὸν τῆς ἐν Κωσταντινουπόλει μεγάλης σχολῆς τοῦ Γένους. Ἦτο δὲ καχεκτικὸς καὶ φιλάσθενος. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τοῦ Μεγάλου Σαββάτου τοῦ 1821 οἱ τρεῖς ὡς ἄνω μητροπολῖται παρεδόθησαν εἰς τὰ βασανιστήρια. Ὡς λέγει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, εἰς τὸν ἐπιμνημόσυμον λόγον του τῆς 10ης Ἀπριλίου 1822: «ἐφέρθησαν στρέβλαι, ἡτοιμάσθησαν μάστιγες, ἐπυρώθησαν σίδηρα καὶ ἐβιάζοντο οἱ ἱεροὶ ἀθληταὶ νὰ ἐξομόσωσι τὴν πίστιν τὴν ἀμώμητον· Ἐστρέβλωνον, ἐξήρθρωναν, ἐμάστιζον ἀφρίζοντες οἱ βασανισταί· ἀλλ' οἱ Ἱεράρχαι καρτεροῦντες προσηύχοντο». Μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἐθνομάρτυρος Πατριάρχου (βλ. Γρηγόριος Ε΄) τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς «ἐξήγαγον συγχρόνως ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας, συνοδεύοντες αὐτούς, ὡς σαρκοφάγοι γύπες, ἄλλο πλῆθος ἀσεβῶν, καὶ πεζοὶ καὶ ἱππεῖς, καὶ νέοι καὶ ἄνδρες, ὅλοι ἔνοπλοι, ὅλοι ἄγριοι, ὅλοι φονικοί... Οἱ δὲ ἱερομάρτυρες μέχρι μέν τινος ἤγοντο συμπεριπατοῦντες, ἀλλ' ἔπειτ' ἀπεχωρίζοντο, ἀπαγόμενοι ἄλλος ἀλλαχοῦ». Ὁ Ἀθανάσιος ὁδηγηθεὶς πέραν τῆς λεγομένης Κιγκλιδωτῆς πύλης εἶπεν: «*ὦ Θεέ, μὴ μὲ παραδώσῃς εἰς τὰ θηρία νὰ μὲ βασανίσουν μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς, ἀλλὰ παράλαβε τώρα, παρακαλῶ, τὴν ψυχήν μου εἰς χεῖράς σου ἐν εἰρήνῃ*»· ταῦτα εἰπών, πεσὼν κατὰ γῆς ἐξέπνευσεν· οἱ τύραννοι ὅμως μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὸν φυσικὸν τοῦτον θάνατον, ἐπιβιβάσαντες ἐπὶ κτήνους τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, τὸ ὡδήγησαν εἰς τὸν προωρισμένον τῆς ἐκτελέσεως τόπον καὶ τὸ ἐκρέμασαν νεκρόν! [Περὶ τῶν συναθλησάντων *Διονυσίου Ἐφέσου* καὶ *Εὐγενίου Ἀγχιάλου* βλέπε σχετικὰ ἄρθρα]. Τὰς ὡς ἄνω εἰδήσεις περὶ τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου ἔχομεν ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων Μητροπολιτῶν, τοῦ ἐκφωνηθέντος τὴν 10ην Ἀπριλίου 1822 ἐν Ὀδησσῷ. [Ἴδε καὶ *Μ. Γεδεὼν* Χρονικὰ πατρ. Ἀκαδημίας (1883) σ. 227—8]. Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθανάσιος** ***Θεοδώρητος***· ἱερομόναχος ἐξ Ἰωαννίνων καταγόμενος, ἐπιμεληθεὶς τῷ 1800 ἐν Λειψίᾳ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορίτου.

— **Ἀθανάσιος** ***Κερκύρας***. Ὁ Ἀθανάσιος, Πολίτης τὸ ἐπώνυμον, ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 1803 ἐν Κερκύρᾳ, ἐκ γονέων ἑλκόντων τὸ γένος ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐμορφώθη ἐν τῇ ἰονίῳ ἀκαδημείᾳ τοῦ Γκίλφορδ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς της, καὶ ἐγένετο ἐντριβέστατος εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἦτο κάτοχος διαφόρων ξένων γλωσσῶν. Τῷ 1834 ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ ἐδίδασκεν ἐν ἰδίῳ φροντιστηρίῳ ἐν τῷ παλαιῷ φρουρίῳ καὶ προπαρεσκεύαζε τοὺς μέλλοντας νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τὴν ἰόνιον ἀκαδημείαν. Τῷ 1837 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος, ὅτε καὶ διωρίσθη καθηγητὴς ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τῆς ἀκαδημείας διὰ τὰ μαθήματα τῆς Ἱερᾶς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας μετὰ τοῦ Κ. Τυπάλδου καὶ βραδύτερον τῆς Ἑρμηνείας τῶν Γραφῶν μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ καθηγητοῦ Διον. Ἀραβαντινοῦ ἱερέως. Τῷ 1840 διωρίσθη ἐφημέριος τοῦ ἐν τῇ πόλει ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τοῦ ἔχοντος τὸ ὡραιότερον τέμπλον, ἴσως ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἐκ λίθου Καρράρας καὶ οἰκοδομηθέντος πρὸ τοῦ 1400, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ ἐλειτούργησαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου οἱ εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) ἀπερχόμενοι Ἀνατολικοί, δηλ. ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ζ΄ ὁ Παλαιολόγος, ὁ Πατριάρχης Ἰωσὴφ καὶ οἱ συνοδοί των.

Μητροπολίτης Κερκύρας ἐξελέγη τὴν 29 Μαΐου 1848 ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς νήσου παμψηφεί, ἐνεργηθείσης τῆς ψηφοφορίας ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Ὑπεραγ. Θεοτόκου τῆς Σπηλαιωτίσσης. Καὶ πρὸ τῆς ἐκλογῆς του, ὡς Τοποτηρητὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας, εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ κλήρου διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου (Seminario) καὶ ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἕλληνος Ἐπισκόπου ἀπέναντι τοῦ Λατίνου, ἀντιποιουμένου τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας, ἐξ οὗ καὶ ταραχαὶ ἀκόμη συνέβαινον ἐν τῇ νήσῳ. Τὸ ζήτημα ἐλύθη ὑπὲρ τοῦ Ἀθανασίου

Digitized by Google

καὶ ἔκτοτε ὁ Λατῖνος τιτλοφορεῖται Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Καθολικῶν. Πλεῖστα εἶναι τὰ σῳζόμενα ἔγγραφα τοῦ Ἀθανασίου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, δεικνύοντα τὴν μόρφωσιν καὶ τον χαρακτῆρά του. Ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὰ τελευταῖα του ἔτη εἰργάσθη ἀόκνως καὶ τελεσφόρως ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, τῆς ἑ ώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1863 ηὐτύχησε νὰ τελέσῃ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῆς Κερκύρας τὴν ἐπὶ τῇ ἑνώσει δοξολογίαν, τὴν δὲ 21ην Μαΐου 1864 ἐν πλήρει ἀρχιερατικῇ στολῇ νὰ ὑποδεχθῇ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ νὰ προσφωνήσῃ τὸν Θρασύβουλον Ζαΐμην, ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας καὶ τὴν 29ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Γεώργιον, διὰ προσλαλιᾶς μαρτυρούσης τὴν ἔνθερμον φιλοπατρίαν του καὶ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν. Καὶ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἰργάσθη τελεσφόρως, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἀρχιερέων τῶν λοιπῶν νήσων. Ὁ Ἀθανάσιος ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνωτέρου ταξιάρχ υ, τοῦ ρωσικοῦ μεγαλοσταύρου τῆς ἁγίας Ἄννης καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλοσταύρου τῶν ἁγίων Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου. Τὰ παράσημα ὅμως ταῦτα οὐδέποτε ἔφερεν, ἀλλὰ μόνον ἁπλοῦν σταυρὸν καὶ τοῦτον ἔσωθεν τοῦ ράσου του.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανε τὴν 23ην Ἀπριλίου 1870 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ προαστείου Γαρίτζης τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐν τῷ οἰκογενειακῷ του τάφῳ. Ἐπὶ τῆς ἐπιταφίου πλακὸς ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς:

Ἀθανάσιος
Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας,
Ἑλλάδος Κλέος,
Ἐθνισμοῦ πρόμαχος,
Ἀρετῆς τύπος,
Τὸν κόσμον ἐγκατέλιπεν
πρὸς Κύριον μεταστὰς
τῇ 23 Ἀπριλίου 1870.

Δικαίως ὁ Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός, ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ του Ἱστορίᾳ καλεῖ τὸν Ἀθανάσιον «ἀληθὲς καύχημα τοῦ ἑπτανησιακοῦ κλήρου», καὶ δικαίως ὁ Διονύσιος Στεφάνου, κατὰ τὸν πανηγυρικὸν λόγον τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἐν Κερκύρᾳ, κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς πεντηκονταετηρίδος τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, τῇ 21ῃ Μαΐου 1914, ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ ἐξάρῃ «τὴν ὄντως ἐθνικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀειμνήστου τῆς Κερκύρας Ἱεράρχου Ἀθανασίου Πολίτου». [Πρβλ. *Σπυρ. Κ. Παπαγεωργίου*: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν].

Π. Θ. ΣΤΕΡ. ΟΤΗΣ

—**Ἀθανάσιος** ***(Παπᾶ)***. Ἄνευ ἐπωνύμου ἀγωνιστὴς καὶ ἐκ τῶν δραστηριωτέρων, μολονότι ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡρμᾶτο. Φίλος καὶ συλλειτουργὸς τοῦ διασήμου Παπᾶ Ἀρσενίου τοῦ Κρέστα, καταγόμενος ἐπίσης ἀπὸ τὴν Ἑρμιόνην, ἐπέταξε τὰ ράσα ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἠγωνίσθη ὑπὸ τὰς διαταγάς του, μέχρι τῆς μάχης τῶν Δερβενακίων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Παπᾶ-Ἀρσένιος ἐφονεύθη. Ἔκτοτε ἀκολουθῶν, ὡς μπουλουκτσής, τὸν Ἰωάννην Μήτζαν καὶ τὸν Γενναῖον Θ. Κολοκοτρώνην μετέσχεν εἰς πολλὰς μάχας, ἰδιαιτέρως δὲ διεκρίθη εἰς τὴν ἅλωσιν τοῦ Ναυπλίου εἰς τὴν ἄμυναν ἐναντίον τοῦ Ἰμπραὴμ καὶ τέλος εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ ἔτη 1826 καὶ 1827. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὁ Παπᾶ-Ἀθανάσιος ἠθέλησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη. Ἐπί τινα ἔτη ἐμόνασε παρὰ τὴν Περιβόλαν τοῦ Βούλγαρη, εἰς ἐγκαταλελειμμένον μονίδριον. Κατόπιν ὅμως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κοινωνίαν, πρεσβύτης δὲ ἔλαβε μέρος εἰς τὰ Ναυπλιακὰ τοῦ 1862, καὶ ἀπέθανε μετὰ τὸ 1870, εἰς μεγάλην ἡλικίαν καὶ τυφλός.

Γ. Δ. Κ.

—**Ἀθανάσιος** ***Κρής*** βλ. Βαρούχας Ἀθανάσιος.

—**Ἀθανάσιος** ***Μέγας*** βλ. Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας.

—**Ἀθανάσιος** ***Διάκος*** βλ. Διάκος Ἀθανάσιος.

—**Ἀθανάσιος** ***Καρπενησιώτης*** βλ. Καρπενησιώτης Ἀθανάσιος.

—**Ἀθανάσιος** ***Πίππης, Χειμαριώτης*** βλ. Πίππης Ἀθανάσιος.

Ἀθανασίου ***(Ἀγωνισταί)***. Ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον *Ἀθανασίου* ἀναφέρονται οἱ ἀκόλουθοι ἀγωνισταὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως:

— ***Ἀλέξιος***. Ἀγωνιστὴς ἐκ Μενδενίτσης (Βοδονίτσης) τῆς Λοκρίδος, γεννηθεὶς τῷ 1795 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1849. Μετέσχεν εἰς διαφόρους μάχας κατὰ τὴν Στερεὰν ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Γ. Δυοβουνιώτην. Διεκρίθη κατὰ τὸ 1826 εἰς Ἀράχωβαν, Δίστομον καὶ Ἀμπλιανην, εἰς τὰς διαφόρους δὲ μάχας κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπέδειξεν ἀρίστην διαγωγήν. Διὰ τοῦτο καὶ παρέμεινεν ἐπὶ τοῦ Κυβερνήτου Καποδιστρίου εἰς τὴν Β' Χιλιαρχίαν ἀπεστρατεύθη ἐπὶ τῆς Ἀντιβασιλείας, προφανῶς διότι ἔπαθεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ κατὰ τὰ γεγονότα τῆς Μάνης.

— ***Ἀναγνώστης***. Γεννηθεὶς εἰς Ἀγκίστριον τῆς Αἰγίνης, τῷ 1800, μετέσχε διαφόρων ναυμαχιῶν ἐπὶ τοῦ βρικίου «Κίμων» τοῦ πλοιάρχου Ι. Βατζαξῆ, διεκρίθη δὲ διὰ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν ψυχραιμίαν του κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀλεξανδρείας (1827) ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Κόχραν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἀπεσύρθη εἰς τὴν Σῦρον ἔνθα ἀπέθανε γέρων.

— ***Ἀναγνώστης***. Ἐκ Μαντουδίου τῆς Εὐβοίας (1790—1852). Ἠγωνίσθη ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ν. Κριεζώτην καὶ Κ. Δουμπιώτην, διεκρίθη δὲ εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ καὶ τὰς ἐν Ἀττικῇ μάχας καὶ ἠμείφθη διὰ τοῦ Σιδηροῦ Παρασήμου τοῦ Ἀγῶνος.

— ***Ἀναγνώστης***. Ἀγωνιστὴς καὶ Παραστάτης (βλ. Ἀθανασούλας Ἀναγνώστης).

— ***Ἀνέστης***. Γεννηθεὶς ἐν Ἀταλάντῃ, ἐκ τῶν συντρόφων τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρίτζου. Ἔδραξε τὰ ὅπλα μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀγῶνος, καὶ ἠγωνίσθη ὡς μπουλουκτσὴς μέχρι τοῦ 1829 μετασχὼν εἰς πολλὰς μάχας καὶ διακριθεὶς εἰς τὸ *Χάνι τῆς Γραβιᾶς*, κατὰ τὰ πιστοποιητικά του, καὶ εἰς *Ἀμπλιανην*. Ὑπολοχαγὸς τῆς Φάλαγγος λογιζόμενος ἐπὶ Καποδιστρίου, ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Δ' Χιλιαρχίαν.

— ***Ἀντώνιος***. Ἀγραφιώτης ἀγωνιστὴς (1780—1848). Ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Α. Βλαχόπουλον εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, μετέσχε τῶν μαχῶν Ἀγοινίου καὶ Ζαπαντίου ὑπ' αὐτόν, ἠγωνίσθη εἰς Πλάτανον καὶ ὑπὸ τὸν Δ. Μακρῆν εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Κατόπιν, ἀκολουθήσας τὸν Ι. Ράγκον, διεκρίθη εἰς τὰς μάχαν τῆς Ἀραχώβης, τοῦ Πειραιῶς καὶ τὰς τελευταίας ἐν Βοιωτίᾳ μάχας.

— ***Ἀντώνιος***. Γεννηθεὶς ἐν Δραχμανίῳ τῷ 1780 ἠκολούθησεν ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας τοὺς Πετμεζάδες καὶ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην. Μετὰ τὸ 1807 ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Τῷ 1821 μετέσχε τοῦ Ἀγῶνος μετὰ τῶν υἱῶν του Ἰωάννου καὶ Χαραλάμπους. Ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου τῷ 1826.

— ***Ἀπόστολος***. Μακεδὼν τὴν καταγωγήν, κατῆλθεν εἰς τὸν Ἀγῶνα ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παππᾶν, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου, ὅστις καὶ ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην τῆς Κασσάνδρας. Ἀκολουθήσας τὸν Τσάμην Καρατάσον, μετέπειτα δὲ τὸν Νικηταρᾶν καὶ τὸν Χατζῆ-Χρῆστον εἰς τὸ ἱππικὸν σῶμα τοῦ ὁποίου τελικῶς παρέμεινε, διεκρίθη εἰς πλείστας μάχας. Ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ βαθύγηρως, περὶ τὸ 1865.

— ***Ἀργύρης***. Ἐγεννήθη ἐν Κλειτορίᾳ τῶν Καλαβρύτων τῷ 1788. Πλούσιος κτηματίας κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος, ἤρισε πρὸς τὸν Βοέβοδαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ εἰς τὰ ὄρη. Μόλις ἐξεράγη ἡ Ἐπανάστασις, ἐσχημάτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα συγχωρίων του, καὶ μὲ αὐτοὺς ἠγωνίσθη ἐπὶ μακρὸν εἰς Καλάβρυτα, Πάτρας, Τρίπολιν, Κόρινθον, Ἀκράταν, ἔνθα ἐτραυματίσθη σοβαρῶς, ἀπολέσας τὸν ἕτερον ὀφθαλμόν.

—***Βασίλειος***. Ἀγωνιστὴς ἐκ Θεσσαλονίκης, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1790 καὶ ἀπὸ τοῦ 1812 εὑρισκόμενος ἐν Βλαχίᾳ, ὡς στρατιωτικός. Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος, προσληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ὡς ἀξιωματικὸς σώματος ἱππέων, διεκρίθη εἰς τὰς μάχας τοῦ Χριστέου-Δομνέστι καὶ τοῦ Δραγατσανίου. Ἠκολούθησε κατόπιν τὸν ἀρχηγὸν Ἰωάννην Φαρμάκην, ἀλλὰ τὴν νύκτα τῆς 22ας Σεπτεμβρίου 1821, κατὰ σύστασιν τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπίου, ἐδραπέτευσε καὶ κατόπιν πολλῶν περιπλανήσεων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1825 μετὰ ξένων Φιλελλήνων. Ἐντεῦθεν καὶ διωρίσθη εἰς τὸ τακτικὸν ἱππικὸν τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου, ὑπὸ τὸν Φιγκέϋραν Ἀλμέϋδαν, ὡς ἵππαρχος. Μετέσχε τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1826 εἰς Κάρυστον, ἐπολέμησε γενναίως εἰς τὸ Χαϊδάρι, προσεκολλήθη δ' ἔκτοτε εἰς τὸ ἱππικὸν τοῦ Χατζῆ Μιχάλη καὶ μετ' αὐτοῦ ἠγωνίσθη εἰς πολλὰς μάχας. Διεκρίθη εἰς τὸ Κλημεντοκαίσαρι καὶ μάλιστα εἰς τὸ Μενίδιον κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀσλάμπεη, προπορευομένου τῆς στρατιᾶς τοῦ Κιουταχῆ. Τὸν χειμῶνα τοῦ 1826-1827 μετέσχεν εἰς τὰς μεγάλας μάχας, αἵτινες συνεκροτήθησαν εἰς τὴν Ἀράχωβαν, τὸ Δίστομον, τὴν Δόμπραιναν καὶ ἀλλαχοῦ. Μεγάλως ἐβοήθησε διὰ τῆς γενναιότητός του τὸν Καραϊσκάκην κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Φαληρικοῦ ἀλιπέδου, μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν κατῆλθεν εἰς Κρήτην καὶ παρέμεινεν ἀγωνιζόμενος μέχρι τοῦ 1830, καὶ τρὶς τραυματισθείς. Τῷ 1832 προήχθη εἰς ταγματάρχην καὶ ἀπέθανεν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῷ 1839.

—***Βασίλειος***. Ἀγωνιστὴς ἐξ Ἄργους (1792-1849), διακριθεὶς εἰς πλείστας ἐν Πελοποννήσῳ μάχας, εἰς ἃς μετέσχεν ὑπὸ τοὺς Κανέλλον Δεληγιάννην, Νικηταρᾶν καὶ Δ. Τζόκρην. Ἀναφέρεται κυρίως διὰ τοὺς ἀγῶνας του ἐναντίον τοῦ Ἰμπραὴμ καὶ μάλιστα εἰς τὴν μάχην τῆς Νταβιᾶς.

—***Βασιλικός***. Ἐγεννήθη ἐν Κασσάνδρᾳ τῷ 1785, ἐμυήθη τὰ τῆς Φιλικῆς, καὶ ἠγωνίσθη ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παππᾶν. Διεκρίθη εἰς πλείστας συμπλοκὰς πρὸς τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄπ-Λουμπούτ. Κατὰ τὴν ἐκ Μακεδονίας διάβασιν τῆς στρατιᾶς τοῦ Μπεϊρὰμ πασσᾶ, ἠγωνίσθη μὲ σῶμα ἱππέων καὶ προεκάλεσεν ἱκανὴν φθορὰν εἰς τὸν ἐχθρόν. Κατελθὼν κατόπιν εἰς Σκίαθον, ἐπολέμησεν εἰς Τρίκερι, μετέσχε τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἀπὸ 1826-1829 διάστημα. Τῷ 1870 ἔζη «ὡς πρόσφυξ» ἐν Σκοπέλῳ.

— ***Γεώργιος***. Ἐγεννήθη εἰς Λεπενοῦν τῆς Ἀκαρνανίας τῷ 1795 καὶ ἔδραξε τὰ ὅπλα ἐκ τῶν πρώτων, ὑπὸ τὸν Γ. Σκαρμιάκον καὶ τὸν Β. Πάσσην. Εἰς τὰς μάχας τοῦ Βουλγαρελίου, τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Μακρυνόρους, ἐπέδειξεν ἀπαράμιλλον διαγωγήν. Εἰς τὸ Κομπότι ἐτραυματίσθη καὶ εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου τόσον προεκινδύνευσε μαχόμενος, ὥστε θὰ ἐφονεύετο ἂν δὲν παρεσύρετο ἀπὸ τὸν Βακράτσαν ὅστις καὶ τὸν ἔσωσε.

— ***Γεώργιος***. Ἐγεννήθη ἐν Γαβαλᾷ τῷ 1800 καὶ ἔδραξε τὰ ὅπλα τὸν Μάρτιον τοῦ 1821 μετὰ τοῦ πατρός του Ἰωάννου, φονευθέντος εἰς Τρίκερι, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικολάου, φονευθέντος εἰς τὴν μάχην τῶν Στύρων. Μετέσχε τῆς μάχης τῆς Ἀλαμάνας, τῆς ἐκστρατείας τῆς Καρύστου ὑπὸ τὸν Φαβιέρον, καὶ ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Ν. Κριεζώτην καὶ Κ. Δουμπιώτην εἰς τὰς μάχας τῆς Ἀττικῆς (1826—27) καὶ τέλος εἰς τὴν ἐν Πέτρᾳ μάχην ὑπὸ τὸν Δ. Ὑψηλάντην.

—***Γεώργιος Ἀργυροκαστρίτης***. Ἐγεννήθη τῷ 1795, ὑπηρέτησεν ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶν, ἅμα δὲ τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως ἠκολούθησε τὸν Μάρκον Μπότζαρην, ὅστις μεγάλως τὸν ἐξετίμα διὰ τὴν γοργότητα μεθ' ἧς ἐξετέλει τὰς διαταγάς. Ἀγωνισθεὶς ὑπ' αὐτὸν εἰς τὴν Πλάκαν, πολεμήσας καὶ ἐν Καρπενησίῳ, ἠκολούθησε κατόπιν τὸν Καραϊσκάκην καὶ προσέφερεν ἱκανὰς ὑπηρεσίας, τόσον κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1826 ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τὰς περὶ τὰς Ἀθήνας μάχας, ἕως ὅτου ἐφονεύθη ὁ μεγάλος ἐκεῖνος ὁπλαρχηγός. Δύο ἡμέρας βραδύτερον ἠχμαλωτίσθη ἐν Φαλήρῳ, ἀλλ' ἀφέθη ἐλεύθερος χάρις εἰς ἕνα Τουρκαλβανὸν «βλάμην» του. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βασιλείου ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Σπύρου Μήλιου εἰς πολλὰς ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας, ἐπί τινα δὲ χρόνον ὑπηρέτησεν εἰς τὸ σῶμα τῆς Ὀροφυλακῆς. Ἀπέθανε μετὰ τὸ 1865, ἐν Ἀθήναις.

— ***Γεώργιος***, κοινῶς *Καπετὰν-Γιωργούλας*. Ἀγωνιστὴς ἀπὸ τὸ Κλῆμα τῆς Δωρίδος. Ἐγεννήθη τῷ 1804 καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἠκολούθει ὡς ψυχογυιός, πότε τὸν Δῆμον Σκαλτσᾶν καὶ πότε τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρίτζου. Ζωηρότατος καὶ θαρραλέος ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐπολέμησε μόλις ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις, καὶ εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀετοῦ ἀριστεύσας, ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ι. Γκούρα μπουλουκτσής. Ἔκτοτε, ἡγούμενος τριάκοντα-τεσσαράκοντα συντρόφων, ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Ἀνδρίτζον Σαφάκαν κυρίως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸν Βασίλειον Μαστραπᾶν, τὸν Κώστα Μπότζαρην, καὶ τὸν Πανουργιᾶν. Εἰς τὴν Ἄμπλιανην ἐτραυματίσθη σοβαρῶς, ἀλλ' ἐπέζησε. Ἠγωνίσθη καὶ ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὸ 1822 καὶ κατὰ τὸ 1826, διακριθεὶς εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἔξοδον.

— ***Γεώργιος*** ἢ ***Λιόλιος***. Γεννηθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸ 1800. Ἀκολουθήσας τὸν Λύκον ἢ Χελιώτην, κατόπιν δὲ τὸν Χατζῆ-Χρῆστον καὶ τὸν Νικηταρᾶν, ὡς μπουλουκτσής, διεκρίθη εἰς πολλὰς μάχας, ἐπληγώθη δίς, ἐτιμήθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν Κορίνθῳ, ἐγένετο θῦμα τοῦ καταστρέψαντος τὴν πόλιν σεισμοῦ τοῦ 1853.

—***Γεώργιος*** ἢ ***Μαλάμος***· ἐκ Πορταριᾶς τοῦ Πηλίου. Ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Τζάμην Καρατάσον καὶ ἠρίστευσεν εἰς πολλὰς μάχας. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, καὶ ἀφοῦ ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Ζ' Χιλιαρχίαν, παρέμεινε μέχρι γήρατος εἰς τὴν Ὀροφυλακὴν τῆς Χωροφυλακῆς, καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς Χαλκίδα ἀπεβίωσε μετὰ τὸ 1860, καταλιπὼν πλείστους ἀπογόνους.

— ***Γεώργιος Μακεδονίτης***. Ἀγωνιστὴς γεννηθεὶς ἐν Ὀλύμπῳ ὀλίγον πρὸ τοῦ 1800. Μετέσχεν εἰς διαφόρους μάχας ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Τζάμην Καρατάσον καὶ Γ. Ἀγαλόπουλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸν παρέλαβεν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ἐκτιμήσας τὴν γενναιότητα καὶ ψυχραιμίαν του. Διεκρίθη εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως καὶ μάλιστα τοῦ Ναυπλίου. Μετασχὼν εἰς τὰς μάχας τοῦ Χαϊδαρίου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, τοῦ Καματεροῦ ὑπὸ τὸν Π. Νοταρᾶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, διεκρίθη ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἔζησεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ στρατηγῷ Χατζῆ-Χρήστῳ. Ὁ ἀδελφὸς τούτου Ζήσης Ἀθανασίου ἠγωνίσθη εἰς Κασσάνδραν, Ἅγιον Ὄρος, Βρυσάκια, Σκίαθον καὶ τῷ 1825 εἰς τὸν Σχινόλακκον ὑπὸ τὸν Καρατάσον, ἐπληγώθη καὶ ἐκεῖ καὶ βραδύτερον ἐν Ἀταλάντῃ, ὅπου καὶ ἀπεσύρθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου.

—***Γεώργιος (Παπᾶ-Γκάρνης)***. Ἱερεύς, γεννηθεὶς πρὸ τοῦ 1790 εἰς τὸ Ἐλευθεροχώρι τῆς Φθιώτιδος. Ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ Ἀγῶνος ἀπέβαλε τὸ κληρικὸν ἔνδυμα καὶ προσκολληθεὶς εἰς τὸ σῶμα τοῦ Γ. Δυοβουνιώτου ἐπολέμει ἔκτοτε ὑπὸ τὰς διαταγάς του, ὡς μπουλουκτσής, διακρινόμενος διὰ τὴν πεῖραν, τὴν γνῶσιν τῶν τόπων καὶ μάλιστα

Digitized by Google

τὴν ἀνδρείαν. Κατὰ πιστοποίησιν τοῦ Δυοβουνιώτου, συνεπολέμησε μετὰ τῶν συντρόφων τοῦ Ἀθανασίου Διάκου εἰς τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας, ἔπειτα εἰς τὰ Βασιλικὰ καὶ τὴν μάχην τῆς Ἄμπλιανης. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ὁ Παπᾶ-Γεώργης ἀφῆκε τὰ ὅπλα, ἀνέλαβε τὸ ράσον καὶ ἔζησεν εἰς τὰ Καραδίδια τῆς Λοκρίδος πέραν τοῦ 1850.

— *Γεωργούλας*. Ἐγεννήθη ἐν Παλαιοξαρίῳ τῷ 1800, ὑπηρετεῖ δὲ εἰς τὸ σῶμα τοῦ Γ. Δυοβουνιώτου κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Ἀγῶνος. Ἔκτοτε ἐπολέμησε πάντοτε ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν του καὶ ἀπέθανε τῷ 1870 ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ του πατρίδι.

— *Γκολφῆς*. Ἀγωνιστὴς ἐξ Ἀταλάντης. Ἐπολέμησεν εἰς Μενδενίτζαν, Δερβὲν-Φοῦρκαν, Γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας, τὴν Ὑπάτην, τὰ Βασιλικά, τὴν Ἁγ. Μαρίναν, Στυλίδα, Νεβρόπολιν, Δίστομον καὶ τὰ Πέντε-Ὄρνια. Ἐλογίζετο ἐκ τῶν καλυτέρων συντρόφων τοῦ Γ. Δυοβουνιώτου. Ἀπεβίωσε τῷ 1850 εἰς Ἀταλάντην.

—*Δημήτριος*. Ἐγεννήθη ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, εἶχε δὲ σημαντικὴν κτηματικὴν περιουσίαν ἐν Κασσάνδρᾳ. Μυηθεὶς τῷ 1820 τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, μετὰ ζήλου ἐπεδόθη εἰς τὴν κατήχησιν τῶν ἐργαζομένων παρ' αὐτῷ καὶ ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ Ἀγῶνος ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἐμμανουὴλ Παππᾶ, μὲ σῶμα 30 περίπου καλῶς ὡπλισμένων καὶ ἐφωδιασμένων Κασσανδρέων, πολεμήσας γενναιότατα εἰς τὰ Μαντεμοχώρια, τὸν Ἄθω καὶ τὴν Κασσάνδραν. Μετὰ τὴν καταστροφήν, ἀπέστειλε τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα εἶχον καταφύγει ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς συζύγου του Βασιλικῆς Στεφάνου, καί, συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν Διαμαντῆ Ν. Ὀλυμπίου καὶ Ν. Κριεζώτου, μετέσχε πλείστων μαχῶν εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ Τρίκερι καὶ εἰς τὸν ἐν Σκιάθῳ ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ Στόλου ὑπὸ τὸν Τοπάλ-Χοσρέφ-πασᾶν. Κατὰ τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 διεκρίθη εἰς διάφορα τῆς Πελοποννήσου μέρη διὰ τὴν θηριώδη καταδίωξιν τὴν ὁποίαν ἐξετέλει εἰς τὰ μεμονωμένα ἀποσπάσματα τοῦ Ἰμπραήμ. Πλῆθος μεμονωμένα κατορθώματα διηγοῦνται διὰ τὸν Δημήτριον Ἀθανασίου. Τὸν χειμῶνα τοῦ 1826, πληροφορηθεὶς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μουστάμπεη εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, παρέλαβε τὸ σῶμα του ἐκ τῶν ὁρίων τῆς Μεσσηνίας καὶ εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τῶν τριάκοντα ἓξ ὡρῶν ἔφθασεν εἰς Λοκρίδα, προξενήσας μεγίστην φθορὰν εἰς Τούρκους τινὰς τοῦ Μουστάμπεη εὑρισκομένους εἰς Ἀταλάντην. Μὲ τὴν αὐτὴν ἀκαταμάχητον λύσσαν ἠγωνίσθη τῷ 1827 εἰς Τρίκερι ἐναντίον τοῦ Νούρκα μπέη Σέβραην. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἔμεινεν ἐπ' ὀλίγον εἰς Κασσάνδραν, μεθ' ὃ ἐγκατεστάθη εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ ἀπέθανε, περὶ τὸ 1843.

— *Δημήτριος*. Κατήγετο ἐξ Αἰγίου. Εὑρεθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἠγωνίσθη ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Παππᾶν, κατόπιν δὲ ἠκολούθησε τὸν Τσάμην Καρατάσον, τὸν Ἰ. Νοταρᾶν καὶ τέλος τὸν Ἀνδρ. Ζαΐμην. Ἀπέθανεν ἐν Αἰγίῳ, καταλιπὼν μνήμην γενναίου ἀγωνιστοῦ.

— *Δημήτριος*. Ἀκαρνάν. Ἠκολούθησεν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τοὺς Γριβαίους. Ἦτο μεσῆλιξ ὅταν ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις καὶ ἀμέσως ἀπεδύθη εἰς αὐτὴν ὡς μπουλουκτζῆς τοῦ Θ. Γρίβα, τοῦ Γ. Γρίβα καὶ κατόπιν τοῦ Χατζῆ-Χρήστου, τοῦ Χατζῆ-Πέτρου, τοῦ Ν. Κριεζώτου καὶ τέλος τοῦ Ι. Κώστα. Ἀνοικονόμητος διὰ τὸν χαρακτῆρα του καὶ ὀξύθυμος ὁ «*Καπετὰν Μῆτρος*», ἔφευγεν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑνὸς ὁπλαρχηγοῦ καὶ ἐπήγαινεν εἰς τοῦ ἄλλου, πάντοτε ἀναπολούμενος διὰ τὴν ἀνδρείαν, τὴν ψυχραιμίαν καὶ τὴν χρησιμότητα εἰς τὰς κρισίμους στιγμάς. Μεγάλας ὑπηρεσίας προσέφερεν ἰδίᾳ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ. Μετέσχε τῶν ἐν Μεσολογγίῳ γεγονότων ἀπὸ τοῦ στόλου (1826), εἰσῆλθε μετὰ τοῦ Ν. Κριεζώτη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετέσχεν εἰς τὰς τελευταίας μάχας τῆς Ναυπάκτου, τῆς Πέτρας καὶ τῶν Θηβῶν.

— *Δημήτριος*. Μακεδών (**βλ.** ἀνωτέρω *Ἀπόστολον Ἀθανασίου Μακεδόνα*).

— *Δῆμος*. Ἀγωνιστὴς γεννηθεὶς ἐν Ἀραχώβῃ τῆς Βοιωτίας τῷ (1800 — 1845). Ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Σπύρο-Μήλιον, ὡς «μαγκατζῆς», καὶ ὑπὸ τὸν Β. Σουλιώτην ὡς μπουλουκτζῆς. Διεκρίθη εἰς τὴν καταδίωξιν τοῦ Μουστᾶ-μπέη, τῷ 1826.

— *Δῆμος*. Ἀγωνιστὴς ἐξ Εὐβοίας, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1805. Ἠκολούθησε τὸν Ἀγγελῆν Γωβγίναν, ὡς ψυχογυιός, κατόπιν δὲ τὸν Κριεζώτην καὶ Δουμπιώτην μετὰ τῶν ὁποίων συνεμερίσθη τὰς περιπετείας ὅλου τοῦ ἀγῶνος. Ἐτραυματίσθη εἰς Νεόκαστρον, μαχόμενος κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ, εἰς Κάρυστον καὶ εἰς τὸ Χαϊδάρι Τραυματίας ἀκόμη καὶ χωλαίνων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Κριεζώτη, ὅταν ἐφονεύθη ὁ φρούραρχος Γκούρας.

— *Εὐστάθιος* γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τὸ *Σταθάκι τοῦ Νάσου*. Γεννηθεὶς ἐν Λαμίᾳ τῷ 1804 ἦτο ψυχογυιὸς τοῦ Δυοβουνιώτου, προεκάλεσε δὲ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μπαμπᾶ-πασᾶ, ὅταν τῷ 1820 διῆλθε διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ κυκλώσῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, καὶ παρελήφθη παρ' αὐτοῦ, καταταχθεὶς ἀμέσως εἰς τοὺς Τζοχανταραίους. Τῷ 1823 ἐπανέρχεται μεταξὺ τῶν παλαιῶν του συντρόφων, ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ὑπὸ τὸν Πανουργιᾶν, τὸν Γιαννικώσταν καὶ τὸν Νικηταρᾶν, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησεν ἀπὸ τοῦ 1825 μέχρι τέλους τοῦ Ἀγῶνος. Διεκρίθη εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἄμυναν κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ, μετέσχε δὲ διαφόρων μαχῶν κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, τραυματισθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀναλάτου. Διορισθεὶς τῷ 1828 «ἀντιπολιτάρχης» ἐν Πιάδι καὶ ἐκπληρῶν ἔκτοτε χρέη ἀστυνομικά, παρέμεινεν εἰς τὴν Χωροφυλακὴν ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ Ὄθωνος, ἀπεβίωσε δ' ἐν Ἀθήναις τῷ 1867.

—*Ζαχαριᾶς*. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Παρνασσίδα περὶ τὸ 1790. Ὑπηρέτει εἰς τὸ σῶμα τοῦ Πανουργιᾶ κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 καὶ τὸν ἠκολούθησεν εἰς ὅλας τὰς μάχας μέχρι τοῦ 1823, ὁπότε προσεκολλήθη ὡς μπουλουκτζῆς εἰς τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρίτζου, καὶ τῷ 1824 εἰς τὸν Γ. Καραϊσκάκην. Διεκρίθη διὰ τὸν ἡρωϊσμόν του εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀραχώβης, εἰς ἣν καὶ ἐτραυματίσθη. Ἀποσυρθεὶς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὴν Ἄμφισσαν, ἐφονεύθη εἴς τινα συμπλοκὴν πρὸς λῃστὰς τῷ 1853, ἔξωθι τῆς πόλεως.

— *Ζαχαρίας*. Σερραῖος ἀγωνιστής, γεννηθεὶς πρὸ τοῦ 1800. Νεαρώτατος εἶχε μεταβῆ εἰς Αἴγυπτον ὅπου ὑπηρέτει ὑπὸ τὸν Ἰμπραὴμ πασᾶν εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ. Διακριθεὶς διὰ τὴν γενναιότητά του εἰς διαφόρους συμπλοκάς, τόσον ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ, ὅσον καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, εἶχεν ἀποκτήσει ἐπίζηλον θέσιν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Μεχμὲτ-Ἀλῆ, ὅταν ἔφθασεν εἰς Κάϊρον ἡ φήμη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, μὲ ἀλλεπαλλήλους πληροφορίας περὶ καταπληκτικῶν ἑλληνικῶν νικῶν. Τότε ὁ Ζαχαρίας ἐσχημάτισε μετ' ἄλλων συμπατριωτῶν του σῶμα, ἐλιποτάκτησε μετ' αὐτῶν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Σῦρον ὑπὸ τὸν Κουμουρτζῆν, μὲ ἀνοικτὴν ἑλληνικὴν σημαίαν φέρουσαν ἐπὶ ἐρυθροῦ πανίου τὸν σταυρὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου (χιαστὶ) μὲ τὰ γράμματα Ε. Τ. Ν. Α. σημαίνοντα τὸ «ἐν τούτῳ νίκα» καὶ τὸ ἡφαίστειον Αἴτνα, κατὰ τὴν ἐξήγησίν του. Συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Χατζῆ-Χρήστου μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως καὶ γνωρισθεὶς μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο ἐπὶ μακρὸν ὑπηρέτησαν τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν, τὸν ἠκολούθησεν ἐπὶ καιρόν, παρ' ὀλίγον δὲ νὰ αἰχμαλωτισθῇ ὡς ἐκεῖνος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Νεοκάστρου ὑπὸ τοῦ Ἰμπραὴμ τῷ 1825. Κατόπιν ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας μετὰ τοῦ Δῆμο — Λιούλια, τοῦ Χατζῆ — Πέτρου, τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τέλος τοῦ Νότη Μπότσαρη. Εἰς τὴν μεγάλην μάχην τῶν Δερβενακίων ἐτραυματίσθη. Ἐπὶ μακρὸν συνειργάσθη καὶ μὲ τὸν ὑπονομοποιὸν Κώνσταν Χορμοβίτην, τόσον ἐν Μεσολογγίῳ, ὅσον καὶ ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις. Τῷ 1827, κατὰ τὴν ἐν Μετοχίῳ τοῦ Πειραιῶς τελευταίαν μάχην καθ' ἣν ἐτραυματίσθη θανατηφόρως ὁ Καραϊσκάκης, ὃν ἠκολούθει τότε, ἐπληγώθη βαρέως εἰς τὴν χεῖρα. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, κατετάχθη ὑπαξιωματικός, καίτοι μονόχειρ. Κατόπιν δὲ ἀποσυρθεὶς εἰς Λαμίαν, ἀπεβίωσεν ἐν ἐσχάτῃ ἐνδείᾳ τῷ 1850.

— *Ζήσης*, κοινῶς *Καπετὰν-Ζήσης*. Ἀγωνιστής, γεννηθεὶς ἐν Ἀταλάντῃ τῷ 1795. Μπουλουκτζῆς ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρίτζου, τὸν Βελέντζαν καὶ τέλος τὸν Μ. Λιακόπουλον. Διεκρίθη εἰς πολλὰς ἀνὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μάχας, ἰδίως εἰς Μαραθῶνα Ἄμφισσαν καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν (1826-1827). Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὑπηρέτησε τὸ στράτευμα, ἀπέθανε δὲ ὑπολοχαγὸς τῆς προικοδοτημένης φάλαγγος, τῷ 1855.

— *Ζωΐτός*. Ἐγεννήθη τῷ 1800 ἐν Ἀγᾷ τῆς Φθιώτιδος. Ἠκολούθει τὸν Κοντογιάννην καὶ διεκρίθη εἰς Ὑπάτην, Καλιακούδαν, Ἀετόν, καὶ κατόπιν εἰς τὸ Κρεμμύδι, τὸ Νεόκαστρον καὶ τέλος κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν πολιορκίαν καὶ ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου. Ἀπέθανεν εἰς Ἀγᾶ, περὶ τὸ 1840.

—*Ἰωάννης*. Ἐγεννήθη ἐν Αἰγίῳ τῷ 1789, μετέσχε τῶν προεπαναστατικῶν Ἀγώνων τοῦ 1804 καὶ 1807, ἐτραυματίσθη δὲ ἐν Σκιάθῳ, ὡς ναυτόπαις Ζακυνθινοῦ πλοίου. Ἐγκαταλειφθεὶς εἰς Σκόπελον, ἐξεπαιδεύθη ἔν τινι Μονῇ, κατόπιν δέ, ἐκραγείσης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, προσεκολλήθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἀνδρέου Λόντου, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρέμεινε γραμματεύων ἐπὶ ἓξ μῆνας, καὶ εἶτα προσεκολλήθη παρὰ τῷ ἐπίσης συμπολίτῃ του Δημητρίῳ Μελετοπούλῳ, τοῦ ὁποίου ἠκολούθησε τὰς τύχας μέχρι τοῦ 1824. Ἔκτοτε κατέλαβε διαφόρους ἐπαρχιακὰς θέσεις καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου διωρίσθη συμβολαιογράφος ἐν τῇ γενετείρᾳ του. Ἀπολυθεὶς τῷ 1860, ἀπέθανεν ἐν ἐνδείᾳ τῷ 1872.

—*Ἰωάννης*. Ἀγωνιστὴς γεννηθεὶς ἐν Διστόμῳ τῆς Βοιωτίας τῷ 1802. Ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον εἰς Κάλαμον, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὸν Ἀνηφορίτην, ὅπου καὶ ἐτραυματίσθη. Μετέσχε καὶ τῆς ἐκστρατείας εἰς Βηρυττὸν ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Βάσσον καὶ Κριεζώτην, ὡς καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ναυπάκτου ὑπὸ τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, μετὰ τὸν ἐπίσημον τερματισμὸν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

— *Ἰωάννης*. Ἐξ Ἰωαννίνων, υἱὸς τοῦ πλουσίου εὐπατρίδου Δημητρίου Ἀθανασίου, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1805. Τῷ 1825 κατῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, προσληφθεὶς δὲ εἰς τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Γιατράκου, παρ' ὀλίγον ἐνεκλείετο μετ' αὐτοῦ εἰς Νεόκαστρον. Ἐξαίρετον διαγωγὴν ἔδειξεν εἰς τὴν μάχην τῆς Βέργας, καθ' ἣν ἔσωσε πολλοὺς συναγωνιστὰς διὰ τῆς ἑτοιμότητος τοῦ πνεύματός του. Γνώστης τῆς Τουρκικῆς καὶ τῆς Ἀλβανικῆς, παρέσχε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὡς δῆθεν κατάσκοπος, ἐπανειλημμένως χρησιμοποιηθεὶς πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ ἄμυναν. Ἀμειφθεὶς διὰ τοῦ σιδηροῦ παρασήμου, ἐχρησιμοποιήθη, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, εἰς πολλὰς ὑπηρεσίας ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Παπαρρηγοπούλου, ἀλλ' ἀσθενήσας ἐν Σπάρτῃ περὶ τὸ 1860, παρέμεινεν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1870, ὁπότε ἀπέθανε πενέστατος.

—*Ἰωάννης*. Σύντροφος τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρίτζου καὶ κατόπιν τοῦ Ἰωάννου Γκούρα. Μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων και γενναιοτέρων Ρουμελιωτῶν τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Διεκρίθη διὰ τὴν ἀγριότητά του εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς τάξεως, ἐν τῇ πόλει καὶ εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου, κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἔπεσε προασπιζόμενος τὸν Προμαχῶνα Ὀδυσσέως εἰς τὴν Κλεψύδραν, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1826. Τοῦ ἀγῶνος μετεῖχε καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως σύζυγός του Ἀναστασία Λιδωρικιώτισσα τοῦ Ἀθανασίου.

— *Κωνσταντῖνος*. Ἀγωνιστὴς ἐκ Ναούσης, ὑποστὰς τὰ πάνδεινα κατὰ τὴν πρώτην διετίαν τῆς Ἐπαναστάσεως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἥτις τελικῶς ἐξωλοθρεύθη ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἀμπουλαβούτ. Κατελθὼν εἰς Πελοπόννησον τῷ 1823, ἐπολέμησεν ὑπὸ τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, προσληφθεὶς δὲ εἰς τὸ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη ἠγωνίσθη μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν. Μετασχὼν τῆς μάχης τοῦ Καματεροῦ, ἐτραυματίσθη σοβαρῶς εἰς τὴν χεῖρα, καθ' ἣν στιγμὴν ἠγωνίζετο νὰ σώσῃ τὸν Βούρβαχην, ἐκληφθεὶς ὅμως ὡς νεκρὸς ἐλησμονήθη εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης μετ' ἄλλων θυμάτων.

—*Κωνσταντῖνος* ἢ *Ἀθανασόπουλος*. Ἐξ Ἀλποχωρίου τῆς Δωρίδος, γεννηθεὶς τῷ 1798. Ἠγωνίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἐπανάστασιν ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Τριαντάφυλλον Ἀποκορίτην καὶ Δῆμον Σκαλτσᾶν. Συνοδευόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ἰωάννου, γεννηθέντος τῷ 1817 καὶ συμμετέχοντος τοῦ Ἀγῶνος ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας, παρευρέθη εἰς τὰς μάχας τοῦ Λιδωρικίου πρὸς ἔξωσιν τῶν ἐντοπίων Τούρκων, τῆς Ναυπάκτου, τοῦ Μαυρολιθαρίου, Ἀφτιοῦ, Ἀετοῦ, Σέλιανης, Νευροπόλεως, Ἄμπλιανης, Διστόμου καὶ εἰς πλείστας συμπλοκὰς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Παρέμεινεν εἰς τὸν στρατὸν ὡς ὑπαξιωματικὸς καὶ ἀπέθανεν ἐν Λιδωρικίῳ τῷ 1848. Ὁ υἱός του Ἰωάννης ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν «ψυχογυιῶν» οἵτινες ἠκολούθουν τὰ επαναστατικὰ σώματα καὶ ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνωτέρω μάχας. Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Τρ. Ἀποκορίτης ἐν ἐκθέσει του ἀναπτύσσει τὰς παρασχεθείσας ὑπὸ τοῦ «μικροῦ Γιαννακοῦ» ὑπηρεσίας εἰς τὸ σῶμα του, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1829, ὁπότε ὁ Ἰ. Ἀθανασίου ἦγεν ἡλικίαν 7—12 ἐτῶν.

— *Μανώλης*, κοινῶς *Καραμανώλης*. Ἀγωνιστής, γεννηθεὶς ἐν Σκοπέλῳ. Ἐπολέμησεν εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τὸν γέροντα Καρατάσον, ὃν καὶ ἠκολούθησε πάντοτε, μέχρι τῆς Πολυαρχίας τοῦ 1832 ὁπότε ὑπηρέτει εἰς τὴν χιλιαρχίαν του. Ἀπέθανεν ἐν Σκοπέλῳ τῷ 1852.

— *Μῆτρος*. Πελοποννήσιος ἀγωνιστής, ὑπηρετήσας ὡς Καπετάνος ὑπὸ τὸν Νικηταρᾶν τὸν Τουρκοφάγον. Διεκρίθη εἰς τὴν μάχην τῶν Δολιανῶν, κατὰ Μάϊον τοῦ 1821. Ἠκολούθησε τὸν ἀρχηγόν του εἰς πολλὰς ἐκστρατείας αὐτοῦ.

— *Μῆτσος* ἢ *Ντεληθανάσης*. Καρύστιος ἀγωνιστής, ἀκολουθήσας τὸν Κριεζώτην μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος εἴς τινα παρὰ τὰς Ἀθήνας μάχην τῷ 1827.

— *Μποτζῆς*. Ἐγεννήθη τῷ 1803 ἐν Ἀρεοπόλει τῆς Μάνης. Ἐπολέμησεν εἰς Δερβενάκια, ὑπὸ δὲ τὸν Ι. Κ. Μαυρομιχάλην διεκρίθη εἰς τὰς ἐν Μάνῃ μάχας κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ.

— *Πέτρος*. Ἀγωνιστής, ἀκολουθῶν τὸν Ἀνδρέαν Ἴσκον. Μετέσχεν εἰς πλείστας μάχας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Μεταγενεστέρως ἀκολουθήσας τὸν Καραϊσκάκην, ἔπεσε μαχόμενος εἰς τὴν ἐν Ἀραχώβῃ μάχην, τῷ 1826.

— *Πολυχρόνης*. Ἀγωνιστής, ἐξ Αἰγίου. Ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 1800, ἐχρημάτισεν ἀπὸ τοῦ 1817 «μπουλουκτσῆς» ὑπὸ τὸν Καπετὰν Πανουργιᾶν καὶ εὑρέθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του εἰς τὰ ὅπλα ὅταν ἐξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ὁ Πο-

Digitized by Google

λυχρόνης 'Αθανασίου κατελέγετο μεταξὺ τῶν ἀγωνισθέντων εἰς τὴν Γέφυραν τῆς 'Αλαμάνας μετὰ τοῦ 'Αθανασίου Διάκου καὶ εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς μετὰ τοῦ 'Οδυσσέως 'Ανδρίτζου.

Ὑπὸ τὸν 'Ανδρέαν Λόντον διεκρίθη ἐπίσης εἰς πολλὰς μάχας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς τῶν Πατρῶν καὶ τῆς 'Ακράτας, ἔνθα μεγάλην ἐπροξένησε φθορὰν εἰς τὸ ἱππικὸν τοῦ Δελῆ-'Αχμέτ. Μεταγενεστέρως ἔλαβε μέρος τόσον εἰς τὰς ἐκπολιορκήσεις καὶ ἐκπορθήσεις τῆς 'Αμφίσσης, ὅσον καὶ εἰς τὴ ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου.

—*Σπῦρος*. 'Αγωνιστὴς ἐκ Λιάτανι τῶν Θηβῶν.

—*Σταῦρος*. 'Εγεννήθη εἰς Τρίκκαλα. 'Αναφέρεται εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Πηλίου ὄρους, κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἐφονεύθη μεταξὺ τῶν πρώτων, τῷ 1821. Τούτου οἱ υἱοὶ 'Ανδρέας καὶ Χρῆστος διεκρίθησαν μεταγενεστέρως, ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὰ γράμματα, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ 'Ανδρ. 'Αθανασίου ἐξέδωκε καὶ μονογραφίαν περὶ τοῦ Πηλίου καὶ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν 'Οθωμανῶν μέχρι τοῦ 1839, ὁπότε νέος ἐγένετο διωγμὸς εἴς τινα χωρία τῆς Ζαγορᾶς.

—*Στράτης*. 'Αγωνιστὴς ἀπὸ τὸ χωρίον Κόμμα τῆς Φθιώτιδος. 'Ανῆκεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Δυοβουνιώτου ὅταν ἐξερράγη ἡ 'Επανάστασις, μετέσχε δὲ εἰς τὴν μάχην τῆς Μενδενίτσης (Βοδονίτσης) τῆς Δερβέν-Φούρκας, τῆς Ὑπάτης, ἠγωνίσθη εἰς τὴν Γέφυραν τῆς 'Αλαμάνας καὶ εἰς τὰ Βασιλικά, ὅπου ἠνδραγάθησε, εἰς τὴν Στυλίδα, τὴν Ἁγίαν Μαρίναν μεταγενεστέρως καὶ εἰς τὰ Βρυσάκια. Εἶτα προσκολληθεὶς εἰς τὸ σῶμα τοῦ 'Ι. Νοταρᾶ, μετέσχε διαφόρων ἀποστολῶν τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ διεκρίθη εἰς τὴν Ἄμπλιανην, τὴν 'Αράχωβαν, καὶ τὸν Πειραιᾶ.

— *Σωτήριος* ἢ *Σπανὸς* καὶ *Σπανοθανάσης*. 'Εγεννήθη ἐν Λαμίᾳ καὶ ἠγωνίσθη τῷ 1821 ὑπὸ τὸν Ράγκον. Διεκρίθη εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ ἐφονεύθη ὑπό τινος κουμπάρου του, ἐκληφθεὶς ἀντὶ τοῦ ληστοῦ Κακαράπη, τὸν ὁποῖον αἱ ἀρχαὶ κατεζήτουν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Παρνασσοῦ.

— *Χατζηγιάννης*. 'Αγωνιστὴς ἐξ Ἄργους, ἀνήκων εἰς τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Τσόκρη, ἀλλ' ἀγωνισθεὶς ὑπὸ τὸν Νικηταρᾶν κυρίως καὶ κατόπιν τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, τὸν Β. Πετιμεζᾶν καὶ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην. Διεκρίθη εἰς πλείστας μάχας. 'Απέθανε μετὰ τὸ 1810 βαθύγηρως.

— *Χρῆστος*. 'Αγωνιστὴς ἐκ Βονίτσης τῆς 'Ακαρνανίας, γεννηθεὶς τῷ 1810. Μετέσχε μαχῶν τινων κατὰ τὰ ἔτη 1827 καὶ 1828 ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ράγκου, τὸν ὁποῖον δὲν ἐγκατέλιπε μέχρι τοῦ θανάτου του.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

— 'Αθανασίου '*Α*. καὶ *Θεοδωρίδης* καὶ *Θωμαΐδης* καὶ *Θυμίδης*, ἐκαλεῖτο ὁ 'Εμμανουὴλ Ξάνθος (βλ. λέξιν) κατὰ τὸ *Κρυπτ. Λεξ. Φιλ. Ἑτ.*

— 'Αθανασίου *Γεώργιος*. Ἕλλην ἔμπορος ἐγκατεστημένος ἐν Σεμλίνῳ τῆς Αὐστρίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Κατήγετο ἐκ Μακεδονίας. Ὑπῆρξε μετοξὺ τῶν πρώτων μυστῶν τῆς κηρυσσομένης ὑπὸ Ρήγα τοῦ Βελεστινλῆ Παλιγγενεσίας. Εἰς τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν ἀνακρίσεις μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ πρώτου ἐθνομάρτυρος περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀκόλουθος περικοπὴ τῆς καταθέσεως τοῦ Θεοχάρους Τορούντζια. «'Ομολογεῖ προσέτι (ὁ Θεοχ. Γ. Τορούντζιας) ὅτι ἔλαβε πρὸς ἀντιγραφὴν παρὰ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Σακελλαρίου τὸ στασιαστικὸν ᾆσμα «*Ὡς πότε παλληκάρια*», ὅτι ἔψαλλε τοῦτο μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνταῦθα εὑρισκομένων φοιτητῶν τῆς ἰατρικῆς Καρακάσση καὶ Παναγιώτου, προσέτι δὲ καὶ ἄνευ αὐτῶν πολλάκις ἐν συντροφίᾳ καὶ ὅτι ἐξαπέστειλε τὸ ἀντίγραφον τοῦτο εἰς τὸν προμνημονευθέντα ἀδελφόν του. 'Ενθυμίζει τέλος ὅτι καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκετο ἐν Σεμλίνῳ τὸν Μάρτιον τοῦ παρελθόντος ἔτους (1796) ἠναγκάσθη νὰ ψάλῃ τὸ ᾆσμα τοῦτο εἰς ἐπήκοον τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν αὐτόθι ἐμπόρων Νικολάου Φυλακτοῦ, *Γεωργίου 'Αθανασίου* καὶ Γεωργίου Αὐξεντίου, ἐπειδὴ πάντες οὗτοι ὡς καὶ ὁ κρατούμενος αὐτὸς ἐπεδείκνυεν εὐαρέσκειαν ἐπ' αὐτῷ». (Βλ. *Αἰμ. Λεγρὰνδ* —*Σ. Λάμπρου*. 'Ανέκδ. 'Εγγρ. περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ 1891 'Αθῆναι).

Γ. Δ. Κ.

— 'Αθανασίου *Δημήτριος Χ*. Κατήγετο ἐξ 'Αργυροκάστρου. Ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν ἐγκρίτων καὶ τῶν πλουσιωτέρων ἀρχόντων εἰς τὰ 'Ιωάννινα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ 'Αλῆ πασᾶ Τεπελενλῆ. 'Αναφέρεται ὑπὸ τοῦ Π. 'Αραβαντινοῦ ὅτι, καταφρονήσας πάσας τοῦ τυράννου τὰς ἀπειλάς, ἐφυγάδευσε τὸν υἱόν του, νέον περικαλλῆ, ὃν ἐκεῖνος ἐποφθαλμία. Κατὰ τὸν Φιλητᾶν, ἀπήντησε μὲ μοναδικὴν παρρησίαν εἰς τὸν 'Αλῆν: «Εἰμπορεῖς νὰ πάρῃς ὅ,τι ἔχω, τοῦ εἶπε, καὶ τὴν ζωήν μου αὐτήν. Τὸν υἱόν μου ὅμως νὰ σὲ δώσω μὲ τὸ χέρι μου, ἀπὸ ἐμὲ δὲν τὸ βλέπεις». Κατὰ τὸν Ἄγγλον περιηγητὴν Λήκ, ἕνεκεν αὐτῆς τῆς δυσμενείας ὁ Δημ 'Αθανασίου κατεδικάσθη νὰ πληρώσῃ τὸ μεγαλύτερον ποσὸν εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρεώθησαν οἱ πλούσιοι προύχοντες τῶν 'Ιωαννίνων διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ὅταν κατεστράφη ὑπὸ βράχου πεσόντος. Τέλος ὑπέστη πολυετῆ ἐξορίαν, ἐπανῆλθε δὲ εἰς 'Ιωάννινα μόνον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τυράννου, τῷ 1822.

Γ. Δ. Κ.

— 'Αθανασίου *Νικόλαος*. Κωνσταντινουπολίτης τὴν καταγωγὴν καὶ ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἐμπόρων τοῦ 'Ιασίου, μυηθεὶς μεταξὺ τῶν πρώτων εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, καὶ προσενεγκὼν ὑπηρεσίας εἰς αὐτὴν καὶ τὸ Ἔθνος. 'Εθεωρεῖτο ἐξέχουσα μορφή. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Νέγρη, διὰ τὸ 1819, πρὸς τὴν Ὑπερτάτην 'Αρχήν, ὁ 'Αθανασίου οὗτος ἐπανειλημμένως ἀναφέρεται ὡς σύμβουλος διὰ τὴν ἐν Μολδαβίᾳ κίνησιν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀπεσύρθη εἰς Βεσσαραβίαν πλησίον συγγενῶν του, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Θεοδώρου, ἐκ τῶν πλουσίων τῆς χώρας σιτεμπόρων, δραστηρίου δ' ἐπίσης ἀποστόλου τῆς Φιλικῆς, συμβαλόντος ὡσαύτως εἰς τὸν 'Αγῶνα.

Γ. Δ. Κ.

— 'Αθανασίου *(ἢ Μόστρας) Σπυρίδων*. 'Αξιωματικὸς Ναυπηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, σπουδάσας τὰ Ναυπηγικὰ ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1856 ἐν Γαλλίᾳ ὅπου εἶχεν ἀποσταλῆ ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους. Κατὰ τὸ ἔτος 1846 ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις ἤρξατο τὸ πρῶτον μεριμνῶσα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν μὴ μαχίμων κλάδων τοῦ Π. Ναυτικοῦ, ἀποστείλασα κατόπιν διαγωνισμοῦ εἰς Γαλλίαν τὸν Π. Τρικκαλιώτην ὅπως ἐπὶ 6ετίαν σπουδάσῃ Ναυπηγίαν. Βραδύτερον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν προέτεινεν εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα τὴν εἰς Γαλλίαν ἀποστολήν, πρὸς σπουδὴν τῶν ναυτικῶν μηχανῶν, τοῦ ἐπιλοχίου τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων Σ. 'Αθανασίου, πρώτου εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῆς Σχολῆς ταύτης.

'Εν ὑπουργικῇ προτάσει ἐξετίθετο ὅτι, ἐφ' ὅσον ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ναυτικὴ δύναμις τοῦ Βασιλείου θ' ἀπετελεῖτο προφανῶς ἐξ ἀτμοκινήτων πλοίων, παρίστατο ἀνάγκη, τόσον διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν αὐτῶν, ὅσον καὶ διὰ τὸν χειρισμόν των, νὰ μορφωθῇ εἰδικὸν προσωπικὸν ἐξ ἐγχωρίων. Διότι ἡ ἀνάθεσις τοῦ χειρισμοῦ τῶν μηχανῶν τῶν πολεμικῶν πλοίων εἰς ξένους, ὡς ἐγίνετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οὔτε τὴν καλὴν αὐτῶν συντήρησιν ἐξησφάλιζε πάντοτε, ἦτο δὲ δυνατὸν ἐν καιρῷ πολέμου ἡ ἀποχώρησις τῶν ξένων τούτων μηχανικῶν νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀκινησίαν τοῦ Στόλου. Ἡ πρότασις ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ ἀπεστάλη οὕτω εἰς Γαλλίαν μὲ ἐκπαιδευτικὴν ἄδειαν ὁ προταθεὶς Σ. 'Αθανασίου. 'Εφοίτησε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐν Lorient École Imperiale Maritime, εἶτα δὲ εἰς Rochefort πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκησιν καὶ κατόπιν εἰς Τουλών, ὁπόθεν λαβὼν τὸν Μάρτιον τοῦ 1856 τὸν βαθμὸν ὑποπλοιάρχου δευτέρας τάξεως, ἀπεστάλη μετὰ τοῦ ὁμοιοβάθμου του 'Εμ. Τομπάζη, ὅπως ἐπιβλέψῃ τὴν ναυπήγησιν τεσσάρων πλοίων (ἀτμοημιολιῶν), τῆς «Πανόπης» «'Αφροέσσης», «Πλεξαύρας» καὶ «Σφενδόνης», τὰ ὁποῖα εἶχον παραγγελθῆ εἰς 'Αγγλίαν ὑπὸ τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως.

Εἰς τὸν 'Αθανασίου, μετονομασθέντα ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ὑποναυπηγόν, ἀνετέθη κατόπιν ἡ ἐκπόνησις σχεδίων διὰ τὴν ναυπήγησιν τριῶν ἑτέρων ἀτμοημιολιῶν τῆς «Παράλου», τῆς «Σαλαμινίας» καὶ τῆς «Πανόπης», τῆς τελευταίας ταύτης εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ὁμωνύμου της ἐκ τῶν τεσσάρων πρώτων ναυπηγηθέντων πλοίων, ἥτις εἶχε ναυαγήσει εἰς τὰς 'Ισπανικὰς ἀκτάς.

Εἰς τὸν ἴδιον ἀνετέθη τῷ 1858 ἡ ἐκπόνησις τῶν σχεδίων ναυπηγήσεως τοῦ ἀτμοδρόμωνος «'Αμαλια» (τοῦ μετέπειτα «Ἑλλάς»), τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου καὶ ἐπέβλεψε μέχρι τέλους εἰς τὰ ναυπηγεῖα Pitcher διὰ τὸ σκάφος καὶ εἰς τὰ μηχανουργεῖα Humphreys καὶ Tennant διὰ τοὺς λέβητας καὶ τὰς μηχανάς

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ναυπηγήσεως τῆς «'Αμαλίας» ἐπανῆλθεν εἰς Ἑλλάδα, ἀπεστάλη δὲ κατόπιν καὶ πάλιν εἰς Εὐρώπην μετὰ τοῦ Παλάσκα, μετὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, διὰ προμήθειαν πλοίων, ἥτις εἶχεν ἀποφασισθῆ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου καὶ δι' ἣν εἶχε ψηφισθῆ ὑπὸ τῆς Βουλῆς δάνειον 25 ἑκατομμυρίων. Βραδύτερον ἐξεπόνησε τὰ σχέδια τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλίσσης Ὄλγας» καὶ ἐπώπτευσεν ἐπίσης τὴν ναυπήγησιν αὐτῆς.

Ὁ 'Αθανασίου τῷ 1859 υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ θείου του Μόστρα ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Κ. Χ. Κ.

'Αθανασίου σχολή. Τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τοῦ ἁγίου 'Αθανασίου ἐν Ρώμῃ ἱδρύθη τῷ 1517 ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ δεκάτου τῇ προτροπῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ περιφήμου Κωνσταντίνου Λασκάρεως τοῦ Βυζαντίου, τοῦ 'Ιάνου Λασκάρεως, ὅστις ἐγένετο καὶ ὁ πρῶτος διευθυντὴς αὐτοῦ. 'Εν τῷ σχολείῳ τούτῳ ἐφοίτων κατ' ἀρχὰς δώδεκα ἑλληνόπαιδες, ἐκτὸς ὅμως τούτων παρηκολούθουν καὶ ἄλλοι, μὴ Ἕλληνες, μαθήματα. Κατὰ τὸ 1517 ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ σχολείου τούτου τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς τὴν 'Ιλιάδα τοῦ Ὁμήρου καὶ εἰς τὰς τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἅτινα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Διὰ παπικοῦ δεκρέτου ἔλαβε τὸ σχολεῖον τὸ προνόμιον νὰ πωλῇ τὰς ἐκδόσεις ταύτας ἐπὶ μίαν δεκαετίαν διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τοῦ Ι', κατὰ τὸ 1521, διελύθη ἡ σχολὴ αὕτη, ἐπανιδρύθη δὲ ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ δεκάτου τρίτου τῷ 1581. Τὸ σχολεῖον τοῦτο θὰ περιελάμβανε νέους ἡλικίας ἀπὸ 13 μέχρι 16 ἐτῶν, οἵτινες θὰ ἐξεπαιδεύοντο οὕτως ἐν αὐτῷ, ὥστε θὰ καθίσταντο ἱκανοί, ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς πατρίδας των, νὰ ἐργασθῶσι πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν ὁμοφύλων των, τὸν ὁποῖον κυρίως ἐπεδίωκεν ἡ ἵδρυσις τῆς σχολῆς. Ἡ σχολὴ θὰ ἐσέβετο τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, θὰ ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ θὰ ἐπέβαλλε τὴν παραδοχὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ἐν ᾗ, κατὰ τὴν γνώμην τῶν δυτικῶν, ἐγένετο ἡ ἕνωσις τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας. 'Εκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξῆλθον πολλοὶ λόγιοι Ἕλληνες, τῶν ὁποίων οἱ ἐπισημότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς: Πέτρος 'Αρκούδιος, Λέων 'Αλλάτιος 'Ιωάννης Καρυοφύλλης, Φραγκῖσκος Κόκκος, Νικόλαος 'Αλεμᾶννος, 'Ιωάννης Κουττούνιος, 'Ιωάννης Δαμισιανός, 'Ιερεμίας Βαρβαρρῆγος, 'Ιωάννης Πάμφιλος καὶ Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός. Αἱ μεγάλαι ἐλπίδες τοῦ προσηλυτισμοῦ, τὰς ὁποίας ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐστήριξεν ἐπὶ τῆς σχολῆς ταύτης, ἀπεδείχθησαν μάταιαι, διότι οἱ ἐξ αὐτῆς ἐξελθόντες ἀπὸ ἀπόψεως προσηλυτισμοῦ οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσαν.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

'Αθανασόπουλος (*'Αγωνισταί*). Ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον 'Αθανασόπουλος ἀναφέρονται οἱ κατωτέρω ἀγωνισταὶ τῆς Ἑλληνικῆς 'Επαναστάσεως:

—*Ἄγγελος*. 'Εγεννήθη ἐν Πύργῳ τῆς 'Ηλείας καί, κατά τινας πληροφορίας, εἰργάζετο ἀπὸ τὸ 1811 ὡς ἀπόστολος τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρήγα, μετέβαινε δὲ συχνὰ πρὸς τοῦτο εἰς Αὐστρίαν, Γαλλίαν καὶ τὰς 'Ιονίους νήσους. Τῷ 1818 ἐμυήθη τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του 'Ιωάννου. Τῷ 1821 ἠκολούθησε τὸν Θ. Κολοκοτρώνην μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως. Μετ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἐγένετο καὶ ἀφορμὴ σκανδάλων, ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς Ζάκυνθον ὅπως ἔλθῃ εἰς συνεννοήσεις μὲ τὰς ἀγγλικὰς ἀρχὰς διὰ τὰ αἰχμάλωτα χαρέμια τοῦ Χουρσὴτ πασᾶ.

Εἰς τὸ 'Αρχεῖον τῆς 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης ὑπάρχει ἀνέκδοτον ἔγγραφον, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 11317, φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη ἐντελλομένου τὰς διαφόρους τοπικὰς ἀρχὰς νὰ μὴ πειράξουν οὔτε τὸν ἐπιφέροντα Ἄγγελον 'Αθανασόπουλον οὔτε τὰ πράγματά του. Ὑποστὰς ὅμως ἐπίθεσιν ἀπὸ μέρους τῶν Κομπασέων, ἐγκατέλειψεν εἰς τὴν ἀκτὴν τὰ «πράγματα» καὶ οὕτω ἐσώθη. 'Επανελθὼν ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα πολλάκις διακριθεὶς καὶ μάλιστα εἰς τὴν μάχην τοῦ Χλουμουτζίου. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἔζησεν ἐν Πύργῳ. Ἡ οἰκογένειά του ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, ὁ δὲ ἀδελφός του 'Ιωάννης μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ὑπηρέτει ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην.

— *'Ανδρίκανδρος*. 'Αγωνιστής, γεννηθεὶς παρὰ τὸ Μεσολόγγιον. 'Οπαδὸς τοῦ Δ. Μακρῆ. Κατόπιν μπουλουκτζῆς του μὲ 25 ἄνδρας. Διεκρίθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μάχας εἰς τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα εἰς τὸ Κομπότι, τὸ Κεφαλόβρυσον καὶ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, καθ' ἣν ἐτραυματίσθη εἰς τὴν κεφαλήν. Τῷ 1826 ἐτραυματίσθη εἰς τὴν 'Αράχωβαν. 'Επίσης ἐκινδύνευσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τριζωνίων. 'Απὸ τὸν 'Αγῶνα, ἀπεσύρθη ἀνάπηρος.

—*'Αρχιμανδρίτης 'Ιερόθεος*. Ὁ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου 'Αρχιεπίσκοπος Γυθείου, ἐκ τῶν ἐνθουσιωδεστέρων καὶ γενναιοτέρων ἀγωνιστῶν. 'Εγεννήθη ἐν Τριπόλει τῷ 1783, ἐξεπαιδεύθη ἐν Δημητσάνῃ, ὑπηρετῶν δὲ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, τῆς ὁποίας ἔγινεν ἐκ τῶν δραστηριωτέρων ἀποστόλων, ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ 'Αρχιμανδρίτου Γρηγορίου Δικαίου, μεθ' οὗ συνεδέετο διὰ θερμῆς φιλίας. Κατελθὼν εἰς Πελοπόννησον περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820 ἦτο διατεταγμένος καὶ ὡδηγημένος, κατὰ Φραντζῆν, ἀπὸ τὸν Γρ. Δικαῖον νὰ διασπείρῃ καὶ αὐτὸς τὰ ἴδια τὰ ὁποῖα διέσπειρε καὶ ἐκεῖνος πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν μελλόντων νὰ ἐπαναστατήσωσιν, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ρωσία θέλει βοηθήσει τοὺς Ἕλληνας, ὅτι τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἑταιρίας προστατεύει ὁ Τσάρος 'Αλέξανδρος καὶ ὅτι ἀναρίθμητα στρατεύματα θὰ ἐπιπέσουν ἐναντίον τῆς Τουρκίας μόλις κινηθῇ εἰς ἐπανάστασιν ἡ Πελοπόννησος. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ 'Αγῶνος, ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὰ ὅπλα κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν μεταξὺ τῶν νεωτέρων κληρικῶν συνήθειαν, ἀφοῦ δὲ διεκρίθη ὑπὸ τὸν Γ. Σέκκερην εἰς διαφόρους μάχας καὶ ἀψιμαχίας, ὡς ὑπαρχηγὸς τοῦ σώματος τῶν Τριπολιτσιωτῶν, ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως (23 Σεπτεμβρίου 1821), ἓν ἔτος βραδύτερον ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ σώματος τούτου, θανόντος τοῦ Γ. Σέκκερη. Μεγάλως ἐπίσης διεκρίθη κατὰ τὰς γενομένας τὸν Αὔγουστον 1825 καὶ τὴν 1ην 'Ιανουαρίου 1826 ἐπιθέσεις

Digitized by Google

πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Τριπόλεως κατεχομένης ὑπὸ τῶν Τουρκοαιγυπτίων. Χειροτονηθεὶς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν Ἀρχιεπίσκοπος Γυθείου, ἐγένετο ἐπανειλημμένως Συνοδικός, ἀπέθανε δὲ πρεσβύτης, παρὰ πάντων τιμώμενος.

—*Γαλάνης*. Ἀγωνιστὴς γεννηθεὶς ἐν Πύργῳ τῆς Ἠλείας, ἐξάδελφος τοῦ Ἀγγέλου Ἀθανασοπούλου Τῷ 1826 ἡρωϊκὸν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, ἀκολουθῶν δὲ τὸν Καραϊσκάκην, μετέσχε τῆς χειμερινῆς ἐκστρατείας τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τραυματισθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Φαληρέως ἀπεσύρθη εἰς Σαλαμῖνα.

—*Γεώργιος*. Καταγόμενος ἐκ Τριπόλεως μετέσχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ κατόπιν τοῦ υἱοῦ του Γενναίου εἰς πλείστας μάχας ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἄμυναν ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1821, διέσωσε πολλὰς οἰκογενείας Μουσουλμάνων καὶ μάλιστα μέλη τινὰ τῆς οἰκογενείας Νετζίπ, τὰ ὁποῖα ἐφυγάδευσε κατόπιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἔδρασεν ἰδιαιτέρως ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὴν ἀναρχίαν τοῦ 1832, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Χατζῆ-Χρήστου Ἀδελφὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ Μῆτρος Ἀθανασόπουλος, κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβύτερος, ὅστις μετέσχε μὲν τοῦ ἀγῶνος, διεκρίθη ὅμως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου εἰς πολλὰς δημοσίας θέσεις, ἐκλεγεὶς ἐν τέλει καὶ πληρεξούσιος βουλευτής. Ἀμφότεροι ἀπεβίωσαν ἐν Τριπόλει περὶ τὸ 1862.

—*Γεώργιος*. Ἐγεννήθη τῷ 1800 ἐν Λεβιδίῳ τῆς Ἀρκαδίας ἀμυνόμενος δὲ τῆς γενετείρας του ἐφονεύθη τῷ 1821 ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανοὺς τοῦ Κεχαγιᾶ μπέη Μουσταφᾶ.

— *Γεώργιος*, ἐπικληθεὶς *Κουλόγιωργας*, διότι εἴς τινα μαχην ἀπέμεινε μονόχειρ. Κατήγετο ἐκ Πατρῶν καὶ ἠγωνίσθη, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς μαγκατζῆς, κατόπιν δὲ ὡς μπουλουκτζῆς. Ἀναφέρεται ὅτι τρὶς ἐτραυματίσθη σοβαρῶς, πάντοτε δὲ μετ' αὐταπαρνήσεως ἠγωνίσθη.

— *Γιαννούλης*. Ἀγωνιστὴς καταγόμενος ἀπὸ τοὺς Πενταγιοὺς τῆς Δωρίδος (1801–1850). Ἠκολούθησεν ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως τὸν Σκαλτσοδῆμον καὶ κατόπιν τὸν Τριαντάφυλλον Ἀποκορίτην τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε μπουλουκτζῆς. Διεκρίθη εἰς τὴν Καλιακούδαν, τὴν Ἀραχωβαν, τὸ Φάληρον καὶ τὴν Πέτραν.

— *Δημήτριος*, κοινότερον *Μῆτρος* ὀνομαζόμενος ἐνίοτε δὲ καὶ *Κολινιάτης*, λόγῳ τοῦ δεσμοῦ του πρὸς τὸν Κολῖνον Κολοκοτρώνην, τὸν ὁποῖον ἀνέθρεψεν ὡς φύλαξ. Κατήγετο ἀπὸ τὸ Ζευγολατιόν. Μετέσχεν ὑπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην εἰς πλείστας μάχας. Κατὸ τὴν ἄμυναν κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ ἠχμαλωτίσθη εἰς Πολιανήν, μετὰ δίμηνον ὅμως κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ προσεκολλήθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηνῶν προσεκολλήθη εἰς τὸν τακτικὸν στρατόν, πρῶτον μὲν ὡς ἱππεὺς καὶ ἔπειτα ὡς πεζός. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ παραμείνῃ, ἠκολούθησε τὸν Χατζῆ Χρῆστον μετὰ τοῦ ὁποίου μαχόμενος εἰς τὴν Βοιωτίαν διεκρίθη εἰς ὅλας τὰς τελευταίας μάχας, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ λεγομένου Νιζὰμ πασᾶ. Ἕτερος Δημήτριος Ἀθανασόπουλος, ἐπίσης ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, καταγόμενος ἐκ Μεγαλοπόλεως, διεκρίθη εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ ἐτραυματίσθη βαρέως εἰς τὴν Καστανιάν. Ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ἄλλος Δημήτριος Ἀθανασόπουλος, ἐκ Τεγέας, ὅστις ἀγωνιζόμενος ὑπὸ τὸν Δημητρακόπουλον καὶ τὸν Ρεβελιώτην, πολλάκις διεκρίθη ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ, ἐτραυματίσθη δὲ εἰς τὴν μάχην τοῦ Μανιακίου κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ. Παρεμφερεῖς πληροφορίαι ὑπάρχουν καὶ δι' ἄλλον Δημήτριον Ἀθανασόπουλον, μὲ τὴν λεπτομέρειαν ὅτι αὐτὸς κατήγετο ἐκ Μελιγαλᾶ καὶ ὑπηρέτει ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσαν, εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ὁποίου, πεσόντος ἐν Μανιακίῳ, ἐτραυματίσθη. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ πρόκειται περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου.

— *Διονύσιος*. Ἀγωνιστὴς ἐκ Γαστούνης, ὑπὸ τὸν Μ. Σισίνην· μετέσχε πολλῶν μαχῶν, ἠχμαλωτίσθη δὲ ἐν Χλουμουτζίῳ ὑπὸ τοῦ Ἰμπραήμ. Κατορθώσας μετὰ καιρὸν ν' ἀποδράσῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ 1850. Εἰς τέχνασμα ἰδικόν του ὀφείλεται, κατὰ βεβαιώσεις τοῦ Μ. Σισίνη καὶ τοῦ Χ. Βιλαέτη, τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπῆρξε γενικὴ ἡ αἰχμαλωσία καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν περιπετειώδη ἐκείνην πάλην περὶ τὸ παλαιὸν καὶ ἠρειπωμένον φραγκόκαστρον.

— *Εὐστράτιος*. Γεννηθεὶς εἰς τὸ Καστρὶ τῆς Ἑρμιόνης, ἠκολούθησε τὸν Ζαφειρόπουλον, ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως, μετέσχεν εἰς πλείστας μαχας, διεκρίθη δὲ εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια, κατὰ τὴν ἄμυναν ἐναντίον τοῦ Ἰμπραήμ. Τῷ 1826 καὶ 1827 μετέσχεν εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

—*Ἠλίας*. Ἦτο καλόγηρος τῷ 1821 ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἔσφαξαν τοὺς δύο μικροὺς ἀδελφούς του εἰς τὴν γενέτειράν του Μαγούλιανα. Ἐπέταξε τὸ ράσον καὶ ἔδραξε τὰ ὅπλα, ἀκολουθήσας τὸν Θ. Κολοκοτρώνην ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπαρμπαλιᾶς. Ἕτερος Ἠλίας Ἀθανασόπουλος ἀναφέρεται ὡς καταγόμενος ἐκ Βλαχοκερασιᾶς, ὅστις ἀγωνιζόμενος ὑπὸ τὸν Κανέλλον Δεληγιάννην ἐτραυματίσθη εἴς τινα ἐναντίον τοῦ Ἰμβραὴμ μάχην. Ἐπίσης ἄλλος Ἠλίας Ἀθανασόπουλος, γεννηθεὶς εἴς τι χωρίον τῆς Δωρίδος περὶ τὸ 1800, ἠκολούθησε τὸν Σκαλτσοδῆμον καὶ κατόπιν τὸν Ἀνδρῖτζον Σαφάκαν, διεκρίθη δὲ μαχόμενος εἰς πλείστας μάχας.

— *Ἰωάννης*. Ἀγωνιστὴς ἐξ Ἄργους, ἔνθα ἐγεννήθη τῷ 1795. Ὑπηρέτησεν ὡς μπουλουκτζῆς τον Βοῦσγον, τὸν Νικηταρᾶν καὶ ἄλλους, μετέσχε δὲ εἰς πλείστας μάχας τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, ὅπου διεκρίθη μαχόμενος ἡρωϊκῶς ἐναντίον τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἰμπραήμ. Ἕτερος Ἰωάννης Ἀθανασόπουλος ἀναφέρεται γεννηθεὶς ἐν Παλιοκατούνᾳ τῷ 1794, ὅστις διεκρίθη εἰς τὸ Μαυρολιθάρι, εἰς τὴν συμπλοκὴν τοῦ Ὀμὲρ ἀφέντη ὅπου καὶ ἐτραυματίσθη, τὴν Βαρνάκοβαν ὅπου ἔλαβε δεύτερον τραῦμα καὶ τέλος τὰ Τριζόνια ὅπου ἐφονεύθη. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τραυματισθεὶς βαρέως εἰς τὰ Τριζόνια, ἐπέζησε καὶ ἀπέθανεν ἐν Λιδωρικίῳ τῷ 1852. (Βλ. Ἀθανασόπουλος Ἄγγελος).

— *Ἰωάννης* ἢ *Καϊάφας*. Ἐγεννήθη εἰς Ὀλυμπίαν, περὶ τὸ 1790. Ἐκ τῶν πρώτων μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος, κατὰ τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον, διεκρίθη εἰς τὰς γενομένας ἐναντίον τῶν Τουρκαλβανῶν τοῦ Λάλα ἐπιθέσεις διά τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν στρατηγικότητά του. Ἐφονεύθη τῷ 1827, ἐπὶ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Ἰμπραήμ.

Γ. Δ. Κ.

— **Ἀθανασοπούλου** ***Μαρία***. Μία ἀπὸ τὰς ἡρωΐδας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Πελοποννησία τὴν καταγωγήν, γεννηθεῖσα ὅμως καὶ ἀθλήσασα ἐν Γαλαξειδίῳ. Ἀκολουθοῦσα ἐκ μικρᾶς ἡλικίας τὸν πατέρα της, ἰδιοκτήτην μικροῦ ἱστιοφόρου, εἶχε σχεδὸν χειραφετηθῆ, ἐθεωρεῖτο δὲ ἀδελφοποιητὴ τοῦ πληρώματος καὶ πλέον ἢ ἅπαξ ἠγωνίσθη ἐναντίον τῶν λυμαινομένων τὴν Μεσόγειον πειρατῶν, κατὰ τοὺς προεπαναστατικοὺς χρόνους. Ἡ ἔκρηξις τοῦ Ἀγῶνος τὴν εὑρῆκεν ἐπανερχομένην ἐκ ταξειδίου εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν. Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται ἡ πολεμικὴ κίνησις, ἡ καταλαβοῦσα τὴν γενέτειράν της, ἐν ἀντιθέσει πρὸς γειτονικὰς πόλεις ἔνθα μεγάλοι δισταγμοὶ ἐκώλυον τὴν τάξιν τῶν νοικοκυραίων νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς καπετάνους καὶ ἄλλους στρατιωτικούς. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821, ἀφοῦ μετέσχε συμπλοκῶν τινων ἐν Φθιώτιδι, συνελήφθη ὑπὸ ἀποσπάσματος τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, παρὰ τὴν Βοιωτίαν, ἐβιάσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τέλος ἐκάη ζῶσα. Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε τὴν μνήμην της, ἀλλ' εἰς τραχεῖς καὶ βαναύσους στίχους ἐμπαίζοντας τὴν ἀνάμιξίν της εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνδρῶν, καὶ μάλιστα τὰ πολεμικά.

Ἀθανασούλας ***Ἀναγνώστης***. Πρόκριτος τῆς Εὐρυτανίας, γεννηθεὶς τῷ 1790 ἐν Καρπενησίῳ, ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ θεωρούμενος ἐκ τῶν πλουσιωτέρων τοῦ τόπου. Ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως διέθεσε μέγα μέρος τῆς περιουσίας του πρὸς χρηματικὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ἀγῶνος, ἐκλεγεὶς δὲ παραστάτης τῆς ἐπαρχίας του εἰς τὸ Βουλευτικὸν καὶ εἷς τῶν τριῶν γερουσιαστῶν τῆς Οἰκονομίας, ἐφάνη πάντοτε συνετὸς εἰς τὰς γνώμας του καὶ ἠγωνίσθη κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα. Ἀπέθανεν εἰς Ναύπλιον τῷ 1825. Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται καὶ ἐνίοτε ὑπογράφεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀναγνώστης Ἀθανασίου.

Γ. Δ. Κ.

ἀθάνατα (= ἀθανάτως)· ἐπίρρ. ἐν χρήσει εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν, ἐν σχήματι καθ' ὑπερβολήν, ἀντὶ θαυμάσια, ἐξαίρετα.

Μ. Φ.

ἀθάνατα ἄνθη *[Ἀνθοκ.]*· οὕτω καλοῦνται ἄνθη τινὰ ἔχοντα ἀχυρώδη σύστασιν, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται χωρὶς νὰ χάσουν τὴν μορφὴν καὶ τὸ χρῶμα των· καλοῦνται ἐπίσης καὶ *ἀμάραντα* ἢ καὶ *ξηράνθεμα*. Ἀνθοκομικὰ φ τὰ ὀνομαζόμενα «ἀθάνατα», κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ «Immortelle», εἶναι τὰ γένη Ἑλίχρυσον (Helichrysum) καὶ Ξηράνθεμον (Xeranthemum)· ἐν τούτοις καὶ πλεῖστα ἄλλα γένη φυτῶν δίδουν ἄνθη ἀθάνατα ὡς π. χ. Ἀκροκλίνιον, Ἀμμόβιον, Βάκχαρις, Γναφάλιον, Μεσημβριάνθεμον, Τεύκριον, Γόμφραινα, Ἀμάρανθος, Ἀχυρανθές.

Ι. Λ. Χ.

ἀθανατίζω· ποιῶ τινα ἀθάνατον· πρβλ. *ἀπαθανατίζω*.

ἀθανατισμός· τὸ ἀθανατίζειν, ἡ ἀθανασία, τὸ χάρισμα αὐτῆς ἢ ἡ πίστις εἰς αὐτήν. (Διόδ. 1. 1.).

ἀθάνατο *βοτάνι,—νερὸ [Λαογρ.]*· βλ. λέξεις βοτάνι, νερό.

Ἀθάνατοι. Ἐκλεκτὸν σῶμα ἱππικοῦ συγκροτηθὲν «ἐκ γενναίων καὶ νεανικῶν ἀνδρῶν» ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννου Τζιμισκῆ τῷ 970, ὅτε παρεσκευάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ρώσων, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκατόχου του Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ εἶχον καταλάβει τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σβιατοσλαῦον. Καθ' ἅπασαν ἐκείνην τὴν ἐκστρατείαν οἱ *Ἀθάνατοι* διεκρίθησαν ἐξαιρετικῶς μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

Κατὰ τὴν δυσχερεστάτην ἐπιχείρησιν τῆς διαβάσεως τῶν δυσχωριῶν τοῦ Αἵμου (φθίνοντος τοῦ Μαρτίου 971) οἱ Ἀθάνατοι ἀπετέλεσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ὅστις μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος καὶ τάξεως προελάσας ἐνεφανίσθη ἐξαίφνης πρὸ τῆς Πραισθλάβας, πρωτευούσης τότε τῆς Βουλγαρίας, ἣν κατεῖχεν ἰσχυρὸν σῶμα Ρώσων ὑπὸ τὸν Σφέγκελον. Κατὰ τὴν πρὸ τῆς Πραισθλάβας μάχην (3 Ἀπριλίου 971), καθ' ἣν ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν πεισματώδης καὶ ἀμφίρροπος, ἡ ὁρμητικὴ εἰς τὴν πάλην εἴσοδος τῶν *Ἀθανάτων* ἐξησφάλισε τὴν νίκην τῶν Βυζαντινῶν ὅπλων. Ἐπιτεθέντες οὗτοι κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Ρώσων ἐξηνάγκασαν αὐτοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν καὶ νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Πραισθλάβας, ἀφ' οὗ ἀφῆκαν 8500 νεκρῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Οἱ *Ἀθάνατοι* διέπρεψαν ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν ἐξ ἐφόδου ἅλωσιν τῆς Πραισθλάβας (Μεγάλη Πέμπτη, 4 Ἀπριλίου 971) καθὼς καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας πρὸ τοῦ Δορυστόλου (νῦν Σιλιστρίας) μάχας, αἵτινες ἀρξάμεναι τὴν 23 Ἀπριλίου, ἐξηκολούθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου, ὅτε οἱ Ρῶσοι, τελείως συντετριμμένοι, ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ (976) φαίνεται ὅτι διελύθη τὸ ἡρωϊκὸν ἐκεῖνο σῶμα τῶν *Ἀθανάτων*, καθ' ὅτι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται καθ' ὅλους τοὺς μακροὺς πολέμους οὓς ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον αἰῶνα διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Β' καὶ οἱ διάδοχοί του.

Ὁ Μιχαὴλ Ζ' Δούκας (1071–1078), πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐπεκταθῆ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Μ. Ἀσίαν τότε, ἀνασυνεκρότησε τὸ σῶμα τῶν *Ἀθανάτων* στρατολογήσας τοὺς ἐκ Μ. Ἀσίας πρόσφυγας. Τούτους διετήρησε καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης (1078–1081), αὐτοὶ δ' ἀπετέλεσαν τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ ὁ μόλις εἰκοσαετὴς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατέστειλε τὰς ἐναντίον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Βοτανειάτου στάσεις τῶν στρατηγῶν Βρυεννίου καὶ Βασιλακίου (1079), καταπολεμήσας τὸν μὲν πρῶτον παρὰ τὸν Ἁλμυρὸν τῆς Θράκης, τὸν δὲ δεύτερον παρὰ τὸν Ἀξιόν. Μετὰ τὴν κατασολὴν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων στάσεων οἱ Ἀθάνατοι ἀπετέλεσαν τὸ κύριον σῶμα τῆς φρουρᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεκρίθησαν δὲ πάντοτε διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα των.

Ὅταν, τῷ 1081, ὁ στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐστασίασε καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Βοτανειάτου καὶ ἐστρατοπέδευσε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεπειράθη νὰ καταλάβῃ βίᾳ αὐτὴν ἀλλὰ ματαίως, ἐν τέλει δ' ἔπεμψε τὸν μετ' αὐτοῦ γέροντα καίσαρα Ἰωάννην Δούκαν ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ τείχη καὶ προσπαθήσῃ νὰ προσοικειωθῇ φύλακάς τινας ἵνα ἀνοίξωσιν αὐτῷ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεώς του ταύτης ὁ γηραιὸς καῖσαρ ἐξηκρίβωσεν ὅτι τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐφρουροῦντο ὑπὸ τῶν Ἀθανάτων, πλὴν δύο τομέων, ὧν τὸν μὲν ἕνα κατεῖχον οἱ μισθοφόροι Βαράγγοι (Ἄγγλοι), τὸν δ' ἕτερον οἱ ἐπίσης μισθοφόροι Νέμτζοι (Αὐστριακοί). Ὁ Δούκας, γνωρίζων τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσίωσιν τῶν Ἀθανάτων, συνεβούλευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ μὴ ἀποπειραθῇ συνεννόησιν μετ' αὐτῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ μετὰ τῶν Βαράγγων, ἀλλὰ νὰ ἀποταθῇ πρὸς τοὺς Νέμτζους «καὶ ἴσως οὐ πόρρω βαλεῖ σκοποῦ, ἀλλ' εὐτυχήσει τὴν εἴσοδον ἀπὸ τοῦ ὑπ' αὐτῶν φρουρουμένου πύργου». Οὕτω καὶ ἐγένετο. Τὴν νύκτα τῆς Μεγάλης Τετάρτης πρὸς τὴν Μεγάλην Πέμπτην (1081) οἱ Αὐστριακοὶ μισθοφόροι ἤνοιξαν τὴν πύλην εἰς τὸν Κομνηνόν, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξηνάγκασε τὸν γηραιὸν βασιλέα Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεύς, γενόμενος οὕτω ὁ ἱδρυτὴς τῆς μακρᾶς καὶ ἐνδόξου τῶν Κομνηνῶν δυναστείας.

Ὁ Ἀλέξιος διέλυσε τὸ σῶμα τῶν Ἀθανάτων, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ν. Κ.

— **Ἀθάνατοι**. Ἀθάνατοι ἐκαλοῦντο δεκακισχίλιοι πεζοὶ στρατιῶται Πέρσαι, οἵτινες ἀπετέλουν μέρος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ὠνομάζοντο Ἀθάνατοι, διότι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν διετηρεῖτο ἀείποτε ἀκέραιος. Ἐκ τούτων 9000 μὲν εἶχον εἰς τὰς λόγχας των ἀντὶ σαυρωτήρων ἀργυρᾶς ῥοιάς, 1000 δέ, οἵτινες πανταχόθεν συνέκλειον τοὺς ἐπιλοίπους, διεκρίνοντο διὰ τῆς χρυσῆς ῥοιᾶς τῆς λόγχης των. Οἱ ἡρωικοὶ οὗτοι λογάδες τῆς Περσικῆς φρουρᾶς, ὅτε ὥρμησαν ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των Ὑδάρνην κατὰ τῶν ἐν Θερμοπύλαις ἀμυνομένων μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ Ξέρξου ὅτι αὐτοὶ θὰ ἐκβιάσωσι τὴν δίοδον, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν ἀντίστασιν τῆς λεαίνης Σπάρτης (βλ. Ἡροδ. Ζ' 211). Λόχος *Ἀθανάτων* τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ἀναιρέρεται καὶ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Δάρας, κατὰ τὰ πρῶτα

Digitized by Google

ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (530 μ. Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν διέλαμψεν ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Βελισαρίου (βλ. Παπ. Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνους 1925 Τ. Δ. σ. 70 καὶ λ. Δάρα, Βελισάριος). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Ἀθάνατοι.** Συνοικισμὸς τοῦ δήμου Ἡρακλείου τῆς Κρήτης· κάτοικοι 47 (Ἀπογρ. 1921).

ἀθάνατοι *ὀργανισμοί.* Ὑπάρχουσιν ὀργανισμοί, ἐν οἷς ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἀναγκαία ἔκβασις τῆς ἐν τῇ ζωῇ ἐξελίξεως. Ὁ Weismann, παραδεχόμενος ὅτι ὁ θάνατος εἶναι, ἐν ἐποχῇ τινι τῆς φυλογονίας γενομένη, ὠφέλιμος κτῆσις, ἣν ἔπειτα ἐμονιμοποίησεν ἡ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν κληρονομία αὐτῆς, παραδέχεται συγχρόνως, ὅτι καὶ νῦν ἔτι ὑπάρχουν *ἀθάνατοι ὀργανισμοί,* οἱ μονοκύτταροι. Κατ' αὐτόν, κριτήριον τοῦ θανάτου εἶναι ἡ παρουσία νεκροῦ σώματος. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πολυκυττάρων ὀργανισμῶν τὸ σῶμα θᾶττον ἢ βράδιον θνήσκει, ἐμφανιζομένου νεκροῦ σώματος· ἐπὶ τῶν μονοκυττάρων ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο, καθόσον ὁ μονοκύτταρος ὀργανισμός, αὐξηθείς, διαιρεῖται εἰς δύο ἡμίση, ὧν ἑκάτερον, ὡσαύτως αὐξηθέν, διαιρεῖται ὁμοίως καὶ οὕτω καθεξῆς, οὐδέποτε ἐμφανιζομένου πτώματος. Ἐπὶ τῶν ἐγχυματικῶν π. χ. ζωϋφίων, οὐδεὶς τῶν ἐκ τῆς διχοτομήσεως ἐκγόνων θνήσκει, ἂν μὴ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτὸ ἔξωθεν αἰτία τις. Ἄρα οἱ μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ εἶναι ἀθάνατοι. Τὴν θεωρίαν ταύτην ὑποστηρίζων ὁ Weismann, πρεσβεύει ἅμα, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι φαινόμενον προσαρμογῆς, ὅπερ ἐν τῇ φυλογονίᾳ τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐπὶ γῆς παρήχθη ὡς σκόπιμον φαινόμενον. Τουτέστιν, ἐπὶ μὲν τῶν μονοκυττάρων ὀργανισμῶν ὁ κατὰ φύσιν θάνατος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφανισθῇ, καθόσον ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κύτταρον ἐπιτελεῖ τάς τε λειτουργίας πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὰς τοῦ πληθυσμοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν πολυκυττάρων ὀργανισμῶν, ἐφ' ὧν διὰ μεταπλάσεως διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων τὰ πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀτόμου κύτταρα ἀπὸ τῶν πρὸς διατήρησιν τοῦ εἴδους, ὁ θάνατος ἐνεφανίσθη, διότι εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ εἴδους, δι' ἣν ἐξαιρετικῶς ἡ φύσις φροντίζει, ὁ θάνατος τοῦ ἀτόμου εἶναι ὠφελιμώτερος ἢ ἡ ἀθανασία αὐτοῦ.

Ὁ Heremberg φαίνεται ὡς ὁ πρῶτος διατυπώσας τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν, εἰπὼν τῷ 1838, ὅτι ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν ἐγχυματικῶν διὰ τῆς διαιρέσεως καταργεῖ τὸ δυνατὸν τῆς ἀτομικῆς φθορᾶς των καὶ τὰ καθιστᾷ ἀθάνατα. Κατὰ τὸν Danysz, ἐντὸς πενταετίας δύναταί τις νὰ ἴδῃ παρελαυνούσας 25 χιλ. γενεῶν ἐξ ἑνὸς δοθέντος μονοκυττάρου ὀργανισμοῦ, οὗτινος εἶναι τμήματα διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων, ὁ κονιορτὸς οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀρχικοῦ βακτηριδίου.

Ἀλλὰ κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Weismann θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀντείπωμεν, ὅτι κριτήριον τοῦ θανάτου εἶναι οὐχὶ ἡ ἐμφάνισις πτώματος, ἀλλ' ἡ λῆξις τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, ἥτις παύεται, διαιρουμένου εἰς δύο ἡμίση τοῦ μονοκυττάρου ὀργανισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν πάλιν τὴν ἐμφάνισιν πτώματος ὡς κριτήριον τοῦ θανάτου, οἱ μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ δὲν εἶναι ἀθάνατοι, διότι καὶ οὗτοι ἐμφανίζουν νεκρὰ σώματα. Ὁ Maupas, ὑπέροχος ἐρευνητής, ὁ πρῶτος μελετήσας τὸ πρόβλημα, καλλιεργήσας πολλὰς γενεὰς ἐγχυματικῶν, παρετήρησεν, ὅτι ταῦτα μετ' ἐπανειλημμένας διαιρέσεις ἐνεφάνιζον ἀλλοιώσεις ἀγούσας εἰς θάνατον, ἂν μετὰ μακρὰν περίοδον διαιρέσεων μὴ ἐτέλουν τὴν λεγομένην *συνάφειαν,* ἤτοι τὴν ἀμοιβαίαν ἐκείνην ἐπίδρασιν, τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν γονιμοποίησιν τῶν ἀνωτέρων ζῴων. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Maupas περὶ θανάτου τῶν μονοκυττάρων ὀργανισμῶν ἐβεβαίωσε καὶ ὁ Calkins, εἰ καὶ κατώρθωσε διὰ ζωμῶν ἢ ἄλλων διεγερτικῶν νὰ ἐπιβραδύνῃ τὸ γῆρας τῶν ἐγχυματικῶν. Ὁ Hertwig, σπουδάσας τὰ κατὰ τὴν συνάφειαν τελούμενα, ἀπέδειξεν, ὅτι κατ' αὐτὴν μέρος ἑκάστου μονοκυττάρου ὀργανισμοῦ καταστρέφεται. Ἐὰν ἄρα ὁ πολυκύτταρος ὀργανισμὸς εἶναι θνητός, καὶ τὰ μονοκύτταρα ἐγχυματικὰ εἶναι ἐπίσης θνητά, καθόσον ἐπ' ἀμφοτέρων μόνον μέρος τῆς ζώσης ὕλης μεταβιβάζεται εἰς τοὺς ἐκγόνους.

Ὁ ἀμερικανὸς βιολόγος L. Woodruff ἐπὶ μακρὸν ἠρεύνησεν ἐπίσης τὸ ζήτημα, πειραματισθεὶς ἀπὸ τοῦ 1907 ἐπὶ τοῦ λίαν διαδεδομένου ἐγχυματικοῦ paramecium aurelia, ὅπερ παρέλαβεν ἐκ τέλματος. Ἐλήφθησαν πᾶσαι αἱ προφυλακτικαὶ μέριμναι, ἵνα ἀποφευχθῇ πᾶσα μόλυνσις. Καὶ μετὰ πενταετίαν παρετήρησεν ὅτι, εἰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο 3029 γενεαὶ διεδέχθησαν ἀλλήλας παραχθεῖσαι, οὐδὲν τῶν ἐγχυματικῶν ἐνεφάνισε τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ἐκφυλώσεως. Καὶ ὁ ἀμερικανὸς βιολόγος συνεπέρανεν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ἐπρόκειτο εἶδος ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἀπείρως, ἄνευ διασταυρώσεως ἢ συναφείας. Συνεχίζων ἐν τούτοις τὴν ἐργασίαν του, ἔφθασε τῷ 1915 εἰς τὴν 5071ην γενεάν, ἀπολαμβάνων δύο περίπου γενεὰς καθ' ἡμέραν· τῷ δὲ 1920 ὁ ἐρευνητὴς εὑρίσκετο εἰς τὴν 8400ὴν γενεάν.

Δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ συνάφεια θὰ εἶναι ἐπ' ἄπειρον ἀνωφελὴς καὶ δὲν θὰ καταστῇ ἀναγκαία εἰς τὴν ἑκατοντάκις χιλιοστὴν π. χ. γενεάν; Οὐχὶ βεβαίως. Ἀλλὰ τὸ πείραμα ἀπέδειξε φαινόμενόν τι δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς εἶδος ἐσωτερικῆς συναφείας, τὴν ἐνδομιξίαν, ἥτις, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι θὰ γεννήσῃ νέα προβλήματα.

Τὰ πειράματα τοῦ Woodruff ἐπανέλαβε καὶ ὁ Metalnikoff, εἰ καὶ διὰ διαφόρους λόγους ἐπιδρῶντας ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ τὰ ἐγχυματικὰ ἐδιχοτομοῦντο, πολλάκις ἐκινδύνευσαν αἱ καλλιέργίαι αὐτοῦ. Ὁ Metalnikoff δὲν θεωρεῖ ἀναγκαίαν μόνον τὴν ἐνδομιξίαν. Ἀλλ' ὁ A. Lumière, οὗ γνωσταὶ εἶναι αἱ λαμπραὶ ἐπὶ τῶν κολλοειδῶν ἐργασίαι, φρονεῖ ὅτι θὰ δυνηθῇ ποτε ν' ἀντιτάξῃ ἄρνησιν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐνδομιξίας. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἡ ἀθανασία τῶν μονοκυττάρων ὀργανισμῶν θὰ ἦτο φαινομενικὴ καὶ σχετική· διότι τὸ κολλοειδὲς τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοζῴου, ἐλαττούμενον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ προκαλοῦν τὸν τμηματικὸν θάνατον, καταλήγει μεθ' ὡρισμένον χρόνον εἰς τὸ μηδέν, τῆς ὕλης μὴ οὔσης ἐπ' ἄπειρον διαιρετῆς. Παρετηρήθη, ὅτι καθ' ὡρισμένα χρονικὰ διαστήματα ἐν τοῖς μονοκυττάροις ὀργανισμοῖς ἐπέρχεται κρίσις τις, πτῶσις τῆς ζωτικότητος καὶ ἐσωτερική τις κίνησις. Ἴσως τὸ φαινόμενον τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξάλειψιν κολλοειδῶν τινων στοιχείων, νεκρῶν προγονικῶν κολλοειδῶν, ἅτινα ὁ ὀργανισμὸς ἀποβάλλει ἢ ἀνασυνθέτει.

Οὕτω τὸ πτῶμα τοῦ προγόνου ἐξαλείφεται ἢ χρησιμοποιεῖται, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ πρόγονος ἐξαφανίζεται κατὰ διαδοχικὰ τεμάχια. Ἐντεῦθεν, τὸ εἶδος δὲν ἔχει πλέον ἁπλῶς ὕπαρξιν ἀφῃρημένην, ἀλλ' ἀποκτᾷ τὴν θετικὴν πραγματικότητα τοῦ ἀτόμου. Κατὰ τὸν Metalnikoff, παράγεται μία ζωὴ κοινὴ τοῦ εἴδους, μία κοινὴ ἐργασία καὶ δημιουργὸς δύναμις, εἶδος συνεργασίας ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῇ ἐξελίξει τοῦ εἴδους. Καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην τῆς δημιουργίας μετέχουν ἅπασαι αἱ ἀτομικότητες τοῦ δοθέντος εἴδους. Τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ βαθυτέρα ἔννοια τῆς γεννητικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως, ἔννοια βιολογική, κοινωνιστικὴ καὶ φυσιολογική. Καὶ τοῦτο τὴν καθιστᾷ ἐνδιαφέρουσαν λίαν. Ἀλλὰ ποῖον συμπέρασμα δέον νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῶν ἐγχυματικῶν καὶ τῶν βακτηριδίων; Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι εἶναι ἀθάνατα ταῦτα, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν καὶ ὁ πρωτόπλαστος Ἀδὰμ θὰ ἦτο κατ' ἀπειροστὴν μοῖραν ἀθάνατος ἐν ἑκάστῳ ἐξ ἡμῶν; (Σχ. βλ. θάνατος καὶ ὄργανα ἀθάνατα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Gruber,* Biologische Studien an Protisten, Biol. Centralblatt Bd. 9. 1889.— *R. Hertwig,* über die Conjugation der Infusorien, 1889. — *Maupas,* Recherches expérimentales sur la multiplication des infusoires ciliés. Arch. de Zool. expérimentale et générale, T. 6.— *Metalnikoff,* Immortalité et Rajeunissement, 1924. — *P. Νικολαΐδου,* Φυσιολ. τοῦ ἀνθρώπου. τ. Γ'.— *H. de Varigny,* La mort et la biologie, Paris 1926. — *Weissmann,* über die Dauer de Lebens, 1882.— *Τοῦ αὐτοῦ,* Vorträge über Descendenz-theorie Bd. I. S. 275. ΣΤ. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

ἀθάνατον· δημ. ὀνομασία τοῦ φυτοῦ *Ἀγαύης τῆς ἀμερικανικῆς* τῆς τάξεως τῶν Λειλιανθῶν (Liliflorae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀμαρυλλιδῶν (Amaryllidaceae).

Τὰ ἐν Ἑλλάδι αὐτοφυῆ *ἀθάνατα* φέρουν φύλλα μεγάλα σαρκώδη μὲ χείλη ἀκανθωτά, ἀπολήγοντα εἰς μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν ἄκανθαν καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι φυτὰ καταλληλότατα διὰ τὴν κατασκευὴν ζωσίμων φραγμῶν τῶν κήπων, ἔχουν δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἀντέχουν εἰς τὴν ξηρασίαν, εἰς τὴν θερμότητα τοῦ θέρους καὶ εἰς δυνατὸν ψῦχος κατὰ τὸν χειμῶνα. Δὲν ἔχουν ἀπαιτήσεις καὶ δύνανται νὰ ζήσουν εἰς παντὸς εἴδους ἐδάφη, συγκεντρώνοντα οὕτως ὅλα τὰ προτερήματα ἑνὸς φυτοῦ μεγάλης ἀντοχῆς, πολλαπλασιαζομένου εὐκόλως καὶ διὰ σπερμάτων καὶ διὰ παραφυάδων. Προκειμένου νὰ πολλαπλασιάσωμεν διὰ σπερμάτων, συλλέγομεν τοὺς ἀφθόνως παραγομένους σπόρους πρὸ τοῦ διασκορπισθοῦν εἰς τὸν ἀέρα, ἀπὸ τὴν ἀνθοστοιχίαν τὴν εὑρισκομένην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθοφόρου καυλοῦ, καὶ σπείρομεν αὐτοὺς πυκνὰ ἐνωρὶς τὴν ἄνοιξιν ἐντὸς σπορείων· τὰ παραγόμενα δὲ μικρὰ ἀθάνατα μεταφυτεύομεν μετὰ ἓν ἕως δύο ἔτη, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις κατὰ γραμμάς, πρὸς κατασκευὴν φράκτου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ τρόπος αὐτὸς ἀργεῖ νὰ δόσῃ τὰ ἀπαιτούμενα φυτά, προτιμᾶται ὁ πολλαπλασιασμὸς διὰ παραφυάδων. Παραφυάδας ἀθανάτων εὑρίσκομεν πλῆθος πέριξ τοῦ μεγάλου μητρικοῦ φυτοῦ, εἰς τὰς ἀφθόνους δὲ αὐτὰς παραφυάδας ὀφείλεται ἀκριβῶς καὶ ἡ δημώδης ὀνομασία τῆς ἀγαύης ὡς ἀθανάτου· διότι ὅπου φυτευθῇ ἐξακολουθοῦν ἐπ' ἄπειρον νὰ ὑπάρχουν ἀθάνατα, — μολονότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀποθνήσκει κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀνθήσεώς του—ἀντικαθιστάμενα ἀφ' ἑαυτῶν ἐκ τῶν παραφυάδων των, χωρὶς πολλάκις ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ μητρικοῦ φυτοῦ. Πρὸς κατασκευὴν φρακτῶν ἐκριζώνομεν κατὰ τὸ διάστημα τοῦ χειμῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως τὰς παραφυάδας μὲ ὀλίγας ῥίζας καὶ τὰς ἐμφυτεύομεν κατὰ γραμμὰς εἰς τὸ μέρος ὅπου θέλομεν νὰ σχηματίσωμεν φράκτην, εἰς ἀποστάσεις 50 ἑκ. ἀπ' ἀλλήλων, εἰς ἀρκετὸν δὲ βάθος· πιέζομεν καλῶς πέριξ τοῦ φυτοῦ τὸ χῶμα, ἐὰν δὲ ῥίψωμεν καὶ ὀλίγον ὕδωρ, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ ἀπαραίτητον, ἐξασφαλίζομεν τελείως τὴν ἐπιτυχίαν. Μετὰ τὴν μεταφύτευσιν οὐδεμιᾶς ἄλλης περιποιήσεως ἔχουν ἀνάγκην τὰ ἀθάνατα, τὰ ὁποῖα μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν θὰ μᾶς ἀποδόσουν ἀφ' ἑαυτῶν ἕνα φράκτην πυκνότατον καὶ ἀδιαπέραστον. Ι. Λ. Χ.

— **Ἀθάνατον** *(Μελίβοια)·* χωρίον τῆς Θεσσαλίας, ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ δήμου Δωτίου τοῦ νομοῦ Λαρίσης καὶ ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα (κοινότης Μελιβοίων)· κάτοικοι 1713. Κεῖται ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης, ἀπέχει δὲ ἀπὸ Ἀγυιᾶς 2 ὥρας. Ἔχει δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων καὶ παράγει σιτηρά, ἐλαίας, ὀπώρας, δασικὰ καὶ κτηνοτροφικά. Οἱ κάτοικοι καλλιεργοῦν τὴν εὔφορον πεδιάδα Ἁγιόκαμπον ἐκτεινομένην μεταξὺ τῶν ἐκ τῆς Ὄσσης κατερχομένων ῥευμάτων Δερὶ καὶ Βελίκας.

Εἰς τὴν κοινότητα ὑπάγεται καὶ ἡ διαλελυμένη μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κτίσμα βυζαντιακόν. Μεταξὺ τῆς μονῆς ταύτης καὶ τῆς παραλίας εἰς τὴν θέσιν Βίγλα εὑρίσκονται ἐρείπια ἀποδιδόμενα εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν *Μελίβοιαν,* τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα σώζεται ἴσως παρεφθαρμένον εἰς τὴν ἐγγὺς θέσιν *Μολίβια.*

ἀθανατοποιός· ὁ ποιῶν τινα ἀθάνατον: *ἀθανατοποιὸς* δόξα,—ἔργα,—ἱστορία,—τέχνη,—ἐπιστήμη.

ἀθάνατος (ὁ καὶ ἡ)· παρ' Ὁμήρῳ ὅμως καὶ ἅπαξ παρ' Εὐριπίδῃ (Μηδ. 807) τὸ θηλ. *ἀθανάτη.* Ὁ μὴ ἀποθνήσκων, ὁ ἄφθιτος, ἄφθαρτος, ἀΐδιος· ἰδιότης τῶν κατὰ καιροὺς καὶ ἔθνη θεῶν καὶ τῶν εὐτυχῶν εὐνοουμένων των, εἰς οὓς παρέχεται ἡ ἀθανασία· τὸ συγκριτικὸν *ἀθανατώτερος* (ἐν Φαίδωνι Πλάτωνος 99C). Τὸ ἐναντίον του εἶναι *θνητὸς* καὶ *βροτός.* Κατ' ἐπέκτασιν λέγεται: φήμη *ἀθάνατος* (=ἀτελεύτητος),—κακόν, —χάρις, —ἀρχή, —ἀρετή, —κλέος, —μνήμη, —δόξα, —ὀργή. Ἀλλ' ὁ μόνος ἀληθῶς *ἀθάνατος,* εἶναι ὁ θάνατος, λέγει ὁ Ἄγγλος Τέννυσον: *«ὁ θάνατος ποὺ νὰ πεθάνει δὲν μπορεῖ».* καὶ ὁ ἡμέτερος Π. Σοῦτσος:

«Καὶ μόνος ὁ θάνατος
ἐπλάσθη ἀθάνατος».

Εἰς τὸν πληθυντ. ἀθάνατοι:

1) οἱ βασιλεῖς, διότι πρὶν ταφῇ ὁ ἀποθανὼν βασιλεὺς ἀντικαθίσταται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ διαδόχου του·

2) οἱ ἀκαδημαϊκοὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἐπίρρ. *ἀθανάτως.*

ἀθανεᾶτις (ἀρχ)· φυλὴ Τεγεατῶν (Παυσ.)

ἀθανής· ὁ μὴ ἀποθνήσκων: *ψυχὴ ἀθανής* (Μάξ. Τύρ. 28. 2.) - καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ.

Ἀθάνι· χωρίον τῆς Λευκάδος, ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ δήμου Ἀπολλωνίων καὶ ἀποτελοῦν ἰδέαν κοινότητα· κάτ. 630. (Ἀπογρ. 1921) Ἀπέχει ἐξ Ἁγίου Πέτρου 3 ὥρας, ἔχει δὲ δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων. Εἰς τὴν κοινότητα ὑπάγεται καὶ ἡ μονὴ Ἁγίου Νικολάου ἢ Μετόχι (κάτ. 4), ἀπέχουσα 1 ὥραν ἀπὸ Ἁγίου Πέτρου, ὡς καὶ ὁ ἀκατοίκητος σκοπελόβραχος *Σέσουλα,* ἀναδυόμενος ἐν μέσῳ πελάγει παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Λευκάτας.

Ἄθανις· βλ. Ἀθανάδας.

ἄθαπτος· ὁ μὴ θαμμένος (Ιλ. Χ. 386), ὁ μὴ ταφείς, ἄταφος, ἀκήδευτος· δημ. *ἄθαφτος.*

ἀθάρα (ἡ)· βλ. ἀθάρη·

Ἀθαράμβη· βλ. Ἄθριβις.

ἀθαράπευτος· δημώδης τύπος ἀντὶ *ἀθεράπευτος* κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ ε πρὸς τὸ προηγούμενον καὶ τὸ ἑπόμενον α· λέγεται καὶ *ἀθαραπάητος.* Μ. Φ.

Ἀθάρβα-Βέδα· βλ. Βέδαι.

Ἀθαρβάν· βλ. Ἀγνί.

ἀθάρη καὶ παρ' Εὐσταθίῳ *ἀθήρη* (δημ. τύπος *ἀθάρα)·* ζωμὸς πηκτὸς ἐξ ἀλεύρου· || σῖτος χονδραλεσμένος, πλιγούρι, γκιοντζές. Ὁ Πλίνιος τὴν θεωρεῖ λέξιν Αἰγυπτιακήν. Ὁ Boisacq προϋποθέτει τύπον: *ἀθάρϜη,* ἕνεκα τοῦ η (καὶ ὄχι α) μετὰ τὸ ρ· σύγκρινε: *δέρϜη, κόρϜη.* Ὁ Johansson τὸ σχετίζει μὲ τὸ Ἡσυχιανὸν *μόθουρα* = λαβὴ κώπης, προϋποθέτων πανάρχαιον θέμα *mθάρη,* ἰνδικὸν mánthati = σείω mathnáti = ταράσσω, ἐν γένει δὲ σχετίζεται πρὸς τὸ *ἀθήρ.* Μ. Φ.

Ἀθάρραβις· βλ. Ἄθριβις.

ἀθαρσής· ὁ ἄνευ θάρρους, ὁ ἀποθαρρυνθείς, ἄπελπις, δειλός· *τὸ ἀθαρσὲς* = ἡ ἔλλειψις θάρρους.

ἀθασία· ὀνομάζεται οὕτω εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς τὸ φυτὸν *Ἀμυγδαλῆ ἡ κοινὴ* (Amygdalus communis) ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ῥοδανθῶν (Rosiflorae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀμυγδαλωδῶν (Amygdalaceae), προφανῶς ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἓν εἶδος τοῦ φυτοῦ τούτου, ἡ *Θασία Ἀμυγδαλῆ.* Ι. Λ. Χ.

Digitized by Google

ἀθάσια (τά)· μετὰ προθέματος ἀ- ἀντὶ *θάσια*= τὰ ἀμύγδαλα, ἐπειδὴ τὰ ἀμύγδαλα κατ' ἐξοχὴν παράγονται ἐν Θάσῳ. Περὶ οὐσιαστικοποιήσεως τοῦ προσδιορίζοντος τὸ οὐσιαστικὸν ἐπιθέτου καὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ οὐσιαστικοῦ δι' αὐτοῦ βλ. ἀγυόσμος. Μ. Φ

ἀθαύμαστος· ὁ μὴ θαυμάζων πρὸς οὐδέν, *ἀθάμαχτος*. || παθητ., ὃν οὐδεὶς θαυμάζει, ὁ μὴ θαυμάσιος ἢ θαυμαστός. 'Επιρ. *ἀθαυμάστως* καὶ *ἀθαυμαστί*=*ἀθαύμαστα, ἀθάμαχτα*. Μ. Φ.

ἀθεάμων· ὁ μὴ βλέπων ἐνεργ. καὶ ὁ μὴ θεώμενος (=βλεπόμενος) παθητ. 'Επίρρ. *ἀθεαμόνως* =ἀπείρως, ἀνεπιστημόνως. Μ. Φ.

'Αθέας ἢ *'Ατέας*. Σκύθης βασιλεὺς ζήσας κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα. 'Επετέθη ἐναντίον τῶν Μακεδόνων ἐπὶ Φιλίππου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη.

ἀθεασία· ἡ ἰδιότης τοῦ μὴ *θεωμένου*=βλέποντος καὶ βλεπομένου· τὸ μὴ βλέπειν καὶ τὸ μὴ βλέπεσθαι.

ἀθέατος· ὁ μὴ ὁρώμενος, ἀόρατος, ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἴδῃ τις, ὁ ἀπόκρυφος.

ἀθεεὶ (ἐπίρρ.)· χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ.

ἀθεΐα· ἡ ἀθεότης, ἡ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ, ἡ ἀπιστία.

[ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΩΣ]. 'Αθεΐα καλεῖται συνήθως ἡ ἐπὶ θεωρητικῶν κυρίως λόγων στηριζομένη ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ, ὅπως δήποτε νοουμένου, διαφέρει δὲ τοῦ ὑλισμοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος δύναται καὶ νὰ μὴ ἀποκλείῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ, ἀρνούμενος μόνον τὴν πνευματικότητα αὐτοῦ. Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὸν λεγόμενον *ἀγνωστικισμὸν* σχέσις αὐτῆς· διότι οὔτε οὗτος ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ, ἀμφισβητῶν μόνον τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Τέλος διακριτέον τὴν ἀθεΐαν καὶ ἀπὸ τῆς Σκέψεως (τοῦ *σκεπτικισμοῦ*), ἥτις ἀποφεύγει νὰ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ ἀνυπαρξίας τοῦ θεοῦ ἕνεκα τοῦ κατ' αὐτὴν ἀδυνάτου τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ ἀθεΐα καταντᾷ νὰ σημαίνῃ τὴν ἄρνησιν ἐν γένει τῆς ὑπάρξεως προσωπικοῦ θεοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν περὶ αὐτῆς ἀμφιβολίαν καὶ τὴν θρησκείαν ἐν γένει. Κατὰ τὴν δημώδη λοιπὸν ταύτην χρῆσιν, ἄθεος εἶναι καὶ ὁ πανθεϊστής, ὡς λ.χ. ὁ Σπινόζα καὶ ὁ Βούντ, καὶ ὁ ἀγνωστικιστής, ὡς ὁ Γκαῖτε καὶ ὁ Σπένσερ. Κατὰ τὸν ὁρισμὸν ὅμως ἡμῶν, ἄθεος, ἀκριβῶς εἰπεῖν, εἶναι μόνος ὁ διαρρήδην ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν ὄντος ἐκτὸς ἢ ὑπεράνω τοῦ κόσμου ὑπάρχοντος. Ἡ τοιαύτη ἀθεΐα πηγάζει ἐκ λόγων θεωρητικῶν, ἐκ λογικῆς σκέψεως, ἐκ τοῦ νοῦ· εἶναι νοησιαρχική. Τὸ τοιοῦτον εἶδος ζωῆς εἶναι σπάνιον, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ κατὰ τῆς νοησιαρχίας ἀντίδρασις εἶναι πολὺ ἰσχυρά, ἀναγνωρίζεται ἡ σημασία τοῦ μὴ δεκτικοῦ λόγου, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἀπεμακρύνθη πλέον τῆς μηχανικῆς κοσμοθεωρίας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐπιστρέψασα εἰς ἐντελεχείας καὶ σκοπούς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀθεΐα καὶ ἀσέβεια δὲν εἶναι ταυτόσημα, διότι ἡ θεωρητικὴ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ δὲν ἀποκλείει τὴν θρησκευτικότητα.

Καὶ ὁ ἄθεος εἶναι δυνατὸν νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῷ βαθὺν τὸν πόθον πρὸς ἀπολύτρωσιν, νὰ ἵσταται πλήρης θαυμασμοῦ ἔναντι τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς, νὰ αἰσθάνεται τὴν μηδαμινότητά του πρὸ τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως καὶ νὰ σύρηται ὑπὸ ὑψίστων ἀξιῶν μετ' ἀφοσιώσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Τοιαύτην θρησκευτικότητα ἄνευ θεοῦ εὑρίσκομεν οὐ μόνον εἰς ἄτομα, ἀλλὰ καὶ εἰς ὁλόκληρον θρησκείαν, οἷα εἶναι ὁ ἀρχικὸς τοὐλάχιστον βουδισμός, εἰ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἄρνησις τοῦ θεοῦ δὲν φέρει πλέον νοησιαρχικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς λόγους θρησκευτικῆς μᾶλλον καὶ ἠθικῆς φύσεως. Τοιοῦτοι λόγοι ὁδηγοῦσιν ἐνίοτε ἀνθρώπους κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικοὺς εἰς τὴν ἄρνησιν πάσης θρησκείας, ἕνεκα πολλῆς θρησκείας ἀκριβῶς καὶ χάριν τῆς θρησκείας. Τέλος ὁ ἐκ θεωρητικῶν λόγων ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀνήθικος· αὐτὴ ἤδη ἡ πεῖρα δεικνύει ὅτι ὑπάρχουσιν ἄθεοι πολὺ ἠθικοί, ὅσον τοὐλάχιστον συχνὰ καὶ πολὺ ἀνήθικοι θεϊσταί. Ἡ ἐκ θεωρητικῶν λόγων ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ τὰς βαθυτέρας αὐτῆς ῥίζας ἔχει συνήθως, ὅσον παράδοξον καὶ ἂν φαίνεται, ἐν ὡρισμένῃ ψυχοσυνθέσει, ἐν ὡρισμένῳ ψυχικῷ τύπῳ, ὑφ' ὃν ὑπάγεται ὁ ἀρνούμενος τὸν θεόν. 'Εντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν δεδομένων ἐξάγουσιν ἄλλοι ἄλλα συμπεράσματα, οἷα ἡ ὕπαρξις ἢ ἡ ἀνυπαρξία τοῦ θεοῦ, καὶ δὴ καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἰσχύει κατὰ βάθος ὅ,τι ἔλεγεν εἰδικώτερον περὶ τῆς φιλοσοφίας ὁ Φίχτε, ὅτι δηλαδὴ τὸ εἶδος αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ φιλοσοφοῦντος ἀνθρώπου.

Ν. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙΣ

[ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΣ]. Ὅλαι αἱ κατακτήσεις καὶ αἱ πρόοδοι τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦν εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ οὗτος μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν ἀπέναντι τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ἐν πολλοῖς μάλιστα καὶ νὰ τὰς ὑποτάξῃ πρὸς σκοποὺς ἐξυπηρετικοὺς τῆς ζωῆς. Ἡ γνῶσις τῶν νόμων τῆς φύσεως ἀπήλλαξε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν φόβον μὲ τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ποτὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα. 'Εὰν παραβάλωμεν τὰ μυστήρια, πρὸ τῶν ὁποίων ἵστατο ἔμφοβος ὁ ἄνθρωπος, πρὸς τὰ ἄλυτα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, θὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι κολοσσιαία. Ὁ ἄνθρωπος, ἐνῷ σήμερον διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῶν προόδων τῆς ἐπιστήμης δύναται τὰ πλεῖστα νὰ προβλέψῃ, ἔζη ἄλλοτε μὲ τὸν φόβον πρὸ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῶν ἀνὰ πᾶν βῆμά του συναντωμένων μυστηριωδῶν φυσικῶν φαινομένων. Φόβος, ἀνάλογος τοῦ φόβου τῶν παιδιῶν, παρηκολούθει τὸν ἄνθρωπον εἰς πᾶσαν αὐτοῦ παρατήρησιν. Καὶ ἐνῷ εἰς πολὺ παρῳχημένας ἐποχὰς τὰ προβλήματα προεβάλλοντο εἰς πάντα σχεδὸν ἄνθρωπον, ἡ δ' ἀνησυχία καὶ ὁ πόθος μιᾶς λύσεως ἐξ ἐπεμβάσεως ὑπερφυσικῶν δυνάμεων ἦτο ζήτημα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε πᾶς ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ὡρισμένην στάσιν, σήμερον ἡ γνησία ἀνησυχία καὶ ὁ πόθος ἔχουν περιορισθῆ εἰς δύο κατηγορίας ἀνθρώπων· τοὺς ὅλως διόλου ξένους πρὸς πᾶσαν ἐπιστημονικὴν πρόοδον, καὶ τοὺς γνησίους, τοὺς ἀληθινοὺς ἐπιστήμονας, τοὺς φιλοσοφικῶς σκεπτομένους, τοὺς ὁποίους δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ διὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος ἐξήγησις τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων. Οἱ τελευταῖοι, παρακολουθοῦντες τὰ φαινόμενα, εἴτε φυσικά, εἴτε πνευματικά, μέχρι τῶν ἀκροτάτων αὐτῶν αἰτίων, ἵστανται διαρκῶς πρὸ νέων προβλημάτων ἐγειρομένων, νέων ἀνησυχιῶν καὶ πόθων ἐπιφαινομένων. Αἱ ἀνησυχίαι ἀναφέρονται εἰς τὸ «πόθεν ἡ ὕπαρξις» καὶ «πρὸς τίνα σκοπὸν πᾶσα ἡμῶν προσπάθεια», «ποία ἡ πρώτη ἀρχὴ» καὶ «ποῦ ὁ τελικὸς σκοπός». Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε θὰ παύσῃ ἀνησυχῶν διὰ τὰς δύο ταύτας ἀξιώσεις, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ ποτε νὰ δόσῃ εἰς αὐτὰς ἀπαντήσεις καθ' ὃν τρόπον δίδει τοιαύτας δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ σχετικὰ αἴτια καὶ τοὺς σχετικοὺς σκοπούς. 'Ενταῦθα δὲν πρόκειται περὶ φαινομένου αἰσθητοῦ ἢ δυναμένου νὰ αἰσθητοποιηθῇ. Πρόκειται περὶ προβλήματος τὸ ὁποῖον προβάλλει ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ γνῶσις ἐν γένει. Ἡ ἐπιστήμη δύναται ἁπλῶς νὰ τὸ μετατοπίσῃ, νὰ τῷ δόσῃ ἄλλην θέσιν, πλέον μεμακρυσμένην. Τὸ νὰ προφητεύσωμεν ὅμως ὅτι θὰ ὑπάρξῃ ἐποχή, καθ' ἣν ἡ ἐπιστήμη θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξαλείψῃ, διά τινος λύσεως τοῦ ὅλου προβλήματος, τὴν ἀνησυχίαν αὐτήν, εἶναι παράλογον, τόσον παράλογον ὅσον ἐὰν ἤθελέ τις διισχυρισθῇ ὅτι τὸ μέρος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὸ ὅλον, τὸ περιεχόμενον τὸ περιέχον. Ἡ ἀνησυχία αὐτὴ θὰ μένῃ ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ αἰσθάνεται. Ἂν μάλιστα τὴν ἀνησυχίαν του συνοδεύσῃ ὁ πόθος ὁ ἀπολυτρωτικός, ὅπως τὴν ὕπαρξίν του τὸ ἄτομον θεωρήσῃ ὡς θέλησιν, ἢ μέρος, ἤ τινα ἄλλην ἐκδήλωσιν τοῦ Αὐταιτίου, τῆς Αἰτίας, ἥτις εἶναι συγχρόνως αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἢ μόνον αἰτία, τότε συντελεῖται τὸ θρησκευτικὸν γεγονός, τὸ γνήσιον θρησκευτικὸν γεγονός. Ἡ πρόοδος ὅθεν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τῆς σκέψεως, ἁπλῶς μετατάσσει τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας, - οὐδὲν ἐξαλείφει. Τοὐναντίον, καθιστᾷ τὴν θρησκείαν ὑψηλοτέραν καὶ τὴν θεότητα ἁγνοτέραν καὶ ἀληθεστέραν, ἀρκεῖ φυσικὰ νὰ ὑπάρχουν — καὶ ὑπάρχουν — ἄνθρωποι βαθεῖς, καὶ ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ ὡς πρὸς τὸ συναίσθημα, διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν ἤρεμον καὶ εὐδαίμονα ταύτην 'Ατλαντίδα.

Αὐτὴ φυσικὰ εἶναι ἡ θρησκεία τῶν ὀλίγων· αὐτὴν θὰ ἀκολουθήσουν, εἴτε ἐκ παραδόσεως, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλων ἀδυναμιῶν, οἱ πολλοί. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν, καὶ θὰ ὑπάρχουν διαρκῶς, νέοι λόγοι καὶ νέαι προϋποθέσεις. Διότι ἐνῷ ὁ πολιτισμὸς δημιουργεῖ διαρκῶς νέας ἀξίας, αἵτινες προσφέρουν εἰς τὴν ζωὴν διαρκῶς νέον περιεχόμενον, συγχρόνως πᾶσα χειραφέτησις καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως γεννᾷ τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως. Ἴσως τοῦτο νὰ φανῇ περίεργον, ἂν ὄχι παράλογον. Συμβαίνει ὅμως τὸ ἑξῆς: Διὰ τοῦ πολιτισμοῦ αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς γίνονται πολὺ ποικιλώτεραι, οἱ δὲ παράγοντες, ἐκ μόνου τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς συνεργασίας τῶν ὁποίων δύναται νὰ διατηρηθῇ ἡ ζωὴ καὶ νὰ καταστῇ εὐχάριστος, διαρκῶς πολλαπλασιάζονται. 'Αλλ' ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀξία της διαρκῶς αὐξάνεται. Ὁ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος ἐκτιμᾷ πολὺ περισσότερον τὴν ζωήν του ἀπὸ ἕνα ἄγριον. Ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ πολιτισμοῦ ἐκτρεποντος πρὸς ἀκόλαστον βίον μὲ ἐξεζητημένας ἀπολαύσεις, ἢ περὶ θρησκείας, ἡ ὁποία παριστάνει μίαν μέλλουσαν ζωὴν μὲ ἰδιαιτέρως ζωηρὰ χρώματα ὡς τόπον ἠρεμίας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀνησυχίαν τῆς παρούσης ζωῆς, ἢ καὶ ὡς τόπον ἐκπληρώσεως ἀνεκπληρώτων ἐπὶ τῆς γῆς ὑλικῶν ἀπολαύσεων. Ἡ ἐπαύξησις λοιπὸν τοῦ πολιτισμοῦ παρακολουθεῖται καὶ ὑπὸ θρησκευτικότητος ἐξ ἀνησυχίας τῆς τύχης τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου.

Ἡ θέσις τῆς θρησκείας λαοῦ τινος μεταβάλλεται ἀναλόγως καὶ τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ ὑλικοῦ του πολιτισμοῦ. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις μεταβάλλονται, ναί· ἡ θρησκευτικότης ὅμως καὶ μία οἱαδήποτε ἀντίληψις περὶ Θεοῦ, ὡς τοῦ πρώτου αἰτίου καὶ τοῦ τελευταίου σκοποῦ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρθῇ συνεπείᾳ προόδου τῆς ἐπιστήμης οἱαςδήποτε. Τὰ σύνορα τῆς ἐξ ἀμέσου συναισθηματικῆς καὶ ἐνοραματικῆς γνώσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐμμέσου, τῆς ἐκ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, γνώσεως μετακινοῦνται. Ἡ φαινομένη σύγκρουσις τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης μὲ τὴν ζωὴν τῆς Θρησκείας δὲν σημαίνει ἐξασθένησιν ἢ ὑποχώρησιν τῆς δευτέρας. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ Θεοῦ ἐκ τῆς προόδου αὐτῆς διαρκῶς γίνεται ἁγνοτέρα καὶ ὑψηλοτέρα. 'Εὰν ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης εἶναι συγχρόνως καὶ πρόοδος τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν εἶναι ἡ συγκράτησις τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ὡραίου, πῶς εἶναι τότε δυνατὸν ὁ ἐρευνητὴς καὶ λάτρης αὐτῶν τῶν νόμων νὰ ἀποδώσῃ ταπεινοτέρας ἰδέας εἰς τὸν Θεόν του, εἰς τὸ «ὄντως ὄν», εἰς τὸ ἐξ οὗ προῆλθε καὶ πρὸς ὃ διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῶν ἔργων του τείνει νὰ ἀφομοιωθῇ;

Πόθεν λοιπὸν οἱ ἄθεοι καὶ τί ἡ ἀθεΐα; Αἱ προεισαγωγικαὶ αὗται παρατηρήσεις εἶναι, νομίζω, ἱκαναὶ καὶ μόναι νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἀπάντησιν. Φυσικὰ ἐνταῦθα ἀποκλείω τοὺς ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀδιαφόρους πρὸς τὰ τελευταῖα καὶ βαθύτατα προβλήματα τῆς ὑπάρξεως, διότι οἱ τοιοῦτοι οὔτε θεϊσταί, οὔτε ἄθεοι εἶναι, ἀλλ' ἁπλῶς ἄνθρωποι *ἀβαθεῖς*. 'Επίσης ἀποκλείω τοὺς πρὸ τοῦ μεγέθους τοῦ προβλήματος καὶ τοῦ πεπερασμένου τῆς γνωστικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπεφεύγοντας νὰ δώσουν μίαν ὁποιανδήποτε ἀπόκρισιν ἢ νὰ ἀσπασθοῦν μίαν ἐξηγγελμένην λύσιν *(ἀγνωστικοί, σκεπτικοί)*. Ἡ ψυχοσύνθεσίς του, ἢ μᾶλλον ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, ὁ ἔμφυτος ἢ ὁ ἐπίκτητος, ἀπαγορεύει εἰς αὐτοὺς τοῦτο. Ἴσως καὶ ἡ στενὴ ἀντίληψις περὶ γνώσεως καὶ ἀληθείας ὡς μιᾶς συμφωνίας ἐσωτερικοῦ, ψυχικοῦ γεγονότος, καὶ ἐξωτερικοῦ, αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, ἴσως καὶ ἡ ἐπίκτητος ψυχικὴ ἰδιοσυγκρασία, ἡ ἐκ τοῦ ἐπιστημονικῶς, ἐπαγωγικῶς σκέπτεσθαι. Εἰς αὐτοὺς δὲν κατορθώνεται, δὲν συντελεῖται ἡ πλατωνικὴ ἐσωτερικὴ στροφὴ ἐκ τῶν εἰδώλων πρὸς τὰ ὄντως ὄντα, πρὸς τὸν ἀληθινὸν Ἥλιον. Πάντως ὅμως οἱ τοιοῦτοι δὲν εἶναι ἄθεοι, ἂν καὶ ἐπέχουν, ἀρνούμενοι νὰ περιλάβουν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἢ φιλοσοφικὰς αὐτῶν ἐρεύνας τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Τοὐναντίον, δυνατὸν νὰ εἶναι βαθεῖς θρησκευτικοὶ τύποι καὶ καλοὶ Χριστιανοὶ μάλιστα. (Κάντιος). Τοὺς ἀθέους, δηλ. τοὺς διαρρήδην ἀρνουμένους πᾶσαν θεότητα, θὰ συναντήσωμεν κυρίως μεταξὺ ἐπιστημόνων τινῶν, ὑπερμέτρως ἐναβρυνομένων διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν γνώσεων αὐτῶν καὶ μετά τινος αὐταρεσκείας προτασσόντων τὸ ἀδύνατον τῆς ἀποδείξεως τοῦ ὑπαρκτοῦ δυνάμεως ὑπερφυσικῆς ἢ μεταφυσικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς ἐρεύνης, τῆς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης αὐτῶν, εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ ἐπαρκῇ εἰς τὸ ν' ἀνακαλύψῃ εἰς αὐτοὺς τοιαύτας δυνάμεις. Ἡ ἐνοραματική, ἡ ἄμεσος γνῶσις, ἢ ἡ προερχομένη ἐξ ἐσωτερικῶν ἀξιωμάτων, ἡ ἀνησυχία πρὸ ἐσωτερικῶν ἀξιώσεων, εἶναι δι' αὐτοὺς ἄσκοπος-ἀστεία παιδιὰ τῶν ἀφελῶν καὶ ἀμαθῶν ἢ πνευματικῶς ὑστερούντων. Πᾶσα θρησκευτικότης δι' αὐτοὺς εἶναι ἐνδεικτικὴ ἀνθρώπου ἀσυγχρονίστου. Ὁ «συγχρονισμένος», ὁ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος ἐφρόντισε, λέγουν, ἐγκαίρως νὰ ἀποβάλῃ τὸ παλαιὸν ἔνδυμα τῆς θρησκείας. Αὐτὴ ἀνήκει πλέον εἰς ἐποχὰς παρῳχημένας, εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Πρόκειται ἄλλως τε, προσθέτουν περὶ εὐφυοῦς ἐπινοήσεως πρὸς ἐπιβολὴν θεσμῶν καὶ συγκράτησιν διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς κοινωνίας. 'Αλλ' ἡ θρησκεία δὲν εἶναι ἁπλῆ ἀνθρωπίνη ἐπινόησις πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν ἀφελῶν, ἀλλὰ κἄτι βαθύτερον, χαραγμένον εἰς τὰ μυχιαίτατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· εἶναι ἄσχετος πρὸς πᾶσαν «σκοπιμότητα», δὲν εἶναι «μέσον», εἶναι αὐτὴ σκοπὸς (Selbstzweck). Εἶναι ὅπως ἡ καλλιτεχνία καὶ ἡ ἐπιστήμη: ἐκδήλωσις καὶ μέρος, ἢ μᾶλλον: ἄποψις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· διὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἀνάγκη αὐτῆς, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν ὑπάρχουν ἄνθρωποι περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον θρησκευτικοί, ὅπως ὑπάρχουν ἄνθρωποι ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον εὐαίσθητοι πρὸ τοῦ ὡραίου, καὶ ἄνθρωποι ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἑλκυόμενοι πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας.

Ἐκ τῆς παραδοχῆς ὅμως τῆς θρησκείας ὡς ἁπλῆς ἀνθρωπίνης ἐπινοήσεως πρὸς συγκράτησιν καὶ ἐκφοβισμὸν τῶν ἀφελῶν προκύπτει ἀθεΐα. Ἡ ἀθεΐα αὕτη πιθανὸν νὰ εἶναι ἐνδεικτικὴ ἐπιπολαιότητος τῆς σκέψεως, πιθανὸν ὅμως νὰ προέρχεται καὶ ἐκ θρησκευτικῆς ἀδυναμίας, ἐμφύτου ἢ ἐπικτήτου· ἐμφύτου μὲν ἐὰν πρόκειται περὶ ἀνθρώπου ἀδυνατοῦντος νὰ συλλάβῃ συνολικότητας καὶ ἑλκυομένου πάντοτε ἐκ τοῦ μερικοῦ καὶ μερικὴν ἀξίαν ἔχοντος καὶ ἀδιαφοροῦντος διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατανοηθέντων· ἐπικτήτου δὲ ἐὰν αἱ ἐπὶ μέρους ἔρευναι καὶ ἀνησυχίαι δημιουργήσουν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐρευνητοῦ τοιαύτην

Digitized by Google

ροπήν, ὥστε νὰ μὴ δύναται οὗτος πλέον καὶ νὰ μὴ θέλῃ νὰ σχηματίσῃ ἐκ τῶν μερικῶν σύνολα ἢ συστήματα. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἡ ψυχὴ παρουσιάζει ὄψιν οὐχὶ συνόλου, ἀλλὰ τετμημένου τινός. Τὸ ψυχικὸν αὐτῶν περιεχόμενον εἶναι παρατεθειμένον καὶ οὐχὶ συνηρμοσμένον. Ἐκ τούτου καὶ ἡ ἀδιαφορία τῶν τοιούτων καὶ πρὸς πᾶσαν καλλιτεχνικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀληθείας.

Εἰς τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ὑπάγονται οἱ ἐπιστήμονες τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ ἔχει φυσικοποιηθῇ ἐκ τῆς διαρκοῦς χρησιμοποιήσεως μεθόδου ἐρεύνης καὶ σκέψεως, ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξαρθῇ ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου διὰ τῆς προβληματοποιήσεως αὐτοῦ.

Ἀθέους ἐπίσης συναντῶμεν μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες παρὰ τὴν κάπως προκεχωρημένην ἡλικίαν αὐτῶν παρουσιάζουσι φαινόμενα ἡβικά. Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία γενικῶς δύναται ἄριστα νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ ἡλικία τῶν ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῶν ἀνατροπῶν. Δὲν εἶναι λοιπὸν διόλου περίεργον ἐάν, μεταξὺ τόσων ἄλλων παροδικῶς κατακρημνιζομένων, κατακρημνισθῇ πρὸς στιγμὴν καὶ ἡ θρησκευτικότης μετὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. Πρόκειται δηλ. περὶ φαινομένου ἡλικιακοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχέως παρερχομένου καὶ ὀλίγον χαρακτηρίζοντος τὸ ἄτομον.

Ἡ ἱστορία καὶ ἐν γένει ἡ ἐπιστήμη εἰς προγενεστέρας ἐποχὰς (διότι σήμερον ἡ ἐπιστήμη ὀλίγον ἀσχολεῖται περὶ τούτου) δὲν ἠσχολήθη οὔτε διὰ τοὺς μέν, οὔτε διὰ τοὺς δέ, ἐκ τῶν ἀθέων, περὶ ὧν ὡμιλήσαμεν, ὅπως καὶ σήμερον διόλου δὲν ἀσχολεῖται διὰ τοὺς παρασυρομένους ἐν τῇ ἀφελείᾳ καὶ ἀνεπιστημοσύνῃ αὐτῶν ὑπὸ διαφόρων δῆθεν ἀθεϊστικῶν, πράγματι δὲ μόνον ὑλιστικῶν κηρυγμάτων (Χαῖκελ, Μπύχνερ κ.λ.).

Ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἡ χρονογραφία καὶ ἰδίως ἡ θεολογία ὠνόμασεν ἀθέους εἶναι — ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων — διάφοροι μετακινηταὶ τῶν ὁρίων θρησκείας καὶ ἐπιστήμης. Ὁ Κοπέρνικος καὶ Τζιορντάνο Μπροῦνο ἐθεωρήθησαν ἄθεοι, διότι κυρίως ἐτόλμησαν νὰ διακηρύξωσιν ἀληθείας συντελεστικὰς εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ των, ἀλλ' ἀντιτιθεμένας εἰς τὰ διδάγματα τῆς Ἐκκλησίας. Φυσικὰ ἐὰν σήμερον ἴσχυον αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Κοπερνίκου, οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἀθεΐᾳ. Ὅ,τι ὅμως συνέβη εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας διαρκῶς ἐπαναλαμβάνεται καὶ θὰ ἐπαναλαμβάνεται, παρὰ τὰς διαφορετικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐν ἑκάστῳ ἀτόμῳ διαρκῶς ἀναγεννωμένης θρησκευτικότητος.

Διότι πάντοτε ἡ δι' ὡρισμένης ἐκκλησίας ἀντιπροσωπευομένη θρησκεία ἔχει ἐν ἑαυτῇ μεγάλην συντηρητικότητα, περικλείουσαν ὅλον τὸν πολιτισμόν, εἰς ὃν ἀνήκει.

Ὁ ὅρος ἄθεος ἐγένετο συχνὰ ὅπλον, τρόπος πολεμικῆς χρησιμοποιούμενος ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ κατ' ἀρέσκειαν. Ἐν πολλοῖς ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῆς ἀσεβείας· πολλάκις ὅμως καὶ περὶ νέας ἐπιστημονικῆς κατακτήσεως.

Εἰς τὴν κατηγορίαν λοιπὸν αὐτὴν τῶν ἀθέων δὲν ἐμπεριλαμβάνονται πραγματικοὶ ἄθεοι, ἄνθρωποι δηλ. στερούμενοι θρησκευτικῶν συναισθημάτων καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ἀξίαν τῆς θρησκείας καὶ τῆς θρησκευτικότητος. Τοὐναντίον, μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν βαθεῖς θρησκευτικοὶ τύποι, οἵτινες, ἢ παραδέχονται τὰ διδάγματα μιᾶς ὡρισμένης θρησκείας χωρὶς νὰ εὑρίσκουν ἀντίφασίν τινα μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν διδαγμάτων τῆς θρησκείας εἰς ἣν πιστεύουν, ἢ παραδέχονται Θεόν τινα ἢ καὶ ἀποφεύγουν νὰ κάμουν τὴν τελευταίαν στροφὴν τῆς ψυχῆς, εὑρισκόμενοι πρὸ ψυχικῆς συναισθηματικῆς ἀδυναμίας, οὐδόλως δὲ διαρρήδην ἀρνούμενοι τὴν θεότητα.

Ὁ ὄχλος θεωρεῖ ἄθεον πάντα ἐπιστήμονα ἢ μορφωμένον ἄνθρωπον, ὅστις ἔχει καθαρωτέραν τινὰ ἰδέαν περὶ Θεοῦ καὶ θείου, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας. Συμβαίνει μάλιστα διὰ τοὺς ἀμαθεῖς πᾶς ἐπιστήμων νὰ θεωρῆται ἄθεος, ἐκτὸς ἐὰν οὗτος προσποιῆται σεβασμὸν εἰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, ἀσυμβιβάστους καὶ πρὸς τὴν ἰσχύουσαν θρησκείαν. Πάντοτε ὁ ἁπλοϊκός, ἀμαθὴς καὶ ὀπισθοδρομημένος ἄνθρωπος ἔχει ἰδέαν πολὺ ταπεινὴν περὶ Θεοῦ καὶ θείου, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς ἀντιλήψεις θρησκειῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἀποδίδει ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας εἰς τὸν Θεόν, ἐντοπίζει αὐτὸν εἰς ἀντικείμενα αἰσθητὰ καὶ παραδέχεται μαγείας καὶ διαρκεῖς ἐπεμβάσεις τῆς Θεότητος εἰς τὴν πορείαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων. Ἐὰν ὅθεν ὁ ἔχων καθαρωτέραν ἔννοιαν περὶ Θεότητος δείξῃ περιφρόνησίν τινα πρὸς τὰς τοιαύτας ἀντιλήψεις, τότε θὰ τῷ προσαφθῇ ἡ κατηγορία τοῦ ἀθέου. Διὰ τὴν δημώδη ἀντίληψιν ἢ διὰ τὴν ἀπὸ καθέδρας Θεολογίαν πιθανὸν πᾶς φιλόσοφος καὶ ἰδίως μεταφυσικὸς νὰ εἶναι ἄθεος· ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν. Ἐγράφη π. χ. ὅτι εἷς τῶν κυρίων ἀντιπροσώπων τῆς ἀθεΐας εἶναι ὁ Κάντιος. Ἀλλ' ὁ Κάντιος εἶναι ἀγνωστικός, οὐχὶ ἄθεος· ὁ Κάντιος διέκρινε τὰ διὰ τοῦ καθαροῦ λόγου δυνάμενα νὰ γνωσθῶσιν ἀπὸ τὰ διὰ τοῦ ἐνοραματικοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ἀλλ' ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς διϊσχυρισθέντας καὶ κηρύξαντας τὸ ἀδύνατον θείας ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ ἐκστρατεύσαντας ἐναντίον πάσης ἀντιθέτου ἀντιλήψεως διὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν συστημάτων.

π. π.

[ΠΑΡ' ΑΡΧΑΙΟΙΣ]. Ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως πάντες οἱ *φυσικοὶ* φιλόσοφοι, ὁ *Θαλῆς*, ὁ *Ἡράκλειτος*, οἱ «*ἀτομικοὶ*» κ.τ.λ., ὑπῆρξαν ἄθεοι, διότι οὐδεὶς τούτων μετεχειρίσθη τὴν «ὑπόθεσιν τοῦ θεοῦ» ὡς βάσιν ἑρμηνείας τοῦ κόσμου· καὶ αὐτὸς ὁ *Ἀναξαγόρας* ὁ εἰσαγαγὼν τὸν *Νοῦν*, δηλονότι ἓν πνευματικὸν στοιχεῖον, εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, δὲν διαφέρει τῶν ἄλλων, διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν καὶ τοῦ Πλάτωνος (Φαιδ. 98b) καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους (Μττφ. 985α 18), προσπαθῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν κόσμον καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν δημιουργίαν του, πᾶν ἄλλο ἢ τὸν Νοῦν μεταχειρίζεται. Πάντες λοιπὸν οἱ *φυσικοὶ* εἶναι ἄθεοι, ἀλλ' εἶναι ἄθεοι ὅπως πᾶς ἐπιστήμων εἶναι ἄθεος καθ' ὃν χρόνον μελετᾷ ἐπιστημονικῶς τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης του, ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον θὰ μεταχειρισθῇ κατόπιν τὰ πορίσματά του διὰ τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ζητήσεις. Μὴ προχωροῦντες δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ πέραν τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων, ἀφήνουν ἐλεύθερον τὸν μεταφυσικὸν νοῦν ν' ἀποδώσῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην εἰς μίαν ἀνωτάτην δύναμιν. Τοῦτο γίνεται ἰδιαιτέρως φανερὸν εἰς τὸν Ἀναξαγόραν, ὅστις κατὰ μὲν τὴν μεταφυσικὴν ζήτησιν δέχεται ἕνα νοῦν ρυθμιστὴν τῆς ὕλης, κατὰ δὲ τὴν φυσικὴν μελέτην οὐδεμίαν ὑπερφυσικὴν δύναμιν παρεμβάλλει εἰς τὴν αἰτιώδη σειρὰν τῶν φαινομένων. Περὶ τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, γενικῶς, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι *περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ' ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον* (Μττφ. 1010 α 1). Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ *Ἐλεᾶται*, καὶ δὴ ὁ μέγιστος αὐτῶν ὁ *Παρμενίδης*, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, τῆς ἐρεύνης αὐτῶν οὔσης καθαρῶς μεταφυσικῆς· καὶ οὗτοι ὅμως δὲν ὑπῆρξαν ἄθεοι, ὅπως ὑπεστηρίχθη ὑπό τινων, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν *πανενθεΐαν* καὶ τὴν *ἀκοσμίαν* ἐπρέσβευσαν (Ἀριστοτέλης περὶ οὐρ. 298 b 14, Σεξτ. Ἐμπ. πρὸς Μαθ. X 46, κ.τ.λ.). Τοιαύτη πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἡ ἀθεΐα τοῦ *Ἵππωνος*, διαβοηθέντος ὡς ἀθέου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπειδὴ ἐπρέσβευεν ὅτι ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι τὸ ὕδωρ. (Εἰς τὸν Ἵππωνα ἀποδίδεται καὶ τὸ νόθον ἐκεῖνο ἐπίγραμμα: «*Ἵππωνος τόδε σῆμα, τὸν ἀθανάτοισι θεοῖσιν | ἶσον ἐποίησεν Μοῖρα καταφθίμενον*», τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς οἰήσεώς του, ὅπως ἐπιστεύθη ὑπό τινων, παρερμηνευσάντων αὐτό, ἀλλὰ πράγματι τῆς ἀθεΐας του καὶ τῆς ὑλοφροσύνης του, θεωροῦντος ὅτι οὔτε θεοὶ οὔτε μετὰ θάνατον ζωὴ ὑπάρχει· εἴπομεν ὅμως ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶναι νόθον). Κάκιστα κατετάχθη εἰς τοὺς ἀθέους καὶ ὁ *Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης*, ὅστις ἦτο ὅπως καὶ ὁ Ἵππων ὀπαδὸς τῆς *Ἰωνικῆς* φιλοσοφίας. Ἂν ἐκινδύνευσε νὰ καταδιωχθῇ ἐν Ἀθήναις, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, (παρὰ Διογεν. Λαέρτ. IX 57)—πληροφορία ἄλλωστε ἡ ὁποία δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἄλλοθι—δυνάμεθα πάντως νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι δὲν ἐκινδύνευσε νὰ καταδιωχθῇ ἐπὶ ἀθεΐᾳ, πρῶτον μὲν δι' οὓς λόγους ἐκθέτομεν κατωτέρω, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὁ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης διὰ τοῦ *ἀέρος*, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἀρχὴν τοῦ παντός, ἠννόει πνευματικήν τινα δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐταύτιζε μὲ τὸν θεὸν (Diels Frgm. 51 B 5—ἐκ τοῦ περὶ φύσεως βλ. αὐτόθι 51 A 8).

Καθ' ὅλου ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ὡς *δημιουργοῦ* δὲν ηὐδοκίμησεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα· εἰς τὴν μυθολογίαν, τὴν παραδιδομένην θρησκευτικὴν πίστιν, οἱ θεοὶ εἶναι τι παρὰ τὴν δημιουργίαν. Ἐκ τούτου οἱαδήποτε μηχανικὴ ἑρμηνεία τοῦ κόσμου ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὰς καθιερωμένας δοξασίας· πράγματι δὲ οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἀνεξαρτήτως τῶν ἐκ τῆς μελέτης τοῦ κόσμου πορισμάτων, ἐδέχοντο τὴν ὕπαρξιν Θεοῦ, ἄλλοτε συνδέοντες τὴν μίαν ἀντίληψιν μετὰ τῆς ἄλλης, ἄλλοτε, συχνότερον, μὴ συνδέοντες ταύτας, ἐξετέλουν δὲ πιστῶς, κατὰ κανόνα, τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Ταῦτα πάντα ὀφείλονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων, περὶ ἧς βλ. Ἑλλάς (καὶ Ἀετ. Ἀρ. I 69 Diels Dox. 295).

Ἡ λέξις ἄθεος, ὅθεν, δὲν ἔχει παρ' ἀρχαίοις τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ἔχει σήμερον, ἀλλὰ συγχέεται μὲ τὴν λέξιν *ἀσεβής*, μεθ' ἧς ἐναλλάσσεται εἰς τὴν χρῆσιν. Οἱ δὲ ὡς ἄθεοι διαβοηθέντες, ὁ *Κινησίας*, ὁ *Διαγόρας*, ὁ *Θεόδωρος*, ὁ *Εὐήμερος* κ. ἄ., δὲν κατεδιώχθησαν ἐπειδὴ δὲν ἐπίστευον εἰς θεούς, εἰς ὧν τὴν ὕπαρξιν πιθανῶς ἐπίστευον (Πλουτ. περὶ τῶν κοιν. ἐν. 31, Cic de nat. Deor. III 37), ἀλλὰ διότι ἐνέπαιζον ἢ ἀνῄρουν τὴν πίστιν τῆς ἐν ᾗ εὑρίσκοντο πόλεως (Λυσίου κατ' Ἀνδοκ. 13, 17), δηλαδὴ ἠσέβουν. Τινὲς ἐκ τούτων ἐθεωρήθησαν ἄθεοι ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἐπειδὴ ἠσχολοῦντο εἰς μυθογραφικὰς μελέτας, ἤτοι θρησκειολογικάς. Εἰς τοιαύτας μελέτας ἐπεδίδετο καὶ ὁ *Δημόκριτος* καὶ τινες τῶν σοφιστῶν, διὰ τοῦτο θεωρηθέντες ἄθεοι, ὡς ὁ *Πρόδικος*, ὁ *Κριτίας* κ. ἄ. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐκ τῶν σοφιστῶν, οἱ πλεῖστοι, ἐθεωρήθησαν ἄθεοι διότι ἐδίδασκον τὸν *ἀγνωστικισμόν*· ἀλλ' ἡ ἐκ τούτου ἐκπηγάζουσα στάσις ἔναντι τοῦ προβλήματος τοῦ θείου, εἶναι ὄχι ἡ ἀναίρεσις, ἀλλὰ ἡ *ἐποχή*, ἡ ἀμφιβολία· οὕτω π. χ. ὁ ἐπιφανέστατος ἐκ τούτων, ὁ *Πρωταγόρας*, ἔγραφε: *περὶ θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὡς εἰσὶν οὔθ' ὡς οὐκ εἰσὶν οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι ἥ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου.* Τὴν ἀντίληψιν ταύτην τῶν σοφιστῶν περὶ τοῦ θείου ἀπεκρυστάλλωσε λαμπρῶς ὁ μαθητὴς αὐτῶν *Εὐριπίδης* εἰς πλείστους στίχους καταστάντας παροιμιώδεις: *Ζεύς, ὅστις ὁ Ζεύς, οὐ γὰρ οἶδα πλὴν λόγῳ*, κ. ἄ. Βεβαίως ἡ ὀρθολογικὴ μέθοδος εἰς τὴν μελέτην τῆς ἰδέας τοῦ θείου ἤγαγε μαθητάς τινας τῶν σοφιστῶν εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ θείου (βλ. Πλάτ. Νόμων X 889 e), ἀλλὰ περὶ τούτων οὐδεμίαν σαφῆ μαρτυρίαν ἔχομεν. Καὶ οἱ *σκεπτικοὶ* καθὼς οἱ σοφισταὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ, δὲν ἐδογμάτιζον ἐναντίον ταύτης, ἀλλ' ἠρνοῦντο νὰ λάβωσι θέσιν, θεωροῦντες τὰ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ἐπιχειρήματα ἰσοδύναμα μὲ τὰ κατά.

Ἀστηρίκτως ἐγράφη περὶ τοῦ *Σωκράτους* ὅτι ἦτο ἄθεος, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος κατεδικάσθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ· καὶ ἐσφαλμένως ἐγράφη τὸ αὐτὸ περὶ *Ἀριστοτέλους*, ἀφοῦ, ἀδιαφόρως πρὸς τὰς φυσικὰς αὐτοῦ θεωρίας, τὸ κέντρον τῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας του (τῆς θεολογίας του, ἔλεγον οἱ μεταγενέστεροι), εἶναι ὁ θεός. *Στωϊκοὶ* ἐπίσης καὶ *Ἐπικούρειοι* κατὰ καιροὺς ἐθεωρήθησαν ἄθεοι· οἱ πρῶτοι ὅμως τούτων ἦσαν πανθεϊσταί, οἱ δ' ἄλλοι πάντως εἶχον ἰδέαν τινὰ τῆς θεότητος, ἀσθενῆ ἔστω.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι πραγματικὴ *μεταφυσικὴ ἀθεΐα* δὲν ἐξεδηλώθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Πλὴν τῶν γενικῶν ἐγχειριδίων περὶ τῆς ἱστορίας τῆς παρ' Ἕλλησι Φιλοσοφίας (Zeller, Gomperz, Burnet, Robin, Brehier κ. ἄ.), Βλ. *Decharme*; la critique des traditions religieuses chez les grecs des origines au temps de Plutarque, Παρίσιοι 1904. — *Leclerc*; histoire des systèmes des anciens athées, Ἀμστελόδαμον 1713. — *Franck, dictionnaire des sciences philosophiques* ἐν λ. *Κ. Δημαρᾶ*, δοκίμιον περὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας τῶν σοφιστῶν τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος, Ἀθῆναι 1926.

Κ. ΔΗΜΑΡΑΣ

[ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΝΕΩΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ]. Σύγχυσις περὶ τοῦ τί εἶναι ἀθεΐα καὶ ποῖοι ἄθεοι ἐκράτησε καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἀπόδειξις ἔστω τὸ γεγονὸς ὅτι «*πρύτανις τῶν ἀθέων*» ἐχαρακτηρίσθη ὁ Σπινόζα, ὁ ἴδιος ἐκεῖνος Σπινόζα, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Σλεϊερμάχερ ἔγραψε: «Ζῇ εἰς μίαν ἁγίαν ἀθῳότητα, ἔμπλεως θρησκευτικότητος...»

Γενικῶς οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν χαρακτηριζομένων ἢ χαρακτηρισθέντων ὡς ἀθέων οὐδεμίαν ἢ μικρὰν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν πραγματικὴν ἀθεΐαν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀσεβεῖς, αἱρετικοί, περιφρονηταί, ἐπιπόλαιοι, ἐπιδειξίαι, ἐλευθεριασταί, ὄχι ὅμως ἄθεοι. Ὥστε ἀθεΐα εἶναι μία ἁπλῆ δημώδης ἔκφρασις, ἥτις οὐδὲν τὸ ἀντικειμενικὸν σημαίνει; Ὄχι, δὲν λέγομεν τοῦτο. Ὑπάρχουσιν ἄθεοι, ἀλλ' οὗτοι δὲν εἶναι οἱ κοινῶς ὡς ἄθεοι θεωρούμενοι. Ἐὰν ἀθεΐα εἶναι ἡ ἄρνησις, ἡ μὴ παραδοχὴ ὑπάρξεως θείας τινός, ὑπερφυσικῆς ἀρχῆς, καὶ ἡ παραδοχὴ ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος ὑφίσταται ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ, τότε κάπου ἀλλοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν οἱ πραγματικοὶ ἄθεοι. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ εἶναι ἄρνησις πάσης ἀρχῆς, παντὸς νόμου, πάσης προσπαθείας ἰδανικῆς. Ὁ Holbach, ἄθεος τῆς τελευταίας κατηγορίας, θεωρεῖ ἄθεον ἐκεῖνον «ὅστις ἐξαφανίζει πᾶσαν χίμαιραν ἐπιβλαβῆ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον». Ὡς οἱ σπουδαιότεροι ἄθεοι, ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, θεωροῦνται ὁ Λαμεττρί, ὁ Φώϋερμπαχ, ὁ Ντούριγκ καὶ ὁ Νίτσε.

Ἐξ αὐτῶν ὁ Λαμεττρὶ ἐν τῷ ἔργῳ του τῷ ἐπιγραφομένῳ «L'homme machine» προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ λειτουργία ὅπως ὅλαι τοῦ σώματος αἱ λειτουργίαι. Ὄργανον τῆς λειτουργίας αὐτῆς ὁ ἐγκέφαλος. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ἀπέναντι τῶν ζώων προέρχεται ἐκ τῆς λεπτοτέρας καὶ πολυσχιδεστέρας διαυλακώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου, ἥτις διαρκῶς διὰ τῆς ἕξεως καὶ ἀγωγῆς αὐξάνει καὶ τελειοποιεῖται. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν μεταξὺ ζώου καὶ ἀνθρώπου εἶναι ποσοτική, ὄχι ποιοτική. Τὸ πνεῦμα, ἁπλοῦν ὑλικὸν ἔχρυμα τοῦ ἐγκεφάλου, καταστρέφεται ἢ παύει νὰ ζῇ, εὐθὺς ὡς καταστραφῇ ὁ ἐγκέφαλος. Ἡ ἀθανασία μεγάλη ἀνοησία. «Ἐὰν ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, τότε πρέπει καὶ τὸ Σύμπαν νὰ ἔχῃ ἕνα ἐγκέφαλον ἵνα ἐξ αὐτοῦ ἐκρέῃ ὁ Θεός. Ποῦ ὅμως νὰ εὑρίσκεται ὁ ἐγκέφαλος οὗτος;»

Ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως ἡ ὑπόθεσις ὑπάρξεως Θεοῦ εἶναι κατ' αὐτὸν ὅλως διόλου περιττή, ἀφοῦ ἡ ὕλη εἶναι ἡ καθαυτὸ οὐσία, ἡ μόνη ἀληθὴς πραγματικότης, αὐτὴ αὕτη ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ θεοῦ, τὸ πολὺ θὰ ἀποκτήσωμεν ἓν ἀνεπιθύμητον πρόσκομμα

Digitized by Google

εἰς τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων Καὶ ἐπάγεται: «Ὅλαι ὁμοῦ αἱ ἀδυναμίαι καὶ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἔβλαψαν τὴν ἀνθρωπότητα τόσον ὅσον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός. Ὁ κόσμος τότε μόνον θὰ ἡσυχάσῃ ὅταν πραγματοποιηθῇ τὸ κράτος τῶν ἀνθέων τοῦ Bayle». Τὸν Φώϋερμπαχ δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἀμέσως καὶ κατ' εὐθεῖαν ἐπολέμησαν τὴν ἰδέαν ὑπάρξεως Θεοῦ. Τὸ φιλοσοφικὸν ὅμως αὐτοῦ σύστημα χαρακτηρίζει πᾶσαν περὶ ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως ἀνωτέρας δυνάμεως ἀντίληψιν ὡς ἁπλῆν, ἂν καὶ ἀναγκαίαν, ψευδαίσθησιν. Εἶναι δηλ. ἄθεος ὡς μὴ παραδεχόμενος τὸ δυνατὸν ἀληθοῦς ὑπάρξεως ὑπερφυσικῆς τινος καὶ ὑπερανθρώπου δυνάμεως. Δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ματεριαλισμὸν ἀλλ' εἰς τὸν «ἀνθρωπολογισμόν». Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, λέγει, ἐσχημάτισε γενικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ δὲ συμπεριφορὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι ἡ πηγὴ πάσης θρησκευτικῆς ζωῆς. Διότι τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δὲν τὴν θεωρεῖ ὡς ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ δὲν ὑποπτεύεται ὅτι ἐξ αὐτοῦ πηγάζει, ἀλλά, ὡς κάτι ξένον, ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον. Πιστεύει εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα αὐτοῦ τοῦ φαντασικοῦ δημιουργήματός του καὶ παραδέχεται ὅτι ἐδημιουργήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ πλάσματος τούτου. Παρουσιάζεται ὁ Θεὸς ὥς τι ἀντικειμενικῶς ὑπάρχον, ἐνῷ πρόκειται περὶ ἀναγκαίας τινὸς ψευδαισθήσεως, δηλ. περὶ παραδοχῆς, ἐξ ἀδυναμίας τῆς σκέψεως, ἀνυπάρκτου τινὸς ἀντικειμένου ὡς ὑπαρκτοῦ. Διὰ τῆς θρησκευτικότητος ὁ ἄνθρωπος δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ βλέπῃ ἀπὸ μίαν ἄλλην πλευρὰν τὰ ἰδανικὰ γνωρίσματα τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ δόγματα εἶναι τὰ ἰδανικά, ἀνέφικτα καὶ ποθητὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ ἄνθρωπος ποθεῖ νὰ φανῇ ἀντάξιος πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ γένους του, καὶ ἐκ τοῦ πόθου αὐτοῦ δημιουργεῖται ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ὡς τῆς ὑψίστης καὶ καθαρωτάτης Ἀληθείας καὶ Ἀντικειμενικότητος. Ἐνῷ αὐξάνει καὶ ἐξυψώνει τὴν ἰδικήν του ὀντότητα, τὴν ἰδικήν του ὕπαρξιν δι' ὅλων του τῶν πόθων καὶ ἰδανικῶν τὴν προβάλλει πρὸ ἑαυτοῦ κατόπιν ὡς θεότητα, ὡς κάτι νέον καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον. Ὁ Θεός, λέγει, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ποθεῖ. Ὥστε ἡ θρησκεία, κατὰ τὸν Φώϋερμπαχ, εἶναι δημιούργημα τῆς ἀνάγκης. Ἐν ὀλίγοις οὗτος ἀρνεῖται εἰς τὴν ἰδέαν ἀντικειμενικότητα.

Ἐνῷ κατὰ τὸν Ἕγελον τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γενικότης εἶναι τὸ ἀληθές, τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ ὑπάρχον, ἐξ οὗ τὸ ἄτομον, τὸ μερικόν, λαμβάνει τὴν ὀντότητα καὶ τὴν ἀλήθειάν του, κατὰ τὸν Φώϋερμπαχ συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Εἰς τὸ ἔργον του «Ἀρχαὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέλλοντος-1843» (Grundsätze der Philosophie der Zukunft) διαβεβαιώνει ὅτι ἀληθῶς καὶ ἀντικειμενικῶς ὑπάρχουν μόνον ἄτομα, τὸ δὲ γενικὸν εἶναι μία ψευδαίσθησις τοῦ ἀτόμου. Τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ διχασμὸς τοῦ ἀτόμου μὲ τὸν ἑαυτόν του. Τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι πραγματικότης, δὲν εἶναι ἀλήθεια, ἀλλ' εἴδωλον, σκιὰ τοῦ ἐν τῇ φύσει ὑπάρχοντος ἀληθοῦς.

Ἀπεφύγομεν νὰ θεωρήσωμεν ὅλους τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ὑλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας (Μάρξ, Ἔγκελς, Κὸντ κτλ.), ὡς ἀθέους, παρὰ τὰς προσπαθείας αὐτῶν, ὅπως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀντιλήψεως ταύτης δημιουργήσωσιν ὁλόκληρον κοσμοθεωρίαν. Ἐπράξαμεν τοῦτο, διότι νομίζομεν ὅτι καὶ παρὰ τὴν θέλησίν των ἀφῆκαν περιθώριον διὰ τὴν θρησκευτικότητα. Ἡ προσπάθεια αὐτῶν, ὅπως περιορίσουν τὴν ζωὴν καὶ τὰς τάσεις τῆς Κοινωνίας ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ ἀσφυκτικοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον πλαισίου τοῦ αἰσθητοῦ, στηριζομένη μονομερῶς ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξηγήσεως τῆς ἱστορίας, δύναται μόνον ἓν μέρος, μίαν πλευρὰν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου νὰ καλύψῃ. Μένει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀρκετὸς χῶρος, ἵνα κινηθῇ καὶ ἀναπνεύσῃ ἐλευθέρως διὰ τῆς θρησκείας. Ἡ μονομέρεια τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Ἐγέλου τοὺς παρηκολούθησε. Τὸ βῆμα πρὸς ὁλοκληρωτικὴν ἀσφυξίαν πάσης θρησκευτικότητος ἐντὸς τῶν ψυχρῶν ὁρίων τοῦ αἰσθητοῦ ἔκαμε πρῶτος ὁ Εὐγένιος Ντούριγκ. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον κατατάσσομεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν φιλοσόφων ἐκείνων οἵτινες εἰς τὰ φιλοσοφήματά των δὲν ἀφήνουσιν οὔτε τὸν ἐλάχιστον χῶρον ἵνα ὁ ἄνθρωπος ἀναπνεύσῃ διά τινος θρησκευτικῆς πεποιθήσεως. Ἐνῷ καὶ ὁ Ντούριγκ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐξήγησιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἀτόμου, προσπαθεῖ ἐκ τῆς ὕλης νὰ ἐξηγήσῃ πᾶν φαινόμενον καὶ πᾶσαν ἐκδήλωσιν, δηλ. ὄχι μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν.

Τὸ ὑπάρχον εἶναι ἓν καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ αἰσθητόν, ἡ ὕλη. Μόνον τὸ αἰσθητὸν καὶ τίποτε ὑπεράνω καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Ὁ λόγος εὕρηται ἐν τῇ ὕλῃ. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου εἶναι ψευδὴς καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑπερπερᾷ διὰ τῆς σκέψεως πᾶν ὅριον, τὸ ὁποῖον ἤθελε τεθῇ εἰς αὐτόν, διαρκῶς καὶ πάντοτε. Προσπαθεῖ δηλ. νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης, δηλ. ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἀληθῶς ὑπάρχει, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, ὁ δὲ λόγος ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς μία *ἰδιότης* αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ μὴ προέρχεται ἐκ τοῦ κόσμου, νὰ μὴ εἶναι αὐτὸς ὁ αἰσθητὸς κόσμος. Καὶ αὐταὶ αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως, ὅπως τὰς ἀντιλαμβάνεται ὁ Κάντιος, εἶναι ἰδιότητες τῶν πραγματικῶν, τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν σκέψιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον λόγον. Ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος ἔχουν *ἀντικειμενικὴν* ἀλήθειαν. Ὅ,τι διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβανόμεθα εἶναι ἀντικειμενικῶς ἀληθές.

Διὰ τὸν Νίτσε, τὸν φιλόσοφον τῆς ἀρνήσεως πάσης ἀληθείας μὲ γενικὸν κῦρος, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὁποιανδήποτε θρησκευτικότητα. Εἶναι ὁ φιλόσοφος τῆς ἀνατροπῆς, ὁ ἀναρχικὸς φιλόσοφος, διὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς νόμος ἰσχύει οὔτε εἰς τὴν σκέψιν οὔτε εἰς τὴν πρᾶξιν. Ὁ μόνος νόμος διὰ τὸν Νίτσε εἶναι ἡ κατακρήμνισις παντὸς νόμου καὶ ἡ ἀνατροπὴ πάσης ἀξίας, ἵνα τοιουτοτρόπως ὁ ἄνθρωπος (τὸ ἄτομον) γίνεται νομοθέτης τῶν ἀξιῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ νέα αὐτὴ νομοθεσία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν μαζῶν. Τὸ ἄτομον, ὁ νομοθέτης, ἀγνοεῖ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν, διότι ἵσταται ὑπεράνω αὐτῶν. Τὰ ἰσχυρὰ αὐτὰ ἄτομα ἔχουν τὸ δικαίωμα ἢ μᾶλλον τὸ *καθῆκον*, νὰ ἀγνοήσουν πάντα δεσμόν, πάντα νόμον, ὅταν νομίσουν, ὅτι οὗτος εἶναι πρόσκομμα εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτῶν ὅπως ἀποκτήσουν διαρκῶς μεγαλυτέραν ἰσχύν. Διὰ τὸν *ὑπεράνθρωπον* ἀληθὲς εἶναι ὅ,τι εὐκολύνει τὴν διατήρησίν του. Ἀντὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀλήθειαν θέτει τὴν τάσιν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἐνστίκτων καὶ πρὸ παντὸς τοῦ ἐνστίκτου πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως. Ὅ,τι εὐκολύνει τὴν τάσιν ταύτην εἶναι ἀληθές, ὡραῖον καὶ καλόν, ἀναλόγως τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἰσχυροῦ, τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀτόμου, τοῦ ὑπερανθρώπου.

Διὰ τοῦτον πᾶσα παράδοσις, ὡς παράδοσις καὶ οὐχὶ δι' ἄλλον τινὰ λόγον, εἶναι ψευδής, ἀληθὲς δὲ μόνον ὅ,τι εὐκολύνει τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἰσχυροῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὰς ἀξίας του, καὶ ἐπιβάλλει ταύτας εἰς τὰς μεγάλας μάζας.

Ἀλλ' ἡ θρησκευτικότης ἥτις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ εἰρηνευτικοῦ συμβιβαστικοῦ πόθου τοῦ ἀνθρώπου ὅπως εὕρῃ τὴν προέλευσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς του εἴς τι γενικώτατον καὶ τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ περικλεῖον Ὄν, δὲν δύναται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς ἕνα τοιοῦτον ἄκρατον ἀτομισμὸν ἢ μᾶλλον ἀναρχισμόν. Ἡ θρησκεία πηγάζει ἐκ τῆς νομιμότητος καὶ τοῦ λόγου, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς ἀρνήσεως πάσης νομιμότητος καὶ παντὸς λόγου. Διὰ τὸν Νίτσε νόμος καὶ λόγος εἶναι ἡ ἄρνησις αὐτῶν καί, κατὰ φυσικὸν λόγον, θρησκεία ἡ ἄρνησις αὐτῆς. Ὅταν τὸ μοναδικόν, ἰδιαίτερον ἄτομον, ἔστω ἂν τοῦτο λέγεται ὑπεράνθρωπος, κανονίζῃ τὰς σκέψεις καὶ πράξεις του ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐν τῇ γενικότητι ὑπάρχοντος ἀληθοῦς καὶ καλοῦ, ἐν ἀντιθέσει μάλιστα τοῦ γενικοῦ, τότε, καὶ ἰδέαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἂν ἐμόρφωνε, ὁ Θεὸς οὗτος θὰ ἦτο ἡ ἄρνησις τοῦ Θεοῦ. Ὁ Νίτσε εἶναι ἄθεος, ὄχι διότι ἠγνόησε τὸν Θεόν, οὔτε διότι τὸν ἠρνήθη, ἀλλὰ διότι ἀπέκλεισε τελείως οἱανδήποτε ἐκδήλωσιν τῆς ἐμφύτου εἰς τὸν ἄνθρωπον θρησκευτικότητος.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας του ἀντιλήψεις, παραδέχεται τὴν «αἰωνίαν ἐπάνοδον» ὅλων τῶν πραγμάτων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κήρυγμα εἶναι τὸ μόνον θρησκευτικῆς ὑφῆς στοιχεῖον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Rudolf Otto,* Naturalism and Religion, London 1907.— *J. S. Blackie,* Natural History of Atheism, London 1877.— *Robert Flint,* Anti-theistic Theories, Edinburgh 1879.— *I. Iverach,* Theism in the Light of Present Science and Philosophy. Atheism, Ἐν τῇ Encyclopaedia of Religion and Ethics, Edinburgh 1907.—*Albert Forges,* Νέα Ἀπολογητικὴ (Μετάφρ. Ἀργυρ. Σακελλαρίου, Ἀθῆναι). — *Felix de Dantec,* Ὁ ἀθεϊσμὸς (Μετάφρ. Α. Καμπάνη, Ἀθῆναι).— *Wilhelm Windelband,* Geschichte der neueren Philosophie, Λειψία 1911.— *Eduard Meyer,* Elemente der Anthropologie, 1ος τομ. τῆς Geschichte des Altertums, Stuttgart und Berlin, ἐκδ. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger.— *Rudolf Eucken,* Der Wahrheitsgehalt der Religion, 2 ἐκδ. Λειψία 1905. — *Rudolf Eucken,* Die Lebensanschauungen der grossen Denker, Λειψία 1918.— *Friedrich Albert Lauge,* Geschichte des Materialismus, Λειψία 1896.— *Mauthner,* Der Atheismus und seine Geschichte im Abendland· — *Bradlaugh,* A plea for Atheism. — *Fenerbach,* Geschichte der neueren Philosophie. —*Nitsche,* Also sprach Zarathustra.— *Carret,* Démonstration de l'Inexistence de Dieu.— *Év. Bertulus,* L'athéisme du XIX siècle, Paris 1869. — *Müller,* Atheismus devictus, Hambourg 1672. — *Abicht,* De damno Atheismi in republica, Leibsig 1703.—*Sablonski,* Stultitia et irration. Atheismi, Magdembourg 1696. — *Spizeli,* Scrutinium Atheismi historico-theologicum, Augsbourg 1663.—*Maréchal,* Diction. des Athées, Paris 1799. —*Pritius,* de Atheismo in se fœdo et humano generi noxio, Leibsig 1695.— *Graplus,* an Atheismus necessario ducat ad corruptionem mor., Rostock 1697. — *Reimann,* Historia universalis Atheismi, Hildesheim 1725.— *Meiners,* Historia doctrinae de vero deo, Lemgo 1780. — *Budde,* De Atheismo et superstitione, Jena 1717.—*A. Diès,* Le cycle mystique, Paris 1909. — Ἰ. *Σκαλτσούνη,* Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη, Τεργέστη 1884.

Π. ΠΑΪΔΟΥΣΗΣ

ἀθεΐζω· πρόσκειμαι τῇ *ἀθεΐᾳ*, κάμνω τὸν ἄθεον· εἶμαι *ἄθεος*.

ἀθεϊσμός· ἀντὶ ἀθεΐα (βλ. λέξιν).

ἀθέλα· ἡ τῶν ὀφθαλμῶν σκότωσις (Κουκουλὲς), ἀπὸ τὸ θόλη ἢ θόλα· =θολάδα, θόλωμα ἀμαύρωσις, σκότωσις. Τὸ μὲν *α* προθεματικόν: *θόλα* > *ἀθόλα*, τὸ δὲ *ο* > *ε* παρὰ τὸ *λ*.

Μ. Φ.

ἄθελα· (ἐπίρ.)· ἀκουσίως. Συντάσσεται μετὰ γενικῆς προσωπικῆς· *ἄθελά μου*= παρὰ τὴν θέλησίν μου. Ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ ἀθελὴς βλ. καὶ ἀθέλητος.

ἀθέλγητρος· ὁ ἄνευ θελγήτρων.

ἀθελὴς (καὶ *ἄθελος* εἰς τὴν δημώδη)· ὁ μὴ θέλων· || ὁ μὴ ἔχων θέλησιν.

ἀθέλητος· ὁ ἀθελής, ὁ μὴ θέλων, ὁ μὴ βουλόμενος· || ὁ μὴ ἔχων θέλησιν, ὁ ἀναποφάσιστος. Ἐπίρρ. *ἀθελήτως*=ἄθελα, καὶ *ἀθέλητα* ἀκουσίως.

Ἀθελνεΰ (Athelney νῆσος τῶν πριγκίπων). Ὕψωμα μικρᾶς ἐκτάσεως παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Ton καὶ Parrett ἐν Somersetshire τῆς Ἀγγλίας. Τὸν μεσαίωνα ἦτο ἀπομονωμένον ὑπὸ ἑλῶν, ἀπέκτησε δὲ ἱστορικὴν φήμην ὡς καταφύγιον τοῦ βασιλέως Ἀλφρέδου (878—879), φεύγοντος τοὺς Δανούς. Ὅταν οὗτος ἀνακατέλαβε τὴν ἀρχήν, ἔκτισεν ἐκεῖ μοναστήριον, τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἴχνος σῴζεται σήμερον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. Ἐκεῖ εὑρέθη ἐν ἀνασκαφαῖς τῷ 1693 τὸ περίφημον «κόσμημα τοῦ Ἀλφρέδου», φυλαττόμενον τώρα εἰς τὸ Ἀσμολεανὸν Μουσεῖον τῆς Ὀξφόρδης. Τῷ 1801 ἐστήθη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τούτου στήλη ἀναμνηστικὴ τοῦ βασιλέως Ἀλφρέδου. Τὸ Ἀθελνεΰ εἶναι σταθμὸς διακλαδώσεώς τινος τῶν Δυτικῶν Σιδηροδρόμων.

Ἄθελσταν (Athelstan). Ὀνομαστὸς Ἀγγλοσάξων βασιλεὺς γεννηθεὶς τῷ 895 καὶ ἀποθανὼν τῷ 941. Ἦτο ἔγγονος τοῦ βασιλέως Ἀλφρέδου τοῦ Μεγάλου καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 925. Ἐπολέμησε πρὸς τοὺς κυριωτέρους ἀρχηγοὺς τῶν Δανῶν, οὓς κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς, ἐλεηλάτησε τὰς ἀκτὰς τῆς Σκωτίας τῷ 933, ἐνίκησε κατόπιν τὸν βασιλέα τῆς χώρας ταύτης, ὕστερον δὲ ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ. Ἐπροστάτευσε τὸν κλῆρον, ἵδρυσε καὶ ἀνῳκοδόμησε πολλὰ μοναστήρια καὶ ἐθέσπισε πολλοὺς σοφοὺς νόμους. Ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς δύσεως ἐπεζήτουν τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν αὐτοῦ καὶ ἔσχε γαμβροὺς ἐπ' ἀδελφῇ τὸν Ὄθωνα τὸν Α' καὶ τὸν Κάρολον τὸν Ἁπλοῦν, τὸν πατέρα τοῦ Οὔγου Καπέτου.

ἀθεματικὰ *ῥήματα [Γραμματ.]*. Ῥηματικαὶ μορφαὶ εἰς ἃς ἡ προσωπικὴ κατάληψις προστίθεται εἰς τὴν ῥίζαν ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως θεματοῦ φωνήεντος, ὡς: *ζεύγνυ*-μι *ἔσπαρ*-ται.

ἀθεμελίωτος· ὁ μὴ ἔχων θεμέλιον, βάσιν, ἀβάσιστος, ἀβάσιμος, ἀκροσφαλής· || ὁ κακῶς θεμελιωθείς. Δημώδης τύπος *ἀθεμέλιωτος*. Ἐπίρρ. *ἀθεμελιώτως*=ἀθεμέλιωτα—ἀθέμελα.

Μ. Φ.

ἀθεμιτογαμέω· ἔρχομαι εἰς ἀθέμιτον, παράνομον γάμον (Εὐσ. Εὐαγγ. Πρ. 275 C).

ἀθεμιτογαμία· ὁ ἀθέμιτος γάμος, ἡ μὴ ἐπιτρεπομένη, ἡ μὴ νόμιμος, ἡ μὴ κανονικὴ συζυγία, ἡ παράνομος συμβίωσις· ἀθεμιτομιξία.

ἀθεμιτόγαμος· ὁ ἀθεμίτως εἰς γάμον ἐρχόμενος, ὁ μὴ κανονικῶς νυμφευμένος.

ἀθεμιτομιξία· βλ. ἀθεμιτογαμία.

ἀθέμιτος· ὁ ἄνομος, ὁ παρὰ τὸν νόμον, παρὰ τὰ νόμιμα, τὰ καθιερωμένα· ὁ ἀσεβής, ὁ ἀνόσιος. Ἐπίρρ. *ἀθεμίτως*=ἀνόμως.

ΑΘΕΜΙΤΟΙ ΕΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΤΑΙΡΙΑΙ. *[Νομικ.]*. Περὶ τούτων διαλαμβάνει ὁ ἡμέτερος Ποινικὸς Νόμος ἐν κεφαλαίῳ Θ' (ἄρθρ. 212-225), ἐν ᾧ περιλαμβάνεται καὶ τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων ἄρθρον 222.

Κατὰ τὰς διατάξεις ταύτας, περὶ τῆς σημερινῆς ἰσχύος τῶν ὁποίων γίνεται λόγος κατωτέρω, τιμωρεῖται μὲ χρηματικὴν ποινὴν καὶ φυλάκισιν μέχρι δύο ἐτῶν (αὐστηρότερον οἱ προϊστάμενοι καὶ ἠπιώτερον οἱ συνεταῖροι) ἡ ἄνευ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως ἕνωσις πολλῶν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συνέρχωνται ὑπὸ ῥητοὺς τύπους καὶ θεσμοὺς διὰ νὰ συνασχολῶνται περὶ ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς ἐξωτερικὰς ἢ ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς ἐπικρατείας, εἰς θρησκευτικοὺς ἢ ἄλλους δημοσίους σκοπούς, ἢ τοῦ νὰ ἔχωσι διὰ γραφῆς ἢ ἄλλων σημείων ἀνταπόκρισιν μετ' ἄλλων (ἄρθρ. 212), ὡς καὶ ἐὰν τοιαύτη ἑταιρία ἔλαβε μὲν τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀρχῆς ἀλλ' αὐτογνωμόνως παρεκτρέπεται κατὰ τὸν σχηματισμὸν εἰς τὰς σχέσεις τῆς ἑνώσεώς της ἐκ τῶν τεταγμένων ὅρων ἢ μεταβάλῃ τὸν ὀργανισμόν της (ἄρθρ. 213). Τιμωροῦνται περαιτέρω αὐστηρότερον οἱ προϊστάμενοι μὲ φυλάκισιν δύο ἐτῶν καὶ χρηματικὴν ποινήν, μὲ φυλάκισιν δὲ ἑνὸς μέχρι τριῶν ἐτῶν καὶ ἠπιωτέραν χρηματικὴν ποινὴν οἱ λοιποὶ συνεταῖροι ἀθεμίτου ἑταιρίας, ἧς οἱ σκοποί, οἱ θεσμοί, τὰ μέσα, αἱ συναθροίσεις, αἱ ἀποφάσεις ἢ ἀσχολίαι ἀποσιωπῶνται κατ' ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν ἢ ἀποκρύπτονται ἐπίτηδες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἢ ἀναγγέλλονται ψευδῶς (ἄρθ. 214), ἔτι δὲ αὐστηρότερον, μὲ πρόσκαιρα δεσμά, οἱ καθιδρυ-

Digitized by Google

ται καὶ εἱρκτὴν οἱ συνεταῖροι, ἐὰν ἡ πρὸς τήρησιν καὶ παρασιώπησιν τῆς μυστικότητος ὑποχρέωσις ἐνισχύεται ἐνόρκως (ἄρθρ. 215). Περαιτέρω τὰ ἄρθρα 217 καὶ ἑπ. καθορίζουν εἰδικώτερον τὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργίας εἰς μὲν τὰς ἑνώσεις ταύτας, ἐξομοιοῦντα μὲ καθιδρυτὰς μὲν τοὺς ἀναλαμβάνοντας ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν ἐν ὀνόματι ἢ διὰ σκοποὺς τῆς ἀθεμίτου ἑταιρίας, τοὺς προσηλυτίζοντας μέλη ἢ τοὺς ἐκ τῶν μελῶν παραχωροῦντας οἴκημα εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἑταιρίας (ἄρθρ. 217), μὲ συνεταίρους δὲ τὰ μὴ μέλη τῆς ἑταιρίας, ἅτινα παραχωροῦσιν εἰς ταύτην οἴκημα ἢ καὶ τοὺς συμπαρευρισκομένους ὡς φίλους εἰς συνελεύσεις τοιαύτης ἑταιρίας κλπ. Τὸ ἄρθρ. 222 τιμωρεῖ κατὰ τοὺς περὶ ἀθεμίτων ἑταιριῶν ὅρους τοὺς καθιδρυτάς, διαδότας καὶ συνεταίρους νέων καὶ μὴ ἀνεγνωρισμένων θρησκευτικῶν αἱρέσεων. Τὰ ἑπόμενα ἄρθρα 223 - 225, πραγματευόμενα περὶ ἀθεμίτου ἑνώσεως δημοσίων σωματείων, τιμωροῦσι τὰς ὑπὸ ἰδίους τύπους καὶ θεσμοὺς σχηματιζομένας παραφυάδας κυρίας ἑνώσεως μὴ ἀνεγνωρισμένης ὑπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἐπίσης τιμωροῦσι καὶ τοὺς προϊσταμένους μὲ φυλάκισιν τὸ πολὺ ἓξ μηνῶν καὶ χρηματικὴν ποινήν, τοὺς δὲ λοιποὺς συνεταίρους μὲ φυλάκισιν τὸ πολὺ δύο μηνῶν, ἐὰν ὑπὸ ἄλλους τύπους καὶ δι' ἄλλους σκοποὺς εἰς ἄλλους τόπους καὶ χρόνους παρὰ τοὺς νομίμους καὶ κεκανονισμένους γίνῃ δημοσία συνάθροισις σωματείου ἢ μέρους αὐτοῦ. Αἱ αὐταὶ ποιναὶ ἐπιβάλλονται ἐὰν οἱ προϊστάμενοι ἢ μέλη δημοσίου σωματείου ἐκδίδωσι διατάγματα καὶ δηλοποιήσεις περὶ ἀντικειμένων ἐκτὸς τῆς ἁρμοδιότητός των, χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀρχῆς ἢ συντάσσωσι νέους θεσμούς, μεταβάλλωσι τοὺς ὑπάρχοντας κλπ.

Περὶ τῆς ἰσχύος τῶν διατάξεων τούτων μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 κρατεῖ ἔρις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ: Ὑπεστηρίχθη πρῶτον (Κωστῆς) ὅτι ἅπαντα τὰ ἄρθρα ταῦτα κατηργήθησαν καὶ δὴ ὅτι τὰ ἄρθρα 212—221 καὶ 223—225 κατηργήθησαν παρὰ τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ συντάγματος, τὸ δὲ ἄρθρον 222 παρὰ τοῦ ἄρθρου 1 αὐτοῦ. Ὑπεστηρίχθη ἐπίσης ὅτι τὰ ἄρθρα ταῦτα κατηργήθησαν καὶ διὰ τοῦ Συντάγματος καὶ διὰ τοῦ νόμου περὶ σωματείων (ἄρθρ. 2, 3, 41 & 54) (Σβῶλος, Μαριδάκης-Πράτσικας). Ἐδιδάχθη παρ' ἄλλων, ὅτι τὰ ἄρθρα ταῦτα τοῦ Π. Ν. ἀφορῶσιν εἰς ἑταιρίας ἐχούσας δημόσιον σκοπόν, δεδομένου δ' ὅτι τὸ ἄρθρ. 11 τοῦ Συντάγματος περιλαμβάνεται εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον τῶν Ἑλλήνων, κατήργησε τοῦτο τὰς διατάξεις τοῦ Π. Ν. ἐφ' ὅσον αὗται κηρύσσουσιν ἀθεμίτους τὰς ἄνευ ἀδείας τῆς ἀρχῆς συνισταμένας ἑταιρίας τὰς ἐπιδιωκούσας δημοσίους σκοπούς, ἀφῆκεν ὅμως ἐν ἰσχύϊ τὰς διατάξεις ταύτας κατὰ τὰ λοιπά, δυναμένας νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐφ' ὅσον ἐπιδιώκεται παρά τινος ἑνώσεως σκοπὸς ἀθέμιτος, καὶ ἂν ἀκόμη προϋπάρχῃ ἄδεια τῆς ἀρχῆς (Μομφερρᾶτος). Ὑπεστηρίχθη τέλος ἐξ ἄλλης πλευρᾶς, ὅτι τὰ μὲν ἄρθρα 212 & 213 τοῦ Π. Ν. κατηργήθησαν παρὰ τοῦ συντάγματος, ρητῶς ἀποκλείοντος τὴν προϋπόθεσιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς πρὸς ἵδρυσιν συνεταιρισμοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ἄρθρα 214 καὶ ἑπ. ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν χαρακτηρίζουσιν ἀθέμιτον συνεταιρισμόν τινα ἕνεκεν ἐλλείψεως τῆς πρὸς τὴν ἵδρυσιν ἀδείας τῆς ἀρχῆς ἀλλὰ δι' ἄλλους λόγους (Σαρίπολος). Ἡ τελευταία αὕτη ἐκδοχὴ φαίνεται ἡ ὀρθοτέρα. Ὄντως τὸ ἄρθρον 11 τοῦ Συντάγματος, ὁρίζον ὅτι: «οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι τηροῦντες τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, οἵτινες ὅμως οὐδέποτε δύνανται νὰ ὑπαγάγωσι τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς προηγουμένην τῆς Κυβερνήσεως ἄδειαν», κατήργησε μόνον τοὺς νόμους οἵτινες εἴτε ἐστέρουν τοὺς Ἕλληνας τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταιρίζεσθαι, εἴτε ὑπῆγον τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς προηγουμένην ἄδειαν τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁρίζον δὲ τὸ Σύνταγμα ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦτο οἱ Ἕλληνες «τηροῦντες τοὺς νόμους τοῦ Κράτους» ἐννοεῖ ἀσφαλῶς ὅτι δέον νὰ τηρῶσι καὶ τὸν Ποιν. Νόμον. Ἑπομένως κατήργησε τὸ ἄρθρον τοῦτο τὰ ἄρθρα 212 & 213 τοῦ Π. Ν. ἐξ ὧν τὸ μὲν 212 θέτει ὡς προϋπόθεσιν τῆς συστάσεως τοῦ ἀδικήματος τὴν ἔλλειψιν ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, τὸ δὲ 213 ὁμιλεῖ περὶ αὐτογνωμόνου παρεκτροπῆς ἐκ τῶν τεταγμένων ὅρων ὑφ' οὓς παρεχωρήθη ἡ συγκατάθεσις τῆς ἀρχῆς. Πάντα τὰ ἑπόμενα ἄρθρα (214 καὶ ἐφεξῆς) παραμένουσιν ἐν ἰσχύϊ ἐφ' ὅσον ὁμιλοῦσι περὶ μυστικῶν ἑταιριῶν, ὧν τὴν σύστασιν καὶ λειτουργίαν ἀπαγορεύουσιν, ἀπαιτοῦσι δὲ καὶ ἀναγνώρισιν (ἄρθρ. 223), ἥτις οὐδαμῶς δύναται νὰ ἐξομοιωθῇ πρὸς προηγουμένην ἄδειαν. Οὐδὲ παρὰ τοῦ νόμου 281 (1914) περὶ σωματείων κατηργήθησαν αἱ διατάξεις αὗται, αἵτινες δύνανται κάλλιστα νὰ συνυπάρχωσιν, οὐδόλως ἀντικείμεναι εἰς τὸν νόμον τοῦτον, ὥστε νὰ καταργηθῶσι διὰ τῆς γενικῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 54 αὐτοῦ. Οὐδεμία διάταξις τοῦ νόμου τούτου καταργεῖ τὰ ἀνωτέρω ἄρθρα, διότι ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ νόμου 281 ὁρίζεται ὅτι ἐν τῷ καταστατικῷ τοῦ σωματείου καθορίζονται ρητῶς ὁ σκοπὸς κλπ., κατὰ τὸ ἄρθρον 31 δύναται νὰ διαλυθῇ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων σωματεῖον μὴ συμμορφούμενον πρὸς τὸ ἄρθρον 2, κατὰ δὲ τὸ ἄρθρον 41 ἐπιβάλλεται ποινὴ χρηματικὴ μέχρι χιλίων δραχμῶν ἢ φυλάκισις μέχρι δύο μηνῶν ἢ ἀμφότεραι αἱ ποιναὶ εἰς τοὺς διοικητὰς μὴ ἀναγνωριζομένων σωματείων ὧν ὁ σκοπὸς ἀντιβαίνει εἰς τὸ ἄρθρον 2, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφορῶσιν, ὡς ἐκ τῆς σαφοῦς διατυπώσεώς των προκύπτει, εἰς σωματεῖα ὧν ὁ σκοπὸς ἀποκρύπτεται ἢ εἰς σωματεῖα ἅτινα δὲν δηλοῦνται, οὐδόλως ὅμως εἰς μυστικὰς ἑνώσεις (ἑταιρίας), ὡς ἐννοοῦνται αὗται ὑπὸ τῶν ἄρθρων 214 καὶ ἑπ. τοῦ Π. Ν. Τὸ ἄρθρον 214 ὁμιλεῖ περὶ μυστικῆς ἑταιρίας ἧς ἡ ὕπαρξις, ὁ σκοπὸς κλπ. *ἀποσιωπῶνται κατ' ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν ἢ ἀποκρύπτονται ἐπίτηδες ἢ ἀναγγέλλονται ψευδῶς*, ὅτε ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ ἑταιρίας ἀθεμίτους ἢ ἐγκληματικοὺς ἐπιδιωκούσης σκοπούς, διότι μόνον τότε δύναται νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς συνεταίρους *ἀμοιβαίως* ἡ ὑποχρέωσις ἀποσιωπήσεως ἢ ν' ἀποκρύπτωνται ἐπίτηδες ἡ ὕπαρξις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἑταιρίας ἢ *ψευδῶς* ν' ἀναγγέλλωνται ταῦτα εἰς τὴν ἀρχήν. Ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰς ἀθεμίτους ἑταιρίας τιμωρεῖ ὁ Π. Ν., ἐνῷ ὁ νόμος περὶ Σωματείων κυρώνει ἁπλῶς ἄλλας διατάξεις του τιμωρεῖν δι' ἐλαφρᾶς ποινῆς τὴν παράλειψιν ὡρισμένων ὑποχρεώσεων, ἃς οὗτος ἐπιβάλλει.

Ἕτερον ζήτημα συζητούμενον εἶναι ἂν τὸ ἄρθρον τοῦ Συντάγματος χορηγεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι καὶ εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς, δεδομένου ὅτι ὁρίζει ὅτι: «οἱ *Ἕλληνες* δικαιοῦνται... κλπ.». Τὸ πρᾶγμα ἔχει ἀξίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι, ἐὰν τὸ Σύνταγμα κατήργησε πάσας τὰς ἀνωτέρω διατάξεις, τὰς κατήργησε μόνον διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἑπομένως ἰσχύουν αὗται μόνον ἐπὶ ἀλλοδαπῶν. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἰσχύουν τὰ ἀναμφισβητήτως καταργηθέντα ἄρθρα 212 καὶ 213 ἐπὶ τῶν ἀλλοδαπῶν. Ἡ κρατοῦσα γνώμη, ἡ καὶ ὀρθή, εἶναι, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι ὑπάρχει διὰ πάντας, ἀνεξαρτήτως ἰθαγενείας, ὅτι ὅμως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀλλοδαπούς, οὗτοι, εἰ καὶ ἐλεύθεροι νὰ συνεταιρισθῶσιν, οὐδόλως περιοριζόμενοι ὑπὸ τῆς συνταγματικῆς διατάξεως, δὲν ἀσφαλίζονται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος, ὅπερ ἀφῆκε τοὺς νόμους ἐλευθέρους νὰ ρυθμίσωσι τὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν ἀλλοδαπῶν (βλ. λ. ἀλλοδαπός, σωματεῖον, συνεταιρισμός)· ἑπομένως ὡς πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἰσχύουν αἱ ἀνωτέρω διατάξεις τοῦ Ποινικοῦ Νόμου. Ταῦτα πάντα, ἐννοεῖται, κρατοῦσι καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Συντάγματος τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1926, ὁρίζοντος περὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ συνεταιρίζεσθαι ἐν ἄρθρῳ 14 ὅ,τι ἀκριβῶς ὥριζε τὸ παλαιὸν Σύνταγμα ἐν ἄρθρῳ 10ῳ. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ ἄρθρ. 222 τοῦ Π. Ν., καθ' ὃ τιμωροῦνται κατὰ τοὺς περὶ ἀθεμίτων ἑταιριῶν ὅρους οἱ καθιδρυταί, διαδόται καὶ συνεταῖροι νέων καὶ μὴ ἀνεγνωρισμένων παρὰ τῆς κυβερνήσεως θρησκευτικῶν αἱρέσεων, νὰ σημειωθῇ ὅτι τοῦτο ἀσφαλῶς κατηργήθη διὰ τοῦ ἄρθρου 9 τοῦ νέου Συντάγματος τοῦ δημοσιευθέντος τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1926, ὅπερ ρητῶς ὁρίζει ὅτι «ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος. Τὰ τῆς λατρείας πάσης θρησκείας τελοῦνται ἐλευθέρως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη. Ὁ προσηλυτισμὸς ἀπαγορεύεται». Κρατοῦντος τοῦ παλαιοῦ Συντάγματος εἶχε καὶ ὡς πρὸς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἄρθρου τούτου ἐγερθῆ ἔρις, ὀφειλομένη εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ἄρθρου 1 αὐτοῦ λέγοντος ὅτι... «πᾶσα δὲ ἄλλη *γνωστὴ* θρησκεία εἶναι ἀνεκτὴ καὶ τὰ τῆς λατρείας αὐτῆς τελοῦνται ἀκωλύτως...» Εἶχε δ' ὑποστηριχθῆ ὅτι διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου δὲν κατηργήθη τὸ ἄρθρον 222 τοῦ Π. Ν., ἐφ' ὅσον τὸ Σύνταγμα δὲν ἐπροστάτευσε τὰς μὴ γνωστὰς θρησκείας, ἦτο δ' ἑπομένως δυνατὸν ν' ἀπαγορευθῇ διὰ νόμου ἡ καθίδρυσίς των καὶ ἡ λατρεία των ἐν Ἑλλάδι (Βαμβέτσος). Παρ' ἄλλων ὑπεστηρίχθη ἀντιθέτως ὅτι τὸ ἄρθ. 222 εἶχε καταργηθῇ παρὰ τοῦ παλαιοῦ Συντάγματος, ἐστηρίχθη δ' ἡ δόξα αὕτη ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως *γνωστὴ* τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 1, ἥτις ἔδει κατ' αὐτοὺς νὰ σημαίνῃ *πᾶσα* θρησκεία ἧς ἡ λατρεία ἐτελεῖτο φανερὰ καὶ οὐχὶ κρυφίως καὶ ἑπομένως μὴ οὖσα μυστικὴ ἑταιρία ἢ ἀθέμιτος κατὰ τὸ ἄρθρ. 214 καὶ ἑπ. Π. Ν. (Σαρίπολος).

Ξέναι νομοθεσίαι καὶ μεταρρυθμίσεις: Ὁ Ἰταλικὸς Π. Ν. (1889) ἄρθρ. 248 καὶ ἑπ. τιμωρεῖ τὴν συμμετοχὴν εἰς ἑνώσεις πρὸς διάπραξιν ὡρισμένων ὁμάδων ἐγκλημάτων καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συμμετόχων. Τὰ ἑλβετικὰ σχέδια Π. Ν. δὲν περιέχουν σχετικὰς διατάξεις. Ἐπίσης δὲν περιέχει τοιαύτας διατάξεις τὸ ἀγγλικὸν δίκαιον. Ἐν Γαλλίᾳ τὰ ἄρθρ. 291 καὶ ἑπ. τοῦ Π. Ν. καὶ ὁ νόμος τῆς 10ης Ἀπριλίου 1834, ἅτινα περιέχουσι διατάξεις περὶ ἀθεμίτων ἑνώσεων κατηργήθησαν διὰ νόμου τῆς 1ης Ἰουλίου 1901 περὶ σωματείων, ἐξακολουθοῦν δ' ἰσχύουσαι αἱ ἄλλαι σχετικαὶ τοῦ Γαλλικοῦ Π. Ν. διατάξεις (ἄρθρ. 123 καὶ ἑπ. 265 καὶ ἑπ.). Ὁ γερμανικὸς Π. Ν. περιέχει δύο διατάξεις ἐν ἄρθρ. 128 καὶ 129, καθ' ἃς τιμωρεῖται ἡ συμμετοχὴ εἰς ἕνωσιν, ἧς ἡ ὕπαρξις, ὀργανισμὸς καὶ σκοπὸς δέον νὰ τηρηθοῦν μυστικὰ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἢ ἕνωσιν, εἰς ἣν δίδεται ὑπόσχεσις ὑποταγῆς εἰς ἀγνώστους προϊσταμένους ἢ ἀπεριορίστου ὑποταγῆς εἰς γνωστοὺς προϊσταμένους. Ἡ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἶναι φυλάκισις ἑνὸς μηνὸς μέχρις ἑνὸς ἔτους εἰς τοὺς ἱδρυτὰς καὶ προϊσταμένους τῆς ἑνώσεως καὶ φυλάκισις μέχρις ἓξ μηνῶν εἰς τὰ μέλη. Τιμωρεῖται ἐπίσης ἡ συμμετοχὴ εἰς ἕνωσιν, ἔχουσαν σκοπὸν τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων ἢ μέτρων τῆς διοικήσεως. Ἡ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἶναι φυλάκισις ἀπὸ τριῶν μηνῶν μέχρι δύο ἐτῶν εἰς τοὺς ἱδρυτὰς καὶ προϊσταμένους καὶ μέχρι ἑνὸς ἔτους εἰς τὰ μέλη. Τὸ γερμανικὸν σχέδιον τοῦ 1919, ἔχον ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ σωματείων νομοθεσίαν καὶ τὴν ἐν γένει ἐπιστημονικὴν κίνησιν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, δὲν περιλαμβάνει τοιαύτας διατάξεις. Τὰ πρὸ τοῦ πολέμου σχέδια (πρβ. Vorentwurf zu einem deutschen Stratgesetzbuch [1909] καὶ § 136 Entwurf der Strafrechts Komission [1913] § 218) περιεῖχον μίαν μόνον διάταξιν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς τοῦ ἄρθρου 129 τοῦ ἰσχύοντος νόμου, καθ' ἣν ἐτιμώρουν τὴν συμμετοχὴν εἰς σωματεῖον οὗ οἱ σκοποὶ ἀντίκεινται εἰς τοὺς ποινικοὺς νόμους διὰ φυλακίσεως ἢ κρατήσεως μέχρις ἑνὸς ἔτους ἢ τριῶν ἐτῶν (τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς) καὶ διὰ χρηματικῆς ποινῆς καὶ αὐστηρότερον (τὸ προσχέδιον) διὰ φυλακίσεως τοὐλάχιστον τριῶν μηνῶν ἐὰν οἱ σκοποὶ συνίστανται εἰς τὴν διάπραξιν ἢ ἐξυπηρέτησιν ἐγκλημάτων. Τὸ νεώτατον ἐπίσημον γερμανικὸν σχέδιον Π. Ν. τοῦ 1925 ἀντὶ τῶν ἰσχυουσῶν νῦν διατάξεων περιέχει μίαν μόνην διάταξιν ἐν ἄρθ. 163, δι' ἧς τιμωρεῖ αὐστηρότερον (διὰ φυλακίσεως) τὸν συμμετέχοντα εἰς μυστικὴν ἕνωσιν ἐπιδιώκουσαν σκοπὸν ἀντικείμενον εἰς τὰς ποινικὰς διατάξεις. Ὁρίζει δὲ τὸ αὐτὸ ἄρθρον ἐν ἐδ. 2 ὅτι μυστικὴ θεωρεῖται ἡ ἕνωσις, ἧς ἡ ὕπαρξις, ὁ ὀργανισμὸς ἢ ὁ σκοπὸς δέον νὰ θεωρηθῶσι μυστικοὶ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Τὸ νέον σχέδιον καθιέρωσεν αὐστηροτέραν ποινήν, διότι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κατέστησαν ἔκδηλοι οἱ ἐκ τοιούτων μυστικῶν ἑνώσεων κίνδυνοι. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ σχεδίου δὲν θίγει καὶ τὰς ἰσχυούσας νῦν ἐν Γερμανίᾳ εἰδικὰς σχετικὰς διατάξεις τοῦ νόμου πρὸς προστασίαν τῆς Δημοκρατίας (Gesetz Zum Schutze der Republik ἀπὸ 21 Ἰουλ. 1922 §§ 1 ἕως 5, 7 Nº 4, 5). Τὸ ἡμέτερον σχέδιον Ἑλλ. Π. Ν. (1924), ἀκολουθοῦν ἐν προκειμένῳ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν σχέδιον τῆς Ἐπιτροπῆς (Entwurf der Strafrechts Komission) τοῦ 1913 διαλαμβάνει μίαν μόνον σχετικὴν διάταξιν ἐν ἄρθρῳ 156, ἔχουσαν οὕτω: «Ὁ συμμετέχων σωματείου τοῦ ὁποίου οἱ σκοποὶ ἀντιβαίνουν εἰς ποινικὰς διατάξεις, τιμωρεῖται διὰ φυλακίσεως ἕως τριῶν ἐτῶν ἢ δι' ἰσοχρόνου κρατήσεως ἢ διὰ χρηματικῆς ποινῆς μέχρι τριῶν χιλιάδων δραχμῶν».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Κωστῆ*, Ἑρμηνεία Ποιν. Νόμου (1906) τομ. Β'. σελ. 240. — *Ν. Ν. Σαριπόλου*, Συνταγματικὸν δίκαιον 4 (1923) τομ. Γ', σελ. 189 καὶ ἑπ., 345 καὶ ἑπ. *Βαμβέτσου*, Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Ἑλλ. ἐκκλ. δίκαιον τῶν ὀρθοδόξων, 1911 § 25 σελ. 116 ἑπ. — *Σβώλου*, Τὸ δικαίωμα τοῦ συνεταιρίζεσθαι (1915) σελ. 67 καὶ ἑπ. — *Μομφερράτου*, Γενικαὶ Ἀρχαὶ (1914) σελ. 215. — *Χοϊδᾶ*, Ἐπίσημος γνωμοδότησις ἐν Θέμιδι ΑΖ', σελ. 575 - 576. — *Regelsberger*, Γενικαὶ Διδασκαλίαι, μετάφρασις ὑπὸ Μαριδάκη—Πράτσικα, σελ. 482 § 77 (τὴν ἐν σημ. 13α προσθήκην τῶν μεταφραστῶν). — *Kleinfeller*, Teilnahme an einer verbotenen Verbindung ἐν Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts Berlin (1906) Bes. Teil τομ. II σελ. 271 ἑπ. — *Garraud*, Traité du droit pénal français 3 (1924) τομ. 5 σελ. 115 καὶ ἑπ. — Ἴδε καὶ τὰ σχέδια Γερμ. Π. Ν.: Vorentwurf (1909), Entwurf der Strafrechtskomission (1913) Entwurf (1919) καὶ Amtlicher Entwurf (1925) καὶ τὰς αἰτιολογίας αὐτῶν.

Σ. Α. ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΕΜΙΤΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ. *[Ἀστυν. Χωρ.]*. Ὡς ἀθέμιτος πρᾶξις θεωρεῖται πᾶσα ἐνέργεια, ἥτις ἀντίκειται εἰς τὸν νόμον, καὶ παραβλάπτει ἀπαιτητόν, κατὰ τοῦτον, δίκαιον· ἐπάγεται δὲ ἀνωμαλίαν εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν, πρὸς προστασίαν τῆς ὁποίας ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάγκη τῆς τιμωρίας τοῦ προσβαλόντος τὸ δίκαιον προσώπου.

Κατὰ τὸν Π. Ν., ἀθέμιτοι πράξεις εἶναι ἐκεῖναι, κατὰ τῶν ὁποίων νόμος τις ὥρισε προηγουμένως ρητὴν ποινήν. Εἰς τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς πράξεως περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐλλείψεις. Διότι αὕτη δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ, εἴτε διὰ θετικῆς ἐνεργείας τοῦ προσώπου (δράστου), ἤτοι ὅταν τοῦτο πράττῃ ὅ,τι ὁ νόμος ἀπαγορεύει, εἴτε δι' ἀρνητικῆς ἐπίσης ἐνεργείας, τουτέστι διὰ παραλείψεως πράξεως, τὴν ὁποίαν ἐπ' ἀπειλῇ ποινῆς, ἐπιβάλλει ὁ νόμος. Πάντως βαρυτέρα εἶναι ἡ πρᾶξις, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν παράβασιν τῆς ἀπαγορευτικῆς διατάξεως τοῦ Νόμου. Καλοῦνται δὲ αὗται καὶ ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα *ἀδίκημα*.

Ὁ Π. Ν. διακρίνει τὰς ἀθεμίτους (ἀξιοποίνους) πράξεις καὶ ἐλλείψεις εἰς κακουργήματα, πλημμελήματα καὶ πταίσματα. Καὶ κακουργήματα εἶναι ἐκεῖναι διὰ τὰς ὁποίας οἱ νόμοι ἐπιβάλλουσι ποινὴν ἐγκληματικήν, ἤτοι θάνατον, δεσμὰ διὰ βίου, δεσμὰ πρόσκαιρα καὶ εἱρκτήν· πλημμελήματα δέ, ἐκεῖναι, κατὰ τῶν ὁποίων οἱ νόμοι ὁρίζουσι ποινὴν ἐπανορθωτικὴν φυλάκισιν καὶ χρηματικὴν ποινήν· καὶ πταίσματα ἐκεῖναι ἐπὶ τῶν ὁποίων τάττουσι ποινὴν ἀστυνομικήν, ἤτοι κράτησιν καὶ πρόστιμον (Π. Ν. 1 4).

Εἰς τὰ κακουργήματα καὶ πλημμελήματα ἡ ποινὴ ἐπιβάλλεται, οὐ μόνον ὅταν εἶναι τετελεσμένη ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ καὶ ὅταν διαπράττηται ἀπόπειρα αὐ

Digitized by Google

τῆς. Κα· τετελεσμένη εἶναι ἡ πρᾶξις ἐκείνη, ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ὁποίας συνέτρεξαν ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Π. Ν., ἀπαρτίζουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ διαπραχθέντος κακουργήματος ἢ πλημμελήματος. Ἀπόπειρα δὲ αὐτῆς, ὅταν, ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκτελέσεως, ἐγένετο ἐξωτερικὴ πρᾶξις τοῦ δράστου περιέχουσα ὄχι ὅλα τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἀρχὴν ἐκτελέσεως τῆς σκοπουμένης πράξεως (Π. Ν. 47, 48).

Ἡ Χωροφυλακὴ καὶ ἡ Ἀστυνομία ἔχει καθήκοντα ὡς πρὸς τὰς ἀθεμίτους πράξεις. Ταῦτα ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ γενικοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, ὅπως μεριμνῶσι περὶ τῆς τηρήσεως τῆς γενικῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων ἐν τῷ Κράτει. Διότι ἡ τήρησις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἐνυπάρχει ἐν τῇ προλήψει καὶ τῇ καταστολῇ πάσης ἀθεμίτου πράξεως. Καὶ τοῦτο εἶναι εὔδηλον, ὅταν ληφ· ῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι, προλαμβανομένων ἢ καταστελλομένων τῶν ποινικῶν παραβάσεων, ἀποσοβεῖται ἢ ἀνακόπτεται ἡ προσβολὴ τῶν δικαίων καὶ δικαιωμάτων τῶν ἀτόμων· ἑπομένως δὲν γεννᾶται καί, γεννωμένη, ἐκλείπει ἡ ἀνωμαλία ἐν ταῖς πρὸς ἄλληλα τὰ ἄτομα σχέσεσι, τὰς ὁποίας καθορίζουσιν οἱ ἐκ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τιθέμενοι ὑπὸ τῆς πολιτείας νόμοι. Οὕτω δὲ ἐξασφαλίζεται ἡ κοινωνικὴ τάξις, καὶ ἐν αὐτῇ ὁ ἤρεμος τῶν μελῶν τῆς πολιτείας κοινωνικὸς βίος, ὁ ὁποῖος, διευκολύνων τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν σωματικῶν, πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, φέρει πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν.

Ἐκ τῆς ἀναμφισβητήτου αὐτῆς ἐκδοχῆς πιστοποιεῖται, ὅτι ἡ πρόληψις τῶν παραβάσεων τῶν ποινικῶν ὁρισμῶν τῶν νόμων, αἵτινες ἀπαρτίζουσι τὰ στοιχεῖα τῶν ἀθεμίτων πράξεων, χαρακτηρίζει τὴν κοινωνικὴν τάξιν, ἤτοι τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν. Ἕπεται ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ Χωροφυλακὴ καὶ ἡ Ἀστυνομία ἔχουσιν οὐσιῶδες καθῆκον νὰ προλαμβάνωσι καὶ καταστέλλωσι πᾶσαν ποινικὴν παράβασιν, ἤτοι ἀθέμιτον (ἀξιόποινον) πρᾶξιν, διότι ἐν τῇ ἀνελλιπεῖ ἐκτελέσει τῆς ἐντολῆς αὐτῆς ἐκπληροῦται ὁ οὐσιαστικὸς προορισμὸς καὶ ἑπομένως τὸ κύριον καθῆκον αὐτῶν.

Τὸ *προληπτικὸν* καθῆκον ἐκτελεῖται διὰ τῆς *ἐπαγρυπνήσεως* τῶν ἀνδρῶν, ἐν οἷς τόποις εἶναι πιθανὴ ἡ ποινικὴ παράβασις, ἢ διὰ τῆς ἐγκαίρου, ἐν ἀνάγκῃ, *παρεμβάσεως* αὐτῶν. Τὸ *κατασταλτικὸν* ἐνεργεῖται διὰ μόνης τῆς *παρεμβάσεως*.

Πρὸς τὴν κατασταλτικὴν ὅμως ἐνέργειαν, ἐφ' ὅσον συντρέχουσι τὰ στοιχεῖα ἀξιοποίνου (ἀθεμίτου) πράξεως, συνδέεται τὸ καθῆκον τῆς *δικαστικῆς ἀστυνομίας*. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξασκεῖται, κατὰ τὴν Π. Δικονομίαν, ἐν μὲν τῇ Χωροφυλακῇ ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν διοικούντων ὑπαξιωματικῶν, ἐν δὲ τῇ Ἀστυνομίᾳ ὑπὸ τῶν ἀστυν. Διευθυντῶν, τῶν ἀστυνόμων καὶ ὑπαστυνόμων.

Οἱ βαθμοφόροι οὗτοι τῆς Χωροφυλακῆς καὶ τῆς Ἀστυνομίας δέχονται, ὡς ἀνακριτικοὶ ὑπάλληλοι, κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Π. Δ., μηνύσεις ἐπὶ πλημμελημάτων ἢ κακουργημάτων, τὰς ὁποίας ὑποχρεοῦνται νὰ πέμπωσιν ἀμέσως εἰς τὸν ἁρμόδιον Εἰσαγγελέα. Ἡ Χωροφυλακὴ καὶ ἡ Ἀστυνομία ὀφείλουσιν ἐπίσης νὰ ἀνακοινῶσιν ἀμελητὶ εἰς τὸν ἁρμόδιον Εἰσαγγελέα πᾶν ὅ,τι μανθάνουσιν ἐκ μηνύσεων, ἢ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἐκ φήμης, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον, περί τινος πλημμελήματος ἢ κακουργήματος, ὅσον ἀφορᾷ τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος ἢ τὸν πράξαντα αὐτὸν (Π. Δ. 149).

Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

ΑΘΕΜΙΤΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ. Τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀκόλαστον ἐλευθερίαν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς συναλλαγαῖς καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων περιορίζει ἡ νομοθεσία εἴτε εἰσάγουσα μονοπώλια (βλ. λ.), εἴτε εἰσάγουσα διατιμήσεις καὶ τιμωροῦσα τὴν αἰσχροκέρδειαν (βλ. λ.) εἴτε προστατεύουσα τὴν βιομηχανικὴν ἰδιοκτησίαν (βλ. λ. βιομηχανικὴ ἰδιοκτησία, πνευματικὴ ἰδιοκτησία) εἴτε περιορίζουσα τὰ μέσα τοῦ ἐμπορικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ χαρακτηρίζουσα ὡς ἀθέμιτον ἀνταγωνισμόν, ἀποτελοῦντα ἀστικὸν πολλάκις δὲ καὶ ποινικὸν ἀδίκημα, τὸν μὴ διεξαγόμενον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ νόμου καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἐν Γαλλίᾳ, μολονότι δὲν ὑπάρχει εἰδικὸς νόμος, ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς καὶ μόνης διατάξεως τοῦ ἄρθρου 1382 Γαλλ. ἀστ. κώδ., καθ' ὃ ὅστις ἐξ ὑπαιτιότητός του προξενεῖ ζημίαν εἰς ἄλλον ὑποχρεοῦται νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ, ἡ νομολογία δι' εὐρυτάτης ἐφαρμογῆς τῆς διατάξεως ταύτης παρέσχεν ἀπολύτως ἐπαρκῆ ἀστικὴν προστασίαν κατὰ τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ. Τοὐναντίον, ἐν Γερμανίᾳ ἐθεωρήθη ἀναγκαία ·· ἔκδοσις εἰδικοῦ νόμου, ὁπόθεν ἐλήφθη σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὁ ἰδικός μας νόμος 146 τῆς 26 Δεκεμβρίου 1913/27 Ἰανουαρίου 1914, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις παρὰ τὴν καθημερινὴν παράβασίν του λόγῳ ἀγνοίας τῆς ἐκτάσεώς του, ἴσως καὶ λόγῳ τῆς ἀτελῶς διαμορφωθείσης κοινῆς συνειδήσεως περὶ ὡρισμένων μεθόδων, ἐλαχίστης σχετικῶς ἔτυχεν ἐφαρμογῆς. Ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία, ἥτις τελευταῖον ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τονώσῃ τὸν νόμον τοῦτον (Ν. Δ. 8/17 Ἰουνίου 1926 καὶ 7/14 Αὐγούστου 1926), ἐνόμισεν ὅτι προσέφερε κάτι νέον ἀπαγορεύσασα τὴν ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἢ περικαλυμμάτων αὐτῶν ἀναγραφὴν ἀκριβοῦς τόπου προελεύσεως (ἡ περίπτωσις αὕτη ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ εἶναι ἡ πρώτη, τὴν ὁποίαν ἀντελήφθη ὁ ἕλλην ν· μοθέτης, ρυθμίσας αὐτὴν διὰ τοῦ νόμου ΒΜΕ τοῦ 1892, ἀπειλήσαντος ποινὰς κατὰ τῆς δι' ἐπισημάνσεως τῶν δοχείων ψευδοῦς δηλώσεως παραγωγῆς τῆς περιεχομένης σταφίδος ὡς καὶ κατὰ τῆς ἐν ἄλλῳ ἢ τῷ τῆς παραγωγῆς τόπῳ ἐπισημάνσεως τῶν περιεχόντων σταφίδα παραγωγῆς Αἰγιαλείας δοχείων) ἢ τὴν παράλειψιν τῆς ἀναγραφῆς τοῦ τόπου προελεύσεως ὁσάκις λόγῳ συμπτώσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ παραγωγοῦ πρὸς παραγωγὸν ἀνεγνωρισμένης φήμης ἐν ἄλλῳ τόπῳ δύναται νὰ ἀπατηθῇ ὁ καταναλωτής, ἐνῷ ἤρκει ἡ ἀκριβὴς ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου 146 διὰ νὰ περιλάβῃ καὶ τὰς περιπτώσεις ταύτας.

Τὸν ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν ἀποτελοῦν *τρεῖς εἰδικαὶ* κατηγορίαι, συμπληρούμεναι διὰ τῆς γενικῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀπαγορεύεται κατὰ τὰς ἐμπορικάς, βιομηχανικὰς καὶ γεωργικὰς συναλλαγὰς καὶ ἰδιαίτερον κατὰ τὰς διὰ τῶν ἐπιβατικῶν ἀτμοπλοίων ἐκτελουμένας συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν λιμένων τοῦ Κράτους ἢ τούτων καὶ ἀλλοδαπῶν πᾶσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ γινομένη ἀντίθετος πρὸς τὰ χρηστὰ ἤθη πρᾶξις. Αἱ εἰδικαὶ ἐξ ἄλλου κατηγορίαι συνίστανται εἰς 1) τὴν ἀπαγόρευσιν ἀνακριβοῦς διαφημίσεως τῆς ἰδίας ἐπιχειρήσεως *καθ' ἑαυτήν*, 2) τὴν ἀπαγόρευσιν ἀποπλανήσεως τοῦ κοινοῦ ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπιχείρησιν *διὰ προσβολῆς ἑτέρας ἐπιχειρήσεως*, 3) τὴν ἀπαγόρευσιν ἐχθρικῶν τινων πράξεων κατὰ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιχειρήσεως *ὡς τοιούτων*. Ὁ ἀθέμιτος ἀνταγωνισμὸς ἀποτελεῖ τόσον ἀστικὸν ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἐμπορικὸν ἀδίκημα ὅσῳ καὶ ποινικὸν τοιοῦτον.

Α'.) ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΑΔΙΚΗΜΑ ΤΟΥ ΑΘΕΜΙΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ. — *1) Ἀνακριβὴς διαφήμισις τῆς ἰδίας ἐπιχειρήσεως*. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὑπάγονται αἱ *δι' εὐρὺν κύκλον* προοριζόμεναι ἀνακριβεῖς δημοσίᾳ γνωστοποιήσεις ἢ ἀνακοινώσεις περὶ ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν ἢ γεωργικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἱκαναὶ νὰ παραγάγουν τὴν ἐντύπωσιν ἰδιαιτέρως εὐνοϊκῆς προσφορᾶς. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἂν μὲν τὴν ἀνακοίνωσιν κάμῃ τις ἐν γνώσει τῆς ἀνακριβείας πρὸς παραπλάνησιν τοῦ κοινοῦ (ἐφ' ὅσον ὁ ἔνοχος εἶναι ὑπάλληλος, εὐθύνεται καὶ ὁ ἐν γνώσει τῆς πράξεως τοῦ ὑπαλλήλου τελῶν κύριος ἢ διευθυντὴς) ἢ καὶ ἐκ βαρείας ἀμελείας, προκειμένου μάλιστα περὶ διαλύσεως (βλ. κατωτέρω στοιχ. θ) καὶ ἐλαφρᾶς τοιαύτης, εἰς ἀποζημίωσιν τοῦ ἐκ τῆς ψευδοῦς ἀνακοινώσεως ζημιωθέντος (π. χ. συναδέλφου, ὅστις ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἔχασε πελατείαν, παρασυρθεῖσαν ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ ἀνταγωνιστοῦ), ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει (καὶ ἂν τ. ἔ. καλοπίστως προβαίνει εἰς τὴν ψευδῆ ἀνακοίνωσιν ἢ αὕτη ἔγινεν ὑπὸ ὑπαλλήλου ἢ ἀντιπροσώπου ἐν ἀγνοίᾳ του) ὀφείλει νὰ παραλείψῃ πᾶσαν περαιτέρω τοιαύτης φύσεως ἀνακοίνωσιν. Τὴν παράλειψιν δύναται νὰ ζητήσῃ *πᾶς ἐπαγγελματίας παράγων ἢ ἐμπορευόμ νος ὅμοια ἢ συγγενῆ εἴδη* (πλὴν τῆς περιπτώσεως τῆς διαλύσεως, κατωτέρω στοιχ. θ), τὰ Ἐμπορικὰ καὶ Βιομηχανικὰ Ἐπιμελητήρια, *οἱ ἐμπορικοί, βιομηχανικοὶ καὶ ἐν γένει ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι*. Συνεπῶς ἂν π. χ. ἔμπορος ἀνδρικῶν εἰδῶν διαφημίζῃ ἐν γνώσει του καπέλλα ἰμιτασιὸν παναμάδες ὡς γνησίους (ἡ χρησιμοποίησις ἁπλῶς τῆς λέξεως «παναμᾶς», δὲν ἀρκεῖ διότι αὕτη δὲν περιέχει αὐτοδικαίως τὴν προέλευσιν) δύναται, ἀνεξαρτήτως τῆς ποινικῆς διώξεως περὶ ἧς κατωτέρω: α) νὰ ὑποχρεωθῇ εἰς ἀποζημίωσιν τοῦ ζημιωθέντος συναδέλφου του ἐμπόρου ἢ βιομηχάνου πιλοποιΐας παράγοντος ὁμοίως ἰμιτασιὸν παναμάδες, ὅστις καταναλίσκει ὀλιγωτέρους, διότι τὸ κοινὸν εὑρίσκει ἐνδεχομένως εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν τοὺς διαφημιζομένους ὡς γνησίους, τοὺς ὁποίους προτιμᾷ· β) νὰ ὑποχρεωθῇ ὅπως παύσῃ τὰς ψευδεῖς διαφημίσεις τοῦ ἐμπορεύματός του. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο καὶ μόνον θὰ ὑποχρεωθῇ καὶ ἂν ἀκόμη, ἐξαπατηθείς, ἐπρομηθεύθη τὸ ἐμπόρευμα τοῦτο ὡς γνήσιον, συνεπῶς *ἐκ πλάνης* τὸ διαφημίζει ὡς τοιοῦτο.

Εἰδικώτερον εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν αἱ ἑξῆς περιπτώσεις *ἀνακριβῶν ἀνακοινώσεων*.

α) περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἐμπορεύματος π. χ. ὁλόμαλλον (ἐνῷ εἶναι μαλλοβάμβακον), καθαρὸν λινὸν (ἐνῷ εἶναι λινοβάμβακον), καθαρὸ μετάξι (ἐνῷ εἶναι ἀπὸ τεχνητὴν μέταξαν), μαόνιον (ἐνῷ εἶναι κοινὸν ξύλον μὲ χρῶμα ἁπλῶς μαονίου), ἀλεῦρι ἄχνη (ἐνῷ εἶναι πιτυροῦχον), βούτυρον ἁγνὸν (ἐνῷ περιέχει λῖπος) κλπ.

β) περὶ τῆς προελεύσεώς του π. χ. ἀγγλικὰ ὑφάσματα (χωρὶς νὰ εἶναι), νερὸ Ἀμαρουσίου (ἐνῷ εἶναι ἐγχώριον) κλπ. Σημειωτέον, ὅτι πωλητὴς «ἀγγλικῶν παλτῶν», ἐνῷ δὲν ἦσαν ἐξ ἀγγλικοῦ ὑφάσματος, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἐννοεῖ παλτὰ ἀγγλικῆς κοπῆς, ἐχαρακτηρίσθη ὡς παραβάτης τῆς διατάξεως ταύτης.

γ) περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς π. χ. ζάκχαρις ἀπὸ ζαχχαροκάλαμον (ἐνῷ εἶναι ἀπὸ τεῦτλα) σιγαρέττα χειροποίητα (ἐνῷ εἶναι μηχανοποίητα) κεντήματα χειρὸς (ἐνῷ εἶναι μηχανῆς), πολύχρωμα ὑφάσματα ὑφασμένα (ἐνῷ εἶναι στάμπα) κλπ.

δ) περὶ τοῦ τρόπου τῆς τιμολογήσεως π. χ. «εἰς τὸ κόστος» ἢ «τιμαὶ εὐκαιρίας» (ἐνῷ ἡ τιμὴ περιέχει ὑπερβολικὸν ἢ καὶ σύνηθες ἁπλῶς κέρδος).

ε) περὶ τοῦ τρόπου ἢ τῆς πηγῆς τῆς προμηθείας π. χ. «ἀπὸ τὴν διάλυσιν» (περὶ τῆς διαλύσεως ὡς τοιαύτης θὰ γίνῃ ἴδιος λόγος κατωτέρω) ἢ «ἀπὸ τὰ κατεσχημένα τοῦ τελωνείου» (ἐνῷ προέρχονται ἀπὸ συνήθη ἀγοράν), ἢ χαρακτηρίζεται τὸ κατάστημα ὡς «πρατήριον» τοῦ ἐργοστασίου, ἐνῷ εἶναι κοινὸν ἐμπορικὸν κατάστημα, ἄσχετον πρὸς τὸ ἐργοστάσιον, ἢ «ἀπὸ πτώχευσιν» (ἐνῷ ἢ δὲν προήρχοντο ἀπὸ τοιαύτην ἢ δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς αὐτήν, τῆς περιπτώσεως ταύτης προβλεπομένης εἰδικῶς ἐν ἄρθρ. 6 τοῦ νόμου) κλπ.

στ) περὶ κατοχῆς βραβείων ἢ ἄλλων τιμητικῶν διακρίσεων π. χ. χρυσοῦν βραβεῖον, μηδέποτε χορηγηθὲν ἢ τοιοῦτο ἀνυπάρκτου ἐκθέσεως, ὅπως ἡ περιώνυμος ἔκθεσις τοῦ Νικκολίνι Πιέτρι. ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1911 εἰς τὴν αὐλὴν ἑνὸς ζυθοποιείου ἀπένειμε τιμητικὰς διακρίσεις, χαλκᾶ, ἀργυρᾶ, ἐπίχρυσα, χρυσᾶ καὶ πρῶτα βραβεῖα ἀντὶ 50, 100, 150, 200, 250, 300, 350 (ἀναλόγως τοῦ βραβείου) λιρεττῶν. Ἐνταῦθα ὡσαύτως ἀνήκει ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ἀναγράφει τις ψευδῶς ὅτι προστατεύεται δι' εὑρεσιτεχνίας (ἄρθρ. 44 νόμου 2527) ἢ παραλείπει νὰ γνωστοποιήσῃ ὅτι τὸ δίπλωμα εὑρεσιτεχνίας τῷ ἀπενεμήθη ἄνευ ἐγγυήσεως τοῦ Κράτους (ἄρθρ. 2 Ν. Δ. 8)17 Ἰουνίου 1926).

ζ) περὶ τῆς αἰτίας ἢ τοῦ σκοποῦ τῆς πωλήσεως π.χ. «ἕνεκα μετακομίσεως», «χάριν ἀνακαινίσεως», «διὰ ρεκλάμαν» (ἐνῷ πρόκειται περὶ συνήθων πωλήσεων μὲ σύνηθες, ἂν ὄχι καὶ ὑπερβολικόν, κέρδος).

η) περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν πρὸς διάθεσιν ἐμπορευμάτων π. χ. «μᾶς ἔμειναν δέκα κοστούμια» (ἐνῷ εἶναι γεμάτη ἡ ἀποθήκη καὶ τὰ «δέκα» εἶναι ἀνεξάντλητα) ἤ, ἐν μικρογραφίᾳ, «ἕνα τελευταῖο καὶ τυχερὸ» (ἐνῷ κάτωθι τοῦ κασκέτου του κρύπτονται δεκάδες ἄλλα).

θ) περὶ διαλύσεως τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ κλάδου αὐτῆς. Ἡ περίπτωσις αὕτη ρυθμίζεται ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ νόμου, ἐνῷ δὲ εἶναι συνηθεστάτη, δὲν φαίνεται νὰ ἐνθυμῆται κανεὶς τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένην διαδικασίαν, παρὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀπειλουμένας ποινάς. Οὕτω, δὲν ἐπιτρέπεται διάλυσις ἄνευ ἀδείας τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν μετὰ ὑποβολῆς πρὸς αὐτὸν δηλώσεως περὶ τῆς αἰτίας τῆς διαλύσεως, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκποιήσεως (ἡ ὁποία δέον νὰ περατωθῇ ἐντὸς ἐννέα μηνῶν, ἐπιτρεπομένης, δι' ἐξαιρετικοὺς λόγους, παρατάσεως ὑπὸ τοῦ Προέδρου), *τοῦ καταλόγου τῶν ἐκποιητέων ἐμπορευμάτων* (ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν τὸ διαλυόμενον κατάστημα νὰ ἀνεφοδιάζεται ἐπ' ἄπειρον) καὶ βεβαιώσεως ὅτι οὔτε ὁ δηλῶν οὔτε ὁ προηγούμενος κύριος τῆς ἐπιχειρήσεως προέβησαν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐντὸς τῶν δύο προηγουμένων ἐτῶν εἰς ὁμοίαν ἐνέργειαν (ἐκτὸς ἂν ἡ παροῦσα διάλυσις ὀφείλεται εἰς θάνατον, πτώχευσιν ἢ πραγματικὴν παῦσιν τῆς ἐπιχειρήσεως) καὶ μετὰ ἐξέλεγξιν τῆς διαλύσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ Προέδρου διὰ δύο πραγματογνωμόνων. Εἰς τὰς διατυπώσεις ταύτας δὲν ὑπάγονται μόνον αἱ πωλήσεις τοῦ τέλους ἐποχῆς (fin de saison, solde) μολονόνι καὶ περὶ τούτων προβλέπεται ὑπὸ τοῦ νόμου, πρὸς ἀποφυγὴν καταχρήσεων καὶ μετατροπῆς των εἰς «διαλύσεις», ἡ ἔκδοσις Διατάγματος, τὸ ὁποῖον ὅμως, χάρις εἰς τὴν ἀχρηστίαν καὶ τῶν ἄλλων διατάξεων, οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προκαλέσῃ.

ι) ἐπὶ πλοίων, περὶ τῆς χωρητικότητος, τῆς ταχύτητος, τοῦ χρόνου ἀναχωρήσεως ἢ κατάπλου τοῦ πλοίου, τῶν ὅρων τῆς ἐσωτερικῆς ἀνέσεως αὐτοῦ ἢ περὶ ἄλλων ἰδιοτήτων ἱκανῶν νὰ παραπλανήσουν τὸ κοινὸν (ἄρθρ. 2 στοιχ. γ Ν. Δ. 7/14 Αὐγούστου 1926).

ια) περὶ ἄλλων σχέσεων. Τῶν προσημειωθεισῶν περιπτώσεων ἀπαριθμουμένων ἐνδεικτικῶς, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ ἐν τῷ νόμῳ ἀναφερόμενος κατάλογος δὲν εἶναι ἐξαντλητικός. Οὕτως ἀποτελεῖ ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν ἡ ἀνακριβὴς ἀνακοίνωσις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν μιᾶς ἐφημερίδος, περὶ τοῦ ὅτι ἔχει τὴν πρώτην κυκλοφορίαν ἢ τὴν πρώτην κατανάλωσιν ἔντυπον ἢ προϊόν τι, περὶ τοῦ ὅτι κατάστημά τι εἶναι «τὸ πρῶτον» (ἔστω καὶ μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον τῆς συστάσεως καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ποιότητα, λόγῳ τῆς διαφορουμένης σημασίας τῆς λέξεως) ἢ μάλιστα «τὸ ἄριστον» κλπ.

2) Ἀποπλάνησις ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπιχείρησιν διὰ προσβολῆς ἑτέρας ἐπιχειρήσεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν περιλαμβάνονται, ἐφ' ὅσον δὲν προβλέπονται ὑπὸ τῶν νόμων περὶ βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας, αἱ χρησιμοποιήσεις τοῦ ὀνόματος, τῆς ἐμπορικῆς ἐπωνυμίας, τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, τοῦ διασχηματισμοῦ ἢ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἐμπορευμάτων ἢ τοῦ περιτυλίγματος, τῶν χρησιμοποιουμένων συνήθως ὑπὸ ἄλλης ἐπιχειρήσεως, ἔστω καὶ μὲ μικρὰς παραλλαγάς, μὴ

Digitized by Google

ἀποκλειούσας ὅμως παρὰ τῷ κοινῷ ἀγοραστῇ καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως, χωρὶς τὴν προϋπόθεσιν λεπτομεροῦς ἐρεύνης (δηλ. ἔστω καὶ ἂν προσεκτικὸς καταναλωτὴς θ' ἀπεκάλιπτε τὴν διαφορὰν) τὴν σύγχυσιν.

Ἂν ταῦτα γίνουν ἐπίτηδες πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ προκληθῇ σύγχυσις ἢ ἂν τις δὲν ἐγνώριζε μέν, ἀλλ' ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ, δηλ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς βαρείας ἀμελείας ὁ ὑπαίτιος, πλὴν τῆς ποινικῆς εὐθύνης εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ξένων διακριτικῶν γνωρισμάτων, περὶ ὧν κατωτέρω, εὐθύνεται εἰς ἀποζημίωσιν. Τόσον δὲ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὅσον καὶ ἐπὶ καλῆς ἀκόμη πίστεως τοῦ ἐπιχειρηματίου δύναται νὰ ἀξιωθῇ ὑπὸ τοῦ ἀδικουμένου (ἐνταῦθα οὐχὶ ὑπὸ 'Επιμελητηρίου ἢ Συλλόγων) ἡ παράλειψις τῆς παραπλανητικῆς ἐνεργείας ἢ ἡ ἀφαίρεσις τοῦ διακριτικοῦ.

Ἡ προκειμένη κατηγορία δὲν ἔμεινεν ἀνεφάρμοστος παρ' ἡμῖν (ἀπηγορεύθησαν σιγαρέττα «Νίκη» τῆς ἑταιρίας «Ἄτλας» λόγῳ συγχύσεως τοῦ κυτίου πρὸς τὸν κυτίον τῶν σιγαρέττων «Κικὴ» τῆς ἑταιρίας «Νέστος», ὡσαύτως ἡ ἐτικέττα κονιὰκ «ἡ Μέταξα» λόγῳ συγχύσεως πρὸς τὰ κονιὰκ Μεταξᾶ κλπ.

Ἡ ὑπὸ τῆς ἑρμηνείας διδομένη ἔκτασις εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην εἶναι εὐρυτάτη. Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα ὑπάρχει ἀθέμιτος ἀνταγωνισμὸς καὶ ὅταν ὑπάρχῃ πραγματικὴ ὁμωνυμία. Εἶναι γνωστὴ ἡ περίπτωσις τοῦ Μπορσαλίνο τῆς ἰταλικῆς 'Αλεσσάντρια, ὁ ὁποῖος, διαδεχθεὶς τὸν Λάτζαρο, ἠναγκάσθη νὰ προσθέτῃ παραπλεύρως τοῦ ἰδίου ὀνόματος, πρὸς διάκρισιν τοῦ ἑτέρου, τὸ «πρώην Λάτζαρο». 'Επίσης διέπραξεν ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν τὸ ἐργοστάσιον καμπανίτου, τὸ ὁποῖον, προσλαβὸν ὡς συνέταιρον μίαν καμαριέραν ὀνόματι Μούμ, ἔθεσεν ἐμφανέστερον τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὸ κέντρον τῆς φιάλης, λόγῳ τῆς συγχύσεως μὲ τὴν γνωστὴν μάρκαν Μούμ. Συνεπῶς ἂν π.χ. εἷς πραγματικὸς 'Ανδρέας Καμπᾶς ἱδρύσῃ ἐργοστάσιον κονιάκ, ὀφείλει νὰ καταστήσῃ εὐδιάκριτον τὴν διαφοράν του πρὸς τὸ γνωστὸν κονιὰκ Καμπᾶ (τὸ ἄρθρ. 3 τοῦ Ν. Δ. 8)17 'Ιουνίου 1926, ὡς ἐκ περισσοῦ ἐπαναλαμβάνον τὴν περίπτωσιν, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν περίπτωσιν ὁμωνυμίας προσώπων κατοικούντων ἐν διαφόρῳ τόπῳ, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἐξ ἀντιδιαστολῆς δὲν ἀπαιτεῖται νὰ γίνῃ εὐδιάκριτος ἡ διαφορὰ ἐπὶ ὁμωνυμίας προσώπων δρώντων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ (βλ. καὶ ἄρθρ. 58 νόμου 184 καὶ λ. ἐπωνυμία). Ὅπως ἐπίσης ἐκρίθη ὀρθῶς κατ' ἀρχὴν ('Εφ' 'Αθ. 585 1922 κατὰ πλειοψηφίαν), ὅτι περιέχει τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ἡ ἐκ μέρους δύο ἀδελφῶν σύστασις ἑταιρίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «ἀδελφοὶ Κ.Π.», ἐφ' ὅσον ὁ τρίτος ἀδελφὸς ἐσυνέχιζε νομίμως τὰς ἐργασίας τῆς διαλυθείσης ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν μεταξὺ τῶν τριῶν ἄλλοτε ἀδελφῶν ἑταιρίας.

Ὡς πρὸς τὸν τίτλον τοῦ καταστήματος ἢ ἐντύπου ἀπετέλει ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν ἡ ἔκδοσις ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Πανελλήνιος Μεταρρύθμισις», ὅπου μάλιστα ἡ λέξις «Πανελλήνιος» ἀνεγράφετο μὲ μικρότερα στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον ἐξεδίδετο πρότερον ὑπὸ ἄλλου ἐφημερὶς «Μεταρρύθμισις», ἢ ἐν Γαλλίᾳ ἐθεωρήθη ὡς τοιοῦτος ἀνταγωνισμὸς ἡ ἵδρυσις καταστήματος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Au singe» πλησίον ἑτέρου καταστήματας ὁμοίων εἰδῶν, ἔχοντος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτου του Desinge, ἢ ἀποτελεῖ ὡσαύτως τοιοῦτον ἡ συνήθης χρησιμοποίησις ἑνὸς γνωστοῦ τίτλου καταστήματος διὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως «νέον» ἢ «μέγα», ἰδίως ὅταν ἡ λέξις αὕτη ἀναγράφεται κατὰ τρόπον οὐχὶ ἀμέσως ἀντιληπτόν.

Ὡς πρὸς τὸ περιτύλιγμα μετὰ τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος ἀπετέλει ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν τὸ πράσινον περιτύλιγμα καὶ ἡ λέξις «Κοκολίβ», ἀμφότερα ἀποπλανῶντα τὸ κοινὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὁμοίου περιτυλίγματος σάπωνα «Παλμολίβ».

Γενικῶς ὑφίσταται ἀθέμιτος ἀνταγωνισμὸς ὑπαγόμενος εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην μὲ τὰς ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης παραγράφου ἀναγραφομένας συνεπείας εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐπιχείρησίς τις χρησιμοποιεῖ ἀπαραλλάκτως ἢ μετὰ μὴ ἀμέσως καὶ εἰς τὸν κοινὸν ἄνθρωπον ἀντιληπτῶν παραλλαγῶν οἱονδήποτε ἐξωτερικὸν γνώρισμα ἄλλης ἐπιχειρήσεως ἢ προϊόντος, εἰς τρόπον ὥστε ὁ συνήθης ἄνθρωπος νὰ δύναται νὰ συγχύσῃ τὰς δύο ἐπιχειρήσεις ἢ τὰ δύο προϊόντα διαφόρων ἐπιχειρήσεων.

3) 'Εχθρικαὶ πράξεις κατὰ ἀλλοτρίας ἐπιχειρήσεως. Ἡ κατηγορία αὕτη διαφέρει τῆς προηγουμένης κατὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνῷ ἐκεῖ διαφημίζων τις τὴν ἰδίαν ἐπιχείρησιν, προσέβαλλεν ἑτέραν διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ἢ ἀπομιμήσεως ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων αὐτῆς, ἐνταῦθα ὁ ἀθέμιτος ἀνταγωνιστὴς προσβάλλει ἁπλῶς καὶ ἀμέσως τὴν ἄλλην ἐπιχείρησιν, διαδίδων «πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ» ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν ἢ τὸ πρόσωπον τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ διευθυντοῦ, ἢ τὰ ἐμπορεύματα, ἢ τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας τῆς ἀλλοτρίας ἐπιχειρήσεως εἰδήσεις δυναμένας νὰ βλάψουν τὰς ἐργασίας ἢ τὴν ἐμπορικὴν πίστιν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον αἱ εἰδήσεις αὗται εἶναι ψευδεῖς ἢ καὶ ἀληθεῖς, ἀλλ' *οὐχὶ κατὰ τρόπον εὐαπόδεικτον*. Ἡ λεπτότης τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐμπορικῆς πίστεως εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ δύναταί τις ἀτιμωρητὶ νὰ διαδίδῃ ἔστω καὶ ἀληθεῖς εἰδήσεις, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι εὐχερὴς ἡ ἀπόδειξις αὐτῶν. 'Ενταῦθα ἰδίως ἀνήκουν αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς διαδίδεται, ὅτι ἡ τάδε ἐπιχείρησις ὑπέστη ζημίας ἢ κλονίζεται, ἢ ὅτι ὁ διευθυντὴς ἐπιχειρήσεώς τινος εἶναι πρόσωπον ἀνήθικον, (φυσικὰ ὅταν τοῦτο δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ εἶδος τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς π. χ. προκειμένου περὶ διευθυντοῦ ἐφημερίδος, ὄχι ὅμως βεβαίως περὶ διευθυντοῦ οἰνοπνευματοποιείου), ἔστω καὶ ἂν τοῦτο εἶναι ἔν τινι μέτρῳ ἀληθές. Κατὰ μείζονα λόγον, φυσικά, ὑπάρχει ἀθέμιτος ἀνταγωνισμός, ὅταν αἱ διαδόσεις εἶναι ψευδεῖς π. χ. ἡ τάδε ἐφημερὶς διέκοψε τὴν ἔκδοσίν της, ὁ ἀσύρματός της εἶναι παλαιὰ ραπτομηχανή, (περιπτώσεις προκύψασαι παρ' ἡμῖν μεταξὺ δύο ἐκ τῶν μεγάλων ἐφημερίδων), ἢ τὸ τάδε ἐργοστάσιον ἔκλεισε, ἢ τὸ μεταλλεῖον ἐπλημμύρισεν, ἢ ὁ τάδε οἶκος δὲν θὰ στείλῃ ἐφέτος παραγγελιοδόχους, ἢ ὅτι τὸ τάδε φάρμακον εἶναι ἐπικίνδυνον, ἔστω καὶ ἂν ὑφίσταται πράγματι κίνδυνος ἐν περιπτώσει *κακῆς* χρήσεως τοῦ φαρμάκου, ἢ ὅτι ἐργοστάσιον ὑφασμάτων χρησιμοποιεῖ καμμένα μαλλιὰ κλπ.

'Ενταῦθα ἐπίσης ἀνήκει ἡ περίπτωσις τῆς παροχῆς ἐμπιστευτικῶν πληροφοριῶν, ζητουμένων συνήθως ἀπὸ τραπέζας ἢ ἀπὸ τοὺς ἀνταποκριτὰς ξένων οἴκων ἢ ἀπὸ τὰ εἰδικὰ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ν.Δ. 8 13 Αὐγούστου 1926 γραφεῖα ἐμπορικῶν πληροφοριῶν (βλ. λ. πληροφοριῶν γραφεῖα) περί τινος ἐπιχειρήσεως. Ἐπὶ ταύτης ὁ παρέχων τὰς πληροφορίας, ἐφ' ὅσον εἴτε οὗτος εἴτε ὁ πρὸς ὃν ἡ πληροφορία ἔχει εὔλογον συμφέρον ἐκ τῆς πληροφορίας, εὐθύνεται μόνον ὅταν εἶναι *ψευδής*, ἐγνώριζε δὲ ἢ ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ τὸ ἀκριβὲς τῆς πληροφορίας· συνεπῶς ὁ ἐρωτώμενος περὶ τραπεζιτικοῦ τινος οἴκου καὶ ἀπαντῶν, ὅτι οὗτος ἐπέστη ζημίας, δὲν εὐθύνεται, ἂν τοῦτο πράγματι συνέβη.

'Επὶ τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, ἂν ἡ ψευδὴς διάδοσις ἐγένετο ἐν γνώσει τῆς ἀναληθείας, ἔστω καὶ ἄνευ σκοποῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὁ ὑπαίτιος διώκεται καὶ ποινικῶς, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ἂν ὑπῆρχεν ἡ πρόθεσις τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὑποχεοῦται εἰς ἀποζημίωσιν καὶ εἰς παράλειψιν τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς περαιτέρω διαδόσεως.

'Ιδίαν περίπτωσιν τῆς κατηγορίας ταύτης ἀποτελεῖ ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἢ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ κυρίου μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἀνακοίνωσις ὑπὸ ὑπαλλήλου, μαθητευομένου κλπ. διαρκούσης τῆς ὑπηρεσίας του, εἰς τρίτους, ἄνευ δικαιώματος, ἀπορρήτων, ἅτινα τῷ ἐνεπιστεύθη ἡ ἐπιχείρησις ἢ περιῆλθον ἄλλως εἰς γνῶσίν του. 'Αθέμιτον ἀνταγωνισμὸν ἐπὶ ὁμοίας περιπτώσεως διαπράττει καὶ ὅστις ἐξωθεῖ ὑπάλληλον κλπ. εἰς τὴν προσημειωθεῖσαν πρᾶξιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἢ ἀνακοινοῖ τοιαῦτα ἀπόρρητα, τὰ ὁποῖα ἔμαθε παρ' ὑπαλλήλου κατὰ τὸν προσημειωθέντα ἢ κατ' ἄλλον ἀνήθικον τρόπον (π.χ. διὰ κλοπῆς ἢ ὠτακουστῶν κλπ.). Τέλος ὑφίσταται τοιοῦτος, ὅταν τις ἀνακοινώσῃ σχέδια, μεθόδους κατασκευῆς κλπ. τὰς ὁποίας τῷ ἐνεπιστεύθῃ τις κατὰ τὰς συναλλαγὰς π.χ. κεφαλαιοῦχος πρὸς τὸν ὁποῖον ἀνεκοίνωσέ τις, ζητῶν τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ, μελέτην μιᾶς νέας ἐπιχειρήσεως, τὴν ἰδέαν τῆς ὁποίας συνέλαβεν, ἀνακοινοῖ ταύτην εἰς ἄλλον. Κατὰ πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας ὁ διαπράξας τὸν ἀνταγωνισμὸν ὑποχρεοῦται εἰς παράλειψιν καὶ εὐθύνεται ἀστικῶς εἰς ἀποζημίωσιν. Καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἡ παράλειψις ἐπιβάλλεται κατ' αἴτησιν μόνον τοῦ ἀδικηθέντος.

4) Χρησιμοποίησις ἀθεμίτων μεθόδων. Παρ' ὅλην τὴν μακρὰν σειρὰν πράξεων, τὰς ὁποίας ρητῶς ἀπηριθμήσαμεν ἀνωτέρω, δὲν ἐξαντλοῦνται αἱ περιπτώσεις τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ. Διότι αἱ ἐμπορικαὶ μέθοδοι δέον νὰ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰ χρηστὰ ἤθη καὶ ἡ χρησιμοποίησις μεθόδων ἀντικειμένων πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ διὰ τὸ κοινὸν καὶ διὰ τοὺς χρηστοὺς ἐμπόρους ἐπιβλαβής. Διὰ τοῦτο ὁ νόμος ἀπαγορεύει, πλὴν τῶν τριῶν εἰδικῶν κατηγοριῶν, καὶ πᾶσαν κατὰ τὰς ἐμπορικάς, βιομηχανικάς, γεωργικὰς συναλλαγὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμο γενομένην πρᾶξιν, ἀντικειμένην εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη. 'Ενταῦθα π. χ. ἀνήκει ἡ πρόσκλησις πελατῶν δι' ἐξόδου τῶν ὑπαλλήλων εἰς τὸ πρὸ τοῦ καταστήματος πεζοδρόμιον ἢ δι' ἀναξιοπρεποῦς διαφημίσεως, ἢ ἡ πώλησις ἐμπορευμάτων ἐπὶ ζημίᾳ διὰ νὰ ἐξοντωθῇ ὁ μικροτέρας ἀντοχῆς συναγωνιστής, ἢ ἡ συγκέντρωσις ὅλων τῶν πρώτων ὑλῶν ὑπὸ ἑνὸς ἐργοστασίου παρὰ τὴν ἀδυναμίαν του νὰ τὰς κατεργασθῇ πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν νὰ μὴ δύναται νὰ ἐργασθῇ ὁ ἀνταγωνιστὴς κτλ.

'Επὶ ἐπιβατηγῶν ἀτμοπλοίων ἐξαίρονται ρητῶς ἐν τῷ νόμῳ (ἄρθρ. 2 Ν. Δ. 7)14 Αὐγούστου 1926) ὡς τοιαῦται περιπτώσεις, ἐφ' ὅσον γίνονται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἡ ὑποτίμησις τῶν ναύλων ἐπιβατῶν καὶ ἐμπορευμάτων εἰς ὅρια εὐτελῆ, δυσανάλογα πρὸς τὴν εὔλογον ἀμοιβὴν τῆς παρεχομένης ὑπηρεσίας ἢ κατώτερα τῶν συνήθως κρατούντων ἐν τῷ λιμένι τιμολογίων ναύλων ἐπὶ ἑκάστης τῶν ἀτμοπλοϊκῶν γραμμῶν ἢ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ναύλων ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ὑπὸ τύπον δώρου ἢ προμηθείας καθ' ὑπέρβασιν τῶν συνήθων ὅρων (προκύπτοντος τοιούτου ἀνταγωνισμοῦ δικαιοῦται τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν νὰ καθορίζῃ ἑκάστοτε τὰ κατώτατα καὶ μέγιστα ὅρια τῶν ναύλων) ἢ ἡ σύγχρονος ἀναχώρησις ἐκ τοῦ ἰδίου λιμένος δύο ἢ καὶ περισσοτέρων ἐπιβατηγῶν πλοίων ἐκτελούντων τὴν αὐτὴν γραμμὴν συγκοινωνίας (μάλιστα αἱ ἀναχωρήσεις δέον ν' ἀπέχωσιν ἀλλήλων 48 ὥρας προκειμένου περὶ συγκοινωνίας μετὰ λιμένων τῆς Νοτίου Γαλλίας καὶ 24 ὥρας προκειμένου περὶ τοιούτων τῆς 'Ιταλίας. Αἰγύπτου καὶ Τουρκίας, χρονικὸν δὲ διάστημα ὁριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν προκειμένου περὶ ἐσωτερικῆς ἀκτοπλοΐας, τὴν σειρὰν δὲ τῶν ἀναχωρήσεων ἐν διαφωνίᾳ τῶν πλοιοκτητῶν καθορίζει ἡ λιμενικὴ ἀρχή, ποιουμένη ἔναρξιν ἀπὸ τοῦ νεωτέρου τὴν ἡλικίαν πλοίου καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς) ἢ ἡ ἀδικαιολόγητος ἄρνησις παραλαβῆς ἐμπορευμάτων ἢ ἐπιβατῶν.

Εἰς πάσας τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ὁ χρησιμοποιῶν τὰς ἀθεμίτους μεθόδους ὑποχρεοῦται εἰς παράλειψιν αὐτῶν καὶ εἰς ἀποζημίωσιν, τῆς παραλείψεως δυναμένης καὶ ἐνταῦθα νὰ ἀξιωθῇ ὑπὸ πάντων τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 ἀναφερομένων προσώπων ἢ ὀργανώσεων, δηλ. καὶ ὑπὸ τῶν 'Επιμελητηρίων καὶ Συλλόγων.

5) Διαδικασία καὶ παραγραφή. Εἰς ὅσας περιπτώσεις προβλέπεται ἡ παράλειψις τῆς περαιτέρω ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ. ὁ νόμος δημιουργεῖ διαδικασίαν προσωρινῶν μέτρων ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῶν Πρωτοδικῶν, ὥστε ἐπὶ ἀπειλῇ χρηματικῆς ποινῆς δι' ἀποφάσεως ἀμέσως ἐκδιδομένης νὰ ἀποτραπῇ ἡ ἐπανάληψις τῆς ἀποτελούσης τὸν ἀθέμιτον ἀνταγωνισμὸν πράξεως. Ἡ κυρία δίκη εἰσάγεται εἰς τὸ Πρωτοδικεῖον, χαρακτηριζομένη ὡς ἐμπορικὴ ὑπόθεσις ὡς πρὸς τὴν διαδικασίαν (σήμερον ἄνευ σημασίας), προκειμένου δὲ περὶ ἀγωγῆς ἐπὶ παραλείψει δύναται τὸ δικαστήριον ἐν τῇ ἀποφάσει του νὰ δώσῃ εἰς τὸν νικῶντα τὴν ἄδειαν ὅπως ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας δημοσιεύσῃ τὸ διατακτικὸν τῆς ἀποφάσεως δαπάνῃ τοῦ ἡττηθέντος. Αἱ ἀστικαὶ ἀξιώσεις ἀποζημιώσεως ἢ παραλείψεως παραγράφονται μετὰ ἓξ μῆνας ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ σημείου καθ' ὃ ὁ ἔχων τὴν ἀξίωσιν ἔλαβε γνῶσιν τῆς πράξεως καὶ τοῦ ὑπευθύνου προσώπου, πάντως δὲ μετὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς πράξεως. Ὡς πρὸς τὰς ἀξιώσεις ἀποζημιώσεως ὅμως ἡ παραγραφὴ οὐδέποτε ἄρχεται πρὸ τοῦ χρονικοῦ σημείου, καθ' ὅ, ἐπροξενήθη ἡ βλάβη.

Β) ΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟΝ ΑΔΙΚΗΜΑ ΤΟΥ ΑΘΕΜΙΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ. *Οὐσιαστικὸν ποινικὸν δίκαιον.*

Τὸ μέγιστον μέρος τῶν πράξεων τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ (ἐξαιρουμένων κυρίως τῶν ὑπ' ἀρ. 4 πράξεων, πλὴν τῶν εἰς τὰ πλοῖα ἀναφερομένων) τιμωρεῖται καὶ ποινικῶς, εἰδικῶς τιμωρεῖται

α) μὲ φυλάκισιν μέχρις ἓξ μηνῶν καὶ μὲ χρηματικὴν ποινὴν μέχρι 3000 δραχ. ἢ μὲ μίαν ἐκ τῶν ποινῶν τούτων ὅστις πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ παραγάγῃ ἐντύπωσιν ἰδιαιτέρως εὐνοϊκῆς προσφορᾶς ποιεῖται ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 στοιχ. α-η καὶ ια ὅρους ἀναληθεῖς δηλώσεις ἱκανὰς νὰ παραπλανήσουν τὸ κοινὸν ὡς καὶ ὁ κύριος ἢ διευθυντὴς ἐπιχειρήσεως ἐν γνώσει τοῦ ὁποίου ὁ ἐπίσης τιμωρούμενος, ὑπάλληλος ἢ ἐντολοδόχος, ἔκαμε τὰς ἀνακριβεῖς δηλώσεις (ἄρθρ. 4 νόμου 146).

β) μὲ φυλάκισιν μέχρις ἓξ μηνῶν καὶ μὲ χρηματικὴν ποινὴν 5,000 100,000 δραχμῶν ἢ μὲ μίαν ἐκ τῶν ποινῶν τούτων ὁ ἔνοχος τῶν πράξεων ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ ἐπὶ ἐπιβατηγῶν ἀτμοπλοίων (ἀνωτέρω ἀριθ. 1 στοιχ. ι καὶ ἀριθ. 4 ἐν τέλει) ἢ ὁ εἰσπράττων ναῦλον κάτω τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ὁρισθέντος κατωτάτου ἢ ἄνω τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθέντος ἀνωτάτου ὁρίου πλοιοκτήτης ἤ, ἐπὶ ἑταιρίας, διευθυντὴς καὶ πλοίαρχος ἢ πράκτωρ (διὰ τὴν παράβασιν τῶν κατωτάτων καὶ ἀνωτάτων ὁρίων ναύλων ἱστιοφόρων, τῶν ὁριζομένων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν μετὰ ἔλεγχον τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ναυλολογίων ἐπιβάλλεται κατὰ τὸ ἄρθρ. 9 Ν.Δ. 7)14 Αὐγούστου 1926 καὶ τὸ ἄρθρ. 13 Ν. Δ. 9)16 'Οκτωβρίου 1926 χρηματικὴ ποινὴ 5,000-50,000 δραχ.).

γ) ὁ ἀναγράφων ψευδῶς ὅτι προστατεύεται δι' εὑρεσιτεχνίας μὲ φυλάκισιν μέχρις ἑνὸς μηνὸς καὶ χρημ. ποινὴν μέχρι δραχ. 1000 ἢ τὴν ἑτέραν τῶν ποινῶν τούτων (ἄρθρ. 44 νόμου 2527).

δ) ὁ παραλείπων νὰ γνωστοποιήσῃ, ὅτι τὸ δίπλωμα εὑρεσιτεχνίας τῷ ἀπενεμήθη ἄνευ ἐγγυήσεως τοῦ Κράτους μὲ χρηματικὴν ποινὴν μέχρι δραχ. 50,000 (ἄρθρ. 2 Ν. Δ. 8)17 'Ιουνίου 1926).

ε) Ὁ προβαίνων εἰς διάλυσιν ἄνευ τῶν νομίμων διατυπώσεων ἢ παραβαίνων τοὺς ὅρους αὐτῆς ὡς πρὸς τὸν τόπον, χρόνον καὶ ποσὸν τῶν ἐκποιουμένων ἐμπορευμάτων, ἢ ἐκθέτων πρὸς πώ-

Digitized by Google

λησιν ἐμπορεύματα ἐπίτηδες διὰ τὴν διάλυσιν κτηθέντα, μὲ τὰς ὑπὸ στοιχ. α ποινάς, ὁ δὲ παραλείπων τὴν δημοσίαν μνείαν τῆς αἰτίας τῆς διαλύσεως ἢ ὁ παραβαίνων τὰς διατάξεις τῶν ἐκδοθησομένων Διαταγμάτων περὶ πωλήσεων λόγῳ παρόδου τῆς ἐποχῆς ἢ ὁ διὰ δημοσίων ἀνακοινώσεων προοριζομένων δι' εὐρὺν κύκλον προσώπων ἀναγγέλλων τὴν ἐκποίησιν ἐμπορευμάτων προερχομένων ἐκ πτωχεύσεως ἀλλὰ μὴ ἀνηκόντων πλέον εἰς τὴν πτώχευσιν μὲ φυλάκισιν μέχρι δύο μηνῶν καὶ χρηματικὴν ποινὴν μέχρι 1500 δραχμῶν ἢ τὴν ἑτέραν τῶν ποινῶν τούτων (ἀνωτέρω 1 στοιχ. ϑ, ἄρϑρ. 6, 8 νόμου 146).

στ) ὁ ἐν γνώσει καὶ ἐκ προθέσεως ποιούμενος κατὰ τὰς συναλλαγὰς χρῆσιν ὀνόματός τινος, ἐμπορικῆς ἐπωνυμίας ἢ ἰδιαιτέρου διακριτικοῦ γνωρίσματος καταστήματος ἢ βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ἐντύπου τινὸς πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως προκληθῇ σύγχυσις μὲ τὸ ὄνομα, τὴν ἐμπορικὴν ἐπωνυμίαν, ἢ τὸ ἰδιαίτερον διακριτικὸν γνώρισμα, ἅτινα ἕτερος νομίμως μεταχειρίζεται, ἔστω καὶ ἂν ἡ χρῆσις αὕτη γίνεται μὲ μικρὰς παραλλαγὰς μὴ ἀποκλειούσας τὸν κίνδυνον τῆς συγχύσεως (ἀνωτέρω ἀριϑ. 2), μὲ τὰς ὑπὸ στοιχ. α ποινάς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν ἐφαρμόζεται ἐπὶ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν σημάτων ἢ ἐφευρέσεων, ὅπου ἰσχύουν εἰδικαὶ διατάξεις (ἄρϑρ. 14 νόμου 146).

ζ) ὁ ἐν γνώσει τῆς ἀναληθείας ἰσχυριζόμενος ἢ διαδίδων ὡς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν ἢ ἐργασίαν ἑτέρου, τὸ πρόσωπον τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς, τὰ ἐμπορεύματα ἢ τὰς βιομηχανικὰς ἐργασίας τρίτου, εἰδήσεις δυναμένας νὰ βλάψουν τὴν ἐπιχείρησιν ἢ ὁ κύριος ἢ διευθυντὴς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐν γνώσει τοῦ ὁποίου ἐγένοντο τοιοῦτοι ἰσχυρισμοὶ ἢ διαδόσεις ὑπὸ τῶν, ἐπίσης τιμωρουμένων, ὑπαλλήλων ἢ ἀντιπροσώπων του, μὲ τὰς ὑπὸ στοιχ. α ποινὰς (ἄρϑρ. νόμου 146 ἀνωτέρω ἀριϑ. 3).

η) ὁ ὑπάλληλος, ἐργάτης ἢ μαθητευόμενος ἐμπορικοῦ ἢ βιομηχανικοῦ καταστήματος ἢ ἐπιχειρήσεως, ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀνταγωνισμοῦ ἢ βλάβης τοῦ κυρίου τοῦ καταστήματος ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως ἄνευ δικαιώματος, διαρκούσης τῆς ὑπηρεσίας του, ἀνακοινῶν εἰς τρίτους ἐμπεπιστευμένα αὐτῷ ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας του ἢ ἄλλως περιελθόντα εἰς τὴν ἀντίληψιν του ἀπόρρητα τοῦ καταστήματος ἢ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς καὶ ὁ χρησιμοποιῶν ἢ ἄνευ δικαιώματος ἀνακοινῶν πρὸς τρίτους πρὸς τὸν σκοπὸν ἀνταγωνισμοῦ τοιαῦτα ἀπόρρητα κατὰ τὸν προεκτεθέντα τρόπον ἢ ἄλλως, διὰ παρανόμου ἢ ἀντικειμένης εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη πράξεως, περιελθόντα εἰς γνῶσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ ἄνευ δικαιώματος χρησιμοποιῶν ἢ ἀνακοινῶν εἰς τρίτους τὰ ἐμπιστευθέντα αὐτῷ κατὰ τὰς συλαλλαγὰς σχέδια ἢ κανόνας τεχνικῆς φύσεως, ἰδίᾳ δὲ σχεδιάσματα, πρότυπα, τύπους, ὑποδείγματα, ὁδηγίας, μὲ τὰς ὑπὸ στοιχ. α ποινάς, (ἄρϑρ. 16,17 νόμου 146, ἀνωτέρω ἀριϑ. 3); ὁ ἐπὶ σκοπῷ δὲ ἀνταγωνισμοῦ ἐξωθῶν ἄλλους εἰς πράξεις ἀναφερομένας ὑπὸ τὸ στοιχεῖον τοῦτο μὲ τὰς αὐτὰς ποινὰς ἠλαττωμένας εἰς τὸ ἥμισυ (ἄρϑρ. 18 ἐδ. 2).

Δικονομικὸν ποινικὸν δίκαιον. Ἡ ποινικὴ δίωξις εἰς τὰς περιπτώσεις α, στ, ζ, η γίνεται κατ' ἔγκλησιν τῶν ἐνδιαφερομένων (εἰς τὴν περίπτωσιν μάλιστα τοῦ στοιχ. α καὶ τῶν παραγόντων ἢ ἐμπορευομένων ὅμοια ἢ συγγενικὰ εἴδη ἐπαγγελματιῶν, καθὼς καὶ τῶν Ἐμπορικῶν καὶ Βιομηχανικῶν Ἐπιμελητηρίων ἢ Συλλόγων καὶ ἐν γένει ἐπαγγελματικῶν συλλόγων), εἰς ὅλας δὲ τὰς λοιπὰς καὶ αὐτεπαγγέλτως. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ στοιχ. β ἡ ὑπόθεσις εἰσάγεται δι' ἀπ' εὐθείας κλήσεως καὶ δή, ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιπτώσεις τῶν ἀτμοπλοίων, μετὰ προανάκρισιν διεξαγομένην ὑπὸ τῆς λιμενικῆς ἀρχῆς ὑποχρεουμένης νὰ ὑποβάλῃ τὸ πόρισμα αὐτῆς εἰς τὸν ἁρμόδιον Εἰσαγγελέα ἐντὸς ὀκταημέρου προθεσμίας ἀπὸ τῆς καταγγελίας τῆς παραβάσεως ἢ ἀφ' ἧς αὕτη περιέλθῃ εἰς γνῶσιν τῆς ἀρχῆς, (ἄρϑρον 6 Ν. Δ. τῆς 7)14 Αὐγούστου 1926). Ἐν περιπτώσει καταδίκης διὰ τὰς ὑπὸ στοιχεῖα α καὶ ε περιπτώσεις τὸ δικαστήριον δύναται, διὰ δὲ τὰς ὑπὸ στοιχ. στ΄ καὶ ζ΄ τοιαύτας ὑποχρεοῦται, νὰ διατάξῃ τὴν διὰ τοῦ τύπου δαπάνῃ τοῦ καταδικασθέντος ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας (μεθ' ἣν προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευσιν ὁ Εἰσαγγελεύς, ἡ δε δαπάνη εἰσπράττεται ὡς δημόσιον ἔσοδον) δημοσίευσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἀνάλογον δικαίωμα ἔχει τὸ δικαστήριον αἰτήσει τοῦ ἀθῳωθέντος, ὁπότε τὴν δαπάνην φέρει τὸ Δημόσιον, ἂν μὴ τὰ ἔξοδα κατελογίσθησαν εἰς βάρος τοῦ μηνυτοῦ. Τέλος εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ στοιχ. στ, ἔστω καὶ ἂν ἡ παράβασις ἀποτελεῖ ἁπλοῦν ἀστικὸν ἀδίκημα, αἰτήσει τοῦ ἀδικουμένου, διατάσσεται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἡ ἀφαίρεσις τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος, ἧς μὴ οὔσης δυνατῆς ἄνευ καταστροφῆς τοῦ πράγματος (ὅταν τὸ διακριτικὸν γνώρισμα εἶναι ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μὲ τὸ ἐμπόρευμα), τὸ δικαστήριον δύναται νὰ διατάξῃ καὶ αὐτοῦ τὴν καταστροφήν, ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ταύτην μόνον ἂν ὁ καταδικασθεὶς ἐγνώριζεν ἢ ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἔκαμε χρῆσιν ξένου διακριτικοῦ γνωρίσματος. Τὴν τοιαύτην ἀφαίρεσιν ἢ καταστροφὴν δύναται κατὰ τὴν κρίσιν του νὰ διατάξῃ τὸ δικαστήριον ἀκόμη καὶ ἐν περιπτώσει ἀθῳώσεως (ἄρθρον 15 νόμου 146).

Γ) ΙΔΙΩΤΙΚΟΝ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΝ. Τὸ ἄρθρ. 23 τοῦ νόμου 146 ὥριζεν, ὅτι τὴν κατὰ τὸν νόμον 146 προστασίαν δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ *ὁ μὴ διατηρῶν κύριον κατάστημα ἐν Ἑλλάδι* (ἀδιαφόρως ἰθαγενείας), ἀλλὰ μόνον ἐὰν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ εὑρίσκεται τὸ κύριον κατάστημά του αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπολαμβάνουν τῆς αὐτῆς μὲ τὰς ἐγχωρίους προστασίας, τούτου ἀποδεικνυομένου καὶ διὰ δηλώσεως τῶν Ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐθν. Οἰκονομίας, δημοσιευομένης διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Ἀφ' ἧς ὅμως ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς ἀπὸ 18 Αὐγούστου 1924 δηλώσεως τοῦ ἐν Βέρνῃ ἐπιτετραμμένου της προσεχώρησεν (Δ. 1)8 Σεπτεμβρίου 1924 κυροῦν τὴν δήλωσιν ταύτην) εἰς τὴν Ἕνωσιν πρὸς προστασίαν τῆς βιομηχανικῆς ἰδιοκτησίας (συμβάσεις Παρισίων 20 Μαρτίου 1883, Βρυξελλῶν 14 Δεκεμβρίου 1900, Οὐασιγκτῶνος 2 Ἰουνίου 1911), αἱ περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ διατάξεις ἐφαρμόζονται καὶ ἐπὶ τῶν ὑπηκόων ἢ πολιτῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἕνωσιν Κρατῶν (βλ. ἄρϑρ. 1, 9, 10, 10 δὶς τῆς συμβάσεως τῶν Παρισίων ὡς ἐτροποποιήϑη ὑπὸ τῶν ἑτέρων δύο), ὅπως ἐπίσης ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων αἱ περὶ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ διατάξεις αἱ ἰσχύουσαι εἰς τὰ λοιπὰ κράτη τῆς Ἑνώσεως, ἀνερχόμενα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τριάκοντα ἕν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἐκτὸς τῶν γενικῶν συγγραμάτων Ἐμπορικοῦ δικαίου' *Lobe*: Die Bekämpfung des unlauteren Wettbewerbes, *Rosenthal*: Kommentar zum Unl.W.G., *Isay*: Das Recht am Unternehmen, *Kohler*: Der unlautere Wettbewerb. *Pinner-Eyck*: Kommentar zum U.W.G, *D. Baer*: Das Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb vom 7 Juni 1913, *P. Seelow*: Sammlung wichtiger Entscheidungen auf Grund des Gesetzes gegen den unlauteren Wettbewerb. Α ΒΑΜΒΕΤΣΟΣ

ἀθεμιτουργέω· πράττω ἀθέμιτα, παράνομα ἔργα. Οὐσ. *ἀθεμιτουργία*.

ἀθεμιτούργημα· πρᾶξις ἀθέμιτος, ἔργον ἀθέμιτον.

ἀθεμιτουργός· ὁ πράττων ἀθέμιτα.

Ἀθενὰ (Athenas) ***Πέτρος Λουδοβῖκος***. Γάλλος γεωπόνος (1752—1823) εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἐφεύρεσις πολυαρίθμων γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ ἰδίως τοῦ ἐκχερσωτικοῦ ἀρότρου. Χάριν αὐτῆς τῆς ἐφευρέσεως ἀπενεμήθη εἰς τὸν Ἀθενὰς τὸ μέγα χρυσοῦν μετάλλιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν.

Ἀθένι· ὅρμος, ἐπὶ τῆς Β. Α. ἀκτῆς τῆς νήσου *Μεγανῆσι* (τῆς ἀρχαίας *Τ. φου*,—τῆς μεγαλυτέρας ἐν τῇ συστάδι τῶν *Ταφίων* ἢ ἀρχαιότερον *Τηλεβοῶν* νήσων), κειμένης ἐγγύτα α τῶν ΝΑ ἀκτῶν τῆς Λευκάδος, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Τίλιας (Meganissi chamel). Ὁ ὅρμος οὗτος διχάζεται πρὸς τὸν μυχόν του ὑπὸ ἄκρας, ἣν προεκτείνουσι σκόπελοι, εἰς δύο μικροτέρους τοιούτους, ὧν ὁ νοτιώτερος (αὐτόχρημα αὖλαξ καὶ ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ μικρὰ ἱστιοφόρα) εἰσδύει ἐπὶ ἓν περίπου μίλλιον, ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ ὅρμου λογιζόμενον.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον ἄκρας *Ἅγιος Ἡλίας* λειτουργεῖ ναυτικὸς φανὸς ἐρυθροῦ φωτὸς σταθεροῦ 6 μιλλίων, πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ εἴσπλου εἰς τὸν ὅρμον, ἀλλὰ καὶ τῆς γραμμῆς ἀκτοπλοΐας τῶν λιμένων Ἀκαρνανίας—Διώρυγος Ἀλεξάνδρου (Λευκάδος)—λιμένων Ἀμβρακικοῦ καὶ νοτίας Ἠπείρου. Σ. Ε. Λ.

Ἄθενρυ· χωρίον τῆς Ἰρλανδίας, 12 μίλλια Α. τῆς Γκάλουεϋ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν Σὶνν Φάϊν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1916. Κάτοικοι 791.

ἀθεόκριτος· ὁ μὴ φοβούμενος τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὁ κακός, ὁ μοχθηρός.

ἀθεολόγητος· ὁ μὴ κατέχων, ὁ μὴ διδαχθεὶς τὴν θεολογίαν.

ἀθεόρατος· μὲ προθεματικὸν α., ἀντὶ θεόρατος = δυσθεώρητος, ὑπερμεγέθης, ὑπερύψηλος. Μὲ πρῶτον συνθετικὸν τὸ *θεο*- ἔκαμεν ἡ νέα γλῶσσα λέξεις σημαινούσας τὴν καθ' ὑπερβολὴν ὕπαρξιν τοῦ διὰ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ σημαινομένου. Ἐπειδὴ λ. γ. ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός, ὁ *θεόθεν* δηλ. τυφλός, *ὁ θεότυφλος* εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν τυφλός, εἶπε, κατ' ἀναλογίαν, καὶ *θεοσκότεινος, θεότρελλος, θεοπάλαβος* καὶ κατ' ἐπέκτασιν: *θεόγυμνος* = ὁ καθ' ὁλοκληρίαν γυμνός, *θεονήστικος, θεόρατος* κτλ. (διὰ τὸ ἀρκτικὸν ἀ- βλέπε ἀθανάσιμος). Μ. Φ.

ἄθεος· ὁ ἄνευ Θεοῦ, ὁ μὴ πιστεύων εἰς θεούς, ὁ ὑλιστής, ὁ ἀρνούμενος ὕπαρξιν Θεοῦ· ‖ ὁ ἀσεβής· ‖ Ὁ Σοφοκλῆς ἔχει τὸ *ἄθεος* (ἅπαξ: Οἰδ. Τυρ. 662) ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ὁ ὑπὸ τῶν θεῶν ἐγκαταλελειμμένος, ὁ μὴ ἔχων τὴν προστασίαν τῶν θεῶν: «*ἄθεος*, ἄφιλος, ὅτι πύματον ὀλοίμαν». Τὸ συγκριτ. *ἀθεώτερος*. Ἐπίρρ *ἀθέως* καὶ ὑπερθετικὸς *ἀθεώτατα* = ἀσεβέστατα. Μ. Φ

ἀθεότης· ἡ ἀθεΐα, τὸ μὴ πιστεύειν εἰς θεόν· ‖ ἡ ἀσέβεια (Πλάτ. Πολιτ. 308 Ε).

ἀθεοφοβία· τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν.

ἀθεόφοβος· ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεόν, ὁ ἄνευ ἕρματος ἠθικοῦ, ὁ ἀσυνείδητος: «εἶδες τὸν *ἀθεόφοβο* τί πῆγε κἔκανε;» Μ. Φ.

ἀθεράπευτος· ὁ εἰς ὃν δὲν ἐπεδαψιλεύθησαν περιποιήσεις, ὁ περὶ οὗ οὐδεμία ἐλήφθη φροντίς· ‖ ὁ μὴ ἰώμενος, ὁ μὴ ἰαθείς, ὁ ἀνεπίδεκτος θεραπείας, ὁ ἀνίατος. Ἐπίρρ. *ἀθεραπεύτως*.

ἀθεραπευσία· ἔλλειψις περιποιήσεως, παραμέλησις· *ἀθεραπευσία τοῦ σώματος* (Θεοφρ. Χαρακ. 19).

ἀθέρας (ὁ) καὶ ἡ *ἀθέρα*· ὁ ἀρχαῖος *αἰθήρ-έρος* = τὸ ἀνώτατον, λεπτότατον, καὶ καθαρώτατον στρῶμα τοῦ ἀέρος = ‖ κατ' ἐπέκτασιν ἐννοίας, κάθε πράγματος τὸ λεπτὸν καὶ ἐκλεκτόν, τὸ ἄκρον ἄωτον.

— ἀθέρας (ὁ) καὶ σπανιώτερον ἡ *ἀθέρα*· ὁ ἀρχαῖος: *ἀθήρ,-έρος* = τὸ λεπτότατον ἄκρον τοῦ στάχυος, τὸ ἄλλως λεγόμενον *ἄγανον* ἢ *γένειον*· ‖ ἡ αἰχμὴ τῶν ἀγχεμάχων ὅπλων, ξίφους, μαχαίρας κτλ. Μ. Φ.

Ἀθέρας· ἀκρωτηριάζουσα προοχὴ τῆς νήσου Κεφαλληνίας, ἀποτελοῦσα τὴν ΒΔ. αὐτῆς ἐσχατιὰν καὶ τὴν Β τῆς χερσονήσου της *Παλλικῆς*. Ἀποσχίζεται δὲ αὕτη εἰς δύο μικρότερα ἀκρωτήρια, *Κουκούλα* τὸ πρὸς δυσμὰς καὶ *Ἀθέρας* ἢ *Λιθάρι* τὸ πρὸς ἀνατολάς, σχηματίζοντα τὸν ὕφορμον «*Ἀθέρας*», ἀσφαλῆ κατὰ τῶν ἀνέμων τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμικυκλίου. Ἐν τῷ ὑφόρμῳ, νησὶς μικρά, ἀνήκουσα εἰς τὰ κτήματα τῆς οἰκογενείας τῶν Τυπάλδων Ἀλφονσάτων, ἐχρησιμοποιεῖτο ἄλλοτε παρ' αὐτῶν πρὸς ἀνάπτυξιν λαγωῶν καὶ κονίκλων, διὰ κυνηγετικοὺς λόγους. Δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὕφορμον, μονή, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τιμωμένη, ἐν ᾗ οἱ ναῦται τῶν χειμαζομένων καὶ εἰς τὸν ὕφορμον καταφευγόντων πλοίων τῆς μικροακτοπλοΐας εὑρίσκουσιν ἀνακούφισιν. Ὁ εἰς θέαν δεσπόζων βουνὸς *Κουκούλα*, ὁ εἰς τὴν φερώνυμον ἄκραν ἀπολήγων, ἀποτελεῖ «δοκίμι» (βλ. λέξιν), καθ' ὅσον ἡ κάλυψις αὐτοῦ ὑπὸ ἐπικαθημένων νεφῶν (ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία του), ἀποτελεῖ ἀσφαλὲς κακοκαιρίας προγνωστικόν.

Ὁ ὕφορμος τοῦ Ἀθέρα κατέστη ἱστορικός, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Νορμανδὸς Ροβέρτος Γκισκάρδος, Δοὺξ Ἀπουλίας, Καλαβρίας κλπ. ἀπεβίωσε τὸ ἔτος 1085 ἐπὶ τοῦ πλοίου του ἐν τῷ λιμένι. Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Ἀλεξιὰς Α΄ σελ. 287) περιγράφει ἐπὶ τὸ μυθιστορηματικώτερον τὸν θάνατον τοῦ Νορμανδοῦ κατακτητοῦ, γράφουσα ὅτι ὑπὸ πυρετοῦ φλεγόμενος ἐζήτησεν ὕδωρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν διασπαρέντες εἰς τὴν νῆσον πρὸς εὕρεσιν ὕδατος, συνήντησαν χωρικόν, ὅστις εἶπεν εἰς αὐτούς: «Ὁρᾶτε ταύτην τὴν νῆσον Ἰθάκην· ἐν αὐτῇ πόλις μεγάλη πρῴην ᾠκοδόμητο Ἱερουσαλήμ, κἂν τῷ χρόνῳ ἠρήμωται ἐν αὐτῇ πηγὴ ἣν πότιμον ἐσαεὶ καὶ ψυχρὸν ὕδωρ ἀναδιδοῦσα». Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ροβέρτος κατελήφθη ὑπὸ φόβου, διότι συνδυάσας τὰ ὀνόματα Ἀθέρας καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐνεθυμήθη προφητείαν περὶ αὐτοῦ ἄλλοτε ἐξενεχθεῖσαν, οὕτως ἔχουσαν: «μέχρι καὶ αὐτοῦ Ἀθέρος ἅπαντα μέλλεις ὑποτάξαι· ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπερχόμενος τῷ χρεὼν λειτουργήσεις» (ὅρα καὶ τόμον Β΄ Ἀλεξιάδος σελ. 546).

Ἱστορικοί τινες παραδέχονται ὅτι ὁ Ροβέρτος δὲν ἀπεβίωσεν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἀθέρος, ἀλλὰ εἰς τὸν παρακείμενον λιμένα Φισκάρδο ἢ Πισκάρδο, ὅστις πρὶν ἀλλέως ὀνομαζόμενος ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν Φισκάρδο ἐκ τοῦ Ροβέρτου. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Ροβέρτος, ἐκ Κερκύρας εἰς Κεφαλληνίαν πλέων, προσωρμίσθη πρῶτον εἰς τὸ Πισκάρδο καὶ κατόπιν εἰς Ἀθέραν ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐκ κακοήθους πυρετοῦ.

Ἰταλοί τινες χρονογράφοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Νορμανδοῦ κατακτητοῦ δὲν ἦτο φυσικός, ὀφειλόμενος εἰς δηλητήριον τὸ ὁποῖον ἔδωσεν εἰς αὐτὸν ἡ σύζυγος του Sigelgaita, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς κτήσεις τοῦ Ροβέρτου εἰς τὸν υἱόν της Ρογῆρον, τὰς ὁποίας κτήσεις ὁ σύζυγός της ἐσκόπει ν' ἀφήσῃ μετὰ θάνατον εἰς τὸν μετὰ τῆς πρώτης του συζύγου ἀποκτηθέντα υἱὸν Βοεμόνδον (ὅρα: *Giannone*, Storia Regno Napoli, Α΄. 449). οἱ ἰσχυρισμοὶ ὅμως οὗτοι δὲν φαίνονται βάσιμοι καθόσον εἶναι βεβαιωμένον ὅτι μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των Ροβέρτου εὗρον τὸν θάνατον χιλιάδες ἐκ τῶν συμπολεμιστῶν του ἐκ τοῦ αἰφνιδίως ἐνσκήψαντος κακοήθους πυρετοῦ.

Τὸ πλησίον κείμενον **χωρίον** Ἀθέρας κατοικεῖται σήμερον ἀπὸ 227 ἄτομα, γεωργοὺς καὶ ποιμένας, φημίζεται δὲ διὰ τὴν ἀνυδρίαν του καὶ διὰ τὴν καλὴν ποιότητα τῶν προϊόντων του, τῶν ὁποίων προεξάρχει ἡ ὀνομαστὴ «Μυζήθρα ἀθεριάνικη». Γ. Ε. Τ.

ἀθεριαστίτης (Atheriastite) [*Ὀρυκτολογ*]. Ὀρυκτόν, ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν *πυριτικῶν* ὀρυκτῶν ἀλάτων καὶ κατατασσόμενον ὑπὸ τῶν Weibye (Pogg. Ann. 1850, *79*, 302), Hausmann (Pogg. Ann *81*,

Digitized by Google

567), Kenngot (Uebers min. Forsch. 1850 86) καὶ Rammelsberg (Suppl, 1853, *5*, 218) εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ σκαπολίθου (βλ. λέξιν). Εὑρίσκεται παρὰ τὸ Ἀρενδὰλ τῆς Νορβηγίας, ἐμφανιζόμενος εἰς βραχεῖς παχεῖς πρασινωποὺς κρυστάλλους καὶ εἰς ἀπεστρογγυλωμένα κοκκία μαζὺ μὲ μέλαν ἀνθράκιον καὶ χαλχαουΐτην. Ἡ χημικὴ σύνθεσις του (Weibye εἰς Pogg. Ann. 1850, *79*, 302) εἶναι: διοξείδιον πυριτίου (SiO_2) 38 %, ὀξείδιον ἀργιλλίου (Al_2O_3) 24, 10 %, ὀξείδιον σιδήρου (Fe_2O_3) 5,69, Μαγνησία (MgO) 2, 8 % ἄσβεστος (CaO) 22, 64, ὕδωρ (H_2O) 6, 95 %. Ὑπὸ τοῦ P. Groth (Tabellarische Uebersicht der Mineralien 1898 σελ. 158) θεωρεῖται ὡς προϊὸν ἀποσαθρώσεως ὀρυκτῶν τῆς ὁμάδος τοῦ σκαπολίθου. Ὁ Hinze γράφει (Handbuch der Mineralogie, II. τόμ. σελ. 1556, Leipzig 1897), ὅτι ὠνομάσθη ἀθεριαστίτης «ἐκ τοῦ *ἀθέριστος* (ungeachtet=μὴ ἐκτιμώμενος), διότι πρότερον ἐθεωρεῖτο ὡς σκαπόλιθος, μέχρις ὅτου ὁ Weibye τὸν ἐξεχώρισεν» Γ. Κ. Γ.

Ἀθερίδα· γλῶσσα χθαμαλὴ τῆς Μακεδονικῆς ἀκτῆς, προέχουσα μεταξὺ τῆς *Σκάλας Κατερίνας* καὶ τῆς *Σκάλας Ἐλευθεροχωρίου* (Πλάτος=40°22'. Μῆκος=22°41'), περιβαλλομένη δὲ ὑπὸ *χοιράδων* ἀβαθῶν (κ. *λένες*) προεκτεινουσῶν τὴν γλῶσσαν πρὸς ἀνατολάς, ἐπὶ $^4/_{10}$ τοῦ μιλλίου περίπου. Πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγγὺς αὐτῆς ὑπάρχει λιμνοθάλασσα, δύο χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς ὁποίας εὑρίσκεται τὸ πόλισμα *Κίτρος*, ἐπὶ τῆς πρὸς Θεσ/νίκην σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Μεταξὺ τῆς γλώσσης *Ἀθερίδα* καὶ τῆς κατέναντι αὐτῆς γλώσσης *Ἐπανωμὴ* τῆς Χαλκιδικῆς, παρουσιάζεται ἡ πρώτη στένωσις τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, περιορίζουσα τὸ εὖρος αὐτοῦ εἰς 10 $^1/_4$ μίλλια. Σ. Ε. Λ.

ἀθερίκερα (τὰ) *[Ζωολογ.]*. Γένος διπτέρων ἐντόμων περιλαμβάνον τοὺς κώνωπας, τοὺς οἴστρους καὶ τὰς μυίας. Τὰ ἔντομα ταῦτα χαρακτηρίζονται ὑπὸ στόματος τοῦ ὁποίου τὰ ὄργανα ἔχουσι μεταβληθῆ εἰς μυζητικὸν ρύγχος, ὅπερ καλεῖται *προβοσκὶς* ἢ *προνομαία*, καὶ συνίσταται ἐξ ἑνὸς αὐλοῦ καὶ 2—6 σμηρίγγων· αἱ σμήριγγες ἀναλογοῦσι πρὸς τὰς σιαγόνας, τὸ ἄνω χεῖλος καὶ τὴν γλῶσσαν, τὸ δὲ κάτω χεῖλος σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ αὐλοῦ. Αἱ πτέρυγες τοῦ προσθίου μέρους τοῦ σώματος εἶναι ὑμενώδεις καὶ διαφανεῖς καὶ φέρουσι τρία κοιλώματα. Αἱ ὀπίσθιοι πτέρυγες, αἵτινες καλοῦνται καὶ *ἀλτῆρες*, ἔχουσι σχῆμα ἐλλειψοειδές. Τὰ σκέλη των ἔχουσι ταρσοὺς φέροντας πέντε ἀρθρώσεις καὶ εἶναι ὀνυχωτά. Ὑφίστανται τελείας μεταμορφώσεις. Αἱ κάμπαι των εἶναι ἄποδες καὶ ὀνομάζονται *σαχαδόνες*. Τὰ ἀθερίκερα ζῶσιν ἐπὶ κόπρου θνησιμαίων ζῴων, ἐντὸς τοῦ ὕδατος, τινὰ δὲ εἶναι παράσιτα ζώντων ζῴων. Δ. Ν. Π.

ἀθερίνα· ὁ γνωστὸς μικρὸς ἰχθύς, ὁ καὶ παρ' ἀρχαίοις οὕτως καλούμενος. «Ἐκ τοῦ *ἀθερίζειν* (=περιφρονεῖν) καὶ ἰχθὺς ἡ *ἀθερίνα* ἔοικε λέγεσθαι· ἀθερίζεται γάρ πως καὶ αὕτη διὰ τὸ εὐτελές, διὸ καὶ ἀτυχὲς ἰχθύδιον ἐν τοῖς τοῦ Ἀθηναίου εὕρηται λεγομένη» (Εὐστάθ. εἰς Ἰλιάδ. Α, 261). Ἐν Πόντῳ λέγεται: *ἀφρίνα* κατὰ ἀνομοίωσιν τοῦ *θρ*>*φρ* μετὰ τὴν μετάθεσιν τοῦ ε ἕνεκα τοῦ ὑγροῦ καὶ ἀποσιώπησιν αὐτοῦ παρὰ τὸ α: *ἀθερίνα*>*ἀθρίνα*>*ἀθρίνα*>*ἀφρίνα* καὶ μετά τινος παρετυμολογικῆς ἐπιδράσεως τοῦ *ἀφρός*, ἐπειδὴ οἱ ἰχθῦς οὗτοι ἐπιπλέουν συνήθως ἐπὶ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης.

Ὑπάρχει καὶ ἀρσενικὸς ἀρχαῖος τύπος: *ὁ ἀθερῖνος*, ἐξ οὗ *ἀθερινὸς* καὶ *ἀθερνὸς* σήμερον λέγεται εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ, τονισθεὶς ἐπὶ τῆς λῃγούσης κατὰ τὰ πολλὰ εἰς *-ρινὸς* λήγοντα: *ἑσπερινός, σημερινός* κτλ.

[Ζωολογ.] Ἀθερίνα (Atherina) λέγεται γένος μικρῶν ἰχθύων τῆς τάξεως τῶν *κοιλιακῶν ἀκανθοπτερυγίων* καὶ τῆς ὁμοιογενείας τῶν *κεφάλων*. Τὸ σῶμά των εἶνε ἐπίμηκες πεπιεσμένον καὶ καλύπτεται ὑπὸ κυκλοειδῶν λεπίων. Φέρουσι δύο ραχιαῖα πτερύγια, λίαν ἀπέχοντα ἀλλήλων καὶ ὧν τὸ πρῶτον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ στηθιαῖα, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς τὸ οὐραῖον· τὰ στηθιαῖα πτερύγια κεῖνται πολὺ πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ κεφαλὴ των εἶναι πεπιεσμένη κάτωθεν καὶ ἀμβλεῖα πρὸς τὰ ἔμπροσθεν· ἐκ τῶν σιαγόνων, αἵτινες φέρουσι πολυαρίθμους ὀδόντας, ἡ ἄνω εἶναι προσταλτική, ἡ δὲ κάτω λίαν μακρὰ καὶ διάτρητος ἐκ μικρῶν πόρων· τὰ βραγχιακὰ ἐπιπτύγματα εἶναι γωνιώδη, λεπτά, ἄνευ ἀκανθῶν· αἱ παρειαὶ εἶναι λεπιδωταί· οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι· τὸ στόμα λίαν προσταλτικόν. Φέρουσι πλατεῖαν ἀργυρώδη ταινίαν κατὰ μῆκος ἑκάστης πλευρᾶς. Ὁ στόμαχός των δὲν φέρει διέξοδον. Οἱ τελευταῖοι ὑπογάστριοι σπόνδυλοι κυρτοῦσι τὰς πλαγίας ἀποφύσεις των καὶ σχηματίζουσι μικρὸν κεράτιον ὅπου εἶναι τοποθετημένον τὸ ἄκρον τῆς νηκτικῆς κύστεως.

Αἱ *ἀθερίναι* εὑρίσκονται κατ' ἀγέλας εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, τὸν Βόσπορον καὶ εἰς πλείστους λιμένας, ἁλιεύονται δὲ ἀφθόνως καὶ εὐκόλως, ἐπειδὴ πλέουσι πάντοτε κατ' ἀγέλας. Ἡ σάρξ των εἶνε εὔχυμος καὶ εὔγευστος.

Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι:

1) *Atherina hepsetus* (ἀθερίνα ἕψητος), τὸ κοινότερον εἶδος. Ἡ κεφαλή της εἶναι ὀλίγον ὀξεῖα. Φέρει 9 ἀκανθώδεις ἀκτῖνας εἰς τὸ πρῶτον ραχιαῖον πτερύγιον, 11 μαλακὰς εἰς τὸ δεύτερον, 12 εἰς τὸ οὐραῖον. Ὁ σκελετός της ἔχει 55 σπονδύλους.

2) *Atherina Boyer.* Ἡ κεφαλή της βραχυτέρα καὶ πλατυτέρα τῆς τοῦ προηγουμένου εἴδους. Οἱ ὀφθαλμοὶ μεγαλύτεροι. Φέρει 7 ἀκάνθας εἰς τὸ πρῶτον ραχιαῖον πτερύγιον, 11 ἀκτῖνας εἰς τὸ δεύτερον καὶ 13 εἰς τὸ οὐραῖον. Ὁ σκελετός της φέρει 44 σπονδύλους.

3) *Atherina mochon.* Διακρίνεται τῶν ἄλλων εἰδῶν ἐκ τῆς πλαγίας γραμμῆς ἡ ὁποία φέρει 48 λέπια, τοῦ βρογχιακοῦ ἐπιπτύγματος ὅπερ φέρει

Ἀθερίνα.

χηλῖδας ὑπομελαίνας καὶ τῆς διαμέτρου τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἥτις ἰσοῦται πρὸς τὸ $^1/_3$ τοῦ μήκους τῆς κεφαλῆς. Ἡ κεφαλὴ εἶναι 4—4 $^1/_2$ φορὰς μικροτέρα τοῦ σώματος. Ἡ κάτω σιαγὼν φέρει μικρούς, λεπτοὺς ὀδόντας. Τὸ μῆκος τοῦ σώματος εἶναι 7 περίπου φορὰς μεγαλύτερον τοῦ ὕψους. Μεταξὺ τοῦ πρώτου νωτιαίου πτερυγίου καὶ τῶν κοιλιακῶν ὑπάρχει ταινία ἀργυρόχρους. Τὸ πρῶτον νωτιαῖον πτερύγιον ἔχει 7—8 ἀκάνθας· τὸ δεύτερον 1 ἄκανθαν καὶ 11 ἀκτῖνας, τὸ οὐραῖον πτερύγιον ἔχει 17 ἀκτῖνας καὶ τὸ ἑδραῖον 1 ἄκανθαν καὶ 14—17 ἀκτῖνας. Τὰ κοιλιακὰ πτερύγια φέρουσι 1 ἄκανθαν καὶ 5 ἀκτῖνας· καὶ τὰ στηθιαῖα 15 ἀκτῖνας. Ὁ σκελετὸς φέρει 44 σπονδύλους. Ἁλιεύεται ἐν ἀφθονίᾳ ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ τοῦ Μεσολογγίου.

4) *Atherina presbyter.* Ρύγχος βραχύ. Φέρει 8 ἀκάνθας εἰς τὸ πρῶτον ραχιαῖον πτερύγιον, 12 μαλακὰς ἀκτῖνας εἰς τὸ δεύτερον καὶ 15 ἢ 16 εἰς τὸ οὐραῖον. Σπονδύλους ἔχει 50.

Τὰ ἐξωτικὰ εἴδη τῆς ἀθερίνας εἶναι πολυπληθῆ. Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[Παλαιοντολ.]. Ἀθερίναι εὑρέθησαν ἀπολιθωμέναι εἰς πετρώματα μὲν τῆς *ἠωκαίνου* ἐποχῆς εἰς τὸ Monte Bolca καὶ εἰς τὸν Ἅγ. Ἱππόλυτον τοῦ διαμερίσματος τοῦ Gard (ΝΑ-κὴ Γαλλία), εἰς πετρώματα δὲ τῆς *μειοκαίνου* ἐποχῆς ἐν Κροατίᾳ. Γ. Κ. Γ.

ἀθερινίδαι *[Ζωολογ.]*. *Οἰκογένεια κοιλιακῶν ἀκανθοπτερυγίων* ἰχθύων. Τὰ κοιλιακὰ πτερύγια εὑρίσκονται ὄπισθεν τῶν στηθιαίων. Περιλαμβάνει δύο κύρια γένη: τὴν Ἀθερίναν καὶ τὸν Τετραγώνουρον (βλ. λέξεις). Οἱ ἰχθῦς οὗτοι εἶναι κοινότατοι εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Δ. Ν. Π.

Ἀθερίς· βλ. Ἀθερίδα.

ἀθέριστος· ὁ μὴ θερισμένος: ἀθέριστος ἀγρός. Ἐκ τούτου, ὁ παραμελημένος, ὁ «ἀφρόντιστος» (Ζωνάρ).

Ἄθερμα· ἰαματικὴ πηγὴ εὑρισκομένη ἐν τῇ νήσῳ Θήρᾳ τοῦ Νομοῦ Κυκλάδων. Τὸ ὕδωρ αὐτῆς, χλωριονατριοῦχον ἰδίως, ἔχει θερμοκρασίαν ἄνω τῶν 32°. Ἡ πηγὴ συχνάζεται ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου πρὸς λουτροθεραπείαν διὰ τοὺς πάσχοντας κυρίως ἐκ ρευματισμῶν. Ἐλλείπει λεπτομερὴς χημικὴ ἀνάλυσις τοῦ ὕδατος τούτου.

ἀθέρμαντος· ὁ μὴ θερμαινόμενος, ὁ ἀθέρμαστος || ὁ μὴ ὑποφέρων ἐκ πυρετοῦ *(θέρμης)*.

ἀθερμασία *[Φυσ.]*· ἡ κατάστασις τοῦ ἀθέρμου (βλ. λέξιν)· κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ διαθερμασία. Κ. Π.

ἀθέρμαστος· ὁ μὴ θερμαινόμενος, ὁ μὴ θερμανθείς. Λέγεται καὶ ἀθέρμαντος.

ἀθερμικὸς *[Φυσ.]*. Λέγεται ἐπὶ σωμάτων μὴ διαπερωμένων ὑπὸ τῆς θερμότητος (βλ. ἄθερμος).

ἀθερμικότης· ἡ ἰδιότης τῶν ἀθερμικῶν σωμάτων.

ἄθερμος *[Φυσ.]*· σύντμησις τῆς λέξεως ἀδιάθερμος, ἥτις χρησιμοποιεῖται πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν σωμάτων τῶν μὴ περατῶν ὑπὸ τῆς θερμότητος καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν λέξιν διάθερμος (ξενικοὶ ὅροι: diatherman καὶ ataherman). Κ. Π.

ἀθερμοσυσταλτικός· βλ. μῦς γραμμωτοί.

ἀθεροπώγων *[Βοτ.]*· γένος φυτῶν (Athéropogon) τῆς τάξεως τῶν *Λεπυρανθῶν* (glumiflouae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἀγρωστωδῶν* (gramineae). Ι. Λ. Χ.

ἄθερος· ὁ ἄνευ θέρους, ὁ χωρὶς θερισμόν: *ἄθερος χρόνος* δὲν γίνεται || ὁ ἀθέριστος, ὁ μὴ θερισθείς, ὁ μὴ θερισμένος: *ἄθερο τὄχω ἀκόμα τὸ σιτάρι μου*,—τὸ χωράφι μου.

ἀθερόσπερμα *[Βοτ.]*· γένος φυτῶν (Atherosperma) τῆς τάξεως τῶν *Μονιμιωδῶν* (Monimiaceae). Γνωστὸν εἶδος εἶναι *ἀθερόσπερμα τὸ μόσχοσμον* (Atherosperma moschata) δένδρον ἀειθαλὲς τῆς Αὐστραλίας καὶ νέας Ζηλανδίας. Ι. Λ. Χ.

[Φαρμ.]. Τοῦ δένδρου τούτου, ὅπερ καὶ *αὐστραλιανὴν σασαφόδενδρον* καλεῖται χρησιμοποιεῖται ὁ ἀρωματικὸς φλοιός, ὅστις ἐνέχει τὸ ἀλκαλοειδὲς ἀθεροσπερμίνην, αἰθέριον ἔλαιον (ἔλαιον Βικτωρίας ἢ σασαφρέλαιον) καὶ *δεψικὸν ὀξύ*. Ὁ φλοιὸς χρησιμοποιεῖται ὑπὸ μορφὴν ἐγχύματος, τὸ δὲ αἰθέριον ἔλαιον ὡς διουρητικὸν καὶ διαφορητικὸν φάρμακον ἐπὶ συφιλίδος καὶ ρευματισμῶν. Ἀνεγράφη ἐπίσης κατὰ καρδιακῶν παθήσεων. Ι. Δ.

ἀθεροσπερματοειδῆ φυτὰ *[Βοτ.]*· οὕτω ἐκαλοῦντο τὰ φυτὰ ἐκεῖνα τῆς τάξεως τῶν *Λεπυρανθῶν* τῶν ὁποίων τὰ σπέρματα ἔφερον μεγάλας τριχώδεις ἀποφύσεις, τοὺς ἀθέρας (βλ. ἀθήρ). Ἡ κακότεχνος αὕτη ὑποδιαίρεσις τῶν λεπυρανθῶν δὲν χρησιμοποιεῖται πλέον. Ι. Λ. Χ.

ἀθεροσπερμίνη $C_{30}H_{40}N_2O_5$ *[Φαρμακ.]*. Ἀλκαλοειδὲς τοῦ φλοιοῦ ἀθεροσπέρματος τοῦ μοσχόσμου. Δυσδιάλυτον ἐν ὕδατι, εὐδιαλυτότερον ἐν ἀλκοόλῃ, χλωροφορμίῳ, θειούχῳ ἄνθρακι, λιπαροῖς καὶ αἰθερίοις ἐλαίοις. Ι. Δ.

ἀθεροφόρος *[Βοτ.]*· γένος φυτῶν (Aristida) τῆς τάξεως τῶν *Λεπυρανθῶν* (Glumiflorae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἀγρωστωδῶν* (Gramineae). Τὸ γένος τοῦτο περιλαμβάνει πόας πολυετεῖς, μὲ μακροτάτην ταξιανθίαν καὶ μικροὺς ἀθέρας· ὅλα τὰ εἴδη εἶναι κτηνοτροφικὰ αὐτοφυῆ εἰς τὴν δυτικὴν Ἀφρικήν. Ἐκ τούτων ἡ *Ἀθεροφόρος ἡ τεραστία* (Aristida prodigiosa) εἶναι γνωστότερα ὡς κτηνοτροφικὸν φυτὸν τῶν ξηρῶν ἐδαφῶν τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ εἶδος Aristida Coerulescens εὑρίσκεται ἐν Εὐρώπῃ, καὶ αὐτοφυὲς ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐπειδὴ δὲ εἶναι ὡραῖον φυτὸν καλλιεργεῖται ἐντὸς γαστρῶν ὡς φυτὸν τοῦ καλλωπισμοῦ. Ι. Λ. Χ.

Ἀθερσαθά. Οὕτω μεταγράφουσιν οἱ Ο' τὸ τοῦ ἑβρ. κειμένου haththirschata, οὗ γίνεται χρῆσις ἐν ταῖς βίβλοις Ἔσδρα καὶ Νεεμία πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας Ἰουδαίου τοπάρχου τῆς Ἱερουσαλὴμ (Ζοροβάβελ, Νεεμίας κ.λ.π). Ἡ λέξις εἶναι κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην (Meyer) περσική, δηλοῦσα τὸν σεβαστόν, τὸν αὐθέντην, καὶ οὐχὶ βακτριακῆς καταγωγῆς (Lagarde). Π. Ι. Μ.

Ἄθερστον (Atherstone). Πόλις τῆς Ἀγγλίας, κειμένη ἐν τῇ κομητείᾳ Οὐωρβικσαὶρ καὶ εἰς ἀπόστασιν 164 χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ Λονδῖνον, τὸ Λίβερπουλ καὶ τὸ Λίνκολν. Σιδηροδρομικὸς σταθμός. Ἐργοστάσια ὑφασμάτων καὶ πίλων. Κολλέγιον ὀνομαστόν, ἱδρυθὲν τῷ 1513. Ἡ πόλις εἶναι ἓν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων κέντρων τῆς Ἀγγλίας διὰ τὴν πώλησιν τῶν τυρῶν.

— Ἄθερστον (Atherstone) *Ἔδβιν*. Ἄγγλος ἀρχαιολόγος καὶ λόγιος (1786-1872). Ἐπέδειξεν ἐξαιρετικὴν γονιμότητα εἰς ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀκρίβεια τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ. Εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1821 διὰ τοῦ μυθιστορήματος «*Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Ἡρακλείου*» (The last days of Herculanum). Μετὰ τοῦτο ἐδημοσίευσε τὸ «*Ὄνειρον θερινῆς νυκτὸς*» καὶ τὴν «*Πτῶσιν τῆς Νινευΐ*» (1828), ἔργον συμπληρωθὲν μόλις τῷ 1868 καὶ καταλαβὸν ὄγκον 30 τόμων! Τῷ 1830 ἔγραψε τοὺς «*Βασιλεῖς τῆς Θαλάσσης ἐν Ἀγγλίᾳ*», ἱστορικὸν μυθιστόρημα τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ἀλφρέδου τοῦ Μεγάλου, τέλος δὲ τῷ 1861 ἐδημοσίευσε τὸν «*Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ*», ποίημα 20.000 στίχων. Καὶ τὰ φιλολογικά του ἔργα, ὅσως καὶ τὰ ἀρχαιολογικά, στεροῦνται μεγάλης λογοτεχνικῆς ἀξίας.

—Ἄθερστον, *Οὐΐλλιαμ Γ.* Ἄγγλος γεωλόγος (1813-1898). Ἐδημοσίευσε διαφόρους γεωλογικὰς μελέτας περὶ τῆς Ν. Ἀφρικῆς ἰδίως, ὅπου ἐξετέλεσεν ἐνδελεχεῖς ἐρεύνας, ἐδώρησε δὲ εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον παλαιοντολογικοὺς σκελετοὺς ζῴων ἐκσκαφέντας ὑπ' αὐτοῦ.

ἀθερστονία *(Atherstonia.* A. Sm. Woodw.) *[Παλαιοντολ.]*. Γένος ἰχθύων, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἀπολιθωμένον εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ Karroo (γεωλογικῆς ἡλικίας περμικῆς ἕως λιασίου) τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Τὸ γένος τοῦτο κατατάσσεται—κατὰ τὸν Zittel—εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Παλαιονισκιδῶν τῆς ὑποτάξεως τῶν ἑτεροκέρκων γανοειδῶν ἰχθύων (βλ. οἰκείας λέξεις). Γ. Κ. Γ.

Ἄθερτον (Atherton). Πόλις τῆς Ἀγγλίας, κειμένη ἐν τῇ κομητείᾳ Λανκασάϊρ καὶ εἰς ἀπόστασιν 13 μιλλίων βορειοδυτικῶς τοῦ Μάντσεστερ. Κάτοικοι 18.982. Ἐργοστάσια βάμβακος καὶ μηχανουργεῖα.

—Ἄθερτον *Γερτρούδη Φ.* (Atherton). Ἀμερικανὶς

Digitized by Google

συγγραφεύς, γεννηθεῖσα τῷ 1857 ἐν Ἀγ. Φραγκίσκῳ. Τὸ οἰκογενειακόν της ὄνομα ἦτο Χόρν, ἦτο δὲ μικρανεψιὰ τοῦ Βενιαμὶν Φραγκλίνου. Τῷ 1895 ἐγκατεστάθη ἐν Λονδίνῳ. Τὰ πλεῖστα τῶν μυθιστορημάτων της εἶναι καλιφορνιανῆς ὑποθέσεως, ἀρκετὰ δὲ ἔχουν πολιτικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς τάσεις. Γνωστότερα εἶναι: *Ὁ Κατακτητής* (1902), *Ὁ Συγκλητικὸς Νὄρθ* (1900), *Ὁ φιλντισένιος πύργος* (1910), *Τὸ χιονοκύλισμα* (1919, κ. ἄ.

Ἀθερφιλντ *στρώματα* Atherfield beds. [*Γεωλ.*]. Στρώματα ἀπαντῶντα εἰς τὴν νότιον Ἀγγλίαν εἰς τὴν περιοχήν, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ *Γουήλδιος* (Weald) διάπλασις. Ἀποτελοῦν μίαν ἐκ τῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς *κατωτέρας πρασ.νης ἄμμου* (Lower greensand), ἥτις εἶναι ἓν ἐκ τῶν τριῶν μελῶν τοῦ κρητιδικοῦ συστήματος τῆς Ἀγγλίας. Ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι ἀναπτύσσονται ὑπεράνω τῶν γουηλδίων στρωμάτων, κυρίως ὑπὸ μορφὴν πηλῶν, τῶν Ἀθερφιλντ πηλῶν. εἰς τὸ Atherfield τῆς νήσου Wight, μὲ πάχος 20—90 ποδῶν.

Τὰ στρώματα ταῦτα περιέχουσι τὰ ἀπολιθώματα Ammonites (Simbirskites) Decheni Röm, Ostrea Leymerii, Exogyra Couloni, Perma Mulleti, Terebratula Sella, κ.τ.λ. Ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν μὲ τὸ σύστημα τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, τὸ καλούμενον Βαρρέμιον (βλ. λέξιν).

Γ. Κ. Γ.

— **Ἀθερφιλντ πηλὸς** Atherfield clay. Μέλος τῶν Ἀθερφιλντ στρωμάτων. Ἀπαντᾷ κυρίως εἰς Atherfield τῆς νήσου Wight (νότιος Ἀγγλία). Εἶναι ἀμμώδης πηλὸς ἀπολιθωματοφόρος. Τὸ κατώτερόν του τμῆμα 5—6 ποδῶν πάχους, εἶναι γνωστὸν ὡς «στρῶμα τῆς Πέρνα», διότι περικλείει ἐν ἀφθονίᾳ τὸ ἀπολίθωμα Perma Mulleti. Ἄλλα ἀπολιθώματα ἐν αὐτῷ εἶναι τά: Hoplites Deshayesi, Exogyra Sinuata Ancyloceras Mathesonianum. Ἐντὸς αὐτοῦ εἰς τὸ Stopham παρὰ τὸ Pulborough εὑρέθησαν καὶ πυρῆνες φωσφορικῶν ὀχυ-κτῶν.

Γ. Κ. Γ.

ἀθερώδης [*Βοτ.*] γένος φυτῶν (Aristea) τῆς τάξεως τῶν *Λειλιανθῶν* ἢ *Λειριανθῶν* (Liliflorae), καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἰριδιδῶν* (Iridaceae). Τὸ γένος τοῦτο περιλαμβάνει φυτὰ πολυετῆ, αὐτοφυῆ εἰς τοὺς λόφους τῆς Εὐέλπιδος Ἄκρας. Ἐκ τούτων ὡς ἀνθοκομικὰ φυτὰ καλλιεργοῦνται τὰ ἑξῆς τρία εἴδη: *Ἀθερώδης ἡ κυανῆ* (Aristea cyanea), ἥτις φέρει ὡραῖα κυανοῦ χρώματος ἄνθη. *Ἀθερώδης ἡ κεφαλωτὴ* (Aristea capitata), φέρουσα ἐπίσης ἄνθη κυανᾶ κατὰ δέσμας, καὶ *Ἀθερώδης ἡ σπειροειδὴς* (Aristea spiralis) μὲ λευκοκύανα ἄνθη ἅτινα τὴν ἑσπέραν συμπτύσσονται σπειροειδῶς καὶ τὴν ἑπομένην ἀνοίγουν καὶ πάλιν.

Ι. Λ. Χ.

ἀθέρωμα *βλ.* ἀθήρωμα.

Ἄθεσις ποταμὸς τῆς Ἰταλίας, *βλ.* Ἀντίτζε καὶ Ἀδίγης.

ἀθεσμία ἡ μὴ σύμφωνος πρὸς τὰ θέσμια συμπεριφορὰ ἡ παρανομία.

ἀθέσμιος ὁ ἀντίθετος πρὸς τοὺς θεσμούς, ἄνομος, παράλογος.

ἀθεσμόβιος ὁ διάγων ἄθεσμον (=παράνομον) βίον.

ἄθεσμος ὁ ἄνευ θεσμοῦ, ὁ ἄνευ νόμων || ὁ ἀντικείμενος εἰς τοὺς νόμους, ἄνομος, ἀθέμιτος.

ἀθεσμοσύνη ἡ παρανομία, ἡ ἀδικία.

ἀθέσφατος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον καὶ ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ διὰ λέξεων, ὁ ἄρρητος, ὁ ἀνέκφραστος, ὁ θαυμαστός: *καλλονὴ ἀθέσφατος, νὺξ ἀθέσφατος.*

ἀθέτημα ἡ ὑπέρβασις τῶν νόμων, ἀδίκημα, ἡ πρᾶξις τῆς παραβάσεως.

ἀθέτησις ἡ παράβασις ἢ παραβίασις (νόμου, ὑποσχέσεως, λόγου, συμβάσεως) βλ. καὶ *ἀθετῶ.*

ἀθετητής ὁ μὴ ἐκτελῶν τὰ διατεταγμένα, ὁ παραβάτης.

ἄθετος ὁ μὴ τεθειμένος, μὴ βαλμένος || ἄνευ θέσεως, ἄνευ τόπου. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ Μεταφυσ. (δ', 6, 25) λέγει: «*ἡ μονὰς στιγμὴ ἄθετός ἐστι*».

Ἄθετος καὶ **ἄθυτος** χωρίον τῆς Μακεδονίας ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Κασσάνδρας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς ὁμωνύμου χερσονήσου. Κάτοικοι 689. Εἶναι ἡ ἀρχαία *Ἄφυτις*, ἀποικία Ἐρετριέων.

ἀθετῶ ἄθετον ποιῶ, καταλύω, (τὸν νόμον) παραβαίνω (ἐντολήν, κανονισμὸν) || (ἐμπορ.) ἀθετῶ ὅρους, παραβαίνω ὑπόσχεσιν, δοθέντα λόγον.

ἀθέων λεξικόν. Ὑπὸ τὸν τίτλον «Λεξικὸν τῶν Ἀθέων» ἐξεδόθη ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1800 περίεργον βιβλίον, ὑπὸ τοῦ Sylv. Marechal, μὲ δύο «Συμπληρώματα» γραφέντα ὑπὸ τοῦ Lalande. Τοῦ κυρίως λεξικοῦ προηγεῖται μικρὰ πραγματεία ἐξ 72 σελίδων, ἐν αἷς δίδεται ὁ ὁρισμὸς τοῦ *ἀθέου* καὶ ἐπεξηγεῖται ὁ *ἀθεϊσμός*. «Ὁ ἄθεος εἶναι φυσικὸς ἄνθρωπος, φιλόσοφος, μετριόφρων, ἥσυχος, φιλοκερδής, μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ὑπεύθυνον εἰμὴ ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του, χωρὶς προκαταλήψεις χωρὶς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ὁ ἄθεος δὲν ἔχει περισσοτέραν ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ὅσην ἀνάγκην ἔχει ὁ Θεὸς ἀπ' αὐτόν, καὶ δὲν δίδει περισσοτέραν σημασίαν εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ ἂν ὑπάρχῃ Θεὸς εἰς τοὺς οὐρανούς, ἀπὸ ὅσην δίδει εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ ἂν ὑπάρχουν ζῷα εἰς τὴν σελήνην. Εἶναι καλὸς υἱός, καλὸς σύζυγος, καλὸς οἰκογενειάρχης, καλὸς πολίτης· δὲν τοῦ λείπει τίποτε καὶ τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον του συνίσταται εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέραν χρησιμοποίησιν τοῦ καιροῦ του, ἀντὶ εἰς τὸ νὰ διάγῃ τὸν βίον του φοβούμενος διαρκῶς τὸν Μπαμπᾶ-Θεούλην». Οὕτως εἶναι, κατὰ τὸν συγγραφέα, ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀθέου. Παρατίθεται δὲ περαιτέρω τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Νινὸν δὲ Λανκλὸς καθ' ὃν «τὸ νὰ ἔχῃ τις θρησκείαν διὰ νὰ εἶναι ἔντιμος σημαίνει ὅτι εἶναι πολὺ πτωχὸς ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως». Κατὰ τὸν Μαρεσάλ, τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου, τὰ μεγάλα πνεύματα ὅλων τῶν αἰώνων δὲν ἐπίστευσαν εἰμὴ κατὰ τύπους εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἀνέλαβε τὴν σύνταξιν τοῦ «Λεξικοῦ τῶν Ἀθέων». Μετὰ τὸ ὄνομα ἑκάστου ἀθέου ἀναγράφει τὸ χωρίον τῶν ἔργων του, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου παραχωρεῖ εἰς αὐτὸν τὸ δίπλωμα τῆς ἀθεΐας.

Ἡ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν διαδοχὴ αὕτη τῶν ὀνομάτων προκαλεῖ τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου· ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες ὅλων τῶν χωρῶν καὶ ὅλων τῶν καιρῶν, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ναπολέοντος, περιλαμβάνονται ἐν τῷ συγγράμματι. Τὸ περιεργότερον εἶναι ὅτι ὁ Μαρεσὰλ ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἀθέων του τὸν Σωκράτη, τὸν Ἅγιον Αὐγουστῖνον, τὸν Ἅγιον Τερτυλλιανόν, τοὺς μεγαλυτέρους πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τὸν Βοσσουέτον, τὸν Φενελών, τὸν Ἀρνώ, τὸν Πασκάλ, τὸν Ρακίναν καὶ τὸν Βοναπάρτην, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιβλίου μόλις εἶχεν ἀναστηλώσει τὸν ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καταργηθέντα Χριστιανισμὸν καὶ ἐπιτρέψει τὴν λειτουργίαν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ τὸ ἐκπληκτικώτερον: ὁ κατάλογος τῶν κατὰ Μαρεσὰλ ἀθέων κλείει μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Μωϋσέως, τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! Διὰ ποίων μέσων κατώρθωσεν ὁ συγγραφεὺς νὰ συναθροίσῃ ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὑποτιθεμένους ἐχθροὺς τῆς θρησκείας; Ἐκλέγων ἁπλούστατα ἀλλὰ μετὰ πολλῆς πράγματι ἐπιτηδειότητος, μεταξὺ τῶν λόγων ἢ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, ἀνὰ μίαν φράσιν, μίαν γραμμὴν ἢ καὶ μίαν ἀκόμη λέξιν, αἵτινες ἀπομεμονωμένως λαμβανόμεναι, φαίνονται δικαιολογοῦσαι τὰς διαβεβαιώσεις του.

Ὁ Μαρεσὰλ παρφδῶν τοὺς ἐν τῷ Α'. 26 τῆς Γενέσεως λόγους τοῦ δημιουργοῦ: «*ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*», ἔγραψε:

«Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος: Ποιήσωμεν Θεὸν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἐγένετο Θεός, καὶ ὁ δημιουργὸς ἐλάτρευσε τὸ δημιούργημά του».

Ὁ περίφημος διὰ τὰς ἀθεϊστικάς του ἰδέας Λαλάνδ, ὁ διάσημος ἀστρονόμος, δὲν ὑστερεῖ τοῦ Μαρεσὰλ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα Συμπληρώματα τοῦ περιέργου τούτου βιβλίου: «Συγχαίρω — ἔγραφε — περισσότερον τὸν ἑαυτόν μου διὰ τὰς προόδους μου εἰς τὴν ἀθεΐαν παρὰ εἰς τὴν ἀστρονομίαν... Τὸ πανόραμα τοῦ οὐρανοῦ φαίνεται εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὡς ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ· αὐτὸ τὸ ἐπίστευα καὶ ἐγὼ εἰς ἡλικίαν δεκαεννέα ἐτῶν, σήμερον ὅμως δὲν βλέπω πλέον εἰμὴ ὕλην καὶ κίνησιν». Μολαταῦτα κατωτέρω προσέθετε «Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπαναλάβω πρὸς τοὺς ἀθέους ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχω εἴπει ἤδη πολλάκις, ὅτι δηλ. σφάλλονται προσπαθοῦντες νὰ διαδόσουν δόγμα οὐδόλως ἐννοούμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ οὔτε εὐχάριστον οὔτε χρήσιμον».

Ὁ Ναπολέων θυμωθεὶς ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν γνωμῶν τούτων, ἔγραψε πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ὑπουργὸν ἐπιστολήν, ἀναγνωσθεῖσαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἐκδηλῶν τὴν δυσαρέσκειάν του πρὸς τὸν Λαλάνδ, ὅστις, κατόπιν τῆς τοιαύτης παρεμβάσεως τοῦ Αὐτοκράτορος ἐδείχθη ἐπιφυλακτικώτερος εἰς τὰς ἐκφράσεις του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν λογοτεχνικὴν σημασίαν τοῦ ἔργου, αὕτη εἶναι ἀναξία λόγου.

ἀθεωρητὶ [*Ἐπίρρ.*] ἄνευ θεωρίας· ἀμελῶς.

ἀθεώρητος ὁ μὴ φαινόμενος, ὁ ἀφανής, ὁ ἀθώρητος, ἀθέατος, ἀόρατος || ὁ ἀνεπιθεώρητος, ὁ μὴ ἐλεγχθείς, ὁ ἀνεπικύρωτος || ὁ μὴ θεωρήσας || ὁ μὴ κατέχων τι: *ἀθεώρητος λόγων*, ὁ στερούμενος θεωρητικῶν σπουδῶν.

Μ. Φ.

ἀθεωσύνη ἡ ἀθεΐα, ἡ ἀπιστία, ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀνομία.

ἄθηκα (Athecalia [*Παλαιοντολ.*]. Ἐν ἐκ τῶν τριῶν ἀθροισμάτων εἰς τὰ ὁποῖα ὑποδιῄρεσαν τὰ ἀπολελιθωμένα κοράλλια (τὰ *ἑξακοράλλια* ἰδίᾳ) οἱ Heider καὶ Ortmann ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γνωρίσματος, ἂν εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένον εἰς τὸ σύστημα τοῦ σκελετοῦ των ἓν *περιφερικὸν τεῖχος (θήκη)*. Εἰς τὰ ἑξακοράλλια δηλ. τὰ ἀπὸ τῆς *βασικῆς* ἢ *ποδικῆς πλακὸς* ἀνυψούμενα κατ' ἀκτινωτικὴν διάταξιν *διαφράγματα* περικλείονται εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις ὑφ' ἑνὸς περιφερικοῦ χοανοειδοῦς ἢ σωληνοειδοῦς τείχους ἢ *θήκης (εὔθηκα* Euthecalia). Τὸ ἐξωτερικὸν αὐτὸ περιφερικὸν τεῖχος δυνατὸν καὶ νὰ λείπῃ (*ἄθηκα* κοράλλια, Athecalia). Τέλος δυνατὸν διὰ συμφύσεως τῶν περιφερειακῶν ἄκρων τῶν διαφραγμάτων νὰ παραχθῇ ἓν ψευδὲς τεῖχος ἢ «*ψευδοθήκη*» (*ψευδόθηκα* Pseudothecalia).

Γ. Κ. Γ.

Ἀθήκια χωρίον τῆς Κορινθίας, ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ δήμου Κλεωνῶν καὶ ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα· κάτοικοι 1277. Ἀπέχει 1.30' ὥραν ἀπὸ Χιλιομοδίου. κεῖται δὲ ἐν τῷ μέσῳ περιοχῆς καταφύτου ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων καὶ πεύκων. Τὸ χωρίον διαιρεῖται εἰς δύο συνοικίας *Πέρα* καὶ *Ἐδῶθε Ἀθήκια*, εἰς τοῦτο δὲ κατῆλθον πρὸ ἐτῶν οἱ κάτοικοι τοῦ Ρειτοῦ, ἀρχαιοτέρου χωρίου, ἠρειπωμένου ἤδη, κειμένου πρὸς νότον ὄρους ὑψηλοῦ 700 μέτρων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἔχει πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, παράγει δὲ ἔλαιον, οἶνον, σῖτον κλπ. Εἰς τὴν θέσιν Κιάφαν καὶ παρὰ τὸν αὐτόθι ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εὑρέθη τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος Τενεάτου, εὑρισκόμενον νῦν εἰς τὴν γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου.

ἄθηκοι (Athecae Cope) [*Παλαιοντολ.*]. Ὄνομα δοθὲν ὑπὸ τοῦ παλαιοντολόγου Cope—καὶ μὴ ἐπικρατῆσαν—εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην τῆς τάξεως τῶν ζώντων καὶ ἀπολελιθωμένων *χελωνοειδῶν* ἑρπετῶν, ἥτις φέρει σήμερον τὸ ὄνομα *Δερματοχελυΐδαι.*

Γ. Κ. Γ.

ἀθήλαστος ὁ μὴ θηλασθείς, ὁ ἀβύζαστος || ὁ ἄνευ θηλῆς.

ἀθηλύκωτος ὁ μὴ θηλυκωμένος, κομβωμένος: *φόρεμα ἀθηλύκωτον.*

ἀθήλυντος καὶ *ἄθηλυς* ὁ μὴ γυναικώδης, ὁ μὴ θηλυπρεπής.

Ἀθήνα εἰς τὸν ἑνικὸν καθιερώθη κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους νὰ ὀνομάζεται καὶ *Ἀθήνα* ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἔμεινε δὲ ὁ τύπος αὐτὸς ἐν χρήσει εἰς τὴν καθομιλουμένην μέχρι τῆς σήμερον. Βλ. λέξιν *Ἀθῆναι.*

Ἀθηνᾶ θεὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ Ἀθηνᾶ, ἀγαπητὴ θυγάτηρ τοῦ ἄνακτος τῶν Θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων Διός, ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ μετὰ τὸν πατέρα αὐτῆς ἰσχυροτάτη θεὰ ἐκ τῶν δώδεκα Ὀλυμπίων, ἡ δὲ λατρεία ταύτης ἦν ἐκ παλαιοτάτων ἤτι χρόνων κοινὴ εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας. Ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἀπόλλων ἦσαν οἱ δύο κατ' ἐξοχὴν *Ἑλληνικοὶ θεοί*, ἦσαν οἱ θεοί, τῶν ὁποίων αἱ ἰδιότητες συνώψισαν ὅλας τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετὰς τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, οἱ ἐφευρεταὶ καὶ προστάται τῶν ὑψηλῶν δημιουργιῶν τοῦ πνεύματος.

Εἰς τὰς ἀρχαίας διαλέκτους φέρονται οἱ ἑξῆς διάφοροι τύποι τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀθηνᾶς: *Ἀθήνη* καὶ *Ἀθηναίη* παρ' Ὁμήρῳ (Α, 200,-Δ. 78 κ. ἀ.), Ἐπικοῖς ποιηταῖς καὶ ἐν τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ· *Ἀθηναία* ἐν πάσαις ταῖς πρὸ τοῦ Εὐκλείδου (430 π.Χ.) Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς, ἔνιοτε μάλιστα καὶ παρ' Ἀττικοῖς πεζογράφοις (καὶ ἐν Αἰσχ. Εὐμ. 288.—Ἀριστ. Ἱπ. 763, Εἰρ. 271, ὀρ. 828.— Ξεν. Ἀνάβ. 7, 3, 39 κ. ἄ.)· *Ἀθηνάα* ἐν πάσαις ταῖς μετ' Εὐκλείδην Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς, ἐξ οὗ προελθὼν ὁ συνῃρημένος τύπος *Ἀθηνᾶ* ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς καὶ τῇ κοινῇ Ἑλληνικῇ καὶ κατέστη τὸ κοινὸν αὐτῆς ὄνομα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν πόλιν τὴν διατελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς προστασίαν. Πλὴν τούτων φέρονται καὶ οἱ ἑξῆς τύποι: *Ἀθαναία* ἐν τῇ Δωρικῇ καὶ τῇ Αἰολικῇ διαλέκτῳ (Ἀλκαῖος 9.—Θεοκρ. 28, 1), *Ἀθαναία* ἐν τῇ Δωρικῇ (Θεοκρ 15.80) καὶ τέλος *Ἀθάνα* ἐν τοῖς Ἀττικοῖς καὶ τῇ Δωρικῇ διαλέκτῳ.

Ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματός της παραμένει εἰσέτι ἀμφίβολος. Κατὰ τὸν Max Müller ἡ Ἑλληνικὴ λέξις Ἀθηνᾶ εἶναι κατά τι ἠλλοιωμένος τύπος τοῦ Σανσκριτικοῦ ahâna (= φλέγουσα, καίουσα). Κατὰ τὸν Schwartz (der Ursprung der Mythologie σ. 83) καὶ ἄλλους τινὰς γλωσσολόγους εἶναι ἡ θεὰ τῆς ἀστραπῆς, παραγομένου τοῦ ὀνόματος ταύτης ἐκ τῆς ῥίζης vadh. Κατ' ἄλλους ἡ λέξις παράγεται ἐκ τῆς ῥίζης *αἰθ*, ἐξ ἧς καὶ ἡ λέξις *αἴθρα*, καὶ κατ' ἄλλους τέλος ἐκ τῆς ῥίζης *ἀθ*, ἐξ ἧς καὶ ἡ λέξις *ἄνθος* ἢ *ἀθήρ*. Ἄλλοι ἐκλαμβάνουν τὸν τύπον *Ἀθηναίη* ὄχι ὡς οὐσιαστικόν, ἀλλ' ὡς ἐπίθετον, καὶ ἑρμηνεύουν τὴν Ὁμηρικὴν φράσιν «*Παλλὰς Ἀθηναίη*» ὡς Ἀθηναϊκὴ Παλλάς.

Digitized by Google

ΟΙ ΠΕΡΙ ΑΘΗΝΑΣ ΜΥΘΟΙ. — Οἱ περὶ γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς μῦθοι εἶναι πολυάριθμοι καὶ ποικιλότατοι, ὁ ἀρχαιότατος ὅμως ὅλων, ἐξ οὗ ἀπέρρευσαν πάντες οἱ λοιποὶ καὶ ὃν ἀναφέρουσιν ὁ Ἡσίοδος (Θεογ. 886), ὁ Στησίχορος, ὁ Πίνδαρος (ὀλ. 235), ὁ Ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀθηνᾶν (XXXIII, 4 κ. ἑ) καί τινες τούτων μεταγενέστεροι, ἔχει οὕτως: Ὁ Ζεὺς τὴν πρώτην αὐτοῦ γυναῖκα *Μῆτιν*, προσωποποιΐαν τῆς φρονήσεως, κατέπιεν εὐθὺς ὡς ἐγένετο ἔγκυος, διότι ἔμαθεν ὅτι, μετὰ τὴν ἐκ ταύτης μέλλουσαν νὰ γεννηθῇ θυγατέρα, θὰ ἐγέννα αὕτη καὶ υἱὸν ἰσχυρότερον τοῦ πατρός, ὅστις θὰ κατεκρήμνιζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ θὰ ἀνεγνωρίζετο ἐκεῖνος τοῦ οὐρανοῦ δυνάστης. Ὅταν ἡ ἡμέρα τοῦ τοκετοῦ ἐπέστη ὁ Ζεὺς ᾐσθάνθη ἐν τῇ κεφαλῇ του πόνους ἰσχυρούς, διὰ τοῦτο ὁ Ἥφαιστος, (κατ' ἄλλους ὁ Προμηθεὺς ἢ ὁ Ἑρμῆς), ἔπληξε ταύτην διὰ πελέκεως, καὶ ἐξεπήδησεν ἐξ αὐτῆς ἡ Ἀθηνᾶ πάνοπλος, δεινὸν ἀλαλάξασα. Ὁ Ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀθηνᾶν, τόσον τελείως καὶ γλαφυρῶς παριστάνει τὸν μῦθον τοῦτον καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ παραχθεῖσαν ζωηρὰν τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς ἐντύπωσιν ὥστε ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ἡ σχετικὴ περικοπή:

»*Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς*
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμήια τεύχ' ἔχουσαν,
χρύσεα, παμφανόωντα· σέβας δ' ἔχε πάντας ὁρῶντας
ἀθανάτους· ἡ δὲ πρόσθεν Διὸς αἰγιόχοιο
ἐσσυμένως ὤρουσεν ἀπ' ἀθανάτοιο καρήνου
σείσασ' ὀξὺν ἄκοντα... μέγας δ' ἐλελίζετ' Ὄλυμπος
δεινὸν ὑπὸ βρίμης γλαυκώπιδος· ἀμφὶ δὲ γαῖα
σμερδαλέον ἰάχησεν· ἐκινήθη δ' ἄρα πόντος,
κύμασι πορφυρέοισι κυκώμενος· ἔκχυτο δ' ἅλμη
ἐξαπίνης· στῆσεν δ' Ὑπερίονος ἀγλαὸς υἱὸς
ἵππους ὠκύποδας δηρὸν χρόνον, εἰσόκε κούρη
εἵλετ' ἀπ' ἀθανάτων ὤμων θεοείκελα τεύχη
Παλλὰς Ἀθηναίη...» (Ὕμν. Ὁμηρ. XXVIII, 4-16).

Τοῦ μύθου ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἀπεικονίσεις εἰς ζωγραφίας ἀγγείων καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τέχνης ὡς θὰ ἴδωμεν.

Τὸν μῦθον τοῦτον οὐδαμοῦ μὲν ἀναφέρει εἰς τὰ ποιήματά του ὁ Ὅμηρος, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν τὸν ἀγνοεῖ, διότι ἐν Ἰλιάδι (Ε. 875, 880) ἀποκαλεῖ τὴν Ἀθηνᾶν ἀγαπητὸν τέκνον τοῦ Διός, ἀποδίδων μάλιστα εἰς αὐτὴν καὶ τὸ ἐπίθετον *Ὀβριμοπάτρη* (=θυγάτηρ ἰσχυροῦ πατρός). Πάντως ὅμως ἡ μὴ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναγραφὴ τοῦ μύθου δὲν ἀποκλείει τὴν γνώμην, καθ' ἣν οὗτος ἦτο παλαιότατος, σαφῶς καταδεικνύων τὴν ἔννοιαν τῶν πρώτων περὶ Ἀθηνᾶς μύθων, ἐξ ὧν βραδύτερον ἀπέρρευσαν πάντες οἱ μικρὸν ἢ μεγάλον τοῦ ἀρχικοῦ διαφέροντες.

ΘΕΑ ΤΗΣ ΑΣΤΡΑΠΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ. — Ἡ ἔννοια τοῦ μύθου ἦτο μετεωρολογική, διττῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἑρμηνευομένη. Ἄλλοι μὲν διαβλέπουσιν ἐν αὐτῷ τὸ θέαμα τοῦ θυελλώδους οὐρανοῦ, ὅστις ἐν τῇ πάλῃ τῶν στοιχείων διασχίζεται καὶ ἀφήνει δίοδον εἰς ἀναπήδησιν τῆς ἀστραπῆς, καὶ ἄλλοι τὴν μετ' ἀστραπάς, βροντὰς καὶ ὑετοὺς ἐπιγινομένην αἰθρίαν. Τὴν τοῦ μύθου τούτου μετεωρολογικὴν ἔννοιαν καθιστῶσιν ἔτι καταφανεστέραν δύο ἐπίσης ἀρχαῖοι μῦθοι, ὁ ἐν Ρόδῳ, καθ' ὃν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς ἔρρευσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἄφθονος χρυσῆ βροχὴ γονιμοποιήσασα τὰς ἐξοχὰς τῆς Ρόδου (*Φιλόστρ.* εἰκ. 11, 27), καὶ ὁ ἐν Κρήτῃ, καθ' ὃν ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο κεκρυμμένη ἐντὸς νεφέλης, ὁ δὲ Ζεὺς κρούσας τὴν κεφαλήν του ἐπὶ τοῦ νέφους ἢ ἰσχυρῶς πλήξας αὐτὸ ἀφῆκε δίοδον πρὸς ἔξοδον τῆς Ἀθηνᾶς (Σχολ. εἰς Πίνδ. Ὀλ.).

Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἑρμηνείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι προσωποποιΐα τῆς ἀστραπῆς, γεννηθεῖσα ἐκ τῶν οὐρανίων ὑδάτων, τῶν περικλειομένων ἐντὸς τῶν θυελλωδῶν νεφῶν, ἔρχεται καὶ ἡ παλαιοτάτη τῆς θεᾶς ἐπωνυμία *Τριτογένεια*, σημαίνουσα τὴν ὑδατογενῆ, διότι τὸ πρῶτον συνθετικὸν *(τρίτος)* τοῦ ἐπιθέτου σημαίνει ὕδωρ, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ὀνόματα *Ἀμφιτρίτη* (θεὰ τῆς θαλάσσης), *Τρίτων* (θαλάσσιος θεός), *Τρίτων* (ὄνομα χειμάρρων καὶ ποταμῶν ἐν Βοιωτίᾳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ), *Τριτωνὶς* (λίμνη ἐν Λιβύῃ) καὶ τὸ Σανσκριτικὸν ὄνομα τοῦ βασιλέως τῶν ὑδάτων *Τρίτα*. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἡ σημασία τῆς λέξεως *Τριτογένεια* ἐλησμονήθη καὶ παρήχθησαν τότε ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διάφοροι μῦθοι πρὸς ἐτυμολογικὴν τῆς ἐπωνυμίας ἑρμηνείαν. Οὕτως ἐπλάσθη ὁ μῦθος ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἀνετράφη εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης πλησίον τοῦ θυγατέρα τὴν Παλλάδα ἔχοντος Τρίτωνος, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁμωνύμου του ποταμοῦ παρὰ τὰς Ἀλαλκομενὰς τῆς Βοιωτίας, ἔνθα καὶ ἰδίως ἐτιμᾶτο (Ὁμ. Ἰλ. Δ 8. — Παυσ. Θ. 33. — Εὐρ. Ἴων 872. — Ἀπολ. Α. 3. 6. — Ἡσιόδ. Θεογ.) ἢ ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τὴν Τριτωνίδα λίμνην τῆς Λιβύης (Ἡροδ. Δ. 150, 179). Ἑπόμενον δ' ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ ὡς ὑδατογενής, τουτέστιν ὡς κόρη τῶν κυμάτων, νὰ διατελῇ εἰς ἀναγκαίαν σχέσιν μετὰ τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνος. Οὕτως ὑπ' ἄλλων μύθων παρεστάθη ὡς κόρη τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Τριτωνίδος λίμνης, υἱοθετηθεῖσα κατόπιν ὑπὸ τοῦ Διὸς (Παυσ. I. 14, 6). Εἰς δὲ τὸν Φενεὸν τῆς Ἀρκαδίας ἔφερε τὸ ἐπώνυμον *Τριτωνία* καὶ ἐσχετίζετο μὲ τὸν Ἵππιον Ποσειδῶνα (Παυσ. VII, 12, 4). Ἐνίοτε μάλιστα αἱ δύο συγγενεῖς θεότητες, ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, παριστῶνται ὑπὸ τῶν μύθων ὡς διατελοῦντες ἐν ἔχθρᾳ καὶ ἀνταγωνισμῷ πρὸς ἀλλήλους. Οὕτως ἐν Ἀθήναις καὶ Τροιζῆνι ἐλέγετο, ὅτι ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἤριζον διὰ τὴν κατοχὴν τῆς χώρας καὶ τὴν προστασίαν τῆς πόλεως. (Παυσ. I. 24, 5. — II. 30, 6). Τὴν πρὸς τὰ ὕδατα σχέσιν τῆς Ἀθηνᾶς μαρτυρεῖ πιθανῶς καὶ ἡ παρὰ τοῖς Θηβαίοις ἐπωνυμία τῆς Θεᾶς *Ὄγγα* ἢ *Ὀγκαία*, λέξεις αἵτινες φαίνονται πιθανώτατα παραχθεῖσαι ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἐξ ἧς καὶ αἱ λέξεις *Ὠγύγης*, *Ὠκεανός*, *Ὀγχηστὸς* καὶ ἄλλαι.

Ἐννοεῖται ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν μύθων τούτων, οἱ ὁποῖοι παριστῶσι τὴν Ἀθηνᾶν ὡς

Ἡ Ἀθηνᾶ Πρόμαχος.

Ἡ παλαιοτέρα παράστασις τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς ἐν ἠρέμῳ, ἱερατικῇ στάσει (τὸ μεσαῖον σύμπλεγμα, τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἐν Αἰγίνῃ).

προσωποποιΐαν τῆς ἀστραπῆς γεννωμένην ἐκ τῶν ὀμβροφόρων νεφῶν, δὲν λείπουσι καὶ οἱ ὅλως ἐναντία φρονοῦντες. Ὁ Max Müller φρονεῖ ὅτι ἡ Τριτογένεια Ἀθηνᾶ θὰ ἦτο εἰς τὴν ἀρχικὴν γλῶσσαν τῶν ναυτικῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος, τῶν Μινυῶν ἰδίως, ἡ ἐκ τῶν θαλασσίων ὑδάτων ἐξερχομένη θεά, τουτέστιν ἡ *Ἠώς*, ἥτις καθ' ἑκάστην πρωΐαν ἀναδυομένη ἐκ τῶν κυμάτων παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι γεννᾶται ἐξ αὐτῶν. Εἴπομεν ἄλλωστε ἐν ἀρχῇ ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑρμηνείας του ταύτης ὁ Max Müller παράγει τὴν Ἑλληνικὴν λέξιν Ἀθηνᾶ ἐκ τοῦ Σανσκριτικοῦ ahanâ (ἀχάνα), ὅπερ σημαίνει μὲν κυρίως τὴν *φλέγουσαν, καίουσαν*, ὑποδηλοῖ δὲ τὴν *πυριφλεγῆ* Ἠώ.

Εἰς τοὺς μετεωρολογικοὺς μύθους, τοὺς παριστῶντας τὴν Ἀθηνᾶν ὡς προσωποποιΐαν τῆς ἀστραπῆς δυνάμεθα ἀναμφισβητήτως νὰ κατατάξωμεν καὶ τοὺς κάτωθι ἐξ ἴσου παλαιοτάτους μύθους.

1) Κατά τινα ἐξ αὐτῶν, ἡ Ἀθηνᾶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν τρομερὰν μάχην τῶν θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων, τὴν *Γιγαντομαχίαν*, καθ' ἣν ἐφόνευσε τὸν Γίγαντα Ἐγκέλαδον ρίψασα κατ' αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὸν Παυσανίαν (VIII. 42. 1), τὸ τέθριππόν ἅρμα της, κατὰ δὲ τὸν Ἀπολλόδωρον (I 6. 2) τὴν νῆσον τῆς Σικελίας. Ἐκ τοῦ φόνου μάλιστα τούτου προσέλαβε καὶ τὰς ἐπωνυμίας *Γιγαντολέτειρα* ἢ *Γιγαντοφόντις* καὶ *Ἐγκέλαδος*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γιγαντομαχία, κατὰ τὴν μᾶλλον πιθανὴν ἑρμηνείαν, εἶναι μυθικὴ παράστασις τῆς καταιγίδος, εὐνόητον τυγχάνει ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπουσιάσῃ ἐκ ταύτης ἡ τὴν ἀστραπὴν αἰνιττομένη πολυφίλητος τοῦ Διὸς κόρη.

Ὁ σηκὸς τοῦ Παρθενῶνος μὲ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ σηκοῦ (τοῦ κυρίως ναοῦ) ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Φειδίου. Ὁ τόπος εἶναι καὶ σήμερον ἐμφανὴς εἰς τὸν Παρθενῶνα (Ἀναπαράστασις).

2) Ἡ αὐτὴ θεὰ καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν πάλην ἀπέκτεινε, κατὰ μὲν τὰς Ἀττικὰς παραδόσεις, ἰδίαις χερσὶ τὴν Γοργόνα Μέδουσαν, τρομερὰν σκοτεινὴν θεότητα μὲ εἰδεχθῆ καὶ τερατώδη κεφαλήν, προσλαβοῦσα ἐκ τοῦ φόνου ταύτης καὶ τὰς ἐπωνυμίας *Γοργοφόνος* καὶ *Γοργῶπις*, κατὰ δὲ τὰς Ἀργείας παραδόσεις, ἐβοήθησεν ἁπλῶς τὸν Περσέα εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀνδραγαθήματος τούτου, λαβοῦσα κατόπιν ἐκ τῶν χειρῶν του τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης καὶ τοποθετήσασα αὐτὴν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀσπίδος της πρὸς τρόμον τῶν ἀντιπάλων της. Ἡ τερατώδης αὕτη καὶ δυσειδὴς τῆς Γοργόνος κεφαλή, ἡ ἀποκληθεῖσα ἐκ ταύτης *Γοργόνειον*, ἀπετέλεσεν ἔκτοτε πλέον τὸ οὐσιωδέστερον σύμβολον τῆς θεᾶς, τὸ χρησιμεῦον ὡς τρόπαιον τῆς νίκης. Ἡ τοῦ μύθου τούτου ἑρμηνεία εἶναι προφανής, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ μὲν Μέδουσα (περὶ τῶν ἄλλων Γοργόνων βλ. λ. «Γοργώ») εἶναι προσωποποιΐα τοῦ μέλανος θυελλώδους νέφους, τοῦ ἀποκρύπτοντος τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ὁ δὲ Περσεὺς εἶναι ὁ *ἡλιακὸς* ἥρως ὅστις καλύτερον ἢ ἡ ἀστραπὴ δύναται νὰ διαλύσῃ τὰ σκοτεινὰ νέφη.

3) Ἕτερος πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ρηθείσης ἰδιότητος τῆς Ἀθηνᾶς μῦθος εἶναι ὁ μεταγενεστέρως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πλασθεὶς πρὸς ἐξήγησιν τῆς Αἰγίδος (βλ. λέξιν), τοῦ κοινοῦ τουτέστιν ὅπλου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, (ὅπερ ἦν ἡ μυθολογικὴ εἰκὼν τοῦ θυελλώδους νέφους, τοῦ ἐξαπολύοντος τὴν τρικυμίαν)· οἱ συχνὰ εἰς τὰ ἄκρα τῆς Αἰγίδος ἀνορθούμενοι ὄφεις ὑπαινίττονται τὰ σκοτεινὰ τέρατα τὰ δαμασθέντα ὑπὸ τῆς ἀκτινοβόλου θεᾶς. Ὁ μῦθος οὗτος κατὰ τὸν Διόδωρον, ἔχει ὡς ἀκολούθως: Ἡ Αἰγὶς ἦτο τρομερόν τι καὶ ἀκατάβλητον θηρίον ἐν Φρυγίᾳ, ἐκβάλλον ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ φλόγας· φονεύσασα τοῦτο ἡ Ἀθηνᾶ ἔλαβε τὸ δέρμα του καὶ τὸ ἐφόρεσεν εἰς τὸ στῆθος αὐτῆς, «*ἅμα μὲν σκέπης ἕνεκα καὶ τῆς φυλακῆς τοῦ σώματος πρὸς τοὺς ὕστερον κινδύνους, ἅμα δὲ ἀρετῆς ὑπόμνημα καὶ δικαίας δόξης*». Ἀλλὰ τὶς εἰς τὰς φλόγας ταύτας τοῦ δαμασθέντος θηρίου δὲν διαβλέπει τὴν λάμψιν τῆς τὴν ἀστραπὴν ὑποδηλούσης Ἀθηνᾶς;

Ἐπίθετα καὶ ἐπωνυμίαι. — Εἰς τοὺς μύθους τούτους δέον νὰ προστεθῶσιν, ὡς ἔχουσαι σχέσιν τινὰ μὲ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, καὶ αἱ κάτωθι ἐπωνυμίαι τῆς Ἀθηνᾶς, καθὼς καί τινα χωρία τοῦ Ὁμήρου, Αἰσχύλου καὶ ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος ποιητῶν. Οὕτως ἓν τῶν συνηθεστέρων τῆς Ἀθηνᾶς ἐπιθέτων ἦτο τὸ *Γλαυκῶπις*, ὅπερ ἄλλοι μὲν μεταφράζουσιν «ἡ θεὰ μὲ τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμούς», ἄλλοι δὲ διαβλέπουσιν ἐν αὐτῷ τὸ γαλανὸν χρῶμα τῶν κυμάτων ἢ τὸ κυανοῦν τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ. Ἀλλ' ὁ Κούρτιος ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο παραγόμενον ἐκ τοῦ ρήματος *γλαύσσω* (=λάμπω) σημαίνει τὴν ἀπαστράπτοντας ὀφθαλμοὺς ἔχουσαν θεάν, τὴν θεὰν δηλονότι τὴν ἐγκλείουσαν ἀστραπὰς εἰς τὰ βλέμματα αὐτῆς, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν πολὺ δικαίως εἶχεν ἀφιερωθῇ ὡς ἱερὸν αὐτῆς πτηνὸν ἡ μεγάλους ὀφθαλμοὺς καὶ λάμποντας εἰς τὰ σκότη ἔχουσα *γλαύξ*, φυσικὸν σύμβολον τῆς θεᾶς, ἧς τὸ ἀκτινοβόλον βλέμμα διαπερᾷ διὰ τῆς λάμψεώς του τὸ σκότος τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ αὐτὴ ἄλλως τε ἔννοια τῶν ἀκτινοβόλων τῆς θεᾶς ὀφθαλμῶν ὑπονοεῖται καὶ εἰς τὰ ἄλλα ταύτης ἐπίθετα *Ὀφθαλμῖτις*, *Ὀξυδερκής*, *Ὀπτιλέτις*, ὡς καὶ εἰς τοὺς μύθους, κατὰ τοὺς ὁποίους διέλυε τὴν ἀχλὺν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἐκράτει λυχνίαν ἀνημμένην παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Τηλεμάχου. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπίσης ὑποδηλοῦν αἱ ἐν Μαραθῶνι καὶ Κορίνθῳ τελούμεναι λαμπαδηφορίαι πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς *Ἑλλωτίδος* καὶ ἡ δᾴς, ἣν ἡ θεὰ *Ἀθηνᾶ Ἰλιεία* παρίστατο κρατοῦσα εἰς τὰς χεῖράς της ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ νέου Ἰλίου. Εἰς ἐπίρρωσιν τέλος τῆς ἐννοίας ταύτης ἂς προστεθῶσιν ἐνταῦθα καὶ τὰ χωρία (Ὁμ. Ἰλ. Ε. 745. — Θ. 389) «Εἰς *ὄχεα φλόγεα* ποσὶ βήσετο» καὶ τὸ τοῦ Αἰσχύλου (Εὐμ. 827) ὅτι μόνη αὕτη ἐκ τῶν θεῶν γνωρίζει τὰς κλεῖδας τοῦ δωματίου, «ἐν ᾧ κεραυνός ἐστιν ἐσφραγισμένος».

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν μύθων τούτων, εἰς τοὺς ὁποίους παρίσταται ἡ *ὀβριμοπάτρη* θεὰ χειριζομένη μετὰ τῆς ἀστραπῆς καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ὅπλον, τὸν κεραυνόν, ὑπάρχουσι καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἰδιότητά της ταύτην ἀπεικονίσεις, ἰδίᾳ ἐπὶ νομισμάτων. Οὕτως ἐν Μακεδονικοῖς νομίσμασιν ἀπεικονίζεται αὕτη κρατοῦσα ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ἀσπίδα, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ πάλλουσα κεραυνόν. Ὁμοίαν σχεδὸν ἀπεικόνισιν συναντῶμεν καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῶν Ἀθηναίων, τῶν Ἠπειρωτῶν, τῶν Λοκρῶν, τῶν Συρακουσίων, Ρωμαίων τινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ ἄλλων. Ἄλλως τε καὶ τὸ ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς δόρυ, ὅπερ ἔπαλλεν, ὅτε ἐγεννήθη καὶ ἐξ οὗ *Παλλὰς* ἐκλήθη, τί ἄλλο ἀπεικονίζει ἢ τὸν κεραυνόν; Οὕτως ἐξ ἄλλου ἑρμηνεύεται σήμερον καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν αὕτη κατώρθωσε νὰ χαλινώσῃ τὸν πτερωτὸν ἵππον Πήγασσον, ἀποτελοῦντα προσωποποιΐαν τῆς βροντῆς, πρᾶξις διὰ τὴν ὁποίαν ἐτιμᾶτο ἰδιαιτέρως ἐν Κορίνθῳ ὡς *Χαλινῖτις*.

Η ΑΘΗΝΑ ΩΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΘΕΑ. Πρὸς τοὺς προαναφερθέντας μύθους, τοὺς παριστῶντας τὴν φωτοβόλον θεὰν ὡς προσωποποιΐαν τῆς ἀστραπῆς, κρα-

Digitized by Google

δαίνουσαν ἅμα καὶ τὸν κεραυνόν, στενώτατα συνδέονται καὶ πολυπληθεῖς ἄλλοι ἀρχαιότατοι, ἀναγόμενοι εἰς τὸν πολεμικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Γεννηθεῖσα ἡ Ἀθηνᾶ μὲ λαμπρὰν πανοπλίαν, φέρουσα δεινὴν θυσανόεσσαν αἰγίδα καὶ πάλλουσα μακρότατον δόρυ, εὐλόγως ἐθεωρήθη ὡς ἔχουσα φιλοπολέμους διαθέσεις καὶ ἀρεσκομένη εἰς τὰς μάχας. Ὁ Ἡσίοδος ἐν Θεογονίᾳ (925) ἀποκαλεῖ ταύτην:

«*δεινὴν ἐγρεκύδοιμον ἀγέστρατον ἀτρυτώνην πότνιαν, ᾗ κέλαδοί τε ἅδου πόλεμοί τε μάχαι τε*»,

ὁ Ὅμηρος *ἀγελείην, ληΐτιν, δεινὴν θεόν, μεγάθυμον*, ἄλλοι δὲ ποιηταὶ *ὀρεσιστράτην, ἐγρεμάχην, ἀλκήεσσαν, περσέπολιν*. Οὕτω λοιπὸν παρίσταται ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἡ Ἀθηνᾶ, ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν θεὰ τοῦ μετὰ ἠρεμότητος, σώφρονος ἀνδρείας καὶ συνέσεως διεξαγομένου δικαίου πολέμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄγριον, αἱμοχαρῆ καὶ ἀπερίσκεπτον Ἄρην. Ἕνεκα τοῦ πολεμικοῦ τούτου χαρακτῆρος αὐτῆς παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν ἐποποιΐαν τῆς Ἰλιάδος. Βοηθεῖ ἐν αὐτῇ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐνθαρρύνει τοὺς ἥρωας μετέχουσα καὶ αὐτὴ τῶν μαχῶν κατὰ τὰς ὁποίας παλαίει καὶ μάχεται στῆθος πρὸς στῆθος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους. Ἡ πολεμικὴ αὐτῆς δύναμις εἶναι ἀκαταμάχητος. Εἰς τὴν ἐν τῇ Ἰλιάδι φανταστικὴν μάχην τῶν θεῶν ἄγει ἀληθῆ θρίαμβον κατὰ τῆς Ἀφροδίτης, κατὰ δὲ τὸν Ὅμηρον ἀνατρέπει καὶ δαμάζει καὶ αὐτὸν τὸν Ἄρην. Ἑπόμενον δ' ἦτο ὡς μετέχουσα τῶν ἀνθρωπίνων μαχῶν νὰ ἔχῃ καὶ ὡρισμένας μεταξὺ αὐτῶν προτιμήσεις. Οὕτως ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἡρώων ἀγαπᾷ μετ' ἰδιαιτέρας στοργῆς καὶ καθοδηγεῖ εἰς τὰς μάχας τούς: Βελλερεφόντην, Ἡρακλέα, Τυδέα, Περσέα, Ἰάσονα, Ἀχιλλέα, Διομήδη, Μενέλαον καὶ Ὀδυσσέα, οὓς καὶ προστατεύει μαχομένους ἢ κινδυνεύοντας.

Παράδοξος τελετὴ τῆς Ἀθηνᾶς συγκροτούσης μάχην ἐλάμβανε χώραν κατὰ τὴν ἐν Λιβύῃ λατρείαν τῆς θεᾶς. Κατ' ἔτος δηλαδὴ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς της αἱ νεάνιδες τοῦ τόπου ἐχωρίζοντο εἰς δύο ἀντιθέτους στρατοὺς καὶ συνεκρότουν πραγματικὴν ἢ εἰκονικὴν μάχην, λιθοβολούμεναι ἢ ραβδιζόμεναι. Πρὸ τῆς μάχης ταύτης ἐξέλεγον τὴν ἐξ ὅλων ὡραιοτέραν νεάνιδα, παριστῶσαν τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ στολίζοντες τὴν κεφαλὴν αὐτῆς «*κυνέῃ τε Κορινθίῃ καὶ πανοπλίῃ Ἑλληνικῇ καὶ ἐφ' ἅρμα ἀναβιβάσαντες περιάγουσι τὴν λίμνην κύκλῳ*».

Λατρεία. Ὡς πολεμικὴ κυρίως θεὰ ἐτιμᾶτο ἡ Ἀθηνᾶ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ ποικίλας ὀνομασίας. Οὕτως ἐν Ἀθήναις καὶ Πλαταιαῖς ἐλατρεύετο ὡς *Ἀρεία* Ἀθηνᾶ, ὑπῆρχον δ' αὐτῆς ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις βωμὸς ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου (Παυσ. I, 28. 2), ἐν δὲ ταῖς Πλαταιαῖς ἱερὸν ἀνεγερθὲν ἐκ τῶν λαφύρων τῶν Περσῶν (Παυσ. IX, 4. 1), διότι οἱ θρησκευτικώτατοι Ἕλληνες ἀπέδιδον εἰς τὴν πολεμικὴν αὐτῆς δύναμιν τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν θριάμβους των. Τὴν ἐφαντάζοντο δηλονότι ὡς ἀόρατον μαχήτριαν, ἡ ὁποία καλύψασα διὰ τῆς μεγάλης ἀσπίδος της τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν, ἔτρεψε διὰ τοῦ μακροτάτου δόρατός της εἰς ἄτακτον φυγὴν τὰ στίφη τῶν Περσῶν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις καὶ ὡς *Πρόμαχος Ἀθηνᾶ*, ἧς ἡ εἰκών, κολοσσιαῖον ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου Φειδίου, ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, μεταξὺ Ἐρεχθείου καὶ Παρθενῶνος. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο, παριστάνον τὴν θεὰν ὀρθίαν, ὡς πρόμαχον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἦτοι μὲ κράνος εἰς τὴν κεφαλήν, ἀσπίδα εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ μὲ τὸν δεξιὸν βραχίονα ὑψωμένον μέχρι τοῦ κράνους καὶ πάλλοντα δόρυ, ἦτο τόσον μέγα, ὥστε ἔλεγον ὅτι ἡ περικεφαλαία αὐτῆς καὶ τὸ ἄκρον τοῦ δόρατός της ἐφαίνοντο ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον Σούνιον (Παυσ. I, 28. 2).

Πρὸς τὴν Πρόμαχον ταύτην θεὰν τῶν Ἀθηνῶν ἀντιστοιχεῖ ἡ *Σθενιὰς* (=ἰσχυρὰ) Ἀθηνᾶ τῆς Τροιζῆνος καὶ ἡ *Ἀλαλκομενηΐς* Ἀθηνᾶ τῆς Βοιωτίας (Ἰλ. Δ. 8.—Ε. 908), λέξις ἥτις ἐκ τοῦ *ἀλαλκεῖν* παραχθεῖσα ἐσήμαινε τὴν προστάτιν, την πολιοῦχον, τὴν θεάν, ἥτις διὰ τοῦ ἰσχυροῦ της βραχίονος ἀποκρούει τὰς ἐπιδρομάς, ἀπομακρύνει τοὺς ἐχθροὺς καὶ χαρίζει τὴν νίκην εἰς τοὺς λατρευτάς της. Εὐλόγως ὅθεν ἐξελήφθη ὡς ἡ θεὰ τῆς Νίκης, εἰς τὴν ἀδάμαστον ὁρμὴν τῆς ὁποίας οὐδεὶς δύναται νὰ ἀντισταθῇ. Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην (*Ἀθηνᾶ Νίκη*) ἐτιμᾶτο ἐν Μεγάροις καὶ πρὸ πάντων ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ ναὸς ἦν αὐτῇ ἱδρυμένος ἐν τῇ Ἀκροπόλει δεξιὰ τῶν Προπυλαίων, ὁ τῆς *Ἀπτέρου Νίκης*, εἰς αἰωνίαν ἀνάμνησιν τῆς ἥττης τῶν Περσῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπειδὴ δ' ἐν Ἀθήναις εἶχον καὶ ἄλλην ἰδιαιτέραν θεάν, ὀνομαζομένην Νίκην, παρίστανον ταύτην μὲν ὡς νεαρὰν *πτερωτὴν* παρθένον, τὴν δὲ Ἀθηνᾶν Νίκην ὡς *ἄπτερον* ἢ ὡς ἐν τῇ σωθείσῃ εἰκόνι τῆς Ἀθηνᾶς Βαρβακείου, ἐν ᾗ παρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ φέρουσα ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τεταμένῃ τὴν πτερωτὴν νίκην.

Ἐκτὸς τῶν ἐπωνυμιῶν τούτων ἡ πολεμικὴ θεὰ ἐτιμᾶτο καὶ ὡς *Ἀλκίδημος* ἢ *Ἀλκὶς* ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, ὡς *Ζωστηρία* ἐν Θήβαις, ὡς *Ἰτωνία* ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ, ὡς *Προμαχόρμα* ἐν Βουπόρθμῳ τῆς Ἀργολίδος καὶ τέλος ὡς Παλλὰς (βλ. λέξιν). Ἐν Ἀθήναις δ' ἐπὶ πλέον ἐκαλεῖτο καὶ *Ἀκραία, Ἀκρία, Κλειδοῦχος* καὶ *Πυλαῖτις*, διότι κυρίως ἐθεωρεῖτο ὅτι κατεῖχε καὶ ἐφρούρει τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἀθηνᾶ ἡ Ἱππία. Συναφὴς πρὸς τὴν λατρείαν, ἡ ὁποία προῆλθεν ἐκ τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτῆς *Ἱππία*, ἣν ἔλαβεν ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῆς μὲ τοὺς ἵππους καὶ τῆς τέχνης μὲ τὴν ὁποίαν τοὺς ἐδάμαζεν. Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐλατρεύετο ἐν Κορινθίᾳ (ὡς *Χαλινῖτις*, διότι κατώρθωσε νὰ χαλινώσῃ τὸν Πήγασον) καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὡσαύτως ἐν Κολωνῷ καὶ Ἀχαρναῖς τῆς Ἀττικῆς, ἐν Μανθυρέᾳ τῆς Ἀρδίας καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου εἶχε καὶ βωμοὺς διὰ τὰς προσφερομένας αὐτῇ θυσίας. Κατὰ τοὺς μύθους, αὕτη πρώτη ἐδίδαξε τὴν ζεῦξιν τῶν ἵππων εἰς τὰς ἁμάξας καὶ τὰ ἅρματα, ἐξ οὗ καὶ *Δαμάσιππος* καλεῖ-

Ἡ παρθένος Ἀθηνᾶ.

Ἀγαλμάτιον ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου, εὑρεθὲν τὸ 1880 παρὰ τὸ Βαρβάκειον καὶ διὰ τοῦτο καλούμενον ἡ *Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου*. Εἶναι προφανῶς ἀντίγραφον ἀγάλματος τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ δίδει μίαν ἀναπαράστασιν τοῦ κολοσσικοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ Φειδίου. (Σώζεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.)

ται, ἐν δὲ τῇ Βοιωτίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐμυθολογεῖτο ὅτι καὶ τὴν ζεῦξιν τῶν βοῶν αὕτη πρώτη διενοήθη καὶ ἐπραγματοποίησεν, ἐξ οὗ καὶ *Βοαρμία* καὶ *Βουδεία* ἐπωνομάζετο. Ἐν Ἀθήναις ἐπίσης ἀ εφέρετο ὅτι καὶ ἡ πολεμικὴ ὄρχησις *Πυρρίχη* καὶ ἡ πολεμικὴ μουσική, καὶ ἰδίᾳ ἡ σάλπιγξ καὶ ὁ αὐλός, ὑπὸ ταύτης ἐφευρέθησαν, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἐπωνυμίαι ταύτης *Ἀηδών, Σάλπιγξ, Μουσικὴ* καὶ ἄλλαι. Ἐν Ἀθήναις επίσης ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἐδίδαξε τὸν Ἐριχθόνιον (βλ. λ.) νὰ ζευγνύῃ τοὺς ἵππους εἰς τὰ ἅρματα, τὰ δὲ σωζόμενα λείψανα τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος μᾶς δεικνύουν τὴν Ἀθηνᾶν δαμάζουσαν παρουσίᾳ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς Ἀττικῆς τοὺς ἵππους τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἀπέρχεται τῆς πάλης ἡττημένος. Εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἄλλωστε ὡς *Ἱππίαν* ἀφιερώθη καὶ ὁ Δούρειος Ἵππος, ὅστις, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα ἀφορμὴ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον.

Η ΕΡΓΑΝΗ ΑΘΗΝΑ. Ἡ πολεμικὴ θεά, ἡ ὁποία φέρει τὴν Νίκην, ἐξασφαλίζει κατὰ φυσικὴν συνέπειαν καὶ τὴν Εἰρήνην. Τούτου ἕνεκα εὐλόγως ἡ πολεμικὴ Νικηφόρος Ἀθηνᾶ, ἐπονομαζομένη καὶ *Εἰρηνοφόρος*, ἐτιμᾶτο καὶ ὡς θεὰ τῆς Εἰρήνης, προστατεύουσα τὰς πόλεις καὶ ἐξασφαλίζουσα εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης. Οὕτως ἡ Ἀθηνᾶ, μόνη ἐξ ὅλων τῶν θεῶν μετὰ τὸν ἰσχυρότατον αὐτῆς πατέρα Δία, ἐτιμᾶτο εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ὡς *Πολιάς, Πολιοῦχος* ἢ *Πολιᾶτις*, τουτέστιν ὡς δέσποινα καὶ προστάτις τῶν πόλεων, παρ' αἷς ἐλατρεύετο. Κυρίως ὅμως ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν καὶ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἡ Ἀθηνᾶ ἐλατρεύετο ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων, ἔνθα καὶ ἀρχαιότατος ναὸς ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἀφιερωμένος εἰς τὴν *Πολιάδα* Ἀθηνᾶν καὶ τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ἀνεκαλύφθησαν, σῳζόμενα ἔτι, μεταξὺ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἐρεχθείου. Ἐξ ἐπιγραφῶν δὲ καὶ χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων μανθάνομεν ἐπίσης ὅτι ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἐλατρεύετο καὶ ἐν Σπάρτῃ ὡς *Πολίαρχος*, ἐν Τεγέᾳ ὡς *Πολιᾶτις* ἢ *Ἀστύοχος* (Παυσ. 8. 47.5), ἐν Ἄργει ὡς *Ἀκρία*, ἐν Τροιζῆνι καὶ Ἐρυθραῖς ὡς *Πολιὰς* (Παυσ. 7. 5. 9), ἐν Ἰλίῳ ὡς *Ἰλιὰς* καὶ τέλος ὑπὸ παρόμοια ὀνόματα ἐν Μεγάροις, Μεγαλοπόλει, Κρήτῃ, Χίῳ, Κῷ Ἀμοργῷ, Ἴῳ, Μασσαλίᾳ, Περγάμῳ, Πριήνῃ, Λίνδῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' ἡ τῶν πόλεων προστάτις ἐθεωρήθη καὶ τοῦ ὅλου Ἔθνους φρουρὸς καὶ ὁδηγός. Τούτου ἕνεκα ἐθεωρεῖτο προϊσταμένη τῆς Ἀχαϊκῆς τῶν Πατρῶν συμμαχίας καὶ τῆς Βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, ἥτις συνήρχετο πλησίον τοῦ ἐν Κορωνείᾳ ναοῦ της. Ἐτιμᾶτο δὲ ὑπὸ μὲν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν ὡς Ἀθηνᾶ *Παναχαιΐς* (Παυσ. 7.20. 2), ὑπὸ δὲ τῶν Θεσσαλῶν ὡς *Ἰτωνία* Ἀθηνᾶ (= ἐξ Ἴτωνος, πόλεως ἐν Θεσσαλίᾳ (Βακχ. Ἀποσ. 15,23) —Καλλ. εἰς Δημ. 74), ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἤγοντο ἐν Κορωνείᾳ τὰ Παμβοιώτια (βλ. λ.), πανήγυρις τῶν Βοιωτῶν συνδεδεμένη, ὡς οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ἐν Ἑλλάδι, μετ' ἐκεχειρίας. (Στράβ. Θ. 411. —Παυσ. Θ. 34. 1—Πολυβ. Δ. 3. — Θ. 34). Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς Εἰρήνης αἱ γενεαὶ μεγαλώνουν καὶ ἀναπτύσσονται εὐκόλως, διὰ τοῦτο ἡ Ἀθηνᾶ ἐθεωρήθη καὶ ὡς τροφοδότις θεά, μεγάλως φροντιζουσα διὰ τὴν τῶν παίδων ἀνατροφήν, ἐξ οὗ καὶ *Κουροτρόφος* ἐκαλεῖτο, ὑπὸ δὲ τῶν τῆς Ἤλιδος γυναικῶν ἐτιμᾶτο καὶ ὡς *Μήτηρ* (Παυσ. 5. 3 3). Λέγεται μάλιστα ὅτι ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἔλαβεν εἰς τὰ γόνατά της, ἅμα τῇ γεννήσει του, τὸν πρῶτον μυθικὸν ἄνθρωπον τῆς Ἀττικῆς, τὸν Ἐριχθόνιον, υἱὸν τῆς Γαίας, καὶ τοῦ παρέσχε τὰς πρώτας μητρικὰς περιποιήσεις, φροντίσασα ἀργότερον καὶ διὰ τὴν ἀνατροφήν του. Ἐμυθολογεῖτο ἐπὶ πλέον ἡ Ἀθηνᾶ ὡς φροντίζουσα καὶ διὰ τὴν αὔξησιν τῶν οἰκογενειῶν, διὸ εἴς τινας πόλεις ἐτιμᾶτο ὡς *Φρατρία, Ἀπατουρία* ἢ *Γενετυλλίς*. Τῆς Ἀπατουρίας μάλιστα Ἀθηνᾶς ἦν καὶ ναὸς ἐν Τροιζῆνι, ὃν ἵδρυσεν ἡ Αἴθρα, ἕνεκεν ὀνείρου τινός, ὅπερ ἔπεμψεν αὐτῇ ἡ Ἀθηνᾶ (Παυσ. 2. 33. 1). Ὡς συντηροῦσα δὲ καὶ ἀναπτύσσουσα τὴν δύναμιν τῆς νεότητος κατέστη ἡ Ἀθηνᾶ θεὰ τῆς *Ὑγιείας* καὶ προστάτις τῆς Ἰατρικῆς τέχνης, τιμωμένη ὑπὸ τὰς ἐπωνυμίας *Παιωνία* καὶ *Ὑγιεία*. Ταύτης τῆς Ἀθηνᾶς Ὑγιείας εἶχεν ἱδρυθῆ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπὸ τοῦ Περικλέους χαλκοῦν ἄγαλμα, οὗτινος τὸ βάθρον καὶ ἡ ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφὴ σῴζονται καὶ σήμερον ἔτι πλησίον τῶν Προπυλαίων, ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις: Κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Προπυλαίων ὁ ἀρχιτέκτων Μνησικλῆς πεσὼν ἐκ τοῦ ἰκριώματος καὶ ἐν ἀπελπιστικῇ εὑρισκόμενος καταστάσει ἐγκατελείφθη ὑπὸ των ἰατρῶν, ὁπότε ἡ Ἀθηνᾶ ἐφάνη κατ' ὄναρ εἰς τὸν Περικλῆν καὶ τοῦ ὑπέδειξε τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ ἀσθενὴς ἀρχιτέκτων θὰ ἐπανεφέρετο τελείως εἰς τὴν ζωήν. Ἰαθέντος οὕτω τοῦ Μνησικλέους ἤγειρεν ὁ Περικλῆς παρὰ τὰ Προπύλαια εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς *Ἀθηνᾶς Ὑγιείας* (Πλούταρχος ἐν βίῳ Περικλέους 13). Ὡς *Παιωνία* δ' ἐτιμᾶτο ἐν Πειραιεῖ καὶ Ὠρωπῷ συνδυαζομένη πρὸς ἄλλας Ἰαματικὰς θεότητας, τὸν Παιώνιον Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Πανάκειαν (Παυσ. I. 2. 5. — II. 34. 3).

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς βιομηχανίας, τῶν ὁποίων τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν μεγάλως ηὐνόει ἡ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς κατακτηθεῖσα Εἰρήνη, ἀπεδίδοντο ἐπίσης εἰς τὰς ἰδιότητας τῆς θεότητος ταύτης. Οὕτως ἡ Ἀθηνᾶ ἐθεωρεῖτο προστάτις καὶ διδάσκαλος τῶν εὐγενεστάτων καλλιτεχνικῶν ἀπεικονίσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι καλοῦνται συνήθως ἐπιτήδειοι εἰς τὰς τέχνας τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις ὤθησεν αὐτοὺς εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ δὲν παύει νὰ τοὺς ἐμπνέῃ. Αὕτη ἐδίδαξε τὴν τορευτικήν, τὴν γλυπτικήν, τὴν ἐγκαυστικὴν καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἡφαίστου τὴν διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κατασκευὴν παντοίων καλλιτεχνημάτων.

Ἐν Ἀττικῇ ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ἡ φύτευσις καὶ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας, ἧς ὁ κλάδος κατέστη τὸ σύμβολον τοῦ εἰρηνικοῦ χαρακτῆρος τῆς θεᾶς. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ναυτιλίαν ἀκόμη ἐσχετίσθη τὸ ὄνομά της. Αὕτη ἐδίδαξε τοὺς Ἀργο-

Digitized by Google

ναύτας πρὸς ναυπήγησιν τῆς Ἀργοῦς, **αὐτὴ ἐδίδαξε** τὸν Δαναόν, ἑτοιμαζόμενον νὰ **ἐγκαταλείψῃ** τὴν Αἴγυπτον μὲ τὰς θυγατέρας του, **νὰ συστέλλῃ** τὰ ἱστία τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον ἔμελλε **νὰ τὸν μεταφέρῃ**, κατὰ δὲ τὸν Ὅμηρον, **ὁ τὰ πλοῖα τοῦ** Πάριδος κατασκευάζων τεχνίτης:

> *«. . . . χερσὶν ἐπίστατο δαίδαλα πάντα*
> *τεύχειν, ἔξοχα γάρ μιν ἐφίλατο Παλλὰς Ἀθήνη».*
> **(Ἰλ. Ε. 60).**

Ἀλλὰ καὶ τῶν εὐτελεστέρων, ταπεινοτέρων καὶ βαναύσων τεχνῶν θεωρεῖται ἡ Ἀθηνᾶ εὑρέτις καὶ προστάτις. Οὕτως ὁ πτωχὸς κεραμεὺς τοῦ μικροῦ ποιήματος «Κάμινος» ἐπικαλεῖται τὴν Ἀθηνᾶν ὡς προστάτιδα τῆς τέχνης του, διότι, ὡς ἐλέγετο, αὐτὴ ἐφεῦρε τὸν τόρνον τοῦ κεραμέως καὶ κατεσκεύασε τὰ πρῶτα ἀγγεῖα. Εἰς ταύτην ἀπεδίδοντο ἀκόμη καὶ ἡ κναφευτικὴ καὶ ἡ σκυτοτομία, τῶν δὲ τεκτόνων ἦτο ἡ *Σταθμία* θεά, εἰς ἣν ὤφειλον τὴν εὕρεσιν τῆς στάθμης των. Τούτου ἕνεκα οἱ χειρώνακτες ἦγον ἐν Ἀθήναις ἑορτὴν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡφαίστου, ἥτις ἐκαλεῖτο *Χαλκεῖα* ἢ καὶ *Ἀθήναια*.

Ἀλλ' ἡ τῶν τεχνῶν προστάτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμπνέῃ μόνον τὰς τέχνας καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τῶν ἀνδρῶν, διὸ ἐθεωρεῖτο ὅτι προΐστατο καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ γυναικείου φύλου. Αὐτὴ ἐφεῦρε καὶ ἐδίδαξε τὴν ταλασιουργίαν καὶ καθόλου τὰς γυναικείας τέχνας. Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἡ Ἀθηνᾶ ὕφανε τὸν ἰδικόν της πέπλον καὶ τὴν ἐσθῆτα τῆς Ἥρας, εἰς ἀγαπητὰς δ' αὐτῆς παρθένους ἔδιδε τὴν χάριν «ἔργα ἐπίστασθαι περικαλλέα» καὶ ἐγκώμιον μέγα τῶν γυναικῶν ἦτο τὸ νὰ ἰσοφαρίζωσι κατὰ τὰ ἔργα μὲ τὴν Ἀθηνᾶν. Αἱ μὲ ἐξαιρετικὴν ἐπιτηδειότητα ὑφαίνουσαι νεάνιδες ἢ ἐπεξεργαζόμεναι τὰ ὑφάσματα ἀνεγνώριζον τὴν Ἀθηνᾶν ὡς τὴν θείαν καὶ ἀσυναγώνιστον τεχνίτριαν, ἥτις ἐν ἀγῶνι περὶ ὑφαντικῆς ἐνίκησε τὴν Ἀράχνην (βλ. λ.), ἥτις ἔκτοτε μετεμορφώθη εἰς τὸ φερώνυμον ζῷον. Σύμβολον δ' αὐτῆς ἦτο ἡ ἠλακάτη, ἣν ἔφερον εἰς τὰς χεῖράς των καί τινα τῶν Παλλαδίων (βλ. λέξιν), «ἔργα δ' Ἀθηναίης» παρ' Ὁμήρῳ ὠνομάζοντο τὰ ἐξικνούμενα εἰς τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς τελειότητος. Ἐν Τροίᾳ αἱ γυναῖκες, κατὰ τὸν θεῖον Ποιητήν, ἀνέθετον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν «πέπλον χαριέστατον καὶ μέγιστον», πρᾶξις, ἥτις πιθανῶς ἦτο παλαιότατον θρησκευτικὸν ἔθιμον, ἐπαναλαμβανόμενον ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων.

Τὴν εὐτεχνίαν καὶ πολυτεχνίαν ταύτην τῆς Ἀθηνᾶς δεικνύει ἡ ἐν Ἀθήναις ἐπωνυμία ταύτης *Ἐργάνη*, ἧς καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐλατρεύετο ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἐν Σπάρτῃ, Ὀλυμπίᾳ, Μεγαλοπόλει, Θεσπιαῖς, Δήλῳ, καὶ Σάμῳ. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά της ταύτην ἐτιμᾶτο καὶ ὑπὸ δύο ἄλλας ἐπωνυμίας, ἐν μὲν τῇ Ἐπιδαύρῳ ὡς *Καλλίεργος*, ἀλλαχοῦ δὲ ὡς *Πηνῖτις* (ὑφάντρια). Τοιουτοτρόπως ἡ Ἀθηνᾶ προσωποποιεῖ ὑπὸ τὰς διαφόρους ἰδιότητάς της τὰς ἀκαταπονήτους ἐρεύνας τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας. Εἶναι ἀκόμη ἡ *Μηχανῖτις* θεὰ — λατρευομένη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐν Μεγαλοπόλει, — ἧς ὁ πολυμήχανος καὶ εὐφυὴς Ὀδυσσεὺς εἶναι ὁ εὐνοούμενος.

ΘΕΑ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ. Ἐκ τῶν μύθων τούτων καὶ τῶν παραστάσεων, καθ' οὓς ἡ Ἀθηνᾶ παρίσταται ὡς εὑρέτις καὶ προστάτις τόσων τεχνῶν, ἐθεωρήθη πρωϊαίτατα ὡς μεγάλη *Διάνοια* ὑπὸ τὸν θεῖον αὐτῆς τύπον· μήπως ἄλλως τε δὲν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ σοφοῦ Διὸς καταπιόντος τὴν προσωποποιΐαν τῆς *φρονήσεως* Μῆτιν; Εὐλόγως λοιπὸν προέκυψεν ἐκ τούτων ἡ ἰδιότης τῆς Ἀθηνᾶς ὡς θεᾶς τῆς Σοφίας, καθόσον ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς ἐνεσαρκώθη τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνδόξου καὶ προνομιούχου Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐξ ἧς ἐπήγασαν ὅλα τὰ θαυμάσια ἔργα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Κατὰ τὸν πρῶτον περὶ τοῦ Ὁμήρου γράψαντα, Θεαγένη τὸν Ρηγῖνον, ὅστις ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ἡ Ἀθηνᾶ ἦν αὐτὴ αὕτη ἡ φρόνησις. Ὁ θεῖος Πλάτων ἑρμηνεύει τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς ὡς σημαῖνον *«θεοῦ φρόνησιν»*, ὁ δὲ Δημόκριτος ὁ ἐξ Ἀβδήρων ἐξηγεῖ ὡς ὁ Ρηγῖνος τὴν φύσιν τῆς θεᾶς λέγων *«ὅτι φρόνησίς ἐστιν, ἀφ' ἧς συμβαίνει τρία ἀπογεννᾶσθαι ἀγαθά, εὐλογίζεσθαι, λέγειν καλῶς, πράττειν ἃ δεῖ»*. Κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς φιλοσόφους, *«ἡ Ἀθηνᾶ φρόνησις καὶ ἀγχίνοια εἶναι δοκεῖ»*, κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλη, *«τῇ Ἀθηνᾷ τὴν ἐπιστήμην περιτίθεμεν καὶ τὴν τέχνην»*. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἡ Ἀθηνᾶ *«ἶσον ἔχει τῷ πατρὶ μένος καὶ ἐπίφρονα βουλήν»*, κατὰ δὲ τὸν Ὅμηρον, φημίζεται μεταξὺ ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν *«μήτι τε καὶ κέρδεσιν»*, ἐπονομαζομένη συγχρόνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ *πολύβουλος*.

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά της ταύτην, ὡς θεᾶς τῆς σοφίας, παρίσταται ἡ *Βουλαία* Ἀθηνᾶ, ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν τῆς ὁποίας τίθεται ἡ Ἀθηναϊκὴ γερουσία, ἢ ἡ *Ἀγοραία*, ἥτις εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐμπνέει τοὺς ῥήτορας καὶ συνετίζει τοὺς πολίτας. Τὴν *Βουλαίαν* θεάν, συνδυαζομένην μετὰ τοῦ Διὸς Βουλαίου, ἐπεκαλοῦντο καὶ οἱ Βουλευταί, ὅπως ὀρθῶς καὶ συνετῶς βουλεύωνται. Ταύτην δὲ ἐν Σπάρτῃ πιθανῶς ἐτίμων ὡς *Ἀμβουλίαν*.

Συναφὴς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν τῆς θεᾶς τῆς σοφίας εἶναι καὶ ἡ παράστασις αὐτῆς ὡς παρθένου, διότι, κατὰ τὸν περὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς μῦθον, αὕτη δὲν ἐξῆλθεν ἐκ σπλάγχνων μητρός, ὁ δὲ Ζεὺς ἦν ὁ μόνος αὐτῆς πατὴρ καὶ γεννήτωρ. Ἁγνὴ λοιπὸν ἐκ γενετῆς, παραμένει ἁγνὴ καθ' ὅλον αὐτῆς τὸν βίον *«ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν παρθένον αἰδοίην»*, κατά τινα ὁμηρικὸν ὕμνον. Ἡ ἐν Ἄργει ἑορτὴ τῶν λουτρῶν τῆς Παλλάδος, ἡ ἱστορία τοῦ Τειρεσίου, ὃν ἐτύφλωσεν αὕτη, διότι τὴν εἶδεν ἐν τῇ γυμνότητί της λουομένην καὶ ἡ μετὰ βδελυγμίας ἀπόκρουσις παρ' αὐτῆς τοῦ ἔρωτος τοῦ Ἡφαίστου παρουσιάζουν ταύτην πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὡς τὴν αἰωνίαν προσωποποίησιν τῆς ἀσπιλότητος, ἐντιμότητος καὶ παρθενίας. Τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς ὡς Παρθένου ἀπαντῶμεν κυρίως ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ πρὸς τιμὴν ταύτης ἐκτίσθη ὀλίγον μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν τὸ καλλιτεχνικώτερον τῶν ἔργων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὸ καὶ σήμερον ἔτι σωζόμενον ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὁ *Παρθενών*, ναὸς δωρικοῦ ῥυθμοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐτοποθετήθη ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Φειδίου, τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὕψος 36 πήχεων (μετὰ τοῦ βάθρου 49) καὶ τὸ ὁποῖον παρίστα τὴν θεὰν ὀρθίαν, περιβεβλημένην ποδήρη χιτῶνα,

Ἀσπὶς μαρμαρίνη.

Λέγεται Ἀσπὶς τοῦ Στράγγφορδ ἐκ τοῦ κατόχου. Εἶναι ἀντίγραφον ἐπὶ μαρμάρου τῆς ἀσπίδος τῆς Παρθένου, εἰς τὴν ὁποίαν παριστάνετο ἡ μάχη τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Ἀμαζόνων.

ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχουσαν τὴν Αἰγίδα καὶ κρατοῦσαν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ χρυσοῦν ἄγαλμα τῆς Νίκης, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν δόρυ, παρ' ᾧ ὠρθοῦτο δράκων. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς τέχνης εἶχεν ἀπεικονίσει ὁ Φειδίας τὴν γέννησιν τῆς Πανδώρας (βλ. λ.).

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ. Ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Ἑλλάδι ἦτο ἀρχαιοτάτη. Εἰς τὰς πλείστας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων εἶχον ἱδρυθῆ ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ πολλαπλαῖ πρὸς τιμήν της ἤγοντο ἑορταί, ἀναγόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς παλαιοτάτους χρόνους καὶ τελοῦσαι ἐν στενῇ σχέσει μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἰδιότητα τῆς θεᾶς.

Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἡ Ἀθηνᾶ ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις, τῇ πόλει τῇ σχούσῃ ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομά της ἀκόμη. Ὁ Παυσανίας εἰς τὰ Ἀττικά του μᾶς λέγει ὅτι *«ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς ἐστιν ἥ τε ἄλλη πόλις καὶ ἡ πᾶσα ὁμοίως γῆ. καὶ γὰρ ὅσους θεοὺς καθέστηκεν ἄλλους ἐν τοῖς δήμοις σέβειν, οὐδέν τι ἧσσον τὴν Ἀθηνᾶν ἄγουσιν ἐν τιμῇ»*. Ἡ μυθολογουμένη ἔρις τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν κατοχῆς, καθ' ἣν ἡ γῆ (κρινόντων τοῦ Κέκροπος, Κραναοῦ ἢ Ἐρυσίχθονος, ἢ κατ' ἄλλους τῶν δώδεκα θεῶν) ἐκρίθη τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς φυτευθεῖσα ἐλαία καὶ οἱ τόσοι ἄλλοι Ἀττικοὶ μῦθοι περὶ Ἀγλαύρου, Ἐριχθονίου καὶ Πανδρόσου, οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνουσιν ἢ ὅτι ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐλατρεύετο ἐν Ἀττικῇ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ μάλιστα ὡς θεὰ τῆς γεωργίας καὶ τῆς δενδροκομίας. Ταύτης ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον πολλὰ ἱερά, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα, ἐκτὸς τοῦ μικροῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, τὸν *Παρθενῶνα*, ἀφιερωμένον εἰς τὴν παρθένον Ἀθηνᾶν, ὅστις ἀνῳκοδομήθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἰς τὴν θέσιν ἑνὸς ἱεροῦ ἀρχαιοτέρου καταστραφέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τὸ *Ἐρέχθειον*, ἀρχαιότατον ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν Πολιάδα Ἀθηνᾶν καὶ ἀνοικοδομηθέντα ἐπίσης κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Τὸ δὲ μυθολογούμενον περὶ τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Κέκροπος, τῆς Ἀγραύλου, τῆς Ἕρσης, καὶ τῆς Πανδρόσου, ὅτι ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἱέρειαι τῆς Ἀθηνᾶς, δὲν ἦτο ἄλλο τι, κατὰ τὸν Preller, ἢ ἐπωνυμίαι τῆς Ἀθηνᾶς ἀποχωρισθεῖσαι κατόπιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς ἰδιαίτερα πρόσωπα.

Ὡς θεὰ τῆς γεωργίας ἡ Ἀθηνᾶ ἐτιμᾶτο πιθανῶς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὡς δεικνύουσι καὶ αἱ κάτωθι ἐπωνυμίαι ταύτης: *Κισσαία* ἐν Ἐπιδαύρῳ, ***Κολοκασία*** ἐν Σικυῶνι, *Βοαρμία* καὶ *Βουδεία*, **περὶ ὧν εἴ**πομεν ἀνωτέρω, *Κυπαρισσία* ἐν **Ἀσωπῷ τῆς Λακω**νικῆς καὶ ἄλλα.

Ἐκτὸς τῶν ἐν Ἀθήναις ἱερῶν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς **ὑπῆρχον τοιαῦτα καὶ** ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, **ἔνθα αὕτη ἐλατρεύετο.** Οὕτω ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς **ὑπῆρχον καὶ** ἐν Συρακούσαις, ἐν Αἰγίνῃ, ἐν **Σουνίῳ (τῆς Σουνιάδος)**, ἐν Τεγέᾳ (τῆς Ἀλέας), ἐν Πριήνῃ **καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀμφίβολον** δ' εἶναι εἰσέτι **ἂν ἦσαν ναοὶ τῆς θεᾶς ταύτης** ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν **Δήλῳ, ὅπου λέγεται ὅτι ὑπῆρχον** ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὁ **τῆς Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς, ἐν δὲ** τῇ δευτέρᾳ ὁ τῆς **Προνοίας Ἀθηνᾶς. Ἐν Κορίνθῳ** μάλιστα ἀπεδείχθη, **κατὰ τοὺς ἐνεργοῦντας τὰς ἀνασκαφὰς Ἀμερικανοὺς ἀρχαιολόγους, ὅτι τὰ σωζόμενα ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ δωρικοῦ ναοῦ κάθε ἄλλο** εἶναι ἢ ναὸς **ἀφιερωμένος εἰς τὴν Χαλινίτιδα Ἀθηνᾶν.** (Περὶ **τῶν στύλων καὶ ἐρειπίων τοῦ ναοῦ** τούτου βλ. εἰς **λέξιν Κόρινθος Παλαιά).**

Τὰ σύμβολα καὶ αἱ θυσίαι. **Αἱ** πρὸς τὴν θεὰν **Ἀθηνᾶν προσφερόμεναι θυσίαι** ἀπετελοῦντο κυρίως **ἀπὸ βόας ἀγελαίους καὶ ταύρους** (οὐδέποτε **δὲ αἶγας), ἐξ ὧν καὶ** *Ταυροβόλος* ἢ *Ταυροπόλος* **ἐπωνομάζετο. Εἰς τὴν συνήθειαν** ταύτην φαίνεται **ὅτι ἀναφέρονται καὶ τὰ** ἀνάγλυφα τοῦ θωρακίου **τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναοῦ τῆς** Νίκης, τὰ ὁποῖα **παριστῶσι Νίκας ἀγούσας ταύρους** εἰς θυσίαν.

Ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς ἦσαν ἡ Γλαῦξ, ὡς ἔχουσα **μεγάλους καὶ σπινθηροβόλους** ὀφθαλμούς, ὁ Ὄφις, **σύμβολον τῶν χθονίων θεῶν,** ὁ Ἀλέκτωρ, διὰ τὸ **μάχιμον αὐτοῦ, ἡ Κορώνη** ἐν Ἀθήναις, ἡ ἐλαία **καὶ ἡ ῥοιά. Ἀφιερωμένα δ' εἰς** αὐτὴν ἦσαν ὁ Βοιωτικὸς **μὴν Ἀλαλκομένιος, ὁ ἀντιστοιχῶν** πρὸς τὸν **Ἀττικὸν Μαιμακτηριῶνα, ὁ αἰ**τωλικὸς Ἀθήναιος, **ὁ ἀττικὸς Σκιροφοριών, καὶ ἐκ** τῶν ἡμερῶν ἡ **τρίτη ἑκάστης δεκάδος τοῦ μηνός,** προελθούσης **τῆς ἀφιερώσεως ταύτης ἐκ παρε**τυμολογίας τῆς **ἐπωνυμίας αὐτῆς** *«Τριτογένεια»*.

Ἑορταί. **Αἱ εἰς τιμὴν τῆς θεᾶς** Ἀθηνᾶς ἀγόμεναι **ἐν Ἀθήναις ἑορταί, ὧν ἑκάστη** ἦτο ἀντίστοιχος **καὶ πρὸς ἀνάλογον τῆς** θεᾶς ἰδιότητα, **ἦσαν τὰ Ἀρρηφόρια, τὰ Σκιροφόρια, τὰ Καλλυντήρια, τὰ Πλυντήρια, τὰ Χαλκεῖα καὶ ἡ πασῶν μεγίστη τὰ *Παναθήναια*. Τῶν ἑορτῶν** τούτων θὰ **παραθέσωμεν ἐνταῦθα ἀμυδρὰν εἰκόνα** διὰ τὴν **πλήρη κατανόησιν τῆς λατρείας τῆς** θεᾶς. (Λεπτομερεῖς αὐτῶν περιγραφὰς βλ. εἰς τὰς οἰκείας λέξεις).

Ἀρρηφόρια.*—Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὸν θερινὸν μῆνα Σκιροφοριῶνα δύο παρθένοι εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ ἡλικίας ἀπὸ 7—11 ἐτῶν,** καλούμεναι *Ἀρρηφόροι*, ***Ἐρρηφόροι ἢ ***Ἑρσηφόροι*** ἀπὸ τῆς **θυγατρὸς τοῦ Κάδμου Ἕρσης, π**ροσωποποιΐας **τῆς δρόσου, ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν** Ἀκρόπολιν **πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς θεᾶς καὶ ἵνα** ὑφάνουν τὸν **διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων** ἀναγκαιοῦντα **πέπλον αὐτῆς. Ἡ τελετὴ αὕτη ἦτο συμβολικὴ δήλωσις εὐχαριστιῶν πρὸς τὴν θεὰν Ἀθηνᾶν διὰ τὴν πτῶσιν τῆς δρόσου, τὴν ὁποίαν ὑπετίθετο ὅτι ἐλάμβανον αἱ παρθένοι ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ ὑπογείου, ὅπερ δὲν ὑπηνίττετο ἄλλο τι ἢ τοὺς κόλπους τοῦ θυελλώδους νέφους, ὅπερ ἀπολύει τὴν δρόσον εἰς τὴν διψῶσαν γῆν.**

***Σκιροφόρια.*—Τὴν 12ην τοῦ ἐκ τῆς ἑορτῆς ταύτης ὀνομασθέντος μηνὸς Σκιροφοριῶνος, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν ἰδικόν μας Ἰούνιον, πομπὴ ἀναχωροῦσα ἐξ Ἀκροπόλεως κατέληγε διὰ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἐλευσῖνα ἱερᾶς ὁδοῦ εἰς τὸν ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς Σκίρῳ ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἦτο γεωργική, ἀναγομένη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς ὡς φυσικῆς θεότητος πρὶν ἢ αὕτη μεταβληθῇ εἰς ἠθικήν.**

***Καλλυντήρια καὶ Πλυντήρια.*—Ἑορτὴ διαρκοῦσα ἀπὸ τῆς 19 μέχρι τῆς 25ης ἡμέρας τοῦ μηνὸς Θαργηλιῶνος. Αἱ ἡμέραι τῶν Πλυντηρίων ἐθεωροῦντο ἀποφράδες.**

***Χαλκεῖα.*—Αὕτη ἦν κατ' ἀρχὰς κοινὴ τῶν Ἀθηναίων ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τῆς Ἐργάνης Ἀθηνᾶς, βραδύτερον ὅμως περιωρίσθη εἰς τοὺς χειρώνακτας καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς χαλκεῖς, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ταύτης.**

***Παναθήναια.*—Ἡ κυριωτέρα ἑορτὴ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἀγομένη εἰς τιμὴν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, εἰς ἀνάμνησιν τῆς συγκεντρώσεως πέριξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνενώσεως ὅλων τῶν δήμων. Διῃρεῖτο δ' αὕτη εἰς μικρὰ καὶ μεγάλα Παναθήναια, καὶ τὰ μὲν μικρὰ ἑωρτάζοντο κατ' ἔτος, τὰ δὲ μεγάλα κατὰ πᾶν τέταρτον ἔτος.**

***Τελεταὶ εἰς ἄλλας πόλεις.* Πλὴν τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων Ἀθηναϊκῶν ἑορτῶν ἤγοντο πρὸς τιμὴν ταύτης καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἴσου λαμπραὶ καὶ ἐπιβλητικαί. Οὕτως ἐν Κορίνθῳ ἤγοντο τὰ *Ἑλλώτια*, ἐν Τεγέᾳ τὰ *Ἀλεαῖα* καὶ τὰ *Ἁλώτια*, ἐν Κορωνείᾳ τὰ *Ἰτώνια* καὶ ἐν Ρόδῳ καὶ ἀποικίαις τῶν Ἀθηναίων τὰ *Παναθήναια* (βλ. σχετικὰς λέξεις).**

***Σωζόμενοι ναοί.* Ἐκ τῶν ἀρχαίων ναῶν τῆς Ἀθηνῶν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐρείπια ἢ ἴχνη μόνον τῶν ἑπομένων· 1) τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει· 2) τοῦ**

Digitized by Google

τῆς Σουνιάδος 'Αθηνᾶς ἐν Σουνίῳ· 3) τοῦ ἀρχαιοτάτου Δωρικοῦ ναοῦ ἐν Συρακούσαις· 4) θεμέλια τοῦ παλαιοῦ Ἑκατομπέδου ἐν τῇ 'Ακροπόλει· 5) τοῦ Παρθενῶνος· 6) τοῦ ἐν Τεγέᾳ τῆς 'Αλέας 'Αθηνᾶς· 7) τοῦ ἐν Περγάμῳ· 8) τοῦ ἐν τῇ 'Ακροπόλει τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης· 9) τοῦ 'Ερεχθείου καὶ 10) τοῦ ἐν Πριήνῃ. Τούτων οἱ ἑπτὰ πρῶτοι εἶναι Δωρικοῦ ρυθμοῦ, οἱ δὲ ὑπόλοιποι 'Ιωνικοῦ. Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ τρεῖς ἄλλοι σωζόμενοι ναοί, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς ἐξελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων ὡς ἀνήκοντες τῇ 'Αθηνᾷ, ἀλλ' οὗτοι σήμερον πλέον ἐξηκριβώθη ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ἄλλας θεότητας. Οἱ ναοὶ οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς· 1) ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς τῆς 'Αφαίας, ὅστις μέχρι τινὸς ἐθεωρεῖτο ἐπιμόνως ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς. Ἤδη ὅμως εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκει εἰς τὴν 'Αφαίαν (βλ. λέξιν)· 2) ὁ ἐν Κορίνθῳ δωρικὸς ναὸς τοῦ 'Απόλλωνος, οὗτινος σῴζονται καὶ ἑπτὰ κίονες, ὅστις ἐξελαμβάνετο μέχρι τινὸς ὡς ναὸς τῆς *Χαλινίτιδος* 'Αθηνᾶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—*Preller* Griechische Mythologie.—*Schwartz* Der Ursprung der Mythologie. — *Lange* Griechische Göttergestalten.— *P. Decharme* Μυθολογία τῆς 'Αρχαίας 'Ελλάδος (κατὰ μετάφρασιν 'Αδ. 'Αδαμαντίου, ἐν 'Αθήναις, 1925). —*'Αλ. Ραγκαβῆ*, Λεξικὸν τῆς 'Ελλην. ἀρχαιολογίας, 'Αθ. 1888.— *Θ. Βενιζέλου*, Περὶ 'Αρείας 'Αθηνᾶς, Βερολ. 1854. —'Ιδίως βλ. τὰ μεγάλα ξένα εἰδικὰ Λεξικὰ τῶν *Roscher*, *Pauly-Wissowa* κ.λ.

ΣΤΕΦ. Δ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΘΗΝΑ ΕΝ ΤΗ ΤΕΧΝΗ. 'Η *Παλλὰς - 'Αθηνᾶ*, ὡς εἶναι τὸ πλῆρες, τὸ ἀληθὲς ὄνομα τῆς 'Αθηνᾶς, φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν συγχώνευσιν δύο παναρχαίων θεοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν προστάτριαι τῶν πόλεων· ἐκ τῆς συγχωνεύσεως δὲ ταύτης προῆλθον, ἀφ' ἑνὸς αἱ ποικίλαι ἰδιότητες τῆς θεᾶς, ἀφ' ἑτέρου οἱ σπουδαιότεροι τύποι τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῆς παραστάσεων. Αἱ δύο παμπάλαιαι θεαὶ ἦσαν ἡ *Παλλάς*, προσωποποίησις τῶν πολεμιστῶν, καὶ ἡ *'Αθηνᾶ Πολιάς*, προσωποποίησις τῆς 'Ακροπόλεως, δηλαδὴ τῆς ὠχυρωμένης πόλεως. Τῆς πρώτης ἡ παράστασις ἦσαν τὰ *Παλλάδια*, τὰ παναρχαια *ξόανα*, δηλαδὴ τὰ ξύλινα ἀγαλματίδια, τὰ ὁποῖα ἐτεχνουργοῦντο ὄρθια καὶ ἔνοπλα, ἡ δὲ Πολιὰς 'Αθηνᾶ ἀπεικονίζετο ὡς θεὰ καθημένη καὶ καλυπτομένη ἀπὸ τὴν ἀσπίδα. 'Εκ τούτου προῆλθεν ἡ παλαιὰ διπλῆ παράστασις τῆς 'Αθηνᾶς, ὡς ὀρθίας καὶ ὡς καθημένης. Αἱ δύο αὗται θεότητες φαίνονται συνδυασμέναι ἤδη εἰς τὰ 'Ομηρικὰ ποιήματα· ὥστε ἡ διπλῆ ἰδιότης, κατ' ἀκολουθίαν καὶ ἡ διπλῆ παράστασις, εἶναι παλαιοτέρα τοῦ 'Ομήρου.

Α) Η ΚΑΘΗΜΕΝΗ ΚΑΙ Η ΕΝΘΡΟΝΟΣ ΑΘΗΝΑ. 'Η παλαιοτάτη μνεία ἀγάλματος τῆς 'Αθηνᾶς καὶ ἐν γένει ἡ παλαιοτάτη μνεία εἰδώλου θεοῦ, εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν Ὅμηρον. Αἱ γυναῖκες τῆς Τροίας, ὅτε οἱ Τρῶες ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν 'Αχαιῶν ἐν τῇ μάχῃ, πορεύονται εἰς τὸν ναὸν «τῆς γλαυκώπιδος 'Αθηνᾶς *ἐν πόλει ἄκρῃ*», μὲ ὀλολυγμοὺς ἀνατείνουν τὰς χεῖρας εἰς τὴν 'Αθηνᾶν καὶ ἐπιθέτουσιν «εἰς τὰ γόνατα τῆς εὐκόμου 'Αθηνᾶς» κάλλιστον «ἐκ τῶν ποικιλμάτων» και μέγιστον πέπλον, ὅστις ἔλαμπεν ὡς ἀστὴρ καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ κάλλιστος καὶ μέγιστος πέπλος ἀπὸ «τὰ παμποίκιλα ἔργα τῶν Σιδωνίων γυναικῶν» (Ζ, 90, ἑξ. 297 ἑξ.). 'Εκ τῆς περιγραφῆς συνάγεται ὅτι τὸ εἴδωλον τοῦτο ἦτο καθήμενον, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Στράβων (C. 601) λέγων: «τῆς 'Αθηνᾶς τὸ ξόανον νῦν μὲν ἑστηκὸς ὁρᾶται, Ὅμηρος δὲ καθήμενον ἐμφαίνει». Μνημονεύει δὲ ὁ Στράβων (αὐτόθι) καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ξόανα τῆς 'Αθηνᾶς καθήμενα, τὰ ὁποῖα «δεικνύονται», λέγει, (ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του) εἰς τὴν Φώκαιαν, τὴν Μασσαλίαν, τὴν Ρώμην, τὴν Χίον καὶ εἰς ἄλλας πλείστας πόλεις. 'Ο δὲ Παυσανίας (VII, 5, 9) ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ εἰς τὰς 'Ερυθρὰς ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς Πολιάδος καὶ ἐν αὐτῷ κολοσσιαῖον ἄγαλμα ξύλινον *καθήμενον ἐπὶ θρόνου*, ἔχον εἰς ἑκατέραν χεῖρα ἠλακάτην καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πόλον (εἶδος πίλου).

Τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο τοῦ Κρητὸς 'Ενδοίου, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ὁ ὁποῖος ἦτο σύντροφος τοῦ Δαιδάλου. Εἰς τὸν ἴδιον Ἔνδοιον ὁ Παυσανίας ἀποδίδει ἄγαλμα τῆς 'Αθηνᾶς καθήμενον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἱδρυμένον ἔμπροσθεν τοῦ 'Ερεχθείου εἰς τὴν 'Ακρόπολιν τῶν 'Αθηνῶν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὅλα τὰ πανάρχαια ἀγάλματα τοῦ τύπου τούτου, τῆς ἐνθρόνου 'Αθηνᾶς, ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς Δαιδαλίδας, τοὺς τεχνίτας οἱ ὁποῖοι εἶχον μορφωθῇ ἀπὸ τὸν μυθολογούμενον Δαίδαλον, τὸν μέγαν τεχνίτην τῆς Κρήτης.

Δυνάμεθα ἴσως νὰ εὕρωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένην καθημένην 'Αθηνᾶν τοῦ 'Ενδοίου εἰς πολὺ ἐφθαρμένον-μαρμάρινον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον σώζεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν. 'Η θεὰ παριστάνεται καθημένη ἐπὶ θρόνου, ἔχει τὸ στῆθος κεκαλυμμένον διὰ τῆς αἰγίδος, ἡ ὁποία φέρει εἰς τὸ μέσον τὸ Γοργόνειον, ἤτοι τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης. 'Επίσης διεσώθησαν καὶ πλεῖστα ἀγαλμάτια ἐξ ὀπτῆς γῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀναθήματα, ἢ προέρχονται ἀπὸ τάφους τῆς 'Αττικῆς.

Τὸ ξόανον τῆς 'Αθηνᾶς καὶ ἡ πολιοῦχος θεά.— Τὸ πανάρχαιον ἐν 'Αθήναις εἴδωλον τῆς 'Αθηνᾶς τῆς Πολιάδος ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ 'Ερεχθείου, «φήμη δὲ ἐς αὐτὸ ἔχει, λέγει ὁ Παυσανίας (I, 26,6), πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ».

Τὸ διϊπετὲς τοῦτο ἄγαλμα τῆς 'Αθηνᾶς ἦτο τὸ «ἁγιώτατον» πάντων διὰ τοὺς 'Αθηναίους, τῶν ὁποίων καὶ ἡ πόλις καὶ ὅλη ἡ γῆ εἶναι ἱερὰ τῆς 'Αθηνᾶς (Παυσανίας, αὐτ.). 'Ο τύπος οὗτος ἦτο καθήμενος καὶ εἰρηνικός, ἢ ὄρθιος καὶ πολεμικός; Οἱ ἀρχαιολόγοι φαίνονται ὅτι διαφωνοῦσιν. 'Αλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκ τῶν δύο τύπων προῆλθεν εἷς τύπος μεικτός, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ 'Αθηνᾶ εἰκονίζετο καθημένη μέν, ἀλλὰ φέρουσα τὰ πολεμικὰ σύμβολα αὐτῆς. Ἴσως ἐκ τοῦ τύπου τούτου προῆλθεν ἡ παλαιοτάτη παράστασις τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης. 'Ο περιηγητὴς 'Ηλιόδωρος εἰς τὸ ἀπολεσθὲν σύγγραμμά του *Περὶ 'Ακροπόλεως* ἀναφέρει ὅτι ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων «Νίκης 'Αθηνᾶς ξόανον ἄπτερον, ἔχον ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ ῥόαν, ἐν δὲ τῇ εὐωνύμῳ κρανος» (παρὰ τῷ *'Αρποκρατίωνι* ἐν λ. Νίκη 'Αθηνᾶ). Μὲ τὸ ἀξιομνημόνευτον χωρίον τοῦτο πρέπει νὰ παραβάλωμεν τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ περιηγητὴς οὗτος λέγει ὅτι ὁ *Κάλαμις* ἐτεχνούργησε *Νίκην* «οὐκ ἔχουσαν πτερὰ ἀπομιμούμενος τὸ 'Αθήνῃσι τῆς 'Απτέρου καλουμένης ξόανον» (V,26,7.)

'Η εἰρηνικὴ 'Αθηνᾶ.

Συνδυασμὸς τῆς Προμάχου καὶ τῆς Παρθένου (ἡ λεγομένη 'Αθηνᾶ τοῦ Χόπε, ἡ πρότερον εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.)

'Ο εἰρηνικὸς καὶ ὁ πολεμικὸς τύπος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ξοάνου τῆς 'Απτέρου Νίκης, ἡ ὁποία ἔχει τὰ πολεμικὰ σύμβολά της, ἐρχόμεθα εἰς τὴν παράστασιν τῆς πολεμικῆς θεᾶς. Τονίζω δὲ καὶ πάλιν ὅτι εἰς τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις ἀπεικονίσθη ὁ διπλοῦς χαρακτὴρ τῆς σεμνῆς θεᾶς. 'Αφ' ἑνὸς ἔχομεν τύπον παραστάσεως, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὸν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα: θεὰ ἥσυχος, ἄοπλος, ἐν ἠρέμῳ στάσει καθημένη, ὡς μία ἔνθρονος Θεοτόκος. Αὕτη εἶναι ἡ *'Αθηνᾶ Πολιάς*, εἶναι δ' οὗτος ὁ γενικὸς τύπος τῆς γυναικείας θεότητος, τῆς προστάτιδος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς πολιούχου, εἶναι ἡ κυρία, ἡ ἄνασσα τῆς χώρας.

'Αθηναϊκὰ τετράδραχμα.

Τὸ μικρότερον εἶναι ἐργασίας ἀρχαϊκῆς, τὸ μεγαλύτερον εἶναι τῆς καλῆς ἐποχῆς.

'Ο ἄλλος τύπος εἶναι ὁ τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία πάλλει τὰ ὅπλα, ἱσταμένη, εἴτε βαδίζουσα, ὁ τύπος δ' οὗτος εἶναι τὰ λεγόμενα *Παλλάδια* (Παλλάς). Τὴν διάβασιν μεταξὺ τῶν δύο τύπων ἀποτελεῖ ἡ *Ἄπτερος Νίκη*, ἡ ὁποία συνδυάζει τὰς δύο ἰδιότητας, ὡς Νίκη μὲν τὴν πολεμικήν, ὡς ἄπτερος δὲ τὴν μετὰ τὸν πόλεμον εἰρηνικὴν θεάν.

Εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ μύθου ἡ περίφημος ὑπὸ τοῦ ἥρωος Διομήδους ἁρπαγὴ τοῦ Παλλαδίου τῆς Τροίας, τὸ ὁποῖον ἔσωζεν αὐτήν. 'Ελέγετο δὲ ὅτι ὁ ἥρως ἔφερε τὸ Παλλάδιον εἰς τὰς 'Αθήνας. Ἦτο δὲ τόσον ἀγαπητὴ ἡ παράδοσις αὐτη, ὥστε κατὰ τὴν 'Αττικὴν περίοδον δύο τραγικοὶ ἐπραγματεύθησαν τὸν μῦθον τοῦτον, τῆς εἰς τὰς 'Αθήνας μεταφορᾶς τοῦ Παλλαδίου τῆς Τροίας, εἰς πολλὰ δ' ἔργα τέχνης (ἀγάλματα, ζωγραφίας ἀγγείων, σφραγιδογλύφους παραστάσεις λίθων) παριστάνεται ὁ ἥρως Διομήδης κρατῶν τὸ ἁρπαγὲν Παλλάδιον. Τὸ Παλλάδιον τοῦτο δὲν ἦτο τὸ ὑπὸ τοῦ 'Ομήρου ἀναφερόμενον ἄγαλμα τῆς 'Αθηνᾶς, εἰς τὰ γόνατα τοῦ ὁποίου αἱ γυναῖκες τῆς Τροίας ἔβαλαν τὸν πολύτιμον πέπλον, ἀλλ' ἦτο ἄγαλμα ὄρθιον καὶ ἐν πολεμικῇ στάσει.

Β) ΤΑ ΠΑΛΛΑΔΙΑ. — Η ΟΡΘΙΑ ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΘΕΑ. 'Ο καλλιτεχνικὸς τύπος, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησε, δὲν εἶναι τῆς καθημένης 'Αθηνᾶς, εἶναι ὁ τύπος αὐτῆς ὡς ὀρθίας, ἐνόπλου, ὁ τύπος τῆς ἀληθοῦς *Παλλάδος* θεᾶς, ἡ ὁποία *πάλλει* τὰ ὅπλα. Εἶναι δὲ τύπος ἀρχαιότερος ἀναμφιβόλως καὶ ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, δὲν ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὰ 'Ομηρικὰ ἔπη.

'Ο ἀρχαιότατος δὲ τύπος ὀρθίας μορφῆς καὶ ἐνόπλου εὑρίσκεται ἤδη καὶ εἰς τὴν Κρητομυκηναϊκὴν τέχνην, ἀπὸ τὴν Β' χιλιετηρίδα π. Χ. Ἔχομεν δακτυλιολίθους. σφραγιδολίθους καὶ τοιχογραφίας Μυκηναϊκάς, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκομεν ὀρθίαν μορφήν, ὡπλισμένην, ἴσως θήλειαν, ὠνομάσθησαν δὲ αὗται *Παλλάδια* Μυκηναϊκά. 'Ο τύπος οὗτος τοῦ ἐνόπλου εἰδώλου, ἀπεδίδετο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους εἰς ἄλλους θεούς, τὸν 'Απόλλωνα, τὸν 'Αμυκλαῖον, τὴν Ἄρτεμιν, τὴν Ἥραν κ.λ., εἰς τὸ τέλος δὲ ὁ τύπος οὗτος ἔμεινε μόνον διὰ τὴν 'Αθηνᾶν, ἡ ὁποία συνώψισε καὶ διὰ τῆς καλλιτεχνικῆς παραστάσεως τὰς πολεμικὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι τῆς ἀπεδίδοντο ὑπὸ τοῦ μύθου. Καὶ οὕτω προῆλθεν ἡ πολεμικὴ παρθένος, ἡ *Παλλάς*, ἡ *Νίκη*, ἡ ὁποία συνεταυτίσθη μὲ τὴν 'Αθηνᾶν καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα *Παλλὰς 'Αθηνᾶ* ἢ *'Αθηνᾶ Νίκη*.

Κατὰ τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς χρόνους ἔχομεν εἰς πολλὰ μνημεῖα τὸν τύπον τοῦτον τῆς πολεμικῆς παρθένου, τῆς Παλλάδος. 'Η θεὰ παριστάνεται ὀρθία ἐπὶ μιᾶς βάσεως εἴτε στήλης, φέρει πολὺ στενὸν χιτῶνα 'Ιωνικὸν ἢ Δωρικόν, ὁ ὁποῖος συνέχει τὰς κνήμας αὐτῆς, εἰς τὴν κεφαλὴν φορεῖ κράνος, ὑψώνει διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς πάλλει δόρυ, κρατοῦσα αὐτὸ εἰς γραμμὴν πλαγίαν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἔχει τὸ στῆθος κεκαλυμμένον διὰ τῆς αἰγίδος. 'Ο τύπος οὗτος εἶναι ὁ ἀρχαϊκὸς τύπος τῆς 'Αθηνᾶς, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς δημιουργίας τῆς 'Ελληνικῆς τέχνης.

'Η Πρόμαχος 'Αθηνᾶ.— 'Απὸ τὸν τύπον τοῦτον προέκυψεν ἡ Πρόμαχος 'Αθηνᾶ. 'Η πρόοδος ἔγινε, διότι ἐδόθη ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνας εἰς τὸ ἀρχαϊκὸν Παλλάδιον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἱερατικὴν στάσιν, μεγαλυτέρα ἐλευθερία, αἱ κνῆμαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡνωμέναι, διαχωρίζονται, καὶ οὕτως ἡ ὅλη μορφὴ λαμβάνει τὴν στάσιν τὴν πραγματικὴν πολεμιστοῦ, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς στιγμὴν ἐπιθέσεως. 'Η στάσις αὕτη τῆς 'Αθηνᾶς τῆς Προμάχου εἶναι ἡ στάσις τοῦ ὁπλίτου, ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς τοὺς πόδας του καὶ ρίπτει τὸ δόρυ, προφυλασσόμενος συγχρόνως διὰ τῆς ἀσπίδος.

Διεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν εἰς πολλὰ μνημεῖα ἡ παράστασις τῆς Προμάχου 'Αθηνᾶς. Εἶναι δὲ ταῦτα ἀρχαϊκὰ χαλκᾶ εἰδώλια εὑρεθέντα εἰς τὴν 'Ακρόπολιν τῶν 'Αθηνῶν, ζωγραφίαι Παναθηναϊκῶν ἀμφορέων καί τινα ἀγάλματα. 'Η ἰδία περίπου στάσις τῆς Προμάχου εὑρίσκετο καὶ εἰς τὸ Δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, εἰς τὸ ὁποῖον εἰκονίζετο ἡ ἔρις τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὴν 'Αθηνᾶν διὰ τὴν κτῆσιν καὶ τὴν προστασίαν τῶν 'Αθηνῶν. 'Ο τύπος οὗτος τῆς 'Αθηνᾶς, ἡ ὁποία ἐμπηγνύει τὸ δόρυ εἰς τὸ ἔδαφος διὰ νὰ λάβῃ τὴν κατοχὴν τῆς χώρας, ἔγινε, φυσικά, δημοφιλής, καὶ ἀναπαρεστάθη καὶ εἰς ἄλλα ἔργα τέχνης. Ἴσως δὲ ἡ πηγνύουσα τὸ δόρυ εἰς τὴν γῆν 'Αθηνᾶ εἶναι ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν Παλλαδίων, τὰ ὁποῖα κραδαίνουν τὸ δόρυ ἐκ τῶν ἄνω πρὸς κάτω, ὡς διὰ νὰ τὸ ἐμπήξουν εἰς τὸ ἔδαφος.

Τοιαύτη δὲ εἶναι καὶ ἡ στάσις τῆς 'Αθηνᾶς εἰς τὰ συμπλέγματα, εἰς τὰ ὁποῖα παριστάνεται μαχομένη ἐναντίον τῶν Γιγάντων, πολὺ δὲ ὁρμητικωτέρα, ὅταν εἰκονίζεται ὡς μόλις ἐξελθοῦσα ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς καὶ ὡς συμπαρασύρουσα τοὺς πολεμιστὰς εἰς τὴν μάχην, ἐκβάλλουσα δὲ συγχρόνως τὴν πολεμικὴν κραυγήν, ὡς 'Αθηνᾶ Στρατία. 'Ο τύπος οὗτος τῆς πολεμοχαροῦς παρθένου εὑρίσκει τὴν ρωμαλεωτέραν ἔκφρασίν του κατὰ τοὺς 'Ελληνιστικοὺς χρόνους εἰς τὴν περίφημον ζωοφόρον τοῦ βωμοῦ τῆς Περγάμου, ὅπου παριστάνετο ἡ 'Αθηνᾶ μαχομένη ἐναντίον τῶν Γιγάν-

Digitized by Google

των. Τοιαύτην ἐφαντάσθη καὶ ὁ λαὸς εἰς πλείστας χώρας, καὶ ἰδίως εἰς τὰς χώρας τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ δὴ τὰς Ἑλληνικάς, τὴν *πολεμικὴν κόρην* τῶν παραμυθιῶν καὶ τῶν παραδόσεων.

Ἡ Πρόμαχος τῆς Ἀκροπόλεως.—Ὁ πρωτογενὴς λοιπὸν τύπος τῆς ὀρθίας Ἀθηνᾶς ὡς πολεμικῆς θεᾶς εἶναι τὸ *Παλλάδιον*. Ἀπὸ τὸν ἱερατικὸν τοῦτον τύπον διὰ τῆς ἐξελίξεως καὶ τελειοποιήσεως τῆς τέχνης, παραλλήλως πρὸς τὴν Πρόμαχον ταύτην Ἀθηνᾶν, προῆλθεν ὁ τύπος τῆς ὀρθίας ἐνόπλου θεᾶς, ἀλλ' ἐν στάσει εἰρηνικῇ ἀναπαύσεως. Ἡ εἰρηνικὴ θεά, ἡ ἤρεμος *Ἀθηνᾶ Ἐργάνη*, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς πολεμικῆς θεᾶς, ἡ ὁποία ἐπιτίθεται ἢ ὁδηγεῖ τοὺς πολεμιστὰς εἰς τὴν μάχην. Ἡ λόγχη ἁπλῶς κρατεῖται διὰ τῆς χειρός, ἡ ἀσπὶς ἐπίσης ἢ εἶναι στηριγμένη εἰς τὴν γῆν καὶ ἐπὶ ταύτης ἀναπαύεται ἡ χεὶρ τῆς Ἀθηνᾶς. Τοιαύτας θαυμασίας ὀπεικονίσεις ἔχομεν εἰς τὴν Γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου μίαν προτομὴν ἐξιδανικευμένης θεᾶς καὶ ἓν ὁλοσώματον ἄγαλμα, τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς πιθανώτατα ἐποχῆς.

Ὁ τύπος οὗτος τῆς πολεμικῆς, ἀλλ' ἐν μεγαλοπρεπεῖ ἀναπαύσει θεᾶς, ἦτο πιθανώτατα ὁ τύπος τοῦ κολοσσιαίου ἀγάλματος ἐκ χαλκοῦ, τὸ ὁποῖον ἐτεχνουργήθη μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν Φειδίαν. Εἶναι τὸ περίφημον καὶ γνωστότατον ἄγαλμα, τὸ θεωρούμενον ὡς *Πρόμαχος*, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο ἱδρυμένον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὄπισθεν τῶν Προπυλαίων. «Ἄγαλμα Ἀθηνᾶς χαλκοῦν, λέγει ὁ Παυσανίας (Ι. 28, 2),—τέχνη Φειδίου.—Ταύτης τῆς Ἀθηνᾶς ἡ τοῦ δόρατος αἰχμὴ καὶ ὁ λόφος τοῦ κράνους ἀπὸ Σουνίου προσπλέουσίν ἐστιν ἤδη σύνοπτα». Ἡ αἰχμὴ λοιπὸν τῆς λόγχης ἦτο ἐστραμμένη ὀρθία πρὸς τὸν οὐρανόν. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἔγινε δημοφιλὲς καὶ πλεῖσται ἀντιγραφαὶ ἢ καὶ παραλλαγαὶ αὐτοῦ ἔγιναν, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν εἰς Ἀθηναϊκὰ νομίσματα καὶ εἰς ἄλλα εἴδη τέχνης.

Ἀλλ' ὁ τύπος τῶν παλαιῶν Παλλαδίων ἔγινεν ἀκόμη περισσότερον εἰρηνικός. Οἱ καλλιτέχναι ἀφῄρεσαν τὴν ἀσπίδα διὰ νὰ ἐλαφρώσουν τὴν παράστασιν, ὁ ἀριστερὸς βραχίων ἔμεινεν ἐλεύθερος, καὶ εἴτε ἔτεινε κενὴν τὴν χεῖρα, εἴτε ἐκράτει ἔμβλημά τι, μίαν γλαῦκα, μίαν Νίκην κ.τ.λ. Ἔπειτα ἡ λόγχη ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν δεξιὰν χεῖρα εἰς τὴν ἀριστεράν, τὸ δ' ἔμβλημα εἰς τὴν δεξιάν, ἐθεωρήθη δηλαδὴ σπουδαιοτέρα ἡ παράστασις τοῦ ἐμβλήματος.

Ἀπὸ τοὺς τύπους τούτους προῆλθον διαφόρων εἰδῶν παραλλαγαὶ παραστάσεως τῆς εἰρηνικῆς Ἀθηνᾶς, μεταξὺ δὲ τούτων ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ περικαλλὴς *Χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ* τοῦ Φειδίου, ἡ ἱδρυθεῖσα εἰς τὸν Παρθενῶνα τῷ 438 π. Χ. Διὰ τοῦ περικαλλοῦς τούτου ἀγάλματος φθάνει ἡ παράστασις τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν ὕψιστον ἐξιδανικευμένον καλλιτεχνικὸν τύπον.

Ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ τοῦ Παρθενῶνος.—«Τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, λέγει ὁ Παυσανίας (Ι, 24, 7), ὀρθὸν ἐστιν ἐν χιτῶνι ποδήρει καί οἱ (εἰς αὐτὸ) κατὰ τὸ στέρνον ἡ κεφαλὴ Μεδούσης ἐλέφαντός ἐστιν ἐμπεποιημένη· καὶ Νίκην τε ὅσον τεσσάρων πηχῶν, ἐν δὲ τῇ χειρὶ δόρυ ἔχει, καὶ οἱ πρὸς τοῖς ποσὶν ἀσπίς κεῖται καὶ πλησίον τοῦ δόρατος δράκων ἐστίν· εἴη δ' ἂν Ἐριχθόνιος οὗτος ὁ δράκων. Ἔστι δὲ τῷ βάθρῳ τοῦ ἀγάλματος ἐπειργασμένη Πανδώρας γένεσις».

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴν ταύτην τοῦ Παυσανίου καὶ ἀπὸ ὀλίγα διασωθέντα ἀντίγραφα (ἐκ τῶν ὁποίων τὸ γνωστότερον εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ ἡ λεγομένη τοῦ Βαρβακείου, ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως αὐτῆς ἐν Ἀθήναις) δυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν τὸ μέγα ἔργον τοῦ Φειδίου. Ὁ τύπος τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπον τῆς Προμάχου, συνδυασμένον μὲ τὸν τῆς εἰρηνικῆς θεᾶς, εἶναι δὲ ἡ τοιαύτη παράστασις ἡ πολυθρύλητος *Παρθένος Ἀθηνᾶ*. Ἡ θεὰ παρίσταται ὁλοσώματος καὶ κατ' ἐνώπιον· ὁ ἀριστερὸς βραχίων, πίπτων κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, στηρίζεται εἰς τὴν ἀσπίδα ἡ ὁποία εἶναι ὀρθία εἰς τὴν γῆν· ἡ δεξιὰ χεὶρ βαστάζει, ὡς ἀνάθημα, χρυσοῦν ἄγαλμα τῆς Νίκης, τὸ ὁποῖον κρατεῖ στέφανον· ἡ δὲ λόγχη εἶναι τοποθετημένη ἀριστερά, στηριζομένη εἰς τὸν ὦμον τῆς θεᾶς. Ἡ νίκη εἶναι ἐπὶ στήλης, ἀριστερὰ δὲ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κύκλον τῆς ἀσπίδος περιτυλίσσεται ὁ ὄφις.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο κολοσσικόν, εἶχεν ὕψος 12 μέτρων (χωρὶς τὴν βάσιν) καὶ μόνη ἡ Νίκη ἦτο «τεσσάρων πηχῶν», δηλαδὴ σχεδὸν δύο μέτρων. Τὸ σπουδαιότερον, ἦτο χρυσελεφάντινον, τὸ δὲ βάρος τοῦ χρησιμοποιηθέντος χρυσοῦ ἔφθανεν εἰς 40 τάλαντα (περίπου 4 ἑκατομ. χρυσ. φράγκων). Τὸ ἔνδυμα καὶ ὁ ὁπλισμὸς ἦσαν χρυσά, τὰ γυμνὰ μέρη ἐλεφάντινα, δηλαδὴ ἀπὸ πλάκας ἐλεφαντοστοῦ προσκεκολλημένας ἐπὶ ξύλου, τὸ Γοργόνειον ἐλεφάντινον, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκ πολυτίμων λίθων. Τὸ κράνος ἦτο πλῆρες διακοσμήσεων, ἡ ἀσπὶς εἶχεν ἀναγλύφους παραστάσεις, ἐπίσης καὶ ἡ ὑψηλὴ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο τοποθετημένον ὅλον τὸ ἄγαλμα.

Εἰς τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς τέχνης ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐπροσπάθησε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν θεὰν ἀπὸ τὰ πολεμικὰ ἐξαρτήματα, διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν κανονικότητα καὶ τὴν εὐγένειαν τοῦ προσώπου, διὰ νὰ δόσῃ εἰς αὐτὴν τὸν ὑψηλὸν ἐξιδανικευμένον τύπον τῆς ἀληθοῦς *Παρθένου θεᾶς*.

Η ΑΘΗΝΑ ΕΙΣ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ. Ὅπως εἰς ὅλα τὰ ζητήματα τῆς τέχνης καὶ εἰς τὰς παραστάσεις τῶν θεῶν—ἰδίως εἰς ταύτας—παρέχει εἰς ἡμᾶς σπουδαιοτάτην βοήθειαν ἡ ἐξέτασις τῶν νομισμάτων καὶ ἡ καθόλου νομισματικὴ ἐπιστήμη. Χωρὶς νὰ μακρηγορήσω ἐνταῦθα, μνημονεύω ἁπλῶς τὰ ὀνομαστὰ Ἀθηναϊκὰ νομίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα, φυσικά, παριστάνεται συχνότατα ἡ Ἀθηνᾶ.

Ἡ συνήθης παράστασις εἶναι ἡ παράστασις τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν μίαν ὄψιν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἡ παράστασις τῆς γλαυκός. Ἔχομεν ὅμως καὶ τὴν παράστασιν τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Παρθένου. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας Ἑλληνικὰς ἀπεικονίζετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ νομισμάτων. Ἄξια μνήμης νομίσματα εἶναι Θεσσαλικὰ καὶ Βοιωτικά, εἰς τὰ ὁποῖα παριστάνεται ἡ Ἀθηνᾶ μὲ τὸν τύπον Παλλαδίου, δηλαδὴ πολεμικῆς θεᾶς. Εἰς νόμισμα δὲ τῆς Περγάμου ἔχομεν ὡραίαν παράστασιν ἀρχαΐζουσαν τοῦ πρωτογενοῦς Παλλαδίου, ἐκείνου, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ κνῆμαι τῆς θεᾶς εἶναι συνεσφιγμέναι ἀπὸ τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἀρχαϊκὴν ἱεροπρέπειαν.

Συχνὰ παριστάνετο ἡ Ἀθηνᾶ καὶ εἰς τὰ Κορινθιακὰ νομίσματα. Τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα ἀναπτύσσεται ὁ τύπος ὡραιότατος εἰς νομίσματα τῆς Κορίνθου. Ἔγινε δὲ ὁ Κορινθιακὸς τύπος ἀγαπητὸς καὶ εἰς τὰς Κορινθιακὰς ἀποικίας. Πλεῖσται δ' ἐν γένει Ἑλληνικαὶ πόλεις, καὶ δὴ καὶ ἀποικίαι, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἔχουν ἔμβλημα αὐτῶν ἀγαπητὸν τὴν παράστασιν τῆς προσφιλοῦς θεᾶς, ἡ ὁποία ἦτο ἡ προστάτις τῶν πόλεων, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ὡς τοιαύτη δ' ἐπέδρασεν, ὅπως καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός, καὶ εἰς τὴν Ἰταλικὴν θεὰν Μινέρβαν (Minerva), ἡ ὁποία προσέλαβεν ὅλας τὰς ἰδιότητας τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τοὺς ξένους λαοὺς πρὸς δήλωσιν τῆς ἁγνῆς καὶ φιλέργου Ἑλληνικῆς θεᾶς.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

—**Ἀθηνᾶ** *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνῶν τῆς τάξεως τῶν *νυκτοβίων ἁρπακτικῶν* τῆς οἰκογενείας τῶν *Γλαυκιδῶν*. Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι μετρίου μεγέθους· αἱ πτέρυγες των εἶναι μικραί, ἡ δὲ πτῆσίς των ταχεῖα. Ἐπὶ τῆς γῆς δυσκόλως βαδίζουν. Τὸ πρόσωπόν των δὲν εἶναι τόσον πεπλατυσμένον, ὅσον τῶν ἄλλων γλαυκιδῶν· τὸ ράμφος των εἶναι βραχύ, ἰσχυρῶς κυρτὸν κατὰ τὸ ἄκρον του, περιεσμένον ἐκ τῶν πλαγίων καὶ φέρει κατὰ τὴν βάσιν του σκληρὰς τρίχας· οἱ ταρσοί των φέρουν λεπτὰ καὶ πυκνὰ πτίλα, τὰ ὁποῖα ἐξαπλοῦνται μέχρι καὶ τῶν δακτύλων, ὅπου ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας. Τρέφονται ἐξ ἄλλων πτηνῶν, ἐνίοτε καὶ ἐκ θνησιμαίων, ἐν ἐλλείψει δὲ ἄλλης τροφῆς τρώγουν ἔντομα. Τὰ πτερά, τὰ πτίλα καὶ τὰς ἄλλας οὐσίας τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ χωνεύσουν, ἐξεμοῦν εἰς σφαίρας συμπεπιλημένας ὡς γνάφαλον διὰ τοῦ ρύγχους. Τινὰ εἴδη ἁρπάζουν τὴν λείαν των ἱπτάμενα. Φαίνεται ὅτι οὐδέποτε πίνουν ὕδωρ. Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουν πλεῖστα εἴδη, τὰ ὁποῖα κατοικοῦσι τὴν κεντρικήν, νότιον καὶ βόρειον Εὐρώπην, τὴν βόρειον Ἀφρικήν, τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, τὰς Ἰνδίας καὶ τμῆμα τοῦ Σινικοῦ Κράτους. Εἰς τὴν Εὐρώπην γνωστὰ εἶναι:

1ον) Ἀθηνᾶ ἡ σκότιος (Athena noctua). Τὸ πτηνὸν τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ὀνομάζει αἰγωλιὸν (βλ. λέξιν). Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 24 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἡ θήλεια εἶναι μεγαλυτέρα καὶ ἰσχυροτέρα τοῦ ἄρρενος, ὅπως πάντοτε παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὰ ἁρπακτικὰ πτηνά.

Τὸ πτέρωμά της πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἔχει φαιὸν ὑπέρυθρον χρῶμα καὶ ποικίλλεται μὲ ἀνισομεγέθεις λευκὰς ἢ ὀρφνὰς κηλῖδας.

Αἱ πτέρυγες της ἔχουν χρωματισμὸν ὑπόφαιον μὲ πυρρὰς ἢ ὑπολεύκους ραβδώσεις. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος εἶναι λευκὸν καὶ ποικίλλεται ὑπὸ φαιῶν τεθλασμένων διακεκομμένων γραμμῶν. Τὰ ὑπὸ τὴν οὐρὰν πτερὰ εἶναι λευκά. Τὰ ἄρρενα διακρίνονται ἐκ τοῦ μελανολεύκου περιλαιμίου καὶ μιᾶς λευκῆς κηλῖδος ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ. Ἐπίσης οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι κίτρινοι.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο τρεφόμενον δι' ἀκρίδων, ἀρουραίων καὶ μικρῶν πτηνῶν, εἶναι ὠφελιμώτατον εἰς τὴν γεωργίαν. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει ἐντὸς ὀπῶν, ἠρειπωμένων οἰκοδομῶν, εἰς τὰ κωδωνοστάσια παλαιῶν ἐκκλησιῶν ἢ εἰς ὀπὰς ξηρῶν δένδρων, γεννᾷ δὲ 2-3 ὠὰ λευκοῦ χρώματος.

Αἱ γλαῦκες τοῦ εἴδους τούτου κατὰ τὰς ἀσελήνους νύκτας πλησιάζουν τὰ παράθυρα τῶν ἐξοχικῶν οἰκιῶν, διότι τὰς προσελκύει τὸ φῶς, ἐνίοτε δέ, κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ ἐν καιρῷ ἡμέρας ἀκόμη συχνάζουν πέριξ τῶν καλυβῶν τῶν χωρικῶν. Συνήθως μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διασχίζουν ταχέως τοὺς ἀγρούς. Τὴν ἡμέραν κοιμῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ τόσον ἐλαφρῶς ὥστε ἐξυπνῶσι καὶ μὲ τὸν παραμικρότερον θόρυβον. Ἐξημεροῦνται εὐκόλως. Λέγεται ὅτι ἄλλοτε εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ ράπται διετήρουν εἰς τὰ καταστήματά των τοιαῦτα πτηνὰ διὰ νὰ ἐξολοθρεύουν τοὺς ποντικοὺς καὶ οἱ κηπουροὶ τὰ διέτρεφον εἰς τοὺς κήπους των διὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὰ βλαβερὰ ἑρπετὰ καὶ ἔντομα.

Ἡ Ἀθηνᾶ ἡ σκότιος ἀφθονεῖ εἰς τὴν Περσίαν,

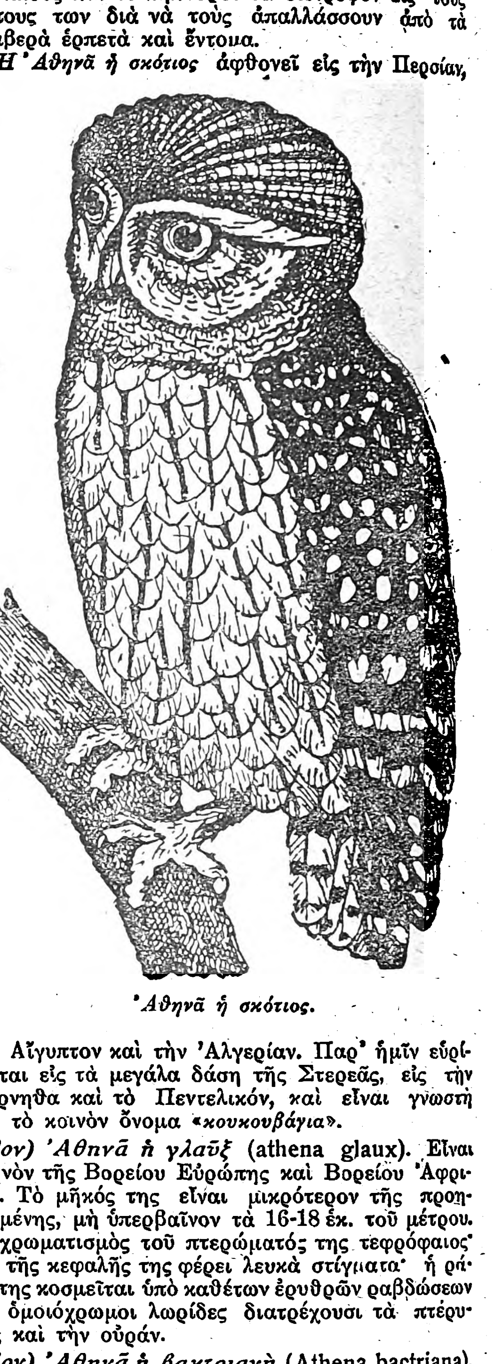

Ἀθηνᾶ ἡ σκότιος.

τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀλγερίαν. Παρ' ἡμῖν εὑρίσκεται εἰς τὰ μεγάλα δάση τῆς Στερεᾶς, εἰς τὴν Πάρνηθα καὶ τὸ Πεντελικόν, καὶ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα «*κουκουβάγια*».

2ον) Ἀθηνᾶ ἡ γλαῦξ (athena glaux). Εἶναι πτηνὸν τῆς Βορείου Εὐρώπης καὶ Βορείου Ἀφρικῆς. Τὸ μῆκος της εἶναι μικρότερον τῆς προηγουμένης, μὴ ὑπερβαῖνον τὰ 16-18 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός της τεφρόφαιος· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της φέρει λευκὰ στίγματα· ἡ ράχις της κοσμεῖται ὑπὸ καθέτων ἐρυθρῶν ραβδώσεων καὶ ὁμοιόχρωμοι λωρίδες διατρέχουσι τὰ πτέρυγας καὶ τὴν οὐράν.

3ον) Ἀθηνᾶ ἡ βακτριανὴ (Athena bactriana). Εἶναι ἰθαγενὲς πτηνὸν τῶν Ἰνδιῶν.

4ον) Ἀθηνᾶ ἡ βράμα (Athena brama). Εὑρίσκεται ἐπίσης εἰς τὰς Ἰνδίας.

5ον) Ἀθηνᾶ ἡ νάνος. Εἶναι τὸ μικρότερον πτηνὸν τοῦ εἴδους· τὸ μῆκος τοῦ ἄρρενος φθάνει τὰ 16 ἑκ. τοῦ μέτρου, τοῦ δὲ θήλεως τὰ 18. Ὁ χρωματισμὸς εἰς τὰ ἄνω μέρη τοῦ σώματος εἶναι τεφρώδης μὲ λευκάς, ὑπερύθρους ἐπιμήκεις κηλῖδας ἐπὶ τῆς ράχεως. Τὰ κάτω μέρη τοῦ σώματος φέρουσι λευκὸν χρῶμα μὲ ἐγκαρσίας φαιὰς ἢ ὑπερύθρους ραβδώσεις εἰς τὰ πλάγια τῆς κοιλίας. Εἰς τὸν λαιμὸν φέρει λευκὸν περιλαίμιον.

Ἀπαντᾷ κυρίως εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἑλβετίας, τὸν Ἰόραν καὶ τὰ Πυρηναῖα. Τὴν φωλεάν της κατασκευάζει εἰς ὀπὰς δένδρων ἢ βράχων. Ἡ θήλεια γεννᾷ 4-5 λευκὰ ὠά. Τρέφεται μὲ μικρὰ τρωκτικά, πτηνὰ καὶ ἔντομα.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ὠφελιμώτατα εἰς τὴν γεωργίαν, διότι καταστρέφουσι κατ' ἔτος χιλιάδας ἐπιβλαβῶν τρωκτικῶν καὶ ἐντόμων. Ὁ φυσιοδίφης Λένζης ἀναφέρει ὅτι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν καταστρέφει πλέον τῶν 1400 ἀρουραίων ἐτησίως. Ὁ Ἄγγλος ὀρνιθολόγος Χουάϊτ, ἀφ' ἑτέρου, ἀναφέρει ὅτι ἓν ζεῦγος τῶν πτηνῶν τούτων κατέστρεψεν ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ 150 μικρὰ τρωκτικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Buffon*: Histoire Naturelle des oiseaux. *Levaillant*: Oiseaux d' Afrique. *Levaillant*: Expedition scientifique d' Algerie; Oiseaux. *Gould*. Birds of Europa. *Guenaux*: Ornithologie Agricole. Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

—Ἀθηνᾶ *(βρέκιον)*· βλ. Ἄρης.

—«Ἀθηνᾶ τῆς Ἄρκτου». Πλοῖον καταδρομικὸν (φρεγάτα) τοῦ Λάμπρου Κατσώνη διατελέσαν ναυαρχὶς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1789 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1790. Τούτου ἐπέβη ἐν Τεργέστῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1789, ὅποτε ἡτοιμάζετο διὰ καταδρομὴν ἀνὰ τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας. Ἐπὶ τῆς «*Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου*» ἐπέβη ἐπίσης μετὰ τοῦ Κατσώνη, νεώτατος, ὁ κατόπιν ναύαρχος τῶν Ψαρῶν *Νικολῆς Ἀποστόλης* καὶ τέσσαρες Ὑδραῖοι πλοίαρχοι. Ἡ «*Ἀθηνᾶ τῆς Ἄρκτου*» ἔλαβε μέρος

Digitized by Google

εἰς τὰς ἐναντίον τοῦ Δυρραχίου ἐπιχειρήσεις τοῦ Κατσώνη καὶ εἰς τὴν πρὸ αὐτοῦ νικηφόρον ναυμαχίαν μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, λαβοῦσαν χώραν τὴν 15ην Ἀπριλίου 1789. Ἐπίσης ἡγήθη τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ γενομένων μετὰ ταῦτα ἐπιχειρήσεων, ὁρμωμένη ἐκ τῆς νήσου Κέας, βάσεως τοῦ Κατσώνη, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς ναυμαχίας τῆς 3ης Ἰουνίου πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ τῆς 3ης Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους πρὸς ἓξ ἀλγερινὰ σκάφη.

Κατὰ τὴν 6ην Ἀπριλίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους 1790, ἡ «*Ἀθηνᾶ τῆς Ἄρκτου*» ἔλαβε μέρος εἰς ναυμαχίαν γενομένην κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸ μεταξὺ Εὐβοίας καὶ Ἄνδρου στενὸν καὶ ἀποβᾶσαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑπομένη ὅμως (7 Ἀπριλίου) ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ἐνδόξου σταδιοδρομίας τῆς «*Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου*».

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Κατσώνης, μὴ δυνηθεὶς νὰ συγκεντρώσῃ ὅλον τὸν στόλον του λόγῳ τοῦ ἐναντίου πνέοντος ἀνέμου καὶ διαθέτων ἐκτὸς τῆς ναυαρχίδος του ἕτερα ἓξ πλοῖα μόνον, ἐδέχθη φοβερὰν προσβολὴν ὑπὸ τοῦ ἡνωμένου τουρκικοῦ καὶ ἀλγερινοῦ στόλου. Ἡ εὐστοχία τῶν ἑλληνικῶν βλημάτων σπουδαίας βλάβας ἐπιφέρουσα εἰς τοὺς πολεμίους ἐκράτει ἐπὶ μακρὸν μετέωρον τὴν κατάστασιν. Ἐν τέλει ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀπεφάσισαν νὰ γίνωσι κύριοι τῶν πλοίων τοῦ Κατσώνη δι' εἰσπηδήσεως. Ἡ ὀθωμανικὴ ναυαρχίς, πλοῖον τῆς γραμμῆς τῶν 74 πυροβόλων, ἐφώρμησε πρῶτον κατὰ τοῦ «*Ἀχιλλέως*», κυβερνωμένου ὑπὸ τοῦ Ζυγούρη, ὅστις, καθορῶν τὸν κίνδυνον, ὕψωσεν ἐπὶ τῶν κεραιῶν αὐτοῦ πυριφλεγῆ ἐναύσματα, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦντα νὰ μεταδόσωσι τὰς φλόγας εἰς πάντα πλησιάζοντα, ἠνάγκασαν τὸ ὀθωμανικὸν σκάφος νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἑνωθεῖσα εἶτα ἡ τουρκικὴ ναυαρχὶς μετά τινων ἀλγερινῶν πλοίων ἐπῆλθε κατὰ τῆς «*Μαρίνας*», σκάφους εἰκοσιτεσσάρων μόνον πυροβόλων, ὅπερ καὶ ἐκυρίευσε.

Κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν χρόνον τὸ κράτιστον πλοῖον τῆς ἀλγερινῆς μοίρας φέρον, τριάκοντα ἓξ μεγάλα τηλεβόλα καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας, κατώρθωσε νὰ προσκολληθῇ ἐπὶ τῆς «*Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου*», ἐν τῷ ἅμα δὲ ἡ ναυαρχὶς τοῦ Κατσώνη κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν εἰσπηδησάντων εἰς τὸ κατάστρωμα αὐτῆς Ἀλγερίνων. Ὁ Κατσώνης οὐδόλως πτοηθεὶς κατώρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ αὐτούς, τοὺς πλείστους φονεύσας, εἶτα δὲ ἐπέτυχε καὶ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ πολεμίου σκάφους, ἐν ᾧ χρόνῳ ἕτερον πλοῖον τοῦ καταδρομικοῦ στόλου, ἀπολέσαν τὸν ἕνα τῶν ἱστῶν αὐτοῦ καὶ τὸν κυβερνήτην του *Ἐμμανουὴλ Μπουρζουνάκην*, κατώρθου νὰ σωθῇ διὰ μέσου τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως, διαρρῆξαν αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπομονωθεὶς ὁ Λάμπρος Κατσώνης ἐξηκολούθει μαχόμενος κατὰ τῶν ἡνωμένων ἐχθρικῶν στόλων, καίτοι τραυματισμένος κατὰ τὴν κεφαλήν, ἐν ᾧ τὰ πλοῖα τῶν πλοιάρχων Πατσιράκη καὶ Ζυγούρη ματαίως ἠγωνίζοντο νὰ πλησιάσουν, κωλυόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. Ἤδη οἱ τρεῖς ἱστοὶ τῆς «*Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου*», εἶχον ἐν μέρει καταστραφῆ, πάντα τὰ ἐφόλκια εἶχον συντριβῆ καὶ τὸ σκάφος εἶχεν ὀρχίσει νὰ διαρρέῃ πανταχόθεν, ἐν ᾧ διακόσιοι πεντήκοντα ἄνδρες τοῦ πληρώματος αὐτῆς κατέκειντο ἐκτὸς μάχης ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ ἐν τοῖς πυροβολείοις. Οἱ ἀξιωματικοί της ἐζήτησαν διὰ σημείων λέμβους παρὰ τῶν λοιπῶν περισωθέντων σκαφῶν καὶ πυρπολήσαντες τὴν «*Ἀθηνᾶν τῆς Ἄρκτου*» διεσώθησαν εἰς τὸ πλοῖον τοῦ *Πατσιράκη*, ὅπερ ἔφυγεν εἰς Μῆλον.

Τοιοῦτο τέλος ἔσχεν ἡ ναυαρχὶς τοῦ Κατσώνη συναπολεσθεῖσα μετὰ τεσσάρων ἑτέρων πλοίων ἐκ τῶν ἑπτὰ ἅτινα μετέσχον τῆς ναυμαχίας. Κ.Χ.Κ.

—«**Ἀθηνᾷ τὸν αἴλουρον**», ἐννοεῖται: *συγκρίνειν*. Ἀρχ. Ἑλλην. παροιμία λεγομένη πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἀπροσδιονύσως πάνυ ἐσύγκριναν τὰ μεγάλα πρὸς τὰ εὐτελῆ ἕνεκα τυχαίας ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος, οἷα εἶναι λόγου χάριν ἡ γλαυκότης εἴς τε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ αἰλούρου (=γάτας). Μ. Φ.

—«**Ἀθηνᾶ**»· ἐφημερὶς πολιτικὴ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐμμ. Ἀντωνιάδου, ἐκ Χαλέπας τῶν Χανίων τῆς Κρήτης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀντωνιάδης ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἠώ», ἐν Ναυπλίῳ, ὑπῆρξε δὲ αὕτη μία ἐκ τῶν πρώτων ἐκδοθεισῶν ἐν τῇ τότε πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος. Ταχθεῖσα ἡ «Ἠὼ» ἐν τῷ πολιτικῷ κόμματι τῶν ζητούντων παρὰ τοῦ Κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδιστρίου Σύνταγμα, κατεπολέμησε μετὰ σφοδρότητος τὴν πολιτείαν αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατόν του καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, ὁ Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδης διέκοψε τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδος του καὶ ἠκολούθησε τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ οἵτινες εἶχον στρατοπεδεύσει εἰς Μέγαρα, ἐκεῖ δὲ ἐξηκολούθησεν ἐκδίδων τὴν ἐφημερίδα του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀθηνᾶ» ἀπὸ τοῦ 1832. Μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Ὄθωνος μετέφερε ταύτην εἰς Ναύπλιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας ἅμα ὡς ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὰς ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα, ἡ δὲ ἐφημερὶς αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐκδιδομένη μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς (1863). Ἡ «Ἀθηνᾶ» καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τῆς ἐκδόσεώς της, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ὀργάνων τῆς κοινῆς γνώμης, λόγῳ τῆς μορφώσεως τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς καὶ τῆς πολιτικῆς πείρας ἣν οὗτος ἀπέκτησε, διατελέσας κατὰ τὸν ἀγῶνα πρῶτος γραμματεὺς τοῦ διοικητοῦ Κρήτης Μιχαὴλ Ἀφεντούλη, εἶτα δὲ τοῦ ἁρμοστοῦ αὐτῆς Ἐμμανουὴλ Τομπάζη καὶ κατόπιν ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης εἰς τὰς διαφόρους κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐθνικὰς συνελεύσεις. Διατελῶν ὁ Ἀντωνιάδης ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι ἐθνικὴν συνέλευσιν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν συντακτῶν τοῦ φιλελευθέρου Συντάγματος. Μετέσχεν ἐπίσης τῆς ὑπὸ τὸν Καλλέργην ἐκστρατείας τῆς Γραμβούσης, ἔκτοτε δὲ ἀφωσιώθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν, μὴ ἀποσπασθεὶς αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου του. Διαφωνῶν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως τοῦ Καποδιστρίου καὶ ὢν εἰς ἄκρον φιλελεύθερος ὑπεστήριξε διὰ τῆς ἐφημερίδος του τὴν παροχὴν συνταγματικῶν θεσμῶν καταπολεμήσας καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν σχηματισθεῖσαν κυβέρνησιν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὄθωνος ἡ «Ἀθηνᾶ» ὑπεστήριξε μετὰ πάθους τὰς φιλελευθέρας καὶ συνταγματικὰς ἀρχάς, καταπολεμήσασα τὴν βαυαροκρατίαν καὶ παραμείνασα σταθερὰ καὶ ἀπτόητος εἰς τὰς γνώμας της, καίτοι πολλάκις καταδιωχθεῖσα. Ἡ σταθερότης της ἀκριβῶς αὕτη κατέστησεν αὐτὴν τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς τότε πολιτικῆς κινήσεως καὶ τὸ γραφεῖόν της ἀπέβη τὸ κέντρον τῶν φιλελευθέρων ἀνδρῶν, προσείλκυσε δὲ περὶ αὐτὴν ὡς συντάκτας πλείστους ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων καὶ πολυμαθεστέρων Ἑλλήνων. Μεταξὺ τούτων κατελέγοντο ὁ διάσημος θεολόγος Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης, ὁ κατόπιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεόδωρος Μανούσης, ὁ καθηγητὴς τοῦ διοικητικοῦ Δικαίου Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, ὁ ἐξ Ὕδρας νομομαθὴς Ἰωάνης Δαμιανὸς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ὅπως ἐπὶ Καποδιστρίου οὕτω καὶ κατὰ τὴν ἀπολυταρχικὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἡ «Ἀθηνᾶ» δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζομένη ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος καὶ ὑπεστήριξε μετὰ θέρμης τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843, δι' ἧς ἀπεσπάσθη τὸ Σύνταγμα παρὰ τοῦ Ὄθωνος. Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ μετέπειτα τὸν ἴδιον ἀγῶνα, ὅτε τὸ πολίτευμα νοθευθὲν ἐνεφάνιζε τὸν βασιλέα Ὄθωνα ὑπὸ συνταγματικὴν προσωπίδα κυβερνῶντα ἀπολυταρχικῶς. Κατὰ τὴν ταραχώδη ἐκείνην περίοδον, καθ' ἣν ὁ ἀγὼν κατηυθύνετο πλέον πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος, ἡ «Ἀθηνᾶ» συμμετέσχεν αὐτοῦ καὶ ἐπέζησε τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1862. Ἔπαυσεν ἐκδιδομένη τὸν Αὔγουστον τοῦ 1863.

Εἰς τὴν ἐφημερίδα ταύτην, ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν ἄρθρων, ἐδημοσιεύοντο ἐπιστημονικαὶ καὶ φιλολογικαὶ μελέται καὶ τὸ κοινὸν παρηκολούθει δι' αὐτῆς τὴν ποικίλην πνευματικὴν κίνησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Συνετέλεσεν ἐπίσης εἰς τὴν διάπλασιν τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, ἥτις ἄμορφος κατ' ἀρχὰς καθίστατο μικρὸν κατὰ μικρὸν εὔρυθμος καὶ ἀκριβεστέρα διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη κατεῖχε μίαν τῶν πρωτευουσῶν θέσεων, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου δὲ καθ' ὃν συνετάσσετο αὕτη ἀποβαίνει ἐκ τῶν κυριωτέρων πηγῶν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ἱστορίας. Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Ἀθηναγόρας· ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς ἐν Συρακούσαις φατρίας, ὅτε ἔγινεν ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν. Εἶχεν ἀποκρούσει τὴν γνώμην τοῦ Ἑρμοκράτους προτείναντος νὰ ἐκπλεύσῃ ὁ στόλος τῶν Συρακουσίων μέχρι τῆς Ἰαπυγίας ἄκρας διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν κατάπλουν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ Σικελικὰ ὕδατα. Ὅταν δὲ ὅσα εἶχε προείπει ὁ Ἑρμοκράτης ἐπηλήθευσαν, ὁ Ἀθηναγόρας ἀπώλεσε πᾶσαν πολιτικὴν ἐπιρροὴν ἐν τῇ πόλει. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Ἀθηναγόρας**· εἷς τῶν Ροδίων στρατηγῶν, Μιλήσιος τὴν πατρίδα, ὅστις ἐπολέμησεν ἐναντίον Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Ἀθηναγόρας, *ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ***. Μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν (βλ.λ.) τοῦ δευτέρου αἰῶνος καταλέγεται καὶ ὁ Ἀθηναγόρας. Ἡ ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία παραδόξως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τούτου. Γνωρίζομεν μόνον ἐκ τοῦ περιελθόντος εἰς ἡμᾶς ἀρχετύπου κώδικος τῶν ἔργων του—γραφέντος τῷ 914 ὑπὸ τοῦ Βαάνους, γραμματέως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀρέθα Καισαρείας, ὅστις καὶ διώρθωσε τοῦτον (παρισινὸς κῶδιξ 451),—ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας ἦτο Ἀθηναῖος φιλόσοφος χριστιανός· ὡς φαίνεται δ' ἐκ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῶν ἔργων του ἤκμασε τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Ἀπόσπασμα διασωθὲν ἐκ τῆς κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα γραφείσης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Φιλίππου Σιδίτου περιέχει προφανῶς ἐσφαλμένας πληροφορίας περὶ αὐτοῦ. Ἔργα τοῦ Ἀθηναγόρου διεσώθησαν δύο, ἡ «***πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν***» καὶ «***περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν***».

Ἡ «πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν» εἶναι μία ἀπολογία ὑπὲρ τῶν συκοφαντουμένων Χριστιανῶν ἐπιδοθεῖσα εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μᾶρκον Αὐρήλιον καὶ τὸν υἱόν του Κόμμοδον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ ἔτος 177. Ὡς γνωστὸν αἱ συνήθεις κατηγορίαι τῶν εἰδωλολατρῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἦσαν ὅτι οὗτοι ἦσαν ἄθεοι, ὅτι συνερχόμενοι ἐτέλουν ἀθεμιτουργίας («οἰδιπόδειοι μίξεις» β.λ.) καὶ ὅτι κατὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν ἔτρωγον ἀνθρωπίνας σάρκας («θυέστεια δεῖπνα» β. λ.).

Ταῦτα λοιπὸν «τὰ ἐπιφημιζόμενα ἡμῖν ἐγκλήματα» χαρακτηρίζει ὁ Ἀθηναγόρας ὡς διαβολὰς «πρὸς τὴν ἀρετὴν τῆς κακίας ἀντικειμένης», αἵτινες ἐὰν ἠλήθευον «σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ προρρίζους ἡμᾶς ἀποκτείνατε», καὶ παραπονεῖται ὅτι ἐνῷ πάντες λατρεύουν ὅ,τι θέλουν, λ. χ. οἱ Αἰγύπτιοι «καὶ αἰλούρους καὶ κροκοδείλους καὶ ὄφεις», μόνον οἱ Χριστιανοὶ δὲν δικαιοῦνται νὰ λατρεύουν τὸν ἀληθῆ Θεόν, μόνον καὶ μόνον διότι μισεῖται τὸ ὄνομά των· καὶ ὅμως οὐ τὰ «ὀνόματα μίσους ἄξια, ἀλλὰ τὸ ἀδίκημα δίκης καὶ τιμωρίας». Ἀποκρούει κατόπιν μίαν πρὸς μίαν τὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατηγορίας, καὶ δὴ ἐκτενῶς τὴν περὶ ἀθεΐας (κεφ. 3—30), ἀναπτύσσων τὴν περὶ Θεοῦ χριστιανικὴν ἔννοιαν, καὶ συντόμως τὴν περὶ ἀθεμιτουργιῶν καὶ βρώσεως ἀνθρωπίνων σαρκῶν (κεφ. 31—36), ἐκθέτων τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν. Πῶς εἶναι δυνατόν, λέγει, νὰ φαντασθῇ τις ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τελοῦν ἀθεμιτουργίας, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ βλέπουν ἀνέχονται; καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ φάγουν ἀνθρωπίνας σάρκας, ἀφοῦ πιστεύουν εἰς τὴν ἀνάστασιν; «τίς ἂν οὖν ἀνάστασιν πεπιστευκώς, ἐπὶ σώμασιν ἀναστησομένοις ἑαυτὸν παράσχοι τάφον»; Ὁ Ἀθηναγόρας ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐντέχνως, προσπαθῶν νὰ διεγείρῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν εὐμένειαν τῶν ἐθνικῶν, τῶν ὁποίων δὲν προσβάλλει μεθ' ὑπερβαλλούσης δριμύτητος τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, διὰ νὰ μὴ ἐρεθίσῃ αὐτούς. Ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μόνον ὁ Μεθόδιος ὁ Ὀλύμπου, (Χ 311) ἀναφέρει φράσεις τινὰς εἰλημμένας ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Ἀθηναγόρου («*καθάπερ ἐλέχθη καὶ Ἀθηναγόρᾳ*». Περὶ ἀναστ. 1,37).

Τὸ δεύτερον ἔργον του «περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν» ἐγράφη μικρὸν μετὰ τὸ πρῶτον. Εἰς αὐτὸ ἀποκρούει τὰς κατὰ τῆς ἀναστάσεως ἐνστάσεις τῶν ἐθνικῶν, καθ' ἃς ὁ Θεὸς δὲν δύναται ἢ δὲν θέλει τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὕστερον ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως διὰ διαφόρων συλλογισμῶν· καὶ δὴ α') ἐκ τοῦ προορισμοῦ παντὸς λογικοῦ ὄντος πρὸς τὴν «ἐν ἀφθαρσίᾳ διαμονήν», καὶ μάλιστα τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις εἰς τὸν βίον τοῦτον δὲν εὑρίσκει τὴν πλήρωσίν του· β') ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις καθιστᾷ ἀπαραίτητον τὴν συνύπαρξιν σώματος καὶ ψυχῆς καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν, διότι ἄνευ τῆς συνυπάρξεως ταύτης δὲν θὰ ἀπετελεῖτο ἄνθρωπος· γ') ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἀνταποδόσεως. Τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐπικαλεῖται ὡς ἀποδεικτικὸν μέσον. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου οὐδεὶς ἀρχαῖος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει χωρίον τι.

Ὁ Ἀθηναγόρας ὑπερέχει τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀπολογητῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος διὰ τὴν λεπτότητα, τὴν σαφήνειαν, τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης, τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, τὸ μέτρον τῆς πολεμικῆς καὶ τὴν δικαιοσύνην πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑστερεῖ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Τατιανοῦ εἰς πρωτοτυπίαν. Συγγραφικὰ μειονεκτήματα τοῦ Ἀθηναγόρου εἶναι τὸ μακρὸν τῶν φράσεων, αἱ πολλαὶ καὶ μακραὶ παρενθετικαὶ ἔννοιαι καὶ αἱ συχναὶ ἐπαναλήψεις. Εἰς τὴν «πρεσβείαν περὶ Χριστιανῶν» ὁ Ἀθηναγόρας προσάγει πολλὰ χωρία ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ μυθολογίας, τὰ ὁποῖα δυνατὸν νὰ ἐγνώριζε καὶ ἐξ ἀνθολογιῶν. Ἀναντιρρήτως δὲ ἐγνώριζε τὴν ἀπολογίαν τοῦ Ἰουστίνου, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπωφελεῖται. Ὁ Ἀθηναγόρας δεικνύει φιλοσοφικήν τινα τάσιν, καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ἀποδείξεις ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐπιζητεῖ τοιαύτας καὶ ἐκ τοῦ λογικοῦ. Σημειωτέον ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ἐπιζητήσας φιλοσοφικῶς νὰ ἀποδείξῃ τὴν χριστιανικὴν ἔννοιαν περὶ ἑνιαίου τοῦ Θεοῦ (πρεσβεία, κεφ. 8). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἁγίαν Τριάδα διδάσκει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς «ἐν ἰδέᾳ καὶ ἐνεργείᾳ», τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα «ἀπόρροια» τοῦ Πατρός, καὶ ὅτι Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα μαρτυροῦν «τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν». Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διδασκαλία του περὶ θεοπνευστίας, καθ' ἣν ἀποδέχεται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς θεοπνεύστους ἄνδρας τῆς Ἁγίας Γραφῆς οἵαν ὁ αὐλητὴς πρὸς τὸν αὐλὸν (κεφ. 9). Ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης τοῦ Ἀθηναγόρου ἐστηρίχθη ἡ ἄγαν στενὴ περὶ θεοπνευστίας ἀντίληψις τῶν αὐστηρῶς ὀρθοδόξων λουθηρανῶν θεολόγων τοῦ 17ου αἰῶνος.

Περίεργος εἶναι καὶ ἡ ἀντίληψις τοῦ Ἀθηναγόρου, κατὰ τὴν ὁποίαν, τὰ θαύματα τὰ ὁποῖα οἱ εἰδωλολάτραι ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας τῶν θεῶν, ἦσαν ἔργα τῶν δαιμόνων, οἵτινες εἶναι αἱ ψυχαὶ τῶν γιγάντων· οὗτοι, κατὰ τὸ Γενέσεως 6.2, προῆλθον ἐκ τῆς μίξεως τῶν πεσόντων ἀγγέλων καὶ τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τοῦ κατακλυ-

Digitized by Google

σμοῦ ἐξηφανίσθησαν ἐκ τῆς γῆς (πρεσβεία, κεφ. 26). Σημειωτέον τέλος ὅτι τὸν δεύτερον γάμον ἀποκαλεῖ «εὐπρεπῆ μοιχείαν» (πρεσβεία, κεφ. 32 καὶ 33).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὰ ἔργα τοῦ Ἀθηναγόρου ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς διαφόρους ἐκδόσεις, ὧν ἡ καλυτέρα εἶναι ἡ τοῦ *Ed. Schwartz* εἰς τὸν 4ον τόμον τῶν Texte und untersuchungen (Λειψία 1891).— Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ *Migne* εὑρίσκονται ἐν τόμῳ 6 σελ. 889 κ.ἑ.—Ἑλληνιστὶ ἔγραψαν μονογραφίας περὶ Ἀθηναγόρου ὁ *Γ. Βέλλιος* «κριτικαί τινες παρατηρήσεις εἰς τὸν Ἀθηναγόραν» (Ἀθῆναι 1859), ὁ Ἀ. Ἰωαννίδης «πραγματεία περὶ τῆς παρ' Ἀθηναγόρᾳ φιλοσ. γνώσεως» (Ἰένα 1883) καὶ ὁ Π. Λογοθέτης «ἡ θεολογία τοῦ Ἀθηναγόρου» (Λειψία 1893). Ἑλληνιστὶ περὶ Ἀθηναγόρου δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τὰς διαφόρους Πατρολογίας. Γερμανιστὶ ἴδε *Bardenhewer* Gesch. d. altk. Liter. (1913) 1, 289—302, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία, κ. π. ἀ.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

— **Ἀθηναγόρας ὁ *Ἀρχεστρατίδου*.** Ἦτο εἷς ἐκ τῶν προυχόντων ἐν Σάμῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μηδικῶν πολέμων. Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐστάλη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του πρὸς τοὺς Ἕλληνας, μαζὶ μὲ ἄλλους δύο στρατηγούς, διὰ νὰ πρεσβεύσῃ παρ' αὐτοῖς νὰ ἔλθουν ἀρωγοὶ πρὸς τοὺς ἐν Μικρασίᾳ Ἕλληνας, ἐπιθυμοῦντας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς Περσικῆς πανωλεθρίας νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν.

Μ. Φ.

Ἀθηνάγουρον. Πόλις τῆς Ἰνδικῆς (Πτολεμ.).

Ἀθηνάδας· ἐκαλεῖτο οὕτω ὁ Τραχίνιος, ὅστις ἐφόνευσε τὸν προδότην τῆς Ἑλλάδος Ἐφιάλτην τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπικηρύξει οἱ Πυλαγόραι τῶν Θερμοπυλῶν. Ἂν καὶ ἐφόνευσε δὲ ὁ Ἀθηνάδας τὸν Ἐφιάλτην δι' ἄλλην αἰτίαν καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἐθνικὴν προδοσίαν, ἐν τούτοις ἐτιμήθη πολὺ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων (βλ. Ἡροδ. Ζ' 213). Γ. Δ. ΚΑΨ.

ΑΘΗΝΑΙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΣΙΣ: ΓΕΩΔΑΙΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ. — ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ ΓΕΩΛΟΓΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ. — ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ. — ΟΡΕΟΓΡΑΦΙΑ. — ΚΛΙΜΑ. — ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ: ΑΙ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙ.—Η ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ.—ΑΙ ΑΡΧΑΙΑΙ ΑΘΗΝΑΙ.—ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΒΙΟΣ, ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.—ΤΟ ΜΕΣΟΥΡΑΝΗΜΑ.—ΕΛΛΗΝΟΡΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ.—ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΑΘΗΝΑΙ.—Ο ΜΕΣΑΙΩΝ.—ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΑΘΗΝΑΙ: Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΜΕΤ' ΑΥΤΗΝ ΧΡΟΝΟΙ.—ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.—ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ.—ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ.—Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ.—ΠΩΣ ΕΛΑΒΕ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΙΝΗΝ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΝ.—ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.—ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΘΗΝΑΙ: ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ, ΤΕΧΝΑΙ, ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.—ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ.—ΥΔΡΕΥΣΙΣ, ΟΔΟΠΟΙΪΑ, ΣΧΕΔΙΟΝ.—ΑΙ ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ.—ΑΡΧΑΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ, ΝΑΟΙ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΤΙΡΙΑ. ΜΟΥΣΕΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ, ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΟΙΚΟΔΟΜΑΙ.—ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ, ΑΣΦΑΛΕΙΑ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ.—ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ.—ΣΚΗΝΑΙ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ.

Ἀθῆναι. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Τὸ ὄνομα ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ *ἄθος* = *ἄνθος*. Ἤδη ὁ Lobeck (Rhem. σ. 300) μετέφρασε τὰς Ἀθήνας *Florentia*: ὅθεν Ἀθῆναι εἶναι αἱ «ἀνθοῦσαι» ἢ «θάλλουσαι», (συγγενῆ δὲ νομίζονται τὰ ὀνόματα *Ἀνθήνη, Ἀνθήλη, Ἀνθηδών* Curt. Grundz. ἀρ. 304). Ἀλλ' ὁ Doederlein παράγει τὸ ὄνομα Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ *θάω* (θῆσαι = θηλάσαι) καὶ νοεῖ αὐτὸ ὡς σημαῖνον γῆν εὔφορον. Ἄλλοι ἑρμηνεύουσι τὸ ὄνομα ὡς δηλοῦν πόλιν ἐπὶ ὑψώματος κειμένην ἢ ὑδάτων πόλιν, ἄλλοι δὲ σχετίζουσιν αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (Ἀθήνη, Ἀθηναίη, Ἀθηναία, Ἀθηνάα, Ἀθηνᾶ) καὶ νομίζουσιν, ὅτι ἀμφότερα ἐκ τῆς αὐτῆς ῥίζης *adh* παράγονται. Δύο δ' ἐκδοχαὶ ὑπάρχουσιν, ἢ ὅτι ἡ θεὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς πόλεως ἢ ὅτι ἡ πόλις ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς θεᾶς.

Πλὴν τοῦ συνήθους τύπου *Ἀθῆναι* ἀπαντᾷ καὶ ὁ καθ' ἑνικὸν ἀριθμὸν *Ἀθήνη* παρὰ τῷ Ὁμήρῳ [η 80]. (Πρβ. Θήβη καὶ Θῆβαι, Κρήτη καὶ Κρῆται, Θέσπεια—Θέσπια καὶ Θεσπιαί, Θρῖα καὶ Θριαί, Πλάταια καὶ Πλαταιαὶ κτλ.). Δωριστὶ ἐλέγοντο *Ἀθᾶναι*, λατινιστὶ *Athenae*. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ πόλις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Φράγκων *Σετίνα*, ὑπὸ τῶν Τούρκων *Ἄτινα, Σετίνα* καὶ *Ἀτίνιαχ*. Εἰς τὴν καθομιλουμένην ἑλληνικὴν καὶ ἤδη καλεῖται *Ἀθήνα*.

Εἶναι ἡ μεγαλυτέρα πόλις τῆς Ἑλλάδος (σύνολον κατοίκων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τοῦ 1920, συνυπολογισθέντων καὶ τῶν μετὰ δύο ἔτη συρρευσάντων προσφύγων, ὡς καὶ τῆς μετέπειτα αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, 667,000). Ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας πόλεις τοῦ κόσμου, λόγῳ τῆς λεπτότητος τῶν γραμμῶν τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ φυσικοῦ της περιβάλλοντος, τῆς καθαρότητος τῆς ἀτμοσφαίρας της, τῆς λαμπρότητος καὶ διαυγείας τοῦ οὐρανοῦ της. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων καὶ τῶν ἱστορικῶν μνημείων της, ἀσκεῖ ἀκαταμάχητον ἕλξιν ἐπὶ τῶν ξένων, οἵτινες ἐκ τῶν περάτων τοῦ κόσμου συρρέουν προσκυνηταὶ εὐλαβεῖς τῆς ἱστορικῆς της εὐκλείας, ἐρευνηταὶ ἀκάματοι τοῦ ἀνεξαντλήτου εἰς ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς ἐδάφους της, θαυμασταὶ ἔκθαμβοι τοῦ φυσικοῦ κάλλους τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς ἀπεκάλεσεν: «*Ἀθήνα, διαμαντόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι*».

Αἱ Ἀθῆναι ὑπάρξασαι τὸ πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡγεμονεύσασαι ἐπὶ βραχύ τι διάστημα τῆς Ἑλλάδος, πολλὰς ὑποστᾶσαι περιπετείας, οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχὴν παντὸς αἰσθητικοῦ καὶ διανοουμένου ἀνθρώπου, ἐθεωρήθησαν δὲ πάντοτε ὡς ἡ ἰδανικὴ πατρὶς τοῦ καλοῦ, τοῦ εὐγενοῦς, πάσης ἰδέας ὑψηλῆς, πόλις ἱερὰ ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐξώρμησε πρὸς τὰς ὑψιπετεστέρας του ἀναζητήσεις καὶ ἡ τέχνη ἐδημιούργησεν ἀθάνατα πρότυπα ἐξιχθεῖσα εἰς τὰς ὡραιοτέρας, τὰς ἁρμονικωτέρας, λεπτοτέρας, θειοτέρας αὐτῆς μορφάς.

Ἡ σημερινὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐγγὺς σχετικῶς ἐποχῆς καθ' ἣν ὡρίσθη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ταχύτατα σταδιοδρομήσασα, ἐξετάθη ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν (τὸ Κάστρο) λόφων, ὅπου περιωρίζετο κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ὑμηττοῦ μέχρι τῶν ἀνατολικωτέρων ὑπωρειῶν τοῦ Αἰγάλεω χῶρον. Ἁλματώδης ἤδη ὑπῆρξεν ἡ ἐπέκτασίς της κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1912—1922 δεκαετίαν. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἰδίως —κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν λόγῳ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν προσφύγων, ἐν μέρει δὲ καὶ λόγῳ ἀθρόας μετοικεσίας κατοίκων ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν—ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβε γιγαντιαίαν, δύναταί τις εἰπεῖν, ἐξάπλωσιν. Πρὸς Α καὶ ΝΑ ἀνῆλθεν ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὑμηττοῦ (Συνοικισμοὶ Παγκρατίου, Βύρωνος, Ἡλιουπόλεως). Πρὸς τὰ ΒΑ ἀνερριχήθη εἰς τὰς κλιτῦς τῶν Τουρκοβουνίων καὶ τείνει νὰ ἑνωθῇ πρὸς τὸ Χαλάνδρι (Συνοικισμὸς Ψυχικοῦ). Πρὸς Β ἡνώθη σχεδὸν μετὰ τοῦ Ἡρακλείου (Συνοικισμὸς Νέας Ἰωνίας) λαβοῦσα κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην τὴν μεγίστην αὐτῆς ἐπέκτασιν καθὼς καὶ πρὸς τὰ Κάτω Λιόσια. Μικρὰ σχετικῶς εἶναι ἡ ἐξάπλωσίς της πρὸς Δυσμάς. Πρὸς τὰ ΝΔ ἀντιθέτως καὶ πρὸς Νότον ἡ πόλις κατέρχεται διαρκῶς ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Φαλήρων.

Οὕτω σήμερον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καταλαμβάνει ἐν στρογγυλῷ γεωγραφικῷ ἀριθμῷ ἐπιφάνειαν 100 τετραγ. χιλιομέτρων (100.000 στρεμμάτων).

ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ

[ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΣ]. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς καθ' αὐτὸ ἑλληνικῆς χερσονήσου προσαρθροῦται διὰ τῶν ὀρέων τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τῆς Πάρνηθος εἰς τὸν κύριον κορμὸν τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος ἡ *χερσόνησος τῆς Ἀττικῆς*. Ἐν εἴδει τριγώνου προεκτείνεται αὕτη πρὸς Ν. μεταξὺ τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, καταλήγουσα εἰς τὸ ἀκρωτήριον Σούνιον. Δισμελισμένη κατακορύφως πλουσιώτατα περικλείει τρία κυρίως πεδία, ἐξ ὧν τὸ ἕν, τὸ *ἀθηναϊκὸν πεδίον ἢ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν*, εἶναι τὸ σπουδαιότερον λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως. Περικλειόμενον γύρωθεν ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων (Ὑμηττοῦ, Πεντελικοῦ, Πάρνηθος, Αἰγάλεω) ταπεινοῦται βαθμηδὸν πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ πρὸς τὴν θάλασσαν, παραμένον κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἀνοικτόν, εὐλίμενον καὶ εὐκόλως προσιτὸν εἰς τὰς συγκοινωνίας.

Κατέχον τὸ ἀθηναϊκὸν πεδίον τὴν μέσην θέσιν μεταξὺ Πελοποννήσου, Βοιωτίας καὶ Εὐβοίας, ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ τὸ σημεῖον συναντήσεως τριῶν μεγάλων φυσικῶν ὁδῶν· τῆς διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου σπουδαίας — ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον — ὁδοῦ, τῆς διὰ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου ἢ διὰ τοῦ Βορείου Αἰγαίου πρὸς τὴν Θράκην, Βόσπορον καὶ Εὔξεινον Πόντον καὶ τέλος τῆς διὰ τῶν Κυκλάδων πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Συρίαν. Ἐξησφαλισμένον ἐπίσης ἐναντίον ἐπιδρομῶν ἀπὸ θαλάσσης καὶ περιλαμβάνον τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν ξηρᾶς ἐξ ὅλων τῶν παρακτίων πεδίων, συντρέχοντος δὲ καὶ τοῦ ὡραίου κλίματος, ἐνεδεικνύετο ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν κατάλληλον, ὅπως ἀποτελέσῃ τόπον συνοικισμοῦ ἀνθρώπων, προωρισμένου, λόγῳ τῶν πολλῶν πλεονεκτημάτων τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως, νὰ ἀναπτυχθῇ ταχέως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὄντως ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ πεδίου τῆς Ἀττικῆς χερσονήσου, 5 χμ. πρὸς ΒΑ ἀπὸ τὴν ἐγγυτέραν ἀκτὴν τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἤδη ἡ πόλις Ἀθῆναι, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα συνεδέθη μὲ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ὑπὸ τὴν βάρβαρον πίεσιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ αἱ Ἀθῆναι κατήντησαν ἀσήμαντος πολίχνη. Ἀλλ' ἡ ἀνεξάλειπτος εὐνοϊκότης τῆς κεντρικῆς θέσεώς των, ἐν τῷ μέσῳ τῶν φυσικῶν ὁδῶν συγκοινωνίας τῆς Ἑλλάδος, τὰς ἀνύψωσε πάλιν εἰς τὴν θέσιν τῆς πρώτης πόλεως τῆς Ἑλλάδος καὶ πρωτευούσης αὐτῆς.

Γ. Κ. Γ.

[ΓΕΩΔΑΙΤΙΚΩΣ]. Κατὰ τὸν μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος, ἀποστείλασα ἡ Γαλλία εἰς Πελοπόννησον Σῶμα στρατοῦ κατοχῆς, ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐξερευνήσῃ αὐτὴν γεωγραφικῶς, ἀρχαιολογικῶς καὶ φυσιοδιφικῶς. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1829, ἤρξατο τοῦ τριγωνισμοῦ τῆς Πελοποννήσου ὁ λοχαγὸς Peytier καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς Puillon de Bollaye, τὸν δὲ Μάρτιον τοῦ 1830 προσετέθη καὶ ὁ λοχαγὸς Servier. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἡρωϊκοὶ τῆς ἐπιστήμης σκαπανεῖς, μεθ' ὅλας τὰς ἐπανειλημμένας ἐκ πυρετῶν ἀσθενείας, ἐπεράτωσαν τὸν τριγωνισμὸν τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὸ ἔτος 1831. Περατωθείσης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τῆς τοπογραφικῆς ἀποτυπώσεως καὶ ἐκδοθέντος ἐν Παρισίοις τοῦ «Χάρτου τοῦ Μωρέως» ὑπὸ τοῦ Dépot générale de la guerre ὑπὸ κλίμακα 1 : 200000, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λοχαγὸς Peytier καὶ ἐπεξέτεινε τὸν τριγωνισμόν του εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐν ἔτει 1833. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη γεωδαιτικὴ ἐργασία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ παλαιοτέρα δήλωσις περὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκεται ἐν τῷ «Connaissance de Temps (1806)»:

Ἀθῆναι (Τουρκία)· Ναὸς Ἀθηνᾶς
φ γεωγρ. πλάτος 37⁰ 58′ 1″
λ » μῆκος 21⁰ 25′ 59″ ἀνατ. Παρισίων.

Κατὰ τὸ 1835 ὁ Peytier εὗρεν

Ἀθῆναι (Παρθενών)
$\varphi = 37^{\circ}\ 58'\ 8''$
$\lambda = 21^{\circ}\ 23'\ 30''$

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν γεωγρ. συντεταγμένων τῶν Ἀθηνῶν ἔμειναν ἀμετάβλητοι μέχρι τοῦ 1863. Τὸ γεωγρ. μῆκος τοῦ Παρθενῶνος προσδιώρισεν ὁ Peytier διὰ γεωδαιτικῆς ὁδεύσεως ὡς ἑξῆς:

Ὁ κυβερνήτης φρεγάδας Gauttier ἐν ἔτει 1820 προσδιώρισε τὸ γεωγρ. μῆκος τῆς Μήλου μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας διὰ χρονομετρικῶν μεταφορῶν ἐκ Τουλῶνος, Μάλτας, Κερκύρας καὶ διὰ παρατηρήσεων τῆς τότε γενομένης κυκλικῆς ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ὁ μηχανικὸς ὑδρογράφος Daussy ὑπέβαλεν εἰς νεώτερον ἔλεγχον καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Connaissance de Temps» τοῦ 1831. Μετὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦτον ὁ Gauttier παρετήρησε τὸ μέγα τρίγωνον Μῆλος-Κέως-Αἴγινα, καὶ τοῦτο χρησιμοποιήσαντες οἱ Peytier καὶ Servier, μετέφεραν τὸ γεωγρ. μῆκος εἰς Πελοπόννησον καὶ Ἀθήνας.

Κατὰ τὰ ἔτη 1843-46 ᾠκοδομήθη τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Ἀθηνῶν καὶ ὁ πρῶτος διευθυντὴς αὐτοῦ, Buris, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, προσδιώρισε τὰς γεωγραφ. συντεταγμένας τοῦ Ἀστεροσκοπείου (*μεσημβρινὸς κύκλος*) διὰ μετρήσεων 357 ζενιθιαίων ἀποστάσεων τοῦ πολικοῦ ἀστέρος καὶ σεληνιακῶν μεσουρανήσεων, ἀνεῦρε δὲ

$\varphi = 37^{\circ}\ 58'\ 20''\quad \lambda = 21^{\circ}\ 23'\ 33''45,$

Τὰς τιμὰς ταύτας τῶν γεωγρ. συντεταγμένων τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Peytier καὶ Buris ἀνέγραφεν ἀμφοτέρας τὸ «Connaissance de Temps» ἀπὸ τοῦ 1887, δίδον οὕτω δύο διαφόρους τοποθεσίας τῶν Ἀθηνῶν. Συμφώνως πρὸς τὰς τιμὰς ταύτας τὸ Ἀστεροσκοπεῖον ἔδει νὰ κεῖται ΒΑ τοῦ Παρθενῶνος, ἐνῷ κεῖται ΔΒΔ. αὐτοῦ.

Δεύτεραι γεωδαιτικαὶ ἐργασίαι ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀθηνῶν εἶναι αἱ γερμανικαί.

Μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸ 1873, ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἵδρυσιν Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἡ κεντρικὴ διεύθυνσις αὐτοῦ, κατιδοῦσα αἰσθητὴν τὴν ἔλλειψιν ἀκριβοῦς χάρτου τοῦ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν, ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Μεγ. Γενικοῦ Ἐπιτελείου στρατάρχην κόμητα Μόλτκε, ὅστις προθυμότατα δεχθεὶς τὴν αἴτησιν τοῦ Ἰνστιτούτου, ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἐν ἔτει 1875, τὸν σύμβουλον τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν καταμετρήσεων τῆς χώρας J. A. Kaupert καὶ τὰ ἑπόμενα ἔτη ἀριθμόν τινα ἀξιωματικῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1875, ὁ Kaupert ἐμέτρησεν ἐν Ἀθήναις βάσιν 624, 905 μ, δὶς διὰ χαλυβδίνων ταινιῶν καὶ ἅπαξ διὰ ξυλίνων κανόνων καὶ προσ-

Digitized by Google

διώρισεν ἐν ὅλῳ 30 γεωδαιτικὰ σημεῖα (7 κύρια καὶ 23 δευτερεύοντα). Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ δευτέρου τούτου γεωδ. δικτύου τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

Τὰς νεωτέρας καὶ τελευταίας γεωδαιτικὰς ἐργασίας ἐν Ἀθήναις ἐξετέλεσεν ἡ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην H. Hartl Αὐστρο-Οὐγγρικὴ Γεωδαιτικὴ Ἀποστολή. Αὕτη μετὰ τὴν καταμέτρησιν τῆς παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα μεγαλης βάσεως (βλ. Βάσις Ἀθηνῶν) καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ἐπεξέτεινε τὸ γεωδαιτικὸν δίκτυον πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1890. Κατὰ τὸ δίκτυον τοῦτο, τὸ λεκανοπέδιον Ἀθηνῶν περιλαμβάνεται ἐντὸς τοῦ μεγάλου γεωδαιτικοῦ τετραπλεύρου

Ὑμηττὸς—Σαλαμὶς—Πάρνης—Πεντελικόν,

ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐντὸς τοῦ πολυγώνου δευτέρας τάξεως

Ὑμηττὸς—Καστέλλα—Δαφνὶ—Κασκαδάμι—Ζαχαρίτσα—Μενίδι—Τουρκοβούνια

μὲ κέντρον τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Ἀθηνῶν.

Τὸ μῆκος τῶν πλευρῶν τοῦ γεωδαιτικοῦ δικτύου α' τάξεως τῶν Ἀθηνῶν εἶναι

Ὑμηττὸς—Σαλαμὶς = 27169,37 μ.
Ὑμηττὸς — Πάρνης = 26762,05 μ.
Ὑμηττὸς — Πεντελικὸν = 16174,75 μ.
Σαλαμὶς — Πάρνης = 33733,38 μ.
Πάρνης — Πεντελικὸν = 17816,40 μ.
Ἀστεροσκοπεῖον — Σαλαμὶς = 19482,90 μ.
Ἀστεροσκοπεῖον — Πάρνης = 22376,48 μ.
Ἀστεροσκοπεῖον — Πεντελικὸν = 18775,44 μ.
Ἀστεροσκοπεῖον — Ὑμηττὸς = 8916,49 μ.

Τὰ δὲ ὑψόμετρα τῶν κορυφῶν τοῦ δικτύου τούτου εἶναι

Σαλαμὶς 365 μ. — Πάρνης 1413 μ. — Πεντελικὸν 1109 μ. — Ὑμηττὸς 1026 μ. — Ἀστεροσκοπεῖον 106 μ.

Τὰ ὑψόμετρα τῶν κορυφῶν τοῦ δικτυου δευτέρας τάξεως εἶναι

Καστέλλα 86 μ — Δαφνὶ 468 μ. — Κασκαδάμι 413 μ.—Ζαχαρίτσα 453 μ.—Μενίδι 181 μ.—Τουρκοβούνια 338 μ. (*).

Ὡς ἀρχὴ τῶν συντεταγμένων τοῦ ἀνωτέρω γεωδαιτικοῦ δικτύου, ὡς καὶ τοῦ τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἐλήφθη μέγα βάθρον, ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, ἱδρυθὲν ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀστεροσκοπείου, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1890. Καὶ τὸ μὲν γεωγρ. πλάτος αὐτοῦ προσδιορισθὲν διὰ 286 ζενιθιακῶν ἀποστάσεων τοῦ *α* τῆς Μικρᾶς Ἄρκτου (πολικοῦ ἀστέρος) εὑρέθη $\varphi = 37^{0}\ 58'\ 20''.1$. Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ γεωγρ. μήκους τοῦ μαρμαρίνου τούτου βάθρου, ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Αὐστρο—Οὐγγρικῆς Γεωδ Ἀποστολῆς ταγματάρχης Lehrl, μετέφερεν, ἔκ τινων γεωδ. σημείων τοῦ πρώτου Γαλλικοῦ τριγωνισμοῦ (ταυτιζομένων μετὰ σημείων τοῦ νέου τοιούτου), τὸ γεωγρ. μῆκος τοῦ Gauttier εἰς τὸ μαρμάρινον βάθρον καὶ ἀνεῦρεν ὡς τιμὴν αὐτοῦ: $\lambda = 21^{0}\ 22'\ 59''.42$ *ἀνατολ. τῶν Παρισίων.*

Τὸ γεωγρ. τοῦτο μῆκος ἐλεγχθὲν διὰ γεωδαιτικοῦ συνδέσμου πρὸς τὸ Ἰταλικὸν καὶ Ἀλβανικὸν δίκτυον, πλησιάζει πολὺ τὸ ἀκριβές, καὶ ὀφείλει ν' ἀναγνωρισθῇ μέγας βαθμὸς τελειότητος εἰς τὰς καταμετρήσεις τοῦ Gauttier. Τοὐναντίον τὸ μῆκος ὅπερ προσδιώρισεν ὁ Buris ἐκ σεληνιακῶν μεσουρανήσεων εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον μέγα, κατὸ 30'' περίπου.

Προκειμένου νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἀμοιβαία θέσις τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Ἀστεροσκοπείου, ἣν ὁ Buris πλημμελῶς προσδιώρισεν, ἐξετέλεσεν, ἐν ἔτει 1891, ὁ τότε ὑπολοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ Κ. Νίδερ πολυαρίθμους ἐξηλεγμένας μετρήσεις, μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας καὶ δι' ἐξαιρέτου θεοδολιδίου 18 cm. Οὕτω δὲ εὑρέθη ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ Παρθενῶνος ἔχοντος

γεωγρ. πλάτος $= 37^{0}\ 28'\ 13''.69$

γεωγρ. μῆκος $= 21^{0}\ 23'\ 28''\ 66$ ἀνατ. Παρισίων.

Ἡ ἐργασία αὕτη τοῦ ὑπολοχαγοῦ Νίδερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἔλεγχος καὶ διὰ τὸ γεωδαιτικὸν δίκτυον τοῦ Kaupert, ἐφ' οὗ στηρίζονται ὅλοι οἱ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντες χάρται τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ γενόμενος ἔλεγχος ἀπέδειξεν ὅτι αἱ γερμανικαὶ γεωδαιτικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ ζηλευτῆς ἀκριβείας.

Αἱ ὑπὸ τῆς Αὐστρο-Οὐγγρικῆς Γεωδ. Ἀποστολῆς προσδιορισθεῖσαι γεωγρ. συντεταγμέναι τοῦ μαρμαρίνου βάθρου τοῦ Ἀστεροσκοπείου χρησιμοποιοῦνται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ διὰ τὸν ἐπιτελικὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος, τὰς παντὸς εἴδους καταμετρητικὰς ἐργασίας αὐτῆς, ὡς καὶ ὑπὸ πασῶν τῶν συναφῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἐχρησιμοποιήθησαν ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὑπὸ τῆς αὐτῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας ἐκτελεσθείσας ἐργασίας τοῦ Ἐπιτελικοῦ χάρτου Μ. Ἀσίας ὑπὸ κλίμακα 1 : 100000 κατὰ τὰ ἔτη 1920—22.

[ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΣ]. Αἱ Ἀθῆναι κεῖνται παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ὁμωνύμου λεκανοπεδίου. Τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τὸ νοτιώτερον, μεγαλείτερον, σπουδαιότερον καὶ ὡραιότερον τῶν τεσσάρων λεκανοπεδίων τῆς Ἀττικῆς [βλέπε Ἀττικὴ (τοπογραφικῶς)]. Ἔχει σχῆμα παμμεγέθους στενοῦ καὶ ἐπιμήκους πετάλου, οὗτινος ἡ κορυφὴ κεῖται ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Πεντελικοῦ σχηματιζομένου αὐχένος (Μπογιάτι), τὰ δὲ σκέλη καταλήγουσιν εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον διὰ τῶν ἀκρωτηρίων Πέραμα (Ἀμφιάλη) καὶ Καβοῦρι (Ζωστήρ). Τὰ σκέλη τοῦ πετάλου σχηματίζουσιν ἐξ Α. διὰ Βορρᾶ πρὸς Δ. ἡ ὀροσειρὰ τοῦ Ὑμηττοῦ (ὑψόμ. 1026), τὸ Πεντελικὸν (ὑψόμ. 1109), ἡ ὀροσειρὰ τῆς Πάρνηθος (ὑψόμ. 1413) καὶ ἡ χαμηλὴ ὀροσειρὰ Ποικίλον (ὑψόμ. 453) — Αἰγάλεως (ὑψόμ. 468).

Τὸ πέταλον τοῦτο ἔχει τέσσαρας κυρίους μεγάλους αὐχένας. 1) Τὸν μεταξὺ Ὑμηττοῦ καὶ Πεντελικοῦ αὐχένα τοῦ Σταυροῦ-Γαργηττοῦ δι' οὗ συγκοινωνεῖ πρὸς τὰ λεκανοπέδια Μαραθῶνος καὶ Μεσογείων καὶ δι' οὗ διέρχεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Ἀττικῆς (ὑψόμ. 216). 2) Τὸν μεταξὺ Πεντελικοῦ καὶ Πάρνηθος δι' οὗ διέρχεται ἡ μεγάλη γραμμὴ τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων καὶ δι' οὗ συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον. 3) Τὸν μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Ποικίλου αὐχένα Ἐπάνω Λιοσίων, δι' οὗ συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἐλευσῖνος (Θριάσιον πεδίον) καὶ δι' οὗ διέρχεται ἡ γραμμὴ τῶν σιδηροδρόμων Πελοποννήσου. 4) Τὸν αὐχένα Δαφνίου δι' οὗ διέρχεται ἡ μεγάλη ἐθνικὴ ὁδὸς Ἀθηνῶν - Κορίνθου. Ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων αὐχένων, ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι δευτερεύοντες καὶ ἔτι μικρότεροι αὐχένες δι' ὧν διέρχονται ἁμαξιταί, ἡμιονικαὶ καὶ βαταὶ ὁδοί.

Παρὰ τὸν ἄξονα τοῦ πετάλου χαμηλὴ βουνοσειρά, βαίνουσα παραλλήλως τοῦ Ὑμηττοῦ, ἡ Τουρκοβούνια (ὑψόμ. 338)—Λυκαβηττὸς (ὑψόμ. 277) — Ἀκρόπολις (ὑψόμ. 156), διαιρεῖ τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν εἰς δυτικόν, τὸ καὶ μεγαλείτερον (Κεκροπία), καὶ ἀνατολικόν.

Ἐκτὸς τῆς ὀροσειρᾶς ταύτης ὑπάρχουσι καὶ χαμηλαὶ λοφοσειραί, εἴτε συνεχόμεναι πρὸς τοὺς κυρίους ὀρεινοὺς ὄγκους, εἴτε μεμονωμέναι, Ἀρδηττὸς (ὑψόμ. 133), Κολωνὸς (ὑψόμ. 56), λόφος Σικελίας (ὑψόμ. 78), Καστέλλα (ὑψόμ. 87), Πειραϊκὴ Χερσόνησος καὶ ἄλλαι μικροτέρας σημασίας.

Οὕτως ἡ ἀνάγλυφος μορφὴ τοῦ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν, ποικίλλουσα ἀπὸ ἀποτόμου, ὁμαλῆς καὶ ἐλαφρῶς ὀρεινῆς εἰς λοφώδη πεδινὴν καὶ παράλιον, καθιστᾷ τὸ λεκανοπέδιον τοῦτο, ὑπὸ ἔποψιν τοπογραφικῆς διαμορφώσεως, ἓν τῶν γραφικωτέρων καὶ ὡραιοτέρων τοπίων τῆς Εὐρώπης.

Ἐνῷ ὁ ὀρεογραφικὸς σκελετὸς τοῦ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν εἶναι τόσον πλούσιος καὶ ποικίλος, ὁ ὑδρογραφικὸς σκελετὸς αὐτοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ξηροῦ καὶ γυμνοῦ ἐδάφους, εἶναι πενιχρὸς καὶ ἀσήμαντος. Οὕτως ἔχομεν πρωτεύουσαν βαθεῖαν γραμμὴν τὴν τοῦ Κηφισοῦ, ἀρχομένου ἐκ τοῦ αὐχένος Μπογιατίου, δεχομένου τὰ ὕδατα τῶν Β. κλιτύων τοῦ Πεντελικοῦ, τῶν Ν. τῆς Πάρνηθος καὶ τῶν Α. τοῦ Αἰγάλεω, ἐκβάλλοντος δὲ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Φαλήρου. Δευτερεύουσα βαθεῖα γραμμὴ εἶναι ἡ βορείως τῆς Μονῆς Πεντέλης ἀρχομένη, ἥτις διερχομένη διὰ τοῦ χωρίου Χαλανδρίου καὶ τοῦ συνοικισμοῦ Καλογρέζας συμβάλλει εἰς τὸν Κηφισόν, ἄνωθεν τῶν Πατησίων. Αἱ δύο αὗται βαθεῖαι γραμμαὶ διασχίζουσι τὸ βόρειον καὶ δυτικὸν τμῆμα τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι ἔχομεν δευτερεύουσαν βαθεῖαν γραμμὴν τὴν τοῦ Ἰλισσοῦ, ἀρχομένην ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπὸ τὸ ὑψόμ. 691 καὶ ἐκβάλλουσαν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Φαλήρου. Εἰς τὴν βαθεῖαν ταύτην γραμμὴν συμβάλλουσι δύο τριτεύουσαι, ἡ ἐκ τῆς θέσεως Ἀστέρι ἀρχομένη (ὑψόμ. 468), καὶ ἡ ἀρχομένη ἐκ τῆς Καισαριανῆς (Κύλλου πήρα). Τὰς δυτικὰς κλιτῦς τοῦ Ὑμηττοῦ διασχίζουσι πλῆθος ἄλλων βαθειῶν γραμμῶν, χαραδρῶν καὶ αὐλώνων δι' ὧν διοχετεύονται τὰ ὑέτια ὕδατα εἰς τὰς ἄνω μνημονευθείσας ἀξίας λόγου βαθείας γραμμάς.

Ἡ οὕτως ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ γυμνῶν ὀρέων περιβαλλομένη λεκάνη τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἦτο αὐχμηρὰ καὶ ὑπέρθερμος κατὰ τὸ θέρος, ἂν μὴ ἡ τοπογραφικὴ διαμόρφωσις αὐτῆς καὶ ἡ ὕπαρξις τεσσάρων μεγάλων αὐχένων, ἐσχημάτιζον μεγάλα καὶ διαρκῆ ρεύματα ἀέρος διασχίζοντα τὸ λεκανοπέδιον καὶ καθιστῶντα τὴν ἀτμοσφαῖραν τῶν Ἀθηνῶν μίαν τῶν διαυγεστέρων τῆς ὑφηλίου.

Ἐν τοιούτῳ περιβάλλοντι, ὅπερ ἐδημιούργησεν ἡ θαυμασία τοπογραφικὴ διαμόρφωσις τῶν Ἀθηνῶν, ἀνεπτύχθη τὸ ἀθάνατον ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πνεῦμα.

[ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΩΣ]. Αἱ πρῶται χαρτογραφικαὶ (διὰ τοπογραφικῶν ἀποτυπώσεων στηριζομένων ἐπὶ γεωδαιτικοῦ δικτύου) ἐργασίαι ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀθηνῶν ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Γάλλων μετὰ τὸ ἔτος 1840 καὶ περιλαμβάνονται ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ κλίμακα 1 : 200,000, τῷ συνταχθέντι καὶ ἐκδοθέντι ἐν Παρισίοις τῷ 1852 ὑπὸ τοῦ Dépôt de la guerre.

Αἱ δεύτεραι χαρτογραφικαὶ ἐργασίαι, στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ Γαλλικοῦ τριγωνισμοῦ, ἐγένοντο περὶ τὸ ἔτος 1850 ὑπὸ τοῦ Jean Adolphe Sommer, «μηχανικοῦ γεωγράφου τοῦ Γραφείου Τοπογραφίας τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας». Αἱ ἐργασίαι αὗται γενόμεναι ὑπὸ κλίμακα 1 : [illegible]0000, περιλαμβάνουσι τὸν Ὑμηττόν, τὰς κορυφογραμμὰς Πεντελικοῦ καὶ Πάρνηθος καὶ κατέρχονται εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἐλευσῖνος δυτικῶς αὐτῆς. Ὁ χάρτης ἐξετυπώθη διὰ χαλκογραφίας ἐν Μονάχῳ ὑπὸ τοῦ Βαυαρικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, ἔχει δὲ μορφὴν ἀνάγλυφον ἀποδιδομένην διὰ γραμμῶν μεγίστης κλίσεως, ἐκτελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρίστου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σχεδιαστοῦ τοπογράφου τοῦ Βαυαρικοῦ Ἐπιτελείου Fred. Kappel. Φέρει τὸν τίτλον «Athènes et ses environs» εἶναι μονόχρωμος, ἀρίστης τέχνης καὶ σπανιώτατος, ἐλαχίστων ἀντιτύπων αὐτοῦ σωζομένων. Ὁ χάρτης οὗτος ὀφείλεται εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα.

Αἱ τρίται καὶ τελευταῖαι χαρτογραφικαὶ ἐργασίαι διὰ τακτικῶν τοπογραφικῶν ἀποτυπώσεων, στηριζομένων ἐπὶ τοῦ Γερμανικοῦ γεωδαιτικοῦ τριγωνισμοῦ, εἶναι αἱ Γερμανικαί, περιωρισμένης ἐκτάσεως καὶ σκοποῦσαι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς βάσις ἱστορικῶν μελετῶν, οὗ ἕνεκα τὰ σημαντικὰ ἱστορικὰ σημεῖα τοῦ λεκανοπεδίου Ἀθηνῶν παρίστανται ἐν μεγάλῃ ἀναλογίᾳ. Αἱ πρῶται δοκιμαστικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Kurtius καὶ τοῦ ταγματάρχου τοῦ Πρωσικοῦ Ἐπιτελείου Strantz καὶ ἐξεδόθησαν εἰς 7 Χάρτας τῷ 1868 ὑπὸ Justus Perthes Gotha. Βραδύτερον τῷ 1875 ὁ Kaupert μετ' ἄλλων Γερμανῶν Ἐπιτελῶν Ἀξιωματικῶν ἀπετύπωσε τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν εἰς 19 φύλλα, ὧν δύο (Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς) ὑπὸ κλίμακα 1 : 12500, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπὸ κλίμακα 1 : 25000. Ἕκαστον τῶν τελευταίων φύλλων περιλαμβάνει πλάτος 6' καὶ μῆκος 8', τὸ δὲ ἔδαφος παρίσταται διὰ καμπυλῶν καὶ γραμμῶν μεγίστης κλίσεως χρώματος φαιοῦ.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτεινομένη τότε ἀπὸ τοῦ Νεκροταφείου μέχρι Κολοκυνθοῦς καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀστεροσκοπείου μέχρι τοῦ Νοσοκομείου Εὐαγγελισμός, διῃρέθη ὑπὸ τοῦ Μηχανικοῦ Τοπογράφου Fr. Schaffner, εἰς 109 πινακίδας, ὧν ἑκάστη περιελάμβανε μῆκος 500 μ. καὶ πλάτος 300 μ. Οὕτως ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ τῆς πόλεως ἦτο τότε 16 τετρ. χιλιόμετρα (*).

Ἡ Ἑλληνικὴ Χαρτογραφικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ, ἀπασχολοῦσα ἅπαν τὸ ἔμψυχον αὐτῆς ὑλικὸν εἰς τὴν ἀποτύπωσιν τῆς παραμεθορίου χώρας καὶ τὰς λοιπὰς χαρτογραφικὰς ἀνάγκας τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Κράτους, δὲν ἔσχε τὰ μέσα ἵνα προβῇ εἰς τὴν χαρτογράφησιν τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἑλληνικοῦ γεωδαιτικοῦ τριγωνισμοῦ. Πιεζομένη δὲ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατοῦ καὶ τῶν κεντρικῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ἠρχέσθη εἰς τὴν σύνταξιν καὶ δημοσίευσιν τοῦ Χάρτου Ἀθηνῶν καὶ περιχώρων ὑπὸ κλίμακα 1:75000, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχόντων Χαρτῶν καὶ διὰ προχείρου ἀναθεωρήσεως αὐτῶν (**).

[ΚΤΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΣ]. (1910-1912). Ἐν ἔτει 1888 ἡ ὑπὸ τὸν Τρικούπην Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, βλέπουσα τὴν ἀνώμαλον κτηματικὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ ἔχουσα ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ Αὐστρία ἐντὸς μικροῦ διαστήματος καὶ διὰ μικρᾶς σχετικῶς δαπάνης ἐτακτοποίησεν ἀνάλογον ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ κατάστασιν, ἀπεφάσισεν ὅπως μετακαλέσῃ Αὐστρο-Οὐγγρικὴν ἀποστολὴν καὶ ἐπέτυχε τοῦτο ἀποστείλασα εἰς Βιέννην εἰδικὸν πληρεξούσιον τὸν Κ. Δ. Καροῦσον εἰδικῶς ἐγκύψαντα εἰς τὰ τοῦ Κτηματολογίου. Ἡ ἀπόφασις δὲ τῆς Κυβερνήσεως ἦτο, ὅπως ὁ Κτηματικὸς Χάρτης ἀρχίσῃ τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἡ ἰδιοκτησία εἶχε τὴν μεγαλειτέραν ἀξίαν πάσης ἄλλης, τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, συγχρόνως δὲ οὐδεμίαν ἀσφάλειαν εἶχεν αὕτη, αἱ δὲ καταπατήσεις οἰκοπέδων καὶ ἀγρῶν ἐδημιούργουν ὄχι μόνον ἀτελευτήτους δίκας ἀλλὰ καὶ ἐγκληματικὰς πράξεις.

Ἐλθοῦσα ἡ ἀποστολὴ αὕτη εἰς Ἀθήνας κατ' Αὔγουστον 1889, εὑρέθη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ Κτηματολογίου πρὸ χαώδους καταστάσεως. Οὐδὲν σχετικὸν νομοθετικὸν μέτρον ὑπῆρχεν, οὐδὲν δὲ μέτρον δημοσιονομικὸν εἶχε μελετηθῆ καὶ ἡ Ἀποστολὴ ἤρξατο τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Γεωδαιτικοῦ Δικτύου, δίδουσα οὕτω χρόνον ἐπαρκῆ διὰ τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν στάθμισιν τῶν ζητηώριμον

(*) Ἐν τῷ γεωδ. δικτύῳ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Δαφνὶ ἀναφέρεται ἡ κορυφὴ τοῦ Αἰγάλεω.

(*) Ἡ πρώτη δημοσίευσις τῶν χαρτῶν τούτων ἔφερε τὸν τίτλον «Χάρται τῆς Ἀττικῆς, τῇ ἐντολῇ τοῦ Αὐτοκρ. Γερμανικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου ὑπὸ Ε. Κουρτίου καὶ J. A. Kaupert. Βερολῖνον 1878 Dietr. Reimer» (12 φύλλα χαρτῶν καὶ 35 σελ. κειμένου). Αἱ ἑπόμεναι δημοσιεύσεις φέρουσι τὸν τίτλον «Χάρται τῆς Ἀττικῆς τῇ παροτρύνσει τοῦ Αὐτοκρ. Γερμανικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Β. Πρωσικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, Ἐκπαιδεύσεως καὶ Φαρμακευτικῶν ὑποθέσεων. Ἀπετυπώθησαν ὑπὸ Ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαλλήλων τοῦ Β. Πρωσικοῦ Γεν. Ἐπιτελείου, ἐξεδόθησαν δὲ ὑπὸ Ε. Κουρτίου καὶ J. A. Kaupert. Βερολῖνον Dietrich Reimer, 1881».

(**) ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΑ. Panorama d'Athènes pris de Nymphéon où colline de Nymphes par Stadément 1835.—*Curtius*, Die Statgeschichte von Athen 1891.—*Judeick*, Topographie von Athen. — *Omont*, Athènes au XVII siècle 1898.—Χάρτης Ἀττικῆς, κλῖμαξ 1:40000 (*Ἐπιτροπὴ ἐκπονήσεως νέου Σχεδίου Ἀθηνῶν, Καλλιθέας, Φαλήρων καὶ Πειραιῶς*).

Digitized by Google

ματων τούτων. Ἡ Κυβέρνησις ὅμως, ἐπειγομένη νὰ γίνῃ ἡ ἀρχὴ τοῦ Κτηματολογίου, κατώρθωσεν ὥστε νὰ ἀρχίσῃ τοῦτο, δοκιμαστικῶς καὶ πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ προσωπικοῦ, κατὰ τὸ ἔτος 1890, ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐγίνετο, κατὰ τὸ τότε ἐν χρήσει σύστημα, διὰ μετροτραπέζης καὶ ὑψομέτρου καὶ ὑπὸ κλίμακα 1 : 5000 διὰ τὰ ἀγροτικὰ κτήματα, μεγαλειτέραν δὲ διὰ τὰ ἀστικά, ἀναλόγως τῆς ἀξίας αὐτῶν.

Ἐπελθούσης ὅμως τὸν Νοέμβριον τοῦ 1890 κυβερνητικῆς μεταβολῆς, τὸ νέον Ὑπουργεῖον ἐθεώρησεν ὡς μᾶλλον ἐπείγουσαν καὶ σπουδαίαν τὴν τοπογραφικὴν ἀποτύπωσιν τῆς χώρας καὶ τὸν καταρτισμὸν Ἐπιτελικοῦ χάρτου καὶ κατηύθυνεν ὅλα τὰ διατιθέμενα μέσα πρὸς βορρᾶν ἐφ' ὅλης τῆς Θεσσαλίας. Οὕτως αἱ παρὰ τὰς Ἀθήνας κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι διεκόπησαν ὁριστικῶς (βλέπε Κτηματικὰ Βιβλία, Κτηματικὸς Χάρτης, Κτηματογράφησις, Κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι, Κτηματολόγιον).

Μετὰ εἴκοσιν ὁλόκληρα ἔτη καὶ ἐν ἔτει 1910, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατιδοῦσα ὅτι ἡ τακτοποίησις τοῦ κτηματικοῦ ζητήματος δὲν ἐπεδέχετο πλέον ἀναβολήν, ἀπετάθη διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὸν Κ. Δ. Καροῦσον, ὅστις συνέστησε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τοῦ Δρος Μ. Haid, καθηγητοῦ τῆς Γεωδαισίας εἰς τὴν Ἀνωτέραν Πολυτεχνικὴν Σχολὴν τῆς Καρλσρούης (Βάδης) καὶ τὴν μετάκλησιν αὐτοῦ. Ἀποδεχθέντος τούτου τὴν πρότασιν, συνετάχθη καὶ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ὁ Νόμος ΓΧΝΖ' τῆς 22 Μαρτίου 1910, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου 1911 Β. Κανονιστικὸν διάταγμα. Διὰ τοῦ ψηφισθέντος νόμου ἡ κατάρτισις τοῦ Κτηματικοῦ Χάρτου ἀνετίθετο εἰς τὴν Χαρτογραφικὴν Ὑπηρεσίαν Στρατοῦ, ἥτις ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν τότε λοχαγὸν τοῦ μηχανικοῦ Α. Ἀναγνωστόπουλον, προϊστάμενον τοῦ Γραφείου Γεωδαισίας εἰς ὃ συνεχώνευσε καὶ τὸ νεοσύστατον Γραφεῖον Κτηματικοῦ Χάρτου. Ὁ Καθηγητὴς Μ. Haid, κατελθὼν εἰς Ἀθήνας λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου 1910 καὶ ἀντιληφθεὶς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνωτέρου προσωπικοῦ τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν, ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1911 ἀπέστειλε τὸν Ἐπιμελητὴν αὐτοῦ A. Kraft, διὰ τὴν πρακτικὴν ἐξάσκησιν τοῦ κατωτέρου προσωπικοῦ, παραμείναντα, μέχρι τῆς διακοπῆς τῶν ἐργασιῶν, εἰς τὸ Γραφεῖον Κτηματικοῦ Χάρτου.

Οὕτως αἱ ἐν Ἀθήναις κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι, ἐν τῷ γραφείῳ καὶ ἐν ὑπαίθρῳ, ἤρχισαν τὴν 15 Ἀπριλίου 1911 καὶ διεκόπησαν, ὁριστικῶς, τὴν 16 Σεπτεμβρίου 1912, διαλυθέντος, ἅμα τῇ κηρύξει τῆς ἐπιστρατεύσεως, τοῦ Γραφείου Κτηματικοῦ Χάρτου, καὶ ὀλίγον βραδύτερον καὶ τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ ἐν Ἀθήναις Κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι, ὑφ' ἑτέρας Κρατικῆς Ὑπηρεσίας.

Τὸ ἐφαρμοσθὲν ἐν Ἀθήναις σύστημα, δημοσιονομικῶς μέν, στηρίζεται ἐπὶ τῆς κατασκευῆς Κτηματικοῦ Χάρτου (Grundstück Karte), ἐν ᾧ παρίσταται ἡ θέσις καὶ τὸ μέγεθος ἑκάστου ἑνιαίου κτήματος, καὶ ἐπὶ τῆς συντάξεως Κτηματικῶν Βιβλίων (Grundbuch), δι' ὧν ἐξασφαλίζεται ἡ ἰδιοκτησία, ἀποκλειομένης πάσης ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὴν κυριότητα αὐτῆς. Ἐπιστημονικῶς δὲ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ συστήματος τῶν *ὀρθογωνίων γωνιοτηρητικῶν συντεταγμένων* τοῦ Gauss (Konformen rechtwinkligen Koordinaten C. F. Gauss).

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος τούτου (βλέπε Κτηματικὸς Χάρτης) τὸ σύνηθες γεωδαιτικὸν δίκτυον 4ης τάξεως δὲν ἀρκεῖ, καθόσον αἱ πλευραὶ αὐτοῦ εἶναι μεγαλείτεραι τῶν 1000 μέτρων. Ἐξετελέσθη ὅθεν ἐν Ἀθήναις καὶ δίκτυον 5ης τάξεως (Beipunkt), πυκνότερον ἐκεῖ ὅπου τὰ οἰκόπεδα εἶχον μεγάλην ἀξίαν. Τὰ σημεῖα τοῦ δικτύου τούτου ὑπεσημάνθησαν ὑπογείως διὰ μεγάλων βάθρων, ἀλλοῦ μὲν μαρμαρίνων, ἀλλοῦ δὲ σιδηρῶν. Ἐπὶ τοῦ δικτύου τούτου ἐστηρίχθη τὸ πρωτεῦον πολυγωνικὸν δίκτυον, οὗτινος αἱ κορυφαὶ ἐπεσημαίνοντο ὑπογείως διὰ μεγάλων λιθίνων βάθρων. Τοῦ δικτύου τούτου αἱ μὲν γωνίαι ἐμετρήθησαν διὰ θεοδολιδίου Zeiss, αἱ δὲ πλευραὶ διὰ 5μέτρων ξυλίνων κανόνων Reiss. Ἐπὶ τοῦ πρωτεύοντος πολυγωνικοῦ δικτύου ἐστηρίζετο τὸ δευτερεῦον ἢ συνδετικὸν δίκτυον, οὗτινος αἱ κορυφαὶ ἐπεσημαίνοντο διὰ χαρακτῶν σταυρῶν ἐπὶ τῶν κρασπέδων τῶν πεζοδρομίων καὶ ὅπερ ἐμετρᾶτο μόνον διὰ 5μέτρων ξυλίνων κανόνων (Bindepunkt).

Συγχρόνως ἐγίνετο καὶ ἡ ὁροσήμανσις τῶν οἰκιῶν, διὰ σιδηρῶν ὁροσήμων στερεουμένων βαθέως ἐντὸς τοῦ τοίχου καὶ ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς χωριζούσης τὰς ἰδιοκτησίας, μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος ἐξελεγχομένης. Τοιαῦτα σιδηρᾶ ὁρόσημα βλέπει τις καὶ σήμερον ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ΒΑ. τομέως τῆς πόλεως. Μετὰ τοῦτο ἤρχιζε λεπτομερὴς καταμέτρησις τῶν οἰκιῶν καὶ οἰκοπέδων κατὰ τμήματα φύλλων χάρτου (Handriss) ἐπὶ πινακίδων, διὰ ξυλίνων κανόνων ἢ μετροταινίας ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὑπὸ κλίμακα 1 : 250 καὶ 1 : 300.

Ἡ κτηματογράφησις τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγένετο ἐν τῇ περιοχῇ τῇ περιλαμβανομένῃ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Πατησίων—Ἀλεξάνδρας—Καλλιδρομίου — Οἰκονόμου — Θεμιστοκλέους—Πανεπιστημίου, καταμετρηθέντων λεπτομερῶς 46 τετραγώνων τῆς περιοχῆς ταύτης.

Ταυτοχρόνως ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς συντάξεως τῶν Κτηματικῶν Βιβλίων, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Εἰρηνοδίκην Β. πλευρᾶς Ἀθηνῶν καὶ ἕνα Δημαρχιακὸν Πάρεδρον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ λοχαγοῦ διευθυντοῦ τῆς Κτηματογραφήσεως, συνέτασσε τὰ Κτηματικὰ Βιβλία εἰσερχομένη ἐντὸς τῶν ἰδιοκτησιῶν ἔνθα, διὰ τῶν ἐφημερίδων, ἐκαλοῦντο νὰ παρευρίσκωνται οἱ ἰδιοκτῆται μετὰ τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας. Καίτοι δὲ τὸ Γραφεῖον τοῦ Κτηματικοῦ Χάρτου δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπεξηγῇ διὰ τῶν ἐφημερίδων τὸν σκοπὸν τῆς συντάξεως τῶν Κτηματικῶν Βιβλίων καὶ τὸ πρὸς τοῦτο συμφέρον τῶν ἰδιοκτητῶν, ἐν τούτοις εὕρισκε συνεχῶς ἀλλοῦ μὲν δυσπιστίαν, ἀλλοῦ δὲ ἐχθρότητα. Περιέργως δὲ οἱ μᾶλλον δυστροπήσαντες ἦσαν οἱ ἀνεπτυγμένοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν Κτηματικὸν Χάρτην διέβλεπον ἀνοήτως φορολογίαν, ἢ δήμευσιν, ἢ ἀπαλλοτρίωσιν.

Συμφώνως τῇ ἐπισήμῳ γενικῇ ἐκθέσει ἣν ὁ προϊστάμενος τοῦ Γραφείου τούτου ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν μετὰ τὴν ὁριστικὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν, κατὰ τὸ 17μηνον διάστημα καθ' ὃ ἐλειτούργησε τὸ Γραφεῖον τοῦτο, ἐγένοντο, ἐν ὑπαίθρῳ καὶ τῷ γραφείῳ, αἱ ἑξῆς ἐργασίαι διὰ προσωπικοῦ 7 ἀξιωματικῶν, (ὧν εἷς ὁ προϊστάμενος), 8 στρατιωτῶν καὶ 4 ἐργατῶν:

α) Ἱδρύθησαν καὶ κατεμετρήθησαν 15 σημεῖα 3ης τάξεως καὶ 34 τετάρτης τάξεως, 168 λίθινα καὶ μαρμάρινα βάθρα καὶ 27 σιδηρᾶ.

β) Ὑπελογίσθη ὁλόκληρον τὸ δίκτυον 3ης καὶ 4ης τάξεως Ἀθηνῶν καὶ περιχώρων, τὸ δίκτυον 5ης τάξεως τῆς πόλεως, ὡς καὶ τὸ πολυγωνικὸν καὶ συνδετικὸν δίκτυον τοῦ ΒΑ τομέως.

γ) Κατεμετρήθησαν λεπτομερῶς αἱ ἰδιοκτησίαι 46 τετραγώνων καὶ συνετάχθησαν καὶ τὰ Κτηματικὰ βιβλία αὐτῶν.

Ὁλόκληρος ἡ ἄνω ἐργασία εὑρίσκεται εἰς 6 μεγάλα καὶ ὀγκώδη δεδεμένα βιβλία (πρωτόκολλα) καὶ εἰς πολλὰ σχεδιαγράμματα καὶ πρωτοτύπους πινακίδας ἐν τῷ Ἐπιστημονικῷ Ἀρχείῳ τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ.

Κατὰ τοὺς ὑποβληθέντας εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐπισήμους πίνακας τοῦ Ταμείου τῆς Χαρτογραφικῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ὁλικὴ δαπάνη τῆς Κτηματογραφήσεως Ἀθηνῶν κατὰ τὴν 17μηνον ταύτην περίοδον (μισθοί, ἡμερομίσθια, ἐργαλεῖα, ὑλικὰ κ.λ.π.) ἀνῆλθεν εἰς 73893 δραχ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπίσημον γενικὴν ἔκθεσιν, κατὰ τὸ ἔτος 1912, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν προαστείων εἶχε

1) Ὁλικὴν ἐπιφάνειαν 25 τετραγ. χιλιομέτρων (25000 στρεμμάτων ἢ 25 000 000 τετρ. μέτρων ἢ 44 444 440 τετρ. πήχεων).

2) Εἶχεν 62 συνοικίας καὶ 2792 τετράγωνα, ἐξ ὧν 1950 ἦσαν ᾠκοδομημένα καὶ 842 ἀνοικοδόμητα ἢ ἀραιότατα ᾠκοδομημένα.

3) Αἱ μεγαλύτεραι συνοικίαι ἦσαν ἡ τοῦ Κολωνοῦ μὲ 176 τετράγωνα, ἡ τῆς Καλλιθέας μὲ 168 καὶ ἡ τῆς Νεαπόλεως μὲ 127 τετράγωνα. Αἱ δὲ μικρότεραι ἦσαν ἡ τοῦ Ὠδείου Ἀθηνῶν μὲ 6 τετράγωνα καὶ αἱ τῶν ἄνω Πατησίων, Ζαππείου καὶ Λυκείου, μὲ 9 τετράγωνα ἑκάστη.

Κατὰ τὴν αὐτὴν στατιστικήν, τὸ Γραφεῖον Κτηματικοῦ Χάρτου, μετ' ἐπισταμένας μελέτας καὶ ἐρεύνας εἰς ἅπαντα τὰ σχετικὰ ἐπίσημα γραφεῖα καὶ συμβολαιογραφεῖα, ὑπελόγισε τὴν ἀξίαν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ προαστείων εἰς 1.480.000.000 ἐξ ὧν 1.000.000.000 τὰ οἰκόπεδα καὶ 480.000.000 αἱ οἰκίαι.

(Αἱ νεώταται κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι ἐν Ἀθήναις ἐκτίθενται εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ παρόντος ἄρθρου: «Αἱ Σύγχρονοι Ἀθῆναι»).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Κ.Δ. Καρούσου*. Τὸ ζήτημα τοῦ Κτηματολογίου ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν δεκαετίαν 1888-98. Ἀθῆναι 1898 — *Κ. Δ. Καρούσου*. Μελέτη περὶ Κτηματολογίου. Ἀθῆναι 1898. — *Κ. Δ. Καρούσου*. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ συστήματος τῶν Κτηματικῶν Βιβλίων, Ἀθῆναι 1905. — *C. D. Carusso*. Livres fonciers et banque foncière en Grèce. Paris 1905. — *C. D. Carusso und M. Haid*. zur Grundstückvermessung in Griechenland. Karlsruhe. 1907. — Ἐπίσημον τεῦχος περιέχον τὸν Νόμον ΓΧΝΖ τῆς 22 Μαρτίου 1910 καὶ τὰ ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου 1911 καὶ 21 Ἰανουαρίου 1911 λεπτομερῆ ἐπιστημονικὰ καὶ κανονιστικὰ Β. Διατάγματα.

Στρατηγὸς ΑΝΔΡ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

[ΓΕΩΛΟΓΙΚΩΣ]. Ἡ γεωλογικὴ κατασκευὴ τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων των ἐγένετο τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ὅλων ἐκείνων τῶν γεωλόγων, οἱ ὁποῖοι ἐμελέτησαν τὴν γεωλογικὴν κατασκευὴν καὶ τὰ συστήματα τῶν στρωμάτων τῆς ὅλης Ἀττικῆς.

Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰ συμπεράσματα τῶν πρώτων ἐρευνητῶν Sauvage, Gaudry, Bittner, Neumayr καὶ Bücking, θὰ ἀναφέρωμεν τὰ πορίσματα τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰδικώτερον καὶ λεπτομερέστερον μὲ τὰ στρώματα τῆς Ἀττικῆς ἀσχοληθέντων, οἵτινες εἶναι ὁ Γερμανὸς γεωλόγος Dr Richard Lepsius, ὁ συντάξας καὶ λεπτομερῆ γεωλογικὸν χάρτην ὑπὸ κλίμ. 1 : 25000, ὁ ἐπίσης Γερμανὸς γεωλόγος Carl Renz καὶ οἱ Ἕλληνες γεωλόγοι κ. κ. Φ. Νέγρης, Κ. Κτενᾶς καὶ Γ. Βορεάδης.

Κατ' αὐτούς, τὰ στρώματα τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνήκουν εἰς τὰ δύο κύρια συστήματα:

α'.) Τὸ μεσοζωϊκὸν καὶ

β'.) Τὸ καινοζωϊκόν.

Α) Τὰ στρώματα τοῦ μεσοζωϊκοῦ συστήματος.

Κατὰ τὸν R. Lepsius τὰ στρώματα τοῦ μεσοζωϊκοῦ συστήματος τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνήκουν εἰς τὴν κρητιδικὴν περίοδον τοῦ συστήματος τούτου, διακρίνονται δὲ εἰς τρεῖς ὑποδιαιρέσεις ἢ *βαθμῖδας κρητιδικάς:*

1) *Κατωτέραν ἀσβεστολιθικὴν βαθμῖδα* περὶ τὰ 100 μ. πάχους.

2) *Βαθμῖδα «ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων»* περὶ τὰ 200 μ. πάχους.

3) *Ἀνωτέραν ἀσβεστολιθικὴν βαθμῖδα* ὑπὸ τὸ ὄνομα *«ἀσβεστόλιθοι τοῦ Λυκαβηττοῦ»* περὶ τὰ 250 μ. πάχ.

Λεπτομερέστερον αἱ βαθμῖδες αὗται ἀναλύονται —κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν - ὡς ἑξῆς:

ΒΑΘΜΙΔΕΣ	ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΚΑΙ ΠΕΤΡΩΜΑΤΑ
Ἀνωτέρα ἀσβεστολιθικὴ βαθμὶς	Τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι τοῦ Λυκαβηττοῦ.
Βαθμὶς *Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων*	Ψαμμιτικοὶ καὶ μαργαϊκοὶ ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι.
	Ἀσβεστόλιθοι ἐντὸς τῶν Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων.
	Ἀσβεστολιθικαὶ καὶ ἀργιλλικαὶ μάργαι ἐντὸς τῶν Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων.
Κατωτέρα *ἀσβεστολιθικὴ Βαθμὶς*	Τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι. (Ἀσβεστόλιθοι τοῦ Κορακοβουνίου τοῦ Bücking).
	Ἀσβεστολιθικαὶ μάργαι καὶ μαργαϊκοὶ σχιστόλιθοι. («Στρώματα Καρᾶ» τοῦ Bücking).

[Σημ. Εἰς τὸν Γεωλογικὸν Χάρτην οἱ τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι Λυκαβηττοῦ σημειοῦνται διὰ τοῦ γράμματος *a*, οἱ δὲ Ἀθηναϊκοὶ σχιστόλιθοι δι' *as*.].

«Τὰς τρεῖς ταύτας βαθμῖδας», γράφει περαιτέρω ὁ Lepsius, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν καθ' ὅλην τὴν Ἀττικήν».

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν περιχώρων των, ὁ Lepsius μᾶς δίδει τὰς ἀκολούθους λεπτομερεστέρας περιγραφὰς τῶν ἐμφανιζομένων πετρωμάτων:

1) Ἡ κατωτέρα κρητιδικὴ βαθμίς. «Αὕτη εὑρίσκεται κανονικώτατα ἐσχηματισμένη εἰς τὴν Λαυρεωτικήν. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκομεν τὰ στρώματα τῆς βαθμῖδος ταύτης εἰς τὰ πέριξ τῶν Βορ. τοῦ Ὑμηττοῦ. Εἰς τὴν βαθμῖδα ταύτην ἀνήκουσιν οἱ ὑπεράνω τοῦ Σταυροῦ ἀνοικτότεφροι παχυπλακώδεις ἀσβεστόλιθοι τῆς βορείας παραφυάδος τοῦ Ὑμηττοῦ, καθὼς καὶ οἱ τεφροὶ ἰσχυρῶς διερρηγμένοι ἀσβεστόλιθοι τῶν προλόφων τῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας στρεφομένης κλιτύος τοῦ Ὑμηττοῦ, οἱ ὁποῖοι πρόλοφοι ὀνομάζονται Τζακό, Γκοῦρι — κορακούτ, Κοπανᾶ, Κουταλάδες. Εἰς μέρη τινά, κατὰ τοὺς ΒΔ. πόδας τοῦ Ὑμηττοῦ, αἱ ἀσβεστολιθικαὶ τράπεζαι εἶναι δολομιτικαί, ὡς π. χ. εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἠριδανοῦ ἄνω τῶν ἐρειπίων τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Μάρκου, παρὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Καισαριανήν. Ἐνταῦθα ὁ Bittner ἐνόμισεν, ὅτι ἀνεγνώρισε κοράλλια εἰς λευκόν τι τεφρῶς κηλιδωτὸν δολομιτικὸν στρῶμα. Συχνάκις εἰς τοὺς κρητιδικοὺς ἀσβεστολίθους τῆς Ἀττικῆς, κυρίως δ' εἰς ἀποπλυθείσας ἢ ἀποσαθρωθείσας καὶ ἀπολειανθείσας ἐπιφανείας δολομιτῶν ἐκ τῆς κοίτης τοῦ Ἠριδανοῦ, παρατηροῦνται ἀσαφεῖς διατομαὶ ἀπολιθωμάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐλλιπὴς διατήρησις δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὰς προσδιορίσωμεν ὡς διατομὰς κοραλλίων ἢ ἄλλων ζώων».

Ὁ C. Renz προκειμένου περὶ τῶν κοραλλιοφόρων αὐτῶν δολομιτῶν, τῶν εὑρισκομένων, εἰς τὰς δυτικὰς κλιτῦς τοῦ Ὑμηττοῦ μεταξὺ Μονῆς Καισαριανῆς καὶ Ἁγ. Μάρκου, γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Εἰς τὰ ὅρια πρὸς τοὺς μέλανας σχιστολίθους τῆς Καισαριανῆς εὑρίσκονται στοιβάδες κοραλλιοφόροι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὁμοιότητά τινα μὲ τοὺς κοραλλιοφόρους ἀσβεστολίθους τῆς Ὕδρας, γνωστοὺς ἐπίσης ὡς τριασικῆς ἡλικίας. Τὰ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὰς δυτικὰς κλιτῦς τοῦ Ὑμηττοῦ συλλεγέντα τεμάχια ἀνήκουν, φαίνεται, κυρίως εἰς τὸ γένος *Θηκοσμήλια* (Thecosmilia), χωρὶς ἐν τούτοις νὰ εἶναι δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τοῦ εἴδους».

«Εἰς τὸν Ὑμηττόν», ἐξακολουθεῖ περαιτέρω ὁ Lepsius. — «ὑπὸ τοὺς τεφροὺς ἀσβεστολίθους τῆς κατωτέρας κρητιδικῆς βαθμῖδος κεῖνται κιτρινοκαστανόχροοι καὶ τεφραὶ βολβώδεις καὶ κυψελώδεις μάργαι καὶ μαργαϊκοὶ σχιστόλιθοι. Εἰς τὰς μάργας ταύτας κεῖνται τράπεζαι καὶ φακοὶ τεφροῦ ἀσβεστολίθου, οἱ ὁποῖοι μεταπίπτουσιν εἰς τὴν μεγάλην ἀσβεστολιθικὴν μᾶζαν τῆς βαθμῖδος ταύτης. Αἱ καστανόχροοι αὗται μάργαι, τὰς ὁποίας ὁ Bücking ὀνομάζει «στρώματα Καρᾶ» δὲν δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς ἰδιαιτέραν βαθμῖδα, διότι τὸ πάχος των εἶναι λίαν διάφορον, καὶ πολλαχοῦ ἐκμηδενίζεται τελείως ὑπὸ τοὺς ἀσβεστολίθους».

Digitized by Google

Τὴν κατωτέραν αὐτὴν ἀσβεστολιθικὴν βαθμῖδα τοῦ Lepsius ἐμελέτησε λεπτομερέστερον ὁ παρὰ τῇ Γεωλογικῇ Ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑλλάδος γεωλόγος κ. Γ. Βορεάδης. Οὗτος εἰς τὴν σχετικὴν μελέτην του (σελ. 10-12) δίδει τὴν ἀκόλουθον ἀνάλυσιν:

Ἀνάλυσις Lepsius		Ἀνάλυσις Γ. Βορεάδου
Βαθμίς	Ὑποδιαίρεσις καὶ πετρώματα	Ὁρίζοντες καὶ πετρώματα
Κατωτέρα ἀσβεστολιθικὴ βαθμίς	Τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι	Τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι.
	Ἀσβεστολιθικαὶ μάργαι καὶ μαργαϊκοὶ σχιστόλιθοι	Καστανόχροοι, πολλάκις πυριτιοῦχοι μεταμορφωθέντες ἀσβεστόλιθοι τοῦ ὑπερκειμένου ὁρίζοντος.
		Μαργαϊκοὶ σχιστόλιθοι μὲ ἐνστρώσεις μεταμορφωθέντος ἀσβεστολίθου καὶ σπανίως μαρμάρου.
		Ἡμικρυσταλλοσχιστώδεις μοσχοβιτιοῦχοι σχιστόλιθοι καὶ ψαμμῖται μὲ ἐνστρώσεις χαλαζιτῶν καὶ μεταμορφωθέντος ἀσβεστολίθου.

2) Ἡ βαθμὶς τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων (Ἔρευναι Lepsius). Ἡ τὰ μάλιστα ὅμως ἐν Ἀττικῇ ἐξηπλωμένη κρητιδικὴ βαθμὶς εἶναι, κατὰ τὸν Lepsius, ἡ ἄνω τῶν τεφρῶν ἀσβεστολίθων τῆς προηγουμένης κατωτέρας ἀσβεστολιθικῆς βαθμῖδος παχεῖα τοιαύτη, ἀποτελουμένη ἐκ πρασίνων σχιστολίθων, ψαμμιτῶν, μαργῶν καὶ ἀσβεστολίθων, τὴν ὁποίαν διακρίνομεν ὡς βαθμῖδα «*ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων*», διότι τοιαῦτα στρώματα ἀποτελοῦσι τὸ ὑπόστρωμα τῶν Ἀθηνῶν.... «Οἱ σχιστόλιθοι οὗτοι — ἐξακολουθεῖ — εἰς τὸ ὑπόστρωμα καὶ τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ Ὑμηττοῦ, εἶναι ὑποπράσινοι, τεφροί, ὑποκύανοι καὶ μέλανες, ψαμμώδεις καὶ μαργώδεις ἀργιλλικοί, εὐκόλως δ' ἀποσαθρούμενοι, δίδουσιν ἔδαφος ἀργιλλοβριθές. Αἱ παρὰ τὸ Δίπυλον ἀργιλλικαὶ στρώσεις, ἐξ ὧν τὰ διαφημισθέντα πηλοπλαστικὰ τοῦ Κεραμεικοῦ ἐργατῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, δὲν ἦσαν ἄλλο παρὰ μᾶζαι τοιούτου ἀποσαθρωθέντος ἀργιλλικοῦ σχιστολίθου, ἴσως ὀλίγον συμπλυθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ὕδατος, κείμεναι εἰς τὰ βαθύτερα μέρη τῆς πόλεως. Ἐπίσης ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς σχιστολίθους τούτους μέχρι τῆς κάτω τῆς πόλεως πεδιάδος. Αἱ πρὸς Β. τῆς πόλεως βαθέως ἐν τῷ ἐδάφει ἐγχαραχθεῖσαι χαράδραι, αἱ ἀπὸ τῶν Τουρκοβουνίων καὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ κατερχόμεναι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ρέει ὕδωρ μόνον μετὰ ραγδαίας βροχάς, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1883, ὅτε το πρῶτον εἶδον αὐτάς, ἐπεχώσθησαν καὶ ἐκαλύφθησαν δι' οἰκοδομῶν σὺν τῇ καταπληκτικῇ αὐξήσει τῆς πόλεως. Εἰς τὰς χαράδρας αὐτὰς ἠδύνατό τις κάλλιστα νὰ παρατηρήσῃ τοὺς ἀθηναϊκοὺς σχιστολίθους· περιέχουσιν οὗτοι ἐνταῦθα κύβους, βολβοὺς καὶ φλέβας σιδηροπυρίτου, μεταπίπτοντος δι' ἀποσαθρώσεως εἰς λειμονίτην· ἀσβεστολιθικαὶ καὶ χαλαζιακαὶ τολύπαι, ἐπίσης καὶ λεπταὶ φακοειδεῖς τεφραὶ ἀσβεστολιθικαὶ τράπεζαι διασχίζουσι τοὺς σχιστολίθους».

Συχνάκις ἀπαντῶμεν μεταξὺ τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων καὶ φαιολιθώδεις (grauwackenartige) μαρμαρυγιοβριθεῖς χαλαζιακοὺς καὶ ἀργιλλικοὺς ψαμμίτας. Ὅσῳ δὲ πρὸς τὰ ἄνω προχωροῦμεν, παρατηροῦμεν, ὅτι τόσῳ παχύτεροι γίνονται οἱ τεφροὶ στιφροί, καθὼς καὶ οἱ τεφροὶ μαργαϊκοί, ἀσβεστόλιθοι τῆς βαθμῖδος αὐτῆς, οἱ εἰς καστανόχρουν γῆν ἀποσαθρούμενοι.

Οἱ τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι τῶν ἀνωτέρων ὁριζόντων τῆς κρητιδικῆς βαθμῖδος τῶν *ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων*» ὁμοιάζουσι πετρογραφικῶς τελείως πρὸς τοὺς ἐπικειμένους «*ἀσβεστολίθους τοῦ Λυκαβηττοῦ*» καὶ συχνάκις ἐμφανίζουσιν εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ παρὰ τὸν Ὑμηττὸν λεπτόκοκκον κρυσταλλοπαγῆ ὑφήν. Ἐν τοσούτῳ οἱ σχιστόλιθοι οὐδένα βαθμὸν κρυσταλλώσεως δεικνύουν, μᾶλλον δ' εἶναι καθαροὶ θραυσματοπαγεῖς ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι καὶ μάργαι, π τρώματα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν κυρίως τὴν βαθμῖδα ταύτην. Συχνάκις οἱ σχιστόλιθοι εἶναι ἰσχυρῶς ἐπτυχωμένοι καὶ διεστραμμένοι. Τότε βλέπει τις πανταχοῦ ἀλαμπεῖς θλιψιγενεῖς ἐπιφανείας, ὡς κακῶς ἐσχηματισμένας κατοπτρικὰς ἕδρας, διασχιζούσας τοὺς σχιστολίθους, ἀλλ' ὅμως χωρὶς ἐπὶ τούτων νὰ εὑρίσκῃ τις κρυσταλλώσεις ἢ φυλλάρια *σερικίτου* ἢ ἄλλα ὀρυκτὰ σχηματισθέντα. (Οἱ ἀλαμπεῖς οὗτοι σχιστόλιθοι, οἵτινες συναντῶνται ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ παρὰ τοὺς ἠρειπωμένους μύλους Μαρίνας, κάτω τῶν Ἀθηνῶν, ἢ εἰς τὰς χαράδρας τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἤγαγον προγενεστέρους παρατηρητὰς νὰ χαρακτηρίσωσι τὰ πετρώματα ταῦτα ἐσφαλμένως ὡς κρυσταλλοπαγεῖς σχιστολίθους).

« Εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς σχιστολίθους ἢ εἰς τοὺς συνοδεύοντας αὐτοὺς ἀσβεστολίθους οὐδέποτε ἠδυνήθην — προσθέτει ὁ Lepsius — νὰ παρατηρήσω ἀπολίθωμά τι...»

«Μετάβασιν—λέγει—ἀπὸ τῶν χαλαζιοβριθῶν καὶ ἀργιλλοβριθῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων εἰς τοὺς ἀσβεστολίθους τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἀποτελοῦν ἀσβεστολιθικαὶ μάργαι, πάχους μείζονος ἢ ἐλάσσονος, ἀποσαθρούμεναι εἰς καστανόχρουν γῆν, αἱ ὁποῖαι σαφέστατα παρατηροῦνται κατὰ τὰ μέσα τῶν κλιτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ. Ἐντὸς τῶν λεπτυστρωματωδῶν τούτων μαργῶν παρουσιάζονται καὶ φακοί, βολβοὶ καὶ λεπταὶ τράπεζαι τεφροῦ ἀσβεστολίθου, ὅστις ἔχει τὸν αὐτὸν ἱστόν, τὸν ὁποῖον ἔχει καὶ ὁ ἐπικείμενος ἀσβεστόλιθος τοῦ Λυκαβηττοῦ. Ἐπίσης καὶ αἱ ἀσβεστολιθικαὶ μᾶζαι μεγαλυτέρου πάχους, αἱ παρουσιαζόμεναι ἐντὸς τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων, π.χ. ἐν Ἀρδηττῷ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς λοφίσκους τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἰλισσοῦ ὄχθης, εἶναι ὅμοιαι ὡς πρὸς τὸν ἱστὸν μετὰ τοῦ ἀσβεστολίθου τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν μεταβατικὴν ζώνην τὴν μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων κρητιδικῶν βαθμίδων».

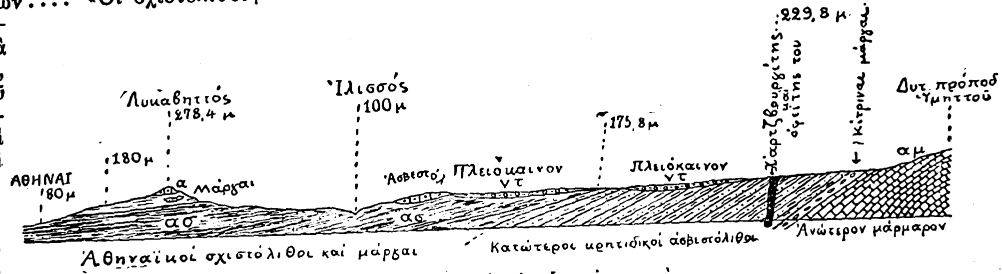

Γεωλογικὴ κατὰ τὸν Lepsius τομὴ
κατὰ τὴν διεύθυνσιν Συνοικίας Νεαπόλεως—Λυκαβηττοῦ—Γουδῆ—Δυτικῶν Προπόδων Ὑμηττοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων, τὴν ὁποίαν, ὡς εἴδομεν, ὁ Lepsius καθώρισεν ὡς κρητιδικήν, ὁ Carl Renz παραδέχεται ὅτι, ἀφοῦ εὗρεν εἰς τὴν Πάρνηθα τελείως ἀμετάβλητα πετρώματα τῆς *ἀνωτέρας ἀνθρακικῆς* περιόδου, πρέπει εἰς τὸν σχιστόλιθον τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἀποδοθῇ *παλαιοζωϊκὴ* ἡλικία καὶ ὄχι κρητιδική. «Πετρογραφικῶς —γράφει— μεταξὺ τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων καὶ τῶν ἀνθρακικῶν σχιστολίθων τῆς Πάρνηθος οὐδεμία διαφορὰ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἀντιληπτή· οἱ ἀθηναϊκοὶ σχιστόλιθοι προσεγγίζουν βεβαίως πρὸς τοὺς μεταμορφωμένους σχιστολίθους κατά τι. Ὡς ἐκ τούτου θὰ ἔδιδον ἐπίσης, ἄνευ περισσοτέρων δεδομένων, εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς σχιστολίθους ἡλικίαν *παλαιοζωϊκὴν* (περίπου *κατωτέραν ἀνθρακικήν*), ἂν δὲν ἀνεφέρετο ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ὡς γεγονός, ὅτι ρουδισταὶ ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς ὑπερκειμένους τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων ἀσβεστολίθους τοῦ Λυκαβηττοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἂν οἱ ἀσβεστόλιθοι δηλ. τοῦ Λυκαβηττοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπικάθηνται ἀσυμφώνως ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων καὶ χωρίζονται ἀπ' αὐτῶν δι' ἑνὸς ἐρυθρωποῦ λατυποπαγοῦς, εἶναι κρητιδικοί, τότε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἡ τοιαύτη στρῶσίς των ἐπὶ τῶν παλαιοζωϊκῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων διὰ πολυπλόκων τεκτονικῶν φαινομένων».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ τοῦ C. Renz χρήζει περισσοτέρων στηριγμάτων καὶ ἀποδείξεων, καὶ δι' αὐτὸ ἐξακολουθοῦμεν νὰ θεωρῶμεν καὶ τὴν βαθμῖδα τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων ὡς *κρητιδικήν*.

3) Ἡ ἀνωτάτη ἀσβεστολιθικὴ κρητιδικὴ βαθμίς. Ἡ βαθμὶς αὕτη, ἡ καλουμένη καὶ τῶν «*ἀσβεστολίθων τοῦ Λυκαβηττοῦ*» ἄρχεται ἀπὸ τῶν κορυφαίων ὄγκων τῶν Τουρκοβουνίων, Λυκαβηττοῦ, Ἀκροπόλεως, Μουσείου κ. λ. π. καὶ ἀποτελεῖ τὰς ὀρεινὰς μάζας τοῦ Αἰγάλεω καὶ Πάρνηθος. Οἱ ἀσβεστόλιθοι οὗτοι—γράφει ὁ Lepsius—εἶναι ἀνοικτότεφροι ἢ βαθύτεφροι, ἐν συνόλῳ καλῶς ἐστρωμένοι, γενικῶς δὲ παρέχουσιν ὄψιν συμπαγῆ καὶ ἄστρωτον εἰς τὰς σχεδὸν παχείας τραπέζας των. Θραῦσιν ἔχουν ὀστρεοειδῆ ἢ σωληθρώδη, εἶναι ὀλίγον κρυσταλλικοὶ καὶ διαπερῶνται ὑπὸ πλείστων λευκῶν ἢ κιτρινοκαστανοχρόων φλεβῶν ἐξ ἀσβεστίτου.

Ἐκ τοιούτου ἀσβεστολίθου ἀποτελεῖται καὶ ἡ βραχώδης τῆς Ἀκροπόλεως ἀσβεστολιθικὴ τράπεζα, ἡ ὁποία ὑπέρκειται ἀμέσως τῶν καστανοχρόων ἀσβεστολιθικῶν μαργῶν καὶ τῶν πρασίνων ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων. Ἡ τράπεζα αὕτη συνεδέετό ποτε μετὰ τῶν ὁμοίων τεφρῶν ὑποκυάνων ἀσβεστολίθων τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ τῶν λόφων Μουσῶν καὶ Φιλοπάππου. Καὶ οἱ βράχοι τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀπεχωρίσθησαν ἄλλοτε ἀπὸ τῶν βράχων τῆς Ἀκροπόλεως, διαβρωθέντων τῶν μεταξύ. Βορειότερον ἔτι διακρίνομεν τοὺς αὐτοὺς ἀσβεστολίθους ἐπὶ τῶν Τουρκοβουνίων καθὼς καὶ εἰς τὸ ἀσβεστολιθικὸν ἐπικάλυμμα, τὸ ὁποῖον ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων, παρὰ τὰ Πατήσια, πρὸς τὰς Β. κλιτῦς τῆς λοφώδους ταύτης ὁμάδος, καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρηνται τὰ ἐν ἐκμεταλλεύσει λατομεῖα.

Εἰς τοὺς τεφροὺς ἀσβεστολίθους τοῦ μαστοῦ τοῦ Λυκαβηττοῦ παρατηρεῖ τις ἐνίοτε πολλὰ τεθραυσμένα λείψανα κελυφίων μαλακίων ζῴων. Ἐπὶ τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ἄνω πεδίου τῆς Ἀκροπόλεως εἶχεν ἴδει ὁ Neumayr ἄνω τῶν Προπυλαίων τὴν ἐγκάρσιον τομὴν *νερινέας* τινὸς (μαλακίου κτενοβραγχίου, γαστεροπόδου θαλασσίου ζῴου). Εἰς τοὺς τεφροὺς λυκαβηττικοὺς ἀσβεστολίθους τῶν ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τῆς ἀθηναϊκῆς πεδιάδος ὀρέων, ἐν Αἰγάλεῳ καὶ Κορυδαλλῷ, παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Δαφνίου, καὶ εἰς τοὺς ἀσβεστολίθους τοῦ λόφου, παρὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐλευσίς, παρετήρησεν ὁ Lepsius ἐπίσης ἐνιαχοῦ ἀπροσδιόριστα λείψανα ὀστράκων καὶ λευκὰς φυλλοειδεῖς ἐγκαρσίους τομὰς μεγαλυτέρων ἀκεφάλων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν ἴσως εἰς ρουδιστάς. Οὐδαμοῦ ὅμως — λέγει — ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ καλῶς πως διατηρηθὲν ἀπολίθωμα.

Ὅ,τι ὅμως δὲν ἐπέτυχεν ὁ Lepsius ἐπέτυχον βραδύτερον ὁ καθηγητὴς Κ. Κτενᾶς καὶ ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης. Ἐκ τῶν γενομένων παρ' αὐτῶν ἐρευνῶν βεβαιοῦται (βλ. τὴν προσωρινήν των ἀνακοίνωσιν «*ἡ ἡλικία τῶν περὶ τὰς Ἀθήνας ἀσβεστολιθικῶν στρωμάτων*», «Δελτίον τῆς Φυσιοδιφικῆς Ἑταιρείας» Ἀθῆναι 1907. Ἔτος Β΄. Ἀρ. 13 σελ. 217—219) ὅτι «ὁλόκληρον τὸ ἀσβεστολιθικὸν ἐπικάλυμμα, τὸ ὁποῖον ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν ἡμικρυσταλλικῶν ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων καὶ τὸ ὁποῖον παρακολουθεῖ κυνεὶς ἀπὸ τὰ Τουρκοβούνια εἰς τὸν Λυκαβηττὸν καὶ εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοὺς ἄλλους παρακειμένους λόφους, φέρει *πολυάριθμα ἴχνη τῆς κρητιδικῆς ζωῆς*, πολλαχοῦ μάλιστα, ὡς π. χ. ἐπί τινων λατομείων τοῦ Λυκαβηττοῦ, εἰς τοιοῦτον ἀριθμόν, ὥστε παμμέγιστοι βράχοι ἀνυψοῦνται πρὸ τοῦ ἐν ἐκπλήξει παρατηρητοῦ, ἐξ ὁλοκλήρου κατεσκευασμένοι ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν *πεταλοβραγχιωτῶν* τῆς κρητιδικῆς θαλάσσης.

»... Τὰ ἀπολιθώματα ταῦτα—γράφουν—ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν *ρουδιστῶν* καὶ δὴ εἰς τὰ γένη τῶν *ραδιολιτῶν* καὶ *ἱππουριτῶν*. Κατὰ τὸ πλεῖστον ἐμφανίζονται ὡς δακτύλιοι ἐπιμήκεις, ὠοειδεῖς κυκλικοὶ καὶ εἰς διάφορα ἄλλα σχήματα, ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὰς διαφόρους τομὰς τοῦ συνήθως ὠοειδοῦς σώματος τῶν ζῴων αὐτῶν· πολλαχοῦ ἐν τούτοις εἶναι κατάδηλον, ὅτι ἡ πίεσις μετεμόρφωσε τὸ ἀρχικόν των σχῆμα. Περιέργως δὲ ἡ ἀσβεστολιθική των οὐσία φέρει φαιόμαυρον χρωματισμὸν παντοῦ, οὕτως ὥστε ἀμέσως ἀναγνωρίζονται ἐντὸς τῆς λευκῆς ἢ

Γεωλογικὴ κατὰ τὸν Lepsius τομὴ κατὰ τὴν διεύθυνσιν Ἐλαιῶνος —Ἀστεροσκοπείου — Ἀκροπόλεως — Λυκαβηττοῦ — Τουρκοβουνίων — Ψυχικοῦ.

Digitized by Google

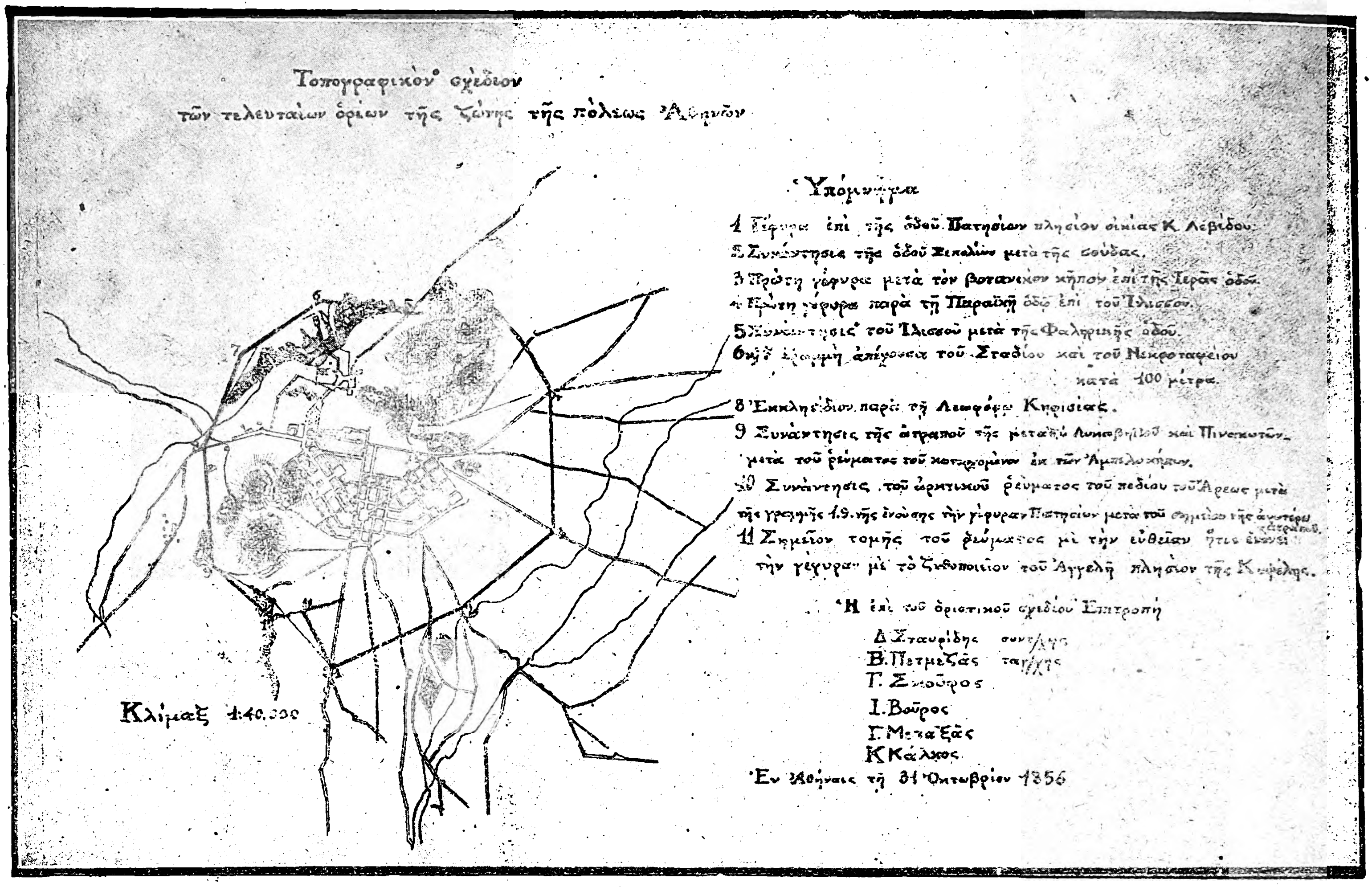

Τοπογραφία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1856.

ἀνοικτοχρόου μάζης τοῦ ἀσβεστολίθου. Οἱ *πλάνητες ρουδισταί*, οἱ τόσον ἄφθονοι εἰς τὰ ἱππουριτικὰ ὄρη τῆς Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας, εἶνσι σπάνιοι· ὡραῖα τεμάχια ἐν μέρει ἀπεστρογγυλωμένα, φέροντα ὅμως ἀκόμη τὸ ἐξωτερικὸν παχὺ κέλυφος, ἀνεύρομεν ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν ἀντικρυζόντων πλευρῶν τῶν παρὰ τὰ σφαγεῖα λοφίσκων. Χαρακτηριστικοὶ δακτύλιοι ἄφθονοι ἐμφανίζονται ἐπίσης ἐπί τινων βράχων τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ Φιλοπάππου μεταξὺ τοῦ μέσου καὶ τοῦ ΝΔ. ἄκρου καὶ ἄνωθεν τῶν λατομείων, πανταχοῦ ὅμως ἐντὸς τοῦ ἀσβεστολίθου τούτου εἴς τε τὰ ἀνώτερα αὐτοῦ στρώματα ὡς καὶ πλησίον τῆς ἐπαφῆς μὲ τοὺς ὑποκειμένους σχιστολίθους ἀνευρίσκονται σαφῆ τεμάχια αὐτῶν. Ἰδιαιτέρας σημασίας ἄξιον εἶναι ἐν τούτοις, ὅτι καὶ τὸ λεπτομερὲς μάρμαρον, τὸ ἐντὸς τοῦ ἀσβεστολίθου τούτου, δὲν ὑστερεῖ εἰς ἀπολιθώματα. Ὡς κλασσικὸν ὅμως μέρος τῆς μελέτης τῶν ἀθηναϊκῶν ρουδιστῶν θεωρητέος ὁ ἀσβεστόλιθος ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ ἐντὸς τῶν ἐκεῖ πολυαρίθμων λατομείων· ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῶν θέλει εὐκόλως ἀνεύρει ὁ παρατηρητής, ἐπὶ τῶν νοτιοανατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ἀγ. Γεωργίου π. χ., οὐχὶ εὐκατοφρονήτους εἰς μέγεθος ἱππουρίτας. Σημειωτέον τέλος, ὅτι καὶ ἐντὸς τῶν λατομείων τῶν Τουρκοβουνίων παρέχει ὁ ἀθηναϊκὸς ἀσβεστόλιθος ἀποδείξεις τῆς ζωογενοῦς του καταγωγῆς. Οὕτως ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ ἀθηναϊκὸς ἀσβεστόλιθος ἢ «ἀσβεστόλιθος τοῦ Λυκαβηττοῦ» εἶναι γέννημα τῆς κρητιδικῆς θαλάσσης».

Βραδύτερον ὁ καθηγητὴς Κ. Κτενᾶς ἀνεῦρεν εἰς μὲν τὸν λόφον 242,2 (τοῦ χάρτου τῆς Ἀττικῆς τοῦ Lepsius) ἀνατολικῶς τῶν Πατησίων ἓν δεῖγμα ἱππουρίτου, τὸ ὁποῖον προσδιωρίσθη ὡς τὸ εἶδος «*Ἱππουρίτης ὁ γιγάντειος*» (Hippurites giganteus Douvillei), εἰς δὲ τὸν λόφον τῶν σφαγείων μίαν παραλλαγὴν τοῦ εἴδους τούτου, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν «*Ἱππουρίτης ὁ γιγάντειος* ποικιλία ὁ *Ἀθηναϊκός*» (Hippurites giganteus Douvil. var Atheniensis Ktenas). [Βλ. σχετικῶς καὶ *Ph. Negris*: Sur l'âge des schistes d'Athènes. Comp Rend. de l' Acad. des Sciences, Paris 1912].

4) Τεκτονικὴ διάταξις τῶν κρητιδικῶν στρωμάτων. Ἅπασα ἡ σειρὰ τῶν λόφων ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀθηναϊκῆς πεδιάδος ἀποτελεῖται -κατὰ τὸν Lepsius- ἐκ κρητιδικῶν λόφων, ἀπὸ τοῦ Φιλοπάππου καὶ τοῦ Μουσείου ἕως τὴν Ἀκρόπολιν, τὸν Λυκαβηττὸν καὶ μέχρι τῶν Τουρκοβουνίων. Ἡ κρητιδικὴ αὐτὴ λοφοσειρὰ διευθύνεται γενικῶς πρὸς ΒΒΑ. παραλλήλως πρὸς τὸ Δυτ. κράσπεδον τοῦ Ὑμηττοῦ. Τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πτυχώσεως τοῦ Ὑμηττοῦ, ἥτις μὲ διεύθυνσιν πρὸς ΒΒΑ. ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν λοφοσειρὰν τῶν Ἀθηνῶν ὡς καὶ τὴν ὀρεινὴν σειρὰν Κορυδαλοῦ Αἰγάλεω. Φανερὸν ὅτι ἡ ἀσβεστολιθικὴ τράπεζα τῆς Ἀκροπόλεως συνεδέετό ποτε μετὰ τῶν ἀσβεστολιθικῶν τραπεζῶν τοῦ Μουσείου καὶ τοῦ Φιλοπάππου. Ἐπίσης δὲ βορείως θὰ συνεδέετο αὕτη μετὰ τῶν κυανοτέφρων στιφρῶν ἀσβεστολίθων τῆς ἀκρωνυχίας τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ μετὰ τῶν εὐρειῶν κορυφῶν τῶν Τουρκοβουνίων. Ἡ διαβρωτικὴ τοῦ ὕδατος ἐνέργεια ἐπέφερε τὸν χωρισμὸν τῆς κρητιδικῆς ὀροφῆς, τῆς ἐπικαθημένης ἐπὶ τῆς χθαμαλῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀθηναϊκῆς πεδιάδος ἐξάρσεως, εἰς τὰ διάφορα τμήματα, τὰ ὁποῖα τώρα σχηματίζουσι τοὺς διαφόρους λόφους.

Τὰ κρητιδικὰ στρώματα τῆς ἀθηναϊκῆς λοφοσειρᾶς ἀπεχωρίσθησαν ἄλλοτε διὰ διαβρώσεων καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ. Ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοῦ Κορυδαλοῦ καὶ Αἰγάλεω ἀπεχωρίσθησαν κυρίως διὰ διαβρώσεως οἱ ἀθηναϊκοὶ λόφοι. Τοὐλάχιστον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνέβη σημαντική τις *μετάπτωσις* εἰς τὰ κρητιδικὰ στρώματα, διήκουσα κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισσοῦ, διότι αἱ ὑψομετρικαὶ διαφοραὶ τῶν ὁρίων τῶν στρωμάτων ἔνθεν κἀκεῖθεν εἶναι σχεδὸν τελείως ἀντίστοιχοι, καὶ διότι αἱ κρητιδικαὶ μάργαι ἀναφαίνονται μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Αἰγάλεω, ὅπως ὁ

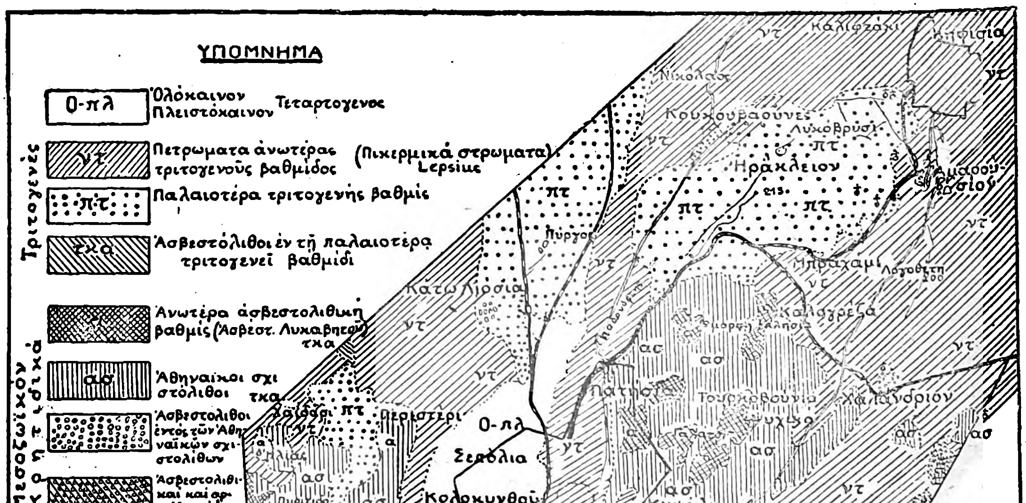

Γεωλογικὸς χάρτης τῶν Ἀθηνῶν.

Digitized by Google

χάρτης δεικνύει· καὶ δὴ πρῶτον ἀπαντῶμεν ταύτας ἐπὶ τῆς στενῆς νησῖδος τοῦ λόφου Κολωνοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ στρώματα διευθύνονται πρὸς ΒΒΑ, ἔπειτα ἐκεῖθεν τοῦ ἐλαιῶνος ἐπὶ τοῦ ὁμαλοῦ παρὰ τὸ Πυριτιδοποιεῖον λοφίσκου καὶ εἰς τὴν ἀγροικίαν Ταντamάκι, καὶ τέλος ἐπὶ τῶν προλόφων τοῦ βουνοῦ Ἁγίου Ἠλία παρὰ τὴν πρὸς τὸ Δαφνὶ ὁδόν.

5) Ἐκρηξιγενεῖς σχηματισμοὶ (βλ. τὸν χάρτην). Τέλος τὴν κατωτέραν ἀσβεστολιθικὴν βαθμῖδα καθὼς καὶ τὴν βαθμῖδα τῶν Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων ἔχουν διασχίσει ἐκρηξιγενεῖς βασικοὶ καὶ ὑπερβασικοὶ σχηματισμοί. Οὗτοι ἐμφανίζονται ἰδίως ἔξω τῆς καθ' αὐτὸ περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τοὺς δυτικοὺς προλόφους τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ εἶναι κυρίως κατὰ τὸν Γ. Βορεάδην *χαρτζβουργίτης* (καὶ ὀφείτης του). Παρουσιάζεται καὶ *διαλλαγίτης* (εἰς μίαν θέσιν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λόφου Κοπανᾶ).

Περὶ τῶν ἐκρηξιγενῶν ὅμως τούτων σχηματισμῶν πλείονα εἰς τὴν λέξιν Ἀττικὴ (γεωλογικὴ κατασκευή).

6) Ἄλλαι ἔρευναι τῶν μεσοζωϊκῶν πετρωμάτων. Πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὸ τμῆμα, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὰ στρώματα τοῦ καινοζωϊκοῦ συστήματος, δέον νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰς ἐρεύνας τοῦ ἕλληνος γεωλόγου Φ. Νέγρη ἐπὶ τῶν μεσοζωϊκῶν στρωμάτων. Αἱ ἔρευναι αὗται δίδουσι κάπως διάφορον εἰκόνα, ἐκείνης, τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Lepsius.

Ὁ Φ. Νέγρης τονίζει ἐν ἀρχῇ τὸ γεγονὸς «ὅτι ἡ ἔλλειψις ἀπολιθωμάτων ἀφ' ἑνός, αἱ ἐπελθοῦσαι μεταπτώσεις ἀφ' ἑτέρου, τόσον ἐξ αἰτίας τῶν διαφόρων πτυχώσεων (τριασικῆς, ἠωκαίνου, μειοκαίνου) ὅσον καὶ τῶν νεωτέρων καθιζήσεων, δὲν ἐπιτρέπουν ἀκόμη τὸν λεπτομερῆ καὶ αὐστηρὸν καυορισμόν». Κατόπιν δίδει διὰ τὰ στρώματα τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ τῶν Τουρκοβουνίων τὸν ἀκόλουθον πίνακα:

Αὔξων Ἀριθμός	Σχηματισμοι	Ἀπολιθώματα τὰ ὁποῖα ὁ κ. Νέγρης ἀναφέρει ὅτι εὗρεν	Γεωλογικὴ ἡλικία	Τοποθεσίαι εἰς τὰς ὁποίας παρατηροῦνται καλύτερον
5ον	β) Σχηματισμοὶ σχιστο-ἀσβεστολιθικοὶ γενικῶς ἐρυθρίζοντες, συχνὰ μὴ παρουσιαζόμενοι, λόγῳ τῆς ἀποκομίσεώς των ὑπὸ τῶν ὑδάτων. α) Ἀσβεστόλιθος ἀνώτερος.	Ἱππουρίτης ὁ γιγάντειος τοῦ Douvillé.	Κρητιδικὴ	Ὅπου καὶ ὑπὸ τοῦ Lepsius
4ον	Σχηματισμὸς κιτρίνου ἀσβεστολίθου, πλακωδῶν ἀσβεστολίθων, μετὰ ἰασπίδων. καὶ σχιστολίθων.		Κρητιδικὴ	Τουρκοβούνια πρὸς Δ τῆς κορυφῆς ἢ ἔναντι τῆς ὀφρύος τοῦ Λυκαβηττοῦ πρὸς νότον. Κυψέλη, πρὸς νότον τῶν Τουρκοβουνίων, εἰς τὸν λόφον 233, 2.
3ον	Σχηματισμὸς ψαμμιτῶν καὶ σχιστολίθων — συχνὰ μαργοειδῶν — πρασινωπῶν, κυανωπῶν ἢ ὑπολεύκων.		Κρητιδικὴ	Χείμαρρος κατὰ μῆκος τῶν στρατώνων ἱππικοῦ εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Γύρω ἀπὸ τὸν Λυκαβηττόν. Τέρμα ὁδοῦ Δημοκρίτου. Πρὸς Ἀνατ. τοῦ λόφου τῶν Πατησίων, τοῦ ἐκτεινομένου κατὰ μῆκος τῆς δημοσίας ὁδοῦ εἰς τὴν συνάντησιν τῶν δύο ἀτραπῶν Γαλατσίου καὶ Ὤμορφης Ἐκκλησίας. Λόφος 163, μ. (Στρέφον). Λόφος 129,4 Ἐγγὺς τοῦ Νεκροταφείου.
2ον	Ἀσβεστόλιθος λατυποπαγοειδὴς	Ἐλλιψακτίνια(;) Βελεμνίτης (πιθανῶς). Κοράλλια.	Κατωτέρα Κρητιδικὴ (Βαρρεμίου ἐποχῆς)	Λόφος 129,4 Πατήσια — Τουρκοβούνια Λυκαβηττὸς (βόρ. κλιτύες)
1ον	Σχίσται, ψαμμῖται, φαιόλιθοι μετὰ τραπεζῶν κρυσταλλοπαγοῦς μαρμάρου	Γυροπορέλλα ἡ vesiculifera Gümb. Διπλοπόραι, λείψανα ἐχινοδέρμων καὶ κρινοειδῶν.	Τριάσιος	Ὑπόβαθρον ὅλης τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν. Βάσις τοῦ Λυκαβηττοῦ ὁλόγυρα εἰς τὸν λόφον τοῦτον. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν λεωφόρων Ἀλεξάνδρας καὶ Κηφισσίας. Τέλος ὁδοῦ Δημοκρίτου. Κατὰ μῆκος τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς μέχρι τοῦ Νεκροταφείου καὶ εἰς τὸν νοτιώτερον κείμενον λόφον 129,4 ὑπεράνω Ἁγ. Μαρίνης πρὸς τὰ κάτω τῆς γεφύρας τοῦ νεκροταφείου.

Σχετικῶς μὲ τὴν ἡλικίαν τοῦ ὑπ' ἀρ. 1 ὑποβάθρου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ἀποτελουμένου ἐκ σχιστῶν, ψαμμιτῶν φαιολίθων μετὰ τραπεζῶν κρυσταλλοπαγοῦς μαρμάρου, τὴν ὁποίαν ὁ Φ. Νέγρης καθορίζει ὡς τριάσιον, δέον νὰ προστεθῇ ὅτι κατὰ τὴν γνώμην ἄλλων ἐπιστημόνων ὁ καθορισμὸς αὐτὸς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁριστικός, καθ' ὅτι κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀναγνώρισις, ἀδύνατος δ' ἐπίσης καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν ὡς ὀργανισμῶν νομιζομένων ὑπὸ τοῦ Φ. Νέγρη σχηματισμῶν.

Β) Τὰ στρώματα τοῦ καινοζωϊκοῦ συστήματος. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων των, ὅπως καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Ἀττικῇ, ἐκ τῶν διαπλάσεων καὶ ἐποχῶν τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος παρουσιάζονται καὶ ἡ *τριτογενὴς* καὶ ἡ *τεταρτογενής*. Ἀλλ' ἐκ τῆς τριτογενοῦς διαπλάσεως μόνον *νεογενῆ (μειοκαινικὰ καὶ πλειοκαινικὰ)* στρώματα ἀπαντῶνται καὶ μάλιστα ὡς καθιζήματα θαλασσογενῆ, ὑφαλμύρων ὑδάτων, ποταμογενῆ καὶ λιμνογενῆ. Γενικὴν εἰκόνα τῶν πετρωμάτων τοῦ συστήματος τούτου ἐν τῇ περιοχῇ Ἀθηνῶν δίδει ὁ ἀκόλουθος πίναξ:

Αἰὼν	Διαπλάσεις	Ἐποχαὶ	Βαθμῖδες	Εἴδη πετρωμάτων
Καινοζωϊκὸς	Ὁλόκαινον	Ὁλόκαινος	=	Καστανόχρους πηλός.
	Τεταρτογενὴς	Πλειστόκαινος	=	Ἄμμος θινῶν.
	Τριτογενὴς	Πλειόκαινος	Νεωτέρα τριτογενὴς	Ἐρυθρὰ κροκαλοπαγῆ Ἐρυθροὶ πηλοί. } Πικερμικὰ στρώματα τοῦ Lepsius.
		Μειόκαινος (μέχρι τῶν ἀπαρχῶν τῆς πλειοκαίνου).	Παλαιοτέρα τριτογενὴς	III) Ψαμμώδεις ἀσβεστολιθικαὶ μάργαι μὲ θαλασσόβια μαλάκια Μουνυχίας — Πειραιῶς. II) Ὑποκίτρινοι τεφροὶ ἀσβεστόλιθοι μετὰ κοραλλίων, νουλλιπόρων, κογχεριῶν καὶ θαλασσίων μαλακίων ζώων Δ. παραλίων Ἀττικῆς, μεταξὺ Χασανίου, Τραχώνων καὶ Παλ. Φαλήρου. I) Λιμνογενεῖς ὑποκίτρινοι καὶ ὑποπρασινότεφροι ψαμμῖται καὶ κροκαλοπαγῆ (Ἡράκλειον, Πύργος Ἀμαλίας). Τεφροὶ ἢ λευκοὶ ἀσβεστολιθικοὶ τόφφοι περιέχοντες φυτικὰ λείψανα (Καρᾶς) καὶ μαλάκια γλυκέων ὑδάτων, Δυτ. παραλίων Ἀττικῆς, κλπ.

Τὸ τριτογενὲς σύστημα. Ὁ Lepsius καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου του διέκρινε δύο τριτογενεῖς βαθμῖδας: 1) μίαν παλαιοτέραν καὶ 2) μίαν νεωτέραν. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν παρουσίαν τῶν τριτογενῶν στρωμάτων εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν περιχώρων των, ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς γράφει τὰ ἑξῆς γενικά:

«Αἱ βαθμῖδες τῶν νεωτέρων στρωμάτων τῆς τριτογενοῦς περιόδου δὲν λαμβάνουσι μέρος εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἀθηναϊκῶν λόφων, ἀλλὰ παραμένουσιν ἐν τῇ πεδιάδι καὶ περιβάλλουσιν αὐτούς. Τὰ κρητιδικὰ στρώματα τῆς ἀθηναϊκῆς λοφοσειρᾶς ἀπεχωρίσθησαν ἄλλοτε, ὡς προελέχθη, διὰ διαβρώσεων ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ, τοῦ Κορυδαλλοῦ καὶ τοῦ Αἰγάλεω. Εἰς τὰς ἐν τῷ μεταξὺ σχηματισθείσας διὰ τῆς διαβρώσεως ὁμαλὰς σκαφοειδεῖς κοιλάδας προσεχώσθησαν τὰ τριτογενῆ στρώματα. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαιοτέρα τριτογενὴς βαθμὶς συνεμερίσθη τῶν κινήσεων ἐκείνων ἢ τινων ἐξ αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέφερον τὴν ἔξαρσιν τῶν λόφων τούτων· διὰ τοῦτο δ' οἱ ἀρχαιότεροι τριτογενεῖς ψαμμῖται γλυκέων ὑδάτων παρὰ τὸ Ἡράκλειον, Μενίδιον καὶ παρὰ τὸν Πύργον τῆς Ἀμαλίας, ὅπου ἀποκαλύπτονται ἐντὸς χαραδρῶν, δεικνύουσι μετακεκινημένους καὶ διατεταραγμένους σχηματισμοὺς στρωμάτων καὶ κλίσιν μέχρι 30^0. Ἡ νεωτέρα ὅμως βαθμὶς τῶν τριτογενῶν στρωμάτων ἐξαπλοῦται ὁριζοντίως».

1) *Ἡ παλαιοτέρα τριτογενὴς βαθμίς.* — Εἰς τὸ μέγιστον τμῆμα τῆς Ἀττικῆς εὑρίσκομεν τὴν βαθμῖδα ταύτην, ἐσχηματισμένην ἐξ ἐπιστρώσεων γλυκέων ὑδάτων. Μόνον δὲ παρὰ τὴν ΒΔ. ἀκτὴν πλησίον τοῦ Χασανίου, Τραχώνων, Φαλήρου καὶ Πειραιῶς ἀπαντῶμεν ἐν αὐτῇ τῇ βαθμῖδι καὶ στρώματα θαλάσσια ἢ καὶ τοιαῦτα ὑφαλμύρων ὑδάτων.

Εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἀθηνῶν ἡ παλαιοτέρα τριτογενὴς βαθμὶς εἶναι τελείως κεκαλυμμένη ὑπὸ τῶν στρωμάτων τῆς νεωτέρας τριτογενοῦς βαθμῖδος. Διατρήσεις ὅμως γενόμεναι, δι' ὑδρολογικοὺς σκοπούς, συνήντησαν τὰ παλαιότερα τριτογενῆ εἰς διάφορα βάθη. Οὕτω π. χ. μία διάτρησις εἰς τὴν θέσιν «Γουδῆ» συνήντησε κάτω ἀπὸ τὰ νεώτερα τριτογενῆ, τὰς ἀργίλλους μετὰ λιγνιτῶν καὶ τοὺς ἀσβεστολίθους τῆς παλαιοτέρας τριτογενοῦς βαθμῖδος.

Εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀπαντῶνται τὰ ἀκόλουθα στρώματα τῆς παλαιοτέρας τριτογενοῦς βαθμῖδος:

α) Λιμνογενεῖς ὑποκιτρινότεφροι καὶ ὑποπρασινότεφροι ψαμμῖται καὶ κροκαλοπαγῆ ὡς καὶ κρυσταλλικοὶ ἀσβεστολιθικοὶ τόφφοι τεφροὶ ἢ λευκοί, ἐσχηματισμένοι ὡς τραβερτῖνης. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρουσιάζονται ἰδίᾳ παρὰ τὴν ἀγροικίαν Καρᾶ, πλήρεις ἀποτυπωμάτων φύλλων, μίσχων, καλαμίων, κοίλων σωληνίσκων φυτῶν, τύλων, βρύων καὶ φυκῶν, κ.λ.π., κατὰ κανόνα δὲ πάντοτε εἶναι σκληροὶ καὶ τραχεῖς. Οἱ ἀπὸ τῶν λατομείων παρὰ τὸν Καρᾶν, κειμένων Νοτ. τῶν Ἀθηνῶν, ἐξαγόμενοι ἀσβεστόλιθοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Μηδικῶν πολέμων ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς οἰκοδομὰς ὡς καλῶς λελαξευμένοι κυβόλιθοι, ὧν αἱ ἀκμαὶ καὶ αἱ γωνίαι μέχρι σήμερον διατηροῦσι τὴν ὀξύτητα αὐτῶν.

β) Ἀσβεστόλιθοι ὑποκίτρινοι τεφροὶ μετὰ κοραλλίων, νουλλιπόρων, κογχεριῶν καὶ θαλασσίων μαλακίων ζώων, ἅτινα μαρτυροῦσι διὰ τοὺς ἀσβεστολίθους τούτους ἡλικίαν πιθανῶς μειοκαινικήν. Τὰ τοιαῦτα πετρώματα παρουσιάζονται παρὰ τὰ Δ. παράλια τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν-περιχώρων εἰς πλείστους λόφους μεταξὺ Χασανίου, Τραχώνων καὶ Παλ Φαλήρου, κείμενα πλησίον καὶ ἄνω τῶν ἀσβεστολιθικῶν τόφφων.

γ) Τὰ ἀνώτατα μέρη τῆς παλαιοτέρας τριτογενοῦς βαθμῖδος σχηματίζουσι τὰ θαλασσογενῆ στρώματα τοῦ Πειραιῶς. Ταῦτα εἶναι ψαμμώδη καὶ μαργώδη στρώματα, περιέχοντα μικρὰ *ὄστρεα* (ostrea), καὶ σχηματίζουν τὴν κυρίαν μᾶζαν τῆς χερσοννήσου Μουνυχίας (ἀκτή)· ἐντὸς τῶν στρωμάτων τούτων ἐνστρώννυνται καὶ παχεῖαι ὑποκίτρινοι, τεφραί, πορώδεις ἀσβεστολιθικαὶ μάργαι, καὶ σχεδὸν σκληροί, ὑπόλευκοι πλήρεις ὀπῶν ἀσβεστόλιθοι, πλήρεις ἀποτυπωμάτων καὶ λιθίνων πυρήνων θαλασσίων μαλακίων. Εἰς πλεῖστα λατομεῖα ἐπὶ τοῦ πρὸς Ν. τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς ὑψώματος ἐκμεταλλεύονται τοὺς «κογχίτας ἀσβεστολίθους» τούτους, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται διὰ οἰκοδομάς, κυρίως δὲ διὰ τὰ θεμέλια αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ

Τὰ στρώματα ταῦτα διασχίζονται ὑπὸ πολυαρίθμων μεταπτώσεων, ἀλλὰ παρουσιάζονται ὀλιγώτερον ἠνωρθωμένα ἢ οἱ ψαμμῖται καὶ τὰ κροκαλοπαγῆ τὰ πρὸς Ν. τοῦ Φαληρικοῦ κόλπου. Μετὰ τῶν τελευταίων τούτων πετρωμάτων τὰ Πειραϊκὰ στρώματα δὲν εὑρίσκονται ἐν συνοχῇ, διότι διαχωρίζονται ὑπὸ τῶν νεωτάτων προσχώσεων τοῦ Κηφισσοῦ.

Ὡς ἐκ τῆς στρώσεώς των συνάγεται, τὰ πειραϊκὰ στρώματα δὲν δύνανται νὰ εἶναι πολὺ νεώτερα τῶν μεταξὺ Χασανίου καὶ Π. Φαλήρου ἀσβεστολίθων, οἱ ὁποῖοι περιέχουν κοράλλια καὶ νουλλιπόρα. Συνεπῶς τὰ πειραϊκὰ στρώματα ἢ ἀνήκουσιν εἰσέτι εἰς τὴν μειοκαινικὴν β θμῖδα ἢ σχηματίζουσι τὰς ἀρχὰς τῆς πλειοκαινικῆς.

Ἀπὸ τοῦ Καρᾶ μέχρι τοῦ Πειραιῶς τὰ στρώματα τῆς ἀρχαιοτέρας τριτογενοῦς βαθμῖδος κλίνουσι γενικῶς ὑπὸ γωνίας $25^0 — 30^0$ πρὸς τὰ ΒΔ. Ὁμοίαν κλίσιν ἔχουσι καὶ οἱ παρὰ τὸν Καρᾶν ἀσβεστολιθικοὶ τόφφοι, καθὼς καὶ οἱ κοραλλικοὶ καὶ νουλλιπορικοὶ ἀσβεστόλιθοι, οἱ κείμενοι ἐπὶ τῶν δύο πρὸς Ν. τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου λόφων παρὰ τὴν Κωλιάδα ἄκραν καὶ αἱ ψαμμώδεις μάργαι τῆς Μουνυχίας. Ἐπίσης καὶ πρὸς Β. τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς τὰ ἐπὶ τῶν Δ. πλευρῶν τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στρώματα κλίνουσι πρὸς ΒΔ. ὑπὸ 30^0.

Μικρότεραι λεκάναι καὶ σάγματα, εἰς τὰ ἀρχαιότερα τριτογενῆ στρώματα ἀπαντῶνται καὶ παρὰ τὴν Δ. ἀττικὴν ἀκτήν· οὕτω π. χ. παρατηρεῖ τις παρὰ τὰς κλιτῦς λόφου τινὸς κειμένου πλησίον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Παλ. Φαλήρῳ

Digitized by Google

(πρότερον, ὀνομαζομένου Τρεῖς Πύργοι), ὁμαλήν τινα σαγματοειδῆ κάμψιν τῶν κιτρινοτέφρων ψαμμωδῶν μαργῶν καὶ τῶν κροκαλοπαγῶν τραπεζῶν.

2) *Ἡ νεωτέρα τριτογενὴς βαθμίς.* Αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐρυθρὰς ψαμμιτικὰς μάργας καὶ κροκαλοπαγῆ πετρώματα, τὰ ὁποῖα εὕρηνται πανταχοῦ εἰς τὰ πεδινὰ μέρη. Τὸ ὑλικὸν τῶν στρωμάτων εἶναι κυρίως τὸ κροκαλοπαγές. Αἱ κροκάλαι του εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μαρμάρου, μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου καὶ χαλαζίου. Τὸ συνδετικὸν ὑλικὸν εἶναι ἄμμος ἢ ψαμμιτικὴ μάργα πηλοῦχος ἢ ἀσβεστοῦχος, κεχρωσμένη πάντοτε ἐρυθρῶς. Τὰ κροκαλοπαγῆ ταῦτα στρώματα κατεστρώθησαν ἐντὸς ἀβαθῶν θαλασσῶν, αἱ δὲ παμμέγισται μᾶζαι τῶν κροκαλῶν των κατεκυλίσθησαν, ὅπως καὶ τώρα γίνεται, ἀπὸ τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων (Πεντελικοῦ, Πάρνηθος, Ὑμηττοῦ), ἅτινα τότε ἠνωρθοῦντο ὡς νῆσοι ἐντὸς τῶν θαλασσῶν, εἰς τὰς θαλάσσας ταύτας.

Τὸ δεύτερον, συχνάκις ἐπίσης οὐσιῶδες, ὑλικὸν τῶν νεωτέρων τριτογενῶν πετρωμάτων, εἶναι ὁ ἐρυθρὸς πηλὸς ἢ μαργώδης λεπτόκοκκος ἢ χονδρόκοκκος ἄμμος, ἡ ὁποία ἐνίοτε ἔχει συγκολληθῆ ὑπὸ ἀσβεστολιθικοῦ συνδετικοῦ ὑλικοῦ εἰς ψαμμιτην, γενικῶς ὅμως παρουσιάζεται ἄνευ συνοχῆς καὶ εὔθρυπτος. Κατὰ τὰς ἀνωτέρας ἐπιφανείας ἀποσαθροῦται ὁ ἐρυθρὸς πηλὸς εἰς ἐρυθροκίτρινον ἢ ἀνοικτοκαστανόχρουν εὔφορον γῆν.

Τὸ τεταρτογενὲς σύστημα. Νεώτερα στρώματα ἀπὸ τοὺς ἐρυθροὺς πηλοὺς καὶ τὰ ἐρυθρὰ κροκαλοπαγῆ εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ τοὺς πλειστοκαινικοὺς καὶ ὁλοκαινικοὺς χρόνους προσεχώσθησαν ὑπὸ ραγδαίων βροχῶν ἢ ὑπὸ τῶν τότε ῥεόντων ποταμῶν καὶ ῥυάκων ἐντὸς τῶν κοιλάδων ἢ τῶν φυσικῶν κοιλωμάτων τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὰ νεώτατα αὐτὰ στρώματα ἀνήκουσιν οἱ καστανόχροοι πηλοί, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν Κηφισιακὴν πεδιάδα παρὰ τὰς Ἀθήνας καλύπτουσι τὰ νεώτερα τριτογενῆ στρώματα. Ἀπὸ τοιούτων στρωμάτων τρέφεται ὁ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ὀνομαστὸς ἐλαιών. Τοιούτους πηλοὺς μεταχειρίζονται τὰ πρὸς Δ. τῶν Ἀθηνῶν πλινθοποιεῖα. Ἐπίσης οἱ ἁπλοῖ τοῖχοι, οἱ ὁρίζοντες συχνότατα ἔξω τῶν Ἀθηνῶν ἀγροὺς καὶ οἰκόπεδα, συνίστανται ἐκ τοιούτου ὑλικοῦ.

Παρὰ τὰ παράλια τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς (Ἅγ. Κοσμᾶς - Βουλιαγμένη), ὅπου ὁμαλαὶ ἀκταὶ ὁρίζουσι τὴν θάλασσαν, σχηματίζονται θῖνες τυπικοί. Ἡ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χονδρόκοκκος ἄμμος τούτων σύγκειται ἐκ μικρῶν ἐστρογγυλωμένων καὶ γωνιωδῶν τεμαχιδίων χαλαζίου, κερολίθου, ἀναμεμιγμένων καὶ παρεχόντων πολύχρωμόν τινα ὄψιν ὡς καὶ ἐκ μικρῶν λειψάνων ἀποτετριμμένων ὀστράκων, κελυφίων κ.λ.π. Εἰς πλείστας θέσεις ἐκ τῶν σειρῶν τῶν θινῶν ἐσχηματίσθησαν τενάγη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Bücking*: über die Lagerungs verhältnisse der älteren Schichten in Attika. — (Sitzungs berichte der Könpreuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin, 1884 T. 39).— *Lepsius R.* Geologie von Attika 1893. — *Négris Ph.* Roches crystallophyliennes et tectoniques de la Grèce. Avec Ier et IIe appendices, Athènes 1915 καὶ 1919. *Βορεάδη Γ.* Αἱ βασικαὶ καὶ ὑπερβασικαὶ ἐκρήξεις τῶν διαπλάσεων τοῦ Ὑμηττοῦ. (Ὑπομνήματα Γεωλογ. ὑπηρεσίας. Τεῦχ. Α΄. Ἀθῆναι 1920). — *Renz C.* Die geologie Griechenlands. I Teil. Stratigraphische Untersuchungen in griechischen Mesozoicum und Paläozoicum. (Jahrb. d. K. K. geolog. Reichanstalt 1910, Τόμ. 60, 3 τεῦχος).

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

[ΚΛΙΜΑ].— Ἡ Ἀττική, καίπερ ἐπιμήκης χερσόνησος, ἣν ἐναγκαλίζεται καὶ περιβρέχει σχεδὸν πανταχόθεν ἡ θάλασσα, ἔχει κλῖμα οὐχὶ καθαρῶς *θαλάσσιον*· εἶναι καὶ αὐτό, ὡς τοπογραφικὴ φύσις τῆς χώρας ταύτης (μῖγμα *χέρσου* καὶ *νήσου*), κρᾶμα *χερσαίου* καὶ *θαλασσίου* κλίματος. Ὁ κλιματικὸς χαρακτὴρ τῆς Ἀττικῆς εἶναι εὔκρατος, κλίνων ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν χερσαῖον τύπον· τοῦτο εἶναι συνέπεια τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς· διότι ὅλαι αἱ χῶραι τῆς Α. Εὐρώπης, αἱ κείμεναι πρὸς Νότον τοῦ *ἠπειρωτικοῦ ἄξονος*, ἔχουσι κλῖμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον χερσαῖον.

Αἱ ὧραι τοῦ ἔτους. Ὁ χειμὼν ἐν Ἀθήναις ἄρχεται κυρίως κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου· τότε τὸ ψῦχος γίνεται ἀρκετὰ αἰσθητὸν συνήθως παρ' ἡμῖν: *τοῦ «Ἁγίου Ἀνδρέου ἀνδρειεύει τὸ κρύο»*, λέγει καὶ ὁ λαός. Μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἡ θερμοκρασία τοῦ ἀέρος εἶναι, συνήθως, χλιαρά, γλυκεῖα· ὁ καιρὸς ἐν γένει, ἂν καὶ πολλάκις βροχερός, διατηρεῖται ὅμως ἀκόμη ἤπιος, *φθινοπωρινός*. Οἱ τραχεῖς καὶ ψυχροὶ βόρειοι ἄνεμοι, ὁσάκις πνέωσι μετὰ σφοδρότητος, φέρουσι δριμὺ καὶ διαπεραστικὸν ψῦχος καὶ ξηρὸν ἀέρα πολλάκις· τοὐναντίον δὲ οἱ νότιοι ἄνεμοι φέρουσι συνήθως μείζονα θερμοκρασίαν, πολλὴν ὑγρασίαν καὶ πολλάκις ραγδαίας βροχάς. Οἱ βόρειοι ἄνεμοι συνοδεύονται ἐνίοτε καὶ ὑπὸ χιόνος. Ἡ βροχερὰ περίοδος τοῦ ἔτους εὑρίσκεται ἤδη ἐν τῇ ἀκμῇ της. Τὴν χειμερινὴν κακοκαιρίαν συχνάκις διακόπτει τὸ πλῆθος τῶν ἡλιολούστων ἡμερῶν· ἡ ἐξαιρετικὴ γλυκύτης καὶ ὡραιότης αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, σποραδικῶς κατὰ μακρὰς σειρὰς συχνάκις ἐμφανιζομένων, καθιστῶσι τὸν χειμῶνα ἐν Ἀθήναις πρᾶον, εὐχάριστον καὶ φαιδρόν.

Τὸ *ἔαρ* εἶναι ἐν ἀρχῇ σχετικῶς ψυχρὸν ἐν Ἀθήναις, ἡ δὲ διάρκεια αὐτοῦ βραχεῖα· διότι ὁ χειμὼν εἶναι ὄψιμος, τὸ δὲ θέρος ἄρχεται πρωΐμως. Ὁ πρῶτος ἐαρινὸς μήν, ὁ Μάρτιος, εἶναι ἐν γένει ψυχρὸς σχετικῶς· διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῷ ἀπότομον ἐπάνοδον πολλάκις τοῦ ψύχους καὶ αὐτῆς τῆς χιόνος ἐνίοτε, χαρακτηρίζεται, διὰ διαφόρων λαϊκῶν παραδόσεων, ὡς *ἄστατος* καὶ *δόλιος*. Ὁ Ἀπρίλιος εἶναι ὁ κυρίως ἐαρινὸς μὴν ἐν Ἀθήναις· ἡ θερμοκρασία τότε εἶναι μετρία καὶ εὐχάριστος.

Τὸ *θέρος* ἄρχεται πολὺ ἐνωρίς, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου· ἡ μέση θερμοκρασία κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον εἶναι ὅλως θερινή. Ἡ αὐχμηρά, ἄνοβρος καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς σχεδὸν σκιᾶς νέφους κολαζομένη θερμὴ ὥρα τοῦ ἔτους εἶναι ἐν Ἀθήναις τὸ φορτικώτερον μέρος τοῦ ἔτους· ὁ ἥλιος ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐλεύθερος ἐκπέμπει τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας του ἐπὶ τῆς διψαλέας γῆς. Ἡ θερμότης ὅμως τοῦ θέρους τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μὲν ὑψηλή, ἀλλ' οὐχὶ καὶ βαρεῖα ἢ πνιγηρά. Ὁ δροσερὸς ἀὴρ τῆς θαλασσίας αὔρας φέρει εἰς τὴν ξηρὰν τὴν ἀναψυκτικὴν καὶ εὐφρόσυνον ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς θαλάσσης.

Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου ἄρχεται τὸ *φθινόπωρον*. Κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἄρχονται τὰ *πρωτοβρόχια*. Τὸ φθινόπωρον εἶναι μακρὸν καὶ θερμόν· τὸ ψῦχος δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺ αἰσθητόν, οὐδὲ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου, μέχρι τοῦ ὁποίου πολλάκις παρατείνεται.

Θερμοκρασία τοῦ ἀέρος. Ὁ ψυχρότερος μὴν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις εἶναι ὁ Ἰανουάριος, καὶ ἰδίᾳ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον δεκαήμερον αὐτοῦ. Πολλάκις ὅμως τὸ *κύριον ἐλάχιστον* συμβαίνει καὶ βραδύτερον κατὰ Φεβρουάριον, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐνωρίτερον, κατὰ τὸ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου. Ὁ Φεβρουάριος ἐν Ἀθήναις εἶναι σχεδὸν ὅσον καὶ ὁ Ἰανουάριος ψυχρός, πολλάκις δὲ καὶ ψυχρότερος αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει συνήθως τὰ θαλάσσια καὶ τὰ εὔκρατα κλίματα· ἡ κανονικὴ μέση θερμοκρασία τοῦ Φεβρουαρίου μόλις κατὰ $0^0,8$ ὑπερβαίνει τὴν τοῦ Ἰανουαρίου. Ἕνεκα τῆς οὐχὶ σπανίας δριμύτητος τοῦ ψύχους καὶ τῆς κακοκαιρίας ἐν γένει τοῦ Φεβρουαρίου ἐν Ἑλλάδι, ὁ λαὸς θεωρεῖ αὐτὸν ὡς κακόν· διὸ καὶ τὸν ὀνομάζει δυσμενῶς: *Κουτσοφλέβαρον*.

Ὁ θερμότερος μὴν τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις εἶναι ὁ Ἰούλιος, ἐνίοτε ὅμως καὶ ὁ Αὔγουστος. Τὸ *κύριον μέγιστον* τῆς μέσης θερμοκρασίας σημειοῦται συνήθως κατὰ τὸ δεύτερον ἢ τρίτον δεκαήμερον τοῦ Ἰουλίου καὶ τὸ πρῶτον τοῦ Αὐγούστου· ἐνίοτε ὅμως καὶ ἐνωρίτερον, κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ Ἰουλίου, σπανίως δὲ βραδύτερον, κατὰ τὸ τρίτον τοῦ Αὐγούστου.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν κανονικῶν μέσων θερμοκρασιῶν τοῦ ψυχροτέρου καὶ τοῦ θερμοτέρου μηνὸς ἐν Ἀθήναις εἶναι $18^0,7$. Ἡ παραλλαγὴ αὕτη, ἥτις δὲν εἶναι οὔτε μεγάλη, οὔτε μικρά, ἀλλὰ μετρία, χαρακτηρίζει τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν ὡς εὔκρατον.

Τὸ ψῦχος ἄρχεται συνήθως γενόμενον αἰσθητὸν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Δεκεμβρίου· ὁ χειμὼν καθίσταται τότε σχετικῶς δριμύς. Ἡ θερμοκρασία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καταπίπτει ἀποτόμως· μεταξὺ τῶν κανονικῶν τιμῶν τῆς μέσης θερμοκρασίας τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Δεκεμβρίου ὑπάρχει διαφορὰ 2^0 περίπου, ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ἐλάττωσις τῆς θερμοκρασίας εἶναι ὁμαλωτέρα.

Ἐπίσης ἀπότομος εἶναι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ τρίτου δεκαημέρου τοῦ Ἀπριλίου εἰς τὸ πρῶτον τοῦ Μαΐου· ἡ διαφορὰ τῶν κανονικῶν τιμῶν τῆς μέσης θερμοκρασίας τῶν δεκαημέρων τούτων εἶναι 2^0 περίπου. Συνήθως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπικρατεῖ ὁριστικῶς πλέον τὸ *ἔαρ*.

Αἱ κανονικαὶ μέσαι θερμοκρασίαι τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους εἶναι ἡ μὲν τοῦ χειμῶνος μετρία, κλίνουσα μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν θαλασσίων κλιμάτων, ἡ δὲ τοῦ θέρους ἀρκετὰ ὑψηλή, κλίνουσα μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν χερσαίων. Ἡ διαφορὰ τῶν κανονικῶν θερμομετρικῶν τιμῶν τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ὡρῶν, φθάνουσα εἰς $16^0,7$, χαρακτηρίζει κλῖμα εὔκρατον, μεταξὺ χερσαίου καὶ θαλασσίου κείμενον.

Ἡ ἐτησία μέση θερμοκρασία τῶν Ἀθηνῶν εἶναι: $17^0,65$, ἔχουσα χαρακτῆρα μᾶλλον θαλάσσιον καὶ μὴ διαφέρουσα αἰσθητῶς τῆς τῶν ἄλλων τόπων τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν πλάτους τῆς Μεσογείου θαλάσσης.

Αἱ παραλλαγαὶ τῆς ἐτησίας μέσης θερμοκρασίας τοῦ ἀέρος ἀπὸ τῆς κανονικῆς, καὶ αἵτινες ἐν γένει εἶναι πολὺ μικρότεραι τῶν μηνιαίων, κυμαίνονται μεταξὺ πολὺ στενῶν ὁρίων ἐν Ἀθήναις. Ἐντὸς 46 ἐτῶν αἱ πλεῖσται περιλαμβάνονται μεταξὺ 0^0 καὶ $0^0,5$ καὶ ἐλάχισται μεταξὺ $0^0,5$ καὶ $1^0,1$, αἱ κυμάνσεις δὲ αὗται εἶναι ὅλως συμμετρικαὶ ἑκατέρωθεν τῆς κανονικῆς τιμῆς κατά τε τὸ μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμόν· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, τὸ ἀθηναϊκὸν κλῖμα κέκτηται τὴν χαρακτηριστικὴν εὐστάθειαν τῶν θαλασσίων κλιμάτων.

Αἱ ἀπολύτως ἄκραι ἐτήσιαι θερμοκρασίαι, αἱ παρατηρηθεῖσαι ἐν Ἀθήναις ἐντὸς πεντηκονταετίας περίπου, εἶναι: $-6^0,9$ (Μάρτιος 1880) καὶ $41^0,4$ (Αὔγουστος 1896), ὧν ἡ διαφορὰ ἀνέρχεται εἰς $48^0,3$. Ἐκεῖθεν βλέπομεν, ὅτι τὰ ὅρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύναται νὰ μεταβληθῇ ἡ θερμοκρασία τοῦ ἀέρος ἐν Ἀθήναις, ἐντὸς ἡμίσεος αἰῶνος, εἶναι ὄντως λίαν εὐρέα, ἀπέχοντα ἀλλήλων σχεδὸν κατὰ 50^0.

Αἱ ἡμέραι καθ' ἃς ἡ θερμοκρασία τοῦ ἀέρος κατέρχεται μέχρι τοῦ μηδενὸς καὶ τὸ ὕδωρ πήγνυται, ἤτοι αἱ *ἡμέραι παγετοῦ*, δὲν εἶναι πολύ, καὶ ὅσον κοινῶς νομίζονται, σπάνιαι ἐν Ἀθήναις· μεταξὺ πεντήκοντα σχεδὸν χειμώνων, κατὰ τοὺς τριάκοντα ἡ θερμοκρασία κατῆλθεν ὑπὸ τὸ μηδέν. Συνήθως ὁ *ἐτήσιος ἀριθμὸς* τῶν τοιούτων ἡμερῶν *(μερικοῦ παγετοῦ)*, δὲν ὑπερβαίνει τὰς 4, ἐξ ὧν σπανιώτατα πλείονες τῆς μιᾶς ἢ τῶν δύο εἶναι συνεχεῖς. Ἔτι σπανιώτεραι εἶναι ἐν Ἀθήναις *αἱ χειμεριναὶ ἡμέραι (ὁλικοῦ παγετοῦ)*, καθ' ἃς ἡ θερμοκρασία δὲν ἀνέρχεται ποσῶς, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτῆς, ἄνω τοῦ μηδενός· κατὰ τὸ πεντηκονταετὲς διάστημα τῶν παρατηρήσεων, τρεῖς μόνον παρετηρήθησαν τοιαῦται κατὰ Ἰανουάριον τῶν ἐτῶν 1858 καὶ 1898 Αἱ ἡμέραι παγετοῦ ἐν Ἀθήναις ἄρχονται τὸν Δεκέμβριον καὶ λήγουσι τὸν Μάρτιον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον δὲν φαίνεται ἀδύνατον νὰ ἐπέλθωσι τόσον ψυχραὶ ἡμέραι.

Ὑγρασία τοῦ ἀέρος. — Ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος φημίζεται ὡς ἐξαιρετικῶς ξηρὸς τόπος, περιλαμβάνεται δὲ μεταξὺ τῶν ξηροτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης· ἡ ξηρότης τῆς ἀτμοσφαίρας αὐτῆς εἶναι ἰσόβαθμος πρὸς τὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Καστιλλίας. Ἡ ἐτησία μέση σχετικὴ ὑγρασία τῶν Ἀθηνῶν εἶναι 63 βαθμῶν. Ὁ βαθμὸς οὗτος οὐδεμίαν ἔκτακτον καὶ ὑπερβολικὴν ξηρότητα τῆς ἀτμοσφαίρας μαρτυρεῖ· ἀλλ' ἡ λίαν ἀνώμαλος καὶ ἀσυνήθης κατανομὴ αὐτῆς ἀνὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους παράγει τὸν ξηρὸν τοῦτον χαρακτῆρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐν γένει. Κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, τοὺς ξηροτέρους τοῦ ἔτους, ἡ μέση σχετικὴ ὑγρασία κατέρχεται μέχρι τῶν 48 βαθμῶν· παρατηροῦνται δὲ καὶ θεριναὶ ἡμέραι, καθ' ἃς αὕτη φθάνει μέχρι τῶν κατωτάτων δυνατῶν βαθμίδων τοῦ ξηροτέρου ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος (5). Κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας, ἡ μέση σχετικὴ ὑγρασία κυμαίνεται περὶ τοὺς 73 βαθμούς· οὐχὶ πολὺ σπανίως δὲ αὕτη ἀνέρχεται μέχρι τοῦ ἀνωτάτου δυνατοῦ ὁρίου τοῦ κόρου (100).

Ἀλλ' ἐὰν τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν διακρίνεται διὰ τὴν εὐρεῖαν ἐτησίαν ὑγρομετρικὴν παραλλαγὴν αὐτοῦ, δὲν συμβαίνει ἐντελῶς τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν ἡμερησίαν· ἡ μέση ἡμερησία μεταβολὴ τῆς ὑγρασίας ἐν Ἀθήναις εἶναι μετρία καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν θαλασσίων κλιμάτων τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου. Ἡ τοιαύτη ἰδιότης τοῦ κλίματος τῶν Ἀθηνῶν, συνδυαζομένη μετὰ τῆς ξηρότητος τοῦ ἀέρος των, ἀποτελεῖ σπουδαιότατον ὑγιεινὸν χαρακτῆρα αὐτῶν· διότι αἱ μεγάλαι καὶ ἀπότομοι μεταβολαὶ τῆς ὑγρασίας εἶναι λίαν ἐπιβλαβεῖς ἐπὶ τῆς ὑγείας, ἰδίᾳ τῶν ἀσθενῶν ἀνθρώπων.

Ἄνεμοι. — Οἱ συχνότεροι ἄνεμοι ἐν Ἀθήναις εἶναι: κατὰ μὲν τοὺς μῆνας Νοέμβριον, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον, Φεβρουάριον, Ἰούλιον, Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον οἱ *βόρειοι* (ἰδίᾳ οἱ Β, ΒΒΑ καὶ ΒΑ), κατὰ δὲ τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον, Μάϊον καὶ Ἰούνιον οἱ *νότιοι* (ἰδίᾳ οἱ Ν, ΝΝΔ καὶ ΝΔ)· κατὰ τοὺς δύο μεταβατικοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον ἐπικρατοῦσιν ἐξ ἴσου σχεδὸν οἱ βόρειοι καὶ οἱ νότιοι. Ὅθεν, κατὰ τοὺς πλείστους μῆνας τοῦ ἔτους, ἐπικρατοῦσιν οἱ βόρειοι ἄνεμοι· ἡ *ἐτησία μέση συχνότης* αὐτῶν εἶναι 120 ἡμ, ἡ δὲ τῶν νοτίων 88 ἡμ· αἱ λοιπαὶ ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀνήκουσιν εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνέμους καὶ τὴν *νηνεμίαν*. Ἡ ἐτησία αὕτη διανομὴ τῶν ἀνέμων εἶναι ἡ συνήθης ἐν Ἀθήναις· ἐπέρχονται ὅμως καὶ ἔτη, σπανίως βεβαίως, καθ' ἅ, κατὰ τοὺς ψυχροὺς μῆνας, ἀντὶ τῶν βορείων ἐπικρατοῦσιν οἱ νότιοι ἄνεμοι· κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ὁ χειμὼν ἐν Ἀθήναις εἶναι γλυκὺς καὶ βροχερός.

Κατὰ τὴν θερμὴν περίοδον τοῦ ἔτους πνέουσιν οἱ περιοδικοὶ βόρειοι ἄνεμοι, οἵτινες καλοῦνται *ἐτησίαι*. Οἱ ἐτησίαι πνέουσι συνήθως τὴν ἡμέραν· ἐνίοτε ὅμως ἐξακολουθοῦν, ἀλλ' ἀσθενέστεροι, καὶ τὴν νύκτα. Κατὰ τὰ διαλείμματα αὐτῶν τὰς Ἀθήνας δροσίζει τὴν ἡμέραν ἡ *θαλασσία αὔρα* (ὁ *ἐμβάτης*)· τὴν νύκτα, ὅτε αὕτη κοπάζει, τὴν διαδέχεται συνήθως, ἀσθενέστερος βεβαίως, ὁ *ἀπόγειος*.

Οἱ βόρειοι ἄνεμοι, κατὰ μὲν τὸ θέρος, ὡς *ἐτησίαι*, εἶναι εὐεργετικοί, δροσεροί, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα, πνέοντες μετὰ σφοδρότητος καὶ φέροντες δριμὺ ψῦχος, εἶνε ὀχληροί, δυσάρεστοι· διαδεχόμενοι τοὺς νοτίους οἱ βόρειοι ἄνεμοι καὶ συμπυκνοῦντες ταχέως τοὺς πολλοὺς ἀτμοσφαιρικοὺς ὑδρατμοὺς αὐτῶν, σχηματίζουσι πυκνὰ νέφη, προκαλοῦσιν ἐν ἀρχῇ ἰσχυρὰς ἠλεκτρικὰς ἐκκενώσεις καὶ φέρουσι καταιγίδας, χιόνας, χάλαζαν καὶ βροχάς.

Οἱ νότιοι ἄνεμοι, οἵτινες ἐπικρατοῦσι συνήθως, μετὰ σφοδρότητος ἐνίοτε, κατὰ τὸ ἔαρ (ἰδίᾳ ἀπὸ

Digitized by Google

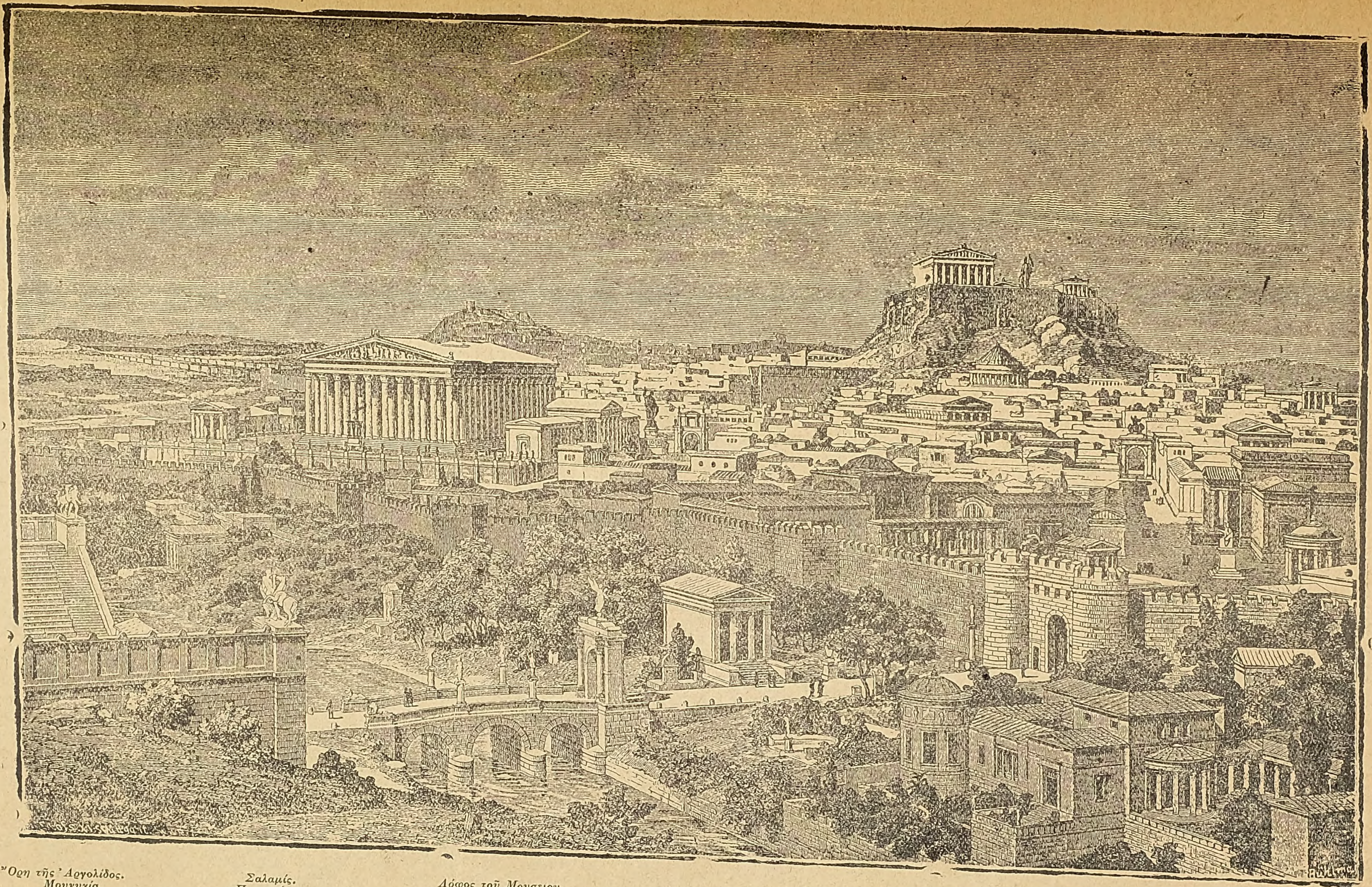

"Ορη τῆς Ἀργολίδος. Μουνυχία. Λόφος Σικελία (;). Σαλαμίς. Πειραιεύς. Τὰ μακρὰ τείχη. Ναὸς Κρόνου καὶ Ῥέας (;). Παναθηναϊκὸν Στάδιον. Λόφος τοῦ Μουσείου. Τὸ Ὀλύμπιον. Κολοσσὸς καὶ πύλη Ἀδριανοῦ. Πρόστοον τοῦ Ὀλυμπίου. Γέφυρα τοῦ Ἰλισοῦ. Κῆποι καὶ Ἀφροδίτης ναός. Πνύξ. Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Διονυσιακὸν θέατρον. Παρθενών. Σαράπιδος ἱερόν. Ῥωμαϊκὸν βαλανεῖον. Ἀθηνᾶς ἄγαλμα χαλκοῦν. Ἀκρόπολις. Ὠδεῖον Περικλέους (;). Πύλη τοῦ τείχους. Ἐρέχθειον. Ἐλευσίνιον. Ἔπαυλις. Ὄρος Κορυδαλός. Πρυτανεῖον. Ναὸς Ἥρας καὶ Διὸς Πανελληνίου. Δελφίνιον.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἄποψις ἐξ ἀνατολῶν.

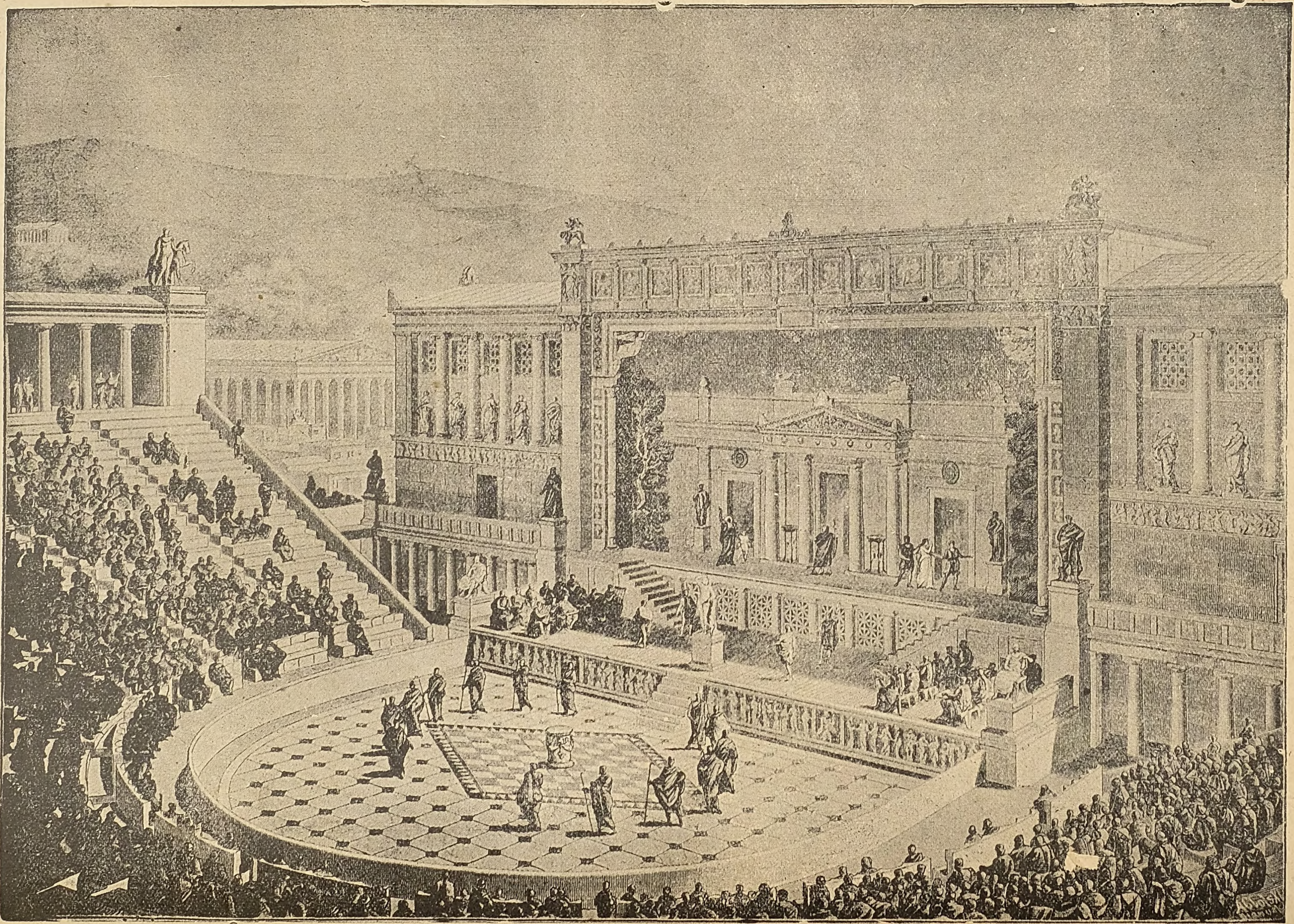

Τὸ ἐν Ἀθήναις θέατρον Διονύσου, ὡς ἦτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

Ἄνω ἀριστερὰ μέρος τῆς *Στοᾶς*· κάτω, ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ, ἡ *θυμέλη* καὶ περὶ αὐτὴν ὁ χορός· κατόπιν, ὑψηλότερα, τὸ *προσκήνιον λογεῖον* καὶ εἰς τὸ βάθος ἄνω ἡ *Σκηνή*.

Digitized by Google

ΚΛΙΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Μῆνες	Θερμοκρασία: 8ω	14ω	21ω	Μέση (24 ὡρῶν)	Μέση μεγίστη	Μέση ἐλαχίστη	Μέση ἡμερησ. κύμανσις	Ἀπολύτως μεγίστη	Ἀπολύτως ἐλαχίστη	Σχετ. ὑγρασία: 8ω	14ω	21ω	Μέση (24 ὡρ.)	Μέση ἀπόλυτος ὑγρασία	Βροχή: Ὕψος εἰς χμ.	Ἡμέραι	Νέφωσις (0-10)	Μέση δύναμις ἀνέμου 0-10	Ἐξάτμισις εἰς χμ.
	0	0	0	0	0	0	0	0	0										
Δεκέμβριος	9.4	12.8	9.9	10.5	13.6	7.6	6.0	21.5	—4.5	78	67	76	74	7.4	62	13	6	2.9	73
Ἰανουάριος	7.4	11.2	7.9	8.6	13.7	5.4	6.3	23.9	—6.5	77	64	76	74	6.3	52	13	6	2.9	71
Φεβρουάριος	8.0	12.3	8.5	9.4	13.2	5.9	7.3	23.1	—6.3	76	62	75	72	6.6	37	11	6	3.0	78
Μάρτιος	10.9	15.0	10.8	11.9	15.8	7.9	7.7	28.4	—6.9	72	57	73	69	7.2	34	11	5	2.7	101
Ἀπρίλιος	14.9	18.7	13.9	15.3	20.0	10.9	9.1	33.0	1.8	67	52	69	64	8.2	21	9	5	2.5	125
Μάϊος	20.1	23.8	18.5	20.0	25.0	15.3	9.7	38.1	5.7	61	47	66	61	10.1	20	8	5	2 5	165
Ἰούνιος	24.5	28.0	22.8	24.4	29.4	19.5	9.9	40.3	12.1	55	43	61	57	12.0	17	5	3	2.4	211
Ἰούλιος	27.4	31.2	25.7	27.3	32 4	22 3	10.1	40.7	14.3	48	36	54	49	12.5	7	3	1	2.9	273
Αὔγουστος	26.7	30.9	25.3	27.0	32.0	22.3	9.7	41.4	15.1	49	36	52	48	12.3	9	3	1	3.0	266
Σεπτέμβριος	23.1	27.4	22.2	23.0	27.5	19 2	9.3	39.2	8.7	58	43	60	56	11.8	14	4	2	2.8	196
Ὀκτώβριος	18.7	22.8	18.1	19.4	23.5	15.5	8.0	35.0	3.6	69	55	72	67	11.4	44	9	4	2.3	124
Νοέμβριος	13.3	16.7	13.3	14.1	17.5	11 0	6.5	30.0	—1.0	76	64	76	74	8.9	73	12	5	2.7	84
Ἔτος	17.0	21.0	16.4	17.7	21.8	13.6	8.2	41.4	—6.9	66	53	68	63	9.6	393	98	4	2.7	1769

τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Ἰουνίου) μέχρι τῆς ἐμφανίσεως ἐτησίων, εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀσθενεῖς ἢ μέτριοι καὶ φέρουσι χαρακτῆρα γλυκύν· ὑψοῦσι τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἀέρος, ρίπτουσι βροχάς τινας καὶ ὑποβοηθοῦσι τὴν νυκτερινὴν παραγωγὴν τῆς δρόσου πρὸς ὄφελος τῆς γεωργίας. Σπανίως μόνον, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἱ νότιοι ἄνεμοι ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφὴν *λιβὸς (Σιρόκκου)* ὡς ξηροὶ καὶ θερμοί, καὶ συνεπῶς ὡς λίαν ὀχληροὶ καὶ πνιγηροὶ ἄνεμοι.

Ἡ μέση ταχύτης τοῦ ἀνέμου ἐν Ἀθήναις εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδὸν κατὰ τὸν *χειμῶνα* (3μ,7) καὶ τὸ *θέρος* (3μ,6), κατά τι δὲ μικροτέρα κατὰ τὸ *ἔαρ* (3μ,5) καὶ τὸ *φθινόπωρον* (3μ,3)· ἤτοι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἡ μέση ταχύτης τοῦ ἀνέμου δὲν ἀπομακρύνεται λίαν αἰσθητῶς τῆς *ἐτησίας μέσης* ταχύτητος αὐτοῦ (3μ,5).

Οἱ θυελλώδεις ἄνεμοι δὲν εἶναι σπάνιοι, ὡς ἀλλαχοῦ, παρ' ἡμῖν· καθ' ὅλας δὲ τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους, ὁ ἄνεμος πνέει πολλάκις, τὴν ἡμέραν ἰδίως, μετὰ σφοδρότητος, ἥτις προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐξ ἄλλων κλιμάτων, πλέον νηνέμων, ἐρχομένους εἰς Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν χειμῶνα οἱ βόρειοι καὶ οἱ νότιοι ἄνεμοι πνέουσι μετ' ἀσυνήθους σφοδρότητος· κατὰ δὲ τὸ θέρος οἱ ἐτησίαι οὐχὶ σπανίως ἐπέρχονται μετὰ θυελλώδους ὁρμῆς. Δεκάκις περίπου, κατὰ μέσον ὅρον, τοῦ ἔτους ἡ δύναμις τοῦ ἀνέμου φθάνει μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς *θυέλλης* (20-30 μέτρα κατὰ δευτερόλεπτον)· ἐνίοτε δέ, πλὴν σπανίως, καὶ ὑπερβαίνει τὰ 30μ, ἀνερχομένη εἰς τὸν βαθμὸν τῆς *λαίλαπος*, ἥτις καταρρίπτει οἰκίας καὶ ἰσχυρὰ δένδρα καὶ παρασύρει στέγας. Αἱ θύελλαι παρατηροῦνται συχνότερον ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν χειμῶνα· αἱ ἰσχυραὶ νότιαι θύελλαι πνέουσιν ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου· αἱ βόρειαι θύελλαι, αἵτινες εἶναι πολυαριθμότεραι τῶν νοτίων, πνέουσι κυρίως κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος.

Βροχή. Αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἐκ τῶν ξηροτέρων τόπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος· τὸ *μέσον ἐτήσιον ὕψος τῆς βροχῆς* ἐν αὐτῇ εἶναι 393 χμ. Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν ὀμβρίων ὑδάτων *ἀπολύτως* θεωρούμενον εἶναι σημαντικόν· *σχετικῶς* ὅμως πρὸς τὸ ἀλλαχοῦ τῆς Μεσογείου συνήθως παρατηρούμενον, εἶναι κατώτερον τοῦ μετρίου. Ἐντεῦθεν ἡ Ἀττικὴ θεωρεῖται καὶ εἶναι ὄντως σχετικῶς ξηρὰ καὶ ἄνυδρος χώρα, ἀλλ' ἡ ξηρότης αὐτῆς δὲν ἔχει οὔτε τὴν βαθμίδα, οὔτε τὴν φύσιν, εἰς ἃς τάσσεται συνήθως ὑπὸ τῆς τοιαύτης φήμης της.

Ἀλλ' ἡ σχετικὴ σμικρότης τοῦ ἐτησίου τούτου κανονικοῦ ὕψους τῆς βροχῆς λαμβάνει μείζονα σπουδαιότητα καὶ ἔχει σημαντικώτερα ἐπὶ τῆς ξηρότητος τοῦ ἀθηναϊκοῦ κλίματος ἀποτελέσματα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, ὅτι καὶ τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν πίπτει κανονικῶς κατ' ἔτος ἐν Ἀθήναις· τοὐναντίον, τὸ ἐτήσιον ὕψος τῆς βροχῆς ὑφίσταται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, περὶ τὴν μέσην ταύτην τιμήν, μεγίστας κυμάνσεις. Οὕτως, ἐνῷ κατὰ τὸ ἔτος 1883 ἔπεσεν ὄμβριον ὕδωρ 847 χμ., κατὰ τὸ ἔτος 1898 ἔπεσε μόνον 115 χμ., ἤτοι τὸ *ὄγδοον* σχεδὸν τοῦ προηγουμένου· τόσον εὐρεῖα εἶναι ἐν Ἀθήναις ἡ ἐτησία βροχομετρικὴ κύμανσις, μεταβαίνουσα ἀπὸ τῆς *ξηρασίας* μέχρι τῆς *πολυομβρίας*. Καὶ τὸ ἐλάχιστον ὕψος τοῦ 1898 δὲν εἶναι, δυστυχῶς, τὸ κατώτατον ὅριον, μέχρι τοῦ ὁποίου, δύναται νὰ κατέλθῃ ἡ ξηρότης τοῦ ἀθηναϊκοῦ κλίματος. Παρετηρήθησαν, κατὰ τὸ παρελθόν, ἔτη, καθ' ἃ αὕτη ἔφθασε μέχρι τοῦ ἄκρου βαθμοῦ τῆς *τελείας ἀνομβρίας*.

Τὴν ἔνδειαν τοῦ ἐτησίου ποσοῦ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἐν Ἀθήναις καθιστᾷ λίαν αἰσθητὴν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ξηρότητα τοῦ ἀθηναϊκοῦ κλίματος πολὺ ὀχληρὰν ἐν γένει ἡ *ἄνισος καὶ ἀνώμαλος ἐτησία διανομὴ* αὐτῶν· κατὰ τὴν θερμὴν περίοδον τοῦ ἔτους, ἐπὶ τέσσαρας περίπου μῆνας συνήθως (Ἰούνιος—Σεπτέμβριος) ἐπικρατεῖ τελεία σχεδὸν ξηρασία.

Ἡ κυρίως βροχερὰ περίοδος τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Μαρτίου. Κατὰ τοὺς ἓξ τούτους μῆνας πίπτουσιν ἐν Ἀθήναις κατὰ μέσον ὅρον, 302 χμ., ἤτοι τὰ ³/₄ τοῦ ὅλου ἐτησίου κανονικοῦ ποσοῦ, ἐνῷ κατὰ τοὺς τέσσαρας ξηροὺς μῆνας μόλις 48 χμ.

Ὁ ἐτήσιος ἀριθμὸς *βροχερῶν ἡμερῶν* εἶναι, κατὰ μέσον ὅρον, 98, ἐξ ὧν 36 ἀνήκουσιν εἰς τὸν χειμῶνα, 27 εἰς τὸ ἔαρ, 25 εἰς τὸ φθινόπωρον καὶ 10 εἰς τὸ θέρος. Κατά τινας ὅμως ἐκ τῶν ἡμερῶν τούτων σταγόνες μόνον τινὲς βροχῆς πίπτουσιν. Συνήθως ἡ βροχὴ πίπτει ραγδαία καὶ διαρκεῖ ὀλίγον ἐν Ἀθήναις· αἱ μακραὶ περίοδοι κακοκαιρίας μετὰ βροχῆς ἢ χιόνος εἶναι ἄγνωστοι ἐν αὐταῖς.

Χιών, χάλαζα, καταιγίδες. Ἡ χιὼν ἐν Ἀθήναις οὐ μόνον δὲν εἶναι συχνή, ἀλλὰ ὁσάκις πίπτῃ εἶναι ὀλίγη καὶ δὲν διατηρεῖται ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας· συνήθως αὕτη τήκεται εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσίν της ἢ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς πτώσεως αὐτῆς ἢ ἐνίοτε καὶ τὴν ἐπομένην· σπανίως παρατηρεῖται ἐν Ἀθήναις ἡ χιὼν μετὰ λευκοῦ στρώματος αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὁλοκλήρου.

Οἱ μῆνες, καθ' οὓς πίπτει συνήθως χιὼν ἐν Ἀθήναις, εἶναι ὁ Δεκέμβριος, ὁ Ἰανουάριος, ὁ Φεβρουάριος, ὁ Μάρτιος καὶ ὁ Ἀπρίλιος. Ἡ χιὼν ἐν Ἀθήναις πίπτει συνήθως κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ ἔαρ, σπανιώτατα δὲ κατὰ τὸ φθινόπωρον. Ὁ μᾶλλον χιονοβόλος μὴν ἐν Ἀθήναις εἶναι ὁ Ἰανουάριος· μετ' αὐτὸν ἕπεται ὁ Φεβρουάριος, ἀκολούθως ὁ Μάρτιος, κατόπιν ὁ Δεκέμβριος καὶ τελευταῖοι ὁ Ἀπρίλιος καὶ ὁ Νοέμβριος.

Ἐν Ἀθήναις ἡ πρώτη χιὼν πίπτει συνήθως περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου, σπανίως κατὰ Νοέμβριον, οὐδέποτε κατὰ Ὀκτώβριον, καὶ ἐνίοτε κατὰ Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον. Ἡ τελευταία χιὼν πίπτει συνήθως κατὰ Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον.

Ἐν Ἀθήναις ἡ χάλαζα δὲν εἶναι σύνηθες φαινόμενον. Τὰς περισσοτέρας ἡμέρας χαλάζης ἔχουσι τὸ ἔαρ καὶ ὁ χειμών· εἶτα ἔρχεται τὸ φθινόπωρον καὶ τελευταῖον τὸ θέρος. Ὁ ἐτήσιος ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν χαλάζης ἐν Ἀθήναις συνήθως κυμαίνεται μεταξὺ 1 καὶ 3, ἐπέρχονται δὲ καὶ ἔτη καθ' ἃ δὲν πίπτει ποσῶς χάλαζα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς καταιγίδας, τὰς περισσοτέρας ἔχουσι τὸ φθινόπωρον καὶ τὸ θέρος, τὰς δὲ ὀλιγωτέρας ὁ χειμὼν καὶ τὸ ἔαρ· κατὰ τὰς δύο πρώτας ὥρας τοῦ ἔτους, συμβαίνει ἐνίοτε, ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἡμερῶν, νὰ ἔχωμεν κατὰ τὰς μετὰ μεσημβρίαν ὥρας τῆς ἡμέρας, καταιγίδα μετὰ δροσιστικῆς βροχῆς καὶ κεραυνῶν ἐνίοτε.

Νέφωσις καὶ ὀμίχλη. — Ὁ ἑλληνικὸς οὐρανὸς εἶναι περίφημος διὰ τὴν διαύγειαν αὐτοῦ καὶ μάλιστα ἡ ἀττικὴ αἰθρία εἶναι παροιμιώδης. Ἡ *νέφωσις* τοῦ οὐρανοῦ ἐν Ἀθήναις εἶναι ἐν γένει μικρὰ καὶ βραχείας διαρκείας· ὁ οὐρανὸς αἰθριάζει ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ταχέως καὶ ἐπὶ τοῦ κυανοῦ οὐρανοῦ λάμπει ἐπὶ μακρὸν ὁ Ἥλιος.

Αἱ ὅλως *νεφοσκεπεῖς* ἡμέραι καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐν Ἀθήναις μόλις ἀνέρχονται, κατὰ μέσον ὅρον, εἰς 44· αἱ λοιπαὶ 321 ἢ εἶναι ὅλως *ἀνέφελοι* ἢ ἀποκαλύπτουσιν ἱκανὸν μέρος τοῦ κυανοῦ οὐρανοῦ των.

Ὁ ἐτήσιος ἀριθμὸς τῶν *ἀνηλίων ἡμερῶν* εἶναι ἔτι μικρότερος· καθ' ὅλον τὸ ἔτος, κατὰ μέσον ὅρον, ἐπὶ 21 μόνον ἡμέρας δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἐν Ἀθήναις ὁ Ἥλιος. Κατὰ τὰς λοιπὰς 344 ὁ Ἥλιος φωτίζει καὶ θερμαίνει τὴν Ἀττικήν. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων αἱ 123 εἶναι *ὅλως ἡλιοφεγγεῖς*, ἤτοι κατ' αὐτὰς ὁ Ἥλιος δὲν καλύπτεται οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὑπὸ νέφους, λάμπων ἀκωλύτως ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας.

Ἡ *ἀνωτέρα ὀμίχλη* εἶναι φαινόμενον σπάνιον ἐν Ἀθήναις· κατὰ τὰς γενομένας ἐπ' αὐτῆς παρατηρήσεις ὁ ἐτήσιος κανονικὸς ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν αὐτῆς εἶναι μόλις 1. Ἡ *κατωτέρα ὀμίχλη* εἶναι, τοὐναντίον, φαινόμενον σύνηθες· αὕτη παρατηρεῖται συχνότερον τὸ ἔαρ, τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον ἢ τὸν χειμῶνα. Πολλαὶ ἡμέραι τοῦ ἔτους, καὶ ἰδίως τῶν ἀνωτέρω τριῶν ὀμιχλωδεστέρων ὡρῶν αὐτοῦ, ἔχουσιν ὀμίχλην τὴν πρωΐαν. Ἡ πυκνότης τῆς ὀμίχλης ταύτης εἶναι τοιαύτη, ὥστε καθιστᾷ ἀόρατα τὰ σώματα εἰς ἀπόστασιν 400—500 μέτρων ἀφ' ἡμῶν.

Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

[Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΙΣ]. Ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Ἀθηνῶν, τὸ *Ἄστυ*, τῆς λαμπρότητος τοῦ ὁποίου πειστικὴν εἰκόνα διασώζουν μέχρις ἡμῶν τὰ παραμείναντα καὶ τὰ ὁσημέραι καὶ νέα ἀγόμενα εἰς φῶς λείψανα τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν καλλιμαρμάρων κτιρίων, ἦτο ἐκτισμένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῆς βραχώδους λοφοσειρᾶς, ἥτις διήκει πρὸς δυσμὰς τῆς σημερινῆς πόλεως. Ἐν τῇ λοφοσειρᾷ ταύτῃ περιελαμβάνοντο ὁ λόφος τῆς Πνυκός, ὁ λόφος τῶν Νυμφῶν (τοῦ σημερινοῦ Ἀστεροσκοπείου), ὁ κωνοειδὴς λόφος τοῦ Μουσαίου, ἐφ' οὗ τὸ Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου, καὶ ὁ βραχώδης ὄχθος τῆς Ἀκροπόλεως, ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὸν χθαμαλὸν Ἄρειον Πάγον. Τὸ Θησεῖον ἐπίσης εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἐπὶ λόφου, *Ἀγοραίου Κολωνοῦ* τὸ πάλαι καλουμένου, διότι εὑρίσκετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀγορᾷ. Καὶ ἄλλοι δὲ λόφοι ἐπίσης τοῦ Ἀττικοῦ λεκανοπεδίου ἐχρησίμευσαν ὡς ἔδαφος οἰκοδομήσεως διαμερισμάτων τῆς πόλεως ἢ περικαλλῶν μνημείων· αἱ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ *Ἄγραι* καὶ ὁ παρὰ τὸ Στάδιον *Ἀρδηττός*, ἡ ὄπισθεν τοῦ Φιλοπάππου *Σικελία* καὶ τέλος πρὸς Β. εἰς ἀπόστασιν 2 χλμ. περίπου ἀπὸ τῆς πόλεως ὁ πολυθρύλητος *Κολωνός*, γυμνὸς καὶ ἄδενδρος νῦν, ἐνῷ ἄλλοτε ἦτο ἀληθὴς παράδεισος ὡς περιγράφει τοῦτον ὁ ἐκεῖθεν καταγόμενος θεῖος Σοφοκλῆς.

Ἐκ πάντων τῶν λόφων τούτων περιφανέστερος καὶ ἱστορικώτερος εἶναι ὁ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις ὑπῆρξε τοῦτ' αὐτὸ ὁ πυρὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ βράχος οὗτος ἕνεκα τοῦ ἀποτόμου καὶ ἀποκρήμνου αὐτοῦ σχήματος ἀπὸ χρόνων ἀπωτάτων καὶ σχεδὸν εἰπεῖν μυθικῶν ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν πρώτων τῆς Ἀττικῆς κατοίκων, τῶν *Πελασγῶν*, ὡς κρησφύγετον κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν, οὕτω δὲ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τούτου, ὀχυρωθέντος, ἐγκαθιδρύθη ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ἐπίπλων καὶ τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ.

Ἡ Ἀκρόπολις, περιβαλλομένη ἐπὶ χιλιετηρίδας ὅλας ὑπὸ τοῦ *Πελασγικοῦ* (κατὰ σύγχυσιν «Πελαργικοῦ») ἢ *Κυκλωπείου* τείχους, ἐχρησιμοποιήθη ὡς κατοικία τῶν βασιλέων, ἀπὸ τοῦ Κέκροπος μέχρι τοῦ Κόδρου, συγχρόνως δὲ καὶ ὡς *χῶρος ἱερός*, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἀνιδρύθησαν τὰ πρῶτα τῶν Ἀθηναίων ἱερά.

Φαίνεται δὲ ὅτι, ὡς ἐν Τίρυνθι καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπῆρχε καὶ χῶρος πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς τὸ Δ. αὐτῆς, ὅστις ἦτο πεφραγμένος διὰ τοῦ αὐτοῦ κυκλωπείου τείχους, καλούμενος «*Πελαργικόν*», εἰς ὃ κατέφευγον οἱ κάτοικοι ἐν ὥρᾳ κινδύνου. Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὁπότε ἡ πόλις ἐξετάθη καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως, ἰδίως πρὸς τὸ *Νότιον*, ὡς ρητῶς ἀναφέρει ὁ ἐν πᾶσιν ἀκριβέστατος Θουκυδίδης. Τὸ περιλάλητον τοῦτο χωρίον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐγένοντο τοσαῦται συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἱστορικῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

(Κεφ. 15, 3). *Τὸ δὲ πρὸ τούτου* (τοῦ Θησέως) *ἡ Ἀκρόπολις ἡ νῦν οὖσα πόλις ἦν καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον. Τεκμήριον δέ. Τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστι, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον ἵδρυται, τό τε τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τὸ Πύθιον καὶ τὸ τῆς Γῆς καὶ τὸ ἐν Λίμναις Διονύσου, ᾧ τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια τῇ δωδεκάτῃ ποιεῖται ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι, ὥσπερ καὶ οἱ ἀπ' Ἀθηναίων Ἴωνες ἔτι καὶ νῦν νομίζουσιν. Ἵδρυται δὲ καὶ ἄλλα ἱερὰ ταύτῃ ἀρχαῖα. Καὶ τῇ κρήνῃ τῇ νῦν μὲν τῶν τυράννων οὕτως σκευασάντων Ἐννεακρούνῳ καλουμένῃ, τὸ δὲ πάλαι φανερῶν τῶν πηγῶν οὐσῶν Καλλιρρόῃ ὠνομασμένῃ, ἐκείνῃ τε ἐγγὺς οὔσῃ τὰ πλεῖστα ἄξια ἐχρῶντο, καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρό τε γαμικῶν καὶ εἰς ἄλλα τῶν ἱερῶν νομίζεται τῷ ὕδατι χρῆσθαι. Καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτῃ κατοίκησιν καὶ ἡ Ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ἔτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις.*

Κατὰ τοὺς χρόνους δ' ὅμως τοῦ Σόλωνος καὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἡ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν πόλις ἐπεξετάθη καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὸν κάτωθεν τοῦ Ἀρείου Πάγου μέχρι τοῦ Θησείου χῶρον, ἐκεῖ δὲ ἐσχηματίσθη ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν Ἀθηνῶν *Ἀγορά*, ὅπου ὑπῆρχον πλεῖστα δημόσια ἱδρύματα, ἀνδριάντες, ὡς οἱ τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, βωμοὶ καὶ ἄλλα σπουδαῖα τοῦ δημοσίου βίου κτίρια. Ἐκ τούτων μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: *Πρυτανεῖον, Βασίλειον, Βουζύγιον, Βουκόλιον, Ἐπιλύκιον, Θεσμοθέτειον, Βουλευτήριον* καὶ ἄλλα. Τεῖχος δ' ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι περιέβαλλε τὴν κάτω πόλιν, ὡς πολλοὶ ἰσχυρίζονται, διότι, ἐὰν ὑπῆρχε τοιοῦτο, δὲν θὰ ἐγκατέλειπον οἱ Ἀθηναῖοι τόσον εὐκόλως τὴν πόλιν των κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν, οὐδὲ θὰ εὕρισκον τοσαύτην ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῆς Σπάρτης διὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν του.

Ἀλλὰ περιφανῶς καὶ ἐξαιρετικῶς διεκοσμήθη

Digitized by Google

ἡ πόλις ἥ τε ἄνω καὶ ἡ κάτω, ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου καὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν οἵτινες ἐκαλλώπισαν διὰ θαυμαστῶν μνημείων τήν τε Ἀκρόπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας, προήγαγον τὰς τέχνας καὶ τὴν ποίησιν, προσέδοσαν δὲ μείζονα λαμπρότητα εἰς τὰς πομπὰς τῆς πόλεως, τὰ *Παναθήναια* καὶ *Διονύσια*, διαρρυθμίσαντες ταύτας ἐπὶ τὸ λαμπρότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον.

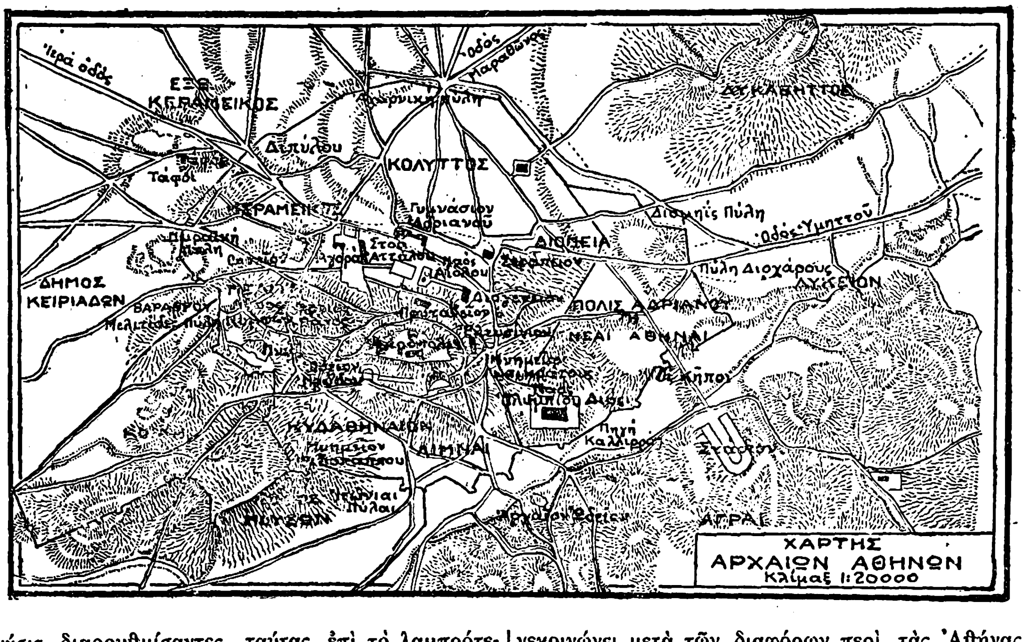

Τότε δὲ ἡ Ἀρχαία ἀγορὰ ἐπεξετάθη καὶ πολὺ πέραν τοῦ Θησείου πρὸς τὰ ΒΔ. ὅπου ὑπῆρχεν ὁ Δῆμος τῶν κεραμέων, ὁ καλούμενος *Κεραμεικός*, διότι ἐν αὐτῷ ἡ γῆ ἀργιλλώδης οὖσα προσεφέρετο προσφυῶς πρὸς κατασκευὴν κεραμεικῶν εἰδῶν, οἷον ἀγγείων, εἰδωλίων καὶ ἄλλων τοιούτων, ἅτινα, ὡς γνωστόν, ἀπετέλουν τὸ πάλαι σπουδαιότατον βιοτεχνικὸν ἐν Ἑλλάδι κλάδον, ἐν Ἀθήναις δὲ προήχθη οὗτος εἰς τοιαύτην ἀπαράμιλλον τελειότητα, ὥστε τὰ προϊόντα τῆς ἀττικῆς κεραμουργίας νὰ ὑπερβάλωσι πάντοτε τὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ν' ἀποστέλλωνται δ' εἰς τὰς ἀγορὰς σύμπαντος τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέχρι τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Καυκάσου καὶ πρὸς Δ. μέχρι τῆς Τυρρηνίας καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Β. Ἀφρικῆς.

Τότε δὲ ἐπὶ Πεισιστρατιδῶν κατεσκευάσθησαν καὶ εὐρεῖαι λεωφόροι καὶ ὁδοὶ ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἀττικήν, διευκολύνουσαι τὴν συγκοινωνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, πᾶσαι δὲ αὗται κοινὴν σχεδὸν εἶχον ἀφετηρίαν τὸ κέντρον τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅπου οἱ Πεισιστρατίδαι ἀνήγειραν, ὡς ἐν ἱερῷ χώρῳ, τὸν περίπυστον *Βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν*, πρὸς ὃν κατέληγον πολλαὶ τῶν ὁδῶν τούτων, τινὲς δὲ καὶ παρέκαμπτον τοῦτον ἀνιοῦσαι πρὸς τὴν ἄνω πόλιν.

Ἀλλὰ τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν ἔλαβεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἰδίως ἡ Ἀγορὰ ταύτης μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὁπότε ἐξυψώθη τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων, ἄνδρες δ' ἐπιφανεῖς καὶ μεγαλεπήβολοι, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κίμων καὶ τελευταῖος ὁ Περικλῆς ἀνῳκοδόμησαν ἐκ βάθρων τ' ἀποτεφρωθέντα ἱερὰ καὶ τοὺς ναούς, ἀνεκαίνισαν πλεῖστα παλαιὰ κτίρια καὶ ἐν τέλει ἀνήγειραν καὶ ὅλως νέα, ἐφ' ὧν καὶ μετὰ χιλιετηρίδων πάροδον ἐπανθεῖ ἐς ἀεὶ ἡ ἀγήρως χάρις καὶ τὸ ἀνέφικτον κάλλος τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δαιμονίου.

Πρὸ παντὸς δ' ὅμως ἐπεβάλλετο ἡ *ὀχύρωσις* τῆς πόλεως, ταύτην δὲ συνετέλεσε μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος καὶ ἐπιτηδειότητος ὁ μεγαλόνους τοῦ Δήμου ἄρχων Θεμιστοκλῆς, ὅστις μεταβὰς αὐτοπροσώπως εἰς Σπάρτην πρὸς καθησύχασιν τῶν Ἐφόρων, ἀφῆκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς συμπολίτας του νὰ κτίζωσι τὸ τεῖχος νυχθημερὸν καὶ πάντες ὁμοῦ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἐντειχίζοντες πᾶν ὅτι εὑρίσκουσι πρόχειρον, μὴ φειδόμενοι μηδ' αὐτῶν τῶν νεκρικῶν μνημείων.

Οὕτω δ' ἐν τάχει συνετελέσθη τὸ πανύψηλον καὶ ἀπόρθητον ἐκεῖνο τεῖχος, ὅπερ περιέβαλλε *τροχοειδῶς*, ὡς περιλαίμιον, τὴν πόλιν καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἡλώθη ἢ ὅτε ὁλόκληρος ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων κατεστράφη ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς, ὁπότε ὁ ἐχθρὸς ἀνενόχλητος εἰσέβαλε διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν *Μακρῶν τειχῶν* εἰς Ἀθήνας. Ἦσαν δὲ ταῦτα τὰ ἄλλως καλούμενα «*Σκέλη*», τείχη δηλ. διήκοντα παραλλήλως καὶ κατ' εὐθεῖαν ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ, ὅπου συνηνοῦντο μετὰ τοῦ ἀπορθήτου ἐκ πώρου λίθου περιφερικοῦ τείχους, ὅπερ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπέφρασσε τελείως ὁλόκληρον τὸν Πειραιᾶ μεθ' ἁπάντων τῶν λιμένων καὶ ὅρμων του.

Τὸ τεῖχος τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὕψος 12 μ. περίπου καὶ πάχος μέχρι 3 μ., ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν βάσιν καὶ ἐν τοῖς θεμελίοις ἦτο ἐξ ὀγκολίθων ὀρθογωνικῶν ἐκτισμένον, διότι τὸ ἄνωθεν μέρος ἀπετελεῖτο ἐξ ὠμῶν πλίνθων, αἵτινες, ὡς γνωστόν, ἔχουσι μεγίστην ἀντοχήν, ὅταν καλῶς κατασκευάζωνται. Ἡ δὲ διαδρομὴ τούτου εἶναι κατὰ προσέγγισιν σήμερον γνωστή, διότι ἐκ τῆς τελείας καταστροφῆς ἐλάχιστα μόνον κατὰ χώραν διεσώθησαν ἴχνη, ὥστε πολλαχοῦ ἀμφισβητεῖται ἡ ἀκριβὴς αὐτοῦ κατεύθυνσις.

Τὸ τεῖχος τοῦτο εἶχε πολλὰς *Πύλας*, δι' ὧν συνεκοινώνει μετὰ τῶν διαφόρων περὶ τὰς Ἀθήνας δήμων καὶ μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Προκειμένου δὲ νῦν νὰ περιγράψωμεν τοῦτο ἀκολουθοῦμεν τὴν διαδρομὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς κυριωτάτης τῶν Ἀθηνῶν Πύλης, ἥτις ἀπετέλει οἱονεὶ τὴν ἐπίσημον καὶ γενικὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ἀπὸ τὸ καλούμενον *Δίπυλον*, παρὰ τὴν σημερινὴν *Ἁγίαν Τριάδα*, ἕνεκα τῶν διπλῶν πυλῶν μετὰ διπλῶν πύργων, δι' ὧν ἦτο κατωχυρωμένον. Καὶ τοῦτο εὐλόγως, διότι πᾶσαι αἱ ἐχθρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἐπιθέσεις ἰδίως πρὸ τῆς μεγάλης ταύτης Πύλης ἐγίνοντο. Τούτου τὰ ἴχνη βλέπει τις κάλλιστα καὶ σήμερον ἔτι σωζομένων καὶ λειψάνων τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους, ἔτι δὲ καὶ τῆς μεγάλης *Κρήνης*, τῆς μετὰ τὸ Δίπυλον εὑρισκομένης. Ἀπὸ τοῦ Διπύλου τούτου ἀνεχώρουν αἱ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὴν Ἐλευσῖνα, ὡς καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ὁδοί, αἵτινες πᾶσαι ἦσαν περιφανῶς ἑκατέρωθεν διὰ περικαλλῶν μνημείων καὶ τάφων ἐνδόξων Ἀθηναίων περικεκοσμημέναι.

Ἀπὸ τοῦ Διπύλου λοιπὸν τούτου τὸ τεῖχος ἀνήρχετο διὰ καμπύλης γραμμῆς πρὸς τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν καὶ τὴν Πνύκα, ὁπόθεν ἀνεχώρουν, τὰ δύο Σκέλη, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν, πρὸς τὸν Πειραιᾶ, τοῦ μεταξὺ τούτων διαστήματος ἀποφρασσομένου διὰ τοῦ βραδύτερον ἀνεγερθέντος *Διατειχίσματος* πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως. Ἀπὸ τῆς Πνυκὸς τὸ τεῖχος ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, ὁπόθεν κάμπτον πρὸς ὀρθὴν γωνίαν κατήρχετο παραλλήλως τῆς λεωφόρου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, κάτωθεν τοῦ Στρατιωτ. Νοσοκομείου, καὶ εἶτα ἐστρέφετο πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τὴν λεωφόρον Ἀμαλίας, ἀπὸ ταύτης δὲ διὰ τῆς νῦν ὁδοῦ Φιλελλήνων κατήρχετο πρὸς τὴν ἤδη Πλατεῖαν Συντάγματος. Ἐκεῖθεν ἀκολουθοῦν διεύθυνσιν συμπίπτουσαν σχεδὸν μὲ τὴν σήμερον ὁδὸν Σταδίου, Κῆπον Κλαυθμῶνος, ὁδὸν Σοφοκλέους καὶ ὁδὸν Πειραιῶς ἔφθανε πάλιν εἰς τὸ Δίπυλον, ὅπου σήμερον ἡ Ἁγία Τριάς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ περιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐντελῶς πρόχειρος, διότι εἶναι πολὺ δύσκολον, ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, νὰ καθορίσῃ τις πλεῖστα σημεῖα τῆς διαδρομῆς μὴ ἐξακριβωθέντα εἰσέτι. Ἄλλως τε τὸ τεῖχος τοῦτο ὑπέστη καὶ πολλὰς τροποποιήσεις εἰς διάστημα τοσούτων αἰώνων. Ἡ μεγίστη δὲ τούτων ἐγένετο ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὅστις προσέθεσεν ὁλόκληρον συνοικίαν, λαμπροτάτην δέ, εἰς τὴν πόλιν ἐκεῖθεν τῆς *Πύλης Ἀδριανοῦ*, ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ὡς «*ὅρον*», ἤτοι σύνορον, ἀνιδρυθεῖσαν ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ. Διὰ τῆς προσθήκης δὲ τῆς συνοικίας ταύτης, τῆς «*Ἀδριανουπόλεως*» ἐπικληθείσης, τὸ τεῖχος ηὐρύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ *Ὀλυμπιεῖον*, ὅπερ αὐτὸς ὁ Ἀδριανὸς ἀπεπεράτωσε, εἶτα ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ σημερινὸν Ζάππειον μετὰ τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου, κατήρχετο δὲ διὰ τοῦ χώρου ὅπου ἤδη τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν πρὸς τοὺς νῦν Βασιλικοὺς Σταύλους, ὅπου ἀπεκαλύφθη πέρυσι μέγα τμῆμα αὐτοῦ εἰς τὸ πρὸς τὴν ὁδὸν Βουκουρεστίου καὶ ἔναντι τοῦ Παραρτήματος τοῦ Ξενοδοχείου Μ. Βρεττανίας μέρος.

Πύργοι ὑπῆρχον πλεῖστοι ὅσοι ἄριστα κατεσκευασμένοι, πύλαι δὲ ἦσαν ἐκτὸς τῆς διπλῆς προρρηθείσης μία πρὸς τὰς Ἀχαρνὰς (τὸ σημ. Μενίδι), ἄλλη πρὸς τὴν σημερινὴν ὁδὸν Κηφισίας, ἄλλη παρὰ τὸ Ὀλυμπιεῖον, ἄλλη μεταξὺ Φιλοπάππου καὶ Πνυκός, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ συνοικία *Κοίλη* καλουμένη καὶ πέραν ταύτης πρὸς τὰ νῦν Πετράλωνα ἡ μεγάλη συνοικία τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἡ τῆς *Μελίτης*. Τελευταῖον δὲ μέρος τῆς πόλεως πρὸ τοῦ Διπύλου ἦτο ἡ κάτωθεν τοῦ Ἀστεροσκοπείου, παρὰ τὴν νῦν Ἁγίαν Μαρίναν, συνοικία.

Ὡς δὲ πάντες οἱ ἀρχαῖοι ἐπισκέπται τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὡς ὁ μόνος περισωθεὶς μέχρις ἡμῶν περιηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Παυσανίας, ὁ κατὰ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα ἀκμάσας, εἰσερχόμεθα καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ Διπύλου εἰς τὸν Κεραμεικόν, ὅπου, ὡς εἴπομεν, συνεκεντροῦτο ὁλόκληρος ἡ δημοσία ζωὴ τοῦ μεγάλου ἐκείνου λαοῦ, ὅστις ἐν πᾶσιν ἔθετο τὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Εὐθὺς μόλις εἰσερχόμενοι ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπαντῶμεν μέγα οἰκοδόμημα *Πομπεῖον* καλούμενον, ὅπου ἐφυλάσσοντο πάντα τὰ διὰ τὰς πομπὰς χρειώδη, οἷον στολαί, ἅρματα, ὅπλα, σκεύη, πυρσοί, προσωπίδες, μουσικὰ ὄργανα καὶ πλεῖστα ἄλλα. Πλησίον τοῦ Πομπείου ὑπῆρχε *ναὸς τῆς Δήμητρος*, ὅστις περιεῖχεν ἀγάλματα τῆς θεᾶς μετὰ τῆς θυγατρός της Περσεφόνης καὶ τοῦ Ἰάκχου κρατοῦντος δᾷδα, ἔργα τοῦ Πραξιτέλους. Οὐχὶ δὲ μακρὰν τοῦ ναοῦ τούτου ἦτο ἀνιδρυμένος ὁ ἀνδριὰς τοῦ *Ποσειδῶνος ἐφίππου* ῥίπτοντος τὸ δόρυ κατὰ τοῦ γίγαντος Πολυβάτου. Ἀπὸ δὲ τοῦ Διπύλου ἐξετείνοντο *Στοαί*, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν ἐστημένα χαλκᾶ ἀγάλματα ἐνδόξων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Ἡ ἑτέρα τῶν Στοῶν τούτων περιεῖχεν ἱερὰ θεῶν καὶ *γυμνάσιον Ἑρμοῦ*. Ἐντὸς ταύτης περιεκλείετο καὶ ἡ οἰκία τοῦ *Πουλυτίωνος*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπιφανεῖς τινες Ἀθηναῖοι, ἐν οἷς πιθανὸν καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, διεκωμῴδησαν κάποτε τὰ *Ἐλευσίνια Μυστήρια*. Ἔμπροσθεν τῆς Στοᾶς ταύτης ὑπῆρχον τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς Παιωνίας, τοῦ Διός, τῆς Μνημοσύνης καὶ τῶν Μουσῶν. Παραπλεύρως δὲ ὁ Ἀπόλλων, ὁ διονυσιακὸς δαίμων Ἄκρατος. Μετὰ τὰς Στοὰς ταύτας ἔκειτο οἴκημα περιέχον σύμπλεγμα μέγα ἐκ πηλίνων ἀγαλμάτων παριστώντων τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηνῶν Ἀμφικτύονα ἑστιῶντα πάντας τοὺς ἄλλους θεοὺς καὶ τὸν Διόνυσον. Προχωροῦντες πρὸς τὸ νῦν Θησεῖον ἀπαντῶμεν πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν *Βασίλειον* καλουμένην *Στοάν*, ἓν τῶν περιφανεστάτων καὶ ἐπισημοτάτων τῶν ἀρχαίων

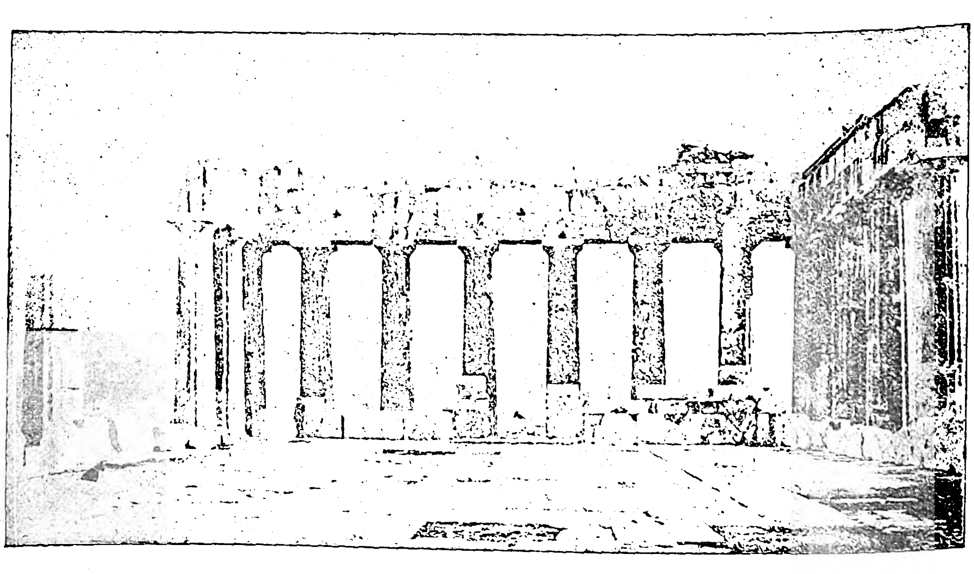

Ἐσωτερικὴ ἄποψις τοῦ Παρθενῶνος.

Digitized by Google

Ἀθηνῶν κτιρίων, τοῦτ' αὐτὸ τὸ Διοικητήριον ἢ Κυβερνεῖον αὐτῶν, διότι ἐν αὐτῷ ἥδρευεν ὁ *ἄρχων βασιλεύς*, ὁ διευθύνων τὴν Θρησκείαν καὶ τὴν Δικαιοσύνην ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τῶν κεράμων ταύτης ἄνωθεν ὑπῆρχον γλυπτὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς παριστῶντα τὸν Θησέα ρίπτοντα εἰς τὴν θάλασσαν τὸν Σκείρωνα καὶ τὴν Ἡμέραν φέρουσαν τὸν ὡραῖον Κέφαλον, οὗτινος ἠράσθη αὕτη ἕνεκα τοῦ ὑπερφυοῦς κάλλους του. Πλησίον δὲ τῆς Βασιλείου Στοᾶς ἦσαν ἀνιδρυμένοι οἱ ἀνδριάντες τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ υἱοῦ του Τιμοθέου, ὡς καὶ τοῦ φίλου τούτου Εὐαγόρα βασιλέως τῆς Κύπρου. Ἐπίσης ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ ὁ καλούμενος *Ζεὺς Ἐλευθέριος* καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Ὄπισθεν δὲ ταύτης ἔκειτο ἑτέρα Στοὰ περιέχουσα τὰς εἰκόνας τῶν δώδεκα θεῶν, ἔναντι δὲ τούτων τὸν Θησέα μετὰ τοῦ *Δήμου* καὶ τῆς *Δημοκρατίας*, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεξετάστως παρεδέχοντο ὅτι ὁ Θησεὺς ἦτο ἱδρυτὴς τῆς Δημοκρατίας, ἐνῷ μετ' αὐτὸν ἐβασίλευσαν τόσοι ἀκόμη βασιλεῖς.

Ἐν τῇ αὐτῇ Στοᾷ ἦτο ἀπεικονισμένη μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἱππέων διεκρίνοντο οἱ δύο ὀνομαστότατοι ἄνδρες: Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος καὶ Γρύλος ὁ υἱὸς τοῦ Ξενοφῶντος. Τὰς γραφὰς ταύτας ἐξετέλεσεν ὁ ζωγράφος Εὐφράνωρ ὅστις εἶχε κατασκευάσει καὶ τὸ ἄγαλμα *Ἀπόλλωνος τοῦ Πατρῴου*.

Ἐν τῇ Ἀγορᾷ ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν, τὸ *Μητρῷον*, ἧς τὸ ἄγαλμα ἦτο ἔργον τοῦ Φειδίου, πλησίον δὲ τούτου ἔκειτο τὸ *Βουλευτήριον τῶν πεντακοσίων*, ὅπερ καὶ αὐτὸ περιεῖχε πλεῖστα ἀγάλματα. Ἐγγὺς δὲ τοῦ Βουλευτηρίου ὑψοῦτο ἡ *Θόλος*, σπουδαιότατον κτίριον, διότι ἐν αὐτῷ ἐτελοῦντο αἱ ἐπίσημοι τῆς πόλεως θυσίαι. Εἶχε δὲ σχῆμα περιφερικὸν ὡς ἡ περίφημος ὁμώνυμος τοῦ Πολυκλείτου ἐν Ἐπιδαύρῳ. Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον ἀργυρᾶ ἀγάλματα, οὐχὶ μεγάλα τῶν *Ἐπωνύμων Ἡρώων*, τῶν δέκα ἀττικῶν φυλῶν. Μετὰ τοὺς ἀνδριάντας τῶν Ἐπωνύμων συνήντα τις ἀγάλματα παριστῶντα τὸν Ἀμφιάραον, τὴν Εἰρήνην φέρουσαν τὸν Πλοῦτον, τὸν Λυκοῦργον, τὸν υἱὸν τοῦ Λυκόφρονος, τὸν Καλλίαν καὶ τὸν Δημοσθένην, ἐπιφανεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἄνδρας. Πλησίον δὲ τούτων ὑπῆρχε *ἱερὸν τοῦ Ἄρεως*, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀνιδρυμένα δύο ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης, ἓν τοῦ Ἄρεως ὑπὸ τοῦ Ἀλκαμένους, μαθητοῦ τοῦ Φειδίου, καὶ ἕτερον παριστῶν τὴν Ἀθηνᾶν, ἔργον τοῦ Λόκρου. Ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ ἄγαλμα τῆς Ἐνυοῦς, θεᾶς τοῦ πολέμου, ἔργον τῶν υἱῶν τοῦ Πραξιτέλους. Πέριξ δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως ἵσταντο ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Ἀπόλλων ἀναδούμενοι ταινίᾳ τὴν κόμην, Καλάδης, ὁ Ἀθηναίων νομοθέτης, καὶ ὁ μέγας Πίνδαρος. Ὀλίγον τι ὑψηλότερα πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον ἔκειντο οἱ προμνησθέντες ἀνδριάντες τῶν δύο τυραννοκτόνων Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, ἀλλὰ δὲν ἦσαν οἱ αὐτοὶ τοῦ Ἀντήνορος, διότι ἐκείνους εἶχεν ἀπαγάγει εἰς Σάρδεις ὁ Ξέρξης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατόπιν ἀντικατέστησαν αὐτοὺς διὰ τῶν παρόντων, οὓς κατεσκεύασαν οἱ δύο γλύπται Κριτίας καὶ Νησιώτης.

Εὑρισκόμεθα ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τῶν Ἀθηνῶν Ἀγορᾷ ἐν ᾗ πρὸς τοῖς ἤδη μνημονευθεῖσιν ὑπῆρχε καὶ *Ὠδεῖον*, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὁποίου ἵσταντο οἱ ἀνδριάντες τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων, τῶν Πτολεμαίων Φιλομήτορος, Φιλαδέλφου, Σωτῆρος καὶ τῆς βασιλίσσης Ἀρσινόης. Ἐντὸς δὲ τοῦ Ὠδείου ὑπῆρχεν ἄγαλμα θαυμαστὸν τοῦ Θεοῦ Διονύσου. Πλησίον δὲ τοῦ Ὠδείου ἔκειτο ἡ περίφημος *Κρήνη Ἐννεάκρουνος*, ἡ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, διακοσμηθεῖσα, ἡ πρότερον «*Καλλιρρόη*», καλουμένη. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ περιγραφὴ τοῦ Παυσανίου, ἣν ἀκολουθοῦμεν, εὑρίσκεται εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν τοῦ Θουκυδίδου χωρίον, ὅπερ θέτει ταύτην πρὸς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν, ἐὰν αὕτη ἔχῃ τινὰ ἀξίαν, καθ' ἣν ἡ πάλαι Καλλιρρόη εἶναι αὐτὴ ἡ μέχρι σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὴ ἐν τῷ Ἰλισῷ πηγή, ἡ κειμένη κάτωθεν τοῦ ναΐσκου τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς καὶ παρὰ τὴν Γέφυραν τοῦ Νεκροταφείου. Ἵνα διασαφηνίσῃ τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου ὁ κ. Δαῖρπφελ ἀνέσκαψεν ὁλόκληρον τὸν μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Πνυκὸς χῶρον, ὄντως δ' ἀνεκάλυψεν ἐν αὐτῷ καὶ τὸ *ὑδραγωγεῖον τοῦ Πεισιστράτου* καὶ δεξαμενὰς μετὰ πολλῶν ὀχετῶν κάτωθεν τοῦ βράχου τῆς Πνυκός.

Ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἡ περίφημος Ἐννεάκρουνος, ἥτις ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μνημειώδη τύπον, οἷον ἡ *Πειρήνη* ἐν Κορίνθῳ καὶ ἄλλαι τοιαῦται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος; Διὰ τοῦτο ἀφίνοντες τὸ ζήτημα ἐκκρεμὲς διὰ μελλούσας ἐρεύνας ἐξακολουθοῦμεν τὴν ἀνὰ τὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν περιήγησίν μας.

Ὑπὲρ τὴν κρήνην ταύτην ὑπῆρχον ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης καὶ ναὸς τοῦ Τριπτολέμου, μετὰ τοῦ ἀγάλματος τοῦ ἥρωος. Πρὸ τοῦ ναοῦ δὲ εἶναι ἀνιδρυμένος βοῦς χαλκοῦς ἀγόμενος εἰς θυσίαν. Ἐπίσης δὲ καὶ ἄγαλμα τοῦ *Κνωσίου* (ἐκ Κρήτης) *Ἐπιμενίδου*, ὅστις «ἐκάθηρε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ «κυλώνειον ἄγος». Ἀπωτέρω δὲ τούτων ἔκειτο *ναὸς Εὐκλείας*, καθιερωθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην.

Ὑπεράνω δὲ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Στοᾶς τῆς Βασιλείου ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἡφαίστου. Οὗτος, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἀρχαιολόγων, πρέπει νὰ εἶναι τὸ νῦν «Θησεῖον» καλούμενον, διότι οὐδεὶς ἄλλος χῶρος οὕτω περιφανὴς ὑπὲρ τὸν Κεραμεικὸν ὑπάρχει. Ἐκ τούτου καὶ μετεβάπτισαν οὗτοι πάντες τὸ Θησεῖον εἰς *Ἡφαίστειον*. Ἡμεῖς, καίπερ σεβόμενοι τὴν γνώμην τοσούτων σοφῶν ἀρχαιολόγων, ὀκνοῦμεν νὰ ἐξαφανίσωμεν ἀπὸ τοῦ ἀκεραιοτάτου ἐκ τῆς ἀρχαιότητος διασωθέντος ναοῦ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἱδρυτοῦ τῶν Ἀθηνῶν, οὗ ὑπῆρχον καὶ ἱερὰ καὶ ναὸς ἐν αὐταῖς. Ἂς ἀναμείνωμεν προτιμότερον τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἀρχαίας τῶν Ἀθηνῶν ἀγορᾶς.

Πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς *Οὐρανίας Ἀφροδίτης* μετ' ἀγάλματος τῆς θεᾶς ταύτης ὑπὸ τοῦ Φειδίου ποιηθέντος. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου προχωροῦντες συναντῶμεν ἓν τῶν καλλιπρεπεστάτων καὶ ἐπιφανεστάτων μνημείων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, τὴν περίπυστον «*Ποικίλην Στοὰν*» τὴν οὕτω κληθεῖσαν διὰ τὴν ἔξοχον γραφικὴν ταύτης ἔσωθεν διακόσμησιν. Αὕτη ἐκαλεῖτο πρότερον «*Πεισιανάκτιος*» ἀπὸ Πεισιάνακτος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κίμωνος, περιεῖχε δὲ τοιχογραφίας (πιθανὸν καὶ πίνακας ξυλίνους) παριστώσας μάχας Ἀθηναίων κατ' Ἀμαζόνων καὶ κατὰ Λακεδαιμονίων καὶ τὸ ἐν Μαραθῶνι ἀθάνατον τούτων ἀνδραγάθημα. Αἱ γραφαὶ αὗται ἦσαν ἔργα τοῦ μεγάλου Θασίου καλλιτέχνου Πολυγνώτου. Πρὸ

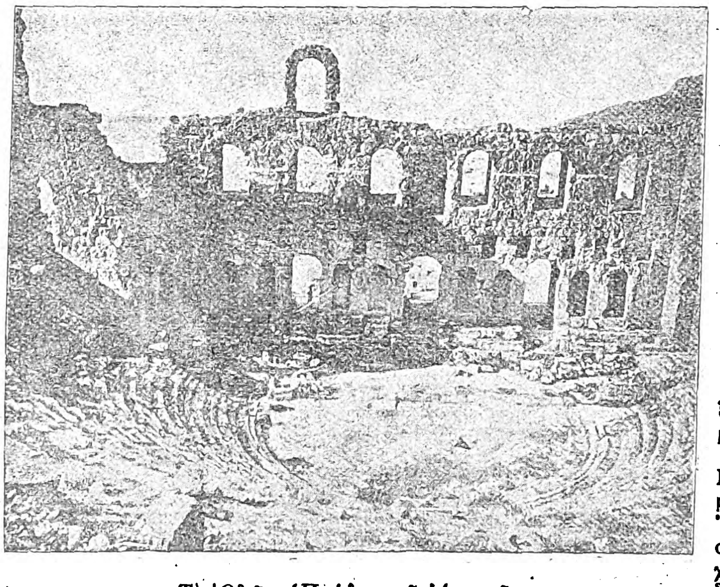

Τὸ Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

τῆς Ποικίλης Στοᾶς εὑρίσκετο ὁ χαλκοῦς *Ἀγοραῖος Ἑρμῆς* καὶ παρ' αὐτὸν Πύλη καὶ τρόπαιον τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ ἱππομαχίᾳ κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἐπίσης καὶ ἀνδριάντες χαλκοῖ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ βασιλέως Σελεύκου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρχον ἐν τῇ Ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ *Βωμὸς Ἐλέου*, μαρτυρῶν τὸ φιλάνθρωπον τοῦ μεγάλου ἐκείνου λαοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ βωμοὶ *Αἰδοῦς* καὶ *Φήμης* καὶ *Ὁρμῆς*. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἵτινες ἐπεδείξαντο ἐξαιρετικὴν πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Θησέως καὶ Περικλέους εὔνοιαν, φιλαθηναιότατοι γενόμενοι, ἰδίως οἱ τῆς Περγάμου καὶ Αἰγύπτου βασιλεῖς, ἡ Ἀγορὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐπεξετάθη εὐθὺ ἀπὸ τοῦ Θησείου πρὸς Α., ὅπου ὁ μὲν *Ἄτταλος* ὁ Β′ ἀνήγειρε τὴν ὁμώνυμον *Στοάν*, ἧς μέχρι σήμερον σώζονται ἐμφανῆ τὰ λείψανα, ὁ δὲ *Πτολεμαῖος* ὁμώνυμον ἐπίσης *Γυμνάσιον* ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνέκειντο *Ἑρμαῖ* ἐκ λίθου καὶ χαλκοῦ, ἀνδριὰς τοῦ Πτολεμαίου, ἐπίσης δὲ καὶ Ἰόβα τοῦ Λίβυος καὶ Χρυσίππου τοῦ Σολέως. Παρὰ τὸ Γυμνάσιον τοῦτο ἔκειτο τὸ *ἱερὸν τοῦ Θησέως* κεκοσμημένον μὲ γραφὰς παριστώσας τὰς μάχας τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὰς Ἀμαζόνας καὶ ἡ τῶν Λαπιθῶν κατὰ τῶν Κενταύρων. Τὰς πλείστας τούτων ἔγραψεν ὁ Ἀθηναῖος ζωγράφος Μίκων.

Πρὸς τὴν ἀνάντη δὲ πλευράν, τὴν βορεινήν, τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπῆρχε ναὸς τῶν Διοσκούρων κεκοσμημένος μὲ ἀγάλματα τῶν θεῶν τούτων καὶ γραφὰς τοῦ μεγάλου Πολυγνώτου καὶ τοῦ Μίκωνος. Ὑπεράνω δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἐν τῷ βράχῳ τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο τὸ *τέμενος τῆς Ἀγραύλου* (ἢ Ἀγλαύρου), θυγατρὸς τοῦ Κέκρωπος καὶ ἀδελφῆς τῆς Πανδρόσου καὶ τῆς Ἕρσης. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ἀνῆλθον, διὰ κρυφῆς λαξευτῆς κλίμακος, Πέρσαι ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου. Παρὰ δὲ τὸ *Ἀγραύλειον* ἔκειτο τὸ *Πρυτανεῖον*, περιέχον ἀγάλματα τῆς Εἰρήνης, τῆς Ἑστίας. Πρὸς Α. τούτου ὑπῆρχε πιθανὸν τὸ «Διογένειον» καλούμενον Γυμνάσιον, κατὰ δὲ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐκτίσθησαν ἐκεῖ ἐπὶ μὲν Καίσαρος καὶ Αὐγούστου ἡ καὶ σήμερον σωζομένη ἐν ἐρειπίοις Ἀγοράς, ἡ «ρωμαϊκὴ» καλουμένη μετὰ τῆς πύλης αὐτῆς (Πύλη Ἀγορᾶς) καὶ τὸ περιώνυμον *Ὡρολόγιον* Ἀνδρονίκου τοῦ *Κυρρήστου*, παραλλήλως δὲ ταύτης βραδύτερον ὁ Ἀδριανὸς ἔκτισε τὸ *μέγα τετράγωνον* ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πολυτελεστάτη *Βιβλιοθήκη*, ἐξέδραι, κῆποι καὶ πολλὰ ἔργα τέχνης. Τούτου σώζονται ἐπίσης τὰ ἐρείπια, ἰδίως ἡ ὡραία μετὰ κορινθιακῶν κιόνων πρόσοψις πρὸς τὸ νῦν Μοναστηράκι.

Ἐκ δὲ τοῦ Πρυτανείου θαυμαστὴ λεωφόρος, τῶν *Τριπόδων* καλουμένη, ἦγε παρακάμπτουσα τὰς ὑπωρείας τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὸ Διονυσιακὸν ὑπ' αὐτὴν Θέατρον. Ἐκλήθη δὲ οὕτω, διότι πάντες οἱ νικῶντες ἐν τῷ Θεάτρῳ χορηγοί, ποιηταί, ἠθοποιοὶ καὶ μουσικοὶ ἀνήγειρον ἐπὶ ταύτης μνημεῖα ἢ βάσεις καλλιμαρμάρους, ἐφ' ὧν ἀνέθετον τοὺς κερδηθέντας ἐν τῷ σκηνικῷ ἀγῶνι τρίποδας. Ἐκ τῶν πολυπληθῶν χορηγικῶν τούτων μνημείων διεσώθη μέχρι σήμερον μόνον τὸ τοῦ *Λυσικράτους*, ἀληθὲς κομψοτέχνημα τῆς ἀττικῆς τέχνης κατὰ τοὺς καλλίστους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος.

Ἀπὸ τοῦ Λυσικρατείου ὁδεύοντες πρὸς Α. ἀπαντῶμεν τὴν «*Πύλην Ἀδριανοῦ*» καλουμένην, μνημεῖον τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ., διὰ ταύτης δὲ εἰσήρχετό τις ποτε εἰς τὴν *Ἀδριάνειον* ἢ *Νέαν πόλιν*, ὅπου ἐδέσποζε τὸ *Ὀλυμπιεῖον*, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ χρόνου ἀγώνισμα, διότι θεμελιωθὲν ἐπὶ Πεισιστράτου κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, μόλις συνετελέσθη τελείως ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μετὰ ἑπτὰ ὅλων αἰώνων διακοπήν! Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τοῦ κολοσσιαίου τούτου ναοῦ εἶναι ἀνιδρυμένοι πλεῖστοι ἀνδριάντες καὶ παντοῖα ἄλλα ἀναθήματα. Πλησίον δὲ τούτου ἵστατο ἄγαλμα τοῦ *Ἀπόλλωνος Πυθίου* ὀλίγον δὲ ἀπωτέρω ναὸς τοῦ *Δελφινίου Ἀπόλλωνος*. Μετὰ δὲ τὸ Ὀλυμπιεῖον ἀπήντα τις ἄνωθεν τῆς ἀριστ. ὄχθης τοῦ Ἰλισοῦ ἐπὶ λόφου ἐπιμήκους, ὅπου σήμερον τὸ ζυθοπωλεῖον «Μὲτς» καὶ ὁλόκληρος συνοικία, τοὺς καλουμένους *Κήπους*, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ἧς τὸ ἄγαλμα, ἀληθὲς ἀριστοτέχνημα, εἶχε κατασκευάσει ὁ ἐπιφανὴς μαθητὴς τοῦ Φειδίου Ἀλκαμένης. Πρὸς Α. δὲ ὄπισθεν τοῦ Ἀρδηττοῦ, ἐντὸς φυσικῆς χοάνης πεταλοσχήμου μεταξὺ δύο παραλλήλων λόφων, ἐκρύπτετο τὸ *Παναθηναϊκὸν Στάδιον*, ὅπερ ἐξ ὁλοκλήρου εἶχεν ἀναμαρμαρώσει Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ὡς ἔπραξεν ἐκ νέου ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὁ ἀείμνηστος Ἀβέρωφ.

Κάτωθεν δὲ τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ πρὸς Ν. ἔκειτο ἓν τῶν μᾶλλον ὀνομαστῶν γυμνασίων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, τὸ τοῦ Ἡρακλέους, τὸ παγκοίνως ἄλλως γνωστὸν «*Κυνόσαργες*». Ἐντὸς τούτου ὑπῆρχον *βωμοὶ* Ἡρακλέους καὶ Ἥβης, ἐπίσης δὲ τῆς Ἀλκμήνης καὶ τοῦ Ἰολάου. Πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἀλλ' ἐκτὸς πάντοτε τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἔκειτο καὶ τὸ περίφημον *Λύκειον* γυμνάσιον, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀφιερωμένον. Ὄπισθεν δὲ τούτου ὑπῆρχε *Μνῆμα τοῦ Νίσου*, βασιλέως τῶν Μεγάρων, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Μίνωος καὶ ταφέντος ἐν Ἀθήναις. Πλησίον τῶν γυμνασίων τούτων φαίνεται ὅτι ἔρρεε τὸ πάλαι καὶ ὁ ποταμὸς Ἠριδανός, ὅστις τελείως σήμερον ἐξηφανίσθη, τῶν ὑδάτων αὐτοῦ ὑποχθονίως ρεόντων ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ διὰ μέσου τῆς σημερινῆς πόλεως εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισοῦ πρὸς τὸ Φάληρον ἐκβαλλόντων. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ τούτου—σήμερον εὐφήμως δύναται νὰ ὀνομάζεται οὕτω—καὶ τῶν Κήπων, ὑπῆρχε προάστειον *Ἄγραι* καλούμενον, ὅπου ἐλατρεύετο ἡ θεὰ Ἄρτεμις εἰς ἣν ἦτο ἀφιερωμένος καὶ ναὸς μετ' ἀγάλματος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «*Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος*».

Ἐπιστρέφοντες δὲ εἰς τὸ τέρμα σχεδὸν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς ὅπου ἔκειτο τὸ *Πρυτανεῖον*, ἀκολουθοῦμεν τὴν ἀπὸ τούτου ἀρχομένην «*Ὁδὸν Τριπόδων*». Ἡ ὁδὸς αὕτη κατέληγεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρέθη, εἰς τὸ κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς αὐτῆς λελαξευμένον *Διονυσιακὸν θέατρον*, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχον καὶ δύο ναοὶ αὐτοῦ, εἷς ἀρχαιότερος καὶ ἕτερος νεώτερος περικλείοντες ἀμφότεροι ἀγάλματα τοῦ θεοῦ, ὁ μὲν πρῶτος τὸ ἀρχαῖον ξόανον τοῦ *Ἐλευθερέως Διονύσου*, ὁ δὲ δεύτερος τὸ θαυμαστὸν χρυσελεφάντινον, ὅπερ κατεσκεύασε κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ὁ Ἀλκαμένης. Πρὸς τὴν ΒΑ. δὲ γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑψοῦτο τὸ θαυμαστὸν *Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους* μὲ στέγην πυραμιδοειδῆ, ὅπερ ὅμως ἀπετέφρωσε βραδύτερον ὁ Σύλλας κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀνῳκοδόμησε δ' ἐξ ὁλοκλήρου ὁ βασιλεὺς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς Δ. τοῦ Θεάτρου ἔκειτο τὸ *Ἀσκληπιεῖον* περιέχον

Digitized by Google

κρήνην, στοὰς καὶ ναοὺς τοῦ θεοῦ. Πέραν τούτου, κατὰ τὴν ἄνοδον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν συνήντα τις *ναὸν τῆς Θέμιδος* καὶ πρὸ τούτου *Μνῆμα τοῦ Ἱππολύτου*. Ἐκεῖ που πλησίον ὑπῆρχον καὶ *Ἱερὰ Γῆς Κουροτρόφου καὶ Δήμητρος Χλόης*. Τοιαύτη ἐν περιλήψει βραχυτάτη ἡ περιγραφὴ τῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν πόλεως, ἥτις, διὰ τὸ κάλλος τῶν μνημείων καὶ τὴν τῶν Μουσῶν θεραπείαν, τῆς «*Ἑλλάδος ὀφθαλμὸς*» ἀπεκλήθη.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

«Ὦ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι, Ἑλλάδος ἔρεισμα,
κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαιμόνιον πτολίεθρον».

(Πίνδαρος, ἀπόσπ. Berg, Poetae lyrici Graeci ἐκδ. γ΄. Τόμ. Α΄. σελ. 303).

ΑΙ ΜΥΘΙΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ ἱστορία τῆς αἰωνίας πόλεως τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν Ἀθηνῶν, ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς Πελασγούς, οἵτινες κατὰ τὴν νεολιθικὴν περίοδον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀττικῆς, ἡ δὲ ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Ἀθηνῶν, δηλαδὴ τοῦ συνοικισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀπὸ Ἑλληνικοὺς λαούς, ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα π. Χ., ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Ἡ ἀρχαία πελασγικὴ Κραναὰ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴν Κεκροπίαν, ἡ δὲ Κεκροπία ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Καὶ ἂν δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς Πελασγούς, ἤτοι τοὺς Προέλληνας, πάλιν μὲ τοὺς πρώτους Ἑλληνικοὺς λαούς, τοὺς Ἀχαιοαιολεῖς, ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν δύναται νὰ ἀναβιβασθῇ εἰς δεκαπέντε αἰῶνας π. Χ. Ἀπὸ τοὺς παναρχαίους χρόνους ἕως σήμερον, σχεδὸν ἐπὶ *τριάκοντα πέντε αἰῶνας*, ὁ ἱστορικὸς βίος δὲν ἔλειψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, μὲ ὅλας τὰς ποικίλας μεταπτώσεις και διαλείψεις, τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, θέλω νὰ εἴπω, ὅτι ἐπὶ *τριάκοντα πέντε* αἰῶνας συνεχεῖς δὲν ἔπαυσαν Ἑλληνικοὶ λαοὶ νὰ κατοικοῦν τὸ ἔδαφος τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ὄχι μόνον ἡ ἐνδοξοτέρα ὅλων τῶν καθ' ἡμᾶς πόλεων τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροτέρα, τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς λευκῆς, τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς.

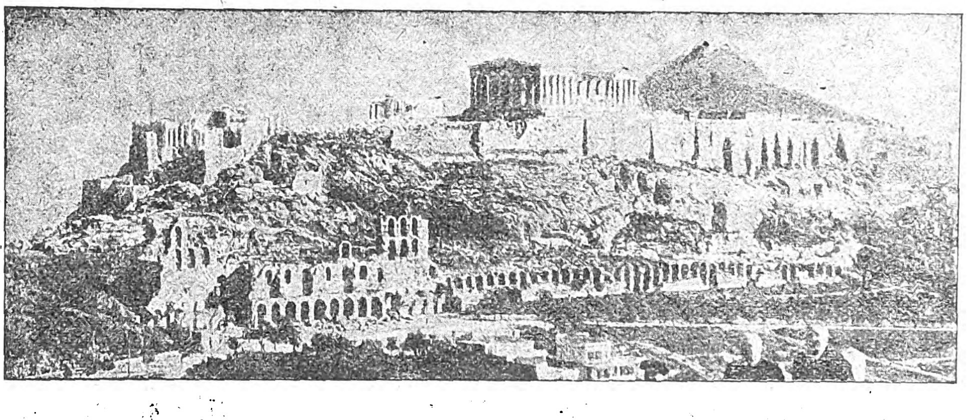

Γενικὴ ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως καὶ θέατρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἂν ἀφήσωμεν τὴν πρωτεύουσαν ἐκπολιτιστικὴν θέσιν αὐτῆς, ἀποκτᾷ ὑψίστην ἱστορικὴν σπουδαιότητα, διότι ἀντανακλᾶται εἰς αὐτὴν ἡ μακραίων ἱστορία τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει. Αἱ Ἀθῆναι παρέχουν τὴν εἰκόνα τῶν μοναδικῶν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν μεταπτώσεων καὶ περιπετειῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν εἶναι κατὰ μέγιστον μέρος ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Διότι, ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς περιόδους, καὶ δὴ τὴν Βυζαντινήν, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου εἶχε μετατοπισθῆ, ἀκόμη καὶ κατ' αὐτὰς αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔπαυσαν νὰ παρέχουν χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια, ὅπως τὰς Ἀθηναίας Αὐτοκρατείρας, τὸν θρίαμβον τοῦ Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτιθεμένη ἐνταῦθα κατὰ περιόδους, μὲ εἰδικὰς καὶ χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας δι' ἑκάστην, θὰ παράσχῃ μίαν φωτεινὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἔθνους. Ἡ εἰκὼν ὅμως αὕτη θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν δὲν ἤρχιζεν ἀπὸ τὰς μυθικὰς Ἀθήνας καὶ ἀπὸ τὰ μυθολογούμενα περὶ αὐτῶν, ἀφοῦ ἡ μυθολογία ἦτο διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας αὐτὸ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας των, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ τῆς παλαιοτέρας γενεᾶς ἱστορικοὶ τῶν χρόνων ἡμῶν (ὁ Ἄγγλος Γρότε, ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος κ. λ.) ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἤρχιζον τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ μῦθοι καὶ αἱ παραδόσεις αἱ ἡρωϊκαί, ἐκτὸς τοῦ ἑλκυστικοῦ καὶ χαρίεντος χαρακτῆρος αὐτῶν, ἰδιαιτέρως διὰ τὰς Ἀθήνας, συνυφάνθησαν τόσον στενῶς μὲ τὴν μετέπειτα πραγματικὴν ἱστορίαν καὶ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς ἐνδόξου πόλεως, ὥστε εἶναι ἀνάγκη νὰ θεωρῶνται καὶ αὗται ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ οἰκιστοῦ. — Αἱ παλαιότεραι καὶ σεβαστόταται παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἦσαν αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ Ἄργος καὶ τὰς Ἀθήνας. Αἱ παραδόσεις αὗται περιεστρέφοντο εἰς τὸ πραγματικὸν γεγονὸς παναρχαίων ἐξ Ἀσίας καὶ καθόλου τῆς Ἀνατολῆς ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι κατῴκησαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἔφερον τὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἄποικοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους ἔλεγον *ἐποίκους*, ἔγιναν καὶ οἱ κτίτορες τῶν παναρχαίων πόλεων, τοῦ Ἄργους, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν.

Εἰς τὴν Ἀττικὴν ἦλθεν εἷς σοφὸς ἐξ Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο *Κέκροψ*. Ἦλθεν ἀπὸ τὴν πόλιν Σάϊδα (σήμερον Sa—el—Haggar) ἐκδιωχθεὶς ἕνεκα ἐμφυλίων πολέμων. Νυμφεύεται τὴν κόρην τοῦ βασιλέως τοῦ τόπου καὶ διαδέχεται αὐτὸν μετὰ τὸν θάνατον. Οἱ κάτοικοι ἔζων ἀκόμη ἐσκορπισμένοι, συνήνωσεν αὐτοὺς εἰς δώδεκα κώμας, τοὺς ἐδίδαξε νὰ καλλιεργοῦν τὴν ἐλαίαν, νὰ ἐξάγουν τὸ ἔλαιον ἀπὸ τοὺς καρποὺς της καὶ νὰ ἐξάγουν ἀπὸ τὴν γῆν διαφόρων εἰδῶν σπόρους. Διὰ νὰ συσφίγξῃ δὲ περισσότερον τοὺς δεσμοὺς τῶν κατοίκων καὶ νὰ ἱδρύσῃ κράτος, ὁ Κέκροψ ἔθεσε νόμους καὶ ἵδρυσε τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου, τὸ ὁποῖον ἐγκατεστάθη εἰς τὸν λόφον τοῦ *Ἄρεως* (ἐξ οὗ ὁ λόφος ὠνομάσθη Ἄρειος) καὶ εἶχε καθῆκον νὰ προλαμβάνῃ τὰς βιαιότητας καὶ τὰ ἀδικήματα διὰ δικαίων κρίσεων. Πρὶν ἀποθάνῃ, ὁ Κέκροψ ἔκτισεν εἰς ἀπόστασιν 8 χιλιομ. ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐπάνω εἰς ἕνα λόφον ἐπίπεδον τὸ ὀχυρόν, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ὄνομά του *Κεκροπία* καὶ εἶναι ἡ περίφημος *Ἀκρόπολις*, εἰς τοὺς πόδας τῆς ὁποίας ἐσχηματίσθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κέκροπος ὑπῆρξαν πολυάριθμοι· μεταξὺ αὐτῶν οἱ σπουδαιότεροι εἶναι: ὁ Ἀμφικτύων, ὁ ὁποῖος ἴσως εἶναι ὁ συνενώσας ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς γειτονικοὺς τῶν Θερμοπυλῶν εἰς μίαν συμμαχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸ ὄνομά του, ὁ *Ἐρεχθεύς*, ὁ ὁποῖος λέγεται καὶ ἀρχηγὸς νέας Αἰγυπτιακῆς ἀποικίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Τριπτόλεμος, ὁ ἀρχαῖος βασιλεὺς τῆς Ἐλευσῖνος, ἔμαθε τρόπον καλύτερον νὰ σπείρῃ καὶ νὰ θερίζῃ τὸν σῖτον. Τέλος ὁ *Αἰγεύς*, ὁ πατὴρ τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου ἥρωος Θησέως.

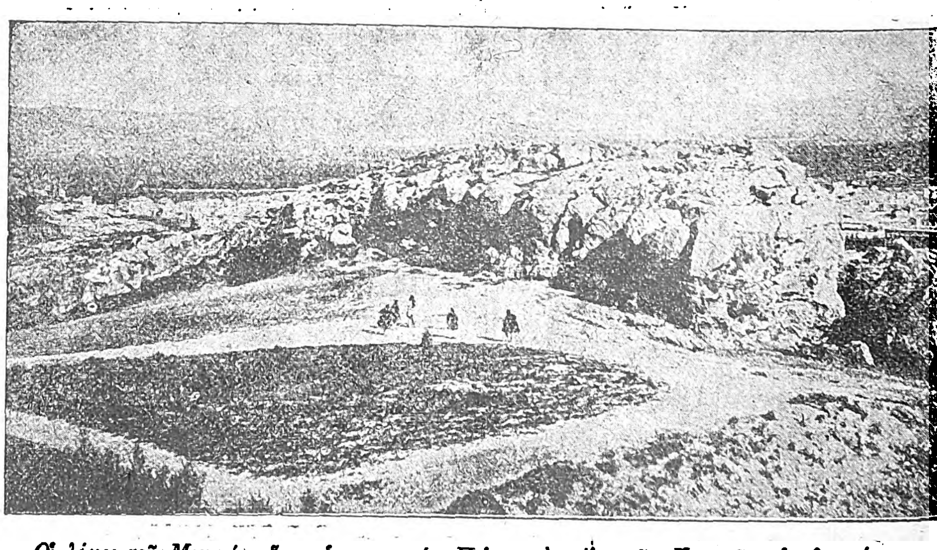

Οἱ λόφοι τοῦ Μουσείου ὅπου ἡ παναρχαία Πελασγικὴ πόλις τῶν Κραναῶν, ὡς δεικνύουσι τὰ σωζόμενα εἰς τοὺς βράχους λαξεύματα.

Ὁ ἐθνικὸς ἥρως Θησεύς. Ἔπειτα ἔρχεται ὁ περιλάλητος κύκλος τῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι σχετίζουν τὰς Ἀθήνας μὲ τὸν Μίνωα τῆς Κρήτης. Ὁ κύκλος οὗτος τῶν μύθων καθορίζει ὡς τὸν ἐγχώριον καὶ ἐθνικὸν ἥρωα τῶν Ἀθηνῶν τὸν Θησέα. Ἡ γέννησις τοῦ Θησέως, ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον κατέλαβε τὴν βασιλείαν, ἡ σειρὰ τῶν ἄθλων, τοὺς ὁποίους ἐκτελεῖ, τὸν ἀναδεικνύουν ἕνα δεύτερον Ἡρακλέα. Ὅπως ὁ ἀήττητος ἐκεῖνος ἥρως εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρως τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου συνηνώθη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ ἰδέα τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Θησεὺς εἶναι ὁ ἥρως τῆς Ἀττικῆς, ὁ ἥρως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους. Μὲ τὰ κατορθώματά του προλογίζει τὰ μεγάλα εἰς τὴν ἱστορίαν κατορθώματα τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ θρίαμβοι, οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν τὸν Θησέα ἐθνικὸν ἥρωα τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ὅτι ἔσωσε τὴν πόλιν του ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν εἰς τὴν Κρήτην, καὶ οἱ σχετικοὶ μὲ τοὺς θριάμβους τούτους μῦθοι ἔχουν ἱστορικὴν βάσιν, τὴν θρυλουμένην θαλασσοκρατορίαν τοῦ Μίνωος καὶ τὸ μέγα θαλάσσιον κράτος—τὸ πρῶτον ἐν τῷ κόσμῳ — τὸ ὁποῖον ἱδρύθη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου μὲ κέντρον τὴν μεγαλόνησον Κρήτην. Οἱ Κρῆτες ἀπεσταλμένοι ἔρχονται πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ζητήσουν τὸν φόρον τοῦ αἵματος, ἑπτὰ νέους καὶ ἑπτὰ νεάνιδας. Οἱ νέοι καὶ αἱ νεάνιδες αὗται μέλλουν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸν Λαβύρινθον καὶ νὰ καταβροχθισθοῦν ἀπὸ τὸν Μινώταυρον. Ὁ Θησεὺς συγκινεῖται ἀπὸ τοὺς θρήνους τῶν Ἀθηναίων, λαμβάνει καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν πένθιμον ἀποστολήν, καὶ εἰς τὴν Κρήτην, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἀριάδνης, εἰσέρχεται εἰς τὸν λαβύρινθον καὶ φονεύει τὸν Μινώταυρον. Εἶναι λοιπὸν ὁ Θησεὺς ὁ ἥρως ὁ ἀπελευθερωτὴς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ πρῶτος ἱδρυτὴς τοῦ ἐλευθέρου Ἀθηναϊκοῦ κράτους.

Οἱ πρόγονοι τοῦ Θησέως. Ὁ Θησεὺς εἶναι ὁ ἐνδοξότατος, ἀλλ' ὄχι καὶ ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἥρωας τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ παλαιότατοι σεβάσμιοι ἥρωες εἶναι ὁ *Κέκροψ*, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶπον, ἵδρυσε τὴν Κεκροπίαν, ὁ *Ἐριχθόνιος* καὶ ὁ Πανδίων. Ὁ Κέκροψ εἶχε θυγατέρας τὴν Ἕρσην, τὴν Πάνδροσον καὶ τὴν Ἄγραυλον. Εἶναι δ' αὗται ἡ προσωποποίησις τῆς δρόσου καὶ αἱ νύμφαι τῆς βροχῆς, ἡ ὁποία ποτίζει καὶ γονιμοποιεῖ τὸ ἔδαφος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Κέκροπος συνέβη τὸ πολυθρύλητον ἐπεισόδιον τῆς ἔριδος μεταξὺ δύο μεγάλων θεῶν περὶ τῆς κατοχῆς τῆς χώρας. Ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἦλθον εἰς ἔριδα ἐνώπιον τῶν ἄλλων ἀθανάτων θεῶν, ποῖος ἐξ αὐτῶν θὰ ἐλάμβανε τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ θὰ ἐγίνετο ὁ προστάτης τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ποσειδῶν ἐκτύπησε μὲ τὴν τρίαινάν του τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀνέβλυσεν ἐξ αὐτοῦ πηγὴ ἁλμυροῦ ὕδατος, ἡ ὁποία ἐδεικνύετο κατόπιν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἐρεχθείου. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ ὁποία διεξεδίκει καὶ αὐτὴ τὴν χώραν, ἐφύτευσεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐλαίαν, ἐκείνην ἡ ὁποία ἐκάη ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ξέρξου καὶ αἰφνιδίως ἀνεβλάστησε κατὰ θαυμάσιον τρόπον. Οἱ δώδεκα ἀθάνατοι ἐδικαίωσαν τὴν Ἀθηνᾶν καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκτοτε ἡ Κεκροπία μετωνομάσθη εἰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης προστάτιδος τῆς πόλεως.

Ὁ Ἐρεχθεύς, ἀπόγονος τοῦ Κέκροπος, ἦτο καὶ αὐτὸς πολυσέβαστος ἥρως τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Συχνὰ παριστάνεται, ὅπως καὶ ὁ Κέκροψ ἐνίοτε,

Digitized by Google

ὑπὸ μορφὴν ὄφεως, συγχέεται δὲ μὲ τὸν ἥρωα Ἐριχθόνιον. Εἶναι δ' οὗτος υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου, ὁ ὁποῖος καταληφθεὶς ἀπὸ σφοδρὸν ἔρωτα πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, ἐπροσπάθησε νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε, καὶ ἐμίγη μὲ τὴν Γαῖαν.

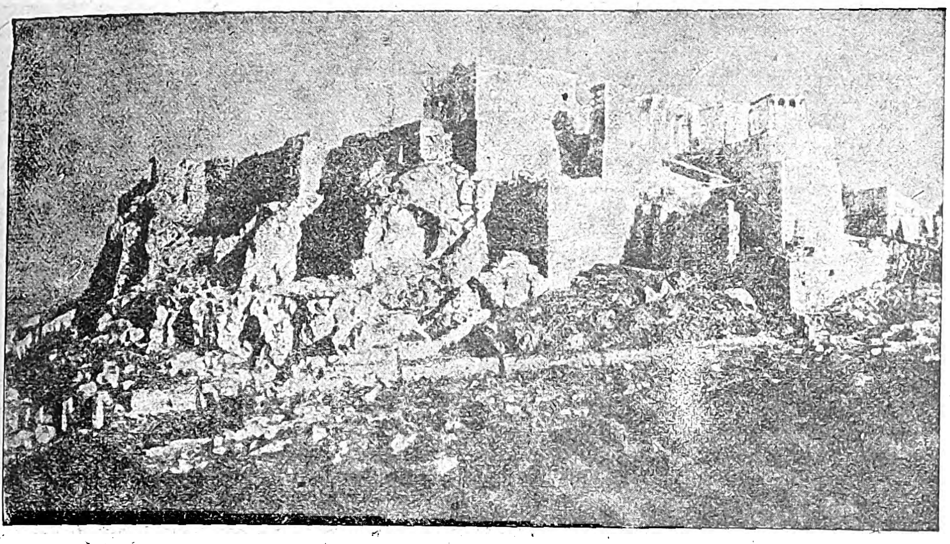

Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ Θησείου.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Ἐριχθόνιος, εἶτα Ἐρεχθεύς, τέκνον τῆς γῆς.

Τὸ ἐκ τῆς ἑνώσεως τοῦ Ἡφαίστου, τοῦ θεοῦ τοῦ πυρός, καὶ τῆς Γῆς γεννηθὲν θαυμάσιον παιδίον παρελήφθη ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ὁποία τὸ ἀνέθρεψε κρυφίως ἀπὸ τοὺς ἄλλους θεούς. Τὸ παρέλαβε καὶ τὸ ἔκλεισεν ἐντὸς κιβωτίου καὶ ἐνεπιστεύθη τὸ πολύτιμον ἀντικείμενον εἰς τὴν Πάνδροσον, ἡ ὁποία ἦτο ἡ πρεσβυτέρα κόρη τοῦ βασιλέως Κέκροπος, ἔλαβε δὲ παρ' αὐτῆς τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι δὲν θὰ τὸ ἤνοιγεν. Αἱ ἀδελφαὶ τῆς Πανδρόσου δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντισταθοῦν εἰς τὸν πειρασμόν, ἐπωφελήθησαν μίαν εὐκαιρίαν ἀπουσίας αὐτῆς καὶ ἤνοιξαν τὸ κιβώτιον. Μόλις εἶδον τὸ περιεχόμενον ἔφυγαν ἔντρομοι, διότι εἷς δράκων περιετύλισσε τὸ παιδίον. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶδεν ἀμέσως τὴν παράβασιν τῆς διαταγῆς της, ἐνέβαλε παραζάλην εἰς τὸ λογικὸν τῶν ἀδελφῶν τῆς Πανδρόσου (ἡ ὁποία εἶχε τηρήσει τὸν ὅρκον της), καὶ αὗται ἐρρίφθησαν ἀπὸ τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ηὐτοκτόνησαν. Ὁ Ἐριχθόνιος ἢ Ἐρεχθεὺς ἐμεγάλωσε καὶ ἔγινε βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων, οὗτος δὲ ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἐλευσῖνος, τῆς ὁποίας βασιλεὺς ἦτο ὁ Εὔμολπος.

Διάδοχος τοῦ Ἐρεχθέως ἦτο ὁ Πανδίων, ὁ ὁποῖος εἶχε κόρην τὴν Ὠρείθυιαν, ἀπαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βορέου. Ἄλλας θυγατέρας εἶχε τὴν Πρόκριν, τὴν Φιλομήλαν καὶ τὴν Πρόκνην. Εἶναι συγκινητικαὶ καὶ δραματικαὶ αἱ παραδόσεις, τὰς ὁποίας διηγοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐν σχέσει μὲ τὰς ρωμαντικὰς περιπετείας τῶν θυγατέρων τοῦ Πανδίονος (βλ. λέξεις). Ἀρκεῖ ν' ἀναφερθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ Πρόκνη καὶ ἡ Φιλομήλα ἐπροσωποποίουν τὴν ἀηδόνα καὶ τὴν χελιδόνα.

Πολὺ δὲ δημοφιλὴς ἥρως ἦτο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ *Ἴων*, ὁ μυθώδης πρόγονος τῆς φυλῆς, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἡ νεωτάτη κόρη τοῦ Ἐρεχθέως Κρέουσα ἐβιάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, καθ' ἣν ὥραν συνέλεγεν ἄνθη εἰς τὰς κλιτῦς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, τὸν ὁποῖον ἔκρυψεν ἐντὸς σπηλαίου. Τὸ παιδίον εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ μετεφέρθη εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Ἴων διαδέχεται τὸν Ἐρεχθέα, τοῦ ὁποίου ἡ γενεὰ ἐπρόκειτο νὰ σβεσθῇ, καὶ διὰ τοῦ Ἴωνος ἀνανεώνεται. Οἱ υἱοὶ τοῦ Ἴωνος ἔγιναν ἀρχηγοὶ τῶν πρώτων Ἀθηναϊκῶν φυλῶν, οἱ δὲ ἀπόγονοί του μεταφέρουν τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἰώνων εἰς ὅλας τὰς Κυκλάδας καὶ μέχρι τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας. Ἡ μυθικὴ ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν λήγει μὲ τὸ ὡραῖον ἐπεισόδιον τῆς αὐτοθυσίας τοῦ βασιλέως Κόδρου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ ἐκλέξουν ἄλλον βασιλέα. Ἡ ἡρωϊκὴ θυσία τοῦ Κόδρου, διὰ τῆς ὁποίας ἐσώθησαν αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων, μᾶς φέρει εἰς τὴν αὐγὴν τῶν ἱστορικῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ σημασία τῶν μύθων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. — Ἡ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν πολυμόχθων ἐρευνῶν γιγαντιαίως προαχθεῖσα ἱστορικὴ μάθησις, δεικνύει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρερχώμεθα τοὺς μύθους ἀδιαφόρως,—δὲν ἐννοῶ ὡς πρὸς τὴν μυθολογικὴν ἢ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν των μόνον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἱστορίαν. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς λαός, προικισμένος μὲ πλουσιωτάτην φαντασίαν, ἐνέδυσε μὲ τὸ περίβλημα τῶν μύθων πραγματικὰ γεγονότα, εἶχε δὲ ἰδιαιτέραν δύναμιν ἀφομοιώσεως καὶ ἀπέδωκεν *ὁμαδικῶς* εἰς ἕνα θεὸν ἢ ἥρωα σειρὰν γεγονότων πραγματικῶν. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο παρατηρεῖται ἐντονώτατον εἰς τοὺς μύθους τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ σπουδαιότατα τοὐλάχιστον ἐπεισόδια ὑποκρύπτουν ἱστορικὰ συμβάντα καὶ δύνανται μὲ αὐτὰ νὰ ἐξηγηθοῦν.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ τοῦτον τὸν λόγον μόνον σημαντικοὶ οἱ Ἀθηναϊκοὶ καὶ Ἀττικοὶ μῦθοι. Καὶ εἰς ὅλας μὲν τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ἰδιαιτέρως δ' εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον μεγάλην προσήλωσιν εἰς τὴν παράδοσιν, ἀπέδιδον σπουδαιοτάτην σημασίαν εἰς τοὺς μύθους, οἱ ὁποῖοι συνεδέθησαν ὄχι μόνον μὲ τὴν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς μεγάλους των ἱστορικοὺς ἄνδρας, μὲ τὸν βίον, τὴν λογοτεχνίαν, τὴν τέχνην. Ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ὁ Σόλων, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Περικλῆς, ὁ Κίμων καὶ τόσοι ἄλλοι, ἐσεμνύνοντο ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοὺς Κεκροπίδας καὶ τοὺς Ἐρεχθείδας, ἡ πολυύμνητος δ' αὕτη καταγωγὴ συνετέλει εἰς τὸ νὰ δίδῃ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους τοῦ λαοῦ ἰδιαιτέραν ὅλως γοητείαν καὶ ν' αὐξάνῃ φυσικὰ τὴν ἐπιβολήν αὐτῶν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, εἰς συνθήκας εἰρήνης καὶ εἰς παντοίας μεταξὺ ἄλλων λαῶν ἀμφισβητήσεις αἱ μυθικαὶ παραδόσεις ἐστήριζον διεκδικήσεις καὶ δικαιώματα.

Εἶναι γνωστὸν πόσον βαθεῖαν σημασίαν εἶχον διὰ τὸν πολιτισμὸν αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις τῶν Ἀθηναίων, ὅλαι δὲ αὗται ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῶν παλαιῶν παραδόσεων. Ἡ δὲ ποίησις καὶ ἡ τέχνη ἐδόξασεν αὐτάς. Εἰς τὸ Δ. ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος ὁ μέγας Φειδίας μὲ τοὺς μαθητάς του εἶχε παραστήσει τὸν περὶ τῆς χώρας ἀγῶνα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς μεγαλυτέρας ἰσχύος καὶ τῆς φωτεινοτέρας λάμψεώς του εἰς τὸν πολιτισμὸν ἔκλαιε βλέπων εἰς τὸ θέατρον τὰς περιπετείας τοῦ Ἴωνος καὶ τῆς Κρεούσης, ἀπαγγελλομένας μὲ τοὺς θαυμασίους καὶ γλυκυτάτους στίχους τοῦ μεγάλου τραγικοῦ Εὐριπίδου. ΑΔ. ΑΔ.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν εἶναι ἡ ἱστορία τῆς φωτεινοτέρας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἑστίας τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος, ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου χιλιετηρίδα, καθ' ἣν ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἐδημιούργησε καὶ ἀνέπτυξε τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, οὗτινος γνήσια τέκνα εἶναι καὶ ὁ γεώτερος καὶ ὁ σύγχρονος πολιτισμός. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε΄ μέχρι τῶν μέσων τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν ὁ γονιμώτατος πνευματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς ἀγρός, ἐν ᾧ ἐκαλλιεργήθησαν τὰ ἀπαράμιλλα καὶ ἀνέφικτα εἰς ὕψος καὶ ἀσύγκριτα καὶ ἄφθαστα εἰς κάλλος πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ προϊόντα, ἅτινα εἶναι μία θεία πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀποκάλυψις διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ συναποτελοῦσι τὸ «*Ἑλληνικὸν θαῦμα*». *(Il y a un lieu où la perfection existe; il n'y en a pas deux: c'est celui là*». Renan, «Souvenirs d'enfance et de jeunesse».

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ. Ἡ ἱστορία τῆς Ἀττικῆς (βλ. λ. Ἀττική) ἥτις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπηρεάσθη ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς χώρας καὶ τῶν κρατούντων ἐν αὐτῇ κλιματολογικῶν ὅρων ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῆς μορφολογίας καὶ γονιμότητος τοῦ ἐδάφους ἀφ' ἑτέρου, μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἱδρύσεως τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἡ ἀπαραίτητος εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κλεινοῦ ἄστεως.

Ἐπίδρασις τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας.—Ἡ Ἀττική, ὀρεινὴ τριγωνοειδὴς χερσόνησος μὲ βάσιν ἀρραγῆ τὸν Κιθαιρῶνα καὶ τὴν Πάρνηθα, οἵτινες ἐξέτρεψαν πάντα ῥοῦν ἀνθρωπίνου χειμάρρου, ὅστις ἀπὸ βορρᾶ ἠπείλει νὰ κατακλύσῃ τὸ Ἀττικὸν ἔδαφος, καὶ κορυφὴν τὸ Σούνιον, ὅπερ ὡς βέλον δεικνύει τὴν κατεύθυνσιν, ἣν ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ ὁ κατοικῶν ἐν τῇ χώρᾳ λαὸς διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ πεπρωμένα του, διασχίζεται ὑπὸ ὀρέων καὶ βουνοσειρῶν, αἵτινες ἐκφύονται ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτῶν καὶ κατατέμνονται εἰς περιοχὰς ἀποκεκλεισμένας ἀλλήλων διὰ φυσικῶν ὁρίων καὶ συγκοινωνούσας διὰ στενῶν διόδων.

Ἡ οἰκιακὴ ζωὴ εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας.

Αἱ δύο δαντελωταὶ πλευραὶ τοῦ τριγώνου, διαβρεχόμεναι ὑπὸ τοῦ Εὐβοϊκοῦ καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου καὶ σχηματίζουσαι ἀπειρίαν κόλπων

Digitized by Google

καὶ ἀγκυροβολίων ὑπεδήλουν ὡς καὶ τὸ Σούνιον, τὸν ἐκ φύσεως προορισμὸν τῶν κατοίκων τῆς χώρας καὶ διηυκόλυνον τόν τε ἀπόπλουν τῶν ἐγχωρίων ἀπὸ πολλῶν ὅρμων καὶ τὸν εἴσπλουν εἰς τὴν χώραν τῶν ξένων, οὓς ἔφερον πρὸς αὐτὴν αἱ μεγάλαι θαλάσσιοι λεωφόροι πρὸς ἐμπόριον, ἁλιείαν ἢ καὶ διαρπαγὴν (Θουκυδίδης Α΄ κεφ. Ε΄).

Ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι αὐτόχθονες ; — Ἡ ἀπὸ βορρᾶ ἀσφάλεια ἀπὸ πάσης βιαίας πολυανθρώπου εἰσβολῆς καὶ ἡ ἀπὸ τῶν παραλίων εἰσδοχὴ ξένων στοιχείων κατὰ μικρὰς ὁμάδας, εὐκόλως καὶ ἀνεπαισθήτως προσφυείσας εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἐπέτρεπον εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ μεγαλαυχῶσι βραδύτεροε ὅτι ἦσαν γηγενεῖς. Οὕτως ὁ ἄγγελος τῶν Ἀθηναίων, ὅστις μετὰ πρέσβειων ἄλλων πόλεων ἐστάλη πρὸς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Γέλωνα διὰ νὰ ζητήσωσι τὴν συνδρομήν του κατὰ τῶν Περσῶν, ὅτε ἐκεῖνος ἠξίωσε τὴν ἀρχηγίαν διὰ νὰ παράσχῃ αὐτήν, εἶπε μεταξὺ ἄλλων, ὡς ἀναφέρει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος (Ζ΄ 161), καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὦ βασιλεῦ Συρηκουσίων, οὐκ ἡγεμόνος δεομένη ἡ Ἑλλὰς ἔπεμψεν ἡμέρας πρὸς σέ, ἀλλὰ στρατιῆς... Μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατόν, πλεῖστον εἴημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχορήσομεν τῆς ἡγεμονίης, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, *μοῦνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων...»* καὶ ὁ κριτικώτατος Θουκυδίδης (Α΄, 2) γράφει «φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλὰς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὖσαι τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστος τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες, βιαζόμενοι ὑπό τινων ἀεὶ πλειόνων... Μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἡ ἀρίστη ἀεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχε... τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὖσαν *ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀει»*. Ἐπίσης καὶ ὁ φιλόπατρις Ἰσοκράτης (Πανηγ. δ΄)... «ἐξ ἧσπερ ἔφυμεν, ταύτην ἔχοντες ἅπαντα τὸν χρόνον διατελοῦμεν αὐτόχθονες ὄντες καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς αὐτοῖς, οἷςπερ τοὺς οἰκειοτάτους τὴν πόλιν ἔχοντες προσειπεῖν. *Μόνους γὰρ ἡμῖν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τροφὸν καὶ πατρίδα καὶ μητέρα καλέσαι προσήκει* (βλ. καὶ Δημοσθ. ΙΘ΄ 261 καὶ Πλάτ. Μενεξ. 238 C. Στρβ. C. 333 κ. δ κ.)

Τὴν ἀφομοίωσιν τῶν ξένων στοιχείων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ἀποδεικνύει καὶ ἡ διάσωσις ἀρχαϊκῶν παμπαλαίων ἠθῶν τῶν Πελασγῶν, ὡς τὸ σχῆμα τῶν Ἑρμῶν (βλ. Ἡροδ Β΄ 51). «Τοῦ δὲ Ερμέω τὰ ἀγάλματα, ὀρθὰ ἔχειν τὰ αἰδοῖα ποιεῦντες οὐκ ἀπ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασιν, ἀλλ' ἀπὸ Πελασγῶν πρῶτοι Ἑλλήνων Ἀθηναῖοι».

Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ αὐτοχθονισμοῦ τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ὡς δικαιολογητικὴν βάσιν ὅτι κατάκτησις τῆς Ἀττικῆς γενικὴ δὲν ἀνεφέρετο ἐν τῷ παρελθόντι. Ὑπῆρξεν ἄσυλον εἰς προγεγραμμένους καὶ τυχοδιώκτας, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε καὶ λεία ἑνὸς κατακτητοῦ *(C. Fougères*, Les Premiàr escivilisations 1926, σ 318),

Ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους ἐπέβαλε τὴν συγκρότησιν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήνων κρατῶν, καὶ ἦσαν τῷ ὄντι περὶ τὰ 12 ἀνεξάρτητα ἀλλήλων κράτη, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν διασωθεισῶν εἰς τοὺς Ἀττικοὺς συγγραφεῖς παραδόσεων, αἵτινες εἶναι ὁ φωτεινὸς ὁδηγὸς τῶν ἱστοριοδιφῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν προϊστορικῶν χρόνων (βλ. καὶ Φιλόχορον παρὰ Στράβωνι C΄ 397, ὅπου ἀναγράφονται αἱ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων πόλεις, Κεκροπία, Τετράπολις, Ἐπακρία, Δεκέλεια, Ἐλευσίς, Ἄφιδνα, Θορικός, Βραυρών, Κύθηρος, Κηφισιὰ κ.λ.π. καὶ διηυκόλυνε τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν κατοίκων τῆς χώρας πρὸς θαλασσοπόρους λαοὺς μᾶλλον ἢ τοὺς γείτονας χερσαίους, ὡς μαρτυροῦσιν ὡσαύτως πολλαὶ διασωθεῖσαι μυθικαὶ παραδόσεις.

Ἐπίδρασις τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῶν κατοίκων. Τὸ ἔδαφος οὔτε πολὺ γόνιμον ὂν ὥστε νὰ διατρέφῃ ἀργοὺς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἄγονον ὥστε νὰ ἐξαντλῇ τὰς σωματικὰς δυνάμεις των ἄνευ καὶ ἱκανῆς μάλιστα ἀμοιβῆς τῶν κόπων των, ἀλλὰ τοσοῦτον διὰ τῆς καλλιεργείας γόνιμον, ὥστε νὰ παρέχῃ ἐπαρκῆ καὶ ἐξαίρετα εἰς ποιότητα προϊόντα, ἔκρυπτε πρὸς τούτοις ζηλοτύπως εἰς τοὺς κόλπους του τοὺς δύο ἐκείνους θησαυρούς, τὸν ἀγυροῦχον τῆς Λαυρεωτικῆς μόλυβδον, καὶ τὸ θεσπέσιον Πεντελικὸν μάρμαρον, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος διετήρει τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν, ὁ δὲ δεύτερος ὑπῆρξε τὸ πολύτιμον ὑλικόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξεδήλωσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν των.

Τὸ κλῖμα ἦτο ὑγιεινόν, διότι τὸ ξηρὸν καὶ λεπτὸν τῆς χώρας ἔδαφος ἠσφάλιζεν ἀπὸ τῶν μιασμάτων τῶν λιμνῶν τῆς Βοιωτίας ἡ ὀροσειρὰ τοῦ Πάρνηθος καὶ ἐκάθαιρον τὰ ῥεύματα τῶν ἀνέμων, ἅτινα ὡς φιλόφρονας χαιρετισμοὺς ἀπέστελλον ἐναλλὰξ πρὸς ἀλλήλους ὁ Εὐβοϊκὸς καὶ ὁ Σαρωνικὸς κόλπος διὰ τῶν διόδων τοῦ Βριλησσοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐπικρατῶν καθ' ἁπάσας τοῦ ἔτους τὰς ὥρας αἰθρηγενὴς βορέας, δι' ὃν καὶ ἐπλάσθη ὁ ὡραῖος μῦθος τῆς ἁρπαγῆς τῆς Ὠρειθυίας (αὔρας), κόρης τοῦ Ἐρεχθέως, ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισσοῦ, ἔνθα καὶ βωμὸν ἀνήγειραν εὐγνώμονες οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸν ἅρπαγα γαμβρὸν (τὸν Βορέαν) διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν βοήθειαν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὅτε διὰ τῆς τρικυμίας, ἣν ἐξήγειρε, συνέτριψεν εἰς τὰς βραχώδεις ἀκτὰς τοῦ Πηλίου τὸν Περσικὸν στόλον (βλ. Πλάτ. Φαῖδρον καὶ Μυθολ. Decharme—*Ἀδαμαντίου* σ. 550 ἑξ.).

Οἱ εἰρημένοι κλιματολογικοὶ καὶ ἐδαφικοὶ ὅροι συνετέλουν εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ὑγιεινῆς θαλερότητος τοῦ σώματος, εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν αἰσθήσεων, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ψυχῆς πρὸς εὐθυμίαν καὶ τὴν ἐξέγερσιν καὶ ζωογόνησιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ ἐν γένει ἀπειργάζοντο τοὺς κατοίκους φιλέργους, εὐκινήτους ὑγιεῖς, εὐφυεῖς, καὶ καλαισθήτους διότι ἐδώρουν εἰς αὐτοὺς πλοῦτον ὡραίων γραμμῶν, ποικίλων χρωμάτων καὶ σχημάτων, περιέλουον μὲ χρυσᾶ κύματα ἀφθόνου φωτὸς καὶ ἐπροίκιζον μὲ τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα πνευματικὰ χαρίσματα, ἅτινα ὤθουν αὐτοὺς εἰς δημιουργίαν ὑπερόχων πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων. Οὕτω λοιπὸν ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, ἡ μορφολογία καὶ ποιότης τοῦ ἐδάφους, διηυκόλυνον τὴν συνάντησιν ἐν Ἀττικῇ ἐπιλέκτων φύλων διαφόρων φυλῶν καὶ ὑπεβοήθουν αὐτοὺς νὰ προαχθῶσιν εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα πολιτισμοῦ ταχύτερον ἄλλων λαῶν.

ΟΙ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.—*Ἡ πλεονεκτικὴ θέσις τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισοῦ.*— Μεταξὺ ὅλων τῶν αὐτονόμων Κρατῶν τῆς Ἀττικῆς ἐπλεονέκτει εἰς ἔκτασιν, εἰς γεωγραφικὴν θέσιν καὶ εἰς γονιμότητα ἐδάφους, τὸ ἔχον ὑπὸ τὴν κυριότητά του τὴν εὔφορον πεδιάδα, τὴν ὁποίαν διέρρεεν ὁ Κηφισὸς καὶ περιέβαλλον ὁ Ὑμηττός, ὁ Βριλησσός, ὁ Πάρνης, καὶ ὁ Αἰγάλεως. Ἡ πεδιὰς αὕτη ἔκειτο πλησίον τῆς θαλάσσης, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ἀπὸ Εὐβοίας καὶ Βοιωτίας ὁδῶν, ἐγγὺς τῆς ἀπὸ Βορρᾶ εἰς Πελοπόννησον ἀγούσης, καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἄλλων εὐφορωτέρων, μετ' αὐτήν, πεδιάδων τῆς Ἀττικῆς, τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλευσῖνος καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος. Οὕτως ἐδέσποζε τῆς θαλάσσης καὶ τῶν μεταξὺ τῶν ὀρέων στενῶν, εἶχε δὲ ἐν τῷ μέσῳ τὸν βράχον ἐκεῖνον, ὅστις παρεῖχεν ἀσφαλὲς ἐν κινδύνοις καταφύγιον καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἦτο προωρισμένος νὰ καταστῇ τὸ κέντρον τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας, τὸ κέντρον συμπάσης τῆς Ἀττικῆς. Ἡ ὅλη μορφὴ τῆς περιοχῆς τοῦ Κράτους αὐτοῦ, θεωμένη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, τοῦ ὁποίου κοῖλον μὲν εἶναι αἱ κλιτῦς τῶν περικλειόντων τὴν πεδιάδα ὀρέων, πάροδοι αἱ μεταξὺ τῶν ὀρέων καὶ τῆς θαλάσσης δίοδοι, σκηνὴ ὁ Σαρωνικὸς μὲ διάκοσμον τὰς δύο νηχομένας ἐπ' αὐτοῦ Νηρηΐδας, τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Σαλαμῖνα, ὀρχήστρα ἡ κοιλὰς τοῦ Κηφισοῦ, ἐν ᾗ ὀρθοῦνται ὁ Ἄγχεσμος, ὁ Λυκαβηττός, ἡ Πνύξ, οἱ λόφοι τῶν νυμφῶν καὶ τοῦ Μουσίου, καὶ οἱ ποικιλώνυμοι ἄλλοι γήλοφοι καὶ κολωνοὶ περὶ τὴν ἱερὰν Ἀκρόπολιν, ὡς περὶ θυμέλην, ἀπὸ τοῦ λογείου τῆς ὁποίας δρᾷ, ὡς πρωταγωνιστὴς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ ἰοστεφάνου Ἄστεως. Αὐτὸ δηλαδὴ τὸ φυσικὸν περιβάλλον παρουσίαζε τὴν εἰκόνα τοῦ τεχνητοῦ χώρου, εἰς ὃν θὰ ἐξήστραπτεν ἡ μεγαλοφυΐα τῶν Ἀθηναίων δημιουργούντων τὸ κάλλιστον τῆς ἰδιοφυΐας των δημιούργημα, τὴν Ἀττικὴν τραγῳδίαν.

Τὰ πορίσματα τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφῶν καὶ ἡ παράδοσις. Ἡ σκαπάνη, ὁ σοφώτερος αὐτὸς παντὸς ἄλλου ἱστοριοδίφης καὶ δεύτερος μετὰ τὴν παράδοσιν, οὐσιωδέστερος πολύ, φωτεινὸς ὁδηγὸς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν προϊστορικῶν χρόνων, διεφώτισε τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως συνοικισμῶν, ἀποκαλύψασα ὅτι καὶ εἰς τὸν ἱερὸν αὐτὸν βράχον ἔζησε καὶ ἔδρασε λαός, οὗτινος ὁ πολιτισμὸς ἦτο ὅμοιος καὶ διῆλθε τὰς αὐτὰς φάσεις μὲ τὸν πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐκυριάρχησε τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, τῶν ἐπιφανεστέρων πόλεων τῆς Ἀχαϊκῆς Ἑλλάδος βλ. G. Fongères» Athènes» 1912 σ. 6 καὶ ἑξῆς).

Τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ἡ παρουσία ἐν Ἀττικῇ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν Μυκηναϊκῶν τάφων περὶ τοὺς σημερινοὺς συνοικισμοὺς τῆς Ἐλευσῖνος, τῶν Ἀχαρνῶν (Μενιδίου), τοῦ Σπάτα τοῦ Μαρκοπούλου καὶ τῶν ἀκροπόλεων Ἀθηνῶν, Θορικοῦ καὶ Βραυρῶνος (βλ. G. Fongères «Les Premières civilisations», 1926 σ. 318 καὶ ἑξῆς).

Αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἡ παράδοσις ὑπεβοήθησαν τοὺς ἱστορικοὺς εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἀποδέχονται πάντες σχεδὸν σήμερον ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι καὶ ἐν Ἀττικῇ συνοικισμοὶ ἦσαν οἱ συνοικισμοὶ τῶν Πελασγῶν, τοῦ πολυανθρωποτέρου κλάδου τῶν προελληνικῶν φύλων, ὅστις εἶχε στοιχειώδεις γνώσεις πολιτισμοῦ (βλ. ἄρθρον Πελασγοί), ἐλάτρευε τὸν Πελασγικὸν Δία, ὡς θεὸν Πολιέα, τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἰδίᾳ τὴν Γῆν. Ἡ προελληνικὴ βαρβαρόφωνος (δὲν ἔχει τὴν σημασίαν ἀλλόγλωσσος) αὐτόχθων φυλὴ τῶν Πελασγῶν τοῦ Ἡροδότου ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς πραγματικῶς προϋπάρξασα καὶ οὐχὶ ὡς πλάσμα φαντασίας. Ὁ ἐχθρὸς τῆς παραδόσεως ὑπερκριτικὸς σκεπτικισμὸς ἐκάμφθη καὶ ἡ παράδοσις τῶν Ἀθηναίων περὶ τῶν Κραναῶν Πελασγῶν καὶ τῶν Ἰώνων τῆς Ἀχαΐας, περὶ τῆς φυλῖ τῶν Αἰγιαλέων Πελασγῶν καὶ τῶν Δαναῶν ὅτι εἶχον διαδεχθῆ τοὺς Πελασγούς, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους Λάρισαν, καὶ τὸ ὄνομα τῆς Πελασγιώτιδος τῆς Θεσσαλίας πιστεύονται σήμερον ὡς ἀξιόπιστοι μάρτυρες τῆς ὑπάρξεώς των. Ἀκαθόριστος μένει μόνον ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς προελεύσεώς των. Ἦσαν λαὸς τῆς Ἀρίας ὁμοφιλίας καὶ ἑπομένως λαὸς ὁμογενὴς μὲ τοὺς διαδεχθέντας αὐτὸν Ἀχαιοαιολεῖς καὶ Ἕλληνας; Οὕτω φαίνεται ὅτι ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί, Ἡρόδοτος (Α΄ 58 «Τὸ Ἑλληνικόν... ἀποσχισθὲν ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ») καὶ Θουκυδίδης. *(Κουρτίου-Λάμπρου* Ἑλλ. Ἱστορία Α΄ 39) καὶ πολλοὶ καὶ σήμερον (βλ. εἰσαγωγὴ Π. Καρολίδου εἰς τὴν Ἱστ. Παπαρ. 1925 ιθ, καὶ ἑξῆς) πιστεούσιν. Ἢ ἦσαν συγγενεῖς τῶν Τυρρηνῶν ἢ Σημῖται; Ἢ οἱ κατοικήσαντες τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίους πόλεις τῆς Αἰγαϊκῆς καὶ Μεσογειακῆς λεκάνης, Λούβιοι, οἵτινες δὲν ἦσαν οὔτε Ἄριοι οὔτε Σημῖται, ἥτις γνώμη φαίνεται καὶ ἡ ἐπικρατεστέρα; (*C.sFougère* «Lès Premières civlisations» σ. 117 καὶ ἑξῆς).

Ἀττικὸν ἀγγεῖον τῆς 5ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Digitized by Google

Ὁ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν Πελασγικὸς συνοικισμὸς Κραναά, ἀπὸ τοῦ Κραναοῦ (βραχώδους) ἐδάφους καλούμενος οὕτω καὶ οὐχὶ ἀπὸ τοῦ βασιλέως Κραναοῦ, βασιλεύσαντος κατὰ τὴν παράδοσιν (βλ. Ἀπολλόδ. III, 14, 15) μετὰ τὸν Κέκροπα, ἢ Ἀκταία, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐδέχθη ἐπήλυδας ξένους ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὑπὸ τὸν Κέκροπα, ὡς ἀναφέρει ἡ παράδοσις, καθ' ἣν οὗτος ἦλθεν ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Ἀκταίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὠνομάζετο κατὰ τὴν παράδοσιν, ὡς ἐλέχθη, Ἀκταία καὶ ὁ συνοικισμός. (Παυσαν. Α΄. 2 6) καὶ μετωνομάσθη ἀπὸ τούτου Κεκροπία.

Συρροὴ ξένων εἰς Ἀθήνας. Ἡ παράδοσις τῆς προελεύσεως τοῦ Κέκροπος ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἢ τῆς Κρήτης, διότι καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ ὑπεστηρίχθη, (*C. Fongères* Athènes σ. 8) εἶναι πιθανώτατα ἀπήχησις τῆς ἀναμνήσεως τῆς θαλασσοκρατορίας τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῆς XIII δυναστείας μέχρι τοῦ Ραμσῆ τοῦ Γ΄, ὅτε, ὡς ὑπεστηρίχθη, ἡ κυριαρχία τῆς Αἰγύπτου ἐξετάθη μέχρι καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀργολίδος καὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰσήχθη ἡ λατρεία τῶν Αἰγυπτιακῶν θεοτήτων Δήμητρος καὶ Διονύσου (*C. Fongères*, Grèce. 1911 σ. 6), καὶ τῆς θαλασσοκρατορίας τοῦ Μίνωος, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάμνησιν διέσωσεν αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης εἰς τὸ προοίμιόν του (Α΄, κεφ. δ΄ καὶ η΄), τὸ ὁποῖον εἶναι κριτικὴ συνοπτικὴ ἱστορία τῶν προϊστορικῶν καὶ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐκτὸς ὅμως τῶν μετὰ τοῦ Κέκροπος ἐπελθόντων ἐπηλύδων ἐδέχθη καὶ ὁ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν Πελασγικὸς συνοικισμὸς καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Ἀττικῆς ἄφρακτοι Πελασγικοὶ συνοικισμοί, ἑκόντες ἄκοντες, καὶ ἄλλους ἐπήλυδας, ἰδίᾳ θαλασσοπόρους, Φοίνικας, ὡς μαρτυροῦσιν ὀνόματα τοπογραφικὰ Μελίτη κ.τ.λ) καὶ λατρεῖαι θεῶν (Ἡρακλέους), Δαρδάνους, Μινύας, Θρᾷκας, Λυκίους, Κρῆτας, Ἀχαιοαιολεῖς καὶ Ἴωνας (Θουκ. 2 Α΄ 2 Ἡρόδ. Β΄ 51, ΣΤ 35 καὶ 57, Παυσ. Β΄ 30. 3. 9, Δ΄ 1,5). Οἱ τελευταῖοι δ' οὗτοι ἦσαν καὶ οἱ πολυπληθέστεροι, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερρόφησαν τοὺς ἄλλους ἐπήλυδας καὶ ἐπέδρασαν σημαντικώτατα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ἀφ' ὅτου κατελθόντες ἐκ Θεσσαλίας ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Τετράπολιν τοῦ Μαραθῶνος.

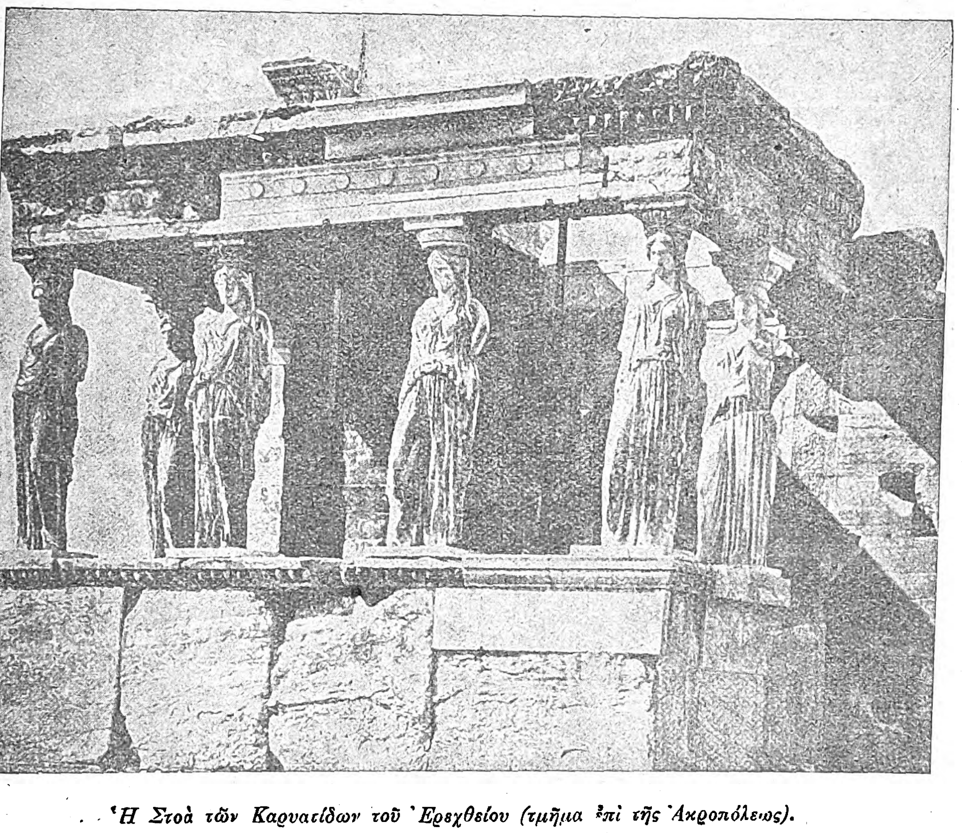

Ἡ Στοὰ τῶν Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου (τμῆμα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως).

Οὕτως ἡ ἀπὸ θαλάσσης πρὸ πάντων συγκοινωνία διέκοψε τὸν μονότονον καὶ ποιμενικὸν βίον τῶν Πελασγῶν καθ' ἅπασαν τὴν κατὰ κώμας οἰκουμένην πρότερον Ἀττικὴν καὶ ἤρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος, ἡ ἀπὸ Κέκροπος μέχρι Θησέως, καθ' ἣν πολλοὶ τῶν ἀφράκτων συνοικισμῶν μετεβλήθησαν εἰς πόλεις, ὀχυρωθείσας διὰ τειχῶν, αἵτινες καὶ ὑπήγαγον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των τοὺς ὀλιγανθρωποτέρους καὶ ἀφράκτους ἀπομεμονωμένους γειτονικοὺς συνοικισμούς, ἄλλοι δέ, ἰσοδύναμοι γειτονικοί, συνηνώθησαν θρησκευτικῶς διὰ κοινῶν θυσιῶν, ἱερῶν καὶ ἑορτῶν εἰς ὁμοσπονδίαν, ὡς μαρτυρεῖται ἔκ τε τῶν ὀνομάτων τῶν διατηρηθέντων εἰς συγγραφεῖς τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ εἰς ἀνευρεθείσας ἐπιγραφὰς καὶ τῶν διατηρηθεισῶν κοινῶν λατρειῶν. Οὕτως ἀναφέρονται τρίκωμοι (βλ. Στ. Βυζ. ἐν λ. Εὐπορίδαι), τετράκωμοι (Πολυδ. Δ. 105), τετράπολις (Στρατβ. Η΄ σ. 383), Ἐπακρεῖς (Corbus Inscriptionum Atticarum, II. ἀρ. 570), Μεσόγειοι (CIA, ἀρ. 602, 603) καὶ ἀκόμη ἐκ τῆς διασωθείσης παραδόσεως (βλ. Φιλόχορον παρὰ Στράβωνι C. 397), καθ' ἣν ὁ Κέκροψ συνήνωσε δῆθεν τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς εἰς πόλεις 12, ἀριθμὸν πλασθέντα κατ' ἀναλογίαν τῶν 12 πόλεων τῆς Ἰωνίας, τῶν 12 τῆς Ἰωνικῆς Αἰγιαλείας, καὶ τῶν πρὸ τοῦ Κλεισθένους 12 Ἀττικῶν φατριῶν. Ἑκάστη τῶν πόλεων τούτων εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας καὶ ἴδιον πρυτανεῖον καὶ ἑκάστης ὁ βασιλεὺς ἰδία τεμένη, ἰδίαν ἀκολουθίαν καὶ ἰδίους ὑπηκόους. Οὐδεὶς ἄλλος δὲ ἑνωτικὸς δεσμὸς ὑπῆρχε μεταξὺ ὅλων πλὴν τοῦ ἐκ τοῦ κοινοῦ κινδύνου καὶ φόβου προκαλουμένου ἐξ αἰφνιδίας ἐμφανίσεως κοινοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Θουκυδίδης (Β΄ 15) λέγων «*ὁπότε μή τι δείσειαν, οὐ ξυνῇσαν βουλευσόμενοι*».

Συνένωσις τῶν πόλεων τῆς Ἀττικῆς εἰς ἑνιαῖον Κράτος. Οἱ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Κηφισοῦ συνοικισμοί, ὧν σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν Πελασγικός, οἱ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως λοφοσειρᾶς, ἐκ συμμείκτων ξένων καὶ ὁ ἐν Ἄγρᾳ, ἐνῷ κατίσχυον οἱ Ἴωνες, ἀνήκοντες εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου ὄχθας θαλασσοπόρους Ἕλληνας, συνεχωνεύθησαν οὐχὶ ἄνευ ἀγώνων καὶ μετὰ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος, θεότητος Ἰωνικῆς, ὅστις ἔγινε σύνθρονος τοῦ Πελασγικοῦ (καὶ Πολιέως) Διός.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν Ἰώνων θεωρεῖται ὡς προαγωγὴ τοῦ λαοῦ εἰς ἀνωτέραν παίδευσιν, ἣν ἀντιπροσωπεύει καὶ ἑτέρα Ἰωνικὴ θεότης, ὁ Ἀπόλλων, ὅστις καὶ ἀξιοῦται ἱεροῦ εἰς τὰς κλιτῦς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ βασιλεὺς Ἴων (βλ. λ.), ὅστις εἶναι ὄνομα ὁμαδικόν, διότι πολλάκις εἰς τοὺς μύθους τὰ κύρια ὀνόματα εἶναι ὁμαδικὰ καὶ ὄχι ἀτομικά, ἀπὸ ἥρωος τῆς Ἰωνικῆς τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος, γίνεται ὁ Ἀττικὸς ἥρως, ὅστις ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς χαλκεόπλους Χαλκιδεῖς καὶ συνδέεται πρὸς τοὺς Κραναοὺς Πελασγοὺς γινόμενος υἱὸς τῆς κόρης τοῦ Ἐρεχθέως Κρεούσης, καὶ οὕτως Ἴωνες καὶ Ἐρεχθεῖδαι συγχωνεύονται.

Κατὰ τὴν περίοδον, ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν συνένωσιν τῶν συνοικισμῶν τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισοῦ, καὶ καθ' ἣν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατῴκει μόνον ὁ ἄναξ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὐγενεῖς, οἱ φιλοβασιλεῖς, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο καὶ τὸ συμβούλιον (ἡ βουλή), ὅπερ ἦτο καὶ πολιτικὸν καὶ δικαστικὸν σῶμα δικάζον τὰς ἀνθρωποκτονίας, ὁ δὲ λαὸς κατῴκει τοὺς ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἀφράκτους συνοικισμούς, εὑρίσκομεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἴχνη τοῦ μεγάρου τοῦ ἄνακτος, ὑπὸ τὸ Ἐρεχθεῖον καὶ ἴχνη τῶν τειχῶν αὐτῆς (*Χ. Τσούντα* Ἀκρόπολις σ. 9 καὶ ἑξῆς). Τότε τὸ προαθηναϊκὸν Κράτος, τὸ Κράτος τῆς Κεκροπίας, ἐξετείνετο εἰς ὅσην ἀπόστασιν ἔφθανε καὶ τὸ βλέμμα τοῦ ἐφορῶντος αὐτὸ ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ ἄνακτος, πέραν δὲ αὐτοῦ ἐξετείνοντο ἄλλα Κράτη, ὧν ἰσχυρότερα ἦσαν τὸ τῆς Ἐλευσῖνος ἔχον τὴν κυριότητα τῆς μεγαλυτέρας, μετὰ τὴν τοῦ Κηφισοῦ, πεδιάδος τῆς Ἀττικῆς, τοῦ περιφήμου Θριασίου πεδίου, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ πρῶτον ἐβλάστησεν ὁ σῖτος καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐχωρίζετο διὰ τοῦ Αἰγάλεω τὸ ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Βριλησοῦ Κράτος τῆς Παλλήνης καὶ τὸ τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος.

Τὴν συνένωσιν τῶν συνοικισμῶν τῆς πεδιάδος τοῦ Κηφισοῦ ἐπηκολούθησεν ἡ συνένωσις τῶν αὐτονόμων κρατῶν Ἀττικῆς εἰς ἓν Κράτος. Καὶ ἡ συνένωσις αὐτὴ συνδέεται, ὅπως καὶ ἡ προγενεστέρα, μετὰ τοῦ ὀνόματος ἄλλου Ἴωνος ἥρωος, τοῦ Θησέως, καὶ ὑπολογίζεται ὅτι ἐπῆλθε μετὰ δύο-τρεῖς αἰῶνας ἀπὸ τῆς θεμελιώσεως τῆς Κεκροπίας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ συνένωσις αὐτὴ ἦλθεν εἰς πέρας μετὰ πολὺ σκληροτέρους ἀκόμη ἀγῶνας. Κατὰ πρῶτον ἐπῆλθε σύγκρουσις πρὸς τὴν θεοκρατικὴν πολιτείαν τῆς Ἐλευσῖνος, ἣν ἐκυβέρνων οἱ Εὐμολπίδαι, ἀπὸ τοῦ Εὐμόλπου τοῦ Ποσειδῶνος, ὡς ἐλέγετο, ἱδρυτοῦ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, καταγόμενοι. Οἱ Εὐμολπίδαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν συνένωσιν, ἀρκεσθέντες μόνον εἰς τὴν προνομίαν νὰ εἶναι πάντοτε ἐκ τοῦ γένους των οἱ ἱερεῖς τῶν μεγάλων θεῶν τῆς Ἐλευσῖνος: Δήμητρος καὶ Κόρης.

Τὴν πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα σύγκρουσιν τῆς Κεκροπίας, τοῦ ἑνιαίου δηλαδὴ Κράτους τῆς πεδιάδος Κηφισοῦ, ἐπηκολούθησεν ἡ πρὸς τὸ Κράτος τῆς Παλλήνης σύγκρουσις, ἔνθα ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐλατρεύετο ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ καὶ Παλληνὶς ἐπονομαζομένη (Εὐριπ. Ἡρακλ. 849 «*Παλληνίδος γὰρ σεμνὸν ἐκπερῶν πάγον Δίας Ἀθάνας*») ἥτις ἦτο πολεμικὴ ἅμα καὶ γεωργικὴ θεά, προστάτις τῶν πολεμικῶν γενῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν ἐν γένει, καὶ ἐλατρεύετο εἰς ἅπαντας τοὺς γεωργικοὺς συνοικισμοὺς τῆς Ἀττικῆς.

Οἱ ἰσχυροὶ Παλλαντίδαι, τέκνα τοῦ Πάλλαντος, ἀδελφοῦ τοῦ Αἰγέως, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπετάγησαν, ἂν καὶ ἐσφενδόνων βράχους (Πλουτ. Θησ. 13) κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων, ἡ δὲ ὑποταγή των συνεπλήρωσε τὰ μεγαλουργὰ σχέδια τῆς Κεκροπίας, εἰς ἣν μετῴκησαν τὰ ἐπισημότερα γένη τῶν εὐγενῶν ὁλοκλήρου τῆς Ἀττικῆς, καὶ τῆς ὁποίας τὸ πρυτανεῖον, ἡ ἱερὰ δηλ. ἑστία τῆς πόλεως, κατέστη τὸ κοινὸν πρυτανεῖον ὅλων τῶν πόλεων, αἵτινες ἐστερήθησαν τῆς αὐτονομίας των. Ἡ πόλις μετωνομάσθη *Ἀθῆναι*, δηλ. *αἱ Ἀθῆναι*, ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς, πολιούχου ἁπάντων τῶν συνενωθέντων αὐτονόμων Κρατῶν (βλ. καὶ *Fougères* Athènes σελ. 9 καὶ οἱ Κεκροπίδαι. Ἀθηναῖοι. Πολλάκις ὀνομάζονται καὶ Ἐρεχθεῖδαι ἀπὸ τοῦ ὀφιομόρφου δαίμονος, τοῦ τροφίμου τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀνεξαντλήτου εὐφορίας, τὴν ὁποίαν ἐδώρησεν αὐτὴ εἰς τὴν χώραν, τὸ στοιχειὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ ἀγαθὸς δηλ. δαίμων τῆς εὐτυχίας κατὰ τὴν κρατοῦσαν καὶ σήμερον λαϊκὴν ἀντίληψιν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἥρωος Ἐρεχθέως, διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς κόρης τοῦ ὁποίου μετὰ τοῦ Ἴωνος ἐπῆλθεν, ὡς εἴδομεν, ἡ συνένωσις τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν συνοικισμῶν.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς κατ' ἐξοχὴν πολιάδος θεότητος, παρὰ τὸν Πολιέα Πελασγικὸν Δία καὶ τὸν σύνθρονον αὐτοῦ Πολιέα θεὸν τῶν Ἰώνων Ποσειδῶνα, θεὸν τῆς Ἰωνικῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος ὅθεν καὶ ὡρμήθη ὡς λέγεται ὁ Θησεύς, μαρτυρεῖ ὅτι παρὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ἰώνων ἡ συγχώνευσις διὰ λόγους σκοπιμότητος ἀνεγνωρίσθη ὡ ἑκουσία καὶ ὡς γενομένη μετὰ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις τῶν συγχωνευθέντων συνοικισμῶν, καὶ εἶναι τεκμήριον ὅτι ἐν τῇ συγχωνεύσει ἐπεκράτησαν οἱ ἀγρόται κάτοικοι τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἱερὸν ἄροτρον τῆς Ἀθηνᾶς ἐφυλάσσετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Βουζύγου (βλ. λ.) ὡς παλλάδιον τῆς πόλεως. Ἴσως ἡ ἐπικράτησις τῆς γεωργικῆς Ἀθηνᾶς νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν συγγένειάν της πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀκροπόλει λατρευομένην Πελασγικὴν θεὰν Γῆν ὡς Πάνδοσον. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀντιπάθεια τῶν Ἀθηναίων νὰ καλοῦνται Ἴωνες (Ἡροδ. Α΄ 143: «*καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔφυγον τοὔνομα, οὐ βουλόμενοι Ἴωνες κεκλῆσθαι, ἀλλὰ καὶ νῦν φαίνονταί μοι οἱ πολλοὶ αὐτῶν ἐπαισχύνεσθαι τῷ οὐνόματι...*» καὶ Ἀριστοφ. Ἀχαρ. στιχ. 164) καὶ ἡ ἐπιμονή των νὰ θεωροῦν ἑαυτοὺς αὐτόχθονας.

Ἀπήχησις τῶν συγκρούσεων, αἵτινες προηγήθησαν τῆς συνενώσεως εἶναι ὁ περὶ κατοχῆς τῆς χώρας μῦθος τῆς ἔριδος Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας ἔριδος πάνσεπτα μνημεῖα ἦσαν τὰ ἴχνη τοῦ πλήγματος τῆς τριαίνης τοῦ ἐξοργισθέντος διὰ τὴν ἧτταν Ποσειδῶνος καὶ ἡ αἰωνόβιος ἱερὰ τῆς νικητρίας Ἀθηνᾶς ἐλαία ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀρχαιοτάτου μεγάρου τοῦ ἄνακτος τῆς Κεκροπίας, ὁ μῦθος τοῦ Ἁλιρροθίου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις κατέφερε τὸν πέλεκυν κατὰ τοῦ ἱεροῦ δένδρου τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς ἐλαίας, καὶ ὁ μῦθος τοῦ πολέμου τῶν Παλλαντιδῶν. διότι ἡ ἱστορικὴ σύνθεσις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐλάμβανε τὴν μορφὴν μιᾶς προσωποποιήσεως καὶ ὁ μῦθος διεκόσμει ἐν βάθος πραγματικὸν (βλ. λ. Ἀθηνᾶ, Ποσειδῶν, Ἁλιρρόθιος, Παλλαντίδαι).

Ἀπὸ τῆς συνενώσεως πάντων τῶν αὐτονόμων Κρατῶν τῆς Ἀττικῆς εἰς ἓν ἀρχίζει ἡ τρίτη περίοδος, ἡ πλήρης ζωῆς, τῶν προϊστορικῶν χρόνων

Digitized by Google

τῶν 'Αθηνῶν. Ἡ συνένωσις ἐχαιρετίσθη δι' ἑορτῶν, αἵτινες καθιερώθησαν τότε τὸ πρῶτον καὶ διαιώνισαν τὴν ἀνάμνησιν τῆς συνενώσεως. Αἱ ἑορταὶ αὗται ἐκαλοῦντο Συνοίκια καὶ Παναθήναια (βλ. λέξεις), κοινὴ δηλ. ἑορτὴ τῆς ὅλης πολιτείας τῶν 'Αθηναίων, ὡς ἐμαρτύρει καὶ τὸ ὄνομα.

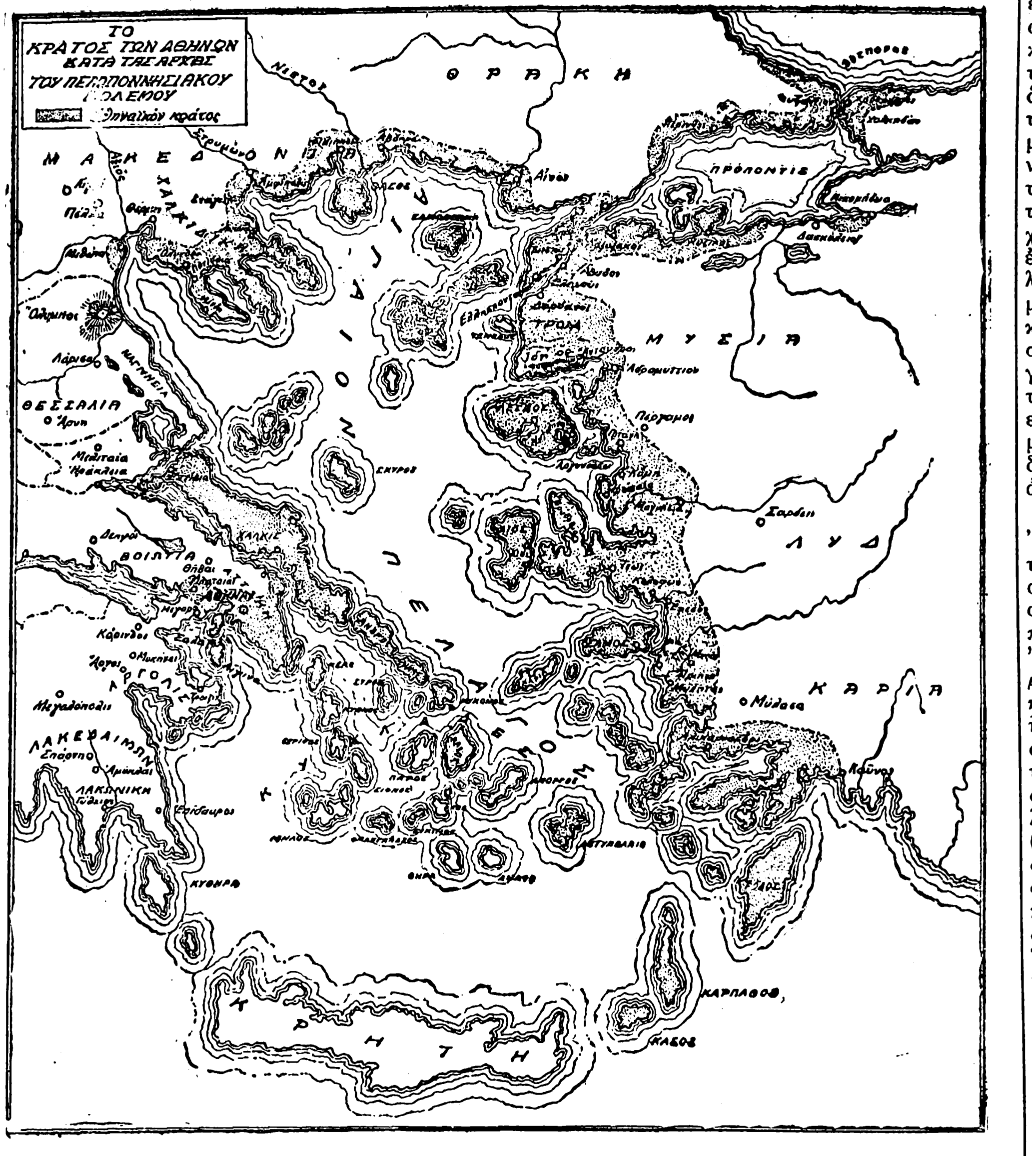

Οὕτως οἱ Κραναοὶ καὶ Πελασγοὶ καὶ μετέπειτα Κεκροπίδαι καὶ Ἐρεχθεῖδαι καὶ Ἴωνες ('Ηροδ. Η' 44) ἔλαβον ἀπὸ τῆς πρωτευούσης τοῦ Κράτους, ὡς εἴπομεν, τὸ ὄνομα 'Αθηναῖοι καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις ἐπωφελήθη πάντων τῶν ἀγαθῶν ἅτινα ἐπεδαψίλευσεν ἡ φύσις τῆς χώρας.

Θησεὺς καὶ 'Αθῆναι. Ὁ μῦθος τοῦ Μινωταύρου (βλ. λ.) καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν 'Αθηναίων ἀπὸ τοῦ ἀπανθρώπου πρὸς τὸν Μίνωα φόρου τῶν 7 νέων καὶ 7 νεανίδων καὶ ὁ μῦθος τοῦ γάμου τοῦ Θησέως μετὰ τῆς 'Αριάδνης, κόρης τοῦ Μίνωος, ἀποτελοῦντες ἀπήχησιν προϊστορικῶν γεγονότων ἐκ παραδόσεως διασωζομένων, εἶναι καὶ ἔνδειξις ὅτι τὸ μικρὸν αὐτόνομον Κράτος τῆς Κεκροπίας, πρὸ τῆς συνενώσεώς του μετὰ τῶν ἄλλων αὐτονόμων κρατῶν τῆς 'Αττικῆς, ἦτο ὑποτελὲς εἰς τὴν Κρήτην (εἰς τὸ κράτος τοῦ Μίνωος). Εἰς τον αὐτὸν ἥρωα ἐπισης ἀπεδίδετο ἡ συνένωσις τῶν αὐτονόμων κρατῶν, αὐτὸς ἀπήλλαξε καὶ τὸ κράτος τῆς Κεκροπίας τοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας του καὶ ἦλθεν ἔπειτα εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν Κρήτην, ἥτις ἦτο τὸ ἰσχυρότερον καὶ μᾶλλον πεπολιτισμένον κράτος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (τῆς 'Αχαϊκῆς Ἑλλάδος), ἐκεῖθεν δὲ μετεκόμισε, πιθανώτατα, νόμους καὶ ἤθη πεπολιτισμένα καὶ κατέστη οὕτως ὁ ὀργανωτὴς τοῦ πολιτειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ καθεστῶτος τοῦ ἑνιαίου Κράτους τῆς 'Αττικῆς. Εἰς τὸν Θησέα ἀποδίδεται ἀκόμη ἡ διαίρεσις τοῦ πληθυσμοῦ εἰς 4 φυλάς, τοὺς Γελέοντας (γεωμόρους), Ὅπλητας, Αἰγικορεῖς (αἰγυβοσκούς), καὶ 'Αργαδεῖς (ἐργάτας), καὶ τῶν πολιτῶν εἰς 3 κλάσεις, τοὺς Εὐπατρίδας (εὐγενεῖς), Γεωμόρους (γεωργοὺς) καὶ Δημιουργοὺς (τεχνίτας)· διότι εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους πολλάκις ἓν ὄνομα, εἷς ἥρως, ('Ηρακλῆς, Θησεύς, Μίνως), ἐγίνετο τὸ σύμβολον τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἔθνους καὶ εἰς αὐτὸν ἀπεδίδετο τότε ὡς ἔργον προσωπικὸν τὸ ὁμαδικὸν ἔργον σειρᾶς ὅλης μοναρχῶν. Τῶν διαιρέσεων τούτων ἡ πρώτη ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν 'Ιώνων τῆς Τετραπόλεως τοῦ Μαραθῶνος, ὅθεν καὶ μετηνέχθησαν τὰ ὀνόματα, ἅτινα ἐν 'Αθήναις δὲν ἐδικαιολογοῦντο, οὔτε ὡς ὀνόματα τοπικῆς περιοχῆς, οὔτε ὡς ὀνόματα διακρίσεως ἐπαγγελματικῆς, ἡ δὲ δευτέρα, ἀρχαιοτάτη οὖσα, εἶναι διαίρεσις τῶν γενῶν καὶ εἶχεν ὡς βάσιν τὴν οἰκογένειαν, τὰ γένη καὶ τὰς φατρίας. Αἱ περὶ καταγωγῆς καὶ γεννήσεως τοῦ Θησέως παραδόσεις, (ἐλέγετο ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰγέως καὶ ὅτι εἶχε γεννηθῆ ἐν Τροιζῆνι) εἶναι, πιθανώτατα, ἀπήχησις τῶν ναυτικῶν σχέσεων τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων μετ' ἄλλων πόλεων, μεθ' ὧν εἶχον συμπήξει τὴν α' ἐν Καλαυρείᾳ ἀμφικτυονίαν (βλ. λ. Ναυπλία, Πρασιαί, Ἑρμιόνη, 'Επίδαυρος, Αἴγινα, 'Ορχομενός).

Κυδαθήναιον. Ἄρειος Πάγος. Ἀπὸ τοῦ Θησέως, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς συγκεντρώσεως πολλῶν εὐγενῶν εἰς τὰς 'Αθήνας δὲν ἐξήρκει ἡ 'Ακρόπολις ὡς κατοικία τοῦ τε ἄνακτος καὶ ἁπάντων τῶν εὐγενῶν, ἠναγκάσθησαν πολλοὶ τούτων νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν κάτω πόλιν καὶ νὰ κατοικήσωσιν εἰς ἰδιαιτέραν συνοικίαν αὐτῆς, τὸ *Κυδαθήναιον*. 'Εντοῦθα ὑπῆρχεν ἀγορά, εἰς ἣν συνήρχετο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν συμβούλων του, καὶ ἀνηγέρθη πρυτανεῖον, καὶ ἐκεῖ διεξήγοντο πᾶσαι αἱ πολιτειακαὶ ὑποθέσεις καὶ ἐδικάζοντο πᾶσαι αἱ δικαστικαί, πλὴν τῶν ἀνδροφονιῶν, αἵτινες ἐδικάζοντο εἰς τὸν γυμνὸν ἀπέναντι τῆς 'Ακροπόλεως βράχον, τὸν *Ἄρειον Πάγον,* ὑπὸ τῆς ἐξ 'Αρείου Πάγου Βουλῆς, προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ἡ βουλὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ἐν ἀρχῇ, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὑπὸ τῶν αὐτῶν πιθανώτατα εὐπατριδῶν συμβούλων, οἵτινες ἐβοήθουν τὸν βασιλέα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, τῶν 4 φυλοβασιλέων καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς 48 πρυτάνεων (12 περὶ ἕκαστον). 'Εκτὸς ὅμως τῶν εἰρημένων μυθικῶν παραδόσεων, αἵτινες, διαφανεῖς οὖσαι, ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἱστορικοὺς νὰ διΐδωσι τὸ ὄπισθεν αὐτῶν φῶς τῆς ἀληθείας, ὑπῆρχον καὶ παραδόσεις περὶ 'Αττικῆς ὅλως μυθώδεις, ὅπως ὁ μῦθος περὶ κατακλυσμοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς 'Αττικῆς Ὠγύγου, μυθικῆς προσωποποιήσεως αὐτοῦ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἢ τοῦ ὠκεανοῦ. Ἀπὸ τοῦ 'Ωγύγου τούτου ὠνομάζοντο αἱ Ἀθῆναι 'Ωγύγιαι, δηλ. πανάρχαιαι ὅπως καὶ αἱ Θῆβαι (Παυσ. Θ'. 5, 1. *Παπαρρηγόπουλος,* Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. ἔθνους, ἔκδ. 1925, 6.5). Ὁ μῦθος τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τῆς Μηδείας καὶ τῶν γάμων αὐτῆς μετὰ τοῦ Αἰγέως. Ὁ μῦθος τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Διοσκούρων ἐκδικουμένων διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως ἁρπαγὴν τῆς ἀδελφῆς των Ἑλένης καὶ ὁ μῦθος τοῦ πολέμου τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Θησέα κατὰ τῶν Θηβαίων πρὸς ἐξαναγκασμὸν αὐτῶν νὰ παραδόσωσι πρὸς ταφὴν τοὺς πεσόντας ἐκ τῶν 'Αργείων κατὰ τὸν πόλεμον ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. (Βλ. 'Απολλ. I, 9,27. III, 7 1. III, 10,7). Περὶ τῶν μύθων τούτων καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν βλ. λ. 'Ωγύγης, Μήδεια, Αἰγεύς, Διόσκουροι, Αἴθρα, Θησεύς, Ἑλένη, Ἄδραστος.

ΠΡΩΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. *Μετανάστασις τῶν Δωριέων εἰς 'Αθήνας.* — Αἱ Ἀθῆναι, κείμεναι μὲν ἐγγύς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βορρᾶ εἰς Πελοπόννησον ὁδοῦ, διέφυγον μὲν τὴν ἀθρόαν εἰσβολὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν χώραν των, ἣν ἀποφυγὴν διέσωσεν ἡ παράδοσις μὲ τὸν διδακτικώτατον εἰς πατριωτικὰ διδάγματα μῦθον τῆς αὐτοθυσίας τοῦ *Κόδρου* (βλ. λέξιν), μετὰ τῆς ὁποίας συνέδεσαν και τὴν αἰτίαν τῆς καταργήσεως τῆς βασιλείας, δὲν διέφυγον ὅμως καὶ τὸν ἐκ τῆς μεταναστάσεως τῶν Δωριέων ἀντίκτυπον. Ἡ μετανάστασις ἄλλως τῶν Δωριέων, γενομένη περὶ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος π. χ., συμπίπτει μὲ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου, ἥτις εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα μία ἐπανάστασις διά τε τὴν ἱστορίαν της καὶ τὸν πολιτισμόν της. Ὁ ὁρμητικὸς ἐκεῖνος ἀνθρωποχείμαρρος τῆς βορείου φυλῆς κατέκλυσε μὲν τὰ ἀκμάζοντα πρότερον κράτη τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ παρέσυρεν εἰς φυγὴν τὰ ἐπίσημα 'Αχαϊκὰ γένη, ἀλλὰ καὶ κατεκάλυψε μὲ γονιμωτάτην ἰλὺν τὸ ἔδαφος καὶ οὕτως ἐβλάστησεν ἀκμαιότερος καὶ εὐχυμότερος Ἑλληνισμός, μὲ ὁπλισμὸν τελειότερον, μὲ πνεῦμα νεώτερον. Ἔφερε μὲν κατ' ἀρχὰς τὴν δουλείαν καὶ τὸ σκότος, ἀλλὰ βραδύτερον τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὸ ἀκτινοβόλημα.

Πολλὰ τῶν παρασυρθέντων εἰς φυγὴν ἐπισήμων 'Αχαϊκῶν γενῶν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, διέφυγον εἰς 'Αθήνας, αἱ ὁποῖαι ἐφημίζοντο ἔκτοτε ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ καὶ φιλοξενίᾳ καὶ παροχῇ τῆς συνδρομῆς των πρὸς πάντα ἀδικούμενον καὶ ἀδύνατον (βλ. Ἡροδ. Θ' 27, 'Ισοκρ. Πανηγ. ΙΕ', Σουΐδ. λ. Περιθοῖδαι ἐν ᾗ λέγει «*Νόμος δι' ἣν 'Αθήνησι ξένους εἰσδέχεσθαι τοὺς βουλομένους τῶν Ἑλλήνων*». Τῶν γενῶν τούτων ἐπισημότερα ἦσαν τὰ ἐκ Πύλου, (οἱ Μεδοντίδαι, οἱ Παιονίδαι καὶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι), ἅτινα ἀνῆγον τὴν ἐπισημότητα τοῦ γένους των εἰς τοὺς βασιλεῖς Νηλέα καὶ Νέστορα. 'Εκ τῶν γενῶν τούτων κατήγοντο ὁ Μέλανθος, ὁ ἀποκρούσας τὴν εἰσβολὴν τῶν Βοιωτῶν, (Στρ. C. 393) καὶ ὁ υἱός του Κόδρος, ὁ ἀποκρούσας τὴν εἰσβολὴν τῶν Δωριέων, ὡς εἴπομεν, ὅτε οὗτοι ἀπὸ Νότου, μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐγκατάστασίν των καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Μεγαρίδος, ἠπείλησαν τὴν 'Αττικὴν καὶ οἱ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εὐπατρίδαι Σόλων, Πεισίστρατος, Κλεισθένης, Περικλῆς, Πλάτων κ.λ.π. Οὕτω μὲ τὸν εὐκίνητον 'Ιωνικὸν χαρακτῆρα συνεκράθη καὶ ἡ 'Αχαϊκὴ μεγαλοψυχία.

'Εξέλιξις τοῦ πολιτεύματος. Κατὰ τὸν Η' καὶ Ζ' αἰῶνα τὸ μὲν πολίτευμα ἐξειλίχθη ἀπὸ κληρονομικῆς βασιλείας, ἣν εἶχον καταλάβει καὶ διάφορα γένη καὶ κλάδοι γενῶν τῶν ἐπηλύδων ἐκ Πελοποννήσου, ὡς εἴδομεν, εἰς ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν, ἡ δὲ Μυκηναϊκὴ καὶ 'Αχαϊκὴ πόλις ἀπέβη πόλις βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορική, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἐν ἀσφαλείᾳ ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν: τὰ δύο πολύτιμα αὐτὰ ἀγαθὰ εὐνομουμένης πολιτείας καὶ εὐκόσμου κοινωνίας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ὁπλοφορία εἶχε καταργηθῇ ἐν αὐτῇ (βλ. Θουκ. Α' 6 *ἐν τοῖς πρῶτοι 'Αθηναῖοι τὸν σίδηρον κατέθεντο»).*

'Απὸ τοῦ Θ' ἀκόμη αἰῶνος (813 π. Χ.) οἱ εὐγενεῖς εἶχον ἐπιτύχει νὰ περιορίσωσι τὸν βασιλέα εἰς τὴν τέλεσιν τῶν ἐπισήμων τοῦ κράτους θυσιῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ἐν γένει τῶν θρησκευτικῶν μόνον καθηκόντων του. Τὴν στρατιωτικὴν μὲν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως, ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι τινὲς δὲν ἐπήρκουν εἰς τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως «διὰ τὸ γενέσθαι τινὰς τῶν βασιλέων μαλακοὺς» ('Αριστ. 'Αθ. πολιτεία 3, 2), περιεβλήθη ἄρχων αἱρετὸς ἰσόβιος, ὁ *πολέμαρχος*, ἐκ τῶν εὐγενῶν ἢ τοῦ ἡγεμονικοῦ γένους τῶν 'Ιώνων, κατὰ τοὺς ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀπὸ τῆς συνενώσεως αὐτοχθόνων (Πελασγῶν) καὶ 'Ιώνων ὁ βασιλεὺς μὲν ἦτο πάτριος ἀρχὴ τῶν αὐτοχθόνων καὶ ὁ πολέμαρχος τῶν συγχωνευθέντων 'Ιώνων, ἀμφότεραι πάτριαι κατ' ἀρχὰς (*Γίλβερτ - Πολίτου,* 'Εγχειρίδ. 'Αρχαιολ. σ. 134), τὴν δὲ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν περιεβλήθη ἰσοβίως ἄλλος εὐγενὴς ἐπικληθεὶς βραδύτερον *ἐπώνυμος*, διότι προσδιωρίζετο διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὸ ἔτος. Ὁ ἄρχων οὗτος σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη ὁ πραγματικὸς τῆς πολιτείας κυβερνήτης (βλ. λέξεις βασιλεύς, ἄρχων, πολέμαρχος, ἐπώνυμος, 'Αθηναίων πολιτεία).

Βραδύτερον (752 π. Χ.) οἱ φιλόδοξοι εὐγενεῖς, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν ὅπως ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότεροι ἐναλλάσσωνται εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, ἐπέτυχον νὰ περιορίσωσι τὴν διάρκειαν τῆς θητείας τῶν τριῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων εἰς δέκα ἔτη καὶ μετά τινα χρόνον (682 π. Χ.) ὑπὸ τὴν διπλῆν πίεσιν ὀλιγαρχικῆς εὐγενείας καὶ ἀριστοκρατίας πλούτου (ἐκ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου κτηθέντος) εἰς ἓν ἔτος μόνον. Συγχρόνως δὲ μὲ τὴν τελευταίαν ἐλάττωσιν τοῦ χρόνου τῆς θητείας τῶν ἀρχόντων ἐπέτυχον τὴν δημιουργίαν ἓξ ἔτι συναρχόντων ἐνιαυσίων, οἵτινες ὠνομάσθησαν θεσμοθέται (βλ. λέξιν) καὶ ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μὲ νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξου-

Digitized by Google

σίαν. Διὰ τῶν εἰρημένων πολιτικῶν μεταβολῶν δὲν περιωρίσθη, ἢ μᾶλλον ἐξεμηδενίσθη, μόνον ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἤλλαξε τελείως καὶ μορφὴν τὸ πολίτευμα, ἀπὸ ἰσοβίου κληρονομικῆς βασιλείας καταστὰν ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα καὶ κατ' οὐσίαν, διότι ἡ ἐξουσία ἑνὸς κατεμερίσθη εἰς πολλοὺς καὶ ἡ ἀνεύθυνος ἀρχὴ κατέστη ὑπεύθυνος, ἠναγκασμένη νὰ λογοδοτῇ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐνιαυσίου διακυβερνήσεως. Ἡ ἐκλογὴ ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου κατὰ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸν πλοῦτον (*«ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην»*).

Διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους. Κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους (Η' καὶ Ζ') καὶ πιθανώτατα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κληρονομικῆς βασιλείας, ἡ χώρα διοικητικῶς καὶ στρατιωτικῶς ὑποδιῃρεῖτο εἰς 48 (12 ἐξ ἑκάστης φυλῆς) *ναυκραρίας* ὑπὸ ἰσαρίθμους *πρυτάνεις*. Ἑκάστη τῶν ναυκραριῶν ὑπεχρεοῦτο νὰ παρέχῃ εἰς τὸ Κράτος μίαν πεντηκόντορον (πλοῖον μὲ πεντήκοντα ἄνδρας), δύο ἱππεῖς καὶ ἓν πολεμικὸν ἅρμα, καὶ ὁπλίτας. Μὲ τὴν εἰσφορὰν ταύτην εἰς πλοῖα καὶ ναύτας εἶχεν ἀποτελεσθῆ ἡ πρώτη ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰ ναυτικὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, ἅτινα ἦσαν ἐν ταὐτῷ καὶ ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικά, ἐπέβαλον εἰς τὴν πόλιν νὰ συμπήξῃ τὴν πρώτην, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ναυτικὴν ἀμφικτυονίαν μετὰ τῶν γειτονικῶν κρατῶν τῆς Αἰγίνης καὶ Ἐπιδαύρου ἐν Καλαυρείᾳ (Πόρῳ) πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἀκτῶν τῆς χώρας καὶ προστασίαν τοῦ ἐμπορίου της. Κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους καὶ αἱ Ἀθῆναι ἵδρυσαν πλείστας ἀποικίας— πρώτη ἦτο ἡ τῆς Ἐφέσου ὑπὸ τὸν Κοδρίδην Ἄνδροκλον—καὶ συνειργάσθησαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἰς τὴν δημιουργίαν διπλῆς Ἑλλάδος, τῆς ἠπειρωτικῆς ἐκ μικρῶν αὐτονόμων κρατῶν καὶ τῆς περὶ αὐτὴν πλουσίας ἀποικιακῆς Ἑλλάδος ἥτις ἦτο ὁ προασπίζων ἀπὸ τῶν Βαρβάρων τὰς μητροπόλεις περίβολος.

Οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν προσέτι τῶν δύο τούτων αἰώνων καθ' οὓς εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἤκμαζον αἱ πόλεις Κόρινθος, Ἄργος, Σικυών, Μέγαρα, ἀποτελοῦσαι ἑκάστη ἰσχυρὸν κράτος καὶ κυβερνώμεναι ὑπὸ τυράννων, αἱ Ἀθῆναι, καὶ πρὸ πάντων οἱ εὐπατρίδαι αὐτῶν, οἵτινες ἦλθον εἰς συγγενικάς, δι' ἐπιγαμιῶν, σχέσεις πρὸς τοὺς τυράννους τῶν εἰρημένων πόλεων, ὑπέστησαν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πόλεων αὐτῶν καὶ μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως.

Ἡ ζωὴ τῆς πόλεως σὺν τῷ χρόνῳ ἔφυγεν ἐκ τοῦ Κυδαθηναίου, εἰς ὃ εἶχε κατέλθει, ὡς εἴδομεν, ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ εἶχε μεταφυτευθῆ εἰς τὸν *Κεραμεικόν*, τὴν συνοικίαν δηλ. τῶν κεραμέων καὶ τῶν ἄλλων ἐν γένει τεχνιτῶν, οἵτινες ἦσαν συνηνωμένοι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ προστάτου των Ἡφαίστου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἑώρταζον τὰ θορυβώδη Ἡφαίστεια (βλ. λ.). Διαδοχικῶς δηλαδὴ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἡ μὲν Ἀκρόπολις εἰς τοὺς ἐρίζοντας περὶ τῆς κατοχῆς της Ποσειδῶνα καὶ Ἀθηνᾶν, εἶχε χάσει δηλ. τὴν πολιτικὴν σημασίαν της, ἀλλ' εἶχε γίνει ὁ πάνσεπτος ἱερὸς βράχος, τὸ δὲ Κυδαθήναιον εἰς τὸν Διόνυσον, θεὸν τῶν ἀριστοκρατικῶν γενῶν καὶ τοὺς κηφῆνας εὐπατρίδας. Εἰς τὸν Κεραμεικόν, ὅπου ἔσφυζεν ἡ ζωὴ τῆς πόλεως, μετεφέρθη τὸ πρυτανεῖον καὶ ἡ ἀγορὰ καὶ περὶ αὐτὴν ἀνηγέρθησαν τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐπισημοτέρων Ἀρχῶν, τὸ *βουκολεῖον*, τὸ *πρυτανεῖον*, τὸ *πολεμαρχεῖον*, *ἐπιλύκειον* βραδύτερον κληθέν, τὸ *θεσμοθετεῖον* καὶ τὰ *ἱερὰ τῶν θεῶν* (Ἐλευθερίου Διός, Πατρῴου Ἀπόλλωνος, Δήμητρος Τελεσφόρου κ. ὁ. κ.).

Ὁ Κεραμεικὸς ἔγινεν ἡ κυψέλη τῶν φιλοπόνων μελισσῶν, αἵτινες διὰ τῆς δραστηριότητός των ἐδημιούργησαν βιομηχανίαν, ἥτις προεκάλεσε, διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς καταναλώσεως τῶν προϊόντων της, τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου, τῶν ὁποίων ὁ δεξιὸς καὶ τολμηρὸς χειρισμὸς συνεκόμισεν ἄφθονον τὸ μέλι τοῦ πλούτου καὶ μετέβαλε τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν ἐλευθέρων, οὐχὶ ὅμως καὶ εὐπατριδῶν, πολιτῶν. Ἔκτοτε καὶ ὁ ὅλος χαρακτὴρ τῆς πολιτείας ἦτο ἀριστοκρατικὸς καὶ πλουτοκρατικός, (*«Τὰς ἀρχὰς καθίστασαν ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην»*).

Αἱ Ἀθῆναι τοῦ 7ου αἰῶνος δὲν εἶχον πλέον καμμίαν ὁμοιότητα μὲ τὰς Μυκηναϊκὰς πόλεις, ἀλλὰ συνεχρονίζοντο μὲ τὰς προμνημονευθείσας μεγάλας πόλεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος καὶ ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τῶν προηγμένων Ἑλληνικῶν πόλεων τῶν Μικρασιατικῶν ἀκτῶν, πρὸς τὰς ὁποίας ἔφερεν εἰς ἐπικοινωνίαν ἡ φυλετικὴ συγγένεια — αἱ πλεῖσται ἦσαν ἢ ἐλέγοντο ἀποικίαι τῶν Ἀθηνῶν —, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Εἰς τὰς πόλεις ταύτας μεγάλαι φιλελεύθεραι πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μεταβολαί, βίαιαι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, εἶχον ἐπέλθει, καὶ αὗται ἐπέδρασαν καὶ εἰς τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης καὶ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἐπιλέκτων ἐγχωρίων καὶ ἐπηλύδων γενῶν ἐπήγασεν ἡ πολυπειρία τοῦ Ἀττικοῦ πνεύματος, ἡ εὐρύτης τῶν σκέψεων καὶ ἡ ἀκαταπόνητος ὁρμὴ πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν, πρὸς πᾶσαν πρόοδον ἐν γένει.

Ἡ κατάστασις τῶν γεωργῶν. Ἐνῷ δὲ τοιαύτην μεταβολὴν εἶχεν ὑποστῇ ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν, οἱ γεωργοί, ὄχι μόνον οἱ πελάται ἢ ἑκτήμοροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ζευγῖται, οἵτινες ὑφίσταντο καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀστῶν, κατεθλίβοντο ὑπὸ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων εὐπατριδῶν, οἵτινες διὰ τῶν ἐνυποθήκων δανείων, ἅτινα παρεῖχον εἰς αὐτοὺς μὴ δυναμένους ν' ἀποζῶσιν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων των, ἦσαν κύριοι οὐ μόνον τῶν κτημάτων τῶν ὀφειλετῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν σωμάτων των, κατ' ἀρχαῖον ἔθος, καθ' ὃ ἡ ἀπαίτησις μετεβιβάζετο ἐκ τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ὀφειλέτου. Ἡ τοιαύτη κοινωνική, οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις ἀστῶν καὶ γεωργῶν, ἑπόμενον ἦτο ὅτι θὰ ἐγίνετο αἰτία καὶ νέων πολιτειακῶν μεταβολῶν, ὡς καὶ τῷ ὄντι συνέβη. Ὅ,τι δὲ μαρτυρεῖ τὸ ἰδιόρρυθμον καὶ τὸ νουνεχὲς τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ εἶναι ὅτι τὴν θεραπείαν τῆς καταστάσεως, ἥτις ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν εἰρημένων αἰτίων καὶ ἠπείλει σφοδρὰν σύγκρουσιν, καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν δικαίων πόθων τῆς μεταβολῆς ἐπεδίωξεν, ἔμφυτον ἔχων τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν αὐθαιρεσίαν, διὰ νομοθετικῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς καταγραφῆς τῶν θεσμῶν, καθ' οὓς θὰ ἀπενέμετο τὸ δίκαιον, καταργουμένου τοῦ ἔθους τῆς ἀπονομῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν δι' ἀγράφου δικαίου.

Τὴν ἀνάγκην τῆς νέας διαρρυθμίσεως τῶν πραγμάτων φαίνεται ὅτι διεῖδον ἐν τῇ ὀξυδερκείᾳ των μάλιστα αὐτοὶ οἱ εὐγενεῖς, οἵτινες ἐσυνθηκολόγησαν τρόπον τινὰ μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πλούτου καὶ ὑπέδειξαν ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ σκόπιμον ἦτο ν' ἀνατεθῇ εἰς τὸν Δράκοντα (Ἀριστ. *Ἀθηναίων Πολιτεία* σ. 4, 14 ἔκδ. Blass.), ὅστις ἐπὶ ἄρχοντος Ἀρισταίχμου *«ἔθηκε τοὺς θεσμούς»*, δηλ. συνέταξε τὴν πολιτείαν.

Νομοθεσία τοῦ Δράκοντος. Τὸ πνεῦμα τῆς ὑπὸ τοῦ Δράκοντος συνταχθείσης πολιτείας ἦτο τιμοκρατικόν, τὰ δὲ πολιτικὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν συνεδέοντο πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις των (Ἀριστ. Ἀθ. Πολιτεία 4, 2 *«ἀπεδέδοτο μὲν ἡ πολιτεία τοῖς ὅπλα παρεχομένοις»*). Οὕτως ὥρισεν ὅπως οἱ μὲν ἐννέα ἄρχοντες καὶ οἱ ταμίαι ἐκλέγωνται ἐκ τῶν ἐχόντων περιουσίαν, ἀπηλλαγμένην χρεῶν, τοὐλάχιστον δέκα μνῶν, οἱ στρατηγοὶ καὶ ἵππαρχοι ἐκ τῶν ἐχόντων ἐλευθέραν περιουσίαν ἑκατὸν μνῶν, καὶ μετὰ παροχὴν ἐγγυητῶν τῆς αὐτῆς περιουσίας, οἱ κατώτεροι ἄρχοντες ἔκ τε τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν ὅπλα παρεχομένων ζευγιτῶν, τῶν ὑπηρετούντων ὡς ὁπλιτῶν ἐν τῷ στρατῷ καὶ περιληφθέντων εἰς τὰς φατρίας, (αἵτινες ἦσαν ὑποδιαιρέσεις τῶν φυλῶν, ἐνῷ εἰς ταύτας ἀνῆκον πρότερον μόνον οἱ εὐπατρίδαι), καὶ οἱ κληρωτοὶ ἄρχοντες ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν, οἵτινες εἶχον ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Αἱ διατάξεις αὗται ἦσαν αἱ οὐσιωδέστεραι τῆς γενομένης πολιτειακῆς ὀργανώσεως. Πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐδημοσίευσε τὸν κώδικα τοῦ ποινικοῦ δικαίου, καθ' ὃν αἱ ἐπιβαλλόμεναι ποιναὶ ἦσαν πολὺ ἐπιεικέστεραι ἐκείνων, αἵτινες ἐπεβάλλοντο κατὰ τὸ ἄγραφον πρότερον δίκαιον τῶν εὐπατριδῶν, διότι ἀφῆκε μὲν ἐν ἰσχύϊ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, τῆς ἀειφυγίας καὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ καταδικαζομένου διὰ τὰς βαρυτέρας περιπτώσεις τῶν ἀνθρωποκτονιῶν, ὥρισεν ὅμως ἐπιεικεστέρας ποινάς, τὸ πρόστιμον καὶ τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, διὰ τὰς μετ' ἐλαφρυντικῶν ἀνθρωποκτονίας καὶ διέστειλεν αὐτὰς εἰς ἀνθρωποκτονίας ἐκ προμελέτης καὶ ἀνθρωποκτονίας ἐξ ἀμελείας ἢ ἕνεκα ἀμύνης. Αἱ ποιναὶ ὅμως αὗται ἦσαν πολὺ βαρύτεραι τῶν ποινῶν, αἵτινες ἐπεβάλλοντο βραδύτερον διὰ τὰ αὐτὰ ἀδικήματα, καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἡ κατ' αὐτῶν διαβολὴ ἡ περιλαμβανομένη εἰς τὴν ῥῆσιν τοῦ Δημάδου *«δι' αἵματος οὐ διὰ μέλανος ὁ Δράκων τοὺς νόμους ἔγραψεν»* (Πλουτ. Σόλων 17).

Ἐκτὸς τῆς δημοσιεύσεως τοῦ κώδικος τοῦ ποινικοῦ δικαίου ὁ Δράκων ἵδρυσε τὴν Βουλὴν τῶν 400, ἧς ἐπιτροπεία, οἱ πρυτάνεις, ὅπως καὶ οἱ 51 εὐπατρίδαι ἐφέται (βλ. οἰκείας λέξεις) τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης ἱδρυθέντος ἐφετείου, ἐδίκαζον διαφό-

Ἡ πύλη τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, βορείως τῆς Ἀκροπόλεως.

Digitized by Google

ρους φονικὰς ἰδίᾳ δίκας καὶ ὥρισε τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν φύλακα τῶν νομων, χορηγήσας τὸ δικαίωμα εἰς πάντα ἀδικούμενον πολίτην νὰ προσφεύγῃ πρὸς αὐτὴν διὰ καταγγελίας (*εἰσαγγελίας*) κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος ἄρχοντος (βλ. Ἐγχειρίδ. ἀρχαιολ. Γίλβερτ - Πολίτου 147 καὶ ἑξῆς).

Ἡ προσδοκωμένη ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Δράκοντος θεραπεία τοῦ κακοῦ δὲν ἐπῆλθεν, ἀφοῦ οἱ ἀγροὶ τῆς χώρας ἐξηκολούθησαν ν' ἀνήκουν εἰς ὀλίγους, τὰ δὲ ἰσχύοντα περὶ χρεῶν δὲν μετεβλήθησαν καὶ οἱ ὀφειλέται ἠδύναντο νὰ πωληθῶσιν ὡς δοῦλοι. Εἷς λοιπὸν ριζικώτερος συμβιβασμὸς τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἐπιθυμιῶν καὶ συμφερόντων, εὐπατριδῶν, πλουσίων, ἀστῶν καὶ ἀγροτῶν, ἐφαίνετο ἐπικείμενος. Ἐπέσπευσαν δὲ αὐτὸν ἡ διχόνοια μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ ἡ ἀνυπόμονος φιλοδοξία τινῶν ἐξ αὐτῶν, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι ἐκμεταλλευόμενοι τὴν δυσφορίαν τῶν γεωργῶν θὰ δυνηθῶσι νὰ γίνωσι τύραννοι διὰ τῶν ὀπαδῶν των, τῶν συγκεντρωμένων εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των. Οὕτως ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος ὁ εὐπατρίδης Κύλων, γαμβρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους, δι' εὐτόλμων ὀπαδῶν, εἰς οὓς ὑπεσχέθη ἀναδασμὸν τῶν ἀγρῶν, κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπολιορκήθη ὅμως ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Μεγακλέους, ἀρχηγοῦ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, καὶ μόλις ἐσώθη διαφυγὼν εἰς τὰ Μέγαρα. Ἂν ἐσώθη ὅμως ἐκεῖνος, δὲν διεσώθησαν καὶ οἱ ὀπαδοί του, ἀλλὰ κατεσφάγησαν, καίτοι καταφυγόντες εἰς τοὺς βωμούς, κατὰ παράβασιν ἀγράφου θείου νόμου. Ἡ παράβασις αὕτη ἐθεωρήθη ἀσέβεια καὶ οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἐναγεῖς. Ἡ πόλις δὲ ἐφοβεῖτο τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν διὰ τὸ ἔγκλημα, τὸ Κυλώνειον, ὡς ὠνομάσθη, ἄγος (βλ λέξιν). Μὲ τὸν ἐφιάλτην αὐτὸν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν εὐσεβῶν Ἀθηναίων ἔληξεν ὁ 7ος αἰών.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΣΤ' (π.Χ.) ΑΙΩΝΑ.—*Σόλων καὶ Ἐπιμενίδης*. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυλωνείου ἄγους ὀπέλαυε τῆς ἐκτιμήσεως πάντων τῶν Ἀθηναίων ὁ εὐπατρίδης μὲν τὸ γένος, ἀστὸς δὲ τῆς μέσης τάξεως ἐκ τῆς περιουσίας του, Σόλων. Εἶχεν οὗτος πολλάκις ἀποδημήσει εἰς ξένας χώρας καὶ εἶχε μελετήσει τοὺς νόμους καὶ τὰ ἤθη των, ἦτο πολυμαθὴς καὶ πολύπειρος, ὀξὺς παρατηρητὴς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ βαθὺς γνώστης τῶν συγχρόνων πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, πρὸς τούτοις δὲ ἐμπνευσμένος ποιητής. Ὡς πολίτης εἶχε προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα του κατορθώσας διὰ τῆς τόλμης καὶ συνέσεώς του, ὥστε ν' ἀνακτήσωσιν αἱ Ἀθῆναι τὴν Σαλαμῖνα ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς, καταλαβόντας αὐτὴν τῇ ὑποκινήσει τοῦ Κύλωνος, καὶ νὰ ἀποδεχθῶσιν οἱ Ἀλκμεωνίδαι ὅπως δικασθῶσι καὶ καταδικασθέντες ὡς ἐναγεῖς φύγωσι μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν (Θουκ. Α' 126). Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐνόμισε πρόσφορον τότε νὰ μὴ διασκεδάσῃ καὶ τὸν φόβον τῶν πολιτῶν ἐκ τοῦ ἄγους, ἀλλὰ νὰ ὑποδείξῃ τὴν πρόσκλησιν τοῦ φημιζομένου ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ Κρητὸς Ἐπιμενίδου πρὸς ἐξαγνισμὸν τῆς πόλεως.

Ὁ Σόλων ὁρκίζει τοὺς Ἀθηναίους. [Τοιχογραφία Πανεπιστημίου Κενιξβέργης].

Ὁ Ἐπιμενίδης ἦτο ἀληθὴς πολιτικὸς προφήτης κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους (Ρητορ. 144,10) «περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μέν, ἀδήλων δέ», ἄνθρωπος δηλ. ἱκανὸς ν' ἀνευρίσκῃ τὰ αἴτια τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν καχεξιῶν καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ τὰ φάρμακα τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ὁ Ἐπιμενίδης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπέτυχε διὰ τῶν καθαρμῶν του ν' ἀνακτήσωσι καὶ πάλιν οἱ πολῖται τὴν ψυχικὴν γαλήνην των καὶ νὰ ἐμπιστευθῶσι τὴν ὀργάνωσιν τῆς πολιτείας των εἰς τὸν σοφὸν φίλον του Σόλωνα.

Αἱ σπουδαιότεραι μεταρρυθμίσεις τοῦ Σόλωνος.—Κατὰ τὸ 594 π. Χ. ὁ Σόλων μὲ πνεῦμα θετικιστοῦ πολιτικοῦ, ὅστις ἐπιδιώκει τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἔργου του διὰ τῶν στερεῶν θεμελίων τὰ ὁποῖα θέτει καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀνεφίκτου ἐξ ἀρχῆς τελειότητος τοῦ ὅλου ἔργου, ὡς ἐπιδιώκουσιν οἱ ὀνειροπόλοι θεωρητικοὶ πολιτικοί, ἤρχισε τὴν ὀργάνωσιν τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ πνεῦμα τιμοκρατικόν, ὡς καὶ ὁ Δράκων, διότι ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐπεκράτει ἡ ἀναμφισβητήτου ἀληθείας παροιμιακὴ ρῆσις «χρήματ' ἀνήρ» (Πινδ. Ἰσθ. II, 11) μὲ βάσιν τὰς ἑξῆς θεμελιώδεις ἀρχάς : α') ἄφεσιν τῶν χρεῶν—τῆς Πολιτείας πρώτης διδούσης τὸ παράδειγμα—καὶ τῶν ὑποθηκῶν μὲ ἀντισήκωμα ὑπὲρ τῶν πλουσίων δανειστῶν νομισματικὴν μεταρρύθμισιν ἐπωφελῆ εἰς αὐτούς· β') διαίρεσιν τῶν πολιτῶν εἰς 4 κλάσεις (πεντακοσιομεδίμνους, ἱππεῖς, ζευγίτας καὶ θῆτας) ἀναλόγως τῶν ἐξ ἐγγείων προσόδων εἰσοδημάτων των· γ') ἐπέκτασιν τῶν δικαιωμάτων συμμετοχῆς εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῆς Πολιτείας εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας.

Διὰ τῆς πρώτης, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ἐν ἀποσπάσματι ποιήματός του, διασωθέντος παρὰ Δημοσθένει καὶ Ἀριστοτέλει, λέγει χαίρων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του, ἀπηλευθέρωσε τὴν μητέρα Γῆν τοῦ μισητοῦ ἄχθους τῶν λιθίνων ὅρων (εἰς οὓς ἀνεγράφοντο αἱ ὑποθῆκαι) καὶ ἐπανήγαγεν εἰς τὴν θεόκτιστον πόλιν τοὺς πωληθέντας ὡς δούλους, οἵτινες πλανώμενοι εἰς τὴν ξένην εἶχον καὶ τὴν Ἀττικὴν γλῶσσαν ἀκόμη λησμονήσει (βλ. *Κουρτίου-Λάμπρου* Ἑλλ. ἱστορ. Α' 402 καὶ ἑξῆς. *Γίλβ.—Πολ.* Ἐγχ. ἀρχαιολ. 154 καὶ ἑξῆς). Διὰ τῆς δευτέρας ἡ ἀριστοκρατία τοῦ γένους ἔπαυσε πλέον νὰ ἔχῃ νομικὴν ὑπόστασιν, διὰ δὲ τῆς τρίτης καὶ αἱ τέσσαρες φυλαί, δι' ἴσων ἀντιπροσώπων, συμμετεῖχον εἰς τὴν Βουλὴν τῶν 400 καὶ πᾶσαι αἱ τάξεις τῶν πολιτῶν ἐξ ἴσου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἥτις ἦτο τοῦ λοιποῦ ἡ κυρίαρχος τῆς πολιτείας, καὶ τοῦ λαϊκοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλιαίας. Κατωρθώθη δηλαδή, ὥστε οὐδεὶς τῶν πολιτῶν νὰ εἶναι ὅλως ἀμέτοχος τῆς πολιτείας (βλ. λ. Σόλων, σεισάχθεια). Ἡ πολιτειακὴ μεταρρύθμισις ἦτο ἅμα καὶ θρησκευτική, διότι ἐπετράπη εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς πολίτας νὰ ἔχωσι πρόσοδον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἑρκείου Διὸς καὶ τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος, πρὸς δὲ καὶ φορολογική, διότι ἐκανονίσθη ὁ φόρος ἀνάλογος πρὸς τὸ εἰσόδημα.

Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων καὶ τινων ἄλλων ἧττον σπουδαίων ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἐπελθούσης βραδύτερον συνδιαλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν τάσεων καὶ τῆς ἰσχύος τῆς πολιτείας· ἐπαγιώθη δὲ ἡ τάξις καὶ ἀνέζησεν ἡ γεωργία, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον. Οὕτως ὁ Σόλων διὰ τῆς πειθοῦς ἔγινεν ὁ Θησεὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Οἱ Πεισιστρατίδαι καὶ ἡ ἠὼς τοῦ Ἀττικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ προτέρα ὅμως ἕξις τῆς διχονοίας τῶν διαφόρων τάξεων τῶν πολιτῶν καὶ ἡ λαμπρότης τῶν τυραννικῶν αὐλῶν ἄλλων πόλεων, ἥτις δὲν ἄφινε τὴν φιλοδοξίαν εὐγενῶν τινων νὰ κοιμηθῇ, ἐπήνεγκον ταχείας καὶ ἀλλεπαλήλους διαταραχὰς εἰς τὴν πολιτείαν (βλ. Δαμασίας). Περὶ τὸ 560 ὁ Πεισίστρατος (βλ. λ.), ἀνὴρ πεπροικισμένος μὲ τὰ δελεαστικὰ θέλγητρα τοῦ πλούτου, τῆς ὡραίας μορφῆς, τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιδείξει εἰς τὸν κατὰ τῶν Μεγαρέων πόλεμον, ὑποκρινόμενος τὸν φιλόλαον, κατώρθωσε διὰ τεχνάσματος (αὐτοτραυματισμοῦ) νὰ καταλάβῃ μετὰ τῶν Διακρίων ὀπαδῶν του καὶ τῶν κορυνηφόρων τοὺς ὁποίους ἐχορήγησεν ὁ ἀπατηθεὶς λαὸς πρὸς προστασίαν του κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, τὴν Ἀκρόπολιν καὶ νὰ γίνῃ τύραννος. Καὶ ἐξεδιώχθη μὲν δὶς ὑπὸ τῶν συνενωθέντων ἀντιπάλων του, τῶν Πεδιαίων ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον καὶ τῶν Παραλίων ὑπὸ τὸν Ἀλκμεωνίδην Μεγακλέα, ἀλλ' ἐπανῆλθε καὶ ἐγκαθιδρύθη μονίμως τὴν τρίτην φορὰν μέχρι τοῦ θανάτου του (528 π.Χ.), μεθ' ὃν διεδέχθησαν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν οἱ υἱοί του Ἱππίας καὶ Ἵππαρχος, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν τελευταῖος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν τυραννοκτόνων Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος τῷ 514, ὁ δὲ πρῶτος ἐξεδιώχθη τῶν Ἀθηνῶν τῷ 510 τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὸν βασιλέα Κλεομένην (βλ. οἰκείας λέξεις).

Οἱ χρόνοι τῆς τυραννίας τῶν Πεισιστρατιδῶν εἶναι ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἡ φέρελπις ἠὼς τῆς προσδοκωμένης ἀκτινοβυλίας τοῦ Ἀττικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Ε' αἰῶνος, εἶναι ὡς λέγει ὁ G. Fougères (Athènes, σελ. 13) «*l'éclosion d'un bouton printanier avant la pleine floraison du V siècle*».

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ Κράτος τῶν Ἀθηνῶν κατέστη ἰσχυρὸν καὶ ἔνδοξον ἐξωτερικῶς διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς κτηθείσης ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, πρὸς τὰς ὁποίας ἐν τῇ πολιτικῇ ὀξυδερκείᾳ του ἐστράφη ὁ Πεισίστρατος ἐγκαινιάσας τὴν ναυτικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτὰς περιδόξους, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορίου των εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασητικοῦ καὶ Θερμαϊκοῦ κόλπου, τὴν ὁποίαν ἐπέτυχον οἱ Πεισιστρατίδαι διὰ τῶν φιλικωτάτων σχέσεών των πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ διὰ τῆς κατοχῆς τοῦ Σιγείου ἥτις καθίστα τὰς Ἀθήνας κυρίας τῆς διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου θαλασσίας λεωφόρου, καὶ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχαίων σχέσεων μετὰ τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ Ἄργους. Ἐσωτερικῶς δὲ τὸ Κράτος τῶν Ἀθηνῶν κατέστη πλούσιον καὶ πεπολιτισμένον διὰ τῆς διατηρήσεως ἐν ἰσχύϊ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος (Θουκ. VI, 54 «*Ἡ πόλις τοῖς κειμένοις νόμοις ἐχρῆτο*»), διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς γεωργίας καὶ δενδροκομίας (*Κουρτ. - Λάμ.* Ἑλλην. ἱστορία Α'. 551 καὶ ἑξῆς), διὰ τῆς ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεπῶν μνημείων τέχνης, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς συγκοινωνίας, διὰ τῆς ὀργανώσεως μεγαλοπρεπῶν ἑορτῶν, διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ πνευματικώτερον καὶ καλλιτεχνικώτερον κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα.

Τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἔργα τῶν Πεισιστρατιδῶν. Τῷ ὄντι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν ὁποίαν κατῴκουν οἱ Πεισιστρατίδαι καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ διὰ νὰ φαίνωνται διάδοχοι καὶ κληρονόμοι τῶν παλαιῶν βασιλέων τῆς χώρας, ὁ Ἑκατόμπεδος πρὸς τιμὴν τῆς Πολιούχου, ἥτις ἦτο καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν προστάτις τῶν Πεισιστρατιδῶν, παρὰ τὸ χάσμα ἐξ οὗ ἀπεσύρθησαν, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὰ ὕδατα τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ. Τότε ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τοῦ Πυθείου Ἀπόλλωνος πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς ἀφοσιώσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ Πανελλήνια ἱερὰ καὶ ἀντίδρασιν κατὰ τῶν λατρειῶν τῶν γενῶν τῆς ἀριστοκρατίας. Τότε ἀνηγέρθη παρὰ τὸν Ἰλισσὸν τὸ *Λύκειον*, περιβαλλόμενον ἀπὸ μεγάλους χώρους πρὸς ἄσκησιν τῶν νέων, κατεσκευάσθησαν θαυμαστὰ ὑδραυλικὰ ἔργα (τὰ Ὑδραγωγεῖα καὶ ἡ Ἐννεάκρουνος), διεκοσμήθη ὁ χῶρος τῆς Ἀκαδημείας, καὶ περιεβλήθη διὰ τείχους καὶ ἡ κάτω πόλις (βλ. λ. Ἵππαρχος). Ἐπὶ Πεισιστράτου ἱδρύθη ἓν εἶδος κτηματικῆς τραπέζης, ἥτις ἐχορήγει δάνειον εἰς τοὺς μικροὺς καλλιεργητὰς ὑποχρεουμένους νὰ πληρώνωσι τὸ $^1/_{20}$ τῶν εἰσοδημάτων των, καὶ τὰς δίκας τῶν ἀγροτῶν ἐδίκαζον οἱ κατὰ δήμους δικασταὶ διὰ νὰ μὴ παραμελῆται ἡ καλλιέργεια. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὠργανώθησαν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὰ Παναθήναια διὰ τῆς προσθήκης εἰς τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας ἀγώνων μουσικῶν καὶ γυμνικῶν, ἀγώνων ῥαψῳδῶν καὶ λαμπαδηδρομίας, καὶ τὰ Διονύσια, ἑορτὴ προσφιλὴς

Digitized by Google

τῶν ἀμπελουργῶν τῆς Ἰκαρίας διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν χορικῶν ᾀσμάτων, τῶν μεταμορφώσεων, καὶ τῶν σκηνικῶν ἀναπαραστάσεων ἐξ ὧν ἐγεννήθη ἡ τραγῳδία καὶ ἡ κωμῳδία, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως. Διὰ τῶν ἑορτῶν ἐκράτει ὁ Πεισίστρατος τὸν λαὸν εἰς διαρκῆ σχεδὸν εὐθυμίαν. Τότε ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης διὰ τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως (βλ. λέξ. Ὀνομάκριτος, Ζώπυρος) κλπ. δος ἐθνικο τῶνῦ Ἑλλήνων θησαυροῦ, τῆς Ἰλιάτοῦ καὶ Ὀδυσσείας τοῦ Ὁμήρου, αἵτινες κατέστησαν τὸ ἀνέφικτον εἰς τελειότητα ἐθνικὸν μνημεῖον καὶ ὁ ἐπιούσιος πνευματικὸς ἄρτος τῶν παίδων, οἵτινες ἐμάνθανον τὸν Ὅμηρον ἐκ στήθους, καὶ ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον κατὰ τὰ Διονύσια (534 π.Χ.) ὑπὸ τοῦ Θέσπιδος τραγῳδία, ἥτις εἶναι τὸ εὐοσμότερον καὶ ὡραιότερον ἄνθος τοῦ Ἀττικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ σοφώτεροι ἄνδρες τῆς ἐποχῆς (Ἀνακρέων, Σιμωνίδης, Λάσος κ.λ.π.).

Ὅ,τι ὅμως τιμᾷ τὸν πολιτισμὸν τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ προκαλεῖ σήμερον τὴν ἔκπληξιν ἡμῶν εἶναι ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ προαγωγὴ τῆς συγκοινωνίας. Ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τῶν 12 θεῶν ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ὁδοί, αἵτινες εἶχον καταμετρηθῆ ἀκριβῶς, ἔφερον πρὸς πάσας τὰς κώμας καὶ τοὺς λιμένας καὶ τὰ κυριώτερα ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς, μνημεῖα δὲ καλλιτεχνικά, Ἑρμαῖ, κατ' ἀποστάσεις ὡρισμένας παρεῖχον εὐχάριστον ἀνάπαυσιν εἰς τὸν ὁδοιπόρον ἐπὶ ἑδρῶν ὑπὸ σκιάν, ὁδηγίαν περὶ τῶν τόπων, τοὺς ὁποίους συνήνωνεν ἡ ὁδὸς καὶ χαιρετισμὸν ἢ συμβουλὴν δι' ἀποφθέγματός τινος σοφοῦ ἀνδρός, ὅπερ ἦτο ἐγγεγλυμμένον ὡς καὶ ἡ ὁδηγία ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ (βλ. CIA Α΄ ἀρ. 522, *Κουρτ-Λάμ.* Ἑλλ. ἱστ. Α΄ 553 καὶ ἑξῆς).

Ταῦτα πάντα ἀνέπτυξαν οἱ εὐφυεῖς καὶ πεπολιτισμένοι Πεισιστρατίδαι, ἀνοίξαντες πάσας τὰς θύρας τῆς χώρας εἰς τὴν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἀνατείλει ὁ πνευματικὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἥλιος ἐκπέμπων τὰς ἀκτῖνάς του κατὰ δέσμας εἰς φιλοσοφίαν, ἐπιστήμην, ποίησιν, τέχνας, ἐκ φιλοδοξίας νὰ ἐπισκιάσωσι διὰ τῶν ἔργων των τὴν λαμπρότητα τῶν αὐλῶν τῶν συγχρόνων των τυράννων. Καὶ ἐπέτυχον νὰ πληρώσωσι τοὺς πόθους τοῦ ὀργῶντος εἰς πρόοδον λαοῦ, διότι ἐκυβέρνησαν τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν τελευταίων τεσσάρων ἐτῶν, οὐχὶ αὐθαιρέτως ἀλλὰ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος φροντίζοντες μόνον «ἀεί τινα σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι» (Θουκ. VI.54).

Ὁ Παρθενών.

Τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν χρόνων τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἔργα τῶν μετακληθέντων Ἰώνων σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν κατ' ἀρχὰς καὶ τῶν ἐντοπίων μαθητῶν των ἔπειτα, οἵτινες ὑπερέβησαν τοὺς διδασκάλους των διὰ τῆς ἐμφύτου πνευματικῆς λεπτότητος καὶ τελειότητος ἐν τῇ ἐκτελέσει, ἔγιναν τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ δοκίμια τῶν ἔργων τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Ἀγγειοπλαστικὴ καὶ ἀγγειογραφία (μελανόμορφος) καὶ ἡ πολύχρωμος ἀρχαϊκὴ γλυπτικὴ ἀνέδειξαν τὰς Ἀθήνας ἑστίαν βιομηχανικὴν καὶ καλλιτεχνικήν, εἰς τὴν ὁποίαν συνέρρεον ἄφθονα τὰ πλούτη καὶ προεκάλουν τὴν εὐμάρειαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν αἰσιόδοξον ἀντίληψίν των διὰ τὴν ζωήν.

Πολιτειακαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Κλεισθένους. Τὴν κατάργησιν τῆς τυραννίας ἐν Ἀθήναις ὑπεστήριξε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπεκίνησε τὴν Σπάρτην, ἥτις εἶχεν ὡς πρόγραμμα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὸν κατὰ τῶν τυράννων πόλεμον, νὰ στείλῃ στρατὸν κατὰ τοῦ Ἱππίου. Ὠφείλετο δὲ ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν Δελφῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ ἱεροῦ πρὸς τοὺς Ἀλκμεωνίδας διὰ τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ ἐλευθεριότητα, τὰς ὁποίας ἐπέδειξαν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ (βλέπε Ἡροδ. ΙΙ, 180 καὶ V, 62. Παυσ. Χ, 5, 13 *Κουρτ. Λάμ.* Ἑλλ. ἱστ. Α΄ 573 καὶ ἑξῆς). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀλκμεωνίδης Κλεισθένης, ὁ ἔγγονος τοῦ περιωνύμου ὁμωνύμου του τυράννου τῆς Σικυῶνος καὶ υἱὸς τῆς περιλαλήτου Ἀγαρίστης, κατίσχυσεν ἐν Ἀθήναις τοῦ ἀντιπάλου του εὐπατρίδου Ἰσαγόρου τοῦ Τισάνδρου καὶ ἔτυχε τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Ἀθηνῶν ὅπως συμπληρώσῃ τὸ Σολώνειον Πολίτευμα. Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεών του ὁ Κλεισθένης ἐπεδίωξε: α΄) τὴν αὔξησιν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν διὰ τῆς πολιτογραφήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων καὶ τῶν δούλων, οἵτινες εἶχον ἀπελευθερωθῇ καὶ εἶχον γίνει μέτοικοι· β΄) τὴν διάσπασιν τῆς συνοχῆς τῶν τοπικῶν συμφερόντων τῶν τάξεων καὶ γενῶν, δι' ἧς θὰ ἐπήρχετο καὶ ἡ κατάπαυσις τῶν συγκρούσεων, αἵτινες εἶχον ἀφορμὴν τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας εἰς 3 μεγάλα τμήματα (Πεδιεῖς, Παραλίους καὶ Διακρίους) διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ διοικητικοῦ συστήματος· γ΄) τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσοπολιτείαν πάντων τῶν Ἀθηναίων, ὀνομαστικὴν ἕως τότε, διὰ τῆς διαλύσεως τῶν εἰς ὁμάδας συνησπισμένων γενῶν διὰ τῆς ἐκριζώσεως ἀπὸ τῆς ψυχῆς τῶν μὴ εὐπατριδῶν ἐλευθέρων πολιτῶν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐξαρτήσεώς των ἐκ τῶν εὐγενῶν, καὶ δ΄) τὴν κατοχύρωσιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος διὰ τῆς ἐξορίας παντὸς πολίτου, τὸν ὁποῖον ἡ πλειονοψηφία τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ἤθελε κρίνει ἐπικίνδυνον εἰς τὸ πολίτευμα τῆς χώρας.

Αἱ μεταρρυθμίσεις διὰ τῶν ὁποίων ἐπετεύχθησαν ταῦτα συνοψίζονται εἰς τὰς ἑξῆς: 1) Διαίρεσις τῆς χώρας εἰς δέκα ἀντὶ τῶν τεσσάρων, φυλάς, ὑπὸ προστάτην ἕνα ἥρωα, τὸν ἐπώνυμον τῆς φυλῆς, ἐγγραφὴ εἰς πάσας τὰς φυλὰς παλαιῶν καὶ νέων πολιτῶν καὶ ὑπαγωγὴ εἰς ἑκάστην τούτων πληθυσμοῦ ἀστικοῦ, ἀγροτικοῦ καὶ παραλίου, ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς ὑποδιαιρέσεως ἑκάστης φυλῆς εἰς *τριττῦς καὶ δήμους,* οἵτινες κατέστησαν ἡ κατωτάτη διοικητικὴ μονάς, ὑπὸ ἴδιον ἄρχοντα, τὸν δήμαρχον, καὶ ἐξ ἧς ἕκαστος Ἀθηναῖος ἐλάμβανε τὸ προσωνύμιον (π. χ. *Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς).* Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐπῆλθεν ἡ ἐκμηδένισις τῶν εὐγενῶν, διὰ τῆς διασπάσεως τῆς τοπικῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν, ἀφοῦ οἱ δῆμοι τῆς αὐτῆς φυλῆς ἀφίσταντο πολὺ ἀλλήλων, καὶ τῆς ἐξισώσεως πάντων τῶν πολιτῶν. Τὸ πνεῦμα τῆς διοικητικῆς ταύτης διαιρέσεως ἐτόνωσε καὶ διὰ καταλλήλων ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα θρησκευτικῶν μεταρρυθμίσεων *(Γιλβ-Πολ.* Ἐγχ. Ἀρχαιολ. 182 καὶ ἑξῆς). 2) Εἰσαγωγὴ τοῦ δεκαδικοῦ ἐν γένει συστήματος, ὅπως εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας καὶ εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν συναρχιῶν. Οὕτω δέκα ἦσαν οἱ *φύλαρχοι,* δέκα οἱ *στρατηγοί,* (εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς), δέκα οἱ *ταμίαι,* δέκα οἱ *ἀποδέκται,* δέκα οἱ *λογισταί,* δέκα οἱ *ταξίαρχοι* (βλ. οἰκείας λέξεις). 3) Ὁ ὀστρακισμὸς (βλ. λ.) δι' οὗ κατωχυρώθη τὸ πολίτευμα ἀπὸ τῶν οἰκείων καὶ φίλων τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἔπειτα δὲ καὶ παντὸς πολίτου τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ τὰ φρονήματα ἠπείλουν τὴν ὕπαρξιν τῆς πολιτείας. 4) Ὁ νέος τρόπος τῆς ἀρχαιρεσίας τῶν ἐννέα ἀρχόντων, οἵτινες εἶχον πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἴσως καὶ ἄλλων ἀρχῶν, καθ' ὃν οὗτοι δὲν ἐξελέγοντο διὰ χειροτονίας, ἀλλ' ἐκληροῦντο ἐκ 500 ἐπιλέκτων πολιτῶν, οὓς ὑπεδείκνυον οἱ δημόται (50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς). Οἱ δέκα στρατηγοὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἐχειροτονοῦντο. 5) Ἡ διαρρύθμισις τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως (βλ. λ. Πολέμαρχος, Στρατηγοί). 6) Ἡ αὔξησις τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς, ἥτις ἦτο ἡ ἀληθὴς κυβέρνησις τῆς Δημοκρατικῆς πολιτείας (βλ. *Παπ.* Ἱστ. Ἑλλ. ἔθνους Α, σ. 279), ἐκ τετρακοσίων εἰς πεντακοσίους (50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς)· ἡ συγκέντρωσις τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τῆς χώρας (προεδρία Βουλῆς καὶ Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου) εἰς ἕκαστον ἐναλλασσόμενον τμῆμα ἀνὰ 36 ἢ 35 ἡμέρας αὐτῆς ἀποτελούμενον ἐκ πεντήκοντα πρυτάνεων, (βλ. λ.)· ἡ σύνταξις τοῦ προγράμματος τῶν συζητηθησομένων θεμάτων εἴς τε τὴν Βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἡ σίτησις τῶν πρυτάνεων ἐν τῷ πρυτανείῳ. 7) Ἡ ἀναγνώρισις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὡς κυριάρχου τῆς πολιτείας-μεταρρύθμισις τὴν ὁποίαν ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀθ. πολιτ. 20, 1) συνοψίζει εἰς τὴν φράσιν: «ἀποδιδοὺς τῷ πλήθει τὴν πολιτείαν».

Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται συμπληρώσασαι τὸ Σολώνειον πολίτευμα, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἦτο ἡ βάσις τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου, καθ' ὃ ἐρρυθμίζοντο αἱ διαφοραὶ τοῦ τε δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, ἀπειργάσαντο φιλελευθέραν πολιτείαν, ἀπαρέσκουσαν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν Σπάρτην, ἥτις λησμονήσασα τὸ πρόγραμμά της, τὸν πόλεμον κατὰ τῶν τυράννων, ἔγινε φιλοτύραννος καὶ συνέπηξε συμμαχίαν ἐκ πολιτειῶν συντηρητικῶν καὶ ἐχθρικῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους (ἐκ τῶν Θηβαίων, Αἰγινητῶν καὶ Χαλκιδέων) πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τυραννίας ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν Ἰσαγόραν. Εὐτυχῶς πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι αὗται, ἀποτυχοῦσαι ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἧτταν τῶν Θηβαίων, τὴν κατάληψιν τῆς Χαλκίδος, καὶ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὴν τετρακισχιλίων κληρούχων Ἀθηναίων, οἵτινες ἦσαν φύλακες τοῦ Εὐρίπου, ἱδρύσαντες οἱονεὶ παρὰ τὸν Εὔριπον νέας Ἀθήνας, καὶ τὴν φυγὴν τοῦ Ἱππίου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν.

Τὸν θρίαμβον αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος ἀποδίδων εἰς τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα γράφει: «δηλοῖ δὲ οὐ κατ' ἓν μοῦνον, ἀλλὰ πανταχῇ ἡ ἰσηγορίη ὡς ἔστι χρῆμα σπουδαῖον, εἰ καὶ Ἀθηναῖοι τυραννευόμενοι μὲν οὐδαμῶν τῶν σφέας περιοικεόντων ἔσαν

Digitized by Google

τὰ πολέμια ἀμείνους, ἀπαλλαχθέντες δὲ τυράννων *μακρῷ πρῶτοι ἐγένοντο.* Δηλοῖ ὦν ταῦτα ὅτι κατεχόμενοι μὲν ἐθελοκάκεον, ὡς δεσπότῃ ἐργαζόμενοι. ἐλευθερωθέντων δὲ αὐτὸς ἕκαστος ἑωυτῷ προεθυμέετο κατεργάζεσθαι». (Ἡροδ. V, 78).

Μὲ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις διά τε τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ θριάμβου τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν συνασπισθέντων ἐχθρῶν των, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος καρπὸς αὐτοῦ τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος, ἔληξεν ὁ ΣΤ' αἰών, τὸν ὁποῖον ἐκόσμησαν οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἀθηναῖοι πολῖται, ὁ Σόλων, ὁ Πεισίστρατος, καὶ ὁ Κλεισθένης, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀνήγειρε τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς φιλελευθέρου πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἔγινε τὸ ὑπόδειγμα τῶν φιλελευθέρων πολιτειῶν τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ὁ τελευταῖος διερρύθμισε καὶ συνεπλήρωσε αὐτὸ οὕτως, ὥστε νὰ ἐκπληρώσῃ πλήρως τὸν προορισμόν του, ὁ δὲ δεύτερος ἥναψε πρῶτος τὴν δᾶδα τοῦ πολιτισμοῦ, ἥτις προώριστο νὰ καταστῇ τὸ ἀκοίμητον καὶ ἀείζωον πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν φῶς τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ε' ΑΙΩΝΑ. Ἡ δύναμις τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος τῶν Ἀθηνῶν, ὡς μιᾶς μηχανῆς νέας, ἥτις δοκιμάζεται διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ maximum τῆς ἀντοχῆς της, κατεδείχθη κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, οἵτινες προεκλήθησαν ἐκ τῆς συνδρομῆς, τὴν ὁποίαν παρέσχον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς ὁμοφύλους των Ἴωνας, ἐπαναστατήσαντας κατὰ τοῦ μισητοῦ κυριάρχου των βασιλέως τῶν Περσῶν, τὸν ὁποῖον ἐξ ἴσου ἐμίσουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἐμελέτα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτοὺς τὸν τύραννον Ἱππίαν.

Τὰ Μηδικά. Ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάστασις. Τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ἐκραγεῖσαν παρὰ τὰς συνετὰς συμβουλὰς τοῦ πολυπείρου Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου, ὑπεκίνησε μὲν ὁ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Δαρείου κρατούμενος ὡς σύμβουλος δῆθεν Μιλήσιος Ἱστιαῖος (βλ. λ.) βαρέως φέρων τὰ χρυσᾶ ἐν Σούσοις δεσμά του, ἀνέλαβε δὲ ὁ γαμβρός του Ἀρισταγόρας (βλ. λ.) τύραννος τῆς Μιλήτου, ὅπως διορατικώτατα καὶ παραστατικώτατα διετύπωσεν ὁ σατράπης τῶν Σάρδεων Ἀρταφέρνης εἰπὼν κατὰ πρόσωπον πρὸς τὸν ἀποσταλέντα πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως Ἱστιαῖον: «Τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἔρραψας μὲν σύ, ὑπεδήσατο δὲ Ἀρισταγόρης» (Ἡροδ. VI, I).

Βοήθειαν πρὸς τοὺς Ἴωνας ἔστειλαν ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος μόνον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς. Οἱ Ἴωνες ἐπεκράτησαν μὲν ἐν ἀρχῇ καὶ ἐπυρπόλησαν τῇ προτροπῇ τῶν Ἀθηναίων τὰς Σάρδεις, προκαλέσαντες οὕτω τὴν μεγίστην ἀγανάκτησιν τοῦ Δαρείου, ἀλλὰ βραδύτερον, μὴ ὑπακούσαντες εἰς τὰς συνετὰς συμβουλὰς τοῦ τε Ἑκαταίου καὶ τοῦ Διονυσίου τοῦ Φωκαέως, ἡττήθησαν εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Λάδης, ἥτις ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πυρπόλησιν τῆς Μιλήτου, τὴν κατάληψιν τῶν ἐπαναστατησασῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας καὶ νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας πρὸς τιμωρίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Τοὺς Ἕλληνας ἔσωσαν τότε αἱ φθινοπωριναὶ θύελλαι, αἵτινες συνέτριψαν τὸν στόλον τῶν Περσῶν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἄθω καὶ τὰ χειμερινὰ ψύχη τῆς Μακεδονίας, ἅτινα ἠνάγκασαν τὸν Μαρδόνιον νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος. Ἡ πυρπόλησις τῆς Μιλήτου, ἀποικίδος τῶν Ἀθηνῶν καὶ βασιλίδος τῶν θαλασσῶν, ἦτο κακὸς προάγγελος διὰ τὴν τύχην τῶν Ἀθηνῶν ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐτήρει ἄσβεστον τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Δαρείου ὁ δοῦλος, ὁ ἐντεταλμένος καθ' ἑκάστην ἑστίασιν ν' ἀνακράζῃ τρὶς «Δέσποτα, μέμνεο τῶν Ἀθηναίων» (Ἡροδ. V, 105).

Καὶ τῷ ὄντι δὲν ἐλησμόνησεν ὁ Δαρεῖος τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἡτοίμασεν ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις θὰ ἐπήρχετο πρὸς τιμωρίαν τῆς Ἐρετρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Δάτιδος καὶ Ἀρταφέρνους καὶ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἱππίου, ὅστις καὶ θὰ ἐγκαθίστατο ὡς τύραννος τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὴν αἰσίαν, ὡς ἀνέμενεν, ἔκβασιν τῆς ἐκστρατείας.

Οὕτως ἤρχισαν οἱ Περσικοί, *Μηδικοὶ* λεγόμενοι, *πόλεμοι,* ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν Πέρσαι παρὰ τὴν μεγίστην δραστηριότητα τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξαν κατ' αὐτούς, καταδειχθεῖσαν ἰδίᾳ εἰς τὰ μεγάλα ἔργα, ἅτινα ἐπετέλεσαν, ὅπως εἶναι ἡ συγκρότησις πολυαρίθμων στρατιῶν, ἡ διατροφὴ αὐτῶν, ἡ γεφύρωσις τοῦ Ἑλλησπόντου ὡς καὶ ἡ διόρυξις τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἄθω, ἀπεκόμισαν τὸ σκληρὸν μάθημα ὅτι ὠργανωμέναι ἠθικαὶ δυνάμεις δὲν καταβάλλονται, οὔτε ὑπὸ μεγάλου πλήθους στρατιῶν, οὔτε ὑπὸ ἀφθόνου χρυσίου, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔλαβον πλήρη συνείδησιν τῆς διακρίσεώς των ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀφορμὴν νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ἀξίαν τῶν φιλελευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν των.

Ἡ Ἐρέτρια πρώτη ὑπέστη τὴν ἔφοδον τῆς Περσικῆς ἀνθρωποπλημμύρας καὶ ἀντέστη καρτερικώτατα, ὑπέκυψε δὲ μόνον εἰς τὴν προδοσίαν, ἥτις ἀνέῳξε τὰς πύλας εἰς τοὺς λυσσῶντας ἀρχηγοὺς τοῦ Περσικοῦ στόλου, οἱ ὁποῖοι τὴν μὲν πόλιν μετέβαλον εἰς ἐρείπια, τοὺς δὲ κατοίκους ἐξηνδραπόδισαν (Ἡροδ. VI 100).

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη.—Μετὰ τὴν τιμωρίαν τῆς Ἐρετρίας ἔσπευσαν οἱ Πέρσαι πρὸς τιμωρίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος, ἥτις ηὐτύχησε ν' ἀπαθανατισθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν ἔσχεν ἡ ἐν αὐτῇ συναφθεῖσα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 490 π. Χ. μάχη. Ἐν Μαραθῶνι ἐστήθη τὸ πρῶτον τρόπαιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ χιλίων Πλαταιέων, οἵτινες αὐθόρμητοι ἔσπευσαν πρὸς βοήθειάν των κατὰ τῆς βαρβαρότητος. Κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἡ ἔντασις τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τῶν Ἀθηναίων ἤγγισε τὰ ὅρια τῆς φρενίτιδος. Οἱ Πέρσαι ἔμειναν κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀπροσδοκήτου ὁρμῆς τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν ἀνθρώπων, ἥτις συνεκλόνισε τὰς τάξεις των. Ὁ θρίαμβος τῶν Ἀθηναίων ἦτο θαυματούργημα ψυχῶν οἰστρηλατουμένων ὑπὸ σφοδροῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος. Οἱ πεσόντες κατὰ τὴν μάχην ἥρωες ἔσπευδον πρὸς τὸν θάνατον διὰ νὰ καταστήσωσι τὴν πατρίδα των ἀθάνατον. Καὶ τὸ ἐπέτυχον. Καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντες ἀπηθανατίσθησαν. Ἡ πατρὶς εὐγνωμονοῦσα ὥρισεν ἐτησίας θυσίας πρὸς αὐτοὺς ὡς εἰς ἥρωας.

Ἡ νίκη τοῦ Μαραθῶνος ἦτο, ὅπως προείπομεν, τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν στηθὲν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς διερμηνεὺς ἔγινε καὶ ὁ Κεῖος Σιμωνίδης μὲ τὸ ἐπίγραμμά του:

«Ἑλλήνων προμαχοῦντες
Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
Μήδων χρυσοφόρων
ἐστόρεσαν δύναμιν».

Ἦτο ἀκόμη ἡ νίκη αὕτη ὁ πρῶτος ὥριμος καρπὸς τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος καὶ τῶν φιλελευθέρων μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους (βλ. λ. Μαραθών, Μιλτιάδης, Κυναίγειρος). Ἡ ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἠθικὴ τόνωσις πολιτείας καὶ πολιτῶν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε αἱ ἐπακολουθήσασαι ταραχαὶ ἐξ ἀντιζηλιῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων, (βλ. λ. Πολιτικαὶ ἑταιρεῖαι), καὶ καθεστωτικῶν δυσπιστιῶν (π. χ. ἡ κατὰ τὸ 486 καταδίκη τοῦ Μιλτιάδου, διαβληθέντος ὅτι ἐκ προσωπικοῦ πάθους ἐπεχείρησε τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Πάρου, ὁ ὀστρακισμὸς τοῦ Μεγακλέους τῷ 486, τοῦ Ξανθίππου 484, καὶ τοῦ Ἀριστείδου 482), ὄχι μόνον δὲν ἐχαλάρωσαν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσιν τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ κατέστησαν αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ συγκρίνωσι τὰ πολιτικὰ προγράμματα τῶν διαφόρων φατριῶν καὶ νὰ προτιμῶσιν ἐξ αὐτῶν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προήσπιζον τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν ἀπειλούντων αὐτὴν κινδύνων καὶ ὡδήγουν τὸ σκάφος τῆς πολιτείας εἰς ἀσφαλῆ λιμένα. Ὁ σπουδαιότερος ἐξ ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀγώνων κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο κοσμοϊστορικῶν μαχῶν τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος χρονικὸν διάστημα ὑπῆρξεν ὁ μεταξὺ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συντηρητικῆς φατρίας Ἀριστείδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους (βλ. λέξεις) ἀρχηγοῦ τῶν προοδευτικῶν. Ὁ Ἀριστείδης ἐφρόνει ὅτι ἡ εὐημερία τῆς πόλεως καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις τῶν τέκνων της ἀσφαλίζονται μόνον ἀπὸ πολίτας πανόπλους ἔχοντας ἔγγειον κτῆσιν, ὡς εἶχε καταδειχθῇ ἐν Μαραθῶνι, ἐφοβεῖτο δὲ ὅτι ἡ μὲν πρὸς τὸν ναυτικὸν βίον τροπὴ τοῦ λαοῦ θὰ διαφθείρῃ τὰ ἤθη του, ἡ δὲ ναυπήγησις ἰσχυροῦ στόλου θὰ διαταράξῃ τὴν συνετὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας καὶ θὰ ἐξαντλήσῃ τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους της. Τὰς τάσεις ταύτας ἐχαρακτήριζεν ὁ φιλόπατρις καὶ εὐλαβὴς ἐκεῖνος ἀνήρ, πλανώμενος, ὡς ἀπόγνωσιν, ὡς ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς προστάτας τῆς Ἀττικῆς θεούς, ὡς ἐγκατάλειψιν τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους της, ὡς ἡμιφυγίαν (*Κουρτ - Λάμ.* Ἑλλ. Ἱστορ. Β' 294 καὶ ἑξῆς).

Ὁ Θεμιστοκλῆς τοὐναντίον ἐφρόνει ὅτι τόσον ἡ ἀσφάλεια τῶν παραλίων τῆς χώρας, ὅσον καὶ οἱ κίνδυνοι ἀπό τε τῶν ὁμοφύλων γειτόνων, τῶν

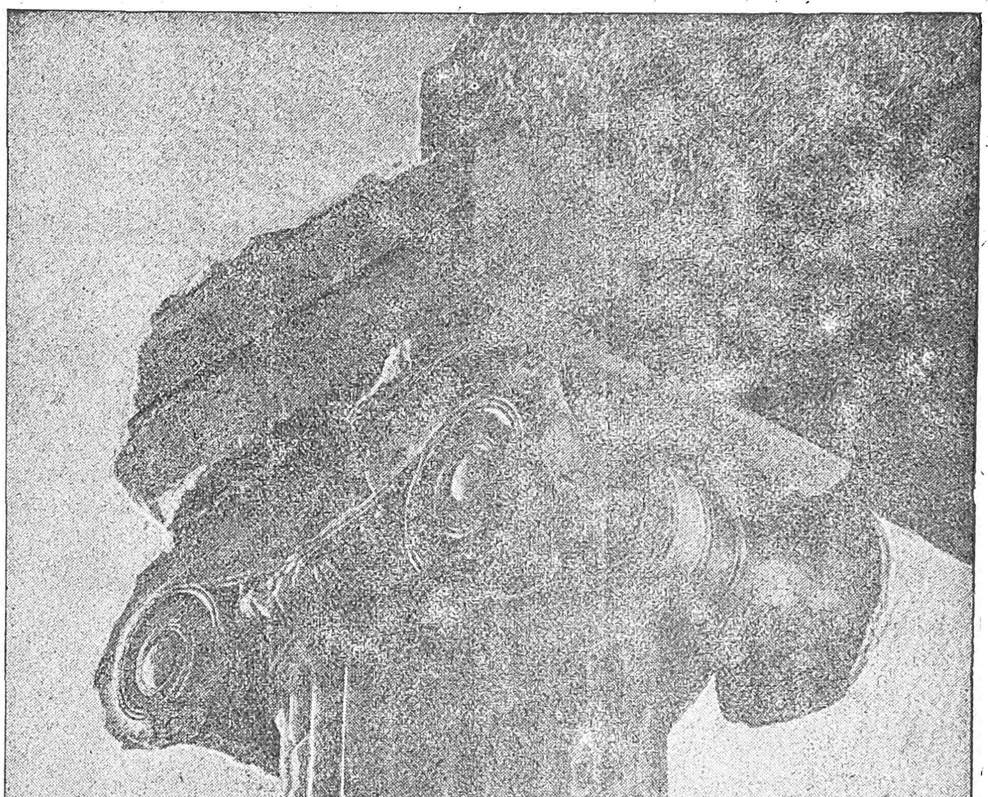

Κιονόκρανον τῶν Προπυλαίων.

Digitized by Google

Αἰγινητῶν καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπιβάλλουσι τὴν συγκρότησιν ἰσχυρᾶς ναυτικῆς δυνάμεως. Οἱ προοδευτικοὶ ἐνίκησαν καὶ ὁ μεγαλοφυὴς Θεμιστοκλῆς ἐπέτυχε διὰ τῆς ἐθελοθυσίας τῶν πολιτῶν νὰ ἐξεύρῃ, ἰδίᾳ ἐκ τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου καὶ τῆς Μαρωνείας, πόρους ἐπαρκεῖς διὰ νὰ μεταβάλῃ τὴν Πειραϊκὴν χερσόνησον, διὰ καταλλήλου ὀχυρώσεως, εἰς δυσπόρθητον ἀμυντικὸν προμαχῶνα καὶ τὸν λιμένα αὐτῆς εἰς ἀνυπέρβλητον ἐμπορικὸν κέντρον καὶ νὰ συγκροτήσῃ τὴν ἰσχυράν, ἐκ διακοσίων τριήρων, ναυτικὴν δύναμιν, ἥτις ἔδωκε τὴν νίκην ἐν Σαλαμῖνι.

Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία. Τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος προηγήθησαν ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, ἀθάνατον μνημεῖον ἡρωϊσμοῦ τῆς Σπάρτης, καὶ ἡ ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμισίου, ὅπου τὸ πρῶτον ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, δημιούργημα τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Θεμιστοκλέους, νικηφόρως ἀντίκρουσε τὸν Περσικὸν στόλον. Ἀμφότεραι ἦσαν τρόπαια τῆς πατριωτικῆς φατρίας, τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα Ἑλλήνων *«τῶν τὰ ἀμείνω φρονεόντων»* (Ἡροδ. VII, 145), οἵτινες δὲν ἐπτοήθησαν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπερχομένων βαρβάρων, δὲν *ἐμήδισαν*, ἀλλ' ἀντετάχθησαν ἡρωϊκώτατα καὶ καρτερικώτατα, ἔχοντες πλήρη τὴν συνείδησιν ὅτι ἡ ὑπὲρ πατρίδος ἄμυνα εἶναι τὸ ὑπέρτατον καθῆκον τοῦ πολίτου.

Τὸν χείμαρρον τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ δὲν ἐσταμάτησαν τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν (βλ. λ.) καὶ τὸν κατάπλουν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὕδατα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου δὲν ἠμπόδισεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου (βλ. λ.) κατέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαλαμῖνος.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλιπον τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος των καὶ μὲ ψυχικὴν ὀδύνην ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Αἰγίνης, ὅπου εἶχον καταφύγει, ἔβλεπον παραδεδομένα εἰς τὰς φλόγας τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν των, καὶ τὰς ἑστίας των. Ἐν τούτοις ὄχι μόνον οἱ πολεμισταὶ Ἀθηναῖοι, οἱ συγκεντρωμένοι εἰς τὰ στενὰ τῆς Σαλαμῖνος ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄμαχοι πληθυσμοὶ δὲν εἶχον ἀποβάλει τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα μετὰ νικηφόρους ἀγῶνας διὰ νὰ ἐγείρωσι καὶ πόλιν τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν των καὶ τὰς κατοικίας των. Τόση ἦτο ἡ ἐμπιστοσύνη των πρὸς τὸν μεγαλοφυᾶ ἀρχηγόν των, ὅστις ἠγωνίσθη καρτερικώτατα διὰ τῶν ἀκαταμαχήτων ὅπλων του, τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ δόλου, νὰ προκαλέσῃ χρησμὸν εὔνουν πρὸς τὸ πολεμικὸν σχέδιόν του, νὰ πείσῃ τοὺς πολίτας νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ ἄστυ, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ πολιοῦχος εἶχεν ἐγκαταλίπει αὐτὸ καὶ τεκμήριον τούτου ἦτο ἡ ἄθικτος μελιτόπιττα τοῦ ἱεροῦ ὄφεως *(Ἐριχθονίου)*, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει τὴν θεὰν εἰς τὴν φυγήν της, καὶ πρὸ πάντων νὰ πείσῃ τοὺς ἐπτοημένους ἀρχηγοὺς τῶν ἡνωμένων στόλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων νὰ συνάψωσι ναυμαχίαν ἐν Σαλαμῖνι (βλ. λ. Εὐρυβιάδης, Ἀδείμαντος). Τὸν Θεμιστοκλέα ἐνίσχυσεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του καὶ ὁ φιλόπατρις Ἀριστείδης, ὅστις μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του προσῆλθε νὰ μετάσχῃ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ πρῶτος ἀνήγγειλε τὸν στενὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ἀνέτειλε τέλος ὁ ἥλιος τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας τοῦ 480 π. Χ. καὶ ἀντήχησεν ὁ Ἑλληνικὸς παιάν, καὶ ἐσήμαναν αἱ σάλπιγγες τῶν στρατηγῶν καὶ ἀνεβόησαν τὰ πληρώματα τῶν πλοίων καὶ ἔδραμον Ἀθηναῖοι καὶ Αἰγινῆται, ἁμιλλώμενοι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ ἄνεμος ὑπεβοήθησε τὴν Ἑλληνικὴν ἀνδρείαν καὶ λαμπρὰ πανσέληνος ἐφώτισε τὸν θρίαμβον τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν ἐχθρὸν ἔχοντα ὑπερτριπλάσιον ἀριθμὸν πλοίων καὶ ὑπερτετραπλασίους ἐπιβάτας καὶ ναύτας. Ὁ Εὐρύοπα Ζεὺς καὶ ἡ Πότνια Νίκη ἐδώρησαν τὸ *ἐλεύθερον ἦμαρ*, ἀφοῦ ὁ Ἄρης *«ἐφοίνιξεν αἵματι πόντον»* (Ἡροδ. VIII, 77). Ἡ Ἀθηνᾶ εἶχεν ἐκδικηθῆ διὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ νίκη τῆς Σαλαμῖνος εἶναι πρὸ πάντων θρίαμβος τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες παρέσχον τριήρεις περισσοτέρας τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν πλοίων τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, καὶ τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῆς ἐν τῇ ναυμαχίᾳ στρατηγικῆς δεξιότητος καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ (Jurien de la Gravière—Ῥάδου Ἱστορ. τοῦ ναυτικοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, σ. 63.)

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπὸ πρωΐας εὑρέθησαν ἐν τάξει μάχης, ὁ δὲ Περσικὸς στόλος ἐπωφεληθεὶς τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς εἶχε γίνει ἄφαντος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν πυρποληθεῖσαν πατρίδα των καὶ ἤρχισαν ν' ἀνοικοδομῶσι τὰς κατοικίας των, ὅτε δευτέρα εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ, μετὰ δέκα περίπου μῆνας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι καὶ πάλιν τὴν πατρίδα των.

Μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ὁ μὲν Ξέρξης, ὅστις ἀγέρωχος ἀπὸ χρυσοῦ θρόνου ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Αἰγάλεω (Ἡροδ. VIII,90) παρηκολούθησεν αὐτὴν κατησχυμένος, ἔφυγεν ἔντρομος πρὸς τὴν Ἀσίαν πληρώσας τὴν ἐκστρατείαν μὲ τὴν ζωὴν ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων· ὁ δὲ Μαρδόνιος ἔμεινε νὰ συνεχίσῃ τοὺς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνας τῶν Περσῶν. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ξέρξου οἱ εὐλαβεῖς Ἕλληνες ἐκ τῆς πλουσίας λείας ἐτίμησαν τοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας, ἐξαιρετικῶς δὲ ἐκ τῶν ἱερῶν μὲν τὸ ἐν Δελφοῖς καὶ τὸ ἐν Ἰσθμῷ καὶ ἐν Σουνίῳ, ἐκ δὲ τῶν ἡρώων τὸν Αἴαντα (Ἡροδ. VIII,121). Ὁ Μαρδόνιος διεχείμασεν (480-479) ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐκεῖθεν ἀρχομένου τοῦ θέρους τοῦ 479 π. Χ. ἔστειλε προτάσεις ἑλκυστικάς, ὡς ἐνόμιζε, πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ συμμαχίας ἢ οὐδετερότητος αὐτῶν, εἰς τοὺς κατὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀγῶνας του.

Ἀφοῦ δὲ ἐκεῖναι ἀπερρίφθησαν μετὰ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης ὑπερηφανείας *«Ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ τῇπερ καὶ νῦν ἔρχεται, μήποτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξῃ...»* (Ἡροδ. VIII 143), τῇ προτάσει τοῦ Ἀριστείδου, ἐπῆλθε καὶ πάλιν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις δὲν ἴσχυε τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀλλ' ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ξάνθιππος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι εὔθικτοι ὄντες δὲν ἠνείχοντο οὐδεμίαν ὑπερβασίαν τῶν ἀρχόντων, οὐδεμίαν αὐθαιρεσίαν θίγουσαν τὴν τιμήν των, καὶ ὅταν ἀκόμη οἱ παραβάται ἦσαν σωτῆρες τῆς πατρίδος. Ὅπως δὲ μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην εἶχον τιμωρήσει τὸν Μιλτιάδην, οὕτω καὶ τότε εἶχον ἀπομακρύνει τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων τὸν Θεμιστοκλέα διὰ τὴν περὶ Ἀρτεμίσιον δωροδοκίαν καὶ τὰς καταπιέσεις τῶν Ἀνδρίων, πιθανώτατα (Ἱστ. Παπ. τ. Α΄, μέρος β΄, σ. 103). Τὰς Ἀθήνας εὗρον καὶ πάλιν ἐρήμους οἱ Πέρσαι, διότι οἱ κάτοικοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ.

Ἡ μανία τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Μαρδονίου τότε ἐστράφη κατὰ τῶν λίθων τῶν ἱερῶν καὶ τῶν οἰκιῶν. Τὰ πάντα, ναοί, τείχη οἰκίαι, ἐκ θεμελίων ἀνετράπησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν.

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη.—Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μαρδόνιος ἀπεσύρθη καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐντὸς περιχεχαρακωμένου στρατοπέδου ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἀσωποῦ ἔχων ἔμπροσθέν του μὲν τὰ στενὰ τοῦ Κιθαιρῶνος διὰ τῶν ὁποίων δίοδοι ἔφερον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸν Ἰσθμόν, ὄπισθεν δὲ τὰς Θήβας, πόλιν φιλικωτάτην, ὡς σταθμὸν πάντων τῶν ἐπιτηδείων. Οἱ σύμμαχοι, *«ἡ γενομένη ἐπὶ τῷ Μήδῳ ξυμμαχία»* (Θουκ. Α΄ 102), συνεκεντρώθησαν ἐν Ἐλευσῖνι καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιστρατήγου Παυσανίου, βασιλέως τῆς Σπάρτης, καὶ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Ἀριστείδου ἦλθον καὶ κατέλαβον τὰς κλιτῦς τῆς σειρᾶς τῶν ὀρέων, ἅτινα συνενοῦσι Κιθαιρῶνα καὶ Πάρνηθα. Ἡ νίκη τὰ ὅπλα τῶν Ἀθηναίων ἔστεψε πρῶτον καὶ ἐνταῦθα, διότι τριακόσιοι λογάδες Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ὀλυμπιόδωρον ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ μετὰ χλευασμοῦ ἐπελθὸν Περσικὸν ἱππικόν, ὅτε ἐφόνευσαν τὸν Πέρσην ἵππαρχον Μασίστιον.

Τὴν πρὸς ἐπίθεσιν ἀπόφασιν τοῦ Μαρδονίου ἐγνώριζον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς προηγουμένης τῆς μάχης νυκτός, διότι αὐτοπροσώπως εἶχεν ἀναγγείλει τοῦτο εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀμύντου (ὁ Φιλέλλην). Ἡ ἀναγγελία ἔφερε μὲν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στράτευμα καὶ ἔλλειψιν συνοχῆς μεταξὺ τῶν τριῶν μοιρῶν αὐτοῦ, ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ ἐχθρὸς ἐστάθη ἀνίκανος νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῆς, διότι ἐκ πλάνης ἐπίστευσεν ὅτι ἡ διάσπασις ἦτο ἔναρξις φυγῆς. Μετὰ γενναιότητος ἐπολέμησαν οἱ Πέρσαι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, καμφθέντες μόνον μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μαρδονίου, καὶ ἡττηθέντες τέλος ὑπὸ τοῦ βαρέος ὁπλισμοῦ καὶ τῆς ἠρέμου εὐτολμίας τῶν Σπαρτιατῶν. Μετὰ ἀπεγνωσμένου δὲ θάρρους ἠγωνίσθησαν καὶ οἱ Βοιωτοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ τέλος καὶ οὗτοι ἐκάμφθησαν καὶ οὕτως Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι συνηντήθησαν πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Περσικοῦ στρατοπέδου καὶ ἡ ἅλωσις αὐτοῦ ἐπήνεγκε τὴν ὁλοσχερῆ τοῦ ἐχθροῦ καταστροφήν, τὴν ὁποίαν ἐπηκολούθησεν ἡ τιμωρία τῶν Θηβαίων.

Αἱ μετὰ τὴν νίκην ἀποφάσεις τῶν Ἑλλήνων. Τὴν αἴγλην ὅμως τῆς νίκης παρ' ὀλίγον ν' ἀμαυρώσωσιν αἱ κηλῖδες τῶν ἐρίδων περὶ τοῦ ἀριστείου, ἀλλ' ἔσωσε τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀτιμίας ταύ-

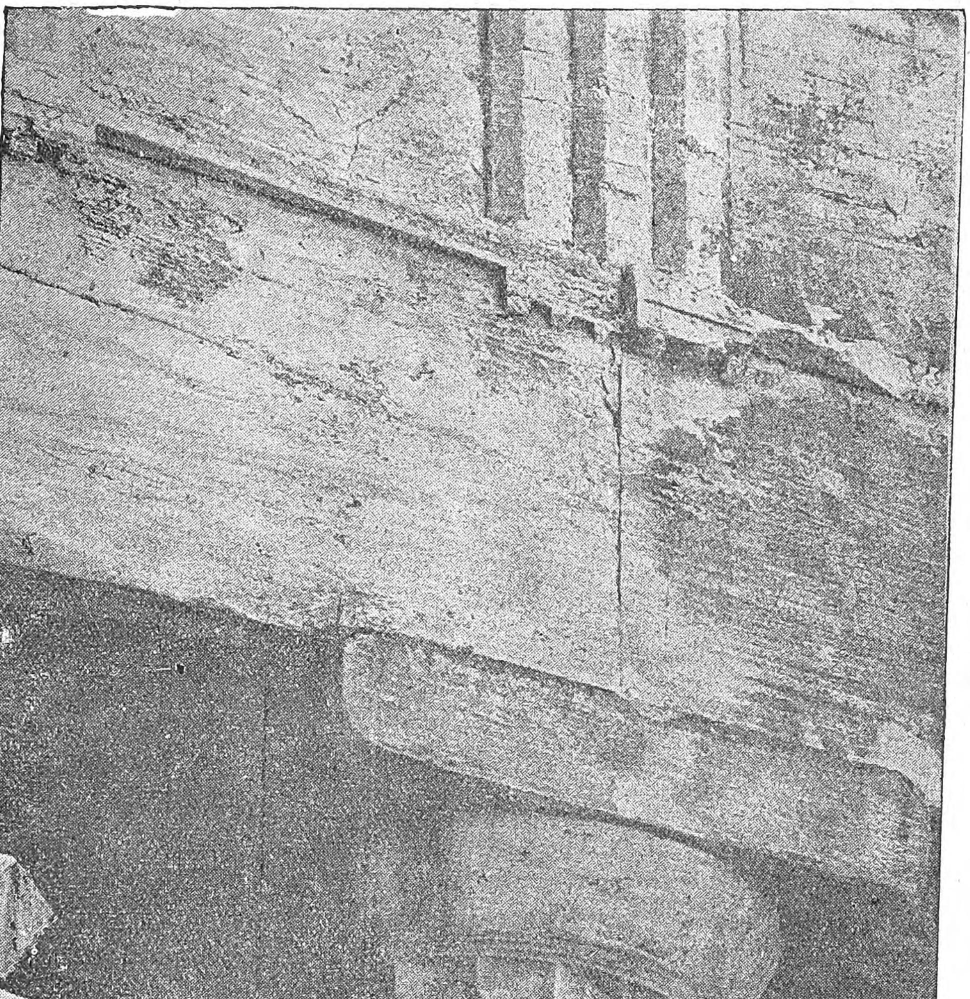

Κιονόκρανον τῶν Προπυλαίων.

Digitized by Google

της ἡ ἀφιλοκερδὴς φιλοπατρία τοῦ Ἀριστείδου ἐπιτυχόντος νὰ προσχωρήσωσι πάντες εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Κορινθίου Κλεοκρίτου (Πλουτ. Ἀριστ. 20 καὶ λ. Λεωκράτης, Μυρωνίδης), ἵνα τὸ ἀριστεῖον δοθῇ εἰς τοὺς Πλαταιεῖς. Οὕτω, μετὰ τὴν κερδηθεῖσαν, δυσχερεστέραν ταύτην, νίκην, τὸ ἔδαφος τῶν Πλαταιῶν ἐκηρύχθη χῶρος ἱερὸς καὶ ἀπαραβίαστος, καὶ πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως ἱδρύθη πανελλήνιον ἱερὸν Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ὁποίου ἐτελεῖτο ἐτησία εὐχαριστήριος καὶ ἐπινίκιος ἑορτή, συνοδευομένη καθ' ἕκαστον τέταρτον ἔτος ὑπὸ ἀγώνων καὶ ἄθλων, ὑπὸ τῶν θεωρῶν καὶ προβούλων τῶν συμμάχων πόλεων. Συνωμολογήθη δὲ καὶ διάταξις ἐνσπόνδου ἀμύνης, καθ' ἣν δύναμις συμμαχικὴ ἐκ δέκα χιλιάδων πεζῶν, χιλίων ἱππέων καὶ ἑκατὸν τριήρων, εἶναι πάντοτε ἑτοίμη πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος. Διὰ τῶν διατάξεων τούτων ἀνενεώθη ἡ ἐν τῷ Ἰσθμῷ *ὁμαιχμία*, ἥτις εἶχε προηγηθῇ τῶν κατὰ τῶν Περσῶν συναφθεισῶν μαχῶν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι προσεπορίσθησαν μίαν ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς, διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ ἀπαραβιάστου τῆς χώρας τῶν Πλαταιῶν. Τὰ ἐκ τῆς νίκης λάφυρα ἦσαν πλουσιώτατα καὶ ἐχωρίσθησαν εἰς τρεῖς μερίδας, διὰ τοὺς θεούς, τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας (βλ. λέξιν Παυσανίας).

Ἡ νίκη τῶν Πλαταιῶν, κοινὸν ἔπαθλον ἡρωϊσμοῦ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο ἡ πρώτη κρίσιμος νίκη τῶν ἀμυντικῶν κατὰ τῶν Μήδων πολέμων, διότι ἐνῷ εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τὴν Σαλαμῖνα εἶχε συντριβῇ τὸ ἠθικὸν τῶν Περσῶν, ἐν Πλαταιαῖς ἐξωλοθρεύθη αὐτὴ ἡ στρατιὰ τοῦ ἐχθροῦ. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἡμέρα τῆς νίκης τῶν Πλαταιῶν εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐν Μυκάλῃ νίκη. Σύγχρονος σχεδὸν μὲ τὴν νίκην τῶν Πλαταιῶν εἶναι καὶ ἡ νίκη τῆς Μυκάλης, (βλ. λ.) ἥτις εἶναι ἡ τελευταία μάχη τῶν ἀμυντικῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐν ταὐτῷ ἡ πρώτη τῶν ἐπιθετικῶν. Κατάπληκτοι οἱ Πέρσαι ἐκ τῆς ὁρμῆς τῶν ἐπιτεθέντων δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντισταθῶσιν, ἂν καὶ εἶχον ὀχυρωθῇ ὄπισθεν τῶν πλοίων των, ἅτινα, φεύγοντες τὸν στόλον τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Ξάνθιππον καὶ τὸν Σπαρτιάτην Λεωτυχίδην, εἶχον σύρει εἰς τὴν ξηράν. Οἱ ναῦται τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου διέλυσαν μετὰ τὴν νίκην των τὰ συναθροιζόμενα ἐκεῖ Περσικὰ στρατεύματα καὶ ἔδοσαν θάρρος εἰς τοὺς Ἴωνας πρὸς ἀποστασίαν (βλ. λ. Μυκάλη, Ξάνθιππος).

Οὕτως ἔληξεν ἡ πρώτη δεκαετία τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἥτις ἔσχε σημαντικώτατα ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀποτελέσματα τῶν Μηδικῶν πολέμων. Πᾶσαι αἱ μεγάλαι κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους νῖκαι τῶν Ἑλλήνων ἢ ἦσαν ὁ θρίαμβος τῶν Ἀθηναίων μόνον, ὅπως ἡ τοῦ Μαραθῶνος, ἢ ἦσαν ἔργα τῆς πρωτοβουλίας των καὶ ἐκερδήθησαν πρὸ πάντων δι' αὐτῶν, ὅπως ἦσαν ἡ τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἡ τῆς Μυκάλης, ἢ ἦσαν τὸ μεγαλούργημα, εἰς ὃ οὐδενὸς ὑστέρησαν, ὅπως ἡ τῶν Πλαταιῶν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐξήρθησαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ μετὰ τοὺς νικηφόρους ἐκείνους ἀγῶνας.

Ἡ ἀγερωχία τῆς Σπάρτης καὶ ἡ προδοτικὴ διαγωγὴ τοῦ Παυσανίου μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον, μετὰ τῆς Σηστοῦ, καταληφθείσης ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἔγιναν οἱ πρῶτοι κατὰ τὰ μεθόρια ἀμυντικοὶ προμαχῶνες κατὰ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιθέσεως τῶν Περσῶν, συνεσπείρωσε περὶ τοὺς Ἀθηναίους τοὺς ποθοῦντας τὴν ἐλευθερίαν των Ἕλληνας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (βλ. λ. Σηστός, Βυζάντιον)· ὁ Ἀριστείδης δὲ τότε καὶ ὁ Κίμων, μετὰ συνέσεως καὶ δεξιότητος στρατηγοῦντες τῶν Ἀθηναίων, κατώρθωσαν νὰ ὀργανώσωσι τὴν *Ἀττικοδηλικὴν συμμαχίαν* (477 π. Χ.) ὑπὸ τὸν ἐθνικώτατον καὶ ἐλευθεριώτατον τύπον τῆς ἀμφικτυονίας μὲ κέντρον θρησκευτικὸν τὴν Δῆλον, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως οἱ σύμμαχοι καταβάλλωσι τακτὴν χρηματικὴν εἰσφορὰν (460 ταλ. ἐν συνόλῳ), ἢ καὶ τριήρεις, πρὸς συντήρησιν στόλου ἐξ ἑκατὸν τριήρων ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους πρὸς προστασίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας των. Τὸν μὲν θησαυρὸν ἐχειρίζοντο οἱ Ἑλληνοταμίαι, ἁπάσας δὲ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις καθώριζον οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ ὁμοσπονδία περιελάμβανε 300 περίπου πόλεις ὑπὸ πέντε διοικήσεις, φόρους καλουμένους, *(Ἰωνικόν, Καρικόν, Νησιωτικόν, Θρᾴκιον καὶ Ἑλλησπόντιον)*. Διὰ τῆς ναυτικῆς ταύτης ὀργανώσεως οἱ Ἀθηναῖοι ἔγιναν θαλασσοκράτορες τοῦ Αἰγαίου, καὶ εἶχον ὡς ναυτικὴ δύναμις τὸ κῦρος, ὅπερ εἶχεν ἡ Σπάρτη ὡς στρατιωτικὴ δύναμις τῆς ξηρᾶς, καὶ διετήρουν καὶ τὰ οἰκονομικά των εἰς ἀνθηρὰν πάντοτε κατάστασιν (βλ. λ. Ἀριστείδης, Κίμων, Δῆλος). Πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς ἀντιζηλίας τῆς Σπάρτης, ἥτις παρημπόδιζε τὴν τείχισιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ πόλις ἐχρησιμοποίησε καὶ πάλιν τὴν διπλωματικὴν περίνοιαν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις κατώρθωσε ταχέως νὰ περιβάλῃ τὴν πόλιν διὰ τείχους καὶ νὰ μεταβάλῃ τὸν Πειραιᾶ εἰς ἀπόρθητον πολεμικὸν λιμένα. Οὕτως εἶχον αἱ Ἀθῆναι ὅ,τι ἐχρειάζετο εἰς μίαν μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, κραταιὸν στόλον, ἀπόρθητον πολεμικὸν ναύσταθμον, τὸ ξίφος δηλαδὴ καὶ τὴν ἀσπίδα των.

Τὴν θαλασσοκρατορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐστερέωσαν οἱ θρίαμβοι τοῦ Κίμωνος, ὅτε πλέον εἶχον ἐκλίπει ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς, ἐν Θράκῃ τῷ 477 π. Χ., ὅπου κατέλαβε τὸ Βυζάντιον, ἐν Σκύρῳ, ἐξ ἧς μετεκόμισε τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησέως, ἐν Εὐρυμέδοντι τῷ 465, ὅτε ἐνίκησε διπλῆν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν νίκην, καὶ ἐν Θάσῳ τῷ 462 κ.ὁ.κ. (βλ. λ. Βυζάντιον, Σκῦρος, κ.λ.)

Πολιτικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν.—Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ μεγάλα ἀποτελέσματα τῶν Μηδικῶν πολέμων, ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν δύναμιν καὶ δόξαν τῶν Ἀθηνῶν, οὐχ ἧττον ὅμως σπουδαῖα ἦσαν καὶ τὰ πρὸς προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος. Οἱ κοινοὶ κίνδυνοι εἶχον συναδελφώσει πάντας τοὺς πολίτας καὶ αἱ κοιναὶ νῖκαι εἶχον καταστήσει πάντας ἀξίους τῆς τιμῆς ἐξ ἴσου νὰ ἐνδιαφέρωνται ὑπὲρ τῆς πολιτείας. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ συντηρητικὸς Ἀριστείδης ἐθεώρησεν ὅτι τὸ δίκαιον ἐπέβαλλε, μετὰ τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν θριάμβους, τὴν χορήγησιν περισσοτέρων πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τὸν ἐλεύθερον λαὸν τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰσήγαγε νόμον, καθ' ὃν πάντες οἱ πολῖται καὶ τῶν τεσσάρων τάξεων μετεῖχον τῶν ἀρχῶν, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων *(Κουρτίου-Λάμπρου,* Ἑλληνικὴ Ἱστορία, Β' 446 *καὶ ἑξῆς*). Ἀπὸ τότε ἡ ὁμαδικὴ κυριαρχία, ἥτις καθώριζε τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου, ἔγινε τὸ πολιτειακὸν ἰδεῶδες τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας.

Προαγωγὴ τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος.—Πολὺ σπουδαιότερα ὅμως ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν Μηδικῶν πολέμων ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνικῆς, πανελληνικῆς δηλαδή, καὶ ἀπὸ ἀπόψεως προαγωγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τότε ἐξηγέρθη ζωηροτέρα ἡ συνείδησις τῆς διακρίσεως μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βαρβάρων καὶ ἐπερρώσθη ἡ αὐτοπεποίθησις τῶν Ἑλλήνων μέχρι τόλμης καὶ ἡρωϊσμοῦ. Τότε κατεδείχθη ἡ ἀξία τῶν φιλελευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν καὶ ἐγεννήθη ἡ ἰδέα πατρίδος μεγάλης καὶ εὐρυτέρων ὁρίων. Κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους συνῃσθάνθησαν βαθύτερον τὴν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ θυσιάζωσι τὴν ζωὴν ὑπὲρ πατρίδος καὶ τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν, ἥτις καθίστα ἀφόρητον τὴν σκέψιν τῆς ὑποδουλώσεως εἰς λαοὺς τοὺς ὁποίους περιεφρόνουν ὡς δούλους. Τότε οἱ θεμελιώδεις ὅροι τῆς ἑνότητος τοῦ ἔθνους, κοινοὶ θεοί, ὅμαιμον, ὁμόγλωσσον καὶ ὁμότροπα ἤθη συνεδέθησαν ἀρρήκτως διὰ τῶν κοινῶν πόθων καὶ κοινῶν ἐλπίδων τῆς πατριωτικῆς φατρίας. Τότε ἐξήρθη ἡ ἐθνικὴ ἑνότης καὶ διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος *Ἑλλὰς* καὶ *Ἕλληνες* (Αἰσχ. Πέρσαι 402 καὶ 412). «*Οὐ γὰρ ὡς φυγῇ παιᾶν' ἐφύμνουν σεμνὸν Ἕλληνες τότε, ἀλλ' εἰς μάχην ὁρμῶντες εὐψύχῳ θράσει*» καὶ «*ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, ἐλευθεροῦτε πατρίδ' ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας . . .*»

Αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν τὸ γενικὸν στρατόπεδον τῆς ἐθνικῆς ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ αὐτῶν ἄνδρες, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Ξάνθιππος, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, οἱ πρωτεργάται τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Τούτων οἱ δύο τελευταῖοι, οἱ καὶ ὑπεροχώτεροι, εἶναι τὰ γνήσια προϊόντα τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος, οἱ ὥριμοι ἐκείνου καρποί. Οὗτοι ἐχειρίσθησαν τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πανίσχυροι γενόμενοι, οὐχὶ διὰ τὸ γένος ἢ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπέροχον προσωπικὴν ἱκανότητά των.

Πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ προαγωγή. Οἱ κατὰ τῶν Περσῶν νικηφόροι ἀγῶνες ἐξῆραν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, καὶ τοῦτο ἔγινε τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον ἐθέρμανε πᾶσαν προνομιοῦχον Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ἐφώτισε πᾶσαν ἐξαιρετικὴν Ἑλληνικὴν διάνοιαν εἰς τὸ νὰ ἐκδηλώσωσιν ἐν εὐγενικῇ μεταξύ των ἁμίλλῃ (κατὰ πόλεις καὶ κατ' ἄτομα) τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς θεοὺς δι' ἀνεγέρσεως μεγαλοπρεπῶν ναῶν καὶ ἀφιερώσεως θαυμαστῶν καλλιτεχνικῶν μνημείων, καὶ πρὸς τοὺς πεσόντας εἰς τὰς μάχας δι' ὕμνων ἀπαθανατιζόντων τὴν μνήμην των. Αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν καὶ εἰς τοὺς πνευματικοὺς καὶ καλλιτεχνικοὺς τούτους ἀγῶνας τὸ ἐθνικὸν στρατόπεδον. Ἐκεῖ συνέρρευσαν ἀπὸ πάσης Ἑλληνικῆς γωνίας καλλιτέχναι καὶ ποιηταὶ πανελληνίων φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων διὸ νὰ ἐπιδείξωσι τὴν ἰδιοφυΐαν των, διὰ νὰ ὑμνήσωσι τὴν πόλιν, ἥτις ἦτο τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔρεισμα. Ἡ συρροὴ αὕτη ἐπλούτισε τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον τῆς μεγάλης δημοκρατίας καὶ ηὔρυνε τὰ ὅρια τῶν ἐθνικῶν ἀντιλήψεων. Εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Παλλάδος ἔδαφος ἐγονιμοποιήθη τότε ὁ *Ἀττικισμὸς* μὲ τὰς ἀπειροπληθεῖς ἐκδηλώσεις του εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Ἐκεῖ ἔζησαν καὶ οἱ ποικιλώνυμοι ἀντιπρόσωποί του, καλλιτέχναι καὶ λογοτέχναι, οἵτινες ὠργανώθησαν καὶ ἔλαβον κατεύθυνσιν πρὸς ἕνα σκοπόν, τὴν ἐξύμνησιν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ μιᾶς μεγαλοφυΐας, τὴν ὁποίαν θεία Πρόνοια προώρισε νὰ γίνῃ ἡ ἐνσάρκωσις τῶν ἰδανικῶν τῆς ἐποχῆς της καὶ νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά της εἰς αὐτήν.

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ.—Ἡ μεγάλη ἰσχὺς τοῦ Περικλέους ἐν Ἀθήναις ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 460 π. Χ., δηλαδὴ ἓν ἔτος μετὰ τὸν ὀστρακισμὸν τοῦ Κίμωνος, ὅστις ὀφείλεται εἰς τὴν κατίσχυσιν τῆς ἀντιπάλου του φατρίας ἐκμεταλλευθείσης τὴν δυσφορίαν τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἡ Σπάρτη, ἐκ δυσπιστίας, δὲν ἐδέχθη τὴν σταλεῖσαν πρὸς αὐτούς, τῇ προτάσει τοῦ Κίμωνος, βοήθειαν κατὰ τῶν στασιασάντων Μεσσηνίων, καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δημοκρατικῆς φατρίας Ἐφιάλτου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ ὁ Περικλῆς.

Τῆς ὀξύτητος τῶν πολιτικῶν ἀγώνων μεταξὺ Κίμωνος καὶ Ἐφιάλτου—Περικλέους συμβολικὴ ἔκφρασις εἶναι ἡ τῷ 458 π. Χ. διδαχθεῖσα «*Ὀρέστεια*» τοῦ Αἰσχύλου, ἥτις διαπνέεται ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὸν *Ἄρειον Πάγον*, θεσμὸν ἀριστοκρατικόν, διατελοῦντα ἐν διωγμῷ ὑπὸ τῆς Δημοκρατικῆς φατρίας (βλ. λ. Κίμων, Περικλῆς, Ἐφιάλτης κλ.).

Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν (περὶ τὸ 30 ἔτη) τῆς παντοδυναμίας του ὁ Περικλῆς ὡς στρατηγός, δηλαδὴ ὡς ρυθμιστὴς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ ὡς ἀρχηγὸς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ κράτους, καὶ ὡς πολιτικὸς σύμβουλος τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δήμου, δηλαδὴ ὡς οὐσιαστικὸς Κυβερνήτης αὐτοῦ, προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα του, αἵτινες διὰ τὰ ἀποτελέσματά των εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις δικαιότατα ἐκλήθη *Ἀττικὸς* ἢ *Ἀθηναϊκός*, εἶναι καὶ ἐξαιρετικαὶ ὑπηρεσίαι εἰς ὅλην τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα.

Αἱ ὑπηρεσίαι του πᾶσαι εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀρετῶν του, τῆς μεγαλοφυΐας του, τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τῆς εὐαισθήτου καὶ λεπτῆς φιλοκαλίας του.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους.—Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική του ἦτο κατακτητικὴ (ἰμπεριαλιστική), ἀποικιακὴ καὶ ἀντιλακωνική, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τοῦ Κίμωνος, τῆς ὁποίας κύριαι ἀρχαὶ ἦσαν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ μόνον, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ διατήρησις συμμαχίας μετὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον ἐξέλιξιν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, εἰς τὴν κατακόσμησιν τῆς πόλεως διὰ καλλιτεχνικῶν μνημείων, ἅτινα θὰ καθίστων αὐτὴν πρότυπον εἰς τὸν μόνον πεπολιτισμένον τότε Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ καταστῇ τὸ *Ἄστυ* τὸ πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους ἔσχεν ὡς ἀποτελέσματα τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς πόλεως, τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἀθηνῶν, συνεχιζομένης ἐν τούτῳ τῆς πολιτικῆς τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος ὅστις εἶχεν ἀνεγείρει τὸ Νότιον τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος, τὸ καὶ *Κιμώνειον* ἀποκληθὲν (βλ. λ.), τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἀποικιῶν της εἰς Θρᾳκικὴν χερσόνησον, Λῆμνον, Ἴμβρον, Εὔβοιαν, Νάξον, Ἄνδρον, Σάμον κ.ὁ.κ. (βλ. οἰκείας λέξεις), τὴν σύγκρουσίν της πρὸς τὰ γειτονικὰ Ἑλληνικὰ Κράτη, Αἰγίνης, Κορίνθου, Ἐπιδαύρου (βλ. Κορινθιακὸς πόλεμος), ἅτινα ἐφοβήθησαν ἀπὸ τὴν αὔξουσαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸ κράτος τῶν Θηβῶν, πρὸς τὸ ὁποῖον βοηθηθὲν καὶ ἀπὸ τὴν Σπάρτην συνεκρούσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Τανάγρᾳ ὅπου ἡττήθησαν καὶ ἐν Οἰνοφύτοις ὅπου ἐνίκησαν κατὰ τὸ 457 (βλ. λ.).

Τὴν ἐν Οἰνοφύτοις νίκην ἐπηκολούθησεν ἡ ἅλωσις τῆς Αἰγίνης (456 π.Χ.) καὶ ταύτην βραδύτερον αἱ νικηφόροι ἐκστρατεῖαι τοῦ Τολμίδου (τῷ 456), δι' ὧν προσηρτήθησαν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἡ Κεφαλληνία, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Ἀχαΐα καὶ αἱ στρατεῖαι τοῦ Περικλέους εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν (453 π. Χ.). Μὲ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Κίμωνος (451 π.Χ.) ἔληξαν οἱ ἐμφύλιοι οὗτοι πόλεμοι, οἵτινες εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ μεγάλου ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ Πελοποννησιακοῦ. Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ μεταξὺ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (451-446 π.Χ.), τὰ πολιτικὰ πάθη εἶχον ἀμβλυνθῇ—καὶ ἡ Σπάρτη διὰ πενταετῶν συνθηκῶν εἶχεν ἀναγνωρίσει τὰ γενόμενα—, καὶ ὁ μὲν Κίμων ἀνέλαβε τοὺς νικηφόρους ἀγῶνάς του κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ μέχρι τοῦ θανάτου του ἐν Κύπρῳ, ὁ δὲ Περικλῆς ἐκυβέρνα τὴν πόλιν μὲ πρόγραμμα ν' ἀποφεύγῃ πᾶσαν σύγκρουσιν πρὸς τὴν Σπάρτην. Τῷ 447 ὅμως ὑπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Τολμίδην μίαν ἧτταν ἐν Κορωνείᾳ (βλ. λέξεις) καὶ τὸ 446, ὅτε ἀπώλεσαν καὶ τὴν Λοκρίδα, διέτρεξαν σοβαροὺς κινδύνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους διέσωσεν αὐτοὺς ὁ Περικλῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο συνωμολογήθησαν, ὡς φαίνεται, καὶ αἱ τριακονταετεῖς σπονδαί. Ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων ἐξετείνετο τότε ἀπὸ Ν. Ἰταλίας μέχρι Πόντου καὶ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Θρᾴκης μέχρι τῆς Παμφυλίας. Εἰς τὴν ἀποικιακὴν πολιτικήν του ὁ Περικλῆς ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τῶν κληρουχιῶν· δὲν ἵδρυεν ἀποικίας, αἵτινες ἀπὸ σύ-

Digitized by Google

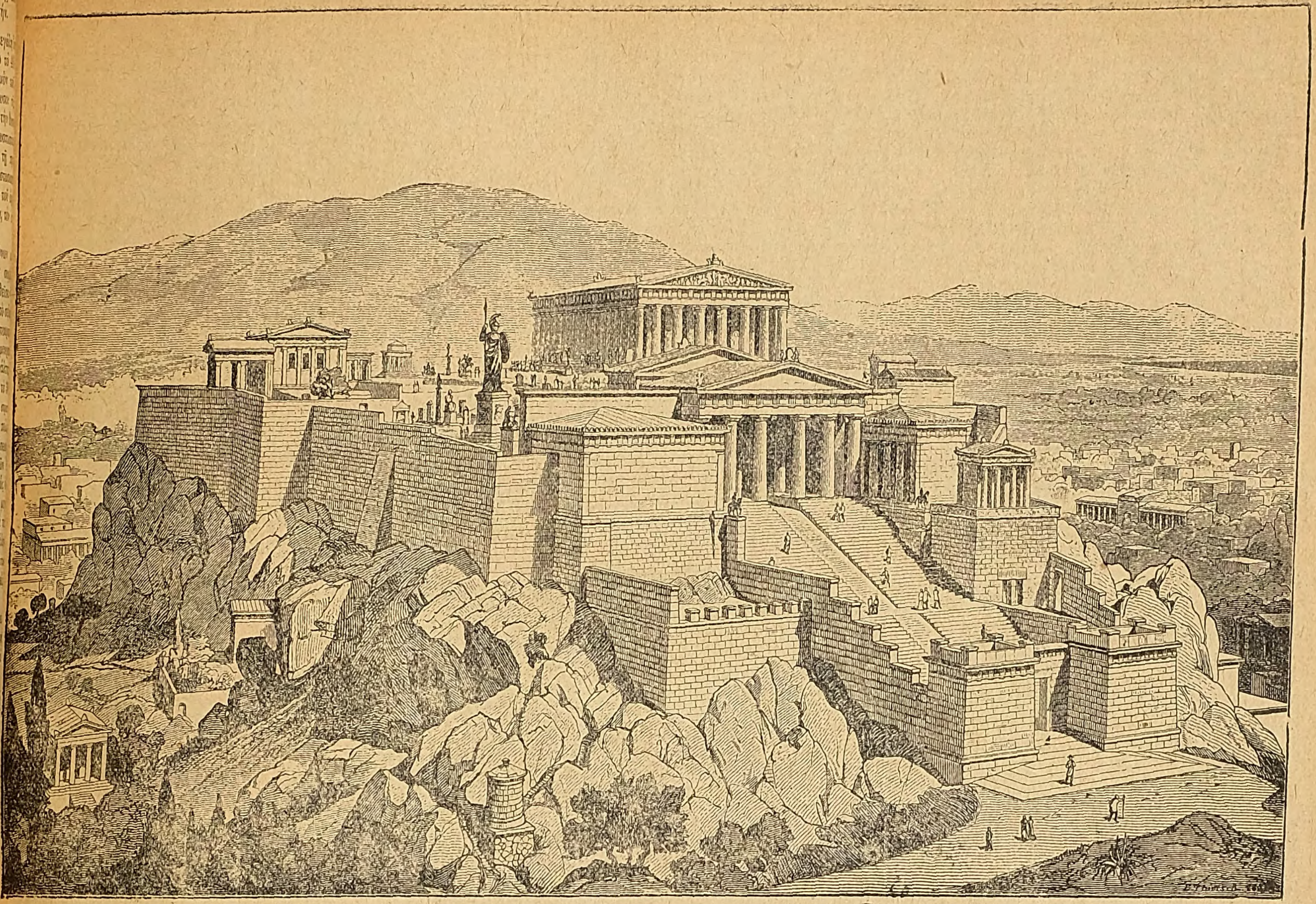

Ἀναπαράστασις τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ τῶν Προπυλαίων, ὡς εἶχον τὸ πάλαι.

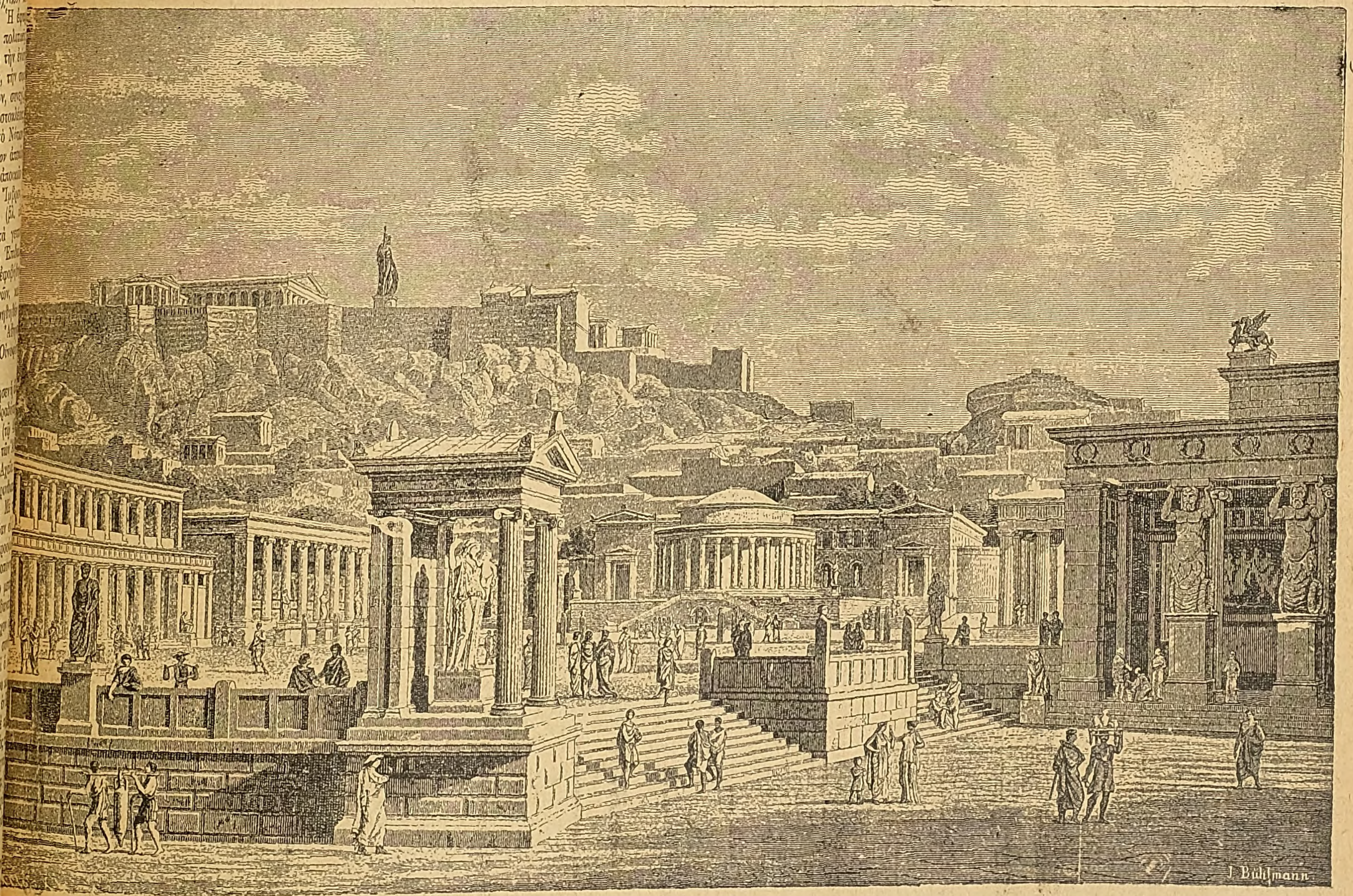

Ἀναπαράστασις τῆς Ἀγορᾶς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Digitized by Google

πειθῶν θυγατέρων τῆς μητρὸς πόλεως ἠδύναντο νὰ ἐξελιχθῶσιν εἰς ἀντιζήλους καὶ ἐχθράς, ἀλλ' ἔστελλε κληρουχίας, αἵτινες ἦσαν προνομιοῦχος Ἀθηναϊκὴ φρουρά, ἀγρύπνως παρακολουθοῦσα τὴν διαγωγὴν τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκαθίστατο, πρὸς τὰς Ἀθήνας. Τὸ σύστημα αὐτὸ κατέστη εὔρωστος συγκεντρωτικὸς πολιτικὸς ὀργανισμὸς τιμῶν τὸ ὀργανωτικὸν καὶ διπλωματικὸν πνεῦμα τοῦ Περικλέους. Διὰ τοιούτου θεσμοῦ ἐθαυματούργησαν βραδύτερον οἱ Ρωμαῖοι, (βλ. L'Hellénisation du monde antique» 1914 σ. 151).

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ τελευταῖος προμαχὼν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ τοῦ Περικλέους ὡς ὁ *χαλινός*, ὅστις ἠμπόδιζε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτεύματος, τὴν μισθοδοσίαν τῶν ἡλιαστῶν διὰ νὰ δύνανται καὶ οἱ πτωχότεροι τῶν πολιτῶν νὰ ἐπιτελῶσι τὰ ὑψηλὰ δικαστικὰ καθήκοντά των, τὴν χορήγησιν τῶν χρηματικῶν μέσων, (βλ. λ Θεωρικόν), διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαός, ὁ ἐργάτης τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς εὐμαρείας τῆς πόλεως, θὰ ἠδύνατο, ὡς ἐδικαιοῦτο, ν' ἀπολαύῃ τῶν δημοσίων ἑορτῶν καὶ θεαμάτων καὶ νὰ μετέχῃ ἐν ὥραις ἀναψυχῆς πασῶν τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων, τῶν ὁποίων κυριωτέρα ἦτο τότε ἡ τοῦ θεάτρου, εἰς ἀμοιβὴν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν του καὶ τὴν κατακόσμησιν τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ Ἄστεως καὶ πάσης τῆς Ἀττικῆς διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκείνων μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐν ἁρμονίᾳ ὄντα πρός τε τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ πρὸς ἄλληλα προκαλοῦσι καὶ σήμερον, ἐρείπια γενόμενα, τὸν θαυμασμόν, διότι διατηροῦσιν ἀμείωτον σχεδὸν τὸ κάλλος των. Πρὸς ἀνέγερσιν τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν οὐ μόνον αἱ δημόσιοι πρόσοδοι (ἐκ τῶν δημοσίων κτημάτων, τῶν μεταλλείων, τῶν δημεύσεων, τῶν προστίμων, τῶν τελῶν τῶν λιμένων καὶ τῆς ἀγορᾶς, τοῦ *μετοικίου* κ.λ.π.) ἀνερχόμεναι εἰς 400 περίπου *τάλαντα* ἐτησίως, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποθέματα τοῦ μεταφερθέντος ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας ὁμοσπονδιακοῦ ταμείου (τῷ 445 π. Χ. ἀνήρχοντο τὰ ἀποθέματα εἰς 5.000 τάλαντα). Εἶχεν ἀκόμη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τοῦ Περικλέους ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν προαγωγὴν ἐν γένει τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῶν ὑπερόχων καλλιτεχνῶν, ποιητῶν καὶ πεζογράφων οἵτινες, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸν Περικλέα ἐν ὁμονοίᾳ, ἀλλὰ καὶ εὐγενικῇ ἁμίλλῃ, συνειργάσθησαν εἰς τὴν ἀριστοτέχνησιν τοῦ Ἀττικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις εἶναι τὸ *Ἑλληνικὸν θαῦμα* (Renan), καὶ ἔτεινεν εἰς ἕνα, ὡς προείπομεν, σκοπόν, τὴν ἐξύμνησιν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ Φειδίας, ὁ κορυφαῖος τῶν καλλιτεχνῶν, ὅταν διὰ τῆς μαγικῆς σμίλης του ἐξαΰλωνε τὰ σώματα, ἀπεθέωνε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐξηνθρώπιζε τοὺς θεούς, καὶ ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς ὅταν ἐξύμνει τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας, ἀμφότεροι ἔψαλλον τὸν ὕμνον τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀκτινοβολία τῶν Ἀθηνῶν.—Εἰς τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων ἐπὶ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἐνεφανίζοντο αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι μὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς των, μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν ἀποικιῶν των, μὲ αὐτὸν τὸν λαόν των, ἄσπιλον ὅμως, ἐξηγνισμένον ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων του, ἔνδοξον, ἐξηρωϊσμένον, ἀλλ' ἀληθινόν, πραγματικόν.

Πόση θὰ ἦτο ἡ ὑπερηφανία του ὅταν ἐκαμάρωνε εἰς τὸ θριαμβευτικὸν ἐκεῖνο θέαμα, εἰς τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο κάτοπτρον τὴν εὐγενῆ καὶ λαμπρὸν εἰκόνα του! (βλ. Lechat «Phidias» σελ. 106 καὶ ἑξῆς). Καὶ πόσον θὰ διεθρύπτετο ὁ ἐγωϊσμός του ὅταν θὰ ἤκουε τὸν ὕμνον τῆς πατρίδος, ὡς διέσωσεν αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης εἰς τὸν πολυΰμνητον *ἐπιτάφιον*, (βιβλ. Β' κεφ. 35 - 46) ἀπὸ αὐτὰ τὰ χείλη τοῦ Περικλέους, ὕμνον τῆς φιλοκαλίας καὶ λιτότητός του, στοιχείων ἀνωτέρου πολιτισμοῦ: «*Φιλοκαλοῦμεν γὰρ μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας*» (Θουκ. Β' 40 καὶ ἑξῆς), ὕμνον τῆς φιλανθρωπίας καὶ φιλαλληλίας τῆς πόλεως: «*Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους*» (κ. 40), ὕμνον τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς του: «*Ξυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι*» (κεφ. 41), τῆς πολεμικῆς φήμης του: «*Μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσων ἐς πεῖραν ἔρχεται καὶ μόνη οὔτε τῷ πολεμίῳ ἐπελθόντι ἀγανάκτησιν ἔχει ὑφ' οἵων κακοπαθεῖ, οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν, ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται*» (κ.41) καὶ ὕμνον τῆς εὐτυχίας τῆς πόλεως ν' ἀπολαύῃ τῶν ἐκ πάσης γῆς ἀγαθῶν, ὡς προϊόντων ἐγχωρίων «*ἐπεσέρχεται διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα...*» (κεφ. 38).

Αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶναι πλέον πρωτεύουσα τῆς Ἀττικῆς μόνον, ἀλλ' εἶναι ἡ βασίλισσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Οἱ πολῖται τοῦ Ἄστεως ἀπέλαυον ἐν ἰσότητι καὶ ἀδελφικῇ συμπνοίᾳ τὰ πνευματικὰ ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ ἀγαθὰ τῆς δραστηριότητός των. Ἡ ἄγονος Ἀττικὴ διὰ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τοῦ Πειραιῶς, ἦτο ὁ *σιτοβολὼν* τῆς Ἑλλάδος.

Σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν νικηφόρων ἀγώνων κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἐχθροῦ (449 π.Χ.) εἶχεν ἀρχίσει ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἄνθησις, ἐξ ἧς προῆλθεν "*cette chose qui n'a existé qu'une fois, qui ne s'était jamais vue, qui ne se reverra plus, mais dont l'effet durera éternellement*„ (*Renan*. Souvenirs d'enfance et de jeunesse), δηλαδὴ ἡ θεία ἐκείνη στιγμή, καθ' ἣν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀνῆλθεν εἰς μίαν θείαν πνευματικὴν παντοδυναμίαν. Ὅλοι οἱ σοφοί, ὅλοι οἱ καλλιτέχναι τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς Ἰωνίας μέχρι τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ἔσπευδον εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ταλάντου των. Τὸ ἀττικὸν πνεῦμα, διὰ τὴν ἄνθησιν τοῦ ὁποίου οἱ μὲν Ἴωνες σοφοὶ καὶ καλλιτέχναι, οἱ πρόσκοποι οὗτοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶχον συνεισφέρει τὰ φῶτα καὶ τὴν δεξιοτεχνίαν των, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχον ἐκφράσει τὴν πλημμύραν τῆς ἀπολαύσεως ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου (*G. Fougères*, Athènes σ. 19), ἡ δὲ τέχνη τῆς ἀγερώχου Δωρικῆς φυλῆς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τελείας φυσικῆς δυνάμεως καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως, συνεχώνευσε τὰς πλουσίας ταύτας εἰσφορὰς καὶ τὰς ἐστήριξεν εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν. Ὅλη ἡ πομπὴ τῶν μεγαλοφυῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες παρήλασαν ἐν Ἀθήναις μεταξὺ τῶν Μηδικῶν καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἶχεν ἓν κοινὸν ἰδεῶδες καὶ ἐνεπνέετο ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν, ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ, εἰς τὴν φύσιν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς τέχνας.

Περικλῆς καὶ Φειδίας. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν τότε ὁ ἐγκέφαλος τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἑστία τῆς σκέψεως καὶ τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Ἀρχαϊσμὸς τοῦ 6ου αἰῶνος εἶχε διασταλῆ καὶ καμφθῆ, τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα εἶχεν ἡττηθῆ καὶ τὸ νεώτερον φιλελεύθερον πνεῦμα διὰ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων εἶχε μεταρσιωθῆ καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις εἶχε γίνει σκοπὸς τοῦ βίου.

Τὰ δικαιώματα τῆς φαντασίας καὶ τὰ καθήκοντα τῆς λογικῆς εἶχον ἁρμονικώτατα συνδεθῆ. Τὸ πολιτειακὸν πρόβλημα εἶχε λυθῆ διὰ τοῦ ἰδεώδους τῆς ἰσότητος εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀτόμου καὶ πολιτείας, διὰ τοῦ ἐναρμονισμοῦ τοῦ πολιτειακοῦ ἰδεώδους (τῆς ὑποταγῆς τοῦ πολίτου εἰς τὴν πόλιν) καὶ τοῦ ἰδεώδους τῆς προσωπικότητος, ὅπερ ἐκαλλιεργεῖτο δι' ἐλευθέρας ἀγωγῆς τῶν παίδων. Τὸ νεώτερον τοῦτο πνεῦμα ἐνεσάρκωνεν ὁ δαιμόνιος Περικλῆς, ὁ Πεισίστρατος οὗτος τοῦ Ε' αἰῶνος, Πεισίστρατος ὅμως ἀνωτέρας ἠθικῆς ἀξίας καὶ λεπτοτέρας αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ. Βαθὺς γνώστης τῆς ἀξίας τῶν προσώπων, εἶχεν ἐκλέξει τὸν συνεργάτην τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν πόθων καὶ τῶν τάσεων, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ νοήμονος καὶ καλαισθήτου κοινοῦ, τὸν Φειδίαν, ὅστις εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ δεξιότητα νὰ διερμηνεύσῃ αὐτὴν δι' ὅλων τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἅτινα ἢ ἐδημιούργησεν αὐτὸς ἢ ἐδημιούργησαν ἄλλοι, αὐτοῦ ἐποπτεύοντος καὶ καθοδηγοῦντος.

Περικλῆς καὶ Φειδίας ἐπίστευον ἐξ ὅλης ψυχῆς εἰς τὴν μεγάλην παιδευτικὴν δύναμιν τῶν καλῶν τεχνῶν. Ποσάκις οἱ ῥήτορες τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐν στιγμαῖς ἀπογοητεύσεως καὶ ἀποθαρρύνσεως τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν δι' ἐκφραστικῶν χειρονομιῶν ἐπεκαλέσθησαν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Πνυκός, τὰ Προπύλαια καὶ τὸν Παρθενῶνα ὡς μεγαλοφώνους μάρτυρας τῆς δόξης τῶν προγόνων διὰ νὰ τονώσωσι τὸ ἠθικὸν τῶν συγχρόνων των!

Ὁ Περικλῆς εἶχε τὴν ὑψηλὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ εἶναι ὁ *διδάσκαλος* τῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν ἀπαραμίλλων ἐκείνων μεγαλουργημάτων τῆς τέχνης ἐπετύγχανεν ἀκόμη ὁ μεγαλοφυὴς πολιτικὸς καὶ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀειφυγίαν τῶν τριῶν ἐπικινδυνοτάτων συμβούλων τῆς ἀναρχίας, τῆς πενίας, τῆς ὀκνηρίας καὶ τῆς ἀμαθείας.

Τότε τὸ πρῶτον εἶχε διαχυθῆ εἰς τὴν πεπολιτισμένην ἐκείνην κοινωνίαν καὶ τὸ ἄρωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσέδιδεν ἰδιαίτερα θέλγητρα εἰς τὰς συγκεντρώσεις τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀριστοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ἄρωμα τῆς γυναικείας χάριτος διὰ τῆς ὑπερόχου Ἀσπασίας, εἰς τὸν οἶκον τῆς ὁποίας συνέρρεεν ὅ,τι εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους, εἰς πνεῦμα, εἰς χάριν, εἰς λεπτότητα, εἰς πνευματικὴν εὐστροφίαν καὶ ἔξαρσιν.

Τὸ σχέδιον τῆς μιᾶς μεγάλης ἡνωμένης Ἑλλάδος. Πρῶτος ὁ Περικλῆς ἐπεδίωξε νὰ καταστήσῃ καὶ δύναμιν πολιτικὴν διὰ τῆς δημιουργίας μιᾶς μεγάλης Ἑλλάδος ἡνωμένης καὶ συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο εἰς σύνοδον ἀντιπροσώπους τῶν Ἑλληνικῶν κρατῶν. Τὸ σχέδιόν του ὅμως ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως κυρίως τῆς Σπάρτης.

Ἡ πανελλήνιος ὅμως αὕτη ἰδέα, ἡ μεγάλη αὕτη ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, καλλιεργηθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, ἐνεφυτεύθη διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὅστις ἔγινεν ὁ σημαιοφόρος αὐτῆς. Οὕτω πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν, νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι, ἐπιστῆμαι, γλῶσσα, γράμματα, τέχναι, ἠθικὰ ἀγαθά, ἐξευγένισις τοῦ πολιτισμοῦ ἔγιναν τ' ἀθάνατα δῶρα των καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν παίδευσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ πόλις εἶχε γίνει ἡ *πηγὴ τοῦ καλοῦ*, ἡ *μήτηρ τῆς σοφίας*. Ἡ λογοτεχνία της καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι της εἶχον γίνει ἡ ἐκδήλωσις τοῦ κορυφώματος τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεβοήθουν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκ τοῦ μερικοῦ ν' ἀνυψοῦται εἰς τὸ γενικὸν καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐκ τῶν πολλαπλῶν φαινομένων νὰ ἐλευθερώνῃ τὰς ἀρχάς.

Μετὰ τὸν *παράδεισον* ὅμως ἦλθεν ἡ *κόλασις*. Κακὸς δαίμων ἐφθόνησε τὴν εὐτυχίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ πτῆσις πρὸς τὰ ὕψη ἐσταμάτησεν, ἡ ἀποθέωσίς του ἀνεκόπη.

Εἶχον κουρασθῆ αἱ ἀρεταὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς εἰς τὸ δημιουργικὸν ἔργον των καὶ αἱ κακίαι της, αἵτινες εἶχον λωφάσει, ὕψωσαν θρασεῖαν τὴν κεφαλήν. Ἡ διχόνοια καὶ ὁ φθόνος ἧναψαν πυρκαϊὰν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐκηρύχθη ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Πόσον ἀληθινὰ προφητικοὶ ἀπεδείχθησαν οἱ λόγοι τοῦ Σπαρτιάτου Μελισίππου τοῦ Διακρίου, εἰπόντος «*Ἥδε ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει*».

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Ἡ Ἑλλὰς σύμπασα σχεδὸν διῃρέθη εἰς δύο ἰσόπαλα στρατόπεδα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν δύο ἀντιζήλων μεγάλων Ἑλληνικῶν κρατῶν, τῶν Ἀθηνῶν τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς Σπάρτης τοῦ ἑτέρου. Καὶ ὑπέστη λεηλασίας φρικτάς, φθορὰς ὑλικοῦ πλούτου ἀνυπολογίστους, σφαγὰς ἀνηλεεῖς, ἐξανδραποδισμοὺς ἀπανθρώπους, διότι ὁ πόλεμος διεξήχθη ἑκατέρωθεν μὲ πρωτοφανῆ ἀγριότητα. Τὰ ἤθη διεφθάρησαν καὶ οἱ ἡμίθεοι ἐκεῖνοι μετεμορφώθησαν εἰς δαίμονας τῆς κολάσεως.

Ἰσχυρότεροι κατὰ ξηρὰν οἱ Σπαρτιᾶται, κραταιότεροι κατὰ θάλασσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ μίαν σχεδὸν δεκαετίαν ἡ νίκη ἦτο ἀλλοπρόσαλλος πετῶσα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον στρατόπεδον. Εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ τὸν Ἀρχίδαμον καὶ ἐδῄωσαν τοὺς ἀγροὺς αὐτῆς καὶ ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ νὰ φθαρῶσιν ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῶν στερήσεων, ἀλλὰ περιέπλευσαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ εὔφορα μέρη τῆς Ἤλιδος καὶ τὴν Μεγαρίδα, ἐξέβαλον τοὺς Αἰγινήτας τῆς νήσου των καὶ ἐγκατέστησαν εἰς αὐτὴν *κληρούχους*. Ἀνέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν Ποτείδαιαν τῷ 429 καὶ ὑπέταξαν τὴν ἀποστατήσασαν Λέσβον τῷ 427, καὶ κατετρόπωσαν τοὺς ἀριστοκρατικοὺς ἐν Κερκύρᾳ τῷ 425, ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται κατέλαβον τὰς Πλαταιὰς τῷ 427 καὶ ἐτόλμησαν ἐν Ναυπάκτῳ νὰ ναυμαχήσωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κυβερνωμένους ὑπὸ τοῦ Φορμίωνος, τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ναυάρχων των. Κατέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν στρατηγῶν των Δημοσθένη τὴν Πύλον τῷ 425 καὶ ἔπληξαν θανασίμως τὴν Σπάρτην ἀναγκάσαντες αὐτὴν νὰ ὑποβάλῃ προτάσεις περὶ εἰρήνης, ἀσυνέτως ἀπορριφθείσας, ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται κατέλαβον διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ Βρασίδα τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν πλείστους συμμάχους τῶν Ἀθηναίων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ τῷ 424. Ἡ ἧττα τῶν Ἀθηναίων ἐν Δηλίῳ τῷ 424 ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν Βοιωτῶν καὶ ἐν Ἀμφιπόλει, ὅπου ἔπεσε καὶ ὁ ἡττηθεὶς Κλέων καὶ ὁ ἡρωϊκώτατα ἀγωνισθεὶς Βρασίδας τῷ 422, ἐπέσπευσαν τὴν εἰρήνην, ἥτις φέρει τὸ ὄνομα *Νικίειος* ἀπὸ τοῦ φιλειρηνικοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν Νικίου. Ἡ εἰρήνη αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 416 π. Χ. ἂν καὶ πολλαὶ ἔμμεσοι ἐν τῷ μεταξὺ ἐχθροπραξίαι ἔγιναν. Ἐκ τῶν ἀπωλειῶν τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ δεκαετὲς τοῦτο χρονικὸν διάστημα τοῦ πολέμου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ ὄνομα «*Ἀρχιδάμειος πόλεμος*» ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου, ἀνεπανόρθωτος ἦτο ὁ ἐκ τοῦ λοιμοῦ θάνατος τοῦ μεγάλου Περικλέους.

Ἐκστρατεία εἰς Σικελίαν. Τὸ 415 ἔγινεν ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν πρὸς βοήθειαν τῶν Αἰγεσταίων κατὰ τῶν Σελινουντίων, βοηθουμένων ὑπὸ τῶν Συρακουσίων. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἦτο ἔργον τοῦ φιλοδόξου καὶ φιλοπολέμου Ἀλκιβιάδου (βλ. λέξιν), εἶναι ἡ τραγικωτάτη τῶν πράξεων τοῦ ἐμφυλίου ἐκείνου πολέμου. Ἡ ὀλεθρία ἔκβασις ταύτης ἐπετάχυνε τὴν πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ ὅμως ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη θὰ ἠλλοίωνεν ἴσως τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, ἂν εἶχεν αἰσίαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἔκβασιν. Καὶ θὰ εἶχεν ἴσως, ἂν τὴν πολεμικὴν ἐπιχείρησιν ἀφήνετο νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε καὶ προκαλέσει αὐτήν, ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐν ᾧ ὅμως μὲ προσδοκίας νικῶν καὶ θριάμβων εἶχον προπέμψει οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κραταιόν, ἐξ 134 τριήρων καὶ 5.100 ὁπλιτῶν, στόλον καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, παρασυρόμενοι ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους του ἀνεκάλεσαν αὐτόν, πρὸ τοῦ κατάπλου τοῦ στόλου εἰς Σικελίαν, διὰ νὰ ἀπολογηθῇ διὰ τὸ ἔγκλημα τῆς ἀποκοπῆς τῶν κεφαλῶν τῶν *Ἑρμῶν* (βλ. λ. Ἑρμοκοπίδαι), δι' ὃ εἶχε ληφθῆ ἀπόφασις νὰ γίνῃ ἡ δίκη μετὰ τὴν λῆξιν

Digitized by Google

τῆς ἐκστρατείας. Ἀλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἦτο Ἀριστείδης. Καὶ ἀνακληθεὶς δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ πρὸς ἐκδίκησιν κατέφυγεν εἰς Σπάρτην καὶ παρέσχε πολυτιμοτάτας πρὸς αὐτὴν συμβουλὰς πρὸς βλάβην τῆς πατρίδος του, ὅπως τὴν κατάληψιν τῆς Δεκελείας καὶ τὴν μόνιμον ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν στρατοῦ τῆς Σπάρτης. Ἐν Σικελίᾳ ηὐδοκίμουν οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχικῶς, ἡ κατάστασις ὅμως μετεβλήθη μετὰ τὴν ἄφιξιν εἰς Συρακούσας τοῦ Σπαρτιάτου Γυλίππου, ἀνδρὸς δραστηρίου καὶ πολυμηχάνου.

Τὸ 413 οἱ Ἀθηναῖοι, παρὰ τὰς νέας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δημοσθένη ἐνισχύσεις, ἡττήθησαν εἰς 4 ναυμαχίας καὶ ἐξωλοθρεύθησαν κατὰ τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου φυγήν των. Ἐκ τῶν ἑπτὰ χιλιάδων αἰχμαλώτων οἱ δύο στρατηγοί, Νικίας καὶ Δημοσθένης, κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον καὶ πλεῖστοι ἄλλοι εὗρον οἰκτρὸν θάνατον εἰς τὰ λατομεῖα τῶν Συρακουσῶν. Πανωλεθρία διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἦτο ἡ ἐκστρατεία αὕτη, διότι *«καὶ πεζὸς καὶ νῆες καὶ οὐδὲν ὅ,τι οὐκ ἀπώλετο»*, ὡς λέγει ἐκφραστικώτατα ὁ Θουκυδίδης, καὶ *«μεῖζον ἢ κατὰ δάκρυα ἐπεπόνθεσαν»*.

Ἀνάνηψις ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων. Τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων ἐπηκολούθησαν σοβαροὶ κίνδυνοι καὶ θανάσιμοι ἀπειλαί. Ἡ πόλις ἐπιέζετο ἐκ Δεκελείας, οἱ σύμμαχοι εἶχον ἀποστατήσει, καὶ οἱ Πέρσαι παρεῖχον ἄφθονα χρήματα πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου, ἐνῷ τὸ δημόσιον ταμεῖον τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἐξαντληθῆ. Εὑρίσκετο λοιπὸν ἡ πόλις ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ἐσώθη ὅμως πρὸς στιγμὴν καὶ θὰ ἐσῴζετο ἴσως ἐπὶ μακρόν, ἂν ἐνέμενεν εἰς τὰς σωτηρίους μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὸ πολίτευμά της (βλ. λ. Πρόβουλοι), διὰ τῶν ὁποίων ἠδυνήθη καὶ στόλον νὰ ἐξοπλίσῃ καὶ τὴν ἀποστατήσασαν Λέσβον νὰ ἀνακτήσῃ καὶ τοὺς ἐχθροὺς νὰ νικήσῃ περὶ Μίλητον. Ἡ σωφροσύνη ὅμως αὕτη διήρκεσεν ἓν ἔτος μόνον καὶ αἱ Ἀθῆναι θὰ κατεστρέφοντο τότε, ἂν δὲν ἔσωζεν αὐτὰς ἡ τολμηρὰ φιλοπατρία τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλλου, καὶ ἡ τύχη, ἥτις ἐπανέφερεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος τὸν Ἀλκιβιάδην. Δι' αὐτοῦ ἐνίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι τῷ 411 εἰς Κυνὸς Σῆμα καὶ περὶ τὴν Ἄβυδον, καὶ τὸ 410 περὶ Κύζικον νίκην λαμπράν, τιμῶσαι τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς ἐκ τῆς ναυμαχίας τῆς Κυζίκου ἐμαρτύρησεν ἡ περισωθεῖσα ἐκείνη ἐπιστολὴ τοῦ Ἱπποκράτους πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Σπάρτης, *«Ἔρρει τὰ κᾶλα, Μίνδαρος ἀπεσσύα· πεινῶντι τὤνδρες· ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν»* (Ξεν. Ἑλλ. I,1,23).

Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ πολέμου.—Οἱ Σπαρτιᾶται πτοηθέντες ἔκαμαν τότε προτάσεις εἰρήνης, ἀπορριφθείσας καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἀθηναίων ἐξηκολούθησαν μέχρι τοῦ 408, ὅτε ἐστάλη ναύαρχος τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Λύσανδρος, ὅστις συνεδύαζε τὴν φιλαρχίαν καὶ τὸ πολυμήχανον μὲ τὴν σωφροσύνην.

Ὁ Λύσανδρος ἐπέτυχε τὴν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ τῶν ναυτῶν δαπάναις τοῦ φιλοδόξου ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου καὶ οὕτω προσείλκυσεν εἰς τὸν στόλον τῶν Λακεδαιμονίων ἐμπείρους ναύτας καὶ ἐνίκησε τὸν Ἀντίοχον, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Ἀλκιβιάδου, τῷ 407 π. Χ. περὶ τὸ Νότιον. Κατὰ τὸ 406 συνεκροτήθη ἡ περίφημος ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχία, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ὑπὸ τὸν ἡρωϊκὸν Καλλικρατίδαν Σπαρτιάτας, ὑπέπεσον ὅμως εἰς τὴν ἀφροσύνην καὶ τὸ ἔγκλημα νὰ καταδικάσωσι τοὺς νικητὰς στρατηγούς, διότι δὲν διέσωσαν τοὺς ναυαγοὺς καὶ τοὺς νεκροὺς πρὸς ἐνταφιασμόν.

Μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίαν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ Κύρου καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων τῆς Σπάρτης, ἀπεστάλη ὁ Λύσανδρος ὡς ἐπιτελάρχης (δὲν ἠδύνατο νομίμως νὰ σταλῇ ναύαρχος) τοῦ στόλου τῶν Λακεδαιμονίων (βλ. λ. ἐπιστολεύς) ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἄρακον. Ὁ Λύσανδρος ἀνεζωογόνησε τὸ θάρρος τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης καὶ κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὴν Λάμψακον καὶ νὰ συνάψῃ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν Ἀθηναίων, τὴν ναυμαχίαν, ἥτις ἐπήνεγκε τὴν διάλυσιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου, διότι μόνον ἑπτὰ πλοῖα διεσώθησαν ὑπὸ τὸν Κόνωνα, ἐνῷ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Λυσάνδρου περιῆλθον ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τριήρεις.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ἥτις κατέπληξε τὴν πόλιν καὶ προεκάλεσε τοὺς θρήνους καὶ κοπετοὺς τῶν πολιτῶν *«οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς Ἄστυ διῆκεν»* (Ξεν. Ἑλ. 2, 2, 3), ὁ Λύσανδρος ἀφοῦ ἐγκατέστησεν ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα εἰς πάσας τὰς πόλεις, αἵτινες ἦσαν φίλαι ἢ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀπέστειλεν ὅλους τοὺς εἰς αὐτὰς φρουροὺς καὶ κληρούχους Ἀθηναίους εἰς τὰς Ἀθήνας, κατέπλευσε τὸν Νοέμβριον τοῦ 405 εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης Ἄγιδος καὶ Παυσανίου ἐπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 404 ἐπῆλθε τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀναγκασθέντων τῶν Ἀθηναίων ν' ἀποδεχθῶσιν ὅρους, οἵτινες οὐ μόνον τὰς πολεμικάς των δυνάμεις ἐξεμηδένισαν, διότι παρεδόθη ὁ στόλος των, πλὴν δώδεκα πλοίων, καὶ ἐκρημνίσθησαν τὰ τείχη, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλελεύθερον πολίτευμά των μετέβαλον εἰς ὀλιγαρχικὸν καὶ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας ἐστέρησαν αὐτούς, ἀφοῦ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους μὲ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ ν' ἀκολουθῶσιν αὐτοὺς ὅπου δήποτε πολεμῶσι.

Αἱ συνέπειαι τῆς ἥττης τῶν Ἀθηναίων.— Τὰ τείχη κατεσκάφησαν *ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν αὐλῶν* τῶν πανηγυριζόντων συμμάχων τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἐνόμιζον *«ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῇ Ἑλλάδι ἄρχειν τῆς ἐλευθερίας»*, ἐνῷ ἡ ἡμέρα ἐκείνη μονόφθαλμον καὶ ἑτεροσκελῆ καταστήσασα τὴν Ἑλλάδα παρεσκεύασε τὴν δουλειαν της μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ κραταιοῦ στόλου τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ὁποίου εἶχε καταναλωθῆ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Περικλέους καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν τοῦ Ε' αἰῶνος. Τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενὸν καὶ μέγιστον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου ὑλικοῦ εἶχε φθαρῆ.

Παρὰ πάσας ὅμως τὰς ὑλικὰς ταύτας φθορὰς μεγαλύτεραι ἦσαν αἱ βλάβαι, αἵτινες ἐπῆλθον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν γένει, ἀπὸ τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν ἕνεκα τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὴν ἀνακοπὴν πρὸς πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν καὶ ἀπὸ τὴν πολιτειακὴν ὀπισθοδρόμησιν. Τὸ Σολώνειον πολίτευμα, τὸ ὁποῖον μὲ τὰς συνετὰς τοῦ Κλεισθένους μεταρρυθμίσεις, τὴν προοδευτικὴν ρύθμισίν του ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς Θεμιστοκλέους, τοῦ δικαίου Ἀριστείδου καὶ τοῦ μεγάλου Περικλέους εἶχε καταστῆ ἀριστοτεχνικὸς πολιτειακὸς μηχανισμός, ἄξιος χειρισμοῦ ἀπὸ ἄνδρας τῆς ὀλυμπίας πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἠρεμίας ἑνὸς Περικλέους, ἐξώκειλε διὰ τῶν Κλεώνων καὶ Ὑπερβόλων καὶ Κλεοδήμων εἰς μίαν *τυραννικὴν ὀχλοκρατίαν*, ἥτις ἐσταμάτησε δι' ὀλίγον τῷ 412 καὶ 411 διὰ νὰ συνεχισθῇ, μέχρις οὗ ἀντικατεστάθη, τῇ ἐπιβολῇ τῆς Σπάρτης, ὑπὸ τῆς *τυραννίας* τῶν τριάκοντα. Τὰ καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικὰ προϊόντα, ἅτινα μὲ τόσον ἄφθονον χυμὸν εἶχον βλαστήσει ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν πνοὴν τοῦ Περικλέους, ἐμαράνθησαν, ἀναζωογονηθέντα πρὸς στιγμὴν μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, ὅτε παρὰ τὴν ἱερὰν ἐλαίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἐβλάστησε τὸ θαῦμα ἐκεῖνο τῆς κομψότητος καὶ χάριτος, τὸ Ἐρέχθειον, οὗτινος τὰ θεμέλια εἶχον ριφθῆ ἐπὶ Περικλέους. Τὰ φιλάνθρωπα ἤθη καὶ αἱ ἐκπολιτιστικαὶ ὁρμαὶ ἐλώφασαν καὶ ἐξεχύθη ἀγρία ἡ λαῖλαψ τῶν παθῶν. Ἀγρίως ἐσφάγησαν οἱ Πλαταιεῖς, ἀσπλάγχνως κατεκόπησαν οἱ Θηβαῖοι, ἀμειλίκτως ἐθανατώθησαν οἱ Μυτιληναῖοι, ἀνήκουστος ἔμεινεν ἡ ἀδελφοκτονία τῶν Κερκυραίων.

Ὁ Ε' αἰὼν ἔληξε μὲ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ ὄνειδος τῶν τριάκοντα τυράννων διὰ τῆς γενναιότητος καὶ φιλοπατρίας τοῦ Θρασυβούλου (βλ. καὶ λέξεις Φυλὴ καὶ Μουνιχία) μὲ τὴν παλινόρθωσιν τοῦ πολιτεύματος, τὴν ἀμνηστείαν, τὴν ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον διαρρύθμισιν τῶν νόμων καὶ ἀναγραφὴν καὶ ταξινόμησιν αὐτῶν, καὶ μὲ τὴν προσπάθειαν τῶν ὁμονοησάντων Ἀθηναίων πολιτῶν νὰ ἐπουλώσωσι τὰς ἐκ τοῦ πολέμου πληγάς. Τότε, Εὐκλείδου ἄρχοντος, ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως καὶ ἡ *νέα γραφή*, καθ' ἣν ἀνεγράφοντο οἱ νόμοι.

Ἡ κοσμοϊστορικὴ σημασία τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος. — Ἆρά γε ἔζησεν ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ μίαν — οἱανδήποτε — χιλιετηρίδα, ὅσον ἔζησε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα; Τὸ κλέος τῶν Μηδικῶν μόνον πολέμων δύναται νὰ πληρώσῃ τὴν ζωὴν πολλῶν ἑκατονταετηρίδων. Ἡ ζωὴ ἑνὸς Θεμιστοκλέους, ἑνὸς Ἀριστείδου, ἑνὸς Κίμωνος, ἑνὸς Περικλέους δὲν δύναται ν' ἁπλωθῇ μὲ ἄνεσιν εἰς τὴν χρονικὴν ἔκτασιν ἑνὸς αἰῶνος. Ἡ λάμψις τῶν ἀκτίνων τὰς ὁποίας ἐκπέμπει ὁ Παρθενών, τὰ Προπύλαια, τὸ Ἐρέχθειον καὶ τόσα ἄλλα ἀριστοτεχνήματα τοῦ Ε' αἰῶνος, δὲν ἔχει ὅρια τοπικὰ καὶ χρονικά. Οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοί, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, οἵτινες διὰ τῶν ἔργων των διήγειραν τὴν ἠθικὴν διανόησιν καὶ ἀντικατώπτρισαν εἰς αὐτὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συνείδησιν, ὁ Θουκυδίδης ὁ τῆς κριτικῆς ἱστοριογραφίας ἱδρυτὴς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἶναι λογοτεχνικαὶ κορυφαὶ πρὸς τὰς ὁποίας ἐφιλοδόξησαν νὰ φθάσουν πολ

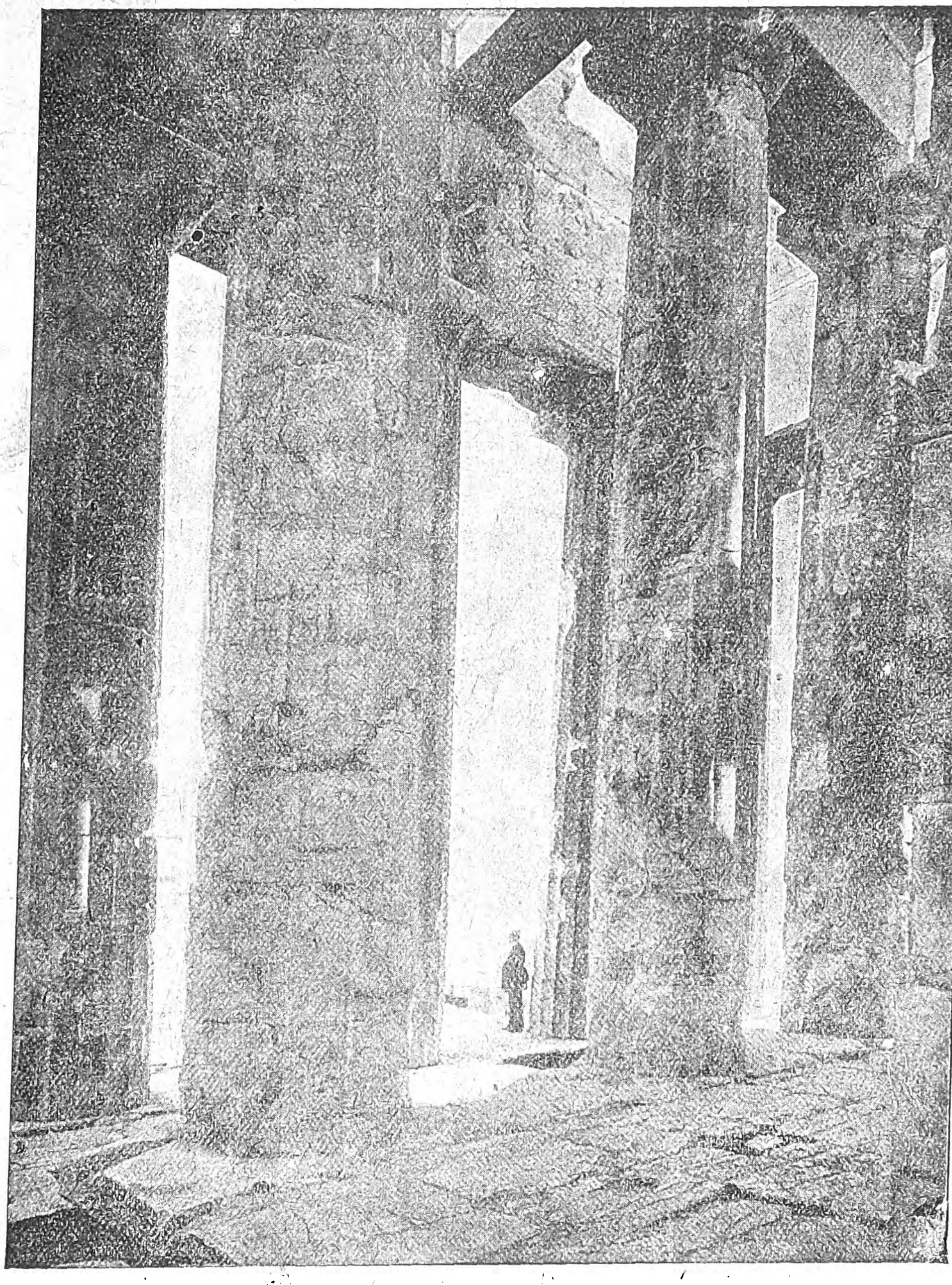

Στῦλοι τοῦ Παρθενῶνος.
Ἰσόπαλοι πίεσις καὶ ἀντίστασις προκαλοῦσι τὸν θαυμασμὸν διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἰσορροπίας των.

Digitized by Google

λοὶ ἐπίλεκτοι ὁμότεχνοί των, ὁμοεθνεῖς καὶ ξένοι, τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Οἱ σοφισταὶ ἀνοίγουν νέον δρόμον εἰς τὴν φιλοσοφίαν — στρέφοντες αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῆς φύσεως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ὁ Σωκράτης καθίσταται μία ἀθάνατος ἰδέα μὲ τὴν συναίσθησιν ὅτι προορισμός του εἶναι νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν ἠθικὴν τελείωσιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ΄ ΑΙΩΝΑ. Ὁ 4ος αἰὼν ἤρχισεν ἐν Ἀθήναις μὲ ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι ἀνεξίτηλον στίγμα διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν: Τῷ 399 π. Χ. κατεδικάσθη ὁ Σωκράτης νὰ πίῃ τὸ κώνειον. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ ἀγέρωχος νικήτρια Σπάρτη ἀγωνίζεται νὰ ταπεινώσῃ τὸν ἐθνικὸν ἐχθρόν, τοὺς Πέρσας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρίων (401 π. Χ.), μεγαλουργοῦσα ἐν Μ. Ἀσίᾳ διὰ τοῦ Ἀγησιλάου, ἡ δὲ καρτερόψυχος ἡττημένη πόλις, αἱ Ἀθῆναι, ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἀναδημιουργίαν της. Ἡ προσπάθεια αὕτη φέρει εἰς σύγκρουσιν καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας, συμμαχούσας μὲ τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθον, πρὸς τὴν Σπάρτην εἰς Ἁλίαρτον, ὅπου ἐφονεύθη ὁ κακὸς δαίμων τῆς Ἑλλάδος Λύσανδρος, τῷ 395, καὶ εἰς Κόρινθον καὶ Κορώνειαν τῷ 394. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα δρῶσιν ἐν Ἀθήναις, ὁ Κόνων,—ὁ Θεμιστοκλῆς οὗτος τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅστις ἐνίκησεν ἐν Κνίδῳ τὸν Σπαρτιάτην Πείσανδρον τῷ 394, ἀνήγειρε διὰ περσικῶν χρημάτων τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς (393 π. Χ.) βοηθούντων τῶν Βοιωτῶν, οἵτινες ᾖδον καὶ ἐχόρευον, ὅτε ἐκρημνίσθησαν τῷ 404, ἀνεδημιούργησε τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῆς δημοκρατίας καὶ ἐξησφάλισε τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὸ Αἰγαῖον—, ὁ διάδοχός του εἰς τὴν συνέχισιν τῶν μεγάλων πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν Θρασύβουλος, ὅστις κατέλαβε τὸ Βυζάντιον, τὴν Χίον καὶ τὴν Λέσβον, καὶ ὁ Ἰφικράτης, ὅστις διὰ τῶν ἐπιτυχῶν μεταρρυθμίσεών του εἰς τὸν ὁπλισμὸν τοῦ στρατοῦ (βλ. λέξ. Ἰφικρατίδες, πελτασταί, Κορινθιακὸς πόλεμος) ἐνίκησεν ἐν Ἰσθμῷ τῷ 390 καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις.

Αἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων συγκρούσεις ἔπαυσαν τῷ 387 π. Χ. διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης (βλ. λ.), ἥτις ἦτο πρόσταγμα τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐστιγμάτισαν αὐτὴν καὶ τοὺς ἐκτελεστάς της Λακεδαιμονίους οἱ Ἀθηναῖοι ῥήτορες Ἰσοκράτης καὶ Λυσίας μὲ τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐκφωνηθέντας πανηγυρικούς των τῷ 384 καὶ 380 π. Χ. (βλ. *Παπ.* Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους Α β 342 καὶ ἑξῆς καὶ λ. Κῦρος, Ξενοφῶν, Ἀγησίλαος, Ἁλίαρτος).

Ἡ ἀκμὴ τῶν Θηβῶν καὶ αἱ Ἀθῆναι.—Κατὰ τοὺς ἀγῶνας μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Θηβαίων (382—362 π. χ.), καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν, οἱ Ἀθηναῖοι βοηθοῦντες τοὺς Θηβαίους κατ' ἀρχάς, ἐνίκησαν τοὺς Λακεδαιμονίους περὶ τὴν Νάξον τῷ 376 π. Χ. (βλ. λ. Χαβρίας καὶ Πόλλις), καὶ τὴν Λευκάδα τῷ 375, ἀνασυνεκρότησαν, ἐξευρόντες πόρους διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν εἰσφορῶν ἐκ τακτοῦ μέρους τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν (βλ. λ. συμμορία), ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν προσεπάθησαν ἄνευ ἀποτελέσματος νὰ καταβάλωσιν οἱ Θηβαῖοι, ἐχθροὶ γενόμενοι, διὰ τοῦ Ἐπαμεινώνδου· ἐθαλασσοκράτησαν ἔχοντες τὴν ἡγεμονίαν 70 πόλεων, διὰ Τιμοθέου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κόνωνος, Χαβρίου καὶ Καλλιστράτου, καὶ μετέσχον ὡς σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (362 π. Χ.), ὅπου ἔπεσεν ὁ μέγας Ἐπαμεινώνδας.

Μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν Θηβῶν αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πάλιν τὸ ἰσχυρότερον Ἑλληνικὸν κράτος καὶ ἀπὸ τοῦ 358 π. χ. εἶχον τὴν *ναυτικὴν ἡγεμονίαν* τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσιν αὐτὴν πέραν μιᾶς τριετίας, ἀναγκασθεῖσαι ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀποστατησασῶν πόλεων, Χίου, Ρόδου, Κῶ, Βυζαντίου, βοηθουμένων ὑπὸ Μαυσώλου τοῦ βασιλέως τῆς Ἁλικαρνασσοῦ.

Ἀθηναῖοι καὶ Φίλιππος. Κατὰ τὸν δεκαετῆ (355—346 π. Χ.) ἱερὸν πόλεμον οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάχθησαν μὲ τοὺς Φωκεῖς καὶ ἕνεκα τῆς συμμαχίας των ταύτης καὶ διότι ὁ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἀποδώσει εἰς αὐτούς, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ, τὴν καταληφθεῖσαν ἀπὸ τῷ 357 π. Χ. Ἀμφίπολιν, περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Φίλιππον, ὅστις κατέλαβε μὲν τῷ 353 τὴν Μεθώνην, ἥτις ἦτο τὸ τελευταῖον κτῆμα τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, ἀπεκρούσθη ὅμως ἐν Θερμοπύλαις, ὅτε ἠθέλησε μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τῶν Φωκέων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα.

Μετὰ ταῦτα ἤρχισεν ἡ μονομαχία Ἀθηναίων καὶ Φιλίππου, ἥτις ἔληξε διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης τῷ 338 π. Χ. Κατὰ τὴν μονομαχίαν ταύτην ἀντέταξαν αἱ Ἀθῆναι εἰς τὴν ἀρτίαν πολεμικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν ἑνιαίαν αὐτοῦ διοίκησιν καὶ εἰς τὴν πανοῦργον πολιτικὴν τοῦ Φιλίππου, ἥτις οὐδὲν ἠθικὸν κώλυμα (προδοσίαν, δωροδοκίαν κ.τ.λ.) ἀνεγνώριζε, τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τοῦ Δημοσθένους μόνον, ἥτις πολλάκις ἐν τούτοις ἐτόνωσε τὸ ἠθικὸν τῶν Ἀθηναίων, ἐφιλοτίμησεν αὐτοὺς μὲ τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ ἐκίνησεν εἰς δραστηριότητα τοσαύτην ὥστε καὶ νὰ νικήσωσι τὸν ἰσχυρὸν ἐχθρόν. Ταῦτα δὲ κατώρθωσεν ὁ Δημοσθένης, ἐνῷ πολλοὶ καὶ χρηστοὶ συμπολῖταί του, ἄνθρωποι πρακτικοί, ὅπως ὁ Φωκίων δὲν ἐπεδοκίμαζον τὸ πρόγραμμά του, ἄλλοι δὲ ὅπως ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Δημάδης καὶ φανερὰ συνέπραττον μετὰ τοῦ Φιλίππου. Καὶ εἶχε κατισχύσει ὁ Δημοσθένης πολλάκις, διότι συνεδύαζεν ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖά τινα τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ φιλοδικαίου τοῦ Ἀριστείδου καὶ τῆς ῥητορικῆς δυνάμεως τοῦ Περικλέους. Προεῖδεν, ὅπως ὁ πρῶτος τοὺς Μηδικούς, τὸν ἄφευκτον πρὸς τὸν Φίλιππον πόλεμον, ὠργάνωνε τὰς κατὰ τοῦ Φιλίππου συμμαχίας μὲ πνεῦμα εὐλαβείας πρὸς τὴν πολιτικὴν εὐθιξίαν τῶν συμμάχων, ὅπως ὁ Ἀριστείδης, καὶ κατώρθωνε διὰ τῆς ῥητορικῆς δυνάμεώς του νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς πολίτας πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν καθηκόντων των, ἐστερεῖτο ὅμως τῆς πολεμικῆς μορφώσεως καὶ στρατηγικῆς δεξιότητος τοῦ Περικλέους. Τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν ὑπηνίσσετο εἰς τὸ περιλάλητον εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος του ἐπίγραμμα:

Εἴπερ ἴσην ῥώμην γνώμῃ Δημόσθενες εἶχες
οὔποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἄρης Μακεδών.

Ὁ Φίλιππος ἐξησθένησε τοὺς ἀντιπάλους του Ἀθηναίους διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Θρᾳκικῆς Χερσονήσου καὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ὀλύνθου τῷ 347 π. Χ. διότι οὗτοι παρὰ τοὺς φλογεροὺς *Φιλιππικοὺς* κατὰ τὰς ἐν Θρᾴκῃ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου καὶ τοὺς νευρώδεις *Ὀλυνθιακοὺς* τοῦ Δημοσθένους, ὅτε ὁ Φίλιππος ἐπολέμει τοὺς Ὀλυνθίους, δὲν ἀπέστειλαν ἐπαρκεῖς δυνάμεις ἐναντίον του. Ἔσωσαν ὅμως τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Πέρινθον διὰ τοῦ Φωκίωνος καὶ ἠνάγκασαν τὸν Φίλιππον νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην τῷ 339 π. Χ. Ἔχων ὅμως οὗτος τὸν ῥήτορα Αἰσχίνην συνεργὸν εἰς τὰ πανοῦργα σχέδιά του εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ἀμφίσσης μὲ κεραυνοβόλον ταχύτητα καὶ νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν καὶ τὴν Ἐλάτειαν, ἐνῷ ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ ὁ ἡνωμένος στρατὸς τῶν Θηβαίων καὶ Ἀθηναίων, ὅστις καὶ συνεκρούσθη καὶ ἡττήθη, ἂν καὶ ἐπολέμησεν ἡρωϊκώτατα ἐν Χαιρωνείᾳ. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Φίλιππος ἦτο πλέον κύριος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κορίνθου ἀνεγνωρίσθη *στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων*, δηλ. στρατιωτικὸς ἡγεμὼν εἰς τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων πόλεμον πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ὑπὸ τὸν Ξέρξην ἐπιδρομῆς των. Οὕτως ἐπετεύχθη ἡ ἕνωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου.

Ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κίνησις κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα. Πολλοῦ λόγου ἀξία εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ κίνησις, ἥτις δὲν ἔχει μὲν τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, δὲν ὑπολείπεται ὅμως ἐκείνης εἰς λάμψιν καὶ ὑπερέχει εἰς χάριν καὶ κομψότητα. Ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ κρατεῖ μία *ἄνεσις*, ἀρχίσασα ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀντὶ τοῦ σοβαροῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Τὰ γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ ὅμως δημόσια μνημεῖα κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα εἶναι ὀλίγα, διότι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶναι ἀτροφικόν. Ἡ καλλιτεχνία ἔχει γίνει θεραπαινὶς τοῦ ἰδιωτικοῦ πλούτου, ὅστις δαπανᾶται διὰ τὴν ἀνέγερσιν πολυτελῶν οἰκιῶν, μνημείων χορηγικῶν καὶ γλυπτῶν ἔργων, ἅτινα προσφέρονται εἰς τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν. Σάτυροι, Ἔρωτες, Ἀφροδῖται, ἐξερχόμεναι πλήρεις ζωῆς καὶ χάριτος ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἄλλων καλλιτεχνῶν, κοσμοῦσιν ἱερὰ καὶ κατοικίας πλουσίων ἀστῶν καὶ φεύγουσι μακρὰν πολλάκις πρὸς ξένας πλουσίας πόλεις.

Ὁ *Ἀττικισμὸς* ἔχει γίνει εὐκινητότερος καὶ εὐκαμπτότερος εἴς τε τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Τὴν μέχρι στρυφνότητος πυκνότητα τῶν νοημάτων τοῦ Θουκυδίδου ἔχει διαδεχθῆ ἡ διαυγὴς καὶ σαφὴς ἔκθεσις τῶν γεγονότων τοῦ Ξενοφῶντος· τὴν αὐθόρμητον ῥητορικὴν τῶν ῥητόρων τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἡ περίτεχνος ῥητορικὴ τοῦ Ἰσοκράτους. Ἡ ῥητορικὴ μάλιστα, γνήσιον τέκνον τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος καὶ τὸ ἀπαραίτητον ὅπλον τῶν εἰρηνικῶν ἀγώνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, εἶναι τὸ ὑπεροχώτερον ἴσως πνευματικὸν προϊὸν τοῦ Δ΄ αἰῶνος. Ἄφθονα, εὔχυμα, πολύχρωμα καὶ εὔοσμα εἶναι τὰ ἄνθη τῆς ῥητορικῆς παραγωγῆς.

Ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Λυσίας καὶ ὁ Ἰσαῖος εἶναι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τῆς ἐντέχνου ῥητορικῆς, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Εὔβουλος, ὁ Ὑπερείδης εἶναι οἱ ἀριστοτέχναι της. Ὁ πεζὸς λόγος γίνεται διὰ τῆς ῥητορικῆς ἀντικείμενον τῆς τέχνης καὶ διὰ τοῦ Πλάτωνος δημιουργεῖται ὁ ἰδεώδης *διάλογος*, ὅστις εἶναι τὸ κορύφωμα τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ ὁ θρίαμβος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ φιλοσοφία, ὁ πνευματικὸς οὗτος κρίκος, ὅστις συνδέει τὸν Ε΄ καὶ τὸν Δ΄ αἰῶνα, διὰ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων Σωκρατικῶν σχολῶν, μετὰ τοὺς νικηφόρους ἀγῶνας της κατὰ τῶν ἀνατροπέων τῶν πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν θεσμῶν σοφιστῶν, οἵτινες εἶχον εἰσαγάγει τὸ *ὑποκειμενικὸν κριτήριον* περὶ παντὸς νόμου καὶ πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς, εἶχε στρέψει τὴν ἔρευναν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν λύσιν τῶν πολιτειακῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων.

Τότε διὰ τῆς συρροῆς ἀπὸ περάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ὅλων τῶν ἀριστέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος παρήχθη εἷς ἰδεώδης Ἑλληνισμός, εἷς *Ἑλληνισμὸς τῆς διανοίας μᾶλλον ἢ τοῦ γένους*, ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης (Πανηγυρικός): «*Τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε* (ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν) *μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας*». Ἕως τότε ἡ Ἑλληνικὴ λογοτεχνία μὲ ὑλικὰ τὴν ὡραίαν Ἑλληνικὴν φύσιν, τὸν μυθολογικὸν πλοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τὴν γλῶσσαν τὴν εὔπλαστον καὶ ἁρμονικὴν καὶ πλουσίαν εἰς λέξεις καὶ τύπους, εἶχεν ἀνεγείρει πνευματικὰ μνημεῖα ἰσάξια πρὸς τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα.

Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις.—Παρὰ τὴν πνευματικὴν ὅμως ἄνθησιν καὶ καλλιτεχνικὴν λάμψιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ὡς πολῖται καὶ ὡς μέλη τῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι τῶν Μηδικῶν πολέμων καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, δὲν ἐμπνέει αὐτοὺς τὸ αἴσθημα τῆς φιλοπατρίας, δὲν τοὺς κοσμεῖ ἡ λιτότης. Τὸ ἄστυ μετὰ τοῦ Πειραιῶς συναποτελοῦσιν ἓν ἐμπορικὸν καὶ βιομηχανικὸν κέντρον, τοῦ ὁποίου οἱ ἐργάται ἐπιζητοῦσι νὰ διαφύγωσι τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἥτις θὰ διαταράξῃ τὴν ἄνεσίν των καὶ θὰ σταματήσῃ τὰ κέρδη των· διὰ τοῦτο τοὺς γνησίους πολίτας ἀντικατέστησαν εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν στρατὸν οἱ *μισθοφόροι*, οἵτινες προσήρχοντο διὰ νὰ βελτιώσωσι τὰ οἰκονομικά των διὰ διαρπαγῶν καὶ λαφυραγωγίας. Τοὺς Ἀθηναίους πολίτας δὲν ἐκόσμει ἡ σωφροσύνη καὶ μετριοφροσύνη ἀλλ' ἐλυμαίνετο ἡ ἐπίδειξις καὶ ἡ μεγαλαυχία. Ἠρέσκοντο νὰ φορῶσι βαρυτίμους ἐσθῆτας, νὰ φέρωνται εἰς πολυτελῆ ὀχήματα καὶ νὰ ἀκολουθῶνται ἀπὸ πολυπληθεῖς θεράποντας. Ἡ *μαραθωνομάχος κόρη* εἶχε γίνει, ὅπως ἔλεγε σκωπτικώτατα ὁ ῥήτωρ Δημάδης, *γραῦς ῥοφῶσα χυλὸν κριθῆς*.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου οἱ Ἀθηναῖοι, τῇ προτροπῇ τοῦ Δημοσθένους, ἡτοιμάσθησαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Θηβαίους, οἵτινες εἶχον πολιορκήσει τὴν ἐν Καδμείᾳ Μακεδονικὴν φρουράν· ἡ ῥαγδαία ὅμως καὶ ἀπίστευτος ταχύτης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἡ σκληρὰ ὑπ' αὐτοῦ τιμωρία τῶν Θηβαίων, τῶν ὁποίων αἱ οἰκίαι πᾶσαι ἐκρημνίσθησαν, πλὴν τῆς τοῦ Πινδάρου, ὡς λέγεται, οἱ δὲ κάτοικοι ἐφονεύθησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἠνάγκασε καὶ τοὺς Ἀθηναίους, πρὸς οὓς προσηνέχθη μετ' ἐπιεικείας ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ν' ἀναγνωρίσωσιν, εἰς σύνοδον ἐν Κορίνθῳ συγκληθεῖσαν καὶ πάλιν, τὸν Ἀλέξανδρον στρατηγὸν αὐτοκράτορα κατὰ τῶν Περσῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἵτινες μόνοι δὲν ἀνεγνώρισαν αὐτόν, ἐτιμωρήθησαν ἑλληνοπρεπέστατα διὰ πράξεως, ἥτις ἀπέδειξεν ὅτι ἡ μεγάλη ψυχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς της. Ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Παρθενῶνα τὰ πρῶτα ἐκ τῶν βαρβάρων λάφυρα μετὰ τὴν ἔνδοξον μάχην τοῦ Γρανικοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφήν: «*Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων*...» προμηνύσας οὕτω καὶ ὅτι ὡς ἀποστολήν του εἶχε τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὅτι ὡς ἑστίαν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου ἀνεγνώριζε τὰς Ἀθήνας.

Λυκοῦργος καὶ *Ἀριστοτέλης.*—Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν θριάμβων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὴν μὲν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν ἐκυβέρνα ὁ ῥήτωρ *Λυκοῦργος* (338—326 π. Χ.), τῆς δὲ πνευματικῆς ἐν τῇ πόλει κινήσεως ἐξῆρχεν ὁ μέγας *Ἀριστοτέλης* (335—323). Κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους ὁ Λυκοῦργος διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν προσόδων τῆς πόλεως (εἰς 1200 τάλαντα), καὶ διὰ τῆς συνετῆς καὶ δεξιᾶς διαχειρίσεώς του διωργάνωσε τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν, μεριμνήσας διὰ τὴν τειχοδομίαν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως καὶ τὴν συγκρότησιν στόλου ἐκ 400 τριήρων, καὶ ἐκόσμησεν αὐτὰς διὰ μνημείων καλλιτεχνικῶν, ἀλλὰ καὶ χρησίμων. Τότε ἡ σκηνὴ καὶ αἱ βαθμίδες τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ὅπως καὶ τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον, κατεσκευάσθησαν ἐκ λίθου, ἀνηγέρθησαν τὰ οἰκοδομήματα τοῦ *Γυμναστηρίου*, τοῦ *Λυκείου* καὶ ἡ *Σκευοθήκη* τοῦ Πειραιῶς, τὸ *Ὠδεῖον*, καὶ ἐστήθησαν ἀνδριάντες ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἵδρυσεν ἐν τῷ Λυκείῳ τὴν πολύκροτον *περιπατητικὴν σχολὴν* καὶ τὴν πολύτιμον *βιβλιοθήκην* του, ἔχων ἄφθονα τὰ ὑλικὰ μέσα διὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ μαθητοῦ του Ἀλεξάνδρου. Ἐκεῖ συνέρρεον οἱ ἐκλεκτότεροι τῶν νέων ἔχοντες ἄσβεστον πρὸς μάθησιν δίψαν καὶ ἐβοήθησαν τὸν μέγαν διδάσκαλόν των νὰ γίνῃ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθη ἡ φιλομάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ

Digitized by Google

πνεῦμα τῆς ἐρεύνης εἰσέδυσε βαθύτερον καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀντικειμένων ὑπεβλήθη εἰς μέθοδον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.—Κατάπληξις ἦτο τὸ πρῶτον αἴσθημα, ὅπερ κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως καὶ ὅλον τὸν κόσμον, διὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ταύτην διεδέχθη ὁ πόθος τῆς ἀνακτήσεως τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας μὲ σπουδήν, ἥτις ἔκαμνε τοὺς δυσπιστοῦντας ἀκόμη διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πληροφορίας Δημάδην καὶ Φωκίωνα νὰ προσπαθῶσι νὰ συγκρατήσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ὁρμήν των λέγοντες, ὁ μὲν Δημάδης: *«οὐ τέθνηκεν Ἀλέξανδρος, ὦζε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ»* καὶ ὁ Φωκίων: *«εἰ σήμερον τέθνηκε, καὶ αὔριον ἔσται, καὶ εἰς τρίτην τεθνηκώς, ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλεύσαοθαι»*. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Μακεδόνων ἦτο ὁ Λαμιακὸς πόλεμος, καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Λεωσθένη, ἄγοντα 30 χιλ. ἄνδρας, κατέλαβον τὰς Θερμοπύλας καὶ ἐνίκησαν τὸν Ἀντίπατρον καὶ ἐπολιόρκησαν μετὰ ταῦτα αὐτὸν ἐν Λαμίᾳ, ὅπου εἶχε καταφύγει, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν, ὅτε ἦλθε πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ Λεοννᾶτος μετὰ 22 χιλ. ἀνδρῶν (βλ. οἰκείας λέξεις). Βραδύτερον ἐνίκησαν και πάλιν τοὺς Μακεδόνας οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ μετὰ διπλῆν κατὰ θάλασσαν ἧτταν καὶ μίαν κατὰ ξηράν, ἐν Κραννῶνι, τῷ 329 π. Χ. ὑπεχώρησαν καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἐβάδισε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἐσώθη μὲν τότε ἡ πόλις, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρους τοῦ Ἀντιπάτρου, ἤτοι νὰ πληρώσῃ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου, νὰ μεταβάλῃ ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον τὸ πολίτευμα, νὰ δεχθῇ φρουρὰν Μακεδονικὴν ἐν Μουνιχίᾳ καὶ νὰ παραδώσῃ τοὺς ῥήτορας Δημοσθένη καὶ Ὑπερείδην. Μετὰ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Δημοσθένους ἐν Καλαυρείᾳ, ὅπου εἶχε διαφύγει, καὶ τὸν φόνον τοῦ Ὑπερείδου ἐν Κλεωναῖς, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίπατρος τότε, πανίσχυρος ἔμεινεν ἐν Ἀθήναις ὁ ῥήτωρ Δημάδης.

Κατὰ τὸ 317 π. Χ. αἱ Ἀθῆναι εἶχον γίνει ἓν τῶν πεδίων συγκρούσεως τῶν ἐριζόντων πρὸς ἀλλήλους Μακεδόνων Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου (βλ. λέξεις). Κατ' ἀρχὰς περιῆλθον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Πολυσπέρχοντος Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἀποκατέστησε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀναγκασθεὶς ὅμως νὰ ἐπαναφέρῃ ὁ ἴδιος καὶ πάλιν τὸ ὀλιγαρχικόν, ὅτε ἐξώκειλε τὸ δημοκρατικὸν εἰς *ὀχλοκρατίαν*, ἕνεκα τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ τὸ ἀνεχθῇ καὶ πάλιν, καὶ νὰ παραδώσῃ μάλιστα εἰς τὸν μαινόμενον ὄχλον τὸν χρηστὸν Φωκίωνα, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη, ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ὁ Σωκράτης, νὰ πίῃ τὸ κώνειον (317 π. Χ.), ὅτε ἔφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι ἐπήρχετο κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Κάσσανδρος.

Δημήτριος ὁ Φαληρεύς. Μετὰ τὴν κατίσχυσιν τοῦ Κασσάνδρου ἡ διοίκησις τῶν Ἀθηνῶν παρεδόθη εἰς τὸν Δημήτριον Φαληρέα (βλ. λ.), ἄνδρα μεγάλης μορφώσεως,— εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, — καὶ φίλον τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἀλλ' ἀκόλαστον, τρυφηλὸν καὶ σπάταλον. Εἰς χίλια διακόσια τάλαντα ἀνήρχοντο αἱ πρόσοδοι τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας χορηγιῶν. Καὶ πάσας κατησώτευεν ὁ Δημήτριος, ἐνῷ ἔγραφε νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας. Κατὰ τὴν δεκαετῆ κυβέρνησίν του ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην ἠθικὴν ἀθλιότητα. Εἶχεν ἐκλίπει ἡ πίστις πρὸς τοὺς θεούς, εἶχε σβεσθῆ τὸ πῦρ τῆς φιλοπατρίας, εἶχε φυγαδευθῆ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν πᾶσα χρηστότης. Ἡ ἀπόλαυσις ἐκ τῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, ἡ ἀκολασία καὶ ἡ διαφθορὰ ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τῶν ὁποίων ὁ κυβερνήτης ἦτο τὸ κάτοπτρον ὅλων τῶν ἐλαττωμάτων των. Ὑπῆρχεν ὅμως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, παρ' ὅλην τὴν ἀκολασίαν καὶ σπατάλην, ὑλικὴ εὐμάρεια καὶ ἄφθονα τὰ μέσα πρὸς εὐζωΐαν, ἕνεκα τῆς μεγάλης συρροῆς τῶν ξένων (εἰς 10 χιλ. συνεποσοῦντο οὗτοι τὸ 308 π. χ., ἀπέναντι 11 χιλιάδων πολιτῶν, καὶ 400 χιλιάδων δούλων), πρὸς παίδευσιν ἢ ἀπόλαυσιν τοῦ βίου, ἕνεκα τοῦ πλούτου ἐκ τῶν ἀφθόνων παραγγελιῶν Ἀθηναίων καὶ ξένων εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια, καὶ ἕνεκα τῶν μεγάλων κερδῶν ἐκ τοῦ ἐμπορίου. Εἰς μόνον τὸν Δημήτριον ἀνηγέρθησαν διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου 360 ἀνδριάντες ἐντὸς 30 ἡμερῶν.

Τὴν πνευματικὴν κίνησιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀντεπροσώπευον ὁ Θεόφραστος, ὁ Μεγαρεὺς Στίλπων, ὁ Ἐπίκουρος οἱ ἱστορικοὶ Ἔφορος καὶ Θεόπομπος, ὁ ῥήτωρ Δείναρχος καὶ οἱ κωμῳδιοποιοὶ Φιλήμων καὶ Μένανδρος (βλ. οἰκείας λέξεις) οἵτινες εἶχον προσδώσει, διακωμῳδοῦντες τὰς παρεκτροπὰς καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει παγκόσμιον χαρακτῆρα εἰς τὰ ἔργα των.

Δημήτριος ὁ Πολιορκητής.— Κατὰ τὸ 307 π. Χ. ὁ πανίσχυρος Ἀντίγονος, ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ αὐτὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος, ἀπέστειλε τὸν υἱόν του Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν (βλ. λ.) ν' ἀπελευθερώσῃ, ὅπως εἶπε πρὸς αὐτὸν γνωρίζων τὴν πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς πόλεως λατρείαν του, τὰς Ἀθήνας. Ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς ἐξασφαλίσας τὴν διαφυγήν του εἰς Θήβας ἐγκατέλιπεν ἀνάνδρως τὴν πόλιν. Μόλις ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐκήρυξεν *«ὅτι πέμψειεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀγαθῇ τύχῃ Ἀθηναίους ἐλευθερώσοντα καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα ε'ς τὴν πάτριον ἀποδώσοντα πολιτείαν»*. Εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀνῆλθε μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μουνιχίας, ἔγινε δεκτὸς μετὰ θείων τιμῶν, ὑπὸ ἀθέων πολιτῶν, οἵτινες καὶ ἐγκατέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν Παρθενῶνα. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἠθικὴν εἶχον ἐκπέσει, ὥστε ἀνεκήρυξαν τὸν Δημήτριον καὶ τὸν πατέρα του Ἀντίγονον θεούς, ἀνεγείραντες εἰς αὐτοὺς *βωμὸν Σωτήρων*, ἐψήφισαν δὲ νὰ στηθῶσιν αἱ εἰκόνες των χρυσαῖ ἐφ' ἅρματος, νὰ στεφανωθῶσιν ἀμφότεροι διὰ στεφάνων χρυσῶν καὶ νὰ προστεθῶσι δύο φυλαὶ ἀκόμη, εἰς τὰς ἕως τότε δέκα, ἡ *Δημητριὰς* καὶ ἡ *Ἀντιγονὶς* πρὸς τιμήν των καὶ προσηγόρευσαν ἀμφοτέρους, πρῶτοι αὐτοί, *βασιλεῖς*.

Κατὰ τὰς συρράξεις τὰς μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (Κασσάνδρου, Πτολεμαίου, Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου, Σελεύκου, Λυσιμάχου), αἵτινες εἶχον καταλήξει εἰς τὴν μεγάλην ἐν Ἰψῷ τῆς Φρυγίας μάχην τῷ 301 π.Χ. εἶχεν ἁρπάσει τὴν ἀρχὴν ἐν Ἀθήναις ὁ τύραννος Λαχάρης (βλ. λ.) ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου.

Οὕτω, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος, ἡ πόλις, ἥτις ἐδίδαξε τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ ἰσονομίαν εἰς τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα, κύπτει τὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἑνὸς τυράννου. Ἡ πόλις, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐν τῷ παρελθόντι εἶχον τόσην πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν εὐθιξίαν, ὥστε δὲν ἠνείχοντο τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν ἠθικὴν παρεκτροπὴν ἑνὸς Θεμιστοκλέους, εἶχε περιπέσει εἰς τελείαν δουλοφροσύνην καὶ ἠθικὴν ἔκλυσιν. Ἡ περίδοξος μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχε παύσει νὰ δημιουργῇ ὑπέροχα πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ προϊόντα. Τὴν δόξαν της ἐστήριζε πλέον εἰς τὸν κληρονομηθέντα ἐκ τῶν προγενεστέρων γενεῶν πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν θησαυρόν. Ἡ κατασώτευσις τοῦ δημοσίου πλούτου ἀναγκάζει τὴν πόλιν νὰ ζητῇ ἢ νὰ δέχεται ἐπιχορηγήσεις ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου. Αἱ πλήρεις πρότερον ζωῆς καὶ δράσεως Ἀθῆναι εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἓν ἀπέραντον μουσεῖον, τοῦ ὁποίου ἤρχοντο νὰ θαυμάσωσι τὰς ὑπερόχους καλλιτεχνικὰς συλλογὰς ἄπειροι τὸ πλῆθος ξένοι, καὶ μίαν ἀνωτέραν σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν προσήρχοντο πολλοὶ νὰ διδαχθῶσι τὰς ἀληθείας τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης, αἵτινες εἶχον ἀποταμιευθῆ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Ἀθηναίων τῶν προγενεστέρων γενεῶν.

Αἱ Ἀθῆναι ἔζων πλέον διὰ τοῦ κλέους τῶν ἀρχαιοτέρων Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὅταν ἡ εὔκλεια τῶν προγόνων δὲν περιβάλλῃ μὲ αἴγλην ἀξίους ταύτης ἀπογόνους, δὲν ἐπαρκεῖ μόνη αὐτὴ νὰ τοὺς διατηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ζωήν. Ἡ ἐκτροχίασις ἑνὸς πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἡ ἠθικὴ ἔκλυσις μιᾶς κοινωνίας εἶναι νόσοι ἀνίατοι αἵτινες προπαρασκευάζουσι τὸν πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν θάνατον ἑνὸς κράτους, μιᾶς φυλῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πεζογράφων, (ἰδίᾳ τῶν ἱστορικῶν Ἡροδότου, Θουκυδίδου καὶ Ξενοφῶντος) καὶ ποιητῶν: *Ἐρρ. Κουρτίου* καὶ *Κ. Παπαρρηγοπούλου* Ἱστορία Ἀρχ. Ἑλλάδος. *Ἀριστοτέλους* Ἀθην. Πολιτεία. *Γίλβερτ – Πολίτου* Ἐγχειρίδιον ἀρχαιολογίας. *G. Fougeres* Athènes καὶ Les premières civilisations. Ἐκ τῆς *"Bibliothèque générale des sciences sociales" L'Hellénisation du monde antique" F. Alcan 1914* κά.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΡΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ὡς λέγει καὶ ὁ σπουδαιότερος ἱστορικὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Γρηγορόβιος, «ὁ ἔρως πρὸς τὰς *λιπαρὰς καὶ ἰοστεφάνους καὶ ἀοιδίμους κλεινὰς Ἀθήνας, τὸ ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος*, διακατεῖχεν σύμπαντα τὸν ἐμπεφορημένον Ἑλληνικῆς παιδεύσεως κόσμον». Ὅτε δὲ ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην τοῦ 301 π. Χ. ἡ μεγάλη *Ἑλληνιστικὴ* περίοδος, ἡ περίοδος ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διασκορπίζεται εἰς τὸν κόσμον καὶ γίνεται παγκόσμιος, ἡ ἔνδοξος πόλις τῶν Ἀθηνῶν θεωρεῖται ἀπὸ ὅλην τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα, ὡς πόλις τῆς σοφίας, μουσεῖον τέχνης, ὡς ἓν ἱερὸν κειμήλιον καὶ εἶναι ἡ πνευματικὴ ἑστία ὅλου τοῦ κοσμου, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται τὰς Ἀθήνας ὡς ἰδίαν πατρίδα αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν μεγάλην διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν Ἑλληνιστικὴν περίοδον, τὴν περίοδον μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, λήγουσι πλέον οἱ μεγάλοι δημιουργικοὶ χρόνοι· ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι δὲν δημιουργοῦσι πλέον καλλιτεχνήματα αἰώνια. Ἀπὸ τότε ὅμως τὰ στενὰ ἐθνικὰ ὅρια τῆς ἐνδόξου πόλεως εὐρύνονται εἰς ἀπέραντον κύκλον καὶ περιλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν καὶ ξένον κόσμον, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ εὕρῃ εἰς αὐτὴν τὰ ἀθάνατα ὑποδείγματα τοῦ *καλοῦ* καὶ τοῦ *ἰδεώδους* καὶ γίνονται αἱ Ἀθῆναι τὸ *γενικὸν παιδευτήριον* ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἕως τότε αἱ Ἀθῆναι ἐδημιούργουν τὰ ἀθάνατα ταῦτα πρότυπα, ἀπὸ τότε ἀρχίζει τὸ παγκόσμιον αὐτῶν ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ διάδοσις εἰς τὸν κόσμον τῶν δημιουργημάτων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ κόσμου διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀθηναϊκοῦ, ἤτοι τοῦ Ἑλληνικοῦ, πολιτισμοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ τελειότητι αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἀποδεικνύεται ἀληθὲς τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰσοκράτους, ὡς μία ὡραία προφητεία, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν *«τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας»* (Πανηγυρικός).

Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἓξ αἰῶνας, τοὺς τρεῖς τελευταίους πρὸ Χριστοῦ καὶ τοὺς τρεῖς πρώτους μετὰ Χριστόν, κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν δηλαδὴ καὶ τὴν Ἑλληνορρωμαϊκὴν περίοδον, ἐνδιαφέρει πρωτίστως τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τὸ σημαντικώτατον μέρος τῆς ὅλης ἱστορίας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ ἓξ αἰῶνες οὗτοι, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ ἐννέα ἑπόμενοι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, δεκατέσσαρες ἐν ὅλῳ αἰῶνες, δὲν ἔχουν τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ ἑνὸς μόνον αἰῶνος τῆς καλῆς ἐποχῆς, τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' οἱ πρῶτοι τοὐλάχιστον αἰῶνες, κατὰ τοὺς ὁποίους σιγᾷ ὁ πολυθόρυβος πολιτικὸς βίος, ἔχουν ἀπέραντον σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἐπιδείξωμεν τὰς περιποιήσεις καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου πρὸς τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ συνεχίσωμεν πρῶτον τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, μετὰ τὴν ὁποίαν θὰ εἶναι εὐκολωτέρα καὶ περισσότερον καταληπτὴ ἡ ἐπίδειξις τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ.

Α) Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ.

Ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην.—Ὁ ἐνθουσιασμος τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπιδείξει οἱ Ἀθηναῖοι προβαίνοντες εἰς ἐκπληκτικὰς κολακείας πρὸς τὸν παράδοξον καὶ μέγαν Στρατηλάτην Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ψυχραίνεται καὶ ἐξηλείφθη ἐντελῶς μετὰ τὴν μοιραίαν μάχην ἐν Ἰψῷ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πατὴρ τοῦ Δημητρίου ὁ Ἀντίγονος, ὁ θελήσας νὰ κληρονομήσῃ τὸ παγκόσμιον κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔχασε καὶ τὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ζωήν.

Ἡ μεγάλη καταστροφὴ τὴν ὁποίαν ἔπαθον αἱ δυνάμεις τοῦ Δημητρίου εἰς τὴν Ἰψόν, δὲν ἀπήλπισαν αὐτόν. Ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἀπηλπίζοντο, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἀκόμη εἰς τὴν κατοχήν του μερικὰς παραλίας πόλεις μὲ μεγάλας ναυτικὰς δυνάμεις. Τὸ πνεῦμα του ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ καταστροφῇ, ἐστράφη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἀγάπη του πρὸς αὐτὰς τοῦ ἔδιδε καὶ δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς. Ἤλπιζε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα κέντρον νέων ἐπιχειρήσεων, καί, ὁρμώμενος ἀπὸ τὰς ἀγαπητάς του Ἀθήνας, νὰ ἐπανακτήσῃ πάλιν τὴν ἐξουσίαν.

Ἀλλ' ὁποία ἦτο ἡ ἀπογοήτευσις τοῦ Δημητρίου ὅταν ἔμαθεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τὸν ἤθελον πλέον! Ὅταν διήρχετο τὰς Κυκλάδας διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἷς ἀπεσταλμένος Ἀθηναῖος ἦλθε νὰ τοῦ δηλώσῃ ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μὴ δεχθῇ πλέον βασιλεῖς εἰς τὰ τείχη του. Ἡ τόσον ἀγαπητή του πόλις τὸν ἐγκατέλειπε, καὶ οὕτω ἔχανε τὰς μεγίστας ἐλπίδας του. Τὸ πλῆγμα τοῦτο λέγεται, ὅτι ὑπῆρξε διὰ τὸν Δημήτριον ὀδυνηρότερον καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης (πρβ. *Πλούταρχον* ἐν Βίῳ Δημητρίου 30). Ἡ κατάπληξίς του, ὑπῆρξε τόσον μεγάλη, ὥστε ἐπί τινας στιγμὰς δὲν ἠδυνήθη νὰ ὁμιλήσῃ, ἐν τούτοις ἔλαβε πάλιν θάρρος, διότι εἶχε φρουρὰς ἰδικάς του εἰς τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Κόρινθον καὶ ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μεταβαίνει λοιπὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον, διεξάγει διαφόρους μάχας καὶ ἐπέρχεται ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἐγκατέλιπεν ἤδη τὸν Δημήτριον, εἶχε καταλάβει τὴν ἀρχὴν ὁ Λαχάρης μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Μακεδονικοῦ κόμματος καὶ εἶχεν ἐγκαταστήσει τυραννίαν, ἡ ὁποία, ὡς φαίνεται, ὑπῆρξε πολὺ σκληρά. Ὁ Δημήτριος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐκυρίευσε τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὴν Ραμνοῦντα, ὥστε ἀπέκοψε τὴν πεδιάδα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔφερεν αὐτοὺς εἰς μεγάλην στενοχωρίαν καὶ λιμόν. Καὶ ἔστειλε μὲν βοήθειαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος, ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος ἔλαβε πολλὰ πλοῖα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ Κύπρον, ὥστε ἔγιναν ὅλα τριακόσια. Τότε ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν αἱ δυνάμεις τοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ τύραννος Λαχάρης ἀφῆκε τὴν πόλιν καὶ ἀπέδρασε μετημφιεσμένος. Φεύγων ὁ Λαχάρης εἶχε λάβει μέγα μέρος ἀπὸ τὸν χρυσὸν τοῦ Παρθενῶνος (297).

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ εἶχον ψηφίσει θάνατον ἐναντίον παντός, ὁ ὁποῖος ἤθελεν ὁμιλήσει περὶ εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὸν Δημήτριον, ἐν τούτοις ἀμέσως ἤνοιξαν τὰς πύλας καὶ ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς αὐτόν. Πολὺ χαρακτηριστικὸς καὶ δηλωτικὸς τοῦ κοινοῦ σεβασμοῦ τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον

Digitized by Google

προσηνέχθη· πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὁ Δημήτριος μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰσῆλθε μὲ μεγαλοπρέπειαν, καὶ ὡς ἀληθὴς βασιλεύς, ἀφοῦ δὲ διέταξε νὰ συναθροισθῶσιν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὸ θέατρον, ἐξεφώνησε λόγον πρὸς αὐτούς, χωρὶς πικρίαν, ἀλλ' ἀφοῦ τοὺς εμέμφθη ἐλαφρῶς διὰ τὴν ἀπιστίαν των, συνδιηλλάγη πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐμοίρασεν εἰς τὸν λαὸν μεγάλας ποσότητας σίτου (*Πλούταρχος* ἔνθα ἀνωτ. 34). Ἐξ ἄλλου ὅμως, διὰ νὰ μὴ πάθῃ τὰ ἴδια πάλιν, ἔβαλε φρουρὰς ὄχι μόνον εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνιχίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν λόφον τῶν Μουσῶν (τὸν λόφον τὸν ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως ΝΔ).

Κατόπιν ὁ Δημήτριως, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσάνδρου, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας (294). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη ἄλλος τολμηρὸς ἥρως, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Πύρρος, ἐξεδίωξε τὸν Δημήτριον ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, συμμαχήσας μετὰ τῶν ἄλλων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἐφοβοῦντο αὐτὸν μήπως κατορθώσῃ τὸ μέγα σχέδιον τοῦ πατρός του, νὰ λάβῃ δηλαδὴ αὐτὸς μόνος τὴν μονοκρατορίαν. Καὶ ἀληθῶς ὅταν οὗτος εἶχε γίνει βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τὰ γιγαντιαῖα αὐτοῦ σχέδια διὰ νὰ κατακτήσῃ πάλιν τὸ παγκόσμιον Ἑλληνομακεδονικὸν κράτος. Ὁ Δημήτριος κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατόπιν διῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὅπου συνελήφθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Σέλευκον καὶ ἀπέθανεν ἐγκεκλεισμένος εἰς ἓν φρούριον. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ παραδόξου ἐκείνου στρατηλάτου, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπράγμονος ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκων τὴν κοσμοκρατορίαν, ἐθεώρησε πάντοτε ὡς κέντρον προσφιλὲς τῶν γιγαντιαίων σχεδίων του τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ οὕτως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, αἱ Ἀθῆναι λαμβάνουν εἰς τὰ ὄμματα τῶν πεπαιδευμένων ἀνθρώπων τὴν ὑψηλὴν κοσμοπολιτικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν διετήρησαν ἕως τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν (280 π. Χ.). Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἤδη ἐπαναστατήσει ὑπὸ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Ὀλυμπιόδωρον καὶ εἶχον ἐκδιώξει τὴν φρουρὰν τοῦ Δημητρίου. Κατώρθωσαν δὲ κατόπιν νὰ ἐπανακτήσουν τοὺς λιμένας των καὶ τὰς ἄλλας χώρας αὐτῶν, τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει οἱ Μακεδόνες.

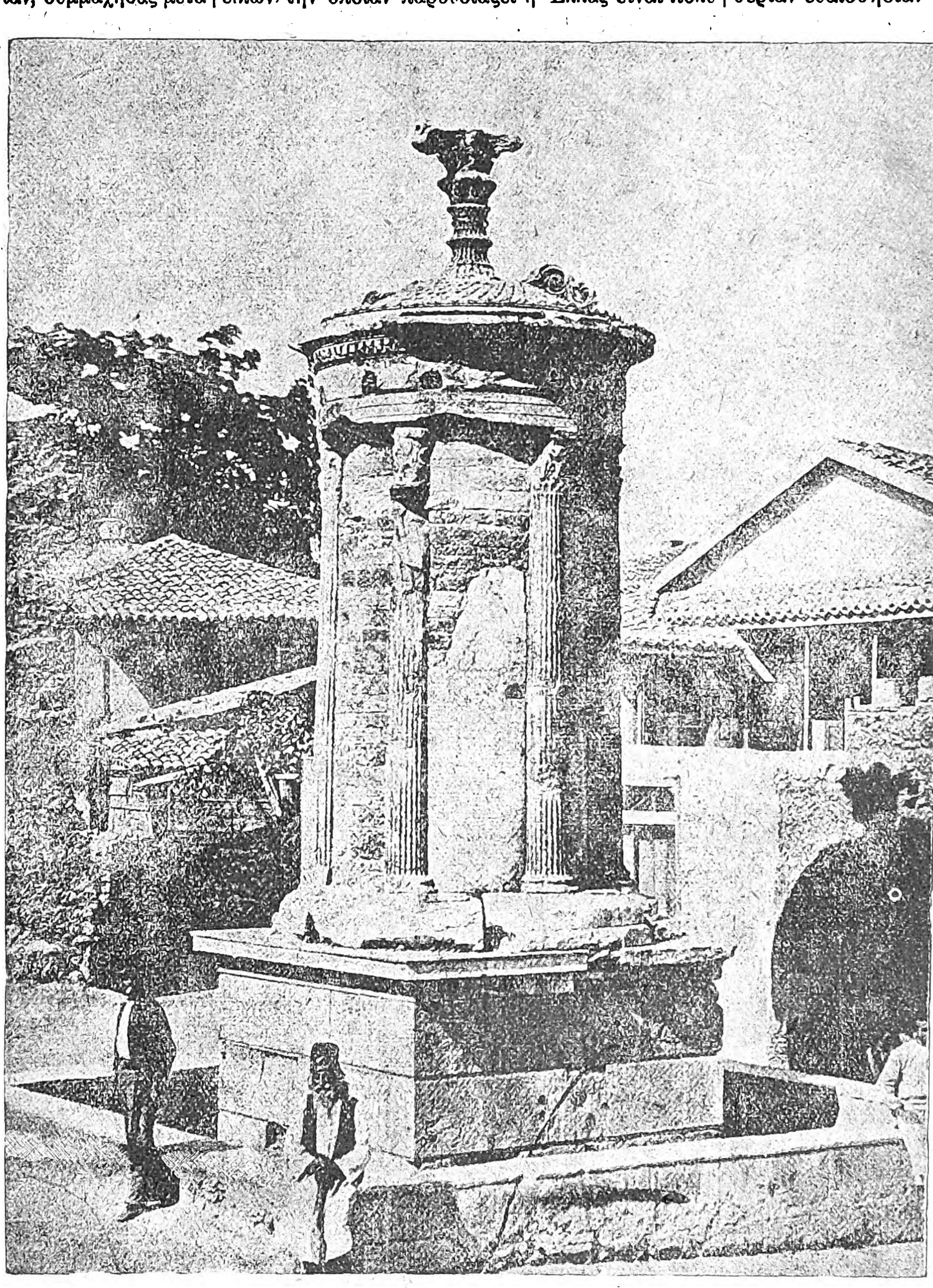

Τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους (ἀνεγερθὲν τῷ 334 π. Χ.).

Μετ' ὀλίγον χρόνον ἐπέρχεται κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἡ πρώτη βαρβαρικὴ θύελλα: ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, τῶν ξανθῶν βαρβάρων τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ἀνοίγουν τὴν περίοδον τῶν φοβερῶν καὶ μακροχρονίων ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀναλαμβάνουν εἰς τόσον βαθμὸν μάλιστα, ὥστε ἐπρωταγωνίστησαν εἰς τὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν. Τὰ στίφη τῶν βαρβάρων, ἀφοῦ ἐδῄωσαν τὴν Μακεδονίαν, κατῆλθον πρὸς Νότον. Ἡ ἀγγελία φέρει μεγάλην ταραχὴν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Αἱ πλεῖσται πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν τότε ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Μακεδόνας. Συνῆλθον λοιπὸν αἱ ἐλεύθεραι πόλεις τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἡ Αἰτωλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Λοκρίς, τὰ Μέγαρα, αἱ Ἀθῆναι, συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀνέθηκαν μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀντιστάσεως εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Συνεκεντρώθη ἀρκετὸς Ἑλληνικὸς στρατός, περὶ τὰς 30,000, μνημονεύεται δὲ ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Κάλιππος ὁ Μοιροκλέους, ὡς γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ *Βρέννος* (δηλαδὴ ὁ ἀρχηγός) τῶν Γαλατῶν ἔφθασεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῆ ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, καὶ κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ ὑπερφαλαγγίσῃ αὐτούς, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ξέρξης. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν, οἱ δὲ Γαλάται ἐπέπεσαν τότε κατὰ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στείλει εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον χιλίους πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, προσέτι δὲ καὶ ὅσας τριήρεις ἠδυνήθησαν νὰ ἐξοπλίσουν. Πόσον σπουδαία ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις τῶν Ἀθηναίων δεικνύει τὸ ψήφισμα, τὸ ὁποῖον ἔκαμαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν πρὸς διεξαγωγὴν ἀγώνων ὑπὲρ τοῦ Διὸς τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, «*ὑπόμνημα τῆς μάχης τῆς γενομένης πρὸς τοὺς βαρβάρους*» (Corpus Inscriptionum Atticarum, τ. II, ἀριθ. 323).

Οἱ χρόνοι τῶν Ἐπιγόνων.—Ὅλοι οἱ μεγάλοι διάδοχοι, οἱ ἡρωϊκοὶ σύντροφοι τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὰς μάχας του, εἶχον πλέον ἀποθάνει, καὶ ἤδη ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῶν *Ἐπιγόνων*. Μετὰ τὸ πέρας τῶν αἱματηρῶν πολέμων τῶν διαδόχων (287) ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ Ἑλλὰς εἶναι πολὺ σκοτεινή. Ἐρήμωσις, πενία, ἠθικὴ ἀδυναμία, ἠθικὴ κατάπτωσις, ἐξαχρείωσις, ἐξεγέρσεις, ἔριδες μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀποτελοῦσι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ τῶν πολιτῶν τῆς περιόδου ταύτης (*Δρόϋσεν*, Ἱστορία τῶν Ἐπιγόνων Ἑλλην. μεταφράσ. Ἰ. Δέλλιου, 1917 τ. Α' σ. 118). Τὴν κοινὴν τύχην ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἔχουν καὶ αἱ Ἀθῆναι. Οἱ πόροι τῆς πόλεως ἦσαν πενιχροί, ὁ ἰδιωτικὸς βίος εἶχε γίνει ἀκόλαστος. Τὰ δεῖπνα, τὰ ἐρωτικὰ σκάνδαλα, ἀπησχόλουν τὴν γενικὴν προσοχὴν ἐκ μέρους τοῦ κοινοῦ. Εἰς τὰς ὁδοὺς πρὸς τὰ χωρία εὕρισκεν ὁ ταξιδιώτης μέγα πλῆθος καταλυμάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχον ἄφθονα τὰ μέσα πρὸς ἀναπαύσεις καὶ διασκεδάσεις.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Ἐπιγόνων βλέπομεν τοὺς Ἀθηναίους νὰ εἶναι εἰς καλὰς σχέσεις μὲ τοὺς μεγάλους βασιλεῖς τῶν Ἑλληνιστικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸν βασιλέα τοῦ Ἑλληνοαιγυπτιακοῦ κράτους Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον. Αἰτία δὲ τούτου ἦσαν ὄχι μόνον ἡ ἕλξις τῶν Ἀθηνῶν ὡς πόλεως τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀλλὰ καὶ πολιτικοὶ ὑπολογισμοί. Εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ πολλὰς περιπετείας εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, οἱ καλούμενοι *Ἀντιγονίδαι*, βασιλεῖς συνετοὶ καὶ ἐνεργητικοί, οἱ ὁποῖοι ὅμως οὐδέποτε ἐγκατέλειψαν τὰς ἀπαιτήσεις των κυριαρχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον σημεῖον τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον οἱ Πτολεμαῖοι εἶχον διὰ νὰ φέρουν διαρκεῖς δυσκολίας εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς Πέλλας.

Ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος.—Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν διάσωσιν ἀπὸ τοὺς Γαλάτας ἐξερράγη εἰς τὴν Ἑλλάδα νέος πόλεμος ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου.

Τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὁ ὁποῖος σχετίζεται κυρίως μὲ τὰς Ἀθήνας, εἶναι ὀλίγον σκοτεινά. Ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ *Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς* μετεχειρίσθη ἠπίαν πολιτικὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ νὰ μὴ θίξῃ τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εὐαισθησίαν τῶν Ἑλλήνων ἀφῆκε πολὺ ὀλίγας Μακεδονικὰς φρουρὰς καὶ εἰς ὀλίγας πόλεις, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἦσαν σχεδὸν αὐτόνομοι. Τὸ μόνον περίεργον εἶναι ὅτι ἐκυβερνῶντο τότε ὑπὸ τυράννων. Ὁ Ἀντίγονος εἶχε φίλους εἰς τὰς Ἀθήνας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τοὺς ἔχοντας μεγάλην δύναμιν Γλαύκωνα καὶ Χρεμωνίδην, οἱ ὁποῖοι ἐξηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, δεχθέντα αὐτοὺς μὲ μεγάλας τιμάς. Ἐκ τῆς ἐκδιώξεως προῆλθεν, ὡς φαίνεται ὁ πόλεμος ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *Χρεμωνίδειος πόλεμος* ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χρεμωνίδου. Αἱ Ἀθῆναι ἔκαμαν νέαν προσπάθειαν διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐβοήθησε τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ φαίνεται προστάτης αὐτῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ νὰ κερδήσῃ τὰς συμπαθείας πάντων τῶν Ἑλλήνων.

Μόλις ἐξεδηλώθη ἡ ἀποστασία τῶν Ἀθηνῶν ἐναντίον τῆς Μακεδονίας ἦλθεν ὁ Ἀντίγονος μὲ στρατὸν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ μὲ στόλον πρὸ τῶν λιμένων καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἐνῷ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκρουον τὰς πρώτας ἐπιθέσεις, ἐξέπλεε καὶ ὁ Ἑλληνοαιγυπτιακὸς στόλος πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν ἐπροκάλεσε συγκίνησιν εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπῄτουν πανδημεὶ νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τοῦ Ἀντιγόνου ἐπιθυμοῦντες νὰ δείξουν τὴν συμπάθειάν των πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀφήσουν ἄξιον μνημεῖον διὰ τοὺς ἀπογόνους των (*Παυσανίας* III, 6,3.).

Δὲν ἐξηγέρθη μόνον ἡ Σπάρτη ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἑλλάς. Σώζεται δὲ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία κάμνει λόγον περὶ τῆς συνθήκης μεταξὺ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐξόχως χαρακτηριστικὴ διὰ τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων. Ἡ συνθήκη λέγει, ὅτι καὶ πρότερον ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοι ἑκατέρων ἐδοξάσθησαν καὶ παρεσκεύασαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐπίσης καὶ σήμερον, ὅτε «*πᾶσα ἡ Ἑλλὰς*» ἀπειλεῖται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ζητοῦν νὰ καταλύσουν τοὺς νόμους καὶ τὰς πατρίους πολιτείας. Σύμμαχοι δὲ τῶν Ἀθηναίων εἶναι ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐπίσης καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ τοὺς συμμάχους αὐτῶν (Corpus Inscriptionum Atticarum, τ. II, ἀρ. 332) Σώζεται ἐπίσης καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ (ἔνθα ἀνωτ. ἀρ. 334), εἰς τὴν ὁποίαν βλέπομεν ὅτι ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος ἀπεφάσισε νὰ καταβάλουν οἱ πολῖται καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ πόλει εἰσφορὰν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὴν μεγάλην προθυμίαν καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων.

Μετὰ διαφόρους πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῶσιν,

Digitized by Google

ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος Γονατᾶς ἔμεινε νικητὴς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν (263|2). Ὁ νικητὴς δὲν προσηνέχθη σκληρῶς πρὸς τὴν πόλιν, ἀφῆκεν ὅμως Μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τοὺς λιμένας, εἰς τὸ Σούνιον καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου. Τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν ἐξουσίαν διετήρησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 8 ἔτη (256|5). Μετὰ ταῦτα ἀπέσυρεν ἐκ τοῦ Μουσείου τὴν φρουρὰν καὶ παρεχώρησε πάλιν εἰς τὴν πόλιν ἐλευθερίαν.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία — Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν, περὶ τὸ 280 π. Χ., δύο λαοί, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἀκουσθῆ κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἱστορικὴν περίοδον, οἱ *Αἰτωλοὶ* καὶ οἱ *Ἀχαιοί*, ἤρχιζον νὰ συνενώνωνται κατὰ πόλεις καὶ νὰ σχηματίζουν ὁμοσπονδίας. Οὕτω προῆλθον ἡ *Αἰτωλικὴ* καὶ ἡ *Ἀχαϊκὴ Συμπολιτεία,* αἱ ὁποῖαι ἐστηρίζοντο εἰς ἀρχὰς ἰσοπολιτείας καὶ ἐφαίνοντο ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ κατορθώσουν ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι, δηλαδὴ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ μίαν διοίκησιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλπὶς αὕτη ἀπεδείχθη κενή, διότι ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία προσέκρουσεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ σχέδια τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν τῆς Σπάρτης. Τί ἐγίνοντο αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ μεγάλα αὐτὰ γεγονότα τῶν χρόνων τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας;

Μετὰ τὴν μεγάλην προσπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον, εἶχον πέσει πλέον εἰς ὁριστικὴν πολιτικὴν κατάπτωσιν. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα τοῦ τρίτου καὶ τοῦ δευτέρου αἰῶνος π. Χ. εἶναι τελείως ἀσήμαντα διὰ τὰς Ἀθήνας.

Καὶ λέγεται μὲν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν καὶ πάλιν τὴν ἀπελευθέρωσίν των ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἐλευθερίας εἶχε καταντήσει πολὺ ἀμφίβολος, καὶ ἦτο μᾶλλον τιμητική, ἴσως δὲ ἦτο ἓν δεῖγμα γενναιοψυχίας ταπεινωτικόν, διότι ἡ ἐλευθερία ἐδίδετο ἀπὸ τοὺς ἰσχυρούς, ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, καὶ ἄλλοτε, ἀργότερα, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, εἰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον χάσει τὴν πολιτικὴν ἰσχύν των. Ὅταν ὁ Διάδοχος τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ὁ βασιλεὺς Δημήτριος Β', ἀπέθανε, τότε κατώρθωσεν ὁ ἰσχυρὸς τῆς Πελοποννήσου πολιτικὸς Ἄρατος, νὰ διαφθείρῃ διὰ χρημάτων τὸν Μακεδόνα διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν Διογένη, καὶ πραγματικῶς ἐξεκένωσεν οὗτος τὰς ὑπὸ τῶν Μακεδονικῶν φρουρῶν κατεχομένας θέσεις, τὸν Πειραιᾶ, τὴν Μουνιχίαν, τὸ Σούνιον καὶ τὴν Σαλαμῖνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἐτίμησαν κατὰ διαφόρους τρόπους τὸν Διογένη καὶ ἔλαβον ὑπὸ τὴν κατοχήν των ὁλόκληρον τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος των (τῷ 229, ἀκριβέστερον τῷ 228 π. Χ.).

Κατὰ τοὺς πολέμους τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ρωμαίων.—Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἐπιφαίνεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μεγάλη δύναμις ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀπορροφήσῃ πολιτικῶς ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, νὰ ὑποταχθῇ ὅμως τελείως εἰς αὐτὴν ἐκπολιτιστικῶς, δηλαδὴ οἱ Ρωμαῖοι.

Παρὰ τὴν προστασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀπὸ τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦλθον εἰς συμμαχίαν μὲ τὴν Πελοποννησιακὴν ταύτην δύναμιν, ἐζήτησαν δὲ ἰσχυρὰν ἐξωτερικὴν προστασίαν. Καὶ οὕτω ἐπεζήτησαν συμμαχίαν μὲ τοὺς Ρωμαίους, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἔγινεν ἀρκετὰ στενὴ ἀπὸ τὸ 209 π. Χ. καὶ προήρχετο κυρίως ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Μακεδονικῆς αὐλῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν φιλίαν μὲ τοὺς φιλέλληνας βασιλεῖς Ἀτταλίδας τῆς Περγάμου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φίλοι τῶν Ρωμαίων.

Ὅταν ἐπέκειτο ὁ πόλεμος τῶν Ρωμαίων ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε', ἕνεκα ἀσημάντου τινὸς ἀφορμῆς τὰ Μακεδονικὰ στρατεύματα ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς ἕως τὴν Ἀκαδημείαν (201 π. Χ.), καὶ τότε ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος Α' (241—197 π. Χ.), ὁ ὁποῖος ἦτο μὲ τὸν στόλον του εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ εὑρίσκετο εἰς πόλεμον ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν.

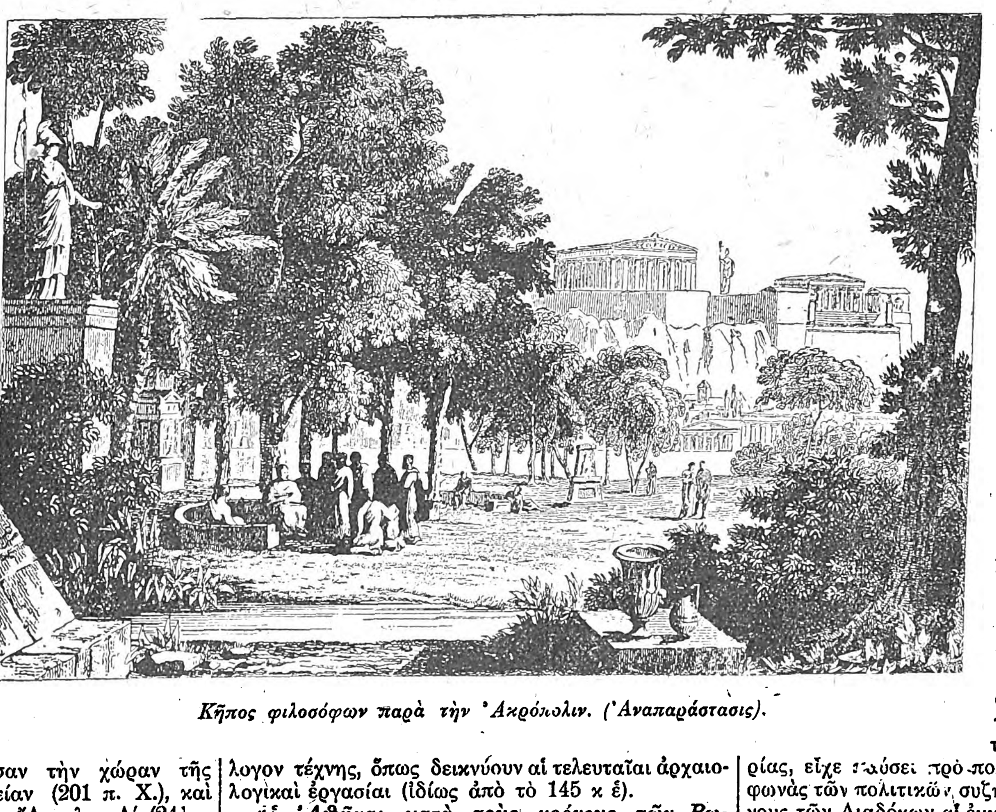

Κῆπος φιλοσόφων παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν. (Ἀναπαράστασις).

Ἔκτοτε ἡ φιλία τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Ἀτταλίδας ἔγινε στενωτέρα. Ὅταν πάλιν ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἔλαβε τὴν εἴδησιν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι διῆλθον εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἤρχιζον τὰς ἐναντίον του πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις (200 π. Χ.), κατελήφθη ὑπὸ τόσην ὀργήν, ὥστε κατέστρεψεν ὅλα τὰ περί-

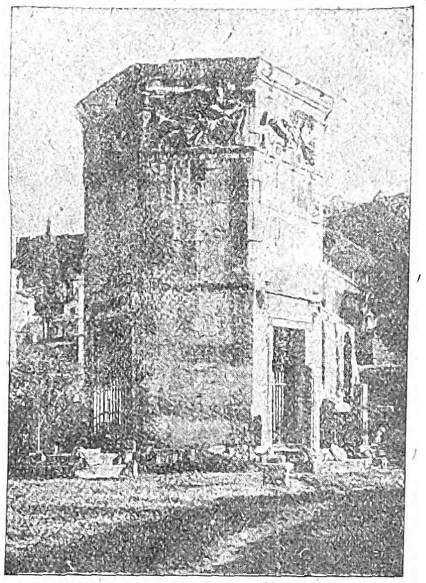

Τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου, κοινῶς Ἀέρηδες (ἀνεγερθὲν τὴν α' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα).

χωρα τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἔξω τῶν τειχῶν, ὅσα ἦσαν ἰς χεῖρας του καὶ ἰδίως τὰς περιφήμους φυτείας τοῦ μεγάλου Γυμνασίου, ἀκόμη καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς τάφους· ἐξηκολούθησε δὲ ὁ παράφορος ἀνὴρ καὶ κατόπιν τὰς καταστροφάς του. Κατὰ συνήθειαν καθαρῶς Ἀττικήν, οἱ πικρότατα λυπημένοι Ἀθηναῖοι κατέστρεψαν καὶ αὐτοὶ ὅλα τὰ ἐν τῇ πόλει τῶν ἀγάλματα τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν προγόνων του καὶ ἐπροσπάθησαν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους ν' ἀτιμάσουν τὸ ὄνομα καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀντιγονιδῶν. Ἐπίσης καὶ κατὰ τοὺς πολέμους τῶν Ρωμαίων, ἐναντίον τοῦ βασιλέως Περσέως, (172-168 π. Χ.), αἱ Ἀθῆναι ὑπέστησαν πολλὰς καταστροφάς, ἀφ' ἑνὸς ἐκ τοῦ μεγαλυτέρου περιορισμοῦ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου διότι τὰ στρατεύματα καὶ οἱ στόλοι τῆς Συγκλήτου ἐζήτουν διαφόρους παροχὰς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Περσέως οἱ Ρωμαῖοι ἐπροσπάθησαν παντοιοτρόπως νὰ ἀποζημιώσωσι τοὺς Ἀθηναίους (166 π. Χ.). Τότε ἀνυψώθη καὶ ἡ *Δῆλος,* ἡ ὁποία ἦτο Ἀθηναϊκὴ κληρουχία, εἰς ἐλεύθερον λιμένα εἰς τὸ μέσον τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ ἔφθασεν ἡ νῆσος αὕτη εἰς μεγάλην ἀκμήν, ἔγινε δὲ καὶ κέντρον ἀξιόλογον τέχνης, ὅπως δεικνύουν αἱ τελευταῖαι ἀρχαιολογικαὶ ἐργασίαι (ἰδίως ἀπὸ τὸ 145 κ. ἑ.).

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαίων. Ἡ μεγάλη προσπάθεια, τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας Ἄρατος νὰ ἑνώσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν μέγαν ἐχθρὸν τῆς Δύσεως, τοὺς Ρωμαίους, ἀπέτυχε κυρίως ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῆς Σπάρτης. Τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν Ἑλλήνων θὰ ἦτο τότε νὰ συνταχθῶσιν ἅπαντες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν μοναρχίαν τῆς Μακεδονίας, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ νεαρὸς βασιλεὺς αὐτῆς Φίλιππος εἶχε πολλὰ προσωπικὰ καὶ κυβερνητικὰ προτερήματα. Ἐνῷ δ' ἐπεκρέματο κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὁ φοβερὸς ἐξωτερικὸς κίνδυνος, αἱ δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων κατετρίβοντο εἰς δεινοὺς καὶ ποικίλους ἐμφυλίους πολέμους. Πόλεμος τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας, πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο Συμπολιτειῶν, τῆς Ἀχαϊκῆς καὶ τῆς Αἰτωλικῆς, πόλεμος μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Φιλίππου, ὅλαι αἱ ἀναστατώσεις αὗται κατέτριβον τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις εἰς μάτην, μόνον δὲ οἱ Ρωμαῖοι, μὲ τὴν καταπληκτικὴν διπλωματικὴν δεξιότητά των ἔμενον πάντοτε ὠφελημένοι ἐκ τῶν ἀγώνων τούτων. Ὅλοι οἱ ἄξιοι λόγου τότε Ἑλληνικοὶ λαοὶ εἶχον περιπέσει εἰς κατάπτωσιν καὶ κατέτριβον τὰς δυνάμεις των, οἱ Ἀθηναῖοι ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ κολακεύουν πάντα ἰσχυρόν, οἱ Σπαρτιᾶται περιέπιπτον ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα κακούργων τυράννων, οἱ Αἰτωλοὶ ἐτράπησαν εἰς ληστρικὸν σχεδὸν βίον. Ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο τότε νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος περιέπεσεν εἰς μεγάλα πολιτικὰ σφάλματα καί, ἀντὶ νὰ συνενώσῃ ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ λεηλατῇ τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἐγείρῃ πόλεμον κατὰ τῶν Ροδίων καὶ τῶν βασιλέων τῆς Περγάμου. Καὶ οὕτω διὰ τῶν πολλαπλῶν σφαλμάτων του ἔδωκεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν Ρώμην νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον του τῷ 200 π. Χ., διὰ νὰ βοηθήσῃ δῆθεν τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ροδίους καὶ τοὺς Περγαμηνούς.

Ὁ κατὰ τῶν Μακεδόνων πόλεμος τῶν Ρωμαίων διήρκεσε κατὰ περιόδους πολλὰ ἔτη. Οὔτε ἡ καρτερία καὶ τόλμη τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε', οὔτε τὸ μῖσος κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἡ ἀπεγνωσμένη προσπάθεια τοῦ υἱοῦ του Περσέως κατώρθωσαν ν' ἀποτρέψουν τὴν ὁριστικὴν ὑποδούλωσιν τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου τούτου Ἑλληνικοῦ λαοῦ (168 π. Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι παρασκευάζουν ἤδη τὰ πράγματα καὶ διὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιτυγχάνουν παρὰ τῆς Συγκλήτου τὴν παραχώρησιν εἰς αὐτοὺς τῆς Δήλου καὶ τῆς Λήμνου. Ἀσκεῖ δὲ ἡ Ρώμη ἐπικυριαρχικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Οὕτω βλέπομεν τὴν Σύγκλητον νὰ ἐπιβάλῃ πρόστιμον εἰς τοὺς Ἀθηναίους διὰ κακὴν συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς Ὠρωπίους. Τέλος ἐν μέσῳ θλιβερωτάτης καταστάσεως, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ὁ μέγας ἱστορικὸς Πολύβιος, πίπτουν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων (146 π. Χ.). Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἤδη ἁπλῆ δορυφόρος τῆς Ρώμης *«κωφὸν πρόσωπον τοῦ ἱστορικοῦ δράματος»* (Παπαρρηγόπουλος). Εἰς διάστημα ἑξήκοντα ἐτῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, οὐδὲν ἄξιον λόγου πολιτικὸν γεγονὸς σημειώνεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἕως ὅτου τὰς ἀρχὰς τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ. ἠκούσθη ἡ τρομερὰ σύγκρουσις τοῦ Μιθραδάτου κατὰ τῶν Ρωμαίων.

Οἱ πρῶτοι χρόνοι τῆς Ρωμαιοκρατίας. — Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀχαϊκῆς δυνάμεως ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ καθυπόταξις τῆς Ἑλλάδος ἐπέφεραν ἀκόμη μεγαλυτέραν κατάπτωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Μολονότι τὸ Ἀθηναϊκὸν κράτος εἶχε συμμαχίαν μὲ τὴν παγκόσμιον Ρωμαϊκὴν δύναμιν *ἐπὶ τοῖς ἴσοις,* ἐν τούτοις ἐπέδειξαν οἱ Ρωμαῖοι τὴν δυσμένειάν των πρὸς τὴν δημοκρατίαν, καὶ ἰδίως πρὸς τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, καὶ ὑπεστήριξαν τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Πνύξ, ἡ ὁποία ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους, ἦτο τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς πόλεως, ὁ συνήθης τόπος τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀκουσθῆ οἱ ρωμαλέοι λόγοι τῶν Ἀθηναίων ρητόρων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, εἶχε παύσει πρὸ πολλοῦ νὰ ἀντηχῇ ἀπὸ τὰς φωνὰς τῶν πολιτικῶν συζητήσεων. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Διαδόχων αἱ ἐκκλησίαι συνηθροίζοντο εἰς τὸν ὡραῖον χῶρον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι εἶχον ἀνεγείρει ἔμπροσθεν τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου βῆμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς

Digitized by Google

τῆς Μακεδονίας, ἢ οἱ ἀντιπρόσωποι τούτου, ἐπίσης καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπάλληλοι, συνήθιζον νὰ κάμνουν εἰς τὸν λαὸν τὰς σπουδαίας ἀνακοινώσεις. Δὲν ὑπῆρξε δὲ ἐντελῶς ἀφανὴς ὁ πολιτικὸς βίος τῆς πόλεως οὐδὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἀναφέρεται μάλιστα περιεργότατον γεγονός, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν εὐρεῖαν φήμην τῆς πόλεως εἰς τὸν κόσμον. Ἐν ἔτει 126, ἐπὶ ἄρχοντος τῶν Ἀθηναίων τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας πρεσβεία ἐξ Ἰουδαίας. Ὁ μέγας ἀρχιερεὺς καὶ ἐθνάρχης τῶν Ἰουδαίων Ἰωάννης ὁ Ὑρκανὸς ἔστελλε τὴν πρεσβείαν εἰς τὴν πόλιν τῆς σοφίας, ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδωκε ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου.

Ἡ ἰσχυρὰ εὔνοια, τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι παρεῖχον εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἡ πλήρης παραλυσία τῆς ἀρχαίας δημοκρατικῆς ζωῆς ἐπέφερον βαθεῖαν πικρίαν ἐπὶ τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν ἐναντίον τῆς Ρωμαϊκῆς προστασίας. Ὅλας τὰς συμφοράς του ὁ λαὸς ἀπέδιδεν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς ἰσχύος τοῦ λαοῦ, ὅπως τὴν οἰκονομικὴν κατάπτωσιν καὶ τὸν πλήρη ἐξαφανισμὸν τῆς πολιτικῆς σημασίας τῶν Ἀθηνῶν. Ἠσθάνοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ βαθέως τὴν πολιτικὴν κατάπτωσιν ταύτην καὶ ἐνεθυμοῦντο τὴν παλαιὰν πολιτικὴν δύναμιν καὶ λάμψιν, διότι ἔβλεπον καθ᾽ ἡμέραν τὰ λαμπρὰ μνημεῖα τῆς δυνάμεως αὐτῶν.

Εἶναι λοιπὸν εὐνόητον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς περιπλοκὰς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων, καὶ προσέτι ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐξωτερικὴν περιπλοκήν, ἢ μᾶλλον τὸν ἀληθῆ κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον περιέστη ἡ Ρώμη, ἀπὸ τὴν νικηφόρον προέλασιν εἰς τὴν Ἀσίαν τοῦ μεγάλου βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου, ὁ ὁποῖος ἔσεισεν ἀπὸ τὸν Πόντον ὁλόκληρον τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην, ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ἡ ἀπόφασις τῶν Ἀθηναίων νὰ συνενώσουν τὴν τύχην αὐτῶν μὲ τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου, ὁ ὁποῖος παρίστατο ὡς φιλέλλην βασιλεύς, θέλων νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς μεγάλου ἑλληνίζοντος κράτους, ἦτο φοβερὸν ὀλίσθημα τὸ ὁποῖον ἐπέφερε διὰ παντὸς κατάπτωσιν τῆς πόλεως εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε δὲν ἠδυνήθη πλέον ποτὲ ν᾽ ἀνεγερθῇ.

Καταστροφὴ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ Μιθραδάτου εἰς τὸν μέγαν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ρωμαίων ὑπῆρξαν φοβεραί· ἐζήτησε παντοῦ ἐχθροὺς τῆς Ρώμης καὶ παντοῦ εὗρεν. Οὕτως ὁ στρατός του ἔφθασεν εἰς 300.000. Ἐπειδὴ δὲ παρουσίαζεν ἑαυτὸν ὡς προστάτην τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Εἰς μίαν ἡμέραν ἐσφάγησαν εἰς τὴν Ἀσίαν 80.000 Ρωμαῖοι, καὶ ὅλοι οἱ Ρωμαϊκοὶ στρατοὶ ἐσαρώθησαν εἰς μερικοὺς μῆνας.

Ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθραδάτου, Ἀρχέλαος, διῆλθε μὲ τὸν στόλον ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐκυρίευσε τὴν Δῆλον καὶ τὴν νῆσον Εὔβοιαν. Τότε πλεῖσται πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου συνηνώθησαν μὲ τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου, τοῦ ὁποίου ὁ στρατηγὸς ἔκαμεν ὡς βάσιν τῶν ἐπιχειρήσεών του τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ.

Ἡ Ρώμη εὑρίσκετο κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰς μεγάλας στενοχωρίας, διότι ἦτο περιπεπλεγμένη μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰταλῶν (τὸν Συμμαχικὸν λεγόμενον πόλεμον), καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα. Μετὰ πολὺν ἀγῶνα κατώρθωσεν ὁ Σύλλας ν᾽ ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν ἡ Σύγκλητος τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Ὁ Σύλλας ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ρώμης τὰς ἀρχὰς τοῦ 87 π. Χ. ὁδηγῶν μόνον 30.000 ἄνδρας καὶ εἰσεχώρησε μὲ τόλμην εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπροχώρησε δὲ ἕως τὰς Ἀθήνας καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως. Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς θλιβερᾶς ταύτης πολιορκίας θὰ ἔχωμεν ὁδηγὸν τὸν Πλούταρχον, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀφῆκε δραματικὴν περιγραφὴν αὐτῆς (ἐν Βίῳ Σύλλα, 12 - 14). Ἐνῷ αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐδέχθησαν τὸν Σύλλαν, αἱ Ἀθῆναι ἀντέστησαν, διότι ὁ τύραννος αὐτῶν, ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος Ἀθηνίων ἢ Ἀριστίων, ἠμπόδιζεν αὐτάς. Δραματικώτατα καὶ θλιβερώτατα ἦσαν τὰ συμβαίνοντα τότε εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἄσημος ἐκεῖνος σοφιστὴς κατώρθωσε νὰ γνωρισθῇ μὲ τὸν Μιθραδάτην καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον παρέσυρε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν φοβερὸν κεῖνον ἀγῶνα τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἥρπασε τὴν *«στρατηγίαν ἐπὶ τῶν ὅπλων»* ὁ Ἀριστίων, μεταβληθεὶς ἔπειτα εἰς αἰσχρὸν τύραννον τῶν πολιτῶν (βλ. *Πλούταρχον, Ἀθήναιον,* καὶ τὸν διὰ μακρῶν περιγράφοντα ταῦτα ἡμέτερον *Παπαρρηγόπουλον*). Ἀλλὰ παρατρέχων τὰ θλιβερὰ καὶ φαιδρὰ συγχρόνως γεγονότα ταῦτα, τὰ ὁποῖα δίδουν καὶ εἰκόνα τῆς πόλεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἔρχομαι εἰς τὴν τραγικωτάτην συμφορὰν τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Σύλλας ἔφθασεν αἰφνιδίως εἰς τὰς Ἀθήνας (87 π. Χ.) καὶ ἐπολιόρκησε μὲ παντοειδεῖς πολιορκητικὰς μηχανὰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Κυρίως δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των εἰς τὴν ἄνω πόλιν καὶ εἰς τοὺς λιμένας. Διὰ νὰ κατασκευάσῃ δὲ ὁ Σύλλας ὁλόκληρον ξύλινον περίβολον διὰ τὴν πολιορκίαν, ἀφοῦ ἔκοψε ὅλα τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας δάση, ἔθεσε χεῖρα καὶ εἰς τὰ ἱερὰ ἄλση καὶ κατέστρεψε καὶ τὴν Ἀκαδημείαν καὶ τὸ Λύκειον. Ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀνάγκην πολλῶν χρημάτων διὰ τὸν πόλεμον, ἐλαφυραγώγησε τὰ ἱερὰ ἄσυλα τῆς Ἑλλάδος, λαμβάνων ἀπὸ τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Ὀλυμπίαν τὰ κάλλιστα τῶν ἀναθημάτων, ἔγραψε δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας ὅτι καλύτερον ἦτο νὰ κομισθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ χρήματα τοῦ θεοῦ, διότι ἢ θὰ τὰ φυλάξῃ ἀσφαλέστερον, ἢ καὶ ἀφοῦ τὰ μεταχειρισθῇ θὰ τὰ ἀποδώσῃ περισσότερα.

Σφοδρὰν δ᾽ ἐπιθυμίαν εἶχεν ὁ Σύλλας νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, εἴτε ἐκ ζήλου νὰ κυριεύσῃ τὴν ἔνδοξον πόλιν, εἴτε ἐρεθισθεὶς ἀπὸ τὰ σκώμματα καὶ τὰς βωμολοχίας, τὰς ὁποίας τοῦ ἐφώναζον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὰ τείχη. Ἐξηρέθιζε δὲ τοὺς Ἀθηναίους ὁ τύραννος Ἀριστίων *«ἄνθρωπος ἔχων τὴν ψυχὴν συγκειμένην ἀπὸ ἀσέβειαν καὶ ὠμότητα, ὁ ὁποῖος, ἐνῷ ἡ πεῖνα ἐτυράννει τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔτρωγον ὑποδήματα, αὐτὸς διήρχετο τὰς ἡμέρας εἰς συμπόσια καὶ διασκεδάσεις»* (Πλούταρχος). Μετὰ πολλὰς τέλος παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων ἔστειλε πρὸς τὸν Σύλλαν δύο ἢ τρεῖς ἀπὸ τοὺς δημότας αὐτοῦ διὰ νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Οὗτοι, ἀντὶ νὰ εἴπουν εἰς τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν σπουδαῖόν τι διὰ τὴν σωτηρίαν των, ἤρχισαν νὰ ὁμιλοῦν διὰ τὸν Θησέα καὶ τὸν Εὔμολπον καὶ τὰς νίκας αὐτῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν. Τότε ὁ Σύλλας εἶπε πρὸς αὐτούς: *«Πηγαίνετε, ὦ μακάριοι, καὶ λάβετε μαζί σας τοὺς λόγους σας· διότι ἐγὼ δὲν ἐστάλην ὑπὸ τῶν Ρωμαίων διὰ νὰ σπουδάσω εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποδουλώσω τοὺς ἐπαναστατήσαντας».*

Μνημεῖον ἐπιτάφιον τοῦ Κεραμεικοῦ (ἀνάγλυφον εὑρισκόμενον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον).

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδυνήθησαν ν᾽ ἀντισταθῶσι μακρὸν χρόνον εἰς τοὺς δύο φοβεροὺς ἐχθρούς, εἰς τὴν πεῖναν καὶ εἰς τὸν Σύλλαν. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 1ης Μαρτίου τοῦ 86 π. Χ. ὁ Σύλλας εὑρὼν ἀσθενὲς μέρος τοῦ τείχους εἰς τὸ λεγόμενον *Ἑπτάχαλκον*, παρὰ τὸ Δίπυλον, ἤνοιξε χάσμα εἰς τὰ τείχη, καὶ τότε *«περὶ μέσας νύκτας εἰσήλαυνε φρικώδης μὲ τὸν κρότον σαλπίγγων καὶ κεράτων πολλῶν, μὲ ἀλαλαγμὸν καὶ κραυγὴν τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔτρεχον διὰ τῶν ὁδῶν εἰς ἁρπαγὴν καὶ φόνον μὲ γυμνὰ τὰ ξίφη»* (Πλούταρχος). Δὲν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων· ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου διετηροῦντο ἐπὶ τόπου ἴχνη τῆς ἀνθρωποσφαγῆς. Λέγεται δὲ ὅτι τὸ αἷμα ἔρρευσεν ὡς ποταμὸς καὶ ἔφθασεν ἕως τὸ προάστειον. Μολονότι δὲ ἦσαν τόσοι πολλοὶ οἱ φονευθέντες, δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι οἱ αὐτοκτονήσαντες, ἀπὸ λύπην καὶ πόνον πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ ὁποία κατεστρέφετο, διότι πάντες ἀπηλπίζοντο, ἐπειδὴ οὐδεμίαν φιλανθρωπίαν ἐπερίμεναν ἀπὸ τὸν Σύλλαν. Ὅτε δὲ μερικοὶ φυγάδες Ἀθηναῖοι παρεκάλουν αὐτὸν ριφθέντες εἰς τοὺς πόδας του, ἐπίσης δὲ καὶ πολλοὶ Ρωμαῖοι συγκλητικοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς τὸν στρατόν, ἐζήτουν τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ὁ Σύλλας, ἀφοῦ ἐχόρτασεν ἐκδίκησιν, ἐψιθύρισεν ἐγκώμιόν τι τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων καὶ εἶπεν ὅτι κάμνει χάριν εἰς τοὺς ζῶντας ἕνεκα τῶν τεθνηκότων (Πλούταρχος). Τότε ἐκάη καὶ τὸ περίφημον Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον Ἀριστίωνα, ὁ ὁποῖος ἐφοβήθη μήπως οἱ ἐχθροί του μεταχειρισθοῦν τὴν ξυλείαν αὐτοῦ διὰ νὰ κατασκευάσουν πολιορκητικὰς μηχανάς.

Μετὰ τὰς Ἀθήνας ὁ Σύλλας ἐκυρίευσε καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ κατέκαυσε τὰ περισσότερα οἰκοδομήματα αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ θαυμαζόμενον ἔργον ἡ *ὁπλοθήκη τοῦ Φίλωνος.* Οὐδέποτε πλέον αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ἀνηγέρθησαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀσημότητά των ὡς πόλεων, παρὰ μόνον εἰς τοὺς χρόνους ἡμῶν. Μόνον σήμερον ὑπάρχουν λαμπραὶ οἰκοδομαὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ μόνον σήμερον μετὰ παρέλευσιν δεκαεννέα αἰώνων εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς μεγάλοι στόλοι. Ὁ Σύλ-

Digitized by Google

α) Παίγνια Ἀτθίδων παρθένων.—Αἰώρησις καὶ σφαίρισις, ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χρόνων ἰδίως.

β) Τὸ περιστήλιον ἀθηναϊκοῦ γυναικωνίτου τὰς πρωϊνὰς ὥρας.—Κατ' ἐλευθέραν ἀναπαράστασιν.

[Ἑκάστοτε ὁσάκις ἡ Εὐρώπη ἐπαναστρέφῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ὡς εἰς πηγὴν ἀκένωτον καλοῦ, ἡ ζωγραφική της φαντασία, εὑρίσκουσα πεδίον ἐνεργείας ἐλεύθερον, ὀργιάζει..]

Ἔφηβοι Ἀθηναῖοι ἱππεῖς ἐν τῇ πομπῇ τῶν Παναθηναίων (Ἀνάγλυφον τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος).

Ἡ ἀγορὰ τῶν ἀνθέων εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας.

Digitized by Google

λας εἶχεν ἐρημώσει ὅλην τὴν χώραν τῆς Ἀττικῆς, εἶχε καταστρέψει τὰ Μακρὰ τείχη, εἶχε κατασκάψει τὰ νεώρια τοῦ Πειραιῶς, ὥστε τὸ περιφανὲς ἐπίνειον τῶν Ἀθηνῶν ἔκτοτε *«συνεστάλη εἰς μικρὰν κατοικίαν»*. Εἶχε μάλιστα σκεφθῆ ὁ ἀνηλεὴς Ρωμαῖος στρατηγὸς νὰ κατασκάψῃ ἐντελῶς τὰς Ἀθήνας, ὅπως εἶχε σκεφθῆ ἄλλοτε καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν Λύσανδρος, καὶ μετέβαλε μὲν γνώμην, διότι ἐσεβάσθη καὶ αὐτὸς τοὺς μεγάλους νεκροὺς καὶ ἐφοβήθη τὴν κατάκρισιν τῶν μεταγενεστέρων, ἐπροξένησεν ὅμως καταστροφὴν πολὺ μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀργότερον ὁ Σύλλας ἔλεγεν ὅτι θεωρεῖ μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας εὐτυχίας τοῦ βίου του, τὸ ὅτι εἶχε φεισθῆ τῶν Ἀθηνῶν.

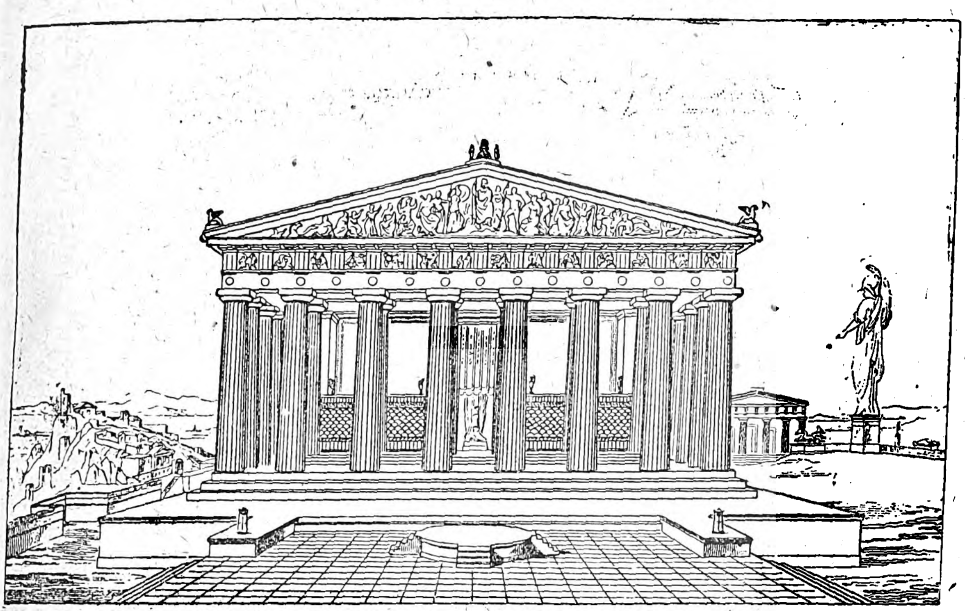

Ἀναπαράστασις τοῦ Παρθενῶνος.

Μετὰ τὴν μεγάλην καταστροφὴν τοῦ Σύλλα ἡ λαμπρὰ πόλις ἔχασε καὶ τὸν πληθυσμόν της. Ὁ βίος της ἔγινε δύσκολος, καὶ ὁ πολιτικὸς βίος αὐτῆς ἐξέλιπε πλέον, ὅπως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. *«Μόνη δὲ ἡ αἴγλη τῶν ἰδεῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξ αὐτῆς εἶχον καταυγάσει διὰ φωτεινῶν ἀκτίνων τὰς χώρας τριῶν ἠπείρων, ἐπλανᾶτο ἐπ' αὐτὴν ἀκόμη ἐπὶ μακρόν, σαγηνεύουσα καὶ αὐτοὺς τοὺς Ρωμαίους τοὺς ἐπαγαγόντας τὸν ὄλεθρον αὐτῆς»* (Γρηγορόβιος).

Κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ρώμης. — Κατὰ τὴν θύελλαν τῶν μεγάλων ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ρώμης, οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ὑπῆρξαν καὶ πάλιν ἀτυχεῖς, διότι ἔδειξαν πολὺ ὀλίγην πολιτικὴν ὀξυδέρκειαν. Παραδόξως ἔλαβον πάντοτε τὸ μέρος τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἔμελλεν ἔπειτα νὰ ἡττηθῇ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, κατὰ τοὺς πολέμους μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηΐου οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Πομπηΐου, ὁ ὁποῖος εἶχε κάμει δωρεὰν εἰς τὸν δῆμον χάριν κτιρίων. Ὁ Πομπήϊος ἐνικήθη, ὡς γνωστόν, εἰς τὰ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας (48 π. Χ.), ἀλλ' ὁ νικητὴς Καῖσαρ δὲν ἐμνησικάκησε πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἔπειτα μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος ἐδέχθησαν μὲ ἀγαλλίασιν τοὺς φονεῖς αὐτοῦ, μὲ ἀνευφημίας καὶ ψηφίσματα καὶ μάλιστα ἔστησαν χαλκοῦς ἀνδριάντας εἰς τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον, πλησίον τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, ἐνθουσιαζόμενοι πάντοτε διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τιμῶντες τοὺς τυραννοκτόνους. Καὶ πάλιν λοιπὸν ἦσαν μὲ τὸ μέρος τῶν ἡττημένων, διότι οἱ δημοκρατικοὶ κατεστράφησαν ὡς γνωστὸν εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβίου (42). Τέλος κατὰ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ τῶν πρώην συμμάχων, μεταξὺ τοῦ Ὀκταβίου καὶ τοῦ Ἀντωνίου, οἱ Ἀθηναῖοι εὑρέθησαν φίλοι τοῦ Ἀντωνίου.

Οἱ Ἕλληνες λοιπόν, μὲ πάσας ταύτας τὰς μεγάλας συρράξεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν εἰς τὴν χώραν των, εὑρέθησαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν ἀφοῦ εἶχον δώσει μάλιστα εἰς τοὺς ἡττηθέντας καὶ πραγματικὰς βοηθείας εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἄνδρας. Καὶ ὅμως οἱ νικηταὶ προσηνέχθησαν ἐπιεικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὄχι μόνον δὲν ἔβλαψαν, ἀλλὰ καὶ διάφορα εὐεργετήματα ἐπεδαψίλευσαν εἰς αὐτήν. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο, ὄχι μόνον ἐπίδρασις τῆς παλαιᾶς δόξης, ἀλλὰ καὶ δεῖγμα τῆς θαυμασίας ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξημερώσει τὸν σκληρὸν ἐκεῖνον λαὸν τῶν Ρωμαίων.

Οἱ νικηταὶ καὶ αἱ Ἀθῆναι. — Ἰδίως δ' αἱ Ἀθῆναι πολυειδῶς ἐτιμήθησαν. Ὁ Ἀντώνιος μάλιστα μετὰ τὴν μάχην τῶν Φιλίππων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ ν' ἀναστηλώσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν κληρονόμων τοῦ Καίσαρος καὶ νὰ εὕρῃ χρήματα διὰ τοὺς παλαιμάχους στρατιώτας του. Ἔμεινε δὲ τότε τόσον ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης, ὥστε ἔδωκεν εἰς τὴν πόλιν τὰς νήσους Αἴγιναν, Κέω, Σκίαθον, καὶ ἴσως Ἐρέτριαν, ὥστε αἱ πρόσοδοι αὐτῶν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ Ἀττικοῦ Κράτους.

Ὁ Ἀθηναϊκὸς λαός, ὁ ὁποῖος εἶχε πέσει τότε εἰς δουλοφροσύνην, προσέφερε πολὺ μεγάλας τιμὰς εἰς τὸν Ἀντώνιον, ἔστησεν ἀγάλματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ δὲ περιεργότερον εἶναι ὅτι μὲ ἁπλοϊκὴν ταπεινότητα, ἀφοῦ τὸν ἐτίμησαν ὡς νέον Διόνυσον, τὸν ἐνύμφευσαν ἔπειτα μὲ τὴν *Πολιάδα* Ἀθηνᾶν. Ὁ πρακτικὸς Ρωμαῖος εὗρε χρησιμώτερον νὰ ζητήσῃ ὡς γαμήλιον δῶρον τὸ ποσὸν ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν ἀπὸ τὸ Δημόσιον ταμεῖον. Αἱ μεγάλαι δὲ προπαρασκευαί, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ συγκροτήσῃ στρατὸν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐναντίον τοῦ Ὀκταβίου, ὑπῆρξαν καταστρεπτικαὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰς Ἀθήνας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὴν ἐπιμονὴν ταύτην τῆς ἀτυχίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσωμεν μόνον εἰς ἔλλειψιν συνέσεως. Ἐκ φύσεως οἱ Ἕλληνες καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἀθηναῖοι συνεπάθουν πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὡς τοιούτους δὲ παρίστανον ἑαυτοὺς οἱ ἡττηθέντες στρατηγοὶ τῆς Ρώμης, ὁ Πομπήϊος, ὁ Βροῦτος, ὁ Ἀντώνιος. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὅλοι ἐξέλεγον τὴν Ἑλλάδα ὡς ὁρμητήριον τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεών των, περισσότερα δὲ κακὰ ἔπαθεν ἡ Ἑλλὰς τότε ἀπὸ τοὺς συμμάχους παρὰ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.

Ἀνάγλυφον ἀπὸ τὴν Α. ζωοφόρον τοῦ Παρθενῶνος: Ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὗται καταστροφαὶ εἶχον περιαγάγει τὰς Ἀθήνας εἰς τελείαν ἐξάντλησιν. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσωμεν μόνον τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων συμβάντων: οἱ Μακεδονικοὶ πόλεμοι, οἱ πρῶτοι, οἱ ἔχοντες σχέσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ τελευταῖοι, οἱ ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ὁ Μιθραδατικὸς πόλεμος καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Σύλλα, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ὡς οἱ τοῦ Πομπηΐου, τοῦ Βρούτου, τοῦ Ἀντωνίου, εἶχον φέρει τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφήν. Τότε, φαίνεται, οἱ Ἀθηναῖοι εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνεχυριάσουν τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου Σαλαμῖνος εἰς ἕνα τοκογλύφον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν, βλέπομεν ὅτι οὐδέποτε ἔλειψαν οἱ μεγάλοι πατριῶται ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διότι πλούσιος Ἀθηναῖος πολίτης, ὀνομαζόμενος Νικάνωρ, ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐπανέκτησε τὴν νῆσον χάριν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐτιμήθη δικαίως ἀποκληθεὶς νέος ***Θεμιστοκλῆς***.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων. Μὲ τὴν πατριωτικὴν πρᾶξιν τοῦ Νικάνορος εἰσερχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην Αὐτοκρατορικὴν ἐποχὴν τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἤρχισε μετὰ τὴν κρίσιμον παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν ἐναντίον τοῦ Ὀκταβίου (31 π. Χ.), καὶ αἱ Ἀθῆναι εἰσέρχονται εἰς τὴν περίοδον τὴν Ἑλληνορρωμαϊκήν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες συνεχίζουν, ὑπερβάλλουν μάλιστα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὡς πρὸς αὐτὰς τὴν φιλόστοργον συμπεριφορὰν τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὁ Χριστός, ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου. Τὸ γεγονὸς τὸ μέγα, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ ἀναπλάσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, παρῆλθεν ἄγνωστον εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ μόνον πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ εἷς ἀφανὴς ἄνθρωπος, ὁ θεόπνευστος Παῦλος, ἐκήρυξεν ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον εἰς τοὺς ἐκπλήκτους Ἀθηναίους τὸ νέον σωτήριον δίδαγμα.

Κατὰ τοὺς Ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ παγκόσμιος διάδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μετατρέπει τὴν λεγομένην Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς ἀληθῶς *Ἑλληνορρωμαϊκὸν κράτος*, τὸ ὁποῖον προπαρασκευάζει τὴν *Ἑλληνικήν*, τὴν συνήθως λεγομένην *Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν*. Ὁ ἐξελληνισμὸς οὗτος τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἄνθησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας φέρουν καὶ ἀνακούφισιν, ἂν ὄχι εὐημερίαν, εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ Ἑλλὰς γίνεται ὁριστικῶς *Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία*, ὁ δὲ Ρωμαῖος ἀνθύπατος ἑδρεύει εἰς τὴν ἀνακτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Κόρινθον. Πολλαὶ ὅμως πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐθεωροῦντο ἐλεύθεραι ἢ σύμμαχοι, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦσαν καὶ αἱ Ἀθῆναι. Αἱ πόλεις αὗται δὲν ἐπλήρωναν τακτικὸν φόρον, δὲν κατείχοντο ὑπὸ Ρωμαϊκῶν φρουρῶν, ἔζων δὲ κατὰ τοὺς πατρίους νόμους καὶ θεσμούς.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς Ρωμαϊκῆς μοναρχίας Ὀκτάβιος, ὁ ἐπονομασθεὶς Αὔγουστος (Σεβαστός), δὲν ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, περιώρισεν ὅμως τὰς κτήσεις αὐτῶν. Ὁ Αὔγουστος μετὰ τὴν νίκην προέβη εἰς λεπτομερῆ διακανονισμὸν τῶν Ἀνατολικῶν ὑποθέσεων, τότε δὲ ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν Ἐρέτριαν καὶ τὴν Αἴγιναν

Digitized by Google

καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατάχρησιν τοῦ νὰ πωλοῦν ἀντὶ χρημάτων τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου, τὴν ὁποίαν ἤδη καὶ ὁ Δημοσθένης εἶχε ψέξει. Τὸ κράτος λοιπὸν τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, περιελάμβανεν, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Σαλαμῖνος,

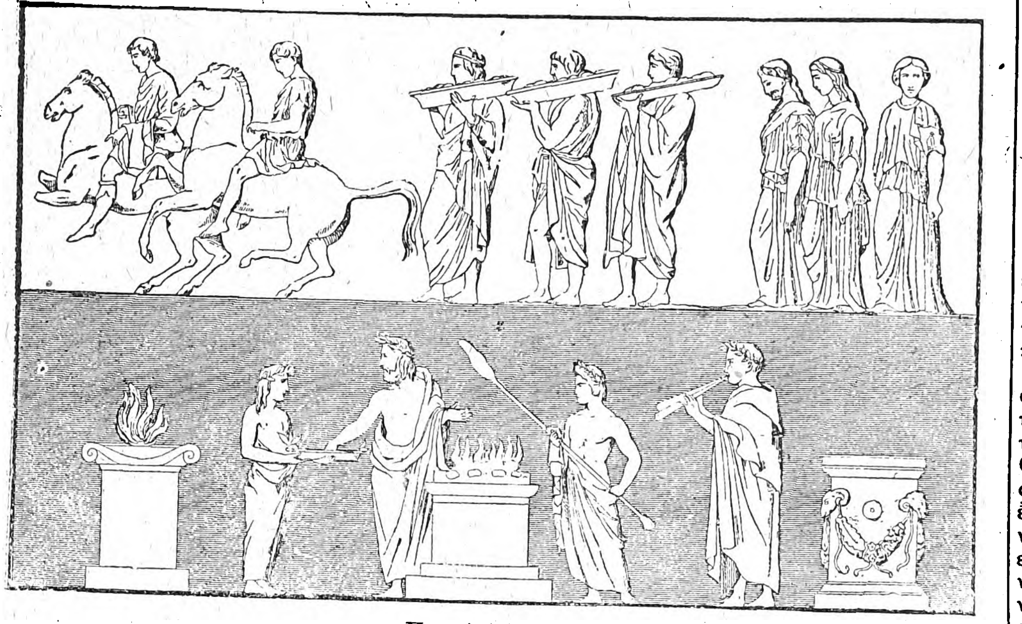

Πομπαὶ καὶ θυσίαι.
1=μέρος τῆς μεγάλης πομπῆς τῶν Παναθηναίων. 2=θυσία καὶ βωμοί.

τὴν Ἁλίαρτον, τὸν Ὠρωπὸν καὶ τὰς νήσους Δῆλον, Κέω, Σκίαθον, Ἴμβρον, Λῆμνον, Σκῦρον καὶ τινας μικροτέρας.

Ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἀπήλαυον ὄχι μόνον τιμάς, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίας κατὰ τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, τὸ μανθάνομεν ἀπὸ διάφορα περιστατικά. Ὅταν ὁ Ρωμαῖος Πείσων, διοικητὴς τῆς Συρίας, διῆλθεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ἤλεγξε τοὺς Ἀθηναίους, διότι εἶχον συμμαχήσει μὲ τὸν Μιθραδότην καὶ μὲ τὸν Ἀντώνιον κατὰ τοῦ Σύλλα καὶ κατὰ τοῦ Αὐγούστου. Ὁ λόγος τῆς ὀργῆς τοῦ Πείσωνος κατὰ τῶν Ἀθηναίων μᾶς δεικνύει ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἀρκετὴν ἐλευθερίαν, διότι ὁ Ρωμαῖος εἶχε ζητήσει χάριν ὑπὲρ καταδικασθέντος τινὸς φίλου του, ἡ δὲ πόλις ἠρνήθη νὰ δώσῃ τὴν ὑπὸ Ρωμαίου ἄρχοντος ζητουμένην χάριν.

Μὲ τὴν περίοδον τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων ἀρχίζει διὰ τὰς Ἀθήνας περίοδος πολιτικῆς μὲν καταπτώσεως, εἰρηνικοῦ ὅμως βίου τῆς πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὴν εἰρηνικὴν ταύτην περίοδον διὰ νὰ βελτιώσουν τὸν βίον αὐτῶν, κατώρθωσαν δὲ νὰ φθάσουν καὶ εἰς εὐημερίαν τινά, διότι ἡ περίοδος ἐκείνη τῆς ἡσυχίας διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἀνθρώπων. Βεβαίως αἱ παλαιαὶ οἰκονομικαὶ πηγαὶ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦσαν ἰσχυραὶ διὰ νὰ διορθώσουν τὰς μεγάλας καταστροφάς. Ἡ κοινότης δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ κάμῃ μεγάλα ἔργα δημιουργικά, ὅπως τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Πειραιῶς, ἀλλ' ὁπωσδήποτε οἱ ἄνθρωποι ἔζων τότε μὲ μεγαλυτέραν ἢ πρότερον ἄνεσιν, καὶ πρὸ παντὸς ἀσφάλειαν.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ (117-138).— Μεγάλων εὐεργεσιῶν ἔτυχον καὶ ἄνετον ἐξησφάλισαν βίον αἱ Ἀθῆναι ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν καλῶν βασιλέων τῆς Ρώμης, τῶν Ἀντωνίνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ Αὐτοκρατορία καὶ ὁ κόσμος διῆλθον τὴν εὐτυχεστέραν περίοδον, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπιφανοῦς Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ θερμότερος καὶ πραγματικώτερος *φιλέλλην* τῆς ἀρχαιότητος, ἀληθέστερον θὰ ἐλέγομεν ὅτι ἦτο *Ἑλληνορρωμαῖος Αὐτοκράτωρ*. Ἡ συχνὴ διαμονὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας συνδέονται μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως (βλ. λέξεις **Ἀδριανός, Ἀδριάνειος Βιβλιοθήκη**).

Θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἤγειρεν ὁ Ἀδριανός, κατωτέρω, ἀλλὰ πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ κτισθεὶς μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς δὲν ὑπῆρξεν ἓν μεμονωμένον οἰκοδόμημα, ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς νέας κομψῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ὁ Αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὰς Ἀθήνας. Πρέπει δὲ νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι τὰ μεγάλα καὶ πολυάριθμα ταῦτα κτίρια ἀπησχόλουν μέγιστον ἀριθμὸν τεχνιτῶν Ἀθηναίων, ὅτι καὶ ἡ νέα πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ εἶχε καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς· ὁ βίος λοιπὸν τῆς πόλεως εἶχε γίνει ζωηρότατος, ἐπίσης καὶ ἡ εὐπορία τῶν κατοίκων μεγαλυτέρα. Ἡ εὐγνωμοσύνη δὲ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν μέγαν φιλέλληνα ἐξεδηλώθη παντοιοτρόπως. Ἐκτὸς ἄλλων μεγάλων τιμῶν, ἐδημιούργησαν καὶ ἄλλην φυλὴν ἡ ὁποία ὠνομάσθη *Ἀδριανίς*, ἦτο δὲ αὕτη ἡ δεκάτη τρίτη φυλὴ (ἡ 11η καὶ ἡ 12η, ἦσαν ἡ *Ἀντιγονὶς* καὶ ἡ *Δημητριάς*). Ἐπίσης ἵδρυσαν πολλὰ τιμητικὰ ἀγάλματα εἰς αὐτόν, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἰδιαιτέραν δὲ τιμητικὴν θέσιν τῷ ἔδωκαν εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἀποτελοῦν τὸ ὡραιότατον κεφάλαιον τῆς μετὰ τοὺς καλοὺς χρόνους ἱστορίας τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἐπαναλαμβάνω, ἔχει σχέσιν μᾶλλον μὲ τὴν τέχνην καὶ τὸν πολιτισμόν. Ὡς πρὸς τὸν πολιτικὸν δὲ βίον τῆς πόλεως γνωρίζομεν πολὺ ὀλίγα. Ἓν μόνον ἐπεισόδιον ρίπτει φῶς εἰς τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς πόλεως. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἐστρατήγει εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ ὀνομαστὸς σοφιστὴς τῶν τότε χρόνων Ἐφέσιος ὁ Λολλιανός, τὸ κύριον δ' ἔργον αὐτοῦ ἦτο νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν τροφῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς σίτου. Ἐπειδὴ ἡ Ἀττικὴ δὲν εἶχεν ἐπάρκειαν σίτου, διὰ τοῦτο ἐκομίζετο οὗτος ἀπὸ τὸν Βόσπορον καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Συνέβη δὲ ὥστε νὰ μὴ ἔλθῃ ἐγκαίρως ὁ σῖτος, καὶ ὁ λαὸς ἠπείλησε νὰ λιθοβολήσῃ τὸν δυστυχῆ στρατηγόν. Τότε ὁ κυνικὸς φιλόσοφος Παγκότης ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ εἶπε «*Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀρτοπώλης, ἀλλὰ λογοπώλης*». Οἱ Ἀθηναῖοι, πάντοτε φιλοσκώμμονες, ἐγέλασαν μὲ τὸ λογοπαίγνιον, ἀπέρριψαν τοὺς λίθους τοὺς ὁποίους ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας καὶ οὕτως ἐσώθη ὁ Λολλιανός. Ἔπασχε δὲ τόσον ἐξ ἀπορίας τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὥστε ἐπειδὴ ἡ πό-

Πομπὴ Παναθηναίων (ἀνάγλυφον ἀπὸ τὴν ζωοφόρον τοῦ Παρθενῶνος).

λις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγοράσῃ τὸν σῖτον διὰ χρημάτων τοῦ δημοσίου ταμείου, ἐσκέφθησαν πάλιν νὰ πωλήσουν τὰς νήσους. Τότε ὁ σοφιστὴς στρατηγὸς συνήθροισε χρήματα ἀπὸ τοὺς μαθητάς του καὶ ἔθρεψε τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡρώδης ὁ Ἀττικός. — **Μὲ τὸν δεύτερον αἰῶνα μετὰ Χριστόν, τὸν ὁποῖον** ἤρχισεν ὁ **Ἀδριανός, ἀνοίγεται ἐποχὴ πολὺ εὐ**νοϊκὴ εἰς τοὺς **Ἀθηναίους. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον** αἱ Ἀθῆναι ὄχι **μόνον, ᾐσθάνθησαν τὰ μεγάλα ε**ὐεργετήματα τοῦ **Ἀδριανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλος σύγχ**ρονος αὐτοῦ, ὁ **Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ἔγινε μέγας** εὐεργέτης τῶν **Ἑλλήνων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἀθηνῶν.** Τὸ ὄνομα τοῦ **Ἡρώδου συνδέεται στενώτατα ὄχι** μόνον μὲ **τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Β'** μ. Χ. **αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν ὅλης** τῆς Ἑλλάδος. **Διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῶν ἡγε**μονικῶν **δωρεῶν αὐτοῦ πρὸς ὅλην τὴν Ἑλλάδα,** ἀπέκτησεν ὁ **Ἡρώδης ὄνομα τόσον περιφανές,** ὥστε καὶ ἔγινεν **ἀντάξιος ἐπιφανεστάτων βασιλέων. Εἰς δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἰδιαιτέρως, τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδριανοῦ, εἶναι διὰ τοὺς χρόνους μετὰ τὸν Δημοσθένην ὅ,τι ἦτο διὰ τοὺς παλαιοτέρους τὸ ὄνομα ἑνὸς Περικλέους, διότι ἐπέδρασεν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὄχι μόνον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ φιλολογικὴν ζωὴν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀκόμη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κοινωνικήν.**

Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς εἶχε παλαιὰν καὶ ἐπιφανεστάτην Ἀθηναϊκὴν καταγωγήν. Τὸ γένος αὐτοῦ ἀνήγετο ἕως τοὺς *Ἐρεχθεΐδας* καὶ *Αἰακίδας* τῶν μυθικῶν χρόνων, ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ Θησέως, τοῦ Κίμωνος, καὶ τοῦ Μιλτιάδου. Προσέτι αὐτὸς ἀτομικῶς ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς ἐκείνους Ἕλληνας τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι καὶ ὡς Ρωμαῖοι πολῖται ἀνῆλθον εἰς ἐπιφανῆ τάξιν τῆς Ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ἐγεννήθη τῷ 101 μ. Χ. εἰς τὸ προάστειον τῶν Ἀθηνῶν Μαραθῶνα, ἐνυμφεύθη Ρωμαίαν δέσποιναν εὐγενεστάτου οἴκου, συγγενῆ τῶν Αὐτοκρατόρων, τὴν Ἀππίαν Ἀννίαν Ρηγίλλαν, καὶ ἔλαβεν ἐξαιρετικὰ δείγματα εὐνοίας ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐλήν. Δὲν εἶχε δὲ μόνον ἐπιφανῆ καταγωγὴν ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ἀλλὰ καὶ ἀπέραντα πλούτη, τὰ ὁποῖα, ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας, διέθετεν εἰς ἀληθῶς ἡγεμονικωτάτας γενναιοδωρίας. Ποῦ εὗρεν ἡ οἰκογένειά του τὰ πλούτη ταῦτα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπέκτησεν ὄνομα ἑνὸς Κροίσου, ὅπως κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν οἱ Ρότσχιλδ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ δισεκατομμυριοῦχοι, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Λέγεται ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν εὕρει μέγαν θησαυρὸν εἴς τινα παρὰ τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον οἰκίαν ἀνήκουσαν εἰς αὐτόν. Ἴσως εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον πρὸ δύο αἰώνων, κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Σύλλα, εἶχε κρύψει ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Ἀριστίων τοὺς θησαυρούς, τοὺς ὁποίους εἶχε συλλέξει ἀπὸ τὰς ἁρπαγὰς τῶν περιουσιῶν τῶν Ἀθηναίων. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον ηὔξησεν ὁ πατὴρ τοῦ Ἡρώδου διὰ τῆς προικός, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ἀπὸ τὴν σύζυγόν του. Ἀνῆκον λοιπὸν οἱ Ἡρῶδαι εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν χρόνων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας των κολοσσιαῖα πλούτη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πτωχείαν τοῦ λαοῦ. Ὁ οἶκός του ἦτο ὁ πλουσιώτερος ἦτο ὅμως συγχρόνως καὶ ὁ εὐγενέστερος, διότι οἱ Ἀττικοί, πατὴρ καὶ υἱός, ἔκαμνον γενναιοτάτην καὶ ἀφειδεστάτην χρῆσιν τοῦ πλούτου αὐτῶν.

Ὅτε ὁ πατὴρ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὁ Ἰούλιος Ἀττικός, εὗρε τὸν μέγαν θησαυρόν, ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τοῦτο εἰς τὸν τότε Αὐτο-

Digitized by Google

κράτορα Νέρβαν (98 — 96 μ. Χ.): *«Θησαυρόν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὕρηκα. Τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;»* Ὁ ἀγαθὸς Αὐτοκράτωρ ἀπήντησε: *«Χρῶ οἷς εὗρες»* Ὁ Ἀθηναῖος καὶ πάλιν ἔγραψεν εἰς τὸν βασιλέα, λέγων ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν· ὁ Αὐτοκράτωρ

Ἀθηναϊκὸν θέατρον. (Σκηνὴ τραγική).

ἀπήντησε: *«Παραχρῶ τῷ ἑρμαίῳ, σὸν γάρ ἐστιν».* Ἀληθῶς δέ, οἱ Ἀττικοί, πατὴρ καὶ υἱός, ἔκαμαν μεγάλην κατάχρησιν τοῦ πλούτου των εἰς δημόσια μεγαλοπρεπῆ ἔργα. Ἦτο δὲ ἀπέραντος ὁ πλοῦτος, καὶ ἂν δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν πῶς εὑρέθη συγκεντρωμένος τοιοῦτος θησαυρὸς εἰς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα ὅμως νὰ λάβωμεν μίαν ἔννοιαν τοῦ πλήθους τοῦ πλούτου, διότι, ἀφοῦ ὁ Ἰούλιος ὁ Ἀττικὸς ἔζησε βίον πολυδάπανον καὶ εὐηργέτησε πολυτρόπως τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν ἀφῆκε διὰ διαθήκης εἰς ἕνα ἕκαστον ἐκ τῶν συμπολιτῶν του ἐτήσιον κληροδότημα μιᾶς μνᾶς. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν μνᾶν πρὸς ἑκατὸν δραχμάς, καὶ τοὺς Ἀθηναίους πολίτας εἰς 6.000, θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐτήσιον κληροδότημα, τὸ ὁποῖον ἀφῆκεν εἰς τοὺς συμπολίτας του ὁ Ἀττικός, ἀνήρχετο εἰς 600.000 δραχμάς, ἤτοι εἰς 10.000.000 σημερινὰς δραχμὰς περίπου.

Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀνεφάνη μὲν ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἤκμασε δὲ ἰδίως ἐπὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ Ἀντωνίου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ὁ πατήρ, διὰ νὰ τὸν ἀναθρέψῃ, ἐκάλεσε μὲ ἁδροτάτας ἀμοιβὰς τοὺς ὀνομαστοτέρους σοφιστάς, ἔγινε δὲ ὁ υἱός του εἷς ἀπὸ τοὺς σπουδαίους ῥήτορας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀπὸ νεαρωτάτην δὲ ἡλικίαν ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ ἔλαβεν ὑψηλὰς θέσεις, εἰς ἡλικίαν 21 ἔτους διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων. Τῷ δὲ 127 - 8 διετέλεσεν *Ἐπώνυμο ἄρχων* εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ τῷ 130, ἔγινε δεκτὸς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Σύγκλητον. Ἀνῆλθε μάλιστα καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου εἰς τὴν Ρώμην τῷ 143 π. Χ. Τὸ περισσότερον ὅμως μέρος τῆς ζωῆς του διήνυσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ζῶν ἡγεμονικῶς εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαύλεις, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ μεγίστη ἡδονὴ τοῦ βίου τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἦτο νὰ συναθροίζῃ πλησίον του φιλοσόφους, σοφιστάς, ῥήτορας, νὰ συζητῇ μετ' αὐτῶν, νὰ φιλοσοφῇ καὶ νὰ ῥητορεύῃ. Ἡ ἄλλη εὐχαρίστησίς του ἦτο νὰ δαπανᾷ τὸ χρῆμα του εἰς εὐεργεσίας καὶ εἰς ἔργα τέχνης. Αἱ γενναιοδωρίαι του αὗται ὑπῆρξαν πολυτιμόταται διὰ τὴν τέχνην καὶ διὰ τὸν πνευματικὸν βίον. Ὁ ἀστείρευτος ἐνθουσιασμὸς καὶ θαυμασμὸς τῶν πεπαιδευμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρὸς τὰ ἀνέφικτα ἔργα τῶν παλαιοτέρων Ἑλλήνων, συνέτειναν ὥστε ὁ Ἡρώδης, ἀκολουθῶν τὸν συρμὸν τῆς ἐποχῆς, νὰ μὴ σκεφθῇ καὶ περὶ πρακτικωτέρας χρησιμοποιήσεως τοῦ πλούτου του. Αἱ δωρεαὶ αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἀνωφελεῖς διὰ τὴν πραγματικὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου, διότι ἐσπατάλησε τὴν περιουσίαν του, εἴτε εἰς μεμονωμένας εὐεργεσίας πρὸς τοὺς πολίτας, εἴτε εἰς κατασκευὴν οἰκοδομημάτων καὶ ἀγαλμάτων. Καὶ ἐλάμπρυνε μὲν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνίσχυσε τὴν τέχνην, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ καὶ πρακτικώτερον τοὺς συμπολίτας του καταπολεμῶν διὰ συστηματικῶν ἔργων τὴν πενίαν αὐτῶν. Ἐμοίραζε τὰ πλούτη ἀφειδῶς καὶ χωρὶς σύστημα εἰς πτωχοὺς συμπολίτας του, καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις ἐτέλει μεγαλοπρεπεστάτας θυσίας καὶ παρέθετε πολυδαπανώτατα συμπόσια εἰς ὅλον τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν καὶ εἰς τοὺς παρευρισκομένους ξένους. Αἱ δὲ μεγαλοπρεπεῖς ἐπαύλεις τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν

— αἱ ὡραιότεραι ἦσαν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ εἰς τὴν θελκτικωτάτην ὄασιν τῆς Ἀττικῆς, τὴν Κηφισίαν, — ὡμοιάζον μὲ τὰς περιφήμους Ρωμαϊκὰς βίλλας· ὁ πλοῦτος, ἡ πολυτέλεια τῆς διακοσμήσεως, αἱ κῆποι, τὰ λουτρά, αἱ στοαὶ αὐτῶν περιγράφονται μὲ θαυμασμὸν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους.

Περίοδος ἀφανείας. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τούτους αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔχουν πλέον ἄλλην σημασίαν διὰ πολλὰς γενεὰς ἀνθρώπων, παρὰ μόνον ὡς πόλις σπουδῶν καὶ ὡς ἓν ἀπέραντον μουσεῖον τέχνης. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, ὡς πόλις, δὲν ἔμεινεν οὔτε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς καταπτώσεως τοῦ πολιτικοῦ βίου χωρὶς ζωήν, διότι ἦτο γεμάτη πάντοτε ἀπὸ σοφιστάς, φιλοσόφους, ξένους ἐπισκέπτας καὶ ἰδίως ἀπὸ ζωηρότατον νεαρὸν πληθυσμόν, τῶν νέων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν διὰ νὰ διδαχθοῦν καὶ διὰ νὰ θαυμάσουν τὰ μνημεῖα αὐτῆς. Κατὰ τὸν Β' ἰδίως Χριστιανικὸν αἰῶνα οἱ καλοὶ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐτίμησαν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, εὐηργέτησαν πολλάκις τὴν Ἑλλάδα, ὁ Τραϊανός, ὁ Ἀδριανός, ὁ Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβής, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος. Ἀλλ' ἀπὸ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀρχίζουν αἱ καταστροφαὶ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, αἱ ὁποῖαι ἐξακολουθοῦν καθ' ὅλον τὸν Μεσαιῶνα καὶ ἀκόμη κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἀπὸ τὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. ἀρχίζουν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἔπειτα συνεχίζει τὰς καταστροφὰς ἡ μανία τῶν Χριστιανῶν μοναχῶν, καὶ ἔπειτα ἔρχονται ἄλλοι πάλιν βάρβαροι, ὡς καὶ ἡ ἀφροντισία καὶ ἡ ἀμάθεια τῶν κατοίκων τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βυθιζομένης εἰς τὴν ἀφάνειαν ἐνδόξου πόλεως.

Ὁ τρίτος Χριστιανικὸς αἰών.— Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων.— Οἱ χρόνοι μετὰ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον (180 μ. Χ.), δὲν ἦσαν πλέον κατάλληλοι διὰ νὰ ἀφιερώνουν οἱ Ρωμαῖοι μεγάλας ποσότητας χρημάτων ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν, διότι μετὰ τὸν ἔξοχον ἐκεῖνον Αὐτοκράτορα ἤρχισαν οἱ χρόνοι τῶν ταραχῶν. Ὁ τρίτος μετὰ Χριστὸν αἰὼν εἶναι ὁ αἰὼν τῆς λεγομένης στρατιωτικῆς ἀναρχίας εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος τούτου πολυετεῖς οἰκονομικαὶ στενοχωρίαι, ἀκόμη δὲ καὶ λοιμὸς ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ, ὑπῆρξαν καταστρεπτικαὶ καὶ διὰ τὰς ἄλλας πόλεις καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰς Ἀθήνας. Ἀπὸ δὲ τὸ 251 μ. Χ. ἔχομεν τὰς ἀγρίας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ, τῶν κυρίως λεγομένων *Βαρβάρων*, ἤτοι τῶν Γερμανικῶν λαῶν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰσχυρὸν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅ,τι δὲ γνωρίζομεν ἔκτοτε περὶ τῶν Ἀθηνῶν συνδέεται στενῶς μὲ τὰς φοβερὰς πολεμικὰς αὐτὰς σκηνὰς καὶ τὰς φρικτὰς καταστροφὰς τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 253 ἐπέρχονται *Γότθοι* καὶ *Μαρκομάννοι* καὶ ἄλλοι βάρβαροι εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, εἰσέρχονται εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀπειλοῦσι καὶ αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Θεσσαλονίκην. Εὐτύχημα ἦτο τότε διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅτι οἱ πολῖται καὶ ἡ φρουρὰ τῆς Θεσσαλονίκης κατώρθωσαν νὰ ὑποστοῦν μακρὰν πολιορκίαν καὶ διὰ γενναίας ἀντιστάσεως νὰ σταματήσουν τὴν ὁρμὴν τῶν βαρβάρων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεσκεύασαν τότε τὸ τεῖχος αὐτῶν, τὸ ὁποῖον εἶχε μείνει παραμελημένον, ἀφ' ὅτου κατέστρεψεν αὐτὸ ὁ Σύλλας, προσέτι δὲ ἀνήγειραν καὶ ἄλλα ὀχυρώματα εἰς τὰ ἀνοικτὰ μέρη τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν πρὸς τὸ ΝΑ. μέρος, ὅπου εἶχεν ἱδρυθῇ ἡ νέα πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ, ἴσως δὲ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνάγονται καὶ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν εἰς τὰ ΝΔ. μέρη τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὴν κλίμακα τῆς εἰσόδου εἰς τὰ προπύλαια. Κοινὴ δὲ στρατιὰ τῶν Ἑλλήνων κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας διὰ ν' ἀντισταθῇ ἐναντίον τῶν Γότθων. Αἱ παρασκευαὶ καὶ ἡ προθυμία αὕτη τῶν Ἑλλήνων νὰ τρέξουν, ὅπως εἰς τοὺς παλαιοτέρους καλοὺς χρόνους, εἰς τὰς Θερμοπύλας διὰ ν' ἀποκρούσουν τὸν βάρβαρον, δεικνύει ὅτι *«ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἠλλοιώθη τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὁσονδήποτε ἐν εἰρήνῃ μακρᾷ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ ἂν ἀπέβαλε πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν, ἔσωζεν ὅμως ἔτι τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν οἰκιῶν του.* (Παπαρρηγόπουλος).

Καὶ τότε μὲν οἱ Γότθοι δὲν προήλασαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀλλὰ ὅμως στίφη βαρβάρων ἐπέπεσαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐπέφερον μεγάλας καταστροφάς. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Αὐτοκράτωρ Γαλλιηνός, ὁ ὁποῖος ἔδειξε μεγάλην εὔνοιαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἔστειλε τὸν μηχανικὸν Κλεύδαμον διὰ νὰ ὀχυρώσῃ τὴν πόλιν καὶ ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις.

Κατατρόπωσις τῶν Γότθων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ σπουδαιοτέρα ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ 267. Νέα καὶ πολυάριθμα στίφη τῶν Γότθων ἐπιβαίνοντα εἰς 500 πλοῖα καὶ καταστρέφοντα ὅλας τὰς χώρας, τὰς ὁποίας συνήντων, διεπέρασαν τὴν Μαιῶτιδα λίμνην καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἔπειτα τὸν Θρακικὸν Βόσπορον, τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ εἰσέπλευσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ ληστοπειρατικὰ ἐκεῖνα Γοτθικὰ στίφη διηρέθησαν εἰς πολλὰς μοίρας καὶ ἐπέπεσαν εἰς ὅλα τὰ νότια Ἑλληνικὰ παράλια, προήλασαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας λεηλατοῦντα καὶ καίοντα τὰ παράλια καὶ ἔφθασαν ἕως τὴν Τεγέαν. Ποίας καὶ πόσας καταστροφὰς ἔκαμαν τότε οἱ Βόρειοι μεγαλόσωμοι πολεμισταὶ ἐκεῖνοι δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ γνωρίζωμεν. Εἰς τὴν Τεγέαν φαίνεται ὅτι ἐσταμάτησε τὴν καταστρεπτικὴν πορείαν τῶν ἐρρωμένη ἀντίστασις τῶν ἐγχωρίων.

Οἱ βάρβαροι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἔγιναν ἐξ ἐφόδου κύριοι τῆς ἄνω πόλεως, ἐπωφεληθέντες τῆς καταπλήξεως, τὴν ὁποίαν ἐπροξένει ἡ πολεμικὴ ὁρμή των εἰς τοὺς Ἀθηναίους τῶν τότε χρόνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἴδει πολέμιον οὔτε αὐτοί, οὔτε οἱ προπάτορές των ἐπὶ 300 καὶ περισσότερα ἔτη. Τότε, φαίνεται, ἐκάη τὸ Ὠδεῖον τῆς Ρηγίλλης καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ κατέχῃ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἀνὴρ λόγιος, ὁ ἱστοριογράφος *Δέξιππος*. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Γότθοι ἐλεηλάτουν τὴν χώραν καὶ τὰ περίχωρα αὐτῆς, κατώρθωσεν ὁ Δέξιππος νὰ συναθροίσῃ 2.000 πολίτας ἀπὸ τοὺς φεύγοντας ἐκ τῆς πόλεως καὶ μὲ τοὺς γενναίους αὐτοὺς ἐθελοντὰς ἀπεφάσισε νὰ ἀντισταθῇ ἐπερχόμενος ἐναντίον αὐτῶν ἀπὸ τὴν Κηφισίαν ἢ ἀπὸ τὸν Ἐλαιῶνα. *«Διὰ τῆς ἀνδρείας,* εἶπεν ὁ Δέξιππος παροτρύνων τοὺς ἄνδρας του, *κρίνονται οἱ πόλεμοι παρὰ διὰ τοῦ πλήθους. Μανθάνω δὲ ὅτι καὶ ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως (τοῦ Ρωμαίου) καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπίσης θὰ βοηθήσωσιν ἡμᾶς. Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν εἶμαι ἔξω τοῦ κινδύνου, διακινδυνεύω δὲ διὰ τὴν ἀρετήν. διότι θέλω νὰ ἀποκτήσω καλὸν ὄνομα καὶ νὰ μὴ ἐλαττώσω τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως. Ἐὰν κανεὶς ἀποθάνῃ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, εἶναι τοῦτο τὸ κάλλιστον ἆθλον καὶ ἀθάνατος δόξα. Εἶναι δὲ ὡραῖον νὰ γνωρίζωμεν τὴν πατροπαράδοτον εἰς ἡμᾶς ἀξίαν καὶ νὰ γίνωμεν παρά-*

Ἀθηναϊκὸν θέατρον. (Κωμικὴ σκηνή).

δειγμα ἀρετῆς καὶ ἐλευθερίας εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνας καὶ ν' ἀποκτήσωμεν εἰς τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἐπιγιγνομένους ἀείμνηστον εὔκλειαν, δεικνύοντες διὰ τοῦ ἔργου ὅτι καὶ εἰς τὰς συμφορὰς δὲν ἡττᾶται τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων. Ὡς σύνθημα δὲ τοῦ πολέμου ἂς ἔχωμεν τοὺς παῖδας καὶ τοὺς φιλτάτους

Digitized by Google

ἡμῶν καὶ τὴν διάσωσιν τούτων, καὶ ἂς συνταχθῶμεν διὰ τὴν ἀν·ίστασιν καλοῦντες ὡς βοηθοὺς τοὺς θεούς». Τοιαῦτα περίπου εἶπεν ὁ Δέξιππος εἰς τοὺς ὀλίγους πολεμιστάς του, δεικνύων ποῖα αἰσθήματα εἶχον μερικαὶ γενναῖαι ψυχαὶ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς καταπτώσεως. Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ἤκουε ρήτορα Ἀθηναῖον τῶν καλῶν χρόνων τῆς ἐνδόξου Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας!

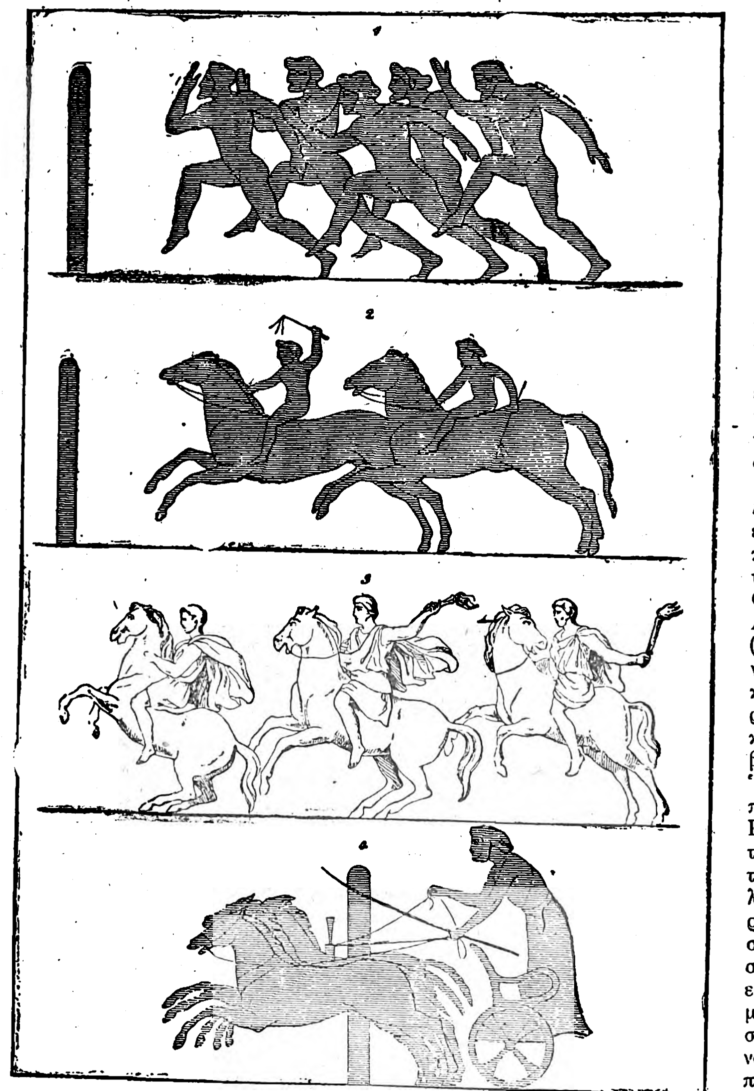

Ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα

1=δρόμος. 2=ἱππικοὶ ἀγῶνες. 3=λαμπαδηδρομία ἐφίππων. 4=ἁρματοδρομία.

Ὁ Δέξιππος διήρεσεν εἰς τμήματα τὸν μικρὸν στρατόν του, τὰ ὁποῖα ἐπέπιπτον κατὰ τῶν ἐσκορπισμένων ἐχθρῶν καὶ κατέστρεφον αὐτοὺς μὲ *κλεφτοπόλεμον* Οἱ Γότθοι, ὅσοι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐτράπησαν εἰς τὰς εὐωχίας καὶ τὴν μέθην καὶ οὕτω διηυκόλυνον τὴν ἐκδίωξίν των ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ὅσοι ἐπρόφθασαν ἔφυγαν διὰ τῶν πλοίων των, ἄλλοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν διὰ ξηρᾶς, ὑπέστησαν ὅμως μεγάλην καταστροφήν, διότι ἐξηγέρθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ τοὺς κατεδίωξαν ἕως τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τοῦ 267 μ. Χ. εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος· πρῶτον διότι εἶναι ἡ πρώτη ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ ἔπειτα, διότι εἶναι ἡ τελευταία νίκη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν.

Εἷς αἰὼν ἠρεμίας. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀπόκρουσις τῆς Γοτθικῆς ταύτης ἐπιδρομῆς παρέχει ἀρκετὸν φῶς εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἂν καὶ εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι καταντήσει ἀπόλεμοι ἕνεκα τοῦ εἰρηνικοῦ βίου τριῶν αἰώνων, ἂν καὶ ἡ κατάπτωσις τοῦ πολιτικοῦ βίου εἶχεν ἐπιφέρει φυσικὰ καὶ τὴν κατάπτωσιν τοῦ φρονήματος αὐτῶν, ὅμως ἔδειξαν ὅτι δὲν εἶχον λησμονήσει τὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων προγόνων αὐτῶν. Ἐτίμησαν δὲ κατὰ διαφόρους τρόπους τὸν γενναῖον στρατηγὸν αὐτῶν Δέξιππον καὶ ἀνήγειραν πρὸς τιμήν του ἄγαλμα φέρον ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον μᾶς διδάσκει πολλά. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο δὲν ἀναφέρεται τὸ πολεμικὸν κατόρθωμα τοῦ Δεξίππου, διότι ἴσως ἐθεωρήθη ὅτι ὁ Δέξιππος ἐπετέλεσεν ἁπλῶς τὸ καθῆκόν του ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἴσως δὲ καὶ εἶχε στηθῆ ὁ ἀνδριὰς πρὸς τὸν ἐνεργητικὸν συμπολίτην καὶ πρὸ τῆς Γοτθικῆς ἐπιδρομῆς· τοὐναντίον δὲ ἐξυμνεῖται ὁ Δέξιππος ὡς ἱστορικός, ὁ ὁποῖος, *«ἐκ βίβλων ἀναλέξας— εὕρατο παντοίην ἱστορίης ἀτραπόν— »*. Ὑπῆρξεν ἀληθῶς ὁ τελευταῖος ἥρως, ὁ ἐμφανισθεὶς ἐν τῇ πόλει τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ συγχρόνως ὁ τελευταῖος αὐτῆς ἱστορικός, διότι αἱ Ἀθῆναι, ἐκτὸς καὶ ἄλλου ἱστορικοῦ, ὀλίγον μεταγενεστέρου, τοῦ Πραξαγόρα, μόνον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀνέδειξαν ἄλλον ἱστορικόν, τὸν Λαόνικον Χαλκοκονδύλην.

Εἰς τὸν ἔπαινον τοῦτον πρὸς τὸν ἀληθῶς τελευταῖον ἥρωα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν Δέξιππον, ἔπαινον, ὁ ὁποῖος περιορίζεται εἰς τὴν παιδείαν αὐτοῦ, ἔχομεν χαρακτηριστικωτάτην εἰκόνα τῆς ἐνδόξου πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπὶ αἰῶνας ἤδη σιωποῦν αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι. Μετὰ τὴν Γοτθικὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 267, ἐπὶ ἕνα καὶ περισσότερον αἰῶνα ἐπικρατεῖ πλήρης ἡσυχία εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, διότι ὁ γενναῖος Αὐτοκράτωρ Κλαύδιος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἀνεχαίτισαν τὰς ἐπαναληφθείσας ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Αὐρηλιανός, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάσθη *ἐπανορθωτης τῆς οἰκουμένης (Restituor orbis)*, συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τοὺς Γότθους καὶ ἐγκατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ νοτίαν Οὐγγαρίαν. Κατόπιν δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς (περὶ τὸ 300 μ. Χ.) ἐκανόνισε τὰ τοῦ ἀπεράντου κράτους κατὰ τρόπον περισσότερον συγκεντρωτικὸν καὶ μετέθηκε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν ὡς πρόδρομος του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὅτι δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον ἡσυχίαν καὶ σχετικήν τινα εὐημερίαν μαρτυρεῖ ὁ ἱστορικὸς Εὐνάπιος ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν τοῦ Δεξίππου κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, καὶ ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία εἶχον πλῆθος κατοίκων καὶ μεγάλην εὐημερίαν. Ἐν τούτοις αἱ πόλεις τῶν χωρῶν τούτων, ὡς καὶ ἡ ὕπαιθρος χώρα, εἶχον δεινῶς ἐρημωθῆ ἀπὸ τοὺς Γότθους, καὶ βεβαίως, ἀφοῦ αἱ βόρειαι Ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον ἐπανεύρει πάλιν τὴν ἀκμὴν αὐτῶν, αἱ χῶραι τῆς παλαιᾶς κοιτίδος, αἱ ὁποῖαι ὀλιγώτερον εἶχον πάθει ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ἀνωρθώθησαν καὶ αὐταὶ πολὺ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη, Κόρινθος καὶ Ἀθῆναι εἶχον κατὰ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος τόσην μεγάλην σημασίαν, ὥστε ἡ Ρωμαϊκὴ σύγκλητος ὅτε ἐξελέγη Αὐτοκράτωρ ὁ Τάκιτος, τῷ 275 μ. Χ., ἔστειλεν εἰς τοὺς Δήμους αὐτῶν ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων ἀνήγγελλε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Δὲν ἔχομεν ὅμως ἄλλο ἄξιον λόγου ἱστορικὸν γεγονὸς διὰ τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι διωγμοὶ τῶν Αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων Δεκίου καὶ Διοκλητιανοῦ ἐξετάθησαν καθ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν, δὲν ἔγιναν αἰσθητοὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, διότι ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρχεν ὁ μέγας φανατισμός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν εἰς τὰς Δυτικὰς χώρας, εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ αἱ Ἀθῆναι. - Ἀνατέλλει ἤδη ὁ πολυσήμαντος εἰς τὴν ἱστορίαν Δ' μ. Χ. αἰών, κατὰ τὸν ὁποῖον συμβαίνουν τὰ μεγάλα κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, διὰ τῶν ὁποίων καταλύεται ὁ ἀρχαῖος εἰδωλολατρικὸς κόσμος καὶ κυριαρχεῖ ὁ Χριστιανικός. Εἶναι δὲ ταῦτα ἡ προστασία τῆς νέας θρησκείας ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ ἵδρυσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Βαρβάρων. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς νέας πρωτευούσης τοῦ κόσμου, ὄχι μόνον δημιουργεῖ μίαν μεγάλην Ἑλληνικὴν *Αὐτοκρατορίαν*, τὴν λεγομένην *Βυζαντινήν* ἀλλὰ καὶ ἔχει εὐεργετικωτάτην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Χωρὶς τὸ ἀγέρωχον ἐκεῖνο παρὰ τὸν Βόσπορον ὀχύρωμα κατὰ τῶν βαρβάρων ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἤθελον κατακτηθῆ ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὀχυρώματος ἐκείνου ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ὁ Ἑλληνικὸς βίος εἰς τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς εὐκλείας.

Εἰς τὸν τελευταῖον μέγαν ἀγῶνα περὶ κυριαρχίας τοῦ κόσμου μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Λικινίου οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπανέλαβον τὸ ὀλίσθημα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον πέσει κατὰ τοὺς δεινοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας τῆς Ρώμης, δὲν ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Λικινίου, ἀλλὰ μὲ τὸ μέρος τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ νικητὴς ἐκ τῆς πάλης. Καὶ μάλιστα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ περισσότερα τοῦ στόλου των, ὡς λέγει ὁ ἱστορικὸς Ζώσιμος, ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ συνηθροίσθησαν τῷ 322 εἰς τὸν Πειραιᾶ. Τὸ γεγονὸς τῆς συγκεντρώσεως ἑνὸς μεγάλου στόλου (ἀφοῦ κυρίως ὁ στόλος συνέκειτο ἀπὸ Ἑλληνικὰ πλοῖα) εἰς τὸν Πειραιᾶ δεικνύει ὅτι τὸ ἐπίνειον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχον ἐξέλθει ἄλλοτε οἱ στόλοι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος, ἦτο πάντοτε εἰς κατάστασιν τοιαύτην, ὥστε νὰ σταθμεύουν εἰς αὐτὸ πολεμικὰ πλοῖα. Εἶχε λοιπὸν ὁ Πειραιεὺς ἀναλάβει τότε, τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος, σχετικήν τινα κίνησιν ναυτικὴν καὶ ἐμπορικήν, προσέτι ὅτι καὶ καθόλου αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι, διὰ νὰ δώσουν ἱκανόν, ὡς μαρτυρεῖται, στόλον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, εὑρίσκοντο εἰς κάποιαν εὐημερίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ὑπέρμαχος τῆς νέας θρησκείας, — καὶ εἶναι τοῦτο χαρακτηριστικώτατον — ὑπῆρξε καὶ μέγας θαυμαστὴς καὶ εὐεργέτης τῶν Ἀθηνῶν, τῆς πόλεως τῆς ἀρχαίας σοφίας. Μολονότι δὲ ἐλαφυραγώγησε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματά των τῆς τέχνης, ὅμως δὲν ἐπείραξε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅτε ἐξύπνησεν ὁ ἀρχαῖος βίος, ὁ Κωνσταντῖνος ἐθεώρησε μεγάλην τιμὴν τὸ ὅτι ἀνεδείχθη *στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων* Ὅτε δὲ ἀνηγέρθη τιμητικὸς εἰς αὐτὸν ἀνδριὰς εἰς τὰς Ἀθη-

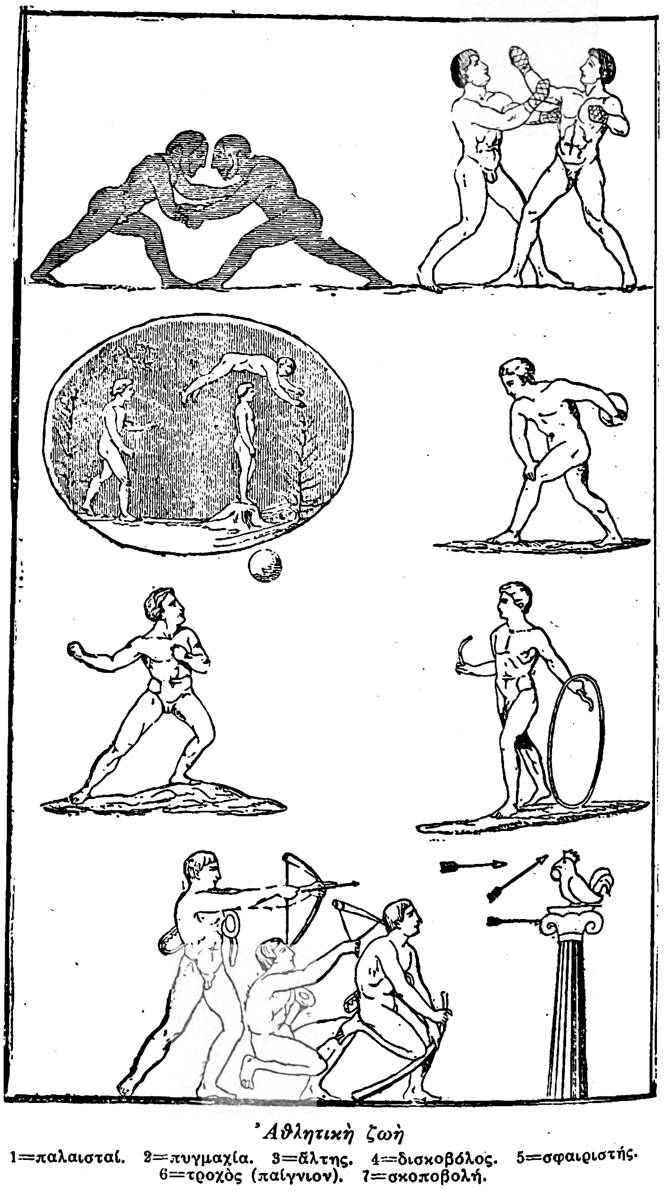

Ἀθλητικὴ ζωὴ

1=παλαισταί. 2=πυγμαχία. 3=ἅλτης. 4=δισκοβόλος. 5=σφαιριστής. 6=τροχὸς (παίγνιον). 7=σκοποβολή.

Digitized by Google

νας ηὐχαριστήθη εἰς τόσον μέγαν βαθμόν, ὥστε ἐξεδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην του εἰς τοὺς Ἀθηναίους δι' ἐνιαυσίας διανομῆς σίτου, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ λάτριν τῶν ἀρχαίων εἰδώλων Ἰουλιανόν.

Β) Η ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ- *Αἱ Σχολαὶ καὶ τὰ μνημεῖα τῶν* ΚΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Ἀλλ' εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν *Ἀθηνῶν.* δύναται νὰ σταματήσῃ ἡ ἐξιστόρησις περὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν. Διότι ὁ μέγας ἀνήρ, οὗτος, ὁ ὁποῖος ἰδιαζόντως ἐτίμησε τὰς Ἀθήνας, εἶναι ὁ ἀνήρ, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὴν μεγάλην παρὰ τὸν Βόσπορον πόλιν, τὴν ἀντίπαλον τῶν Ἀθηνῶν, τὴν βασιλεύουσαν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πόλιν, τὴν Κωνσταντινούπολιν. « *Η αἴγλη της ἀρχαιας μητρός της σοφίας,* λέγει ὁ Γρηγορόβιος, *ἐσβέσθη πρὸ τοῦ νέου ἀστέρος, τοῦ ἐπαγγελλυμενου πνευματικην μεταβολὴν τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους».* Αἱ τύχαι τῶν Ἀθηνῶν ἀνήκουν πλέον εἰς ἄλλο κεφάλαιον, καὶ δυνάμεθα ἤδη, πρὶν προχωρήσωμεν, νὰ κάμωμεν μίαν ἐπισκόπησιν τῆς σημασίας αὐτῶν ὡς πόλεως τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς Ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια.
1=Σχεδιαστής· 2=προπλάστης· 3=γλύπτης· 4=ἀγγειοπλάστης· 5=ζωγραφική.

Αἱ Ἑλληνιστικαὶ Ἀθῆναι ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ.— Λέγων Ἑλληνιστικὰς Ἀθήνας δὲν ἐννοῶ μόνον τὰς Ἀθήνας τῶν κυρίως λεγομένων Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατόπιν Ἑλληνορρωμαϊκῶν, διότι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνεχίζεται ὁ ἴδιος ἐσωτερικὸς βίος τῶν Ἀθηνῶν, ὁ πνευματικὸς μᾶλλον παρὰ πολιτικός, ὅπως καὶ ἡ ἰδία περὶ τῆς ἐνδόξου πόλεως δοξασία τῶν ἀνθρώπων. Ἂν διὰ τὰ ἱστορικὰ συμβάντα δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ὅριόν τι χρονικὸν μεταξὺ τῶν τριῶν τελευταίων π. Χ. αἰώνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι Ἑλληνιστικοί, καὶ τῶν τριῶν μ. Χ., τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν συνήθως λεγομένων, ὁ χωρισμὸς οὗτος δύο περιόδων δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἔννοιαν προκειμένου περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, περὶ τοῦ βίου τοῦ πνευματικοῦ, τοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην παρατήρησιν, τονίζω ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους μετ' Ἀλέξανδρον ἕως τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' π. Χ. ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος αἱ Ἀθῆναι παύουν μὲν νὰ εἶναι πολιτικὸν κέντρον καὶ νὰ ἔχουν μεγάλας περιπετείας ἱστορικάς, ἀναγομένας εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτῶν πολιτικὸν βίον, δὲν παύουν ὅμως νὰ εἶναι ὅλως ἀμέτοχοι τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅπως τοῦτο συμβαίνει κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὅτε αἱ Ἀθῆναι γίνονται μία ταπεινὴ ἐπαρχιακὴ πόλις τῆς Ἑλλάδος. Τὰς Βυζαντινὰς Ἀθήνας περικαλύπτει ἱστορικὸν σκότος, οὐδεμίαν δ' ἔχουσιν αὗται σημασίαν εἰς τὸν ροῦν τῶν παγκοσμίων ἱστορικῶν γεγονότων, περίπου ὅπως καὶ αἱ Ἀθῆναι τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν μικρὰν σημασίαν ἔχει ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Μόνον κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πλήρης γεγονότων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν τούτων συμβάντων ὁ ὁρίζων εἶναι στενός.

Αἱ Ἑλληνιστικαὶ ὅμως καὶ Ἑλληνορρωμαϊκαὶ Ἀθῆναι, ἂν καὶ δὲν ἐξήρθησαν πλέον εἰς ἱστορικὸν μεγαλεῖον, ὅμως εἶναι κέντρον μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω τὰς σχέσεις τῆς πόλεως μὲ τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, μὲ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλληνικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὴ τοὺς Πτολεμαίους καὶ τοὺς Ἀτταλίδας, τὸ μέρος αὐτῆς κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ρώμης καὶ τέλος τὰς σχέσεις αὐτῆς μὲ τοὺς λαμπροτέρους ἐκ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Καὶ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν παγκόσμιον ἱστορίαν διατηρεῖ ἀκόμη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς περὶ τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ αἰῶνας γενικωτέραν τινὰ ἱστορικὴν σημασίαν. Διατηρεῖ δὲ ἰδιαζόντως κολοσσιαίαν σημασίαν ὡς πόλις πολιτισμοῦ, ὡς πόλις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Δὲν εἶναι μὲν κέντρον πρωτοτύπου καὶ δημιουργικῆς παραγωγῆς αἱ Ἀθῆναι, οὐδὲ κέντρον κοσμοπολιτικῆς διαδόσεως τοῦ εἰς αὐτὰς δημιουργηθέντος ἀθανάτου Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ,—τὰ μεγάλα ταῦτα πνευματικὰ κέντρα εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἔπειτα ἡ Κωνσταντινούπολις— ἀλλ' εἶναι, καὶ μετὰ τὴν στείρευσιν τῆς δημιουργικῆς παραγωγῆς, ἡ σεβασμία ἑστία τῆς οἰκουμένης, ἡ ὁποία διατηρεῖ ἄσβεστον τὴν εἰς τὸν ἀθάνατον ἐκεῖνον πολιτισμὸν τιμὴν καὶ προσήλωσιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀπέραντος θαυμασμὸς ἁπάντων τῶν πεπαιδευμένων ἀνθρώπων πρὸς τὰς Ἀθήνας, Ἑλλήνων, Ρωμαίων καὶ ἀκόμη ἐξελληνισμένων βαρβάρων, συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ ἐμπεδώσῃ αὐτὸν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἶναι τοῦτο μέγιστον εὐεργέτημα, τὸ ὁποῖον ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὰς Ἀθήνας τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὅτι, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἰς ἐποχὴν πολιτικῆς καταπτώσεως, διὰ τοῦ παγκοσμίου θαυμασμοῦ, τὸν ὁποῖον διήγειραν, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὴν εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας κληροδότησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ Ἑλληνιστικαὶ Ἀθῆναι διὰ τῆς λάμψεως αὐτῶν συνεχίζουν τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ παλαιῶν χρόνων, τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ κόσμου καὶ συμβάλλουν εἰς τὸ νὰ καταστῇ παγκόσμιος ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι τὸ μέγα εὐεργέτημα τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὡς καὶ κατὰ τοὺς περὶ τὸν Χριστὸν αἰῶνας. Ἀλλ' ἂν ἠλαττώθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πολιτικὸς βίος, δὲν ἐξέλιπεν ὅμως ἐντελῶς ὁ πνευματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς βίος· δὲν ἐννοῶ δὲ μόνον τὸν διατηρούμενον μόνον ἀπὸ τὰς μεγάλας ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὸν δημιουργικὸν πνευματικὸν καὶ ἰδίως καλλιτεχνικὸν βίον, καὶ τὸν ἀτομικόν, διὰ τῶν ἀξίων λόγου καλλιτεχνῶν καὶ τὸν γενικὸν θαυμασμὸν διὰ τῶν ἱδρυθέντων ἐν Ἀθήναις ἔργων τέχνης, πρὸς καλλωπισμὸν αὐτῶν, ἔργων τῶν ὁποίων ἄγνωστοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ δημιουργοί. Τῶν ἔργων τούτων πολλὰ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εἶναι σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ διοίκησις. Ὄχι μόνον ὑπὸ ἐκπολιτιστικήν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πολιτικὴν ἔννοιαν αἱ Ἀθῆναι παρακολουθοῦν τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Διέρχονται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν τελευταίαν αὐτῶν πολιτικὴν περίοδον, ἡ ὁποία καὶ αὕτη δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἀσήμαντος. Αἱ ἄλλοτε τόσον εὔθικτοι δημοκρατικαὶ Ἀθῆναι προσδένονται ἤδη εἰς τὸ ἅρμα βασιλέων καὶ χάριν αὐτῶν δημιουργοῦν ἰδίας φυλάς. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσω τὸν Ἀντίγονον, τὸν υἱόν του Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, τὸν Ἀδριανὸν καὶ τὰς πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἱδρυθείσας φυλάς, τὴν Ἀντιγονίδα, τὴν Δημητριάδα, τὴν Ἀδριανίδα. Σύμφωνοι μὲ τὴν κλίσιν ταύτην εἶναι καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς περιορισμὸν τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλὴ λαμβάνει νέαν δύναμιν, φύλακες τῶν νόμων εἰσάγονται, ἕως ὅτου οἱ Ρωμαῖοι κυριαρχήσαντες δίδουν μεγαλυτέραν δύναμιν εἰς τὴν *ἀριστοκρατίαν.*

Προσέτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα Ἑλληνικὰ κράτη, ἐμφανίζεται ἡ ἐξουσία τοῦ ἀτόμου, καὶ τὸ κράτος εἶναι εἰς χεῖρας ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι διοικοῦν σχεδὸν κατὰ τὸν τρόπον τῶν παλαιῶν *τυράννων.* Τὸ γνωστότατον παράδειγμα εἶναι τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὴν περίεργον ἀπόπειραν νὰ κυβερνήσῃ ἐπὶ δέκα ἔτη (317 - 307) τὸ κράτος ἐπὶ βάσεων ἠθικοφιλοσοφικῶν. Ἀλλὰ καὶ κατόπιν βλέπομεν τοιούτους ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἄρχουν μοναρχικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως τὸν αἰσχρὸν Ἀριστίωνα, πολὺ ἀργότερα δὲ τὸν γενναῖον Δέξιππον. Ἐν τούτοις ὁ ἀρχαῖος πολιτικὸς βίος διαρκεῖ εἰς τὰς Ἀθήνας, τοὐλάχιστον οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνιστικὴν καὶ Ἑλληνορρωμαϊκὴν περίοδον. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ πολιτικὰ γεγονότα βλέπομεν τοὺς παλαιοὺς ἄρχοντας. Ὁ Ἅγιος Παῦλος προσάγεται εἰς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου Βουλήν, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Γαλάδη μ. Χ. ὅτε ὁ Δέξιππος ἔσωσε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοὺς Γότθους, μανθάνομεν ἀπὸ τὸ ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος του ἐπίγραμμα, ὅτι ὑφίστατο, ἕως τότε ἀκόμη, ἀκέραιον σχεδὸν τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαί, ἐτελοῦντο δὲ πάντοτε αἱ πατροπαράδοτοι τελεταὶ καὶ πανηγύρεις. Θαυμασία προσήλωσις εἰς τὰ πάτρια!

Ὁ κοινωνικὸς βίος.— Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καταπίπτοντα πολιτικὸν λαμβάνει μεγάλην ἀνάπτυξιν ἐν Ἀθήναις ὁ κοινωνικὸς βίος, ὅπως εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἀνατολήν. Αἱ φιλικαὶ συναντήσεις, τὰ γεύματα, τὰ συμπόσια γίνονται συνηθέστερα καὶ πολυτελέστερα. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων συνηθίζουν οἱ πλούσιοι Ἀθηναῖοι νὰ κτίζουν ἐξοχικὰς ἐπαύλεις εἰς τὰς ὡραιοτέρας τοποθεσίας τῶν περιχώρων, ἀπὸ τότε γίνεται καὶ ἡ Κηφισιὰ εὐχάριστος τόπος διαμονῆς. Αἱ γυναῖκες λαμβάνουν θέσιν μεγαλυτέραν εἰς τὴν κοινωνίαν, μεγάλην δὲ θέσιν ἔχουν πάντοτε, ὅπως καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους, αἱ *ἑταῖραι.* Εἰς τὰς Ἀθήνας ἕως τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα, ὑπῆρχον ἑταῖραι, ὄχι μόνον διάσημοι διὰ τὸ κάλλος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν.

Διὰ τὰς κλίσεις δὲ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι μεγάλην εὐχαρίστησιν παρέχουν ὄχι μόνον τὰ θέατρα, ἀλλὰ καὶ τὰ ᾠδεῖα, ἀκόμη καὶ αἱ συναυλίαι. Εἰς τὰς τοιαύτας δὲ δημοσίας παραστάσεις, ἀγαπητὰ εἶναι ποικίλα θεάματα, ἢ ἀκούσματα, μουσικῶν, ὀρχηστῶν, ἀκροβατῶν καὶ ἄλλων παρομοίων, τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν τοὺς σημερινοὺς θιάσους ποικιλιῶν — τὰ *Βαριετὲ* λεγόμενα,—καὶ οὕτω προσεγγίζουν τὸν τότε βίον μὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Πρὸς τοιαύτας δὲ διασκεδάσεις εἶχον σχηματισθῆ καὶ συνενώσεις, σύλλογοι ἢ συντεχνίαι ὡς λέγομεν, ὁποῖοι ἦσαν οἱ περὶ τὸν *Διόνυσον τεχνῖται* εἰς τὰς Ἀθήνας, θίασος εὐρύτατος, ὁ ὁποῖος συνίστατο ὄχι μόνον ἀπὸ ὑποκριτάς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μουσικούς, ποιητάς, ραψῳδοὺς καὶ παντοίους ἄλλους καλλιτέχνας. Ὁ θίασος οὗτος τοῦ Διονύσου εἶχεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον μεγάλην φήμην, διότι ἕως τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ. διὰ τῆς εὐνοίας τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔπειτα τῆς Ρώμης ἐλάμβανον οἱ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντες «τεχνῖται» μεγάλας εὐκολίας καὶ προνόμια.

Ὁ βίος καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις.— Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων αἱ μεγάλαι Ἑλληνιστικαὶ δυνάμεις ἦσαν τὸ Βασίλειον τῆς Μακεδονίας, τῶν ὁποίων οἱ γενναῖοι βασιλεῖς, οἱ Ἀντιγονίδαι, παρ' ὀλίγον νὰ ἐπιτύ-

Digitized by Google

χουν τὸ μέγα σχέδιον τοῦ ἱδρυτοῦ των, τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, καὶ ν' ἀναστηλώσουν τὴν παγκόσμιον Ἑλληνομακεδονικὴν κυριαρχίαν. Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀντιγονιδῶν μὲ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα δεικνύουν ὅτι καὶ ἡ πάτριος χώρα ἔκρυπτεν ἀκόμη πολλὰς ζωτικὰς δυνάμεις. Ἡ σφριγῶσα ὅμως Ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ ὁ ἀπέραντος πλοῦτος ὑπῆρχεν ὄχι εἰς τὴν Εὐρωπαϊκήν, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰ μεγάλα Ἑλληνικὰ βασίλεια τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, καὶ τὰ μικρότερα, ἀλλὰ γεμᾶτα ζωὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Γυναικεῖος καλλωπισμός.

Διάφοροι τύποι κομμώσεων γυναικῶν εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας.

Ἐκεῖ, εἰς τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν ζωήν, εἶχε συρρεύσει ὅλον τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον. Αἱ Ἀθῆναι εἶχον παύσει νὰ εἶναι πλέον τὸ κέντρον αὐτοῦ. Ἡ πολιτικὴ κατάπτωσις ἐπέφερε καὶ πτῶσιν τοῦ μεγάλου ἐμπορίου τῆς πόλεως, εἰς τὰ μεγάλα δὲ συναθροιζόμενα ἐκ τοῦ ἐμπορίου πλούτη ἐστηρίζετο καὶ ἡ πολιτικὴ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν. Ἤδη αἱ πλούσιαι ἐμπορικαὶ πόλεις ἦσαν ἡ Κόρινθος, ἡ Ρόδος καὶ πρώτη ἀπὸ ὅλας ἡ λαμπρὰ Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὁποία εἶχε λάβει τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ κόσμου καὶ μετ' αὐτῆς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον. Τὸ ὑπάρχον κεφάλαιον εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἦτο ἀρκετόν, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ μεγάλας ἐμπορικάς, εἴτε βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις· μεγάλα ἐμπορικὰ πλοῖα δὲν ἐπλησίαζον εἰς τὸν Πειραιᾶ, τὰ δὲ μόνα προσοδοφόρα προϊόντα τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα παρέμειναν πλέον ἐπὶ αἰῶνας ὡς τὸ μόνον μέσον πλουτισμοῦ, ἦσαν τὸ πολύτιμον μάρμαρον, τὸ ἔλαιον καὶ τὸ μέλι.

Ἐν τούτοις ὁ βίος, ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικός, εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ πολὺ στενοχωρημένος. Ὑπῆρχον πάντοτε πλούσιοι, ἔλαβον δὲ τότε τὴν συνήθειαν νὰ κτίζουν ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας κομψὰς καὶ πλουσίας ἐπαύλεις, οὕτως ὥστε ἡ τιμὴ τῶν οἰκοπέδων κατέπεσεν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τότε ἔγινε δυνατὸν ὡραῖοι κῆποι νὰ στολίσουν αὐτὴν καὶ νὰ γίνουν φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἐντὸς μεγάλων κήπων. Ἀλλὰ καὶ οἱ πτωχότεροι δὲν ἔζων εἰς πενίαν. Ἀρκεῖ νὰ συλλογισθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲν ἔλειψαν αἱ εὐεργεσίαι, πρὸς τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας, ἰδίως δὲ δὲν ἔλειψαν τὰ μεγάλα οἰκοδομικὰ ἔργα καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα εἰργάζοντο πλῆθος Ἀθηναίων. Ὅτι δὲ ὁ βίος εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς Ἀθήνας δὲν ἦτο περιωρισμένος, ἀλλ' ἀρκετὰ προωδευμένος, θὰ ἴδωμεν ἂν ἐπισκοπήσωμεν τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν.

Ὁ συγκρητισμὸς τῶν θρησκειῶν. Ὅπως ὁ κοινωνικὸς βίος ἔγινε περισσότερον νεωτεριστικός, ὁμοίως καὶ ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἀκόμη. Εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου θὰ εὕρωμεν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῆς εἰδωλολατρείας, εὐρυτέρας ἀντιλήψεις, ὡς καὶ εἰς τὸν ἀπέραντον Ἑλληνικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος εἶχεν ἀνεγερθῆ εἰς τὸν Πειραιᾶ ἱερὸν τῆς Συρίας θεᾶς Ἀφροδίτης. Κατόπιν εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ λατρεία τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς Ἴσιδος. Τὸ σπουδαιότερον δ' εἶναι, ὅτι ἡ σύνδεσις τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων, μετεφύτευσεν εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀρχαίων θεῶν τὴν λατρείαν τοῦ Σαράπιδος, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου μάλιστα ἱδρύθη καὶ ναός. Ἡ λατρεία αὕτη τῶν Ἀθηναίων πρὸς «τὸν κύριον Σάραπιν», ὅπως ἐλέγετο, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπον τοῦ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους συγκρητισμοῦ τῶν θρησκειῶν καὶ τῆς τάσεως τῶν πνευμάτων πρὸς τὴν εὕρεσιν ἑνὸς κυρίου θεοῦ, δεικνύει ὅτι οὔτε αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔμειναν ξέναι εἰς τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου, καθ' ἣν ὁ μετ' Ἀλέξανδρον Ἑλληνισμός, μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῶν πολιτικῶν ἀντιλήψεων, ὑπέσκαψε τὸ ἔδαφος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστηρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ κατέστρεψε τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τὸν δρόμον πρὸς τὸν μονοθεϊσμόν. Ἡ λατρεία τοῦ Σαράπιδος, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας κατόπιν καὶ ἄλλαι παρόμοιαι προπαρασκευαστικαὶ τοῦ μονοθεϊσμοῦ, ἔκαμαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἱδρύσουν καὶ βωμὸν «*τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ*», ἐν τῷ ὁποίῳ ἀγνώστῳ ὁ Παῦλος ἐδόξασε τὸν Κύριον: «***ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν***».

Ἡ ἐκπαίδευσις. Πολὺ μεγάλην σημασίαν ἔλαβον κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους τὰ ζητήματα τῆς *ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως*. Ὡς πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν εἶναι πασίγνωστος ἡ λάμψις τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπίσης καὶ τῶν εἰδικῶν σχολῶν, τῆς ἰατρικῆς, τῆς νομικῆς, τῆς φιλολογίας. Ἀλλ' ὅ,τι εἶναι ὀλιγώτερον γνωστὸν εἶναι ἡ ἔκτασις, τὴν ὁποίαν ἔλαβε, καὶ δὴ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ μέση καὶ ἡ κατωτέρα μάλιστα, ἡ λαϊκὴ ἐκπαίδευσις, τὸ σχολεῖον τοῦ λαοῦ. Τὸ κέντρον ὅλης τῆς κινήσεως ταύτης ἀπετέλει ὁ θεσμὸς τῆς *Ἐφηβείας* εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ὁποία ἔλαβε τὴν πλήρη ὀργάνωσίν της ἐπὶ τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως. Ἡ Ἐφηβεία ἦτο ὀργανισμὸς ἐξαρτώμενος ἐκ τοῦ κράτους, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μορφὴν ἑνώσεως, ἐχούσης ποικίλους σκοπούς. Κυρίως οἱ μετέχοντες ἐξετέλουν στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἀγωνιστικὰς παιδιὰς (σπόρτ), ἑορτὰς καὶ πομπάς. Κατ' ἀρχὰς τὸ σῶμα τοῦτο τῶν ἐφήβων, ὅμοιον περίπου πρὸς τοὺς σημερινοὺς προσκόπους, κατεγίνετο μὲ τὴν σωματικὴν κυρίως μόρφωσιν. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, δηλαδὴ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικούς, ἐκτὸς ἄλλων ἀλλαγῶν, προσετέθη εἰς τὴν σωματικὴν καὶ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις, διότι οἱ Ἔφηβοι ὤφειλον νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν γραμματικῶν, τῶν ῥητόρων καὶ τῶν φιλοσόφων.

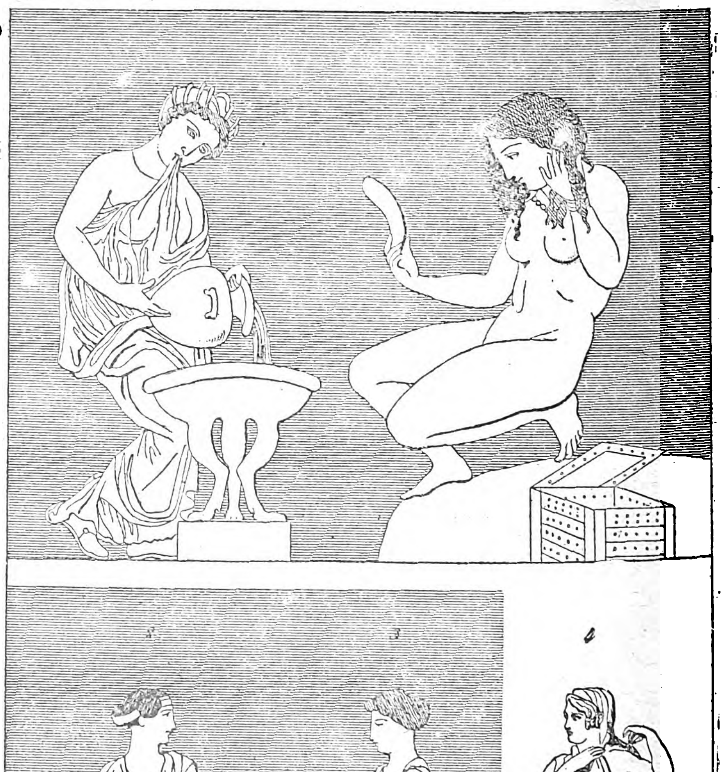

Γυναικεῖος καλλωπισμός.

1=εἰς τὸ λουτρόν· 2=γυνὴ φέρουσα τὴν ἰωνικὴν ἐσθῆτα καὶ πέπλον. 8=γυνὴ φέρουσα τὴν δωρικὴν ἐσθῆτα· 4=γυνὴ πορποῦσα τὸ ἀμπεχόνιον.

Ἡ κατωτέρα ἐκπαίδευσις, ἡ διδασκαλία τῶν παίδων, ἦτο κατ' ἀρχὰς ἴσως ἰδιωτικὴ εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι εἶχον πολλὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα. Ἀλλ' ἀπὸ τὸν Γ' αἰῶνα π. Χ. ἐπληθύνθησαν καὶ τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφοίτων, ὡς φαίνεται, δωρεὰν οἱ παῖδες, πληρώνοντες μόνον ὡς καὶ σήμερον, τὸ δικαίωμα τῆς ἐγγραφῆς. Μολονότι ἡ ἐκπαίδευσις δὲν ἦτο ὑποχρεωτική, ἐν τούτοις, ἐκτὸς χωρῶν τινων (ὡς εἰς τὴν Αἴγυπτον), τὰ γράμματα ἦσαν τότε περισσότερον διαδεδομένα παρὰ σήμερον.

Ἡ λογοτεχνία.—Αἱ Ἑλληνιστικαὶ Ἀθῆναι δὲν εἶναι κέντρον λογοτεχνικῆς δημιουργίας· τὸ μέγα δημιουργικὸν κέντρον εἶναι ἡ λαμπρὰ Ἀλεξάνδρεια, ἥτις ἔδωκε καὶ τὸ ὄνομά της εἰς τὴν ὅλην Ἑλληνιστικὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν παραγωγήν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ***Ἀλεξανδρινὴν λογοτεχνίαν*** καὶ ***Ἀλεξανδρινὴν τέχνην***. Ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν ν' ἀσχοληθῶμεν περὶ τῶν μεγάλων τούτων δημιουργημάτων τοῦ Ἑλληνιστικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα ἐπλάτυναν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σφαῖραν τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ὁρίζοντος εἰς τόσην εὐρύτητα, ὥστε ν' ἀνοίξουν τὸν δρόμον εἰς τὰς δημιουργίας τοῦ νεωτέρου κόσμου καὶ πολιτισμοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ἐξάρωμεν ἐνταῦθα, προκειμένου περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι εἰς τὴν μεγάλην πόλιν εὑρίσκομεν τοὺς λογοτέχνας τοὺς προδρόμους τῆς Ἑλληνιστικῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Εἶναι δ' οὗτοι δύο κατ' ἐξοχὴν Ἀττικοὶ συγγραφεῖς, ὁ **Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὐριπίδης.** Καὶ εἰς τοὺς δύο μεγάλους τούτους Ἀθηναίους βλέπομεν τοιαύτην χάριν καὶ τοιαύτην νεωτέραν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, ὁποίαν θὰ εὕρωμεν μετὰ αἰῶνας εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς.

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν καὶ τὸ δημιουργικὸν κέντρον μιᾶς νέας σημαντικωτάτης μορφῆς τοῦ δράματος, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ λάβῃ εὐρυτάτην ἀνάπτυξιν εἰς τὸν Ἑλληνιστικὸν κόσμον καὶ νὰ παραγάγῃ ἄλλα παραπλήσια λογοτεχνικὰ εἴδη παρασχόντα ἐπὶ μακρὸν χρόνον τροφὴν πλουσίαν εἰς τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκόμη. Εἶναι δὲ ἡ νέα αὕτη μορφὴ ἡ περιλάλητος *Νέα Κωμῳδία*, τῆς ὁποίας ὁ λαμπρὸς ἀστὴρ ὑπῆρξεν ὁ *Μένανδρος* (342—291). Μὲ τὴν νέαν κωμῳδίαν παριστάνεται ἐπὶ σκηνῆς ὁλόκληρος ἡ κοινωνία τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζων οἱ

Digitized by Google

ποιηταί, μὲ ὅλα τὰ συνήθη καὶ κοινὰ εἰς τὸν βίον ἐπεισόδια, μὲ ὅλους τοὺς πολυποικίλους κοινωνικοὺς τύπους. Ἀπὸ τὴν νέαν ταύτην τάσιν τῆς ἀπεικονίσεως καθημερινῶν σκηνῶν καὶ τύπων προῆλθον οἱ μῖμοι καὶ μιμίαμβοι, τὰ εἰδύλλια, τὰ ἐπύλλια, ὅλα τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα δημιουργικὰ ἔργα τῆς Ἀλεξανδρινῆς λογοτεχνίας, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν εἰς προσέγγισιν τοῦ ἀρχαίου πρὸς τὸν νεώτερον κόσμον.

Ἡ τέχνη. — Παρὰ τὴν πολιτικὴν κατάπτωσίν των αἱ Ἀθῆναι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐργάζωνται δημιουργικῶς εἰς τὴν τέχνην καὶ κατὰ τοὺς μετ' Ἀλέξανδρον χρόνους. Ἡ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐργαστηρίων ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξία τιμῆς. Ἀλλ' ἤδη, μετὰ τὰ μεγάλα εἰς τὴν Ἀνατολὴν πολεμικὰ ἔργα καὶ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἔντονον Ἑλληνικὴν ζωὴν μακρὰν τῆς παλαιᾶς κοιτιδος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι, ὅπως τόσοι ἄλλοι Ἕλληνες, εἵλκύοντο πρὸς τὰ νέα μεγάλα καλλιτεχνικὰ κέντρα. Αὐτὸς ὁ Πραξιτέλης πηγαίνει εἰς τὴν Ἔφεσον, ὁ Σκόπας εἰς τὴν Ἁλικαρνασσόν, ὁ Βρύαξις, σύντροφος τοῦ Σκόπα, ἀπὸ τὴν Ἁλικαρνασσὸν εἰς τὴν Ρόδον, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τὰ δὲ Ἀθηναϊκὰ ἐργαστήρια λαμβάνουν πολυαρίθμους παραγγελίας τῶν Ἑλλήνων μοναρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τί ἠδύναντο νὰ κατορθώσουν τὰ ἐργαστήρια ταῦτα μᾶς δεικνύει παράδειγμα λαμπρότατον, ἡ περίφημος λεγομένη *σαρκοφαγος τοῦ Ἀλεξάνδρου,* ἡ ὁποία εὑρέθη εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σιδῶνος καὶ ἀπόκειται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰς πλευρὰς τῆς ἐκ πεντελησίου μαρμάρου θαυμασίας σαρκοφάγου παριστάνονται ἐν ἀναγλύφῳ ἐξαιρετικῆς τέχνης σκηναὶ ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν κυνηγεσίων τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύχθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ *εἰκονιστικὴ τέχνη,* ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ ἔγινεν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων χαρακτηριστικῶν τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἤδη αἰσθάνονται οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξεικονίζουν πιστῶς τοὺς διακριθέντας συγχρόνους των συμπολίτας ἢ καὶ ξένους ἡγεμόνας εὐεργετήσαντας τὸν δῆμον τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκτοτε χρονολογοῦνται οἱ μνημονευόμενοι ἀπὸ τὴν ἱστορίαν ἀνδριάντες, τοὺς ὁποίους ἀνήγειραν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἰσχυροὺς εἴτε εὐεργέτας αὐτῶν (τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, τοὺς Ἕλληνας βασιλεῖς, τοὺς Ρωμαίους Αὐτοκράτορας). Μ' εὐχαρίστησιν δ' ἐφιλοτέχνουν φιλολογικὰς εἰκόνας, δηλαδὴ ἀνδριάντας συγγραφέων καὶ ποιητῶν, καὶ ἀπὸ τότε διεσώθησαν (ὡς ἀντίγραφα τοὐλάχιστον,) πλεῖστα ἀγάλματα μεγάλων ποιητῶν (τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Μενάνδρου) συγγραφέων (τοῦ Θουκυδίδου), ῥητόρων (τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Αἰσχίνου), φιλοσόφων (τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους κ.λ.π.).

Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπὶ πινάκων ζωγραφικὴ ἤκμαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας, σπουδαῖος δὲ ζωγράφος ὁ ἐκ Βυζαντίου Τιμόμαχος (ἴσως 150 π. Χ.) ἀνεπτύχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀθηναϊκῆς σχολῆς. Ἰδίως ὅμως νέον μέγα πεδίον καλλιτεχνικῆς ἐργασίας ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Β΄ αἰῶνα π. Χ. ὅτε οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν κύριοι τῆς Ἑλλάδος. Ἀθηναῖοι καλλιτέχναι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐφιλοτέχνουν διὰ τὴν Ρώμην, ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ, τὰ ἀπειροπληθῆ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐχρειάζοντο εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν. Τότε ἤρχισαν νὰ γίνωνται εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ αἱ ἀντίγραφαι παλαιοτέρων κλασσικῶν ἔργων μὲ ἀπαράμιλλον δεξιότητα. Εἶναι δὲ σημαντικώτατον τὸ ἔργον τοῦτο τῶν Ἀθηναίων γλυπτῶν τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, διότι τοιαῦτα ἀντίγραφα, καὶ ὄχι τὰ πρωτότυπα, εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σήμερον ἀποτελοῦν τὸ κύριον μέρος τῶν συλλογῶν τῶν ἡμετέρων μουσείων. Μεγάλην δ' εὐγνωμοσύνην ὀφείλει ἡ τέχνη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τούτους Ἀθηναίους καλλιτέχνας, ὅτι διὰ τῶν λαμπρῶν πολλάκις μιμήσεων αὐτῶν ἔκαμαν γνωστὰ εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον τὰ ἀπαράμιλλα δημιουργήματα τῶν ἐνδόξων ἐποχῶν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης.

Συναυλία.

Αἱ βιβλιοθῆκαι τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ μεγάλαι βιβλιοθῆκαι κατηρτίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μοναρχῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων εἰς τὸ περίφημον Μουσεῖον καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Σαράπειον (τὸν ναὸν τοῦ Σαράπιδος) καὶ ὑπὸ τῶν Ἀτταλιδῶν εἰς τὴν Πέργαμον. Ἐπίσης καὶ ἡ Ἔφεσος εἶχε μεγάλην βιβλιοθήκην. Πολυαριθμότατα δὲ βεβαίως θὰ ἦσαν τὰ βιβλία εἰς ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίας βιβλιοθήκας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς πόλεως τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων. Σπουδαιοτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία ἔγινε καὶ χρησιμωτάτη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, εἶχε καταρτίσει εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς ἰδιώτης κατὰ τὸν Α΄ αἰῶνα π. Χ. Ἦτο δ' οὗτος ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος Ἀπελλικῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ φιλόβιβλος καὶ φιλάρχαιος, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Ἀριστίωνος, ὁ ὁποῖος παρέσυρε τὴν πόλιν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Σύλλα. Ὁ Ἀπελλικῶν, πλουσιώτατος, ἠγόρασε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πολλὰς ἄλλας. Ἰδίως δ' ἐπλούτισε τὴν βιβλιοθήκην του μὲ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου, τὰ ὁποῖα ἦσαν σπανιώτατα.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ παλαιότατος συλλογεὺς αὐτογράφων, διότι συνεκρότησε πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων ψηφισμάτων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, ὥστε ἡ βιβλιοθήκη του ἦτο πολυτιμοτάτη. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτὴ εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὁ Σύλλας, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὰς Ἀθήνας, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ρώμην, ἡ λαφυραγωγία δὲ αὐτὴ δὲν ἔφερε κακὸν εἰς τὰ γράμματα, διότι διετηρήθησαν καλῶς τὰ βιβλία, καὶ μάλιστα ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Ρόδιος κατέγινεν εἰς ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα ἔκτοτε κατέστησαν κοινὸν κτῆμα.

Καὶ βραδύτερον ὅμως δὲν παρημελήθη προφανῶς ἐν Ἀθήναις ἡ περισυλλογὴ τῶν πολυτίμων χειρογράφων, ἀφοῦ βλέπομεν τὸν Αὐτοκράτορα Ἀδριανὸν νὰ κτίζῃ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Β΄ μ. Χ. αἰῶνος, μεγαλοπρεπῆ καὶ εὐρύχωρον βιβλιοθήκην (βλ. λ. Ἀδριάνειος βιβλιοθήκη). Ἄλλην δὲ μνείαν τῶν Ἀθηναϊκῶν βιβλιοθηκῶν εὑρίσκομεν κατὰ τὴν μεγάλην Γοτθικὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 267, ὅτε ἔσωσε τὴν πόλιν ὁ λόγιος ἄρχων τῶν Ἀθηναίων Δέξιππος. Οἱ λεηλατοῦντες τὴν πόλιν Γότθοι ἡτοιμάζοντο νὰ πυρπολήσουν ἄπειρα πολύτιμα χειρόγραφα, ὅτε γέρων τις ἀρχηγὸς εἶπεν εἰς αὐτούς, ὅτι συμφέρον των εἶναι νὰ ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ἄχρηστα ἐκεῖνα πράγματα, ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ βιβλία ἀσχολία καθίστανεν αὐτοὺς ἀπολέμους καὶ ἀκινδύνους εἰς τοὺς Γότθους (*Ζωναρᾶς,* τ. II. σ. 615. ἐκδ. Βόννης). Ἀνώνυμος ἀρχαῖος ἱστορικὸς ἀναφέρων τὸ ἐπεισόδιον προσθέτει τὴν ἀξιομνημόνευτον παρατήρησιν, ὅτι ὁ Γότθος ἐκεῖνος δὲν ἐγνώριζε τὰς ἀρετὰς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι ηὐδοκίμουν καὶ εἰς τοὺς λόγους (τὰς συγγραφὰς) καὶ εἰς τοὺς πολέμους. Ὁ δὲ σύγχρονος Γερμανὸς ἱστορικὸς Γρηγορόβιος ὑπενθυμίζει τὰ μεγάλα πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ὡς λαὸς βιβλιομανῶν καὶ ὀνειροπόλων φιλοσόφων. Βέβαιον δὲ εἶναι ὡς γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Γότθοι ἔλαβον πολὺ ταχέως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πεῖραν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὅτι ἡ ἀληθὴς παιδεία παράγει αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσωσι καὶ τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Αἱ Σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν. — Παγκόσμιον δόξαν ἔδιδον εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους αἱ περιλάλητοι Σχολαὶ αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τούτους δὲν ἐλειτούργουν ἁπλῶς, ἀλλ' ἦσαν πλήρεις ζωῆς. Τὴν λαμπροτέραν σχολὴν ἵδρυσεν ὁ περίφημος περιπατητικὸς φιλόσοφος Θεόφραστος, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὸ *Λύκειον,* ὅπου εἶχε διαθέσει μέγαν κῆπον, εἰς τὸν ὁποῖον, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Μουσῶν καὶ εἰς τὰς ὡρισμένας αἰθούσας, ἐγίνετο ἡ διδασκαλία. Ἀπὸ τὸν Δ΄ δὲ αἰῶνα εἶχον ἱδρυθῇ καὶ δύο ἄλλαι σχολαί : ἡ Σχολὴ τοῦ Ζήνωνος, ἡ ὁποία ὠνομάσθη *Στοὰ (Στωϊκὴ σχολή),* — διότι ὁ Ζήνων καὶ οἱ διάδοχοι του ἔκαμον τὰ μαθήματά των εἰς τὴν *Ποικίλην στοάν,* — καὶ ἡ *Ἐπικούρειος* σχολή, παρὰ τὸ Δίπυλον ἐντὸς μεγάλου κήπου. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Β΄ αἰῶνα π. Χ. καὶ εἰς ἄλλους τόπους ἐγίνοντο φιλοσοφικὰ μαθήματα (εἰς τὸ Πτολεμαῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν). Αἱ σχολαὶ αὗται διετηροῦντο πάντοτε ἐν ἐνεργείᾳ, περιερχόμεναι ἀπὸ τὸν ἕνα *Σχόλαρχον* εἰς τὸν διάδοχόν του.

Ὁ ὑπέροχος Αὐτοκράτωρ Μᾶρκος Αὐρήλιος (161-180 μ.Χ.) διωργάνωσε συστηματικῶς τὰς Ἀθηναϊκὰς σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν ἀληθὲς Πανεπιστήμιον. Συντόμως θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὸ *«ἀξιόλογον τοῦτο τῶν ἀκροάσεων ἄθροισμα»* (Παπαρρηγόπουλος). Δύο κυρίως ἦσαν αἱ σχολαί, ἡ *Φιλοσοφικὴ* καὶ ἡ *Σοφιστική.* Καὶ ἡ μὲν Φιλοσοφικὴ περιελάμβανε τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων μεγάλων φιλοσοφικῶν συστημάτων, Πλατωνικοῦ, Περιπατητικοῦ, Στωϊκοῦ καὶ Ἐπικουρείου, ἡ δὲ Σοφιστικὴ τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, ἤτοι τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Δὲν παρημελεῖτο δὲ ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν, τῶν μαθηματικῶν, τῆς ἱστορίας, τῆς ἰατρικῆς, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο εἰς τὴν μίαν ἢ εἰς τὴν ἄλλην ἀπὸ τὰς δύο Σχολάς. Αἱ ἕδραι, αἱ ὁποῖαι ἐλέγοντο *θρόνοι,* ἦσαν ἕξ, οἱ δὲ κατέχοντες αὐτὰς καθηγηταὶ ἐλάμβανον δημόσιον μισθόν, ἐκτὸς δὲ αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι διδάσκαλοι καὶ εἰς τὰς δύο Σχολάς, ἂς εἴπωμεν, ἔκτακτοι καθηγηταὶ ἢ ὑφηγηταί. Οἱ προϊστάμενοι ἑκάστου φιλοσοφικοῦ συστήματος ἐλέγοντο *Σχόλαρχοι,* οἱ δὲ τῆς Σοφιστικῆς σχολῆς *Προεστῶτες τῆς νεότητος.* Οἱ ἀνώτεροι καθηγηταὶ ἐλάμβανον μισθὸν 10.000 Ἀττικὰς δραχμάς, αἱ ὁποῖαι ἰσοδυναμοῦν πρὸς 60.000 περίπου σημερινὰς χρυσᾶς, εἶχον δὲ τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττουν καὶ δίδακτρα παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν (καὶ ἀναφέρονται πολλάκις ὑπέρογκα ποσά)· πάντως ἀπὸ τὰ δίδακτρα εἶχον ποσὸν ἴσον τοὐλάχιστον πρὸς τὸν τακτικὸν ἐτήσιον μισθόν. Αἱ

Ἀθηναῖαι καταγινόμεναι εἰς τὴν μουσικὴν (ζωγραφία ἀγγείου).

Digitized by Google

πλούσιαι αὗται ἀμοιβαί, ὡς καὶ διάφορα μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπεισόδια, δεικνύουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν εὐπραξίαν τῶν Ἑλληνιστικῶν Ἀθηνῶν. Ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων τούτων Σχολῶν, ὑπῆρχον ἐπὶ πλέον και πολλαὶ ἰδιωτικαί, μερικαὶ δὲ μάλιστα, φαίνεται, ἀξιολογώταται. Ἰδιωτικὴν σχολὴν εἶχεν ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Θεόφραστος, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ μαθήματα συνέρρεον δισχίλιοι φοιτηταί.

Οἰκογενειακὸς βίος. (Πρωϊνὸν ῥόφημα).

Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. — Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἑλληνικῶν βασιλείων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι τὸ ἀπέραντον μουσεῖον τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀναίσχυντος λαφυραγωγία τῶν ἔργων Ἑλληνικῆς τέχνης, ἀγαλμάτων καὶ ζωγραφιῶν ἰδίως, ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀνθυπάτους τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορας μόνον ὁ Καλιγούλας καὶ ὁ Νέρων ἐπανέλαβον τὰς λαφυραγωγίας. Ἀπὸ μόνον τοὺς Δελφοὺς ἀπήγαγεν ὁ Νέρων πεντακόσια ἀγάλματα. Μετὰ τὸν Νέρωνα ἔπαυσεν ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἑλληνικῶν ἔργων τέχνης, ἐξ ὧν ἦτο ἤδη πλήρης ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἰταλία καὶ κατάκοσμοι αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐπαύλεις τῶν πλουσίων Ρωμαίων. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς εἶχε τοσοῦτον πλοῦτον ἔργων τέχνης, ὥστε ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, ὅτι μόνον εἰς τὴν Ρόδον ὑπῆρχον ἀκόμη τρεῖς χιλιάδες ἀγάλματα, οὐδ' ἦσαν ὀλιγώτερα τὰ σωζόμενα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ὀλυμπίαν, τοὺς Δελφούς.

Αἱ Ἀθῆναι λοιπὸν ἀπεστερήθησαν πολλῶν περιφήμων ἀγαλμάτων τῶν ἀρχαίων αὐτῶν θεῶν. Ἔσωζον ὅμως εἰς τοὺς τότε χρόνους ἐν τῷ συνόλῳ πλήρη τὸν καλλιτεχνικὸν αὐτῶν στολισμόν. Ἀλλὰ καὶ νέα ἔργα τέχνης, νέα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, πολυάριθμα μάλιστα, στολίζουν τὰς Ἀθήνας, ὥστε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς καταπτώσεως νὰ ἐξακολουθῇ ἡ πόλις νὰ ζῇ ἐντονώτατον καλλιτεχνικὸν βίον.

Ἐκ τῶν νέων τούτων στολισμάτων τῶν Ἀθηνῶν θ' ἀπαριθμηθοῦν ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν χρονολογικήν των σειράν, ὥστε νὰ δίδουν γενικὴν τὴν εἰκόνα τῆς μεγάλης ἐκείνης καλλιτεχνικῆς κινήσεως. (Πλειοτέρας λεπτομερείας εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἄρθρον ἢ τὰ εἰδικὰ περὶ ἑκάστου μνημειου). Ἄλλως τε πρόκειται περὶ γνωστοτάτων μνημείων καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς ξένους καὶ Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ γνωρίζουν τὴν εὐκαιρίαν τῆς οἰκοδομῆς αὐτῶν.

Τὸ πρῶτον σπουδαῖον μνημεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἶναι τὸ *Πτολεμαῖον*, τὸ ὁποῖον ἵδρυσε (κατὰ τὸ 275 π. Χ.) ἐκ συμπαθείας πρὸς τὴν πόλιν ὁ μέγας Ἕλλην βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Β' καὶ προώρισεν αὐτὸ ὡς γυμνάσιον διὰ τὴν σπουδάζουσαν νεότητα τῶν Ἀθηνῶν, πλουτίσας αὐτό, πιθανώτατα καὶ μὲ βιβλιοθήκην. Τὸ νέον τοῦτο γυμνάσιον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τρία παλαιότερα, εὑρίσκετο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρὰ τὴν Ἀγοράν, εἰς τὸ Ἡφαίστειον (τὸ σημερινὸν Θησεῖον). Καὶ ἄλλο, τέταρτον γυμνάσιον, ἱδρύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὑστερώτερα, τὸ *Διογένειον*, πρὸς τιμὴν τοῦ Μακεδόνος διοικητοῦ τῆς πόλεως Διογένους, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας (229 π. Χ.). Εἰς τὸ Διογένειον, τὸ ὁποῖον καὶ τοῦτο ἔκειτο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐγίνοντο, κατὰ τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἐκτὸς τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθήματα ρητορικῆς, μουσικῆς, μαθηματικῶν.

Μεγάλοι εὐεργέται τῶν Ἀθηνῶν ἀνεδείχθησαν οἱ λόγιοι καὶ φιλότεχνοι βασιλεῖς τῆς Περγάμου Ἀτταλίδαι. Χάριν τοῦ Σχολάρχου Λακύδου (241—215) ὁ Ἄτταλος διερρύθμισε πρὸς διδασκαλίαν, ἕνα νέον ὡραῖον κῆπον εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ ὄνομα *Λακύδειον*. Ὁ ἴδιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πολυάριθμα μεγαλοπρεπῆ γλυπτὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα παρίστανον τὴν μεγάλην αὐτοῦ νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως καὶ τὰ περίφημα ἀνάγλυφα τοῦ Βωμοῦ τῆς Περγάμου. Ἐπὶ μακρὸν δ' ἐξηκολούθησαν οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τῆς Ἀσίας νὰ διακοσμοῦν τὰς Ἀθήνας μὲ ἔργα τέχνης, ἀγάλματα ἰδίως καὶ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα, προστιθέμενα εἰς τὰ παλαιά, ἐξύψωσαν ἀκόμη περισσότερον τὸ καλλιτεχνικὸν θέλγητρον τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε νὰ συνεχίζεται ἡ συρροὴ ξένων εἰς αὐτάς. Δύο ἡγεμόνες ἰδίως εἰργάσθησαν πρὸς στολισμὸν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ διάδοχος τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλέως Ἀττάλου Εὐμένης Β' (197—159 π. Χ.) καὶ ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφάνης (175—164). Ὁ Εὐμένης ἔκτισε, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Μικρασιατῶν ἀρχιτεκτόνων, τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματός του ἀποκληθεῖσαν στοάν, εἶναι δ' αὕτη, ἕως σήμερον διατηροῦσα λείψανα, μεταξὺ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Ὁ δὲ πολυθρύλητος διὰ τὸν μετὰ πάθους φιλελληνισμόν του βασιλεὺς τῆς Συρίας, ἐκτὸς τῶν μεγάλων δωρεῶν εἰς πολλὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ἐκτὸς ἄλλων μεγάλων σχεδίων διὰ τὰς Ἀθήνας, ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους σημαντικὰ ποσὰ διὰ νὰ συνεχίσουν τὸν κολοσσιαῖον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Πεισίστρατος καὶ τοῦ ὁποίου αἱ ἐργασίαι εἶχον διακοπῆ ἀπὸ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἱππίου ἐπὶ τρεῖς καὶ ἥμισυν αἰῶνας. Τὰ ἔργα διηυθύνοντο ἀπὸ τὸν Ρωμαῖον ἀρχιτέκτονα Δέκιμον Κοσσούτιον ἐπὶ τῇ βάσει νέου σχεδίου, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε πλῆθος μεγαλοπρεπῶν Κορινθιακῶν κιόνων, διεκόπησαν ὅμως πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δωρητοῦ ἐπὶ ἄλλοις τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας.

Τὰ μνημεῖα τοῦ Β' καὶ Α' αἰῶνος π. Χ. Ἐπηκολούθησαν μετὰ ταῦτα πολὺ δύσκολοι χρόνοι διὰ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ Μακεδονορρωμαϊκοὶ καὶ Ἑλληνορρωμαϊκοὶ πόλεμοι. Εἰς τὴν θλιβερὰν ταύτην ἐποχὴν ἐπεφάνη πάλιν νέος εὐεργέτης τῶν δυστυχούντων Ἀθηναίων, βασιλεὺς πάλιν τῆς Περγάμου, ὁ Ἄτταλος ὁ Β', ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Εὐμένους Β' (159-138 π. Χ.). Εἰς τὸ Α. μέρος τῆς Ἀγορᾶς, εἰς τὴν θέσιν τῶν πολλῶν μικρῶν πρατηρίων, ἀνήγειρεν ὁ Ἄτταλος μίαν μεγαλοπρεπῆ διώροφον στοάν, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν ὡς μεγάλη ἐμπορικὴ ἀγορά. Ἡ *στοὰ* αὕτη τοῦ *Ἀττάλου* εἶχε μῆκος 112 καὶ βάθος 20 περίπου μέτρων, σώζονται δ' ἕως σήμερον τὰ ἔξοχα ἐρείπια αὐτῆς.

Μετὰ τὴν φοβερὰν καταστροφὴν τοῦ Σύλλα, αἱ καταπεσοῦσαι Ἀθῆναι ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν εἶχον ἄλλο ἀγαθὸν παρὰ τὰς εὐεργεσίας τῶν ξένων ἡγεμόνων. Ἦσαν δ' οὗτοι οἱ Ἑλληνίζοντες ἡγεμόνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸ παντὸς οἱ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες, ἀλλὰ καὶ πάσης τάξεως Ρωμαῖοι. Ὁ περίφημος Ρωμαῖος τραπεζίτης καὶ εὐπατρίδης Πομπώνιος ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀττικός, ὁ ὁποῖος ἐγκατεστάθη πολλὰ ἔτη εἰς τὰς Ἀθήνας, συνέδραμε γενναίως τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας. Αὐτὸς ὁ μέγας Πομπήϊος μετὰ τὴν νικηφόρον ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Ἀσίαν (61 π. Χ.) ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους 50 τάλαντα (περὶ τὰς 300.000 χρυσᾶς σημερινὰς δραχμάς) πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ἐδαπανήθησαν δὲ τὰ χρήματα πρὸς ἐπισκευὴν τῶν καταστραφέντων δημοσίων οἰκοδομημάτων κατὰ τὴν φρικτὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστίωνος καὶ τοῦ Σύλλα. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλορρωμαῖος ἀνῳκοδόμησαν τὸ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Σύλλα ὑπὸ τοῦ Ἀριστίωνος καταστραφὲν Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους.

Εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ. ἀνήκει καὶ ἓν περίεργον καὶ γνωστότατον οἰκοδόμημα τὸ *Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου*, τὸ λεγόμενον κοινῶς *Ἀέρηδες*, πύργος τῶν ἀνέμων, ἓν ἐκ τῶν ὀλίγων καλῶς διασωθέντων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ κτίριον τοῦτο κατεσκεύασεν εἷς Σύρος φιλέλλην, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Κύρρηστος, διότι κατήγετο ἐκ τῆς Συριακῆς πόλεως Κύρρου, ἦτο δὲ ὑδραυλικὸν ὡρολόγιον, μὲ ἡλιακὰ ὡρολόγια καὶ μὲ δείκτην τῶν ἀνέμων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς στέγης. Τὸ *Ὡρολόγιον* τοῦτο εἶναι πύργος ὀκτάπλευρος, 8 μέτρων διαμέτρου καὶ 12 μ. ὕψους, ὁλόκληρον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἑκάστη δὲ πλευρὰ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ ὀκτὼ σημεῖα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ὁρίζοντος, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν οἱ ἄνεμοι, γεγλυμμένοι εἰς τὴν ζωοφόρον. Ἡ στέγη εἶναι πυραμιδοειδής, ἀποτελουμένη ἀπὸ 24 τραπεζοειδεῖς πλάκας, κρατουμένας εἰς τὴν κορυφὴν διὰ στρογγυλοῦ ἐπικαλύμματος, τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς κλεὶς τοῦ θόλου. Ὑψοῦτο δ' ἐπ' αὐτῆς, ὡς λέγει ὁ περιγράφων τὸ μνημεῖον Βιτρούβιος, ἀνεμοδείκτης (*ἀνεμοδούλιον*, ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί), ἐν μορφῇ Τρίτωνος, ὁ ὁποῖος ἐστρέφετο καὶ ἐδείκνυε μὲ μίαν ράβδον τὸν ἄνεμον.

Τὰ μνημεῖα τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς.— Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸν Σύλλαν, σχεδὸν δὲν ὑπῆρξε Ρωμαῖος ἰσχυρός, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ ἠκολούθησε τὸ βαθύτατον φιλαθηναϊκὸν πνεῦμα τῶν χρόνων, ἐξαιρετικῶς δ' εὐεργετικοὶ ὑπῆρξαν πρὸς τὴν λαμπρὰν πόλιν οἱ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες. Πρῶτος ὁ Καῖσαρ, ὁ ἀληθὴς ἱδρυτὴς τῆς Αὐτοκρατορίας, προσέφερε δωρεὰς πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως, εὐηργέτησε δὲ τὴν Ἑλλάδα ἀνακτήσας τὴν Κόρινθον, ἡ ὁποία ἔγινεν ἡ σπουδαιοτάτη πόλις τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ ὁ Αὔγουστος ἐνίκησε καὶ ἐπῴκισε τὰς Πάτρας, ἀμφότεραι δὲ αἱ πόλεις αὗται διετήρησαν ἔκτοτε ἕως τὰ τέλη τῶν Βυζαντινῶν χρόνων τὴν εὐημερίαν αὐτῶν.

Οἱ δύο οὗτοι Ρωμαῖοι μονάρχαι ἔδωκαν χρήματα ἀρκετὰ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὥστε ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ν' ἀνεγείρῃ τὸ Προπύλαιον τῆς *Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς*, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο καὶ τῆς *Ἀθηνᾶς τῆς Ἀρχηγέτιδος*, καὶ ἦτο στολισμένον μὲ τιμητικοὺς ἀνδριάντας μελῶν τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ποίας εὐεργεσίας ἔκαμεν εἰς τὴν πόλιν ὁ ἰσχυρὸς φίλος καὶ γαμβρὸς τοῦ Αὐγούστου Ἀγρίππα· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εὐγνώμονες ἵδρυσαν εἰς τιμήν του τὸν ἱππικὸν ἀνδριάντα, τοῦ ὁποίου τὸ βάθρον, ἔχον ὕψος 9 μέτρων, σώζεται εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, ἀριστερὰ καὶ ἀπέναντι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Εἰς τὸν Κεραμεικὸν δὲ ὑπῆρχεν Ὠδεῖον ὀνομαζόμενον τὸ *Ἀγριππεῖον*, ὅπου ἐγίνοντο μουσικαὶ ἀκροάσεις, κατόπιν δὲ καὶ ρητορικαί.

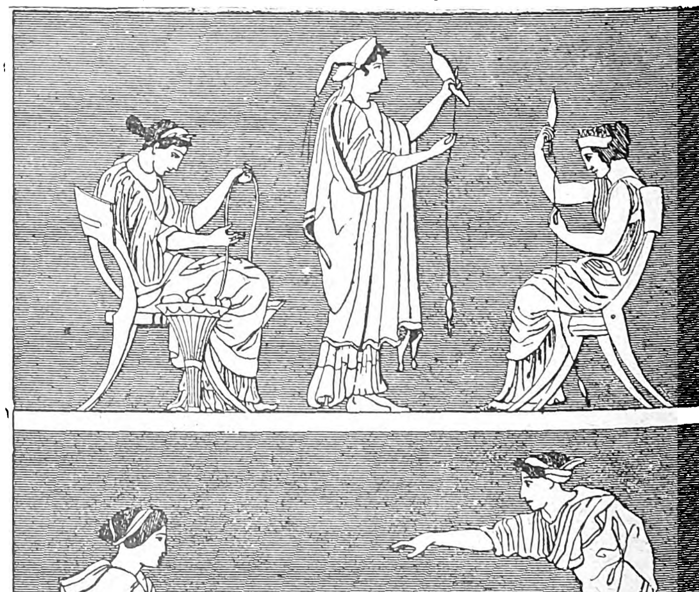

Οἰκιακὰ ἔργα.

1,2,3 = γυναῖκες νήθουσαι· 4 = ὑφάντριαι.

Μὲ τοὺς Ρωμαίους μονάρχας ἡμιλλῶντο, ὅπως καὶ πρωτύτερα, οἱ Ἑλληνίζοντες ἡγεμόνες τῆς Ἀνατολῆς νὰ δεικνύωνται εὐεργέται τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἀθηνῶν. Θερμὸς φίλος

Digitized by Google

τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας *Ἡρώδης ὁ Μέγας*, ὁ ὁποῖος πολλὰ ἐδαπάνησε πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πόλεώς των καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, συνέδραμε δὲ καὶ αὐτὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἡγεμόνες τῆς Ἀσίας εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Εἰς ἀνδριάντα τοῦ φοβεροῦ Ἡρώδου, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἔστησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔγραψαν τὴν ἐπιγραφήν: «Ὁ δῆμος βασιλέα Ἡρώδην φιλορρωμαῖον εὐεργεσίας ἕνεκεν καὶ εὐνοίας τῆς εἰς ἑαυτόν» (C. I. A. τ. Γ', ἀρ. 550). Ἦτο δὲ ὁ Ἡρώδης οὗτος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ περιβόητος βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας, ὁ ὁποῖος διέταξε τὴν σφαγὴν τῶν παίδων εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. ἔγιναν καὶ ἄλλαι, ὀλιγώτερον σπουδαῖαι, ἀνακαινίσεις μνημείων, κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἑπομένου αἰῶνος οἱ Σύροι ἡγεμόνες Καλλίνικος καὶ Ἰούλιος Φιλόπαππος ἀπέκτησαν μέγα ὄνομα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς φιλαθήναιοι καὶ εὐεργέται τῆς πόλεως. Ὁ καὶ σήμερον σωζόμενος μεγαλοπρεπὴς τάφος—τὸ γνωστὸν *μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου*,—εἶχεν ἀνεγερθῆ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως λόφον τοῦ Μουσείου πρὸς τιμὴν τοῦ ἑτέρου τῶν ἡγεμόνων τούτων, τοῦ Ἰουλίου Φιλοπάππου, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει πολίτης τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν πόλιν.

Οἱ χρόνοι τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ του Ηρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.— Ἓν ἀπὸ τὰ περιεργότερα βεβαίως φαινόμενα τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ κατὰ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ. ἐκπληκτικὴ καλλιτεχνικὴ ζωὴ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ πόλις εὑρίσκετο εἰς πλήρη πολιτικὴν παρακμήν. Συνεδέετο δὲ ἡ κυρίως οἰκοδομικὴ αὕτη κίνησις μὲ τὰ περιλάλητα γενόμενα εἰς τὴν τέχνην ὀνόματα τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Καὶ οἱ σημερινοὶ ἀκόμη Ἀθηναῖοι, εἴτε ἐπισκέπται τῆς ἐνδόξου πόλεως εὑρίσκουν ζωντανὸν τὸ ὄνομά των εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα τῶν ἔργων αὐτῶν. «Ἐμφανίζεται ἤδη ὁ Ἀδριανός, ὁ μεγαλύτερος ἴσως οἰκοδόμος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας ἐκτελῶν ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔφεραν εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολυετῆ οἰκοδομικὴν δραστηριότητα, ὁποία ἦτο μόνον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Ὁ υἱὸς τοῦ Ξανθίππου εἶχε δώσει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα αὐτῆς, δι' ὅλον τὸ μέχρι τῶν Βουργουνδῶν καὶ Φλωρεντινῶν δουκῶν τοῦ Μεσαιῶνος διάστημα· ἤδη ἡ κάτω πόλις τῶν Ἀθηνῶν λαμβάνει διὰ τοῦ φιλέλληνος Αὐτοκράτορος, ὡς ἀμέσως κατόπιν καὶ διὰ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν φυσιογνωμίαν, ἡ ὁποία μόνον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἠλλοιώθη» (*Χέρτσβεργ*, ἔνθα κατωτέρω, εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν, σ. 186 ἑξ. — Πρβ. *Γρηγορόβιον*, σ. 75 ἑξ.).

Ἡ ἐν ἐκτάσει ἀνάπτυξις τῶν ἀνεγερθέντων τότε μνημείων δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ἐνταῦθα (βλ. λ. Ἀδριανὸς καὶ Ἡρώδης Ἀττικός). Ἀρκεῖ ὅμως διὰ νὰ δείξωμεν τὴν ἀληθῆ «ἀναγέννησιν περὶ τὴν κτίσιν μνημείων μεγαλοπρεπῶν, οἵα ἡ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Λυκούργου, ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ» (Γρηγορόβιος). Ὁ ἔνθους ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εὔκλειαν Αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἀπεπεράτωσε τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ κολοσσιαίου Ὀλυμπιείου, ἵδρυσε δὲ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν τὰς νέας Ἀθήνας, ἔκτισε πολλοὺς ναοὺς καὶ κτίρια. Ἐν συνεχείᾳ μὲ τὸν Ἀδριανὸν ἄλλα μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα κτίζει ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, καὶ νομίζει τις ὅτι γίνεται ἅμιλλα ποῖος ἐκ τῶν δύο ἀνδρῶν νὰ διακοσμήσῃ λαμπρότερον τὰς Ἀθήνας.

Ἡ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης. Θαυμάσιον ἀληθῶς ἦτο τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο φαινόμενον τῆς ἐντόνου καλλιτεχνικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἐπλημμύριζεν εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς καὶ τὰς Ἑλληνορρωμαϊκὰς Ἀθήνας. Σπανίως εἰς τὴν ἱστορίαν ἀναφέρεται τόση δραστηριότης καὶ κίνησις εἰς κτίσιν οἰκοδομῶν μεγάλων, εἰς ἀνέγερσιν ἀγαλμάτων καὶ ἀνδριάντων καὶ στολισμὸν τῶν μνημείων διὰ γλυπτῶν ἔργων, ὅση κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῶν ἓξ αἰώνων, οἱ ὁποῖοι διανέμονται πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστόν, ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον ἕως τὸν Κωνσταντῖνον. Παρόμοιος καλλιτεχνικὸς ὀργανισμὸς δὲν παρετηρήθη παρὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους καὶ τῆς μεγάλης Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, ἴσως δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ οἰκοδομικὰ ἔργα ἡ κίνησις ἐκείνη, ἀλλά, δραστηριωτάτη ἐπίσης, ἐξεδηλοῦτο καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν ἀνδριάντων. Συνήθεια ἦτο παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅταν ἤθελον νὰ ἐκδηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας τὴν πόλιν, νὰ ἐγείρουν εἰς αὐτοὺς ἀνδριάντας, ὅπως ἐξ ἀντιθέτου, ὅταν εἶχον παράπονόν τι ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν, ἡ συνήθης ἐκδίκησίς των ἦτο νὰ καταρρίπτωσι τοὺς ἀνδριάντας των. Καὶ ἡ κάτω πόλις καὶ ἡ Ἀκρόπολις ἦσαν πλήρεις ἀνδριάντων καὶ ἄλλων τιμητικῶν μνημείων ἀφιερωμένων εἰς Ἕλληνας βασιλεῖς, εἰς ἡγεμόνας τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἀνατολῆς, εἰς Ρωμαίους Αὐτοκράτορας καὶ εἰς ἄλλους ἐπιφανεῖς Ρωμαίους, ἢ καὶ Ἕλληνας ἢ καὶ Ἀθηναίους ἄρχοντας.

Αἱ πρὸς τὰς Ἀθήνας τιμαί.—Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει τὸν καλύτερον χαρακτηρισμὸν εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς καὶ Ἑλληνορρωμαϊκὰς Ἀθήνας εἶναι αἱ ὅλως διόλου μοναδικαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τιμαί, αἱ ὁποῖαι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπενέμοντο ὑπὸ ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Παλλάδος. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἢ ἀληθέστερον ἀπὸ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα, ἤρχισεν ἐκδηλούμενος ὁ τοιοῦτος πρὸς τὰς Ἀθήνας θαυμασμός. Εἶναι γνωστὸν μὲ πόσην εὐμένειαν προσηνέχθη ὁ νεαρὸς δορικτήτωρ πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅλοι δὲ οἱ μετ' αὐτὸν ἰσχυροὶ ἐθεώρουν καθῆκον καὶ καύχημά των τὴν ἀπονομὴν τιμῆς πρὸς τὴν ἔνδοξον πόλιν. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀπαίσιος Σύλλας ἔδειξε τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν ἱστορικὴν πόλιν, ἀλλὰ μετὰ τὴν δεινὴν αὐτῆς καταστροφήν, εἰπὼν ὅτι κάμνει χάριν εἰς τοὺς ζῶντας ἕνεκα τῶν μεγάλων νεκρῶν. Ὁ δὲ νικητὴς τῆς Φαρσάλου, ὁ Καῖσαρ, συνεχώρησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐτίμησε τὴν χώραν των ὡς τὸν τάφον μεγάλων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἠρώτησε τοὺς πρέσβεις ποσάκις ἔμελλε νὰ σώσῃ αὐτοὺς ἡ δόξα τῶν προγόνων.

Ἡ κατάκτησις τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως μύχιος πόθος πάντων τῶν μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον στρατηλατῶν καὶ Ἑλλήνων βασιλέων· οὐδεὶς ὅμως ἐτόλμησε νὰ ἐκδηλώσῃ τοιαύτην πρόθεσιν καὶ πάντες περιεκάλυπτον τὰς φιλοδοξίας των μὲ τὴν ἐπίδειξιν ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως καὶ τῆς προόδου αὐτῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι παρεκτὸς τῆς ἀνεγέρσεως ἀνδριάντων ἤρχισαν ν' ἀπονέμουν τιμὰς πρὸς τοὺς εὐεργέτας καὶ μὲ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνάθεσιν διαφόρων ἀξιωμάτων, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν πολιτικὴν κατάπτωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ ὑπερηφάνεια, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζον ἐκ τῶν τιμῶν τούτων οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, καταδεικνύει ἀφ' ἑτέρου, ὁποίαν γοητείαν ἐξήσκουν αἱ Ἀθῆναι εἰς πάντα πολιτισμένον ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀκόμη καὶ Αὐτοκράτορες, ἄρχοντες ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου,—ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Δομιτιανὸς καὶ ὁ Ἀδριανός—ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν. Τόσον σεβασμὸν διήγειρον, ἕνεκα τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων καὶ μόνον, τὰ ὀνόματα τῶν λειτουργιῶν τῆς πόλεως, διότι βεβαίως οἱ πανίσχυροι Αὐτοκράτορες δὲν ἐπεζήτουν τὴν ἀρχὴν διὰ τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ τὴν τιμήν.

Ἀληθῆ δ' εὐτυχίαν ἐθεώρουν πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς νὰ διαμένουν εἰς τὰς Ἀθήνας. Παραδείγματα φέρω τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, τὸν Ἀντώνιον, τὸν Ἀδριανόν, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω ἄλλους. Ἐπανειλημμένως παρέμειναν οὗτοι εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους. Ὁ Ἀντώνιος ἔχαιρεν ἰδιαζόντως, ὅταν ἤκουε νὰ τὸν ὀνομάζουν φιλέλληνα, καὶ ἀκόμη περισσότερον φιλαθήναιον, ἔφερε δὲ μάλιστα μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν διαμονήν του, τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Ἀκτέῳ καταστροφῆς, τὴν περίφημον Ἑλληνίδα βασίλισσαν Κλεοπάτραν. Ὁ Ἀδριανὸς πάλιν ἐθεώρει εὐτυχίαν του νὰ συναναστρέφεται καὶ νὰ συζητῇ μετὰ τῶν Ἀθηναίων σοφιστῶν, ἐνδεδυμένος καὶ συμπεριφερόμενος ὅπως καὶ ἐκεῖνοι.

Ὁ βίος εἰς τὰς Ἑλληνιστικὰς Ἀθήνας.— Ἂν ἀναλογισθῶμεν τὸ πλῆθος τῶν ἀνεγειρομένων κτισμάτων καὶ τῶν κατασκευαζομένων ἔργων τέχνης, τὰ εἰς ἔκτακτον δραστηριότητα πολυάριθμα καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια, τὸ πλῆθος τῶν τεχνιτῶν καὶ καλλιτεχνῶν, τὴν πλήρη ζωῆς ἄνθησιν τῶν Σχολῶν, τὸ πλῆθος τῶν διδασκάλων καὶ σοφιστῶν καὶ τῶν μαθητῶν των (μόνος ὁ Θεόφραστος εἶχε 2.000 μαθητάς), τὴν συρροὴν τῶν ξένων τῶν ἐπισκεπτομένων ἁπλῶς τὴν πόλιν ἢ διαμενόντων ἐν αὐτῇ—εἴτε πρὸς ἀκροάσεις φιλοσοφικάς, εἴτε πρὸς θέαν τῶν μνημείων, εἴτε διὰ τὴν εὐχάριστον διαμονὴν — θὰ ἐννοήσωμεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν οὐδόλως εὐκαταφρόνητος πόλις κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον ἕως τὸν Κωνσταντῖνον, ἀκόμη μάλιστα καὶ ἕως τὸν Ἰουστινιανὸν (ἀπὸ τὸ 300 π.Χ. ἕως τὸ 550 μ.Χ. περίπου).

Ἄλλως τε καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν πολιτικὸν βίον εἶχον διατηρήσει αἱ Ἑλληνιστικαὶ Ἀθῆναι, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην Ἑλληνικὴν πόλιν, ἀρκετὴν ζωτικότητα, διότι μόνον αἱ Ἀθῆναι πολὺ συχνὰ ἐξηγέρθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, χωρὶς νὰ φοβηθοῦν τὰς καταστροφάς, ὅπως δεικνύει ἡ τραγικωτάτη συμφορὰ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Σύλλα. Τόσον μεγάλη, ὡς λέγει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε ὅσον καὶ ἂν κατεδαπανήθη αὕτη, τὰ περιλειπόμενα ἐλάχιστα ζώπυρα ἔδιδον ἀκόμη ζωὴν εἰς αὐτούς, ὁποίαν δὲν εἶχον οὔτε οἱ Θηβαῖοι, οὔτε οἱ Ἀχαιοί, οὔτε αὐτοὶ οἱ Σπαρτιᾶται. Καὶ εἰς τὰς χειροτέρας ἡμέρας των οἱ Ἀθηναῖοι τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχον τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς ἀρχαίας δόξης, ἡ ὁποία δίδει δύναμιν, καὶ ἔκαμνε τοὺς δημαγωγούς των νὰ λέγουν ὅτι «τὰ μὲν ἄλλα ἦσαν κοινὰ τῶν Ἑλλήνων, μόνοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία φέρει εἰς τοὺς οὐρανοὺς» (κατὰ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον). Ἡ ἰδία δὲ ἀρχαία δόξα ἦτο ἡ κινοῦσα τὸν πρὸς τὴν πόλιν θαυμασμὸν τῶν Ρωμαίων. Εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ Αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ πρὸς Ρωμαῖον ἄρχοντα στελλόμενον εἰς τὰς Ἀθήνας εὗρε τὴν λαμπροτέραν διατύπωσίν του ὁ θαυμασμὸς τοῦ κόσμου πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιαιτέρως τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν: «*Τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτίτορας τῆς τῶν Ἀθηναίων πατρίδος, τίμησον τὸ ἀρχαῖον κλέος τοῦ ἔθνους τούτου ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ ὅτι οἱ Γωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβουεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον...*».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἱστοριῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον βλ. καὶ τὰς Ρωμαϊκὰς διὰ τὴν Ἑλληνορρωμαϊκήν, προχείρως δὲ τὸν ἡμέτερον *Παπαρρηγόπουλον*.— *Gurt. Hertzberg*, Athen. Historisch-topographisch das gestellt, 1885. — *Baumgarten, Poland, Wasner*, Die Hellenistisch-römisch Kultur, 1913. — Πρβλ. *Δρόϋζεν*, Ἱστορία τῶν Ἐπιγόνων (μετάφρ. Ἰ. Δελλίου), 1917.— *Γρηγορόβιον*, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου), 1917.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Ο ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους αἱ Ἀθῆναι ἔλαμψαν διὰ τόσον ἰσχυρᾶς λάμψεως πολιτισμοῦ, ὥστε ὑπῆρξαν ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ σημερινοῦ, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ. Ἡ διοργάνωσις τοῦ πολιτικοῦ βίου, ὡς καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία, ἀνάγονται γενικῶς εἰς τὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ συμπλέκονται καὶ μὲ τὴν ὅλην ἱστορίαν. Πρέπει δὲ ἰδιαιτέρως νὰ καθορισθοῦν ἐνταῦθα αἱ κύριαι ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν λαμπροτέραν αὐτῶν μορφήν, τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικήν, αἱ ὁποῖαι ἔδωκαν διὰ μέσου εἰκοσιτριῶν αἰώνων τὰ ἀπαράμιλλα καὶ αἰώνια ὑποδείγματα τοῦ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος.

Αἱ Ἀθῆναι ὡς κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ λαμπροτάτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ αἱ Ἀθῆναι ἐπρωταγωνίστησαν. Εἰς τοὺς προγενεστέρους τοῦ Ε' αἰῶνος χρόνους διέλαμψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολλαὶ διαυγεῖς πηγαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, ἑκάστη δὲ τούτων εἶχε τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῆς δύναμιν καὶ αἴγλην, — ἡ Αἴγινα, ἡ Σικυών, ἡ Κόρινθος, ἡ Μίλητος καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, αἱ Συρακοῦσαι καὶ αἱ ἄλλαι ἀποικίαι τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν περίοδον ταύτην καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους ὅλαι αἱ χωρισταὶ ἐκεῖναι πηγαὶ συρρέουσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι οὕτως ἀναλαμβάνουν τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἔμελλε ν' ἀναλάβουν καὶ τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀναμφιβόλως καὶ ἄλλαι πόλεις Ἑλληνικαὶ παρήγαγον τότε μεγάλους ἄνδρας, ἀλλ' οὐδεμία συνεκέντρωσε ποτὲ τόσον μέγαν ἀριθμόν, οὐδεμία ἐδημιούργησε τόσον ἀπαράμιλλα ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης εἰς ὅλους τοὺς κλάδους.

Αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν τότε ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξήρθησαν οἱ μεγάλοι χαρακτῆρες τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων ἔμεινεν ὁ ἀθάνατος τύπος εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην «παρήχθη ἀπαραδειγμάτιστός τις ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἔξαρσις ὑψηλῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀρίστων καὶ καλλίστων κεφαλαίων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου, ἔξαρσις καταστήσασα τὴν πόλιν ταύτην κέντρον τοῦ ὑψίστου πνευματικοῦ βίου τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ κόσμου». *Π. Καρολίδης*, (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς, τ. ΙΔ'. 1919 σ. 52 ἑξ.). Ὁ μέγας Περικλῆς ἐκάλεσεν ἤδη τὰς Ἀθήνας «*παίδευσιν τῆς Ἑλλάδος*» (Θουκυδίδης, II, 41), δικαίως δ' ὀνομάζεται εἰς ἀρχαῖον ἐπίγραμμα «*Ἑλλάδος Ἑλλάς*». Καὶ οὕτω, λέγοντες Ἀθηναϊκὸν πολιτισμόν, συμπεριλαμβάνομεν ὅλον τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς τὰς λαμπροτάτας αὐτοῦ ἐκδηλώσεις.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν Ἀθηνῶν.—Ἤδη ἀπὸ τὸν ΣΤ' αἰῶνα διὰ τοῦ Πεισιστράτου εἶχον αἱ Ἀθῆναι ἀρκούντως προοδεύσει καὶ εἶχον εὕρει τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ μέλλοντος μεγαλείου αὐτῶν. Ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἀνατρέψασα τοὺς Πεισιστρατίδας, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο τύραννοι, ἔδωκεν εἰς τὴν πόλιν νέαν ὁρμήν. «*Ἀθῆναι*, λέγει ὁ Ἡρόδοτος (V, 66), *ἐοῦσαι καὶ πρὶν μεγάλαι, τότε ἀπαλλαχθεῖσαι τυράννων ἐγίνοντο μέζονες*». Αἱ νῖκαι εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ ἡ ἐπίμονος προσπάθεια τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τὸ 490 ἕως τὸ 450 περίπου, ἀνέδειξαν τὸν Ἀθηναϊκὸν δῆμον τὸν ἐνδοξότατον ἀντιπρόσωπον τῆς Ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Στηριζόμεναι δ' αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ ἰσχυροῦ συνδέσμου Ἑλληνικῶν πόλεων, ὡς πρωτεύουσα ἑνὸς μεγάλου θαλασσίου κράτους, ἔγιναν περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος, μεταξὺ τοῦ 450 καὶ 430, κύριαι τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσ-

Digitized by Google

σης. Ἐν τῇ ὑλικῇ ταύτῃ εὐημερίᾳ, τὸ Ἀθηναϊκὸν πνεῦμα ἀνεπτύχθη μεγαλοπρεπέστατα· οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ποιηταί, οἱ ἱστορικοί, οἱ ῥήτορες, οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ καλλιτέχναι ἔδωκαν τοιαύτην ὁρμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε κατέστησαν αὐτὸν ὄχι μόνον πανελλήνιον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ἕως σήμερον, ἀθάνατον διδάσκαλον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ διάδοσις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.— Κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ καταστρεπτικοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχεν ἤδη οὐσιαστικῶς ἀποκορυφωθῆ ἡ λαμπρότης τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ τὸν μακρὸν καὶ αἱματηρὸν ἐκεῖνον πόλεμον (432—404), οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέπτυξαν ἀξιοσημειώτον ἐνεργητικότατα, ἀλλὰ τὰ λάθη, εἰς τὰ ὁποῖα περιέπεσαν, ἔφεραν τὴν πόλιν εἰς καταστροφήν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε καὶ καταστροφὴ ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος. Διότι ἡ ἧττα τῶν Ἀθηνῶν ἔφερε τὴν ὁριστικὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, διαίρεσιν, ἡ ὁποία ηὐκόλυνε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μακεδονίας. Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον κατέπιπτεν ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς πόλεως, ἐλάμβανεν ἡ ἔνδοξος πόλις τὴν πνευματικὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἔθετε τὴν αἰωνίαν σφραγῖδα αὐτῆς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν βίον.

Ὅτι ὁ δημιουργηθεὶς Ἀθηναϊκὸς πολιτισμὸς ἐνεῖχε τὰ καθολικὰ καὶ ἀνθρωπιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐχρειάζοντο διὰ νὰ καταστῇ παγκόσμιος, διεῖδε καὶ θαυμασίως ἡρμήνευσε περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑπομένου Δ' αἰῶνος ὁ σοφὸς παρατηρητὴς καὶ γλυκὺς ῥήτωρ Ἰσοκράτης, λέγων, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τοσοῦτον ὑπερέβη πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὸν λόγον, «ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε *μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν τεκμήριον εἶναι καὶ μᾶλλον Ἕλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας* ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετασχόντας» (*Ἰσοκράτης*. Πανηγυρικός, 13). Ἡ βαθυνουστάτη αὕτη παρατήρησις εἶναι ὡς μία ἀληθινὴ προφητεία τῆς παγκοσμίου διαδόσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὰς νίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος. Ὄπισθεν τῶν Μακεδονικῶν φαλάγγων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατόπιν ὄπισθεν τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεώνων εἰς τὴν Δύσιν ἐβάδιζε καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός. Ἦτο τοιοῦτος ὁ καθολικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε ἀληθῶς ὁ λαμβάνων τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ, ὁ μιμούμενος αὐτόν, ὁ *Ἑλληνίζων*, καὶ ἂν δὲν ἦτο Ἕλλην, ἐθεωρεῖτο ὡς Ἕλλην. Ὁ Ἑλληνικὸς λοιπὸν ἐκεῖνος πολιτισμός, ὁ διαδοθεὶς εἰς τὴν Ἀνατολὴν μετ' Ἀλέξανδρον, καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Δύσιν, εἶναι ὁ *Ἑλληνιστικὸς* πολιτισμός, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εὐρυνθεὶς κατὰ τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ὅρια εἰσήχθη ἐκχριστιανισμένος εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν νεώτερον κόσμον.

Ἡ παγκόσμιος πνευματικὴ αὕτη ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία τόσον σπουδαῖον μέρος ἔχει εἰς τὴν ὅλην ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν *Ἀθηναϊκὴν Ἡγεμονίαν*, τὴν ἡγεμονίαν τὴν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀσκουμένην εἰς τὸν κόσμον, ἐνῷ ἡ ὑλική, ἡ στρατιωτικὴ ἡγεμονία, ἡ διὰ τῶν νικῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Περικλέους προελθοῦσα κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, συνετρίβη ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ὅπως ὅλαι αἱ ὑλικαὶ δυνάμεις τοῦ κόσμου παρέρχονται. «Ἡ ἀρχὴ ὅλων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶναι ὁ ἀληθὴς ἀνθρωπισμός, εὑρίσκεται εἰς τοὺς Ἕλληνας! Ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν, ὡς ἀπὸ πηγὴν νεότητος, ἤντλησε πάντοτε ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἀντλεῖ τὰς λεπτοτέρας πνευματικὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι θαῦμα, λέγει ὁ Treitschkes, καὶ ὁ λόγος οὗτος ἰσχύει καὶ διὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» (*Walter Otto*, ἔνθα κατωτέρω).

Τὴν τοιαύτην αἰωνίαν νεότητα ἔδωκεν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ὁ Ἀθηναϊκὸς πολιτισμός, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποτείνεται ὁ Ρενάν, ὅταν ὑμνῇ «*τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα*» (le miracle grec) καὶ ὅταν ἀναπέμπῃ τὴν ὑπέροχον αὐτοῦ προσευχὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Ἀθηναϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐννοοῦμεν ὅλοι οἱ δοξάζοντες τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ὅτι ἐδίδαξεν εἰς τὸν κόσμον «*πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν τὰ τρία ταῦτα ἀνεκτίμητα πράγματα, τὸ καλόν, τὸν λόγον καὶ τὴν ἐλευθερίαν*»! (Th. Reinach).

Ἡ ὡραιότης τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Περικλῆς ἀνέδειξε τὰς Ἀθήνας τὴν ὡραιοτέραν πόλιν τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νὰ κτίσῃ τὰ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα αὐτῶν μετεχειρίσθη τὰ χρήματα τοῦ θησαυροῦ τῶν συμμάχων, καὶ ἐμέμφθη αὐτὸν διὰ τοῦτο ὁ ἀντίπαλός του Θουκυδίδης. Ἀλλ' εἰς τὸν νοῦν τοῦ Περικλέους ἐκυριάρχει ἡ σκέψις ὅτι, ἐργαζόμενος διὰ τὴν δόξαν τῆς πόλεώς του, εἰργάζετο διὰ τὴν δόξαν ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Δὲν ἦτο δυνατὸν βεβαίως εἰς τὸν Περικλέα ν' ἀνοικοδομήσῃ ὅλας τὰς Ἀθήνας. Ἐξωραΐσθη ἡ μᾶλλον πολυσύχναστος συνοικία, τὸ *Κεραμεικόν*, καὶ βορειότερον, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισοῦ, ἡ *Ἀκαδήμεια* ἔγινε τὸ ἐντευκτήριον τῶν πεπαιδευμένων. Ἐπήγαινον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν τάφων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέζων αἱ ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων ἡρώων. Ἀλλ' εἰς ἱερὸς χῶρος ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ λαμπρότατος ὅλων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅπως καὶ ἔγινε τὸ ἐκλεκτὸν προσκύνημα, ὁ ἱερὸς χῶρος τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ *Ἀκρόπολις*. Διὰ τῶν Προπυλαίων τοῦ ἀρχιτέκτονος Μνησικλέους ἀνήρχετο ὁ ἐπισκέπτης ἢ ὁ προσκυνητὴς εἰς τὸ ὀροπέδιον τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀπέναντί του εἶχε τὸ χαλκοῦν κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς *Προμάχου Ἀθηνᾶς*, ἀριστερὰ κομψότατον ἰωνικὸν ναόν, τὸ *Ἐρέχθειον*, δεξιὰ τὸ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον τοῦ κόσμου, τὸν *Παρθενῶνα*. Εἰσήρχετο εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ ἐθαύμαζε τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς *Παρθένου Ἀθηνᾶς*. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλοι ὡραῖοι ναοί, ἀλλ' οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου, ὑπῆρχε, οὔτε θὰ ὑπάρξῃ, σύνολον παρόμοιον μνημείων.

Εἰς τὰ μνημεῖα αὐτὰ καὶ ὑπὸ τὸν φωτεινὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος ἔλαμπον τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πολυκλείτου καὶ αἱ λαμπρόταται ζωγραφίαι. Εἰς τὴν στοὰν τοῦ Κεραμεικοῦ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὑπὸ τὰ ὄμματά των τὴν θαυμασίαν, τὴν ὑπέροχον τριλογίαν τῶν ἀγώνων κατὰ τῶν βαρβάρων: τὴν Ἀμαζονομαχίαν, τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰλίου, τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος.

Εἰς οὐδεμίαν δὲ πόλιν τῆς Ἑλλάδος ἑωρτάζοντο ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις τόσον μεγαλοπρεπεῖς, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ συνετέλουν εἰς τὸ νὰ δίδουν μεγίστην ὤθησιν εἰς τὰς τέχνας. Παράδειγμα ἡ μεγαλοπρεπεστάτη πασῶν, τὰ *Παναθήναια*, κατὰ τὴν ὁποίαν, καθ' ἕκαστον τέταρτον ἔτος, οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται παρακολουθούμενοι ὑπὸ τοὺς μετοίκους (τοὺς ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντας ξένους), συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας, ἱερεῖς, μουσικούς, παρθένους φερούσας τὰ δῶρα, καὶ ὑπὸ συνοδίαν ἐφήβων ἱππέων, ἀνέβαινον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν διὰ ν' ἀφιερώσουν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Πολιάδα, τὸν ἱερὸν πέπλον. Ἡ θαυμασία αὕτη ἑορτὴ παρεστάθη εἰς ἀθάνατον σειρὰς ἀναγλύφων εἰς τὴν ζωοφόρον τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Φειδίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀναθέσει τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Παρθενῶνος.

Εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἑορτὰς προσθέσατε τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου καὶ τὰς συγκεντρώσεις εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι, ἔμπειροι καὶ λεπτοὶ τεχνοκρίται, ἤκουον τοὺς μεγαλυτέρους τραγικοὺς καὶ κωμικοὺς ποιητὰς τοῦ κόσμου, προσθέσατε τὴν *Πνύκα* ὅπου ἤκουον τοὺς μεγαλυτέρους ῥήτορας, τὴν *Ἀγοράν*, ὅπου συνανεστρέφοντο μὲ μεγάλους φιλοσόφους, τὴν *Ἀκαδήμειαν*, τὸ *Λύκειον* καὶ ἄλλα μέρη, περιφανῆ εἰς τὴν ἱστορίαν ὄχι μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης, καὶ θὰ ἐννοήσετε πῶς ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν τόσων ἀπαραμίλλων μνημείων τέχνης, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐδημιούργησαν ὑπέροχα ἔργα τοῦ πνεύματος ποιηταί, ἱστορικοί, φιλόσοφοι, ῥήτορες, αἱ Ἀθῆναι, συγχωνεύσασαι πᾶν ὅ,τι ἐκλεκτότερον εἶχε παραγάγει ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς, ἐδημιούργησαν πολιτισμὸν ἀθάνατον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκαν τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδιοφυΐας αὐτῶν, ὥστε λέγοντες *Ἀθηναϊκὸν πολιτισμόν*, νὰ ἐννοοῦμεν τὸν Ἑλληνικὸν ἐν τῇ λαμπροτάτῃ καὶ εὐγενεστάτῃ ἐκδηλώσει αὐτοῦ.

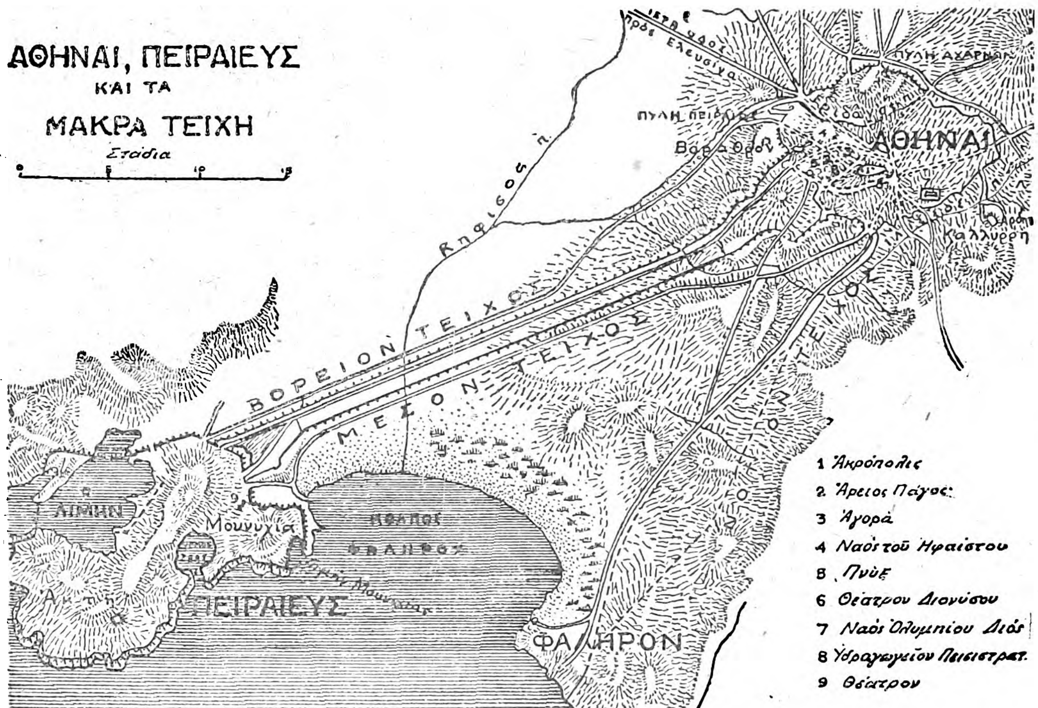

Αἱ Ἀθῆναι Ἑλλάδος Ἑλλάς. Ἠδύνατο λοιπὸν ὁ μέγας Περικλῆς νὰ κηρύττῃ ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶναι «*παίδευσις τῆς Ἑλλάδος*» (Θουκυδ. 2.41). Ἠδύνατο δὲ καὶ ὁ ἀνώνυμος ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ εἰς τὸν Εὐριπίδην ἐπίγραμμα νὰ λέγῃ τοὺς καλλίστους καὶ ἀληθεστάτους εἰς ἔπαινον τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν Ἀθηνῶν στίχους τούτους (Anthol. Palat. VII, 45):

«Μνῆμα μὲν Ἑλλὰς ἅπασ' [Εὐριπίδου, ὀστέα δ' ἴσχει
Γῆ Μακεδών· τῇ γὰρ δέξατο [τέρμα βίου·
Πατρὶς δ' Ἑλλάδος Ἑλλὰς
Ἀθῆναι· πλεῖστα δὲ Μούσαις
Τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν [ἔπαινον ἔχει».

Ὁ Ἀθηναῖος γλαφυρώτατος ἱστορικὸς Ξενοφῶν ἔγραψε τὰ *Ἑλληνικά*, δηλαδὴ Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ὡς πρέπει νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν λέξιν Ἑλληνικά. Καὶ ὅμως εἰς τὴν ἱστορίαν του ταύτην μικρὸν μόνον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας πραγματεύεται, τὸ κύριον δὲ εἶναι ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀθηναϊκὴ λοιπὸν ἱστορία εἶναι ἱστορία ὅλης τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Ἀθηναϊκὸς λαός, κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς ἀκμῆς του, εἶναι ὅλος ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Διότι ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, «παρὰ τῷ ὁποίῳ οἱ πολῖται ὑψώθησαν διὰ τῶν εἰς τοὺς πολέμους κατορθωμάτων εἰς πλήρη συμμετοχὴν εἰς τὰ τοῦ κράτους, καὶ εἶχον πλήρη ἀντίληψιν τῶν ἀθανάτων δημιουργημάτων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς μουσικῆς, διότι μόνοι αὐτοὶ ἐξ ὅλων τῶν Ἑλλήνων εἶχον ἀνεπτυγμένας εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν τὰς λεπτοτάτας πνευματικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς δυνάμεις. «Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐκδήλωσις τῆς εὐρυτάτης συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως· δεικνύει ἐπίσης εἰς ἡμᾶς τὴν συμμετοχὴν εὐρυτάτων λαϊκῶν στρωμάτων εἰς τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ τὰς καλὰς τέχνας» (Von Scala).

Ἡ Ἀττικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία. Διὰ ποίας ὁδοῦ ὁ Ἀθηναϊκὸς πολιτισμὸς διεδόθη καὶ ἐπεβλήθη, ὁποία δὲ ἦτο ἡ οὐσία αὐτοῦ, ὥστε νὰ γίνῃ πανελλήνιος καὶ παγκόσμιος, διδασκόμεθα ἂν σκεφθῶμεν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ὁ κάλλιστος ἀντιπρόσωπος καὶ φορεὺς αὐτοῦ. Ἡ Ἑλληνικὴ λογοτεχνία ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς Ἰωνική, Αἰολική, Δωρική, ἔπειτα ἔγινεν ἁπλῶς Ἑλληνική. Ὅταν εὗρε τὴν ὑψίστην διατύπωσιν αὐτῆς εἰς τὴν *Ἀττικὴν λογοτεχνίαν* καὶ εἰς τὸν περίφημον *Ἀττικισμόν*, τότε ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ τῇ ἁρμονικῇ καὶ μορφωτικῇ συνθέσει τοῦ οὐσιώδους χαρακτῆρος αὐτῆς. Ὑπῆρξε δ' ὁ χαρακτὴρ οὗτος ὁ εὑρέως καθολικὸς καὶ ἀνθρωπιστικὸς χαρακτὴρ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐκφράζει, διότι ἀποτελεῖ κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν χρόνων καὶ ὅλων τῶν χωρῶν. Καὶ ἐν τούτοις διατηρεῖ ἡ Ἀττικὴ Λογοτεχνία τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτῆρας τοὺς ὁποίους ἐχαράττει εἰς αὐτὴν τὸ «μεγακυδὲς ἄστυ», ἡ ἔνδοξος πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἤνθησε καὶ μὲ τῆς ὁποίας τὰς ἐγχωρίους παραδόσεις καὶ δοξασίας εἶναι πάντοτε συνδεδεμένη. Ἡ πατροπαράδοτος θρησκεία, οἱ μῦθοι τῶν ἐγχωρίων ἡρώων, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως αἰσθήματα ἁπλᾶ καὶ καθολικὰ δίδουν τὸ θέμα τῆς ποιήσεως. Ἐπίσης καὶ ἡ ῥητορικὴ τρέφεται ἀπὸ τὴν προσήλωσιν εἰς τὸ ἄστυ, ἀκόμη καὶ ἡ φιλοσοφία θεωρεῖ τὴν ἠθικὴν ὡς ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς πολιτικῆς. Τὸ ἴδιον φαινόμενον δυνά-

Digitized by Google

μεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας: ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφικὴ ἔχουν τὴν σφραγῖδα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἰδεώδους τῆς ἐποχῆς.

Καὶ ὅμως μὲ τὰ καθαρῶς ἰδιάζοντα εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἀθηναῖον χαρακτηριστικὰ ταῦτα συναρ-

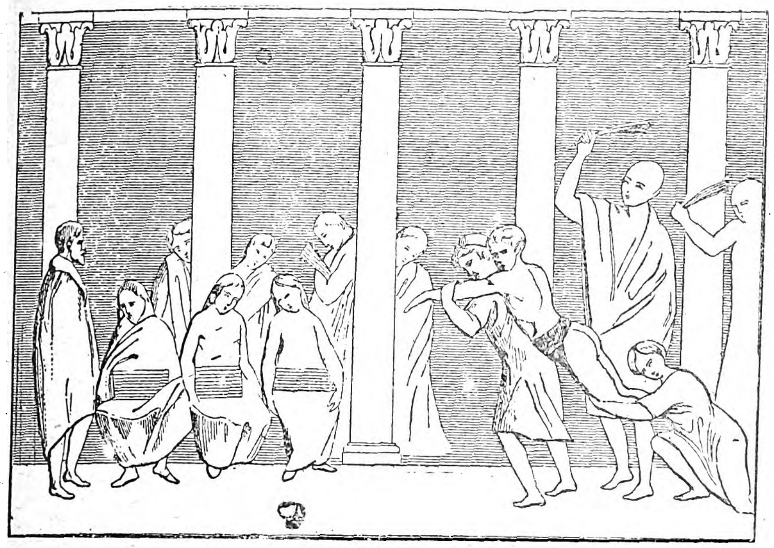

Σχολεῖον καὶ τιμωρία μαθητοῦ (Ἀρχαία τοιχογραφία).

μονίζεται εἰς ὕπατον καὶ εὐγενέστατον βαθμὸν τὸ καθαρῶς ἀνθρώπινον καὶ καθολικὸν ἰδεῶδες, αὕτη δὲ ἡ ἁρμονικωτάτη σύνδεσις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία δίδει εἰς τὴν Ἀττικὴν ποίησιν καὶ τέχνην τὴν ὑπέροχον καὶ μοναδικὴν γοητείαν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἀληθῶς ***πεπαιδευμένον***, ὡς τὸν ὀνομάζει ὁ Ἰσοκράτης, τὸν ***πολιτισμένον***, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Εἶναι δ' οὗτος, καὶ πρέπει νὰ εἶναι, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἑνώνει τὸ λελογισμένον μέτρον ἐν παντί, τὸν ἔρωτα τοῦ καλοῦ ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ τέχνῃ μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν ἐνδόξου παρελθόντος, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς βασιλέα τὸν νόμον, καὶ ὁ ὁποῖος ἀνυψώθη εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ὑψηλῆς ἀνθρωπότητος δι' αὐτῆς τῆς προσηλώσεώς του εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς φυλῆς του.

Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους ὑπῆρξεν ὁ αἰὼν ἐκεῖνος ὁ προνομιοῦχος εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς καινοτομίας, κατωρθώθη νὰ ἔλθουν εἰς ἰσορροπίαν καὶ συνδεθεῖσαι συναπετέλεσαν τὴν ὑψίστην πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἁρμονίαν. Ὁ μετ' Ἀλέξανδρον Ἑλληνισμὸς παρέλαβε τὸν *Ἀθηναϊκὸν πολιτισμόν*, τὸν δημιουργηθέντα κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ηὔρυνε τὰ ὅρια αὐτοῦ, κατέστησεν ἀκόμη περισσότερον ἀνθρωπιστικὰ τὰ χαρακτηριστικά του καὶ οὕτω ἔκαμεν αὐτὸν κατάλληλον νὰ διαδοθῇ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νὰ γίνῃ τὸ θεμέλιον τοῦ ἰδικοῦ μας σήμερον, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ. «Τὸ αἴσθημα καὶ ἡ διανόησις τῶν ἀνθρώπων, λέγει Γερμανὸς ἐπιστήμων (ὁ Pfuhl), ἔχει τὰς ρίζας ἐκεῖ ὅπου ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης ἀνεπτύχθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν οἶκον, εἰς τὸ κράτος, εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν διανόησιν καὶ τὴν ἔρευναν μὲ ἀπαράμιλλον σαφήνειαν, εὐγένειαν καὶ ὡραιότητα: εἰς τὴν Ἑλλάδα», καὶ ἐπειδὴ τῆς *Ἑλλάδος Ἑλλὰς* εἶναι αἱ Ἀθῆναι, ἂς προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον: εἰς τὰς *Ἀθήνας*.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡ

Τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς πόλεως, αἱ μυθικαὶ περὶ τῶν προγόνων παραδόσεις, ἡ θρησκεία, ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, οἰκογενειακὰ καὶ κοινωνικά, ἡ πολιτειακὴ ἀνατροφή, ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ μόρφωσις, ἡ ἐθνικὴ (πανελλήνιος, ὅπως τὰ ὁμηρικὰ ἔπη) καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Ἀττικὴ λογοτεχνία, αἱ ἀσχολίαι καὶ ἡ μετ' ἄλλων λαῶν ἐπικοινωνία ἦσαν οἱ σημαντικώτεροι παράγοντες, οἵτινες ἐπέδρασαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Κύριαι πηγαὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῶν, ἀναμφισβητήτως, εἶναι οἱ σύγχρονοί των συγγραφεῖς, καὶ κυρίως οἱ ρήτορες, οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ ἱστορικοί, καὶ ὑπὲρ τούτους ἀκόμη τὰ ἔργα, ἅτινα ἐδημιούργησαν εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, καὶ αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ πράξεις των.

Ἐκ τῶν συγγραφέων ὅμως τόσον οἱ ρήτορες, ὅσον καὶ οἱ κωμικοὶ ποιηταί, — παρὰ τὸ θρυλούμενον ὅτι ὁ Πλάτων, ὅτε ὁ τύραννος Διονύσιος ἠθέλησε νὰ μάθῃ τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, ἔστειλε πρὸς αὐτὸν τὰς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους (Βιβλ. Μαρασλῆ *W. Christ*, μετάφρ. Λ. Γ. Χ. Κώνστα, Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Λογοτ. Α' 556 σημ. 3) — ὑπερβάλλουσι τὴν ἀλήθειαν, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ· διὰ τοῦτο οἱ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὰ ἔργα τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀπομένουσιν οἱ δικαιότεροι καὶ ἀψευδέστεροι καθρέπται τῆς ψυχῆς των.

Ὅ,τι ὅμως πρὸς τοῖς εἰρημένοις ὀφείλει νὰ ἐνθυμῆταί τις εἶναι τοῦτο· ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦσαν ἀεὶ οἱ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' ὅτι μετεβάλλοντο ἐκ τῆς ἐπιδράσεως μεγάλων γεγονότων (π. χ. Μηδικῶν πολέμων, Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας των κ.ὁ.κ.), ὅπως συμβαίνει εἰς πάντας τοὺς λαούς, ἢ ἀκριβέστερον ὅτι ὑφίσταντο ἀλλοιώσεις εἰς τὸν χαρακτῆρα των, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποχρώσεις τοῦ αὐτοῦ χρωματισμοῦ, ἐκ τῆς αὐξομοιώσεως τὴν ὁποίαν ὑφίσταντο αἱ διάφοροι ψυχικαὶ ἰδιότητες αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος—κλίματος, γεωγραφικῆς θέσεως, ποιότητος καὶ μορφολογίας τοῦ ἐδάφους —προῆλθεν ἡ διαύγεια τῆς διανοίας των, ἡ εὐθυμία, ἡ λιτότης, ἡ κλίσις πρὸς τὴν ναυτιλίαν μᾶλλον καὶ τὸ ἐμπόριον ἢ τὸν ἀγροτικὸν βίον, ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων τῆς χαρᾶς ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῆς ὡραίας φύσεως διὰ τῆς ἀνεγέρσεως καλλιτεχνικῶν μνημείων, ποιήσεως ὕμνων καὶ δημιουργίας ἔργων τοῦ καλοῦ ἐν γένει, ἐν ἁρμονίᾳ εὑρισκομένων πρὸς τὸ κάλλος τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον ἐμάγευεν αὐτοὺς (βλ. Σοφ. Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῷ στ. 668 καὶ ἑξῆς· ὅπου ὁ ποιητὴς ὑμνεῖ τὸν ἀργῆτα Κολωνὸν «*ἔνθ' ἁλίγεια μινύρεται θαμίζουσα μάλιστ' ἀηδὼν χλωραῖς ὑπὸ βάσσαις...... θάλλει δ' οὐρανίας ὑπ' ἄχνας ὁ καλλίβοτρυς κατ' ἦμαρ ἀεὶ νάρκισσος...*» καὶ Εὐρ. Μηδ. στ. 824 καὶ ἑξῆς ὅπου ὁ χορὸς ὑμνεῖ τὰς Ἀθήνας... «*ἔνθα ποθ' ἁγνὰς ἐννέα Πιερίδας Μούσας λέγουσι ξανθὰν Ἁρμονίαν φυτεῦσαι*» Ἡ εὐφυΐα, λοιπόν, ἡ φιλοκαλία, ἡ λιτότης, τὸ φιλαπόδημον καὶ ἡ ἰσόρροπος κατανομὴ τῆς δραστηριότητός των εἴς τε τὸν θεωρητικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον ὤφειλον νὰ εἶναι, καὶ ἦσαν, αἱ πρῶται ἐπίκτητοι, ἔμφυτοι σχεδὸν διὰ τοῦ χρόνου καταστᾶσαι, ἰδιότητες τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν (βλ. καὶ P. Guiraud «Lectures Historiques 1913 σελ. 3).

Ἐκ τῶν μυθικῶν περὶ τῶν προγόνων παραδόσεων, τῶν ὁποίων ἀφειδῆ χρῆσιν ἔκαμναν πρὸ πάντων οἱ ρήτορες (Λυσίας, Ἰσοκράτης, Δημοσθένης, κ.λ.π.), προέκυψεν ὁ ὑπερήφανος χαρακτὴρ τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸ τοπικιστικὸν πνεῦμα. Ἦσαν μόνοι αὐτοὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτόχθονες καὶ ἀπόγονοι προγόνων, οἵτινες διεκρίθησαν διὰ τὴν πολεμικὴν εὔκλειαν καὶ τὰς εὐεργεσίας πρός τε τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ὅλην. Εἶχον νικήσει ἐκεῖνοι τὰς Ἀμαζόνας, αἵτινες «πρῶται τῶν πάντων ἐφ' ἵππους ἀνέβησαν» καὶ ἐνομίζοντο «διὰ τὴν εὐψυχίαν μᾶλλον ἄνδρες ἢ διὰ τὴν φύσιν γυναῖκες», τὰς Ἀμαζόνας, αἵτινες «δίκην δοῦσαι τῆς ἀνοίας», διότι ἐτόλμησαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ἀττικῆς «τῶν μὲν Ἀθηνῶν ἀθάνατον τὴν μνήμην ἐποίησαν, τὴν δ' ἑαυτῶν πατρίδ' ἀνώνυμον». Μετὰ τῶν Ἀμαζόνων εἶχον νικήσει καὶ τοὺς συνεκστρατεύσαντας Θρᾶκας καὶ Σκύθας, οἵτινες πρὸς μόνους τοὺς Ἀθηναίων προγόνους «συμβαλόντες διεφθάρησαν ὥσπερ ἂν εἰ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπολέμησαν» (βλ. Λυσ. Ἐπιτάφ. 4—6, Ἰσοκρ. Πανηγ. ιθ'). Εἶχον νικήσει προσέτι τοὺς Θηβαίους, προστατεύοντες τοὺς Ἀργείους, διότι εἶχον ἀρνηθῆ νὰ δώσωσι πρὸς ταφὴν τὰ σώματα τῶν πεσόντων κατὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ εἶχον ἀρκεσθῆ ἀντὶ ἐπιβολῆς τιμωρίας τινὸς εἰς τοὺς ἡττηθέντας νὰ λάβωσι μόνον τὰ πτώματα τῶν πεσόντων καὶ νὰ θάψωσιν ἐν Ἐλευσῖνι καὶ νὰ ἐπιδείξωσι τὴν ἀρετὴν τῆς παροχῆς προστασίας πρὸς τοὺς ἀδικουμένους καὶ τῆς εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἀγράφους θείους νόμους (Λυσ. ἔνθ' ἀνωτ. 7—10 καὶ Ἰσ. Παν. ιε').

Τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶχον ἐπιδείξει οἱ πρόγονοί των καὶ ὅτε προστατεύοντες τοὺς ἀδυνάτους υἱοὺς τοῦ Ἡρακλέους κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ πανισχύρου Εὐρυσθέως προετίμησαν «μετὰ τοῦ δικαίου διαμάχεσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς δυναμένοις χαρίζεσθαι». Ἀλλ' ὁ ὑπερήφανος χαρακτὴρ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὴν προγονικὴν πολεμικὴν εὔκλειαν, τὸ φιλοδίκαιον καὶ τὴν φήμην των διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐκ γενναιοφροσύνης καὶ φιλανθρωπίας βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνων εὐεργεσίας πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει καὶ τὸν Ἑλληνισμόν. Ἦσαν δὲ αἱ εὐεργεσίαι ἐκεῖναι, ὡς ἐκληροδότει ἡ παράδοσις, σπουδαῖαι καὶ μεγάλαι, διότι εἶχον διδάξει τοὺς ἀνθρώπους τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ πρὸ πάντων τὴν σποράν τοῦ σίτου, (ὡς ἐμαρτύρει καὶ τὸ ἔθος, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν πλεῖσται πόλεις νὰ πέμπωσιν εἰς Ἀθήνας ἀπαρχὰς τοῦ σίτου) καὶ διὰ τῆς μυήσεως εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια εἶχον παράσχει μίαν παραμυθίαν διὰ τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωήν. Πρὸς τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι πρῶτοι εἶχον δώσει τὸ παράδειγμα τῆς ἐννόμου τάξεως «ἐν τοῖς πρῶτοι τὸν σίδηρον κατέθεντο» (Θουκ. Α' κ. στ') καὶ εἶχον ἱδρύσει τὴν πρώτην φιλελευθέραν πολιτείαν καὶ πρὸς τούτοις πρῶτοι αὐτοὶ εἶχον κατανοήσει τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ διὰ τῶν ἱδρυθεισῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων καὶ τῆς ἱκανό-

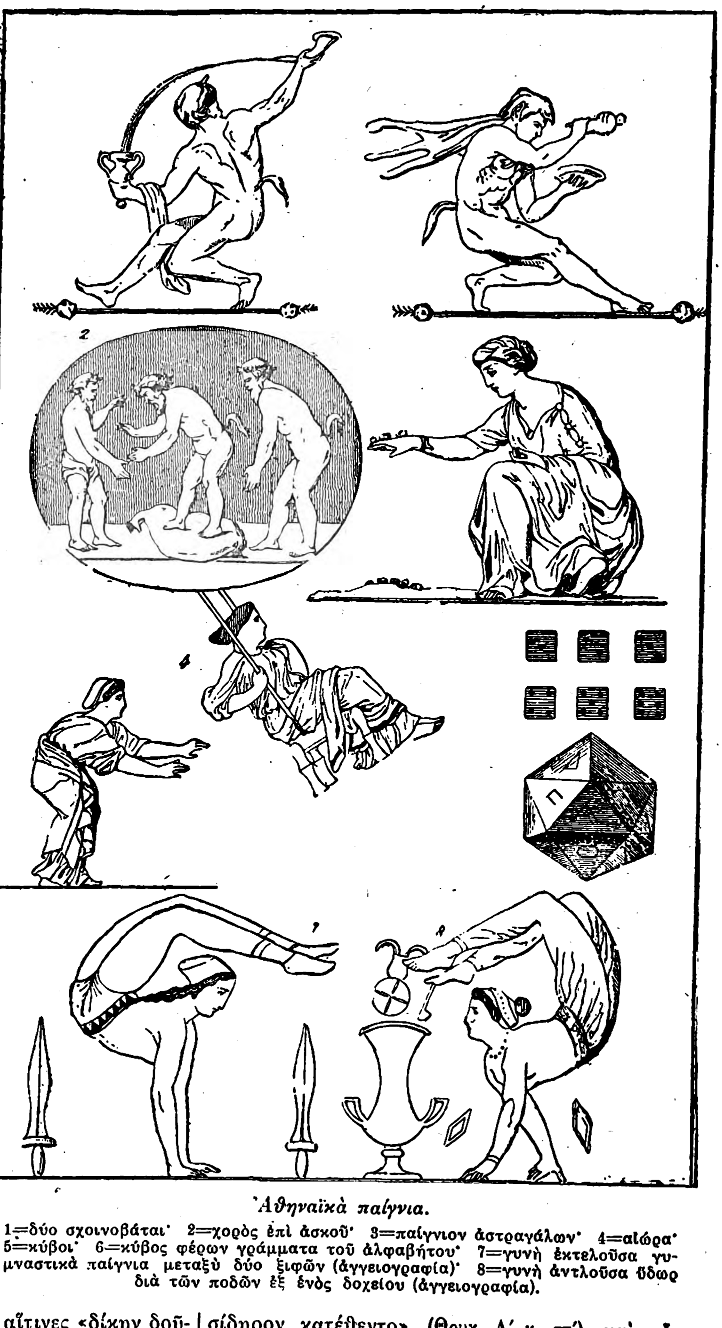

Ἀθηναϊκὰ παίγνια.

1=δύο σχοινοβάται· 2=χορὸς ἐπὶ ἀσκοῦ· 3=παίγνιον ἀστραγάλων· 4=αἰώρα· 5=κύβοι· 6=κύβος φέρων γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου· 7=γυνὴ ἐκτελοῦσα γυμναστικὰ παίγνια μεταξὺ δύο ξιφῶν (ἀγγειογραφία)· 8=γυνὴ ἀντλοῦσα ὕδωρ διὰ τῶν ποδῶν ἐξ ἑνὸς δοχείου (ἀγγειογραφία).

Digitized by Google

τητος τῆς προσαρμογῆς των πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἴτε μονίμως, εἴτε προσωρινῶς πρὸς ἐμπορίαν διέμενον, εἶχον καλλιεργήσει τὸ ἔθος τοῦτο. Κατὰ τὴν πνευματικὴν δὲ μόρφωσιν, τὸ φρονεῖν καὶ λέγειν, τόσον εἶχον ὑπερτερήσει τοὺς ἄλλους, ὥστε οἱ μαθηταὶ τῶν

Γέννησις καὶ ὡροσκόπιον παιδίου (ἀνάγλυφον).

Ἀθηναίων εἶχον γίνει διδάσκαλοι τῶν ἄλλων (Ἰσ. Πανηγ. στ′—ιγ′).

Αἱ ἐκ τῶν μυθικῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀναμνήσεων τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων ἀρεταὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ, τοῦ φιλοδικαίου, τῆς φιλαλληλίας, τῆς ὑπερηφανίας καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ὑπεροχῆς εἰς πνευματικὴν μόρφωσιν, εἰς ἡμέρωσιν βίου καὶ εἰς ἔλλογον ἀπόλαυσιν τῶν ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τοῦ ἑορτασίμου βίου ἀγαθῶν, εἶχον ἐνισχυθῆ ἔτι μᾶλλον κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, καθ' οὓς ἡ ἀνδραγαθία ὑπερέβαλε τὴν πατραγαθίαν. Ὁ ἐνθουσιασμὸς διὰ τὰς μεγάλας ἐκείνας νίκας καὶ ἡ αὐτοσυνείδησις ὅτι κατ' αὐτὰς εἶχον ὑπερβάλει πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, διότι μόνοι εἶχον ἀποκρούσει τὸν βάρβαρον ἐν Μαραθῶνι, διότι ὁ κραταιὸς στόλος των καὶ ἡ ὀργανωτικὴ καὶ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα καὶ αὐταπάρνησις τῶν ἀρχηγῶν των εἶχον δωρήσει τὴν νίκην τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης, διότι εἰς αὐταπάρνησιν, εἰς αὐτοθυσίαν καὶ ἐγκαρτέρησιν εἶχον μείνει ἀσύγκριτοι μεταξὺ πάντων τῶν εἰς τὴν ἐθνικὴν φατρίαν, εἰς τοὺς τὰ ἀμείνω φρονέοντας, ἀνηκόντων Ἑλλήνων εἶχον ἀναβιβάσει τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανίας. Ἡ ἀναγνώρισις ἄλλως τε τῆς ὑπεροχῆς των ἦτο πανθομολογουμένη, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει: «Νῦν δὲ Ἀθηναίους ἄν τις λέγων σωτῆρας γενέσθαι τᾶς Ἑλλάδος οὐκ ἂν ἁμαρτάνοι τἀληθέος...»

Οἱ κατὰ τοὺς Μηδικοὺς ὅμως πολέμους θρίαμβοι δὲν ἦσαν οἱ καρποὶ μόνον τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ἀλλ' ἦσαν καὶ τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος — καὶ πρὸ πάντων αὐτοῦ — ὡς πολὺ προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ Λυσίας (Ἐπιταφ. 19), ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔμαθον «ὑπὸ τοῦ νόμου μὲν βασιλεύεσθαι, ὑπὸ τοῦ λόγου δὲ διδάσκεσθαι». Ἀλλὰ καὶ τὸ πολίτευμα ἦτο ὁ ὥριμος καρπὸς ἀγώνων κατὰ τῆς ὀλιγαρχίας, ἀγώνων οἵτινες ἐμαρτύρουν ὅτι τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἐθέρμαινε καὶ ἐζωογόνει ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ φιλελεύθερον φρόνημα. Τὰς ψυχικὰς ταύτας ἰδιότητας τῶν Ἀθηναίων τόσον σωφρόνως ἐκαλλιέργησαν, ὠργάνωσαν καὶ κατηύθυναν δεξιοὶ τῆς πολιτείας οἰακοστρόφοι (Θεμιστοκλῆς, Ἀριστείδης) ὥστε εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἵδρυσιν τῆς ναυτικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ 70 ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα «οὔτε τριήρης ἐξ Ἀσίας εἰς Ἑλλάδα ἔπλευσεν, οὔτε τύραννος ἐν τοῖς Ἕλλησι κατέστη, οὔτε πόλις ἑλληνικὴ ὑπὸ βαρβάρων ἠνδραποδίσθη» (Λυσ. Ἐπιταφ. 57) καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀπαραμίλλων ἐκείνων πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν προϊόντων διὰ τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ φυλή, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ὅλη δύναται νὰ εἶναι ὑπερήφανος. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους ἡ Ἀττικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ Ἀττικὴ καλλιτεχνία, μὲ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν εἰς τὰ ὑπέροχα προϊόντα των ἰσορροπίαν καὶ ἁρμονίαν, ἦσαν αἱ κυριώτεραι τροφοὶ τῶν ψυχικῶν ἀρετῶν τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως τὸ θέατρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις ὄχι μόνον ἀκουσταὶ ἀλλὰ καὶ θεαταὶ ἐγένοντο καὶ οἱ πολῖται ἐδιδάσκοντο ὁποῖοι ὤφειλον ἑκάστοτε νὰ εἶναι, τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἁρμονία τῶν ναῶν καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν ἑορτῶν, ἅτινα πάντα ἐξύψωνον τὰς ψυχὰς (βλ. *L. Schmidt*, μετάφρ. Δ. Ὀλυμπίου, Ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σελ. 340 Τ. Α′).

Αἱ ἀσχολίαι (ἐμπόριον, ναυτιλία, βιομηχανία) καὶ μάλιστα ἡ ἐπικοινωνία μετ' ἄλλων λαῶν ἔδιδον ἀφ' ἑνὸς μὲν εὐκινησίαν καὶ εὐστροφίαν εἰς τὸ πνεῦμα των, ἥτις συγκεραννυομένη μετὰ τῆς Ἀττικῆς χάριτος ἀπετέλει ὅ,τι καλεῖται *Ἀττικὸν ἅλας*, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπλούτιζον τὴν ποικιλίαν τῶν δεξιοτήτων, ἥτις ἦτο χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν Ἀθηναίων (βλ. P. Guiraud ἔνθ' ἀνωτ. σ. 3).

Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου φαίνονται μόνον ὑπὸ ἀρετῶν κοσμούμενοι, ἀρετῶν πολιτειακῶν, κοινωνικῶν, ἀτομικῶν, καὶ ἐμφανίζονται ὡς τέλειοι σχεδὸν πολῖται καὶ ὡς τέλειοι ἄνθρωποι. Καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ τελείου τούτου μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν δίδει αὐτὸς ὁ Περικλῆς εἰς τὸν περίφημον παρὰ Θουκυδίδῃ ἐπιτάφιόν του.

Ἡ ὀξύτης ὅμως τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἥτις ἐνίοτε ἔφθανε μέχρι τῆς δολοφονίας, καὶ τὰ στίγματα τῆς δωροδοκίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ἀτυχῶς, ἐφαίνετο δτι δὲν ἦσαν καθαροὶ καὶ πολλοὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἄλλως τε ἐμαρτύρει ἡ ἔντιμος ἐξαίρεσις τοῦ δικαίου Ἀριστείδου καὶ τοῦ ἀδωροτάτου Περικλέους, ὑπεδήλουν ὅτι ὑπὸ τὴν ψυχικὴν γαλήνην καὶ ἠρεμίαν, ὑπὸ τὰς μεγάλας ψυχικὰς ἀρετὰς τοῦ πανηγυρίζοντος τοὺς θριάμβους του Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἦσαν ἕτοιμα νὰ θραύσωσι τὰς ἁλύσεις των πάθη, ἅτινα εἶχον δαμάσει ἡ δόξα, ὁ πλοῦτος, αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ πυκναὶ ἐπιτυχίαι, ἡ εὐτυχία.

Ἀντικειμενικώτερον παρέχει πρὸς ἡμᾶς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁ δαιμόνιος Θουκυδίδης εἰς τὴν δημηγορίαν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Κορινθίων ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Σπάρτης (Θουκ. Α′ κεφ. ο′). Δὲν ὁμιλεῖ πλέον ὁ Περικλῆς ἢ ἄλλος τις τῶν Ἀθηναίων ῥητόρων, ἀλλ' οἱ Κορίνθιοι, οἱ ἀντίζηλοι εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, οἱ πεφοβισμένοι γείτονες. Καὶ εἰς τὴν δημηγορίαν ταύτην, ὅπως και εἰς τοὺς λόγους τῶν ῥητόρων Ἀθηναίων, ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Ἀθηναίων γίνεται ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ Ἀθηναῖοι χαρακτηρίζονται ὑπὸ τῶν Κορινθίων ὡς νεωτερισταί, ὡς ἐφευρετικοὶ καὶ ἀποφασιστικοί, ὡς τολμηροὶ καὶ ῥιψοκίνδυνοι εἰς ἀπίστευτον βαθμόν, ὡς αἰσιόδοξοι καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν τῶν κινδύνων, ὡς ἀκούραστοι καὶ φιλαπόδημοι, διότι διὰ τῶν ἀποδημιῶν των ηὔξανον καὶ τὸν κεκτημένον πλοῦτον καὶ τὴν κεκτημένην δόξαν, ὡς ὁρμητικοὶ ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ καὶ ὡς τάχιστα ἀναθαρροῦντες μετὰ μίαν ἀποτυχίαν, ὡς ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ὁ νοῦς καὶ ἡ σκέψις ἔχουσιν ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν πόλιν καὶ ὡς ἄνθρωποι οἵτινες μεταχειρίζονται τὰ σώματά των ὑπὲρ αὐτῆς ὡς νὰ μὴ ἦσαν ἰδικά των. Ὡς ἄνθρωποι τέλος οἱ ὁποῖοι δὲν μένουσιν εὐχαριστημένοι, ἂν δὲν ἀποκτήσωσιν ὅ,τι ἐσκέφθησαν ν' ἀποκτήσωσι καὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς ὅσα ἀπέκτησαν, καὶ ἐν γένει, ὡς προσθέτουσιν οἱ Κορίνθιοι, ὡς ἄνθρωποι οἵτινες ἐκ φύσεως ἔχουσι πλασθῆ τοιοῦτοι, ὥστε οὔτε αὐτοὶ νὰ ἡσυχάσωσι ποτέ, οὔτε ἄλλους ν' ἀφήσωσιν ἡσύχους.

Τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀθηναίων ἠλλοίωσαν σημαντικῶς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ Ε′ αἰῶνος ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν. (Βλ. *Ε. Κουρτίου* Ἑλλ. ἱστ., μετάφρ. *Σ. Λάμπρου* Τ. Γ′, σ. 660 καὶ 690 καὶ ἑξῆς. *Μ. Εὐαγγελίδου* Σύνοψις τῆς Φιλοσοφ. 345 καὶ ἑξῆς). Ὁ οἰκονομικὸς μαρασμὸς τοῦ κράτους, ἡ καταστροφὴ τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν καὶ ἡ στέρησις τοῦ ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας πλούτου, ἐδυσχέραναν πολὺ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Ἡ ὀξύτης τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἅτινα ἐξῆπτον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν πολιτῶν ἀρχομανεῖς καὶ φαῦλοι δημαγωγοί, ἡ λύσσα τοῦ φυλετικοῦ μίσους, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐξαπολύσει ἡ πανελλήνιος ἐκείνη μανία, τὸ βαρὺ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων συμφορῶν πένθος τῶν οἰκογενειῶν, τὸ ὁποῖον ἐφυγάδευσεν ἀπὸ τὴν πόλιν τὴν γαλήνην καὶ τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν χαράν, εἶχον καταστήσει ἀγνωρίστους τοὺς Ἀθηναίους. Τὰ ἐλαττώματα τῆς φυλῆς ἅτινα ἐν ταῖς εὐτυχίαις εἶχον βυθισθῆ εἰς τὸν πυθμένα τῆς ψυχῆς των εἶχον ἀνέλθει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δυστυχίας αὐτῆς ἀνεφάνησαν καὶ οἱ σοφισταὶ οἵτινες διήγειραν μὲν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν εὐγενῶν νέων τὴν φιλομάθειαν, τῆς ὁποίας λαμπρὰν εἰκόνα παρέχει πρὸς ἡμᾶς ὁ θεῖος *Πλάτων* εἰς τοὺς διαλόγους του (βλ. Πρωταγ. ΙΙ. «*Τῆς παρελθούσης νυκτὸς ταυτησί, ἔτι βαθέος ὄρθρου, Ἱπποκράτης.... τὴν θύραν τῇ βακτηρίᾳ πάνυ σφόδρα ἔκρουε, καί... εὐθὺς εἴσω ἤειν ἐπειγόμενος, καὶ τῇ φωνῇ μέγα λέγων, ὦ Σώκρατες, ἐγρήγορας ἢ καθεύδεις;... Καὶ τοῦ ἕνεκα τηνικάδε ἀφῖκου; Πρωταγόρας ἥκει....*»), ἀλλὰ καὶ διέσεισαν τὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας, τὴν εὐσέβειαν πρὸς τοὺς θεούς, τὴν πίστιν πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἕως τότε ἠθικοὺς νόμους, τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς γονεῖς. Οἱ φιλοδίκαιοι ἀπέβησαν τότε ἄδικοι, οἱ φιλάνθρωποι σκληροί. Ἡ ὀργὴ ἐπλήρωσε τὰς ψυχάς των, ὅτε οἱ σύμμαχοι ἀπετίναξαν τὴν προστασίαν των, ἐξεδικήθησαν δὲ αὐτοὺς σκληρότατα (βλ. λ. Ἀθῆναι κατὰ τὸν Πελοπ. πόλεμον).

Τότε ἀνεφάνησαν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στίγματα τῆς ψυχῆς τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὁποῖα τόσον ἐπιτυχῶς καυτηριάζει ὁ φιλόπατρις κωμικὸς Ἀριστοφάνης εἰς τὰς διασωθείσας κωμῳδίας του, τῶν ὁποίων καὶ ἑκάστη εἶναι ἓν καλλιτεχνικὸν κάτοπτρον ψυχικῆς ἀσχημίας. Εἰς τοὺς Ἱππεῖς διασύρει τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν, τὸν δῆμον, ὅπως τὸν κατήντησαν οἱ δημαγωγοί, προσωποποιῶν αὐτὸν ὡς γέροντα ὀξύχολον καὶ δεισιδαίμονα, ὡς ἕρμαιον τοῦ κόλακος ὑπηρέτου του. Εἰς τοὺς Σφῆκας στιγματίζει τὸ φιλόδικον τῶν πολιτῶν καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν δημοκολάκων (*Κλέωνος*). Εἰς τοὺς Ὄρνιθας σκώπτει τὸ πολυπράγμον καὶ τὴν εὐπιστίαν, καὶ τὴν ἄνοιαν τῶν Ἀθηναίων. Εἰς τὰς Ἐκκλησιαζούσας κατειρωνεύεται τὰς κοινωνιστικὰς ἀρχὰς τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ κοινογαμίας, αἵτινες εἶχον κυοφορηθῆ, φαίνεται, εἰς ἐξημμένας κεφαλὰς μετὰ τὴν κρα·

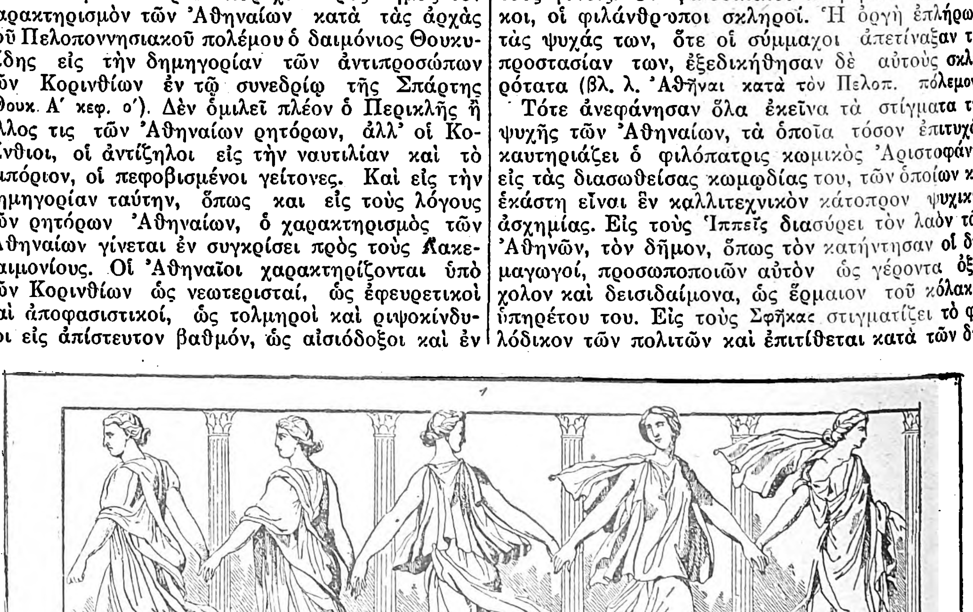

Ἀθηναϊκαὶ ἑορταὶ καὶ διασκεδάσεις.

1=χορὸς (ἀνάγλυφον ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου)· 2=γάμος (ἑλληνικὸν ἀγγεῖον ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου).

Digitized by Google

τήσασαν γενικὴν πενίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ ἄλλα δὲ ἐλαττώματα καὶ ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡς τὴν περὶ τὰ ἀφροδίσια ὁρμήν, τὴν πανουργίαν, τὴν ἀγυρτείαν καὶ τὴν πλεονεξίαν στηλιτεύει ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι αὐτῶν εἰς ἄλλας κωμῳ-

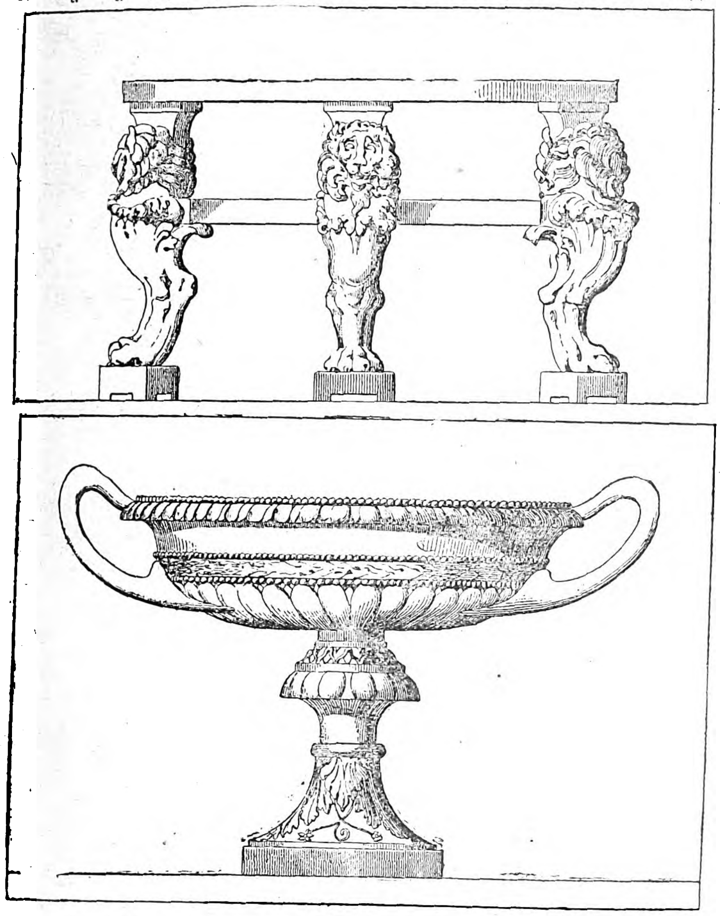

Οἰκιακὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη. 1=τράπεζα· 2=κρατήρ.

δίας. Τὰ αὐτὰ ἢ παραπλήσια ἐλαττώματα τῶν Ἀθηναίων τῶν χρόνων ἐκείνων ἐμφανίζουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ οἱ λόγοι τῶν ῥητόρων, ἰδίᾳ οἱ *δικανικοί*. εἰς τοὺς ὁποίους βλέπομεν τὸν Ἀθηναῖον πολίτην εἰς τὸν καθημερινὸν αὐτοῦ βίον, εἰς τὴν κοινότητα τῶν *φυλετῶν* καὶ *φρατέρων*, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια, νὰ διεκδικῇ τὰ κληρονομικὰ καὶ κτηματικὰ δικαιώματά του.

Ἡ ἀναλαμπὴ τοῦ κράτους κατὰ τὰ ἔτη τῆς δευτέρας τῶν Ἀθηνῶν ναυτικῆς ἡγεμονίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς πολίτας τῶν στιγμάτων τῶν ἡμερῶν τῆς δυστυχίας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Δ΄ αἰῶνος δὲν εἶναι οἱ ἡμίθεοι τῶν μέσων τοῦ Ε΄ αἰῶνος. Τὴν δραστηριότητα διεδέχθη ἡ νωθρότης, τὴν πρὸς τὴν πολιτείαν ἀφοσίωσιν ἡ ἀδιαφορία διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους, τὸ φιλοπόλεμον ἀντικατέστησεν ἡ ὀλιγωρία διὰ τὴν συγκρότησιν στρατοῦ. Μισθοφόροι ἀντὶ τῶν πολιτῶν ἐκαλοῦντο νὰ σώσωσι τὴν νέαν ἡγεμονίαν. Ὁ ὄχλος ἐλάτρευε τοὺς δημαγωγούς, τοὺς διασπαθίζοντας τοὺς πενιχροὺς δημοσίους πόρους εἰς χορηγήματα ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι πρὸς τοὺς πολίτας, εἰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις.

Πρὸς τὴν κατάπτωσιν τῶν πολιτικῶν ἠθῶν ἡμιλλᾶτο ἡ ἐξαχρείωσις τῶν ἰδιωτικῶν ἠθῶν· οἱ νέοι διέτριβον μετὰ αὐλητρίδων καὶ ἑταιρῶν καὶ οἱ πρεσβύτεροι διημέρευον, εἴτε παρὰ τὴν Ἐννεάκρουνον ἐν θέρει, οἶνον ψύχοντες, εἴτε ἐν τοῖς καπηλείοις πίνοντες ἢ τοῖς *σκιραφείοις* (κυβευτηρίοις) κυβεύοντες (βλ. Ἰσ: περὶ ἀντιδόσεως κ. κζ΄). Τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας συνεζήτουν μετὰ ζωηρότητος καὶ ἐνδιαφέροντος ἴσου πρὸς τὸ ἐπιδεικνυόμενον διὰ τὰ σκανδαλώδη χρονικὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἰδιωτῶν, εἰς τὰ μυρεψεῖα, τὰ ἀργυραμοιβεῖα καὶ τὰ κουρεῖα. Ἐλάχιστοι τῶν νέων ἐσύχναζον εἰς τὰ γυμναστήρια καὶ ὀλίγοι τῶν πρεσβυτέρων εἰς τὰς πολυαρίθμους φιλοσοφικὰς σχολάς. Ἡ κουφότης καὶ τὸ ὀξύθυμον, ἡ ματαιοδοξία καὶ ἡ ἐπίδειξις, ἡ φιλοσκωμμοσύνη καὶ ἡ ἀψικορία ἦσαν πλέον τὰ ἐπικρατέστερα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου αἰσθήματα (βλ. Δημοσθ. Ὀλυνθ. Ἰσ. περὶ εἰρ. 124 καὶ ἑξῆς Ἀριστ. Πλοῦτον στ. 180 καὶ Κουρτίου ἐνθ' ἀνωτ. Τ. Ε΄ σ. 144 καὶ ἑξῆς). Τὰ ἐλαττώματα τῶν Ἀθηναίων, πολιτειακά, κοινωνικά, ἀτομικά, ἐμονιμοποίησεν ἡ πολιτειακὴ καὶ κοινωνικὴ κακοδαιμονία, ἥτις ἐπηκολούθησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων. Ἐπηύξησε δὲ ταῦτα ἡ μεγαλόδωρος ματαιοδοξία ἡγεμόνων, οἵτινες ἐπεδίωξαν τὴν ὑστεροφημίαν των μὲ δωρεὰς πρὸς τὸν λαὸν τοῦ ἐνδόξου ποτὲ ἄστεως καὶ τὴν ἀνέγερσιν μνημείων, ἅτινα ἐμίαναν τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χῶρον τῶν Μουσῶν.

Ὁ *Θεόφραστος*, ὁ πεφιλημένος τοῦ *Ἀριστοτέλους* μαθητὴς μὲ τοὺς χαρακτῆράς του, οἱ κωμικοὶ τῆς Μέσης καὶ Νεωτέρας κωμῳδίας μὲ τὰ δυνατὰ εἰς ἠθοποιίαν ἔργα των, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ὑπὸ τῶν Λατίνων κωμικῶν ποιητῶν ἀπομιμήσεις των, καὶ οἱ σύγχρονοι ῥήτορες προβάλλουσι γυμνὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τὰς κοινωνικὰς καὶ ἀτομικὰς ἀσχημίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ δουλοφροσύνη, ὁ παρασιτισμός, ἡ εὐπιστία καὶ ἡ συκοφαντία ἦσαν τὰ κοινότερα καὶ εἰδεχθέστερα τῶν ἐλαττωμάτων καὶ ὁ κόλαξ, ὁ ἀλαζὼν νεόπλουτος, ὁ καυχώμενος ἐπὶ τῷ ἀριστοκρατικῷ γένει κοῦφος νεανίσκος, ὁ φιλάργυρος γέρων, ὁ σκαιὸς χωρικός, οἱ συνηθέστεροι τύποι. (Βλ. καὶ Παπ. Ἱστ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Ἔκδ. Ἐλευθ. 1925 Εἰσ. Τ. Α΄ ρο΄ ΤΑσβ. 300 Βα΄ 186—187).

Λαὸς ὅμως ὅστις ὑπεδούλωνε τὴν ψυχὴν εἰς τὰ πάθη του παρεσκεύαζε καὶ τὰ δεσμὰ τῆς πολιτικῆς δουλείας του. Καὶ ἐπῆλθεν αὕτη ὡς θεία δίκη: ***Ἦθος καὶ ἀνδρὶ καὶ πόλει καὶ λαῷ δαίμων.*** Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰ ἤθη των παρεσκεύασαν τὴν τύχην των. Τινὰ ὅμως τῶν ἠθῶν τούτων, ἅτινα ἐστιγμάτισαν τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς παρακμῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔλειπον ἀπ' αὐτῶν καὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς ἀκμῆς, διότι μόνον οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὁ εὐμετάβολος χαρακτὴρ αὐτῶν καὶ εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις των καὶ εἰς τὴν συμπεριφοράν των πρὸς τοὺς μεγάλους καὶ σπουδαίους ἄνδρας (π. χ. *Θεμιστοκλέα, Σωκράτη* κ.λ.π.). Ἀλλὰ τὰς κηλῖδας ἐξηφάνιζε τότε ἡ λάμψις τῆς εὐτυχίας τῆς πόλεως. Τὰ πλεῖστα δέ, ἂν μὴ πάντα, τῶν ἐλαττωμάτων των ἦσαν ὑπερβολαὶ ἢ ἐλλείψεις τῶν ἀρετῶν διὰ τὰς ὁποίας θαυμάζονται καὶ σήμερον. Οὕτως ἡ ἀκόρεστος σπουδὴ διὰ νέας πάντοτε εἰδήσεις, ἡ ἀπασχόλησις μὲ πᾶν καινοφανές, ἔστω καὶ ἀνάξιον λόγου, ζήτημα, ὡς ἡ ἀποκοπὴ τῆς οὐρᾶς τοῦ κυνὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἡ ματαιοσχολία καὶ ὁ ὀκνηρὸς βίος των προήρχοντο ἀπὸ τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἐπικοινωνίαν καὶ ἀνταλλαγὴν τῶν σκέψεών των μετ' ἄλλων ἀνθρώπων. Ὁ παρασιτισμὸς ὤφειλε νὰ γεννηθῇ ὅλως φυσικὰ εἰς μίαν χώραν τόσον ἀρεσκομένην εἰς τὴν εὐγλωττίαν, εἰς πόλιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ εὐφυολογία ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ καὶ νὰ ἐπιδειχθῇ ὑπὸ οἱονδήποτε ταπεινὸν ἔνδυμα. Ἂν ὅμως οἱ εὐφυεῖς καὶ φιλόκαλοι, οἱ μεγαλόφρονες καὶ καρτερόψυχοι, οἱ φιλελεύθεροι καὶ φιλάλληλοι, οἱ τολμηροὶ καὶ ὑπερήφανοι, οἱ αἰσιόδοξοι καὶ φιλοπάτριδες Ἀθηναῖοι κατήντησαν ἐπιπόλαιοι καὶ εὔπιστοι, μικροπρεπεῖς καὶ φυγόπονοι, δουλόφρονες καὶ σκληροί, δειλοὶ καὶ ἀναξιοπρεπεῖς, ἀπαισιόδοξοι καὶ ἀτομικισταί, ἀργόσχολοι καὶ ματαιόδοξοι, πολλοὶ συκοφάνται καὶ φαῦλοι ἀκόμη, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὄχι μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς ὁ χαρακτηριζόμενος ὡς κοῦφος ἐκεῖνος λαὸς προσέφερεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα κριτικωτάτους ἱστορικούς, βαθυστοχάστους φιλοσόφους, ἐμπνευσμένους ποιητάς, ἀριστοτέχνας ῥήτορας, ἀνυπερβλήτους καλλιτέχνας. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ φιλομάθεια καὶ τὸ φιλοπερίεργον αὐτοῦ ἔγιναν αἰτία νὰ θέσῃ πρὸς λύσιν μεγάλα τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας προβλήματα καὶ νὰ ἐξεύρῃ καὶ καθιερώσῃ τὰς ὀρθοτέρας πρὸς λύσιν μεθόδους. Καὶ ὑπὲρ πάντα ταῦτα ἀκόμη ὅτι τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ προϊόντα τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηναίων εἶναι ἡ ἀμβροσία ἡ τρέφουσα ὅλα τὰ μεγάλα πνεύματα ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ἐκ τῶν νεωτέρων λαῶν οἱ Γάλλοι καὶ μάλιστα οἱ κάτοικοι τῶν Παρισίων ἔτυχον τῆς τιμῆς νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους διὰ τὴν κοινότητα τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων· κοῦφοι, ἐλαφροί, ματαιόδοξοι, ἀργόσχολοι, πνευματώδεις, περίεργοι, εὔπιστοι καὶ οὗτοι, ἔδοσαν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ La Fontaine "*Nous sommes tous d'Athènes*", ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς εὐπιστίας, τὸ ὁποῖον ἔγινε παροιμιώδης ἔκφρασις διὰ τοὺς παραμελοῦντας τὰ σοβαρὰ ἐν τῇ πολιτικῇ, τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιτεχνίᾳ ἐκ ματαιοσχολίας.

Ἐπιφανὴς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ ἄνευ ἴσου ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιτεχνίᾳ, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ λαὸς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ὁ πρῶτος τῶν λαῶν τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Αὐτὸς πρῶτος ἐλάτρευσε τὸν ἀληθινὸν θεόν, ὡς λέγει ὁ P. Félix, «τὴν *Πρόοδον*» καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ βωμὸς ἦτο ὁ βωμὸς τοῦ ἀγνώστου θεοῦ.

ΓΕΡΑΣ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΑΓΩΓΗ

Περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἔχουσιν εὐτυχῶς περισωθῆ μέχρις ἡμῶν στοιχεῖα ἱκανὰ διὰ τὴν πρέπουσαν ἱστόρησιν τῶν κατ' αὐτήν. Τὸ ὑψηλὸν ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων διὰ τὴν ἰδίαν των παίδευσιν καὶ τὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν Ἀθηναίων ἀγωγήν, ὑπῆρξαν ἐν προκειμένῳ εὐεργετικά. Οἱ πολῖται τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους κυρίως καὶ τοὺς Σπαρτιάτας προσέβλεπον ὡς εἰς πρότυπα ἀγωγῆς, φυσικὸν ἄρα εἶναι νὰ συνοψίζῃ τις τὴν καθόλου ἑλληνικὴν ἀγωγὴν ὁμιλῶν περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἡ ἀθηναϊκὴ ἀγωγὴ ὑπῆρξε πολὺ σημαντικωτέρα εἰς τὴν καθ' ὅλου ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τῆς σπαρτιατικῆς, διὰ τοῦτο καὶ ὁ περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς ἀγωγῆς λόγος θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην μακρότερός πως. *Σκοπὸς* τῆς ἀθηναϊκῆς ἀγωγῆς ἦτο ἡ μόρφωσις ἀγαθῶν πολιτῶν. Τὴν ἐπιδίωξιν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου ἀνελάμβανεν ἡ οἰκογένεια, τῆς πο-

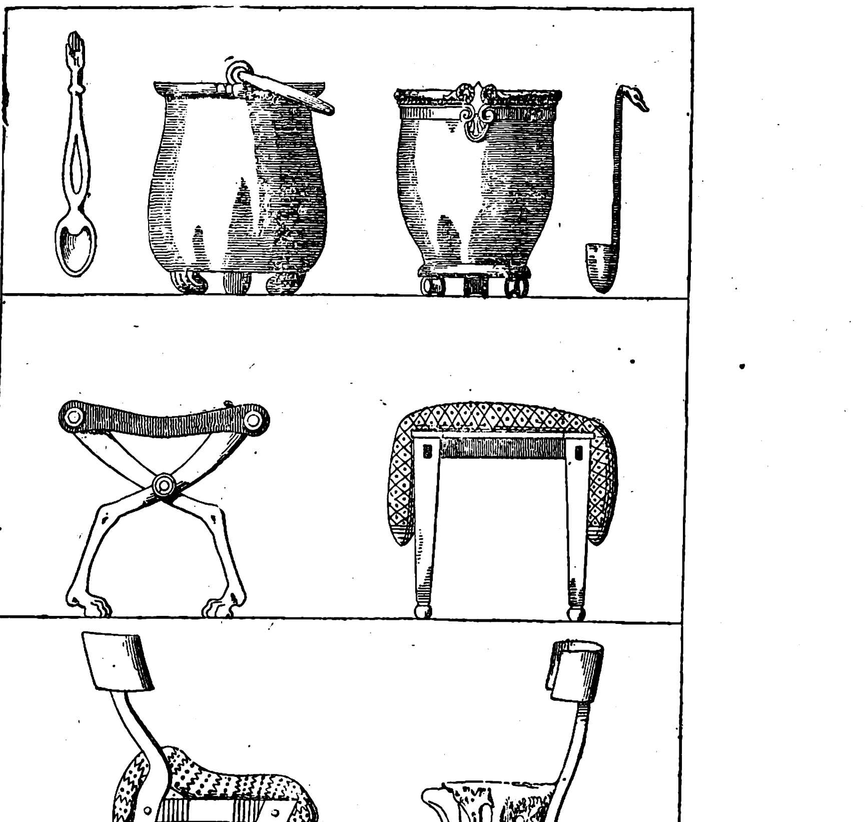

Οἰκιακὰ σκεύη καὶ ἔπιπλα.

1=Κοχλιάριον ἐξ ὀστοῦ· 2,3=χάλκινοι λέβητες· 4=μέγα κοχλιάριον ζωμοῦ· 5=σκίμπους (ἀγγειογραφία)· 6=θρόνιον· 7,8=καθίσματα (ἀρχ. ἀγγεῖον).

Digitized by Google

λιτείας περιοριζομένης εἰς τὴν διατήρησιν τῶν παλαιστρῶν, χάριν τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως τῶν παίδων, καὶ τῶν γυμνασίων, χάριν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων τῶν ἐφήβων. Καὶ ἐπέβλεπε μὲν ἡ πολιτεία ἂν πράγματι οἱ πολῖται ἐξεπαίδευον τὰ τέκνα των διὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὄχι ποτὲ μέχρι τοῦ σημείου ὥστε νὰ καταπνίγῃ τὴν ἀτομικότητα.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἑπτὰ ἔτη τὸ κύριον ἔργον τῆς ἀγωγῆς ἦτο ἡ «*τροφή*», ἤτοι ἡ περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σώματος φροντίς. Ἀναφέρεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν παιδικὴν ταύτην ἡλικίαν καὶ νανουρίσματα ἔλεγον εἰς τὰ παιδάκια καὶ παραμύθια διηγοῦντο καὶ τραγουδάκια καὶ παιγνίδια ὅμοια μὲ τὰ σημερινὰ τὰ ἐμάνθανον καὶ τὰ ἄφηνον νὰ παίζουν. Ἡ δευτέρα βαθμὶς τῆς ἀγωγῆς ἤρχιζεν ἀπὸ τὸ 7ον ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐκαλεῖτο δὲ τότε «*παιδεία*» κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, ἤτοι μόρφωσις παίδων· βραδύτερον ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ταύτης περιέλαβε καὶ τὴν τῶν ἐνηλίκων καὶ πᾶσαν μόρφωσιν.

Ἡ ***παιδεία*** ἦτο ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν ἐλευθέρων· οἱ δοῦλοι δὲν ἐξεπαιδεύοντο. Τοὺς παῖδας καὶ ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐπέβλεπεν ἀπὸ τοῦ 7ου ἔτους καὶ ἐφεξῆς ὁ *παιδαγωγὸς* (παῖδα-ἄγω), ὅστις συνήθως ἦτο δοῦλος, ἕνεκα τοῦ γήρατος καὶ τῆς ἀδυναμίας του διὰ πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν ἀνίκανος καταστὰς καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν παίδων λίαν περιφρονούμενος.

Ἐρχόμενοι νῦν μετὰ τὰ λεχθέντα γενικὰ ταῦτα περὶ τῆς τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων ἀγωγῆς εἰς σύντομον ἔκθεσιν τῶν ἐπὶ μέρους, κρίνομεν καλὸν νὰ διακρίνωμεν τρεῖς περιόδους: Α'. Τὴν περίοδον τὴν μέχρι τοῦ Περικλέους (περίπου 440), Β'. Τὴν ἀπὸ τοῦ Περικλέους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (440-323) καὶ Γ'. Τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον (μετὰ τὸ 323).

Α'. Ἡ μέχρι τοῦ Περικλέους περίοδος (440 π. Χ.) Ἡ ἀγωγὴ ἦτο πνευματική, ***μουσικὴ*** καλουμένη, καὶ σωματικὴ ***(ἢ γυμναστική)***. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς μουσικῆς ὑπερεῖχεν ἡ «γυμναστική», ἀλλ' ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων ἡ πνευματικὴ ἀγωγή, ἡ μουσική, ἤρχιζε συγχρόνως, ἢ καὶ προηγεῖτο κατά τι τῆς σωματικῆς, τῆς γυμναστικῆς, διετίθετο δὲ δι' αὐτὴν καὶ χρόνος περισσότερος ἢ πρότερον.

Ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς. Ἡ μουσικὴ (ἢ πνευματικὴ) ἀγωγὴ περιελάμβανε διδασκαλίαν *γραμματικὴν* καὶ κυρίως μουσικήν. Ὁ «*γραμματιστής*» ἐδίδασκεν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας ἦτο *μηχανική*, τοῦ μαθητοῦ ἐπαναλαμβάνοντος τὰ πρότερον ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεχθέντα. Ἡ λέξις γραμματικὴ ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς γενικῶς τὴν γνῶσιν τῶν γραμμάτων· ὅτε δὲ βραδύτερον ἡ λέξις αὕτη προσέλαβε τὴν σημερινὴν στενὴν σημασίαν της, ἡ στοιχειώδης διδασκαλία τῶν γραμμάτων ἐκλήθη «*γραμματιστική*».

Τὸ σύνηθες ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἦτο ὁ Ὅμηρος· πλὴν ὅμως τούτου ἀνεγιγνώσκετο καὶ ὁ Ἡσίοδος, οἱ αἰσώπειοι μῦθοι καὶ γνωμικοὶ ποιηταί, (Σόλων, Θέογνις κλπ.). Πολλὰ δὲ χωρία ἀπεστηθίζοντο κατὰ λέξιν.

Οἱ μαθηταὶ ἔγραφον διὰ γραφίδος ἐπὶ πλακὸς κεκαλυμμένης διὰ κηροῦ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐπὶ παπύρου μὲ κάλαμον καὶ μελάνην. Ἡ γραφὴ ἐδιδάσκετο ὡς ἑξῆς: Ὁ διδάσκαλος ἔγραφεν ἐπὶ τοῦ ἀβακίου τοῦ μαθητοῦ, ὅστις ἀπεμιμεῖτο κατόπιν τὸ ὑπόδειγμα τοῦ διδασκάλου. Οἱ μεγαλύτεροι μαθηταὶ ἠσκοῦντο εἰς τὴν γραφὴν κυρίως δι' ὑπαγορευμάτων, ἅτινα καθίστα συχνότατα καὶ ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἡ ἔλλειψις σχολικῶν βιβλίων. Τούτου ἕνεκα μεγάλη ἐδίδετο προσοχὴ καὶ εἰς τὴν ταχυγραφίαν.

Ἡ διδασκαλία τῆς *ἀριθμητικῆς* ἦτο κατ' ἀρχὰς περιωρισμένη καὶ ἀπέβλεπεν ἀποκλειστικῶς εἰς πρακτικοὺς σκοπούς. Τὸ κύριον μέσον τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἦσαν οἱ δάκτυλοι τῶν χειρῶν καὶ αἱ ἀρθρώσεις αὐτῶν, δι' ὧν ἐδηλοῦντο ὡρισμένοι ἀριθμοί. Ἀλλ' ἐνωρὶς ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων, ὡς λέγεται, ἀριθμητικὸς ἄβαξ, ἐφ' οὗ ἐξετελοῦντο ποικίλαι ἀσκήσεις δι' ἀριθμητικῶν λιθαρίων ***(ψήφων)***. Ἡ δήλωσις τῶν ἀριθμῶν διὰ τῶν 24 γραμμάτων τοῦ ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου ἀνεφάνη ὀλίγον πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἡ μεγάλη δυσκολία τῆς ἀριθμήσεως διὰ τῶν 24 γραμμάτων, ὡς σημείων δηλούντων τοὺς ἀριθμούς, περιώριζε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀριθμητικῆς σχεδὸν μόνον εἰς τὴν πρόσθεσιν καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν· ἐδιδάσκετο οὐχ ἧττον καὶ ἡ εὕρεσις τοῦ τόκου. Πλὴν τῆς ἀριθμητικῆς, φαίνεται, ὅτι ἐδιδάσκοντο καὶ στοιχεῖά τινα γεωμετρίας.

Ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς ἐν τῇ στενωτέρᾳ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ κατὰ κανόνα ἤρχιζεν ἀργότερα τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς. Κατ' αὐτὴν οἱ μαθηταὶ ἐδιδάσκοντο ἐν ἀρχῇ μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου, βραδύτερον δὲ ὑπὸ ἰδιαιτέρου, καλουμένου *κιθαριστοῦ*, εἰς τὸ ᾄδειν ὁμοῦ καὶ παίζειν λύραν καὶ κιθάραν. Ἐκ τούτων ἡ λύρα εἶχε τέσσαρας (βραδύτερον ἑπτὰ) χορδάς, ἡ κιθάρα καὶ ὀκτὼ καὶ πλείονας, πρὸς δὲ ταύταις καὶ ἀντηχεῖον. Κατὰ τοὺς παλαιούς, ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς ὤφειλεν ἀπαραιτήτως νὰ συνδέῃ τοὺς μουσικοὺς τόνους μετὰ τοῦ ἠθοπλαστικοῦ ποιητικοῦ κειμένου· διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς δὲν ἐδιδάσκετο ποτὲ καθαρά, ἀπηλλαγμένη τουτέστιν ᾄσματος, ἐνόργανος μουσική. Ἀναγκαῖον ἐφόδιον τῶν κοινωνικῶν συναναστροφῶν ἐνομίζετο ἡ ἱκανότης τοῦ ᾄδειν, καὶ ἡ πρὸς γνωστήν τινα μελῳδίαν τῇ συνοδείᾳ ὀργάνου προσαρμογὴ στίχων ἐκ τοῦ προχείρου κατασκευαζομένων. Ἐθνικὸν ὄργανον,—τὸ κατ' ἐξοχὴν—ἦτο ἡ λύρα. Περὶ τοῦ αὐλοῦ ἐδόξαζον οἱ παλαιοί, ὅτι ταράσσει ὀχληρῶς τὴν ψυχήν· διὰ τοῦτο χρῆσιν του ἔκαμνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Βάκχου καὶ ἄλλων συγγενῶν πρὸς αὐτὸν θεοτήτων, ἔνθα οἱ ἑορτασταὶ ἄφθονον χρῆσιν ποιούμενοι τοῦ οἴνου διεσκέδαζον θορυβωδέστατα (ὄργια). Ἀλλὰ καὶ πρὸς συνοδείαν χορῶν καὶ εἰς τὰ συμπόσια ἐγίνετο χρῆσις τοῦ αὐλοῦ.

Ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι ὑπελάμβανον τὴν μουσικὴν ὡς ὄχι μόνον εὐχάριστον μέσον διασκεδάσεως κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς σπουδαιότατον μέσον μορφώσεως, καὶ δὴ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς. Μουσικὴ μὴ συνοδευομένη ὑπὸ λόγων ἐμφανίζεται βραδύτερον, ὅτε οἱ ἄνθρωποι (καθὼς ἔλεγον οἱ μεμφόμενοι τὴν μεταβολὴν ταύτην) ἐπεδίωκον μόνον γαργαλισμὸν τῶν ὤτων καὶ παντὸς εἴδους, ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμένας θυμικὰς συγκινήσεις.

Συνδεδεμένη μετὰ τῆς γυμναστικῆς ἡ μουσικὴ ἀπετέλει τὴν *ὀρχηστικήν*, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδιώκετο ἡ ἀνάπτυξις τῆς χάριτος καὶ ἡ κομψότης τῶν κινήσεων ὅλου τοῦ σώματος, ἰδίᾳ τοῦ ἄνω μέρους αὐτοῦ, τῶν χειρῶν καὶ τοῦ κορμοῦ ἐν γένει. Ἐτελοῦντο δὲ δημόσιοι χοροὶ κυρίως κατὰ τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἑορτὰς χάριν μείζονος μεγαλοπρεπείας καὶ λαμπρότητος.

Ἡ γυμναστική. Ἰσότιμος πρὸς τὴν μουσικήν, περιελάμβανε κυρίως τὸ *πένταθλον* (δρόμον, ἅλμα, δίσκον, ἀκόντιον, πάλην), ἀλλὰ πλὴν αὐτοῦ καὶ ἄλλας ἀσκήσεις, ἐν οἷς καὶ τὴν κολυμβητικήν.

Περὶ τὸ 16ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἀπηλλάσσοντο πλέον οἱ μαθηταὶ (χάριν τῆς ἐπιβλέψεως τῆς αὐστηρῶς τηρουμένης μέχρι τοῦ ἔτους τούτου) συνοδείας τοῦ παιδαγωγοῦ κατὰ τὴν εἰς τὸ σχολεῖον μετάβασιν. Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος εἰς τὴν ἐφηβείαν εἴσοδος ἐγίνετο κατὰ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὁπότε παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν πλήρει πανοπλίᾳ ὤμνυον τὸν οἰκεῖον ὅρκον, μεθ' ὃ παρήλαυνον πρὸ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ θεάτρῳ κατὰ τὴν ἀμέσως προσεχῆ ἑορτὴν τοῦ Διονύσου ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς παραστάσεως τῶν τραγῳδιῶν· μετὰ τοῦτο οἱ ἔφηβοι ἐθεωροῦντο πλέον ἐνήλικοι καὶ ἀπέκτων πολιτικὰ δικαιώματα.

Αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις τῶν ἐφήβων ἐγίνοντο ἐν τοῖς *γυμνασίοις* (=γυμναστηρίοις), ὧν τὸ παλαιότερον ἦτο ἡ Ἀκαδημία, οὕτω κληθὲν ἐκ τοῦ ἥρωος Ἀκαδήμου, εἰς ὃν ἦτο ἀφιερωμένον. Ἐπὶ Περικλέους ἱδρύθη πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος, τὸ *Λύκειον*.

Εἰς τὸ πένταθλον προσετίθετο κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὸ ***παγκράτιον*** ἡ ὁπλομαχία, ἡ ἱππικὴ καὶ ἡ τοξευτική.

Καὶ διὰ μακρῶν πορειῶν ἠσκοῦντο ἐπίσης οἱ ἔφηβοι, καὶ εἰς φρούρησιν τῶν συνόρων τῆς Ἀττικῆς ἀπεστέλλοντο. Ἀπετέλουν τρόπον τινὰ οἱ ἔφηβοι μόνιμον στράτευμα, εἰς τὰς τάξεις τοῦ ὁποίου παρέμενον ἐπὶ διετίαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας συχνάκις ἐπεθεωροῦντο ὑπὸ τῶν στρατηγῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπετέλουν ἀστυνομικὰ καθήκοντα, ἰδίᾳ εἰς μεγάλας συναθροίσεις τοῦ πλήθους. Πλὴν τούτων οἱ ἔφηβοι ἠσκοῦντο καὶ ἐν τῷ στόλῳ, εἰς τὰς οἰκείας πολεμικὰς ἀσκήσεις. Κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς συνετέλουν κατὰ πολὺ εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ διεξαγωγὴν αὐτῶν, ὀργανοῦντες ἀγῶνας κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν (κωπηλασίας, λαμπαδηδρομίας κλπ.).

Περὶ τῆς μουσικῆς παιδεύσεως τῶν ἐφήβων κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Περικλέους χρόνους στερούμεθα συγκεκριμένων πληροφοριῶν· ὀφείλομεν ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἔφηβοι ἠσκοῦντο εἰς τὸ ᾄδειν, εἰς τὸ κιθαρίζειν καὶ εἰς τὸ ὀρχεῖσθαι, καθὼς καὶ οἱ παῖδες. Περὶ ἀνωτέρας πνευματικῆς μορφώσεως οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Περικλέους χρόνους τούτους. Τὴν ἀνωτάτην τῶν ἐφήβων ἐποπτείαν ἤσκει ὁ Ἄρειος Πάγος. Τὰ δὲ πειθαρχικὰ μέσα πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως καὶ ὑπακοῆς ἦσαν ἐν Ἀθήναις αὐστηρά. Ἡ ῥάβδος τοῦ γυμνασιάρχου ἠδύνατο νὰ στραφῇ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐφήβων ἐν τῷ γυμνασίῳ.

Ἡ γυναικεία μόρφωσις. Αὕτη εἰς τὰς Παλαιὰς Ἀθήνας ἦτο πενιχροτάτη. Ἡ μήτηρ ἐδίδασκεν εἰς τὰς θυγατέρας τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, ἤτοι: ὑφαντικήν, πλεκτικήν, ῥαπτικὴν κλπ. Πιθανῶς δὲ ἡ μήτηρ ἢ ἡ τροφὸς ἐδίδασκε καὶ ἀνάγνωσιν, γραφήν, ᾠδικὴν καὶ κιθαριστικήν. Ἄνευ δὲ ἰδιαιτέρας διδασκαλίας αἱ νεάνιδες ἀνετρέφοντο καὶ προσελάμβανον ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τὰς παραδιδομένας ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραστάσεις. Ὑπανδρεύοντο συνήθως περὶ τὸ 15ον ἔτος τῆς ἡλικίας, ὥστε ἡ περαιτέρω αὐτῶν μόρφωσις ἐπαφίετο εἰς τὸν σύζυγον (περὶ τούτου ὅρα τὸν Οἰκονομικὸν του *Ξενοφῶντος*).

Μόνον ἐν μέσῳ τοῦ γυναικείου ἐλαφροκόσμου, μεταξὺ δηλαδὴ τῶν *ἑταιρῶν*, αἵτινες συνήθως ἤρχοντο εἰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων, συνέβαινε πολλάκις νὰ συναντήσῃ τις γυναῖκας μὲ ἀνωτέραν τινὰ (ὡς ἡ Ἀσπασία) πνευματικὴν μόρφωσιν.

Κατὰ ταῦτα δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἀθηναϊκὴ παιδεία καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς πολιτισμὸς ἦσαν κατ' ἐξοχὴν πολιτισμὸς καὶ παιδεία *ἀνδρῶν*.

Θρησκευτικὴ ἀγωγή. Ἡ ἀθηναϊκὴ ὡς καὶ ἡ καθόλου ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιελάμβανεν, ὡς ἡ σημερινή, τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν, ἢ ἀκριβέστερον δὲν ἐδιδάσκοντο κεχωρισμένως ταῦτα, ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγὴ ἀπέρρεεν ἐκ τῆς μουσικῆς, τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς ἀκόμη παιδεύσεως. Καὶ τοῦτο λόγῳ τοῦ χαρακτη-

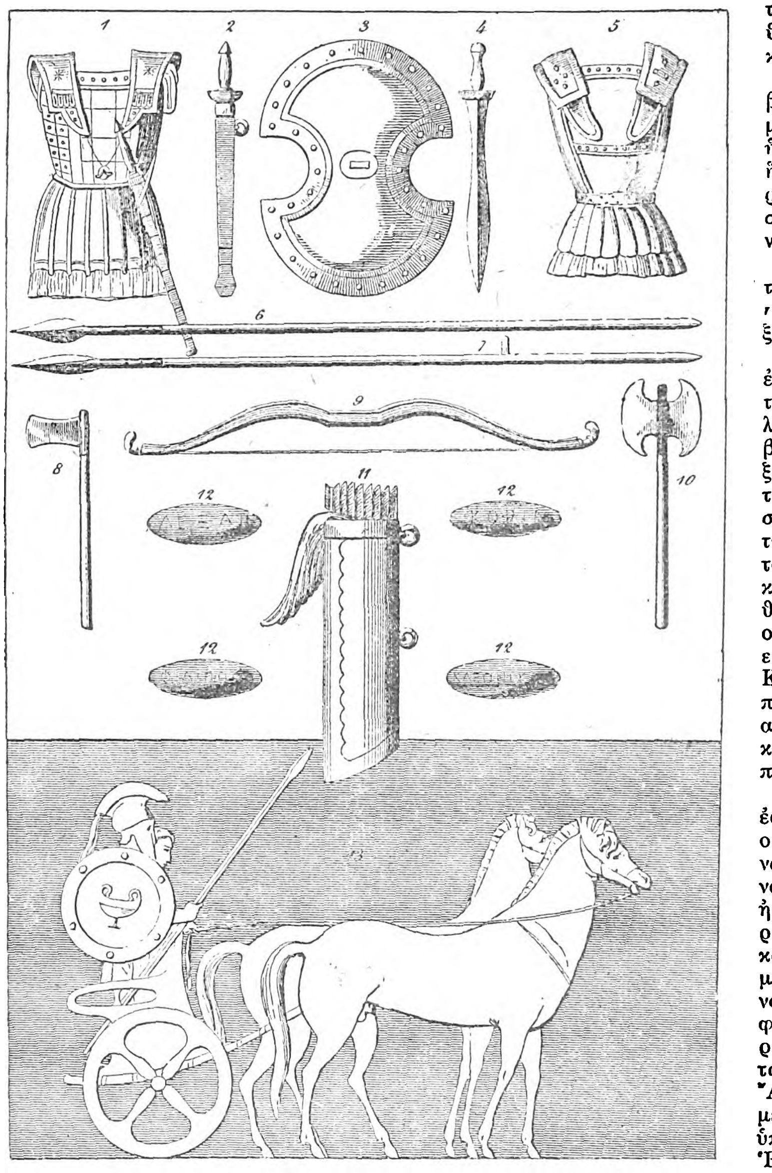

Ὅπλα διάφορα.

1 καὶ 5=θώρακες (ἀγγειογραφία)· 2=ξίφος μετὰ θήκης· 3=ἀσπίς· 4=ξίφος γυμνόν· 6, 7 = δόρατα· 8, 10 = πελέκεις μάχης· 9 = τόξον· 11 = φαρέτρα· 12=λίθοι σφενδόνης ἐνεπίγραφοι (εἷς ἐξ αὐτῶν φέρει τὴν λέξιν «δέξαι» δηλ. «λάβε», «πάρ'την»)· 13=ἅρμα πολεμικόν.

Digitized by Google

ρος τῆς θρησκείας τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἀφεώρα ἰδίᾳ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐστραμμένην κυρίως εἰς τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν, εἰς τὰ ὑπερκόσμια. Οἱ θεοὶ τῶν παλαιῶν ἦσαν σχεδὸν μόνον φύλακες τῶν νόμων, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, ἅτινα ὀφείλει τις νὰ τηρῇ χάριν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου καὶ δὴ χάριν τῆς προκοπῆς τῆς πολιτείας, οὐχὶ χάριν τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Τούτου ἕνεκα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελεσθῇ οὔτε ἰδιαιτέρα θρησκευτικὴ διδασκαλία ἐξ ὡρισμένων δογμάτων, οὔτε ἐκκλησία νὰ ὀργανωθῇ, ἔργον ἔχουσα τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν εἰς τοὺς ἀεὶ ἐπιγιγνομένους παράδοσιν καὶ τὴν κατὰ πάσης προσβολῆς ὑπεράσπισιν τῆς οὕτω κατηρτισμένης δογματικῆς διδασκαλίας. Τὰ τῆς θρησκείας καὶ τὰ περὶ τῶν θεῶν ἐμάνθανεν ὁ παλαιὸς Ἕλλην παρὰ τῶν ποιητῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ποίησιν ἀπέδιδον οἱ παλαιοὶ ἀναντικατάστατον ἀξίαν ἠθοπλαστικὴν-ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων θρησκευτικῶν, ἠθικῶν διδαγμάτων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ποιήσεως καὶ αἱ λοιπαὶ καλαὶ τέχναι ἀνέπτυσσον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν νέων. Ὡσαύτως ἡ αὐστηρὰ οἰκογενειακὴ πειθαρχία, ἡ λατρεία τῶν προγόνων, ὁ σεβασμὸς τῶν οἰκογενειακῶν παραδόσεων, ἡ εὐλαβὴς τήρησις καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς τὰς δημοσίας θρησκευτικὰς ἑορτάς, πάντα ταῦτα συνετέλουν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγήν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ προκοπὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας ἐξηρτᾶτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν, αὐτὴ αὕτη ἡ *πολιτεία* (οὐχὶ δηλαδὴ διάφορός τις αὐτῆς καὶ ἀνεξάρτητος *ἐκκλησία*) ἐπέβλεπεν ἀγρύπνως τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας, τὰ τῆς προσηκούσης λατρείας τῶν θεῶν κ.λ.π. Εὐλόγως δὲ λέγει ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα ὁ Max Dunker τὰ ἑξῆς: «Θρησκεία καὶ πολιτεία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν διέφερον ἀλλήλων· ἡ πολιτεία οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ ἡ πρᾶξις αὐτῆς ταύτης τῆς θρησκείας. Οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες, καθ᾽ ὃν τρόπον ἐνεκωμίαζεν αὐτοὺς ἡ ποίησις εἰς τοὺς ὕμνους καὶ τὰς χορῳδίας, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν νέων· διὰ τῶν ρυθμῶν τῶν χορῳδιῶν ἔμελλον νὰ ἀποκτήσουν τάξιν καὶ μέτρον, φρόνημα ἀνδρικὸν καὶ γενναιότητα. Τὰ διδασκόμενα ἐφηρμόζοντο εὐθὺς ἀμέσως· οὕτως οἱ παῖδες καὶ οἱ ἔφηβοι ἐξετέλουν κατὰ τὰς ἑορτὰς τὰς χορῳδίας, τὰς ὁποίας εἶχον ἐκμάθει ἤδη πρότερον. Αὐτὴ αὕτη λοιπὸν ἡ λατρεία ἦτο τὸ ἄριστον αὐτῶν σχολεῖον». Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι πλειστάκις ἡ ἀκριβεστάτη τήρησις τύπων τινῶν τῆς λατρείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιστεύετο, ὅτι τοὺς ἀπῄτουν ἀνενδότως οἱ θεοί, κατέπνιγε τὸ βαθύτερον ἐσωτερικὸν συναίσθημα. Εἰς τοιαύτας ἐξωτερικὰς πράξεις εὕρισκεν ἀνακούφισιν θρησκευτικὴν κυρίως ὁ ὄχλος.

Εἶδος θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἦσαν καὶ αἱ μυστικαί, μᾶλλον ἰδιωτικὸν ἔχουσαι χαρακτῆρα, καίπερ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας τελοῦσαι, λατρεῖαι, *τὰ μυστήρια*, ὧν ἠδύνατό τις νὰ μετέχῃ μόνον μετὰ προηγηθεῖσαν ἰδιαιτέραν μύησιν. Ἀναμφιβόλως δὲ περιελαμβάνοντο ἐν τῇ μυήσει καὶ παλαιαὶ ἱεραὶ ἐκ παραδόσεως διασῳζόμεναι διδασκαλίαι, ὧν τινες ἀνεφέροντο καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

Β΄. Ἡ ἀπὸ Περικλέους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου περίοδος (440-323). Ἡ σωματικὴ ἀγωγή, ἤτοι ἡ *γυμναστική*, καὶ κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον, ὡς καὶ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν, κατέχει σημαντικὴν θέσιν ἐν τῇ καθ᾽ ὅλου ἀγωγῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ηὐξήθη (κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἀκμῆς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς ἀνήρχοντο εἰς 500,000, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ $^1/_4$ καί τι πλέον ἦσαν ἐλεύθεροι), ἱδρύθησαν καὶ ἄλλαι παλαῖστραι· διεκοσμήθησαν δὲ πᾶσαι λαμπρότερον ἢ πρότερον. Κατὰ τὴν περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος περίοδον ἐγείρονται παράπονα κατὰ τῆς ἀρχομένης χαλαρώσεως τῶν πρότερον αὐστηρῶν ἠθῶν. Ἐνῷ παλαιότερον αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἐνηλίκους νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰς παλαίστρας, ἤδη βλέπει τις συχνότατα ἐν αὐταῖς ἀναμὶξ ἄνδρας καὶ παῖδας, οἱ ὁποῖοι τώρα πλέον γυμνάζονται ἐντελῶς γυμνοί.

Ἡ δὲ πνευματικὴ μόρφωσις, *ἡ μουσική*, καταχτᾷ ἤδη ὁσημέραι περισσότερον ἔδαφος. Διότι σὺν τῷ χρόνῳ ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐξικνοῦνται εἰς ἀκμὴν μεγίστην καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἀγωγὴν προστίθενται καὶ νέα τοῦ πολιτισμοῦ πνευματικὰ δημιουργήματα. Ὑπὸ τῶν σοφιστῶν Ἱππίου (περὶ τὸ 440) καὶ Πρωταγόρου (480-410) δημιουργεῖται νέα ἐπιστήμη, ἡ *γραμματική* (μὲ τὸ σημερινὸν περίπου περιεχόμενον τοῦ ὅρου). Οἱ δύο οὗτοι σοφισταὶ ἐρευνῶσι τοὺς φθόγγους, διακρίνουν τὰ γένη τῶν ὀνομάτων, τοὺς χρόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις. Τὰ πορίσματα δὲ τῶν γραμματικῶν τούτων ἐρευνῶν χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγνώσεως τῶν ποιητῶν γίνονται συζητήσεις περὶ μέτρων καὶ ρυθμῶν. Ἀλλὰ καὶ καλολογικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα ἀνακινοῦνται κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ γνώσεις ἐξ ἄλλων μερῶν τοῦ εἰδέναι, οἷον γεωγραφικαί, ἀστρονομικαί, γεωλογικαὶ καὶ φυσιογραφικαί, καθ᾽ ὅσον δίδεται ἀφορμὴ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ποιητικῶν ἔργων, μεταδίδονται εἰς τοὺς μαθητάς.

Ἀλλ᾽ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις εὐρύνεται ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ἐφήβοις. Ἤνθουν κατὰ τὴν ἐποχὴν

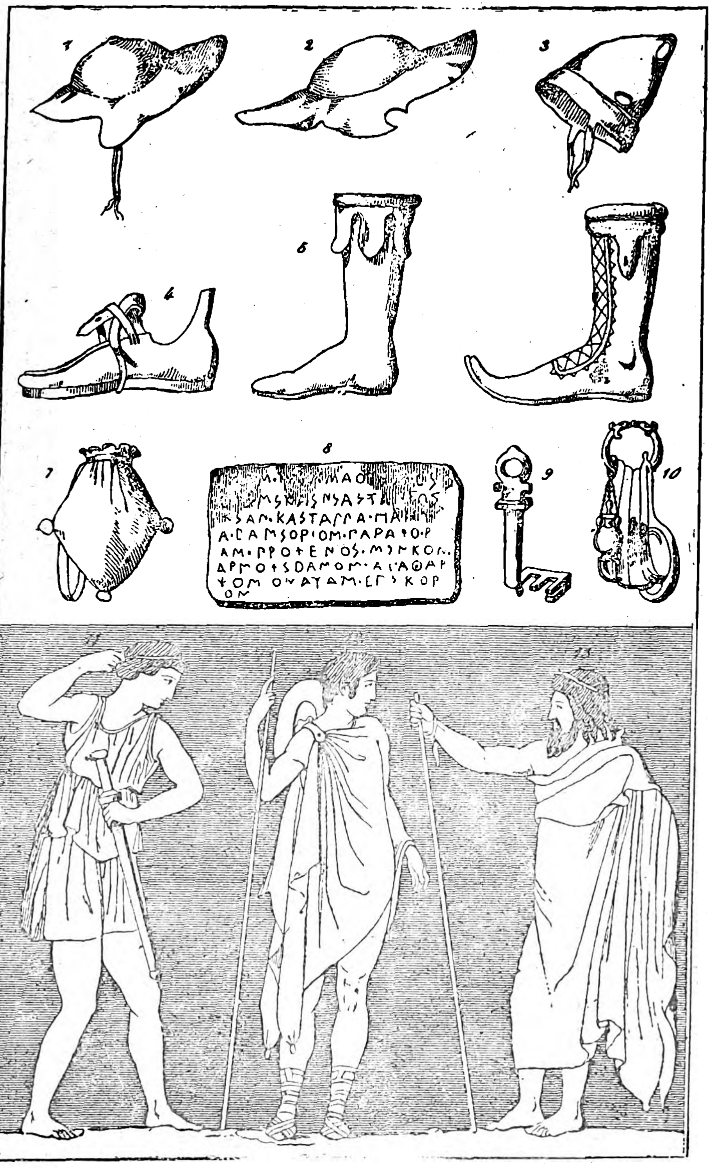

Ἐνδυμασίας εἴδη.

1, 2=πέτασοι· 3=πιλίδιον· 4=πέδιλα· 5=ὑποδήματα· 6=ὑποδήματα Κρητικοῦ τύπου· 7=βαλάντιον· 8=πλακίδιον (δελτίον) φιλοξενίας· 9 κλείς· 10=δρμαθὸς ἀποτελούμενος ἐκ στλεγγίδος, δοχείου ἐλαίου καὶ ἄλλων εἰδῶν λουτροῦ· 11=νέος ἐνδεδυμένος χλαῖναν· 12=ἀνὴρ φέρων χλαμύδα· 13=γέρων φέρων τὸν μανδύαν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἡλικιωμένων.

ταύτην ἡ *φιλοσοφία* καὶ ἡ *ἐπιστήμη*: ὁ ἐκ Κλαζομενῶν τῆς Μ. Ἀσίας φιλόσοφος Ἀναξαγόρας, ὁ φίλος τοῦ Περικλέους, μεταφέρει τρόπον τινὰ τὴν φιλοσοφίαν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἱστορίαν, ὁ Ἱπποκράτης ὁ Κῷος τὴν ἰατρικήν, τὴν ἀστρονομίαν ὁ Μέτων, καὶ βραδύτερον (περὶ τὸν 4ον αἰῶνα) ὁ Εὔδοξος, ὅστις πρῶτος ἰσχυρίσθη, ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδής. Ἀνεπτύχθη, τότε κυρίως, ἡ *ρητορικ*ὴ εἰς ἐπιστήμην καὶ τέχνην διδακτήν, ἀποβᾶσα ἀξιολογωτάτη ἕνεκα τῶν δικανικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους σφόδρα ἔρρεπον οἱ Ἀθηναῖοι.

Τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας καὶ ἀσκήσεως τῶν ἐφήβων περὶ τὴν ρητορικὴν χάριν τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸν δημόσιον βίον ἀνελάμβανον ἀντὶ μεγάλης χρηματικῆς ἀμοιβῆς οἱ *σοφισταί*. Οὗτοι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν οἱ δημιουργοὶ τῆς γραμματικῆς, τῆς ρητορικῆς, (ἧς κύριος ἱδρυτὴς θεωρεῖται ὁ Γοργίας), καὶ τῆς *διαλεκτικῆς*. Οἱ σοφισταὶ ἐξεφώνουν εἰς τὰς μεγάλας ἑορτὰς λόγους μεγαλοπρεπεῖς, ἐπιμελῶς παρασκευασθέντας, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον συγχρόνως εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν. Τοιούτους λόγους ἐξεφώνησε λ. χ. ὁ Γοργίας εἰς τὰ Ὀλύμπια καὶ εἰς τὰ Πύθια. Χάριν γλωσσικῆς ἀσκήσεως οἱ μαθηταὶ τῶν σοφιστῶν ἀπεστήθιζον καὶ χωρία ποιητῶν καὶ πεζῶν συγγραφέων, ἔγραφον δὲ καὶ ἐκθέσεις καὶ ποιητικὰ δοκίμια.

Τὴν περὶ τὸ σκέπτεσθαι ἱκανότητα ἀνέπτυσσον οἱ σοφισταὶ διαλεγόμενοι μετὰ τῶν μαθητῶν των· ἐξ οὗ διαλεκτικὴ ἐκλήθη ἡ τέχνη τοῦ διανοεῖσθαι. Τῆς διαλεκτικῆς εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ἡ *Ἐλεατικὴ* φιλοσοφικὴ σχολή, μάλιστα δὲ ὁ *Ζήνων*, ἀλλ᾽ οἱ σοφισταὶ ἀνέπτυξαν ἔτι μᾶλλον τὴν τέχνην ταύτην τοῦ διανοεῖσθαι *(λογικήν)*, ἥτις ἐτελειοποιήθη διὰ τοῦ *Ἀριστοτέλους* (ἐν τῷ συγγράμματι «ὄργανον» ἐν ᾧ συνελέγησαν αἱ λογικαὶ αὐτοῦ πραγματεῖαι). Κατὰ τὴν περίοδον λοιπὸν ταύτην ἀνεπτύχθησαν ἡ γραμματική, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ διαλεκτική, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδιώκετο κυρίως ἡ *εἰδολογικὴ* μόρφωσις τῆς νεολαίας. Παρὰ τὰ μαθήματα ταῦτα ὅμως ἐδιδάσκοντο καί τινα *πραγματολογικὰ* μαθήματα. Οἱ σοφισταὶ λ. χ. ἐδίδασκον πρὸ παντὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς ἐν γένει· ὡς γνωστὸν δέ, ὁ Ἱππίας θεωρεῖται ἱδρυτὴς τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Πλὴν τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἐδιδάσκοντο θεωρητικῶς *γεωγραφικά* τινα μαθήματα καὶ ἡ *ἱστορία*. Οὕτω περὶ τοῦ Δημοσθένους λέγεται, ὅτι ἀντέγραψεν ὀκτάκις τὸν Θουκυδίδην. Ἐλάχιστα ὅμως ἀνεπτυγμέναι ἦσαν αἱ *φυσικαὶ* ἐπιστῆμαι.

Σημαντικὸς παράγων μορφώσεως διὰ τοὺς ἐνηλίκους ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ πολιτικὸς βίος εἰς ὃν ἐνεργῶς μετεῖχον, ὡς καὶ αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις. Διὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς πρώτης φιλοσοφικῆς σχολῆς, τῆς *Ἀκαδημίας*, ὁ μέγιστος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὁ *Πλάτων*, ἐγένετο εἰσηγητὴς ἀνωτέρας συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας, χάριν τῆς ὁποίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς σοφιστάς, δὲν ἐλάμβανε δίδακτρα. Καὶ τῶν φιλοσόφων ἡ διδασκαλία εἶχε τὸν αὐτὸν οἷον καὶ ἡ τῶν διδασκάλων τῆς ρητορικῆς σκοπόν, ἤτοι τὴν προπαρασκευὴν εἰς τὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βίον. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ φιλοσοφία ἀπέβη τὸ ὕψιστον καὶ τὴν ὅλην παιδείαν συμπληροῦν καὶ συστηματοποιοῦν μάθημα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων ἐφήβων.

Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς ἀνωτέρας παιδεύσεως ὀφείλεται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν *Ἰδιωτικὴν* πρωτοβουλίαν· προγράμματα, ἐξετάσεις, ἐπιθεωρήσεις ἐκ μέρους τῆς πολιτείας δὲν ὑπῆρχον. Ἡ ἀνωτέρα αὕτη μόρφωσις ἀπετέλει οἱονεὶ προνόμιον, ἄγραφον μέν, ἀλλ᾽ οὕτως εἰπεῖν ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς *κοινωνικῆς ἀριστοκρατίας*, ὁποία ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν πολιτικὴν *δημοκρατίαν*. Ὑπῆρχε δηλαδὴ ἐν Ἀθήναις πολιτικὴ ἰσότης, ἀλλ᾽ οἰκογένειαί τινες ἀπετέλουν τρόπον τινὰ τάξιν ἰδιαιτέραν, κατέχουσαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀδιαφιλονικήτως ἀνεγνωρισμένην καὶ ἐξαιρετικῶς τιμητικὴν θέσιν. Οἱ εἰς τὴν κοινωνικὴν ταύτην τάξιν ἀνήκοντες δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐργάζωνται πρὸς βιοπορισμόν· διὰ τοῦτο πᾶς εἰς αὐτὴν ἀνήκων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ περιουσίαν τινά, ἵνα ζῇ ἐκ ταύτης, ὥστε ἀπερίσπαστος νὰ ἐπιδίδεται εἰς ἀνωτέρας πνευματικὰς ἀσχολίας καὶ εἰς τὴν πολιτικήν. Οὕτω ὁ Σοφοκλῆς λ. χ. καὶ ὁ Πλάτων ἦσαν ἀριστοκράται. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Σωκράτης ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὰς συναναστροφὰς αὐτῆς τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦτο ὀφείλεται πλὴν τῆς ἐξαιρέτου αὐτοῦ διανοίας καὶ εἰς τὸ ὅτι ἐδίδασκε δωρεάν. Ἐὰν ἐλάμβανε δίδακτρα, τὸ πολὺ-πολὺ θὰ ἐξισοῦτο μὲ τοὺς σοφιστάς, τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον μὲν ἁδρῶς καὶ ἐχαιρέτιζον φιλοφρόνως οἱ ἀριστοκράται Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ ἐνδομύχως περιεφρόνουν, διότι ἐδίδασκον ἐπὶ χρήμασι. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀριστοκρατικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι ὁ μέγας Φειδίας πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος ἦτο ἁπλοῦς χειρῶναξ. Καὶ ναὶ μέν, πολιτικὰ προνόμια ὑπὲρ τῆς τάξεως ταύτης δὲν ὑφίσταντο, ἀλλ᾽ ὁ λαὸς ἀνεπιφθόνως ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς κοινωνικὰ προνόμια, διὰ τὴν κατάκτησιν καὶ διατήρησιν τῶν ὁποίων ἀπαραιτήτως ἀπῃτεῖτο οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἀνωτέρα παίδευσις.

Γ΄. Ἡ Ἑλληνιστικὴ περίοδος (μετὰ τὸ 323 π. Χ.). Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐπελθουσῶν μεγάλων πολιτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν μεταβολῶν μεταδίδεται πέραν τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς.

Digitized by Google

Ἡ ἑλληνικὴ κατέστη κοινὴ τῶν πεπολιτισμένων λαῶν γλῶσσα, πανταχοῦ δὲ εἰσήχθησαν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος συμπίπτει κυρίως μὲ τὴν χρονικὴν περίοδον, περὶ τῆς ὁποίας ἔγινε λόγος εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος περίοδος δὲν εἶναι ἀναξία λόγου· κατ' αὐτὴν ἀποσχίζονται τῆς φιλοσοφίας, ἥτις πρότερον ἦτο πασῶν τῶν ἐπιστημῶν περιληπτική, πολλαὶ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι καί τινες, ἐν ἀρχῇ κατὰ μέγα μέρος ἀνεξάρτητοι, οἷον ἡ ἀστρονομία καὶ ἡ ἰατρική, ἀναπτύσσονται νῦν ἔτι μᾶλλον.

Ἡ φιλολογία καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἤκμασαν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ζωολογία, ἡ βοτανική, ἡ ὀρυκτολογία, αἱ βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνατομίας καὶ τῆς χειρουργικῆς, ἡ μαθηματική, ἡ μηχανική, ἡ γεωδαισία, ἡ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία, εἶναι τὸ μὲν νέα ὅλως δημιουργήματα, τὸ δὲ ἐκ προηγουμένων στοιχειωδῶν ἀρχῶν νῦν καταφανῶς προηγμένα ἀναπτύγματα τῆς μέχρι τινὸς ἀτόπως ὑποτιμωμένης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον, ἡ ὁποία ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου πνευματικοῦ αὐτῆς κέντρου, τῆς Ἀλεξανδρείας, καλεῖται καὶ Ἀλεξανδρεωτικὴ ἐποχή, ἀπετελέσθη τάξις τις λογίων, ἡ ὁποία ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἀδιαφοροῦσα περὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου. Καίτοι δὲ πολλὰ εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα τῆς περιόδου ταύτης (οἷον ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Πέργαμος, ἡ Ρόδος, ἡ Ταρσός, βραδύτερον δὲ καὶ ἡ Ρώμη, ἡ Ἀντιόχεια...), ὅμως αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς διατηροῦσιν εἰσέτι ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ καθ' ὅλου πνευματικῇ κινήσει.

Ἡ ἀγωγὴ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ὑπέστη σημαντικὰς μεταλλαγὰς ἕνεκα τῶν κατ' αὐτὴν γενομένων μεγάλων ἐπιστημονικῶν προόδων καὶ τῆς ριζικῆς μεταβολῆς τοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ. Ἡ σωματική, ἡ καλολογικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ ἀγωγὴ ὑποχωροῦσι νῦν ὑπὲρ τῆς ἀμιγῶς διανοητικῆς· ἡ δὲ ἐκπαίδευσις τῆς περιόδου ταύτης ἀποβαίνει *νοησιαργική*. Ἀσκεῖ μὲν βεβαίως καὶ νῦν ὁ παιδοτρίβης τοὺς παῖδας εἰς τὴν γυμναστικήν, ὁ δὲ κιθαριστὴς εἰς τὴν μουσικήν, ἀλλ' ἀμφότεραι, ἥ τε γυμναστικὴ καὶ ἡ μουσική, δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα στοιχεῖα τῆς γενικῆς μορφώσεως καὶ ὀλίγης ἀξιοῦνται προσοχῆς· ὁ δὲ παιδοτρίβης νομίζεται κατώτερος τοῦ διδασκάλου τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς ἀποβαίνει μᾶλλον ἐξωτερικός· ἔγκειται εἰς τοὺς καλοὺς τρόπους, τὴν εὐτραπελίαν, τὴν περισσὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν ἐπίδειξιν πνεύματος καὶ γνώσεων πολλῶν κατὰ τὰς συναναστροφάς.

Ἐκ τῆς γενικῆς τάσεως πρὸς ἀπόκτησιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων γνώσεων, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν ταύτην, προέκυψεν ἡ ἀνάγκη ὅπως αὐξάνωνται ἑκάστοτε τὰ διδακτέα μαθήματα. Τοιουτοτρόπως δὲ διεμορφώθη ὡρισμένος κύκλος μαθημάτων, ἡ *ἐγκύκλιος παιδεία*, ἤτοι παιδεία ἐν κοινῇ χρήσει οὖσα, καὶ πλῆρές τι ἀποτελοῦσα σύστημα γνώσεων. Εἰς τὸν κύκλον τοῦτον σὺν τῷ χρόνῳ περιελήφθησαν ἡ γραμματική, ἡ ρητορική, ἡ διαλεκτική, ἡ ἀριθμητική, ἡ μουσικὴ θεωρία, ἡ γεωμετρία, ἡ ἀστρονομία, γνώσεις, αἵτινες κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπετέλεσαν τὰς «liberales artes», διὰ τῶν ὁποίων ἐμορφώνοντο οἱ ἐλεύθεροι πολῖται.

Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρόδος ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὰ ἐνδοξότατα κέντρα τῆς ρητορικῆς, ἡ ὁποία μετὰ τῆς βοηθητικῆς αὐτῆς ἐπιστήμης, τῆς λογικῆς (διαλεκτικῆς), ἦτο τὸ κύριον μάθημα τῆς ἀνωτέρας παιδεύσεως. Ἡ γραμματικὴ περιελάμβανε τὸ τεχνικὸν ἢ *μεθοδικὸν* μέρος, τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύετο τὰ τῆς γλώσσης καθ' ἑαυτήν, καὶ τὸ *ἐξηγητικὸν* ἢ ἱστορικόν, τὸ ὁποῖον ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν συγγραφέων.

Αἱ μαθηματικαὶ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι κατελάμβανον μικρότερον μέρος τῆς διδασκαλίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς φιλολογικάς· πολὺ δὲ ὀλιγωτέρας προσοχῆς ἠξιοῦντο αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐν γένει.

Ἡ διδασκαλία μεγάλως διηυκολύνετο διὰ τῆς δημιουργίας σταθερῶν ἐπιστημονικῶν ὅρων, διὰ τῆς συγγραφῆς βιβλίων καὶ διὰ τῆς ἐπινοήσεως μεθόδων διδασκαλίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθημάτων ηὐξήθη κατ' ἀνάγκην ἡ διδασκαλία ἀνετίθετο εἰς *εἰδικοὺς* διδασκάλους· διότι οὐδεὶς ἦτο πλέον ἱκανὸς νὰ διδάσκῃ ἅπαντα τὰ μαθήματα.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν Ἀλεξανδρεωτικὴν ταύτην περίοδον, ἀποβαλοῦσαι τὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν χαρακτῆρα ἀπέβησαν, προκειμένου περὶ τῆς ἄνω ἔρας ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐφήβων, πόλις *διεθνής*. Εἰς τὰς Ἀθήνας προσήρχοντο φιλομαθεῖς ἔφηβοι ἐκ πάσης πεπολιτισμένης χώρας· οὕτω δὲ ἀνεπτύχθη ἐν αὐταῖς εἶδος Πανεπιστημίου ἔχοντας κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ ἔφηβοι ἐφοίτων ἐπίσης καὶ εἰς τὰ γυμνάσια, ἀντὶ τῶν παλαιῶν ὅμως γυμνασίων, ἅτινα ἤδη εἶχαν παρακμάσει, ἱδρύθησαν νέα, οἷον τὸ «Πτολεμαῖον», ἱδρυθὲν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Β'.

Ἐπεδείκνυον δὲ οἱ ἔφηβοι τὴν ἱππευτικήν, τὴν ὁπλομαχητικὴν καὶ τὴν περὶ τὰ ἀγωνίσματα τοῦ *πεντάθλου* ἱκανότητα αὐτῶν, κατὰ τὰς τελουμένας ἑορτὰς καὶ ἀγῶνας, τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀριθμὸς ἦτο μεγαλύτερος, παρ' εἰς οἱανδήποτε ἄλλην ἐποχὴν καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια ὑπὲρ πᾶσαν σύγκρισιν. Ἐμορφώθη δὲ πρὸς τούτοις καὶ τάξις τις *ἀθλητῶν*, ἐξ ἐπαγγέλματος, εἰς οὓς ἡ ἐπίδειξις τῶν γυμναστικῶν ἐπιδόσεων πολλάκις ἦτο λίαν ἐπικερδής. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ γυμναστικὴ παίδευσις οὔτε ἠγαπᾶτο, οὔτε ἐξετιμᾶτο, ὅσον κατὰ τὰς προηγηθείσας ἱστορικὰς περιόδους.

Πολὺ περισσότερον ὑστερεῖ ἡ κυρίως μουσικὴ καὶ ὀρχηστικὴ μόρφωσις τῶν ἐφήβων. Ἑταιρεῖαι ἐπαγγελματιῶν διονυσιακῶν καλλιτεχνῶν, (ἠθοποιῶν), ἀναφανεῖσαι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀνελάμβανον κατὰ πάσας τὰς μεγάλας ἑορτὰς τὴν τέλεσιν τῶν θεατρικῶν καὶ μουσικῶν παραστάσεων, εἰς ἃς ἄλλοτε μετεῖχον ἁμιλλώμενοι πάντες οἱ νέοι.

Τὸ τελικὸν συμπλήρωμα τῆς μορφώσεως τῶν ἐφήβων μετὰ τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς ἦτο ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον αἱ τέσσαρες μεγάλαι φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἡ *Ἀκαδημία* (Πλατωνική), ἡ *Περιπατητικὴ* (Ἀριστοτελική), ἡ *Στωϊκὴ* (ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος), καὶ ἡ *Ἐπικούρειος*. Καὶ αἱ τέσσαρες ἔχουσαι ἱκανῶς μακρὰν παράδοσιν ἦσαν καὶ σταθερῶς ὠργανωμέναι. Πλὴν τούτων ὑπῆρχον ὡς διδάσκαλοι καὶ μεμονωμένοι φιλόσοφοι. Ἐπειδὴ δὲ ἰδιαιτέρα διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν, ὡς προείπομεν, οἱ δὲ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῆς προηγηθείσης χρονικῆς περιόδου ἀνέπτυξαν σχεδὸν πάντας τοὺς τρόπους τῆς περὶ τοῦ κόσμου καὶ περὶ τῆς ζωῆς θεωρίας, ἡ φιλοσοφία, τούτου ἕνεκα, χρησιμεύουσα συγχρόνως καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν, ἀπέλαυε τῆς μεγίστης τιμῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγενικεύθη ἡ συνήθεια νὰ καταγράφουν οἱ σπουδασταὶ τοὺς λόγους τῶν διδασκάλων. Διὰ τοιούτων δὲ τετραδίων φοιτητικῶν διεσώθη μέχρις ἡμῶν μέρος τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Πολλάκις εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς οἱ διδάσκαλοι συνέτρωγον μετὰ τῶν σπουδαστῶν· κατὰ τὰ συμπόσια δὲ ταῦτα ἢ διελέγοντο περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν ζητημάτων, ἢ ἠρκοῦντο ἁπλῶς εἰς εὐτραπέλους συνομιλίας. Ἐν τῇ σχολῇ τῶν Ἐπικουρείων λ. χ. ἑωρτάζετο ἡ γενέθλιος τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ ἡ εἰκοστὴ ἡμέρα ἑκάστου μηνός. Ἐπειδὴ ὅμως πολλάκις οἱ διδάσκοντες τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ρητορικὴν *οὐδενὸς* ἐφείδοντο μέσου, ἵνα αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀκροατῶν, οὐχὶ σπανίως ἐμειοῦτο τὸ γόητρον τῆς ἐπιστήμης.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀγωγὴ τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀγωγῆς περιλαμβάνει, πλὴν τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐκπαιδευτικῆς *πράξεως* καὶ τῆς ἀμεσώτατα προσδιοριζούσης αὐτὴν *θεωρίας* λαοῦ τινος, ἢ χρονικῆς τινος περιόδου, καὶ τὴν ἔκθεσιν *τῶν θεωριῶν* περὶ τῆς ἀγωγῆς, τὰς ὁποίας δημιουργοῦν ὡρισμένοι τινὲς θεωρητικοὶ ἄνδρες. Τοιούτους θεωρητικοὺς τῆς ἀγωγῆς ἀντιπροσώπους ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ ἀγωγή, καὶ δὴ τὸν μέγιστον πάντων, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη κλπ. Ἀλλ' ὁ περὶ τούτων ὡς παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν λόγος, καίπερ ἀνήκων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀγωγῆς, ἐν συγγράμμασιν ὅμως ἐγκυκλοπαιδικοῖς ὀρθὸν εἶναι νὰ ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ ὅλου περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων λόγου, ὅστις γενήσεται ἐν τῷ οἰκείῳ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τόπῳ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Ν. Ἐξαρχοπούλου*, 1) Χαρακτηρισμὸς τῆς ἀττικῆς ἀγωγῆς τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀθηνᾶ» τομ. XVIII σ. 123. 2ον) Das Athenische und das Spartanische Erziehungssystem . . . », Langensalza, 1909.—*Grasberger*, Erziehung und Unterricht im Klassischen Altertum, 3 τομ. 1864 — 1881.— *Pauly — Wissova*, Realenzyklopädie der Klassischen Altertumwissenschaft.—*Poland, Reisinger, Wagner*. Die Antike Kultur, 1925 2. Auflage.—*Wendland*, Die hellenistisch— römische Kultur, 1907.—*Rauschen*, Das griechisch—römische Schulwesen zur zeit des ausgehenden Heidentums, 1900 —*Schmidt*, K., Geschichte der Pädagogik . . . 4. Τομ. 4η ἔκδ. 1890.—*Schmidt. K. A.*, Geschichte der Erziehung . . . 5 τομ. 1884 1902.—*P. Barth*, Geschichte der Erziehung, 1925.—*Messer. A.* Ceschichte der Pädagogik, 1925. κ.λ.π.

Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων κύριαι πηγαὶ τῆς τε Ἀθηναϊκῆς καὶ τῆς καθ' ὅλου Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν: *Θουκυδίδης—Ξενοφῶν* καὶ δη ἐν Κύρου παιδείᾳ, Ἑλληνικοῖς καὶ Λακεδαιμονίων πολιτείᾳ) *Πλάτων ἐν πολιτείᾳ καὶ νόμοις — Ἀριστοτέλης*, **ἐν τοῖς** *πολιτικοῖς* **καὶ** *ἠθικοῖς.—Πλούταρχος*, **ἐν** *βίοις παραλλήλοις*. **Ἄξιον λόγου ἔργον εἶναι καὶ τὸ** *Niemeyer — Menge*, Original stellen griechischer und römischer Klassiker über die Therde er Erziehung und des Unterrichts, 1898.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Α) ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ.—***1) Κάτοικοι, φυλαὶ καὶ γένη*** — **Ἐν τῇ Ἀττικῇ κατῴκει κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους λαὸς καταγωγῆς Ἰωνικῆς, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο αὐτόχθων. Ἀλλὰ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἐγένοντο εἰς τὴν χώραν μεταναστεύσεις καὶ** φύλων ἄλλων Ἑλληνικῶν καὶ μὴ Ἑλληνικῶν, οἷον Φοινίκων, Καρῶν καὶ Λελέγων. Πάντες δὲ οὗτοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς οἱ ἐν τῇ πεδιάδι τῇ μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ, τοῦ Βριλησσοῦ, τῆς Πάρνηθος καὶ τῆς θαλάσσης ἡνώθησαν κατὰ μικρὸν καὶ ἴσως οὐχὶ ἄνευ ἀγώνων, καὶ ἐγένετο ὁ *συνοικισμὸς* τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὸν Θησέα. Κέντρον δὲ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἀντὶ τῆς Ἄγρας ὡρίσθη ἡ Ἀκρόπολις, ἡ ἕδρα τῶν αὐτοχθόνων. Τέλος ἡνώθησαν πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Ἴωνος, καταλυθεισῶν τῶν ἰδίων ἐν ἑκάστῃ πόλει ἀρχῶν καὶ ἱδρυθεισῶν κοινῶν ἀρχῶν ἐν Ἀθήναις. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἑνώσεως ταύτης ἐγένετο κοινὴ ἑορτὴ πάντων τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἑορτὴ τοῦ συνοικισμοῦ, τὰ *Παναθήναια*. Ὡσαύτως δ' ἐτελοῦντο καὶ κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους ἐν Ἀθήναις ἐν μηνὶ Ἑκατομβαιῶνι τὰ *Συνοίκια*. Οἱ κάτοικοι οὗτοι ἅμα τῷ συνοικισμῷ κατενεμήθησαν εἰς τὰς τέσσαρας Ἰωνικὰς φυλάς, τοὺς *Αἰγικορεῖς*, τοὺς *Ἀργαδεῖς*, τοὺς *Ὅπλητας*, καὶ τοὺς *Γελέοντας*. Ἑκάστη δὲ φυλὴ συνίστατο ἐκ τριῶν *φρατριῶν*, ἑκάστη φρατρία ἐκ 30 *γενῶν* ἢ *τριακάδων*, ὧν τὰ μέλη ἐκαλοῦντο *γεννῆται* ἢ *ὁμογάλακτες*, καὶ ἕκαστον γένος ἐκ τριάκοντα *ἀνδρῶν* ἢ οἰκογενειῶν.

Οὕτω δ' ἡ πολιτεία συνέστη ἐκ τῶν φρατριῶν. Ἑκάστης δὲ φρατρίας τὰ γένη ἐλάτρευον ἥρωά τινα, ὡς γενάρχην αὐτῶν, οἷον οἱ *Βουτάδαι* ἢ *Ἐτεοβουτάδαι* τὸν Βούτην, οἱ *Βουζύγαι* τὸν Βουζύγην· εἶχον κοινὰ ἱερὰ καὶ κοινὴν ἑορτὴν τὰ *Ἀπατούρια*, πάντα δὲ τὰ γένη εἶχον κοινὴν τὴν λατρείαν τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ ἑρκείου Διός, πᾶσαι δ' αἱ φρατρίαι τὴν λατρείαν τοῦ φρατρίου Διὸς καὶ τῆς φρατρίας Ἀθηνᾶς.

Ἑκάστης φυλῆς προΐστατο ὁ *φυλοβασιλεύς*, ὅστις ὕστερον ἦτο ἐπιτετραμμένος μόνον τὴν τέλεσιν ἱερῶν, ἑκάστης φρατρίας ὁ *φρατρίαρχος* καὶ ἑκάστου γένους ὁ *ἄρχων* αὐτοῦ.

2) Ἡ βασιλεία καὶ οἱ ἐννέα ἄρχοντες. Τὸ ἀρχαιότατον πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἦτο ἡ βασιλεία. Ἀνώτατος ἄρχων ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς χώρας ἦτο ὁ *βασιλεύς*, μεθ' οὗ συνήδρευον οἱ ἐξ εὐπατριδῶν φυλοβασιλεῖς. Ἀλλ' ἡ βασιλεία ἐν Ἀθήναις ἐμειώθη κατὰ μικρόν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι ὁ πρῶτος περιορισμὸς τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἐγένετο, ὅτε ἐπικατέστη δευτέρα ἀρχὴ ἡ *πολεμαρχία*. ἔπειτα δὲ ἐμειώθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς καταστάσεως τοῦ *ἄρχοντος*· τὴν δὲ οὕτω περιορισθεῖσαν βασιλείαν εἶχεν ἐπί τινας ἔτι γενεὰς τὸ γένος τῶν Μεδοντιδῶν. Αἱ ἀρχαὶ αὗται κατ' ἀρχὰς ἦρχον διὰ βίου, ἀλλ' ἐν ἔτει 752 ἡ ἀρχὴ ὡρίσθη δεκαετὴς καὶ τέλος ἐν ἔτει 682 ἐγένετο ἐνιαυσία· τότε δὲ ἢ ὀλίγῳ βραδύτερον κατεστάθη καὶ ἡ νέα ἀρχή, οἱ ἓξ *θεσμοθέται*, ὅπως ἀναγράψαντες τὰ θέσμια φυλάττωσι πρὸς τὴν τῶν ἀμφισβητούντων κρίσιν. Ἀλλ' οἱ ἐννέα ἄρχοντες δὲν ἦσαν πάντες ὁμοῦ μέχρι τῆς ἐπὶ Σόλωνος μεταπολιτεύσεως, εἶχον δ' ἕκαστος ἴδια ἔργα καὶ ἴδιον ἀρχεῖον, ὁ μὲν βασιλεὺς τὸ ὕστερον καλούμενον *Βουκόλιον*, ὁ δὲ ἄρχων τὸ *πρυτανεῖον*, ὁ δὲ πολέμαρχος τὸ *πολεμαρχεῖον*, τὸ ὕστερον κληθὲν *Ἐπιλύκειον*, οἱ δὲ θεσμοθέται τὸ *θεσμοθετεῖον*. Ἐπὶ δὲ Σόλωνος συνῆλθον ἅπαντες οἱ ἄρχοντες εἰς τὸ θεσμοθετεῖον.

3) Ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλή. Οὗτοι δὲ οἱ ἄρχοντες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πλουσίων εὐπατριδῶν *(ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην)* ὑπὸ τῆς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλῆς, ἐκ δὲ τῶν ἀρχόντων μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἀρχῆς καθίσταντο διὰ βίου οἱ Ἀρεοπαγῖται. Ἔργον δὲ τῆς βουλῆς ταύτης ἦτο ἡ διατήρησις τῶν νόμων, διῴκει δὲ τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐκόλαζε καὶ ἐζημίου πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας.

4) Ἡ νομοθεσία τοῦ Δράκοντος. Μετὰ τὴν κατασταλεῖσαν στάσιν τοῦ Κύλωνος, ἐπὶ Ἀρισταίχμου ἄρχοντος, ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς νόμους αὐτοῦ. Διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς πολιτείας ὑπὸ τοῦ Δράκοντος μετεῖχον αὐτῆς πάντες, ὅσοι ἠδύναντο ἰδίᾳ δαπάνῃ νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῷ στρατῷ ὡς ὁπλῖται («οἱ ὅπλα παρεχόμενοι»), ἀλλ' οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, τουτέστιν ὁ ἄρχων, ὁ βασιλεύς, ὁ πολέμαρχος, οἱ θεσμοθέται καὶ οἱ ταμίαι, ἐξελέγοντο, ὡς καὶ πρότερον, ἐκ τῶν εὐπατριδῶν τῶν ἐχόντων ὡρισμένης ἀξίας ἄνευ ὑποθήκης ἔγγειον κτῆσιν, οἱ δὲ ἄλλοι ἄρχοντες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν ὅπλα παρεχομένων, οἱ δὲ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἵππαρχοι ἔδει νὰ ἔχωσι περιουσίαν οὐχὶ μικροτέραν τῶν ἑκατὸν μνῶν ἐλευθέραν ὑποθήκης καὶ παῖδας γνησίους ἐκ νομίμου γυναικὸς ἔχοντας ἡλικίαν ὑπὲρ τὰ δέκα ἔτη. Τῶν δὲ κληρουμένων ἀρχῶν καὶ τῆς βουλῆς τῆς ἐκ 401 βουλευτῶν συγκειμένης μετεῖχον οἱ πολῖται οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη. Παρὰ τὴν βουλὴν ταύτην ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἔμενε φύλαξ τῶν νόμων. Ἡ δὲ ἄλλη νομοθεσία τοῦ Δράκοντος ἡ περιλαβοῦσα τὰ κρατοῦντα ἄγραφα νόμιμα, ἦτο σκληροτάτη· διὸ ὁ ρήτωρ Δημάδης εἶπεν ὅτι «δι' αἵματος, οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψεν». Ἐκ τῶν νόμων τούτων ὕστερον ὁ Σόλων παρέλαβε μικρὸν μεταβαλὼν τοὺς φονικούς

Digitized by Google

5) Στάσις τοῦ δήμου καὶ τῶν πλουσίων. Ἡ ὑπὸ τοῦ Δράκοντος κατασταθεῖσα πολιτεία δὲν κατέπαυσε τὰ δεινά. Οἱ πολλοὶ ἦσαν δοῦλοι τῶν ὀλίγων, διότι οἱ πένητες ἀγρόται, οἱ καλούμενοι πελάται καὶ ἑκτήμοροι, ἐργαζόμενοι τοὺς ἀγροὺς τῶν πλουσίων, ἂν μὴ ἀπέδιδον τὰς μισθώσεις, ἐγίνοντο δοῦλοι αὐτῶν καὶ πολλοὶ ἐπωλοῦντο ἔξω τῆς Ἀττικῆς· ἐδανείζοντο δὲ μέχρι Σόλωνος ἐπὶ τοῖς σώμασι. Πολὺν χρόνον διήρκεσεν ἡ γενομένη στάσις πρὸς ἀλλήλους τοῦ δήμου καὶ τῶν εὐπατριδῶν καὶ πλουσίων, τέλος δὲ κοινῇ συμφωνίᾳ ἐξέλεξαν διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα ἐν ἔτει 594 τὸν Σόλωνα καὶ ἐπέτρεψαν νὰ μεταβάλῃ τὴν πολιτείαν.

6) Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος. Γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων ὁ Σόλων ἠλευθέρωσε τὸν δῆμον καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀπαγορεύσας νὰ δανείζωσιν ἐπὶ τοῖς σώμασι, καὶ νόμους ἔθηκε, καὶ διὰ τῆς κληθείσης *σεισαχθείας* ἀπήλλαξε τῶν χρεῶν τοὺς δούλους τῶν δανειστῶν. Τὴν δὲ πολιτείαν διέταξε κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Τὰς ὑπαρχούσας καὶ πρὸ τοῦ Δράκοντος τέσσαρας τάξεις παρέλαβεν ὁ Σόλων καὶ διῄρεσε κατὰ τὸ τίμημα εἰς τέσσαρα τέλη, εἰς *πεντακοσιομεδίμνους*, τοὺς συγκομίζοντας κατ' ἔτος ἐκ τῆς οἰκείας γῆς πεντακόσια μέτρα ὁμοῦ (μεδίμνους καὶ μετρητὰς) ξηρῶν καὶ ὑγρῶν (σίτου, κριθῆς, ἐλαίου, οἴνου), εἰς *ἱππεῖς*, τοὺς ποιοῦντας τριακόσια μέτρα ἢ κατ' ἄλλους τοὺς δυναμένους νὰ τρέφωσιν ἵππον, εἰς *ζευγίτας*, τοὺς ἔχοντας πρόσοδον διακόσια μέτρα, καὶ εἰς *θῆτας*, ὧν ἡ ἐτησία πρόσοδος ἦτο μικροτέρα τῶν διακοσίων μέτρων. Ἐξελέγοντο οἱ ἐννέα ἄρχοντες ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ τῶν ἱππέων, οἱ ταμίαι ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων, οἱ πωληταί, οἱ ἕνδεκα καὶ οἱ κωλακρέται καὶ ἐκ τῶν τριῶν. Οἱ τὰ τέλη ταῦτα τελοῦντες ἐστρατεύοντο ὡς ὁπλῖται καὶ ἱππεῖς, οἱ δὲ θῆτες μετεῖχον μόνον τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δικαστηρίων καὶ ἐστρατεύοντο ὡς ψιλοί, τουτέστιν ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι. Τὰς ἀρχὰς κατέστησε κληρωτὰς ἐκ προκρίτων, φυλαὶ δὲ ἦσαν, ὡς καὶ πρότερον, τέσσαρες, ἑκάστη δὲ φυλὴ διῃρεῖτο εἰς τρεῖς *τριττῦς* καὶ εἰς δώδεκα *ναυκραρίας*, ὧν προΐσταντο οἱ *ναύκραροι* τεταγμένοι πρὸς τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰς γινομένας δαπάνας. Ἡ βουλὴ ἀπετελεῖτο ἐκ 400 βουλευτῶν, ἡ δὲ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου διετήρησε τὴν ἐποπτείαν τῆς πολιτείας καὶ τὴν φύλαξιν τῶν νόμων, προσέλαβε δὲ καὶ ἄλλην δικαιοδοσίαν νὰ ἐπιβάλλῃ ζημίαν καὶ νὰ κολάζῃ τοὺς ἁμαρτάνοντας. Τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μετέσχον καὶ οἱ θῆτες, ὡς καὶ τῆς Ἡλιαίας, τοῦ μεγάλου δικαστηρίου, ὅπερ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος διῃρεῖτο εἰς πολλὰ δικαστήρια.

Τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος, πλὴν τῶν φονικῶν, ὡς ἐλέχθη, κατέλυσεν ὁ Σόλων καὶ ἀπέδωκε τὰ πολιτικὰ δικαιώματα σχεδὸν πρὸς πάντας τοὺς καταδικασθέντας εἰς ἀτιμίαν κατὰ τοὺς νόμους ἐκείνους. Οἱ δὲ Σολώνειοι νόμοι ἐγράφησαν εἰς ξυλίνους ἄξονας ἢ κύρβεις καὶ κατετέθησαν εἰς τὴν βασίλειον στοάν. Ἀλλ' ἡ νομοθεσία αὕτη διέψευσε τὰς ἐλπίδας καὶ τῶν πενήτων, οἵτινες προσεδόκων ἀναδασμὸν πάντων, καὶ τῶν εὐπατριδῶν καὶ πλουσιων, οἵτινες ἤλπιζον ὅτι μικρά τις ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτείας· ὁ δὲ Σόλων ἠναντιώθη πρὸς ἀμφοτέρους, καὶ ἐνῷ ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ τύραννος συντασσόμενος μεθ' ὁποτέρων ἤθελε, προέκρινε νὰ μισηθῇ ὑπ' ἀμφοτέρων σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέλτιστα νομοθετήσας, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀθ. πολ. ιγ' 2). Μετὰ τὴν νομοθεσίαν ὁ Σόλων ἀπεδήμησεν, ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ νὰ μεταβάλῃ αὐτήν.

7) Αἱ ἀπὸ τῶν τόπων καλούμεναι στάσεις. Μετὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Σόλωνος ἐπὶ τέσσαρα μὲν ἔτη οἱ πολῖται διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ, κατὰ δὲ τὸ πέμπτον ἔτος μετὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ (590) δὲν ἐξέλεξαν ἄρχοντα, λόγῳ τῆς μεταξύ των διαστάσεως, οὔτε καὶ βραδύτερον (τῷ 586), ὁ δ' ἐν ἔτει 582 ἐκλεγεὶς ἄρχων Δαμασίας ἐκράτησε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ δύο ἔτη καὶ δύο μῆνας, μέχρις οὗ ἐξηλάθη αὐτῆς διὰ βίας. Ἐν τῷ ἔπειτα χρόνῳ ἀνεφάνησαν τρεῖς στάσεις, αἵτινες ἐκλήθησαν ἀπὸ τόπων τῆς Ἀττικῆς, μία μὲν τῶν *παραλίων*, ὧν προΐστατο Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμέωνος, οἵτινες ἐπεδίωκον τὴν μέσην πολιτείαν, ἄλλη δὲ τῶν *πεδιακῶν*, οἵτινες ἐπεζήτουν τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ εἶχον ἀρχηγὸν τὸν Λυκοῦργον, τρίτη δὲ τῶν *διακρίων*, ὧν ἡγεῖτο ὁ Πεισίστρατος, νομιζόμενος ὅτι ἦτο δημοτικώτατος. Εἰς τούτους προσετέθησαν οἱ διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν ἐπὶ Σόλωνος στερηθέντες τῶν χρημάτων αὐτῶν καὶ οἱ μὴ ἔχοντες τὸ γένος ἐκ γνησίων Ἀθηναίων, ὁ δὲ Πεισίστρατος τυχὼν τῆς βοηθείας αὐτῶν ἐγένετο τύραννος ἐν ἔτει 561 60.

8) Τυραννὶς τοῦ Πεισιστράτου. Πεισιστρατίδαι. Ὁμοφρονήσαντες οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Πεισιστράτου ἐξέβαλον αὐτὸν δὶς τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ πάλιν δὶς κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἐγκατεγήρασεν ἐν τῇ ἀρχῇ· ἀπέθανε δὲ νοσήσας ἐπὶ Φιλόνεω ἄρχοντος ἐν ἔτει 528/7. Ὁ Πεισίστρατος ἦτο φιλάνθρωπος καὶ πρᾶος καὶ παρεῖχε συγγνώμην εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας, διῴκει δὲ τὰ τῆς πόλεως μᾶλλον πολιτικῶς ἢ τυραννικῶς. Προεδάνειζε χρήματα εἰς τοὺς ἀπόρους, ὥστε νὰ διατρέφωνται γεωργοῦντες, κατέστησε τοὺς κατὰ δήμους δικαστὰς καὶ αὐτὸς ἐξήρχετο πολλάκις εἰς τὴν χώραν πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ διαλλαγὴν τῶν διαφερομένων, ἵνα μὴ κατερχόμενοι εἰς τὸ ἄστυ παραμελῶσι τῶν ἀγροτικῶν ἔργων· διὸ ἐλέγετο ὅτι ἡ τυραννὶς τοῦ Πεισιστράτου ἦτο «ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος» (ἐπιστεύετο δηλονότι ὅτι ἐπὶ τοῦ θεοῦ Κρόνου ἀπόλυτος εὐδαιμονία ἐπεκράτει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων) Ἀποθανόντος τοῦ Πεισιστράτου, κατεῖχον τὴν ἀρχὴν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἱππίας, Ἵππαρχος, Ἰοφῶν καὶ Ἡγησίστρατος ὁ ἔχων τὸ παρωνύμιον Θέτταλος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἡλικίαν ἦσαν κύριοι τῶν πραγμάτων ὁ Ἱππίας καὶ ὁ Ἵππαρχος· καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος Ἱππίας ὢν φύσει πολιτικὸς καὶ φρόνιμος ἐπεστάτει τῆς ἀρχῆς, ὁ δὲ νεώτερος Ἵππαρχος ἦτο παιδιώδης καὶ ἐρωτικὸς καὶ φιλόμουσος. Φονευθέντος δὲ τοῦ Ἱππάρχου ὑπὸ τοῦ Ἁρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, ὁ Ἱππίας ἐφόνευσε καὶ ἐξώρισε πολλούς, διὰ τοῦτο δὲ κατέστη μισητός. Οἱ δὲ Ἀλκμεωνίδαι, οἵτινες ἦσαν φυγάδες καὶ ἐπεχείρουν πρότερον ἄγοντες καὶ τοὺς ἄλλους ἐξορίστους νὰ καταλύσωσι τὴν τυραννίδα, ἀλλ' ἀπετύγχανον ἑκάστοτε, ἔπεισαν τέλος διὰ τῶν ἐν Δελφοῖς ἱερέων τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἐκβάλωσι τοὺς Πεισιστρατίδας ἐν ἔτει 511 10.

9) Κλεισθένης καὶ Ἰσαγόρας. Ἡ δημοκρατία. Καταλυθείσης τῆς τυραννίδος ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς ἀρχῆς ὁ Ἰσαγόρας, ὅστις ἦτο φίλος τῶν τυράννων, καὶ ὁ Ἀλκμεωνίδης Κλεισθένης. Ἐπειδὴ δὲ ἡττᾶτο ὁ Κλεισθένης ὑπὸ τῶν ἑταιρειῶν τῶν φίλων τῶν τυράννων εὐπατριδῶν, προέστη τοῦ δήμου, οὗτινος εἵλκυσε τὴν εὔνοιαν διὰ νέας καταστάσεως τῆς πολιτείας. Αὕτη γενομένη ἐπὶ ἄρχοντος Ἰσαγόρου ἐν ἔτει 508 7, ἐπεκράτησεν ὕστερον. Ἴσχυσαν μὲν ἐπὶ βραχὺν χρόνον οἱ περὶ τὸν Ἰσαγόραν καὶ ἐξέβαλον τὸν Κλεισθένη βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' ἀντιστάσης τῆς βουλῆς καὶ συναθροισθέντος τοῦ πλήθους ἡττήθησαν οἱ περὶ τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Κλεομένη καὶ τὸν Ἰσαγόραν, ὁ δὲ δῆμος γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων ἐπανήγαγε τὸν Κλεισθένη καὶ τοὺς ἄλλους φυγάδας. Ὁ Κλεισθένης μετέστησε τὸ πολίτευμα εἰς δημοκρατικόν. Ἐνέγραψεν εἰς τοὺς πολίτας πάντας τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς καὶ τοὺς μὴ τελείους πολίτας πάντας, ἔτι δὲ τοὺς ἐν Ἀθήναις κατοικοῦντας ξένους καὶ τοὺς δούλους τοὺς ἤδη ἀπελευθερωθέντας καὶ γενομένους μετοίκους. Ἀντὶ τῶν τεσσάρων παλαιῶν φυλῶν κατένειμεν ὁ Κλεισθένης τοὺς πολίτας εἰς δέκα φυλὰς ἀποτελουμένας ἐκ δήμων διαφόρων μερῶν τῆς Ἀττικῆς, ὅπως οὕτω διαλύσῃ τὴν τοπικὴν συνοχὴν τῶν τριῶν τμημάτων τῆς χώρας καὶ τὰ ἴδια ἑκάστης τῶν παλαιῶν φυλῶν συμφέροντα· τῶν δὲ δήμων προέστησεν ἄρχοντας τοὺς δημάρχους, οἵτινες εἶχον τὰ ἔργα τῶν πρότερον ναυκράρων. Τοὺς οὕτω συντεταγμένους δήμους κατένειμεν εἰς τριάκοντα *τριττῦς*, αἵτινες ἦσαν ἀνὰ δέκα τῶν περὶ τὸ ἄστυ, τῆς παραλίας καὶ τῆς μεσογείου.

Ἐπώνυμοι τῶν φυλῶν, οἵτινες ἐλατρεύοντο ὡς ἥρωες, ἐγένοντο ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατὸν *ἀρχηγετῶν* ἐκεῖνοι, περὶ ὧν ἐχρησμοδότησεν ἡ Πυθία. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν φυλῶν κατὰ τὴν ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασι τάξιν ἦσαν τὰ ἑξῆς· *Ἐρεχθηΐς* (καὶ *Ἐρεχθῄς*), *Αἰγηΐς* (καὶ *Αἰγῄς*), *Πανδιονίς, Λεωντίς, Ἀκαμαντίς, Οἰνηΐς* (καὶ *Οἰνῄς*), *Κεκροπίς, Ἱπποθωντίς, Αἰαντὶς* καὶ *Ἀντιοχίς*. Εἰς ταύτας δὲ τὰς φυλὰς προσετέθησαν ἐν ἔτει 306)5 ἡ *Ἀντιγονὶς* καὶ ἡ *Δημητριάς*, λαβοῦσαι τὸ ὄνομα, ἡ μὲν ἀπὸ Μακεδόνος Ἀντιγόνου, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ *Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ*· ἐτάχθη δ' ἐν τοῖς δημοσίοις γράμμασι πρώτη ἡ *Ἀντιγονίς*, δευτέρα δ' ἡ *Δημητριάς*. Ὕστερον (ἐν ἔτει 229) προσετέθη εἰς ταύτας καὶ δεκάτη τρίτη φυλή, ἡ *Πτολεμαΐς*. Ἀλλ' ὅτε ἐν ἔτει 200 προσετέθη πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως Ἀττάλου τοῦ Α' καὶ νέα φυλή, ἡ *Ἀτταλίς*, κατηργήθησαν ἡ Ἀντιγονὶς καὶ ἡ Δημητριὰς καὶ ἔμειναν πάλιν δώδεκα· ἐν δὲ τοῖς δημοσίοις γράμμασιν ἡ Πτολεμαῒς εἶχε τὴν πέμπτην τάξιν, ἡ δὲ Ἀτταλὶς τὴν δωδεκάτην. Τέλος δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ προσετέθη καὶ ἡ *Ἀδριανὶς* φυλή.

Ἐκ τῶν νέων πολιτῶν ὁ Κλεισθένης συνέταξε θρησκευτικὰς ἑταιρείας, αἵτινες ἐκαλοῦντο *θίασοι* καὶ ἀντεστοίχουν πρὸς τὰ καλούμενα γένη τῶν φύσει πολιτῶν. Τοὺς θιάσους ἢ κατένειμεν ὁ Κλεισθένης εἰς τὰς ὑπαρχούσας φρατρίας ἢ συνάψας πολλοὺς θιάσους ἀπετέλεσε νέας φρατρίας, οἱ δὲ φράτερες ὤφειλον νὰ δέχωνται εἰς τὰς φρατρίας τοὺς *θιασώτας* ἢ *ὀργεῶνας* ἄλλως καλουμένους, ὡς ἐδέχοντο τοὺς *γεννήτας*.

Ὁ Κλεισθένης ηὔξησε τοὺς βουλευτὰς ἐκ 400 εἰς 500, τουτέστι 50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ 501 ἔτους ἐξελέγοντο δέκα στρατηγοὶ κατ' ἔτος, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ὁ δὲ πολέμαρχος εἶχε τὴν ἡγεμονίαν ἁπάσης τῆς στρατιᾶς. Ἐν ἔτει δὲ 487 μετεβλήθησαν τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐννέα ἀρχόντων· ὑπὸ τῶν δημοτῶν ἑκάστης φυλῆς προεκρίνοντο 50 ἄνδρες, ἐν ὅλῳ 500, ἐκ τούτων δὲ διὰ κλήρου *(κυάμου)* ἐξελέγοντο *(κυαμεύειν—κυαμεύεσθαι)* οἱ 9 ἄρχοντες καὶ ὁ γραμματεὺς τῶν θεσμοθετῶν.

Τούτων δὲ γενομένων, ἡ πολιτεία ἐγένετο πολὺ δημοτικωτέρα τῆς τοῦ Σόλωνος, διότι τοὺς μὲν νόμους τοῦ Σόλωνος κατέστησεν ἀχρήστους ἡ τυραννίς, ὁ δὲ Κλεισθένης ἔθηκεν ἄλλους ἀποβλέπων εἰς τὸν δῆμον, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ περὶ τοῦ *ὀστρακισμοῦ* νόμος· τούτου δὲ χρῆσις ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 488/7, καὶ πρῶτος ὠστρακίσθη ὁ ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ Πεισιστράτου Ἵππαρχος Χάρμου Κολλυτεύς. Διετηρήθη δὲ ὁ νόμος μέχρι τοῦ 418 ἔτους, ὅτε μετὰ τὸν ὀστρακισμὸν τοῦ Ὑπερβόλου κατελύθη τὸ ἔθος τοῦτο.

10) Ἡ δημοκρατία μετὰ τὰ Μηδικά. Ἡ ἐπίδοσις τῆς δημοκρατίας ἀνεκόπη ἐπί τινα χρόνον, διότι μετὰ τὰ Μηδικὰ πάλιν ἴσχυσεν ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴ καὶ διῴκει τὴν πόλιν. Ἔλαβε δὲ ταύτην τὴν ἀρχὴν οὐχὶ διὰ νόμου τινός, ἀλλὰ διότι ἐγένετο αἰτία τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς ηὐδοκίμησαν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ἔλαβον παρὰ τῶν συμμάχων τὴν κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίαν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐπὶ 17 σχεδὸν ἔτη ἠνείχετο ὁ δῆμος τὴν δύναμιν τῆς βουλῆς ταύτης· ἀλλ' ἐν ἔτει 462 1 Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου, ὅστις προΐστατο τοῦ δήμου, ἀφῄρεσε διὰ ψηφίσματος πᾶσαν τὴν πρόσθετον ἐξουσίαν (*«τὰ ἐπίθετα»*) τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, καὶ ἀπέδωκε τὴν μὲν εἰς τὴν βουλὴν τοὺς πεντακοσίους, τὴν δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τὴν δὲ εἰς τὰ δικαστήρια. Συνέπραξε δὲ μετὰ τοῦ Ἐφιάλτου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (Ἀθ. πολ. κε'. 3. 4) καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις ἔμελλε νὰ κριθῇ κατηγορούμενος ἐπὶ μηδισμῷ.

11) Αὔξησις τῶν Ἀθηνῶν. Περικλῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰσχύος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς καὶ τοὺς εὐθὺς ἑπομένους χρόνους συμπίπτει ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία καὶ ἡ διατήρησις αὐτῆς ἐπέβαλε νὰ μετέχωσιν οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας. Μετὰ δὲ τὴν μείωσιν τῆς βουλῆς τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς μετῳκίζοντο εἰς τὴν πόλιν, ὅπου στρατευόμενοι ἢ πράττοντες τὰ κοινὰ ἢ δικάζοντες ἐλάμβανον μισθὸν παρὰ τῆς πόλεως. Πρῶτος δὲ ὁ Περικλῆς κατέστησε μισθοφόρα τὰ δικαστήρια (*μισθὸς δικαστικὸς*)· πρὸ αὐτοῦ δ' εἶχε δοθῆ ὁ στρατιωτικὸς μισθός· ἔπειτα δ' ἐδόθη ὁ *βουλευτικὸς μισθός, τὸ θεωρικὸν* καὶ ὁ *ἐκκλησιαστικὸς μισθὸς* (ἴδε ἐν τοῖς ἔπειτα). Καθόλου δὲ κατὰ τὴν λαμπρὰν περίοδον τῆς λεγομένης πεντηκονταετίας, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου προΐστατο (451) τοῦ δήμου ὁ Περικλῆς, ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ἔλαβε τὸν ἰδιάζοντα ἐκεῖνον χαρακτῆρα τοῦ δημοσίου βίου τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐν ἔτει 457/6 ἀπεφασίσθη νὰ προκρίνωνται καὶ ἐκ τῶν ζευγιτῶν οἱ μέλλοντες νὰ κληρῶνται ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, καὶ πρῶτος ἦρξεν ἐξ αὐτῶν ὁ Μνησιθείδης· ἐν δ' ἔτει 453 2 κατεστάθησαν πάλιν οἱ τριάκοντα δικασταί, οἱ καλούμενοι κατὰ δήμους, καὶ ἐν ἔτει 451 50 ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους ἐψηφίσθη νόμος νὰ μὴ μετέχῃ τῆς πολιτείας ὁ μὴ γεννηθεὶς ἐκ γονέων ἀμφοτέρων ἀστῶν (*ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀμφοῖν ἀστοῖν ᾖ γεγονώς*).

12) Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρις ἄρχοντος Εὐκλείδου. Ζῶντος τοῦ Περικλέους τὰ τῆς πολιτείας εἶχον καλῶς, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπῆλθε τροπὴ ἐπὶ τὰ χείρω, διότι προέστη τοῦ δήμου ὁ Κλέων, ὅστις διέφθειρεν αὐτόν, εἶτα μετὰ τοῦτον Κλεοφῶν ὁ λυροποιὸς καὶ ἄλλοι δημαγωγοί. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ πολέμου ηὐξήθη ἡ συμμετοχὴ πάντων τῶν πολιτῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, διότι, κατακλεισθέντες τότε ἐν Ἀθήναις πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς καὶ συνεθισθέντες νὰ λαμβάνωσι μισθὸν ἐν ταῖς στρατείαις, προετίμων νὰ διοικῶσιν αὐτοὶ τὴν πολιτείαν. Ἐφ' ὅσον δὲ χρόνον τὰ πράγματα κατὰ τὸν πόλεμον ἦσαν ἰσόρροπα, οἱ Ἀθηναῖοι διεφύλαττον τὴν δημοκρατίαν. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἧτταν τῶν Ἀθηναίων ἐγένοντο ἰσχυρότεροι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἕνεκα τῆς συμμαχίας πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι μεταβαλόντες τὴν δημοκρατίαν νὰ καταστήσωσι τὸ ἐπὶ τῶν *τετρακοσίων* πολίτευμα ἐν ἔτει 411. Ἡγοῦντο δὲ τῆς ὀλιγαρχίας ταύτης ὁ Πείσανδρος, ὁ Ἀντιφῶν καὶ ὁ Θηραμένης. Ἀλλ' ὀλίγους μῆνας διήρκεσε τὸ πολίτευμα τοῦτο, ἐν δ' ἔτει 410 ἀποκατέστη πάλιν ἡ δημοκρατία. Τὸ ἀτυχὲς τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐν ἔτει 404 μετέστησε πάλιν τὴν πολιτείαν εἰς ὀλιγαρχίαν.

Ἐν τῇ γενομένῃ εἰρήνῃ περιείχετο ὁ ὅρος νὰ πολιτεύωνται οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ πάτριον πολίτευμα, καὶ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ προσεπάθουν νὰ διασῴζωσι τὴν δημοκρατίαν, οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντες ἐπεθύμουν ὀλιγαρχίας, ἄλλοι δέ, ἐν οἷς ἦσαν ὁ Θηραμένης·

Digitized by Google

ὁ Ἀρχῖνος, ὁ Ἄνυτος καὶ ἕτεροι πολλοί, ἐζήτουν τὴν πάτριον πολιτείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λύσανδρος συνετάχθη μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, καταπλαγεὶς ὁ δῆμος ἠναγκάσθη ν' ἀποδεχθῇ τὸ περὶ τῆς ὀλιγαρχίας ψήφισμα, ὅπερ ἔγραψε Δρακοντίδης ὁ Ἀφιδναῖος. Ἐξελέχθησαν δὲ ἐπὶ Πυθοδώρου ἄρχοντος *τριάκοντα* ἄνδρες, ἵνα συγγράψωσι τοὺς νόμους, καθ' οὓς ἔμελλον νὰ πολιτεύωνται.

Γενόμενοι δὲ κύριοι τῆς πόλεως οἱ τριάκοντα, τὰ μὲν ἄλλα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ πολίτευμα δὲν ἐλάμβανον πρὸ ὀφθαλμῶν, καταστήσαντες δὲ πεντακοσίους βουλευτὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἐκ προκρίτων καὶ πρὸς τούτοις δέκα ἄρχοντας τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ δεσμωτηρίου φύλακας ἕνδεκα καὶ τριακοσίους μαστιγοφόρους κατεῖχον τὴν πόλιν δι' ἑαυτῶν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν ἐπιεικεῖς καὶ προσεποιοῦντο, ὅτι ἐπεζήτουν τὴν πάτριον πολιτείαν, κατήργησαν τοὺς νόμους τοῦ Ἐφιάλτου καὶ τοῦ Ἀρχεστράτου τοὺς περὶ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ ἐκ τῶν θεσμῶν τοῦ Σόλωνος, ὅσοι εἶχον διαμφισβητήσεις, καὶ τὸ κῦρος τῶν δικαστῶν κατέλυσαν ὡς ἐπανορθοῦντες δῆθεν καὶ καθιστῶντες ἀναμφισβήτητον τὴν πολιτείαν. Ὅτε δὲ ἐγένοντο ἰσχυρότεροι, ἐφόνευον ἐκ τῶν πολιτῶν τοὺς προέχοντας κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ γένος καὶ τὰ ἀξιώματα, ἵνα ἁρπάζωσι τὰς περιουσιας αὐτῶν καὶ μηδένα ἔχωσιν ἐξ αὐτῶν φόβον. Καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 1500. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θηραμένης ἀντέλεγε καὶ συνεβούλευε νὰ καταστήσωσι μετόχους τῆς πολιτείας τοὺς βελτίστους, κατεγραψαν ἐν καταλόγῳ μόνον 3000, ἑκάστοτε δὲ ἄλλους μὲν ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐξήλειφον, ἄλλους δὲ ἐκ τῶν ἔξω τοῦ καταλόγου ἀντ' αὐτῶν ἀνέγραφον. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν ἐπελθόντα χειμῶνα ὁ Θρασύβουλος κατέλαβε μετὰ φυγάδων τὴν Φυλήν, τὸ δὲ στράτευμα τῶν τριάκοντα τὸ ἀποσταλὲν κατ' αὐτῶν ἀπεχώρησε κακῶς, ἀπεφάσισαν τῶν μὲν ἄλλων Ἀθηναίων νὰ ἀφαιρέσωσι τὰ ὅπλα, τὸν δὲ Θηραμένη νὰ φονεύσωσι κατὰ πρότασιν τοῦ Κριτίου, παρὰ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων νὰ αἰτήσωσι βοήθειαν· οἱ δὲ ἀπέστειλαν ἁρμοστὴν τὸν Καλλίβιον μετὰ ἑπτακοσίων περίπου στρατιωτῶν, οἵτινες κατέλαβον καὶ ἐφρούρουν τὴν ἀκρόπολιν.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Θρασύβουλος κατελθὼν ἀπὸ τῆς Φυλῆς εἰς τὸν Πειραιᾶ κατέλαβε τὴν Μουνιχίαν, καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐκ τοῦ ἄστεως μετὰ τῶν τριάκοντα ἐπελθόντας, οὗτοι δὲ συναθροισθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν κατέλυσαν τοὺς τριακοντα καὶ ἐξέλεξαν δέκα ἄνδρας, ἵνα καταπαύσωσι τὸν πόλεμον· ἀλλ' οὗτοι συνέπραττον μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τῶν περὶ τὸν Θρασύβουλον, οἵτινες ἐλέγοντο «οἱ ἐν Πειραιεῖ». Πρὸς τοὺς ἔχοντας τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνιχίαν ἀπέστη ἅπας ὁ δῆμος, καὶ ἐπεκράτουν ἐν τῷ πολέμῳ, τότε δὲ καταλύσαντες τοὺς ἐκλεχθέντας δέκα πρώτους, ἐξέλεξαν ἄλλους δέκα τοὺς νομιζομένους ἀρίστους. Ἤγαγε δὲ εἰς πέρας τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συμφιλίωσιν ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Παυσανίας, καὶ ἐδόθη, πλήν τινων ἐξαιρέσεων, ἀμνηστία τῶν παρελθόντων (*«τῶν δὲ παρεληλυθότων μηδενὶ πρὸς μηδενα μνησικακεῖν ἐξεῖναι»*). Ἐγένοντο δὲ ταῦτα ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος ἐν ἔτει 403 2. Αὕτη δὲ ἡ πολιτεία ἦτο ἡ δημοτικωτάτη πασῶν καὶ παρέμεινε, πλήν τινων μεταρρυθμίσεων, γενομένων κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα, ἀμετάβλητος κατ' οὐσίαν μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς αὐτονομίας τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ δὲ τῶν καθ' ἕκαστον τῆς πολιτείας ταύτης γίνεται λόγος ἐν τῷ δευτέρῳ ἀρχαιολογικῷ μέρει.

13) Ἡ δημοκρατία ἀπὸ Εὐκλείδου μέχρι τῶν διαδόχων. Ἐπὶ Εὐκλείδου ἄρχοντος κατεστάθησαν νομοθέται, ἐτέθησαν δὲ ὡς βάσις διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν νόμων οἱ θεσμοὶ τοῦ Σόλωνος. Ἡ κατάθεσις τῶν περισσευόντων χρημάτων τῆς διοικήσεως εἰς τὸ *θεωρικὸν* ἡ ὁρισθεῖσα ἐν ἔτει 354, περιωρίσθη διὰ νόμου κελεύοντος, ὅταν εἶναι πόλεμος, νὰ δαπανῶνται ταῦτα εἰς τὰ στρατιωτικά. Ὅτε δὲ ἦτο προστάτης τοῦ δήμου ὁ Εὔβουλος, κατηργήθη ὁ περιορισμὸς οὗτος καὶ τὰ περισσεύοντα χρήματα διενέμοντο πρὸς τὸν δῆμον ὡς θεωρικά. Μόλις δὲ μετὰ μακρὸν ἀγῶνα ἐπέτυχεν ὁ Δημοσθένης ἐν ἔτει 339)8 νὰ ψηφισθῇ, ἵνα πάντα τὰ περισσεύοντα τῆς διοικήσεως χρήματα εἶναι στρατιωτικά. Ἡ δὲ σώφρων διοίκησις τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου (338-326) ἀποκατέστησε τὴν εὐεξίαν τῆς πόλεως, καὶ πλεῖστα χρήματα ἐδαπανήθησαν ἐπὶ τούτου εἰς κατασκευὴν δημοσίων οἰκοδομημάτων, ὡς καὶ κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, ὅτε προΐστατο τοῦ δήμου ὁ Περικλῆς.

14) Ἐπὶ τῶν διαδόχων καὶ τῶν Ρωμαίων. Μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον κατελύθη ἡ αὐτονομία τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 322. Ἐδέχθησαν φρουρὰν Μακεδόνων ἐν Μουνιχίᾳ, καὶ 12000 Ἀθηναῖοι ἔχοντες περιουσίαν μικροτέραν τοῦ τιμήματος τῶν 2000 δραχμῶν ἀπώλεσαν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀποθανόντος τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ Πολυσπέρχων ἀποκατέστησε τὴν δημοκρατίαν ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 319, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ στρατηγὸς τοῦ Κασσάνδρου Νικάνωρ κατεῖχε τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνιχίαν, ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἔτει 317 νὰ συνάψωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ Κασσάνδρου καὶ νὰ μετέχωσι τῆς πολιτείας οἱ ἔχοντες τίμημα τοὐλάχιστον 1000 δραχμῶν, Δημήτριος δὲ ὁ Φαληρεὺς κατεστάθη ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου ἐπιμελητὴς τῆς πόλεως. Οὗτος ἐτήρησε τοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας, ηὐξήθη δ' ἐπ' αὐτοῦ ἡ εὐπορία τῆς πόλεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων. Κατέστησε δὲ ὁ Δημήτριος τὴν ἀρχὴν τῶν *νομοφυλάκων* καὶ τὴν τῶν *γυναικονόμων*.

Ἐν ἔτει 307 ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς Δημήτριον τὸν Φαληρέα ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν πόλιν τὴν δημοκρατίαν, καὶ πάλιν ὕστερον ἐξεδίωξεν ἐν ἔτει 295 τὸν τύραννον Λαχάρη, ἀλλ' ἔλαβε τὴν Μουνιχίαν καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ φρουρὰν ἐνέβαλεν εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἀποθανόντος τοῦ Δημητρίου, κατεῖχε τὴν Μουνιχίαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, κατὰ δὲ τὸν Χρεμωνίδειον πόλεμον ἡττηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν φρουρὰς τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Πειραιεῖ, Μουνιχίᾳ, Σαλαμῖνι, Σουνίῳ καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ· τὴν φρουρὰν τούτου ἐξήγαγεν ὁ Ἀντίγονος ἐν ἔτει 256 καὶ ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' αἱ ἄλλαι φρουραὶ τῶν Μακεδόνων ἔμειναν μέχρι τοῦ θανάτου Δημητρίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου (229). Τότε ὁ Ἄρατος ἔπεισε τὸν φρούραρχον τῶν Ἀθηνῶν Διογένη νὰ καταλίπῃ τὴν Ἀττικὴν λαβὼν 150 τάλαντα, οὕτω δ' ἀνέλαβον πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐπεζήτουν τὴν εὔνοιαν τῶν Ἑλλήνων βασιλέων καὶ ὕστερον τῶν Ρωμαίων.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐν ἔτει 146 αἱ Ἀθῆναι ἦσαν *ἔνσπονδος πολις* (civitas foederata) ἔχουσα αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ὑπέστη περιορισμοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον καὶ ὕστερον κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Πομπηΐου.

Ἐν τοῖς Ρωμαϊκοῖς χρόνοις ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴ ἔλαβε μέγιστον ἀξίωμα, συνδιῴκει μετὰ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τὰ τῆς πόλεως (*«ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου καὶ ἡ βουλὴ τῶν ἑξακοσίων καὶ ὁ δῆμος»* ἐν ἐπιγραφαῖς), παρεῖχε τὴν ἄδειαν οἰκοδομίας νέων οἰκιῶν, ἐπέβλεπε τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων, καὶ ἐδίκαζε καὶ ἄλλας δίκας πρὸς ταῖς φονικαῖς.

Ἡ βουλὴ διετηρήθη, ἀλλὰ μετεβλήθη πολλάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν. Προσέτι δὲ παρέμεινε καὶ ἡ συναρχία τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ὁ δὲ ἄρχων, ἐξ οὗ ἐδηλοῦτο τὸ ἔτος, ἐκαλεῖτο συνηθέστατα *ἄρχων ἐπώνυμος* καὶ εἶχε μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ ἐπὶ τοὺς ὁπλίτας, μεγίστην δύναμιν ἐν τῇ πόλει.

Β) ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ. *Ι. Διαίρεσις τῶν κατοίκων. α') Οἱ δοῦλοι.* Κατὰ τὴν πέμπτην καὶ τὴν τετάρτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ δούλων φαίνεται ὅτι ἦτο περὶ τὰς 100000. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἠγοράζοντο (*ὠνητοὶ* δοῦλοι) ἐκ βαρβαρικῶν χωρῶν (Φρυγίας, Λυδίας, Παφλαγονίας, Σκυθίας κλπ.), ὀλίγοι δὲ ἦσαν οἱ ἐκ δούλων ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ δεσπότου γεννώμενοι (*οἰκογενεῖς, ἐνδογενεῖς, οἰκότριβες*). Πλὴν δὲ τῶν δούλων τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῷ οἴκῳ ἦσαν καὶ δοῦλοι ἐργαζόμενοι ἐν τοῖς μεταλλείοις ἢ ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πόλις εἶχε δημοσίους δούλους, ἐν αὐτοῖς δὲ ἦσαν καὶ οἱ ἐκτελοῦντες κατώτερα ἀστυνομικὰ ἔργα, οἵτινες ἀπὸ μὲν τοῦ ὅπλου αὐτῶν ἐκαλοῦντο *τοξόται*, ἀπὸ δὲ τῆς πατρίδος *Σκύθαι*. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν φιλάνθρωποι, ὁ βίος τῶν ἐν Ἀθήναις δούλων ἦτο ἄνετος, εἶχον ἐλευθεροστομίαν, καὶ πολλῶν μεγάλη ἦτο ἡ ἀκολασία καὶ ἡ αὐθάδεια. Οἱ δοῦλοι ἐπετρέπετο νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ ἱερὰ καὶ νὰ μετέχωσι τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἑορτῶν, ἀπηγορεύετο δ' ὅμως νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰς παλαίστρας, ἵνα γυμνάζωνται. Ἐν φονικαῖς δίκαις ἐπετρέπετο ἡ μαρτυρία αὐτῶν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἄλλαις δίκαις ἵνα ἔχῃ κῦρος ἡ μαρτυρία τῶν δούλων, ἦτο ἀνάγκη νὰ βασανίζωνται. Ὁ δεσπότης οὐδεμίαν ἐξουσίαν εἶχε περὶ τῆς ζωῆς τοῦ δούλου αὐτοῦ, ἂν δὲ ἦτο σκληρός, ὁ δοῦλος κατέφευγεν εἰς τὸ Θησεῖον ἢ τὸ ἱερὸν τῶν Σεμνῶν, ὅπου εἶχεν ἀσυλίαν καὶ ἠδύνατο ν' ἀπαιτήσῃ, ἵνα ὁ δεσπότης πωλήσῃ αὐτὸν πρὸς ἄλλον (*πρᾶσιν αἰτεῖν*). Ἰδία δὲ τάξις δούλων ἦτο ἡ τῶν *«χωρὶς οἰκούντων»*, οἵτινες εἰργάζοντο ἐκτὸς τῆς οἰκίας τοῦ δεσπότου καὶ ἐτέλουν πρὸς αὐτὸν μισθόν τινα, ὅστις ἐκαλεῖτο *ἀποφορά*. Ἠλευθεροῦτο δὲ ὁ δοῦλος ἢ ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ ψηφίσματος ἢ ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἢ ἐξαγοράζων ἑαυτόν. Ὁ *ἀπελεύθερος* (ἢ *ἐξελεύθερος*) μετέβαινεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μετοίκων, ὤφειλε δὲ νὰ ἔχῃ *προστάτην* τὸν πρότερον κύριον αὐτοῦ, ὅστις ἐκληρονόμει τὸν ἀπελευθερωθέντα, ἂν ἀπέθνησκεν ἄτεκνος.

β') Οἱ μέτοικοι. Μέτοικοι ἐκαλοῦντο πάντες οἱ ξένοι, οἵτινες κατῴκουν ἐν τῇ Ἀττικῇ πλέον τοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένου χρόνου. Οἱ πλεῖστοι τῶν μετοίκων κατῴκουν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ (περὶ τὰς 10000 κατὰ τὴν γενομένην ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἀπογραφὴν τῶν κατοίκων), ἦσαν ἔμποροι ἢ βιομήχανοι καὶ ἐτύγχανον πολλῆς ἐπιμελείας παρὰ τῆς πολιτείας. Ὑπηρέτουν ὡς ὁπλῖται ἢ ὡς ἐρέται ἐν τῷ ναυτικῷ, ὑπεχρεοῦντο νὰ λειτουργῶσιν ὡρισμένας λειτουργίας καὶ νὰ καταβάλωσι πλείονα ἢ οἱ Ἀθηναῖοι ὡς ἔκτακτον πολεμικὴν φορολογίαν (*εἰσφοράν*). Πλὴν δὲ τούτων ἐτέλουν ἐτήσιον τέλος, τὸ *μετοίκιον*, 12 μὲν δραχμὰς ὁ ἀνήρ, 6 δὲ ἡ χήρα ἡ μὴ ἔχουσα υἱὸν ἐνήλικα. Ἀπηγορεύετο νὰ ἔχωσιν ἔγγειον κτῆσιν καὶ οἰκίαν, ὤφειλον δὲ νὰ ἐκλέξωσι *προστάτην* (*νέμειν προστάτην, προστάτην ἐπιγράφεσθαι, ἐπὶ προστάτου οἰκεῖν*) Ἀθηναῖον πολίτην, ὅστις ἐφρόντιζε περὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἐλάμβανον οἱ μέτοικοι πρὸς ἔνδειξιν τιμῆς τὴν *εὐεργεσίαν* καὶ τὴν *προξενίαν*, ἥτις ἐπέτρεπε νὰ προσέρχωνται πρὸς τὸν πολέμαρχον οἱ μέτοικοι διὰ

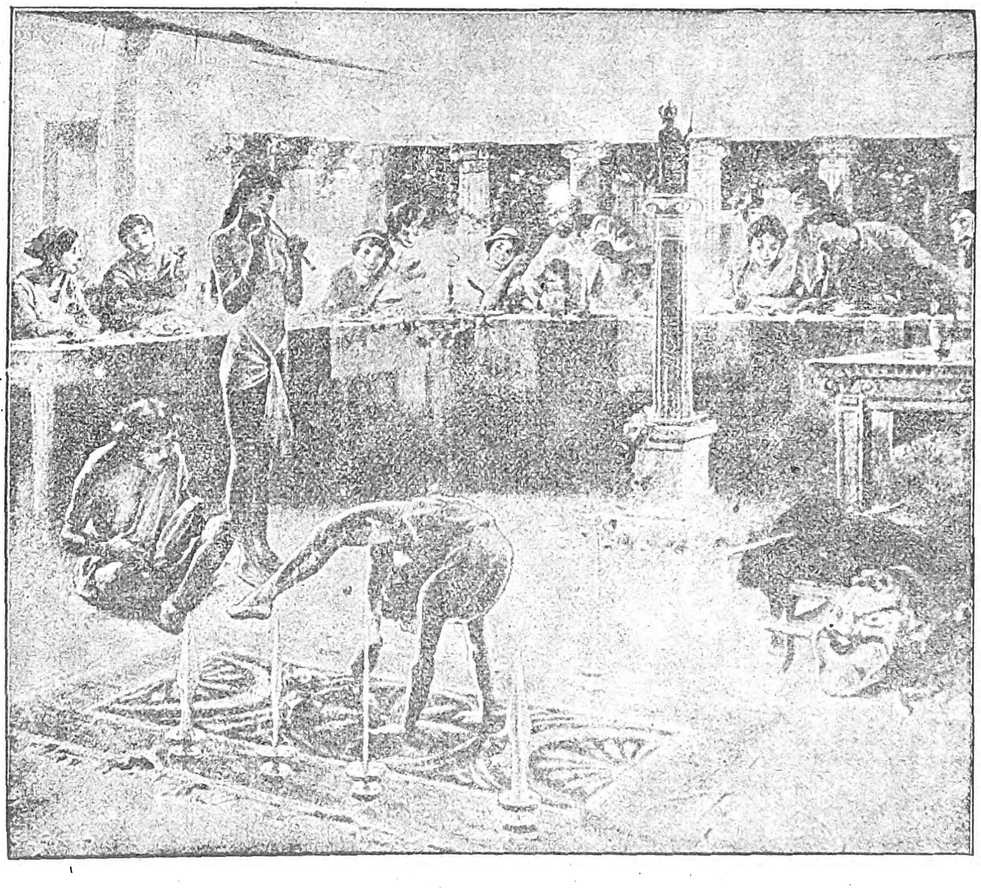

Ἀκροβάτης ἐπιδεικνύων τὴν τέχνην του εἰς ἀρχαῖον ἀθηναϊκὸν συμπόσιον.

Digitized by Google

δικαστικὰς ὑποθέσεις ἄνευ τοῦ προστάτου. Ἄλλαι δὲ δωρεαὶ τοῦ δήμου ἦσαν τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν οἱ μέτοικοι *ἔγκτησιν γῆς καὶ οἰκίας* ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ μετοικίου καὶ τῶν λειτουργιῶν (*ἀτέλεια*), ἡ πρόσοδος πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον, νὰ εἰσφέρωσι τὰς εἰσφορὰς καθὼς οἱ Ἀθηναῖοι καὶ νὰ στρατεύωνται μετ' αὐτῶν (*«στρατεύεσθαι τὰς στρατείας καὶ εἰσφέρειν τὰς εἰσφορὰς μετὰ Ἀθηναίων»*), ἡ *ἰσοτέλεια*, τουτέστι νὰ τελῶσι τὰ αὐτὰ τέλη ὡς οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπηλλαγμένοι τῶν ἄλλων ὑποχρεώσεων τῶν μετοίκων, καὶ τέλος ἡ ἀπονομὴ τῆς πολιτείας.

γ') Οἱ πολῖται. Ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν τῆς Ἀττικῆς ὑπολογίζεται περὶ τὰς 45000, μετὰ δὲ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων περὶ τὰς 130000, ἐπὶ δὲ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ἐν ἔτει 309 γενομένης ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, εὑρέθησαν πολῖται 21000. Εἰς τούτους δὲ προσθετέοι εἶναι καὶ 10000 Ἀθηναῖοι πολῖται κατοικοῦντες ἐν ταῖς κληρουχίαις. Οἱ πολῖται ἦσαν *γένει* ἢ *φύσει* πολῖται, καὶ *ποιητοὶ* ἢ *δημοποίητοι* πολῖται, οἵτινες ἐλάμβανον διὰ ψηφίσματος τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Οἱ δημοποίητοι ὡς πρός τινα μόνον ἐμειονέκτουν τῶν φύσει πολιτῶν· ἀπηγορεύετο νὰ ἄρχωσιν ἀρχήν τινα τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ νὰ μετέχωσιν ἱερωσύνης. Ἀλλ' οἱ υἱοὶ αὐτῶν οἱ γεννηθέντες μετὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς πολιτείας ἐκ γυναικὸς μονίμου ἀστῆς, εἶχον πάντα τὰ δικαιώματα τῶν γένει πολιτῶν.

Οἱ δὲ γένει πολῖται ἦσαν πάντες οἱ *γνήσιοι*, οἱ γεννηθέντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων ἀστῶν. Ἐκ δὲ τῶν πρὸ τοῦ ἄρχοντος Εὐκλείδου γεννηθέντων ἀνεγνωρίσθησαν γνήσιοι πολῖται καὶ οἱ ἔχοντες τὸν ἕτερον τῶν γονέων ἀστόν. Ἵνα δὲ ὁ γεννηθεὶς εἰσαχθῇ εἰς τὴν φρατρίαν ἦτο προσέτι ἀνάγκη νὰ γεννηθῇ ἐκ νομίμου γάμου γινομένου δι' *ἐγγυήσεως* (*«ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς γυναικὸς»*) ἢ *ἐπιδικασίας*. Καὶ *ἐγγύησις* μὲν ἢ *ἐγγύη* ἦτο ἡ ἐνώπιον μαρτύρων παράδοσις τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτῆς πρὸς τὸν νυμφίον, *ἐπιδικασία* δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ πολεμάρχου (περὶ μετοίκων) ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τοῦ αἰτοῦντος συγγενοῦς ἐξ αἵματος (*ἀγχιστέως*) νὰ λάβῃ γυναῖκα τὴν *ἐπίκληρον* κόρην, τουτέστι τὴν μονογενῆ θυγατέρα τὴν μὴ ἔχουσαν ἀδελφόν, ἥτις ἦτο ἡ κληρονόμος τοῦ πατρός· ἂν δὲ πολλοὶ ἀγχιστεῖς ἠμφεσβήτουν, ἔκρινε τὸ δικαστήριον, τίς ἦτο ὁ πλησιέστερος ἀγχιστεὺς ὁ μέλλων νὰ λάβῃ τὴν *ἐπίδικον* ἐπίκληρον.

Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ γεννηθέντος εἰς τὴν φρατρίαν ἐγίνετο κυρίως κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῶν *Ἀπατουρίων*, τὴν καλουμένην *Κουρεῶτιν*. Ἔθυον εἰς τὸν φράτριον Δία ὑπὲρ μὲν τῶν ἀρρένων τὸ λεγόμενον *Κούρειον*, ὑπὲρ δὲ τῶν θηλέων τὸ *μεῖον*. Οἱ φράτερες μετεῖχον τῆς θυσίας, μετ' αὐτὴν δὲ ἐγίνετο ψηφοφορία περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ παιδὸς εἰς τὴν φρατρίαν, ἂν δ' ἐνεκρίνετο ἡ εἰσαγωγή, ἐνεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς εἰς τὸ λεγόμενον *φρατερικὸν γραμματεῖον* (*«εἰσάγειν εἰς τοὺς φράτερας»*, *«οἱ φράτερες εἰσδέχονται»*, *«ἐγγράφειν εἰς τοὺς φράτερας»*).

Οὕτω δ' ἀνεγνωρίζετο ἡ συγγένεια καὶ τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τοῦ γεννηθέντος. Οἱ δ' ἐκ μὴ νομίμου γάμου γεννηθέντες ἐκαλοῦντο *νόθοι* καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν φρατρίαν, διότι ὁ πατὴρ ἠδυνάτει νὰ ὀμόσῃ τὸν τεταγμένον ὅρκον, ὅτι ὁ εἰσαγόμενος ἦτο γνήσιος υἱὸς ἐξ ἀστῆς καὶ ἐγγυητῆς γυναικός. Εἰσήγοντο δ' ὅμως οἱ νόθοι εἰς τὴν φυλὴν τῆς μητρός, ἔφηβοι δὲ γινόμενοι πιθανώτατα ἐνεγράφοντο εἰς τοὺς δημότας τοῦ δήμου τῆς μητρός· οὕτω δὲ ἦσαν μὲν πολῖται, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ἐβεβαιοῦντο διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν φρατρίαν. Ἐκ δὲ τῆς πατρικῆς περιουσίας ἐλάμβανον ὡρισμένον τι ποσόν, τὰ λεγόμενα *νοθεῖα*.

Συμπληρώσαντες δὲ τὸ 17 καὶ ἄγοντες τὸ 18 τῆς ἡλικίας ἔτος οἱ *ἔφηβοι* ἐνεγράφοντο εἰς τοὺς δημότας, ἀφ' οὗ ὀμόσαντες οἱ δημόται διεψηφίζοντο, ἂν οἱ ἐγγραφόμενοι ἦγον τὴν ἡλικίαν τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ἂν ἦσαν ἐλεύθεροι καὶ ἂν εἶχον γεννηθῆ κατὰ τοὺς νόμους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐδοκίμαζε τοὺς ἐγγραφέντας ἡ βουλή· ὁ δὲ κατάλογος, εἰς ὃν ἐνεγράφοντο οἱ δημόται, ἐλέγετο συνήθως *ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*. Ἐγγραφόμενος δὲ εἰς τοὺς δημότας ὁ Ἀθηναῖος πολίτης ἐλάμβανε τὸ πλῆρες αὐτοῦ ὄνομα, τουτέστι τὸ ἴδιον κύριον ὄνομα μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς κατὰ γενι-

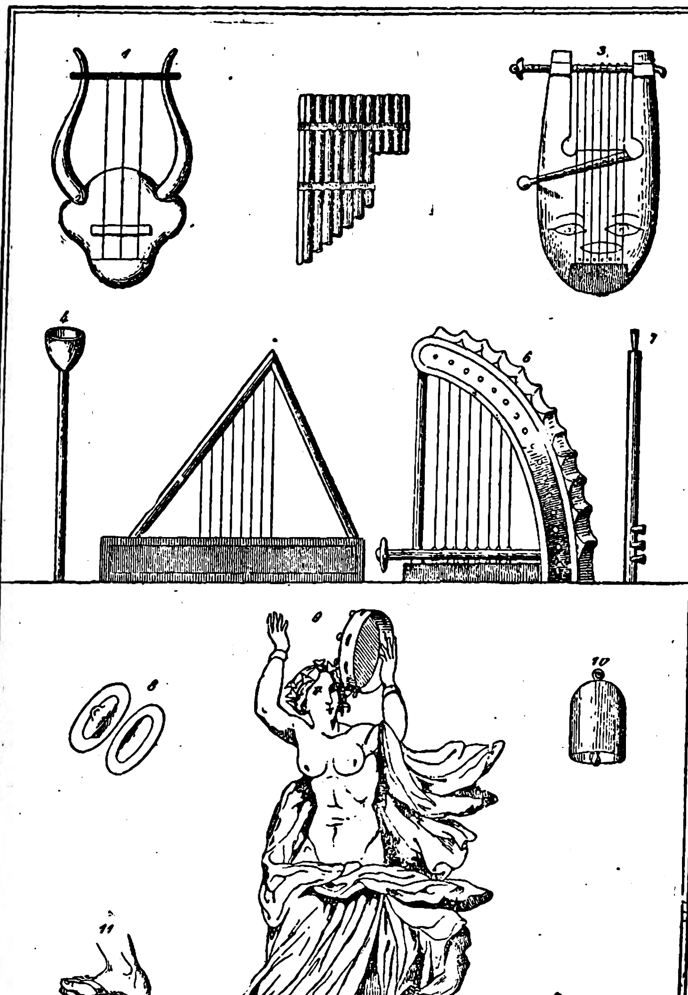

Μυσικὰ ὄργανα.

1=λύρα τρίχορδος· 2=σύριγξ· 3=λύρα πεντάχορδος· 4=σάλπιγξ· 5,6=ἅρπαι· 7=αὐλός· 8=κύμβαλα· 9=χορεύτρια κρούουσα τύμπανον (ἀρχαῖαι ζωγραφίαι τοῦ Ἡρακλείου)· 10=κωδωνίσκος· 11=κρόταλα (ποδός)· 12=κρόταλα χειρός.

κὴν πτῶσιν καὶ τὸ δημοτικόν, π. χ. *Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς.*

Κατὰ τὸν νόμον ὁ πολίτης μετὰ τὴν ἐγγραφὴν εἰς τοὺς δημότας ἐδικαιοῦτο νὰ μετέχῃ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπεβάλλετο διετὴς στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, συνήθως ἤσκουν τὸ δικαίωμα τοῦτο μετὰ τὴν λῆξιν αὐτῆς. Ὁ πολίτης ὁ ἔχων πάντα τὰ πολιτικὰ αὑτοῦ δικαιώματα ἐλέγετο *ἐπίτιμος* καὶ ἡ κατάστασις αὐτοῦ *ἐπιτιμία*, ὁ δ' ἐστερημένος ἢ ἁπάντων ἢ τινων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐκαλεῖτο *ἄτιμος* καὶ ἡ κατάστασις *ἀτιμία*. Ὁ σφετεριζόμενος τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἐδιώκετο διὰ τῆς λεγομένης *γραφῆς ξενίας*.

Τιμαὶ δὲ ἀπονεμόμεναι πρὸς τοὺς πολίτας ἦσαν ἡ *ἀτέλεια*, ἡ *προεδρία*, δηλ. πρωτοκαθεδρία κατὰ τὰς πανηγύρεις, ἡ *ἐν Πρυτανείῳ σίτησις* καὶ ὁ στέφανος.

Σύνταξις τῶν φυλῶν: Ἑκάστης τῶν φυλῶν προΐστατο ὁ λεγόμενος *ἐπιμελητὴς τῆς φυλῆς*, οἵτινες διῴκουν τὰ τῆς φυλῆς καὶ ἐξετέλουν τὰ ὑπὸ τῶν *φυλετῶν* ψηφιζόμενα ἐν ταῖς συνελεύσεσιν, αἵτινες ἐκαλοῦντο *ἀγοραὶ τῶν φυλετῶν*. Ἐν αὐταῖς πλὴν τῶν ἰδίων ἀρχόντων τῶν φυλῶν ἐξελέγοντο καὶ οἱ ἔκτακτοι δημόσιοι ἄρχοντες, οἷον οἱ *τειχοποιοί*, οἱ *ταφροποιοί*, οἱ *τριηροποιοί*, προσέτι δὲ καὶ οἱ *χορηγοί*, οἱ *γυμνασίαρχοι* καὶ οἱ ἑστιάτορες. *Φύλαρχος* δὲ ἐκαλεῖτο ὁ ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγόμενος ἀρχηγὸς τῶν ἱππέων.

ΙΙ. Τὸ κύριον τῆς πολιτείας. Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου. Κύριος τῆς πολιτείας ἦτο ὁ δῆμος, τουτέστι τὸ ὅλον μὲν τῶν ἐπιτίμων πολιτῶν, τῷ ὄντι δὲ οἱ τυχόντες Ἀθηναῖοι ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ. Αἱ δὲ ἐκκλησίαι ἦσαν τακτικαὶ καὶ ἔκτακτοι, αἵτινες ἐλέγοντο *σύγκλητοι* ἢ *κατάκλητοι*. Ἐν ἑκάστῃ πρυτανείᾳ συνήγοντο τέσσαρες ἐκκλησίαι ὧν ἡ μία ἐλέγετο *κυρία*. Ἐν ταύτῃ ἐγίνετο ἡ *ἐπιχειροτονία τῶν ἀρχόντων*, τουτέστι ψηφοφορία, ἂν αἱ ἀρχαὶ ἄρχωσι καλῶς, ἀνέφερεν ἡ βουλὴ περὶ τοῦ σίτου καὶ τῆς φυλακῆς τῆς χώρας, εἰσηγγέλλοντο εἰς τὸν δῆμον αἱ λεγόμεναι *εἰσαγγελίαι*, αἱ ἀπογραφαὶ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ δύο κυρίων ἐκκλησιῶν δημευθέντων, καὶ ἀνεκοινοῦντο αἱ περὶ κληρονομιῶν καὶ ἐπιδίκων ἐπικλήρων δίκαι· κατὰ δὲ τὴν κυρίαν ἐκκλησίαν τῆς ἕκτης πρυτανείας ἀπεφασίζετο, ἂν ἔμελλε νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὁ ὀστρακισμός. Αἱ τακτικαὶ ἐκκλησίαι προανηγγέλλοντο ὑπὸ τῶν πρυτάνεων πρὸ πέντε ἡμερῶν διὰ *προγράμματος* (*«προγράφειν ἐκκλησίαν»*).

Συνήγετο δὲ ἡ ἐκκλησία ἄλλοτε ἀλλαχοῦ. Συνήθης τόπος κατὰ τὴν πέμπτην καὶ τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἦτο ἡ Πνύξ, τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, ἡ ἀγορά, ἐνίοτε δὲ συνήγετο ἡ ἐκκλησία ἐν Πειραιεῖ. Ἓξ *ληξίαρχοι* ἐξήλεγχον τοὺς ἐκκλησιάζοντας καὶ διένεμον πρὸς αὐτοὺς τὰ σύμβολα, ἵνα λάβωσι τὸν ἐκκλησιαστικὸν μισθόν. Τῆς τάξεως ἐπεμελοῦντο οἱ τριάκοντα *συλλογεῖς τοῦ δήμου*. Αἱ τακτικαὶ ἐκκλησίαι ἤρχοντο πρὸ μεσημβρίας· προηγεῖτο καθαρμός, ἔπειτα κατηρᾶτο ὁ κῆρυξ τοὺς λαμβάνοντας δῶρα πρὸς ἀπάτην τοῦ δήμου διὰ λόγων, οἱ δὲ πρυτάνεις ἀνήγγελλον ὅτι αἱ θυσίαι ἐγένοντο αἴσιαι· ἀλλ' ἂν συνέβαινε διοσημία τις, (ἀστραπή, βροντή, βροχὴ κτλ.), διελύετο ἡ ἐκκλησία. Ἀφ' ὅτου δὲ ἀντὶ τῶν πρυτάνεων προήδρευον οἱ πρόεδροι, ἐγίνετο ἡ κλήρωσις τοῦ προέδρου καὶ τοῦ ἐπιστάτου τῶν προέδρων. Ἔπειτα ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τοῦ κήρυκος τὸ *προβούλευμα* τῆς βουλῆς, μεθ' ὃ ἐγίνετο *προχειροτονία*, δηλ. ἀπόφασις τοῦ δήμου, ἂν ἤρκει τὸ προβούλευμα ἢ ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν προβουλευθέντων ἡ ἐκκλησία. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἐκάλει ὁ κῆρυξ τὸν βουλόμενον νὰ ἀγορεύῃ, ὅστις φορῶν στέφανον μύρτων ἀνέβαινεν εἰς τὸ βῆμα (*παριέναι, ὁ παριὼν*=ὁ ῥήτωρ).

Μετὰ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως, ἂν μηδεὶς ἤθελε νὰ ἀγορεύῃ, ὁ πρόεδρος ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς ψηφοφορίαν (*ἐπιψηφίζειν*), αὕτη δὲ ἐγίνετο συνήθως δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν (*χειροτονία*) πρῶτον μὲν τῶν παραδεχομένων τὴν πρότασιν, ἔπειτα τῶν μὴ παραδεχομένων κατὰ τὴν κλῆσιν τοῦ κήρυκος. Ἄλλος τρόπος μυστικῆς ψηφοφορίας ἦτο διὰ ψήφων (ὀστράκων) κατὰ τὰς πλήρεις ἐκκλησίας, ὅτε προέκειτο περὶ ὀστρακισμοῦ ἢ περὶ ἀπονομῆς τῆς πολιτείας ἢ περὶ ἀδείας (*ψήφισμα ἐπ' ἀδείᾳ*). Τότε δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶναι παρόντες 6000 πολῖται τοὐλάχιστον.

Τῶν δὲ *ψηφισμάτων* ἦσαν δύο τύποι. Τὰ πρὸ τοῦ ἄρχοντος Εὐκλείδου (403) ψηφίσματα περιελάμβανον συνήθως τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τοῦ γραμματέως τῆς βουλῆς, τὸν τύπον τῆς κυρώσεως, τὰ ὀνόματα τῆς πρυτανευούσης φυλῆς, τοῦ ἐπιστάτου τῶν πρυτάνεων καὶ τοῦ προτείναντος τὸ ψήφισμα (οἷον: *Διοκλῆς ἦρχε, Μνησίθεος ἐγραμμάτευε, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, Κεκροπὶς ἐπρυτάνευε, Εὐπείθης ἐπεστάτει, Καλλίας εἶπε*). Τὰ δὲ μετ' Εὐκλείδη ψηφίσματα περιεῖχον καὶ νέας τινὰς προσθήκας, οἷον τῆς ἡμέρας τῆς πρυτανείας καὶ τοῦ μηνός, καθ' ἣν ἐγίνετο ἡ ἐκκλησία, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τόπου κλπ. Τὰ κυρωθέντα ψηφίσματα κατετίθεντο ἐν τῷ *Μητρῴῳ* (δηλ. ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν), ὅπου ἐφυλάττοντο τὰ δημόσια γράμματα· ἂν δ' ἐνομίζετο ἀναγκαῖον, ἀνεγράφοντο τὰ ψηφίσματα εἰς στήλην καὶ ἀνετίθετο αὕτη εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὡρίζετο δ' ἐν αὐτοῖς ἡ ἀναγραφὴ καὶ ἡ ἀνάθεσις καὶ ἡ πρὸς τοῦτο δαπάνη.

Γραφὴ παρανόμων ἐλέγετο κατηγορία κατὰ παντὸς ψηφίσματος ἢ νόμου τεθέντος παρὰ τοὺς κειμένους νόμους, ὁ δὲ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων ἠδύνατο νὰ διώξῃ διὰ τῆς γραφῆς ταύτης τὸν εἰσηγητὴν αὐτῶν. Ἐτίθεντο δὲ οἱ νόμοι κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα οὕτως. Ἐν τῇ πρώτῃ τακτικῇ ἐκκλησίᾳ ἑκάστου νέου ἔτους (τῇ 11 μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος) ἀπεφαίνετο ὁ δῆμος, ἂν νόμοι τινὲς ἔπρεπε νὰ μεταβληθῶσιν ἢ ἐπανορθωθῶσιν (*ἐπιχειροτονία τῶν νόμων*). Τότε πᾶς Ἀθηναῖος πολίτης ἠδύνατο νὰ προτείνῃ ἐγγράφως νόμους, οὓς ἔπρεπε νὰ καταστήσῃ δημοσίᾳ γνωστούς, οἱ δὲ θεσμοθέται ἀνεγίνωσκον αὐτοὺς ἐν τῇ ἑπομένῃ ἐκκλησίᾳ. Περὶ δὲ τῆς τηρήσεως τῶν παλαιῶν νόμων ἢ τῆς παραδοχῆς τῶν νέων ἔκρινον οἱ *νομοθέται* οἱ ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν ἡλιαστῶν, ὁ δὲ δῆμος ἐξέλεγε πέντε *συνηγόρους*, ὅπως συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν κειμένων νόμων.

Ἡ δικαστικὴ δικαιοδοσία τοῦ δήμου περιελάμβανε τὴν *προβολὴν* (καταγγελίαν ἀδικήματος εἰς τὸν δῆμον) καὶ τὴν *εἰσαγγελίαν*, ἥτις ἦτο κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ μεγάλων καὶ καταφανῶν ἀδικημάτων, περὶ ὧν δὲν προέβλεπον οἱ κείμενοι νόμοι, ἔπειτα δὲ καὶ περὶ ἄλλων τινῶν.

ΙΙΙ. Η βουλὴ οἱ πεντακόσιοι καὶ ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ. Μετὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους μεταβολὴν τῆς πολιτείας ἡ βουλὴ συνέκειτο ἐκ 500 βουλευτῶν, μετὰ δὲ τὴν προσθήκην καὶ δύο ἄλλων φυλῶν ἐξ 600. Ἐκαλεῖτο δὲ *«ἡ βουλὴ οἱ πεντακόσιοι»* ἢ *«οἱ ἑξακόσιοι»* ἢ συνηθέστερον

Digitized by Google

ἁπλῶς «*ἡ βουλή*». Πᾶς Ἀθηναῖος ἐπίτιμος πολίτης ἔχων ἡλικίαν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη ἠδύνατο καθ' ὅλον τὸν βίον νὰ κληρωθῇ δὶς βουλευτὴς (*βουλεύειν*, τὸ δὲ ἀξίωμα *βουλεία*). Ἐκληροῦντο πεντήκοντα ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ἡ δὲ βουλὴ ἐδοκίμαζε τοὺς λαχόντας ἐξετάζουσα τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν αὐτῶν βίον. Πρὸ δὲ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν ἀρχήν, θύοντες τὰ λεγόμενα *εἰσιτήρια*, οἱ βουλευταὶ ὤμνυον τὸν *βουλευτικὸν ὅρκον*, ἐν ᾧ περιείχετο, ὅτι θὰ βουλεύσωσι κατὰ τοὺς νόμους, ὅτι θὰ ἐμπεδώσωσι τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, ὅτι θὰ βουλεύσωσι *τὰ βέλτιστα τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων*, ὅτι θὰ ἀποβάλωσι τῆς βουλῆς τὸν ἀνεπιτήδειον νὰ βουλεύῃ, καὶ ὅτι οὐδένα Ἀθηναῖον θὰ ἐμβάλωσιν εἰς τὸ δεσμωτήριον πλὴν ὡρισμένων περιπτώσεων. Οἱ βουλευταὶ συνήδρευον ἐστεφανωμένοι, ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατείας κατὰ τὸ ἔτος τῆς βουλείας, εἶχον προεδρίαν ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ ἐλάμβανον μισθὸν μίαν δραχμὴν καθ' ἡμέραν, περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος 5 ὀβολούς. Ἂν δὲ ὁ δῆμος ἔκρινεν ὅτι ἡ βουλὴ εἶχε καλῶς βουλεύσει, ἀπένεμε κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς στέφανον. Ἦτο δὲ ἡ βουλὴ ὑπεύθυνος καὶ ἕκαστος βουλευτὴς ἔδιδεν εὐθύνας.

Ἡ βουλὴ εἶχεν ἰδίους γραμματεῖς καὶ ὑπηρέτας· ὁ κυρίως γραμματεὺς ἐξελέγετο πρότερον κατὰ πρυτανείαν (*χειροτονητὸς*) ἐκ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ πιστοτάτων καὶ ἐκαλεῖτο *ὁ κατὰ πρυτανείαν* ἢ *ὁ γραμματεὺς τῆς βουλῆς*, ὀλίγῳ δὲ πρὸ τοῦ μέσου τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἐγένετο κληρωτὸς καὶ ἐνιαύσιος. Ἐξέλεγε δ' ἡ βουλὴ ἐξ ἑαυτῆς καὶ δύο ταμίας διαχειρίζοντας τὰ δαπανώμενα εἰς τὰ ψηφίσματα. Εἶχε δὲ ἔτι ἡ βουλὴ καὶ κήρυκα, ὅστις ἔπειτα ἐκαλεῖτο *κῆρυξ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου*.

Οἱ βουλευταὶ διῃροῦντο εἰς δέκα τμήματα· ἕκαστον δὲ τούτων ἐκ 50 βουλευτῶν ἑκάστης φυλῆς διὰ κλήρου διῴκει κατὰ σειρὰν τὸ δέκατον μέρος τοῦ ἔτους, ὅπερ ἐκαλεῖτο *πρυτανεία*. οἱ δὲ πεντήκοντα βουλευταὶ *πρυτάνεις*.

Τούτων προΐστατο ὁ λαχὼν *ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων*, ὅστις *ἐπεστάτει* μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα καὶ ἅπαξ μόνον. Ἐτήρει δὲ οὗτος τὰς κλεῖδας τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς ἦσαν τὰ δημόσια χρήματα καὶ γράμματα, καὶ τὴν δημοσίαν σφραγῖδα, καὶ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ μένῃ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῶν πρυτάνεων (*«ἐν τῇ θόλῳ»*) μετὰ μιᾶς τριττύος αὐτῶν. Συνεσίτουν δὲ οἱ πρυτάνεις ἐν τῇ θόλῳ, ἥτις ἐλέγετο καὶ *σκιάς*, λαμβάνοντες χρήματα παρὰ τῆς πόλεως. Πρὸς αὐτοὺς προσήρχοντο οἱ κήρυκες καὶ οἱ πρέσβεις τῶν πόλεων καὶ οἱ φέροντες ἐπιστολάς, καὶ καταμηνύσεις πρὸς αὐτοὺς ἐγίνοντο. Ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἐν τῇ πόλει εὐκοσμίας ἔχοντες τοὺς *τοξότας*, καὶ συνῆγον τὴν μὲν βουλὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, πλὴν τῶν ἐξαιρετέων, τὸν δὲ δῆμον τετράκις καθ' ἑκάστην πρυτανείαν *προγράφοντες* τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν.

Κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων προήδρευεν ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα προήδρευεν ὁ *ἐπιστάτης τῶν προέδρων*, οἵτινες ἦσαν ἐννέα κληρούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου τῶν πρυτάνεων εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς πλὴν τῆς πρυτανευούσης· ἐκ τούτων δὲ πάλιν ἐκληροῦτο καὶ ὁ ἐπιστάτης τῶν προέδρων.

Αἱ συνεδρίαι τῆς βουλῆς (*«ἕδραι»*) ἐγίνοντο συνήθως ἐν τῷ *βουλευτηρίῳ*, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἔργον δὲ τῆς βουλῆς ἦτο νὰ προβουλεύῃ περὶ πάντων τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ἔκρινε μόνα τὰ προβουλεύματα τῆς βουλῆς καὶ ἀπεφάσιζε (*«οὐκ ἔξεστιν οὐδὲν ἀπροβούλευτον ψηφίσασθαι τῷ δήμῳ»*), ἔτι δὲ νὰ ἐκτελῇ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου πολλάκις ἀποφασίζουσα αὐτοτελῶς. Ὡς ἀνωτάτη δὲ κυβερνητικὴ ἀρχὴ συνδιῴκει ἡ βουλὴ τὰ πλεῖστα μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, καὶ ἔκρινε τὰς πλείστας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὰς διαχειριζούσας χρήματα, καὶ ἐδοκίμαζε τοὺς 9 ἄρχοντας καὶ τοὺς βουλευτὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους. Εἶχε δὲ καὶ αὐτὴ τὴν διοίκησιν τῶν χρημάτων, ἐμίσθου διὰ τῶν πωλητῶν τὰ τέλη, εἰσέπραττε τὰ ὀφειλόμενα, καὶ καθόλου ἐφρόντιζε περὶ τῶν πολεμικῶν, ἐδοκίμαζε τοὺς ἀνικάνους πρὸς ἐργασίαν (*«ἀδυνάτους»*), εἶχε τὴν διοίκησιν τῶν συμμαχικῶν πραγμάτων κτλ. Πρὸς δὲ τούτοις εἶχε καὶ δικαστικὰ ἔργα δεχομένη τὰς λεγομένας *εἰσαγγελίας* καὶ ἐπιβάλλουσα ποινὴν μέχρι 500 δραχμῶν. Παλαιότερον δὲ εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ νὰ ἐμβάλῃ τινὰ εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ νὰ φονεύσῃ, ἀλλ' ὁ δῆμος ἀφήρεσε τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς βουλῆς, ὅτε ὁ Εὐμηλίδης ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ δημίου τὸν μέλλοντα νὰ φονευθῇ διὰ ῥοπάλου (*τυπάνου*) Λυσίμαχον, ὃν εἶχε καταδικάσει ἡ βουλή.

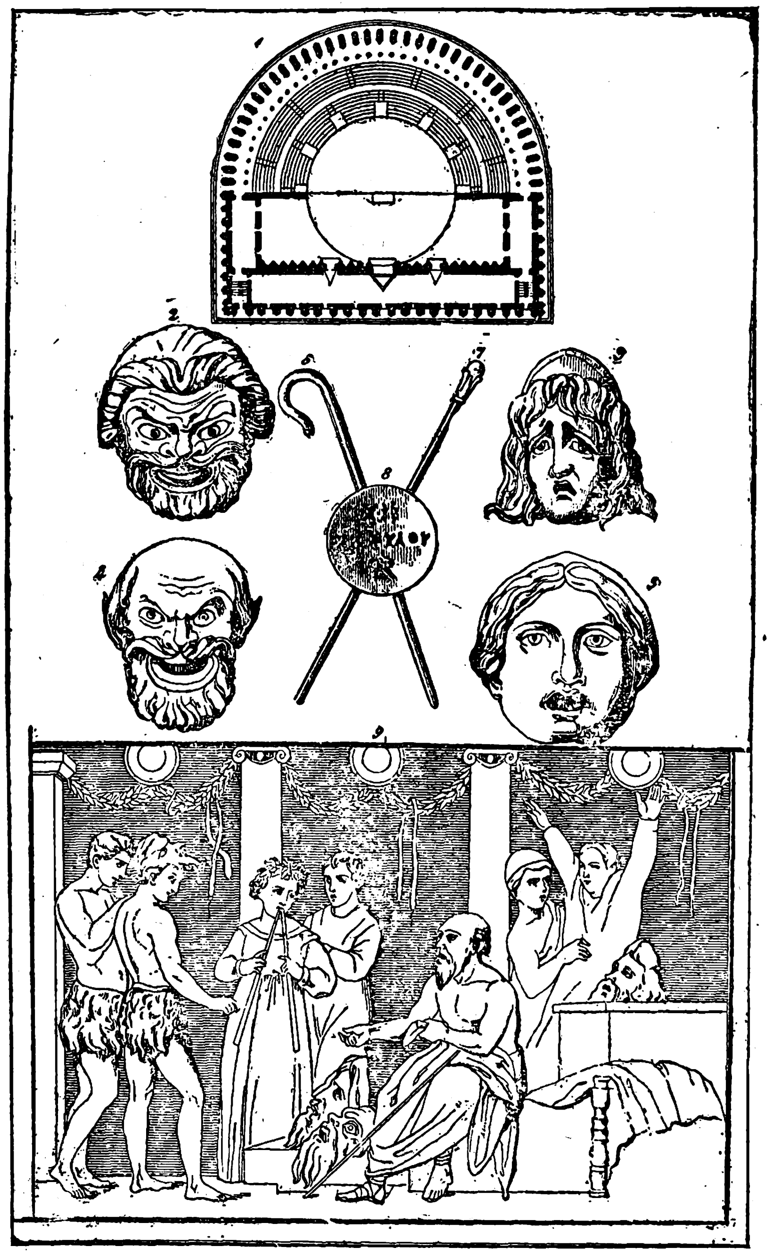

Ἀπὸ τὸ Ἀθηναϊκὸν θέατρον

1=σχέδιον θεάτρου (κατὰ Βιτρούβιον)· 2=κωμικὸν προσωπεῖον· 3=τραγικὸν προσωπεῖον· 4=σατυρικὸν προσωπεῖον· 5=γυναικεῖον προσωπεῖον· 6=βακτηρία κωμικῶν ἠθοποιῶν· 7=σκῆπτρον τραγικοῦ· 8=δελτίον θεάματος φέρον τὸ ὄνομα τοῦ Αἰσχύλου· 9=θεατρικαὶ δοκιμασίαι.

Ἡ δὲ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐξερχομένων τῆς ἀρχῆς ἐννέα ἀρχόντων προστιθεμένων εἰς αὐτήν. Πλὴν δὲ τῶν δικαστικῶν ἔργων (τῶν φονικῶν δικῶν), εἶχεν ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἱερῶν.

IV. Αἱ ἀρχαί. Αἱ ἀρχαὶ ἦσαν ἢ χειροτονηταί, τουτέστιν ἐξελέγοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ *χειροτονίας* (ἀνατάσεως τῶν χειρῶν), ἢ κληρωταί. Χειροτονηταὶ ἦσαν πᾶσαι αἱ πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχαί, ὁ ταμίας τῶν στρατιωτικῶν, κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἑλληνοταμίαι, οἱ ἐπὶ τὸ θεωρικόν, ὁ ἐπὶ τὰς κρήνας, ὁ ἐπὶ τῇ διοικήσει, οἱ ἀρχιτέκτονες ἐπὶ τὰς ναῦς, οἱ δὲ ἄλλοι ἄρχοντες ἦσαν κληρωτοί. Πάντες οἱ ἄρχοντες ἐδοκιμάζοντο ἐν τῷ δικαστηρίῳ, οἱ δὲ ἐννέα ἄρχοντες καὶ ἐν τῇ βουλῇ, πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς. Ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἠρωτᾶτο ὁ λαχών, τίς ἦτο πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἐκ τίνος δήμου, καὶ τίς πατὴρ τοῦ πατρός, καὶ τίς μήτηρ, καὶ τίς μητρὸς πατὴρ καὶ ἐκ τίνος δήμου. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἂν ἐτίμα τὸν πατρῷον Ἀπόλλωνα καὶ τὸν ἑρκεῖον Δία καὶ ποῦ ἦσαν τὰ ἱερὰ ταῦτα, ἂν εἶχον οἰκογενειακοὺς τάφους καὶ ποῦ ἦσαν οὗτοι, ἂν εὐηργέτει τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, ἂν ἐτέλει τὰ τέλη, ἐξ ὧν ἐξελέγοντο οἱ ἐννέα ἄρχοντες, καὶ ἂν ὑπηρέτησεν ἐν τῷ στρατῷ. Ἄλλοι δὲ ἄρχοντες ὤφειλον καὶ ἄλλα τινὰ νὰ ἀποδείξωσιν ἐν τῇ δοκιμασίᾳ, οἷον οἱ στρατηγοί, ὅτι ἐγέννησαν νομίμους παῖδας καὶ εἶχον γῆν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς συνέπιπτε μετὰ τοῦ Ἀττικοῦ ἔτους, οὕτω δὲ οἱ ἄρχοντες ἀνελάμβανον τὴν ἀρχὴν τῇ πρώτῃ τοῦ Ἑκατομβαιῶνος μηνός. Οἱ δὲ ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηνᾶς καὶ οἱ τῶν ἄλλων θεῶν, ὁ ταμίας τῶν στρατιωτικῶν, οἱ ἐπὶ τὸ θεωρικὸν καὶ ὁ ἐπὶ τὰς κρήνας ἦρχον ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, τουτέστι 4 ἔτη. Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν οἱ ἄρχοντες ὤφειλον νὰ ὀμόσωσι τὸν τεταγμένον ἑκάστῃ ἀρχῇ διάφορον ὅρκον, ἀλλ' ὡς φαίνεται, κοινὸν ἦτο ἐν τῷ ὅρκῳ πάντων, ὅτι δὲν θὰ λαμβάνωσι δῶρα ἕνεκα τῆς ἀρχῆς.

Κατὰ τὸ πλεῖστον ἑκάστην ἀρχὴν διεχείριζον δέκα ἄνδρες εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς (*συνάρχοντες*), τῆς δὲ συναρχίας ταύτης προΐστατο εἷς τῶν συναρχόντων, ὡς ἐν τῇ συναρχίᾳ τῶν ἐννέα ἀρχόντων ὁ ἄρχων.

Καθ' ἑκάστην πρυτανείαν οἱ ἄρχοντες καὶ μάλιστα οἱ διαχειρίζοντες χρήματα ἔδιδον εἰς τὴν βουλὴν λόγον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, οἱ δὲ βουλευταὶ ἐκλήρουν ἐξ ἑαυτῶν 10 *λογιστάς*, οἵτινες ἐξήλεγχον τὰς ἀναφορὰς ταύτας τῶν ἀρχόντων. Πρὸς δὲ τούτοις ἠρωτᾶτο ὁ δῆμος, ἂν ἐνόμιζεν ὅτι καλῶς ἄρχουσιν αἱ ἀρχαὶ (*ἐπιχειροτονία τῶν ἀρχῶν, ἐπιχειροτονεῖν*). Ἂν δὲ ὁ δῆμος ἀπεδέχετο τὴν κατά τινος ἄρχοντος κατηγορίαν, εἰσῆγεν εἰς τὸ δικαστήριον, ὁ δὲ ἀθῳούμενος ἀνελάμβανε πάλιν τὴν ἀρχήν. Πλὴν δὲ τούτων πάντες οἱ ἄρχοντες ἔδιδον *λόγον καὶ εὐθύνας* μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς, ὄντες ὑπέγγυοι κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα. Αἱ δὲ εὐθύνουσαι ἀρχαὶ ἦσαν ἄλλαι πρὸ τοῦ ἄρχοντος Εὐκλείδου καὶ ἄλλαι μετ' αὐτὸν (*λογισταί, εὔθυνοι* μετὰ τῶν *παρέδρων, συνήγοροι*).

Τινὲς τῶν ἀρχόντων εἶχον καὶ *παρέδρους* ἢ κληρωτοὺς ἢ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων ἐκλεγομένους, βοηθοὺς δὲ εἶχον γραμματεῖς, ὑπογραμματεῖς, κήρυκας καὶ ὑπηρέτας.

Οἱ δὲ καθ' ἕκαστον ἄρχοντες ἦσαν οἱ 10 *στρατηγοί* εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς, οἵτινες εἶχον μεγίστην δύναμιν καὶ ἀξίωμα ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ οἱ ἄλλοι πρὸς τὸν πόλεμον ἄρχοντες οἱ ὑπὸ τοὺς στρατηγούς, *ταξίαρχοι, λοχαγοί, ἵππαρχοι*, κ.λ.π. Ἐκ τῶν διαχειριζόντων χρήματα ἦσαν οἱ *κωλακρέται*, οἱ *ἀποδέκται*, οἱ *πωληταί*, οἱ *πράκτορες*, ὁ *ἀντιγραφεύς*, οἱ *ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηναίας* (*Ἀθηνᾶς*). οἱ *ταμίαι τῶν ἄλλων θεῶν*, κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα οἱ *Ἑλληνοταμίαι*, ὁ *ταμίας τοῦ δήμου*, οἱ *ἐπὶ τὸ θεωρικόν*, ὁ *ταμίας τῶν στρατιωτικῶν*, ὁ *ἐπὶ τῇ διοικήσει*, ἄλλοι ταμίαι τῶν τειχοποιῶν, τῶν τριηροποιῶν κλπ. Διοικητικοὶ δὲ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν *οἱ ἐννέα ἄρχοντες*, *οἱ ἕνδεκα*, *οἱ ἀστυνόμοι*, *οἱ μετρονόμοι*, *οἱ σιτοφύλακες*, *οἱ ἐπιμεληταὶ ἐμπορίου*, *οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν νεωρίων*, *ὁ ἐπὶ τὰς κρήνας*, *οἱ ὁδοποιοί*, *οἱ ἱεροποιοί*, *οἱ ἀθλοθέται*, *οἱ ἀποστολεῖς*, *οἱ σιτῶναι* καὶ ἄλλοι.

V. Τὰ οἰκονομικά. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν Ε´ καὶ τὴν Δ´ ἑκατονταετηρίδα εἶχον νόμισμα ἀργυροῦν, ὅπερ διὰ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ βάρους καὶ τὴν καθαρότητα ἐγίνετο δεκτὸν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' ἡ ἀνταλλακτικὴ τοῦ ἀργυρίου δύναμις δὲν ἦτο πάντοτε ἡ αὐτή· οὕτως ἐπὶ Σόλωνος ἡ τιμὴ βοὸς ἦτο συνήθως 5 δραχμῶν, ἐν ἔτει 410 ὁ πρὸς θυσίαν βοῦς ἀγοράζεται ἀντὶ 51 περίπου δραχ., ἐν ἔτει 374 ἀντὶ 77 καὶ ἐν ἔτει 329 ἀντὶ 400 δραχμῶν. Τὸ δὲ κεφάλαιον ἔφερε μέγαν τόκον ἀπὸ 12 μέχρι 18 %, ὁ δὲ ναυτικὸς τόκος ἦτο περίπου 20 %. Αἱ πρόσοδοι ἐκ μισθώσεως οἰκιῶν δὲν ὑπερέβαινον τὰ 8 %, αἱ δὲ ἐκ μισθώσεως ἀγροτικῶν κτημάτων ἀνήρχοντο ἀπὸ 8 μέχρι 12 %. Ἡ ἐλευθέρα ἐργασία ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν δούλων ἦτο εὐτελής, σύνηθες δὲ ἡμερομίσθιον ἐργάτου ἦτο μία δραχμὴ κατὰ τὴν Ε´ ἑκατονταετηρίδα. Περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς Δ´ ἑκατονταετηρίδος τὸ σύνηθες ἡμερομίσθιον ἦτο κατὰ μέσον ὅρον 1 1/2 δραχμή, ἡ δὲ τροφὴ δημοσίου δούλου καθ' ἡμέραν 3 ὀβολοί, τουτέστιν ἡμίσεια δραχμή. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν λιτοί, οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἐστερεῖτο τῶν ἀναγκαίων ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως δυνάμενος νὰ πορίζηται τὰ πρὸς τὸν βίον εἴτε ὡς ἡλιαστὴς εἴτε ὡς ἐργάτης εἴτε ὑπηρετῶν ἐν τῷ στόλῳ.

Εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγή. Ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι αὐτάρκης, ἀλλ' εἰσάγει ἔξωθεν πλεῖστα εἴδη ἐδωδίμων καὶ ἄλλων ἐμπορευμάτων, μάλιστα δὲ σῖτον, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις αἱ Ἀθῆναι μετὰ τοῦ Πειραιῶς εἶχον εἰσαγωγὴν ὑπερτέραν τῆς ἐξαγωγῆς, διότι ἡ Ἀττικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ παράγῃ τοσαῦτα, ὥστε

Digitized by Google

νὰ ἐξαρκῇ εἰς διατροφὴν τῶν κατοίκων. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἀντεξῆγον ἀργύριον πρὸς ἀγορὰν διαφόρων ἐμπορευμάτων. Μόνον εἰς εἰσαγωγὴν σίτου, περὶ οὗ λίαν ἐφρόντιζεν ἡ πόλις, ἀνερχομένην ἐτησίως εἰς 800.000 μεδίμνους κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Δημοσθένους, ἢ καὶ ἔτι πλέον κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Böckh, ἐδαπανῶντο τοὐλάχιστον 250 τάλαντα. Ἐκ τοῦ καταπλέοντος εἰς τὸν Πειραιᾶ σίτου οἱ ἔμποροι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κομίζωσι τὰ δύο τρίτα εἰς Ἀθήνας. Ἐκλήρουν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι παλαιότερον μὲν δέκα σιτοφύλακας, πέντε εἰς Ἀθήνας καὶ πέντε εἰς Πειραιᾶ, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους εἴκοσι εἰς ἄστυ καὶ δεκαπέντε εἰς Πειραιᾶ. Οὗτοι δὲ ἐπεμελοῦντο, πρῶτον μὲν ὅπως ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ σῖτος πωλῆται δικαίως, ἔπειτα ὅπως οἱ μυλωθροὶ πωλῶσι τὰ κρίθινα ἄλευρα κατὰ τὰς τιμὰς τῶν κριθῶν καὶ οἱ ἀρτοπῶλαι τοὺς ἄρτους κατὰ τὰς τιμὰς τοῦ σίτου. Πρὸς τούτοις δὲ ἐκλήρουν καὶ δέκα *ἐπιμελητὰς ἐμπορίου*, δηλ. τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος Πειραιῶς, οἵτινες ἐπεμελοῦντο αὐτοῦ, καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ἐμπόρους νὰ κομίζωσιν εἰς ἄστυ τὰ δύο τρίτα τοῦ καταπλέοντος εἰς τὸ σιτικὸν ἐμπόριον σίτου. Ὁ δὲ νόμος ἐκώλυε νὰ ἄγῃ Ἀθηναῖος πολίτης ἢ μέτοικος σῖτον εἰς ἄλλον τόπον πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, οἱ δὲ πράττοντες τὰ κοινὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετάζωσι, πόσον χρόνον ἦτο ἱκανὸς ὁ ἐκ τῆς χώρας γινόμενος σῖτος νὰ διατρέφῃ τὴν πόλιν, καὶ πόσου σίτου ἐπὶ πλέον εἶχεν αὕτη ἀνάγκην δι' ἓν ἔτος, ὅπως λαμβάνῃ αὐτὸν ἔξωθεν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ τὸν διανοούμενον νὰ πολιτευθῇ Γλαύκωνα, ἂν ἔχῃ σκεφθῇ. Οὐδεὶς ἐπετρέπετο νὰ δανείσῃ χρήματα εἰς πλοῖον, ὅπερ δὲν ἀπέπλεεν ἐπὶ ῥητῷ ὅρῳ, νὰ κομίσῃ ἐπαναπλέον εἰς Πειραιᾶ φορτίον, οὗ μέρος νὰ εἶνε σῖτος. Ἂν ἔμπορός τις ἢ κεφαλαιοῦχος ἢ ἄλλος τις προκατέβαλλε χρήματα ἢ συνεφώνει ἄλλως παρὰ τὸν νόμον, οὐχὶ μόνον ὑπέκειτο εἰς ποινάς, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβόλαιον αὐτοῦ ἐνομίζετο ἄκυρον· ὁ δανειστὴς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρημάτων αὐτοῦ, οὐδὲ νὰ ἐγείρῃ περὶ τούτου ἀγωγήν. Ἐνώπιον δὲ τῶν ἐπιμελητῶν τοῦ ἐμπορίου ἐγίνοντο αἱ μηνύσεις τῶν παραβαινόντων τοὺς περὶ σίτου νόμους. Εἰς θάνατον δὲ κατεδικάζοντο οἱ σιτοπῶλαι οἱ συνομνύοντες νὰ ἀγοράσωσιν ὁμοῦ ὅλον τὸν ὑπάρχοντα σῖτον (*συνωνεῖσθαι τὸν σῖτον*) ἢ νὰ ἀναβιβάσωσι τὰς τιμὰς (*συνιστάναι τὰς τιμάς*). Διὸ οὔτε σῖτον πλείονα τῶν πεντήκοντα φορμῶν ἐπετρέπετο νὰ ἀγοράσῃ σιτοπώλης ἑκάστοτε, οὔτε νὰ κερδαίνῃ πλέον τοῦ ἑνὸς ὀβολοῦ ἀνὰ πάντα μέδιμνον σίτου.

Πλὴν τοῦ σίτου οἱ Ἀθηναῖοι εἰσῆγον καὶ τὰ πρὸς ναυπηγίαν ἀναγκαῖα, ἅτινα ἦσαν ξύλα, σίδηρος, χαλκός, λίνον καὶ κηρός. Ἐπέμποντο δὲ μάλιστα εἰς Ἀθήνας ναυπηγήσιμα ξύλα ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως, διὰ τοῦτο δέ, ὅτε κατελήφθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Βρασίδου κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ ἐφοβήθησαν.

Εἰσήγοντο δὲ πρὸς τούτοις εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀκατέργαστοι ὗλαι πρὸς χρῆσιν τῆς βιομηχανίας, ἥτις ἦτο ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη. Πόσον δὲ ἐφρόντιζον οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς εἰσαγωγῆς ἀκατεργάστων ὑλῶν, διδάσκει ἡμᾶς ἡ περὶ τὸ μέσον τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος συνομολογηθεῖσα συνθήκη Ἀθηναίων καὶ Κείων περὶ ἐξαγωγῆς τῆς μίλτου ἐκ Κέω μόνον εἰς Ἀθήνας, τιμωρουμένων αὐστηρότατα τῶν ἐξαγόντων αὐτὴν εἰς ἄλλον τόπον. Ἦτο δὲ ἡ μίλτος χρήσιμος καὶ πρὸς βαφὴν τῶν πηλίνων σκευῶν, ἅτινα ἐξήγοντο ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς ἄλλας χώρας.

Οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ δοῦλοι, ὡς ἐλέχθη, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠνητοί, ὀλίγοι δὲ οἰκογενεῖς· διὸ οὐχὶ ὀλίγοι δοῦλοι ἠγοράζοντο καὶ εἰσήγοντο ἔξωθεν.

Τρόφιμα εἰσήγοντο ἱκανὰ ἔξωθεν εἰς Ἀθήνας, μάλιστα δὲ τεταριχευμένοι ἰχθύες, διότι ὁ τάριχος ἦτο ἐκ τῶν κυριωτάτων τροφῶν τῶν Ἀθηναίων, ὡς εἰσάγονται καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς παστοὶ ἢ καπνιστοὶ ἰχθύες ἀναγκαιότατοι εἰς τροφὴν τῶν πολλῶν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἴδιον ταριχοπωλεῖον ἐν Ἀθήναις, τόπος τις ἐν ᾧ ἐπωλοῦντο οἱ παστοὶ ἰχθύες («ἐπὶ ταῖς πύλαισιν, οὗ τὸ τάριχος ὤνιον» κατ' Ἀριστοφάνη).

Ἕνεκα δὲ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως εἰσήρχοντο εἰς αὐτὴν ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα, ὡς λέγει ὁ Περικλῆς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ. Ὁ δὲ Πειραιεὺς ἦτο τότε ὁ κυριώτατος λιμὴν τοῦ μεθ' ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος διακομιστικοῦ ἐμπορίου. Χωρίον δέ τι τοῦ κωμικοῦ ποιητοῦ Ἑρμίππου καταλέγει ὅσα ἀγαθὰ ἤγαγε διὰ τοῦ μέλανος πλοίου αὐτοῦ ὁ ναύκληρος Διόνυσος. «Ἐκ Κυρήνης, λέγει, ἐκόμισε σίλφιον καὶ δέρματα βόεια, ἐξ Ἑλλησπόντου σκόμβρους καὶ πάντα τὰ ταρίχη, ἐκ τῆς Θεσσαλίας χόνδρον καὶ πλευρὰ βόεια, παρὰ τοῦ Σιτάλκου ψώραν διὰ τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ παρὰ τοῦ Περδίκκου ψεύδη διὰ πλείστων πλοίων. Αἱ Συράκουσαι παρέχουσι χοίρους καὶ τυρόν. Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἔρχονται τὰ κρεμαστὰ ἱστία καὶ βίβλοι, ἐκ τῆς Συρίας δὲ λιβανωτός. Ἡ ὡραία Κρήτη φέρει κυπάρισσον εἰς τοὺς θεούς, ἡ Λιβύη πολὺ ὀστοῦν ἐλέφαντος, ἡ Ῥόδος σταφίδας καὶ ξηρὰ σῦκα (ἰσχάδας), αἴτια ἡδέων ὀνείρων ἡ Εὔβοια ἀπίους καὶ καλὰ πρόβατα. Ἀνδράποδα ἔρχονται ἐκ Φρυγίας, ἀπὸ δὲ τῆς Ἀρκαδίας ἐπίκουροι. Αἱ Παγασαὶ παρέχουσι δούλους καὶ στιγματίας, οἱ δὲ Παφλαγόνες κάστανα καὶ ἀμύγδαλα, ἡ δὲ Φοινίκη φοινικοβαλάνους (χουρμάδες) καὶ σεμίδαλιν, ἡ δὲ Καρχηδὼν τάπητας καὶ ποικίλα προσκεφάλαια».

Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ Ἕρμιππος, ὁ δὲ κωμικὸς Ἀντιφάνης παρατίθεται καὶ αὐτὸς τὰ ἐξ ἑκάστης χώρας προερχόμενα λέγων «ἐξ Ἤλιδος μάγειρος, ἐξ Ἄργους λέβης, Φλειάσιος οἶνος, ἐκ Κορίνθου στρώματα, ἰχθύες ἐκ Σικυῶνος, ἐξ Αἰγίου αὐλητρίδες, τυρὸς Σικελικός».

Ἐνῷ δὲ ἦτο μεγίστη ἡ εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων παντοίων εἰς Ἀθήνας, τουναντίον ἡ ἐξαγωγὴ ἦτο περιωρισμένη τῶν φυσικῶν προϊόντων, ἅτινα πάντα εἶχον μικρὰν ἀξίαν. Ἐξήγοντο δὲ κυρίως ἔλαιον ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος, σῦκα, τὸ περίφημον Ἀττικὸν μέλι τὸ ἔχον ὀσμὴν θύμου, τὸ κάλλιστον ἔριον τῶν Ἀττικῶν προβάτων καὶ μάρμαρα. Ὁ κωμικὸς Ἀντιφάνης μνημονεύει ὡς διαφέροντα πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκεῖνα, ἅτινα ἔφερεν ἡ Ἀττική, τὸ μέλι, τοὺς ἄρτους, τὰ σῦκα, τὰ βοσκήματα, τὰ ἔρια, τὰ μύρτα, τὰ θύμα (θυμάρια), τὸν σῖτον καὶ τὸ ὕδωρ, ὥστε καὶ πίνων εὐθὺς νὰ γινώσκῃ τις, ὅτι πίνει Ἀττικὸν ὕδωρ.

Εὔωνα δὲ ἦσαν τὰ πήλινα σκεύη, ἅτινα ἀπεστέλλοντο πρὸς ἐμπορίαν ἔξω τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐπωλοῦντο μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Λιβύης. Ἐπαινεῖται δὲ ἡ κεραμευτικὴ Ἀττικὴ τέχνη ὑπὸ τοῦ Κριτίου. «Ἡ στήσασα» λέγει, «τὸ καλὸν τρόπαιον ἐν Μαραθῶνι πόλις εὗρε τὸν τροχὸν καὶ τὸν ἔκγονον γῆς καὶ καμίνου κλεινότατον κέραμον, χρήσιμον οἰκονόμον».

Ἀλλ' ὅμως, ἂν καὶ ἡ ἀπορία ἦτο τοσαύτη ἐν τῇ Ἀττικῇ, ὁ δῆμος ηὐπόρει χρημάτων, τοὐλάχιστον πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τούτου ὅμως αἴτια ἦσαν ἡ διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ φόρου ὑπὸ τῶν συμμάχων ἀπόδοσις τοῦ ἐξαγομένου πρὸς ἀγορὰν ἐμπορευμάτων ἀργυρίου, ὁ πλοῦτος τῶν ἐν τῇ χώρᾳ μεταλλείων ἀργύρου, καὶ τὰ κέρδη τὰ εἰσρέοντα εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐκ τῆς διακομιστικῆς, ὡς εἴπομεν, ἐμπορίας. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἐκ τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολέμου ἐξέλιπον ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη τῶν πηγῶν τούτων τῆς δημοσίας εὐπορίας, ἐπῆλθεν ἡ ἔνδεια, ἥτις ὀλίγον μόνον ἀνεκόπη, ὅτε συνέστη ἡ δευτέρα συμμαχία τῶν Ἀθηναίων.

Πρόσοδοι καὶ ἀναλώματα (ἔσοδα καὶ ἔξοδα). —Αἱ πρόσοδοι τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων ἦσαν τακτικαὶ καὶ ἔκτακτοι, αἱ δὲ κυριώταται τακτικαὶ πρόσοδοι ἦσαν τὰ *τέλη*, ἅτινα ἐδήλουν καὶ τοὺς φόρους. Ἦσαν δὲ τὰ τέλη τὰ ἑξῆς: 1ον ἡ *πεντηκοστὴ* (2 % τέλος ὅπερ ἐτέλουν πάντα τὰ εἰς τοὺς Ἀττικοὺς λιμένας εἰσαγόμενα ἢ ἐκ τούτων ἐξαγόμενα φορτία), 2ον τὸ *ἐλλιμένιον*, 3ον ἡ *δεκάτη*, (10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου), 4ον τὸ *ἐπώνιον*, (τέλος τῶν ὠνίων), 5ον τὸ *διαπύλιον* (τέλος τῶν εἰσαγομένων διὰ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ὠνίων), 6ον τὸ *μετοίκιον*, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, 7ον τὸ *ξενικὸν τέλος*, ὅπερ ἐτέλουν οἱ μέτοικοι, ὅπως ἐπιτρέπηται νὰ ἐργάζωνται ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ 8ον τὸ *πορνικὸν τέλος*. Τὰς δὲ ἐκ τῶν τελῶν προσόδους δὲν εἰσέπραττεν αὐτὴ ἡ πόλις δι' ἰδίων ἀρχόντων, ἀλλ' ἐπώλει αὐτάς. Οἱ δὲ ἀγοράζοντες (*ὠνούμενοι*) τὰ τέλη ἐκαλοῦντο *τελῶναι*, οἵτινες ἐλοιδοροῦντο ὡς αἰσχροκερδεῖς, ἄπληστοι, ἐπαχθεῖς, βίαιοι καὶ ἅρπαγες. Εἶχον δὲ οἱ τελῶναι ἑκάστου τέλους ἴδιον ὄνομα, οἷον *πεντηκοστολόγοι, δεκατηλόγοι, ἐλλιμενισταὶ* κτλ. Δευτέρα τακτικὴ πρόσοδος ἦσαν τὰ μισθώματα τῶν μεταλλείων (*μέταλλα*) καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων καὶ οἰκιῶν, τρίτη δ' αἱ δικαστικαὶ καταβολαὶ καὶ τὰ πρόστιμα (*πρυτανεῖα, παράστασις, ζημίαι*). Ἀλλ' ἡ μεγίστη τετάρτη τακτικὴ πρόσοδος ἦτο ὁ *φόρος* τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς συστάσεως τῆς ἡγεμονίας ὡρίσθη 460 τάλαντα, ὕστερον δὲ ηὐξήθη ἔτι μᾶλλον. Οἱ σύμμαχοι διηρέθησαν εἰς 5 *φόρους*, οἵτινες ἦσαν ὁ *νησιωτικός*, ὁ *Ἑλλησπόντιος*, ὁ *Θρᾴκιος*, ὁ *Καρικός*, καὶ ὁ *Ἰωνικός*, οἱ δὲ δεχόμενοι τοὺς φόρους ἦσαν οἱ *Ἑλληνοταμίαι*, οἵτινες συνήρχοντο κατ' ἀρχὰς εἰς Δῆλον, ὅπου ἦτο τὸ ταμεῖον τῶν συμμάχων. Μετὰ δὲ τὴν μεταφορὰν τοῦ ταμείου εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 454 ἐξελέγοντο 10 Ἑλληνοταμίαι εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων (378—338) πάντως ἦσαν ἐλάσσονες οἱ φερόμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων φόροι, οἵτινες τότε ἐκλήθησαν *συντάξεις*.

Πλὴν τῶν ἀμέσων τακτικῶν προσόδων ὑπῆρχον καὶ ἔμμεσοι τακταὶ χρηματικαὶ ὑποχρεώσεις τῶν εὐπόρων πολιτῶν αἱ καλούμεναι *λειτουργίαι* (παλαιότερον *λῃτουργίαι*). Αὗται δὲ ἦσαν ἡ *χορηγία*, ἡ *γυμνασιαρχία*, ἡ *ἑστίασις* καὶ ἡ *τριηραρχία*.

Αἱ δὲ ἔκτακτοι πρόσοδοι ἦσαν αἱ λεγόμεναι *ἐπιδόσεις*, (ἑκούσιαι εἰσφοραὶ εἰς χρήματα ἢ εἰς εἴδη πρὸς τὸν πόλεμον, πρὸς φυλακὴν τῆς χώρας, πρὸς θυσίας, πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ θεάτρου ἢ πρὸς ἐπισκευὴν τριήρων κλπ.) καὶ ἡ *εἰσφορὰ* (ἔκτακτος φόρος πρὸς τὸν πόλεμον, ταττόμενος διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν τελούντων αὐτόν. Τὰ δὲ τιμήματα πρὸς τὴν εἰσφορὰν διετάχθησαν ἄλλως ἐπὶ ἄρχοντος Ναυσινίκου ἐν ἔτει 378)7, οἱ δὲ ὑπόχρεοι νὰ εἰσφέρωσι κατενέμοντο εἰς τὰς λεγομένας *συμμορίας*, αἵτινες ἀπὸ τοῦ ἔτους 357)6, ὡρίσθησαν καὶ διὰ τὴν τριηραρχίαν.)

Τὰ δὲ ἔξοδα (*ἀναλώματα*) ἦσαν ὡσαύτως τακτικὰ καὶ ἔκτακτα. Τὰ τακτικὰ ἦσαν τὰ εἰς τὰς θυσίας καὶ τὰς ἑορτὰς ἀναλισκόμενα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ *θεωρικόν*, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐψηφίσθη εἰσηγήσει τοῦ Κλεοφῶντος (2 ὀβολοί, *διωβελία*), ὕστερον δὲ ἐλάμβανον αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πάσας τὰς μεγάλας ἑορτάς, ὁ δὲ Εὔβουλος ὥρισε νὰ δίδωνται εἰς αὐτὸ πάντα τὰ περισσεύοντα χρήματα τῆς διοικήσεως. Ἄλλα ἀναλώματα ἦσαν οἱ *μισθοὶ* (*δικαστικός, βουλευτικός, ἐκκλησιαστικὸς* καὶ ἄλλαι μισθοφοραί), αἱ δωρεαί, ἡ τροφὴ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων, τὰ ἀναλώματα εἰς ἀναγραφὴν ψηφισμάτων εἰς στήλας καὶ ἀνάθεσιν αὐτῶν, ἡ τροφὴ τῶν δημοσίων δούλων, τὰ εἰς τοὺς ἱππεῖς, τὴν προμήθειαν ὅπλων, τὴν ναυπηγίαν τριήρων, τὴν ἐπισκευὴν τῶν νεωρίων καὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων οἰκοδομημάτων. Τὰ δ' ἔκτακτα ἀναλώματα ἦσαν τὰ εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν κατασκευὴν νέων δημοσίων οἰκοδομημάτων. Προϋπολογισμὸς δὲ κυρίως ἐσόδων καὶ ἐξόδων κατὰ τὴν νῦν ἔννοιαν δὲν συνετάττετο ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ ῥηταί τινες πρόσοδοι ὡρίζοντο πρὸς ῥητὰς δαπάνας. Πᾶσαι δὲ αἱ πρόσοδοι κατεβάλλοντο ἐν τακτῷ χρόνῳ πρὸς τοὺς *ἀποδέκτας* ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἐνώπιον τῆς βουλῆς, ἥτις, ὡς ἐλέχθη, εἶχε τὴν κυρίως ἐπιμέλειαν τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων χρημάτων.

VI. Τὰ στρατιωτικά. Οἱ *ἔφηβοι* ἀφ' οὗ ἐνεγράφοντο εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον ὤμνυον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀγλαύρου τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου καὶ τοῦ στρατιώτου καὶ ἔπειτα ἠσκοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ δύο ἔτη κατανεμόμενοι κατὰ φυλάς, ἑκάστης δὲ αὐτῶν προΐστατο *σωφρονιστὴς* χειροτονούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου ἐκ τριῶν φυλετῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν πατέρων τῶν ἐφήβων, πάντων δὲ προΐστατο *κοσμητὴς* χειροτονούμενος ἐκ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων. Οἱ σωφρονισταί, ὁ κοσμητὴς καὶ οἱ ἄλλοι τῶν ἐφήβων διδάσκαλοι ἦσαν τεταγμένοι ὑπὸ τοὺς στρατηγούς, οἵτινες εἶχον τὴν καθόλου ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐφήβων. Ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἡ ἐφηβεία ἦτο μᾶλλον σύστημα ἀγωγῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων Ἀθηναίων νεανιῶν, οἵτινες εἶχον ἐν τῇ πόλει σχεδὸν τὴν τάξιν, ἣν εἶχον κατὰ τὴν Ε' καὶ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα οἱ ἱππεῖς. Διήρκει δὲ τότε ἡ ἐφηβεία ἓν μόνον ἔτος ἐκ μηνὸς Βοηδρομιῶνος εἰς Βοηδρομιῶνα, ἄρχων δὲ τῶν ἐφήβων ἦτο μόνος ὁ κοσμητής, ὅστις ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ διώριζε τοὺς διδασκάλους τῶν ἐφήβων, τουτέστι τὸν *ὁπλομάχον*, τὸν *ἀκοντιστήν*, τὸν *τοξότην* καὶ τὸν *ἀφέτην* ἢ *καταπαλταφέτην*.

Οἱ στρατευόμενοι πολῖται ἀπετέλουν τοὺς *ὁπλίτας*, τοὺς *ψιλοὺς* καὶ τοὺς *ἱππεῖς*, οἵτινες ἦσαν ἡ ἐπιφανεστάτη δύναμις τῶν Ἀθηναίων. Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρχον πλὴν τῶν 1000 ἱππέων καὶ περὶ τοὺς 200 *ἱπποτοξότας*.

Ἀλλ' ἡ μεγίστη τῶν Ἀθηναίων δύναμις ἦτο ἡ κατὰ θάλασσαν. Αὕτη δὲ ἀπετελεῖτο ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκ 300 τριήρων πλοΐμων καὶ ἐκ τῶν ἐξαιρέτων τριήρων, αἵτινες ἐναυλόχουν πάντοτε ἐν Πειραιεῖ πρὸς ἄμυναν αὐτοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου τούτου οἱ Ἀθηναῖοι παρέδωκαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους πάσας τὰς ναῦς πλὴν δώδεκα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 378 ἔτους εἶχε πάλιν ἡ πόλις ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν. Ἡ βουλὴ ἡ μὴ ναυπηγήσασα νέας τριήρεις καὶ τετρήρεις καὶ μὴ ποιήσασα νεωσοίκους καὶ σκεύη δι' αὐτὰς δὲν ἐλάμβανε τὸν χρυσοῦν στέφανον. Οἱ ἑκάστοτε καθιστάμενοι τριήραρχοι παρελάμβανον τὰς ναῦς, καθεῖλκον αὐτὰς ἀπὸ τῶν νεωσοίκων, ἐκόμιζον εἰς τὸ *χῶμα*, ὅπου ἐξήρτυον αὐτάς, καὶ ἔπειτα καθίστων τὰ πληρώματα («*πληροῦν τὰς ναῦς* κτλ.».) Τὰ δὲ πληρώματα ἦσαν οἱ *ἐπιβάται* (ὁπλῖται), οἱ *ἐρέται* ἢ *ναῦται* (κωπηλάται: *θρανῖται, ζευγῖται, θαλαμῖται*), καὶ οἱ ἔμπειροι τῆς ναυτικῆς τέχνης (*κυβερνήτης, πρῳρεύς, ἢ πρῳράτης, πεντηκόνταρχοι, ναυπηγοί*). Συνήθως δὲ ὁ τριήραρχος ὁ παρασκευάσας πρῶτος τὴν τριήρη, ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος, ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν χρυσοῦν στέφανον παρὰ τοῦ δήμου.

VII Τὰ δικαστικά. Πλὴν τῶν ἐννέα ἀρχόντων, οἵτινες ἦσαν διοικητικοὶ ἅμα καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες, ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ κυρίως δικασταί, οἵτινες διεκρίνοντο εἰς τοὺς μονίμους δικαστάς, τοὺς διαιτητὰς καὶ κληρουμένους κατ' ἔτος ἐκ τῶν βουλομένων νὰ δικάζωσι.

Μόνιμοι δικασταὶ ἦσαν οἱ *Ἀρεοπαγῖται* καὶ οἱ *ἐφέται*, οἵτινες ἐδίκαζον τὰς φονικὰς δίκας. Τὰ δὲ ἄλλα φονικὰ δικαστήρια πρὸς τῇ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῇ ἦσαν τὸ ἐπὶ *Παλλαδίῳ*, τὸ ἐπὶ *Δελφινίῳ* τὸ ἐν *Φρεάτου* ἢ ἐν *Φρεαττοῖ* καὶ τὸ ἐπὶ *Πρυτανείῳ* δικαστήριον, ἐν οἷς ἐδίκαζον μέχρι τοῦ 400 περίπου ἔτους π. Χ. οἱ ἐφέται. Οἱ *διαιτηταὶ* ἔλυον τὰς πλείστας τῶν ἰδιωτικῶν δικῶν, καθίσταντο δ' ἐκ τῶν Ἀθηναίων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν τελευ-

Digitized by Google

ταίαν τάξιν τῶν ὁπλιτῶν, τουτέστι τῶν ἀγόντων τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος. Τὸ δὲ τρίτον καὶ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ Ἡλιαία ἀποτελουμένη ἐξ 6000 κληρωτῶν δικαστῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἔτους οἱ *ἡλιασταὶ* ὤμνυον ἐν τῷ Ἀρδηττῷ τὸν ἡλιαστικὸν ὅρκον. Ἐδίκαζον κατὰ τμήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβὲς γινώσκομεν περὶ τῶν τόπων, ἐν οἷς ἐδίκαζον οἱ δικασταί. Οἱ τόποι οὗτοι ἐλέγοντο ὡσαύτως δικαστήρια, καὶ ἐν τῷ ὑπερθύρῳ εἶχεν ἕκαστον αὐτῶν ἴδιον χρῶμα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὀνόματα δὲ δικαστηρίων, πλὴν τοῦ μεγίστου τῆς Ἡλιαίας, εἶναι γνωστὰ *τρίγωνον, παράβυστον, μέσον, μεῖζον, καινόν, τὸ πρὸς τοῖς τειχίοις, βατραχιοῦν, φοινικιοῦν*, τὸ *Μητίχου*, τὸ *Κάλλιον*. Ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν Πολιτείᾳ Ἀθηναίων) περιγράφει τὸν τρόπον τῆς κληρώσεως τῶν δικαστῶν, ὅστις ἦτο πολυπλοκώτατος ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις. Πάντα ταῦτα καὶ καθόλου τὰ δικαστικὰ βλ. ἐν λέξει Ἀττικὸν δίκαιον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—*Ἀριστοτέλους* Πολιτεία Ἀθηναίων. Ἐκδόσεις *Kenyon, Sandys, Blass* (δ' ἔκδ. στερεότυπος Teubner,), *Wilamowitz—Kailel. v. Herwerden—v. Leeuwen*· *Νικ. Σπ. Φαραντάτου* Ἀριστοτέλους Πολ. Ἀθ. (εἰσαγωγή, κείμενον, σημειώσεις), μέρος Α' (κεφ. 1—41). Τῶν αὐτῶν κεφαλαίων ὑπὸ *Γ. Μπαρτ* καὶ Σχόλια εἰς τὴν Ἀρ. Πολ. Ἀθ.—*Wilamowitz* Aristoteles und Athen (2 τόμοι).—*Σπυρ. Π. Λάμπρου* ἐπίμετρον περὶ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας ἐν τῇ μεταφράσει τῆς Ἑλλ. ἱστορίας τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου σ. 697—723.—Γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ Kaibel—Kiesling·—*Pauly (—Wissowa—Kroll—Witte)* Realenccylopädie der classischen Altertumswissenschaft (Realenc. 2). Stuttgart 1893 κ.ἑξ.— *Daremberg—Saglio* Dictionnaire des antiquités grecs et romaines. Paris 1877 κἑξ.— *G. Gilbert* Handbuch der griechischen Staatsaltertümer, ὁ Α' τόμος (Λακεδαιμονίων πολιτεία καὶ Ἀθηναίων πολιτεία) κατὰ μετάφρ. Ν. Γ. Πολίτου (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ)—*Iwan v· Müller* Handb. d. Klass· Altertumswissensch. Die griechischen Staats— und Rechtsaltertümr v. *G. Busolt* (2. Aufl. 1892). —Τοῦ αὐτοῦ *G. Busolt* Griechische Staatskunde Erster Hauptteil ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῶν ἐγχειριδίων in neuer Bearbeitung herausgeg v. Walter Otto (3 Aufl. 1920).—*Hermann K. Fr.* Lehrbuch der griech. Antiquitäten: Staatsalterümer von *B. Thumser*. —*Schömann—Lipsius* Griechische Altertümer. — *B. Maisch —Fr. Pohlhammer* Griechische Alterumskunde ἐν τῇ Sammlung Göschen ἀρ. 16. (3 Aufl.)·—*A. Böckh* Die Staatshaushaltung der Athener (3 Aufl. bes· v. *Fränkel*).—*J. Beloch* Griechische Geschichte· — *C. Busolt* Griech. Geschichte· — *M· Dunker* Geschichte des Altertums. — *Ed. Meyer* Gesch des Altertums. — *Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου*. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. ἔκδ. πέμπτη εἰκονογραφημένη μετὰ προσθηκῶν, σημειώσεων καὶ βελτιώσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων πορισμάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης ὑπὸ *Παύλου Καρολίδου* (ἰδίᾳ ὁ Α' καὶ ὁ Β' τόμος). 1925. — *Θ. Κουτούπη*. Οἰκονομικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἀθήναις 1908.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΒΙΟΣ

Βλέπε λέξιν Ἑλλάς.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Βλέπε λέξιν Ἑλλάς.

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

Ὁ «θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας» καὶ ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως βάλλουσι τέρμα εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ὁ δὲ Μέγας Κωνσταντῖνος πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅπως καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διὰ τὸν παλαιότερον Ἑλληνισμόν, ὅτι ἀνοίγει νέαν μεγάλην λεωφόρον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς ἀνυψώσεως εἰς παγκόσμιον πρωτεύουσαν τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον Ἑλληνικῆς πόλεως μετατίθεται τὸ κέντρον τοῦ βάρους ὡς πρὸς τὸν ἱστορικὸν κόσμον ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Δύσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, διὰ τοῦ θριάμβου τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνισχύεται λαμπρότατα ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ πολιτισμὸς τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὰ δύο μεγάλα ταῦτα γεγονότα (325) εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς, ἤτοι τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐν τούτοις εἰς τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς κοιτίδος τῶν ἀρχαίων θεῶν τὰ εἴδωλα δὲν ἐθραύσθησαν τόσον ταχέως, καὶ ὁ ἀρχαῖος βίος παρέμεινεν ἀκόμη ἐπὶ δύο αἰῶνας. Ἡ κατ' ἐξοχὴν δὲ πόλις τῆς ἀρχαίας σοφίας, τέχνης καὶ θρησκείας, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, εὑρισκομένη μακρὰν ἀπὸ τὰ μεγάλα παγκόσμια ρεύματα, τὰ ὁποῖα παρέτρεψαν τὴν τάξιν τοῦ κόσμου, ἐξηκολούθησεν ἀκόμη ἐπὶ αἰῶνας νὰ ζῇ τὴν ἁπλῆν ἐπαρχιακήν, ἀλλὰ καὶ ἀρχαϊκὴν ζωὴν αὐτῆς. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἤκμαζον πάντοτε αἱ ἀρχαῖαι φιλοσοφικαὶ σχολαί, καὶ ὁ βίος διήρχετο ἤρεμος καὶ ἀμετάβλητος μὲ τὰς ρητορείας τῶν σοφιστῶν καὶ μὲ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν καὶ μαθητῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν, πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης, πρὸς τὰ εἴδωλα τῶν ἀρχαίων θεῶν.

Ἐν τούτοις πρέπει καὶ ἡ ἱστορία τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν ν' ἀρχίζῃ μὲ τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, δηλαδὴ μὲ τὸν Κωνσταντῖνον, τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325). Αἱ ἐποχαὶ δέ, εἰς τὰς ὁποίας δύναται νὰ διαιρεθῇ ὁ ἱστορικὸς βίος αὐτῶν δύνανται νὰ εἶναι:

Αη ἐποχή, ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανὸν (325—562 μ. Χ.)

Βα ἐποχή, οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἕως τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν (565-867).

Γη ἐποχή, ἐπὶ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν βασιλέων (867—1204).

Ἡ κατόπιν, ἡ μετὰ τὸ 1204 ἱστορία τῆς πόλεως συνδέεται μὲ τὴν Φραγκοκρατίαν καὶ τὴν ὑπὸ τοὺς Φράγκους σχετικὴν ἀναβίωσιν τῶν Ἀθηνῶν.

Α.— Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΒΙΟΥ (325—562). Ἡ ἱστορία τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν, ὅπως καὶ καθόλου ἡ Βυζαντινὴ ἱστορία, συνδέεται ἀναποσπάστως μὲ τὸν Χριστιανισμόν. Τὸ πρῶτον λοιπὸν κεφάλαιον αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἔκθεσις περὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ περὶ τῆς πάλης μεταξὺ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς αἰῶνας, ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν.

Δὲν δύναται ὁ ἱστορικὸς ἢ νὰ ἐκπλαγῇ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὡς κατὰ θείαν τινὰ πρόνοιαν τὸ φῶς τῆς νέας θρησκείας ἤρχισε νὰ φωτίζῃ τὸν κόσμον, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἀνατολὴ διαρκῶς ἐξελληνίζετο. Ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ συγκρητισμοῦ τῶν θρησκειῶν εἶχε παρασκευάσει τὸν κόσμον εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, καὶ ἐν συντόμῳ, ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος, «κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους, τοὺς κρισίμους τῆς γεννήσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνους, ὁ πρῶτος αὐτοῦ κήρυξ, λειτουργός, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης, ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνισμός».

Τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου εἰς τὰς Ἀθήνας.— Εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὄχι μόνον δὲν ἔμειναν ξέναι αἱ Ἀθῆναι ἀλλ' ἐλαμπρύνθησαν καὶ μὲ τὸ ἐν αὐταῖς κήρυγμα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔφθασεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περὶ τὸ 51 μ. Χ., κατὰ τὴν ἐν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ διαμονήν του ἐπορεύετο καθ' ἑκάστην εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων καὶ εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπου συνδιελέγετο μὲ τοὺς παρατυχόντας. Τινὲς ἀπὸ τοὺς Ἐπικουρείους καὶ Στωϊκοὺς φιλοσόφους ἀντετάχθησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγον: «Τί θέλει νὰ εἴπῃ ὁ σπερμολόγος οὗτος»;

Ἄλλοι δ' ἔλεγον ὅτι κηρύττει ξένα δαιμόνια, ἀφοῦ ἐκήρυττε τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν Ἀνάστασιν, καὶ τότε ἔφερον αὐτὸν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, λέγοντες: «Δυνάμεθα γνῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχή; ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλόμεθα οὖν γνῶναι τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι». Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ἐν μέσῳ ὅλων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν παρεπιδημούντων ξένων, ἐκήρυξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς ἀκροατάς του, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ρήτορες: «*Ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι*». Τί εἶπεν ἀκριβῶς ὁ Παῦλος εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς φιλοσόφους τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκείνῃ συναθροίσει τοῦ Ἀρείου Πάγου δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, διότι ἡ ἔκθεσις τῶν λεχθέντων, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὰς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* εἶνε ἀνεπαρκὴς (17, 16), δυνάμεθα ὅμως νὰ μαντεύσωμεν αὐτά. Εἶπε περίπου ὁ θεόπνευστος ἐκεῖνος ἀνήρ, ὅτι βλέπει πολλοὺς ναοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ βωμούς, ἀλλ' ὅτι ὁ Θεὸς δὲν κατοικεῖ εἰς χειροποιήτους ναούς, οὐδὲ θεραπεύεται ἀπὸ χεῖρας ἀνθρώπων, διότι δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τίποτε, ὅτι, τοὐναντίον, αὐτὸς δίδει εἰς ὅλους ζωὴν καὶ πνοήν, ὅτι ἔκαμεν ἐξ ἑνὸς αἵματος ὅλον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι εἴμεθα ὅλοι γένος τοῦ Θεοῦ καὶ ὀφείλομεν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ θεῖον δὲν εἶναι ὅμοιον μὲ χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ λίθον, μὲ χάραγμα τέχνης καὶ ὁμοίωμα ἀνθρώπινον. Καὶ τοὺς μὲν χρόνους τῆς ἀγνοίας παραβλέπει ὁ Θεός, σήμερον ὅμως παραγγέλλει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ μετανοήσουν, διότι ὥρισεν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν μέλλει νὰ κρίνῃ ὅλην τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ θὰ ἀναστήσῃ ἐκ νεκρῶν πάντα πιστεύσαντα. Οἱ Ἀθηναῖοι φιλόσοφοι, ὅταν ἤκουσαν ἀνάστασιν νεκρῶν, ἄλλοι μὲν ἐχλεύαζον, ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι θὰ τὸν ἀκούσουν καὶ πάλιν σχετικῶς μὲ ταῦτα. Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἄνδρες εὐφυεῖς καὶ πεπαιδευμένοι, ὡς ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἤκουσαν μὲν μὲ περιέργειαν τὸν Παῦλον, ἀλλὰ καὶ μὲ προσοχήν, πάντως δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι προσηνέχθησαν πρὸς αὐτὸν μὲ ἀρκετὴν ἡμερότητα. Βεβαίως δὲ θὰ ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ὀξύνοια, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Παῦλος, ἀφορμηθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἑνὸς βωμοῦ, ἤρχισε τὸν λόγον του: «Διερχόμενος καὶ θεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμόν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο *Ἀγνώστῳ Θεῷ*· ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν». Ὅτι δὲ δὲν ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄκαρπον τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου, δεικνύει ὁ διὰ τοῦ λόγου τοῦ Ἀποστόλου προσηλυτισμὸς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν τῶν Ἀρειοπαγιτῶν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐδικάζετο. Ἦτο δ' οὗτος ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ ὁποῖος ἐμαρτύρησεν αὐτόθι τὰ τέλη τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος. Ἐπίσης ἀναφέρεται γυνή τις ὀνομαζομένη Δάμαρις καὶ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὥστε ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, εἶχεν ἐμφυτεύσει ὁ διδάσκαλος τῶν Ἐθνῶν τὸ σπέρμα τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. «Οὐδεμία δ' ἐπιφοίτησις εἰς Ἀθήνας, λέγει ὁ Γρηγόριος, οἱουδήποτε θνητοῦ ἐκπροσωποῦντος ἰδέαν ἀνακινοῦσαν τὰ τοῦ κόσμου εἶναι περιεργοτέρα τῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἐν τῇ ἀφανεῖ μορφῇ τοῦ προφήτου τούτου ἀντετάχθη πρὸς τὸ μέγα φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ τὸν ἀκτινοβόλον πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων χρόνων τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν ἱεραποστόλων τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ὑπάρχει τόλμημα δεινότερον τῆς ὁμιλίας τοῦ Παύλου ἐν Ἀθήναις, τῇ ἀκροπόλει τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων, ἥτις περιηυγάζετο ἀκόμη τότε ὑπὸ τῆς ἀποτυφλούσης τοὺς ὀφθαλμοὺς αἴγλης τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων».

Εἰς τὴν τότε, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Α' αἰῶνος, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαδόσεως τῆς νέας θρησκείας, ἱδρυθεῖσαν μικρὰν Χριστιανικὴν κοινότητα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ ἀγνώστους ἀνθρώπους, τοὺς περισσοτέρους Ἰουδαίους, καὶ τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυνε τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, προσετίθεντο, φυσικά, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ νέοι προσήλυτοι. Ἐνταῦθα δὲν ἔχω νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν (βλ. ἴδιον ἄρθρον), πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσω, —διότι τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποκαλύπτει ἱστορικὴν ζωὴν εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστιανι-

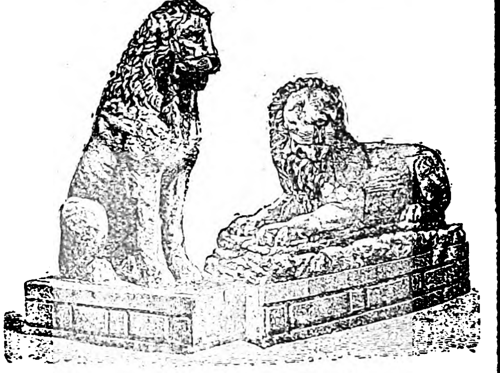

Οἱ Ἀττικοὶ Λέοντες, οἱ μεταφερθέντες τῷ 1688 εἰς Ἑνετίαν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη.

σμοῦ,—ὅτι καὶ συγγραφεῖς Χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι ἀναφέρονται, καὶ σειρὰ ἐπισκόπων ἐν Ἀθήναις, ἀκόμη καὶ Ἀθηναῖοι πάπαι τῆς Ρώμης. Παραλείπω, διότι ἰδιαιτέρως θὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν λόγος, τὰ ἀξιόλογα μνημεῖα τέχνης, τὰ ὁποῖα περιεσώθησαν τῆς παλαιοτέρας καὶ τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα. Τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου διαλάμπει εἰς τὸ ἱστορικὸν στερέωμα, ὅπως ἔλαμψε καὶ ὁ σταυρὸς εἰς τὸν οὐρανὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἐν τούτῳ νίκα*», ὁ σταυρός, ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὴν νίκην εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἀνέδειξε μονοκράτορα συνενώσαντα εἰς μίαν ἀρχὴν τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δημιουργεῖ τὴν μεγάλην Ἑλληνικήν, ἤτοι τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὡς πρὸς τὰς ἐνταῦθα Ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ἵδρυσις τῆς νέας καὶ Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ἔχει μεγίστην σημασίαν, διότι, ὑπαχθεῖσαι αὗται ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν βασιλείαν, διέσωσαν τοὺς κατοίκους καὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, δὲν ἔμειναν ἐντελῶς ἀπροστάτευτοι ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων καὶ ἀνέπτυξαν σχετικήν τινα εὐμάρειαν.

Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐτίμα ἰδιαζόντως τὰς Ἀθήνας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἐθνικῶν, ὥστε οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν ἔμειναν ἀνέπαφοι. Ἐπίσης καὶ οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου, οἱ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, οἱ υἱοὶ καὶ ὁ ἀνεψιός του Ἰουλιανὸς (337-363), ἔδωκαν μεγάλα δείγματα εὐνοίας πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ Πανεπιστήμιον αὐτῶν. Ἐδίδασκε τότε εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν ὁ περιώνυμος σοφιστὴς ὁ *Προαιρέσιος*, ὁ ὁποῖος εἶχε μορφωθῇ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἦτο ἀντίπαλος τοῦ Ἱμερίου καὶ τοῦ Λιβανίου. Τὸν Προαιρέσιον τοσοῦτον ἐτίμα ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Αὐτοκράτωρ Κώνστας Α', ὥστε ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν ἐδώρησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς πόρους νήσων τινῶν. Ὁ λόγος τοῦ σοφιστοῦ τούτου ἦτο πλούσιος καὶ νευρώδης κατὰ τὸν Περίκλειον τρόπον, φαίνεται δ' ὅτι ἀληθῶς κατέπληττεν ἡ ἱκανότης καὶ ἡ σοφία του, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι ἔστησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνδριάντα. Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους οἱ Ρωμαῖοι ἀνοικοδόμησαν βεβλαμμένα τινὰ κτίρια τῆς πόλεως.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ. αἱ Ἀθῆναι διέσωζον τὴν λαμπρότητα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν περιφήμων φιλοσοφικῶν σχολῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ζωηρότατον πληθυσμόν, προερχόμενον ἀπὸ τοὺς ξένους, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο νὰ θαυμάσουν τὰ ὡραῖα μνημεῖα ἢ ν' ἀκούσουν

Digitized by Google

τοὺς ὀνομαστοὺς σοφιστὰς τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἔσωζε δὲ τότε ἀκόμη ἡ πόλις μέχρι τινὸς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς τύπους, ἀλλ' οἱ τύποι ἐκεῖνοι συνεδέοντο μὲ τὰς μεγάλας ἀναμνήσεις τῶν παλαιῶν χρόνων καὶ ἐξήσκουν ἀκόμη μεγάλην γοητείαν. Ἀπόδειξις εἶναι ἡ χαρά, τὴν ὁποίαν ᾐσθάνοντο καὶ Αὐτοκράτορες ἀκόμη, ὅταν ἐτιμῶντο δι' ἀρχῶν, προσέτι δὲ ὁ ἐνθουσιασμός, τὸν ὁποῖον ἐνέπνεον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο ἥρωες διὰ νὰ φανοῦν ἀντάξιοι τῶν παλαιῶν των προγόνων, ὡς συνέβη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα τῷ 267, ὅτε ὁ κίνδυνος τῆς πατρίδος ἔφερε τὴν ἀναλαμπὴν τῆς γενναίας ἀμύνης τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Δέξιππον.

Ἐν τῷ συνόλῳ, αἱ Ἀθῆναι τοῦ Δ' αἰῶνος μ.Χ. δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαφέρουν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τοῦ Β' αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν θαυμασίαν τοποθεσίαν, τὰς ὡραίας ἐξοχάς, τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις διήγειρον τὴν φαντασίαν τοῦ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ἀκμάσαντος σοφιστοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου. Ἔχουσα, λέγει, ὁ λεπτὸς τὴν μόρφωσιν καὶ πολλὰς χώρας περιηγηθεὶς ῥήτωρ εἰς τὸν «Παναθηναϊκὸν» αὐτοῦ (τὸν ιβ' λόγον). ἔχουσα ἡ χώρα τοῦτο τὸ σχῆμα καὶ ταύτην τὴν θέσιν κάμνει τοὺς ἀφικνουμένους ἐμπόρους καὶ ὅσους ἔρχονται διὰ περιήγησιν νὰ περιμένουν μὲ χαρὰν καὶ ἀνυπομονησίαν νὰ ἴδουν τὰς Ἀθήνας (§ 98). Καὶ ἔχεις νὰ θαυμάσῃς, προσθέτει «πεδίων κάλλη καὶ χάριτας.... Καὶ μὴν τήν γε τῶν ὀρῶν φαιδρότητα καὶ χάριν τίς οὐκ ἂν ἀγασθείη;.. ἔστι δ' ἐπιτηδειοτάτη (ἡ πόλις) πρὸς κάλλη νεῶν καὶ ἀγαλμάτων, ὥστε δὶς ἡγεμὼν τούτων ἂν εἴη» (§ 100 ἑξ). Εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, εἱλκύοντο οἱ φιλομαθεῖς καὶ φιλότεχνοι καὶ περιηγηταί: «ἡ μὲν Ἑλλὰς ἐν μέσῳ τῆς πάσης γῆς, ἡ δ' Ἀττικὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς δὲ χώρας ἡ πόλις, τῆς δ' αὖ πόλεως ἡ ὁμώνυμος» (§ 99).

Ἡ ὡραία θέσις, τὰ ἄλση, οἱ κῆποι, οἱ αἰγιαλοί, τοὺς ὁποίους ἐξυμνεῖ ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, συνδυαζόμενα πάντα ταῦτα μὲ τὰ ἔκπαγλα μνημεῖα τῆς τέχνης καὶ μὲ τὰς παλαιὰς ἀναμνήσεις, καθίστανον καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον τὴν διαμονὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐγκωμιάζει αὐτὴν ὁ χαριέστατος Λουκιανὸς εἰς τὸ πονημάτιόν του «Νιγρῖνος, ἢ περὶ φιλοσοφίας». Ἡ ἐνταῦθα διατριβή, λέγει, σύντροφον ἔχουσα τὴν φιλοσοφίαν καὶ δυναμένη νὰ φυλάξῃ καθαρὸν τὸ ἦθος, ἁρμόζει μάλιστα εἰς ἄνδρα σπουδαῖον καὶ συνηθισμένον νὰ περιφρονῇ τὸν πλοῦτον καὶ ἐπιθυμοῦντα νὰ ζῇ συμφώνως μὲ τὸ καλόν. «Ὅστις δέ, προσθέτει, πλοῦτον ἐρᾷ, καὶ χρυσῷ κεκήληται, καὶ πορφύρᾳ καὶ δυναστείᾳ μετρεῖ τὸ εὔδαιμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας... ἀθέατος δὲ ἀληθείας....», ὁ τοιοῦτος ἂς ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ πανεπιστημιακὸς βίος εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Δ' αἰῶνος.— Πόσον ζωηρός, καὶ θορυβώδης μάλιστα ἦτο ὁ βίος εἰς τὰς Ἀθήνας ἕνεκα τῶν πολυπληθῶν καὶ ἐκ πάσης γωνίας γῆς προσερχομένων σπουδαστῶν, ἐκθέτουν εἰς ἡμᾶς ὁ σοφιστὴς *Λιβάνιος* καὶ ὁ ἱστορικὸς *Εὐνάπιος*, οἱ ὁποῖοι ἤκμασαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ὁ πρῶτος μάλιστα ἐμαθήτευσεν εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, ὑπῆρξε δὲ καὶ διδάσκαλος ἐν αὐταῖς. Περιεργότατοι εἶναι αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας μᾶς δίδουν περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημιακοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων. Βεβαίως αἱ ῥητορικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ εἶχον ἐκπέσει ἀπὸ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα αὐτῶν, ἐξηκολούθουν ὅμως νὰ ἔχωσιν ἀξίαν, πρὸ παντὸς δὲ ὄνομα μέγα. Ἦσαν αὗται, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ ὁποῖος παραθέτει εἰς τὴν ἱστορίαν του ἀξιοσημείωτον περιγραφὴν (τόμ. Β' κεφ. 8ον), τὸ κυριώτατον καταφύγιον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς παιδείας. ἠκούετο εἰς αὐτὰς ἡ ἀμίμητος γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, διετηροῦντο αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος «ἡ δὲ παράστασις αὕτη δράματος ἀειμνήστου τελουμένη διὰ λόγων ψιλῶν, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου, ὅπου τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε πράγματι διεξαχθῇ καὶ ὑπὸ τὸν αἴθριον αὐτοῦ οὐρανὸν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, ἀκεραίων ἔτι ἱσταμένων, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἀκαταμάχητόν τινα χάριν καὶ νὰ ὑποτρέφῃ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν πάντοτε ἀγενῆ».

Πόσον ἔντονος ἦτο ἡ ζωή, ἡ ὁποία ὑπῆρχε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας δεικνύει τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ πολυποίκιλος προέλευσις αὐτῶν. Ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας συνέρρεον οἱ μαθηταί. Ἀναφέρονται μαθηταὶ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τοῦ Πόντου, ἀκόμη καὶ ἐκ τῆς Λιβύης, ἀκόμη καὶ Ἄραβες, συνήθως δὲ οἱ ὁμογενεῖς φοιτηταὶ συνεκεντροῦντο περὶ τὸν συμπατριώτην, ἢ ἄλλον ὡρισμένον ἰδιαιτέρως προσφιλῆ εἰς αὐτοὺς διδάσκαλον.

Τὴν μεγάλην δὲ κίνησιν ταύτην δεικνύουν προσέτι καὶ τὰ σχετικὰ μὲ διδάσκοντας καὶ διδασκομένους εἰς τὰς σχολὰς ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα δύνανται μὲν νὰ φαίνωνται πολλάκις ἐλαφρά, ὑποκρύπτουν ὅμως τὴν ἔνδειξιν τοῦ φανατισμοῦ πρὸς τὰς σπουδάς, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο τότε εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἕκαστος διδάσκαλος εἶχε περὶ ἑαυτὸν τὸν ἰδιαίτερον ὅμιλον τῶν μαθητῶν του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φανατισμένοι, ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου των, ἦσαν δ' οἱ ὅμιλοι οὗτοι ὡπλισμένοι, «*ἔνοπλοι χοροί*», ἔχοντες τοὺς ἀρχηγούς των, τοὺς «*προστάτας*» των. Πολλάκις ἐγίνοντο συγκρούσεις μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἕκαστος χορὸς ἠγωνίζετο μὲ κάθε τρόπον νὰ προσελκύσῃ τοὺς νέους μαθητὰς ἢ ν' ἀποσπάσῃ μαθητὰς ἀπὸ τοὺς ἄλλους χορούς. Αἱ αὐτομολίαι δ' αὗται, ἑκούσιαι, εἴτε ἀναγκαστικαί, ἀπὸ τὸν ἕνα διδάσκαλον εἰς τὸν ἄλλον, ὑπέτρεφον τὰς διενέξεις. αἱ ὁποῖαι ἦσαν πολλάκις αἱματηραὶ καὶ συνηθέσταται, ἐπερχόμεναι ὁσάκις οἱ ἀντίπαλοι χοροὶ συνηντῶντο εἰς τὰ θέατρα ἢ τὰς στοάς. Πολλάκις αἱ συγκρούσεις αὗται ἐλάμβανον

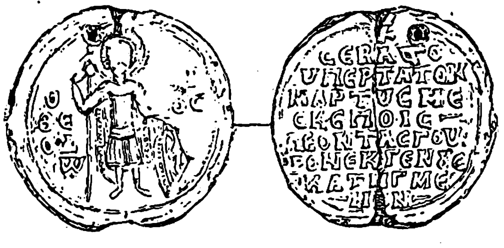

Μολυβδόβουλλον Λέοντος Σγουροῦ.

τόσην ἔκτασιν, ὥστε κατήντων ἀληθεῖς ταραχαί. Εἰς τοιαύτας δὲ περιπτώσεις ἐπενέβαινεν ἀκόμη καὶ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐκάλει ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς τὴν Κόρινθον τοὺς διαμαχομένους, μαθητὰς καὶ διδασκάλους, καὶ τότε, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἐγένετο μέγας καὶ ἐπίσημος ῥητορικὸς ἀγών· δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἄρχων ἐπεζήτει τοὺς φιλολογικοὺς τούτους ἀγῶνας, ἂν ἦτο μάλιστα ἐραστὴς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας.

Ὁ θορυβώδης ἄλλως τε πανεπιστημιακὸς οὗτος βίος δὲν διέφερεν ἀπὸ τὸν βίον, ὁ ὁποῖος συνηθίζετο κατὰ παλαιοτέρους χρόνους εἰς Εὐρωπαϊκά, καὶ μάλιστα εἰς τὰ Γερμανικὰ πανεπιστήμια. Μήπως καὶ σήμερον δὲν διάγουν πολλοὶ σπουδασταὶ κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐνθυμίζει πῶς ἔζων πρὸ δεκαέξ αἰώνων, οἱ συνάδελφοί των εἰς τὰς Ἀθήνας; Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Στοᾶς διήρχοντο τὸ περισσότερον μέρος τῆς ἡμέρας των σφαιρίζοντες, τὴν δὲ νύκτα παρηκολούθουν τὸ ᾆσμα ἡδυφθόγγων σειρήνων, αἱ ὁποῖαι προσήρχοντο εἰς τὰς τότε Ἀθήνας ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Συνέβαινον ὅμως καὶ ἄλλαι κωμικοτραγικαὶ σκηναί, τὰς ὁποίας μὲ χάριν ἀπεικονίζει, παραλαμβάνων ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος: «Μέχρι Πειραιῶς καὶ ἐνίοτε μέχρι Σουνίου προεξεπέμποντο ἄνθρωποι ἔργον ἔχοντες νὰ σαγηνεύωσι τοὺς νεωστὶ προσερχομένους μαθητὰς εἰς τὸ δεῖνα μᾶλλον ἢ τὸ δεῖνα διδασκαλεῖον, ἀπαραλλάκτως καθὼς τὴν σήμερον ὅταν φθάσετε διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου εἰς μεγάλην τινὰ πόλιν εἰσορμῶσιν εἰς τὸ κατάστρωμα ποικίλοι μεσῖται ἀγωνιζόμενοι νὰ καταπείσωσιν ὑμᾶς, ἵνα προτιμήσετε τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον. Τότε ὅμως δὲν περιωρίζοντο εἰς ἁπλᾶς προτροπάς, ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ ἐγίνοντο εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον τυχὸν προαποφασίσει ποῦ θέλουσιν ὑπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἀπηξίουν, ἐμφανιζόμενοι αἴφνης εἰς τὸν Πειραιᾶ, νὰ συλλέγωσι τὴν ἄγραν αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ μαθηταί, φθάσαντες σῶοι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὴν

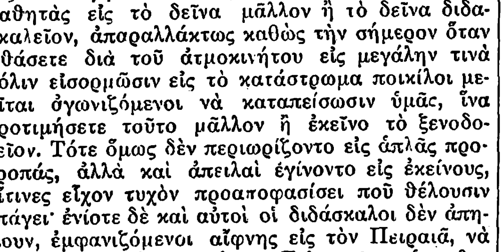

Μολυβδόβουλον Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

προστασίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ μετακομίσαντος αὐτοὺς πλοιάρχου, περιέπιπτον ἐνταῦθα πάλιν, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου συναγωνισμοῦ τῶν διδασκάλων, εἰς νέους διαπληκτισμούς, καθ' οὓς πολλάκις συνέβαινον θάνατοι ἢ τραύματα».

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ εἰκὼν τῶν θορυβωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Πανεπιστημιακοῦ βίου τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα, εἶναι δὲ φυσικὸν ὅτι ἔζων τοιοῦτον βίον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἀπὸ πᾶσαν γωνίαν τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοί, φυσικά, ἦσαν πλούσιοι. Εἶναι δ' ἐπίσης φυσικόν, ὅτι ἡ ταραχώδης αὕτη ὄψις τῆς εἰκόνος προσείλκυε περισσότερον τὴν προσοχὴν ἑνὸς λογίου παρατηρητοῦ, ὡς ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Εὐνάπιος, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ δείξουν τὴν δυσαρέσκειάν των διὰ τὰς παρεκτροπάς, καὶ περιέγραφον βεβαίως αὐτὰς μὲ ῥητορικὰς ὑπερβολάς. Ἀλλ ἂν θέλωμεν νὰ λάβωμεν πλήρη ἰδέαν καὶ συγχρόνως ἀληθινήν, περὶ τοῦ βίου ἐν Ἀθήναις καὶ καθόλου ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ τὴν ἄλλην ὄψιν τῆς εἰκόνος. Πρὸς τοῦτο θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς βοηθήσουν αἱ μαρτυρίαι τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Πλουτάρχου, ἔστω καὶ ἂν οὗτοι εἶναι προγενέστεροι, διότι ὁ πνευματικὸς βίος ἐξηκολούθησεν ὁ ἴδιος ἐπί τινας αἰῶνας. Γενικῶς δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τὸν καιρόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔπαυσαν αἱ ταραχαὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς Ῥώμης καὶ διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἐπεκράτησεν ἡ εἰρήνη εἰς τὸν κόσμον, ἕως τὴν ἐποχὴν τῆς τελείας καταστροφῆς τοῦ ἀρχαίου βίου ἐν Ἀθήναις, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν Α' ἕως τὸν ΣΤ' αἰῶνα μ. Χ. ἐκτὸς τῶν φοβερῶν ἐτῶν τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ὁ βίος διήρχετο ἤρεμος ἐν Ἑλλάδι ἐν μέσῳ τῶν οἰκιακῶν καὶ ἀγροτικῶν φροντίδων, μὲ ὀλίγην λύπην διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡ ὁποία πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπολεσθῇ, ἀλλὰ καὶ μὲ σεβασμόν, μὲ προσήλωσιν εἰς τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις. Εἰς δὲ τὰς ἀστικὰς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνωτέραν παίδευσιν, ὁ βίος διήρχετο ἐν μέσῳ ἠρέμων πνευματικῶν ἐνασχολήσεων. Ἔστελλον τὰ τέκνα των νὰ σπουδάσουν εἰς τὰς Ἀθήνας, «αἱ ὁποῖαι - λέγει ὁ Maurice Croiset,—ἔμενον πάντοτε ἡ ἑστία τῶν καλῶν σπουδῶν. Ἐκεῖ σχολαὶ περιώνυμοι εἵλκυον ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τοὺς καλυτέρους διδασκάλους καὶ τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν μαθητῶν ἦσαν καλύτερον κανονισμέναι ὑπὸ τὴν προστασίαν ὑγιοῦς πειθαρχίας εἶναι στεναὶ καὶ ἐγκάρδιοι. Συνέρχονται φιλικῶς, συνομιλοῦν πέριξ μιᾶς φιλοξένου τραπέζης, συζητοῦν διαρκῶς, κάμνουν ἐπίδειξιν τοῦ πνεύματος, τῆς μαθήσεώς των, ἐκθέτουν τὰς ἰδέας καὶ τὰς σκέψεις των μὲ λεπτότητα καὶ μὲ εὐφυΐαν. Ζωηροτάτη ὁρμὴ πρὸς τὴν φιλολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὰς ἐπιστήμας, τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα βασιλεύει εἰς ὅλους τοὺς κύκλους. Πολὺ ὀλίγον ἢ οὐδόλως ἐνδιαφέρει ἡ πολιτική. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ βίου». (La civilisation hellénique, τ. Β', 1922, σ. 90 ἑξ).

Πολλοὶ λοιπὸν ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους σπουδαστάς, ἐκτὸς τῶν ἀκροάσεών των, εἶχον καὶ εὐγενεστέρας ἀσχολίας. Ἐθαύμαζον τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἐπεσκέπτοντο τὰς ἐνδόξους χώρας, τὴν Ὀλυμπίαν, τὴν Ἰσθμίαν, τὴν Ἐλευσῖνα, ὅπου διεξήγοντο ἀκόμη αἱ σεμναὶ πανηγύρεις καὶ τελεταί. Ἴσως τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου ἔμενε κενόν, οἱ πλούσιοι ὅμως σοφισταὶ ἔδιδον παραστάσεις κατ' οἶκον, εἰς τὰς ὁποίας ἠκούοντο οἱ μεγαλορρήμονες στίχοι τῶν ἀρχαίων τραγικῶν.

Τρεῖς μεγάλοι σπουδασταί. Ὁ Ἰουλιανὸς εἰς τὰς Ἀθήνας.—Τοιοῦτον ὑψηλὸν πνευματικὸν βίον ἔζησαν εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 355 τρεῖς νέοι, οἱ ὁποῖοι ἐλάμπρυναν τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο πανεπιστήμιον καὶ οἱ ὁποῖοι ἔμελλον νὰ γίνουν μεγάλοι ἄνδρες καὶ ν' ἀποκτήσουν παγκόσμιον φήμην. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Ἰουλιανός, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ πρῶτος μέλλων Αὐτοκράτωρ, οἱ ἄλλοι μέλλοντες μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συνάντησις εἰς τὰς Ἀθήνας τῶν τριῶν τούτων σπουδαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τόσον διάφοροι ὡς πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα, παρηκολούθουν ὅμως στενῶς συνδεδεμένοι τὰς σπουδάς των, δεικνύει ὅτι ἡ πόλις τοῦ Περικλέους εἶχεν ἀναδειχθῆ οὐδέτερον καὶ διεθνὲς ἔδαφος τῆς ἐπιστήμης, εἰς τὸ ὁποῖον συνηντῶντο χωρὶς μῖσος καὶ χωρὶς πάθος οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας θρησκείας.

Ὁ Ἰουλιανὸς ὁ ἐπικληθεὶς ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν *Παραβάτης* ἢ *Ἀποστάτης*, ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ ὁ περιεργότερος ἴσως κατὰ τὸν χαρακτῆρα. Τὸ γνωστὸν μέρος τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι ὅτι ἠθέλησε ν' ἀναστηλώσῃ τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων θεῶν. Τὸ περισσότερον ὅμως ἄγνωστον εἶναι ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἦτο ἀσεβής, τοὐναντίον ἦτο εὐσεβὴς μέχρι θρησκομανίας καὶ μάλιστα ἐξημμένος ὀνειροπόλος, ὁποῖος ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ ὅτι δὲν ἠθέλησε ν' ἀναστηλώσῃ τὴν παλαιὰν Ἑλληνορρωμαϊκὴν εἰδωλολατρείαν, ἀλλὰ μίαν θρησκείαν κοσμοπολιτικήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχουν αἱ ἐπιδράσεις αἱ Ἑλληνιστικαὶ καὶ Ἀνατολικαί, καὶ τῆς ὁποίας ἡ κυρία λατρεία ἦτο ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ Ἡλίου. Ἠθέλησε δηλαδὴ νὰ ἐπαναφέρῃ μίαν νέαν εἰδωλολατρείαν, ἀλλὰ τεχνητήν, συγκειμένην ἀπὸ παλαιοὺς θρησκευτικοὺς θεσμοὺς καὶ ἀπὸ δάνεια παραλαμβανόμενα ἐκ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἤθελε νὰ ἔχῃ κλῆρον ἱεραρχικόν, ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέκειτο εἰς τὸν μέγαν ἱερέα τῆς ἐπαρχίας, καὶ οὗτος πάλιν εἰς τὸν μέγαν ποντίφικα, δηλαδὴ τὸν Αὐτοκράτορα. Ὁ κλῆρος δὲ οὗτος θὰ ἐλαμβάνετο ἀπὸ τοὺς «εὐσεβεστάτους καὶ φιλανθρωποτάτους ἄνδρας», οἱ ὁποῖοι θὰ ἔδιδον εἰς ὅλους τὸ καλὸν παράδειγμα, θὰ

Digitized by Google

διένεμον ἐλεημοσύνας, θὰ ἵδρυον νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα.

Δὲν ὑπάρχει ὑμφιβολία ὅτι ἡ ἄφιξις τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ διαμονὴ ἐν αὐταῖς, ἡ θέα τῶν λαμπροτάτων μνημείων, αἱ ἀναμνήσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ εὔγλωττοι λόγοι τῶν σοφιστῶν, αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις, αἱ ὁποῖαι διέσωζον ἀκόμη τὴν παλαιαν λαμπρότητα, καὶ ἰδίως τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἐνέπνεον πάντοτε ἄπειρον σεβασμόν, συνέτεινον εἰς τὸ νὰ ἀναπλάττουν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ρωμαντικοῦ ἐκείνου νεανίου μεγαλοπρεπέστερον ἀκόμη τὸν κόσμον τῶν ἀρχαίων θεῶν.

Τοιαῦτα θεάματα καὶ ἀκούσματα ὑψηλὰ βεβαίως εἶχον ἐπιδράσει εἰς τὴν ὀνειροπόλον ψυχὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ἀλλὰ καὶ συγχρόνως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἐνάρετον ψυχήν του τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ τὴν πάλην αὐτὴν προήρχετο ἡ ἀνήσυχος καὶ ἀνώμαλος κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ὁ Ἰουλιανός, καθ' ὃν χρόνον ἐσπούδαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἰδοὺ δὲ πῶς περιγράφει τὴν κατάστασιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁ συμμαθητής του Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός: «Ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν, τρόπον τινά, ἑωρᾶτο (ἡ φύσις τοῦ Ἰουλιανοῦ), ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθήνησιν... Ἀλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἡ τοῦ ἤθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως... Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ αὐχὴν ἀπαγής, ὦμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμὸς σοβούμενος καὶ περιφερόμενος, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματώδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προϊοῦσαι παιδεύσεως».

Καὶ πρὶν ἀκόμη γίνῃ Αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουλιανός, εὑρισκόμενος καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν (361), ἔγραψεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ πρωτίστως εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἐκθέτων τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομήν των. Εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολὴν ὁ Ἰουλιανὸς δὲν κολακεύει τὸν δῆμον, ἀλλ' εἰκονίζει τὴν κατάστασιν ὡς ἔχει: «Σώζεται, λέγει, καὶ εἰς ὑμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς, ὥσπερ ἐμπύρευμά τι σμικρόν». Εἰς τὰς Ἀθήνας ἠνεῴχθησαν οἱ πρὸ καιροῦ κεκλεισμένοι ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, ἠνωρθώθησαν οἱ καθῃρημένοι βωμοὶ καὶ ἐτελέσθησαν θυσίαι καὶ πανηγύρεις κατὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ πάτρια ἔθιμα. Εἰς τὸν ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἀνετέθη ἡ ἐπιμέλεια τῶν ἱερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἦσαν ἤδη τὰ ἱερὰ πεπτωκότα, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ περιλάλητος ναὸς τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος ἔδωκε τὸν ἑξῆς χρησμὸν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα (*Κεδρηνός*, τ. I σ. 532, ἔκδ. Βόννης):

«Εἴπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ».

Τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου βίου. — Ἡ ὀνειροπόλος προσπάθεια τοῦ Ἰουλιανοῦ ἦτο ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς αἴγλης τῶν ἀρχαίων θεῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶδον καὶ αἱ Ἀθῆναι ἡμέρας ἐνθυμιζούσας τὰς παλαιὰς λαμπρότητας. Ἀλλ' ἤδη πλησιάζουν τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος, κατὰ τὰ ὁποῖα τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου καθόλου βίου λαμβάνουν τὰ τελευταῖα πλήγματα. Προέρχονται δὲ τὰ πλήγματα ταῦτα ἀπὸ δύο ἐχθρούς, ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς Αὐτοκράτορας καὶ ἀπὸ τοὺς Βαρβάρους. Ὁ μέγας Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ — ὁ τελευταῖος ἀληθὴς Ρωμαῖος, — ὁ Θεοδόσιος ὁ Α', ἀρχίζει δραστηρίως καὶ μετὰ μανίας τὴν καταδίωξιν τῶν ἐθνικῶν. Ἀπὸ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Θεοδοσίου (379) ἕως τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, εἰς διάστημα εἴκοσιν ἐτῶν, ἐπέρχονται εἰς τὴν θρησκείαν τῶν εἰδώλων καὶ τὸν ἀρχαῖον βίον θανάσιμα πλήγματα, ὅσα ἐπὶ αἰῶνας δὲν εἶχον ἐπέλθει μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὰ *ἔδικτα* τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α' κατέλυσαν τὰ τελευταῖα σωζόμενα λείψανα τῆς λατρείας τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Παμπληθῆ ἱερὰ κατεστράφησαν, ἔργα περίφημα τέχνης μετεφέρθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ αὐτὸς ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου. Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅμως τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ὑπεστήριζον οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ ἐρασταὶ τῆς ἀρχαίας σοφίας. Ἔμεινε δὲ ἡ πόλις ἀπηλλαγμένη ἀπὸ καταστροφάς. Οὐδεὶς ἐκ τῶν σπουδαίων ναῶν κατέπεσε τότε, ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν κατεδιώχθη εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς, αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ἐξηκολούθησαν ἡσύχως τὸ ἔργον των, μόνον αἱ θυσίαι ἔπαυσαν καὶ αἱ δημόσιαι πομπαί. Ἀπὸ τὸν μέγαν δὲ σεισμὸν τοῦ 375, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιφέρει πλείστας καταστροφὰς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, εἶχον σωθῆ τότε αἱ Ἀθῆναι. Εἶχον ἐξ ἄλλου ἀρχίσει τότε αἱ νέαι ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ αἱ εἰσβολαὶ ἐκεῖναι τῶν Γότθων εἰς τὴν Ἑλλάδα παρῆλθον ἀβλαβεῖς διὰ τὰς Ἀθήνας. Μανθάνομεν δ' ἐξ ἐπιγραφῆς (C. I. A. τ. I' ἀρ. 636), ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤγειραν τιμητικὸν ἀνδριάντα τῷ 380 εἰς τὸν γενναῖον *ἄρχοντα* (διοικητὴν) τῆς Ἀχαΐας Θεόδωρον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνδρεία, ὡς φαίνεται, εἶχε σώσει τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς.

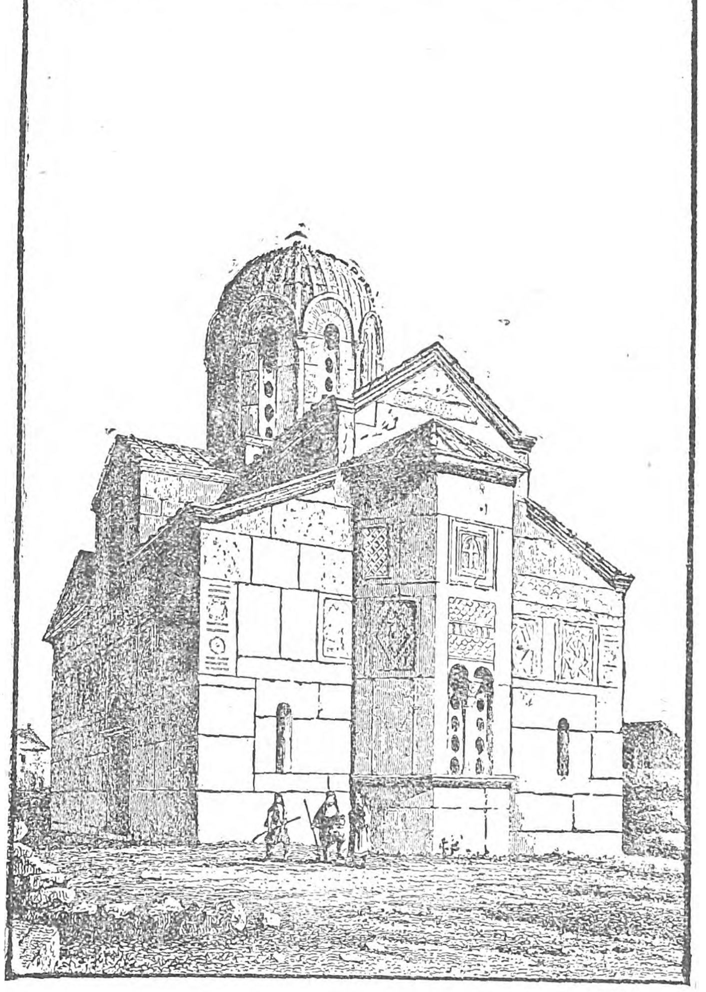

Ἡ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ μετέπειτα μικρὰ μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν: ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος.

Ὁ Ἀλάριχος εἰς τὰς Ἀθήνας.—Ἀλλ' ἐπέρχεται ἤδη ὁ ἐξολοθρευτὴς τοῦ ὡραίου ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁ *Ἀλάριχος*, ὁ βασιλεὺς τῶν Γότθων, ὁ ὁποῖος εἰσορμᾷ τῷ 395 εἰς τὰς χώρας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀλάριχος, μὲ τὰ ληστρικὰ στίφη αὐτοῦ, διαβαίνει τὰς Θερμοπύλας, καταστρέφει τὰς χώρας, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικήν, πυρπολεῖ τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος, θέτει ὁριστικὸν τέρμα εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ὁρμᾷ διὰ τοῦ Κορυδαλλοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τὰ κατηρειπωμένα τείχη τοῦ Θεμιστοκλέους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προστατεύσουν τὴν πόλιν, ἡ Ἀκρόπολις ὅμως ἠδύνατο ν' ἀντιτάξῃ ἀντίστασιν. Οἱ ἐνθουσιώδεις ὀπαδοὶ τῆς εἰδωλολατρείας εἶπον, ὅτι ὁ ἐφορμῶν βασιλεὺς τῶν βαρβάρων εἶδε τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα ἱστάμενον πάνοπλον καὶ ὠργισμένον ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὅπως περιέγραψεν αὐτὸν ὁ Ὅμηρος, καὶ ὅτι ἡ Πρόμαχος Ἀθηνᾶ «περιήρχετο εἰς τὰ τείχη, ὁποία εἰκονίζεται εἰς τὰ ἀγάλματα, ὡπλισμένη καὶ ὡς ἐὰν ἔμελλε ν' ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιτιθεμένους... Ταύτας τὰς ὄψεις, ἐπιλέγει ὁ διηγούμενος ταῦτα *Ζώσιμος* (σ. 253, Βόννης), δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποφέρῃ ὁ Ἀλάριχος, καὶ ἐγκατέλειψε πᾶσαν ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς πόλεως, ἐπεζήτησε δὲ συνθηκολόγησιν. Καὶ ἀφοῦ ἐδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἔλαβον καὶ ἔδωκαν ὅρκους, εἰσῆλθεν ὁ Ἀλάριχος μὲ ὀλίγους εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμον εἰς αὐτὸν πολλὰς φιλοφροσύνας, καὶ ἀφοῦ ἐλούσθη καὶ συνέφαγε μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει λογάδων, ἔλαβε δὲ καὶ δῶρα, ἀνεχώρησεν ἀφήσας ἀβλαβῆ καὶ τὴν πόλιν καὶ ὅλην τὴν Ἀττικήν». «Ταύτην, παρατηρεῖ ὁ Ζώσιμος, τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐσώθη ἡ πόλις, ἐπειδὴ εἶναι θεοπρεπὴς καὶ διεγείρει τὴν εὐσέβειαν εἰς τοὺς ἀκούοντας, ἀξίζει να μὴ διέλθω ἐν σιωπῇ».

Τὴν «θεοπρεπῆ» ταύτην παράδοσιν περὶ τῆς *ἐπιφανείας* ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων, ὁποίας ἄλλως τε ἔχομεν καὶ τῶν Χριστιανῶν ὑπερμάχων, ὡς τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δυνάμεθα νὰ συμβιβάσωμεν μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Αἱ Ἀθῆναι παρεδόθησαν εἰς τὸν Ἀλάριχον, ὁ ὁποῖος ὅμως προσηνέχθη μετριοπαθῶς, ἴσως διότι οἱ λογάδες τῶν Ἀθηνῶν κατώρθωσαν διὰ τῆς ρητορικῆς δυνάμεώς των νὰ συγκινήσουν καὶ αὐτὴν τὴν βιαίαν ψυχὴν τοῦ βαρβάρου στρατηλάτου, ὅπως ἄλλοτε εἶχον συγκινήσει τὸν Σύλλαν, τὸν Καίσαρα, τὸν Ὀκταβιον. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι ἡ πόλις δὲν ὑπέστη τόσας καταστροφὰς ἀπὸ τοὺς Γότθους τοῦ Ἀλαρίχου, ὅσας ἔπαθε κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων, ὅτε ἔσωσεν αὐτὴν ὁ ἱστορικὸς καὶ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Δέξιππος.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα.—Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἀλαρίχου, οἱ σοφισταί, οἱ ὁποῖοι εἶχον φύγει, ἐπανῆλθον καὶ οἱ νέοι σπουδασταὶ ἐξηκολούθουν νὰ ἔρχωνται εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας, τὰ δὲ ὑπέρλαμπρα μνημεῖα τῆς πόλεως ἔμενον ἀκόμη ὄρθια. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἂν ἐλέγομεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἰδίως ἡ Ἀκρόπολις, παρουσίαζον τότε τὴν ἰδίαν σχεδὸν ὄψιν, τὴν ὁποίαν εἶχον πρὸ δύο αἰώνων, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Παυσανίου, καὶ ὅτι ἐσώζοντο ὅλα σχεδὸν τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς περιγράφει ὁ πολύτιμος οὗτος περιηγητὴς τῆς ἀρχαιότητος. Κλεισμένοι καὶ ἠρημωμένοι ἦσαν οἱ παλαιοὶ ναοί, ἵσταντο ὅμως ἀβλαβεῖς καὶ ὡραῖοι, τὰ λαμπρὰ ἀγάλματα καὶ ἀναθήματα ἐστόλιζον ἀκόμη τὸν χῶρον τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ αὐτὴ ἡ ἱερὰ ἐλαία τῆς Ἀθηνᾶς ἐδεικνύετο, καὶ αὐτὴ ἡ ἁλμυρὰ πηγὴ τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τὰ οἰκήματα, ὅπως τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους. Εἰς δὲ τὰς νοτίας κλιτῦς τῆς Ἀκροπόλεως ἡπλώνετο τὸ Διονυσιακὸν θέατρον, ὅπου ἠκούοντο ἴσως ἀκόμη, ἔστω καὶ κατὰ διαλείμματα, οἱ στίχοι τῶν τραγικῶν ὑμνοῦντες τὰς πράξεις τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς Ἀττικῆς.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων μεγάλων ἔργων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος εἶχεν εὕρει εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν λαμπροτάτην ἐκδήλωσίν του, κατεμάγευεν ἀκόμη τὸν θεατὴν ὁ Παρθενών, ἀκέραιος σωζόμενος, μὲ τὰς αὐστηρὰς γραμμὰς τῶν κιόνων αὐτοῦ, τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀετώματα καὶ τὴν ὑπέροχον σειρὰν τῶν ἀναγλύφων τῆς ζωοφόρου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐθαύμαζον ἀκόμη οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Δ' καὶ Ε' μ. Χ. αἰῶνος τοὺς πολυτίμους ἐγχωρίους μύθους τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ περὶ αὐτῆς ἀγῶνος μεταξὺ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπως ἐθαύμαζον τὴν παρελθοῦσαν λαμπρότητα τῆς πόλεώς των εἰς τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Ἵστατο εἰς τὸ μέσον τοῦ σηκοῦ τοῦ Παρθενῶνος τὸ μεγαλούργημα τοῦ Φειδίου, ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ, τῆς ὁποίας οἱ ἐκ πολυτίμων λίθων ὀφθαλμοὶ ἔλαμπον εἰς τὸ ἤρεμον ἡμίφως τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἵστατο δ' ἔξω τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄνωθεν τῶν Προπυλαίων, ὑψουμένη ὑπὲρ αὐτά, ἡ Πρόμαχος Ἀθηνᾶ, ὁ χαλκοῦς κολοσσὸς τοῦ Φειδίου, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευε τὴν πόλιν. Καὶ γενικῶς, δὲν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ πόλις τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ εἶχεν ἀλλάξει κατὰ πολὺ τὴν φυσιογνωμίαν αὐτῆς ἀπὸ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε περιέγραψεν αὐτὴν ὁ Παυσανίας, ἐθαύμασαν δ' αὐτὴν ὁ ρήτωρ Αἴλιος Ἀριστείδης (εἰς τον λόγον του «Παναθηναϊκὸς») καὶ ὁ χαριτολόγος, ἀλλὰ καὶ φιλότεχνος Λουκιανός.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πτολεμαΐδος, ἡ ὁποία ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐν τῇ Βορείᾳ Ἀφρικῇ Ἑλληνικῆς Κυρηναϊκῆς. Ὁ Σινέσιος, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν ὀνομαστῶν χριστιανῶν ρητόρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶχε λάβει ἀνατροφὴν καθαρῶς Ἑλληνικὴν καὶ ὑπῆρξε μαθητὴς τῆς περιωνύμου Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου Ὑπατίας. Ἐπισκεφθεὶς δὲ τὰς Ἀθήνας τῷ 397 λέγει μεταξὺ ἄλλων: «Οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθῆναι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα». Παραβάλλων δὲ τὰς τότε Ἀθήνας πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, προσθέτει: «Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ Ἀθῆναι πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἑστία σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον, σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελισσουργοί».

Ἡ θλιβερὰ ὅμως αὐτη εἰκὼν δὲν δύναται παρὰ

Digitized by Google

νὰ εἶναι ὑπερβολική. Ὁ Συνέσιος ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας μόλις δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου καὶ ὅσον ἂν δεχθῶμεν ὅτι αἱ καταστροφαὶ τῶν Γότθων δὲν ἦσαν μεγάλαι, πάντως ἡ πόλις θὰ εἶχεν ἀκόμη τὰ ἴχνη μιᾶς ἀναστατώσεως. Ἔπειτα πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ αἰσθήματα τοῦ Συνεσίου, ἀνδρὸς πεπαιδευμένου μὲ βαθεῖαν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὁ ὁποῖος ἐπερίμενε νὰ ἴδῃ τὰς Ἀθήνας, ὁποίας τὰς εἶχεν ἀναπλάσει εἰς τὴν φαντασίαν του ἀπὸ τὰς μελέτας του. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι γράφει ταῦτα εἰς ἐπιστολὴν στελλομένην εἰς τὸν ἀδελφόν του, καὶ φυσικὸν εἶναι, παραβάλλων τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν μεγάλην καὶ ἀνθοῦσαν Ἀλεξάνδρειαν, νὰ ἐκφράζῃ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀπογοήτευσίν του. Ἐν τούτοις περιέρχεται ὁ Συνέσιος καὶ θαυμάζει, ὡς λέγει, τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὸ Λύκειον, καὶ τὴν Ποικίλην Στοάν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως, προσθέτει, ὁ Ρωμαῖος ἀνθύπατος εἶχεν ἀφαιρέσει τοῦ Πολυγνώτου τὰς ζωγραφίας. Ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι, ἂν ἔλειπε τότε ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἔργον τέχνης, θ' ἀνέφερεν αὐτὸ ὁ Συνέσιος, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ἄλλοι καλλιτεχνικοὶ θησαυροί, οἱ σπουδαιότεροι τοὐλάχιστον, οἱ ὁποῖοι ἐκόσμουν τὰς Ἀθήνας, ἔμενον ἀβλαβεῖς κατὰ χώραν.

Ἔχομεν ἐξ ἄλλου μαρτυρίας, ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διατηροῦν τὸν πρότερον βίον καὶ νὰ ἔχουν ἀκμήν τινα, ἔστω καὶ ἐπαρχιακῆς μεγάλης πανεπιστημιακῆς πόλεως. Ἀναφέρεται ἐπὶ παραδείγματι εἰς ἐπιγραφήν, ἡ ὁποία συνετάχθη κατὰ τὸ 401, ὅτι ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἑλλάδος ἀνέθηκεν εἰς τοὺς Αὐτοκράτορας Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον νέον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἀνάξιον λόγου. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὁ ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Ἑρκούλιος ἐπροστάτευσε τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, καὶ οἱ ἡγέται αὐτῆς ἵδρυσαν τιμητικοὺς ἀνδριάντας εἰς τὸν εὐεργέτην. Ὁ εἷς μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἀνδριάντας τούτους ἐστήθη πλησίον τοῦ ἀγάλματος τῆς Προμάχου Παλλάδος, καὶ τοῦτο εἶναι τρανωτάτη ἀπόδειξις ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. ἐσώζετο ἀκόμη κατὰ χώραν ὁ χαλκοῦς κολοσσὸς τοῦ Φειδίου.

Ἀλλ' ἡ λαμπροτέρα ἀπόδειξις τῆς σχετικῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τὸ μέγα διὰ τὴν πόλιν γεγονός, ὅτι τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος ἔδωκε μίαν Αὐτοκράτειραν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, γνησίαν Ἑλληνίδα καὶ Ἀθηναίαν, κόρην μάλιστα τιμωμένου φιλοσόφου ἐν Ἀθήναις, τοῦ Λεοντίου. Ἡ Ἀθηναία Αὐτοκράτειρα, ἡ ὁποία ἐλέγετο *Ἀθηναΐς*, διέπρεπε δὲ διὰ τὸ κάλλος, τὴν παιδείαν καὶ τὴν νοημοσύνην, ἦτο, ὡς λέγει Βυζαντινὸς χρονογράφος, «εὔστολος, λεπτοχαράκτηρος, εὔριν, ἀσπροτάτη ὡσεὶ χιών, μεγαλόφθαλμος, ὑποκεχαρισμένη, οὐλοξανθόκομος, σεμνόπους, ἐλλόγιμος, Ἑλλαδική, παρθένος». Οἱ κατὰ τὸ 421 γάμοι αὐτῆς μὲ τὸν Θεοδόσιον τὸν Β' ἔγιναν λαμπρότατοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνευφημήθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς βασιλευούσης καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ Ἀθηναΐς μετωνομάσθη ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον Εὐδοκία, ἔλαβε δὲ ἀληθῶς μυθιστορηματικὰς τύχας (βλ. λ Ἀθηναΐς). Ἡ ἐκ τῆς πόλεως τοῦ Πλάτωνος, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐξαφανίσεως τῶν ἀρχαίων εἰδώλων, ἀνάρρησις εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸν θρόνον τῆς οἰκουμένης τῆς κόρης ἑνὸς φιλοσόφου, παρέχει θαυμασίαν εἰκόνα τῆς πάλης τῶν δύο κόσμων καὶ τῆς διὰ πολλῶν ἀγώνων ὑπεροχῆς τοῦ νέου. Ἐπίσης παρέχει τὴν εἰκόνα τῆς ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ δημιουργίας τοῦ Βυζαντινοῦ, ἤτοι τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ.

Ἡ πτῶσις τοῦ ἀρχαίου βίου.—Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμνῃ προόδους καί, ὡς λέγει ὁ Γρηγορόβιος, «ἡ παρθένος Μαρία εἶχεν ἀρχίσει τὸν νικηφόρον αὐτῆς ἀγῶνα πρὸς τὴν ἀρχαίαν Παλλάδα περὶ τῆς κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν». Ἐξηκολούθει ἐν τούτοις ὁ ἀρχαῖος βίος εἰς τὰς Ἀθήνας, συγκεντρωμένος περὶ τὰς γεραρὰς σχολὰς καὶ πρὸ παντὸς τὴν νεοπλατωνικὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, αἱ ὁποῖαι διετήρουν τὴν φλόγα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἔδικτα, ἤτοι τὰ διατάγματα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (ὁ νόμος τοῦ 392 ἰδίως), ἔπειτα τὸ φοβερὸν ἔτος 395 τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου, ἔπειτα πάλιν τὰ ἔδικτα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' κατὰ τὸ α' ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος, πάντα ταῦτα ἔφερον τὸν μαρασμὸν εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ συχνὴ ἔκδοσις πολλῶν ἐδίκτων ἐναντίον τῆς ἀρχαίας θρησκείας κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, δεικνύει πόσον ἐπίμονος ἦτο ἡ προσήλωσις εἰς τοὺς ἀρχαίους θεούς. Οἱ ναοὶ εἶχον κλεισθῆ, αἱ θυσίαι εἶχον παύσει, ἀλλὰ πολλαὶ εἰδωλολατρικαὶ ἑορταὶ ἐγίνοντο ἀκόμη, κρυφίως δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξηκολούθουν καὶ αἱ θυσίαι. Εἰς τοὺς ἀρχαίους θεούς, πρὸ παντὸς εἰς τὰς Ἀθήνας, προσείλκυον τοὺς λογάδας τὰ λαμπρότατα μνημεῖα αὐτῶν, ναοὶ καὶ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουν ἀκόμη τὰς Ἀθήνας.

Μετὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες καὶ Αὐτοκράτορες ἐλαφυραγώγουν τὴν ἀκένωτον ἐκείνην πηγὴν τῆς τέχνης. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ἐσύλησε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις διὰ νὰ κοσμήσῃ τὴν πρωτεύουσάν του, δὲν φαίνεται ν' ἀπήγαγεν ἀγάλματα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἀπήγαγεν ὅμως ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' Ἀθηναϊκὰ καλλιτεχνήματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ προοδεύων Χριστιανισμὸς εἰς τὰς Ἀθήνας ἔβλαψε τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου δὲ τοῦ Β' ἀπήχθη ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου, ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ, οὐδὲν ὅμως γνωρίζομεν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς.

Ἀφ' ἑνὸς λοιπὸν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀφ' ἑτέρου— καὶ ἀκόμη περισσότερον— αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ διετήρουν τὸ ζώπυρον, τὸ «ἐμπύρευμα», ὡς λέγει ὁ Ἰουλιανός, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Κατὰ βάθος ἡ προσήλωσις αὕτη εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς δὲν ἦτο καὶ πολὺ ἐπικίνδυνος, διότι ἦτο μᾶλλον μία προσήλωσις εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, καὶ περισσότερον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν παρὰ εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν· ἦτο μία πίστις προερχομένη μᾶλλον ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Εἶχον ἤδη παύσει κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος, ὡς λέγει ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου Β' γράψας Θεοδώρητος ὁ Κύρου, νὰ λειτουργοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἄρειος Πάγος, ἡ Ἡλιαία, ἡ Βουλὴ τῶν πεντακοσίων καὶ ἄλλαι ἀρχαί, αἱ δὲ ἀνώταται ἀρχαὶ τοῦ πολεμάρχου καὶ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἦσαν ἁπλῆ τιμητικὴ προσωνυμία. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν ὀχύρωμα τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων ἦτο τὸ Ἀθηναϊκὸν πανεπιστήμιον μὲ τὰς νεοπλατωνικὰς αὐτοῦ φιλοσοφικὰς σχολάς, καὶ τὸ ὁριστικὸν πλῆγμα μόνον διὰ τῆς διακοπῆς τῶν σχολῶν τούτων ἦτο δυνατὸν νὰ δοθῇ.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατάργησις τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν.—Οἱ κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα ὀνομαστοὶ σοφισταὶ καὶ διδάσκαλοι εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ὁ Προαιρέσιος, Μουσώνιος, Ἱμέριος, Αἰδέσιος, Πρίσκος, Πλούταρχος καὶ ὁ περίφημος Πλατωνικὸς Πρόκλος, ὁ τελευταῖος ἐπιφανὴς περὶ τὸ 450 καθηγητής. Οἱ μαθηταὶ ἐξηκολούθουν νὰ ἔρχωνται ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας. Ἀκόμη καὶ ὁ Ἀρμένιος ἱστορικὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος *Μωσῆς ὁ ἐκ Χωρήνης* ἐσπούδασεν, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόκλου (485) ἤρχισεν ἡ κατάπτωσις. Οἱ διάδοχοι τοῦ περιφήμου τούτου νεοπλατωνικοῦ φιλοσόφου ἦσαν Ἕλληνες μεταναστεύσαντες ἐκ τῆς ξένης, ἐδίδασκον δὲ κυρίως φιλολογίαν, δίκαιον, ἰατρικήν, ἡ δὲ φιλοσοφία των εἶχε περιορισθῆ εἰς ἁπλῆν ἑρμηνείαν. Αἱ σπουδαῖαι σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Θεσσαλονίκης, ἰδίως δὲ τὸ ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ἱδρυθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανεπιστήμιον εἶχον ἐπισκιάσει τὰς Ἀθηναϊκὰς σχολάς. Καὶ ἐπηλήθευεν ἤδη ἡ ὡραία παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀθηνᾶ, διωχθεῖσα ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα, ἐπεφάνη κατ' ὄναρ εἰς τὸν Πρόκλον καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν: «*Ἡ κυρία Ἀθηναΐς* (ἡ Ἀθηνᾶ) παρὰ σοὶ μένειν ἐθέλει». Οἱ τελευταῖοι ἐν τούτοις φιλόσοφοι ἦσαν ἄνδρες ἄριστοι καὶ εἶχον ἐξαίρετον παιδείαν, ἔδωκαν δὲ μίαν ὑστάτην ἀναλαμπὴν εἰς τὰς ἐνδόξους σχολάς, αἱ ὁποῖαι ἐντίμως ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος διετήρησαν ἐπὶ *ἐννέα σχεδὸν αἰῶνας τὴν «χρυσῆν σειρὰν» τοῦ Πλάτωνος.*

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβε μέτρα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω λειτουργίαν τῶν σχολῶν (ὡς ἔτος καταργήσεως αὐτῶν θεωρεῖται τὸ 529, ὅτε ἐξεδόθη ὁ Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ). Οἱ δὲ τελευταῖοι «ἄριστοι» φιλόσοφοι τῶν Ἀθηνῶν, λέγεται ὅτι κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην τὸν Β', ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν φήμην ὅτι ἦτο φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς σοφίας ἀνήρ. Ἦσαν δ' οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἑπτά, «Δαμάσκιος ὁ Σύρος καὶ Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ, Εὐλάλιός τε ὁ Φρὺξ καὶ Πρισκιανὸς ὁ Λυδός, Ἑρμείας τε καὶ Διογένης οἱ ἐκ Φοινίκης, καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος» (*Ἀγαθίας* II 30). Ὁ Πέρσης βασιλεὺς ἐδέχθη καλῶς τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν ἐρχομένους σοφούς, ἀλλὰ ταχέως οὗτοι ἀπεγοητεύθησαν διότι εὗρον βασιλέα πεφυσιωμένον καὶ ἀνίκανον νὰ τοὺς ἐννοήσῃ. Ὁ Χοσρόης, λέγει ὁ διηγούμενος ταῦτα Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Ἀγαθίας, «ἠγάπα αὐτοὺς καὶ ἤθελε νὰ τοὺς κρατήσῃ πλησίον του, ἐκεῖνοι ὅμως ἐπροτίμων νὰ ἴδουν μόνον τὰ Ρωμαϊκὰ σύνορα καὶ ἂς ἀπέθνησκον ἀμέσως, παραμένοντες πλησίον τῶν Περσῶν νὰ λάβουν τὰς μεγίστας τιμάς. Καὶ οὕτως ὅλοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀποχαιρετήσαντες τὴν φιλοξενίαν τοῦ βαρβάρου».

Καὶ ἂν δὲν συνέβη ἡ ἐπίσημος κατάργησις τῶν Ἀθηναϊκῶν σχολῶν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ Ἑλληνολατινικὸς κόσμος ὑποχωρεῖ ὁριστικῶς ἐνώπιον τοῦ διαμορφωθέντος ἤδη Βυζαντινοῦ, αἱ δὲ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι ἔχουν ἤδη ἐκτελέσει τὸ μέγα καὶ ἀθάνατον ἱστορικὸν αὐτῶν προορισμένον. «Πλὴν τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, λέγει ὁ Γρηγορόβιος, ἅτινα εἶχε προσκομίσει εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος, ἡ σχολὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἅλυσις, ἡ ὁποία εἶχε συνδέσει τὰς Ἀθήνας πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν παρελθόν, πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ πεπαιδευμένους. Ὁ διεθνὴς χαρακτὴρ τῆς Ἀκαδημίας εἶχεν ἀναδείξει τὰς Ἀθήνας καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ». Ὅταν ἐξέλιπον αἱ σχολαὶ τῶν φιλοσόφων, τότε καὶ ἡ εὐγενεστάτη τῶν ἐν ἀνθρώποις πόλεων περιέπεσεν εἰς τὴν σκοτεινὴν Βυζαντινὴν αὐτῆς περίοδον.

Β.—ΟΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (567—867). Ἡ βασιλεία τοῦ μεγαλοπράγμονος Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν παγκόσμιον Βυζαντινὴν κυριαρχίαν, ὑπῆρξε πολυσήμαντος μὲν διὰ τὰς τύχας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς, καταστρεπτικὴ ὅμως διὰ τὰς παλαιὰς χώρας τῆς ἐνδόξου κοιτίδος. Ἀπὸ τὸν ΣΤ' αἰῶνα αἱ ἐνταῦθα Ἑλληνικαὶ χῶραι περιπίπτουν εἰς ἱστορικὸν σκότος, πρῶτον μὲν διότι ἦσαν ἡ κυρία ἑστία τῆς εἰδωλολατρείας, τὴν ὁποίαν ἐπολέμησεν ὁ μέγας Αὐτοκράτωρ, ἔπειτα δὲ διότι φθάνουν ἤδη ἕως αὐτὰς αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ προσέτι πολλαὶ θεομηνίαι, ὡς σεισμοί, καὶ λοιμοί. Τὸ μεγαλοπρεπὲς σχέδιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ νὰ συνενώσῃ ὅλην τὴν οἰκουμένην ὑπὸ μίαν ἀρχήν, ὑπὸ ἕνα νόμον, καὶ ὑπὸ μίαν θρησκείαν, καταρρίπτει ἐπὶ μᾶλλον τὴν πόλιν τῆς ἀρχαίας σοφίας εἰς τὴν ἀφάνειαν. Μόνον δὲ μετὰ τὴν πάροδον ἱκανῶν αἰώνων, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀρχίζουν αἱ Ἀθῆναι νὰ ἐπανέρχωνται ὁπωσδήποτε εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον, μολονότι καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ζωὴ τῆς πόλεως εἶχεν ἐντελῶς σταματήσει.

Τῆς νέας ταύτης ἱστορικῆς περιόδου τῶν Ἀθηνῶν, ὡς Βυζαντινῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως, δείγματα ἀπέμειναν τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν βαρβάρων καὶ οἱ εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας μετατραπέντες ἀρχαῖοι ναοί.

Τὸ Ἰουστινιάνειον τεῖχος.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἱ Ἀθῆναι ὑπέστησαν ἀξίαν λόγου μεταβολὴν ὡς πόλις, διότι περιεκυκλώθησαν διὰ νέων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσεν ὁ φόβος τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σλάβων, ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ εἶχον ἀναγκάσει τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ προβῇ καθ' ἅπασαν τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μεγάλα ὀχυρωματικὰ ἔργα, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Προκόπιος, εἰς τὴν σειρὰν δὲ τούτων ἀνήκουν καὶ τὰ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις κτισθέντα. Τὰ ἐν Ἑλλάδι ὀχυρωματικὰ ἔργα ἦσαν ἡ ἐκ νέου τείχισις τῶν Θερμοπυλῶν, ἡ ἀνάκτισις τῶν τειχῶν τοῦ Ἰσθμοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχον καταπέσει, καὶ ἡ ὀχύρωσις τῶν σπουδαιοτέρων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ δὴ τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ ἀρχαῖος περίβολος τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπῆρχε πλέον διότι εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ σεισμοῦ, ἢ εἶχε καταπέσει ἕνεκα τοῦ χρόνου καὶ τῆς παραμελήσεως· διὰ τοῦτο ὁ Ἰουστινανὸς ἔκτισε καὶ πάλιν, ἂν ὄχι ὅλα τὰ τείχη τοῦ ἀρχαίου ἄστεως, μέρος ὅμως αὐτῶν, ἀπὸ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὴν Ἀγορὰν καὶ τὸν Κεραμεικόν.

Εἰς δὲ τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ ὁποῖον ἦτο περιενδεδυμένον διὰ μεγάλων ὀγκολίθων καὶ πεπληρωμένον διὰ τεμαχίων διαφόρων ἀρχαίων μνημείων ἐνεκτίσθησαν καὶ μεγάλα κτίρια, ὅπως ἡ Στοὰ τοῦ Ἀττάλου. Συγχρόνως δὲ τότε κατέστησαν ὀχυρώτερα τὰ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν μέρη, καὶ οὕτω ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος χῶρος ἀπέβη διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἀληθὲς φρούριον καὶ μάλιστα ἔχασε τὸ ὄνομά του κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων καὶ ὠνομάζετο ἁπλῶς φρούριον, ὅπως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ὠνόμαζον κάστρον. Μεταξὺ τῶν ὀχυρωματικῶν ἐκείνων ἔργων τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρέπει νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ὁ σήμερον σωζόμενος ἐν μέρει περίβολος τῆς ἀρχαίας μονῆς τοῦ Δαφνίου. Τὰ σωζόμενα λείψανα τοῦ περιβόλου τούτου ἔχουσι τὴν ὀχυρωματικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ἄλλων τειχῶν τῆς Ἰουστινιανείου ἐποχῆς.

Μετατροπὴ ἀρχαίων ναῶν εἰς Χριστιανικούς.—Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροκάλεσε καὶ τὴν τελευταίαν διαρπαγὴν ἀρχαίων μνημείων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι χάριν τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς νέας θρησκείας, τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐλαφυραγωγήθησαν μνημεῖα Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἠναγκάσθησαν δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πέμψουν κίονας καὶ μάρμαρα. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔπαθον μεγάλας καταστροφὰς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι «ἐκάθηντο ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἀφανεῖς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ἐρειπίων τοῦ μεγάλου αὐτῶν παρελθόντος» (Γρηγορόβιος). Ναοί, στοαί, γυμνάσια, ἀγάλματα ἀκόμη ὑπῆρχον σῶα τὰ πλεῖστα, ἀλλ' ἦσαν ἐγκαταλελειμμένα ἢ ἐσκορπισμένα

Digitized by Google

τῇδε κἀκεῖσε. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἔλειψεν ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις, διετηρήθη ὅμως ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ ἀρχαϊκὴ ὄψις τῆς πόλεως τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Μεσαίωνος ἐστάθησαν ἱκανοὶ νὰ προφυλάξουν καὶ νὰ διασώσουν πλεῖστα ἐκ τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς πόλεώς των, ὅπως τὰ Προπύλαια, τοὺς ναοὺς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ λεγόμενον Θησεῖον. Καὶ ὅσοι μάλιστα ἀρχαῖοι ναοὶ μετετράπησαν εἰς Χριστιανικὰς ἐκκλησίας διετήρησαν ὅσον ἦτο δυνατὸν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν μορφήν, πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν διεσώθησαν ἕνεκα τῆς χρησιμοποιήσεώς των εἰς τὴν Χριστιανικὴν λατρείαν. Ἡ κατάλυσις ὅμως τῶν εἰδώλων, ἤτοι τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀρχαίων θεῶν, καὶ τῶν βωμῶν συνεπέφερε τὴν ἐξαφάνισιν πολυαρίθμων ἀριστουργημάτων, λύπη δὲ καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν τοῦ ἱστορικοῦ, μὴ δυναμένου νὰ ἐξιχνιάσῃ τὸ μυστήριον τῆς ἐξαφανίσεως τῆς Παρθένου καὶ τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, τῶν δύο ἐκείνων ἀπαραμίλλων ἔργων τοῦ Φειδίου.

Πότε ἔγινεν ἡ μετατροπὴ τῶν διαφόρων ἀρχαίων ναῶν εἰς ἐκκλησίας δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ γνωρίζωμεν. Πρώτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου, τοῦ *Ἡφαιστείου*, ὅπως πρέπει νὰ λέγεται τὸ κοινῶς ὀνομαζόμενον Θησεῖον, μεταβληθέντος εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κατὰ τὸν Δ' πιθανῶς αἰῶνα. Τὸ σημαντικώτερον ὅμως σημεῖον τοῦ νέου βίου τῆς πόλεως ἐν τῷ χριστιανισμῷ εἶναι ἡ μετατροπὴ τοῦ μεγάλου ἱεροῦ τῆς παλαιᾶς θρησκείας, τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, τῆς ἀρχαίας πολιούχου, εἰς ναὸν τῆς χριστιανικῆς Παρθένου. Ἡ μετατροπὴ αὕτη, ἥτις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μεγάλη ἐπανάστασις εἰς τὸν βίον τῶν Ἀθηνῶν, ἐγένετο πιθανῶς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε κτίσει πολυαρίθμους ναοὺς εἰς τὴν Θεοτόκον εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας. Συγχρόνως, ὡς φαίνεται, μὲ τὸν Παρθενῶνα καθηγιάσθη τὸ *Ἐρεχθεῖον*, καὶ τοῦτο εἰς τὴν Θεομήτορα. Τὸ περιώνυμον *Ἀσκληπιεῖον*, τὸ ὁποῖον ἐξαιρετικῶς ἐτιμᾶτο κατὰ τοὺς τελευταίους εἰδωλολατρικοὺς χρόνους, κατεστράφη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, ἡ δ' ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἱδρυθεῖσα ἐκκλησία, ἀφιερώθη ἴσως εἰς τὴν μνήμην τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, τῶν Χριστιανῶν ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντικατέστησαν τὸν ἰατρὸν τῶν εἰδωλολατρῶν, τὸν Ἀσκληπιόν.

Πλεῖστοι δὲ ναοί, εἴτε ναΐδια ἐκτίσθησαν πλησίον τῶν ἀρχαίων ἱερῶν. Ἀλλ' οὐδεμία Χριστιανικὴ ἐκκλησία ὑπερέβη εἰς λάμψιν καὶ ἱερότητα τὸν Παρθενῶνα, ὁ ὁποῖος ἔγινεν «ἡ μεγάλη ἐκκλησία» τῆς πόλεως, ὁ μητροπολιτικὸς ναός, καὶ ἐν γένει τὸ κέντρον τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν ΣΤ' καὶ Ζ' αἰῶνα — Αἱ τύχαι τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους περικαλύπτονται ὑπὸ ἱστορικοῦ σκότους, παρακολουθοῦσαι ἄλλως τε τὰς τύχας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους. Οἱ Ἕλληνες Αὐτοκράτορες κατὰ τοὺς ταραχώδεις καὶ ἐπικινδύνους ἐκείνους αἰῶνας ἀσχολοῦνται εἰς τὸ νὰ σώζουν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοὺς πολυαρίθμους καὶ πολυποικίλους βαρβάρους, Ἀβάρους, Βουλγάρους, Σλάβους, Οὔννους, Ἄραβας. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ Βόρειαι Ἑλληνικαὶ χῶραι ἔχουν κατακλυσθῆ ἀπὸ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι προχωροῦν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα, διὰ τοῦτο δὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ δὲν ἔχουν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφέρουν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν.

Τόσον δὲ μεγάλη εἶναι ἡ σιωπὴ τῆς ἱστορίας, ὥστε ὁ διαβόητος Φαλλμεράγερ ἐτόλμησε νὰ ἐκφράσῃ τὴν τερατώδη γνώμην ὅτι ἀπὸ τὸν ΣΤ' ἕως τὸν Ι' αἰῶνα αἱ Ἀθῆναι ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὅτι ἦσαν ἀκατοίκητος ἐρημία, ἐξολοθρευθεῖσαι ὑπὸ τῶν βαρβάρων διὰ πυρός. Τὴν ἀπαισίαν ταύτην φανταστικὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ τυχοδιωκτικὴ φαντασία τοῦ Φαλλμεράγερ, ὅπως καὶ τὴν γενικωτέραν περὶ ἐκσλαβισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐξαφανίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, ἡ ἐπιστήμη ἔχει σήμερον ἐξορίσει εἰς τὸ βασίλειον τῶν μύθων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν ἱστοριογράφον Δέξιππον δὲν εὑρέθη οὔτε Ἀθηναῖος, οὔτε ἄλλος ἱστορικὸς νὰ μᾶς δώσῃ εἰδήσεις περὶ τῶν Ἀθηνῶν. Βέβαιον ἐπίσης εἶναι ὅτι καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον καταντήσει μικρὸν χωρίον εἰς μίαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος, μακρὰν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα διεδραματίζοντο περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὡς λέγει καὶ ὁ Γρηγορόβιος, «ἡ ἐνδοξοτάτη πόλις τῆς ἱστορικῆς γῆς ἐξηκολούθησεν καθ' ὅλου ὑφισταμένη». Εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονὸς διὰ τὴν ἀληθῆ ἱστορικὴν ἐπιστήμην, ὅτι εἰς οὐδεμίαν στιγμὴν χρόνου ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν παναρχαίων κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἕως σήμερον ἔμειναν ποτὲ αἱ Ἀθῆναι ἔρημοι ἐντελῶς κατοίκων καὶ διεκόπη τελείως ὁ ἱστορικὸς βίος τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπιβίωσις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ πνεύματος Εἰς τὸν ὑπέροχον πρὸς τὴν Θεοτόκον ***Ἀκάθιστον ὕμνον***, ὁ ὁποῖος ἐποιήθη τὸν Ζ' αἰῶνα, ἐξυμνεῖται ἡ Χριστιανικὴ Παρθένος διὰ τῶν ἑξῆς ὡραίων στίχων:

> *«Χαῖρε τῶν Ἀθηναίων τὰς πλοκὰς διασπῶσα·*
> *Χαῖρε τῶν ἁλιέων τὰς σαγήνας πληροῦσα».*

Καὶ ἐννοοῦνται μὲν ἐνταῦθα ὄχι μόνον οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ καθόλου οἱ ἐθνικοὶ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἴσως ὑποδηλώνει ἡ προσφώνησις διὰ τὴν διάσπασιν τῶν πλοκῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὰς Ἀθήνας διατήρησιν τῆς εἰδωλολατρίας. Ἡ ἐκκλησία, μετ' ἀγῶνας πέντε ὁλοκλήρων αἰώνων, μόλις εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξῆλθε νικήτρια ἀπὸ τὸν πείσμονα κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἀγῶνα, καὶ πάλιν ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκσπάσῃ ἐντελῶς τὰς ρίζας τῆς ἀρχαίας πίστεως εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὴν μεγάλην πνευματικὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας πολὺν χρόνον καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, τὸν Ζ', ἴσως ἀκόμη καὶ τὸν Η' αἰῶνα, ἐξηκολούθησε νὰ ὑφίσταται ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων, διότι εἶχον ζωντανὰς πέριξ αὐτῶν οἱ ἐθνικοὶ Ἀθηναῖοι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἄλλως τε ἦσαν καὶ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος μεγαλείου τῆς ἱστορίας των.

Εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν εἴτε καὶ τὸν κατὰ μικρὸν μαρασμὸν τῶν περιωνύμων σχολῶν τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ἐξηκολούθησαν νὰ ὑφίστανται ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκόμη ἰδιωτικαὶ σχολαὶ τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς γραμματικῆς. Αἱ σχολαὶ αὗται δὲν διεκρίθησαν βεβαίως διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν ἢ τὴν κοινωνικὴν δρᾶσιν. Ἀλλ' ἦσαν ὁπωσδήποτε *ἐμπόρευμά τι*, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ φράσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ, τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων. Εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ταύτας σχολὰς βεβαίως θὰ ἐγίνετο καὶ λόγος περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, ὅστις ὑπῆρξε κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος ὁ τελευταῖος μέγας διδάσκαλος τῶν σχολῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ διετηρεῖτο ἡ ἠχὼ τῆς ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας τῶν μύθων καὶ τῆς ἀσκητικῆς διδασκαλίας τῆς ἀρετῆς διὰ τῆς ὁποίας ὁ Πρόκλος προσεπάθει νὰ προσεγγίσῃ τὴν εἰδωλολατρίαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Τὰ διδάγματα τοῦ Πρόκλου ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺ μακρὸν χρόνον ἐπικίνδυνα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι ἦσαν λίαν ἑλκυστικὰ καὶ ἔμειναν ἀλησμόνητα. «Δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, λέγει κομψότατα ὁ Γρηγορόβιος, ὅτι ὑπεκρύπτοντο λάθρα ἐπίγονοι θιασῶται τοῦ νεοπλατωνικοῦ μυστικισμοῦ, καθήμενοι παρὰ τοὺς κυλίνδρους τῶν παπύρων τῶν περιεχόντων τὰ βιβλία τοῦ Πρόκλου καὶ θεωροῦντες πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ ν' ἀνεύρουν τοὺς Ὀλυμπίους θεούς. Θὰ ἦτο δὲ λίαν ἐπαγωγὸς ἡ παρακολούθησις τῆς συνεχείας τοῦ λαθραίου βίου τῆς εἰδωλολατρίας ἐν νεοπλατωνικαῖς διδασκαλίαις παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τοὺς χρόνους τῶν σκοτεινῶν αἰώνων».

Εἶναι πολλὰ τὰ τεκμήρια ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς παρέχεται τὸ ἱστορικὸν δικαίωμα νὰ δεχθῶμεν τὴν συνέχισιν εἰς τὰς Ἀθήνας εἰδωλολατρικοῦ βίου καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας.

Ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς Αὐτοκράτορος εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν γεγονός τι ἀπροσδόκητον, ἡ διαμονὴ εἰς τὰς Ἀθήνας ἑνὸς Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ ἔγγονος τοῦ Ἡρακλείου Κώνστας ὁ Β' ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ἐπεχείρησε ναυτικὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Δύσιν. Μεταβαίνων δὲ εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Νότιον Ἰταλίαν προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς τὸν χειμῶνα τοῦ 662 καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ ἔαρος ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τῆς διαμονῆς ταύτης τοῦ Αὐτοκράτορος Κώνσταντος εἰς τὴν πόλιν, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ὁμιλοῦν αἱ πηγαί, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν σπουδαιότατα συμπεράσματα: Ὁ Πειραιεύς, εἰς τὸν ὁποῖον ἠγκυροβόλησεν ὁ Βυζαντινὸς στόλος, ἐχρησίμευε πάντοτε καὶ εἰς ἐκείνους ἀκόμη τοὺς χρόνους ὡς ἀσφαλὴς πολεμικὸς λιμήν, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἦσαν τότε κατοικήσιμος πόλις, διὰ νὰ δυνηθῇ εἰς Αὐτοκράτωρ νὰ διαμείνῃ εἰς αὐτὰς ἐπί τινας μῆνας.

Ἡ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τούτους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἐμφάνισις ἑνὸς Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὴν ἔνδοξον πόλιν διεγείρει φυσικὰ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν φαντασίαν μας. Ὁποίαν ὄψιν παρεῖχον τότε αἱ Ἀθῆναι, ὁποία ἦτο ἡ Ἀκρόπολις, ποῦ κατέλυσεν ὁ Αὐτοκράτωρ, ποῖα μνημεῖα ἐσώζοντο τότε εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἄλλα παρόμοια ἐρωτήματα, ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἱστορικοῦ. Οὐδὲν ὅμως ἀκριβὲς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, διότι αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν ξηρὸν τὸ γεγονὸς τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας παρουσίας τοῦ Κώνσταντος. Γενικώτατα μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, χωρὶς τὸν φόβον ἀνακριβείας, ὅτι εἶχον μὲν ὀλιγοστεύσει οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως καὶ μεγάλη πτωχεία θὰ ὑπῆρχεν εἰς αὐτήν, τὰ περίλαμπρα ὅμως μνημεῖα αὐτῆς ἵσταντο ἀκόμη σχεδὸν ἀκέραια, καὶ παρεῖχον αἱ Ἀθῆναι, τὰς ὁποίας εἶδεν ὁ Αὐτοκράτωρ, μίαν ἰδέαν, ὁπωσδήποτε ἀναπαριστάνουσαν τὰς παλαιάς. Βεβαίως ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ Αὐτοκράτορος θὰ ἔγινεν εἰς τὸν Παρθενῶνα εἰς προσκύνημα τῆς νέας πολιούχου τῆς πόλεως, τῆς Θεοτόκου.

Ἡ ἀποστασία τῶν Ἑλλαδικῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου.—Κατὰ τὸν Η' αἰῶνα, τὸν αἰῶνα τῆς Εἰκονομαχίας, εὑρίσκομεν μνείαν τῶν Ἀθηνῶν ὡς πόλεως ὄχι ἐντελῶς ἀσημάντου. Αἱ Ἀθῆναι ἀποτελοῦν μέρος τοῦ *θέματος* τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν ἕως τὸν Θεσσαλικὸν Πηνειόν. Ἡ διαίρεσις αὕτη εἰς θέματα (μεγάλας διοικήσεις) εἶχεν ἰσχύσει ἀπὸ τὸν Ζ' αἰῶνα, ἤδη δὲ εἶχε γίνει γενικὴ εἰς ὅλην τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Δὲν γνωρίζομεν καλῶς ἂν αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἕδρα τοῦ ***στρατηγοῦ***, ὅπως ἐλέγετο ὁ διοικητὴς τοῦ θέματος, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶχον προτιμηθῇ αἱ Θῆβαι, αἱ ὁποῖαι ἤκμαζον ὁπωσδήποτε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, διότι ἐν αὐταῖς ὑπῆρχεν ἀπ' ἐκείνων τῶν χρόνων, ὡς φαίνεται, βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὁποία καθίστα αὐτὴν ἀξιόλογον πόλιν.

Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος Γ', ὁ ὁποῖος ἤνοιξε τὴν πολυτάραχον ἐποχὴν τῆς Εἰκονομαχίας, αἱ χῶραι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐξαίρονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι ἐμφανίζεται ἡ ἕως τότε εἰς τὸ ἱστορικὸν σκότος βυθισμένη Ἑλλάς, ὡς πολεμία τῆς μεγάλης ταύτης ἀναμορφωτικῆς κινήσεως. Καθ' ὃν χρόνον αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπέκυψαν εἰς τὸ πολυθρύλητον διάταγμα τοῦ Αὐτοκράτορος Λέοντος, τὸ διάταγμα τοῦ 726, διὰ τοῦ ὁποίου διετάσσετο ἡ καταβίβασις τῶν εἰκόνων ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, οἱ κάτοικοι τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνικῶν χωρῶν, ὄχι μόνον δὲν ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἐτόλμησαν καὶ νὰ κινήσουν ἀποστασίαν ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, νὰ ἐκλέξουν ἰδικόν των Αὐτοκράτορα καὶ νὰ ἐκστρατεύσουν μάλιστα ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως τοῦτο γεγονός, τὸ ἀληθῶς ἀπροσδόκητον, ἀφοῦ αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον καταπέσει εἰς τόσην ἀφάνειαν, παραδίδεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μὲ πολὺ ὀλίγας λεπτομερείας. «Ὑπὸ θείου κινούμενοι ζήλου, λέγει ὁ ἱστορικὸς *Θεοφάνης* (τ. Α' σ. 623 ἑξ. ἔκδ. Βόννης), στασιάζουσιν ἐναντίον αὐτοῦ οἱ ***Ἑλλαδικοὶ*** καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων νήσων, καὶ παρασκευάσαντες μέγαν στόλον πλέουσι κατὰ τοῦ Λέοντος (τοῦ Αὐτοκράτορος), φέροντες μεθ' ἑαυτῶν Κοσμᾶν τινα, διὰ νὰ στέψωσιν αὐτὸν Αὐτοκράτορα. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς στρατιᾶς ἦτο *ὁ τουρμάρχης τῶν Ἑλλαδικῶν* Ἀγαλλιανὸς καὶ ὁ Στέφανος, οἱ ὁποῖοι ἐπλησίασαν εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν (τὴν Κωνσταντινούπολιν) τὴν 18ην Ἀπριλίου τοῦ 727, καὶ συμπλέκονται μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ κατατροπώνονται, διότι ἐκάησαν τὰ πλοῖα διὰ τοῦ τεχνητοῦ (τοῦ ὑγροῦ) πυρός. Καὶ ἄλλοι μὲν βυθίζονται εἰς τὴν θάλασσαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Ἀγαλλιανὸς ἐρρίφθη εἰς τὸν πόντον μὲ τὰ ὅπλα του, οἱ δὲ ἄλλοι προσήχθησαν ζῶντες εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, καὶ ἀποκεφαλίζονται ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Στέφανος». Ὁ δὲ μεταγενέστερος ἱστορικὸς ***Κεδρηνὸς*** (τ. Α' σ. 796), ἀναφέρει συντομώτερον τὸ γεγονός, ἀλλὰ μεταχειριζόμενος τὰς ἰδίας λέξεις, ὥστε εἶναι φανερὸν ὅτι παραλαμβάνει ἀπὸ τὸν Θεοφάνην τὴν εἴδησιν, καὶ δὲν προσθέτει τίποτε νεώτερον.

Εἶναι σπουδαιοτάτη ἡ ἔστω καὶ ἀτελῶς μαρτυρουμένη ἀποστασία αὕτη τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐναντίον τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀρχῆς, διότι εἶναι εὐνόητον ὅτι μόνον χῶραι, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ ἔχωσι καὶ ἄνδρας καὶ πλοῖα ἀρκετά, ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κάμουν ἐπανάστασιν ἐναντίον τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. Εἰς τὴν ξηρὰν δὲ εἴδησιν τοῦ Θεοφάνους πρέπει νὰ προσέξωμεν ἰδιαιτέρως τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ ὅτι παρεσκεύασαν οἱ Ἑλλαδικοὶ ***μέγαν στόλον***, ὅπως καὶ τὸ ἄλλο γεγονὸς ὅτι *εἶχον ἀνακηρύξει ἰδικόν των Αὐτοκράτορα*. Σημειωτέον ὅτι ***Ἑλλαδικοὶ*** ἐκαλοῦντο οἱ ἐν ταῖς παλαιαῖς Ἑλληνικαῖς χώραις κατοικοῦντες Ἕλληνες, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο ***Ρωμαῖοι***, διατηρήσαντες τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήριζεν ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ὅτου ἔλαβον τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Δὲν ὠνομάζοντο δὲ Ἕλληνες ἀλλὰ Ἑλλαδικοί, διότι τὸ ὄνομα Ἕλλην ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας νὰ σημαίνῃ τοὺς εἰδωλολάτρας. Καὶ πραγματικῶς εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην τῶν χωρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐναντίον τῆς Βυζαντινῆς ἀρχῆς, ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία προεκλήθη ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν εἰκόνων, δυνάμεθα νὰ διίδωμεν, τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλαδικῶν εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας, καθὼς ἐπίσης καὶ μίαν αἰφνιδίαν ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς συνειδήσεως. Εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην εἶναι φυσικὸν ὅτι θὰ ἔλαβον μέρος καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἔστω καὶ ἂν δὲν μνημονεύεται τοῦτο ρητῶς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους.

Οἱ Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα.—Τοσούτῳ μᾶλλον εὔλογον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι μετέσχον εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπανά-

Digitized by Google

στασιν, καθ' ὅσον ἔχομεν καὶ ἄλλα σημαντικώτατα τεκμήρια περὶ τῆς ἱστορικῆς ὑπάρξεως καὶ μάλιστα ἀκμῆς τινος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἀναφέρονται δὲ ταῦτα εἰς τὴν ἐποίκησιν Σλάβων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα, τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου μιᾶς ὡραίας Ἀθηναίας, τῆς περιφήμου Εἰρήνης, καὶ τέλος νέον κίνημα στάσεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου Η΄ αἰῶνος.

Ἡ μεγαλυτέρα ἀκμὴ τῆς ἐγκαταστάσεως Σλάβων εἰς Ἑλληνικὰς χώρας συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τοῦ Η΄ αἰῶνος. Βέβαιον φαίνεται ὅτι πολυάριθμοι ὑπῆρξαν αἱ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἐγκαταστάσεις τῶν βορείων τούτων λαῶν, καὶ δὲν ἔχει οὐδένα λόγον ὁ Ἕλλην ἱστορικὸς ν' ἀρνῆται τοῦτο, ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι περισσότερον ἀξιοθαύμαστον, διότι κατώρθωσε διὰ τῆς ζωτικότητος αὐτοῦ ν' ἀπορροφήσῃ τοὺς ἀλλοφύλους τούτους βαρβάρους εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ σήμερον ἡ ἀνάμνησις αὐτῶν παρὰ μόνον εἰς μερικὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα. Εἶναι δὲ ἄξιον πολλοῦ λόγου γεγονὸς ὅτι ἀπὸ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔμεινε περισσότερον ἀβλαβὴς ἀπὸ τὰς ἐποικήσεις τῶν βαρβάρων τούτων τοῦ Βορρᾶ, εἶναι ἡ Ἀττική, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ Φαλλμεράγερ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν εὑρίσκει πολλὰς Σλαβικὰς τοπωνυμίας. Εἰς τὴν μικρὰν ἐδαφικὴν ἔκτασιν τῆς Ἀττικῆς, παρατηρεῖ ὁ Γερμανὸς Κίπερτ, διεσώθη μέγας ἀριθμὸς ἀρχαίων τοπωνυμιῶν, τόσον μέγας, ὥστε ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν ὅλης τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Εἶναι δὲ τοῦτο τρανὴ ἀπόδειξις τῆς διατηρήσεως εἰς τὴν χώραν ἀξιολόγου μέρους τῶν ἀρχαίων κατοίκων αὐτῆς (*Kiepert,* Lehrbuch der alten Geographie, σ. 283). Εἰδικῶς δὲ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι συνέβη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐχθρικὴ ἐπιδρομή, οὔτε εἰρηνικὴ ἐγκατάστασις Σλάβων. Οὐδέποτε ἐξέλιπε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα *Κηφισιά*, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημερινὸν χωρίον Μαροῦσι διασώζεται ἡ ἀνάμνησις τῆς Ἀρτέμιδος τῆς *Ἀμαρυσίας*, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ πλεῖστα ἄλλα ὀνόματα τόπων εἶναι ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Ἀναντίρρητον λοιπὸν εἶναι ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος, δηλαδὴ τῆς Φραγκοκρατίας, αἱ Ἀθῆναι κατῳκήθησαν ὑπὸ βαρβάρων, ἀλλὰ διετηρήθησαν συνεχῶς ὡς πόλις τελείως καὶ γνησίως Ἑλληνική. Ὁ ἐπιφανὴς Ἀκαδημαϊκὸς Rambaud θαυμάζει «τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν δρᾶσιν, σημαντικὴν δι' ἐπαρχιακὴν πόλιν, τοῦ ἄστεως τοῦ Δημοσθένους καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα» (εἰς τὸ περισπούδαστον βιβλίον του «L' Empire grec au Xe siècle» 1870, σελ. 234).

Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Η΄ αἰῶνος (752) ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ Εἰρήνη, ἡ δευτέρα Ἀθηναία, ἡ ὁποία ἐστέφθη διὰ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ διαδήματος τοῦ Βυζαντίου. Διέπρεπε δὲ ἡ Εἰρήνη, ὅπως καὶ ἡ προκάτοχος αὐτῆς κατὰ 300 καὶ πλέον ἔτη Ἀθηναία Αὐτοκράτειρα, ἡ περιώνυμος Ἀθηναΐς, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐφυΐαν. Ἡ Εἰρήνη εἶχεν ἡλικίαν 17 ἐτῶν, ὅτε ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ὁ ἐπονομασθεὶς Κοπρώνυμος ἐξέλεξεν αὐτὴν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του. Ὁ οἶκος τῆς Εἰρήνης δὲν εἶναι γνωστὸς καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἐπιφανὴς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀναφέρεται δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ συγγενέστατος πρὸς αὐτὴν οἶκος τῶν Σαρανταπήχων. Ἀλλὰ μὲ πόσην τιμὴν ἀνῆλθεν ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία εἰς τὸν λαμπρότατον θρόνον τῆς οἰκουμένης δεικνύει ἡ πανηγυρικὴ αὐτῆς προπομπὴ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Τὴν 1ην Σεπτεμβρίου τοῦ 778 «εἰσῆλθεν ἡ Εἰρήνη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν προπεμπομένη ὑπὸ πλείστων δρομώνων καὶ χελανδίων (πολεμικῶν καὶ ἄλλων πλοίων), τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐστολισμένα μὲ μεταξωτὰ ὑφάσματα, ὑπεδέχθησαν δὲ καὶ συνώδευσαν αὐτὴν οἱ προὔχοντες τῆς πόλεως». (Θεοφάνης, τ. Α΄ σ. 687). Τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ἐτελέσθη ὁ γάμος μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τὴν 17ην Δεκεμβρίου ἐστέφθη, ἡ Ἀθηναία νύμφη, Αὐγοῦστα τοῦ Βυζαντίου.

Φυσικὸν εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Εἰρήνη δὲν ἐλησμόνησε τὴν πατρίδα καὶ ὅτι πολλὰ ἔδωκε δείγματα τῆς εὐνοίας αὐτῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα καθόλου. Ἐκ τούτων σπουδαιότατον θεωρεῖ δικαίως ὁ Γρηγορόβιος τὴν ἀπόφασιν τῆς Εἰρήνης πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι Σλάβων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε (ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ Η΄ αἰῶνος), ἤρχισαν νὰ δαμάζωνται καὶ νὰ γίνωνται ἀβλαβέστεροι. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν Εἰρήνην καὶ τὰς Ἀθήνας συνέβη τότε ἄξιον λόγου ἐπεισόδιον. Ἡ Αὐτοκράτειρα εἶχεν ἐξορίσει εἰς Ἀθήνας τοὺς ἀνδραδέλφους αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὕποπτοι ἐπαναστάσεως, διοικητὴς δὲ τῆς πόλεως ἦτο τότε ὁ συγγενὴς τῆς Εἰρήνης Σαραντάπηχος (Θεοφάνης. σ. 734). Οἱ ἐξόριστοι βασιλόπαιδες εἶχον ὡς φαίνεται καταρτίσει καὶ ἰδικόν των κόμμα εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ ν' ἀπελευθερωθῶσι καὶ ν' ἀνακηρυχθῇ εἷς ἐξ αὐτῶν αὐτοκράτωρ. Ἐπεισόδιον καὶ τοῦτο, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὸν ζωηρὸν ἱστορικὸν βίον τῆς πόλεως. Πάντως εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ σημαντικώτατα γεγονότα τῆς ἱστορίας ἡ ἀνάρρησις εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μιᾶς Ἀθηναίας, ἡ ὁποία μὲ τὰ πάθη καὶ τὴν φιλαρχίαν αὐτῆς κατέστη ἐπιφανεστάτη γυναικεία μορφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, καὶ μία ἀπὸ τὰς γνωστοτέρας εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν βασίλισσα, τὴν ὁποίαν ἐσκέφθη ὁ Κάρολος ὁ Μέγας νὰ λάβῃ σύζυγον, διὰ νὰ συνενώσῃ καὶ πάλιν τὴν Δυτικὴν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν.

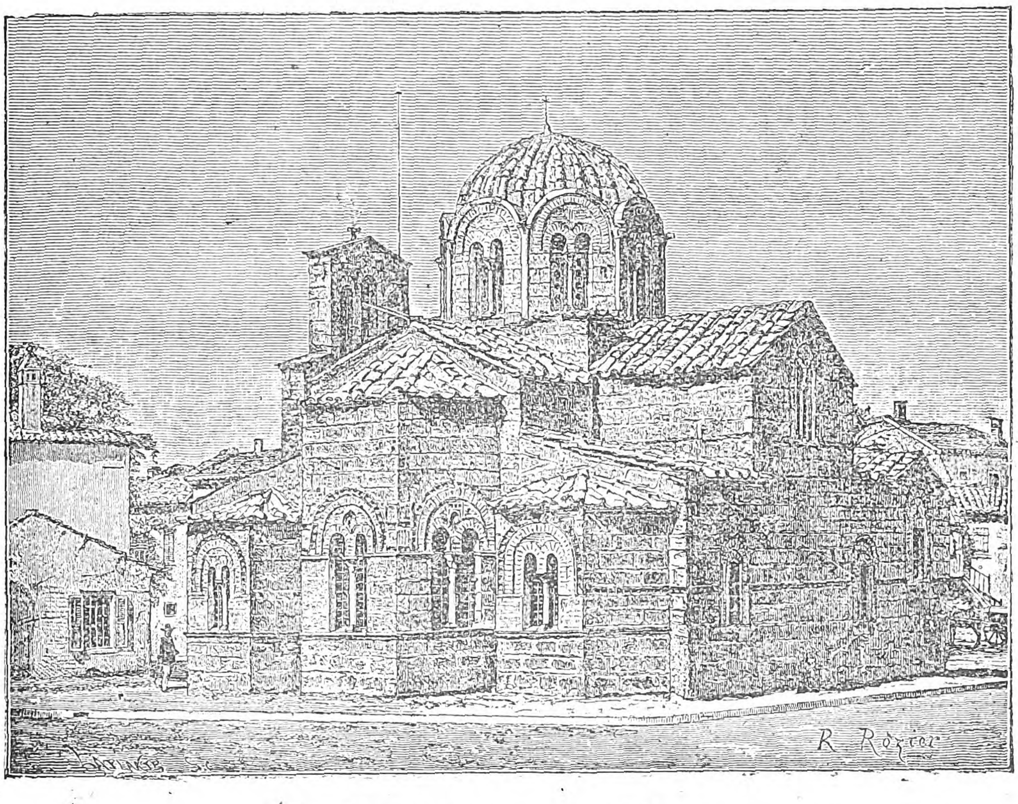

Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων.

Τρίτη Ἀθηναία Αὐτοκράτειρα. Παρεκτὸς τῆς Ἀθηναΐδος καὶ τῆς Εἰρήνης, καὶ τρίτη ἀκόμη Ἀθηναία ἀνῆλθεν εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἡ ὁποία ἠγάπα πολὺ τὴν πόλιν καὶ τὴν οἰκογένειάν της, εἶχεν ἀνυψώσει ὅλους τοὺς ἐν Ἀθήναις ζῶντας συγγενεῖς της, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ συμβασιλέως Σταυρακίου τὴν ἐν Ἀθήναις ἀνεψιὰν τῆς Εἰρήνης Θεοφανώ. (*Ζωναρᾶς,* τ. Γ΄. σ. 35). Καὶ ἡ Θεοφανὼ ἐπίσης φημίζεται ὡς ὡραιοτάτη, ὥστε καὶ αἱ τρεῖς Ἀθηναῖαι αἱ ὁποῖαι ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον εἶχον προσελκύσει τὴν προσοχὴν διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν, ὡς ἀληθεῖς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων γυναικῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ κάλλος δὲν ἦτο σπάνιον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὰς Ἀθήνας. Διότι, λέγεται, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, γέρων ἤδη, ἀλλὰ φιλήδονος, εἶχεν ἐκλέξει εἰς τὰς Ἀθήνας δύο συνοδοὺς τῆς νύμφης «ὡραιοτέρας ἐκείνης», τὰς ὁποίας ἐκράτησε διὰ τὸν ἑαυτόν του πρὸς θυμηδίαν τῶν περὶ αὐτὸν αὐλικῶν. (Θεοφάνης τ. Ι΄ σ. 750).

Ἀλλ' ἡ Ἀθηναία Θεοφανὼ δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς ἡ συγγενὴς αὐτῆς Εἰρήνη. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν γάμον ὁ πενθερὸς αὐτῆς Νικηφόρος ἔπιπτεν ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν φοβερὸν Χαγᾶνον τῶν Βουλγάρων Κρούμμον (811), ὁ δὲ υἱός του Σταυράκιος ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ραγγαβὲ καὶ ἡ βασίλισσα Θεοφανὼ ἐτελεύτησε τὸν βίον εἴς τινα μονήν.

Κατὰ ταῦτα τρεῖς Ἀθηναῖαι εἶχον ἀνέλθει εἰς τὸν λαμπρότατον θρόνον τῆς οἰκουμένης καὶ εἶχον γίνει βασίλισσαι τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ἀθηναΐς (421), ἡ Εἰρήνη (778) καὶ ἡ Θεοφανὼ (807), καταστήσασαι ἀξίαν μνήμης εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ εἰς χρόνους σκοτεινούς, τὴν πόλιν ἥτις εἶχε πληρώσει τὸν κόσμον μὲ τὴν φήμην τοῦ ὀνόματός της.

Γ.—Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (867-1204). Δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω διατί ὁ Γρηγορόβιος, ὁ ὁποῖος μὲ πολλὴν δύναμιν προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ παντοῦ τὰ ἱστορικὰ ἴχνη τῶν Μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν, λέγει ὅτι «μετὰ τὴν Αὐτοκράτειραν Θεοφανὼ ἐξαφανίζονται αἱ Ἀθῆναι μὲ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ θέατρον τῆς ἱστορίας». Καὶ τοῦτο ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἀναγνωρίζει «τὸ περίδοξον ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία» (τ. Α΄. σ. 204,221). Συμφωνότεροι θὰ εἴμεθα μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἂν ἴδωμεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν, ἥτις ἐπῆλθε μετὰ τὴν Εἰκονομαχικὴν ταραχὴν εἰς τὸν ὅλον Βυζαντινὸν ἱστορικὸν καὶ ἐκπολιτιστικὸν βίον, ταυτόχρονον ἀναγέννησιν ὄχι μόνον τῶν παλαιῶν ἐν γένει Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἀθηνῶν. Ἂν αἱ πενιχραὶ εἰδήσεις τῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀπελπίζουν τὸν ἐπιφανῆ Γερμανὸν ἱστορικόν, ὅμως καὶ ἡ ἁπλῆ μνεία σημαντικῶν ἱστορικῶν γεγονότων πρέπει νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι ἀπὸ τὸν Θ΄ αἰῶνα εἰσερχόμεθα εἰς ἱστορικώτερον βίον τῆς ἐνδόξου πόλεως.

Νέα ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.— Ἡ μέριμνα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διοικήσεως, ὑπὸ τὴν ἐμψύχωσιν τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, εἶχε κατορθώσει τὴν περιστολὴν τῶν Σλάβων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τότε εἶχεν ἀρχίσει εὐημερία τις εἰς τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἀναφέρονται δὲ ἰδίως μεταξὺ αὐτῶν αἱ Πάτραι ὡς ἐξαιρετικῶς ἀνθοῦσαι. Πολλοὶ πλούσιοι οἶκοι ἤκμαζον τὸν Θ΄ αἰῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπῆρξε δὲ περίφημος ἡ χήρα Δανιηλὶς διὰ τὰ ἀπέραντα πλούτη αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Βασιλείου τοῦ Α΄, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὴν μεγάλην ταύτην Μακεδονικὴν δυναστείαν καθίσταται ἀβλαβὲς καὶ ἀπορροφᾶται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ Σλαβικὸν στοιχεῖον, νέα δ' ἀκμὴ ἐμφανίζεται εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐπεχείρησαν μέγα ἔργον, τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς ὅλας τὰς χώρας, εἰς τὴν παλαιὰν κοιτίδα, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ τὴν Νοτίαν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία ἔγινε πάλιν μία μεγάλη Ἑλλάς. Μὲ τὰς μεγάλας νίκας των ἐναντίον ὅλων τῶν ἐχθρῶν, μὲ τὴν συστηματικὴν ἐργασίαν των πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐξελληνισμὸν τῶν ξένων στοιχείων, ἀνεδείχθησαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς τοῦ Θ΄—ΙΑ΄ αἰῶνος καὶ μεγάλοι εὐεργέται τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Εἰς τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ ἐμφανίζεται κατὰ διαφόρους διευθύνσεις. Οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι στέλλονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, κυβερνῶσι μὲ σύστημα τὴν χώραν καὶ ἐμφανίζονται συχνότερα, ὡς εἰς χώρας εὐνομουμένας, οἱ στρατηγοὶ ἢ πραίτορες, οἱ διοικηταί, οἱ κριταί, οἱ τουρμάρχαι καὶ οἱ ἄλλοι κατώτεροι. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ δὴ αἱ Θῆβαι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, τὸ Ναύπλιον, ἡ Μονεμβασία, ἡ Λακεδαιμονία—διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω παρὰ μόνον τὰς σπουδαιοτέρας—φαίνονται ὡς πόλεις ἀκμάζουσαι, τινὲς δὲ καὶ ἀνθηρόταται. Τὴν τοιαύτην τακτοποίησιν τῆς πολιτικῆς διοικήσεως παρακολουθεῖ, μάλιστα καὶ ὑπερβάλλει, ἡ τακτοποίησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἀνθηρότης τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἔργα δὲ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν αἱ μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι κτίζονται τότε ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον συμβαδίζει μὲ τὴν ἐθνικὴν ἀναζωογόνησιν, λαμβάνουν ἐνεργότατον μέρος δραστήριοι μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὡς ἀληθεῖς ἱεραπόστολοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοιοῦτοι ἰδίως εἶναι ὁ *Ὅσιος Λουκᾶς*, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη ἡ περίφημος ἐν Φωκίδι μονή, ὁ *Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, ὁ ὁποῖος ἔκτισεν εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν (τὴν Σπάρ-

Digitized by Google

την) μεγάλην μονὴν καὶ λαμπροτάτην ἐκκλησίαν. Καὶ οἱ δύο οὗτοι περιώνυμοι Ὅσιοι διῆλθον διὰ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα.

Οἱ Ὅσιοι Λουκᾶς καὶ Νίκων εἰς τὰς Ἀθήνας.— Ὁ θαυματουργὸς Ὅσιος Λουκᾶς κατήγετο ἐξ Αἰγίνης, ἀλλ' οἱ προπάτορές του ἕνεκα τῶν πειρατῶν εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Λουκᾶς προσειλκύσθη ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἀσκητισμὸν καὶ ἦλθε τὰς ἀρχὰς τοῦ Ι' αἰῶνος εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου προσηυχήθη εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Ἀθηνιώτισσαν εἰς τὸν Παρθενῶνα, καὶ ἐγνωρίσθη μὲ ἡγούμενόν τινα Ἀθηναϊκῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκειρε μοναχόν. Μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέληξεν ὁ Ὅσιος εἰς τὴν Φωκίδα, ἐκεῖ δὲ ἔπηξεν ἐρημητήριον, παρὰ τὸ ὁποῖον κατόπιν ἀνηγέρθη ἡ ὡραία μονή, ἡ προκαλοῦσα καὶ σήμερον τὸν θαυμασμὸν μὲ τὰ ὑπέροχα ψηφιδωτά της.

Κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλος, δραστηριώτερος μάλιστα, ἱεραπόστολος, ὁ Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε». Ὁ Νίκων ἀπὸ τὸν Δαμαλᾶν (τὴν ἀρχαίαν Τροιζῆνα) ἔπλευσεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἡ ὁποία ἦτο τότε *ἄοικος*, δηλαδὴ ἀκατοίκητος, ἀπὸ δὲ τὴν Σαλαμῖνα ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, «ἔνθα δή (λέγει ὁ βιογράφος του) *ὁ περιώνυμος ἵσταται ναὸς τῆς Θεομήτορος*». Προσθέτει δὲ ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἠγάπησαν καὶ ἐλάτρευσαν αὐτόν. Μετὰ πολλὰ ἄλλα ταξίδια κατέληξεν ὁ Ὅσιος Νίκων εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου εὗρεν ὡς ἐπίσκοπον ἕνα Ἀθηναῖον.

Αἱ Ἀθῆναι τὸν Θ' καὶ Ι' αἰῶνα.—Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὴν γενικὴν ἀναβίωσιν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας παρηκολούθησαν αἱ Ἀθῆναι. Διὰ νὰ διέλθουν οἱ δύο Ὅσιοι ἱεραπόστολοι διὰ τῶν Ἀθηνῶν βεβαίως προσειλκύσθησαν ὑπὸ τῆς φήμης τοῦ ἐν τῷ Παρθενῶνι ναοῦ τῆς Θεομήτορος, ἡ ὁποία φήμη καὶ αὐτὴ δεικνύει τὴν ἄνθησιν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἄλλα δείγματα ταύτης. Ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς Εἰρήνης αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀρκετὰ προνόμια, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου δὲν εἶχον δικαιοδοσίαν εἰς τὴν πόλιν, ὥστε εἶχον αἱ Ἀθῆναι, φαίνεται, καὶ αὐτοδιοίκησιν. Τὸν Ι' ἕως τὸν ΙΒ' αἰῶνα — κατὰ τὰς ἐπὶ μολυβδοβούλλων ἀναγινωσκομένας ἐγγραφὰς — ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις ἄρχοντες φέροντες τοὺς τίτλους *διοικητής, βεστάρχης, προνοητής*.

Αἱ πενιχραὶ αὗται ἀληθῶς εἰδήσεις συμπληρώνονται διὰ τῶν ὁπωσδήποτε πλουσιωτέρων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἔχομεν ὀνόματά τινα Ἀθηναίων ἐπισκόπων. Κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα βλέπομεν τὴν ἐπισκοπὴν τῶν Ἀθηνῶν ν' ἀνυψώνεται εἰς ἀρχιεπισκοπήν, ἔπειτα, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, καὶ πρὸ τοῦ 869 εἰς μητρόπολιν, ἡ ὁποία εἶχεν ὑφ' ἑαυτὴν δέκα ἐπισκοπάς. Ἡ τοιαύτη ταχεῖα καὶ τόσον τιμητικὴ προαγωγὴ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν δεικνύει ἀναμφισβητήτως εὐημερίαν τῆς πόλεως. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι ἀρχοντικοὶ οἶκοι εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ μητροπολίτης ἦτο ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ ἐκείνῃ ἀριστοκρατίᾳ, καὶ ὡς πνευματικὸς καθοδηγὸς τοῦ λαοῦ καὶ ὡς διαχειριστὴς τῶν πλουσιωτάτων κτημάτων τῆς ἐκκλησίας. Ἔφερε δὲ ὁ μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐξάρχου τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ ἕδρα τοῦ *στρατηγοῦ* τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος δὲν φαίνεται νὰ ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἀλλ' αἱ Θῆβαι. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχεν ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ φέρων τὴν ἐπωνυμίαν ἄρχων. Μὲ ἄρχοντά τινα τοιοῦτον, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο Χασέ, συνέβη αἱματηρὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἐμφαίνει μεγάλην ζωηρότητα καὶ τόλμην τῶν τότε Ἀθηναίων. Ὁ Χασὲ εἶχε κινήσει εἰς τόσον βαθμὸν τὴν ἀγανάκτησιν διὰ τὴν κακίαν καὶ ἀκολασίαν αὐτοῦ, ὥστε ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐπετέθη ἐναντίον του καὶ τὸν ἐφόνευσε διὰ λιθοβολισμοῦ καταφυγόντα εἰς αὐτὸ τὸ ἱερὸν τοῦ ναοῦ τῆς Θεομήτορος εἰς τὸν Παρθενῶνα.

Αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ καταστροφαὶ τοῦ Βουλγάρου τσάρου Σαμουὴλ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἀφῆκαν τὰς Ἀθήνας ἀβλαβεῖς, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 995 ἐλεηλατήθη ἡ Ἀττική. Ἐν γένει δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔμειναν ἀμέτοχοι καὶ τῶν φοβερῶν κινδύνων, ἀλλὰ καὶ τῆς δόξης ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐκείνους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων ἐναντίον τῶν Ρώσων καὶ τῶν Βουλγάρων. Κατὰ θεῖαν ὅμως τινὰ οἰκονομίαν συνεδυάσθη ἡ πόλις τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος μὲ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν βασιλέων εἰς τὸν ὁριστικὸν θρίαμβον τῆς συντριβῆς τῶν Βουλγάρων.

Ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος εἰς τὰς Ἀθήνας. — Τὸν συνήθη ἤρεμον βίον τῶν Ἀθηνῶν διακόπτει τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εἷς θρίαμβος Χριστιανοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Μετὰ συνεχῆ καὶ σκληρὸν ἀγῶνα ὁ σιδηροῦς Αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' ἐδάμασε τὴν Βουλγαρίαν καὶ εἰσήλασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Ἀχρίδα, ἡ ὁποία ἦτο γεμάτη ἀπὸ μυθώδεις θησαυρούς. Ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα ἐξεκίνησεν ὁ Αὐτοκράτωρ διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλληνικὴν Ἤπειρον. Ἦλθεν εἰς τὸ Ζητούνιον, τὴν ἀρχαίαν Λαμίαν, ἐπεσκέφθη τὸ παρὰ τὰς Θερμοπύλας τεῖχος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Σκέλος, ἔπειτα διηυθύνθη ἐκ τῆς Βοιωτίας εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἔφθασε τὸ 1018.

Ἀλλὰ δὲν ἔχω καλύτερον νὰ κάμω σχετικῶς πρὸς τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς παρὰ νὰ παραθέσω ὅσα μὲ θαυμασίαν ἔξαρσιν καὶ γλαφυρότητα λέγει ὁ ἐπιφανὴς Γάλλος ἱστορικὸς Ἀλφρέδος Ραμβώ:

«Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον πεντήκοντα ἐτῶν ἐναντίον ἀντιπάλου ἔθνους, τὸν χαρακτῆρα φυλετικοῦ πολέμου, εἶναι ὅτι τὸ προσκύνημα τοῦ Αὐτοκράτορος καταλήγει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Παρθενών, τὸ ἔργον δεκαπέντε αἰώνων τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτου, θὰ ἤστραπτε τότε ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῶν μαρμάρων του, ἀπὸ τὰς ἀνεπάφους ἀκόμη γλυφὰς τῆς ζωοφόρου καὶ τῶν μετοπῶν αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν ἔνδοξον θεωρίαν τῶν Παναθηναίων. Οἱ Ἑνετοί, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἄγγλοι δὲν εἶχον ἀκόμη περάσει ἀπὸ ἐκεῖ. Ἡ αἰωνία νεότης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, μετὰ δεκαπέντε διαρρεύσαντας αἰῶνας, διετηρεῖτο ἐν τῇ ἀρχικῇ του δροσερότητι. Ἡ μόνη ἀλλαγή, ἡ ὁποία ἔγινεν, ἦτο ἡ μεταποίησις αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ε' αἰῶνα (ὀλίγον ἀργότερα) εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ λατρεία τῆς Παρθένου Μαρίας εἶχεν ἁπλῶς διαδεχθῆ τὴν λατρείαν τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς. Ἡ διπλῆ ἁγιότης τοῦ χώρου τούτου προσείλκυεν εἰς προσκύνημα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς βαρβάρους τῆς Δύσεως. Εἰς τὸ αἰώνιον τοῦτο ἱερὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἔκλινε γόνυ ὁ νικητὴς Αὐτοκράτωρ. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀντήχησαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι ηὐχαρίστουν διὰ τῆς νίκης τοὺς νέους Ὀλυμπίους θεούς. Κειμήλια καὶ ἱερὰ ἀγγεῖα, προερχόμενα ἀπὸ τὸν βασιλικὸν θησαυρὸν τῆς Ἀχρίδος, ἐστόλισαν τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης. Ἄλλος θρίαμβος, Ρωμαϊκὸς αὐτός, ἐπερίμενε τὸν Βασιλέα εἰς ἄλλην ἱερὰν πόλιν τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν» (Etudes sur l' histoire Byzantine, 1912, σ. 307 ἑξ.). — «Ἡ ἀρχαία καὶ σεπτὴ Ἀκρόπολις περιηυχάσθη τὸ ἔσχατον ἤδη ὑπὸ τῆς αἴγλης τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐκεῖ περὶ τὸν καλλίνικον κυρίαρχον τῆς Ἀνατολῆς ἠθροίσθησαν οἱ στρατηγοί, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ κριταὶ καὶ οἱ ἄρχοντες, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν πόλεων τῶν Ἑλλήνων». (Γρηγορόβιος τ. Α' σ. 230 ἑξ.).

Ὁ ἐν τῷ χριστιανικῷ Παρθενῶνι θρίαμβος τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορος περιβαλλομένου ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ Παλατίου ἐν μέσῳ τῶν μνημείων τοῦ Φειδίου καὶ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Δημοσθένους εἶναι βεβαίως ἄξιος νὰ ἐξυψώσῃ τὴν φαντασίαν, συνδυαζόμενος μάλιστα μὲ τὸν εὐθὺς ἀμέσως τελεσθέντα θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ εὐσεβὴς Βασιλεὺς ἐπλούτισε τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας διὰ πολυτελῶν σκευῶν Βυζαντινῆς τέχνης ἀπὸ τὰ ἀπειροπληθῆ λάφυρα, τὰ ὁποῖα οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ εἶχον συναθροίσει εἰς τὴν Ἀχρίδα: «τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῇ Θεοτόκῳ δοὺς καὶ ἀναθήμασι πολλοῖς λαμπροῖς καὶ πολυτελέσι κοσμήσας τὸν ναόν» (*Κεδρηνός*, τ. Α', σ. 475. — Περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης τοῦ Βασιλείου Β' εἰς τὰς Ἀθήνας πρβ. καὶ *Ζωναρᾶν* τ. Γ' σ. 566 καὶ *Γλυκᾶν* σ. 578). Μεταξὺ δὲ τούτων ἦσαν καὶ χρυσῆ περιστερά, ἡ ὁποία ἐκρέματο καὶ ἐταλαντεύετο ὑπεράνω τῆς ἁγίας τραπέζης, σύμβολον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ χρυσῆ λυχνία ἄσβεστος, ἡ ὁποία ἐφημίζετο ὡς θαυμάσιον ἔργον τέχνης. Ὁποῖος δὲ ἦτο τότε ὁ Παρθενὼν ὡς Χριστιανικὴ ἐκκλησία, ὁποία ἦτο ἡ μορφὴ τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐν αὐτῇ χριστιανικὰ μνημεῖα θὰ ἐκτεθῇ περαιτέρω. Ἵσταντο ὅμως βεβαίως ὄρθια ἀκόμη, πλὴν ἴσως τοῦ κολοσσιαίου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπιείου Διός, ὁ ὁποῖος ἄγνωστον πότε κατεστράφη, ἵσταντο ὄρθια τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, καὶ ἡ ἀγορά, καὶ αἱ στοαί, καὶ οἱ ναοί, καὶ ἦσαν ἐμφανεῖς οἱ φημισμένοι χῶροι τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἡ Ἀκαδημία καὶ τὸ Λύκειον.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.—Θὰ ἦτο ἀκριβέστερον ἐὰν ἐλέγομεν «ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀκμὴ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος», ἀλλὰ διὰ τὸν Βυζαντινὸν καθόλου βίον ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις συμβαδίζει καὶ μὲ τὴν ἀστικὴν καὶ μὲ τὴν πολιτικήν, ὥστε, ὅταν βλέπωμεν τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν ν' ἀκμάζῃ κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα, δυνάμεθα χωρὶς δισταγμὸν νὰ φαντασθῶμεν καὶ κοινωνικὴν τινα ἄνθησιν τῆς πόλεως.

Ἀπὸ τὸν Ι' ἤδη αἰῶνα, ἰδίως τὸν ΙΑ' καὶ τὸν ΙΒ', οἱ μητροπολῖται τῶν Ἀθηνῶν κατέχουν τόσον ἐξαιρετικὴν θέσιν, ὥστε λαμπρύνουν ὄχι μόνον τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν καθόλου ἐκκλησίαν, ἐν γένει δὲ εἶναι μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν προσώπων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Μνημονεύω ἁπλῶς — διότι θὰ ἐξετασθῶσιν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως — μνημονεύω ἁπλῶς τοὺς μητροπολίτας Ἀθηνῶν Νικήταν Γ' (1082-1103), Γεώργιον Β' (1145-1160), Νικόλαον Α' (1161 - 1168) καὶ τὸν λαμπρότατον πάντων, τὸν τελευταῖον μητροπολίτην τῶν ἐλευθέρων Μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν, τὸν περίφημον Μιχαὴλ Β' Ἀκομινᾶτον. Οἱ μητροπολῖται οὗτοι ἐστέλλοντο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐκλεγόμενοι μεταξὺ τῶν μᾶλλον εὐπαιδεύτων καὶ διακρινομένων ἱεραρχῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κλήρου, ἡ τοιαύτη δ' ἐκλογὴ δεικνύει, φυσικά, τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἀπέδιδε τὸ μέγα κέντρον εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ μητροπολίτης Γεώργιος Β' ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν σύνοδον ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, τὴν σύνοδον ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ δοθῇ ἐξαιρετικὴ σημασία, διότι ὀνομάζεται εἰς τὰ Πρακτικὰ «*Σύνοδος ἐκκλησίας Ἑλληνικῆς*» (πρβ. *Νερουτσου*, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, ἐν Δελτίῳ τ. Γ' σ. 38).

Ἅπαντες οἱ ἱεράρχαι οὗτοι διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν παιδείαν αὐτῶν, διέμενον δὲ εἰς μητροπολιτικὸν οἶκον, ὁ ὁποῖος ἦτο ἱδρυμένος κατὰ τὰ Προπύλαια, οὕτως ὥστε δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατὰ τὸν ΙΑ' - ΙΒ' αἰῶνα ἡ Ἀκρόπολις εἶχε γίνει ζωηρὸν κέντρον πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν Μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἀναγέννησις.— Μετὰ τὴν τρικυμίαν τῆς εἰκονομαχίας ἤρχισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀκμὴ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, ἡ ὁποία ηὐξήθη κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν, εἰς τόσον ὑψηλὸν βαθμόν, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ *ἀναγέννησις*. Ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης εἶναι ὁ *Μιχαὴλ Ψελλός*, εἷς ἀπὸ τοὺς ἐγκυκλοπαιδικωτέρους ἄνδρας τῆς παγκοσμίου φιλολογίας καὶ ὁ λαμπρότατος σοφὸς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Ἀπὸ τὸν Ι' αἰῶνα εἶχον ἀρχίσει οἱ λόγιοι τοῦ Βυζαντίου νὰ τακτοποιοῦν τὸ ἀπέραντον ποσὸν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας ἀφῆκαν ὡς πολυτιμοτάτην κληρονομίαν οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοι, καὶ ἀπὸ τότε ἤρχισαν νὰ καταρτίζωνται μεγάλαι φιλολογικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ συλλογαί, ὅμοιαι μὲ τὰς σημερινὰς *Ἐγκυκλοπαιδείας*.

Ἡ ἀναβίωσις αὕτη τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἔχει σχέσιν στενὴν καὶ μὲ τὴν Βυζαντινὴν Ἑλλάδα. Ζωηρὸν ἐκινήθη τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῆς ἐνδόξου κοιτίδος τῆς παλαιᾶς σοφίας, καὶ ἡ ἀποστολὴ δὲ βεβαίως εἰς τὰς Ἀθήνας ἱεραρχῶν διακρινομένων διὰ τὴν παιδείαν προήρχετο ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο. Εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διακρίνομεν κάλλιστα τὴν τοιαύτην ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι περιπαθοῦς λατρείας παρὰ τῷ Ψελλῷ. «*Δεῖ τοὺς παῖδας ἀγαπᾶσθαι διὰ τοὺς πατέρας, κἂν μὴ τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν διασώζουσι*», λέγει ὁ Ψελλός, κηρύττων φανερῶς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Πελοποννησίους. Ἔχομεν δ' ἐνταῦθα καὶ σημαντικώτατον τεκμήριον ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἄμεσοι καὶ γνήσιοι ἀπόγονοι αὐτῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τῶν παλαιῶν οἰκητόρων τῆς χώρας, καὶ τοῦτο μετὰ τὰς πολυαρίθμους ἐγκαταστάσεις τῶν Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἦσαν δὲ οἱ τότε Βυζαντινοί, καὶ δὴ οἱ μορφωμένοι, οἱ ἁρμοδιώτεροι νὰ ἐκφράσουν γνώμην, καὶ τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ψελλοῦ, τὸ ὁποῖον παραδόξως δὲν ἐτονίσθη ἀρκετά, εἶναι σημαντικώτατον διὰ τὴν ὅλην ἐθνικὴν ἱστορίαν.

Ὁ Ψελλὸς καὶ αἱ Ἀθῆναι.—Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Ψελλὸν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Συχνότατα ὁ Βυζαντινὸς πολυΐστωρ ἀναφέρει εἰς τὰς ἐπιστολάς του τὰς Ἀθήνας, καὶ δίδει εἰς ἡμᾶς ἀξίας λόγου εἰδήσεις περὶ τῆς πόλεως κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Πληροφορεῖ λοιπὸν ἡμᾶς ὁ Ψελλός, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔπασχον πολλὰ αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἰδίως τοὺς εἰσπράκτορας τῶν φόρων, προσπαθεῖ δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς ἀγάπην πρὸς τὴν ἔνδοξον πόλιν. «*Εἰ τὰ τῆς κλεινῆς Ἑλλάδος χωρία*, γράφει πρὸς ἕνα διοικητήν, *τὰ πολυάρατα ἢ πολυύμνητα, ἀφ' ὧν οἱ Μαραθωνομάχοι καὶ ἀφ' ὧν οἱ Φίλιπποι εἴτε οἱ Ἀλέξανδροι, οὐκ ἀποχρῶντά σοι εἰς διατριβὴν καὶ διατροφήν, τί ποτ' ἂν ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης εἰς ὑποδοχὴν ἐξαρκέσῃ σοι*»; Ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ψελλοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας σπουδαία τις σχολή, ἀλλὰ βεβαίως τοιαύτην ἀξίωσιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὁ ἱστορικὸς διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὑπῆρχον ὅμως εἰς τὰς Ἀθήνας πολλοὶ πεπαιδευμένοι, πολλοὶ ἀρχοντικοὶ οἶκοι, οἱ ὁποῖοι διετήρουν μὲ ἀφοσίωσιν τὰ πατροπαράδοτα, καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκαλλιεργεῖτο ἡ πρὸς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἀγάπη, ἡ ὁποία ἔδιδε καὶ ζωὴν εἰς τὸν σύγχρονον τότε βίον. Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ εὐλάβεια τοῦ Ψελλοῦ πρὸς τὴν λησμονημένην ἀρχαιότητα. Εἶναι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τοῦ Μεσαίωνος, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ κάμῃ συλλογὰς ἀρχαίων, διότι παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι διοικητὰς νὰ τοῦ στείλωσιν *ἀγάλματα*, δηλαδὴ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης. Ἀναφέρει δὲ μὲ σεβα-

Digitized by Google

σμὸν μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλωμεν ὅτι εἶχεν ἴδει ἰδίοις ὄμμασιν: *«ἐνταῦθα ἡ Ἀκαδημία καὶ οἱ κῆποι τῶν φιλοσόφων καὶ τὸ Ὠδεῖον καὶ ἡ Ποικίλη Στοὰ καὶ οἱ περιφανεῖς δῆμοι, ἡ Κηφισιά, τὰ Φάληρα ...»*. Θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ἀναγινώσκει σημερινόν τινα περιηγητήν.

Σύγχρονος ἦτο καὶ περίφημός τις ἀσκητὴς *Ὅσιος Μελέτιος*, ὁ ὁποῖος ἔδρασε κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν καὶ τοῦ ὁποίου ὁ βίος παρέχει εἰδήσεις τινὰς σχετικὰς μὲ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Σπουδαῖον ὅμως ἱστορικὸν γεγονὸς τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος δὲν ἔχομεν νὰ μνημονεύσωμεν. Διότι ἡ θρυληθεῖσα ἅλωσις τοῦ Πειραιῶς (μεταξὺ τοῦ 1033 καὶ 1043) ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων διὰ τὴν καταστολὴν δῆθεν ἐπαναστάσεως τῶν Ἀθηναίων, ἀπεδείχθη ἀνυπόστατος. Εἶχε στηριχθῆ ἡ εἴδησις αὐτὴ εἰς τὰ *ρουνικὰ* (ἤτοι ἀρχαῖα Σκανδιναβικὰ) γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶναι χαραγμένα εἰς τὸν ἐκ μαρμάρου κολοσσικὸν λέοντα, ὁ ὁποῖος ἵστατο παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Μοροζίνης τῷ 1688 ἀπεκόμισεν ὡς λάφυρον εἰς τὴν Ἐνετίαν, εἶχε δὲ πιστευθῆ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ,ὁ περιλάλητος *Χαράλδος ὁ Μακρός*. ὁ κατόπιν βασιλεὺς τῆς Νορβηγίας, εἶχε καταλάβει τὸν Πειραιᾶ. Ἀλλ' ἡ εἴδησις αὐτη ἀπεδείχθη ψευδής, διότι οὐδὲν σχετικὸν λέγουν τὰ ρουνικὰ γράμματα. Καὶ ἄλλο δὲ σοβαρώτατον γεγονός, ἐπισυμβὰν μετὰ ἕνα αἰῶνα, τὰ μέσα τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ἐπέδρασεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν ληστοπειρατῶν τῷ 1147 γενομένη ἅλωσις τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ὁποίας μανθάνομεν τὸν μέγαν πλοῦτον καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀκμὴν τῶν δύο τούτων Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἄπειρα ἦσαν τὰ πλούτη καὶ οἱ θησαυροί, τοὺς ὁποίους συνήθροισαν τότε οἱ Νορμανδοί, ἡ δὲ καταστροφὴ τῆς μεγάλης βιομηχανίας τῆς μετάξης, ἡ ὁποία εἶχε κάμει τὰς πόλεις ταύτας περιλαλήτους, εἶχε τόσον βαρεῖαν ἐπήρειαν, ὥστε ἀπὸ τὴν καταστροφὴν ἐκείνην δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος.—Ὁ ΙΒ΄ αἰὼν εἶναι διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν πολυτάραχος αἰών, διὰ τὰς Ἀθήνας δὲ ἰδιαιτέρως πλουσιώτερος εἰς εἰδήσεις. Ὀφείλομεν δὲ αὐτὰς εἰς ἕνα τῶν σπουδαιοτέρων Βυζαντινῶν ἀνδρῶν καὶ λόγιον, εἰς τὸν *Μιχαὴλ τὸν Ἀκομινᾶτον*, ὁ ὁποῖος ἐλάμπρυνεν ὡς τελευταῖος Μητροπολίτης τὰς ἐλευθέρας Βυζαντινὰς Ἀθήνας. Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος εἶναι πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ὀνομαστοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ *Νικήτα τοῦ Χωνιάτου*, ἦσαν δ' οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἕλληνες ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, γεννηθέντες εἰς τὰς Χωνὰς (τὰς Κολοσσὰς) τῆς Φρυγίας, διέλαμψαν δ' ἀμφότεροι εἰς τὸ σκοτεινὸν στερέωμα τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ αὐτοῦ.

Ὁ Μιχαὴλ διετέλεσε μητροπολίτης Ἀθηνῶν, πεμφθεὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος (1182, πιθανῶς, ἕως τὸ 1204). Ἐν Ἀθήναις δ' εὑρισκόμενος ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ ἀλλαχοῦ φίλους ἐπιστολὰς εἰς τὰς ὁποίας δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου τῆς πόλεως. (βλ. *Λάμπρον*, ἔνθα κατωτ. καὶ *Γρηγορόβιον*, τ. Α΄ σ. 272 ἑξ. ἔκδ. 1917). Ἐπισταμένη μελέτη καὶ κριτικὴ ἔρευνα τῶν ἐπιστολῶν τούτων θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ζωηρὸν φῶς εἰς τὸν βίον τῶν τότε Ἀθηναίων. Ἐνταῦθα θ' ἀντληθῶσιν ἀπὸ τὴν πολύτιμον ταύτην πηγὴν τὰ ἀσφαλέστατα μόνον καὶ τὰ σπουδαιότατα. Εἶναι δὲ τοῦτο ὀλίγον δύσκολον, διότι αἱ πραγματικαὶ εἰδήσεις καλύπτονται γενικῶς μὲν ἀπὸ τὴν συνήθη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς λογίους ρητορικὴν πολυλογίαν, ἰδιαιτέρως δέ, προκειμένου περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τοὺς ὕμνους πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ τοὺς σχετλιασμοὺς διὰ τὴν τότε κατάστασιν.

Ἡ λύπη διὰ τὴν ἔκπτωσιν, ἐνθυμίζει τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Συνεσίου, τὰς ὁποίας, ἐξ Ἀθηνῶν, ἔστελλεν τὰ τέλη τοῦ Δ΄ αἰῶνος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κυρήνης. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μιχαήλ, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς δίδουσαι ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς συγχρόνου διὰ τοὺς ἄνδρας ἐκείνης πόλεως. Μέγα μέρος τῆς λύπης αὐτῶν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς τόσον προσφιλεῖς ἀναμνήσεις ἀρχαίων ἐνδόξων ἡμερῶν, καὶ μάλιστα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀναμνήσεις τόσον πολυτίμους, ὥστε συχνὰ καὶ σήμερον βλέπομεν Εὐρωπαίους περιηγητάς, οἱ ὁποῖοι ἀδικοῦν τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα χάριν τῆς ἀρχαίας. Ὁ λόγιος Μητροπολίτης ἔβλεπε *«καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸν λαόν»*, ὡς λέγει προσφυέστατα ὁ Γρηγορόβιος, *διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀνδρὸς συγχρόνου τοῦ Πλάτωνος, καὶ διὰ τοῦτο κατελάμβανεν αὐτὸν φόβος διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν δεινὴν μεταβολήν»* (τ. Α΄ σ. 297). Διὰ τοῦτο, παρατρέχων τοιαῦτα ἐπιφωνήματα *«Ὦ πόλις Ἀθῆναι, πού ποτε ἀμαθίας περιέστης ἡ τῆς σοφίας τροφός»*! θεωρῶ, ὅτι εἶναι περισσότερον ἀξία τῆς ἱστορίας ἡ προσπάθεια ἐξεικονίσεως τοῦ ἀληθοῦς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἱστορικοῦ βίου.

Ὁ βίος ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα. Ὁ πανηγυρικὸς *Εἰσβατήριος* τοῦ Μητροπολίτου, ὁ ἐκφωνηθεὶς ἐνώπιον τῶν ἐν τῷ Παρθενῶνι συνηθροισμένων Ἀθηναίων, εἶναι ἀληθὲς ἱστορικὸν κειμήλιον. Ὁ λόγιος ποιμενάρχης προσφωνεῖ τοὺς συγχρόνους μὲ αὐτὸν Ἀθηναίους ὡς *«ὄντας Ἀθηναίους καὶ ἐξ Ἀθηναίων ἰθαγενῶν»*. Ὁ χρόνος, λέγει, δὲν ἴσχυσε νὰ παραχαράξῃ παρὰ τοῖς ἐπιγόνοις τὴν φυσικὴν εὐγένειαν τῶν προγόνων. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοί του Ἀθηναῖοι ἔχουν καθῆκον νὰ διατηροῦν τὰ εὐγενῆ ἤθη τῶν πατέρων, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ φιλανθρωπότατοι πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ περισσότερον πάντων φίλοι τῶν λόγων καὶ τῆς μουσικῆς. Ὁμοίως καὶ ὁ Ψελλός, ὡς εἴδομεν, θεωρεῖ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς του ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων. Ἡ μαρτυρία τοῦ Μιχαὴλ (λέγει καὶ ὁ *Γρηγορόβιος*, τ. Α΄ σ. 287 σημ.) θὰ ἐνέβαλλλε βεβαίως τὸν Φαλλμεράϋερ εἰς ἀμηχανίαν. Ἐθεωροῦντο λοιπὸν κοινῶς, καὶ ἦσαν ἀληθῶς, οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ΙΒ΄, αἰῶνος οἱ ὅμοιοι ἀπόγονοι τῶν Ἀθηναίων τοῦ Περικλέους.

Οὐδεὶς ἐξ ἄλλου ἱστορικὸς δύναται νὰ περιμένῃ καὶ τὴν πνευματικὴν ἄνθησιν τῶν παλαιῶν χρόνων. Οἱ εὐσεβεῖς ἀκροαταὶ τοῦ Μητροπολίτου, ἐκτὸς τῶν ἀρχοντικῶν γόνων, ἦσαν οἱ πλεῖστοι πτωχοί, πάσχοντες καὶ ἀπὸ τὴν ὅλην πτωχείαν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπὸ τὴν δεινὴν πειρατείαν, ἡ ὁποία ἐλυμαίνετο τότε τὴν Ἀττικήν. Ἡ γῆ τῆς Ἀττικῆς ἦτο, κατὰ τὰς εἰδήσεις τοῦ Ἀκομινάτου, *λυπρά*, οὔτε *κάρπιμος* ἦτο, οὔτε *ζωοτρόφος*. Ἐν τούτοις ἡ χώρα δὲν ἐστερεῖτο φυσικῶν καλλονῶν, ἄρα καὶ τεχνητῶν καλλιεργησίμων τόπων, διότι θαυμάζει ὁ Μητροπολίτης *χωρία κατάρρυτα καὶ ἀνθεινὰ καὶ πολύδενδρα»*, ἰδίως εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν Καισαριανήν. Εἶχε δὲ καὶ μικρὸν ἐμπόριον ἡ πόλις ἀπὸ τὸ ἔλαιον καὶ ἀπὸ τὸ μέλι, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔπινον ρητινίτην οἶνον, *ἐχεπευκήν*. Καὶ δὲν εἶχον μὲν αἱ Ἀθῆναι τὰς λαμπρὰς πηγὰς πλούτου ἐκ τῆς βιομηχανίας σηρικῶν, ὁποίας εἶχον αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Κόρινθος πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν, εἶχον ὅμως μέρος εἰς τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν, διότι μὲ *«κογχυλευτικὰ πορθμεῖα»*, συνήθροιζον καὶ μετεβίβαζον τὰ κογχύλια, ὅπου ἐχρειάζετο. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ βιομηχανία τις ἠσκεῖτο εἰς τὰς Ἀθήνας, μανθάνομεν τοὐλάχιστον ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ὅτι ἤκμαζεν ἡ κατασκευὴ τοῦ σάπωνος καὶ ἡ τεχνουργία ἱερατικῶν ράσων.

Εἶναι βεβαίως πενιχραὶ αἱ εἰδήσεις αὗται, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις τῶν Ἀθηναίων τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος. Ζωηροτέρα δὲ κίνησις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐγίνετο κατὰ τὴν λαμπρὰν πανήγυριν, ἡ ὁποία καθ' ἕκαστον ἔτος ἐτελεῖτο εἰς τὸν Χριστιανικὸν Παρθενῶνα, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν συνηθροίζοντο ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν προσκυνηταί. Δεικνύει δὲ καὶ ἡ πανήγυρις αὕτη ἀκμὴν τῶν τότε Ἀθηνῶν, ἀφοῦ ὀνομάζεται *«παγκόσμιος τῆς Θεομήτορος πανήγυρις»*, κατὰ τὴν ὁποίαν συναθροίζονται *«οἱ ἁπανταχόθεν λαοί»*.

Δυνάμεθα ὅμως ν' ἀρυσθῶμεν καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀποκαλύπτουν καὶ πνευματικόν τινα ἄξιον λόγου βίον. Τὸ μητροπολιτικὸν μέγαρον, ὡς λέγομεν σήμερον, ἦτο τότε ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, κατὰ τὰ Προπύλαια, ἐκεῖ δὲ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἔζη βίον ὑψηλότερον, καὶ εἶχε καταστήσει τὴν μητροπολιτικὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἄξιον λόγου κέντρον κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως. Λόγιοι καὶ εὐγενεῖς Ἀθηναῖοι — μνημονεύονται δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον καὶ Ἀθηναῖοι διακριθέντες εἰς ἄλλας πόλεις—κληρικοὶ καὶ ἄλλοι θεράποντες τῆς ἐκκλησίας,— χαρτουλάριοι, πρωτοψάλται, πρεσβύτεροι, ἱερεῖς, διάκονοι, ὁποῖοι ἀναγράφονται εἰς χαράγματα, — περιεστοίχιζον τὸν Μητροπολίτην παρεμύθουν ἐν μέρει αὐτὸν διὰ τὴν στέρησιν τῶν ὑψηλοτέρων πνευματικῶν ἀπολαύσεων τῆς μεγαλοπόλεως *«ἔνθ' ἀνέφελος αἴθρα πέπταται»*. Εἶχε δὲ παρ' ἑαυτῷ καὶ βιβλιοθήκην ἀξιόλογον, διότι ἐπλούτισε δι' ἰδίων βιβλίων τὴν ὑπάρχουσαν καὶ πρότερον μικρὰν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Παρθενῶνος. Εἶχεν εἰς τὴν συλλογήν του καὶ ἠδύνατο ν' ἀναγινώσκῃ τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Θουκυδίδην καὶ ἄλλα συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, ἠδύνατο δέ, ὡς ἐν Ἀθήναις εὑρισκόμενος, νὰ ἀποκτᾷ, ἀγοράζων καὶ δι' ἀντιγραφῶν, καὶ ἄλλα χειρόγραφα.

Μὲ τὴν μελέτην δὲ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἶχε καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ βλέπῃ ἀκόμη ὄρθια ἀρχαῖα μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴν λύπην νὰ βλέπῃ τὰ περισσότερα ἐρειπωμένα, ἐπίσης δὲ καὶ τόπους λαμπρυνομένους ἀκόμη μὲ ἀρχαῖα ὀνόματα, ὡς τὴν Καλλιρρόην, τὸν Ἄρειον Πάγον, τὸν Κεραμεικὸν καί, παρὰ τὰς Ἀθήνας, τὰς νήσους Αἴγιναν, Ψυττάλειαν Σαλαμῖνα. Ἀπὸ τότε δὲ τὸ χαριέστατον μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, τὸ ὑπὸ τοῦ λαοῦ σήμερον λεγόμενον Φανάρι τοῦ Διογένους, ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Ἀκομινάτου Δημοσθένους λύχνος. Ἴσως μὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο συνεδέθη ὁ θρυλούμενος, ὡς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατασκευασθείς, ὑψηλότατος κίων ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκαιε λύχνος φωτίζων τὴν πόλιν,

Τὸ σημαντικώτατον τεκμήριον τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα, ναοί, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπτὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ἔντονον ἱστορικὸν βίον τῆς πόλεως εἰς χρόνους θεωρουμένους ὡς σκοτεινούς. Εἶναι δὲ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ὡς θὰ φανῇ κατωτέρω, διαυγεστάτη πηγή, ἀναπληροῦσα τὴν πενιχρότητα τῶν γραπτῶν πηγῶν.

Τὸ τέλος τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν.—Μὲ τὰ ἔνδοξα ὀνόματα τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Σαλαμῖνος ὁ φιλαθήναιος Μητροπολίτης παρηγορεῖτο διὰ τὰς ἐπερχομένας ἤδη συμφοράς. Διότι πλησιάζει τὸ τέλος τῶν ἐλευθέρων Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐν αὐταῖς τῶν Φράγκων, δὲν ἔμελλον νὰ ἀπελευθερωθοῦν, ὡς αἱ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ χῶραι, παρὰ μόνον διὰ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Αἱ Φραγκοκρατούμεναι καὶ ἔπειτα αἱ Τουρκοκρατούμεναι Ἀθῆναι διαδέχονται χωρὶς διάλειψιν ἀλλήλας ἐπὶ ἓξ καὶ πλέον αἰῶνας.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς σχεδὸν τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀκομινάτου μέγα κακὸν ἐλυμαίνετο τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίχωρα: πειραταὶ Σαρακηνοὶ καὶ ἄλλοι, Χριστιανοὶ λεγόμενοι, ἐξ Ἰταλίας. Εἶχον δὲ μάλιστα οὗτοι ἐγκατασταθῆ ἀπέναντι τῆς πόλεως, εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ συνεχῶς ἐλαφυραγώγουν τὰ παράλια καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀττικῆς, διήρπαζον τὰς περιουσίας τῶν κατοίκων, κατέκοπτον αὐτούς, ἐξηνδραπόδιζον τὰ παιδιὰ καὶ τὰς γυναῖκας. Καὶ οὕτως ἡ συνήθης πτωχεία τῆς πόλεως ηὐξάνετο καὶ πολλοὶ περιήρχοντο γυμνοί, ἢ ἐνδεδυμένοι μὲ ράκη. Πρὸς ταῦτα δὲ καὶ σιτοδεῖαι καὶ ἀκαρπίαι γῆς καὶ ἀσθένειαι. Ὁ φιλεύσπλαγχνος ἱεράρχης δὲν ἔπαυσε νὰ ζητῇ βοηθείας ὑπὲρ τῆς προσφιλοῦς πόλεως καὶ τῆς ἐκκλησίας του, τῆς ὁποίας μεγάλαι ἦσαν αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι ἕνεκα τῆς πειρατείας. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει τὸ κακὸν τοῦτο. Ὁ Ἀκομινᾶτος διεκτραγωδεῖ τὰ ὅσα ὑφίσταντο οἱ τότε Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὰς πιέσεις καὶ τὰς διαρπαγὰς ἀκόμη, τὰς ὁποίας ἐνήργουν διὰ τὴν δῆθεν πληρωμὴν φόρων οἱ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα καὶ διαφόρους αἰτίας ἀποστελλόμενοι Βυζαντινοὶ εἰσπράκτορες καὶ φορολόγοι.

Ἦσαν δ' οὗτοι καὶ ἐπίσημοι ἄνδρες ἐρχόμενοι εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἐπιβάλουν ἐράνους καὶ συνδοσίας πρὸς κατασκευὴν στόλου ἀντιπειρατικοῦ. Ἐμφανίζοντο δὲ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ στρατηγοὶ τῶν θεμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀκόμη μεγαλύτεροι ἄρχοντες, ὡς ὁ ἁρπακτικὸς *μέγας δούξ*, ἤτοι ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνὸς μὲ τὴν σύζυγόν του ἀδελφὴν Αὐτοκρατείρας. Αἱ ἐπισκέψεις ὅμως τῶν περισσοτέρων ἀρχόντων τούτων ἔδιδον εὐκαιρίαν προσφωνήσεων εἰς τὸν Ἀκομινᾶτον, ἀλλ' ὄχι καὶ βοήθειαν εἰς τὴν πόλιν, διότι οἱ περισσότεροι ἤρχοντο διὰ ν' ἁρπάσουν. Μέγας προστάτης τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνεδείχθη τότε ὁ φιλόπατρις Μητροπολίτης, δὲν ἔπαυσε προσωπικῶς νὰ ἐκλιπαρῇ τοὺς ἄρχοντας, ὁσάκις συνηντᾶτο μετ' αὐτῶν, ἀναμιμνήσκων τὰ παλαιὰ προνόμια, ἀκούραστος δ' ἦτο εἰς τὸ νὰ γράφῃ ἐπιστολὰς καὶ εἰς φίλους καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς βασιλευούσης πρὸς ἀνακούφισιν τῆς προσφιλεστάτης εἰς αὐτὸν πόλεως.

Ἐν τούτοις φοβερὰ θύελλα ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Δ΄ Σταυροφορία, ἡ ὁποία ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φράγκων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ θύελλα ἐκείνη, ἡ ὁποία συμπαρέσυρε μίαν μεγάλην Αὐτοκρατορίαν, ἱεροφύλακα τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ, δὲν θὰ ἐπροξένησεν ἰδιαιτέραν τινὰ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς διατρίβοντας παρὰ τὸν Ἀλφειὸν καὶ τὸν Ἰλισσόν. Οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ ἐννοήσουν τὴν σημασίαν τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως τῆς πρωτευούσης, ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ πνεῦμα τῆς τοπικῆς ἀνεξαρτησίας, πατροπαράδοτος συνήθεια, εἶχε χαλαρώσει τὸν σύνδεσμον μὲ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν.

Λέων ὁ Σγουρός. — Τότε εἶχον ἀναδειχθῆ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πολλοὶ ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες, τινὲς πολλοὶ ἰσχυροί, σπουδαιότατος δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἦτο ὁ ἄρχων τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς Κορίνθου *Λέων Σγουρός*, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε νὰ συγκροτηθῇ ἴδιον Κράτος ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ Λέων ὁ Σγουρὸς δὲν ἦτο ἁπλοῦς φιλόδοξος, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἦτο ἐχθρὸς τῆς Βυζαντινῆς δεσποτείας καὶ τοῦ κλήρου, τοῦ στηρίγματος τούτου τῆς δεσποτείας. Ἂν ἐπετύγχανεν ἡ ἀπόπειρά του πρὸς ἵδρυσιν Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἴσως ὑπὸ ἄλλην ὄψιν θὰ ἐβλέπομεν τὸν θεωρούμενον καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ καὶ ὑφ' ἡμῶν σήμερον μεταγενέστερον τοῦτον Ἕλληνα τύραννον. Ἀφοῦ ὁ Σγουρὸς ἔγινε κύριος τῆς Κορίνθου, ἡ ὁποία ἦτο σπουδαιοτάτη κλεὶς διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, καὶ εἰσῆλθε μὲ στόλον εἰς τὸν Πειραιᾶ τῷ 1204, ἐπολιόρκησε δὲ διὰ στρατοῦ τὰς Ἀθήνας. Ὁ μητροπολίτης κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπροσπάθησε νὰ μεταπείσῃ δι' ἱκεσιῶν τὸν Σγουρόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς μὲ τόλμην ἀνέλαβε τὴν ἄμυναν τῆς Ἀκροπόλεως, εὐκλεὴς πρόγονος τῶν κληρικῶν ἡρώων τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος. Ὁ Ἕλλην ἄρχων ἐν θυμῷ ἐνέπρησε τὰς οἰκίας τοῦ ἄστεως, διήρπασε βοσκήματα καὶ

Digitized by Google

κτήνη, καὶ ἐτράπη πρὸς Βορρᾶν. Πόσον ἀξιομνημόνευτος ὑπῆρξεν ἡ ἄμυνα τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην αὐτῶν δεικνύει ἡ εὐχερὴς ὑπὸ τοῦ Σγουροῦ ἅλωσις τῶν Θηβῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πόλις πλουσιωτέρα καὶ περισσότερον πολυάνθρωπος, καὶ ἕδρα μάλιστα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Σγουρὸς ἐπροχώρησε πρὸς Βορρᾶν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Λάρισαν, ὅπου εὗρε τὸν Ἀλέξιον Γ' τὸν Ἄγγελον, ὁ ὁποῖος εἶχε τραπῆ εἰς φυγὴν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων. Ὁ Ἀλέξιος συνεμάχησε μὲ τὸν Σγουρόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του, καὶ τότε ὁ φιλόδοξος τύραννος ἔλαβε τὸν τίτλον *σεβαστοϋπέρτατος*, καὶ ἠδύνατο πλέον ὄχι ὡς ἐπαναστάτης, ἀλλ' ὡς νόμιμος συνάρχων τοῦ Αὐτοκράτορος νὰ διεκδικῇ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ κάθοδος τῶν Φράγκων. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατήρχετο ἀπὸ τὸν Βορρᾶν ὁ Φράγκος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιος, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ Γάλλων καὶ Γερμανῶν ἱπποτῶν στρατιάν του, καὶ προσέτι πολλοὺς εὐγενεῖς εὐπατρίδας, οἱ ὁποῖοι ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἱδρύσουν κράτη, ὅπως καὶ πραγματικῶς τὸ κατώρθωσαν. Ὁ Σγουρὸς ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλ' ἔφυγεν ἀμέσως ἔπειτα καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον. Ὁ Βονιφάτιος, κατερχόμενος καὶ καθυποτάσσων τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, διένεμεν αὐτὰς εἰς τοὺς συνοδεύοντας μεγάλους βαρώνους. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῶν χωρῶν δὲν ἀντέτασσον ἄμυναν κατὰ τῶν προχωρούντων ἱπποτῶν, διότι εἶχον ἤδη πάθει πολλὰς πιέσεις ἀπὸ τὸν Σγουρόν.

Οἱ Φράγκοι ἱππόται φθάνουσιν ἤδη εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἔρχονται ἐξ Ἐλευσῖνος, πορεύονται διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, διέρχονται διὰ τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ εἰσορμῶσιν εἰς τὴν ἀνυπεράσπιστον πόλιν διὰ τοῦ Διπύλου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο κατῳκημένη τότε πρὸς τὰ Ἀνατολικά, ὅπου ἦτο ἡ πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ· ἀργότερα ἐπὶ Τουρκοκρατίας συνεσπειρώθη εἰς τὸ βόρειον μέρος. Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Σύλλα, δεκατρεῖς σχεδὸν αἰῶνας, δὲν εἶχον ἴδει ἐχθρικὸν τακτικὸν στρατὸν οἱ Ἀθηναῖοι.

Καὶ δὲν εἰσῆλθον μὲν οἱ ἱππόται τῆς Δύσεως μὲ τὰς φοβερὰς κραυγὰς τῶν λεγιοναρίων τοῦ Σύλλα, καὶ δὲν ἐπήνεγκον τὴν φοβερὰν σφαγὴν ἐκείνων, ἀλλ' ὁποία θὰ ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις τῶν τότε Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν σιδηροχιτώνων καὶ ἀρειμανίων ἐκείνων πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἀπὸ τόσον μακρινὰς χώρας διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους! Ὁ προστάτης τῆς πόλεως, ὁ Μητροπολίτης, ἐθεώρησεν ἄσκοπον πᾶσαν ἀντίστασιν, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη ἁλωθῆ ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων, ἀφοῦ καὶ τὰ ἑῷα καὶ τὰ δυτικὰ θέματα εἶχον ἤδη ὑποταχθῆ εἰς τοὺς ξένους κατακτητάς. Καὶ ἐφρόντισε μὲν βεβαίως ὁ ἱεράρχης νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ συνθήκης μετὰ τῶν Φράγκων κατακτητῶν τὴν ζωὴν καὶ τὰ προνόμια τῶν Ἀθηναίων. ἐπίσης καὶ τὴν προσφιλῆ μητρόπολιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἂν δὲν εἶδε σφαγὰς τῶν πολιτῶν, εἶδεν ὅμως τὴν λαφυραγωγίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς ἐπισκοπικῆς βιβλιοθήκης. Αὐτὸς δὲ ἀπῆλθε πένης ἐκ τῆς προσφιλοῦς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνησε καὶ ἐπροστάτευσεν ἐπὶ ἓν τέταρτον αἰῶνος, εἰς ἑκουσίαν ἐξορίαν, καὶ κατέληξεν εἰς τὴν νῆσον Κέω, ἔχων εἰς τὴν μόνωσιν καὶ τὰ γηρατεῖά του τὴν θέαν τῶν προσφιλῶν Ἀθηνῶν, «*τῶν πολυθρυλήτων καὶ χρυσῶν Ἀθηνῶν*».

Ἡ φήμη τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Οὐδεμίαν ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω πόλιν τόσον ἔνδοξον, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μὲ τόσον περιέργους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τύχας ἄλλην ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ ἴδουν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως ἓν Γαλλικὸν δουκᾶτον, ἔπειτα ἓν Καταλανικὸν καὶ ἔπειτα ἓν Ἰταλικόν. Ἡ πτῶσις τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν κατέσβεσε τὸν σπινθῆρα πνευματικοῦ βίου, τὸν ὁποῖον ἐπροσπάθει ν' ἀναφλέξῃ ὁ Ἀκομινᾶτος.

Ἀλλ' ἂν ἡ Φραγκικὴ κατάκτησις ἀνέστειλε τὸν ὀλίγον πνευματικὸν βίον, ἐπέφερεν ὅμως ἀξιόλογον κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἄνθησιν. Ἡ ἀκμὴ τῶν Φραγκοκρατουμένων Ἀθηνῶν, ἰδίως ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν καὶ Ἰταλικὴν κυριαρχίαν, εἶναι καὶ αὕτη δεῖγμα λαμπρόν, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἐκλείψει εὐζωΐα τις εἰς τὴν πολυύμνητον πόλιν. Τὰ ἐπιγραφικὰ χαράγματα τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Θησείου, τὰ ὁποῖα ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ΣΤ' ἴσως αἰῶνα μ. Χ. καὶ συνεχίζονται ἕως τὸν ΙΕ', δεικνύουν συνεχῆ ἱστορικὸν βίον τῆς πόλεως. Ἠδύνατο λοιπὸν δικαίως ὁ Ἀκομινᾶτος νὰ ὁμιλῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων, ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τὴν ἀρχαίαν λαμπαδηδρομίαν συνεχιζομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἑαυτὸν ὡς λαμπαδηδρόμον, ὁ ὁποῖος παρέλαβε τὴν λαμπάδα παρὰ τῶν προκατόχων καὶ θὰ μακαρίσῃ ἑαυτόν, ἂν δυνηθῇ νὰ μεταλαμπαδεύσῃ τὸ φῶς εἰς τοὺς ἐκγόνους.

Δὲν διεγείρει αἰσθήματα θαυμασμοῦ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μόνον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀλλ' εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ φήμη αὐτῆς εἰς τοὺς Μεσαιωνικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἐθεωρεῖτο ὄχι μόνον ἡ πόλις τῆς ἀρχαίας σοφίας, ἀλλὰ καὶ πόλις διατηρουμένης κατὰ τὸν Μεσαίωνα σοφίας, διότι ἐσώζοντο ἀκόμη εἰς αὐτὴν περίφημοι σχολαί. Καὶ οὕτω περὶ πολλῶν μὲν διακριθέντων ἀνδρῶν ἐλέχθη ὅτι ἐσπούδασαν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ σπουδαιότερον δὲ εἶναι τὸ μετ' ἐπιμονῆς λεχθὲν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς πέραν τοῦ Καυκάσου Γεωργίας, τῆς ἀρχαίας Ἰβηρίας, ἀπέστελλε κατ' ἔτος τὸν ΙΒ' αἰῶνα εἴκοσιν ἢ καὶ τεσσαράκοντα νεαροὺς Ἴβηρας διὰ νὰ σπουδάσουν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, ἰδίως τοὺς Ἄγγλους, ἐφέροντο κατὰ τὸν Μεσαίωνα παρόμοιοι φῆμαι. Πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἰδίως κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβε νέαν λαμπρότητα, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἄραψ γεωγράφος *Ἐδρισῆς*. ὁ ὁποῖος ἔγραφε τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, μαρτυρεῖ ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πόλις πολυάνθρωπος περιστοιχιζομένη ὑπὸ κήπων καὶ ἀγρῶν. Εἶχε λοιπὸν δίκαιον ὁ ἐπιφανὴς Μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν, ὁ προστάτης καὶ εὐλαβὴς λάτρης τῆς πόλεως ν' ἀναφωνήσῃ:

«Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα!...».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—Πλὴν τῶν γενικωτέρων Ἑλληνικῶν Ἱστοριῶν τοῦ *Παπαρρηγοπούλου*, *Χέρτσβεργ* κ. λ. π. βλ. τὴν βαθεῖαν ἔρευναν τοῦ Hopf, Geschichte Griechenlands, εἰς τὸν τ. 85, τῆς μεγάλης Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Ersch καὶ Gruber. *Τ. Δ. Νερούτσου*. Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. (Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας, τ. Γ', 1889, σ. 5-107) *Γρηγοροβίου*, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, 1891, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεταφρ. τοῦ Σπ. Λάμπρου, ἔκδ. 1917.— *Γ. Κωνσταντινίδου*, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, ἔκδ. β', 1894.— *Σπ. Λάμπρου*, Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, 1878.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΝ

Πρὶν περιπέσουν εἰς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν αἱ Ἀθῆναι, ὅπως καὶ τὸ μέγα μέρος τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ἐδοκίμασαν ἐπὶ διακόσια πεντήκοντα συναπτὰ ἔτη, μίαν ἄλλην τυραννίαν, ἠπιωτέραν βεβαίως διότι ὑπὸ Χριστιανῶν ἐνησκεῖτο, ξένην ὅμως, τό τε πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὰς παραδόσεις πρὸς τὸν γηγενῆ λαόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐλάχιστα ἴχνη καταλιποῦσαν τῆς μακρᾶς ἀλλ' ἐπιπολαίας ἐπιβολῆς της. Τὴν δὲ περίοδον ταύτην καλοῦμεν Φραγκοκρατίαν, διότι *Φράγκους*, ἀδιακρίτως ἐθνικότητος, ἀπεκάλουν οἱ Βυζαντινοί, τοὺς συλλήβδην ἀπὸ τῆς Δύσεως ὁρμωμένους, καὶ μάλιστα τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸ Λατινικὸν δόγμα.

Διὰ τὰς Ἀθήνας, ἡ Φραγκοκρατία διαστέλλεται εἰς τρεῖς περιόδους: Τὴν *καθ' ἑαυτὴν Φραγκικήν*, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ 1205, ὁπότε μοῖρα τῆς Δ' Σταυροφορίας διὰ δορικτησίας ἐγκατέστησε Φράγκους δυνάστας, καὶ λήγουσαν τῷ 1311, ὁπότε οἱ δυνάσται οὗτοι κατετροπώθησαν εἰς τὴν περιώνυμον παρὰ τὸν Βοιωτικὸν Κηφισσὸν μάχην. Τὴν *Καταλανικήν*, ἕνεκα τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπικρατήσεως τῆς Μεγάλης Ἑταιρίας τῶν Καταλωνίων, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 1311 φθάνει μέχρι τοῦ 1387, καί: Τὴν περίοδον, καθ' ἣν αἱ Ἀθῆναι, τελοῦσαι ὑπὸ *Φλωρεντιανοὺς* δυνάστας καὶ τοὺς *Ἐνετούς*, φαίνονται μὲν ἀποδιδόμεναι εἰς τοὺς ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀφανείας ἀνακύπτοντας *γηγενεῖς*, *ὀρθοδόξους* καὶ Ἕλληνας αὐτόχρημα, παρασκευάζονται ὅμως καὶ αὗται εἰς τὴν σκληρὰν ταπείνωσιν τῆς σφυρηλατηθείσης, ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀμέλειαν, Τουρκοκρατίας.

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ. Πρὶν ἐν τούτοις προβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης, ἀπαραίτητον θεωροῦμεν τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ ἀναγνώστου, εἰς τρόπον ὥστε, ἐντὸς σαφοῦς καὶ συγκεκριμένου πλαισίου, νὰ κατανοήσῃ, εἰ δυνατόν, ἀκοπώτερον τὰς περιπετείας μιᾶς ἐποχῆς τόσον περισσότερον δυσνοήτου, ὅσον καὶ πολύπλοκος εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ τελείως ξένη πρός τε τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν παραδόσεις καὶ πρὸς τὰς σημερινὰς ἐν γένει ἀντιλήψεις.

Ἡ Τετάρτη Σταυροφορία, προκληθεῖσα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων, κατὰ πρόσχημα, (διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι σήμερον ὅτι δὲν παρεξέκλινεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ πράγματι αὐτὸν εἶχε τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπόν), δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερον δουλείας τὸ λεγόμενον *Θέμα τῆς Ἑλλάδος*, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰς Ἀθήνας. Αὐτοκράτωρ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεγῇ ὁ κατὰ Νικήταν Χωνιάτην «*Μόντης Φεράντης μαρκέσιος Βονιφάτιος*.»

Διὰ λόγους ἐν τούτοις συμφέροντας τῇ Ἐνετίᾳ αὐτοκράτωρ ἐξελέγη ὁ Κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος. Ὁ δὲ Βονιφάτιος, ἀντήλλαξε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Κρήτην, (αἵτινες ἔλαχαν εἰς αὐτόν, διότι ἀπέτυχε τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος) πρὸς τὸ *Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης*, τὸ ἐκτεινόμενον ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸ Θέμα τῆς Ἑλλάδος. Ἔπρεπεν ὅμως νὰ τὸ κατακτήσῃ. Διὸ ἐξεστράτευσε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1204. Τὴν στρατιάν του ἀπετέλουν εὐάριθμοι ἀλλὰ γενναῖοι Φράγκοι καὶ Λομβαρδοὶ Ἱππόται, προφανῶς ἐκ τῶν δυσηρεστημένων ἀπὸ τὴν γενομένην διανομὴν τῶν λαφύρων ὅσα προῆλθον ἐκ τῆς ἀφαντάστου καὶ ἀνεκδιηγήτου λεηλασίας. Τὸν ἠκολούθουν ὅμως καὶ ἄλλοι, Βυζαντινοὶ εὐπατρίδαι καὶ πολεμισταί, προφανῶς ἐλπίζοντες ἀπ' αὐτοῦ καλυτέραν τύχην ἐκείνης ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιβληθεῖσα Λατινοκρατία ἐνεφάνιζε διὰ τὸν δοριάλωτον πλέον πληθυσμόν. Τοὺς Ἕλληνας τούτους ἐπιτηδείως ἐγνώριζε νὰ ἐκμεταλλεύεται, ὡς προστάτης τοῦ νεαροῦ προγονοῦ του Μιχαὴλ Ἀγγέλου, ὁ Βονιφάτιος.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐρρύθμισε τὰ πράγματα ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀφῆκεν ἐπίτροπόν του τὴν σύζυγον *Μαργαρίταν την Οὐγγρικήν*, γενομένην τότε καθολικήν, παρέλαβε τὸν πρόγονόν του Μανουὴλ τὸν Ἄγγελον, καὶ ἐκ τῶν Φράγκων ἐπισήμων τὸν *Ὄθωνα ἢ Εὔδον Δελαρόσσην*, Βουργούνδιον εὐπατρίδην ἐκ Καμπανίας, καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς Νότον πορείαν, βραδέως ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς. Τρομοκρατικὴ ἦτο ἡ φήμη τῶν ὅπλων του, καὶ τῶν ἐντοπίων ἡ ἄμυνα εἶχε παραλύσει.

Τοῦτο ἴσως ὠφείλετο εἰς τὸν μεγάλον ψυχικὸν κλονισμόν, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐπιφέρει προσφάτως ἡ ἐκ Πελοποννήσου ἐξόρμησις πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα τοῦ Δυνάστου τῆς Ναυπλίας *Λέοντος Σγουροῦ*. Κατελέγετο καὶ οὗτος μεταξὺ τῶν ἡγεμονίσκων ἐκείνων, οἵτινες ἐπωφελούμενοι τῆς ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκ τούτου προελθούσης ἀναρχίας ἐζήτουν ν' αὐξήσουν τὰς κτήσεις των δι' ἐπιδρομῶν. Καὶ τὴν μὲν ἐπιχειρηθεῖσαν τῷ 1203 κατάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπέτυχεν ὁ Σγουρός, ἀποκρουσθεὶς σθεναρῶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ Ἀκομινάτου*, ἀναλαβόντος καὶ τὴν πολεμικὴν σὺν τῇ πνευματικῇ ἀμύνῃ τῆς πόλεως. Προελάσας ὅμως μέχρι Λαρίσης καὶ συνδεθεὶς δι' ἀγχιστείας μετὰ τοῦ ἐκπτώτου Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ', δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὅπως προασπίσῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς φραγκικῆς ἐπιδρομῆς. Ὑπεχώρησε λοιπὸν εἰς Πελοπόννησον, ἀφοῦ ἐγκατέστησε φρουρὰς καὶ εἰς ἄλλα καίρια σημεῖα, ἰδίως ἐν Θερμοπύλαις. Ποία ὑπῆρξεν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἡ διαγωγὴ τοῦ Σγουροῦ καὶ τῶν στρατευμάτων του ἔναντι τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ δὲν εἶναι γνωστόν. Συμπεραίνεται ὅμως ὅτι θὰ ὑπῆρξε τυραννικωτάτη, καθ' ὅσον ὡς *ἐλευθερωτὴς* ἐχαιρετίζετο ὁ ἀμαχητεὶ προελαύνων Βονιφάτιος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὐκόλως ἐξηγεῖται καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ὅστις φανατικὸς ὀρθόδοξος καὶ γνήσιος Ἕλλην, τὸν μὲν Ὀρθόδοξον καὶ Ἕλληνα Σγουρὸν κατεπολέμησε. σύμφωνον ἔχων πρὸς τοῦτο τὸν λαόν, τὸν δὲ παπικὸν καὶ ἀλλοεθνῆ Βονιφάτιον, τὸν θεωρούμενον ὡς ἐλευθερωτὴν παρὰ τοῦ λαοῦ, δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ ἐπ' ἐλάχιστον νὰ ἀντικρούσῃ.

Δι' ὃ καὶ ἀπεσύρθη τῶν Ἀθηνῶν ὁ φωτεινότατος τῶν χρόνων ἐκείνων διδάσκαλος, μετὰ πολλὰς δὲ περιπετείας ἀποσυρθεὶς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου εἰς τὴν Κέω, ὁπόθεν ἔβλεπε τὰ Ἀττικὰ παράλια, ἀπέθανε τῷ 1215, στενάζων διὰ τὴν πικρίαν τῆς ἐξορίας, ἀλλὰ καὶ πλουτίζων τὴν πενιχρὰν τῶν χρόνων ἐκείνων ἑλληνικὴν φιλολογίαν διὰ πολυτίμου ὑλικοῦ.

Ὁ Βονιφάτιος προεχώρει βραδέως· ἤθελε νὰ ἐξασφαλίζῃ καὶ νὰ προφυλάττῃ ὀχυρώνων, τὰς καταλαμβανομένας χώρας. Τὰς προήσπιζε διὰ τῆς διαθέσεως τῶν τιμαρίων εἰς τοὺς μέλλοντας ν' ἀναλάβουν τὴν ἄμυναν τῶν *κλεισωρειῶν*. Οὕτω, ἅμα τῇ διαβάσει τῶν Θερμοπυλῶν, ἐγκατέστησε τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτὸν Λομβαρδὸν εὐπατρίδην Γουΐδωνα Παλαβιτσίνην «Μαρκεζόπουλον», ταυτὸν εἰπεῖν «*Ἀκρίτην*» εἰς τὸ τότε θεμελιωθὲν διὰ τὴν ἄμυναν τῆς διόδου ὀχυρώτατον φρούριον τῆς Βοδονίτζης (Μενδενίτζαν), τὴν δὲ κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα περιβόητον καταστᾶσαν *Γραβιὰν* (ἢ Χαρμπιὰν) παρέδωσεν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Ἰάκωβον καὶ Νικόλαον τοῦ Σάντ-Ὀμέρ, τοὺς μετέπειτα δράσαντας ἐν Θήβαις καὶ Πελοποννήσῳ, καὶ τέλος τὴν ἀνακτηθεῖσαν καὶ ἀνοχυρωθεῖσαν Ἄμφισσαν, ἔκτοτε ὀνομασθεῖσαν *Σάλωνα*, εἰς τὸν Θωμᾶν Στρομογκούρ. Εἰς τὰς Θήβας καὶ τὰς Ἀθήνας ὁ Βονιφάτιος ἔφθασε τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 1205. Παρὰ πᾶσαν δὲ προσδοκίαν, (διότι, καθ' ἃ φαίνεται, ἐφοβεῖτο δεινὴν ἀντίστασιν εἴς τε τὴν Καδμείαν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν), κατέλαβεν ἀμαχητὶ τὰς πλουσιωτάτας καὶ βιομηχανικωτάτας Θήβας, καὶ τὰς κλεινὰς Ἀθήνας, πόλιν τῶν σοφῶν, ὡς ἐφημίζετο ἀκόμη.

Ἀτυχῶς οὔτε τὴν γνώμην ταύτην εἶχον, οὔτε ηὐλαβήθησαν τὴν ἔνθερμον τοῦ λαοῦ δεξίωσιν οἱ τυχοδιῶκται τῆς νεφελώδους Δύσεως, οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Βονιφάτιον. Ἥκιστα ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀρχαίας αἴγλης, τῆς μαρμαιρούσης εἰς τὰ περίλαμπρα μνημεῖα, ἐλεηλάτησαν τὸ Θησαυροφυλάκιον τῆς *Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης* (Παρθενῶνος) καὶ τὰ ἱερά της σκεύη ἀνέτηξαν καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ μητροπολίτου διεσκόρπισαν. Μετὰ τὴν πρώτην ὅμως ταύτην ἀναρχίαν, φαίνεται ἀκολουθήσασα σχετικὴ γαλήνη ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ, κατ' ἐκεῖνον ἀκριβῶς τὸν χρόνον, καὶ ὄχι

Digitized by Google

βραδύτερον ἢ ἐνωρίτερον διαπιστευθεισῶν τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν εἰς τὸν *Οθωνα Δελαρόσσην*. ὀνομασθέντα ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, Μέγαν Κύριν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, οὐχὶ δὲ καὶ Δοῦκα αὐτῶν, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ συγχρόνου χρονογράφου, τοῦ Μοναχοῦ Ἀλβερίχου.

Καὶ ὁ μὲν Βονιφάτιος, ἀφοῦ προσεπάθησε ν καταπολεμήσῃ ὸν Σγουρὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἵνα ἐγκαταστήσῃ τῆς χερσονήσου ταύτης ἡγεμόνα τὸν ἐγκάρδιον φίλον του Γουλιέλμον Σαμπλίττην, τὸν κοινῶς Καμπανέσσην ἀπὸ τῆς πατρίδος Καμπανίας ἀποκαλούμενον, ἀνεχώρησε φοβούμενος δεινὰς περιπλοκὰς τόσον ἀπὸ μέρους τοῦ Βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίση (Γιάννιτζ) πολεμοῦντος τὸν Λατῖνον Αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον, ὅσον καὶ ἀπὸ μέρους τοῦ ἄρτι ἀνακηρύξαντος ἑαυτὸν Δεσπότην Ἑλλάδος *Μιχαήλ* τοῦ Α´ *Κομνηνοῦ Ἀγγέλου*. Ὁ δὲ Ὄθων Δελαρόσσης, ἐγκατεστάθη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, μεθ᾽ ὁλοκλήρου τῆς ἀκολουθησάσης αὐτὸν οἰκογενείας του, εἰς μετερχόμενοι, ὡς καὶ ἄλλοι τινὲς ἰθαγενεῖς, ἄρχοντες καὶ πολῖται, ῥητῶς διαστελλόμενοι ὑπ αὐτῶν τῶν Φράγκων χρονογράφων. Ὁ πολὺς ὅμως ἰθαγενὴς λαὸς ἀπέβη διὰ τῆς φραγκοκρατίας *δουλοπάροικος*, καὶ κυρίως ἐπίμορτος καλλιεργητὴς τῶν κτηματικῶν φεούδων, μήτε τῆς ζωῆς, μήτε τῆς οἰκογενείας μήτε τῆς περιουσίας ἐξουσιάζων. Ἐν τούτοις δὲν ἐθεωρεῖτο δοῦλος ἀργυρώνητος, ἂν καὶ χαρακτηρίζει τοιούτους ἡ φραγκικὴ ἐξουσία, χωρικούς ζητήσαντας να μεταναστεύσουν εἰς τὴν γείτονα (ἀλλ᾽ ἀντίπαλον) Εὔβοιαν.

Πάντες οἱ ἰθαγενεῖς ὑπήγοντο εἰς τοὺς φραγκικοὺς νόμους καὶ τὰ φραγκικὰ δικαστήρια. Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ γαλλική. Ἐν τούτοις, ἂν δὲν ἐπεμελοῦντο τῆς ἑλληνικῆς οἱ Ἄρχοντες, καὶ ἂν κακῶς καὶ στρεβλῶς τὴν ὡμίλουν, δὲν ἕπετα ὅτ καὶ ὁ λαὸς τὴν ἀπέμαθεν ἢ ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη οἱ ἄρχοντες δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ τὴν γνωρίζουν. Εἰς τοῦτο προφανῶς ἐβοήθησε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἂν οἱ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἐνῷ δυσχερέστατος ἀπέβαινεν ὁ διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πειθοῦς καὶ βίας προσηλυτισμός.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἰχμαλωτισθέντος καὶ κατόπιν φονευθέντος τοῦ Αὐτοκράτορος Βαλδουΐνου, οἱ Βούλγαροι ὀλίγον ἔλειψε νὰ κυριαρχήσουν τῆς ὅλης Ἀνατολῆς. Εὗρον ὅμως ἀντιμετώπους, πλὴν τῶν λειψάνων τοῦ Φραγκικοῦ στρατοῦ, ἀνασυγκροτηθέντων, καὶ τοὺς Ἕλληνας, μεταμεληθέντας ἐγκαίρως, διότι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειάν των. Ἀνηγορεύθη λοιπὸν τῷ 1206 νέος Αὐτοκράτωρ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βαλδουΐνου Ἐρρῖκος. Τὸ δ᾽ ἐπιὸν ἔτος, ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς Ἁγνῆς, θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφατίου, ἀφοῦ κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους, καί, σώσας εἰκοσακισχιλίους Ἕλληνας αἰχμαλώτους, ἐπέτυχεν ἀπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως διετῆ ἐκεχειρίαν. Ἀλλ᾽ ἐντελῶς διαφορετικὸν ἀποτέλεσμα, διὰ τὸ παλαιὸν Θέμα τῆς Ἑλλάδος, ἔσχεν ἡ κατ.

Ἐνετικὸς χάρτης τῶν ἀκτῶν τοῦ Σαρωνικοῦ.

τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτις οὕτω κατὰ τὰς πρώτας τῆς φραγκοκρατίας ἡμέρας, κατέστη τὸ Ἀνάκτορον ἀλλὰ καὶ τὸ ἔρεισμα τῶν Φράγκων δυναστῶν τῆς χώρας. Δὲν εἶναι ὅθεν ἀκριβὴς ἡ δοξασία ὅτι ἀρχικῶς κατῴκησε τὰς Θήβας, ἐπειδὴ τάχα αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀσήμαντοι ἔναντι τῆς βιομηχανικῆς σπουδαιότητος τῆς Βοιωτικῆς Μητροπόλεως. Εἰς τὰς Θήβας ἐγκατέστησε μεταγενέστερον (1225) τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἡγεμονίας ὁ διάδοχός του Γουΐδων Δελαρόσσης, λόγῳ τῆς μακρᾶς ἕξεως νὰ κατοικῇ αὐτόθι ὡς Διοικητὴς (ἀπὸ τοῦ 1211).

Τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν. — Εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς φραγκικῆς ἐν Ἀθήναις κυριαρχίας ἐρρυθμίσθη τὸ πολίτευμα, συμφώνως πρὸς τὰ φεουδαλικὰ *«Συνήθια τῆς Ἱερουσαλήμ»*, ὡς ἔγινε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ. Κατ᾽ αὐτὰ ἐλογίσθησαν κυρίαρχοι οἱ κατακτηταί, οἱ διανεμηθέντες τὴν γῆν ὡς *Φέουδα* καί τινες τῶν γηγενῶν (ἄγνωστον πῶς καὶ διατὶ λαβόντες φέουδα). Παρ᾽ αὐτοὺς ἐλεύθεροι ἐνομίζοντο οἱ ἀστοί, τὰς τέχνας ποιμενάρχαι τῆς Ὀρθοδοξίας ἀντικατεστάθησαν διὰ Δυτικῶν, οἱ «παπάδες» παρέμειναν, ἔστω καὶ ὑπὸ βαρυτάτας συνθήκας, πιστοὶ εἰς τὸ καθῆκον, μὲ ἀναλογίαν ἑνὸς ἱερέως ἀνὰ τριάκοντα οἰκογενείας. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἀκομινάτον Δυτικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Βεράρδος, ἀπέκτησε, τῷ 1208, τοὺς καταστατικοὺς θεσμοὺς τῆς Παρισινῆς Ἐκκλησίας, τοὺς νομιζομένους ὡς ἀρίστους καὶ ἐξαιρετικοὺς ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, πιεζόμενος ὅμως ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κύρη Ὄθωνος, ὅστις ἐπεδίωκε τὴν ἐκλαΐκευσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κληρονομίας, μετέβη εἰς Ῥώμην καὶ ἐπέτυχε σπουδαῖα διὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν προνόμια. Μετ᾽ οὐ πολὺ νέα ἔρις ἐχώρισε τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Φράγκους ἐν Ἑλλάδι δυνάστας, καταλήξασα εἰς ἀφορισμοὺς καὶ ἐπιτίμια τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὅμως ἔσχον εὐτυχῆ διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους ἰθαγενεῖς ἀποτελέσματα, καθ᾽ ὅσον ἀνεκτικωτέρα καθίστατο ἐκεῖνο τὸ ἔτος θανάτωσις ἔν τινι ἀψιμαχίᾳ τοῦ Βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφατίου. Οἱ Βούλγαροι ἐπανέκαμψαν ὁρμητικοὶ καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλονίκην στενῶς, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ νικήσουν εὐκόλως τὴν χήραν του Μαργαρίταν καὶ τὸν διετῆ ἐκ ταύτης υἱόν του Δημήτριον, ἀναγορευθέντα Βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἂν ὅμως ἔφυγαν, κακοὶ κακῶς, μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ Βασιλέως Ἰωαννίση, νεκροῦ ἐν τῇ πολιορκητικῇ του σκηνῇ, δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐγερθῇ ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλεύοντος Κόμητος Βλανδράτη (τοῦ κοινῶς Βιανδράτε) ἐμφύλιος ἔρις, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Βονιφατίου, τοῦ Μαρκησίου Γουλιέλμου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις, ἐξ ἄλλης καταγόμενος μητρός, εἶχε κληρονομήσει καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Λομβαρδικὴν μαρκιωνίαν. Κατ᾽ οὐσίαν, ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ πόλεμος δὲν ἦτο ἄλλο παρὰ ἡ ἔκρηξις τοῦ ὑποβόσκοντος μίσους μεταξὺ τῶν Γάλλων καὶ τῶν Λομβαρδῶν, μεταξὺ τῶν θεω-

Digitized by Google

ρούντων ἑαυτοὺς ἀδικηθέντας ἐν Ἀνατολῇ ὀπαδῶν τοῦ Βονιφατίου καὶ τῶν Γάλλων, οἵτινες εἶχον κρατήσει τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος, ἀψηφήσας τὴν ἐξαιρετικὴν δριμύτητα τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοὺς πολλαπλοῦς κινδύνους, οὓς συνεπήγετο μία τοιαύτη ἐκστρατεία, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Θεσσαλονίκην, ὥστε νὰ διαλύσῃ, ἐν τῇ ἀπαρχῇ της, τὴν ἀναφυεῖσαν διαφοράν.

Ἡ ἡγεμονία τοῦ Ὄθωνος. Ὁ ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε μακρός, ὑπῆρξεν ὅμως τραχύς, καὶ περίεργος. Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἠναγκασμένος ὁ Αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος νὰ κατέλθῃ ἵνα καθαρίσῃ τοὺς ἀποστάτας Λομβαρδούς, πολλοὶ εἶχον συνασπισθῆ ἐναντίον του, ἐνῷ δὲ ὁ Μέγας Κὺρ Ὄθων ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτοῦ, οἱ Λομβαρδοὶ βαρῶνοι, καταλαβόντες ἐξ ἀπήνης τὰς Θήβας καὶ ὀχυρωθέντες ἐν τῇ Καδμείᾳ, ἐπειράθησαν ν' ἀντιταχθοῦν πάσῃ δυνάμει. Ἀλλ' ἀπέτυχαν. Καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἰθαγενὴς λαὸς ἐδεξιῶθη, πάλιν ὡς λυτρωτήν, τὸν μακρυνὸν Αὐτοκράτορα, ἐναντίον τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε κανὲν παράπονον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐγγυτέρους, Λομβαρδοὺς τυραννίσκους.

Χαρακτηριστικὴν τοῦ λαοῦ ἀνάμιξιν μᾶς παρέχει ὁ Φράγκος χρονογράφος Ἑρρῖκος ὁ Βαλεντιανός, ὅστις σημειώνει, ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ὁ Αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος εἰσήρχετο εἰς τὰς Θήβας, *pensiez voir un si grand poluchrone de palpas et d'alcontes, et d'ommes et de femes, et si grant tumulte de tymbres, de tambours et de troûpes que toute la terre en tremblait*„, δηλαδὴ «*προσῆλθε ἕνα τόσον μεγάλο Πολυχρόνιον* (πομπὴ πολυχρονίζουσα κατὰ τὸ Βυζαντινὸν ἔθος) *Παπάδων καὶ ἀρχόντων, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ἐγίνετο τόσον μεγάλος θόρυβος ὀργάνων καὶ τυμπάνων καὶ ὀχλοβοὴ παντοίου λαοῦ, ὥστε ἀπὸ αὐτὰ ἡ γῆ ὅλη ἔτρεμε*».

Μετέβη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος, γενόμενος δὲ ἀσπασίως δεκτὸς παρὰ τοῦ Μεγάλου Κὺρ Ὄθωνος, κατὰ τὸν ἴδιον χρονογράφον, «*il alla faire son oraison à la maistre eglise qu on dit de Nostre-Dame*» (ἐξ οὗ διαπιστοῦται ὅτι ἐπὶ Βυζαντινῶν οὐχὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ Σοφίαν εἶχεν ἀφιερωθῆ ὁ Παρθενών, ἀλλὰ εἰς τὴν Θεομήτορα). Δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἡ ἀνοχή του πρός τε τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον καὶ ἐν γένει πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως, ὀφείλεται κατὰ πολὺ εἰς τὴν στοργὴν τὴν ὁποίαν παρετήρει παντοῦ ὅπου διήρχετο, μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Ἐντεῦθεν καὶ οὐδένα σοβαρὸν ἀντίκτυπον ἔσχεν ἡ Γενικὴ Σύνοδος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Λατερανοῦ κατὰ τὸ 1215, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδιώχθη ἡ πειθαρχικὴ διακανόνισις τῆς ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν εἶχε διακοπῆ ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ Λέοντος Σγουροῦ, πολιορκουμένου ἐν Ναυπλίῳ καὶ Κορίνθῳ, μετὰ θάνατον δ' αὐτοῦ, ἐναντίον τοῦ διαδόχου του ὡς ὑπερασπιστοῦ τῶν χωρῶν ἐκείνων Θεοδώρου Κομνηνοαγγέλλου, ἀδελφοῦ τοῦ Δεσπότου τῆς Ἑλλάδος Μιχαήλ. Ἐξηκολούθησε δὲ μέχρι τοῦ 1212 ὁπότε ἔπεσε, μετὰ τὴν Κόρινθον, καὶ τὸ Ναύπλιον. Τὴν ὅλην Ἀργολίδα καὶ Κορινθίαν παρέλαβε τότε, κατὰ τὰ ἀρχικῶς συμπεφωνημένα, ὁ Μέγας Κὺρ τῶν Ἀθηνῶν ὁμόσας διὰ τὰς Πελοποννησιακὰς ταύτας κτήσεις ὑποτέλειαν εἰς τὸν Αὐθέντην τοῦ Μορέως Γοδοφρεῖδον τὸν Βιλλαρδουῖνον. Ἐκάλεσε δὲ τότε πολλοὺς συγγενεῖς καὶ ἄλλους συμπατριώτας του, οἵτινες κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς λαβόντες γαίας καὶ διάφορα προνόμια ἐμπορικά.

Ταῦτα ὅμως πάντα ὀλίγον σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, μόλις ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ὁ Μέγας Κὺρ κατέβαλεν ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς Λατίνους πειρατάς, τοὺς καλουμένους Καπελέτους, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς. Πράγματι, ὀλίγον μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς φραγκοκρατίας, αἱ Θῆβαι, ἡ Λεβάδεια, τὰ Μέγαρα καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ Λειβαδόστρα, ἐπὶ τοῦ κόλπου τοῦ Γερμενοῦ, ἤρχισαν νὰ ἐπισκιάζουν τὸ ποτὲ κλεινὸν τῆς Παλλάδος Ἄστυ, τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἡ ἱστορία περιορίζεται εἰς τὴν καλὴν ἢ τὴν ἀναρμοδίαν χρῆσιν τῆς Maistre — Eglise de Nostre Dame de Séthines, τὴν ὁποίαν, κάποτε ἐκ πείσματος ἐγκαταλειφθεῖσαν, ὡς κατοικητήριον ἐχρησιμοποίησαν τινὲς καὶ ὡς ξενῶνα.

Ὁ πρῶτος Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. — Τῷ 1225, εἰς τὴν μακρυνὴν Βουργουνδίαν ἀπεβίωσεν ὁ γέρων πατὴρ τοῦ μεγάλου Κύρι, Πόντιος Δελαρόσσης. Τοῦτο τὸ γεγονὸς ἤρκεσεν, εἴτε ν' ἀφυπνίσῃ νοσταλγικὴν ἐπιθυμίαν εἰς τὸν Ὄθωνα, εἴτε νὰ διευκολύνῃ τὴν παλιννόστησιν. Καὶ ὁ Μέγας Κύρ, μὴ δυνηθεὶς νὰ ριζώσῃ ἐν Ἑλλάδι, μετὰ εἰκοσαετίαν ὁλόκληρον, παρέλαβε τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἀνεχώρησεν, ἀφήσας τὸ *Μεγαλοκυρᾶτον* εἰς τὸν ἀνεψιὸν—καὶ οὐχὶ υἱόν, ὡς τινες τῶν ἱστορικῶν κατὰ λάθος ἀνέγραψαν — *Γουΐδωνα Δελαρόσσην*, τὸν Κύριον τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν, τὰς ὁποίας ἄλλως τε ἀπὸ μακροῦ διῴκει.

Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ἡγεμονίας τοῦ Γουΐδωνος (1225—1263), ἐπιγραφαί τινες εἰς τὴν Μονὴν τῶν Κλειστῶν, ἐπὶ τῆς Πάρνηθος, κοντὰ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Κυνηγοῦ παρὰ τὸν Ὑμηττόν, εἰς τὸ λεγόμενον Φραγκομονάστηρον τῶν Μελισσίων, εἰς τὸ Δαφνί, πείθουν περὶ τῆς ἀνοχῆς του τῆς δογματικῆς, καὶ τῆς στοργῆς ἣν ἔτρεφε πρὸς τὸ ὑπήκοον. Φρόνιμοι ἐπίσης συνθῆκαι, ὅπως εἶναι ἡ συναφθεῖσα πρὸς τοὺς Γενουηνσίους, τοὺς ἀποδιοπομπαίους αὐτοὺς ἐμποροναυτικοὺς διὰ τὴν Ἐνετικὴν ἐπιβολήν, δεικνύουν τὸ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ νέου ἡγεμόνος ὑπὲρ τῆς χώρας του,

Εἰκὼν τοῦ Νικολάου Ἀτζαγιώλη, μεγάλου στρατοπεδάρχου τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, εὑρισκομένη εἰς τὴν πλησίον τῆς Βενετίας Κιστερνιανὴν μονήν.

[Ἔργον τοῦ ζωγράφου Ἔμπολι, μὲ πολλοὺς ἀναχρονισμούς].

ἀλλὰ καὶ τὴν μέριμνάν του ὅπως, διὰ τῆς παροχῆς ἀσημάντων προνομίων, ἐνισχύσῃ τὴν πολεμικήν του ἄμυναν καὶ διὰ συμμαχιῶν καταστῇ σεβαστὸς εἰς φανεροὺς καὶ κρυφοὺς ἀντιπάλους. Προφανῶς αὐτὴ ἡ δύναμις τὸν ἔβλαψε. Διότι προεκλήθη ἐντεῦθεν νέος Πελοποννησιακὸς πόλεμος, τῷ 1258, καθ' ὃν οἱ Φράγκοι τοῦ Μορέως, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν *Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον*, κατετρόπωσαν τοὺς Φράγκους τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας μετὰ τῶν συμμάχων των, εἰς τὸ Καρύδι, θέσιν τῆς Μεγαρίδος. Ὁ Μέγας Κὺρ Γουΐδων ὑπεχώρησεν εἰς τὰς Θήβας, καὶ ἐζήτησεν ἐκεῖ νὰ ἀμυνθῇ, ἀνασυντάξας τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς του. Ἀλλὰ μετὰ τὴν νίκην του ὁ Πρῖγκιψ τῆς Ἀχαΐας, λεηλατήσας τὰς Ἀθήνας καὶ ἐν γένει τὴν Ἀττικήν, ἐπροχώρησεν εἰς τὰς Θήβας, καὶ

Χάρτης τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν.

ἐκεῖ ἠνάγκασε τὸν Γουΐδωνα νὰ ζητήσῃ εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀναθέσουν τὴν ἐπίλυσιν τῆς διαφορᾶς των εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας, τὸν ὡς ἅγιον ἔκτοτε θεωρούμενον Λουδοβῖκον τὸν Θ'. Ἀποτέλεσμα τῆς διαιτησίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ εὐμενεστάτη ἀκρόασις, ἧς ἔτυχε παρὰ τῷ Βασιλεῖ Λουδοβίκῳ ὁ Γουΐδων, καὶ ἡ ἀναγνώρισις εἰς αὐτὸν τοῦ τίτλου τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ δικαιολογίᾳ ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ποτὲ καὶ ὁ Θησεύς.

Πλήρης τιμῶν λοιπὸν ἐπανῆλθεν ἐκ Γαλλίας ὁ Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουΐδων, καθ' ὃν χρόνον ἡ περιώνυμος μάχη τῆς Πελαγονίας ἐστέρησε τὴν ἐν Πελοποννήσῳ κυρίως φραγκοκρατίαν τοῦ ἄνθους τῶν ἱπποτῶν της, εἴτε πεσόντων ἐν αὐτῇ, εἴτε αἰχμαλωτισθέντων, ὅπως εἶχε συμβῇ διὰ τὸν Πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας. Τότε ὁ Γουΐδων ἠναγκάσθη, διὰ νὰ σώσῃ τὴν δεινὴν περίστασιν, νὰ δεχθῇ τὸ μέγιστον βάρος τῆς κηδεμονίας τοῦ Πριγκιπάτου καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὀρφανῶν βαρωνειῶν. Ἀλλὰ τί ἠδύνατο, ἡλικιωμένος πλέον καθὼς ἦτο καὶ ἄνευ πραγματικῶν πολεμικῶν δυνάμεων, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν κατελύετο ἡ λατινοκρατία, εἰμὴ νὰ δεξιωθῇ καὶ νὰ παρηγορήσῃ τὸν ἔκπτωτον Αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον τὸν Β', ἐπιστρέφοντα εἰς Γαλλίαν; Τί δὲ ἄλλο, διὰ ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺς Βαρώνους καὶ μάλιστα τὸν Πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμον, εἰμὴ ν' ἀποδεχθῇ τὴν παράδοσιν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τῶν τριῶν ὀχυρωτάτων θέσεων, τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Μυστρᾶ καὶ τῆς Μαΐνης; Προφανῶς ἡ λύπη τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν γεγονότων ἐπέσπευσαν τὸν θάνατόν του ἐπελθόντα τῷ 1263 καὶ προκαλέσαντα ἀληθὲς πένθος εἰς τὸν λαόν. Διότι μετὰ πατρικῆς φαίνεται στοργῆς διῴκησε κατὰ τὸ μακρὸν καὶ σχετικῶς γαλήνιον στάδιον τῆς ἡγεμονίας του.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ Δουκάτου. — Ἀντιθέτως, πολυτάραχος ὑπῆρξεν ἡ ἡγεμονία τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν υἱοῦ *Ἰωάννου* (1263-1280), μολονότι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ νέος Δοὺξ καὶ φρονιμώτατος κατεδείχθη εἰς πᾶσαν περίστασιν, καὶ θεληματίας, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον, καὶ σωματικῶς ἀσθενής. Ἡ κατάλυσις τῆς λατινοκρατίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ παρατηρουμένη πραγματικὴ ἑλληνικὴ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀναγέννησις, χάρις εἰς τὰς μεγίστας προσπαθείας τῶν δύο Μιχαήλ, τοῦ Παλαιολόγου δηλονότι, ὅστις ἐβασίλευεν ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τοῦ Κομνηνοαγγέλου ὅστις ἦρχεν ὡς Δεσπότης τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐν γένει πλεῖστα γεγονότα ἀνεμόχλευσαν τὰς πολιτικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς μοιραίως ἔδει νὰ τελοῦν αἱ φραγκικαὶ δυναστεῖαι ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ὁ Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης, ὁ καὶ κατὰ τὸν χρονογράφον Παχυμέρην *Σιριωάννης*, ἀναμιχθεὶς εἰς τὸν ἀγῶνα μεταξὺ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ δυνάστου τῶν Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης), τοῦ νόθου Ἰωάννου τοῦ Δούκα, λέγεται ὅτι, ἡγούμενος τριακοσίων ἢ πεντακοσίων Ἀθηναίων λογχοφόρων ἱππέων, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν αὐτοκρατορικὴν στρατιάν, ἥτις ἀπετελεῖτο ἀπὸ 30000 συμμείκτους Κομάνους, Σέρβους, Βουλγάρους καὶ πιθανὸν Τούρκους. Διότι ἔκτοτε, ὡς μισθωτοί, ἐφάνησαν ἐν Ἑλλάδι Τουρκομάνοι καὶ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἱππεῖς. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη νίκη τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἔπεισε τοὺς Φράγκους βαρώνους νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων ὅπου τὰς εὕρισκαν καὶ ἐπὶ οἱαδήποτε προφάσει. Καθ' ὃν χρόνον ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Κύρις τῆς Λεβαδείας Γουλιέλμος ἐνυμφεύετο τὴν θυγατέρα τοῦ Δεσπότου καὶ Σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Ἑλένην, διὰ τῆς προικός της δ' ηὐξάνετο μέχρι Θεσσαλίας σχεδὸν τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Λομβαρδοὶ βαρῶνοι τῆς Εὐβοίας ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ, τὸν ὁποῖον ἐνίκησαν κατ' ἀρχὰς τραυματίσαντες καὶ τὸν ναύαρχον Φιλανθρωπινόν, κατετροπώθησαν ὅμως ὑπὸ τῆς προσδραμούσης πεζικῆς δυνάμεως τῶν Βυζαντινῶν. Ἔκτοτε, αἱ Ἀθῆναι ἐμμέσως παρακολουθοῦν τὴν παράδοξον πάλην μεταξὺ τῶν Λομβαρδῶν καὶ Ἑνετῶν κυριάρχων τῆς Εὐβοίας πρὸς τὸν περιβόητον Λικάριον, τὸν Λατῖνον τοῦτον πειρατήν, ὅστις, μεταστὰς εἰς τὰς τάξεις τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἐν τέλει καὶ εἰς τὸ ὕπατον τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου ἀξίωμα ἀνῆλθε διὰ τῶν δεινῶν καὶ ἀδιαλείπτων πρὸς τοὺς Φράγκους ἀγώνων του. Τῷ 1279 ὅμως ὁ Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, θελήσας νὰ λάβῃ ἐνεργότερον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ τὸν περατώσῃ ὅπως ποτὲ εἰς Ὑπάτην ἔπραξεν, ἐξῆλθε μετά τινων ἱππέων εἰς ὁρμητικὴν ἐπέλασιν, ἐκ τῆς πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Λικαρίου Χαλκίδος, καὶ τραυματισθεὶς ἠχμαλωτίσθη. Εἶχεν ὅμως τόσην ἐπιβολὴν ὥστε, ἀχθεὶς πρὸς θρίαμβον εἰς Κωνσταντινούπολιν, προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Καὶ ἀποποιηθείς, διὰ λόγους ὑγείας, νὰ νυμφευθῇ τὴν προσφερθεῖσαν αὐτῷ εἰς γάμον θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος, πληρώσας δὲ γενναῖα λύτρα, κατὰ τὸ ἔθος, ἠλευθερώθη καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ἄγαμος καὶ κατέλιπε τὸ Δουκᾶτον εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφόν του *Γουλιέλμον*.

Ἐκ πολλῶν δεδομένων πειθόμεθα ὅτι ὁ ἀσθενικὸς μὲν τὴν κρᾶσιν, ἱπποτικώτατος ὅμως Δοὺξ Ἰωάννης κατῴκει εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὄχι εἰς τὰς Θήβας. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπανήρχισε ν' ἀνακτᾷ τὴν παλαιάν της εὔκλειαν, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν φραγκικήν της φυσιογνωμίαν, ὥστε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ὀλίγον μεταγενεστέρα ῥῆσις, ὅτι ἐλαλεῖτο αὐτόθι ἡ γαλλικὴ γλῶσσα τόσον καλῶς ὅσον καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπίσης φαίνεται ἀναζωπυρωθεῖσα ἡ μοναστικὴ ζωή, διὰ τῆς ἀκμῆς τῶν *Κιστερκίων* μονα-

Digitized by Google

χῶν εἰς τὴν περίφημον Μονὴν τοῦ Δαφνίου, τὴν καταστᾶσαν καὶ Κοιμητήριον τῶν Δουκῶν, καὶ διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν Μοναστηρίων τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου τῆς Ἀσσίζης, τῶν κατὰ παραφθορὰν καλουμένων ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς *Φρεμενούρων*.

Ἔτι λαμπροτέρα κατέστη ἡ αὐλὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἑπταετοῦς ἡγεμονίας τοῦ ἀδελφοῦ του Γουλιέλμου. Πιστὸς τηρητὴς τῆς αἴγλης τῶν Φράγκων ἐν Ἀνατολῇ, πάντοτε παρέσχε καὶ τὰς πολεμικὰς δυνάμεις του καὶ τὸ προσωπικὸν κῦρος εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν βαρώνων ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ μάλιστα ὅταν οἱ ἐπικυρίαρχοι ἐν Ἰταλίᾳ ἐπεδίωξαν νὰ καταστήσουν τοὺς ἀγῶνας τούτους ἀποτελεσματικωτέρους. Ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ τῆς ὁποίας μικρὸν φαίνεται καὶ κατὰ μικρὸν εἶχαν κτισθῇ τὰ Δουκικὰ παλάτια, εἰς τὸ μεταξὺ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Ἐρεχθείου διάστημα, κατέστη τὸ κέντρον τῶν ἐρχομένων ἀπὸ τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην πολυαρίθμων εὐπατριδῶν, δι' αὐτῶν δὲ ὁ Δοὺξ Γουλιέλμος προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τὸν ὁλονὲν ἐξαλειφόμενον ζῆλον τῶν ἐκφυλιζομένων ἐπιγόνων τῶν Φράγκων βαρώνων τῆς «*Κουγκέστας*». Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐπανήρχισαν αἱ ἑορταί, αἱ τόσον ζωηρῶς συνεχισθεῖσαι μέχρι πέρατος τῆς φραγκοκρατίας, καὶ τῶν ὁποίων μακρυνὴν ἠχὼ εὑρίσκομεν τόσον εἰς τὸ περιώνυμον *Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, ὅσον καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐπικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Μεσαίωνος ᾄσματα, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κατὰ αἰῶνας ὅλους μεταγενέστερον «*Ἐρωτόκριτον*». Εἰς τοῦτο μεγάλην ὤθησιν φαίνεται δώσασα ἡ Ἑλληνὶς Δούκισσα Ἑλένη, ἥτις συνήνου πλεῖστα πλεονεκτήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἔμελλε νὰ κατανοηθῇ κατὰ τὸν μετέπειτα πολυκύμαντον βίον.

Ἡ περίοδος τοῦ Γουΐδωνος Β'. Μόλις δεκαετής, διεδέχθη τὸν πατέρα θανόντα τῷ 1287 ὁ ἡμιέλλην *Δοὺξ Γουΐδων ὁ Β'*. Τὴν ἀντιβασιλείαν ἀνέλαβεν ἡ μήτηρ του Ἑλένη. Μετὰ πολλὰς ὅμως περιπετείας, κατιδοῦσα τὸ ἀδύνατον νὰ διοικήσῃ μόνη, ὑπανδρεύθη τὸν *Οὖγον Βριέννιον*, χῆρον καὶ αὐτὸν τῆς ἀνδραδέλφης της Ἰσαβέλλας. Ἡ κηδεμονία τοῦ Οὔγου Βριεννίου οὐδεμίαν ἄλλην ἀφῆκεν ἀπήχησιν πλὴν τῆς πολυετοῦς ἔριδος μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἀχαΐας διὰ τὸ ζήτημα τῆς φεουδαλικῆς ὑποτελείας, ἥτις ἔρις ἐλύθη ταυτοχρόνως μὲ τὸν ἡρωϊκὸν τοῦ κηδεμόνος θάνατον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Δουκὸς Γουΐδωνος τοῦ Β' τῷ 1294, ἐγένετο ἀφορμὴ μεγάλων καὶ ἱστορικῶν τελετῶν. Λεπτομερῶς τὰς περιγράφει μὲ λίαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας ὁ Ἱσπανὸς χρονογράφος *Ραμὼν Μουντάνερ*, ξένος τοῦ Δουκός, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐλῇ του. Αἱ ἑορταὶ ἐγένοντο τὴν 24 Ἰουνίου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐν Θήβαις. Ἐγένοντο δὲ προφανῶς ἐν Θήβαις, διότι προΐστατο ὁ Ἄρχων αὐτῶν κατὰ τὸ ἥμισυ, *Νικόλαος ὁ Σαίντ-Ὀμερ*, ὅστις καὶ ἐκράτει παρ' αὐτῷ τὸν ἀνήλικον Δοῦκα ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός του. Προφανῶς διδάσκαλος τοῦ νέου Δουκὸς ἦτο ὁ Βονιφάτιος Δὰ Βερώνα (Οὐηρῶνος), κύριος μικροῦ φρουρίου ἐν Εὐβοίᾳ, πτωχὸς διὰ τοῦτο ἀλλὰ γενναῖος ἱππότης καὶ σύμβουλος συνετός. Διὰ νὰ τιμήσῃ λοιπὸν τὰς ἑορτὰς τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ μαθητοῦ του, ὁ Βονιφάτιος, ξενιζόμενος μετὰ δέκα ἱπποτῶν καὶ τῶν ἀκολούθων του, ἐνεφανίσθη πολυτελέστερον παντὸς ἄλλου ἐνδεδυμένος, ἐνῷ προηγεῖτο αὐτοῦ ὁλόκληρος ἑσμὸς θεραπόντων μὲ ἑκατὸν κηρία ἀναμμένα γύρω ἀπὸ τὸ οἰκόσημόν του. Διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς δαπάνας αὐτὰς εἶχεν ὑποθηκεύσει ἅπασαν τὴν οὐσίαν του, καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν μισθὸν τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τόσον συνεκίνησε τὸν νεαρὸν Δοῦκα, τὸν ἀγαπῶντα τὸν διδάσκαλόν του ἐγκαρδίως, ὥστε, ἀντὶ νὰ ζητήσῃ ἄλλον ἀνάδοχον ἵνα τὸν ὁπλίσῃ κατὰ τὸ ἔθος ἱππότην, ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην ἐν τῇ Ἱππωσύνῃ τιμήν, ἀντὶ δὲ νὰ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ἀναδόχου τὰ νενομισμένα κατὰ τὴν τελετὴν δῶρα, ἀντιθέτως ἐχάρισεν εἰς τὸν Βονιφάτιον δέκα καὶ τρία φρούρια

Δύο ἐκ τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀτζαγιώλη.

[Ἀντίγραφα ἐκ τῆς Πινακοθήκης τῆς Φλωρεντίας]

ὀχυρότατα, τῶν ὁποίων τὰ κτήματα ἀπέφεραν εἰσόδημα γενναῖον.

Ὁ Δοὺξ Γουΐδων ὁ Β', παρὰ τὴν νεαρωτάτην ἡλικίαν του, καὶ ἴσως διότι ἐκράτει παρ' αὐτῷ συνετοὺς συμβούλους, φαίνεται ἐμπνέων εἰς πάντας ἐμπιστοσύνην. Ἀλλὰ παρὰ τὰ μακρυνὰ συμφέροντα τοῦ ἐπικυριάρχου Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, ἐνυμφεύθη τὴν πενταέτιδα Ματθίλδην, τὴν κληρονόμον τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν Καλαμάταν ὡς προῖκα, ἵνα μὴ προκαλέσῃ ἀνωμαλίας. Ἐπίσης, ὅταν ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος του Κωνσταντῖνος Ἄγγελος, ὁ Σεβαστοκράτωρ τῆς Μεγαλοβλαχίας, ἀπέθανε, μόνον αὐτὸν ἐνεπιστεύθη, καίπερ νεαρώτατον, ἵνα γίνῃ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του Ἰωάννου τοῦ Β'. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τοιαύτην περιωπὴν εἶχε φθάσει τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ὥστε, ὅταν ἐκλήθη ν' ἀμυνθῇ τοῦ κηδεμονευομένου του Ἰωάννου, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐκίνησεν ὅπλα τῷ 1303 - 1304 ἡ Δέσποινα τῆς Ἠπείρου Ἄννα, ὁ Γουΐδων κατώρθωσε, μὲ θαυμαστὴν πειθαρχίαν καὶ γοργότητα, νὰ συγκεντρώσῃ παρὰ τὸν Δομοκὸν ἐννεακοσίους Φράγκους ἱππότας, ἑξακισχιλίους Θεσσαλοὺς ἱππεῖς καὶ τριάκοντα χιλιάδας πεζῶν Βλάχων, Βουλγάρων, καὶ ἀναμφισβητήτως Ἑλλήνων, οἵτινες ἐστρατεύοντο τότε καὶ ἠκολούθουν ὡς *μισθωτοὶ* τὰ σχηματιζόμενα, κατὰ τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς, στρατεύματα, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι λαοί. Καὶ δὲν ἐχρησιμοποίησε μὲν τὸν ἀξιόλογον τοῦτον στρατὸν ἐναντίον τῆς φιλοταράχου Δεσποίνης, ἥτις φοβηθεῖσα συνῆψε συνθήκην, λεηλατήσας ὅμως πλεῖστα μέρη τῆς Θεσσαλίας ἀνήκοντα εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον, ἐπέστρεψεν εἰς Λαμίαν ἔνθα διέλυσε τὴν στρατιὰν καὶ διέταξεν ἐπὶ τὸ φραγκικώτερον τὰ τοῦ Δουκάτου. Τέλος, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπικυριάρχου ἐκρίθη ὁ μόνος κατάλληλος νὰ γίνῃ *Τοποτηρητὴς* τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, πολλάκις διὰ τοῦτο ἀναγκασθεὶς νὰ διατρίβῃ εἰς Πελοπόννησον.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, κατὰ τὸν ἱστοριογράφον τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας Οὐΐλλιαμ Μίλλερ, ἀπήλαυε μεγάλης εὐημερίας τὸ Ἀθηναϊκὸν δουκᾶτον. Ἦτο συγχρόνως ὁ Γουΐδων *δοὺξ* τῶν Ἀθηνῶν, *ἐπίτροπος* τῆς Θεσσαλίας (Μεγαλοβλαχίας) καὶ *βάϊλος* τῆς Ἀχαΐας. Πλουσιώτατος δὲ ηὐφραίνετο κεκοσμημένος διὰ λαμπρᾶς ἀμφιέσεως καὶ εἶχε κατάγραφον τὸ ἐν Θήβαις κάστρον, ἀπηχοῦν τὰ ᾄσματα τῶν ἀοιδῶν. Οὐδ' ἦτο αὕτη ἡ εὐημερία μόνον ἐπιπολαία. Τώρα πρῶτον βλέπομεν τὴν Ἀττικὴν ἐξάγουσαν σῖτον, ἡ δὲ εἰς τὸν Πάπαν Βονιφάτιον Η' γενομένη δωρεὰ μεταξίνων ἐσθήτων ἀποδεικνύει τὴν ἐξακολούθησιν τῆς μεταξουργίας ἐν Θήβαις. Τρεῖς ὅλαι σειραὶ νομισμάτων σημειοῦνται, καὶ αἱ Ἀθῆναι φαίνονται ταυτοχρόνως κέντρον θρησκευτικόν, ἀφοῦ ἀφέσεις ἁμαρτιῶν χορηγοῦνται ἀπὸ τὸν Πάπαν Νικόλαον τὸν Β' εἰς τοὺς προσκυνητὰς τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης, κατὰ τακτὰς μάλιστα προθεσμίας. Ἀλλ' αἱ ἡμέραι τοῦ Δουκικοῦ οἴκου τοῦ Δελαρόσση ἔβαινον πρὸς τὸ πέρας, ὅπως καὶ αὐτοῦ τοῦ Δουκὸς Γουΐδωνος μετρημέναι ἦσαν αἱ ἡμέραι τὰς ὁποίας ἀμείλικτος ὑπενόμευεν ἀσθένεια. Πρὸς βορρᾶν τῶν κτήσεών του ἄλλως τε, ἐνελόχευεν ἤδη ἡ τρομερὰ Ἑταιρία τῶν Καταλωνίων, ἥτις ἔμελλεν ὡς κάρφος νὰ παρασύρῃ τὴν φραγκικὴν Ἱππωσύνην τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἐμφάνισις τῶν Καταλωνιων.— Ἀποθνήσκων τῷ 1308 ὁ Γουΐδων ἀφῆκε Τοποτηρητὴν τοῦ Δουκάτου τὸν διδάσκαλον καὶ σύμβουλόν του Βονιφάτιον Δὰ Βερώνα, ἄρχοντα τότε τῆς Καρύστου, μᾶλλον ψιλῷ τῷ ὀνόματι. Διάδοχός του ἦτο ὁ ἐκ πλαγίου ἀδελφὸς αὐτοῦ *Βάλθερος Βριέννιος*, υἱὸς τοῦ πατρυιοῦ του Οὔγου ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του μετὰ τῆς θείας Ἰσαβέλλας, τῆς Κυρᾶς τῆς Καρυταίνης, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐξάδελφος, πρῶτος δ' ἐκ θηλυγονίας ἄρρην διάδοχος εἰς τὸν Οἶκον Δελαρόσση. Ὑπηρέτει τότε ὁ Βάλθερος ὡς κόμης Ἀλητίου (τοῦ Λέτσε) ἐν Ἀπουλίᾳ, εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀνδεγαυοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὁποίου εἶχε φονευθῇ πρὸ δωδεκαετίας ὁ πατήρ του Οὖγος. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἄλλων συγγενῶν ἠμφισβήτησε τὰ δικαιώματά του, πλὴν τῆς ἐξαδέλφης Ἐστίβης τῆς ἐκ πρεσβυτέρας ἀδελφῆς, ἀποκλεισθείσης ὅμως ὡς γυναικός. Τοιουτοτρόπως ἀνενόχλητος κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1309 καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ τελευταῖος οὗτος Φράγκος Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐρειδόμενος δὲ ἐπὶ μισθοφόρων Καταλανῶν, ἐπεξέτεινε πρὸς καιρὸν τὰς κτήσεις του, μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἥν, ἀντιμετωπίσας αὐτοὺς τούτους τοὺς τρομεροὺς συμμάχους, καὶ τὴν ζωὴν ἀπέβαλε, καὶ τὴν χώραν παρέδωσεν εἰς τὴν ἀγριωτάτην τῶν χριστιανικῶν τυραννιῶν.

Ἡ λεγομένη «*Μεγάλη Ἑταιρία τῶν Καταλωνίων*» ἦτο συγκρότημα ἀποθηριωμένων καὶ τελείως βαρβάρων ὀρεσιβίων τῆς Καταλωνίας. Οὗτοι, ἀφοῦ ἐπὶ ἔτη μακρὰ ὡς μισθοφόροι ὑπηρέτησαν τοὺς ἐν Σικελίᾳ ἀγῶνας τῶν Ἀραγωνίων Βασιλέων Πέτρου, Ἰακώβου καὶ Φρειδερίκου, κατὰ τῶν Ἀνδεγαυῶν Βασιλέων τῆς Νεαπόλεως, ἀπολυθέντες μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐζήτησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἄλλην ὑπηρεσίαν καὶ νέα θύματα τῆς ἀκορέστου θηριωδίας των. Ἐπισημότερος τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν ἦτο Γερμανός τις τυχοδιώκτης ὀνομαζόμενος *Ρογῆρος Δεφλώρ*, ἀπόβλητος Ναΐτης, ὅστις, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν παράδοσίν του εἰς τὴν πειθαρχίαν τοῦ Τάγματος, παρέσυρε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, τὰ στίφη τῶν Καταλωνίων, ὡς μισθωτοὺς πολεμιστὰς κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἀνεκδιήγητα εἶναι τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἐνέσπειραν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Θρᾴκην οἱ θηριώδεις ἐκεῖνοι ἄνθρωποι. Μετ' ὀλίγον ἀποδιοπομπαῖοι πανταχόθεν ἐκ τῆς φρίκης, τρισχειρότεροι ἔγιναν, καὶ τρὶς χειρότερα δεινὰ εἰς τὴν διάβασίν των διέπραττον, φονεύοντες μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν των, πολλάκις δὲ καὶ ἀλληλοσφαζόμενοι. Χωρὶς ἀρχηγοὺς ἀπομείνασα τῷ 1308, ἡ Ἑταιρία, διοικουμένη δῆθεν ὑπὸ δώδεκα ἁπλῶν στρατιωτῶν, ὡς συμβούλων, ἐτράπη πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ὅπου τὴν ἐκάλεσε, ζητῶν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του, ὁ μόλις ἐνηλικιωθεὶς Δεσπότης καὶ Σεβαστοκράτωρ Μεγαλοβλαχίας Ἰωάννης Β' ὁ Ἄγγελος.

Διέπραξαν ὅμως οἱ Καταλανοὶ εἰς τὴν χώραν τόσας δηώσεις καὶ τόσας βαρβαρότητας, ὥστε ἐπὶ αἰῶνας παροιμιῶδες ἔμεινε τὸ ὄνομα τῶν «*Καταλέγκων*» διὰ τὴν ὠμότητά των. Τότε ὁ Βυζαντινὸς στρατηγὸς Χανδρηνός, κατὰ τὸν χρονογράφον Θεόδουλον, «*ἰσάξιος τῆς ὁρμῆς αὐτῶν πολέμιος*», ὅστις καὶ πρότερον ἐν Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ τοὺς εἶχε καταδιώξει, τοὺς ἐνίκησε καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἀλλὰ μισθώσας αὐτοὺς ὁ νέος Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος Βριέννιος, διὰ τοῦ Ρογήρου Δεφλώρ, ἱππότου καταγομένου ἀπὸ μέρη γειτονεύοντα πρὸς τὴν Καταλωνίαν, τοὺς ἐξαπέλυσεν ἐκ νέου εἰς Θεσσαλίαν. Ἴσως ἐζήτησε νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον, εἰς ἣν ἐζήτουν νὰ μεταβοῦν. Ἴσως ὅμως ἔπραξε τοῦτο διὰ νὰ προσαρτήσῃ ἀνυπεράσπιστον τὸ φθι-

Digitized by Google

νον κράτος τῶν Ἀγγέλων. Πράγματι, οἱ Καταλώνιοι, ἀνερχόμενοι εἰς ὀκτακισχιλίους περίπου ἄνδρας, καὶ εἰς ὑπερχιλίους Τούρκους, οἵτινες ἠκολούθουν αὐτούς, συμμεριζόμενοι τὰς τύχας ἀλλὰ καὶ τὰ ὀφέλη, συμφωνήσαντες μετὰ τοῦ Βαλθέρου ἐν Λαμίᾳ καὶ προπληρωθέντες, ἐπέστρεψαν εἰς Θεσσαλίαν, καί, δηώσαντες αὐτὴν ἐκ νέου, τόσον ὥστε νὰ μειωθῇ ἔκτοτε καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ παραγωγή της, ἐπόρθησαν περὶ τὰ τριάκοντα φρούρια. Τούτου ἐπιτευχθέντος, ὁ Βάλθερος ἔκλεισεν εἰρήνην μετὰ τῶν Αὐτοκρατορικῶν καὶ τῶν τοῦ Δεσποτάτου, ἐζήτησε δὲ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπικινδύνων συμμάχων. Ἐκράτησε λοιπὸν 200 μονοΐππεῖς καὶ 300 πεζούς, μεθ' ὧν ἐπέστρεψεν εἰς Θήβας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀπέλυσεν ὡς ἀχρήστους, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει πόσον ἐπικίνδυνοι ἤθελον καταστῇ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των. Ἐπέστρεψαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἵνα, διανειμάζοντες, τὴν χρησιμοποιήσουν ὡς ἴδιον κτῆμα. Ὁ Βάλθερος παρεσκευάσθη ὅλον τὸν χειμῶνα σκοπῶν νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἐκ τῶν νέων κτήσεών του κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Προσεκάλεσε πρὸς τοῦτο ὅλους τοὺς βαρώνους τῆς Στερεᾶς, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, σχεδὸν ἅπαντας ὑποτελεῖς του, συνήγαγε δὲ στρατὸν ἐξ ἑπτακοσίων ἐκλεκτῶν ἱπποτῶν, ἑξακισχιλίων περίπου ἱππέων καὶ ὀκτακισχιλίων πεζῶν, χωρὶς νὰ ὑπολογίζωνται οἱ πεντακόσιοι Καταλανοὶ οἵτινες, κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης, ὄχι μόνον ἠρνήθησαν νὰ συναγωνισθοῦν ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν των, ἀλλὰ καὶ ηὐτομόλησαν.

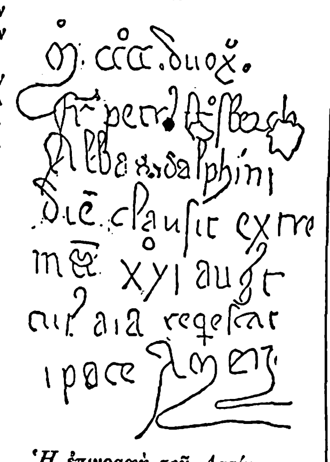

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Λατίνου Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου Πέτρου Στρόσβεργ.

Ἡ Μάχη τοῦ Κηφισσοῦ. Ὀλιγώτεροι οἱ Καταλανοί, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἐκχριστιανισμένων *Τουρκοπούλων* οἵτινες, μακρόθεν παρακολουθοῦντες, ἐκαιροφυλάκτουν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ νικητοῦ, ἔφθασαν περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος εἰς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Κηφισσοῦ, παρὰ τὰς Καταβόθρας τῆς Κωπαΐδος λίμνης. Ἀλλ' εἴτε διότι αὐτοὶ ἔφραξαν τὰς καταβόθρας καὶ ἐσχημάτισαν μέγιστον καὶ ἀδιάβατον, ἀλλὰ ἀθέατον ἕλος, εἴτε διότι αὐτομάτως συνέβη ἡ ἀπόφραξις, οἱ Καταλανοὶ εἰς τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 15 Μαρτίου 1311 μάχην ἔσχον μέγιστον σύμμαχον, αὐτὸ τοῦτο τὸ γλοιῶδες ἔδαφος. Εἰς αὐτὸ ἐκαρφώθησαν οἱ ἵπποι τῶν ὁρμησάντων Φράγκων Ἱπποτῶν, ἀκίνητοι δὲ ὑπὸ τοὺς βαρεῖς θώρακάς των οἱ ἐπιβάται, ἔπεσαν ὑπὸ τὰ βέλη καὶ τὰ ἀκόντια τῶν εὐκολοκινουμένων ἀντιπάλων, καὶ τέλος ὑπὸ τὰ κτυπήματα τῆς σπάθης, τῆς λόγχης καὶ τῆς ὀζώδους ῥάβδου. Τοιουτοτρόπως τὸ ἄνθος τῆς Φραγκικῆς Ἱππωσύνης ἔπεσεν, οἰκτρῶς σφαγέν, εἰς τὴν περιώνυμον ταύτην μάχην τοῦ Κηφισσοῦ.

Μεγίστη συνεπῶς ὑπῆρξε διὰ τοὺς Φράγκους ἡ καταστροφή, οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ 1311 δυνηθέντας ν' ἀνακύψουν, ὡσανεὶ ἐπέπρωτο νὰ καταλυθῇ κατ' οὐσίαν τὸ Κράτος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων, σκιωδῶν τινων βαρωνειῶν μόνον ἀπομεινασῶν ἐκ τῆς προτέρας Φραγκικῆς εὐκλείας. Ἐπραγματοποιήθη δὲ καὶ ἡ κατάρα τῆς Πριγκιπίσσης Ἐσκίβης, ἥτις, νομίζουσα ὅτι ἠδικήθη ἀφοῦ ἀπεκλείσθη τῆς ἡγεμόνιας τῶν Ἀθηνῶν, αὐτὴ ἡ κόρη τῆς πρωτοτόκου κόρης τοῦ Δουκὸς Γουΐδωνος τοῦ Α', ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ βωμοῦ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ἐν Γλαρέντζῃ, ὅπου εἶχαν συνέλθει οἱ βαρῶνοι πρὸς ἐπίλυσιν τῆς διαφορᾶς, καὶ ἐδεήθη τῆς Θεομήτορος, ἂν οἱ δικασταὶ αὐτῆς καὶ ὁ ἀντίδικος ἐξάδελφος Βάλθερος εἶχον πράξει ἀδικίαν ν' ἀποθάνουν ἀκληρονόμητοι.

Πράγματι ἔπεσεν, παρὰ τὴν καταπατηθεῖσαν σημαίαν του, ὁ Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος, ἡ δὲ κεφαλή του, χωρισθεῖσα τοῦ σώματος διὰ Καταλωνικοῦ ξίφους, ἐκομίσθη μετὰ πολλὰ ἔτη ἐπὶ νεκροφόρου κατέργου εἰς Βρινδήσιον, ὅπου ἐτάφη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, μὴ δυνηθέντος τῷ 1311 ν' ἀναλάβῃ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν, παρὰ τὴν ἀντίστασιν τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ του, κόρη γάλλου Κοντοσταύλου, ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν ν' ἀντιτάξῃ. Ποία ἀντίστασις ὅμως θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ, ἀφοῦ, κατὰ μὲν τὸν Θεόδουλον, *«οὐδὲ πυρφόρος»* ἐπέζησε διὰ ν' ἀναγγείλῃ τὴν καταστροφήν, κατὰ δὲ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἀπροσδοκήτως καὶ «ἐκυρίευσαν αὐτὰς μετὰ μεγίστης εὐχερείας, ὁμοῦ μετὰ τῶν χρημάτων, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τῶν ἡττηθέντων». Ἐπειδὴ μάλιστα δὲν ἐπέζησαν Φράγκοι ἀρχηγοί, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔμειναν ἀπαθεῖς παρατηρηταὶ τῶν γεγονότων ἅτινα ἐξελάμβανον καὶ ὡς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ ἑκατονταετοῦς καὶ πλέον δουλείας, (χωρὶς νὰ προσέχουν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῆς μεταβολῆς αὐθεντῶν· ἴσως δὲ καὶ διὰ τοῦτο) κατελήφθησαν ὅλαι αἱ πόλεις, τὰ χωρία καὶ τὰ φρούρια, αἱ δὲ χῆραι τῶν φονευθέντων ἐγένοντο σύζυγοι τῶν φονέων, ἑκάστου ἐκ τῶν τραχέων ἐκείνων στρατιωτῶν ἀμειφθέντος ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν του. Οὕτω πολλοὶ εὑρέθησαν σύνευνοι ἐγκρίτων δεσποινῶν, τῶν ὁποίων, κατὰ τὸν Μουντάνερ *«οὐδὲ τὸν νιπτῆρα ἦσαν ἄξιοι νὰ φέρουν»*. Εἰς τὴν κακὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν πρέπει ἴσως ν' ἀποδοθῇ τὸ ἐμπαικτικὸν παιδικὸν ἀσμάτιον, τοῦ ὁποίου ὁ κύκλος ἀρχίζει:

> **Φράγκο, Βαράγγο,**
> **Πίτσι Καταλάγγο, [καὶ Κακαράγκο]**
> **νίβεσαι, χτενίζεσαι**
> **μὲ . . . . ἀλείβεσαι.**

Διότι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἀκάθαρτοι καὶ ἀγροῖκοι οἱ νέοι δορικτήτορες τῶν Ἀθηνῶν, ἠλείφοντο δὲ μὲ χοίρεια λίπη καὶ ἄλλας οὐσίας, διὰ νὰ καθιστοῦν μαλακὰ τὰ δερμάτινα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, φορέματά των.

Τὸ σύστημα τῶν Καταλωνίων. Νικηταί, ἀλλ' ἀκέφαλοι καὶ ἀκυβέρνητοι, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην ν' ἀναζητήσουν ἀρχηγόν. Δὲν ἐμπιστεύονται κανένα ἰδικόν των. Καὶ ζητοῦν ἕνα ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους τοὺς ἐλαχίστους, τοὺς δύο σημαντικοὺς τουλάχιστον. Ἢ τὸν Βονιφάτιον Δὰ Βερώνα, πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ὁποίου ἔτρεφον φαίνεται ἐκτίμησιν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀναμφισβήτητον φήμην του, ἢ τὸν Ρογῆρον Δεφλώρ, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ ὁποίου εἶχον μισθωθῇ ἀπὸ τὸν Βάλθερον.

Ὁ πρῶτος ἀπεποιήθη. Ὁ δεύτερος ἐδέχθη, ἀνεκηρύχθη προσωρινὸς *Δι[οικ]ητὴς τοῦ Δ[ου]κάτου* ἀλλὰ συνεβούλευσε νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Σικελίας, Ἀραγώνιον τὴν καταγωγὴν καὶ συνεπῶς συμπαθῆ πρὸς τὴν Ἑταιρίαν, ἡ προστασία τοῦ Δουκάτου, καὶ ἡ ὑπόδειξις τοῦ καταλλήλου ὁριστικοῦ Διοικητοῦ. Τοῦτο ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Καταλωνικῆς κυριαρχίας. Ἐὰν ὅμως αἱ Ἀθῆναι, ἀπὸ τὸ 1311 ἕως τὸ 1388 ἐτέλεσαν ὑπὸ τὴν χειροτέραν καὶ χυδαιοτέραν μορφὴν τῆς στρατοκρατίας, τόσον ὥστε καὶ τοῦ Πάπα ἀκόμη νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἀφορισμοὺς ἡ Ἑταιρία, ἐν τούτοις γίνεται ἐμφανὲς ὅτι ἐπεκράτει τάξις καὶ ὄχι ἀναρχία, ὅπως εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος· ὅτι τὰ προνόμια τὰ παρεχόμενα ἐτηροῦντο εὐλαβῶς· οὐδὲν παραχωρηθὲν δικαίωμα κατεπατεῖτο.

Ὡς ἕδρα τοῦ Δουκάτου εἶχον ὁρισθῇ αἱ Θῆβαι, ἐγκαταλειφθεισῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἴσως διότι ἦσαν πλησίον τῆς θαλάσσης. Πολλὰ πλεονεκτήματα εἶχον δοθῇ, ἐξαιρετικῶς, εἰς τὴν παραδοθεῖσαν ἄνευ ἀντιστάσεως Λεβάδειαν. Μεταξὺ ἄλλων ἐπετρέπετο προνομιακῶς, χάρις εἰς τὴν γενομένην πρὸς τοὺς Καταλάνους δεξίωσιν, εἰς τὰς Ἑλληνίδας, νὰ ὑπανδρεύωνται Λατίνους, ἐνῷ τοῦτο ἀλλαχοῦ ἀπηγορεύετο, τῶν μικτῶν γάμων θεωρουμένων ἀκύρων, τῶν δὲ τέκνων κηρυσσομένων *Γασμούλων*, ἤτοι μιγάδων. Ὡς γλῶσσα ἐπίσημος ἐλαλεῖτο καὶ ἐγράφετο ἡ δημώδης Καταλωνική, ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλούς, ἀλλὰ μετὰ πείσματος ἐπιβαλλομένη διὰ λόγους, τόσον πατριωτικούς, ὅσον καὶ ἀδυναμίας τῶν ἀγροίκων κατακτητῶν νὰ ἐκμάθωσιν ἄλλο ἰδίωμα πλὴν ἐκείνου εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον συνηθίσῃ νὰ διατυποῦν τὰς στενὰς καὶ πτωχικάς των ἰδέας. Καὶ διὰ μὲν τὴν διοίκησιν τῶν πρώτων ἐτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκλήθησαν σπουδαῖοι πολεμισταί, καὶ γόνοι βασιλικοὶ ἀξίας οὐ μικρᾶς, (ὅπως ὁ Μαφρέδος, βασιλόπαις τῆς Σικελίας, καὶ ὁ Γουλιέλμος ὁ Ἀραγωνικός, παρ' αὐτοῖς δὲ στρατιωτικοὶ δυνάσται: ὁ Βερεγγάριος Ἐστανιόλ, ὁ ἡγεμονίδης Ἀλφόνσος Φαδρῖδος ὅστις ἔδρασεν ὅσον ὀλίγοι) τὰ χρονικὰ τοῦ Πανόρμου, ἔνθα ἦτο δυνατὸν νὰ ζητηθοῦν καὶ ἀνευρεθοῦν σχετικαὶ πληροφορίαι, δὲν παρέσχον μέχρι τοῦδε σαφεῖς τοιαύτας. Ἐκ μεταγενεστέρων ὅμως ἐγγράφων πειθόμεθα ὅτι ὑπῆρχεν ἀληθὲς σύστημα διοικήσεως, ἥκιστα μεταβληθὲν σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων. Οἱ πρωτεύοντες ἄρχοντες ἦσαν ὁ *Γενικὸς Ἐπίτροπος (Βικάριος)* καὶ ὁ *Πρωτοστράτωρ*, ἀμφότεροι δὲ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Δουκός, Σικελοῦ ἢ Ἀραγωνίου, οὐδέποτε κατελθόντος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ πρῶτος διωρίζετο ἐπ' ἀόριστον, ὡρκίζετο τὸν ὅρκον πίστεως, ὄχι μόνον ἐνώπιον τοῦ Δουκός, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν *Συνδίκων* ἁπασῶν τῶν πόλεων καὶ ὅλων τῶν χωρίων τοῦ Δουκάτου συναποτελούντων εἶδος βουλῆς, ἐμερίμνα δὲ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ὁ δὲ Πρωτοστράτωρ διωρίζετο ἐκ μόνων τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρίας, καὶ τὸ ἀξίωμα παρέμεινε διαδοχικὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ *Νοβέλλες*, μέχρι τοῦ 1363, ὁπότε τοῦ τελευταίου Νοβέλλες, καθαιρεθέντος ἐν λαϊκῇ στάσει, πρωτοστράτωρ διωρίσθη ὁ *Ρογῆρος δὲ Λούρια*, ὅστις μετὰ τρία ἔτη ἥνωσε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *Βεγκουὲρ* (Βικαρίου) μέχρι τῆς τελευτῆς του.

Ἔκτοτε οὐδεμία γίνεται μνεία περὶ Πρωτοστράτορος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἑκάστη πόλις ἀπέκτησεν ἰδίους Βεγκουὲρ διὰ τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις, διὰ δὲ τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἀστυνομικὴν διοίκησίν της εἶχεν ἢ *Καστελλάνον*, ἢ *Καπιτάνον*. Ἐνίοτε ὅλα τὰ ἀξιώματα συνεχωνεύοντο εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, διὰ λόγους οἰκονομίας ἢ καὶ γαλήνης. Οἱ πλεῖστοι, κατὰ τὸ σύστημα καὶ μάλιστα τὰ *«Καταστατικὰ» (Καπίτουλα)* τῆς Βαρκελώνης μεταξὺ τῶν Καταλωνίων, (τῶν μὴ παραιτηθέντων οὐδενὸς τῶν ἀρχικῶν δικαιωμάτων των) καὶ τοῦ Δουκός, διωρίζοντο ἀνὰ τριετίαν, παυομένων τῶν ὑπερβάντων αὐτήν, λησμονησάντων, ἢ καὶ ἀρνουμένων νὰ παραδώσουν τὸ ἀξίωμα. Μόνον μεταγενεστέρως, καὶ ὅταν τὸ σύστημα ἤρχισε ν' ἀτονῇ, παρουσιάζονται διορισμοὶ τοιούτων ἀρχόντων, ἐπ' ἀόριστον ἢ καὶ διὰ βίου. Ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι ἡ Καταλωνικὴ τῶν Ἀθηνῶν πολιτεία εἶχε πλῆρες ἀντιπροσωπευτικὸν διὰ τῶν Συνδίκων σύστημα, μὲ δημοτικὰς ἀρχὰς καὶ συμβούλιον ἀρχόντων. Ἀναφέρεται δὲ τὸ παράδοξον ὅτι τὰ παράπονα ἀπηυθύνοντο πρὸς τὸν Δοῦκα ἀπὸ κοινοῦ, αἱ δὲ αἰτήσεις ἐσφραγίζοντο ὑπὸ τοῦ *«Καγγελαρίου τῆς Ἑταιρίας τῶν Φράγκων»* διὰ τῆς σφραγῖδος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο ἡ Ἑταιρία κατὰ τὰς παλαιάς της περιπλανήσεις. Γίνεται ἐπίσης μνεία *Νοταρίων*, καὶ μάλιστα Ἑλλήνων, ὅπως καὶ βραδύτερον Ἕλλην φαίνεται διοριζόμενος *Κοντόσταυλος* τῶν Θηβῶν καὶ ἕτερος Ἕλλην *Βάϊλος* Ἀθηνῶν· οὗτος δὲ προδήλως ἦτο κοινοτικὸς ἄρχων.

Δὲν ἐνισχύεται ὁ φεουδαλισμός, ὥστε ὡρισμέναι οἰκογένειαι νὰ ἐπωφεληθοῦν. Ἡ διοίκησις εἶναι κατ' ἐξοχὴν κρατική. Καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἐξικνουμένη μέχρι κινητῶν ἐφετείων, διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῶν ἐφεσιβαλλόντων, στηρίζεται εἰς τὴν Κώδικα τῆς Βαρκελώνης, ὅστις ἀντικατέστησε τὰ *«Συνήθεια»* τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τ' ἀντίγραφά της, τὰ λεγόμενα τῆς *«Ρωμανίας»*.

Μόνη ἡ ἐκκλησιαστικὴ διάταξις ἔμεινεν ἡ αὐτή, ὅπως ἐπὶ τῶν Φράγκων Δουκῶν. Μετὰ δὲ τὴν προσάρτησιν τῶν Νέων Πατρῶν (τῆς Ὑπάτης) κατὰ τὸ 1318, τὸ Δουκᾶτον ἀπέκτησε τρεῖς Ἀρχιεπισκοπάς, τὰς Ἀθήνας, τὰς Θήβας καὶ τὴν «Νεόπατραν». Ἡ Παναγία ἡ Ἀθηνιώτισσα (ὁ Παρθενὼν) εἶχε δώδεκα ἱερεῖς, μολονότι δὲ ἀπηγορεύοντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ τιμάρια, ἐν τούτοις τὸ ἱεροπολεμικὸν Τάγμα τῶν *Ἰωαννιτῶν* (τῆς Ρόδου, καὶ μετέπειτα τῆς Μελίτης) εἶχε πολλὰς κτήσεις, καὶ μάλιστα τὸ πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ Κάστρον τοῦ Συκαμίνου. Οἱ Καταλώνιοι ἐθεώρουν τοὺς Ἕλληνας ὡς φυλὴν ὑποδεεστέραν, δὲν ἔπαυσαν δὲ καὶ ἐν τῇ ὁλονὲν αὐξανούσῃ παρακμῇ των ἀκόμη νὰ φέρωνται πρὸς αὐτούς, ὡς ἀληθεῖς *«Κονκουϊσταδόρες»*, κατὰ τὸ κρατῆσαν μεταξὺ τῶν Ἱσπανῶν ἐν γένει καὶ μεταγενεστέρως, καὶ πανταχοῦ, σκληρότατον σύστημα. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ ἄσβεστον μῖσος, ὅπερ διετήρησεν ἡ μνήμη καὶ ἡ παράδοσις πρὸς αὐτούς, παρὰ τὰ ἁπτὰ τεκμήρια τῆς τάξεως, τὰ ὁποῖα ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς, καὶ φυσικῶς πρὸς ἠθικὸν τῆς Ἑταιρίας, ἢ τουλάχιστον τῶν ἐπιγόνων της, ὄφελος.

Ἡ δικτατορία τοῦ Φαδρίγου. Ἀλλ' ἄρα γε τί ἔπραξε κατὰ τὴν ἑβδομηκονταπενταετίαν τῆς κυριαρχίας της ἡ Ἑταιρία; Κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ *Εστανιὸλ* ἐξηκολούθησε τὰς πολεμικάς της ἐνεργείας πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, ἐναντίον τῆς Μεγαλοβλαχίας, τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἄρτης, τῆς Εὐβοίας καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ἀχαΐας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐστανιόλ, ὡς ἀνεξάρτητος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἡγεμὼν διώκησεν ὁ *Ἀλφόνσος Φαδρῖγος*, υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου, στρατηγικώτατος, καὶ ἄνθρωπος δραστήριος. Οὗτος πρὸ δώδεκα ἐτῶν εἶχε λεηλατήσει τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Ἑλλάδος, καλῶς δ' ἐγνώριζε καὶ τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀναρχίας ἥτις ἐκράτει εἰς τὴν Μεγαλοβλαχίαν, μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Β' Ἀγγέλου, κατέλαβε τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς καὶ τὸ προσήρτησεν εἰς τὸ Δουκᾶτον. Ἐπενέβη δὲ καὶ εἰς τὴν Εὔβοιαν, διότι ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Βονιφατίου Δὰ Βερώνα, τὴν περιώνυμον διὰ τὴν καλλονήν της *Μ[αρ]ούλλαν*, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν κατώρθωσε νὰ προσαρτήσῃ τὰ νότια μέρη τῆς Εὐβοίας εἰς τὸ Δουκᾶτον. Ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὗται τῶν Καταλωνίων εἶχον προκαλέσει τόσην ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Εὐρώπην, βαρέως πάντοτε φέρουσαν τὴν καταστροφὴν τοῦ Κηφισσοῦ, ὥστε ὁ μὲν Πάπας παρώρμα τοὺς Ἐνετοὺς ν' ἀποδιώ-

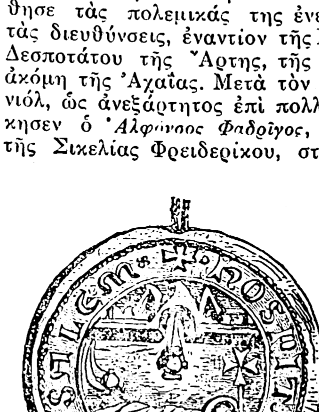

Σφραγὶς τῶν Ἰωαννιτῶν.

Digitized by Google

ξουν *«τὰ καθάρματα τῆς ἀνθρωπότητος»*, ὡς ἀπεκάλει αὐτούς, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ πεσόντος Δουκός, Βάλθερος ὁ Β΄, ἐνθαρρυνθεὶς ἔκτοτε κυρίως ἤρχισε νὰ βυσσοδομῇ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ ἀπολεσθέντος Δουκάτου. Τέλος οἱ ἐπικυρίαρχοι τῆς Εὐβοίας *Ἀνδεγανοὶ* διεμαρτύροντο διὰ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Φαδρίγου. Τότε πλέον ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας Φρειδερῖκος διέταξε τὸν παράτολμον υἱόν του νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ κατακτήσεις του.

Αὐτὴ ἐν τούτοις ἡ περίστασις ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἐντόπιοι ἐπροτίμων τὴν Καταλανικὴν Ἑταιρίαν μεθ᾽ ἧς εἶχον μάλιστα καὶ συνθήκην οἱ ἐν Ἄργει καὶ Ναυπλίῳ, μολονότι αἱ δύο πόλεις ἀνῆκον εἰς τὸν οἶκον τῶν Βριεννίων, τὸν ἀγωνιζόμενον διὰ παντὸς τρόπου κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ παλινορθωθῇ. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑνετοὶ ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας νὰ συνάψουν συνθήκην μετὰ τῆς Ἑταιρίας, ὑποχρεοῦσαν τοὺς Καταλωνίους νὰ μὴ διατηροῦν στόλον εἰς τὰς θαλάσσας τῶν Ἀθηνῶν (τὸν Σαρωνικὸν καὶ τὸν Εὐβοϊκὸν) ὅπου δὲν συνέφερεν αὐτοῖς, ἐπιτρέπουσαν ὅμως εἰς τὰ ὑπάρχοντα σκάφη των νὰ παραμένουν εἰς τὸν Κορινθιακόν. Σχετικῶς μὲ τοὺς λιμένας, ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι κατ᾽ ἐκεῖνον μόνον τὸν χρόνον, ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, ὅστις ἐλέγετο *Λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν* (Σετίνες), ἐπωνομάσθη εἴς τινα Γενουατικὸν χάρτην διὰ πρώτην φορὰν *Πόρτο-Λεόνε* (τὸ μετέπειτα μετατραπὲν εἰς *Πόρτο-Δράκο*), ἕνεκα τοῦ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος ἱσταμένου τότε, μεταφερθέντος δὲ τῷ 1688 εἰς Βενετίαν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη, μεγάλου λιθίνου λέοντος.

Ὁ Φαδρῖγος μετεχειρίζετο εἰς τὰς ἐπιδρομάς του στίφη Τούρκων, ἐκ τῶν κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους πλανωμένων τῇδε κἀκεῖσε πρὸς τυχοδιωκτισμόν. Τοὺς μετεχειρίζετο δὲ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Δεινοὶ ὑπῆρξαν οἱ Τοῦρκοι πειραταί, μεγάλας δ᾽ ἐπροξένησαν ζημίας εἰς τὴν Εὔβοιαν, πολλὰ ἐκ τούτων παθοῦσαν. Ταυτοχρόνως ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ἄγνωστον ἂν κληθέντες καὶ οὗτοι, ἢ ἐξ ἄλλης αἰτίας, μὴ διαλευκανθέντος εἰσέτι τοῦ ζητήματος, τότε πρωτοεμφανίζονται κατερχόμενοι πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, οἱ πλεῖστοι διὰ τῆς Θεσσαλίας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Βοιωτίαν, τὴν Εὔβοιαν καὶ διὰ τῆς Ἀττικῆς εἰς Πελοπόννησον, οἱ Ἀλβανοί, Χριστιανοὶ ἀκραιφνεῖς, ἀλλὰ ἀγροῖκοι καὶ ἀκοινώνητοι πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη. Κατέρχονται δὲ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἐκτοπίζοντες πρὸ πάντων τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας. Ὁπωσδήποτε καὶ αὐτοὺς ὁ Φαδρῖγος πολλάκις μετεχειρίσθη ἀπὸ τοῦ 1320.

Εἰς τὴν πολύφυλον ταύτην λαίλαπα τὴν πνέουσαν ὀλεθρίως ἐξ ὅλων τῶν κατευθύνσεων ἐπὶ τοῦ χειμαζομένου ἑλληνικοῦ λαοῦ, προσετέθη τῷ 1331 καὶ μία ἄλλη ἐκστρατεία, διὰ τῆς ἀποβάσεως ἐξ Ἀπουλίας εἰς Ἤπειρον τοῦ Δουκὸς Βαλθέρου τοῦ Β΄, μετὰ 800 ἱπποτῶν καὶ ἀναλόγου ἀριθμοῦ πεζῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ πεσόντος εἰς τὸν Κηφισὸν τελευταίου Φράγκου Δουκός, ἐρχόμενος νὰ διεκδικήσῃ ἀπὸ τοὺς Καταλανοὺς τὰ δικαιώματά του, αὐτοὺς μὲν ποσῶς δὲν κατώρθωσε νὰ βλάψῃ· καταλαβὼν δὲ τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ἄρταν εἰς βάρος τοῦ ἐκπνέοντος Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐνισχυθεὶς μόνον εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις του, ἠναγκάσθη τὸ θέρος τοῦ 1332 νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην, ἵνα ἀκολουθήσῃ τήν, τόσας ἐκπλήξεις ἐπιφυλάξασαν εἰς αὐτὸν διὰ τὸν ἐπίλοιπον χρόνον, Τύχην.

Ἡ ὕφεσις τῆς τυραννίας. — Εἰρηνικώτερα διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἐπῆλθον τὰ μετὰ τὸ 1338 ἔτη, διότι προφανῶς, μετὰ τὸν τότε ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίγου, ὃν ἠκολούθησε καὶ ὁ θάνατος τοῦ ὀνόματι Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν *Γουλιέλμου τοῦ Β΄ τοῦ Ἀραγωνικοῦ*, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἑταιρίαν πρεσβῦται προφανῶς ἐπροτίμων τὴν ἡσυχίαν. Τότε, τὸ Δουκᾶτον ἀνέλαβε, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς αὐτό, ὁ *Ἰωάννης Β΄* ὁ λεγόμενος *«τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Ρανδάτζου»* (1338—1348). Τοποτηρητής του ἐξελέγη ὁ ἀπὸ μακροῦ διαμένων εἰς Θήβας *Νικόλαος ὁ Λάντζιας*, ἄνθρωπος συμβιβαστικός.

Οὗτος εἶχε σταλῇ τῷ 1331 ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Βαλθέρου καί, νικήσας διὰ τῆς συνέσεως, πολλὰ ὠφέλησε τὴν Καταλανικὴν κυριαρχίαν. Διὰ τῶν συνετῶν του μέτρων ἔναντι καὶ τῶν Ἑνετῶν, καὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπέτυχε ποιάν τινα συμφιλίωσιν, τὴν συνεβίβασε μὲ τοὺς περιοίκους λαούς. Κατώρθωσε νὰ λύσῃ τὸ ἐπιτίμιον τοῦ Πάπα ὅπερ ἀπὸ ἐτῶν ἐβάρυνε τοὺς Καταλανούς, ἐπροκάλεσε μίαν ἐκστρατείαν τοῦ Δουκὸς Ἰωάννου ἐναντίον τῶν λυμαινομένων τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν Τούρκων πειρατῶν, ἥτις ἐματαιώθη περισσότερον, διότι καλῶς διαφημισθεῖσα ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Λάντζια ἐτρομοκράτησε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀπεμάκρυνε, παρὰ διότι ἄλλαι ὑποθέσεις τοῦ Δουκὸς Ἰωάννου, τὸν ἐκράτησαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἀναγκασθέντα νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐκεῖ τὸν συγκεντρωμένον τοῦτον στρατόν.

Μνημεῖον τοῦ Λορέντζου, υἱοῦ τοῦ Νικολάου Ἀτζαγιώλη, εὑρισκόμενον εἰς τὴν Κιστερκιανὴν Μονὴν παρὰ τὴν Φλωρεντίαν [Γλυπτὸν ἔργον τοῦ Orgagna].

Αἱ περὶ Ἀθηνῶν πληροφορίαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι ἐλάχισται. Ἀλλὰ παρέχουν κάποιαν εἰκόνα τῆς αἴγλης, ἣν διετήρουν ἀκόμη. Π. χ. ὁ διάσημος Μωαμεθανὸς ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος *Ἰμπουλφεντᾶ*, περιγράφων εἰς τὸν εἰκοστὸν ὄγδοον πίνακα τῶν περιηγήσεών του τὴν κατάστασιν τῆς τότε (κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος) Ἑλλάδος ἀναφέρει τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐξαιρέτως τὰς Ἀθήνας, ἃς καὶ καλεῖ *«πόλιν τῶν Ἑλλήνων σοφῶν»*, ἀναφερόμενος προφανῶς, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, εἰς τὸν χρυσοῦν τῶν Ἀθηνῶν αἰῶνα. Ὁ Γερμανὸς ὅμως κληρικὸς *Λουδόλφος Συδχάϊμ*, περιγράφων ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὴν διὰ τῆς βίας καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων Ἀττικήν, λέγει περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὅτι *«ἐνταῦθα ἤκμαζε μέν ποτε ἡ σπουδὴ τῶν Ἑλλήνων, τώρα ὅμως εἶναι σχεδὸν ἐρημωμένη πόλις, καὶ οἱ μαρμάρινοί της κίονες κοσμοῦν τὴν πόλιν τῆς Γενούης»*. Κατὰ τὸ 1339 ἔτος μάλιστα ἀναφέρεται ἐξαιρετικῶς ὡς σπουδαῖόν τι, ὅτι ὁ ἱερεὺς Κοσμᾶς Κάμηλος ἀντέγραψεν ἐν Ἀθήναις συγγράμματά τινα ἰατρικὰ χάριν τοῦ ἰατροῦ Δημητρίου Νομαχλουνοῦ, ἢ καλύτερον Χλωμοῦ.

Ἔκτοτε ἀκολουθοῦν ὡς μόναι πληροφορίαι διὰ τὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν ὀνόματά τινα Δουκῶν διαδεχομένων ἀλλήλους, χωρὶς οὗτοι νὰ μετακινοῦνται ἐκ Σικελίας ἢ Ἱσπανίας ἔνθα παρέμενον, καὶ διαφόρων τοποτηρητῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπαρεσκόντων εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Καταλωνίους, οἵτινες ἐζήτουν καὶ εὐκόλως ἀπελάμβανον τὴν ἀνάκλησίν των. Μόνον περὶ τὸ 1361, διακόπτεταί πως ἡ μονοτονία τῆς ὀνοματολογίας τῶν τυραννίσκων, ὁπότε, ὁ τότε διορισθεὶς τοποτηρητής, παλαιὸς δὲ ἕως τότε Διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν *Ρογῆρος ὁ Α΄ Λώριας*, ἀνενέωσε τὸν ἀπὸ τριακονταετίας σιγήσαντα ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν πόλεμον, τὸν ἐνήργησε διὰ παντὸς πολεμικοῦ ἀλλὰ καὶ ἀθεμίτου μέσου ἐναντίον τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἑνετῶν καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοὺς ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἢ ἀπὸ τῆς νήσου καταγομένων. Ὁ Ρογῆρος Λώριας ὅμως ἔπραξε καὶ κάτι ἄλλο, ὅπερ ἀσφαλῶς σχετίζεται μὲ τὴν συνεχισθεῖσαν κατόπιν διείσδυσιν τῶν Τούρκων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὴν κραταίωσιν παρ᾽ αὐτοῖς τῆς ἐννοίας ὅτι δύνανται νὰ διαβιώσουν ἔξω τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐκτεταμένων αὐτῶν στεππῶν. Ἐπεκαλέσθη δηλαδὴ τὴν ἐπικουρίαν ὄχι Τούρκων τυχοδιωκτῶν, ζητούντων νὰ μισθωθῶσιν ὡς στρατιῶται, ἀλλ᾽ αὐτοῦ τούτου τοῦ Σουλτάνου τῶν Τούρκων Μουρὰτ τοῦ Α΄, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς ἀνωτάτου ἄρχοντος ἑνὸς κράτους.

Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν Θηβῶν, ἰδόντες τὴν πρώτην ἀφικομένην ἐπικουρίαν τῶν *Αζάπηδων* καὶ τῶν *Ἀκιντζήδων*, μὲ τὰς ἐξωτικὰς στολάς των, μὲ τὰς θηριώδεις ὀργάς των καὶ τὰ ἀπάνθρωπα καὶ ἀνήκουστα εἰς μυσαρότητα φερσίματά των, διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως, ἐξήτησαν τὴν ἀποδίωξιν τῶν συμμάχων καὶ ἠρνήθησαν νὰ παράσχουν τροφάς, προκαλέσαντες οὕτω εἶδος ἀληθινῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Σικελίας, μόνον ὅταν πρεσβεία Καταλωνίων τῆς Ἑταιρίας ἔσπευσε νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ ὅτι οἱ εἰσελθόντες αὐτοὶ ὡς σύμμαχοι προέβησαν καθ᾽ ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἰς ἀνομολογήτους συμφορὰς καὶ λεηλασίας, ἀνεμίχθη· ἀνακαλέσας δὲ τὸν Ρογῆρον Λώριαν ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τοῦ Δουκάτου εἰς τὸν συνετώτερον ὁπωσδήποτε *Ματθαῖον Μογκάδα*, ὅστις καὶ ἀπέπεμψε τοὺς ἀποτροπαίους ἐκείνους συμμάχους, ἔκλεισε δὲ τὴν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνην. Ἔκτοτε, καὶ ἐπὶ μίαν δεκαετίαν, ἐμφανὲς εἶνε ὅτι ὁ τόπος ἐπλήρωσεν ἁδρότατα διὰ παντοίων βασάνων καὶ κακώσεων τὸν ὕπουλον πόλεμον, ὃν διεξῆγον μεταξύ των, ἵνα ἐπικρατήσουν ὡς Τοποτηρηταὶ τοῦ Δουκάτου ὁ Ρογῆρος Λώριας καὶ ὁ Ματθαῖος Μογκάδας. Ἐρημώσεις καὶ καταπιέσεις καὶ φόροι διπλοῖ καὶ τριπλοῖ καὶ πολλαπλοῖ, διὰ νὰ κορέσουν τὴν βουλιμίαν ἀμφοτέρων τῶν ἀπλήστων ἐκείνων τυραννίσκων. Τέλος τῷ 1370, ἀφοῦ ἀπέκρουσε μίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Κόμητος Κομβερσάνου, Βαΐλου μὲν τῆς Ἀχαΐας, ἀλλὰ κληρονομικῷ δικαίῳ ἀπὸ τῶν Βριεννίων ἐπιδόξου Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, καταλαβόντος τὴν κάτω πόλιν, ἀλλὰ μὴ δυνηθέντος νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ἀφοῦ ἀπέκρουσε νικηφόρως τοὺς Τούρκους, ἐπανελθόντας μετὰ λύσσης ν᾽ ἀποπλύνουν τὴν ὕβριν τοῦ 1367, ἀφοῦ ἐν τέλει ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης μὲ τὸ δικτατορικὸν ἀξίωμα ὅπερ ἀνέλαβε τιμηθεὶς ταυτοχρόνως Πρωτοστράτωρ καὶ Ἐπίτροπος τοῦ Δουκάτου, ὁ Ρογῆρος Λώρια, ἀπέθανε καταλιπὼν διάδοχον τῶν σχεδίων του τὸν υἱόν του Ἰωάννην Λώριαν. Ἀλλὰ τότε ἤρχισαν μετὰ μείζονος μανίας νὰ ἐκσποῦν αἱ *«οἰκογενειακαὶ ἔριδες»* τῶν Καταλωνίων, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις παλαιοτέρων, τῶν ἀνηκόντων δηλαδὴ εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν Καταλωνίων οἵτινες κατῆλθον τῷ 1311, καὶ τῶν «Βεγκιὲρ», τῶν Καστελλάνων, τῶν Καπετάνων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων οἵτινες, καίπερ Καταλανοί, ἐθεωροῦντο ὅμως ξένοι, διότι ἐστέλλοντο ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ δὲν κατελέγοντο μεταξὺ τῶν «ἐντοπίων». Ἀλλὰ εἰς τὴν ἔκσπασιν τοῦ μίσους μεταξὺ τῶν θεωρούντων ἑαυτοὺς *αὐτόχθονας* καὶ τῶν θεωρουμένων ὡς *ἑτεροχθόνων* τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἱσπανίας ἐπέπρωτο κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους νὰ προστεθῇ καὶ μία ἀκόμη μάστιξ, ἴσως ὄχι τόσον δεινή, ὅσον ἡ Ἑταιρία τῶν Καταλωνίων, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε

Digitized by Google

ἐπίσης ἀγρία, ἀφοῦ ἄλλωστε ἐσυγγένευε καὶ μετ' ἐκείνης: Ἡ Ἑταιρία τῶν Ναβαρραίων.

Ναβαρραῖοι καὶ Τοῦρκοι.—Βορειότερον οἰκοῦντες, παρὰ τὰ Πυρηναῖα, ἀλλ' ἀνήκοντες εἰς τοὺς ἐπιγόνους τῶν αὐτῶν Γοτθικῶν, Χερουλικῶν καὶ Βασκικῶν βαρβαρικῶν φυλῶν, οἱ *Ναβαρραῖοι*, μιμούμενοι τοὺς Καταλωνίους, δὲν ἔσπευσαν πρὸς Ἀνατολάς, ἀλλ' ἐπὶ μακρὰ ἔτη διέθρεψαν, μὲ τὰς ὠμότητας καὶ τὰς ἀνηκούστους ἀγριότητάς των τὴν τρομερὰν ἀναρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ἐπὶ τοῦ Γαλλικοῦ ἐδάφους ὁ ἑκατονταετὴς λεγόμενος πόλεμος. Ὅταν ὅμως ὁ Γάλλος Στρατάρχης Δουγεσκλῖνος, ἔφερε κάποιον φῶς εἰς τὸ ἔρεβος τῆς πατρίδος του, διὰ παντὸς τρόπου ἐπεδίωξε ν' ἀπομακρύνῃ τὰς ἀπαισίας ὀρδὰς τῶν Ναβαρραίων ἐκείνων, τῶν ἀποτελούντων βασικὴν ἀπειλὴν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς χειμαζομένης χώρας του. Εἶναι περιεργόταται αἱ λεπτομέρειαι τοῦ τρόπου ἢ μᾶλλον τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεθόδων, τὰς ὁποίας μετεχειρίσθησαν, τόσον αὐτός, ὅσον καὶ οἱ πράκτορές του, διὰ νὰ διοχετεύσουν τὸν ἀνθρώπινον ἐκεῖνον χείμαρρον πρὸς τὴν αἱμάσσουσαν μὲν ἀλλ' ἀνθρωποβόρον αὔλακα τῆς Ἀνατολῆς. Πράγματι ἡ Ἑταιρία τῶν Ναβαρραίων, στελλομένη εἰς Ἀνατολήν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι δῆθεν θὰ συνήντα συγγενεῖς λαούς, τοὺς Καταλωνίους, ἔχοντας ἀνάγκην, ὡς διεθρυλεῖτο, νέων παραγόντων διὰ νὰ παρατείνουν τὸν φθίνοντα πολιτικόν των βίον, ἀπωθεῖτο ὄχι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνανεώσεως τῶν ζημιῶν ἐν Ἀνατολῇ, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ κατεστρέφετο, ὅπως συνέβη μὲ τὰς περισσοτέρας Σταυροφορίας. Βάσιμος δὲ ἦτο τοιαύτη ἐλπίς.

Πράγματι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ Τοῦρκοι, χωρὶς νὰ ἁπλώνωνται κρατικῶς, κατ' οὐσίαν ὅμως εἶχον ἐκταθῆ κατὰ τρόπον παρέχοντα τὴν εἰκόνα τῆς συνολικῆς μετ' ὀλίγον κυριαρχίας ἐν Εὐρώπῃ. Πλὴν ἐλαχίστων κάστρων, ἡ ὕπαιθρος χώρα καὶ πολλαὶ πόλεις δὲν ὑπήκουον πλέον εἰς τοὺς νομίμους αὐθέντας των ἢ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ κράτους εἰς ὃ νομίμως καὶ παλαιόθεν ἀνῆκον, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς διείποντο ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῶν ἱππέων ἢ τῶν πεζῶν στρατιωτῶν τοῦ Σουλτάνου, ἢ ἀπὸ τοὺς διαφόρους *Ἀγάδες*, οἵτινες, διαθέτοντες στρατιωτικάς τινας δυνάμεις, ὅπως θὰ συνέβαινε μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς ληστρικῶν συμμοριῶν, ἐλῄζοντο ὅλην τὴν χώραν, μέχρι καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ μία συγκέντρωσις εἰς τὰς Θήβας, ὥστε ν' ἀσχοληθοῦν οἱ ἔχοντες καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὴν δύναμιν ν' ἀντεπεξέλθουν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐκείνου ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου. Τὴν συγκέντρωσιν ταύτην προεκάλεσεν ὁ Πάπας *Γρηγόριος ὁ ΙΑ'*, θέλων νὰ καταπολεμήσῃ δι' ὅλων τῶν μέσων τὸν κίνδυνον τοῦτον, ὅν εὕρισκεν ὑπὲρ πάντας ἀπειλητικώτερον.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Νερίου Ἀτζαγιώλη.—Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνῆλθον τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1373 ὅλοι οἱ αὐθένται τῶν διαφόρων ἐν Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις αὐτῆς φραγκικῶν βαρωνειῶν, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ μετέπειτα τόσον μέλλων νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν *Νέριος Ἀτζαγιώλης*, τότε ἁπλοῦς τῆς Κορίνθου ἡγεμών, κατὰ κληρονομίαν τοῦ Νικολάου Ἀτζαγιώλη. Λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ δεξίωσις εἰς τὰς Θήβας. Καὶ πολλὰ ἀπεφασίσθησαν ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Νέα σταυροφορία ἐκηρύχθη κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως συνέβησαν ἄλλα. Διότι ἀμέσως μετὰ τὸ πέρας τῆς Χριστιανικῆς ταύτης συνόδου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Κορίνθου Νέριος Ἀτζαγιώλης, ἐπιθυμῶν νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰς Καταλανικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ νὰ προελάσῃ εἰς τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἀπὸ ἐτῶν ἐποφθαλμία, ἐκυρίευσε τὰ Μέγαρα καὶ τὴν ἐπίκαιρον στρατηγικῶς περιοχήν των, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι οἱ Καταλώνιοι δὲν εἶχον ἀποδώσει εἰς αὐτὸν Κορινθίους τινὰς ὑπηκόους δραπετεύσαντας καὶ ἀπὸ καιροῦ ματαίως ζητουμένους.

Εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο προσεπάθησε νὰ τὸν παρακωλύσῃ ὁ Ἕλλην Νοτάριος *Δημήτριος Ρένδης*, ἄνθρωπος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Καταλανῶν, δι' ὅπερ καὶ ὑπ' αὐτῶν πολλαπλῶς ἠμείφθη καὶ ἐτιμήθη, ἀλλ' ὅστις μετὰ ταῦτα πολυτρόπως ἔμελλε νὰ συνδεθῇ μὲ τὴν Φλωρεντινὴν οἰκογένειαν τῶν Ἀτζαγιώλη, ἣν κατὰ τὴν παράδοσιν πλέον ὑπηρέτησεν ἡ οἰκογένειά του, μέχρι τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων. Οἱ Καταλώνιοι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀμυνθοῦν τότε, διότι συνέπεσε νὰ γίνῃ στάσις τῶν Ἀθηναίων, προκληθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἀκροπόλεως *Περάλτα*, καταγομένου ἀπὸ τὴν Σικελίαν. Τὴν θέσιν του διεξεδίκουν ἐντόπιοι Καταλώνιοι, ἐπεδίωκον δὲ πάσῃ θυσίᾳ ν' ἀποκτήσουν τὸ φρούριον, καὶ σὺν αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ τετελεσμένου γεγονότος. Τοῦτο ἐν τούτοις παρέσχε τὴν ἔννοιαν τῆς ἀδυναμίας τῆς πάλαι ποτὲ ἀκαταβλήτου Ἑταιρίας τῶν Καταλωνίων. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπικυριάρχου Βασιλέως τῆς Σικελίας ἡ ἀδυναμία κατεφάνη, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ προσεπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ τοῦ Λουδοβίκου Φαδρίγου, ἐγγόνου τοῦ πρὸ ἐτῶν δικτατορήσαντος Ἀλφόνσου, ὅστις ἦτο βεβαίως κύριος τῶν Σαλώνων καὶ τοῦ Ζητουνίου, ἀλλ' ἐπεβλήθη μᾶλλον ὑπὸ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν «ἐντοπίων Καταλανῶν». Δύο ἔτη βραδύτερον, ὅτε ἐφάνη ὅτι θὰ ἡσύχαζον τὰ πράγματα διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ *Γαλσεράνου Περάλτα* (Σικελοῦ) εἰς τὴν φρουραρχίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ *Γουλιέλμου Δὲ Ἀλμενὰρ* (ἐντοπίου Καταλωνίου) εἰς τὴν τῆς Λεβαδείας, ἀμοιβαίως ὑποχωρησάντων τῶν δύο ἰσχυρῶν κομμάτων, νέος διχασμὸς ἔμελλε νὰ προκύψῃ ἐξ αἰτίας μακρινῆς, αὐτὸς δὲ μὲ τρισχειρότερα ἀποτελέσματα, τόσον διὰ τοὺς Καταλωνίους, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ὁπωσδήποτε πάσχοντας γηγενεῖς ὑπηκόους. Ὁ ἐπικυρίαρχος καὶ Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Βασιλεὺς τῆς Σικελίας Φρειδερῖκος ὁ Γ' ἀπέθανε καταλιπὼν τὸ Δουκᾶτον μετὰ τῆς ἄλλης κληρονομίας του εἰς τὴν μονογενῆ του θυγατέρα *Μαρίαν τὴν Ἀραγωνικήν*.

Διεξεδίκησε τὸ Δουκᾶτον καὶ ὁ γυναικάδελφος τοῦ ἀποθανόντος Δουκὸς ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας *Πέτρος*. Ἀμφότεροι παρεσκευάσθησαν ἵνα διὰ τῶν ὅπλων ὑπερασπίσωσι τὰ μακρινά των δικαιώματα εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς Θήβας καὶ τὰς Νέας Πάτρας. Οἱ στρατοί, εἰς ἐπανειλημμένας ἦλθον ῥήξεις. Ὁ πόλεμος ἔκτοτε θὰ ἐγίνετο ἀκόμη ἀγριώτερος. Ἀλλ' αἱ δειναὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ *Λιώσα* καὶ τοῦ *Μπούα Σπάτα*, γενναιοτάτων καὶ τολμηροτάτων στρατηλατῶν καὶ ἀνθρωποποιμένων, περιεστοίχιζον ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα στρατόπεδα μὲ κινδύνους πολὺ μεγαλυτέρους τῶν ἀψιμαχιῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐπεδίδοντο, ὅπως γίνεται ἐμφανὲς ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολεμοῦντο. Ὁ Σπάτας μάλιστα, ὁ νικητὴς τῆς Ναυπάκτου καὶ πορθητὴς τόσων ἄλλων ὀχυροτάτων φρουρίων, ἐλέγετο καὶ ἦτο ἀμείλικτος πρὸς τοὺς ἐχθρούς του, ἰδιαιτέραν δὲ ἀντιπάθειαν ἔτρεφε πρὸς τοὺς Καταλωνίους, καὶ τοὺς ἐνοικιαστὰς τοῦ Μορέως *Σπιταλιώτας* (Ἰωαννίτας τῆς Ρόδου).

Ἡ καταιγὶς τῶν Ναβαρραίων.—Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅταν, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν ἀποστεργόντων αὐτοὺς Γάλλων καὶ κληθέντες ὑπὸ τοῦ τότε ἐπιδόξου Λατίνου Αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰακώβου, κατέλαβον τὴν Κέρκυραν οἱ Ναβαρραῖοι καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν δύο ἀρχηγῶν τῆς περιστάσεως, τοῦ *Μαϊώτον Κοκκεδὲλ* καὶ τοῦ *Πέτρου Σὰν Σουπεράνο*, τοῦ ἐπιλεγομένου *Βόρδον* (Νόθου) προεχώρησαν εἰς τὴν Ἤπειρον, τὴν Ἑλλάτησαν καὶ διὰ τῆς Πίνδου διαβάντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν, προεχώρησαν ἐκεῖθεν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὸ Δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν προέλασίν των συμμάχους ἢ μᾶλλον βοηθοὺς εὗρηκαν τοὺς πολεμίους τῆς Ἑταιρίας τῶν Καταλωνίων καὶ τοῦ Βασιλέως Πέτρου, τότε νικητοῦ ἀπέναντι τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας τῆς Σικελικῆς.

Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο ὁ Ἐνετὸς Βαρῶνος τοῦ περιαλήπτου φρουρίου παρὰ τὴν ἔξοδον τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς *Βοδονίτζης*, τῆς κλειδὸς ταύτης τοῦ Δουκάτου. Σύμμαχον ἐπίσης εἶχον οἱ Ναβαρραῖοι τὸν Δοῦκα τοῦ Αἰγαίου *Νικόλαον Γ' τὸν Δελακάρτσερε*, ὅστις ἤλπιζε ν' ἀνακτήσῃ δι' αὐτῶν τὴν οἰκογενειακήν του μοῖραν τῆς Χαλκίδος ἐν Εὐβοίᾳ, ἧς ἦτο Τριτημόριος Αὐθέντης. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἐνοικιασταὶ τῶν προσόδων τοῦ Μορέως *Σπιταλιῶται Καλογηροπολεμισταί*, οἵτινες εἶχον μεταξὺ ἄλλων ἔρεισμα ἐν Ἀττικῇ τὸ φρούριον τοῦ Συκαμίνου, ἀλλ' ἐστεροῦντο τοῦ Ἱσπανοῦ ἀρχηγοῦ των Ἰωάννου Φερνάνδου Ἐρέδια, αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τοῦ Μπούα Σπάτα, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀναρχίας εἶχον ἐπιπέσει κατὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν ἐλαφυραγώγουν, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς. Φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἐπίδοξος Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς κληρονομίας τῶν Βριεννίων *Κόμης τοῦ Κουβερσάνου* ἐπετέθη ἐπίσης κατὰ τῶν Ἀθηνῶν εὐτυχήσας νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸν διοικητὴν τῆς Ἀκροπόλεως Ἰωάννην Λώριαν, ὃν ἐκράτησε δύο ὅλα ἔτη παρ' αὐτῷ ἐν Πελοποννήσῳ. Προσετίθεντο εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἀνωμαλίας αἱ ἀμοιβαῖαι ἀντιζηλίαι μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, τῆς δευτέρας μὴ στεργούσης νὰ προέχῃ ἡ αἴγλη τῆς πρώτης, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηνῶν βαρέως φερουσῶν τὴν μακρὰν ἐπισκίασίν των ἀπὸ τὴν ἐμποριομηχανικὴν πόλιν τῶν Θηβῶν. Τέλος καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν σημαινόντων Ἑλλήνων, ὅπως θὰ ὑπῆρχον ὅμοιοι τῷ Δημητρίῳ Ρένδῃ, ὧν δὲν ἐσώθησαν πιστοποιητικὰ τῆς ἐν τῇ Καταλανικῇ πολιτείᾳ σημασίας, δι' ὃ καὶ πιθανῶς παρέμειναν ἀφανεῖς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνωμάλων ἐκείνων χρόνων, ἑνωθέντες πρὸς τὴν φατρίαν τῆς Μαρίας τῆς Σικελικῆς διηυκόλυναν τὴν εἰσόρμησιν τῆς ἀκμαίας στρατιᾶς τῶν Ναβαρραίων, ἐναντίον τῆς ὁποίας δύσκολος ἀπέβαινε πᾶσα ἄμυνα ἐκ μέρους τῶν ἐκφυλισμένων ἀπογόνων τῶν ποτὲ Καταλανῶν τῆς «*Γραν Κομπανία*», ὅπως ὑπερηφάνως αὐταπεκαλοῦντο, ἀκόμη καὶ τότε.

Ἡ ἄμυνα καὶ αἱ ἀμοιβαί.—Διεύθυναν λοιπὸν οἱ Ναβαρραῖοι, λεηλατοῦντες καὶ πυρπολοῦντες τὴν ὕπαιθρον χώραν. Ἡ Λεβάδεια μὲ τὸ ὀχυρώτατον καὶ ἔτι μέχρι τοῦ νῦν σωζόμενον Καταλανικὸν Κάστρον, ἀντέταξεν ἐρρωμένην ἀντίστασιν ὑπὸ τὸν Διοικητήν της Γουλιέλμον *Δαλμανάραν* (Δὲ Ἀλμενάρ), Καταλανὸν ἐκ Σαλώνων, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα διεσώθη εἰς οἰκογενειακόν του κτῆμα ἐν τῇ Ἀργολικῇ πεδιάδι, καὶ τὸν βοηθὸν αὐτοῦ *Ἰάκωβον Φερρέρ*, Σαλωνίτην ἐπίσης Καταλώνιον. Διὰ προδοσίας ὅμως οἱ Ναβαρραῖοι εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον καὶ ἐφόνευσαν τοὺς γενναίους προμάχους του. Τὰς Θήβας ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος Ἰωάννου Λώρια, φέρονται ὑπερασπιζόμενοι δύο ἄνδρες ὀνομαζόμενοι *Δημήτριος* καὶ *Μῆτρος*. Προφανὲς εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἀγνώστου μέν, ἀλλὰ πιθανῶς Ἀλβανοῦ τὴν καταγωγήν, Αὐθέντου τοῦ Βόλου, τοῦ ἐκ τῆς παρακειμένης Δημητριάδος καλουμένου ὑπὸ τῶν ἑσπερίων *Δὲ - Μίτρε*. Ὁπωσδήποτε εἰς τὰ συγκεχυμένα χρονικὰ ἢ μᾶλλον καταστιχαρικὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἀμφότεροι οἱ Δημήτριος καὶ Μῆτρος φέρονται ἀμειφθέντες μὲ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Σαλώνων. Ταῦτα ὅμως καί, ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, μόνη ἡ ὀχυρωτάτη Ἀκρόπολις, ἀντέταξαν σθεναρὰν ἀντίστασιν εἰς τὸ παφλάζον ἐκεῖνο ἐχθρικὸν κῦμα. Ὁ Γαλσεράνος Περάλτας, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως, εἶχε ζωγρηθῆ κατά τινα ἔξοδον μετὰ πολλῶν ἄλλων μαχητῶν. Ἀλλ' ὁ Ρωμαῖος δὲ Βελλάρβε, Καστελλᾶνος τῆς Ἀκροπόλεως, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ συμβολαιογράφου Δημητρίου Ρένδη, κατώρθωσε ν' ἀποτρέψῃ τὸν χείμαρρον μετὰ τόσης δεξιότητος, ὥστε τὴν 20 Μαΐου τοῦ 1380, οἱ Ἀθηναῖοι, φαίνονται συνερχόμενοι ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν ἀπολύτῳ ἡσυχίᾳ διὰ νὰ συντάξουν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Βασιλέα Πέτρον καὶ ὁμοφώνως ζητοῦντες ἰσόβιον Διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν τὸν Ρωμαῖον Βελλάρβε, τὴν παραχώρησιν δικαιωμάτων τῆς Καταλανίδος δεσποίνης εἰς τὴν ἐκ Μεγάρων Ἑλληνίδα δούλην του καὶ παλλακήν του καὶ τέλος πλεῖστα προνόμια ὑπὲρ διαφόρων Καταλωνίων, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται τόσον ὁ Δημήτριος Ρένδης, ὅσον καὶ ὁ συγγενής αὐτοῦ Ἰωάννης. Ἐπειδὴ δὲ ταυτοχρόνως καὶ ἐκ Σαλώνων καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Στερεᾶς παρόμοιαι ἐστάλησαν ἀναφοραὶ ζητοῦσαι ἀμοιβὰς ὑπηρεσιῶν, ἔπεται ὅτι κατὰ Μάϊον τοῦ 1380 οἱ Ναβαρραῖοι εἶχαν τραπῆ διὰ τῆς Μεγαρικῆς καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατεῖχον ὅμως ἀκόμη τὴν Λεβάδειαν καὶ τὰς Θήβας, αἵτινες ἔκτοτε δὲν ἀναφέρονται πλέον εἰς τὰ Ἀραγωνικὰ χρονικά. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰς ἐγκατέλειπαν, ὡς μακρινὰς ἀπὸ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ δρᾶσίν των, καὶ συνεπῶς ἀχρήστους.

Ὁ Βασιλεὺς Πέτρος ἀπεδέχθη τὰ αἰτήματα πάντα, μέχρι καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐγωϊστικωτάτων, τὰ ὁποῖα ὑπέβαλε δι' ἑαυτὸν ὁ Κόμης τῶν Σαλώνων δὸν Λουδοβῖκος Φαδρῖγος. Διώρισε δὲ τοποτηρητήν του τὸν *Ροκαβέρτην*, ὅστις ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ ὁπωσοῦν σημαντικὸν πρόσωπον κατὰ τὰ ψυχορραγήματα τῆς ἐν Ἀθήναις Καταλανοκρατίας. Ποιητὴς ὁ Ἀραγώνιος ἐκεῖνος Βασιλεύς, καὶ ἐκ τῶν περιωνύμων τρουβαδούρων τῆς ἐποχῆς του, εἰς πλείστας περιστάσεις ἐξυμνεῖ τὰς Ἀθήνας. Εἰδικώτερον δὲ γράφων πρὸς τὸν ταμίαν του, ἐν γλαφυρωτάτῃ γλώσσῃ, τὸν ἱερὸν τῆς Ἀκροπόλεως βράχον ἀποκαλεῖ «*τὸ πολυτιμότατον κειμήλιον τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ δὴ τοιοῦτο, ὥστε ἅπαντες οἱ βασιλεῖς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου οὐδὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσουν παραπλήσιον*».

Ἡ ἀλβανικὴ ἐποίκισις.—Φαίνεται ὅτι ὁ ἀγὼν μεταξὺ Καταλωνίων καὶ Ναβαρραίων ἐξηκολούθησε καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος τοῦ 1381, πιθανῶς διὰ τῶν ἐν τοῖς δύο φρουρίοις δυνάμεων καὶ τῶν στιφῶν, ἅτινα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐνεφανίζοντο λεηλατοῦντα τὴν χώραν. Ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῶν σχεδὸν συμπατριωτῶν καὶ ὁμογλώσσων, ἴσως δὲ καὶ διὰ τοῦτο μισουμένων φανατικώτερον, ὁ Ροκαβέρτης, μολονότι κωλυθεὶς νὰ ἔλθῃ ἀμέσως, ἀπέστειλε σεβαστὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, συνήσπισε δὲ καὶ πολλοὺς συμμάχους. Σαφεῖς ὅμως πληροφορίας περὶ τούτου δὲν ἔχομεν ἄλλας, πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι ἑτέρα μοῖρα Ναβαρραίων, τὸ θέρος τοῦ 1381, διῆλθε διὰ τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Μεγαρικήν, τὸν Ἰσθμόν, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Ἀχαΐας ἐτράπη πρὸς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ὅπου, ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν, ὑπὸ ποικίλα προσχήματα, ἐγκαθίσταται.

Ἐν τῷ μεταξὺ τεράστια κενὰ ἀφῆκεν ἡ ναβαρρικὴ καταιγὶς τὸν ἐντόπιον πληθυσμόν. Τὰ κτήματα παρέμεναν χέρσα ἐλλείψει χειρῶν. Πολλοὶ ἐφονεύθησαν. Ἄλλοι μετηνάστευσαν. Ἄλλοι ἐφοβοῦντο νὰ παλινοστήσουν ἀδυνατοῦντες νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὴν ἰδίαν των συντήρησιν καὶ τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων.

Τότε ἀκριβῶς φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἡ πρώτη μεγάλη ἀλβανικὴ ἐποίκισις τῆς Ἀττικῆς. Διότι ὁ Βασιλεὺς Πέτρος, κηρύξας ἀσυδοσίαν καὶ διανομὴν γαιῶν καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα, προεκάλεσε πλῆθος ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν ἐξ ἐκείνων, αἵτινες, στενοχωρηθεῖσαι εἰς τὴν δρᾶσιν των ἐκ τῶν δηώσεων καὶ ἄλλων κακώσεων τῶν τουρκικῶν στιφῶν, διέβησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐκτοπίζουσαι τοὺς *Βλάχους*, καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν διεχύθησαν εἰς τὴν Στερεάν, τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν βορειοανατολικὴν Πελοπόννησον. Ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀποδίδεται τῆς Ἀττικῆς ἡ πρώτη ἐποίκισις, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἤκμαζον αἱ «*Φάραι*» τοῦ Σπάτα, τοῦ Λιώσα, τοῦ Μαλακάσα, καὶ τοῦ Λιζάπια, τῶν

Digitized by Google

ὁποίων τὰ ὀνόματα συναντῶμεν εἰς τὰ χωρία Σπάτα, Λιόσια, Μαλακάσα, καὶ Λιόπεσι.

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΑΝΟΚΡΑΤΙΑΣ. Ἀλλὰ τῶν Καταλάνων τῆς ποτὲ «*Γρὰν Κουμπανία*» ἤγγιζεν ἤδη ἡ μόρσιμος ὥρα, τὸ ἑβδομηκοστὸν ἕβδομον ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἔτος. Ἡ δὲ προκαλέσασα τὸ τέλος αἰτία ἀληθῶς εἶναι ἐκ τῶν περιεργοτάτων, ἔχουσα οὕτω:

Ἡ κόμησσα τῶν Σαλώνων.—Ὁ Νέριος Ἀτζαγιώλης, ἀνεψιὸς καὶ κληρονόμος τοῦ Φλωρεντινοῦ Μεγάλου Στρατοπεδάρχου τοῦ Βασιλείου τῆς Νεαπόλεως Νικολάου, τραπεζίτης καὶ αὐτός, δυνάστης ὅμως ἀπὸ ἐτῶν τῆς Κορίνθου καὶ ἀπὸ δεκαετίας περίπου πορθητὴς τῶν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἀθηνῶν ὀχυρωτάτων Μεγάρων, ἐποφθαλμία, ὡς εἴπομεν ἤδη, τὸ «*Δουκᾶτον*», ὅπως ἐξηκολούθει νὰ λέγεται ἡ χώρα ἡ διοικουμένη ἀπὸ τοὺς Καταλωνίους ἐν τῇ Στερεᾷ. Ὑπανδρεύσας τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα του *Βαρθολομαίαν*, μίαν ἀπὸ τὰς πεφημισμένας διὰ τὸ κάλλος ἡγεμονίδας τῆς ἐποχῆς, μὲ τὸν Δεσπότην τοῦ Μιστρᾶ *Θεόδωρον τὸν Α' Παλαιολόγον*, καὶ προετοιμαζόμενος διὰ τὸ γάμον τῆς δευτεροτόκου *Φραγκίσκας* μετὰ τοῦ Παλατίνου Κόμητος Κεφαλληνίας, *Καρόλου τοῦ Τόκκου*, ἐσκέφθη νὰ ἐνδυναμωθῇ διὰ νέας ἀγχιστείας, νυμφεύων τὸν γυναικάδελφόν του, *Πέτρον τὸν Σαρακηνόν*, Εὐβοέα εὐπατρίδην, μὲ τὴν Μαρίαν τὴν κόρην τῆς Κομήσσης τῶν Σαλώνων *Ἑλένην*. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας ἐξ ἄλλου ἤθελε νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ μὲ τὸν υἱὸν τοῦ ἐπιτρόπου του Ροκαβέρτη. Ἡ κόμησσα, εἰς τὰς φλέβας τῆς ὁποίας ἔρρεε τὸ αὐτοκρατορικὸν αἷμα τῶν *Καντακουζηνῶν*, τόσον ὠργίσθη διὰ τὴν ἐξευτελιστικὴν πρότασιν τοῦ Ἀτζαγιώλη, ὥστε ἀμέσως ἔσπευσε νὰ μνηστεύσῃ τὴν κόρην της μὲ τὸν Σέρβον ἡγεμονίδην *Στέφανον τὸν Δούκαν* (*τον Χλιαπηνόν*, τὸν κυριολεκτικώτερον καλούμενον *Τσαπὰν-Δουσσάν*. δηλαδὴ ἀρχηγὸν Δουσσάνην) ἕνα ἀπὸ τοὺς κατέχοντας τότε τὴν Θεσσαλίαν Σέρβους λαοποιμένας. Τοῦτο ἐπροξένησε μεγίστην ὀδύνην εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ἴδουν συντελούμενον τὸ ἐξευτελιστικὸν αὐτὸ συνοικέσιον μὲ τὸν Σλαῦον πρίγκιπα. Καὶ τῆς συγχύσεως ἐπωφεληθεὶς ὁ Νέριος Ἀτζαγιώλης, τὰ μὲν Σάλωνα κατέλαβε διὰ σπείρας ἱππέων, τὰς δὲ Ἀθήνας, πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐκυρίευσε προφανῶς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1385. Ἐπέτυχε δὲ τοῦτο διά τινος ἐνετικοῦ κατέργου, μὲ τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσε τὸν Πειραιᾶ, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἄνδρας ἀπέστειλεν εἰς τὸ κακῶς προασπιζόμενον ἄστυ τῆς Παλλάδος.

Νέριος Ἀτζαγιώλης.

Μόνη ἡ Ἀκρόπολις ἀντεῖχε χάρις εἰς μικράν, ἀλλὰ γενναίαν, Καταλωνικὴν φρουράν, τελοῦσαν ὑπὸ τὸν φρούραρχον *Δὸν Πέδρον δὲ Πάου*, καὶ ἐπὶ διετιαν ἀντέταξε πείσμονα ἀντίστασιν εἰς πάσας τὰς προσπαθείας τοῦ Ἀτζαγιώλη, μολονότι οὗτος, κυριεύσας τὸ λοιπὸν Δουκᾶτον, ἐτιτλοφορεῖτο ἀπὸ τοῦ 1385 ἀκόμη «*Κύριος Κορίνθου καὶ τοῦ Δουκάτου*». Τὰ Σάλωνα ὅμως, ἄγνωστον πῶς καὶ πότε, ἐπανῆλθον εἰς τὴν κυριότητα τῆς Κομήσσης Ἑλένης καὶ τῆς θυγατρός της Μαρίας. Μάλιστα τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1388, ἐκ τῶν Ἀραγωνικῶν ἀρχείων πειθόμεθα ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Ἰωάννης προσεπάθει νὰ πείσῃ τὴν Κόμησσαν τῶν Σαλώνων νὰ παραλάβῃ τὸ Κάστρον τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ τὸ σώσῃ ἀπὸ τὸν *Φλωρεντινὸν τραπεζίτην*. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐπιστολὴ εἰς τὴν *Λαυρεντιακὴν* Βιβλιοθήκην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Νέριος Ἀτζαγιώλης, κατεῖχεν ἀπὸ τῆς 2 Μαΐου 1388 τὸ Κάστρον «*Σετίνες*» (Ἀθηνῶν), εἰς τὸ ὁποῖον δὲν παρέμενε, προτιμήσας τὰς Θήβας, προσωρινῶς τοὐλάχιστον, διότι τὸ Ἄστυ τῆς Παλλάδος ἐμάστιζε τότε δεινὸς λοιμός.

Τοιουτοτρόπως ἀπὸ τοῦ 1388, κατελύθη τὸ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, καὶ μάλιστα γύρω τῶν Ἀθηνῶν, Καταλωνικὸν Κράτος τῆς Μεγάλης Ἑταιρίας, διαρκέσαν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἔτη. Τὰ λείψανα τῶν πρώτων οἰκογενειῶν, αἵτινες ἐγκατεστάθησαν, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὧν ἴχνη παρέμειναν ἐν Αἰγίνῃ, Ἀργολίδι, Κυθήροις, Θήρᾳ καὶ Κρήτῃ, (ἴσως ἐκ μεταναστεύσεων, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Καταλανοκρατίας) πανοικεὶ ἐπέστρεψαν εἰς Σικελίαν καὶ Ἱσπανίαν. Ὡς ἐὰν δὲν εἶχαν πλέον κανένα λόγον ὑπάρξεως εἰς χώραν τὴν ὁποίαν κατετυράννησαν μέχρις ὅτου ἐξανθρωπισθοῦν ὁπωσδήποτε, καὶ ὅπου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ριζοβολήσουν, ἐλάχιστα καταλιπόντες ἴχνη τῆς διαβάσεώς των. Πράγματι, μεταξὺ τῶν ἐλαχίστων, εἶναι Κάστρα τινὰ ὡς τὸ τῆς Λεβαδείας, τῶν Σαλώνων, καὶ ἔργα τινὰ γλυπτικά, ὧν ὑποδείγματα μᾶς παρέχουν τὰ μετὰ τῆς *Καταλανικῆς* λεγομένης Παναγίας, σωζόμενα πάντοτε ἐμβλήματα εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Ναὸν τῆς *Γοργοεπηκόου* (Ἅγιον Ἐλευθέριον). Τίποτε ἄλλο δὲν ἐσώθη ἐξ αὐτῶν.

ΟΙ ΦΛΩΡΕΝΤΙΝΟΙ ΑΤΖΑΓΙΩΛΑΙ. Τοιουτοτρόπως, ἀπὸ τοῦ 1388 ἐπαγιώθη εἰς Ἀθήνας ἡ τρίτη καὶ τελευταία λατινικὴ δυναστεία, ἀπὸ ἕνα εὐφυέστατον ἐμποροηγεμόνα, καλῶς ἀντιληφθέντα καὶ τοὺς περικυκλοῦντας τὸ κράτος του κινδύνους, καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ. Ἂν μάλιστα οἱ κίνδυνοι οὗτοι δὲν ἦσαν τεράστιοι, μικρότατα δὲ ἔναντί των τὰ μέσα τῆς ἀμύνης, μόνη ἡ δεξιοτεχνία τοῦ Νερίου Ἀτζαγιώλη, καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς συνετῆς του πολιτικῆς ἀπέσπασε παρὰ τοῖς ἐντοπίοις, θὰ ἦσαν ἐπαρκεῖς, ὥστε ν' ἀποκρούσουν τὴν κάθοδον τῶν ἀκαταβλήτων πράγματι καὶ ἀσυγκρατήτων Τούρκων.

Μεταξὺ τῶν εὐφυεστάτων μελημάτων του ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὑπῆρξεν ἡ ἄδεια τῆς καθόδου Ὀρθοδόξου Μητροπολίτου εἰς Ἀθήνας, καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τοῦ κράτους. Εἰς τοῦτο πιθανὸν νὰ συνετέλεσεν ἡ ἀνωμαλία, εἰς ἣν ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως εἶχε περιπέσει καὶ ὁ λαὸς καὶ ἡ ὑπηρεσια, ἡ οὐδέποτε δυνηθεῖσα νὰ ἐπιβάλῃ ὁλοκληρωτικῶς τὸ βαρβαρικώτατον τῶν Καταλωνίων ἰδίωμα. Δοθείσης δὲ κατὰ τὰ μεσολαβήσαντα μεταξὺ τοῦ 1381 καὶ 1388 ἔτη σχετικῆς ἀναρχίας, καθ' ἣν ὡς εὐκολωτέρα ἀνέκυψεν ἡ ἐπιτόπιος, κοινὴ δὲ καὶ διὰ τοὺς πλείστους ξένους ἑλληνική, ἡ ἐπίσημος αὐτῆς ἀναγνώρισις εὐνόητος πλέον καθίσταται. Μεγίστην ἐντύπωσιν ἐνεποίησε τὸ γεγονὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ὑπῆρχον μὲν ὀρθόδοξοι Μητροπολῖται Ἀθηνῶν, ψιλῷ ὅμως τῷ ὀνόματι ἐτιτλοφοροῦντο. Πύχαρίστησε καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἀπὸ διακοσίων περίπου ἐτῶν ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἀκέφαλος καὶ ὀρφανὴ παρέμενεν. Ὠφελήθη ἐπίσης ἡ δημοτικότης τοῦ Νερίου Ἀτζαγιώλη διὰ τῆς καθόδου τοῦ πρώτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ Ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος *Δωροθέου*, κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος προφανῶς ἐλθόντος, καὶ γενομένου πανδήμως καὶ ἐν λιτανείᾳ δεκτοῦ. Βεβαίως δὲν ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν ὁ περίλαμπρος τοῦ Παρθενῶνος Ναός. Ἀλλ' ἔκτοτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Μητροπολιτικὸς Ναὸς ἱδρύθη παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον, καὶ ἀνέκτησε τὰ παλαιά του δικαιώματα ὁ Μητροπολίτης, ἐνασκῶν ἐν Ἀθήναις πρωτοβουλίαν. Κρίνοντες αὐτὴν ἐκ τῶν ὑστέρων, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἐπαινέσωμεν, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ τὴν καταδικάσωμεν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν ὅτι ἑκάστη ἀνθρωπίνη ἐνέργεια ἀπὸ ὡρισμένου πρίσματος μόνον δύναται νὰ ἐξετασθῇ. Λέγομεν δὲ τοῦτο διότι πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῶν Τούρκων ἐπιδρομέων.

Ἀντώνιος Νερίου Ἀτζαγιώλης.

Γενόμενος κύριος τῶν Ἀθηνῶν ὁ Νέριος Ἀτζαγιώλης καὶ ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, τῶν ὁποίων διέθρυπτε τὴν φιλοτιμίαν διὰ τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλελληνικῆς πολιτικῆς του, δύο τινὰ ἐφιλοδόξησε: Νὰ ἀποκτήσῃ ἀπὸ τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, εἰς ὃν ἀπετάθη, τὸν τίτλον τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς διαδόχους του καὶ δεύτερον νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του, εἴτε ἀμέσως διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ πρὸς ὄφελός του, εἴτε διὰ συμμαχικῶν καὶ πρὸς ὄφελος τῶν γαμβρῶν του, τοὺς ὁποίους προσεπάθει νὰ ὠθήσῃ εἰς κατακτήσεις.

Δυσαρεστήσας ὅμως τὴν Ἑνετίαν, τόσον δι' ὡρισμένας ἐνεργείας ἐν Μεγάροις ἔνθα ἐλέγετο ὅτι ἐπροστάτευε Τούρκους πειρατάς, ὅσον καὶ διὰ τὴν προσπάθειάν του νὰ καταλάβῃ τὴν Ναυπλίαν, ἐμμέσως ἀνήκουσαν ἤδη εἰς τὴν Ἑνετίαν, οὐδὲν ἄλλο ἐπέτυχεν ἢ τὴν συνεννόησιν τῆς Δημοκρατίας μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τοιαύτας εὐκαιρίας καραδοκούντων Ναβαρραίων, οἵτινες καὶ προσελκύσαντες τὸν Νέριον εἰς ἐνέδραν, ἠχμαλώτισαν αὐτὸν καὶ ἐκράτησαν ἔγκλειστον εἰς τὴν Λιστρίαν ἐν Ἀχαΐᾳ, μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ ἔτους 1390. Φυσικῶς ἡ αἰχμαλωσία αὕτη ἀνεστάτωσεν ἅπαντας τοὺς συγγενεῖς του, πολλοὶ δὲ κόποι καὶ ἐγγυήσεις μέγισται ἀπῃτήθησαν διὰ ν' ἀπελευθερωθῇ. Διὰ νὰ πληρώσῃ τ' ἀπαιτηθέντα ὑπὸ τῶν Ναβαρραίων ἰδιαίτερα λύτρα, ὁ Νέριος ἠναγκάσθη νὰ τήξῃ τὰς σωζομένας εἰσέτι ἀργυρᾶς τοῦ Παρθενῶνος Πύλας καὶ ὅλα τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀναθήματα τῶν ἐν τῷ Δουκάτῳ Ναῶν. Τέλος, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας κολοβωμένος καὶ καχύποπτος. Ἐν τούτοις ὁ λαός, ὅστις θερμῶς τὸν ὑπερησπίσθη κατὰ τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας του, τὸν ὑπεδέχθη μὲ θέρμην ἀσυνήθη. Ἀλλ' ὁ Νέριος, εἰς ἀνταπόδοσιν, ἤρχισε νὰ ἐρίζῃ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Δωρόθεον. Τὸν κατήγγειλε μάλιστα καὶ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ὡς προδότην προσκαλοῦντα τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβουν τὰς Ἀθήνας. Καὶ ἐπὶ τέλους τὸν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ, ἂν καὶ τὰ Πατριαρχεῖα ἀπέρριψαν τὴν καταγγελίαν ἐπὶ προδοσίᾳ ὡς τελείως ἀβάσιμον.

Αἱ τουρκικαὶ ἐπιδρομαί.—Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι, καταλύσαντες τῷ 1389 τὸ σερβικὸν κράτος, εἶχον ἐπεκτείνει τὰ σύνορά των. Ὁ τρομερὸς *Ἐβρενος-μπέης*, ὁ Βρανέζης καὶ Ἀβρανέζης τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, πλειστάκις ἔγινεν αἰσθητὸς εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ὀλύμπου χώρας, εἴτε διὰ τῶν στιφῶν, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλεν εἰς Πελοπόννησον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς λεηλασίας, εἴτε αὐτοπροσώπως διὰ τῶν ἐκστρατειῶν, τὰς ὁποίας ἐπεχείρει, ἵνα διατηρῇ ἀκμαῖον καὶ ἀδιάπτωτον τὸ φιλοπόλεμον μένος τῶν «*Ορτάδων*» του, τὴν λεηλασίαν θεωρῶν ὡς *ἀκόνιον* τῶν τουρκικῶν *χαντζαρίων*, καὶ τὴν ἐπιδρομήν, ὡς ἀνάγκην.

Δραματικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἐβρενὸς εἰς τὴν Βοιωτίαν τῷ 1391. Ἀγριωτάτη ὅμως ἡ κατὰ τὸ 1393 κάθοδος αὐτοῦ τούτου τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζὴτ, τοῦ ἐπιλεγομένου Κεραυνοῦ, εἰς τὰ Σάλωνα. Τὸν Σουλτάνον ἠκολούθει ὁ Δεσπότης Θεόδωρος Παλαιολόγος πολεμήσας κατὰ τῶν Σέρβων τῆς Θεσσαλίας. Ἡ τουρκικὴ στρατιὰ ὡς λαῖλαψ διέβη τὰ στενὰ τῆς Φούρκας. Τὴν ὀχυρὰν Λαμίαν παρέδωκεν ὁ Ἕλλην Ἐπίσκοπος. Αἱ Νέαι Πάτραι (Ὑπάτη) ἔπεσαν, ἀφοῦ γενναίως ἀντέστησαν. Ἐπίσης πολλὰ κάστρα παρεδόθησαν ὑπὸ ὅρους εὐνοϊκούς. Ἀλλ' ἐκκλησιαστικὴ προδοσία, ὀφειλομένη εἰς μόνην τὴν διαφθοράν, ἐπεσφράγισε τὴν μοῖραν τοῦ ἐξόχως ὀχυροῦ καὶ λαμπροτάτου Κάστρου τῶν Σαλώνων. Πράγματι ἡ χήρα Κόμησσα, ἐμπιστευθεῖσα τὴν διοίκησιν εἰς τὸν πνευματικόν της ἱερέα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐραστήν της, τὸν ἄφησε νὰ πιέζῃ τοὺς ποιμένας τοῦ Παρνασσοῦ πρὸς χρηματολογίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο, ἐπέμενε παρὰ τὸ σχῆμα του, νὰ ἀσελγαίνῃ βιάζων τὰς παρθένους. Τέλος ἥρπασεν ὁ ἱερεὺς καὶ πολύφερνον ὅσον καὶ ὡραίαν συγγενῆ τοῦ Ἐπισκόπου Σεραφείμ. Καὶ ἀψηφῶν τὴν ἐπερχομένην καταιγίδα τὴν κατεκράτει αἰχμάλωτον. Τότε ὁ Ἐπίσκοπος, ἐκδικούμενος τὴν ἁρπαγὴν τῆς κόρης, καὶ φοβούμενος διὰ τὸν χρυσόν του, ἐκάλεσε τὸν Σουλτάνον νὰ καταλάβῃ τὴν χώραν «ἐπειδὴ ἦτο κατάλληλος διὰ τὰ κυνηγέσιά του καὶ τὴν ἔφιππον θήραν» εἰς ἣν ὁ Βαγιαζὴτ ἠρέσκετο πολύ. Οἱ Τοῦρκοι ἀσμένως ἀπεδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν, καὶ ἔσπευσαν νὰ πολιορκήσουν τὰ Σάλωνα. Ὁ πνευματικὸς ἐνεκλείσθη τότε εἰς τὸ Κάστρον καὶ ὅταν ἐπείσθη ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ματαία θ' ἀπέβαινεν, ἐφόνευσε τὴν κόρην καὶ μετημφιέζετο διὰ να δραπετεύσῃ. Κάποιος ὅμως ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, τὸν ἀπεκεφάλισε, καί, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰδίαν του ζωήν, ὡς τρόπαιον ἔσπευσε νὰ ρίψῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ Σουλτάνου τὸ αἱμοσταγὲς ἐκεῖνο λείψανον.

Νέριος Β. Ἀτζαγιώλης.

Τραγικὴ ὑπῆρξεν ἐπίσης καὶ ἡ μοῖρα τῆς ἀλαζόνος ἐκείνης Κομήσσης, καὶ τῆς ὡραίας θυγατρός της Μαρίας, τῆς πολλοὺς μὲν ἀριθμησάσης μνηστῆρας, οὐδένα δὲ σύζυγον. Διότι τὴν μὲν πρώτην, ὥριμον γυναῖκα, ὁ Σουλτᾶνος παρέδωκε πρὸς ὀργιασμὸν εἰς τοὺς *Ἀζαπηδες* καὶ τοὺς *Ἀκιντζῆδες* του, τὴν δὲ κόρην, ἄγουσαν τότε τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας της, εἰσήγαγε μὲν εἰς τὸν γυναικωνίτην του, ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας ἐκρέμασεν ἀπὸ μιᾶς ροδιᾶς, κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν, διὰ νὰ ἐμπαίξῃ τὰ καταπόρφυρα ἐκ τῆς αἰδοῦς μάγουλά της, τὰ ὅμοια πρὸς τὰ ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δένδρου κρεμάμενα ρόδια.

Ὁ θάνατος τοῦ Νερίου.—Τὰς Ἀθήνας ὁ Βαγιαζὴτ δὲν τὰς ἐπείραξε. Διότι ὁ Νέριος, καὶ φό-

Digitized by Google

ρον ἔσπευσε ν' ἀποτίσῃ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς εἰρήνης, καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Σουλτάνον περὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ τόπου πτωχείας. Δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἀπίθανον νὰ ἐμαστίζετο τότε ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία ὑπὸ λοιμοῦ, διὰ τὸν φόβον τοῦ ὁποίου καὶ ἐλυτρώθησαν τῆς ἐπιδρομῆς. Ἀλλ' ὁ Νέριος, πρὶν ἀκόμη συνέλθῃ ἀπὸ τὸ πένθος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς συζύγου του, τῆς *Ἁγνῆς Σαρακηνοῦ*, θανούσης τὸν Ἰούλιον, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς τὴν 25 Σ)βρίου τοῦ 1394. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο φαίνεται ὅτι προῃσθάνθη τὸ ἐρχόμενον τέλος, καὶ ἔσπευσε διὰ τῆς διαθήκης του νὰ κανονίσῃ ὄχι μόνον τὰ ὑπάρχοντά του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ ὑποχρεώσεις του. Καὶ πρῶτον μεταμεληθεὶς διότι πρὸς ἴδιον ὄφελος εἶχε λεηλατήσει κυριολεκτικῶς τὴν Παναγίαν τὴν Ἀθηνιώτισσαν, ἐγκατέλιπε τὰς προσόδους ὁλοκλήρου τῆς πόλεως εἰς τὴν συντήρησιν τῶν δώδεκα καθολικῶν της ἱερέων, ἐχόντων ὡρισμένην ἐντολὴν νὰ δέωνται ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ἁμαρτωλῆς ψυχῆς του. Ἔπειτα διέθεσε τὴν περιουσίαν του, τόσον εἰς τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ ἀδελφούς, τὸν *Γονφαλονιέρον* (Σημαιοφόρον) Δονᾶτον, ὅστις καὶ ἐκληρονόμει τὸν τίτλον καὶ τὰ δικαιώματά του ὡς Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν Καρδινάλιον Ἄγγελον διορισθέντα Ἐπίσκοπον Πατρῶν, ὅσον καὶ εἰς τὰς δύο θυγατέρας του, τὴν ὡραιοτάτην Βαρθολομαίαν Δέσποιναν τοῦ Μυστρᾶ καὶ τὴν φιλοδοξοτάτην Φραγκίσκαν Τόκκου, ἥτις ὑπεγράφετο διὰ χρυσοβούλλων φερόντων τὸ περιλάλητον «Φραγκίσκα Βάσισσα (Βασίλισσα) *Ρωμαίων*». (Ἐγράφετο οὕτω καθὸ σύζυγος δεσπότου). Δὲν ἐλησμόνησεν ὅμως οὔτε τὴν περικαλλεστάτην ἐρωμένην του Μαρίαν τοῦ Ρένδη, θυγατέρα τοῦ Νοταρίου Δημητρίου Ρένδη, εἰς ἣν ἐκληροδότησεν ἀπειρίαν κτημάτων καὶ πιθανῶς τὸ παρὰ τὸ Φάληρον ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου παρεπωνυμούμενον. Ἀπ' αὐτῆς εἶχεν ἀποκτήσει νόθον υἱόν, τὸν Ἀντώνιον, τὸν ὁρισθέντα μὲν τότε Καστελλᾶνον Λεβαδείας καὶ Θηβῶν, μέλλοντα δὲ νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Μεγίστη ἐν τούτοις ἀναρχία ἐπηκολούθησε. Διότι ἤρισαν οἱ διάφοροι κληρονόμοι τοῦ Νερίου κατὰ τρόπον τραχύν. Ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν ἔριδα οἱ Ἐπίσκοποι ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων δογμάτων καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῶν. Τέλος ὁ μεταξὺ ἀδελφῶν ἐμφύλιος ἐκεῖνος πόλεμος καθίστα καὶ τὴν διὰ τῶν χωρῶν τοῦ Δουκάτου διάβασιν ἐπικίνδυνον καὶ τὴν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις του διαμονὴν σχεδὸν ἀδύνατον ἐλλείψει ἀσφαλείας. Κινδύνους ἐπίσης παρεῖχον σπεῖραι Τούρκων ληστῶν, πειρατῶν καὶ ἐν γένει κακοποιῶν, τὰ πάντα διαπραττόντων ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ διὰ τὴν δῆθεν ἄμυναν τοῦ προσωρινοῦ κατόχου τῆς ἀμφισβητουμένης πόλεως ἢ ἐπαρχίας.

Ἡ ἐνετικὴ κατοχή.—Εἰδικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας, μετὰ σφοδρὰν ἔριδα τοῦ Ὀρθοδόξου Μητροπολίτου Μακαρίου πρὸς τὸν Λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον, κατὰ τὸ κρατοῦν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ὡρισμένοι Ἕλληνες ἐπροτίμων τὸ *φακιόλιον* τοῦ Τούρκου παρὰ τὴν *τιάραν* τοῦ Πάπα, ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πρῶτον ὁ πλανώμενος τότε ἀνὰ τὰ θεσσαλικὰ πεδία Τοῦρκος στρατηλάτης *Τιμουρ-Τάς*. Εἰς τὴν πρόσκλησιν ἔσπευσε ραγδαίως. Ἀλλ' εἴτε δὲν ἔφερε πολλοὺς μετ' αὐτοῦ ἱππεῖς ὁ *Μπεϊλέρμπεης* οὗτος, εἴτε εὑρῆκε μεγάλην ἀντίστασιν ἀπὸ τὸν φρούραρχον τῆς Ἀκροπόλεως *Ματθαῖον Δὲ Μοντόνα*, μόνον τὴν κάτω πόλιν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ λεηλατήσῃ φυσικά. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπανηγύριζον τὰ ἐπινίκεια οἱ Τοῦρκοι, ὁ Ἑνετὸς *Βάϊλος* τῆς Χαλκίδος, τοῦ ὁποίου τὴν βοήθειαν ἐπεκαλέσθη ὁ Μοντόνα, ἐπρόφθασε καὶ σκορπίσας τοὺς νικητὰς μετὰ μεγάλης φθορᾶς, ἀνεπέτασε διὰ πρώτην φορὰν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Διὰ νὰ κρατήσῃ ὅμως τὰς Ἀθήνας, πενιχροτάτας περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην περίστασιν τότε, ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία ἐμελέτησε καλῶς τὰ πράγματα, καὶ τὰ καθώρισε, τόσον γλίσχρα, ὥστε δὲν εὑρίσκετο ἐπὶ τέσσαρας μῆνας τὸ κατάλληλον πρόσωπον ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, προφανῶς θεωρουμένην ὡς ἐξορίαν, ἂν μὴ ὡς μεγίστην πατριωτικὴν θυσίαν.

Φράγκος Ἀντωνίου Ἀτζαγιώλης.

Αἱ Ἀθῆναι εἰς τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος. —Διὰ τὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς φραγκοκρατίας, ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας, χάρις εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Ἰταλοῦ *Νοταρίου Νικολάου Μαρτόνι*, καθ' ὅ: «*Τὸ ἄστυ ὅπερ εἶναι ἐκτισμένον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ Κάστρον, περιλαμβάνει χίλια Καπνικὰ* (ἑστίας)». Ὁ Μαρτόνι ὅμως διαμαρτύρεται, διότι εἰς τὰς Ἀθήνας οὐδ' ἓν «*ἀλβέργον*» (ξενῶνα) εὑρῆκε καὶ ἠναγκάσθη νὰ κρούῃ τὰς θύρας τῶν κληρικῶν ἵνα μὴ παραμείνῃ ἄστεγος. Περιγράφει τὴν «*Μεγάλην Στοὰν*» τοῦ Κάστρου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ Προπύλαια, σωζόμενα εἰσέτι ἀκέραια, μετὰ τῶν τριάκοντα κιόνων των, τῶν ὁποίων οἱ φύλακες τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸν Ναὸν τῆς Παναγίας, τὸν ἔχοντα μὲν ἑξήκοντα κίονας ἔξω καὶ ὀγδοήκοντα μέσα. Ἀναφέρει ὅτι εἶδε τὸν σταυρὸν τὸν ὁποῖον ἐχάραξε *Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης* κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σεισμοῦ, τοῦ σημειώσαντος τὴν Σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ τοὺς τέσσαρας κίονας ἐξ ἰάσπιδος, τοὺς βαστάζοντας τὸν σκέποντα τὴν ἁγίαν τράπεζαν θόλον. Ὁμιλεῖ κατόπιν περὶ τῶν διαφόρων λειψάνων τῶν ἁγίων, περὶ τῆς ἱστορηθείσης ὑπὸ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Εἰκόνος τῆς Θεομήτορος, ἀναφέρει τὸ περιώνυμον καὶ μυστηριῶδες *ἄσβεστον φῶς*, ἔν τινι ρωγμῇ τοῦ περιβόλου, καὶ τέλος ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως τὸ *Σπήλαιον τῆς Χρυσοσπηλιώτισσας Παναγίας*, ἤτοι τὸ *Χορηγικὸν Μνημεῖον* τοῦ Θρασύλλου μὲ τοὺς δύο κίονάς του καὶ τὸ ἐντὸς σιδηροδέτου κόγχης «*ειδώλιον*». Διὰ δὲ τὸ κάτω τῆς Ἀκροπόλεως ἄστυ ὁ Μαρτόνι λέγει ὅτι ἐπεσκέφθη τὸ Στάδιον, τὸν οἶκον τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς ἐκαλεῖτο ὁ Ναὸς τοῦ Ὀλυμπιείου Διός, καὶ τὸ ἐν τῷ σημερινῷ Ἐθνικῷ Κήπῳ τμῆμα τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, ὅπερ αὐτὸς μὲν ὀνομάζει «*Σχολεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους*» (τὸ Λύκειον), οἱ δ' ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἀθηναῖοι ἀπεκάλουν λόγῳ τοῦ βουΐζοντος ὑδραγωγοῦ, «*Μπουμπουνίστραν*». Τέλος ὁ Μαρτόνι ποιεῖται μνείαν τῆς μεγίστης ἀταξίας, ἥτις ἐκράτει εἰς ὅλην τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ ἠνάγκαζε τοὺς περιηγουμένους νὰ πορεύωνται μόνον νύκτωρ πρὸς ἀποφυγὴν ἀσφαλῶν ἀπευκταίων. Τοῦρκοι λησταὶ ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν. Χειρότεροι ὅμως ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν οἱ περίοικοι Ἀλβανοί. Καὶ τρισχειρότεροι οἱ Σπιταλιῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἵτινες, ὁρμώμενοι ἀπὸ τοῦ Κάστρου τῶν Συκαμίνων, ἐκακοποίουν πάντα περιηγητὴν ἐκλαμβάνοντες αὐτὸν ὡς Μουσουλμάνον.

Φραγκῖσκος Νερίου τοῦ Β' Ἀτζαγιώλης.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ Ἀντωνίου Ἀτζαγιώλη.— Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅταν, ἐκ τῆς Λεβαδείας, ἣν εἶχε λάβει κατὰ κληρονομίαν ὁ *Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης*, ὁ υἱὸς τοῦ Δουκὸς καὶ τῆς Μαρίας τοῦ Ρένδη, ὀρεγόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν, κακῶς προασπιζομένων ὑπὸ τῆς ἤδη κυριάρχου Ἑνετίας ἐπέτρεχε τὴν χώραν μετὰ 40 ἢ 50 ἱππέων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν πόλιν κατελάμβανε. Ὁ Ἑνετὸς ὅμως τοποτηρητής, κατ' ἀρχὰς ὁ *Ἄλμπανος Κονταρίνης*, κατόπιν ὁ *Λαυρέντιος Βεττούρης*, καὶ τέλος ὁ *Κορνάρος Κονταρίνης* μετὰ τοῦ γενναίου φρουράρχου *Μοντόνα* ἀπεδίωκον αὐτὸν πάντοτε, ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν ἀρωγὴν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως. Τέλος ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ σοβαρὰ δύναμις. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη ἐγκαίρως ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ Τούρκους, οἵτινες εἶχον κατακλύσει πλέον τὴν Ἑλλάδα, πλὴν τῶν Κάστρων τῆς Βοδονίτζης καὶ τοῦ Πτελεοῦ. Καὶ ἦλθον μὲν ὀλίγαι σπεῖραι ἱππέων, ἀνακληθεῖσαι ὅμως ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ, ἔσπευσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν πρὸς τὴν Νικόπολιν. Ἀλλ' ὅταν μετὰ τὸ πέρας τῆς μάχης ἐκείνης ὁ Βαγιαζήτ, ἐπειγόμενος νὰ κραταιωθῇ ἐν Εὐρώπῃ, πρὶν ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπερχομένην καταιγίδα τοῦ Ταμερλάνου, ἔσπευδε νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, δύο πιστοὶ στρατηγοί του, ὁ *Ἰεξῆς (Γιακοὺμπ-πασᾶς)* καὶ οὐχὶ ὅπως λέγεται ὑπό τινων ὁ *Τιμοὺρ-Τάς*, (ὅστις ἄλλην ἐπιδρομὴν εἶχεν ἐκτελέσει) καὶ ὁ *Ἐβρενὸς μπέης* ἀκολουθούμενοι ἀπὸ πεντηκοντακισχιλίους πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, κατῆλθον ὅπως συνεχίσωσι τὴν διακοπεῖσαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείαν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1397. Ραγδαῖοι διῆλθον διὰ τῆς Φθιώτιδος, τῆς Βοιωτίας, παρέκαμψαν τὴν Ἀττικὴν καὶ διὰ τῆς Μεγαρίδος, ἣν ἐλεηλάτησαν δεινῶς, διότι προφανῶς ἀντεστάθη, ἐπέρασαν εἰς Κορινθίαν ὅπου ἐχωρίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Γιακοὺμπ-πασᾶς ἐπέδραμεν εἰς τὴν Ἀργολικήν, καταλαβὼν δὲ ἀμαχητὶ τὰ ἐνετικὰ ἐκεῖνα φρούρια ἐξηνδραπόδισε, κατ' ἄλλους μὲν 14 χιλιάδας, κατ' ἄλλους δὲ πλείονας τῶν 30 χιλιάδων Ἀργείους. Ὁ δὲ Ἐβρενὸς μπέης, ἐπιδραμὼν εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια καὶ τὰς ἐνετικὰς αὐτόθι ἀποικίας, συνεκρότησε σφοδροτάτην εἰς τὸ Λεοντάρι τῆς Ἀρκαδίας μάχην, μεθ' ἣν ἐπιστρέψας διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐκυρίευσε τὰς Ἀθήνας. Τὴν ἅλωσιν ταύτην τῆς «*πόλεως τῶν σοφῶν*» (1397), διὰ τὴν ὁποίαν καυχῶνται οἱ Τοῦρκοι χρονογράφοι κατὰ τὸν Χάμμερ, οὔτε ἐνετικὰ ἔγγραφα, οὔτε Βυζαντινοὶ χρονογράφοι μαρτυροῦν. Θὰ ἠδύνατο δὲ ν' ἀμφισβητηθῇ ἂν πρό τινων ἐτῶν δὲν ἀνευρίσκετο ἐν Ζακύνθῳ ἔγγραφόν τι τοῦ 1405, διὰ τοῦ ὁποίου πιστοποιεῖται ὅτι κατέφυγαν αὐτόθι ἀθηναϊκαὶ οἰκογένειαι φεύγουσαι τὴν ἐπιδρομὴν ἐκείνην. Μολαταῦτα καὶ τότε ἔφυγαν οἱ Τοῦρκοι, πλάνητες ἀκόμη πολεμισταί, μὴ τολμῶντες ἢ καὶ μὴ στέργοντες νὰ ἐντοπισθῶσιν ὁπουδήποτε.

Μωάμεθ ὁ Κατακτητής.

Μόνος λοιπὸν ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης, μὲ συνεπικούρους Τούρκους τινάς, ἐπέτρεχεν ἐπὶ μίαν πενταετίαν τὴν Ἀττικήν, ὅταν τέλος, τῷ 1402, ἐπωφεληθεὶς εὐνοϊκῆς περιστάσεως, ἐκυρίευσε τὴν κάτω πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν ἀμυνομένην πάντοτε κρατερῶς Ἀκρόπολιν. Ἡ ἑνετικὴ γερουσία, μαθοῦσα τὴν εἴδησιν ταύτην καὶ φοβουμένη ὅτι ὡς ἀπωτέραν συνέπειαν ἡ πτῶσις τῆς Ἀκροπόλεως θὰ εἶχε τὴν μοιραίαν, λόγῳ ἀδυναμίας πλέον, ἐγκατάλειψιν τῆς χρησιμωτάτης Χαλκίδος, διέταξε τὸν Βάϊλον τῆς Εὐβοίας νὰ κηρύξῃ τὸν Ἀντώνιον ἐχθρὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ νὰ τὸν πολεμήσῃ δι' ὅλων τῶν δυνάμεων, ἃς θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ, ἐπιτιθέμενος εἰ δυνατὸν ἐναντίον τῶν Θηβῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὀχυρὰ Καδμεία ἦτο τὸ ὁρμητήριόν του. Ὁ Ἀντώνιος ἐπληροφορήθη ταῦτα πάντα ἐκ τῶν κατασκόπων του. Μαθὼν δὲ ὅτι ὁ Βάϊλος ἐξεστράτευσεν ἐκ Χαλκίδος μετὰ ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐνῷ αὐτὸς διέθετε μόλις ἑξακοσίους, καὶ ὅτι μετέβαινεν ἐναντίον τῶν Θηβῶν διὰ νὰ τὰς πυρπολήσῃ, ἐνήδρευσε παρὰ τὸ στενὸν τοῦ Ἀνηφορίτου, καὶ ἐπωφελούμενος τῆς φθινοπωρινῆς καταχνιᾶς ἐπέπεσεν ἐναντίον τῆς ἀνυπόπτως βαινούσης εἰς τὰ δύσβατα ἐκεῖνα μέρη στρατιᾶς, καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συγχύσεως, ᾐχμαλώτισε τὸν Βάϊλον, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν τί ἀπέγινε καὶ ἡ λοιπὴ στρατιά.

Μετὰ τὴν σημαντικὴν αὐτὴν νίκην, τεταραγμένη ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία, ἀπέστειλε πρέσβεις διὰ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος πεπεισμένος ὅτι θέλει μείνει ἀνενόχλητος ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων, μετὰ τὴν ἐν Ἀγκύρᾳ πανωλεθρίαν τοῦ Βαγιαζὴτ ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου, ἀπέρριψε τὰς προτάσεις καὶ ἐπέμεινε πολιορκῶν τὴν μικρὰν ἑνετικὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ Ἑνετοὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου πρόμαχοι, ὁ τοποτηρητὴς Βεττούρης καὶ ὁ φρούραρχος Μοντόνας, ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ὅλους μῆνας ἀντέσχον, ἕως ὅτου ἐξήντλησαν καὶ τοῦ τελευταίου ἀλόγου τὸ πτῶμα. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ἀναφέρεται ὅτι ἔφαγαν τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φυόμενον «*κνιδορίδες παρθένιον*» (τὰ ζοί·ματα). Τότε πλέον ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσουν τὸ Κάστρον εἰς τὸν Ἀντώνιον. Οὕτω δὲ ὁ νόθος τοῦ Νερίου Ἀτζαγιώλη, ὁρισθεὶς ἁπλοῦς Καστελλᾶνος τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Λεβαδείας, ἔγινε κύριος τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἡγεμονία τοῦ Ἀντωνίου.—Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (1403-1435) δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ τόπος, ὄχι μόνον ἀπέκτησεν εἶδος εὐημερίας, ἀσυνήθιστον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς φραγκοκρατίας, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἐλευθερίαν, σχετικὴν βέβαια πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ διὰ πρώτην φορὰν σχηματίζεται, εἰς πλείονας τῆς μιᾶς προσπαθείας, ἡ ἔννοια τῆς ἀποκαταστάσεως ἑλληνικῆς τῆς ἐν Ἀθήναις ἡγεμονίας. Ὁ ἡμιέλλην τὴν καταγωγὴν Δοὺξ Ἀντώνιος, προφανῶς Ἕλλην τὴν μόρφωσιν, τὰς σκέψεις καὶ πιθανῶς τὴν ψυχήν, δὲν ἐλησμόνησε βεβαίως τὴν Φλωρεντίαν, εἰς τοὺς πολίτας τῆς ὁποίας ἔδωσε, διὰ συνθηκῶν, πλεῖστα προνόμια. Δὲν παρέλειψεν ἐπίσης νὰ παρακολουθῇ μὲ διπλωματικὴν προσοχὴν τὰ κινήματα τῶν Τούρκων, καὶ νὰ πολιτεύεται, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἐκτίθεται εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν τριῶν Σουλτάνων, υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ, περὶ ἐπικρατήσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ φαίνεται ὑποστηρίξας τὸν τελικῶς νικήσαντα Μωάμεθ τὸν Α'. Ἐπίσης συνώδευσε τὸν Μουρὰτ τὸν Β' εἰς τὴν κατὰ τὸ 1423 κάθο-

Digitized by Google

δόν του εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἀποτρέψῃ τὴν μάστιγα ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, ὅπερ καὶ ἐπέτυχε. Ἔπραξεν ὅμως πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν ἀκμὴν διὰ τῆς πυκνώσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ὄχι μόνον ἀγωνιζόμενος νὰ εἰσκομίσῃ πλήθη ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν, ἀλλὰ καὶ διαμαρτυρόμενος μέχρις ἀπειλῆς ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν τῆς Χαλκίδος ὅταν 300 ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τούτων, φεύγουσαι λοιμικὴν νόσον ἐνσκήψασαν ἰδίως ἐν Βοιωτίᾳ, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῆ, ἐζήτησαν καταφύγιον εἰς τὴν γειτονικὴν Εὔβοιαν καὶ δὲν ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν. Ἐπ' αὐτοῦ μάλιστα δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι συνετελέσθη ἡ δευτέρα ἀθρόα κάθοδος τῶν ἀλβανικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἡ διὰ τὴν λοιμικὴν νόσον ἐμποδισθεῖσαι νὰ μεταβοῦν εἰς Βοιωτίαν, ὅπου προωρίζοντο, κατηυθύνθησαν διὰ τῆς Μεγαρικῆς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ Γεράνεια ὄρη (τὸ Μακρυπλάγι τῆς Περαχώρας) καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς τὴν Σολυγείαν (Σοφικὸν) ἢ ἀκόμη διὰ νὰ συμπληρώσουν τὰ μεγάλα κενὰ τὰ ὁποῖα ἀφῆκαν εἰς τὸν ἐκεῖ πληθυσμὸν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν ὀρδῶν τοῦ Μουράτ.

Αἱ τέχναι τέλος ἐπανήρχισαν νὰ ἐξυπηρετοῦνται πολλαχῶς. Μέγαρα πολυτελῆ ἐκτίσθησαν, ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ κάτω εἰς τὴν πόλιν, πιθανῶς παρὰ τὸν Ναὸν τοῦ Ὀλυμπιείου Διός, ἢ τὴν Καλλιρρόην. Κατά τινα πληροφορίαν, ἣν ἀποδέχεται ὁ Ἄγγλος τοπογράφος Λήκ, ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης εἶναι ὁ κτίσας τὸν περιώνυμον *Κουλᾶν* ἢ *Γουλᾶν* (τὸν τετράγωνον πύργον παρὰ τὸν Ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως), τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις πιθανώτατα εἶχον πρὸ αἰώνων τινῶν κτίσει οἱ Βυζαντινοί, κατεδάφισε δέ, πρὸς ἀνακάλυψιν πολυτιμοτέρων ἀρχαιοτήτων τῷ 1875, ὁ Ἑρρῖκος Σχλίεμαν. Ἐπίσης εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται, χωρὶς ὅμως νὰ φαίνεται καὶ ἀληθές, ἡ ἀνίδρυσις τοῦ καταπεσόντος ἐν Πειραιεῖ λέοντος.

Τὰ σχέδια τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.— Ἦτο ἐν τούτοις ἰδιόρρυθμος τύπος ὁ Δοὺξ Ἀντώνιος εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον. Τυχὼν ποτὲ εἴς τινα γάμον ἐν Θήβαις, ἐγνώρισε μίαν ὡραίαν παπαδοποῦλαν, σύζυγον δ' ἐγκρίτου Ἕλληνος, τὴν ἠγάπησε σφοδρῶς, ἐπέτυχε τὴν διάζευξίν της, καὶ τὴν ἐνυμφεύθη, ἀνυψώσας αὐτὴν εἰς τὴν περιωπὴν καὶ τὰς τιμὰς τῆς Δουκίσσης. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἀπέκτησε μετ' αὐτῆς τέκνα, ἀφ' ἑνὸς μὲν υἱοθέτησε δύο θυγατέρας Εὐβοέως εὐπατρίδου Προθυμοῦ, ἃς μετά τινα χρόνον ὑπάνδρευσε, τὴν μὲν μετὰ τοῦ Αὐθέντου τῆς Βοδονίτζης *Νικολάου Τζώρτζη*, τὴν δὲ μετὰ τοῦ Κυρίου τῆς Αἰγίνης *Ἀντωνέλλου Καοπένα*. Ἀφ' ἑτέρου ἄγνωστον, ἐὰν χηρεύσας ἢ ἀποβαλὼν τὴν παπαδοποῦλαν, ἐνυμφεύθη τὸ δεύτερον ὁ Δοὺξ Ἀντώνιος. Ὁπωσδήποτε, περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου ἐνυμφεύθη *Μαρίαν τὴν Μελισσηνήν*, ἕλκουσαν τὸ γένος ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐκείνην Πελοποννησιακὴν οἰκογένειαν, ἥτις καὶ διὰ τὴν αὐτοκρατορικήν της καταγωγὴν ἐσεμνύνετο καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ χερσονήσῳ δύναμιν. Ἀλλ' οὐδὲ καὶ μετ' αὐτῆς ἀπέκτησε τέκνα ὁ Ἀντώνιος. Ἐντεῦθεν ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ πλῆθος συγγενῶν, προσπαθούντων δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν ἐκλογήν του. Ὁ Δοὺξ προετίμα δύο ἀνεψιούς, τέκνα τοῦ ἐξαδέλφου του Φραγκίσκου, τοὺς ὁποίους ἀπὸ μικροὺς ἀνέτρεφεν εἰς τὴν αὐλήν του: Τὸν *Νέριον* καὶ τὸν *Ἀντώνιον*. Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν ἐκληροδότησε τὸ Δουκᾶτον, ὅταν τῷ 1434 ᾐσθάνθη ἐγγίζον τὸ τέλος του. Ἀλλ' ὁ τότε Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ *Κωνσταντῖνος Δραγάσης Παλαιολόγος*, ζητῶν νὰ ἐκριζώσῃ τὰ τελευταῖα τῆς φραγκοκρατίας λείψανα καὶ ἑνοποιήσῃ, ὑπὸ τὸ ἑλληνικώτατον σκῆπτρον του, τὰς χώρας ὅσαι ἐστέναζον ἀκόμη ὑπὸ τὸν λατινικὸν ζυγόν, ἀπέστειλε τὸν Λογοθέτην του Γεώργιον Φραντζῆν, νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Δουκίσσης Μαρίας τὴν παράδοσιν τῆς ἐξουσίας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου, ἔναντι πολλῶν ἐν Πελοποννήσῳ, τῇ ἰδιαιτέρᾳ της πατρίδι, πλεονεκτημάτων. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον καρποφορήσει αἱ παρασχεθεῖσαι ἀπὸ τοὺς Ἀτζαγιώλας ἐλευθερίαι καὶ εἶχε σχηματισθῆ μέγα ρεῦμα ἀποσκοποῦν εἰς τὴν αὐτονομίαν. Ἐκπρόσωπος τοῦ κόμματος ἐκείνου φαίνεται ὁ Ἀθηναῖος προύχων *Χαλκονδύλης* ἢ *Χαλκοκονδύλης*, πιθανῶς πατὴρ τοῦ Λαονίκου ἢ Νικολάου, καὶ τοῦ Δημητρίου. Ὁ Ἀθηναῖος αὐτός, ἔμπιστος ἢ καὶ συγγενὴς τῆς Μαρίας τῆς Μελισσηνῆς, ἐστάλη τότε πρὸς τὸν Σουλτάνον Μουρὰτ τὸν Β', τὸν κατὰ Βυζαντινοὺς Ἀμιρᾶν, διαιτητὴν εἰς τὰς διαφορὰς τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶχον γίνει ἐν γένει ὅλοι οἱ Σουλτάνοι συνεπείᾳ τῆς ἀμβλυωπίας καὶ τῆς κουφότητος τῶν χριστιανῶν ἐκείνων ἡγεμονίσκων. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν εἶχε προηγηθῆ ὁ νόμιμος τοῦ Ἀντωνίου διάδοχος, ὁ ἀνεψιός του Νέριος ὁ Β'. Καὶ ὁ Φραντζῆς, ὅταν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουκὸς τῷ 1435 εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀπεκρούσθη ἀπὸ τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τοῦ Νερίου, πολιορκοῦντας τὴν Μαρίαν τὴν Μελισσηνὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, σπεύσας δὲ εἰς Βοιωτίαν ἵνα καταλάβῃ τὰς Θήβας, τὰς εὗρηκεν ὠχυρωμένας ἀπὸ τὸν *Μπεϊλέρμπεην Τουραχάν*, διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ Μουρὰτ σπεύσῃ ἐκ Θεσσαλίας εἰς βοήθειαν τοῦ Νερίου. Τοιουτοτρόπως ὁ Φραντζῆς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀπέτυχε δὲ τὸ σχέδιον τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.

Ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν τὸν 15ον αἰῶνα. —Κατὰ τὴν μακρὰν ἐν τούτοις ἡγεμονίαν τοῦ Ἀντωνίου, ὁ βίος ἐν Ἀθήναις δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνιαρός. Ὁ φιλόκαλος Δοὺξ καὶ οἱ Φλωρεντικοὶ συγγενεῖς του, διῆγον, κατὰ τὴν ρῆσιν τοῦ Οὐΐλλιαμ Μίλλερ, εὔθυμον βίον ἐν τῷ τερπνῷ Δουκάτῳ. Εἴς τινας οἰκογενειακὰς ἐπιστολὰς παρατηροῦμεν κυνήγιον εἰς τὸ ἀττικὸν καὶ βοιωτικὸν λεκανοπέδιον, ἐκτελούμενον μὲ τὴν βοήθειαν ἱεράκων. Τὰ δουκικὰ ἱπποστάσια παρεῖχον θαυμασίους ἵππους, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία μνημονεύεται καὶ δι' οὓς ἐξαιρετικαὶ λαμβάνονται μέριμναι ἵνα προφυλαχθοῦν ἀπὸ τῆς ἁρπαγῆς, θεωρουμένης ὡς ζημίας δυσαναπληρώτου. Οἱ πεπολιτισμένοι Φλωρεντινοὶ μετὰ τέρψεως διέτριβον εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Νικόλαος Μακκιαβέλης συγγενὴς τοῦ Δουκός, πιθανὸν δὲ πάππος τοῦ περιωνύμου συγγραφέως καὶ διπλωμάτου, ἀναφέρων τὰ περὶ Ἀκροπόλεως εἴς τινα συγγενῆ του, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «*Οὐδέποτε εἴδατε χώραν ὡραιοτέραν καὶ φρούριον ὡραιότερον αὐτοῦ*».

Πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι παρ' ὅλας τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταστροφάς, παρὰ τὰς ζημίας τοῦ χρόνου, τῶν σεισμῶν, τῶν πυρκαϊῶν, καὶ ὅσα ἄλλα εἶναι συναφῆ μὲ τὴν ἀναγκαίαν φθορὰν μιᾶς πόλεως, αἱ Ἀθῆναι, κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα, διετήρουν ἀκόμη πολλὰ ἀκέραια τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα. Ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὰ Προπύλαια καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον καὶ ὁ Παρθενὼν εὑρίσκοντο ἀνέπαφα, ὡς ἐκληροδοτήθησαν ἀπὸ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, ἀπαράλλακτα δὲ τὴν φυσιογνωμίαν, παρὰ τὰς γενομένας εἰς αὐτὰ ἐσωτερικὰς μεταβολάς. Εἰς τὰ Προπύλαια λ. χ. ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαγιώλης εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὁριστικῶς. Τὸ Δουκικὸν αὐτόθι *Παλάτιον* μετὰ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ρητῶς ἀναφέρεται κατὰ τὰ τέλη τῆς Καταλανικῆς περιόδου, πιθανώτατα δὲ ὑπῆρχεν ἐγερθὲν ὑπὸ τῶν Δελαροσσῶν, καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ὄθωνος. Οἱ Ἀτζαγιῶλαι ὅμως ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ὡς Παλάτιον ἐχρησιμοποίησαν τὰ Προπύλαια, μετὰ τῆς Πινακοθήκης, ἐξικνουμένου τοῦ μεγάρου κατὰ μῆκος τῶν βορεινῶν τειχῶν μέχρι τοῦ Ἐρεχθείου, οὗτινος ἡ Στοὰ τῶν Καρυατίδων ἀπετέλει τὸ ἀνατολικώτερον τέρμα.

Ὁ *Λόδονελ* καὶ ὁ *Λὴκ* ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀνεγνώρισαν τὰ ἐνδιάμεσα τῶν κιόνων τείχη τοῦ Δουκικοῦ Παλατίου, τ' ἀφαιρεθέντα κατὰ τὸν πρῶτον τῆς Ἀκροπόλεως καθαρισμὸν τοῦ 1835. Ἦτο δὲ τὸ Παλάτιον διῃρημένον εἰς τέσσαρα διαμερίσματα διώροφα. Αἱ αὐλίδες μάλιστα τῶν δοκῶν τοῦ δευτέρου ὀρόφου εἶναι ἀκόμη ἐμφανεῖς εἰς τὰ Προπύλαια καὶ τὴν Πινακοθήκην. Ὁ δεύτερος οὗτος ὄροφος ἐκορυφώθη, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, προφανῶς δι' ἐπάλξεων καὶ πυργίσκων, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος ἐν τῷ Βιβλίῳ τοῦ *Στιοῦρτ*. Εἰκάσθη ἐπίσης ἔκ τινος χωρίου τῆς περιφήμου περιγραφῆς τῶν «*Θεάτρων καὶ Διδασκαλείων τῶν Ἀθηνῶν*», ἀνωνύμου ἀλλὰ χαρακτηριστικῆς εἰκόνος γραφείσης προφανῶς τῷ 1458, ὅτι ἡ Δουκικὴ *Κατζελλαρία*, ἐξ ἧς οἱ Ἀτζαγιῶλαι ἐξέδιδον τὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν συντασσόμενα ἐπίσημα ἔγγραφά των, ἦτο ἐγκαθιδρυμένη ἐν τῇ Πινακοθήκῃ. Ἐκεῖ εὑρίσκετο καὶ ὁ ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, τοῦ ὁποίου τὰ θολωτὰ τόξα καὶ ὁ ἀνέχων αὐτὰ κίων ἐσῴζοντο ἀκόμη μέχρι τοῦ 1837. Τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιγραφὰς ἔχομεν σαφεστέρας ἀκόμη εἰς τὸ «*Περιηγητικὸν*» τοῦ *Κυριακοῦ* τοῦ *Ἀγκωνίτου*, ἀληθοῦς κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα Παυσανίου, τρὶς ἐπισκεφθέντος τὴν Ἑλλάδα καὶ δόσαντος σαφῆ εἰκόνα τῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τ' ἀρχαῖα μνημεῖα. Ἀτυχῶς δὲν ἐνησχολήθη μὲ τὴν σύγχρονον ζωὴν ὡς ἔδει, ἐλαχίστας δὲ περὶ αὐτῆς πληροφορίας μαντεύομεν μᾶλλον διὰ μέσου τῶν γραμμῶν του. Δικαιούμεθα ὅμως νὰ εἰκάσωμεν πολλὰ περὶ τῆς καθ' ὅλου ζωῆς κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους, καὶ νὰ πεισθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἢ τοὐλάχιστον εἰς τὴν ἔκλαμπρον αὐλήν των, ἐπρυτάνευε τὸ ἔγκλημα, δι' αὐτοῦ ἐπραγματοποιεῖτο τὸ ποθούμενον καί, ἀτυχῶς, πλεῖστοι ὅσοι ἐπεδίδοντο εἰς τὸ ἀγενὲς τοῦτο μέσον, ἀπαραίτητον θεωρούμενον τότε. Ἐφηρμόζετο δὲ κατὰ γενικὸν κανόνα ἀδιαφόρως βαθμοῦ συγγενείας, ὡς ἐὰν καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ μητρικὸν αἴσθημα ἢ τὸ ἀδελφικὸν φίλτρον εἶχον τελείως λησμονηθῆ.

Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Νερίου Β'.—Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας, ὁ μὲν Νέριος ὁ Β' ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν βοηθητικῶν δυνάμεων τοῦ Σουλτάνου κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ τὰς Ἀθήνας. Τὴν δὲ Ἀκρόπολιν πιθανῶς θὰ ἐδυσκολεύετο νὰ κυριεύσῃ ἐὰν δὲν ἠκόνιζε τὰ ὅπλα του εἰς τὴν λογικὴν τῆς καλῆς συνεννοήσεως. Ἐπιτυχὼν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Χαλκοκονδύλη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουράτ, ἀπεγύμνωσε πάσης δυνάμεως τὴν πολιορκουμένην Μαρίαν Μελισσηνὴν ὁ Νέριος Β'. Ἀπομονώσας δ' αὐτὴν τὴν ἔπεισε νὰ συνάψουν γάμον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ νὰ νέμωνται τὴν κληρονομίαν τοῦ Ἀντωνίου. Καὶ πότε μὲν ἐτελέσθη ὁ γάμος δὲν εἶναι γνωστόν, ἀμφισβητουμένου ἄλλως τε τοῦ γεγονότος κατ' ἀρχήν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγένετο δι' ἀντιπροσωπείας, κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος καὶ ἐφ' ὅσον ἡ Μαρία Μελισσηνὴ ἐπολιορκεῖτο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ὁ Χαλκοκονδύλης ἐδραπέτευσε τότε καὶ κατέφυγεν εἴς τινα νῆσον, πρὸς μεγίστην ἀνησυχίαν τοῦ Νερίου Β' βλέποντος ὅτι σοβαρῶς κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ τοὺς καρποὺς τόσων προσπαθειῶν καὶ τὸ τελούμενον συνοικέσιον. Ἀλλά, ταῖς ἐνεργείαις τοῦ Νερίου, ὁ Χαλκοκονδύλης συνελήφθη καὶ ἀποσταλεὶς ἐκ νέου πρὸς τὸν Σουλτάνον θὰ ἐθυσιάζετο, ἂν δὲν ἐξηγόραζε τὴν ζωήν του καὶ μάλιστα τὴν ἐλευθερίαν του μὲ τὴν τελικὴν συγκατάθεσίν του καὶ διὰ τὸν γάμον τοῦ Νερίου μετὰ τῆς Μαρίας τῆς Μελισσηνῆς, καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ *ἐθνικοῦ ἀθηναϊκοῦ κόμματος* ἀπὸ πάσης αὐτονομίας, ἀποδεχθεὶς ὡς τετελεσμένον γεγονὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἑνωθέντος εἰς Δουκικὸν ζεῦγος ἀνεψιοῦ καὶ θείας.

Ὁ Νέριος ὁ Β' διῴκησε τὰς Ἀθήνας μὲ πολλὴν δραστηριότητα ἀπὸ τὸ 1435 ἕως τὸ 1451, πλὴν μιᾶς διετίας (1439—1441) ὁπότε διὰ ραδιουργίας ἐκβληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀντωνίου τοῦ Β' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἀνέμεινεν ἐκεῖ τὸν θάνατον τοῦ ἅρπαγος. Ἦτο ἀσθενικὸς τὴν κρᾶσιν, ἀλλὰ πονηρότατος καιροσκόπος. Εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν προστασίαν τοῦ Σουλτάνου Μουράτ, τὸν ὁποῖον συχνάκις ἐπεκαλέσθη χρησιμοποιῶν αὐτὸν ὡς φόβητρον, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ἐχρησιμοποιήθη παρ' αὐτοῦ ὡς ἀληθὲς νευρόσπαστον, τοῦ Σουλτάνου προσπαθοῦντος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Χριστιανούς, διὰ τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς διασπορᾶς τῆς διχονοίας μεταξύ των. Τοιουτοτρόπως ὁ Νέριος Β', ἀσθενὴς καὶ θηλυδρίας ἡγεμών, καταβάλλων τακτικὰ τὸν φόρον τῆς ὑποτελείας του εἰς τὸν Σουλτάνον, ἦρχεν ὡς Κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς του ἀλαζονείας, ἔγινεν ἀντιδημοτικός, καὶ ἀποδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, κατέφυγεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου προφανῶς εὑρίσκετο, ὅταν συνεκροτήθη αὐτόθι ἡ περιώνυμος Σύνοδος ἡ ἀποσκοπήσασα τὴν ἕνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

Ὁ ἀδελφός του Ἀντώνιος κατ' ἄλλους μὲν πρεσβύτερος κατ' ἄλλους ὅμως, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, νεώτερός του, διαμένων ἐν Καρύστῳ, ὅπου εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ Νικολάου Ζώρτζη, αὐθέντου τῆς Βοδονίτζης, προφανῶς ψιλῷ τῷ ὀνόματι, εἶχεν ἐπιτύχει τὴν συμπάθειαν ἰσχυρᾶς ἐν Ἀθήναις φατρίας, χάρις εἰς τὰς προσπαθείας τῆς ὁποίας ἐγένετο κύριος τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ συνεπῶς τοῦ ὅλου Δουκάτου. Περὶ τῆς διοικήσεώς του οὐδεμίαν ἔχομεν πληροφορίαν. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι τῷ 1441 εὑρέθη νεκρός, καθ' ὃν χρόνον ὡμήρευε παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Μουρὰτ ὁ υἱός του Φράγκος (Φραγκῖσκος), ἀνατρεφόμενος ἐν τῷ Σαραγίῳ τῆς Ἀδριανουπόλεως μετὰ τοῦ μετέπειτα Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι, εὑρεθέντες πρὸ τοῦ διλήμματος νὰ καλέσωσι παρ' αὐτοῖς τὸν ἀμφιβόλου διαγωγῆς ἀνήλικον τοῦτον ἡγεμονίδην, ἢ τὸν μισητὸν μὲν ἀλλ' ὥριμον Νέριον τὸν Β', ἐπροτίμησαν τὸ δεύτερον ὡς μὴ χεῖρον κακόν. Δωρήσας λοιπὸν ὁ Νέριος τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ κτήματά του εἰς τὸν τραπεζίτην καὶ συγγενῆ του Θωμᾶν τὸν Πίττην, εἰς ὃν ἐχρεώστει χρήματα, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μέγαρόν του. Ἐκεῖ μετ' οὐ πολὺ ἐξένισε τὸν ἐλθόντα διὰ δευτέραν τότε φορὰν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀρχαιολόγον περιηγητὴν *Κυριακὸν τὸν Ἀγκωνίτην*. Διῴκησε τὸν τόπον ἐπὶ μίαν εἰσέτι δεκαετίαν ὑπὸ δυσχερεστάτας πράγματι περιστάσεις. Διότι ὄχι μόνον ἐμυκᾶτο ἡ μουσουλμανικὴ καταιγὶς περισσότερον ἀπὸ ἄλλοτε φοβερὰ καὶ καταστρεπτική, ἀλλὰ καὶ προεκαλεῖτο ἀπὸ τὸ ψυχορράγημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ἀναφλεγομένου ὡς σβεννυμένης λυχνίας θρυαλλίς, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μέλλοντος ἐθνομάρτυρος, Δεσπότου ἀκόμη ἐν Πελοποννήσῳ.

Ὁ Παλαιολόγος κατακτᾷ τὴν Στερεάν.—Πράγματι ὁ Κωνσταντῖνος Δράγασης Παλαιολόγος, ἐπωφελούμενος τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν κατὰ τοῦ Οὐνυάδου ἀγῶνα, μετὰ δραστηριότητος ἐπεδόθη εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνασυντάξεως τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων καὶ εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Πελοποννήσου διὰ παντὸς μέσου. Ἀνέκτισε λοιπὸν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ τεῖχος τοῦ *Ἑξαμιλλίου*, ὅπερ ὁ Τουραχὰν εἶχε κατεδαφίσει κατὰ τὴν πρὸ δεκαετίας κάθοδόν του εἰς τὴν χερσόνησον, κατόπιν δὲ ἐπεχείρησε τὴν διὰ τῆς ἐνόπλου ὁδοῦ κατάκτησιν τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ πρὸ δεκαετίας ἐπεδίωξε διὰ συνεννοήσεως ν' ἀποκτήσῃ. Οἱ Τοῦρκοι δεινῶς, κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐστενοχωροῦντο. Πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων Οὐγγρικῶν καὶ Πολωνικῶν δυνάμεων καί, κατόπιν, ὑπὸ τοῦ ἀηττήτου Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ *Σκεντέρμπεη* λεγομένου, ἡττηθέντες

Digitized by Google

ὑπὸ τοῦ Οὐνυάδου ἐν Ναϊσσῷ, ἀπειλούμενοι διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐνετικοῦ στόλου ἐν τῷ Αἰγαίῳ, βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ προστατεύσουν τὸν ὑποτελῆ των Δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Νέριον τὸν Β', δεδομένου ὅτι καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀκόμη εἶχον ἀπογυμνώσει ἀπὸ τῶν ἀξιομάχων αὐτῆς στρατευμάτων τοῦ Τουραχάν, συνεκστρατεύοντος πρὸς βορρᾶν καὶ τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ ἀκαθορίστου ἀκόμη Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Τότε λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εἰσήλασε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1444, εἰς τὴν Βοιωτίαν, καταλαβὼν δὲ τὰς Θήβας καὶ τὴν Λεβάδειαν, προεχώρησε μὲν μέχρι Λαμίας καὶ βραδύτερον μέχρις Ἀγράφων, ἠνάγκασε δὲ τὸν Νέριον, περιωρισμένον ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, νὰ πληρώση εἰς αὐτὸν φόρον. Ἀλλ' ἐνῷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μέγα μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος σὺν τῇ Πελοποννήσῳ εἶχεν ἀνακτηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔμελλεν ἡ ἐλευθέρα αὐτὴ ἑλληνικὴ χώρα νὰ καταστῆ τὸ φυτώριον τῆς πανελληνίου ἀναγεννήσεως, ἐπῆλθεν ἡ ἐν Βάρνῃ καταστρεπτικὴ διὰ τὴν Χριστιανικὴν καὶ ἐξαιρέτως τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν μάχη ἐκείνη, μεθ' ἣν ὅλοι ἐφρόντισαν ν' ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴν πολεμικὴν κονίστραν, ἀφεθείσης τῆς ἑλληνικῆς γῆς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἀποθηριωθέντος νικητοῦ.

Ὁ πρῶτος παθὼν ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ συμμαχίας τῶν Χριστιανῶν ὑπῆρξεν ὁ ὑποτελής του Νέριος ὁ Β'. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀδυναμίαν του, ὁ Ὁμάρ, υἱὸς τοῦ Διοικητοῦ Θεσσαλίας Τουραχάν, εἰσέβαλεν, ὄχι πλέον ὡς σύμμαχος καὶ ὑποστηρικτής, ὅπως κατὰ τὸ 1435, ἀλλὰ ὡς ὁ ἔσχατος τῶν ἐχθρῶν. Ἐδήωσε καὶ ἐλαφυραγώγησεν ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον χώραν, τῆς τε Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Δὲν εἰσῆλθεν ὅμως εἰς τὰς πόλεις, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Νέριος, κατιδὼν ὅτι μόνον εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Σουλτάνου ἠδύνατο νὰ στηρίζεται, ἔσπευσε καὶ ὅρκους φιλίας αἰωνίας νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ τὸν φόρον του νὰ πληρώσῃ ζητῶν τὴν ἐξακολούθησιν τῆς προστασίας. Τοῦτο φυσικῶς ἐξηρέθισε τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον. Κενωθείσης τῆς χώρας ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα ὥδευσεν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰς καταλάβῃ. Ταῦτα φαίνεται ὅτι συνέβησαν περὶ τὰ 1444 ἕως τὸ 1445.

Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Μουράτ.—Ἐν τούτοις μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1446, ὁ Σουλτάνος Μουράτ, περατώσας τὰς παρασκευάς του ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ, ἐκίνησεν ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν θρασὺν ἐκεῖνον Ἕλληνα ἡγεμονίσκον, τὸν τολμήσαντα νὰ παρακούσῃ τὰς ὑπὲρ τοῦ Νερίου τοῦ Β' προστατευτικὰς διαταγάς του. Διὰ νὰ ἐπιδράμῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μουράτ, ὠργάνωσε τόσον λαμπρὸν ἐπιτελεῖον καὶ ἐσχημάτισε τόσον ἀξιόμαχον στρατόν, ὥστε ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἱστοριογράφου τῆς ἐποχῆς *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*. Εἰς τὰς Θήβας, τὸν προϋπήντησεν αὐτὸς οὗτος ὁ Νέριος Β' ὁδηγῶν τὸ στράτευμά του, μετὰ τοῦ ὁποίου ἤρχετο συνεπίκουρος ἐναντίον τοῦ Πελοποννησίου Δεσπότου. Δὲν θὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα τὴν τρομερὰν μάχην παρὰ τὰ *Μέγγια* (τῆς Μύγες ἢ τὸν Μέγα τῶν Δερβενίων τῆς Μεγαρικῆς, πρὸς τὸν Ἰσθμὸν) καὶ μάλιστα τὰ Ἑξαμίλλια, καθ' ἣν ἡττήθησαν οἱ Ἕλληνες, βεβαιοῦντος τοῦ ποιητοῦ ὅτι:

Ὅλος ὁ κόσμος ἔγεμεν ἅρματα καὶ δοξάρια
σαγίταις χρυσοφτέρυγαις, σπαθία κοσμημένα,
κεφαλαί, χέρια, σώματα, στὸν κάμπον ἁπλωμένα...

Οὔτε τὴν ἀνὰ τὰς πελοποννησιακὰς ἐπαρχίας καταστρεπτικὴν προέλασιν τοῦ Μουράτ, ἐκτὸς τοῦ θέματός μας κειμένας. Περιοριζόμεθα εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Ἑξαμιλλίων, κατελύθη τὸ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι πρόσκαιρον κράτος τοῦ Παλαιολόγου. Περίτρομοι οἱ Ἕλληνες, κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη. Ὁ δὲ Μπέης τῶν Σαλώνων, ὁ πρῶτος μόνιμος δυνάστης ἑλληνικῆς χώρας ἐντεῦθεν τῆς Θεσσαλίας, ἀναφέρεται ὡς ὁρκισθεὶς εἰς τὸ Κοράνιον *«πῶς δὲν θὰ πειράξῃ τὸ τίποτα, μήτε τοὺς Σαλωνίταις, μήτε τοὺς Γαλαξειδιώταις, μήτε τοὺς Λοιδορικιώταις, μονάχα (τοὺς προέτρεπε) νὰ γυρίσουνε στὰ γονικά τους»*.

ΤΟ ΤΕΡΜΑ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. Τὸ πέρας τῆς ἐν Ἀθήναις φραγκοκρατίας ἐπῆλθε βεβαίως κατὰ τρόπον φυσιολογικόν, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ ἄλλως. Καὶ τῆς Παλλάδος τὸ κλεινὸν ἄστυ μοιραίως καὶ ἀναποδράστως θὰ ἐγίνετο βορὰ τῶν ὀθωμανικῶν θηρίων. Συνδέεται ὅμως μὲ μίαν ἀπὸ τὰς οἰκογενειακὰς ἐκείνας τραγῳδίας, τῶν ὁποίων βρίθει ἀκριβῶς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ ἰταλικὴ χρονογραφία. Τῷ 1451, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Σουλτάνος Μουράτ, ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Νέριος ἀφήσας χήραν καὶ ὀρφανὸν ἀνήλικον τὸν μικρὸν Φραγκῖσκον. Πότε ἐχήρευσεν ἀπὸ τῆς Μαρίας Μελισσηνῆς δὲν εἶναι γνωστόν. Οὔτε καὶ πότε ἦλθεν εἰς τὸν δεύτερόν του γάμον μὲ τὴν ἀδελφὴν τῆς νύμφης του καὶ θυγατέρα τοῦ ψιλῷ τῷ ὀνόματι Αὐθέντου Βοδονίτζης, τὴν περιώνυμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τοὺς τραγικούς της ἔρωτας *Κιάραν* (Φωτεινὴν) *Ζώρτζη*.

Ὁπωσδήποτε ἡ Κιάρα, εἴτε ἀπὸ φιλοδοξίας ὡρμωμένη, εἴτε διὰ λόγους προνοίας, μόλις ἐχήρευσε, δὲν ἀνεκήρυξε Δοῦκα τὸν ἀνήλικον υἱόν της, ἀλλ' ἀναλαβοῦσα τὰ ἡνία τῆς ἐξουσίας, δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἔστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν νεαρὸν Σουλτάνον Μωάμεθ τὸν Β' νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν πρᾶξιν της. Συνέβη ὅμως τότε νὰ διέλθῃ ἐξ Ἀθηνῶν νεαρὸς εὐπατρίδης ἐξ Ἑνετίας, ὁ *Βαρθολομαῖος Κονταρίνης*, υἱὸς τοῦ πρό τινων ἐτῶν Διοικητοῦ τοῦ ἐνετοκρατηθέντος Ναυπλίου, ὅστις ἤρχετο νὰ κανονίσῃ ἐμπορικούς τινας λογαριασμούς. Ἡ Δούκισσα Κιάρα τὸν εἶδε, τὸν ἠγάπησε, καὶ ἀφοῦ τὸν ἔπεισε νὰ δολοφονήσῃ τὴν ἐν Ἑνετίᾳ σύζυγόν του, ὑπανδρεύθη τὸν Κονταρίνην καὶ τοῦ παρέδωκε τὴν ἐξουσίαν. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ δώσῃ δίκην τοῦ ἐγκλήματος. Οἱ Ἀθηναῖοι, βαρέως φέροντες τὸ δρᾶμα καὶ ἐπιπροσθέτως τὴν τυραννικότητα τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, ἥτις διὰ τοῦ Κονταρίνη ἐπεκάθησεν αὐτοῖς μὲ ἁρπακτικὰς αὐτόχρημα διαθέσεις, παρεπονέθησαν διὰ τοῦ Μητροπολίτου εἰς τὸν Μωάμεθ τὸν Β', ἐκεῖνος δ' ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ τί συνέβαινεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

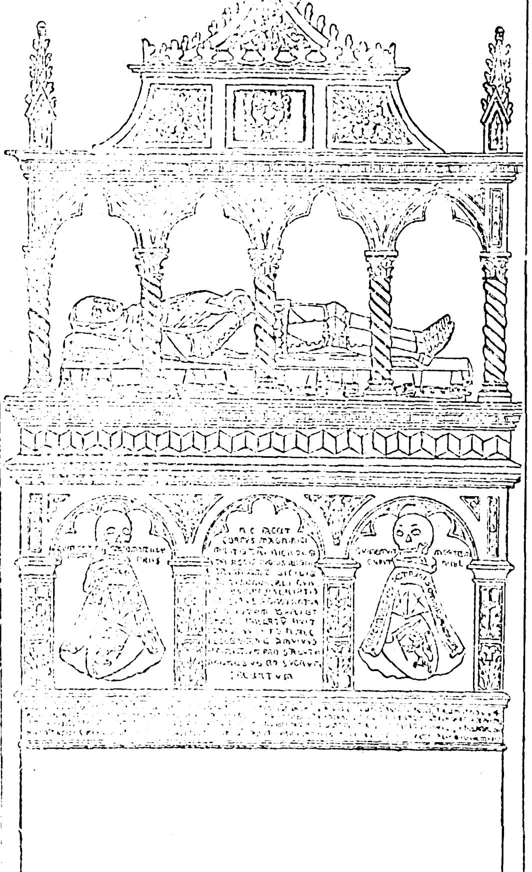

Τάφος τοῦ Νικολάου Ἀτζαγιώλη.
[Ἔργον τοῦ Orgagna ἐν τῇ μονῇ Certosa πλησίον τῆς Φλωρεντίας].

Κληθεὶς ὁ Κονταρίνης ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἀδριανούπολιν, συνοδευόμενος δὲ ἀπὸ τὸν πρόγονόν του Φραγκῖσκον, ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο κηδεμών. Ἀλλ' ἐν τῇ Σουλτανικῇ αὐλῇ εὑρῆκε τρομερὸν ἀντίπαλον, τὸν υἱὸν τοῦ Δουκὸς Ἀντωνίου τοῦ Β' τὸν *Φράγκον Ἀτζαγιώλην*, ἐκεῖνον ὅστις παραδοθεὶς ὡς ὅμηρος ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς τὸν Σουλτάνον Μουρὰτ τῷ 1439 εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν τῷ Σαραγίῳ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', τοῦ ὁποίου θρυλεῖται ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει ἰδιάζουσαν καὶ ἐπιλήψιμον τὴν εὔνοιαν. Οὗτος λοιπὸν εὑρῆκε κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἀφηγηθεὶς εἰς τὸν Σουλτάνον τοὺς τραγικοὺς ἔρωτας τοῦ Κονταρίνη καὶ τῆς Κιάρας, ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν διαταγήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνετίθετο εἰς αὐτὸν ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν.

Τί ἀπέγινεν ἔκτοτε ὁ υἱὸς τοῦ Νερίου Φραγκῖσκος, ὁ μεταβὰς μετὰ τοῦ Κονταρίνη εἰς Ἀδριανούπολιν, ἂν ἐφονεύθη, ἢ ἂν ἐκρατήθη εἰς τὸ τὸ Σαράγιον, ἀντὶ τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἐξαδέλφου, δὲν εἶναι γνωστόν. Διότι οὔτε εἰς τὰς Ἀθήνας ἀναφαίνεται, οὔτε εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου πιθανὸν θὰ κατέφευγε πρὸς συγγενεῖς τοῦ πατρὸς καὶ μάλιστα πρὸς τὸν τραπεζίτην Θωμᾶν Πίττην. Διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἥρωας τῆς τελευταίας ταύτης τραγῳδίας τῆς ἐκπνεούσης ἐν Ἀθήναις φραγκοκρατίας, μᾶλλον ποιητικοὶ θρῦλοι παρὰ ἱστορικὰ δεδομένα βεβαιοῦν ὅτι: ὁ Δοὺξ Φράγκος Ἀτζαγιώλης, ἐγκατασταθεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγένετο δημοτικώτατος, διότι ἐνυμφεύθη Ἑλληνίδα ἐκ Πελοποννήσου, *Μουχλιώτισσαν* καλουμένην, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν κατετυράννησε τὴν θείαν του Κιάραν εἰς τὸ Φρούριον τῶν Μεγάρων, ἢ κατ' ἄλλους εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Δαφνίου, ὅπου τὴν ἐκράτει φυλακισμένην, τέλος τὴν ἐστραγγάλισε. Λέγεται δὲ ὅτι ἔπραξε τοῦτο, διότι εἰς τὸν Πειραιᾶ εἶχε καταπλεύσει ἐνετικὸς στολίσκος ὑπὸ τὸν *«ἀμιράλην»*—πιθανῶς τὸν Βαρθολομαῖον Κονταρίνην, — διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ. Ἴσως αὐτὸ τὸ γεγονὸς προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ, καὶ τὸν ἔπεισεν ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ καταλύσῃ τὰ λείψανα τῆς ἐν Ἀθήναις φραγκοκρατίας. Πιθανώτερον ὅμως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ λόγους γενικωτέρας πολιτικῆς ὡρμήθη εἰς τὸ ἐγχείρημα. Τρία ἔτη εἶχον παρέλθει ἀφ' ὅτου, κυριεύσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔβλεπεν ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν ἐν Εὐρώπῃ ἐγκατάστασιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἔπρεπε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸ τῶν διαφόρων ἀνεξαρτήτων καὶ ἡμιανεξαρτήτων ἡγεμονιῶν, ὅσαι τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν σύγχυσιν ἔφερον εἰς τὸ *Τιμαριωτικὸν* σύστημα. Δι' αὐτοῦ, παραπλησίου μὲν πρὸς τὸ κρατοῦν τότε *φεουδαλικόν*, ἀλλὰ στρατιωτικῶς ὁμοιομόρφου, ἤλπιζε νὰ κρατῇ εἰς τυφλὴν ὑπακοὴν τὰς ἐχθρικώτατα πρὸς αὐτὸν διακειμένας χώρας, ἃς εἶχεν ὁριστικῶς καθυποτάξει.

Τοιαύτη ἐστάθη ἡ περὶ τὰ διακόσια πεντήκοντα περίπου ἔτη ἐπικαθήσασα εἰς τὰς Ἀθήνας φραγκοκρατία, βουργουνδικὴ κατ' ἀρχάς, καταλανικὴ μετέπειτα, καὶ τέλος φλωρεντινὴ καὶ ἐνετική, ἐλάχιστα ἀλλοιώσασα τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ τόπου, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀποτελέσασα ἐνδιάμεσον σταθμὸν τυραννίας, καθ' αὑτὸ δοκιμαστικὸν τῆς βαρυτάτης τουρκοκρατίας.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

ΑΘΗΝΩΝ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΟΙΚΟΣΗΜΑ. Ἐκ τῶν φραγκικῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, περὶ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἔγραψαν, ἐλάχιστα λείψανα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἐξ αὐτῶν δὲ μόνον μὲ ἐκεῖνα ὅσα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν *Ἑραλδικὴν* θ' ἀσχοληθῶμεν.

Ἡ Καταλανικὴ Παναγία.—Ἡ ἐφ' ὑγρῷ (a fresco) τοιχογραφία αὐτὴ ἀνεκαλύφθη τὸ ἔτος 1849 ὑπὸ τοῦ *Λυσάνδρου Καυταντζόγλου* μεταξὺ ἐρειπίων τοῦ παρὰ τὴν Ἀγορὰν ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, ναοῦ, ὅστις ἐκ παλαιῶν παραδόσεων ἐφέρετο ὡς ἀνήκων εἰς τοὺς Καταλανοὺς κατακτητὰς τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ εἰκὼν παριστᾷ τὴν Ἀειπάρθενον ἐπὶ θρόνου καθημένην, κρατοῦσαν ἐπὶ τῶν γονάτων της τὸν παῖδα Ἰησοῦν εὐλογοῦντα κατὰ τὸν τρόπον τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν Λατίνων.

Τὸ χρῶμα τῆς Παναγίας εἶναι ὑπομέλαν, ὁ μανδύας της χρώματος πορφυροῦ, τὸ ἐσωφόριον κυανοῦν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τῆς εἰκόνος ὑπάρχουσιν οἰκόσημα κρεμάμενα ἐκ δένδρων. Τὸ ἀριστερὰ τῷ θεατῇ οἰκόσημον παριστᾷ μέλανα ὄρθιον λέοντα ἐπὶ ἀργυροῦ ἐδάφους, εἰς ἑκάστην δὲ ἐξωτερικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοσήμου ὑπάρχουν κεχωρισμένα λατινικὰ στοιχεῖα **F R** ἢ **F A** μὲ Γοτθικοὺς χαρακτῆρας. Τὸ ἕτερον οἰκόσημον, τὸ δεξιὰ τῷ θεωμένῳ, φέρει ἐπὶ κεραμόχρου ἐδάφους ἀβακοφόρον ζώνην (**Zasce échiquetée**) ἐκ τριῶν σειρῶν τετραγωνιδίων βαθυβυσσίνων καὶ ὠχρολεύκων ἐναλλάξ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ πλευρῶν τὰ ἐπίσης Γοτθικὰ γράμματα **L S** ἢ **C S** ἢ **L G** ἐπίσης κεχωρισμένα.

Ὁ περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἀσχοληθεὶς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν Βαρκελώνῃ, γνωστὸς δὲ διὰ τὰς περὶ Καταλανῶν ἐν Ἀνατολῇ μελέτας του, *Rulio G Lluch*, ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν ἃς παρέσχεν αὐτῷ ὁ Ἕλλην ἱστοριοδίφης *Ἐπ. Σταματιάδης*, καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῆς εἰκόνος, ἧς ἀντίγραφον ἐπίσης οὗτος τῷ εἶχεν ἀποστείλει, δὲν ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου καταλανικοῦ. Ὁ Ἱσπανὸς ἱστορικὸς βασιζόμενος ἐπὶ τῶν στοιχείων **F R** καὶ **L S** ἅτινα, κατ' αὐτόν, εἶναι τὰ ἑκατέρωθεν τῶν δύο οἰκοσήμων γοτθικὰ γράμματα, ἀπεφάνθη ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἐξετασθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἱσπανικῶν οἰκοσήμων ὡμοίαζε μὲ τὰ ἐν τῇ Καταλανικῇ Παναγίᾳ τοιαῦτα· ἐκ τούτου λοιπὸν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἀειπαρθένου εἶναι τελείως βυζαντινός, ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ γράψας τὴν εἰκόνα δὲν ἀνήκει, πιθανῶς, εἰς τὴν κατακτητικὴν ἀλλὰ εἰς τὴν αὐτόχθονα φυλήν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀφ' ἧς ἡ εἰκὼν ἀνεκαλύφθη μέχρις ἐσχάτων ἡ Παναγία, συμφώνως μὲ τὰς παλαιὰς παραδόσεις, ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον καταλανικῆς ἐποχῆς, καὶ ὡς *Madonna Catalluna* κατεγράφη ὑπὸ τοῦ *Λαμπάκη* εἰς τὰ ἄξια λόγου ἀντικείμενα ἐκ τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας κατὰ τὸ ἔτος 1890.

Πρό τινων ἐτῶν ὅμως ἀνεκινήθη καὶ πάλιν τὸ ζήτημα τῆς *Θυρσοφόρου Παναγίας* διὰ διαλέ-

Digitized by Google

ξεων καὶ δημοσιευμάτων, δι᾽ ὧν ἐξεφράζετο ἡ γνώμη ὅτι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξακριβωθέντων οἰκοσήμων, ἡ Παναγία ἀπὸ *«Παναγίας Καταλανῶν»* πρέπει νὰ ὀνομάζεται *«Παναγία τῶν Φλωρεντίνων»* ἢ τῶν *Γενοβέζων*. Εἰς τὴν ἀναβάπτισιν ταύτην τῆς Θεοτόκου, ἐκτὸς διαφόρων ἄλλων συμπτώσεων, συνετέλεσεν ἰδίως ἡ ἀνακάλυψις ὅτι τὸ μὲν μὲ τὸν Μελανὸν Λέοντα οἰκόσημον ἀνήκει εἰς τοὺς Φλωρεντινοὺς *᾿Ατζαγιώλας*, τὸ δὲ μὲ τὴν ἀβακοφόρον

῾Η Καταλωνικὴ Παναγία τῶν ᾿Αθηνῶν.

ζώνην εἰς τοὺς Γενοβέζους *Σπίνολας*· ἐκ τοῦ ὅτι δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχεῖα εἶναι F. A. καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ δευτέρου L.S., ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἀνεκάλυψαν καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ πρόσωπα, ἐκ τῶν δύο διασήμων οἰκογενειῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκων τὰ οἰκόσημα: *Φρᾶγκον* ἢ *Φραγκῖσκον* τουτέστιν *᾿Ατζαγιώλην*, ἕνα ἐκ τῶν δύο Δουκῶν τῶν ᾿Αθηνῶν, καὶ ἄγνωστόν τινα *Λεονάρδον* ἢ *Λορέντζον Σπινολαν.*

᾿Αλλ᾽ ὡς γνωστὸν γράμματα πέριξ οἰκοσήμων κεχαραγμένα συντελοῦν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ οἰκοσήμου ἀτόμου τινός, ὅταν αὐτὰ ταῦτα τὰ οἰκόσημα ἔχουσι πλήρη τὰ στοιχεῖα τὰ ἀποδεικνύοντα, κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον, τὸ «οἰκογενειακὸν οἰκόσημον». Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν ἀμφοτέρων τῶν οἰκοσήμων. Διότι ἀφ᾽ ἧς (1160) πρῶτος ὁ *Guglianello Acciaguolo* ἐγκατέλειπε τὴν γενέτειραν Brescia διὰ νὰ ἀποφύγῃ — καθὸ *Γουέλφος* — τὰς διώξεις τοῦ Αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα καὶ ἐγκατεστάθη οἰκογενειακῶς εἰςΦλωρεντίαν, ἡ οἰκογένεια Acciaguoli, μετεχειρίσθη ὡς οἰκογενειακόν της οἰκόσημον τὸ ἔμβλημα, τῆς πόλεως ἣν ἀναγκαστικῶς εἶχεν ἐγκαταλίπει, τὸν γνωστὸν τουτέστιν τῆς Brescia ὄρθιον κυανοῦν Λέοντα ἐπὶ

Οἰκόσημα τῶν ᾿Ατζαγιώλη.

ἀργυροῦ πεδίου ἢ καὶ ἀντιστρόφως:ἀργυροῦν Λέοντα ἐπὶ κυανοῦ πεδίου. Εἰς τὸ μνημειῶδες ἔργον τοῦ κόμητος *Pompeo Litta* «Famiglie celebri Italiane» καὶ εἰς τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον τοῦ κόμητος *Candido Gonzaga* «Famiglie nobili delle Provincie Meridionali d᾽ Italia» ἀπεικονίζονται τὰ ἑξῆς οἰκόσημα τῶν Acciaguoli:

1ον. ᾿Επὶ κυανοῦ ἐδάφους ὄρθιος ἀργυροῦς Λέων κρατῶν διὰ τῶν δύο ἐμπροσθίων αὐτοῦ ποδῶν στενόμακρον ἀργυρᾶν σημαίαν (banderole), ἐφ᾽ ἧς τρία κατὰ

Σφραγὶς Φράγκου ᾿Ατζαγιώλη.

σειρὰν χρυσᾶ κρίνα. (῾Η σημαία συμβολίζει τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου τοῦ Βασιλείου τῆς Νεαπόλεως τὰ δὲ χρυσᾶ κρίνα τὴν ᾿Ανδηγαυϊκὴν Κορυφὴν — Ghef d᾽ Anjou—δι᾽ ἧς ἐτιμήθη παρὰ τῶν ᾿Ανδηγαυῶν Βασιλέων τῆς Νεαπόλεως ὁ μέγας στρατοπεδάρχης Νικόλαος ᾿Ατσαγιώλης).

2ον. ᾿Επὶ ἀργυροῦ πεδίου ὄρθιος κυανοῦς Λέων κρατῶν διὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἐμπροσθίων ποδῶν κυανῆν ἐπίσης στενόμακρον σημαίαν, ἐφ᾽ ἧς χρυσῆ ἀγρεῖφνα (Sambel.) (῾Η σημαία συμβολίζει τὸ ὡς ἀνωτέρω ἀξίωμα τοῦ Νικολάου, ἡ δὲ ἀγρεῖφνα εἶναι τὸ διακριτικὸν τῶν οἰκογενειῶν τῶν Γουέλφων).

Σφραγιδόλιθος Νερίου ᾿Ατζαγιώλη

3ον. ᾿Επὶ κυανοῦ πεδίου ὄρθιος ἀργυροῦς Λέων κρατῶν ἐπίσης ὡς ἄνω τὴν στενόμακρον σημαίαν μὲ τὰ ἴδια σύμβολα ἐναλλασσομένων τῶν χρωμάτων.

4ον. ᾿Επὶ ἀργυροῦ πεδίου ὄρθιος κυανοῦς Λέων κρατῶν διὰ τῶν δύο ἐμπροσθίων αὐτοῦ ποδῶν χρυσοῦν κρίνον. (Τὸ κρίνον, ὡς γνωστόν, εἶναι τὸ σύμβολον τῆς μυροβόλου Φλωρεντίας).

᾿Εκτὸς ὅμως τῶν προαναφερθέντων γενεαλογικῶν συγγραμμάτων, τὰ οἰκόσημα τῶν Acciajuoli διακρίνονται καθαρώτατα καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων δημοσιευθεισῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι πιστῶς ἀναπαριστῶσι τοὺς τάφους ἐν τῇ μονῇ Certosa πλησίον τῆς Φλωρεντίας, τῆς οἰκογενείας ἐξ ὧν οἱ Δοῦκες τῶν ᾿Αθηνῶν προῆλθον, τάφους μεγαλοπρεπεῖς, καλλιτεχνικώτατα μαυσωλεῖα, ὀφειλόμενα ἀρχικῶς εἰς τὴν ἔμπνευσιν τοῦ μεγάλου Φλωρεντινοῦκαλλιτέχνου Andrea Orcagna. ᾿Αλλὰ καὶ εἰς τὴν σφραγῖδα τοῦ Δουκὸς τῶν ᾿Αθηνῶν *Νερίου*, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν «Φραγκοκρατίαν ἐν῾Ελλάδι» τοῦ *Miller*διακρίνομεν καθαρώτατα τὸ κρίνον τὸ ὁποῖον κρατεῖ διὰ τοῦ δεξιοῦ ἐμπροσθίου ποδός του ὄρθιος λέων. Οἱ ἰσχυρισμοὶ ὅτι ὁ γράψας τὸν λέοντα, τὸν ἐπὶ τοῦ θυρεοῦ τῆς Παναγίας, ἠγνόει τὰ χρώματα τοῦ ᾿Ατζαγιωλικοῦ τοιούτου, ὡς καὶ τὰ ἄλλα διακριτικὰ αὐτοῦ σύμβολα— σημαίαν, κρίνον κ.λ.π.— δὲν δύναται νὰ εἶναι βάσιμοι προκειμένου περὶ ἀπεικονίσεως οἰκοσήμου ἑνὸς τόσον ὑψηλοῦ προσώπου· ἐπίσης δὲ ἐντελῶς ἀπίθανος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀρχικὴ τῶν χρωμάτων ἀλλοίωσις, ἥτις ἄλλως τε οὐδόλως θὰ μετέβαλλε τὴν περὶ τοῦ οἰκοσήμου γνώμην, ἐφ᾽ ὅσον λείπουν ἀπὸ τὸ οἰκόσημον πλὴν τοῦ χρωματισμοῦ, *τοῦ λέοντος, τὰ κύρια σύμβολα* (attributs).

῾Ο τάφος τοῦ ᾿Ατζαγιώλου ᾿Ατζαγιώλη ἐν Φλωρεντίᾳ.

Τὸ ἕτερον, μὲ τὴν ἀβακοφόρον ζώνην, οἰκόσημον, ἐθεωρήθη, ὡς οἰκόσημον τῶν Spinola, καὶ δὴ ἑνὸς Λεονάρδου ἢ Λορέντζου, ἐκ τῶν γραμμάτων ἅτινα ὁριστικῶς ὡς L. S. ἑρμηνεύθησαν καὶ ἐξ ἑνὸς ἀκιδογραφήματος ἀνακαλυφθέντος, ἐπὶ μιᾶς στήλης τοῦ Θησείου, ἔχοντος οὕτω: «Hic fuit Conradus Spinula die 20 Januaryo 1453». Καὶ ἂν ὅμως ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ κεραμόχρουν σημερινὸν χρῶμα τοῦ ἐδάφους τοῦ θυρεοῦ ὑπῆρξε ποτὲ χρυσοῦν καὶ τὰ σημερινὰ βαθυβίσσινα τετραγωνίδια ἐρυθρᾶ (καὶ ὄχι αἱμόχροα ἢ πορφυρᾶ—sanguins ou pourpres – χρώματα δηλαδὴ καὶ αὐτὰ ἀνεγνωρισμένα εἰς τὴν ῾Εραλδικήν), ὅπως ἀκριβῶς δῆλα δὴ τὰ μέταλλα καὶ χρώματα τοῦ οἰκοσήμου τῶν Spinola, παραβλεπομένης ἀκόμη καὶ ἄλλης οὐσιώδους παρατηρήσεως, ὅτι τὰ τετραγωνίδια τῶν οἰκοσήμων τῶν Spinola ἄρχονται ἀπὸ ἀργυρῶν καὶ ὄχι ἐρυθρῶν —d'argente dirosso), πάλιν δὲν εἶναι παραδεκτὴ ἡ γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοσήμων τοῦ μεγάλου Γενουατικοῦ οἴκου, ἐφ᾽ ὅσον ἀπὸ τὸ οἰκόσημον λείπει τὸ κύριον σύμβολον, ὁ *Πύρρος Βαρελίου*· (Spina di Botte) ὁ καθιστῶν αὐτὸ φανερὸν ἢ *λαλοῦν οἰκόσημον* (arme parlante) πρὸς ἄμεσον διάκρισιν ἀπὸ διάφορα ἄλλα ἀβακοφόρα ἰταλικὰ οἰκόσημα—καὶ δὴ τῆς Γενουατικῆς οἰκογενείας τῶν Zaccaria die morea μὲ τὴν ἀβακοφόρον ζώνην ἐκ τριῶν σειρῶν τετραγωνιδίων ἐρυθρῶν καὶ χρυσῶν ἐναλλὰξ ἐπὶ ἀργυροῦ πεδίου,—τὰ ὁποῖα οἰκόσημα ἐνετειχίζοντο ἐπὶ μαρμάρων ἢ καὶ ἁπλῶν λίθων λαξευμένα, εἰς τὰς πύλας τῶν φρουρίων καὶ πύργων καὶ τὰ ὁποῖα οἰκόσημα, δὲν εἶχον τὰς συνήθεις ἐν χρήσει συμβολικὰς γραμμὰς ἢ στίγματα δι᾽ ὧν τὰ μέταλλα καὶ χρώματα ἐνεφανίζοντο. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ ἀκιδογραφήματος δὲν δύναται ὁμοίως νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ ἀβακοφόρον οἰκόσημον ἀνῆκεν εἰς τοὺς Spinola: Hic Fuit Conradus Spinula «χαρασσόμενον δι᾽ ἀκίδος ἐπὶ μιᾶς στήλης ἑνὸς ἀρχαίου ναοῦ» δὲν δύναται εἰμὴ νὰ σημαίνῃ *«ἐδῶ ἦτο», «ἀπ᾽ ἐδῶ διῆλθεν»* ὁ Κονράδος Σπίνολα. ῾Ως ἔνδειξις ὅτι πρόκειται περὶ διαβατικοῦ ἐπισκέπτου, χαράξαντος τὸ ὄνομά του, τὴν 20ὴν ᾿Ιανουαρίου 1453, ἐπὶ μιᾶς στήλης τοῦ Ναοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰγέως, ἔστω τὸ ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον γεγονὸς ὅτι τὴν 26ην ᾿Ιανουαρίου, τοῦ κακοτύχου αὐτοῦ ἔτους, ἐνεφανίζετο πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀνεγνωρισμένης ἤδη ἀνδρείας εὐγενὴς Γενουάτης ᾿Ιωάννης Λουδοβῖκος Λόγγος, μὲ δύο μεγάλα πλοῖα καὶ 700 πολεμιστὰς—μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πολύπειρος Γερμανὸς μηχανικὸς ᾿Ιωάννης Γκρὰντ—διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν κινδυνεύουσαν Βασιλίδα τῶν Πόλεων. Τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα τῶν ἓξ ἡμερῶν, ἀφ᾽ ἧς ἡμέρας δῆλα δὴ ὁ Κονράδος ἐχάρασσεν, ὡς ἁπλοῦς ἐπισκέπτης, τὸ ὄνομά του εἰς τὴν θύραν τοῦ Θησείου, μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν Γενουατῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ Γενουατικὰ πλοῖα, πρὶν ἢ εἰς τὴν ὁριστικὴν αὐτῶν κατεύθυνσιν καταπλεύσωσι, προσωρμίσθησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, ἀφ᾽ ὅπου ὁ ἐπιβαίνων ἑνὸς ἐκ τῶν δύο πλοίων, ὡς ἀξιωματικὸς ἢ ὑπὸ οἱανδήποτε ἄλλην ἰδιότητα, Κονράδος Σπίνολα ἀνῆλθεν εἰς ᾿Αθήνας καὶ ἐχάραξε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν στήλην τοῦ Θησείου. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον ἀληθοφανῆ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν τῆς Γενούης Longo καὶ Spinola ὑφισταμένη τότε στενὴ συγγένεια. *Hopf* Greco-Romanes Tables Longhi giustiniani). Τίς ὅμως ὁ Κονράδος οὗτος Spinola ἄγνωστον, καθ᾽ ὅσον οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζουν οἱ σημερινοὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς Γενουατικῆς οἰκογενείας ἀπόγονοι. ᾿Απίθανον δὲν εἶναι νὰ πρόκειται περὶ Spinola ἀνήκοντος εἰς τὸν κλάδον τῆς ᾿Ισπανίας.

Κατὰ τ᾽ ἀνωτέρω λοιπὸν τὰ οἰκόσημα τῆς Καταλωνικῆς Παναγίας δὲν ἀνῆκον εἰς τὰς οἰκογενείας Acciajuoli καὶ Spinola. Εἰς ποίας ἀνῆκον δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. ᾿Εὰν μείνωμεν πιστοὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῆς Καταλωνικῆς Παναγίας καὶ συνδιάσωμεν τὰ στοιχεῖα F.A. μὲ τὸ οἰ-

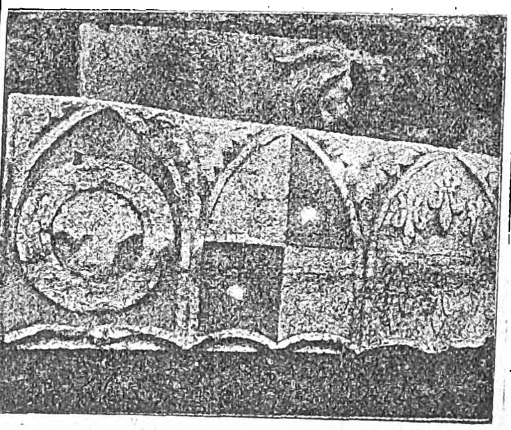

Φραγκικὰ οἰκόσημα (ἐν Χαλκίδι).

κόσημον τῶν ῾Ισπανῶν εὐγενῶν Aequaviva — συγγενῶν τῶν ᾿Ατζαγιώλη—, παραδεχθῶμεν δὲ καὶ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἀλλοίωσιν μετάλλων καὶ χρωμάτων, τότε ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Λέοντα τῶν Acquaviva, ὑποτιθεμένου πάντοτε «ὅτι τὸ F. ἀντιπροσωπεύει κάποιον Φραγκῖσκον ἢ Φερνάνδον, ὁποῖος δὲν λείπει ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα τῆς εὐγενοῦς ᾿Ισπανικῆς οἰκογενείας. ᾿Εὰν πάλιν ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ Παναγίας τῶν ῾Ενετῶν, τότε ἔχομεν, πάντοτε μὲ τὰς ὑποτιθεμένας ἀλλοιώσεις τῶν χρωμάτων, τὸ οἰκόσημον τῶν ᾿Ενετῶν Alberto ἢ Alberti, καὶ τοιουτοτρόπως προχωροῦντες καὶ ἀναδιφῶντες τὰ διάφορα ἑραλδικὰ συγγράμματα, ᾿Ιταλικὰ καὶ ᾿Ισπανικά, θὰ εὕρωμεν ἀπειρίαν οἰκογενειῶν μὲ ἐμβλήματα προσομοιάζοντα μὲ τὸν ἐπὶ τῆς εἰκόνος τῆς ᾿Αειπαρθένου ἀπεικονιζόμενον τοιοῦτον. ᾿Επίσης διὰ τὸ ἕτερον οἰκόσημον, τὸ δῆθεν τῶν Spinola, ἂν τὴν αὐτὴν τακτικὴν ἀκολουθήσωμεν καὶ ἐπιμελῶς ἐρευνήσωμεν τὰ σχετικὰ συγγράμματα καὶ λεξικά, θὰ εὕρωμεν οἰκογενείας μὲ ἐπώνυμα ἀπὸ τοῦ γράμματος S ἀρχόμενα, καὶ ἐχούσας ἀβακοφόρους ζώνας. ῾Η μᾶλλον πιθανὴ ὑπόθεσις εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ᾿Ενετικῶν οἰκογενειῶν

Digitized by Google

Alberti διὰ τὸν Λέοντα, καὶ Gabrieli διὰ τὴν ἀβακοφόρον ζώνην.

Ὁ Buchon εἰς τὸν Ἄτλαντά του, καὶ εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 40 πίνακα ἀπεικονίζει ἓν ἄγνωστον εἰς αὐτὸν οἰκόσημον μὲ ἔδαφος ἀργυροῦν καὶ ζώνην ἀβακοφόρον ἐκ τριῶν σειρῶν τετραγωνιδίων, ἐρυθρῶν καὶ χρυσῶν ἐναλλάξ. Εἰς τὰς ἐπεξηγηματικὰς σελίδας, τὰς ἑπομένας τῶν πινάκων, ὁ Γάλλος ἱστοριοδίφης λέγει ὅτι τὸ οἰκόσημον τοῦτο ἦτο ἐντετειχισμένον ἄνωθεν μιᾶς πύλης τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος, ἐπ' αὐτοῦ δέ τοῦ οἰκοσήμου, ἦτο ἐπίσης ἐντετειχισμένος ὁ Λέων τῆς Ἑνετίας *(au dessus d' une porte de la Citadelle de Chalcis surmonté du Lion)*. Ὁ Λέων οὗτος δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὸ οἰκόσημον, ἀλλὰ πολὺ σχετικός. Οἱ ὑποδεέστεροι ὑπάλληλοι τῆς Γαληνοτάτης ἐπὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῶν θυρῶν τῶν δημοσίων καταστημάτων, ἐνετείχιζον ἁπλῶς τὰ οἰκογενειακά των οἰκόσημα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μεγάλους ὀφφικιούχους, *Βαΐλους, Καπετανέους, Στολάρχους, Μεγάλους προβλεπτὰς* κλπ., οἵτινες παρὰ τὸ ἴδιον οἰκόσημον παρέθετον τὸ ἔμβλημα τῆς Βασιλίσσης τοῦ Ἀδρία, τὸν πτερωτὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου Λέοντα. (Βλέπε καὶ τὰ δύο οἰκόσημα τὰ ὑπὸ τοῦ Στρυγκόφσκη τὸ πρῶτον φωτογραφηθέντα ἐν τόμῳ Β' σελ. 711 τοῦ «Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος» καὶ ἐν Φραγκοκρατίᾳ Miller-Λάμπρου τόμ. Β' σελ. 212. Τὰ οἰκόσημα ταῦτα, τὰ ὁποῖα σήμερον εὑρίσκονται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Χαλκίδος, ἔχουν ἐν τῷ μέσῳ τὸν Λέοντα τοῦ Ἁγ. Μάρκου, ἀνήκουν δέ, προφανῶς, εἰς τοὺς Ἱερώνυμον Βέμβον καὶ Φραγκῖσκον Λορεδάνον, οἵτινες ἦσαν τὸ αὐτὸ ἔτος 1456, ὁ μὲν εἷς Βάϊλος, ὁ δ' ἕτερος Καπετάνιος Εὐβοίας). Γνωστοῦ ὄντος ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1431 (ἴδε Hopf Gr. Romanes σελ. 372) Βάϊλος τῆς Ἑνετίας ἐν Χαλκίδι ἦτο ὁ Andrea Gabrieli τὸ μὲ τὴν ἀβακοφόρον ζώνην οἰκόσημον τῆς Χαλκίδος, μὲ ὑπερκείμενον τὸν πτερωτὸν Λέοντα, δύναται μετὰ θετικότητος νὰ λεχθῇ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν Βάϊλον Γαβριέλην οὗτινος ἡ οἰκογένεια εἶχεν ὡς ἔμβλημα τὴν τριήσειρον ἀβακοφόρον ζώνην. Ἂν τώρα θελήσωμεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ δύο οἰκόσημα, τὸ τῆς Χαλκίδος καὶ τὸ τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι ἐντελῶς ὅμοια, τότε δὲν ἔχομεν ἢ νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τὸ ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ οἰκοσήμου Γοτθικὸν στοιχεῖον δὲν εἶναι S ἀλλὰ G.

Πράγματι, ἂν ἀνατρέξωμεν εἰς παλαιογραφικὰς ἐρεύνας, θὰ εὕρωμεν ὅτι τὸ γοτθικὸν ὡς καὶ τὸ G εἶναι σχεδὸν ὅμοια ὁμοιάζοντα ἀμφότερα πρὸς τὸν ἀριθμὸν 8, ὡς εἶναι τὸ γοτθικὸν γράμμα τὸ ἐπὶ τοῦ οἰκοσήμου τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας· ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ καταλήξωμεν ὁπωσδήποτε εἰς ἓν συμπέρασμα, τότε διατὶ νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἀβακοφόρον ζώνην ὡς οἰκόσημον τῶν Spinola, περὶ ὧν οὐδεμία θετικὴ πληροφορία ὑπάρχει ὅτι ἦσαν ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένοι, καὶ οὐχὶ ὡς τῶν Gabriel, οἵτινες καὶ ἐν Χαλκίδι καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑπάλληλοι τῆς Ἑνετίας ἐπὶ αἰῶνας διετέλεσαν. Καὶ διατὶ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ μὲ τὸν μέλανα λέοντα οἰκόσημον ἀνήκει εἰς τοὺς Ἀτζαγιώλας, ἀφ' οὗ οὐδὲν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ Ἀτζαγιωλικοῦ λέοντος παρουσιάζει, καὶ νὰ μὴν ὑποθέσωμεν ὅτι δύναται ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ἑνετῶν Alberto ἢ Alberti, ἄνδρες τῆς ὁποίας — ὡς καὶ ἐκείνης τῶν Gabrieli — ἐπὶ σειρὰν ὁλοκλήρων ἐτῶν ὑπηρέτησαν ἐν Ἑλλάδι — Χαλκίδι, Σκιάθῳ, Σκοπέλῳ, Μεθώνῃ, Ναυπάκτῳ, Κερκύρᾳ, Κεφαλληνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ — ὡς ὑπάλληλοι τῆς Βασιλίσσης τοῦ Ἀδρία, τινὲς δὲ τῶν ὁποίων ἐν Ἑλλάδι ὁριστικῶς ἐγκατεστάθησαν, ὡς μαρτυροῦν τὰ οἰκόσημα τῶν εὐγενῶν τῆς Ζακύνθου οἰκογενειῶν Γκαμπριέλη Ἀλμπέρτο, ἅτινα διεσώθησαν ἐν κώδικι εὑρισκομένῳ εἰς τὴν Ἑραλδικὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Γενικῶς ὅμως εἰπεῖν ὑποθέσεις μόνον περὶ τῆς πατρότητος τῶν ἀγνώστων μέχρι τῆς σήμερον οἰκοσήμων δυνάμεθα νὰ κάμωμεν, ἕως οὗ στοιχεῖα νέα ἢ ἔγγραφα ἀνακαλυπτόμενα συντελέσωσιν εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ μυστηρίου.

Οἱ τάφοι τοῦ Δαφνίου.—Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς φραγκικῆς ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν κυριαρχίας ἦτο Καθολική, — γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ *Ὄθων Delaroche*, ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν κύριος, ἔσπευσεν, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει του, νὰ μετακαλέσῃ ἐκ Γαλλίας τοὺς περιφήμους *Βενεδικτίνους* μοναχούς, τοὺς *Κιστερκίους* ἐπικαλουμένους — καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας πληροφορίας, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου ἐτάφησαν πλέον τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν διαφόρων οἰκογενειῶν, Δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, ἐσχηματίσθη ἡ γνώμη ὅτι λάρναξ τις ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ πρὸ ἐτῶν ἀνευρεθεῖσα, καὶ ἔχουσα ἐγγεγλυμμένην τὴν παραπλεύρως

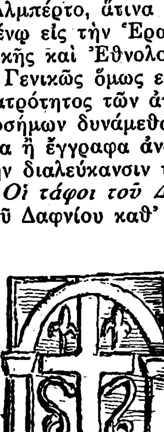

ἀπεικονιζομένην παράστασιν, ἐχρησίμευσεν ὡς τάφος τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν Δουκῶν Delaroche.

Πρῶτος ὅστις παρεξήγησε τὴν ἀνάγλυφον ταύτην παράστασιν ἦτο ὁ *Buchon*, πλανηθεὶς ἐκ τῶν δύο κρίνων, ἅτινα κοσμοῦσι ἀνὰ ἓν εἰς ἑκάστην πλευράν, τὸ ἄνω σκέλος τοῦ σταυροῦ, χαρακτηρίσας ταῦτα ὡς κρίνα τῆς Βουργουνδίας, ἐξ ἧς οἱ *Delaroche* κατήγοντο.

Ἡ πλάνη τοῦ Γάλλου ἱστοριοδίφου εἶναι ὀλίγον ἀνεξήγητος. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς παραστάσεως κρίνα οὐδεμίαν πρὸς τὰ κρίνα τῆς Βουργουνδίας δύνανται νὰ ἔχωσι σχέσιν, ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος παράστασις δὲν ἔχει κἂν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα οἰκοσήμου.

Ἐπειδὴ ὅμως ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ ἡ γνώμη ὅτι ὁ φιλοτεχνήσας τὸ ἀνάγλυφον ἦτο ἀνίδεος τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐν γένει τεχνοτροπίας τῶν οἰκοσήμων, καὶ ὅτι τὰ ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἀναγλύφου ἀντικείμενα ἠδύναντο νὰ ἔχουν σχέσιν μὲ ἐμβλήματα τῶν πρώτων Δουκῶν Delaroche, ἢ μὲ τὰ τῶν διαδόχων των Brienne καὶ Acciajoli ἢ καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς Κιάρας Ἀτζαγιώλη, συζύγου Νερίου τοῦ Β', τὸ γένος Giorgio ἢ Zorzi ἐκ τῶν Κυρίων τῆς Βοδονίτσης, —ἥτις ἐπ' ὀλίγον ἡγεμόνευσεν—, παραθέτομεν ἐνταῦθα, ἅπαντα τὰ γνωστὰ οἰκόσημα τῶν ὡς ἄνω οἰκογενειῶν, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ οἰκοσήμου ἐξαιρουμένου τοῦ δευτέρου συζύγου τῆς τόσον τραγικὸν τέλος εὑρούσης Κιάρας, ἐνετοῦ εὐπατρίδου, Βαρθολομαίου Κονταρίνη.

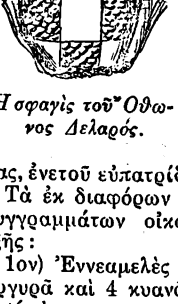

Ἡ σφαγὶς τοῦ Ὄθωνος Δελαρός.

Τὰ ἐκ διαφόρων συγγραφῶν καὶ γενεαλογικῶν συγγραμμάτων οἰκόσημα τῶν Δελαρὸς εἶναι τὰ ἑξῆς:

1ον) Ἐννεαμελὲς ἀβακοφόρον μὲ 5 τετράγωνα ἀργυρᾶ καὶ 4 κυανᾶ σχήματος φολιδωτοῦ (Equipolé d'argent et azur).

2ον) Ἐννεαμελὲς ὡς ἄνω μὲ 5 τετράγωνα κυανᾶ ἢ ἐρυθρὰ καὶ 4 χρυσᾶ.

3ον) Ἐννεαμελὲς ὡς ἄνω μὲ 5 τετράγωνα ἐρυθρὰ καὶ 4 χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ.

4ον) Ἐννεαμελὲς ὡς ἄνω μὲ 5 τετράγωνα χρυσᾶ καὶ 4 μὲ ἑρμίνας.

Δηλαδὴ καὶ τὰ τέσσαρα ὡς ἄνω οἰκόσημα βάσιν ἔχουν τὰ ἐννεαμελῆ—ἢ ἰσορροποῦντα—τετράγωνα (equipolé) ἐναλλασσομένων τῶν τετραγώνων ἀπὸ χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν εἰς ἐρυθρὰ ἢ κυανᾶ ἢ τ' ἀνάπαλιν, ὡς καὶ ἡ σφραγὶς τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ἡ εὑρισκομένη εἰς τὰ ἀρχεῖα γαλλικῆς τινος πόλεως τῆς Haute-Saône.

Οἰκόσημον Βαλθέρου Βριεννίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν.

Τῶν Βριεννίων γνωστὰ οἰκόσημα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1ον) Τὸ τῶν Δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι σχεδὸν ὅμοιον μὲ ἓν ἐκ τῶν οἰκοσήμων τῶν Δελαρός, ἤτοι ἐννεαμελὲς ἀβακοφόρον 5 χρυσῶν τετραγώνων καὶ 4 ἐξ ἑρμινῶν.

2ον) Τὸ οἰκόσημον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο ὁ Βάλθερος Βριέννιος ἐπὶ τίτλῳ μόνον Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, κόμης τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Lecce, καὶ κύριος τῆς Φλωρεντίας, υἱὸς τοῦ ὑπὸ τῶν Καταλανῶν φονευθέντος Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Βαλθέρου Α'. Τὸ οἰκόσημον τοῦτο εἶχεν ὡς ἐμβλήματα «δύο χρυσοῦς ἀντιμετώπους λέοντας ἐπὶ ἐρυθροῦ πεδίου. Ἕκαστος λέων κρατεῖ δι' ἑνὸς ἐκ τῶν ἐμπροσθίων αὐτοῦ ποδῶν μικρὰν ἀργυρᾶν σημαίαν».

Οἰκόσημα τῶν Giorgio καὶ Contarini.

3ον) Τὸ οἰκόσημον, ὅπερ ἔφερεν ὁ κλάδος τῶν Βριεννίων κομήτων τῆς Ἰόπης μὲ τὸν «εἰς τὰ ἄκρα πεπλατυσμένον ἐρυθρὸν σταυρὸν ἐπὶ χρυσοῦ πεδίου». (D' or à la croix pattée de gneules).

(Ὁ *Buchon* γράφει ὅτι εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἐν ὁδῷ dei balzaioli, ὑπάρχει τὸ οἰκόσημον τῶν Brienne μὲ ἕνα μόνον ὄρθιον Λέοντα). Τὰ οἰκόσημα τῶν Acciaioli περιεγράφη εἰς τὸ προηγηθὲν περὶ τῆς Καταλανικῆς Παναγίας κεφάλαιον.

Τῶν Giorgio ἢ Zorzi ἑνετῶν εὐγενῶν, κυρίων τῆς Βοδονίτσης, ὧν γόνος ἦτο ἡ προαναφερθεῖσα Κιάρα, χήρα τοῦ Νερίου Β', τὸ οἰκόσημον συνίσταται ἐξ «ἑνὸς μέλανος ὀρθίου λέοντος ἐπὶ χρυσοῦ ἐδάφους», καὶ τέλος τοῦ δευτέρου συζύγου τῆς Κιάρας, τοῦ μετ' αὐτῆς ἐπ' ὀλίγον συνηγεμονεύσαντος Βαρθολομαίου Κονταρίνη, τὸ οἰκόσημον εἶναι «Τρεῖς κυανοῖ τελαμῶτες ἐπὶ χρυσοῦ πεδίου».

Ὁ *Buchon* ἐπλανήθη προφανῶς ἐκ τοῦ κρίνου, τὸ ὁποῖον εἶναι τετραγωνισμένον μὲ τοὺς κυανοῦς καὶ χρυσοῦς τελαμῶνας εἰς τὰ οἰκόσημα τοῦ

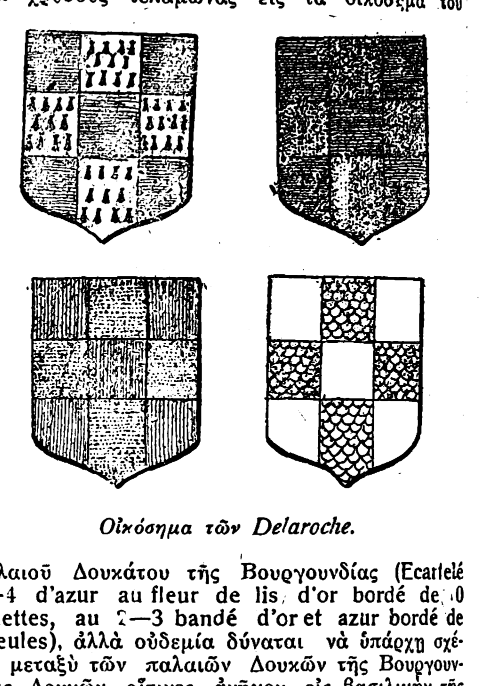

Οἰκόσημα τῶν Delaroche.

παλαιοῦ Δουκάτου τῆς Βουργουνδίας (Ecartelé 1—4 d'azur au fleur de lis d'or bordé de 10 billettes, au 2—3 bandé d'or et azur bordé de gueules), ἀλλὰ οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ σχέσις μεταξὺ τῶν παλαιῶν Δουκῶν τῆς Βουργουνδίας, Δουκῶν, οἵτινες ἀνῆκον εἰς βασιλικὴν τῆς Γαλλίας οἰκογένειαν, καὶ τῶν ἁπλῶν εὐγενῶν τῶν ἐκ Βουργουνδίας ἑλκόντων τὸ γένος Δελαρός, οἵτινες, εἰρήσθω ἐπιπροσθέτως, οὐχὶ ἐκ τῆς παλαιᾶς, τῆς καθαρῶς Βουργουνδίας, κατήγοντο, ἀλλὰ ἐκ τοῦ παρὰ τὰ Βουργουνδικὰ σύνορα διαμερίσματος Franche-Comté, τὸ ὁποῖον διαμέρισμα δὲν ἔχει τὰ αὐτὰ ἐμβλήματα μὲ τὸ ῥηθὲν Δουκᾶτον, ἀλλὰ ὅμοια μὲ τὰ τῆς *Κομητείας τῆς Βουργουνδίας* ἤτοι «ἐπὶ κυανοῦ πεδίου ὄρθιον χρυσοῦν λέοντα ὁμοίως κατάδελτον» (D'azur au lion d'or billeté du même).

Εἰς τὴν πλάνην τοῦ Γάλλου ἱστοριοδίφου, ἐκτὸς τοῦ προαναφερθέντος γεγονότος, πιθανὸν νὰ συνετέλεσε καὶ τὸ ὅτι εἰς οἰκόσημον κλάδου τινὸς τῶν ἐν Γαλλίᾳ Δελαρός, συγκειμένου ἐκ τῶν ἐννεαμελῶν τετραγώνων, ἐρυθρῶν καὶ ἑρμίνης, ὑπάρχει ἡ «Ἀνδηγαυϊκὴ Κορυφὴ» (Chef d'Anjou). Ἡ «*κορυφὴ*» αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν χρυσῶν κρίνων κατὰ ζώνην τοποθετημένων (en fasce), παρεχωρεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀνδηγαυῶν εἰς εὐνοουμένους αὐτῶν, ὅπως εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ οἰκοσήμου των, ὡς διακριτικὸν σχῆμα, (pièce honorable) τοποθετῆται, οὐδέποτε δὲ ἀπετέλεσε ἴδιον αὐτοτελὲς οἰκόσημον.

Ὁ *Lenorman* ἐν τῷ γνωστῷ ἔργῳ του «Le Monastère de Daphni près d'Athènes sous la domination des Princes croisés» παρετήρησε πρῶτος ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ *Buchon* ὡς οἰκόσημον ἀναφερόμενον δὲν δύναται νὰ εἶναι τοιοῦτον, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ *Millet* εἰς τὸ ἐπίσης γνωστὸν σύγγραμμά του «Le Monastère de Daphni», παραδέχεται ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς λάρνακος παράστασις εἶναι. «*ἁπλῆ βυζαντινὴ διακόσμησις*», τῆς ὁποίας τὰ κρίνα δεικνύουν τὴν λατινικὴν προέλευσιν.

Παρὰ τὰς γνώμας ταύτας τῶν Γάλλων ἀρχαιολόγων, τεχνοκρίται τινὲς περὶ τοῦ ἀναγλύφου ἀσχοληθέντες — ἐπέμειναν εἰς τὴν δοξασίαν τοῦ Buchon, εἰς τρόπον ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς μεγάλα εὐρωπαϊκὰ λεξικὰ ἡ λάρναξ μὲ τὸ ἀνάγλυφον νὰ θεωρῆται ὡς τάφος τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ *Λαμπάκης*, συμβιβάζων, τρόπον τινά, τὰς διεστώσας γνώμας, ἐχαρακτήρισε τὴν παράστασιν «*ὡς σύνθετον συμβολικὸν ἐπιτάφιον*» συγκείμενον τὸ μὲν ἐξ ἐκκλησιαστικῶν συμβόλων— τοῦ ὄφεως τουτέστι — τὸ δὲ ἐκ μέρους τῶν σημάτων, τῆς οἰκογενείας τῶν Dalaroche, τῶν ὁποίων τὰ κρίνα, κατ' αὐτόν, ἀποτελοῦν ἓν ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων γνωρισμάτων.

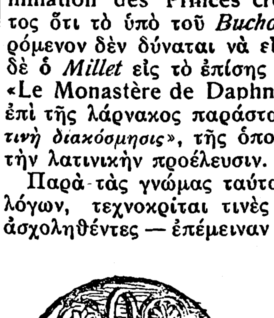

Ὁ *Millet* εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ προαναφερθέντος ἔργου του θέτει βυζαντινὸν κόσμημα, τοῦ

Digitized by Google

ὁποίου ἐνταῦθα πανομοιότυπον ἀντίγραφον παραθέτομεν μὲ βάσιν τὸν σταυρόν, κάτωθεν τούτου δύο ἀκάνθας ὀφιοειδῶς μέχρι τοῦ μέσου τοῦ σταυροῦ ἀνερχομένας, καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ ἄνω σκέλους τοῦ σταυροῦ ἀνὰ ἕνα ρόδακα. Ἐν σελίδι 13ῃ τοῦ αὐτοῦ ἔργου πραγματευόμενος ὁ ὡς εἴρηται συγγραφεὺς περὶ τῆς πρώτης Βυζαντινῆς μονῆς δημοσιεύει τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω κόσμημα εὑρισκόμενον ἐν ὑπερθύρῳ τινὶ τῆς αὐτῆς μονῆς — καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν θύραν τῆς πρὸς δυσμὰς αὐλῆς—τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ τεχνοτροπία τῆς ἀκάνθης ὁμοιάζει πολὺ πρὸς ὄφεις. (Βλέπε παρακειμένην εἰκόνα). Εἰς ἄλλας σελίδας τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔργου δημοσιεύονται, ἀναπαριστάμενα, διάφορα ψηφιδωτὰ τῆς μονῆς μὲ εἰκόνας ἀγγέλων, ἁγίων καὶ αὐτοκρατόρων ὑπὸ τοὺς Πόδας τῶν ὁποίων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων των, διακρίνονται κρίνα.

Παραβάλλοντες τὰ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου διασωζόμενα Βυζαντινὰ κοσμήματα, τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Millet δημοσιευθέντα, ὡς καὶ τὰ εἰς ἄλλας παλαιὰς βυζαντινὰς μονὰς καὶ ἐκκλησίας ἐντετειχισμένα —ἁγίου Ἰωάννου τῶν φιλοσόφων Πεντέλης κ.λ.π. —πρὸς τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Δαφνίου, τὸ ὡς οἰκόσημον χαρακτηρισθέν, οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶνε καθαρὸν ἐπίσης βυζαντινὸν κόσμημα, μετατραπεισῶν τῶν ὀφιοειδῶς ἑλισσομένων ἀκανθῶν εἰς ὄφεις καὶ τῶν ροδάκων εἰς κρίνα. Τὸ κόσμημα τοῦτο εἶναι συμβολικόν, τοῦ μὲν ὄφεως συμβολίζοντος τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἀναγέννησιν, τῶν δὲ κρίνων τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, ἥτις ἐγέννησε τὸν καταπατήσαντα τὸν θάνατον· κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἡ ἀπέριττος λάρναξ, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ περιλάλητον λάξευμα, μόνον ὡς τάφος ἡγουμένου τινός, ἢ ἄλλου ἐπισήμου προσώπου τῆς μονῆς Δαφνίου, ἐχρησίμευσε.

Τὰ οἰκόσημα τῆς Γοργοεπηκόου.—Διὰ τὰ δῆθεν οἰκόσημα τοῦ Ναοῦ τούτου δὲν θέλομεν ἀσχοληθῆ ἰδιαιτέρως. Τὰ ἐξ ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἀνάγλυφα, τὰ τοποθετηθέντα ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ Ναοῦ χωρὶς νὰ ἐξαλειφθῶσιν αἱ ἐπὶ τῶν μαρμάρων ἀνάγλυφοι παραστάσεις, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς οἰκόσημα.

Γ. Ε. ΤΙΠΑΛΔΟΣ

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1456 - 1821)

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1456 - 1687). ***Ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων ἐν Ἀθήναις (1456 μ. Χ.).*** Ὑποδουλώσας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας Μωάμεθ ὁ Β΄, διέταξε τὸν Ὀμάρ, υἱὸν τοῦ Τουρχάν, ὅπως διώξῃ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν τοὺς Φράγκους προσθέτων εἰς τὰς κτήσεις του καὶ τὴν πόλιν ταύτην, καίτοι Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο τώρα ὁ μεθ' οὗ τρυφερώτατα συνεδέετό ποτε Φράγκος ὁ Ἀτζαγιόλος.

Ὁ δὲ Ὀμὰρ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Θεσσαλικῶν ὀρδῶν του εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν χαράσσων τὴν πορείαν του διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν εἰς τὴν φυλήν του ὠμοτήτων καὶ καταστροφῶν. Καὶ αἱ μὲν Ἀθῆναι οὐδεμίαν ἀντέταξαν ἀντίστασιν, ὁ δὲ Φράγκος μετὰ τῆς οἰκογενείας του, τῶν πιστῶν ὀπαδῶν του, τῶν θησαυρῶν του καὶ ὅσων ἠδυνήθη ἐφοδίων ἐκλείσθη εἰς τὴν καλῶς ὠχυρωμένην Ἀκρόπολιν.

Εὑρισκόμεθα εἰς τὸν Ἰούνιον τοῦ 1456.

Ὁ Ὀμὰρ ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς εἰσβολῆς του προσέβαλεν εὐθὺς τότε καὶ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλ' ὁ ἱερὸς βράχος γνωρίζει νὰ μὴ ὑποκύπτῃ· μετὰ ματαίας δὲ καὶ ἐπανειλημμένας προσβολὰς ἐξηναγκάσθη ὁ Ὀμὰρ νὰ πολιορκήσῃ τὸν ἔγκλειστον αὐθάδη Δοῦκα.

Ἡ συμφωνία τῆς παραδόσεως.—Προβλέπων τότε ὅτι θ' ἀναγκασθῇ νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ ἐν Ἀθήναις ἤρχισε τὰς πρὸς παράδοσιν τοῦ Φράγκου διαπραγματεύσεις, αἵτινες καὶ κατέληξαν, μετὰ πάροδον ὄχι ὀλίγου χρόνου, εἰς τὴν ἑξῆς συμφωνίαν: ὁ μὲν Φράγκος νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ δὲ Ὀμάρ ἐξ ὀνόματος τοῦ Σουλτάνου νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὰς Θήβας, ἔνθα νὰ παραμείνῃ ἐφεξῆς προνομιοῦχος καὶ ἀνενόχλητος μετὰ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς περιουσίας του.

Δοθείσης δὲ καὶ ἐνόρκως τῆς διαβεβαιώσεως ταύτης εἰσῆλθον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν.

Καὶ ὁ μὲν Παρθενών, λατινικὴ ἤδη ἐκκλησία, μετεβλήθη εἰς τζαμί, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Νικόλαος ὁ Πρότιμος, ἐξ οἰκογενείας συνδεομένης ἱστορικῶς μετὰ τοῦ Ἀτζαγιόλου, συναπῆλθεν, ὡς εἰκάζομεν, τότε εἰς Θήβας.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πορθητοῦ.—Μετά τινα ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῆς Ἀκροπόλεως χρόνον βραδυπορῶν ὁ ὑποδουλώσας *«δέκα βασίλεια καὶ διακοσίας Χριστιανικὰς πόλεις»* Σουλτάνος, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1458, ὅτε, ὡς φαίνεται, πρὸς τιμήν του, μετεβλήθη καὶ ἡ κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν Καθεδρικὴ ἐκκλησία τῶν Ἀθηναίων, ἡ Παναγία Σωτείρα τοῦ Σταροπαζάρου, εἰς Τζαμὶ, τοῦ Πορθητοῦ (Φετιχιέ).

Ἀπεθαύμασε τότε ὁ Μωάμεθ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τὴν πέριξ θέαν καὶ ἐτόξευσεν ἀπὸ τὴν χαράν του· κατὰ δὲ τὰ θρυλούμενα ἔσπευσαν εἰς τὸ σημεῖον τῆς πτώσεως τοῦ βέλους του νὰ στήσωσι τὸν μέχρι σήμερον σωζόμενον κιονίσκον (τὸ Παλαιὸν Κολωνάκι, τοῦ Δυτικοῦ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν κοιλώματος). Ηὐχαρίστησε τότε τὸν Ὀμὰρ διὰ τὴν πρόσκτησιν ταύτην καὶ ἐπεδαψίλευσε προνόμια εἰς τὴν χώραν τῶν σοφῶν καὶ τῶν μαρμάρων.

Ὁποῖα ἦσαν τὰ προνόμια ταῦτα ἐπακριβῶς ἀγνοοῦμεν· ἐκ τοῦ κατόπιν ὅμως βίου τῶν Ἀθηναίων τεκμαιρόμεθα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς *κοινοτικῆς αὐτοδιοικήσεως*, ὡς εἰπεῖν, τοῦ Τόπου διὰ *δημογερόντων*, ἐκλεγομένων ἐκ τῆς ἀρχοντικῆς τάξεως τῶν Ἀθηνῶν, ἴσως δὲ νὰ ἐπρόκειτο καὶ περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς αὐτοτελοῦς διοικητικῶς περιφερείας, τῆς προνομιακῆς ἐξαρτήσεώς της ἀπὸ τοῦ Χαρεμίου καθορισθείσης, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατόπιν.

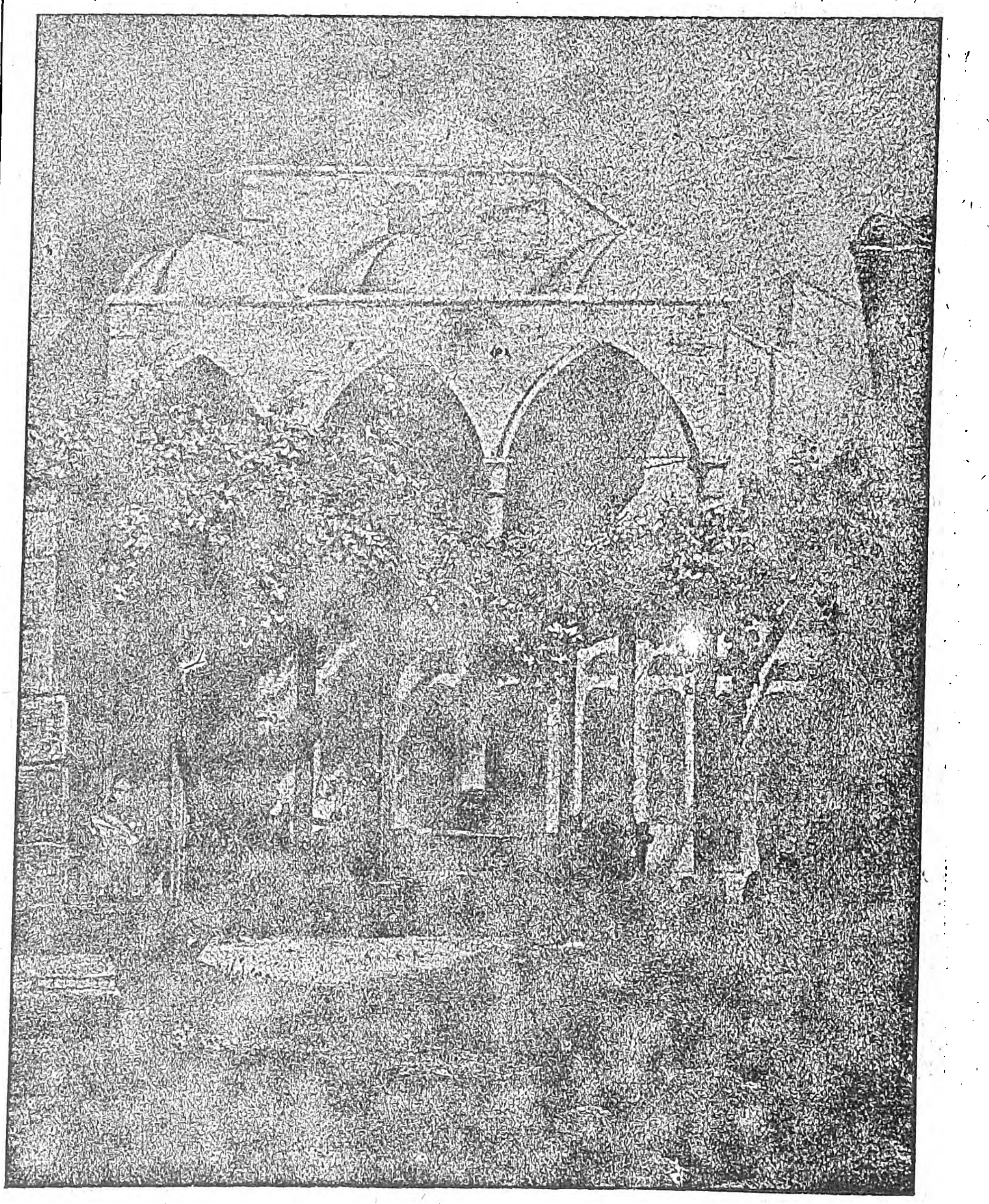

Η εἴσοδος τῆς Ἀγορᾶς καὶ τὸ Τζαμὶ τοῦ Τζισταράκη.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι συνεννοήσεών τινων ὅπως καταλάβῃ καὶ πάλιν ὁ Φράγκος τὰς Ἀθήνας, ἐπανῆλθεν ὁ Μωάμεθ ὀργίλος ὁπωσδήποτε κατὰ τὸ ἔτος 1460, πεισθεὶς ὅμως ὅτι οἱ κάτοικοι καὶ ὁ πάντοτε προτιμήσας τοὺς Τούρκους τῶν Φράγκων Ἑλληνικὸς κλῆρος ἦσαν ἀμέτοχοι πάσης συνεννοήσεως, οὐδόλως, ὡς φαίνεται, μετέβαλε τὴν τύχην τῆς πόλεως, περιορισθεὶς εἰς τὸ νὰ ἐκπατρίσῃ δέκα φραγκιζούσας, ἴσως καὶ φραγκικῆς προελεύσεως οἰκογενείας, νὰ διατάξῃ δὲ τὸν φόνον τοῦ Φράγκου, τὴν κατάταξιν τῶν τριῶν υἱῶν του εἰς τοὺς Γενιτσάρους καὶ τὴν ἀποθησαύρισιν τῆς ὡραίας συζύγου τοῦ Φράγκου, τῆς θρυλικῆς Μουχλιώτισσας, εἰς τὰ χαρέμια του.

Ἔκτοτε ἤρχισε βαθμηδὸν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν νὰ λαμβάνῃ *ἐξωτερικῶς* τὴν ὄψιν Τουρκικῆς πόλεως· διότι ἡ ἐσωτερική, ἡ λσογραφική, ὡς εἰπεῖν, ζωή της, περικλεισθεῖσα ἐντὸς τῶν τοιχωμάτων τῆς οἰκιακῆς αὐλῆς, παρέμεινε διὰ τῶν αἰώνων ἀμιγῶς Ἑλληνική.

Ἡ διοίκησις.—Τὰ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ μάλιστα μέχρι τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς Εὐβοίας τῷ 1470, ἐπακριβῶς ἀγνοοῦνται· βεβαίως ὅμως θὰ ἐγκατεστάθη ὁ *Φρούραρχος τοῦ κάστρου Διοδάρης*, ὁ ἀπαραίτητος ἱεροδικαστὴς *(Καδῆς)*, ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Νόμου *(Μουφτῆς)* καὶ τις διοικητὴς καὶ διαχειριστὴς ἐν ταὐτῷ κάτοχος καὶ στρατιωτικοῦ τινος βαθμοῦ, ὡς ἀναγράφεται τοῦτο.

Ἡ προνομιακὴ ὅμως διοικητικὴ αὐθυπαρξία τῶν Ἀθηνῶν καταδηλοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπηλλάγησαν αὗται τῆς ἀπὸ τοῦ Πασσᾶ τοῦ Εὐρίπου ἐξαρτήσεως, ἀπαγορευομένης αὐστηρῶς εἰς αὐτὸν πάσης ἀναμίξεώς του εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν· διεσώθησαν δὲ ἐξ ἄλλου καὶ ἐμμέτρως ἀκόμη, προσφυγαὶ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ἀρχιευνοῦχον, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐξηρτῶντο, παραπονουμένων διὰ τὰς ἑκάστοτε ὑπερβασίας τῶν Τουρκικῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχῶν καὶ ζητούντων ἐπανορθώσεις, ἀλλὰ καὶ ἀντικαταστάσεις προσώπων, εἰσακουομένων δὲ συνήθως ὑπὸ τῶν ἐξαιρετικῶς ἀγαπώντων καὶ τιμώντων τὴν γονιμοτάτην αὐτὴν γῆν, ἀρχιευνούχων.

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἑνετῶν.—Ἀνενόχλητοι ἐν τούτοις δὲν ἔμειναν οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὰ πρῶτα τῆς κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἔτη. Οὕτω, δοθείσης τινὸς ἀφορμῆς, οἱ Ἑνετοὶ τῷ 1464 προσορμισθέντες εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐπέδραμον καὶ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν· νικηθέντες ὅμως ἐπανῆλθον κακῶς ἔχοντες εἰς τὰ πλοῖά των. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀνανεώσαντες τὴν ἐπίθεσιν μετ' ἰσχυροτέρων δυνάμεων κατέλαβον τὰς Ἀθήνας πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπερχομένης ὅμως τῆς κληθείσης μεγάλης Τουρκικῆς στρατιᾶς ἀπῆλθον οὗτοι ἀνεπιστρεπτὶ λεηλατήσαντες δεινῶς τὴν ἀτυχῆ πόλιν. Πρόκειται δηλ. περὶ ἐπεισοδίου τῆς ἐξεγέρσεως κατὰ τῶν Τούρκων ἄνευ σχεδίου, ἑνότητος καὶ ἐπαρ-

Digitized by Google

κοῦς παρασκευῆς καὶ συνεννοήσεως, τῶν Χριστιανικῶν Ἐθνῶν ἀφυπνισθέντων ἐκ τοῦ κρότου τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διαδραματισθείσης δὲ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης εἰς μακρὸν Τουρκοενετικὸν πόλεμον, καταλήξαντα εἰς τὸν Ἐνετικὸν ἐν Ἑλλάδι ὄλεθρον.

Τὰ κατόπιν, μέχρι τοῦ νέου καὶ μεγάλου, μετὰ δύο αἰῶνας, Τουρκοενετικοῦ πολέμου, σχετικὰ πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀττικὴν ἐν γένει, εὑρίσκομεν διεσπαρμένα εἰς σημειώματα, ἐπιγραφάς, σύντομα χρονικά, τοπογραφήματα, ποιήματα, ἐπιστολάς, ποικίλα ἔγγραφα, καὶ ἰδίως εἰς περιγραφὰς περιηγητῶν. Οὕτω:

Κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα, τὸν πρῶτον τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως, τὸν ὁποῖον κλείει τὸ ἔτος 1500, ἀνευρίσκομεν πληροφορίας τινὰς εἰς τὸ λεγόμενον *«Σύντομον Χρονικόν»*, ἀναγομένας εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς κατακτήσεως προαγγελθείσης διὰ *κομήτου* καὶ τοῦ ἐπακολουθήσαντος *λιμοῦ*. Ἐπίσης ἀνωνύμου τινὸς *Τοπογράφημα*, μνημειολόγημα μᾶλλον, οὗτινος ἡ ἀρχικὴ βάσις φαίνεται Βυζαντινὴ ἐπαυξηθὲν καὶ μεταβληθὲν διὰ τῶν ἐπὶ φραγκοκρατίας θρύλων, παρέχει εἰς ἡμᾶς εἰκόνα τῶν τότε δημωδῶν ἀντιλήψεων καὶ παραδόσεων, αἵτινες καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην, μέχρι τῶν Τουρκοενετικῶν δηλ. πολέμων, οὓς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἴσχυσαν καὶ ἐπιστεύθησαν.

Πολλάκις ἐγράφη ὅτι ὁ Μωάμεθ, ἐφ' ὅσον παρέμεινεν ἐν Ἀθήναις, κατεσκήνωνεν εἰς τὰ *Πατήσια* μετονομασθέντα οὕτως ἔκτοτε ἐκ *Παραδεισίων* ὡς δῆθεν ὠνομάζοντο. Ταῦτα ἐπὶ οὐδεμιᾶς στηρίζονται βάσεως· α΄) διότι Παραδείσια ὠνόμαζον οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς μεγάλους *κήπους*, ὁ δὲ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος ἐχαρακτηρίζετο ἁπλῶς ὡς Παραδείσιον, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ Ἀνακτορικὸς κῆπος χαρακτηρίζεται ἁπλῶς ὡς Κῆπος· β΄) διότι δὲν πρόκειται περὶ Σουλτάνου *(Padicha)*, ἀλλὰ περὶ *Patich*-ἀγᾶ τινος, ἔχοντος κτήματα ἐκεῖ, ἐπεκταθείσης κατόπιν, ὡς συνήθως, τῆς ἐπωνυμίας: σῴζεται δὲ καὶ ἐν ἐγγράφοις ἡ προσδιοριστικὴ φράσις «*ἀγᾶ-Πατίσσα*».

Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἀλβανῶν.—Τὸ σπουδαιότερον ἐν τούτοις συμβάν, τὸ ἐπιδρᾶσαν πολὺ εἰς τὴν φυλετικὴν ἐμφάνισιν τῆς Ἀττικῆς, πλὴν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, εἶναι ἡ καθ' ἡμᾶς τότε γενομένη προσφυγὴ καὶ ἐγκατάστασις ἐν τῇ Ἀττικῇ πολυαρίθμων, ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς ὡς Ἀλβανίας χαρακτηριζομένης, χωρικῶν μέχρι τοῦ νῦν διγλώσσων παραμενόντων.

Περὶ τῆς ἐποικίσεως ταύτης οἱ παρ' ἡμῖν Ἀττικογράφοι δέχονται τὰ ἑξῆς:

Ὁ παλαιὸς Σουρμελῆς λ. χ. εἰς τὴν *«Συνοπτικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν»* (ἔκδοσις 2α 1842) ἀφιερώνει εἰς τὸ θέμα αὐτὸ ἴδιον κεφάλαιον. Ἐν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν προσφυγὴν τῶν χριστιανῶν Ἀλβανοφώνων θεωρεῖ ὡς ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Καστριώτου (1466) ἐπισυμβάσας καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ὀφειλομένας καταστροφὰς ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ (1478). Δέχεται οὗτος ὅτι δὲν ἦσαν ἀρχικῶς τόσοι τὸν ἀριθμόν, ὅσοι ἐμφανίζονται κατόπιν, διότι οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, μὴ δυνάμενοι ἑκάστοτε, ὡς οἱ τῆς πόλεως, νὰ ἐκπατρίζωνται πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνων, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφομοιωθῶσι πρὸς αὐτούς, ὑποστηριζόμενοι λόγῳ ὁμοφυλίας ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲ κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς ὡς τελευταίους ἐξαλβανισθέντας τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων Μενιδίου, Κουκουβαούνων καὶ Ἀμαρουσίου (μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος). Ἀγνοεῖ δὲ τὴν καταστρεπτικὴν ἐπιδρομὴν Τουρκαλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Προβαίνει ἐξ ἄλλου εἰς οὐσιώδη καὶ ἀκριβεστάτην παρατήρησιν περὶ τῆς διατηρήσεως παλαιῶν γλωσσικῶν τύπων

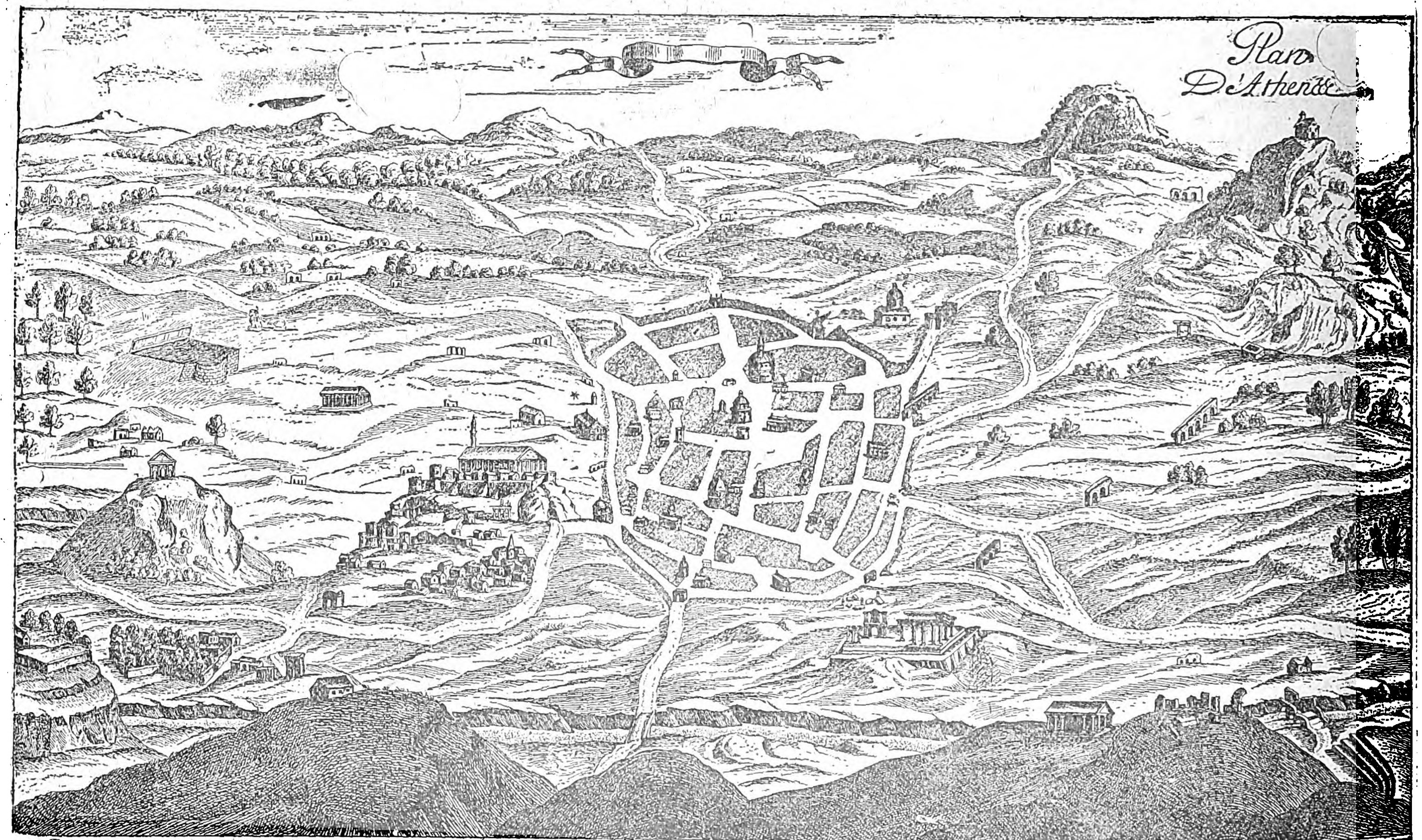

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (σχεδιασθὲν περὶ τὸ 1670 ὑπὸ τῶν Γάλλων Καπουτσίνων).
[Τόσον τὸ σχεδιάγραμμα τοῦτο, ὅσον καὶ πᾶσαι αἱ εἰς τὸ κεφάλαιον Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ εἰκόνες δὲν ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ συγγράψαντος τὸ ἄρθρον]

Τὸ Σχεδιάγραμμα τοῦτο ὅπερ ἐξελαΐκευσεν ὁ κόμης de Laborde εἰς τὸ περιώνυμον σύγγραμμά του, ἐσχεδιάσθη διὰ μολυβδίδος ἐπὶ φύλλου χάρτου 67×39. Εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀρχικοῦ Σχεδιαγράμματος τῶν Γάλλων Καπουτσίνων, ἐγένετο δὲ ὑπὸ τοῦ Μηχανικοῦ Plantier εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Μοναστήριον τῶν Καπουτσίνων (Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους) τῷ 1685 κατὰ τὴν περιοδείαν τοῦ κ. d' Otières. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, παρηλλαγμένον κάπως, ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ τοῦ Guillet, ὅπερ δημοσιεύομεν περαιτέρω, οὐδεμίαν τοπογραφικὴν ἐξήγησιν ἔχει. Ὁ κόμης de Laborde ὅμως, ἐρευνῶν εἰς ἄλλους φακέλλους περὶ Ἑλλάδος ἀνεῦρε σημείωμα ὅπερ θεωρεῖται ὡς συμπλήρωμα τοῦ τοπογραφήματος τούτου ὅπερ καὶ ἐπεξηγεῖ περίπου ὡς ἑξῆς λίαν ἀορίστως:

Ἐξήγησις τῶν νέων Ἀθηνῶν. — *Οἱ ἀριθμοὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ χάρτου, κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν δὲ εἶναι λανθασμένοι.*

1—Τὸ ἀρχαῖον Φρούριον, ἐπί τινος λόφου, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχονται διὰ μιᾶς πύλης, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ φαίνεται ἀκόμη ὁ Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπου ὁ Ἅγιος Παῦλος εὗρεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ γραμμένας τὰς λέξεις: ἀγνώστῳ Θεῷ, Ignoto Deo. Ἐγὼ τὰς εἶδον ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ Τζαμίου. Ὁ Ναὸς οὗτος ἀφιερώθη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Χριστιανῶν, διακρίνεται δὲ ἀκόμη εἰς τὸ βάθος ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος, ἐπὶ δώδεκα βαθμίδων. Εἰς τοὺς γραμματιστὰς ἀφήνω νὰ εἴπουν τὰ λοιπά.

1—Ἡ πόλις, ἄνευ τειχῶν καὶ ὀχυρώσεων.

2—Ἐρείπια ἑνὸς ὑδραγωγείου. Ἐρείπια τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Λικίου (Λυκείου).

3—Ἀντιπροπύλαιον, καὶ τὰ συντρίμματα τῶν στοῶν, ὅπου πολλαὶ οἰκίαι εἶναι κτισμέναι *(Τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως)*. Ὑπάρχουν πύργοι τινὲς *(ὁ Κουλᾶς)* περὶ τῶν ὁποίων λέγεται ὅτι εἶναι τὰ λείψανα τῆς Ὁπλοθήκης τοῦ Λυκούργου.

4—Εἰς τοὺς στύλους αὐτοὺς *(Ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς)* εὑρίσκετο ἄλλοτε τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐπὶ τῆς Πύλης ἡ ὁποία ἔχει ἐντελῶς προσχωθῆ *(Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ)* ὑπάρχει ἐπιγραφὴ εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικήν: Ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἀνάκτορον τοῦ Θησέως. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως: Ἐνταῦθα δὲν εἶναι πλέον τοῦ Θησέως, ἀλλὰ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνάκτορον. *(ἡ διμέτωπος ἐπιγραφὴ περὶ πόλεως)* Ἀνέγνωσα τὰς ἐπιγραφὰς πολλάκις.

5—Τόπος ἐν τῷ ὁποίῳ, ὡς λέγεται, ἔκειτο ἡ Σχολὴ τῶν Περιπατητικῶν. Εἶναι κάτι ὁμοιάζον πρὸς πύργον, ἀλλὰ δὲν φαίνονται εἰμὴ συνήθεις οἰκίαι. *(Ἡ Ἀκαδήμεια παρὰ τὴν Ἱερὰν ὁδόν)*.

5—Οἰκίαι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Φρούριον *(παρὰ τὴν συνοικίαν Μακρυγιάννη)*, εἰς τὴν πύλην τὴν ὁποίαν, πλησίον τῶν τειχῶν, ὑπάρχει κάτι ὡσὰν φυλακεῖον, ὅπου συνωμίλησα μὲ τὸν Ἀγᾶν τοῦ Κάστρου. Ἐκεῖ φυλάττουν δύο φρουροί.

6—Ἐρείπια ἀρχαίου Ναοῦ.

7—Οἱ Παλαιοὶ Ἕλληνες *(οἱ γεροντότεροι)* οἱ ἐντριβέστεροι περὶ τὰ ἀρχαιολογικά, μοὶ εἶπον ὅτι αὐτὸς ὁ τόπος εἶναι ὁ Ἄρειος Πάγος. Φαίνονται μόνον μερικαὶ στοαὶ ἀρχαιόταται. *(Ἡ Πνύξ; Αἱ Φυλακαὶ αἱ λεγόμεναι τοῦ Σωκράτους;)*.

8—Εἶναι κάτι ὡσὰν τάφος πολὺ παλαιός. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζουν νὰ μοὶ εἴπουν τὸ ὄνομά του. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα.

9—Ἡ ἀψὶς τοῦ Τραϊανοῦ. Οὕτως ὀνομάζεται ὑφ' ὅλων *(Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου)*.

10—Τόπος ἔνθα ὑπάρχει μία ἐξοχικὴ οἰκία καὶ ὡραῖοι κῆποι, εἰς τοὺς ὁποίους μεταβαίνουν πρὸς διασκέδασιν *(τὰ παλαιὰ Σφαγεῖα μεταξὺ Φιλοπάππου καὶ Χαροκόπου)*.

11—Διῶρυξ εἰς τὴν ὁποίαν ἐχύνετο ἄλλοτε ὁ ποταμὸς Ἰλισσός.

12—Ἡ παλαιά του γέφυρα. *(Ἐδῶ λείπει τὸ 13)*.

14—Ἡ παλαιά του κοίτη. Οἱ Ἕλληνες τὸν ὀνομάζουν «ξεροπόταμος» ὅπερ σημαίνει χείμαρρος, μέρος ὅπου τὸ ὕδωρ ῥέει ἐκ τῆς πολλῆς βροχῆς, τὸν δὲ ἄλλον καιρὸν εἶναι στεγνόν.

13—*(Ἡ ἀντιγραφὴ τῶν ἀριθμῶν γίνεται ἐν τῇ πρωτοτύπῳ ἀταξίᾳ των)*.—Αὐτὸ καλεῖται «στάδιον παναθεναϊκόν».

14—Παλαιὸς Ναὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται ἐκεῖ πλησίον τὰ ἐρείπια. Δὲν ἀπέμεινε εἰμὴ ἓν παρεκκλήσιον κυκλικοῦ σχήματος. Λέγεται ὅτι τὸ ἀπομένον ἦτο Ναὸς τῆς Ἥρας, τὸ δὲ ἄλλο, τὸ κρημνισθὲν μέρος ναὸς τοῦ Διός· *(κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Guillet, εἶναι τὰ λείψανα τοῦ Ὠδείου ἀριθμὸς 117)*

15—Ναὸς τῆς Δήμητρος, σωζόμενος ἀκέραιος, ἔνθα ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἔκτισαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν κιόνων μὲ ἁπλοῦς τοίχους. *(Εἶναι ὁ ἀριθμὸς 119 εἰς τὸν χάρτην τοῦ Guillet, καὶ ἀκριβέστερον ὁ ὑπὸ τοῦ Stuart σχεδιαγραφηθεὶς ναὸς τοῦ Τριπτολέμου)*.

16—Δεξαμενὴ τοῦ Ὑδραγωγείου. Ἐρείπιον μόνον σῴζεται. Πλησίον τοῦ λόφου αὐτοῦ ὑπάρχει πλῆθος λευκῶν μαρμάρων καὶ δροσεραὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος πηγαί, τὰς ὁποίας ἐπισκέπτονται ὡς κάτι σπάνιον. *(Γίνεται σύγχισις τοῦ Λυκαβηττοῦ πρὸς τὸ Πεντελικὸν κατὰ τὸν Laborde)*. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπάρχει ἐρημικὸς ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐκεῖ πλησίον ἐξάγουν τοὺς μανδραγόρας. Εἰς τοὺς πρόποδας ὑπάρχουν δύο κιονίσκοι (κολωνάκια) σχηματίζοντες πύλην.

17—Ναὸς τοῦ Θησέως, ὅπου νῦν ἐκκλησία ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, *(ὥστε ἔκτοτε ὁ Ναὸς ἀπεδίδετο κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν εἰς τὸν Θησέα)*.

Αὐτὸς εἶναι μὲ τὴν ἀόριστον ἐξήγησίν του ὁ χάρτης τοῦ Plantier ἀντιγραφεὶς τῷ 1685, ἤτοι δύο ἔτη πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη. Τὸ «Ἰσμαΰντι» ὅπως ἐλέγετο τότε μεταβεβλημένος εἰς Μασγίδιον (Μεσζτὴτ) ὁ Ναὸς τῆς Παρθένου καὶ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης, ἐσώζετο δηλαδὴ ἀκέραιος, μὲ τὴν στέγην, τοὺς κίονας του, τὰς ζωοφόρους, τὰ ἀετώματα καὶ τὸν πρόσθετον μιναρέν, ὅπως ζωηρῶς φαίνεται εἰς τὴν δυσανάλογον ἐξεικόνισιν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκ τῶν δύο Σχεδιαγραμμάτων ἄγνωστον παραμένει ποῖον ἀπεικονίζει πιστότερον τὰς Ἀθήνας. Προφανὲς εἶναι ὅτι καλύτερον εἶναι τὸ τοῦ Plantier, ἐπισκεφθέντος ἄλλως τε τὰς Ἀθήνας, διότι μεταξὺ ἄλλων περιλαμβάνει τὸ Θησεῖον καὶ τὴν Στακτοθήκην, παραλειφθέντα εἰς τὸ σχεδίασμα τοῦ Guillet.

Τὸ σχεδίασμα τοῦ Guillet. *Ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀρχικὸν Σχεδιάγραμμα τῶν ἐν Ἀθήναις Γάλλων Καπουτσίνων, ἀντέγραψεν ὁ Guillet διὰ νὰ τὸ ἐκδόσῃ εἰς τὸ σχετιζόμενον πρὸς τὰς παλαιὰς καὶ νεωτέρας (17ον αἰῶνα) Ἀθήνας. Τὸ σχεδίασμα τοῦ Guillet ἔχει ἀριθμοὺς καὶ θετικωτέρας πληροφορίας, μολονότι πολλὰ καὶ τοῦτο ἔχει συγκεχυμένα σημεῖα, πολλὰς δὲ*

Digitized by Google

τῆς Ἀθηναϊκῆς **διαλέκτου ὡς καὶ** λαογραφικῶν προσιδιασμῶν παρὰ **τοῖς** χωρικοῖς τῆς Ἀττικῆς. Κατόπιν ἀντικρούει τὴν γνώμην τοῦ Πουκεβὶλ ὅτι εὗρε τῷ 1815 Ἀλβανοὺς καὶ ἐν Ἀθήναις, προελθούσης τῆς πλάνης ἐκ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀνὰ τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν ζευγιτῶν, τῆς πουκαμίσας, ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν λευκοφορούντων χωρικῶν, μὴ ἀρνούμενος ὅτι ὑπάρχουσι καί τινες — ἀσημάντου ἀριθμοῦ — Ἠπειρωτικαὶ οἰκογένειαι, ἐγκατασταθεῖσαι λόγῳ τῶν ἑκάστοτε διωγμῶν ἐν Ἀθήναις. Ἀποδίδων δὲ τὴν γνώμην τοῦ Πουκεβὶλ εἰς τὴν γνωστὴν ἐπιπολαιότητά του δέχεται τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος ὡς συμποσουμένους εἰς 10,000, ἄλλους τόσους δὲ ὑπολογίζει καὶ τῆς Ἀττικῆς τοὺς κατοίκους.

Ἀφ' ἑτέρου συμφώνως πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ Τάσσου Νερούτζου, δημοσιευθεῖσαν τῷ 1889, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ φλωρεντίνου Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α' Ἀτζαγιόλου (1386 - 1394) λόγῳ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς ἕνεκα κυρίως τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ προσκαλέσῃ ἐξ Ἠπείρου Ἀλβανοὺς μετανάστας. Τοῦτο ἔπραξε κατόπιν καὶ ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν Ἀντώνιος Α' (1394 - 1435). Οὕτως ἀμφότεροι εἰσήγαγον ἐπανειλημμένως ἀπειράριθμα στίφη Ἀλβανῶν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, μετὰ τῶν σκευῶν καὶ ποιμνίων αὐτῶν, οὐχὶ μόνον διὰ ξηρᾶς, ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἠπείρου καὶ Βορείου Θεσσαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀπὸ τῆς Δυσμικῆς Ἠπείρου.

Εἰς αὐτοὺς διενεμήθησαν πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν Ἑλλήνων ἐγκαταλειφθεῖσαι κτήσεις, ἐν αἷς ἐγκατεστάθησαν ὡς γεωργοὶ καὶ ποιμένες· ἀνετέθη δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ καλλιέργεια ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ ἐν πύργοις ἀνὰ τὴν Ἀττικὴν διαμενόντων γαιοκτημόνων Ἑλλήνων καὶ ἰδίως φράγκων δυναστῶν, κατὰ τὸ σύστημα τῶν κολλήγων.

Τοὺς Ἀτζαγιόλους ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ἑνετοὶ τῆς Εὐβοίας, πρὸς ἣν μετηνάστευσαν πολλοὶ ἐκ τῶν τῆς Ἀττικῆς διαβάντες τὴν γέφυραν ὡς εὑρίσκοντες γονιμώτερον τὸ Εὐβοϊκὸν ἔδαφος, ἐπεκταθέντες δὲ καθ' ἅπασαν τὴν Εὔβοιαν καὶ δι' αὐτῆς περαιωθέντες καὶ εἰς Ἄνδρον.

Ὁ ἐν Ἑνετίᾳ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀντωνίου (τῷ 1425) διεμαρτυρήθη τότε ὅτι 300 Ἀλβανικαὶ οἰκογένειαι ἐξ Ἀττικῆς ἐγένοντο δεκταὶ ἐν Εὐβοίᾳ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Δουκός. Κατόπιν τῶν διαβημάτων τούτων ἡ Ἑνετία ἐπέτρεψε τὴν ἐλευθέραν ἐπιστροφήν των εἰς τὴν Ἀττικήν, ἐὰν ἤθελον τοῦτο. Σημειωτέον ὅτι καὶ **εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς ἄλ**λους ἀπ' εὐθείας προσελθόντας, ἡ Ἑνετία παρεχώρησε γαιας καὶ ἀσυδοσίαν.

Προβαίνει κατόπιν ὁ Νερούτζος εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοπωνυμιῶν τινων, ἃς λόγῳ τοῦ ὑπάρχοντος ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀλβανόφωνοι νὰ δεχθῶσιν ὡς εἶχον τότε μετά τινος ἀπαραιτήτου γλωσσικῆς ἀλλοιώσεως· [ἐκ τῶν ὀνομάτων τούτων τινὰ ἔχουσιν ὀρθῶς ἄλλα ὅμως πάλιν εὑρίσκονται ἔξω παντὸς Ἀλβανικοῦ κύκλου]. Εἰς ἄλλας πάλιν τοποθεσίας λόγῳ τῆς πλήρους ἐγκαταλείψεως αὐτῶν προσέδωσαν ὀνόματα ἴδια, ἀναμνηστικὰ τῶν οἰκείων ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Καὶ ἀναγράφει πάλιν τινά, ὧν τὰ πλεῖστα ἀκριβῆ· ἄλλα ὅμως ἀτυχῶς ἀδικοῦντα τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν πολυμάθειαν τοῦ συγγραφέως ὡς λ. χ. ἡ *Χασιὰ* καὶ τὸ *Μενίδι* ὀνομαζόμενα οὕτω ἀνέκαθεν ἀπ' αἰώνων, τὸ *Τατόϊ* ὀνομασθὲν οὕτω κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα μόλις ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἰδιοκτήτου *Ἀρτίκη Τατόη*, ἡ *Βάρη* (ὄνομα σύνηθες εἰς ἑλώδεις ἐκτάσεις) *ἡ Βραώνα! (ἡ Βραυρωνία Ἄρτεμις* δά!) *Βρανᾶς* (κτῆσις τῆς διασήμου Βυζαντινῆς ταύτης οἰκογενείας), *Βραχάμι* (ὄνομα νεώτατον Τουρκικὸν ἐκ τοῦ ἰδιοκτήτου Βέη), *Κάλαμος* (ὄνομα σύνηθες, ὅπως καὶ *Καλαμάκι* καὶ *Καλάμια* λόγῳ τῶν αὐτο-

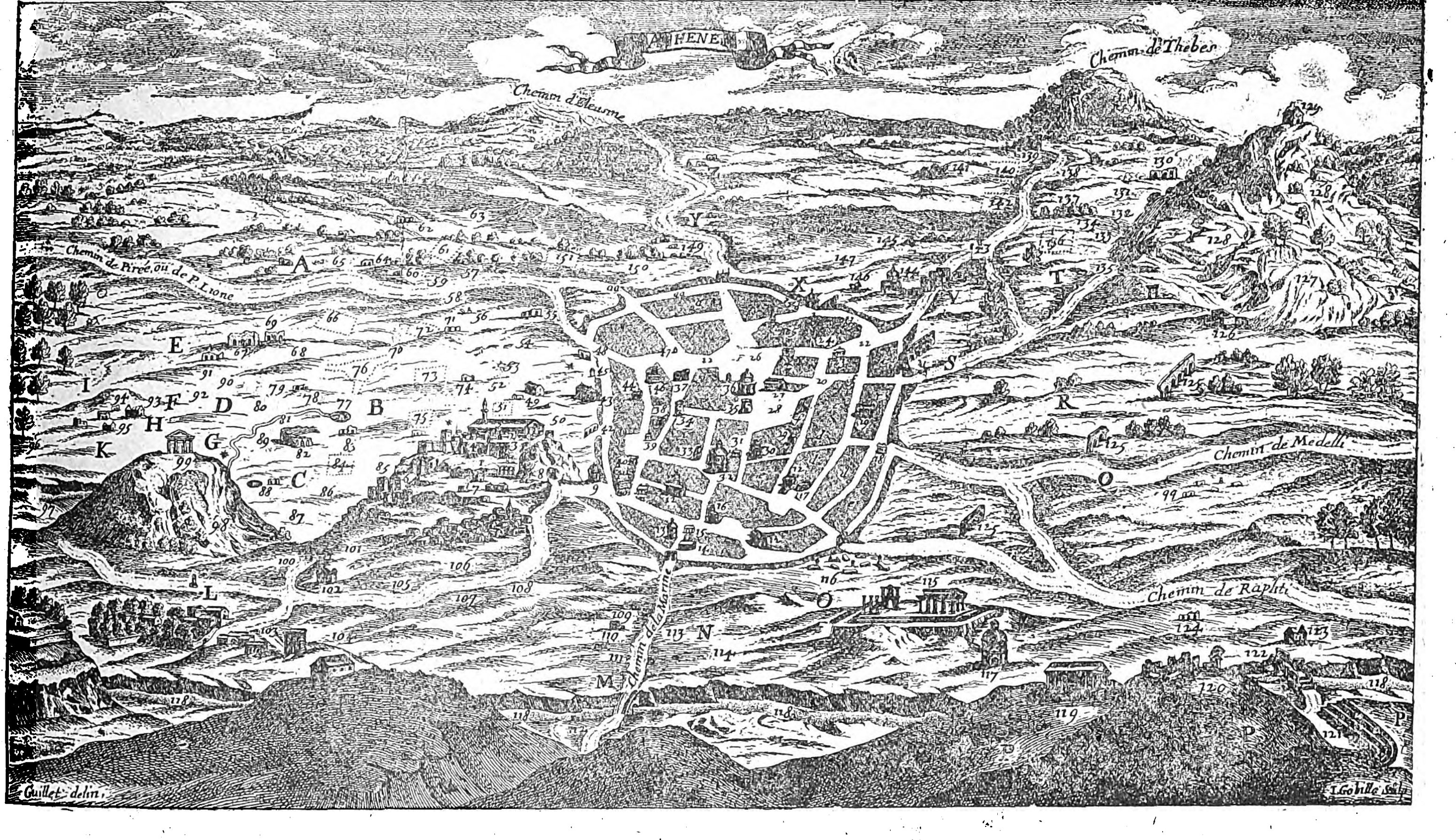

ΣΥΜΠΕΠΛΗΡΩΜΕΝΟΝ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ **καταρτισθὲν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Guillet.**

ἀνακριβείας ἐπαναλαμβάνει. Περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ ἀποστάσεις καὶ ἡ τοποθεσία ἑκάστου μνημείου ἢ ἑκάστης θέσεως, δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν τοπογραφικὴν ἀκρίβειαν. Συνοδεύεται δὲ καὶ ὑπὸ πίνακος ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν:

«Ἐξήγησις τῶν ἀριθμῶν σημαινόντων τ' ἀξιομνημόνευτα μέρη τοῦ Σχεδίου τῶν παλαιῶν καὶ νέων Ἀθηνῶν».

1) Τριτωνία, Βουνὸν τοῦ Φρουρίου. 2) Κεκρωπία, Ἀκρόπολις, Κάστρον, τὸ Φρούριον. 3) Τὸ Τεῖχος, τὸ λεγόμενον Πελασγικόν. 4) Τὸ Τεῖχος, τὸ λεγόμενον Κιμώνειον. 5) Ὁ Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς (Παρθενών), Ἁγία Σοφία (Παναγία Ἀθηνιώτισσα), Μοῦσκι (Μασγίδιον, Ἰσμαϊντί, Μεστζήτ, Τζαμί). (Ἀστερίσκος). Πύργος ἐκ τῆς Ὁπλοθήκης τοῦ Λυκούργου (Γουλᾶς). 6) Προπύλαια, Ἀντιπρόθυρον καὶ τὰ ἐρείπια τῶν στοῶν. 7) Ἐρείπια τῶν Στοῶν τοῦ Προπυλαίου καὶ τοῦ Ὑδραγωγοῦ τοῦ Λυκείου (Σερπετζές, Τείχη τοῦ κατεχωσμένου Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου). 8) Σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος. Παναγιά. 9) Ναὸς τοῦ Διός. Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. 10) Παλάτιον τοῦ Σερδάρη. 11) Σεράγιον τοῦ Σερδάρη. 12) Διάφοροι Ἑλληνικαὶ Ἐκκλησίαι. 13) Ἀνάκτορον τοῦ Δημοσθένους, Φανάρι, Μοναστήριον τῶν Καπουτσίνων (Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους). 14) Μοναστήριον Καλογήρων, διοικούμενον ὑπὸ ἑνὸς Καλογήρου. 15) Οἰκία τοῦ Βεκκιάδου (Δημογέροντος) Καπετανάκη. 16) Ἀναλόγειον, Φανάρι τοῦ Διογένη, (τὸ ἴδιον ὡς ἄνω Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, κατὰ σύγχυσιν τοπογραφικήν). 17) Παλαιὸν Μοναστήριον τῶν Καπουτσίνων, (παρὰ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην). 18) Τρικλίνιον (ὄπισθεν τοῦ σημερινοῦ ἀγάλματος τοῦ Βύρωνος). 19) Μοναστήριον Καλογήρων, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. 20) Ἀγορά, Μίσθιος Κολωνός, Δημοσία Πλατεῖα. 21) Ἐρείπια τοῦ Γυμνασίου τοῦ Πτολεμαίου. 22) Ὁδὸς τοῦ Κεραμεικοῦ ἢ τοῦ Παζαρίου. 23) Οἰκία τοῦ Ἰωάννου Μπενιζέλου. 24) Οἰκία τοῦ Δημητρίου Μπενιζέλου. 25) Πάνθεον, Τζαμί. (Παλαιὰ Μητρόπολις, νῦν Στρατιωτικὸν Ἀρτοποιεῖον). (Ἀστερίσκος). Οἰκία τοῦ Χαλκονδύλη (Χαλκοκονδύλη). 26) Ἀγορά. Τὸ Παζάριον. Κεραμεικός. 27) Παλάτιον τοῦ Καδῆ (Μεχκεμές). 28) Δημοσία Πλατεῖα, ὅπου κατοικεῖ ὁ Καδῆς. 29) Οἰκία τοῦ Τζὰν Μπατίστα Τραπερῆ. 30) Μεγάλον Μοναστήριον τῶν Καλογήρων, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ πρώην Ἀρχιεπισκόπου. 31) Οἰκία τοῦ πρώην Ἀρχιεπισκόπου. 32) Ναὸς τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης. Τζαμί. 33) Δημοσία Κρήνη. Βρύσις. 34) Ὡρολόγιον Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου. Πύργος τῶν Ἀνέμων. Ἀέρηδες 35) Φυλακή. Δημοσία Εἱρκτή. 36) Ναὸς τοῦ Ἡφαίστου. Τὸ Καθολικόν. Ἀρχιεπισκοπικὸς Ναός. 37) Ποικίλη. Ἡ Στοὰ τῶν Στωϊκῶν. 38) Οἰκία τοῦ Παναγιώτη Καβαλιέρη. 39) Οἰκία τοῦ Ἄγγλου Προξένου. 40) Οἰκία ἐν ᾗ διέμενον οἱ Ἰησουΐται Πατέρες. 41) Ἄσυλον τῶν Καλογήρων τῆς Πεντέλης (τὸ Μετόχι). 42) Curia Quingentorum: τὸ ἀνάκτορον τοῦ Θεμιστοκλέους (Στοὰ τοῦ Ἀττάλου). 43) Ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος. Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. 44) Οἰκία τοῦ Σταμάτη Παλαιολόγου. 45) Κρήνη τοῦ Ποσειδῶνος. Βρύσις. 46) Ναὸς τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος. Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. 47) Δημοσία βρύσις. 48) Στοὰ τοῦ Βασιλέως (Πύλη τῆς Ἀγορᾶς). Ἀστερίσκος). Στοὰ τοῦ Ἐλευθερίου Διός. 49) Ἅγιος Διονύσιος καὶ Παλάτιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. 50) Βάραθρον. Ὄρυγμα. 51) Παράβυστος. Δικαστήριον. 52) Θόλος. 53) Μητρῷον. 54) Βουκολέων. (Εἷς τῶν εἰς Ἐνετίαν μεταφερθέντων λεόντων). 55) Τὸ Πρυτανεῖον. 56) Στοὰ τοῦ Ἀττάλου. 57) Στοὰ Θρᾳκῶν. Ἀλφίτων Στοά. 58) Ναὸς τοῦ Ἥρωος Χαλκόδοντος. 59) Κτίριον γέμον ἀγαλμάτων, τοῦ Ἀμφικτύονος κ.λπ. 60) Οἶκος Πολιτίωνος καὶ Ναὸς τοῦ Βάκχου. 61) Ἀγορά, Πλατεῖα τοῦ Ἑρμοῦ. 62) Στοὰ τοῦ Ἑρμοῦ. 63) Κῆπος τοῦ Φιλοσόφου Μελανθίου. 64) Ναὸς τῆς Δήμητρος. 65) Πομπεῖον. 66) Μνῆμα τοῦ Δευκαλίωνος. 67) Ναὸς τοῦ Ὀλυμπιείου Διός. 68) Ναὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας. 69) Ἄλσος τῆς Ὀλυμπίας, Μορυχία καὶ οἰκία τοῦ Χαρμίδα. 70) Εἰλύθυια. Ναὸς Λυκίνης. 71) Ναὸς τοῦ Σαράπιδος. 72) Ἀγορά. Πλατεῖα τῶν Ἱερῶν Τριπόδων. 73) Ἡλιαία, Δικαστήρια. Στρατήγιον καὶ Θεσμοθέσιον. 74) Ναὸς τοῦ Ἄρεως. 75) Ὠδεῖον. Μουσικὸν Θέατρον. Πλατεῖα δημοσία καὶ Κριτήριον. 76) Τρίγωνον-Δικαστήριον. 77) Ἐννεάκρουνος. 78) Ἐλευσίνιον. Ναὸς τῶν Μεγάλων Μυστηρίων. 79) Ναὸς τῆς Περσεφόνης. 80) Ἔχυρον καὶ Λειμὼν τοῦ Ληναίου. 81) Στοὰ τοῦ Εὐμένους. 82) Θέατρον τοῦ Βάκχου. 83) Ναὸς τοῦ Βάκχου. 84) Λιμνομαχία. 85) Σπήλαιον τοῦ Ἱεροῦ Τρίποδος. 86) Κουροτρόφος. Ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τέλλου. 87) Ναὸς τῆς Θέμιδος καὶ τάφος τῆς Ἱππολύτης. 88) Ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ Κρήνη τοῦ Ἀλλιροθίου. Ἀστερίσκος). Ναὸς τοῦ Διομείου Διὸς καὶ Δικαστήριον τῶν ἑξήκοντα. 89) Ναὸς Εὐχαίας. 90) Δελφίνιον. Ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ Δικαστήριον. 91) Παλάτιον τοῦ Αἰγέως. 92) Ἕτερος Ναὸς τῆς οὐρανίας Ἀφροδίτης. 93) Τάφος τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ἀγχιμόλου. 94) Σχολὴ τῶν Κυνικῶν Φιλοσόφων καὶ διάφοροι βωμοί. 95) Ναὸς τοῦ Ἡρακλέους καὶ Δικαστήριον. 96) Ἄλσος ἐλαιῶν. 97) Χάνδαξ εἰς ὃν χύνεται ὁ ποταμὸς τοῦ Ἰλισσοῦ. 98) Λόφος τοῦ Μουσαίου (Φιλοπάππου). 99) Ἁψὶς τοῦ Τραϊανοῦ (τὸ ἐπ' αὐτοῦ Μνημεῖον). 100) Ἡ Κρήνη Πάνοπις. 101) Ναὸς τῆς Ἡρωΐδος Πέρδικος. 102) Ναὸς τῶν Εὐμενίδων. 103) Ὁ Ἄρειος Πάγος. 104) Τάφος τοῦ Οἰδίποδος. 105) Ναὸς τοῦ Ἥρωος Λύκου καὶ Τάφος τοῦ Βασιλέως Νύσσου. 106) Τὸ Λύκειον. Σχολὴ τῶν Περιπατητικῶν. 107) Ἡ Παλαίστρα. 108) Τὸ Δικαστήριον τοῦ Πολεμάρχου. 109) Ἡ Πνύξ. Ἀγορά. 110) Δικαστήριον. Περισκήνισμα καὶ Λίθος. 111) Ναὸς τῶν Μουσῶν καὶ Ἡλιακὸν Ὡρολόγιον. 112) Παλλάδιον. Δικαστήριον τῶν Ἐφετῶν. 113) Οἶκος Κίμωνος καὶ Ἐλπινίκης. 114) Ἀμαζόνειον. Ναὸς τῶν Ἀμαζόνων. 115) Διδασκαλεῖον. Ἀνάκτορον τοῦ Ἀδριανοῦ. (Ναὸς Ὀλυμπιείου Διός). 116) Τὰ μνημούρια. Τουρκικὸν Κοιμητήριον. 117) Ναὸς τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Πανελληνίου Διός. 118) Παλαιὰ κοίτη τοῦ Ἰλισσοῦ. 119) Ναὸς τῆς Δήμητρος. Ναὸς τῶν Μικρῶν Μυστηρίων. 120) Ναὸς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος. 121) Τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον. 122) Ἡ ἀρχαία γέφυρα τοῦ Ἰλισσοῦ. 123) Ὁ Ἅγιος Φράγκος. 124) Ἀρδηττός. Δικαστήριον. 125) Ὑδραγωγὸς τοῦ Ἀδριανοῦ. 126) Δεξαμενὴ καὶ Κρήνη τοῦ Ὑδραγωγοῦ. Βρύσις. 127) Τὸ Πεντελικόν. (Λυκαβηττός). 128) Ὁ Χείμαρρος Κυκλόβορος καὶ τὰ Μαρμαρωρυχεῖα. 129) Ἅγιος Γεώργιος. 130) Σχολὴ τοῦ Ζήνωνος, ὡς λέγεται κοινῶς: Τάφος τοῦ Ζήνωνος. 131) Ναὸς τοῦ Ἱππείου Ποσειδῶνος. 132) Ναὸς τῆς Ἀφροδίτης. 133) Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. 134) Ναὸς τοῦ Προμηθέως. 135) Ναὸς τῶν Εὐμενίδων. 136) Μνημεῖα εἰς δόξαν τοῦ Θησέως, τοῦ Οἰδίποδος, τοῦ Πυρριθόου καὶ τοῦ Ἀδράστου. 137) Μνημεῖον τοῦ Πλάτωνος. 138) Ναὸς τοῦ Ἐλευθερίου Βάκχου. 139) Ἡ Ἀκαδήμεια. 140) Βωμοὶ τοῦ Προμηθέως, τοῦ Ἔρωτος, τῶν Μουσῶν, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡρακλέους. 141) Λόφος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ πύργος τοῦ μισανθρώπου Τίμωνος. 142) Τάφοι τοῦ Ἁρμοδίου, τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ τοῦ Περικλέους. 143) Τετρακέφαλος. 144) Ναὸς τοῦ Θησέως. Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. 145) Ὁρκωμόσιον. 146) Μαρμάρινος λέων. 147) Θέατρον τῆς Ῥηγίλλης. 148) Οἴνου ἀγορά. Πλατεῖα ἔνθα ἐπωλεῖτο ὁ οἶνος. 149) Ἀνάκειον. Ναὸς Κάστορος καὶ Πολυδεύκους. 150) Ἀγλαύρου ἄλσος. 151) Λιμοῦ Πεδίον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν πεῖναν.

Digitized by Google

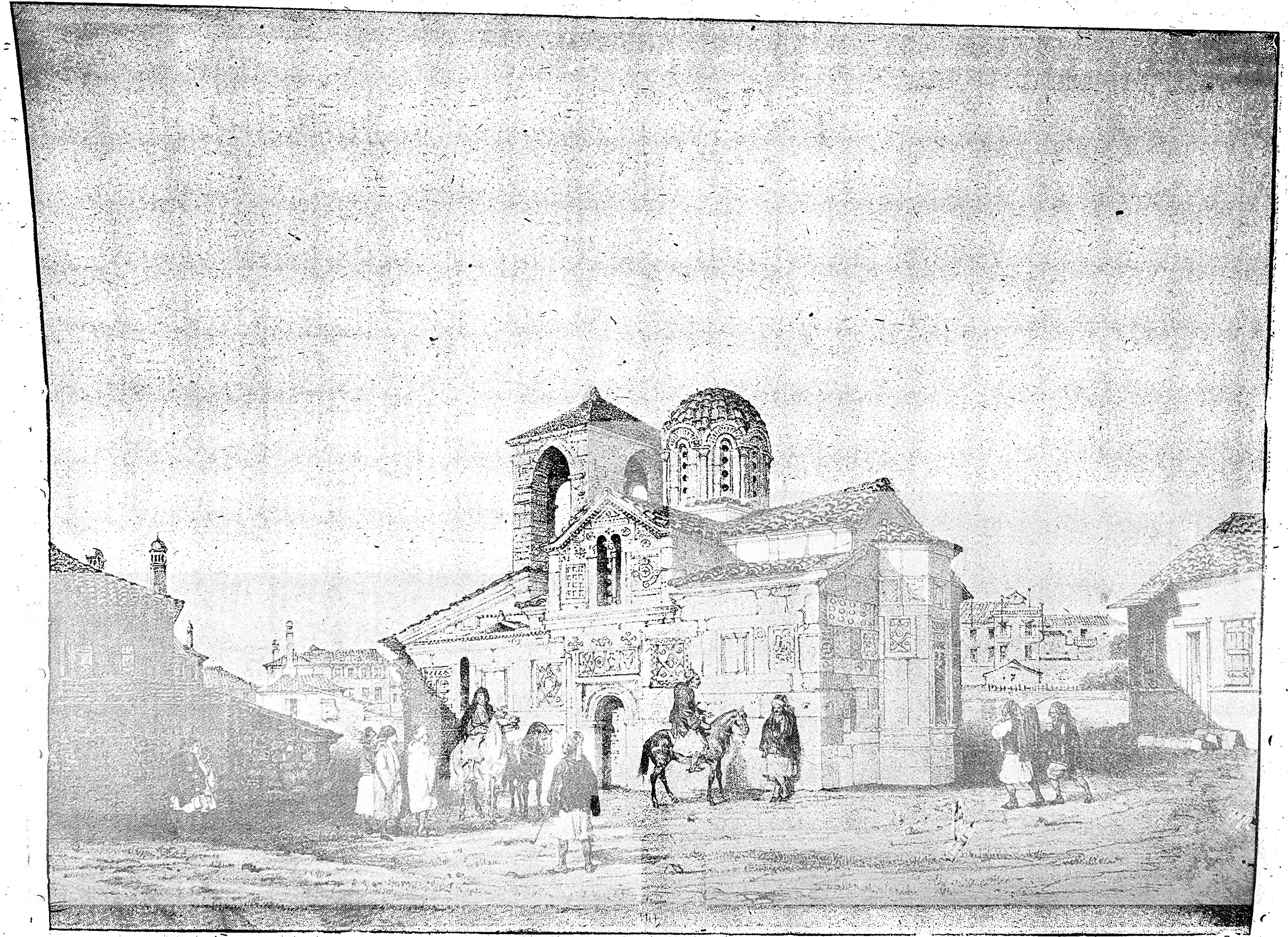

Προσκύνημα εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Γοργοεπηκόου.

Digitized by Google

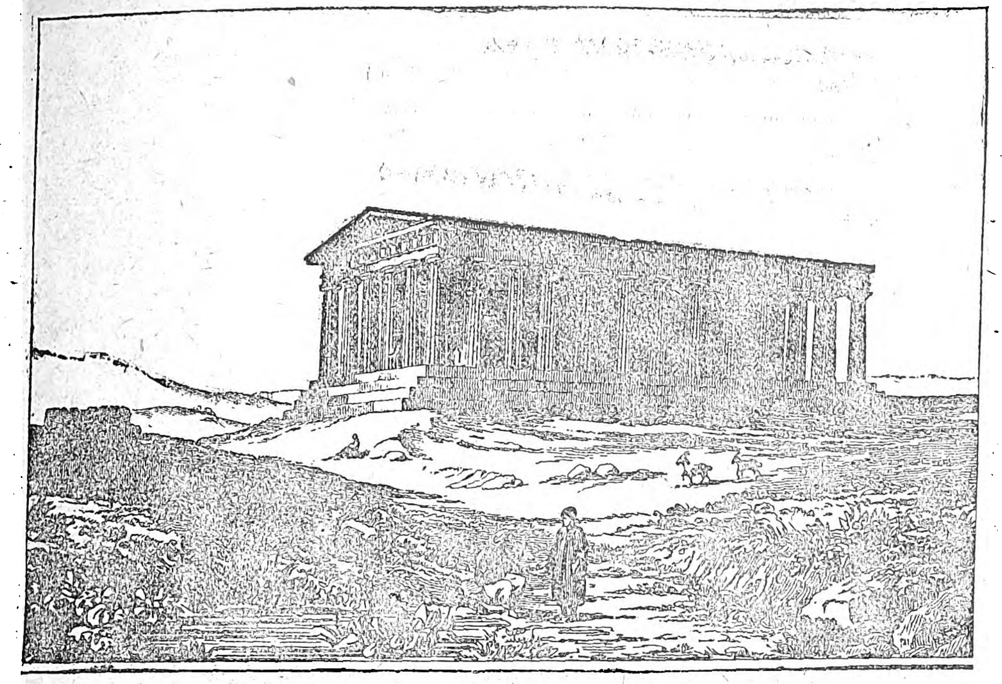

Τὸ Ἡφαίστειον (τὸ κοινῶς λεγόμενον Θησεῖον) ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

φυῶν ἀγριοκαλαμώνων). Σημειωτέον ὅτι πλὴν τοῦ Μενιδίου καὶ ἡ Χασιὰ ἀναγράφεται εἰς τὴν Βοῦλλαν τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου Γ΄ τῷ 1208, βεβαίως ἀποτελοῦσα αὕτη ἀπήχησιν τῆς ἀρχαίας τοπωνυμίας. Καταλήγει δὲ ὁ Νεροῦτζος ἐκφέρων παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ ἐπωνύμων Ἀλβανικῆς ῥίζης.

Ὁ Σπ. Λάμπρος εἰς μίαν πολὺ φωτεινὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐπιγραφομένην *«Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν»* δημοσιευθεῖσαν τῷ 1899 εἰς τὴν «Ἐπετηρίδα τοῦ Παρνασοῦ» καθορίζει βασίμως πολλὰ σχετικὰ ζητήματα. Ἐν πρώτοις ὁμιλεῖ οὗτος διὰ τὰς Ἀλβανικὰς φάρας τοῦ Μπούα (Σπάτα), Μαλακάση (Λιόσα) καὶ Κρώπα κατελθούσας ἐκ τῶν βορειοτέρων αὐτῶν μερῶν εἰς τὰς νοτιωτέρας Ἑλληνικὰς χώρας περὶ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα. Ἀνατρέπων δὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ *Φαλμεράϋερ* περὶ ἐπιδράσεως Ἀλβανῶν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ παραπέμποντος *εἰς ἀνύπαρκτα ὡς πρὸς αὐτὸ κείμενα*, δέχεται ὡς ἀστήρικτον καὶ τὴν ἀνωτέρω ἀναγραφεῖσαν γνώμην περὶ προσκλήσεως εἰς τὴν Ἀττικὴν Ἀλβανῶν ἀγροτῶν ὑπὸ τοῦ Νερίου Α΄ Ἀτζαγιόλου. Μόνον δὲ ἡ περὶ 300 οἰκογενειῶν ἐξ Ἀλβανίας προελθουσῶν σύγκρουσις τοῦ Ἀντωνίου Ἀτζαγιόλου καὶ τῶν Ἑνετῶν περὶ τὸ 1426 εἶναι ἱστορικῶς μεμαρτυρημένη.

Ἀλλ' ἡ σποραδικὴ καὶ τότε καὶ κατόπιν, καὶ πρότερον ἴσως, προσέλευσις ἀγροτῶν τινων ἐξ Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν εἶναι *ἄσχετος* καθ' ἡμᾶς πρὸς τὴν μεταγενεστέραν πολυπληθῆ προσφυγήν, περὶ τῆς ὁποίας ὀρθῶς ἔγραψεν ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἐπιτοπίου ἐρεύνης ὁ Σουρμελῆς. Αἱ προηγηθεῖσαι ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἐγκαταστάσεις ὡς καλλιεργητῶν ἢ μισθοφόρων Ἀλβανῶν ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροῦ ἀριθμοῦ οἰκογενείας καὶ ἦσαν ὅλως ἄσχετοι πρὸς τὰς ἀθρόας ἐπελεύσεις, αἵτινες κατέκλυσαν τόσας Ἑλληνικὰς χώρας.

Οἱ δύο Χαλκοκονδύλαι.—Ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ τοῦ πρώτου τῆς Τουρκικῆς τῶν Ἀθηνῶν κατακτήσεως αἰῶνος (1456-1500) ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν τὴν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἀκμὴν δύο τῶν Ἀθηνῶν τέκνων, δύο ἀειλαμπῶν φωστήρων: τοῦ ἱστοριογράφου *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη* καὶ τοῦ πρώτου ἐξαδέλφου του, ὡς ἐξηκριβώσαμεν, τοῦ ἀνθρωπιστοῦ τῆς Ἰταλίας *Δημητρίου Χαλκοκονδύλη*, καταστήσαντος πρὸς τοῖς ἄλλοις γνωστὸν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ τὸ κείμενον τοῦ Ὁμήρου.

Ὁ δέκατος ἕκτος αἰὼν (1501-1600). Αἱ κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν περιέργειαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ φιλέλλην καὶ ἰδίως φιλαθήναιος ἐν Τυβίγγῃ Γερμανὸς καθηγητὴς *Μαρτῖνος Κρούσιος* νὰ περισυλλέξῃ σχετικὰς πληροφορίας ζητῶν ταύτας παρ' Ἑλλήνων λογίων τῶν τότε χρόνων. Περιεσώθησαν δὲ αἱ σχετικαὶ πληροφορίαι αὗται εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του, εἰς τὸ ἐκ τῶν ἔργων του *«Τουρκογραικία»* ἰδίως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀνεκδότους *Σημειώσεις* αὐτοῦ. Ἐν αὐτοῖς πᾶσιν ἀποθησαυρίζονται τοπογραφικαί, μνημειολογικαί, ἐκκλησιαστικαὶ καὶ γλωσσικαὶ πληροφορίαι περὶ τῶν τότε Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ εἰδήσεις περὶ προσώπων ἀξιοσπουδάστοι. Καὶ περὶ τοῦ σχετικῶς μεγάλου τότε ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἐξάγονται συμπεράσματα ἀσφαλῆ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ἰδίως τοῦ Κρουσίου.

Οἱ τότε Ἀθηναῖοι χαρακτηρίζονται ὡς *«μνήμονες καὶ εὔφωνοι»* ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ὅμως θεωροῦνται ὡς *«βαρβαρωθέντες»*. Καὶ τοῦτο διότι λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς παρὰ τοῖς λογίοις καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἰδίως, ἐν χρήσει ἀρχαϊζούσης γλώσσης, ἐδίδετο μὲν σημασία εἰς τὴν ξενίζουσαν προφορὰν συμφώνων τινῶν, δὲν παρείχετο δὲ προσοχὴ εἰς τὴν ἐκπληκτικῶς ἀρχαίαν προέλευσιν τοῦ ἐτύμου τῶν λέξεων καὶ ἰδίως εἰς τὴν προφορὰν τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων, ἅτινα σοβαρῶς ἀπασχολοῦσιν ἤδη τὴν γλωσσολογικὴν ἐπιστήμην, ἐφ' ὅσον ἀσχολεῖται αὕτη ὄχι εἰς θεωρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἱστορικῶς παραδεδομένας πηγάς. Τὸ προμνημονευθὲν δὲ *«Σύντομον Χρονικὸν»* ἀναγράφει καὶ τὰ τῆς φοβερᾶς πανώλους τοῦ ἔτους 1522 καὶ 1523, καθ' ἣν πολυπληθεῖς θάνατοι ἐπισυνέβησαν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ δὲ ἐν Ὀξφόρδῃ διασωθὲν *«Χρονικὸν τοῦ ΙΣΤ αἰῶνος»* περιορίζεται εἰς τὸ νὰ πληροφορῇ ἡμᾶς περὶ τῆς ἀφίξεως καὶ τοῦ θανάτου Ἀρχιερέων τινῶν τῶν Ἀθηνῶν, περὶ διαφόρων λοιμῶν (θανατικῶν), περὶ ἐκτελέσεως ὑδραυλικῶν τινων ἔργων, περὶ ἐκλείψεων σελήνης καὶ ἡλίου, ἀλλά, τὸ σπουδαιότερον, περὶ τοῦ ἀπαισίου *παιδομαζώματος*.

Ἡ Ἁγία Φιλοθέη.—Πολλὰ καὶ ἀσφαλῆ ἐν τούτοις συμπεράσματα περὶ τῆς καταστάσεως τῆς θρησκείας καὶ τῆς παιδείας, περὶ τῆς ἀρχοντικῆς κοινωνικῆς τάξεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Τουρκικῶν αὐθαιρεσιῶν δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τῆς *Ὁσίας Φιλοθέης*. Αὕτη ἦτο θυγάτηρ λογίου ἄρχοντος, τοῦ Ἀγγέλου Μπενιζέλου καὶ τῆς Σηρίγης ἢ Σηριγιανῆς, ἴσως Παλαιολόγου. Λαβοῦσα κατὰ τὴν βάπτισιν αὐτῆς τὸ ὄνομα τῆς Ρηγίλλης (Ρεγούλας) ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ συζύγου αὐτῆς περιβληθεῖσα τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετωνομάσθη Φιλοθέη. Ἱδρύσασα τότε βιοτεχνικὴν Σχολὴν ὑπὸ τὸν τύπον Μονῆς, πρὸς διδασκαλίαν ἀπόρων κορασίων εἰς τὴν χειροτεχνίαν, ἀλλὰ καὶ Μετόχια εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίως ἐν Κέᾳ, πρὸς προστασίαν τῶν ἑκάστοτε καταδιωκομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων θηλέων, ὁσίως δὲ καὶ εὐεργετικῶς βιώσασα ἐκακοποιήθη εἰς τὸ ἐν Πατισίοις Μετόχιόν της ὑπὸ Τούρκων ἐκδικουμένων αὐτήν, τὴν νύκτα τῆς 2ας Ὀκτωβρίου τοῦ 1588, ἐνῷ ἐτέλει τὰς ἀσκητικὰς δεήσεις της καὶ ἀπεβίωσεν ἐκ τῶν πληγῶν εἰς τὸ ὄπισθεν τῶν Τουρκοβουνίων τῶν Ἀθηνῶν Μετόχιόν της, τὸ φέρον κατὰ τὴν διάλεκτον τῶν χωρικῶν τὸ ὄνομα τῆς Καλαγρέζας, τὴν 19ην Φεβρουαρίου τοῦ 1589, ὅτε ἀπὸ τῆς κατόπιν καθαγιάσεώς της, ἑορτάζεται αὕτη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλα βάσιμα τεκμήρια τῆς τότε Τουρκικῆς ἀγριότητος δύναταί τις νὰ στηρίξῃ εἰς τὰ δεινοπαθήματα τοῦ ἐπισκεφθέντος τὰς Ἀθήνας λήγοντος τοῦ αἰῶνος τούτου λογίου Χριστοφόρου Ἀγγέλου, τοῦ ὁποίου περιεσώθη καὶ ἡ εἰκὼν δερομένου εἰς τὴν περιώνυμον *φάλαγγαν*.

Κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ τοῦτον αἰῶνα ἐξηκολούθει κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν ἀκμάζων ὁ προμνημονευθεὶς Δημήτριος Χαλκοκονδύλης ὡς καὶ οἱ ἀτυχεῖς αὐτοῦ υἱοὶ Θεόφιλος καὶ Βασίλειος.

Ὑπερμεσοῦντος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος διέλαμψεν ὁ, τὸ ἔτος 1565 ὑπέργηρως ἀποθανών, Ἀθηναῖος Πατριάρχης καὶ Πάπας Ἀλεξανδρείας Ἰωακεὶμ ὁ Πάνυ.

Ἐξάρτησις τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ Σουλτανικοῦ χαρεμίου. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1610 χρονικὴ περίοδος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ βίου εἶναι πλουσία εἰς πληροφορίας χάρις ἰδίως εἰς τοὺς Περιηγητάς, οἵτινες ἤρχισαν σοβαρῶς νὰ ἐνδιαφέρωνται περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως καὶ νὰ μελετῶσι τὰ μνημεῖα κυρίως ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴν καὶ ἄλλην κατάστασίν της.

Καὶ πρῶτον, παρὰ τὴν περὶ ψευδολογίας φήμην τοῦ Gutllet, φαίνεται βέβαιον τὸ παρὰ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ, ἂν μὴ περιηγητοῦ, ἀφηγούμενον γεγονός, ὅτι χάρις εἰς ὡραίαν Ἀθηναίαν κόρην, Βασιλικὴν ὀνομαζομένην, ἥτις ἐκόσμησε τὸ Σουλτανικὸν χαρέμιον, ἐξηρτήθησαν αἱ Ἀθῆναι περὶ τὸ ἔτος 1610, ὡς καθορίζεται, ἀπὸ τοῦ Χαρεμίου ἔχοντος τὴν ὑπάτην διοικητικὴν ἐπ' αὐτῶν ἐξουσίαν τοῦ Ἀρχιευνούχου.

Παρέχεται δὲ πίστις καὶ εἰς τὴν πληροφορίαν ταύτην, διότι ἐξεμεταλλεύθη οὗτος τὰς σημειώσεις τῶν ἐν Ἀθήναις Καπουτσίνων, καὶ ἰδίως δύο ἐξ αὐτῶν, σπουδαίων καὶ φιλαθηναίων ἀνδρῶν. Πολύστιχον ποίημα περισωθὲν ἀφηγεῖται τὰς ἑκάστοτε ἐμφανίσεις ἐνώπιον τῆς Ἀρχιευνούχου πρεσβείας ἐξ Ἀθηναίων, ὅπως ὑποβάλωσι τὰ παράπονα τῆς πόλεως κατὰ τοῦ ἐνιαυσίου συνήθως οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ Βοεβόδα καὶ ὑπὸ τοῦ Κισλάραγα διοριζομένου κατ' ἔτος

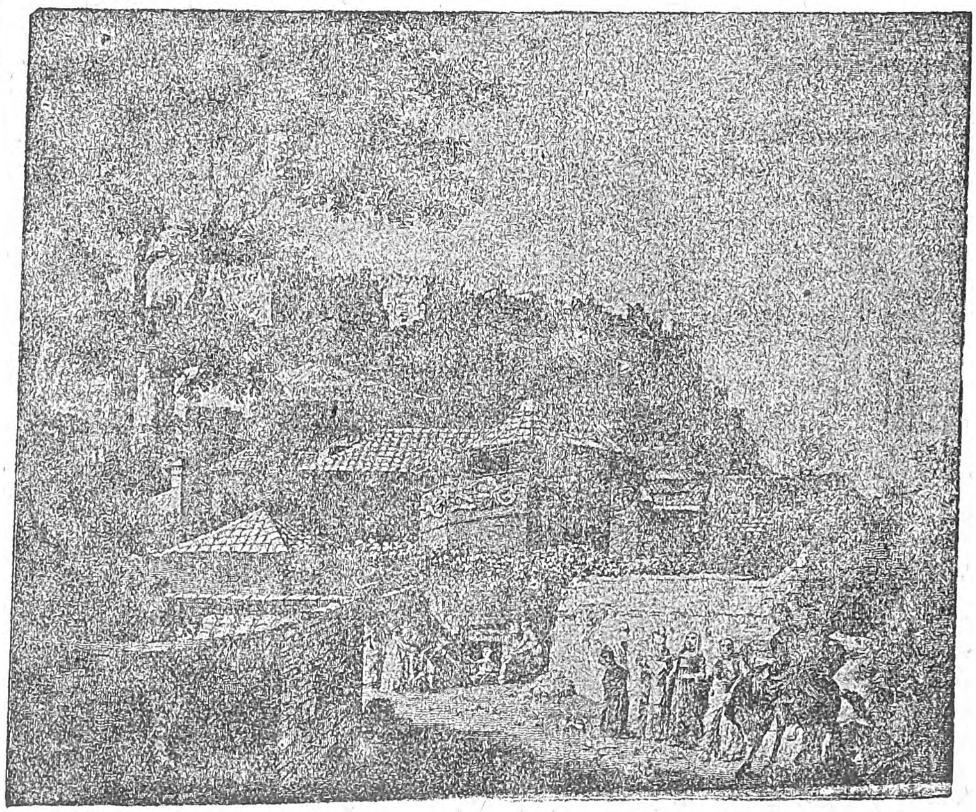

Ἄποψις τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου (Ἀέρηδες) ὡς ἦτο τὸ 1793 ὅταν ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Τεκκὲς τῶν Μεβλεβήδων

Digitized by Google

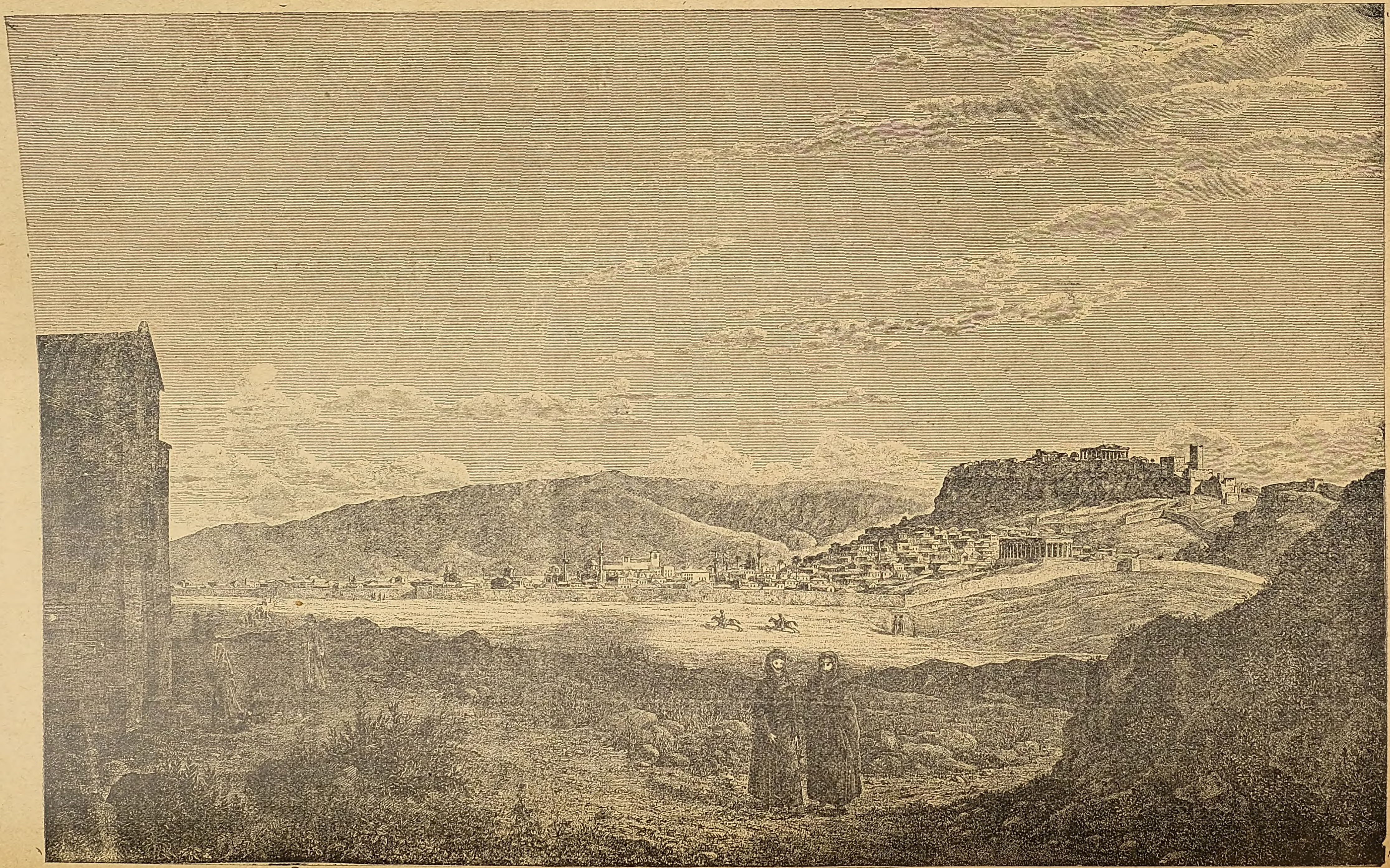

Δυτικὴ ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν. (Χαλκογραφία τοῦ 1819)

Digitized by Google

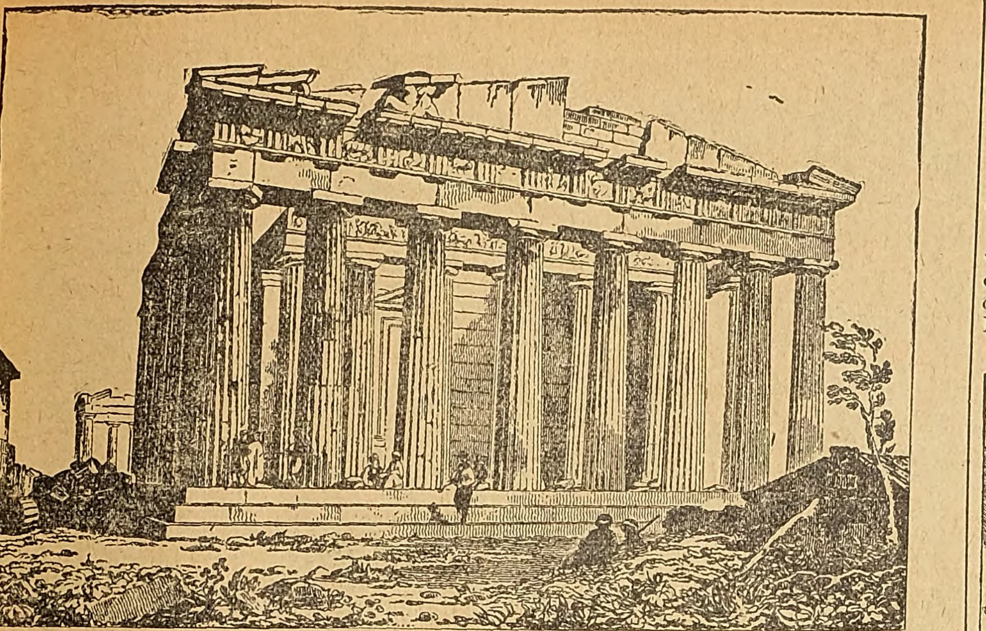

Παρθενὼν (εἰς τὴν ἐρειπωμένην μορφήν του ἐπὶ Τουρκοκρατίας).

πρὸς εἴσπραξιν τῆς δεκάτης καὶ καθορισμὸν τῶν εἰς εἶδος ἀποστελλομένων ὑπὸ τῶν Μονῶν τῆς Ἀττικῆς δοσιμάτων εἰς ἔλαιον καὶ μέλι.

Περιγράφεται μάλιστα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ τῶν Ἀθηναίων ἀρχόντων καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ πρὸς αὐτοὺς προτίμησις καὶ εὔνοια τῶν Ἀρχιευνούχων.

Αἱ μεταβάσεις δὲ αὗται ἐξηκολούθησαν καὶ πολὺ κατόπιν, ἐφ᾽ ὅσον διήρκεσεν ἡ ἐξάρτησις αὕτη, ἥτις θὰ ἴδωμεν πότε κατέπαυσεν· ἦσαν δὲ καὶ συχναί· διότι συνεχῶς παρείχετο ἀφορμὴ παραπόνων ἐναντίον αὐθαιρέτων καὶ ἀθλίων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Ἀνατολιτῶν.

Μία Ἀθηναϊκὴ κορυφή, ὁ Ἄρχων *Μιχαὴλ Λίμπονας* μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν κατώρθωσεν ὄχι μόνον τὴν ἀνάκλησιν καὶ τιμωρίαν τοῦ τότε Βοεβόδα, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ Τούρκων τῶν Ἀθηνῶν τὴν αὐστηρὰν τιμωρίαν. Τοῦτο ὅμως ἐδημιούργησε τὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν καὶ τὴν κατακρεούργησιν τοῦ Λίμπονα ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του κατὰ τὴν 23 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1678.

Κατὰ τὰς πηγὰς τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου δυνάμεθα νὰ ἀναγράψωμεν τὰ ἑξῆς:

Καὶ πρῶτον πολὺ διαφωτιστικὴ διὰ τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ τῷ 1672 γραφεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Ἰησουΐτου *Ἰακώβου Babin.*

Καὶ ἐκ τοῦ Babin δὲ καὶ ἐκ τῶν ἑπομένων περιηγητῶν τῶν χρόνων αὐτῶν γνωρίζομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ λεπτομερείας ἱκανὰς περὶ τοῦ Παρθενῶνος διατηρουμένου σῴου πρὸ τῆς Ἑνετικῆς καταστροφῆς.

Οὗτος ἐξαίρει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀκαλλιέργητον μέν, ἀλλὰ φυσικὴν εὐφυΐαν τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ προσωπικότητάς τινας διακρινομένας ἐν τοῖς γράμμασιν.

Τέλος ἐξαίρει τὴν εἰς τὴν πάτριον πίστιν ἀφοσίωσιν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀναφέρει τὸ παράδειγμα κόρης, ἥτις ἐπροτίμησε νὰ φονευθῇ ἀγρίως παρὰ νὰ ἐξισλαμισθῇ, καὶ μικροῦ παιδίου μὴ θελήσαντος ἐπίσης νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ καὶ τάξαντος ἑαυτὸν μεταξὺ τῶν μαρτύρων τῆς Πίστεως.

Ὁ δὲ ἐκμεταλλευθεὶς τὰς Σημειώσεις τῶν ἐν Ἀθήναις *Καπουκίνων* Γεώργιος *Guillet* ὁ γνωστότερος ὡς *Dellaguillefière* εἰς σύγγραμμα αὐτοῦ, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1675 καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὰ τοῦ ἔτους 1669, παρέχει πολλὰς περὶ Ἀθηνῶν πληροφορίας, ἃς θὰ ἦτο μακρὸν νὰ μεταγράψωμεν ἐνταῦθα· διὸ περιοριζόμεθα εἰς ὀλίγα τινά. Οὕτω: πλὴν τῶν πολυτίμων πληροφοριῶν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς διοικητικῆς, κοινωνικῆς, κοινοτικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀκόμη καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος, περὶ τῶν κορυφαίων ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἐν γένει Ἀθηναίων, παρέχει οὗτος περιγραφὰς τοποθεσιῶν, ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐκκλησιῶν — ἡ περιγραφὴ τοῦ Παρθενῶνος, ἀρτίου σωζομένου εἶναι μοναδική.—Ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτων τὰ περὶ τῆς εὐεργετικῆς ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐπιδράσεως τῆς ὡραίας κόρης τῶν Ἀθηνῶν περιγράφει θαυμασίως καὶ μίαν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ ἱερομονάχου *Δαμασκηνοῦ.*

Οὗτος ἀντιληφθεὶς ἀπὸ πολλοῦ ὅτι οἱ εἰς Ἀθήνας ἐρχόμενοι ξένοι ἐζήτουν νὰ εὕρωσι Περικλῆ καὶ Δημοσθένην καὶ Σοφοκλῆ καὶ Φειδίαν ἔδωσεν εἴς τινα ἐξ αὐτῶν μάθημα ἱστορικὸν καὶ κοινωνικὸν ἀνεφίκτου δυνάμεως.

Σύγχρονος εἶναι καὶ ὁ θαυμάσιος περιηγητὴς *Ἰάκωβος Σπὸν* ὁ μετὰ τοῦ Ἄγγλου *Wheler* τῷ 1675 - 1676 περιελθὼν τὰς Ἀθήνας. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται κυρίως ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀληθείας εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν μνημείων καὶ ἀρχαιολογικῶν τοποθεσιῶν. Ὡς πρὸς τὴν διοικητικήν, κοινωνικὴν καὶ κοινοτικὴν κατάστασιν καὶ ὡς πρὸς τὰς πληροφορίας περὶ προσώπων διακρινομένων εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν θέσιν δὲν προσέθεσέ τι ἐπαυξάνον οὐδὲ συμπληροῦν τὰς ἀπὸ τῶν Καπουκίνων προελθούσας γνώσεις· μάλιστα ἐπεχείρησε νὰ ἀμφισβητήσῃ ὁ λόγιος, φιλόπογος, ὀξυδερκής, διαμαρτυρουμένου δὲ δόγματος ἰατρός, Ἰάκωβος Σπόν, πληροφορίας τινὰς μετά τινος πεισμονῆς, ὀφειλομένης εἰς θρησκευτικὰς ἰδίως ἀντιπαθείας.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Προπυλαίων.— Οὕτω, μετὰ τοῦ ἔτους 1686 καὶ ἡμίσεως ἐκ τοῦ ἑπομένου 1687 περατοῦται ἱστορικῶς ἡ Πρώτη περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας (1456-1687), διότι καὶ αὐτὴ ἡ διοικητικὴ μορφὴ ὑπέστη μεταβολὴν κατόπιν, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐγκαινίσασαν τὴν Δευτέραν περίοδον, ὅσον σύντομον, τόσον καὶ καταστρεπτικὴν Ἑνετικὴν κατοχήν, ὀφείλομεν νὰ παράσχωμεν μνημειακάς τινας και προσωπολογικὰς παρατηρήσεις, εἰς τὴν λήξασαν α´ περίοδον ἀναφερομένας.

Καὶ δὴ μνημειακῶς περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ ἀναγράψωμεν τὴν καταστροφήν, ἣν ὑπέστησαν τὰ Προπύλαια ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐν αὐτοῖς πυριταποθήκης ἐν ἔτει 1656 καὶ τὴν πρόσκτησιν παρὰ τῶν Καπουτσίνων τοῦ Λυσικρατείου μνημείου ἀγορασθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς Σίμωνος τῷ 1669 ὅπως περιληφθῇ τοῦτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐκεῖ Μονῆς των. Ὄχι ὀλίγοι δὲ λόγιοι Ἀθηναῖοι διεκρίθησαν κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ταύτην. Ἐν αὐτοῖς πρωτεύουσαν κατέχει θέσιν ὁ Θεόφιλος Κορυδαλεὺς ἀλλὰ καὶ ὁ Θεοφάνης Καρύκης (Πατριάρχης ἐπὶ βραχὺ Οἰκουμενικός), ὁ Ναθαναὴλ Χύχας, ὁ παραδοξότατος καὶ πολυπραγμονέστατος Λεονάρδος Βιλαρᾶς, ὁ Ἄγγελος Μπενιζέλος, ὁ Ἀργυρὸς Μπεναρδῆς, ὁ Ἰεζεκιὴλ Στεφανάκης, ὁ Ἰωάννης Μάκκολας, οἱ Δημήτριος καὶ Ἰωάννης Μπενιζέλοι, ὁ Ἰωάννης Ροΐδης, ὁ Φραγκίσκος Τρίμης καὶ ἄλλοι τινές.

Ἑνετοκρατία. Ἡ Ἑνετία ἀπεφάσισε τῷ 1684 νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας εὑρίσκουσα εὔθετον καὶ εὐνοϊκὸν τὸν χρόνον εἰς τὰ συμφέροντά της. Ὅταν οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὸ Ναύπλιον διάφοροι τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἑλλάδος πό-

Εἰκὼν τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ 1687, σχεδιασθεῖσα ὑπὸ τοῦ ναυπηγοῦ Vernéda.

λεις διεμήνυσαν εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον Μοροζίνην ὅτι εἶναι πρόθυμοι εἰς τὴν πληρωμὴν χρηματικοῦ ποσοῦ χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς στρατιᾶς, ὅπως ἐξαγοράσωσι διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν τὴν ἀνενόχλητον ζωήν των· ὁμοίως ἔπραξαν τῷ 1685 καὶ αἱ Ἀθῆναι, εἰς ἃς κατελογίσθησαν 40 χιλιάδες *ρεάλια* κατ᾽ ἔτος, ἐφ᾽ ὅσον θὰ διήρκει ὁ πόλεμος, ἅτινα ἠλαττώθησαν εἰς ἐννέα.

Πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν.—Μετὰ τὴν ἐν Πάτραις νίκην τῶν Ἑνετῶν τῷ 1687 οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ συνταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τῶν Ἑνετῶν. Συγχρόνως οἱ Τοῦρκοι προβλέποντες Ἑνετικὴν ἀπόβασιν ἀπεφάσισαν νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καταλλήλως ἐφοδιάζοντες καὶ ὀχυροῦντες αὐτὴν τελειότερον.

Πρὸς τοῦτο κατερρίφθη καὶ ὁ Ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ὅπως τοποθετηθῇ εἰς τὸν χῶρόν του κανονοστάσιον.

Ὁ Μοροζίνης τότε, παρὰ τὴν ἀρχικὴν γνώμην του, ἀπεφάσισε τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν, προορίσας δι᾽ αὐτὴν 10,000 ἄνδρας μετ᾽ ἀναλόγου ἱππικοῦ.

Δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἦτο ἀπαραίτητον τὸ τότε θεατρικὸν στρατήγημα πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν Τούρκων· προσεποιήθη δηλ. ὁ στόλος κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1687 ὅτι διευθύνεται

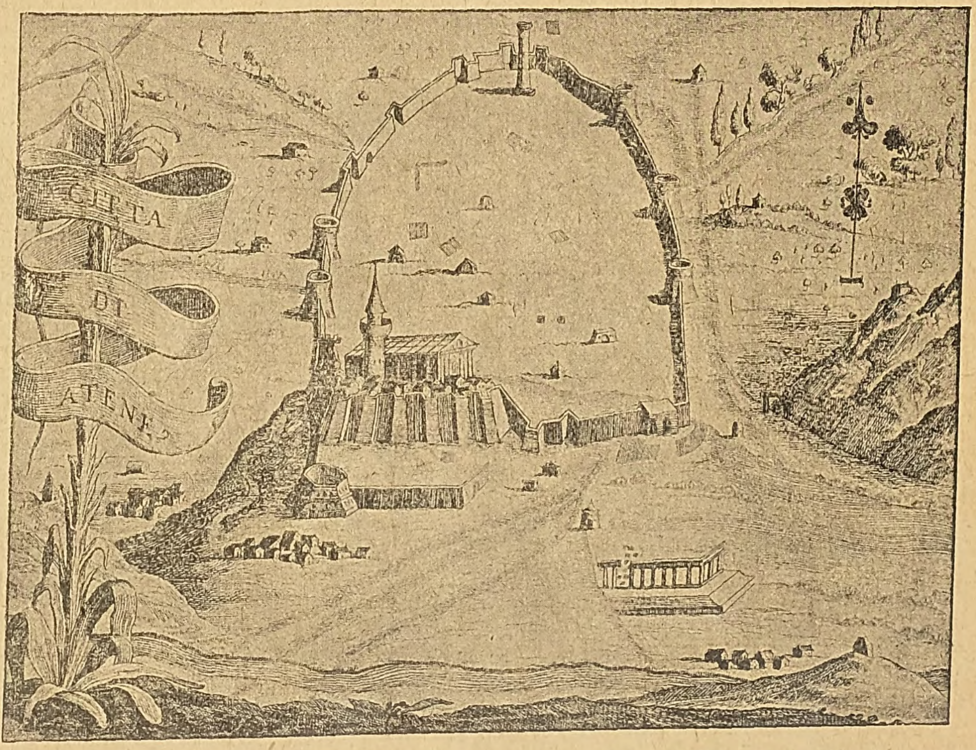

Προοπτικὴ εἰκὼν ὀχυρωτικοῦ περιβόλου τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1689 πρὸ τῆς ἁλώσεώς των ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη

Digitized by Google

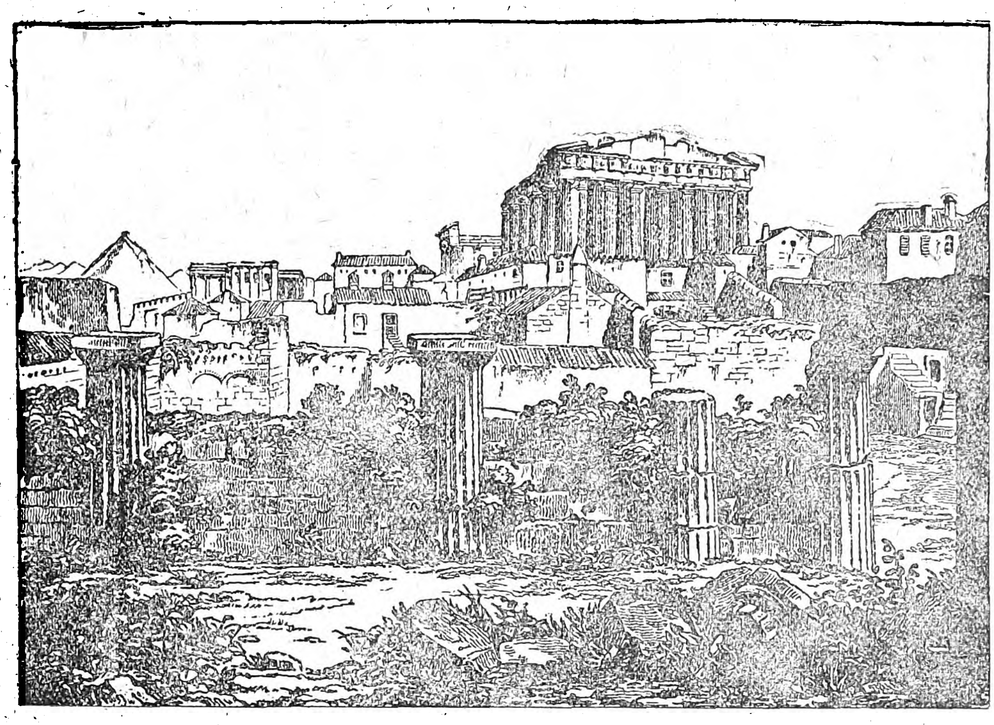

Ἡ Ἀκρόπολις ἀπὸ τὸ μέρος τῆς σημερινῆς εἰσόδου ἐπὶ Τουρκοκρατίας

εἰς Εὔβοιαν, τὴν δὲ πρωίαν τῆς 10ης Σεπτεμβρίου ἡ ἀρμάδα ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν Πειραιᾶ· ὁλόκληρος ὁ στρατὸς τότε ὥδευσε τὴν ἐπιοῦσαν διὰ τοῦ ἐλαιῶνος, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσε, πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Τοῦρκοι προλαβόντες ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Πρεσβεία ἐξ Ἀθηναίων τότε μεταβᾶσα εἰς τὴν γαλέραν τοῦ Μοροζίνη προσέφερε τὴν ὑποταγὴν τῆς πόλεως.

Οἱ Ἑνετοὶ τώρα διενεμήθησαν εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς οἰκίας, ὡρίσθη δὲ ἡ θέσις τῶν διαφόρων σωμάτων τοῦ στρατοῦ καὶ ἱδρύθησαν ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ τῆς στρατιᾶς κατάλληλα πυροβολεῖα.

Ἡ ἀνατίναξις τῆς στέγης τοῦ Παρθενῶνος.— Μετά τινας ἀποτυχίας πρὸς καταστροφὴν διὰ τῶν πυροβόλων τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Ἀκροπόλεως ἤρχισεν ἡ πολεμικὴ δρᾶσις. Πρῶτον κατόρθωμα ἦτο ἡ ἐκ νέου καταστροφὴ τῶν Προπυλαίων κατὰ τὴν 15ην Σεπτεμβρίου, ἀλλ' ἡ ἐπιοῦσα, 16η Σεπτεμβρίου 1687, εἶναι ἡ ἡμέρα τοῦ μεγάλου ὀλέθρου τοῦ ἐπισυμβάντος εἰς τὸ κορύφωμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς καλλιτεχνίας.

Ὅλμος καταπεσὼν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος χρησιμεύοντος τότε ὡς πυριταποθήκης, ἀνετίναξε τὴν στέγην καὶ κατέρριψε μέρος τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ.

Καὶ οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ σύμμαχοί των τότε ἐξητωκραύγασαν εἰς τὴν γλῶσσάν των διὰ τὸ κατόρθωμα.

Παράδοσις τῆς πόλεως.—Ὁ Σερασκέρης τῶν Θηβῶν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων, ἀλλ' ὁ Σουηδὸς στρατηγὸς Καίνιξμαρκ προλαβὼν ἀπέκρουσε τοὺς ἐπερχομένους. Τότε, τὴν 18ην Σεπτεμβρίου ἡμέραν Κυριακήν, οἱ Τοῦρκοι ἐδήλωσαν ὅτι παραδίδονται.

Ἂν πιστεύσωμεν τὴν διδασκάλισσαν τῆς Κομίσσης Καίνιξμαρκ, ἥτις, ὡς καὶ ἡ Κόμισσα, παρηκολούθει τὴν ἐκστρατείαν, πολὺ ἐλυπήθη καὶ ὁ Κόμης καὶ ὁ Μοροζίνης διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν οὗτος δόλως παρηγόρησεν ὡραῖον Ἀραβικὸν χειρόγραφον Κορανίου, τὸ ὁποῖον ἀνεῦρε μεταξὺ τῶν καπνιζόντων ἐρειπωμάτων τοῦ Παρθενῶνος.

Τὴν 23ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1687 ἐγκατέλιπον οἱ Τοῦρκοι τὰς Ἀθήνας ἀνερχόμενοι εἰς 3,000. ἐξ ὧν 500 πολεμισταὶ καὶ τὴν 25ην ἀπῆλθον διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Δράκου (Πειραιῶς) εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ κοποιηθέντες κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ πορείαν των ὑπὸ τῆς ποικιλοσυνθέτου στρατιᾶς.

Ὁ Ἑνετὸς φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ἐν πρώτοις ἔθαψε 300 πτώματα ἄταφα Τούρκων· ἐπικρατησάσης δὲ τῆς γνώμης τοῦ Καίνιξμαρκ ἀπεφασίσθη, ὅπως ἡ στρατιὰ διαχειμάσῃ εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Μοροζίνης παρεχώρησε σχετικάς τινας ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὁποῖοι καίτοι ἐμαστίζοντο ὑπὸ λοιμοῦ ᾐσθάνθησαν ἀνακούφισίν τινα ἐκ τῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπαλλαγῆς των, ἀνήγγειλε δὲ διὰ τῆς συνήθους πομπώδους φρασεολογίας τὴν νέαν κατάκτησιν εἰς τὴν Ἑνετίαν.

Ἀλλ' οἱ Ἑνετοὶ παρενοχλούμενοι συνεχῶς ὑπὸ τοῦ Σερασκέρη τῶν Θηβῶν καὶ δεκατιζόμενοι ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀπεφάσισαν ἀντὶ τῆς προβλεφθείσης ἀρτιωτέρας ὀχυρώσεως τῆς πόλεως, τὴν ἐγκατάλειψίν της καὶ τὴν ἐπάνοδόν των μετὰ τὴν ἐλπιζομένην ἅλωσιν τῆς Χαλκίδος. Οὕτω δὲ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων ἡ ἐγκατάλειψις ἀπεφασίσθη.

Ἐγκατάλειψις τῶν Ἀθηνῶν—Τελευτῶντος λοιπὸν τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1688 διετάχθη ἡ πρὸς ἀναχώρησιν προετοιμασία τοῦ στρατεύματος. Εἰς τὸ πρὸς ἀναχώρησιν πρόγραμμα δὲν περιελαμβάνετο, ἀλλ' ἐξηπακούετο ἡ ἀφαίρεσις καὶ ἀπόσπασις διαφόρων ἀρχαιοτήτων ἐξ Ἀθηνῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦ ὀνοματίσαντος τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς καὶ τὸν Πειραιᾶ ὁλόκληρον Λέοντος, τοῦ *Δράκου* τῶν λαϊκῶν θρύλων, ἀπεφασίσθη ἡ ἀπαγωγή. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν τότε φοβούμενοι δικαίως τὰς ἀντεκδικήσεις τῶν Τούρκων, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν πατρίδα των· ἤρχισαν δὲ οἱ δυνάμενοι νὰ φεύγωσιν ἐκ τῶν Ἀθηναίων, πρὸ τοῦ Ἑνετικοῦ στρατοῦ μεταβαίνοντες εἰς Σαλαμῖνα καὶ Αἴγιναν.

Τοὺς ὑπολειφθέντας οἱ Ἑνετοὶ μετέφερον διὰ πλοίων των, ἀπὸ τῆς 14ης Μαρτίου 1688 ἰδίως, εἰς διαφόρους νήσους τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὴν Ἑπτάνησον, τὴν Ζάκυνθον ἰδίως, καὶ εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Πελοποννήσου παρὰ τῶν Ἑνετῶν κατεχομένας. Αἱ διάφοροι ὁμάδες εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἀνὰ ἕνα ἐκ τῶν προὐχόντων τοῦ Τόπου, ἀναφέρονται δὲ ὡς τοιοῦτοι *ὁ Γάσπαρης, ὁ Βεναρδῆς, ὁ Περούλης, ὁ Ροΐδης, ὁ Δούσμανης, Λίμπονάς τις, ὁ Καπετανάκης, ὁ Μπενιζέλος, ὁ Ροῦφος, ὁ Ρέντης* καὶ ἄλλοι τινές.

Ἀποβάσης ἀτυχοῦς εἰς τοὺς Ἑνετοὺς τῆς ἐναντίον τῆς Χαλκίδος προσβολῆς, οἱ Ἀθηναῖοι διέγνωσαν ὅτι ἐπὶ πολὺ θὰ πλανῶνται εἰς τὴν ξένην, καθώρισαν δὲ μυστικῶς καὶ σύνθημα ἀναγνωρίσεως μεταξύ των, καὶ ἄλλοι μὲν εὑρόντες προστασίαν καὶ ἐργασίαν, ἤρχισαν νέαν ζωὴν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐγκαταστάσεώς των, οἱ μεταβάντες ὅμως εἰς Σαλαμῖνα ἐδεκατίσθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν ὑπὸ πειρατικῶν *φουστῶν*, τῆς περιπετείας των δὲ ταύτης περιεσώθη ἀριστοτεχνικὴ περιγραφή, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχοντικῆς τότε οἰκογενείας λογίου, Ἀργυροῦ Βεναρδῆ, τοῦ κατόπιν Ἑνετοῦ Κόμητος γενομένου.

Ἡ παλιννόστησις.—Οἱ Τοῦρκοι εὑρόντες ἐγκαταλελειμμένην τὴν πόλιν ἐλεηλάτησαν αὐτὴν καὶ ἐγκατεστάθησαν κατευχαριστημένοι εἰς τὰς κενὰς ἀνθρώπων νοικοκυρευμένας οἰκίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατόπιν ἐκκλήσεως πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ καταλλήλων ἐνεργειῶν κατώρθωσαν, ὅπως ἀμνηστευθῶσι καὶ ἐπιτραπῇ αὐτοῖς ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν πατρίδα των κατὰ τὸ ἔτος 1691 ἰδίως κτλ. *μετὰ τριετῆ ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηνῶν.* Ἐπανῆλθον δὲ ἀποκομίζοντες καὶ τὸ ἀποστάλαγμα τῆς πείρας, διατυπούμενον εἰς τὴν παροιμίαν: «*κάλλιο μακελιὸ στὸν Τοῦρκο, παρὰ κρηὰς (κρέας) στὸ Βενετσᾶνο*».

Δὲν ἐπανῆλθον ὅμως πάντες, ἔκτοτε δὲ ἀναφαίνονται πολλαχοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνίδος γῆς ὀνόματα Ἀθηνοϊκῶν οἰκογενειῶν. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐκπατρισθέντων παρέμειναν ἐν Ζακύνθῳ

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ.

Ἀνασύστασις τῆς πόλεως. Ἂν μὴ νέα καὶ ριζικῶς μεταβεβλημμένη, πάντως ὅμως διάφορος, ἐμφανίζεται ἡ κοινωνικὴ κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ ἡ κοινοτικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἅμα τῇ ἀνασυστάσει τῆς πόλεως. Ἐπιφανεῖς καὶ ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι παρέμειναν ἀλλαχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἄλλαι δ' ἐν τῇ ξένῃ, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ δήμευσις καὶ ἡ ἐν δημοπρασίᾳ πώλησις τῶν κτήσεων τῶν φυγάδων καὶ ἰδίως τῶν ὡς φιλοενετῶν ἕνεκα τῆς σχετικῆς πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς δράσεώς των χαρακτηρισθέντων, ἄλλους ἐπλούτισαν καὶ ἄλλους ἐπτώχυναν· φυσικὸν δὲ ἐπακολούθημα ἦτο οἱ μὲν πτωχεύσαντες σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς κοινωνικῆς των θέσεως, τὴν ὁποίαν οἱ πρόγονοί των ἐτήρουν, οἱ δὲ πλουτήσαντες δι' ἐπιγαμιῶν πρὸς ἀρχόντισσας νὰ ἀνυψωθῶσι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν προϊσταμένων τῆς κοινότητος.

Ἡ πολύτιμος ἱστορικὴ ἔκθεσις «*Περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων Πολιτείας*» ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Διδάσκαλον τῶν Ἀθηναίων *Ἰωάννην τὸν Μπενιζέλον*, παρέχει εἰς ἡμᾶς στοιχεῖα τινὰ βάσιμα τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν κατοίκων ἐπισυμβάντων ἐν Ἀθήναις. Οὕτω σημειοῦνται ταῦτα:

Μετὰ τὴν εὐμενῶς δηλ. γενομένην αἴτησιν τῶν κατοίκων εἰς τὴν Πύλην πρὸς ἐπάνοδον «ἡ βασιλεία... διορίζει ἕνα Πασᾶν *Ἀβδουλὰχ* ὀνόματι... Οὗτος ἐλθὼν ἔστησε τὰς σκηνάς του ἔξω τῆς Καλλιρρόης. Εὐθὺς οἱ ἐγκριτώτεροι συμπατριῶται ἐπῆγαν εἰς προσκύνησίν του, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐδέχθη καὶ τοὺς ὡμίλησε μὲ κάθε ἱλαρότητα· τοὺς ἠρώτησεν ἂν εἶναι πολλοὶ συναγμένοι ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ἕως τώρα καὶ ἂν ἴσως ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν ἀκολουθοῦν νὰ συνάζωνται. Οἱ συμ-

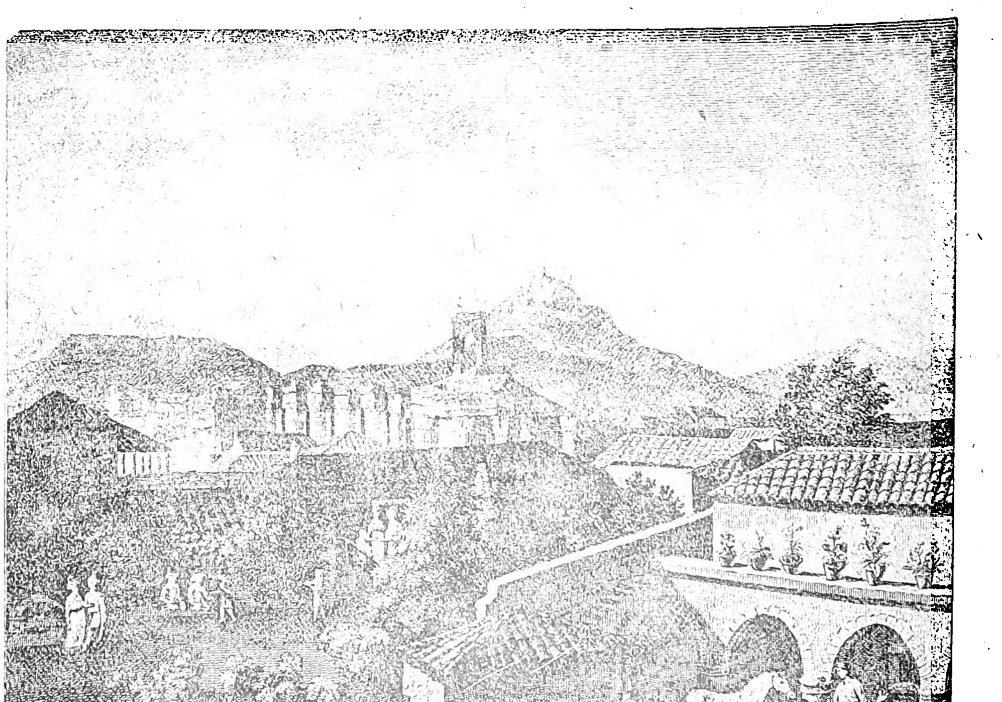

Οἰκία Ἀθηναϊκὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας παρὰ τὴν Στοὰν Ἀττάλου

[Φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία Προξένου. Ἡ εἰκὼν παριστᾶ δεξίωσιν. Πρὸς τὰ δεξιὰ καμάραι, ρωμαϊκαί, σῴζονται εἰς τὴν Ρωμ. Ἀγοράν].

Digitized by Google

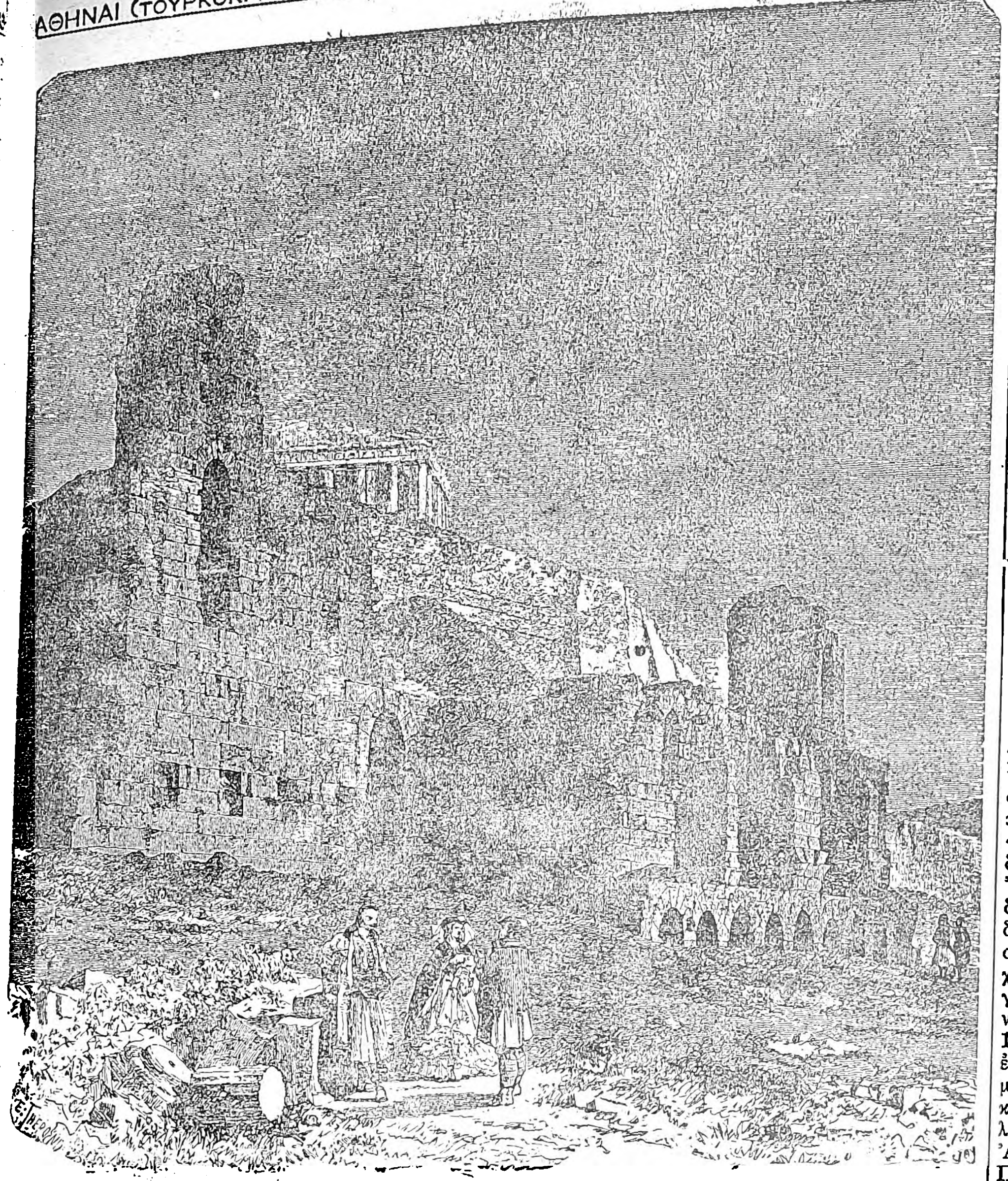

Ἄποψις τοῦ θεάτρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τοῦ Παρθενῶνος

[Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας]

πατριῶται ἀπεκρίθησαν διὰ στόματος τοῦ *Νικολάου Χειλᾶ* εἰδήμονος τῆς Ὀθωμανικῆς διαλέκτου, ὅτι: *Πασᾶ ἐφέντη ἕως τώρα εἶναι μερικοὶ συναγμένοι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο πάσχομεν, μὲ κάθε λογῆς τρόπον νὰ φέρωμεν καὶ τοὺς ἐπιλοίπους· ὅμως χρειάζεται ὑπομονή, διότι εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ποὺ εὑρίσκονται εἶναι ἐλευθερία περισσοτέρα, ἡ ὁποία εἰς τοὺς πολλοὺς φαίνεται ἀρεστή. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ δοκιμάσωμεν τὸν κάθε ἐπιτήδειον καὶ γλυκὺν τρόπον εἰς τὸ νὰ τοὺς ἑλκύσωμεν, διὰ νὰ κατοικηθῇ πάλιν καὶ νὰ γεμίσῃ ὁ τόπος τοῦ κραταιοτάτου καὶ εὐσπλαγχνικωτάτου βασιλέως μας*. Ὁ ἡγεμὼν φαίνεται ὅτι εὐχαριστήθη πολὺ εἰς αὐτὴν τὴν ὁμιλίαν· σημεῖον δὲ ὅτι ἐχάρισε καὶ ἓν δακτυλίδιον εἰς τὸν Νικόλαον· ἀπέδειξε δὲ καὶ ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως του ὅλους τοὺς Ἀθηναίους ἀφορολογήτους καὶ ἀσυδότους εἰς τρεῖς ὁλοκλήρους χρόνους, καὶ ὅτι ὅσοι ἤθελε ξαναγυρίσουν εἰς τὴν πατρίδα τους νὰ ξαναλαμβάνουν ἐλευθέρως ὅλα τους τὰ ὑποστατικά. Οὕτω λοιπὸν ἀκολουθοῦσεν ἡ ἀνάσμιξις τῶν φευγάτων εἰς τὴν Ἀθήναν, καὶ ἡ τῶν ὑποστατικῶν τους ξαναπόκτησις. Ἐκείνων δὲ ὁποῦ ἔμειναν εἰς τοὺς ξένους τόπους τὰ ὑποστατικά, ἀπέρασαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας. Ὅθεν μετ' ὀλίγον μερικοὶ ἀξιολογώτεροι συμπατριῶται, ὁ *Μπενιζέλος*, ὁ *Παλαιολόγος*, ὁ *Λατῖνος* καὶ ἄλλοι πρὸς τούτοις, πηγαίνοντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἠγόρασαν ἀπὸ τὸ Ὑψηλὸν *Δοβλέτι* μὲ μίαν συγκαταβατικὴν τιμὴν ὅλα τὰ ὑποστατικὰ ἐκείνων τῶν Ἀθηναίων, ὁποῦ εἶχαν κατοικήσει εἰς ξένους τόπους, καὶ αὐτοὶ πλέον ὡς ἴδιοι οἰκοκύριοι τὰ ἐπωλοῦσαν εἰς ἄλλους. Οὗτοι δὲ Τουρκιστὶ λέγονται *Μουλτεζίμηδες*. Ἄρχισαν δὲ κατ' ὀλίγον νὰ συνάζωνται καὶ ὀλίγοι Τοῦρκοι, πλὴν μὲ φόβον καὶ ἀκαταστασίαν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κεκλεισμένοι καὶ φυλαττόμενοι εἰς τὸ Κάστρον· διότι μὲ τὸ νὰ ἦτο ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ κάτω εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἐνετῶν, οἱ ἐκεῖσε διατρίβοντες Ἕλληνες Ἀθηναῖοι ἀνταμωμένοι καὶ μὲ ἄλλους, ἄνθρωποι εὐτελεῖς, κακότροποι δὲ καὶ κλέπται, ἔκαμαν συχνὰ ἐπιδρομὰς εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἀττικῆς καὶ πολλάκις μέσα εἰς τὴν πολιτείαν, ἁρπάζοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες τοὺς προστυχόντας Τούρκους· ὅθεν πρὸς φύλαξιν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ τόπου μὲ βασιλικὸν ὁρισμὸν ἦλθαν ὡς φύλακες ξένοι Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀθήναν, ἕως ποῦ ἐσυνάχθηκαν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ οὕτως ἔπαυσε τὸ κακόν».

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς ἀνασυστάσεως τῆς πόλεως ἀναγράφεται ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ *Μακάριος Πελεκάνος* καὶ μετ' αὐτὸν ὁ *Κύριλλος*, τρίτος ἔρχεται ὁ ἀποτελῶν σταθμὸν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Τόπου ὁ γνωστὸς ἐξ Ἰωαννίνων Γεωγράφος καὶ συγγραφεὺς ἐν γένει *Μελέτιος*, ὅστις δεινοπαθήσας καὶ ἐνοχληθεὶς πολὺ ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ Τόπου διετηρήθη ἀπὸ τοῦ 1703 μέχρι τοῦ 1714 ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν. Ἀτυχῶς οὗτος ἐνῷ ἠδύνατο νὰ γράψῃ πολλὰ περὶ τῶν συγχρόνων του Ἀθηνῶν δὲν ἔπραξε τοῦτο.

Τουρκικὰ ἱδρύματα.—Οἱ Τοῦρκοι προέβησαν μετὰ τὴν ἀνασύστασιν τῆς πόλεως εἰς τὸ κτίσιμον διαφόρων ἱδρυμάτων λ. χ. τῷ ἔτει 1708 ἱδρύθη ὑπ' αὐτῶν ἡ θολωτὴ *Πύλη τῆς Ἀκροπόλεως*, ᾠκοδομήθη *Εὐκτήριον* (Μετζίτ), ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, τῷ ἔτει 1721 ὁ *Μενδρεσές*, τῷ δὲ 1759 τὸ *Τζαμὶ τοῦ Κάτω Παζαριοῦ* κρημνισθέντος τὴν 27ην Ἀπριλίου τοῦ ἔτους τούτου ἑνὸς κίονος τοῦ Ὀλυμπιείου ὅπως χρησιμεύσωσι τὰ μάρμαρά του διὰ κατασκευὴν ἐκλεκτῆς ποιότητος ἀσβέστου, πλὴν ἑνὸς τυμπάνου, τὸ ὁποῖον μετεβλήθη εἰς ἀναβρυτήριον μετὰ τεσσάρων κρουνῶν εἰκονιζόμενον παρὰ Περιηγητῶν, τοῦ ὁποίου τὰ ἀπομεινάρια εἶχον διασωθῆ μέχρις ἐσχάτων.

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦτο ἱδρύθησαν καὶ αἱ δύο Σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν δηλ. ἡ ἐντὸς τοῦ Τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ *Σχολὴ τοῦ Γρηγορίου Σωτήρη* κατὰ τὸ ἔτος 1720 καὶ παρὰ τὴν Μητρόπολιν τῷ 1750 ἡ τοῦ *Ἰωάννου Ντέκα*.

Ἡ στάσις τοῦ Σαρῆ-Μουσελίμη.—Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως 1754 συνέβη ἡ τὸ ὄνομα τοῦ Σαρῆ-Μουσελίμη φέρουσα στάσις, δι' αὐτῆς δὲ ἀρχίζουσιν αἱ «Ἐφημερίδες» λεγόμεναι τοῦ Ἀνθίμου: δηλαδὴ χρονογραφικὰ σημειώματα πρὸς ἀναγραφὴν γεγονότων, χρησιμοποιούμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν συγγραφὴν ἱστορικῶν ἔργων. Καὶ ἡ μὲν στάσις περιγράφεται ἐν τῷ χρονικῷ δι' ὀλίγων ὡς ἑξῆς: «μηνὶ Ἰουλίῳ ἐσυνέβη ἡ ὀλέθριος στάσις καὶ ἡ δημεγερσία κατὰ τοῦ Βοεβόδα Σαρῆ-Μουσελίμη. Ἐτελείωσε μὲ μεγάλην φθορὰν τῶν Ρωμαίων καὶ δαπάνης ὑπὲρ τὰ ὀκτακόσια πουγγία». Ἐξ ἄλλων δὲ πηγῶν γνωρίζομεν λεπτομερείας τινὰς ὅτι ἀπαισίου καὶ πανισχύρου πλεονέκτου διέποντος τὰ τῶν χαρεμίων ἀπεστέλλοντο ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης ἅρπαγες καὶ αἰσχροκερδεῖς ἀντιπρόσωποι καὶ εἰς Ἀθήνας. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀνωτέρω κατὰ τὸ ἔτος 1754 Βοεβόδας Σαρῆς κατὰ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τέλους ἐξηγέρθησαν καὶ Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι· καὶ τὸν μὲν γραμματέα του ἐφόνευσαν, αὐτὸν δὲ ἐξηνάγκασαν ὅπως σωθῇ νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν προστατευθεὶς ὑπὸ τοῦ Φρουράρχου αὐτῆς. Ἀλλὰ διαταχθεὶς ἐπῆλθε κατὰ τῶν στασιαστῶν ὁ Πασᾶς τοῦ Εὐρίπου καὶ εἰς μὲν τοὺς Τούρκους ἐπέβαλεν ἐλαφρὰς σχετικῶς ποινάς, οἱ Ἕλληνες ὅμως ὑπέστησαν διώξεις καὶ φυλακίσεις καὶ ποικίλας ταλαιπωρίας καταδικασθέντες εἰς πληρωμὴν μεγάλων ποσῶν λόγῳ ποινῆς πρὸς ἀποζημίωσίν των. Μεταξὺ τῶν καταδικασθέντων εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἦτο καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἄνθιμος.

Μέχρι δὲ τοῦ ἔτους 1760 ὅτε σημειοῦται ἡ νέα διοικητικὴ μορφὴ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰς πηγὰς εὑρίσκομεν ἀναγραφομένας τὰς ἀφίξεις τῶν διαφόρων Βοεβοδῶν καὶ τὰς κατὰ τὸ ἔτος 1758

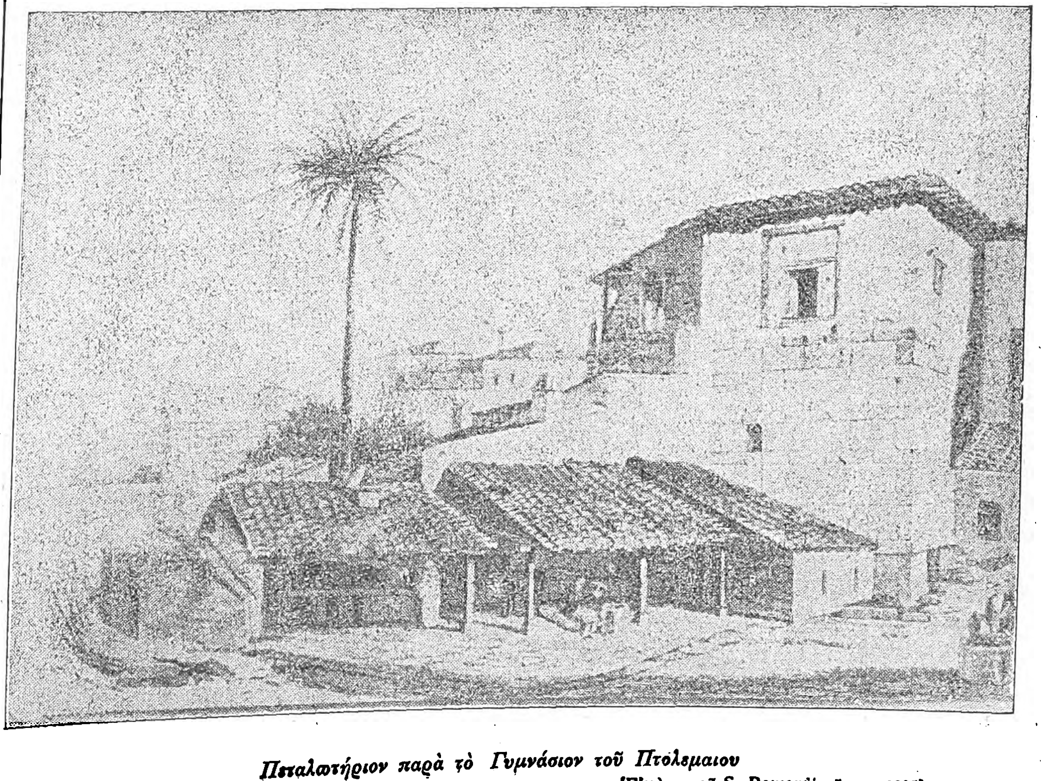

Πεταλωτήριον παρὰ τὸ Γυμνάσιον τοῦ Πτολεμαίου

[Εἰκὼν τοῦ S. Pomardi, ἔτους 1805]

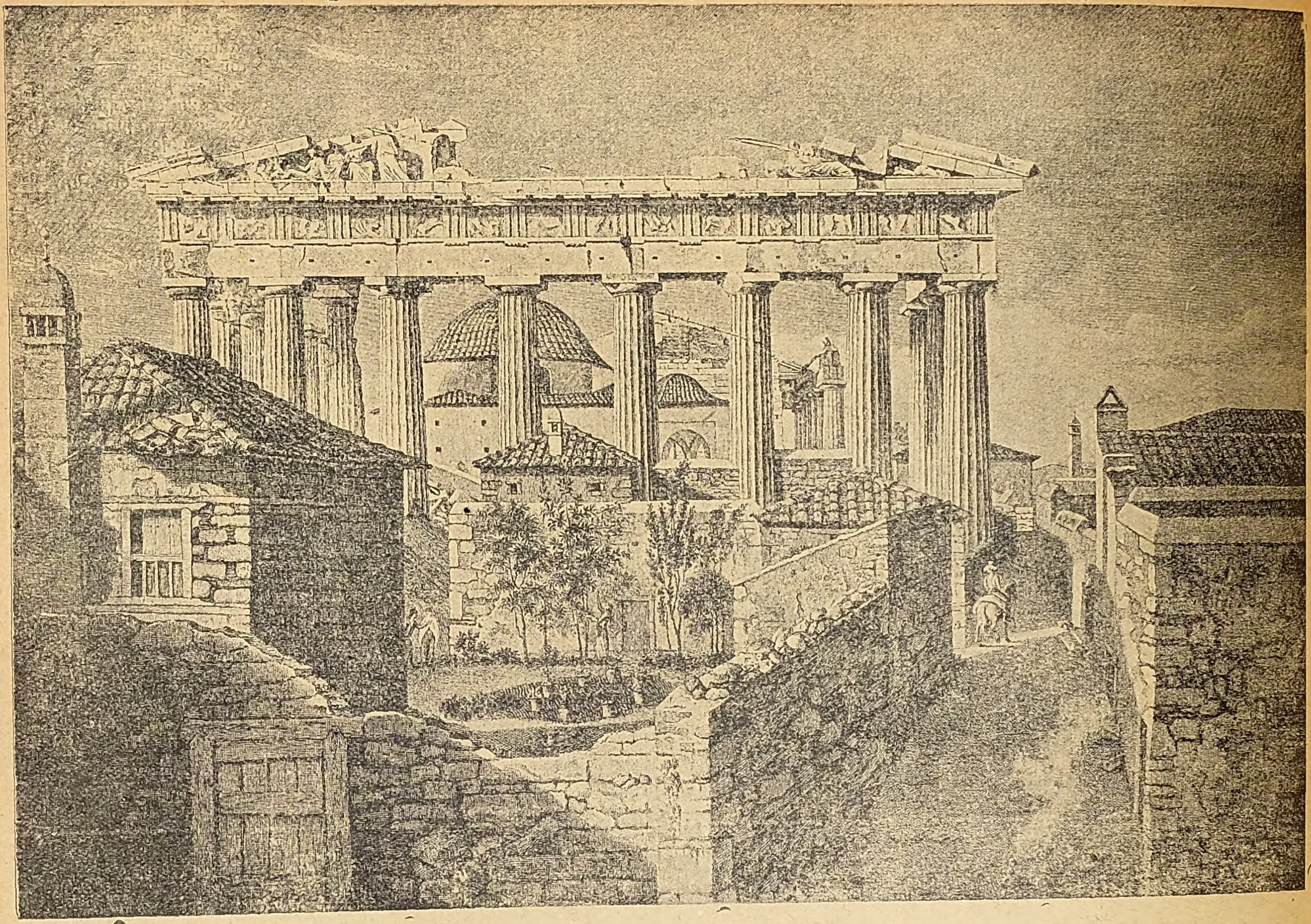

Τουρκικὸν τέμενος ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας.

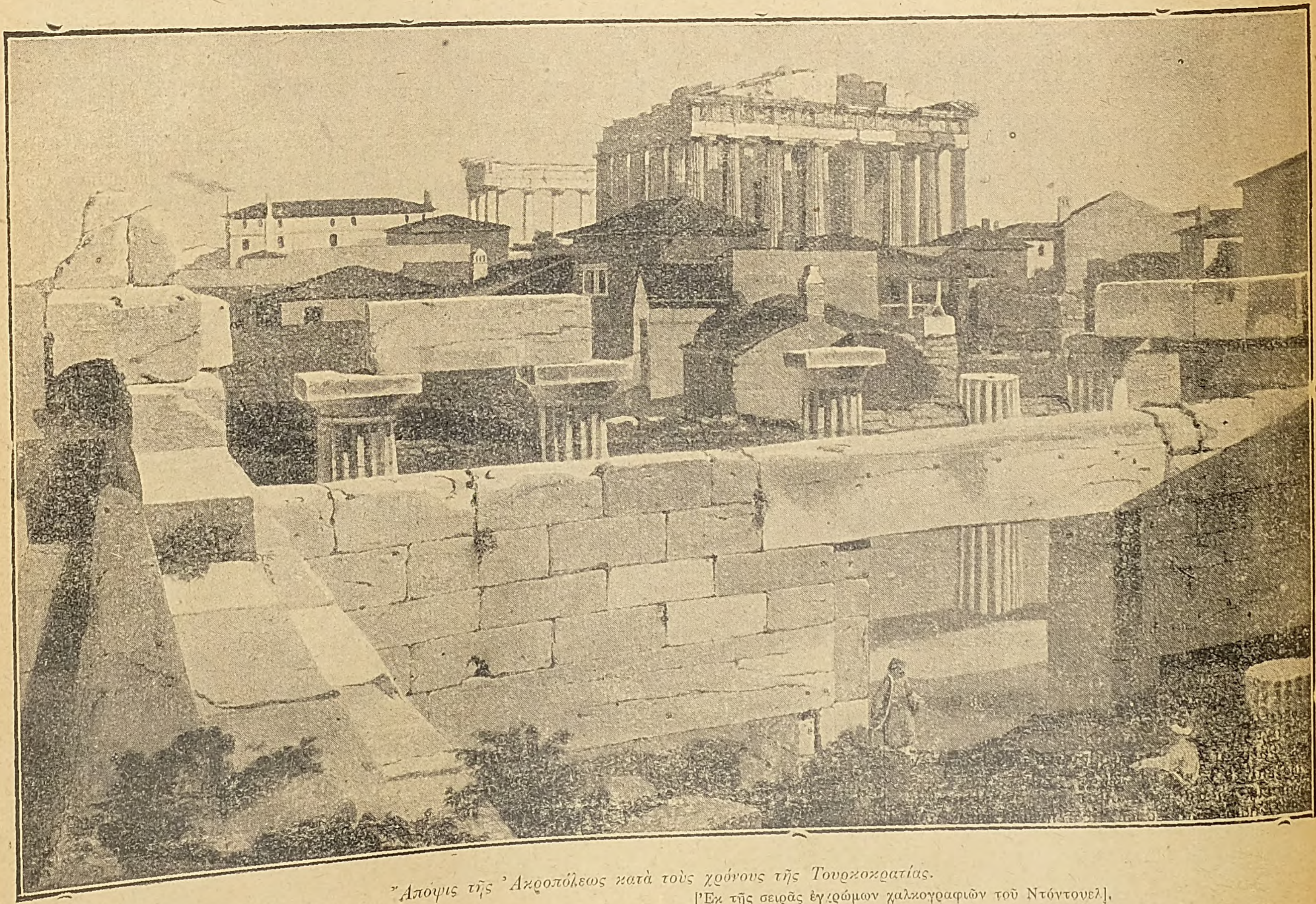

Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

[Ἐκ τῆς σειρᾶς ἐγχρώμων χαλκογραφιῶν τοῦ Ντόντουελ].

Digitized by Google

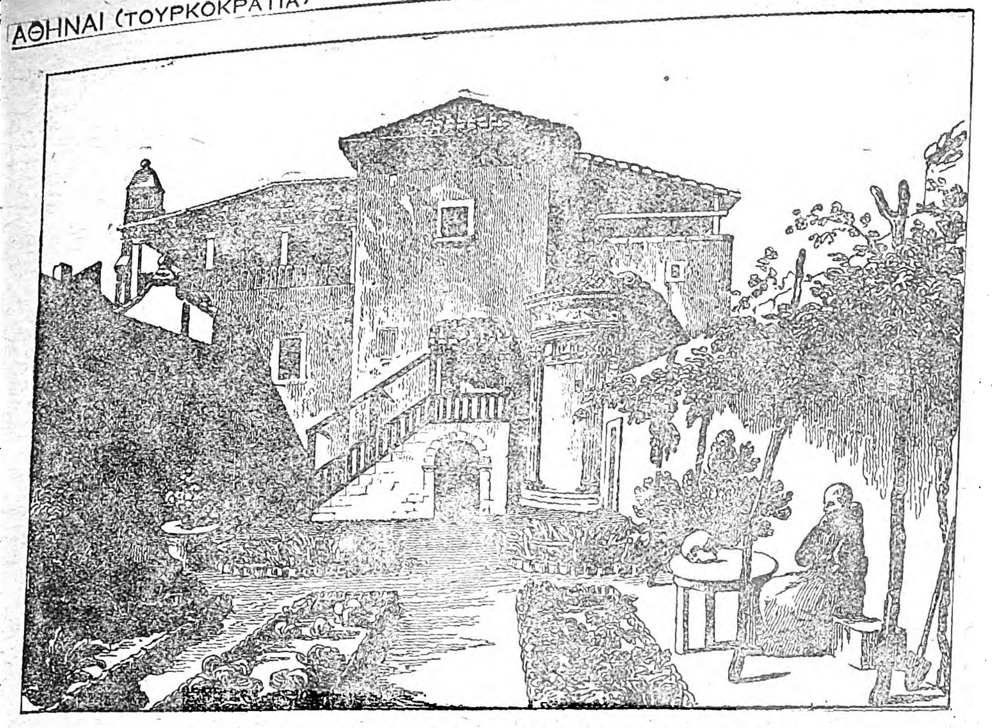

Τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ἐντοιχισμένον εἰς τὸ Μοναστήριον τῶν Καπουτσίνων.

αὐθαιρεσίας τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου ἐξαναγκάσαντος τοὺς κατοίκους νὰ προσπέσωσι πάλιν διὰ πρεσβείας εἰς τὸν Ἀρχιευνοῦχον καὶ νὰ ἐπιτύχωσιν οὕτω τὴν ἔκδοσιν νέου ἀπαγορευτικοῦ τῆς εἰσόδου του φιρμανίου.

Ἐπίσης σημειοῦται τῷ 1756 καὶ ἡ ἔνσκηψις κεραυνοῦ ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν, ὅστις ἀπηνθράκωσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μητροπολίτου Ἀθανάσιον καὶ τὸν ἀνεψιόν του συγχρόνως.

Ἡ νέα διοικητικὴ μορφὴ τῶν Ἀθηνῶν.— Ἡ Ἀθήνα «Μαλικιανές» Κατὰ τὸ ἔτος 1760, ὡς ἀναγράφει τὸ χρονικόν, *«ἐγένετο καὶ ἡ Ἀθήνα Μαλικιανές»*, δηλ. κατετάχθη εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Σουλτάνου ὑπαγομένη εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Κράτους, ὡς εἰπεῖν.

Ἔκτοτε τὰ εἰσοδήματα ἐκ τῆς δεκάτης τῶν Ἀθηνῶν ἀνελαμβάνοντο εἰς πλειοδοτικὴν δημοπρασίαν ἰσοβίως ὑπό τινος ἔχοντος ἀνεγνωρισμένως φερέγγυον ἐγγυητήν, συνήθως σαράφην. Ὁ ἐνοικιαστὴς πάλιν οὗτος ἀπέστελλεν ἀντιπρόσωπον, εἰσπράκτορα καὶ οἰκονομικὸν διαχειριστήν, φέροντα τὸν τίτλον πάντοτε τοῦ *Βοεβόδα* ὡς ἔχοντα δὲ καὶ ἀστυνομικά τινα δικαιώματα τὸν τοῦ *Ζαμπίτη* Φαίνετται ὅτι διετηρήθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐκ τοῦ χαρεμίου ἐξαρτήσεως τῶν Ἀθηνῶν τὸ προνόμιον τῆς καθ᾽ ἕκαστον ἔτος ἀνανεώσεως τοῦ Βοεβόδα αὐτοῦ, ἐκτὸς ἂν οἱ κάτοικοι δι᾽ ἀναφορᾶς των ἐκφράζοντες τὴν εὐαρέσκειάν των ἐζήτουν τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχῆς. Τοῦτο ὅμως συνεπήγετο καταπιέσεις καὶ ἐκβιάσεις, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ ἐπὶ μακρότερον χρόνον παραμονὴ ἀνεπιθυμήτου, ἀλλὰ πανισχύρου Βοεβόδα.

Πλὴν τῶν ἀναγραφομένων ὀνομαστὶ Τούρκων Διοικητῶν καὶ τῆς ἀφίξεως ἢ τοῦ θανάτου Μητροπολίτου, σημειοῦται κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὁ κατὰ τὸ 1765 θάνατος τοῦ ἱεροδιδασκάλου *Κνασαρίωνος Ρούφου*, ὅστις ἦτο ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Ντέκα. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ ἕτερος διδάσκαλος ὁ *Ἰσιδόθεος Μπανος* διδάσκαλος δὲ τῷ 1767 ἐν τῇ Σχολῇ Ντέκα διωρίσθη «ὁ ἱερολογιώτατος *Σωφρόνιος ὁ Μπάομπατο*».

Ρωσικὸς στόλος εἰς Πειραιᾶ.—Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπικειμένου Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ηὔξησαν αἱ καταπιέσεις ἐν Ἀθήναις, διενηργήθη δὲ καὶ ἔρευνα πρὸς εὕρεσιν τάχα ὅπλων παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ὁ δὲ Πασᾶς Εὐρίπου εὑρὼν τὸν χρόνον κατάλληλον διέταξεν ὅπως ἐξετασθῶσι τὰ δικαιώματα καὶ τὸ νόμιμον τῆς ὑπάρξεως τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως.

Τῷ 1769 ἐφυλακίσθη ὁ Μητροπολίτης ἐπὶ συκοφαντικῇ καταγγελίᾳ· τὸ δὲ ἑπόμενον 1770 ἔτος εἶναι πλούσιον εἰς γεγονότα. Οἱ Τοῦρκοι ἕνεκα τοῦ πολέμου, φιλύποπτοι πάντοτε, ὑπεχρέωσαν τοὺς κατοίκους νὰ διανυκτερεύωσι στριμωγμένοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ τὴν ἡμέραν νὰ ἐξέρχωνται εἰς τὰς ἐργασίας των διανοιγομένων τὴν πρωΐαν τῶν πυλῶν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες, πλὴν τῶν Καστριωτῶν, διέμεναν ἐν τῇ πόλει, διδομένης τῆς ἐλαχίστης ἀφορμῆς, ὡς λ. χ. ἡ ἐμφάνισις εἰς τὸν Πειραιᾶ Ρωσικοῦ τινος πλοίου, διενυκτέρευον ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου τούτου καὶ γαμβρὸς τοῦ Λογοθέτου *Ἀλέξανδρος Παλικούτζας*, ἀνέπτυξεν εἰς τὸν μόνον κάτοικον τοῦ Πειραιῶς, τὸν *Μουστᾶ - Καΰοάκ*, τὴν πρόθεσίν του ὅπως καταπλέοντος ὁλοκλήρου τοῦ Ρωσικοῦ στόλου εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐξεγερθῶσιν οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Καΰρὰκ ὑπέδειξε τότε εἰς αὐτὸν ὅτι, ἐὰν δὲν ἀποπλεύσῃ ταχέως θὰ φέρῃ τὸν ὄλεθρον εἰς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους, πρὸ παντὸς δὲ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς συζύγου του, εἰς τοὺς *Χωματιανοὺς Λογοθέτας*. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀνεχώρησεν, οἱ Τοῦρκοι ὅμως ἐφυλάκισαν τὸν Σπυρίδωνα Λογοθέτην.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος περιγράφεται ἡ ἄφιξις καὶ παραμονὴ εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Κεραμεικοῦ Τουρκικοῦ σώματος ἐρχομένου ἐκ Πελοποννήσου, καταφόρτου δὲ λαφύρων καὶ σύροντος αἰχμαλώτους γυναῖκας.

Οἱ «Λεμπέσηδες» τῆς Σαλαμῖνος.—Τὸ ἔτος 1771 χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ μεγάλου σχετικῶς γεγονότος τῆς ἀνυψώσεως παρὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Μητρομάραν ἐπαναστατικοῦ σώματος τῆς Ρωσικῆς σημαίας ἐν Σαλαμῖνι. Καὶ οἱ μὲν προεστῶτες τότε τῶν Ἀθηνῶν κατώρθωσαν νὰ καθησυχάσωσι τοὺς Τούρκους, πολλαὶ οἰκογένειαι ὅμως φοβηθεῖσαι κατέφυγον εἰς Σαλαμῖνα. Ἐξ ἄλλου οἱ *Λεμπέσηδες*, ὡς χαρακτηρίζει τὸ χρονικὸν τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Σαλαμῖνος, διενήργουν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ προάστεια τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐξέσπα πάντοτε κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν μάλιστα συνελήφθη ὑπὸ τῶν Λεμπέσηδων ὁ κομίζων τὸν εἰσπρακτέον φορολογικὸν κατάλογον, οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἐλθόντες πρὸς ἐνίσχυσίν των Τουρκαλβανοὶ ἐξεμάνησαν ζητοῦντες νόμιμόν τινα λόγον ὅπως προβῶσιν εἰς γενικὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων. Ἡ τύχη τῶν Ἀθηναίων ἠθέλησεν ὥστε καὶ ὁ Βοεβόδας των νὰ εἶναι καλόψυχος ἄνθρωπος καὶ ὁ ὑπέργηρως Μουφτῆς πολὺ σεβαστὸς παρὰ τοῖς Τούρκοις. Οὗτοι δὲ παρημπόδισαν τὴν σφαγήν. Οἱ προεστῶτες τότε ἔστειλαν ἐπιτροπὴν πρὸς τὸν *Μητρομάραν* παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ ἀποδώσῃ τὸν φορολογικὸν κατάλογον, τοῦθ᾽ ὅπερ ἐκεῖνος προθύμως ἔπραξε. Σημειοῦται δὲ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ ἐμφύλιος τῶν Τούρκων σύγκρουσις μεταξὺ δύο ἀντιμαχομένων φρουράρχων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐπερχομένου δὲ ἐνισχυτικοῦ τινος σώματος ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας ἐπῆλθε καθ᾽ ὁδὸν σύγκρουσις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν *Λεμπέσηδων* ἀποβᾶσα ἐναντίον αὐτοῦ κατὰ τὸ χρονικόν. Νέος πάλιν κίνδυνος τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι συνεννοοῦνται μετὰ τῶν Ρώσων καὶ ἐπέλευσις πρὸς τιμωρίαν Τουρκικοῦ σώματος μὴ προβάντος εἰς σφαγὰς λόγῳ τῆς ἐγκαίρου ἀνακλήσεως τῆς πρώτης διαταγῆς. Διὰ νὰ μὴ μένῃ ὅμως ἐστερημένος δαφνῶν ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπιδραμόντων, τῇ διαταγῇ τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου, ἐφυλάκισε τοὺς προεστῶτας τῶν Ἀθηνῶν ἀπαλλαγέντας ἀφοῦ ἐπλήρωσαν ὀγδοήκοντα πουγγία. Ἐφόνευσαν δὲ οἱ ἐπιδρομεῖς καὶ ἕνα ἁλιέα μετὰ τοῦ υἱοῦ του ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ ὅτι μεταφέρει τροφὰς πρὸς τοὺς ἐν Σαλαμῖνι Λεμπέσηδες. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τούτοις κατὰ τό αὐτὸ παράδοξον ἔτος ἐγένοντο θεαταὶ ἀλληλομαχίας μεταξὺ τῶν ἐπελθόντων Τούρκων καὶ τῶν ἐντοπίων. Ἄλλη πάλιν συκοφαντία κατὰ ἄρχοντος Ἀθηναίου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν φυλάκισίν του καὶ τὴν πληρωμὴν ὅπως ἀπαλλαγῇ δύο χιλιάδων γροσίων· συγχρόνως τότε διὰ παρομοίας δῆθεν συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Λεμπέσηδες προέβησαν εἰς τὸν φόνον τοῦ κηπουροῦ Μιχαήλ, καθαγιασθέντος ὡς Νεομάρτυρος.

Τῷ ἔτει 1772, ἀποθανόντος ἤδη τοῦ Μητρομάρα, συνελήφθησαν εἰς τὸ Ἀγκύστρι καὶ ἤχθησαν αἰχμάλωτοι τινὲς τῶν ὀπαδῶν του, ὡς καί τινες γυναῖκες ἐν αἷς καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Μητρομάρα. Καὶ οἱ μὲν Λεμπέσηδες ἐφονεύθησαν ὑποβληθέντες πρότερον εἰς βασάνους, αἱ γυναῖκες ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλαι, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Μητρομάρα ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῶν ἐν Μενιδίῳ συγγενῶν της.

Τότε, μεσοῦντος τοῦ ἔτους 1772, ἐδολοφονήθη ὑπὸ Τούρκων καὶ ὁ ἐκ τῶν ἀρχόντων *Νικόλαος Λατῖνος*.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1773 σημειοῦται διάστασις μεταξὺ τοῦ Βοεβόδα Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου καταλήξασα εἰς τὸ νὰ φυλακισθῇ ὁ Βοεβόδας καὶ νὰ λυτρωθῇ πληρώνων τριάκοντα πουγγία. Ἐξώσθη τότε τῆς ἀρχῆς καὶ κατεκρημνίσθησαν αἱ οἰκίαι τῶν συνενόχων του.

Νέα πάλιν δεινοπαθήματα κατὰ τὸ ἔτος 1774 παρ᾽ ἀθλίου Βοεβόδα ἀνεφάνησαν προαγγελτικὰ

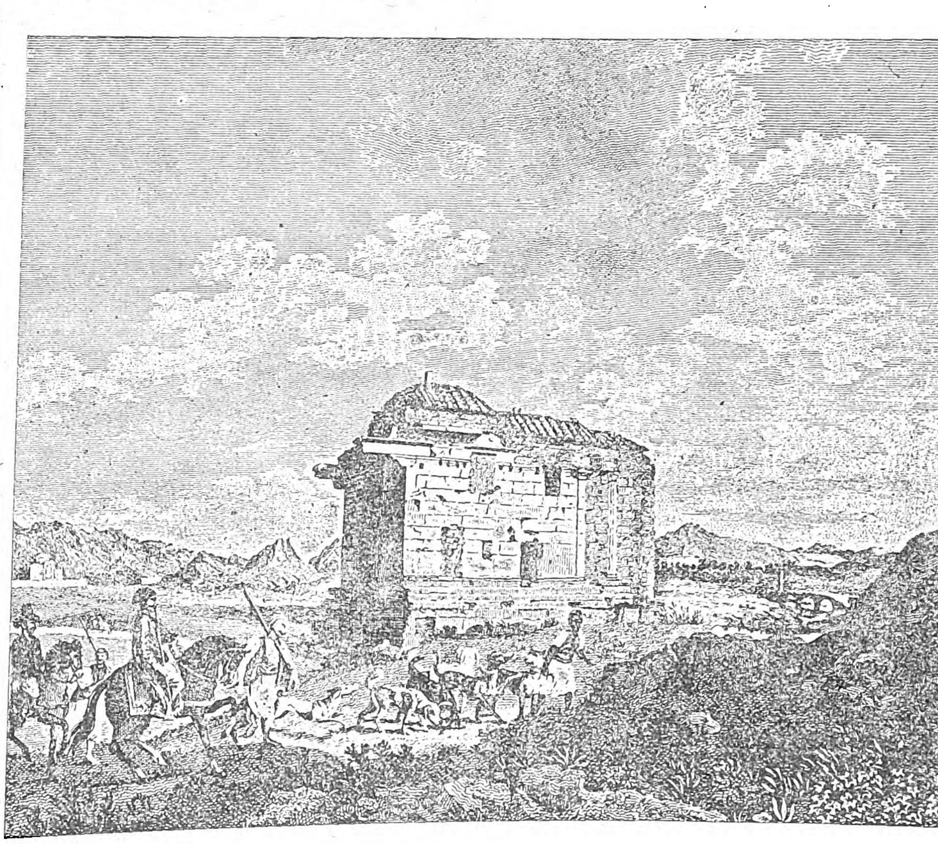

Ἰωνικὸς ναὸς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

[Ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν Τριπτόλεμον καὶ τὰ Μικρὰ Μυστήρια, λέγεται δὲ ὅτι κατεστράφη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Χασεκῆ].

Digitized by Google

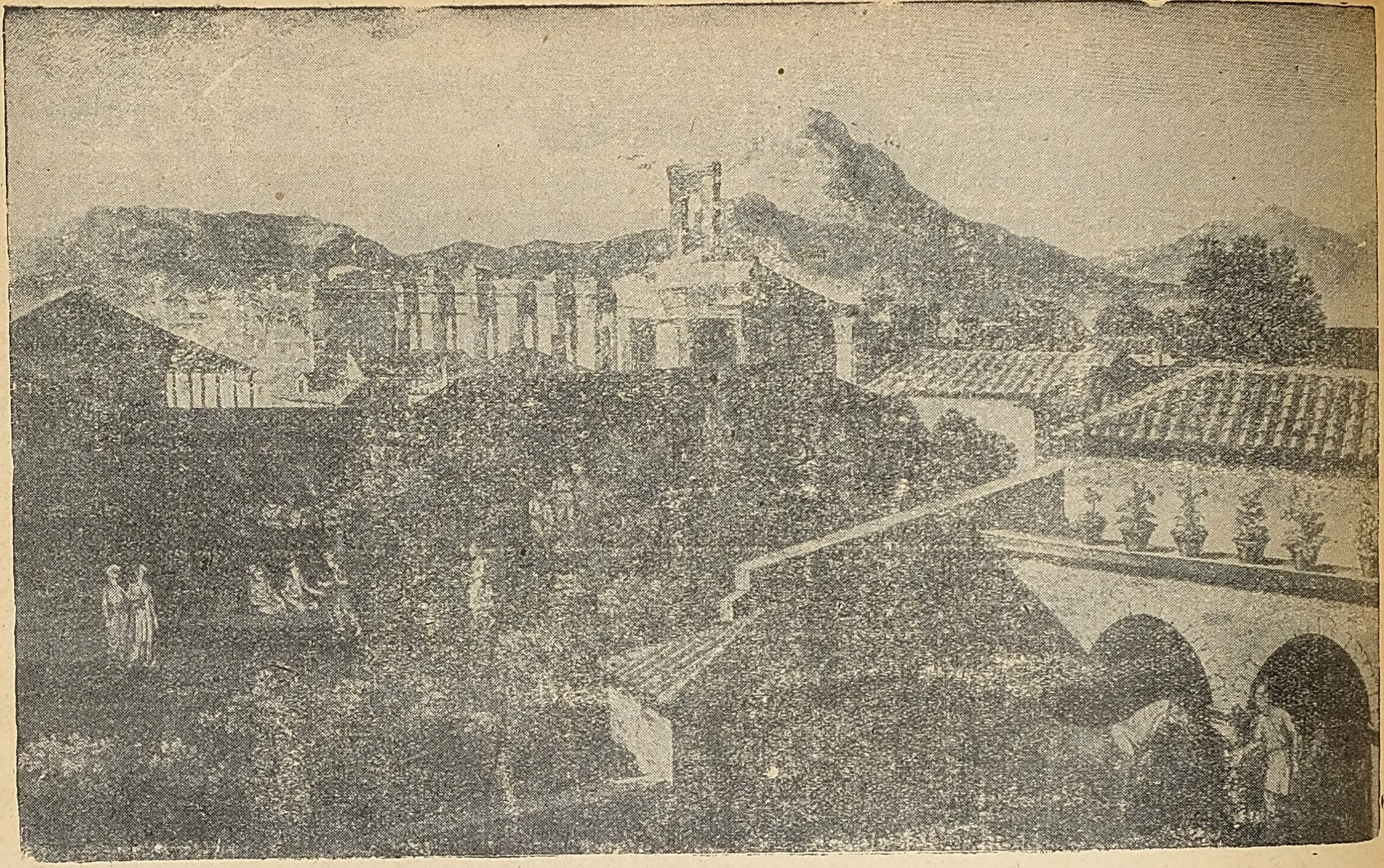

Συνοικία παρὰ τὴν Στοὰν τοῦ 'Αδριανοῦ.
['Εκ τοῦ βιβλίου Stuart and Revett, ἔκδοσις τοῦ 1762.]

Τὸ-Γυμνάσιον τοῦ 'Αδριανοῦ, κατὰ τὸ ἔτος 1893.
['Εκ τοῦ βιβλίου τοῦ I. Thürmez «'Απόψεις τῶν 'Αθηνῶν».]

Digitized by Google

τῆς μελλούσης κορυφώσεως τῆς κακοδαιμονίας τοῦ τόπου. Ἐπανηγυρίσθη παρ' ὅλα ταῦτα καὶ ἡ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων εἰρήνευσις.

Κατ' Αὔγουστον μῆνα ἀναλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν τῆς Σχολῆς Ντέκα ὁ *Ἰωάννης Μπενιζέλος*, καὶ οὕτω περατοῦται καὶ ἡ περίοδος αὕτη τοῦ Ἀθηναϊκοῦ παρελθόντος.

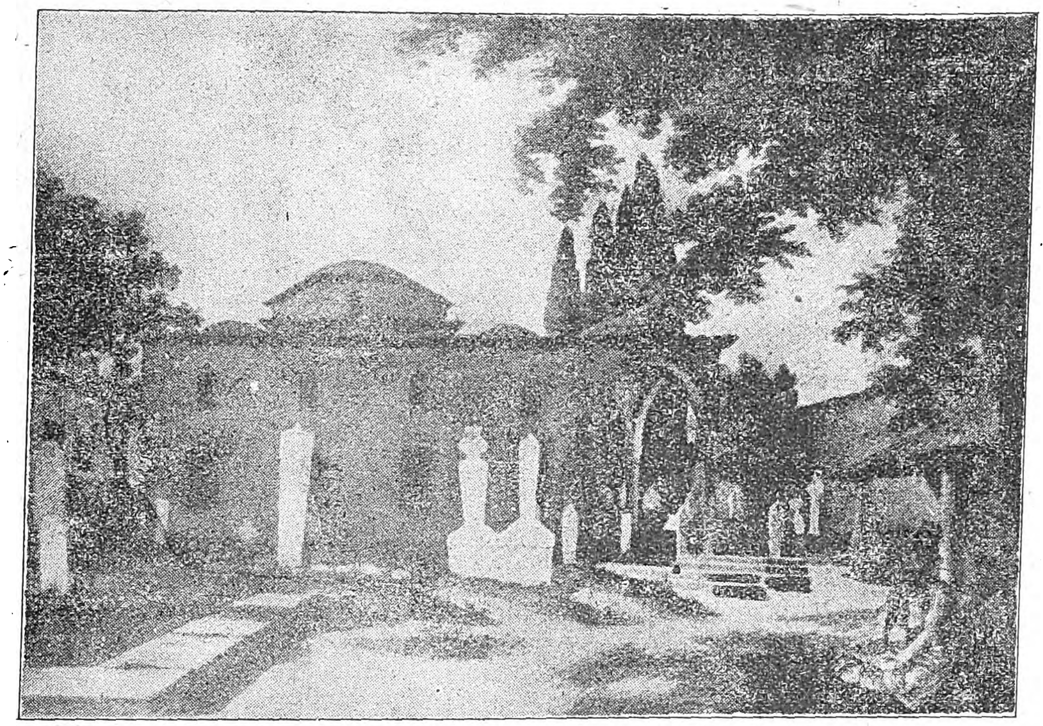

Τὸ Φετιχιὲ Τζαμὶ παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς (τὸ σημερινὸν Στρατιωτικὸν Ἀρτοποιεῖον).

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1775 - 1799).— *Χατζῆ Ἀλῆ Ἀγᾶς Χασεκῆς (1775-1795).* — Ἀναγκαζόμεθα ἴδιον κεφάλαιον ν' ἀφιερώσωμεν εἰς τὸν ἀποτολμήσαντα κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα νὰ μεταχειρισθῇ πᾶν ἀθέμιτον μέσον, ὅπως καταστήσῃ τὰς Ἀθήνας κτῆμά του.

Διὰ τὴν περιβόητον ταύτην προσωπικότητα ὑπάρχουν ἀξιόλογοι πηγαὶ σύγχρονοι, συμπληρούμεναι διὰ ποικίλων σημειωμάτων καὶ παραδόσεων. Τὸ «Χρονικὸν» λοιπὸν τοῦ Ἀνθίμου, ὡς χαρακτηρίζεται τοῦτο συνήθως, ἀναγράφει εἰς τὰς ἀνωτέρω σχετικὰς χρονολογίας λεπτομερῶς τὴν ποικίλην καὶ ἐν πολλοῖς πρωτότυπον εἰς δόλον καὶ ὠμότητα δρᾶσιν τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ, ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὸ ἔτος 1775, ἦλθε τὸ πρῶτον, ὡς βοεβόδας, ὁ *Χατζῆ Ἀλῆ Ἀγᾶς Χασεκῆς*. Καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ἐντυπώσεις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας ὑπῆρξαν ἀγαθαί· διότι καὶ τὰς καταχρήσεις κακοτρόπων ἀγάδων περιέστειλε καὶ τὴν περίφημον «εἴσοδον» λεγομένην τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου παρημπόδισεν. (Ὁ Πασᾶς τοῦ Εὐρίπου οὐδὲν εἶχε διοικητικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες, καίτοι τὰ ἐξ αὐτῶν εἰσοδήματα περιήρχοντο εἰς τὸ Σουλτανικὸν Θησαυροφυλάκιον, διετήρουν διοικητικήν τινα ἀνεξαρτησίαν. Ἄλλως τε καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ 1610 καὶ ἑξῆς παροχὰς τῶν Μονῶν τῆς Ἀττικῆς εἰς μέλι καὶ ἔλαιον πρὸς ὁριζόμενα ἑκάστοτε καθιδρύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξηκολούθουν νὰ τὰς παρέχωσιν, ὥστε νὰ μὴ δικαιολογῆται οἱαδήποτε παρέμβασις τοῦ Πασᾶ τοῦ Εὐρίπου. Οἱ πασάδες ὅμως, ἐφευρίσκοντες ἑκάστοτε νομιμοφανῆ τινα ἐμφανίσεως ἀφορμήν, ὅπως λ. χ. ἀποκαταστήσωσι τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν, ἢ τιμωρήσωσι τοὺς ἀσεβήσαντας πρὸς τὸ Κράτος, ἢ συλλάβωσι προσφυγόντας ἢ κρυπτομένους κακούργους, ἢ εἰσπράξωσιν ὀφειλόμενα εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον κ.λ., ἐπήρχοντο εἰς τὰς Ἀθήνας παραμένοντες ἐπὶ βραχὺν χρόνον εἰς τὸ Διοικητήριον, καὶ ἐξετρέποντο εἰς παντὸς εἴδους καταπιέσεις).

Ἀλλὰ μεσοῦντος τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατεδείχθη εὐθὺς «τὸ ἁρπακτικὸν καὶ πλεονεκτικὸν τοῦ τρόπου τοῦ Χασεκῆ, τὸ ὑβριστικόν, τὸ τυραννικὸν κ.λ.». Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς προεστῶτας νὰ ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐναντίον του, καὶ ἀνεκλήθη οὗτος ἅμα τῇ λήξει τοῦ ἔτους.

Οἱ ἀφελεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἄρχοντες ἠγνόουν τότε ἀκόμη τίς ἦτο ὁ Χασεκῆς, ὁποίας ὑποστηρίξεως ἐτύγχανε, καὶ διὰ ποῖον λόγον ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔφυγε, καταστὰς ἰδίως ἐπιθυμητὸς δι' ἐρωτικοὺς λόγους, ἐθεώρησαν δὲ ὡς κατόρθωμά των τὴν ἀντικατάστασίν του δι' ἄλλου, ἐπαινουμένου ὑπὸ τοῦ χρονογράφου.

Ἀλλ' ἰδοὺ μεσοῦντος τοῦ ἔτους 1776 ἐνεφανίσθη ἔξαφνα εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Χασεκῆς, προβάλλων ὡς λόγον τῆς ἀφίξεώς του τὴν ἐποπτείαν του ἐπὶ τῆς πωλήσεως τῆς κριθῆς καὶ τοῦ σίτου, τῶν τῆς δεκάτης ποσοτήτων δηλαδή, τοῦ παρελθόντος ἔτους τῆς ἀρχῆς του. Εἶχε δὲ ἀγοράσει καὶ μέρος τοῦ Μαλικιανέ.

Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι κάποια ἰσχυρά, ἀντίρροπος πρὸς τὴν προστάτιδά του δύναμις, ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τοῦτο, ὅπως ἐπανέλθῃ ὡς Βοεβόδας, ἐζήτησεν ἔγγραφον τῶν ραγιάδων ζητούντων τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Βοεβόδα κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ. Καὶ οἱ μὲν προεστῶτες ἀντέστησαν εἰς τοῦτο, αὐτὸς ὅμως, προσεταιρισθεὶς ἰσχυρούς τινας τοῦ τόπου Ἀθηναίους καὶ Τούρκους καὶ τὸν Μητροπολίτην, τὸ κατώρθωσεν. Ἐπανέρχεται λοιπὸν κατὰ τὸ ἔτος 1777 καὶ ἀρχίζει νὰ ἀγοράζῃ διάφορα κτήματα καὶ νὰ ἐγείρῃ οἰκοδομάς του.

Ἡ ἀνέγερσις τοῦ νέου τείχους. — Ἀπροσδόκητόν τι γεγονὸς ἐνεδυνάμωσε τὰς βάσεις τῆς ἐν Ἀθήναις θέσεως τοῦ Χασεκῆ. Ἠγγέλθη δηλ. ἡ ἀπὸ Θηβῶν, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1778, ἐπιδρομὴ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν 600 Τουρκαλβανῶν. Ἅμα τῷ ἀκούσματι τούτῳ, καταρτίσας ὁ Χασεκῆς σῶμα ἐκ τῶν δυναμένων φέρειν ὅπλα Τούρκων καὶ Ἑλλήνων καὶ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς του, ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, προλαβὼν αὐτοὺς εἰς τὸ Χαλάνδρι. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἡττήθησαν, 2αν Φεβρουαρίου. Οἱ περισωθέντες ἐξ αὐτῶν ἔφυγαν κακῶς ἔχοντες. Τότε ὁ Χασεκῆς ἀπεφάσισε τὴν κατασκευὴν νέου τείχους, μέλλοντος ν' ἀσφαλίσῃ καὶ προφυλάξῃ τὴν πόλιν κατὰ πάσης τυχὸν νέας ἐπιδρομῆς. Τὸ παλαιὸν τεῖχος, τὸ φέρον τὰ ἴχνη πάσης χρονικῆς περιόδου, ἀρχαίας, ρωμαϊκῆς, βυζαντινῆς, φραγκικῆς, εἶχεν ἐρειπωθῆ.

Ἡ ἀνίδρυσις τοῦ νέου τείχους, ὡς *τειχίου* γνωστοῦ, ἤρχισε τὴν 18ην Φεβρουαρίου τοῦ 1778.

Καὶ ἦτο ἀπαραίτητος ἡ κατασκευὴ αὕτη, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐθὺς ἀμέσως συμβάντων.

Μία δηλαδὴ πληροφορία ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 10ην Ἀπριλίου τοῦ 1778 ὅτι 6 χιλιάδες Τουρκαλβανοί, ἐπὶ κεφαλῆς των ἔχοντες Μαξοὺτ τινα, ἐπέρχονται κατὰ τῆς Πελοποννήσου, ὅτι δὲ ὑπάρχει φόβος μήπως, λοξοδρομοῦντες, λεηλατήσωσι καὶ τὰς Ἀθήνας. Τότε πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι διεπεραιώθησαν εἰς Σαλαμῖνα, διαταγῇ τοῦ Χασεκῆ, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἀλλ' ὁ Μαξούτ, φθάσας εἰς Θήβας, ἐστάθμευσεν ἐκεῖ. Ἔστειλε δὲ ἁπλῶς εἰς Ἀθήνας ἄνδρας

Γενίτσαροι καὶ χοτζάδες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Digitized by Google

τινὰς ἐντεταλμένους ὅπως ζητήσωσι καὶ λάβωσι τὰ τῆς ἐκστρατείας του ἔξοδα, ὡσεὶ εἶχεν ἐπιδράμει πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ὑποστήριξίν των.

Ἐκλιπόντος τοῦ κινδύνου, οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ 13 ἡμέρας ἐπανῆλθον, οἱ Τοῦρκοι κατῆλθον τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ Χατζῆ Ἀλῆς, ἀποφασίσας νὰ περατωθῇ τάχιστα ἡ κατασκευὴ τοῦ τειχίου, διέταξε τὴν αὐτοπρόσωπον ἐργασίαν πάντων τῶν συντεχνιτῶν τῆς πόλεως, παρέχων καὶ ὁ ἴδιος τὸ παράδειγμα τῆς προσωπικῆς του ἐργασίας. Οὕτω τὸ τειχίον κατεσκευάσθη ἐντὸς ἑβδομήκοντα ἡμερῶν.

Ἐπιδημίαι. — Τοὺς χρόνους ὅμως τῆς δυναστεύσεως τοῦ Χασεκῆ χαρακτηρίζουσιν αἱ πάσης μορφῆς καὶ παντὸς εἴδους ἐνσκήψασαι ἐπιδημίαι. Νομίζει τις ὅτι αἱ ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν (Ἀστεροσκοπείου) κατοικοῦσαι τρεῖς ἀδελφαὶ *(πανώλης, χολέρα καὶ εὐλογία)* εἰσέβαλλον ἑκάστοτε φθοροποιαὶ εἰς τὴν πόλιν, οἱονεὶ ζητοῦσαι νὰ ἐξοντώσωσι τὸν Χασεκῆ καὶ ὀργιζόμεναι ἴσως διότι δὲν εὑρίσκετό τις τῶν κατοίκων νὰ ἀπαλλάξῃ τὰς Ἀθήνας αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν χρονογράφον, ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης εὐλογίας ἀπέθανον ὑπὲρ τὰ 700 παιδία καὶ μεγαλυτέρας ἡλικίας Ἀθηναῖοι, διότι τότε «ἀκόμη δὲν ἦτο εἰς κοινὴν χρῆσιν τὸ λεγόμενον *ἀμπόλιασμα*». Διήρκεσε δὲ ἡ νόσος ἑπτὰ ὅλους μῆνας. Ἐπηκολούθησε δὲ καὶ ἀσυνήθους δριμύτητος χειμών.

Καὶ ὁ μὲν Χασεκῆς, ἀφήσας ἐπίτροπόν του, τὸ 1779 ἀνεχώρησε, δι' ὑποθέσεις του, εἰς Κωνσταντινούπολιν, εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀριθμός τις Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἤρχισαν διεγείροντες τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ Χασεκῆ. Παρὰ τὰς ἐνεργείας ταύτας, ἐνισχυθείσας καὶ διὰ τῆς προσφυγῆς πρὸς τὸν *Καπετὰν Πασᾶν*, ἐπιπλεύσαντα εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἀπαλλαγήν της ἀπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ὁ Χασεκῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατώρθωνε νὰ ἐξουδετερώνῃ τὰ ἐναντίον του τεκταινόμενα. Ἰδοὺ δέ, λήγοντος τοῦ Αὐγούστου, ἐμφανίζεται εἰς Ἀθήνας, συνοδευόμενος ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως, κομιστὴς μάλιστα καὶ φιρμανίου πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐναντίον του κινηθέντων. Καὶ οἱ μὲν κορυφαῖοι τῶν Τούρκων ἐξωρίσθησαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι προλαβόντες ἔφυγαν· τινές, ἐν οἷς καὶ ὁ Μητροπολίτης, ὁ περιπετειώδης Βαρθολομαῖος, ἀπετόλμησαν νὰ μεταβοῦν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατώρθωσαν ὄχι μόνον νὰ ἀντικατασταθῇ ὁ Χασεκῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ νὰ ἀπαγορευθῇ εἰς

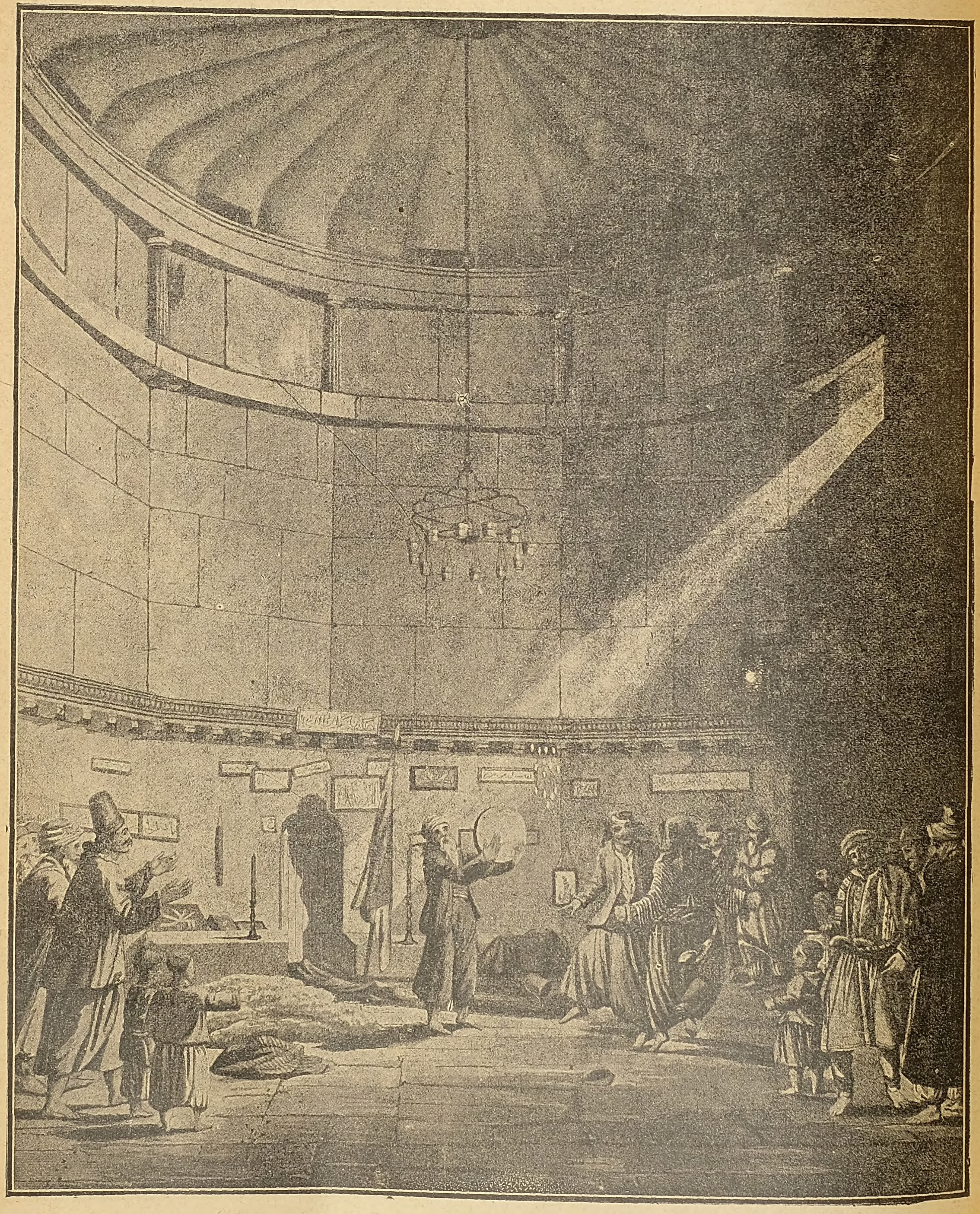

Εἰκὼν παριστάνουσα Δερβίσας χορεύοντας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Τεκκὲ (ὡρολόγιον Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου).

Digitized by Google

αὐτὸν ἐφεξῆς βοεβοδικὴ ἐξουσία εἰς Ἀθήνας.

Κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη, 1780, 1781 καὶ 1782, νέοι Βοεβόδαι προΐστανται διοικητικῶς καὶ ἰδίως οἰκονομικῶς τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα δὲν ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν ἄλλο τι γενικωτέρας ὁπωσδήποτε σημασίας γεγονός, εἰ μὴ τὸν θάνατον τοῦ Βαρθολομαίου, ἀντικατασταθέντος διὰ τοῦ *Βενεδίκτου*, καὶ τὴν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Ἀθήναις φατρίας τοῦ Χασεκῆ ἐπάνοδόν του.

Δευτέρα τριετία τοῦ Χασεκῆ. Κατὰ τὰ τρία ἑπόμενα ἔτη (1783, 1784 καὶ 1785) καθ' ἃ προέστη τῆς τουρκικῆς ἐν Ἀθήναις ἐξουσίας ὁ Χατζῆ Ἀλῆς—καὶ εἶναι ἡ δευτέρα τριετία του αὕτη—πολλὰ διεδραματίσθησαν, ἐν οἷς καὶ τὰ ἑξῆς:

Ἐν πρώτοις κατεδίωξε καὶ κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ κατόπιν καὶ νἀποπνίξῃ τὸν κορυφαῖον τῶν φίλων του καὶ ἤδη ἀντίπαλόν του, τοῦ ὁποίου τὴν δραστηριότητα ἐφοβεῖτο. Συγχρόνως ὑπεδέχθη ἐπισημότατα τὸν ἀφιχθέντα Γάλλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸν διάσημον *Σοαζὲλ Γκουφιέ.* Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκλήθησαν ὅπως ἐμφανισθῶσιν αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Χατζῆ Ἀλῆς, ὁ Μητροπολίτης Βενέδικτος, οἱ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο προεστῶτες καὶ ὄχι μικρὸς ἀριθμὸς σημαινόντων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πρὸς ἐπίλυσιν τῶν διαφωνιῶν τοῦ τόπου.

Δοθείσης τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἤρχισαν πάλιν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ ἐν Ἀθήναις τὰς ἐναντίον του ἐνεργείας.

Τῷ 1785 καθῃρέθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Βενέδικτος, ἦλθε δὲ καὶ ἄλλος Βοεβόδας ἀντικαταστάτης τοῦ Χασεκῆ. Ἀλλ' ἰδοὺ τὸν Αὔγουστον, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Χασεκῆ, καταφθάνει ἐντεταλμένος μετὰ 100 ἀνδρῶν, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν καὶ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τῶν Ἀθηνῶν, κλείσαντες τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἠνάγκασαν τοὺς ἐπελθόντας νὰ φύγωσιν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν τὴν Ἀττικήν. Οἱ κρατοῦντες τότε ἐν Ἀθήναις ἀντίπαλοι τοῦ Χασεκῆ, ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ τινὸς ἐκ τοῦ τόπου, συνέλαβον καὶ ἐκακοποίησαν τὸν μάρτυρα τῆς Πατρίδος *Ἰωάννην Βρεττὸν* (Μπατίσταν) ἀποθανόντα ἐκ τῶν πληγῶν καὶ ἀφήσαντα 6 ὀρφανὰς θυγατέρας καὶ ἕνα υἱόν. Συγχρόνως κατέβαλον προσπαθείας καὶ ἐδωροδόκησαν ἰσχυρούς τινας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως *«σηκωθῇ καὶ ὁ Μαλικιανὲς ἀπὸ τὸν Χασεκῆν».*

Διετὴς ἀπουσία τοῦ Χασεκῆ. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἠνάγκασαν τὸν Χατζῆ Ἀλῆν νὰ κρυβῇ ἐπὶ δύο ἔτη εἰς τὸ Σαράγιον τῆς Ἐσμὲ Σουλτάνας, δὲν κατωρθώθη δὲ νὰ ἀρθῇ ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἐπὶ τοῦ Μαλικιανὲ μερικὸν δικαίωμα.

Κατὰ τὰ ἔτη 1786, 1787 καὶ 1788 νέοι Βοεβόδαι διέπουσι τὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα σημειοῦνται ἀντεκδικήσεις ἐκ τῶν ἐπικρατησάντων ἐχθρῶν τοῦ Χασεκῆ πρὸς τοὺς φίλα αὐτῷ φρονοῦντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς προσωπικῶς πρὸς αὐτοὺς ἀντιφερομένους. Ἀναφαίνεται δὲ καί τις τυραννίσκος Βοεβόδας ὁ *Σιλιχτὰρ ἀγᾶς* Χαλήλ, ὅστις ὡς *«δεύτερος Σαρδανάπαλος»* χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ χρονικοῦ.

Κατὰ τὸ 1788 οἱ κρατοῦντες Τοῦρκοι πρὸς τιμωρίαν κρημνίζουν τὰς οἰκίας τινῶν ἐκ τῶν ἀντιφρονούντων αὐτοῖς Ἀθηναίων. Τότε δὲ συμπίπτει καὶ ἡ ἄφιξις ἐν Ἀθήναις τοῦ ἐκ τῶν *Μουρμουρῆ Ματθαίου*, νέου διακρινομένου ἐπὶ παιδείᾳ, φιλολογικῇ καὶ θρησκευτικῇ.

Τὸν Αὔγουστον ἦλθεν ἡ ἀπροσδόκητος εἴδησις ὅτι ὁ Χασεκῆς ἔλαβε τὸν μαλικιανὲν καθ' ὁλοκληρίαν.

Εἰς τὸ μεταξὺ ἦλθε νέος Βοεβόδας. Εὐθὺς κατόπιν δὲ καὶ εἰδικὸς φορολόγος *(χαρατζῆς)* ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Χασεκῆ μετὰ τοῦ καταλόγου τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, μὴ ἀνήκοντος εἰς τὸν μαλικιανέ.

Κατώρθωσε πρὸς τούτοις ὁ Χασεκῆς, διὰ δωροδοκίας, νὰ ἑλκύσῃ τὴν προστασίαν καὶ τοῦ Καπετὰν Πασᾶ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας φέρων τὴν γοῦναν καὶ τὸν τίτλον τοῦ φρουράρχου.

Τελευταῖα ἔτη τῆς τυραννίας τοῦ Χασεκῆ.—Ἰδοὺ δὲ τὴν 14ην Φεβρουαρίου 1789 καταφθάνει, φοβερὸς καὶ τρομερός, εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Χασεκῆς καὶ ἀρχίζει νὰ ἀπαγχονίζῃ τοὺς ἐχθρούς του, ἀρχὴν ποιούμενος ἀπὸ τοῦ ἐκ τῶν κορυφαίων Μπέλου.

Καὶ ἄρχεται οὕτω ἡ τελευταία τριετία τοῦ Χασεκῆ (1789, 1790 καὶ 1791) χρονικὴ περίοδος, ἐκ τῶν δυστυχεστέρων τῶν Ἀθηνῶν.

Μετά τινας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἡμέρας, τὴν 14ην Μαρτίου τοῦ 1789, ἀπηγχόνισε τὸν *Νικόλαον Μπάρμπανον* καὶ τὸν *Πέτρον Πιτάκην*, κατόπιν τὸν *Σπυρίδωνα Ἀβράμον*. Τὴν 15 Σεπτεμβρίου ἀπηγχόνισε τὸν *Σωτήριον Μπάρμπανον.*

Εὐθὺς τότε ἐνσκήπτει εἷς ἐκ τῶν φρικωδεστέρων λοιμῶν, πανώλης. Αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον τὴν 30ὴν Ἰουλίου τοῦ 1789.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη ὡς σταματῆσαν τὸ κακόν· τελευτῶντος ὅμως τοῦ Ἰουνίου τὸ *θανατικόν*, ὡς ὠνομάζετο ἐν Ἀθήναις, ὠργίασε, μέχρι δὲ τῆς 15ης Αὐγούστου, ὅτε κατέπαυσεν, ἀπέθανον 1500 Ἀθηναῖοι, παρὰ πᾶσαν τὴν διασποράν των εἰς τὰς ἐξοχάς, τὰ δάση, τὰ ὄρη καὶ τὰς εὐεργετικωτάτας καὶ εἰς τοῦτο Μονὰς τῆς Ἀττικῆς. Συγχρόνως δὲ εἶχεν ἀναφανῆ καὶ σιτοδεία ἕνεκα τῆς ἀφορίας τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ὁ λοιμὸς οὗτος διήρκεσε μέχρι καὶ τοῦ Μαΐου τοῦ 1789.

Κατὰ τὴν σιτοδείαν καὶ τὴν ἐπιδημίαν διεκρίθη ἐπὶ τόλμῃ καὶ εὐεργετικότητι ὁ Γάλλος Πρόξενος *Δημήτριος Γάσπαρης* τῆς ἀπ' αἰῶνος καὶ πλέον ἀποκατασταθείσης ἐν Ἀθήναις εὐγενοῦς οἰκογενείας.

Κατὰ τὸ 1790 ἡ ἐκ τῆς διπλῆς μάστιγος παρεμποδισθεῖσα ἐπαύξησις τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Χασεκῆ ἀνύψωσε τὴν ἀδηφάγον κεφαλήν της. Προσετέθησαν δὲ τώρα καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀγγαρεῖαι διὰ τὰς οἰκοδομὰς καὶ τὰ κτήματά του. Σημειωτέον ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις του ἐπηύξησαν, διότι ἐζήτει ἀπὸ τὸ κοινὸν ἀποζημίωσιν λόγῳ τῶν καταστροφῶν ἃς ὑπέστη. Αἱ φυλακαί, κατὰ τὸ Πάσχα ἰδίως, ὑπερεπληρώθησαν ἀσφυκτικῶς. Ἐν αὐταῖς δὲ εἶχον εἰσαχθῆ καὶ δαρμοί. Ὄχι ὀλίγοι ἀπέθανον τότε. Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐφυλακίσθησαν, ἐδάρησαν, καὶ *«ἐσιδηροφόρεσαν»*. Οἱ πληρώνοντες καὶ ἐξερχόμενοι ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν ἀγγαρείαν τότε. Ἡ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ γενομένη προσκόλλησις τῆς Καισαριανῆς εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἁπλῶς προστατευτικὸν λόγον, ἐπειδὴ ὁ Χασεκῆς ἐφοβεῖτο τὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν σύγκρουσιν καὶ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμαρτυρίας τοῦ Πατριάρχου.

Τὸ δὲ ἔτος 1791, τὸ τελευταῖον τῆς διαμονῆς τοῦ Χασεκῆ ἐν Ἀθήναις, φυγὴ καὶ διασκορπισμὸς τῶν ὑπολειφθέντων κατοίκων τὸ χαρακτηρίζει. Αἴφνης ἔκπληκτος ὁ Χασεκῆς ἔλαβε διαταγὴν ἔγγραφον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διὰ Ζαΐμη τινὸς ἀφιχθέντος, ὅστις καὶ προφορικῶς τῷ μετέδωκε τὴν διαταγήν, νὰ περισυλλέξῃ μαχίμους ἄνδρας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τιθέμενος νὰ συνεκστρατεύσῃ εἰς τὸν τότε πόλεμον τῶν Τούρκων. Καὶ τὸ πατριωτικὸν μὲν τοῦτο καθῆκον διέφυγε διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δωροδοκίας. Μείζονα ὅμως ἔκπληξιν μετὰ τρόμου ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν ἡ πληροφορία ὅτι ὁ πρώην Βοεβόδας τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Σιλιχτάρης Χαλήλ, ἀνυψώθη εἰς Πασᾶν τοῦ Εὐρίπου. Ἡ πρώτη του πρᾶξις ὡς Πασᾶ ἦτο ἡ ἀποστολὴ εἰς Ἀθήνας τὴν 8ην Φεβρουαρίου

Ἑτέρα εἰκὼν παριστῶσα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Τεκκὲ τῶν Μεβλεβήδων (ὡρολόγιον Ἀνδρονίκου τοῦ Κυρρήστου).

[Καὶ εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ μνημείου παρίσταται καθ' ὑπερβολὴν μεγαλείτερος τοῦ πραγματικοῦ].

Digitized by Google

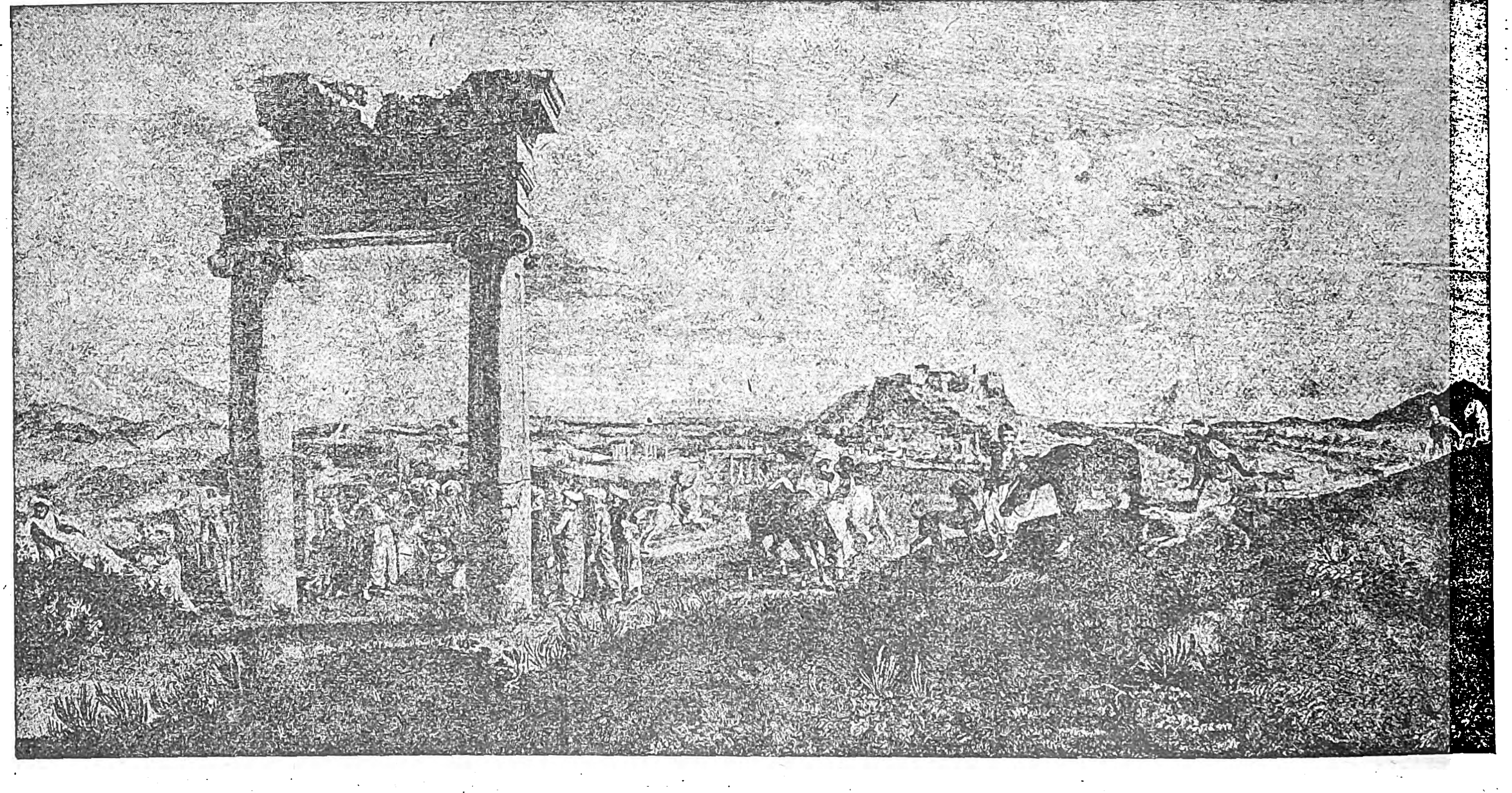

Ἀθλητικὰ παίγνια τῶν ἐν Ἀθήναις Τούρκων (τὸ «τζιρίτι» καὶ ἱππευτικαὶ ἀσκήσεις).

1791 σώματος ἐκ 200 ἱππέων καὶ ἱκανῶν πεζῶν διὰ τὴν εἴσπραξιν. Ὁ Χασεκῆς, κλείσας τὰς Πύλας, ἀντέστη, ἐπιχειρήσας μάλιστα καὶ ἐξόδους διὰ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Χαλὴλ ἔφυγαν τότε κατῃσχυμένοι. Ταῦτα ὅμως, γνωσθέντα εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἔφεραν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Χαλὴλ ἀπὸ τοῦ Πασαλικίου τῆς Εὐβοίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐξορίαν τοῦ Χασεκῆ εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἀρχομένου τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1792 ἀνεχώρησεν ὁ Χασεκῆς δῆθεν διὰ τῆς ἐξορίας τὸν τόπον, ἀλλὰ κρυφίως κατέφυγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατώρθωσε ν' ἀπαλλαγῇ πάσης κατηγορίας. Τότε ὅμως ἐνέσκηψεν ἐκ νέου ἡ πανώλης εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ νόσος διήρκεσε τώρα μέχρι τέλους τοῦ Ἰουνίου, ἀπέθανον δὲ ἐκ ταύτης Ἀθηναῖοι 800. Ἐπηκολούθησέν ὡσαύτως σιτοδεία.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ ὤθησε τὴν φιλοδοξίαν του τῷ 1793 μέχρι τοῦ νὰ διανοηθῇ ὅπως ἀνυψωθῇ εἰς *Μποσταντζήμπασην*, ἀπομακρυνομένου τοῦ ἤδη τοιούτου. Ἦτο δὲ μέγα ἀξίωμα τοῦτο, ἐρχόμενον εὐθὺς μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ *Ἀρχιευνούχου*. Μαθὼν ὅμως τὰ ἐναντίον του βυσσοδομούμενα ὁ Μποσταντζήμπασης ἀνεφέρθη εἰς τὸν Σουλτᾶνον ὅστις διέταξε νὰ ἐξορισθῇ ὁ Χασεκῆς, τόπος δὲ τῆς ἐξορίας του ὡρίσθη ἡ Χίος. Μεταβαίνων εἰς Χίον, ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς Ἀθήνας τελευτῶντος τοῦ ἔτους. Εἶδε διὰ τελευταίαν φορὰν τὰς Ἀθήνας, παραμείνας ἐπὶ δέκα μόνον ἡμέρας. Ἐντεῦθεν μετέβη εἰς Χίον, μὲ τὴν πρώτην ὅμως δοθεῖσαν αὐτῷ εὐκαιρίαν εὑρέθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατορθώσας δὲ πάλιν ν' ἀπαλλαγῇ τῶν κατηγοριῶν, ἐξηκολούθησε νὰ καταπιέζῃ καὶ ἐκεῖθεν τὰς Ἀθήνας. Οὕτω ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ ἐπιτροπὴ κομίζουσα ἀνοικτὴν ὁμολογίαν χρέους πρὸς αὐτὸν τῆς κοινότητος. Ἐνέγραψε δὲ φιλοφρόνως τὸ ποσὸν τῶν 400 πουγγίων γροσίων, ὁ σκοπός του ὅμως ἦτο νὰ καταστοῦν αἱ Ἀθῆναι πλήρης ἰδιοκτησία του.

Θανάτωσις τοῦ Χασεκῆ. Ἀλλ' ἀνέτειλε τὸ σωτήριον διὰ τὰς Ἀθήνας ἔτος 1795. Μία μεγάλη προσωπικότης τῶν Ἀθηνῶν ἀναφαίνεται τότε, ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων *Διονύσιος ὁ Πετράκης*. Οὗτος, συγκεντρώσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς ἐκεῖ Ἀθηναίους καὶ πάντα φίλον τῶν Ἀθηνῶν, μετακαλέσας δὲ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλους σημαντικοὺς Ἀθηναίους, παρεξηγήσαντας μάλιστα τὴν πρόσκλησίν των, καὶ κινδυνεύσας νὰ ἀποθάνῃ ἐκ τοῦ φοβεροῦ δηλητηρίου, τὸ ὁποῖον εἰς καφὲν τῷ προσέφερεν ὁ μετὰ χαρᾶς δῆθεν ὑποδεχθεὶς αὐτὸν Χασεκῆς κατώρθωσε νὰ ἐξορισθῇ αἰφνιδιαστικῶς ὁ Χασεκῆς εἰς Κῶν καὶ νὰ δοθῇ μάλιστα μυστικὴ διαταγὴ πρὸς ἀποκεφάλισίν του.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ τοῦ Χασεκῆ ἐξετελέσθη τὴν 23ην Δεκεμβρίου τοῦ 1795.

Εἰς τοῦτο ἐβοήθησεν ἀποτελεσματικῶς ἀνώτερος λογιστικὸς ὑπάλληλος τοῦ Κράτους μεταβὰς αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Βεζύρην καὶ ἐκθέσας τὰ τοῦ Χασεκῆ ἐπακριβῶς.

Προσθέτως δὲ εἶχεν εἰς Κῶν διαταχθῇ ὁ Χασεκῆς νὰ διορίσῃ ἐπίτροπόν του εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ ἀποδώσῃ τὰ κτήματα εἰς τοὺς ἐξ ὧν εἶχεν ἀφαιρέσει ταῦτα. Ὁ Χασεκῆς ἀπεκρίθη ὅτι θὰ σκεφθῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως διέκοψε τὰς σκέψεις του τὸ ἀφιχθὲν καὶ ἐπιτάσσον τὴν ἀποκεφάλισίν του φιρμάνιον. Ἡ περιουσία του περιῆλθε τότε εἰς τὸ Κράτος, ἀπεστάλη δὲ ἔκτακτός τις Βοεβόδας εἰς τὰς Ἀθήνας.

Συμπληρωματικὰ περὶ Χασεκῆ. Ταῦτα κατὰ τὸ «*Χρονικὸν*» τοῦ *Ἀνθίμου*. Ὁ ἀπομνημονευτὴς *Παναγῆς Σκουζές*, διευκρινίζων ἐν πολλοῖς τὰ γεγονότα, συμπληροῖ τὰ κενὰ καὶ ἰδίως περιγράφει μετ' ἀσυνήθους δυνάμεως τὴν κατάστασιν.

Καὶ δὴ πρῶτον ὑπολογίζει ὅτι τὰ 3/5 τῶν Ἀθηναίων ἐξεπατρίσθησαν ἐξ αἰτίας τοῦ Χασεκῆ.

Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς προερχόμενος ὁ Χασεκῆς κατώρθωσεν, ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Σεράγιον ὡς ὑπηρέτης τῆς Ἐσμὲ Σουλτάνας, ἀδελφῆς τοῦ Σουλτὰν Σελὴμ Γ' καὶ θυγατρὸς τοῦ Σουλτὰν Χαμὴτ Α'.

Μετ' αὐτῆς συνεδέθη ἐρωτικῶς καὶ τότε ἡ Ἐσμὲ ἠγόρασε ἀντὶ 750,000 γροσίων καὶ τοῦ ἐδώρησε τὸν Μαλικιανὲ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξ αὐτοῦ θὰ ἐλάμβανεν αὐτὸς τὸν φόρον τῆς δεκάτης τῶν προϊόντων τοῦ τόπου, θὰ ἔμενον δὲ ἐκτὸς τῶν εἰσοδημάτων του ὁ κεφαλικὸς φόρος, ἀνήκων εἰς τοὺς Γενιτσάρους, τὰ δασμοτελωνειακά, ἀνήκοντα εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Κράτους, καὶ τὰ δικαστικὰ εἰσοδήματα, ἀνήκοντα εἰς τὸν Σεϊχουλισλάμην.

Ὁ Χασεκῆς, ἐλθὼν νὰ γνωρίσῃ τὸν τόπον τῆς ἰδιοκτησίας του, ἐθέλχθη ἐκ τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐλπιζομένων κερδῶν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος τὸ ἀξίωμα τοῦ Βοεβόδα ἢ Ζαμπίτη. Ἀλλ' ὁ τόπος ἐξηγέρθη διὰ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεώς του καὶ ἐζήτει δι' ἀναφορῶν αὐτὸς μέν, ὡς ἦτο νόμιμον, νὰ μένῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ διενεργοῦνται δὲ τὰ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ κατ' ἔτος ἀποστελλομένου οἰκονομικοῦ ὑπαλλήλου. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπεθύμει καὶ ἡ Ἐσμέ, διὰ νὰ ἔχῃ πλησίον της τὸν Ἀλῆ. Οὕτω δὲ ἀνεκλήθη καὶ ἐστάλη εἰς Ἀθήνας ἄλλος Βοεβόδας τῆς ἐμπιστοσύνης του. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος εἰργάζετο καὶ διὰ τὸν Χασεκῆν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν του, νέαι ἀναφοραὶ πάλιν καὶ νέαι παραστάσεις πρὸς τὴν Πύλην καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Χατζαλῆν, ὅστις δῆθεν πολὺ δυσηρεστήθη κατὰ τοῦ ὑπαλλήλου του. Ἀλλά, ὡς τοὺς εἶπε, αὐτοὶ πταίουν. Ἂς τὸν ζητήσουν λοιπὸν πάλιν καὶ αὐτὸς θὰ ἐπιδαψιλεύσῃ εἰς αὐτοὺς πᾶσαν εὐδαιμονίαν, ἐνεργῶν ὥστε νὰ ἐπανέλθωσι καὶ οἱ φυγόντες Ἀθηναῖοι. Συσκέψεως γενομένης τότε ἐν Ἀθήναις, ἀπεφασίσθη νὰ ζητηθῇ πάλιν δι' ἀναφορᾶς ἡ ἔλευσις τοῦ Χασεκῆ εἰς Ἀθήνας· προηγουμένως δὲ ἔγραψάν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκθέτοντες πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν κατὰ λογικωτάτην σειράν, μὴ ἐννοήσαντες ὅτι πρόκειται περὶ τέρατος. Εἶπον δηλαδή, πλὴν ἄλλων, εἰς αὐτόν, ὅτι, ἀφοῦ ἦτο κάτοχος ἰσοβίως τοῦ Μαλικιανέ, πᾶσα ἐκ κακοδιοικήσεως καὶ καταδρομῶν μείωσις τῆς ἀξίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς εὐτυχίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο καὶ ζημία του. Τὸν ἐζήτησαν λοιπὸν καὶ ἦλθε πάλιν.

Ἐνεφανίσθη ἐξαιρετικῶς εὐπροσήγορος καὶ φιλαθήναιος, μὲ τρόπον δὲ ἀφελέστατον παρουσίασεν ὁμολογίαν πρὸς ὑπογραφὴν παρὰ τοῦ κοινοῦ διὰ γρόσια 60 χιλιάδες, πρὸς ἀποζημίωσίν του δι' ὅσας ζημίας ὑπέστη, ἐξωσθεὶς ἐξ αἰτίας τῶν Ἀθηναίων.

Προκειμένου περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τουρκαλβανῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Σκουζὲς σημειώνει ὅτι αὕτη ἐγένετο πρὸς ἀντεκδίκησιν, διότι, ὅτε οἱ ἀπὸ Πελοποννήσου διωχθέντες διήρχοντο ἐκ τῶν Δερβενοχωρίων, ἐκτυπήθησαν ὑπὸ τῶν Δερβενοχωριτῶν καὶ ἄλλων, ἐν οἷς καὶ Ἀθηναίων, καὶ ὑπέστησαν μεγάλην φθορὰν καὶ ἀπώλειαν τῶν λαφύρων, ὧν ἦσαν κατάφορτοι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς των *Μουρτοχάμψαν* τινά.

Ὁ Σκουζὲς χαράσσει τὴν πορείαν τῶν ἐπιδρομέων διὰ Καλάμου εἰς Κηφισιάν, Μαρούσι, καὶ Χαλάνδρι, ὅπου καὶ προσβληθέντες ὑπέστησαν, ὡς εἴδομεν, μεγάλην φθοράν. Ὑπολογίζει δὲ τοὺς ἐπιδρομεῖς εἰς 3000 καὶ τοὺς ἐπιτεθέντας ἐξ Ἀθηνῶν εἰς 1750, ἐξ ὧν 250 ἱππεῖς. Τὴν κυρίαν φθορὰν καὶ ἧτταν ἐντοπίζει εἰς τὸ ρεῦμα Φασίδερι.

Ὡς πρὸς τὸ κατασκευασθὲν τειχίον, καθορίζει ὁ Σκουζὲς ὅτι συνετελέσθη τοῦτο εἰς τρεῖς μῆνας, καὶ ὅτι αἱ πύλαι του, πλὴν τῆς τοῦ *Κάστρου*, ἀποκαλουμένης τοῦ «*Καραμπαμπᾶ*», ὁπόθεν ἐπήγαιναν τοὺς νεκροὺς Ὀθωμανοὺς εἰς τὸ Νεκροταφεῖον, ἦσαν ἕτεραι 5 καὶ τὰς καθορίζει ὡς ἑξῆς: «ἡ *Ἀρβανίτικη* τῆς Πλάκας, ἡ τῶν *Μεσογείων* πρὸς Ἀνατολικά, τῶν *Ἁγίων Ἀποστόλων* Ἀρκτικά, τῶν *Γύφτων* πρὸς Μαΐστρον [ΒΔ] καὶ ἡ πέμπτη τοῦ *Μανδρεβίλη* πρὸς Πουνέντε γαρμπῆ [ΔΜΔ]. Παραλείπει τουτέστιν τὴν μὴ εἰς συνήθη χρῆσιν Πύλην τῆς *Βασιλοπούλας*, τὴν καὶ *Καμαρόπορταν*, ἤτοι τὴν Πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ. Μετὰ τὸ τελευταῖον κτύπημα τοῦ τεκτονικοῦ σφυρίου ὁ Χασεκῆς ὑπέβαλε τὸν λογαριασμὸν τῶν ἐξόδων, καίτοι εἰργάσθησαν πάντες δωρεάν, ἀνερχόμενον εἰς 42,500 γρόσια, διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν ὁποίων κατέστησεν ὑπευθύνους τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἐν Ἀθήναις ξένους. Ταῦτα δὲ καὶ ἐπληρώθησαν ἀμέσως πρὸς αὐτόν.

Ἀλλὰ τὸ τειχίον γενόμενον ὅπως προφυλάξῃ τὴν πόλιν ἐκ τῶν ἐπιδρομέων ἐχρησίμευσε συγχρόνως καὶ εἰς τὸν Χασεκῆ ὅπως περιμανδρώσῃ τὴν ἀγέλην του· διὰ τοῦτο καὶ διὰ πιστῆς εἰς αὐτὸν καὶ ἀγρύπνου φρουρᾶς ἐφυλάσσοντο αἱ πύλαι του.

Ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ οὕτω καθίστατο τυραννικώτερος· τόσον δὲ ἐπετάθη ἡ καταδυνάστευσίς του, ὥστε κατὰ τὸν Ἀπομνημονευτὴν «ἄρχισαν νὰ φεύγουν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὰ τείχη μὲ σκάλας καὶ ἀπὸ τὰ *μπούρτζια* ἔξω τοῦ τείχους ἐβγαλμένα ὡς πύργους, καὶ ἄλλοι γυναικεῖα ἐνδυμένοι τὴν νύκτα, ἔβγαιναν ἀπὸ τὰς πόρτας πρὸς τὴν αὐγήν, ὡς νὰ ἐπήγαιναν νὰ δουλεύσουν».

Ὡς πρὸς τὴν προσφυγὴν ὁμάδος ὅλης ἐκ πάσης τάξεως Ἀθηναίων εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τοῦ Χασεκῆ παρέχει τὰς ἑξῆς οὐσιώδεις λεπτομερείας: «*Τότε* (τῷ 1784) *οἱ Ἀθηναῖοι κρυφίως, οἱ χωρικοὶ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ ἐσυνάφια, ἔτρεξαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλέον τῶν 200 φέροντες μαζί τους οἱ γεωργοὶ καὶ τὰ σίδερα τῶν ἀρότρων*» *καὶ ἐν διαδηλώσει προσῆλθον παρὰ τῷ μεγάλῳ Βεζύρῃ φωνάζοντες καὶ κινοῦντες ἀναφορὰν τὴν ὁποίαν καὶ ἐπέδωκαν*, «*ἔρριξαν δὲ τὰ ἄροτρα ἀραδικῶς φωνάζοντες νὰ τοὺς δώσῃ ἄλλον τόπον ὁ βασιλεὺς διὰ νὰ πᾶνε νὰ κατοικήσουν*».

Digitized by Google

Ἐκεῖ ἔτυχε νὰ εἶναι καὶ ὁ Καπετὰν Πασᾶς ὅστις, ἐπειγόμενος νὰ ἀποπλεύσῃ, ἀφῆκε παραγγελίαν καὶ σχέδιον φιρμανίου ἐξορίας τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ».

Μετεκλήθη τότε ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Χασεκῆς, ὅπως δώσῃ λόγον. Εἰς τὸ μεταξὺ ἐστάλη ἄλλο φιρμάνιον διατάσσον τὴν ἐξορίαν του εἰς Κύπρον. Τὸν προέλαβον εἰς Δαρδανέλλια καὶ τὸν παρέλαβον, ὅπως τὸν ὁδηγήσουν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐξορίας του· δωροδοκήσας ὅμως οὗτος τὸν ἁρμόδιον κατώρθωσε νὰ προσορμισθῇ τὸ πλοῖον πρῶτον εἰς Πειραιᾶ. Ἀνελθὼν τότε εἰς Ἀθήνας ἐκήρυττεν ὅτι ἐδικαιώθη καὶ πειθαναγκάζει τοὺς προεστῶτας νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἀναφορὰ ἀναιρετικὴ τῶν ἐναντίον του κατηγοριῶν. Ἔστειλε δὲ ταύτην εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων δώρων καὶ ἐξεκίνησε διὰ τὸν τόπον τῆς ἐξορίας προσορμιζόμενος εἰς διάφορα τοῦ ταξιδίου σημεῖα καὶ βραδυπορῶν, ἕως ὅτου ἔφθασεν ἡ διαταγή, ἡ ὁποία τὸν ἀπήλλασσε μὲν τῆς ἐξορίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπηγόρευεν ἐν ταὐτῷ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας.

Ἀναγράφει δὲ ὁ Π. Σκουζὲς καὶ τὰ ἑξῆς: ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1787 τοῦ Καπετὰν Πασᾶ, ὅστις ἐν πεποιθήσει κατεδίωξε τὸν Χασεκῆν, ἦλθεν ἐν τῇ δόξῃ του οὗτος διὰ τῆς προστασίας τῆς Ἐσμέ. Ἦτο δὲ ὁ Καπετὰν Πασᾶς Χασσὰν *κρυφίως Χριστιανὸς* ἔχων εἰς τὸ πλοῖόν του καὶ τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Περαιτέρω ὁ Ἀπομνημονευτὴς περιγράφει λεπτομερῶς καὶ μετὰ φυσικῆς ἀριστοτεχνίας τὰ βασανιστήρια καὶ τὰς ποικίλας κακώσεις καὶ καταθλίψεις, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο ἀπὸ μέρους τοῦ Χασεκῆ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τῶν ὁποίων συνέπεια ἦτο ἡ ἀθρόα καὶ λαθραία φυγὴ τῶν κατοίκων.

Ἐκθέτων δὲ τὰ τῆς καταδίκης του κατόπιν καὶ τὰ τῆς ἀποκεφαλίσεως τοῦ Χασεκῆ σημειώνει ὅτι πρὸ τούτων, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1795, εἶχεν ἀποθάνει ἡ προστάτις αὐτοῦ Ἐσμὲ Σουλτάνα, ὅτι δὲ γνωσθέντος τούτου ἀπεστάλη πρεσβεία ἐξ Ἀθηνῶν ἐναντίον του ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν Διονύσιον Πετράκην. Πρὸς τούτοις παρέχει λεπτομερείας περὶ τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως ἐν Κῷ καὶ τῆς ἐκθέσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τῆς κεφαλῆς του ἐν τῇ ἐπὶ τούτῳ καθωρισμένῃ θέσει μετὰ τῆς σχετικῆς περιγραφικῆς ἐπιγραφῆς.

Εἰς τὸ «*Ἡμερολόγιον*» τοῦ *Δημητρίου Ἰωάννου Καλεφορνᾶ* ἀναγράφονται αἱ ἑξῆς λεπτομέρειαι:

«*1777[1778] Φεβρουσρίου 2 ἐπιάσανε τὸν πόλεμο εἰς τὸ Χαλάνδρι οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τοὺς Ἀρβανιτάδες καὶ ἐσκοτώθηκαν Ἀρβανιτάδες 49 καὶ πασαλίδες 3 καὶ παραχτάρης 1 καὶ δύο ρωμαῖοι καὶ ἐγυρίσανε εἰς τὴν Κηβισιὰ οἱ Ἀρβανιτάδες καὶ ἐφύγανε τὴν νύχτα. Ἤτανε 418, ἐννιὰ παργιάκια*».

«*1777 [1778] Φεβρουαρίου 20 ἐπιάσανε τὸ τεῖχο καὶ ἐτειχογυρίσανε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἐγλητόσανε Ἰουνίου 8 ξέχος ἀπὸ τὴς πόρτες καὶ ψήλωμα, ὁποῦ μελετάει νὰ τόνε ψηλώσῃ τὸ μεσότοιχο ὁ ἀγᾶς Χατζῆ Ἀλῆ ἀγᾶς*».

Εἰς τὴν «*Συνοπτικὴν Κατάστασιν τῆς Πόλεως Ἀθηνῶν*» ὁ *Διονύσιος Σουρμελῆς* ἐπαναλαμβάνων δι' ὀλίγων τὰ τοῦ Χασεκῆ, ὄχι ἐν πᾶσιν ἀκριβῶς, παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι χάριν τῆς κατασκευῆς τοῦ τείχους τῷ 1778 ἐκρήμνισεν ὁ Χασεκῆς τὴν γέφυραν τοῦ Σταδίου καὶ δύο κίονας τοῦ Ὀλυμπιείου.

Τὸ τελευταῖον δὲν εἶναι ἀληθές.

Εἰς τὰ «*Ἀπομνημονεύματα*» τοῦ Ἡγουμένου Πεντέλης *Κυρίλλου Δέγλερη*, ὅστις φαίνεται ἔχων γνῶσιν καὶ τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ Καλεφορνᾶ, σημειοῦται ὅτι οἱ ὑπὸ τὸν Γιαχολώρην Τουρκαλβανοὶ κατέστρεψαν εἰσβαλόντες εἰς τὴν Μονὴν καὶ πολλὰ βιβλία ταύτης.

Ὑπάρχει τέλος καὶ «*Ἀνακοίνωσις*» *τοῦ Ἀχιλλέως Ἀγγέλου Γέροντα*, περιέχουσα ἀξιολόγους λεπτομερείας «*περὶ τοῦ τείχους τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ τῶν πυλῶν αὐτοῦ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα*». Εἰς τὰς Πύλας ὀρθῶς ἀναγράφει καὶ τὴν τῆς Βασιλοπούλας καθορίζων αὐτὰς οὕτως εἰς ἑπτά.

Τὰ μετὰ τὸν Χασεκῆν (1796—1799). Κατὰ τὰ ἑπόμενα μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος ἔτη ἄξιον ἀναγραφῆς εἶναι ὁπωσδήποτε τὸ ἑξῆς κατὰ τὸ *Χρονικόν*:

Τῷ 1796 ἀφίκετο ἔκτακτος ὑπάλληλος πρὸς καταγραφὴν τῆς περιουσίας τοῦ Χασεκῆ. Οἱ Τοῦρκοι ἐξεγερθέντες τότε κατὰ τοῦ προσωρινοῦ φιλοδικαίου Βοεβόδα, ἀποδιώκουν αὐτὸν καὶ ἐγκαθιστῶσιν αὐθαιρέτως τὸν ἀπεσταλμένον οἰκονομικὸν ὑπάλληλον δι' ἀποφάσεως τοῦ Καδῆ.

Μεταβὰς ὁ ἐξωσθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐδικαιώθη καὶ διετάχθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους, κομιστὴς πρὸς τοῦτο γενόμενος καὶ ἐγγράφου σχετικῆς διαταγῆς. Οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐδέχθησαν μέν, ἀλλ' ἐνόπλως ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐκτελέσεως πάσης ποινῆς. Ὁ Βοεβόδας ἔγραψε τότε εἰς Ζητούνιον ὅθεν ἀπεστάλη ὁ υἱὸς τοῦ Βέη μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν. Τότε ἐξετελέσθησαν καὶ αἱ ἐξορίαι, καὶ αἱ χρηματικαὶ ποιναί.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1797 ἐπισυνέβησαν σκάνδαλά τινα ἕνεκα τοῦ ἐξώσαντος τὸν ἀτυχῆ Βενέδικτον Μητροπολίτου Ἀθανασίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1798 ἐπῆλθον αἱ προσωποκρατήσεις—λήγοντος τοῦ Αὐγούστου—τῶν ἐν Ἀθήναις Γάλλων ὑπηκόων. Τούτους ἐπροστάτευσεν ὁ ἀτυχὴς νεαρὸς Ἄγγλος περιηγητής, ὁ ἀποθανὼν κατόπιν ἐν Ἀθήναις (τῇ 13ῃ Ἰουλίου 1799) καὶ ταφεὶς εἰς τὸ Θησεῖον. Οὗτος, εὑρὼν ἐν Θεσσαλονίκῃ τοὺς Γάλλους σιδηροδεσμίους καὶ εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, κατώρθωσε νὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ καὶ νὰ διαταχθῇ ἡ παῦσις τῆς ἀπηνοῦς διώξεώς των, ὡς καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις.

Τῷ 1799 ἀποθανόντος τοῦ Ἀθανασίου, ἐξελέγη ὁ Γρηγόριος, μὴ ἀφήσας ἀγαθὴν μνήμην παρὰ τὴν ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ τῆς ὑποφωσκούσης ἐλευθερίας δρᾶσίν του.

Ἡ τελευταία τοῦ *Χρονικοῦ* πληροφορία γνωρίζει εἰς ἡμᾶς, ὅτι μεσοῦντος τοῦ Ἰουλίου ἀφίκετο ὁλόκληρος ἀποστολή, τοῦ Λόρδου Ἔλγιν, ἐκ καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν, ὅπως διενεργήσῃ, ὡς λέγει, ἀνασκαφὰς πρὸς εὕρεσιν ἀρχαιοτήτων καὶ νὰ καταβιβάσῃ τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος «*ἀπὸ τὸν περίφημον ἐκεῖνον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ ὁποῖα ἔδιδον θάμβος καὶ ἔκπληξιν εἰς ὅλους*».

Καὶ καταλήγει εἰς τὰς ἑξῆς εὐέλπιδας πεποιθήσεις: «*ὅσον διὰ τὸ δεύτερον δὲν τοῦ ἐδόθη ἡ ἄδεια*».

Οἱ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀκμάσαντες Ἀθηναῖοι. Κατὰ τὸν ΙΗ' αὐτὸν αἰῶνα ἤκμασαν ἐν τοῖς γράμμασι πολλοὶ Ἀθηναῖοι. Σημειοῦμεν ἰδίως τοὺς Ἰωάννην καὶ Γεώργιον Πατούσας, τοὺς Δημήτριον καὶ Λιβέριον Κολέττας, τὸν Θεοφάνην Καβαλάρην, Δημήτριον Καπετανάκην, Γρηγόριον Σωτήρην — τὸν ἱδρυτὴν τῆς φερωνύμου σχολῆς—, τοὺς πατριάρχας Ἱεροσολύμων Παρθένιον Τερένην καὶ Ἐφραὶμ — εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ αὔξησις τῆς μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων ἐπικοινωνίας καὶ ἡ σύσφιγξις τῶν ἀμοιβαίων δεσμῶν—, τὸν Βησσαρίωνα Ροῦφον, Σωφρόνιον Μπάρμπανον, Λεονάρδον Κουτρικᾶν, Σαμουὴλ Κουβελᾶνον, τὸν τῆς Καισαρείας φωτοδότην Μητροπολίτην Γρηγόριον Γαλανὸν καὶ τὸν διάσημον Ἰνδολόγον Δημήτριον Γαλανόν.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. (1800 - 1821). ***Τὰ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως.*** Διάφορον μορφὴν ἐμφανίζουσιν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ 19ου αἰῶνος ἔτη καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1816. Τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1818 ἐπισυμβάντα ἀπὸ τὰ συνήθη πλέον τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως δεινοπαθήματα, δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ ἀπὸ τοῦ 1775 μέχρι τοῦ 1795 ἐκτεθέντα ἤδη, μᾶλλον δ' ὡς σχετικῶς κωμικὰ ὀφείλουσι νὰ χαρακτηρισθῶσιν.

Συληταὶ καὶ φίλοι τῶν Ἀθηνῶν.—Ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος ᾐσθάνθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νέαν προσβολὴν ἀξιοπρεπείας καὶ παρέστησαν μάρτυρες τῆς ἀφαιρέσεως τῆς μόνης δόξης εἰς ἣν στηριζόμενοι ἤλπιζον κάποτε τὴν ἐλευθέρωσίν των κατόπιν ἀφυπνίσεως καὶ ἐξεγέρσεως τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Πρόκειται περὶ τῆς ἀνοσιουργίας τοῦ Λόρδου Ἔλγιν, ἥτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν μυστῶν τοῦ μεγάλου Ἀθηναϊκοῦ θαύματος.

Τόσον δὲ ἀπαισίως τραγικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀφαίρεσις καὶ κατάρριψις ἐνίοτε τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος, ὥστε ἐνεφανίσθη τὸ ἑξῆς παράδοξον θέαμα: τῆς ἀναλγησίας τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς ἐκραγείσης ἀγανακτήσεως ἐξ ἄλλου τοῦ Τούρκου φρουράρχου τῆς Ἀκροπόλεως.

Συνέβησαν δὲ καὶ φαιδραὶ διενέξεις μεταξὺ ἁρπάγων διαφόρου ἐθνικότητος, ἀλλὰ σημειοῦται καὶ ἡ ἄφιξις καλλιτεχνῶν δεινῶν οἵτινες διαιώνισαν τὴν ὅλην καὶ τὴν κατὰ μέρος εἰκόνα τῶν τότε Ἀθηνῶν ὡς λ. χ. ὁ Dodwell.

Ἀλλ' ἰδοὺ ἐμφανίζονται οἱ δύο μεγάλοι φίλοι τῶν Ἀθηνῶν. Τέσσαρα ἔτη προηγεῖται ὁ μὲν τοῦ δὲ καὶ ἔχουν οὗτοι προορισθῇ ὑπὸ τῆς προστατευούσης ἐν τῷ μέσῳ τόσων καὶ τοιούτων δεινῶν τὰς Ἀθήνας Δυνάμεως, ὅπως χαράξωσι τοσαύτης γοητευτικῆς δυνάμεως γραμμὰς ὑπὲρ αὐτῶν, ὥστε προορατικός τις θὰ ἠδύνατο νὰ κηρύξῃ ἔκτοτε ὅτι τόπος τὸν ὁποῖον ὕμνησαν ὁ Σατωμπριὰν καὶ ὁ Βύρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη σκλαβωμένος.

Ὁ Σατωμπριὰν ἔφθανε εἰς τὰς Ἀθήνας μεσοῦντος τοῦ ἔτους 1806, καὶ ὁ Βύρων λήγοντος τοῦ ἔτους 1809.

Ἄλλος μεγάλος φίλος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὁ λόρδος Γκίλφορδ ἐπισκέπτεται τὰς Ἀθήνας, καὶ συμπίπτει ἡ ἐπίσκεψίς του πρὸς τὴν ἵδρυσιν πρῶτον τῆς Φιλαθηναϊκῆς Ἀκαδημίας τοῦ 1812 καὶ εὐθὺς κατόπιν τῆς περιφήμου Φιλομούσου Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν.

Πλὴν τούτων πολλὰ καὶ καλὰ ὀφείλομεν καὶ εἰς τὸν ἐπισκεφθέντα τὰς Ἀθήνας τῷ 1815 Πουκεβὶλ καὶ τὴν ἀμέσως μετ' αὐτὸν ἐλθοῦσαν καὶ ἀγαπήσασαν τόσον τὰς Ἀθήνας ἀτυχῆ πριγκίπισσαν τῆς Οὐαλλίας καὶ κατόπιν μὴ βασιλεύσασαν Βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας Καρολίναν, ἥτις καὶ κλείει τὸ ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους ἀναπτυσσόμενον ἤδη ἱστορικὸν παρελθὸν τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ δύο Βοεβόδαι.—Τὴν πρώτην τριετίαν τῆς περιόδου ταύτης (1816-1818) ὡς πρὸς τὰ τοπικὰ γεγονότα πληροῦσι δύο Βοεβόδαι ὁμοῦ ἀποσταλέντες, κατὰ μοναδικὴν ἐξαίρεσιν, καὶ συμπληροῦντες ἀλλήλους.

Ὁ μὲν ἐχαρακτηρίζετο ὡς *Βοεβόδας*, ὁ δὲ ὡς *Ζαμπίτης*. Ἔφερε δὲ τὸν δεύτερον τοῦτον τίτλον πάντοτε ὁ Βοεβόδας λόγῳ τῆς ἀστυνομικῆς δικαιοδοσίας τὴν ὁποίαν ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἔχῃ προκειμένου περὶ οἰκονομικοῦ εἰσπράκτορος καὶ ἐπόπτου τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν ἰσόβιον ἐνοικιαστὴν τοῦ μαλικιανὲ εἰσοδημάτων ὡς καὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς ἄλλας ἀποταμιεύσεις.

Ἀλλὰ καὶ συνεπλήρουν ἀλλήλους: ὁ μὲν ἦτο κατάλευκος καὶ πως παλίμπαις καὶ πρὸ παντὸς ἄκακος γέρων, ὁ δὲ νέος, σφριγηλὸς Ἄραψ, ἁρπακτικός, αὐθαίρετος καὶ πλεονέκτης.

Ἡ δρᾶσις τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμὴ συνετελέσθη ἐντὸς μιᾶς τριετίας (1817-1820), παρέμεινε δὲ ὡς μόνον κατόρθωμα αὐτοῦ ἡ περιπέτεια καὶ ὁ οἰκονομικὸς ὄλεθρος τοῦ τιμήσαντος τὸ Ἀθηναϊκὸν ὄνομα Δημογέροντος *Προκοπίου Μπενιζέλου*.

Περισωθέντα ἔγγραφα διδάσκουσιν εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς τὰ διαδραματισθέντα τότε.

Λήξαντος τοῦ ἔτους 1816 ὁ Ἀράπης, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν οἰκονομικῶν του, ἐζήτησεν ὅπως τῷ ὑπογράψωσιν οἱ Δημογέροντες πιστοποιητικὸν εὐαρεσκείας, δυνάμει τοῦ ὁποίου νὰ τῷ ἀνανεωθῇ ἡ ἀρχή. Ὁ Προκόπιος ἠρνήθη κατηγορηματικῶς, καὶ οὕτω παρέμεινε μόνος ὁ γέρων Βοεβόδας. Μένεα πνέων ὁ Ἀράπης ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διέβαλε τὸν Προκόπιον ὡς ἐχθρὸν τοῦ Κράτους.

Ἐπανῆλθε τότε αὐτὸς κομιστὴς τῆς διαταγῆς ὅπως συλλάβῃ τὸν Δημογέροντα. Ὁ Προκόπιος, προλαβών, ἔφυγεν εἰς Χίον καὶ κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἡ θαυμασία σύζυγός του, ἀπόγονος τοῦ Κορδικάδου τῶν Ἀθηνῶν (Κουτρικάδων). Ἡ δήμευσις ὅμως τῆς ἐν Ἀθήναις περιουσίας τοῦ Προκοπίου καὶ ἡ διαρπαγὴ παντὸς κινητοῦ ἐξετελέσθη.

Οἱ Ἀθηναῖοι τότε προσέφυγον εἰς τὸν Πασᾶν τοῦ Εὐρίπου ὅστις ἔτυχε νὰ εἶναι νοήμων ἀνήρ· διέταξε λοιπὸν τὸν Ἀράπην νὰ γίνῃ ἄφαντος, διότι ἂν παραμείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας θὰ τὸν κρεμάσῃ. Κατέφυγε τότε οὗτος εἰς τὴν Σαλαμῖνα· ἔχων ἀνάγκην ὅμως νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας, πρὸς τακτοποίησιν οἰκονομικῶν του τινῶν διαφορῶν, προσεποιήθη τὸν τρελλὸν καὶ κατὰ μίαν θυελλώδη νύκτα περιέτρεχε τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν φωνάζων «*θέλω τὸ δίκηο μου, θέλω τὸ δικό μου*». Ὁ Καδῆς, πληροφορηθεὶς τοῦτο, διέταξε νὰ τὸν δέσουν, προβλέπων δὲ ὁ Ἀράπης ὅτι δεμένος θὰ ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν Πασᾶν τοῦ Εὐρίπου ὅστις θὰ διέτασσε νὰ τὸν λύσουν καὶ μὲ τὸ ἴδιον σχοινίον νὰ τὸν ἀπαγχονίσουν, ἐφρονίμευσε, κατέφυγε πάλιν εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἔκτοτε δὲν ἀνεφάνη πλέον. Καὶ περιγράφεται εἰς τὰ περισωθέντα ἔγγραφα ἡ χαρὰ τοῦ τόπου διὰ τὴν ἀνέλπιστον ἐπάνοδον τοῦ Προκοπίου, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1819.

Σημειωτέον ὅτι διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Προκοπίου ἀπὸ τῆς ἐπιγνωσθείσης αὐτῷ εἰς θάνατον καταδίκης πολὺ εἰργάσθη ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'. Ἐφεξῆς μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1820 ἐξακολουθεῖ ἡ συνήθης πορεία τῆς ὑποδούλου ζωῆς τῆς πόλεως, ἥτις κοινοτικῶς εἶχε παρασαλευθῆ πως διά τινας ἡμέρας κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ὅστις, ἀποδίδων τὰ ἑκάστοτε ἐπερχόμενα δεινὰ εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δημογερόντων του, ἐζήτησεν ὅπως δι' ἰδίων ἀντιπροσώπων μετέχῃ τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως, τὸ μὲν διὰ τῆς ἀναδείξεως δημογερόντων καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν τάξεων, οὐχὶ ἀποκλειστικῶς πλέον ἐκ τῆς ἀρχοντικῆς, τὸ δὲ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ δωδεκάδος συμβουλευτικῆς ἐξ 11 Ἀθηναίων καὶ ἑνὸς Ἀττικοῦ.

Καὶ οὕτω περιελήφθη μὲν εἰς τοὺς τρεῖς δημογέροντας τῷ 1818 καὶ εἷς μὴ ἄρχων, ἐξελέγη δὲ καὶ ἡ λαϊκὴ δωδεκάς, διατηρηθεῖσα ἐπί τινας μόνον ἡμέρας, μεθ' ἃς τὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς τὴν συνήθη των προαιωνίαν τροχιάν.

Κατὰ τὰ πρῶτα ταῦτα εἴκοσιν ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος διεκρίθησαν, πλὴν τοῦ πρώτου κατωτέρω ἀναγραφομένου μάρτυρος τῆς πατρίδος, διάφοροι Ἀθηναῖοι, ἐν οἷς κυρίως οἱ ἑξῆς:

Φιλάρετος Τριανταφύλλου Ἱερομόναχος, Πέτρος Ρεβελάκης, Παναγιώτης Κατζιλέρης Κοδρικᾶς (ὁ ἀντίπαλος δηλαδὴ τοῦ Κοραῆ), Νεόφυτος Μεταξᾶς, Διονύσιος Σουρμελῆς, Ἰωάννης Βλάχος, Γεώργιος Ψύλλας, Νικόλαος Καρόρης, Ἀνάργυρος Πετράκης καὶ Κυριάκος Πιττάκης.

Τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Τουρκοκρατίας.— Διὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς συνεχοῦς ὁπωσδήποτε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1456 Τουρκοκρατίας ἔχομεν ἐπισημοτάτας πηγάς:

Αον) Τὸ πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς τῶν διὰ τὸ 1821 τριῶν Δημογερόντων Ἀθηνῶν καὶ

Βον) Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ ἐξ αὐτῶν Ἀγγέλου Σωτηριανοῦ Γέροντα.

Ἡ ἐκλογή των ἐγένετο τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1820. Ἐξελέγησαν δὲ Δημογέροντες τρεῖς: ὁ

Digitized by Google

Προκόπιος Ἰωάννου Μπενιζέλος, ὁ Παλαιολόγος Ἀλεξάνδρου Μπενιζέλος καὶ ὁ Ἄγγελος Σωτηριανοῦ Γέροντας.

Καὶ ἀφηγεῖται οὗτος εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του ἅπαντα τὰ διατρέξαντα κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος. Κατὰ ταῦτα: Τὴν νύκτα τῆς 25ης Μαρτίου, ἐλθὼν ἀπεσταλμένος ἐξ Ὕδρας, ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς μεμυημένους Δημογέροντας ὅτι ἡ *Ἐπανάστασις ἐξερραγη* καὶ νὰ ἑτοιμασθοῦν. Τότε αὐτοὶ προσεκάλεσαν τοὺς πρωτόγερους τῶν χωρίων καὶ συνεφώνησαν μετ' αὐτῶν, ὅπως ἀρχίσωσι συγκεντρούμενοι εἰς Μενίδιον καὶ ἐκεῖ ν' ἀναμένωσι τὰς ὁδηγίας των.

Κατόπιν ἀφηγεῖται τὰς ἀνησυχίας τῶν Τούρκων, τὰς συσκέψεις αὐτῶν, τὴν ἀπόφασίν των ὅπως σφάξουν πάντας τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα καὶ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Καδῆ κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης.

Τότε ἐζητήθη παρὰ τῶν Δημογερόντων αὐτῶν ἐγγύησις ὅτι δὲν θὰ κινηθῶσιν εἰς ἐπανάστασιν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀττικὴ ἐν γένει, προθύμως δὲ καὶ οἱ τρεῖς Δημογέροντες ἀπεφάσισαν νὰ θυσιασθοῦν χάριν τῆς σωτηρίας πάντων τῶν κατοίκων. Ἤχθησαν λοιπὸν ὡς ὅμηροι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετ' ἄλλων τινῶν παρατυχόντων καθ' ὁδόν, ἐκραγείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 25ην Ἀπριλίου 1821, οἱ μὲν συλληφθέντες ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ Δημογέροντες ἐρρίφθησαν σιδηροδέσμιοι εἰς τὸν Πύργον τῶν Προπυλαίων ὅπως δικασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων πασάδων.

Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΟΥ 1821

Η ΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁλόκληρος μὴν καὶ πλέον ἐμεσολάβησε μεταξὺ τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως διαφόρων γειτονικῶν μερῶν καὶ τῆς ἐκδηλωθείσης ἐν Ἀθήναις, δὲν θ' ἀποκομίσωμεν βέβαια διὰ τοὺς Ἀθηναίους συμπεράσματα ἀγαθά. Μολαταῦτα ἠθέλαμεν τοὺς ἀδικήσει, ἐκ τῶν φαινομένων μόνον κρίνοντες τὰ πράγματα, καὶ ἐκ τῆς ἐπιφανείας τὴν οὐσίαν. Διότι μόλις παρετήρησαν καὶ ἐγνώρισαν τὸ ἕως τότε ἄγνωστον καὶ ἀπίστευτον, μετὰ φανατισμοῦ κατῆλθον εἰς τὸν Ἀγῶνα. Καίπερ ἀπειροπόλεμοι, ἀπαράσκευοι καὶ ἀνοδήγητοι, διὰ παντὸς τρόπου ἠγωνίσθησαν ν' ἀνταπεξέλθουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπαναστάσεως, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ λησμονοῦν τὰς μεγίστας αὐτῶν ὑποχρεώσεις ἔναντι τῆς τιμητικωτάτης ἐννοίας ὅτι: τὰς Ἀθήνας ὑπερασπίζοντες, ἔπρεπε νὰ μὴ διακόψουν τὸ νῆμα τῆς εὐκλεοῦς αὐτῶν ἱστορίας. Τοὺς χαρακτηριστικοὺς τούτους παράγοντας, τοὺς τηρηθέντας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος μὲ ἀπαράμιλλον ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν, δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ εἴμεθα δίκαιοι πρὸς ἕνα λαόν, τὸν ὁποῖον οἱ ἱστορικοὶ τῆς ἐποχῆς, κατὰ παρερμηνείαν καὶ ἀπὸ ἀμέλειαν, κακῶς ἐχαρακτήρισαν.

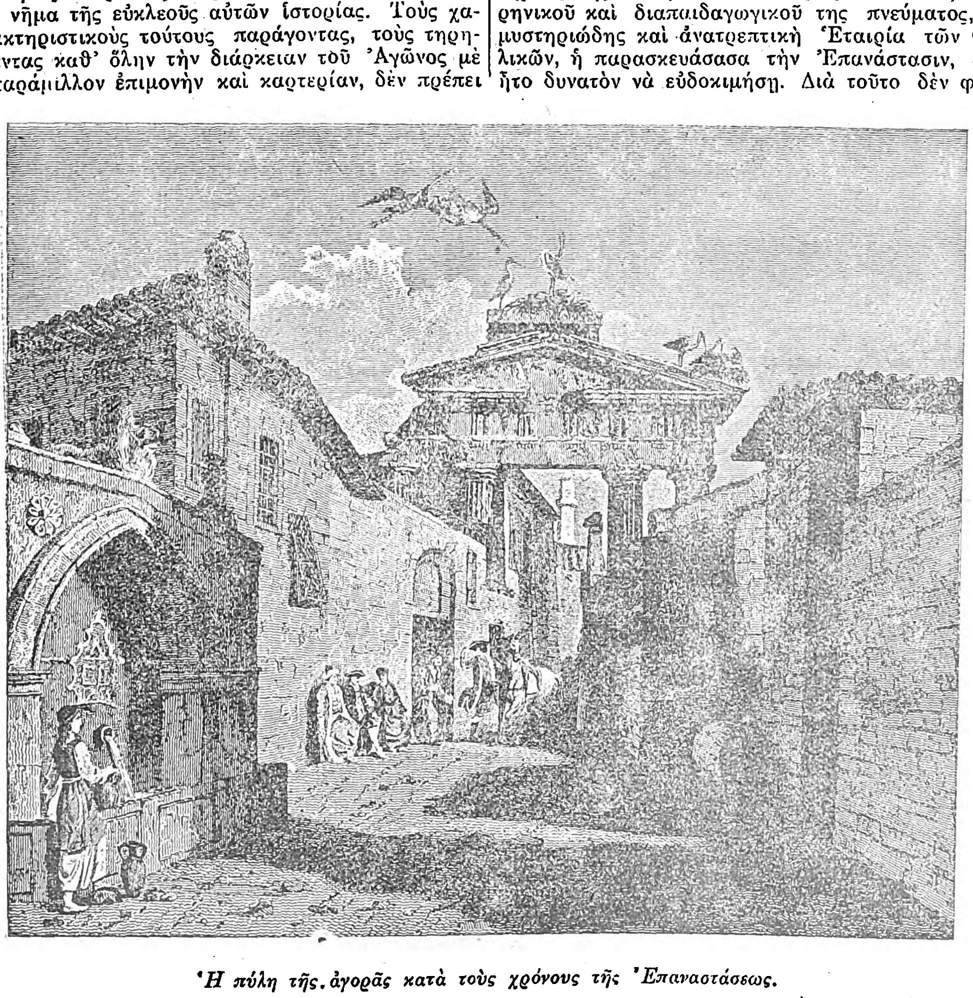

Ἡ πύλη τῆς ἀγορᾶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821. Φιλόμουσος καὶ Φιλικὴ Ἑταιρία. Καὶ διὰ ποίους μὲν λόγους ἐξαιρετικὴν διῆγον τὴν πολιτικήν, κοινωνικὴν καὶ οἰκογενειακὴν ζωὴν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους συμπολίτας των, τοὺς ἐξ ἴσου γηγενεῖς, πρὸς τὰς ἑκάστοτε ἀνανεουμένας τουρκικὰς ἀρχάς, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς ἰδίους, χωριζομένους εἰς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων τάξεις, εἴδομεν σαφῶς ἐκ τῶν ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν. Εἰς ταῦτα ὅμως πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, λόγῳ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Φιλομούσου Ἑταιρίας καὶ τοῦ φιλειρηνικοῦ καὶ διαπαιδαγωγικοῦ της πνεύματος, ἡ μυστηριώδης καὶ ἀνατρεπτικὴ Ἑταιρία τῶν Φιλικῶν, ἡ παρασκευάσασα τὴν Ἐπανάστασιν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ. Διὰ τοῦτο δὲν φαίνεται καὶ καμμία ἐξαιρετικὴ δρᾶσις τῶν ἀποστόλων της ἐν Ἀθήναις, ἐνῷ, ἀντιθέτως, εἰς τὴν δευτερεύουσαν τῆς περιοχῆς πόλιν, τὴν Λεβάδειαν, διαβιοῦσαν ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία παρουσιάζει ἴχνη ζωηροτάτης δράσεως, τόσης ὥστε, ἀπ' αὐτῆς ν' ἀπορρέῃ ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν πρώτη ἐνέργεια, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λεβαδείτου Δήμου Ἀντωνίου, ἐξευρέσεως τοῦ ζητουμένου διὰ τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐπανάστασιν στρατιωτικοῦ Ἀρχηγοῦ.

Αποψις τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τὴν Πνύκα.

[Σχεδιαγράφημα τοῦ 1825].

Ἀτυχῶς, τὰ καιριώτατα αὐτὰ σημεῖα, τὰ ἀφορῶντα δηλαδὴ τὴν ἀφετηρίαν τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὰ πρῶτα τῆς Ἐπαναστάσεως βήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ἡ ἔκβασίς του ἀναγκαίως ἐπηρεάζεται, δὲν ἐξηρευνήθησαν, ὡς ἔδει, ἐν καιρῷ, μόνον δὲ διὰ συμπερασμάτων δυνάμεθα νὰ ὁδηγηθῶμεν διὰ νὰ σχηματίσωμεν σαφὴ τὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέλουν αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τὰ τέλη Φεβρουαρίου, ὁπότε εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μολδαβίαν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, μέχρι τοῦ τέλους Ἀπριλίου, ὁπότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολιόρκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κάστρον τῆς Ἀκροπόλεως.

Γκαγκαραῖοι καὶ Ξωτάρηδες. Κατ' ἐξοχὴν ἀριστοκράται οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ Ἀρχοντολόγιον, καὶ ἀστοὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν τῶν *Παξαρι[illegible]ῶν*, ἐμπαικτικῶς μὲν καλούμενοι *Γκαγκαραῖοι* καὶ *Γκαγκάρηδες*, σεμνυνόμενοι ὅμως διὰ τὴν ξεχωριστὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν, οἱ Ἀθηναῖοι τῶν δύο τούτων πρωτευουσῶν καὶ κυριαρχουσῶν τάξεων, ᾐσθάνοντο ἄμετρον περιφρόνησιν καὶ ἀληθινὸν χάσμα νὰ τοὺς χωρίζῃ ἀπὸ τοὺς *Κολλίγους* τῶν κτημάτων τῆς ὑπαίθρου χώρας, τοὺς χωρικούς, κατὰ τὸ πλεῖστον Ἀλβανοφώνους, τοὺς ὁποίους συλλήβδην ἀπεκάλουν Ξωτάρηδες, δηλαδὴ ἀνθρώπους κατοικοῦντας ἔξω τοῦ Τειχίου τοῦ Χασεκῆ, καὶ ὄχι μέσα εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς, ἐξαιρετικόν, δι' αὐτοὺς καὶ μόνους προνόμιον. Περιφρονηταὶ ἐπίσης καὶ τῶν ἐντοπίων Τούρκων, οὓς ὁ σπάταλος βίος εἶχε σὺν τῷ χρόνῳ γυμνώσει τῆς οὐσίας, κατέστησε δὲ σχεδὸν ὑποχειρίους εἰς τοὺς Χριστιανοὺς συμπολίτας των, μικρὸν κατὰ μικρὸν εἶχον ἀποβάλει τὴν ἔννοιαν τῆς δουλείας, ἀφοῦ ἔζων μᾶλλον ὡς κυρίαρχοι τῆς πόλεως. Τὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου ἀναλόγως τῆς ἀρεσκείας των μετέβαλλον καὶ μάλιστα σύμφωνα μὲ τὰς ἑκάστοτε ἰσχυούσας μερίδας, εἴτε τοῦ πανισχύρου Λογοθέτου Χωματιανοῦ, εἴτε τῆς οἰκογενείας τοῦ Προκοπίου Μπενιζέλου, ἥτις θὰ κατεῖχε τὰ σκῆπτρα ἐν Ἀθήναις, ἂν ἐτήρει καὶ τὴν μεταξὺ τῶν μελῶν της ὁμόνοιαν. Ὁ *Βοεβόδας*, *ὁ Ζαμπίτης*, *ὁ Δισδάρης* καὶ *ὁ Καδῆς*, τῶν Χριστιανῶν ἐγίνοντο ὄργανα, μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἀποτυχίας τοῦ Πασᾶ τῆς Χαλκίδος, ὅπως ἀνακτήσῃ τὰ παλαιὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου κατηργημένα δικαιώματά του ἐπὶ τῆς ἀλαζόνος πόλεως καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς της κοινωνίας. Ἄλλως τε ἡ σημασία τὴν ὁποίαν τῆς ἔδιδαν οἱ πολυάριθμοι ξένοι, οἱ ἐν Ἀθήναις ἐγκατασταθέντες κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι καὶ συζητήσεις καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα ταξίδια ἐπισήμων ξένων, καὶ ἡ προσοχή, ἡ ἰδιαιτέρα, τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτικῶν Ἀποστολῶν, εἶχον οὕτω πως μορφώσει τὰ πνεύματα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὰς παραμονὰς μάλιστα τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλος Πρεσβευτὴς Λόρδος Στράγκφορδ εὑρίσκετο εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν τῶν ἀρχαιοτήτων. Μὴ λαμβανομένης λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τῆς γενικῆς

Digitized by Google

τοῦ Γένους καταστάσεως καὶ τῆς δουλείας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν, εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας, ἑκατομμύρια ὁμογενῶν ἐστέναζον, ἀγνοουμένων δὲ τῶν παρασκευῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, φυσικὴ ἀποβαίνει ἡ ἀπάθεια μὲ τὴν ὁποίαν αἱ Ἀθῆναι ὑπεδέχοντο τὰς ὁλονὲν καταφθανούσας πληροφορίας ὅτι ἐδῶ μὲν ἐξερράγη ἐπανάστασις, ἐκεῖ κατελύθησαν αἱ ἀρχαί, παρέκει οἱ Τοῦρκοι ἐπολιορκήθησαν εἰς τὰ Κάστρα καὶ ἀπωτέρω οἱ χθὲς τύραννοι ἐσφάγησαν, ἠχμαλωτίσθησαν ἢ τέλος ἀπεδιώχθησαν.

Ἀνησυχίαι καὶ τεχνάσματα.—Κατὰ σύμπτωσιν, τὸ κίνημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου ἐγνώσθη εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶναι δὲ ἐξηκριβωμένον ὅτι δὲν τὸ ἐπρόσεξε κανείς. Καὶ ἡ ἔναρξις τῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς ὠργανωμένης, ἀπὸ τὴν μυσταγωγίαν, τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἔπρεπε ν' ἀποκλεισθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, παρῆλθε τελείως ἀπαρατήρητος διὰ τοὺς Χριστιανούς, ὅσον καὶ διὰ τοὺς Μουσουλμάνους, ἂν καὶ εἰδικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος συζήτησις ἐγένετο μεταξὺ τοῦ ἐκ τῶν τότε σημαινόντων Μουσουλμάνων Ἀθηναίων Μεχμετάκου Τουραλῆ, καὶ Ἀθηναίων προκρίτων. Τοῦτο ἐμφαίνεται ἐξ ἀλληλογραφίας ἰδιωτικῆς.

Ἐν τούτοις τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἔξωθι τῶν Ἀθηνῶν, συνέβη κάτι, ὅπερ ὁμοιοτύπως καὶ ταυτοχρόνως ἐσημειώθη ἐν Λεβαδείᾳ, ὡς ἐὰν ἔγινε κατόπιν ὡρισμένης ὁδηγίας ἐχούσης τὴν αὐτὴν ἀφετηρίαν, ἀφοῦ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐξετελέσθη. Ὅπως δηλαδὴ εἰς τὴν Λεβάδειαν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἔπεισε τὸν Βοεβόδαν νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν συγκρότησιν καὶ ἐξόπλισιν σώματος ἐκ διακοσίων ἕως τριακοσίων ἀνδρῶν πρὸς δῆθεν ἄμυναν κατὰ τῶν «*ζορμπάδων*» (ἐπαναστατῶν) καὶ ἐξαιρέτως τοῦ «*Λυσσέου*» (Ὀδυσσέως Ἀνδρίτζου), οὕτω καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς τῶν ἀλβανοφώνων Δερβενοχωριτῶν τῆς Χασιᾶς ἐζήτησε νὰ ὁπλίσῃ σῶμα πρὸς ἄμυναν τοῦ τόπου. Ἦτο δὲ χωρικὸς καὶ αὐτὸς «*Ξωτάρης*», γενναιότατος ὅμως καὶ παράτολμος, ὅπως πλέον ἢ ἅπαξ ἀπέδειξε κατὰ τὸν Ἀγῶνα, ὁ Χατζῆ-Μελέτης Βασιλείου. Ἐζήτησε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Ζαμπίτην τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐξοπλίσῃ σῶμα Χασιωτῶν καὶ Μενιδιατῶν, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν κατὰ παντὸς ἔξωθεν ἐπελευσομένου ἐχθροῦ ἐπαναστάτου ἢ ἄλλου.

Τύποι ἀλβανοφώνων χωρικῶν ἀπὸ τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐντεῦθεν δύναται νὰ κριθῇ ἀσφαλὲς ὅτι, καθ' ὃν χρόνον, πλὴν ἐλαχίστων καὶ δὴ κληρικῶν οὓς κατήχησαν ἐν Ἀθήναις οἱ Φιλικοί, οὐδεὶς ἄλλος ἐμυήθη τὴν παρασκευὴν τῆς Παλιγγενεσίας, σοβαραὶ ἐνέργειαι ἐγένοντο μεταξὺ τῶν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως χωρικῶν, ὡς ἐὰν εἰς αὐτοὺς ὑπῆρχε περισσοτέρα ἐμπιστοσύνη. Ὅτι δὲ ὁ Χατζῆ-Μελέτης Βασιλείου εἶχε μυηθῆ, καί, μυηθείς, ὡδηγήθη τί ὤφειλε νὰ πράξῃ, συμπεραίνομεν ὄχι μόνον ἐκ τῆς ταυτοσήμου πρὸς τὸν Ἀθανάσιον Διάκον ἐνεργείας, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ἤρισε μὲν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ τῆς ἀρχηγίας, ὑπήκουσεν ὅμως εἰς τὸν Δῆμον Ἀντωνίου ὡς Φιλικὸς καὶ διότι ἀπὸ τῶν ἐν Λεβαδείᾳ Κονσόλων ἐστάλη Ἀρχηγός, καὶ διότι, ὡς Ἀπόστολος ἐκεῖνος, ἦτο ἱεραρχικῶς ἀνώτερός του, οὐδαμῶς δὲ ἀπὸ τοῦ ὅρκου του εἶχε δικαίωμα νὰ τὸν ὑποσκελίσῃ. Ἐπίσης μετὰ τὸν ἔνδοξον θάνατον τοῦ Δήμου Ἀντωνίου ἀπεστάλη ἄλλος Ἀρχηγὸς Φιλικός, ὁ Λιβέριος Λιβερόπουλος, χωρὶς νὰ γεννηθῇ διαμαρτυρία, ἂν καὶ ἡ ἡγεσία του ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ ἐν στιγμαῖς διασκορπισμοῦ. Κατόπιν, τόσον ἐκακίσθη τὸ ὄνομα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὥστε οἱ παλαιοὶ Ἑταῖροι, πλὴν ἐλαχίστων, προσεπάθουν ν' ἀποξέσουν ἀπ' αὐτῶν τὴν ὡς μομφὴν λογιζομένην συμμετοχήν των εἰς τὸ ἐθνοσωτήριον ἐκεῖνο Σύστημα. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως, δολοφονηθεὶς ἀπέθανεν ὁ Χατζῆ-Μελέτης Βασιλείου, χωρὶς νὰ διαλευκανθῇ τὸ μυστήριον τῆς ἐν Ἀθήναις δράσεως τῆς Φιλικῆς, ἐὰν δηλαδὴ διὰ τῶν γενναιοκάρδων ὀρεσιβίων τῆς Πάρνηθος ἐσκέφθη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἄστεως, τὴν ὁποίαν δὲν ἐφαίνετο προσδοκῶσα ἀπὸ τὸ ὑπερήφανον Ἀρχοντολόγιον.

Γύρω ἀπὸ τὸ Τειχίον.—Ὁπωσδήποτε ὁλόκληρος ὁ Μάρτιος παρῆλθε χωρὶς νὰ συμβῇ τίποτε τὸ ἔκτακτον. Μόνον περὶ τὰς τελευταίας τοῦ μηνὸς ἡμέρας, ὁ Βοεβόδας ἐζήτησε τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Διονύσιον, ἀνεψιὸν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ ἐνήμερον τῶν λαμβανομένων ὁλονὲν πληροφοριῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος προερχομένων. Ἀλλ' ὁ Ἱεράρχης ἀπουσίαζεν εἰς Λεβάδειαν. Τὸ γεγονὸς δὲν ἐξένισε, μολονότι οἱ Λαλαῖοι Μουσουλμᾶνοι, ἀληθεῖς σύνδεσμοι τῶν κατὰ τόπους Βοεβοδῶν καὶ Καδδήδων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγγενῶν καὶ πατριωτῶν των, εἶχον γνῶσιν τῶν τελουμένων ἐν Τριπολιτζᾷ καὶ διεμήνυον εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις τὴν πρόσκλησιν καὶ κράτησιν τῶν Ἀρχιερέων καὶ Προεστώτων τῆς Πελοποννήσου. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐπίσης καὶ μία ἄλλη σύμπτωσις. Ὅτι, πλὴν τῶν κατ' ἐξοχὴν ὠχυρωμένων πόλεων (Ναυπλίου, Μεθώνης, Κορώνης, Μονεμβασίας), αἵτινες μᾶλλον ὡς ὀχυρὰ φρούρια παρὰ ὡς πόλεις ἐλογίζοντο, μόναι ἡ Τριπολιτζᾶ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι εἶχον τὴν πολυτέλειαν τῆς περιτειχίσεως, γενομένης περίπου τὴν αὐτὴν ἐποχήν, φθίνοντος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἤτοι τὴν ἀπόκρουσιν ἐπιδρομῆς Τουρκαλβανῶν, ἐκμεταλλευομένων τότε τὴν ἀδυναμίαν τῆς κεντρικῆς Ὀθωμανικῆς διοικήσεως. Τὸ τειχίον τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὰς ἑπτά του Πόρτας, τὰς ὠχυρωμένας διὰ Μπουρτζίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων καὶ ὁλόκληρον παρωνομάζετο, δὲν ἀπετέλει σοβαρὰν ὀχύρωσιν, ὡς εἴδομεν. Ἐχρησίμευεν ὅμως διὰ νὰ συγκρατῇ τοὺς ἀδυνάτους, ἐνῷ ἦτο ἀνίσχυρον ν' ἀντισταθῇ εἰς σοβαρὰν ἔφοδον. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ὕπαρξις τῆς ὀχυρώσεως, ἐξαιρετικῆς ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνοχυρώτων πόλεων, παρέσχε τότε εἰς τοὺς Τούρκους τὴν λαβὴν νὰ φαντασθοῦν ὅτι, ἂν ἀληθεύουν τὰ ἐκ Πελοποννήσου ἀγγελλόμενα περὶ ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως καθ' ὅλην τὴν χερσόνησον, αἱ Ἀθῆναι θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς καταφύγιον διὰ τοὺς Χριστιανούς, δεδομένου ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῆς πόλεως, συμποσούμενοι τότε εἰς τετρακοσίας οἰκογενείας, ἦσαν ἐλάχιστοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας, δωδεκακισχιλίους.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας πρῶτοι οἱ Τοῦρκοι ἔδειξαν σημεῖα μεγάλου ἀναβρασμοῦ. Μετὰ βίας προσεπάθουν νὰ καθησυχάσουν τὸν Μουσουλμανικὸν ὄχλον οἱ Πρόκριτοι καὶ οἱ ξένοι Πρόξενοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀμφότεραι αἱ μερίδες προσέφευγον. Ἐκ τῶν Τούρκων πάλιν συνίστων γαλήνην ὁ Ζαμπίτης, ἄνθρωπος νουνεχής, παρὰ τὰ λεγόμενα, καὶ ὁ Καδδῆς, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων Μουσουλμάνων τῆς πόλεως, πλούσιος καὶ ἀγαθὸς οἰκογενειάρχης, τιμώμενος παρὰ πάντων. Φυσικῶς ὅ,τι συνέβη παντοῦ συνέβη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς πᾶσαν νέαν πληροφορίαν περὶ ἐκρήξεως κινήματος ἐπαναστατικοῦ ἀνεμιγνύετο τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ *Καραλῆ*, ὅπως τὸν ἀπεκάλουν. Καὶ οἱ ἐν Ἀθήναι λοιπὸν εἰς τὸν Τύραννον τῶν Ἰωαννίνων ἀπέδιδον τὰ τελούμενα. Καλῇ δὲ τῇ πίστει. Διότι, ὡς ἀνεφέραμεν, οὔτε ἐγνώριζον τὶ θετικὸν περὶ τῆς γενικῆς πυρκοϊᾶς, ἥτις εἶχεν ἀναφθῆ, οὔτε λόγῳ τῆς ἀγνοίας των ταύτης, καὶ μάλιστα τῆς δυσπιστίας των πρὸς τὰ κινήματα τὰ κατεσπαρμένα, τὰ ὁποῖα ὡς νοικοκυραῖοι ἄνθρωποι ἐχαρακτήριζον καὶ ἐθεώρουν ἀδέσποτα, ἀνερμάτιστα καὶ συνεπῶς ἀτελεσφόρητα, ἐζήτησαν τότε νὰ παρασκευασθοῦν διὰ τὸν ἀρχόμενον Ἀγῶνα.

Ἔναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἡ πρώτη δρᾶσις. Περιωρίσθησαν λοιπόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ πολλαπλασιάζουν τὴν φήμην ὅτι ὅλα ἦσαν ἔργα καὶ τεχνάσματα τοῦ Καραλῆ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν πρόχειρον ἄμυναν τῆς πόλεως, ὅπως ἀρχικῶς ὑπετέθη ἡ ἐξόπλισις τῶν ἀνδρῶν τοῦ Χατζῆ-Μελέτη Βασιλείου, οἵτινες καὶ ἐφρούρουν τὰ στενὰ τῆς Πάρνηθος (Ὀξιᾶς) καὶ τὸ περίφημον Δέμα, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη διακρίνονται ὀλίγον παρέκει τῶν Λιοσίων καὶ εἰς τὸ διάσελον τὸ χωρίζον τὴν Πάρνηθα ἀπὸ τὸ βουνὸν τοῦ Ζαχαρίτσα.

Οὐδεμία ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἐδίδετο προσοχὴ ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ἀποτελεσθὲν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ ἑκατοντάδα χωρικῶν, μετ' ὀλίγον ηὐξήθη διὰ τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἐσύναξεν ὁ Μῆτρος Σκευᾶς ἀπὸ τὸ Μενίδιον, ὁ Χατζῆ-Ἀναγνώστης Κιουρκακιώτης ἀπὸ τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους τῆς Ὀξιᾶς καὶ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ ὁ Ἰωάννης Ντάβαρις, ἀπὸ τὸ χωρία τῶν Μεσογείων, τὰ πρὸς τὴν Λαυρεωτικήν. Οὕτω εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τῆς ἑβδομάδος τὸ σῶμα τοῦ Χατζῆ-Μελέτη ἠρίθμει περὶ τοὺς χιλίους ἐνόπλους χωρικούς. Τινὲς ἐξ αὐτῶν μάλιστα, ἀτακτοῦντες, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λεηλασίαν τουρκικῶν κτημάτων. Τούτων δὲ ἰδιοκτῆται, εἰσελθόντες εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνέτειναν τὰς ἀνησυχίας τῶν ὁμοθρήσκων των.

Τὰ ἐν Ἀθήναις Προξενεῖα.—Ὅταν ὅμως, μετὰ τὴν ἐπανειλημμένην ἀναζήτησιν τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Διονυσίου, ἀπουσιάζοντος, ὡς ἀνεφέραμεν εἰς Λεβάδειαν, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ ἱεράρχης, ἀντιθέτως διεπιστώθη ὅτι, εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἔξωθι τῆς πόλεως ἐκείνης, βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους, τὸν Ταλαντίου Νεόφυτον καὶ τὸν Σαλώνων Ἠσαΐαν, ἐν πανδήμῳ τελετῇ ηὐλόγησε τὰ ὅπλα τοῦ Ἀθανασίου Διάκου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν Τούρκων εἰς τὰς Ἀθήνας ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἄλλωστε διάφορα μικροεπεισόδια εἰς τὸ Παζάρι εἶχον προκαλέσει τὸ κλείσιμον τῶν καταστημάτων ἀπὸ τὰ μέσα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος. Πολλαὶ δὲ χριστιανικαὶ οἰκογένειαι, περίτρομοι διὰ τὰς ἀναφανδὸν πλέον γινομέ-

Digitized by Google

νας ἀπειλὰς τῶν Τούρκων, ἤρχισαν καταφεύγουσαι εἰς τὰ ξένα Προξενεῖα. Ἐκ τούτων σπουδαῖον ρόλον κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἔπαιξεν ἡ φιλόξενος οἰκία τοῦ Δόκτορος Καίσαρος Βιτάλη, Ἰταλοῦ μὲν τὴν καταγωγήν, Ἀθηναίου ὅμως λόγῳ ἐπιγαμίας, καὶ ὅστις, ὡς Ἀντιπρόξενος τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν, μεγάλας παρέσχεν ὑπηρεσίας. Ἐπίσης πολλὰς ὑπηρεσίας παρέσχεν ὁ Γάλλος Πρόξενος Φωβέλ. Ἀντιθέτως ὁ Πρόξενος τοῦ Καισαροβασιλέως τῆς Αὐστρίας, ὁ πολὺς Γρόπιος, μετὰ περισσῆς προκλητικότητος, ἤρχισε νὰ γίνεται ὁ προστάτης τῶν Μουσουλμάνων, κατὰ τρόπον μάλιστα τόσον περίεργον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι ἱστοριογράφοι ἐνδεικτικῶς τὸ ἐτόνισαν.

Ἡ σύλληψις τῶν Ἀρχόντων. — Τὸ Μέγα Σάββατον, 9ην Ἀπριλίου, καθ' ὃν χρόνον περίτρομοι διὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ὀχλαγωγίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκλείοντο εἰς τὰς οἰκίας των, οἱ Μουσουλμάνοι Βουτζοὺχ—ἀγάδες (Πρόκριτοι) συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ Κονάκιον τοῦ Βοεβόδα, ὅπου σήμερον ὁ Παλαιὸς Στρατών. Ἐκεῖ, ἐπευφημοῦντος τοῦ πλήθους εἰς τὸ προαύλιον, ἐζήτησαν τὴν ἄμεσον θανάτωσιν ὅλων τῶν Χριστιανῶν προκρίτων τῆς πόλεως. Ἡ στιγμὴ ἦτο ἐξόχως σοβαρά. Ἐμφανὲς ἦτο ὅτι ἡ σκέψις αὕτη δὲν προήρχετο ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν παρὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ εὐαρεστήσουν τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέρρεον μυστικαὶ αἱ ὁδηγίαι αὗται. Ἐν τούτοις, ἐναντίον τῆς λαίλαπος μόνος ὁ γηραιὸς καὶ σεβάσμιος Καδδῆς ἠναντιώθη. Ἐξανίστατο καὶ ἔλεγε : «*Ὁ ῥεαγιᾶς εἶναι ἐνέχυρον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου*». Καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου, ὄχι μόνον δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ τὸν φονεύσουν ἄνευ εἰδικῆς καὶ ἐμπεριστατωμένης αἰτίας, ἀλλὰ ὅτι καὶ θὰ δώσουν λόγον, ἐὰν ἄλλους φονεύσουν ἀντ' ἄλλων, τῶν ἐνόχων.

Ἀφοῦ λοιπὸν κατηύνασε τὰ ἐξημμένα πνεύματα, ἔπεισε τοὺς Βουτζούχηδες ν' ἀποφασίσουν, ὅπως ζητήσουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡρισμένας καὶ σαφεῖς περὶ τοῦ πρακτέου ὁδηγίας. Ἐν τῷ μεταξὺ θὰ συνελάμβανον τοὺς τρεῖς Δημογέροντας, ἀφοῦ ὁ Μητροπολίτης καίτοι κληθεὶς δὲν προσήρχετο. Πλὴν τούτων θὰ ἐλάμβανον καὶ ὡς «*Ρεχέμια*» (ὁμήρους διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως) καὶ ἄλλους τινὰς ἐκ τῶν σημαινόντων πολιτῶν.

Αἱ συλλήψεις διενηργήθησαν τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10ην Ἀπριλίου. Δηλαδὴ καθ' ἃς ὥρας οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐκκλησιαζόμενοι τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἀνεχώρουν ἐκ τῶν Ναῶν καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰς οἰκίας των. Συνελήφθησαν δὲ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ σοβαροῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέτρεχον οἱ τρεῖς Δημογέροντες τοῦ ἔτους τούτου 1821, Προκόπιος Βενιζέλος, Ἄγγελος Γέροντας καὶ Παλαιολόγος Βενιζέλος. Οἱ ἱερομόναχοι Φιλάρετος Τριανταφύλλης καὶ Ἄνθιμος Ἁγιοταφίτης, ὁ βαθύγηρως Χατζῆ—Φίλιππας Γουναράκης μετὰ τοῦ υἱοῦ του Σταύρου Γουναράκη, ὁ Ἄγγελος Βενιζέλος, ὁ Γεώργιος Μπάρμπανος, ὁ Χατζῆ-Δημητράκης Καρόρης, ὁ Ἰωάννης Πανταζῆς καὶ ὁ Βασίλειος Σαράντης συνελήφθησαν ἐπίσης.

Οἱ δώδεκα ὅμηροι ἐκρατήθησαν ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Κονάκιον. Περὶ τὴν ἑσπέραν δὲ ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸν περίφημον μεσαιωνικὸν Πύργον, τὸν λεγόμενον *Κουλᾶν* ἢ *Γουλᾶν*, ὅστις ἀφοῦ ἐγένετο μάρτυς πολλῶν μυστηρίων ἐπὶ μακρυνοὺς αἰῶνας, κατεδαφίσθη τέλος τῷ 1875 ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου Σχλῆμαν, ὅταν ἐγένετο ἡ τελικὴ ἀποκάθαρσις τῆς Ἀκροπόλεως.

Γενικὴ ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἀθρόας ταύτης συλλήψεως, ἥτις εὐτυχῶς ἔσχεν ὡς ἄμεσον ἀντίκτυπον τὸν κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων μεταξὺ τοῦ Μουσουλμανικοῦ ὄχλου. Αἱ Πόρται ἐκλείσθησαν. Φρουρὰ Γενιτσάρων ἐτέθη ἐπιδεικτικῶς εἰς τὰ Μπούρτζια ἀπαγορεύουσα τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἔξοδον. Πολλὰ ἄτοπα ἐν τούτοις συνέβησαν εἰς τὴν Πόρταν τῆς Μπουμπουνίστρας καὶ τὴν Γύφτικην, ἕνεκα τῆς συρροῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας χωρικῶν ἐρχομένων διὰ τὸ Πάσχα, εἰς τοὺς ὁποίους παρημποδίσθη ἡ εἴσοδος. Οἱ χωρικοὶ διαμαρτυρόμενοι ἀπεδιώχθησαν σκαιῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐνίοτε δὲ καὶ πυροβολούμενοι. Εἰς τὴν Πόρταν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εἷς χωρικὸς θελήσας νὰ πηδήσῃ εἰς ἕνα μέρος τοῦ τοίχου, ὅπου τὸν ἐβοήθει εἰς τὴν ἀναρρίχησιν μεγάλη συκῆ, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φρουρῶν, μικρὸν δὲ ἔλειψε ν' ἀνάψῃ ἀληθὴ πυρκαϊὰν τὸ μεμονωμένον τοῦτο ἐπεισόδιον, ἐκληφθὲν ὡς ἀρχὴ τῶν σφαγῶν.

Τὴν νύκτα ἀπὸ ὡρισμένας οἰκίας τοῦ Ροδακιοῦ, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκόλως καὶ ἀφανῶς ἠδύναντο νὰ ἐξέλθουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀνεχώρησαν πλεῖστοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἀκολουθοῦντες τὸν Νικόλαον Σαρρῆν καὶ Ἰωάννην Βλάχον καὶ μετέβησαν εἰς Χασιάν.

Ἡ πρώτη συμπλοκή.—Τοῦτο δὲν ἐκοινολογήθη μεταξὺ τῶν Τούρκων. Ἀντιθέτως ἐλέγετο καὶ διεσπείρετο ἐπίτηδες ἡ φήμη ὅτι, πράγματι, χωρικοὶ μόνον ἐπανεστάτησαν χάριν διαρπαγῆς παρακινούμενοι ὑπὸ τῶν ὀργάνων τοῦ Καραλῆ τῶν Ἰωαννίνων. Ἐντεῦθεν καὶ ἐπὶ πολλὰς ἀκόμη ἡμέρας δὲν ἠνωχλήθησαν σοβαρῶς οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ μάλιστα ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ οἱ

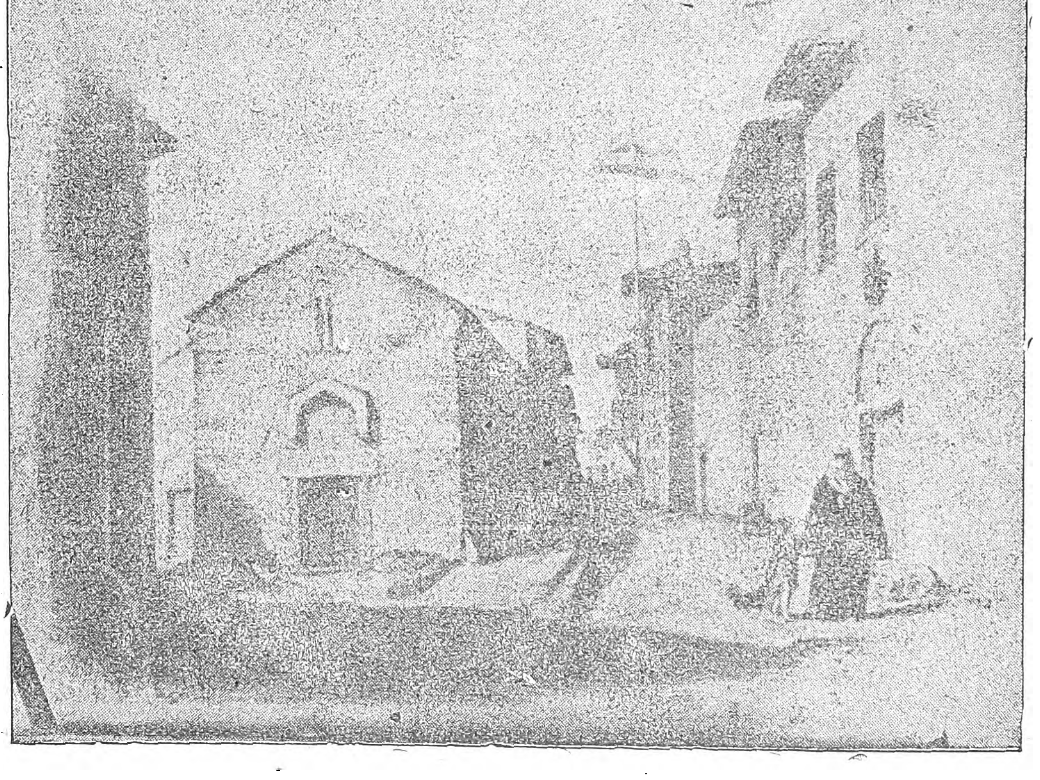

Ὁδὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1825.

[Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Dupré «Voyage à Athènes»]

ὅμηροί των. Εἰς τὴν ὕπαιθρον ὅμως χώραν ἤρχισαν συχνότεραι αἱ διαρπαγαὶ τῶν τουρκικῶν ποιμνίων καὶ τῶν κτημάτων. Ματαίως ἐξήρχοντο ἔφιπποι Τοῦρκοι, χωρὶς νὰ εὑρίσκουν πουθενὰ οὔτε τοὺς ἐχθρούς, οὔτε τὰ καταζητούμενα. Τέλος τὴν 18ην Ἀπριλίου ἔγινεν ἡ πρώτη συμπλοκή. Οἱ ἐν Λεβαδείᾳ ἐκάλεσαν τὸν Χατζῆ-Μελέτην ν' ἀπορρίψῃ τὸ προσωπεῖον καὶ νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν. Ἐκεῖνος δὲ παραλαβὼν σῶμα ἑκατὸν ὁπλοφόρων κατῆλθε πρὸς τὸν Κάλαμον, ὅπου εἶχον φθάσει περὶ τοὺς τριακοσίους Τούρκους τῆς Εὐβοίας, ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ἀττικὴν μᾶλλον ὅπως ἐπωφεληθῶσι τῆς ἐκδηλωθείσης ἀναρχίας παρὰ πρὸς βοήθειαν τῶν Τούρκων τῆς Ἀττικῆς. Ἐκεῖ λοιπὸν εἰς τὸν Κάλαμον διεξήχθη ἡ πρώτη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μάχη εἰς τὴν Ἀττικήν. Καὶ ἠναγκάσθησαν μὲν νὰ ὑποχωρήσουν οἱ ἐχθροὶ κακοπαθήσαντες. Ἐνόησεν ὅμως ὁ Χασιώτης χωρικὸς Χατζῆ-Μελέτης ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν ἄνευ ἀρχηγοῦ.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀθηναίων.—Ἔστειλε λοιπὸν ὁ Χατζῆ-Μελέτης ἐσπευσμένως ταχυδρόμον πρὸς τοὺς *Κονσόλους* τῆς Λεβαδείας καὶ τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Διονύσιον, ἀπουσιάζοντα πάντοτε ἐκ τῆς ἕδρας του, καὶ ἐζήτησεν ἀρχηγόν. Προεκρίθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου καὶ τῶν ἰθυνόντων τὴν κίνησιν τῆς Λεβαδείας νὰ σταλῇ ὡς ἀρχηγὸς τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ Ἄστεως ὁ Λεβαδίτης Δῆμος Ἀντωνίου, γενναῖος πατριώτης, ἔνθερμος θιασώτης τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἰδέας, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ Ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας γνωστὸς εἰς πολλοὺς τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου χώρας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ γενόμενος ἀμέσως δεκτός, μολονότι δὲν εἶχε τ' ἀπαιτούμενα δι' ἕνα ἀρχηγὸν προσόντα. Ἡ τελετὴ διὰ τῆς ὁποίας περιεβλήθη τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηναϊκῶν ὅπλων ἐν Λεβαδείᾳ ὑπῆρξε συγκινητική. Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Ταλαντίου Νεόφυτον, τὸν περιέβαλε σχεδὸν κατὰ τοὺς τύπους καθ' οὓς τὸν Μεσαίωνα ἔχριον τοὺς Ἱππότας μὲ τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα ἐν κατανυκτικῇ δεήσει ηὐλόγησαν. Καὶ δὲν εἶναι μὲν γνωστὸν ποῦ ἄρα γε εὑρέθησαν ἐν Λεβαδείᾳ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας μία περικεφαλαία καὶ ἐπωμίδες τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων τῆς ἀγγλοκρατουμένης Ἑπτανήσου. Γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Ἀθηνῶν Διονύσιος τὰ ἐφόρεσεν εἰς τὸν Δῆμον Ἀντωνίου. Οὗτος δὲ κατελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Χασιᾶς μὲ τοιαύτην περιβολήν, ἀμέσως ἐπεβλήθη δι' αὐτῆς μᾶλλον τῆς ἀσυνήθους πανοπλίας παρὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας. ἂν καὶ μετ' ὀλίγον ἔπρωτο νὰ διακριθῇ πράγματι ἐπὶ ἡρωισμῷ καὶ ἐθελοθυσίᾳ. Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐμφανίσεως ταύτης εἶναι ἡ ἀκόλουθος περικοπὴ τοῦ Ι. Φιλήμονος, συγκριτικῶς ἐξετάζοντος τὸ ζήτημα τοῦτο:

« *Οὐδὲν μεθοδικώτερον παρὰ τὴν ἀνάγκην*, γράφει. *Ἐν ἄλλῃ μὲν ἐποχῇ ἀποστολὴ τοιαύτη ἤθελεν εἶσθαι καὶ γελοία καὶ προσβλητικὴ ὅλως. Κατὰ τὴν παροῦσαν ὅμως, πᾶς «στενοφόρος» (δηλαδὴ περιβεβλημένος εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα) καὶ μάλιστα περικεφαλαιοφόρος, καὶ πρὸ πάντων ἐπωμιδοφόρος, ἐξελαμβάνετο ὡς μυστηριῶδές τι, παρεδέχετο ὡς ἀποστολὴ τῆς Ὑπερτάτης Ἀρχῆς, ὑπεστήριζε τὴν περὶ τῶν Ρώσων καὶ μεγάλων πραγμάτων κοινὴν ἰδέαν, ἀνεπτέρου δὲ τὰς ἀγαθωτέρας ἐλπίδας, καὶ ἐν τῷ καθήκοντι αὐτοῦ ἕκαστον περιώριζε. Τοιοῦτον ὡς ἔγγιστα μεταμορφώσαντες ἄλλοι παρουσίασαν ἐν Τριφυλίᾳ, ἅμα κινηθείσῃ, τὸν Ἀντώνιον Πελοπίδαν, Ἠπειρώτην, ἐπαγγελλόμενον τὸν ἐμπειρικὸν ἰατρόν. Τοιοῦτον ὡσαύτως ἄλλοι ἀνέδειξαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Κορίνθου, ἅμα κινηθείσης, τὸν Παναγιώτην Βαφιόπουλον, Κεφαλλῆνα*».

Ἡ κάθοδος τῶν Ἐπαναστατῶν. — Φυσικῶς αἱ πληροφορίαι περὶ τῆς κινήσεως ταύτης τῆς ὑπαίθρου χώρας συνδυαζόμεναι μὲ τὰς διαρπαγὰς τῶν ποιμνίων καὶ μὲ τὰς πανταχόθεν καταφθανούσας εἰδήσεις περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, ἔπεισαν τοὺς Τούρκους νὰ λάβωσι δρακόντεια μέτρα ἀμύνης, ἵνα μὴ εὑρεθῶσιν ἀπαράσκευοι. Ἀτυχῶς δι' αὐτοὺς ὁ καιρὸς τῆς ἐσοδείας δὲν εἶχεν ἀκόμη σημάνει καὶ συνεπῶς δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀκολουθήσουν τὴν συμβουλὴν τοῦ Καδδῆ ὑποστηρίζοντος, ὅτι πρέπει νὰ παρασκευασθοῦν εἰς μακρὰν πολιορκίαν ἐναντίον τοῦ πανταχόθεν ἐκδηλουμένου κινδύνου μέχρι τῆς καθόδου στρατευμάτων στελλομένων ἀπὸ τὸ Δοβλέτιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰδικοὶ ταχυδρόμοι ἐστάλησαν τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Ἡ ταραχὴ ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, ὅταν ἐκ πληροφοριῶν ληφθεισῶν τότε μόνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐγνώσθη ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ ἀδιάκοπος σφαγὴ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ εἴδησις αὕτη κατετάραξε τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους, φοβηθέντας μὴ οἱ Χριστιανοὶ ζητήσωσι νὰ ἐπιβάλουν ἀντίποινα. Καὶ διὰ νὰ τοὺς τρομοκρατήσουν περισσότερον συνεκρότησαν ἀπειλητικὴν συγκέντρωσιν εἰς τὸ Κονάκιον τοῦ Βοεβόδα τὴν 24ην Ἀπριλίου, καὶ δι' ἀγρίων φωνῶν ἀξιώσαντες ἀπὸ τοῦ Ἰμάμη νὰ εὐλογήσῃ τὸ ὑψωθὲν ἐν εἴδει ἱερᾶς σημαίας «*Σανδζάκιον*» τοῦ Κονακίου, διεσπάρησαν ἔπειτα εἰς τὰς ὁδοὺς κραυγάζοντες καὶ ἀπειλοῦντες γενικὴν σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ὀχλαγωγία αὕτη ἐνέπλησε τρόμου τοὺς Ἀθηναίους. Τελείως ἄοπλοι τὴν νύκτα τῆς 24ης πρὸς τὴν 25ην Ἀπριλίου ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἄμεσον βοήθειαν τοῦ στρατοπέδου τῆς Χασιᾶς καὶ τὴν ἀποστολὴν σώματος ὅπως τοὺς προστατεύσῃ. Συνέβη ὅμως τοῦτο: Οἱ ὀλίγοι ἄνδρες οἵτινες εἶχον ὅπλα δὲν ἤθελον νὰ κατέλθουν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπροτίμων τὸν ἀγῶνα τοῦ βουνοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἦσαν συνηθισμένοι. Καὶ οὕτω, ὅταν ὁ Χατζῆ-Μελέτης μετὰ τοῦ Ντάβαρη καὶ τοῦ Σαρρῆ ἐξεκίνησαν διὰ νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, μόλις πεντακοσίους ἕως ἑξακοσίους κατώρθωσαν νὰ παρασύρουν ἐκ τοῦ ὅλου σώματος. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν χωρικοί, Χασιῶται, Μενιδιᾶται καὶ Κιουρκακιῶται, ὀλίγοι Ἀρβανιτόβλαχοι τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ οἱ λοιποὶ ἦσαν ὅσοι Ἀθηναῖοι εἶχον προεξέλθει διὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀργα-

Digitized by Google

νώσεως. Τὰ ὅπλα των ὅμως σύνεποσοῦντο εἰς ἐλάχιστα μηλιόνια, ὀλιγώτερα τρομπόνια καί τινα μακρυὰ ἀρβανίτικα καριοφίλια. Μερικοὶ εἶχον μετατρέψει εἰς λόγχας τὰ γεωργικά των ἐργαλεῖα κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ δὲ περισσότεροι ἦσαν ὡπλισμένοι μὲ ὀζώδεις ῥάβδους, ἀληθῆ ῥόπαλα παλαιοτάτης ἐποχῆς, μόνα ὅμως ὅπλα δυνάμενα εὐκόλως νὰ εὑρεθοῦν προχείρως καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν καταλλήλως ἀπὸ τὸν ἀπειροπόλεμον ἐκεῖνον ἀλλὰ φιλόπατριν συρφετόν.

Ἅλωσις τῆς πόλεως.—Ὑπὸ αὐτὰς τὰς συνθήκας ἐξεκίνησαν τὴν νύκτα τῆς 25ης πρὸς τὴν 26ην Ἀπριλίου, καθ' ὃν χρόνον οἱ Τοῦρκοι ἄγνωστον πῶς προειδοποιηθέντες ἤρχισαν μὲ πυρετώδη ταχύτητα ν' ἀναβιβάζουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὰ τιμαλφῆ των ἀντικείμενα, κατόπιν τὰς οἰκογενείας των καὶ ὅσας τροφὰς ἠδύναντο. Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἦσαν πολλοί, μία δὲ νὺξ θὰ ἤρκει εἰς ὅλους ν' ἀνέλθουν καὶ νὰ κλεισθοῦν ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἀλλ' εἴτε διότι δὲν ἐφαντάζοντο τόσον ταχεῖαν τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, εἴτε διότι ἡ ἀπληστία τυφλώνει τὸν ἄνθρωπον, οἱ Τοῦρκοι ὑπέπεσαν εἰς τ' ἀκόλουθα σφάλματα. Ἔταξαν μὲν εἰς τὰ Μπούρ-

Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας κατελήφθησαν αἱ Ἀθῆναι. Μέγας δὲ ἐγένετο ὁ πανηγυρισμὸς τῶν κατοίκων, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων, ἐν πανδήμῳ συναγερμῷ δικαιολογουμένῳ ὑπὸ τοῦ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, περιερχομένων τὰς ὁδοὺς καὶ μάλιστα τὰς ἐγγυτέρας πρὸς τὰ τείχη τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ νὰ φωνάζουν στεντορείως:

—*Ἐλευθερία ἢ θάνατος.*

Ἀπὸ τὰ τείχη ἔκπληκτοι προέκυπτον οἱ Τοῦρκοι καὶ παρετήρουν τὰ τελούμενα ἐν τῇ πόλει, ἀπίστευτα καὶ ἀκατανόητα δι' αὐτούς. Ὕβριζον δὲ καὶ ἐλιθοβόλουν τοὺς ὑπὸ τὸ φρούριον.

Διαμηνυθείσης εἰς Χασιὰν καὶ Λεβάδειαν τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Χατζῆ-Μελέτης ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Διοικητήριον καὶ ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ, τῆς ὁποίας προηγοῦντο Ἀθηναῖοι προύχοντες, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τὴν 28ην. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἤρχισαν αἱ περὶ τῶν πρωτείων ἔριδες, τοῦ μὲν Λογοθέτου Χωματιανοῦ καὶ τοῦ Μισαραλιώτου, ἐγκρίτων Ἀθηναίων, ἐπιμενόντων ν' ἀναμείνωσι τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐσπευσμένως κατερχομένου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ δὲ Χασιώτου, χωρικοῦ ἀξιοῦντος τὴν πολιτικὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν Ἀθήναις ὑπ' αὐτὸν κυρίως τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους, οἱ Μενιδιᾶται καὶ Κιουρκακιῶται ὑπὸ τὸν Χατζῆν Ἀναγνώστην τὸν Κιουρκακιώτην, οἱ δὲ Μεσογεῖται ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Ντάβαρην. Τὰ δὲ σώματα τῶν Ἀθηναίων, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν αὐξανόμενα, ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰ. Βλάχου, Ν. Ζαχαρίτζα, Συμεὼν Ζαχαρίτζα, Ν. Σαρρῆ, Νερούτζου Βενιζέλου, Παναγῆ Κτενᾶ, Σωτηρίου Βουζίκη, Δημητρίου Ξάνθη, Ἀποστόλη Κορθινοῦ, Χατζῆ-Νικολάου Κόρδα, Σπύρου Κυριακοῦ καὶ Ἀντωνίου Πούλου. Γενικὸς δὲ ἀρχηγός, μόνον ἐνώπιον αὐτοῦ ὑποτασσομένου τοῦ Χατζῆ-Μελέτη, παρέμεινεν ὁ Λεβαδίτης Δῆμος Ἀντωνίου, μὲ Γενικὸν ὑπασπιστὴν τὸν Νικόλαον Κολοβόν, Ἠπειρώτην. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχισαν νὰ προστρέχουν εἰς τὰς Ἀθήνας πανταχόθεν, Σαλαμίνιοι, Αἰγινῆται, Κεῖοι, Κύθνιοι, Ἑπτανήσιοι καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἀνῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους ὁπλαρχηγούς. Καὶ Ὑδραῖοι ἀκόμη προσέτρεξαν. Μάλιστα, εἰς τὸ Πόρτο—Δράκο (τὸν Πειραιᾶ), ἔσπευσε νὰ διατεθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν Ἀθηνῶν τὸ ὑδραϊκὸν πλοῖον τοῦ Γεωργίου Νέγκα μὲ τὰ ἕνδεκα κανόνια του.

Ἐν τούτοις καταπληκτικὴ ἦτο ἡ ἔλλειψις τῶν

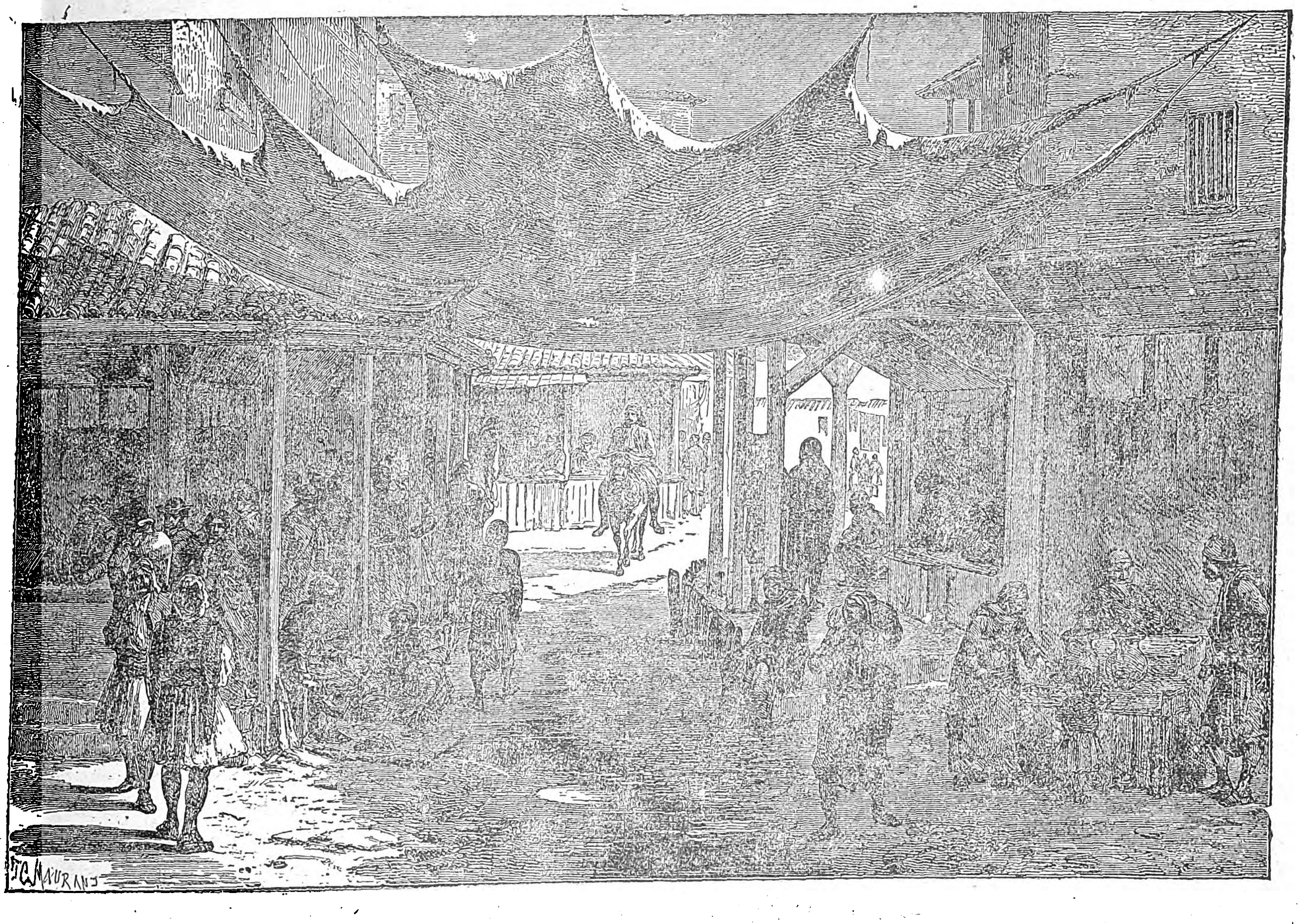

Τὸ Κάτω Παζάρι τῶν Ἀθηνῶν. [Σχεδιάγραμμα τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ A. Proust].

τζια Τούρκους ἀγάδες ὡς ἀξιωματικούς, ἀλλὰ τὴν φρούρησιν ἐνεπιστεύθησαν εἰς Ἀθηναίους καὶ ἄλλους χριστιανούς, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζον πιστοὺς των ἀνθρώπους. Αὐτοὶ δὲ κατεγίνοντο, ἀνεβοκατεβαίνοντες εἰς τὸ κάστρον καὶ τὴν πόλιν, εἴτε ν' ἀποκομίζουν τὰ ἴδιά των πράγματα πρὸς φύλαξιν, εἴτε ἐπωφελούμενοι τῆς γενικῆς συγχύσεως, νὰ λεηλατοῦν καὶ τῶν ἄλλων Τούρκων καὶ Χριστιανῶν τὰς οἰκίας.

Τοιουτοτρόπως τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκείνην τὴν νύκτα, εὐκόλως ἠδυνήθη, μετὰ σύντομον τειχομαχίαν εἰς τὸ ἀσθενέστερον τμῆμα, τὸ μεταξὺ τῆς Πόρτας τῆς Μπουμπουνίστρας καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (μεταξὺ δηλαδὴ τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων καὶ τῆς ὁδοῦ Γεωργίου Σταύρου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου) νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Οἱ ὀλίγοι Τοῦρκοι τῶν Μπουρτζίων τῆς πλευρᾶς ἐκείνης ἐφονεύθησαν. Οἱ δὲ Ἕλληνες, ἤρχισαν προχωροῦντες μὲ τὰ πρῶτα φέγγη τῆς αὐγῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ καὶ φωνάζοντες τὸ «*Χριστὸς Ἀνέστη*» τῶν διττῶς πασχαλινῶν ἐκείνων ἡμερῶν. Πανικὸς τότε κατέλαβε τοὺς ἀπολειφθέντας ἐν τῇ πόλει Τούρκους, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἐσώθησαν κατορθώσαντες ν' ἀνέλθουν ἐν σπουδῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἄλλοι ὅμως ἐφονεύθησαν.

ἀφοῦ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας εἶχε παραιτηθῆ ὑπὲρ τοῦ Δήμου Ἀντωνίου.

Ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ τὸ ἔργον της — Τέλος ὑπερίσχυσεν ὁ Χατζῆ-Μελέτης, ἀλλ' ὄχι ἐπὶ πολύ. Διότι τὴν ἐπομένην κατῆλθεν ὁ Μητροπολίτης, καὶ μετὰ κατανυκτικὴν ἀκολουθίαν ἐν τῷ Καθολικῷ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν κυπτόντων ἀπὸ τὸ βορεινὸν περιτείχισμα τῆς Ἀκροπόλεως Τούρκων, ἐγένετο ἐν τῇ μικρᾷ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος (παρὰ τὸ λεγόμενον Δημοπρατήριον) ἡ ἐκλογὴ τῶν «*Βουλευτῶν*», ἤτοι πενταμελοῦς προσωρινῆς καὶ ἐπιτοπίου Διοικήσεως. Ἐξελέγησαν δὲ Βουλευταὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀθηνῶν Διονυσίου ὁ σεβάσμιος Χατζῆ-Παναγῆς Ζαχαρίτσας, ὁ Σπυρίδων Πατούσας, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Δημήτριος Ἀντωνόπουλος καὶ ὁ Νικόλαος Τουρναβίτης.

Πρῶτον μέλημα τῶν Βουλευτῶν ὑπῆρξεν ἡ διευθέτησις τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων. Πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἀπειλούσης νὰ ἐκδηλωθῇ δι' ἀταξιῶν καὶ λαφυραγωγιῶν, λόγῳ τοῦ ἀνευθύνου τῶν ἀρχηγῶν, ἀνετέθη ἡ διοίκησις τῶν σωμάτων εἰς ὑπευθύνους ἀρχηγίας. Καὶ ἐκ μὲν τῶν χωρικῶν Ξωτάρηδων, οἱ Χασιῶται ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χατζῆ—Μελέτη Βασιλείου καὶ τοῦ Μήτρου Σκευᾶ ἔχοντος

ὅπλων καὶ τῶν πολεμοφοδίων εἰς τὰς ἐπαναστατημένας Ἀθήνας. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ δὲ τὸ μέγεθος τῆς ἐλλείψεως ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἔν τινι ἐπιστολῇ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς ἐν Ὕδρᾳ ἀδελφοὺς Ἰωάννην καὶ Μαρῖνον Κλάδον, ἀπὸ 29ης Ἀπριλίου 1821 ἀναγινώσκομεν: «*Ἡ μεγαλειτέρα ἀνάγκη ὅπου ἔχει ἡ πατρὶς μας κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν εἶναι ἡ τῶν τοπίων (κανονίων) καὶ μπαρουτίου...Παρακαλοῦμεν νὰ ἐπισκεφθῆτε τὴν ἀνάγκην ταύτην, ὅτι τὰς ἐλπίδας μας οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ἀφιερώσαμεν εἰς τὴν εὐγενείαν σας. Σπουδάσατε λοιπὸν ἀδελφοὶ νὰ εὐεργετήσετε τὰς Ἀθήνας. Παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς προβλέψετε καὶ τέσσερα ῥίζιμα χαρτὶ πρὸς χρῆσιν μας (διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πυριτιδοβολῶν).*»

Καὶ ἐστάλησαν μὲν τὰ ζητούμενα. Μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὸ «*μεγάλο κανόνι*» ὅπερ ἀπέσπασεν ἐκ τῆς πολιορκίας τῆς Κορίνθου ὁ Κωνσταντῖνος Μεθενίτης καὶ διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ ἐπιστολὴν τῶν Βουλευτῶν τῆς 17ης Μαΐου «ἀπὸ αὔριον θέλομεν ἀρχίσει νὰ κτυπῶμεν τοὺς ἀποκλεισμένους εἰς τὸ Κάστρον βαρβάρους».

Ἀλλὰ ἡ πυρῖτις ἦτο ὀλίγη, καὶ οἱ Βουλευταὶ ἀπέστειλαν εἰς Σπέτσας τὸν Παναγῆν Σκουζὲν νὰ ἀγοράσῃ τοῖς μετρητοῖς ὅσην πυρίτιδα εὕρῃ. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως τῶν ὅπλων ἀναπληροῖ ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ἐμψύχωσις, τὴν ὁποίαν παρέχουν αἱ κυκλοφο-

Digitized by Google

ροῦσαι ἀδέσποτοι μὲν φῆμαι περὶ νικῶν, ἀλλ' εὐπρόσδεκτοι παντοῦ γινόμεναι.

Μὲ αὐτὰ τὰ ὅπλα ἐμάχοντο οἱ ταλαίπωροι ἐπαναστάται τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 'Αγῶνος. Καὶ μολαταῦτα κατεκρίθησαν: οἱ μὲν σπορεῖς τῶν ἀδεσπότων ἐκείνων φημῶν ὡς κακόπιστοι, οἱ δὲ πιστεύοντες αὐτάς, ὡς μωρόπιστοι.

Οἱ ἐν τῇ 'Ακροπόλει πολιορκημένοι Τοῦρκοι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον στερούμενοι τῶν ἀναγκαίων διὰ παρατεταμένον ἀποκλεισμόν, δὶς ἀπεπειράθησαν κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον ν' ἀποστείλωσι ταχυδρόμους πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ διὰ νὰ ζητήσουν βοήθειαν. 'Αλλ' ἀπέτυχον, τῶν ταχυδρόμων συλληφθέντων ἀπὸ τοὺς πολιορκητάς. Οἱ δὲ πολιορκοῦντες μετ' ἀφαντάστου ζήλου ἐπεδόθησαν, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἐφοδίων τοῦ πολέμου ἐκ τῶν ἐνόντων. Ἕκαστος προσέφερε τὰ φῶτα του μὲ τόσην ἀφέλειαν, ὥστε καὶ ὑπονόμους ἐτόλμησαν νὰ κατασκευάσουν πρὸς ἀνατίναξιν καιρίων θέσεων τῆς 'Ακροπόλεως, χωρὶς νὰ κατέχουν οἱ κατασκευασταὶ αὐτῶν οὐδὲ τὰ στοιχεῖα τῆς δυσκόλου ταύτης τέχνης τῆς ἀπαιτούσης εἰδικὰς μαθηματικὰς γνώσεις καὶ ἰδιοφυΐαν οὐ τὴν τυχοῦσαν.

'Η στρατολογία τοῦ Κ. Μαυρομιχάλη.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Πελοπόννησος, ἂν καὶ εἶχε πολλοὺς περισπασμούς, πληροφορουμένη ὅτι τελικὸς σκοπὸς τῆς καθόδου τῶν Τούρκων Πασάδων Κιοσὲ-Μεχμὲτ καὶ 'Ομὲρ Βρυώνη ἦτο νὰ προσβάλουν τὴν χερσόνησον, ἔκριναν φρόνιμον νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἀγωνιζομένους ἐν τῇ Στερεᾷ 'Ελλάδι, ὥστε ἐκεῖ νὰ γίνῃ ἡ φθορὰ καὶ εἰ δυνατὸν ἡ καταστροφὴ τῶν τουρκικῶν ἐκείνων δυνάμεων.

'Ορίσαντες λοιπὸν ὅπως ἐνισχύσουν τὰ Δερβενοχώρια τῆς Μεγαρίδος, καὶ πέραν αὐτῶν, ὅπου θὰ ἦτο χρήσιμον τὰ σώματα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐτάχθησαν ὁ ἀνεψιός του 'Ηλίας Μαυρομιχάλης, ὁ ἀρχηγὸς ἕως τότε τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταρᾶς), ὁ Λάκων Τσαλαφατῖνος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν γενναιοτάτων ὁπλαρχηγῶν, διέταξαν αὐτοὺς ὄχι μόνον νὰ ἐκστρατεύσωσι παρευθὺς εἰς τὴν Στερεὰν 'Ελλάδα, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁδὸν νὰ στρατολογήσωσιν ὅσους δυνηθῶσιν. Οὕτω περὶ τὰ τέλη Μαΐου καὶ ἀρχὰς 'Ιουνίου τὸ σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη διὰ τῶν Δερβενοχωρίων ἔφθασεν εἰς τὸ Κριεκοῦκι (τὰς ἀρχαίας 'Ερυθράς). 'Εν τῷ μεταξὺ ἐστρατολόγησεν ἀρκετοὺς ὁπλίτας εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰ Γεράνεια ὄρη. 'Εζήτησε καὶ ἀπὸ τοὺς 'Αθηναίους νὰ ἐνισχύσουν τὸ σῶμα του, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ λυμαινομένου τὴν Βοιωτίαν ἐχθροῦ. Ὅσον ὅμως ἡ φήμη ὅτι ὁ «*Μπεϊζαδὲς*» (δηλαδὴ ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη 'Ηλίας) ἔρχεται, κατετάρασσε τοὺς Τούρκους καὶ ἐνεψύχωνε τοὺς Χριστιανοὺς διὰ τὴν ἀνέλπιστον συνδρομήν, τόσον ἡ αἴτησις περὶ στρατολογίας κατέπληξε τοὺς 'Αθηναίους. Δι' ὅπερ ἐν ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ τελοῦντες, ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Μαυρομιχάλην τὴν 6ην 'Ιουνίου, συγκινητικὴν ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, ἀφοῦ διατυπώνουν τῷ «*Γενναίῳ Σπαρτιάτῃ*» μυρίους πατριωτικοὺς ἐνθουσιασμούς, ἐπάγονται:

«... *Εἰς τὴν φωνήν: 'Εκδίκησιν Ἕλληνες!—ἡ Σπάρτη δεικνύει ἱκανότητα, φυλάξασα τὰ ὅπλα της ἀπὸ τοὺς ἀπανθρώπους τυράννους. 'Αλλ' ἡ δύστηνος 'Αττικὴ ἐκράτει τόσους χρόνους ἀντὶ ὅπλων ἄροτρον καὶ ἀξίνην. Αὐτά, τὴν ἐταπείνωσαν πολύ. Μόλις ἐξύπνησεν. 'Η ἀμάθεια ὅμως πρὸς τὰ ὅπλα,... καὶ τί λέγομεν, ἡ ἔλλειψις τῶν ὅπλων ὀπισθοδρομίζει τὴν προθυμίαν μας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ χρέους. Τοῦτο βεβαιούμενοι, Κύριε, λάβετε οἶκτον εἰς τὴν ψυχήν σας, θεωροῦντες τὴν ἀπευκταίαν κατάστασιν τοῦ πολυχρονίου ζυγοῦ μας. Εἰς τὴν ζήτησιν τῶν ἀδελφῶν μας Λειβαδιτῶν ἐστείλαμεν πρὸ ἡμερῶν μερικοὺς στρατιώτας καὶ σήμερον ἄλλους. Θέλομεν πασχίσῃ καὶ τώρα νὰ στείλωμεν ὅσους μποροῦμεν. Ἂν ἡμεῖς ἀδύνατοι νὰ εὐχαριστήσωμεν, δυνατὸν ὅμως τὸ ἔθνος νὰ σᾶς πλέξῃ στέφανον δόξης. Μιμούμενοι τότε οἱ ἀπόγονοι τὰ ἔργα τῶν προγόνων των, θέλουσι μίαν ἡμέραν στήσει εἰς τὴν λαμπρὰν πόλιν τοῦ Περικλέους τὸν ἐπάξιον ἀνδριάντα σας*».

Πρεσβεῖαι καὶ ἀπειλαί.—Εἶχον ὅμως καὶ ἄλλον λόγον νὰ στενοχωροῦνται οἱ 'Αθηναῖοι. 'Εγνώσθη δηλονότι, πολὺ ἀργότερα ἀφ' ὅ,τι συνέβη ὅτι τὴν 15ην Μαΐου ὁ περίφημος Μεχμετάκος Τουραλῆς ἐξῆλθε μετὰ δέκα πέντε περίπου Μουσουλμάνων 'Αθηναίων, εἴτε λαθὼν τὴν προσοχήν, εἴτε καὶ ἐξαγοράσας τὴν σιωπὴν τῶν Σαλαμινίων, οἵτινες ἐφρούρουν περὶ τὸ ἀρκτικὸν τεῖχος τῆς 'Ακροπόλεως. 'Εκεῖθεν καταβὰς εἰς τοὺς Τρεῖς Πύργους, ὅπως ἐλέγετο τότε τὸ Φάληρον, εὗρῆκε πλοιάριον διὰ τοῦ ὁποίου μετέβη εἰς Κάρυστον, καὶ ἔπειτα εἰς Χαλκίδα. 'Εκεῖ παρεσκεύασε νέαν κάθοδον Τούρκων, εἰδοποιήσας ταυτοχρόνως καὶ τὸν περιφερόμενον εἰς Βοιωτίαν 'Ομὲρ πασᾶν Βρυώνην περὶ τῶν συμβαινόντων ἐν 'Αττικῇ. 'Απολύσαντες ἐπίσης οἱ Τοῦρκοι τὸν γέροντα Χατζῆ-Φίλιππαν Γουναράκην τὸν ἀπέστειλαν εἰς τοὺς 'Αθηναίους μὲ ὑπόσχεσιν ἀμνηστείας δι' ὅσα ἔγιναν. 'Εμπαιχθέντες δὲ διὰ τοῦτο, ἠπείλουν σφαγὴν τῶν ὁμήρων. Ὅλα αὐτὰ ἐπετάθησαν ἀκριβῶς τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 'Ιουλίου, ὅταν στενοχωρημένοι ἀπὸ τροφάς, οἱ Τοῦρκοι τῆς 'Ακροπόλεως, ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθουν πρὸς καρπολογίαν. Τὰ σπαρτὰ ἄλλωστε εἶχον ὡριμάσει. Καὶ ἔπρεπε νὰ σπεύσουν, πρὶν καρπολογήσουν οἱ πολιορκηταί.

'Η μάχη τῆς 'Αρβανίτικης Πόρτας. 'Η 8η 'Ιουνίου ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ὀδυνηρὰ διὰ τοὺς 'Αθηναίους ἡμέρα. Τὴν πρωΐαν, σῶμα ἑκατὸν πεντήκοντα Τούρκων ὁπλοφόρων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν θηριώδους Αἰθίοπος, ἀπὸ μακροῦ ὑπηρετοῦντος ὑπὸ τὸν Δισδάρην τοῦ Κάστρου καὶ τὸν ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν καὶ ὠνόμαζον «*Κεσέμην*», ἐξῆλθον μὲ ἀνηκούστους κραυγάς, τὸ μὲν ὅπως πτοήσουν τοὺς πολιορκητάς, τὸ δὲ ὅπως καλύψουν περὶ τὰ πεντήκοντα ἀνδράποδα ἀραπίνας καὶ ἀραπόπουλα, τὰ ὁποῖα ἐξήρχοντο διὰ νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς τὴν 'Αρβανίτικην Πόρταν, (περίπου ἐκεῖ ὅπου σήμερον τὸ Α' Στρατ. Νοσοκομεῖον), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ καρπολογήσουν τὰ ὥριμα πλέον σπαρτὰ τῆς περιοχῆς καὶ νὰ φορτώσουν τὰ δέματά των ἐπὶ τῶν ὑποζυγίων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἠκολούθουν ἀπὸ τὴν 'Ακρόπολιν. Πράγματι λοιπὸν ὁ γενόμενος θόρυβος ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ. Διότι ἄλλοι μὲν ἀπεχώρησαν, ἄλλοι δὲ ἐκλείσθησαν εἰς τὴν μικρὰν παρὰ τὸ θέατρον τοῦ Βάκχου ἐκκλησίαν τοῦ 'Αγίου Γεωργίου τοῦ 'Αλεξανδρινοῦ. Καὶ καθ' ὃν χρόνον κρατερὰ διεξήγετο παρὰ τὸν ναΐσκον μάχη, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸν φόνον ὅλων τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἀγωνισθέντων 'Αθηναίων, οἱ Αἰγινῆται φρουροὶ τῆς 'Αρβανίτικης Πόρτας ἐπανῆλθον εἰς ἐπίθεσιν. 'Αλλὰ δὲν κατώρθωσαν τίποτε. 'Αντιθέτως ἀπώλεσαν τὴν σημαίαν των. 'Εν τῷ μεταξὺ τὰ γυναικόπαιδα ἐπεδόθησαν εἰς τὴν καρπολογίαν, καὶ πολλὰ ὑποζύγια κατώρθωσαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ Κάστρον. 'Αλλ' εἶχον ἐνισχυθῆ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὸν Δῆμον 'Αντωνίου, ὅστις προσελθὼν μὲ ἰσχυρὸν σῶμα ἐπετέθη ἀγρίως ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τότε διεξήχθη ἀληθὴς μάχη παρὰ τὴν 'Αρβανίτικην Πόρταν, διαρκέσασα ὀλίγην μὲν ὥραν, ἀλλὰ γενομένη ἀποτελεσματική. Διότι ἐφονεύθησαν ἐπανερχόμεναι ἀπὸ τὴν καρπολογίαν εἴκοσι 'Αραπίναι καὶ 'Αραπόπουλα καὶ περὶ τοὺς δέκα πέντε Τοῦρκοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ 'Αράπης Κεσέμης, ζωγρηθεὶς κατ' ἀρχὰς καὶ σφαγεὶς κατόπιν ἐν τῇ μανίᾳ τῶν μαχητῶν. 'Εκ τῶν 'Ελλήνων ἐφονεύθησαν δύο, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν Σωτήριος Βουζίκης, ἂν καὶ ὁ Σουρμελῆς ὁρίζει τὸν θάνατόν του ὡς προελθόντα «κατὰ μέτωπον ἐκ τοῦ φρουρίου, τὴν 30ὴν Μαΐου, ἤτοι μίαν ἑβδομάδα ἐνωρίτερον». 'Εξωγρήθησαν δὲ ἕτεροι δύο, οἵτινες καὶ ἀπέθανον μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ τῆς 'Ακροπόλεως. 'Αλλὰ καὶ τρεῖς ἐτραυματίσθησαν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν 'Αθηναίων, ὁ γενναῖος Δῆμος 'Αντωνίου. 'Ο ταλαίπωρος, τραυματισθεὶς εἰς τὸν μηρόν, μετηνέχθη πρὸς νοσηλείαν εἰς Αἴγιναν. 'Εκεῖ ὅμως, ἐγκαταλειφθείς, ἄγνωστον διατί, ἐσάπη ὑπὸ τῆς γαγγραίνης. Καὶ ἀπέθανε διαμαρτυρόμενος, διότι τὸν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς δόξης, μακρὰν τοῦ ὁποίου, ἔλεγεν ὅτι ἀποθνήσκει τὸν ἀδοξότερον τῶν θανάτων.

'Η σφαγὴ τῶν Προκρίτων. — Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, εἴτε διὰ τὸν φόνον τοῦ Αἰθίοπος Κεσέμη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς, εἴτε διότι ἐξεμάνησαν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ διὰ τὰς ἐν γένει κατὰ τὴν καρπολογίαν ἀπωλείας, οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν εἰς τὸν Γουλᾶν, καὶ ἁρπάσαντες τοὺς 'Αθηναίους προκρίτους, ἔσφαξαν τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον ἐν ἀλαλαγμοῖς, παρὰ τὸ βορεινὸν τεῖχος τῆς 'Ακροπόλεως καὶ ὑπὲρ τὰς κεντρικὰς συνοικίας. 'Εκεῖ, ἔμπλεοι φρίκης, ἀλλ' ἀδυνατοῦντες ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν θηριωδίαν, οἱ 'Αθηναῖοι ἐδέχοντο μίαν πρὸς μίαν τὰς κυλιομένας ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ φρουρίου καὶ καθημαγμένας κεφαλὰς τῶν προσφιλῶν συμπολιτῶν των.

'Εκ τῶν δώδεκα αἰχμαλωτισθέντων ὡς ὁμήρων, οἵτινες καὶ ὑπέφεραν ἀληθινὰ βασανιστήρια μέσα εἰς τὴν ἀθλίαν ἐκείνην φυλακήν, οἱ ὀκτὼ ἐφονεύθησαν. Διότι τὸν μὲν γέροντα Χατζῆ Φίλιππαν τὸν Γουναράκην οἱ Τοῦρκοι, εἶχον προαποστείλει πρεσβευτὴν πρὸς τοὺς πολιορκητάς, τοὺς δὲ τρεῖς Δημογέροντας ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπέτρεψεν ὁ Καδδῆς νὰ θίξουν, διότι ἐθεώρει τὰς ἀρχὰς ὡς ὑπολόγους διὰ τὴν ζωήν των, «*χρήσιμον εἰς τὴν ἐξουσίαν, λόγῳ τοῦ ἀξιώματός των*». Τὸ πένθος τῶν 'Αθηναίων ὑπῆρξε μέγιστον διὰ τὴν σφαγὴν τῶν προκρίτων. Φρικτὴν ἐντύπωσιν παρήγαγε τὸ ἀσύνηθες θέαμα τῶν κεφαλῶν αἵτινες κατεκυλίοντο. Κατὰ παράδοσιν διασωθεῖσαν μάλιστα, ἡ κεφαλὴ τοῦ ἱερομονάχου Φιλαρέτου Τριανταφύλλη, ἀπομείνασα μετέωρος εἴς τινα βράχον, προεκάλεσεν ἀληθῆ μάχην τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης μεταξὺ τῶν 'Αθηναίων οἵτινες ἀναρριχηθέντες τὴν παρέλαβον διὰ νὰ τὴν θάψουν καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ τείχους Τούρκων οἵτινες τοὺς ἐπυροβόλουν, καθ' ὃν χρόνον γυναῖκές τινες ἔρριπτον κατ' αὐτῶν ὀγκώδεις πέτρας. 'Αλλὰ καὶ τὸ μῖσος ἐγεννήθη τῶν 'Αθηναίων, μῖσος τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε πρότερον.

'Η ἀποτυχία τῆς πρώτης ὑπονόμου. — Εἰς

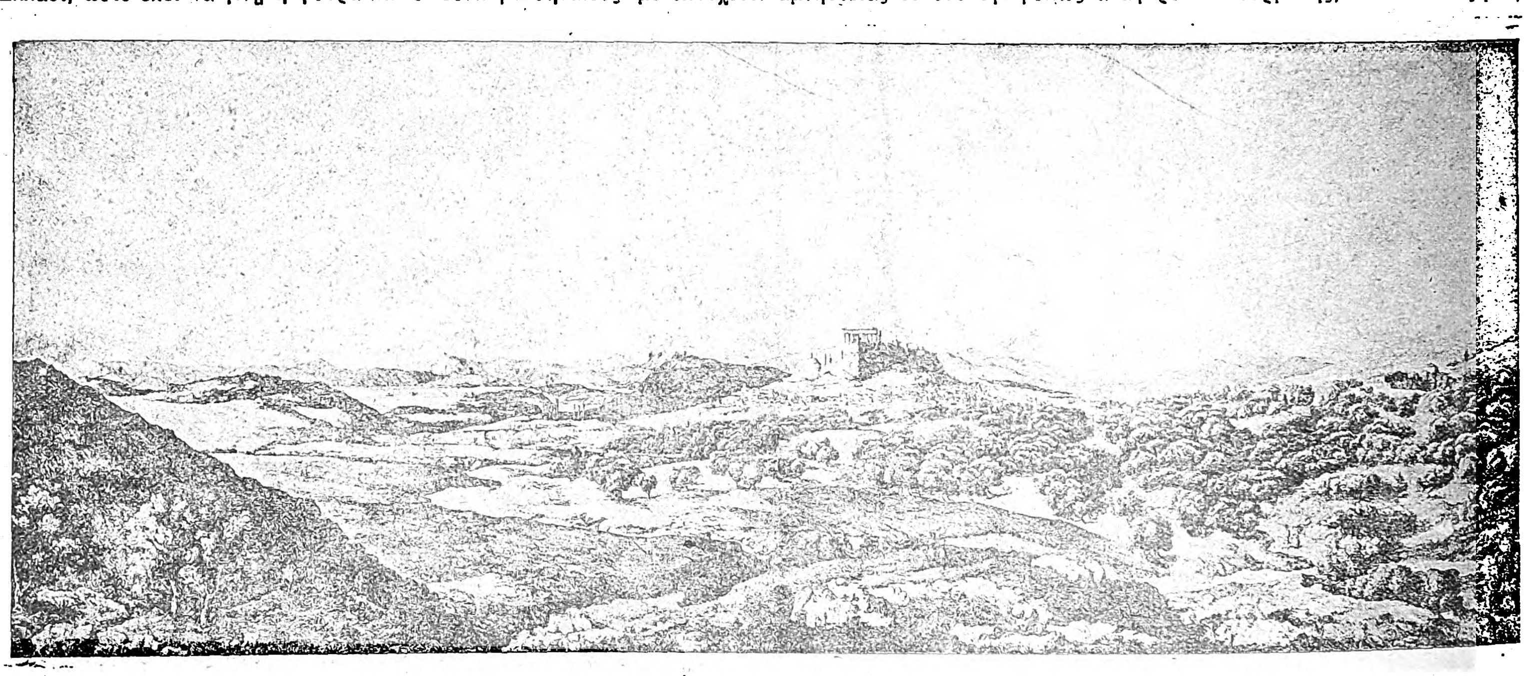

'Ανατολικὴ ἄποψις τῶν 'Αθηνῶν (ἀπὸ τοῦ 'Αρδηττοῦ).

Χαλκογραφία τοῦ Ios. Thürner].

Digitized by Google

αὐτὸ δέον ν' ἀποδοθῇ καὶ ἡ σπουδὴ μεθ' ἧς ἐζήτησαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς 9 Ἰουνίου ν' ἀνατινάξουν τὴν ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἄνευ σχεδίου τινὸς κατασκευασθεῖσαν ὑπόνομον, παρὰ τὸν *Σεοπετζὲν* (τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου μετὰ τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, ἅτινα περιτειχισμένα τότε καλῶς ἀπετέλουν προτείχισμα καὶ προμαχῶνα τῆς Ἀκροπόλεως). Ἐκεῖ ὑπῆρχε πηγαῖον ὕδωρ, εἰς παλαιὰ φρέατα συγκεντρούμενον. Καὶ τοῦ ὕδατος τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ στερήσουν τοὺς πολιορκημένους. Ἡ ἀνατίναξις δὲν ἐπέφερε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποτυχία δὲν ἀπήλπισε τοὺς καρτερικοὺς ἀγωνιστάς.

Αἱ συνεννοήσεις τοῦ Ὀδυσσέως.—Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ στρατεύματα τοῦ Κιοσσὲ Μεχμὲτ κατήρχοντο μετὰ περισκέψεως κι' ἐδῄουν τὴν Δυτικὴν Βοιωτίαν. Τὸ αὐτὸ ἔπραττε πρὸς τ' ἀνατολικὰ καὶ ὁ Ὀμὲρ πασᾶς Βρυώνης, ὅστις μᾶλλον ἐλεηλάτει τὴν εὔφορον χώραν παρὰ ἔσπευδεν εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Βάσιμοι λόγοι ἀποδίδουν τὴν βραδύτητα ταύτην εἰς τὰς συνεννοήσεις τὰς ὁποίας ἔκαμναν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τσάμηδων Ντελήδων Τελεχᾶ-Φέζο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου. Δῆθεν μὲν ὑπὲρ τοῦ παλαιοῦ των αὐθέντου, τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, πράγματι ὅμως δι' ἰδίους ἕκαστος σκοπούς. Ὁ πρῶτος διὰ νὰ λεηλατήσῃ καλλίτερα, ὁ δεύτερος διὰ νὰ δώσῃ τὸν καιρὸν εἰς τοὺς διχονοοῦντας Ἕλληνας νὰ ὁμονοήσουν. Ὄντως νέος καὶ ὀλέθριος ἐκ τῆς διχονοίας κίνδυνος τοὺς ἠπείλει.

Εἰς ἀναζήτησιν νέου ἀρχηγοῦ. — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δήμου Ἀντωνίου, νέαι προεκλήθησαν ἔριδες διὰ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν. Οἱ Γκαγκαραῖοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠνείχοντο τὸν Ξωτάρην Χατζῆ-Μελέτην Βασιλείου, ἔχοντα τὴν οὐσιαστικὴν δύναμιν, εὑρισκομένην μᾶλλον εἰς χεῖρας τῶν ἀγροτῶν. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἐκεῖνος ἔστεργε κανένα ἐκ τῶν Ἀθηναίων. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν τελευταίων, πλείστας ὅσας καταχρήσεις διέπραττον οἱ χωρικοί. Εἶχον φθάσει τὰ πράγματα εἰς τὸ ἀπροχώρητον, διὰ τὴν ἔλλειψιν οὐσιαστικῆς διοικήσεως. Τέλος οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχώρησαν, ἀφοῦ ἀπέτυχον εἰς τὴν παράκλησίν των ὅπως προσέλθῃ ἐξ Ὕδρας ὁ Θεόδωρος Νέγρης καὶ «ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ὑποθέσεων τῶν Ἀθηνῶν» καὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Χατζῆ-Μελέτη τὸν Καπετὰν-Γεώργιον Νέγκαν, Ὑδραῖον, τοῦ ὁποίου ἡ ὀλιγοήμερος ἐξουσία πολλὴν τάξιν ἔφερεν εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιορκίας, τοὺς δὲ Τούρκους εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς παραδόσεως. Διὰ ν' ἀποφύγουν λοιπὸν τὸν ἐπικείμενον ἐμφύλιον σπαραγμόν, ἐδέχθησαν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην «οὐδέτερόν τι πρόσωπον» ὅπως τοὺς διοικήσῃ.

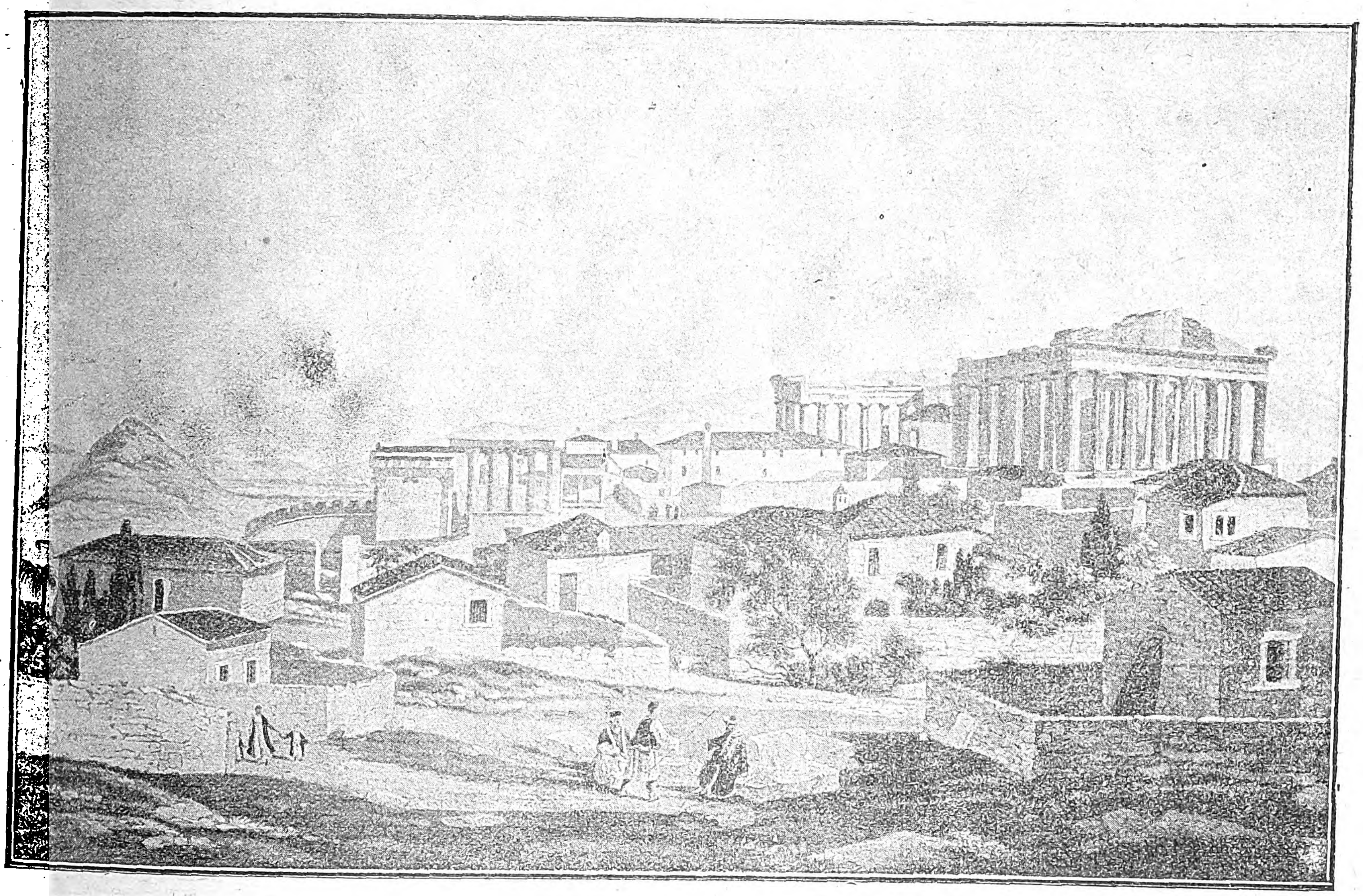

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως ὡς εἶχε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Τὸ Ἐρεχθεῖον εἶναι ἀκόμη ἀκέραιον.

[Ἔγχρωμος χαλκογραφία τοῦ Ντόντουελ. ἐκδοθεῖσα τῷ 1821].

Διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν καὶ τὰς ἀπειλὰς τόσον τὰς ἐξωτερικὰς ἀπὸ τῶν Τούρκων τῶν λεηλατούντων τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Εὔβοιαν, ὅσον καὶ τὰς ἐσωτερικάς, λόγῳ τῶν ἀσυμβιβάστων πλέον διχονοιῶν, ἀπῃτεῖτο πρόσωπον μεγάλης ἀξίας, θελήσεως ἰσχυρᾶς, ἀλλὰ πρὸ πάντων μεγίστης ἐπιβολῆς εἰς τ' ἀχαλίνωτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν οἱ ἀπελεύθεροι τῆς χθὲς σκλάβοι. Ἀτυχῶς, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, τοῦ ὁποίου τὰ εἰλικρινῆ αἰσθήματα, τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν σεμνότητα οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, εἶχεν ὡρισμένας ἀντιλήψεις ἐντελῶς ἔξω τόπου καὶ χρόνου, ἐκ παρερμηνείας τελείας καὶ τῶν τῆς ἐπαναστάσεως πραγμάτων καὶ τῶν διενεργούντων αὐτὴν προσώπων. Ἐξέλεξε λοιπόν, ὡς μόνον κατάλληλον, τὸν ἐκ Ρωσίας ἀκολουθήσαντα αὐτὸν Λιβέριον Λιβερόπουλον, νέον πολλῆς μορφώσεως, ἀγαθὸν καθ' ὅλα, ἀλλὰ τελείως ἀνίκανον ὅπως ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις καὶ δὴ ἐναντίον τοιούτων συναθλητῶν, τὰ πρωτεῖα διὰ παντὸς τρόπου ἀξιούντων.

Ιστορικὴ παρέμεινεν, ἀλλ' εἶναι καὶ χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ 29 Ἰουνίου, καθ' ἣν ὁ Λιβέριος, φέρων τὴν μαύρην καὶ στενὴν στολὴν τοῦ Ἱερολοχίτου, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐγένετο πανδήμως δεκτός.

«*Πολύτιμος*, γράφει ὁ Φιλήμων, ἦτο *ἤδη πᾶσα λέξις καὶ πολυτιμότερον πᾶν ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου χαριζόμενον εὐμενὲς νεῦμα τοῦ Λιβερίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπερεθαύμαζον αὐτόν, καὶ ἐν πάσῃ διαταγῇ εὐπειθέστατον ἔκλινον τὸν αὐχένα, ὅπως ἐξασθενίσωσι τὸν Μελέτην. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ὡσαύτως ὑπερεκολάκευον αὐτὸν ὅπως συστηθῶσι παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ ἀνωτέρας τύχωσι τύχης*».

Τόσην δ' ἐπιβολὴν ἐπί τινας ἡμέρας ἔσχε τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο γόητρον τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Ὑπερτάτης Ἀρχῆς, μολονότι, ἀπὸ ἡμερῶν, ἡ καταστροφὴ τοῦ Δραγατσανίου τὴν εἶχε καταρρακώσει τελεσιδίκως, ὥστε εἰς τὴν διαταγήν του, ὁ ἀνυπότακτος Χατζῆ-Μελέτης ἐξῆλθε μὲ τὸ σῶμα του εἰς συνάντησιν τοῦ ἐπερχομένου Ὀμὲρ-Βρυώνη. Καὶ τοῦτο μόλις τῷ ὑπεδείχθη, ὡς ἀνάγκη, ἀπὸ τὸν Λιβέριον καὶ μόνον ἀπ' αὐτόν.

Καὶ ἄλλο ὅμως ἀγαθὸν διὰ τοὺς πολιορκητὰς ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ ἄφιξις τοῦ Λιβερίου. Οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας πολλοὺς ἐνδεδυμένους μὲ εὐρωπαϊκὰ φορέματα, τὰ λεγόμενα «*στενά*», καὶ ἐξαιρέτως τοὺς Ἑπτανησίους ἀγωνιστάς, ἠπόρουν καὶ ὑπώπτευον ἐν τῇ ἀπομονώσει των ὅτι κάποια μεγάλη Εὐρωπαϊκὴ δύναμις ὑπεστήριζε τοὺς Ἐπαναστάτας. Ὅταν λοιπὸν εἶδον τὸν νεωστὶ ἐλθόντα «*Φραγκοφορεμένον*», ὅπως ὑπελήφθη, διὰ τὴν Ἱερολοχιτικήν του στολήν, ὁ Λιβέριος, καὶ τὴν πάνδημον δεξίωσιν τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὡς καὶ τὴν ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ ἄνοδόν του εἰς τὴν πόλιν, οἱ Τοῦρκοι ἀπηλπίσθησαν πλέον. Διότι ἐπείσθησαν ὅτι ὁ πόλεμος ἐγίνετο διὰ τῆς συνεργείας τῶν Φράγκων, καὶ ὅτι Φράγκος, καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς χθεσινοὺς Ραγιάδες, ἦτο ὁ μετὰ τοσαύτης πομπῆς ἀναβὰς εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀνήσυχοι συνεπῶς καὶ θέλοντες νὰ συλλάβωσιν αἰχμάλωτόν τινα διὰ νὰ πληροφορηθοῦν τὰ συμβαίνοντα καὶ ταυτοχρόνως διὰ νὰ καρπολογήσουν, οἱ Τοῦρκοι τὴν νύκτα τῆς 1 πρὸς τὴν 2 Ἰουλίου ἐπεχείρησαν ἔξοδον. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Κείων τοὺς ὁποίους διεσκόρπισαν, ἀπολέσαντας καὶ τὴν σημαίαν των. Κατόπιν ἐναντίον σώματος Αἰγινητῶν. Αὐτοὶ ἔπαθον πολλά. Ἀντέστησαν ὅμως. Ἐπετέθησαν ἐπίσης οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐναντίον τῶν φρουρούντων τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου Ὑδραίων, οἵτινες τοὺς ἀπώθησαν. Ἡ νυκτερινὴ ἐκείνη συμπλοκὴ ἐπέφερε περισσοτέραν διαταραχὴν παρὰ ζημίαν. Ἠρέθισεν ὅμως τοὺς Ἕλληνας, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεδόθη, ὅτι τοὺς πολιορκουμένους βοηθοῦν τουρκικαί τινες οἰκογένειαι αἵτινες, καταφυγοῦσαι ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς εἰς τὸ Αὐστριακὸν Προξενεῖον, παρέμενον ἔκτοτε παρὰ τῷ Προξένῳ Γροπίῳ, προστάτῃ τῶν Ὀθωμανῶν. Τότε πολλοὶ ἔσπευσαν εἰς τὸ Προξενεῖον διὰ νὰ συλλάβουν τοὺς προστατευομένους καὶ ἐξουδετερώσουν τὰς ἐνεργείας των. Θὰ παρεβίαζον δὲ τὴν προξενικὴν ἀσυλίαν, ἂν δὲν ἔσπευδεν ὁ Λιβέριος νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἐκεῖθεν.

Ἡ κάθοδος τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη.—Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Λιβέριος ἐπανειλημμένως προσεπάθησε, κατὰ σύστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, νὰ πείσῃ τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὅπως παραδοθοῦν. Ὑπέσχετο νὰ τοὺς μεταφέρῃ σώους καὶ ἀβλαβεῖς ὅπου θελήσουν. Ἐκεῖνοι ὅμως, πληροφορούμενοι τὴν προσέγγισιν τοῦ Ὀμὲρ-πασᾶ Βρυώνη, πάντοτε ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις, ἐπανειλημμένας δ' ἐπεχείρησαν ἐξόδους, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς. Ἐν τούτοις αἱ τροφαί των εἶχον σχεδὸν ἐκλείψει, μεγάλαι δὲ διχόνοιαι ἀνεφάνησαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν, ὅταν τὴν 15 Ἰουλίου ἐγνώσθη, ὅτι ὁ κατερχόμενος τουρκικὸς στρατός, ἀντὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀντιθέτως διέβη τὸν Εὔριπον καὶ ἔσπευσε νὰ καταβάλῃ τὴν ἐν Εὐβοίᾳ ἐπανάστασιν. Ἀτυχῶς, τῆς συγχύσεως ταύτης δὲν ἐγνώριζον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ

Digitized by Google

ἐπωφεληθοῦν. Ἀφήσαντες τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς θανασίμου ἀγωνίας διὰ τοὺς Τούρκους νὰ παρέλθουν, χωρὶς νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῆς Ἀκροπόλεως, ἔδωκαν τὸν κατάλληλον καιρὸν εἰς τὸν Ὀμὲρ πασᾶν Βρυώνην καὶ τὸ ἐν Εὐβοίᾳ μελετώμενον ἔργον ν' ἀποπερατώσῃ καὶ ῥαγδαίως νὰ στραφῇ ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῶν ὁποίων τὴν 18 Ἰουλίου ἔστειλε μοῖραν ἐκ τρισχιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Τελεχᾶ-Φέζον, μετὰ χιλίων περίπου Γκέγκηδων ἱππέων. Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔντρομοι ἤκουσαν οἱ Ἀθηναῖοι. Αὐθωρεὶ ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ τὸ σῶμα τοῦ Χατζῆ-Μελέτη Βασιλείου εἰς τὴν θέσιν Λιάτανι, ἓξ περίπου ὥρας πρὸς βορρᾶν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὸν ἐπερχόμενον ἐχθρόν. Καὶ τὸ μὲν σῶμα διὰ τῶν ἀτραπῶν τῆς Πάρνηθος, ἐν πάσῃ μυστικότητι, ὥδευσε, συγκρουσθὲν ὅμως εἰς τὸ Λιάτανι μετὰ τῶν πολλαπλασίων ἐχθρῶν διεσκορπίσθη, μὴ δυνηθὲν ν' ἀνθέξῃ οὔτε εἰς τὸ πλῆθος οὔτε εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Τουρκαλβανῶν, ὀρεγομένων λεηλασίαν πλουσίας πόλεως, ὡς ἐχαρακτήριζον αὐτοὶ τὰς Ἀθήνας.

Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταταραχθέντες, ἐν σπουδῇ ἀπεφάσισαν, κατὰ τὸ ἀπὸ τῶν Μηδικῶν χρόνων ἔθος, τὴν ἀποχώρησίν των εἰς τὰς γύρω νήσους, τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν Αἴγιναν. Πράγματι, ὅλην τὴν νύκτα τῆς 18ης καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 19ης Ἰουλίου, ἀθρόοι κατήρχοντο καὶ δι' ὅλων τῶν μέσων, εἰς τὸ Πόρτο-Δράκο καὶ τὸ Κερατζίνι. Ἐκεῖθεν διαβιβαζόμενοι εἰς τὰ Ἀμπελάκια τῆς Σαλαμῖνος ἐγκατεστάθησαν ὅπως-ὅπως. Ἀλλὰ μεταγενεστέρως πολλοὶ ἀνεχώρησαν εἰς Αἴγιναν.

Ἡ φυγὴ αὕτη ἦτο πράγματι ἀδικαιολόγητος διὰ τὴν περίστασιν. Ὀλίγη περίνοια καὶ στιβαρὰ διοίκησις τῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων τῆς χώρας ἤθελε δοκιμάσει, καὶ μετ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Λιάτανι, τὴν ἀντίστασιν ἔξω τῶν Ἀθηνῶν, μὲ μεγίστην ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Ἀλλ' ὁ Λιβέριος, ἥκιστα κατηρτισμένος διὰ παρομοίας περιστάσεις, ἀντὶ νὰ ἡγηθῇ τῆς ἀμύνης, ἠκολούθησεν ἄκων τὴν ἔξοδον. Ἐγκατασταθεὶς δὲ ἐν Αἰγίνῃ, ἔνθα ἡ ἀρχηγία του παθοῦσα, οὕτως εἰπεῖν ἐκ φθίσεως, ἄνευ τινὸς γεγονότος ἐσβέσθη ὡς ἄχρηστος, ἐπί τινα χρόνον κατεγίνετο μόνον νὰ παρηγορῇ τοὺς χειμαζομένους Ἀθηναίους.

Τέλος τὴν 20ην Ἰουλίου, γενομένης παρὰ τὴν Δεκέλειαν τῆς συνενώσεως τῶν σωμάτων τοῦ Τελεχᾶ-Φέζου καὶ τοῦ Ὀμὲρ-βέη τοῦ Καρυστινοῦ, καταφθάσαντος δὲ καὶ τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ Βρυώνη, ὅλον τὸ στράτευμα εἰς πυκνὴν φάλαγγα, καὶ μὲ τὰ «*τουμπελέκια*» κρουόμενα διὰ νὰ ἐπιδειχθῇ ὅτι κατέρχεται Σουλτανικὸς στρατός, ἔφθασεν εἰς τὰ Πατήσια, ὅπου καὶ ἐστήθησαν τὰ «*Τζαντήρια*» τῆς κατασκηνώσεως. Τὴν ἑσπέραν συνέβη μάλιστα παράδοξος σκηνή. Ὁ περιώνυμος Μεχμετάκος Τουραλῆς ὁδηγῶν Γκέγκηδες ἱππεῖς πρὸς κατασκόπευσιν ἔφθασεν ἀνενόχλητος εἰς τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ περιῆλθεν ἀτυφέκιστος. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ Νότιον μέρος τῆς Ἀκροπόλεως, ἤρχισε νὰ πυροβολῆται ἀπὸ τοὺς ἐπ' αὐτῆς Τούρκους. Διότι οἱ πολιορκούμενοι, πιστεύσαντες ὅτι συνεπείᾳ τεχνάσματος ἐγκατελείφθη ἡ πόλις, φανταζόμενοι δὲ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα μαχόμενα μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἐνόμισαν ὅτι καὶ οἱ ἐρχόμενοι ἦσαν ἐχθροί. Διὰ τοῦτο οὔτε τοὺς Ἀθηναίους φεύγοντας ἀθρόως καὶ πασιφανῶς κατεδίωξαν, οὔτε τοὺς Τούρκους ἐρχομένους ἐδεξιώθησαν νομίζοντες ὅτι ἦσαν Ἕλληνες μετημφιεσμένοι. Ἐδέησε νὰ ἀναγνωρισθῇ αὐτοπροσώπως ὁ Μεχμετάκος, καὶ νὰ δοθοῦν φρικτοὶ ὅρκοι, νὰ κατέλθῃ δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας αὐτὸς οὗτος ὁ Ὀμὲρ-πασᾶς Βρυώνης, μὲ τὴν πομπὴν τῶν «*Τουγίων*» αὐτοῦ, διὰ νὰ πιστεύσουν οἱ Τοῦρκοι καὶ ν' ἀνοίξουν τὰς πύλας τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ γάμος τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη.—Μεγάλαι πανηγύρεις ἐπηκολούθησαν τότε ἐν Ἀθήναις, ὅπου οἱ Τουρκαλβανοὶ τοῦ Τελεχᾶ-Φέζου καὶ τοῦ Ὀμὲρ-βέη τοῦ Καρυστινοῦ δὲν ἀφῆκαν ἀσύλητον χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀλαφυραγώγητον ἀθηναϊκὴν οἰκίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, διὰ νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ τοὺς πείσῃ ὅτι σκοπεῖ νὰ παραμείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυεν ἐκφράζων τὸν θαυμασμόν του, ἐνυμφεύθη ἐν μεγάλῃ πομπῇ τὴν Μουλλὰ Κχαδδίν, θυγατέρα τοῦ Μουφτῆ τῶν Ἀθηνῶν, κόρην ὡραιοτάτην, κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν, κατὰ δὲ τὸν Φιλήμονα χήραν ἤδη. Ἡ τοπικὴ παράδοσις βεβαιώνει ὅτι ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης τὴν εἶδεν ἀκάλυπτον ἐκ τυχαίου γεγονότος. Τόσον δὲ τὴν ἠγάπησεν, ὥστε, παρὰ τὸ ἀνώμαλον τῶν καιρῶν, ἐτέλεσε τοὺς γάμους του αὐθωρεί.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ Τουρκαλβανὸς οὗτος μεγιστάν, ἐδοκίμασε πάντα τρόπον ὅπως πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς γενικῆς ἀμνηστείας. Ὅταν ὅμως εἶδεν ὅτι δὲν κατώρθωνε τίποτε, ἀπεφάσισε νὰ χρησιμοποιήσῃ Ὀλλανδικά τινα πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐναυλόχουν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ ὁποῖα κατέληξαν εἰς μίαν ἀπάνθρωπον συμφωνίαν: νὰ περαιώσουν Τουρκαλβανοὺς σφαγεῖς εἰς τὰ Ἀμπελάκια τῆς Σαλαμῖνος καὶ νὰ τοὺς περιμείνουν ἵνα τοὺς ἐπαναφέρουν, συναποκομίζοντας τὰ κεφάλια τῶν ταλαιπώρων θυμάτων των. Τὸ γεγονὸς ἔφθασεν εἰς γνῶσιν τοῦ ναυλοχοῦντος εἰς τὸ Καλαμάκι Κωνσταντίνου Μεθενίτου. Οὗτος δὲ σπεύσας μὲ τὸ ἐξωπλισμένον Βριγαντίνι του, ἠμπόδισε τὴν τέλεσιν τοῦ ἀνοσιουργήματος τούτου, ἀναγκάσας τὰ Ὀλλανδικὰ πλοῖα ν' ἀπομακρυνθοῦν, ἐπὶ ἀπειλῇ καταποντισμοῦ.

Ἡ συμπλοκὴ τοῦ Δραγουμάνου.—Καθ' ὅλον τὸν Αὔγουστον πολλὰ μικρὰ σώματα Ἀθηναίων σχηματιζόμενα ἐν Σαλαμῖνι, Ἐλευσίνι καὶ εἰς τὰ Δερβενοχώρια τῆς Μεγαρίδος, ἐπήρχοντο ἐναντίον τῶν διεσπαρμένων ἀνὰ τὴν Ἀττικὴν Τούρκων στρατιωτῶν. Μίαν ἡμέραν τῶν μέσων τοῦ Αὐγούστου, ἑξήκοντα περίπου Ἀλβανοὶ ἐξῆλθον εἰς Δραγουμᾶνον, χωρίον ὀλίγον ἀπέχον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως λαφυραγωγήσουν ἐπαύλεις τινάς, διασωθείσας ἕως τότε, ὅπου ὑπῆρχον ἀποθηκευμέναι ποσότητες σίτου. Τυχαίως συναντήσαντες αὐτοὺς ὁ Ἀναστάσιος Λέκκας, Ἀθηναῖος ὁπλαρχηγός, μετὰ τοῦ Χασιώτου Μήτρου Σκευᾶ καὶ εὐαρίθμων τινῶν ἀνδρῶν, ἐπετέθησαν ἐναντίον των. Καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους ἐπλήγωσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς σχεδὸν μέχρις Ἀθηνῶν κατεδίωξαν, πεζοὶ αὐτοί, ἱππεῖς ἐκείνους. Τυχαίως ὅμως τὸ πάθημα τῶν στρατιωτῶν του ἀντελήφθη ὁ Ὀμὲρ-Πασᾶς. Ἐξοργισθεὶς δὲ διέταξε ταχεῖαν συγκέντρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ ἱππικοῦ, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου σώματος. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀνήρχοντο εἰς πλείονας τῶν ἑπτακοσίων ἱππέων Ντελήδων κατὰ τὸ πλεῖστον, δηλαδὴ ἐξ ἐπιλέκτου ἱππικοῦ, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι μετά τινων χωρικῶν προσδραμόντων ἐν τῷ μεταξὺ ἀνήρχοντο εἰς ἑξήκοντα ἢ τὸ πολὺ ἑβδομήκοντα. Κατὰ τὴν νέαν συμπλοκὴν σημαντικὴ ἐγένετο εἰς τοὺς Τούρκους ζημία, κινδυνεύσαντος προσωπικῶς καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀμὲρ-Πασᾶ Βρυώνη ἀπὸ ἕνα Ἀθηναῖον ἀγωνιστήν, ὀνομαζόμενον Δῆμον Ρουμπέσην. Ἀλλ' ὁ γενναῖος ἐκεῖνος νεανίας, φονεύσας τὸν σωματοφύλακα τοῦ Τούρκου Πασᾶ ῥιφθέντα ὁλόσωμον ἐνώπιον αὐτοῦ διὰ νὰ τὸν προασπίσῃ, ἐκυκλώθη ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ ἐφονεύθη. Τραπέντος δὲ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη εἰς φυγὴν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, ἀνευρέθη κατὰ γῆς ἐρριμμένη πολύτιμος καὶ ἀδαμαντοκόλλητος σπάθη, ἥτις ἐθεωρήθη ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην ἐγκαταλείψαντα αὐτὴν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου ἐν τῇ συμπλοκῇ τοῦ Δραγουμάνου.

Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη.—Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀγωνιζόμενος καὶ κατατριβόμενος ὁ Ὀμὲρ-πασᾶς, μὴ δυνηθεὶς ἐπίσης, οὔτε διὰ τῶν Ὀλλανδικῶν πλοίων νὰ περαιωθῇ εἰς Σαλαμῖνα, ἵνα κατασφάξῃ τὰς αὐτόθι καταφυγούσας ἀθηναϊκὰς οἰκογενείας, οὔτε νὰ πολεμήσῃ καὶ μάλιστα νὰ διαλύσῃ τὸ εἰς τὰ Δερβενοχώρια εὑρισκόμενον σῶμα τοῦ Νικηταρᾶ καὶ τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ἤρχισε νὰ δεικνύῃ σημεῖα ἀδημονίας καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀποχωρήσεως. Πράγματι, οἱ ἄνδρες του, λαφυραγωγοὶ ἀπὸ πεποιθήσεως, δὲν εἶχον πλέον τί νὰ διαρπάσουν. Καί, ὡς ἐκ τούτου, καθημερινῶς ἐγίνοντο πλέον δυσήνιοι. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐκστρατεῖαι εἰς τὴν Εὔβοιαν, τήν τε βόρειον καὶ τὴν νότιον, δὲν τὸν ἄφιναν ἀσυγκίνητον. Διότι πολλὰς τῆς Χαλκίδος δυνάμεις ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ καταφθείρῃ ἐν Ἀττικῇ εἰς τὰς ἰδίας του ἀνάγκας. Τὰς ἐστέρει λοιπὸν ἀπὸ τῆς φυσικῆς θέσεως διὰ τὴν ἄμυναν τῶν ὁποίων ἦσαν τεταγμέναι. Τέλος τὰ παθήματα τῶν τεσσάρων Πασάδων εἰς τὴν μάχην τῶν Βασιλικῶν καὶ μετ' ὀλίγον ἡ πτῶσις καὶ αἱ σφαγαὶ τῆς Τριπόλεως, τῷ παρέσχον σαφῆ τὴν εἰκόνα τί θὰ συνέβαινε, ἐάν, καθυστερῶν εἰς τὴν Ἀττικήν, ἔβλεπε τὴν πρὸς τὴν Ἤπειρον ὑποχώρησίν του ἀποκεκλεισμένην.

Τότε ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας, ἀφίνων πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐν αὐτῇ Τούρκων τριακοσίους ἱππεῖς. Ματαίως οἱ Τοῦρκοι προσέπεσαν εἰς τοὺς πόδας του. Ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ἀνεχώρησε περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου. Δέκα δ' ἡμέρας ἀργότερα καὶ ὁ Δελῆ-μπασῆς του, παραλαβὼν τοὺς τριακοσίους Δελῆδες, ἀνεχώρησε προφανῶς ἐκτελῶν τὰς δοθείσας αὐτῷ ἐκ τῶν προτέρων ὁδηγίας τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη. Ἄλλωστε γυμναὶ πλέον αἱ Ἀθῆναι, δὲν παρεῖχον ἐνδιαφέρον εἰς τοὺς ἀπὸ συστήματος λαφυραγωγούς.

Δευτέρα ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν.—Ὀλίγας ἡμέρας πρότερον, καὶ καθ' ὃν χρόνον ἀποχωρῶν ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης κατέστρεφε τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Μελετίου, ἀνυπεράσπιστον διὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν πλείστων στρατιωτῶν κατελθόντων τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς Τριπόλεως, ἀπὸ τὰς Θήβας ὁ Κιοσὲ-Μεχμὲτ-πασᾶς ἐπανέλαβε τὰς προσπαθείας του ὅπως διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῶν ὑποσχέσεων ἐπαναφέρῃ εἰς ὑποταγὴν τοὺς Χριστιανούς. Ἐξ ἄλλου οἱ ἐν Αἰγίνῃ καὶ Σαλαμῖνι Ἀθηναῖοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι ἔπρεπε ν' ἀγωνισθοῦν μετὰ μείζονος σταθερότητος, ἀλλὰ καὶ ζητοῦντες νὰ ἐνισχυθοῦν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἐλευθέραν ἤδη περισπασμῶν, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως, ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ «*τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ πατριώτας*», πρεσβείαν μεθ' ἑνὸς ἱκετηρίου ἐγγράφου, εἰς τὸ ὁποῖον μεταξὺ ἄλλων ἀνεφέροντο καὶ τὰ ἑξῆς δηλωτικὰ τῆς καταστάσεως τῶν ἡμερῶν αὐτῶν:

«*... Δὲν κρίνει πρὸς τούτοις περιττὸν νὰ προβάλῃ καὶ τοῦτο. Ὅτι δὲν ὑστερεῖται δι' ἄλλο τὰ χρήζοντα εἰς τὸν πόλεμον, εἰμὴ διὰ τὸν ἐχθρόν. Αὕτη ἐλευθερωθεῖσα, θέλει εὐμοιρήσει πολλῶν ἀγαθῶν. Ἐκ τοῦ ἐφετινοῦ μάλιστα ἀφθόνου καρποῦ τῶν ἐλαιῶν της δὲν θέλει προφθάσει μόνον τὰ τοῦ παρόντος πολέμου, ἀλλὰ καὶ θὰ προοικονομήσῃ καὶ διὰ τὰς μετὰ ταῦτα ἀνάγκας, ὡς γνωρίζουσα τὰ κινήματα ἀρχὰς ἀκόμη ἀγώνων καὶ πολέμων*».

Ὁ ἀνταγωνισμὸς περὶ τὴν ἀρχηγίαν.—Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπογραφὲν ὑπὸ τῶν ἐν Αἰγίνῃ Ἀθηναίων Προκρίτων καὶ τοῦ Λιβερίου Λιβεροπούλου ὡς «*ἀρχηγοῦ Ἀθηνῶν*», ἐστάλη τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1821. Πράγματι ὅμως ὁ Λιβέριος, ὄχι μόνον κατ' οὐσίαν ἀρχηγὸς δὲν ἦτο, ἀλλ' ἀντιθέτως αὐτοῦ ὑπογράφοντος, ἐζητεῖτο τὸ κατάλληλον πρόσωπον, ἄνευ τοῦ ὁποίου πάντες ἀντελαμβάνοντο ὅτι οὐδὲν τὸ σοβαρὸν καὶ ἀποτελεσματικὸν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ. Ἐν τούτοις ἡ ἀρχηγία τῶν Ἀθηνῶν ἦτο πολὺ ἐπίζηλος, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον διεξαγόμενοι κρύφιοι καὶ φανεροὶ ἀγῶνες πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς. Πρῶτος ἀπὸ τῆς Βοιωτίας τὴν ὠρέχθη ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου, ἀποστείλας ἀνθρώπους τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὅπως βολιδοσκοπήσῃ τοὺς ἐν Αἰγίνῃ Ἀθηναίους. Οὗτοι ὅμως φοβούμενοι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἔχοντες πρόσφατά τινα γεγονότα ἐπισυμβάντα εἰς τὴν πόλιν ἐναντίον Τούρκων μὲν συμπολιτῶν, ἀλλὰ χαρακτηρίζοντα τὸν ἄνδρα καὶ μάλιστα τὰ ὄργανά του, δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ὅτι μὲ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐθνικὴν μεταβολὴν καὶ οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ πράξεις καὶ αἱ ἀντιλήψεις εἶχον συμμεταβληθῇ. Ἐπροτίμησαν λοιπὸν ν' ἀναζητήσουν ἀλλαχοῦ τὴν ποθητὴν προσωπικότητα. Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ὅμως δὲν ἐπέμεινε τότε, φρονῶν εὐκολωτέραν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Εὐβοίας καὶ πλέον σύμφορον διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου τελικοῦ σκοποῦ του, ἤτοι τῆς οὐσιαστικῆς κατοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας μᾶλλον ψιλῷ τῷ ὀνόματι ἐθεωρεῖτο, μὲ μυρίους δισταγμούς, καὶ μάλιστα μὲ ποικίλας ἀνακλήσεις, ἀρχιστράτηγος. Ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἐποφθαλμιῶντες τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἦσαν οἱ στρατοπεδεύοντες εἰς Κάζαν καὶ Κριεκοῦκι τῆς Βοιωτίας, εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ Κιοσὲ-Μεχμέτ, δηλαδὴ ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, υἱὸς δὲ τοῦ Πετρόμπεη Ἠλίας Μαυρομιχάλης, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπιλεγόμενος *Μπεηζαδές*, δηλαδὴ τὸ πριγκιπόπουλον. Ἐταλαντεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι τῆς Αἰγίνης διὰ τὴν προτίμησιν μεταξὺ θείου καὶ ἀνεψιοῦ. Ἀλλὰ τότε νέος προεβλήθη ἀρχηγός. Τὴν ἀρχηγίαν διεξεδίκησε καὶ ὁ στρατοπεδευμένος διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους εἰς τὸν Κερατόπυργον τῆς Μεγαρικῆς Νικήτας Σταματελόπουλος, ὁ περίφημος ἔκτοτε Νικηταρᾶς, ὁ ἥρως τῶν Δολιανῶν μέχρι τῆς ὥρας. Τοῦτον ἐξέλεξαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἡγουμένου τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Διονυσίου. Συνέβησαν ὅμως τ' ἀκόλουθα δυσάρεστα: Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης προσβληθεὶς διὰ τὴν ἀποτυχίαν δὲν παρέσχεν εἰς τὸν Νικηταρᾶν, τελοῦντα ὑπὸ τὰς διαταγάς του, τὴν ἀπαιτουμένην ἄδειαν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀθηνῶν. Οὗτος πάλιν μετὰ τῶν προκρίτων ἀνεφέρθησαν εἰς τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην. Καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης δὲν ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης θεῖος τοῦ Νικήτα τὸν ἤθελεν ἐν Πελοποννήσῳ, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐκτὸς αὐτῆς προετίμα νὰ εὑρίσκεται ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης. Τέλος ὁ Νικήτας ἐστάλη εἰς Σπέτσας διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐπιδρομὴν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου, ὡρίσθη δὲ διὰ τὰς Ἀθήνας ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη.

Ἡ συμπλοκὴ τοῦ Χαλανδρίου καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὰς Ἀθήνας.—Ἐν τῷ μεταξύ, μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐγένοντο εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀττικῆς μικροσυγκρούσεις μεταξὺ Χριστιανῶν, ἐξερχομένων ἀπὸ τὰ κρησφύγετα διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς προμηνυομένης ἐξαιρέτως ἀφθόνου ἐλαιοσυλλογῆς, καὶ Τούρκων ἐνόπλων, ἀντιλαμβανομένων ὅτι, ὅσον μακρύτερα ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀγωνίζονται, τόσον περισσότερον εἶναι προστατευμένοι ἀπὸ τὰς αἰφνιδιαστικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀθηναίων. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Γαβριὴλ Ἀναστασίου, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Βρανᾶ, ἐξώπλιζε καὶ ἐξεγύμναζε τοὺς συγκεντρουμένους παρ' αὐτῷ, συνέβη παρὰ τὸν Μαραθῶνα, τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Ὀκτωβρίου, μεγάλη καταδίωξις τῶν συλλεγόντων τὰς ἐλαίας χωρικῶν. Ἐκ τούτων ᾐχμαλωτίσθησαν ὀκτὼ γυναῖκες, ἐφονεύθησαν δὲ τρεῖς ἄνδρες. Τὴν νίκην ταύτην ἐπιδεικτικῶς ἐπανηγύρισαν οἱ Τοῦρκοι. Βαθύτατα ὅμως τὴν ᾐσθάνθησαν καὶ οἱ περὶ τὸν Γαβριὴλ Ἀναστασίου. Τότε ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἀληθὴς συναγερμός. Σταλέντων δὲ διαφόρων ταχυδρόμων, κατωρθώθη νὰ σπεύσουν ἀπὸ πλεῖστα σημεῖα περὶ τοὺς διακοσίους ἐπαναστάται εἰς τὸ Ἀμαρούσιον. Τὴν 2 Νοεμβρίου ἐφώρμησαν

Digitized by Google

ουτοι, ὑπὸ τὸν Ι. Ντάβαρην καὶ Ἀναστάσιον Λέκκαν, κατὰ ἰσχυροῦ σώματος Τούρκων, ἐξελθόντων τῆς πόλεως διὰ νὰ τοὺς διαλύσουν. Ἡ μάχη συνήφθη εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Χαλάνδριον ρεῦμα, διήρκεσε μίαν ὥραν καὶ τέλος ἔληξεν εἰς βάρος τῶν Τούρκων τραπέντων εἰς φυγήν, ἀφοῦ ἀπώλεσαν τριάκοντα δύο νεκροὺς μὴ ὑπολογιζομένων τῶν συναποκομισθέντων νεκρῶν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθη ὁ Ἀναστάσιος Λέκκας, ἐκ τῶν ἡγουμένων ἑνὸς σώματος Ἀθηναίων καὶ ἕτερός τις. Ἡ ἧττά των ὅμως αὐτὴ ἔπεισε τοὺς Τούρκους ὅτι ἔπρεπε νὰ καταφύγουν πάλιν ἐπὶ τοῦ φρουρίου. Ἀντελαμβάνοντο ὅτι πολὺ ταχέως, ὅπως ἔγινε πράγματι τὴν ἐπομένην, θ' ἀπεκλείοντο ὑπὸ τῶν ἐπανερχομένων Ἀθηναίων. Οὕτως, ὅσαι οἰκογένειαι εἶχον κατέλθει εἰς τὰς ἐν τῇ πόλει οἰκίας των ἐπανῆλθον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Χίλιοι Ἀθηναῖοι, ἡγουμένου τοῦ Γαβριὴλ Ἀναστασίου, ἀνενόχλητοι εἰσῆλθον διὰ τῆς Πόρτας τῆς Μπουμπουνίστρας τὴν 3 Νοεμβρίου καὶ περιέζωσαν τὸ Κάστρον ἐν ἀλαλαγμοῖς νικητηρίοις. Τὴν κατάληψιν ταύτην τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἑξῆς ἀναφέρει παραστατικώτατα ὁ Φιλήμων:

«Ἀνεπαρκεῖς ὄντες οἱ Τοῦρκοι πρὸς διατήρησιν τοῦ μακροῦ περιτειχίσματος τῆς πόλεως, περιωρίσθησαν ἐκ νέου ἐντὸς τῆς μικρᾶς καὶ καλῶς προμηθευθείσης ἐκ τροφῶν Ἀκροπόλεως, πρὶν ἢ βιασθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ συνεκοινώνουν τὴν ἡμέραν μετὰ τῆς πόλεως, ἀνοίγοντες τῇ πρωΐᾳ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ κλείοντες αὐτὴν πρὸ τῆς ἑσπέρας, οἱ Ἕλληνες δυνατὴν ἤλπισαν τὴν αἰφνιδίαν κατάληψιν τούτου, ἐὰν λάθωσι τοὺς ἐχθροὺς κατὰ τὴν νυκτερινὴν εἴσοδον ἑαυτῶν ἐν τῇ πόλει, παραφυλάξωσι δ' ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἀφανεῖς, καὶ εἰσορμήσωσι διὰ τῆς πύλης ἅμα ἀνοιγείσης κατὰ τὸ σύνηθες. Ὑπὸ τοιοῦτο σχέδιον, λίαν μὲν κινδυνῶδες, ὡς ἐκ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ πυρὸς τῶν πολεμίων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδύνατον ὡς ἐκ τοῦ αἰφνιδίου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπιγενομένης ἀνωμαλίας, συσσωματωθέντες ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἐχώρησαν νυκτὸς πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἡσύχως διὰ μιᾶς τῶν πυλῶν εἰσῆλθον ἅπαντες ταχθέντες ὅπου ἔδει. Τῶν κυνῶν ὅμως αἱ παρὰ τὸ σύνηθες ὑλακαὶ καὶ τὰ διὰ φανῶν σημεῖα τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου, ὑπόπτους τοὺς Τούρκους ἔκαμαν, τῇ δὲ πρωΐᾳ τῆς ἐπιούσης ἡ πύλη τοῦ φρουρίου κεκλεισμένη ἔμενε».

Δευτέρα πολιορκία καὶ ἄμυνα τῆς Ἀκροπόλεως.—Ἐντεῦθεν ἀρχίζει ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν Τούρκων μὴ ὠφεληθέντων πολὺ ἀπὸ τὰ διδάγματα τῆς πρώτης. Διότι εἰσεκόμισαν μὲν τροφάς τινας, ἀλλ' εἴτε διότι δὲν ἐφοβοῦντο δευτέραν πολιορκίαν, εἴτε διότι ὑπέθεσαν ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦ Σερπεντζὲ ἦτο ἐπαρκὲς διὰ τὰς χρείας των, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν ὅτι αἱ τύχαι τοῦ πολέμου ἠδύναντο νὰ στερήσουν αὐτοὺς καὶ τούτου, δὲν ἐπλήρωσαν ὕδατος τὰς δύο ἐν καλῇ καταστάσει τελούσας δεξαμενὰς τοῦ φρουρίου. Οἱ δὲ πολιορκηταί, μὴ βλέποντες ἐμφανιζόμενον ἀρχηγόν τινα, προέβησαν εἰς τὴν πρόχειρον ἐκλογὴν δωδεκαμελοῦς Συμβουλίου, κατὰ τὰ πάλαι ποτὲ ἰσχύοντα ἔθιμα, ἔταξαν αὐτό, ὅσον ἀφορᾷ τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις ὑπὸ τοὺς ἄρχοντας Σπυρίδωνα Πατοῦσαν καὶ Προκόπιον Βενιζέλον καὶ διώρισαν εἶδος Ὑπουργείου διὰ τὰς προμηθείας ὑπὸ τοὺς Γαβριὴλ Ἀναστασίου, Χατζῆ-Γεωργαντᾶν Σκουζὲν καὶ Χατζῆ-Σπῦρον Γκικάκην. Εἰς δὲ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῶν φονευθέντων ὥρισαν τὸν Μῆτρον Λέκκαν, τὸν Νικόλαον Ἀργύρην, τὸν Ἀλύπιον Καλογερᾶν καὶ τέλος ὡς προσωρινὸν Γενικὸν ἀρχηγὸν ἔταξαν τὸν Παναγῆν Κτενᾶν, ζωηρότατον καὶ ἐνθουσιώδη νέον, ὅστις ἐφάνη στρατηγικώτατος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας, εἶχε δ' ἐμπνεύσει τὴν γενικὴν πεποίθησιν καὶ ἐμπιστοσύνην.

Ἀθρόαι τότε ἤρχισαν ἐπανερχόμεναι αἱ Ἀθηναϊκαὶ οἰκογένειαι ἐκ τῶν πέριξ νήσων. Μεγίστη δὲ φιλοτιμία κατέλαβε τοὺς πάντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ὅπως συνεργασθῶσι πρὸς ἅλωσιν τοῦ φρουρίου. Ἡ καταστροφὴ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ των εἶχον ἐπιφέρει εἰς τὰς οἰκίας των οἵ τε Τοῦρκοι τῆς πόλεως καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ τοῦ Ὀμὲρ-πασᾶ, τοὺς εἶχε κυριολεκτικῶς ἐξαγριώσει. Ἠρεθίζοντο δ' ἔτι μᾶλλον διότι δὲν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ θρηνήσουν ἕνα ἢ καὶ πλειοτέρους συμπολίτας, τοὺς ὁποίους ἐφόνευον ἀπὸ τῶν τειχῶν οἱ πολιορκούμενοι, μολονότι οἱ πολιορκηταὶ ἐλάμβανον ὅλα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα, ὥστε νὰ μὴ ἐκτίθενται εἰς τὰς σφαίρας καὶ τὰς βόμβας τῶν καιροφυλακτούντων τοιαύτας εὐκαιρίας Τούρκων.

Ἡ ἅλωσις τοῦ Σερπετζέ.—Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρις ὅτου κριθέντος ὅτι ἀρκετὰ παρεσκευάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπεφασίσθη ἡ κατάληψις τοῦ *Σερπετζέ.* Τὸ οὕτω πως καλούμενον ἐπὶ Τουρκοκρατίας θέατρον τοῦ Ἡρώδου, μὲ τὰ ὀγκώδη καὶ ὑψηλότατα τείχη του περιελάμβανε τρία φρέατα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν μόνον ἦτο πόσιμον. Ἐπροστατεύετο δὲ ὑπὸ τῶν ἔτι ὑψηλοτέρων αὐτοῦ προμαχώνων τῆς Ἀκροπόλεως οἵτινες καὶ ἐπροστάτευον ταυτοχρόνως τὴν κυρίαν Πύλην τοῦ φρουρίου, εὑρισκομένην τότε, ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἐφυλάσσετο δὲ ὁ Σερπετζὲς ὁ ὀχυρότατος ὑπὸ τῶν ἑξήκοντα Γκέγκηδων Τουρκαλβανῶν, τοὺς ὁποίους ἀναχωρήσας ὁ Ντελήμπασης τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη ἀφῆκεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὡς μισθωτοὺς καὶ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ὡς φρουρὰν τῆς Μουλλὰ-Κχαδδίν, συζύγου τοῦ ἀναχωρήσαντος Πασᾶ.

Ἡ ἐπίθεσις ἐγένετο τὴν πρωΐαν τῆς 13ης Νοεμβρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ ὁ μὲν Σουρμελῆς ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀρχηγὸς Παναγῆς Κτενᾶς, διὰ νὰ ἐξερεθίσῃ ἔτι μᾶλλον τοὺς στρατιώτας, ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Διοικητηρίου καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τῶν ὅπλων ἐκραύγασεν εἰς αὐτούς: «*Βρωμόσκυλα, θὰ τὴν βγάλωμε μὲ παστρικὸν πρόσωπον*» (τὴν ἐπίθεσιν), ἀποκαλῶν αὐτοὺς μὲ αὐτὴν τὴν ὕβριν, διότι οὕτως ἐσυνήθιζον οἱ Τοῦρκοι νὰ τοὺς ἀποτείνουν τὸν λόγον. Ἀποκρινομένων δὲ αὐτῶν «*θὰ τὴν βγάλωμεν, ἀρχηγέ*», ἀμέσως δίδεται τὸ σημεῖον τῆς ἐφορμήσεως.

Ἡ δὲ ὁρμή των φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη παρὰ τὰς ἀπωλείας, καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξουν. Τοιουτοτρόπως καὶ ἐγένοντο ἐνωρίτατα κύριοι τοῦ Σερπετζὲ οἱ Ἀθηναῖοι.

«Οὐδέποτε, γράφει ὁ Φιλήμων, ὑπελόγιζον οἱ Τοῦρκοι ὡς δυνατὴν τὴν ἐξ ἐφόδου κυρίευσιν καὶ κατοχὴν τοῦ Σερπετζέ, ὡς φύσει καὶ θέσει δυσκαθέκτου. Καὶ ὅμως ἡ τύχη αὐτῶν ἐξήρτητο ἐκ μόνου τοῦ Σερπετζέ, διότι στερούμενοι τούτου ἐξήντλουν τάχιστα τὸ ὀλίγον ὕδωρ τῶν δύο δεξαμενῶν καὶ ὀλίγας ἐλπίδας εἶχον ἐκ τῶν βροχῶν. Τὴν περίστασιν ταύτην ἐκτιμῶντες οἱ Ἀθηναῖοι

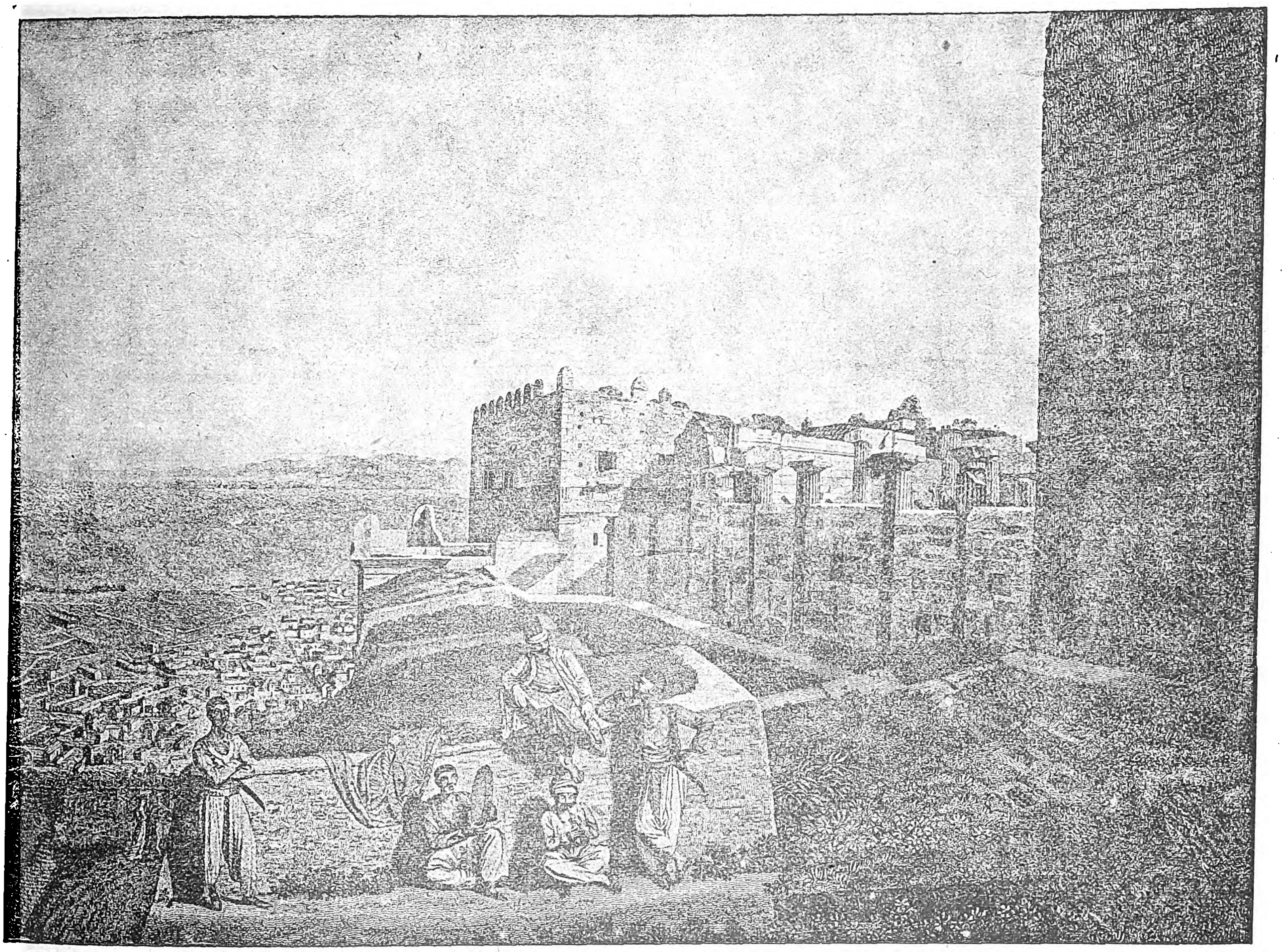

Φρουροὶ τῆς Ἀκροπόλεως περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, εἰς τα Προπύλαια.

Ἀριστερὰ τὸ ποτὲ Παλάτιον τῶν Ατζαγιωλῶν, κατοικία τοῦ Δισδάρη. Δεξιὰ περιβόητος Κουλᾶς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκρημνίσθη ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου τῷ 1825

Digitized by Google

έστησαν τὰς κλίμακας ἐπὶ τοῦ περιτειχίσματος, πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς πρώτης πύλης, ἐφ' ἧς ἠγείρετο καὶ προμαχὼν ἐκ πέντε τηλεβόλων. Ἀμέσως τὸ πῦρ τῶν ἐχθρῶν ἤρξατο σφοδρὸν καὶ τεσσαράκοντα ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔμειναν ἐκτὸς μάχης φονευθέντες ἢ πληγωθέντες. Ἀλλ' ἡ φιλοτιμία ὑπερισχύει. Τὸ τεῖχος εἰσπηδᾶται. Φονεύεται τὸ ἓν τρίτον τῶν Ἀλβανῶν φρουρῶν καὶ οἱ λοιποί, περὶ τοὺς τριάκοντα, φεύγουσι κρυπτόμενοι ἐν τοῖς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν σπηλαίοις καὶ βράχοις. Οἱ Ἕλληνες κύριοι ἤδη τῆς πρώτης πύλης, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ ἔσω Τεκκὲ καὶ τοῦ παρὰ τὴν δευτέραν πύλην καφενείου, εὑρίσκουν ἐκεῖ ἀποταμιευμένα καὶ τρόφιμα καὶ πολλὰ εἴδη τοῦ πολέμου».

Αὐθημερόν, οἱ πολιορκηταί, διορύξαντες καὶ τὸ δεύτερον τεῖχος τὸ πρὸς τὴν δευτέραν πύλην, εἰσέδυσαν εἰς τὸ ἐντὸς αὐτῆς κτίριον τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων Μεκτέπ. Καταλαβόντες δὲ καὶ τοὺς ἔξω τῶν Προπυλαίων δύο φραγμούς, τοὺς ὁποίους προχείρως ἐστέγασαν διὰ νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τοῦ πυροβολισμοῦ τῶν ἄνωθεν αὐτῶν πολεμίων, ἀντίκρυσαν πλέον τὴν τρίτην καὶ κυρίαν τῆς Ἀκροπόλεως πύλην. Τὴν νύκτα, μετὰ τὴν ἐκ τῆς μάχης ἀνάπαυλαν, οἱ ἐν τοῖς σπηλαίοις Τουρκαλβανοὶ ἐπεκαλοῦντο ἐπὶ ὥρας πολλὰς βοήθειαν καὶ σωτηρίαν. Ἕνα δὲ πρὸς ἕνα οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἀνέσυραν διὰ καλάθων ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς. Τὴν ἐπομένην οἱ Ἕλληνες, διὰ νὰ καταστρέψουν τὰ πόσιμα νερὰ τῶν φρεάτων τοῦ Σερπετζέ, ἔρριψαν ἐντὸς αὐτῶν τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων Τουρκαλβανῶν. Ἐφρόντισαν ὅμως ν' ἀποκομίσουν τοὺς Χριστιανοὺς νεκρούς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐν κατανυκτικῇ ἐκφορᾷ ἔθαψαν.

Ἀπὸ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔχασαν τὸν Σερπετζὲν οἱ Τοῦρκοι, ἐπανειλημμένως προσεπάθησαν νὰ τὸν ἀνακτήσουν συγκεντροῦντες ὅλον τὸ πῦρ αὐτῶν ἐναντίον τῶν φρουρούντων τὸ μέρος ἐκεῖνο Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ δεινοπάθεια τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἤρχισε νὰ ἐπιτείνεται. Ἡ στενοχωρία λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ μάλιστα τοῦ ὕδατος ἦτο μεγίστη. Ἡ ἀσυνήθιστος ἐργασία, ἰδίως τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἕως τότε ὑπηρετοῦντο ἀπὸ πλῆθος σκλάβων, προεκάλει σκώμματα καὶ συμπλοκάς. Αἱ δὲ φιλονικίαι μεταξὺ τῶν *Βουτζούχηδων* καὶ τῶν ἀπὸ ἄλλα μέρη προερχομένων ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ προκαλέσουν σοβαρὰν ἀνωμαλίαν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἔκρυθμος κατάστασις ἐπέσπευδε τὸ τέλος τῆς ἀντοχῆς τῶν πολιορκουμένων. Τῆς ἀπελπισίας ἰδίως τῶν γυναικῶν καὶ νεανίδων πιστὴν εἰκόνα μᾶς διετήρησεν αὐτοσχέδιον ᾆσμα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ψαλλόμενον παρὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Μουσουλμανίδων. Ἐκ τούτου καταφαίνεται πόσον ἐστοχάζοντο ἑαυτὰς ἀδικουμένας. Ἰδοὺ ὁ διασωθεὶς παράδοξος Τουρκικὸς θρῆνος εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὁ ψαλλόμενος ἀπὸ Μουσουλμανίδας θεωρούσας ἑαυτὰς Ἀθηναίας:

«Κακόμοιρες ἡ Ἀθηνιαὶς ἡ καλομαθημέναις.
Τραβοῦσι τὸν χερόμυλον καὶ κλαίουν ἡ καϋμέναις.
Ἀφῆκαν βρύσες μὲ νερά, δένδρα μὲ πορτοκάλλια,
Κι' ἐμπῆκαν στὸ Ρημόκαστρο νὰ τρώγουν τὰ λιθάρια.
Τάχα νὰ ζήσω καὶ νὰ ἰδῶ τὰ πράσινα Μπαϊράκια,
νἄλθουν νὰ πολεμήσουνε νὰ βγάλουν τὰ φαρμάκια;
Βρὲ Ἰνσαλλάχ, ἐλπίζομεν νἄλθοῦνε οἱ Πασάδες,
καὶ νὰ κτυπήσουν τὰ σπαθιὰ νὰ κόψουν τοὺς ραγιάδες».

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης ἦτο καὶ τὸ πεῖσμα τῶν Μουσουλμάνων Ἀθηναίων νὰ μὴ στέργουν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου. Δὲν ἤθελον κἂν νὰ συζητήσουν τὰς ἐπανειλημμένας προτάσεις, αἵτινες τοῖς ἐγένοντο μεθ' ὅρκων φρικτῶν διὰ τὴν σωτηρίαν των. Ἀμφότεροι οἱ λαοὶ αὐτόχθονες ἐφρόνουν ἀδιστάκτως ὅτι περὶ βωμῶν καὶ ἑστιῶν ἠγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον, κατὰ Σουρμελῆν, ἄδικον νὰ παραπονοῦνται πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Αὐτοὶ τοὺς ἔλεγαν. «*Ἡμεῖς εἴμεθα Ἕλληνες καὶ πολεμοῦμεν διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας*». *Ἐκεῖνοι δὲ ἀπεκρίνοντο:*

«*Καὶ ἡμεῖς τὶ εἴμεθα; Δὲν ἐγεννήθημεν εἰς ἐτοῦτον τὸν τόπον; Δὲν ἀνετράφημεν, δὲν ἐμεγαλώσαμεν μαζί σας εἰς ἐτούτην τὴν γῆν τὴν ὁποίαν τώρα σεῖς κάμνετε ὅλην δικήν σας;*»

«*Μὰ εἶσθε Τοῦρκοι. Εἶσθε Μαχωμετάνοι*».

«*Καὶ διατὶ δὲν γίνεσθε καὶ σεῖς;* τοὺς ἀπεκρίνοντο κατάπληκτοι οἱ Τοῦρκοι, *διὰ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἐλεύθεροι;*».

Αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς τρίτης Πύλης τοῦ Κάστρου.—Περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου ὁ ἀγὼν εἶχεν ἔτι μᾶλλον ὀξυνθῆ, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοποθετήσαντες ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἓν κανόνιον, ἀγορασθὲν ἀπὸ τὰς νήσους, προσεπάθουν νὰ ἐκμηδενίζωσι τὰς προσπαθείας τῶν Τούρκων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Σερπετζέ. Ἦλθε δὲ τότε ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης. Ἡ πόλις μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος ἐδεξιώθη αὐτὸν συνοδευόμενον ἀπὸ τὸν θεῖον του Κυριακούλην Μαυρομιχάλην. Τὸ ὄνομά του εἶχεν ἤδη περιβληθῆ ἀπὸ τὴν αἴγλην τῶν ἡρωϊκῶν του κατορθωμάτων. Ἐπ' αὐτῶν δ' ἐστηρίζοντο οἱ ἀποφασίσαντες νὰ κυριεύσωσι καὶ τὴν τρίτην πύλην τῆς Ἀκροπόλεως. διὰ τὴν ὁποίαν πολυήμεροι ἐγίνοντο προετοιμασίαι. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν λοιπὸν αὐτοῦ καὶ ὄχι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς, διὰ νὰ τὸν καταπλήξουν ὡς παρεπίδημον διαβάτην, ἐπεχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν περίφημον ἐπίθεσιν τῆς 3ης Δεκεμβρίου. Τρεῖς ὥρας πρὶν χαράξῃ ἐδοκίμασαν νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ μίαν ὑπὸ τὸν βράχον καὶ ἀριστερὰ τῶν Προπυλαίων ἀνευρεθεῖσαν στοάν. Ἀπεκρούσθησαν ὅμως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι σωρεύσαντες πέτρας εἰς αὐτὴν καὶ μετὰ ταῦτα κτίσαντες τὴν δίοδον, ἀπέκλεισαν πᾶσαν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐλπίδα διόδου ἀπὸ τῆς στοᾶς ἐκείνης. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης εἶδεν ὅτι μόνον διὰ τῆς ὁρμητικότητος, ὅπως συνεβούλευσεν ὁ νικητὴς τῆς 13ης Νοεμβρίου Παναγῆς Κτενᾶς, θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἅλωσις τῆς τρίτης πύλης. Ἔπρεπεν ὅμως νὰ ἐμπρησθῇ προηγουμένως. Διότι ἐφαίνετο μὲν σιδηρᾶ, καθ' ὅτι ἦτο κεκαλυμμένη διὰ φύλλου σιδήρου, ἀλλὰ τὸ ἐσωτερικόν της ἀπετελεῖτο ἀπὸ ξυλίνας δοκούς. Τὰ ἐξημερώματα λοιπὸν τῆς 5ης Δεκεμβρίου διετέθησαν οὕτω πως διάφοροι ἐμπρηστικαὶ ὗλαι, ὥστε, μετὰ στιγμιαίαν ἔφοδον γενναίων τινῶν ὁπλιτῶν, τὰ φύλλα τῆς ὀγκώδους πύλης ἤρχισαν φλεγόμενα. Θὰ ἀπετεφροῦτο δὲ ἐξ ὁλοκλήρου, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι δὲν κατέβαλλον ἀπεγνωσμένας προσπαθείας ὅπως σβύσουν τὸ πῦρ καὶ ἀποκρούσωσι τοὺς ἐπιτεθέντας μετὰ μανίας Ἀθηναίους. Ἐν τέλει κατώρθωσαν καὶ τὸ πῦρ νὰ σβέσουν καὶ ν' ἀπωθήσουν τοὺς πολιορκητάς, ἀριθμήσαντας εἴκοσι καὶ πέντε θύματα εἰς μόνην τὴν ὀλιγόλεπτον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ μανιώδη ἐπίθεσιν. Ἔκτοτε οἱ Τοῦρκοι διετείχισαν καὶ τὴν Πύλην, ὥστε νὰ μὴ ὑποστοῦν νέαν ἔφοδον ὁμοίας ὁρμητικότητος, τὴν ὁποίαν κατὰ πολὺ ἐφοβήθησαν. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐξηκολούθησαν νὰ γίνωνται μάχαι μέχρι τῆς 16ης Δεκεμβρίου, ὁπότε ἡ κακοκαιρία, ἡ ἀπελπισία τῶν Τούρκων καὶ ἡ ὁλονὲν αὔξουσα ἐλπὶς τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τὴν νίκην ἐπροκάλεσαν τὴν ἀραίωσιν αὐτῶν ἐπί τινα χρόνον. Ἄλλωστε, περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1822 ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης, κληθεὶς ὅπως μετάσχῃ τῆς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Καρύστου, καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ ἐνδόξως μαχόμενος, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν.

Ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.—Τότε ὁ ἀρτισύστατος ἐν Ἀμφίσσῃ Ἄρειος Πάγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, περιοδεύων μετὰ τὸν σχηματισμόν του τὰς χώρας, ὅπου ἐξέτεινε τὴν ἀρτιπαγῆ διοίκησίν του, ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, μολονότι εἰς τὴν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Θεοδώρου Νέγρη γενομένην Συνέλευσιν τῆς Ἀμφίσσης δὲν μετέσχον ἐπίσημοι Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἀντιπρόσωποι.

Ὁ Ἄρειος οὗτος Πάγος συνιστάμενος ἀπὸ τὸν Ταλαντίου Νεόφυτον Μεταξᾶν, τὸν Ἄνθιμον Γαζῆν, τὸν Κωνσταντῖνον Σακελλίωνα, Δρόσον Μανσῶλαν, Γεώργιον Αἰνιᾶνα, Κωνσταντῖνον Τασσήκαν καὶ τὸν γραμματέα Ἀδὰμ Δούκαν, ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας, νέον ὀργανισμὸν ἔδωκεν εἰς τοὺς πολίτας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, λίαν φιλόκαινοι, κατὰ τὸν Σουρμελῆν, καὶ διότι μὲ τοὺς προηγουμένους προκοπὴν δὲν εἶχον ἰδεῖ, ἀσμένως ἀπεδέχθησαν τὰ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐκδόσαντες καὶ τὸ ἑπόμενον ἀνακοινωθέν:

«Ἐκλογὴ τῶν Ἐφόρων παρὰ τοῦ Δήμου, κατὰ διάταξιν τοῦ Ἀρείου Πάγου.—Ἀγαθῇ Τύχῃ.—

»Κοινῇ γνώμῃ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ τῶν πέριξ χωρίων αὐτῆς διωρίσθησαν εἰς τὰ Ὑπουργήματα Πολιτικὰ καὶ Δικανικὰ οἱ ἑξῆς Δώδεκα: Ὁ Ἅγιος Ἀθηνῶν Κύριος Διονύσιος ἔφορος τῆς Θρησκείας. Ὁ ἡγούμενος τοῦ Βρανᾶ Κύριος Γαβριὴλ (Ἀναστασίου) ἔφορος τῆς Οἰκονομίας, τῶν Πολιτικῶν Σπ. Πατούσας, τοῦ Ταμείου Χατζῆ-Σπῦρος Γκικάκης, τῶν Πολεμικῶν Ἰωάννης Βλάχος, τῆς Ἀστυνομίας Διονύσιος Πετράκης, τοῦ Δικαίου Χατζῆ-Παναγῆς Ζαχαρίτζας, καὶ Δημόσιος Γραμματεὺς Ἰωάννης Σκουζές. Ἔφοροι δὲ τοῦ Δικανικοῦ οἱ Κύριοι Θωμᾶς Λογοθέτης Χωματιανός, ὁ ἡγούμενος τῆς Πεντέλης Νεόφυτος (Ντέγλερης), Χατζῆ-Γεωργαντᾶς Σκουζὲς καὶ Ἄγγελος Γέροντας. Οἱ ὁποῖοι οὗτοι, δυνάμει τῆς παρούσης ἐνυπογράφου ἀποδείξεως, ἔχουσι νὰ ἐκτελῶσιν ἕκαστος εἰς τὸ μέρος του τὸ ὑπούργημα, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ διάταξις τῶν νόμων εἰς ἓν ὁλόκληρον δωδεκάμηνον. Ὅθεν καὶ δίδεται τὸ παρὸν παρ' ἡμῶν τῶν πληρεξουσίων ὑπογεγραμμένον καὶ ἐσφραγισμένον τῇ σφραγῖδι τῆς Κοινότητος, εἰς ἔνδειξιν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Ἰανουαρίου 1822. (Τ. Σ.)

Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ «Σατιρβάνιον», ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ Κονάκιον τοῦ Βοεβόδα, ἐζήτησε δ' ἀμέσως νὰ πιστοποιήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ Μουσουλμανισμοῦ. Πρὸς τοῦτο κατήργησε τὰ τζαμιὰ καὶ ἄλλα ἱδρύματα, πανηγυρικῶς δὲ πρ[ο]έβη εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν μιναρέδων. Κατόπιν, ἐπεμελήθη τῶν ἄλλων ἀναγκῶν τοῦ τόπου. Ὅλοι συμφωνοῦν βεβαιοῦντες ὅτι μετὰ τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν πραγμάτων, οὐδέποτε ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ εὐπείθεια ἐβοήθησαν τόσον πολὺ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως καὶ τὴν σχετικὴν εὐημερίαν, ὅσον κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον, τὴν μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως ἐκτεινομένην, καθ' ἣν ἐν ἀγαθῇ ὁμονοίᾳ, παραστάτης καὶ βουλευτὴς τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ τότε συγκροτηθὲν Βουλευτικὸν Σῶμα, ἐξελέγη καὶ ἐστάλη ὁ Ἀνάργυρος Πετράκης

Οἱ ἐπίκουροι.—Ὑπὸ τοιαύτας λοιπὸν συνθήκας ἔκλεισε τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὰς Ἀθήνας. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, πλὴν τῶν πεντήκοντα Κεφαλλήνων, οἵτινες ἔφθασαν ὑπὸ τὸν Ραφτόπουλον, ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως προσῆλθον καὶ ὑπὸ τὸν Γάλλον ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ Βουτιὲ τριάκοντα ξένοι φιλέλληνες μαχηταί. Ὁ Σουρμελῆς τοὺς ἀναφέρει ὡς ἐξ ὁλοκλήρου Γερμανούς. Λέγει μάλιστα ἐπαινῶν τὴν «*ἀπεριόριστον αὐτῶν ἀνδρείαν*» καὶ τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα, τὰ ὁποῖα ἀνεφώνησαν ὅταν ἤκουσαν τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἀθηναίων νὰ κινδυνεύσουν τὸν ἔσχατον ἀγῶνα διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἅλωσιν καὶ τῆς τρίτης πύλης: «*Μήτε τόπον ἁγιώτερον, μήτε ἐποχὴν ἁρμοδιωτέραν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν διὰ νὰ δώσωμεν εἰς θυσίαν τὰ σώματά μας ὑπὲρ τῆς φίλης Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ἐνῷ ἔχομεν συναποθανοῦντας, τοὺς ἀνδρείους καὶ ἀγαπητοὺς Ἀθηναίους*». Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἀπόκτημα διὰ τοὺς πολιορκητὰς ὑπῆρξεν ἡ ἄφιξις τοῦ ὑπονομοποιοῦ Κώνστα, τοῦ ἀπὸ τὴν πατρίδα ὀνομαζομένου Χορμοβίτου, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ τῷ 1826—1827, ἀνυπολογίστους προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὰς Ἀθήνας. Μολαταῦτα πάλιν ἔμειναν ἄνευ πραγματικῆς στρατιωτικῆς διευθύνσεως οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἠλία Μαυρομιχάλη διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Καρύστου. Ἔπραξαν ὅμως πᾶν τὸ δυνατόν. Μάλιστα ὅταν ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ πάσῃ θυσίᾳ ἡ ἐπίθεσις καὶ ἅλωσις τῆς τρίτης πύλης, περιχαρεῖς διὰ τὴν μεταξύ των παρουσίαν τοῦ Βουτιὲ καὶ τοῦ Κώνστα Χορμοβίτου, ὑπήκουαν εἰς ὅλα ὅσα ἡ πεῖρα αὐτῶν ὑπηγόρευε καὶ ὅσα ἡ ἐγνωσμένη ἱκανότης των παρεδέχετο ὡς χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα διὰ τὴν περίστασιν. Καὶ ὁ μὲν Βουτιὲ ἐπρομήθευσεν ἱκανὸν ἀριθμὸν σφαιρῶν καὶ βομβῶν καὶ ἄλλων πολεμοφοδίων, ὁ δὲ Χορμοβίτης ὡδήγησε πλῆθος ἐργατῶν νὰ κατασκευάσουν ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τρίτης πύλης ὑπόνομον, ἥτις καὶ συντελεσθεῖσα ἐντὸς τριάκοντα καὶ τριῶν ἡμερῶν ἐχρησιμοποιήθη ἀποτελεσματικῶς τὴν 18ην Ἀπριλίου 1822. Οἱ Ἀθηναῖοι προσεπάθησαν νὰ πείσουν τοὺς πολιορκουμένους νὰ παραδοθοῦν διὰ συνθήκης, ὑπὸ τοὺς ἀρίστους τῶν ὅρων, πρὶν τιναχθῇ ἡ ὑπόνομος. Ἐκεῖνοι ὅμως, καίτοι δὲν ἠδύναντο, οὔτε ν' ἀντικρούσουν τὸ ἔργον οὔτε νὰ τὸ ματαιώσουν, ἠρνήθησαν νὰ συνθηκολογήσουν, ἀποφασισμένοι ν' ἀγωνισθοῦν μέχρις ἐσχάτης πνοῆς.

Τότε τὸ πῦρ ἐδόθη. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀνατίναξιν τῆς μακρᾶς ὑπονόμου, ἔπεσε μέρος τοῦ τείχους παρὰ τὴν τρίτην πύλην. Ἔπεσε δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἕτερος παρ' αὐτὴν πύργος. Ἀλλὰ διὰ νὰ κυριευθοῦν καὶ οἱ προμαχῶνες τῆς πύλης ἀπῃτήθη ἔφοδος. Καὶ ἐγένετο μετὰ μεγίστης ὁρμητικότητος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ πείσματος ἠμφισβητήθη ἐπὶ ὥρας ἡ θέσις. Τέλος, μετὰ μεγάλην φθορὰν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐκυρίευσαν τὴν τρίτην πύλην. Περιωρίσθησαν δὲ ἔκτοτε οἱ Τοῦρκοι εἰς μόνην τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου ἔκτασιν. Διὰ τοὺς νικητὰς ἐν τούτοις ἡ φθορὰ ὑπῆρξεν ἀναλόγως μεγίστη. Διότι ἐκ μὲν τῶν Ἀθηναίων οἵτινες ἀνήρχοντο εἰς ἑβδομήκοντα πέντε, οἱ δέκα ἑπτὰ ἐφονεύθησαν καὶ οἱ εἴκοσι πέντε ἐτραυματίσθησαν. Ἐκ δὲ τῶν δώδεκα φιλελλήνων οἱ ἑπτά, ἐν οἷς καὶ ὁ Γερμανὸς ὑπολοχαγὸς Στραλενδὸρφ ἐφονεύθησαν, οἱ δ' ὑπόλοιποι ἐτραυματίσθησαν μέχρις ἑνός.

Ἡ παράδοσις.— Τότε πλέον ἀπηλπίσθησαν οἱ πολιορκούμενοι. Καὶ τῇ μεσολαβήσει τοῦ Προξένου τῆς Γαλλίας Φωβὲλ καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ συναδέλφου του Γροπίου, ἐδέχθησαν τέλος νὰ συνθηκολογήσουν, ἀφοῦ τὰ πάντα ὑπέφεραν ἰδίως ἕνεκα τῆς ἀφορήτου δίψης. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι λόγῳ αὐτῆς, πολλὰ γυναικόπαιδα ἀπέθανον τὸν Μάϊον. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου, ὅταν ἐσυννέφιασε καὶ ἐπιστεύθη ὅτι, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα διὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὸν τόπον, θὰ ἔβρεχεν, ἐλέχθη καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μὴ παραδοθοῦν. Καὶ διεκόπησαν αἱ διεξαγόμεναι διαπραγματεύσεις. Τὴν 5ην ὅμως ἢ 6ην Ἰουνίου τὰ νέφη ἀπεσύρθησαν χωρὶς νὰ βρέξῃ. Καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀκροπόλεως, ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἔμειναν χωρὶς νὰ βρέξουν κἂν τὰ χείλη των, ὑπέγραψαν τέλος τὴν 9 Ἰουνίου 1822 τὴν συνθήκην τῆς παραδόσεως.

Ἰδιωτικὴ ἐπιστολὴ περιγράφει μὲ τὰ σπαρακτικώτερα χρώματα τὴν σκηνὴν τῆς ἀνόδου τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ Κάστρον. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Διονυσίου πρῶτοι ἀνῆλθον οἱ «*τουλουμπατζῆδες καὶ ἄλλοι νεροφορεῖς, παῖδες, γέροντες καὶ γυναῖκες ὁποῦ ἐζήτησαν διὰ ψυχικὸν τὴν ἐργασίαν. Πλὴν ἔβλαψαν μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν ἔκαμαν διὰ τὸ πολὺ τοῦ νεροῦ ὁποῦ οἱ διψασμένοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἀχόρταγα ἔπιναν, ἕως ὅτου ἔπιπταν ἐν πόνοις ὡς ἐπίτοκοι καὶ ἀπέθνησκαν, εἴτε ἀπέμεναν ὥρας πολλὰς ξεροὶ καὶ δίχως γνωριμίαν. Ἰσχνοὶ οἱ ἄθλιοι δὲν εἶχον δύναμιν νὰ ἐγερθοῦν καὶ ἐθρήνουν ἀπαρηγόρητα μόλις τοὺς ἀγγίζαμεν, διότι ἐπίστευον ὅτι θέλομεν τοὺς φονεύσει...*»

Κατὰ τὸν Σουρμελῆν οἱ Τοῦρκοι ἦσαν περὶ τὰς 2500 ὅταν ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821. Μόλις δὲ ἀνήρχοντο εἰς 1260 ὅταν κατῆλθον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπέστρεψαν ἀνενόχλητοι εἰς τὰς οἰκίας των, ἄλλοι δὲ κατέφυγον εἰς τὰ προξενεῖα τῆς Γαλ-

Digitized by Google

λίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς πιστοποιεῖται ὅτι ἡ Ἐφορεία τοῦ Δήμου ἐξηνάγκασε πολλοὺς κατασχόντας τουρκικὰς οἰκίας τῆς πόλεως νὰ τὰς κενώσουν διὰ ν' ἀποδοθοῦν εἰς τοὺς παλαιούς των ἰδιοκτήτας. Ἀτυχῶς φαίνεται ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο μέτρον παρεξηγήθη. Καὶ ἐπέτεινε τὴν ἐξέγερσιν, ἥτις μετά τινας ἡμέρας ἐπέπρωτο νὰ ἐκσπάσῃ εἰς ζημίαν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἠθικὴν βλάβην τῶν Ἀθηναίων ὄχι μικράν.

Ὁ θάνατος τοῦ Παναγῆ Κτενᾶ. — Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πανηγυρισμὸς τοῦ αἰσίου γεγονότος ἠμαυρώθη μὲ ἀπροσδόκητον δυστύχημα, ἀσύνηθες καὶ ἀληθῶς ἐπιζήμιον διὰ τὰς τύχας καὶ τὴν γαλήνην τῆς χώρας. Ὁ Παναγῆς Κτενᾶς, ὁ σώφρων ὅσῳ καὶ γενναιότατος Ἀθηναῖος, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς τόσας ἀντιζηλίας, ἐφονεύθη ἐνῷ ἀκριβῶς ἐπανηγύριζε τὴν νίκην, τὴν κατὰ μέγα μέρος ὀφειλομένην εἰς αὐτόν. Εἶχε τρέξει εἰς τὰ κανονιοστάσια διὰ νὰ πυροβολήσῃ αὐτοπροσώπως. Δὶς ἐγέμισε τὸ αὐτὸ κανόνιον καὶ ἥναψε τὴν ἄσυλον, ζητοῦντα ἐκδίκησιν. Ἀπειλητικὸς ὁ Δράμαλης κατήρχετο ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν, καθ' ὃν χρόνον δεινῶς ἤριζον μεταξύ των οἱ τεταγμένοι εἰς τὴν Στερεὰν νὰ τὸν ἀναχαιτίσουν. Τρομακτικὴ ἀναρχία καὶ σύγχυσις ἐβασίλευε πανταχοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ κατελθόντες Τοῦρκοι τῆς Ἀκροπόλεως, ἀναθαρρήσαντες ἀπὸ τὰς εὐχαρίστους πληροφορίας τὰς ὁποίας τοῖς παρεῖχεν ὑπάλληλος τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου, εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὸ παλαιὸν Διοικητήριον, ἐκεῖ δὲ ἐπροπηλάκιζον καὶ ἠπείλουν τοὺς Χριστιανούς. Μία ἀφορμὴ ἐχρειάζετο διὰ νὰ ἀνάψῃ ἡ ὑποβόσκουσα πυρκαϊά. Καὶ τὴν θρυαλλίδα ἥναψαν οἱ Νησιῶται, ἐδῶ μὲν ἀτυχεῖς τινες Χῖοι, ἐκεῖ δὲ Κεφαλλῆνες, οἵτινες εἶχον διαταχθῇ ν' ἀποδώσουν εἰς τοὺς Τούρκους τὰς κατασχεθείσας οἰκίας. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις, μόνον ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν. Τὰ γυναικόπαιδα ἄλλωστε εὑρίσκοντο ἀπὸ ἡμερῶν εἰς τὰ Προξενεῖα τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας. Συνέβησαν δὲ αἱ θλιβεραὶ αὗται σκηναὶ τὴν 27ην καὶ 28ην Ἰουνίου 1822, παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Ἐφόρων καὶ ἄλλων προκρίτων, ἀγωνιζομένων νὰ καταστείλωσι τὴν ὀργὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἰδίως τῶν ἐπικούρων. Δὲν ἔλαβον ὅμως τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἱστορικοὶ παρέχουν εἰς αὐτὰς ἀπὸ συγκεχυμένας πληροφορίας. Ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς μὲ τὸν παρεχόμενον ἀριθμὸν τῶν ἐπιζησάντων Μουσουλμάνων, ἀφίνει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐσφάγησαν περὶ τοὺς ἑξακοσίους, ὅπερ εἶναι τελείως ἀνακριβές. Τοῦτο θετικῶς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ὀργήν, τὴν ὁποίαν δεικνύει ὁ σύγχρονος Πουκεβὶλ ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν του Γάλλων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ, οἵτινες ἔφθασαν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς τὸν Πειραιᾶ μὲ μίαν γαλλικὴν πολεμικὴν κορβέτταν. Τοὺς ἐλεεινολογεῖ διότι ἐφέροντο σκαιῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅπως ὑποστηρίξουν τοὺς φεύγοντας Τούρκους, ἐνῷ ὑπῆρξαν αὐτόπται τῶν σφαγῶν τῆς Χίου καὶ αὐτόπται ἀπαθεῖς. Τοὺς κατηγορεῖ δὲ ὅτι, ἐγγίζοντος τοῦ Δράμαλη, ἠμπόδιζον τοὺς φεύγοντας Ἀθηναίους νὰ περαιωθῶσιν εἰς Σαλαμῖνα, διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ πλοιάρια εἰς μεταφορὰν τῶν σωθέντων Τούρκων, οἵτινες δὲν ἦσαν καὶ ὀλίγοι.

Πράγματι ὁ Δράμαλης κατήρχετο. Καὶ ὁ τρόμος ἦτο μέγας.

«*Σᾶς στέλλω τριάντα χιλιάδας Τούρκων*, ἔγραφεν ὁ Ὀδυσσεύς, κληθεὶς εἰς ἀπολογίαν ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, *διὰ νὰ μονοιάσετε*».

Καὶ ἡ Ἀκρόπολις μόλις παραδοθεῖσα, κενὴ ἀκόμη ἀπὸ τρόφιμα καὶ ἐφόδια καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη εἰς ἀντίστασιν καὶ μάλιστα εἰς πολιορκίαν, ἔμενε γυμνὴ ἀνδρῶν. Ὁ νεαρώτατος καὶ ἄπειρος Σπῦρος Κτενᾶς, ὁ χάριν τῆς μνήμης τοῦ ἀδελφοῦ του διωρισμένος φρούραρχος, ματαίως ἐκάλει τοὺς πολεμιστὰς ν' ἀναβοῦν εἰς τὸ φρούριον καὶ νὰ παρασκευασθοῦν. Κανεὶς δὲν προσήρχετο. Οὔτε αὐτὸς κἂν ὁ Στάθης Κατσικογιάννης, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλιπον τὰ παλληκάρια του. Καὶ εἰς κάθε νέον μήνυμα, διὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ Δράμαλη, ἡ πόλις ἠρημώνετο ἀκόμη περισσότερον.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἀμύνης.—Τότε συνέβη μία ἀπὸ τὰς συγκινητικὰς ἐκείνας καὶ πατριωτικωτάτας σκηνάς, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἑλληνικὸς ἐνθουσιασμὸς καταδείκνυται ὁ κυριώτατος μοχλὸς πάσης

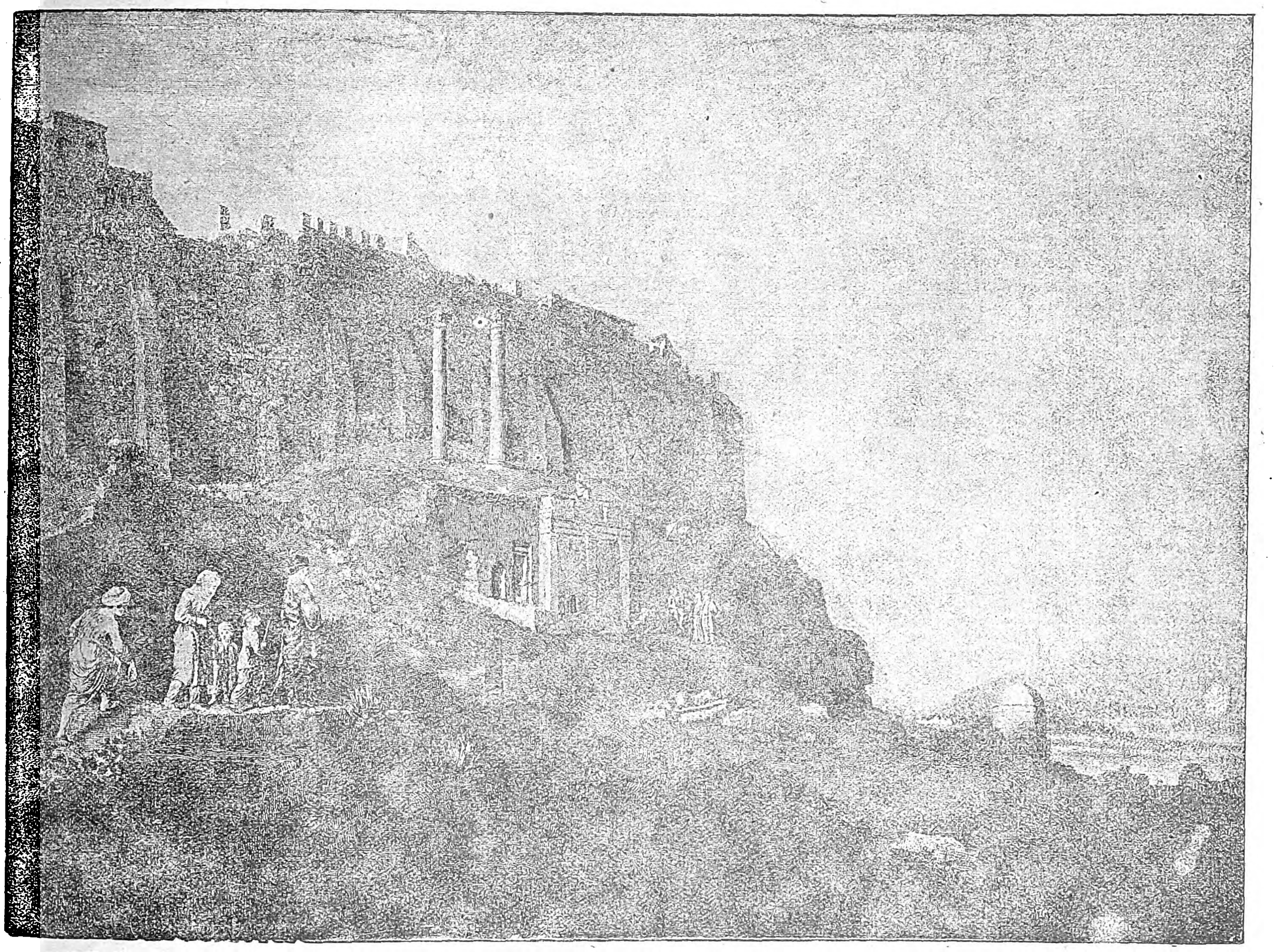

Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

[Εἰς τὸ κέντρον Παναγία ἡ Χρυσοσπηλιώτισσα. Δεξιὰ εἰς τὴν ῥίζαν ὁ βράχος σχηματίζει τὴν θρυλουμένην ὡς λαξευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Φειδίου κεφαλὴν τοῦ Περικλέους. Δεξιώτερα ναὸς Ἁγίου Γεωργίου, καταστραφεὶς κατὰ τὸν Ἀγῶνα].

θρυαλλίδα. Ἀλλ' ὅταν καὶ τρίτην φορὰν ἐζήτησε νὰ κανονιοβολήσῃ, δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι τὸ κανόνιον εἶχε πυρακτωθῆ. Καὶ μὲ τὸν τρίτον κανονιοβολισμὸν ἐπῆλθεν ἔκρηξις ἥτις διεμέλισε τὸν ἐνθουσιώδη ἄνδρα. Ἡ κηδεία του ἐγένετο πάνδημος εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων. Σῴζεται δὲ ἀκόμη ὁ τάφος τοῦ νέου τούτου Πορθητοῦ καὶ Ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἀκροπόλεως μ' ἐνεπίγραφον πλάκα, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ δημοσιογράφος καὶ ποιητὴς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Γεώργιος Ψύλλας εἶχε χαράξει τὸ ἀκόλουθον τετράστιχον:

Παναγῇ Κτενᾷ Ἀθηναίῳ
«Ἑλλήνων νίκης ἄγγελος ἔπαθες ξένον πάθος
Ὡς ὁ Εὐκλῆς ὁ παλαιός, ὁ Μαραθωνομάχος.
Ὡς Φοῖνιξ ὅμως στοῦ πυρὸς τὰς φλόγας σὺ ἐρρίφθης,
Καὶ εἰς ἀθάνατον ζωὴν πάλιν ἀνεγεννήθης».

Τὴν πλάκα αὐτὴν ὁ Σουρμελῆς εὗρε συντετριμμένην εἰς ἐννέα τεμάχια καὶ ἀνεστραμμένην ἐπὶ τοῦ τάφου, μόλις τῷ 1831, ἤτοι πρὶν ἀκόμη παρέλθῃ ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἐννεαετία.

ΑΜΥΝΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.— *Ἡ ἀπειλὴ τοῦ Δράμαλη.*—Τὴν χαρὰν ἐν τούτοις τῆς ἀπελευθερώσεως ἠμαύρωσε τὸ γεγονὸς ὅτι ἐφονεύθησαν τότε ἐν Ἀθήναις Τοῦρκοι τινές. Σπαρακτικὰ τὰ θύματα τῶν σφαγῶν τῆς Χίου κατέφθανον, ἱκετεύοντα

κινήσεως ἀλλὰ καὶ πάσης σωτηρίας. Δύο ἐκ τῶν ἐφόρων, ὁ Ἰωάννης Βλάχος καὶ ὁ Νικόλαος Ζαχαρίτσας, μετέβησαν τὴν ἐπομένην τῶν σφαγῶν, 29ην Ἰουνίου εἰς τὴν Ἀγοράν. Στήσαντες δ' ἐκεῖ σημαίαν, ἐκάλεσαν μὲ ἐνθουσιώδεις λόγους τοὺς Ἀθηναίους, ὅσοι θέλουν ν' ἀποθάνουν ὑπερασπιζόμενοι τὴν πάτριον Γῆν. Τριακόσιοι ἑβδομήκοντα νέοι ἐνεγράφησαν αὐθωρεὶ καὶ μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸν ἀνέβησαν ἀμέσως εἰς τὸ φρούριον διὰ νὰ ἀρχίσωσι τὰς ἀναγκαίας ἐπισκευὰς καὶ τὸν ἀνεφοδιασμόν του, «ἵνα μή τι πάθωσι παρόμοιον τῷ παθήματι τῶν μωρῶν παρθένων». Τὴν 1ην Ἰουλίου ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς γονεῖς των, φυγόντας εἰς Σαλαμῖνα, συγκινητικὴν ἀποχαιρετιστήριον ἐπιστολήν.

«*Ἡμεῖς*, γράφουν, *μὴ δυνάμενοι νὰ πράξωμεν ἄλλως πως, ἀποφασίσαμεν νὰ μείνωμεν ἐδῶ διὰ νὰ ὑπερασπισθῶμεν τὴν πατρίδα ἡ ὁποία κινδυνεύει τὰ ἔσχατα. Καὶ θὰ τὴν ὑπερασπισθῶμεν ὅλοι ὁμοῦ μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ χύσωμεν καὶ τὴν ὑστερινὴν σταλαγματίαν τοῦ αἵματός μας. Τίποτε ἄλλο δὲν ζητοῦμεν ἀπὸ σᾶς, εἰμὴ τὴν εὐχήν σας, τὴν ἀγάπην σας καὶ τὴν ὑγείαν καὶ νὰ παρακαλῆτε τὸν Θεὸν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος*»...

Digitized by Google

Τοῦτο τὸ παράδειγμα, ἀξιομίμητον πράγματι, ἔπεισε τὴν Ἐφορείαν τῶν Ἀθηνῶν νὰ ψηφίσῃ ἔκτοτε ἀμοιβήν, λόγῳ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ πατρίου ἐδάφους. Ἀλλ' ἀκόμη καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ὑπὸ τὸν Γαβριὴλ Ἀναστασίου, τὸν Λάμπρον Ἡλιακόπουλον, τὸν Νικόλαον Σαρῆν καὶ τὸν Συμεὼν Ζαχαρίτσαν, ν' ἀνέλθουν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πάνοπλοι. Τοιουτοτρόπως ηὐξήθη ἡ φρουρά της εἰς πεντακοσίους μαχιμωτάτους πολεμιστάς, ἄνευ τινὸς ἄλλου βάρους ἀμάχου πληθυσμοῦ. Ἀλλὰ συνέβη ἐκ τούτων ὅλων καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθόν: Ὅτι δηλαδή, πληροφορηθεὶς περὶ τῶν τόσων παρασκευῶν καὶ φοβηθεὶς μακρὰν καὶ ἐνδεχομένως ἄσκοπον χρονοτριβὴν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Δράμαλης, οὔτε ἐλοξοδρόμησε διὰ νὰ τὰς προσβάλῃ, οὔτε ἀπέσπασε δύναμίν τινα διὰ νὰ πολιορκήσῃ τὰς Ἀθήνας.

Αἱ δύο φατρίαι.—Ἐν τούτοις, ὁ Σπῦρος Κτενᾶς, νέος ἄπειρος, βίαιος τὴν φύσιν καί, τὸ χειρότερον, θέλων διὰ τῆς τρομοκρατίας νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πρόσκαιρον ἐξουσίαν τῆς φρουραρχίας του, μαλη κίνδυνος, οὐδεμία κατ' οὐσίαν ἐνέργεια ἐγίνετο ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν καθ' αὐτὸ Ἀθηναίων ἀρχόντων πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον ἐγκαθιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου μὲν Σαρῆ, ἀλλὰ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ξωτάρηδων καὶ τῶν ὑποδεεστέρων ἀστικῶν τάξεων. Ὅταν ὅμως ἐφάνη ἀτονήσας ὁριστικῶς ὁ ἀπὸ τοῦ Δράμαλη κίνδυνος, τότε τὸ ἀρχοντολόγιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ παντὸς μέσου ἤρχισε ν' ἀπογυμνώνῃ τὸν Ν. Σαρῆν τῆς προτέρας δυνάμεως, εἰς τρόπον ὥστε ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος ἐθεωρεῖτο βέβαιον ὅτι θ' ἀπέμενε μόνος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Τότε ὁ Σαρῆς φοβηθεὶς τὰς συνεπείας τῆς ἐχθρότητος καὶ μὴ στέργων νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν Δ. Ὑψηλάντην, ὅστις ἐζήτησε νὰ τὸ παραλάβῃ ἵνα ἐπιμεληθῇ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν, προῆλθε διὰ τοῦ Μήτρου Λέκκα καὶ τοῦ Χατζῆ-Μελέτη Βασιλείου εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρίτζου καὶ τέλος συμφωνήσας μετ' αὐτοῦ τὸν ἐκάλεσεν ἐπισήμως ν' ἀναλάβῃ τὸ φρούριον.

Ἡ πρόσκλησις τοῦ Ὀδυσσέως.—Τοιουτοτρόλυφθείσης Κλεψύδρας καὶ ἐφωδίασε τὸ φρούριον μὲ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνετείχισε τὴν περίφημον τῆς Κλεψύδρας ἐπιγραφήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπεχρέωσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ τῷ ὑπογράψωσι χρεωστικὸν ὁμόλογον μεγάλης ἀξίας, ἀντιπροσωπεῦον τὴν ἀξίαν τῶν ἐφοδίων τῆς Ἀκροπόλεως, διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ὁποίων αὐτὸς εἶχε καταβάλει τὰς δαπάνας. Τὸ ὁμόλογον τοῦτο μεταγενεστέρως ἐπέσεισεν ἀπειλητικῶς κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐστάθη δὲ τοῦτο ἡ τελικὴ ἀφετηρία τῆς καταδρομῆς διὰ τὴν ὁποίαν, συλληφθεὶς καὶ ἐγκλεισθεὶς εἰς τὸν Γουλᾶν τοῦ φρουρίου, ἐδολοφονήθη, ἀποδοθέντος τότε τοῦ θανάτου εἰς τυχαῖον δυστύχημα.

Ἡ ἀληθὴς ἀντιζηλία Ὀδυσσέως καὶ Γκούρα.—Ὁπωσδήποτε ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν πόλιν ὡς κυρίαρχος, προτιμήσας νὰ ἐγκαταστήσῃ φρούραρχον τὸν Ἰωάννην Γκούραν, ἄνθρωπον τῆς ἐμπιστοσύνης του, διὰ νὰ ἔχῃ αὐτὸς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς δράσεως εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ καταφύγιον ἀσφαλές. Ἐπανῆλθε κατόπιν εἰς τὴν

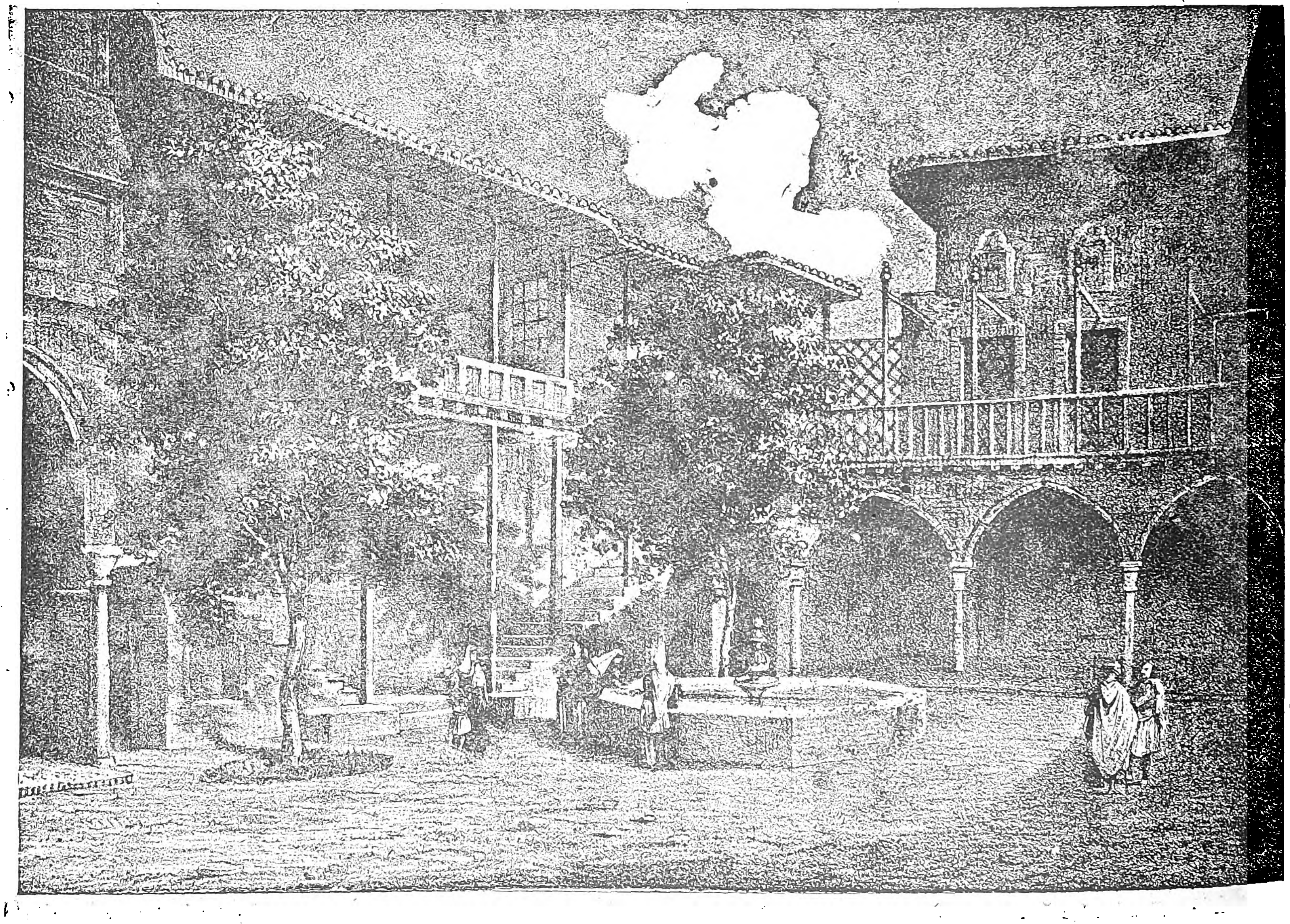

Ἐσωτερικὸν Ἀθηναϊκῆς οἰκίας εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως.

συνέλαβε πολλοὺς προκρίτους, ἵνα τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ καταβάλουν χρήματα πρὸς πληρωμὴν μισθῶν. Ἐπειδὴ διεμαρτυρήθη ἐντόνως κατὰ τῆς βιαιοπραγίας ταύτης ὁ ἐπὶ τῶν ἐσόδων ἐπιστάτης Χατζῆ-Γεωργαντᾶς Σκουζές, ἐφονεύθη. Ὁ φόνος αὐτὸς ἐπέπρωτο ν' ἀνάψῃ τὴν ἐσωτερικὴν διχόνοιαν. Τὰς ἡμέρας λοιπὸν ἀκριβῶς, καθ' ἃς διεξήγοντο εἰς τὰ Δερβενάκια οἱ ἀγῶνες πρὸς καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη, ὁ ὁπλαρχηγὸς Νικόλαος Σαρῆς, συνεννοηθεὶς μετά τινων ἄλλων Ἀθηναίων, κατώρθωσε ν' ἀνέλθῃ ὡς φίλος τοῦ Κτενᾶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Δραστηρίως δὲ ἐνεργήσας τὴν κατέλαβεν, ἀπηλευθέρωσε τοὺς συλληφθέντας προκρίτους καί, τυφεκίζων εἰς τὸν ἀέρα, κατεδίωξε τὸν Κτενᾶν καὶ τοὺς ὁπλίτας του εἰς τὴν πόλιν, προσέχων νὰ μὴ φονεύσῃ τινὰ καὶ ἐπιτείνῃ τὴν διαίρεσιν. Κατόπιν βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Μῆτρον Λέκκαν, ἐπανέφερε τὴν τάξιν. Οἱ ἀντίπαλοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἰωάννην Βλάχον, Ν. Ζαχαρίτσαν καὶ Σ. Ζαχαρίτσαν, σχηματίσαντες σῶμα πεντακοσίων ἀνδρῶν, ἐξῆλθον μὲν ὡς φυγάδες τῆς πόλεως, ἐτέθησαν ὅμως εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Νικηταρᾶ, φυλασσόντων τὰ Δερβενοχώρια καὶ παρακωλυόντων τὸν κλεισμένον ἤδη ἐν Κορίνθῳ Δράμαλην νὰ ἐξέλθῃ πρὸς τὴν Στερεάν. Τοιουτοτρόπως τὸν ἠμπόδισαν νὰ ἑνωθῇ μὲ ἄλλας ἀπὸ βορρᾶ ἐρχομένας Τουρκικὰς δυνάμεις.

Καὶ ὅσον μὲν ὑφίστατο ἄμεσος ὁ ἀπὸ τοῦ Δράπως, τὴν 21ην Αὐγούστου 1822, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν ὑπαρχηγόν του Ἰωάννην Γκούραν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα μόνον ὁπλίτας εἰσῆλθε πανηγυρικῶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖθεν δὲ ἤρχισε τὰς περιφήμους διαπραγματεύσεις του πρὸς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, τὰς ἐμμέσως καταλήξασας εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Ἰωάννην Γκούραν, ὅστις ἐπέπρωτο μετ' ὀλίγον ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ἀρχηγοῦ του, διὰ νὰ γίνῃ ἐν τέλει καὶ ὁ δήμιος αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου καὶ μέχρι τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ-Ρεσὴτ-πασᾶ τοῦ Κιουταχῆ, ἡ ἱστορία τῆς πόλεως συνυφαίνεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς διαμάχης μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Γκούρα, καὶ ἰδίως τῆς καθ' ἑαυτὸ ἱστορίας τοῦ τελευταίου· τὰς δὲ λεπτομερείας της ὁ ἀναγνώστης θὰ εὕρῃ εἰς τὰ ἄρθρα τὰ ἀφορῶντα τοὺς δύο τούτους μεγάλους ἀγωνιστάς, τῶν ὁποίων θέλομεν παραθέσει ἐν ἐκτάσει τὴν βιογραφίαν. Ἀρκούμεθα μόνον νὰ τονίσωμεν γενικάς τινας γραμμὰς τῆς ἐν Ἀθήναις πολιτείας των. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πόλις διείπετο ὑπὸ τῆς τοπικῆς Δημογεροντίας, ἀνανεουμένης ἐτησίως.

Ἐκυβερνᾶτο ἐπίσης καὶ ὑπὸ τῶν Ἐπάρχων τῶν στελλομένων ὑπὸ τῆς Διοικήσεως, ὡς λ.χ. τοῦ Δρόσου Μανσόλα καὶ τοῦ Μιχαὴλ Σούτζου. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν διῳκεῖτο ἀπὸ τὸ φρούριον. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἔκτισε τότε τὸν Προμαχῶνα τῆς τότε ἀνακα-Ἀκρόπολιν ὡς ξένος τοῦ Γκούρα καὶ τῶν Ἀθηναίων. Διότι ἐν τῷ μεταξύ, εἴτε ἀπὸ δυσπιστίαν, εἴτε ἀπὸ κυβερνητικῆς ὑποκινήσεως, εἴτε καὶ ἀπὸ φιλοδοξίαν, ὁ Γκούρας εἶχε καταλάβει δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Ἀκρόπολιν. Μετὰ μεγίστης δὲ προσοχῆς καὶ ζηλοτυπίας κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, φοβούμενος μήπως δι' αἰφνιδιασμοῦ τινος ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν ἀποστερήσῃ. Πιθανὸν τὰ μεταξὺ τῶν δύο παλαιῶν συναθλητῶν νὰ μὴ ὠξύνοντο τόσον πολύ, ὅσον μέχρις αἵματος ἔφθασαν ἐν τέλει. Ἀλλ' ἀμφότεροι καὶ διὰ λόγους προνοίας καὶ διὰ λόγους οἰκογενειακούς, εἶχον ἀναβιβάσει τὰς οἰκογενείας των εἰς τὸ φρούριον, ζητήσαντες ἵνα καὶ οἱ Ρουμελιῶται ὁπλῖται των τοὺς μιμηθοῦν, ὥστε νὰ ἔχουν μεῖζον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ μακρὰν τῆς γενετείρας φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἡ σύζυγος τοῦ Ὀδυσσέως δὲν ἠνείχετο νὰ πρωτεύῃ ἐν τῷ φρουρίῳ ἡ σύζυγος τοῦ ἄλλοτε ὑποτακτικοῦ τοῦ συζύγου της, φυσικῶς κατωτέρα της. Ἡ σύζυγος δὲ τοῦ Γκούρα πάλιν, ἀνήκουσα εἰς ἀρχοντικὴν οἰκογένειαν τοῦ Λιδωρικίου, ζηλοτύπως ἐκράτει τὰ πρωτεῖα καὶ τὰ ἐτόνιζεν εἰς πᾶσαν περίστασιν, διὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆς δραστηριότητα ὅπως καὶ μεταγενεστέρως ἀπεδείχθη. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ γυναικεία ἀντιζηλία θὰ ἠδύνατό τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἐστάθη ἡ πραγματικὴ ἀφορμὴ τῆς ἔριδος, ἥτις, χωρίσασα ἀπ' ἀλλήλων δύο πολυτίμους συναθλητάς, οὐ μόνον διεχώρισε καὶ ἐξαδυνάτισεν ἀναγκαίας εἰς τὴν Ἑλλάδα δυνάμεις.

Digitized by Google

ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἐπεδείνωσε διὰ τοῦ μίσους τὴν ἀδυναμίαν, ἐπιταχύνασα πλεῖστα ὅσα ἀτοπήματα, εἰς βάρος τῆς πατρίδος.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Βελίτσαν. — Πολεμικῶς δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετέσχον εἰς τὸν ἐναντίον τῶν κατερχομένων εἰς Βοιωτίαν ἐχθρῶν ἀγῶνα. Μάλιστα σοβαρῶς ἐκινδύνευσαν ἐκτεθέντες εἰς τὸ ἔπακρον ἐν Βελίτζῃ ὅπου ἠγωνίσθησαν ὑπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον Ὀδυσσέα τριακόσιοι πεντήκοντα ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ν. Σαρῆν, Μῆτρον Λέκκαν, Ν. Ἀργύρην, Μελέτην Βασιλείου καὶ Ι, Ντάβαρην. Διότι ἂν κατώρθωσαν μετὰ τῶν ἄλλων ν' ἀνακόψουν προσκαίρως τὴν κάθοδόν του, ἐν τούτοις διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν γενομένην τελικὴν ἀντεπίθεσιν, φονευθέντων τινῶν ἐκ τῶν ἐπιλέκτων, πολλῶν δὲ ζωγρηθέντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρξε καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς Ν. Σαρῆς. Καὶ τότε μὲν ὁ δραστήριος ἐκεῖνος νέος, ὁδηγηθεὶς εἰς Λάρισαν πρὸς τὸν Σερασκέρην, κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ σωθῇ ἐπανερχόμενος εἰς Ἀθήνας. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ φονευθῇ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι του. Τὸ μὲν διότι ἐτρόμαζε τὸν Γκούραν ἀπὸ τοῦ ὁποίου, μετανοήσας, ἐπεδίωκε ν' ἀποσπάσῃ τὴν φρουραρχίαν. Τὸ δὲ διότι ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ τὸ πρῶτον θῦμα τῆς δολίας καὶ ὑπούλου ἐχθρότητος τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τοῦ φόνου τοῦ συμπαθοῦς Ἀθηναίου ἐπιδιωξάντων ἀμφοτέρων νὰ προκαλέσουν ἕκαστος τὴν πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἀντιπάθειαν τῶν ἐντοπίων.

Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Καρυστινοῦ. — Τὸ θέρος ὅμως τοῦ 1823 οἱ Ἀθηναῖοι κατεπτοήθησαν, βλέποντες ὅτι πανταχόθεν κυκλοῦνται ὑπὸ ἐχθρῶν. Ὁ Ὀθωμανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χοσρὲφ - πασᾶν τὸν ἐπιλεγόμενον Τοπάλην (χωλὸν) εἶχε προσορμισθῇ εἰς τὸν κόλπον τῆς Καρύστου. Ἀπὸ βορρᾶ κατήρχετο μὲ σημαντικὰς δυνάμεις ὁ φοβερὸς τὴν φήμην καὶ τὴν φύσιν Γιουσοὺφ - πασᾶς Μπερκόφτσαλης συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τὸν Διοικητὴν τῆς Ἀδριανουπόλεως Σελὴμ - Σαλὴχ - πασᾶν. Ἠναγκάσθησαν λοιπὸν ν' ἀποστείλωσιν ἐκ νέου τὰς οἰκογενείας των εἰς Σαλαμῖνα, ἔνθα τμῆμα τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ὅπως ἐκαλεῖτο τότε ἡ Κυβέρνησις, παρέμενεν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Φανερωμένης, ἵνα ἐμψυχώσῃ τὸν κατὰ τῶν κατερχομένων Τούρκων ἀγῶνα καλοῦσα, πλὴν ματαίως, εἰς σύμπραξιν ὅλους τοὺς ἀγωνιστάς. Κατ' ἐκεῖνον τὸν μῆνα προήχθη εἰς πασᾶν Χαλκίδος ὁ Καρυστινὸς Ὀμὲρ βέης, ὁ τόσας ἕως τότε καὶ βραδύτερον ἐπενεγκὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ζημίας. Καὶ ἐγέτεινε τὰς δυνάμεις του πρὸς ταχυτέραν ἐπικράτησιν εἰς τὰς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἤλπιζε νὰ ἐπεκτείνῃ ἐντὸς ὀλίγου τὴν παντοδυναμίαν του. Τὸν τόπον ὅμως ἐμάστιζε τότε λοιμός. Καὶ ὁ Γιουσοὺφ - πασᾶς Μπερκόφτσαλης, φοβηθεὶς νὰ προχωρήσῃ, ἐτράπη πρὸς τὴν Εὔβοιαν, διατάξας τὸν μὲν Σαλὴχ νὰ παραμείνῃ εἰς τὰς Θήβας, τὸν δὲ Ὀμὲρ Καρυστινὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ Καλάμου. Τοιουτοτρόπως ὁ τελευταῖος *ἔφθασε* καρπολογῶν καὶ λεηλατῶν τὴν ὕπαιθρον χώραν, μέχρις αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔφθασε δὲ σχεδὸν ἀνενόχλητος, διότι ὁ Γκούρας, καταγινόμενος νὰ στρατολογήσῃ διὰ τῆς βίας, ἐνησχολεῖτο εἰς καταπολέμησιν τῶν χωρικῶν μᾶλλον τῆς Ἀττικῆς παρὰ ἐναντίον τοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ.

Περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου οἱ Ντελῆδες τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ προεχώρησαν, διεσκόρπισαν τοὺς ἐν Κολοπίεζα ἀμυνθέντας, ἐπὶ ἡμέρας ἐκαρπολόγησαν τοὺς ἀγροὺς καὶ τέλος περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου ἐφάνησαν ἔξωθι τῶν Ἀθηνῶν, παρὰ τοὺς Ἀμπελοκήπους. Ὁ Γκούρας, φοβηθεὶς πολιορκίαν, εἶχεν ἀναβιβάσει τὰ τρόφιμα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, παρασκευασθεῖσαν διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Οἱ ἐχθροὶ ὅμως δὲν ἐπέμειναν. Διότι μετὰ μίαν σφοδρὰν ἀψιμαχίαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων διαθετόντων μόλις δέκα ἵππους κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὑποχωρήσαντες ἀφῆκαν ἐπὶ τόπου τριάκοντα ἓξ νεκρούς, ἐνῷ ἐκ τῶν Ἀθηναίων, μόνος ὁ Δημήτριος Αὐγερινὸς ἐφονεύθη, καὶ οὗτος διότι παρασυρθεὶς εἰς τὴν δίωξιν ἐνεπλάκη εἰς σῶμα Ντελήδων οἵτινες καὶ τὸν κατέσφαξαν. Ὑπεχώρησαν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Ἀττικήν, ἀποκομίζοντες πολλὰ γυναικόπαιδα. Ἀλλὰ καὶ ἐτερμάτισαν τὴν ἐκστρατείαν των. Διότι καὶ ὁ Μπερκόφτσαλης βαρέως ἀσθενήσας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λαμίαν ἐγκαταλείπων τὸν ἀγῶνα, καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἐπελθόντων Τούρκων καὶ Τουρκαλβανῶν ἀπέθανον προσβληθέντες ἀπὸ τὸν λοιμόν.

Ἐπανεμφάνισις τοῦ Ὀδυσσέως. — Μὲ τὸ φθινόπωρον ἐπανῆλθον καὶ οἱ πρεσβύται Ἀθηναῖοι ἀπὸ τὰς γύρω νήσους. Ἐπανῆλθεν ὅμως καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀφοῦ διέλυσε τὸ ἐν Εὐβοίᾳ στρατόπεδον, καὶ ἐνισχυμένος μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἄγγλου φιλέλληνος Συνταγματάρχου Στάγχωπ. Ὁ φιλέλλην οὗτος προσεπάθησε νὰ προσκομίσῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς μίαν τυπογραφίαν, ἥτις κατὰ λάθος σταλεῖσα εἰς Ναύπλιον παρεκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ διακατέχοντος τὸ φρούριον τῆς πόλεως ἐκείνης Πάνου Κολοκοτρώνη. Αὐτό, τὸ σχετικῶς ἀσήμαντον γεγονός, ἐπηρέασε κατὰ πολὺ τὰ πράγματα. Ὁ Στάγχωπ ἐνίσχυσε τὸν Ὀδυσσέα, συνιστῶν αὐτὸν ἐκθύμως. Οὗτος δὲ ὑποβλέπων τὸν δολιευθέντα αὐτὸν Γκούραν, παρώρμησε τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον τῶν Δημογερόντων, οἵτινες τὸν ὑπεστήριζον. Κατώρθωσεν ἐπίσης νὰ ἐκλεγῇ νέα Δημογεροντία ἐκ τῶν Μ. Τυρναβίτου, Ἀναργύρου Πετράκη καὶ Ἰ. Πάλλη καὶ 2 χωρικῶν, νὰ ἱδρυθῇ δὲ Διμελὲς Δικαστήριον ἐκ τῶν Χατζῆ-Παναγῆ Ζαχαρίτσα καὶ Γεωργίου Ψύλλα, ἐφορεῦον ὅλα τὰ ἄλλα Δικαστήρια. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν, μὴ δυνάμενος νὰ παραμένῃ διὰ τοὺς λόγους τῆς ἀντιζηλίας οὓς ἐξεθέσαμεν. Καὶ τὰ μὲν δημιουργήματά του μετ' οὐ πολὺ διελύθησαν, ἐπανελθούσης τῆς προτέρας Δημογεροντίας, καθαρῶς ἀστικῆς, κατ' ἐξοχὴν ἀθηναϊκῆς, προνομίου τὸ ὁποῖον ζηλοτύπως ἐτήρουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἰδίως ἐναντίον τῶν περιοίκων «Ξωτάρηδων». Αὐτὸς δέ, καθ' ὃ πολυμήχανος, ἐχάλκευσεν ἐπιστολὴν προερχομένην δῆθεν ὑπὸ Ἀθηναίων ἐκ τῆς ὁποίας ἐφαίνετο ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐζήτουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν Ὀδυσσέα ἐναντίον τοῦ Γκούρα. Τὴν ἔστειλε δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ κατώρθωσε τὸ ποθούμενον. Διότι ὁ καχύποπτος φρούραρχος παραπεισθείς, πολλοὺς ἀντιφρονοῦντας καὶ διαμαρτυρηθέντας διὰ τὴν τυραννικήν του διαγωγὴν ἐβασάνισε τότε μὲ φρικώδη βασανιστήρια.

Γράμματα καὶ τέχναι. — Κατ' ἐκείνους ὅμως τοὺς μῆνας ἐγένοντο καὶ πλεῖστα ὅσα ἄξια λόγου ἐν Ἀθήναις. Διότι ἀνασυνεστήθη ἡ *Φιλόμουσος Ἑταιρεία* ἐπανιδρύσασα τὰς Σχολάς της καὶ μάλιστα τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *Παρθενὼν* παρθεναγωγεῖόν της. Προσεταιρίσθη δὲ πᾶσαν εὐγενῆ προσπάθειαν τείνουσαν ν' ἀνυψώσῃ τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς, καθ' ὃν χρόνον χειμαζομένη, πότε μὲν καρτερικῶς ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπερχομένου, πότε δὲ ἠναγκάζετο νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ συνήθη της κρησφύγετα, εἰς τοὺς ἐνόπλους καὶ μόνους ἀποθέτουσα τὴν ἐλπίδα τῆς ἀμύνης. Χάρις εἰς τὴν κομισθεῖσαν *τυπογραφίαν* τοῦ Συνταγματάρχου Στάγχωπ, ὁ τύπος ἤρχισε νὰ παρέχῃ τὴν πολύτιμόν του συμβολήν, εἴτε εἰς βιβλία διδακτικά, εἴτε καὶ εἰς ἔκθεσιν τῶν συμβαινόντων, διὰ τῆς «*Ἐφημερίδος τῶν Ἀθηνῶν*», τὴν ὁποίαν ἱδρύσας ὁ Γεώργιος Ψύλλας διὰ τῆς τυπογραφίας ἐκείνης ἐξέδιδεν.

Ἡ δωρεὰ αὕτη, γενομένη κυρίως δαπάναις τοῦ ἐν Λονδίνῳ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου, χαρακτηρίζει ἐπίσης τὸ ἰδιαίτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων, καὶ ταῦτα ποιούντων, κατὰ τὴν ῥῆσιν, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέντων. Διότι ἐνῶ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον τρομακτικὰς παρασκευὰς ἐν Χαλκίδι ἔκαμνεν ὁ Ὀμὲρ - πασᾶς γυμνάζων τοὺς δισχιλίους Γενιτσάρους τοὺς ὁποίους εἶχε συγκεντρώσει μὲ τὴν ὑστερόβουλον σκέψιν νὰ διακριθῇ καταπνίγων τελείως τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἐγίνοντο καὶ ἐν Ἀθήναις προπαρασκευαὶ πρὸς ἄμυναν καρτερικήν, πολλαὶ δὲ οἰκογένειαι ἀπέστελλον τ' ἀδύνατα μέλη των εἰς τὰ νησιωτικὰ κρησφύγετα, ἡ τυπογραφία αὕτη παρέσχε τὴν ἀφορμὴν ἀληθῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς διημείφθησαν εὐγενεῖς λόγοι καὶ ἐσχεδιάσθησαν τολμηρὰ διὰ τὸ μέλλον ὄνειρα. Ἐπίσης καὶ τὰ τέσσαρα τῆς Ἀττικῆς μοναστήρια, τῆς *Πεντέλης*, τοῦ *Πετράκη*, τῆς *Καισαριανῆς* καὶ τοῦ *Βρανᾶ* ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ὁρίσουν μέρος τῶν προσόδων των διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μόρφωσιν τῆς νεολαίας ἐπὶ τῇ βάσει καταστρωθέντος προγράμματος, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον προωρίσθησαν ταυτοχρόνως νὰ χρησιμεύσουν α) τὸ *Τζαμὶ τοῦ Σταροπαζάρου* (τὸ σήμερον Στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον) ὡς σχολεῖον ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου. β) τὸ *Τζαμὶ τῆς Κολώνας* (δὲν σώζεται κατεδαφισθὲν διὰ ν' ἀνεγερθῇ δημ. σχολὴ) ὡς Δημόσιος Βιβλιοθήκη, γ) τὸ *Τζαμὶ τοῦ Ρυδακιοῦ*, (ὅπου σήμερον ἐγείρονται αἱ Κεντρικαὶ Ἐνωμοτίαι τῆς Χωροφυλακῆς) ὡς Σχολεῖον τῶν Ἐπιστημῶν καὶ δ) ἡ περὶ αὐτὸ γῆ, ὡς *Κῆπος Βοτανικός*.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δερβὶς - Πασᾶ. — Τὰς εὐχαρίστους ὅμως ταύτας ἐνασχολήσεις ἐπίκραινεν ἡ παρασκευαζομένη ἄμυνα ἐναντίον τῆς νέας ἐκστρατείας, τὴν ὁποίαν εἶχε διαταχθῇ ὑπὸ τῆς Πύλης νὰ ἐκτελέσῃ ὁ πρώην μέγας Βεζύρης, τότε δὲ Ρούμελη-Βαλεσσῆ, Ἰμπραήμ, ὁ ἐπιλεγόμενος Δερβὶς-πασᾶς. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως εἶχε κατέλθει εἰς τὸ Λιανοκλάδι, ἐκεῖθεν δὲ ἐμελέτα τὸν καλύτερον τρόπον νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὠφελούμενος τῆς διχονοίας τῶν ἀγωνιστῶν νὰ καταβάλῃ τὴν Ἐπανάστασιν. Ἦτο δὲ κατὰ τοῦτο λίαν κινδυνώδης ὁ Δερβὶς-πασᾶς: ὅτι ἦτο ἄνθρωπος πεπειραμένος, σώφρων καὶ ἐγνώριζε νὰ χρησιμοποιήσῃ ἕκαστον, ὅπου ὑπὸ τῶν προτερημάτων του ἐτάσσετο. Οὕτω διέταξε τὸν μὲν Ὀμὲρ Βρυώνην νὰ ἐπιτεθῇ διὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, τὸν Ὀμὲρ Καρυστινὸν διὰ τῆς Ἀνατολικῆς, αὐτὸς δὲ ἐσκόπει νὰ κτυπήσῃ τὴν Πελοπόννησον διὰ τῆς Φωκίδος καὶ Αἰγιαλείας, μὲ τὰ στρατεύματα τῶν Γενιτσάρων τοῦ Μπερκόφτσαλη καὶ τῶν Τουρκαλβανῶν τοῦ Ἀμπὰζ-πασᾶ - Ντίμπρα. Ἀπεθαρρύνθη ὅμως ὁ προληπτικὸς Μουσουλμάνος ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐκστρατείας. Διότι πεσόντος κεραυνοῦ ἐπὶ πολεμοφοδίων τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποστείλει εἰς Λιανοκλάδι ἐγένετο ἔκρηξις μετὰ θυμάτων, ἐκληφθεῖσα ὡς κακὸς οἰωνός.

Ἡ νέα μάχη τοῦ Μαραθῶνος. — Πράγματι καὶ τοῦ Δερβὶς - πασᾶ ἡ ἐκστρατεία δὲν ἔσχε καλύτερα τῶν προγενεστέρων ἀποτελέσματα. Ὁ Ὀμὲρ - πασᾶς Καρυστινός, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν δισχιλίων Γενιτσάρων, τῶν Ντελήδων του, ὡς καὶ τῶν πεζικῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας εἶχε στρατολογήσει ἐν Χαλκίδι, ἀπεβιβάσθη εἰς Μαραθῶνα περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου καὶ κατεγίνετο νὰ λεηλατῇ τὴν χώραν καρπολογῶν καὶ ἀποστέλλων εἰς τὸ κάστρον τοῦ Εὐρίπου τ' ἀποκομιζόμενα σιτηρά. Ἀλλ' ὅταν ἐζήτησε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας, προσέκρουσεν εἰς γενναιοτάτην ἀντίστασιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀργανώσει μεθοδικώτατα ὁ Ἰωάννης Γκούρας, μόλις πρό τινος χρόνου ἐπισήμως ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τῆς Διοικήσεως ὡς Φρούραρχος Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ὀμὲρ ἡγεῖτο τετρακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν, ἐξ ὧν δισχίλιοι ἀπὸ τοὺς Γενιτσάρους τοὺς σταλέντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῆς Πύλης, ἀνήμερα πράγματι θηρία. Ὁ δὲ Γκούρας ὡδήγει μόλις τριακοσίους κατὰ τὸν Σουρμελῆν, ἢ κατὰ Τρικούπην ἑξακοσίους. Τὸ ἱστορικὸν ὅμως τοῦ τόπου, ἔνθα ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ συμβολὴ καὶ τὰ πρόσφατα γεγονότα τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα καιρίως ἐπηρεάσαντα τὴν ἐκπεπληγμένην ψυχὴν τοῦ Γκούρα, τοῦ ἐνέπνευσαν τὸν πόθον νὰ βελτιωθῇ μορφούμενος καὶ νὰ ἀνυψωθῇ γινόμενος ἀντάξιος τῶν προγόνων συνετέλεσαν, ὥστε καὶ αὐτὸς μὲν νὰ προσφωνήσῃ τοὺς ὀλίγους μαχητάς του ὑπομιμνήσκων τὰ ποτὲ γενόμενα εἰς τὴν ἱστορικωτάτην ἐκείνην τοῦ Μαραθῶνος θέσιν καὶ οἱ μαχηταὶ ἐνθουσιῶντες νὰ ἀγωνισθῶσιν ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς ἀλλὰ καὶ νικηφόρως.

Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἀπεδίωξαν τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὰς μάχας, αἵτινες συνεχῶς διεξήγοντο ἀπὸ τῆς 3ης μέχρι τῆς 6ης Ἰουλίου, καὶ καθ' ἃς ἐπανειλημμένως ἐκρότησαν τὰ κανόνια τοῦ Ὀμὲρ - πασᾶ κατὰ τῶν προχείρων τοῦ Γκούρα ὀχυρωμάτων, τοὺς ἐσκόρπισαν ὅμως πολλάκις καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τραποῦν ἄλλην ὁδὸν διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ Ἀττικὸν λεκανοπέδιον. Τὴν τελευταίαν δὲ ἡμέραν συνεκροτήθη ἀληθὴς μάχη, καθ' ἣν ἐκινδύνευσε τὸ σῶμα ὁλόκληρον τοῦ Γκούρα καὶ θὰ κατεστρέφετο μὴ στέργον νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐσώθη ὅμως διότι κατέφθασεν ἐγκαίρως ἰσχυρὰ ἐπικουρία ὑπὸ τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον. Καὶ οἱ ἐχθροὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγήν. Ἐντεῦθεν ὡς νέα νίκη ἐθεωρήθη ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος, ἀπὸ τῆς ὁποίας οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τρόπαια εἰς τὴν πόλιν τριάκοντα κεφαλὰς καὶ δύο σημαίας. Τὰ θύματα ἐν γένει τοῦ ἐχθροῦ καὶ πολυάριθμα ὑπῆρξαν καὶ ἐκλεκτά. Διότι μεταξὺ ἄλλων ἐφονεύθησαν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γενιτσάρων Ἰμπραὴμ καὶ ὁ περίφημος Ἀμπεδδὶν-μπέης, ἀνεψιὸς τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ Καρυστινοῦ καὶ ἀρχηγὸς τῶν Ντελήδων του. Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνάμενοι νὰ εἰσβάλουν διὰ τῶν Μεσογείων εἰς τὸ λεκανοπέδιον, ἀνῆλθον εἰς τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας πρὸς τὸ Καπανδρίτι μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ εἰσβάλουν διὰ τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ τῆς Κάζας καὶ τῆς Φυλῆς. Καταγινόμενοι δὲ εἰς τὴν σκύλλευσιν τῶν νεκρῶν οἱ στρατιῶται τοῦ Γκούρα δὲν τοὺς κατεδίωξαν, ἐν ἀταξίᾳ ὄντας καὶ δυναμένους εὐκόλως νὰ καταβληθοῦν. Τὴν ἀταξίαν ὅμως ταύτην ἐζήτησαν ν' ἀναπληρώσουν ὅταν μετὰ δύο ἡμέρας ἐπληροφορήθησαν τὴν διαταχθεῖσαν συγκέντρωσιν εἰς τὸ Καπανδρίτι. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ὀμὲρ - πασᾶς ἐπρόκειτο κατ' ἀσφαλεῖς εἰδήσεις νὰ ὁδεύσῃ εἰς μίαν νύκτα καὶ μόνην, διὰ νὰ ἐξημερωθῇ εἰς τὰ Πατήσια.

Ἡ ἀκατανόητος ὑποχώρησις. — Τότε ὁ Γκούρας καλέσας εἰς συμβούλιον τοὺς Ἀθηναίους, ὡμίλησε πρὸς αὐτοὺς καὶ συνέστησε νὰ σχηματισθῇ ἰσχυρὸν στράτευμα, νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγάς του καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ πέραν τῆς Πάρνηθος, ὥστε νὰ κτυπηθῇ ὁ Ὀμὲρ - πασᾶς πρὶν διαβῇ τὰ στενά. Τὸ σχέδιον ἀσμένως ἔγινε δεκτόν. Οἱ Ἀθηναῖοι μόνοι ἐσχημάτισαν τὸ σῶμα, οὐδεὶς δὲ παρεξενεύθη ὅτι ἀκριβῶς οἱ Στερεολλαδῖται ὀπαδοὶ τοῦ φρουράρχου παρέμειναν εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς φρούρησιν αὐτῶν. Ἐν τούτοις τὸ γεγονὸς δὲν φαίνεται τυχαῖον. Διότι μόλις ἐσχηματίσθη τὸ Ἀθηναϊκὸν στρατόπεδον παρὰ τὸ Καπανδρίτι, ἐπρόκειτο δὲ καὶ νὰ γίνῃ ἐπίθεσις, ἥτις ἀσφαλῶς ὑπελογίζετο ὅτι θὰ ἔφερε σημαντικωτέραν νίκην ἀπὸ τὴν τοῦ Μαραθῶνος, αἰφνιδίως ὁ Γκούρας παρέλαβε τὰ στρατεύματα καὶ ἐξεκίνησε. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Ὀμέρ, δρομαίως ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ ἐλέχθη μὲν πρὸς δικαιολογίαν τῆς κινήσεως ταύτης τῆς ἀνεξηγήτου ὅτι ὁ στρατηγὸς εἶχε λάβει ἐπείγουσαν ἐπιστολὴν ἐκ Μεγάρων ἀγγέλλουσαν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Δερβὶς πασᾶς εἶχεν ἤδη ἐκκινήσει ἐκ Λαμίας καὶ ἔφθανεν εἰς Ἀθήνας ἡγούμενος ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ ὅτι συνεπῶς ἐφοβήθη μήπως τεθῇ μεταξὺ δύο πυρῶν, ἐνῷ θὰ ἠδύνατο καλῶς ν' ἀντιστῇ ἐγκλειόμενος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ δικαιολογία ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι κἂν πιθανοφανής. Διότι ὁ Δερβὶς πασᾶς, κατερχόμενος ἐκ Λαμίας, θὰ διήρχετο πάντως ἀπὸ τὴν περιοχὴν εἰς τὴν ὁποίαν

Digitized by Google

ἕδρα ὁ Γκούρας. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κάποιαν ἀπιστίαν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὀπαδῶν του ἐφοβεῖτο, εἴτε διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ὀδυσσέως ἐνεργούντων, εἴτε καὶ δι' ἴδιον λογαριασμόν, ὅπως καὶ ἐκεῖνος εἶχε πράξει.

Ὁπωσδήποτε, ὅταν εἶδεν, ὅτι δὲν διέτρεξε ποτὲ σοβαρὸν κίνδυνον οὔτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν οὔτε τὸ παρ' αὐτοῦ ὡς ἴδιον νομιζόμενον φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ Γκούρας ἐλυπήθη σφόδρα. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἐκ πείσματος ἐδάκρυσε. Διότι ἦτο εἰς θέσιν ν' ἀντιληφθῇ ποίαν μεγάλην νίκην ἀπώλεσε, προχθὲς μὲν εἰς Μαραθῶνα διὰ τὴν ἀπληστίαν τῶν στρατιωτῶν, τώρα δὲ διὰ τοὺς ἀορίστους περὶ τῆς φρουραρχίας φόβους. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Ὀμὲρ πασᾶς δὲν ἐκάθευδεν. Ἰδὼν δὲ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεχώρησαν τῶν θέσεών των, ἀπέστειλε σῶμα ἑξακοσίων Ντελήδων ὡς πρωτοπορείαν. Οὗτοι αἰφνιδιαστικῶς ὁδοιπορήσαντες τὴν νύκτα, ἐφάνησαν τὴν 20ὴν Ἰουλίου εἰς τὰ Πατήσια. Πανικόβλητοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὸν τρομακτικὸν ἦχον τῶν κρουομένων τυμπάνων. Διότι κρούοντες αὐτὰ ὑπερηφάνως προεχώρουν οἱ Ντελῆδες, ὡς αὐτοκρατορικὸς στρατός, ἐπερχόμενος ἐναντίον ὠχυρωμένης πόλεως.

Ἔφθασαν λοιπὸν οἱ χωρικοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ζητοῦντες ν' ἀνοιχθῶσιν αἱ πόρται. Ἔξωθεν δ' αὐτῶν μεγάλος συνωστισμὸς ἐγένετο καὶ σύγχυσις ὄχι ὀλίγη. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον συνετάχθησαν αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις. Καὶ καθ' ὃν χρόνον, λείχοντες τὰ κράσπεδα τοῦ Λυκαβηττοῦ οἱ Ντελῆδες ἤρχισαν νὰ δεικνύουν τάσεις ἐφόδου κατὰ τῶν συγκεντρωμένων ἔξωθι τῆς Πόρτας τῆς Μπουμπουνίστρας, ἀθρόοι ἐξώρμησαν ὑπὸ τὸν Γκούραν, τὸν Κατσικογιάννην, τὸν Εὐμορφόπουλον καὶ τὸν Ι. Ρούκην οἱ Ρουμελιῶται στρατιωτικοί, ἐνῷ ταυτοχρόνως οἱ καθ' αὐτὸ Ἀθηναῖοι ἔσπευδον ὑπὸ τοὺς Μῆτρον καὶ Γεώργιον Λέκκαν, τὸν Νεροῦτσον Βενιζέλον καὶ τὸν Ἰωάννην Νικολάου, τὸν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἀποκαλούμενον Ἐλευσινιώτην, ὅστις μάλιστα κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐξαιρέτως ἠνδραγάθησεν. Ἡ μάχη αὕτη ἔσχε πολλὰς φάσεις. Διότι οἱ ἐχθροὶ διαιρεθέντες εἰς πλεῖστα *«μπουλούκια»*, ἔφθασαν καὶ μέχρι τῶν στύλων τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅπου σφοδρὰ διεξήχθη μάχη κανονιοβολούντων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως. Τὴν νύκτα ὅμως κατάκοποι οἱ Ντελῆδες ὑπεχώρησαν εἰς τὰ Πατήσια, ὅπου καὶ προχείρως κατηυλίσθησαν. Δὲν ἀνεχώρησαν ἐν τούτοις· ἀλλ' ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας παρέμειναν ἐκεῖ, ἄλλοτε ἐπιτιθέμενοι καὶ ἄλλοτε ἀμυνόμενοι ἐναντίον τῶν σωμάτων τὰ ὁποῖα ἐξήρχοντο τῆς πόλεως καὶ προσέβαλλον τὰ τῇδε κἀκεῖσε πρὸς καρπολογίαν πλανώμενα ἀποσπάσματά των. Τὴν τρίτην δὲ ἡμέραν καθ' ἣν σφοδρὰ μάχη διεξήχθη παρὰ τὴν Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων Πετράκη, ὅπου καὶ ἀρκετοὶ ἑκατέρωθεν ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν, οἱ Ντελῆδες ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ ἐν Καπανδριτίῳ γενικὸν στρατόπεδον, δεδομένου ὅτι ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἀπεφάσισε ν' ἀποχωρήσῃ.

Αἱ μάχαι τοῦ Καλάμου.— Πράγματι μεγάλη φθορά, λόγῳ τοῦ ἐξακολουθοῦντος λοιμοῦ, εἶχε σημειωθῇ εἰς τοὺς Γενιτσάρους ἰδίως. Ἐξ ἄλλου, δεινὴ ἔρις μεταξὺ Δερβὶς πασᾶ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατηγῶν Ἀμπάζ, Γιουσοὺφ καὶ Ὀμὲρ ἐξερράγη, τοῦ μὲν εἰς τὸν δὲ ἐπιρρίπτοντος τὰ σφάλματα καὶ καταγινομένου δι' ἀποστόλων στελλομένων κρυφὰ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, προλαμβάνοντος τὴν ὀργήν της διὰ τὰς νέας ἀποτυχίας. Κατὰ τὸν Σουρμελῆν, ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Καπανδριτίου εἰς Κάλαμον διότι συλλαβὼν χωρικόν τινα ἔμαθεν ὅτι ἐκστρατεύουν ἐναντίον αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχεται ἀληθείας. Διότι ἡ ἐκκίνησις τῶν Ἀθηναίων, γενομένη εἰς τρεῖς φάλαγγας κεχωρισμένας ἀλλήλων, ὁδευούσας διὰ τριῶν δρόμων, ἐμφαίνει ὅτι ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦτο νὰ τεθῇ μεταξὺ δύο πυρῶν ὁ Ὀμὲρ πασᾶς, καθ' ὃν χρόνον ἀκριβῶς ὑπεχώρει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βοιωτίας εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐβοϊκοῦ. Πλὴν τούτου, ὁ ἴδιος Σουρμελῆς κατωτέρω γράφει: «Οἱ Ἕλληνες, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐπέρασεν εἰς Κάλαμον, χωρὶς νὰ χάσουν καιρόν, τὸν προφθάνουν ἐκεῖ, καὶ εὐθὺς μὲ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον φέρονται πρὸς αὐτόν. Καὶ τοὺς μὲν πεζοὺς τρέπουσιν εἰς φυγήν, φονεύοντες αὐτούς. Ἀλλ' ἰδοὺ προφθάνει τὸ ἱππικὸν καὶ βάλλει εἰς ἀταξίαν τοὺς ἡμετέρους». Τότε καὶ ὁ Γκούρας ἐκινδύνευσε νὰ ζωγρηθῇ.

Ἀληθῶς μία φάλαγξ ὁδηγουμένη ἀπὸ τὸν Συμεὼν Ζαχαρίτσαν καὶ τὸν Δημήτριον Κουρμούλην, τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Κουρμούλη, τοῦ ἐπανελθόντος εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν Τουρκοκρητός, εἶχεν ἐκτεθῇ πολὺ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Γκούρας ἔφιππος μὲ τοὺς Ρουμελιώτας σωματοφύλακάς του, ἔσπευσε τότε νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν δεινὴν θέσιν. Ἀλλ' ἐπιτεθέντων αἰφνιδίως τῶν Ντελήδων, οἱ μὲν σωματοφύλακες τὸν ἐγκατέλειψαν τραπέντες εἰς φυγὴν εἰς τὴν ἐπέλασιν, ὁ δὲ Γκούρας ἐμπλακεὶς θὰ ἐφονεύετο ἢ θὰ ᾐχμαλωτίζετο ἀσφαλῶς, ἂν οἱ ἴδιοι ὑπὲρ ὧν προεκινδύνευσε δὲν τὸν ἐβοήθουν τώρα νὰ σωθῇ, ποδοκοποῦντες τοὺς ἵππους τῶν Ντελήδων, τοὺς ὁποίους καὶ ἀνατρέψαντες ἔσφαζον, τῶν διασωθέντων καταδιωκομένων ὑπὸ τῶν Κρητῶν τοῦ Κουρμούλη.

Τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας.— Περὶ τὸν Κάλαμον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐξηκολούθησαν αἱ ἀψιμαχίαι, ἀμφοτέρων τῶν πολεμίων καλῶς ὀχυρωθέντων. Ἀλλ' ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ἐπείγετο ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Χαλκίδα. Οἱ Γενίτσαροι, ἀσθενοῦντες, φθειρόμενοι, τηκόμενοι ἀπὸ τὸν πυρετὸν καὶ τὴν δυσεντερίαν εἶχον γίνει ἀπειλητικοί. Τέλος ἡ ἀποχώρησις συνετελέσθη περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, ἡ δὲ Ἀττική, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Σεπτεμβρίου, ἦτο ἀπηλλαγμένη διὰ τὸν ἐφετεινὸν χειμῶνα ἀπὸ τὴν λύμην τῶν Τούρκων. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Ὀμὲρ πασᾶς, ἅμα φθάσας εἰς Χαλκίδα, ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ τοὺς ἀπολειφθέντας Γενιτσάρους εἰς Βόλον, ἵνα παραδοθῶσιν εἰς τὸν ἐν Λαρίσῃ Κεχαγιᾶν Τζελαλεδδίν, τὸν ἀναπληροῦντα τὸν Μεχμὲτ Ρεσσήτ, Κιουταχῆν, ἀπὸ τότε ἀρχόμενον ν' ἀναδείκνυται εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα.

Η ἀποχώρησις τοῦ ἐχθροῦ ἐπανηγυρίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ἐπαναφέρωσι τὰς οἰκογενείας των ἀπὸ τὴν Σαλαμῖνα, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον κατὰ τὰς πέντε περίπου ἑβδομάδας, καθ' ἃς διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία αὕτη διὰ τὴν Ἀττικήν, μόλις τριάκοντα ἔπαθον, ἐξ ὧν πάλιν ἐλάχιστοι ὑπῆρξαν οἱ φονευθέντες εἰς τὰς μάχας καὶ οἱ ἐκ τῆς κακουχίας καὶ τοῦ λοιμοῦ θανόντες. Ἐγένετο δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ πρώτου τακτικοῦ Κριτηρίου, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Ἔπαρχος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Σοῦτσος ἐξέλεξεν ὡς μέλη ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἀθηναίων τὸν Ἀνάργυρον Πετράκην, τὸν Μ. Τυρναβίτην, τὸν Στάμον Σεραφεὶμ καὶ τὸν Ἰωάννην Πανταζῆν. Δρακόντεια δ' ἐλήφθησαν ὑπὸ τοῦ Γκούρα μέτρα πρὸς περιστολὴν τοῦ λοιμοῦ, μέτρα τὰ ὁποῖα καὶ μέχρι βιαιοπραγιῶν, εἴς τινα χωρία, ἔφθασαν.

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.— Ἐπέπρωτο ὅμως μετ' ὀλίγας ἡμέρας νὰ ἀρχίσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῆς ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην Κυβερνήσεως καὶ τῶν Προκρίτων καὶ ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας πολλὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γκούραν, Τσάμην Καρατάσσον

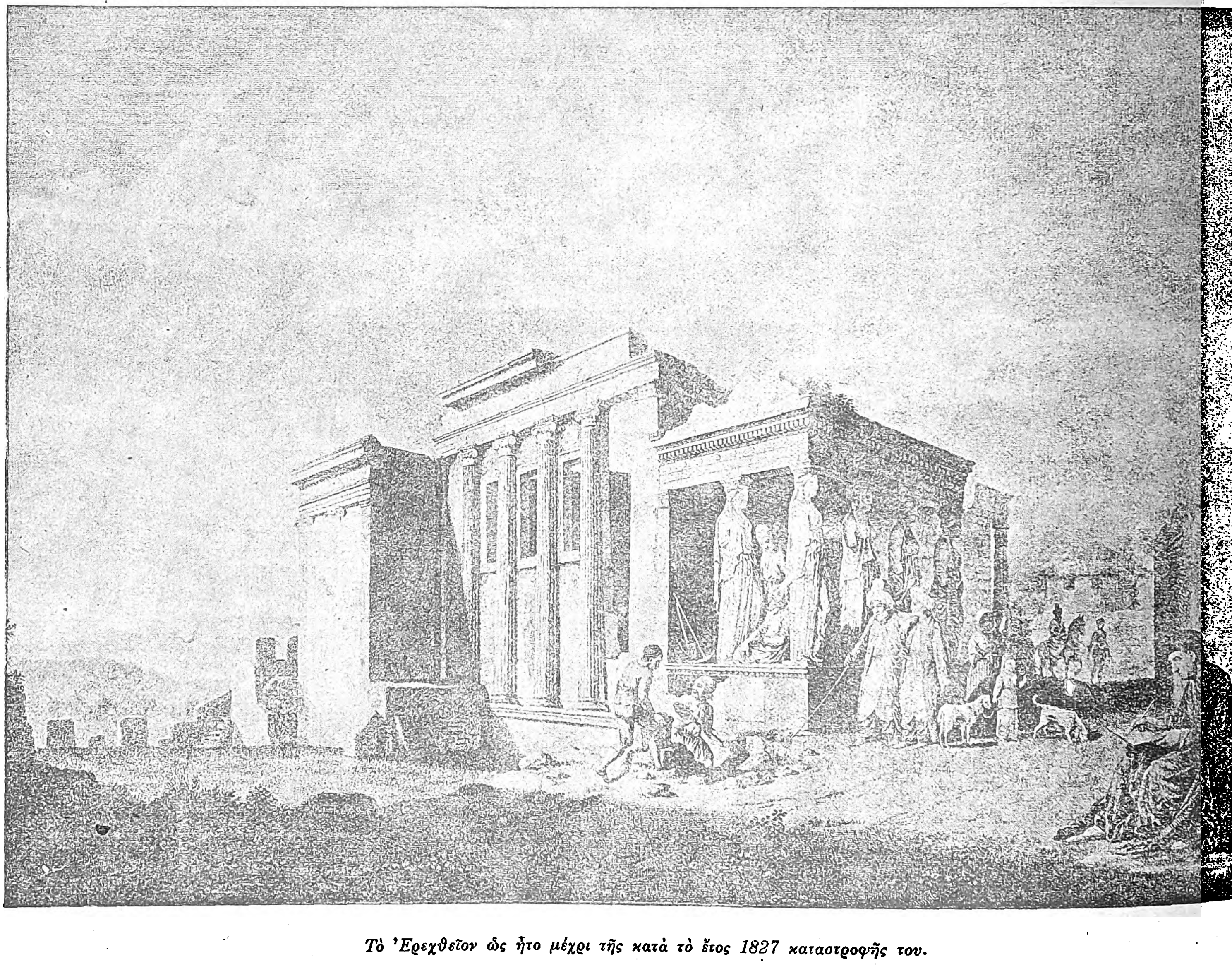

Τὸ Ἐρεχθεῖον ὡς ἦτο μέχρι τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1827 καταστροφῆς του.

Digitized by Google

Κριεζώτην, Κατζικογιάννην, Λέκκαν, Γάτσον, Ρούκην, καὶ ἄλλα ὑπὸ τὸν Ν. Δικαῖον,Ποριώτην καὶ Βέργον, προφανῶς κατόπιν ὁδηγιῶν μυστικῶν τῆς Κυβερνήσεως, ἐξεδόθη διαταγὴ διὰ τῆς ὁποίας τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐμισθοῦντο ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, λαβούσης τὰς ἡμέρας ἐκείνας μέρος τοῦ ἐν Λονδίνῳ συναφθέντος δανείου, ὅπως τιθέμενα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰωάννου Γκούρα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν χερσόνησον καὶ ἐπαναφέρωσι τὴν εἰς πλεῖστα σημεῖα διασαλευθεῖσαν τάξιν.

Ἡ ἐκστρατεία ἐγένετο ὁρμητική, τὰς δὲ λεπτομερείας της ὁ ἀναγνώστης θέλει συναντήσει εἰς τὸ ἄρθρον περὶ τοῦ *Ἐμφυλίου πολέμου*. Καθ' ὃν χρόνον ἀπουσίαζεν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Γκούρας, ἀφήσας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην Μαμούρην, ὡς ἀναπληρωτήν του ἐν τῇ φρουραρχίᾳ, συνέβησαν δύο τινά. Ἐπιτροπὴ Ψαριανῶν προσῆλθε νὰ ζητήσῃ παρὰ τὸν Πειραιᾶ τόπον κατάλληλον ἵνα συνοικισθοῦν οἱ Ψαριανοὶ εἰς Νέα Ψαρά, μετὰ τὴν παντελῆ τῆς νήσου των καταστροφήν. Ἀλλ' ἀπέτυχεν, ἕνεκα παρεξηγήσεως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοποθεσίαν τῶν παραχωρουμένων γαιῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἐνεφανίσθη πάλιν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν σκηνήν, λησμονημένος ἕως τότε, ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐζήτει δὲ ἀπὸ τὴν Δημογεροντίαν νὰ τοῦ ἐξοφλήσῃ τὸ ὁμόλογον, τὸ ὑπογραφὲν κατὰ τὴν φρουραρχίαν του τῷ 1822, διὰ τὰς εἰσκομισθείσας παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τροφάς. Ἐζήτει δὲ ἐπίσης καὶ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐξ Ἀταλάντης Μουσουλμάνου ἐμπειρικοῦ ἰατροῦ Ἀσάνη (Χασὰν) Κουρταλῆ τοῦ Ταλαντινοῦ, τὸν ὁποῖον, σωθέντα ἄλλοτε, αὐτὸς εἶχε φέρει εἰς Ἀθήνας.

Ὁ φόνος τοῦ Ὀδυσσέως.—Ὁ ταλαίπωρος Ὀδυσσεύς, ἄνθρωπος ἀληθῶς βίαιος, ἀλλὰ καὶ ἀνίκανος ν' ἀντιπαραταχθῇ, παρ' ὅλην τὴν πανουργίαν του, εἰς τὴν συστηματικὴν ῥαδιουργίαν, κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν παρέσχε πλεῖστα ὅσα δείγματα κακῆς πρὸς τὴν πατρίδα πίστεως, κατὰ τὸ φαινόμενον. Διότι κατ' οὐσίαν πολλὰ ἐκ τῶν τεχνασμάτων αὐτῶν εἰς τὰ ὁποῖα συνηθεστάτη ἦτο ἡ εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγή, ἀπεδείχθησαν καὶ πρακτικώτατα καὶ ἀποτελεσματικώτατα. Ἀλλὰ δὲν ἐπιστεύετο πλέον παρ' οὐδενός. Δὲν ὑπεστηρίζετο ἀπὸ τοὺς ξένους, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν εἶχον ἀποθάνει, ἄλλοι δὲ εἶχον ἀναχωρήσει. Καὶ ὡς πληγωμένον θηρίον, ἐπλανᾶτο εἰς τὰ παλαιὰ κρυσφύγετα τοῦ μεγάλου Ἀρματολικίου τῶν περασμένων χρόνων, ζητῶν ἀφορμὰς νὰ ἐπιβληθῇ. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Γ. Κουντουριώτης ἐφοβεῖτο ὅτι θὰ εἰσέβαλλεν ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τὸ Στεβενῖκον, ὅπου ἔλαβε, κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν Ὀμὲρ πασᾶν τὸν Καρυστινόν, τριακοσίους Τούρκους ἐπικούρους, ἐξεστράτευσε τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1825 καὶ ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὰ μεταίχμια τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Ποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πραγματικοὶ σκοποὶ τοῦ Ὀδυσσέως δὲν ἐξηκριβώθη ποτέ. Χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶναι τὸ γράμμα τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνεν ὁ ἥρως τῆς Γραβιᾶς εἰς [illegible] παλαιοὺς συντρόφους του, τοὺς ἁρματολοὺς τῶν Κουντούρων, τοὺς ἄλλοτε ἐπὶ τουρκοκρατίας φρουροῦντας τὰ Δερβενοχώρια τῆς Μεγαρίδος. Εἰδοποιεῖ αὐτοὺς νὰ μὴ ταραχθοῦν πληροφορούμενοι ὅτι θὰ ἐπιδράμῃ εἰς τὴν χώραν των, διότι δὲν στρέφεται κατὰ τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἐναντίον ὡρισμένων ἀτόμων.

Ἐμφανὲς λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς ἀντάρτης, δηλαδὴ κατὰ τῆς Διοικήσεως τοῦ Γ. Κουντουριώτου, ἐκινήθη. Τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου. Διωχθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ Γκούρα, ὅστις ἐσπευσμένως κατέφθασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ τὸν ἐπολιόρκησεν εἰς τὰ πάτρια χώματα, συλληφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ἀσπόνδου ἤδη ἐχθροῦ του, ἀπομονωθεὶς καὶ τέλος δολοφονηθεὶς εἰς τὸν Γουλᾶν τῆς Ἀκροπόλεως τὴν 5ην Ἰουνίου 1825, δὲν ἐπρόφθασε ν' ἀπολογηθῇ. Ἀλλ' ἐὰν διὰ τοὺς συγχρόνους του ὑπετέθη προδότης, διὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὅμως ἀποκατεστάθη χάρις εἰς τὴν σύγκρισιν τῆς πολιτείας του πρός τε τὴν πολιτείαν τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν, πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, καὶ τὰς ἐν χρήσει μεθόδους, καταχριτέας ἴσως σήμερον, ἀναγκαιοτάτας ὅμως τότε, καὶ δὴ ὑφ' οὓς ὅρους ἐτέλουν οἱ ἐν δουλείᾳ Ἕλληνες.

Ἡ πρόσκλησις τοῦ τακτικοῦ. Καθ' ὃν χρόνον ὅμως ταῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια συνέβαινον μεταξὺ Ἑλλήνων φθειρόντων εἰς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς τὰς πολεμικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ὁ στρατὸς τοῦ Αἰγυπτίου Ἰμπραὴμ πασᾶ, διορισθέντος Βαλῆ τοῦ Μωρέως καὶ Σερασκέρη, ὄχι μόνον ἀπέβη εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ μετὰ αἱματηράς τινας μάχας, ὅπως ἐν Κρεμμυδίῳ καὶ Μανιάκι, προεχώρησεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς χερσονήσου. Ἄλλοι Τοῦρκοι, ὑπὸ τὸν Ἀμπὰζ πασᾶν Ντίμπραν καὶ τὸν Μουστᾶ-μπέην Κιαφεζέζην, κατελάμβανον τὴν Ἄμφισσαν, ἐτρομοκράτουν τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἠπείλουν τέλος τὴν ἕνωσίν των πρὸς τὰ Τουρκοαιγυπτιακὰ στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐθεωροῦντο φοβερά, διότι ἦτο γνωστὸν ὅτι τὰ ὠργάνωσαν εἰδικοὶ ἀξιωματικοί, ἀρνησίθρησκοι Γάλλοι, ὡς ὁ συνταγματάρχης Σεβέ, ὁ γνωστὸς καταστὰς ὑπὸ τὸ τουρκικόν του ὄνομα Σουλεϋμὰν μπέης, καὶ ἄλλοι ὡς αὐτός, ἐχθροὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σχετικὴ τάξις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὴ ντακτικὴν ὀργάνωσίν του, ἐκρίθη τότε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τοῦ παρατηρητικωτάτου Γκούρα, ὡς ἡ μόνη αἰτία τῶν νικῶν τοῦ Ἰμπραήμ. Πλὴν τούτου χαρακτηριστικὰ κρούσματα ἀπειθείας σημειωθέντα μεταξὺ τῶν ῥουμελιωτικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπιστρέψει ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ τὴν κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ ἀτυχήσασαν ἄμυναν, τὸν ἔπεισαν νὰ ζητήσῃ τὴν εἰς Ἀθήνας μεταφορὰν τοῦ τότε ἀνασυγκροτουμένου ὑπὸ τὸν Γάλλον συνταγματάρχην Φαβιέρον Τακτικοῦ Στρατοῦ. Ἡ Κυβέρνησις ἀσμένως ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν, διὰ λόγους πολλούς. Εἶχεν ἄλλως τε πεισθῇ ὅτι ἡ ἀρχική της ἰδέα νὰ σχηματίσῃ ἐν Εὐρώπῃ σῶμα πεντακισχιλίων ἐθελοντῶν τακτικῶν, ὅπως πατάξῃ τὰ ἄτακτα στίφη, τὰ καταστάντα ἀχαλίνωτα πλέον μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, δὲν ἦτο πραγματοποιήσιμος, ἐνῷ ἀντιθέτως ὅλα τὰ ἐχέγγυα τῆς παρεῖχεν ἡ ἀνάθεσις τῆς τακτικῆς στρατολογίας καὶ ὀργανώσεως εἰς τὸν ἐμπειρότατον καὶ μεγάλας ἐλπίδας παρέχοντα Γάλλον συνταγματάρχην Κάρολον Φαβιέρον. Ἄλλωστε ἡ πρώτη του πρᾶξις διέθετεν εὐμενῶς· διότι, ἀντιθέτως ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ξένους, τὸν τίτλον τοῦ συνταγματάρχου ὃν εἶχεν ἐν τῷ Γαλλικῷ στρατῷ, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν ἀνταλλάξῃ μὲ τὸν ἀμέσως ἀνώτερον τοῦ στρατηγοῦ, ὅπως ἐσυνηθίζετο. Τοῦτο δὲ εὐμενέστατα διέθεσε τοὺς εἰς τὴν οὐσίαν ἀποβλέποντας, τοὺς ἔπεισε δὲ νὰ τοῦ ἐμπιστευθοῦν πᾶν ὅ,τι ἀφεώρα τὸν τακτικὸν στρατόν, παρὰ τὰς ἐμφανεῖς δυσαρεσκείας καὶ ἀντιρρήσεις τῶν Ἑλλήνων ὀργανωτῶν τοῦ σώματος τούτου. Ἔλειπον ὅμως οἱ ἀξιωματικοί. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡ ἐν Λονδίνῳ Φιλελληνικὴ Ἐπιτροπὴ κατεγίνετο νὰ στρατολογήσῃ τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς Ἱσπανικῆς ἐπαναστάσεως ἐπανακάμπτοντας, καθ' ὃν χρόνον ἄλλη ἐπιτροπή, Τουρκόφιλος, εἰς τὸ ἴδιον μέρος καὶ μεταξὺ τῶν ἰδίων ἀνθρώπων κατεγίνετο νὰ στρατολογήσῃ ἀξιωματικοὺς διὰ νὰ πολεμήσουν εἰς Πελοπόννησον, ἀλλ' ὑπὸ τὰς διαταγὰς καὶ διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ἰμπραήμ.

Ὁ Φαβιέρος εἰς Ἀθήνας.— Ὁπωσδήποτε ὁ Φαβιέρος, παραλαβὼν μέρος τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ὡς καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Μάγγελ στρατιωτικὴν μουσικήν, σπουδαιότατον παράγοντα καταπλήξεως τῶν ἀσυνηθίστων Ἑλλήνων, ἀνεχώρησεν ἐκ Ναυπλίου τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1825, καὶ σταθμεύσας ἐν Κορίνθῳ καὶ Μεγάροις, ἔφθασε τὴν ἑσπέραν τῆς 5ης Ὀκτωβρίου, καὶ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ βαΐων καὶ κλάδων, ἡγουμένου τοῦ πρώην Ταλαντίου, τότε δὲ τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν κατέχοντος Νεοφύτου Μεταξᾶ.

Ἡ δεξίωσις ὑπῆρξε μοναδική. Βαθεῖαν δὲ ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν, τόσον ἡ προκήρυξις τοῦ Φαβιέρου, ὅσον καὶ ἡ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀμφίσσης σταλεῖσα μετά τινας ἡμέρας συμβουλευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἀπουσιάζοντος Γκούρα. Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ἀθρόοι ἐνεγράφοντο οἱ ἐθελονταὶ καὶ ηὐξάνετο ἡ ὑπόληψις τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸ σῶμα, δυσάρεστος σκηνὴ συνέβη ἀπειλήσασα τὴν ἀσφάλειαν τῆς πόλεως. Ἀπουσιάζοντος τοῦ Φαβιέρου εἰς ἄμυναν τῶν κινδυνευουσῶν Σπετσῶν οἱ τακτικοὶ ἤρισαν αἱματηρῶς πρὸς τοὺς ἀτάκτους. Ἐδέησε δὲ νὰ κινδυνεύσουν οἱ ἀρχηγοὶ ἀμφοτέρων τῶν σωμάτων διὰ νὰ προληφθοῦν τὰ χειρότερα. Αἱ ὑπὲρ τοῦ τακτικοῦ ὅμως παραινέσεις τοῦ Γκούρα ὑπῆρξαν πολὺ ὠφέλιμοι. Διότι ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ἐπέστρεψεν ὁ Φαβιέρος, εὗρε τρεῖς καὶ ἥμισυ χιλιάδας νεοσυλλέκτους γυμναζομένους μὲ ἀπαράμιλλον τάξιν καὶ δραστηριότητα. Τόση μάλιστα ἦτο ἡ ἀγαθὴ ἐκ τούτου ἐντύπωσις, ὥστε καὶ ὁ Γκούρας καὶ ὁ Μαμούρης καὶ ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ Ρούκης ἤρχισαν μαθητεύοντες ὡς τακτικοί.

Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Εὐβοίας.—Ὑπὸ αὐτὰς τὰς συνθήκας αἱ Ἀθῆναι ἐπίστευον ὅτι διὰ παντὸς ἐξησφαλίζοντο ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ὁπόταν ὁ Φαβιέρος ἀντιληφθεὶς ὅτι μετ' ὀλίγον ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσῃ πόρους διὰ τὴν μισθοτροφοδοσίαν τοῦ τακτικοῦ, καὶ παρατηρῶν ὅτι οἱ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν κατειλημμένοι ἀπὸ τὸν Γκούραν διὰ τὰ ὑπ' αὐτὸν σώματα, ἐπείσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ ἀλλαχοῦ μίαν ἐπαρχίαν ἱκανὴν νὰ παράσχῃ τὸ ποθούμενον. Ὡς τοιαύτη δὲ ἐξελέγη ἡ Εὔβοια. Πρὸς ἀπόκτησιν ὅμως αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἁλωθῇ πρῶτον μὲν τὸ φρούριον τῆς Καρύστου καὶ ἔπειτα τὸ τῆς Χαλκίδος. Τὸν ἀπέτρεπον ὅλοι. Τοῦ ὑπέδειξαν τὰς δυσκολίας. Ὁ Φαβιέρος ὅμως δὲν ἤκουε. Τὰς τελευταίας μόνον ἡμέρας ὁ Φαβιέρος πεισθεὶς εἰς τὰς παρορμήσεις τοῦ Γκούρα, κατήρτισε σῶμα ἀτάκτων, τοὺς ἔθεσεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καπετὰν Στέφου Νίβιτσα (ἀτόπως θεωρουμένου ὡς Σέρβου ἐνῷ πράγματι ἦτο Ἠπειρώτης καταγόμενος ἀπὸ τὴν πολίχνην, ἧς ἔφερε τὸ ὄνομα), ὠνόμασε δὲ «σταυροφόρους», διότι πρὸς διάκρισιν τῶν λοιπῶν ἀτάκτων ἔφερον οὗτοι ἐπὶ τοῦ στήθους μαῦρον σταυρόν. Παρεσκεύασε λοιπὸν τὸ σῶμα τοῦτο ὡς καὶ τὸ τρίτον τάγμα τοῦ τακτικοῦ καὶ ἐκάλεσε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς πάνδημον ἑορτήν, καθ' ἣν θὰ παρέδιδε τὴν σημαίαν εἰς τὰ δύο ταῦτα σώματα.

Πράγματι τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1826, ἡμέραν Κυριακήν, ἀληθὴς πανήγυρις ἐξετυλίχθη εἰς τὸν παλαιὸν *Ἱππόδρομον*. τὸν ἐκτεινόμενον παρὰ τὰ σημερινὰ *Χαυτεῖα*. Ἐκεῖ ὅμως αἱ ἐλπίδες τοῦ Γκούρα διεψεύσθησαν. Διότι ἐνῷ ἐπίστευεν ὅτι αὐτὸς θὰ ὠνομάζετο ταγματάρχης τοῦ Γ' τάγματος, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀναλάβῃ καὶ τοῦ ὅλου τακτικοῦ τὴν ἀρχηγίαν, εἶδε τὸν Σπυρίδωνα Σωνιέρον προτιμώμενον ἀντ' αὐτοῦ.

Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Φαβιέρου. — Καὶ ἡ μὲν ἐκστρατεία ἐγένετο, τῶν τραγικῶν λεπτομερειῶν καὶ συνεπειῶν της ἀναγραφομένων εἰς τὸ περὶ τῆς Καρύστου ἄρθρον. Τὸ δὲ τακτικόν, ὅταν μέρος αὐτοῦ ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶχεν ἀπολέσει καὶ τὸ κῦρος του καὶ τὰς συμπαθείας τῶν Ἀθηναίων. Λιποταξίαι ἤρχισαν τῶν τακτικῶν καταφευγόντων εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀντεγκλήσεις ὡς ἐκ τούτου μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ Λαοῦ συνέβαινον καθημερινῶς, ἕως ὅτου, κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Πάσχα μεγάλαι ἀταξίαι συνέβησαν ἐκ μέρους τῶν τακτικῶν ἀξιούντων καὶ θυστερουμένους μισθούς. Θὰ διηρπάζετο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγορὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευήν, ἐὰν δὲν ἐπρολάμβανον οἱ πλουσιώτεροι τῶν Ἀθηναίων νὰ συλλέξουν ποσόν τι, δι' οὗ ἐξηυμενίσθησαν οἱ ἀπαιτητικώτεροι. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ὅμως, οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον πλέον τὸ τακτικὸν ἐντὸς τῆς πόλεως, οὔτε καὶ ὁ Φαβιέρος ἔστεργε νὰ παραμείνῃ. Εἰς πόλιν κατοικουμένην ἀπὸ ἀνθρώπους κατ' ἐξοχὴν «οἰκοκυραίους» καὶ ἔχοντας τόσην ἔννοιαν τῆς τάξεως ἀπετέλει κίνδυνον. Πόσον δ' ἐπέμενον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ καθιερωμένα ἀποδεικνύει τὸ γεγονὸς ὅτι ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνῃ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1826 ἐπανάστασις, διότι κοντὰ εἰς τὸν γαιοκτήμονα Ἰωάννην Βλάχον ἐξελέγη πληρεξούσιος διὰ τὴν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ ὁ Γεώργιος Ψύλλας, ἄνθρωπος πολλῆς ἀξίας, ἀλλ' ἀκτήμων καὶ πένης. Ἡ διάψευσις λοιπὸν τῆς ἐλπίδος ἐπὶ τὴν τάξιν τοῦ τακτικοῦ εἶχε προκαλέσει ἀληθινὴν ἀντιπάθειαν. Ἐντεῦθεν δειναὶ δυσαρέσκειαι καὶ μεμψιμοιρίαι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν προέκυψαν. Τέλος ὁ Φαβιέρος ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Δημογεροντίαν νὰ κανονίσῃ τὴν θέσιν τοῦ τακτικοῦ. Ἂν ἤθελον νὰ μείνῃ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐξασφαλίσουν. Ἡ στιγμὴ ἦτο κατάλληλος διὰ νὰ ἐκβιάσῃ τὰ πράγματα. Διότι ἀφ' ἑνὸς τὸ Μεσολόγγιον εἶχε πέσει, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐλέγετο ὅτι ὁ Κιουταχῆς, ἐλεύθερος ἀπὸ τῆς Δυτικῆς, θὰ ἐπέτρεχε πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν πρώτων μελημάτων του ἦτο ἡ ἐκπόρθησις τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Δημογεροντία καὶ ἐν γένει τὸ Ἀρχοντολόγιον καὶ ἡ τάξις τῶν οἰκοκυραίων, ἔχουσα περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Γκούραν, δὲν ἤθελε τὸν Φαβιέρον. Ἀντιθέτως ὁ ζωηρότατος καὶ δημοκρατικώτατος Γάλλος συνταγματάρχης ἠγαπᾶτο ἐξαιρέτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ διότι ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν καὶ διότι ἀντέπρατε πρός τε τὸν Γκούραν καὶ τοὺς ἄρχοντας τοὺς ὁποίους ἀντεπάθει.

Εὑρέθησαν ὅμως οἱ ἄρχοντες εἰς μεγάλην δυσκολίαν, ὅταν ὁ Φαβιέρος ὑπεδήλωσεν ὅτι τὴν ἀπάντησιν πρέπει νὰ δώσῃ ἅπας ὁ λαός, ἀφοῦ περὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀσφαλείας ἁπαξαπάντων πρόκειται, καὶ οὐχὶ προνομιακῶς μία τάξις ἀνθρώπων, διότι ὁ λαὸς θὰ ἐναντιοῦτο εἰς τὰς ἀποφάσεις των, θὰ ἔκαμνε δὲ ὅσα ὁ Φαβιέρος ἐζήτει. Τότε ἐκλήθη εἰς ἐκκλησίαν ὁ Δῆμος ἔξωθι τῆς Μητροπόλεως. Ἐκεῖ δὲ ὁ Κριτὴς Στάμος Σεραφεὶμ ἠρώτησε τὰ πλήθη ἂν στέργουν νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁ Φαβιέρος τῶν Ἀθηνῶν. Ὅταν δ' ἐκεῖνα ἀπήντησαν ὁμοφώνως, βροντωδῶς καὶ ἐπανειλημμένως: — «Ὄχι, ὄχι», ὁ Φαβιέρος ἀγνοῶν τὴν γλῶσσαν καὶ παρεσκευασμένος ν' ἀκούσῃ ἀπόκρισιν εἰς θετικὸν ἐρώτημα, ἂν δηλαδὴ θέλουν νὰ παραμείνῃ τὸ τακτικὸν ἐν Ἀθήναις, ὠργίσθη διὰ τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν καί, βιαίως χωρισθεὶς τῆς Δημογεροντίας ἔσπευσεν εἰς τὸν καταυλισμὸν τοῦ τακτικοῦ, διέταξε τὴν ἑτοιμασίαν τῆς ἀναχωρήσεως καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἐκείνης ἡμέρας, ἐξεκίνησε πανηγυρικῶς μὲ ὅλα τὰ τάγματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς τοῦ σώματος εἰς Πειραιᾶ διὰ ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Μέθανα.

Κατάπληκτος ἡ λαϊκὴ φατρία, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπίσκοπον Νεόφυτον Μεταξᾶν, ἠρεύνησεν, ἔμαθε περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἀντελήφθη τὶ συνέβη καὶ ἀμέσως ἔστειλεν εἰς Πειραιᾶ πρεσβείαν ὅπως ἐξηγήσῃ εἰς τὸν Φαβιέρον τὰ διατρέξαντα, δηλώσῃ δὲ εἰς αὐτὸν τὴν θέλησιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὅπως παραμείνῃ. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐξήγησεν ἡ πρεσβεία, ὅσον καὶ ἂν ἡρμήνευσε τὰ πραγματικὰ αἰσθήματα τῶν Ἀθηναίων, δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ τὸν Φαβιέρον. Τὸ δὲ τακτικόν, ἐπιβιβασθὲν τῶν πλοιαρίων τὰ ὁποῖα εἶχον ναυλωθῆ, ἀνεχώρησε τὴν ἑπομένην πρωΐαν εἰς Μέθανα, ἔνθα ἐστήθη ἔκτοτε τὸ στρατηγεῖον, καὶ ὅπου παρεσκευάσθη διὰ τοὺς ἐναπομένοντας ἀκόμη ἀγῶνας, εἰς οὓς διεκρίθη πολλαπλῶς, τὸ Τακτικόν.

Digitized by Google

Ἡ ἀργυρολογία τοῦ Γκούρα.— Ὁπωσδήποτε ἡ ἀπομάκρυνσις αὕτη, ἔβλαψε τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἔβλαψεν ἀρχικῶς ἡ ἐκστρατεία τῆς Καρύστου. Διότι, ἂν δὲν συνέβαινον ἀμφότερα τὰ γεγονότα ταῦτα, τί δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ συνέβαινε κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Κιουταχῆ, ἀφοῦ ἡ ἄμυνα τῶν χιλίων περίπου ἐνόπλων, τοὺς ὁποίους διέθετεν ὁ Γκούρας, πολλάκις ἔφερε τὸν Τοῦρκον στρατάρχην εἰς τὴν σκέψιν τῆς ἀποχωρήσεως; Δὲν ἐδόθη ὅμως ἡ δέουσα προσοχή. Διότι ἐπιστεύθη τότε ὅτι καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ θὰ ἔχῃ τὰ ἴδια ἀποτελέσματα τῶν προηγουμένων. Τούτου μάλιστα δοθέντος ὡς ἀσφαλοῦς, δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ βιαιότητες εἰς τὰς ὁποίας προέβη ὁ Γκούρας διὰ νὰ στρατολογήσῃ τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα καὶ ν' ἀργυρολογήσῃ τοὺς εὐπόρους, ἀστούς τε καὶ χωρικούς, εἰς τὴν φιλαργυρίαν του μᾶλλον πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν παρὰ εἰς τὴν πρόνοιαν. Ἡ Κυβέρνησις ἀπὸ τῆς συλλήψεως τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ ἴσως χάριν αὐτῆς, ὡς ἐπίσης καὶ δι' ἀμοιβὴν τῶν κόπων καὶ κινδύνων του κατὰ τὴν Πελοποννησιακὴν ἐκστρατείαν, τὸν ἀνεγνώρισεν Ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Γνωρίζουσα ὅμως τὰ τεκταινόμενα τὸν διέταξε νὰ μὴ περιμένῃ ἐν Ἀθήναις τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀναχαιτίσῃ ὅπου δήποτε τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἡ τύχη αὐτῆς ἔκτοτε ἐπαίζετο. Αἱ Δυνάμεις, βαρυνθεῖσαι τὴν ἐμπόλεμον ἐκείνην κατάστασιν τῆς Ἀνατολῆς, τὴν δυσχέρειαν τῆς ἐλευθεροπλοΐας εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὰς ἄλλας ἀνωμαλίας ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐξ ἄλλου δὲ φοβούμεναι μήπως ἐκραγῇ ὁ ἐγκυμονούμενος Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, μετὰ τὴν προσοχὴν τὴν ὁποίαν ἐφάνη δίδων εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ὁ νέος Τσάρος Νικόλαος, ἤθελον νὰ τελειώσουν μίαν ὥραν ἐνωρίτερον. Ἠδιαφόρουν διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς παρασχεθησομένης ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ φειδοῦς διεπραγματεύοντο, σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμήν, τὸ πρὸς διακανονισμὸν ἔδαφος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἂν καὶ μυστικαὶ αἱ συνεννοήσεις αὗται, εἶχον ἔλθει εἰς γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1826.

Τὰ πράγματα, κατὰ μῆνα Μάϊον, ἐφαίνοντο δεινά. Δὲν εἶχε πέσει μόνον τὸ Μεσολόγγιον. Ὅλη ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς εἶχεν ὑποταχθῆ. Πλὴν δὲ τῆς Ἀττικῆς, ὅλη ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἠναγκάσθη νὰ προσκυνήσῃ, κατὰ τὸ ἐπαναρχίσαν πάλιν τότε δελεαστικὸν σύστημα πρὸς ταλαιπώρους ἀνθρώπους, γονατισμένους πλέον ἀπὸ τὴν μακρὰν καὶ ἀπέλπιδα ἀγωνίαν τῶν μαχῶν καὶ τῶν στερήσεων, τῶν διωγμῶν καὶ τῶν ἀδιακόπων περιπλανήσεων. Οὕτω καὶ τὰ παρὰ τὰς Ἀθήνας, χωρία Χασιὰ καὶ Μενίδι : Πρῶτα αὐτὰ ἐπανεστάτησαν τῷ 1821. Ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐκράτησαν τὰ ὅπλα. Τὴν τελευταίαν ὅμως στιγμὴν τόσον ἠγανάκτησαν διὰ τὰς βιαιοπραγίας τῶν ὀργάνων τοῦ Γκούρα, ὥστε ἐφόνευσαν τὸν ὁπλαρχηγὸν αὐτῶν Χατζῆ-Μελέτην Βασιλείου, ἐδέχθησαν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Κιουταχῆ, ὡς ἐλευθερωτάς. Κατὰ σύμπτωσιν μάλιστα οἱ Τουρκαλβανοὶ Μπέηδες ἀπηλευθέρωσαν δύο χωρικοὺς τοὺς ὁποίους, πρὶν φύγουν ἐκ Χασιᾶς, εἶχον δέσει εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα. Οὕτω μόνον, ἔστω καὶ τὴν τελευταίαν στιγμήν, βιάζων καὶ ἐνίοτε φονεύων ὁ Γκούρας εἰσήγαγεν ἀρκετὰ τρόφιμα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ κατώρθωσε ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, παρὰ τὰ πολλαπλάσια εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικὸν μέσα τοῦ πανισχύρου ἐχθροῦ.

Ἡ κάθοδος τοῦ Κιουταχῆ — Καραϊσκάκης. Εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ περιλάβωμεν τὰς ἐνδιαφερούσας πληροφορίας καὶ τὰ χαρακτηριστικώτατα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐσημειώθησαν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, μέχρι τῆς παραδόσεως εἰς αὐτὸν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ ἄμυνα αὕτη, ἀφορῶσα κυρίως τὴν Ἀκρόπολιν, τὰς τύχας της καὶ τὰς περιπετείας της, θέλει διατυπωθῆ, ὡς ἐμπρέπει, εἰς τὸ περὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἄρθρον καὶ τὰ εἰδικὰ δι' ἑκάστην σημαντικὴν μάχην τῆς περιόδου 1826—1827.

Καθ' ὃν λοιπὸν καιρὸν ὁ Κιουταχῆς ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου μετέβαινεν εἰς τὰς Θήβας διὰ τῆς Φωκίδος, τὴν ὁποίαν ἔπεισε νὰ προσκυνήσῃ, ἡ Κυβέρνησις, ἀνήσυχος ἐν Ναυπλίῳ, ἔβλεπε τὸν Γκούραν ἀπειθοῦντα καὶ δεικνύοντα ἐμφανῶς τὴν τάσιν νὰ κλεισθῇ ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ νὰ καρτερήσῃ τὴν διέλευσιν τῆς νέας λαίλαπος, χωρὶς νὰ τὴν προλάβῃ ἢ νὰ τὴν καταπολεμήσῃ καθ' ὁδόν. Εἰς τὰ ταμεῖα της εἶχε μόλις ἑξήκοντα γρόσια, γύρω δ' αὐτῆς, τοὺς ἐκ Μεσολογγίου ἀγωνιστάς, πενομένους, γυμνητεύοντας, ἀποροῦντας περὶ τοῦ πρακτέου. Τότε ἐσκέφθη νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ. Μετὰ πολλὰς δ' ἐρεύνας ἐξέλεξεν ὡς καταλληλότερον τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην, μολονότι ἦτο ἀσθενής, ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ μελλοθάνατος. Ἀνέθεσε λοιπὸν εἰς αὐτὸν τὴν Ἀρχιστρατηγίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τὴν 19ην Ἰουνίου 1826, ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡμέραν ἔφθανεν εἰς Θήβας ὁ Σερασκέρης. Καθ' ὃν δὲ χρόνον μετὰ πολλῆς δυσκολίας ὁ Καραϊσκάκης κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ διὰ τὴν ἐκστρατείαν του ἑξακοσίους Ρουμελιώτας, ὁ Κιουταχῆς συνεκέντρου εἰς τὰς Θήβας περὶ τὰς δέκα χιλιάδας ἐκλεκτοῦ στρατοῦ, ὑπὸ γενναιοτάτους στρατηγούς, ὡς τὸν Μπόσνα-Ἰσμαὴλ πασᾶν, τὸν Μουσταφᾶ μπέην Μισιρλῆν, τὸν Μουχτὰρ μπέην Κιαφεζέζην, τὸν Φερχὰτ Ντεβένην καὶ ἄλλους. Ἡγοῦντο δὲ οὗτοι ἐμπειροπολέμων Γκέγκηδων καὶ Μιρδιτῶν καὶ Τσάμηδων καὶ Σαρηγκιουλίδων, τῶν πορθητῶν δηλονότι τοῦ Μεσολογγίου, καὶ μάλιστα ἐπαιρομένων ἐπὶ τούτῳ. Εἶχεν ἐπιπροσθέτως καὶ πολυάριθμον ἱππικὸν ὑπὸ τὸν Μουσταῆ-μπέην Κιαφεζέζην καὶ τὸν Ἀσλὰν-μπέην, ἱππικὸν ἀποτελούμενον ἀπὸ Ντελῆδες καὶ Γκέγκηδες. Ἔφερε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ εἴκοσι κανόνια ὡς καὶ ἓξ βομβοβόλα. Καὶ ταῦτα χωρὶς τὰς μεγάλας ἐπικουρίας τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ τὰς ἐλπιζομένας ἀπὸ τὴν Εὔβοιαν. Δὲν ἔσπευδεν ὅμως, ζητῶν ν' ἀσφαλισθῇ. Προεχώρει μόνον διὰ τῶν ὁδῶν τὰς ὁποίας ἐξησφάλιζεν αὐτῷ ἡ προσκύνησις τῶν ἐντοπίων καὶ ἡ ἐπὶ ἁδρᾷ ἀμοιβῇ ὑπηρεσία τῶν προσχωρησάντων εἰς αὐτὸν Καπεταναίων τῆς Ρούμελης. Συνεπῶς τελείως ἄνισος καὶ μάλιστα ἐντελῶς ἀπηλπισμένος ἐφαίνετο ὁ ἀγών, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς του.

Ἡ κατάστασις τῷ 1826. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου λοιπόν, ἐνῷ ὁ Γκούρας μὲ χιλίους τριακοσίους περίπου μαχίμους Ἀθηναίους καὶ μισθωτούς, ἀρκετὰς δὲ οἰκογενείας Ἀθηναίων καὶ τῶν μισθωτῶν του, ἐνεκλείετο εἰς τὴν περιτειχισμένην πόλιν καὶ τὸ ἐφωδιασμένον εἰς πολιορκίαν φρούριον τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ Ἀττικὴ γύρω ἐτέλει ὑπὸ τὰς ἑξῆς συνθήκας. Ὁ Ὀμὲρ πασᾶς ὁ Καρυστινὸς μὲ δισχιλίους ἄνδρας εἶχεν ἐκστρατεύσει εἰς καρπολογίαν ἀνὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, μὲ κέντρον τὸ Καπανδρίτι, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐμοίραζε τὰ λεγόμενα Ράγια (ὑποταγὰς) εἰς τὰ χωρία ἅτινα ὑπετάσσοντο. Εἰς δὲ τὴν Κάζαν παρέκει καὶ τὰ Δερβενοχώρια, εὑρίσκοντο ἁπλωμένα τὰ σώματα τοῦ Βάσσου καὶ τοῦ Κριεζώτου, οἵτινες ὄχι μόνον ἀπέκρουσαν τὰς συμφερωτάτας προτροπὰς τοῦ Καρυστινοῦ Πασᾶ τῆς Χαλκίδος διὰ νὰ ὑποταχθοῦν, ἀλλ' ἐπανειλημμένως ἠκροβολίσθησαν μὲ τοὺς καρπολογοῦντας Τούρκους. Ἀλλ' ὅταν αἱ ἰσχυραὶ προφυλακαὶ τοῦ Κιουταχῆ ἐφάνησαν εἰς τὸ Καπανδρίτι, τὰ σώματα τοῦ Βάσσου καὶ τοῦ Κριεζώτου ἠναγκάσθησαν νὰ συμπτυχθοῦν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἐλευσῖνος, διότι ἐπιστεύθη ὅτι πρὸς τὰ ἐκεῖ θὰ ἐκινοῦντο οἱ Τοῦρκοι, ἵνα κακοποιήσουν τὰς ἐν Σαλαμῖνι, κατ' ἔθος, καταφυγούσας πάλιν Ἀθηναϊκὰς οἰκογενείας. Δὲν συνέβη ὅμως τοῦτο. Διότι περὶ τοὺς πεντακοσίους Ντελῆδες ἱππεῖς ὑπὸ τὸν τολμηρότατον Μουσταῆ-μπέην, προεχώρησαν εἰς τὸ Λεκανοπέδιον. Τραπέντες δὲ πρὸς ἀνίχνευσιν εἰς τὰ Μεσόγεια χωρία, προέβησαν τὴν 1ην Ἰουλίου μέχρι τοῦ χωρίου Λιόπεσι. Εὑρόντες ὅμως αὐτόθι ζωηρὰν ἀντίστασιν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Ντάβαρη, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς τὴν Κηφισιάν, ὅπου διενυκτέρευσαν. Τὴν ἑπομένην, μέρος τῶν Ντελήδων τούτων προεχώρησε μέχρις Ἀμπελοκήπων, ἀλλὰ σφοδρῶς κανονιοβοληθὲν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπεχώρησε. Τὴν 3ην Ἰουλίου, τὰ ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ πασᾶν στρατεύματα τῶν Γκέγκηδων, Βοσνιάκων καὶ Σαρηγκιουλήδων, κατελθόντα αἰφνιδιαστικῶς ἀπὸ τὴν Δεκέλειαν, κατέλαβον τὴν Μονὴν Πετράκη καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβηττοῦ. Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἐφάνησαν τὰ σώματα τοῦ Ἀσλὰν-μπέη τὰ ὁποῖα κατέλαβον τὰ Πατήσια καὶ τὰ Σεπόλια. Τὴν δ' ἑπομένην τὰ ξημερώματα προκαλοῦντες τρομακτικὸν θόρυβον, προεχώρησαν ἀκάθεκτοι οἱ Ντελῆδες τοῦ Φερχὰτ Ντέβενη Κονιτσιώτου καὶ κατέλαβον ὑπὸ τὸ σφοδρὸν πῦρ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ μὲ σημαντικὰς ζημίας τρία ἐπικαιρότατα σημεῖα : τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τὴν Πνύκα καὶ τὸν Λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἔφθασαν ὅμως τόσον κατάκοποι, ὥστε μέσῳ αὐτῶν, κοιμωμένων, διέβησαν τὴν ἰδίαν νύκτα 150 περίπου Ἀθηναῖοι. Οὗτοι ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος ὁρμηθέντες, μόλις ἔμαθον ὅτι πλησιάζει ὁ Καραϊσκάκης, ἔσπευσαν νὰ ἐνισχύσουν τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐκινδύνευσαν νὰ ζωγρηθοῦν διαβάντες ἀνύποπτοι μέσῳ τῶν Τούρκων εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον τὸν Λουμπαρδιάρην.

Τὴν ἑπομένην, ἄλλα σώματα, ὑπὸ τὸν ὁρισθέντα Μουχαφούζην (Γενικὸν φρούραρχον) τῆς Ἀκροπόλεως Μουχτὰρ-βέην Κιαφεζέζην, κατέλαβον τὴν Ἁγίαν Μαρίναν, ἀπὸ τῆς ὁποίας προχωρήσαντα μέχρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀκαμάτη, ὅπως ἐλέγετο τὸ Θησεῖον, κατέλαβον αὐτὸ καὶ ἐγκατέστησαν ὠχυρωμένα πυροβολεῖα. Τοιουτοτρόπως ἡ πόλις εἶχε περιζωσθῆ πανταχόθεν καὶ ἀπομονωθῆ ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης ἐπικουρίας. Καὶ ἐγένοντο μὲν πολλαὶ ἔξοδοι. Καὶ ἠμφισβητήθη ὁ τόπος σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμήν, ὅπως ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ λεπτομερῶς εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν πολιορκιῶν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἔκτοτε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐψυχορραγοῦν, ματαίως ἀγωνιζόμεναι νὰ συγκρατηθοῦν εἰς τὴν ζωὴν ὑπὸ τὰ πλήγματα τόσων φασγάνων.

Τὸ στρατόπεδον τῆς Ἐλευσῖνος. Πράγματι, ὁ Ἀσλὰν μπέης, μόλις συνετελέσθη ἡ κύκλωσις τῆς πόλεως, ἐτράπη εἰς καταπολέμησιν τῶν συγκεντρουμένων εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Ἤθελε νὰ κτυπήσῃ τὸν Βάσσον καὶ Κριεζώτην πρὶν ἐνισχυθοῦν, ὅπως καὶ ἐνισχύθησαν, ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Νὰ πολεμήσῃ δὲ καὶ τοῦτον πρὶν ἐνισχυθῇ, ὅπως συνέβη ἀπὸ τὸ τακτικὸν τοῦ Φαβιέρου.

Τέλος, περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουλίου, τὸ στρατόπεδον τῆς Ἐλευσῖνος ἤρχισε νὰ παρουσιάζῃ κάποιαν κίνησιν πολεμιστῶν ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ναυπλίου ἔστελλε, διὰ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι συσταθέντος *Ἐπιμελητηρίου*, ὅσα πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα ἐλάμβανεν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, μνημόσυνα ἀληθινὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ταυτοχρόνως ἔφθασεν ἐκ Θηβῶν μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ὁ Κιουταχῆς καὶ ἔστησε τὸ στρατηγεῖόν του εἰς τὰ Πατήσια. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Σερασκέρης ἐνέτεινε τὴν σφοδρὰν τοῦ πυροβολικοῦ του ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἀσθενοῦς τῆς πόλεως τειχίου, ἔφθασεν ἐκ Μεθάνων ὁ Φαβιέρος μὲ τὰ τρία πεζικὰ τάγματα τοῦ τακτικοῦ καὶ τὰ τέσσαρα μικρὰ κανόνια. Ἀπεβιβάσθη ὅμως εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἀφοῦ συνεννοήθη μετὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Καραϊσκάκη, δυνάμει μάλιστα ἐγγράφων τῆς Κυβερνήσεως διαταγῶν, ὅτι δὲν ἐτίθετο ὑπὸ τὰς διαταγάς του, ἀλλ' ὅτι θὰ ἠγωνίζετο ὡς ἀνεξάρτητος, ἁπλῶς συνεννοούμενος μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν ζητημάτων. Ἐντεῦθεν πολλαὶ ἠγέρθησαν διχογνωμίαι, εἰς βάρος τῆς πολεμικῆς ἡμῶν ὑποθέσεως ἀποβᾶσαι. Διότι καὶ ἄν, εἰς ἀντίθετον γνώμην ὑπήκουεν, εἴτε ὁ Καραϊσκάκης τὸν Φαβιέρον, εἴτε ὁ Φαβιέρος τὸν Καραϊσκάκην, πάντως ἡ ἐνέργεια ἐγίνετο χωρὶς πίστιν καὶ χωρὶς πνοήν, δηλαδὴ μὲ τὰ θανάσιμα τῆς ἀποτυχίας σπέρματα.

Ἀρχηγῶν ἀσυμφωνίαι.—Οὕτω πως δικαιολογεῖται καὶ ἡ παράδοξος τύχη τῶν δύο μαχῶν τοῦ Χαϊδαρίου, τὰς ὁποίας ὁ ἀναγνώστης θὰ συναντήσῃ μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας εἰς τὸ περὶ Χαϊδαρίου ἄρθρον. Ἀμφότεραι ὑπῆρξαν κατ' οὐσίαν νίκαι ἑλληνικαί. Τόσον πολύ, ὥστε μετὰ τὴν πρώτην τῆς 6)18 Αὐγούστου, ὁ Κιουταχῆς, κατεπτοημένος διὰ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅ,τι εἶχε πάθει πρὸ τετραετίας ὁ Δράμαλης εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἶχε διατάξει τὴν ἀποχώρησιν, ἔλυε δὲ τὰς σκηνὰς τοῦ Στρατηγείου του, διὰ νὰ προλάβῃ ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Θήβας. Μολαταῦτα, εἰς ἧτταν ἀπέβησαν αἱ δύο ἐκεῖναι μάχαι, αἵτινες εἶναι πασίδηλον ὅτι, ἐὰν ἠκολουθεῖτο εἴτε αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη, εἴτε αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ σχέδιον τοῦ Φαβιέρου, ἤθελον ἀποβῆ εἰς τρανωτάτην καὶ περίλαμπον νίκην, μέγιστα ἀγαθὰ δυναμένην νὰ εἰσφέρῃ εἰς τὸ ζήτημα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὸ ἐπίδικον τότε μεταξὺ τῶν ἐξεταζουσῶν τὴν τύχην τῆς χώρας Δυνάμεων. Ἀποβᾶσαι δὲ εἰς ἧτταν αἱ δύο ἐκεῖναι μάχαι εἶχον καὶ ἄλλα ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Τὴν διχόνοιαν τῶν Καπεταναίων. Τὴν μεταξύ των δυσπιστίαν.

Χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήγετο ὁ πόλεμος, ὡς καὶ τῆς μεταξὺ τῶν πολεμίων σχέσεως, μᾶς παρέχει τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ὁ Καραϊσκάκης ἐπέμενε νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν Πειραιᾶ καὶ ὄχι τὴν Ἐλευσῖνα ὡς βάσιν, διότι εὑρίσκετο ἐγγύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεκοινώνει μὲ τὴν Σαλαμῖνα ὅπου εὑρίσκετο τὸ Φροντιστήριον τοῦ Δ. Χρηστίδου, μὲ τὰ διάφορα ἐφόδια. Ἔστειλε λοιπὸν ἑπτὰ ἱππεῖς τοῦ Βάσσου, γνωρίζοντας τὸ μέρος, διὰ νὰ κατοπτεύσουν καὶ τὸν πληροφορήσουν. Ἔπεσαν ὅμως οὗτοι εἰς ἐχθρικὴν ἐνέδραν, φονευθέντος δὲ τοῦ ἑνός, ἐζωγρήθησαν οἱ λοιποὶ ἓξ καὶ ἐστάλησαν εἰς τὸν Κιουταχῆν.

Τότε ὁ ἐκ τῶν σωματαρχῶν του Φερχὰτ Ντέβενης Κονιτσιώτης προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Σερασκέρη καὶ τὸν παρεκάλεσεν ὅπως ἀνταλλάξῃ τοὺς ἓξ ἐκείνους ἄνδρας μὲ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εὑρισκόμενον αἰχμάλωτον ἀδελφόν του, τὸν Ἰσοὺφ-ἐφένδη Ντέβενην, ἄνδρα σοφὸν καὶ σπουδαῖον, τὸν ὁποῖον, Βοεβόδαν τοῦ Λιδωρικίου, κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἶχεν αἰχμαλωτίσει ὁ πενθερὸς τοῦ Γκούρα Ἀναγνώστης Λιδωρίκης καὶ ἐκράτει μετ' αὐτοῦ ὡς ὅμηρον.

Ὁ Κιουταχῆς ἔστερξεν εἰς τὴν ἀνταλλαγήν. Ὁ Γκούρας ὅμως, μὴ ἔχων ἐντολὴν τοῦ πενθεροῦ του ἀπουσιάζοντος, ἠρνήθη. Τότε καὶ ὁ Κιουταχῆς ὀργισθεὶς διέταξε καὶ ἀνεσκολόπισαν τοὺς ταλαιπώρους αἰχμαλώτους. Ἔντρομος πλέον διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀδελφοῦ του (ὅστις ἐπέπρωτο μετά τινας μῆνας νὰ φονευθῇ εἰς ἀντίποινα ἄλλης θηριωδίας τοῦ Κιουταχῆ) ὁ Φερχὰτ Ντέβενης, παλαιὸς τοῦ Καραϊσκάκη φίλος, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἀμφότεροι ἦσαν Τσοχανταραῖοι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ, ἐζήτησε νὰ τὸν ἴδῃ εἰς Ἐλευσῖνα, μίαν ἢ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ὑποχώρησιν ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι.

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ Καπεταναῖοι μένεα ἔπνεον ἐναντίον τοῦ Φαβιέρου καὶ τοῦ τακτικοῦ εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέδιδον ὅτι τὴν πρώτην μὲν μάχην δὲν ἐπολέμησε, τὴν δὲ δευτέραν ἐξετέθη παραλόγως καὶ ἐζημίωσε. Μεταξὺ δὲ ἄλλων, σφοδρότερος τοῦ

Digitized by Google

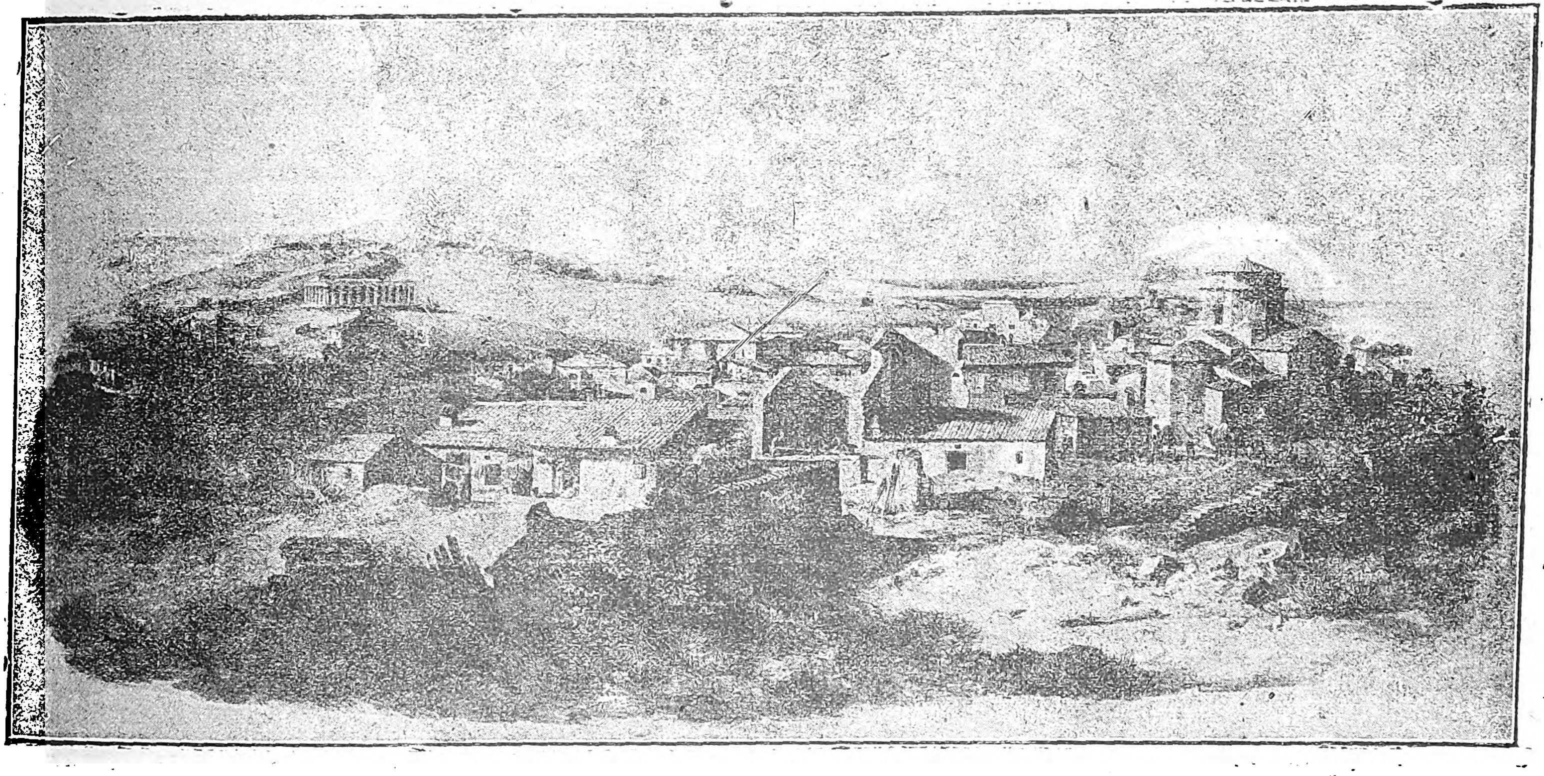

Τὸ Θησεῖον καὶ ὁ συνοικισμὸς τοῦ Ψυρρῆ ὡς εἶχε μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἐπαναστάσεως.

Φαβιέρου πολέμιος, ἐφαίνετο ὁ Χριστόφορος Περραιβός, τοῦ ὁποίου ἡ βροντώδης φωνὴ καὶ οἱ πειστικοὶ λόγοι παρέσυρον εὔκολα τὰ πλήθη. Αἴφνης, ὡς ἐὰν εὑρισκόμεθα εἰς τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν, ὡς ἐὰν εἶχε μεσολαβήσει ἀνακωχή τις, ἐφάνησαν ἐρχόμενοι μὲ τὰς ἀκολουθίας των ὁ Φερχὰτ Ντέβενης Κονιτσιώτης καὶ ὁ Μουχτὰρ βέης Κιαφεζέζης. Τοὺς ὑπεδέχθη ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἐπὶ μακρὸν συνωμίλησε μετ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δέ, προφανῶς ὡς πεσκέσιον τῆς παρακλήσεώς των ὅπως διαμηνύσῃ εἰς τὸν Γκούραν νὰ μὴ θίξῃ τὴν ζωὴν τοῦ Ἰσοὺφ ἐφένδη Ντέβενη, τοῦ προσέφερον δύο χρυσᾶς ταμβακοθήκας, ὁ Καραϊσκάκης ἀμέσως ἐκάλεσε τοὺς Καπεταναίους, καὶ μάλιστα τὸν Περραιβόν, νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὸν λεγόμενον *«Τσάμικον ταμπάκον»*, πρὸς τὴν λεπτότητα τοῦ ὁποίου παρωμοιάζετο ἡ πυρῖτις. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἢ τὴν ἐπομένην ὁ Καραϊσκάκης συνηντήθη μὲ τὸν Κιουταχῆν καὶ τὸν Ὀμὲρ πασᾶν τὸν Καρυστινὸν ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ναυαρχίδος *«Σειρὴν»* ναυλοχούσης εἰς Πειραιᾶ, ὅταν καὶ αὐτὸς καὶ ἐκεῖνοι, χάριν ἁβρότητος, μετέβησαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν Γάλλον Ναύαρχον Δεριγνύ. Ἀλλ' ὅταν ἐπανῆλθεν εἰς Ἐλευσῖνα ὁ Καραϊσκάκης εὗρηκε τὸ στρατόπεδον του ἐν πλήρει παραλυσίᾳ. Εἶχε λεχθῆ ὅτι οἱ δύο Τουρκαλβανοὶ ἐντὸς τῶν ταμβακοθηκῶν εἶχον φέρει εἰς τὸν Καραϊσκάκην *«φλουριὰ»* καὶ ὄχι *«Τσάμικον ταμπάκον»*, τὸν εἰδοποίησαν δὲ νὰ μεταβῇ πρὸς συνάντησιν τοῦ Κιουταχῆ, εἰς τὴν Γαλλικὴν Ναυαρχίδα, διὰ νὰ κανονίσῃ τὸ μέγα ἁρματωλίκιον τὸ ὁποῖον τοῦ προσέφερεν, ἀπὸ Ἀθηνῶν μέχρις Ἰωαννίνων. Μένεα πνέων ὁ Φαβιέρος παρεσκευάζετο εἰς ἀναχώρησιν, ἐνῷ τὸ πλεῖστον τοῦ τακτικοῦ εἶχε διαβῆ εἰς Σαλαμῖνα. Ὅλοι δ' ἐκραύγαζον κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη ὅτι τοὺς ἐπρόδωσε. Καὶ πρῶτος πάντων ὁ Περραιβός, ὅστις ἑνωθεὶς τώρα μετὰ τοῦ Φαβιέρου, τὸν ὁποῖον ὕβριζε χθές, προσεπάθει νὰ παραλύσῃ τὴν δύναμιν τοῦ ταλαιπώρου Ἀρχιστρατήγου.

Αἱ ἀρχαιότητες καὶ οἱ Τοῦρκοι.— Ὑπάρχει ἐν τούτοις ἡ πιθανότης ὅτι τὴν συνάντησιν τῆς Ναυαρχίδος προεκάλεσεν ὁ ἴδιος Δεριγνύ. Ὄχι ἀπὸ φιλοτουρκισμόν, ἀλλ' ἀπὸ ἀρχαιοφιλίαν. Διότι ἐπέτρεψεν εἰς μὲν τὸν Κιουταχῆν νὰ μεμφθῇ ἐπὶ πολλὴν ὥραν τὸν *ἄπιστον* Γεώργιον Καραϊσκάκην καὶ νὰ τὸν δελεάσῃ μὲ τὴν προσφορὰν τῆς ἐπικερδοῦς ἐκείνης ὑπηρεσίας, εἰς δὲ τὸν Καραϊσκάκην ν' ἀπαντήσῃ ἀρνητικῶς, μὲ τὸν εὔθυμον ὑπαινιγμὸν τὸν ἀναφερόμενον ἀπὸ Γάλλον ἀξιωματικόν: *«Τώρα ποὺ θὰ πεθάνω, οὔτε Πασᾶς κι' ἂν γίνω δὲν θὰ ξαναγεννηθῶ. Μόνον, Πασᾶ ἐφένδη, φεῦγα τὸ γρηγορώτερον, διότι ἔχει ὀλίγα δερβένια ἡ Ρούμελη, καὶ ὁ Δερβεντάτ-Ναζιρὶ* (ὁ Γενικὸς δηλαδὴ Ἐπόπτης τῶν Κλεισωριῶν, ὅπως θὰ ἐλέγετο δεχόμενος τὸ ἀξίωμα) *δὲν θὰ σ' ἀφήσῃ νὰ περάσῃς»*. Κατόπιν δὲ ὁ Δεριγνύ, ἀναφερόμενος εἰς μίαν προκήρυξιν τῶν Ἀθηναίων οἵτινες ἔλεγον ὅτι θ' ἀνατρέψωσι τὴν Ἀκρόπολιν καὶ θὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της, συνέστησε καὶ εἰς τοὺς μὲν καὶ εἰς τοὺς δὲ σεβασμὸν τῶν ἀθανάτων ἐκείνων μνημείων. Φαίνεται μάλιστα ὅτι κατόπιν αὐτῆς τῆς ὁμιλίας ὁ Κιουταχῆς ἔγραψεν εἰς τὸν Βεζύρην τῆς Βούλας Μεχμὲτ Σελὴμ πασᾶν τὴν περίφημον ἀναφοράν του περὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς ἁλώσεως τοῦ φρουρίου τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ ἄλλων, ἐπιστέλλει καὶ τ' ἀκόλουθα:

«Καὶ πρὸ πάντων τοῦτο τὸ φρούριον, ἐπειδὴ εἶναι ὁ τόπος παλαιότατος, καὶ παλαιόθεν ἐβγῆκαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ τόπου πολλοὶ περιβόητοι φιλόσοφοι, καὶ τὰ ὁποῖα ἔχει τεχνικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα προξενοῦν θαυμασμὸν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους Εὐρωπαίους. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων θεωροῦσι τὸ φρούριον τοῦτο ὡς ἰδίαν αὐτῶν οἰκίαν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ νομίζουσιν ὡς προσκυνητήριον τόσον οἱ Εὐρωπαῖοι καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων τῶν καλουμένων χριστιανῶν, τὸ ὑπερασπίζουσι καὶ προσπαθοῦσι νὰ μὴν ἐκβῇ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων ἀποστατῶν».

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, τ' ἀκολουθήσαντα πολεμικὰ γεγονότα, τόσον τ' ἀφορῶντα τὴν Ἀκρόπολιν ἰδιαιτέρως, ὅσον καὶ τὰ γύρω τῆς πόλεως εἰς τὰ διάφορα τῆς Ἀττικῆς σημεῖα διαδραματισθέντα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διαφεύγουν τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ παρόντος ἄρθρου, εἰς τὸ ὁποῖον πραγματευόμεθα τῶν κυρίως Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων τὴν ἱστορίαν, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τόσον ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας, κεχωρισμένας ἀλλήλων εἰς τὰς ποικίλας φάσεις ὅσας ὁ ἀγὼν ἔλαβε γύρω τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ μέχρι τοῦ τέλους Μαΐου 1827 δεκάμηνον, ὥστε, μόνον κεχωρισμένως ἀλλήλων εἶναι δυνατὴ ἡ λεπτομερειακὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου πλήρης καὶ σαφὴς ἀφήγησίς των.

Ὡς ἐκ τούτου ὁ ἀναγνώστης θὰ συναντήσῃ τὴν ἀφήγησιν τῶν πολεμικῶν φάσεων τῆς περιόδου ταύτης εἰς τὰ ἄρθρα τ' ἀφορῶντα τὴν **Πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, τὰς μάχας τοῦ Καματεροῦ, Καστέλλας, Πειραιῶς καὶ Φαλήρων, ὡς καὶ τὰ περὶ τοῦ Στρατοπέδου τοῦ Κερατσινίου.**

Ἡ παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα, διὰ τὴν γεφύρωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀφηγήσεως, νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ Ἀθῆναι, ὑστάτη ἀναλαμπὴ τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ὁλονὲν ἔφθινον. Ἔσβυναν δὲ ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, μέχρις ὅτου παρεδόθησαν εἰς τὸν Κιουταχῆν, τὴν 25ην Μαΐου 1827, διὰ τὰς ἑξῆς κατ' οὐσίαν αἰτίας. Πρῶτον μὲν διότι διετάχθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Ριχάρδου Τζούρτζ. Δεύτερον διότι ἐπείσθησαν εἰς τὰς γαλλικὰς μεσολαβήσεις, αἵτινες ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀπειλουμένων σοβαρῶς ἀρχαιοτήτων, ἐνῷ οἱ μέλλοντες νὰ παραδοθοῦν οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον. Τρίτον διότι, προβαλόντες ὅρους τοὺς ὁποίους ἤλπιζαν νὰ ἴδουν ἀπορριπτομένους, ἀντιθέτως ἔμαθον ἀσμένως γενομένους δεκτοὺς ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, καθ' ὅσον οὗτος ἐφοβεῖτο μήπως πᾶσα ἀργοπορία ἔφερε τὸν Ἰμπραὴμ ἐκ Πελοποννήσου, ὄχι συνεπίκουρον ὅπως διεσαλπίζετο, ἀλλ' ὅπως ἐν Μεσολογγίῳ, ὑποκαταστάτην καὶ τῆς δόξης ἅρπαγα.

Τοιουτοτρόπως, ὑπογραφείσης τῆς συνθήκης, ἀνεχώρησαν μὲ τὰ ὅπλα των καὶ τὰς ἀποσκευάς των οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι πολεμισταί, οἱ διασωθέντες κατὰ τὴν δεκάμηνον ἐκείνην πολιορκίαν, καὶ διὰ πλοιαρίων ἐπεραιώθησαν εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἰδίως τὴν Αἴγιναν, ὅπου καὶ ἐγκατεστάθησαν. Παρέμειναν δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰ τριάκοντα ἄτομα, ἰδίως ταλαίπωρα καὶ ἐγκαταλελειμμένα γυναικόπαιδα, τὰ ὁποῖα δι' ἰδιαιτέρου ἄρθρου ἀνέλαβε νὰ τροφοδοτῇ ὁ Κιουταχῆς, ἐκτελέσας μέχρι κεραίας τὴν ὑπόσχεσιν. Καὶ τοῦτο, διότι ἤθελε νὰ πιστοποιήσῃ ὅτι, ὅπως τὰ γύρω χωρία, οὕτω καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπροσκύνησαν.

Μεσοῦντος τοῦ Ἰουνίου, καὶ ἀφοῦ ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ὅλαι αἱ ἐγκατασταθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη φρουραὶ τῆς Ρούμελης ἐπροσκύνησαν, ὅλη δὲ πλέον ἡ Στερεὰ ἐπανῆλθεν ὑπὸ τὸν ζυγόν, ὁ Κιουταχῆς ἀνεχώρησε, παραδώσας τὰς Ἀθήνας εἰς τὸν Διοικητὴν τῆς Χαλκίδος Ὀμὲρ πασᾶν τὸν Καρυστινόν, ἀποστείλαντα Μουσελίμην του τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Ἰσοὺφ βέην Σιλιχτάραγαν, ὅστις καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διώκησεν αὐτάς, καὶ ὅταν ἀκόμη διπλωματικῶς εἶχον προσαρτηθῆ εἰς τὴν νεοπαγῆ Ἑλληνικὴν Πολιτείαν. Κατὰ τὸ διάστημα ὅμως τοῦτο ἡ πόλις ἀπετελεῖτο ἀπὸ σωρὸν ἐρειπίων, εἰς τὰ ὁποῖα, ἀθλίως διητῶντο περὶ τοὺς διακόσιοι Μουσουλμάνοι Ἀθηναῖοι, ἐπιστρέψαντες κατὰ τὸ 1827, καὶ ὅσοι ἀπὸ τῆς Αἰγίνης πενέσται ἐπανῆλθον ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1828.

Οἱ τελευταῖοι μάρτυρες. Μολαταῦτα οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, οἱ μάχιμοι, δὲν ἔπαυσαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πατρίδος, καὶ ὅπου ἀλλοῦ ἐστάλησαν, εἴτε ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην εἰς τὸ Στρατόπεδον τῶν Μεγάρων, εἴτε ὑπὸ τὸν Σπῦρον Δοντᾶν εἰς ἀνάκτησιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, εἴτε ὑπὸ τὸν Πολιτάρχην τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννην Μακρυγιάννην. Τὸν Ἀπρίλιον μάλιστα τοῦ 1828 δύο ἀπὸ τοὺς ἐνθουσιωδεστέρους Ἀθηναίους ὁπλαρχηγούς, ὁ Μῆτρος Λέκκας καὶ ὁ Νικόλαος Δανίλης, μετέβησαν εἰς τὰ χωρία Χασιὰ καὶ Μενίδι διὰ νὰ τὰ ἐξεγείρουν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὅστις ἐπρόκειτο νὰ πολεμηθῇ κατὰ τὴν Βοιωτίαν. Οἱ χωρικοὶ ἐκεῖνοι ὅμως, κατὰ τὸ πλεῖστον ἔχοντες ἤδη μέγιστα συμφέροντα, διότι ἐκαρποῦντο τὴν ἐγκαταλελειμμένην περιουσίαν τῶν Ἀθηναίων, συγκειμένην ἀπὸ κτήματα, καὶ μάλιστα τὰ ἐλαιόδενδρα τοῦ περιλαλήτου Ἐλαιῶνος τῆς Ἀττικῆς, ὄχι μόνον δὲν εἰσήκουσαν τὴν παραίνεσίν των, ἀλλὰ τοὺς ἐπολιόρκησαν εἴς τινα οἰκίσκον. Ἐκεῖ οἱ δύο Ἀθηναῖοι καρτερικῶς ἀγωνισθέντες ἠναγκάσθησαν ἐν τέλει νὰ παραδοθοῦν μὲ συνθήκην ὅτι ἀνενόχλητοι θ' ἀναχωρήσουν. Παρεσπόνδησαν ὅμως οἱ Χασιῶται. Καὶ συλλαβόντες αὐτοὺς τοὺς ἀπέστειλαν εἰς τὸν ἐν Χαλκίδι Ὀμὲρ πασᾶν. Ἐκεῖ, ὁ μὲν Μῆτρος Λέκκας κρεμασθεὶς ἀπὸ τσιγκελίου (ἁρπάγης) ἐξεδάρη ζῶν, ὁ δὲ Νικόλαος Δανίλης ἀνεσκολοπίσθη. Οἱ δύο οὗτοι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐστάθησαν οἱ τελευταῖοι ἐκ τῶν Ἀθηναίων μαρτύρων τῆς Ἐπαναστάσεως, μολονότι ὁ ἀγὼν δὲν ἔπαυσε παρὰ πολὺν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ — *Ἀθηναῖοι καὶ Καποδίστριας.*—Πρὸς τοὺς ἐν Αἰγίνῃ Ἀθηναίους ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας, μετὰ πολλῆς

Digitized by Google

πάντοτε εὐπροσηγορίας προσηνέχθη, πολλὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐργασίας δημιουργήσας ἵνα μὴ στεροῦνται τοῦ ἐπιουσίου ἄνθρωποι πλούσιοι μέχρι πρό τινος, φίλεργοι δὲ καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων διὰ πάσης θυσίας. Μολαταῦτα δὲν ἀπέκτησε τὰς καρδίας τῶν Ἀθηναίων οἵτινες, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν διακυβέρνησίν του, ἰδιαίτατα δὲ μετὰ πολλοῦ πείσματος, ὅταν ἤρχισεν ἐκδηλουμένη ἐμφανῶς ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτευτικὴ ἐχθρότης, ζωηρότατα τὸν κατεπολέμησαν, ἀείποτε δὲ τὰς πράξεις του καὶ ἀποφάσεις παρερμηνεύοντες, ἀναφανδὸν ἐκηρύσσοντο κατ' αὐτοῦ. Τόσον πολύ, ὥστε ἐν τέλει καὶ προεκάλεσαν πράγματι αὐστηρά τινα μέτρα τὰ ὁποῖα ἀνέκοψε μόνος ὁ βίαιος τοῦ Κυβερνήτου θάνατος.

Παλιννόστησις τῶν Ἀθηναίων.—Μετὰ τὸ ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλον τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830 πλεῖστοι Ἀθηναῖοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐζήτησαν ν' ἀνακτήσουν τὰ ἐλαιόδενδρά των. Οἱ τουρκολάτραι ὅμως ἐκ τῶν χωρικῶν, ὅσοι τὰ ἐνέμοντο ὡς «μαχλούλικα» (ἀδέσποτα), ἐπροτίμησαν νὰ τὰ καταστρέψουν παρὰ νὰ τ' ἀποδώσουν εἰς τοὺς παλαιούς των ἰδιοκτήτας. Νέα λοιπὸν ζημία ἐπῆλθε μὲ τὴν καταστροφὴν πενῆντα χιλιάδων ὡς ἔγγιστα ἐλαιοδένδρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὀμὲρ πασᾶς Καρυστινὸς δὲν ἔστεργε νὰ παραδώσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Χαλκίδα, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία δὲν παρέδιδεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης καθ' ἣν εἶχε διαταγήν.

Τοιουτοτρόπως αἱ Ἀθῆναι, πόλις ἑλληνική, ἀνήκουσα κατὰ τύπους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν, ἐπανεκτίζετο μικρὸν κατὰ μικρόν. Ἀλλ' ἂν καὶ εἶχεν ἐκλέξει Δημογεροντίαν ἥτις μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικῆς Νεοφύτου ἐπεμελεῖτο τὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν πολιτῶν, διῳκεῖτο ὅμως ἀπὸ τὸν Ἰσοὺφ βέην Σιλιχτάρην ὡς Μουσελίμην, εἶχε δὲ στρατιωτικὸν διοικητὴν τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως Δισδάρην Ὀσμὰν ἀγᾶν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθει πολὺ μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὴν μάχην τῆς Πέτρας, καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων μηνῶν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, ἐναντίον τῆς ὁποίας διεμαρτυρήθησαν ἡνωμένοι ἥ τε Δημογεροντία καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀποδεικνυούσης τὴν ἑνότητα τῶν Ἀθηναίων χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων ἔναντι καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάμιξιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἔστεργον.

Πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν.—Ἡ πολυαρχία τοῦ 1832 δὲν ἐπηρέασε σοβαρῶς τὰς Ἀθήνας, μολονότι πλησιόχωρος ὑπῆρξεν ἡ ἐν Μεγάροις ἐγκατάστασις τῆς ἀντικαποδιστριακῆς μερίδος. Ὁ Σουρμελῆς σαφῶς ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ διατί τὸ ἔτος τοῦτο παρήρχετο ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εἰρήνῃ μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας.

«*Ἡ ἀδυναμία τοῦ ἑνὸς μέρους*, γράφει, *καὶ ἡ ἀναρχία τοῦ ἄλλου ἐσυμβίβαζον ἀμφότερα καὶ τὰ ἐκράτουν εἰς εὐταξίαν*». Ἄλλωστε τὸ σῶμα τοῦ Βάσσου εἶχε καταλάβει τὸ μεταξὺ Χασιᾶς καὶ Μενιδίου Μονίδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐκεῖθεν δ' ἐκράτει εἰς πειθαρχίαν τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἂν καὶ πολλαχῶς ἔβλαψε τὰ συμφέροντα τῶν ἰδιωτῶν καὶ μάλιστα τῶν ἀστῶν, οἵτινες δὲν ἐτόλμων νὰ ἐξέρχωνται διὰ νὰ μεριμνήσουν περὶ τῶν κτημάτων των, ἐκ φόβου μήπως κακοπάθουν ἀπὸ τ' ἄτακτα καὶ κακοπληρωμένα ἐκεῖνα στίφη, ἅτινα, ἐν ὀνόματι τῆς τάξεως, ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ διαρπάζουν καὶ νὰ θέτουν τὰς βάσεις τῆς μετά τινα χρόνον μεγαλυνθείσης ἐν Ἑλλάδι ληστείας.

Αἱ Ἀθῆναι ὅμως προώδευον μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα. Διότι, ἂν καὶ τῷ 1830, ὁπότε ἤρχισεν ἡ παλιννόστησις τῶν «*νοικοκυραίων*», μία μόνη οἰκία, κατὰ Σουρμελῆν, αὐτόπτην ἱστορικὸν καὶ χρονογράφον, ἔμενεν ἀνέπαφος μέσα εἰς τὴν κατερειπωμένην πόλιν, καὶ ὀνομαστὶ ἡ οἰκία τοῦ Γάλλου Μερτρούδ, περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ 1832 ἠρίθμουν ἤδη πολλὰς οἰκίας, ἀνεγερθείσας τόσον ἀπὸ τοὺς παλιννοστήσαντας Ἀθηναίους, ὅσον καὶ ἀπὸ πλείστους νεήλυδας, οἵτινες, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Ὀθωμανῶν, ἠγόραζον τὰ κτήματά των καὶ ἐγκαθίσταντο. Ἐντὸς τῶν δύο-τριῶν τούτων ἐτῶν αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀποκτήσει, ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἀκόμη ἐξουσίαν, περὶ τὰς δώδεκα χιλιάδας κατοίκων, πλεῖστοι δὲ φιλέλληνες, ἰδίως Ἀμερικανοί, ὅπως ὁ Χίλ, ὁ Ρόμπερσον, ὁ Κὶγκ καὶ ἄλλοι, κατεγίνοντο νὰ προσθέσουν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἄλλα ἀκόμη, ὥστε νὰ ἐπαρκέσουν διὰ τὴν ὀργῶσαν εἰς μάθησιν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ δημοσία ἀσφάλεια περὶ τὰ τέλη τοῦ 1832 διεταράχθη ἐν Ἀθήναις, ἔκ τινος γεγονότος, ὅπερ ὅμως, παρὰ τὸ χυθὲν αἷμα, συνεδέθη μὲ τὴν ταχυτέραν ἀπομάκρυνσιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ μουσελίμης Ἰσοὺφ βέης, ἐκτελῶν καὶ χρέη ἐνοικιαστοῦ τῶν φόρων, ἀλλὰ καὶ ταυτοχρόνως ἐμπορευόμενος, ἐν μέθῃ καὶ παραφορᾷ εὑρεθεὶς μίαν ἡμέραν, ἐφόνευσε τὸν προϊστάμενον τῆς συντεχνίας τῶν Μπακάληδων, Ἀναγνώστην Σχοινᾶν, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς ὑπεύθυνον ὅτι τὰ κουκιά του ἔμεναν ἀπώλητα.

Τὴν ἀφορμὴν ταύτην λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ Πρόξενος τῆς Ρωσίας Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος, ὑπέδειξε τὴν εὐκαιρίαν ὡς κατάλληλον δι' ὀχλαγωγίαν ἐναντίον τῆς ἐξουσίας, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἐξεγερθέντες ἀπειλητικοί, τὸν μὲν Μουσελίμην ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ κρυφίως, καταλυθείσης οὕτω τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῶν Τούρκων, τὸν δὲ Δισδάρην Οσμὰν ἀγᾶν ἠνάγκασαν νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μὲ τοὺς ἄνδρας του. Εἰς τὴν πόλιν ἀνενόχλητοι, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐνοχλοῦντες, παρέμενον περὶ τοὺς ἑκατὸν στρατιῶται Τουρκαλβανοί, ἐν ὁμονοίᾳ μετὰ τῶν Ἀθηναίων διαβιοῦντες. Ἡ ὕπαιθρος μόνον χώρα τῆς Ἀττικῆς ἐξηκολούθει νὰ ταράσσεται, καὶ δι' αὐτὴν μόνον ὑπῆρχον ἀκόμη ἀνησυχίαι τινές, ὅταν περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 1833 ἐγνώσθη ἡ ἄφιξις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἀνεκλάλητος ὡς ἐκ τούτου ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τὴν 25 Ἰανουαρίου συνῆλθον εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καρύτση, ὅπου γενομένης δοξολογίας ἀπεφασίσθη νὰ ἐκλεγῇ νέα Δημογεροντία, καὶ κατόπιν τριμελὴς Πρεσβεία, ἵνα μεταβῇ εἰς Ναύπλιον καὶ χαιρετίσῃ τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἡ μὲν Ἐπιτροπὴ κατ' ἐκλογὴν ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν Μ. Τυρναβίτην, Σ. Πατοῦσαν καὶ Σταῦρον Βλάχον. Ἐπολλαπλασιάσθη ὅμως διὰ προσθηκῶν καὶ ἦτο δωδεκαμελὴς ὅταν εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπέβαλε τὰ σέβη τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Βασιλέα.

Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.—Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ραγδαιοτέρα ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἐρειπωμένων οἰκιῶν καὶ αἱ Ἀθῆναι κατακτοῦν καθημερινῶς ἔδαφος εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Ὅλοι τὰς προτιμοῦν ὡς πρωτεύουσαν, καὶ ἔναντι τοῦ νοσηροῦ ἀλλ' ὀχυρωτάτου Ναυπλίου καὶ ἔναντι τῆς Κορίνθου ἥτις πλεονεκτεῖ διὰ τὴν ἐπὶ δύο στερεῶν καὶ δύο θαλασσῶν τοποθεσίαν της. Οἱ δύο μηχανικοὶ οἵτινες ἀπὸ τριετίας ἐργάζονται εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τὸ μέλλον αὐτῶν, ὁ Γερμανὸς Σχιάουμπερ καὶ ὁ Μακεδὼν συνεργάτης του Κλεάνθης, ὑποβάλλουν σχέδια μεγαλοπρεπῆ καὶ συντελοῦν εἰς τὴν διαφήμισιν τῆς ὡραίας πόλεως, ἥτις καθημερινῶς προσελκύει νέους καὶ ἐπισήμους ξένους.

Ἀλαλαγμοὶ χαρᾶς ὑποδέχονται τὴν 2αν Φεβρουαρίου τὸ πρῶτον Βασιλικὸν Διάγγελμα ὅπερ ἀνεγνώσθη εἰς πάνδημον δοξολογίαν γενομένην εἰς τὸν περικαλλῆ Ναὸν τοῦ *Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀκαμάτη* (τὸ Θησεῖον, ἐκκλησίαν ἀκόμη τότε χριστιανικήν, κλεισμένην ἐπὶ Τουρκοκρατίας). Πανηγυρίζουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐργάζονται. Ἐρίζουν βεβαίως περὶ τῶν κοινῶν, ὅπως ἐπὶ αἰῶνας συνέβαινεν, ὀχλαγωγοῦν διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν φατριῶν των, ἀλλὰ δράττονται πάσης εὐκαιρίας διὰ νὰ ἑνωθοῦν καὶ ἀπὸ κοινοῦ αἰσθανθοῦν τὰς ἀγαθὰς ἢ τὰς δεινὰς τῆς πόλεως περιπετείας. Οὕτω νέας εὐκαιρίας μεγίστου πανηγυρισμοῦ παρέσχον, τὴν μὲν 1ην Μαρτίου ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀπεσταλμένου τῆς Βασιλείας πρὸς παραλαβὴν τῶν ὑπολειπομένων εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων φρουρίων καὶ μάλιστα τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Χαλκίδος, καὶ τὴν 20ὴν Μαρτίου ἡ ἄφιξις τῆς πρώτης βασιλικῆς φρουρᾶς, ἀποτελουμένης ἀποκλειστικῶς ἀπὸ σῶμα Βαυαρῶν.

Καὶ ὁ μὲν Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, ἐγκαταστήσας ὡς Νομάρχην Ἀττικῆς τὸν Κωνσταντῖνον Μάνον, Ὑγειονόμον τὸν Ἄγγελον Γέρονταν καὶ Ἀστυνόμον τὸν Ὑδραῖον Παντελῆν Βασιλείου, προέπεμψε τοὺς ἐν τῇ πόλει Τουρκαλβανοὺς στρατιώτας, περὶ τοὺς ἑκατόν, εἰς Χαλκίδα, τὴν δὲ Ἀκρόπολιν δὲν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ, τοῦ Ὀσμὰν ἀγᾶ ἀπειλήσαντος ἀντίστασιν. Τότε τὸ σῶμα τῆς Βασιλικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τὸν Βαυαρὸν Χριστόφορον Νέεζερ, διορισθέντα Φρούραρχον τῆς Ἀκροπόλεως, ἀνῆλθεν εἰς αὐτὴν αἰφνιδίως, παρέλαβε τὸ φρούριον καὶ ἔστησε τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν τὴν ὁποίαν, ὡς ἀναφέρει εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του ὁ Νέεζερ, ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν περίδακρυς ἐκ πατριωτικῆς συγκινήσεως Ὑδραῖος καραβοκύρης ὀνομαζόμενος Καπετὰν - Δημήτρης.

Τοιουτοτρόπως τὴν 20ὴν Μαρτίου 1833, μετὰ δωδεκαετεῖς ἀγῶνας αἱ Ἀθῆναι ἀπηλλάγησαν ὁλοτελῶς τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, πολλὰ παθοῦσαι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ πολλὰς διακυμάνσεις ὑποστᾶσαι. Ἑλκυστικαὶ ὅμως, ὡς τόπος ἱστορικός, ὡς τοποθεσία μαγευτική, ὡς κλῖμα, ὡς κέντρον, καὶ διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ὄντως ἰδιοτυπίαν τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν ἔχουσιν, ἅτινα οὔτε ἀπέβαλον, οὔτε ποτὲ θ' ἀποστερηθῶσιν, ἔπεισαν καὶ τὴν Ἀντιβασιλείαν καὶ τὸν τρὶς ἐπισκεφθέντα αὐτὰς Βασιλέα Ὄθωνα νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν Ἀθήναις τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Τοῦτο δὲ ἀποφασισθὲν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1834, ἐθεσπίσθη μὲν τὴν 18ην Σεπτεμβρίου, ἐπραγματοποιήθη ὅμως τὴν 13ην Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους διὰ τῆς πανηγυρικῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη ἀγαπήσει ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενά του ταξίδια, ἐθαύμαζε κατὰ παράδοσιν, καὶ ἐπόθει πράγματι νὰ κατοικήσῃ, διὰ τὸ κλῖμα, τὸ φῶς, τὰ χρώματα καὶ τὰς γραμμάς των.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΠΙ ΟΘΩΝΟΣ

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ. Ἐπὶ Καποδιστρίου, ὅτε ἡ κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους δὲν εἶχε λάβει ἀκόμη σταθερὰν μορφήν, οἱ ἀρχιτέκτονες Σταμάτιος Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ μετέβησαν εἰς Αἴγιναν τῷ 1830 καὶ ὑπέδειξαν εἰς τὸν Κυβερνήτην, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἔπρεπε νὰ καταστοῦν ἡ πρωτεύουσα τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀνεδέχοντο οὗτοι νὰ ἐκπονήσωσι τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, τὸ ἔδαφος τῆς ὁποίας εἶχον ἤδη μελετήσει. Ὁ Καποδίστριας παρέπεμψε τούτους εἰς τὸν σοφὸν συμπολίτην του Ἀνδρέαν Μουστοξίδην, μεθ' οὗ ὅμως δὲν εὑρέθησαν σύμφωνοι καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας, ὅπως παρασκευάσωσι τὸ σχέδιον αὐτῶν, ἔχοντες ἀσάλευτον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἔνδοξος πόλις θὰ καθίστατο ἡμέραν τινὰ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐν Ναυπλίῳ, ἤρξατο γινόμενος εὐρύτερος λόγος περὶ μεταθέσεως τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης εἰς ἑτέραν. Τὸ Ναύπλιον κατεδικάζετο ἐκ τῶν προτέρων, ὡς κείμενον εἰς τὴν γωνίαν τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, ὡς πόλις ἀλίμενος, ρυπαρά, στερουμένη ποσίμου ὕδατος καὶ περισφιγγομένη μεταξὺ ἕλους, λιμένος καὶ βράχων.

Ἡ πρώτη δημοσία συζήτησις.—Κατὰ πρῶτον τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρθη δημοσίᾳ ὑπὸ τῆς «*Γενικῆς Ἐφημερίδος τῆς Αὐγούστης*» τὴν 15ην Ὀκτωβρίου 1832, ὡς καταλλήλου πόλεως, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς μέλλουσα πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ ἄρθρον τοῦτο, ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «*Χρόνος*», προεκάλεσε συγκίνησιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. «Πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, ἔγραφεν ἡ γερμανικὴ αὐτὴ ἐφημερίς, πρέπει νὰ ὦσιν αἱ Ἀθῆναι, ὄχι διότι πᾶσα ἐπαρχία ἐν Πελοποννήσῳ ἔχει τὸ κέντρον αὐτῆς, ὄχι μόνον διότι ἡ Ἀττικὴ καὶ σύμπασα ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ στερηθῇ πρωτευούσης, ἀλλὰ καὶ διότι, ὡς γνωστόν, αἱ Ἀθῆναι ἔχουσι τὸ μόνον δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ τῆς Σμύρνης κλῖμα, τὸ εὐφορώτατον (;) ἔδαφος, τὸ κάλλιστον πρὸς οἰκοδομίαν ὑλικόν, λιμένας καὶ ὅρμους εὐχρηστοτάτους πρὸς τὴν κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἐμπορίαν, ἔτι δὲ τὰς μεγίστας ἀναμνήσεις. Ταῦτα ἀποτελοῦσι δι' αὐτὰς ἀξιώσεις δικαιοτάτας, μὴ δυναμένας νὰ παροραθῶσιν ἄνευ μεγάλων πολιτικῶν σφαλμάτων. Αἱ Ἀθῆναι δύνανται ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν νὰ προαχθῶσιν εἰς ἀνθοῦσαν πόλιν».

Προφανῶς τὰ γραφόμενα ὑπὸ τῆς «*Γενικῆς Ἐφημερίδος*» τῆς Αὐγούστης ἐξέφραζον τὰς κρατούσας σκέψεις ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μονάχου, τὰς ὁποίας εἶχον ἐμπνεύσει οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀφιχθέντες Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι πρὸς τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλαι πόλεις ἠξίωσαν τὴν τιμὴν ταύτην, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος, ὑπῆρχον δὲ οἱ ὑποστηρίζοντες ὅτι ὤφειλε νὰ προτιμηθῇ ἡ Τρίπολις. Ἡ αἴγλη ὅμως τοῦ ὀνόματος καὶ τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν ὑπεδείκνυον τὰς Ἀθήνας ὡς ἕδραν τοῦ νέου κράτους· τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ γνώμη τῆς μεγάλης πλειονότητος τῶν διανοουμένων τοῦ Ἔθνους.

Πλεῖστοι ξένοι ἠγόραζον γήπεδα, ἐγκαθίσταντο ὁριστικῶς ἐν Ἀθήναις καὶ ᾠκοδόμουν οἰκίας, ἐκτὸς αὐτῶν δὲ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες εὔποροι προερχόμενοι ἐκ Ρωσίας, Μολδαυΐας, Βλαχίας καὶ ἀπὸ δυτικῆς Εὐρώπης, ἔκτιζον ἐπίσης οἰκίας ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀφήσει ὁ πόλεμος. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς οἰκοδομήσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰσήχθησαν καὶ αἱ πρῶται φορτηγοὶ ἅμαξαι, τὰ γνωστὰ δίτροχα *κάρρα*, τὰ ὁποῖα μετέφερεν ἐκ Μελίτης ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Πούκλερ Μάλκολμ διὰ τὴν οἰκοδομουμένην ἐν Πατησίοις ἀγροτικήν του ἔπαυλιν. Οὕτω τότε κατὰ πρῶτον εἰσήχθη ὁ τροχὸς ἐν Ἀθήναις, καθόσον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ μόνα μετακομιστικὰ μέσα ἦσαν αἱ κάμηλοι.

Τὸ ἔνδοξον ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ προσδοκία ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν εἶχε προσελκύσει ἐπίσης πολυαρίθμους ἱστορικούς, ἀρχαιολόγους καὶ καλλιτέχνας εἰς αὐτάς, οὕτω πως δὲ ἡ κατερειπωθεῖσα πόλις μετεβάλλετο εἰς ἐπιστημονικὸν κέντρον διεθνές. Εἰς τὴν γενικῶς ἐπικρατοῦσαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων γνώμην, ὅπως κατασταθῶσι πρωτεύουσα αἱ Ἀθῆναι προσετίθετο ἡ ἐπιθυμία τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ Ὄθωνος, ὅστις ὑπεδείκνυεν εἰς τοὺς διαχειριζομένους τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἀντιβασιλεῖς κόμητα Ἄρμανσμπεργ, Μάουερ καὶ Ἔϋδεκ τὴν πεπληρωμένην δόξης πόλιν.

Κατάστασις τῶν μετεπαναστατικῶν Ἀθηνῶν. Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἐξετείνοντο ἀπὸ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς δυσμὰς μὲν μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀνατολικῶς δὲ μέχρι τῆς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς σημερινῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τῆς πλατείας Λουδοβίκου (Δημοτικοῦ Θεάτρου) καὶ εἶτα μέχρι τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ Θησείου καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ θεάτρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Digitized by Google

Ἅπας ὁ χῶρος οὗτος εἶχε περικλεισθῆ ἐντὸς ἀθλίων τειχῶν κτισθέντων ὑπὸ τοῦ Βοεβόδα Χατζῆ-Ἀλῆ Χασεκῆ κατὰ τὸ 1778, καὶ ἐχόντων ὀκτὼ πύλας. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τείχους τού του εἶχεν ἤδη καταστραφῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, ὅτε ὁ Ρεσὶτ πασᾶς ἀνακατέλαβε τὴν πόλιν. Ἐκ τῆς περιτειχισμένης πόλεως δὲν ἀπέμενον λήγοντος τοῦ πολέμου εἰμὴ 162 οἰκήματα, ἄστεγα κατὰ τὸ πλεῖστον, σωροὶ δὲ ἐρειπίων ἐκάλυπτον αὐτήν. Αἱ ὁδοί, περιφραχθεῖσαι ἀπὸ τὰς καταρρευσάσας οἰκοδομὰς καὶ τὰ χώματα, εἶχον καταστῆ ἀδιάβατοι. Οἱ πανταχόθεν ἀφικνούμενοι φυγάδες Ἀθηναῖοι παρέμενον ἄστεγοι, περιεφέροντο δὲ εἰς τὰς ὁδοὺς μὴ ἔχοντες οὐδεμίαν περὶ τῆς αὔριον ἐλπίδα. Ὁ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἀφικνούμενος ἐκ Ναυπλίου ταχυδρόμος ἀνήρχετο ἐπὶ κενοῦ βυτίου εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἐξεφώνει τὰ ὀνόματα τῶν παραληπτῶν ἐπιστολῶν, ἐὰν δὲ οὗτοι δὲν παρίσταντο ἐρρίπτοντο αὗται εἰς τὸ πῦρ. Ὀλίγα ἐργαστήρια εἶχον οἰκοδομηθῆ προχείρως καὶ ἡ ἐμπορικὴ κίνησις ἦτο ἀσήμαντος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἀρχομένου τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου τοῦ 1833, ὅτε παρεθον εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ εἶχεν ἀναρτηθῆ μέγας ἐκ δάφνης στέφανος φέρων τὴν ἐπιγραφήν:

Αἵδ' ἐστιν Ἀθῆναι, ἡ τε Θησέως καὶ Ἀδριανοῦ, Ὄθωνος νῦν πόλις.

Ἐν μέσῳ τοῦ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ τοῦ πλήθους ὁ πρόεδρος τῶν Δημογερόντων Ι. Βλάχος προσεφώνησε τὸν βασιλέα οὕτως:

«Οἱ εἰς ταύτην τὴν κατ' ἐκλογήν σου πόλιν οἰκοῦντες δι' ἡμῶν τῶν δημογερόντων σὲ ἀσπάζονται, ὦ Βασιλεῦ! Ἡ αἰσία ἐνταῦθα ἄφιξίς σου θέλει εἶσθε ἱστορικὴ ἐποχή, ἀρχὴ οὖσα ἐλπίδων ἀγαθῶν, ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Δέχθητι, ὦ Βασιλεῦ, μὲ τὴν συνήθη σου εὐμένειαν, τὴν ἐκφώνησιν ἀρχαίας τινὸς ἐγχωρίου ἐπῳδῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης ἐνόμιζε βασιλικωτάτην. Καὶ ἂν εὐαρεστῆσαι νὰ σὲ τὴν ἐκφωνῇ τις καθ' ἑκάστην, θέλει ἰσχύει δαιμονίως νὰ συνεργῇ εἰς τὴν ἀληθῆ δόξαν σου, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ὅλη τῶν Ἑλλήνων ἡ εὐδαιμονία.

«Τῶν ὄντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν οὐδὲν ἄνευ πόνου καὶ ἐπιμελείας θεοὶ δεδόασιν ἀνθρώποις· ἀλλ' εἴ τε τοὺς θεοὺς ἵλεως εἶναί σοι βούλει, θεραπευ-

ἐστεμμένας τὰς κεφαλάς των διὰ μυρσινῶν προσδεδεμένων μετὰ λευκοκυάνων ταινιῶν. Ἡ προηγουμένη αὐτῶν ἐκράτει σημαίαν, τῆς ὁποίας ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ὑπῆρχε λευκὸς κύκλος μετὰ χρυσοκεντήτου εἰκόνος τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τὸ σύμβολον αὐτῆς γλαῦξ. Εὑρίσκετο εἰς τὴν τελετὴν ταύτην ἡ μουσικὴ τῆς «*Μαδαγασκάρης*» παιανίζουσα ἐνθουσιώδεις ὕμνους.

Κατὰ τὴν τελετὴν προσηνέχθη ὑπὸ μιᾶς τῶν μαθητριῶν εἰς τὸν Βασιλέα στέφανος ἐκ δάφνης, μυρσίνης καὶ ἐλαίας, μετὰ χρυσοκεντήτου ἐπιγραφῆς: «*Τῷ ἐνδόξῳ ἀνεγέρτῃ τοῦ Παρθενῶνος, Βασιλεῖ, αἱ παρθενικαὶ τῶν Ἀθηνῶν χορεῖαι*». Ἡ ὡραία αὕτη τελετὴ ἦτο ἡ πρώτη γενομένη μετὰ αἰῶνας ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πλέον πόλει, δι' ἧς ἤρχιζον αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι, αἵτινες τοσαύτην ἔλαβον ἔκτασιν εἰς τὰ μετέπειτα ἔτη.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχεν ἀποφασισθῆ ἤδη ἡ ἐγκατάστασις τῆς πρωτευούσης ἐν Ἀθήναις καὶ κατὰ τὴν βραχεῖαν διαμονήν του ὁ Βασιλεὺς Ὄθων συνεμελέτα μετὰ τῶν ἀκολουθούντων αὐτὸν ἀρχιτεκτόνων τὰ τοῦ σχεδίου τῆς μελλούσης ἕδρας τοῦ Βασιλείου.

Ἡ ἀντιβασιλεία διὰ τοῦ ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου

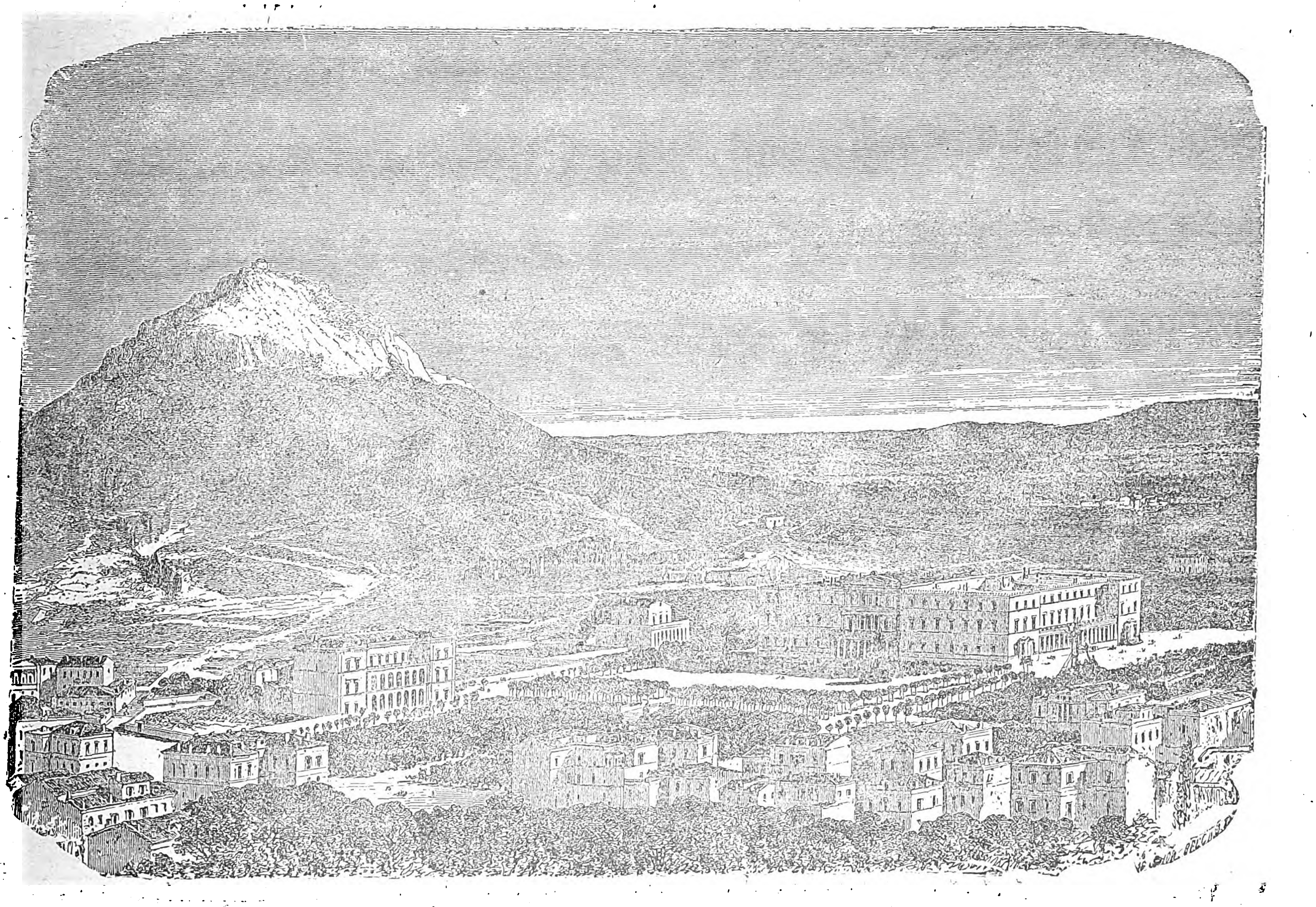

Ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν Ἀνακτόρων (1840).

δόθη ἡ Ἀκρόπολις εἰς τὸ ἀφιχθὲν βαυαρικὸν ἀπόσπασμα καὶ ἀνεπετάσθη ἐπ' αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ σημαία.

Ἐπίσκεψις καὶ ὑποδοχὴ τοῦ Ὄθωνος.— Ἡ μικρὰ πόλις ἀνέμενε τότε μετὰ συγκινήσεως τὴν προαγγελλομένην ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος. Τῷ ὄντι τὴν 11 Μαΐου 1833 ὁ Βασιλεὺς συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του πρίγκιπος Μαξιμιλιανοῦ, διαδόχου τῆς Βαυαρίας, ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας. Οἱ κάτοικοι, ἄλλοι μὲν ἔσπευσαν μέχρι Δαφνίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξῆλθον τῶν τειχῶν, ὅπως προϋπαντήσουν αὐτόν, εἰς τὸ Δαφνίον δὲ μετέβησαν οἱ πρόκριτοι μετὰ τοῦ τότε διορισθέντος νομάρχου Μιχαὴλ Σχινᾶ, προσεφώνησαν τὸν νεαρὸν Ἄνακτα, ἐκεῖθεν δὲ ἡ βασιλικὴ συνοδεία ὥδευσε πρὸς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτελέσθη ἡ πανηγυρικὴ εἴσοδος τοῦ Ὄθωνος, καταλύσαντος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καρατζᾶ. Τὰς Ἀθήνας ὁ ἡγεμὼν ἐπεσκέφθη καὶ πάλιν κατὰ τὸν μῆνα Αὔγουστον συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Λεσουΐρ. Ἀπεβιβάσθη ἐκ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάττας «*Μαδαγασκάρης*» εἰς τὸν Πειραιᾶ τὴν 25 Αὐγούστου 1833. Ἡ εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος ἐγένετο διὰ τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν μέσῳ ἀδιαπτώτου ἐνθουσιασμοῦ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Νεόφυτος, ἡ Δημογεροντία τῆς κοινότητος καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ ἐξῆλ-

τέον σοι τοὺς θεούς· εἴ τε ὑπὸ φίλων ἐθέλεις ἀγαπᾶσθαι, τοὺς φίλους εὐεργετητέον· εἴ τε ὑπό τινος πόλεως ἐπιθυμεῖς τιμᾶσθαι, τὴν πόλιν ὠφελητέον· εἴ τε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πάσης ἀξιοῖς ἐπ' ἀρετῇ θαυμάζεσθαι, τὴν Ἑλλάδα πειρατέον εὖ ποιεῖν».

«Τῆς βαθείας ἡμῶν εὐγνωμοσύνης ἄλλο σύμβολον δὲν ἔχομεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ σὲ προσφέρωμεν, ὦ Βασιλεῦ! εἰμὴ πίστιν εἰς τὸν θρόνον σου καὶ ἀσάλευτον μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς καρδίας εἰλικρινῆ ἀγάπην. Ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Θέμις καὶ ὁ Ἑρμῆς θέλουν πλέξει τὸν στέφανόν σου, ἐκ δὲ τῆς νεωτέρας γενεᾶς τῶν παίδων μας θέλει ἀναφανῇ ὁ Πλούταρχος τοῦ βίου σου».

Εἰς τὸν βασιλέα προσεφέρθη ζῶσα γλαῦξ, σύμβολον σοφίας, ἥτις διετηρήθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὅτε δὲ ἀπέθανε, ταριχευθεῖσα ἀπεστάλη εἰς Μόναχον, ὅπου εὑρίσκεται ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως ταύτης.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παρουσίας τοῦ βασιλέως ἐγένετο ἐπισήμως ἡ ἔναρξις τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει πρώτων ἀνασκαφῶν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργασίας πρὸς καθαρισμὸν αὐτῆς. Ἐν συνοδείᾳ πλήθους ἀνῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου ἔνθα ἀνέμενον αὐτὸν αἱ λευκοφοροῦσαι μαθήτριαι τοῦ πρώτου ἐν Ἀθήναις ἱδρυθέντος Παρθεναγωγείου ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ μισσιοναρίου Χίλλ, ἔχουσαι

1834 Βασιλικοῦ Διατάγματος ὥρισε τὰς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσαν, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ διατάγματος ἐκανονίζετο ἡ μεταφορὰ αὐτῆς ἐκ Ναυπλίου, τὴν 1ην Δεκεμβρίου τοῦ 1834, ἄνευ δὲ πομπῆς τινος ἐνεφανίσθησαν αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ κομίζουσαι τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ πενιχρὰ αὐτῶν ἔπιπλα, καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τοὺς ὀλίγους περισωθέντας πενιχροὺς οἰκίσκους.

Ἄφιξις τῶν ἀρχῶν. Ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως τῶν ἀρχῶν ἦτο συννεφώδης, ψυχρὰ καὶ σκυθρωπή. Ἡ πόλις δὲν ἦτο τότε εἰμὴ σωρὸς ἐρειπίων· ὀλίγοι οἰκίσκοι εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀγορὰ ἔχουσα εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς τὸν *πύργον*, τοῦ ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἐλγίνου ἐγερθέντος ὡρολογίου, δῶρον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἁρπαγείσης παρ' αὐτοῦ μετώπης τοῦ Παρθενῶνος, ὁ *Μενδρεσὲς* καί τινα τεμένη μουσουλμανικὰ ἦσαν τὰ μόνα σῶα κτίρια, πρὸς δὲ οἰκίαι τινὲς ἐγερθεῖσαι ἐν τῷ μεταξὺ ὑπό τινων παρεπιδήμων. Ἡ εἰκὼν ἣν παρίστα ἡ νέα πρωτεύουσα ἦτο θλιβερωτάτη. Αἱ ἐπὶ αἰῶνας ἀκολουθήσασαι βάρβαροι εἰσβολαί, αἱ πυρπολήσεις καὶ αἱ σφαγαὶ τῶν Ρωμαίων, αἱ ἁρπαγαὶ καὶ αἱ πυρπολήσεις ὑπὸ ἄλλων βαρβάρων, ἡ καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη, τὰ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνεγερθέντα βά-

Digitized by Google

Digitized by Google

ναυσα κτίρια ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχον ἀφήσει βαθύτατα τὰ σημεῖα τῆς παρακμῆς. Ἀπέμενεν ἡ αἴγλη μόνον τῆς ἀρχαίας δόξης, ἔνθεν δὲ κἀκεῖθεν ἀνυψοῦντο μνημεῖα τῆς εὐκλείας τοῦ παρελθόντος· οἱ ἐρημωθέντες χῶροι ἦσαν κατεσπαρμένοι ἐκ μαρμάρων, ὅλα δὲ ταῦτα παρεῖχον ζωηροτέραν τὴν μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν τῆς ἐρημώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς ἑνὸς μεγάλου καὶ ἀρχαιοτάτου πολιτισμοῦ.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ μακροὺς χρόνους εἶχον λησμονηθῆ, μόλις δὲ κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα ἤρξαντο προσελκύουσαι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ ἑπομένου αἰῶνος ἀπεκαλύπτετο τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τῆς ὁποίας τὰ ὡραιότερα μνημεῖα περιέκλειον αἱ Ἀθῆναι. Πολυάριθμοι τότε ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχναι κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος *κόμης Φορμπέν*, εἰς τὸ σύγγραμμά του «*Voyage dans le Levant*», ἀναφέρει ὅτι εὗρεν εἰς αὐτὰς ἐγκατεστημένην ὁλόκληρον παροικίαν Ἄγγλων καλλιτεχνῶν, ἀσχολουμένων εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἀρχαίων μνημείων. Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῆς πρωτευούσης ἐγεννᾶτο καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀρχαίου ἄστεως.

Οὕτω ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἐγκαθίστατο ἡ ἕδρα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους· ὁ Πειραιεὺς ὅπου ἀπεβιβάσθησαν αἱ ἀρχαὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἑνὸς σανιδοπήκτου τελωνειακοῦ παραρτήματος καὶ μιᾶς ἀποθήκης ἀνηκούσης εἰς τὸν Γάσπαρην. Μία αὐτοσχέδιος ὁδὸς ἥνου τὸ ἐπίνειον μετὰ τῆς πρωτευούσης διερχομένη διὰ μέσου ἑλῶν. Οἱ ὀλίγοι Ἀθηναῖοι οἵτινες ἐξῆλθον πρὸς προϋπάντησιν τῶν ἀφιχθεισῶν ἀρχῶν, εἶδον ἓν ἄθροισμα ἀνθρώπων καὶ ἀποσκευῶν, ὅπερ ἀπετέλει τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν βασιλείαν. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων κατῴκησε κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κοντοσταύλου κειμένην εἰς τὸν σημερινὸν κῆπον τῆς Βουλῆς, κατόπιν δὲ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς ΚΕ' Μαρτίου (Κῆπον Κλαυθμῶνος) μονώροφον οἰκίαν τοῦ Ἀφθονίδου μεθ' ἧς ἡνοῦτο ἡ οἰκία Βούρου, ἐκεῖ δὲ διέμεινε μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων.

Ἡ ἐσπευσμένη μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης προεκάλεσε ζωηρὰν κατάκρισιν ἀπὸ μέρους τῶν ξένων πρεσβευτῶν καὶ τῶν συγγραφέων ἐναντίον τῆς ἀντιβασιλείας. Καίτοι ἐν Ἀθήναις οὔτε στρατῶν ὑπῆρχεν, οὔτε νοσοκομεῖον, οὔτε σχολεῖον, λέγει ὁ Μένδελσον Βαρθόλδης, καίτοι οὐδὲν εἰργάζετο λατομεῖον, οὔτε κεραμοποιεῖον, οὔτε ὑπῆρχεν ἐν γένει τοσοῦτον ὑλικόν, ὥστε νὰ οἰκοδομηθῇ στερεῶς καὶ τὸ ἐλάχιστον οἰκοδόμημα, διέταξεν ἐν τούτοις ἡ ἀντιβασιλεία τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης. Ἐγκατεστάθη μετ' αὐλῆς, ὀχημάτων καὶ βιενναίων κλειδοκυμβάλων, ἐντὸς σωροῦ ἐρειπίων, ἐντὸς 162 περίπου οἰκιῶν περιβαλλομένων ὑπὸ χωμάτων καὶ λίθων. Πρὸς ἀποκόμισιν τῶν χωμάτων τούτων ἔπρεπεν ἑκατὸν τέθριππα φορτηγὰ ἁμάξια νὰ ἀνύσωσι δέκα καθ' ἑκάστην δρόμους ἐπὶ ἑβδομάδας, δὲν ὑπῆρχε δὲ οὐδὲ ἓν τοιοῦτον.

«Αἱ Ἀθῆναι, λέγει ὁ πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας Πρόκεν Ὄστεν ἐν ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του, οὐδὲν ἄλλο εἶνε σήμερον ἢ σωρὸς ρυπαρῶν ἐρειπίων, τεταγμένων κύκλῳ μεγαλοπρεπῶν τινων λειψάνων καὶ διακοπτομένων δι' ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἐν μεγάλῃ σπουδῇ ᾠκοδομημένων κτιρίων. Εἶναι δὲ ταῦτα κεχωρισμένα καὶ διεσπαρμένα ἐπὶ σχετικῶς μεγάλης ἐκτάσεως καὶ κατελήφθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς βίας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως δι' ἑαυτὴν καὶ τὴν ἀναγκαίαν της ἀκολουθίαν. Τὰ ἐνοίκια καὶ τὰ πρὸς ζωάρκειαν εἶνε τόσον ἀκριβά, ὅσον οὐδαμοῦ ἴσως τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Ἡ Κυβέρνησις συνέταξε δύο διατιμήσεις καὶ ὥρισε τὸ ἐτήσιον μίσθωμα οἰκίας εἰς 15 ο)ο ἐπὶ τῆς ὑπερβολικῆς κατ' ἐκτίμησιν ἀξίας της, δὲν ἔχει ὅμως τὰ μέσα, ὅπως καταστήσῃ σεβαστὰς τὰς διατάξεις της ταύτας».

Ἡ μετάβασις εἰς Ἀθήνας ἄνευ ἐπαρκοῦς ἐκ τῶν προτέρων παρασκευῆς προὐξένησε μὲν ἐν Ἀθήναις τοῦτο τὸ δεινόν, ἐν Ναυπλίῳ δὲ τοὐναντίον πολλῶν οἰκογενειῶν τὴν καταστροφήν.

Ὁ αὐτὸς πρεσβευτὴς κατὰ τὴν ἐπίδοσιν τῶν διαπιστευτηρίων του εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα, μελαγχολικὴν ἔδιδε τὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως. «*Βλέπω, εἶπε, τὴν ὑμετέραν μεγαλειότητα κατοικοῦσαν ἐν μέσῳ ἐρειπίων, λαμπρῶν μὲν ἄλλοτε, ἐλεεινῶν δὲ ἀπὸ τῆς χθές. Ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἡ Υ. Μ. ἐκλήθη, ὅπως χρησιμοποιήσῃ πρὸς νέαν οἰκοδομὴν τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἐξαίρετον ὕλην καὶ ἀποκαθάρῃ τὰ λυπηρὰ ἴχνη βαρβαρικῶν χρόνων*».

Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας.—Τοιαύτη ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς πρωτευούσης τοῦ νεοτεύκτου βασιλείου. Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ὅλου τοῦ βασιλείου μόλις προσεγγίζων τὰς 600.000, ἡ πενιχρότης τῶν δημοσίων πόρων καὶ αὐτὴ ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν οὐδεμίαν ἐνέπνεον πεποίθησιν ὅτι ἔμελλον αὗται νὰ ὑπερβοῦν τὸν πληθυσμὸν 50.000 ψυχῶν. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ηὔξανε τάχιστα. Ἐκτὸς τῶν γηγενῶν Ἀθηναίων συνέρρεον ἐπίσης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες καὶ πολυάριθμοι ξένοι, ἀγοράσαντες γήπεδα καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ἡ διάσημος καταστᾶσα ἐν Ἑλλάδι δούκισσα Σοφία τῆς Πλακεντίας.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι ἐξ αὐτῆς κοινωνικαὶ μεταβολαὶ εἶχον ἐγείρει εἰς ρωμαντικὰς δεσποίνας τῆς Δύσεως τὸν πόθον τῶν ἀποδημιῶν πρὸς τὴν μυστηριώδη Ἀνατολήν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ λαίδη Στάνωπ, ἀνεψιὰ τοῦ ἐνδόξου Ἄγγλου πολιτικοῦ Πίττ, ἥτις ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν. Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας ἐκ τῶν πόνων ἀγομένη ἀφίκετο ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1829 καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας ὅπως ἐγκατασταθῇ μονίμως εἰς αὐτάς, ᾠκοδόμησε δὲ μέγαρον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κηφισίας, τὸ γνωστὸν ὡς παλάτι τῆς δουκίσσης, καὶ τὴν ἐν Πεντέλῃ μεγαλοπρεπῆ ἔπαυλιν, ἐπὶ σχεδίου τοῦ Ἕλληνος ἀρχιτέκτονος Σταματίου Κλεάνθους. Ἡ δούκισσα ἦτο θυγάτηρ τοῦ μαρκησίου Μπαρμπὲ - Μαρμπονᾶ, ἐξόχου πολιτικοῦ ἐπὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς παλινορθώσεως τῶν Βουρβώνων. Ὑπανδρεύθη νεωτάτη τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ ὑπάτου τῆς Γαλλίας Λεμπρὰν (Lebran) δουκὸς τῆς Πλακεντίας, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐκληρονόμησε τὸν τίτλον τοῦ δουκός.

Ἡ ἕνωσις αὕτη δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχής. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἡ δούκισσα ἀπέκτησε θυγατέρα, ἣν ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς εἰς Ἀθήνας καὶ προώριζεν ὡς σύζυγον τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ Μαυρομιχάλη, μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ ὁποίου συνεδέθη στενώτατα. Ἡ κόρη αὕτη ἀπέθανε τῷ 1840. Ἡ μήτηρ συνετήρει τὸν νεκρὸν αὐτῆς εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κατοικίαν ἐντὸς παρεκκλησίου. Ἡ οἰκία αὕτη, κειμένη ὅπου σήμερον τὸ ὀρφανοτροφεῖον Χατζῆ - Κώστα, ἀπετεφρώθη ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ μετ' αὐτῆς ὁ νεκρὸς τῆς πολυφιλήτου θυγατρός.

Ἀνήκουσα ἡ δούκισσα ἐκ γενετῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν γαλλικὴν εὐγένειαν καὶ διὰ τοῦ γάμου της εἰσελθοῦσα εἰς ἕνα τῶν ἐνδοξοτάτων οἴκων τῆς ναπολεοντείου ἀριστοκρατίας, διετέλεσε κυρία ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς Αὐτοκρατείρας Ἰωσηφίνης καὶ κατόπιν της Μαρίας Λουΐζης. Διέλαμπε τότε διὰ τοῦ κάλλους, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς παιδείας. Ἦτο ὅμως ἰδιοτρόπου χαρακτῆρος καὶ τὸ μόνον μέλος τῆς αὐλῆς τοῦ Ναπολέοντος Α', ὅπερ ἐτήρησεν ἀπέναντι αὐτοῦ τελείαν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν χαρακτῆρος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ της (1824) ἔζη ἐν διαστάσει μετὰ τοῦ συζύγου της, εἶτα δὲ κοινῇ συμφωνίᾳ ἔζων μακρὰν ἀλλήλων, ἀνέκτησε δὲ αὕτη πᾶσαν τὴν ἐλευθερίαν της καὶ ἀπῆλθεν ἐκ Παρισίων ὅπως ἐγκατασταθῇ ἐν Ἑλλάδι. Συμμετασχοῦσα τῆς ἐναντίον τοῦ Καποδιστρίου ἀντιπολιτεύσεως, ἠναγκάσθη ν' ἀφήσῃ τὸ Ναύπλιον, τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην τῆς ζωῆς της ἐχαρακτήριζεν ὡς περίοδον διωγμοῦ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐγένετο κυρία ἐκτεταμένων κτημάτων καὶ ἔζη ἀποτελοῦσα ἴδιον ὅλως κοινωνικὸν κύκλον.

Ὁ βίος της ἐν Ἀθήναις ἦτο λίαν ἰδιόρρυθμος· ἐφόρει περίεργον λευκὴν ἐξ ἐριούχου ἐσθῆτα, ἐξ ἧς εἶχεν ἀποβάλει τὸν στηθόδεσμον, καὶ ὅταν ἐξήρχετο τοῦ μεγάρου της ἔφερεν ἐπανωφόριον ποδῆρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑφάσματος. Ἡ ὁμιλία της ἐδείκνυε γυναῖκα ὑπέροχον κατά τε τὸν νοῦν καὶ τὰ αἰσθήματα, ἐποικίλλετο δὲ ἀπὸ ἀφηγήσεων σχετικῶν μὲ τὴν αὐλὴν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐν Ἀθήναις ἔδειξε πάντοτε προτίμησιν ὑπὲρ τῆς ἐγχωρίου ἱστορικῆς ἀριστοκρατίας καὶ διετέλει ἐν ψυχρότητι πρὸς τὸν τότε ἀνθοῦντα κύκλον τῶν Φαναριωτῶν, περὶ ὧν ἐφρόνει ὅτι εἶχον ἀπομακρυνθῆ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων. Αἱ περὶ αὐτῶν γνῶμαι προῆλθον, φαίνεται, καὶ ἐκ τῶν ἐμπαικτικῶν κρίσεων περὶ τοῦ ἰδιοτρόπου βίου αὐτῆς μερικῶν ἐκ Φαναρίου δεσποινῶν. Ἡ δυσμένειά της αὕτη κατὰ τῶν Φαναριωτῶν ἐπετάθη ἰδίως, ὅτε ὁ ὑπουργὸς Ρίζος Νερουλὸς ἐξ ἀδικαιολογήτου ἰδιοτροπίας ἀπηγόρευσε τὴν ἵδρυσιν κοινωφελοῦς ἔργου ἐγειρομένου εἰς τὸ Πεντελικὸν ἰδίαις δαπάναις. Πρὸς στηλίτευσιν τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Φαναριώτου ὑπουργοῦ ὕψωσεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο μαρμαρίνην στήλην σημειώσασα τὴν διαταγὴν τῆς διακοπῆς τοῦ ἔργου.

Ἐπίσης εἶχε περιέλθει εἰς δίκας μετὰ τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, εἰς τὴν σύζυγον τοῦ ὁποίου εἶχε χορηγήσει τὴν ἐπικαρπίαν μεγάλου ἐλαιῶνος καὶ δυσαρεστηθεῖσα μετ' αὐτῆς ἐζήτησε νὰ ἀνακαλέσῃ τὴν δωρεάν.

Συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ στρατηγοῦ Ἀναστασίου Μαυρομιχάλη, ἀναλαβοῦσα ἐν τῷ ἰδίῳ μεγάρῳ της τὴν ἀνατροφὴν τῶν δύο τέκνων του, τῆς διασήμου καταστάσης ἐπὶ κάλλει Φωτεινῆς καὶ τοῦ κατόπιν διατελέσαντος ὑπουργοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. Ἐπίσης εὑρίσκετο εἰς φιλικωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, τὸν ὁποῖον οἱ Γάλλοι ἔτασσον μεταξὺ τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης, τοῦ γερουσιαστοῦ Τιπάλδου Κοζάκη, τοῦ Δημητρίου Βουδούρη καὶ ἄλλων.

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας εἶχεν ἀποταχθῆ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶχε δὲ παραδεχθῆ ὡς θρησκείαν τὸν Μωσαϊσμόν, εὑρίσκουσα ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἦτο ὁ εὐγενέστερος ἀνθρώπινος τύπος, τὰ δὲ νομοθετήματα αὐτοῦ τὸ τελειότατον ἐπὶ γῆς θρησκευτικὸν καὶ κοσμικὸν ἔργον, ἐμπνευσθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ πεποιθήσεις της ἦσαν ὑπὲρ ἄγαν ἀριστοκρατικαὶ καὶ θεοκρατικαί, διὸ καὶ ἡ φιλανθρωπία αὐτῆς περιωρίζετο ἐν τῷ κύκλῳ τῶν πασχόντων ἀριστοκρατῶν. Τοιαῦτα φρονοῦσα εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέαν σχηματισμοῦ ἐν Ἑλλάδι τιτλοφόρου ἀριστοκρατίας, καὶ ἀπεκάλει τὸν Δημήτριον Βουδούρην κόμητα τῶν ροδοδένδρων. Τὸ κοινωνικὸν ὅμως αὐτὸ σχέδιόν της παρέμεινε σχέδιον πάντοτε. Ἡ ἐμφάνισις τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας ἐν μέσῳ τῆς μόλις σχηματιζομένης κοινωνίας τῶν Ἀθηνῶν, φυσικὸν ἦτο νὰ σημειώσῃ κοινωνικὴν περίοδον.

Συρροὴ ξένων.—Ἐκτὸς τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν Ἀθήναις ὁ Ἄγγλος ναύαρχος σὲρ Ποῦλτερ Μάλκολμ, ὅστις ἠγόρασε γαίας ἐν Πατησίοις καὶ ᾠκοδόμησεν ἔπαυλιν, καὶ ὁ Σκῶτος ἱστορικὸς Γεώργιος Φίνλεϋ, ὅστις ἤγειρεν ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας οἰκίαν καὶ ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῇ μετὰ τῆς συζύγου του, Ἀρμενίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ὑπὸ μυθιστορηματικὰς ὅλως περιστάσεις εἶχεν ἀπαγάγει ἐκεῖθεν, κλείσας αὐτὴν ἐντὸς κιβωτίου. Ἐπίσης ἐγκατεστάθη ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τουρκοκρατίας Γρώπιος, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος, Ἑλληνὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διεκρίνετο ἐπὶ κάλλει, μορφώσει καὶ γλωσσομαθείᾳ. Πρὸς τούτοις οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι καὶ φιλόλογοι Λουδοβῖκος Ρώς, Φορσάμερ, Λασσάουλξ, ὁ κόμης Φοῦγγερ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ἐν οἷς ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων Γκουρή, ὁ Ἐλβετὸς Φάλανμπεργ Χόβιλλ, οἱ Ἄγγλοι εὐπατρίδαι Prault καὶ Nordsworth, ὁ συγγενὴς τοῦ λόρδου Βύρωνος Νοέλ, ὁ ζωγράφος Green, ὁ ἀρχιτέκτων Pennythorn, ὁ ἀρχαιολόγος Gaye καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες ἐρχόμενοι ἐξ ἐνθουσιασμοῦ εἰς Ἑλλάδα. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πρῶτοι ἤγειρον εὐπρεπεῖς οἰκίας ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος, ὁ πρῖγκιψ Καρατζᾶς, ἡ δέσποινα Βλαχούτση, ὁ Ρῖζος, ὁ Παπαρρηγόπουλος· οὕτω πως δέ, ἐν ᾧ ἐξέπνεεν ἡ τουρκικὴ κυριαρχία, ἀνεγεννᾶτο τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον καὶ ἐσχηματίζετο ὁ πυρὴν τῆς μελλούσης ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Τὰ πρὸς ἄνετον βίον μέσα, παρ' ὅλην τὴν ἐγκατάστασιν τόσων εὐπόρων Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων ἔλειπον. Ἐμπορικὰ καταστήματα δὲν ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς ἐγειρομένας οἰκίας ἀπουσίαζεν ἡ εὐμάρεια. Ἡ ἐγκατάστασις προχείρου τινὸς θερμάστρας εἰς τὴν οἰκίαν Γερμανοῦ τινος κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1832, προεκάλεσεν εἰς αὐτὴν τὴν συρροὴν ὅλων τῶν Ἀθηναίων, θαυμαζόντων τὸ τελεσθὲν θαυματουργὸν ἔργον. Ὁ καδῆς μάλιστα τῶν Ἀθηνῶν, παραστὰς κατὰ τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ὠνόμασε τὸ κακότεχνον ἐκεῖνο κατασκεύασμα θαῦμα τῆς παντομηχάνου φραγκικῆς ἐπινοίας, ἀναφωνήσας: «Μέγας ὁ Θεὸς καὶ ἄπειρος ἡ σοφία τῶν Φράγκων».

Παρ' ὅλας τὰς τοιαύτας ἐλλείψεις, οἱ συγκεντρωθέντες ἐν Ἀθήναις συνήρχοντο καὶ διεσκέδαζον, εἴτε ἐν ὑπαίθρῳ, εἴτε εἰς τὰς οἰκίας τοῦ πρίγκιπος Καρατζᾶ καὶ τῆς δεσποίνης Βλαχούτση. Ἐν ὑπαίθρῳ συνεκροτοῦντο χοροὶ καθ' οὓς ἐχορεύετο ὁ συρτὸς καὶ ὁ μπάλος, ὑπὸ τοὺς ἤχους ἐγχωρίων ὀργάνων, κατεθέλγοντο δὲ οἱ ξένοι εἰς τὸ θέαμα αὐτῶν. Ἡ κυρία Βλαχούτση, ἔχουσα εὐρεῖαν οἰκίαν, ἔδιδεν εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς καὶ παρέθετε γλυκίσματα καὶ παντεσπάνιαν μετὰ ἡδυπότου σουμάδας, ἥτις κατὰ πρῶτον εἰσήγετο ἐν Ἀθήναις. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλει ἡ οἰκία τοῦ ἱεραποστόλου Χίλλ. «Διὰ τοὺς ξένους, ἀναφέρει ὁ ἀρχαιολόγος Ρώς, ἡ μετὰ φιλοκάλου εὐτελείας παρεσκευασμένη κατοικία τοῦ Χίλλ ἦτο ἐν μέσῳ τῆς ἐξ ἐρειπίων συνισταμένης πόλεως θυμῆρες φιλόξενον κέντρον, αἴθουσα μετὰ τῶν πανταχοῦ ἀλλοθι ἐκλειπόντων ἐπιτηδείων τοῦ βίου πλουσίως παρεσκευασμένη, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπινέ τις τὴν ἑσπέραν τέϊον πράγματι καλὸν καὶ ἠδύνατο νὰ σαλεύηται ἐπὶ ἕδρας δίκην αἰώρας κινουμένης. Ἡ ἐφεύρεσις ἦτο ἀμερικανική, πρὸ εἴκοσι δὲ ἐτῶν ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστος καὶ ἐν Γερμανίᾳ, καθόσον ἐγὼ γνωρίζω, ἐκτὸς ἴσως τῆς Βρέμης καὶ τοῦ Ἀμβούργου, μόλις δὲ τώρα ἄρχεται καταλαμβάνουσα θέσιν ἐν τῷ εὐτρεπισμῷ τῶν αἰθουσῶν». Οὕτως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Χίλλ εὕρισκον οἱ συχνάζοντες τὴν εὐμάρειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου.

Ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Ὄθωνος.—Αἱ Ἀθῆναι ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει εἰς αὐτὰς τῆς πρωτευούσης ἐγένοντο ἡ ἕδρα τῆς Βασιλείας, τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἀνωτάτης δικαστικῆς ἀρχῆς, τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἀπὸ τοῦ 1843 τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, καταργηθείσης τῆς τελευταίας διὰ ψηφίσματος τῆς δευτέρας τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως καὶ ἀνασυνιστωμένης αὖθις. Ὀλίγον μετὰ

Digitized by Google

τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας ὁ βασιλεὺς Ὄθων κατῴκησεν εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, τὰς ὁποίας ἡ μέριμνα τοῦ τότε αὐλάρχου κόμιτος Σαπόρτα μετέβαλλεν εἰς προσωρινὸν κομψὸν ἀνάκτορον. Μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1835 τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν διεχειρίζετο ἡ βαυαρικὴ ἀντιβασιλεία. Τὴν 20ὴν Μαΐου 1835 ὁ Ὄθων συνεπλήρου τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ καθίστατο κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου ἐνήλικος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ταύτης ἀνέλαβε τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ὡς ἀπόλυτος μονάρχης. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπῶς ἐν Ἀθήναις, τῇ συμμετοχῇ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ τῶν ξένων στόλων. Ἦτο αὕτη ἡ ἐπίσημος γενομένη ἐν Ἀθήναις ἑορτή, οἱ δὲ Ἕλληνες, οἵτινες ἕνεκα τῶν ποικίλων σφαλμάτων τῆς ἀντιβασιλείας εἶχον διατεθῆ δυσμενῶς κατ' αὐτῆς, ἑώρτασαν μετὰ ὑπερμέτρου ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Ὄθωνος. Τὸ ἐπίσημον τῆς ἑορτῆς ἀνήγγειλαν ἀπὸ τῆς προτεραίας εἴκοσιν ἓξ κανονιοβολισμοί, τὴν αὐγὴν δὲ τῆς ἐπομένης ἑβδομήκοντα πέντε τοιοῦτοι· παιᾶνες τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς καὶ στρατιωτικὰ ᾄσματα τῶν βαυαρικῶν ταγμάτων ἀφύπνισαν τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως.

Περὶ τὴν ἐνάτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν ὁ βασιλεὺς Ὄθων, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως, τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ναυάρχων, ἐδέχθη καθήμενος ἐπὶ θρόνου τὰ μέλη τῆς ἀντιβασιλείας, τῆς ὁποίας ὁ πρόεδρος κόμις Ἄρμανσπεργ ἐξ ὀνόματος αὐτῆς κατέθηκε τὴν ὑπ' αὐτῆς διαχειριζομένην βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐκφωνήσας συγκινητικὸν λόγον. Μετὰ μίαν ὥραν μετέβη ὁ βασιλεὺς ἐν πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης συνοδευόμενος ὑφ' ὅλων τῶν παραστάντων κατὰ τὴν τελετήν, ἔνθα ἐψάλη δοξολογία, μετὰ τὴν ἐπάνοδον δὲ τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδέξατο οὗτος τὰ συγχαρητήρια τῶν ξένων ἀντιπροσώπων. Ἔπειτα ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὁ Ἰωάννης Κωλέττης προσεφώνησε διὰ βραχυτάτων μέν, ἀλλὰ συγκινητικωτάτων φράσεων τὸν βασιλέα, ἐκφράσας τὰ πληροῦντα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματα «Μέγα βῆμα, εἶπεν, ἔγινε, βασιλεῦ, εἰς τὸν δρόμον τῆς προόδου. Ἀλλ' εἶναι μέγα καὶ δυσχερὲς τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖον μέλλεις νὰ διατρέξῃς. Ὁ λαὸς εἶνε πτωχός, ἔχει ἀνάγκην ἀνακουφίσεως. Θέλεις ἐπιτύχει, βασιλεῦ, νὰ ἐκπληρώσῃς, μέχρι τέλους ἀξίως, τὴν θείαν ταύτην ἀποστολήν σου, ὡς ἔχων καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν θέλησιν».

Ἐν ᾧ δὲ ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ αὕτη ἔφιπποι κήρυκες ἀνεγίνωσκον εἰς τὰς συνοικίας τῆς πόλεως καὶ διεσκόρπιζον ἔντυπα τῆς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν μακρᾶς προκηρύξεως τοῦ νεαροῦ βασιλέως.

Αἱ ἑορταὶ αὗται διήρκεσαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐτελέσθησαν ἀγῶνες δρόμου, ἅλματος καὶ ἱππασίας. Ὁ Ὄθων περιήρχετο ἔφιππος τὰ κέντρα, παρέστη δὲ καὶ εἰς τὸν πρῶτον δοθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου δημόσιον χορόν. Κατὰ τὴν γενομένην τελετὴν ὁ Ὄθων δὲν ἔφερε στέμμα καὶ δὲν ἐκράτει σκῆπτρον, καθόσον τὸ κομίζον αὐτὰ ἐκ Γαλλίας ἀτμόπλοιον, ὁ «Ἀέριος Δαίμων», ἀφίκετο εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς τὴν ἑσπέραν τῆς 20ῆς Μαΐου.

Ἡ ἀνέγερσις τῶν ἀνακτόρων. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης αἱ Ἀθῆναι εἰσήρχοντο εἰς νέαν περίοδον. Ἡ πόλις ἔβαινεν ἀναπτυσσομένη καὶ ἐξωραϊζομένη.

Τὸν βασιλέα ἠκολούθησαν ἡ ἀντιβασιλεία, τὸ πολυάριθμον προσωπικὸν τῆς αὐλῆς, οἱ πρεσβευταί, ἡ κυβέρνησις, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ μέγα πλῆθος τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Ναυπλίῳ Ἑλλήνων καὶ ξένων. Οὕτως ἡ πόλις, παρ' ὅλη τὴν δυσχέρειαν τῆς ἐξευρέσεως στέγης, προσέλαβε νέαν ζωὴν καὶ νέαν κίνησιν. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων κατῴκησεν εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἀγορασθεῖσαν οἰκίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Κοντοσταύλου, κειμένην ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ περιβόλου τῆς Βουλῆς. Ἡ οἰκία αὕτη ἦτο ὁπωσδήποτε εὐπρεπής, ὡς δὲ ἠγέρθη αὕτη ἐκυκλοφόρησε σατυρικὸν δίστιχον ἔχον ὡς ἑξῆς:

Ὁ οἶκός σου, Κοντόσταυλε, μακρόθεν ὁμοιάζει
Τρίκροτον τῆς Ἀμερικῆς, ἐξ οὗ αὐτὸ πηγάζει

Ἡ κακεντρεχὴς αὕτη σάτιρα ἐξέφραζε τὰς κατηγορίας τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κοντοσταύλου, οἵτινες διέδιδον ὅτι ἡ οἰκία ἐκείνη προῆλθεν ἐκ τῶν κερδῶν τὰ ὁποῖα συνεκόμισεν οὗτος ἐξ Ἀμερικῆς ὅτε εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τῷ 1825, ὅπως ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ναυπήγησιν τῆς παραγγελθείσης φρεγάτας «Ἑλλάδος».

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς ΚΕ' Μαρτίου κειμένης οἰκίας τοῦ Ἀφθονίδου, τὴν ὁποίαν, μετὰ τῆς συνεχομένης οἰκίας τοῦ ἐκ Βιέννης κατελθόντος ἐν Ἀθήναις Δεκίζη Βούρου, ἡ καλαισθησία τοῦ αὐλάρχου κόμιτος Σαπόρτα μετέβαλεν εἰς κομψὸν προσωρινὸν ἀνάκτορον.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ἐτελέσθησαν αἱ πρῶται αὐλικαὶ ἑορταὶ ἀρξάμεναι τὴν 20ὴν Μαΐου τοῦ 1835 ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῇ ἀναλήψει ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς. Εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ προσωρινοῦ τούτου ἀνακτόρου ἐδόθη ἡ πρώτη αὐλικὴ συναναστροφὴ ἐπὶ τῇ ἀφίξει ἐν Ἀθήναις τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, καθ' ἣν συνέβη καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ βασιλέως τούτου καὶ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἱσπανίας ἱππότου Μοντέλβο πολιτικὸν σκάνδαλον, περὶ οὗ ἐμνήσθην ἀνωτέρω. Ἅμα τῇ ἀφίξει τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας τὸ ἀνάκτορον τοῦτο ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πόλεως, ἀδιάκοποι δὲ ἐδίδοντο χοροί, γεύματα καὶ συναυλίαι.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως δὲν ὑπερέβαινε τότε τὰς 12.000 ψυχῶν, ἡ κοσμικὴ ὅμως κίνησις αὐτῆς ἦτο μεγάλη, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τῆς Κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας βαρωνίδος Nordenpflycht, εἰς ἃς γράφει τὰς ἐντυπώσεις της περὶ τοῦ πρώτου δοθέντος ἀνακτορικοῦ χοροῦ, αἵτινες παρουσιάζουν μετὰ ζηλευτῆς ἁπλότητος τὴν εἰκόνα τῆς ἐπιτελουμένης μεταβολῆς τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν. Εἰς τὸν χορὸν αὐτόν, λέγει, ἔλαβον μέρος ὑπὲρ τὰ πεντακόσια πρόσωπα. Ἔβλεπες εἰς τὰς αἰθούσας κυρίας, αἵτινες ἔφερον παρισινὰς περιβολὰς ἄκρας φιλοκαλίας καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον συρμόν. Ἐπίσης ἐκυκλοφόρουν εἰς αὐτὰς νεωτερίζουσαι Ἑλληνίδες κοσμούμεναι διὰ βαρυτίμων τριχάπτων καὶ μὲ κομμώσεις ποικιλμένας διὰ πτερῶν, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δέσποιναι καὶ νεάνιδες φέρουσαι χρυσοϋφάντους ἐθνικὰς ἀμφιέσεις, αἵτινες προσέδιδον μέγα θέλγητρον εἰς τὴν συναναστροφήν. Αἱ κυρίαι δὲ αὗται, αἵτινες ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲν ἐτόλμων νὰ ἐξέλθουν τῆς οἰκίας των, ἐχόρευον μετὰ χάριτος valse française καὶ mazurka. Τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως ἦσαν ἀκόμη, ὡς προσθέτει ἡ ἰδία, πλήρεις σωρῶν λίθων καὶ οἰκοδομησίμου ὕλης, μόνον δὲ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου εἶχον ἐγερθῆ αἱ πρῶται ἄξιαι λόγου οἰκίαι.

Ἡ κοινωνικὴ μεταβολὴ περιέλαβε καὶ τὸ ἔνδυμα. Καίτοι οἱ βασιλεῖς εἶχον ἀποφασίσει νὰ φέρουν τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, εἶχε δὲ πλεύσει πρὸς τοῦτο ἀγγλικὸν πολεμικὸν ἀτμόπλοιον, ὅπως μεταφέρῃ ἐκ Ναυπλίου τὸν περίφημον ράπτην, ἵνα κατασκευάσῃ τὴν ἀμφίεσιν τοῦ Ὄθωνος, πολλοὶ Ἕλληνες, ἰδίως οἱ νεώτεροι, ἀπέβαλον τὴν φουστανέλλαν καὶ ἐνεφανίζοντο ὡς παρισινοὶ βουλεβαρδιέροι, αἱ δὲ Ἀτθίδες ἐνεδύοντο κατὰ τὸν συρμὸν τοῦ παρισινοῦ καταστήματος petit Curier. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ καταλαβοῦσα αὐτοὺς μανία, ὥστε, ὡς διηγεῖτο ὁ κατόπιν γενόμενος πρωθυπουργός, νεαρὸς δὲ τότε ἀκόλουθος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν Θεόδωρος Δεληγιάννης τοῦ ἀπεσπάσθη βιαίως ὑπὸ τῶν φίλων του ἡ φουστανέλλα καὶ ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς νὰ περιβληθῇ τὰ φράγκικα τοῦ συρμοῦ ἐνδύματα.

Εἰς τοῦτο συνετέλει ἡ εἰσροὴ μεγάλου πλήθους Ἑλλήνων διαμεινάντων ἐπὶ μακρὸν ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, οἵτινες εἶχον ἐξοικειωθῆ πρὸς τὰ ἤθη καὶ τὰς ἕξεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου καὶ μετέφερον αὐτὰς εἰς τὴν νεοσύστατον πρωτεύουσαν. Φαναριῶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὗτοι εἶχον λάβει ἐπιμεμελημένην ἀνατροφήν· δὲν εἶναι κατ' ἀκολουθίαν ἄτοπον, ὅτι ἐξεπλήσσοντο οἱ διερχόμενοι τῶν Ἀθηνῶν ξένοι, εὑρίσκοντες μερίδα τῆς κοινωνίας ἀξιέραστον καὶ ἤκουον λαλουμένην παρὰ τῶν Ἑλληνίδων τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν μεθ' ὅσης κομψότητος αἱ δέσποιναι τοῦ προαστείου τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ ἐν Παρισίοις.

Αἱ νέαι αὗται τάσεις τῆς κοινωνίας ἐδημιούργησαν πλῆθος ἀπαιτήσεων τῆς ζωῆς. Τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων ἐξεμεταλλεύετο ταύτας, ἀμέσως δὲ συνεστήθησαν καταστήματα νεωτερισμῶν καὶ κατὰ τὸ 1838 ἡ von Nordenpflycht ἔγραφεν, ὅτι οὐδενὸς εἶχε πλέον ἀνάγκην ἐξ Εὐρώπης, διότι τὰ πάντα εὑρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὰ οἰκονομικὰ ἐν τούτοις μέσα τῶν ἀνθρώπων δὲν ἦσαν ἄφθονα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ὁ βίος λιτός. Γάλλος τρόφιμος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, διατρίψας ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐπισκεφθεὶς βραδύτερον τὴν πόλιν ἐκ νέου, ἔγραφεν: Εἰς τὰς συγχρόνους Ἀθήνας βλέπει τις σήμερον μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα, μαρμάρινα μέγαρα, πολυτελεῖς κατοικίας, λαμπρὰς αἰθούσας, εὐρείας ὁδούς. Ὅλα ταῦτα νομίζει τις ὅτι ἐγένοντο ὡς διὰ μαγείας. Ἐν τούτοις πρὸ μερικῶν ἐτῶν αἱ οἰκίαι ἦσαν χαμηλαί, στενόχωροι καὶ ἀκάθαρτοι. Ἐλεεινά τινα διβάνια παραγεμισμένα δι' ἀχύρων καὶ κεκαλυμμένα ἀπὸ τσίτι, καὶ μερικὰ ζεύγη καθεκλῶν, ἀπετέλουν τὴν ὅλην ἐπίπλωσιν τοῦ διαμερίσματος, ὅπερ ἐκάλουν ἐν Ἀθήναις αἴθουσαν. Δὲν ὁμιλῶ περὶ τῶν πτωχῶν, οὔτε τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπῆρξαν ὑπουργοὶ ἢ ἔμελλον νὰ γίνωσι τοιοῦτοι. Καὶ ἀρχικῶς μὲν ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου, οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἀπέφευγον νὰ οἰκοδομῶσι πολυδαπάνους κατοικίας, πιστεύοντες ὅτι αἱ Ἀθῆναι θὰ ἦσαν προσωρινὴ πρωτεύουσα τοῦ Βασιλείου, καὶ ὅτι ἡ ὁριστικὴ αὐτοῦ θὰ ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Τόσον δὲ ταχεῖαν ἐθεώρουν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν πόθου, ὥστε πολλοὶ ἀνέβαλλον τὴν βάπτισιν τῶν τέκνων των προσδοκῶντες νὰ βαπτίσουν αὐτὰ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τὴν πρώτην ὤθησιν πρὸς νέας οἰκοδομὰς ἔδωκεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Ὄθων, ἀνεγείρας τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορόν του ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

Ἡ ἐξεύρεσις τοῦ καταλλήλου χώρου πρὸς ἵδρυσιν τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων ἀπησχόλει πλειότερον παντὸς ἄλλου τοὺς ἐκπονήσαντας καὶ μέλλοντας νὰ ἐφαρμόσουν τὸ σχέδιον τῆς πόλεως. Τὸ πρῶτον σχέδιον τῆς πρωτευούσης, τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Σχέδιον τῆς νέας πόλεως Ἀθηνῶν», ἐκπονηθὲν κατὰ τὸ 1832 ὑπὸ τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Σάουμπερτ, ὥριζεν ὡς θέσιν τῶν ἀνακτόρων τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς πόλεως, ὅπου ἑνοῦνται σήμερον εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας αἱ ὁδοὶ Σταδίου, Ἀθηνᾶς καὶ Πειραιῶς, ἔνθα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκειτο τὸ προάστειον Κοίλη παρὰ τὰς Μελίτιδα πύλας, ὅπου εὑρίσκοντο καὶ Κιμώνεια μνήματα. Ἐκ τῶν προπυλαίων τῶν ἀνακτόρων ἦγεν ἡ ὁδὸς Σταδίου ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου, ἐκ τῆς ἄλλης δὲ πλευρᾶς αὐτοῦ ἡ ὁδὸς Πειραιῶς. Ὁ τροποποιήσας τὸ πρῶτον σχέδιον Κλέντσε προέκρινε τὴν ὑπὸ τὸ Θησεῖον πλατεῖαν τῶν Ἀσωμάτων. Ἀλλ' ὁ ἀρχιτέκτων τῶν ἀνακτόρων Γκέρτνερ δὲν ἐνέκρινεν οὐδεμίαν ἐκ τῶν δύο τούτων θέσεων, τοιουτοτρόπως δὲ νέα ἐγένετο μεταρρύθμισις τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως.

Ἐπὶ πλέον οἱ ἀφικνούμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα Γερμανοὶ πρίγκιπες συνελάμβανον τὰς παραδοξοτέρας ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐπεδίωκον νὰ ἐφαρμόσουν διὰ παντὸς τρόπου. Οὕτως, ὁ διάδοχος τῆς Πρωσσίας, ὁ κατόπιν βασιλεύσας Φρειδερῖκος Γουλιέλμος Δ', ἀπέστειλε σχέδιον ἀνακτόρων ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Σίνκελ μετὰ πολλῶν στοῶν καὶ ἰωνικῶν στηλῶν, τὸ ὁποῖον ἐπροτείνετο νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸν μόνον ἁρμόζοντα, ὡς ἐνόμιζε, χῶρον, ὅπως ἐγερθῇ ἡ κατοικία τοῦ πρώτου τῆς Ἑλλάδος βασιλέως. Τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν υἱόν του Ὄθωνα, ἀποτρέπων αὐτὸν νὰ διαπράξῃ τοιαύτην ἱεροσυλίαν. «*Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως,* ἔλεγε, *δὲν ἐπιτρέπονται νέαι οἰκοδομαί· δὲν πρέπει οὐδαμῶς τὰ γεραρὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος νὰ ἀναμιχθῶσι πρὸς νέα κτίρια· τὰ ἀνάκτορά σου δέον νὰ ἐγείρῃς εἰς θέσιν, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ δύνανται νὰ φθάσωσι μύδροι ἀπὸ τῆς θαλάσσης ριπτόμενοι*».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἀνέστειλε τὴν πραγματοποίησιν τοῦ τοιούτου σφάλματος καὶ ἐξελέγη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν Ἀνακτόρων ὁ λόφος τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Ἡ θέσις αὕτη προεκρίθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Γκέρτνερ, ὡς πληροῦσα πάσας τὰς ὑγιεινὰς συνθήκας καὶ ὡς ἐκ τοῦ περιόπτου αὐτῆς. Πρὸς ἐξακρίβωσιν δὲ τοῦ ὑγιεστέρου μέρους τῆς πόλεως, ἐτοποθετήθησαν τεμάχια κρέατος εἰς διάφορα σημεῖα αὐτῆς, ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ τοποθετηθέντος ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐγένετο βραδύτερον παντὸς ἄλλου.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου. — Ὅπως κατατεθῇ ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ἀνακτόρου τούτου, ἀνεμένετο ἡ ἄφιξις τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ Ὄθωνος. Ἀφίκετο οὗτος ἐν Πειραιεῖ τὴν 25ην Νοεμβρίου τοῦ 1835, ἐπιβαίνων τῆς ἀγγλικῆς φρεγάττας «*Μηδείας*», εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχε τοποθετήσει ὡς κυβερνήτην τὸν πνευματικὸν υἱὸν τοῦ ναυάρχου Νέλσωνος Ὁράτιον Αὐστῖνον. Ἀνῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπευφημούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους, εἰς τὴν εἴσοδον δὲ τῆς πόλεως ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ δημοτικῶν ἀρχῶν. Ἡ παρουσία τοῦ ὑψηλοῦ φιλέλληνος, ὅστις καὶ διὰ ποιημάτων εἶχεν ὑμνήσει τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων, ἐνέπλησε χαρᾶς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Ἡ θερμὴ φιλοξενία, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ, διέθεσε φαιδρότατα τὸ Λουδοβῖκον. «Ὁ καιρός, λέγει ὁ Λουδοβῖκος Ρώς, ηὐνόησε τὴν ἀποβίβασιν καὶ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει· μετ' εὐφροσύνης ἐχαιρέτισεν αὐτὸν ὁ λαὸς καὶ αἱ ὀλίγαι ὧραι τῆς ὑποδοχῆς του ἦσαν πανηγυρικώτεραι ἢ πᾶσαι ὁμοῦ αἱ ἑορταὶ τῶν ἀνακτόρων. Φωταψίαι, χοροὶ καὶ γεύματα ἐπλήρουν ἐπὶ ἡμέρας τὰς Ἀθήνας, ἐπὶ ἑξάμηνον δὲ διαμείνας ἐν Ἑλλάδι ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κινήσεως».

Ἐν μέσῳ ὅμως τῆς γενικῆς ταύτης φαιδρότητος, ἐξερράγη ἀπροσδόκητον αὐλικὸν σκάνδαλον, ὅπερ συνετάραξεν ἐπὶ ἡμέρας τὴν κοινωνίαν. Κατὰ τὴν παρουσίασιν τῶν πρεσβευτῶν ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Βαυαρίας Κόβελ, ὅταν ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἱσπανίας ἱππότου Μοντέλβου, ὁ Λουδοβῖκος, ἀποστρέψας τὸ πρόσωπόν του, εἶπεν εἰς τὸν παριστάμενον πρεσβευτὴν τῆς Αὐστρίας: «*Ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἀνεγνώρισα αὐτὴν* (τὴν βασίλισσαν τῆς Ἱσπανίας) *καὶ ὑμεῖς δὲν ἀνεγνωρίσατε ταύτην ἀκόμη*». Διότι ὄντως ὑπῆρχεν ἐκκρεμὲς εἰσέτι τὸ ζήτημα τοῦ ἱσπανικοῦ θρόνου, ὅπερ εἶχε διαιρέσει τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τοῦ Λουδοβίκου πρὸς ἀντιπρόσω-

Digitized by Google

πον κράτους, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν πρώτων ἀνεγνώρισε τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον καὶ τὸν βασιλέα του, προεκάλεσε πολιτικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον διηυθέτησεν ἡ εὐφυὴς ἐπέμβασις τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Λάϊονς.

Ἐκτὸς τοῦ λυπηροῦ τούτου ἐπεισοδίου, αἱ λοιπαὶ ἡμέραι τῆς διαμονῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Βαυαροῦ Βασιλέως ὑπῆρξαν εὐφρόσυνοι. Οἱ γενόμενοι χοροί, στερούμενοι μεγαλοπρεπείας, ἦσαν ὅμως φαιδρότατοι. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν εἰσέτι μικρὰ πόλις· δὲν ὑπῆρχον οὔτε μέγαρα, οὔτε αἴθουσαι πρὸς ὑποδοχὴν Βασιλέως. Οὕτω, πλὴν τῶν Ἀνακτόρων, μόνον κοινωνικὸν κέντρον ἦτο ὁ οἶκος τοῦ κόμητος Ἄρμανσμπεργ, εὑρισκόμενος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, ὅπου σήμερον εἶναι ἐγκατεστημένον τὸ «Ἀθηναϊκὸν Ὠδεῖον», ἀνήκων δὲ τότε εἰς τὴν Κυρίαν Βλαχούτση. Αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἀναφέρουν οἱ τότε περιηγηταί, ἐλαχίστας εἶχον ὅπως δήποτε εὐπροσώπους οἰκίας, αὐτοῦ δὲ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Βαυαρίας πρῴην ἀντιβασιλέως Κόβελ ὁ οἶκος, λέγει ὁ Ρώς, δὲν διέφερε παραπήγματος καπήλου· δι' ὃ τὴν μόνην ξενίαν, ἣν ἠδυνήθη νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα του, ἦτο ἡ παράθεσις *λοντς*, ὅτε ἐχορεύθησαν ἑλληνικοὶ χοροί, οἵτινες κατέθελγον

πολογισθεῖσα δαπάνη δὲν ἐπήρκει, μετερρυθμίσθη δὲ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ρίδλερ καὶ ἐγένετο βαρὺ καὶ ἀκαλαίσθητον. Ὡραιοτέρα σχετικῶς εἶναι ἡ μεσημβρινὴ αὐτοῦ πλευρὰ πρὸς τὸν κῆπον, ὅπου εὑρίσκοντο τὰ ἰδιαίτερα γραφεῖα τοῦ βασιλέως. Καλαισθητικωτέρα ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις τοῦ ἀνακτόρου τούτου (βλέπε λέξιν Ἀνάκτορα).

Τὴν ἐπομένην τῆς καταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἀνακτόρων ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος ἀπῆλθε πρὸς περίπλουν τοῦ Αἰγαίου, παραλαβὼν μετ' αὐτοῦ τὸν ἀρχιτέκτονα τῶν ἀνακτόρων Γκέρτνερ, τὸν πρεσβευτὴν τῆς Βαυαρίας Κόβελ καὶ τὸν ἀρχαιολόγον Ρώς. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος, ὅτε ἀκόμη ἦτο ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, εἶχεν ἐξαγοράσει ἐν Μήλῳ τὸν χῶρον, ὅπου ἀνευρέθη τῷ 1820 τὸ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου εὑρισκόμενον ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης, ὅπως ἀνασκάψῃ αὐτὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐλλειπόντων τεμαχίων αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο εἶχεν ἀποστείλει τὸν συνταγματάρχην Στάϊτερ μεθ' ἱκανῶν ἐργατῶν· αἱ ἔρευναι ὅμως ἀπέβησαν μάταιαι καὶ οὕτως ἡ Μηλία Ἀφροδίτη εὑρίσκεται ἄχειρ εἰσέτι ἐν τῷ παρισινῷ Μουσείῳ.

Ὅτε ἐπανέκαμψεν ὁ Ζωγράφος, καὶ ἐγνώσθη τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ταύτης, αἱ Ἀθῆναι ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτῆς καὶ προεκλήθη μέγας θόρυβος. Αἱ ἐφημερίδες ἀπεκάλουν τὸν ὑπογράψαντα ταύτην προδότην καὶ ὁ λαὸς ἐλιθοβόλησε τὸν Ζωγράφον εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως. Ὅπως δήποτε διὰ τῆς συνθήκης ταύτης εἶχε λυθῇ τὸ περιπλοκώτερον ἑλληνικὸν ζήτημα.

Ἀνάληψις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.—Τὸ πρῶτον ἀξιοσημείωτον ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀνάληψις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος τὴν 20ὴν Μαΐου 1835. Ἐτελέσθη αὕτη μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ἡ ἀντιβασιλεία κατέθηκε τὴν μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης διαχειριζομένην ἐξουσίαν, τοῦ Ἄρμανσμπεργ προσφωνήσαντος τὸν ἄνακτα. Μετὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς μετέβη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ὅπου ἐτελέσθη δοξολογία, ταυτοχρόνως δὲ ἔφιπποι κήρυκες διεσκόρπιζον τὴν προκήρυξιν τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ θρησκευτικὸν μέρος τῆς τελετῆς περιωρίσθη εἰς τὴν δοξολογίαν ταύτην, μὴ τελεσθείσης ἰδιαιτέρας θρησκευτικῆς στέψεως. Ὁ Ὄθων εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅπως στεφθῇ καθ' ὃν τρόπον οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, τὴν

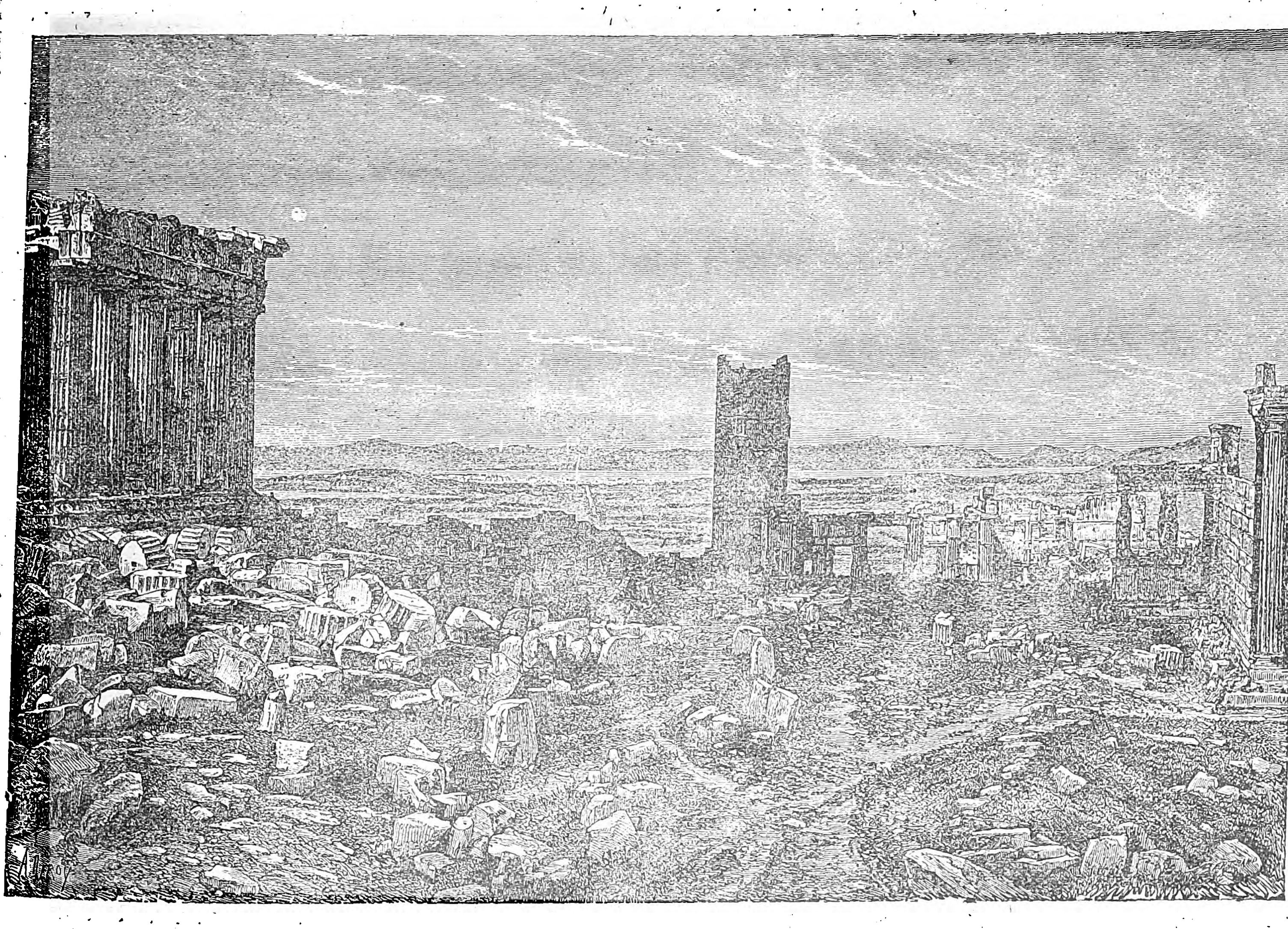

Η Ακρόπολις ἀμέσως μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐπ' αὐτῆς τουρκικῶν οἰκίσκων τοῦ 1839.

τὸν ὑψηλὸν ξένον, ὅστις ἐπεκρότησε τὸν *συρτόν*, εἰς ὅν, ὡς λέγει, ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, ἀνεῦρε τὸν ἀρχαῖον *κύκλιον*.

Ἡ διαμονὴ τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτον γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἦτο ὁ πρῶτος ἡγεμὼν ὅστις ἐπεσκέπτετο τὴν ἔνδοξον πόλιν, μετὰ τὴν δίοδον ἐντεῦθεν Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Κατακτητοῦ.

Ἡ θεμελίωσις τῶν Ἀνακτόρων. — Τὴν 26 Ἰανουαρίου 1836 ἑωρτάσθη μεγαλοπρεπῶς ἡ τρίτη ἐπέτειος τῆς ἀποβάσεως τοῦ Ὄθωνος ἐν Ἑλλάδι, ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν τελεσθεῖσαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης δοξολογίαν οἱ δύο Βασιλεῖς συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀρχιγραμματέως τῆς ἐπικρατείας κόμητος Ἄρμανσμπεργ, τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν ἀρχῶν ἀνῆλθον τὸν λόφον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὅπου ἐγένετο ἡ κατάθεσις τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν ηὐλόγησε τὸν πρῶτον λίθον ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐτέθησαν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος διάφορα νομίσματα, εἰς θήκην δὲ χαλκίνην τὸ ἔγγραφον τῆς χρονολογίας εἶτα δὲ ἐνεχείρησε μικρὰν σφῦραν εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα, αὐτὸς δὲ εἰς τὸν Λουδοβῖκον, κατενεγκόντα τὸ πρῶτον κτύπημα.

Καὶ ἀρχικῶς μὲν τὸ σχέδιον τοῦ Γκέρτνερ ἦτο κομψότερον καὶ μᾶλλον εὐπετές. Ἀλλ' ἡ προϋ-

Περιελθὼν διαφόρους ἀρχαιολογικοὺς τόπους εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ὁ Λουδοβῖκος, εἶτα δὲ τὴν ἕδραν, ὅπου ἐπεσκέφθη τὸν Λάζαρον καὶ τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην, τὴν Τίρυνθα, τὸ Ἄργος, τὰς Μυκήνας καὶ τὰς Κλεωνάς, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς 28ης Ἀπριλίου 1836, ἀπῆλθε δὲ διαβεβαιῶν ὅτι τοσοῦτον εὐάρεστος ὑπῆρξεν ἡ διαμονὴ αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὥστε εἰς πρώτην εὐκαιρίαν θὰ ἐπανήρχετο. Τὰ ἐπακολουθήσαντα ἐν Βαυαρίᾳ συμβάντα καὶ ἡ ἐπιβληθεῖσα εἰς αὐτὸν παραίτησις ἀπὸ τοῦ θρόνου δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ὑψηλὸν φιλέλληνα νὰ ἐπανίδῃ τὰς Ἀθήνας.

Η ΜΟΝΑΡΧΙΑ.—Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς πρωτευούσης ἐν Ἀθήναις, ὁλόκληρος ἡ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ κράτους συνεκεντρώθη εἰς αὐτὰς καὶ συνυφάνθη μὲ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Μετὰ τεσσάρων ἐτῶν διαπραγματεύσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, διεξαγομένας ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ζωγράφου, μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ Β' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀβδοὺτ Ἀζὶζ συνήνεσε νὰ δεχθῇ τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος καὶ κατὰ τὸ 1834 ἤρξαντο αἱ διπλωματικαὶ μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεις ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας, αἵτινες ἐκανονίσθησαν ὁριστικώτερον διὰ τῆς «*Συνθήκης φιλίας, Ἐμπορίου καὶ Συμμαχίας*», μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν τὴν 3ην Μαρτίου 1840.

ἐπιθυμίαν του δὲ ταύτην ἐνέκρινεν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος. Πρὸς τοῦτο εἶχον παραγελθῇ ἐν Μονάχῳ στέμμα, ξίφος καὶ σκῆπτρον. Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος αὕτη θρησκευτικὴ τελετὴ ἐματαιώθη διὰ τὸ πολύπλοκον αὐτῆς, ἴσως καὶ διότι δὲν ἠθέλησεν ὁ Ὄθων διὰ τοῦ χρίσματος νὰ φανῇ ἀποδεχόμενος τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ὡς ἐφρόνουν ἐν Πετρουπόλει.

Ὅπως δήποτε ἡ ἐπίσημος στέψις παρεκάμφθη καὶ ἀνελθὼν τὸν θρόνον ὁ ἡγεμὼν δὲν ἔφερε στέμμα, οὐδὲ ἐκράτει σκῆπτρον, διότι τὸ κομίζον ταῦτα γαλλικὸν βρίκιον «*Ἀέριος Δαίμων*» ἀφίκετο εἰς Πειραιᾶ τὴν ἑσπέραν τῆς 20ῆς Μαΐου, ὅτε εἶχον λήξει ἤδη αἱ τελεταί.

Οἱ γάμοι τοῦ Ὄθωνος. — Μετά τινα χρόνον ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος, ὅστις παραμείνας ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἀθήναις ἐκανόνισε μετὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος τὰ τοῦ μέλλοντος γάμου αὐτοῦ καὶ ἀπῆλθε. Μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα ἀνεχώρησεν ἐπίσης ὁ Ὄθων μεταβαίνων εἰς Βαυαρίαν, τῆς κυβερνήσεως ἀγνοούσης τὸν πραγματικὸν λόγον τῆς βασιλικῆς ταύτης ἀποδημίας. Ἐκυκλοφόρουν μόνον ἀόριστοι φῆμαι, ὅτι ἐπρόκειτο ὁ Ὄθων νὰ πραγματοποιήσῃ συνοικέσιον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Νικολάου Α' μεγάλης δουκίσσης *Ὄλγας Νικολάϊβιτς* ἥτις ἦγεν ἀκόμη τὸ δέκατον

Digitized by Google

Ἡ Νὺξ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

[Ὁ Καλλέργης ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν ζητεῖ τὸ Σύνταγμα ἀπὸ τὸν βασιλέα Ὄθωνα, προβάλλοντα ἀπὸ παραθύρου τῶν Ἀνακτόρων μετὰ τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας.]

[Λαϊκὴ εἰκὼν τῆς ἐποχῆς τοῦ Συντάγματος.]

Digitized by Google

τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας της. Ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἕνεκα τῆς ἀξιώσεως τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου, ὅπως ὁ Ὄθων μεταστῇ εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὁ Ὄθων ἀνατραφεὶς εἰς τὴν καθολικὴν πίστιν δὲν ἐδέχετο νὰ θυσιάσῃ τὸ θρησκευτικόν του αἴσθημα εἰς πολιτικὰ καὶ δυναστικὰ συμφέροντα.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ συνοικεσίου τούτου, ἡ προτίμησις ἔλαχεν εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμονεύοντος μεγάλου δουκὸς Αὐγούστου Παύλου τοῦ Ὀλδεμβούργου πριγκίπισσαν *Μαρίαν Φρειδερίκην Ἀμαλίαν*, διακρινομένην οὐ μόνον ἐπὶ ἐξαιρετικῷ κάλλει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ εὐφυΐᾳ. Ὁ γάμος ἐτελέσθη κατὰ τὸν ἱερουργικὸν τύπον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὴν 10)22 Νοεμβρίου 1836, οὐδεὶς δὲ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ βασιλέως ἐμερίμνησε νὰ ἀναγγείλῃ τοῦτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἐπληροφορήθη τὸ γεγονὸς μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων.

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία.—Οἱ νεόνυμφοι βασιλεῖς ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 2 Φεβρουαρίου 1837 καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ μετ' ἀνυποκρίτου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, προσλαβοῦσα ὡς διδάσκαλόν της τὸν Φίλιππον Ἰωάννου, πράγματι δὲ ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετὰ πολλῆς εὐχερείας. Ὁ μετά τινα ἔτη ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα ἀρχιδοὺξ Μαξιμιλιανός, ὁ κατόπιν γενόμενος αὐτοκράτωρ τοῦ Μεξικοῦ, ἔγραφε περὶ αὐτῆς «*ὅτι συνήνου τὴν ἀξιοπρέπειαν μετὰ τῆς χάριτος, οἱ δὲ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου της ἐξέφραζον πνεῦμα καὶ εὐστάθειαν χαρακτῆρος*». Ὁ δὲ Θείρσιος ἐσημείου περὶ τῆς Ἀμαλίας ὅτι: «*ὥσπερ Ζηνοβία τις προσείλκυσε τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἑλλήνων, βασιλοπρεπὴς ἐν τῇ παραστάσει, τολμηρὰ ἐν τῷ ἱππεύειν, θαρραλέα ἐν τοῖς κινδύνοις, ἔμπειρος ἐν τοῖς πολιτικοῖς*». Αἱ κοσμοῦσαι αὐτὴν ἀρεταὶ ἦσαν τῷ ὄντι ἀξιάγαστοι, ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀνδροπρεπὴς αὐτῆς χαρακτὴρ συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ δυναστικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπομάκρυνσις τῶν Βαυαρῶν.—Ἐν Μονάχῳ κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ Ὄθωνος εἶχε μελετηθῆ καὶ ἀποφασισθῆ ἡ ὁριστικὴ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀρχικαγγελλαρίου κόμητος Ἄρμανσμπεργ, μετὰ τῶν ἀφιχθέντων δὲ βασιλέων ἀφικνεῖτο ἐπίσης καὶ ὁ βαρῶνος Ἰγνάτιος Ρούδχαρτ, περὶ οὗ ἐθρυλήθη ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν θέσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ, καταργουμένης τῆς ἀρχιγραμματείας καὶ ἀπομακρυνομένου τοῦ κόμητος Ἄρμανσμπεργ. Ὁ θρῦλος ἐγένετο πραγματικότης, ὁ δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Λάϊονς προσεπάθησεν, ἐπισκεφθεὶς τὸν βασιλέα ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου, νὰ ἀποτρέψῃ τὴν κυβερνητικὴν ταύτην μεταβολήν, καθ' ὅσον ὁ ἀρχιγραμματεὺς προσέκειτο εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν. Ματαία ὅμως ἀπέβη ἡ μεσολάβησις αὐτοῦ. Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Ἄρμανσμπεργ εἶχε παρασκευασθῆ τῇ ἀπαιτήσει τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν ὁποίων προσέκλινεν ἤδη ὁ Ὄθων, ὅστις, ἅμα ἀποβιβασθεὶς εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἀρχιγραμματέα του, ὅτι ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ πολλάκις ὑποβληθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ παραίτησις.

Οὕτως ἀνέλαβε τὸ πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα ὁ Ἰγνάτιος Ρούδχαρτ, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἠγνοεῖτο ἐν Ἑλλάδι. Δὲν ἦτο οὗτος διακεκριμένος τις πολιτικός, μετρία ἦτο καὶ ἡ παίδευσις, εἰς δὲ τὴν πατρίδα του δὲν εἶχεν ἀνέλθει εἰς ἀξίωμα ἀνώτερον τοῦ νομάρχου. Κληθεὶς νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωθυπουργίαν συνῆψε συμβόλαιον, δι' οὗ ἐδικαιοῦτο νὰ παραμείνῃ ἐπὶ τετραετίαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ταῦτα πάντα ἐξένισαν τοὺς ἀνήκοντας εἰς πολιτικὰ κόμματα Ἕλληνας, ἐξήγειραν δὲ τὴν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ τούτων. Κυρίως ὅμως ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐδημιούργει κατ' αὐτοῦ ἐπεισόδια καὶ ἐφέρετο μετὰ σκαιότητος πρὸς αὐτόν. Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας δὲν ἠδύναντο νὰ προστατεύσωσιν αὐτὸν ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιθέσεων, ὅτε δὲ ἐξερράγη τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Οὐρσιλίου, πατριώτου Ἰταλοῦ καταδιωκομένου ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν καὶ καταφυγόντος ἐν Ἀθήναις, ἀπελαθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ Ρούδχαρτ, προεκλήθη δεινὸν σκάνδαλον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Λάϊονς, ὥστε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ παραιτηθῇ, μὴ ποιήσας χρῆσιν τοῦ ἐξασφαλίζοντος αὐτὸν συμβολαίου.

Τότε ὁ Ὄθων ἀπεφάσισε νὰ κυβερνήσῃ δι' Ἑλλήνων, ἄνευ πρωθυπουργοῦ, κρατήσας δι' ἑαυτὸν τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Οὕτω πᾶσα ἡ ἐξουσία καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῶν ὑπηρεσιῶν συνεκεντρώθησαν ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπηρεσία ἐξετελεῖτο ὑπὸ Γερμανῶν γραμματέων, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων οὐδὲ λέξιν ἐγνώριζον ἑλληνικήν. Ἡ Ἑλλὰς ἐκυβερνᾶτο τοῦ λοιποῦ ὡς ἀπόλυτος μοναρχία. Οὕτω πως ἤρξατο ὀργανούμενον συστηματικώτερον τὸ Κράτος.

Αὐλὴ τοῦ Ὄθωνος.—Ἡ πρώτη δυναστεία ἐπεδίωξε τὸν σχηματισμὸν ἀριστοκρατίας τινὸς ἐκ τῶν οἴκων τῶν διαπρεψάντων κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐπιστημῶν. Τὸ αὐλικὸν δὲ πρωτόκολλον τῆς ἐθιμοταξίας ἐτηρεῖτο μετ' ἄκρας αὐστηρότητος. Ἐπὶ πλέον ἡ βασίλισσα Ἀμαλία οὐδέποτε ἐπέτρεπε τὴν εἴσοδον εἰς τὰ ἀνάκτορα κυριῶν, αἱ ὁποῖαι ἐλευθερίαζον. Αἱ προσπάθειαι αὗται εἰς χώραν τῆς ὁποίας αἱ κοινωνικαὶ τάξεις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑποδουλώσεως εἶχον ἰσοπεδωθῆ, καὶ μετὰ ἕνα ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου ὁ κύριος χαρακτὴρ ἦτο ἡ λαϊκότης, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ προσβάλῃ τὸ κοινὸν αἴσθημα καὶ νὰ ἐγείρῃ δυσαρεσκείας. Ἡ αὐλὴ ἐν τούτοις ἔδιδε τὸν τόνον πάσης κοινωνικῆς κινήσεως ὑπὸ πνεῦμα ἀριστοκρατικόν,

Ὁ αὐλικὸς κύκλος ἀπετελέσθη ἀρχικῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Γερμανῶν. Παρ' ὅλην δὲ τὴν μικρότητα τοῦ κράτους, τὸ προσωπικὸν τῶν ἀνακτόρων ἦτο πολυάριθμον. Ὡς αὐλάρχης εἶχε προσληφθῆ ὁ κόμης Σπόρτα, ὑπηρέτουν δὲ ὡς ὑπασπισταὶ ὁ ἱππότης Φράϊ, οἱ Κίτσος Τζαβέλλας, Ἔσσε, Ἀντώνιος Μιαούλης, Σκαρλάτος Σοῦτσος, κόμης Βύρτσμπουργ, Δημήτριος Μαυρομιχάλης, Κανταχουζηνός, οἱ ἰατροὶ Ρέζερ καὶ Βίτμερ, ὁ ἱερεὺς Ἄρνετ, καὶ ἄλλοι αὐλικοὶ ὑπάλληλοι ὡς οἱ Στέλγελ, Ράϊνχεσμπεργ, Τὶτς καὶ ὡς ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ βασιλέως ὁ Λεχάϊερ, βραδύτερον δὲ ὅτε ἀνεχώρησεν ὁ Σπόρτα, ἐγένετο αὐλάρχης ὁ ναύαρχος Ἀντώνιος Κριεζῆς, προσελήφθη δὲ ὡς ὑπασπιστὴς ὁ Voigt von Honolstein, ὡς σταυλάρχης ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης καὶ ὡς ὑπασπισταὶ οἱ στρατηγοὶ τοῦ ἀγῶνος Βάσσος Μαυροβουνιώτης, Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, Ἰωάν. Μαμούρης, Μιαούλης, Μουρούζης, Βαλτινός, Χατζηχρῆστος, Ρώμας, Καρμπούνης, Δημήτριος Μπότσαρης, Παπατσώνης καὶ Δράκος. Οὕτως ὁ Ὄθων περιεστοιχήθη ὑπὸ τιτλοφόρων Γερμανῶν καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες διέπρεψαν κατὰ τὸν ἀγῶνα ἢ τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ τῶν καταγομένων ἐκ περιφανῶν οἴκων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ βασιλικὸς οἶκος αὐτοῦ ἔλαβεν ἀριστοκρατικὸν ὅλως χαρακτῆρα. Ὅταν δὲ συνέστησε τὸ ἱπποτικὸν τάγμα τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τοιαύτην τινὰ διάκρισιν ἀπένειμεν ἀνάλογα παράσημα, ἀλλ' ὑπῆρξε φειδωλότατος εἰς τὴν ἀπονομὴν αὐτῶν.

Οὕτως ὁ Μεγαλόσταυρος τοῦ Τάγματος τούτου ἀπενεμήθη μόνον εἰς ἐστεμμένους, εἰς μέλη βασιλικῶν οἴκων, εἰς διασήμους πολιτικοὺς ἄνδρας συντελέσαντας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ εἰς τοὺς ναυάρχους τοὺς μετασχόντας εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπενεμήθη ὁ Μεγαλόσταυρος εἰς τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην κατατεθεὶς ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἐπιζώντων δὲ ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος ἔλαβον αὐτὸν μόνον ὁ ναύαρχος Ἀνδρέας Μιαούλης, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης καὶ ὁ στρατηγὸς Τζόρτζ. Εἰς τοὺς λοιποὺς ἀπενεμήθησαν κατώτερα παράσημα.

Ὁ Ὄθων δὲν ἐπεσκέπτετο κατ' οἶκον ὑπηκόους του. Ἐξαίρεσιν μόνον ἔκαμε μεταβὰς εἰς Ὕδραν καὶ ἐπισκεφθεὶς τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην, ὅστις οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη τῆς ἡρωϊκῆς νήσου, ἐπεσκέφθη δὲ καὶ παρέμεινεν ἐπὶ ὥραν καὶ πλέον παρὰ τῇ κλίνῃ των τοὺς θνήσκοντας Ἀνδρέαν Μιαούλην καὶ Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην. Τοῦτο δὲ ἐθεωρήθη ὡς ἡ ὑψίστη τιμὴ πρὸς τοὺς ἐνδόξους πολίτας τῆς Νέας Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἀπένειμεν ὁ ἄναξ.

Τὰς ἀνωτέρας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς θέσεις εἶχον καταλάβει Βαυαροί, ἐλάχιστοι δὲ καὶ κατωτέρων συνήθως βαθμῶν ἦσαν οἱ προσλαμβανόμενοι Ἕλληνες.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ψήφισιν ὑπὸ τῆς Πρώτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ ψηφίσματος περὶ αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων, οἱ πλεῖστοι τῶν Γερμανῶν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, κατέλαβον δὲ τὰς θέσεις των Ἕλληνες καὶ παρέμειναν μόνον οἱ Βαυαροὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες συμμετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐγένοντο πολῖται Ἕλληνες, παρέμειναν δ' ἔκτοτε ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐξελληνίσθησαν. Περίεργον δὲ εἶναι ὅτι οὗτοι, καίτοι ἀλλοδαποὶ καὶ κατελθόντες μετὰ τοῦ Ὄθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐτάχθησαν μετὰ τῆς συνταγματικῆς μερίδος, ὥδευσαν δὲ καὶ οὗτοι ἐναντίον τῶν ἀνακτόρων κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐκείνην νύκτα.

Καὶ ὁ αὐλικὸς κύκλος τῶν κυριῶν ἀπετελέσθη ἀπὸ Γερμανίδας, αἵτινες ὑπῆρξαν αἱ πρῶται κυρίαι ἐπὶ τῶν τιμῶν, τιμητικῶς δὲ ἔφερον τὸν τίτλον τοῦτον δέσποιναι, οἷαι ἡ σύζυγος τῶν Γερουσιαστῶν Ἀναστασίου Μαυρομιχάλη, Κολοκοτρώνη, Κριεζῆ, αἵτινες παρίσταντο μόνον κατὰ τὰς ἐπισήμους τελετάς. Τὴν βασίλισσαν Ἀμαλίαν ἠκολούθησαν ἐκ Γερμανίας ἡ Κυρία Welly ὡς μεγάλη Κυρία, ἡ δεσποινὶς Ἰουλία βαρωνὶς Nodenpflicht, ἡ κόμησσα Plaskow, ὀνομασθεῖσα βραδύτερον μεγάλη Κυρία, ἡ βαρωνὶς d' Ideville, ἡ Κυρία Wisentau, ἡ βαρωνὶς Remenkampf, ἥτις ἦτο χαριεστάτη καὶ διεκρίνετο μεταξὺ τῶν Γερμανίδων Κυριῶν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν κομψότητά της.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας της ἡ βασίλισσα Ἀμαλία προσέλαβε παρ' αὐτῇ τὴν δεσποινίδα Ρόζαν Μπότσαρη, θυγατέρα τοῦ ἥρωος Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ὁποίου ὁ ἔνδοξος θάνατος τοσαύτην συγκίνησιν προεκάλεσεν ἐν Εὐρώπῃ, ὥστε ὁ Δῆμος τῶν Παρισίων ὠνόμασε μίαν τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ταύτης διὰ τοῦ ὀνόματός του. Βραδύτερον εἰσήχθησαν ἐν τῇ αὐλῇ δύο ἕτεραι Ἑλληνίδες, ἡ Φωτεινὴ Μαυρομιχάλη, ἐγγονὴ τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μάνης Πετρόμπεη, καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ ναυάρχου Κριεζῆ. Πᾶσαι αἱ δεσποινίδες αὗται εἶχον ἐπιμελημένην ἀνατροφὴν καὶ ὡμίλουν ὡς ἰδίαν γλῶσσαν τὴν γαλλικήν. Εἰς τὰ κατόπιν ἔτη πρὸς ἀναπλήρωσιν αὐτῶν προσελήφθησαν ὡς κυρίαι ἐπὶ τῶν τιμῶν ἡ κυρία Τσαμαδοῦ, αἱ δεσποινίδες Λιδωρίκη, Βιλελμίνα Ράϊνεκ, Ἀσπασία Καρμπούνη καὶ Μαρία Γρίβα.

Ὅσαν ἐπερατώθη ἡ οἰκοδομὴ τῶν ἀνακτόρων, ἡ πόλις δὲ εἶχεν αὐξήσει εἰς πληθυσμόν, αἱ αὐλικαὶ συναναστροφαὶ γενόμεναι συχνότεραι συνεκέντρουν τὸ ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς διεθνοῦς κοινωνίας καὶ ἔδιδον τὸν τόνον πάσης κοινωνικῆς κινήσεως. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων καθιέρωσε τὸν χορὸν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, τὸν ὀνομασθέντα χορὸν τῶν ἀγωνιστῶν διδόμενον πρὸς τιμὴν αὐτῶν, εἰς ὃν ἐκαλοῦντο πάντες οἱ βαθμοῦχοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Ἡ βασίλισσα ἠξίου ὅπως πᾶσαι αἱ κυρίαι, αἱ ἔχουσαι εἴσοδον εἰς τὰ ἀνάκτορα, παρίστανται εἰς αὐτόν, συνέβη δ' ὡς ἐκ τούτου θλιβερὸν ἐπεισόδιον, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῆς συζύγου τοῦ στρατηγοῦ Χάν. Εὑρισκομένη αὕτη ἐν ἐνδιαφερούσῃ καταστάσει, δὲν εἶχε μεταβῆ εἴς τινα χορὸν καὶ ἐκλήθη τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ὅπως προσέλθῃ ἀφεύκτως. Προσῆλθε τῷ ὄντι, ἀλλὰ καταληφθεῖσα ἐκ τῆς κοπώσεως ὑπὸ τῶν ὠδίνων προώρου τοκετοῦ, ἀπέθανε τὴν ἰδίαν νύκτα.

Ὁ χορὸς οὗτος ἤρχιζε διὰ τοῦ *συρτοῦ*, ὃν ἐχόρευον οἱ ἀγωνισταί, μεθ' ὃν ἠκολούθουν οἱ εὐρωπαϊκοὶ χοροί. Ὁ Grenier διατρίβων τότε ἐν Ἀθήναις, διέσωσεν ἡμῖν τὴν περιγραφὴν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν: Παρῆσαν, λέγει, οἱ βασιλεῖς, περὶ αὐτοὺς δὲ ἐσχηματίσθη ὁ διπλωματικὸς κύκλος. Οἱ ἡγεμόνες συνωμίλουν μετ' ἐκείνων, οὓς ἤθελον νὰ διακρίνουν. Αἱ τοιαῦται συνομιλίαι διήρκεσαν ἐπὶ μίαν ὥραν, μεθ' ὃ ἤρξατο ὁ χορὸς διὰ τῆς *πολωνέζας*, ἥτις εἶναι ἓν εἶδος περιπάτου κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ κύριοι καὶ αἱ κυρίαι ἀλλάσσονται εἰς ἕκαστον γῦρον. Οἱ πρεσβευταί, ὁ πρωθυπουργός, οἱ πρόεδροι τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς, εἶναι οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τοῦτον ἐκ δὲ τῶν κυριῶν μόνον αἱ δεσποινίδες ἐπὶ τῶν τιμῶν καὶ αἱ κυρίαι τοῦ διπλωματικοῦ σώματος.

Ὑπάρχουν καθίσματα περὶ τὴν αἴθουσαν, εἰς τὸ κέντρον δ' αὐτῆς δύο ἀνάκλιντρα προωρισμένα διὰ τοὺς βασιλεῖς. Οὗτοι ὀρχοῦνται μετὰ πάθους κατα τὰς διακοπὰς δὲ περιφέρονται εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ὁμιλοῦν μετὰ τῶν κεκλημένων. Ὁ βασιλικὸς πρίγκιψ Γερμανός, παρευρισκόμενος εἰς τὸν χορόν, ἦτο μία ἰσχνὴ κατέρυθρος ὑψηλότης ἥτις γνωρίζει ἄριστα τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν καὶ λαλεῖ ἓξ γλώσσας. Ὀλίγαι εἶναι, αἱ ὡραῖαι γυναῖκες. Διὰ νὰ εὕρῃ τις τὸν γνήσιον ἑλληνικὸν τύπον, δέον νὰ μεταβῇ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἡ πρωτεύουσα καὶ ἰδίως ἡ ἀνωτέρα τάξις δὲν παρέχει ἄφθονον τοῦτον. Θὰ ὁμιλήσω οὕτω μόνον διὰ τὰς τέσσαρας δεσποινίδας ἐπὶ τῶν τιμῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου: Ἡ δεσποινὶς Μαυρομιχάλη, διάσημος ἤδη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐγγονὴ τοῦ Πετρόμπεη, ὑψηλή, εὐλύγιστος, μὲ κατατομὴν ἑλληνικήν, μὲ ζωηρὸν βλέμμα, μελαχροινὴ μὲ γαλανὰ μάτια (εἷς παλαιὸς ἑλληνικὸς θρῦλος λέγει ὅτι, ὁ διάβολος ἔχει ἀναμιχθῆ εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην), κυριαρχεῖ τῆς αἰθούσης. Φέρει ἓν ὄνομα ἄριστα τεθὲν εἰς τὸ λάμπον κάλλος αὐτῆς. Ὀνομάζεται Φωτεινή. Ἡ δεσποινὶς Ρόζα Μπότσαρη, θυγάτηρ τοῦ νεωτέρου Λεωνίδα, δροσερὰ καὶ λευκή, μειδιῶσα, χαρίεσσα, ἀθῶα καὶ πνευματώδης, ἔχει ἓν ὕφος ἀνθρώπινον, ἐνῷ ἡ δεσποινὶς Μαυρομιχάλη ἐμφανίζει θεὰν τῆς ἀρχαιότητος. Ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν ἀντίθεσις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὀνόματά των ἀκόμη· ἡ μία εἶναι lumineuse, ἡ ἄλλη rose. Ἡ δεσποινὶς Κριεζῆ, σχεδὸν Γαλλὶς τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀμφίεσιν. Ἐν τέλει παρίσταται καὶ μία Γερμανὶς ἀσπρειδερή, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μοῦ προξενεῖ τρόμον καὶ νὰ τὸ προφέρω ἀκόμη· στερεῖται γραμμῶν καὶ χρωμάτων· ὁμοιάζει λευκὸν τυρὸν ἐντὸς ἀσκοῦ. Εὐτυχῶς, πρὸς τιμὴν τῆς Γερμανίας, εὑρίσκεται ἐνταῦθα ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ὅπως ἀντιταχθῇ ὁπωσδήποτε πρὸς τὸ κάλλος τῶν Ἑλληνίδων κυριῶν.

Ἡ καλλονὴ ἰδίως τῆς Φωτεινῆς Μαυρομιχάλη προεκάλει κατάπληξιν εἰς πάντας τοὺς ξένους, δὲν ὑπάρχει δὲ συγγραφεὺς διελθὼν τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις δὲν ἔπλεξεν ἐγκώμια εἰς αὐτήν, πλεῖστοι δὲ ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὴν καὶ ἡ προσωπογραφία της γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ διασήμου ζωγράφου Hese, κοσμεῖ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μονάχου. Μία εὐγενὴς κυρία, συναντηθεῖσα μετ' αὐτῆς εἰς τὰ ἀνάκτορα, γράφει εἰς τὰς ἐντυπώσεις της τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ δεσποινὶς Φωτεινὴ Μαυρομιχάλη εἶναι ἐκτάκτου καὶ ἰδιορρύθμου ὅλως ἑλληνικοῦ κάλλους. Ἔχει ἀνάστημα μέτριον καὶ λαιμὸν κύκνου, ὅστις δίδει εἰς αὐτὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτοκρατεί-

Digitized by Google

ρας καὶ κάμνει νὰ σβύνουν ἐνώπιόν της πᾶσαι αἱ παριστάμεναι κυρίαι. Ἂς φαντασθῇ τις γαλανὰ μάτια πλήρη θελγήτρων καὶ ἐπιδερμίδα σιτόχρουν, ἥτις ἁρμόζει εἰς αὐτὴν θαυμασίως. Οἱ ὀδόντες της εἶναι μικροὶ καὶ στιλπνοί, τὰ χείλη της μᾶλλον εὔσαρκα, καὶ ὅμως τὸ στόμα αὐτὸ εἶναι ἀνεκλαλήτου χάριτος. Τὸ μέτωπόν της εἶναι εὐρὺ καὶ ἡ μύτη της ἀρχαίου ἀγάλματος· τὰ μαλλιά της εἶναι οὔτε ξανθά, οὔτα μαῦρα, οὔτε καστανά. Δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω τὸ χρῶμά των, ἠξεύρω ὅμως ὅτι ἔχω ἐμπρός μου τὸ τελειότερον πλάσμα, ὅπερ εἶδόν ποτε εἰς τὴν ζωήν μου. Ἐὰν τὸ ἠθικὸν κάλλος του ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ σωματικόν του, τότε πρέπει νὰ συμπεράνω ὅτι ἡ Εὔα κατῆλθε πάλιν εἰς τὸν κόσμον πρὸ τῆς ἁμαρτίας της. Ἡ βασίλισσα μοῦ εἶπεν ὅτι πράγματι ἡ ψυχή της ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν μορφὴν αὐτῆς. Τὸ πνεῦμά της ἐξ ἄλλου εἶναι σπινθηροβόλον καὶ ἡ μάθησίς της εὐρυτάτη»..

Ἡ βασίλισσα, λέγει ἡ ἰδία συγγραφεύς, εἶναι ἐκτάκτως ὡραία. Μετρίου ἀναστήματος καὶ ὀλίγον εὐτραφής, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ ὕφους φαίνεται ἔχουσα γιγάντειον ἀνάστημα, τοὺς ὀφθαλμοὺς βαθυκυάνους, ἀλλ' οὐχὶ γλυκεῖς· ὁ συναντᾷ τις εἰς οἱανδήποτε αἴθουσαν πρὸ τῆς ἑστίας ἢ πρὸ τραπέζης ὅπου παίζεται τὸ οὐΐστ καὶ τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ δὲν ἔχει οὔτε ἐπεισόδια, οὔτε περιπετείας. Τὴν γαλλικὴν κοινωνίαν τὴν προστατεύει ἐκ τῶν συνεπειῶν τῆς ρωμαντικότητος χωροφυλακὴ ἐξ 22.000 ἀνδρῶν. Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅμως ρέει αὕτη ἐλευθέρα καὶ συνυφαίνεται μὲ τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φαντασιώδης θεατρικὴ ζωὴ τῆς δεσποινίδος Ζὼρζ (διασήμου ἠθοποιοῦ) ἢ τῆς κυρίας Δορβάλ, ἡ ζωὴ δηλαδὴ τῶν διαφόρων ρόλων των εἶναι ὀλιγώτερον ἔκτακτος καὶ πτωχοτέρα εἰς περιπετείας, εἰς ἐπεισόδια, εἰς συγκινήσεις, εἰς παθητικὰς σκηνάς, τῆς ζωῆς τῶν πλείστων δεσποινῶν τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς αἰθούσας.

Ἀναφέρω μερικὰς ἐξ αὐτῶν: Ἡ σύζυγος τοῦ κ. R. P. (Ρήγα Παλαμήδη) ἦτο νεάνις Ὀθωμανίς, θάλλουσα εὐτυχὴς εἰς τὴν σκιὰν τοῦ πατρικοῦ χαρεμίου εἰς τινα κοιλάδα τῆς Θεσσαλίας· ἦτο δεκαπενταέτις ὅτε ἐξερράγη ὁ πόλεμος· νύκτα τινὰ ὁ οἶκός της ἐξεβιάσθη, διηρπάγη καὶ ἐπυρπολήθη. Αἱ γυναῖκες τοῦ χαρεμίου ἀπήχθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ διενεμήθησαν μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ θυγάτηρ τοῦ βέη ἔλαχεν εἰς τὸν Ρήγαν Παλαμήδην, ὅστις τὴν κατέστησε σύζυγόν του. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν· ἡ κυρία Παλαμήδη κατέφυγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, διῆλθε πέντε ἔτη ἐντὸς σπηλαίου τρώγουσα μόνον χόρτα. Ἰδού την σήμερον, σύζυγον διασήμου πολιτικοῦ, χορεύουσαν πόλκαν μετὰ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν. Ὅλα ταῦτα ὁμοιάζουν μὲ τὸ δεύτερον ᾆσμα τοῦ «*Πειρατοῦ*» τοῦ Βύρωνος.

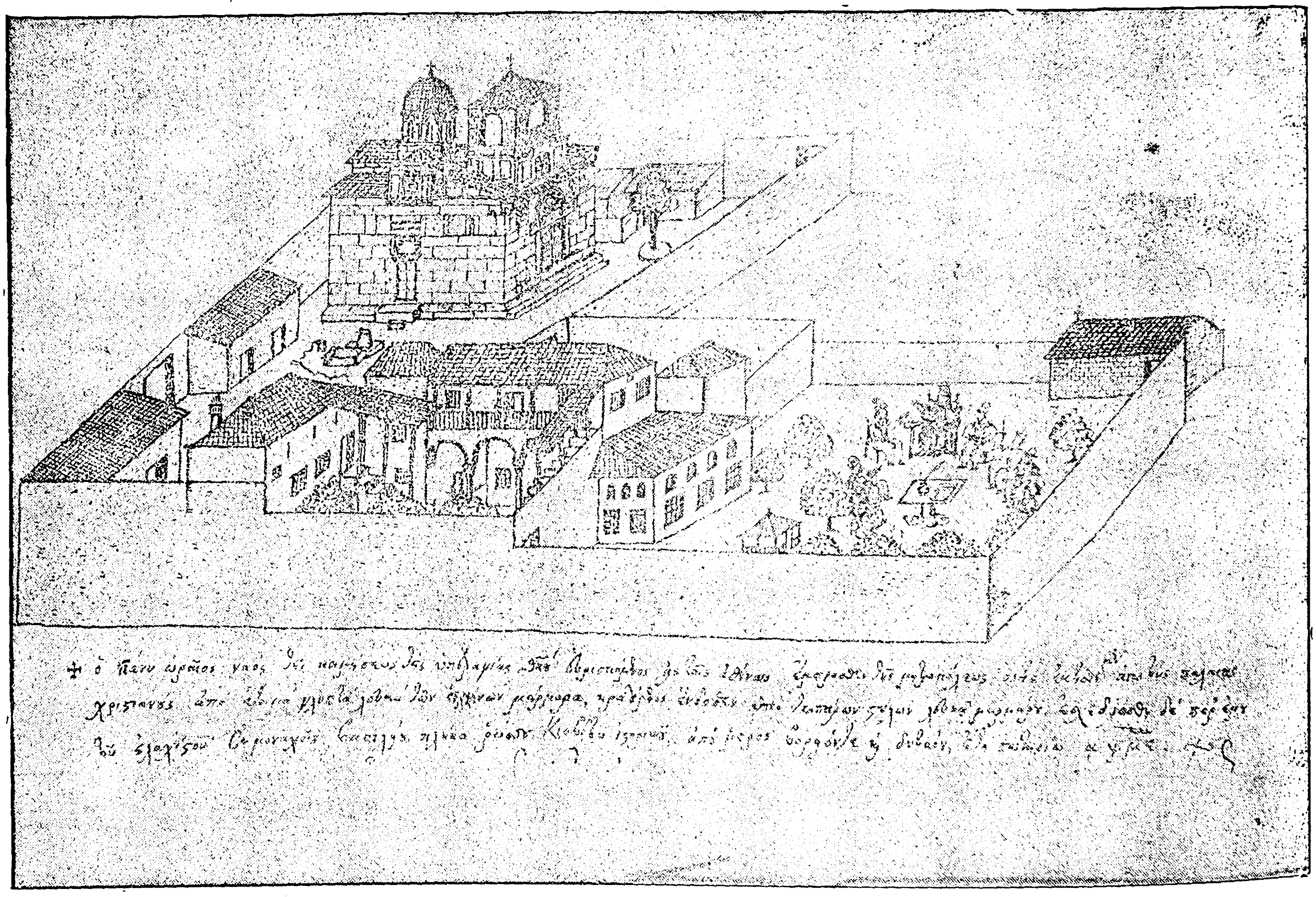

Ὁ ἄλλοτε μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (σημερινὸς Ἅγιος Ἐλευθέριος) μετὰ τοῦ οἰκήματος τοῦ Μητροπολίτου.
[Σχεδιάγραμμα μοναχοῦ τινος χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1845]

Ὁ ποιητὴς οὗτος ἔλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τύπους, εἰκόνας καὶ ὑποθέσεις ποιημάτων. Εἶναι δὲ ἐκ τῶν ποιητῶν, ὅστις προσηλοῦται πιστῶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ὅστις ἔζησε μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἤκουσε τὰς ἀφηγήσεις καὶ τὰ δημοτικά των τραγούδια καὶ ἔπλασσε τοὺς τύπους του ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἔχω ἐνώπιόν μου τὸν *Γκιαοὺρ* αὐτοῦ· δὲν ἀπέθανεν οὗτος εἰς τὸ μοναστήριον, ὡς λέγει ὁ ποιητής· ἐπανῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἠθέλησε νὰ σβύσῃ τὸν πυρετόν του, τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του, τὸ θλιβερὸν παρελθόν του εἰς τὴν πολιτικὴν ἔξαψιν, εἰς τὰς τιμὰς καὶ εἰς τὸν πλοῦτον. Διηγοῦνται ἄπειρα περὶ τῆς σκληρότητός του κατὰ τὸν πόλεμον. Εἶναι ὁ διάσημος σήμερον βουλευτὴς Cl.... Τύπος τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ πλάσσῃ μόνον ποιητικὴ φαντασία ποιητοῦ ἢ νὰ εἰκονίσῃ ὁ χρωστὴρ τοῦ Ὁρατίου Βερνέ. Ὡραιοτάτη ὠχρὰ φυσιογνωμία, μὲ μακρὰν μέλαιναν κόμην. Τὸ μαῦρον ὄμμα του, ὄμμα τῆς Μεσημβρίας, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου δὲν δύναταί τις νὰ εἰσδύσῃ, οὐδὲ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἔκφρασιν, οὔτε νὰ ὁρίσῃ τὸ χρῶμα, οὐδὲ νὰ διακρίνῃ ἐὰν εἶναι ἤρεμον ἢ ἀστράπτον, εἰρηνικὸν ἢ θωπευτικόν. Βαδίζει εἰς τὴν ἀνακτορικὴν αἴθουσαν μὲ ἐπηρμένην τὴν κεφαλήν, μὲ τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς λαβῆς τῆς σπάθης· χαιρετᾷ ἐνίοτε μετὰ χάριτος καὶ προσηνείας. Περίεργον κρᾶμα σκιᾶς ᾅδου, κάλλους, εὐγενείας καὶ εὐφροσύνης.

Εἶδον εἰς τὸν χορὸν τὴν Κυρίαν Γρίβα, σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου Γρίβα. Ἦτο αὕτη ὡραία, ὅπως ἡ ὁμηρικὴ Ἑλένη. Ὑπανδρευμένη μετά τινος ἁρματολοῦ, ἐνέπνευσεν ἔρωτα εἰς τὸν στρατηγόν· ὁ σύζυγός της εὑρέθη ἡμέραν τινὰ φονευμένος καὶ ὁ Γρίβας ἐνυμφεύθη τὴν χήραν του. Κατὰ τὸν πόλεμον περιπατοῦσα ἔξωθεν τῆς σκηνῆς, προσεβλήθη ὑπὸ ὄφεως· εἰς τὰς κραυγάς της ἔσπευσαν τὰ παλληκάρια, αὕτη ὅμως δὲν ἐδέχθη οὐδεὶς ἄλλος νὰ ἐγγίσῃ αὐτὴν πλὴν τοῦ συζύγου της· διὰ μιᾶς ἡγεμονικῆς κινήσεως τῆς χειρὸς ἀπεμάκρυνε τοὺς ὁπλίτας. Ἐκάλεσαν τὸν Γρίβαν· ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὄφις κατέτρωγεν αὐτήν. Ἄλλην τινὰ ἡμέραν ὁ στρατηγὸς ἠθέλησε νὰ φονεύσῃ ἄνθρωπόν τινα ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῆς. Ἡ κυρία Γρίβα ριφθεῖσα πρὸ αὐτοῦ ἐδέχθη εἰς τὸν βραχίονά της τραῦμα, τοῦ ὁποίου φαίνονται τὰ ἴχνη ἀκόμη.

Μοῦ ἐπέδειξαν ἐσχάτως εὐγενῆ δέσποιναν ἀρκετὰ ἡλικιωμένην. Ἡ θέα της δὲν δεικνύει ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἡρωῒς δράματος. Ἐν τούτοις τὴν κυρίαν αὐτὴν ἠράσθη παραφόρως ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων Μουχτάρ. Αὕτη ὅμως δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἀξιώσεις του καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν πατρικὸν πύργον. Ὁ Μουχτὰρ πασᾶς ἀπαρτίσας στρατὸν ἀπὸ ἱππεῖς καὶ πυροβολικὸν ἐξεστράτευσεν ὅπως ἁρπάσῃ τὴν κόρην. Οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι τῆς νεάνιδος ὠχυρώθησαν εἰς τὸν πύργον της, ἀπέκρουσαν τοὺς γῦπας αὐτοὺς καὶ ἐφορμήσαντες τὴν κατάλληλον στιγμήν, ἐφόνευσαν μερικὰς δεκάδας ἐξ αὐτῶν, ὁ δὲ Μουχτὰρ ἔφυγε διωκόμενος καὶ ἀποσπῶν τὴν γενειάδα του ἐξ αἰσχύνης.

Πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀλλαχοῦ ὄνειρον, φαντασίαν, ἀναμνήσεις περιπετειωδῶν ἀναγνωσμάτων καὶ σκηνικῶν ἔργων, ἐνταῦθα εἶναι ρεαλιστικὴ ἱστορία. Πόσων ἐκ τῶν ὡραίων αὐτῶν κυριῶν οἱ πατέρες ἀνεσκολοπίσθησαν καὶ αἱ μητέρες ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Βόσπορον. Οὕτως ἡ νεαρὰ ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἔγεμε μυθιστορηματικῶν ἡρώων, τύπων καὶ χαρακτήρων, οἵτινες προσείλκυον τὸ ἐνδιαφέρον, πλειότερον τῶν διπλωματῶν μὲ τὰς ἀλλοκότους φυσιογνωμίας, τὰ κίτρινα μαλλιά, τὰ κυρτωμένα σώματα καὶ ἀπετέλουν ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ὡραίους ἐκείνους ἄνδρας μὲ τὰ εὐσταλῆ σώματα, ἢ τὰς Ἑλληνίδας, ἑκάστη τῶν ὁποίων εἶχε τὴν περιπετειώδη ἱστορίαν της.

Ζέννυ Θεοτόκη.—Εἰς τὴν αὐλὴν ἐπεκράτει ἄκρα αὐστηρότης ἠθῶν· ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἐπ'

ὀφθαλμός της ἀστράπτει καὶ διαπερᾷ, ἀλλὰ δὲν θέλγει· ἔχει ὡραιότατον στόμα καὶ ὀδόντας, γελᾷ δὲ χαριέστατα. Οὐδεμίαν τάσιν ἔχει πρὸς τὰ γυναικεῖα λεγόμενα ἔργα, καὶ ἐνῷ ὁμιλεῖ περὶ μουσικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ὡς κατέχουσα τὰς δύο ταύτας τέχνας, δὲν ἐγγίζει τοὺς δακτύλους εἰς τὸ κλειδοκύμβαλόν της καὶ γίνεται τοῦτο ἡ προσφιλὴς κατοικία τοῦ ψιττακοῦ της καὶ θήκη πλήθους γλυκισμάτων καὶ ὀπωρῶν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ διὰ τὴν ζωγραφικήν· γνωρίζει τοὺς βίους τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ χαράξῃ τὴν ἁπλουστέραν γραμμήν. Ἔχει ὅμως μεγάλην τάσιν πρὸς τὰ ἀνδρικὰ ἔργα· ἱππεύει ὡς ὁ καλύτερος ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ἐργάζεται εἰς τὸν κῆπον ὡς ὁ καλύτερος βοτανικός, ἀντέχουσα ἐπὶ ὥρας εἰς τὸν καύσωνα τοῦ ἡλίου καὶ τὴν δριμύτητα τοῦ ψύχους καὶ ἀσχολεῖται μεγάλως μὲ τὴν πολιτικήν.

Εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὰς κοσμικὰς ἐν γένει συγκεντρώσεις, ἐκεῖνο ὅπερ ἐπροξένει κυρίως ἐντύπωσιν δὲν ἦσαν οὔτε αἱ ἀμφιέσεις, οὔτε οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς, οὔτε αἱ φυσιογνωμίαι τῶν ξένων διπλωματῶν. Ἦσαν αἱ βιογραφίαι τῶν Ἑλλήνων. Εἰς χώραν ἐξελθοῦσαν ἐξ ἑνὸς μεγάλου καὶ τρομεροῦ πολέμου, ἕκαστον πρόσωπον ἀπετέλει ἴδιον τύπον καὶ εἶχεν ἰδίαν ἱστορίαν. Δὲν εἶναι, λέγει ὁ Grenier, οἱ ἄνθρωποι ἐνταῦθα μονότονοι ὑπάρξεις, ὅπως ἀλλαχοῦ, οἱ ἀνατρεφόμενοι ἐντὸς ἑνὸς οἰκοτροφείου ἢ ἑνὸς μοναστηρίου, ἢ ἐκπαιδευθέντες εἰς διαφόρους σχολὰς καὶ τοὺς ὁποίους

Digitized by Google

οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχετο κυρίας, τῶν ὁποίων ἡ διαγωγὴ ἦτο ὕποπτος, εἰς οἱανδήποτε τάξιν καὶ ἂν ἀνῆκον αὗται. Ἐκ τούτου προεκαλοῦντο δυσαρέσκειαι κατ' αὐτῆς καὶ ἔχθραι ἀκόμη. Ἠρνήθη νὰ προσκαλέσῃ εἰς χορὸν κυρίαν τινὰ παρουσιασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Καλλέργη καὶ οὐδέποτε ἐδέχθη κυρίαν ὑπουργοῦ εἰς γεῦμα ἢ εἰς χορόν. Ἡ Ἀμαλία δὲν ἐξέκλινε τῆς πορείας ἣν εἶχε χαράξει. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Πισκατόρυ, ὅστις ἐζήτησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν αὐλὴν τὴν κυρίαν Ζέννυ Θεοτόκη. Ἦτο αὕτη θυγάτηρ τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου Somerville Digby καὶ εἶχε πληρώσει διὰ τῶν σκανδάλων της τὴν Εὐρώπην. Δεκαοκταέτις καὶ ὡραιοτάτη ὑπανδρεύθη τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Ἰρλανδίας λόρδον Ellenborough, ἄγοντα τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος. Δὲν ἤργησε νὰ συνάψῃ ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ γραμματέως τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας, τοῦ κατόπιν πρωθυπουργοῦ Schwarzenberg. Ὁ σύζυγός της ἤγειρεν ἀγωγὴν κατ' αὐτῆς ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ ἐζήτησε δικαστικῶς διαζύγιον. Ἡ ὑπόθεσις

Ἔκτοτε ἡ κυρία αὕτη ἐδημιούργησεν εὐρύτατον κύκλον περὶ αὐτὴν καὶ προεκάλει διαρκῶς σκάνδαλα. Ἀφήσασα τὸν Πισκατόρυ, ἐρωτεύθη παραφόρως τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ βασιλέως στρατηγὸν Χριστόδουλον Χατζηπέτρον, ἕνα τῶν ὡραιοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς. Ἡ βασίλισσα κατηγανάκτησε καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν Χατζηπέτρον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐτοποθετήθη οὗτος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ἐν Λαμίᾳ. Ἡ Ζέννυ Θεοτόκη ἠκολούθησεν αὐτόν, ὁ δὲ ἐραστής της ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν βασιλικὰς τιμὰς ἐν Λαμίᾳ, διατάσσων νὰ παιανίζῃ ἡ μουσική, ὁσάκις ἐξήρχετο μετ' αὐτοῦ. Ἐξέσπασε τότε δεινὸν σκάνδαλον καὶ ὁ Χατζηπέτρος διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας. Οἱ οἶκοι τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ὡραίαν Ζέννυ ἥτις ἀπογοητευθεῖσα ἀφῆκε καὶ τὸν σύζυγον καὶ τὸν ἐραστὴν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν, ὅπου ὑπανδρεύθη τὸν διενεργήσαντα τὰς ἱστορικὰς σφαγὰς Μέτζ-Οὐὰλλ καὶ ἠκολούθησε τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς τοῦ περιφήμου σφαγέως. Οὕτως αἱ Ἀθῆναι εἶχον μεταβληθῆ εἰς κέντρον παραδόξων γυναι-

γενικῆς ἀπαιδευσίας, ἢ οἷον δήποτε ἄνδρα προεξάρχοντα διὰ τῆς παιδεύσεως, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶναι Ἕλλην ἀνατραφεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Τότε ἐννοεῖ τις, τί εἶναι ἡ πόλις αὕτη τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἣν οἱ διπλωμάται μετὰ τῆς συνήθους κουφότητός των προσποιοῦνται περιφρόνησιν. Ὅσον εἶναι ἀνίσχυρος ἡ κοινωνία της ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἔργοις, τόσον εἶναι κραταιὰ ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῆς διανοίας. Ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς δὲν ἔχει οὔτε χρήματα, οὔτε στρατούς, οὔτε στόλους· ἀλλ' ἔχει δύναμιν μείζονα, δύναμιν φοβερωτέραν διὰ τὴν Τουρκίαν· τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ Πανεπιστήμιόν της.

«Αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἐκπαιδευτικὴ πόλις, παρέχουν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην μοναδικὸν θέαμα εἰς τὸν κόσμον, ἀναμιμνήσκουσαι τὸ παρισινὸν πανεπιστήμιον τοῦ μεσαίωνος καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὡς πάλαι ποτὲ οἱ μαθηταὶ τῶν Παρισίων, οὕτω καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελοῦσιν εἶδός τι ἰδιαιτέρας δημοκρατίας, καὶ εἶναι, ὡς ἐκεῖνοι, θορυβώδεις, δυσήνιοι, ἐνίοτε ἐνοχλητικοὶ διὰ τοὺς

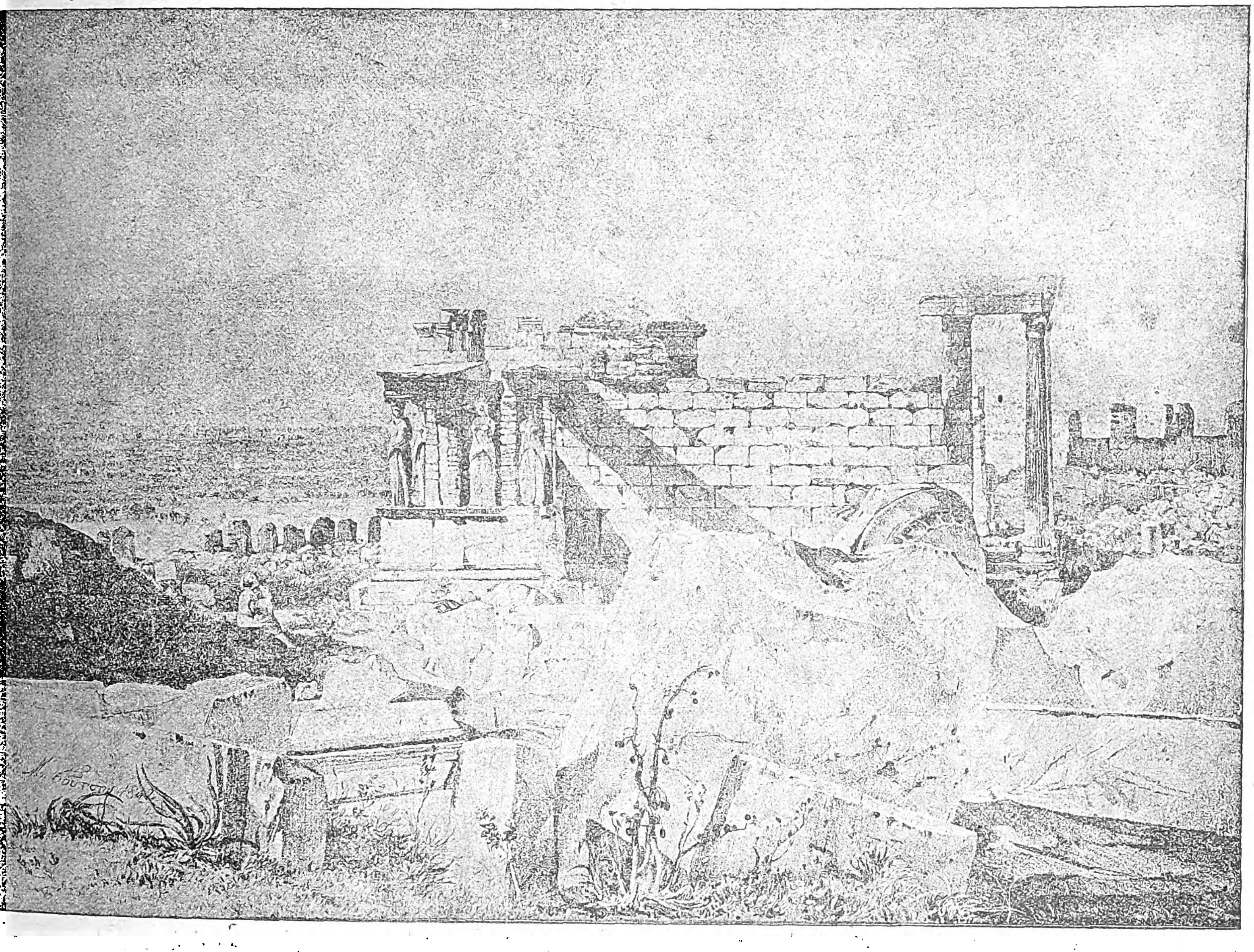

Ἡ Πύλη τοῦ Ἐρεχθείου.
[Εἰκὼν ἀνήκουσα εἰς τὸν κ. Δ. Καμπούρογλου. Φωτογραφία Ξανθοπούλου· πλὰξ τῆς ὑπηρεσίας Σχεδίου Πόλεων]

οὕτως ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα μεγάλου κοινωνικοῦ σκανδάλου. Ὁ λόρδος Πάλμερστον ἐζήτησε παρὰ τῆς αὐστριακῆς Κυβερνήσεως τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ Λονδίνου τοῦ νεαροῦ διπλωμάτου, ὅστις καὶ ἀπελύθη. Τὸ δικαστήριον παρασχὸν εἰς τὸν σύζυγον τὸ διαζύγιον κατεδίκασε τὸν ἐραστὴν εἰς πρόστιμον ἑκατὸν λιρῶν, πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἀπατηθέντος γέροντος λόρδου. Ὁ Schwarzenberg ἔσπευσε νὰ ἐμβάσῃ τὸ ἐπιβληθὲν πρόστιμον εἰς τὸν ἀρχιδικαστήν, σημειώσας, ὅτι οὐδέποτε ἐφαντάζετο ὅτι τόσον εὔθηνὰ ἐστοίχιζεν ἡ τιμὴ ἑνὸς ἀντιβασιλέως ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ νεαρὰ χήρα ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον, ἐκεῖ δὲ ὑπανδρεύθη τὸν βαρῶνον δὲ Φλέμιγκ, ἀλλὰ γνωρισθεῖσα μετὰ τοῦ νεαροῦ Κερκυραίου Σπυρίδωνος Θεοτόκη, ἔπλεξε νέον εἰδύλλιον, ἐξ οὗ προεκλήθη μονομαχία, καθ' ἣν ἐτραυματίσθη ὁ δὲ Φλέμιγκ. Ἐπηκολούθησε νέον διαζύγιον καὶ γάμος μετὰ τοῦ Θεοτόκη. Τὸ νεαρὸν ζεῦγος κατῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἤγειρεν ὡραῖον μέγαρον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σωκράτους, ἤνοιξε τὰς αἰθούσας του καὶ ἐδέχετο τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν. Ὁ ἔρως ὅμως τῆς ὡραίας Ἀγγλίδος πρὸς τὸν Θεοτόκην δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν· τάχιστα ἡ Θεοτόκη ἐγένετο ἐρωμένη τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Πισκατόρυ, ὅστις παρεκάλεσε τὴν βασίλισσαν νὰ δεχθῇ αὐτὴν εἰς ἀκρόασιν. Ἡ Ἀμαλία ἠρνήθη.

κείων τύπων, οἵτινες προσέθετον νέον ἐξωτικὸν χρῶμα εἰς τὸ ἰθαγενὲς τοιοῦτο.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς αὐλῆς τῆς πρώτης δυναστείας, διεπλάσσετο ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Ἡ ὑπεράγαν ἐν τούτοις αὐστηρότης τῶν πρώτων βασιλέων καὶ ἡ προσήλωσις αὐτῶν εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς ἀρχὰς προεκάλουν διαρκεῖς δυσαρεσκείας, ἡ δὲ ἀνάμιξις τῆς βασιλίσσης εἰς τὴν πολιτικὴν συνεπύκνου περὶ τὸν θρόνον μίση καὶ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐξερράγησαν εἰς τὴν Ὀκτωβριανὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862, τὴν ἀνατρέψασαν τὴν πρώτην δυναστείαν.

Καὶ αὐτὴ μὲν ἦτο ἡ κοινωνικὴ εἰκὼν τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἀλλ' ὡς ἦτο ἄλλως τε φυσικόν, προκειμένου περὶ νεοπαγοῦς κοινωνίας, αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ πόλις τῶν ἀντιθέσεων. Ὁ Φραγκῖσκος Λενορμάν, ὅστις τρὶς ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ μακρὸν διαμείνας εἰς αὐτήν, τὴν ἐσπούδασεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον Εὐρωπαῖον καὶ ὑπὲρ πολλοὺς Ἕλληνας, ἀναφέρει εἰς τὰς κριτικάς του μελέτας, περὶ τῆς κοινωνικῆς της καταστάσεως, ὅτι, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, αὐτὰς ἐκδιδάσκεται ἐν Ἀθήναις. Ἐὰν εἰσδύσῃ τις, λέγει, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ζήσῃ μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἐὰν ἀπαντήσῃ ἰατρόν, διδάσκαλον, δικηγόρον, βιομήχανον ἢ ἔμπορον πλούσιον, ἱερέα ὑπέρτερον τῆς

καθηγητὰς καὶ διὰ τὰς κυβερνήσεις. Ὀλίγαι πόλεις ἐν Εὐρώπῃ ἔχουσι τὴν διανοητικὴν κίνησιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ δὲ δίψα τῶν γνώσεων εἶναι ἀπίστευτος καὶ παρὰ ταῖς κατωτάταις τάξεσιν ἀκόμη. Εἶναι ὡραῖον θέαμα ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ αὕτη σπουδή, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ὑπερβαίνει τὸ μέτρον. Πάντες ἐπιθυμοῦσιν ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα καὶ περιφρονοῦσι τὰς ὑποδεεστέρας ἐνασχολήσεις, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἔχουσι φιλολόγους, ἰατρούς, δικηγόρους, ἀρχαιολόγους, ἐφημεριδογράφους ἱκανοὺς νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς μεγάλην πρωτεύουσαν. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι πάντοτε ὁ ποικίλος ἐκεῖνος λαός, ὃν εἰκόνιζεν *ὁ δῆμος* τοῦ Παρρασίου, ἡ περιώνυμος εἰκὼν ἡ φέρουσα εἰς τὸ πρόσωπον συνάμα τὴν ἔκφρασιν πάσης κακίας καὶ πάσης ἀρετῆς.

»Συνενοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς τὰ μᾶλλον ἀντίθετα πλεονεκτήματα καὶ ἐλαττώματα. Εἶναι ταυτοχρόνως πλεονέκται καὶ ἄσωτοι, ἐγωϊσταὶ καὶ πρόθυμοι εἰς θυσίας, ταπεινοὶ καὶ ὑπερήφανοι, θορυβώδεις καὶ εὐάγωγοι, ἄγονται ὑπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ παρασύρονται ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, εἶναι προικισμένοι ὑπὸ πρακτικοῦ νοὸς καὶ παραδίδονται εἰς ἀνοήτους χιμαίρας. Ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὕπατον τῆς πατριωτικῆς ἀφοσιώσεως καὶ νὰ ῥίψῃ τὸν τόπον εἰς τὸ βάραθρον, χάριν τῆς ἀτομικῆς του φιλοδοξίας. Ἐκ τούτου αἱ τοσαῦται περὶ τοῦ λαοῦ τούτου ἀντιφα-

Digitized by Google

τικαὶ κρίσεις. Αἱ Ἀθῆναι, ὡς ἔχουν σήμερον, εἶναι ἡ πόλις τῶν μεγάλων ἀντιθέσεων. Δὲν ὑπάρχει ὡραιοτέρα εἰκὼν τῆς καταστάσεως αὐτῶν καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν θεαν τῶν ἀθηναϊκῶν ὁδῶν. Πλησίον ἐργαστηρίου τινός, κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον, ἐν ᾧ ὁ πωλητὴς κάθηται σταυροποδητί, παίζων σοβαρῶς τὸ κομβολόγιόν του καὶ καπνίζων τὸ τσιμποῦκι του, βλέπει τις παρισινὴν ράπτριαν, ἢ καφενεῖα γαλλικὰ κατὰ τὴν διασκευήν. Ἐνταῦθα ὅμιλος Μελιταίων καθημένων ἐν τῇ ὁδῷ, ἀναμένουσιν ἐργασίαν· ἐκεῖ παλληκάρια φέροντα λευκὴν φουστανέλλαν καπνίζουν *ναργιλέ*· ναῦται τοῦ Αἰγαίου πελάγους, μὲ τὰ ἐρυθρὰ ἐσωκάρδια καὶ τὰς πλατείας ἀναξυρίδας, βαδίζουσι κρατούμενοι ἐκ τοῦ μικροῦ δακτύλου καὶ λυγιζόμενοι κατὰ τὸν συνήθη εἰς αὐτοὺς τρόπον, ἐν ᾧ ἕτεροι Ἕλληνες, ἐνδεδυμένοι κατὰ τὸν τελευταῖον παρισινὸν συρμόν, πίνουσι ζύθον καπνίζοντες σιγάρα τῆς Ἀβάνας καὶ συζητοῦντες γαλλιστὶ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου γαλλικῶν ἐφημερίδων. Ἐκεῖνος μὲν φέρει ἑλληνικὴν περιβολὴν μετὰ ψαθίνου πίλου· ἐκεῖνος δὲ γαλλικὸν ἐπανωφόριον μετὰ τῆς φουστανέλλας καὶ τῶν *γκετρῶν*, αἵτινες ἀνεπλήρωσαν τὰς ἀρχαίας κνημῖδας. Πλησίον τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ, εἰς τὰ δημόσια κέντρα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐδημιουργήθη καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα τῶν *Μοσχομαγκιτῶν*, ἄγνωστον ἐκ τίνος λόγου κληθὲν οὕτω, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης. Ἡ σύστασις τοῦ κόμματος τούτου προέκυψεν ἐκ τῆς ἀποστολῆς ὑπὸ τοῦ φιλελληνικοῦ συλλόγου τῶν Παρισίων τοῦ στρατηγοῦ Roche, ὅπως παρασκευάσῃ ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔδαφος πρὸς ἐκλογὴν πρίγκιπός τινος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ κλάδου τῆς Γαλλίας, ὡς βασιλέως· ἔλαβε δὲ τοῦτο μεγαλυτέραν ἔκτασιν ὅταν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν στρατάρχην Μαιζὼν ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τρίτον κόμμα συνεπήχθη ἐπίσης τὸ Ρωσικόν, ἀντίθετον πρὸς τὰ δύο ἕτερα ὑπὸ τῶν παραμενόντων πιστῶν πρὸς τὴν Ρωσίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπὸ δύο αἰώνων οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐναποθέσει τὰς ἐλπίδας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πολιτικῆς των αὐτονομίας. Εἰς τὸ κόμμα τοῦτο εἶχον ταχθῆ κυρίως διάσημοι ὁπλαρχηγοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγοντο οἱ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Νικήτας, Παπαφλέσας, Πλαπούτας, Μαμούρης, ὁ πολιτικὸς Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ τὰ ἐπιζήσαντα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλαντῶν, οἵτινες ἐνισχίθησαν, ὅταν ὁ Καποδίστριας ἐξελέγη Κυβερνήτης. Τὸ κόμμα τοῦτο ὁ μὲν Κολοκοτρώνης ἀπεκάλει *ἀρχοντικόν*, ἀλλὰ κυρίως ὠνομάζετο κόμμα τῶν *Ναπαίων*, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐὰν πιστεύσῃ τις τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς, ἐκ τοῦ ὀνόματος *Ναπαῖος*, λαοῦ Σκυθικοῦ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Πλινίου. Προσέλαβε δὲ τὸ κόμμα τοῦτο καὶ θρησκευτικόν τινα χαρακτῆρα, ἕνεκα τοῦ ὁμοδόξου τῶν Ρώσων.

Ἡ πρώτη συνωμοσία.—Τὰ κόμματα ταῦτα ἐκινοῦντο δραστηρίως, ἀνεμιγνύοντο δὲ μεγάλως οἱ πρεσβευταὶ τῶν τριῶν δυνάμεων, ἐξηρέθιζον τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν καὶ ἐπεδείνουν τὴν ὑφισταμένην σύγχυσιν. Κατὰ τὸ 1839 ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ρωσικοῦ κόμματος πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας Γαβρ. Κατακάζης ἐξύφαινε συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Ὄθωνος, εἶχε δὲ παρασύρει εἰς τὰς πλεκτάνας του τὸν Νικηταρᾶν Τουρκοφάγον, τὸν ὁποῖον οἱ συνωμόται ὠνόμασαν ἀρχιστράτηγον καὶ *Μακεδονικόν*, ὡς μέλλοντα δῆθεν νὰ ἐκστρατεύσῃ τῇ συνδρομῇ τῆς Ρωσίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας. Προεμελετᾶτο οὕτω κίνημα κατὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ ὡς ἡμέρα, καθ' ἃ κατηγγέλθη, εἶχεν ὁρισθῆ ἡ πρώτη Ἰανουαρίου τοῦ 1840, θὰ ἐξεδηλοῦτο δὲ τοῦτο ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης κατὰ τὴν ὥραν τῆς συνήθους ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους τελουμένης δοξολογίας, φονευομένου τοῦ Ὄθωνος, ἢ διὰ τῆς βίας βαπτιζομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ἡ συνωμοσία ὅμως ἀπεκαλύφθη δέκα ἡμέρας πρὸ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, ἐκ τῶν γενομένων δὲ ἀνακρίσεων ἀπεδείχθη ὅτι εἰς αὐτὴν ἐνείχετο ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Καποδιστρίου Γεώργιος, ὁ ἐμπαικτικῶς καλούμενος *Τζωρτζέτος*, διετέλουν δὲ ἐν γνώσει αὐτῆς οἱ Ἰωάννης Μακρυγιάννης, Ἀνδρέας Μεταξᾶς, Μιχαὴλ Βόδας Σοῦτσος καὶ αὐτὸς ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Γλαράκης, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Θεοχάρους. Ἡ ἀποτυχία αὕτη τῆς συνωμοσίας ἔπεισε τὸν Κατακάζην, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὄθωνος ὤφειλε νὰ ἐπιδιωχθῇ διὰ τῆς συμπράξεως μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ζητούντων τὴν παροχὴν συντάγματος. Ὁ θόρυβος περὶ τοῦ πολιτεύματος περιωρίζετο κυρίως εἰς τὰς Ἀθήνας μόνον, καθ' ὅσον αἱ ἐπαρχίαι δὲν ἐφαίνοντο συγκινούμεναι.

Τὴν γνώμην περὶ παραχωρήσεως Συντάγματος εἶχον ἀποδεχθῆ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων Ἑλλήνων, ἐν οἷς ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὅστις ἀνέκαθεν ὑπεστήριζε τὴν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις ἐζήτει τὴν μεταβολὴν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας εἰς νομοθετικὸν σῶμα καὶ τὴν ἄμεσον παροχὴν κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος τῆς Βαυαρίας ἀπέκλινεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, συνεβούλευεν ὅμως, ὅπως εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν δοθῇ συμβουλευτικὴ ἁπλῶς καὶ οὐχὶ ἀποφασιστικὴ ψῆφος, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἔπρεπε πολλὰ δικαιώματα νὰ ἐπιφυλαχθῶσιν εἰς τὸ στέμμα.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις ὅτε κατὰ τὸ 1841 ἀνέλαβε νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἀνεμιγνύετο ἤδη εἰς τὴν πολιτικήν, ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰ ὑπουργικὰ συμβούλια καὶ εἶχε τὴν κρατοῦσαν γνώμην ἐν πᾶσι. Ἐν ᾧ δὲ αἱ πολιτικαὶ γνῶμαι εὑρίσκοντο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τοῦ βασιλέως, τὰ πάθη ἔβαινον διαρκῶς ἐξαπτόμενα. Ἔπνεεν ἤδη ἰσχυρὸν δημοκρατικὸν πνεῦμα καὶ οἱ σύμβουλοι τοῦ ἀνακτοβουλίου ἐσατυρίζοντο, καλούμενοι *Καμμερλίγκοι*, ἤτοι θαλαμηπόλοι, καὶ τὸ ἀνακτοβούλιον *Καμμαρίλλα*, τῆς λέξεως ληφθείσης ἐκ τῆς ἱσπανικῆς, ἥτις ἐσήμαινε μικρὰν αἴθουσαν εἰς ἣν συνήρχοντο ἐπὶ Φερδινάνδου Ζ' οἱ αὐλικοὶ σύμβουλοι οἱ κυβερνῶντες ἀνευθύνως διὰ κολακειῶν, σκευωριῶν καὶ ραδιουργιῶν τὸ κράτος. Πράγματι δὲ ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡμοίαζεν

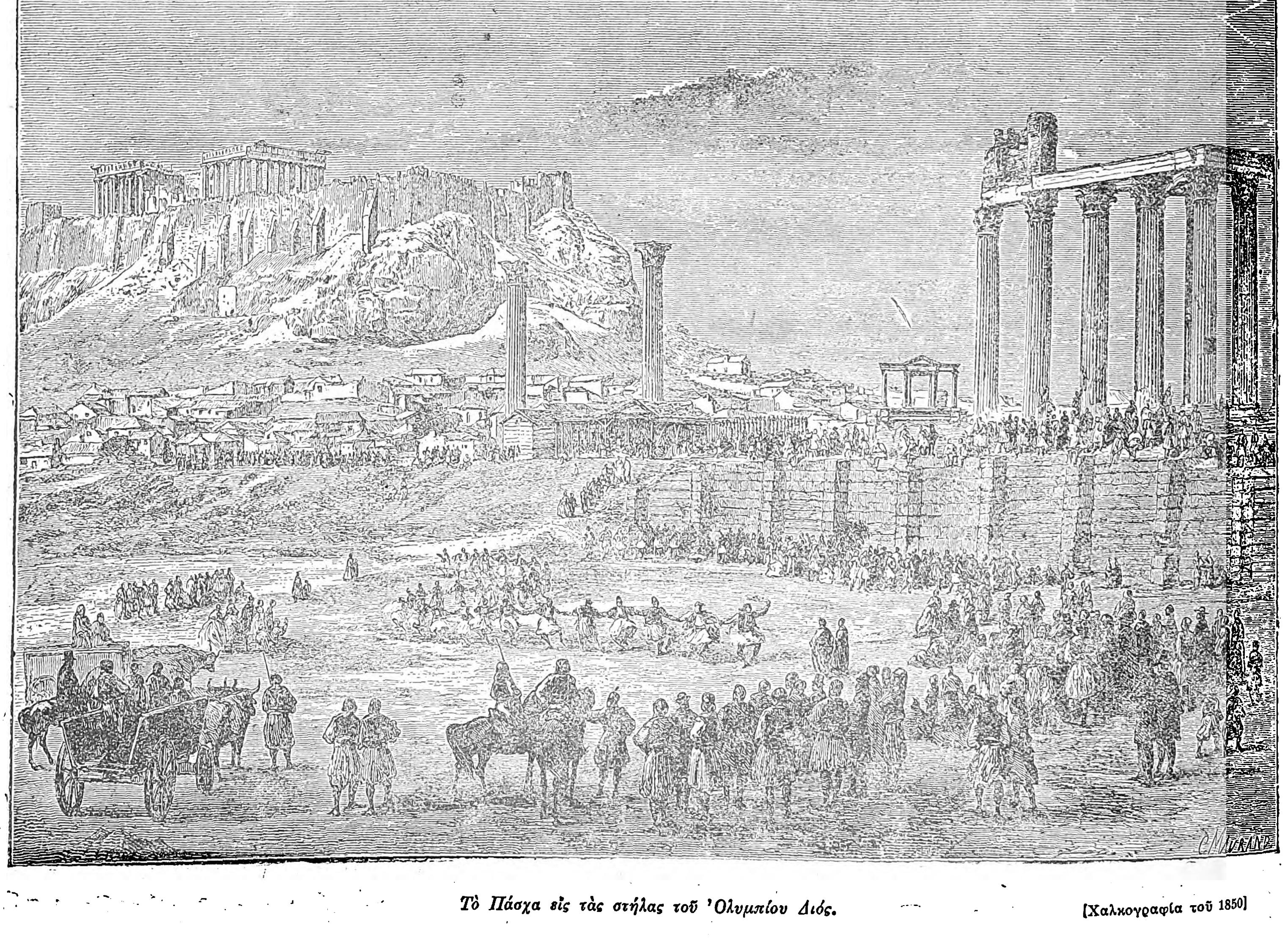

Τὸ Πάσχα εἰς τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός. [Χαλκογραφία τοῦ 1850]

μᾶλλον λεπτολόγου πολιτισμοῦ, ἀνευρίσκει τις ἤθη σχεδὸν σκαιά. Πλησίον ὁρμεμφύτου δημοκρατικοῦ, ὅσον καὶ τὸ τῶν Ἀμερικανῶν, βλέπει τις φεουδαλικὰς ὑπάρξεις θεμελιωμένας ἐπὶ τῆς βίας καὶ συντηρουμένας διὰ τῆς ἁρπαγῆς, ὁμοίας πρὸς τοὺς βαρώνους τοῦ μεσαίωνος».

Ἐν μέσῳ τοιαύτης κοινωνίας ἐμφανιζούσης τὰς ζωηροτέρας τῶν ἀντιθέσεων οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος εἶχον χωρίσει τὴν κοινωνίαν εἰς διακεκριμένας τάξεις, αἱ διακρίσεις δὲ αὗται ἤνοιγον βαθύτερον χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καὶ καθίστων τοὺς ἡγεμόνας ἀνικάνους νὰ ἐννοήσουν τὸ πνεῦμα καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ.

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΔΙΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ. *Τὰ πρὸ τοῦ 1843.*—Οὕτω δὲν ἤργησε νὰ ἀναφυῇ τὸ ζήτημα τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐζητεῖτο ἡ παραχώρησις Συντάγματος. Εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ἀνεμιγνύοντο δραστηρίως τὰ ξενικὰ ἐν Ἑλλάδι κόμματα. Τὰ κόμματα ταῦτα εἶχον λάβει τὴν ἀρχήν των κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἀγῶνος, ἀπὸ τοῦ 1825 δέ, ὅτε ἐγένετο ἡ περὶ ἀγγλικῆς προστασίας πρᾶξις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας εἰσηγηταὶ ἦσαν οἱ Σπυρ. Τρικούπης καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, συνεπήχθη τὸ ἀγγλικὸν κόμμα, τὸ κληθὲν κόμμα τῶν *Μπαρλαίων*, ἐκ πληρεξουσίου τινὸς Μπαρλᾶ καλουμένου, μεγάλως θορυβοῦντος

Digitized by Google

πρὸς βαυαρικὸν προτεκτορᾶτον, ὁ δὲ βασιλεὺς Λουδοβῖκος μετὰ δυσθυμίας ἔβλεπε τὴν τοιαύτην ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν καὶ ἔλεγεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον: *«Ἀλλ' οἱ ἀποσταλέντες Βαυαροὶ ἠθέλησαν νὰ βαυαρίσουν τὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾧ ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ εἶναι Ἑλλὰς καὶ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος»*. Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Μαυροκορδάτος νὰ διαλυθῇ τὸ ἀνακτοβούλιον, νὰ ἐνεργῶσιν ἐλευθέρως καὶ ὑπευθύνως οἱ ὑπουργοί, νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε πρωθυπουργός, νὰ διορισθῇ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ νὰ ἀναχωρήσουν οἱ Βαυαροί. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἐσχηματίσθη ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο ἐνδίδων εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ἀνακτοβουλίου, ἀλλ' ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τοῦτο κατ' οὐσίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Βασιλικὸν γραφεῖον»*.

Ἡ ἀντίδρασις τῆς Ἀμαλίας.—Εἰς τὴν παροχὴν Συντάγματος ἀντέδρα ἡ βασίλισσα Ἀμαλία καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ἀνακτόβουλοι. Εἰς τὰς εἰσηγήσεις δὲ ταύτας ὑπέκυπτεν ὁ Ὄθων καὶ ἀνθίστατο εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Τρικούπην ἔλεγεν: «Πρὸς τὸ παρὸν γνωρίζω ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι ἐντελῶς πεπεισμένος. Ναὶ μὲν μ'ἐφάνη ἐντελῶς πληροφορημένος ὅτι ἡ ἀπόλυτος δεσποτεία εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἀσύμφορος, μοῦ ἐξέφρασε μάλιστα τὴν ἀποστροφήν του πρὸς τοιοῦτον εἶδος Κυβερνήσεως, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ πεισθῇ, ὡς ἡμεῖς, ὅτι ἡ συνταγματικὴ Κυβέρνησις, οἵαν τὴν ἐπιθυμοῦμεν, εἶναι ἡ μόνη συντελεστικὴ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους. Ἐὰν ἅπαξ πεισθῇ, τότε εἶμαι ἀσφαλὴς περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, διότι καὶ συνείδησιν καθαρὰν ἔχει καὶ εἰλικρινῶς ἐπιθυμεῖ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων του».

Ἀλλ' εἰς τὰς εἰσηγήσεις ταύτας τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀντέδρων οἱ τοῦ ἀνακτοβουλίου καὶ ἐματαίουν πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις. Ἀλλ' οἱ *Καμμερλίγκοι* προέβησαν ἀκόμη πλειότερον. Ἤρχισαν παρασκευάζοντες ἀντίδρασιν κατὰ τῆς νέας κυβερνήσεως. Ἐξεμίσθωσαν πλῆθος ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἀπέστελλον νὰ διημερεύουν εἰς τὰ καφενεῖα, ἵνα φλυαρῶσι κατὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ προέδρου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ὅπως σχηματίσουν δυσμενῆ κατ' αὐτοῦ κοινὴν γνώμην. Οὕτως οἱ *Καμμερλίγκοι* οὗτοι εἶναι οἱ δημιουργήσαντες τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν καφερητόρων, ἥτις ἀπέβη ἀληθὴς ἐπιδημία βραδύτερον. Τὰ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Δημοπρατηρίου καὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου καφενεῖα ἐπληροῦντο θορύβου προκαλουμένου ἐκ ψευδῶν διαδόσεων ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεβουλεύετο τὴν δυναστείαν. Εἰς τὴν κίνησιν ταύτην ἀνεμιγνύοντο οἱ Βαυαροὶ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ δημόσιοι ἐκεῖνοι ὑπάλληλοι, τῶν ὁποίων τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐζήτει ὁ Μαυροκορδάτος, διάφορα δὲ συνέβαινον ἐπεισόδια διαταράσσοντα τὴν κοινωνίαν. Τὰς ἐνεργείας των ταύτας οἱ ἀνακτόβουλοι ἐπεξέτειναν καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Οὕτως ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου Γερμανὸς καὶ δύο προηγούμενοι τῆς αὐτῆς Μονῆς μετέβησαν εἰς Κερπινὴν καὶ συνενωθέντες μετά τινων ὁπλαρχηγῶν ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἄμυναν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, τὸν ὁποῖον δῆθεν ἐμελέτα νὰ ἐκθρονίσῃ ὁ Μαυροκορδάτος.

Ὁ λαὸς ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ συνεκροτήθη ἔνοπλος διαδήλωσις εἰς τὴν Κερπινήν. Οἱ καλόγηροι οὗτοι ἐκυκλοφόρουν πρὸς τούτοις καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἀναφορὰς πρὸς τὸν βασιλέα ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἡ δὲ Κυβέρνησις οὐδὲν μέτρον ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐναντίον αὐτῶν. Τὸ σκάνδαλον τοῦτο ἐγένετο σοβαρώτερον, ὅτε τὸ ἀνακτοβούλιον ἔπεμψε διάταγμα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, δι' οὗ παρεσημοφοροῦντο οἱ διεγέρται μοναχοί. Τὸ διάταγμα τοῦτο ἀπεστάλη πρὸς ὑπογραφὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ περὶ ἱδρύσεως τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τοιούτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤθελεν ὑπογράψει ἀμφότερα ὁ πρωθυπουργός, οὗτος ὅμως ὑπογράψας τὸ ἕν, ἀπέρριψε τὸ ἕτερον καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης διαφωνίας μετὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐν τῷ διατάγματι τῆς ἀποδοχῆς τῆς παραιτήσεώς του ἐσημειώθη ὡς λόγος ταύτης ἡ ἀσθένεια τοῦ πρωθυπουργοῦ, πρᾶγμα ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον νὰ διαμαρτυρηθῇ.

Τὸ Βασιλικὸν γραφεῖον.— Ἐσχηματίσθη οὕτω νέα κυβέρνησις, ἄνευ πρωθυπουργοῦ πλέον, τῆς προεδρίας ἀνατεθείσης εἰς τὸν ναύαρχον Ἀντώνιον Κριεζῆν, λόγῳ τῆς ἡλικίας του, συμμετεῖχε δ' αὐτῆς καὶ ὁ Χρηστίδης, ὅστις ἦτο πράγματι ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Ὅπως ἀποφύγῃ τὰς ἐπικρίσεις τοῦ ἀντιθέτου τύπου καὶ νὰ ἀφοπλίσῃ τοὺς πρεσβευτὰς τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἦτο κατ' οὐσίαν ἀρχηγὸς ἑνὸς τῶν τριῶν κομμάτων, ὁ Ὄθων κατήργησε τὸ ἀνακτοβούλιον, ὑποκατέστησεν ὅμως τοῦτο διὰ τοῦ *«Βασιλικοῦ γραφείου»*, οὕτω δὲ ἡ λεγομένη *καμμαρίλλα* παρέμεινεν ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Ταῦτα πάντα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ καταπνίξουν τὸν δημιουργούμενον μέγαν ἐν Ἀθήναις θόρυβον καὶ νὰ κατευνάσουν τὰ πάθη, ἐπλέκετο δὲ νέα συνωμοσία ἀποσκοποῦσα τὴν ἐκ τοῦ θρόνου παραίτησιν τοῦ Ὄθωνος. Τῆς συνωμοσίας ταύτης προΐσταντο οἱ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, Α. Λόντος, Κ. Ζωγράφος, Σκαρβέλης καὶ Ἰωάννης Μακρυγιάννης· οὕτω πως δὲ ἡ συνωμοσία μετετράπη ἀπὸ πολιτικῆς εἰς στρατιωτικήν. Οἱ συνωμόται ἐπίστευον ὅτι δι' ἁπλῆς διαδηλώσεως καὶ συνεχῶν πυροβολισμῶν θὰ ἐξηνάγκαζον τὸν βασιλέα εἰς παραίτησιν. Τοῦτο ὅμως ἐξετασθὲν ἐπιμελέστερον, ἐθεωρήθη ὡς μέσον ἀνεπαρκὲς καὶ εἰς τὴν συνωμοσίαν εἰσήχθη νέον στοιχεῖον, ὁ συνταγματάρχης Δημήτριος Καλλέργης, ὑποσχόμενος τὴν συμμετοχὴν τῆς φρουρᾶς τῆς πρωτευούσης, δι' ἧς καὶ μόνον θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ ἐπιτυχία τοῦ κινήματος. Διὰ τοῦ Καλλέργη προσῆλθεν εἰς τὴν συνωμοσίαν ὁ διοικητὴς τῆς ἐν Πειραιεῖ Στρατιωτικῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων Σπυρομήλιος. Συνελθόντες οἱ συνωμόται εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν μετέβησαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μεταξᾶ καὶ ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ τὸ κίνημα τὴν 2 Σεπτεμβρίου 1843, ἀρχηγὸς δὲ τούτου ἀνεκηρύχθη ὁ Καλλέργης.

Ἦτο οὗτος νέος ἀκόμη ἀνήρ, μὴ ὑπερβὰς τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Καταγόμενος ἐξ ἀρχαιοτάτης οἰκογενείας τῆς Κρήτης, εἶχεν ἐκπαιδευθῇ εἰς Πετρούπολιν πλησίον τοῦ θείου του κόμητος Νεσσελρῶδε, ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας, εἶτα δὲ ἐσπούδασε τὴν ἰατρικὴν ἐν Βιέννῃ. Μυηθεὶς εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν κατῆλθε κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὡς ἀρχηγὸς σώματος Κρητῶν μετέσχεν ἡρωϊκῶς τοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τοῦ Φαλήρου τραυματισθεὶς εἰς τὸν πόδα συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἠλευθερώθη μετὰ τὴν ἀπότισιν ἁδρῶν λύτρων. Οἱ κατὰ τοῦ Ὄθωνος συνωμοτοῦντες κατώρθωσαν τὴν μετάθεσιν αὐτοῦ ἐξ Ἄργους, ὅπου διετέλει διοικητὴς τοῦ ἱππικοῦ, εἰς Ἀθήνας. Ὁ Καλλέργης ἦτο ὁ ἀνὴρ οὗτινος εἶχεν ἀνάγκην τοιαύτη τις ἐπανάστασις. Πνεῦμα σπινθηροβόλον, ὡς λέγει ὁ βιογράφος του, στωμυλία γοητεύουσα, τόλμη ἀκάθεκτος, ὄνομα ὡραῖον καὶ ἀτομικὸν παρελθὸν ἔνδοξον, παρεῖχον αὐτῷ ὅλας τῆς ἐπιτυχίας τὰς ἐγγυήσεις. Ὁ μόνος λοιπὸν ἀρχηγὸς ἐφαίνετο οὗτος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίχθησαν πᾶσαι αἱ ἐλπίδες τῶν συνωμοτῶν. Οὗτος ἐξεπόνησε τὸ σχέδιον, ὅπερ ἦτο νὰ πολιορκηθῶσι τὰ ἀνάκτορα καὶ νὰ ζητηθῇ ἡ ἄμεσος παραχώρησις τοῦ Συντάγματος. Ἠλπίζετο ὅμως ὅτι ὁ Ὄθων δὲν θὰ ἔστεργεν εἰς τοῦτο καὶ θὰ προετίμα τὴν παραίτησιν, ὅπερ κυρίως ἐπεθύμουν οὗτοι.

Ἡ βασιλεία καὶ ἡ κυβέρνησις εἶχον συλλάβει ὑπονοίας περὶ τῶν συμβαινόντων, ἀλλὰ μὴ φανταζόμεναι τόσον προσεχῆ τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως, ἐμελέτων τὴν σύστασιν στρατοδικείου καὶ τὴν παραπομπὴν εἰς αὐτὸ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν τῶν παρασκευαζόντων τὴν ἀποστασίαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγοντο ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Κώστας Μπότσαρης, ὁ Σισίνης, ὁ Καλλέργης, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ Ἰωάννης Μακρυγιάννης, ὁ Σκαρβέλης καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ἀλλ' ἐκράτει εἰς ὅλα ταῦτα δυσπιστία τις καὶ ὅτε κατὰ τὴν νύκτα τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Σεπτεμβρίου ὑπολοχαγός τις Βαυαρὸς παρατηρήσας τὴν γενομένην εἰς τοὺς στρατῶνας κίνησιν, μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ συμβαίνοντα, εὗρε τοὺς πάντας δυσπιστοῦντας. Τότε σύρας οὗτος ἐκ τῆς χειρίδος τὴν βασίλισσαν Ἀμαλίαν τῆς εἶπεν: *«Οἱ ἄλλοι, Μεγαλειοτάτη, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῶσι τίποτε ἐξ ὅσων λέγω· σπεύσατε ὑμεῖς, διότι μετὰ μίαν ὥραν θὰ εἶναι ἀργὰ πλέον»*. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ πτωχοῦ ἀξιωματικοῦ ἐθεωρήθη ὡς ἀνάρμοστος καὶ ἀπεπέμφθη τῆς αἰθούσης, σείων τὴν κεφαλήν του καὶ ἐλεεινολογῶν τοὺς βασιλεῖς, ὑπὸ τοιούτων περιστοιχιζομένους συμβούλων.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1843. — Ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὁ Καλλέργης ὅπως ἀποπλανήσῃ τὰς ἀρχάς, μετέβη εἰς τὸ θέατρον ὅπου ἔπαιζεν ἰταλικὸς μελοδραματικὸς θίασος. Ἐξελθὼν αὐτοῦ ἐπορεύθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη, πιστεύων ὅτι ἐκεῖ θὰ εὕρισκε τὰ παλληκάρια του. Ὁ Νικόλαος Δραγούμης ἀφηγεῖται ὡς ἀκολούθως τὰ συμβάντα τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ὡς ἤκουσε ταῦτα παρὰ τοῦ ἰδίου Καλλέργη: «Ἐξελθών, φέρεται λέγων ὁ Καλλέργης, τὸ μεσονύκτιον τοῦ θεάτρου, μετέβην εἰς τοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Λόντου, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἶχον νομίσει ἀσφαλέστερον νὰ διανυκτερεύσουν ἀλλαχοῦ. Ἀποτυχών, ἐπορεύθην εἰς τοῦ Μακρυγιάννη, ὅστις, καθ' ἃ μὲ εἶχον βεβαιώσει, ἔμελλεν, ἄγων πυκνὰς φάλαγγας πολιτῶν, νὰ περικυκλώσῃ τὸ παλάτιον. Ἀλλὰ τί εἶδον; Εἶδον αὐτὸν ἀντὶ περικεφαλαίας φέροντα νυκτικὸν σκοῦφον».

Ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη ὁ Καλλέργης διηυθύνθη εἰς τὸν στρατῶνα τοῦ πεζικοῦ, ὅπου ὁ Σκαρβέλης μετὰ τοῦ τάγματός του ἀνέμενε τὸ σύνθημα. Εἰς τὴν πόλιν ἐπεκράτει ἄκρα ἠρεμία. Οὐδεὶς σχεδὸν ὑπῆρχε διαβάτης κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ μόνον περιπολίαι χωροφυλάκων διήρχοντο ταύτας. Ὁ Καλλέργης ἰδὼν τὴν ἀταραξίαν ταύτην τῆς πόλεως ἔσπευσεν εἰς τὸν στρατῶνα, εὑρισκόμενον παρὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ὅπου νῦν αἱ φυλακαὶ τοῦ Παλαιοῦ Στρατῶνος, τοῦ ὁποίου τὰς θύρας ἐφύλαττον πιστοὶ πρὸς αὐτὸν ἱππεῖς. Ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῇ ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν ἐν οἷς καὶ ὁ διοικητὴς τῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς Σπυρομήλιος. Εἰς τὸν περίβολον τοῦ στρατῶνος παρετάχθησαν οἱ ἄνδρες τοῦ τάγματος, πρὸς τοὺς ὁποίους ἠγόρευσε μετὰ θέρμης ὁ Καλλέργης καὶ ἐξώρκισεν αὐτούς, ὅπως τὸν ἀκολουθήσουν, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἡ χώρα ἀπὸ τῆς ξενοκρατίας καὶ τῆς ἀπολυτοφροσύνης τοῦ ἡγεμόνος. Ἀνασπάσας τὸ ξίφος ἐζητωκραύγασεν ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος. Οἱ ἄνδρες ἐπανέλαβον τὰς ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος ζητωκραυγὰς καὶ ἐζήτησαν νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ ὅπου ἐνόμιζε σκόπιμον ὁ ἀρχηγός. Πληροφορηθεὶς οὗτος ὅτι περιπολία χωροφυλάκων, οἵτινες ἔμενον πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα, ἐκύκλωσε τὴν οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη, διέταξε λόχον ἀκροβολιστῶν νὰ μεταβῇ καὶ διαλύσῃ αὐτήν. Διέταξεν ἐπίσης ν' ἀνοίξουν τὰς φυλακὰς τοῦ ἐκεῖ πλησίον εὑρισκομένου Μενδρεσὲ καὶ παραλαμβάνοντες τοὺς κρατουμένους νὰ βαδίσουν πρὸς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου θὰ μετέβαινε καὶ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ.

Ἡ πολιορκία τῶν Ἀνακτόρων.— Τὴν πρώτην ἀκριβῶς μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐρρίφθησαν κατὰ τὸ σύνθημα δύο πυροβολισμοὶ καὶ ὁ στρατὸς προήλασεν ἀποτελούμενος ἀπὸ τῶν ταγμάτων τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ. Ἡγεῖτο αὐτοῦ ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς ἀνακρούουσα ἐνθουσιώδη ἐμβατήρια καὶ αἱ σημαῖαι ἐκυμάτιζον. Ἔβαινεν οὕτος κατὰ φάλαγγας καὶ διερχόμενος τὰς ὁδοὺς Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ ἐξεχύνετο διαρκῶς εἰς ζητωκραυγὰς ἀφυπνιζούσας τοὺς κατοικοῦντας αὐτάς. Οὕτως ἔφθασεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἤρχισε κυκλώνων ταῦτα. Ἐν τῷ μεταξὺ διάφοροι ὁπλοφόροι πολῖται συνεκεντροῦντο εἰς τὴν παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ οἰκίαν τοῦ Μακρυγιάννη, οὓς ἐκύκλωσαν αἱ περιπολίαι τῆς χωροφυλακῆς, ἤρξαντο ἐκ τούτου πυροβολισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφονεύθη εἷς τῶν χωροφυλάκων. Καταφθάσαντες οἱ ἀκροβολισταὶ τοῦ Καλλέργη ἀπεδίωξαν ἐκεῖθεν τοὺς χωροφύλακας, οὕτω δὲ ὁ Μακρυγιάννης μετὰ τῶν παλληκαρίων του ἐβάδισε πρὸς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ βασιλεὺς εἰργάζετο ἀκόμη εἰς τὸ ἰδιαίτερον γραφεῖον του, ὅτε ἤκουσε τοὺς παιᾶνας τῆς μουσικῆς καὶ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ στρατοῦ. Ἡ βασίλισσα εἶχε κατακλιθῇ καὶ ἀφυπνίσθη περίτρομος. Τὴν νυκτερινὴν δὲ φέρουσα περιβολὴν καὶ λυσίκομος ἔσπευσε πλησίον τοῦ βασιλέως, ἐπιστρέψασα δὲ εἰς τὸν κοιτῶνα της ἐνεδύθη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ βασιλικὸν γραφεῖον, εὑρισκόμενον εἰς τὸ κάτω πάτωμα τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Ὄθων ἦτο κάτωχρος, διετήρει ὅμως τὴν ψυχραιμίαν του καὶ συνδιεσκέπτετο μετὰ τῶν ὑπασπιστῶν του περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ μεταβῶσι παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις, ὁ καταφθάσας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Βλαχόπουλος καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Γρίβας Γαρδικιώτης καὶ ἐρωτήσωσιν αὐτοὺς τί ἐζήτουν συγκεντρωθέντες ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα. Καὶ ἀπεπειράθησαν μὲν οὗτοι νὰ ὁμιλήσωσι πρὸς τὸν στρατόν, ἀλλ' ὁ Καλλέργης διέταξε τὴν σύλληψίν των καὶ ὡδηγήθησαν εἰς τὸν στρατῶνα, ἔνθα ἐτέθησαν ὑπὸ κράτησιν.

Εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ βασιλέως διεδραματίζετο ἐν τῷ μεταξὺ παθητικωτάτη σκηνή. Ἡ βασίλισσα φοβουμένη κίνδυνον τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως εἶχε ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ καὶ τὸν ἠμπόδιζε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ παράθυρον καὶ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν στρατόν. Ἀποσπασθεὶς οὗτος τῶν βραχιόνων τῆς βασιλίσσης μετέβη εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ὑπασπιστῶν μετὰ τοῦ Ἕς καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν πλησιάσαντα Καλλέργην ἠρώτησεν αὐτὸν τί ἐζήτει. *«Μεγαλειότατε,* ἀπήντησεν ὁ Καλλέργης, *εὐδοκήσατε νὰ ἱκανοποιήσητε τὴν αἴτησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ὁμογνωμόνως ζητούντων Σύνταγμα»*. *«Ἂς διαλυθῶσιν,* ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς, *καὶ θέλω μεριμνήσει περὶ τῶν αἰτημάτων των»*. Τὴν φωνὴν τοῦ βασιλέως κατέπνιξαν ἡ προσταγὴ τοῦ Καλλέργη πρὸς τὸν στρατόν· «Εἰς προσοχὴν» καὶ αἱ ἀκολουθήσασαι ζητωκραυγαί. Ὁ βασιλεὺς ἀπεσύρθη, παρέμεινε δὲ ὁ Ἕς, ὅστις ἀπέτεινε παρατηρήσεις πρὸς τὸν Καλλέργην, περὶ τῶν συμβαινόντων ἀτόπων. Ὁ Καλλέργης διέταξεν αὐτὸν νὰ ἀποσυρθῇ ἀμέσως ἀπειλήσας αὐτὸν ὅτι θὰ διέτασσε κατ' αὐτοῦ πῦρ. Ὁ Ἕς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ βασιλέως.

Ἀπόπειρα ἀντιστάσεως.—Ἐξηκολούθησεν ἐν αὐτῷ ἡ αὐλικὴ συνδιάσκεψις. Ὁ βασιλεύς, παρὰ τὰς παρακλήσεις τῆς Ἀμαλίας, δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐζήτει νὰ ἀντισταθῇ· διετάχθη δὲ ὁ διαγγελεὺς Στάϊνδορφ ἐξερχόμενος τῆς ὀπισθίας θύρας τῶν ἀνακτόρων νὰ μεταβῇ εἰς τὸν στρατῶνα τοῦ πυροβολικοῦ, εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ ἀπέναντι τοῦ σημερινοῦ πρωτοδικείου, ἵνα καλέσῃ τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶν, ὅπως προσέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ, ἀποτελουμένου τότε ἐκ τεσσάρων πυροβόλων. Πράγματι μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν οἱ πυροβοληταὶ ἄγοντες τὰ πυροβόλα των, ἀλλὰ παρὰ τὰς πεποιθήσεις τῆς αὐλῆς

Digitized by Google

ὅτι παρέμενον πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα, ἡνώθησαν οὗτοι μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ κραυγάζοντες «*Ζήτω τὸ Σύνταγμα*» καὶ τὰ στόμια τῶν τηλεβόλων ἐστράφησαν κατὰ τῆς εἰσόδου τῶν ἀνακτόρων. Οὕτως ἤρχισε πυκνούμενον τὸ πλῆθο; εἰς τὴν πλατεῖαν καὶ ὅλος ὁ στρατὸς εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος.

Εἰς τὸν βασιλέα δὲν ἀπέμενον παρὰ οἱ ὑπὸ τὸν μοίραρχον τῆς χωροφυλακῆς Κουτσογιαννόπουλον χωροφύλακες, οἵτινες ἀποκλείσαντες τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ παρημπόδιζον τοὺς πολίτας νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Καλλέργης διέταξε τότε νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς χωροφύλακας τούτους καὶ διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων κατελήφθησαν ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, τὸ ταμεῖον καὶ τὰ ὑπουργεῖα. Οὕτω διανοιχθείσης τῆς ὁδοῦ εἰσέρρευσεν ἐλεύθερον τὸ πλῆθος εἰς τὴν πλατεῖαν, ἔνθα ἐξειλίσσετο τὸ πολιτικὸν δρᾶμα.

Τὸ ψήφισμα τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας. Περὶ τὴν 3ην πρωϊνὴν ὥραν ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοῦ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ στρατηγὸς Τζούρτζ, ὁ Λόντος καὶ ὁ Ζωγράφος, οἵτινες, ὄντες μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, μετέβησαν εἰς τὸ κατάστημα αὐτοῦ κείμενον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἀπέστειλαν ὑπαξιωματικοὺς εἰς τοὺς οἴκους τῶν μελῶν αὐτοῦ καλοῦντες τοὺς συμβούλους εἰς συνεδρίασιν. Κατηρτίσθη οὕτως ἡ συνεδρίασις τῆς αἰθούσης φωτιζομένης ὑπὸ ὀλίγων φώτων, τὰ ὁποῖα ἐδανείσθησαν ἐκ τῶν περιοίκων. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συσταθὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Ἄρμανσμπεργ εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν ἐπὶ Καποδιστρίου Γερουσίαν, καίτοι δὲ δὲν ἐξεπροσώπει τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν, ἦτο ἐν τούτοις τὸ μόνον ἔχον κῦρος πολιτικὸν σῶμα. Ἤρξατο ἡ συνεδρίασις αὐτοῦ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτη· οἱ ἐν τῷ συμβουλίῳ προσκείμενοι εἰς τὴν αὐλὴν ἐζήτουν νὰ προκαλέσουν μακρὰν συζήτησιν, ἀλλὰ τὸ ἔξωθεν συγκεντρωθὲν πλῆθος γογγύζον ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραιτηθοῦν τῶν ματαίων συζητήσεων. Συνετάχθη ἀμέσως προκήρυξις πρὸς τὸν λαὸν καθιστῶσα γνωστόν, ὅτι τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνεμερίζετο τοὺς πόθους αὐτοῦ, παραχρῆμα δὲ συνετάχθη ἀναφορὰ τοῦ Σώματος ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν βασιλέα καὶ αἰτοῦσα, ὅπως οὗτος ἀποδεχθῇ τὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ.

Ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν Γεωρ. Κουντουριώτη, Πετρ. Μαυρομιχάλη, Αἰνιᾶνος, Λόντου, Ψύλλα καὶ Προβελεγγίου, ὅπως τὴν ἐγχειρίσῃ εἰς τὸν βασιλέα, ὑποφωσκούσης τῆς αὐγῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐπέδωκεν αὐτήν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τοῦ συμβουλίου ὡς ὑπουργῶν, Ἀνδρ. Μεταξᾶ, Λόντου, Κωνστ. Κανάρη, Δ. Μανσόλα, Λέοντος Μελᾶ καὶ Μιχ. Σχινᾶ. Ἕτερα δὲ τρία διατάγματα προσεκομίσθησαν ὁρίζοντα τὴν παῦσιν τῶν τέως ὑπουργῶν, τὸν συνταγματικὸν ὅρκον τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, καὶ τὴν ἀπόλυσιν πάντων τῶν ξένων ὑπαλλήλων ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων φιλελλήνων. Τὰ διατάγματα ταῦτα ἀναγνωσθέντα δημοσίως προεκάλεσαν τὸν ἔκφρονα ἐνθουσιασμὸν τοῦ πλήθους. Τὸ συμβούλιον εἶχε τάξει εἰς τὴν ἐπιτροπὴν μιᾶς ὥρας προθεσμίαν πρὸς συνεννόησιν μετὰ τοῦ βασιλέως, ἐν περιπτώσει δὲ μὴ ἀποδοχῆς παρ' αὐτοῦ ἐκοινοποιεῖτο, ὅτι ἀτμόπλοιον παρέμενεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, ὅπως μεταφέρῃ τοὺς βασιλεῖς μακρὰν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐνῷ ἡ ἐπιτροπὴ εὑρίσκετο παρὰ τῷ βασιλεῖ, οἱ πρεσβευταὶ τῶν δυνάμεων ἐζήτησαν νὰ εἰσελθοῦν εἰς τὰ ἀνάκτορα, δηλοῦντες ὅτι ἐν τοιαύτῃ κρισίμῳ στιγμῇ ἡ θέσις των ἦτο πλησίον τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας διεμήνυσε μυστικῶς πρὸς τὸν Καλλέργην, διὰ τοῦ τότε συμβούλου τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Νικολ. Δραγούμη, νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς οὐδένα ἐκ τούτων τὴν εἴσοδον, ὅπερ ἔπραξεν οὗτος. Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας διεμαρτυρήθησαν, ἐκ τῶν ἄλλων ὅμως οὐδεὶς ἔφερεν ἀντίρρησιν.

Ἡ παραχώρησις τοῦ Συντάγματος. Τὸ πλῆθος ἐφ' ὅσον παρήρχετο ἡ ὥρα, ἐπὶ τοσοῦτον ὠγκοῦτο καὶ ὁ θόρυβος καθίστατο ἐκκωφαντικός, οἱ δὲ στρατιῶται τρώγοντες τοὺς κομισθέντας ζεστοὺς ἄρτους, ἔψαλλον ᾄσματα χαρμόσυνα. Ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ ἄνακτος ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἔχουσα ἀρωγὸν καὶ τὴν βασίλισσαν, ἥτις διαρκῶς ἔκλαιε, προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα, ὅπως μὴ παραιτηθῇ, ἀλλ' ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν ὑπηκόων του. Ἐπὶ τέλους συγκατένευσεν ὁ Ὄθων καὶ ὑπέγραψε τὰ διατάγματα τῆς συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως ἐντὸς τὸ πολὺ τριάκοντα ἡμερῶν πρὸς σύνταξιν τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ διορισμοῦ τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ἐπετράπη τότε ἡ εἴσοδος τῶν πρεσβευτῶν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἀλλ' οἱ ἀποστάται δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ συμβουλίου, κηρύσσοντες τὴν ἡμέραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ὡς «*ἡμέραν ἑορτάσιμον εἰς τὸ ἔθνος καὶ παραγωγὸν λαμπροῦ μέλλοντος*», ἐζήτουν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐαρεσκείας του πρὸς τοὺς συμμετασχόντας ὁπωσδήποτε εἰς τὸ κίνημα καὶ τὴν ἀπονομὴν πρὸς αὐτοὺς εἰδικοῦ παρασήμου. Μετὰ μακρὰς συζητήσεις, καθ' ἃς ὁ Ὄθων ἀντέτασσεν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας ἐπίμονον ἄρνησιν, ἐν τέλει δακρύων ὑπέγραψε καὶ τὰ διατάγματα δι' ὧν ἀνεγνώριζε «*τὴν ἡμέραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέραν ἀριστεύσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πολιτῶν τῆς πρωτευούσης καὶ ἁπάντων τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην παραχθέντα*» καὶ διέταττε τὴν σύστασιν σιδηροῦ παρασήμου, φέροντος ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν ὄψεως τὴν ἐπιγραφὴν «*3η Σεπτεμβρίου 1843*», ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας «*Συνταγματικὸς θρόνος*» καὶ κρεμαμένου ἀπὸ ἐρυθρᾶς ταινίας. Δι' ἑτέρου διατάγματος ἀπένειμε τὰς εὐχαριστίας του πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως Δημήτριον Καλλέργην, εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ Δημοτικοῦ συμβουλίου Ἰωάννην Μακρυγιάννην καὶ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς.

Μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ πλήρης συμφωνία παρετάθη ἐπὶ μακρὸν ἡ τοιαύτη κατάστασις καὶ μόλις τὴν 3 μ. μ. ὁ στρατὸς παρελαύνων πρὸ τῶν ἀνακτόρων καὶ ζητωκραυγάζων ὑπὲρ τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς στρατῶνάς του ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἀπείρου πλήθους. Ἡ νέα κυβέρνησις, ὁρκισθεῖσα ἐνώπιον τῶν πρεσβευτῶν, διένειμεν ἀμέσως διάγγελμα πρὸς τὸν λαὸν ἀναγγέλλουσα τὸ εὐτυχὲς γεγονός. Μετὰ μίαν ὥραν, ἀναφέρει ἡ περιγράφουσα ἐν λεπτομερείᾳ τὰ συμβάντα ἐφημερὶς «*Ἀθηνᾶ*», οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων οὐδὲ ἴχνος τῶν ὅσων ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς συνετέλεσαν· «Δέκα ἔτη, ἐπιλέγει, ἐσυκοφάντησαν τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀνθρώπους πλήρεις παθῶν καὶ μίσους καὶ δόλου. Τοὺς ἐξηυτέλισαν ὡς ὑπομένοντας τὴν δουλείαν καὶ τὴν διαφθορὰν καὶ εἰς μίαν ἡμέραν ἔδειξαν οὗτοι πόσον εἶναι ζηλότυποι τῆς ἐλευθερίας των, πόσον εἶνε ἐπιεικεῖς μετὰ τὴν νίκην, πόσον εἶναι γενναῖοι πρὸς τοὺς προξένους τῆς δυστυχίας των».

Ἡ Α΄ τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσις. — Πράγματι ὑπὸ τοῦ Καλλέργη εἶχον διευθετηθῆ οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε οὐδὲν ἐπράχθη ἀτόπημα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἐρρύπανε κηλίς. Οὕτω ἐν μέσῳ ζητωκραυγῶν καὶ παιάνων οἱ Ἕλληνες ἀπέκτησαν τὸν συνταγματικὸν αὐτῶν χάρτην. Συνεστήθη ἀμέσως ἡ Ἐθνοσυ-

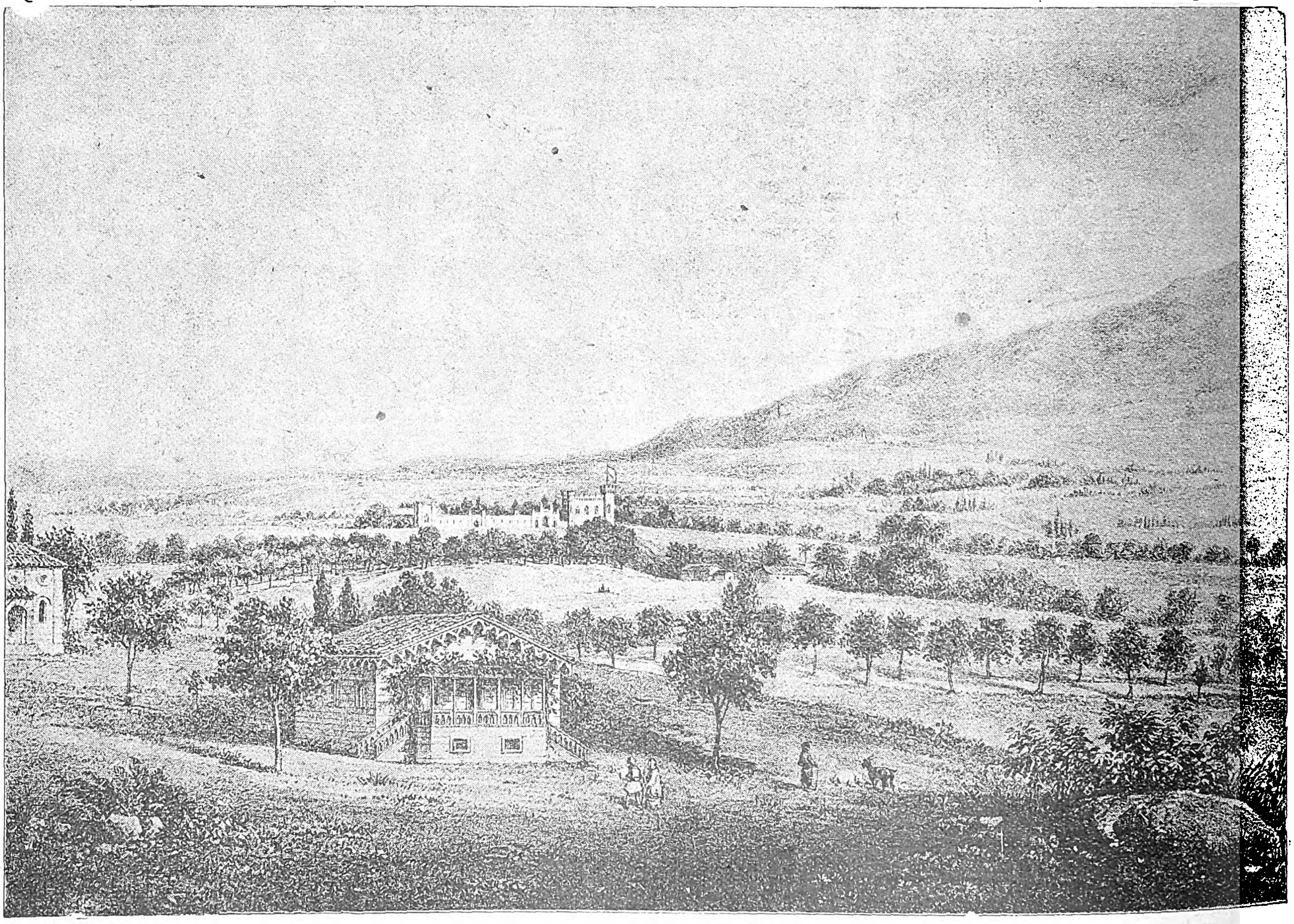

Ὁ πύργος τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας.

Μ. Π. Βρετοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι», Παρίσιοι 1891].

λακὴ «πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ Συνταγματικοῦ θρόνου τοῦ βασιλέως Ὄθωνος» καὶ προεκηρύχθησαν αἱ ἐκλογαὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, κληθέντων προηγουμένως ὅπως μετάσχουν αὐτῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου πρεσβευτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σπυρίδωνος Τρικούπη ἐν Λονδίνῳ καὶ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη ἐν Παρισίοις, οἵτινες τῇ προτάσει τοῦ πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ ἀπεφασίσθη νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ ὑπουργικὰ συμβούλια.

Ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσις συνῆλθε τὴν 8 Νοεμβρίου 1843, τελεσθείσης ἐπισήμου δοξολογίας εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Εἰρήνης μεθ' ἣν οἱ πληρεξούσιοι συνῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς οἰκίας Κοντοσταύλου κειμένης εἰς τὸν περίβολον τῆς σημερινῆς Βουλῆς, ὅπου εἶχε κατοικήσει ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ὁ Ὄθων. Πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὑπεδείχθη ὁ πρεσβύτερος τῶν πληρεξουσίων Πανοῦτσος Νοταρᾶς, καὶ γραμματεὺς ὁ νεώτερος Κ. Κοπανίτσας, μεθ' ὃ ὡρκίσθησαν οἱ πληρεξούσιοι. Τὴν 2 μ. μ. προσῆλθεν ὁ Βασιλεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ὑπασπιστῶν του Δημ. Μαυρομιχάλη, Γρίβα Γαρδικιώτου, Σκαρλάτου Σούτσου καὶ Ἀθανασίου Μιαούλη, ζητωκραυγαζόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τοποθετημένου θρόνου ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως διὰ βραχέος λόγου, εἰς ὃν ἀνέφερε τοὺς εἰσαχθέντας κατὰ τὴν διαρρεύσασαν δεκαετίαν φιλελευθέρους θεσμούς, σκοπὸν ἔχοντας νὰ παρασκευάσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τελειωτικοῦ Συντάγματος· ἐπεῖπε δέ: «*Ναί! ἂς βασιλεύσῃ ἐν ἰσχύϊ ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἂς περιζώσῃ ὅλους ἡμᾶς ὁ κοινὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης. Σχεδιάζοντες τὸ Σύνταγμα τῆς κοινῆς ἡμῶν Πατρίδος, ἂς μὴ φειδωλευθῶμεν περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους παραχωρήσεως, ἀλλ' ἂς ἐμψυχώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μόνη ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προαγάγωμεν καὶ στερεώσωμεν τὴν εὐτυχίαν τοῦ Κράτους. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ εἴθε ν' ἀναδείξῃ τὴν Συνέλευσιν σωτήριον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τῆς Ἑλλάδος ἡ εὐημερία εἶναι ἡ εὐχή μου, εἶναι ἡ δόξα μου*».

Τὸ Σύνταγμα.—Ἀπὸ τῆς ἐπομένης τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Συνελεύσεως ἤρξαντο αἱ ἐργασίαι αὐτῆς καὶ τὴν 26 Νοεμβρίου 1843 ἐξελέγη ἡ εἰκοσαμελὴς συντακτικὴ ἐπιτροπή, ἥτις παρεσκεύασε τὸ Σχέδιον τοῦ Συντάγματος καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸ λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου. Τὴν 3 Ἰανουαρίου τοῦ 1844 ἤρξατο ἡ συζήτησις αὐτοῦ. Ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ ἐκήρυξεν ἴσους πρὸς ἀλλήλους τοὺς Ἕλληνας, κατήργει πᾶσαν διάκρισιν εὐγενείας καὶ τίτλου, καθιέρου τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας, ἀπεκήρυττε τὰς βασάνους καὶ τὴν σωματεμπορίαν, καθιέρου τὴν ἐλευθεροτυπίαν, κατήργει τὴν λογοκρισίαν, διεχώρισε τὴν ἐκτελεστικήν, νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, διέγραψε τὰ προνόμια καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Βασιλέως καὶ καθιέρωσε τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν. Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας προεκάλεσε μακρὰς συζητήσεις μεταξὺ τῶν συντακτῶν τοῦ σχεδίου καὶ τῶν ὑποστηριζόντων τὴν μὴ ἀπόσπασιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τέλει ἐψηφίσθησαν τὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματος ὡς εἶχον.

Αὐτόχθονες καὶ ἑτερόχθονες. — Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ προεκάλεσε δεινὰς ἀντεγκλήσεις ἐν τῇ συνελεύσει, ἦτο τὸ περὶ περιορισμοῦ τῆς πολιτογραφήσεως ψήφισμα, δι' οὗ διῃρεῖτο τὸ ἔθνος εἰς *αὐτόχθονας* καὶ *ἑτερόχθονας* καὶ ἀπεμακρύνετο τῶν δημοσίων θέσεων μεγάλη μερὶς ἐπιλέκτων ἀνδρῶν ὅλου τοῦ Ἔθνους. Εἰσηγηταὶ τοῦ ψηφίσματος τούτου ἦσαν οἱ Ῥήγας Παλαμήδης, Πλαπούτας, Κανέλος, Δεληγιάννης, Θεόδ. Γρίβας, Μακρυγιάννης καὶ Κορφιωτάτης, οἵτινες προσείλκυσαν τὴν πλειονοψηφίαν τῆς Συνελεύσεως. Οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐτάχθησαν ἐναντίον τοῦ ψηφίσματος τούτου, καταδεικνύοντες ὅτι αἱ τετρακόσιαι χιλιάδες κατοίκων τῶν ἀπελευθερωθεισῶν ἐπαρχιῶν ἀποκέντρων καὶ κειμένων ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν, ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τοῦ ἀλυτρώτου ἑλληνισμοῦ θ' ἀπετέλουν βασίλειον, οὔτε διεθνῆ σημασίαν δυνάμενον νὰ ἔχῃ, οὔτε τὰ μέσα τῆς προαγωγῆς νὰ εὕρῃ, οὔτε ἐξέχουσαν θέσιν νὰ κατακτήσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Αἱ ἀγορεύσεις ὅμως τοῦ Κωλέττη, τοῦ Πετσάλη, τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Τρικούπη, δὲν ἴσχυσαν ν' ἀποτρέψουν τὴν πλειοψηφίαν τῆς Συνελεύσεως ἀπὸ τὸ νὰ ψηφίσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο. Οὕτω δὲ ἐνῷ ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμὸς εἰσέφερε τὸ αἷμα του ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπεκλείοντο τῆς πολιτογραφήσεως οἱ ἐναπομείναντες εἰς τὴν δουλείαν ὁμόφυλοι. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς Συνελεύσεως εὗρε δυσμενῆ ἀπήχησιν παρὰ τῷ λαῷ. Τὴν δὲ 7 Φεβρουαρίου 1844, ὅτε ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς πόλεως Καλλέργης παρέθετε γεῦμα ἀπὸ μέρους τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν εἰς τοὺς βασιλεῖς εἴς τινα παρὰ τὸν Ἰλισὸν θέσιν καὶ προσεφέροντο χρυσᾶ κύπελλα πρὸς αὐτούς, πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀνεπετάσθησαν μελαναὶ σημαῖαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν «*Οἱ ξενηλατούμενοι Μακεδόνες*», ἡ δὲ ἄλλη «*Οἱ ἀδικηθέντες Κρῆτες· ἐπὶ ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών... Πῶς ᾄσωμε ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;*» Τὰ σκυθρωπὰ πρόσωπα τῶν ξενηλατουμένων Ἑλλήνων, αἱ μελαναὶ σημαῖαι καὶ αἱ σπαραξικάρδιοι ἐπιγραφαὶ αὐτῶν, ἐπέχυσαν γενικὴν δυσθυμίαν· ἡ φαιδρότης τῶν κεκλημένων ἔπαυσεν, οἱ παιᾶνες τῆς μουσικῆς ἐσίγησαν καὶ ἐπεχύθη γενικὴ μελαγχολία. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ ψήφισμα ἠτόνησε καὶ μετ' ὀλίγον ἐλησμονήθη παντελῶς.

Ὁ συνταγματικὸς ὅρκος.—Τὴν 19 Φεβρουαρίου ἐπερατώθη ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ Συντάγματος καὶ αἱ στρατιωτικαὶ μουσικαὶ διερχόμεναι τὰς ὁδοὺς ἐξήγγειλαν τὸ γεγονός, τὴν δὲ 4 Μαρτίου ὁ βασιλεὺς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Συνέλευσιν ὅτι ἀπεδέχετο ὡς εἶχε τὸ Σύνταγμα. Τὴν 18 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς οἱ βασιλεῖς μετέβησαν εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἀπείρου πλήθους κατακλύζοντος τὰς ὁδούς. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἐν συγκινήσει διατελῶν ὡρκίσθη ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου τὴν τήρησιν τοῦ Συντάγματος καὶ συνετάχθη τὸ πρωτόκολλον τῆς ὁρκωμοσίας, ὑπογραφὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τοῦ προέδρου τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τῶν ἀντιπροέδρων αὐτῆς, τῶν γραμματέων, τοῦ προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη, τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ παραιτηθέντος καὶ δεχθέντος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Συνελεύσεως. Ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε ψήφισμα δι' οὗ ἐξεφράζετο ἡ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Καλλέργην, ὅστις ἐκηρύχθη δημότης ὅλων τῶν Δήμων τοῦ Κράτους. Τὴν 30 Μαρτίου ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον συνταγματικὸν ὑπουργεῖον, προεκηρύχθησαν αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ καὶ κατηρτίσθη ἡ Γερουσία ἐκ τριάκοντα ἀνδρῶν, εἰς οὓς περιελαμβάνοντο καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ἑλλήνων.

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΞΩΣΙΝ. ***Στάσεις ἐπὶ στάσεων.***—Ἐν τούτοις τὸ Ῥωσικὸν κόμμα ἱδρύσαν μυστικὴν ἑταιρείαν ἤρξατο θορυβοῦν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ προεκάλει ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ ἀγγλόφρονος ὑπουργείου. Αἱ ἐπαρχίαι ἀνεταράσσοντο, τὰ κόμματα ἐν Μεσσηνίᾳ ἐτέθησαν ἔνοπλα ἀπέναντι ἀλλήλων, ὁ δὲ Θεόδωρος Γρίβας παρεσκεύασεν ἐν Ἀκαρνανίᾳ στάσιν κατὰ τῆς Κυβερ-

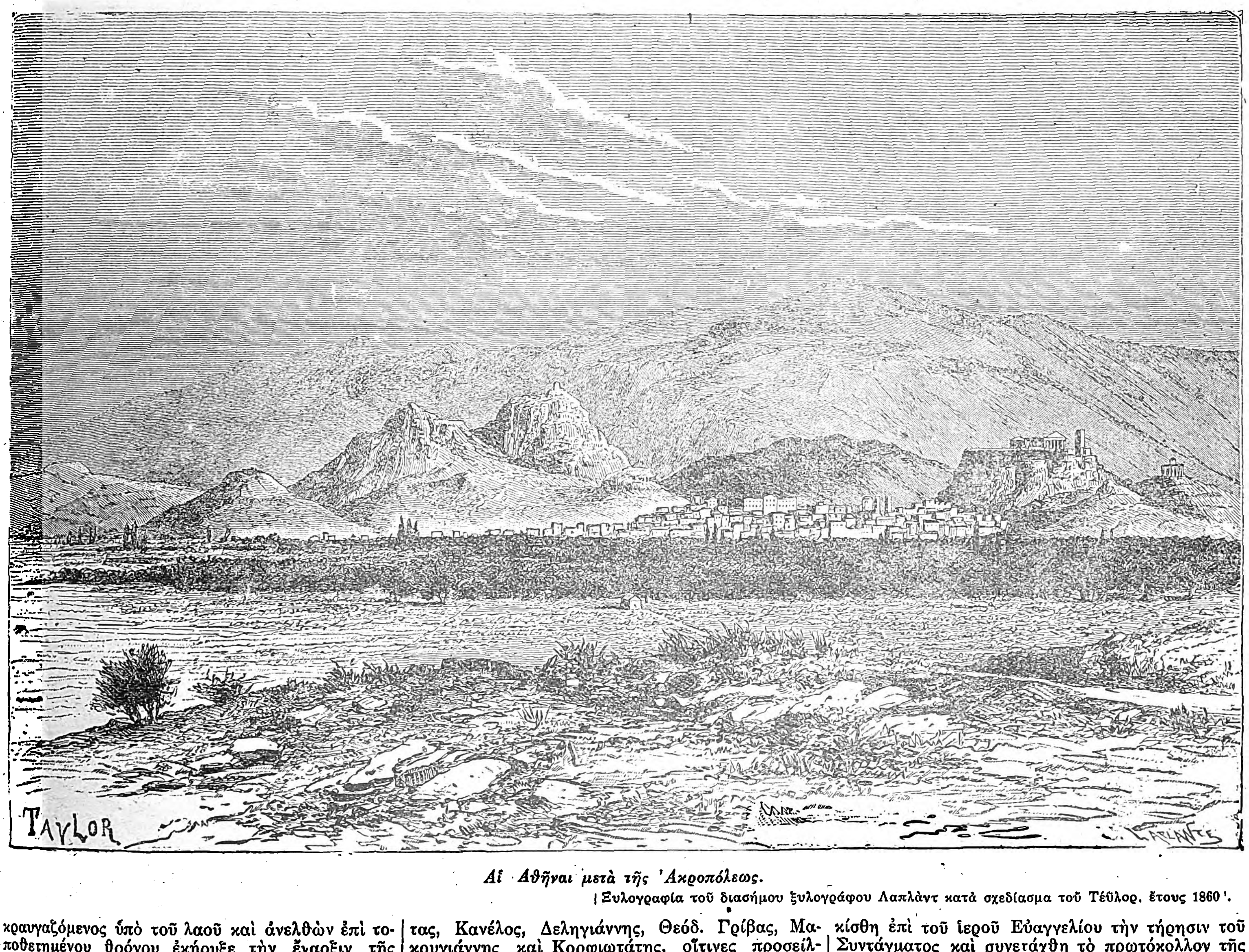

Αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

(Ξυλογραφία τοῦ διασήμου ξυλογράφου Λαπλὰντ κατὰ σχεδίασμα τοῦ Τέϋλορ, ἔτους 1860).

Digitized by Google

νήσεως καὶ τοῦ βασιλέως, ὀχυρωθεὶς μετὰ δισχιλίων ἐνόπλων ἐν Ἀβαρίκῳ. Διεδίδετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὅτι οὗτος συμμαχήσας μετὰ τοῦ Τουρκαλβανοῦ Ἀχμὲτ Ντίνου, ὁδηγοῦντος πολλὰς χιλιάδας Ἀλβανῶν, θὰ ἤρχετο ἐπίκουρος αὐτοῦ. Ἀπεστάλη ὁ Κίτσος Τζαβέλλας πρὸς σύλληψίν του, ἀλλὰ τῇ μεσολαβήσει τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, ἐπῆλθεν ἀναίμακτος λύσις καὶ ὁ Πισκατόρη ἐφυγάδευσε τὸν Γρίβαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καλυτέρα· τὰ παλληκάρια τοῦ Κωλέττη περιεφέροντο εἰς τὰς ὁδοὺς ἔνοπλα καὶ κραυγάζοντα κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραττον καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μεταξᾶ. Αἱ ἐκλογαὶ διήρκουν τότε ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας καὶ παρετείνετο ὁ ἐκλογικὸς σάλος. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὑποψηφίου Καλλέργη καὶ οἱ ἀντίθετοι αὐτοῦ εὑρίσκοντο ἤδη ἕτοιμοι πρὸς ἔνοπλον ῥῆξιν, ὅτε ἐνεφανίσθη ἔφιππος ὁ βασιλεὺς ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Γρίβα Γαρδικιώτη καὶ ὁ Καλλέργης ὑπεχώρησεν. Ἡ ἐπέμβασις αὕτη τοῦ βασιλέως, ἡ ἀπόλυσις τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Λόντου καὶ ἡ ἀποστολὴ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ὑπασπιστοῦ Δημ. Μαυρομιχάλη εἰς Λακωνίαν, ὡς ἐπιθεωρητοῦ, ἔφερεν εἰς διαφωνίαν τὴν Κυβέρνησιν μετὰ τοῦ στέμματος, ἥτις ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της γενομένην ἀμέσως δεκτὴν καὶ ἐσχηματίσθη νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Κωλέττην.

Διεξήχθησαν παρ᾽ αὐτοῦ αἱ ἐκλογαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἠκυρώθησαν πλεῖσται καὶ ἐξώσθησαν τῆς Βουλῆς τεσσαράκοντα ἀντιπολιτευόμενοι βουλευταί, ἐν οἷς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐκλεγεὶς εἰς τρεῖς ἐπαρχίας καὶ ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου. Οἱ πολῖται διηρέθησαν εἰς ὀπαδοὺς τῆς φουστανέλλας, ἣν ἔφερε πολυτελῶς ὁ Κωλέττης, καὶ τοῦ ὑψηλοῦ πίλου, ὃν ἐφόρει ὁ Μαυροκορδάτος, εἰς δὲ τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἀντήχει τὸ δημοτικὸν ᾆσμα:

Πέντε λόξες φουστανέλλα
βράζουν τὰ ψηλὰ καπέλλα.

Πάντες οἱ λαβόντες μέρος κατὰ τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου κατελάμβανον τὰς δημοσίας θέσεις, ἀνεκαλεῖτο μάλιστα ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἐξ Αἰγύπτου καὶ διωρίζετο γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Κωλέττης, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος καθίστατο κυρίαρχος. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας Γκιζώ, διὰ στενῆς συνδεόμενος φιλίας μετ᾽ αὐτοῦ, ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτήν, οὐδὲ βῆμα ν᾽ ἀπομακρύνεται τοῦ Κωλέττη. Τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ οἱ πρεσβευταὶ τῶν τριῶν δυνάμεων ἀντεμάχοντο μεταξύ των καὶ ἐραδιούργουν ἀδιακόπως, ὑποθάλποντες τὰ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πάθη. Ἡ πολιτικὴ διαμάχη ἐξετραχηλίζετο καὶ κατήρχετο μέχρι τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ὑπουργῶν, κατηγγέλλετο δὲ ὁ ὑπουργὸς Ζαφείριος Βάλβης, ὡς μεταβληθεὶς ἀπὸ κληρικοῦ εἰς λαϊκὸν καὶ ἐδημιουργοῦντο ποικίλα ἐπεισόδια. Οὕτω κατηγορεῖτο ὁ Κωλέττης ὡς μεταβαλὼν τὸ αὐλικὸν πρωτόκολλον καὶ θεσπίσας, ὅπως προηγοῦνται τῶν πρεσβευτῶν οἱ ὑπουργοί, ἐκ δὲ τῶν δύο προέδρων τῶν νομοθετικῶν σωμάτων προηγῆται ὁ τῆς Βουλῆς. Καὶ οἱ μὲν πρεσβευταὶ ἀπεδέχθησαν τὴν μεταβολὴν ταύτην ἄνευ ἀντιρρήσεων, ὁ πρόεδρος ὅμως τῆς Γερουσίας δὲν συγκατένευσεν εἰς ταύτην. Ὅτε δὲ ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία ἐχόρευσε πρῶτον μετὰ τοῦ προέδρου τῆς Γερουσίας, ὁ τῆς Βουλῆς Δεληγιάννης θυμωθεὶς ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων, ἔφερε δὲ τὸ ζήτημα εἰς τὴν Βουλὴν καὶ προεκλήθη συζήτησις, ἥτις ἐξώργισε τὴν Ἀμαλίαν. Εἶτα ἡ Βουλὴ δι᾽ ἐπιτροπῆς της ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ προέδρου της παρὰ τῆς Βασιλίσσης. Ἡ ἀντιπολίτευσις ἐπελαμβάνετο καὶ τῶν ἐλαχίστων συμβάντων ὅπως ψέγῃ τὴν Κυβέρνησιν. Οὕτως ὅτε κατὰ τὴν τελετὴν τῆς Ἀναστάσεως ὁ Κωλέττης μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸ τῆς Ὡραίας Πύλης ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν βασιλέων, προεκλήθη δεινὸς πάταγος, κατηγγέλλετο δέ, ὅτι χωρὶς νὰ κοιμηθῇ καὶ ἐνῷ ἐκάπνιζε προτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐτόλμησε νὰ μεταλάβῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἱστάμενος μάλιστα πρὸ τῆς Ὡραίας Πύλης, ὡς ἐκανονίζετο τοῦτο μόνον διὰ τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀσημάντων τούτων γεγονότων, κατηγγέλλετο ἐπίσης, ὅτι ἐτεκταίνετο συνωμοσία κατὰ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ Καλλέργη, οὕτω δὲ ὁ ἀνήρ, ὅστις ὑπῆρξε τὸ εἴδωλον τοῦ λαοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ μεταβὰς εἰς Λονδῖνον, ὅπου συνεδέθη δι᾽ ἀδελφικῆς φιλίας μετὰ τοῦ κατόπιν ἀναγορευθέντος αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας Ναπολέοντος Γ΄.

Τὸ ἐπεισόδιον Καρατάσσου.—Ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ ἐν Ἀθήναις πολιτικὴ κατάστασις, προεκλήθη αἴφνης διπλωματικὸν ἐπεισόδιον, συνταράξαν τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ γενόμενον ἀφορμὴ νὰ ἀσχοληθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία σπουδαίως περὶ αὐτοῦ. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Δημήτριος Τσάμης Καρατάσσος, προκειμένου νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν δι᾽ ἰδιωτικάς του ὑποθέσεις, μετέβη εἰς τὴν τουρκικὴν πρεσβείαν, ὅπως ἐκυτιθηση τὸ διαβατήριόν του, ἀλλ᾽ ὁ πρεσβευτὴς Κωνσταντῖνος Μουσοῦρος, διεμήνυσεν εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ γραμματέως Κονεμένου βέη, ὅτι μετὰ λύπης του ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ μὴ ἐπικυρώσῃ τοῦτο, προτοῦ ζητήσῃ ὁδηγίας παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς του, ἔσπευσε δὲ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις πρὸς τὸν Κωλέττην. Τὴν ἐπαύριον 13 Ἰανουαρίου 1847 ἐδίδετο ὁ συνήθης ἐτήσιος ἀνακτορικὸς χορὸς εἰς ὃν μετέβη ὁ Μουσοῦρος.

Ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέτεινε τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις, πλησιάσας τὸν Μουσοῦρον εἶπεν: *«Ἤλπιζον, κύριε, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἄξιος πλειοτέρου σεβασμοῦ, ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐπεδείξατε ὑμεῖς»* καὶ ἔστρεψε πρὸς αὐτὸν τὰ νῶτα. Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπανέλαβεν εἰς αὐτὸν ἡ βασίλισσα, ὁ δὲ Μουσοῦρος, ζητήσας τὴν γνώμην καὶ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας, ἀπῆλθε τῶν ἀνακτόρων μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας. Τὴν ἐπαύριον ὁ Μουσοῦρος ἀπηύθυνε διακοίνωσιν πρὸς τὸν Κωλέττην, δι᾽ ἧς ἐξέθετε τὰ συμβάντα καὶ ἐδήλου ὅτι ἔμελλε νὰ διαβιβάσῃ ἔκθεσιν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, ἐξέφραζε δὲ τὸν φόβον περὶ τῶν σοβαρῶν διαστάσεων, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο.

Ὁ Κωλέττης ἀπηύθυνεν ἀμέσως διακοίνωσιν πρὸς τὴν Πύλην μεμφόμενος τὴν διαγωγὴν τοῦ Μουσούρου καὶ ἐδήλου ὅτι ἀνελάμβανε πᾶσαν εὐθύνην ὁ ἴδιος τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Κατηγόρει τὸν Μουσοῦρον ὅτι, χωρὶς νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ διαβατηρίου, μετέβη εἰς τὸν βασιλικὸν χορόν, ὁ δὲ βασιλεὺς προσβεβλημένος ἐκ τούτου, ἠναγκάσθη ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ νὰ ἐνθυμίσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ὀφειλόμενον σεβασμόν. Ὁ Μουσοῦρος διέκοψε τὰς μετὰ τοῦ Κωλέττη, ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, σχέσεις καὶ ἀνεφέρθη εἰς τὴν Κυβέρνησίν του. Ἡ Πύλη ἐπέδειξεν ἀρχικῶς μετριοπάθειαν, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀαλῆ ἐφένδης ἔπεμψε φιλικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, εἰς ἥν, μετά τινας δικαιολογίας ὡς πρὸς τὴν πολιτείαν τοῦ Μουσούρου, ἐδήλου ὅτι ἀπεστέλλετο εἰς Πειραιᾶ ὀθωμανικὸν πολεμικὸν σκάφος, ὅπερ θὰ παρέμενεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, αἵτινες θὰ ἤρκουν, ὅπως ὁ Κωλέττης κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως, μεταβαίνων αὐτοπροσώπως εἰς τὴν ὀθωμανικὴν πρεσβείαν, ἐκφράσῃ πρὸς τὸν Μουσοῦρον τὴν λύπην του περὶ τῶν συμβάντων. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὁ Μουσοῦρος μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας θ᾽ ἀπήρχετο τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ τουρκικὸν πλοῖον ἀφίκετο τὴν 30 Ἰανουαρίου, αὐθημερὸν δ᾽ ἐπεδόθη ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Κωλέττην. Εἰς τὸ συγκροτηθὲν ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπεφασίσθη ἡ ἀπόρριψις τοῦ τουρκικοῦ τελεσιγράφου, ἀλλ᾽ ἐπείσθη ὁ βασιλεὺς νὰ γράψῃ ἀπ᾽ εὐθείας πρὸς τὸν σουλτᾶνον, ἀντίγραφον δὲ τῆς ἐπιστολῆς διεβίβασεν ὁ Κωλέττης πρὸς τὸν Μουσοῦρον. Τὴν ἐπιστολὴν ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ γαλλικὸν πολεμικὸν *«Cuvier»*. Ἀλλ᾽ οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερεν αὕτη. Ὁ σουλτᾶνος Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ ἀπήντησε μετὰ πολλῆς ἁβρότητος εἰς τὸν Ὄθωνα, ἀλλ᾽ ἐδήλου ὅτι τὴν ἀναφυεῖσαν διαφορὰν ὤφειλον νὰ λύσουν αἱ Κυβερνήσεις των. Οὕτω τὸ ζήτημα περιεπλάκη. Ἡ τουρκικὴ πρεσβεία συνοδευομένη μέχρι τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, ἵνα μὴ γίνῃ προσβολή τις εἰς αὐτήν, ἐγκατέλειψε τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, νέαι δὲ ἤρξαντο διαπραγματεύσεις, αἵτινες μὴ καταλήξασαι εἰς συμφωνίαν, προεκάλεσαν τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἡ δὲ Τουρκία ἠπείλει νὰ λάβῃ αὐστηρότατα μέτρα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα ἀπέτρεψεν ἡ ἐπέμβασις τῶν τριῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων. Παρ᾽ ὅλα ταῦτα ὁ Κωλέττης κατ᾽ οὐδὲν ὑπεχώρει τῶν ἀρχῆθεν διατυπωθεισῶν γνωμῶν του καὶ εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Λάϊονς, ὅτι ἡ ἄρνησις αὐτοῦ θὰ προεκάλει πόλεμον τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀπήντα μετὰ στωϊκῆς ἀπαθείας, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει «οἱ Ἕλληνες ναῦται θὰ μεταβληθοῦν εἰς πειρατὰς καὶ οἱ τεχνῖται εἰς λῃστάς».

Ὁ θάνατος τοῦ Κωλέττη. — Ἀνέλαβε τότε ὁ πρίγκιψ Μετερνῖχος νὰ μεσιτεύσῃ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, ὅστις καὶ ἀπέτυχεν. Ἐνῷ δὲ εἰς τοιαύτην κρίσιμον θέσιν εὑρίσκετο ἡ Ἑλλὰς ἐξωτερικῶς, προεκηρύχθησαν ἐκλογαί, καθ᾽ ἃς ἐξερράγησαν διάφοροι στάσεις καὶ οἱ ὁπλοφόροι τοῦ Γρίβα, τοῦ Κριεζώτου καὶ τοῦ Φαρμάκη συνετάρασσον τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Καὶ αἱ μὲν στάσεις κατεπνίγησαν, αἱ δὲ ἐνεργηθεῖσαι ἐκλογαὶ ἔφερον τεραστίαν πλειονοψηφίαν εἰς τὸν Κωλέττην. Ἀλλ᾽ ὁ ἐκλογικὸς αὐτὸς θρίαμβος ἦτο ὁ τελευταῖος τοῦ περιδόξου ἀνδρός. Περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου προσεβλήθη ὑπὸ ὀξείας νεφρίτιδος καὶ τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1847 ἀφῆκε τὸν τελευταῖον αὐτοῦ στεναγμόν. Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του προσεκάλεσε τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Πισκατόρη καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ διαβιβάσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του εἰς τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον Φίλιππον καὶ τὸν πρωθυπουργὸν Γκιζώ. Ἐξέφρασε τὴν θλῖψιν του ὅτι ἀποθνήσκει ἀφίνων τὴν Ἑλλάδα εἰς κρίσιμον κατάστασιν καὶ ἐξέπνευσεν ᾄδων ἕνα *κλέφτικο τραγοῦδι* τῆς πολυποθήτου πατρίδος του Ἠπείρου.

Οἱ ἐν Ἀθήναις ἐχθροί του ᾐσθάνθησαν ἀνακούφισιν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του καὶ δὲν ἐδίσταζαν πρὸ τοῦ χαίνοντος τάφου του νὰ ἐπαναλάβουν τὰς κατ᾽ αὐτοῦ κατηγορίας, τὰς ὁποίας ἐνέπνεον ἀχαλίνωτα πολιτικὰ πάθη. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὅμως καὶ ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς ἔκλαυσαν τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, τοῦ ὁποίου τὰ ὄμματα ἦσαν διαρκῶς ἐστραμμένα πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς διέταξε πενθήμερον πένθος καὶ αἱ Ἀθῆναι τὸν ἐκήδευσαν δημοτελῶς.

Τὸ ἐπεισόδιον Ναδίρη. Τὸ μετὰ τῆς Τουρκίας ζήτημα παρέμεινεν ἄλυτον. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττη, εὑρεθεῖσα ἡ Ἑλλὰς ἐν μέσῳ ἀνταγωνισμῶν τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων, ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀξίωσιν τῆς Πύλης, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Γλαράκης ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀαλῆ ἐφένδην ἐκφράζων τὴν λύπην τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως προσωπικῶς πρὸς τὸν Μουσοῦρον, ὅστις ἐπέστρεψε λήγοντος τοῦ 1847 εἰς Ἀθήνας γαυριῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ. Τὴν 23ην Ἀπριλίου τοῦ 1848 νέον ἐπεισόδιον συνετάραξε πάλιν τὰς Ἀθήνας. Ἕλλην τις ἐκ Χάλκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀπόστολος Ναδίρης καλούμενος, ὑπάλληλος τοῦ γραμματέως τῆς τουρκικῆς πρεσβείας, ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Μουσούρου ἐντὸς τοῦ μεγάρου του καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν εἰς τὸν βραχίονα. Ἐξελθὼν οὗτος εἰς τὰς ὁδοὺς ἐκραύγαζε *«Ζήτω ἡ Ἑλλὰς»* καὶ ὑποβληθεὶς εἰς ἀνάκρισιν κατέθεσεν ὅτι προέβη εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην, διότι ὁ Μουσοῦρος καθύβριζεν Ἕλληνας καὶ Ἑλλάδα. Τὸ συμβὰν τοῦτο διετάραξεν ἐκ νέου τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σχέσεις, καθ᾽ ὅσον ἡ τελευταία ἐζήτει τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ναδίρη. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ αὕτη μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἀνέλαβον νὰ λύσουν διαιτητικῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ὁ ἀποκλεισμός.—Ἀλλ᾽ αἱ Ἀθῆναι εἶχον καταστῆ στάδιον σφοδροτάτου ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων. Οὐδὲ ἡμέραν ἡσυχίας εὕρισκον αὗται. Τὰ ἐπεισόδια διεδέχοντο ἄλληλα καὶ ἡ διαταραχὴ ἐξηκολούθει συνεχής. Δὲν εἶχον παρέλθει οὐδὲ δύο ἔτη ἀπὸ τῶν Μουσουρικῶν καὶ νέον ἀνεφύη ζήτημα, πολὺ ἐκείνων σπουδαιότερον. Ἡ Ἀγγλία ἤδη ἀπὸ δύο ἐτῶν ὑπέβαλε διακοινώσεις, ἐπιμόνως ζητοῦσα ἀποζημίωσιν παθόντων τινῶν Ἰόνων πολιτῶν. Τὴν ἐπομένην ὅμως τοῦ Πάσχα, κατὰ τὴν κρατοῦσαν τότε βάρβαρον συνήθειαν, ἐπρόκειτο ἄνθρωποι τοῦ ὄχλου νὰ καύσουν τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, ἔνθα κατῴκει ὁ Ἰσραηλίτης Δαυῒδ Πατσίφικος, ἄλλοτε πρόξενος τῆς Πορτογαλλίας ἀπολυθεὶς ἐπὶ καταχρήσεσιν. Ἡ ἀστυνομία ἠμπόδισε τὴν πρᾶξιν ταύτην, ὁ δὲ συναχθεὶς ἐκεῖ ὄχλος, πιστεύσας ὅτι τὸ ἀστυνομικὸν τοῦτο μέτρον προεκάλεσεν ὁ Πατσίφικος, ἐξωργίσθη, ἐξεβίασε τὴν οἰκίαν του καὶ συνέτριψε σκεύη τινὰ καὶ ἔπιπλά του. Ἡ οἰκία του καὶ ἡ ἐπίπλωσίς της ἦσαν πενιχρόταται, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος συνετηρεῖτο ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας καὶ ἄλλων φιλανθρώπων. Καὶ ἡ μὲν πρᾶξις τοῦ ὄχλου ἦτο βάρβαρος, ταύτην ὅμως ἐξεμεταλλεύθη ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐδημιούργησε ζήτημα, ὑποκινήσας τὸν Πατσίφικον, Ἄγγλον ὑπήκοον ὄντα, νὰ ὑποβάλῃ αἴτησιν ἀποζημιώσεως ἣν οὗτος ὑπελόγισεν εἰς 886.736 δρ. καὶ 67 λεπτά. Ὁ πρεσβευτὴς Λάϊονς καὶ ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἥτις ἐμελέτα πρὸ καιροῦ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος καὶ ἐδημιούργει εἰς αὐτὸν ἀδιακόπως δυσχερείας, ἀπηύθυνε σειρὰν διακοινώσεων, ζητοῦσα τὴν ἀποζημίωσιν ταύτην ὑπὲρ τοῦ ὑπηκόου της καὶ μὴ δεχομένη τὴν καταφυγὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια. Μετ᾽ αὐτῆς δὲ ἐζήτει καὶ τὴν ἄμεσον πληρωμὴν τῶν ἀποζημιώσεων Ἰόνων τινῶν πολιτῶν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ Φίνλεϋ, διὰ καταληφθὲν γήπεδον αὐτοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀντέκρουε τὰς ἀξιώσεις ταύτας, ἀλλ᾽ αἱ ἀγγλικαὶ διακοινώσεις ἐπανελάμβανον ὅτι ἡ Ἑλλὰς *«θᾶττον ἢ βράδιον ὤφειλε νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι πᾶσα ἀναβολὴ θὰ ἐξεβίαζε τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν νὰ αὐξήσῃ ἀναλόγως τῆς βραδύτητος τὸ ποσὸν τῶν ζητηθεισῶν ἱκανοποιήσεων»*. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν ζημιῶν τοῦ Πατσιφίκου κατεγράφοντο καὶ διετιμῶντο τὰ πενιχρά του ἔπιπλα μετ᾽ ἀφαντάστου ὑπερβολῆς. Οὕτως ἡ ἐπιθαλάμιος κλίνη του ἐσημειοῦτο ὡς ἀξίας 150 λιρῶν καὶ τὰ δοχεῖα εἰς τὰ ὁποῖα βράζεται ὁ καφὲς 16 λιρῶν, ἐπειδὴ δὲ ὅλα ταῦτα δὲν ὑπερέβαινον τὰς 2.000 λίρας, ὅπως φθάσῃ τὸ ποσὸν εἰς τὰς 31.534 τοιαύτας ὁ Πατσίφικος προσέθεσε παλαιάς τινας ἀπαιτήσεις του ἀπὸ τὸν Δὸν Μιγουέλον τῆς Πορτογαλλίας, τὰς ὁποίας οὐδέποτε εἶχεν ἀναγνωρίσει εἰς αὐτὸν ἡ χώρα αὕτη.

Ὁ Ἀγγλικὸς στόλος εἰς Πειραιᾶ.—Τὴν 26 Δεκεμβρίου 1849 ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πάρκερ ἀγγλικὸς στόλος ἀποτελούμενος ἐκ 14 πολεμικῶν πλοίων καὶ τὴν 3 Ἰανουαρίου 1850 ὁ

Digitized by Google

πρεσβευτὴς Οὐάϊς ἐζήτησεν ἀκρόασιν παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπως μετὰ τοῦ ναυάρχου ὁμιλήσωσι περὶ ἐπειγόντων ζητημάτων. Κατὰ τὴν γενομένην συνομιλίαν ἀνεκοινώθη εἰς τὸ ὑπουργὸν Λόντον, ὅτι, ἐὰν δὲν ἱκανοποιοῦντο ἀμέσως αἱ ἀγγλικαὶ ἀξιώσεις, θὰ ἠναγκάζοντο νὰ μεταχειρισθῶσιν ἐκβιαστικὰ μέτρα. Ὁ Λόντος εἰς ταῦτα ἐπεκαλέσθη τὴν διαιτησίαν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ὁ Οὐάϊς ἀπαντῶν εἶπεν, ὅτι παρῆλθε πλέον ὁ καιρὸς τῶν συζητήσεων καὶ τὴν ἐπαύριον ἐκηρύχθη ἀποκλεισμὸς καὶ ἀπηγορεύθη ὁ εἴσπλους εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς παντὸς ἑλληνικοῦ πλοίου. Τὸ προσωπικὸν τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας ἐπεβιβάσθη τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος, συνελήφθησαν δὲ τὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ σκάφη, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ βασιλικὴ θαλαμηγὸς «*Ὄθων*», καὶ ὡδηγήθησαν εἰς τὸν ὅρμον τῆς Σαλαμῖνος. Διὰ προκηρύξεως δὲ τοῦ Ἄγγλου προξένου Γκρήν, προσεκλήθησαν οἱ Ἄγγλοι ὑπήκοοι νὰ προφυλάξωσιν ἑαυτούς, «*διότι ὁ ναύαρχος Πάρκερ προὐτίθετο νὰ προβῇ ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἐχθροπραξίας καὶ μέτρα ἐπιζημιώτατα εἰς τὰ συμφέροντα τῶν Ἑλλήνων πάσης τάξεως*».

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὰς προκηρύξεις ταύτας ἀπεδέχθη μετὰ ψυχραιμίας καὶ ἠμπόδισε τοὺς Ἴονας φοιτητὰς τοῦ πανεπιστημίου, ὅπως προβῶσιν εἰς διαδηλώσεις κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ πρωτεύουσα ἦτο ἤρεμος· ἡ Βουλὴ ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας της, συμπολίτευσις δὲ καὶ ἀντιπολίτευσις συνηνώθησαν. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ἐν τούτοις, εἰς τοὺς λιμένας Πειραιῶς, Πατρῶν, Σύρου, Ὕδρας, Ναυπλίου, Χαλκίδος καὶ Κορίνθου συνελαμβάνοντο, κατεσχέθησαν δὲ καὶ δύο πλοῖα διασώσαντα ἐξ ἀφεύκτου ναυαγίου τὸ κομίζον τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον. Πρὸ τῶν βιαίων τούτων μέτρων οὔτε ὁ βασιλεύς, οὔτε ὁ λαὸς ἐδειλίασαν, οἱ δὲ καταστρεφόμενοι ἔμποροι δι' ἀναφορῶν των ἐνίσχυον τὸν βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησιν ἐπιδοκιμάζοντες τὴν τηρουμένην ὑπ' αὐτῶν στάσιν. Ὡς ἦτο φυσικὸν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν μέτρων τούτων καὶ σφοδρὰ προεκλήθη ἀντιπολίτευσις ἐν Ἀγγλίᾳ κατ' αὐτῶν εἰς τὰς Βουλὰς καὶ εἰς τὸν τύπον, οἱ δὲ «*Καιροὶ*» τοῦ Λονδίνου ἔγραφον ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη τοῦ Πάλμερστον συνήνωσεν ὅλα τὰ κόμματα ἐν Ἀθήναις κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις παρουσιάζεται αὐτὴ μὲν πολέμιος, ἡ δὲ Ρωσία στήριγμα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἄρσις τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ἡ ἐπέμβασις τῆς Γαλλίας ἐπέτυχε τὴν ἀποστολὴν εἰς Ἀθήνας τοῦ βαρώνου Γκρό, ὅπως μεσιτεύσῃ μεταξὺ τοῦ Οὐάϊς καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐξεύρεσιν συμβιβαστικῆς λύσεως. Οὕτως ἐπανελήφθη ἡ ἀκτοπλοΐα. Ὁ βαρῶνος Γκρὸ ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀπεδέχετο ὡς δικαίαν τὴν αἰτουμένην διὰ τὸν Πατσίφικον ἀποζημίωσιν καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς διετάχθη ἐκ νέου. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, φοβηθεῖσα νέας περιπλοκάς, συνεκάλεσεν εἰς μυστικὴν συνεδρίασιν τὴν Βουλὴν καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ὑποχώρησις τῆς Ἑλλάδος. Τὴν 15 Ἀπριλίου ἀνεκοίνωσεν ὁ Λόντος τὰς ληφθείσας ἀποφάσεις καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Οὐάϊς ἔνταλμα ἐπὶ τοῦ Κεντρικοῦ ταμείου πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ Πατσιφίκου. Τοῦτο ὅμως ἐξώργισε τὴν κυβέρνησιν τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἥτις ἐζήτησε τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀποφάσεως καὶ διέταξε τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτήν της νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀγγλικὴν πρωτεύουσαν. Πρὸς στιγμὴν αἱ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας σχέσεις διεταράχθησαν, ἐν τέλει δὲ ἐπῆλθε συμφωνία, καθ' ἣν ἡ μὲν Ἀγγλία ἐθεώρει ἱκανοποιημένην αὐτὴν ὡς πρὸς τὰς ἄλλας ἀπαιτήσεις, ἀφίνετο δὲ εἰς διαιτητικὴν ἐπιτροπήν, ὅπως κανονίσῃ τὸ ζήτημα τοῦ Πατσιφίκου. Οὕτως ἔληξεν ὁ πεντάμηνος ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων. Ἡ διαιτητικὴ ἐπιτροπὴ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1851 ἀνεκάλυψεν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς πορτογαλικῆς Βουλῆς ἀναφορὰν ἀπευθυνομένην πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Πατσιφίκου, περιέχουσαν τὰ πρωτότυπα τῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα διετείνετο οὗτος ὅτι κατέστρεψεν ὁ ἀθηναϊκὸς ὄχλος, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ αὐτῶν ἀπεδεικνύετο ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις του ἀνήργοντο κατὰ τὸ 1839 εἰς δραχμὰς 3.750. Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων οἱ διαιτηταὶ ἐκανόνισαν εἰς αὐτὸν ἀποζημίωσιν δραχ. 3.750 ἀντὶ τῶν 650.000 ἃς ἐζήτει οὗτος.

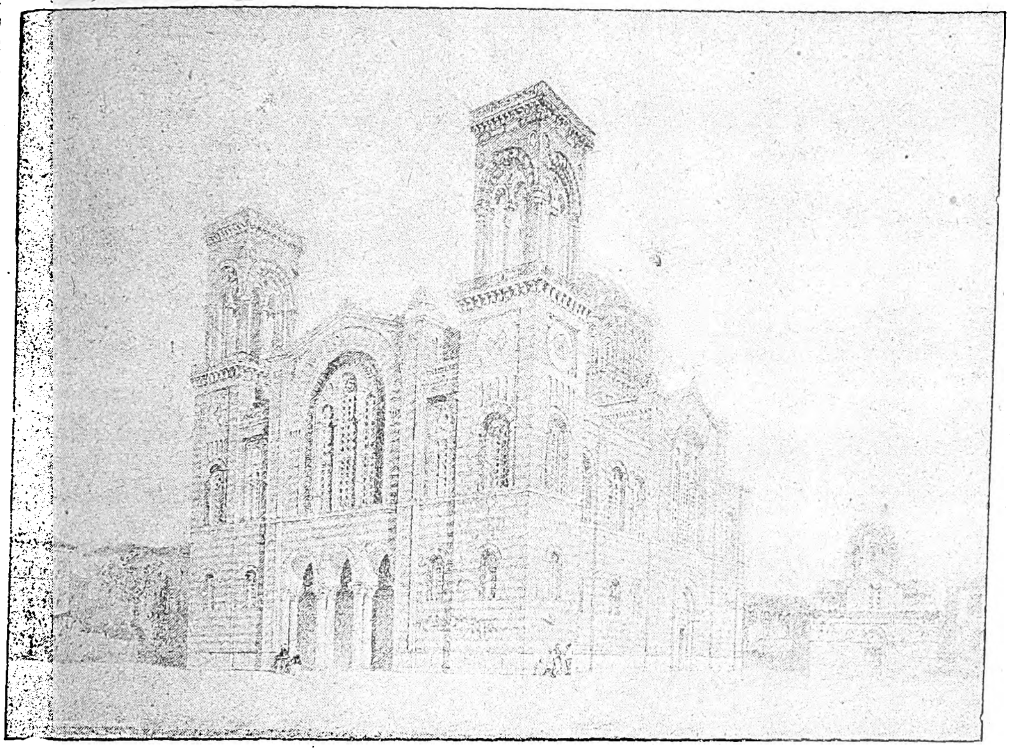

Ὁ σημερινὸς Μητροπολιτικὸς ναός, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς οἰκοδομήσεώς του.

(Μ. Π. Βρετοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι». Παρίσιοι 1861).

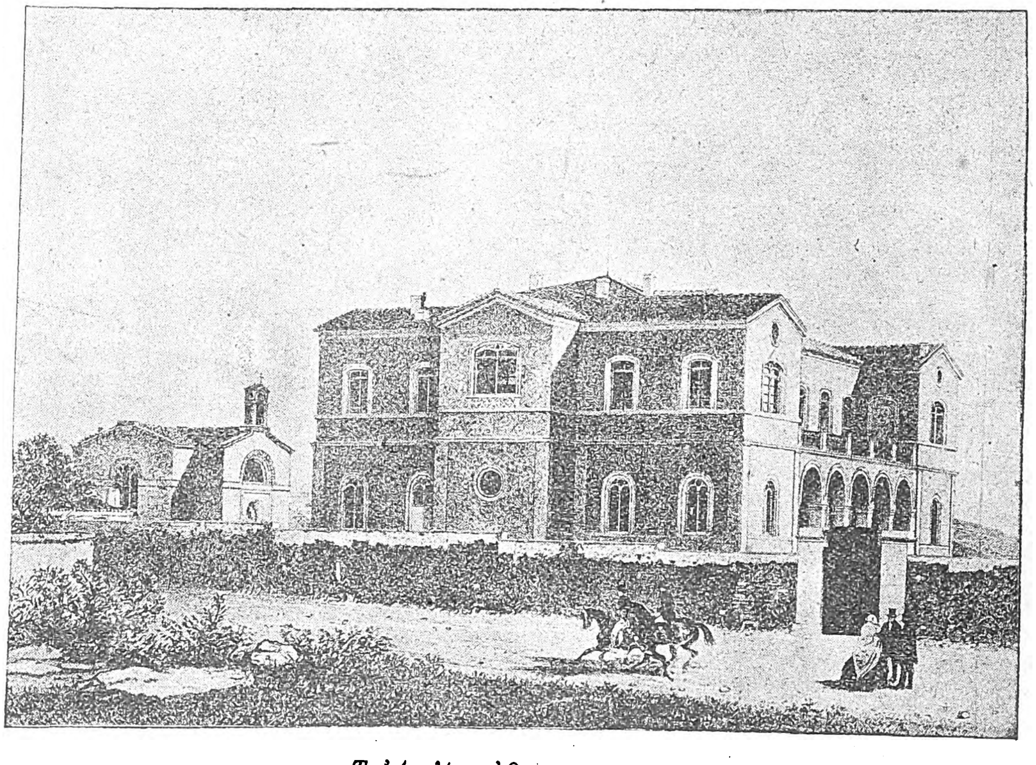

Τὸ Ἀμαλίειον Ὀρφανοτροφεῖον.

(Μ. Π. Βρετοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι», Παρίσιοι 1861).

ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ. Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ θλιβερὸν τοῦτο ἐπεισόδιον, ὅπερ ἐστοίχισεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πεντάμηνον ἀποκλεισμὸν καὶ ἀνυπολόγιστον ζημίαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν αὐτῆς. Ἀλλὰ μόλις εἶχε κατασιγάσει ἡ ἐκ τῆς ἀγγλοελληνικῆς διαφορᾶς ἐσωτερικὴ διατάραξις τοῦ κράτους, καὶ ἤρξατο σφοδρότερον τὸ ἐκκρεμὲς ὑφιστάμενον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν Πατριαρχείων, ὡς γενομένης ἄνευ τῆς προηγουμένης συγκαταθέσεως τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ ζήτημα τοῦτο προεκάλεσε μακρὰς ἐκκλησιαστικὰς ἔριδας, αἵτινες διετάραξαν ὄχι μόνον τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Ἐξεδηλώθησαν ἀντίθετοι γνῶμαι· καὶ ὁ μὲν Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἐπιφανὴς κληρικὸς καὶ θερμὸς πατριώτης, ἀντιτιθέμενος εἰς τὸν ἐπικρατοῦντα ἐν τοῖς Πατριαρχείοις αὐστηρὸν μοναστικὸν βίον καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν αὐταρχίαν τῶν ἐπισκόπων, πρὸς δὲ τρέφων μῖσος ἄσπονδον κατὰ τῶν Ρώσων, εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, ὅτι αὐτοδικαίως ἠδύνατο νὰ κηρυχθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἀντίπαλος τῆς γνώμης ταύτης εἶχε ταχθῇ ὁ δεινὸς θεολόγος, ὁ μέγας ἑλληνιστὴς καὶ ἐξ ἴσου θερμὸς πατριώτης Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐκήρυττεν οὗτος ὅτι ἡ αὐθαίρετος ἀπόσπασις τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διαίρεσιν τῆς καθόλου ὀρθοδοξίας καὶ νὰ δημιουργήσῃ ὀλέθριον προηγούμενον. Ἀπεκάλει τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον «μητέρα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ νομοθέτριαν καθολικὴν τῆς ὀρθοδοξίας». Δὲν ἠρνεῖτο μὲν ὅτι ἡ ἀνακτήσασα τὴν αὐτονομίαν της Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη ὤφειλε νὰ προέλθῃ παρὰ τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ Οἰκονόμου ἐπεκράτησεν ἐν τέλει, ἡ δὲ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος ἀπηύθυναν αἴτησιν πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα, τὰ ὁποῖα μὴ ἐπιθυμοῦντα ἐνδεχομένην διάσπασιν τῆς ἑλληνικῆς ἑνότητος, ἀνεγνώρισαν ὁριστικῶς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὁρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθέντος τόμου, ὡς ὑπεδείκνυεν ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (βλέπε ἐκτενέστερον εἰς κεφάλαιον παρόντος ἄρθρου «***Ἐκκλησία Ἀθηνῶν***»).

Ὁ Συνοδικὸς Τόμος, ὅστις ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ ἀναχωρήσαντος πρεσβευτοῦ Πέτρου Δεληγιάννη, ἀνεγνώσθη ἐν μεγάλῃ πομπῇ τὴν 20 Αὐγούστου 1850 εἰς ἁπάσας τὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους, οὕτω δὲ κατέπαυσαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἔριδες ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπῆλθε γαλήνευσις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Φαρμακίδου, προσπαθήσαντος νὰ παραστήσῃ, ὅτι ὁ Συνοδικὸς Τόμος καθιέρου τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Τόμος ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ κατὰ τὸ 1852 ὑπὸ τῆς Βουλῆς.

Τὴν ἡμέραν ὅμως καθ' ἣν ἀνεγινώσκετο εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Συνοδικὸς Τόμος, ἐδολοφονεῖτο ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Ζυγούρη ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Νικόλαος Κορφιωτάκης. Ἐνομίσθη κατ' ἀρχὰς ὅτι ἀφορμὴ τούτου ἦτο ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Τόμου, αἱ ἀνακρίσεις ὅμως ἀπέδειξαν ὅτι ἐπαρ-

Digitized by Google

χιακαὶ πολιτικαὶ ἀντιζηλίαι προεκάλεσαν τοῦτο.

ΤΟ ΔΙΑΔΟΧΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ. Ἡ λύσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ὅπερ συνεκίνει τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη, ἐπιστεύθη ὅτι θὰ ἐπέφερε τὴν ἐσωτερικὴν ἠρεμίαν τῆς χώρας. Ἐπὶ πλέον οἱ σπουδαιότεροι πολιτικοὶ παράγοντες εἶχον ἀπομακρυνθῆ τῶν Ἀθηνῶν διορισθέντες πρεσβευταὶ εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης αὐλάς, ὁ Μεταξᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Μαυροκορδάτος ἐν Παρισίοις καὶ ὁ Τρικούπης ἐν Λονδίνῳ. Οὕτως ἥσυχος πλέον ὁ Ὄθων ἀνεχώρησε λήγοντος τοῦ Αὐγούστου 1850 εἰς Μόναχον, ὅπως σκεφθῇ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, συμφώνως μὲ τὸ Σύνταγμα, μετὰ ἐννεάμηνον δὲ ἀπουσίαν ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας ἄπρακτος.

Ἡ ἔκθεσις τοῦ ἰατροῦ τοῦ Ὄθωνος. Τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου εἶχεν ἀπασχολήσει μεγάλως τήν τε ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν καὶ τὴν διπλωματίαν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῶν γάμων τοῦ βασιλέως Ὄθωνος μετὰ τῆς Ἀμαλίας. Οἱ Ἕλληνες ἀνέμενον τὴν ἀπόκτησιν διαδόχου, ὅστις θ' ἀνετρέφετο ἐν Ἑλλάδι ὡς ὀρθόδοξος χριστιανός, συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας καὶ τὸ Σύνταγμα. Ἀλλ' ὁ πόθος αὐτοῦ δὲν ἐπληροῦτο. Ὅτε δὲ ἐπὶ Πάλμερστον ἡ Ἀγγλία εἶχε διατεθῆ ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος, ὡς προσχωρήσαντος εἰς τὴν αὐστριακὴν καὶ τὴν ρωσικὴν πολιτικήν, καὶ ἐπεδίωκε τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ, ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς κατὰ τρόπον λίαν σκανδαλώδη. Ὑπηρέτει τότε εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἰατρὸς ὁ Βαυαρὸς Βίτνερ, ὅστις ἐξετάσας τὸν Ὄθωνα ἰατρικῶς, κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός του Λουδοβίκου, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν ἰατρικὴν ἔκθεσιν ὅτι ὁ Ὄθων, ἐκ φυσικοῦ ἐλαττώματος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ ποτε πατήρ, ἀπεκλείετο κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐλπὶς διαδόχου. Ἀντίγραφον τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἐπέδωκε μετά τινα χρόνον ὁ Βίτνερ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, ὅστις τὴν διεβίβασεν εἰς τὸν Πάλμερστον, προσέθετε δὲ καὶ τὴν φράσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἐκ γενετῆς ἦτο εὐήθης.

Τὴν ἔκθεσιν ταύτην διεβίβασεν ὁ Πάλμερστον καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐγγυητρίας δυνάμεις, ὑποδεικνύων ὅτι δὲν ὤφειλε νὰ ἐξακολουθῇ βασιλεύων ἄνθρωπος ὑπὸ τοιαύτης πάσχων παθήσεως. Ἡ Γαλλια καὶ ἡ Ρωσία δὲν ἐθεώρησαν βάσιμον τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἰατροῦ κακῶς διατεθειμένου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ ἐθεώρουν ἀποχρῶντα λόγον τὴν ἐκθρόνισιν ἡγεμόνος διὰ τοιοῦτον λόγον. Ἐν τούτοις ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας μετὰ σκανδαλωδῶν σχολίων καὶ τοιουτοτρόπως διεσύρθη τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως καθ' ὅλον τὸν κόσμον. Ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς παθήσεως τοῦ Ὄθωνος ἦτο ἀληθής, διότι ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἀπέθανε πράγματι παρθενική. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἀνέμενον ἐν Λονδίνῳ. Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς διαδοχῆς παρέμενε πάντοτε φλέγον καὶ ἐδημιούργει συζητήσεις μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἐζήτουν τὴν ἐξασφάλισιν διαδόχου, προεκάλει δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἰδιαιτέρῳ οἰκογενειακῷ βίῳ τῶν βασιλέων διαφωνίας, καθ' ὅσον ἡ Ἀμαλία εἶχε ταχθῆ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἀμέσου ἐκλογῆς διαδόχου τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, καθ' ὅσον ἡ ἐκκρεμότης τοῦ ζητήματος ἐγέννα πράγματα εἰς τὴν βασιλείαν.

Ὁ ἀρχιδοὺξ τοῦ Ὀλδεμβούργου Πέτρος.— Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν πεισθεὶς ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ βασιλεύς, ἡ δὲ βασίλισσα Ἀμαλία ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ὡς ἀντιβασίλισσα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀπουσίας εἰς Βαυαρίαν τοῦ ἄνακτος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας ἀρχιδοὺξ Πέτρος τοῦ Ὀλδεμβούργου. Ἡ ἐπίσκεψις αὕτη προεκάλεσε πολλὰς εἰκασίας. Διεδόθη ὅτι οὗτος ἔμελλε νὰ ἀνακηρυχθῇ διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ γενομένη πρότασις ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν ἀδελφόν του πρίγκιπα Λουϊτπόλδον δὲν ἐγένετο δεκτὴ παρ' αὐτοῦ, ἀρνουμένου ν' ἀλλάξῃ θρησκείαν. Ἐστράφησαν τότε αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Ἀδαλβέρτον, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐδέχετο μὲν νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ἀλλὰ μόνον, ὅταν θ' ἀνήρχετο τὸν θρόνον. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ἐπιθυμοῦσα νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, ἀπέβλεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν της Πέτρον, συμπράττουσα δὲ μετὰ διαφόρων ἰδιαιτέρων ὀπαδῶν της, ἐσκέφθη νὰ ἀνακηρύξῃ τοῦτον διάδοχον κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἡγεμόνος, μεταφέρουσα ἀλλαχοῦ τὴν πρωτεύουσαν. Ἐβολιδοσκοπήθη πρὸς τοῦτο ὁ στρατηγὸς Χάν, ὅστις ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἀντετάσσετο κατὰ τοιούτου τινὸς πραξικοπήματος καὶ ἔσπευσε νὰ πληροφορήσῃ περὶ τῶν μελετωμένων τὸν βασιλέα Ὄθωνα, ὅστις παραιτήσας τὰς ἐνεργείας του ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας ἄπρακτος, ματαιώσας ὅμως τὰ τεκταινόμενα.

Η ΚΑΤΟΧΗ. Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος, πόλεμος ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας κληθείς, συνετάραξε τὴν Ἑλλάδα, πανταχοῦ δέ, καὶ κυρίως ἐν Ἀθήναις, ἔπνεε φιλοπόλεμον πνεῦμα. Ὁ βασιλεύς, καὶ κυρίως ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ἐπρωτοστάτουν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην καὶ ὁ λαὸς ἐν Ἀθήναις διεμαρτύρετο κατὰ τῶν πιέσεων τῶν Τουρκαλβανῶν ἐν Ἠπείρῳ. Οἱ πρόκριτοι τοῦ Ραδοβιτζίου καὶ τῆς Ἄρτης ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν καὶ οἱ ἐπαναστάται προσβαλόντες τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐξηνάγκασαν ταῦτα εἰς ὑποχώρησιν. Οἱ ἀξιωματικοὶ τότε τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Καραϊσκάκης καὶ Δημήτριος Γρίβας παραιτηθέντες ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ δὲ Θεόδωρος Γρίβας, Κίτσος Τζαβέλλας, Ράγκος, Στράτος, Ἴσκος καὶ Βαρνακιώτης ἐπὶ κεφαλῆς ἐθελοντῶν διῆλθον τὰ σύνορα, συνεπλέκοντο μετὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Ἄρταν. Οἱ ἐξ Ἑλλάδος ἐθελονταὶ ἐπληθύνοντο, παρὰ δὲ τὰς συμβουλὰς τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τῶν πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, τὰ διαβιβαζόμενα δι' ἐκθέσεων ὑπὸ τῶν Μαυροκορδάτου, Μεταξᾶ καὶ Τρικούπη συνιστώντων ἡσυχίαν, ὁ Ὄθων, συνεννοούμενος ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Σκαρλάτου Σούτσου, ἐνήργει ἐν ἀγνοίᾳ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως. Ὅτε δὲ οἱ ὑπουργοὶ μετέβησαν ἐν σώματι ὅπως ὑποδείξωσιν εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ὁ στρατὸς ὤφειλε νὰ μείνῃ ἀμέτοχος πάσης ἀναμίξεως, ἡ δεχθεῖσα αὐτοὺς βασίλισσα, ἀκούσασα τὰς συστάσεις των, εἶπε μεταξὺ ἄλλων: «*Ὁ Ὄθων εἶναι ἰσχυρότερος ὅλων· αἱ δυνάμεις φοβοῦνται μὴ ὁ Βασιλεὺς τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος καὶ περάσῃ τὰ σύνορα. Τὸ μόνον σωτήριον διὰ τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος εἶναι νὰ προοδεύσῃ ἡ ἐπανάστασις. Φωτιά, λοιπόν, φωτιὰ πανταχοῦ*» καὶ χαιρετίσασα τοὺς ὑπουργοὺς ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης.

Τὸ τελεσίγραφον τῆς Πύλης. — Τὰ ἐπαναστατικὰ σώματα διήρχοντο καθημερινῶς τὰ σύνορα, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντα ἀξιωματικοὺς καὶ ὑπαξιωματικοὺς τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ὑπασπιστὰς ἀκόμη τοῦ βασιλέως. Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν διὰ διαδηλώσεων ἐνίσχυε τὸν βασιλέα καὶ περιῆγεν εἰς δυσχερῆ θέσιν τὴν Κυβέρνησιν. Ἐν τέλει ἡ Πύλη ἀπηύθυνε τελεσίγραφον, ζητοῦσα ὅπως ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀνακαλέσῃ ἡ Κυβέρνησις τοὺς ἐπαναστάτας ἀξιωματικούς, νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ὑπαλλήλους τοὺς ἐξεγείροντας τὸν λαόν, νὰ ἀποδοκιμάσῃ τοὺς πολιτευομένους τοὺς διατρέχοντας τὰς ὁδοὺς πρὸς συλλογὴν ἐράνων καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες ἤνοιξαν τὰς φυλακὰς τῆς Χαλκίδος, ἂν δὲ ἐντὸς 48 ὡρῶν δὲν παρεῖχεν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἡ τουρκικὴ πρεσβεία θ' ἀπήρχετο τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων δυνάμεων συνέστησαν τὴν παραδοχὴν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Τουρκίας, τὴν δὲ 8 Μαρτίου 1854 συνῆλθον ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία εἰς μυστικὴν συνεδρίασιν καὶ ἐδόθη ἀπάντησις πρὸς τὴν τουρκικὴν πρεσβείαν, δι' ἧς ἐδικαιολογεῖτο ἡ Κυβέρνησις λέγουσα, ὅτι τὰ ζητούμενα ὑπὸ τῆς Πύλης εὑρίσκοντο ἤδη ὑπὸ ἐκτέλεσιν. Ἡ ἀπάντησις δὲν ἱκανοποίησε ταύτην· αἱ σχέσεις διεκόπησαν, ὁ πρεσβευτής της ἀπῆλθε, τὸ ἴδιον δὲ ἔπραξε καὶ ὁ Ἕλλην πρεσβευτὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεταξᾶς. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τότε, παρὰ τὴν γνώμην τῆς Κυβερνήσεως, τὴν κινητοποίησιν τοῦ στρατοῦ. Εἰς μάτην δὲ προσεπάθουν νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως οἱ ὑπουργοί, οἵτινες ἐν τέλει ὑπέβαλον τὴν παραίτησίν των, ὡς εὑρισκόμενοι ἐν διαφωνίᾳ μετὰ τοῦ στέμματος. Τότε ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ ὁ Ὄθων, ἡ δὲ παρισταμένη εἰς τὸ ἀνακτορικὸν συμβούλιον Ἀμαλία, καταληφθεῖσα ὑπὸ δακρύων, εἶπεν εἰς τοὺς ὑπουργούς: *Θὰ δώσετε λόγον εἰς τὸν Θεόν, διότι μὲ τὰ μισὰ μέτρα σας κατεστρέψατε τὸ κίνημα παρεμποδίσαντες τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν*».

Παρ' ὅλην τὴν ὑποχώρησιν τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς τουρκικὰς ἀξιώσεις, αἱ ἐκδηλωθεῖσαι διαθέσεις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ δὲν ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυτικὰς δυνάμεις, αἵτινες διεξῆγον δεινὸν ἐν Κριμαίᾳ πόλεμον. Διετείνοντο οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι οὗτος ἠκολούθει πολιτικὴν ἰδίαν διαγραφεῖσαν ἐκ Πετρουπόλεως. Εἶχον δὲ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνος Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκστρατεύσει εἰς Καλαμπάκαν καὶ ἐκήρυττεν ὅτι προετίμα νὰ ἀφήσῃ τὰ κόκκαλά του εἰς Θεσσαλίαν ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖθεν, ἐνήργει κατ' ἐντολὴν τῆς αὐλῆς. Ταῦτα καί τινες ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον, ὡς συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἀποστολαὶ ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς τὰς τουρκικὰς ἐπαρχίας, καὶ ἡ γλῶσσα ἣν ἐτήρει ὁ ρωσόφρων ἀθηναϊκὸς τύπος, προεκάλεσαν τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐμπολέμων δυτικῶν δυνάμεων ὅπως λάβωσι περισταλτικὰ καὶ βίαια μέτρα κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀπόβασις τοῦ ξένου στρατοῦ.—Τὴν 13 Μαΐου 1854 ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν Πειραιᾶ πολεμικὰ σκάφη καὶ ἀπεβίβασαν δισχιλίους ἄνδρας. Τὴν ἐπικειμένην κατοχὴν εἶχον ἀναγγείλει αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες, ἡ δὲ εἴδησις αὕτη διετάραξε τὰς Ἀθήνας, συνεκινήθησαν δὲ ἰδίως πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες, διημερεύοντες εἰς τὰ καπηλεῖα τῶν συνοικιῶν Ψυρρῆ καὶ Πλάκας, ἠπείλουν ἀντίστασιν, καθ' ἣν περίπτωσιν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἀπόβασις στρατοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Οἱ περίεργοι οὗτοι τύποι, οἵτινες ἀρχικῶς ἐκαλοῦντο *μαχαιροβγάλτες*, εἶτα δὲ *ἀντάμηδες*, ἐθεώρησαν προσωπικόν των ζήτημα τὴν παραβίασιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους καὶ συνερχόμενοι ἐμελέτων κατὰ τίνα τρόπον θ' ἀπέτρεπον τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν δύο συμμάχων δυνάμεων. Ὅπως εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ τότε εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἐψάλλετο παρ' αὐτῶν δίστιχον ἔχον ὡς ἑξῆς:

Αν σᾶς βαστάῃ, φράγκοι,
ἐβγᾶτε στὴ στεριά.
Ποῦ θαῦρετε τῆς Πλάκας
καὶ τοῦ Ψυρρῆ παιδιά.

Τὰ ᾄσματα καὶ αἱ ἐπιδείξεις δὲν ἀνεχαίτισαν τὴν ἀπόφασιν τῶν δύο δυνάμεων καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 14 Μαΐου ἀπεβιβάσθησαν δισχίλιοι ἄνδρες εἰς Πειραιᾶ. Ἐπὶ πλέον οἱ πρεσβευταὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐπέβαλον τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς Κυβερνήσεως Κριεζῆ καὶ τὸν σχηματισμὸν τοιαύτης ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου παρ' ἀνδρῶν ἐμπνεόντων εἰς τὰς Κυβερνήσεις των ἐμπιστοσύνην, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπαραιτήτως ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὤφειλε νὰ ἦτο ὁ Δημήτριος Καλλέργης. Οὕτως ἐσχηματίσθη νέον ὑπουργεῖον, τῆς προσωρινῆς προεδρίας ἀνατεθείσης εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην, καθ' ὅσον ὁ Μαυροκορδάτος διατελῶν πρεσβευτὴς ἐν Παρισίοις ἐπέστρεψε μόλις τὴν 16 Ἰουλίου εἰς Ἀθήνας.

Ὁ Καλλέργης ἔχων ἀφορμὰς ἐκ τῆς γενομένης ἐναντίον του καταδιώξεως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ἐφέρετο ἰταμώτατα πρὸς αὐτόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ γαλλικὸς στρατὸς τῆς Κατοχῆς ηὐξήθη κατὰ 3.500 ἄνδρας καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Τινὰν Βιλλομέζ. Τὸ σχέδιον τῶν ξένων ἦτο νὰ ἐξευτελίζωσι τοὺς βασιλεῖς πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ὑπηκόων των, συνεχῶς δ' ἐπεχείρουν παρελάσεις κάτωθεν τῶν παραθύρων τῶν ἀνακτόρων. Μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ὁ Τινὰν ἐπενέβαινε καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ ἐζήτει νὰ καταπνίξῃ πᾶσαν ἀντίθετον γνώμην, θέτων σιγὴν εἰς τὸν ἀντιφρονοῦντα τύπον. Οὕτως ἕνεκα ἄρθρου δημοσιευθέντος εἰς τὴν ρωσόφρονα ἐφημερίδα «*Αἰῶνα*», ἐξαπέστειλεν εἰς Ἀθήνας ἀποσπάσματα στρατιωτῶν, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδος ταύτης, εὑρισκόμενα παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν (νῦν Καραγεώργιεβιτς) ἔθραυσαν τὰ πιεστήρια καὶ κατέστρεψαν τὰ γραφεῖα αὐτῆς, καὶ συλλαβόντες τὸν διευθυντήν της Ἰωάννην Φιλήμονα, ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς Πειραιᾶ, καθεῖρξαν δὲ καὶ τὸν ἕτερον ἐπιφανῆ δημοσιογράφον Κωνσταντῖνον Λεβίδην διευθυντὴν τῆς «*Ἐλπίδος*»

Ἡ χολέρα. Ἐπὶ πλέον ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς μετέδωκεν εἰς τὰς δύο πόλεις τὴν χολέραν, διαρκέσασαν ἐπὶ τεσσαράκοντα πέντε ἡμέρας. Πολυάριθμοι ἀπέθνησκον καθ' ἑκάστην, μεταξὺ τῶν ὁποίων γνωστότατοι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν. «Παρίστα οἰκτρὸν θέαμα, ἀναφέρει ὁ Νικόλαος Δραγούμης, ἡ πόλις τῆς Ἀθηνᾶς: διὰ τὸ καινοφανὲς τῆς νόσου καὶ τὴν πρόδρομον αὐτῆς τρομερὰν φήμην μέγας ἀριθμὸς ἔφυγεν ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν, τινὲς δὲ καὶ τοὺς φιλτάτους τῶν οἰκείων παλαίοντας πρὸς τὸν θάνατον ἐγκατέλιπον ἄνευ παραμυθίας, ἵνα ζητήσωσι δι' ἑαυτοὺς τὴν ζωήν, ὡς ἂν ἡ ζωὴ ἦτο ἀθάνατος. Καὶ δὲν ἔβλεπες ἄλλο, εἰμὴ ὀχήματα καὶ ὑποζύγια μετακομίζοντα σωροὺς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων εἰς τοὺς λιμένας, εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἄλλο δὲν ἤκουες, εἰμὴ κατρακύλισμα τροχῶν καὶ ἵππων ποδοβολητόν, καὶ ὑλακὰς κυνῶν καὶ ὀλοφυρμοὺς τῶν μενόντων.

»Μετ' ὀλίγον δὲ αἱ ὁδοὶ μετεβλήθησαν εἰς ἐρήμους, τὰ ἐργαστήρια ἐκλείσθησαν, ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἐξέψυξε πᾶσα φωνὴ καὶ ἡ πόλις, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, ἐσίγησεν ὡς ἀπέραντον νεκροταφεῖον».

Παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτου. — Ὡς νὰ μὴ ἤρκουν αἱ συμφοραὶ αὗται, ἡ ἀγγλόφρων κυβέρνησις τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ περιστέλλουσα ὅπως δήποτε τὰς αὐθαιρεσίας τῶν ξένων, ἠναγκάζετο νὰ παραιτηθῇ, ἕνεκα κοινωνικοῦ σκανδάλου, δημιουργηθέντος ὑπὸ τοῦ Καλλέργη. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἠρνήθη νὰ δεχθῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα κυρίαν τινά, περὶ ἧς ὑπήρχε φήμη, ὅτι διετέλει εἰς ἰδιαιτέρας σχέσεις μετὰ τοῦ Καλλέργη. Ὀργισθεὶς οὗτος ἀπηύθυνεν ἀσεβῆ ἐπιστολὴν εἰς τὸν αὐλάρχην Νοταρᾶν, εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ ἄλλων, ἔλεγεν, «*ὅτι αὐτὸς εὑρισκόμενος ἐν Λονδίνῳ ὑπερήσπισε τὴν προσβαλλομένην τιμὴν τῆς βασιλίσσης, ἥτις νῦν οὕτω σκληρῶς φέρεται πρὸς τὴν κυρίαν ἐκείνην*». Καὶ ὁ μὲν Μαυροκορδάτος προσεπάθησε νὰ συγκαλύψῃ τὰ πράγματα καὶ συμβιβάσῃ αὐτά. Ἀλλ' ὁ σύζυγος τῆς ἐν λόγῳ κυρίας ἤγειρεν ἀγωγὴν περὶ διαζυγίου, ἡ δὲ αὐλὴ θέλουσα νὰ ἐμπαίξῃ τὸν Καλλέργην, ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἐδέχετο αὐτὴν ἡ βασίλισσα εἰς τὰ ἀνάκτορα, συνοδευομένην ὅμως ὑπὸ τοῦ συζύγου της, μεθ' οὗ εἰς πλήρη εὑρίσκετο διάστασιν. Ὁ Καλλέργης ἐκμανεὶς ἐδημοσίευσε τὴν

Digitized by Google

πρὸς τὸν Νοταρᾶν ἐπιστολήν του εἰς τὴν γαλλικὴν ἐφημερίδα “*Sémaphore de Marseille*„, οὕτω δὲ τὸ σκάνδαλον ἐγένετο δημόσιον. Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Αὐστρίας, Πρωσσίας καὶ Βαυαρίας, θεωρήσαντες ὅτι ἡ γενομένη προσβολὴ πρὸς Γερμανίδα πριγκίπισσαν ἀντανεκλᾶτο πρὸς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, ἀνερχομένους τότε εἰς τριάκοντα ἕξ, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Καλλέργη.

Ὁ Μαυροκορδάτος, γνωρίζων τὰς διαθέσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἀπέφευγε νὰ ἀπαντήσῃ, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐζήτει ἐπιμόνως τὴν ὑποβολὴν διατάγματος ἀπολύσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὑποδείξεις τοῦ βασιλέως δὲν συνεμορφοῦτο ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐμφανισθέντες οἱ δύο πρεσβευταὶ τῶν συμμάχων δυνάμεων εἰς τὸν βασιλέα, εἶπον, ὅτι, καίτοι ἀνεγνώριζον τὴν βαρύτητα τοῦ σκανδάλου, ἐν τούτοις αἱ ὁδηγίαι τῶν Κυβερνήσεών των περὶ τοῦ ὑπουργείου ἦσαν ρηταὶ καὶ ἀνέμενον νέας διαταγάς.

Ὁ Ὄθων περιαχθεὶς εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ θέλων νὰ ἐξαναγκάσῃ εἰς παραίτησιν τὸν Καλλέργην, ἀπέστειλεν ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν του, ὅπως τοῦ ἀνακοινώσῃ ὅτι δὲν θὰ ἐγίνετο τοῦ λοιποῦ δεκτὸς παρὰ τοῦ βασιλέως. Εἰς ἀπάντησιν οὗτος ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον δι' ἧς ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ ζητοῦν ἀκρόασιν παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐγκρίσεώς του. Τὰ πράγματα ὠξύνθησαν μεγάλως καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησιν ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεως· νέα δὲ ἐσχηματίσθη τοιαύτη ὑπὸ τὸν Δημήτριον Βούλγαρην. Ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως ταύτης ἔληξεν ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἐν Πειραιεῖ στρατὸς τῆς ἀγγλογαλλικῆς Κατοχῆς.

Τὰ σκιαδικά. Ἡ προσωρινὴ συμπάθεια, ἡ ἐκδηλωθεῖσα ὑπὲρ τῶν βασιλέων διαρκούσης τῆς ξενικῆς Κατοχῆς, διελύθη ταχύτατα. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Βούλγαρη δὲν ἔστεργε νὰ διοικῇ κατὰ τὰς αὐλικὰς μεθόδους καὶ ἐζήτει τὴν τήρησιν τῶν κοινοβουλευτικῶν τύπων. Ὁ βασιλεύς, ὅστις εἶχεν ἰδίαν ἀντίληψιν περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ στέμματος, διεφώνησε μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ, οὕτω δὲ ἐσχηματίσθη κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1857 ἡ τοῦ Μιαούλη, ἥτις ἑώρτασε πανηγυρικῶς τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ δυσαρεστούμενοι πολιτικοὶ ἐσχημάτιζον σφοδρὰν ἀντιπολίτευσιν, ἀνήρχοντο δὲ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ζητήματα τῆς διαδοχῆς καὶ τοῦ πολιτεύματος. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, μεταβᾶσα εἰς Γερμανίαν καὶ εὑρεθεῖσα ἐκεῖ κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν Αὐτοκρατόρων Ναπολέοντος Γ' καὶ Ἀλεξάνδρου Β', οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας μετὰ μελαγχολικῶν προαισθημάτων. Ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τῆς βασιλίσσης ὅπως ἀνακηρυχθῇ ὁ ἀδελφός της Πέτρος διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ Θρόνου, περιῆλθεν αὕτη εἰς ρῆξιν μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Βαυαρίας Φέδερ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἀπέδιδεν εἰς τὸν βασιλέα φιλοπολέμους διαθέσεις κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνήργει δὲ φέρων ποικίλα προσκόμματα καὶ διερεθίζων κατὰ τοῦ Ὄθωνος τοὺς κηρυχθέντας ἤδη ἀντιθέτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγοντο παλαιοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἷοι ὁ Δημήτριος Βούλγαρης, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ Χρηστίδης, καὶ οἱ νέοι τοιοῦτοι Θρασύβουλος Ζαΐμης, Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης, Καλλιγᾶς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, φρονοῦντες ὅτι ἡ παραμονὴ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος ἀπέβαινε μέγα πρόσκομμα εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ τὰ ὑλικὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τοῦ 1859 ἡ θέσις τοῦ Ὄθωνος ἀπέβαινε δυσχερεστάτη· ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο προφανῶς ἐναντίον του· ἡ νεολαία τῶν Ἀθηνῶν ἐξεδήλου τὰ φρονήματά της ποικιλοτρόπως, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις ἐπεδίωκε ταραχάς.

Τὴν 10 Μαΐου 1859 ἐξετυλίχθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως σκηναὶ ἔχουσαι ἐπαναστατικὸν ὅλως χαρακτῆρα. Περὶ τὴν 5ην ἑσπερινὴν ὥραν ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὅπου κατὰ Κυριακὴν ἐπαιάνιζεν ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς, φοιτηταὶ καὶ μαθηταὶ γυμνασίων καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς χρυσῆς καλουμένης νεολαίας, φέροντες ἐγχώρια ἐαρινὰ *σκιάδια*, ὡς διαμαρτυρίαν κατὰ τῶν ἐμπόρων, οἵτινες εἰσάγοντες ψιαθίνους πίλους ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπώλουν αὐτοὺς αἰσχροκερδῶς. Ἐκ τούτου προεκλήθη σύγκρουσις μετὰ τῶν ὑπαλλήλων τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν βασιλέων. Ἡ ἀστυνομία ἐπεμβᾶσα ἐζήτησε νὰ διαλύσῃ τοὺς ταραξίας, οὗτοι ὅμως ἐλιθοβόλουν τοὺς ἀστυνομικοὺς κλητῆρας καὶ ὑπεχώρησαν πρὸς τὸ προάστειον, τῆς Νεαπόλεως, ὅπου ὀχυρωθέντες εἴς τι παντοπωλεῖον, κείμενον ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῆς ὁδοῦ Σόλωνος καὶ Προαστείου, διεξήγαγον ζωηρὰν πάλην μετὰ τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων.

Ἐκτοπισθέντες οὗτοι ἐκεῖθεν ἐτράπησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἔνθα ὑπῆρχε τὸ πολυτάραχον καφενεῖον τῆς «Ὡραίας Ἑλλάδος», εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου. Ἐκεῖ συνεκεντρώθη ἄπειρον πλῆθος, ὅπερ ἀποτελέσαν μεγάλην διαδήλωσιν ἀνῆλθε τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ καὶ κατέληξεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐζήτει δὲ διὰ κραυγῶν καὶ ἀπειλῶν τὴν ἄμεσον ἀπόλυσιν συλληφθέντων τινῶν φοιτητῶν καὶ τὴν παῦσιν τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας· μόλις δὲ περὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ στρατὸς κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὸ πλῆθος.

Αἱ ταραχαὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Τὴν ἐπαύριον ὅμως οἱ φοιτηταὶ καὶ λαὸς πολὺς συνηθροίσθησαν πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδισαν ἀπειλητικοὶ κατὰ τῆς Διευθύνσεως τῆς ἀστυνομίας, εὑρισκομένης ἐν τῇ κεντρικῇ ἀγορᾷ, καὶ καθύβρισαν τὸν διευθυντήν της Δημητριάδην. Μετέβησαν ἐπίσης ἐν διαδηλώσει εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ δι' ἐπιτροπῆς ἐζήτησαν παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ Προβελεγγίου τὴν ἀπόλυσιν τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας. Ἐζήτησαν νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτούς. Τοῦτο ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς νέους σπουδαστάς, οἵτινες ἐγένοντο ἀπειλητικώτεροι. Ἐπολιορκήθη τότε τὸ Πανεπιστήμιον καὶ συνελθὸν τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον διέκοψε τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ἀπηγόρευσε δὲ διὰ προκηρύξεως πᾶσαν δημοσίαν συγκέντρωσιν, ἀπέλυσεν ὅμως καὶ τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας. Ἡ ἐξέγερσις αὕτη, ἥτις εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σκιαδικά*, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις δημοσία ἀντιβασιλικὴ ἐκδήλωσις τοῦ λαοῦ.

ΕΝΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ. Ἔκτοτε ἠκολούθησαν πλεῖσται ἄλλαι τοιαῦται, φέρουσαι ἀντιδυναστικὸν χαρακτῆρα. Ἀφορμὴν ἔδιδεν ὁ ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος τῆς Ἰταλίας πόλεμος, ὅστις εἶχε καταστῆ δημοφιλέστατος ἐν Ἀθήναις. Ἡ νεολαία ἐτέλεσε δοξολογίαν εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Λυκαβηττὸν ναΐσκον τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου, ὑπὲρ τῶν γαλλοϊταλικῶν ὅπλων, μετὰ τὴν ἀναγγελίαν δὲ τῆς νίκης τῆς Μαγέντας, μεγάλη διαδήλωσις λαοῦ ἐπορεύθη εἰς τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν ζητωκραυγάζουσα ὑπὲρ τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ναπολέοντος Γ'. Εἶτα διηυθύνθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ πυρπολητοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη, τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀντιπολιτευτικῆς μερίδος, καὶ μετέβαλε τὴν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας διαδήλωσιν εἰς ἀντιδυναστικὴν τοιαύτην. Πρὸς κατευνασμὸν τοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ὄθων ἐκάλεσε τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν. Οὗτος ὑπέδειξεν ὅτι ὤφειλεν ὁ βασιλεὺς νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν Κανάρην καὶ τὸν Καλλέργην. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος σχηματισμὸς κυβερνήσεως ἀπέτυχε καὶ ἐτροποποιήθη μόνον τὸ ὑπουργεῖον Μιαούλη, ὅπερ ἐνήργησε βουλευτικὰς ἐκλογάς. Αἱ ἐκλογαὶ ἐνεργούμεναι κατὰ τὴν ἐν τῇ αὐλῇ συνήθη μέθοδον ἔφερον ἐπιτυχοῦσαν τὴν Κυβέρνησιν. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς ταύτας ἐξελέγη ἐν Μεσολογγίῳ τὸ πρῶτον ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης, νέος δικηγόρος, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀρχηγὸς τῆς πολυθορύβου ἀθηναϊκῆς νεολαίας. Ἡ Βουλὴ συνῆλθε τὴν 11 Νοεμβρίου καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐξέλεξε πρόεδρο αὐτῆς τὸν ἀντιπολιτευόμενον βουλευτὴν Θρασύβουλον Ζαΐμην. Ἡ κυβέρνησις μετὰ τὴν ψηφοφορίαν ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της, ἀλλ' ὁ Ὄθων τὴν μὲν παραίτησιν δὲν ἐνέκρινε, προέβη δὲ εἰς διάλυσιν τῆς ἄρτι ἐκλεγείσης Βουλῆς.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὰ πνεύματα καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὰ ἀντιδυναστικὰ κόμματα νὰ ἑνωθοῦν καὶ ἐντείνουν τὰς κατὰ τῆς βασιλείας προσπαθείας των. Ὁ βασιλεὺς θορυβηθεὶς ἐζήτησε νὰ κατευνάσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ ἐκάλεσε τὸν Δημήτριον Καλλέργην, ὅπως σχηματίσῃ Κυβέρνησιν. Ἀλλ' οὗτος προτιμῶν τὴν ἐν Παρισίοις θέσιν τοῦ πρεσβευτοῦ ἠρνήθη, ἡ δὲ κυβέρνησις Μιαούλη διετηρήθη εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐνήργησε τὰς ἐκλογάς, αἵτινες ἔφερον πλειοψηφοῦσαν τὴν κυβερνητικὴν μερίδα. Συνετηρήθη οὕτως ἡ κυβέρνησις, ἥτις προέβη εἰς μέτρα κατὰ τοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα ἐξηρέθισαν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἥτις ἐσυνωμότει ἤδη ἐπιδιώκουσα τὴν ἀνατροπὴν τῆς δυναστείας. Ἐν τῷ μεταξὺ νέα πρόσωπα ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ νέαι ἐφημερίδες ἐξεδόθησαν περιλαβοῦσαι εἰς τὴν σύνταξιν αὐτῶν ὁρμητικοὺς νέους, οἵτινες, ἀδιάφοροι πρὸς τὰς ἐνεργουμένας ἐναντίον των καταδιώξεις, καθίσταντο ἐπιθετικώτεροι καὶ συνέτεινον εἰς τὴν ἔξαψιν τῆς δημοσίας γνώμης. Οἱ συνωμόται συνήρχοντο εἰς συμπόσια, ὅπου ἐξεφωνοῦντο ἀντιδυναστικοὶ λόγοι, ἡ δὲ κυβέρνησις προέβαινε διαρκῶς εἰς ἐξορίας, συλλήψεις καὶ ἐγκαθείρξεις αὐτῶν. Οἱ καταδιωκόμενοι ἀξιωματικοὶ ἀπεστέλλοντο καὶ ἐφυλακίζοντο εἰς Ναύπλιον, οὕτω πως δὲ ἡ πόλις αὕτη ἀπέβη μέγα κέντρον ἀντιδράσεως.

Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς Ἀμαλίας. Ἐνῷ τοιαύτη ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις, περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ἰουνίου 1861 ἀπῆλθε τῶν Ἀθηνῶν, μεταβὰς εἰς τὰ ἐν Αὐστρίᾳ λουτρὰ τοῦ Γασταΐν, ὁ βασιλεύς, ἀφήσας τὴν διαχείρισιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς τὴν βασίλισσαν Ἀμαλίαν, ἥτις διὰ παντὸς τρόπου ἐπεδίωκε τὴν κατάπνιξιν τῆς ἀντιδράσεως.

Τὴν 6 Σεπτεμβρίου τοῦ 1861 περὶ τὴν 9ην ἑσπερινὴν ὥραν, ὅτε ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἐπέστρεφεν ἔφιππος ἐκ τοῦ συνήθους περιπάτου της, συνοδευομένη ὑπὸ τῆς Κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν Γρίβα καὶ δύο ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ βασιλέως, ὡς ἔφθασεν εἰς τὴν καμπὴν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ βασιλέως Γεωργίου Α', ἀπὸ τοῦ οἰκοπέδου ἔνθα ἐγείρεται τὸ μέγαρον Σκουλούδη ἐπυροβολήθη ὑπὸ τοῦ δεκαοκταετοῦς νεανίου Ἀριστείδου Δοσίου. Ἡ βασίλισσα ἔδειξε μεγίστην ψυχραιμίαν, κεντρίσασα δὲ τὸν ἵππον της ἀνῆλθε πρὸς τὰ ἀνάκτορα.

Ὁ δράστης τῆς ἀποπείρας συνελήφθη ὑπὸ τοῦ διαγγελέως τοῦ βασιλέως Εὐθυμίου Χατζηπέτρου καὶ ἑνὸς ἱπποκόμου. Δὲν ἀπέκρυψε τὸ ὄνομά του καὶ ὡμολόγησε τὴν πρᾶξιν του, δηλώσας ὅτι ἐζήτησε νὰ φονεύσῃ τὴν βασίλισσαν, φρονῶν ὅτι οὕτω θὰ ἀπήλλασσε τὴν Ἑλλάδα κακοποιοῦ στοιχείου. Ἀνῆκεν ὁ Ἀριστείδης Δόσιος εἰς ἀρίστην οἰκογένειαν τῆς πρωτευούσης, ἀπολαυούσης μεγάλου σεβασμοῦ παρὰ τῇ κοινωνίᾳ, ἀρχῶν δὲ ἄκρως βασιλικῶν. Ἦτο πρὸς τούτοις υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης Δοσίου, τῆς φιλοπονησάσης τὴν ὡραίαν

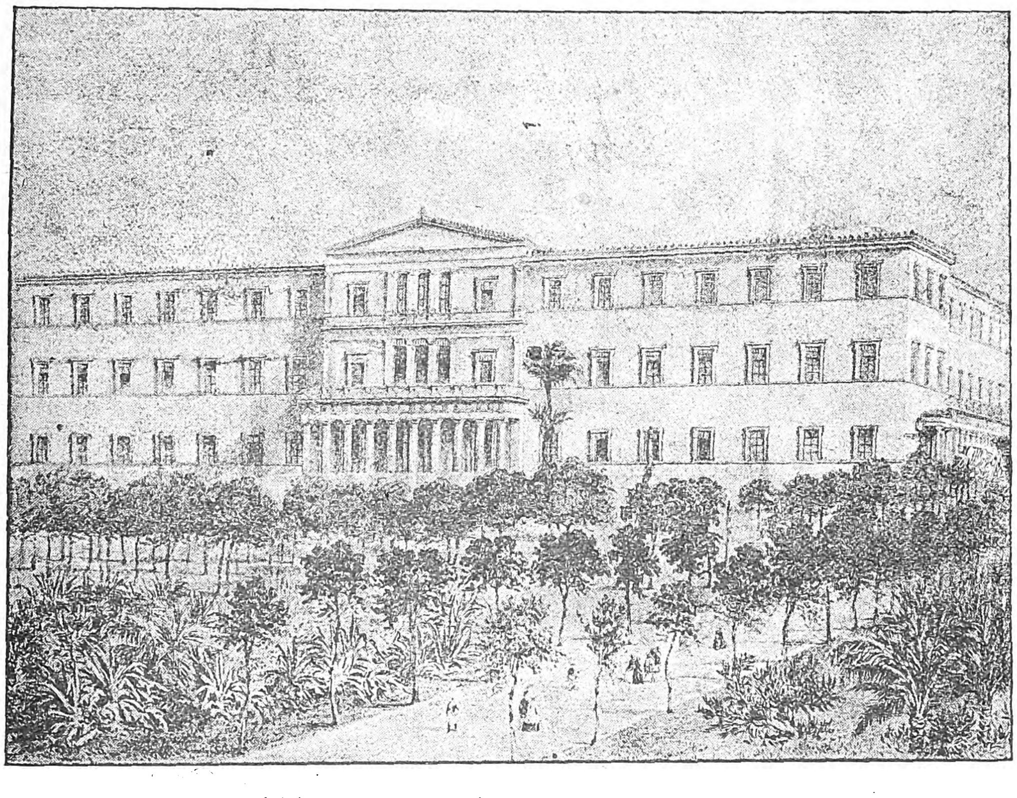

Τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν πλατεῖα, ἐπὶ Ὄθωνος.

Digitized by Google

μετάφρασιν τοῦ «Γκιαοὺρ» τοῦ λόρδου Βύρωνος. Εἶχε συνδεθῆ μετὰ τῆς ἐπαναστατικῆς ὁμάδος τῶν νέων καὶ ἐσύχναζεν εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἐφημερίδος τοῦ «*Μέλλοντος τῆς Πατρίδος*», εἰς ὃ ἐκόχλαζον διαρκῶς οἱ λέβητες τῶν ἀντιβασιλικῶν παθῶν. Εὐερεθίστου ἰδιοσυγκρασίας καὶ εὑρισκόμενος ἐν μέσῳ τῆς ἀντιβασιλικῆς ἐκείνης ἀτμοσφαίρας συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ φόνου τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἀπὸ ἡμερῶν δὲ μετέβαινεν εἰς Καισαριανὴν καὶ ἐγυμνάζετο εἰς τὴν σκοποβολήν.

Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην παρεφύλαττε τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τοῦ περιπάτου τῆς βασιλίσσης, ὅπως προβῆ εἰς τὴν μελετηθεῖσαν πρᾶξιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐβράδυνεν ἡ βασίλισσα, συναντήσας τὸν φίλον του Ἀριστείδην Γλαράκην, συνώδευσεν αὐτὸν μέχρι τινός, καὶ μετέβαινεν ἤδη εἰς τὴν παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος κειμένην οἰκίαν του, ὅτε ἤκουσε τὸν ποδοβολητὸν τῶν ἵππων τῆς βασιλικῆς συνοδείας καὶ ἔσπευσε νὰ λάβῃ θέσιν, ὅπως εὐστοχώτερον ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του. Ἡ σφαῖρα ὅμως δὲν εὗρε τὴν Ἀμαλίαν καὶ οὕτω ἐματαιώθη ἡ βασιλοκτονία.

Ἡ εἴδησις διεδόθη ἀμέσως καὶ εἰς τὰς ἀπωτάτας συνοικίας τῆς πόλεως, ἄπειρον δὲ πλῆθος κατέκλυσε τὴν πλατεῖαν ἔνθα διεξήχθη ἡ σκηνή. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συνελθὸν ἀμέσως ἐξέδωκε προκήρυξιν εἰς τὸν λαὸν ἀναγγέλλουσαν τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλίσσης καὶ διέταξε τὴν σύλληψιν πάντων τῶν συντακτῶν τοῦ «*Μέλλοντος τῆς Πατρίδος*» καὶ διαφόρων ἄλλων ὑπόπτων προσώπων, διότι, κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς ἀστυνομίας, ὑπῆρχε συνωμοσία ἀποφασίσασα τὸν φόνον, καὶ ὁ κλῆρος τῆς ἐκτελέσεως εἶχε λάχει εἰς τὸν Δόσιον. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων ἦσαν ὁ Λεωνίδας Δεληγεώργης, ὁ Ἀναστάσιος Γεννάδιος, ὁ ποιητὴς Ἀχιλλεὺς Παράσχος, ὁ Θεόδωρος Φλογαΐτης, ὁ Ἀριστείδης Γλαράκης καὶ ὁ Κλεομένης. Ὁ Δόσιος προσήχθη ἐνώπιον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπεβλήθη εἰς ἀνάκρισιν, ὅπου ἐπανέλαβε τὰ ἴδια καὶ ἐδήλωσεν ὅτι οὐδεὶς ἐγνώριζε τὴν ἀπόφασίν του. Αἱ ἐπακολουθήσασαι τακτικαὶ ἀνακρίσεις ἀπέδειξαν ὅτι πράγματι οὐδεὶς ἐκ τῶν φίλων του εὑρίσκετο ἐν συνεννοήσει μετ' αὐτοῦ, οὔτε κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων του εἶχεν ὑποπτευθῆ τι. Τοὐναντίον κατέθεσαν ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς ἀποπείρας ἡμέρας ἦτο εἰς ἄκρον ἤρεμος καὶ παρὰ τὸ σύνηθες εὔθυμος. Οὕτως οἱ συλληφθέντες ὡς συνένοχοί του ἀπελύθησαν. Ὁ Δόσιος παρεπέμφθη εἰς δίκην, ὑπεστηρίχθη δὲ ὑπὸ τῶν συνηγόρων του κατ' αὐτήν, ὅτι κατείχετο ὑπὸ μονομανίας καὶ ἐζητήθη ἡ ἀθώωσις αὐτοῦ. Τὸ δικαστήριον ὅμως ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεύς, ἑπόμενος εἰς τὴν παράκλησιν τῆς βασιλίσσης, μετέτρεψεν εἰς ἰσόβια δεσμά.

Ἐζητήθη ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ὑπουργείου πρὸς χαλάρωσιν τῆς πολιτικῆς ἐξάψεως καὶ ἀνετέθη ὁ σχηματισμὸς τοιούτου εἰς τὸν ναύαρχον Κωνστ. Κανάρην, ὅστις ὑπέβαλε μακρὸν πρόγραμμα εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Ὄθων ἀπήλλαξε τὸν Κανάρην τῆς ἐντολῆς, ὡς εὑρίσκων δῆθεν ἀκατάλληλα τὰ φερόμενα εἰς τὸν κατάλογον πρόσωπα, κυρίως ὅμως διότι διεφώνει πρὸς τὰς γνώμας αὐτοῦ. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως ἀνέγνωσεν ὁ Κανάρης εἰς τὸ συγκεντρωθὲν εἰς τὸν οἶκον του πλῆθος, ὅπερ κατηγανάκτησεν ἐπὶ τῇ γενομένῃ προσβολῇ εἰς τὸν ἥρωα τῆς Χίου, χαρακτηρίσαν τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως ὡς κωμῳδίαν πλεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεμία συνδιαλλαγὴ καθίστατο δυνατὴ καὶ προεδικάζετο ἡ τύχη τῆς δυναστείας.

Ἡ Ναυπλιακὴ ἐπανάστασις.—Ἐξερράγη τότε, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1862, ἡ Ναυπλιακὴ ἐπανάστασις καὶ ἐπηκολούθησαν, ὡς ἀντίκτυπος αὐτῆς, τὰ αἱματηρὰ γεγονότα τῆς Σύρου καὶ Κύθνου, τὰ ὁποῖα ἐπλήρωσαν πένθους τὰς Ἀθήνας. Οἱ πεσόντες ἐν Κύθνῳ ἐκηρύσσοντο ἐθνομάρτυρες, ἡ ἐπικράτησις δὲ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων, τοὐναντίον ἐξῆψε τὸν ἐπαναστατικὸν ὀργασμόν. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Χριστόπουλος, δι' εἰλικρινεστάτου ὑπομνήματος, παρέσχεν εἰς τὸν βασιλέα πιστὴν τὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως, ἐρευνῶν τὰς διαφόρους αἰτίας, τὰς προκαλεσάσας τὰς ἀποστασίας καὶ τὴν λαϊκὴν δυσμένειαν κατὰ τῆς βασιλίσσης. «*Ἡ στάσις*, ἔλεγε, *κατεστάλη καὶ ἡ τάξις ἐπανῆλθεν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπαγιώθη ἐξ ὁλοκλήρου, διότι διαμένουσιν εἰς τὰ πνεύματα αἱ προκηρυχθεῖσαι ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ἀρχαί, αἵτινες ἦσαν μεταβολὴ συστήματος, ἤτοι περιορισμὸς τῆς βασιλικῆς ἐπηρείας, ὡς πρὸς τὴν Κυβερνητικὴν διαχείρισιν, ἀνεπηρέαστοι βουλευτικαὶ καὶ δημοτικαὶ ἐκλογαὶ καὶ λύσις τοῦ περὶ διαδοχῆς ζητήματος*».

Ὁ Ὄθων ὅμως εἶχεν ἐμμόνους ἰδέας. Δὲν ἠθέλησε νὰ προβῆ εἰς ριζικὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων, διότι αἱ συζητήσεις δὲν ἔπαυον καὶ οἱ κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἀντιδρῶντες εὕρισκον προθύμους ὀπαδοὺς πρὸς ἀνατροπάς. Ἡ αὐλὴ προσεπάθει νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν Κανάρην, ὡς ὑπεύθυνον τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, ὑποθάλπουσα οὕτω τὰ πάθη ἐκ νέου καὶ ἐπισπεύδουσα τὴν καταστροφήν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐνεφανίσθη τὴν 1 Μαΐου ὁ νέος πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας σὲρ Ἑρρῖκος Ἔλλιοτ, ὅστις μετὰ τῶν διαπιστευτηρίων ἀνέγνωσεν ἔγγραφον τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ διάλυσις τῆς ἀποκληθείσης σκωπτικῶς Βουλῆς τῶν Βλαχοδημάρχων, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ὑπουργείου καὶ ἡ πλήρης λειτουργία τοῦ Συντάγματος. Ὁ βασιλεὺς ἐδήλωσεν εἰς τὸν πρεσβευτὴν ὅτι αὐτὸς μὲν ἐφαρμόζει εὐλαβῶς τὸ Σύνταγμα, ὅτι δὲ αἱ περὶ αὐτοῦ φωνασκίαι προέρχονται ἐκ τῶν φιλάρχων ἐπιθυμιῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὅτι αἱ ἐκλογαὶ ἐνεργοῦνται ἀνεπηρέαστοι. Δὲν συνῄνεσε νὰ προβῆ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ συγκατετέθη μόνον εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ὑπουργείου, ἀναθέσας τὸν σχηματισμὸν νέας Κυβερνήσεως εἰς τὸν ἄλλοτε σταυλάρχην αὐτοῦ Γενναῖον Κολοκοτρώνην. Μετά τινα χρόνον ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Κωνσταντῖνος Λεβίδης προτείνας τὴν γενικὴν ἀμνηστείαν διεφώνησε μετὰ τῶν συναδέλφων του καὶ παρῃτήθη, ἡ δὲ κυβέρνησις αὕτη, ἥτις ἦτο ἡ τελευταία τοῦ Ὄθωνος, ἀπεδείχθη ἀνεπαρκὴς πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐρυθμίας εἰς τὴν χώραν. Καίτοι ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐφάνη ἀρκεσθεῖσα εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως, ἐδείκνυεν ἐν τούτοις, ὅτι ἦτο βεβαία πλέον περὶ τῆς ἀνατροπῆς αὐτοῦ. Ἐγίνωσκεν ὅτι αἱ ἡμέραι τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἦσαν πλέον μετρημέναι. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐκράτει ἤδη εἰς χεῖράς της ἔγγραφα, δι' ὧν ἀπεδεικνύετο ἡ συνεννόησις τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῶν Γαριβαλδινῶν, ὅπως προκαλέσουν ἐπανάστασιν ἐν Τουρκίᾳ, καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν «ὅτι θέλει θεωρήσει ὑπεύθυνον τὴν βασιλείαν καὶ θέλει προβῆ εἰς μέτρα περισταλτικά».

Η ΕΚΘΡΟΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ. Νέαι συνωμοσίαι ἤδη ἐξυφαίνοντο, ἔχουσαι κέντρον μὲν ἐν Μεσολογγίῳ τὸν Ἐπ. Δεληγεώργην, ἐν Πάτραις δὲ τὸν Βενιζέλον Ροῦφον. Ἐν Ἀθήναις ἡ συνωμοσία εἶχε γενικευθῆ καὶ *ἔτρεχε*, κατὰ τὴν φράσιν ξένου τινὸς ἀνταποκριτοῦ ἐφημερίδος, *εἰς τοὺς δρόμους*. Ἀλλ' ἡ συνωμοσία αὕτη ἔλαβεν ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα ἐκ τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὴν τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, ὅστις εὑρίσκετο ἐν πλήρει συνεννοήσει μετὰ τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη. Ὀργασμὸς ἐπαναστατικὸς κατέλαβε πᾶσαν τὴν κοινωνίαν, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ἀξιωματικῶν εἶχον μυηθῆ εἰς αὐτήν. Οὕτω ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ οἱ βασιλεῖς ἀπεμονοῦντο καὶ τὰ ἀνάκτορα δὲν ἐπληροῦντο ὡς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς αὐτούς. Στερούμενοι στηρίγματος ἐν Ἀθήναις ἠθέλησαν νὰ ζητήσουν τοιοῦτο εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισκεφθῶσι ταύτας, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ ὑπουργοῦ Βάρβογλη καὶ τοῦ ἀρχιάτρου Ὀρστάϊν. Οἱ βασιλεῖς ἐπέβησαν ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «*Ἀμαλίας*» καὶ τὴν νύκτα τῆς 1 Ὀκτωβρίου ἀπῆρε τὸ πλοῖον ἐκ τοῦ Πειραιῶς, ἀκολουθούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ μικροῦ σκάφους «Ἀφροέσσης».

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία εἶχε προμηθευθῆ πολύτιμα δῶρα, ὅπως τὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Κυρίαν Γρίβα. Τὸ ταξίδιον τῶν βασιλέων ἐξετελέσθη σύμφωνα πρὸς τὸ κανονισθὲν δρομολόγιον, πανταχοῦ δὲ ἐγένοντο εἰς αὐτοὺς θερμαὶ ὑποδοχαί. Εὑρισκόμενοι εἰς Καλάμας ἐπληροφορήθησαν τὴν ἐν Ἀκαρνανίᾳ στάσιν τοῦ Θεοδωράκη Γρίβα, ὅστις συγκροτήσας στρατὸν ἐξ 7.500 ἀνδρῶν προὐτίθετο νὰ προελάσῃ κατὰ τῆς πρωτευούσης. Ταυτοχρόνως δ' ἐστασίασαν αἱ Πάτραι. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπέστειλε τὸν ὑπουργὸν Χατζίσκον πρὸς συνάντησιν τῶν βασιλέων, καὶ ὑπεδείκνυεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἄμεσον ἐπιστροφήν των εἰς Ἀθήνας. Ἡ πρωτεύουσα εἶχεν ἀπογυμνωθῆ ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἦτο ἀνίκανος νὰ προβάλῃ οἵαν δήποτε σπουδαίαν ἀντίστασιν. Ἐξ ἄλλου ὁ πρωθυπουργὸς Κολοκοτρώνης, θεωρῶν ἄφευκτον πλέον τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, ἐθεώρησε ματαίαν οἵαν δήποτε ἐνέργειαν πρὸς ἀποτροπὴν αὐτῆς. Πληροφορηθέντες οἱ ἐν Ἀθήναις συνωμόται τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἐπάνοδον τῶν βασιλέων ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἰταλίας Μαμιάνη, ἐπέσπευσαν τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς 10 Ὀκτωβρίου.— Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 10 Ὀκτωβρίου ἡ Κυβέρνησις ἐφάνη ἐνεργοῦσα· συνέλαβε δὲ καὶ ἐφυλάκισε πολίτας τινάς, διεδόθη δὲ ὅτι θὰ προέβαινεν εἰς τὴν σύλληψιν τῶν Δημ. Βούλγαρη, Θρασυβούλου Ζαΐμη καὶ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη. Ἡ φήμη αὕτη καὶ ἡ εἰδοποίησις τοῦ Μαμιάνη πρὸς τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς, ὅτι ἐπέκειτο ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς δυναστείας, ἔπεισαν τὸν Βούλγαρην νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, χωρὶς νὰ παρατηρηθῆ ἰδιαιτέρα τις κίνησις, μεγίστη ἀνησυχία ἐπεκράτει ἐν τῇ πόλει, καὶ οἱ ἀστοί, παρὰ τὸ σύνηθες, ἐκλείσθησαν ἐνωρίτατα εἰς τὰς οἰκίας των. Ἀραιοί τινες πυροβολισμοὶ ἠκούοντο ἐκ διαφόρων σημείων τῆς πόλεως, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον παύσει περὶ τὴν 10ην ἑσπερινὴν ὥραν. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεδρίαζεν, ὅτε ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Σπυρο-Μήλιος, ὅστις εἶχε μεταβῆ ὅπως ἀντιληφθῆ ἰδίαις αἰσθήσεσι τὴν κατάστασιν, ἐπέστρεψεν ἀναγγέλλων, ὅτι πλὴν φωνασκιῶν τινων ἀπὸ μέρους τοῦ βιβλιοπώλου Νικολάου Νάκη, κατὰ τὰ ἄλλα ἐπεκράτει πλήρης τάξις· καὶ ὅτι οἱ ὑπουργοὶ ἠδύναντο νὰ κοιμηθῶσιν ἥσυχοι τὴν νύκτα ἐκείνην, διότι εἶχε συγκεντρώσει περὶ τοὺς 700 ἀστυνομικοὺς κλητῆρας καὶ χωροφύλακας τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Χὰν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀνακτόρων, ὅπου εἶχον μεταφερθῆ τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῷ Κεντρικῷ ταμείῳ χρήματα ἀνερχόμενα εἰς 4.000.000 δρ. Πρὸς δὲ ὅτι εἶχε δώσει τὰς δεούσας διαταγὰς πρὸς κατάληψιν τῶν ὑπερκειμένων τῆς πόλεως λόφων.

Ἐνῷ ὅμως ἐγίνοντο αἱ ἀνακοινώσεις αὗται τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, αἴφνης ἠκούσθησαν ἀθρόοι πυροβολισμοί, συνταράξαντες τὰ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου: Ἰδοὺ τί εἶχε συμβῆ. Οἱ νέοι τῆς *Χρυσῆς* λεγομένης *Νεολαίας*, ἀνησυχοῦντες διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐνεφανίζοντο, ἀπεφάσισαν αὐτοὶ νὰ δώσουν τὴν λύσιν τοῦ δράματος. Συγκεντρωθέντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ὄθωνος Μακρυγιάννη, ὡπλίσθησαν καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὰς ὁδοὺς κραυγάζοντες «*Ζήτω τὸ Ἔθνος*», «*Κάτω ὁ τύραννος!*». Οὕτω πυροβολοῦντες περιέτρεχον τὰς γνωστάς των οἰκίας, ὅπως ἀνακαλύψουν τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ παραλάβωσι μεθ' αὐτῶν τοὺς διστάζοντας πολίτας. Ἡ μικρὰ αὕτη ὁμὰς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπληθύνετο, ἀνεμίχθησαν δὲ μετ' αὐτῶν καί τινες νεαροὶ ἀξιωματικοὶ ἐκ τῶν μεμυημένων τὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Μεταξὺ αὐτῶν, ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Μακρυγιάννη, ἦσαν οἱ παλαιοὶ συντάκται τῆς ἐφημερίδος τοῦ «*Μέλλοντος τῆς Πατρίδος*» Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, Ἀριστείδης Γλαράκης, Ἀχιλλεὺς Παράσχος, Κλεομένης, Ἀναστάσιος Γεννάδιος καὶ Σαράβας. Μετέβησαν οὗτοι πρὸς τὸ πολυθόρυβον καφενεῖον τῆς «*Ὡραίας Ἑλλάδος*». Ἐκεῖ συναντηθέντες μετὰ τοῦ ἀστυνόμου Μπουκλάκου ὁδηγοῦντος Χειμαρριώτας τινὰς τοῦ Σπυρο-Μήλιου καὶ συγκρουσθέντες μετ' αὐτῶν ἐτράπησαν πρὸς τὴν συνοικίαν τοῦ Μεταξουργείου, ὅπου εὑρίσκετο ὁ στρατὼν τοῦ Πυροβολικοῦ, οὗτινος ὁ ἀρχηγὸς ταγματάρχης Δημήτριος Παπαδιαμαντόπουλος εἶχεν ἐξεγείρει τοὺς ἄνδρας του. Ἐκεῖ οὐδένα ἄλλον εὗρον πλὴν τοῦ Δημητρίου Καλλιφρονᾶ, φέροντος σπάθην καὶ ἀκολουθουμένου ὑπὸ εὐαρίθμων πολιτῶν. Μετ' ὀλίγον ἠγγέλθη ὅτι ὁ στρατὸς ὁλόκληρος ἐστασίασε καὶ μετὰ μικρὸν κατέφθασε τὸ ἱππικὸν ὁδηγούμενον ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν Περικλέους Μαυρομιχάλη, Ἀρβίλη καὶ Μαλάμου

Ἔκπτωσις τοῦ Ὄθωνος. — Πᾶσα ἀντίστασις πλέον ἀπὸ μέρους τῆς Κυβερνήσεως ἀπέβαινε ματαία. Τότε δὲ ἐνεφανίσθησαν οἱ Δημ. Βούλγαρης, Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος, Ἐπαμ. Δεληγεώργης καὶ Θρασ. Ζαΐμης, οἵτινες μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπαναστατῶν ἐκήρυξαν τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ὄθωνος. Ἡ προκήρυξις γραφεῖσα ἐπὶ στρατιωτικοῦ τυμπάνου ὑπὸ τοῦ Δεληγεώργη, ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἔπαυσαν. Ἅπασαι αἱ ἀρχαὶ συνενωθεῖσαι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἔθεσαν τέρμα εἰς αὐτά, ὡς πιστὴ δὲ ἀπόφασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου κηρύσσεται καὶ ἀποφασίζεται: Ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος καταργεῖται, ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας καταργεῖται. Προσωρινὴ Κυβέρνησις συνιστᾶται ὅπως κυβερνήσῃ τὸ κράτος μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκ τῶν ἑξῆς πολιτῶν: Δημητρίου Βούλγαρη, Κωνσταντίνου Κανάρη, Βενιζέλου Ρούφου. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις συγκαλεῖται ἀμέσως πρὸς σύνταξιν τῆς πολιτείας καὶ ἐκλογὴν ἡγεμόνος. Ζήτω τὸ Ἔθνος! Ζήτω ἡ Πατρίς!*»

Ἡ προκήρυξις αὕτη ἀναγνωσθεῖσα προεκάλεσεν ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸ συναθροισθὲν ἐν τῷ μεταξὺ πλῆθος, οὕτω δὲ κατηργεῖτο μία δυναστεία ἐπὶ τῆς ὁποίας τοσαῦται ἐλπίδες ἐστηρίχθησαν. Τῷ ὄντι οὐδεμία ποτὲ βασιλεία κατηργήθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον. Οἱ φιλήσυχοι ἀστοὶ εἶχον κλεισθῆ εἰς τὰς οἰκίας των, οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ δὲν ἐνεφανίζοντο καὶ ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία μοιρολατρικῶς παρίστατο εἰς τὰ γενόμενα. Ἐκ τῶν τόσων ἀφωσιωμένων ὀπαδῶν τῶν δυστυχῶν βασιλέων οὐδεὶς ἔδειξε τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ζωῆς. Ὁ πρόεδρος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως Δημήτριος Βούλγαρης διηυθύνθη ἀμέσως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου, μετὰ τὴν ἀποτέφρωσιν τοῦ Παλαιοῦ Βουλευτηρίου, συνεδρίαζον προσωρινῶς τὰ νομοθετικὰ σώματα, κατέλαβε τὰ γραφεῖα τῆς Γερουσίας καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπάτην ἀρχήν.

Ἐκ τοῦ στρατῶνος τοῦ πυροβολικοῦ οἱ ἐγκατασταθέντες ἐπαναστάται ἐβάδισαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Παπαδιαμαντόπουλον διορισθέντα στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς πρωτευούσης. Ἡ πόλις ἐπληρώθη ζητωκραυγῶν, ἀθρόοι δὲ ἔπιπτον πυροβολισμοὶ καὶ πολλαὶ σφαῖραι ἔθραυσαν τὰς ὑέλους τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, εὑρισκομένης εἰς τὸ νῦν Ξενοδοχεῖον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ φρουρὰ τῶν ἀνακτόρων μηδεμίαν δείξασα ἀντίστασιν παρετάχθη ἄοπλος, πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτῆς ἀνεμίχθησαν μετὰ τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ.

Digitized by Google

Τὰ ἀνάκτορα ἐτέθησαν ὑπὸ φύλαξιν τῆς διλοχίας τῶν σκαπανέων καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Καλλέργης διωρίσθη φρούραρχος αὐτῶν· ἐπιτροπὴ δὲ διορισθεῖσα ἐκ τῶν Παύλου Καλλιγᾶ, Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Νικολάου Σαριπόλου, Κων. Δοσίου καὶ Εὐθυμίου Κεχαγιᾶ προέβη μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ βασιλέως εἰς τὴν σφράγισιν τῶν ἰδιαιτέρων διαμερισμάτων τῶν βασιλέων. Τὴν ἑπομένην ἡ διοίκησις τῶν ἀνακτόρων ἀνετέθη εἰς τὸν Δημ. Τριγκέταν. Οὐδὲν ἐκ τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἔπαθέ τι, καὶ μόνον τὰ βασιλικὰ οἰκόσημα καὶ αἱ εἰκόνες τῶν βασιλέων κατεβιβάσθησαν.

Αἱ Ἀθῆναι ἀφυπνίσθησαν ἐν πλήρει ἐπαναστατικῷ ὀργασμῷ καὶ ἑώρταζον τὴν ἐκθρόνισιν τῆς βαυαρικῆς δυναστείας, μὴ πιστεύουσαι εἰς τὴν τόσον εὐκόλως κερδηθεῖσαν νίκην. Εἶτα ὁ λαὸς ἐκ τῶν ἀνακτόρων κατῆλθε διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου εἰς τὴν πλατεῖαν Ὄθωνος (νῦν Ὁμονοίας) ὅπου ἀνεγνώσθη τὸ ἐπαναστατικὸν ψήφισμα τῆς καταργήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὁ πρέσβευτὴς τῆς Βαυαρίας Χόμπες ἐνεφανίσθη μετ' ὀλίγον εἰς τὰ ἀνάκτορα τῇ ἀδείᾳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ παρέλαβε τὴν μόνην παραμείνασαν εἰς αὐτὰ μεγάλην Κυρίαν βαρωνίδα Πλύσκωφ, τὴν ὁποίαν ὡδήγησεν εἰς τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν.

Εἶχεν αὕτη παραλάβει μεθ' ἑαυτῆς τὰ κοσμήματα τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Βουρέ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλοι πολῖται κατελάμβανον τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὰ ὑπουργεῖα, πρὸ τῆς μεσημβρίας δὲ τῆς 11 Ὀκτωβρίου εἶχον καταλυθῆ πᾶσαι αἱ ἀρχαί. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν συνεκροτήθη τὸ ὑπουργεῖον, ὅπερ ἐξέδωκε πρὸς τὸν λαὸν προκήρυξιν δι' ἧς ἀνήγγειλε τὸν σχηματισμὸν αὐτοῦ, *«τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστώσης τάξεως καὶ τὴν ἔκπτωσιν ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου»*.

Ἐπάνοδος τῶν βασιλέων.—Τὸ φέρον τοὺς βασιλεῖς ἀτμόπλοιον κατέπλευσε πρὸ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Ἔνοπλα στίφη ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ κατῆλθον εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπως παρεμποδίσουν τὴν ἀπόβασιν τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες οὐδὲν ἐγνώριζον ἐκ τῶν συμβάντων ἐν Ἀθήναις. Τὰς θλιβερὰς πληροφορίας ἔδωκεν ὁ Γάλλος ἀντιναύαρχος Τουσὰρ μεταβὰς δι' ἀτμακάτου εἰς τὴν «*Ἀμαλίαν*» καὶ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν προκήρυξιν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Τὰ ἐπὶ τοῦ ἀτμοδρόμωνος συμβαίνοντα εἶχον χαρακτῆρα ὅλως δραματικόν. Ὁ βασιλεὺς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς πίστεως τοῦ πληρώματος, εἶχε βυθισθῆ εἰς μελαγχολικὰς σκέψεις. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἔκλαιε πικρῶς καὶ ἐναπέθηκεν ὅλας της τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν κυβερνήτην τοῦ ἀτμοδρόμωνος Λεωνίδαν Παλάσκαν. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι οὕτως ἔμελλον νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τέλους ἐξηγέρθη ἡ ὑπερηφάνεια αὐτῆς καὶ βλέπουσα οὕτω δύσθυμον τὸν Ὄθωνα, ἐκτύπησε τὸν πόδα αὐτῆς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ εἶπε: *«Ὄθων, ἄφες τοὺς διπλωμάτας σου· ἃς πλεύσωμεν εἰς τὰς Καλάμας καὶ τὸ Λιμένι, ὅπου ἔχομεν πιστοὺς φίλους καὶ ἐκεῖ βλέπομεν καὶ ἀποφασίζομεν»*. Ὁ Γάλλος ναύαρχος παρετήρησεν ὅτι, μετὰ τὴν ἀναγγελίαν εἰς Καλάμας καὶ εἰς Μάνην τῶν ἐν Ἀθήναις συμβάντων, ζήτημα ἦτο ἐὰν θὰ εὕρισκον πλέον ἀφωσιωμένους φίλους, ὅπως ἀκολουθήσουν αὐτοὺς εἰς νέας περιπετείας.

Ὁ βασιλεὺς Ὄθων καταβεβλημένος ἐκ τῶν διηνεκῶν στάσεων, βαρυνθεὶς πλέον τὸν θρόνον, ἐζήτει νὰ δώσῃ ὁριστικὴν λύσιν καὶ νὰ διέλθῃ ἤρεμον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ πατρίδα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ σκάφους ὁ λιμενάρχης Πειραιῶς Λέων Βαδέν, ὁ ἀντιπλοίαρχος Σαχτούρης καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Δημ. Κριεζῆς, οἵτινες ἐπέδωκαν εἰς τὸν Παλάσκαν διαταγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Δημ. Καλλιφρονᾶ, ὅπως παραδώσῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ σκάφους εἰς τὸν Σαχτούρην. Ὁ Παλάσκας τὴν ὑπουργικὴν διαταγὴν ἐνεχείρισεν εἰς τὸν βασιλέα εἰπὼν εἰς τὸν νέον κυβερνήτην, ὅτι, ἔχων ἐπὶ τοῦ σκάφους τὸν βασιλέα, οὐδενὸς ἄλλου διαταγὴν ἐδέχετο. Ἀνῆλθε πρῶτος ἐπὶ τῆς «*Ἀμαλίας*» ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας Βουρὲ συνοδεύων τὴν βαρωνίδα Πλύσκωφ, μετ αὐτῶν δὲ πάντες οἱ λοιποὶ πρεσβευταί, οἵτινες συνέστησαν εἰς τὸν βασιλέα νὰ ἀναχωρήσῃ. Πάντες οὗτοι παρέμειναν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ἀνεχώρησαν περὶ τὴν δείλην. Μόνος παρέμεινε μετὰ τῶν βασιλέων ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ καὶ ὁ τῆς Βαυαρίας Χόμπες. Μετ' ὀλίγον ὁ ἀτμοδρόμων προσωρμίσθη εἰς Σαλαμῖνα συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάττας «*Σκύλλας*», ἐφ' ἧς ἐπέβαινεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Σκάρλετ. Τὸ παρατεθὲν γεῦμα ἦτο σιωπηλὸν καὶ πένθιμον. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν ὀλιγόλογοι, καὶ εἰς τὰ πρόσωπα πάντων εἶχεν ἐπιχυθῆ θανάσιμος σκυθρωπότης. Οἱ δύο πρεσβευταὶ ἀνεχώρησαν ἐπιβιβασθέντες τῆς «*Σκύλλας*».

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία κατάκοπος καὶ ἐξηντλημένη ἐκ τῶν συγκινήσεων κατεκλίθη, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ κοιμηθῇ, ὁ Ὄθων ὅμως παρέμεινεν ἄγρυπνος καὶ βυθισμένος εἰς ἄφατον μελαγχολίαν. Ὁ κυβερνήτης Παλάσκας καὶ τέσσαρες πιστοὶ ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πληρώματος ἔλαβον πάντα τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα, καὶ ὁπλισθέντες μετὰ δέκα πέντε ἄλλων ἀνδρῶν διὰ περιστρόφων, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑπερασπίσωσι τοὺς βασιλεῖς μέχρι τελευταίας των πνοῆς, ἐν περιπτώσει στάσεως.

Παραίτησις τοῦ Ὄθωνος.—Ἡ ἑπομένη ὑπῆρξε μελαγχολικωτέρα· ὁ βασιλεὺς εἶχε λάβει ἤδη τὴν ἀπόφασίν του. Τὸ πλήρωμα προαισθανόμενον τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως διετέλει σκυθρωπόν. Τὰ δάκρυα ἐπλήρουν τὰ ὄμματα τῶν ναυτῶν, οἵτινες ὡρκίσθησαν ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐγκατέλειπον τὸν βασιλέα των. Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία παρηγορία καὶ ἡ τελευταία χαρά, ἡ θωπεύσασα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Εἶτα προσκαλέσας τοὺς δύο πρεσβευτάς, παρεκάλεσε τὸν Σκάρλετ, ὅπως διατάξῃ τὴν «*Σκύλλαν*» νὰ μεταφέρῃ αὐτὸν εἰς Βενετίαν. Ἀνακοινώσας τὴν ἀπόφασίν του εἰς τὸν Παλάσκαν, εἶπεν εἰς αὐτόν: *«Ἀπηύδησα πλέον ἐκ τῶν συνεχῶν στάσεων· ἐνόσῳ διαμένω εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν θὰ ἐννοήσουν οἱ Ἕλληνες ὅτι δὲν πταίω δι' ὅσα μὲ κατηγοροῦν»*. Διέταξε τὴν παράδοσιν τῆς «*Ἀμαλίας*» εἰς τὰς νομίμους τοῦ κράτους ἀρχὰς καὶ καλέσας τοὺς ὑπασπιστάς του καὶ τὰς κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν, ἐδήλωσεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ πράξωσι πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλει αὐτοῖς τὸ συμφέρον των. Πάντες, καὶ μετ' αὐτῶν ὁ ὑπουργὸς Χατζίσκος, πλὴν τοῦ Τιμολέοντος Βάσσου, παρεκάλεσαν νὰ παραλάβῃ αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ Παλάσκας ἱκέτευσε τὸν βασιλέα νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸν διὰ τῆς «*Ἀμαλίας*» εἰς Βενετίαν.

Ὁ Ὄθων ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ἔγραψε τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξιν τῆς παραιτήσεώς του ἀπὸ τοῦ θρόνου *«Πεπεισμένος, λέγει, ὅτι μετὰ τὰ τελευταῖα συμβάντα, ἅτινα ἔλαβον χώραν εἰς διάφορα μέρη τοῦ Βασιλείου, καὶ ἰδίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἡ περαιτέρω ἐν Ἑλλάδι διαμονή μου κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἠδύνατο νὰ φέρῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς ταραχὰς αἱματηράς, ἀπεφάσισα νὰ ἀναχωρήσω τοῦ τόπου τούτου, τὸν ὁποῖον ἠγάπησα καὶ εἰσέτι ἀγαπῶ, καὶ πρὸς εὐημερίαν τοῦ ὁποίου ἀπὸ τριακονταετίας σχεδὸν οὔτε κόπου, οὔτε φροντίδων ἐφείσθην.*

»Ἀποφεύγων πᾶσαν ἐπίδειξιν, εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσαις δυνάμεσι προσεπάθησα νὰ προαγάγω τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, ἐπιστήσας ἰδίως τὴν προσοχήν μου εἰς τὴν ἀμερόληπτον ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης· ὁσάκις δ' ἐπρόκειτο περὶ τῶν κατὰ τοῦ προσώπου μου πολιτικῶν ἐγκλημάτων, ἔδειξα πάντοτε μεγίστην ἐπιείκειαν καὶ λήθην τῶν πεπραγμένων. Ἐπιστρέφων εἰς τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς μου, λυποῦμαι ἀναλογιζόμενος τὰς συμφοράς, ὑφ' ὧν ἐπαπειλεῖται ἡ προσφιλής μου Ἑλλὰς ἐκ τῆς νέας πλοκῆς τῶν πραγμάτων, καὶ παρακαλῶ τὸν εὔσπλαγχνον Θεὸν νὰ ἀπονέμῃ πάντοτε τὴν χάριν του εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος».

Ἡ ἀναχώρησις.—Ἀνῆλθε πρώτη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἡ βασίλισσα Ἀμαλία καταβεβλημένη καὶ δακρύουσα, φέρουσα ὁδοιπορικὴν περιβολήν, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ βασιλεὺς φέρων τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἠσπάσθησαν τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τὰ τηλεβόλα τῆς «*Ἀμαλίας*» ἀπέδωκαν διὰ τελευταίαν φορὰν τὰς βασιλικὰς τιμὰς εἰς τοὺς ἀπερχομένους διὰ παντὸς τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνας. Ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῆς «*Σκύλλας*», ἔνθα ὁ πρεσβευτὴς Σκάρλετ μετὰ τῆς μελανειμονούσης θυγατρός του καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας ἐν μεγάλῃ στολῇ ὑπεδέχθησαν αὐτούς, τοὺς ἀπεχαιρέτισαν δὲ ἀμέσως καὶ ἀπῆλθον.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Καλλιφρονᾶς μετὰ 500 ὁπλοφόρων ζητωκραυγαζόντων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος ἀνελθόντες ἐπὶ τῆς «*Ἀμαλίας*» κατεβίβασαν τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κυματίζουσαν βασιλικὴν σημαίαν. Τὴν 9ην τῆς ἑσπέρας ἀκριβῶς ἀπέπλεεν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος ἡ «*Σκύλλα*» καὶ συγκεκινημένοι καὶ δακρύοντες ἠτένιζον τὸ ὕστατον τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς οἱ ταλαίπωροι βασιλεῖς.

Οὕτως ἔληγε μία ἱστορικὴ περίοδος τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἤρξατο μετὰ προσδοκιῶν, ἐλπίδων καὶ πανηγύρεων, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Ἑλλάδος, διέρρευσε μέσῳ διηνεκῶν περιπετειῶν καὶ ἐπαναστάσεων καὶ κατέληξεν, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τὴν ζωήν, εἰς τὸ θλιβερὸν δρᾶμα τῆς 10 Ὀκτωβρίου. Καταβεβλημένος ἐκ τοῦ γήρατος, ἄνευ θρόνου καὶ στέμματος, ὑπεδέχθη ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν γενέτειραν τὸν ἔκπτωτον υἱόν του ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος, εἰς τὰ «Ἑλληνικὰ Προπύλαια» τοῦ Μονάχου, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐγείρει εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος Ἀγῶνος.

Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΠΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α΄.

ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ. Πρὶν ἢ ἀκόμη ἀναχωρήσῃ ὁ Ὄθων ἐξ Ἑλλάδος, οἱ ἐπαναστάται τὴν αὐτὴν τοῦ κινήματος νύκτα εἶχον σχηματίσει τριανδρίαν ἐκ τῶν Κ. Κανάρη, Δ. Βούλγαρη καὶ Μπενιζέλου Ρούφου, εἰς ἣν ἀνέθεντο τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἐκ τούτων ὑπερίσχυσεν ὁ Βούλγαρης σχηματίσας τὴν ἑπομένην ἡμέραν Κυβέρνησιν τῆς ἰδίας του ἐκλογῆς ὑπὸ τὸν Α. Λόντον.

Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν ἔξωσιν, ἐν τῇ μέθῃ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ διατελῶν, ἐπανηγύριζε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ὄθωνος, μεθ' ὑπερβόλων ἐλπίδων ἀτενίζων πρὸς τὸ μέλλον. Ἀλλὰ δὲν ἤργησαν νὰ ἐκδηλωθῶσιν αἱ ἀντιζηλίαι καὶ αἱ διχοστασίαι μεταξὺ τῶν ἐργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς ἀντιμαχομένας διαιρεθέντων ὁμάδας, ἐξ οὗ μέγιστος προέκυψεν ὁ κίνδυνος διασαλεύσεως τῆς τάξεως, καθόσον ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν διηρέθη εἰς ἰσαρίθμους φατρίας. Ἔσωσεν ὅμως τὴν κατάστασιν ἡ ἀνάθεσις τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως εἰς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ὀργανωθέντας ὑπὸ τοῦ Βούλγαρη διὰ τοῦ Δεληγεώργη εἰς ἐθνοφυλακήν, λόγῳ δυσπιστίας πρὸς τὰ ἐν τῇ πρωτευούσῃ στρατιωτικὰ σώματα καὶ τὴν χωροφυλακήν, διότι τόσον αὕτη ὅσον καὶ ἐκεῖνα ἐτέλουν ὑπὸ τὰς προσωπικὰς ἐπιρροὰς τῶν διοικητῶν των. Ἡ Πανεπιστημιακὴ αὕτη ἐθνοφυλακή, εἰς ἣν κατετάχθησαν καὶ ἐκ τῆς ἀστικῆς τάξεως πολλοί, κατώρθωσε, διοικουμένη ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, νὰ ἐμπεδώσῃ ἐν Ἀθήναις τὴν τάξιν, τοῦθ' ὅπερ συνέτεινεν, ὥστε καὶ αἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς μεταπολιτεύσεως νὰ παραιτηθῶσι πάσης ἰδέας ἐξεγέρσεως κατὰ τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ προκυψάσης καταστάσεως. Καὶ ἐνέσπειρε μὲν ἐπὶ βραχύν τινα χρόνον πανικὸν ἐν Ἀθήναις ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ Θεόδωρος Γρίβας, χολωθείς, ἐξεκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς τρισχιλίων ὀπαδῶν του ἐξ Ἀκαρνανίας βαδίζων κατὰ τῶν Ἀθηνῶν· πλὴν ὁ αἰφνίδιος θάνατος αὐτοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἀπεσόβησε πάντα κίνδυνον καὶ ἠσφάλισε τὸ κῦρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν τάξιν ἐν Ἀθήναις.

Τὰ Φεβρουαριανά.—Ἀλλ' ἡ ἡσυχία δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ. Αἱ διεξαχθεῖσαι τὴν 24ην Νοεμβρίου ἐκλογαὶ Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐν αὐτῇ, συγκληθείσῃ τὴν 10ην Δεκεμβρίου, σφοδρόταται συζητήσεις, μεταξὺ τῶν κατ' ἀπομίμησιν τῶν ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἀποκληθέντων Πεδινῶν ὑπὸ τὸν Βούλγαρην καὶ Ὀρεινῶν ὑπὸ τὸν Κ. Κανάρην, κατέστησαν τὰς Ἀθήνας κέντρον ὀξυτάτου ἀνταγωνισμοῦ καὶ ἐπικινδύνων περιπετειῶν. Ἡ χωροφυλακὴ καὶ τὸ ὑπερόγκως πυκνωθέν, διὰ στρατολογίας, τάγμα τοῦ Λεωτσάκου εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τοῦ Βούλγαρη. Ἡ Πανεπιστημιακὴ φάλαγξ καὶ ἡ ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Κορωναῖον ἐθνοφυλακὴ παρέμενον οὐδέτεραι. Ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλευούσης Τριανδρίας κατὰ τὰς συνεννοήσεις πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως, ἀπολήξασα εἰς παραίτησιν τοῦ Κανάρη, ὤξυνε τὰ πράγματα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὁ στρατηγὸς Δ. Γρίβας, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐμειοψήφησαν οἱ Ὀρεινοὶ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει κατὰ τὴν θυελλώδη συνεδρίασιν τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1863, ἀπεφάσισε τὴν ἑπομένην νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως· συνεννοηθεὶς ὅθεν μετὰ τῶν διοικούντων τὸ ἱππικόν, τὴν διλοχίαν τῶν πυροσβεστῶν, καὶ τμήματά τινα τοῦ πεζικοῦ, ἐκήρυξε στάσιν κατὰ τῆς ὑπὸ τὸν Βούλγαρην μειονοψηφίας καὶ τὴν νύκτα κατέλαβε διὰ τῶν ὀπαδῶν του τοὺς στρατῶνας πυροβολικοῦ καὶ θέσιν τινὰ ἀπέναντι τοῦ Ναοῦ τοῦ Αἰόλου, ὡς καὶ ἐπίκαιρα ἐκτὸς τῆς πόλεως σημεῖα. Οἱ Πεδινοὶ ἀφ' ἑτέρου, ἔχοντες τὸ στρατηγεῖον των εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὠχυρώθησαν εἰς διαφόρους θέσεις ἐντὸς τῆς πόλεως. Διαρκούσης τῆς νυκτός, τινὲς τῶν περὶ τὸν Γρίβαν τολμηροὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀπαγάγωσιν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ τὸν Βούλγαρην, πλὴν ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἐκμανέντων ὡς ἐκ τούτου ἐπὶ μᾶλλον. Τὴν ἰδίαν νύκτα συνήφθησαν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως μικροσυμπλοκαί τινες, καθ' ἃς ἔπεσαν δύο στρατιῶται καὶ εἷς δεκανεύς, τὴν δ' ἑπομένην ἀνεμένετο πολύνεκρος ῥῆξις, λόγῳ τῆς σφοδρᾶς ἀμφοτέρωθεν ἐξάψεως τῶν πνευμάτων. Οἱ πολῖται ἐξήρχοντο πάνοπλοι τῶν οἰκιῶν των κατὰ τὴν ψυχρὰν καὶ παγετώδη ἐκείνην νύκτα, «ἀσυναισθήτως ἐρίζοντες περὶ τῶν προσώπων». Ἀλλ' ἐπεμβάσει τῆς ἐκ τῶν Ἀλ. Κουμουνδούρου, Θ. Ζαΐμη, Γ. Πετμεζᾶ, Σπ. Ἀντωνοπούλου καὶ Π. Μαυρομάτη ἐπιτροπῆς, τῆς σχηματισθείσης πρὸς διαλλαγὴν τῶν ἀντιμαχομένων, τὰ δύο στρατόπεδα, καὶ φόβῳ τοῦ Π. Κορωναίου, ὅστις παρέμενεν ἀκόμη ἀμέτοχος τῆς ῥήξεως, ἀπειλῶν νὰ κτυπήσῃ διὰ τῆς ἐθνοφυλακῆς τοὺς ταραξίας, συνεφώνησαν εἰς ἐκεχειρίαν καὶ ἐδέχθησαν ὅπως συνέλθῃ τὴν πρωΐαν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ὑπαχθῶσι δ' ἀμφότεραι αἱ μερίδες εἰς τὴν οἱανδήποτε ἀπόφασίν της. Ὄντως τὴν πρωΐαν τῆς 9ης Φεβρουαρίου 1863 συνῆλθεν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, ἐνῷ τὰ δύο στρατόπεδα παρέμενον ἐν ἐπιφυλακῇ. Εἰς τὴν πόλιν ἐπεκράτει ἀγωνία. Ἐκ τῆς ἐκβάσεως τῆς συζητήσεως ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει θὰ προέκυπτεν ἡ ἐσωτερικὴ διαλλαγὴ ἢ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ἐπὶ τέσσαρας ὥρας διήρκεσεν ἡ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει συζήτησις ἥτις διεξήχθη τραχύτατα, αἱ διάφοροι δὲ φάσεις αὐτῆς εὕρισκον ζωηροτάτην ἀπήχησιν παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος παρηκολούθει ἔξωθεν αὐτήν. Τέλος ἡ ἀνάγκη τῆς

Digitized by Google

γαληνεύσεως ὑπερίσχυσε καί, καταλυθείσης τῆς Τριανδρίας, δηλαδὴ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀπομείναντος Δ. Βούλγαρη, ἀφοῦ διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης εἶχε παραιτηθῆ καὶ ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, προτάσει τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς συνελεύσεως Α. Μωραϊτίνη, ἀνετέθη εἰς ἕνα πρωθυπουργὸν ἄνευ χαρτοφυλακίου καὶ εἰς 7 ὑπευθύνους ὑπουργούς. Ὑπεδείχθη δὲ πρωθυπουργὸς ὁ Ζηνόβιος Βάλβης, πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅστις καὶ ἐσχημάτισε τὴν 13ην Φεβρουαρίου Κυβέρνησιν. Οὕτως ἐπετεύχθη προσωρινή τις συνδιαλλαγή, ὁ δὲ στρατὸς μετὰ τοῦ λαοῦ, συνελθὼν ἐν τῇ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἀποκληθείσῃ Πλατείᾳ Ὁμονοίας, ἐπανηγύρισε δι' ἀδελφικῶν διαχύσεων τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἐν πατριωτικῇ συμπνοίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ ὁ στρατὸς ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὡρκίσθη πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῆς Κυβερνήσεως.

Τὰ Μπερναϊκά.—Πλὴν δὲν ἤργησε νὰ προβάλῃ καὶ πάλιν τρομερὸς ὁ κίνδυνος ἐμφυλίου σπαραγμοῦ. Ὁ Δ. Βούλγαρης, ἡττηθεὶς ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, παρέμενεν ἰσχυρός, ἰσχυρότερος τῶν ἀντιπάλων ὀχλοκρατικῶς εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἃς περιφερόμενοι οἱ ὀπαδοί του ἠπείλουν καὶ προὐκάλουν τοὺς ἀντιθέτους. Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ μικροσυγκρούσεις.

Ὡς νὰ μὴ ἤρκει δὲ ὁ ἐκ τούτου ἀναβρασμός, προσετέθη καὶ ἡ φήμη περὶ συνωμοσίας τεκταινομένης ὑπὸ τῶν Ὀθωνιστῶν, ὑποκινήσει τοῦ ἐν Ἀθήναις προξένου τῆς Βαυαρίας Μπερνάου, πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει Δυναστείας Βαυαρικῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρέμενεν, ὡς φυσικόν, ἐν Ἀθήναις πυρήν τις Ὀθωνιστῶν, ἀφωσιωμένων εἰς τὴν ἐξωσθεῖσαν Δυναστείαν, εἰς οὓς προσετίθεντο καὶ οἱ δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς νέας καταστάσεως πραγμάτων, πληθυνόμενοι ἐφ' ὅσον ἡ ἐπακολουθήσασα τὴν ἔξωσιν ἐσωτερικὴ ἀναρχία ἐπετείνετο. Εἰς τὴν τοιαύτην μεταστροφὴν πνευμάτων συνέτεινε καὶ ἡ διάψευσις τῶν, πρὸ τῆς ἐξώσεως, ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν διαβοηθέντων προδοτικῶν σχεδίων τοῦ Ὄθωνος κ.λ.π., τὰ ὁποῖα πάντα ἀπεδείχθησαν ἀνυπόστατα. Ζήτημα μάλιστα ἠγέρθη μέγα ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὄθωνος, τὴν ὁποίαν τινὲς τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ἀκραιφνέστεροι, δὲν ἤθελον ν' ἀποδώσουν, ἐχρειάσθησαν δὲ ἐπανειλημμένα διαβήματα τοῦ Ρώσου πρέσβεως διὰ ν' ἀποδοθῇ αὐτή.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α΄.

Ἡ Ὀθωνιστικὴ ὅμως ἀντίδρασις δὲν ἐξικνεῖτο πέραν τῶν μεμψιμοιριῶν καὶ τῶν καφενειακῶν συζητήσεων. Πάντα δὲ τὰ θρυλούμενα περὶ εὐρείας καὶ πολυπλοκάμου ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συνωμοσίας πρὸς κήρυξιν ἀντεπαναστάσεως ὑπὲρ τῆς Βαυαρικῆς παλινορθώσεως ἦσαν καὶ ἀπεδείχθησαν ἀσύστατα, ὡς καὶ τὰ περὶ ἀναμίξεως τοῦ Βαυαροῦ προξένου. Οὕτω κατέπαυσε καὶ ὁ δημιουργηθεὶς θόρυβος, ἀπειλήσας πρὸς στιγμὴν νὰ προκαλέσῃ ταραχὰς μεγαλυτέρας. Ἐξετοπίσθησαν μόνον ἐξ Ἀθηνῶν οἱ ζωηρότεροι τῶν Ὀθωνιστῶν.

Τὰ Ἰουνιακά.—Καὶ μετὰ τὴν κατάπαυσιν ὅμως τοῦ θορύβου τούτου ἡ ἠρεμία δὲν ἀποκατέστη ἐν Ἑλλάδι, ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ὅπου αἱ περιπέτειαι τῆς κρίσεως ἐξετυλίσσοντο, ὄχι μόνον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ κέντρα. Τὴν κρατοῦσαν ἀνωμαλίαν ὤξυναν αἱ διχογνωμίαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκλεγησομένου νέου Βασιλέως. Οἱ Ὀθωνισταὶ ἐνήργουν ὑπὲρ τῆς παλινορθώσεως τῆς Βαυαρικῆς Δυναστείας· ἐκ τῶν ἀντιοθωνιστῶν δέ, ἄλλοι ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας Ἀλφρέδου, ἄλλοι ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Λίχτεμπεργ, ἄλλοι ὑπὲρ τοῦ μετέπειτα ἐκλεγέντος βασιλέως τοῦ Βελγίου Λεοπόλδου, ἄλλοι ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος τοῦ Σὰξ-Κοβούργου-Γόθα καὶ ἄλλοι ὑπὲρ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχιδούκος Φερδινάνδου Ἰωσὴφ Μαξιμιλιανοῦ.

Αἱ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ μέλλοντος βασιλέως συζητήσεις διεξήγοντο ζωηρόταται εἰς τὰ καφενεῖα καὶ τὰς ὁδούς. Τὸ πρωτόκολλον τῶν Δυνάμεων, τὸ ἐπαναφέρον ἐν ἰσχύϊ τὴν ἀπὸ 3ης Φεβρουαρίου 1830 ἀπόφασίν των περὶ ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ὅλων τῶν μελῶν τῶν βασιλευουσῶν εἰς τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις οἰκογενειῶν, περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποψηφίων, τὴν δὲ 18ην Μαρτίου, τὴν 2αν μ. μ. ὥραν, ἀνηγγέλθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν ἐπὶ τούτῳ συγκληθεῖσαν Ἐθνοσυνέλευσιν ἡ πρότασις τῶν Δυνάμεων περὶ προσκλήσεως εἰς τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον τοῦ πρίγκιπος Γουλιέλμου-Χριστιανοῦ-Φερδινάνδου-Ἀδόλφου-Γεωργίου, υἱοῦ δευτεροτόκου τοῦ πρίγκιπος τότε καὶ βασιλέως μετέπειτα τῆς Δανίας Χριστιανοῦ. Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐψήφισε τὸν Γεώργιον *βασιλέα τῶν Ἑλλήνων*, ἐπιτροπὴ δὲ αὐτῆς ἀνεχώρησεν εἰς Δανίαν ὅπως ἐπιδώσῃ τὸ ἐκδοθὲν ψήφισμα, ὅπερ καὶ ἐγένετο δεκτόν, τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Δανίας παρασχόντος τὴν ἄδειαν εἰς τὸν ἐκλεγέντα πρίγκιπα νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μέχρις οὗ ὅμως ἐκπληρωθῶσιν αἱ ἀπαιτούμεναι διατυπώσεις καὶ λόγῳ δυσχερειῶν προβαλλομένων ὑπὸ τῆς Δανικῆς Κυβερνήσεως ἐν τῇ διαγραφῇ τῶν ὅρων ὑφ' οὓς θὰ κατήρχετο ὁ Γεώργιος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπεβράδυνον τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἡ ἀοριστία αὐτὴ ἤγαγεν εἰς ὀξυτάτην ἐκτράχυνσιν τῶν μεταξὺ τῶν φατριῶν ἐρίδων, αἵτινες εἶχον ὁπωσοῦν κατευνασθῆ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀναμονῆς τοῦ νέου βασιλέως.

Αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες, οἱ «ὀρεινοί» καὶ οἱ «πεδινοί», παρέμενον ἐρίζουσαι ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, ἥτις μὴ δυναμένη, ὡς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ ἑτέρου συνταγματικοῦ παράγοντος τῆς χώρας, τοῦ βασιλέως, νὰ συντάξῃ τὸ νέον πολίτευμα, ἐξώκειλεν εἰς κομματικὰς ἀντεγκλήσεις. Καὶ ἐσχηματίσθη μὲν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, τυχὸν τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ μεγάλης μερίδος τοῦ λαοῦ, τρίτον τι κόμμα, τὸ τῶν «ἐκλεκτικῶν», προσπαθούντων διὰ τῆς μετριοπαθείας των νὰ ἐπιφέρουν διαλλαγὴν μεταξὺ «πεδινῶν» καὶ «ὀρεινῶν» ἤ, τοὐλάχιστον, νὰ ἀμβλύνουν τὸν τραχύτατον μεταξὺ αὐτῶν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ἡ καλή των προαίρεσις ἀπέβη, οὐ μόνον ἀνωφελής, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημία, διότι οἱ «ἐκλεκτικοί», χάριν τοῦ ἐπιδιωκομένου συμβιβασμοῦ, συνιστῶντες καὶ ἐπιτυγχάνοντες τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεων μικτῶν, ἐξ ὑπουργῶν εἰλημμένων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων στρατοπέδων, ἦγον εἰς τὴν ἀκυβερνησίαν, καθ' ὅσον αἱ τοιαῦται Κυβερνήσεις, στερούμεναι τῆς ἀπαραιτήτου συνοχῆς, ἀπεδεικνύοντο ἀνίσχυροι νὰ πατάξουν τὴν ἀναρχίαν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἀνετρέποντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Οὕτω κατετρίβησαν ἐντὸς ἓξ μηνῶν τρεῖς Κυβερνήσεις (Βάλβη, Διομήδους Κυριακοῦ, Μπενιζέλου Ρούφου), ἡ δὲ ὀχλοκρατία καὶ ἡ ἀναρχία περιέστησαν εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἐκυβέρνα ὁ ἔνοπλος κομματισμός, ἐπὶ δὲ τῆς λοιπῆς χώρας δὲν ἐξετείνετο τὸ κῦρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς Κυβερνήσεως.

Εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων συνέτεινε τὰ μέγιστα κοινοβουλευτική τις μερὶς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, ἀποκληθεῖσα «Ἐθνικὸν Κομιτᾶτον», ἥτις ἐτύγχανε τῆς φλογερᾶς ὑποστηρίξεως ὅλων σχεδὸν τῶν νέων τῆς πρωτευούσης, ἀποδιδόντων τὴν κακοδαιμονίαν τῆς χώρας εἰς τὴν ἀδράνειαν, τὰς ἕξεις καὶ τὰ πείσματα τῶν παλαιῶν πολιτικῶν, ζητούντων δὲ τὴν αἱματηρὰν ἐξόντωσιν ὅλων τῶν Ὀθωνιστῶν καὶ ἐν γένει τῶν τὰ παλαιϊκὰ φρονούντων καὶ τῶν μὴ ἐνστερνιζομένων τὰς νέας ἐπαναστατικὰς ἰδέας. Αἱ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ «Ἐθνικοῦ Κομιτάτου» ἐκδιδόμεναι τότε ἐφημερίδες συνίστων τὴν αἱματηρὰν ἐκκαθάρισιν τῆς καταστάσεως καὶ τὴν κατάπνιξιν τῆς *ἀντιδράσεως*, ὡς ἐχαρακτήριζον τοὺς «ὀρεινούς» καὶ τὸν Δ. Γρίβαν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἓν ἀτυχὲς ἐπεισόδιον, ἄσχετον μὲ τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας, ἦλθε διὰ νὰ δώσῃ ἀρχὴν εἰς τὴν πυρκαϊὰν τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ. Μίαν ἑσπέραν τοῦ Ἰουνίου, ὑπαξιωματικοί τινες καὶ στρατιῶται ἀπήγαγον βιαίως καὶ ἐκακοποίησαν ἔξω τῶν Ἀθηνῶν τὴν θυγατέρα τοῦ Γάλλου Σουλιέ, διευθυντοῦ ἑνὸς ἱπποδρομίου, διδόντος παραστάσεις τότε ἐν Ἀθήναις. Ἐδημιουργήθη διπλωματικὸν ἐπεισόδιον, ἡ δὲ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐνδίδουσα εἰς πίεσιν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, ἠναγκάσθη νὰ παράσχῃ ἱκανοποίησιν καὶ ν' ἀποζημιώσῃ τὴν παθοῦσαν. Τὸ ἄσχετον μὲ τὴν πολιτικὴν ἐπεισόδιον τοῦτο ἐξεμεταλλεύθησαν τὰ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως κόμματα εἰς τὸν τραχὺν κατ' αὐτῆς ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς κόλπους αὐτοὺς τῆς Κυβερνήσεως προεκλήθησαν διαφωνίαι, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν ὑπουργῶν καὶ τοῦ ἐκ τῶν πεδινῶν ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Μπότσαρη, τὸν ὁποῖον εἰς τὰς διακοινώσεις του ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς κατηγόρει ὡς ἐπιδείξαντα «ἔνοχον ὀλιγωρίαν» κατὰ τὸ ἐπεισόδιον Σουλιέ. Ἡ διένεξις αὐτὴ ἐξεδηλώθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 17ης Ἰουνίου, ὅτε οἱ «πεδινοὶ» ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ζητοῦντες τὴν παραίτησίν της. Τῆς ἐπακολουθησάσης ψηφοφορίας ἀποβάσης ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως, ὁ «πεδινὸς» ὑπουργὸς Μπότσαρης παρῃτήθη, σκοπῶν νὰ παρασύρῃ ὁλόκλη-

Digitized by Google

ρον τὴν Κυβέρνησιν εἰς παραίτησιν. Πλὴν ἀντὶ τούτου ἡ Κυβέρνησις ἀνασυνετάχθη, ἀντικαταστήσασα τὸν Μπότσαρην διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐθνοφυλακῆς στρατηγοῦ Πάνου Κορωναίου, ὅστις ἀπό τινος ἐδείκνυτο ἀποκλίνων πρὸς τοὺς ὀρεινούς.

Οἱ «πεδινοὶ» ἐξεμάνησαν τότε καὶ διενοήθησαν νὰ μεταφέρουν τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς ὁδούς, ἐντεῦθεν δὲ ἤρχισεν οἰκτρὸς ἐμφύλιος πόλεμος. Εἰς τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν αὐτὸν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ στρατός, διαιρεθεὶς εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, τὸ δὲ χειρότερον, καὶ κακοποιὰ στοιχεῖα πολλά, ὧν ἡ δρᾶσις προσέδωκεν ἐλεεινοτέραν μορφὴν εἰς τὰ θλιβερὰ γεγονότα. Ἐσύχναζον τότε ἐν Ἀθήναις, φωνασκοῦντες κατὰ τῆς Κυβερνήσεως οἱ πλεῖστοι, λησταὶ καὶ λήσταρχοι, πολλὰς ἀξιοποίνους πράξεις ἔχοντες εἰς τὸ ἐνεργητικόν των, ἀμνηστευθέντες δὲ προσφάτως. Οὗτοι εὑρίσκοντο εἰς στενωτέρας σχέσεις μὲ τοὺς «πεδινούς», ἰδίᾳ δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀρχιληστής, Κυριᾶκος ὀνόματι. Εὐθὺς ὡς ἤρχισεν ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων σπαραγμός, ὁ Κυριᾶκος, ἀνασυστήσας ἐν μέσαις Ἀθήναις τὴν συμμορίαν του, εἰς ἣν κατέταξε καὶ τριάκοντα περίπου στρατιώτας, διαρρεύσαντας πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν Λεωτσᾶκον (ἀδελφὸν τοῦ πεσόντος ἐν Κύθνῳ) τάγματος, ἐξῆλθε τῶν Ἀθηνῶν μεθ' ἑβδομήκοντα ἐν ὅλῳ ὀπαδῶν του καὶ ἐνήργει ἐπιδρομὰς εἰς τὰ περίχωρα, τῇ δὲ 17ῃ Ἰουνίου, κληθεὶς ὑπὸ τῶν «πεδινῶν», κατῆλθε πρὸς τὴν Καισαριανὴν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ πρόθυρα τῶν τότε Ἀθηνῶν, καταλαβὼν τὴν Μονὴν Ἀσωμάτων καὶ ἀπειλῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν μετὰ τῆς ὀρδῆς του ἵνα θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ. Πράγματι, τινὲς τῶν συμμοριτῶν του, κατελθόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον ἐπίκαιρα ἐν αὐτῇ σημεῖα.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα συνετάσσοντο. Μὲ τὸ μέρος τῶν «πεδινῶν» εἶχον ταχθῆ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν Παπαδιαμαντόπουλος μὲ τὸ ὑπὸ τὴν διοίκησίν του πυροβολικόν, ὁ Λεωτσᾶκος μὲ τὸ 6ον τάγμα, ὁ Μακρῆς μὲ τοὺς κλητῆρας τῆς Ἀστυνομίας, ὁ Ἀρτέμης μὲ τοὺς χωροφύλακας καὶ πλεῖστοι, ὡς ἐρρέθη, λήσταρχοι μὲ τοὺς ὀπαδούς των. Τὸ ὅλον τῆς δυνάμεως τῶν «πεδινῶν» ἀνήρχετο εἰς 1500 περίπου ἄνδρας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λεωτσάκου καὶ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου. Ἔναντι αὐτῶν ἡ Κυβέρνησις δὲν διέθετεν εἰμὴ 500-600 ἄνδρας ἐκ διαφόρων ταγμάτων (πεζικοῦ, ἱππικοῦ, πυροβολικοῦ, πυροσβεστικοῦ) καί τινας ἐθνοφύλακας ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Πάνου Κορωναίου, ὅστις, πρὶν ἀκόμη ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς συνταχθῇ εἰς τὸ φανερὸν μὲ τοὺς «πεδινούς», εἶχε διατάξει τὸν Λεωτσᾶκον νὰ πολιορκήσῃ μὲ τὸ πυροβολικόν, τὸ ἱππικὸν καὶ τὴν χωροφυλακὴν τὸν ἐν τῇ Μονῇ Ἀσωμάτων ἐγκατεστημένον Κυριᾶκον καὶ νὰ τὸν συλλάβῃ. Καὶ ὑπήκουσαν μὲν φαινομενικῶς οὗτοι πολιορκήσαντες τὴν μονὴν καὶ κόσμος πολὺς συνέρρευσεν ἐκεῖ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, πεζῇ καὶ ἐφ' ἁμαξῶν, ἵνα παρακολουθήσῃ τὸ θέαμα τῆς ἀσφαλοῦς θεωρουμένης ἐκπολιορκήσεως καὶ συλλήψεως τοῦ ληστάρχου. Ἀπὸ τῆς πρώτης ὅμως στιγμῆς ἐφάνη ὅτι ἐπαίζετο κωμῳδία καὶ ὅτι ὑπῆρχε συνεννόησις μεταξὺ πολιορκουμένων ληστῶν καὶ πολιορκοῦντος στρατοῦ, καθόσον οὐδεμία ἀμφοτέρωθεν ἐπεχειρεῖτο ἐχθροπραξία, τοὐναντίον δὲ οἱ λησταὶ φιλικῶς συνωμίλουν ἀπὸ τῶν παραθύρων τῆς μονῆς μετὰ τῶν ἔξω στρατιωτῶν.

Ἡ στάσις αὕτη τοῦ στρατοῦ ἐνέβαλεν εἰς ταραχὴν τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, συνελθόντα τὴν ἑσπέραν τῆς 18ης Ἰουνίου εἰς ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἵνα σκεφθοῦν ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ἥτις οὕτως ἐνεφανίζετο λίαν ἀβεβαία. Ὁ ὑπουργὸς ὅμως τῶν Στρατιωτικῶν Κορωναῖος, ἀντιμετωπίζων ψυχραίμως τὴν περίστασιν, ἐκάλεσε τὸν πιστὸν ἐναπομένοντα εἰσέτι στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, διατάξας τὴν κατάληψιν τῶν Ἀνακτόρων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὠχυρώθη δύναμις ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Κωνστ. Κανάρη, ὑπολοχαγὸν Ἀριστείδην Κανάρην, καὶ τῆς Ἀκροπόλεως· τὸν ὑπολειπόμενον δὲ πιστὸν στρατὸν ἔταξεν εἰς ἐπιφυλακὴν ἐντὸς τῶν στρατώνων. Πρὸς τούτοις, ἵνα μειώσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἀντιπάλων, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν Λεωτσᾶκον, καὶ ἐπειδὴ οὗτος εὑρίσκετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βούλγαρη, ὁ Κορωναῖος ἔσπευσεν εἰς συνάντησίν του καὶ συντυχὼν αὐτὸν καθ' ὁδὸν τὸν ἐκάλεσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἅμαξάν του καὶ τὸν συνέλαβε. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Κορωναίου ἐξηρέθισε τοὺς ἀντιπάλους, χαρακτηρίσαντας ταύτην ὡς «μπαμπεσιάν», οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ τάγματος τοῦ Λεωτσάκου, συλλαβόντες αὐθεσπερεὶ δύο τῶν ὑπουργῶν, τὸν Κουμουνδοῦρον καὶ τὸν Καλλιφρονᾶν, ἔταξαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὅρον τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Λεωτσάκου, ἥτις καὶ διετάχθη τὴν ἰδίαν νύκτα ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἀπελευθερωθέντων εἰς ἀντάλλαγμα καὶ τῶν δύο ὑπουργῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κορωναῖος, διατάξας τὴν κατάληψιν τῶν Ἀνακτόρων καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐτάχθη ὁ ἴδιος εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, ὀχυρώσας καὶ τὸ Βαρβάκειον.

Οἱ πεδινοὶ κατέλαβον ὀχυρὰς θέσεις περὶ τὰ Ἀνάκτορα, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὴν ἀπέναντι αὐτῶν ἀποθήκην φαρμάκων (ὅπου νῦν τὸ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν), ὁ σύμμαχός των Κυριᾶκος μετὰ τῶν ὀπαδῶν του ὠχυρώθη εἰς μάνδραν τινὰ ἐκεῖ πλησίον, τὸ δὲ πυροβολικὸν παρετάχθη, ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ἐν μέρει δὲ εἰς τοὺς στρατῶνας τοῦ πυροβολικοῦ, ὄπισθεν τῶν Ἀνακτόρων. Οὕτως οἱ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην Κανάρην ὀρεινοὶ εἶχον κυκλωθῆ πανταχόθεν. Ἄλλαι δυνάμεις τῶν πεδινῶν καί τινες τῶν ληστῶν τοῦ Κυριάκου κατέλαβον διαφόρους οἰκίας παρὰ τὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ. Ἡ ρῆξις ἐπέκειτο καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἔντρομοι ἤκουσαν κατὰ τὰς μεταμεσονυκτίους ὥρας τοὺς παιᾶνας τῆς μουσικῆς τοῦ στασιάσαντος πυροβολικοῦ, ἥτις διήλασε τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν.

Ὄντως ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθε πρὶν ἀκόμη ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος τῆς 19ης Ἰουνίου, πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης· ὀλίγον δὲ κατόπιν ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις τῶν «πεδινῶν» κατὰ τῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις «ὀρεινῶν» καὶ ἡ ρῆξις ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν πόλιν, λαβόντων εἰς αὐτὴν μέρος καὶ πλείστων πολιτῶν. Αἱ πεισματωδέστεραι μάχαι διεξήχθησαν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων, ἡ ἐντὸς τῶν ὁποίων θέσις τῶν ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην Κανάρην ὀρεινῶν κατέστη λίαν δυσχερής, καθόσον ἐβάλλοντο πανταχόθεν καὶ διὰ πυροβολικοῦ. Ὁ Κανάρης, βλέπων τὸν κίνδυνον, ἐπεχείρησε γενναίαν καὶ ἀποφασιστικὴν ἔξοδον ἐπὶ κεφαλῆς εἰκοσάδος ἐκ τῶν ἀνδρῶν του πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιτιθεμένων. Καὶ ἀπέκρουσε μὲν τούτους, ἀλλὰ πληγωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ διὰ σφαίρας, ἐξέπνευσε μετ' ὀλίγον. Οἱ πεδινοὶ ἐπετέθησαν καὶ κατὰ τῶν παρακολουθησάντων τὴν κηδείαν συγγενῶν του, ἐπυροβόλησαν δὲ ἀνεπιτυχῶς καὶ κατὰ τῆς χήρας του.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 19ης Ἰουνίου τριμελὴς ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκ τῶν Μωραϊτίνη, Σκαραμαγκᾶ καὶ Μεσσηνέζη, σπεύσασα, μέσῳ τῶν ἀνταλλασσομένων σφαιρῶν, ἐξ ὧν καὶ ἐπληγώθη ὁ τρίτος αὐτῶν, εἰς συνάντησιν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, ἐπέτυχε τὴν ἀναστολὴν τῶν πεισματωδῶν μαχῶν, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ παύσουν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν αἱ ἑκασταχοῦ μικροσυμπλοκαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἀρκετοὶ ἔπεσαν ὑπὸ τὰς ἀδελφοκτόνους σφαίρας. Οἱ πυροβολισμοὶ δὲν ἔπαυσαν οὔτε τὴν νύκτα, διαρκούσης τῆς ὁποίας αἱ δύο μερίδες παρεσκευάζοντο διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπομένης. Τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως ἐπέτεινεν ἡ ἀκυβερνησία, καθόσον Κυβέρνησις μὲν δὲν ὑπῆρχε, παραιτηθέντων τῶν περισσοτέρων ὑπουργῶν, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως Διομήδης Κυριακὸς παρ' οὐδενὸς εἰσηκούετο. Τὸ ἀπόγευμα τῆς 19ης, χάρις εἰς τὴν παρέμβασιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐπετεύχθη ἀπομάκρυνσις τῶν μαχομένων ἐκ τῶν Ἀνακτόρων καὶ τῶν πέριξ, τὴν 20ὴν ὅμως τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα ἤρχιζον νὰ καταρτίζωνται πάλιν πέριξ τοῦ κτιρίου τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, τῆς ὁποίας ὁ διευθυντὴς Γεώργιος Σταύρου, φίλος τοῦ Βούλγαρη, εἶχε ταχθῆ μὲ τὸ μέρος τῶν «πεδινῶν», καὶ διὰ τοῦτο τὸ κτίριον ἐφρουρεῖτο ὑπὸ πιστῶν εἰς αὐτοὺς χωροφυλάκων, πρὸς ἄμυναν κατὰ πάσης τυχὸν ἐπιθέσεως πρὸς διαρπαγὴν τῶν περὶ τὸν Γρίβαν «ὀρεινῶν».

Ἡ ἀφορμὴ τῶν ἐπιθέσεων τῶν «ὀρεινῶν» κατὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἐντὸς αὐτῆς χωροφυλάκων, οἵτινες ἐπυροβόλησαν ἀνεπιτυχῶς κατὰ τοῦ διερχομένου ἐκεῖθεν ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Πάνου Κορωναίου, ὅστις διέτρεχε τὴν πόλιν ἐπιθεωρῶν καὶ δίδων διαταγὰς πρὸς τὰ εἰς διάφορα σημεῖα ὠχυρωμένα τμήματα τοῦ φιλικοῦ πρὸς αὐτὸν στρατοῦ. Οἱ ἐναντίον τοῦ Κορωναίου πυροβολισμοὶ τῶν χωροφυλάκων ἐξελήφθησαν ὡς πρόκλησις ὑπὸ τῶν «ὀρεινῶν» ἐθνοφυλάκων, οἵτινες, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἰδίου Κορωναίου, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐν τῇ Τραπέζῃ, καλέσαντες εἰς ἐνίσχυσιν καὶ ἄλλα τμήματα. Καὶ οἱ «πεδινοὶ» ὅμως ἔσπευσαν νὰ ἐνισχύσουν διὰ τμημάτων των καὶ δύο πυροβόλων τοὺς ἐν τῇ Τραπέζῃ χωροφύλακας, καταλαβόντες δὲ καὶ τὰς παρακειμένας οἰκοδομὰς (τὴν οἰκίαν Σίμου καὶ τὸ ξενοχεῖον Στέμματος) ἀπέκρουσαν ἐν ἀρχῇ τὴν ἔφοδον τῶν ὀρεινῶν. Πλὴν ἐκεῖνοι ἐπετέθησαν σφοδρότερον, ἐκτοπίσαντες τὸ ὑπὸ τὸν Σμόλεντς σῶμα τῶν «πεδινῶν», οἱ ὁποῖοι παρέλαβον τὸ ἓν πυροβόλον των καὶ ἀνῆλθον εἰς τὸν λόφον τοῦ Σχιστοῦ, ὁπόθεν ἐκανονιοβόλουν τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Τράπεζαν «ὀρεινούς». Αἱ μάχαι ἐξηκολούθησαν πολύνεκροι πρὸ τῆς Τραπέζης, εἰς τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας καὶ τὰ πέριξ ἀπὸ τῆς 10ης π. μ. μέχρι τοῦ ἀπογεύματος, ὁπότε περὶ τὴν 4ην μ. μ. περίπου ἐφάνησαν μεταξὺ τῶν διαμαχομένων οἱ γραμματεῖς τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβειῶν τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ζητοῦντες τὴν σύναψιν 48ώρου ἀνακωχῆς. Ταυτοχρόνως σχεδὸν οἱ τρεῖς πρεσβευταὶ ἐπέδιδον μακρὰν καὶ αὐστηροτάτην πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως διακοίνωσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτόνιζον μεταξὺ ἄλλων:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀνακοινοῦσιν εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὅτι, ἐὰν ἐντὸς τῶν 48 ὡρῶν τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπαναληφθῶσι, θέλουσι προσκαλέσει τοὺς συμπατριώτας των καὶ θέλουσι διακόψει πᾶσαν σχέσιν πρὸς χώραν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγένετο τόσον κακὴ χρῆσις τῆς ἀνδρείας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἀληθὴς πατριωτισμὸς φαίνεται ἐξορισθεὶς διὰ παντός.

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἐνεργοῦντες διὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν παρὰ τοῖς ἀρχηγοῖς τῶν διαμαχομένων μερίδων, ἐξεπλήρωσαν μόνον πρῶτόν τι καθῆκον, ὑπολείπεται δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφρασθῶσι πρὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν κατὰ τρόπον τοῦ ὁποίου τὴν αὐστηρότητα νὰ δύναται νὰ ἐλαττώσῃ ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ζωηρὰ αὐτῶν συμπάθεια, διότι δὲν διστάζουσι νὰ διαβεβαιώσωσιν, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ἡ φρίκη τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου, τοῦ καταπαύσαντος διὰ τῶν προσπαθειῶν των, δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ οὐδὲ κἂν ἀπὸ τὰ πατριωτικὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα τὰ κακῶς ἐννοούμενα, ἅπερ συχνάκις ὥπλισαν τὰ μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους τὰ μὲν κατὰ τῶν δέ· ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουσιν (οἱ ὑπογεγραμμένοι διακηρύσσουσι μεγαλοφώνως ὅτι τοιαύτη εἶναι ἡ ὁμόφωνος πεποίθησίς των), ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχουσιν εἰμὴ ἔνοχοι φιλοδοξίαι, τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀποκρύπτει τὴν βαθεῖαν ἀθλιότητα καὶ αἱ ὁποῖαι διαφιλονικοῦσιν ἐφήμερον ἐξουσίαν ἐπὶ κινδύνῳ τοῦ νὰ ρίψουν τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον εἰς ἄβυσσον ἐν ᾗ δύνανται νὰ καταποντισθῶσιν αἱ τύχαι αὐτοῦ».

Ἡ δραστηρία αὕτη παρέμβασις τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν σωφρονεστέρων ἐκ τῶν πολιτευτῶν αἱ ἐπικλήσεις ἐσυνέτισαν τοὺς ἀλληλοσπαρασσομένους, ἀποδεχθέντας τὴν ἀνακωχήν. Καὶ οὕτως ἔληξεν ὁ τριήμερος ἐμφύλιος πόλεμος, καθ' ὃν ἔπεσαν διακόσιοι περίπου καὶ ἡ χώρα περιέστη εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς ἀναρχίας. Τὴν ἐπομένην ἡ Ἐθνοσυνέλευσις, συνελθοῦσα ἐν τῷ Βαρβακείῳ, ἐξέλεξε τὴν νέαν ὑπὸ τὸν Μπενιζέλον Ροῦφον κυβέρνησιν καὶ διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀντιπάλων στρατῶν ἐκ τῆς πόλεως, κατόπιν δὲ ἀπέστειλε τὰ μὲν «ὀρεινὰ» τμήματα εἰς Μεσολόγγιον, τὰ δὲ «πεδινὰ» εἰς Σπάρτην. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρρεύσαντες κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐν Ἀθήναις λησταὶ ἀφέθησαν ἀνενόχλητοι, διὰ νὰ ἀποτελέσουν ἀργότερον ἀνεξάντλητα τὰ στελέχη τῆς ὀργιασάσης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄ ληστοκρατίας, τῆς ὁποίας ἡ τυραννικὴ κυριαρχία ἐξικνεῖτο μέχρι καὶ τῶν προθύρων τῶν Ἀθηνῶν.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΦΙΞΙΝ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ. *Ὑποδοχὴ ἐν Ἀθήναις.*— Ἐνῷ ταῦτα διεδραματίζοντο ἐπὶ τῆς Μεσοβασιλείας ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐξηκολούθουν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, αἱ ἐνέργειαι πρὸς ἀνεύρεσιν βασιλέως. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις, καθ' ἃς διάφοροι ὑποψήφιοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ὡς μὴ πληροῦντες τοὺς ὅρους τῶν σχετικῶν πρωτοκόλλων, ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐσταμάτησε τέλος εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Δανοῦ πρίγκιπος Χριστιανοῦ—Γουλιέλμου—Φερδινάνδου—Ἀδόλφου—Γεωργίου (βλ. Γεώργιος Α΄).

Ἡ περὶ τούτου εἴδησις ἀβεβαία καὶ ἀόριστος ἐλήφθη ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου, ὁπότε καὶ «ἡ ὄψις τῆς πρωτευούσης μετεβλήθη ἐπὶ τὸ εὐθυμότερον», κατὰ τὴν φράσιν συγχρόνου ἐφημερίδος. Ἡ ὁριστικὴ εἴδησις ἔφθασεν ἐν Ἀθήναις μετὰ ἕνα μῆνα, τὴν 18ην δὲ Μαρτίου 1863 ἀνεκοινοῦτο πρὸς τὸ Πανελλήνιον διὰ διαγγέλματος τῆς ὑπὸ τὸν Ζ. Βάλβην προσωρινῆς κυβερνήσεως. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνελθοῦσα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐψήφισε τὸν πρίγκιπα Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Γεώργιος Α΄» καὶ οἱ πληρεξούσιοι ἐν σώματι ἐξελθόντες ὀλίγον μετὰ μεσημβρίαν μετέβησαν, ἀκολουθοῦντος ὅλου σχεδὸν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναόν, ὅπου ἐψάλη κατανυκτικὴ δοξολογία, ἐνῷ οἱ κώδωνες ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν ἐκρούοντο χαρμοσύνως καὶ τὰ τύμπανα ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν πόλιν. Μετὰ τὴν δοξολογίαν οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ πληρεξούσιοι, μεταβάντες πεζῇ εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἔλαβον θέσιν πρὸ αὐτῶν, ἐκεῖθεν δὲ παρήλασεν ὁ στρατὸς καὶ ἡ Ἐθνοφυλακὴ ὑπὸ τὰς γηθοσύνους ἐκδηλώσεις τοῦ πλήθους.

Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν διαδηλώσει παρήλασε κατόπιν πρὸ τοῦ μεγάρου τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, εὐγνωμονῶν τὴν Προστάτιδα Δύναμιν διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως, ὁ δὲ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Μ. Βρεττανίας Ἔλλιοτ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου προσεφώνησε τὸν λαὸν καταλλήλως.

Τὴν 30ὴν Μαρτίου ἀνεχώρησεν ἡ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκλεγεῖσα τριμελὴς ἐπιτροπὴ (ἐκ τῶν Κ. Κανάρη, Θρ. Ζαΐμη καὶ Δ. Γρίβα) μεταβαίνουσα εἰς Δανίαν, ἵνα προσφέρῃ τὸ Στέμμα εἰς τὸν ἐκλεγέντα βασιλέα, ἐν Ἀθήναις δὲ ἤρχισαν αἱ προπαρασκευαστικαὶ διὰ τὴν ὑποδοχὴν φροντίδες. Αἱ λαμβανόμεναι ἐκ Δανίας εἰδήσεις (διὰ τηλεγραφημάτων τῆς ἐπιτροπῆς) περὶ τῶν δυσκολιῶν, ἃς προέβαλεν ἡ Δανικὴ Κυβέρνησις διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Στέμματος, ἐψύχραναν κάπως τὸν ἐν Ἀθήναις ἐνθουσιασμόν, μέχρις οὗ ἀνεζωπυρώθη οὗτος ἀγγελθείσης τῆς ὁριστικῆς ἀποδοχῆς κατ' Ἰούνιον, ὅτε (τὴν 12ην τοῦ μηνὸς) ἐπανῆλθε καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ἐκ Κοπεγχάγης, λογοδοτήσασα τὴν ἑπομένην πρὸ

Digitized by Google

τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τῆς ὁποίας τὰ θεωρεῖα ἦσαν κατάμεστα πολιτῶν.

Ἐν ἀναμονῇ τοῦ βασιλέως, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεδέχθησαν πανηγυρικῶς τὴν 18 Ἰουλίου τὸν ἐκ τῶν συμβούλων τοῦ νεαροῦ βασιλέως Βραίστρουπ, διορισθέντα πρέσβυν τῆς Δανίας ἐν Ἀθήναις. Τὴν δὲ 1ην Αὐγούστου ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸν εἰς Ἀθήνας, ὡς καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει του διάγγελμα τοῦ Γεωργίου, ἑλληνιστὶ συντεταγμένον.

Φῆμαί τινες ἀναγραφεῖσαι ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς εὐρωπαϊκάς ἐφημερίδας, καταχωρηθεῖσαι δὲ καὶ εἰς τὰς ἑλληνικάς, ἔφερον τὸν βασιλέα Γεώργιον μὴ θέλοντα νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς ἀποβάσεως εἰς αὐτὴν ξενικοῦ στρατοῦ πρὸς ἀσφάλειαν, συνεπείᾳ τῶν διαδραματισθέντων αἱματηρῶν γεγονότων. Ἐδημιουργήθη δ' ὡς ἐκ τούτου ψυχρότης τις, καταπαύσασα ὅμως εὐθὺς ὡ ἀνῃρέθησαν αἱ ἐν λόγῳ φῆμαι.

Ἀγγελθείσης τέλος τῆς ἐκ Δανίας ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως, ἐπισκεφθέντος τὰς πρωτευούσας τῶν Προστατιδων Δυνάμεων πρὶν ἢ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ἤρχισε πυρετωδῶς παρασκευάζων τὰ τῆς ὑποδοχῆς ἐκ παραλλήλου μετὰ τῶν ἐπισήμων προετοιμασιῶν, πολυπληθεῖς δὲ ἦσαν οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν συρρέοντες εἰς τὰς Ἀθήνας ἵνα παραστῶσιν εἰς τὰς ἑορτάς.

Τὴν 17ην Ὀκτωβρίου, τὴν νύκτα, τὸ φέρον τὸν βασιλέα πλοῖον ἔφθασεν εἰς Πειραιᾶ· τὴν 10ην π. μ. τῆς ἑπομένης ἀπεβιβάσθη οὗτος εἰς Πειραιᾶ γενόμενος δεκτὸς μετὰ φρενίτιδος χαρᾶς παρὰ τοῦ ἀναμένοντος λαοῦ. Ἐπιβὰς ἁμάξης ἀνῆλθε διὰ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας παρακολουθούμενος ὑπὸ χιλιάδων λαοῦ, πεζῇ ἀκολουθοῦντος τὴν ἅμαξαν. Πρὸ τῆς παρὰ τὸν Κεραμεικὸν σ ηθείσης ἁψῖδος ὁ δήμαρχος Ἀθηνῶν Κουτσικάρης προσέφερεν εἰς τὸν βασιλέα ἐντὸς ἀργυροῦ δίσκου δύο χρυσᾶς κλεῖδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπικριθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ μερίδος τοῦ Τύπου ὑποστηριξάσης ὅτι προσφορὰ κλειδῶν μόνον πρὸς κατακτητὰς ἐγίνετο.

Ὁ δήμαρχος Κουτσικάρης προσφέρων τὰς κλεῖδας ὡς ἑξῆς προσεφώνησε τὸν Γεώργιον Α΄.

«Βασιλεῦ! Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, αἱ κλειναὶ Ἀθῆναι, σεμνύνεται ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τῆς Υ. Μ. καὶ πανηγυρίζει ἐνθουσιωδῶς ταύτην τὴν ἡμέραν, ἥτις χαράσσει νέαν καὶ ἔνδοξον ἐποχὴν εἰς τὰ χρονικά της. Πᾶς Ἕλλην σκιρτᾷ βλέπων εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος τὸν ἐκλεκτὸν βασιλέα του. Ἡ μητρόπολις αὕτη, ἡ γενέτειρα γῆ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Σόλωνος καὶ Θεμιστοκλέους, ἡ καλύπτουσα πολλοὺς τάφους τῶν μαρτύρων τῆς πολιτικῆς παλιγγενεσίας τῶν Ἑλλήνων, προσφέρει δι' ἐμοῦ, ὡς δημάρχου αὐτῆς τὰς κλεῖδας τῆς Ἀκροπόλεως εἰς σημεῖον σεβασμοῦ καὶ πίστεως. Εὐτυχὴς νομίζομαι ἐγχειρίζων ταύτας τῇ Υ. Μ. ἐνώπιον τῶν πρὸ εἴκοσιν αἰώνων εἰσέτι τὸν θαυμασμὸν καὶ σεβασμὸν προσελκυόντων ἱερῶν μνημείων τῶν προγόνων μας.

«Ἐπισκίασον, ὦ ἄναξ, μὲ τὴν βασιλικὴν πορφύραν σου τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἑλλήνων. Γενοῦ ὁ ἀρχηγέτης καὶ πρόμαχος τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς καὶ ζῆθι ἐπὶ μήκιστον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος.

«Ζήτω ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Α΄»

Παρὰ τὴν ἁψῖδα ἐπίσης ἀνέμενον αἱ μαθήτριαι τῶν παρθεναγωγείων ᾄδουσαι τὸν ὑπὸ τοῦ Παριζίνη τονισθέντα βασιλικὸν ὕμνον. Ἐκεῖθεν ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ πλήθους διὰ τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ ὁ βασιλεύς, «κεκαλυμμένος διὰ παχυτάτου στρώματος κόνεως κατά τε τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὁλόκληρον», ὅπως ἔγραψε σύγχρονος ἐφημερίς, κατηυθύνθη εἰς τὴν Μητρόπολιν ὅπου ἐψάλη δοξολογία, μεθ' ὃ διὰ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ἐξελθὼν δὲ εἰς τὸν ἐξώστην αὐτῶν ηὐχαρίστησε τὸ πλῆθος, ὅπερ κατὰ τὰς περιγραφούσας τὴν ὑποδοχὴν συγχρόνους ἐφημερίδας «ἐμαίνετο κυριολεκτικῶς» ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Τὴν 4ην μ.μ. ὁ βασιλεὺς Γεώργιος φέρων πολιτικὴν ἐνδυμασίαν ἐξῆλθεν εἰς περίπατον ἐφ' ἁμάξης καὶ χωρὶς στρατιωτικὴν ἀκολουθίαν, τοῦθ' ὅπερ ἐσχολιάσθη εὐμενέστατα ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Περιελθὼν τὰ ἀξιοθέατα μέρη τῆς πόλεως ἐχαιρετίζετο μετ' ἀνυποκρίτων ἐκδηλώσεων χαρᾶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἁμιλλωμένων εἰς χαρμόσυνον στολισμὸν τῶν οἰκιῶν των. Τὴν νύκτα ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε πάλιν εἰς περίπατον διὰ νὰ ἴδῃ τὴν γενομένην φωταψίαν.

Ἡ διανεμηθεῖσα προκήρυξις τοῦ βασιλέως ἐνεποίησεν ἀρίστην ἐντύπωσιν παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις διὰ τριημέρων ἑορτῶν ἐπανηγύρισε τὴν ἄφιξιν. Τόση δὲ ἦτο ἡ φρενῖτις, ὥστε αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν μόλις μετὰ τριήμερον κατώρθωσαν νὰ ἐκδοθοῦν, μηδενὸς τυπογράφου δεχομένου νὰ ἐργασθῇ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ πανηγυρισμοῦ. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης (19ης Ὀκτωβρίου) ὁ Γεώργιος Α΄ ἔδωκεν ἐνώπιον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸν ὅρκον τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως.

Τὰ Πατριωτικά.—Τὴν ἄφιξιν τοῦ Γεωργίου ἠκολούθησε ὀλιγόμηνος ἡσυχία, δὲν ἤργησε δὲ νὰ προκύψῃ ὁ κίνδυνος νέων ἐμφυλίων σπαραγμῶν λόγῳ τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει συζητήσεων, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς φορολογικῆς ἀφομοιώσεως τῶν προσαρτηθεισῶν τότε Ἰονίων νήσων. Διαδηλώσεις ὠργανώθησαν ὑπὸ τῆς περὶ τὸν Βούλγαρην ἀντιπολιτεύσεως μὲ κραυγάς: «Κάτω οἱ φόροι, ζήτω ἡ ἀφομοίωσις». Χρονιζουσῶν δὲ τῶν συζητήσεων ἐπὶ τοῦ Συντάγματος καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας συνεχιζομένης τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ 71 ἄρθρου, ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἀπηύθυνε διὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κανάρη διάγγελμα αὐστηρότατον πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, γνωρίζων αὐτῷ ὅτι ἂν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δὲν ἐψηφίζετο τὸ Σύνταγμα θὰ ἐγκατέλειπε τὴν Ἑλλάδα. Πάντες κατεπλάγησαν ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Βούλγαρην καὶ Ἐπαμεινώνδαν Δεληγεώργην ἀντιπολίτευσις ἀπεπειράθη νὰ μεταφέρῃ εἰς τὰς ὁδοὺς τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔχανεν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει συμμορφωθείσῃ πρὸς τοῦ βασιλέως τὴν ὑπόδειξιν. Ὁ λαὸς ὅμως ἐδικαίωσε τὴν παρέμβασιν τοῦ βασιλέως καί, ψηφισθέντος ἐπιτυχῶς τοῦ Συντάγματος, ὁ Γεώργιος ἔδωκε τὴν 16ην Νοεμβρίου τὸν ἐπ' αὐτοῦ ὅρκον, τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐπευφημοῦντος ἐν ἐνθουσιώδει συναγερμῷ.

Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἤρχισεν ἐκδηλουμένη ἐν Ἀθήναις ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Δανοῦ συμβούλου τοῦ βασιλέως κόμητος Σπόνεκ, καταλήξασα εἰς διαδηλώσεις καὶ ταραχὰς ὀργανωθείσας ὑπὸ τοῦ Βούλγαρη καὶ Δεληγεώργη μηνιόντων κατὰ τοῦ Σπόνεκ ὡς βοηθήσαντος τὴν πρωθυπουργοποίησιν τοῦ Κουμουνδούρου. Μεγάλη διαδήλωσις μὲ κραυγὰς «Κάτω ὁ Σπόνεκ» κατέληξεν εἰς σκηνὰς καὶ συμπλοκὰς ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν Ἀνακτόρων, καθ' ἃς πολῖται ἀπωθήθησαν καὶ κατεκρημνίσθησαν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς πλατείας πρὸς τὸν κῆπον τῶν Μουσῶν. Τὴν νύκτα ἐπηκολούθησαν ὀχλαγωγικαὶ ταραχαί, δεινὰ δὲ προοιωνίζοντο διὰ τὴν ἑπομένην, ἂν ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπεσόβει τὴν ἐκτράχυνσιν τῆς ῥήξεως ἀπομακρύνας τὸν κόμητα Σπόνεκ τῶν Ἀνακτόρων καὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1866. Εἰς τὰς κατὰ τοῦ Σπόνεκ ταραχὰς ἐδόθη ὑπὸ τῶν ὑποκινούντων αὐτὰς τὸ ὄνομα: *Τὰ πατριωτικά.*

Τὰ Κρητικά.—Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἐξερράγη ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις, τὰς περιπετείας τῆς ὁποίας μετὰ μεγίστης συγκινήσεως παρηκολούθησεν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἰδίᾳ αἱ Ἀθῆναι ὅπου ὅλοι οἱ ἐθνικοὶ πόθοι καὶ αἱ ἐθνικαὶ ἀνησυχίαι εὕρισκον τὴν πλέον θορυβώδη ἐκδήλωσίν των. Φιλοπόλεμος ὀργασμὸς κατέλαβεν ὅλους, λαὸν καὶ Κυβέρνησιν καὶ ἀντετάχθη μὲν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς κατὰ τῶν ἐπικινδύνων τάσεων πρὸς ῥῆξιν μὲ τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσεν ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν νὰ ἐκδηλοῖ διὰ θορυβωδῶν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς διαδηλώσεων ὁτὲ μὲν τὸν ἐνθουσιασμόν του ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Κρήτης, ὁτὲ δὲ τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὰς ἀγριότητας τῶν Τούρκων. Πολεμεφόδια καὶ ἐνισχύσεις εἰς ἄνδρας ἀπεστέλλοντο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κρήτην, παρὰ τὰς ἀπειλητικὰς διαμαρτυρίας τῆς Τουρκίας, ψηφίσματα δὲ καὶ ἐκκλήσεις πρὸς τὰς Δυνάμεις ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης. Ἡ ἔλευσις τῶν Κρητῶν προσφύγων εἰς Ἀθήνας παρέσχεν ἀφορμὰς νέων ὀχλαγωγιῶν, ἐπιτεινομένων λόγῳ καὶ τῆς κομματικῆς ἐκμεταλεύσεως ὑπὸ τῶν διαφόρων πολιτικῶν τῶν ἐν Κρήτῃ γεγονότων. Ζωηροτάτη συγκίνησις κατέλαβε πάντας ὅταν ἐγνώσθησαν τὰ συμβάντα τῆς Μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου καὶ πολλαὶ προεκλήθησαν σκηναὶ λόγῳ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῶν Κρητῶν πληρεξουσίων εἰς τὴν Βουλήν, κατὰ σύστασιν τῶν Δυνάμεων, πρὸς ἀποσόβησιν ἑλληνοτουρκικῆς ῥήξεως.

Γάμος τοῦ Γεωργίου. Γέννησις τοῦ Διαδόχου.—Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἀφεὶς ἀντιβασιλέα τὸν πολιτογραφηθέντα Ἕλληνα θεῖόν του Ἰωάννην, ἀπῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πρωτευουσῶν τὴν 9ην Ἀπριλίου 1867, ἵνα δι' ἰσχυροῦ τινος συνοικεσίου λύσῃ εὐνοϊκῶς τὸ Κρητικὸν ζήτημα, ὡς ἐπιστεύετο ἐν Ἀθήναις. Κατὰ Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγνώσθησαν ἐν Ἀθήναις οἱ ἀρραβῶνες τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Ρωσσίδος Μ. Δουκίσσης Ὄλγας. Τὸ γεγονὸς ἐπροκάλεσε ποιάν τινα ἔκπληξιν ἐν Ἀθήναις, καθόσον τὸ συνοικέσιον ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπευθύνου Κυβερνήσεως, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις ἡτοιμάζετο νὰ ἐκμεταλλευθῇ πολιτικῶς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐψιθυρίζοντο φόβοι μὴ ὁ γάμος μετὰ Ρωσίδος πριγκιπίσσης παρακωλύσῃ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, χολουμένων τῶν δύο Δυτικῶν Προστατίδων Δυνάμεων. Ἀνεφέρετο μάλιστα ὡς ἀκουσθὲν εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ ἀνάκτορα τῶν Παρισίων ὅτι «ἡ Γαλλία δὲν θὰ ἔδιδε τὴν Κρήτην προῖκα εἰς τὴν Ρωσίδα πριγκίπισσαν» πλὴν ἡ ἐλαφρὰ αὕτη δυσαρέσκεια διελύθη καὶ ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐδέχθη μετὰ ζωηροῦ ἐνθουσιασμοῦ

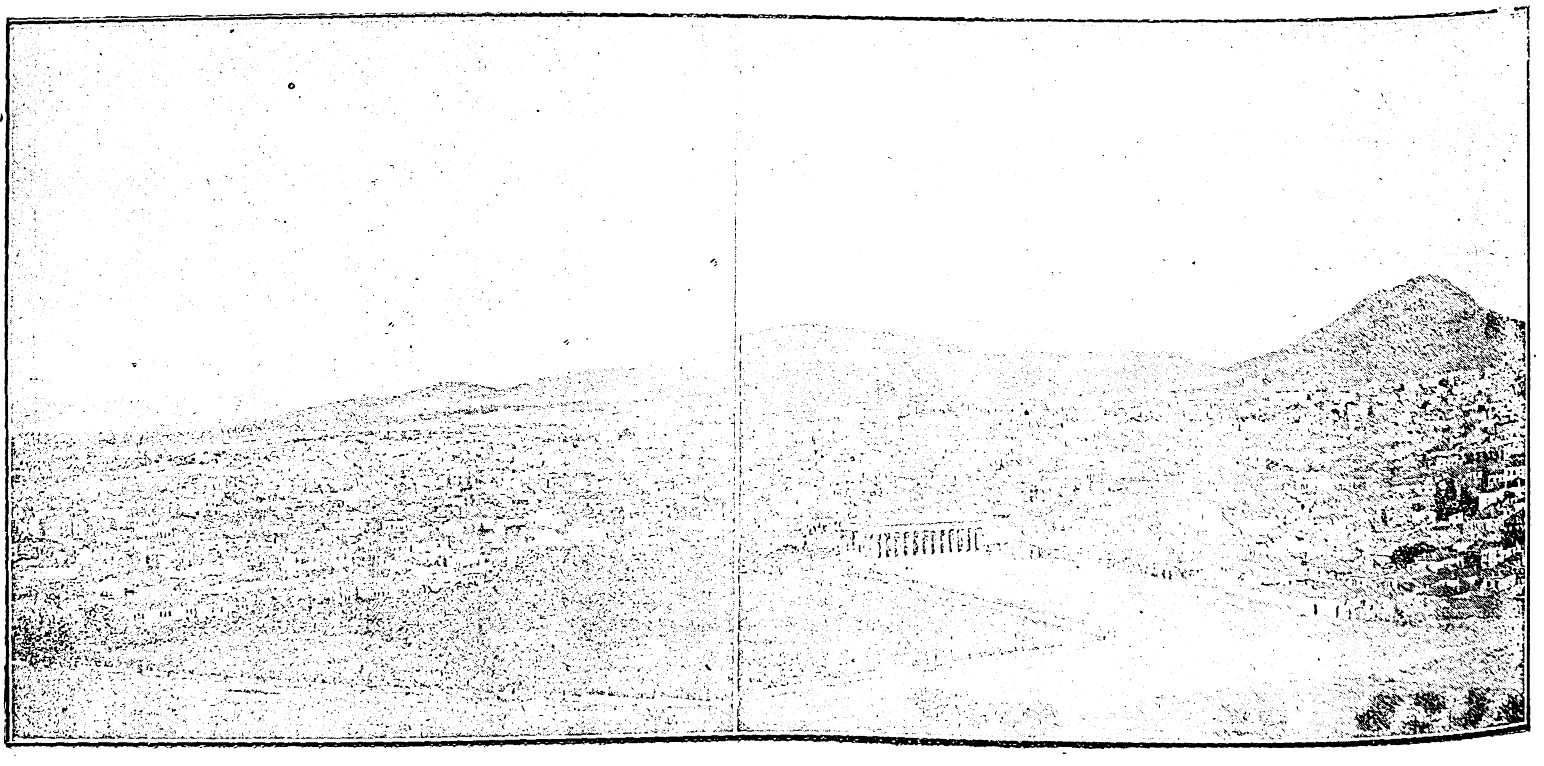

Πανοραματικὴ ὄψις τῆς πόλεως τῶν

Digitized by Google

τὴν 12 Νοεμβρίου 1867 τὸ ἀφιχθὲν εἰς Ἀθήνας βασιλικὸν ζεῦγος, τοῦ ὁποίου οἱ γάμοι εἶχον τελεσθῆ ἐν Πετρουπόλει 28 ἡμέρας ἐνωρίτερον.

Μετὰ μεγαλυτέρου ἔτι ἐνθουσιασμοῦ ἐχαιρέτισαν αἱ Ἀθῆναι τὴν γέννησιν τοῦ διαδόχου τῇ 21 Ἰουλίου 1868. Μόλις ἐγνώσθη ὅτι ἐπέκειτο ὁ τοκετός, πλῆθος μέγα κατέκλυσε τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων καὶ τὴν κάτωθεν αὐτῆς πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος. Ὁ κρότος κανονιοβολισμοῦ ἀγγέλλων τὴν γέννησιν τέκνου προεκάλεσεν ἄμετρον συγκίνησιν καὶ οὐρανομήκεις ζητωκραυγάς. Εὐθὺς ἀμέσως ὅμως πάντες συγκρατοῦντες τὰ αἰσθήματά των ἤρχισαν μετροῦντες τοὺς κανονιοβολισμοὺς καθόσον, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, θήλεος μὲν τέκνου ἡ γέννησις θὰ ἐχαιρετίζετο δι' 21 κανονιοβολισμῶν, δι' 121 δὲ ἄρρενος· τὸν 22ον κανονιοβολισμὸν ἐπηκολούθησε λαϊκὴ φρενῖτις, κορυφωθεῖσα ὅταν μετ' ὀλίγον ὁ πρωθυπουργὸς Βούλγαρης φανεὶς ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἐξώστου τῶν Ἀνακτόρων ἀνεκοίνωσεν ἐπισήμως πρὸς τὸν λαὸν τὸ χαρμόσυνον γεγονός.

Μεγάλη συζήτησις διεξήχθη κατόπιν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐδίδετο εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου. Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ προταθέντων (Ἀλέξανδρος, Περικλῆς κ. ἄ.) προεκρίθη τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος, ὑπὲρ οὗ ἐνεθουσία καὶ ἡ ὁλότης τοῦ λαοῦ. Ἡ τελετὴ τῆς βαπτίσεως παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς λαμπρὰν ἑορτὴν τόσον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ πλείστων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν συρρευσάντων. Εἶχον τότε αἱ Ἀθῆναι 67.000 κατοίκους.

Ληστεία Δήλεσι. — Ἡ ἐν Ἀθήναις κατάστασις ἤρχισε βελτιουμένη ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι γενικῶς, παρέμενον ὅμως ἄπτὰ ἴχνη τῆς προτέρας κακοδαιμονίας. Μία τῶν πληγῶν ταύτης ἦτο ἡ ληστεία, τῆς ὁποίας ἡ ἐξόντωσις καθίστατο δύσκολος, λόγῳ τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀναρχίας ἥτις συνώδευε τὰς καθεστωτικὰς ἀνατροπὰς καὶ τὰς ὀξείας ἐμφυλίους διαμάχας. Ὁ ἀπὸ τῶν ληστῶν κίνδυνος ὁλονὲν ηὔξανεν, ἀφοῦ περιεπλανῶντο εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ «ἐλημέριαζαν» ἐπιδεικτικῶς οὐχὶ μακρὰν αὐτῶν. Ἡ αἰχμαλωσία ὁμάδος Ἄγγλων καὶ Ἀγγλίδων περιηγουμένων τὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ ἐπέστρεφον ἀπὸ ἐκδρομὴν μέχρι Μαραθῶνος ὑπὸ τῆς ληστοσυμμορίας τοῦ Τάκη Ἀρβανιτάκη παρὰ τὸ Πικέρμι, προεκάλεσεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, μεγίστην συγκίνησιν ἐν Ἀθήναις, ἐπηκολούθησε δὲ πραγματικὴ ἀγωνία, καθ' ὃ διάστημα διεξήγοντο αἱ μετὰ τῶν ληστῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων διαπραγματεύσεις καὶ ὀδυνηρὰ κατάπληξις καὶ φρίκη, ὅταν ἐγνώσθη ἡ σφαγὴ ὅλων τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς συνοδείας ὑπὸ τῶν ληστῶν. Ἡ κηδεία τῶν θυμάτων ἐγένετο ἐν Ἀθήναις συρρεύσαντος πολλοῦ λαοῦ. Διῆλθον τότε οἱ ἐν Ἀθήναις, οἱ ἐπίσημοι καὶ ὁ λαός, ὥρας σφοδροῦ ψυχικοῦ σπαραγμοῦ, ὡς ἐκ τῆς κατ' ἐξευτελιστικώτατον διὰ τὴν Ἑλλάδα τρόπον ἐκδηλωθείσης ἀγανακτήσεως τῶν ξένων.

Λαυρεωτικά. Πρὶν ἢ παρέλθῃ ὁ ἐκ τούτου σάλος, προέκυψε τὸ Λαυρεωτικὸν ζήτημα, γεννηθὲν ἐκ τῆς παραχωρήσεως τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου εἰς τὸν Σερπιέρην, Roux de Fraissinet et Co. Τὸ ζήτημα ἀνεκινήθη, διὰ λόγους ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς τότε Κυβερνήσεως, ὑπὸ τοῦ Ἐπαμ. Δεληγεώργη, ἀλλ' ἅπαξ δημιουργηθὲν ἔλαβεν ἀπροσδόκητον ἔκτασιν καὶ ἔντασιν, συνταράξαν τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον, καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινὴν γνώμην ἰδιαίτατα, ἐπὶ διετίαν. «Ἡ φαντασία τῶν ἀργῶν τῶν καφείων εἶχεν ἐξαφθῆ κατὰ τρόπον λίαν ἐπικίνδυνον ὑπὸ διανοητικὴν ἔποψιν, διότι ὑπελόγιζον ἑκατομμύρια ἐπὶ ἑκατομμυρίων, ἐξώφλουν τὰ ἐθνικὰ δάνεια, ἠλάττωνον τοὺς φόρους, κατεσκεύαζον θωρηκτά, ἐδημιούργουν στρατοὺς καὶ ἐδιπλασίαζον ὅλους τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους· συντάκτης τις ἐφημέρου τινὸς φυλλαρίου ἀναμίξας εἰς μεταλλοῦχον χῶμα ἄμμον χρυσῆν, ἐπεδείκνυεν αὐτὸ εἰς τοὺς ἁπλουστέρους διερεθίζων οὕτω τὴν φαντασίαν των· ἡ ἀδολεσχία, ἡ κακοβουλία, ἡ συκοφαντία εἶχον εὕρει στάδιον ἐνεργείας· ἐψιθυρίζοντο μεγάλαι δῆθεν τῆς ἑταιρείας δωροδοκίαι, ἐσυκοφαντοῦντο ὑπολήψεις, διεδίδοντο αἱ μᾶλλον ἀνυπόστατοι καὶ ἀβάσιμοι φῆμαι». *(Ἐπ. Κυριακίδου, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, Α', 518).* Αἱ συκοφαντίαι αὗται ἐστράφησαν τέλος καὶ κατ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Δεληγεώργη, κληθέντος ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν πρωθυπουργίαν καὶ τὸ «ἀπὸ τῶν ἐργοστασίων τοῦ Λαυρίου ἐξεγειρόμενον πυκνὸν νέφος ἀσβόλης ἐπεκάθησεν ἐπὶ τῆς τέως αἰγληέσσης δημοτικότητός του». Ἡ κύρωσις τῆς μετὰ τῆς Ἑταιρείας τοῦ Λαυρίου συμβάσεως ἔτρεψεν ὅλους ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸ Χρηματιστήριον, εἰς ἀγορὰν μετοχῶν Λαυρίου, μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ τοῦ τελευταίου ὀβολοῦ των. Πλεῖστοι ὅμως ἔπεσαν θύματα τῆς κυβείας καὶ ἡ ταραχὴ ὡς ἐκ τούτου ἐνετάθη.

Ταραχαὶ τῶν φοιτητῶν. — Τὴν ἐναντίον τοῦ πρωθυπουργοῦντος τότε Δεληγεώργη διὰ τὰ Λαυρεωτικὰ καταφορὰν ἐπέτεινον αἱ προκύψασαι ταραχαὶ των φοιτητῶν, μεταβάντων ἐν διαδηλώσει τὴν 9ην Νοεμβρίου 1873 εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν ἵνα ἐπιδώσωσιν ὑπόμνημα ζητοῦντες τὴν ἐπανασύστασιν τῆς Πανεπιστημιακῆς φάλαγγος, ἥτις τοσοῦτον ἐξυπηρέτησε τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τάξιν κατὰ τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς τῆς Μεσοβασιλείας. Ἡ ἀξίωσις τῆς ἀστυνομίας, ὅπως διαλυθῇ ἡ διαδήλωσις, προεκάλεσε κραυγὰς ἀγανακτήσεως τῶν φοιτητῶν καὶ σκηνὰς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἀστυνομικῶν. Τὰς ἑπομένας ἡμέρας ἐξηκολούθησεν ὁ ἀναβρασμὸς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐπιταθεὶς λόγῳ τῆς ἀποβολῆς ἑνὸς τῶν ῥητόρων των. Ἐπὶ δύο μῆνας συνερχόμενοι τακτικῶς διεμαρτύροντο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως Δεληγεώργη, μὴ ἱκανοποιούσης τὴν ἀξίωσίν των ὑποστηριζομένην καὶ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου. Τὴν 11ην Δεκεμβρίου οἱ φοιτηταί, ὀργανώσαντες πρὸ τῶν Προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου συλλαλητήριον, ἀπεπειράθησαν νὰ ἐκκινήσουν εἰς διαδήλωσιν, θέλοντες νὰ ἐξεγείρουν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τὸν λαόν. Ἐπιτεθεῖσα ὅμως ἡ Ἀστυνομία ἄλλους συνέλαβε καὶ ἄλλους ἐκακοποίησε, τὴν ἑπομένην δὲ συνέλαβε τριάκοντα ἐξ αὐτῶν καὶ τοὺς ἔδειρε· πλὴν καὶ ἐκεῖνοι ἀνταπέδιδον τὰ ἴσα κατὰ παντὸς ὀργάνου τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἤθελον εὕρει ἀπομεμονωμένον, ἔφθασαν δὲ νὰ ἐπιτεθοῦν διὰ συριγμῶν καὶ προπηλακισμῶν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἡ ἐμπόλεμος αὕτη κατάστασις μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Πανεπιστημίου διήρκεσε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1874, ὅτε ἔπεσε τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη. Τὴν πτῶσιν οἱ φοιτηταὶ ἐπανηγύρισαν διὰ μεγάλης διαδηλώσεως. Ἔκτοτε οἱ φοιτηταὶ ἐπανειλημμένως ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωήν, κρατοῦντες, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κοινὴν ἐν Ἀθήναις γνώμην ἐν διαρκεῖ καὶ ἐκνευριστικῇ ἐπιφυλακῇ. Θορυβωδέστεραι αὐτῶν διαδηλώσεις ὠργανώθησαν κατὰ τὰ *Στηλιτικὰ* καί, ὀλίγον ἀργότερον, ὅτε, ἀνακινηθέντος τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος (κατὰ τὸ 1875) μὲ ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ, ὁ ἀναβρασμὸς μετεδόθη εἰς ὅλα τὰ Βαλκανικὰ Κράτη, διερεθιζόμενα ὑπὸ τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐκηρύσσετο δὲ οὕτως ὁ Σερβοτουρκικὸς πόλεμος.

Τὰ οἰκουμενικά.—Ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἀθήναις ἐπίεζε Κυβέρνησιν καὶ Βουλὴν ὑπὲρ πολεμικῶν προπαρασκευῶν πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων καὶ ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν. Πολυπληθὲς συλλαλητήριον συνεκροτήθη εἰς τὴν Πνύκα τὴν 19ην Σεπτεμβρίου 1876 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Παπαδάκη. Μετέσχον αὐτοῦ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ δύο μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἠγόρευσαν δὲ οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἐ. Κόκκινος καὶ Ν. Δαμαλᾶς, ἐπιστήσαντες τῶν Κυβερνώντων τὴν προσοχήν, ὅπως μὴ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα λυθῇ ἀπούσης τῆς Ἑλλάδος, ψήφισμα δέ, γενόμενον δεκτόν, ἀπῄτει παρὰ τῆς Κυβερνήσεως σύντονον πολεμικὴν προπαρασκευήν. Τὸ ἰσχυρὸν πατριωτικὸν σωματεῖον «Ἡ Ἀδελφότης», εἰς ὃ μετεῖχον ὁ Στεφ. Δραγούμης, ὁ Μεσσηνέζης, ὁ Μ. Κατσίμπαλης καὶ ἄλλοι, τὰς αὐτὰς διετύπουν ἀξιώσεις πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, εἰς ἄλλο δὲ συλλαλητήριον τῇ 26ῃ Σεπτεμβρίου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, ὁ Στεφανίδης συνίστα τὴν διενέργειαν λαϊκῶν ἐράνων διὰ τὴν πολεμικὴν προπαρασκευὴν τῆς χώρας. Ὁ ἀρξάμενος κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1877 Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἐπηύξησε τὸν πατριωτικὸν ὀργασμὸν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπειδή, ἐνῷ τοσοῦτον σοβαρὰ γεγονότα ἐξειλίσσοντο ἐν τῇ Βαλκανικῇ, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνετρέποντο ἀλλεπαλλήλως αἱ Κυβερνήσεις, ὁ λαὸς ἤρχισε ζητῶν τὴν ἕνωσιν τῶν κομμάτων εἰς Οἰκουμενικὴν Κυβέρνησιν, ἐνισχυθεὶς εἰς τὴν ἀξίωσίν του ταύτην ἐξ ἄρθρου Γερμανικῆς τινος ἐφημερίδος, ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Βίσμαρκ τελούσης καὶ συνιστώσης τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος, καθόσον ἡ εἰς τὴν σκηνὴν ἐμφάνισις τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἤθελεν ἐπιφέρει λύσιν ὄχι ἀποκλειστικῶς καὶ ὑπὲρ τῶν Σλαύων μόνον εὐνοϊκήν. Ἡ τοιαύτη ἀξίωσις τοῦ λαοῦ διετυπώθη εἰς ψήφισμα κατὰ τὸ συγκροτηθὲν τὴν 22αν Μαΐου εἰς τὸ Ἀθηναϊκὸν Στάδιον συλλαλητήριον. Κατ' αὐτὸ ὡμίλησεν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Κρέμος, ὁρισθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Περίδου, τοῦ Ν. Δαμασκηνοῦ, τοῦ Θ. Ἀφεντούλη καὶ τοῦ Α. Βάμπα, ἵνα ἐπιδόσουν πρὸς ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς τὸ ὑπὲρ τοῦ σχηματισμοῦ «πανισχύρου Κυβερνήσεως» ψήφισμα. Ἐπεβλήθη οὕτως ἡ συγκρότησις τῆς ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κανάρην Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ὅμως—ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Κανάρη— περιέπεσεν εἰς λαϊκὴν δυσμένειαν, ὡς μηδὲν ἐνεργήσασα, μηδὲν προπαρασκευάσασα καὶ ἀφήσασα τὴν χώραν «ὡς μωρὰν παρθένον» ἔξω τοῦ νυμφῶνος, ὅτε ἔπεσεν ἡ Πλεῦνα καὶ ὁ Ρωσικὸς στρατὸς κατήρχετο νικηφόρος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

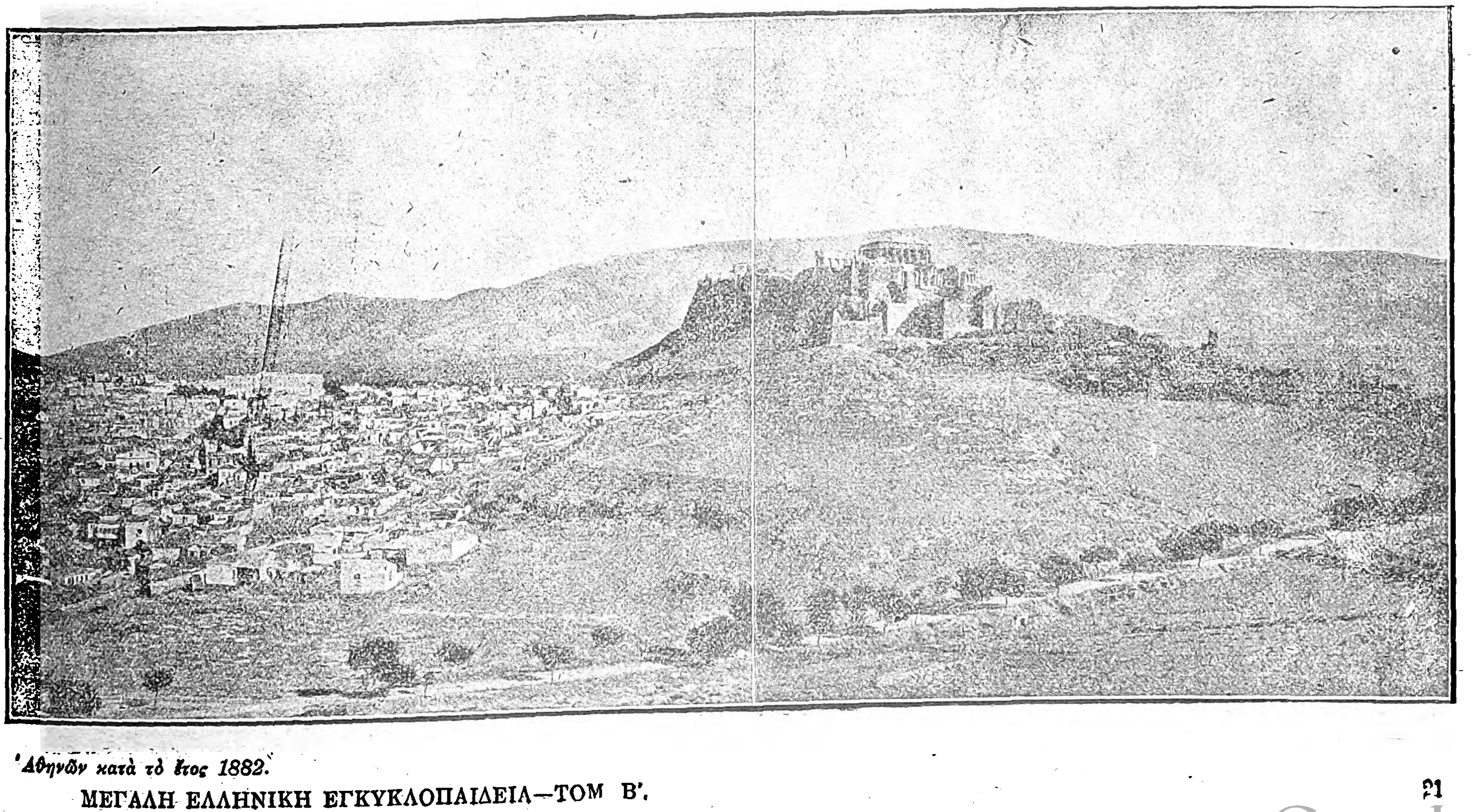

Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1882.

Digitized by Google

Δεινὴ ἀληθῶς ἦτο ἡ κατακραυγὴ ἥτις ὑψώθη τότε ἐν Ἀθήναις κατὰ τῆς Οἰκουμενικῆς Κυβερνήσεως. Καὶ παρῃτήθησαν μὲν λόγῳ τούτου τὰ μέλη αὐτῆς, πλὴν τοῦτο δὲν κατηύνασε τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐπετέθη κατὰ τὴν 14ην καὶ 15ην Ἰανουαρίου κατὰ τῶν οἰκιῶν τῶν παραιτηθέντων ὑπουργῶν, θραύσας διὰ λίθων τοὺς ὑαλοπίνακας τῶν παραθύρων καὶ ἀναθεματίζων καὶ καταρώμενος αὐτούς. Κατὰ τὰς προκληθείσας μεταξὺ τῶν ἐπιτιθεμένων καὶ τῶν φρουρούντων τὰς οἰκίας τῶν πολιτικῶν μπράβων συρράξεις ἐφονεύθησαν δύο ἐκ τοῦ λαοῦ, ὅστις, κομίσας πρὸ τῶν Ἀνακτόρων τὰ πτώματά των, ἐζήτει παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν τιμωρίαν τῶν δολοφόνων. Αἱ συστάσεις τοῦ βασιλέως πρὸς ἡσυχίαν δὲν ἴσχυσαν νὰ κατευνάσουν τὴν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ, ἐξηκολούθησε δὲ οὕτως ἡ ὀχλαγωγία καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπομένην, ὑποκαυθεῖσα ἐκ σφοδρῶν πατριωτικῶν λόγων τοῦ Φλογαΐτου καὶ τοῦ Πονηροπούλου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος.

Σχετικῶς μὲ τὸν λιθοβολισμὸν τῶν οἰκιῶν τῶν ὑπουργῶν τῆς Οἰκ υμενικῆς ἀναφέρεται τὸ χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον ἑνὸς ἐκ τῶν ὑπουργῶν, τοῦ ὁποίου τὴν οἰκίαν ἐλησμόνησαν οἱ διαδηλωταί, ἢ δὲν ἠξίωσαν ἴσως, νὰ λιθοβολήσουν. Ἀνέθεσε τότε οὗτος εἴς τινας τῶν φίλων του νὰ ρίψουν κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ οἰκίας λίθους.

Λόγῳ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης ἡ διαδεχθεῖσα τὴν Οἰκουμενικὴν Κυβέρνησις Κουμουνδούρου προῆλθεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως ἐνισχύσῃ στρατιωτικῶς τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ, Μαγνησίᾳ, Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκραγεῖσαν ἀπελευθερωτικὴν ἐπανάστασιν καὶ διέταξε τὴν ἔξοδον τοῦ ὑπὸ τὸν Σοῦτσον συγκεντρωμένου εἰς τὰ σύνορα στρατοῦ· πλὴν τὴν ἐπαύριον ἀκριβῶς τῆς ἐξόδου ἠγγέλθη ἐν Ἀθήναις ἡ ὑπογραφὴ τῆς ἀνακωχῆς μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας. Ἀνεκλήθη λοιπὸν ὁ στρατὸς πρὸς μεγίστην δυσφορίαν καὶ ἀγανάκτησιν τῶν ἐν Ἀθήναις πατριωτῶν.

Προαγωγὴ τῶν Ἀθηνῶν.—Ἀπὸ τοῦ 1880 περίπου ἀρχίζει διὰ τὰς Ἀθήνας περίοδος προόδου ἁλματικῆς καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἡ τάξις ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἤρχισε παγιουμένη καὶ αἰσθητὴ ἐσημειώθη ἐξημέρωσις τῶν πολιτικῶν ἠθῶν. Κτίρια μεγάλα καὶ εὐπρεπῆ ἤρχισαν νὰ κτίζωνται, ἐπιχειρήσεις ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαὶ νὰ ἱδρύωνται καὶ γενικὴ βελτίωσις νὰ συντελῆται ραγδαίως, ὁ δὲ κοινωνικὸς βίος νὰ προάγεται ἁλματωδῶς. (Περὶ τούτων βλέπε σχετικὰ κεφάλαια κατωτέρω).

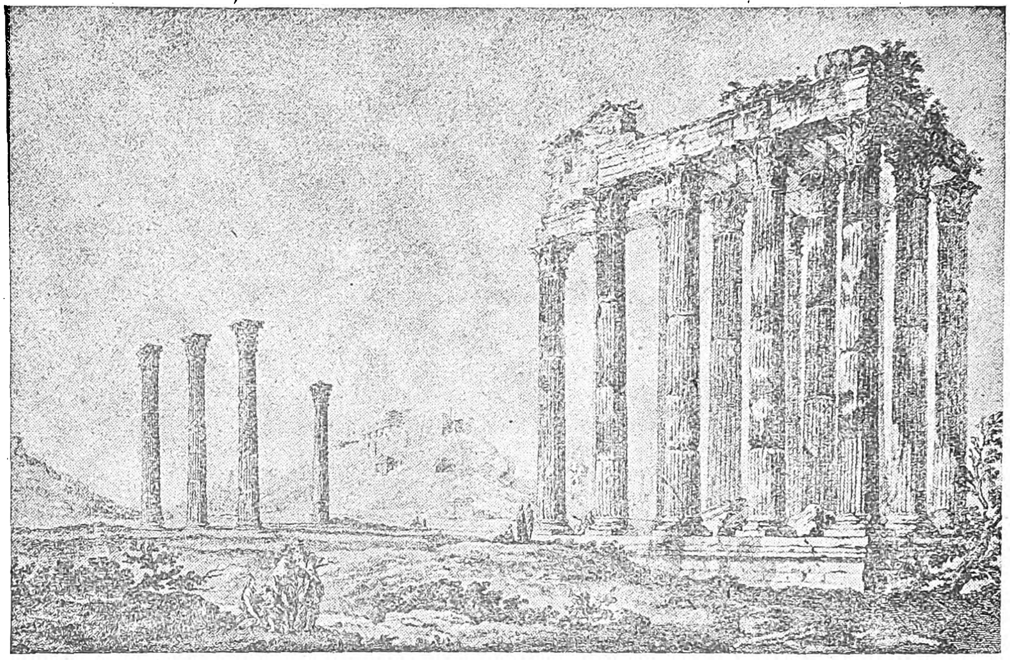

Ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν: Οἱ στύλοι τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.
[Εἰκὼν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Μ. Leroy «Ἐρείπια καὶ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος», ἔκδοσις Παρισίων, ἔτους 1758].
(Ἐκ συλλογῆς τοῦ κ. Π. Καμπᾶ)

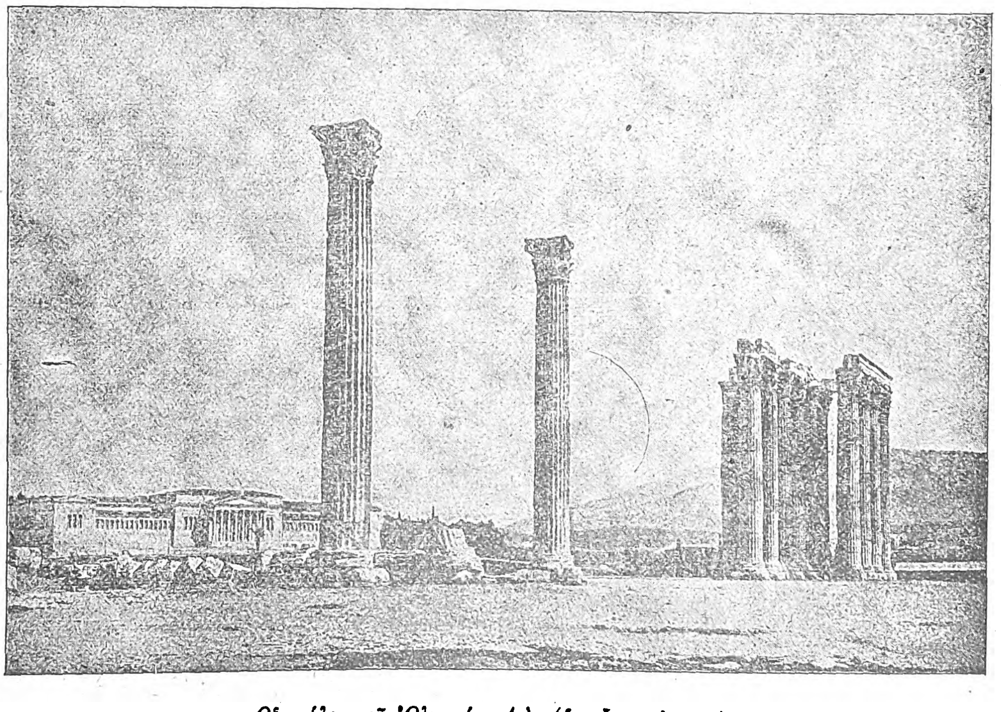

Οἱ στύλοι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς (ὡς εἶναι σήμερον).
[Μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος διεσώζοντο τέσσαρες μεμονωμένοι στύλοι τοῦ Ὀλυμπιείου. Ἐκ τούτων τὸν ἕνα κατέρριψε τῷ 1859, κατά τινα παράδοσιν, ὁ βοεβόδας Τσισταράκης πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ παρὰ τὸ Μοναστηράκι τζαμιοῦ, ὁ δ' ἕτερος κατέπεσεν ἐπὶ Ὄθωνος κατὰ τὴν θύελλαν τοῦ 1851].

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 1880–1909.—Ἡ εἰκοσιεννεαετία αὕτη τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου ὑπῆρξε σημαντικωτάτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Παρατρέχοντες ὅσα γεγονότα ἀφορῶσι τὴν Ἑλλάδα ὁλόκληρον (περὶ ὧν γενήσεται λόγος εἰς τὴν λέξιν Ἑλλάς), ὡς καὶ ἐκεῖνα περὶ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως θὰ γίνῃ λόγος εἰς εἰδικὰ ἄρθρα, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ στενὴν σχέσιν μὲ τὰς Ἀθήνας ἔχοντα. Τοιαῦτα δὲ γεγονότα, κατὰ τὴν εἰρημένην εἰκοσιεννεαετίαν, εἶναι αἱ διάφοροι ταραχαί, αἱ προκληθεῖσαι λόγῳ πολιτικῶν, ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν, γεγονότων, καὶ αἱ διάφοροι ἑορταὶ τῶν ὁποίων αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν τὸ θέατρον.

Αἱ ταραχαί, παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐξημέρωσιν τῶν πολιτικῶν ἠθῶν, δὲν ἔπαυσαν προκαλούμεναι, καὶ λόγῳ μὲν τοῦ ἀνέκαθεν εὐεξάπτου καὶ φιλοταράχου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, καὶ λόγῳ τῆς ὑπάρξεως μονίμου θερμουργοῦ πρὸς ἐκδηλώσεις πυρῆνος: τῆς φοιτητικῆς νεολαίας. Οἱ φοιτηταί, φιλοδοξοῦντες νὰ πρωτοστατῶσιν εἰς πᾶσαν κίνησιν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικήν, φυσικὸν εἶναι, συνεπικουροῦντος καὶ τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ των, νὰ παρίστανται πάντοτε ὡς ἐπίφοροι εἰς διαδηλώσεις καὶ ταραχάς, λόγῳ τῆς νεανικῆς ἐπίσης ἀνυπομονησίας των. Ἐπειδὴ δέ, λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ των καὶ τοῦ σφρίγους των, ἀποτελοῦν σημαντικώτατον παράγοντα, πολιτικοὶ διάφοροι ἐπεδίωξαν κατὰ καιροὺς τὸν προσεταιρισμόν των. Ὁ λαὸς ἐξ ἄλλου τῶν Ἀθηνῶν εἰς ὑπόληψιν μεγίστην ἔχων, παλαιότερον ἰδίᾳ, τὴν Ἀκαδημαϊκὴν νεολαίαν, πάντοτε ἐτάχθη οὐραγὸς τῶν φοιτητικῶν διαδηλώσεων.

Πρὸς κατανόησιν τῆς συχνότητος τῶν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως σκηνῶν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ὡς καὶ προγενέστερον, δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει καὶ ἡ ρωμαντικὴ μορφὴ τοῦ πατριωτισμοῦ, λόγῳ καὶ τοῦ γενικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἐτέλει τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τότε, αἰσθανόμενον τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως ἀπελευθερώσῃ τοὺς «δούλους ἀδελφούς».

Ὁ ρωμαντικὸς οὗτος πατριωτισμός, χαρακτηριστικὸν τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ λεχθὲν ὑπό τινος θορυβώδους πατριώτου καθηγητοῦ συνιστῶντος τὴν κήρυξιν πολέμου πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς παρατήρησιν σώφρονα ὅτι: «μὰ δὲν ἔχομεν ὅπλα» ἀπαντήσαντος στομφωδῶς: «ὑπάρχουν ὅπλα, τὰ τῶν ἀντιπάλων», εὕρισκε διέξοδον εἰς συχνὰς διαδηλώσεις καὶ ταραχάς, αἵτινες λόγῳ τοῦ κρατοῦντος πνεύματος παρέσυρον εἰς περιπετειώδη πολιτικὴν τοὺς ἑκάστοτε κυβερνῶντας.

Οἱ φοιτηταὶ ἐξ ἄλλου ἐξῄχθησαν εἰς σημεῖον νὰ ἀνάγωσι τὰς μετὰ τῶν καθηγητῶν των διενέξεις, καὶ ἐλάσσονος ἀκόμη σημασίας ἐπεισόδια, εἰς ζητήματα τάξεως, ἢ καὶ νὰ συγκροτῶσι διαδηλώσεις χωρὶς ἀποχρῶντα λόγον, ἁπλῶς καὶ μόνον: διαδήλωσιν διὰ τὴν διαδήλωσιν.

Κατὰ τὰς διαδηλώσεις ταύτας συχνάκις ἤρχοντο εἰς ρῆξιν μὲ τὴν Ἀστυνομίαν, πολλάκις ὑπερβᾶσαν τὰς κυβερνητικὰς ἐντολὰς περὶ ἁπλῆς παθητικῆς ἐπιτηρήσεως καὶ προβᾶσαν εἰς κακοποιήσεις ἢ συλλήψεις τῶν ζωηροτέρων.

Αἱ λαϊκαὶ διαδηλώσεις καὶ τὰ συλλαλητήρια, τὰ διὰ λόγους πολιτικοὺς ἢ ἐθνικοὺς συγκροτούμενα, ἀπέβαινον περισσότερον ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν τάξιν, διότι καὶ πιστολίων ἐνίοτε ἐγίνετο χρῆσις καὶ μαγκουρῶν καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη ἀναδειχθεισῶν εἰς «εἰρηνικὸν ὅπλον τοῦ λαοῦ» σανίδων», τὰς ὁποίας ὁ ἀείμνηστος πολιτικὸς πολλάκις ἐπέσεισεν, αὐτὸς καὶ οἱ ἐν Ἀττικῇ κομματάρχαι του, κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ὁτὲ μὲν τελεσφόρως, ὁτὲ δὲ ἄνευ ἀποτελέσματος.

Σημαντικώτεραι ἐκ τῶν τοιούτων ταραχῶν ὑπῆρξαν:

Τὰ Ἐθνικά, ὡς ὠνομάσθησαν διαταραχαὶ καὶ συγκρούσεις συμβᾶσαι ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συμπλοκῶν εἰς τὰ μεθόρια (1886). Αἱ ἀταξίαι αὗται ἀπετέλεσαν καὶ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς περιφήμου ἐκείνης μακρᾶς ἐπιστρατεύσεως καὶ τοῦ εἰρηνοπολέμου. Ἠπειλήθη τότε ἡ Ἀγγλικὴ πρεσβεία, ὡς ἐκ τοῦ γενομένου ναυτικοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ αἱ Ἀθῆναι διῆλθον νύκτας ἀγωνίας καὶ ἡμέρας σφοδρῶν ἀνησυχιῶν. Ἐθριάμβευσαν καὶ πάλιν οἱ πατριῶται τῶν ὁδῶν καὶ οἱ ὑπαίθριοι ἐθνικοὶ ρήτορες, ἤτοι τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπετέλεσαν τὴν χειρίστην πληγὴν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Δυναστείας τοῦ Γεωργίου Α' καὶ ἐπήνεγκον τὰς μᾶλλον ἐπικινδύνους ἀνατροπὰς τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ τῶν ἔργων τῆς θετικῆς πολιτικῆς.

Ὁ βασιλεὺς ἀπουσίαζε τότε εἰς Εὐρώπην, ἡ δὲ Κυβέρνησις, ἀντιβασιλεύουσα ἐν ταὐτῷ, εἶχε διατάξει τὴν ἐπιστράτευσιν, παρασυρθεῖσα ὑπὸ τῶν ὀχλαγωγικῶν κραυγῶν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὅταν τὴν 15ην Σεπτεμβρίου 1885 ἐπανῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐξ Εὐρώπης, ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν συναγερμῷ συνέρρευσε πρὸ τῶν Ἀνακτόρων. Ἐξελθὼν τότε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος εἰς τὸν μέγαν ἐξώστην προσεφώνησε τὸ πλῆθος ὡς ἑξῆς:

«Παιδιά, αἱ περιστάσεις εἶναι λίαν σοβαραὶ καὶ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ σκεφθῇ μὲ φρόνησιν καὶ θάρρος. Ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ χρειασθῶσι πολλαὶ θυσίαι, ἀλλ' ἡ ἐγνωσμένη φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μοὶ ἐγγυῶνται ἐκ τῶν προτέρων ὅτι θέλει ὑποστῇ ταύτας προθύμως. Πιστεύσατε δὲ εἰς τὴν ἄπειρον ἀγάπην μου πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα καὶ τὴν ἄοκνον μέριμνάν μου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ζήτω ἡ Ἑλλάς».

Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τῷ 1886 νέαι ὀχλαγωγίαι ἐσημειώθησαν ἐν Ἀθήναις, τοῦ λαοῦ αἰτιωμένου *«προδοσίαν»*.

Digitized by Google

Τὰ Πανεπιστημιακὰ (1896), μία τῶν πολλῶν ἀνωμαλιῶν, εἰς ἃς ἐπρωτοστάτησαν οἱ φοιτηταί, προκύψασα ἐξ ἀφορμῆς ῥήξεως τούτων πρὸς τὸν γραμματέα τῆς Ἀστυνομίας, προκληθείσης ἐκ τῆς διαστάσεως τῶν αὐτῶν φοιτητῶν πρὸς τὸν καθηγητὴν τῆς χειρουργικῆς Ἰούλιον Γαλβάνην. Ἡ πολιτικὴ ἐξεμεταλλεύθη τὴν διάστασιν καὶ ἐξώθησε τὴν νεολαίαν τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς ῥῆξιν. Ἡ διαταραχὴ ἐκείνη ἀνησύχησε σφόδρα τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπέβη αἱματηρά.

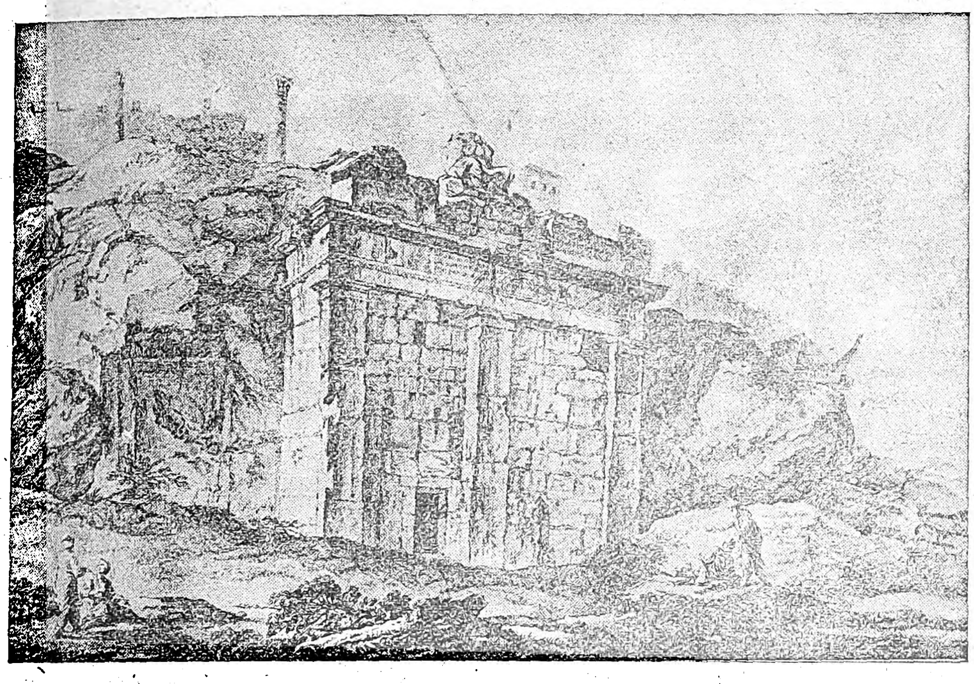

Τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν: Μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου, ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως.
[M. Leroy «Ἐρείπια καὶ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος», Παρίσιοι 1758. Ἐκ συλλογῆς τοῦ κ. Π Καμπᾶ].

Τὰ Ἀναρχικά. Σοβαρώτερα ὀχλαγωγικὰ γεγονότα ἦσαν τὰ πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897 διαδραματισθέντα ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα τὴν ἧτταν «*Ἀναρχικά*». Ἡ ὀξύτης εἰς ἣν περιῆλθε κατὰ τὸ 1896 τὸ Κρητικὸν ζήτημα προεκάλεσε μεγίστην συγκίνησιν ἐν Ἀθήναις καὶ διὰ διαδηλώσεων, συλλαλητηρίων καὶ ταραχῶν ἠσκεῖτο φιλοπόλεμος πίεσις ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ ἐν Ἀθήναις δρῶσα ἀπό τινων ἐτῶν Ἐθνικὴ Ἑταιρεία (βλ. λέξιν) παρώξυνε τὰ πνεύματα, εἰς ὅλα δὲ τὰ κέντρα τῆς πόλεως ὑπερπατριῶται ἔνθεοι ἐδημηγόρουν ὑπὲρ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, κάποιος δὲ Ζηρὸς ἐπέγραψε διὰ βαφῆς ἐπὶ τῶν τοίχων καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν πόλιν φιλοπολέμους παροτρύνσεις μὲ τὰς λέξεις: «Ζήτω ὁ πόλεμος—Ζηρός». Ἡ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη, ὑπὸ τὴν ὤθησιν τῆς κοινῆς γνώμης, περιεπλάκη τοιουτοτρόπως εἰς τὴν Κρητικὴν περιπέτειαν καὶ ὁ μετὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος ἀπέβη ἀναποσόβητος.

Ἡ ἀναγγελία τῆς ἥττης προεκάλεσεν ἐν Ἀθήναις μεγίστην ταραχήν. Δημεγέρται ὡμίλουν περὶ προδοσίας πάλιν, ἀναβρασμὸς κατὰ τοῦ Βασιλέως ὑπέβοσκε καὶ ἐπιθέσεις ἐβυσσοδομοῦντο κατὰ τῶν Ἀνακτόρων. Ἡ λαϊκὴ αὕτη δυσφορία ἐξέσπασεν εἰς ὀχλαγωγίας, τὴν 14ην δὲ Ἀπριλίου τὰ πράγματα ἐν Ἀθήναις ἐπεδεινώθησαν, ἐπελθούσης πλήρους σχεδὸν ἀναρχίας, εἰς ἣν συνέβαλεν ἡ παρουσία ἐν Ἀθήναις ξένων ταραχοποιῶν καὶ ἀναρχικῶν στοιχείων, λειψάνων τοῦ διαλυθέντος μετὰ τὴν ἧτταν λόχου τῶν Γαριβαλδινῶν. Ὁπλοπωλεῖα διηρπάγησαν καὶ ἡ ἔννομος τάξις ἠπειλεῖτο σοβαρώτατα ἐπὶ δεκαήμερον, μέχρις οὗ, ἀναγκασθείσης εἰς παραίτησιν τῆς Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη, ἐσχηματίσθη νέα τοιαύτη συμμαχικὴ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ράλλην.

Δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Γεωργίου. Παρέμεινεν ὅμως ὁ κατὰ τοῦ Στέμματος ἀναβρασμός, ψίθυροι δὲ εἰς τὰ διάφορα κέντρα ἠκούοντο ὅτι ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπρόδωκε τὴν Ἑλλάδα. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν ταύτην διατελοῦντες δύο νέοι, ὁ Γ. Χ. Καρδίτσης, ὑπάλληλος τοῦ Δήμου, ἐξημμένος πατριώτης, πολεμήσας ὡς ἐθελοντὴς ἐν Κρήτῃ, καὶ ὁ Ἰωάννης Γεωργίου ἢ Κυριακός, καταγόμενος ἐκ Μακεδονίας, ἐπυροβόλησαν τὸ ἀπόγευμα τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1898 κατὰ τοῦ Βασιλέως ἀνεπιτυχῶς. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐσυνήθιζε νὰ ἐξέρχεται εἰς περίπατον διὰ τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ Ἀθηνῶν-Παλαιοῦ Φαλήρου (Λεωφόρου Συγγροῦ σήμερον) πρὸς τὰ Φάληρα, ἐπιβαίνων ἁμάξης καὶ συνοδευόμενος ὑπό τινος μέλους τῆς Οἰκογενείας του, οὐδέποτε δὲ μὲ φρουράν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν Βασιλέα Γεώργιον συνώδευεν ἡ πριγκίπισσα Μαρία. Οἱ δύο δολοφόνοι ἐνεδρεύοντες παρὰ τὴν ὁδόν, ἀνέμενον τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μόλις ἡ ἅμαξα ἔφθασεν εἰς τὴν θέσιν «Ἀνάλατος», ὅπου κατόπιν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ἐπυροβόλησαν κατὰ τοῦ Βασιλέως δι' ὅπλων γκρᾶ ἐξ ἀποστάσεως 20 περίπου βημάτων. Αἱ σφαῖραι ὅμως ἀπέτυχον τοῦ στόχου των· ὁ Βασιλεὺς ἐπιδείξας θαυμαστὴν ψυχραιμίαν, καθὼς καὶ ἡ πριγκίπισσα, οὐδὲν ἔπαθον, ἐπληγώθη δὲ μόνον εἰς τὴν κνήμην ὁ παρὰ τὸν ἁμαξηλάτην καθήμενος αὐλικὸς θεράπων. Ἡ ἅμαξα, ἐπιταχύναντος τοῦ ἁμαξηλάτου τὸν καλπασμὸν τῶν ἵππων, ἐπανῆλθεν ἀπὸ ῥυτῆρος τρέχουσα εἰς Ἀθήνας, ὅπου μεγίστη προεκλήθη συγκίνησις γνωσθείσης τῆς ἀποπείρας, ἥτις συνέτεινεν εἰς αἰφνιδίαν μεταστροφὴν τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ, ἐκδηλώσαντος πανδήμως τὴν χαράν του ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ Βασιλέως. Οἱ δύο δράσται, συλληφθέντες τὴν μεθεπομένην καὶ καταδικασθέντες μετά τινα χρόνον εἰς θάνατον, ἐκαρατομήθησαν τὴν 27ην Ἀπριλίου ἐν Παλαμηδίῳ τοῦ Ναυπλίου, παρὰ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως ὑπὲρ τῆς ἀπονομῆς χάριτος εἰς αὐτούς.

Τὰ Εὐαγγελιακά. Ἡ θορυβωδεστέρα, ἡ μακροτέρας διαρκείας καὶ ἡ πλέον αἱματηρὰ τῶν Ἀθηναϊκῶν ταραχῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν

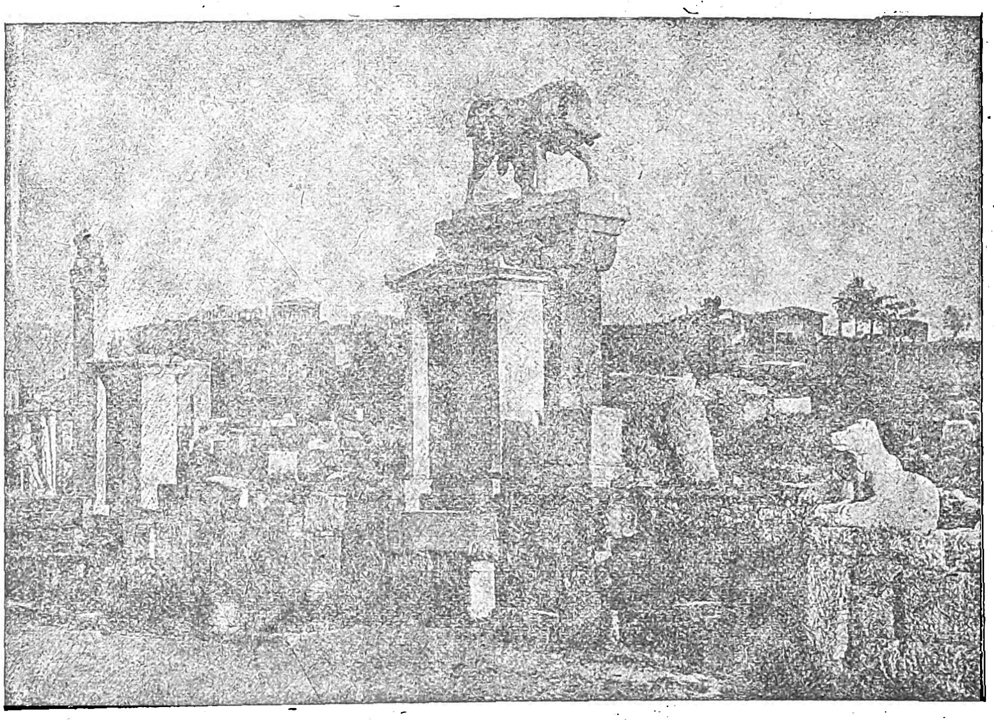

Τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν: Τὸ κοιμητήριον τοῦ Κεραμεικοῦ (ὡς σώζεται σήμερον).

ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Εὐαγγελιακὰ* παραμείνασα γνωστὴ ἐξέγερσις τῶν φοιτητῶν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1901, προκληθεῖσα ἐξ ἀφορμῆς τῆς δημοσιευομένης τότε εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν δημοτικὴν ὑπὸ τοῦ λογίου Ἀλέξη Πάλλη. Διὰ νὰ κατανοηθῇ ὅμως καὶ ἡ ἔκτασις τῶν σκηνῶν καὶ ἡ ἀνάμιξις εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ὀνόματος τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας, ὡς καὶ οἱ ἔκτοτε πλασθέντες θρῦλοι περὶ ἀποστολῆς ἐκ Ρωσίας ρουβλίων εἰς τοὺς «*μαλλιαρούς*», παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἱστορήσωμεν ἐξ ἀρχῆς τὴν περὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου κίνησιν.

Ἀπὸ τοῦ 1896 ἀκόμη, ἡ βασίλισσα Ὄλγα, πρωτοστατοῦσα εἰς τὴν νοσοκομειακὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως κατὰ τὰς ἐπισκέψεις της ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἀσθενῶν πεισθεῖσα ὅτι οὗτοι δὲν ἠννόουν τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκοντες αὐτὸ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, ἐσκέφθη ν' ἀναθέσῃ εἰς κάποιον νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν καταληπτὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὴν σκέψιν της ταύτην ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Δα Ἰουλίαν Σωμάκη, ἀνεψιὰν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ διδασκάλου ἐν τοῖς Ἀνακτόροις Πανταζίδου, ὡς καὶ εἰς τὸν τότε Μητροπολίτην τῶν Ἀθηνῶν Προκόπιον. Καὶ ὁ μὲν Πανταζίδης ἐπῄνεσε τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην τῆς Βασιλίσσης, ὁ δὲ Μητροπολίτης ἀπήντησεν ὅτι μόνος αὐτὸς δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφανθῇ ἐπὶ τοῦ ζητήματος, χρῄζοντος ἐξετάσεως ὑφ' ὁλοκλήρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ δὲ Δὶς Σωμάκη ἀνεδέχθη νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ πράγματι ἐπεδόθη εἰς τὴν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν καὶ ἔφερεν εἰς πέρας καθ' ὃν χρόνον ἡ βασίλισσα Ὄλγα ἀπουσίαζεν εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐπανελθοῦσα ἡ Βασίλισσα ἔθεσε τὴν μετάφρασιν ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἥτις δι' ἐγγράφου της ἠρνήθη τὴν ἔγκρισίν της, ἀπέτρεψαν δ' ἐπίσης τὴν Βασίλισσαν καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἐκείνη ὅμως, ἐπηρεασμένη ἐκ τῶν λόγων τῶν ἐν τοῖς νοσοκομείοις ἀσθενῶν λεγόντων εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἠννόουν τοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ὁποίου ἀντίτυπα τοῖς εἶχε δωρήσει, ἐπειδὴ ἦτο γραμμένον εἰς ἀρχαϊκὴν γλῶσσαν, καὶ εἰς τὰς προτροπὰς ὑπείκουσα τοῦ Πανταζίδου καὶ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ριζαρείου Σχολῆς Φιλίππου Παπαδοπούλου, διορθώσαντος τὴν μετάφρασιν τῆς Δος Σωμάκη, ἐξετύπωσεν αὐτὴν εἰς τὰ Καταστήματα Σακελλαρίου εἰς 1000 ἀντίτυπα, τὰ ὁποῖα διενεμήθησαν ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης εἰς τὰ νοσοκομεῖα καὶ εἰς διάφορα σχολεῖα. Προεκλήθη τότε θόρυβος, ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν οὗτος μεγάλην ἔκτασιν.

Ἐπηκολούθησεν ἡ ἔκδοσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Συλλόγου «Ἀνάπλασις», ἥτις ἦτο ἐγκεκριμένη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῶν Πατριαρχείων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνεκα ταύτης προκληθεὶς θόρυβος δὲν ἔσχε σοβαρωτέρας συνεπείας.

Τῷ 1901 ὅμως περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου ἤρχισε δημοσιευομένη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Ἀλέξη Πάλλη εἰς τὴν δημοτικήν, τὴν λεγομένην «*μαλλιαρήν*», ἐσυγχύσθη δὲ αὕτη, ὑπό τινων μὲν σκοπίμως, ὑπὸ τῶν πολλῶν ὅμως ἀνεπιγνώτως, μὲ τὰς δύο προηγουμένας μεταφράσεις καὶ δὴ τὴν πρωτοβουλίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας γενομένην.

Θόρυβος μέγας προεκλήθη ἐν τῷ τύπῳ ἐκ τῆς δημοσιευομένης μεταφράσεως ταύτης τοῦ Πάλλη. Οἱ καθηγηταὶ τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐν ὑπομνήματι καταχωρηθέντι ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ» τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1901, συνιστοῦν τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς δημοσιεύσεως τῆς μεταφρά-

Digitized by Google

σεως, λαμβάνεται δὲ ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ ἑξῆς ἔγγραφον τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ':

«Πανιερώτατε καὶ Σεβασμιώτατε Μητροπολῖτα Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος κύριε Προκόπιε καὶ λοιποὶ Πανιερώτατοι Σύνεδροι, τὴν φίλην ἡμῖν σεβασμίαν Ὑμῶν Πανιερότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

»Αἱ τῶν ἁγιωτάτων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας ἀνακοινώσεις περὶ τῶν συμπιπτόντων ἑκάστοτε Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῶν προνοίας τινὸς ἐπιδεομένων, σύμβολον ἁπτὸν καὶ στοιχεῖον ἀπαραίτητον τοῦ τῆς ἑνότητος ἀρρήκτου δεσμοῦ ἀπαρτίζουσαι, εἰς ἀγαθὸν πάντοτε τοῦ Χριστωνύμου πληρώματος σκοποῦσι καὶ τελεσφόρως συμβάλλονται.

»Ἐπὶ ταύτῃ τῇ βάσει τῆς θεοδιδάκτου ἀδελφικῆς ἀγάπης ἱστάμενοι, χαρὰν μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ ἔχομεν ὁρῶντες τὴν ὑπὸ τῆς ἁγιωτάτης ἀδελφικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, στερρῶς προσκειμένης τοῖς πατροπαραδότοις θεσμοῖς καὶ ταῖς ἱεραῖς παραδόσεσι, λαμβανομένην ἐνθέῳ ζήλῳ μέριμναν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς διαπλάσεως τῶν πιστῶν, λύπην δ' ἀνιαρὰν ὁσάκις ἄν τι αὐτῇ ἀνατεθειμένον ἱερὸν ἔργον βλέπωμεν διαπραττόμενον ὑπ' ἀνθρώπων αὐτοκλήτως εἰς τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσιδιάζοντα παρεισφρυόντων καὶ ἐγχειρήματα ἀποτολμώντων θρησκευτικῶς τε ἀδόκιμα καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἐπίμεμπτα καὶ κατάκριτα ἐπὶ θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ βλάβῃ τῶν πιστῶν.

»Τοιαύτη ἐκρίθη ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, πάντως δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ἀδελφῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, ἡ ἔναγχος ἐν τῷ αὐτόθι τύπῳ εἰς φῶς προκύψασα μετάφρασις τῶν Ἱερῶν Εὐαγγελίων καὶ τὸ ἀπειροκάλως ὑπό τινων δημιουργούμενον καινοφανὲς χυδαϊκὸν γλωσσικὸν σύστημα, ὅπερ οὐ μόνον ἀπρόσφορόν ἐστιν εἰς ἑρμηνείαν τῶν θείων εὐαγγελικῶν ῥημάτων καὶ νοημάτων, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον, ὥστε ψυχικῆς βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενον γίγνεσθαι, καὶ ψυχρότητα μὲν περὶ τὴν πίστιν, ἀδιαφορίαν δὲ περὶ τὰ θρησκευτικὰ δυνάμενον ἐμπνεῦσαι τῷ ἀναγιγνώσκοντι ἁπλουστέρῳ Χριστιανῷ, ἅτε τῆς ἐν τοιαύτῃ χυδαϊζούσῃ καὶ ἀνοικείῳ ὕφῃ καὶ λέξει μεταφράσεως ἀμαυρούσης τὸ κάλλος καὶ καταρριπτούσης τὸ οὐράνιον ὕψος τοῦ Θεοπνεύστου Κειμένου, ἐν τῷ πνεύματι τῶν Χριστιανῶν.

»Ἐντεῦθεν τοίνυν προεικάζοντες τὴν εὔλογον παρὰ τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος καὶ τῶν περὶ Αὐτὴν Πανιερωτάτων Συνέδρων ἀποδοκιμασίαν τῶν τοιούτων ἐκτρόπων καὶ ἐπιβλαβῶν τῷ Χριστωνύμῳ πληρώματι δημοσιευμάτων, κοινωνοὺς Ὑμᾶς ποιούμεθα καὶ τῆς γνώμης ἡμῶν καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς Συνόδου, ἅμα δὲ καὶ τῆς πεποιθήσεως ἡμῶν, ὅτι ἡ Ἁγιωτάτη ἐν Ἑλλάδι Σύνοδος, ἐπικαίρως χρωμένη τοῖς προνομίοις καὶ δικαιώμασι τοῖς ὑπό τε τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Τόμου καὶ τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῇ Νόμου κεχορηγημένοις, δι' ὧν δικαιοῦται ἐπαγρυπνεῖν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν εἰς χρῆσιν τῆς Νεολαίας καὶ τοῦ Κλήρου, εἴτε ἔξωθεν τοῦ Βασιλείου εἰσαγομένων, εἴτε ἐν Ἑλλάδι δημοσιευομένων καὶ ἐπιληψίμων ὄντων, προβήσεται οἷς ἂν ἐγκρίνῃ μέτροις, εἰς ἀπαγόρευσιν τῶν τοιούτων, ὧν ἡ κυκλοφορία οὐ μόνον ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Θεοστηρίκτου Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτοῦ καὶ πανταχοῦ, ὅπου λαλεῖται ἡ γλῶσσα ἡμῶν, ἐπεκτεινομένη κοινὴν συνεπάγεται τὴν βλάβην καὶ κοινὴν ἄρα προκαλεῖ τὴν πρόνοιαν πρὸς ἐκρίζωσιν τῶν ζιζανίων ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κυρίου.

»Ἐν τέλει δὲ εὐέλπιδες ὄντες περὶ τῆς τελείας ὁμοφροσύνης τῆς ὑμῶν περισπουδάστου ἀγάπης ἐν τῇ ἀδελφικῇ ταύτῃ ἀνακοινώσει τῆς διαγνώμης, μετὰ ἐγκαρδίου πόθου καὶ ἐν φιλήματι ἁγίῳ τὴν Ὑμετέραν Σεβασμιότητα καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν Ἁγίους Συνέδρους περιπτυσσόμεθα καὶ διατελοῦμεν.

»Α α'. Ὀκτωβρίου η'.

»Τῆς Ὑμετέρας περιποθήτου Σεβασμιότητος καὶ Πανιερότητος Ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ ὅλως πρόθυμος.

» † *ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακεὶμ*»

Ἀπὸ τὰ «Εὐαγγελιακά»: Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Φοιτητῶν καὶ τοῦ Λαοῦ.

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιά: Ὄρθιοι Γιαννακᾶκος, φοιτητὴς Φαρμακευτικῆς, Ζουλούμης, Νομικῆς, Κομποθέκρας, Ἰατρικῆς, Μαρκόπουλος, Φαρμακευτ., Δῆμερ, Νομικῆς, Μανωλόπουλος, Φυσ. ἐπιστημῶν.—Καθήμενοι Ξανθᾶκος, φοιτ. Ἰατρικῆς, Τροκάλλης, Νομικῆς, Παπαδόπουλος Γεν. Πρόεδρος Κεντρ. Ἐπιτροπῆς, Μουμούρης, φοιτ. Θεολογίας, Καλύβας, Νομικῆς

Φωτογραφία τῆς ἐποχῆς].

Πρὸς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ μεταφραστὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«Πάλλης Ἀλέξανδρος τῷ Παναγιωτάτῳ Ἰωακεὶμ Γ' Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ· χάρις Σοι καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

»Ἔν τινι τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἐφημερίδων ἄρτι ἀνέγνων, ὡς ἔδοξέ Σοι, Παναγιώτατε, διαπέμψαι τῇ ἐν Ἑλλάδι Ἱερᾷ Συνόδῳ ἐπιστολὰς αἵτινες κωλύουσι τὴν ἐμὴν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου μετάφρασιν ἐκτυπουμένην. Θαυμάζω δὲ τίσι ποτὲ λόγοις πεισθεὶς ταῦτ' ἔγνως κελεῦσαι ὑπαινίξασθαί θ' ὡς ἐγὼ βέβηλός τις καὶ ἀσεβὴς εἴην. Οὐ γὰρ δήπου Σε λανθάνει, Παναγιώτατε, Πατέρα γε τῶν Ὀρθοδόξων ὄντα, ὅτι οὐχ οἷον λοιδορεῖν κοινῇ προσήκει, ἀλλὰ οὐδ' ἐπιτιμᾶν τοῖς Σοῖς ἐν Χριστῷ τέκνοις, εἰμὴ εἰ προνουθετήσας δῆλον τ' ἐποίησας, ὧν ἠδίκησαν πέρι. Ἀξιῶ Σε τοίνυν, Παναγιώτατε, διασαφῆσαί μοι τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν, ἢ γοῦν τὴν εἰς ἐμὲ ἐπιτίμησιν κοινῇ ἀνελεῖν, ἐπειδὴ καὶ κοινῇ ἐπετίμησας. Ἐγὼ γὰρ τοὐμὸν ἔργον, τοῦτο δὴ τὸ ὀνειδιζόμενόν μοι πεποίηκα πόνων ἥκιστα φεισάμενος, πολύν τ' εἰς αὐτὸ χρόνον προσαναλώσας τὸ τοῖς ἀδελφοῖς συμφέρον σκοπῶν, ὡς μὴ διατελοῖεν μόνοι δὴ ἐκ πάντων ἀνθρώπων ἀμαθεῖς περὶ τὰ θεῖα ῥήματα ὄντες οὐδὲ ποτ' ᾤμην λοιδορίας, εὐλογίας δέ Σοι τὸ πλέον ἄξιον ἔσεσθαι». *Α. ΠΑΛΛΗΣ*

Ἡ δὲ «Ἀκρόπολις», ἀπαντῶσα εἰς τὸ ἐν τῷ «Ἱερῷ Συνδέσμῳ» δημοσιευθὲν ὑπόμνημα τῶν Καθηγητῶν τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐδημοσίευσε τὴν 5ην Νοεμβρίου 1901 τὸ ἑξῆς ἀρθρίδιον:

«Ἐπιδημία Ὑπομνηματομανίας. Οἱ Βουλευταὶ τὰ δικά των πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, τὰ ἀρχίζοντα ἀπὸ τὸ ἤ... τῆς αὐθάδους ἀπαιτήσεως καὶ τελειώνοντα εἰς τὸ ἄλλο ἢ τῆς αὐθαδεστέρας ἀπειλῆς. Καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολοῦλα τὸ δικό της. Συνηχήθησαν οἱ νεώτεροι Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι καὶ εἶπαν: Κάτω τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ φῶς ὑπὸ τὸ μόδιον. Δὲν μᾶς συμφέρει νὰ διαδοθῇ τὸ Εὐαγγέλιον. Βλάπτει τὸ Εὐαγγέλιον! Ὅλοι οἱ λαοὶ πρέπει νὰ διαβάζουν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ τὸ ἐννοοῦν, οὐχὶ ὅμως καὶ οἱ Ἕλληνες! Διότι, Ἡμεῖς Ζῆκος Ρώσης, Ἡμεῖς Ἰγνάτιος Μοσχάκης, Ἡμεῖς Δημήτριος (!) Ζολώτας, Ἡμεῖς Γεώργιος Δέρβος, Ἡμεῖς Κωνσταντῖνος Μεσολωρᾶς δὲν θέλομεν. Τί εἶναι δὲ αὐτοὶ ποῦ δὲν θέλουν; Θεολόγοι! Δηλαδή· δηλαδὴ οὔτε καὶ αὐτοὶ 'ξεύρουν τί εἶναι. Διότι Θεολόγοι εἴμεθα ὅλοι, οἱ εἰς Θεὸν πιστεύοντες. Οὔτε ξεύρουν αὐτοὶ περὶ Θεοῦ περισσότερα οὔτε μία γιῶτα, ἀφ' ὅ,τι 'ξεύρουμε σὺ καὶ ἐγώ: Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡμῶν εἶναι, ὅτι αὐτοὶ διὰ νὰ λένε, ὅτι εἶναι Θεολόγοι, βγαίνουν οἱ μὲν 500, οἱ δὲ 1000 καὶ πλέον δραχμὰς τὸν μῆνα, ἐν ᾧ ἡμεῖς δὲν ἐμπορευόμεθα τὴν Θεολογίαν μας. Ἢ μήπως εἶναι τίποτε ἥρωες τῆς ἠθικῆς, ἢ μάρτυρες τῆς ἀρετῆς; Ὄχι, χριστιανοί μου. Ἀνθρωπάκοι ὅλοι των, μὲ τὰ συμφεροντάκια των, τὰ παθάκια των, τὰ χρηματάκια των, τὰ παιδάκια των, τὰ κεφάκια των, ἀπαράλλακτα, ὅπως σὺ καὶ ἐγώ. Ἕνα, φέρ' εἰπεῖν, τῶν τωρινῶν Καθηγητῶν, τὸν καλλίτερον ὁμολογουμένως ὅλων, ὁ μακαρίτης Δαμαλᾶς, ὁ κατ' ἐξοχὴν αὐστηρὸς Χριστιανὸς καὶ διαπρεπὴς Θεολόγος, δὲν τὸν ἤθελε Καθηγητὴν διὰ λόγους...ἠθικούς. Ὁ ἄλλος ὁ κ. Ζῆκος Ρώσης ἦτο στὰ μαχαίρια μὲ τὸν ἄλλον τὸν ἀείμνηστον Θεολόγον μας τὸν Καλογερᾶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατ' ἐντολὴν τῆς Βασιλίσσης μεταφράσας τὸ Εὐαγγέλιον κ. Φίλιππος Παπαδόπουλος ἔτυχέ ποτε, ποῦ νὰ ἔσπανε ἡ πέννα του ἢ νὰ κοβότανε τὸ χέρι του, νὰ γράψῃ ὑπὲρ τοῦ Καλογερᾶ, νὰ τόνε φᾶμε λοιπόν! Οὔτε Καθηγητὴν νὰ τὸν κάμωμεν, ποῦ ἀξίζει ἴσως περισσότερον ἀπὸ ὅλους μας ὑπὸ ἔποψιν τοὐλάχιστον ἤθους, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀφορίσωμεν. Ν' ἀφορίσουμε δὲ καὶ τὴν Βασίλισσαν 'ποῦ θέλει νὰ κατεβάσῃ τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν μανάβηδων καὶ τῶν μπακάληδων.

«Αὐτοὶ εἶναι οἱ Θεολόγοι! Καὶ ἀπὸ τέτοιες ὑψηλὲς ἐμπνεύσεις συγγράφονται τὰ κουτόσοφα ὑπομνήματά τους!»

Τὸ ἀρθρίδιον αὐτὸ ἐξώργισε τοὺς φοιτητὰς ὅλους, τῆς Θεολογίας ἰδιαίτερον, ἀπὸ ἡμερῶν διατελοῦντας ἐν ὑποκώφῳ ἀναβρασμῷ, λόγῳ τῆς ἔναντι τῶν «μαλλιαρῶν» ἀδρανείας τῆς Κυβερνήσεως Θεοτόκη καὶ λόγῳ τῆς ἐπιφυλακτικῆς στάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἰδίᾳ, μὴ προσχωρησάσης εἰς τῆς Θεολογικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σχολῆς τὴν πρότασιν, ὅπως λάβῃ μέτρα κατὰ τῆς μεταφράσεως. Καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 5ης Νοεμβρίου, ὅταν φοιτητής τις ἠγέρθη εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς προτείνας τὴν ἐκλογὴν ἐπιτροπῆς, ὅπως αὕτη ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν ἄλλων σχολῶν «διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς ἀνιέρου ταύτης πράξεως καὶ ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἱ. Συνόδου πρὸς κατάπαυσιν πάσης περαιτέρω γελοιοποιήσεως τῶν τιμαλφεστέρων τοῦ Ἔθνους κειμηλίων», εὗρεν ὅλους προθύμους. Τὸ δὲ ἀπόγευμα εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς τὸ μάθημα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς Ῥήγα Νικολαΐδου εἰς τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς περιστάσεως εἶχον συρρεύσει ὅλων τῶν σχολῶν φοιτηταί, ἐγερθεὶς ὁ φοιτητὴς Πυλαρινὸς εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Χριστιανοὶ καὶ Ἕλληνες Φοιτηταί!

»Ἔπρεπε νὰ ῥέῃ εἰς τὰς φλέβας μας πᾶν ἄλλο ἢ Ἑλληνικὸν αἷμα, ἵνα ἐπιτρέψωμεν νὰ καταπατῶνται τὰ ἱερώτερα καὶ ἀξιώτερα κειμήλια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἔπρεπε διὰ μυριοστὴν φορὰν ν' ἀποδείξωμεν πρὸς τοὺς ἐχθρούς μας, πρὸς μεγάλην καὶ σατανικὴν χαρὰν αὐτῶν, τὴν ἀδιαφορίαν ἡμῶν ἀπέναντι τῆς βεβηλώσεως καὶ ἐξευτελίσεως τοῦ συνδέσμου ἐκείνου, τοῦ ἑνοῦντος, αὐτοῦ ἴσως καὶ μόνου, τὰ ἑκατομμμύρια τῶν τόσων δούλων ἀδελφῶν μας.

»Ἄλλοτε ὑβρίσθη τὸ Πανεπιστήμιον· ἐξανέστημεν, συνηνώθημεν καὶ ἐπεβλήθημεν. Ἀλλὰ νῦν καταπατουμένου τοῦ μόνου ὑψηλοῦ, τοῦ ὑψίστου ἡμῶν Ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ γνώμονος, τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπιστικωτάτου ἡμῶν Κανόνος, ἱστάμεθα περιδεεῖς καὶ ἀγνοοῦντες τίς ἡ πορεία μας;

»Μὴ λησμονῶμεν, Κύριοι, ὅτι εἴμεθα οἱ μόνοι θεματοφύλακες καὶ κλειδοκράτορες τῶν προγονικῶν Κειμηλίων· μὴ λησμονῶμεν ὅτι εἴμεθα οἱ γνησιώτεροι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

»Ἐν τῷ κραταιῷ ἀγῶνι, τῷ διεξαγομένῳ πρὸς συνασπισμὸν καὶ ἕνωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἷς ποταπὸς καὶ ἐξουθενημένος ἀρνησίπατρις προσπαθεῖ νὰ ἐγείρῃ μεσότοιχον, προσπαθεῖ νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν κατακερμάτισιν τοῦ Ἔθνους μας διὰ τῆς ἐκφαυλίσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

»Καὶ ἡμεῖς οἱ Ἀπόστολοι, αἱ ἐλπίδες τοῦ Ἔθνους, ἡμεῖς εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ἑλληνισμός, ὡς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐκ βορρᾶ ἐπερχομένην καταιγίδα, σιγῶμεν.

»Ἐγερθῶμεν, φίλοι, καὶ ἀπαγορεύσωμεν τῷ ἐλεεινῷ ὀργάνῳ τῶν ἀντεθνικῶν καὶ καταχθονίων ἐργατῶν τὴν περαιτέρω διακωμῴδησιν τοῦ Ἱεροῦ μας Εὐαγγελίου καὶ τῆς ὑψηλῆς ἡμῶν γλώσσης. Μὴ κοιμώμεθα μέχρις ἐξευτελισμοῦ, ἀλλ' ἐγερθῶμεν καὶ ἐπιβάλωμεν τὴν γνώμην ἡμῶν. Ἡ ἰσχὺς ἡμῶν ἐν τῇ ἑνότητι ὑπερβαίνει πᾶσαν ἐκπεφυλισμένην ἀντίδρασιν.

«Ἐγερθῶμεν, ἀδέλφια, καιρός!»

Τὸ πῦρ οὕτως ἐτέθη εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην ἐκείνην. Ἐξώρμησαν ἀμέσως ὅλοι, διῆλθον ἐκ τῶν λοιπῶν Σχολῶν, παρασύροντες καὶ ἄλλους φοιτητάς, καὶ ἐξεκίνησαν μεταβαίνοντες πρὸς τὰ γραφεῖα τῆς «Ἀκροπόλεως,» ἀκολουθούμενοι καὶ ἀπὸ πλῆθος πολιτῶν, κατηγανακτημένων καὶ τούτων διὰ τὴν «βεβήλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου» καὶ εἰς διαφόρους θρύλους περὶ ῥωσικοῦ «δακτύλου» καὶ «ῥουβλίων» καὶ «Μασσονίας» πιστευόντων.

Μετέβησαν πρῶτον εἰς τὰ γραφεῖα τῆς «Ἀκροπόλεως» (εἰς τὴν ὁδὸν Σοφοκλέους κείμενα) καὶ τοῦ «Ἄστεως», ἐπίσης φιλικῶς διακειμένης πρὸς τὴν μετάφρασιν, κατέρριψαν τὰς ἐπιγραφάς, διεσκόρπισαν φύλλα, ἔθραυσαν ὑελοπίνακας, ἄνευ σοβαρωτέρων ὅμως ἐπεισοδίων, μεθ' ὃ κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον, ἐπιτροπὴ δὲ αὐτῶν παρουσιάσθη εἰς τὸν Μητροπολίτην Προκόπιον ζητοῦσα παρ' αὐτοῦ νὰ καταρασθῇ τοὺς «βεβήλους». Τέλος διελύθησαν, ἵνα συγκεντρωθῶσι πάλιν τὴν ἐπομένην.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ δύο ἐφημερίδες δὲν ἀνῄρεσαν τὰς ἐναντίον τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογίας ὕβρεις

Digitized by Google

των, τοῦ δὲ Μητροπολίτου **ἡ στάσις ἐχαρακτηρίζετο** ὡς ὕποπτος, κατὰ **τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἑπομένης**, 6ης Νοεμβρίου, **δὲν εἰσηκούσθησαν αἱ συστάσεις** τοῦ πρυτάνεως **Σακελλαροπούλου περὶ** ἡσυχίας καὶ διαλύσεως, **νέα δὲ ἀπεφασίσθη ἀπειλητικὴ** ἐπίδειξις κατὰ **τῆς «Ἀκροπόλεως» καὶ τοῦ «Ἄστεως»**, καθ' ἣν **ἐρρίφθησαν λίθοι, παρὰ** τὸ γεγονὸς ὅτι εὗρον **παρατεταγμένους πρὸς φρούρησιν** τῶν γραφείων **ἱππεῖς. Κατόπιν ἡ φοιτητικὴ** διαδήλωσις, **διασπάσασα τὴν στρατιωτικὴν ζώνην, εἰσώρμησεν** εἰς τὴν **Πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων, ἐπιτροπὴ** δὲ **παρουσιασθεῖσα εἰς τὸν Γενικὸν Ὑπασπιστὴν** τοῦ **Βασιλέως Παπαδιαμαντόπουλον** παρεκάλεσεν αὐτόν, **ἵνα διαβιβάσῃ εἰς τὸν Βασιλέα** τὴν εὐχήν, **ὅπως διαταχθῇ ἡ Κυβέρνησις νὰ λάβῃ ταχέως ἀπαγορευτικὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν μεταφράσεων μέτρα καὶ νὰ τιμωρήσῃ τὰς εἰς** ὕβρεις κατὰ τῶν καθηγητῶν **τοῦ Πανεπιστημίου ἐκ**τραπείσας ἐφημερίδας. **Τὸ ἀπόγευμα ἐδέχθησαν** οἱ φοιτηταὶ τὴν μεσολάβησιν **τοῦ πρυτάνεως, μὴ** συμμορφωθεισῶν ὅμως **τῶν ἐφημερίδων εἰς τὰς** διὰ τοῦ γραμματέως **τοῦ Πανεπιστημίου Κωστῆ** Παλαμᾶ διαβιβασθείσας **συστάσεις του, οἱ φοιτη**ταὶ ἀπεφάσισαν τὴν **συγκρότησιν συλλαλητηρίου**, ματαιωθέντος λόγῳ **τῆς ῥαγδαίας βροχῆς. Τὴν** νύκτα, διαδοθέντος ὅτι **ἡ Κυβέρνησις ἐσκόπει νὰ καταλάβῃ** στρατιωτικῶς **τὸ Πανεπιστήμιον, πεν**τηκοντὰς ὡπλισμένων **φοιτητῶν διενυκτέρευσεν ἐντὸς αὐτοῦ ὡς φρουρά.**

Ἀπὸ τὰ «Εὐαγγελιακά»: Ὁ «φρούραρχος» καὶ τὸ ἐπιτελεῖόν του.

[Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά: Ὄρθιοι· Μάρκου, φοιτητὴς Νομικῆς, Δημητριάδης, Νομικῆς, Δρακόπουλος, Ἰατρικῆς, Λεονταρίτης, Φυσ. Ἐπιστ., Ματλῆς, Νομικῆς, Εὐκλείδης, Ἰατρικῆς, Ἀλεξίου, Θεολογίας, Συρμόπουλος, Νομικῆς.—Καθήμενοι· Τσαμουρτζιάδης, φοιτ. Ἰατρ., Κατσίκας, Ἰατρικῆς, Κολλαΐτης, Νομικῆς, Λουκιανός, (ὁ φρούραρχος), φοιτ. φιλολογίας, Καλλίγερος, Φιλολ., Ἀντωνόπουλος, Νομ., Μάντζαρης, Ἰατρικῆς].

[Φωτογραφία τῆς ἐποχῆς].

Τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ πρωΐας μεγάλη συγκέντρωσις φοιτητῶν παρετηρήθη εἰς τὰ Προπύλαια καὶ τὰς αἰθούσας τῶν σχολῶν, **ἀλλὰ** στρατιωτικὴ δύναμις ἐκ διαφόρων σωμάτων ἀπέκλεισε πάσας τὰς περὶ τὸ Πανεπιστήμιον ὁδούς. Ἡ ἐκλεγεῖσα πρὸς διαχείρισιν τοῦ ζητήματος ἐπιτροπὴ ἔκρινεν ἱκανοποιητικὸν τὸ ἀνακοινωθὲν ὑπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς συγκλήτου ὅτι, κατόπιν τῶν ληφθέντων ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως μέτρων, δὲν ὑφίστατο πλέον ζήτημα. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν φοιτητῶν, διερεθιζόμενον καὶ ὑπὸ πολιτικῶν ἐκμεταλλευτῶν, ἐζήτησε νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ μέγαρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐξαναγκάσουν αὐτὴν νὰ ἐξέλθῃ τῆς ὑπόπτου χαρακτηριζομένης στάσεώς της, ἀφορίζουσα τὴν μετάφρασιν. Δύναμις χωροφυλάκων ὑπὸ τὸν διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας Βοῦλτσον φράσσει τὸν δρόμον, ἴλη δὲ ἱππικοῦ παρελάσασα ἠνάγκασε τοὺς φοιτητὰς νὰ συμπτυχθῶσι πρὸ τῶν Προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ ἀπόγευμα ὁ πρύτανις Σακελλαρόπουλος ἀνέγνωσε πρὸς τοὺς φοιτητὰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποκρουούσης, ἀποδοκιμαζούσης καὶ κατακρινούσης πᾶσαν τοῦ Εὐαγγελίου μετάφρασιν, πλὴν τὸ τοιοῦτον κρίνεται ἀνεπαρκὲς καὶ ζητεῖται ἀφορισμός. Ἐπιχειρεῖται πάλιν ἐξόρμησις διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν Μητροπολίτην, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ἱππικὸν ἐμποδίζει δι' ἐπελάσεων τὴν προχώρησιν. Μερικοὶ φοιτηταὶ λακπατοῦνται ὑπὸ τῶν ἵππων, ἄλλοι ὅμως, ὀχυρωθέντες, ῥίπτουν κατὰ τῶν ἱππέων λίθους καὶ πᾶν προστυχόν, ἀνοίγοντες δὲ αἰφνιδίως πρὸ τῶν ἵππων τὰς ὀμβρέλλας των τοὺς καταπτοοῦν καὶ τοὺς τρέπουν εἰς φυγὴν ἀπὸ ῥυτῆρος. Μίαν στιγμὴν ἀκούεται ἐκ τοῦ κήπου πυροβολισμὸς καὶ ἀμέσως ὁμοβροντία τοιούτων, ἀλλ' ἄνευ ἀπευκταίου καὶ συνεχείας. Τέλος, βοηθούσης καὶ τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, τὸ ἱππικὸν κατορθώνει ἐπελαῦνον μὲ γυμνὰς τὰς σπάθας νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς φοιτητὰς ὅπως παραιτηθῶσι τῆς ἀποφάσεώς των περὶ διαδηλώσεως. Εἰσελθόντες ὅμως οὗτοι ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου ἀπορρίπτουν νέαν ἔκκλησιν τῆς Συγκλήτου, ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὰ μαθήματά των, ἀποστέλλουν δὲ ἐπιτροπὴν πρὸς τοὺς προέδρους τῶν συντεχνιῶν, ἵνα καλέσουν τὸν λαὸν εἰς σύμπραξιν. Ἡ ἐπιτροπή, ἐπιστρέψασα, κομίζει τὴν ἀπάντησιν: αἱ συντεχνίαι ἐτάχθησαν εἰς τὸ πλευρὸν τῶν φοιτητῶν, ἀπεφάσισαν δὲ τὴν συγκρότησιν πανδημουσυλλαλητηρίου τὴν 2αν μ. μ. τῆς ἑπομένης εἰς τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Πρὸς τὴν ἑσπέραν κατορθοῦται νὰ διασπασθῇ ἡ στρατιωτικὴ ζώνη καὶ οἱ φοιτηταὶ ἀφίνουν ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου φρουρὰν καὶ μεταβαίνουν ἐν διαδηλώσει εἰς τὴν Μητρόπολιν. Ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν καθηγητὴν Καρολίδην, συνοδείᾳ καὶ τοῦ νομάρχου καὶ τῶν διευθυντῶν Χωροφυλακῆς καὶ Ἀστυνομίας, εἰσαχθεῖσα παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι, ἂν τὰ ληφθέντα ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου μέτρα ἐκρίνοντο ἀνεπαρκῆ, θὰ τὰ ἐπεξέτεινεν αὕτη, ὑποβαλλομένης σχετικῆς ἀναφορᾶς τῶν φοιτητῶν. Ἐπανελθόντες εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ἀπεφάσισαν νὰ ὀργανώσουν συστηματικὴν τὴν φρούρησιν αὐτοῦ. Ἐξέλεξαν λοιπὸν φρούραρχον τὸν τελειόφοιτον τῆς φιλολογίας Ἀντ. Λουκιανόν, ὑπηρετήσαντα ὡς ἔφεδρον ἀξιωματικὸν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, οὗτος δέ, τάξας ὑπασπιστάς, διαγγελεῖς, γραμματεῖς, ἀρχειοφύλακα, ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ἀρχιφύλακας, γενικὸν ἐπόπτην ἀρχηγὸν τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, διαιρέσας τοὺς φοιτητὰς εἰς δύο σώματα τὸ τῆς Νομικῆς (εἰς ὃ συνεχωνεύθησαν καὶ οἱ τῆς Φιλολογίας) καὶ τὸ τῆς Ἰατρικῆς (περιλαμβάνον καὶ τοὺς φοιτητὰς Θεολογίας καὶ Φυσικομαθηματικῶν) καὶ τάξας τῶν δύο σωμάτων λοχαγούς, διμοιρίτας, ἰατροὺς λόχου καὶ συσσιτιάρχας, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς πρυτανείας τὰς κλεῖδας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐτοποθέτησε φρουροὺς ὁρίσας σύνθημα: «Ἡραῖον—Ἡρόστρατος». Ἡ νὺξ διῆλθεν ἄνευ ἐπεισοδίων.

Τὴν ἑπομένην, 8ην Νοεμβρίου, οἱ ἔξω τοῦ Πανεπιστημίου διανυκτερεύσαντες ἔσπευσαν ἀθρόοι πρὸ τῶν Προπυλαίων, ὅπου μετ' ἀγανακτήσεως ἔλαβον γνῶσιν τῆς τοιχοκολληθείσης ὑπὸ τῆς πρυτανείας ἀστυνομικῆς διατάξεως, ὅτι θὰ ἠμποδίζετο διὰ τῆς βίας ἡ συγκρότησις διαδηλώσεως, εἴτε φοιτητικῆς, εἴτε λαϊκῆς. Ἐτέθη ὑπὸ συζήτησιν ὁ τρόπος καθ' ὃν θὰ κατώρθουν νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ μετάσχουν τοῦ συλλαλητηρίου, ἐπειδὴ δὲ πάντων ὁμιλούντων οὐδεὶς ἠκούετο, ἐπροτάθη καὶ ἐγένετο δεκτὸν να ἐκλεγῇ μόνιμος ἐπιτροπή, περιλαμβάνουσα δύο ἀντιπροσώπους ἐξ ἑκάστης σχολῆς καὶ ἀναλαμβάνουσα τὴν διαχείρισιν τοῦ ζητήματος. Ἡ ἐπιτροπὴ συνεδριάσασα κατήρτισε τὸ ψήφισμα τοῦ συλλαλητηρίου, ἀποσταλὲν καὶ ἐγκριθὲν ὑπὸ τῶν προέδρων τῶν συντεχνιῶν, ὥρισε δὲ ῥήτορας τοῦ συλλαλητηρίου τοὺς Ἀρβανίτην καὶ Δῆμερ καὶ γενικῶς διέταξε τὸν τρόπον τῆς συμμετοχῆς τῶν φοιτητῶν εἰς τὸ συλλαλητήριον, ὁρίσασα φρουρὰν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἰσχυράν, ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν φοιτητῶν καταληφθῇ τοῦτο.

Περὶ τὴν 2 ½ μ. μ., παρὰ τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, οἱ φοιτηταὶ ἐξεκίνησαν διὰ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου βαδίζοντες πρὸς τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ὀλίγον πρὸ τῶν Ἀνακτόρων ὅμως συναντῶσιν ἄγημα ναυτῶν ἐμποδίζον τὴν διάβασιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐπιμένουν νὰ διέλθουν, δημιουργεῖται θόρυβος, ῥίπτονται μερικοὶ πυροβολισμοὶ εἰς τὸν ἀέρα, ἐπακολουθεῖ πανικός, τέλος ὅμως ἡ ζώνη τῶν πεζοναυτῶν διασπᾶται καὶ ἡ διαδήλωσις, διὰ τῆς ὁδοῦ Κηφισιᾶς καὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ζητωκραυγάζουσα ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Διαδόχου κατὰ τὴν διέλευσίν της πρὸ τῶν Ἀνακτόρων, φθάνει εἰς τὸν τόπον τοῦ συλλαλητηρίου, παρακολουθουμένη ὑπὸ ἴλης ἱππικοῦ. Πλῆθος λαοῦ συγκεντρωμένον ἀνέμενε τοὺς φοιτητάς. Ὡμίλησαν οἱ δύο ὁρισθέντες ῥήτορες τῶν φοιτητῶν, ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν συντεχνιῶν Παπαδόπουλος, καὶ κατόπιν ἀναγινώσκεται τὸ ψήφισμα γενόμενον διὰ βοῆς δεκτὸν καὶ ἔχον οὕτω:

«Οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ αἱ Συντεχνίαι Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, συνελθόντες σήμερον εἰς τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅπως συσκεφθῶσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς βεβηλώσεως τοῦ Ἱ. Εὐαγγελίου καὶ ἐπὶ τῆς ἐκδοθείσης ἀνεπαρκοῦς ἀποφάσεως τῆς Ἱ. Συνόδου, μετὰ ἀγόρευσιν πολλῶν καὶ κατόπιν ὑποδείξεως τῆς καταλληλοτέρας γνώμης ψηφίζουσι τὰ ἑξῆς:

«1) Ὁμοθύμως ἀποφασίζουσιν, ὅπως τὸ κείμενον τοῦ Ἱ Εὐαγγελίου παραμείνῃ τοῦ λοιποῦ ἄθικτον καὶ ἀμόλυντον, ὡς παρεδόθη ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

«2) Αἰτοῦνται ὅπως ἡ Κυβέρνησις χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος ἵνα ἐπιβάλῃ τὸν οἰκεῖον αὐτῆς ἀφορισμὸν κατὰ τῶν βεβηλωσάντων τὸ κείμενον τοῦ Ἱεροῦ μας Εὐαγγελίου, συμπληροῦσα οὕτω τὴν χθὲς ἐκδοθεῖσαν ἀτελῆ αὐτῆς ἀπόφασιν.

«3) Ὅπως ἡ αὐτὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ ζητήσῃ διὰ τῆς ἁρμοδίας δικαστικῆς Ἀρχῆς τὴν κατάσχεσιν καὶ ἐξαφάνισιν παντὸς ἀντιτύπου μεταφράσεως καὶ

«4) Ὁρίζουσιν ἐπιτροπείαν κ.λ.π.».

Τὸ πλῆθος, ἐν διαδηλώσει, κατηυθύνθη πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔφθασεν ἄνευ σοβαρῶν ἐπεισοδίων. Ἡ ἐκλεγεῖσα τοῦ συλλαλητηρίου ἐπιτροπὴ συνέρχεται διὰ ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ψηφίσματος, ὁ δὲ λαὸς ἀρχίζει διαλυόμενος, ὅτε προτείνεται ὑπό τινων νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Μητρόπολιν. Πεζοναῦται ὅμως παρατεταγμένοι εἰς τὴν ὁδὸν Σταδίου καὶ ἴλη ἱππικοῦ ξιφουλκήσασα κωλύει τοὺς διαδηλωτὰς νὰ προχωρήσουν διὰ τῆς ὁδοῦ Κοραῆ καὶ δι' ἐπελάσεων τοὺς ἀπωθεῖ πρὸς τὰ πεζοδρόμια. Τότε εἷς τῶν διαδηλωτῶν, ἱστάμενος ἐπὶ τοῦ πρὸ τοῦ ξενοδοχείου τῶν Ἀθηνῶν πεζοδρομίου, ἐξάγει τὸ περίστροφόν του καὶ πυροβολεῖ, τὸν μιμοῦνται καί τινες ἄλλοι καὶ ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ναυτικοῦ ἀγήματος διατάσσει πῦρ, ἄσφαιρον ἐν ἀρχῇ, ἔνσφαιρον κατόπιν, ὅταν καὶ ἐκ τῶν διαδηλωτῶν πυροβολοῦν διὰ περιστρόφων κατὰ τῶν ναυτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν.

Εἰς τὴν σύρραξιν ἔλαβον μέρος καὶ οἱ ἀστυφύλακες οἱ τεταγμένοι διὰ τὴν φρούρησιν τοῦ ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, ὡς δὲ ἐλέχθη τότε, καί τινες μπράβοι ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ ὑπουργείου. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο διεψεύσθη δι' ἀνακοινωθέντος τοῦ ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, προκαλέσαντος ἀντιδιάψευσιν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν φοιτητῶν. Αἱ περισσότεραι σφαῖραι ῥίπτονται ἀμφοτέρωθεν εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ καὶ πλεῖσται διευθύνονται πρὸς στόχον ἐξαπλώσασαι καὶ φοιτητὰς καὶ πολίτας καὶ ἐκ τοῦ στρατοῦ πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν διαδηλωτῶν τρέπονται εἰς φυγήν, ἄλλοι σπεύδουν πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον ζητοῦντες ὅπλα. Εἶχε καταπαύσει σχεδὸν ἡ συμπλοκή, ὅτε ἴλη ἱππικοῦ κάμψασα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Σταδίου πρὸς τὴν ὁδὸν Κοραῆ ἀνέρχεται πυροβολοῦσα. Οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, νομίζοντες ὅτι πρόκειται περὶ ἐφόδου πρὸς κατάληψιν, ἀντιπυροβολοῦν, καὶ πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν πίπτουν. Πλὴν ἡ φρουρὰ τοῦ Πανεπιστημίου, συγκρατεῖται εἰς σύνεσιν, ἡ ἴλη παρέρχεται καὶ τὸ πῦρ καταπαύει. Ἀπειλεῖται ἐκτράχυνσις, λόγῳ ἀποδοκιμασιῶν, ἀρῶν, συριγμῶν καὶ λιθοβολισμοῦ τοῦ πρωθυπουργοῦ Θεοτόκη διελθόντος ἐφ' ἁμάξης ὀλίγον μετὰ τὴν συμπλοκήν. Ἀνταλλάσσονται μεταξὺ τῶν διαδηλωτῶν καὶ τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πρωθυπουργοῦ φρουρᾶς ἀρκετοὶ πυροβολισμοί, πίπτει εἷς νεκρός, ἀλλ' ἐπέλασις τοῦ ἱππικοῦ προλαμβάνει τὴν γενίκευσιν τοῦ πυρός. Ὀκτὼ νεκροὶ καὶ ἑβδομήκοντα περίπου τραυματίαι ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ ἔπεσαν κατὰ τὴν ῥῆξιν ἐκείνην. Ἐπέκειντο δὲ γεγονότα αἱματηρότερα, ἂν

Digitized by Google

ὁ Βασιλεύς, ὑπείκων εἰς παράκλησιν ἐπιτροπῆς τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν συντεχνιῶν, διαβιβασθεῖσαν μέσῳ τοῦ ὑπασπιστοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, δὲν διέτασσε ν' ἀποσυρθῇ ὁ στρατός.

Ἡ νὺξ διῆλθεν ἐν ἀγωνίᾳ, ἀλλ' ἠρεμίᾳ, πλὴν βραχείας συμπλοκῆς περὶ τὴν 3ην μεταμεσονύ-

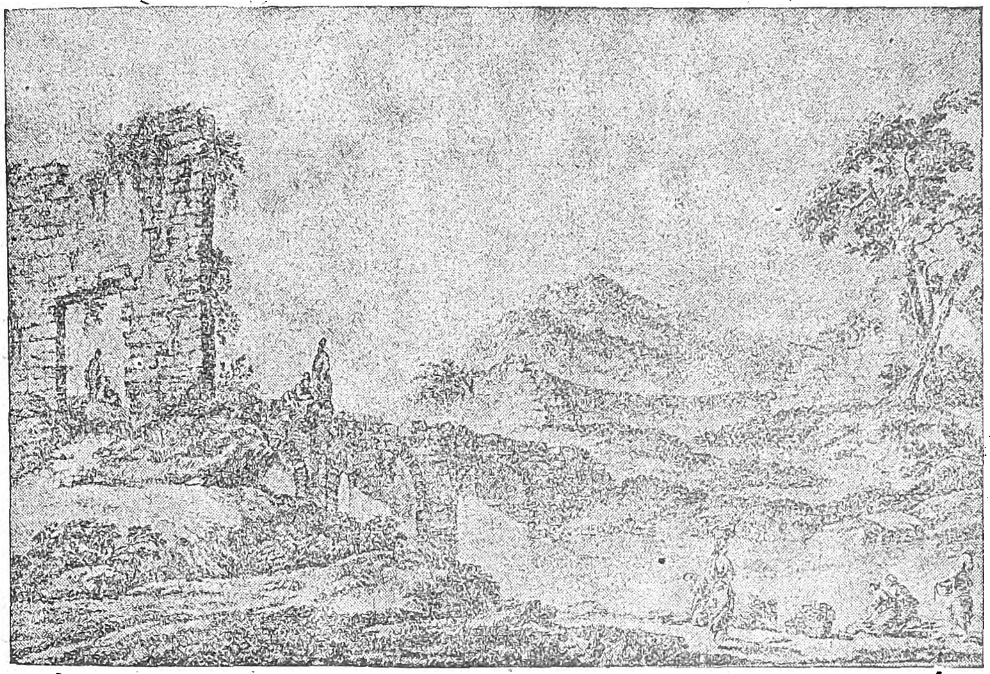

Τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν: Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰλισσοῦ γέφυρα τοῦ Σταδίου.
[M. Leroy «Ἐρείπια καὶ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος», Παρίσιοι 1758. Ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Π. Καμπᾶ]

κτιον, μεταξὺ τῆς φοιτητικῆς φρουρᾶς καὶ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἀποπειραθέντος νὰ «κλέψῃ» τὰ ἐν τῷ Δημοτικῷ Νοσοκομείῳ πτώματα, ἵνα ταφοῦν κρυφίως καὶ ἄνευ θορύβου. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐτραυματίσθη εἷς φοιτητής. Τὴν νύκτα ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ κηδεία τῶν ὀκτὼ νεκρῶν τῆς συρράξεως γίνῃ τὴν 4ην μ. μ. τῆς ἑπομένης, 9ης Νοεμβρίου. Καὶ ἤρξαντο μὲν τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης διενεργούμενοι ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ἔρανοι διὰ τὴν κηδείαν, πλὴν ἡ Δημοτικὴ Ἀρχὴ προσεφέρθη νὰ τελέσῃ, δαπάναις τοῦ Δήμου, τὴν κηδείαν, ἥτις ἐτελέσθη εἰς τὴν Μητρόπολιν ἐν μεγίστῃ συρροῇ λαοῦ. Τὸν ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰγνάτιος Μοσχάκης, τὸν δὲ ἐπιτάφιον ὁ βουλευτής, Ἀττικῆς τότε, Νικόλαος Λεβίδης. Λόγῳ τῶν αἱματηρῶν σκηνῶν παρῃτήθη ἡ Κυβέρνησις Θεοτόκη, ὡς καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος.

Ἡ φρούρησις τοῦ Πανεπιστημίου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, ἀποκρουσάντων τὴν ἀξίωσιν τοῦ πρυτάνεως περὶ παραδόσεώς του εἰς αὐτόν, διήρκεσε μέχρι τῆς 12ης Νοεμβρίου, ἄνευ περαιτέρω αἱματοχυσίας, καίτοι ἐπανειλημμένως ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τῆς φρουρᾶς του καὶ τοῦ στρατοῦ πυροβολισμοί.

Τὴν νύκτα τῆς 11ης Νοεμβρίου ἐκομίσθησαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δι' ἁμαξῶν 80 ὅπλα γκρᾶ, δύο κιβώτια σφαιρῶν καὶ 500 ἄρτοι. Ὁ ἀναβρασμὸς δὲ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δὲν ἔπαυσεν· ἐπιτροπαὶ διαδεχόμεναι ἀλλήλας διετήρουν φοιτητὰς καὶ λαὸν ἐν ἐπιφυλακῇ· ἕνα, τέλος, μῆνα μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Πανεπιστημίου συνεκροτήθη (12 Δεκεμβρίου) εἰς τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς δεύτερον συλλαλητήριον, καθ' ὃ ἐκάη μία μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐγένετο δεκτὸν τὸ ἑξῆς ψήφισμα:

«Οἱ φοιτηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου σύμπαντες καὶ ὁ Λαὸς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, συνελθόντες σήμερον ἐν πανδήμῳ συλλαλητηρίῳ ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως:

«α) Νὰ ἐκφρασθῇ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ σύμπαντος καὶ τῶν Φοιτητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἐν τῇ πατρικῇ Αὐτῶν μερίμνῃ ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους, περιφρουροῦντες σοβαρῶς ἀπειλούμενα ἐθνικὰ συμφέροντα, συστήσωσι τὴν λῆψιν μέτρων ἀποτελεσματικῶν κατὰ τῆς διαδόσεως μεταφράσεων τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ τῆς κατασχέσεως τῶν ἤδη διαδοθεισῶν.

«β) Τὴν διὰ νομοθετικῶν αὐστηρῶν μέτρων τιμωρίαν παντὸς μεταφραστοῦ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ παντὸς φέροντος τοιαῦτα ἀντίτυπα.

καὶ γ) Παρακαλοῦσι τόν τε Σεπτὸν Ἄνακτα καὶ τὴν Βουλὴν τοῦ Ἔθνους νὰ συστήσωσι τῇ Σ. Κυβερνήσει ὅπως ἐνεργήσῃ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αὐτουργῶν τῶν σφαγῶν τῆς 8ης Νοεμβρίου».

Καὶ οὕτως ἔληξαν τὰ *Εὐαγγελιακὰ* κρατήσαντα ἀνάστατον τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυ περίπου μῆνα, τόσην προκαλέσαντα αἱματοχυσίαν καὶ σχόντα μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, καθόσον τὸ μετέφερον διὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πατριωτικοῦ ἐπιπέδου, ὅπου ἡ ψύχραιμος συζήτησις θὰ ἀπέβαινεν ἀδύνατος. Ἀκόμη καὶ μέχρι τοῦδε τὸ Πανεπιστήμιον συνταράσσεται εἰς πᾶσαν ἀνακίνησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Μετὰ τὰ Εὐαγγελιακὰ ἐπηκολούθησαν τὰ Ὀρεστειακὰ καὶ αἱ σκηναὶ τοῦ 1911 ὅτε, συζητουμένου τοῦ Συντάγματος, λαϊκῇ πιέσει, «κατωχυρώθη» ἐν αὐτῷ τὸ ἀμετάφραστον τῶν Γραφῶν. Πρέπει ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐκτὸς τῆς «γλωσσαμυντορικῆς», ἐσχηματίσθη καὶ δημοτικιστικὴ τάσις μεταξὺ τῶν φοιτητῶν.

Ἄσχετοι μὲ τὸ γλωσσικόν, ἀλλὰ θορυβώδεις, καίτοι ἀναίμακτοι, ὑπῆρξαν αἱ κατὰ τὸ 1907 φοιτητικαὶ σκηναὶ τῶν *γυμναστικῶν*, ὅτε, λόγῳ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γυμναστηρίου Ἀρβανίτη, ὅπως μὴ ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ δίδουν ἐξετάσεις ἂν δὲν παρουσιάζωσι πιστοποιητικὸν ὅτι ἐφοίτησαν 110 φορὰς εἰς τὸ γυμναστήριον, οἱ φοιτηταί, τελειόφοιτοι καὶ τριτοετεῖς ἰδίᾳ, ἐξηγέρθησαν, ἐξέσχισαν τοὺς καταλόγους τοῦ Γυμναστηρίου, ὠργάνωσαν διαδηλώσεις καὶ ἐπολιορκήθησαν ἐν τῷ Ἀνατομείῳ καὶ ἀλλαχοῦ ὑπὸ τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως, δεχθέντες τέλος συμβιβασμόν.

Τὰ φοιτητικὰ ἐν γένει, ἀποτελοῦντα σημαντικώτατον μέρος τῆς τελευταίας ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, προσέλαβον, σὺν τῷ χρόνῳ, μορφὴν ἠπιωτέραν, ἐκφυλισθέντα τέλος εἰς ἁπλῆν λογοκοπίαν ἤ, τὸ πολὺ-πολύ, εἰς ἐνδοπανεπιστημιακὰς ἀντεγκλήσεις καὶ ῥαβδομαχίας, λόγῳ τοῦ ὅτι, βαθμηδόν, ἐξέλιπον ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον οἱ τύποι ἐκεῖνοι τῶν τελειοφοίτων, ἄνδρες προσερχόμενοι εἰς αὐτὸ καὶ γηράσκοντες χωρὶς νὰ λάβουν τὸ δίπλωμά των, πρόθυμοι δὲ νὰ γίνωνται κομματάρχαι εἴτε πολιτικῶν, εἴτε καὶ καθηγητῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Νεανίαι δεκαεξαετεῖς προσέρχονται ἤδη εἰς αὐτό, ὁ δὲ νέος ὀργανισμός, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν τοῖς ἀφίνει πολλὰς ὥρας διαθεσίμους διὰ τὴν ὀργάνωσιν θορύβων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκλείει καὶ τὸν πολυετῆ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ χρονισμὸν αὐτῶν. Ἀσχέτως αὐτοῦ, παρῆλθεν ἡ ῥωμαντικὴ ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α', μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ὅσαι συνήθειαι τὴν ἐχαρακτήριζον.

Πετροπόλεμοι. — Μία τῶν συνηθειῶν τούτων ἦσαν οἱ πετροπόλεμοι, διεξαγόμενοι μεταξὺ δύο ὁμάδων τῆς αὐτῆς συνοικίας, ἢ μεταξὺ δύο συνοικιῶν συνηθέστερον καὶ προσλαμβάνοντες, παλαιότερον μάλιστα, χαρακτῆρα καὶ ἔκτασιν ἀληθινῆς μάχης, εἰς ἣν ἐλάμβανον μέρος ὄχι μόνον παῖδες, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες, τὰ πρωτοπαλλήκαρα ἑκάστης συνοικίας, ἀκόμη δὲ καὶ γυναῖκες, καὶ ἐξήγοντο μάχαιραι καὶ ἐβρόντουν περίστροφα καὶ ἔπιπτον νεκροὶ καὶ τραυματίαι, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς ζημίας τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν καταστημάτων ἐκ τῶν λίθων. Αἱ παλαιότεραι συνοικίαι τῶν Ἀθηνῶν, αὐταὶ κυρίως διέπρεπον εἰς τοὺς πετροπολέμους, ἐκφυλισθέντας καὶ τούτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἣν ἱστοροῦμεν εἰς παιδιὰς μᾶλλον.

Περὶ τῶν διαδηλώσεων καὶ τῶν κατ' αὐτὰς συνηθεστάτων συγκρούσεων εἰς ἄλλο κεφάλαιον γενήσεται λόγος (βλ. Πολιτικαὶ Ἀθῆναι), περὶ δὲ τῶν ἄλλων γεγονότων ὅσα, ἐκτυλιχθέντα ἐν Ἀθήναις, ἀφορῶσι γενικώτερον τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας, ἢ εἰδικώτερον τὴν ἱστορίαν Γεωργίου Α', θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὰ ἄρθρα Ἑλλὰς καὶ Γεώργιος Α'.

Ἑορταί.—Οὕτω μετὰ τὴν ἱστόρησιν τῶν διαφόρων Ἀθηναϊκῶν ταραχῶν, τῶν φοιτητικῶν καὶ τῶν πετροπολέμων, ἀποτελούντων ἰδιαιτέραν καχαρακτηριστικὴν ἔκφανσιν τῆς ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἀπομένει νὰ μνημονεύσωμεν τῶν διαφόρων ἑορτῶν, αἵτινες κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου ἐτελέσθησαν ἐν Ἀθήναις, εἴτε εἰς πανηγυρισμὸν εὐτυχῶν γεγονότων ἐθνικῶν ἢ δυναστικῶν, εἴτε καὶ ὁπωσδήποτε ἄλλως.

Κατὰ τὰ ἔτη 1886 καὶ 1887, ἀλλεπάλληλοι ἐπανηγυρίσθησαν ἐν Ἀθήναις ἑορταί, μετριάσασαι τὴν ἐκ τῆς κακῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου τοῦ 1886 ὀδυνηρὰν ἐντύπωσιν. Καὶ τὴν μὲν 1ην Δεκεμβρίου ἑωρτάσθη ἐν Ἀθήναις ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου, τὸν δὲ Μάϊον τοῦ 1887 ἐπὶ τριήμερον (18, 19, καὶ 20) ἡ πεντηκονταετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ὀλίγους δὲ μῆνας ἀργότερον, 19-23 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐπὶ πενθήμερον ἐπανηγύρισεν ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς τὴν συμπλήρωσιν εἰκοσιπενταετίας τοῦ Γεωργίου ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ἠκολούθησαν μετὰ ἓν ἔτος (15 Ὀκτωβρίου 1889) οἱ γάμοι τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Γερμανίδος πριγκιπίσσης Σοφίας. Συνεκεντρώθησαν τότε ἐν Ἀθήναις ὁ διάδοχος τῆς Ρωσίας, ὁ πρίγκιψ τῆς Οὐαλλίας (ὁ κατόπιν βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Ζ') μετὰ τῆς συζύγου του, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Γεωργίου, τὸ βασιλικὸν καὶ διαδοχικὸν ζεῦγος τῆς Δανίας καὶ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν ἀντιπρόσωποι, τοὺς ὁποίους ἐδέχθη μετὰ θερμῆς ἐγκαρδιότητος ὁ φιλόξενος Ἀθηναϊκὸς λαός. Ἡ νύμφη ἦλθε συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τη; Αὐ;οκράτορος τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β' καὶ ·ῆς συζύγου του, τὴν ὑπε-

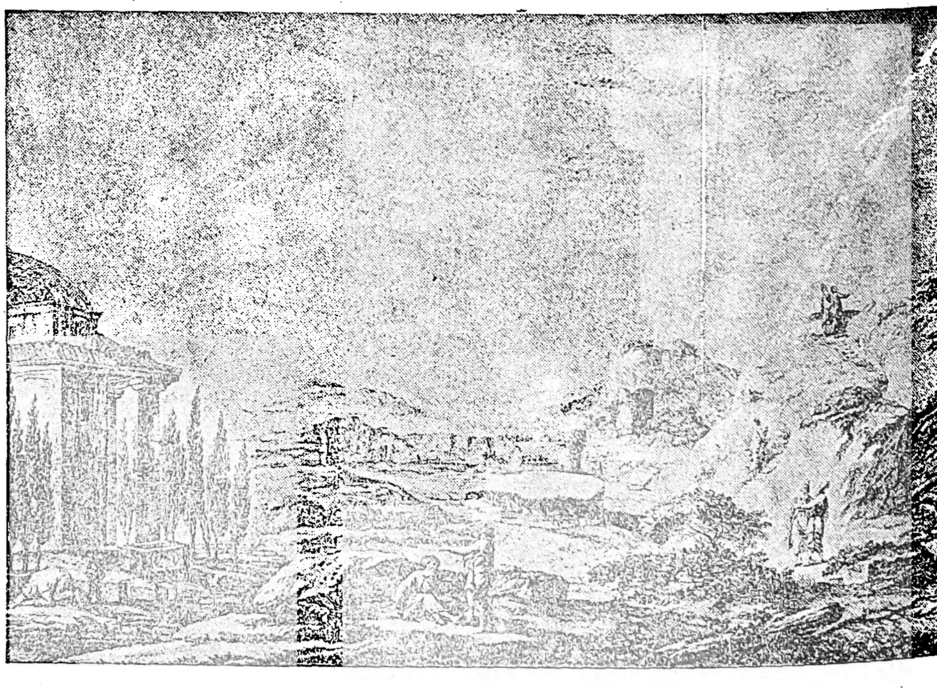

Τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν: Ἡ πνὺξ κατὰ τὸν 1.Ϥ αἰῶνα.
Δεξιὰ οἱ λόφοι τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ Μουσείου. Ἀριστερὰ του;κικὸν τέμενος.
M. Leroy «Ἐρείπια καὶ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος», Παρίσιοι 1758. Ἐκ τῆς συ,λογῆς τοῦ κ. Π. Καμπᾶ].

δέχθησαν δὲ ἐν φρενί ειδι ἐνθουσιασμοῦ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀντιπρο σωπεῖαι ὅλης τῆς Ἑλλάδος, καθόσον εἶχον προσ: ληθῆ εἰς τοὺς γάμους οἱ δήμαρχοι τῆς Ἑλλάδι ; ὅλοι, προσδώσαντες μὲ τὰς ποικίλας ἐνδυμασίας των ἔκτακτον γραφικότητα εἰς τὰς τελετὰς τῶν γάμων. Ἡ πόλις τῶν Ἀθη-

Digitized by Google

νῶν διὰ χειρὸς τοῦ Δημάρχου Τιμ. Φιλήμονος προσέφερεν ὡραιοτάτην ἀνθοδέσμην εἰς τὴν πριγκίπισσαν, κατακτήσασαν τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ μάλιστα ὅταν μετὰ δύο ἔτη, διαμαρτυρομένη τὸ δόγμα, ἠσπάσθη τὴν ὀρθοδοξίαν βαπτισθεῖσα.

Τὸ προηγούμενον ἔτος αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἑορτάσει τοὺς γάμους τῆς ἰδιαιτέρως συμπαθοῦς παρὰ τῷ Ἀθηναϊκῷ λαῷ βασιλοπούλας, τῆς ὡραιοτάτης πριγκιπίσσης Ἀλεξάνδρας μετὰ τοῦ Ρώσου Μεγάλου Δουκὸς Παύλου Ἀλεξάνδροβιτς, τῆς ὁποίας μετὰ τρία ἔτη (Σεπτέμβιον τοῦ 1891) ἐθρήνησαν τὸν πρόωρον θάνατον.

Οἱ γάμοι τῶν πριγκίπων καὶ πριγκιπισσῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Δυναστικοῦ Οἴκου παρέσχον εἰς τὰς Ἀθήνας ἀλλεπαλλήλους τὰς εὐκαιρίας ἑορτῶν μεγαλοπρεπῶν, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ὁποίων τὰ μέγιστα συνέβαλεν ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς μὲ τὴν ἔμφυτον φιλοξενίαν του, ἣν πανηγυρικῶς ἐξεδήλου εἰς πᾶσαν ἐπίσκεψιν ξένων ἐστεμμένων ἢ καὶ ἄλλων ἐπισημοτήτων ἢ διασημοτήτων, περιβαλλομένων μὲ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμὸν πολλάκις ἐξικνούμενον ὑπὲρ τὸ μέτρον, ὥστε ἡ φιλοξενία τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐμφανίζεται ὡς *ξενοφιλία*. Εἰς τοῦτο ἐκινεῖτο ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐκ τῆς ἐμφύτου, ὡς εἴπομεν, αἰσθηματικότητός του καὶ τῆς φιλεορτοσύνης του, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μερίμνης του ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων, οἷα πολλὰ εἶχε τότε ἐκκρεμῆ ἡ Ἑλλάς, προσδοκῶσα τὴν αἰσίαν αὐτῶν λύσιν καὶ ἐκ τῆς συνηγορίας τῶν διαφόρων φιλελλήνων—τίτλος ὅστις δὲν ἐχρειάζετο καὶ πολλὰ διὰ ν' ἀποκτηθῇ ἢ ν' ἀποδοθῇ —πολλα, ὅμως ὑποστᾶσα ἐν τούτω ἀπογοητεύσεις ἢ διαψεύσεις ἐλπίδων, ἐξ ὧν δὲν ἀπέμεινεν ἄλλο τ.. εἰμὴ διάφορα ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν τοίχων ξενικὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐτιμήθησαν ἑκάστοτε διάφοροι ὁδοὶ τῶν Ἀθηνῶν, τινὰ τῶν ὁποίων κινοῦν σήμερον εἰς ἀπορίαν, ἂν μή τι ἄλλο. Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις, ἀνταποκρινομένη ἴσως κἄποτε πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἀπέβη κατόπιν σφαλερά, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιζημία, ὅταν, σὺν τῇ ἐξελίξει τῆς Εὐρώπης, τὰ διάφορα διεθνῆ ζητήματα ἐξέφυγον τοῦ κύκλου τῶν προσωπικῶν προτιμήσεων τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς πλατωνικῆς στοργῆς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, περιελθόντα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὑπολογιστικῆς καὶ πραγματιστικῆς διπλωματίας.

Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. —Ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας σελίδας τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ βασιλέως Γεωργίου Α' ὑπῆρξαν αἱ δύο Ὀλυμπιάδες τοῦ 1896 καὶ τοῦ 1906.

Οἱ πρῶτοι ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες τοῦ 1896 ἐθεωρήθησαν, καὶ ἦσαν πράγματι, ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, σταθμὸς σημαντικὸς καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τῶν Ἀθηνῶν ἰδιαίτατα τῆς ἱστορίας. Οἱ συρρεύσαντες κατ' αὐτοὺς εἰς Ἀθήνας ξένοι καὶ οἱ ἐπίσημοι ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς Ἀθήνας, πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, πρόοδον. Κατὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτούς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων νικῶν, κατήγαγεν ἡ Ἑλλὰς καὶ τὴν νίκην ἐν τῷ Ἀθηναϊκωτάτῳ ἀγωνίσματι τοῦ Μαραθωνίου δρόμου, διὰ τοῦ ἐξ Ἀμαρουσίου Σπύρου Λούη.

Λαμπρότεροι ἔτι ἐτελέσθησαν ἐν τῷ παλλεύκῳ Σταδίῳ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1906 οἱ δεύτεροι ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, λαμπρότεροι καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τούτοις ἐπίσκεψιν ξένων ἐστεμμένων καὶ διὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἐλθόντων εἰς Ἀθήνας ἀθλητῶν καὶ θεατῶν καὶ διὰ τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς διαρρευσάσης δεκαετίας πρόοδον ἐν τῇ πόλει. Κατ' αὐτοὺς ἡ Ἑλλὰς ἐπιτυχῶς ἀντεπροσωπεύθη διὰ τῶν δημοφιλῶν ἀθλητῶν Γεωργαντᾶ, Τσικλητήρα, Δώριζα, Τοφάλου, τῶν σκοπευτῶν Ὀρφανίδου καὶ Σκαρλάτου, τοῦ σπαθιστοῦ καθηγητοῦ Γεωργιάδου καὶ ἄλλων ἐπιτυχόντων ὅπως ἡ Ἑλλὰς ἔλθῃ δευτέρα εἰς νίκας (πρώτας, δευτέρας καὶ τρίτας).

Ἐπανάστασις τοῦ 1909. — Παρὰ τὴν ὡμολογημένην πρόοδον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α', κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δυσφορία τις ἐγεννήθη παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ ἐνετείνετο καὶ ἐξεφαίνετο, φυσικῶς ζωηροτέρα, ἐν Ἀθήναις. Δὲν θ' ἀνερευνήσωμεν ἐνταῦθα τὰ αἴτια τῆς δυσφορίας ταύτης, οὐδὲ θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς γενικώτερον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ οὐχὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐνδιαφερούσας ἐκσπάσεις της, περιοριζόμενοι νὰ περιγράψωμεν ὅσα ἀποκλειστικῶς καὶ κυρίως τὰς Ἀθήνας ἀφορῶσιν. Ἡ δυσφορία αὕτη ἐξεδηλοῦτο διὰ καταφορᾶς ἐναντίον τῆς «*φαυλοκρατίας*» καὶ τῆς «*συναλλαγῆς*», ἐνίοτε δὲ καὶ παρά τισιν εἰς μεμψιμοιρίας κατὰ τῆς Βασιλείας, τῆς «*Αὐλοκρατίας*» καὶ τῶν Πριγκίπων. Ἡ δυσφορία αὕτη προσέλαβεν ἐκδηλοτέραν καὶ συγκεκριμένην μορφὴν διὰ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὰ πολιτικὰ παρασκήνια τῶν ἐν Ἀθήναις συντεχνιῶν, τῶν ὁποίων οἱ πρόεδροι καθ' ἑσπέραν σχεδόν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι, ἀνεζήτουν διεξόδους ἐκ τῆς τελματώδους καταστάσεως. Διάφοροι σύλλογοι ἀναφανδὸν ἠσχολοῦντο εἰς παρασκευὰς ἐπαναστάσεων, καὶ εἰς τὰ καφενεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἐκοινολογοῦντο σχεδιαζόμενα κινήματα καὶ ἀνατροπαὶ καὶ ἐβυσσοδομοῦντο νύκτες Ἁγίων Βαρθολομαίων. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α', οὐδέποτε ἐγκαταλείψας τὴν προσφιλῆ του συνήθειαν, ὅπως περιέρχεται τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τὰς σκολιωτέρας, μόνος ἢ μεθ' ἑνὸς τῶν ὑπασπιστῶν του πεζῇ, εὐθυτενής, μὲ πολιτικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἕνα λεπτὸν μπαστουνάκι ἀνὰ χεῖρας, πολλάκις κατὰ τὰς περιπλανήσεις του ταύτας ἀντελήφθη τοὺς ἐναντίον τῆς καταστάσεως πραγμάτων καὶ αὐτοῦ ψιθυρισμούς. Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν περιέλαβε τότε τὰς ἀκαθορίστους κἄπως διεκδικήσεις του εἰς τὴν λέξιν *ἀνόρθωσις*, ἐν τῇ ἐπιδιώξει δὲ ταύτης καὶ τῆς καταλύσεως τῆς «φαυλοκρατίας» καὶ τῆς «συναλλαγῆς», ἔδωκεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν κίνημα τῆς 15ης Αὐγούστου τοῦ 1909, πρὸς ὃ ἐπί τινας ἡμέρας ἐτήρησε διστακτικὴν ἐπιφυλακτικότητα, τὴν λαϊκὴν κύρωσιν διὰ τοῦ μεγάλου συλλαλητηρίου τῆς 14ης Σεπτεμβρίου τοῦ ὀργανωθέντος ὑπὸ τῶν συντεχνιῶν.

Ὁ Ἀθηναϊκὸς λαὸς ἐπρωτοτάστησεν εἰς τὸν ἐπακολουθήσαντα ἀνακαινιστικὸν ὀργασμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπρωταγωνίστησεν εἰς τὰ διαρκούσης τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου γεγονότα, μὴ ἐκτραχυνθέντα εὐτυχῶς εἰς αἱματοχυσίας, ἀλλὰ περιορισθέντα εἰς διαδηλώσεις, συλλαλητήρια, συνελεύσεις, ψηφίσματα καὶ ὀξείας μὲν καὶ σφοδράς, ἀλλ' ἄνευ ἀπευκταίων συνεπειῶν συζητήσεις.

Ἡ πυρκαϊὰ τῶν Ἀνακτόρων. — Διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909 ἐξερράγη τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἡ πυρκαϊὰ τῶν Ἀνακτόρων, ἀποδοθεῖσα ὑπὸ τῶν διαδόσεων τῆς νυκτὸς εἰς ἀντιδυναστικοὺς σκοπούς, ὀφειλομένην ὅμως, ὡς ἐξηκριβώθη τὴν ἐπαύριον, εἰς ἁπλῆν ἠλεκτρικὴν ἕνωσιν. Τὸ γεγονός, ὡς εἰκός, συνετάραξε τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν διανυκτερεύσαντα ἔξω τῶν Ἀνακτόρων καὶ παρακολουθοῦντα τὰς προσπαθείας τῶν πυροσβεστῶν, οἵτινες μὲ κινδύνους καὶ θυσίας κατώρθωσαν τέλος νὰ ἐντοπίσουν τὸ πῦρ εἰς ἓν διαμέρισμα. Τὴν νύκτα ἐκείνην, εἰδοποιηθείσης ὑπό τινος αὐλικοῦ τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, ἐκλήθη ὑπὸ ταύτης καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἀθήνας ἄγημα ἔκ τινος ἐλλιμενισμένου ἐν Πειραιεῖ Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ καὶ διὰ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν κατάσβεσιν τοῦ πυρός, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ προλάβῃ ἐνδεχόμενόν τινα κίνδυνον τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ὄχι ἐκ τοῦ πυρός, ἀλλ' ἐκ τῶν θέντων τὸ πῦρ ἀντιδυναστικῶν, ὡς ἐπιστεύετο τὴν νύκτα ἐκείνην. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀγγλικοῦ ἀγήματος μὲ ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν του ἐξένισε τὸν λαὸν προσβληθέντα ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς ὑπονοίας ὅτι διενοεῖτο ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ Βασιλέως, θιγέντα δ' ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας του ἐκ τῆς ἀπροκαλύπτου ταύτης ξενικῆς ἐπεμβάσεως. Δυσμενεῖς ἤρχισαν γογγυσμοὶ καὶ ἠπειλήθησαν σκηναὶ ξενηλασίας, πλὴν τὸ ἐπεισόδιον διηυθετήθη αὐθεσπερεὶ καὶ ἐντὸς ἐλαχίστης ὥρας, διότι ὁ κατελθὼν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Δεκελείας Βασιλεὺς Γεώργιος, πληροφορηθεὶς ταῦτα παρά τινος ὑπασπιστοῦ του, ἐκάλεσεν ἀμέσως παρ' αὐτῷ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀγήματος Ἄγγλον ἀξιωματικόν, καὶ ἀφοῦ τὸν ηὐχαρίστησε, τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ πλοῖον του, μὴ οὔσης ἀπαραιτήτου τῆς βοηθείας του, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο πρὸς μεγάλην ἱκανοποίησιν τοῦ λαοῦ.

Παρελθούσης τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς καταιγίδος, αἱ Ἀθῆναι ἐπανεῦρον πάλιν τὴν πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Οἰκογένειάν του συμπάθειαν καὶ στοργήν, ὁ θαλερὸς δὲ βασιλεὺς κατὰ τοὺς ἀνὰ τὰς Ἀθηναϊκὰς ὁδοὺς περιπάτους του συνήντα καὶ πάλιν τὴν αὐτήν, ὡς καὶ πρότερον, ἐγκαρδιότητα καὶ εὐλάβειαν.

ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α'. — Ἐπηκολούθησεν ἡ ἐποποιΐα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, τὴν εὐτυχῆ τῶν ὁποίων ἐξέλιξιν παρηκολούθησαν μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ αἱ Ἀθῆναι. Αἱ κυρίαι τῶν Ἀθηνῶν, πρωτοστατούσης τῆς Βασιλίσσης μετὰ τῶν πριγκιπισσῶν, ἔσπευσαν εἰς τὰ νοσοκομεῖα πρὸς περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν. Ἀλλεπάλληλοι ἤρχοντο εἰς Ἀθήνας αἱ ἀναγγελίαι τῶν νικῶν τοῦ ὑπὸ τὸν Διάδοχον Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, προκαλοῦσαι φρενίτιδας χαρᾶς. Αἱ ἐφημερίδες ἐκυκλοφόρουν ἐκδόσεις ἐπὶ ἐκδόσεων διὰ ν' ἀναγγείλωσι πρὸς τὸν λαὸν τὰς νίκας τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Ἀλλ' ἐν τῇ μέθῃ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μπιζανίου, ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, μετ' ἐλαχίστας ἡμέρας, τὴν νύκτα τῆς 5ης Μαρτίου 1913, ἡ εἴδησις τῆς δολοφονίας τοῦ Βασιλέως ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου εἶχε μεταβῇ παρακολουθῶν τὸν θριαμβευτὴν στρατόν. Πένθος καὶ κατήφεια κατέλαβε πάντας διὰ τὴν τραγικὴν τύχην τοῦ δημοφιλοῦς Βασιλέως πίπτοντος ὑπὸ δολοφόνον σφαῖραν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐπραγματοῦντο τὰ ἐθνικὰ ὄνειρα καὶ ἐδοξάζετο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ υἱός του.

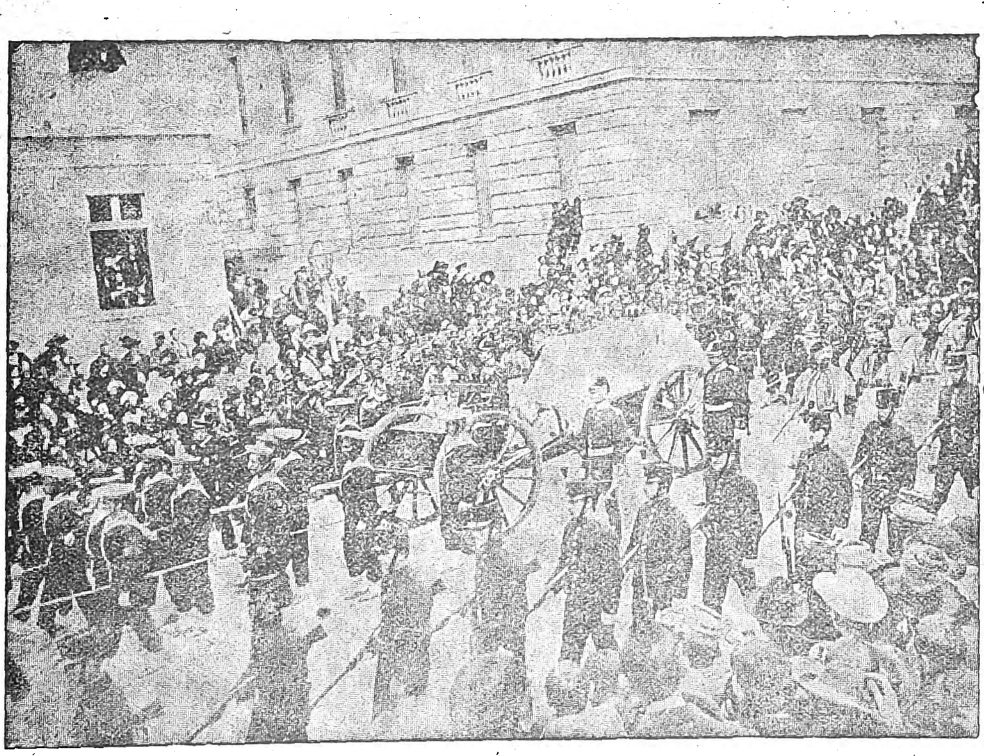

Τὸ σκῆνος Γεωργίου τοῦ Α' τεθειμένον ἐπὶ κιλλίβαντος, σύρεται ὑπὸ ναυτῶν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ.
Εἰκὼν ἀπὸ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς]

Αἱ οἰκίαι ὡς καὶ τὰ καταστήματα τῆς πόλεως ἐκαλύφθησαν διὰ μελανῶν καὶ ἰοχρόων κρεπίων (τότε τὸ πρῶτον καθιερουμένου ὑπὸ τῆς νέας Βασιλίσσης Σοφίας τοῦ χρώματος τούτου ὡς ἐνδεικτικοῦ πένθους) καὶ πάντες θερμὰ ἔχυσαν δάκρυα ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σοροῦ, ὅταν τὸ σκήνωμα τοῦ Γεωργίου Α', μεταφερθὲν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Ἀθήνας, ἀπετέθη ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μητροπόλεως εἰς τριήμερον λαϊκὸν προσκύνημα. Κατασυνεκίνησε τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν τὸ θέαμα τῶν υἱῶν τοῦ μεταστάντος βασιλέως, κομιζόντων ἐπ' ὤμων τὸ περικλεῖον τὸ σῶμα τοῦ Πατρός των φέρετρον, καὶ τῆς βασιλίσσης Ὄλγας παρακολουθούσης συντετριμμένης τὴν ἐκφορὰν ἐφ' ἁμάξης. Ἑορτασθείσης ἐν τῷ μεταξύ, τὴν 8ην Μαρτίου, τῆς στέψεως τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου μετὰ συγκεκρατημένου ὡς ἐκ τοῦ πένθους, ἀλλὰ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐτελέσθη ἐν Ἀθήναις ἡ κηδεία τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' μετὰ πρωτοφανοῦς μεγαλοπρεπείας, παραστάντων ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Αὐλῶν, ἀντιπροσωπειῶν ὅλων τῶν ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν σωμάτων, μετὰ τῶν διατρήτων ἐξ ἐχθρικῶν σφαιρῶν σημαιῶν των, ἀγημάτων ὅλων τῶν ξένων στόλων καὶ παρακολουθοῦντος ἐν εἰλικρινεῖ καὶ βαθείᾳ συγκινήσει ὅλου τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ στοιβαχθέντος σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὰς ὁδοὺς ὅθεν διῆλθεν ἡ νεκρώσιμος πομπή.

Ἀλματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἀθηνῶν.—Ἡ περίοδος τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον, ἀλλὰ μέγιστον βῆμα τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν τελευταίαν ἁλματικὴν πρόοδον. Ἡ λόγῳ τῆς ἐπιστρατεύσεως παραμονὴ καὶ διέλευσις μεγάλου κινητοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῇ πόλει προσέδωκεν αἰφνι-

Digitized by Google

δίως τεραστίαν ὤθησιν. Τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ ἑστιατόρια, τὰ καφενεῖα καὶ λοιπὰ κέντρα εἶδον ἡμέρας πλουσιωτάτων εἰσπράξεων. Καὶ ἔκτοτε μὲν ἤρχισε παρατηρουμένη ἡ περὶ τὰ ἐν γένει ἔξοδα τῆς ζωῆς ἀκρίβεια, ἀλλ' ἐκ παραλλήλου, καὶ εἰς ἀντίκρυσμα, ἤρχισε τονουμένη καταπληκτικῶς ἡ ἐμπορική, βιομηχανικὴ καὶ παντοία κίνησις ἐν τῇ πόλει.

Γενικῶς εἰπεῖν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Γεωργίου Α΄ ἐπετέλεσε προόδους τεραστίας, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως καὶ πληθυσμοῦ, ὅσον καὶ ἐξωραϊστικῆς.

Ἐκτὸς τῆς εὐεργετικῆς διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἀθηνῶν δράσεως τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας φιλάνθρωπος δρᾶσις. Ὠργάνωσε τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὰ λοιπὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα τῆς πόλεως, κινήσασα ἐνεργῶς πρὸς φιλανθρωπίαν καὶ εὐποιΐαν τὰς Ἀτθίδας, διαγωνιζομένας νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμά της. Ἀξιοσημείωτος ἐπίσης ὑπῆρξε καὶ τῶν πριγκιπισσῶν ἡ δρᾶσις, πρωτοστατούσης εἰς φιλοπόλιδα ἐνεργητικότητα τῆς πριγκιπίσσης (Βασιλίσσης ἔπειτα) Σοφίας, εἰς ἣν ὀφείλουν αἱ Ἀθῆναι τὰς πλείονας τῶν ἐπὶ τῶν πέριξ λόφων ἀναδασώσεων. Κ. Θ. Π.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΠΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ καὶ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1922 εἰς τὸ ἄρθρον *Ἑλλὰς* καὶ τὰς λέξεις *Κωνσταντῖνος*, *Ἀλέξανδρος*, *Γεώργιος*, *Βενιζέλος κ.λ.π.*

ΑΘΗΝΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ.— Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἐπαναστατικῆς νυκτός, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνετράπη βιαίως ἡ Α΄ Δυναστεία καὶ ἐξώσθη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, αἱ Ἀθῆναι εἰσῆλθον εἰς νέαν πολιτικὴν ζωήν, τῆς ὁποίας τὰ στάδια ὑπῆρξαν μεγάλα καὶ θυελλώδη. Μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ Ἀθῆναι ἔζων ζωὴν συνωμοτικὴν καὶ ἐπαναστατικήν. Ἀπὸ τῆς 12ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 αἱ ἄκρατοι ἐλευθερίαι ἐπέτρεψαν τὴν δημιουργίαν τῆς κατὰ τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα πολιτικῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν αἱ Ἀθῆναι ἐτήρησαν τάξιν καὶ χρηστότητα παραδειγματικήν, οὐδεμία δὲ ἀσχημία ἐκηλίδωσε τὸ μέγα γεγονὸς τῆς ἀνατροπῆς ἑνὸς θρόνου καὶ τῆς ἐκ θεμελίων καταρρεύσεως ἑνὸς πιεστικοῦ καθεστῶτος. Οἱ πολῖται τῶν Ἀθηνῶν οὔτε ἠσχημόνησαν κατ' ἀλλήλων, οὔτε προέβησαν εἰς ἐκδικήσεις ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων των. Κατὰ τὰ πρῶτα μόνον βήματα τῆς πολιτικῆς συντάξεως, σοβαρὸς ἠπείλησε τὴν πρωτεύουσαν κίνδυνος ἐκ τῆς κατ' αὐτῆς ἐπιχειρηθείσης ἐκστρατείας τοῦ Θεοδ. Γρίβα, τοῦ ὁποίου ὅμως ὁ αἰφνίδιος ἐν Μεσολογγίῳ θάνατος ἀνέκοψε καὶ ἐξεμηδένισε μεγάλας καὶ σοβαρὰς διαταραχάς.

Ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἐν Ἀθήναις ἤρξατο τότε διὰ τῆς συγκροτήσεως τῶν πολιτικῶν κομμάτων καὶ τῆς ἀνασυντάξεως καὶ ἀνασυνεστάσεως τῶν πολιτικοστρατιωτικῶν φαλάγγων, ἤτοι τῆς Ἐθνοφυλακῆς ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς Πανεπιστημιακῆς φάλαγγος ἀφ' ἑτέρου. Τὸ σῶμα τῆς Ἐθνοφυλακῆς καὶ τὰ διάφορα τμήματα αὐτοῦ ἀνασυνεστήθησαν κατὰ τὸ ἐπὶ Ὄθωνος κρατῆσαν σύστημα. Οἱ ἐκ τῆς Ἐθνοφυλακῆς καταταχθέντες πολῖται ἐγένοντο δεκτοὶ μετ' ἐπιλογῆς· ἦσαν δὲ οὗτοι οἰκοκυραῖοι καὶ χειρώνακτες καὶ χειροτέχναι, ὑπάλληλοι καταστημάτων καὶ ἐν γένει πολῖται ἔχοντες ἔντιμον βιοποριστικὴν ἐργασίαν. Κατενεμήθησαν κατὰ τμήματα, ὡπλίσθησαν δι' ὑλικοῦ τοῦ δημοσίου καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐκπαίδευσιν χρηστῶν ἀξιωματικῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ διὰ τὴν εἰς λόχους καὶ διμοιρίας καὶ ἐνωμοτίας κατανεμηθεῖσαν Πανεπιστημιακὴν φάλαγγα. Εἰς τοὺς Ἀθηναίους πολίτας καὶ εἰς τοὺς φοιτητὰς ἀνετέθη ἡ τιμὴ τῆς φρουρήσεως τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τῶν κακοποιῶν στοιχείων καὶ τῶν ληστρικῶν, ἅτινα ἠπείλουν τὰς Ἀθήνας, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ στρατός, ὡς ἐκ τῆς παραλυσίας τῆς πειθαρχίας, ἐδείκνυε τάσεις ἀναρχικάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὡς εἰς πᾶσαν ἐπαναστατημένην πόλιν, στοιχεῖα ἄτακτα καὶ ἀνήθικα ἐξ ὅλων τῶν λιμένων τῆς Ἀνατολῆς καί, εἰς ἐπίμετρον, ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας οἱ λησταὶ ἀπὸ τῶν ἐγγὺς καὶ τῶν ἀπωτέρων νομῶν κατῆλθον πρὸς τὴν Ἀττικὴν μὲ τὴν ἐλπίδα καλῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὴν πολυάνθρωπον καὶ πλουσιωτάτην πρωτεύουσαν.

Ἀλλ' ἡ ἐλευθέρα πολιτικὴ ζωή, ἡ συγκρότησις τῶν κομμάτων, αἱ γεννηθεῖσαι ἀντιγνωμίαι, αἱ ἀντιθέσεις τῶν προσωπικῶν συμφερόντων, αἱ διαιρέσεις τοῦ στρατοῦ, τὸ φιλάρπαγον πολλῶν βαθμοφόρων, ἔρριπτε καθ' ἑκάστην εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὰ σπέρματα ἐρίδων καὶ ἀνησυχιῶν καὶ προπαρεσκεύαζε τὸ εὔφλεκτον ὑλικὸν ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον δύο ἐμφύλιοι ρήξεις, ἡ μία χειροτέρα καὶ αἱματηροτέρα τῆς ἄλλης, αἱ δὲ ἐπαναστατικαὶ ἀρχαὶ ἀπέβαλον τὴν ἀρχικὴν σωφροσύνην των καὶ ἐρρίφθησαν καὶ αὗται εἰς τὸν αἱματηρὸν ἀγῶνα ἀδόξων καὶ κομματικῶν αἱματοχυσιῶν.

Κατὰ τὸ στάδιον τῶν ρήξεων τούτων ἐν τῇ πρωτευούσῃ, κατὰ τὰς ὁποίας ὑπουργοὶ ἠχμαλωτίζοντο πρὸ τῶν ὑπουργείων των ὑπὸ στασιασάντων στρατιωτικῶν τμημάτων καὶ οἱ λησταὶ τῶν ὀρέων ἀνεμιγνύοντο καὶ συναδελφοῦντο μετὰ στρατιωτῶν καὶ χωροφυλάκων, ἐπέδειξαν διαγωγὴν ἐξαίρετον καὶ λίαν τιμητικήν, ἀπὸ ἀπόψεως γενναιότητος καὶ αὐτοθυσίας ὑπὲρ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, οἱ εἰς τμήματα ἔνοπλα στρατιωτικὰ ὀργανωθέντες Ἐθνοφύλακες. Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται ἐπολέμησαν ἢ στῆθος πρὸς στῆθος εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ ὁδοφράγματα ἢ πολιορκοῦντες καὶ πολιορκούμενοι ἀπὸ τῶν στεγῶν καὶ τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων καὶ ἀπέβησαν σπουδαῖοι συντελεσταὶ τῆς ἥττης τῶν ἀσυνειδήτων στρατιωτικῶν καὶ τῶν ληστῶν καὶ ἔσωσαν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἴκους των καὶ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὴν λεηλασίαν· ἀλλ' ἔσωσαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν καταβύθισιν εἰς τὴν πλέον ἀποτροπαίαν ἀναρχίαν καὶ καταστροφήν. Ἐτιμήθησαν δὲ τότε μεγάλως οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται καὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς τάξεως καὶ ὑπὸ τῶν ξένων.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Β΄ Δυναστείας οἱ Ἀθηναῖοι ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐμπεδώσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας, μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος τῷ 1863 ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐκλογαί, αἵτινες, ἐνῷ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τοῦ Βασιλείου δὲν διεξήχθησαν ἄνευ συρράξεων καὶ ἀταξιῶν, ἐν Ἀθήναις ἐνηργήθησαν κοσμίως καὶ φιλησύχως. Καὶ ἔδιδε μὲν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἡ πρωτεύουσα εἰς τὸ ἄλλο Βασίλειον τὰ πρὸς μίμησιν παραδείγματα τῆς πολιτικῆς εὐκοσμίας, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον χρόνον, οἱ σφοδρότατοι πολιτικοὶ ἀνταγωνισμοὶ ἔμελλον νὰ δημιουργήσουν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας κατάστασιν πολιτικῶν πραγμάτων λίαν ταραχώδη καὶ ἐν πολλοῖς ἄτακτον καὶ ἄκοσμον.

Τὰ κόμματα.— Ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἱδρύθησαν καὶ ἔδρασαν τὰ ἑξῆς πολιτικὰ στραταρχεῖα:

α΄) Τὸ *Βουλγαρικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Δημ. Βούλγαρη, ἐξ Ὕδρας, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Πινακωτῶν, νῦν Χαρ. Τρικούπη.

β΄) Τὸ *Κουμουνδουρικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Ἀλεξ. Κουμουνδούρου, Λάκωνος, ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς πλατείας Ἐλευθερίας, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, τῆς καὶ πλατείας Κουμουνδούρου λεγομένης.

γ΄) Τὸ *Δεληγεωργικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Ἐπ. Δεληγεώργη, ἐκ Μεσολογγίου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων.

δ΄) Τὸ *Ζαϊμικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Θρασ. Ζαΐμη, ἐκ Καλαβρύτων, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς καὶ Λυκούργου.

ε΄) Τὸ *Τρικουπικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Χαρ. Τρικούπη, ἐκ Μεσολογγίου, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Μαυρομιχάλη.

στ΄) Τὸ *Δηλιγιαννικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Θ. Δηλιγιάννη, ἐκ Γορτυνίας, εἰς δύο μακροχρόνια στρατόπεδα, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ζήνωνος καὶ τῆς ὁδοῦ Γ΄ Σεπτεμβρίου.

ζ΄) Τὸ *Ραλλικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Δ. Ράλλη, ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου.

η΄) Τὸ *Θεοτοκικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Γεωρ. Θεοτόκη, ἐκ Κερκύρας, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου.

θ΄) Τὸ *Μαυρομιχαλικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Κυρ. Μαυρομιχάλη, ἐκ Λακωνίας, ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας.

ι΄) Τὸ *Βενιζελικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Ἐλευθ. Βενιζέλου, ἐκ Κρήτης, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου.

ια΄) Τὸ *Γουναρικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Δημ. Γούναρη, ἐκ Πατρῶν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Γ΄ Σεπτεμβρίου.

ιβ΄) Τὸ *Στρατικόν*, ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ του Νικολ. Στράτου, ἐκ Τριχωνίας, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κηφισσιᾶς.

Ἅπαντα τὰ κόμματα ταῦτα ἔφερον διαφόρους προσωνυμίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας συνετάσσοντο οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, ὡς «*Συνταγματικόν*», «*Ἐθνικόν*», «*Προοδευτικόν*», «*Φιλελευθέρων*», «*Λαϊκόν*», καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπέβησαν ἅπαντα προσωπικά, καὶ μόνον τὰ σύγχρονα δύνανται νὰ νοηθῶσιν ὡς πραγματικὰ κόμματα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα συντάσσονται οἱ πολῖται ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῶν πολιτειακῶν αὐτῶν ἀντιλήψεων καὶ πεποιθήσεων.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ, παραλλήλως πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων, ἔδρων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κομματάρχαι, οἵτινες εἶχον λάβει τὴν προσωνυμίαν *Ἀττικάρχαι*. Ἡ προσωνυμία δ' αὕτη ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν περίοδον τῶν μεγάλων κομματικῶν ἀγώνων μεταξὺ τῶν δύο μεγαλυτέρων κομμάτων, ἅτινα εἶδεν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862, τὸ τοῦ Τρικούπη καὶ τὸ τοῦ Δηλιγιάννη.

Οἱ οἶκοι τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἀπετέλουν τὰς πολιτικὰς ἀκροπόλεις ἐν τῇ πρωτευούσῃ, καὶ τὸ γραφεῖον τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ ἀπόρρητον ἐπιτελικὸν γραφεῖον τοῦ κόμματος. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς δὲ οἱ οἶκοι τῶν ἀρχηγῶν ὡς καὶ τῶν Ἀττικαρχῶν ἦσαν τὰ φρούρια καὶ τὰ στρατοπεδαρχεῖα τῶν κομμάτων. Ὑπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ κομματικὴν διαπάλην οἱ Ἀθηναῖοι εἶδον ἡμέρας ἡμιαγρίου ἑορτασμοῦ ἐκλογικῶν θριάμβων, ὅπως εἶδον καὶ ἡμέρας καὶ νύκτας τρόμου καὶ φρίκης.

Τὰ τρομοκρατικὰ γεγονότα τῶν Ἀθηνῶν τὰ ἀπορρεύσαντα ἀπὸ τῆς κομματικῆς ἢ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς διαπάλης ὑπῆρξαν τὰ ἑξῆς, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἀπὸ τῆς νυκτὸς τῆς 10ης πρὸς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου 1862 μέχρι σήμερον, κατὰ τὰς προσωνυμίας, αἵτινες ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῶν συγχρόνων:

α΄) Τὰ *Φεβρουαριανὰ* (1863), β΄) τὰ *Ἰουνιακὰ* (1863), γ΄) τὰ *Πατριωτικὰ* (τοῦ Σπόνεκ, 1864), δ΄) τὰ *Κρητικὰ* (1867), ε΄) τὰ *Οἰκουμενικὰ* (1879), στ΄) τὰ *Ἐθνικὰ* (1886), ζ΄) τὰ *Πανεπιστημιακὰ* (1896), η΄) τὰ *Ἀναρχικὰ* (1897), θ΄) τὰ *Εὐαγγελιακὰ* (1902), ι΄) τὰ *Ἐπαναστατικὰ* (1909), ια΄) τὰ *Στασιαστικὰ* τοῦ ναυτικοῦ (1909), ιβ΄) τὰ *Νοεμβριανὰ* (1916), ιγ΄) τὰ τῆς *ἐξώσεως τοῦ Κωνσταντίνου* καὶ τῆς *πολιτικῆς μεταβολῆς* (1917), ιδ΄) τὰ *Ἰουλιανὰ* (1920) καὶ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς *ἐπαναστάσεως τοῦ 1922* μέχρι τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς Δημοκρατίας, ὡς καὶ ἡ διάλυσις τῶν *Δημοκρατικῶν ταγμάτων*.

Καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων τούτων αἱ Ἀθῆναι διῆλθον ἡμέρας καὶ νύκτας ἀγωνίας καὶ εἰς τὰ πλεῖστα ἔδρασαν Ἀθηναῖοι πολῖται κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν κομματικῶν ἢ πολιτικῶν πεποιθήσεών των. Ἡ ἐλευθέρα πολιτικὴ ζωὴ ἀνέπτυξε τὴν κομματικὴν διαπάλην, ἄνευ τῆς ὁποίας ἄλλως τε, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ὑγιοῦς ἀντιθέσεως, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ πολιτικὴ ζωή. Οὕτω τὰ διάφορα κόμματα συνεκροτήθησαν καὶ ὠργανώθησαν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τάξιν καὶ σύνθεσιν ἥτις ἐκλείπει σήμερον καὶ ἐν πολλοῖς ἐξέλιπε πρὸ πολλοῦ.

Ἡ ὀργάνωσις τῶν κομμάτων ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ πυρῆνος, ἀπέβλεπεν εἰς τὸν προσεταιρισμὸν φίλων καὶ ὀπαδῶν ἀφωσιωμένων διὰ τῶν ὁποίων ἐπηύξανον τὰ στελέχη καὶ ἰσχυροποιεῖτο τὸ κόμμα, ὅπερ ἠγωνίζετο νὰ ἐπιδείξῃ τὴν δύναμίν του κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἀλλὰ τῶν ἐκλογῶν προηγεῖτο ἡ ὀργάνωσις τῶν συγκεντρώσεων καὶ τῶν διαδηλώσεων. Ἀμφότεραι αἱ ἐκδηλώσεις αὗται ἀπετέλουν ἰδιαιτέραν τέχνην πανουργίας, ἐπιτηδειότητος καὶ γενναιότητος, διότι δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμέναι καὶ κινδύνων. Ἡ λαϊκὴ πολιτικὴ ζωὴ τῆς πρωτευούσης ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὸ στάδιον τὸ προηγούμενον τῶν ἐκλογῶν κατὰ τρόπον θορυβώδη, πανηγυρικὸν καὶ οὐχὶ σπανίως αἱματηρόν. Ἡ οἰκία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κόμματος καὶ πρὸ παντὸς αἱ οἰκίαι τῶν ὑποψηφίων εἶχον ὀρθανοίκτους τὰς θύρας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, μόνον δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ἐχρησιμοποιήθησαν ἰδιαίτερα ἐκλογικὰ *σαλόνια* τῶν κομμάτων, διὰ τῆς ἱδρύσεως τῶν ὁποίων ἀπηλλάγησαν τῆς φθορᾶς αἱ οἰκίαι τῶν πολιτευτῶν τῆς πρωτευούσης.

Μέχρι τοῦ 1885 περίπου οἱ ὑποψήφιοι βουλευταὶ ἢ δήμαρχοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δέχωνται τοὺς πάντας εἰς τὴν οἰκίαν των καὶ νὰ προσφέρουν ἀφειδῶς οἶνον καὶ μεζέδες, ρακὴν καὶ καπνὸν εἰς χῦμα μετὰ σιγαροχάρτου. Ὁ Ἀθηναῖος πολίτης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φίλου του ὑποψηφίου εὕρισκε τὴν ἀνάπαυσιν τῆς βραδυᾶς του, συνεζήτει καὶ συνωμίλει μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὸ κόμμα του καὶ μετ' ὀργῆς καὶ περιφρονήσεως διὰ τὸ κόμμα τῶν ἀντιπάλων.

Μία ἐκλογὴ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκλόνιζεν οἰκονομικῶς καὶ τὸν πλουσιώτερον ὑποψήφιον, ὄχι διότι ἠγόραζε ψήφους, διότι οὐδεὶς ἐν Ἀθήναις ἐπέτυχεν, ἢ βουλευτὴς ἢ δήμαρχος, διὰ τῆς ἐξαγορᾶς ψήφων, ἀλλὰ διὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀφειδεῖς δαπάνας. Σὺν τῷ χρόνῳ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οἱ ὀβελίαι, οἱ μεζέδες καὶ τὸ κρασὶ ἐξέλιπον καὶ ἔμεινε μόνον ὁ καπνὸς εἰς δοχεῖα ἐπὶ τῶν τραπεζῶν, ὅπου οἱ φίλοι ἐβύθιζον τοὺς δακτύλους καὶ ἀπέσυρον συνήθως πολὺ περισσότερον τοῦ πρέποντος καπνόν, κατὰ τὸν λαϊκὸν στῖχον: *«τῆς ἀμάκας τὸ τσιγάρο γίνεται χοντρὸ μεγάλο!»*

Βραδύτερον, ὁπότε τὰ τῶν κομμάτων μετεβλήθησαν καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀναπτυχθεῖσα καὶ μεγεθυνθεῖσα, παρεῖχεν ἔδαφος πολλῶν καὶ ποικίλων κρατικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ ὑποψήφιοι καὶ τὰ συγκεκροτημένα μεγάλα κόμματα ἤντλουν τὰς δαπάνας τῶν ἐκλογικῶν ἀναγκῶν ἐκ τοῦ κοινοῦ κομματικοῦ ταμείου, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ τὰ πλείονα συνεισφέροντες ἦσαν μὲν οἱ μᾶλλον ἀφωσιωμένοι κομματικοὶ φίλοι, ἀλλ' ὄχι σπανίως καὶ οἱ ἔχοντες νὰ ἐξυπηρετήσουν διὰ τῆς ἐκλογικῆς νίκης τοῦ ἑνὸς ἢ ἄλλου κόμματος ἰδίας των κερδοσκοπικὰς βλέψεις.

Ἀπὸ τοὺς οἴκους τῶν ὑποψηφίων καὶ τῶν μεγάλων κατόπιν ἐκλογικῶν κέντρων οἱ πολῖται τῆς πρωτευούσης, συγκεντρούμενοι, προέβαινον εἰς διαδηλώσεις, μικρὰς ἢ μεγάλας, συνοικιακὰς ἢ γενικάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπεδείκνυον τὰς δυνάμεις τοῦ κόμματος διὰ τοῦ ὄγκου τῶν συγκεντρουμένων πολιτῶν. Τῶν διαδηλώσεων προηγεῖτο ὀργάνωσις καὶ μεθοδικὴ παρασκευή, ὄχι μόνον πρὸς μεγαλυτέραν συγκέντρωσιν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄμυναν καί, ἐν ἀνάγκῃ, πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Ἐποικίλλοντο δὲ αἱ παρελάσεις αὗται μὲ μουσικάς, σημαίας, ἁμάξας, βεγγαλικὰ φῶτα, ρουκέττες καί, οὐχὶ σπανίως, μὲ πυροτεχνήματα,

Digitized by Google

Ἐλάμβανον δὲ μέρος εἰς αὐτὰς καὶ χωρικοὶ τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ σουστῶν καὶ κάρρων μὲ ζουρνάδες, νταούλια καὶ κλαρῖνα. Αἱ μεγάλαι διαδηλώσεις ἠπειλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων δι' αἰφνιδιαστικῶν ἐπιθέσεων. Οἱ «παλληκαράδες» τοῦ ἑνὸς κόμματος συνήθως ἐκαιροφυλάκτουν κατὰ τῶν διαδηλώσεων τῶν ἀντιθέτων καὶ τὰς διέλυον διὰ ραγδαίων πυροβολισμῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ τραυματισμῶν καὶ φόνων. Διὰ τοῦτο ἡ διαδήλωσις διετάσσετο ὑπὸ στρατηγικὸν σχέδιον. Οἱ γενναῖοι τοῦ κόμματος μὲ τοὺς παλαιοὺς *παλληκαράδες* καὶ τοὺς μαθητευομένους τοιούτους ἐτοποθετοῦντο διαμοιραζόμενοι ἐπὶ κεφαλῆς, εἰς τὰ πλευρὰ καὶ τὴν οὐρὰν τῆς φάλαγγος τῆς διαδηλώσεως, πάνοπλοι καὶ ἕτοιμοι νὰ ἀνάψουν πῦρ κατὰ παντὸς ἀπειλοῦντος ἐχθροῦ. Ἔφιππα καὶ πεζὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα προηγοῦντο καὶ εἵποντο τῆς διαδηλώσεως, ἀλλ' ἡ παρουσία των εἰς οὐδὲν ἴσχυε νὰ προλάβῃ τὴν ρῆξιν, ὅταν ἀπεφασίζετο ὁριστικῶς τὸ «*χάλασμα*» ἢ τὸ «*στραπάτσο*». Τοιουτοτρόπως εἰς τὰς παραμονὰς ἐκλογῶν ἡ πρωτεύουσα παρουσίαζεν ἄγριον θέαμα σκηνῶν αἱματηρῶν, πιστολισμῶν καὶ φόνων καὶ τραυματισμῶν, καὶ εἰς τὰς κεντρικωτάτας ὁδοὺς καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πλατείας τῆς Ὁμονοίας καὶ τοῦ Συντάγματος, τὰ δὲ θύματα τῶν κομματικῶν τούτων συρράξεων οὐδέποτε συνήθως ἦσαν οἱ ἀντιμαχόμενοι ὀπαδοὶ τῶν κομμάτων, ἀλλὰ οἱ ἀθῶοι διαβάται, ἢ πολῖται ἐκ τῶν φιλησύχων.

Αἱ μεγάλαι διαδηλώσεις τῶν ἰσχυρῶν κομμάτων παρεῖχον ἐν τῇ πρωτευούσῃ τὸ θέαμα θορυβώδους πανηγύρεως, ἥτις συνήθως κατέληγεν, ὅπως ὅλαι αἱ παλαιαὶ πανηγύρεις εἰς τὴν πρωτεύουσαν, εἰς συμπλοκὰς μικρὰς ἢ μεγάλας. Ἡ τραγικωτέρα περίπτωσις ἦτο ἡ προσβολὴ τῆς μεγάλης διαδηλώσεως τοῦ κόμματος ὑπὸ τῶν ὁμάδων τοῦ ἀντιθέτου· τότε οἱ πυροβολισμοὶ ἔπιπτον κατὰ ἑκατοντάδας, ὁ πανικὸς ἐπηκολούθει μέγας, πλῆθος ἀνθρώπων ἐλακπατεῖτο καὶ οἱ τραυματίαι καὶ οἱ νεκροὶ ἠριθμοῦντο κατὰ δεκάδας. Αἱ ἡμιάγριαι αὗται ἐκλογικαὶ καὶ πολιτικαὶ περιπέτειαι τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ ἐκπτοήσουν τοὺς φιλησύχους πολίτας καὶ νὰ ἀποτρέψουν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μεταβάσεως πρὸς ψηφοφορίαν, οὕτω δέ, ἀποκλειομένου μέρους τῶν ψηφοφόρων τοῦ ἑνὸς κόμματος, ἤλπιζε τὸ μᾶλλον ἀδύνατον καὶ θρασύτερον νὰ ἐπιτύχῃ περισσοτέρας ἕδρας ἐν τῇ Ἀττικῇ. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον συνέβαινον φόνοι, συμπλοκαὶ καὶ διαταραχαὶ αἱματηραὶ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πρωτεύουσα μετεβάλλετο εἰς λίαν ἐπικίνδυνον πόλιν, εἰς ἣν οἱοσδήποτε πολίτης ἢ ἀστυνομικὸς ἢ στρατιώτης δὲν ἐγνώριζεν ἂν θὰ ἐπανέβλεπε τὸν ἥλιον τῆς ἐπομένης, διότι ἠδύνατο αἰφνιδίως νὰ εὑρεθῇ ἐντὸς τῆς ζώνης τοῦ πυρὸς μιᾶς συμπλοκῆς, χωρὶς ποσῶς νὰ τὸ ἐπιδιώξῃ, εἴτε νὰ θανατωθῇ ὑπὸ πλανωμένης σφαίρας.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν τὰ στρατοπεδαρχεῖα τῶν κομμάτων ἐν Ἀθήναις διῄρουν τὴν πόλιν κατὰ τομεῖς καὶ τμήματα, συνεκέντρουν τοὺς ἀφωσιωμένους καὶ κατένειμον αὐτοὺς καθ' ὁμάδας ἀνὰ τὰς διαφόρους περιφερείας. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁμάδων τούτων ἐτίθεντο ἀρχηγοί, ὑπαρχηγοὶ καὶ σύνδεσμοι. Ὅλαι αἱ ὁμάδες ἦσαν πάνοπλοι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὑπαρχηγοὶ ἀνεγνωρισμένοι *παλληκαράδες*, τῶν ὁποίων τὸ παρελθὸν ἀπετέλει ἐγγύησιν, ὅτι οὐδόλως ἐδίσταζον πρὸς ἀνομίας ἢ ἀνθρωποκτονίας, ἤρκει νὰ ἀπέβαινον αὗται ὠφέλιμοι εἰς τὸ κόμμα καὶ ἐξυπηρετικαὶ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου τὸ κόμμα ὑπεστήριζε τὰ ὕποπτα ταῦτα καὶ ἐγκληματικὰ πολλάκις στοιχεῖα, διὰ πιέσεων δὲ ἐπὶ τῶν ἀστυνομικῶν καὶ δικαστικῶν ἀρχῶν ἐπετύγχανε νὰ μεταβάλλῃ τὰ κακουργήματα τῶν παλληκαράδων εἰς πλημμελήματα καὶ τὰ πλημμελήματα εἰς πταίσματα. Τὸ σχεδὸν ἀτιμώρητον τῶν στοιχείων ἐκείνων εἶχε συντείνει εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς τάξεως κακοποιῶν ἀέργων, ἥτις ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ἀληθὴς μάστιξ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας καὶ αὐτῆς τῆς πολιτείας.

Αἱ συγκεκροτημέναι κομματικαὶ ὁμάδες ἔδρων κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν κατ' ἔμπνευσιν μὲν τῶν ἀρχηγῶν των, ἀλλὰ μυστικῇ διαταγῇ τοῦ στρατοπεδαρχείου. Τὸ *πέσιμο* τοῦ σφαιριδίου κατὰ τὴν ψηφοφορίαν ἔδιδεν εἰς τοὺς πεπειραμένους ἐπὶ τῶν καλπῶν ἀντιπροσώπους τὸ ἀληθὲς περίπου μέτρον τῆς ὑπερψηφίσεως ἢ τῆς καταψηφίσεως τῶν ὑποψηφίων, ὅταν δὲ ἐπείθοντο ἐκεῖνοι ὅτι τὰ πράγματα ἔβαινον εἰς ἀποτυχίαν τοῦ κόμματος, εἰδοποίουν ἀμέσως ὅτι πρέπει νὰ διακοπῇ ἡ ψηφοφορία τῶν πολιτῶν διὰ πάσης θυσίας καὶ νὰ ἀποτραπῇ ἡ ἐπερχομένη «*μαυρίλα*» Τότε ἡ ὁμὰς τοῦ τομέως ἐκείνου, μόνη ἢ καὶ ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ ἄλλης γειτονικῆς ὁμάδος, ἤρχιζε τὰς πιστολιές, σύγχυσις καὶ πανικὸς ἐπηκολούθει, ἔπιπτεν ἐνίοτε καί τις νεκρὸς καί τινες τραυματίαι καὶ οἱ πολῖται ἔφευγον χωρὶς νὰ ψηφίσουν καὶ οὔτε ἐπανήρχοντο.

Τὰ κινδυνωδέστερα τμήματα τῆς πόλεως, ὅπου ὁ μεταβαίνων πρὸς ψηφοφορίαν δὲν ἐγνώριζεν ἂν θὰ ἐπανέλθῃ ζῶν, ἦσαν τὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς τὴν συνοικίαν Νεαπόλεως καὶ τὸ τμήματα τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν Πλάκας, Βλασαροῦς καὶ Ψυρρῆ, τὸ πάντων δὲ «*θαιαιηφόρον τμῆμα*» ἦτο τὸ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, ὅπου ἐπισυνέβαινον θρασύταται ἀκοσμίαι καὶ κατὰ πολιτῶν σεβαστῶν καὶ πολιτευομένων εὐυπολήπτων.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται, ὅσον καὶ ἂν εἶχον καλὴν θέλησιν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν μαστίγων ἐκείνων καὶ τοῦ ἡμιβαρβάρου τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῶν παλαιῶν ἐκλογῶν. Ἡ ἔξοδος ἐκ τῆς καταστάσεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀπαισίων συνηθειῶν ὤφειλε νὰ ἐκβλαστήσῃ ἐκ τῆς προϊούσης ἀναπτύξεως τῆς διανοητικότητος καὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, διὰ τῆς ὁποίας σὺν τῷ χρόνῳ ἤθελον ἀποβληθῆ κακαὶ ἕξεις καὶ χείρισται συνήθειαι. Πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοητικότητος ὤφειλε νὰ συμπαρομαρτήσῃ ἐξ ἄλλου καὶ ἡ χειραφέτησις τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν κομμάτων. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη. Ἐφ' ὅσον προήγετο ἡ Ἑλλὰς εἰς πλοῦτον καὶ συγκέντρωσιν καὶ δημιουργίαν ἐργασίας, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ λαὸς ἐχειραφετεῖτο. Ἡ ἐπαύξησις τοῦ ἐμπορίου, ἡ ἐπέκτασις τῆς χειροτεχνίας, ἡ βιομηχανία, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐργασίας, τῆς τιμίας καὶ ἐπιβεβλημένης βιοπάλης καὶ εἰς τὴν κόρην καὶ τὴν γυναῖκα, ἦλθε νὰ ἀνακουφίσῃ σπουδαίως τὴν ἑλληνικὴν οἰκογένειαν καὶ τοῦ ἀστοῦ καὶ τοῦ ἀγρότου, οὕτω δὲ ὁ πολίτης ἀπεμακρύνθη τῶν ταπεινῶν δεσμῶν διὰ τῶν ὁποίων συνεδέετο πρὸς τὸ κόμμα, ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ἢ ἀνατροπῆς τοῦ ὁποίου ἐξήρτα τὸν ἄρτον του καὶ τὸν ἄρτον τῆς οἰκογενείας του, σηπομένης ἐν μαρασμώδει ἀργίᾳ. Ἐπίσης διὰ τῆς διανοίξεως τῶν πνευματικῶν ὁριζόντων καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ πνευματικοῦ σκότους ὁ ἀστὸς ἐπείσθη ὅτι τίμια καὶ ἀξιοπρεπῆ ἐπαγγέλματα δὲν εἶναι μόνον τὸ τοῦ ἰατροῦ καὶ τοῦ δικηγόρου, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἐμπόρου καὶ τοῦ χειροτέχνου, οὕτω δ' ἐμειώθησαν αἱ χιλιάδες τῶν ἀέργων ἐπιστημόνων, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν φθοροποιὸν σάρακα τῆς χώρας καὶ τὴν φοβερωτέραν πληγὴν τῆς πρωτευούσης.

Ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τῆς κομματικῆς ἀπόψεως μετεβλήθη ἰδίως ἀπὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρξατο ἐπικρατοῦσα πολιτικὴ ὡριμότης, ἡ δὲ ἐμπέδωσις τῆς τάξεως καὶ ἡ νομιμότης ἡ ἐπικρατήσασα μέχρι τῶν μέσων τοῦ 1915 ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ *χρυσῆν ἐποχὴν* τῆς πρωτευούσης καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ἀπόψεως εὐκοσμίας, τάξεως, κατισχύσεως τῶν νόμων, σεβασμοῦ πρὸς αὐτοὺς καί, ἐν γένει, θερμουργοῦ κινήσεως πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὴν δρᾶσιν. Αἱ νέαι χῶραι καὶ αἱ πολλαπλαῖ κρατικαὶ καὶ παραγωγικαὶ ἀνάγκαι ἔδωσαν ἐργασίαν εἰς πάντα ἔχοντα διάθεσιν πρὸς τοῦτο. Ἄεργοι καὶ θεσιθῆραι δὲν ὑπῆρχον καὶ τὰ ἀντιπολιτευόμενα κόμματα, εἴτε ἀπὸ συνειδήσεως, εἴτε ἐξ ἀδυναμίας, οὐδόλως ἐνεφανίσθησαν θορυβοποιὰ ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Αἱ Ἀθῆναι ἐξεδήλωσαν ὑπέροχον ρώμην πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐκοσμίας καὶ προοδευτικότητος, ἐξαίρετος δὲ προοιωνίζετο ἡ μελλοντικὴ ἐξέλιξις. Ἀλλ' ἐπέδραμον τότε τὰ δεινὰ τῶν σπαραγμῶν καὶ τῆς διαιρέσεως, ἥτις προέκυψεν ἐκ τῶν σφοδρῶν ἀντιθέσεων τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων καὶ ἐξ ἧς ἡ Ἑλλάς, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, ὑπέστη ἀλγεινὰς ταπεινώσεις καὶ περιπετείας.

Αἱ σφοδραὶ ἀντιγνωμίαι καὶ ἡ κάθοδος εἰς τὴν πάλην μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν δυνάμεων ἐδημιούργησαν στάσεις, ἐπαναστάσεις, αἱματηρὰς συγκρούσεις, διαταραχὰς καὶ πάθη καὶ μίση τυφλὰ καὶ ἀδιάλλακτα, ἐξ ὧν προέκυψαν μεγάλαι φθοραὶ καὶ καταστροφαί. Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν μεγάλων ἐμφυλίων σπαραγμῶν ἐπῆλθεν ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1922, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα εἶδεν ἐκτελουμένην τὴν πρᾶξιν τοῦ τουφεκισμοῦ πέντε πολιτικῶν καὶ ἑνὸς στρατηγοῦ. Αἱ περιπέτειαι ἐσυνεχίσθησαν μέχρι τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1926 ὁπότε, μετὰ εὔτακτον διεξαγωγὴν ἐκλογῶν ὑπὸ τὸ ἀναλογικὸν σύστημα, ἐνεκαθιδρύθη καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις πολιτικὴ κυβέρνησις καὶ ἤρξατο λειτουργοῦσα ἡ Βουλὴ κατὰ τὸ ἐλεύθερον κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

Καθ' ὅλας τὰς προηγηθείσας πολιτικὰς διαταραχὰς καὶ τὰς ὀχλαγωγίας οἱ πολῖται τῶν Ἀθηνῶν ἔδρασαν ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυγκρασίας των καί τινες ἐπλήρωσαν αὐτὰς διὰ τοῦ αἵματός των.

Εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς πολιτικῆς ἐξελίξεως τῶν Ἀθηνῶν δύνανται νὰ ταχθῶσι καὶ δύο πολιτικὰ γεγονότα τῆς βαρυτέρας μορφῆς ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν λαῶν, ἡ ἀπόπειρα φόνου κατὰ τοῦ Γεωργίου Α΄ καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Θεοδ. Δηλιγιάννη. Ἡ κατὰ τοῦ Γεωργίου ἀπόπειρα ὑπῆρξεν ἔργον πλάνης καὶ ἀποτέλεσμα ἐξάψεως δύο πολιτῶν, οἵτινες ἐκαιροφυλάκτησαν περὶ τὴν δείλην μιᾶς ἡμέρας (1898) παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Φάληρον καὶ ἐπεχείρησαν τὸν φόνον τοῦ τόσον πολυτίμου ἐκείνου Βασιλέως (βλ. λέξιν **Γεώργιος Α΄**).

Τὸ δεύτερον γεγονός, ἤτοι ἡ δολοφονία τοῦ Θ. Δηλιγιάννη κατὰ Μάϊον τοῦ 1905, ὑπῆρξεν ἀποτρόπαιον ἔγκλημα, ἐκδηλωτικὸν ψυχικῆς σήψεως ὡρισμένων τάξεων. Ὁ δολοφόνος, ὄργανον χαρτοπαικτῶν, ἄεργος καὶ μίσθαρνος οἰκτρῶν ἐπιχειρήσεων, ἐδολοφόνησε τὸν πρωθυπουργὸν τῆς χώρας, διότι ἐκεῖνος ἠθέλησε ν' ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν μιᾶς μολυσματικῆς ἑστίας, τῶν ἀφθονούντων τότε εἰς τὴν πρωτεύουσαν χαρτοπαικτικῶν καταγωγίων.

Σήμερον αἱ Ἀθῆναι πολιτικῶς καὶ κομματικῶς εἰσῆλθον εἰς τὸ σταθερὸν στάδιον τῆς ἡμερότητος, ὅπερ ἐν πολλοῖς ὀφείλεται εἰς τὴν κτηθεῖσαν πεῖραν καὶ εἰς τὴν προϊοῦσαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ.

Π. Ι.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.—Αἱ Ἀθῆναι, ὅταν ἀπηλλάγησαν ὁριστικῶς τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας τὴν 29|10 Ἀπριλίου 1833, ἦσαν πόλις πλήρης ἐρειπίων. Τὸ σύνολον τῶν κατοίκων αὐτῆς δὲν ὑπερέβαινε τὰς τέσσαρας χιλιάδας, οὔτε πλατεῖαι, οὔτε δρόμοι ὑπῆρχον, τὰ ἀκανόνιστα «σοκάκια» ἐφράσσοντο πολλαχῶς ἀπὸ ἐρείπια μικροσπιτιῶν, οἱ δὲ κάτοικοι κατῴκουν ὑπὸ ἐρείπια πλινθοσκεπῆ καὶ καλύβας. Εἶχον τὰ πάντα σχεδὸν καταστραφῆ ὑπὸ τὰς ὀλεθρίας πνοὰς τοῦ δεκαετοῦς ἀδιαλλάκτου καὶ σκληροῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ κοινωνικὴ ζωή, ἡ δὲ τάσις τῶν ψυχικῶν ροπῶν πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ τὴν πενίαν τῶν κατοίκων καὶ διὰ τὰς περιοριστικὰς αὐτῶν ἕξεις, ὡς ἐκ τῆς κληρονομικότητος τῶν ἐν γένει κοινωνικῶν ὅρων τῆς διαβιώσεως αὐτῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις κοινωνικῆς ζωῆς ἐγένετο ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀφίξεως τοῦ βαυαρικοῦ λόχου μὲ δύο μεγάλας διὰ τὴν ἐποχὴν κοσμικὰς συγκεντρώσεις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ρώσου προξένου Παπαρρηγοπούλου καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βλαχούτση, ὅστις εἶχε σύζυγον «εὐφυεστάτην» Φαναριώτισσαν καὶ δύο «ἐρασμιωτάτας» θυγατέρας. Αἱ οἰκίαι τοῦ προξένου Παπαρρηγοπούλου καὶ τοῦ Βλαχούτση ἦσαν τὰ μόνα ὁπωσδήποτε καλῶς ἐπισκευασμένα ἐρείπια, ἅτινα ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς οἰκίαι. Ἡ πρώτη ἔκειτο εἰς τὴν Πλάκαν καὶ ἡ δευτέρα ἐγγὺς τῆς πύλης τῆς Ἐλευσῖνος, παρὰ τὸ κρημνισθὲν τῷ 1838 τεῖχος τῆς πόλεως. Εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐκείνας πρώτας συγκεντρώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πρωτευούσης προσῆλθον, κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ αὐτόπτου Βαυαροῦ λοχαγοῦ Νέζερ, τὸ «ἄνθος τῶν ὡραίων κορασίων» καὶ τῶν «διαπρεπῶν ξένων»· παρετέθη σουπὲ ἀπὸ «ψητοὺς τράγους» ἐξαιρέτου σκληρότητος καὶ προσεφέρθη λεμονάδα καὶ «ἱσπανικὸς ἄρτος». Ὁ χορὸς διεξήχθη ὑπὸ τοὺς ἤχους μιᾶς κιθάρας καὶ ἑνὸς αὐλοῦ, διεκρίθησαν δὲ ὑπὲρ πάσας εἰς τὸν χορὸν αἱ «ἐράσμιαι» κόραι τῶν οἰκογενειῶν Φιλαλήθους, Γάσπαρη καὶ Γεωργαντᾶ. Ἀλλὰ μέγα μέρος τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων κατηγόρησε τὰς δύο ἐκείνας ἑσπερίδας, μεγάλοι καὶ σκανδαλώδεις ψιθυρισμοὶ ἠκούσθησαν καὶ οὐδεμία ἔκτοτε κοσμικὴ συγκέντρωσις ἐγένετο μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς πρωτευούσης ἐν Ἀθήναις.

Τὸ πρῶτον ξενοδοχεῖον τὸ ἱδρυθὲν ἐν Ἀθήναις ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἰταλὸν Καζάλην, ὅστις, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Βιεννέζας συζύγου του, ἠγόρασεν ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς παλαιὰν οἰκίαν ἀναχωρήσαντος Τούρκου, τὴν ἐπεσκεύασε καὶ ἐγκατέστησε ξενῶνα εἰς ὃν ἐσύχναζον εὑρίσκοντες στέγην καὶ τροφὴν ὅλοι οἱ ἐν Ἀθήναις παραμένοντες ἢ διερχόμενοι ξένοι. Οἱ σύζυγοι Καζάλη ἀπετέλουν ζεῦγος τυχοδιωκτῶν ἰδιόρρυθμον καὶ παράδοξον, τοῦ ὁποίου τὸ τέλος ὑπῆρξεν οἰκτρόν. Ἀμφότεροι ἦσαν μονόφθαλμοι. Ὁ σύζυγος εἶχε τὸν ἀριστερὸν ὀφθαλμὸν καὶ ἡ σύζυγος μόνον τὸν δεξιόν· ἀμφότεροι εἶχον σκληρῶς τυχοδιωκτήσει εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Αἱ ἐργασίαι τοῦ πρώτου ξενοδοχείου ἐπήγαιναν θαυμάσια, ἀλλ' ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀνυπαρξία ἑτέρου ξενοδοχείου ἀπεθράσυναν τὸ μονόφθαλμον ζεῦγος, οἱ δὲ Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ βαρέως φέροντες τὸ μονοπώλιον τοῦ Καζάλη συνέλεξαν δι' ἐράνου ἑξήκοντα πέντε τάλληρα διὰ τῶν ὁποίων ὑπεστήριξαν ἓν ζεῦγος Γερμανῶν ὀνόματι Χάρτμαν· διὰ τοῦ εὐτελοῦς ἐκείνου ποσοῦ οἱ Χάρτμαν ἠγόρασαν μέγα τουρκικὸν κτῆμα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων, ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ Πολυτεχνείου μέχρι τοῦ θεάτρου «Ἀλάμπρα», καὶ ἐγκατέστησαν ἐν αὐτῷ «ξενῶνα ὕπνου καὶ φαγητοῦ». Οἱ Χάρτμαν ἦσαν καὶ αὐτοὶ ναυαγοὶ μιᾶς αὐστριακῆς γολέτας, ἥτις εἶχεν ἐξοκείλει εἰς Αἴγιναν καὶ εἶχον ἀφιχθῆ διὰ καϊκίου ἄθλιοι καὶ ἐλεεινοὶ εἰς Πειραιᾶ. Οἱ Καζάλη μετ' ὀλίγα ἔτη ἐχρεωκόπησαν, ὁ σύζυγος ἐφυλακίσθη διὰ χρέη καὶ παραφρονήσας ἀπηγχονίσθη ἐν τῇ φυλακῇ, ἡ δὲ σύζυγος καταδικασθεῖσα ἐπὶ κλοπῇ ἀπέθανε καὶ αὕτη εἰς τὰς φυλακάς. Οἱ Χάρτμαν προώδευσαν καλῶς. Τὸ ξενοδοχεῖόν των ἀπέβη κέντρον τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων καὶ τῶν περιηγητῶν καὶ ἑστία κοινωνικῶν συγκεντρώσεων. Μετὰ μίαν δεκαετίαν ἐπώλησαν ἀντὶ δέκα χιλιάδων ταλλήρων τὸ μέγα κτῆμα τὸ ἀγορασθὲν ἀντὶ 65 μόνον ταλλήρων! καὶ ἐνύμφευσαν τὴν θυγατέρα των μετὰ τοῦ φιλέλληνος ὑπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Σμόλεντς, τοῦ μετέπειτα στρατηγοῦ. Οἱ Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των μᾶς πε-

Digitized by Google

ριέσωσαν φαιδρὰ ἐπεισόδια καὶ σκληρὰς ἀπογοητεύσεις καὶ αὐτῶν καὶ τῶν συναδέλφων των διὰ τὰς αἰσθηματικὰς περιπετείας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ νέων καὶ ὡραίων Ἀθηναίων. Ἤλπιζον οἱ νεαροὶ Βαυαροὶ ὅτι ὑπὸ τὸ ἐπιχάριτον μειδίαμα καὶ τὴν εὐγενῆ καὶ πρόθυμον συνομιλίαν τῶν νεαρῶν καὶ ὡραίων Ἑλληνίδων κυριῶν ἢ παρθένων, αἵτινες ἐφαιδρύνοντο ἀπὸ τὴν ἀτελεστάτην γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς ὑπὸ τῶν Βαυαρῶν, ὑπεκρύπτοντο αἰσθηματικαὶ συμπάθειαι, ἀλλ' αἱ ἀπογοητεύσεις των ὑπῆρξαν σκληραὶ καὶ δὲν ἐβράδυνον νὰ πεισθῶσιν ὅτι αἱ καρδίαι τῶν ὡραίων Ἑλληνίδων παρθένων μόνον διὰ τοῦ γάμου ἦτο δυνατὸν νὰ ἁλωθῶσι, δὲν ὑπῆρξαν δὲ ὀλίγα τὰ συνοικέσια μεταξὺ ξένων καὶ Ἑλληνίδων καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ κατὰ τὴν ἀκολουθήσασαν περίοδον τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας.

Ἐφ' ὅσον ἡ πρωτεύουσα ἦτο ἐν Ναυπλίῳ, αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμφανίσουν ἐνδιαφέρουσαν διάπλασιν, οὐδὲ συγκέντρωσιν ζύμης διαμορφωτικῆς τῆς πρώτης ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἀφ' ἧς ὅμως διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτευούσης τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν αὐταῖς τῆς Ἀντιβασιλείας, τοῦ Βασιλέως, τῆς Αὐλῆς, τῶν ὑπουργείων, τῶν πρεσβειῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων συναφῶν ὑπηρεσιῶν, ἤρξατο ἡ συρροὴ ἐν Ἀθήναις ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν ἀπὸ τῆς ἐλευθερωθείσης χώρας καὶ ἀπὸ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς ὑφηλίου, ἐγένετο βαθμηδὸν ἡ συγκέντρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου ὑλικοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου διεπλάσθη καὶ διεμορφώθη ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία.

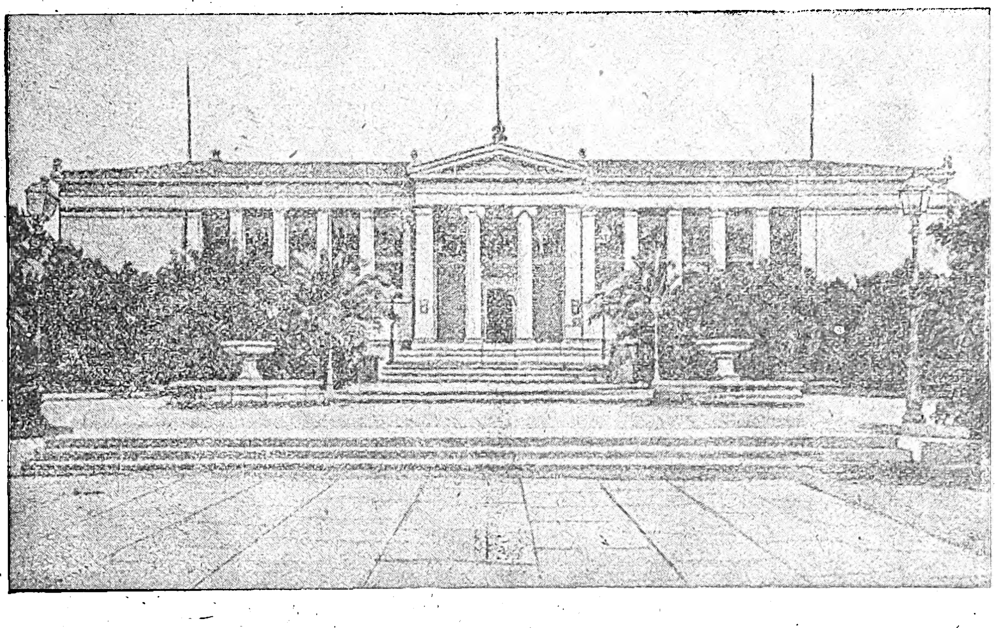

Τὸ Πανεπιστήμιον. (Φωτογραφία τοῦ 1895).

Κοινωνικαὶ τάξεις. — Ἀναπόφευκτον στοιχεῖον πάσης κοινωνίας ἀρτισυστάτου εἶναι ἡ ἀριστοκρατία, ἡ ἐκβλαστάνουσα ἐκ τῶν πολεμικῶν γεγονότων, διότι ὅταν οἱ λαοί, οἵτινες ἐξέρχονται ἀπὸ δουλείαν, ἐπιτυγχάνουν τοῦτο διὰ τῶν ὅπλων, οἱ τῶν ἄλλων ἀνδρειότεροι, ὑπερέχοντες, ἀποτελοῦν διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἀξιωμάτων τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἡ ἐκ τῶν πολέμων ἐκβλαστήσασα ἀριστοκρατία εἶναι πάντοτε ἡ στρατιωτική, τὸ δὲ δόγμα τοῦ Καίσαρος *«ὁ πάντων ἀνδρειότερος καὶ πάντων εὐγενέστερος»* ἀπεδείχθη πάντοτε κατὰ τὰς πολεμικὰς περιπετείας καὶ τὰς φονικὰς διχοστασίας ἀληθές. Ἀλλ' εἰς τὰς κοινωνίας τὰς παγιωθείσας καὶ εὐνομουμένας, τὰς διεπομένας ὑπὸ φιλελευθέρων πολιτευμάτων, αἱ ἀριστοκρατικαὶ τάξεις εἶναι τέσσαρες: ἡ τοῦ πνεύματος, ἡ τοῦ πλούτου, ἡ τῆς πολιτικῆς καὶ ἡ τοῦ ξίφους.

Εἰς τὰς Ἀθήνας, μίαν πόλιν ἠρειπωμένην πεντακισχιλίων περίπου κατοίκων, ὅπου ἐγκατεστάθη μίαν θυελλώδη ἡμέραν τοῦ Δεκεμβρίου 1835 ἡ πρωτεύουσα τοῦ νέου Βασιλείου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμπηχθῇ ἄλλη ἀριστοκρατία ἀπὸ τὴν στρατιωτικήν. Στρατηγοὶ καὶ καπετανέοι τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μὲ τὰ συγγενολόγιά των, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην ἀριστοκρατίαν, ἥτις περιέβαλε τὴν Αὐλὴν τοῦ πρώτου Βασιλέως καὶ τὴν ὁποίαν ἐνεκολπώθη καὶ ἠγάπησεν εἰλικρινῶς καὶ μεγάλως ὁ πρῶτος Βασιλεύς. Ἀλλ' ὅλοι οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ καπετανέοι μὲ τὰ συγγενολόγιά των ἦσαν πάμπτωχοι. Εἶχον ἐξέλθει ἀπὸ τὸν φοβερὸν ἀγῶνα κατεστραμμένοι, καὶ ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶχον κινητήν, εἴτε ἀκίνητον περιουσίαν, ἢ τὴν εἶχον δαπανήσει ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος ἢ ἀπολέσει κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀπετέλουν οὗτοι τὴν τάξιν ἀνθρώπων ἀληθῶς εὐγενῶν καὶ ὑπερηφάνων. Ἦσαν πτωχοὶ καὶ ἀνώτεροι χρημάτων. Ὑπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα ὅτι ἀντήλλαξαν οἰκόπεδα, δωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἀντὶ ἑνὸς καλοῦ ζεύγους πιστολίων, ἢ ἐπροτίμησαν ἀντὶ χρηματικῶν ἀμοιβῶν ἐκλεκτοὺς ἵππους ἢ ἱστορικὰ «ἅρματα».

Τὴν τάξιν τῆς στρατιωτικῆς ἐκείνης ἀριστοκρατίας δὲν ἐπανεῖδεν ἔκτοτε ἡ Ἑλλάς.

Παραλλήλως πρὸς τὴν τάξιν ταύτην ἤρχισαν σχηματιζόμεναι δύο ἄλλαι τάξεις, τείνουσαι πρὸς τὸ ἠθικὸν ὕψος τῆς πρώτης, ἦσαν δὲ αὗται ἡ τάξις τῶν Φαναριωτῶν καὶ ἡ τῶν πλουσίων ἐπηλύδων. Τῆς πρώτης ὁ πυρὴν εἶχε σχηματισθῇ διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τοὺς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἕλληνας, οἵτινες μὴ ὄντες ἠσκημένοι εἰς τὰ ὅπλα καὶ προερχόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ διαφόρους εὐρωπαϊκὰς πόλεις, μὲ σύγχρονον ἀνάπτυξιν ἐπιστημονικὴν ἢ πολιτικὴν καὶ ποιάν τινα μετρίαν ἢ καλὴν γλωσσομάθειαν, εἶχον ἐξυπηρετήσει πολιτικῶς τὸν ἀγῶνα καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν εἶχον καταλάβει τὰς περισσοτέρας καὶ καλυτέρας δημοσίας θέσεις. Ἡ τάξις αὕτη ἔτεινε πρὸς δημιουργίαν τῆς πολιτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὸ κόμμα τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη ἐξ αὐτῆς ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων κόμμα τῆς *«ρεδιγκότας»*, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐγχώριον κόμμα, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλεῖτο κόμμα τῆς *«φουστανέλλας»*.

Ἡ τρίτη τάξις, ἡ τῶν ἐπηλύδων πλουσίων, ἤρχισε σχηματιζομένη βραχὺ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Βασιλείας ἐν Ἀθήναις. Ἀπετελέσθη αὕτη ἐξ Ἑλλήνων, οἵτινες, πεισθέντες ἐπὶ τῆς παγιώσεως τῆς νέας ἑλληνικῆς πατρίδος, ἤρξαντο συρρέοντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς ἐκ πολλῶν σημείων τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Εἶχον συγκεντρώσει οὗτοι καλήν τινα ἢ μετρίαν περιουσίαν καὶ συνέρρεον μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἢ πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ἄνετον διαβίωσιν, ἢ ὅπως ἐπιδοθῶσιν εἰς βιοποριστικὰς ἐργασίας, δι' ἃς διέθετον μικρὰ ἢ μέτρια κεφάλαια. Ἀλλ' οὗτοι εἶχον καθ' ἑαυτῶν τὸ μειονέκτημα, ὅτι οὐδεμίαν εἶχον προσφέρει ὑπηρεσίαν κατὰ τὸν ἀγῶνα, αἱ δὲ μεγάλαι θυσίαι εἰς αἷμα καὶ χρῆμα τῶν ἐντοπίων τοὺς ἔθετον εἰς ἥσσονα αὐτῶν μοῖραν.

Ὁδὸς Σταδίου. (Φωτογραφία τοῦ 1905).

Παρὰ τὰς τρεῖς ἰθυνούσας ταύτας τάξεις ἤρξατο σχηματιζόμενος ὁ λαός, ἐκ τῆς ἀθρόας εἰσροῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἀπελευθερωθεισῶν χωρῶν τοῦ μικροῦ Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ἐκ πάσης ὑποδούλου ἀπομεινάσης ἑλληνικῆς γῆς. Ἡ συρροὴ ἐγένετο μεγάλη καὶ δυσανάλογος, διότι ἐν διαστήματι μόνον δεκαετίας ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐτριπλασιάσθη, οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι περιωρίσθησαν εἰς τὰς παλαιὰς συνοικίας πρὸς τὸ Ριζόκαστρον, τὴν Πλάκα καὶ τὴν Βλασαροῦ, οἱ δὲ νέοι καὶ καθ' ἑκάστην πληθυνόμενοι ἐπεδίδοντο εἰς τὴν βιοπάλην διὰ τῆς χειρωναξίας καὶ τοῦ μικρεμπορίου.

Οὕτω ἐσχηματίσθησαν αἱ πρῶται ἀριστοκρατικαὶ τάξεις τῆς πρωτευούσης καὶ ὁ πρῶτος «λαός», διὰ τῆς εἰσροῆς καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν τέκνων τοῦ Πανελληνίου, κατὰ θετικότητα καὶ οὐχὶ κατὰ σχῆμα λόγου. Παρὰ τὴν διάφορον ἀνάπτυξιν καὶ διανοητικότητα τοῦ πλήθους ἐκείνου, αἱ ψυχικαὶ αὐτοῦ ροπαὶ καὶ αἱ τάσεις συνηντῶντο εἰς τὴν ἀληθῆ ἀγάπην καὶ τὸν εἰλικρινῆ πόνον πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν νέαν καὶ κοινὴν πατρίδα, ἥτις ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας. Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος ὁ λαὸς ἐθερμαίνετο, εἰς τοὺς κινδύνους αὐτῆς ὁ λαὸς προσήρχετο πρόθυμος καὶ αὐθορμήτως ἐθυσίαζε συμφέροντα καὶ ζωήν, διότι ἠγάπα τὴν πατρίδα του ὡς τὴν ἰδίαν του οἰκογένειαν. Ἀλλ' εἰς τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἔβλεπε πρωτοστατούσας τὰς ἰθυνούσας τάξεις καὶ ἐπαραδειγματίζετο ἀπὸ τὰς αὐτοθυσίας τῆς ἀριστοκρατίας του, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ἵστατο ἄγρυπνος εἰς ἀληθὲς ὕψος κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν ἡ Α' Ἑλληνικὴ Δυναστεία.

Μεταξὺ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ὑπῆρχον καὶ ξένοι, οἱ παλαιοὶ φιλέλληνες, ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον κατέλθει καὶ εἶχον ὑπηρετήσει εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ οἱ Βαυαροὶ οἱ συγκατελθόντες μετὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ μετέπειτα ἐρχόμενοι μέχρι τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολύτου Μοναρχίας, ὁπότε καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀκουσίως τῆς Ἑλλάδος. Μεταξὺ τῶν ξένων οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ τότε εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξε καὶ μία παράδοξος πολυτάλαντος Γαλλὶς Δούκισσα, πέριξ τῆς ὁποίας ἐδημιουργήθησαν περιεργότατοι θρῦλοι καὶ παραδόσεις, ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, ἡ *«Δουκέσα»*, ὅπως τὴν ἔλεγεν ὁ λαός. Ὑπάρχουν πολλοὶ θρῦλοι περὶ μυστικῶν ἐρώτων τῆς ἐκκεντρικῆς καὶ ἀνισορρόπου ἐκείνης γυναικὸς πρὸς συγχρόνους Ἕλληνας ἢ ξένους. Ἡ ἐλευθέρα ζωὴ τὴν ὁποίαν ἔζη ἐν μέσῳ κοινωνίας βαρυτάτων δεσμῶν, σχεδὸν δουλικῶν, διὰ τὴν γυναῖκα, ἡ ἐλευθεριότης τῶν τρόπων της καὶ ἡ τόλμη της ἀπέβησαν δημιουργικοὶ τῶν θρύλων ἐκείνων. Οἱ σύγχρονοι τοῦ λαοῦ τὴν εἶχον διὰ *«παλαβήν»*, οἱ Βαυαροί, τοὺς ὁποίους ἐμίσει, τὴν ἐκακολόγουν καὶ ἐφαιδρύνοντο μὲ τὰ ἀνέκδοτά της, οἱ δὲ αὐλικοὶ τὴν ἐχαρακτήριζον ὡς ἀνισόρροπον καὶ ἀξίαν περιφρονήσεως, διότι ἐμίσει τὴν Αὐλὴν καὶ πάντα ὅπως δήποτε ὑπηρετοῦντα ἐν αὐτῇ. Ὅταν τὸ πρῶτον τῆς ἀνηγγέλθη, ὅτι θὰ ἐγίνετο λίαν εὐμενῶς δεκτὴ εἰς τὴν Αὐλήν, ἠρνήθη κατὰ τρόπον περίεργον. «Ἀδύνατον— εἶπεν εἰς τὴν Κυρίαν ἐπὶ τῶν Τιμῶν Βέϊλ ἢ Βίλλις,—ἀδύνατον! Ἀσθενῶ καὶ θὰ ἀσθενῶ πάντοτε ὅταν πρόκειται νὰ ἀνέλθω τὰς κλίμακας τῶν Ἀνακτόρων».

Τὸ μῖσός της δὲν ἐστρέφετο μόνον κατὰ τῆς Αὐλῆς τῶν Ἀθηνῶν, χρηστῆς ἄλλως τε καὶ ἐναρέτου, ἀλλὰ κατὰ πάσης Αὐλῆς καὶ παντὸς ἐστεμμένου. Πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ρῖζον Ραγκαβῆν,

Digitized by Google

τὸν ὁποῖον ἐτίμα ὡς ἀριστοκράτην τοῦ πνεύματος, εἶχεν ἀνακοινώσει γενικωτέραν τὴν πρὸς τὰς Αὐλὰς ἀντιπάθειάν της: «Μισῶ ὅλας τὰς Αὐλὰς—τοῦ εἶχεν εἴπει—ἀλλ' ὑπὲρ πάσας αἰσθάνομαι ἀποστροφὴν πρὸς τὰς Γερμανικὰς Αὐλάς».

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΠΙ ΟΘΩΝΟΣ. Κοινωνικὴ ζωὴ ἤρξατο καλῶς διαπλασσομένη ἀπὸ τοῦ γάμου τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὴν βραχεῖαν περίοδον τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐν τῇ πρωτευούσῃ περιωρίζετο μεταξὺ τῶν Βαυαρῶν καὶ τὸ μόνον σπίτι ὅπερ εἶχεν ἀνοικτὰς τὰς θύρας εἰς κοσμικὰς δεξιώσεις ἦτο τὸ τοῦ Ἀρχιγραμματέως Ἄρμανσμπεργ. Ὁ οἶκός του ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς ἀπέναντι τοῦ σημερινοῦ Ὠδείου, εἶχε δὲ ὁ Ἄρμανσμπεργ εὐφυεστάτην καὶ πολυμήχανον σύζυγον ἐξ ἀριστοκρατικοῦ Βαυαρικοῦ οἴκου καὶ τρεῖς ὡραίας θυγατέρας. Πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἐξ αὐτῶν, ἐξαιρέτου ὡραιότητος, ὁ Ὄθων ἔτρεφε μεγάλην προτίμησιν, ἐξ ἧς ἐπήγασαν ψιθυρισμοὶ περὶ αἰσθηματικῶν δεσμῶν καὶ ἐξέκαυσαν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀρχικαγγελαρίου τὴν πιθανότητα ἀποκαταστάσεως τῆς θυγατρός της εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν παλαιῶν ἀθηναϊκῶν σπιτιῶν ἦτο πολὺ περιωρισμένη καὶ ἡ διανοητικότης τῶν κατοίκων τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς παρέμενεν ὑπὸ τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς ἕξεις τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ Οὐΐλλιαμ Μύλλερ διηγεῖται τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικὸν ἀνέκδοτον. Οἱ χωρικοὶ τοῦ Ἀμαρουσίου εἰς μίαν ἔφιππον ἐκδρομὴν τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Ἄρμανσμπεργ εἰς τὸ χωρίον των, ἐξέλαβον τὰς τρεῖς ὡραίας παρθένους ὡς ἀποτελούσας τὸ χαρέμιον τοῦ Ὄθωνος. Εἰς τὸ Μενίδιον δὲ ἐπίστευσαν ὅτι ἡ Ἀντιβασιλεία ἦτο κυρία! συνοδεύουσα τὸν Ὄθωνα ἀπὸ τὴν Βαυαρίαν! Ἡ Ἀμαλία ἅμα τῇ ἀφίξει της ἔθεσε τὰς πρώτας βάσεις τῆς συστάσεως τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας καὶ τῆς δημιουργίας κοινωνικῆς ζωῆς διὰ τῶν κύκλων καὶ τῶν δεσμῶν εὐρυτέρων σχέσεων.

Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο ἀριστοκρατιῶν. — Ὀξυτάτης διανοίας καὶ χαρακτηριστικῆς τόλμης γυνὴ ἡ Ἀμαλία εὑρέθη, ἐν τούτοις, ἐνώπιον δυσεπιλύτων ζητημάτων, ὅσον ἀφεώρα τὴν δημιουργίαν τῆς πρώτης Αὐλῆς, ἥτις ὤφειλε νὰ εἶναι ἑλληνική, διότι ἐκ τῆς Αὐλῆς θὰ ἐδίδετο ὁ τόνος ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας καὶ σπουδαῖαι θὰ ἐδημιουργοῦντο καὶ αἱ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς εὐπαθοῦς ζύμης καὶ αἱ ἀντιδράσεις. Αἱ ἰθύνουσαι τάξεις ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἀντετίθεντο καὶ ἤριζον πρὸς ἀλλήλας, ὑπὲρ πάσας δὲ αἱ τάξεις τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν ἀγωνιστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὤφειλον νὰ ἐκλεχθοῦν αἱ ὑπασπίστριαι, οἱ ὑπασπισταὶ καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι καὶ τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς Πολιτείας καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὸν μέγαν πυρῆνα τῶν ἐπιδράσεων. Δυστυχέστεροι, πάσχοντες οἰκονομικῶς, ἀλλὰ φέροντες ὑπερηφάνως τὴν πενίαν των, ἦσαν οἱ ἀριστοκράται τοῦ ξίφους: οἱ ἀγωνισταί, οἱ γεροστρατηγοί, οἱ γεροκαπετανέοι, αἱ οἰκογένειαί των καὶ τὰ ὀρφανά των. Εὔποροι καὶ νοικοκυρέοι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, εὑρίσκοντο ἤδη πτωχοὶ καὶ δυστυχεῖς.

Οἱ πλουσιώτεροι τῶν προεπαναστατικῶν Ἑλλήνων ἦσαν οἱ ναυτικοί. Τὸ ἐπάγγελμά των καὶ ἡ τόλμη των εἶχον συντείνει εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῶν δημιουργίαν προνομιούχου τάξεως. Δὲν συναπεκόμιζον μόνον πλοῦτον, ἀλλὰ ἔζων ἀνεξάρτητοι καὶ κυρίαρχοι τῆς ἑστίας των καὶ τῆς μικρᾶς πατρίδος των. Ἦσαν οἱ θαλασσαετοὶ καὶ οἱ θαλασσόλυκοι τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Λυβικοῦ καὶ τῆς Μεσογείου. Τὰ καράβια των ἦσαν πλήρη πυροβόλων καὶ τὰ πληρώματά των πολεμικά. Τὰ νησιὰ ἦσαν φρούρια καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σπίτια των προμαχῶνες, ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τῶν ὁποίων ἔχαινον τὰ στόμια τῶν πυροβόλων καὶ τῶν τρομπονίων. Αὐτοὶ οἱ ὑπέροχοι θαλασσαετοὶ καὶ θαλασσόλυκοι ἐξήντλησαν τοὺς ἡνωμένους στόλους τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀήττητοι ἁλίσκοντες δόξαν καὶ δάφνας ὕψωσαν τὰ κολοσσιαῖα τρόπαια τῆς ναυτικῆς δόξης. Ἀλλ' εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον, τὸν ὑπέρθεον, ἔφθειραν ἑαυτούς, τὰς ἑστίας των, τὰς μικράς των πατρίδας καὶ τὰς μικρὰς ἢ μεγάλας περιουσίας των. Καὶ ὅταν ἑώρτασαν ἐλευθέραν πατρίδα, εὑρέθησαν πένητες καὶ κατατρεγμένοι. Τὸ πενόμενον κράτος παρεῖχε πρὸς αὐτοὺς τιμὰς μόνον, πρὸς συντήρησίν των δὲ ὀλίγα κέρματα, ἐκ τῶν ἑκατομμυρίων «ὀβολῶν» τῶν ἀπὸ τῆς τήξεως τῶν χιλιάδων χαλκῶν πυροβόλων, καὶ ὁμολογίας αἵτινες, φεῦ, μέχρι σήμερον παραμένουν ἀκόμη ἀνεξόφλητοι.

Πῶς ἦτο δυνατὸν ἡ κατεστραμμένη ἐκείνη ἀριστοκρατία τῶν ὅπλων, ἡ ἔχουσα τὴν συνείδησιν τῶν ὅσων προσέφερεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, νὰ μὴ αἰσθάνεται βαθεῖαν περιφρόνησιν πρὸς τὴν τάξιν τῶν ὀψιπλούτων, ἥτις συνεκεντροῦτο καὶ ἐγκαθίστατο ἐν Ἀθήναις, τὴν τάξιν ἥτις ἢ μηδεμίαν εἶχε προσφέρει ὑπηρεσίαν, ἢ τοὐναντίον εἶχε καρπωθῆ ὀφέλη ἐκ τοῦ αἵματος καὶ τῶν πολλαπλῶν θυσιῶν τῶν ἄλλων, καὶ τῆς ὁποίας κύριον χαρακτηριστικὸν ἐφέρετο τὸ φαιδρὸν «*ἢ ὅλοι νὰ χαθῆτε ἢ ὅλοι νὰ σωθοῦμε*».

Τὴν τάξιν τῶν Φαναριωτῶν περιβάλλουν θρῦλοι καὶ παραδόσεις πολλοὶ καὶ ποικίλοι. Οὐδόλως ἐν τούτοις εἶνε συγγνωστὴ ἀπόλυτος πίστις πρὸς θρύλους καὶ παραδόσεις, ὅταν ἰδίως ἐκβλαστάνουν ἐξ ἀντιθέσεων καὶ ἐχθροτήτων. Σκληρὰν εἰκόνα τῶν Φαναριωτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πρώτης Δυναστείας μᾶς παρέχει ὁ Ν. Σαρίπολος εἰς τὰ «Ἅπαντα» αὐτοῦ, ὅστις καὶ ἀναλύει τὴν παραγωγὴν τῆς λέξεως αὐθαιρέτως καὶ οὐχὶ ἐποικοδομητικῶς διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς τάξεως ἐκείνης. Ἀλλὰ χαρακτηρισμοὺς τῶν Φαναριωτῶν εὑρίσκομεν ἀψευδεῖς καὶ καλῆς πίστεως εἰς ἐπιστολὰς γραφείσας ἀπορρήτως μεταξὺ τοῦ 1837—1843 καὶ ἰδούσας τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος μετὰ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη. Τὰς ἐπιστολὰς τῆς Ἰουλίας Νόρθεφλιχτ, τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης καὶ ἐντίμου παρθένου ἐπὶ τῶν Τιμῶν τῆς Ἀμαλίας.

Οἱ Φαναριῶται προήρχοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς συνοικίας τοῦ Φαναρίου. Ἦσαν ἄνθρωποι μετρίας ἢ καλῆς ἀναπτύξεως· ὡς ἐκ τῶν πολιτικῶν δὲ καὶ κοινωνικῶν ὅρων, ὑφ' οὓς διεβίουν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦσαν γλωσσομαθεῖς καὶ ἐτύγχανον τῆς κατὰ δύναμιν ἀναλόγου παιδεύσεως τῆς ἐποχῆς. Ἡ συνοικία εἶχε σχηματισθῆ καὶ ἀπὸ ἐντοπίους Ἕλληνας καὶ ἀπὸ ἐποίκους τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὄχι τῶν πολεμικῶν, ἀλλὰ τῶν ἐμπορικῶν, ὅπως τῆς Μυτιλήνης, τῆς Σύρου καὶ ἰδίως τῆς Χίου, καὶ ἀπὸ Ἕλληνας τῆς Θράκης καὶ τῆς Σμύρνης. Ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Φαναρίου εἶχον πολλαὶ προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ τουρκικὸν Κράτος, ἀνώτεροι δὲ ὑπάλληλοι τῆς Πύλης, ἰδίως διερμηνεῖς καὶ διοικηταὶ καὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας, εἶχον χρηματίσει πολλοὶ Φαναριῶται, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι, κατὰ τὴν σκληρὰν τῆς ἐποχῆς ἀπολυταρχίαν τῶν Σουλτάνων, εἶχον ἀποθάνει ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου. Ὡς ἐκ τῶν ὅρων τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς των ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ὁ χαρακτὴρ τῶν Φαναριωτῶν εἶχε ζυμωθῆ μὲ τὴν ἀναγκαστικὴν ἐπιφυλακτικότητα καὶ κρυψίνοιαν τῶν σκλάβων, ἦτο δὲ φυσικὸν νὰ ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν ἀνεπιφύλακτον καὶ ἀφελῆ εἰλικρίνειαν τῶν ἐντοπίων ἀγωνιστῶν.

Εἰς τὴν σύγκρουσιν ἐκείνην ὁ πρῶτος Βασιλεύς, ἠθικῶς ἀλύγιστος χαρακτήρ, ἥκιστα συνεπῶς διπλωμάτης, ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῶν στρατιωτικῶν, τοὺς ὁποίους ἐτίμα ἐξαιρετικῶς, ὅπως καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἡ Βασίλισσα, δεξιοτέχνις, εὐφυὴς καὶ συμβιβαστική, παρὰ τὰ ἐλαττώματα τῆς φιλαρχίας, ἅτινα ἐξερράγησαν κατόπιν εἰς τὴν τυραννηθεῖσαν ψυχήν της, διεχειρίσθη μετὰ λεπτοτάτης διπλωματικῆς εὐστροφίας τὸ ἔργον τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν δύο ἐκείνων τάξεων, αἵτινες μετὰ τῆς ἀραιᾶς τάξεως τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ἀπετέλεσαν τὴν ὁλότητα τῶν ἰθυνουσῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἀρτισυστάτου Βασιλείου.

Ἡ Βασίλισσα ἐπέτυχε τὴν σύναψιν συνοικεσίων μεταξὺ υἱῶν καὶ θυγατέρων ἀμφοτέρων τῶν τάξεων καὶ ἐπέτυχε τὴν παροχὴν προικῶν διὰ γαιῶν τοῦ Δημοσίου καὶ μετρητῶν χρημάτων, ἅτινα παρείχοντο ὡς δῶρον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου αὐτῆς ἢ τοῦ Βασιλέως. Αἱ γενόμεναι ἐπιγαμίαι ἐδημιούργησαν στενοὺς δεσμοὺς ἀγχιστείας καὶ αἱ ἔριδες καὶ αἱ ἀντιθέσεις μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξωμαλύνθησαν. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἔριδος τῶν τάξεων ἐκείνων καὶ τῶν οἰκογενειακῶν ἀντιθέσεων εἶχον δημιουργηθῆ καὶ προσωπικὰ μίση μεταξὺ ἀρχηγῶν οἰκογενειῶν, ὅταν δὲ συνέβαινε τὰ τέκνα αὐτῶν νὰ μὴ συμμερίζωνται τὰς ἀδιαλλάκτους τῶν γονέων των ἀντιλήψεις, ἐπηκολούθουν πένθιμα δράματα, ἅτινα πολλάκις ἐτάραξαν καὶ συνεκίνησαν βαθέως τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ Αὐλή. — Οὕτως ἐδημιουργήθη ἑλληνικὴ Αὐλὴ ἀπὸ ἀγωνιστὰς καὶ Φαναριώτας, προεχόντων τῶν πρώτων, καὶ προσελήφθησαν ὑπασπισταὶ καὶ ὑπασπίστριαι θυγατέρες καὶ υἱοὶ ἀγωνιστῶν καὶ Φαναριωτῶν. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα ἐπεδόθησαν θερμουργῶς, ὅπως ἀφομοιώσουν ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων, ἐξέμαθον ταχέως καὶ καλῶς τὴν γλῶσσαν, περιεβλήθησαν τὰ ἑλληνικὰ ἐνδύματα καὶ ἔκαμνον συχνὰ δεξιώσεις εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἐσύχναζον εἰς δεξιώσεις τῶν ἑλληνικῶν σπιτιῶν, ἐπιζητοῦντες πανταχοῦ νὰ φέρωνται ὡς Ἕλληνες, οὕτω δὲ ἠσκήθη μεγίστη ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς κοινωνίας.

Ἡ πρώτη μεγάλη κοσμικὴ συγκέντρωσις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἡ γενομένη εἰς τὸν ἀνακτορικὸν χορὸν τοῦ 1838, ὅπου ἐχορεύθησαν ὅλοι οἱ ἑλληνικοὶ χοροὶ καὶ τρεῖς εὐρωπαϊκοί, τὸ Βάλς, ἡ Μαζούρκα καὶ ἡ Πολωνέζα. Αἱ Ἑλληνίδες εἶχον διδαχθῆ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς ἀπὸ τὸν πρῶτον ἐν Ἀθήναις χοροδιδάσκαλον, ὀνόματι Σκοῦφον, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ὀδησσόν. Οἱ ἀθωότατοι ἐκεῖνοι χοροὶ εἶχον κινήσει σφοδρὰν τὴν ἀντίδρασιν τῶν συντηρητικῶν στοιχείων, ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὸν χορὸν τῶν Ἀνακτόρων ἐκυκλοφόρησε λίβελλος ἔμμετρος ὑπὸ τὸν τίτλον «*Κόρδακες*», σφόδρα ὑβριστικὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν χορῶν. Ὁ λαὸς ἐπίστευεν ὡς ἐσχάτην ἀνηθικότητα τοὺς εὐρωπαϊκοὺς χορούς, οἵτινες ἤρχισαν νὰ κατακτοῦν τὰς λαϊκὰς τάξεις μόλις μετὰ ὁλόκληρον τριακονταετίαν, ἤτοι μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Β΄ Δυναστείας, ἀφοῦ ἡ γενεὰ τῆς ἱστορικῆς περιόδου τῆς Α΄ Δυναστείας, ἡ ἐμμένουσα εἰς τὰς παλαιὰς ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἀντιλήψεις, κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον. Ἀλλ' ἐπισυνέβη καὶ ἓν κοινωνικὸν σκάνδαλον τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἡ μεγάλη Κυρία τῆς Τιμῆς τῆς Ἀμαλίας κυρία Βίλλις ἢ Βέϊλ ἐξετέθη ὑπὲρ τὸ δέον, αἰσθηματικῶς, μὲ ὡραῖόν τινα στρατηγὸν τοῦ ἀγῶνος, μόλις δὲ ἐψιθυρίσθη τὸ σκάνδαλον, ἡ Ἀμαλία τὴν ἀπέπεμψε καὶ ἐκ τῆς Αὐλῆς καὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ συγκεντρώσεις, αἱ δεξιώσεις, αἱ ἑσπερίδες καὶ οἱ χοροὶ τῆς Αὐλῆς ἀπετέλεσαν τὸν μέγαν πυρῆνα τῆς ἐπικοινωνίας, τῶν γνωριμιῶν καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἐξ ἧς ἐπήγασε καὶ διεμορφώθη ἡ κοινωνικὴ ζύμη τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Ἐγίνετο δὲ ἡ κίνησις αὕτη εἰς τὰ παλαιὰ Ἀνάκτορα, ἅτινα ἔκειντο εἰς τὴν μεσημβρινὴν γωνίαν τοῦ κήπου τοῦ Κλαυθμῶνος, τὴν ἄκραν τῆς ὁδοῦ Νομισματοκοπείου, ἀπέναντι τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν. Ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν οἴκημα ἐστερεῖτο αἰθούσης, προσετέθη μεγάλη σανιδόπηκτος αἴθουσα διὰ «τσατμάδων» καὶ ἀμμοκονιάσεων. Εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην κατόπιν, ἀφοῦ ἐκτίσθησαν τὰ μεγάλα Ἀνάκτορα, νῦν «παλαιά», ἐγίνοντο αἱ συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος (1843) καὶ ἐκεῖ συνεδρίαζεν ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1863. Ἡ αἴθουσα κατεστράφη ἐκ τυχαίας πυρκαϊᾶς τῷ 1865.

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἤρχισε νὰ διαμορφοῦται ὁπωσδήποτε καλῶς ἀπὸ τοῦ 1840. Παραλλήλως πρὸς τοὺς Φαναριώτας καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς ἤρχισαν νὰ ἀνοίγουν τὰ σπίτια των καὶ ἱκανοὶ τῶν ἐντοπίων. Τὰ γνωστότερα φαναριώτικα σπίτια ἦσαν τῶν Σούτσων, τοῦ Σκαρλάτου, τοῦ Βόδα καὶ τοῦ Γκρεγκοάρ, ὅπως ἐλέγετο ἀπὸ τοὺς συγχρόνους Φαναριώτας ὁ Γρηγόριος Σοῦτσος, τῶν Μουρούζη, τῶν Καρατζᾶ, τῶν Ἀργυροπούλου, τῶν Ρίζων, τῶν Ὑψηλάντη, τῶν Ραγκαβῆ, τῶν Καλλιμάχου, τῶν Μολλᾶ καὶ ἄλλων. Παλαιὰ ἀθηναϊκὰ εἶχον προσχωρήσει εἰς λίαν αὐστηρὰν κοσμικὴν ζωὴν τὰ σπίτια τῶν Πετράκη, τῶν Γεωργαντᾶ, τῶν Καλλιφρονᾶ, τῶν Μακρυγιάννη, τῶν Λέκκα, τῶν Γάσπαρη, τῶν Ζαχαρίτσα, τῶν Ζυγομαλᾶ, τῶν Βλαχούτση, ἔκτισαν δὲ πολυτελεῖς, δηλαδὴ διωρόφους οἰκίας, ὁ Δομνάδης, ὁ Παΐκος, ὁ Βοῦρος, ὁ Βαλέτας, ὁ Ράλλης καὶ ἄλλοι.

Ἡ ἠρειπωμένη πόλις ἤρξατο ἀνεγειρομένη ἀπὸ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς τέφρας, οἱ δρόμοι ἐκαθαρίζοντο ἀπὸ τὰ συντρίμματα καὶ νέα σπίτια ἀνέκυπτον πανταχοῦ. Ὁ Βαυαρὸς μηχανικὸς Σάουπερτ ἐξεπόνησε τὸ σχέδιον τῆς νέας πόλεως διὰ τῆς διαχαράξεως δύο μεγάλων καθέτων ὁδῶν, τῆς ὁδοῦ Αἰόλου καὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, καὶ ἄλλων καθέτων καὶ παραλλήλων στενῶν ὁδῶν καὶ ἔτι στενωτέρων πλατειῶν, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπικειμένη αὔξησις τῆς πόλεως, ὡς μελλούσης νὰ ἀποβῇ ὄχι πρωτεύουσα τῆς ἀπελευθερωθείσης μικρᾶς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τοῦ Πανελληνίου. Ἐπίσης διεπράχθη τὸ σφάλμα νὰ ἐπιτραπῇ ἡ κτίσις τῆς νέας πόλεως ἐπὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς ἀρχαίας, καὶ οὕτω κατεχώσθησαν πάλιν ἐπὶ αἰῶνας σπουδαῖα ἀρχαιολογικὰ κειμήλια.

Ἡ συρροὴ εἰς Ἀθήνας ἤρχισε νὰ γίνεται ἀθρόα ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ πολλῶν εὐρωπαϊκῶν πόλεων, ὅπως τοῦ Λιβόρνου, τῆς Πίζας, τῆς Τεργέστης, τῆς Βιέννης, ὅπου ὑπῆρχον πολλοὶ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες. Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην ἀπογραφὴν τοῦ 1837 ἡ πρωτεύουσα εὑρέθη ἀριθμοῦσα δέκα τέσσαρας χιλιάδας κατοίκων ἀπέναντι τῶν πέντε περίπου ἃς ἠρίθμει μόλις πρὸ τριετίας.

Τὸν τόνον τῆς κοσμικῆς ζωῆς ἔδιδε πάντοτε ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ Ἀμαλία, ἥτις ἐνεφανίζετο πανταχοῦ θερμουργὸς καὶ ἀκαταπόνητος. Πλὴν τῶν μεγάλων χορῶν τῶν Ἀνακτόρων, ἡ Ἀμαλία ἔδιδεν ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος φιλολογικὰς καὶ θεατρικὰς ἑσπερίδας εἰς τὰς ὁποίας ἀπηγγέλλοντο ποιήματα καὶ ἐπαίζοντο ἀπὸ ἐρασιτέχνας τῆς ἀριστοκρατίας μονόπρακτα δράματα καὶ κωμῳδίαι. Ἡ πρώτη τοιαύτη παράστασις ἐγένετο εἰς τὸ «Παλάτι» εἰς τὰ 1839 ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῶν γενεθλίων τοῦ Ὄθωνος. Οἱ προσκεκλημένοι ἀνήρχοντο εἰς τριακοσίους πεντήκοντα καὶ ἐπαίχθησαν ἀπὸ τοὺς ἐρασιτέχνας τρία μονόπρακτα γαλλικὰ ἔργα, δύο κωμῳδίαι καὶ μία comédie. Αἱ κωμῳδίαι ἡ «Vivandière» καὶ «Le nouveau Pourceaugnate» καὶ ἡ μονόπρακτος comédie «Visite à Bedlam». Οἱ διακριθέντες κατὰ τὰ τρία μονόπρακτα ἦσαν ὁ πρόξενος τοῦ Βασιλείου τῆς Νεαπόλεως Martacelli, ὁ νεαρὸς Σοῦτσος, ὁ Βαυαρὸς Φάβρι, καὶ αἱ κυρίαι φὸν Βίλλις, Νόρδεφλιχτ καὶ Κατακάζυ. Ὁ σύλλογος τῶν ἐρασιτεχνῶν, ὁ πρῶτος ἱδρυθεὶς ἐν Ἀθήναις, ἠρίθμει τριάκοντα δύο μέλη, μετὰ δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς κ. φὸν Βίλλις ἀπεδέχθη τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ἡ νέα μεγάλη κυρία τῆς Αὐλῆς φὸν Πλύσκωβ. Μέλη αὐτοῦ ἦσαν πάντοτε

Digitized by Google

πλεῖστοι ξένοι τῶν πρεσβειῶν καὶ τῶν προξενείων καὶ ἐλάχιστοι τῆς ἀθηναϊκῆς ἀριστοκρατίας.

Κοσμικὴ κίνησις.—Παραλλήλως πρὸς τὰς κοσμικὰς συγκεντρώσεις τῆς Αὐλῆς καὶ τὰς ἐρασιτεχνικὰς παραστάσεις ἔδιδον ἑορτὰς καὶ αἱ πρεσβεῖαι τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τριῶν προστατίδων Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ὡς καὶ αἱ τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας. Πρὸς τούτοις δὲ διὰ χορηγίας ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ ταμείου καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Δήμου ἐγένετο τὸ θέατρον τοῦ Μπούκουρα, τὸ σημερινὸν ἐλεεινὸν ἐρείπιον ὄπισθεν τοῦ Βαρβακείου. Εἰς τὸ θέατρον ἐκεῖνο μετεκαλοῦντο καλοὶ μουσικοὶ θίασοι καὶ ἐπαίζοντο τὰ παλαιὰ μελοδράματα. Τὸ θέατρον Μπούκουρα ἤνοιξε τὰς πύλας του εἰς τὴν πρώτην παράστασιν εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου 1840, ἐγκαινιάσθη δὲ ὑπὸ ἰταλικοῦ θιάσου. Τὸ πρῶτον παιχθὲν ἔργον ἦτο ἡ «Λουτσία τοῦ Λαμερμούρ». Ἡ παράστασις ἦτο πανηγυρική, παρέστησαν οἱ Βασιλεῖς, ἡ Αὐλή, οἱ πρεσβευταὶ καὶ ὅλη ἡ ἀθηναϊκὴ ἀριστοκρατία μετὰ μέσης τάξεως καὶ λαοῦ. Ἡ «Λουτσία» ἤρεσε πολὺ εἰς τὸ κοινόν, ἰδίως τὸ ροντὸ τῆς τελευταίας πράξεως, τὸ ὁποῖον ἡ ὑψίφωνος ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναλάβῃ τετράκις κινδυνεύσασα νὰ λιποθυμήσῃ. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ἰταλικοῦ θιάσου περιελάμβανε τὰ ἔργα «Λουτσίαν», «Ἄννα Βολέναν», «Νόρμαν», «Κουρέα τῆς Σεβίλλης», «Ὑπνοβάτιδα» καὶ «Βεατρίκην».

Μίαν ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ θεάτρου Μπούκουρα καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας κατὰ τὸ 1840 μέχρι τοῦ 1843 μᾶς παρέχει μία ἐπιστολὴ τῆς ἐπὶ τῶν Τιμῶν Κυρίας τῆς Ἀμαλίας, Ἰουλίας φὸν Νόρδεφλιχτ, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς φίλην της ἐν Βαυαρίᾳ καὶ ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὴν κάτωθι χαρακτηριστικὴν παράγραφον: «.....Αἱ παραστάσεις εἶναι συνήθως ὀλίγον θορυβώδεις καὶ τὰ χειροκροτήματα ὁμοιάζουν πολλάκις πρὸς θύελλαν ἢ σεισμόν. Διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς ἡμέρας ἐψάλη πρὸς τούτοις καὶ ὁ ὕμνος. Ὡς χιὼν ἵπταντο ἄνωθεν λευκὰ προγράμματα, ἅτινα συνελέγοντο ὑπὸ τῶν κάτω ἱσταμένων μετὰ κραυγῶν καὶ χειροκροτημάτων. Ἡ ἀοιδὸς ἠναγκάσθη κατόπιν νὰ ἐπαναλάβῃ διάφορα μέρη, ἰδίᾳ τὴν σκηνὴν τοῦ θανάτου, ὥστε ἐπὶ τέλους κατελήφθη ὑπὸ δυσπνοίας. Ἐσχηματίσθησαν ἤδη κόμματα, ἔλαβε δὲ ἑκάτερον ὑπὸ τὴν προστασίαν του μίαν τῶν δύο πρωταγωνιστριῶν. Τὰ κόμματα ταῦτα διάκεινται ἐχθρικῶς πρὸς ἄλληλα, ὅπως οἱ Capuleti καὶ οἱ Montague. Αἱ δύο ἠθοποιοὶ ἐπωφελοῦνται τῆς περιστάσεως καὶ δέχονται εὐχαρίστως πλὴν τῶν στεφάνων, ἐκ μυρσινῶν καὶ ἀνθέων, τὰ ἀθρόως ἐπὶ τῆς σκηνῆς πίπτοντα περιλαίμια, μεταξωτὰ ὑφάσματα, βραχιόλια καὶ ἀδαμαντίνους δακτυλίους. Ἀποδεικνύεται λοιπὸν καὶ πάλιν ὅτι ἡμεῖς ἐνταῦθα εἴμεθα ποιητικώτεροι ὑμῶν τῶν κατοίκων τοῦ Βορρᾶ. Οὕτω π. χ. δύνασθε νὰ ἴδητε λευκὰς περιστεράς, ἀγγέλους τοῦ ἔρωτος, κομιζούσας ἄνθη καὶ δῶρα, θαυμάσια μικρὰ κανάρια καὶ πολυχρώμους σπίνους κοσμημένους δι' ἐρυθρῶν ταινιῶν, πετῶντα τῆδε κἀκεῖσε καὶ φέροντα ποιήματα αἰσθηματικὰ καὶ πλήρη τρυφερότητος. Τελευταίως μάλιστα κοινὸς καὶ ἀνεπιτήδειος στρουθός, τοῦ ὁποίου ἡ φαιὰ περιβολὴ εἶχεν ἐπιτυχῶς διακοσμηθῆ, ἀπεπλανήθη εἰς τὸ θεωρεῖόν μας. Χθὲς ἐν τούτοις εἶχον πολὺ μετριασθῆ αἱ θύελλαι καὶ οἱ σεισμοὶ τῶν κραυγῶν καὶ τῶν χειροκροτημάτων, ἴσως διότι δὲν ἤρεσεν ἡ παράστασις καὶ ὁ ὑψίφωνος, ἴσως ὅμως καὶ διότι τὸ κοινὸν ἐπείθετο ὅτι ὁ Βασιλεὺς δυσηρεστήθη ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ θορύβου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν παρέστη κατὰ τὰς δύο τελευταίας παραστάσεις. Ἂν ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος ὑπῆρξε πράγματι ἡ αἰτία τοῦ μετριασμοῦ τοῦ θορύβου, τοῦτο τιμᾷ τὸ κοινόν, διότι οὕτως ἐκδηλοῦται ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα ὡς ἱδρυτὴν τοῦ θεάτρου εὐγνωμοσύνη του....».

Εἰς τὸ ἴδιον θέατρον Μπούκουρα ἐδόθη διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἀθήναις τὰς Ἀπόκρεω τοῦ 1841 ὁ πρῶτος χορὸς μετημφιεσμένων. Τὸ γεγονὸς προὐκάλεσε καταπληκτικὴν συγκίνησιν εἰς τὴν ἀρτισύστατον κοινωνίαν τῆς μικρᾶς πρωτευούσης καὶ ἐδημιούργησε μεγάλην συρροήν, ἀλλ' ἐπισυνέβησαν κατὰ τὸν χορὸν ἀταξίαι καὶ ὀλίγαι τινὲς ἀσχημίαι καὶ ὁ χορὸς μόλις μετὰ τριετίαν ἐπανελήφθη.

Μέση τάξις καὶ λαός.— Πρὸς τὰς ἀριστοκρατικὰς τάξεις εἶχε διαμορφωθῆ μέση τάξις καὶ ὁ λαός.

Ἡ μέση τάξις εἶχε σχηματισθῆ, ὅπως πάντοτε, ἐκ τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν μικροεπιτηδευματιῶν, καὶ ὁ λαὸς ἐκ τῶν χειρωνάκτων καὶ τῶν χειροτεχνῶν. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς μέσης τάξεως ἦτο ἀφελὴς καὶ μικροδάπανος. Ὀλίγη ρετσίνα καὶ ἕνα πιάτο στραγάλια, ἢ ἐπὶ τὸ πολυτελέστερον μερικοὶ ξηροὶ καρποὶ καὶ πορτοκάλια, ἤρκουν διὰ τὰς κοσμικὰς συγκεντρώσεις τῆς μέσης τάξεως. Ἐκδήλωσις πολυτελείας ἦτο ἡ «κολοκυθόπητα» καὶ ἡ «σπανακόπητα», τὴν ὁποίαν παρουσίαζεν ἡ οἰκοκυρὰ καὶ αἱ θυγατέρες καὶ ἐσερβίριζον ζεστήν. Ἀξιοσημείωτος πολυτέλεια ἦτο ὁ χαλβᾶς ὁ σπιτίσιος, σερβιριζόμενος μὲ τὸ κουτάλι τῆς σούπας. Ἐπίσης ἐθεωρεῖτο ἐντροπὴ καὶ ἔλλειψις οἰκοκυρωσύνης νὰ προσφέρουν κατὰ τὰς συγκεντρώσεις τῆς μέσης τάξεως ὅ,τι δήποτε ἀγορασμένο ἕτοιμο, ἀπὸ τὰ σύγχρονα ζαχαροπλαστεῖα, δηλαδὴ «κάντιο», «κουρκέτα», καραμέλες τῆς ζάχαρης ἢ κουραμπιέδες καὶ μελομακάρουνα ἢ «δίπλες» καὶ «μπακλαβάδες». Ἡ οἰκοκυρὰ ἔπρεπε νὰ τὰ προπαρασκευάσῃ μόνη της βοηθουμένη ἢ ἀπὸ τὰ παιδιά της, τὶς νυφάδες καὶ τὰ ἀνήψια της, ἢ ἀπὸ παιδιὰ φιλικῶν οἰκογενειῶν, τὰς δὲ μεγάλας ἑορτάς, ὅπως Χριστούγεννα, Νέον Ἔτος καὶ Πάσχα καὶ τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς τοῦ σπιτιοῦ, προηγεῖτο ἀληθινὴ ἀναστάτωσις διὰ τὴν προπαρασκευὴν ἣν ἀπῄτει τὸ «*γιορτάσι*»· διότι πλὴν τῆς προπαρασκευῆς τοῦ γλυκοῦ ἐγίνετο μεγάλη ἀναστάτωσις εἰς σφουγγαρίσματα, πλυσίματα, τινάγματα καὶ ἐν γένει καθαρὰν προπαρασκευὴν ὅλου τοῦ σπιτιοῦ, ὥστε τὸ πᾶν νὰ λάμπῃ.

Εἰς τὰς συναναστροφὰς ἐν τούτοις ἐπεκράτει μέχρι καὶ πρὸ ὀλίγων ἀκόμη χρόνων ἡ τουρκικὴ συνήθεια τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων ἀπὸ τῶν κορασίδων, τὸ «*χαρεμλίκι*» δηλαδὴ καὶ τὸ «*σελαμλίκι*». Μόνον εἰς τοὺς χοροὺς ἐπετρέπετο ὁ ὁπωσδήποτε συγχρωτισμὸς καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἐθεωρεῖτο ὕποπτος καὶ αὐτὴ ἡ χειραψία. Οἱ χορευταὶ μὲ τὰς χορευτρίας συνέδεον τὰς χεῖρας των μὲ τὰ «μανδήλια» καὶ οὕτως ἡ ἐπαφὴ καθίστατο δύσκολος. Συνομιλία ἰδιαιτέρα ἢ οἱαδήποτε συζήτησις κατ' ἰδίαν, μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ παρθένου, ἀπετέλει σκάνδαλον καὶ ἤρκει νὰ δημιουργήσῃ κακίστην φήμην διὰ τὸ θῆλυ. Οὔτε εἰς αὐτὰς τὰς ἀρραβωνισμένας ἢ τὰς μελλονύμφους ἐπετρέπετο ἰδιαιτέρα συνομιλία ἢ ὁπωσδήποτε ἀπομόνωσις. Μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦ γάμου παρίστατο ἀναπόσπαστος συνοδὸς αὐτῶν ἢ ἡ μήτηρ ἢ ὁ πατὴρ ἢ ἡ ὕπανδρος ἀδελφὴ ἢ ὁ ἀδελφός.

Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς μέσης καὶ τῆς κατωτέρας τάξεως ἦτο πολὺ περιωρισμένη, ἐν συγκρίσει δὲ πρὸς τὴν σήμερον κυριολεκτικῶς ἀγρία. Ἀλλ' ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν γυναῖκα ἦτο μέγας καὶ ὁ πρὸς τὴν παρθένον ἱερός, ἡ εὐθιξία δὲ τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς ἐδημιούργει σκληρὰς παρεξηγήσεις καὶ τραγικὰς περιπετείας καὶ αἱματηρὰ δράματα. Ἐπίσης καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς πρώτης Δυναστείας καὶ ἱκανὰς δεκάδας ἐτῶν ἐπὶ τῆς δευτέρας καὶ μέχρι σχεδὸν πρὸ δεκαπενταετίας αἱ ἀντιλήψεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὴν γυναῖκα ἢ τὴν κόρην καμμίαν ἄλλην ἐργασίαν ἐκτὸς τοῦ οἴκου της. Ἡ γυναῖκα ἡ πιεζομένη ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης τῆς ἐργασίας διὰ τὸν προσπορισμὸν τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς ἐλέγετο περιφρονητικῶς «ξενοδουλεύτρα» καὶ ἡ ὑπηρέτρια περιφρονητικῶς «δούλα». Εἶνε δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ μέχρι τοῦ 1878 ἐπεκράτουν καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν δικαστῶν καὶ διαπρεπῶν ἐπιστημόνων αἱ περὶ τῆς ἐργασίας τῆς γυναικὸς ὀπισθοδρομικαὶ κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις. Διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς δίκης, ἐπὶ διαφθορᾷ κόρης τινὸς στρατιωτικῆς οἰκογενείας, ἥτις ἐπυροβόλησε τὸν διαφθορέα της ἀξιωματικὸν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, τὸ δικαστήριον ἐξέδωκε παράδοξον ἀπόφασιν, ὁ δὲ Ν. Σαρίπολος ἐδημοσίευσε μελέτην δι' ἧς ἀνεγνώριζε καὶ ὑπεστήριζεν ὅτι δύο μόνον ὑπάρχουν διὰ τὴν γυναῖκα ἐπαγγέλματα, τὸ τῆς οἰκοκυρᾶς καὶ τὸ τῆς πόρνης. Περαιτέρω ἱστοροῦμεν τὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας καὶ ἐξετάζομεν τὰς σπουδαίας ἐπὶ τοῦ ἤθους καὶ τῶν ἀντιλήψεων δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ὑπῆρξε καὶ χαλυβδίνη καὶ φωτεινή.

Ὁ λαὸς τῶν χειρωνάκτων καὶ τῶν χειροτεχνῶν ἀκόμη, ὡς καὶ τῶν ἐν γένει ταπεινοτέρων ἐπαγγελμάτων, ὑπῆρξε κοινωνικῶς εἰς πρωτόγονον κατάστασιν πολιτισμοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας του, διότι ἐλάχιστοι ἐγνώριζον γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν· ἦτο δεισιδαίμων, προληπτικός, εὐέξαπτος καὶ εἰς μέγαν βαθμὸν τυπολάτρης. Δύο σκληραὶ περίοδοι μολυσματικῶν ἐπιδημιῶν, τῆς πανώλους κατὰ τὸ 1839 καὶ τῆς χολέρας κατὰ τὸ 1854, μᾶς παρέχουν διὰ τῶν τραγικωτάτων περιπετειῶν τὸ μέτρον τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς θρησκευτικῆς τυπολατρείας, τὴν ὁποίαν ἦτο ἀδύνατον νὰ κλονίσῃ καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλουστέρα ὑπόδειξις τῶν στοιχειωδῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ἃς μάτην ἐζήτουν νὰ ἐπιβάλουν οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες. Ἐπίσης δύο ἕτερα ἐπεισόδια ἱστορικά, τὸ τοῦ Ἑβραίου Πατσιφίκου καὶ τὸ τοῦ Γάλλου παλαιστοῦ Γάσκωνος, μᾶς παρέχουν τὰς ἀποδείξεις τῆς ἀπολιτίστου εἰσέτι καταστάσεως τῶν κατωτέρων λαϊκῶν στρωμάτων. Τὰ δύο ταῦτα ἐπεισόδια, χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τῶν κατωτέρων Ἀθηνῶν, συνέβησαν ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις: Τὴν 4ην Ἀπριλίου 1849, δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ὁ ὄχλος, κατὰ τὸ ἔθιμον τῶν ἡμιβαρβάρων μεσαιωνικῶν χριστιανικῶν παραδόσεων, ἐζήτησε νὰ καύσῃ τὸν Ἰούδαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ψυρρῆ, τὴν μετέπειτα πλατεῖαν τῶν «Ἡρώων» ὀνομασθεῖσαν. Τὸ καύσιμον τοῦ Ἰούδα, τὸ ὁποῖον ἐξέλιπεν εὐτυχῶς σήμερον διὰ τῆς ἐξημερώσεως τῶν ἠθῶν καὶ τῆς προϊούσης ἐξελίξεως τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ, ἐγίνετο ὡς ἑξῆς: Τῇ συνεργασίᾳ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ κορασίδων, κατεσκευάζετο ἀπὸ ἄχρηστα πανιὰ καὶ ἐπληροῦτο μὲ ράκη καὶ χόρτα ἓν ὁμοίωμα ἀνθρώπινον εἰς φυσικὸν μέγεθος. Τὸ ὁμοίωμα τοῦτο τὸ ἐκρεμοῦσαν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ διὰ σχοινίου ἢ ἀπὸ κλάδου δένδρου, ἢ ὅπου δὲν ὑπῆρχον δένδρα, ἀπὸ ἐπὶ τούτῳ στηνομένου ἰκριώματος καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, συγχρόνως μὲ τὴν λῆξιν τῆς μεγάλης ἑορτῆς, συνεκεντροῦτο ὁ ὄχλος καὶ ἐπυροβόλει δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἀδιακρίτως, κατὰ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα μὲ πιστόλας, καριοφίλια, καραμπίνες καὶ τρομπόνια. Πρὸς τὴν δύσιν τῆς ἡμέρας, τὸ διάτρητον ὁμοίωμα τοῦ Ἰσκαριώτου ἐπυρπολεῖτο καὶ ὁ ὄχλος σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ηὐφραίνετο καὶ ἠλάλαζε καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁλοημέρου βομβαρδισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀποτέφρωσιν τοῦ «προδότου» ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν. Ἡ ἡμέρα τοῦ Ἰούδα δὲν ἦτο μόνον ἡμέρα φοβερῶν κρότων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν δυστυχημάτων. Δεκάδες τραυματιῶν, νεκρῶν καὶ ἠκρωτηριασμένων περισυνελέγοντο ἀπὸ τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἑορτήν, κατὰ τὴν ὁποίαν περιεφέροντο ὑπὸ εὐλαβῶν ἐπιτρόπων ἢ ἱερέων οἱ ἀπαραίτητοι δίσκοι πρὸς περισυλλογὴν τῶν κερμάτων τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν.

Τὴν βάρβαρον ἐκείνην καὶ αἱματηρὰν ἑορτὴν ἐζήτησε νὰ ἀπαγορεύσῃ ἡ ἀστυνομία κατ' ἐντολὴν τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ προὐκάλεσε μεγάλην ἔξαψιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τοῦ ὄχλου, ὅστις παραπλανηθεὶς ὑπό τινων φανατικῶν καὶ πιστεύσας ὅτι τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπέτυχον οἱ Ἑβραῖοι, ἐπετέθη κατὰ τῆς πλησίον τῆς πλατείας Ψυρρῆ καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καραϊσκάκη οἰκίας τοῦ Ἰουδαίου Πατσιφίκου καὶ κατέστρεψε πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ. Ἡ ἐπίθεσις τοῦ ὄχλου ἐγένετο σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις. Ὁ Πατσίφικος ἐσώθη κακὴν κακῶς κρημνισθεὶς ἀπὸ τῆς στέγης καὶ φυγὼν διὰ μέσου τῶν αὐλῶν ἄλλων οἰκιῶν. Πᾶν τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ κατεστράφη καὶ συνετρίβη, θὰ ἐπυρπολεῖτο δὲ καὶ τὸ κτίριον ἄνευ τῆς σώφρονος ἐπεμβάσεως ἱερέων τινῶν. Ἡ ἀγρία αὕτη περιπέτεια ἔσχε μεγάλας συνεπείας, διότι ὁ παθὼν ἦτο Ἄγγλος ὑπήκοος καὶ προὐκλήθησαν ὀδυνηραὶ πολιτικαὶ ἐπεμβάσεις. Ὁ Ἰούδας ἐν τούτοις, ἓν ἐκ τῶν ἡμιβαρβάρων ἐθίμων τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἐξηκολούθει νὰ καίεται μέχρι τοῦ 1886 ὁπότε καὶ ἐξηλείφθη ὁριστικῶς.

Τὸ ἕτερον ἐπεισόδιον, τὸ τοῦ Γάλλου παλαιστοῦ Γάσκωνος, εἶναι ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον. Ἐγένετο κατὰ τὰς Ἀπόκρεω τοῦ μεθεπομένου ἔτους ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις. Ὁ Γάλλος τυχοδιώκτης Γάσκων, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Μασσαλίαν καὶ ἐπαγγελλόμενος τὸν παλαιστήν, ἀφίχθη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Ἀπόκρεω καὶ ἐνοικιάσας ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς τὴν μάνδραν εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Εὐριπίδου, ἐκεῖ ὅπου μετέπειτα ἦτο τὸ φωτογραφεῖον Μωραΐτη, προὐκάλει τοὺς γενναίους ἐκ τοῦ λαοῦ εἰς πάλην. Ὁ Γάσκων εἶχε τοιχοκολλήσει προγράμματα καὶ εἶχε θέσει εἴσοδον τοῦ θεάματος μίαν... πεντάραν. Ὁ ὄχλος προσέτρεξεν ἀθρόως εἰς τὸ ἀναγγελλόμενον θέαμα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἀνέλθῃ τὸ πρόχειρον σανίδωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ τυχοδιώκτης Γάλλος ἱστάμενος ὡς ἀλέκτωρ προὐκάλει ἀντιπάλους ἐκ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἤρχισε νὰ πλήσσεται, καὶ ὁ ὄχλος μὴ ἐννοῶν τὴν γλῶσσαν τοῦ παλαιστοῦ, ὅστις πάλιν ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν προὐκάλει διὰ φράσεων ἠχηρῶν καὶ κραυγῶν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς πατρίδος του, ἤρχισε νὰ ἀδημονῇ καὶ νὰ ἐξερεθίζηται, ὁπότε αἰφνιδίως ἀνέστη ἐκ τῶν θεατῶν εἷς γιγαντόσωμος Ὑδραῖος, ὅστις ὑψώσας διὰ τῶν δακτύλων του τὴν ἄκραν τῆς μακρᾶς του βράκας ἐπήδησεν ἐπὶ τοῦ «παλκοσένικου».

Δεινὴ πάλη ἤρξατο τότε μεταξὺ τοῦ Ὑδραίου καὶ τοῦ Γάλλου καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ὁ νευρώδης νησιώτης ἀνέτρεψε τὸν Γάλλον, τὸν ἐκρήμνισεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὸν ἐπάτησεν εἰς τὸ στῆθος. Ἡ νίκη ἦτο καὶ ταχεῖα καὶ περιφανής, ὁ δὲ ὄχλος ἐξερράγη εἰς θύελλαν κραυγῶν καὶ ἀποδοκιμασιῶν κατὰ τοῦ ἡττηθέντος. Ἀλλ' ὁ Γάλλος ἠγέρθη καὶ διεμαρτύρετο χωρὶς οὐδεὶς νὰ τὸν ἐννοῇ, ὅτι κακῶς ἡττήθη, διότι ὁ νησιώτης τὸν κατέρριψε παρὰ τοὺς κανόνας τῆς πάλης διὰ «*τρικλοποδιᾶς*»· ὁ ὄχλος ὅμως μεθυσθεὶς ὑπὸ τῆς νίκης ὠρύετο καὶ ἐμαίνετο. Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Γάλλου, ὅστις ἐτράπη εἰς φυγὴν πηδήσας εἰς τὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐδιώχθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου. Τρέχων δὲ πανικόπληκτος διὰ μέσου τῶν ὁδῶν καὶ βαλλόμενος διὰ λίθων καὶ ὅλων τῶν ἀπορριμμάτων τῆς ἀγορᾶς, ἐσώθη εἰς ἀθλίαν κατάστασιν εἰς τὸ μέγαρον τῆς γαλλικῆς πρεσβείας κατάφορτος ἀκαθαρσιῶν καὶ μωλώπων. Ἐξ ἀντιθέτου ὁ Ὑδραῖος ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἥρως καὶ σωτὴρ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Ὁ λαὸς τὸν ὕψωσεν εἰς τὰς χεῖρας, κατόπιν τὸν ἐστεφάνωσε διὰ προχείρου δάφνης καὶ τὸν ὕψωσεν ἐπὶ ἵππου, κατόπιν δὲ ἐν διαδηλώσει ὁ λαὸς τὸν περιέφερεν ὡς ἥρωα διὰ τῆς πόλεως καὶ πανταχοῦ τοῦ προσέφερον οἶνον καὶ γεύματα καὶ χρήματα. Τὸ ἁπλούστατον τοῦτο γεγονὸς ἑωρτάσθη ἐπὶ ἡμέρας ὡς νίκη ἐθνικὴ καὶ

Digitized by Google

ὁ ὄχλος ἐποίησε καὶ διάφορα τραγούδια ὑβριστικὰ κατὰ τοῦ Γάλλου καὶ τῆς Γαλλίας, ἐξ ὧν τὸ μᾶλλον ἐπιεικέστερον ἦτο τὸ ἑξῆς:

«Σὰν δὲν ἤξερες, Φραντζέζε, νὰ παλαίψῃς,
»τί κολλοῦσες τὰ χαρτιὰ
»στὰ σοκάκια τὰ πλατειά;
»Σὰν δὲν ἤξερες νὰ φᾷς τὰ μακαρόνια
»τί ἔξυνες πολὺ τυρὶ
»Τὴν κακή σου τὴν ψυχή!»

Ὁ Γάλλος Θουβενέλ, ὁ τόσον συμπαθῶς γράψας περὶ τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἑξῆς χαρακτηρίζει τὴν ἀνωτέρω περιπέτειαν:

«...ἡ ἀπόκρεω εἶναι ἐγγὺς τοῦ τέλους. Αἱ ἀνώτεραι τάξεις διεσκέδασαν καὶ ἐχόρευσαν ὡς οἱ κάτοικοι πολιτισμένης πόλεως, ἀλλ' ὁ λαὸς διεσκέδασεν ὡς ἡμιάγριος καὶ ἔφαγεν ὡς ἄγριος. Ἰδοὺ μία ἀπόδειξις. Ἐσχάτως ἀφίκετο ἐνταῦθα ἀθλητής τις, ὀνόματι Γάσκων, ὅστις ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν προεκήρυξεν ἀμοιβὴν πεντακοσίων φράγκων ὑπὲρ ἐκείνου ὅστις θὰ τὸν κατέρριπτεν ἐν τῇ πάλῃ. Ὁ ὄχλος ἀθρόος ἔσπευσεν εἰς τὸ θέαμα. Ὑδραῖος δέ τις τὸν κατέρριψε καὶ τότε ἐξήφθησαν τὰ πάθη τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους. Χειροκροτήματα, κραυγαί, ὀργυιαί. Ὁ ἡττηθεὶς κατεχλευάσθη, ἐκακοποιήθη, κατεπατήθη καὶ μόλις διεσώθη κακῶς ἔχων ὑπὸ τῆς δημοσίας δυνάμεως. Τοὐναντίον ὁ νικητὴς ἐστέφθη δι' ἀνθέων καθὼς ἐπὶ τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων χρόνων, ἀνεβιβάσθη ἐπὶ ἵππου καὶ θριαμβευτικῶς περιήχθη ἀνὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν πόλιν, νῦν δὲ ὁ ἔσχατος φουστανελλοφόρος βλέπων καθ' ὁδὸν Γάλλον τρέχει ὄπισθέν του καὶ ᾄδει τὴν ἐπῳδὸν ἐπικαίρου ὑβριστικοῦ ᾄσματος».

ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΟΣ. Ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε βραδεῖα, ἡ βραδύτης δ' ὠφείλετο εἰς τρεῖς κυριώδεις λόγους: τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ἐμμονὴν εἰς τὴν θρησκευτικὴν τυπολατρείαν ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας τοῦ κλήρου καὶ εἰς τὴν διαρκῆ εἰσροὴν νέου πληθυσμοῦ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν διαμερισμάτων τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι σήμερον τρεῖς ἐπίσης εἶναι αἱ μεγάλαι περίοδοι τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ περίοδος τῆς Α' Δυναστείας, 1835-1863. Ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ 1863 μέχρι τοῦ 1915 καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἐσχηματίσθησαν αἱ ἀριστοκρατικαὶ τάξεις, τὰ «τζάκια», καὶ συνεσωρεύθη ἡ μεγάλη λαϊκὴ ζύμη ἐξ ἧς διεπλάσθη καὶ ἐξειλίχθη ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Β' Δυναστείας, καὶ ἥτις μὲ δημοκρατικὰς τάσεις καὶ ἀντιλήψεις, ἀντιθέτως πρὸς τὰς αὐστηρότητας τῆς Α' Δυναστείας, ἐπέδρασε σπουδαίως ἐπὶ τῆς ἐν γένει διαπλάσεως καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας.

Κατὰ τὴν πρώτην τριακονταετίαν ἡ κοινωνικὴ πρόοδος δὲν ὑπῆρξεν ἀνάλογος τοῦ μήκους τοῦ χρόνου· ἐγένοντο ἐν τούτοις τὰ πρῶτα βήματα καὶ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις διὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς δημιουργίας τῶν πρώτων ἐκπολιτιστικῶν ἱδρυμάτων.

Οὕτω ἱδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον τὴν 14ην Ἀπριλίου τοῦ 1837 εἰς μίαν σωζομένην ἀκόμη καὶ πεπαλαιωμένην οἰκίαν τῆς Πλάκας, τὴν γνωστὴν ὡς οἰκίαν τοῦ Κλεάνθους, ἐθεμελιώθη δὲ τὸ νέον Πανεπιστήμιον τῷ 1839 καὶ ἤρξατο λειτουργοῦν τῷ 1841. Ἐπλουτίσθη καὶ ἤρξατο μεγαλυνομένη ἡ Ἐθν. Βιβλιοθήκη ἥτις εἶχεν ἱδρυθῆ ἀπὸ τοῦ Καποδίστρια εἰς τὴν Αἴγιναν τῷ 1832, μεταφερθεῖσα δὲ εἰς Ἀθήνας τὸν Μάϊον τοῦ 1837, ἐγκατεστάθη προσωρινῶς εἰς τὸν μικρὸν ναΐσκον τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου παραπλεύρως τῆς Μητροπόλεως. Ἱδρύθη τὸ Δημοτικὸν νοσοκομεῖον τῷ 1836, τὸ Ἀμαλίειον ὀρφανοτροφεῖον τῷ 1855 καὶ τὸ ὀρφανοτροφεῖον Χατζηκώνστα τῷ 1856. Ἐπίσης ἱδρύθη τὸ Πολυτεχνεῖον τῷ 1837, ὁ Βοτανικὸς κῆπος καὶ τὸ Ἀστεροσκοπεῖον. Παραλλήλως δὲ ἤρξατο λειτουργοῦσα ἡ Ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία καὶ ἡ γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ σχολή, πρώτη ἱδρυθεῖσα ἐν Ἀθήναις (τῷ 1841), ὡς καὶ ἄλλα μορφωτικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ ἱδρύματα.

Ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες καὶ κατόπιν οἱ ἀντιδυναστικοὶ καὶ αἱ συνεχεῖς στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις ἔφθειρον σπουδαίως τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπῶς τὴν κοινωνίαν τῆς πρωτευούσης, ἥτις, διαιρεθεῖσα καὶ ἀντιμαχομένη μέχρις αἵματος, ὑπέστη ποιάν τινα ἐπτόχυνσιν τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἕξεων διὰ τῶν ἀντιθέσεων καὶ τοῦ μίσους, ἕως ὅτου μετὰ τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν ἔξωσιν τῆς Α' Δυναστείας καὶ μετὰ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναρχίαν τῆς Μεσοβασιλείας, ἡ κοινωνία ἐπανῆλθεν ὑπὸ σταθερὰν ἐξέλιξιν προόδου ἀπὸ τοῦ 1865 διὰ τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν χώραν τῆς πολιτικῆς παγιότητος, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὴν σταθερωτέραν βάσιν τῆς κοινωνικῆς διαπλάσεως καὶ ἐξελίξεως.

Ἡ καθ' ὅλην τὴν τριακονταετίαν κοινωνικὴ ζωή, πλὴν τῶν οἰκογενειακῶν συγκεντρώσεων καὶ ἀριστοκρατικῶν ἑσπερίδων, ἦτο περιωρισμένη. Τὸ ἑλληνικὸν θέατρον δὲν κατώρθωσε νὰ εὐδοκιμήσῃ, διότι οἱ ἠθοποιοὶ ἐθεωροῦντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς παρίαι καὶ κατεδικάζοντο ἀκόμη καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Αἱ συγκεντρώσεις ἐγίνοντο εἰς τρία μεγάλα καφενεῖα, τὸ τῆς «Ὡραίας Ἑλλάδος» ὅπερ ἔκειτο παραπλεύρως τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, τὸ τῆς κυρίας Ρομπέρ, ἥτις ἦτο κόρη Γάλλου τινὸς ἐθελοντοῦ Ρομπέρ, ὁ ὁποῖος εἶχε δώσει καὶ τὸ ὄνομά του εἰς προμαχῶνα τινὰ τοῦ Παλαμηδίου τοῦ Ναυπλίου, καὶ τὸ τοῦ Χάφτα ὅπερ ἔκειτο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Πατησίων καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου σήμερον τὸ Γαλακτοπωλεῖον Μπερνίτσα. Τὸ τελευταῖον ἐθεωρεῖτο ἐξοχικόν! Ἦτο μία παράγκα μὲ πολλὰς συστάδας πεύκων πέριξ. Ὁ ἰδιοκτήτης του ἐλέγετο Χάφτας, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἡ περιοχὴ ἐκείνη ὠνομάσθη *Χαυτεῖα*.

Ὁ κοσμικώτερος περίπατος τῆς ἐποχῆς ἦτο ἡ ὁδὸς Πατησίων καὶ τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως εἶχε πηχθῆ καὶ μία ἐξέδρα διὰ τὴν μουσικὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπαιάνιζεν ἡ μπάντα τῆς φρουρᾶς, κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας τὸ ἀπόγευμα, θούρια καὶ μόνον θούρια, ὅπως τὸ «Μαύρη 'νε ἡ νύχτα στὰ βουνά», τὸ «Λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου», τὸ «Μὴ φοβῆσθε Γραικοὶ ὅτι εἶσθε τάχα λίγοι» καὶ ἄλλα. Εἰς τὴν ὁδὸν Πατησίων καὶ τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως ὁ λαὸς καὶ ἡ ἀστικὴ τάξις μετέβαινον πεζῇ, ἔφιπποι δὲ οἱ ἀριστοκράται, οἱ πρεσβευταί, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἐφ' ἁμαξῶν οἱ νεόπλουτοι. Ἔφιπποι συνήθως μετέβαινον καὶ οἱ Βασιλεῖς ἀκολουθούμενοι ἀπὸ λαμπρὰν ἀκολουθίαν. Αἱ ἀμαζόνες ἦσαν πολλαὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον ἐκείνην, ἡ ὡραιοτέρα δὲ καὶ ἡ πλέον ἀκαταπόνητος ἀμαζὼν ἦτο ἡ Ἀμαλία, διότι ἡ Αὐλὴ γαθὼς καὶ οἱ πρεσβευταί, πλὴν τῶν ἄλλων δεξιώσεων, ἔδιδον καὶ διασκεδαστικὰς ἐφίππους ἐκδρομὰς εἰς τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν.

Αἱ δαπάναι τῆς συντηρήσεως τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν ἄνευ οἰκογενειακῶν ὑποχρεώσεων ἀτόμων ἦσαν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Α' Δυναστείας σχεδὸν ἀσήμαντοι, παραβαλλόμεναι δὲ πρὸς τὰς σημερινὰς καὶ ἐν πολλοῖς ἀπίστευτοι διὰ τὴν εὐθηνίαν ἥτις ἐπεκράτει εἰς ὅλα τὰ εἴδη. Εἰς τὰς συναλλαγὰς ἴσχυον τὰ μονόλεπτα καὶ τὰ δίλεπτα· οὕτω ἡ πεντάρα ἀπετέλει νόμισμα σοβαρόν, διότι ἴσχυεν ὑπὸ πέντε ὑποδιαιρέσεις. Μὲ μίαν πεντάραν ἠδύνατό τις νὰ ἀγοράσῃ πέντε εἰδῶν ἀντικείμενα, δηλαδὴ ἄρτον, τυρόν, ἐλαίας, καπνὸν δι' ἓν ἢ δύο σιγάρα καὶ ἕνα τεμάχιον μικρὸν γιάμπολης διὰ γλυκὸν ἢ ὀλίγο σταφύλι. Τὸ κρέας ἐτιμᾶτο μεταξὺ 40 καὶ 60 λεπτῶν, τὸ καλὸ ρετσινᾶτο πρὸς μίαν πεντάρα τὸ «ἑκατοστάρι», ὁ ἄρτος ἐπωλεῖτο πρὸς 20 λεπτὰ τὴν ὀκᾶν. Εἰς τὸ ἑστιατόρια, τὰ λαϊκά, ἡ μερὶς τοῦ κρέατος, ὅπως δήποτε μαγειρευμένη, ἐτιμᾶτο μεταξὺ 12 μέχρι 15 λεπτῶν, εἰς τὰ ἀριστοκρατικώτερα δέ, τοῦ Βαρνάβα τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φωκίωνος παρὰ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ, 20 μέχρι 22 λεπτῶν, καὶ μετέπειτα, ὅτε, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, ὁ Βαρνάβας ἀνεβίβασε τὴν τιμὴν εἰς 25 λεπτά, προὐκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τῆς κοινωνίας. Εἰς τὰ ἀριστοκρατικὸ καφενεῖα ὁ καφὲς εἶχε μίαν πεντάραν, εἰς δὲ τὰ λαϊκὰ 3 λεπτά. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ἐπίδομα ἑνὸς εἰκοσιπενταδράχμου κατὰ μῆνα ἐξησφάλιζεν ἀληθῆ εὐμάρειαν, πεντήκοντα δὲ ἢ ἑξήκοντα δραχμῶν ζηλευτὸν πλοῦτον. Ζαχαροπλαστεῖα ἰδιαίτερα δὲν ὑπῆρχον, ζαχαρωτὰ καὶ γλυκίσματα κατεσκεύαζον καὶ ἐπώλουν εἰς τοὺς πελάτας τὰ ὀλίγα καλὰ καφενεῖα καὶ οἱ μεγάλοι φοῦρνοι. Οἱ τελευταῖοι κατεσκεύαζον τὴν «μπογάτσαν» καὶ τὴν ἐπώλουν ἀντὶ πέντε λεπτῶν τὸ πιάτο, εἰς δὲ τὰ καφενεῖα τὰ μεγαλοπρεπέστερα γλυκίσματα, τὰ «τρίγωνα» καὶ ὁ «μπακλαβᾶς», ἐπωλοῦντο μὲ τὴν γενικὴν τιμὴν τῶν πέντε λεπτῶν. Οὐδόλως ἄρα ὀφείλει νὰ κριθῇ παράδοξον οὐδ' ἐκπληκτικὸν πῶς ἐγίνοντο ἀγῶνες καὶ ἀληθεῖς σπαραγμοὶ πρὸς κατάληψιν δημοσίων θέσεων τριακονταδράχμων καὶ πεντηκονταδράχμων μηνιαίων μισθῶν.

Ἐπὶ Μεσοβασιλείας.—Μετὰ τὴν βιαίαν ἀνατροπὴν τῆς Α' Δυναστείας ἐπηκολούθησεν ἡ ἐποχὴ τῆς «Μεσοβασιλείας» ἢ τῆς «Μεταπολιτεύσεως», κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοινωνία ἔπαθε δεινῶς, ὡς ἐκ τῶν σφοδροτάτων πολιτικῶν ἀντιθέσεων, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ὁποίων ἐξερράγησαν σφοδραὶ ἔριδες καὶ αἱματηραὶ ρήξεις καὶ ἐμφύλιοι μάχαι, ὑπὸ τὴν ἔκτασιν δὲ αὐτῶν ἡ πρωτεύουσα μετεβλήθη εἰς αἱματηρὸν πεδίον σπαραγμοῦ. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς Β' Δυναστείας ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν φθοροποιὸν ἐκείνην κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναρχίαν, ἥτις ἐπέδρασε σπουδαίως ἐπὶ τῆς καθ' ὅλου κοινωνικῆς τάξεως.

ΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ Β' ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ. Ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν ὑπέστη σπουδαίας ἐπιδράσεις καὶ διῆλθε διὰ τῶν σταδίων μεγάλων διαπλάσεων ἐπὶ τῆς Β' Δυναστείας. Αἱ κοινωνικαὶ διαπλάσεις καὶ ἐξελίξεις ὑφίσταντο ἀναποδράστως τὴν ἐπίδρασιν τῶν μεγάλων πολιτικῶν μεταβολῶν· ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἡ κοινωνικὴ διάπλασις τῆς πρωτευούσης ἐμφανίζει σπουδαίους σταθμοὺς καὶ μεγάλας ἀφετηρίας ζυμώσεων καὶ διαπλάσεων, σημειουμένας κατὰ τὰς χρονικὰς περιόδους τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν. Οὕτω κατὰ τὴν μακρὰν Βασιλείαν τοῦ Γεωργίου Α' (1863-1913) ἡ κοινωνία τῆς πρωτευούσης ἐξῆλθε μιᾶς καταστάσεως, ἥτις ὑπὸ συγγραφέων ξένων καὶ ἡμεδαπῶν καὶ ὑπὸ πρεσβευτῶν ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὰς κυβερνήσεις των, ἢ εἰς τὰ μεθ' ἱκανὰ ἔτη δοθέντα εἰς τὴν δημοσιότητα ἀπομνημονεύματα καὶ σημειώματά των, χαρακτηρίζεται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀφελὴς ἢ ἀληθῶς ἡμιβάρβαρος.

Αἱ περίοδοι τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως τῆς πρωτευούσης κατὰ τὴν μακρὰν Βασιλείαν τοῦ Γεωργίου Α' εἶναι αἱ ἑξῆς:

α'.) Ἀπὸ τοῦ 1863 μέχρι τοῦ 1882. Ἤτοι ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς Δυναστείας μέχρι τῆς προσκτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λωρίδος τῆς Ἠπείρου.

β'.) Ἀπὸ τοῦ 1882 μέχρι τοῦ 1897, δηλαδὴ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιβολῆς τοῦ Χ. Τρικούπη παρὰ τοῦ ὁποίου συνετελέσθη σπουδαία ἀναγέννησις. Συνωμολογήθησαν τὰ μεγάλα ἐθνικὰ δάνεια, εἰσέρρευσε πλοῦτος εἰς τὴν χώραν, ἐγένοντο τὰ σπουδαιότερα ἐκπολιτιστικὰ ἔργα, ηὔξησε μεγάλως ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης διὰ τῆς ἀθρόας εἰσροῆς Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἐμπεδώσεως τῆς τάξεως καὶ τοῦ συναισθήματος τῆς ἀσφαλείας. Ἡ περίοδος αὕτη κατέληξεν εἰς τὴν τραγικὴν ἧτταν τοῦ 1897.

γ'.) Εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1897 περίοδον μέχρι τοῦ 1913 κατὰ τὴν ὁποίαν μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι ἀγῶνες καὶ ἐπιδράσεις ἐδημιούργησαν τὴν ἄνθησιν τῆς φυλῆς κατὰ τὸ 1912 καὶ 1913 καὶ προσέδωκαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὴν ἁλματικὴν πρόοδον εἰς ἤθη, ἐκπολιτισμὸν καὶ κοινωνικὴν ζωήν.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν περιόδων τούτων παρέχει μέγα καὶ σπουδαῖον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ ἱστορίαν τῆς πρωτευούσης, διότι κατὰ ταύτην ὁ παλαιὸς κόσμος τῶν Ἀθηνῶν ἐξέλιπε καὶ συνεξέλιπον μετ' αὐτοῦ ἤθη, ἔθιμα, παραδόσεις, προλήψεις, τυπολατρεῖαι, κοινωνικὰ καὶ οἰκογενειακὰ δεσμὰ καὶ ἁλύσεις, νέα δὲ κοινωνία ἱδρύθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, τῶν τάφων καὶ τῶν συντριμμάτων τῆς παλαιᾶς.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος δὲν ἠκολούθησε τὰς κρατούσας ἐπὶ Ὄθωνος δοξασίας. Ἔδωκε δημοκρατικώτερον χαρακτῆρα εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μεθ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων· ἰδίως δ' ὅταν ἐπανηγυρίζοντο ἐθνικὰ γεγονότα, αἱ αἴθουσαι τῶν Ἀνακτόρων ἐλάμβανον ἰδίως ὅλως χαρακτῆρα. Ἡ βασίλισσα Ὄλγα, ἐξ ἄλλου, ἀντιθέτως πρὸς τὴν προκάτοχόν της, μηδόλως ἀναμιγνυομένη εἰς τὴν πολιτικήν, ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν εὐπραγίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Προσείλκυσεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο κυρίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔδωκε νέαν ὤθησιν εἰς τὴν γυναικείαν δρᾶσιν, ἥτις διαπλωθεῖσα περιέλαβεν εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας της τὰ ποικίλα καὶ πολυσύνθετα κοινωνικὰ ζητήματα.

Ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἤδη παρεσκευασμένη κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς νέας δυναστείας. Αἱ Ἀθῆναι δὲν ἐνεφάνιζον πλέον τὴν ὄψιν τῆς πρωτευούσης τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, οὐδὲ κἂν τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν διέτριβεν εἰς αὐτὰς ὁ Λενορμάν. Ἡ ἐκπαίδευσις, ἥτις καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῶν νέων Ἀθηνῶν ἦτο τὸ κύριον κοινωνικὸν μέλημα, εἶχε μεγάλως εὐρυνθῆ ἔκτοτε καὶ ἀνεπτύχθη πνευματικὸς βίος ἀξιοσημείωτος. Οἱ ἀποφοιτῶντες τοῦ Πανεπιστημίου κατ' ἔτος ἠριθμοῦντο εἰς ἑκατοντάδας, εἶχε δὲ δημιουργηθῆ πανεπιστημιακὴ ζωὴ ἔχουσα ἰδίαν ὅλως φυσιογνωμίαν· οἱ σπουδασταὶ προήρχοντο ἐξ ὅλων τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὕτω δὲ διαρκῶς εὑρίσκοντο ἀντιπρόσωποι, ἐκ τῶν θερμοτέρων, ὅλου τοῦ ἔθνους, ἑνούμενοι εἰς κοινὰς ἰδέας καὶ κοινοὺς σκοπούς.

Αἱ ἀνάγκαι τοῦ βίου ἐν τῷ μεταξὺ ηὐξήθησαν, ἐξετάθη δὲ ἡ πρὸς τὴν εὐζωίαν τάσις, ἡ πρώτη βάσις πάσης ἐσωτερικῆς προόδου, καί, ὡς λέγει ὁ Γερμανὸς ἱστορικός, οἱ πρώην λιτοδίαιτοι Ἕλληνες προθύμως μετέφερον ἐκ Γαλλίας τὰ πολυτιμότερα ἔπιπλα. Ἐν τῷ μεταξὺ πλούσιοι Ἕλληνες τῶν εὐρωπαϊκῶν παροικιῶν προσέτρεχον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπιδιώκοντες τὴν δι' ἐπιγαμιῶν σύναψιν δεσμῶν μετὰ τῶν ἱστορικῶν οἴκων τῆς Ἑλλάδος. Ἤρξαντο οὕτως οἰκοδομούμεναι ἄνετοι οἰκίαι καὶ αἱ αἴθουσαι αὐτῶν καθίσταντο κοινωνικὰ κέντρα. Μία ἐκ τῶν οἰκιῶν τούτων ἦτο ἡ τοῦ ἡγεμόνος ἄλλοτε τῆς Μολδαυΐας Μιχαλβόδα Σούτσου, κειμένη ἐπὶ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ μεταβληθεῖσα ἤδη εἰς τὸ «Ἄσυλον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης». Εὑρίσκετο αὕτη ἐντὸς ἀπεράντου κήπου, εἰς αὐτὴν δὲ ἐδίδοντο ἑσπερίδες καὶ παρετίθεντο πλούσια δεῖπνα κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν χορῶν, εἰς οὓς αἱ Ἑλληνίδες τῆς ἀνωτέρας τάξεως ἐπεδείκνυον τὰς ἀμφιέσεις των, προερχομένας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους παρισινοὺς οἴκους.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ διάσημος συγγραφεὺς καὶ δημοσιογράφος πριγκίπισσα Χριστίνα Τριβούλτσιο Μελζιογιόζο,

Digitized by Google

ἡ διαδραματίσασα μέγα πρόσωπον κατὰ τὰς ἐναντίον τῆς Αὐστρίας ἐξεγέρσεις. Καταδιωκομένη ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας, ἤνοιξε λαμπρὰς αἰθούσας, εἰς ἃς κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα συνεκάλει τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν εἰς ἑσπερίδας, μετὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ ἐσύχναζον καὶ οἱ φυγάδες πατριῶται Ἰταλοί, οὓς μετὰ θερμοτάτης στοργῆς ἐδέχοντο οἱ Ἀθηναῖοι. Παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ αὐστριακοῦ πρέσβεως, ἡ ἑλληνικὴ Βουλὴ ἐψήφισε πιστώσεις πρὸς περίθαλψιν αὐτῶν. Μεταξὺ τούτων ὑπῆρχον πολιτικοὶ ἄνδρες, ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, μουσικοὶ καὶ καλλιτέχναι, οἵτινες ἐποίκιλλον τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῆς μικρᾶς πρωτευούσης καὶ μετέδιδον τὸ ἐπαναστατικὸν αὐτῶν πνεῦμα εἰς τοὺς Ἀθηναίους λογίους. Τοιαύτην εὗρεν ἡ νέα δυναστεία ἀφιχθεῖσα ἐν Ἀθήναις τὴν νέαν κοινωνίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε συντελεσθῆ ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τοῦ Ἰονίου κράτους, νέα δὲ στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν καὶ συνεχωνεύοντο μετ' αὐτῆς.

Ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν ὅρων ζωῆς. — Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὰς περιόδους ταύτας, καὶ ἡ ἐν γένει ἐξέλιξις ὑπῆρξε παράδοξος καὶ ἀληθῶς λίαν ἐνδιαφέρουσα.

Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὸ ἀξίωμα ὅτι ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς εἶνε ἀποτέλεσμα ὑλικῆς εὐημερίας, τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχει τὴν θέσιν του ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, διότι ἡ κοινωνία τῆς πρωτευούσης, εἰθισμένη εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ζυγοῦ τῆς καταθλιπτικωτέρας τυραννίας, μὴ γνωρίσασα τὴν ὑλικὴν εὐμάρειαν καὶ συνεπῶς μὴ αἰσθανομένη τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ εὐημερία τοῦ πολιτισμοῦ, ἔζη ὑπὸ βιωτικὰς συνθήκας ἁπλουστάτας καὶ ἀφελεῖς. Ἀνάγκαι τῆς ζωῆς, αἵτινες σήμερον θεωροῦνται ἀπαραίτητοι καὶ ἀπέβησαν ἀναπόσπαστοι καὶ τῆς ἁπλουστέρας διαβιώσεως τῶν ἀτόμων ἢ τῶν οἰκογενειῶν, τότε ἢ ἦσαν ἄγνωστοι ἢ ἐθεωροῦντο ὡς ὑπερβολικὴ πολυτέλεια καὶ ἐκρίνοντο ὡς μωραὶ ἢ ἀνήθικοι μιμήσεις. Ἐπαγγέλματά τινα, ἅτινα σήμερον ἀποτελοῦν διὰ τὰς Ἀθήνας, ὅπως καὶ διὰ πᾶσαν πολιτισμένην πόλιν, ἀνθούσας βιοτεχνίας, χειροτεχνίας ἢ ἐπιστήμας καὶ σχεδὸν αἰσθητικὰς τέχνας, τότε ἢ ἦσαν ἄγνωστα ἢ ἐκίνουν τὸν γέλωτα, τὴν χλεύην, τὴν ὀργήν/ την αγανάκτησιν καὶ ἴσως καὶ τὴν καταισχύνην. Τὰ ἀνθοπωλεῖα, τὰ μυροπωλεῖα, τὰ χοροδιδασκαλεῖα, τὰ καταστήματα εἰδῶν πολυτελείας, τὰ στιλβωτήρια ὑποδημάτων, ἦσαν ἄγνωστα, ἐμφανισθέντα εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ 1882 καὶ μετέπειτα. Ἐπίσης ἄγνωστον ἦτο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὀδοντιάτρου καὶ ἡ ἐν γένει ὑγιεινὴ τῶν ὀδόντων. Ὀδοντίατροι ἦσαν οἱ κουρεῖς, οἵτινες ἐθεράπευον τοὺς πάσχοντας μόνον διὰ τῆς ἐξαγωγῆς, ἥτις ἀπετέλει τὸ μοναδικὸν φάρμακον. Ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἡ ὑγιεινὴ ἦτο ἄγνωστος ἐν Ἀθήναις μέχρι πρὸ εἰκοσαετίας. Τὰ κουρεῖα μέχρι τοῦ 1885 περίπου ἐξηκολούθουν νὰ λέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ «μπαρμπεριὰ» καὶ ἡ μετάβασις εἰς τὸ «μπαρμπέρικο» ἀπετέλει τὴν σαββατιάτικην ἀπασχόλησιν τοῦ Ἀθηναίου, ὅστις οὐδόλως ἔκρινεν ἐπιβαλλόμενον τὸ νὰ ξυρίζεται περισσότερον ἢ τετράκις τοῦ μηνός. Τὸ ξύρισμα ἐτιμᾶτο δέκα λεπτὰ εἰς τὰ λαϊκὰ κουρεῖα καὶ δέκα πέντε εἰς τὰ ἀριστοκρατικά, ἡ δὲ κοπὴ τῶν μαλλιῶν εἶχε δέκα πέντε εἰς τὰ λαϊκὰ καὶ εἴκοσι λεπτὰ εἰς τὰ καλύτερα. Τὸ σιδέρωμα τοῦ μύστακος δὲν ὑπῆρχεν, ἦτο ἐφεύρεσις τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐκλείψασα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῶν μυστάκων, οἵτινες μόλις μέχρι δεκαετίας ἀπετέλουν τὸ παλλάδιον τῆς προσωπικῆς τιμῆς τοῦ ἀνδρός. Ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ μύστακες ὅσον τὸ δυνατὸν μεγάλοι καὶ ἢ θυσανωτοὶ ὡς ἀπὸ τρίχας ἀκανθοχοίρου, ἢ ἀρειμανίως στριμμένοι πρὸς τὰ ἄνω. Τὰ καλλυντικὰ τῶν κουρείων ἦσαν ἀνθόνερο, ξύδι ἀρωματισμένο καὶ «μαντέκες» ἀπὸ παχὺ χοιρινὸ ξύγκι, διὰ τῶν ὁποίων ὅλοι ἤλειφον τοὺς μύστακας καὶ πολλοὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, διότι ἐπιστεύετο ὅτι τὸ πάχος ἐκτρέφει καὶ μεγαλώνει τὰς τρίχας, οἱ δὲ κρεοπῶλαι, οἵτινες ἠλείφοντο μὲ λίπη καὶ μυελοὺς σφαγίων, ἀπέπνεον βαρεῖαν δυσοσμίαν, εἶχον ὅμως μεγάλους μύστακας καὶ μαλλιὰ καὶ ἐπιστεύοντο ὡς οἱ γενναιότεροι τῶν κατοίκων. Ὁ μύσταξ, ὅστις τώρα θυσιάζεται παρ' ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τότε ἐπιστεύετο ὡς ἱερὸς διὰ τὸν ἀνδρισμὸν τῶν Ἀθηναίων, ἡ δὲ φράσις *«νὰ μοῦ ξυρίσῃς τὸ μουστάκι»* ἐλαμβάνετο ὡς φράσις ἱερὰ καὶ ὡς ἀπειλὴ θανασίμου ὕβρεως. Τὰ κουρεῖα μέχρι τοῦ 1885, ὁπότε ἤρχισαν νὰ εὐπρεπίζωνται, ἦσαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ, τὰ πλεῖστα δὲ περὶ τὴν Καπνικαρέαν τὰ καλύτερα, καὶ περὶ τὸ Μοναστηράκι τὰ λαϊκώτερα. Ἀντὶ ἐπιγραφῶν καὶ προθηκῶν ἔφερον ἔξωθεν ἐπὶ τῆς θύρας ἐμπεπηγμένα μεγάλα καλάμια ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκρέμαντο διὰ νὰ στεγνώσουν ἡ πετσέτες ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ τὰ σαπούνια τῶν πελατῶν. Οἱ παλαιότεροι μεγάλοι κουρεῖς τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ὁ Γκήγκηρος, ὁ Καλαματιανός, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Πολυχρονόπουλος, ὁ Πιλέκης, ὁ Γεωργαντᾶς, ἀρειμάνιοι ὅλοι φουστανελλοφόροι. Τινὲς τούτων ἦσαν καὶ οἱ μοναδικοὶ ὀδοντίατροι τῆς πρωτευούσης, ὅπως ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Μελέτης, οἵτινες διετήρουν ὁλόκληρα κιβώτια πλήρη ἀπὸ χιλιάδας δόντια τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης. Οἱ κουρεῖς «ὀδοντοβγάλται», διότι ἀληθῶς μόνον ὀδοντοβγάλται ἦσαν, ἐτοποθέτουν ἐντὸς τῶν κουρείων των ἢ εἰς τὴν ἐξώθυραν καὶ μίαν βιτρίναν μὲ μικρὲς σειρὲς πολλῶν παραλλήλων θηκῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ διαβάται ἔβλεπον τοποθετημένας τὰς ἑκατοντάδας τῶν δοντιῶν, ἅτινα εἶχον ἐξαγάγει. Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς παραδόξου *«μόσιρας»* διετηρήθη μέχρις ἐσχάτων εἴς τινας συνοικίας. Ἐννοεῖται, ὅτι ὄχι ὀλίγοι Ἀθηναῖοι εἶχον πάθει συμφορὰς τῶν σιαγόνων των ἀπὸ τοὺς ἀρειμανίους ἐκείνους ὀδοντοβγάλτας. Τὰ ἀκάθαρτα ὕδατα τῶν κουρείων ἐρρίπτοντο ὅλα εἰς τὴν ὁδόν, ἀλλὰ εἰς τὰς ὁδοὺς ἐρρίπτοντο καὶ ὅλα τὰ ἀκάθαρτα ὑγρὰ καὶ τὰ σκουπίδια ὅλων τῶν καταστημάτων, ἐδέησε δὲ νὰ συναφθῇ μέγας καὶ πείσμων καὶ πολυχρόνιος ἀγὼν μεταξὺ ἀστυνομίας καὶ δήμου ἀφ' ἑνός, καὶ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀφ' ἑτέρου, διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ λαός, ὅτι οἱ δρόμοι δὲν εἶναι προωρισμένοι διὰ τὰς ἀκαθαρσίας τῶν πόλεων καὶ ὅτι αἱ ἀκαθαρσίαι τῶν ὁδῶν δημιουργοῦν τὰς μεγάλας ἐνδημικὰς καὶ ἐπιδημικὰς νόσους τῶν κατοίκων. Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ αἱ Ἀθηναῖαι, τῶν λαϊκῶν ἰδίως τάξεων, ἐπρόσεχον πολὺ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καθαριότητα τοῦ οἴκου των καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καθαριότητα τῆς ἐνδυμασίας των, πέραν ὅμως τούτου ἡ ὑγιεινή, ὅπως τὴν ἐννοεῖ σήμερον ὁ Ἀθηναῖος, ἦτο τότε ὄχι μόνον ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ προὐκάλει τὴν χλεύην. Πολίτης αἴφνης ἐπιμεμελημένης καθαριότητος καὶ ξυριζόμενος καθ' ἑκάστην ἐπέσυρε τὴν περιφρόνησιν τῶν πολλῶν ὡς θηλυπρεπὴς καὶ ἀσχολούμενος περὶ τὰ εὐτελῆ, ἐὰν δὲ ἐτόλμα νὰ κάμῃ χρῆσιν τοῦ ἀρωματισμένου ὕδατος τῆς κολώνιας καὶ νὰ φέρῃ κάπου κάπου ἄνθος εἰς τὴν μπουτουνιέραν του, ἔχανε μέγα μέρος τῆς ὑπολήψεώς του καὶ ἐξέπιπτεν εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν. Οἱ ξένοι οἵτινες εἶχον τὰς συνηθείας αὐτὰς τῆς ὑγιεινῆς καὶ ἐπέμενον νὰ παίρνουν καὶ λουτρὸν ἐθεωροῦντο ὡς «κουτόφραγκοι» καὶ ἐπιστεύοντο ὡς «παλαβοί». Τὰ μόνα ἄνθη, ἅτινα ἐκαλλιεργοῦντο εἰς τὴς γάστρες τῶν «οἰκοκυρῶν» καὶ τοὺς μικροὺς ἀνθοκήπους τῶν σπιτιῶν, ἦσαν τὰ γαρύφαλλα, τὰ γεράνια, τὰ πελαργόνια καὶ ὀλίγα τριαντάφυλλα, ἐκ δὲ τῶν εὐόσμων φυτῶν ὁ βασιλικός, ἡ μαντζουράνα καὶ τὸ καρυοφύλλι. Αἱ γυναῖκες, ἰδίως αἱ τοῦ λαοῦ, ἔτρεφον μεγάλην περιφρόνησιν εἰς τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς, διατηροῦσαι κατὰ τοῦτο τὰς ἀντιλήψεις τῆς μεσαιωνικῆς τυπολατρείας, ἥτις ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου κορμοῦ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν σάπωνα, ὥς τι ἀνευλαβὲς καὶ ἀντιχριστιανικόν. Ἡ κυριαρχήσασα παρὰ τῷ λαῷ λέξις *«παστρικιά»*, διὰ τῆς ὁποίας ἐχαρακτηρίζοντο αἱ γυναῖκες αἱ ἐμπορευόμεναι τὸν ἔρωτα, ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν ὅρων τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀφροδίτης, ἧς αἱ ἱέρειαι εἶχον τεθῆ κατὰ τὴν πρώτην ὁμαδικὴν αὐτῶν ἐγκατάστασιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπὸ τοὺς αὐστηροτέρους ὅρους τῆς ὑγιεινῆς.

Ἐκδημοκρατισμὸς τῆς κοινωνικῆς ἱεραρχίας.—Ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ κίνησις καὶ αἱ συγχρωτιστικαὶ σχέσεις τοῦ λαοῦ προήχθησαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην δυσχερῶς μὲν καὶ βραδέως, ἀλλ' ὑπὸ χαρακτηριστικὴν θετικότητα.

Αἱ σπουδαιότεραι κοινωνικαὶ μεταβολαὶ ἐγένοντο εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις.

Ἡ ἔξωσις τῆς Α' Δυναστείας ἢ ἐξηφάνισεν ἀμέσως ἢ παρέσυρεν εἰς τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν ἀφάνειαν πολλὰ «σπίτια». Ἄλλα ἐξ αὐτῶν, ἢ ὡς ἐκ τῆς μειώσεως τῶν οἰκονομικῶν των πόρων, ἢ ἐκ τῆς ἀπωλείας ὑψηλῶν θέσεων, περιέπεσαν εἰς τὴν ἀφάνειαν, ἄλλων τὰ τέκνα, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ γενάρχαι, ἢ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας πατρίδας των, ἢ ἐξεπατρίσθησαν πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης καὶ ἄλλοι ἀπεμακρύνθησαν ἑκουσίως πάσης κοινωνικῆς κινήσεως ἐξ ἀντιπαθείας πρὸς τὰς δημοκρατικὰς τάσεις τῆς Αὐλῆς τῆς νέας Δυναστείας. Ἀληθῶς δὲ σπουδαῖαι ὑπῆρξαν αἱ δημοκρατικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Γεωργίου Α' ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς αὐστηρὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῶν αὐλικῶν ἐν γένει ἐθιμοτυπιῶν. Τὸ «πρωτόκολλον» μετεβλήθη ὁλοσχερῶς, ἐνῷ δὲ ἐπὶ Ὄθωνος εἰς οὐδένα ἀπενέμετο παράσημον ἄνευ τῆς ἐξακριβώσεως ὡρισμένων πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν, καὶ οὐδὲ ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὰς αὐλικὰς συγκεντρώσεις καὶ ἑσπερίδας, ἢ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς δεξιώσεις, ἂν δὲν κατεῖχε διακεκριμένην ἐν τῇ πολιτείᾳ ἢ τῷ στρατῷ θέσιν, ἐπὶ Γεωργίου τὰ παράσημα ἤρχισαν εὐθὺς ἀμέσως ἀπονεμόμενα τῇ συστάσει ἢ τῇ ὑποδείξει πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἐν τῇ πολιτικῇ ἰσχυόντων, καὶ αἱ πλουτοκρατικαὶ τάξεις, αἵτινες ἐπὶ Ὄθωνος ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ διαρρήξουν τὸν κλοιὸν τοῦ αὐστηροῦ πρωτοκόλλου, ἐπέτυχον συντόμως ἐπὶ Γεωργίου μεγάλα ἀξιώματα καὶ τιμάς. Οὕτω ἐπὶ Γεωργίου Α' ἤρξατο ἀνερχομένη ἡ τάξις τῶν πλουτοκρατῶν, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξετόπισε τὰς ἄλλας τάξεις τῆς ἀριστοκρατίας ἐπὶ Ὄθωνος καὶ κατέλαβε τὴν πρώτην θέσιν, διότι, ὡς ἐκ τῶν νέων ὅρων καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς νεωτέρας κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις ἐν τῇ κοινωνικῇ ἀνόδῳ ἀπέβη τὸ χρῆμα, ἐσχηματίσθη δὲ κατὰ τὴν β' περίοδον (1882-1897) ἰσχυρὰ πλουτοκρατικὴ ἀριστοκρατία, ὡς θέλομεν ἴδει περαιτέρω, ἥτις ἐπέδρασε σπουδαίως ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων, τῶν ἠθῶν καὶ τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ζωῆς τῆς μέσης τάξεως καὶ λίαν αἰσθητῶς ἐπὶ τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐν γένει κοινωνικὴ ζωὴ κατὰ τὴν α' περίοδον τοῦ Γεωργίου Α' (1863—1882) δὲν ἀπεμακρύνθη αἰσθητῶς τῶν ἀφελειῶν τῆς περιόδου τῆς Α' Δυναστείας καὶ ἔν τισι τῶν ἡμιαγρίων ἀντιλήψεων. Συγκεκριμένα γεγονότα, ὡς τὸ τῆς ἁρπαγῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Σουλιέ, ἐπεισόδια ὡς τὰ γενόμενα μὲ τὰς πρώτας ἀφιχθείσας ἐν Ἀθήναις Γερμανίδας ἀοιδούς, τὰς ὀνομασθείσας «Τοῦμπλες» ἐκ τῆς ἐπῳδοῦ ᾄσματός τινος, ἁρπαγαὶ καὶ βιασμοὶ καὶ κακώσεις γυναικῶν καὶ ἄλλα αἱματηρὰ καὶ κακοποιὰ γεγονότα παρέχουν τὰς ἀποδείξεις, ἀφ' ἑνὸς ἀφελῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡμιαγρίων κοινωνικῶν ἀντιλήψεων. Εἰς τὴν παράτασιν τῆς καταστάσεως ταύτης συνέτεινε καὶ ἡ διαρκὴς καὶ ἀτελεύτητος πολιτικὴ ἀναρχία καὶ αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐθνικαὶ ἀνωμαλίαι ἐπαναστάσεων καὶ ἀκηρύκτου πολέμου, ὑπὸ τὰς σφοδρὰς ἐπιδράσεις τῶν ὁποίων ἔπασχε διαρκῶς ἡ χώρα, καὶ ἡ νοσηρότης τοῦ ποιητικοῦ καὶ λογογραφικοῦ ρωμαντισμοῦ, ὅστις διαρκῶς ἐξύμνει καὶ ἐθρηνῴδει διὰ τὰ ἀνθρώπινα νοσήματα καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς δυστυχίας καὶ ἐβύθιζε τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ εἰς διαρκὲς νοσηρὸν πένθος.

Ὁ χωρισμὸς τῆς κοινωνίας εἰς ἄτομα καὶ οἰκογενείας ἀμοιβαίως ὑποβλεπομένας καὶ μισουμένας διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, μόνον δὲ ὅταν βαθμιαίως ἐπέδρασαν αἱ δημοκρατικαὶ ἀντιλήψεις τῆς νέας Αὐλῆς ἐπῆλθε καὶ ἡ βαθμιαία ἐξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἀλλ'

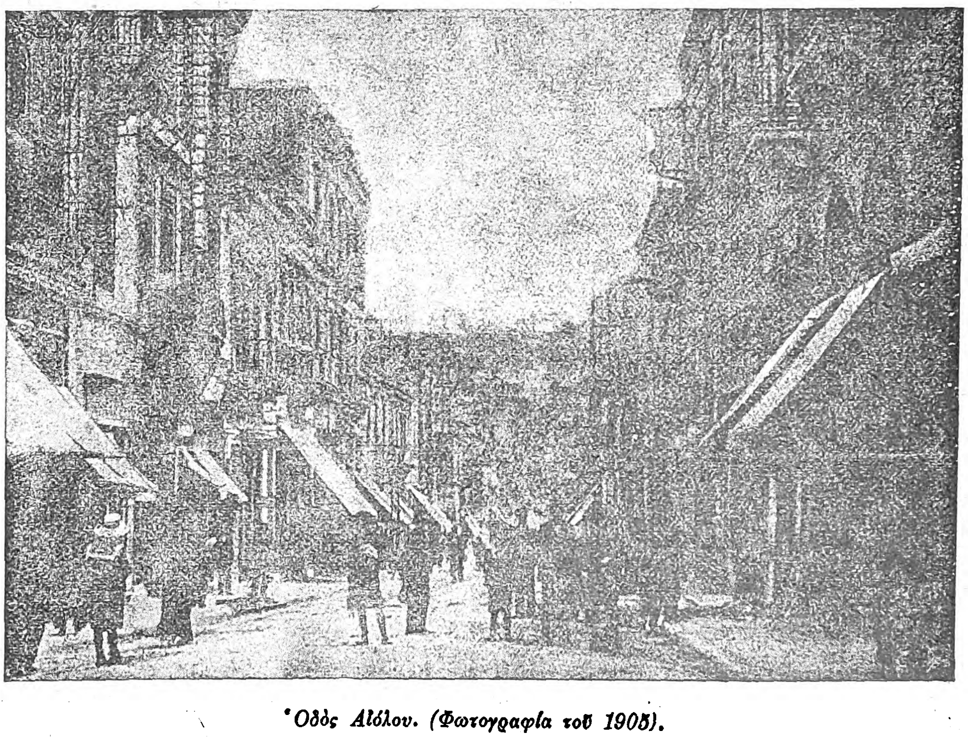

Ὁδὸς Αἰόλου. (Φωτογραφία τοῦ 1905).

Digitized by Google

ἡ μέση τάξις ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιωρισμένη καὶ ὡς ἐκ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παλαιῶν ἠθῶν καὶ ὡς ἐκ τῶν βιωτικῶν ὅρων. Ἐπισκέψεις δὲν ἀντηλλάσσοντο συχνὰ καὶ ὁ φιλικὸς κύκλος τῶν συναναστροφῶν καὶ τοῦ συγχρωτισμοῦ περιωρίζετο μεταξὺ τῶν συγγενῶν. Αἱ γυναῖκες ἐβλέποντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ὁ γυναικωνίτης μὲ τὸ «καφάσι» τῆς τουρκοκρατίας διετηρήθη μέχρι τοῦ 1890 περίπου, οἱ δὲ ἄνδρες εἰς τὸ καφενεῖον, ὅπου συνεζητεῖτο τὸ αἰώνιον θέμα τῆς «δόλιας πατρίδος» ἢ τῆς «γλυκειᾶς πατρίδος» καὶ ἀνεκαλύπτοντο οἱ περίφημοι «δάκτυλοι» τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἐπισκέψεις ἀντηλλάσσοντο μόνον εἰς τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς καὶ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους. Αἱ συναναστροφαὶ ἦσαν σπάνιαι, λίαν ἀφελεῖς καὶ οὐδέποτε παρετείνοντο πέραν τῆς 10ης ἢ κατ' ἀνώτατον ὅριον τῆς 11ης τῆς νυκτός. Τὸ κυριαρχοῦν ὄργανον κατ' αὐτὰς ἦτο ἡ κιθάρα καὶ σπανιώτερον τὸ μανδολῖνον. Ἐπίσης ἐκυριάρχουν οἱ ἑλληνικοὶ χοροὶ καὶ μόνοι ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χορῶν ποὺ εἶχον κατακτήσει τὴν μέσην τάξιν ἦσαν ἡ «μαζούρκα» καὶ ἡ «πολωνέζα».

Ἡ ἐπιβολὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνδυμασίας.— Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον διεξήχθη ἡ σφοδροτέρα πάλη μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐνδύματος καὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ κατακτήσαντος τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὰς Ἀτθίδας εὐρωπαϊκοῦ. Ἡ πάλη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ πεισματώδης καὶ ἡ νίκη ἐπῆλθε βραδέως καὶ τμηματικῶς. Εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπεχώρησε πρῶτον τὸ τσαροῦχι, ἀντικατασταθὲν ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸν ὑπόδημα, εἰς δὲ τὰς γυναῖκας ἡ ἐνδυμασία. Ἐπὶ μίαν δεκαετίαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐνεφάνισαν τραγελαφικὸν θέαμα ἐνδυμασίας εὐρωπαϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς. Αἱ γυναῖκες ὑπὸ τὸ φέσιον, ὅπερ ἔπεσε τελευταῖον, μὲ τὴν μακρὰν χρυσῆν καὶ κροσωτὴν φούνταν, ἔφερον τὸ εὐρωπαϊκὸν «κρινολῖνο» καὶ κατόπιν τὸ «τουρνοῦρι». Οἱ δὲ ἄνδρες ἔφερον ἄνωθεν τῆς φουστανέλλας σάλι, τὸν περίφημον μποξᾶν, καὶ τὸ καλοκαῖρι μαῦρο ψαθάκι, τὸν χειμῶνα δὲ πανταλόνιον εὐρωπαϊκόν, ὑπὸ χονδρὸν ντουλαμᾶν, καὶ κοῦκον παχὺν ἢ φέσιον.

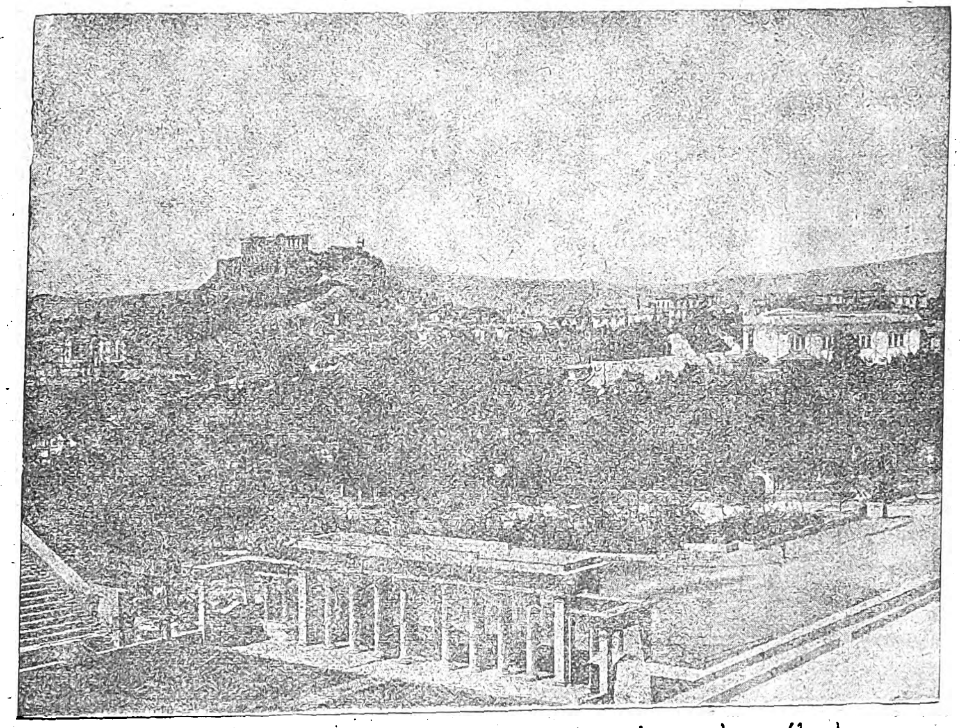

Ἡ Ἀκρόπολις θεωμένη ἐκ τοῦ Σταδίου (τοῦ ὁποίου φαίνονται τὰ προπύλαια).

Τὰ ἑλληνορραφεῖα καὶ τὰ φεσοποιεῖα ἤρχισαν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο νὰ κλείουν, νέα δὲ ραφεῖα εὐρωπαϊκῶν ἐνδυμάτων ἤρχισαν νὰ ἱδρύωνται εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ Ἰταλοὺς καὶ Γερμανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἤρχισαν νὰ μαθητεύουν οἱ Ἕλληνες ἑλληνορράπται. Τὰ πρῶτα ραφεῖα ἦσαν τὰ τοῦ Περρῆ, Μαραγκοῦ, Βερροπούλου, Ζαρζῆ, Δευτεραίου καὶ τοῦ Λαμπίκη, ὅπερ ἦτο καὶ διεθνές, διότι ἔρραπτε καὶ τοὺς ἐν Ἀθήναις ξένους τῶν πρεσβειῶν. Ὁ Λαμπίκης ὑπῆρξεν εἷς τῶν ζωηροτέρων, ἀνησύχων καὶ εὐχαρίστων φλυάρων τῶν Ἀθηνῶν τύπος πασίγνωστος, εἶχε σχέσεις μὲ τὴν ἀριστοκρατίαν, τὰς πρεσβείας καὶ τὴν Αὐλὴν καὶ ἐκολακεύετο νὰ πείθῃ τοὺς φίλους του, ὅτι ὅλοι οἱ ἐπίσημοι ξένοι, ἐστεμμένοι καὶ μή, οἱ διερχόμενοι ἐξ Ἀθηνῶν, ἐρράπτοντο εἰς τὸ κατάστημά του καὶ ἀπερχόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην παρήγγελλον εἰς αὐτὸν τὰς ἐνδυμασίας των ἐξ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν τέχνην του. Εἰς ἓν τῶν ραφείων τούτων, τοῦ Περρῆ, εἶχεν ἀρχίσει τὸ στάδιόν του εἰς «κάλφας», ὁ πολὺς μετέπειτα Εὐθύμιος Κεχαγιᾶς. Ραφεῖα γυναικείων ἐνδυμάτων ἱδρύθησαν τὰ πρῶτα ἐν Ἀθήναις ἀπὸ δύο Γαλλίδας, τὴν Λιζιὲ καὶ τὴν Δεμελβίλ, πλησίον δὲ αὐτῶν ἐμαθήτευσαν ὅλαι αἱ κατόπιν μεγάλαι ράπτριαι τῆς πρωτευούσης.

Τὸ ἑλληνικὸν θέατρον κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον καὶ προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πολλοῦ κοινοῦ διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν παλαιῶν ἀδίκων κατ' αὐτοῦ ἀντιλήψεων.

Ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ Χ. Τρικούπη. —Ἀλλὰ κολοσσιαία, παραβαλλομένη πρὸς ἄλλας, ὑπῆρξεν ἡ κοινωνικὴ πρόοδος κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς Βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α' (1882—1897) ἥτις ἔκλεισε μὲν μὲ ἕνα ἀτυχῆ πόλεμον, ἀλλ' ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἀπέβη σχολεῖον σωφροσύνης διὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξέλιξιν.

Ἡ περίοδος αὕτη ἐμφανίζει σπουδαιότητα προόδου, διότι ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ πολιτικὴν σταθερότητα, πλοῦτον, ἔργα καὶ σπουδαίαν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν, ὡς ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς ἀναπτύξεως τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ εὐοδώσεως πολλῶν καὶ μεγάλων βιομηχανιῶν καὶ χειροτεχνιῶν καὶ γενικῶς παραγωγικῶν ἐργασιῶν. Ἐξ ὅλων τούτων προῆλθεν εὐημερία ἥτις ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον δυναμικὸν παράγοντα τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῶν κοινωνιῶν.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ ὅλου κράτους εἶχεν αὐξηθῆ ἐν διαστήματι εἰκοσαετίας κατὰ 528,346, ὁ δὲ τῆς πρωτευούσης κατὰ 21,284. Κατὰ τὰς ἐπισήμους δὲ στατιστικάς, ἐξ ὧν λαμβάνομεν τοὺς ἀριθμούς, τὸ Βασίλειον ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1882 εἶχε διπλασιασθῆ κατὰ πληθυσμόν. Ἓν ἑκατομμύριον ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες ἦτο τὸ σύνολον τῶν κατοίκων τοῦ Βασιλείου κατὰ τὸ 1833 καὶ δύο ἑκατομμύρια διακόσιαι χιλιάδες εὑρέθησαν κατὰ τὸ 1883. Ἐκ τούτων τὸ ἥμισυ ἑκατομμύριον ὠφείλετο εἰς τὰς νέας χώρας, ἤτοι τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν Ἠπειροθεσσαλίαν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν γεννήσεων τῶν ἰθαγενῶν πληθυσμῶν καὶ ἐκ τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἑλλήνων.

Ἡ πρόσκτησις νέων χωρῶν, ἡ προσοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀνάρρησις ἐπὶ τὴν ἀρχὴν πολιτικοῦ ἀνδρὸς στιβαροῦ καὶ εὐρυτάτης διανοητικότητος, ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἐμπέδωσις πολιτικῆς τάξεως, διαδόχου μιᾶς φθοροποιοῦ πολιτικῆς ἀναρχίας, ἡ δίωξις τῆς ληστείας καὶ ἡ διὰ συναφῶν νόμων παγίωσις μιᾶς πολιτικῆς, στρατιωτικῆς καὶ κοινωνικῆς πειθαρχίας καὶ τάξεως, προσείλκυσαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολλὰ καὶ σπουδαῖα ξένα κεφάλαια καὶ μέγαν ἀριθμὸν ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, αἵτινες μὲ μεγάλα ἢ σημαντικὰ κεφάλαια καὶ πλοῦτον ἤρχισαν συρρέουσαι καὶ ἐγκαθιστάμεναι ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς πατρίδος των, ἢ πρὸς ἄνετον διαβίωσιν, ἢ πρὸς ἐργασίαν καὶ ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἀσφάλεια ἣν ὑπέσχετο πρὸς τὸ κεφάλαιον ἡ θεληματικότης καὶ ἡ πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐργασίαν πολιτικὴ τοῦ Χ. Τρικούπη ἀπετέλεσε τὴν μεγίστην τῶν ἕλξεων τοῦ πλούτου, ὅστις συνέρρευσεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, υἱὸς τοῦ πρώτου πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Σπυρίδωνος Τρικούπη καὶ τῆς Αἰκατερίνης Μαυροκορδάτου, ἐκπαιδευθεὶς δὲ ἐν Παρισίοις καὶ διανύσας τὴν νεότητά του ἐν Λονδίνῳ, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως πολιτευθῇ, ἔχων πολιτικὸν σύστημα ὅλως νέον καὶ βασιζόμενον ἐπὶ ἄλλων ἢ τῶν κρατουσῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολιτικῶν μεθόδων. Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης κατέβαλεν ὅλας τὰς προσπαθείας του κυρίως ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, ὅπως ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς προστάτιδας δυνάμεις καὶ τὸν ἀλύτρωτον ἑλληνισμόν. Ἐγένετο οὕτω μεταρρυθμιστής, ὄχι μόνον ὅλων τῶν κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ ὁ ἀναπλάσας τὸν κοινωνικὸν ἐν γένει βίον, ὡς παρίσταται οὗτος σήμερον. Εὗρεν ἀναντιρρήτως παρεσκευασμένον τὸ ἔδαφος ἐκ τῶν προσπαθειῶν τῆς προγενεστέρας γενεᾶς, ἀλλ' ἔδωκε μεγάλην ὤθησιν εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ ἔφερε προσέγγισιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἐπικοινωνία τῶν διανοουμένων Ἑλλήνων πρὸς τὰς νέας παγκοσμίους ἰδέας, τὰς ἀναπτυχθείσας κυρίως ἀπὸ τῆς παρισινῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1845. Ἐγεννήθησαν οὕτω ποικίλα κοινωνικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν εἰς τὸν κύκλον τῆς δράσεως τῆς πολιτικῆς, τῆς ἐπιστήμης, τοῦ τύπου καὶ αὐτῆς τῆς φιλολογίας ἀκόμη. Ἀπώλεσεν ἴσως τὴν ποιητικήν, τὴν ρωμαντικήν της ὄψιν ἡ ἀθηναϊκὴ ζωή, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ἔλαβε θετικώτερον χαρακτῆρα, ὅστις ἐξεδηλώθη εἰς ὅλας τὰς φάσεις αὐτῆς.

Ἡ νέα αὕτη κατάστασις ἐμφανίζει ὑπὸ ἄλλην ὅλως μορφὴν τὰς Ἀθήνας. Διήνοιξε νέον στάδιον κοινωνικῆς δράσεως, ἐνέπνευσε δὲ τοιαύτην ἐμπιστοσύνην, ὥστε ἀθρόοι πλέον κατήρχοντο οἱ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς Ἕλληνες, οἵτινες συνίστων ποικίλας ἐπιχειρήσεις, ἀνελάμβανον τὴν κατασκευὴν μεγάλων δημοσίων ἔργων καὶ εἰσῆγον ἄφθονον χρῆμα εἰς τὴν χώραν, ἥτις μεγίστην εἶχεν ἀνάγκην αὐτοῦ. Ἵδρυον μέγαρα καὶ ἐγένοντο εἰσηγηταὶ πολυτελείας καὶ εὐζωίας ἀγνώστου μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι.

Εὗρον οὗτοι ζωηρὰν ἀντίδρασιν καὶ κατηγγέλλοντο ὡς φθορεῖς τῶν ἁπλοϊκῶν ἠθῶν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Στέφανος Ξένος, ὁ ἀπὸ μακροῦ ἐγκατεστημένος ἐν Λονδίνῳ, ἐκδότης ἄλλοτε τοῦ περιωνύμου «Βρεττανικοῦ Ἀστέρος» καὶ συγγραφεὺς πολυπλόκων μυθιστορημάτων, ἐπανακάμψας εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιδράσεως ταύτης καὶ τοὺς ἀποκαλουμένους γενικῶς ὁμογενεῖς ὠνόμαζε Χρυσοκανθάρους, εἰς τὰ κακεντρεχῆ ἄρθρα του. Ὅπως δὲ ἐπὶ Καποδιστρίου ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος διὰ κωμῳδιῶν καὶ σατυρικῶν ποιημάτων κατεχλεύαζε τὰ εἰσαγόμενα εὐρωπαϊκὰ ἤθη, οὕτω καὶ ὁ Στέφανος Ξένος ἐσατύριζεν αὐτοὺς ποικιλοτρόπως· ἀντιθέτως ὅμως πρὸς τὴν τοιαύτην ἀντίδρασιν εὕρισκον οὗτοι εὐμενεστάτην ὑποδοχὴν παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ Τρικούπη, ὅστις μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Κυρίας Σοφίας, ὑπερόχου δεσποίνης, διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθουν νὰ προσελκύσουν πάντα διακρινόμενον ἐν τῇ ξένῃ Ἕλληνα εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ ἀνώτεραι τάξεις τῆς κοινωνίας συνεδέθησαν ἀμέσως μετ' αὐτῶν καὶ αἱ αἴθουσαί των ἐπαρουσίαζον συναθροίσεις, λόγῳ πολυτελείας καὶ κομψότητος, μὴ διαφερούσας τῶν τοιούτων τῶν εὐρωπαϊκῶν κέντρων. Νέαι ἄγνωστοι ἐν Ἀθήναις διασκεδάσεις εἰσήχθησαν. Ἐδίδοντο χοροὶ μετημφιεσμένων, εἰς οὓς οἱ κεκλημένοι παρίστανον ἱστορικὰ πρόσωπα, καὶ αἱ κυρίαι καὶ αἱ δεσποινίδες παρουσιάζοντο ὡς μαρκησίαι τῆς αὐλῆς τῶν Βερσαλλιῶν τῶν Λουδοβίκων. Εἰσήχθησαν τότε ἐπίσης κατὰ πρῶτον αἱ ἱπποδρομίαι ὑπὸ τῆς συσταθείσης *«Φιλίππου Ἑταιρίας»* καὶ ἐξετελοῦντο αἱ ἱππικαὶ παιδιαὶ τοῦ *«Κυνηγίου τῆς Ἀλεποῦς»*, ὅπου ἐνεφανίσθησαν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσαι τὴν βασίλισσαν Ὄλγαν, αἱ πρῶται Ἀτθίδες ἀμαζόνες.

Τίποτε δὲν ὑπενθύμιζε πλέον τὰς Ἀθήνας τοῦ Ἐδμόνδου Ἀμποῦ. Ἐξειλίσσοντο αὗται εἰς ὡραίαν εὐρωπαϊκὴν πόλιν, δεικνύουσαι, ὅτι δὲν ἀπεῖχε πολὺ ὁ χρόνος, καθ' ὃν θὰ καθίσταντο αὗται τὸ κύριον πνευματικὸν καὶ χρηματιστικὸν κέντρον τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς. Αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι αἴθουσαι μὲ τὰ ἀχύρινα διβάνια καὶ τὰ ὀλίγα ζεύγη τῶν καθισμάτων, ἐγένοντο περίλαμπρα δώματα, εἰς ἃ εὑρίσκετο ἐν ἀφθονίᾳ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ χλιδή. Συνεστήθη τότε καὶ ἡ πρώτη λέσχη, ἱδρύθησαν διάφοροι σύλλογοι καὶ ἑταιρεῖαι, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἀνεπτύσσετο παρὰ τοῖς κατοίκοις ὁ ἔρως πρὸς τὰς τέχνας.

Εἶχον ἐπανακάμψει ἤδη ἐκ Μονάχου οἱ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ ΠιλότTι, καὶ εἰς τὰς αἰθούσας τῆς Ἀθηναϊκῆς λέσχης ὠργανώθη ἡ πρώτη καλλιτεχνικὴ ἔκθεσις, εἰς ἣν ἐξετέθησαν ἔργα τοῦ Γύζη, τοῦ Λύτρα, τοῦ Ράλλη, τοῦ Γιαλλινᾶ, τοῦ Λεμπέση καὶ ἄλλων, οἵτινες εἶχον ἤδη βραβευθῆ εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν Παρισίων. Καὶ ἡ μουσικὴ δὲ ἤρξατο διαδιδομένη, ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Ὠδείου, εἶχον σχηματισθῆ μουσικαὶ ἑταιρεῖαι καὶ ἐδίδοντο συναυλίαι ἄπειρον ἑλκύουσαι πλῆθος.

Αἱ Ἀθῆναι αἵτινες, ὅτε ἐγένοντο πρωτεύουσα, μόλις ἠρίθμουν 7.000 κατοίκων, περὶ τὸ 1880 περιελάμβανον περὶ τὰς 80.000 τοιούτους. Προήρχοντο οὗτοι ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἐπιμιξία δὲ αὕτη διεμόρφωσε νέον ἰδιόρρυθμον ἀθηναϊκὸν τύπον, λαβόντα ἰθαγενῆ χαρακτῆρα. Ὁ γυναικεῖος ἰδίως τοιοῦτος ἐγένετο ἐκ τῶν θελκτικωτέρων τῆς Εὐρώπης. Συνετέλεσαν ἀναντιρρήτως εἰς τοῦτο κλιματολογικοὶ λόγοι καὶ ἡ διασταύρωσις τῶν ποικίλων ἑλληνικῶν στοιχείων.

Οὕτως ἔπνευσεν ἐν Ἀθήναις πνοὴ θερμουργός,

Digitized by Google

νέα δὲ ἔργα ἐδημιουργοῦντο καθ' ἑκάστην. Ἀπὸ ἐμπορίου μαρασμώδους καὶ βιομηχανίας θνησιγενοῦς ἀνέκυψαν ρωμαλέαι ἐπιχειρήσεις καὶ παραγωγικὴ χειροτεχνία. Μέγα πλῆθος οἰκογενειῶν καὶ ἀτόμων φυτοζωούντων ἐνεθαρρύνθη πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ σὺν τῇ κοινωνικῇ εὐμαρείᾳ ἤρχισεν ἀνακῦπτον νέον ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς ἐργασίας τῆς γυναικός, ὅπερ ἐν τῇ διεξαχθείσῃ πάλῃ ἐλύθη μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν διὰ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐπικρατήσεως τῆς ἱερότητος καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐργασίας τοῦ ἀτόμου, γυναικὸς ἢ ἀνδρός.

Αἱ νέαι τάξεις. — Ἡ μονιμότης τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐσταθεροποίησε μίαν μέσην ὑπαλληλικὴν τάξιν ἄνευ τῶν φόβων τῶν σπαρακτικῶν διακυμάνσεων τραγικωτάτης ἐνδείας, ἐξαλείψασα δὲ τὸν τύπον τοῦ «*πανσανίου*», τὴν κοινωνικὴν λύμην τῆς προηγουμένης περιόδου, συνέτεινε πρὸς τὴν δημιουργίαν μιᾶς τῶν μᾶλλον συντηρητικῶν κοινωνικῶν τάξεων, παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν τάξιν ταύτην, ἐδημιουργήθη καὶ ἡ ἑτέρα συντηρητικὴ ὡσαύτως τάξις τῶν λαϊκῶν ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων, ὡς ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐργασιῶν καὶ ὑπὸ ταύτην ἡ τάξις τῶν ἐργατριῶν τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν καὶ χειροτεχνικῶν ἐργοστασίων καὶ καταστημάτων, ἅτινα ὁσημέραι ἀνέκυπτον, ἱδρύοντο καὶ ἐπληθύνοντο προαγόμενα καὶ προάγοντα καὶ τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν. Αἱ μέσαι καὶ αἱ κατώτεραι τάξεις τῆς παλαιοτέρας κοινωνίας ὑπεχώρουν καὶ νέαι ἐδημιουργοῦντο μὲ ἐκπολιτιστικὰς τάσεις, αἵτινες ἐπήγαζον ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς ἐργασίας διὰ τῆς ὁποίας ἐθήρευον καὶ κατέκτων τὴν εὐμάρειαν τῆς ζωῆς.

Ἡ μαρασμώδης οἰκογένεια τῆς μέσης καὶ τῆς λαϊκῆς τάξεως, ἡ φθειρομένη ἐν τῇ ἀργίᾳ, ἔθραυσε τὰ δεσμὰ τῶν προλήψεων καὶ ἐπεζήτει διὰ τῶν προσωπικῶν δυνάμεων τῶν ἀτόμων τὴν κατάκτησιν τῆς ζωῆς.

Ἡ πλουτοκρατία.— Ἐπίσης ἀνατροπὴν σπουδαίαν τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων ἐπέφερον αἱ πλεῖσται ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, αἱ ἐλθοῦσαι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ «τζάκια» ἐξέλιπον καὶ ἐξηφανίσθησαν, σταθερὰ δὲ πλουτοκρατικὴ ἀριστοκρατία ἤρξατο σχηματιζομένη, τῆς ὁποίας τὸ χρῆμα ἐπέτρεπεν ὑλικὴν εὐμάρειαν καὶ ἕξεις ἐκπολιτιστικάς, σπουδαίως ἐπιδρώσας ἐπὶ τῆς καθ' ὅλου κοινωνικῆς ζωῆς. Αἱ Ἀθῆναι ἤρχισαν νὰ μεταβάλλουν ὄψιν. Κοσμικὰ κέντρα ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται, νέαι ὁδοὶ ἠνοίγοντο, οἰκίαι καὶ μέγαρα ἐκτίζοντο ἐπὶ τέως ἀγρῶν χέρσων, ἡ ἀξία τῆς γῆς ἐδεκαπλασιάζετο καὶ τοὺς ἀγρούς, τοὺς ἀμπελῶνας καὶ τὰς χέρσους ἐκτάσεις κατεκάλυπτον νέαι συνοικίαι πολυάνθρωποι καὶ οἰκήματα κομψά, λίαν διαφέροντα τῶν κτιρίων τῶν παλαιῶν ἀθηναϊκῶν. Ἀνάλογοι πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς πόλεως ἱδρύθησαν καὶ αἱ συγκοινωνίαι, ἐγένετο ὁ ἱπποσιδηρόδρομος μὲ δίκτυον ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸς τὰ περίχωρα, ὁ σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν - Πειραιῶς καὶ ὁ τῆς Πελοποννήσου, διὰ τῆς αὐξήσεως δὲ τῆς ναυτιλίας καὶ τῶν ἄλλων μέσων τῆς συγκοινωνίας, αἱ Ἀθῆναι ἤρχισαν νὰ ἀποκτοῦν κινητὸν πληθυσμόν, ὀλίγον μέν, ἀλλ' ἱκανὸν νὰ προαγάγῃ τὴν κίνησιν τῶν κέντρων καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς πόλεως.

Ἡ μᾶλλον ἀθρόα συρροὴ καὶ ἐγκατάστασις ἐν τῇ πρωτευούσῃ πλουσίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ ὁμογενεῖς, ὡς εἶχον γενικῶς ὀνομασθῆ οὗτοι, ἐδημιούργησαν τότε τὴν ἰσχυρὰν τάξιν τῆς πλουτοκρατίας ἐν Ἀθήναις, ὁ πλοῦτος δὲ καὶ αἱ συνήθειαι αὐτῶν συνέτειναν εἰς τὴν γέννησιν σφοδρῶν ἀντιθέσεων πρὸς τοὺς ἐντοπίους, οἵτινες ἀφελέστεροι, πτωχοὶ καὶ ὀλιγαρκεῖς, ἔσκωπτον καὶ ἐχλεύαζον τοὺς πρώτους. Ὑπῆρξε τότε ἀντίθεσις τῶν τάξεων, σφοδροτέρα ἄλλων προηγηθεισῶν ἐποχῶν, ἀλλὰ πάλη τάξεων, ὅπως ἐπισυνέβη μετέπειτα, δὲν ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις τοῦ κεφαλαίου πρὸς τὴν ἐργασίαν ἦσαν ὁμαλαί, εἴτε διότι αἱ ἠθικαὶ τάσεις ἦσαν ἀπηλλαγμέναι τῆς ἐπιδράσεως τῆς νεωτέρας νοοτροπίας, εἴτε διότι δὲν εἶχε κατέλθει εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τὸ «ἑταιρικὸν» κεφάλαιον, τὸ δημιουργικὸν τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων.

Ἡ κοινωνικὴ σάτυρα εἶχε χαρακτηρίσει διὰ ζωηρῶν ἐπιθέτων τὰς πλουτοκρατικὰς τάξεις, ἐξ ὧν τὰ ἐπικρατέστερα ἦσαν δύο, «*Χαβιαροχανίτες*» καὶ «*Χρυσοκάνθαροι*». Διὰ τοῦ πρώτου ἐχαρακτηρίζοντο οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατελθόντες πλούσιοι Ἕλληνες καὶ διὰ τοῦ δευτέρου γενικῶς οἱ συρρέοντες καὶ ἐγκαθιστάμενοι ἐν Ἀθήναις ἀπὸ οἱονδήποτε μέρος τῆς ὑφηλίου. Οἱ πρῶτοι εἰσήγαγον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸ «καινὰ δαιμόνια» τῶν χρηματιστηριακῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν ἐν γένει τραπεζιτικῶν καὶ χρηματιστικῶν «κόλπων» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀπέβησαν, κοινωνικὴ μὲν δύναμις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ πολιτικοὶ παράγοντες, διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς συναλλαγματικῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἕξεις τῶν δύο τούτων τάξεων ἐπέδρασαν σπουδαίως ἐπὶ τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπέφερον τὰ βαρύτερα κτυπήματα κατὰ τοῦ ἐγχωρίου ἐνδύματος, ὅπερ ὑπεχώρει βραδέως μέν, ἀλλ' ἀσφαλῶς, πρὸ τῆς σταθερᾶς κατακτήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, τόσον ὥστε ἐντὸς εἰκοσαετίας, μέχρι δηλαδὴ τοῦ 1899, ἔφθασε τὰ πολυπληθῆ ἑλληνορραφεῖα τῆς πρωτευούσης νὰ μετροῦνται πλέον εἰς τοὺς δακτύλους τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ ἡ χιονώδης φουστανέλλα καὶ τὰ περίχρυσα καὶ περίκομψα «παπάζια» καὶ «σιγκούνια» καὶ «τουζλούκια» νὰ ἀποτελοῦν πλέον «*φαινόμενα*» εἰς τὰς πολυπληθεῖς καὶ πολυθορύβους ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, τὰς ὁποίας, κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς ἰδίως, διέσχιζον πολυτελεῖς φαέθοντες καὶ λαντὼ καὶ βιτώριαι συρόμεναι ἀπὸ ρωμαλέους καὶ θυμοειδεῖς ἵππους καὶ ἱππεῖς καὶ ἀμαζόνες καὶ κοινωνία παρομοία μὲ τὴν παρισινήν, εἰς ἐνδύματα καὶ κομώσεις.

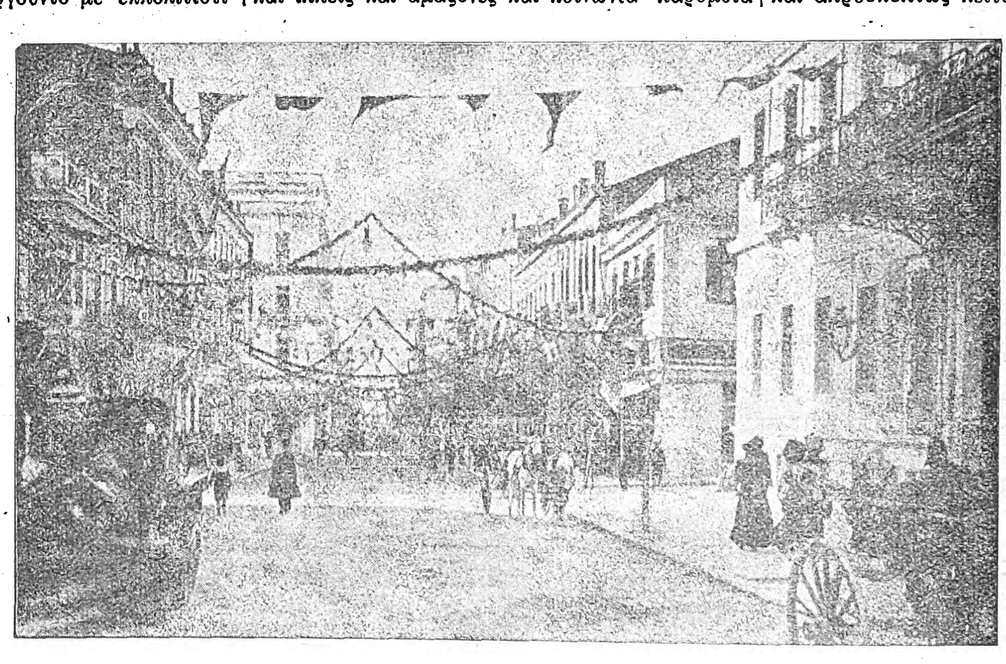

Ὁδὸς Ἑρμοῦ εἰς ἡμέραν Ἐθνικῆς Ἑορτῆς.

Ἑορταί. – Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπίσης περίοδον συνέπεσον μεγάλαι καὶ σπουδαῖαι κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι διεξήχθησαν μετὰ περισσῆς πολυτελείας καὶ λαμπρότητος, προεκλήθη δὲ ὡς ἐκ τούτου μεγίστη ἐν Ἀθήναις συρροὴ ξένου κόσμου καὶ Ἑλλήνων καὶ Εὐρωπαίων, ἐπισήμων πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐστεμμένων καὶ σοφῶν διεθνοῦς κύρους. Αἱ ἑορταὶ αὗται ἦσαν ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Γεωργίου Α', ἡ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Διαδόχου τοῦ θρόνου, ἡ τῶν γάμων τοῦ ἰδίου καὶ ἡ τῶν πρώτων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Τόσον αἱ πολιτικαὶ κυβερνήσεις τῆς περιόδου ἐκείνης, ὅσον καὶ τὸ Στέμμα, προσέδωκαν μεγίστην σημασίαν εἰς ὅλας τὰς ἑορτάς, διότι διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἐν Ἀθήναις ἐστεμμένων, πολιτικῶν καὶ σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἐπεζήτησαν νὰ δημιουργήσουν τὴν ἀντίληψιν καὶ νὰ ἐμπεδώσουν τὴν γνώμην τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀπέναντι τῶν πρωτευουσῶν τῶν ἀντιζήλων ἐν τῇ Βαλκανικῇ κρατῶν. Ἀληθῶς δὲ τοῦτο ἐπετεύχθη.

Αἱ ἑορταὶ ἐπέτυχον τὸ μέγιστον ὅπερ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδώσουν αἱ Ἀθῆναι εἰς προηγμένην κοινωνικὴν ζωήν, εὐπρέπειαν καὶ εὐγένειαν ἤθους· τὸ πρῶτον δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Βασιλείου ἡ πρωτεύουσα εἶδε συγκέντρωσιν καθ' ἑκατοντάδας Εὐρωπαίων καὶ ἐπληρώθησαν αἱ στῆλαι τοῦ σοβαρωτέρου εὐρωπαϊκοῦ ἡμερησίου καὶ περιοδικοῦ Τύπου δι' ἐπαίνων καὶ ἐνθουσιωδῶν περιγραφῶν καὶ ἄρθρων ἐπὶ τῆς γενικῆς προόδου τῆς χώρας καὶ ἐξαιρετικῶς τῆς πρωτευούσης, ἧς ἐξῆρον τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνύψωσιν.

Η πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ πρόοδος.—Παραλλήλως πρὸς τὴν γενικὴν ταύτην πρόοδον προήγετο καὶ ὁ ἐξωραϊσμὸς καὶ ἡ εὐπρέπεια τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοητικότητος τῶν κατοίκων. Προήγετο τὸ θέατρον διὰ τῆς ἐμφανίσεως νέας νοοτροπίας συγγραφέων καὶ τῆς ἀνόδου εἰς τὴν σκηνὴν ἠθοποιῶν ἀξίων λόγου καὶ ἐξ οἰκογενειῶν ἀστικῶν τάξεων, τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν ἐδέχετο σημαντικὰς οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις, οἱ μαθηταὶ ἐπληθύνοντο καὶ μετὰ τῶν μαθητῶν ἤρξαντο προσερχόμεναι καὶ μαθήτριαι. Αἱ κάκισται μουσικαὶ κληρονομίαι τῆς δουλείας, ὁ ἀμανὲς καὶ αἱ θρηνώδεις καὶ μονότονοι ἱερεμιάδες, ἐδέχοντο τὰ πρῶτα δυνατὰ πλήγματα, ἱδρύετο καὶ προήγετο ἡ «Μουσικὴ Ἑταιρία» καὶ ὁ ὅμιλος «Φιλομούσων» καὶ τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν μελόδραμα, ἤρχισε δὲ νὰ ἐμφανίζεται καὶ νὰ τολμᾷ εἰς τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηνῶν ἡ γυναῖκα, χωρὶς νὰ προκαλῇ πλέον οὔτε τὴν χλεύην, οὔτε τὴν περιφρόνησιν.

Κέντρα διασκεδάσεως — Ἡ κοινωνικὴ πρόοδος ἐξηπλοῦτο καὶ μέχρι τοῦ λαοῦ, ὅστις ἤρχισε νὰ μανθάνῃ εὐρωπαϊκοὺς χοροὺς καὶ νὰ ἀπομακρύνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοῦ ἀμανέ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐλειτούργουν μὲν τὰ «Ἀμανετζίδικα», ἀλλ' ἤρχισαν λειτουργοῦντα ἀκινδύνως καὶ τὰ «καφὲ σαντάν», ὅπου αἱ ξέναι ἀοιδοὶ ἐχόρευον ἢ ἐτραγῴδουν χωρὶς νὰ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ ἁρπαγοῦν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἀπὸ συμμορίαν ἡμιαγρίων κατακτητῶν καὶ νὰ ὑποστοῦν τὰς συνεπείας μεσαιωνικῶν ληστρικῶν ἐρώτων.

Ξενοδοχεῖα νέα εὐπρεπῆ, ἑστιατόρια, ζυθοπωλεῖα, ζαχαροπλαστεῖα, αἴθουσαι μεγάλων συγκεντρώσεων καὶ θεαμάτων ποικίλων, ἤρξαντο καλῶς καὶ ἀπροσκόπτως λειτουργοῦντα, οἱ Ἀθηναῖοι συνέρρεον οἰκογενειακῶς καὶ διεσκέδαζον καὶ συνεχρωτίζοντο κοινωνικῶς, ἐξοικειούμενοι εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν ζωὴν μὲ ἡμερότητα ἠθῶν, ἀπηλλαγμένοι τῶν παρεξηγήσεων καὶ τῶν φιλυποψιῶν, αἵτινες καθίστων δυστυχῆ τὴν ζωὴν καὶ ἀπέκλειον τὴν καλῶς ἐννοουμένην κοινωνικὴν διαβίωσιν τῶν πολυανθρώπων πόλεων.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἁλματώδους κοινωνικῆς προόδου ἔκλεισε μὲ μίαν ἀλγεινὴν ἐθνικὴν περιπέτειαν, τὴν ἧτταν τοῦ 1897, μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπακολουθήσασα οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κακοδαιμονία ἐπηρέασε σφόδρα τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν ζωὴν καὶ πρόοδον. Ἡ κοινωνικὴ στασιμότης ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπακολουθήσασαν πρώτην πενταετίαν, καὶ μόνον ὅταν ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ ἠθικῶς τὸ Ἔθνος, τότε ἤρχισεν ἀναζωπυρουμένη καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ μετὰ τῆς συμπαρομαρτούσης προόδου.

Ἡ θερμουργὸς δρᾶσις ἐπανήρχισεν ἀξιοσημειώτως ἀφ' ἧς τὸ Ἔθνος ἀπεδύθη εἰς τοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνας καὶ ἀφ' ἧς ἤρξατο συρρέον ἐν Ἑλλάδι τὸ ἀπὸ τῶν μεταναστῶν χρῆμα καὶ ἐπετεύχθη διὰ τῆς συρροῆς νέων κεφαλαίων ἡ δημιουργία νέων μεγάλων βιομηχανιῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ τῷ ἐπινείῳ.

Ἐκπολιτιστικώτεραι κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις ἤρξαντο ἐμπεδούμεναι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐξ ὧν χαρακτηριστικωτέρα πασῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἠθῶν ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐργασίας εἰς τὴν κόρην καὶ εἰς τὴν γυναῖκα. Ἔπαυσε πλέον ἀναγνωριζόμενον εἰς τὴν γυναῖκα τῆς ἀστικῆς τάξεως ὡς μοναδικὸν ἐπάγγελμα βιοποριστικὸν τὸ τῆς διδασκαλίσσης καὶ ἡ ἐργασία τῆς γυναικὸς ἐν γένει ἀπηλλάγη τοῦ ἀσυγχρονίστου χαρακτηρισμοῦ τῆς «ξενοδουλεύτρας». Δειλὴ κατ' ἀρχάς, θαρραλεωτέρα μετέπειτα ἡ κόρη καὶ ἡ γυναῖκα, ἡ συναισθανομένη τὸ ὑπέρτατον δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως, τὴν διὰ τῆς ἠθικῆς ἐργασίας κατάκτησιν τῆς ζωῆς, ἤρξατο ἀναλαμβάνουσα ἐργασίαν ὑπαλληλικήν, διὰ τῆς προόδου τῆς ὁποίας ἠνοίχθη ἡ ἀρίστη τῶν ὁδῶν τῆς ἀνακουφίσεως εἰς τὰς πολυπληθεῖς ἀστικὰς οἰκογενείας, αἵτινες ἐφθείροντο ὑπὸ τὴν πίεσιν ζωῆς μαρασμώδους, ἀεργίας καὶ μαρτυρικῶν στερήσεων καὶ ἐνδείας. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἕνα τῶν σπουδαιοτέρων σταθμῶν τῆς κοινωνικῆς προόδου κατὰ τὴν περίοδον τὴν προηγηθεῖσαν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, κατὰ τὴν ὁποίαν ριζικώτεραι μεταβολαὶ καὶ σύντονος καὶ πολλαπλῆ δρᾶσις ἐπέδρασαν σπουδαίως καὶ θετικῶς ἐπὶ τῆς διανοητικῆς διαπλάσεως ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὥστε νὰ προέλθῃ οὕτως ἡ ἄνθησις ἥτις ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν περίοδον τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, ὁπότε αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἐπέδειξαν τὰς ὑπεροχωτέρας τῶν ἀρετῶν μιᾶς ἠθικῆς καὶ ἀλτρουϊστικῆς ἀλληλεγγύης, παρομοίαν

Digitized by Google

τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἄλλοτε ἐνεφάνισεν ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ Ἑλλάς.

Ἀπὸ τοῦ μεγίστου τούτου τῶν σταθμῶν τῆς ἐθνικῆς ἀλκῆς, ἀναπόσπαστος τῆς ἠθικῆς ἡ κοινωνικὴ ζωή, ἐξεδηλώθη ὑπέροχος εἰς ρώμην καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ μετὰ τὸν ἀποτερματισμὸν τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων. Αἱ ἐκπολιτιστικώτεραι ἀρεταὶ τῶν ἀληθῶς προηγμένων κοινωνιῶν, ἡ φιλαλληλία, ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἀλληλεγγύη, ἐξεδηλώθησαν θαυμασταί. Πλουτοκρατία, Ἀστοί, Λαός, ἐπέδειξαν ἀδελφότητα ἀγαστήν, ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ τέκνων ἢ μελῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῆς ολιτισμένης ἀνθρωπότητος καὶ ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς Ἀθήνας αἵτινες ἀπέβαινον ὡς τὸ πάλαι *«ὡς ἐν ὀφθαλμῷ κόρη»*. Πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, τὴν ἕδραν τῶν στοχασμῶν καὶ τὴν καρδίαν τῆς ἐθνικῆς θερμουργότητος, συνέρρεον πρὸς ἀποκατάστασιν κατὰ χιλιάδας οἱ ἐκ πάσης τῆς ὑφηλίου βιοπαλαίοντες ἐν τῇ ξένῃ ἢ ἀπὸ τῆς ἐργασίας συγκομίσαντες μικρὰ ἢ μεγάλα κεφάλαια. Χειροτεχνίαι καὶ ἐργασίαι παντὸς εἴδους ἐβλάστανον καθ' ἑκάστην πολυπληθεῖς καὶ ὑπὸ τὴν νέαν θερμουργὸν πνοὴν σπουδαία ἐπετελεῖτο ἡ κοινωνικὴ πρόοδος.

Ἐντὸς βραχέος χρόνου αἱ Ἀθῆναι μετέβαλον ὄψιν ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἡ νέα γενεά, ἡ γενεὰ τῆς ἀνθήσεως, τῆς νίκης καὶ τῆς ψυχικῆς ρώμης ἐνέκλειεν εἰς τὰς ροπὰς αὐτῆς τὴν δύναμιν τῆς θραύσεως δεσμῶν καὶ προλήψεων καὶ μετὰ τῆς ἐπελθούσης διανοητικῆς ὡριμότητος τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἐπὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς ζωῆς.

Οἱ πεπαλαιωμένοι κοινωνικοὶ τύποι ἀπηρχαιοῦντο καὶ ἀπέθνησκον. Εἶχον διασεισθῆ ἤδη ὑπὸ τῆς προηγουμένης γενεᾶς καὶ ἐξέλιπον ὑπὸ τὴν ὁρμητικὴν πρόοδον τῆς νέας, ἥτις ὑψοῦτο πανταχόθεν καὶ κατέκτα τὴν ζωὴν διὰ τῆς ἐργασίας. Ἡ κόρη καὶ ἡ γυναῖκα, ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀγωνιζομένη κατὰ τῶν προλήψεων, κατῆλθε θαρραλέα εἰς τὴν πάλην καὶ ἐνίκησε καὶ ἐπέτυχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐργασίας, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνὴρ τῆς προπαρελθούσης γενεᾶς ἠρνεῖτο μετ' ἀγανακτήσεως, ὁ δὲ τῆς παρελθούσης διημφισβήτει μετὰ χλεύης.

Αἱ Ἀθῆναι κατέκτων ὁριστικῶς τὰ σκῆπτρα τῆς ἡγεμονίας μεταξὺ τῶν πρωτευουσῶν τῆς Βαλκανικῆς, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἡ δὲ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ εἰς ἐπιστήμας, γράμματα καὶ καλὰς τέχνας προήγοντο εἰς ἐπίζηλον ἀκμήν. Ἀλλ' ἐν τῇ θερμουργῷ ἐκείνῃ ἐκδηλώσει τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχικῆς ρώμης ἐπῆλθον αἱ ἀπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου πληγαί, αἵτινες ἔπληξαν τὰς Ἀθήνας καὶ σπουδαίως καὶ πολλαχῶς, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν διαιρέσεων ἀντιθέσεις, διχογνωμίαι καὶ ἔριδες, γενεσιουργικαὶ δυνάμεις ἐχθροτήτων καὶ μίσους, ἔπληξαν καιρίως καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωήν.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα μεγάλα καὶ περιπετειώδη ἐθνικὰ γεγονότα ἤσκησαν σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μεταπολεμικῆς διαπλάσεως τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ δὲ συρροὴ καὶ μεγάλου πληθυσμοῦ καὶ μεγάλου πλούτου, ὡς καὶ αἱ σπουδαιόταται κοινωνικαὶ κατακρημνίσεις καὶ διακυμάνσεις ὁλοκλήρων τάξεων, ἀπέβησαν δημιουργικαὶ νέων σπουδαίων διαπλάσεων, αἵτινες προσέδωκαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐκδηλώσει, τὴν κατὰ θετικότητα ὑπαρκτὴν ἐξέλιξιν εὐρωπαϊκῆς μεγαλοπόλεως καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ.

Αἰὼν σχεδὸν συμπληροῦται ἀφ' ἧς ἡ μικρὰ κωμόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἀφ' ἧς ἔπαυσεν ἀντηχοῦσα ἡ φωνὴ τοῦ μουεζίνη ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καλοῦσα τοὺς Μουσουλμάνους εἰς προσευχήν. Οὐδεμία δὲ πόλις τῆς Εὐρώπης προήχθη εἰς τοσοῦτο βραχὺ διάστημα καὶ ἐπληθύνθη ὅσον αὗται. Ἐπετελέσθη, οὕτως εἰπεῖν, μαγική τις ἀναγέννησις τοῦ ἀρχαίου Ἄστεως, ὅπερ οὔτε κατὰ τοὺς ἐνδοξοτέρους χρόνους του ἠρίθμει τοσοῦτον πληθυσμόν. Ἐγένετο καὶ πάλιν *«ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος»*. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας ὑπῆρξαν πολλοὶ θερμοὶ φιλέλληνες. παρασχόντες τὴν ἀρωγήν των εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, οἵτινες ἐφαντάζοντο ὅτι, ὡς διὰ μαγείας, θ' ἀνέζων αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι καὶ ἀπεγοητεύοντο εὑρισκόμενοι εἰς μίαν μικρὰν πόλιν, ἀκατάσκευον ἔτι καὶ στερουμένην τῶν πάντων. Αἱ παράδοξοι αὗται ἀντιλήψεις ἐξέτρεψαν βραδύτερον μερικοὺς εἰς σάτυραν καὶ διακωμῴδησιν τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἀλλ' οἱ βαθύτεροι μελετηταὶ τῶν ποικίλων φαινομένων, τὰ ὁποῖα παρουσίαζεν ὁ νέος κοινωνικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τῶν Ἀθηνῶν ἔκτοτε ἐγνωμάτευον ὅτι ἡ μικρὰ αὐτὴ πόλις θὰ καθίστατο μίαν ἡμέραν ἡ διάνοια τῆς ἀνατολικῆς μεσογείου. Καὶ ἂν δὲν παρουσιάζῃ τὸν κοινωνικόν, τὸν πνευματικὸν καὶ τὸν καλλιτεχνικὸν βίον τῆς ἀρχαιότητος, ἐπιδεικνύει ὅμως τεραστίαν πρόοδον, δηλωτικὴν τοῦ τί εἰς ἐλάχιστον χρόνον ἐπετέλεσεν ἡ ἐλευθερία ἑνὸς εὐφυεστάτου καὶ φιλοπόνου λαοῦ. Ἤδη ἓν ἑκατομμύριον περίπου Ἑλλήνων κατοικεῖ ὑπὸ τὸν αὐτὸν οὐρανόν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἔζησεν ἡ φυλή, ἡ ἐκπέμψασα τὴν ἀκτινοβολίαν της εἰς τὸν κόσμον καὶ ἡ διδάξασα εἰς αὐτὸν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ζῇ ἐν μέσῳ τῶν περικλεῶν ἐρειπίων τῆς ἀπαραμίλλου τέχνης, παρ' αὐτὰ δ' ἐγείρονται τὰ νέα μνημεῖα καὶ ἐγκατεστάθησαν αἱ φυγαδευθεῖσαι ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν βαρβάρων μοῦσαι. Τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀνώτεραι σχολαὶ κατέστησαν, ὅπως ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τὸ πνευματικὸν κέντρον ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἂν δὲ αἱ σημεριναὶ Ἀθῆναι δὲν φθάνουν τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας, μετεβλήθησαν ὅμως εἰς ἐργατικὴν κυψέλην καὶ δημιουργοῦν νέαν ἱστορικὴν περίοδον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ πόλις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ μετασχηματίζεται καὶ μεταβάλλεται μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος. Παραβαλλομένη αὕτη πρὸς τὴν πενιχρὰν πολίχνην τοῦ Ὄθωνος, ἀποτελεῖ καταπληκτικὴν ἀντίθεσιν, σημειοῦσαν τὴν γενικὴν τῆς Ἑλλάδος πρόοδον.

Σήμερον ἡ ἐκτεταμένη πόλις διῃρέθη, οὕτως ὥστε ἕκαστον διαμέρισμα αὐτῆς ν' ἀποτελῇ ἰδίαν οὕτως εἰπεῖν πόλιν, ἔχουσαν τὰ κέντρα της, τὰ λύκειά της, τὰς τέρψεις της, τὰ καταστήματά της, τὰς τραπέζας της, τὰ θέατρά της, τοὺς κινηματογράφους της, τὰ ντάνσιγκ της. Δύναταί τις δὲ νὰ εἴπῃ καὶ τὰ ἤθη καὶ τὰς ἕξεις της. Ἔλαβε τὴν μορφὴν μεγαλοπόλεως. Ἀλλὰ καὶ αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι Ἀθῆναι, τῶν ὁποίων αἱ συνοικίαι καὶ οἱ σκολιοὶ δρομίσκοι εἶναι ξέναι πρὸς τὴν τύρβην καὶ τὸν θόρυβον τῆς νέας πόλεως, διασώζουν τὴν μελαγχολικὴν ποίησιν τῶν παλαιῶν ἀντικειμένων καὶ ἀνακαλοῦν εἰς τὴν φαντασίαν τὴν εἰκόνα ἐξαφανισθέντος ἀνεπιστρεπτὶ παρελθόντος. Παρὰ τὴν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη εἰσδύσασαν μανίαν τῆς κατεδαφίσεως καὶ τῆς μεταμορφώσεως, διασώζονται ἐν αὐταῖς ἀκόμη, παλαιαί τινες οἰκίαι μὲ τὰς εὐρείας αὐλάς, μὲ τὰς μαρμαρίνας κρήνας, παρὰ τὰς ὁποίας αἱ γαζίαι, τὸ ἀγαπητὸν τῶν Ἀθηνῶν δένδρον, προέχεον τὰ ἀρώματά των.

Εἰς τὰς οἰκίας αὐτὰς κατῴκησαν οἱ πρῶτοι συνοικήσαντες τὴν πόλιν. Εἰς αὐτὰς ἔζησαν καὶ ἀπέθανον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδημιούργησαν αὐτόνομον τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἱεράρχαι της, οἱ πολιτικοί της, οἱ διδάσκαλοί της. Παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχει ἡ συνήθεια τῆς ἐντοιχίσεως ἀναμνηστικῶν πλακῶν εἰς τοὺς ἱστορικοὺς οἴκους. Ἀδιάφοροι διέρχονται οἱ διαβάται πρὸ τῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι περικλείουν μίαν τόσον ἔνδοξον ἱστορίαν, καὶ ἀγνοοῦν ὅτι ἐντὸς αὐτῶν ἔλαβε τὴν ἀρχήν της ἡ σύγχρονος ἀθηναϊκὴ κοινωνία. π. ι.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΣ

Ἁπάσας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ὑπερέβαλον αἱ Ἀθῆναι, κατὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀκμήν, ἀλλ' οὐδεμία ἄλλη πόλις, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατάλυσιν τοῦ ἐλευθέρου βίου τῆς Ἑλλάδος, ὑπέστη τοιαύτας περιπετείας, οἵας ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξαν ἀληθῶς ἀνεκδιήγητοι αἱ μέχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους συμφοραὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἱ δῃώσεις καὶ καταστροφαί. Ἐνομίσθη δὲ ὅτι μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σλαύων κατέστη τελείως ἔρημος, μεταβληθεῖσα εἰς δάσος, ἡ ἔνδοξος πόλις. Καὶ κατέπεσε μέν, μετὰ τὰς γενομένας σπουδαίας ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, ἡ ὅλως ἀβάσιμος ὑπόθεσις αὕτη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς διαδεχθείσης τὴν φραγκοκρατίαν τουρκοκρατίας, μετὰ νέαν ἀπόπειραν ἐγκαθιδρύσεως τῆς φραγκοκρατίας, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ πολυθρήνητος καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος, πρὸς καιρὸν ἐξεπατρίσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἡ πόλις ἔμεινεν ἔρημος. Παρὰ τὰς φρικτὰς ταύτας περιπετείας, ἃς ἀφηγεῖται ἡ πολιτικὴ ἱστορία αὐτῆς, καίτοι οὐχὶ ἄνευ χασμάτων καὶ κενῶν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν πάντοτε διεσώζετο. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἧς τὴν ἱστορίαν ἐν γενικαῖ γραμμαῖς καὶ περιληπτικῶς ἐνταῦθα ἐκτιθέμεθα, διαιροῦντες αὐτὴν εἰς τέσσαρας περιόδους, ἀναλόγους πρὸς τὰς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας.

Α΄) Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (52 - 1204). Τὰς πρώτας σελίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν συνέγραψεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἀφηγηθεὶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων (17, 16 - 34) τὰ κατὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν Ἀθήναις, τοῦ ἱδρύσαντος τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν.

Πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἑλλάδος (*«Ἀχαΐας»*) ἦτο τότε ἡ Κόρινθος, ἀλλὰ τὴν διασωζομένην ἔτι ἔκτακτον σημασίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀνωμολόγουν καὶ οἱ σύγχρονοι, ὧν Φίλων ὁ Ἰουδαῖος ἔλεγεν *«ὅπερ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη ἢ ἐν ψυχῇ λογισμός, τοῦτ' ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι»*. Ἀπὸ θρησκευτικῆς δ' ἐπόψεως ἦτο μοναδικὸν κέντρον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἃς ἤδη καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῷ Οἰδίποδι ἐπὶ Κολωνῷ ἐχαρακτήρισεν ὡς *«θεοσεβεστάτας»*, διότι ἐξηκολούθει μὲν ἐν αὐτῇ ἡ λατρεία τοῦ *«Ὑψίστου»* Διὸς καὶ αἱ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις ἦσαν σεβασταὶ παρὰ τῷ λαῷ, ταυτοχρόνως ὅμως μετὰ βαθείας εὐσεβείας ἐγίνετο ἀποδεκτὸς πᾶς νέος τύπος θεολατρείας ἑλληνικῆς τε καὶ ξένης. Ὅθεν ἡ πόλις παρίστα τὴν ποικιλωτέραν εἰκόνα τῆς πολυθεΐας, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς θεοσεβέστατοι (*«δεισιδαιμονέστατοι»*) ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου, εὑρόντος τὴν πόλιν *«κατείδωλον»*, πλήρη σεβασμάτων, ἐν οἷς ἦτο καὶ βωμὸς καθιερωμένος *«ἀγνώστῳ θεῷ»*. Τὴν ὕπαρξιν τοιούτων βωμῶν ἐν Ἀθήναις βεβαιοῖ καὶ ὁ Φιλόστρατος ἐν βίῳ Ἀπολλωνίου (*«Ἀθήνησιν, οὗ καὶ ἀγνώστων δαιμόνων βωμοὶ ἵδρυνται»*). Τοῦτο δὲ προσεπιβεβαιῶν καὶ ὁ Παυσανίας πληροφορεῖ ὅτι καὶ ἐν Μουνιχίᾳ ὑπῆρχον «βωμοὶ θεῶν τε ὀνομαζομένων ἀγνώστων καὶ ἡρώων». Ἡ «κατείδωλος» πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει οὖσα ὡσαύτως τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως διὰ τοῦ Πανεπιστημίου· ὅθεν προὐκάλει τὴν συρροὴν πολλῶν ξένων, οἵτινες ὡς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι *«εἰς οὐδὲν ἕτερον ηὐκαίρουν ἢ λέγειν τι ἢ ἀκούειν καινότερον»* (Πράξ. 17, 21).

Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι περὶ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ Παῦλος, ἢ μικρὸν ὕστερον, ἐδίδασκον καὶ ἐφιλοσόφουν ἐν αὐτῇ, ἐκτὸς ἄλλων, ὁ Πλατωνικὸς φιλόσοφος ἐξ Ἀλεξανδρείας Ἀμμώνιος, ὁ Κυνικὸς Δημήτριος, ἐκδιωχθεὶς ἐκ Ρώμης ὑπὸ τοῦ Καλλιγούλα, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Δημῶναξ, ὁ Ἀπολλώνιος Τυανεὺς καὶ ἄλλοι. Οἴκοθεν λοιπὸν ἐννοεῖται, ὅτι ὡς τοιοῦτο κέντρον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν παρουσίαζε πρόσφορον ἔδαφος πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐν Ἀθήναις.— Οὐχ ἧττον ὁ Ἀπ. Παῦλος ἀφικόμενος εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 52 ἔτος ἐκ Μακεδονίας καὶ βαθύτατα θλιβεὶς ἐπὶ τῇ θρησκευτικῇ καταστάσει τῆς πόλεως, κατ' ἀρχὰς μὲν ἤρξατο κηρύττων, ὡς πολλαχοῦ ἔπραξεν, ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων καὶ πρὸς τοὺς προσηλύτους, εἶτα δέ, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους, ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας διελέγετο, ἐκτιθέμενος εἰς αὐτοὺς τὰ κατὰ τὴν νέαν θρησκείαν. Ἡ πλατεῖα τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾗ, ἐκτὸς τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διός, ὑπῆρχεν ὁ βωμὸς τῶν 12 θεῶν καὶ ὁ βωμὸς τοῦ Ἐλέου, ἦτο πάντοτε πλήρης φιλοσόφων καὶ καινολόγου ὄχλου· ὅθεν ἡ νέα διδασκαλία τοῦ Παύλου προὐκάλεσεν ἀμέσως διαφόρους συζητήσεις μεταξὺ τῶν Ἐπικουρείων ἰδίως καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων· καί τινες μὲν περιφρονητικῶς ἀπέβλεψαν πρὸς αὐτόν, χαρακτηρίσαντες αὐτὸν ὡς φλύαρον, *«σπερμολόγον»*, ἄλλοι δ' ἐθεώρησαν αὐτὸν διδάσκαλον *«καινῶν δαιμονίων»*. Ἡ *«ξενίζουσα»* δ' αὐτοὺς *«καινὴ διδαχὴ»* τοῦ Παύλου, συγκεντρουμένη περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ἀποκρουομένην ὑπὸ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων, προὐκάλεσεν, οὐχ ἧττον, ζωηρὸν διαφέρον τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, οἵτινες *«ἐπιλαβόμενοι αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἤγαγον»* ζητοῦντες νὰ μάθωσι τὰ κατ' αὐτήν. Οὕτω παρεσχέθη εἰς τὸν μέγαν Ἀπόστολον μοναδικὴ εὐκαιρία ὅπως κηρύξῃ ἐν Ἀθήναις μεγαληγόρως τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς Θεοῦ, προσωπικοῦ, δημιουργοῦ, προνοητοῦ, ἐναντίον τῆς πολυθεΐας καὶ τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ, τῆς ἀθεΐας τῶν Ἐπικουρείων καὶ τοῦ πανθεϊσμοῦ τῶν Στωϊκῶν. *«Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου»* καὶ ἔχων ἀπέναντί του τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὰ λοιπὰ ἀριστοτεχνικὰ μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολυθεΐας, ἐχαιρέτησε, κατὰ δημοσθένειον τρόπον, τοὺς *«ἄνδρας Ἀθηναίους»*, ἀπευθύνας τὸν λόγον προφανῶς οὐχὶ μόνον πρὸς ἀρεοπαγίτας ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν προστρέξαντα εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ἀθηναϊκὸν λαόν, ἐξάρας μὲν τὴν θεοσέβειαν αὐτοῦ, παραστήσας δὲ τὸν *«ἄγνωστον»* εἰς αὐτὸν Θεόν, τὸν ποιητὴν καὶ κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸν μὴ κατοικοῦντα ἐν χειροποιήτοις ναοῖς καὶ μὴ ἔχοντα ἀνάγκην νὰ ἐξυπηρετῆται ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων, τὸν ζωοποιοῦντα τὰ πάντα.

Ὡς δημιουργὸς τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τεθέντος ἀνθρώπου, ἐξ οὗ πάντα τὰ ἔθνη παρήχθησαν, ὁ Θεὸς καθώρισεν ὡρισμένα εἰς ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὅρια κατοικίας καὶ δράσεως καὶ ἀφῆκεν αὐτὰ νὰ εὕρωσι τὸν Θεόν. Δὲν ἠδυνήθησαν τούτου νὰ ἐπιτύχωσιν. Ὡς ἐν σκότει εὑρισκόμενα ἐζήτησαν νὰ ψηλαφήσωσι καὶ εὕρωσιν αὐτόν, ἐνῷ δὲν ὑπάρχει μακρὰν ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, *«ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»*, ὡς καὶ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ποιηταὶ εἶπον *«τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»*. Δὲν πρέπει λοιπόν, προσέθηκεν ὁ Παῦλος, εὑρισκόμενος πρὸ τοῦ χρυσοῦ ἀγάλματος τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων προβαλλομένων πανταχόθεν τῆς πόλεως εἰδώλων καὶ ναῶν, *«γένος ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ»* νὰ νομίζωμεν ὅτι εἶναι δυνατὸν οὗτος νὰ παρασταθῇ διὰ τῶν χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν ἢ λιθίνων ἀγαλμάτων ἢ ἄλλου τινὸς χαράγματος τέχνης καὶ ἐπινοήσεως ἀνθρώπου. Ὁ

Digitized by Google

ἀληθὴς Θεὸς *«τοὺς χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν»* ἀποκαλύπτεται ἤδη εἰς τοὺς ἀνθρώπους, προσκαλεῖ αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν, διότι θὰ κρίνῃ δικαίως ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ τὴν οἰκουμένην ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, τεκμήριον τούτων παρασχὼν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ.

Ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐκκλησίας.—Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διεκόπη ἡ ὁμιλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὑπὸ τῶν ἀπιστούντων εἰς τὴν περὶ ἀναστάσεως ἀλήθειαν· *«ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, ἕτεροι δὲ εἶπον: ἀκουσόμεθά σου καὶ πάλιν περὶ τούτων»* καὶ *«οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν»*. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινεν ἄκαρπον τὸ ἐν Ἀθήναις κήρυγμα αὐτοῦ, διότι ὁ συγγραφεὺς τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων προσέθηκε τὴν πολύτιμον ταύτην λεπτομέρειαν περὶ τῶν πρώτων Ἀθηναίων Χριστιανῶν: *«τινὲς δὲ κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς»* Οὕτω καθιδρύθη ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο καὶ τὸ τοῦ κηρύγματος ἐν γένει τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν Ἀθήναις ἀπετέλεσε μέγιστον κοσμοϊστορικὸν γεγονός, ὅπερ, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν φιλοσόφων, ἔσχεν ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν οὐχὶ ἁπλῶς ἐπὶ τὸ ἔνδοξον ἄστυ, τὸ κέντρον τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς πολυθεΐας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον Ἑλληνισμόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παῦλος ἐπὶ μικρὸν μόνον, μετὰ τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ ὁμιλίαν, παρέμεινεν ἐν Ἀθήναις, μεταβὰς εἰς Κόρινθον, γράψας δ' ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τὰς πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολάς, διωργάνωσε πάντως, ὡς πανταχοῦ ἔπραττε, τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν, τάξας ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς Ἐπίσκοπον.

Ὁ ναὸς τῆς Καπνικαρέας, ὡς διατηρεῖται σήμερον.

Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης.—Κατὰ τὴν παράδοσιν, Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ὑπῆρξε καὶ ὁ λογοθέτης Ἱερόθεος, διδάσκαλος τοῦ Διονυσίου, ἀλλ' ἀναντιρρήτως εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου, στηριχθέντος προφανῶς ἐπὶ τοῦ Ἡγησίππου καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου Ἐπισκόπου Κορίνθου, ὅτι Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐχρημάτισεν ὁ *Διονύσιος* Ἀρεοπαγίτης. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ Δάμαρις ἦτο σύζυγος τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (*«καὶ γυνή τις ὀνόματι Δάμαρις»*) ἀποκλείει τοιαύτην γνώμην. Ὅτι ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης δὲν ὑπῆρξε συγγραφεὺς τῶν κατὰ τὸν στ΄ αἰῶνα συνταχθέντων ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ συγγραμμάτων, εἶναι ἤδη ἀποδεδειγμένον· ἐπίσης εἶναι ἁπλοῦς μῦθος τὸ ὅτι μετέβη κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ μέχρι Γαλλίας, ἀλλ' ὁποία τις ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τοῦ πρώτου τούτου Ἀθηναίου χριστιανοῦ, ὡς Ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, δὲν γνωρίζομεν. Διότι, δυστυχῶς, οὐδὲν μνημεῖον τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων διεσώθη. Ἄγνωστος εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ νῦν ναὸς τοῦ ἁγίου Φιλίππου ἐν Ἀθήναις δεικνύει τὸν τόπον ἐν ᾧ ὁ Ἀπόστολος οὗτος ὑπέστη τὸ μαρτύριον. Ἐξ ἀσφαλοῦς ὅμως παραδόσεως πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Διονύσιος ἐτελεύτησε τὸν βίον μαρτυρικῶς, πάντως δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἐμφανισθεῖσα ἀντίδρασις, εἰς ἣν ὀφείλεται πιθανῶς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Παῦλος, ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθεὶς τὴν Κόρινθον, παρέτρεξε τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀντίδρασις ἐκείνη ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοῦ Διονυσίου. Ἄλλως τε μετὰ δεκαετίαν περίπου ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν ἤρξαντο οἱ κατὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας διωγμοί, οἵτινες ἐπεξετάθησαν, μικρὸν κατὰ μικρόν, καὶ μέχρι τῆς Ἑλλάδος, φαίνεται δὲ ὅτι τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὑπέστη ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (81-96), καεὶς ζῶν.

Μετὰ τὸν Διονύσιον Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν τάσσεται ὁ *Νάρκισσος*, ἀλλὰ βεβαίαν ἱστορικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν ὅτι ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὁ ἐξ Ἀττικῆς καταγόμενος Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν *Πούπλιος*.

Κοδρᾶτος.—Ὁ κατὰ τὸν β' αἰῶνα ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161-180) ἀκμάσας Ἐπίσκοπος Κορίνθου Διονύσιος ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ (*παρ'* Εὐσεβίῳ, 4.23) πρὸς τοὺς Ἀθηναίους *«διεγερτικῇ ὑπὲρ τῆς πίστεως»*, ἐν ᾗ ἐπιστολῇ ἐποιεῖτο μνείαν καὶ τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου ὡς πρώτου Ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, ἔγραφεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χριστιανοί, ὀλιγωρήσαντες τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας, σχεδὸν ἐκινδύνευσαν ν' ἀποστῶσιν αὐτῆς, ἕνεκα τοῦ διωγμοῦ, καθ' ὃν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος αὐτῶν Πούπλιος ἐμαρτύρησε, προσέθετε δὲ ὅτι διάδοχος τοῦ Πουπλίου ἐχρημάτισεν ὁ *Κοδρᾶτος*, κατορθώσας νὰ ἐπισυνάξῃ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ ν' ἀναζωπυρήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ πίστει. Ὑποδηλοῦται ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Διονυσίου Ἐπ. Κορίνθου ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου διωγμοῦ, ἐμαρτύρησεν ὁ Ἐπ. Ἀθηνῶν Πούπλιος, ὑπέλαβε δὲ ὁ Λατῖνος πρεσβύτερος Ἱερώνυμος († 419) ὅτι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Πούπλιον Ἐπ. Ἀθηνῶν Κοδρᾶτος ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Ἀπολογητὴν Κοδρᾶτον. Ἀλλ' οὗτος ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (117-138) πρὸς ὃν ἐπέδωκεν ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δύναται νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς πιθανὸν τὸ ὅτι τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ ὁ Κοδρᾶτος ἐπέδωκε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν, καθ' ὃν χρόνον (125-126) εὑρίσκετο οὗτος ἐν Ἀθήναις. Ὑπῆρξε καὶ ἕτερος Κοδρᾶτος, μαθητὴς τῶν Ἀποστόλων *«Εὐαγγελιστὴς»* καὶ προφήτης, διάφορος τοῦ τε Ἐπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἀπολογητοῦ Κοδράτου.

Ἀθηναῖοι Χριστιανοὶ φιλόσοφοι.— Πρὸς τὸν Ἀδριανόν, ἐν Ἀθήναις εὑρισκόμενον, ὑπέβαλεν ὡσαύτως λαμπρὰν ἀπολογίαν, ἀνευρεθεῖσαν ἐσχάτως, καὶ ὁ Χριστιανὸς φιλόσοφος *Ἀριστείδης*. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινότητι Ἀθηνῶν κατελέγοντο καὶ τοιοῦτοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἷος ὁ φιλόσοφος καὶ ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀριστείδης. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος μέγας ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁ Ἀθηναγόρας, ἦτο «Ἀθηναῖος φιλόσοφος χριστιανός», ὡς ἐπιγράφετα ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ «Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν», περὶ τὸ 177 ἀποσταλείσῃ πρὸς τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον ἐξ Ἀλεξανδρείας, ὅπου ἐξ Ἀθηνῶν μετέβη ὁ Ἀθηναγόρας. Ὡσαύτως υἱὸς Ἀθηναίου φιλοσόφου ὀνόματι Ἀντιόχου, μαρτυρήσαντος ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Δομιτιανοῦ, ὑπῆρξεν ὁ Ἐπίσκοπος χρηματίσας Ρώμης Ἀνάκλητος (76-88), πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Ξύστος β' (257-258), ὅστις λέγεται υἱὸς Ἀθηναίου φιλοσόφου. Ἀθηναῖος φιλόσοφος Χριστιανὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ Ὑγῖνος, ὅστις εἰς Ρώμην μεταβὰς ἐξελέγη Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης (136 - 140;).

Ἡ ἀντίδρασις καὶ οἱ διωγμοί.—Ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ὅμως, ἀφ' οὗ ἤρξατο νέα ἀκμὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἀθήναις καθίστατο δυσχερεστέρα, διότι τὸ Πανεπιστήμιον κατέστη μέγα κέντρον τῆς ἐθνικῆς πολυθεΐας. Εἰς τὰς ἔκτοτε παραχθείσας δυσχερείας ὀφείλεται ἴσως ἡ ἐν γένει βραδεῖα ἀνάπτυξις τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν καὶ ἡ βραδεῖα ὡσαύτως διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν τοῖς πέριξ τῶν Ἀθηνῶν μόνον ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἀναφέρεται κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψει ἡμῶν χρόνους χριστιανικὴ κοινότης, ἐκεῖ πιθανῶς, ὅπου ἱδρύθη καὶ ἡ περίπυστος Μονὴ Καισαριανῆς, κέντρον γενομένη τῶν διωκομένων τότε λογίων Χριστιανῶν. Διότι ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπετάθη ἀφ' οὗ χρόνου ὁ Ἀδριανὸς ἐνίσχυσε τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Οὐχ ἧττον ἡ Κόρινθος, μακρὰν τοῦ ἐν Ἑλλάδι κέντρου τῆς πολυθεΐας εὑρισκομένη, καθίστατο, μικρὸν κατὰ μικρόν, κέντρον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἡ δ' Ἐπισκοπὴ αὐτῆς κατελάμβανε τὴν πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν Ἐπισκοπῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἔχομεν ἰδιαζόντως χαρακτηριστικὴν ἱστορικὴν μαρτυρίαν τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ γ΄ αἰῶνος ἤρξαντο τακτικῶς συγκροτούμεναι Σύνοδοι τῶν Χριστιανῶν Ἐπισκόπων. Εἰδικῶς δὲ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν γ΄ αἰῶνα ἔχομεν πληροφορίας ἐκ τοῦ δὶς ἐπισκεφθέντος αὐτὰς περὶ τὰ ἔτη 228—231 καὶ κατὰ τὸ 239 μεγάλου Ἀλεξανδρέως Χριστιανοῦ διδασκάλου, τοῦ Ὠριγένους († 251), οὗτινος ὁ διδάσκαλος Κλήμης ὁ Πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας ὑπῆρξεν Ἀθηναῖος. Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰδικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Ὠριγένους ὀφείλεται εἰς ἐκκλησιαστικά τινα ζητήματα, πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ὁποίων ὁ τέως λαϊκὸς Ὠριγένης ἐχειροτονήθη εἰς Πρεσβύτερον ἐν Παλαιστίνῃ. Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐσεβίου (6, 23), ὁ Ὠριγένης *«ἐπειγούσης χρείας ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα πραγμάτων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στειλάμενος τὴν διὰ Παλαιστίνης, πρεσβυτερίου χειροθεσίαν ἐν Καισαρείᾳ παρὰ τῶν τῇδε Ἐπισκόπων ἀναλαμβάνει»* Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τίνα ἦσαν τὰ ζητήματα ταῦτα. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψίν του ὁ Ὠριγένης ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὸν προφήτην Ἰεζεκιὴλ καὶ συνέταξε τὰ πέντε βιβλία περὶ τοῦ Ἄσματος Ἀσμάτων. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ὠριγένης ἐπληροφόρησεν ὅτι ἦτο πραεῖα καὶ εὐσταθὴς (Κατὰ *Κέλσον* Γ', 30 *«Ἐκκλησία μὲν γὰρ Θεοῦ φέρ' εἰπεῖν ἡ Ἀθήνῃσι πραεῖά τις καὶ εὐσταθής, ἅτε Θεῷ ἀρέσκειν τῷ ἐπὶ πᾶσιν βουλομένη, ἡ δ' Ἀθηναίων ἐκκλησία στασιώδης καὶ οὐδαμῶς παραβαλλομένη τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ»* Ὁ Ὠριγένης κατέλιπε ζωηρὰς ἀναμνήσεις ἐν Ἀθήναις, ἔνθα, κατὰ πληροφορίας τοῦ Λατίνου πρεσβυτέρου Ρουφίνου († 410), εἶχε πολλοὺς ὀπαδούς. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν ἐξεπαιδεύθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ μέλλων Ἀπόστολος τοῦ Πόντου Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός, πρὶν ἢ σπουδάσῃ παρὰ τῷ Ὠριγένει ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης.

Μετὰ μικρὸν ὅμως κατὰ τὸν ἐπὶ Δεκίου (249—251) διωγμὸν καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησία ὑπέστη μεγάλας ἐπιθέσεις ἐκ μέρους τῶν ἐθνικῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἀθηναίων Χριστιανῶν μαρτύρων τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, ἐγνώσθησαν ὁ Ἡράκλειος, ὁ Παυλῖνος καὶ ὁ Βενέδημος, ὧν τὴν μνήμην γεραίρει ἡ Ἐκκλησία ἐτησίως τῇ 15ῃ Μαΐου. Πάντως δὲ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γότθων δήωσιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (267) κατεστράφησαν καὶ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα αὐτῆς, ὧν τινα ἀνῳκοδομήθησαν βραδύτερον. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ναὸς τοῦ ἁγίου Διονυσίου, παρ' ὃν ἔκειτο καὶ τὸ Ἐπισκοπεῖον, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὅτι ὑπῆρξε κατοικία καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Διονυσίου. Ἐν αὐτῷ διέμειναν οἱ Ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Κατὰ τὸν τελευταῖον διωγμὸν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284—305) περιφανὴς μάρτυς ἀνεδείχθη, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ ἅγιος Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν *Λεωνίδας*, διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ὁποίου ἐπισφραγίζεται ἡ ἱστορία τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας.

Δυστυχῶς δὲ ἡ Ἑλλὰς καὶ εἰδικώτερον αἱ Ἀθῆναι μετὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων μεγάλας καταστροφὰς καὶ δηώσεις, ὑπέστησαν τὰς ἐπιδρομὰς διαφόρων βαρβάρων, εἰς ἃς ὀφείλεται καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαίων χριστιανικῶν μνημείων. Καὶ ἐδείχθη μὲν ὁ πρῶτος Χριστιανὸς αὐτοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος (306 - 337), εὔνους πρὸς τὰς Ἀθήνας, παρεκάθησε δὲ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγκροτηθείσῃ ἐν Νικαίᾳ Α΄ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ (325) καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν *Πιστός*, ἀλλ' ἔκτοτε ἤρξατο καὶ ἡ ἀπογύμνωσις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν ἀριστοτεχνικῶν μνημείων, ἀπαγομένων εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους. Τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, ἔχον ἐκτὸς τῶν ἐθνικῶν καὶ Χριστιανοὺς καθηγητὰς καὶ φοιτητάς, ἤκμαζεν εἰσέτι, ἀλλ' ἀνεκόπτετο ὑπ' αὐτοῦ πᾶσα

Digitized by Google

πρόοδος τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν. Μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου κατελέγοντο περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἐκ Καππαδοκίας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, οἱ μέλλοντες μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὁ ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου Ἰουλιανός, ὁ μέλλων ἀτυχὴς ἀποστάτης καὶ παραβάτης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ τῆς βραχυχρονίου βασιλείας αὐτοῦ (361 - 363), ζητήσαντος ν' ἀναζωογονήσῃ τὴν ἑλληνικὴν πολυθεΐαν, ἀπεμακρύνθησαν, πρὸς καιρόν, διὰ διατάγματος τῆς 29 Ἰουλίου 362 ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου οἱ Χριστιανοὶ καθηγηταί. Τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἠκυρώθη τῷ 364 καὶ ἐπανέλαβον οἱ καθηγηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ Προαιρέσιος, τὴν διδασκαλίαν των ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀπὸ τοῦ 379, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Α′ (379 - 395), ἤρξατο σφοδρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς πολυθεΐας, κατεστράφησαν δὲ πολλαχοῦ καὶ μνημεῖα αὐτῆς, ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (527 - 565) δὲν ἐθίγησαν ἐκ τῶν ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν μέτρων. Ὁ φοβερὸς σεισμὸς τοῦ 375, ὁ ἀναστατώσας τὴν Ἑλλάδα, ἀφῆκεν ὡσαύτως ἄθικτον τὸ ἀθηναϊκὸν ἔδαφος, ἀλλὰ καὶ αἱ φοβεραὶ καὶ καταστρεπτικαὶ διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων παρέκαμψαν τὰς Ἀθήνας.

Πλήρης ἐκχριστιάνισις τῶν Ἀθηνῶν.— Ἡ ἀνάδειξις τῆς βασιλίσσης Ἀθηναΐδος, θυγατρὸς τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, ἣν συνεζεύχθη (7 Ἰουνίου 421) ὁ Θεοδόσιος Β′ (408 - 450) πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ διὰ τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ τὰ ὑπερθαύμαστα καλλιτεχνήματα τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ Θεοδοσίου Β′ ἐξηκολούθησαν μετακομιζόμενα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὸ 425 ἀπεμακρύνθη καὶ τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου, τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς προμάχου τῆς πόλεως Ἀθηνᾶς. Ἀλλ' ἤδη πρὸ πολλοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἐκυριάρχει ἐν Ἀθήναις, ἐγκαθιδρυθεῖσα ἐν τῷ Παρθενῶνι τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς πολιοῦχος τῆς πόλεως, «*Παναγία ἡ Ἀθηνιώτισσα*», πιθανῶς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε μετεβλήθη ὁ Παρθενὼν εἰς χριστιανικὸν ναόν, ὅστις ἐγένετο κέντρον τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἐν Ἀθήναις. Αὕτη δ' ἐκαλεῖτο «*ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία Ἀθηνῶν*», «*ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν*», κατὰ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφικὰ χαράγματα, ὡς καθεδρικὸς ναὸς τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Κατά τινα παράδοσιν, ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἀποθανὼν ἐν Θήβαις μαρτυρικὸν θάνατον, κατέλιπεν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἣν Χριστιανός τις Ἀνανίας μετεκόμισεν εἰς Ἀθήνας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι Χριστιανοὶ ναὸν περικαλλῆ ἀνεγείραντες οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἀνεστήλωσαν ἐν αὐτῷ τὴν ἁγίαν εἰκόνα. Ἀλλ' αὕτη ἀπεμακρύνθη θαυμασίως εἰς τὴν περιάκουστον Μονὴν Σουμελᾶ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα, ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Α′. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄλλοι ναοὶ ἐθνικοὶ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικούς, σῴζεται δ' ἔκτοτε τὸ Θησεῖον ὡς ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὸ Ἐρέχθειον μετεποιήθη εἰς ναὸν τῆς Θεοτόκου, χριστιανικοὶ δὲ ναοὶ ἐγκαθιδρύθησαν ἐν τοῖς Προπυλαίοις τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν τῷ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἐπὶ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐτέθη ἡ βάσις τῆς περιπύστου Μονῆς τοῦ Δαφνίου. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἐκτίσθησαν χριστιανικοὶ ναοί, ὧν ἀρχαιότατος λογίζεται ὁ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (νῦν τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου). Καταργηθέντος δὲ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν προσέλαβε μὲν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν στ′ αἰῶνα τὴν ὄψιν καθαρῶς χριστιανικῆς πόλεως, ἀλλ' εἰσῆλθεν εἰς πνευματικὴν ἀφάνειαν.

Διοικητικὴ ἐξάρτησις.—Διοικητικῶς ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀθηνῶν συμπεριελαμβάνετο ἐν τῇ Μητροπόλει Κορίνθου, ἀποτελούσῃ μίαν τῶν Μητροπόλεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ. Τοῦτο διῃρεῖτο εἰς δύο Διοικήσεις, τὴν τῆς Δακίας καὶ τὴν τῆς Μακεδονίας, ἧς κέντρον ἀπετέλει ἡ Θεσσαλονίκη. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὡς Ἔξαρχος τῆς Μακεδονικῆς Διοικήσεως προήδρευε τῶν Συνόδων, εἰς ἃς προσήρχοντο οἱ Μητροπολῖται, τούτων δὲ πάλιν ἕκαστος συνεκρότει ἰδίας Συνόδους μετὰ τῶν Ἐπισκόπων αὐτοῦ. Τῷ 379 τὸ Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικὸν μετὰ τῶν δύο διοικήσεων, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Δακίας, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Γρατιανοῦ παρεχωρήθη εἰς τὸν συνάρχοντα αὐτοῦ Θεοδόσιον, βραδύτερον δὲ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 424 - 437 συνηνώθη μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ Τμήματος τοῦ Κράτους καὶ τὸ Δυτικὸν Ἰλλυρικόν. Παρὰ ταῦτα καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ οἱ Ἐπίσκοποι, συνεπῶς καὶ ὁ τῶν Ἀθηνῶν, ἐθεωροῦντο «*δυτικοί*», ὑπαγόμενοι ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην πνευματικὴν ἐποπτείαν τοῦ Πάπα Ρώμης, ἕνεκα τῆς ὁποίας πολλάκις οὗτος ἀπεπειρᾶτο νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο δὲ θέλων νὰ προλάβῃ ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β′ διὰ νόμου τῆς 14 Ἰουλίου 421 διέτασσε τοὺς Ἐπισκόπους τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὅπως ἐν περιπτώσει ἀμφιβολιῶν ἀπευθύνωνται πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ νόμος ἐκεῖνος, ὀφειλόμενος εἰς ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὴν μετάθεσιν τοῦ μητροπολίτου **Πατρῶν** Περιγένους εἰς τὴν Μητρόπολιν Κορίνθου, ὑπῆρξε τὸ σύνθημα κινήσεως τῶν Μητροπόλεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς ἐξαρχίας Θεσσαλονίκης, ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Περιγένης, ὡς μητροπολίτης Κορίνθου, ἀπεπειράθη μετὰ τῶν τριάκοντα Ἐπισκόπων αὐτοῦ νὰ καταστῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε, μόλις δὲ ἐν ἔτει 733 ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος Γ′ (717 - 740) ἔληξεν ἡ ἀνώμαλος κατάστασις ἐκείνη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξενοκρατίας, καταργηθείσης πάσης δικαιοδοσίας τοῦ Πάπα Ρώμης ἐπὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὑπαχθέντος τούτου ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀπὸ τοῦ Ε′ μέχρι τοῦ Ι′ αἰῶνος. — Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ οἱ Ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν καθίσταντο γνωστοὶ μᾶλλον ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἐν τοῖς γενικοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι. Κατὰ τὸν δ′ αἰῶνα Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐχρημάτισεν «ὁ ἐν ὁσίοις ἐπισκοπήσας *Κλημάτιος*», ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἀνευρεθείσῃ σαρκοφάγῳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ κατὰ τὸν ε′ αἰῶνα πρῶτος γνωστὸς Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν *Ἀθανάσιος Α′* μετέσχε περὶ τὸ 458 Ἐπαρχιακῆς Συνόδου ὑπὸ τὸν Κορίνθου Πέτρον, ὑπογράψας μετὰ 20 ἐπισκόπων ἐπιστολὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Α′ (457—474) περὶ ἀποδοχῆς τῶν ἀποφάσεων τῆς Δ′ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451). Ὁ μετ' αὐτὸν Ἀθηνῶν Ἐπίσκοπος *Ἀνατόλιος* μετέσχε μετὰ ἓν ἔτος (459) Συνόδου ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιον Α′ (458—471) κατὰ σιμωνίας. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστίνου Β′ (565—578), κατά τινας πληροφορίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἐφέσου, ἡ ἐκ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ παραχθεῖσα αἵρεσις τῶν «Τριθεϊτῶν» λεγομένων, εὗρεν εἴσοδον εἴς τε τὴν Κόρινθον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα καὶ Κοινότης «*Τριθεϊτῶν*» ὑπῆρχεν, ἔχουσα ἴδιον Ἐπίσκοπον, χειροτονηθέντα ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αἱρέσεως Κόνωνος καὶ Εὐγενίου. Ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ κλειναὶ Ἀθῆναι καθίστανται γνωσταὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων μᾶλλον τῶν Ἐπισκόπων αὐτῶν, οἵτινες μετέχουσι Συνόδων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τούτων δὲ ὁ μετὰ τὸν *Ἰωάννην Α′* Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν *Ἰωάννης Β′* ἐν τῇ ΣΤ′ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἀντεπροσώπευσε καὶ τὸν Πάπαν Ρώμης (Ἰωάννης ἐλέῳ Θεοῦ Ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ληγᾶτος τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης»), κατ' ὄνομα δὲ μόνον εἶναι γνωστοὶ ἐπίσκοποί τινες τοῦ ζ′ καὶ τοῦ η′ αἰῶνος μετὰ τὸν Ἰωάννην Β′ οἷον *Ἀνδρέας, Θεοχάριστος, Μαρῖνος, Ἰωάννης Γ′, Γρηγόριος Α′* καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ θ′ αἰῶνος, *Ἀδαμάντιος, Ἰωάννης Δ′, Θεοδόσιος, Ὑπάτιος, Δημήτριος* καὶ *Γερμανός Α′*, ὅστις κατ' ἐπιγραφὴν ἐκ τῶν ραβδώσεων τῶν κιόνων τοῦ περιστυλίου τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ Παρθενῶνος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἀπέθανε δὲ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 841. Ἡ ἔλλειψις ὅμως εἰδήσεων δὲν σημαίνει ὅτι ἐσβέσθη πᾶσα πνευματικὴ ζωὴ ἐν Ἀθήναις καὶ ὅτι ἡ πόλις μετὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σλαύων κατὰ τῆς Ἑλλάδος τελείως ἠρημώθη μεταβληθεῖσα εἰς δάσος, κατὰ τὴν φαντασιοπληξίαν τοῦ Φαλμεράϊερ. Εἰς τὰ προσαχθέντα ἤδη ὑπὸ πολλῶν ἀναιρεσάντων τὴν ἀβάσιμον θεωρίαν αὐτοῦ γεγονότα ἀρκούμεθα νὰ προσθέσωμεν τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅταν ὁ Αὐτοκράτωρ Κώνστας Β′ (641—668) ἐπεσκέφθη τῷ 662 τὰς Ἀθήνας, εὗρεν ἐνταῦθα ἀπὸ πολλοῦ διδάσκοντα τὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ γράμμστα καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὸν ἐκ Ταρσοῦ Ἕλληνα μοναχὸν Θεόδωρον, ὃν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ρώμην. Ὁ Θεόδωρος οὗτος ὑπῆρξεν ὁ μετὰ ταῦτα ἔνδοξος Ἕλλην Ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας (667—690).

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Θαυματουργοῦ καὶ ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Φωκίδι περιωνύμου Μονῆς Στειρίου (7 Φεβρουαρίου 946) ὅτι οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καταγόμενοι ἐξ Αἰγίνης, ἕνεκα πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατέφυγον εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Ἅγιος, δύο δὲ μοναχοὶ προερχόμενοι ἐκ Ρώμης καὶ μεταβαίνοντες χάριν προσκυνήσεως εἰς Ἱεροσόλυμα, διελθόντες δὲ τῆς κώμης ἐν ᾗ διέμενεν ἡ μήτηρ του, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Στεφάνου, ἐφιλοξενήθησαν ὑπ' αὐτῆς. Ὁ μικρὸς τότε Λουκᾶς, μαθὼν τὸν σκοπὸν τοῦ ταξιδίου των, λάθρα συνώδευσεν αὐτούς, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς Ἁγίους Τόπους. Ἦλθον δ' εἰς Ἀθήνας, προσηυχήθησαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῷ ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὕστερον δὲ συνέστησαν τὸν νεαρὸν Λουκᾶν εἴς τινα ἡγούμενον Μονῆς ἐν Ἀθήναις, ὅστις ἔκειρεν αὐτὸν μοναχόν. Ὡσαύτως ὁ βιογράφος τοῦ ἁγίου Νίκωνος «Μετανοεῖτε» διηγεῖται, ὅτι οὗτος ἐπιστρέφων ἐκ Κρήτης, ὅπου ἀποστολικῶς εἰργάσθη, ἔπλευσεν εἰς Δαμαλᾶν (Τροιζῆνα) καὶ ἐκεῖθεν διὰ Σαλαμῖνος εἰς Ἀθήνας, ἧς τοὺς κατοίκους ἔθελξεν, ὡς δι' ᾄσματος σειρήνων, διὰ τῶν διδαχῶν του.

Αἱ λεπτομέρειαι αὗται μαρτυροῦσι τὴν ὕπαρξιν θρησκευτικῆς ζωῆς ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἧς καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἦτο ἄλλως ἀνεπτυγμένη, ἀφοῦ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐκτὸς τῆς Ἀθηναΐδος δύο ἕτεραι Ἀθηναῖαι Βασίλισσαι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκόσμησαν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι μετὰ τοὺς θριάμβους αὐτοῦ ὁ Βασίλειος Βουλγαροκτόνος (963-1028) τῷ 1019 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ἵνα δοξολογήσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος, ὃν κατεκόσμησε διὰ πλουσίων ἀναθημάτων. Μνείαν τοῦ περικαλλεστάτου ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος ἐποιοῦντο καὶ οἱ ξένοι ἐπισκέπται, ἰδίως οἱ μεταβαίνοντες εἰς προσκύνησιν τῶν Ἁγίων Τόπων ἐκ τῆς Δύσεως καὶ διερχόμενοι διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀποθαυμάζοντες ἰδίως τὴν ἐν αὐτῷ καιομένην ἄσβεστον χρυσῆν λυχνίαν, εἰς ἣν ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἐτίθετο ἔλαιον.

Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ Μητρόπολις.—Διοικητικῶς, μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ἐξαρχίας Θεσσαλονίκης, ἡ Ἐπισκοπὴ Ἀθηνῶν ὑπαχθεῖσα ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, προήχθη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς «*αὐτοκέφαλον Ἀρχιεπισκοπήν*», ἤτοι μὴ ὑπαγομένην εἰς Μητρόπολίν τινα, ἀλλ' ἀμέσως εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, εἶτα δὲ καὶ εἰς αὐτοτελῆ Μητρόπολιν. Ἐκ τῶν ἀναγραφῶν τῶν Μητροπόλεων τοῦ Πατριαρχείου ἐν ἀρχῇ τοῦ θ′ αἰῶνος, μανθάνομεν ὅτι ἡ Μητρόπολις Ἀθηνῶν εἶχε τὰς ἑξῆς δέκα ἐπισκοπάς, Εὐρίπου, Δαυλείας, Κορωνείας, Ἄνδρου, Ὠρείου (Ὠρεοῦ), Σκύρου, Καρύστου, Πορθμοῦ, Αὐλῶνος, Σύρας. Εἶνε δὲ προφανὴς ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης διοικητικὴ ὑπεροχὴ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἀπέναντι τῆς Μητροπόλεως Κορίνθου, ἐχούσης ἓξ ἐπισκοπάς, καίτοι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Μητροπόλεων τοῦ Πατριαρχείου ἀνεγράφετο μετὰ τὴν τῆς Κορίνθου. Ἐν νέᾳ ἀναγραφῇ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, γενομένῃ ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886 — 919) ἡ Μητρόπολις Κορίνθου τάσσεται κζ′ μετὰ ἑπτὰ Ἐπισκοπῶν, ἡ δὲ τῶν Ἀθηνῶν κη′ μετὰ δέκα Ἐπισκοπῶν. Κατὰ τὸν ιβ′. αἰῶνα ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ Νείλου Δοξαπατρῆ ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143 – 1180), διασκευασθείσῃ μετὰ τὸ 1170, εἰς τὰς Ἐπισκοπὰς τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν προστίθεται καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ τῆς νήσου Κέω, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἰς ταύτας προσετέθη καὶ ἡ βραδύτερον εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν προαχθεῖσα Ἐπισκοπὴ Αἰγίνης ὡς καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ Μεγάρων.

Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης ὁ Θεόδωρος Βαλσαμὼν († 1203) ἐπληροφόρησεν, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ εἰς τὸν ιγ′ κανόνα τῆς Ζ′ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅτι πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἀμαυρωθεῖσα, διὰ προστάξεως βασιλικῆς καὶ συνοδικῆς πράξεως πρὸ μικροῦ ἐπανεσώθη τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν. Ὁ αὐτὸς Βαλσαμὼν ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ λγ′ κανόνος τῆς ΣΤ′ Οἰκουμενικῆς Συνόδου παρέσχε καὶ ταύτην τὴν πληροφορίαν, ὅτι παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ κανόνος τούτου, ὅπως μὴ χειροτονῶνται ἱερεῖς μόνον οἱ ἐκ γένους ἱερατικοῦ καταγόμενοι, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τοῦ Μεσημβρίας καὶ ἄλλων ἀνεφέρθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων κληρικῶν καταναγκάζουσιν αὐτοὺς μὴ τοὺς ἀξίους τῷ κλήρῳ κατατάττειν, ἀλλὰ τούτους, πολλάκις ὄντας καὶ λαϊκούς, καὶ τὴν δουλείαν τῆς Ἐκκλησίας δι' ἑτέρων παρ' ἐκείνων διδομένων γίνεσθαι. Ἐν τῇ Βοιωτίᾳ κατὰ τὸν ιβ′ αἰῶνα εἶχε προαχθῆ εἰς Μητρόπολιν ἡ Ἐπισκοπὴ Θηβῶν, ἔχουσα ὑποκειμένας πέντε Ἐπισκοπὰς (Καναλῶν, Ζαρατόβου, Καϊστορίου, Τρυχίων, Πλατάνων), βραδύτερον δὲ ὑπήχθη ἡ Λεβάδεια ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ὅστις κατὰ τοὺς μέσους χρόνους φέρει τὸν τίτλον «*ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος*».

Ἡ δρᾶσις τῶν πρώτων Μητροπολιτῶν.—Σπουδαιοτάτην ἐνίσχυσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει προσέδωκεν, ἐκτὸς τοῦ ἁγίου Νίκωνος «Μετανοεῖτε» καὶ τοῦ ἁγίου Λουκᾶ, ὁ ὅσιος Μελέτιος, ὅστις, ἐκ Μουταλάσκας τῆς Καππαδοκίας ὁρμώμενος, μετὰ διαφόρους περιοδείας ἐγκαθιδρύθη ἐν τοῖς ὁρίοις Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἐπὶ τοῦ ὄρους Μυουπόλεως, ἔνθα συνεκέντρωσε πλῆθος μοναστῶν, ἔκτισε δὲ ἐκτὸς τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου σῳζομένης ἔτι μεγάλης Μονῆς, τῇ προστασίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143—1180), ἐκχωρήσαντος αὐτῷ καί τινας φόρους τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἄλλας ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος Μονάς, γενόμενος διὰ τῆς καθόλου δράσεως αὐτοῦ ἀνακαινιστὴς τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἃς συνεχῶς ἐπεσκέπτετο, ὑπῆρξε μεγίστη.

Εἶναι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γνωστὰ τὰ ὀνόματα τῶν μητροπολιτῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐξ ἐπιγραφικῶν χαραγμάτων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Θησείου τοῦ ναοῦ Λυκοδήμου (ἁγίου Νικοδήμου) καὶ ἄλλων μνημείων, ἐκ διασωθέντων μολυβδοβούλλων καὶ ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἐν τοῖς γενικοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι ἀπὸ τοῦ θ′ μέχρι τοῦ ιβ′ αἰῶνος. Κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνατίου (846 - 58, 867 - 77) καὶ Φωτίου (858 - 67, 877 - 86) γεγονότα, ἔχομεν ἀλλεπαλλήλους καθαιρέσεις μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, οἷον τοῦ *Δημητρίου Β′* ἐπὶ τῆς α′ πατριαρχείας τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ *Γαβριὴλ*

Digitized by Google

Α' ἅμα τῇ ἀναρρήσει τοῦ Φωτίου, τοῦ *Γρηγορίου Β'* μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὸν θρόνον καὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Γρηγόριον μητροπολίτου *Κοσμᾶ*. καθαιρεθέντος μετ' ὀλίγον. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀθηνῶν *Νικήτας Α'* († 881) ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου, συμμετασχὼν καὶ τῆς κατὰ τοῦ Φωτίου Συνόδου τοῦ 869. Μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἀρχικῶς ἐτάσσοντο καὶ οἱ ἐφεξῆς Ἐπίσκοποι *Ἀναστασιος* († 879) καὶ *Σαββας* († 914), ἀλλ' ὁ δεύτερος μετέσχε τῆς ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει τοῦ Φωτίου Συνόδου τοῦ 879. Ἐπὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου Α' Μυστικοῦ (901-7, 912-925) καὶ Στεφάνου Β' (925-28) μητροπολῖται Ἀθηνῶν ἐχρημάτισαν ὁ *Γεώργιος Α'* († 922) καὶ *Νικήτας Β'* († 927), μετὰ δὲ τὸν *Κωνσταντῖνον* († 975) ὁ Ἀθηναῖος τὴν καταγωγὴν *Φίλιππος* († 981). Ὁ Ἀθηνῶν *Θεοδήγιος* († 1007) μετέσχε τῆς ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σισιννίου Β' (996-998) Συνόδου τῆς ἐκδούσης τὸν τόμον *«περὶ τοῦ μὴ λαμβάνειν δύο ἀδελφοὺς ἐξαδέλφας δύο»*. Μετὰ τὸν *Ἰωάννην Ε'* († 1017), τὸν χρηματίσαντα πρωτοσύγκελλον τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπιλεγόμενον Βλαχερνίτην, ὁ Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ Α'* († 1030) ἐπὶ Πατριάρχου Ἀλεξίου Στουδίτου (1025-1043) μετέσχεν ἐνεργότερον τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Ἐκτὸς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατριάρχην περὶ τοῦ γάμου τῶν δισεξαδέλφων, ἐφ' ἧς ἐξεδόθη Συνοδικὴ ἀπόφασις, ὁ Μιχαὴλ συνυπέγραψεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβάς, τὰ ὑπομνήματα τῆς ἐν τέλει τοῦ 1027 καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1028 συνελθούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου *«περὶ τῶν διὰ δωρεᾶς λαμβανόντων μοναστήρια καὶ περί τινων ἄλλων ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ταῖς μητροπόλεσιν, ἀρχιεπισκοπαῖς καὶ ἐπισκοπαῖς ἀνηκουσῶν»*. Ἐπὶ Πατριάρχου Μιχαὴλ Α' Κηρουλαρίου (1043-1059) μετέσχε τῆς κατὰ Λατίνων Σ υ ν ό δ ο υ τοῦ 1054, μετὰ τὰ προκαλέσαντα τὴν ὁριστικὴν ῥῆξιν τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν θλιβερὰ ἐπεισόδια τοῦ Λατίνου Καρδιναλίου Οὐμβέρτου, ὁ Ἀθηνῶν *Λέων Α'* († 1061) π ρ ώ η ν Σύγκελλος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ μετ' αὐτὸν ὁμώνυμος *Λέων Β'* († 1069), ὁ Σύγκελλος προσεπωνομάζετο καὶ Ῥέκτωρ.

Νικόλαος ὁ Ἁγιοθεοδωρίτης. Ἐφεξῆς μετὰ τοὺς μητροπολίτας Ἀθηνῶν *Νικήταν Γ'* τὸν ἐπονομαζόμενον Κούρδην († 1103) καὶ τὸν *Νικηφόρον* († 1121) ὁ *Γεώργιος Β'* καὶ ὁ *Νικόλαος Α'*, ὁ Ἁγιοθεοδωρίτης, μοναχὸς χρηματίσας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Τύρωνος, συμμετέσχον ζωηρῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ἐπὶ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143-1180) προκληθέντων θεολογικῶν ζητημάτων. Τοιοῦτο ζήτημα ὑπῆρξε, πρὸ παντός, περὶ τοῦ ἐὰν ὁ Σωτὴρ τὴν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ θυσίαν προσήνεγκε καὶ εἰς ἑαυτὸν ἢ εἰς μόνον τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἑπομένως ἐὰν ἡ ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ θυσία προσφέρεται καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα ἢ εἰς τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος. Σύνοδος συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 26 Ἰανουαρίου 1156 ἔλυσε τὸ ζήτημα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς προσφορᾶς τῆς ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ θυσίας εἰς ἅπασαν τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ ἡ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἔκφρασις *«Σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος»*. Καίτοι δ' ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνερριπίσθη πάλιν ἐπὶ Πατριάρχου Λουκᾶ Χρυσοβέργη (1156-1169) ὑπὸ τοῦ Σωτηρίχου Παντευγένου Διακόνου τῆς Ἁγίας Σοφίας, νεωστὶ ψηφισθέντος Πατριάρχου Ἀντιοχείας. Τῇ 12 Μαΐου 1157 συνῆλθε νέα Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς ὁποίας συμμετέσχε καὶ ὁ Ἀθηνῶν, ψηφίσας ἐναντίον τοῦ Σωτηρίχου Παντευγένου, ὅστις κατεδικάσθη ἐμμείνας εἰς πεπλανημένην γνώμην. Χαρακτηριστικὴ εἶναι τοῦ Ἀθηνῶν ἡ ὑπογραφὴ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Συνόδου *«ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν Γεώργιος ὁρίσας ὑπέγραψα»*. Μετά τινα ἔτη παρουσιάσθη ζήτημα περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ῥήσεως τοῦ Κυρίου *«ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι»*, εἰς τὰς σχετικὰς δὲ συζητήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει συμμετέσχον, ἐκτὸς ἄλλων, ὁ Εὐθύμιος Νέων Πατρῶν καὶ ὁ Ἰωάννης Θηβῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ συγκροτηθείσῃ τῇ 2 Μαρτίου 1166 Συνόδῳ παρῆν καὶ ὁ Ἀθηνῶν Νικόλαος, ἀποδεχθεὶς τὴν ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἰδίως ὑποστηριζομένην γνώμην, καθ' ἣν ἡ ἔννοια τοῦ εἰρημένου χωρίου εἶναι ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κατώτερος τοῦ Πατρὸς οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν σχέσιν πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πηγὴν ἑαυτοῦ καὶ διότι ἐνηνθρώπησε· κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Υἱὸς εἶναι ἴσος καὶ ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον παρουσιάσθησάν τινες παρερμηνεύοντες τὸ χωρίον, συνῆλθον δὲ ἐπανειλημμέναι Σύνοδοι. Ὁ δὲ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικόλαος, τυχὼν μεγάλης παιδεύσεως, θεολογικῆς ἅμα καὶ φιλολογικῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγνώσθη καὶ ὡς συγγραφεὺς σχολίων εἰς διατάξεις τοῦ Βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὡς μελοποιὸς καὶ ὡς ποιητὴς ἀκολουθίας Εὐχελαίου καὶ εἰς κεκοιμημένους ψαλλομένης *ἐπάνω τοῦ τάφου»*. Ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος Στουδίτης, ἀπαγορεύσας τὸν γάμον στ' βαθμοῦ ἐξ αἵματος, αἰτήσει τῶν Ἀθηνῶν Μιχαήλ, ἐπέτρεψε κατ' οἰκονομίαν τὸν ζ' βαθμόν, ἀλλ' ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικόλαος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενος, ἐζήτησε τῷ 1166 τὴν ἔκδοσιν Συνοδικῆς ἀποφάσεως *«περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι γάμον ἑβδόμου βαθμοῦ ἐξ αἵματος»*. Ἐν τῷ σχετικῷ ὑπομνήματι λέγεται ὅτι *«ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νικόλαος ὁ Ἁγιοθεοδωρίτης, τοῦ ὑπ' αὐτὸν ποιμνίου κηδόμενος καὶ φροντιστικῶς ἔχων καὶ ἐμμερίμνως, μὴ μόνον τοὺς ἔτι περιόντας τῇ πανευδαίμονι χώρᾳ τῆς Ἀττικῆς καὶ τρεφομένους Ἀθήναζε ἁγνοὺς παραστῆσαι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας εἰς τὸ εἶναι διὰ γενέσεως ἔρχεσθαι ἐννόμους ἔχειν τὰς ἀπαρχὰς τῆς γεννήσεως...»*. ἐζήτησε κωλυθῆναι τὸν ἐκ τοῦ ζ' ἐξ αἵματος βαθμοῦ συνιστάμενον γάμον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἀλλ' ἐπεισόδιά τινα προὐκλήθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἀπένειμεν εἰς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Νικόλαον τὸ ἀξίωμα τοῦ *«ὑπερτίμου»*, οὗτος δὲ ἤθελε, συνεπείᾳ τοῦ τίτλου τούτου, νὰ προηγῆται καὶ προκαθέζηται τῶν μὴ ἐχόντων τοιοῦτον τίτλον ἀρχιερέων, παρὰ τὴν σειρὰν ἣν εἶχεν ἡ Μητρόπολις Ἀθηνῶν.

Ὁ Ἀθηνῶν Νικόλαος, συγγράψας καὶ εἰδικὴν νομικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ ὅτι *«ὁ βασιλεὺς ἔχει ἐξουσίαν ἀμείβειν τοὺς θρόνους»*, ἐπεκαλεῖτο καὶ τὸν λη' κανόνα τῆς Πενθέκτης Συνόδου, ἀλλ' οἱ ἀρχιερεῖς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ζ' αὐτῆς καὶ ἄλλων κανόνων, ἰσχυρίζοντο ὅτι δὲν δύναται νὰ παραβιάζηται ἡ σειρὰ τῶν Μητροπόλεων διὰ τίτλων ἀπονεμομένων ὑπὸ τῶν Βασιλέων. Τὸ ζήτημα ἐλύθη ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης, ἀλλὰ σύγχυσίς τις ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως, ὑφ' οὗ αὕτη ἐξεδόθη. Ὁ Νικόλαος Ἁγιοθεοδωρίτης ἐποίμανε τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1166-1175 σώζεται δὲ εἰς αὐτὸν λόγος ἐπιτάφιος τοῦ Εὐθυμίου Τορνίκη, ἐκφωνηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Νικόλαος ἀπέθανε μὲν ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ τὸ λείψανον αὐτοῦ μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν διὰ Θεσσαλονίκης διέλευσιν τοῦ φέροντος αὐτὸ πλοίου ἐξήχθη τὸ λείψανον εἰς τὴν πόλιν καὶ κατετέθη εἴς τινα ἐξοχικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐκεῖ δὲ ὁ διαπρεπὴς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ἐξεφώνησε λόγον ἐπιτάφιον. Δεύτερον λόγον, ὡς εἴπομεν, ἐξεφώνησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Εὐθύμιος Τορνίκης.

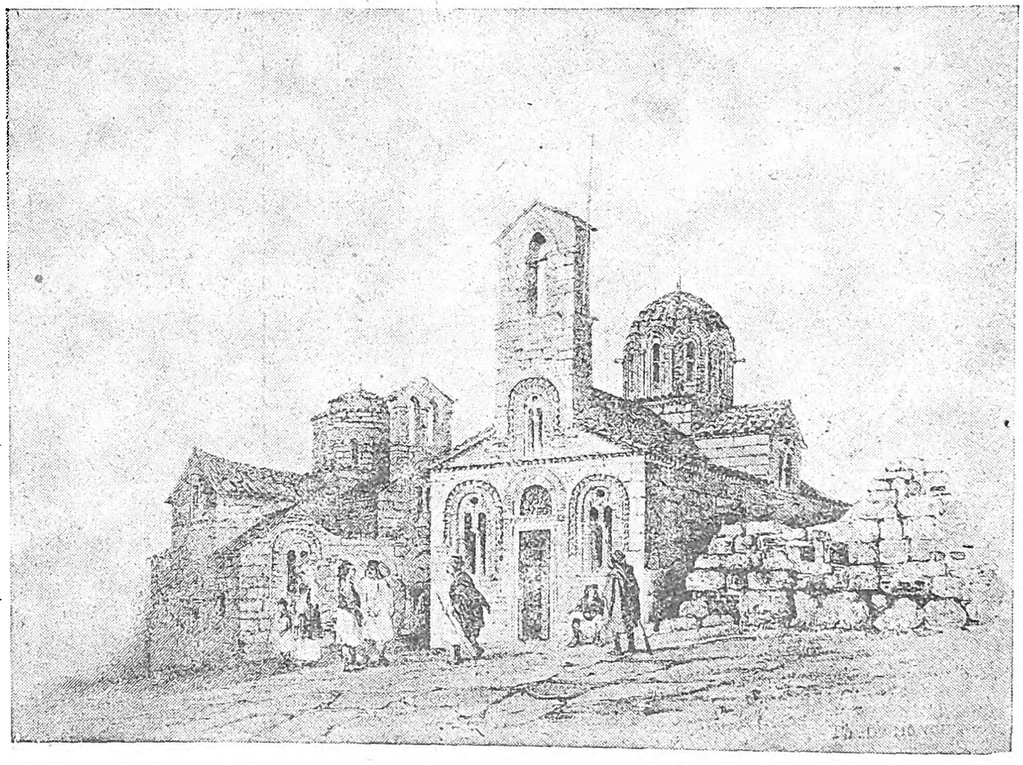

Ἐκκλησίαι εὑρισκόμεναι ἄλλοτε παρὰ τὴν πύλην τῆς Ἀγορᾶς.
[Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Th. du Moncel «Ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν»].

Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος. — Μετ' ἄλλους δέ τινας μητροπολίτας Ἀθηνῶν τοῦ τέλους τοῦ ιβ' αἰῶνος, *Μιχαὴλ Β' Θεοφύλακτον*, *Γεώργιον Γ'* Ξηρὸν καὶ τὸν ἐλλογιμώτατον *Γεώργιον Δ'* Βούρτζην († 1180), ἐξ ἐπιφανοῦς τοῦ Βυζαντίου οἰκογενείας καταγόμενον καὶ ἐν τοῖς γράμμασι διακριθέντα, ὕστατος τῆς περιόδου ταύτης, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐπιφανέστατος μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀναδεικνύεται ὁ *Μιχαὴλ Γ' Ἀκομινᾶτος* (1181-1220), μεγάλη καὶ ἐξέχουσα φυσιογνωμία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Γεννηθεὶς περὶ τὸ 1140 ἐν Χώναις ἢ Κολοσσαῖς τῆς Φρυγίας ὁ Μιχαήλ, ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικήτα, καὶ ἐκεῖνος μὲν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, αὐτὸς δὲ κατετάχθη εἰς τὸν Κλῆρον καὶ προσελήφθη ὡς γραμματεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Θεοδοσίου Α' Βορραδιώτου (1178—1183), ἐφ' οὗ ἐξελέγη περὶ τὸ 1181 καὶ ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ποιμάνας μὲν τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ παραμείνας ἐν Ἀθήναις μόνον μέχρι τοῦ 1205 καὶ διελθὼν τὰ τελευταῖά του ἔτη ἐν Κέῳ, μακρὰν τῆς ποίμνης του, ἀτυχήσας δὲ νὰ ἴδῃ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατεχομένην ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδρομέων Σταυροφόρων. Ὁ μεμουσωμένος Ἱεράρχης, πλήρης τῶν ἀναμνήσεων ἐκ τοῦ ἐνδόξου ἱστορικοῦ παρελθόντος τῶν «πολυθρυλήτων καὶ χρυσῶν Ἀθηνῶν», γενόμενος ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Παρθενῶνος τὸν «εἰσβατήριον» λ ό γ ο ν, ἀποτελοῦντα καὶ ῥητορικὸν καὶ ἱστορικὸν μνημεῖον μεγίστης ἀξίας. Κατῴκησε δ' ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀποθαυμάζων τὸ κάλλος τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος, οὗτινος ζωηροτάτας παρέσχε περιγραφὰς πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ γράφων καὶ ὀνομάζων αὐτὸν *«τέμενος περικαλλές, εὐφεγγές, ἀ ν ά κ τ ο ρ ο ν τῆς φωτοδόχου Παρθένου καὶ φωτοδότιδος χάριεν, τοῦ λάμψαντος ἐξ αὐτῆς ἀληθινοῦ φωτὸς ἅγιον σκήνωμα»*. Ἰδιαιτέρως περιέγραψε τὴν ἄνωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης χρυσῆν περιστερὰν καὶ τὴν θαυμαστὴν ἄσβεστον χρυσῆν λυχνίαν ἐν τῷ ναῷ. Εὗρεν ὅμως ὁ Ἱεράρχης ἐν μεγάλῃ παρακμῇ τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς ὀλίγους αὐτῶν κατοίκους ἐν οἰκτρᾷ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως καταστάσει. *«Ὦ πόλις Ἀθῆναι, ποῦ ποτε ἀμαθίας πεοιέστης, ἡ τῆς σοφίας τροφός»*! ἀνέκραξε καὶ παρέβαλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν, δακρύοντα ἐπὶ τῇ θέᾳ τειχῶν κατεστραμμένων, λεωφόρων ἐρήμων καὶ τοῦ ῥακενδύτου κριθοφαγοῦντος ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, διότι, πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς, μικρὸν πρότερον ἡ Ἀττικὴ εἶχε πάθει ὑπὸ σιτοδείας ἕνεκα μακρᾶς ἀνομβρίας. Τὰ ἐξ αὐτῆς δεινὰ τῶν Ἀθηναίων περιγράφων ζωηρῶς ἔν τινι ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν μητροπολίτην Νέων Πατρῶν Εὐθύμιον Μαλάκην ἔλεγεν: *«Ἐπέλιπον τοὺς παραδείσους οἱ ποταμοί, τὰς λαχανίας αἱ κρῆναι, τὴν Καλλιρρόην τὸ ῥεῖθρον, οἱ μελισσῶνες τὸν Ὑμηττόν, αἱ πόαι τὰ ποίμνια. Ὅθεν οὐδὲ ἡ ποτὲ χρυσῆ ζώνη ἔτι χρυσῆ καὶ τοὺς Ἀθηναίους εὐφροσύνῃ περιζωννύουσα, ἅτε μηδεμιᾶς εὐμοιροῦσα χλωρότητος, ἀλλ' ὕδος γεγονυῖα καὶ σφίγγουσα λύπῃ τοὺς ταλαιπώρους, ὡς οὐδ' ὁτιοῦν ἀπολείβουσα ὑγρὸν ἔλαιον ὅ τε Μαραθὼν καὶ ἡ Ἐλευσίς, ὁ μὲν μετὰ τῶν πάλαι τροπαίων καὶ τὸ σιτοφόρον προσαπεβάλετο, λιμοῦ γενναίου τῷ χώρῳ ἐπιστρατεύσαντος, ἡ δὲ τρόπον ἄλλον ἀπόρρητος...»*. Τὸ μέγιστον δὲ τῶν κακῶν τῶν δυστυχῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς ἦτο ἡ πειρατεία. Τὴν Αἴγιναν καὶ τὴν Σαλαμῖνα ἔχοντες ὁρμητήριον οἱ πειραταὶ κατέστρεφον τὰ πάντα, ἀπεγύμνουν καὶ ἠκρωτηρίαζον τοὺς κατοίκους, πάσχοντας ἄλλως τε δεινῶς καὶ ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως καὶ ἐκ τῶν φόρων. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ πνευματικὴ παρακμὴ αὐτῶν, ἥν, κατ' ἐξοχήν, ἐθρήνει ὁ Ἱεράρχης, ὑπερόριος γενόμενος, ὡς ἔγραφεν, ἁπάσης σοφίας καὶ ζῶν ἐν μέσῳ βαρβάρου ὄχλου, ἀπωσαμένου τὸ φιλοσοφεῖν. Οὐχ ἧττον, παρὰ τὰς ἀπογοητεύσεις αὐτοῦ, οὐδενὸς ἠμέλησε πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ πνευματικὴν ἀνύ-

Digitized by Google

ψωσιν τοῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, βοηθούμενος εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου τῶν Μονῶν αὐτῆς Νεοφύτου, ὅν ἐκάλει ὑποποίμενα καὶ βοηθὸν τῇ ποιμαντικῇ αὐτοῦ λειτουργίᾳ, πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς τὴν καθόλου ἀνακούφισιν αὐτοῦ, συνεχῶς μὲν διδάσκων καὶ καθοδηγῶν αὐτόν, μεσιτεύων δὲ παρὰ τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῇ Ἀρχῇ καὶ ζητῶν νὰ προλάβῃ τὰς ἐκ τῶν πεμπομένων παρ' αὐτῆς εἰς Ἀθήνας διοικητῶν αὐθαιρεσίας. Εἴς τινα τούτων ὑπέμνησεν ὡς θερμὸς συνήγορος τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ἐπίσκοπος, ὅτι ὑπῆρχέ ποτε ἐν Ἀθήναις βωμὸς τοῦ Ἐλέου καὶ προέτρεψεν αὐτὸν ν' ἀναστήσῃ πάλιν τὸν βωμὸν ἐκεῖνον, ὑπονοῶν ὅτι τὴν διοίκησιν τοῦ λαοῦ ἔδει νὰ διέπῃ ἡ εὐσπλαγχνία. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1203 ὁ Λέων Σγουρός, ἐν μέσῳ τῆς καταλαβούσης τότε τὴν ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου ἀκαταστασίας, ἱδρύσας ἐν Πελοποννήσῳ ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν, ὥρμησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὰς Ἀθήνας, ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ὑπερήσπισε κατ' αὐτοῦ τὴν πόλιν, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πολιτῶν καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν ν' ἀποχωρήσῃ. Οὕτω πολυμερὴς καὶ ἀξιοθαύμαστος ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τοῦ μεγάλου τούτου Ἱεράρχου. Ὅθεν λίαν εὐλόγως ὁ Εὐθύμιος Μαλάκης, εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολήν του ἀπαντῶν, ἔγραφε πρὸς τοῖς ἄλλοις: *«αὖα τοῖς παραδείσοις καὶ ἄκαρπα τὰ φυτά, ἀλλ' οἱ τῆς σοφίας λειμῶνες ὡς εὐανθεῖς καὶ πολύκαρποι· ἄνευ μελισσώνος ὁ Ὑμηττός, ἀλλ' ὑπερβλύζει τὸ τοῦ λόγου μέλι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τὸν ὄντως γλυκασμὸν ἀποσταλάσσει τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ τὴν ἀληθεύουσαν ἀγαλλίασιν Ἠχρείωται ἡ χρυσέα ζώνη τῷ καιρῷ τυραννηθεῖσα καὶ τὸ τοῦ χρυσοῦ κάλλος ὀλέσασα, ἀλλὰ κοσμεῖ τὴν πόλιν τὸ χρυσίζον ἄνθος τῶν ἀρετῶν, ὅσαι λαμπρῶς τὸν Ἀρχιποίμενα περιστέφουσι καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ περιζωννύουσι δύναμιν. Σὺ καὶ Μαραθὼν τροπαιοῦχος τοῖς Ἀθηναίοις καὶ πίων γῆ καὶ σιτοφόρος καὶ ζείδωρος· καί, ἵνα τοῦ τελειοτέρου μνησθήσωμαι, σὺ βωμὸς Ἐλέου μᾶλλον ἢ τὸ πεπηγὸς Ἀθήνησιν ἵδρυμα, ἀμφοτέραις, ὅ φασι, τοῖς χρήζουσιν ἐπαντλῶν καὶ τιθεὶς τὸ σὸν μέρος τὴν τυραννοῦσαν πενίαν τῆς Ἀττικῆς ὑπερόριον, ὥστε σε τρόπον ἄλλον καὶ ἐλευθερωτὴν Ἀθηναίοις ἀναφανῆναι πλέον ἢ Ἀλκμαίωνα ἐκεῖνον τὸν ἐντεῦθεν ὑμνούμενον»*.

Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἱεράρχης ν' ἀποκρούσῃ ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν τοὺς ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδρομεῖς Σταυροφόρους. Ἀλλ' ἠτύχησε, τελευτῶντος τοῦ 1204, νὰ ἴδῃ τὴν μὲν πόλιν καταλαμβανομένην ὑπ' αὐτῶν, διαρπαζόμενον δὲ ἱεροσύλως καὶ τὸν περικαλλέστατον ναὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀνεκτίμητον ἐπισκοπικὴν Βιβλιοθήκην καταστρεφομένην.

Ἐγκατασταθέντες ἐν Ἀθήναις οἱ Φράγκοι, ὡς ἔπραξαν πανταχοῦ ὅπου λῃστρικῶς ἐπέδραμον, ἐγκαθίδρυσαν καὶ τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν, μὴ σεβασθέντες τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μεθ' ἧς οὗτος ἀρρήκτως ἦτο συνδεδεμένος. Ὅθεν ὁ κανονικὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετὰ βραχεῖαν περιπλάνησιν ἀνὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Εὔβοιαν ἐγκατέστη ἔν τινι τῶν Ἐπισκοπῶν τῆς Μητροπόλεως, ἐν τῇ νήσῳ Κέῳ, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ προσβλέπῃ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς, ἣν ἐθρήνει νῦν ὡς ἄλλην Ἐδέμ, ἐνῷ ἄλλοτε ἐθεώρει σκυθικὴν ἐρημίαν. Διέμενε δ' ἐν Κέῳ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου. Ἐκεῖθεν παρηκολούθει ὁ σεβάσμιος Ἱεράρχης τὰ ἐν Ἑλλάδι γεγονότα καὶ ἐμάνθανε τὴν ἵδρυσιν τῶν νέων ἑλληνικῶν ἡγεμονιῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, ἐξ ὧν ἤλπιζε τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Προσεκλήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Θεοδώρου Λασκάρεως εἰς Νίκαιαν καὶ ὑπὸ τοῦ Δεσπότου τῆς Ἠπείρου Θεοδώρου Δούκα εἰς Ἄρταν, προυτάθη εἰς αὐτὸν ἡ Μητρόπολις Νάξου, ἀλλ' ἀπεποιήθη, παραβάλλων ἑαυτὸν πρὸς πτηνὸν ἀδύνατον ὑπὸ τοῦ γήρατος προσδεδεμένον εἰς μήρινθον καὶ εἰργόμενον τῆς εἰς τὰ πάτρια καθόδου. Μετὰ πολλοῦ κόπου ἀποκτήσας νέους κώδικας, ἀνευρὼν δὲ καί τινας τῶν διαρπαγέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων, ὧν εἷς κατείχετο ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Εὐρίπου (Χαλκιδος) Θεοδώρου, τοῦ μετὰ τοῦ ὁμωνύμου Ἐπισκόπου Καρύστου παραμείναντος ὑπὸ τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, ἐπεδόθη πάλιν εἰς τὰς προσφιλεῖς αὐτῷ μελέτας· παρακολουθῶν δὲ καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις συμβαίνοντα, τὸν «παναθηναϊκὸν ὄλεθρον» μετὰ βαθυτάτου ἄλγους, ἐμερίμνα περὶ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, ὡς ἠδύνατο.

Ἅπαξ δ' ἐν ἔτει 1217 ἐτόλμησε νὰ ἔλθῃ κρύφα εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν καί, ὡς ἔγραφε πρὸς τὸν Δεσπότην τῆς Ἠπείρου Θεόδωρον Δούκαν, *«εἰ μὴ θᾶττον ἐκεῖθεν ἀπέπτην, τοῖς ἰταλικοῖς ἂν ὀδοῦσιν ἐγεγόνειν κατάβρωμα»*. Ὑπὸ τῆς ἀνάγκης δὲ τῶν πραγμάτων κινούμενος εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, ἐκ τῆς καθόλου πολιτείας τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο εὐχαριστημένος, συνίστα ὅτι *«ἔδει...τοὺς παρόντας δεσπότας θεραπεύειν καὶ πληροῦν τὰ καταθύμια αὐτοῖς»*. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἱκανοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν Κέῳ εὑρισκομένων ἀπήρχοντο εἰς Ἀθήνας, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Νικήτας καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἐπισκόπου Καρύστου Γεώργιος Βαρδάνης, συμβιβαζόμενοι πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν ἐν Ἀθήναις καθεστώς, καίτοι, ὡς ἔγραφε ψέγων αὐτοὺς ὁ Ἱεράρχης, καὶ αὐτὸς ὁ μελιχρὸς χυμὸς τοῦ Ὑμηττοῦ εἶχε μεταβληθῆ εἰς πικρὰν ἄψινθον παρὰ τῆς ἰταλικῆς τυραννίδος. Ἀνέκφραστος δὲ ὑπῆρξεν ἡ θλῖψις τοῦ γηραιοῦ Ἱεράρχου μαθόντος τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Νικήτα ἐν Νικαίᾳ, ἔνθα περιέγραψεν οὗτος τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἐν τῇ ἱστορικῇ συγγραφῇ αὐτοῦ. Τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐθρήνησεν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἔν τινι μονῳδίᾳ, ἐν ᾗ ἐπεκαλεῖτο τὸν θάνατον πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν θλίψεων καὶ δεινῶν. Ἀλλὰ τέλος, περὶ τὸ 1220, ἀπέθανεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου ἐν Κέῳ.

Ὁ θάνατος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ὄνομα τοιούτου μεγάλου Ἱεράρχου, ὅστις ἀνεδείχθη καὶ συγγραφεὺς ἔξοχος, πολλὰ καὶ σπουδαῖα καταλιπὼν συγγράμματα, εἰδικωτέραν ἔχοντα σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, ἧς σέμνωμα καὶ μεγάλη δόξα ὑπῆρξεν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος.

Β'.) Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΕΠΙ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1204-1456). Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κανονικοῦ ἀρχιερέως Ἀθηνῶν, ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐγκαθιδρύθη παρείσακτος Λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Γάλλος τὴν καταγωγὴν Βεράρδος, καταλαβὼν τὸν ναὸν τοῦ Παρθενῶνος ὡς καθεδρικὸν ναόν. Ὁ Πάπας Ρώμης Ἰννοκέντιος Γ' (1198-1216) ἔλαβεν ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν προστασίαν του τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Κλῆρον τῶν Ἀθηνῶν δι' εἰδικῶν διατάξεων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1208. Ἔγραψε δὲ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Βεράρδον: *«Ἡ ἀνανέωσις τῆς θείας χάριτος δὲν ἀνέχεται τὸν ἀφανισμὸν τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀκρόπολις τῆς εὐκλεεστάτης Παλλάδος κατεδέχθη νὰ γίνῃ ἡ ἕδρα τῆς ἐνδοξοτάτης Θεομήτορος. Δυνάμεθα δὲ νὰ καλέσωμεν τὴν πόλιν Καριαθσεφέρ, ἐπειδὴ ὅτε ὁ Γοθονιὴλ ὑπέταξεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χάλεβ, ἐδόθη αὐτῷ εἰς γυναῖκα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀσχά»* Ἀπεδέχθη δὲ ὁ Πάπας τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ Πρεσβυτερίου, καθ' ἣν ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν ἔμελλε νὰ διέπηται κατὰ τοὺς κανονισμοὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Παρισίων καί, συμφώνως πρὸς τὴν ἔκθεσιν τοῦ παπικοῦ ἀντιπροσώπου Βενεδίκτου, ὡρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν κανονικῶν ἐφημερίων. Ὡσαύτως ὁ Πάπας ὑπήγαγεν ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν τὰς Ἐπισκοπὰς Εὐρίπου (Χαλκίδος), Θερμοπυλῶν, Διαυλείας, Αὐλῶνος, Ὠρεοῦ, Καρύστου, Κορωνείας, Ἄνδρου, Μεγάρων, Σκύρου, Κέω, αἵτινες ὑπήγοντο καὶ ὑπὸ τὸν Ἕλληνα μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ Πάπας Ὀνώριος (1216—1227) ἥνωσε τὰς τρεῖς ἐν Εὐβοίᾳ Ἐπισκοπὰς Αὐλῶνος (Αὐλωναρίου), Καρύστου καὶ Ὠρεοῦ μετὰ τῆς τῆς Χαλκίδος, ὑπαγαγὼν ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Κορράδον τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Αἴγιναν. Μεταξὺ τῶν κτήσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν ἐν τοῖς σχετικοῖς ἐγγράφοις τοῦ Ἰννοκεντίου ἀναφέρονται ἡ Φυλή, τὸ Μενίδιον, ὁ Μαραθών, αἱ Μοναὶ Καισαριανῆς, Ἁγίου Ἰωάννου (Κυνηγοῦ), Ἁγίου Νικολάου (τῶν Κολωνῶν, πιθανῶς παρὰ τὸ Σούνιον), Παναγίας τῆς Βλαχερνιωτίσσης, Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων, Ἁγίου Νικολάου ἐν Καταπέρσικα, Ἁγίου Γεωργίου (ἐν τῇ νησίδι Μακρονήσι, ἔναντι τοῦ Λαυρίου) καὶ Ἁγίου Λουκᾶ. Ὡσαύτως ὁ Πάπας ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν «τὰς ἀγορὰς Χαλκίδος καὶ Ἀθηνῶν καὶ τοὺς ρύακας», ἐξ ὧν ἐποτίζοντο οἱ κῆποι, καὶ ἀπαλλάξας αὐτὴν πάσης δασμολογίας ἐκ μέρους τῶν λαϊκῶν ἀρχῶν ἀπηγόρευσε πᾶσαν ἐκ μέρους αὐτῶν ἐπήρειαν αὐτῆς.

Λατῖνοι ἀρχιεπίσκοποι. — Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυναν αἱ ἐπήρειαι τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, διότι καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅπως καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, διεξήγετο ἀκήρυκτος πόλεμος μεταξὺ τοῦ λατινικοῦ Κλήρου καὶ τῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν. Ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ὄθων Δελαρὸς ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ νὰ δωρῶνται κτήματα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπέβαλε δ' ἐπ' αὐτῆς φόρους, οὐδ' ἠνάγκαζε τοὺς ὑπηκόους Ἕλληνας καὶ Λατίνους νὰ πληρώνωσι δεκάτας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Παρέδωκε δὲ ὁ Ὄθων Δελαρὸς τὴν περικαλλεστάτην Μονὴν Δαφνίου, ἧς ὁ θόλος φέρει ἀκόμη τὰ ἴχνη τῶν λογχῶν τῶν βαναύσων ἀκολούθων του, εἰς τοὺς Κιστερκίους μοναχοὺς τῆς ἐν Βουργουνδίᾳ Μονῆς Bellevaux. Μετὰ ἕνα αἰῶνα οἱ μοναχοὶ Φρεμενούριοι (Μινωρῖται), οἵτινες εἶχον δώδεκα Μονὰς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, παρίστανται κατέχοντες Μονὴν παρὰ τὰς Ἀθήνας, πιθανῶς τὸ Φραγκομονάστηρον λεγόμενον, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πεντελικοῦ. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐφημερίων τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρονται καὶ ἐκ τῆς δουκικῆς οἰκογενείας Δελαρός, ὧν εἷς ὁ *«ἐπιμελητὴς (procurator) τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας»* Γουλιέλμος Δελαρὸς ἐπεδίωξε καὶ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ὁ Πάπας Κλήμης Δ' (1265—1268) ἀπέκρουσεν αὐτὸν ὡς ἀγράμματον.

Κατὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων, κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα (1302-1311), ἡ λατινικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν ἀπέκτησε καὶ ἄλλας Ἐπισκοπάς, ἐν συνόλῳ δέκα τρεῖς, καίτοι μόνον τέσσαρες εὑρίσκοντο ἐντὸς τοῦ Δουκάτου, Διαυλείας, Σαλώνων, Βοδονίτζης, Μεγάρων. Ὁ ναὸς τοῦ Παρθενῶνος εἶχε δώδεκα ἱερεῖς ὑπὸ προϊστάμενον Καταλώνιον καὶ ἐν γένει παρέμεινεν ἡ αὐτὴ διάταξις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Βραδύτερον διὰ τῆς διαθήκης τοῦ Δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Ἀτζαϊώλη († 1394) ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερέων τοῦ ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος ἀνεβιβάσθη εἰς εἴκοσι τρεῖς, χάριν δὲ τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἱερέων ἐκληροδοτήθη εἰς αὐτὸν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ πάντων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ καὶ πασῶν τῶν φορβάδων τοῦ πλουσίου ἱπποστασίου τῶν Ἀτζαϊώλων.

Μέχρι τῶν Ἀτζαϊώλων δὲν ἐπετράπη ἐν Ἀθήναις ἡ παρουσία Ἕλληνος Ὀρθοδόξου Ἱεράρχου ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Οἱ ἱερεῖς ἐχειροτονοῦντο παρὰ διαβαινόντων δι' Ἀθηνῶν ὀρθοδόξων Ἱεραρχῶν, ἀλλ' ὑπεχρεοῦντο ν' ἀναγνωρίζωσι τὸν Λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον, δηλοῦντες ὑπακοὴν διὰ χειραψίας. Καὶ δὲν ἔπαυσε μὲν τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐκλέγον καὶ χειροτονοῦν μητροπολίτας Ἀθηνῶν, ἀλλ' οὗτοι ἔμενον μακρὰν τῆς ἕδρας αὐτῶν διευθύνοντες συνήθως ἄλλας Μητροπόλεις ὡς *«Πρόεδροι»* αὐτῶν. Οὕτω δὲ ὁ ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου (1275-1282) ἐκλεγεὶς μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μελέτιος Α'* ἐχρημάτισε *«Πρόεδρος Μαδύτου»*, κατ' ἐπιθυμίαν δὲ αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Κύπριος, ὁ ὕστερον γενόμενος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1283 - 1289), συνέταξεν *«Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μέγαν Εὐθύμιον, Ἐπίσκοπον Μαδύτων, ἐξ αἰτήσεως γραφὲν τοῦ Ἀθηνῶν ἱεροῦ Μελετίου προεδρεύοντος τῆς τῶν Μαδύτων Ἐκκλησίας»*. Ὁ Μελέτιος ὑπῆρξε συνεργάτης τοῦ Ἰωάννου Βέκκου ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, συγκαθαιρεθεὶς μετ' αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1261-1282). Ὁ μετ' αὐτὸν ἐπὶ Πατριάρχου Ἀθανασίου Α' (1289-1293, 1304-1310) μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Ἄνθιμος Α'* ὁ Ὁμολογητής, ὡς *«Πρόεδρος Κρήτης»*, ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὴν ἐνετοκρατουμένην Κρήτην, ἀλλ' ἀξιώσει τοῦ λατινικοῦ Κλήρου συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Ἄνθιμος ἦτο ἐλλογιμώτατος Ἱεράρχης, σῴζονται δὲ δύο λόγοι ἀνέκδοτοι ὁ μὲν εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου, ὁ δὲ *«περὶ τῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδων»*, ὡσαύτως σῴζεται καὶ εἰς αὐτὸν ἀνέκδοτος λόγος τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νείλου Κεραμέως (1379 - 1388). Ἐπὶ Πατριάρχου Φιλοθέου (1354-55, 1364-76) ἀγνώστου ὀνόματος *«μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἑλλάδος»* ὑπέγραψεν ὡς μέλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἱερᾶς Συνόδου συνοδικὴν ἀπόφασιν ὑπὲρ τοῦ πρῴην Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Καλλίστου, ἑτέραν ὑπὲρ τοῦ Ἀλανίας καὶ Σωτηρουπόλεως καὶ τῷ 1365 ἑτέραν ἐπὶ τῇ μεταθέσει τοῦ Ἐπισκόπου Πολυστήλου Πέτρου εἰς τὴν Μητρόπολιν Χριστουπόλεως. Ὁ αὐτὸς δὲ Πατριάρχης Φιλόθεος ἀνέθηκε τῷ πνευματικῷ πατρὶ Νικοδήμῳ *«διεξάγειν καὶ διοικεῖν τὰ δίκαια τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Ἀθηνῶν...μέχρις ἂν σὺν Θεῷ χειροτονηθῇ ἕτερος ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν»*. Ἀλλ' ἐχειροτονήθη ὁ ἴδιος *Νικόδημος*, εἰς ὃν τῷ 1371 προσετέθησαν καὶ αἱ ἐπαρχίαι Θηβῶν, Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) καὶ Αἰγίνης. Ἔχομεν σειρὰν ὅλην μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, ὧν δὲν εἶναι γνωστὰ τὰ ὀνόματα, παρακαθημένων κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Συνόδῳ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν διῴκουν τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν τοποτηρηταὶ *«ἔξαρχοι τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Ἀθηνῶν»*, ὧν εἷς ὑπῆρξε καὶ ὁ ἱερεὺς Κοσμᾶς Κάμηλος, ἐν ἔτει 1339, ἀντιγραφεὺς κώδικός τινος σῳζομένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων. Ἑλληνικὴ δ' ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ μοναχὸς Νεόφυτος ἐν ἔτει 1238 κατεσκεύασεν ὁδὸν ἄγουσαν εἰς Ὑμηττόν, πιθανῶς διὰ τῶν ἐρήμων ἀγρῶν τῆς Μεσογαίας πρὸς τὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους ἐκείνου μέχρι τῆς Μονῆς Καισαριανῆς.

Πιστοὶ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. — Ἀλλὰ στερούμεθα πάσης εἰδήσεως περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἓν μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι, παρὰ πάσας τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τοῦ λατινικοῦ Κλήρου, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὡς δὲ παρετηρήθη ἤδη, ὁ λατινικὸς Κλῆρος ἀπετέλει ἐν τῷ Δουκάτῳ Ἀθηνῶν ἁπλῆν παροικίαν ἐχθρικῶς διακειμένην πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κεχωρισμένην ἀπ' αὐτοῦ. Ἵνα δὲ προσοικειωθῇ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης, καταλαβὼν τῷ 1388 τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνακηρυχθεὶς τῷ 1395 Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπέτρεψε τὴν ἐν Ἀθήναις καθίδρυσιν ὀρθοδόξου Ἱεράρχου, μετὰ 190 ἔτη, ἀφ' οὗ χρόνου ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ὀρθοδόξου Ἱεράρχου, ὁ Λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος ἐξηκολούθησε κατέχων τὸν ναὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει

Digitized by Google

«Ἐπισκοπεῖον», ὁ δὲ ὀρθόδοξος κατῴκησε παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἐν τῷ οἰκήματι, ὅπερ ἐλέγετο τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ὡς εἴδομεν, καὶ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Διονυσίου, εἶχε δὲ ὡς καθεδρικὸν ναὸν τὸ παρὰ τὸ ὡρολόγιον Κυρρήστου *Καθολικὸν* λεγόμενον.

Ποῦ ἔκειτο τὸ Καθολικὸν τοῦτο δὲν εἶνε ἐπακριβῶς γνωστόν. Ὑποστηρίζεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο μετεποιήθη ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὸ «*Φετιγιὲ Τζαμί*» (νῦν στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον), ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τζαμὶ τοῦτο δὲν φέρει ἴχνη χριστιανικοῦ ναοῦ, θεωρεῖται ὑπό τινων ἀβάσιμος ἡ ὑπόθεσις αὕτη. Δὲν ἀποκλείεται δὲ ἡ πιθανότης ὅτι ὡς Καθολικὸν ἐχρησίμευσεν ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἀνοικοδομηθείς. Ὁ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν ἔφερε τὸν τίτλον «*Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Ἔξαρχος ἁπάσης Ἑλλάδος. Πρόεδρος Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν*», εἶχε δὲ ὑφ' ἑαυτὸν κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα τὰς Ἐπισκοπὰς Διαυλείας, Ταλαντίου, Ἄνδρου, Σκύρου, Σάλωνος (Σαλώνων), Μενδενίτζης (Βοδονίτζης). Οὐχ ἧττον δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ παραμονὴ τῶν ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν ἐν Ἀθήναις. Πρῶτος τοιοῦτος μητροπολίτης, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, ὑπῆρξεν ὁ *Δωρόθεος*, Θεσσαλονικεὺς τὴν πατρίδα, δυνηθεὶς ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν, ἥτις κατὰ πατριαρχικὸν ἔγγραφον, σχετικὸν πρὸς τὸν Δωρόθεον, εἶχε μὲν προασπίσει τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἄνευ τοῦ Ἱεράρχου αὐτῆς, ἀλλ' οὗτος ἐρρύθμισε τὰ κατ' αὐτὴν οὕτως, «*ὡς δοκεῖν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστῆσαι σχῆμα καὶ τὴν προτέραν εὐκληρίαν, πρὶν ἁλωθῆναι χειρὶ βαρβαρικῇ*».

Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Δωρόθεος ἦτο ἀντίθετος πρὸς τοὺς Λατίνους ἀπὸ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ θεολογικῆς, ἐνίσχυσε δὲ μεγάλως διὰ τῆς παρουσίας του τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τῶν Λατίνων ὀρθοδόξους Ἕλληνας, ὁ Νέριος ὑπώπτευσεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ συνεννοηθῇ ὁ Ἕλλην Ἱεράρχης μετὰ τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸ 1391, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἐβρενὸς βέην εἰσήλασαν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἤρξατο ἀπειλουμένη ὑπ' αὐτοῦ, οἱ Λατῖνοι ἐμαίνοντο κατὰ τοῦ Δωροθέου. Ἠναγκάσθη δὲ οὗτος νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν διαμαρτυρόμενος διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ ὑποψίας, ἐξηκολούθησε δὲ διατελῶν ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ δι' ἀλληλογραφίας. Ὁ Νέριος ἔγραψεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον κατὰ τοῦ Δωροθέου ὡς συνεννοουμένου μετὰ τῶν Τούρκων, εἰς ὧν τὸ στρατόπεδον δῆθεν εἶχε μεταβῆ. Ἀλλ' ἡ περὶ τὸν Πατριάρχην Σύνοδος ἠθώωσεν αὐτόν. Ὁ Νέριος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον, ἐπεδίωξε δὲ τὴν ἀπόσπασιν τῶν Ἐπαρχιῶν Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν ἀπὸ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτῶν εἰς δύο Μητροπόλεις.

Ὡς ὁ Δωρόθεος, οὕτω καὶ ὁ μετ' αὐτὸν μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μακάριος* δὲν ἠδυνήθη ἐπίσης νὰ παραμείνῃ ἐν Ἀθήναις, διότι κατηγορήθη ὡσαύτως, ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Φράγκων, συνελήφθη δὲ καὶ ἐφυλακίσθη ἐπὶ δεκαετίαν. Ὁ μετ' αὐτὸν μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Θεόδωρος*, ἐπειδὴ κατεπολέμει τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἕνωσιν ἐπαύθη, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ λατινόφρονός τινος, ὃν ὁ Μᾶρκος Εὐγενικὸς ἀπεκάλει «*κοπελίδριον τοῦ Μονεμβασίας*». Ἐν τῇ πραγματικότητι λοιπὸν ἔμεινε πάλιν ἀποίμαντος ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, διευθυνομένη ὑπὸ ἁπλῶν πολλάκις ἱερέων. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἱερέως Μιχαὴλ Καλοφρενᾶ πρὸς τὸν λατινόφρονα Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνην Β' (1440—1443), ἐν ᾗ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἔγραφεν «*ὑπερευχόμεθα καὶ ἀναφέρομεν τὸ ὄνομα τῆς σῆς Ἁγιότητος ἐν τῇ ἱερᾷ τελετῇ τῆς θείας μυσταγωγίας καὶ ἐν τοῖς διπτύχοις καὶ παντα οὗ κατὰ τὸ ἔθος, μνημονεύοντες καὶ τὸν μακαριώτατον Πάπαν, ὡς ἡ ἁγία Σύνοδος διωρίσατο καὶ μᾶλλον ὅτι καὶ ἐπιστολὴν ἐδεξάμεθα τῆς σῆς Ἁγιότητος ἵνα μνημονεύωμεν αὐτὴν ὡς καὶ ὑμεῖς. Ἔνιοι δὲ τῶν [ἐναντιο]φρονούντων ἀμφιβάλλουσι λέγοντες ὅτι τοῦ Διακόνου μόνον ἐστὶ τὸ μνημονεύειν τὸν μακα[ριώτατον] Πάπαν ἐν τοῖς διπτύχοις καὶ εἰ οὐκ ἔστι διάκονος, οὐχί. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι πάντες οἱ ἱερεῖς καὶ ἰδίως μνημονεύειν χρὴ ἐν τῇ ἱερᾷ τελετῇ μετὰ τὸ «Ἐξαιρέτως», λέγοντες οὕτως: Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν Εὐγενίου Πάπα Ρώμης καὶ τοῦ ἁγιωτ[άτου] ἡμῶν Πατριάρχου Μητροφάνους καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν Φαντίνου· οὓς χάρισαι ταῖς ἁγίαις σου Ἐκκλησίαις ἐν εἰρήνῃ, σώους, ἐντίμους, ὑγιεῖς, μακροημερεύοντας καὶ ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς σῆς ἀληθείας. Οὕτως ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πόλεως ἡμῶν μνημονεύειν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐν τοῖς διπτύχοις τὸν μακαριώτατον Πάπαν. Ἀλλ' οὖν ἱκετεύομεν τὴν σὴν μεγίστην ἁγιωσύνην, πέμψον εἰς ἡμᾶς ἐγγράφως πῶς δεῖ καὶ κατὰ [τίνα] τάξιν λέγειν καὶ μνημονεύειν, ἵνα καὶ ἐνίων στόματα σιωπήσωσι καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ ψάλωμεν τῷ Θεῷ*». Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης φαίνεται ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου (1439) ἐφηρμόσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἐμνημονεύετο καὶ ὁ Ρώμης Πάπας καὶ ὁ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἀξιώσας τοῦτο παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐφημερίων, ὅτι τὸ μνημόσυνον τοῦτο προὐκάλει ἀντιρρήσεις καὶ ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, οὐδεμία μνεία ἐγίνετο μητροπολίτου Ἀθηνῶν, διότι πιθανῶς τοιοῦτος δὲν ὑπῆρχε. Τοιούτου μητροπολίτου γίνεται μνεία μόλις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς περιόδου τῆς φραγκοκρατίας καὶ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς τουρκοκρατίας. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ *Ἰσίδωρος*, φίλος τοῦ γνωστοῦ χρονογράφου Φραντζῆ. Εἰς τὸν μητροπολίτην δὲ τοῦτον ἀνῆκε καὶ ὁ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου σωζόμενος κῶδιξ τοῦ Θουκυδίδου.

Ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ μικρὸν τουρκικὴ κατάκτησις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν φραγκοκρατίαν καὶ ἀπὸ πολιτικῆς καὶ ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἐπόψεως. Ὁ τελευταῖος Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Νικόλαος Προθυμὸς ἀπεμακρύνθη εἰς Εὔβοιαν, μετατεθεὶς τῷ 1461 εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ναυπάκτου καὶ ἀποθανὼν τῷ 1483. Μετὰ τοῦτον μέχρι τοῦ 1875, ὅτε παρανόμως πάλιν ἐγκαθιδρύθη Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος ἐν Ἀθήναις, οἱ Πάπαι Ρώμης ἐξηκολούθουν ἀπονέμοντες τὸν ψιλὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν εἰς κληρικοὺς ἐν Ρώμῃ διατρίβοντας.

γ') Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1456 - 1833). Τρία ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), ἤτοι τῇ 4 Ἰουνίου 1456, ἡμέρᾳ Παρασκευῇ, οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο κύριοι καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὑψώσαντες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὴν ἡμισέληνον. Μετὰ διετίαν (1458) εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν πόλιν ὁ κατακτητὴς Σουλτᾶνος Μεχμὲτ Β' (1453 - 1481), ὁ δὲ τότε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς, ὑποδεχθεὶς αὐτὸν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀθηναίων, παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως. Εἰς ἀντάλλαγμα ἡ Μονὴ ἀπηλλάγη φόρων. Ὁ κατακτητὴς ἐφάνη ἀνεξίθρησκος πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐν γένει εὔνους πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς παρέμεινεν ἀμειγής, διότι δὲν ἦλθον εἰς αὐτὴν ἔποικοι Τοῦρκοι. Ἐν τῇ Ἀκροπόλει παρέμεινε τουρκικὴ φρουρὰ ὑπὸ τὸν φρούραρχον «*δισδάρην*», ἀπεστέλλετο δ' ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Τοῦρκος διοικητὴς «*βοεβόδας*» καὶ δικαστὴς «*καδῆς*», συνήθως δ' ἐλάχιστοι Τοῦρκοι κατῴκουν ἐν Ἀθήναις. Οὐχ ἧττον ὁ ναὸς τοῦ Παρθενῶνος καὶ πάντες οἱ ὁπωσοῦν ἐξέχοντες χριστιανικοὶ ναοί, ἐν οἷς καὶ ὁ καθεδρικὸς τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, τὸ *Καθολικὸν* λεγόμενον, μετεποιήθησαν εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Θησείου.

Πιθανῶς δὲ τοῦ ναοῦ τούτου ἐφείσθησαν οἱ Τοῦρκοι, διότι ὑπῆρχε παρ' αὐτὸν καὶ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀλλ' ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ τοῦτο ἀντὶ χρηματικοῦ δώρου πρὸς τὸν φρούραρχον τῆς πόλεως, ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Χριστιανοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκκλησιάζωνται καὶ λειτουργῶσιν ἐν αὐτῷ. Βραδύτερον ἐν ἔτει 1660 οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν νὰ μεταποιήσωσι τὸν ναὸν εἰς τζαμίον, ἀλλὰ προέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι δι' ἐνεργειῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐπειδὴ δὲ ἅμα τῇ κατακτήσει οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον, ὡς εἴπομεν, καὶ τὸν ἀρχαῖον καὶ μέγαν ὀρθόδοξον ἐπὶ φραγκοκρατίας καθεδρικὸν ναόν, ὡρίσθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς καθεδρικὸς ναὸς ὁ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ὅπου νῦν ἡ πλατεῖα Δημοπρατηρίου. Κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα (1672) ὁ Ἰησουΐτης Βαβῖνος ἔγραφεν ὅτι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἦτο ὁ μεγαλύτερος τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν. Τὸ εἰκονοστάσιον αὐτοῦ, κατασκευασθὲν ἐν Ἑνετίᾳ, ἐκοσμεῖτο καὶ ὑπὸ δύο γλυπτῶν πελαργῶν, τοῦτο δ' ἐνεποίησεν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ξένον ἐπισκέπτην τῆς πόλεως. Κατὰ τὰς πληροφορίας τούτου καὶ ἄλλων περιηγητῶν, ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος ὑπῆρχον 52 ἐνοριακοὶ ναοί, ἔχοντες ἐφημερίους, ἀλλ' ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι 200 περίπου ναοὶ καὶ παρεκκλήσια. Ἐν ὅλῃ τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ἐπαρχίᾳ Ἀθηνῶν ὑπελογίζοντο οἱ ἐνοριακοὶ ναοὶ εἰς 150, συνεισφέροντες ὑπὲρ τοῦ Ἀρχιερέως. Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ περιηγητῶν πληροφορούμεθα ὡσαύτως ὅτι μέχρι τέλους τοῦ ιζ' αἰῶνος ἡ κατοικία τοῦ Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡ αὐτή, οἵα καὶ ἐπὶ φραγκοκρατίας, παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον.

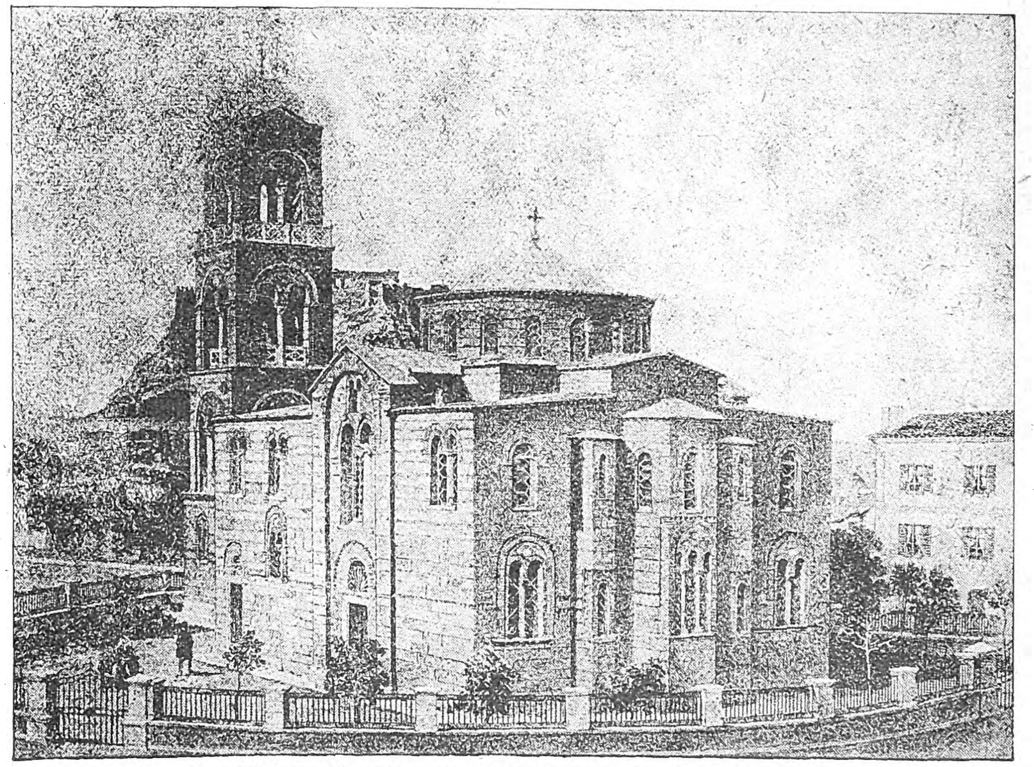

Ὁ ρωσσικὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου (κτισθεὶς τὸν 11ον αἰῶνα), ὡς ἀνεκαινίσθη κατὰ τὸ 1850.

[Μ. Π. Βρεττοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι», Παρίσιοι 1861]

Ἐπικράτησις τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου. — Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις τῶν Ἀθηνῶν ἔθηκε μὲν τέρμα καὶ εἰς τὴν λατινικὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν, συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν ὁριστικὴν ἐπικράτησιν τῆς ὀρθοδόξου Ἱεραρχίας. Μετὰ δύο αἰῶνας, ἐν ἔτει 1658, οἱ Φραγκισκανοὶ μοναχοί, ἀγοράσαντες παρὰ τῶν Τούρκων τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους καί τινα παρακειμένην οἰκίαν, μετέβαλον αὐτὴν εἰς Μονήν, ἥτις ἐνίοτε καθίστατο κέντρον προσηλυτισμοῦ, ἄνευ ὅμως ἀποτελεσμάτων. Ὁ ὀρθόδοξος Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν περιεβάλλετο διὰ τῶν γνωστῶν προνομίων, ἅτινα καὶ οἱ λοιποὶ Ἀρχιερεῖς εἶχον, ἕνεκα δὲ τῆς κοινοτικῆς ἐλευθερίας τῶν Ἀθηναίων καὶ ἕνεκα τῶν ἰδιαιτέρων περιστάσεων, ὑφ' ἃς ἐπὶ τουρκοκρατίας εὑρέθη ἡ πόλις, ὁ Ἀρχιερεύς, ὡς πρόεδρος τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, ἀπέκτησεν ἰδιαιτέραν πολιτικὴν ἰσχὺν καὶ ἀπέβη ἐν σμικρῷ Ἐθνάρχης. Ἀλλ' ἐπειδή, παρὰ τὴν εὔνοιαν τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κατ' ἰδιαιτέραν προνομίαν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο ἴδιον κτῆμα τοῦ «*κισλάραγο*», ἀρχηγοῦ τῶν εὐνούχων τοῦ Σεραγίου Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἐδέχετο εὐμενῶς τὰ παράπονα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπροστάτευεν αὐτούς, ἡ ἐγκαθιδρυθεῖσα ἐν Ἀθήναις βάρβαρος τουρκικὴ ἐξουσία δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκδηλωθῇ οἵα ἦτο, ἄνευ ἠθικῆς δηλονότι ἐννοίας τοῦ δικαίου, ἀπεριόριστος αὐθαιρεσία καὶ τυραννία. Ὁ βίος τῆς πόλεως, συνεπῶς καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπῆρξε μαρτυρικός, πλήρης τραγικωτάτων περιπετειῶν καὶ κακώσεων ἀνηκούστων, πολλῷ μᾶλλον διότι οἱ Ἱεράρχαι Ἀθηνῶν ἦσαν οἱ πρόμαχοι τοῦ καταδυναστευομένου λαοῦ, ἑπομένως πρῶτοι ὑφίσταντο τὰ πλήγματα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀποστελλομένων τυράννων Τούρκων διοικητῶν.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἑβδομήκοντα δύο Μητροπόλεων καὶ ἑπτὰ Ἀρχιεπισκοπῶν, ἃς εἶχε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν περίοδον, ἡ Μητρόπολις Ἀθηνῶν κατεῖχε τὴν 21ην θέσιν, ἀναγραφομένη μετὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι Μη-

Digitized by Google

τροπόλεις Κορίνθου καὶ Μονεμβασίας καὶ πρὸ τῆς τῶν Παλαιῶν Πατρῶν. Ἦτο δὲ συνηνωμένη μετὰ τῆς Λεβαδείας, ὅθεν ἔφερεν ὁ Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸν τίτλον *«Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ Λεβαδείας ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πασης Ἑλλάδος»*. Ο συνήθης οὗτος τίτλος παρουσιάζεται κατὰ τὸν ιη΄ αἰῶνα παρηλλαγμένος ὡς ἑξῆς: *«Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ἔξαρχος πάσης Ἑλλάδος καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας»*, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι προσωρινῶς ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη. Εἶχε δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν τὰς γνωστὰς ἐκ τῆς προηγουμένης περιόδου Ἐπισκοπὰς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, Ἄνδρου, Σκύρου, Σάλωνος Μενδενίτσης, ὧν ἡ μὲν Ἄνδρος ἐν ἀρχῇ τοῦ ιζ΄ αἰῶνος προεβιβάσθη εἰς Ἀρχιεπισκοπήν, αἱ δὲ Ἐπισκοπαὶ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, ὁτὲ μὲν συνηντοῦντο εἰς μίαν, ὁτὲ δ' ἐχωρίζοντο. Εἶχε δὲ χωρίσει αὐτὰς εἴτε ὁ κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα μητροπολίτης Ἀθηνῶν Δωρόθεος, εἴτε ἕτερός τις ὁμώνυμος ἔξαρχος, ἀλλ' ἡνώθησαν πάλιν ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου Γ΄ (1477—1481). Ἐν ἔτει 1465 ὁ Ἀθηνῶν, ἀγνώστου ὀνόματος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενος ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μάρκου Ξυλοκαράβη (1465—1466) συμμετέσχε τῆς ἐκλογῆς μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως. Ὁ πρῶτος δὲ μετὰ τὸν Ἰσίδωρον γνωστὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Νεόφυτος Α΄* (1492) ἠθέλησε νὰ χωρίσῃ πάλιν τὰς ἑνωθείσας Ἐπισκοπὰς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου. Ἀλλ' ὁ Διαυλείας Νεῖλος διὰ τοῦ Πατριάρχου Νήφωνος (1486—89, 1497-99) κατήργησε τὴν πρᾶξιν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ αἱ Ἐπισκοπαὶ ἔμειναν πάλιν ἡνωμέναι εἰς μίαν Ἐπισκοπὴν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου. Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐξελέγετο καὶ ἐχειροτονεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου, ἐξέλεγε δὲ ὁ ἴδιος καὶ ἐχειροτόνει τοὺς ὑποκειμένους αὐτῷ Ἐπισκόπους ἐν Ἀθήναις μετὰ τῆς ἧς προΐστατο Συνόδου τῶν ἐπισκόπων. Ἐκτάκτως δὲ μόνον, ἐγκρίσει τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, τῇ 19 Ἰουνίου 1671, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος ἐξελέξατο Ἐπίσκοπον Διαυλείας καὶ Ταλαντίου. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντιου ἐχορήγει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Πατριαρχείου ἐτησίως τὸ ποσὸν 375 γροσίων, ἴσον πρὸς τὸ χορηγούμενον ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ἡ Ἐπισκοπὴ Μενδενίτσης γρόσια 75, ἡ Σάλωνος 200, ἡ Σκύρου 25 μόνον, ἐνίοτε δὲ οὐδέν. Οἱ ἐκλεγόμενοι μητροπολῖται Ἀθηνῶν ἀνελάμβανον τὰ χρηματικὰ βάρη τοῦ καταδυνασιευομένου ὑπὸ τῶν Τούρκων Πατριαρχείου, ἐξοφλοῦντες ὡρισμένας ὁμολογίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μεσοῦντος τοῦ ιη΄ αἰῶνος (1763—4) νεωστὶ ἐκλεγεὶς μητροπολίτης ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Πατριαρχείου τὸ ὑπέρογκον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ποσὸν 11480 γροσίων. Μητροπολῖταί τινες ἠναγκάζοντο νὰ παραιτῶνται ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τῆς πληρωμῆς τῶν χρεῶν, ἅτινα προσωπικῶς ἀνελάμβανον, μὴ ἔχοντες ἱκανὰς προσόδους, πολλῷ μᾶλλον ὅτι αἱ Μοναὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ πολὺ ἦσαν Σταυροπηγιακαί. Ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν ἐπὶ τουρκοκρατίας, πολλαὶ μὲν ἀρχαῖαι Μοναι παρακμάσασαι διελύθησαν, τινὲς δὲ διεσώθησαν ὡς αἱ Μοναὶ Δαφνίου, ὁσίου Μελετίου, ἰδιαζόντως ἀκμάζουσα κατὰ τὸν ιστ΄ αἰῶνα, Καισαριανῆς καὶ ἡ πρὸ πολλοῦ ὡσαύτως ὑφιστσμένη Μονὴ Κλειστῶν, παρὰ τὸ φρούριον τῆς Φυλῆς, προσετέθησαν δὲ καὶ νέαι τινὲς Μοναί. Ἀλλά, δυστυχῶς, λεπτομέρειαι τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς δράσεως τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἀποστολικῆς ταύτης Ἐκκλησίας δὲν ἀνεγνώσθησαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνεδείχθη μέγας Ἀλεξανδρείας Πατριάρχης ὁ ἐξ Ἀθηνῶν Ἰωακεὶμ ὁ *«Πάνυ»* (1487—1567), περιάκουστος γενόμενος ἐπί τε τῇ ἁγιότητι τοῦ βίου καὶ ἐπὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ δράσει.

Ἐν ἔτει 1528 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ τότε ἐκλεγεὶς νέος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Λαυρέντιος*, χαρακτηριζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς «καλὸς ἀρχιερεύς», ἀλλὰ παθὼν μετά τινα ἔτη ἐκ ποδαλγίας μετέβη εἰς Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα μετέσχε τῷ 1646 τῆς Συνόδου ἐπὶ Πατριάρχου Διονύσου Β΄ (1546—1555). Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου δὲ τούτου τῷ 1550 ἐξελέγη ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Κάλλιστος*, ὃν τῷ 1564 διεδέχθη ὁ Ἀθηναῖος *Σωφρόνιος* Α΄ (1565-1570). Οὗτος παραμείνας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ συνυπογράψας τὴν καθαίρεσιν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ Β΄(1555-1565), ἐν ἔτει 1565, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους ἐκείνου. Ὑπῆρξεν ἐλλογιμώτατος ἱεράρχης καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀναγωογονήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ βίου παρὰ τῷ λαῷ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ἓξ ἐτῶν, ἀποφάσει τοῦ Πατριαρχείου, ἀπεμακρύνθη τῆς μητροπόλεώς του, εἴτε διότι καθυστέρει τὰς ὀφειλομένας εἰς αὐτὸ εἰσφοράς, εἴτε διότι ἐνήργησε κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀθηναῖος πολυπράγμων κληρικὸς Θεοφάνης Καρύκης. Διάδοχος τοῦ Σωφρονίου ἐχρημάτισεν ὁ *Νικάνωρ* (1570—1592), ὅστις τὸν ἐν Ἀθήναις τότε παρεπιδημοῦντα ἐκ Ζακύνθου ἅγιον Διονύσιον τὸν Σιγοῦρον προέτεινεν εἰς τὴν χηρεύουσαν θέσιν Ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης καὶ ἐγκρίσει τοῦ Πατριαρχείου ἐχειροτόνησεν ἐν Ἀθήναις. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐπισκοπῶν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, ὑποκινηςὲν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐπὶ τῶν Πατριαρχικῶν Κωνσταντινουπόλεως Διονυσίου Β΄ (1546—1555) καὶ Μητροφάνους Γ΄ (1565-72 τὸ α΄), προὐκλήθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν Νικάνορος. Διότι τῷ 1572 ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ (†1595) ἀνενέωσε τὰς πράξεις τῶν προκατόχων του περὶ ἑνώσεως τῶν δύο Ἐπισκοπῶν εἰς μίαν. Ὁ Νικάνωρ ἐξεπλήρωσεν ἐπιτυχῶς καί τινα ἀποστολὴν τοῦ Πατριαρχείου, μεταβὰς εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐκλέξας μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως, ἀλλ' ὑπέστη μεγάλας ἐνοχλήσεις καὶ στενοχωρίας ἐξ ἀπλήστων τινῶν ἀνθρώπων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἐκ τῶν Τούρκων. Τὸ Πατριαρχεῖον ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς ἀπολογίαν ἐνώπιον ἀρχιερατικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν Θηβῶν, τοῦ Εὐρίπου καὶ τῶν ὁρισθέντων πατριαρχικῶν ἐξάρχων, καὶ ἠθωώθη μέν, ἀλλ' αἱ κατ' αὐτοῦ διαβολαὶ ἐξηκολούθησαν. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ὁ εἰρημένος Ἀθηναῖος λόγιος καὶ μουσικὸς κληρικὸς *Θεοφάνης Καρύκης* (1592—1596), μέγα σημαίνων τότε ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἱεραρχίᾳ. Ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν μετέσχε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐνδημούσης Συνόδου τοῦ 1593, ἐξεπλήρωσε διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς ἀποστολάς, καθ' ἃς παροδικῶς μᾶλλον διῆλθε τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐν τῇ πολυπραγμαγμοσύνῃ αὐτοῦ καταλαβὼν τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον Κωνσταντινουπόλεως (1596—1597), οἰκτρῶς ἐτελεύτησε τὸν βίον. Διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἕτερος Ἀθηναῖος κληρικὸς ὁ *Νεόφυτος Β΄* (1596—1602), ὅστις ὡσαύτως, μετὰ βραχυχρόνιον διαποίμανσιν τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, ἐξελέγη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (1602—1603, 1608—1612).

Ἡ Ἁγία Φιλοθέη.—Ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν συνυπέγραψεν ὁ Νεόφυτος μετὰ τῶν ἀρχιερέων Κορίνθου καὶ Θηβῶν καὶ τοῦ ἐπαρχιακοῦ Κλήρου ἀναφορὰν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον περὶ τοῦ *«κανονισμοῦ»* (κατατάξεως ἐν τῷ χορῷ τῶν ἁγίων) τῆς ὁσίας Φιλοθέης. Αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἐκ τῶν προὐχόντων τῶν Ἀθηνῶν Ἀγγέλου Μπενιζέλου καὶ τῆς Συρήγης Πολαιολόγου, ὀνομαζομένη πρότερον Ρηγίλλη, ἔτυχε δέ, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ πατρός της, λαμπρᾶς παιδεύσεως. Μικρὰ τὴν ἡλικίαν, μόλις δωδεκαέτις, ἐξηναγκάσθη νὰ συζευχθῇ Γεώργιόν τινα, κακότροπον ἄνθρωπον καὶ σκληρόν, ὅστις ὅμως μετὰ τριετίαν ἐτελεύτησε. Ζητηθεῖσα καὶ αὖθις εἰς γάμον ἡ Ρηγίλλη δὲν ἔστερξε, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν γονέων της, παρ' ὧν ἱκανὴν ἐκληρονόμησε περιουσίαν, ἀπεφάσισε νὰ μονάσῃ. Περὶ τὸ 1550 ᾠκοδόμησε τὴν γυναικείαν Μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, εἰς ἣν ἠκολούθησαν αὐτὴν πολλαὶ Ἀθηναῖαι κόραι. Ἡ Μονὴ εὑρίσκετο ὅπου νῦν ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, τὸ Ἐπισκοπεῖον Ἀθηνῶν καὶ τὰ Γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐν ὁδῷ Φιλοθέης. Ἡ Φιλοθέη, ὡς μετωνομάσθη ἐν τῷ μοναχικῷ σχήματι, κατέστησε τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου μοναδικὸν θρησκευτικὸν ἅμα καὶ φιλανθρωπικὸν κέντρον. Διότι πλουτίσασα αὐτὴν διὰ πολλῶν κτημάτων καὶ Μετοχίων, ἐν Πατησίοις, ἐν τῇ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἡρακλείου τοποθεσίᾳ Καλογρέζᾳ, ἐν Κέῳ καὶ ἐν Αἰγίνῃ, ἔκτισε, παρὰ τὴν κεντρικὴν Μονήν, Νοσοκομεῖον καὶ Ξενοδοχεῖον, ἡ ἰδία ἐπισκεπτομένη τοὺς νοσοῦντας καὶ παραμυθοῦσα τοὺς πάσχοντας. Φαίνεται ὅτι προστριβαί τινες ἐγεννήθησαν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Ἀθηναίων κτηματιῶν ἢ ἄλλων κακῶν ἀνθρώπων, πρὸς ἄρσιν δὲ αὐτῶν ἀπεστάλη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ μέγας Λογοθέτης τοῦ Πατριαρχείου Ἱέραξ, πρὸς ὃν σώζεται ἐπιστολὴ τῆς ἐλλογιμωτάτης ὁσίας Φιλοθέης, δυσαρέστως ἐκφραζομένης περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτῆς.

Ὁ λαὸς ὅμως περιέβαλλε δι' ἀπείρου σεβασμοῦ τὴν *«κυρὰ Φιλοθέην»*, ὡς ἐκάλει αὐτήν, διὰ τοῦ ἐναρέτου καὶ ἁγίου βίου της καὶ διὰ τῶν αὐστηροτάτων ἀσκήσεων ἑλκύουσαν πολλὰς Ἀθηναίας κόρας, εἰς ἃς ἐδίδασκεν αὐτη γράμματα καὶ διάφορα ἐργόχειρα, καὶ τὰς μὲν ἐπιθυμούσας νὰ παραμείνωσιν ὁριστικῶς ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ ἐκράτει, τὰς δὲ ἄλλας ἐβοήθει ὅπως ἀποκαθίστανται οἰκογενειακῶς. Ἐν μέσῳ τῆς ἐκ τῆς τουρκικῆς τυραννίδος κακοδαιμονίας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν παρουσιάσθη ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὡς πνευματικὴ ἑστία καταλαμπομένη ὑπὸ τῆς ἁγίας φυσιογνωμίας τῆς Φιλοθέης. Βοηθοῦσα αὐτη τὰς κινδυνευούσας καὶ πασχούσας γυναῖκας, προὐκάλεσέ ποτε τὴν μανιώδη καταδίωξιν τῶν Τούρκων, διότι τέσσαρες Ἑλληνίδες κρατούμεναι ὑπ' αὐτῶν καὶ βιαζόμεναι ν' ἀρνηθῶσι τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἀσπασθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐκρύβησαν ὑπ' αὐτῆς ἐν κρύπταις τῆς Μονῆς καὶ ἐφυγαδεύθησαν ὕστερον εἰς τὴν νῆσον Κέω. Οἱ Τοῦρκοι συλλαβόντες τὴν ἁγίαν Φιλοθέην, ἔκλεισαν εἰς σκοτεινὴν φυλακήν. Καὶ τότε μὲν ἡ ἁγία ἐσώθη τῇ ἐπεμβάσει τῶν προὐχόντων Ἀθηναίων. Ἀλλὰ τὴν νύκτα τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1588, πιθανῶς, καθ' ἣν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἐν Πατησίοις Μετοχίου ἐτέλει ἀγρυπνίαν, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν καὶ πάλιν κατ' αὐτῆς, ὑπέβαλον αὐτὴν εἰς φρικτὴν μαστίγωσιν καὶ βασάνους, καταπληγώσαντες αὐτήν, ἐκ τῶν φρικτῶν δὲ βασάνων ἐκείνων μετά τινας μῆνας, τῇ 19 Φεβρουαρίου 1589, ἡ ὁσία Φιλοθέη ἐτελεύτησε τὸν βίον. Τὸ ἱερὸν αὐτῆς λείψανον ἀπετέθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ὑπῆρχε δ' ἐπὶ τοῦ τάφου τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

Φιλοθέης ὑπὸ σῆμα τόδ' ἁγνῆς κεύθει σῶμα
Ψυχὴν δ' ἐν μακάρων θήκετο ὑψιμέδων.

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, Κορίνθου καὶ Θηβῶν, τοῦ Κλήρου καὶ τῶν προκριτων Ἀθηναίων τὸ λείψανον αὐτῆς, ὡς λέγεται ἐν σχετικῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ, *«εὐωδίαις πεπληρωμενον ἐστὶ καὶ μῦρον διηνεκῶς ἐκχεῖται, ἀλλὰ καὶ τοῖς προσιοῦσιν ἀσθενέσι τε καὶ δεομένοις θεραπείας τὴν ἴασιν δίδοσιν, ἥτις καὶ ζῶσα νηστείαις καὶ ἀγρυπνίαις κατετήξατο ἑαυτήν, τέλους τετύχηκεν ἀμύνονος»*. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ματθαῖος Β΄ (1595-1600 τὸ β΄) μετὰ τῆς περι αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου κατέταξεν αὐτὴν *«τῷ χορῷ τῶν ὁσιων καὶ ἁγίων γυναικῶν»* καὶ ὥρισεν ὅπως ἐτησίως τῇ 19 Φεβρουαρίου τιμᾶται ἡ μνήμη αὐτῆς. Σημειωτέον δ' ὅτι πρὸ τῆς ὁσίας Φιλοθέης ἐτιμῶντο ἐν Ἀθήναις δι' ἐτησίας μνήμης αἱ ὅσιαι γυναῖκες Ἀγαθόκλεια καὶ Θεοδούλη, προφανῶς Ἀθηναῖαι, ἀναφέρεται δὲ καὶ ὁ ὅσιος Μελέτιος ἀσκήσας μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐν Ἀθήναις. Ἡ δὲ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου παρέμεινεν ὡς ἐνοριακὴ Μονή, ὑφισταμένη τὰς κοινὰς περιπετείας τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὅτε τὸ λείψανον τῆς ὁσίας Φιλοθέης μετηνέχθη εἰς τὸν μικρὸν ναὸν τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου, ἐσχάτως δὲ ἀνῳκοδομήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου.

Ἵδρυσις Ἱερῶν Μονῶν. — Εἰς τὰς ὑπαρχούσας παλαιὰς Μονὰς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῆς ἱδρυθείσης ὑπὸ τῆς ὁσίας Φιλοθέης Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, προσετέθησαν νέαι Μοναί. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὸ 1570 ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ἀνδρομάρη καὶ Ἰωάννου Ντούτζη τοῦ Ἀλεξηνᾶ, ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Σωφρονίου Α΄ καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοφάνους Καρύκη, ἡ Μονὴ Παντοκράτορος ἐν θέσει Ταὼ (Νταοὺ Πεντέλη) ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ, ἥτις προήχθη μὲν εἰς μεγάλην ἀκμήν, ἀλλὰ δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Διότι πειραταὶ ἐπιδραμόντες κατ' αὐτῆς κατά τινα νύκτα τοῦ Πάσχα κατέσφαξαν πάντας τοὺς μοναχούς, ἀνερχομένους εἰς 150 καὶ πλέον, ἑνὸς μόνον διασωθέντος, διήρπασαν δὲ καὶ κατέστρεψαν αὐτήν. Ἡ Μονὴ Παντοκράτορος Ταὼ προσηρτήθη ὡς Μετόχιον εἰς τὴν Μονὴν Πεντέλης μετὰ τῆς μικρᾶς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου ἐν Καλησίοις. Ἱδρύθη δὲ ἡ Μονὴ Πεντέλης τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν ἔτει 1578 ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀττικῆς καταγομένου ἁγίου Τιμοθέου Ἐπισκόπου Εὐβοίας, φυγόντος ἐκ τῆς ἕδρας του ἕνεκα διωγμοῦ τῶν Τούρκων. Ἡ Μονὴ ἀνεκηρύχθη Σταυροπηγιακὴ καὶ παρέμεινε πάντοτε τοιαύτη, ἠρίθμει δὲ κατὰ τὸν ιζ΄ αἰῶνα περὶ τοὺς 100 μοναχοὺς ζῶντας κοινοβιακῶς καὶ εἶχε πλουσίαν Βιβλιοθήκην. Αἱ μοναὶ αὗται ὡς καὶ αἱ προστεθεῖσαι, ὡς θὰ ἴδωμεν βραδύτερον, χρησιμεύουσαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τῆς τυραννίας, ὡς ἄσυλα τῶν καταδυναστευομένων καὶ καταδιωκομένων Χριστιανῶν, ἐξεπλήρωσαν μεγάλην ἀποστολήν.

Ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι.—Διάδοχος τοῦ Νεοφύτου ἐξελέγη τῇ 3 Ἀπριλ. 1602 ὁ ἐξ Ἀθηνῶν ἱερομόναχος *Σαμουὴλ* Πριμπέτος, ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ἀλλὰ τελευτήσας τὸν βίον προώρως, πιθανῶς κατὰ Νοέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου, μετ' ὀλίγων μηνῶν ἀρχιερατίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ μετ' αὐτὸν ἐπίσης Ἀθηναῖος τὴν καταγωγὴν μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Ναθαναήλ*, Ἔμπορος ἐπονομαζόμενος, ἐκλεγεὶς τῇ 3 Δεκεμβρίου 1602, δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ μακρὸν νὰ ποιμάνῃ τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν, ἅτε μετὰ τετραετίαν ἀποθανών. Βραχυχρόνιος ὑπῆρξεν ἡ ἀρχιερατεία καὶ τῶν ἐφεξῆς μητροπολιτῶν *Ἀνθίμου Β΄ καὶ Κυρίλλου Α΄*, τοῦ μὲν τῷ 1606 ἐκλεγέντος, τοῦ δὲ ἐν Συνοδικῇ πράξει τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1611 ὑπογραφομένου.

Ἐπ' αὐτῶν, ἐν ἔτει 1607, συνεταράχθη ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν τραγικῶν ἐπεισοδίων τοῦ Χριστοφόρου Ἀγγέλου († 1638), ὅστις ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἵνα σπουδάσῃ καὶ φέρων τὸ ἔνδυμα, ὅπερ συνήθως ἔφερον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἡγούμενοι, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἦτο κατάσκοπος Ἰσπανός, καί, παρὰ τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ ὅτι ἦτο Ἕλλην σπουδαστής, ὑπεβλήθη εἰς φρικτὰς βασάνους, ἐξαναγκαζόμενος ν' ἀρνηθῇ τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἐγκαρτερήσας ἐφυλακίσθη, μέλλων δὲ νὰ ὑποβληθῇ εἰς νέας βασάνους καὶ νὰ φονευθῇ κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου ἐσπούδασε καὶ ἀφηγήθη τὰ παθήματά του.

Ἐδίδαξε δ' ἐν Ἀθήναις μικρὸν μετὰ τὰ ἐπεισόδια ταῦτα (περὶ τὸ 1615) ὁ διαπρεπὴς Ἀθη-

Digitized by Google

ναῖος διδάσκαλος Θεόφιλος Κορυδαλεὺς († 1646), πρῶτος μὲν εἰσαγαγὼν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τοὺς νέους χρόνους, περιάκουστος δὲ γενόμενος διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ δράσεώς του καὶ τῆς περιπετειώδους ζωῆς.

Σύγχρονος τοῦ Κορυδαλέως ἦτο ὁ περὶ τὸ 1619 μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μητροφάνης Α'* οὗτινος ἡ ἀρχιερατεία πιστοῦται ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν τῷ ἐν Ὠρωπῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Μετ' αὐτὸν ἐχρημάτισε μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ *Θεοφάνης Β'*, ἀρχιερατεύσας μέχρι τοῦ 1633. Ἐν Κωνσταντινουπόλει οὗτος εὑρισκόμενος κατὰ τὰ ἔτη 1622—24 ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (κατὰ τὴν β' 1620-1623 καὶ τὴν γ' πατριαρχείαν 1623-1630) ὑπέγραψε τέσσαρας πράξεις ἐπὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

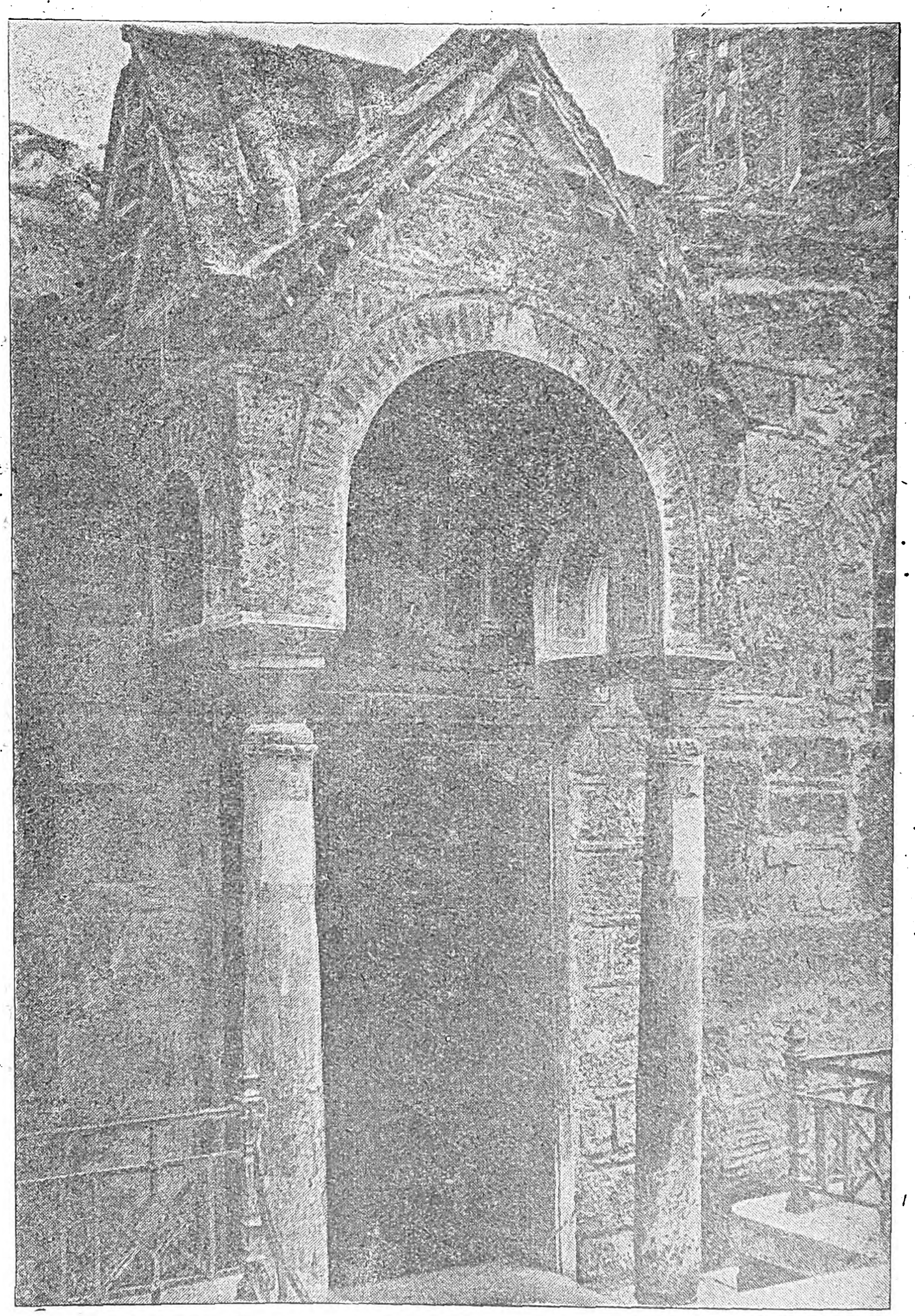

Η πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν βλέπουσα πύλη τῆς εἰσόδου τῆς Καπνικαρέας.
[Πρόστοον προστεθειμένον μετὰ τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας, παρουσιάζον φραγκικὴν ἐπίδρασιν]

Ἐφεξῆς παρουσιάσθησαν σοβαραὶ ἀνωμαλίαι ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, ὀφειλόμεναι, τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν καθόλου δυσάρεστον αὐτῆς κατάστασιν ἐπὶ τῆς τουρκικῆς τυραννίας. Ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφάνους Β' ἐκλεγεὶς ἐν ἔτει 1633 μητροπολίτης Ἀθηνῶν, μέγας πρωτοσύγκελλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου *Σωφρόνιος Β'* εὗρε τὴν Μητρόπολιν καταβεβαρημένην ὑπὸ δυσβαστάκτων χρεῶν, εἰς ἃ συνήθως ὑπεβάλλοντο τότε αἱ Μητροπόλεις καὶ αἱ Ἐπισκοπαί, ἕνεκα τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἀπλήστων Τούρκων καὶ ἕνεκα τῶν ὑποχρεώσεων πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὅπερ πιεζόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπεβάρυνε τὰς ἐπαρχίας. Ἕκαστος δὲ ἀρχιερεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀναλάβῃ ὡρισμένον χρέος. Ὁ Σωφρόνιος, μὴ δυνάμενος ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ εἰρημένα χρέη, ἐγκατέλιπε μετὰ τριετίαν τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Πατριαρχείου, καθῃρέθη (1626) τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἐπὶ εἰκοσαετίαν περίπου διατελέσαντος Ἐπισκόπου Διαυλείας καὶ Ταλαντίου *Δανιήλ*, μοναχοῦ χρηματίσαντος τῆς Μονῆς Πεντέλης. Ὁ Σωφρόνιος ὅμως διεμαρτυρήθη διότι ἀναπολόγητος ἐξώσθη τῆς Μητροπόλεως, χωρὶς κἂν ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως πληρωμῆς χρεῶν, προσωπικῶς αὐτὸν βαρυνόντων. Τὸ Πατριαρχεῖον ἀπήλλαξεν αὐτὸν τοιαύτης ὑποχρεώσεως καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ κανονικὴν παραίτησιν (1638). Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν ὁ Δανιὴλ δὲν ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ πάντα τὰ χρέη, ἰδίως τὰ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Λεβαδείας καὶ Σάλωνος, ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει διεδραματίζοντο τὰ μεγάλα γεγονότα περὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριλλον Λούκαριν, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Θανατωθέντα τὸν Λούκαριν (20 Ἰουνίου 1638) διεδέχθη ὁ ἀπὸ Βερροίας Κύριλλος τὸ γ' (1638-1639) συγκροτήσας ἀμέσως τὴν κατὰ τοῦ Λουκάρεως Σύνοδον, ἧς τὰς ἀποφάσεις ὑπέγραψε καὶ ὁ Ἀθηνῶν Δανιήλ, ἀλλ' ἀπεμακρύνθη ὁ Κύριλλος μετά τινας μῆνας, οἰκτρὸν καὶ αὐτὸς εὑρὼν τέλος. Ὁ μετ' αὐτὸν δὲ Πατριάρχης Παρθένιος Α' (1639-1644), οὗτινος τῆς ἐκλογῆς συμμετέσχε καὶ ὁ Ἀθηνῶν Δανιὴλ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτι διατρίβων, ἐπιληφθεὶς τοῦ ζητήματος τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἀπέσπασε τὴν κανονικὴν παραίτησιν τοῦ Σωφρονίου, ὁ δὲ Δανιὴλ ἠδυνήθη ἐπὶ δέκα καὶ ἐννέα ἔτη νὰ ποιμάνῃ τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν μετὰ πολλῆς τῆς ἱκανότητος, ἀπέβη δὲ δημοφιλέστατος ἐν Ἀθήναις. Ὁ Δανιὴλ εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβαίνων συμμετεῖχε καὶ τῶν Πατριαρχικῶν Συνόδων. Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1641 ἐπὶ Παρθενίου Α' συνυπέγραψε Πατριαρχικὸν Τόμον καταργοῦντα τὰς λεγομένας «ζητείας» τοῦ Κλήρου. ὡς ἀναλαβόντος τὸ ὅλον χρέος τοῦ Πατριαρχείου τοῦ ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας Βασιλείου, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωαννικίου Β' τὸ β' πατριαρχεύσαντος (1650-1651) συνυπέγραψε κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1651 πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν Σιγίλλιον, ἐπικυροῦν τὴν διαθήκην τοῦ Ἀθηναίου ἱερέως Δημητρίου Κολοκύνθη, ὅστις ἀφιέρωσε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς περὶ τὸν ἰδιόκτητον ναὸν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων (πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀκροπόλεως. ὅπου νῦν το Μετόχιον τοῦ Παναγίου τάφου) γυναικείας Μονῆς τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης. Ὁ Δημήτριος Κολοκύνθης, οὗτινος τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα, εἶχε μεγάλην κτηματικὴν περιουσίαν πρὸς δυσμὰς τοῦ Κολωνοῦ, ὅπου νῦν ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Κολοκυνθοῦς. Ἡ Μονὴ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων βραδύτερον μετεβλήθη εἰς Μονὴν ἀνδρῶν, ἀποβᾶσα κέντρον παιδείας ἐν Ἀθήναις καὶ πνευματικῆς κινήσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα παρακμάσασα κατέστη Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου. Διὰ τοῦ Μετοχίου τούτου ἀνεπτύχθησαν ἰδιαίτεροι δεσμοὶ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἱερῶν Προσκυνημάτων.

Ἡ Μονὴ Πετράκη. — Ἔτη τινὰ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, παρουσιάσθη ἐν Ἀθήναις νέα Μονὴ περιάκουστος καταστᾶσα, ἡ Μονὴ Ἀσωμάτων Πετράκη. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑφίστατο ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ ἐν θέσει Καρέα ἡ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἐν ᾗ περὶ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχὴν ἐμόνασεν ὁ ἐκ Πελοποννήσου ἰατροφιλόσοφος Παρθένιος Πετράκης († 1686). Ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν θέσει Κουκοποῦλι, ὅπου νῦν ἡ εἰρημένη Μονή, ὑπῆρχε Μετόχιον μετὰ ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων, ὁ δὲ Παρθένιος Πετράκης, ἐπισκευάσας τὸ Μετόχιον τῶν Ἀσωμάτων, κατέστησεν αὐτὸ κυρίαν Μονήν, τὴν δ' ἐν Καρέᾳ Μονήν, Μετόχιον τῆς νέας Μονῆς Ἀσωμάτων Πετράκη ἔκτοτε καλουμένης. Μετὰ τὸν Παρθένιον πρὸς ἀνάδειξιν τῆς Μονῆς εἰργάσθη ὡς ἡγούμενος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰωακεὶμ Πετράκης († 1706), καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐκ τῆς οἰκογενείας Πετράκη ἐλαμβάνοντο οἱ ἡγούμενοι τῆς Μονῆς. Τὴν μεταποίησιν τοῦ τέως Μετοχίου Ἀσωμάτων εἰς Μονὴν Ἀσωμάτων ἐκύρωσαν οἱ Πατριάρχαι Σωφρόνιος Β' (1774—1780) ἐν ἔτει 1777 καὶ Γεράσιμος Γ' (1794—1797) ἐν ἔτει 1796, διὰ Σιγιλλίων ἀναγνωρίσαντες αὐτὴν ὡς Σταυροπηγιακήν. Εἰς τὴν νέαν Μονὴν προσηρτήθησαν βραδύτερον ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπὶ τῆς Πάρνηθος καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, κειμένη πιθανῶς ἐπὶ τοῦ Πεντελικοῦ. Παρήκμασαν δ' ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀρχαιόταται Μοναί, κείμεναι ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὡς ἡ Μονὴ Ταξιαρχῶν (Ἀστέρι), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου, τοῦ Προδρόμου (Κυνηγοῦ) καὶ ἄλλαι. Ἀλλὰ παρέμεινεν ἀκμάζουσα ἔτι ἡ Μονὴ Καισαριανῆς.

Συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῆς ἀναδείξεως τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων ἀνεκαινίσθη ἡ ἐν Σαλαμῖνι παλαιὰ Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως ὑπὸ τοῦ ἐκ Μεγάρων Λαυρεντίου Κανέλλου († 9 Μαΐου 1707), ἀνευρόντος τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἔν τινι παρεκκλησίῳ, ἐξ ἧς ὠνομάσθη Μονὴ τῆς Φανερωμένης. Ὁ ἐξ Ἄργους ζωγράφος Γεώργιος Μάρκου, ὅστις ἐζωγράφησε τὰς εἰκόνας τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων, ἐζωγράφησε καὶ τὸν περικαλλέστατον ναὸν τῆς Μονῆς Φανερωμένης.

Ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχε Μετόχιον τῆς Μονῆς Καισαριανῆς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μονὴ τῆς Πανταναάσσης, ἥτις πρὸς ταῖς Μοναῖς ἁγίου Ἀνδρέου τῆς ὁσίας Φιλοθέης καὶ ἁγίων Ἀναργύρων, ἦτο κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα ὡσαύτως γυναικεία Μονή. Ἡ Μονὴ αὕτη ἔκειτο ὅπου νῦν τὸ λεγόμενον «*Μοναστηράκι*», μεταβληθεῖσα ἐν τέλει τοῦ ιζ' αἰῶνος εἰς ἐνοριακὸν ναόν.

Δανιὴλ καὶ Ἄνθιμος. Ἐκ τῶν Ἐπισκοπῶν τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ὡς εἴδομεν, αἱ Ἐπισκοπαὶ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἄλλοτε συνεχωνεύοντο εἰς μίαν καὶ ἄλλοτε ἐχωρίζοντο. Ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Δανιήλ, θανόντος τοῦ Ἐπισκόπου Διαυλείας καὶ Ταλαντίου Ἰσαάκ, διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ ἐκ Δημητσάνης ἱερομόναχος Ἄνθιμος. Ἔζη ὅμως εἰσέτι ὁ πρώην Ἐπίσκοπος Διαυλείας καὶ Ταλαντίου Μητροφάνης, ὅστις, παραιτηθεὶς ἕνεκα γήρατος ὑπὲρ τοῦ Ἰσαάκ, ἀπηλλάγη τῶν χρεῶν τῆς Ἐπισκοπῆς. Ὁ νέος Ἐπίσκοπος Ἄνθιμος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ προκατόχου του ὑπὲρ τοῦ γέροντος Μητροφάνους, ὅστις ἐν τῇ ἀπογνώσει του ἐπικαλεσθεὶς τὴν ἐπέμβασιν μεγάλως ἰσχύοντος Τούρκου μεγιστᾶνος, τοῦ Μεχμὲτ Δερβίς, κατώρθωσεν ὅπως τὸ Πατριαρχεῖον προβῇ οὐ μόνον εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἀνθίμου ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς καὶ εἰς τὴν ἐκ νέου ἐκλογὴν τοῦ Μητροφάνους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν προβιβασμὸν τῆς Ἐπισκοπῆς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου εἰς Ἀρχιεπισκοπήν, ἀποσπασθεῖσαν ἀπὸ τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ἐν ἔτει 1653, ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωαννικίου Β' (1653-1654 τὸ γ'.). Ἀλλὰ μετὰ διετίαν (1655) ἐκπεσόντος τοῦ Μεχμὲτ Δερβὶς ὁ αὐτὸς πάλιν Πατριάρχης κατήργησε τὴν βίᾳ καὶ δυναστείᾳ γενομένην προηγουμένην πρᾶξιν καὶ ὑπεβίβασε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου εἰς Ἐπισκοπὴν ὑποκειμένην τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν.

Δυστυχῶς ὅμως, ἄγνωστον διατί, μόλις ἔληξε τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ Ὑ. Πύλη ἐστράφη κατὰ τοῦ καλλίστου Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν Δανιήλ, ἀπαιτοῦσα παρὰ τοῦ Πατριάρχου τὴν παῦσίν του. Ὁ Δανιὴλ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως τὸν διαδεχθῇ ὁ εἰρημένος Διαυλείας καὶ Ταλαν-

Digitized by Google

τίου Ἄνθιμος. Καὶ ἐξελέγη μὲν οὗτος, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ τὰς χρηματικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ Δανιὴλ ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν. Τότε ὁ Δανιὴλ προσεπάθησε ν' ἀνακαταλάβῃ τὴν Μητρόπολιν, ἀλλ' ἡ διένεξις προὐκάλεσε, δυστυχῶς, καὶ τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων τὴν ἐπέμβασιν, κατεδικάσθη δὲ ὁ Δανιὴλ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν χρεῶν. Κινδυνεύσας νὰ κρατηθῇ καὶ προσωπικῶς, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωαννίκιον, κομίζων καὶ ἀναφορὰν τοῦ Κλήρου καὶ τῶν προὐχόντων Ἀθηνῶν, οἵτινες θερμότατα ἐξεφράζοντο ὑπὲρ τοῦ ποιμενάρχου αὐτῶν, ἐνῷ ἀντιθέτως παρεπονοῦντο κατὰ τοῦ Ἀνθίμου, ἐζήτουν δὲ ὅπως ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν θέσιν του ὁ γέρων μητροπολίτης Δανιήλ. Ἀλλ' οὗτος, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατορθώσῃ τι, ὑπέβαλε τῇ 6 Ἀπριλίου 1655 κανονικὴν παραίτησιν, ἐν ἐπιστολῇ δὲ αὐτοῦ πρός τινα ἱερέα τῶν Ἀθηνῶν Λαυρέντιον, ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας καὶ ἐφησυχάσῃ, τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξεν. Ὁ ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Guillet χαρακτηρίζει τὸν ἐν Ἀθήναις σχολάζοντα πρώην μητροπολίτην Δανιὴλ ὡς ἄνθρωπον βίου παραδειγματικοῦ καὶ προσέθετεν ὅτι διηύθυνε τὴν μίαν ἐκ τῶν τριῶν ἐν Ἀθήναις γυναικείων Μονῶν, πιθανῶς τὴν τῆς ὁσίας Φιλοθέης, καὶ ὅτι ἦτο εἷς τῶν τεσσάρων ἐξομολογητῶν, ὅτι συνεδέετο φιλικῶς μετὰ τοῦ Φραγκισκανοῦ μοναχοῦ Σίμωνος, τοῦ ἐκ Κομπιένης, πρὸς ὃν ἐνίοτε καὶ ἐξωμολογεῖτο, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ συνέβαινε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Προχωρῶν ὁ Guillet λέγει, ὅτι ὁ μητροπολίτης Δανιὴλ ἐπεθύμει πολὺ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ὅτι, δῆθεν, ἂν αὕτη συνετελεῖτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἦτο πρόθυμος νὰ παραιτηθῇ ὑπὲρ Λατίνου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Δανιήλ, ἐξελέγη κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1655 κανονικὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ ἀπὸ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου *Ἄνθιμος Γ'* ὅστις, παρὰ τὰ προηγούμενα παράπονα τῶν Ἀθηναίων, ἀνεδείχθη ἄξιος Ἱεράρχης, διαποιμάνας τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, παρ' ἁπάντων τιμώμενος διά τε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ. Ἐπήνεσαν δὲ αὐτὸν καὶ οἱ ἐπισκεφθέντες τὰς Ἀθήνας ξένοι, Βέλλερος, Ράνδολφ καὶ Σπόν, ὡς ἀξιοπρεπῆ καὶ ἐνάρετον Ἱεράρχην, λλογιμώτατον, ἔχοντα πλουσίαν Βιβλιοθήκην καὶ συλλογὴν ἀρχαίων χειρογράφων. Οἱ ξένοι οὗτοι περιέγραψαν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν τελετὴν τοῦ Νιπτῆρος, ἣν ὁ Ἄνθιμος ἐτέλεσε κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην (1675), νίψας τοὺς πόδας δώδεκα Πρεσβυτέρων. Μόνον ὁ Guillet ἐμέμφθη αὐτόν, διότι ἀντέδρα κατὰ τῶν προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φραγκισκανοῦ μοναχοῦ Σίμωνος. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μᾶλλον πρὸς ἔπαινον τοῦ Ἱεράρχου. Ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, ἱερομόναχος Δαμασκηνός, εἰδήμων τῆς λατινικῆς, τῆς ἰταλικῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς γαλλικῆς καὶ ἐντριβέστατος περὶ τὰ θεολογικά, ἦτο ταυτοχρόνως καὶ δημόσιος διδάσκαλος, διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1647 εἶχεν ἱδρυθῆ ἐν Ἀθήναις Σχολή, ἐπήνεσε δὲ ὁ Guillet τὴν διδακτικὴν αὐτοῦ μέθοδον. Ἐν τῇ Σχολῇ ἐδίδασκε καὶ ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος, ὅστις κατῴκει παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον, ἐγγὺς τοῦ ἀρχαίου καὶ εἰς ἐρείπια μεταβεβλημένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Διονυσίου, καὶ ὅστις ἐν γένει διὰ τῆς καθόλου δράσεως αὐτοῦ καὶ τῆς μακρᾶς ἀρχιερατείας ἀνεδείχθη ἐξέχουσα φυσιογνωμία ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Ἱεραρχῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ καὶ τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων μετέσχεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πολλάκις προσκληθείς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι διατρίβων ἐκεῖ τῷ 1670, κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ Πατριάρχου Μεθοδίου Γ' (1668—1671) ὑπέγραψε Σιγίλλιον Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν ἀνακηρῦττον Σταυροπηγιακὴν τὴν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας Ἰωάννου Δούκα ἱδρυθεῖσαν Μονὴν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Τζατατζουΐας. Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1671 ὁ αὐτὸς Πατριάρχης Μεθόδιος, αἰτήσει τοῦ κτίτορος, ἐξέδωκε Σιγίλλιον, δι' οὗ ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ μετὰ τῶν κτημάτων αὐτῆς ἐδωρήθη εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ὑπέγραψε καὶ τοῦτο τὸ Σιγίλλιον ὁ Ἀθηνῶν Ἄνθιμος, κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1672 συνυπέγραψεν ὡσαύτως, μετ' ἄλλων Ἀρχιερέων, τὴν εἰς τοὺς Καλβινιστὰς ἀπόκρισιν τοῦ Πατριάρχου Διονυσίου Δ' (1671—1673 τὸ α'). Ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ τριετίαν εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι τῷ 1675, ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὑπέγραψε τὴν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου Δ' (1675 - 1676 τὸ δ') ἐκδοθεῖσαν ὁμολογίαν πίστεως. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ γέρων μητροπολίτης, διότι ἔστερξε τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν Πρεσβείας ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀθηναίου προὔχοντος Μιχαὴλ Λίμπονα ἐναντίον τοῦ ἀπλήστου βοεβόδα τῶν Ἀθηνῶν Ἀμπδῆ Ἀγᾶ, καταπιέζοντος τὸν λαὸν διὰ νέων φόρων. Ὁ Λίμπονας ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἀποστολῇ του, παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῶν ἐν Ἀθήναις Τούρκων καί τινων Ἑλλήνων, δυστυχῶς, ἐν οἷς ὁ Ἰωάννης Μπενιζέλος, πενθερός του, καὶ ὁ Χειλᾶς. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν θριαμβεύων εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐκρεουργήθη τῇ 23 Δεκεμβρίου 1678. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, μεσοῦντος τοῦ 1676 ὁ συνεργήσας εἰς τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Λίμπονα μητροπολίτης Ἄνθιμος εἶχεν ἀποθάνει, μετὰ μακρὰν καὶ λαμπρὰν ἀρχιερατικὴν δρᾶσιν. Ἀντὶ τοῦ προαποθανόντος γραμματέως αὐτοῦ Ἱεροδιδασκάλου Δαμασκηνοῦ εἶχε προσλάβει τὸν λίαν πεπαιδευμένον ἱερομόναχον Ἰεζεκιὴλ Στεφάκην, ὅστις κατόπιν διωρίσθη καὶ ἡγούμενος τῆς Καισαριανῆς, ἧς ἦτο μοναχός. Μετ' αὐτὸν ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ ἔτη 1683—1689 ὁ Διονύσιος Πρεσπῶν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μητροπολίτου Ἀνθίμου.

Ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἐπιδρομῆς. — Ἐπὶ τοῦ διαδόχου του *Ἰακώβου Α'* (1676—1686), Ἱεράρχου ἐλλογίμου καὶ δραστηρίου, συνεργάτου καὶ φίλου τοῦ Λίμπονα, ὃν εἶδε κατακρεουργηθέντα, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπέστη μεγάλην δοκιμασίαν ἐκ φθοροποιοῦ λοιμικῆς ἐπιδημίας κατ' ἀρχὰς (1682), ἀλλὰ καὶ τελείαν ἐρήμωσιν ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἐνετῶν ὑπὸ τὸν Φραγκῖσκον Μοροζίνην, τὸν καταστροφέα τοῦ Παρθενῶνος (16 Σεπτεμβρίου 1687). Οἱ Ἀθηναῖοι, ἡγουμένου τοῦ μητροπολίτου Ἰακώβου, ἐλπίσαντες ὅτι ἔμελλον ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐχαιρέτισαν ὡς σωτῆρας τοὺς ἐπιδραμόντας Ἐνετούς. Ὁ Ἰάκωβος ἐπὶ κεφαλῆς ἀθηναϊκῆς Πρεσβείας μεταβὰς εἰς Ναύπλιον καὶ παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ Μοροζίνη ὑπέβαλε τὴν ὑποταγὴν τῆς πόλεως, ὑποσχεθεὶς ἐκ μέρους αὐτῆς νὰ συνεισφέρῃ ἐτησίως ἐννέα χιλιάδας γρόσια ὡς φόρον ὑποτελείας, παρεκάλεσε δὲ αὐτὸν νὰ προστατεύσῃ τὴν πόλιν κατὰ τῆς τουρκικῆς ἀγριότητος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο γνωσθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει προὐκάλεσε κατ' ἀπαίτησιν τῆς Ὑ. Πύλης τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰακώβου ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ ἐξαναγκασθὲν καὶ ἀφορισμὸν ἐξέδωκε κατὰ τῶν ἀποστατῶν Ἀθηναίων. Ἐξέλεξε δὲ νέον μητροπολίτην Ἀθηνῶν τὸν *Ἀθανάσιον Β'* (1687 - 1689) καὶ μετὰ τοῦτον, παραιτηθέντα, τὸν *Μακάριον Β'* Πελεκᾶνον (1689 - 1693), π...υθέντα ἀξιώσει τῆς Ὑ. Πύλης, ὑποπτευσάσης αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἀμφότεροι οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ἀθανάσιος κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1686, ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου, ἐπὶ Διονυσίου Δ' (1686 - 7 τὸ δ') συνυπέγραψε Σιγίλλιον προσαρτῶν τῇ Μονῇ Σινᾶ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Ἐκτὸς τῶν δύο ἀνωτέρω καὶ τρίτος μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὁ *Ἄνθιμος Δ'*, φαίνεται ὅτι παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας. Διότι τῷ 1699 συνυπέγραψεν ὡς μέλος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Β' (1694 - 1702 τὸ β') γράμμα σχετικὸν πρὸς τὴν Μητρόπολιν Δέρκων. Καὶ κατελήφθη μέν, ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἐμφανίσασα πάλιν ὄψιν φραγκοκρατουμένης πόλεως, ἀνέπνευσαν δὲ πρὸς στιγμὴν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοὺς νέους δεσπότας, διότι ὁπωσδήποτε οὗτοι ἦσαν Χριστιανοί, ἀλλ' ὁ Μοροζίνης ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν καὶ μετακομίσῃ ἀλλαχοῦ τοὺς Ἀθηναίους.

Τριετὴς ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν.—Ἡ ἀπόφασις αὕτη, παρὰ τὰς ἐντόνους διαμαρτυρίας καὶ ἱκεσίας τῶν Ἀθηναίων, ἐξετελέσθη. Καὶ ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς Σαλαμῖνα, ἄλλοι δὲ ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων μετεκομίσθησαν εἰς Ναύπλιον, Αἴγιναν, Ζάκυνθον καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔμεινεν ἔρημος, καταληφθεῖσα πάλιν μετὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες συνεχῶς ἐπιτιθέμενοι καὶ κατὰ τῆς Σαλαμῖνος ἐφόνευον καὶ ἔβλαπτον τοὺς ἐκεῖ καταφυγόντας. Οὐχ ἧττον οἱ Τοῦρκοι προσεπάθουν νὰ ἑλκύσωσι καὶ πάλιν εἰς τὴν ἔρημον πόλιν τοὺς Ἀθηναίους. Ἀνέθηκαν δὲ καὶ εἰς τὸν Μπέην τῆς Μάνης Λιβέριον Γερακάρην (τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυμπεράκης) νὰ πράξῃ ὅ,τι ἠδύνατο πρὸς τοῦτο. Δι' ἐγκυκλίου του οὗτος προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐπιστρέψωσιν ὑποσχόμενος ἀμνηστείαν; ἄλλως ἠπείλει νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔδωκαν πίστιν εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Λυμπεράκη, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐκδικούμενοι διὰ νέας ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἐν Σαλαμῖνι Ἀθηναίων προσφύγων, κατέσφαξαν ἱκανοὺς καὶ ἀνήρπασαν τριακόσια πεντήκοντα γυναικόπαιδα. Ἀλλὰ τέλος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν καταστραφεῖσαν καὶ ἐρημωθεῖσαν πόλιν. Ἐξ ὀνόματος δὲ αὐτῶν ὁ εἰς Ναύπλιον καταφυγὼν διδάσκαλος Ἀργυρὸς Μπεναλδῆς συνέταξεν ἱκετήριον ἀναφορὰν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ἵνα μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν Ἀθηναίων παρὰ τῇ Ὑ. Πύλῃ καὶ ἄρῃ τὸν κατ' αὐτῶν ἀφορισμόν. Σχετικὴ ἀναφορὰ διεβιβάσθη καὶ πρὸς τὸν Σουλτᾶνον, ὁ δὲ κυβερνῶν τότε τὸ τουρκικὸν Κράτος Μ. Βεζύρης Μουσταφᾶ Κιοπρουλῆς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἀβδουλλὰχ πασᾶν νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς ἐπανόδου τῶν Ἀθηναίων. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1691 ἀφίκετο οὗτος εἰς Ἀθήνας, στήσας τὰς σκηνάς του παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, πλησίον τοῦ Ὀλυμπιείου. Προσκαλέσας τοὺς εὑρισκομένους ἐν τῇ κατηρειπωμένῃ πόλει προκρίτους Ἀθηναίους ἠρώτησεν αὐτοὺς ἐὰν θέλωσιν οἱ συμπολῖται αὐτῶν νὰ ἐπανέλθωσιν. Εἰς καταφατικὴν δὲ ἀπάντησιν αὐτῶν ἐδήλωσεν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου ὅτι ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς τὰ κτήματά των καὶ τριετῆ ἀτέλειαν.

Οὕτως ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσι, κατὰ τὸν τριετῆ ἐκπατρισμόν, ἐπανῆλθον καὶ πάλιν εἰς Ἀθήνας, ὧν ὁ πληθυσμὸς ἀριθμούμενος κατὰ τὸν ιστ' αἰῶνα μόλις εἰς 12.000, ἠλαττώθη νῦν κατὰ τὸ ἓν τέταρτον τοὐλάχιστον, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον ἀπέστειλε μητροπολίτην Ἀθηνῶν τὸν *Κύριλλον Α'* ὅστις μετά τινα ἔτη ἀπεμακρύνθη τῶν Ἀθηνῶν (1703) περιελθὼν εἰς ἔριδας πρός τινας τῶν προὐχόντων, προεξάρχοντος τοῦ Σωτηρίχου Λατίνου, μετετέθη δὲ εἰς τὴν Μητρόπολιν Παροναξίας.

Ὁ Μελέτιος Β'.—Τὸν Κύριλλον διεδέχθη ὁ διαπρεπὴς *Μελέτιος Β'* (1703-1713) μετατεθεὶς ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων. Ὁ Μελέτιος, Μιχαὴλ πρότερον καλούμενος, Μῆτρος, ἐγεννήθη καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἰωαννίνοις, συμπληρώσας δὲ τὰς σπουδάς του ἐν Ἑνετίᾳ, ἐδίδαξε κατόπιν ἐν Ἰωαννίνοις. Τῷ 1691 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης. Ἀλλὰ μετὰ πενταετίαν ὁ γνωστὸς Λυμπεράκης, συνεργαζόμενος τὴν φορὰν ταύτην μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ἐπιδραμὼν κατὰ τῆς Ἄρτης καὶ καταστρέψας αὐτήν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς συκοφαντίας κατὰ τοῦ Μελετίου πρὸς τοὺς Τούρκους, ὅτι αὐτὸς προὐκάλεσε τὸν ἐπιδρομέα. Ὅθεν ὁ Μελέτιος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ναύπακτον, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ πνευματικῶς ὑπαγομένην εἰς αὐτόν. Τῷ 1701, γενομένης εἰρήνης, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν ἀποστολήν τινα εἰς Πελοπόννησον, ἣν ἐπιτυχῶς διεξαγαγὼν ὁ Μελέτιος ἐπανέκαμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀκριβῶς καθ' ἃς ἡμέρας οἱ ἐκ τῶν προὐχόντων τῶν Ἀθηνῶν δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ μητροπολίτου Κυρίλλου ἐζήτουν τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ. Ὁ Πατριάρχης Γαβριὴλ Γ' (1702-170.) ἀποδεχθεὶς τὴν αἴτησιν προέβη κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1703 εἰς τὴν μετάθεσιν τοῦ Μελετίου, ὅστις ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας κατώρθωσε διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ μορφώσεως καὶ τῆς ἱκανότητος νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα. Μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον τὸ πρῶτον ἤδη ἔβλεπεν ἡ Μητρόπολις Ἀθηνῶν τοιοῦτον Ἱεράρχην πεπροικισμένον διὰ μεγάλης μορφώσεως, συγγραφέα ἔξοχον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀποτελοῦντα φυσιογνωμίαν ἐξέχουσαν ἐν τῇ καθόλου ὀρθοδόξῳ Ἱεραρχίᾳ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ ὁ πεφωτισμένος Ἱεράρχης μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν καταστροφὴν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἐν Ἀθήναις. Διωρίσθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὁ Ἀθηναῖος ἱερομόναχος Καβαλλάρης διδάσκαλος τῆς Σχολῆς. Ἀθηναῖοί τινες λόγιοι κληρικοί, ὡς οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Γεώργιος Πατούσας καὶ Λιβέριος Κολλέτης, ἠσχολοῦντο περὶ τὰ γράμματα ἐν Ἑνετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ' οἱ προκαλέσαντες τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Κυρίλλου, καὶ δὴ ὁ Σωτήριχος Λατῖνος, ἐνόμισαν ὅτι ὁ νέος μητροπολίτης ἔμελλε νὰ καταστῇ ὄργανον αὐτῶν. Ἀπατηθέντες δ' ἐν τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ ἤρξαντο πολεμοῦντες τὸν σοφὸν Ἱεράρχην διὰ συκοφαντιῶν καὶ ῥαδιουργιῶν καὶ σκανδάλων.

Ὁ τότε Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (1669—1707), ὅστις ἐγκαθίδρυσε τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν τῇ παλαιᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, γράψας τῷ 1706 πρὸς τοὺς προὔχοντας τῶν Ἀθηναίων ἐμακάριζεν αὐτούς, διότι ἀπέκτησαν τοιοῦτον Ἱεράρχην *«τιμιώτατον, σοφώτατον καὶ εὐγενῆ κατά τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ὅπου τὴν σήμερον βέβαια εἰς πᾶσαν τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ὑπερβαίνει πάντας τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τὴν σοφίαν καὶ εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν»*, προέτρεπε δὲ αὐτοὺς νὰ ὁμονοήσωσιν. Ὁ Μελέτιος ὅμως ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ διὰ τὰς μὴ κατασταλείσας ἔριδας καὶ διὰ τὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες προὐκλήθησαν ἐκ τῶν τυραννικῶν καταπιέσεων τοῦ Τούρκου διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς καταστολὴν τῶν ὁποίων μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰδικὴ Πρεσβεία, ἧς ἡγεῖτο ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος. Οὗτος δὲ οὕτως εὐγλώττως παρέστησε τὰ παράπονα τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν ἀρχιευνοῦχον του σουλτανικοῦ χαρεμίου, εἰς ὃν ὑπήγοντο αἱ Ἀθῆναι, ὥστε διωρίσθη αὐτός, πρὸς γενικὴν κατάπληξιν, διοικητὴς *(βοεβόδας)* τῶν Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξεν ὅμως ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος ὑπὸ τοὺς Τούρκους Ἕλλην διοικητής, διότι οἱ ἐν Ἀθήναις Τοῦρκοι ἐξεμάνησαν κατὰ τοῦ *«ἀπίστου»* Δημητρίου Παλαιολόγου καὶ ἡμέραν τινὰ ἐφόνευσαν αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Παλαιολόγου Μπενιζέλου. Ἐκ τοιούτων ἀνωμαλιῶν ἀπογοητευθεὶς ὁ Μελέτιος ἐζήτει εὐκαιρίαν ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐδέχθη δὲ ἀσμένως παράκλησιν τῶν συμπολιτῶν του ὅπως διαδεχθῇ τὸν ἀποθανόντα μητροπολίτην Ἰωαννίνων Κλήμεντα. Καὶ ἀπῆλθε μὲν ἐξ Ἀθηνῶν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1713 ἵνα μεταβῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς Κωνσταντινούπολιν,

Digitized by Google

ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἠσθένησεν ἐν Λαρίσῃ, ἀναγκασθεὶς νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἐπὶ πολύ. Ἀφικόμενος δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρέμεινεν ἐφησυχάζων καὶ μετέχων τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ὑπέγραψε δὲ Συνοδικὸν γράμμα ἀπαγορεῦον τὰς ἁρπαγὰς τῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον ἀφιερωμάτων, ἀλλὰ ὑπὸ βαρυτέρας νόσου προσβληθεὶς καὶ μόλις τὸ 58ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἄγων ἀπέθανε τῇ 12 Δεκεμβρίου 1714. Ὁ Μελέτιος ὑπῆρξε συγγραφεὺς δοκιμώτατος, συγγράψας, ἐκτὸς ἄλλων θεολογικῶν, ἰατρικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πραγματειῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ῥητορικῆς, σπουδαιοτάτην διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τρίτομον Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, συμπληρωθεῖσαν διὰ τετάρτου τόμου ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Βενδότου. Τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν συνέγραψεν ἐν Ἀθήναις, συμπληρώσας τὸ ἔργον ἐν ἔτει 1710, ἐν μέσῳ τῶν ἀπεριγράπτων στενοχωριῶν, ἃς ὑπέστη.

Ἡ πρώτη δημοσία Σχολή. — Ὑπερμεσοῦντος τοῦ 1713 ἐξελέγη νέος μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ *Ἰάκωβος Β'* (1713-1734), θεοσεβὴς μέν, πρᾶος καὶ ἀνεξίκακος καὶ ἐλεήμων, ἀλλὰ παιδείας ἄμοιρος, ποιμάνας τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο περίπου ἔτη ἐν εἰρήνῃ. Ἐπ' αὐτοῦ πρῶτος ᾠκοδόμησε Σχολὴν ἐν Ἀθήναις ὁ Ἀθηναῖος ἱερομόναχος Γρηγόριος Σωτηριανός, ὅστις γενόμενος ὕστερον μητροπολίτης Μονεμβασίας ἐξησφάλισε τὴν Σχολὴν διὰ Πατριαρχικοῦ Σιγιλλίου γράμματος (1728), ἀφιερώσας εἰς αὐτὴν καὶ τὴν ἰδίαν βιβλιοθήκην ἐξ ἑξακοσίων τόμων. Ἡ Σχολὴ προήχθη εἰς ἀκμήν, ἀποκτήσασα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, διδασκάλους τὸν ἱερομόναχον Παΐσιον καὶ τὸν Ἀγάπιον Βουλυσμᾶν ἐξ Ἰθάκης, φίλον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας Πάτμου Μακαρίου. Ὁ Παΐσιος ἐχρημάτισε καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς. Ἐγένετο δὲ ὁ Ἰάκωβος Β' ἱδρυτὴς τῆς ἐν Πόρῳ Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, οἰκοδομήσας αὐτὴν μετὰ θεραπείαν ἐκ λιθιάσεως, καὶ κατώρθωσεν ὅπως αἱ Μοναὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτὸς τῆς Πεντέλης, περιέλθωσι καὶ πάλιν ὡς ἐνοριακαὶ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν (1716) διὰ Πατριαρχικοῦ Σιγιλλίου τοῦ Ἱερεμίου Γ' (1716-1726). Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ Γ' εἶχον ὑπαχθῇ αἱ Μοναὶ αὗται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, πλὴν τῆς Μονῆς Πεντέλης, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Δ' (1711-1713), ἐν μέσῳ τῶν προκληθεισῶν ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Μελετίου ἀνωμαλιῶν, εἶχον κηρυχθῇ πάλιν Σταυροπηγιακαί, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐκηρύχθη Μετόχιον τῆς Μονῆς Πεντέλης. Διὰ τῆς πράξεως τοῦ Ἱερεμίου Γ' πᾶσαι αἱ Μοναί, πλὴν τῆς τῆς Πεντέλης, ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ὁ δὲ ναὸς τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἐκηρύχθη ἐνοριακός. Ὁ ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος μητροπολίτης Ἰάκωβος εἰς βαθὺ καταντήσας γῆρας παρῄτησε τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον, ἵνα ἐφησυχάσῃ, ἐζήτησε δὲ παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ εἰδικὸν συγχωρητικὸν γράμμα εἴ τι ὡς ἄνθρωπος ἐπλημμέλησε. Διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ *Ζαχαρίας* (1734-1740) μόλις ἐπὶ ἑξαετίαν ἀρχιερατεύσας, διότι ἀπέθανεν ἐκ λοιμικῆς νόσου, ἣν αὐτὸς ἔκ τινος περιοδείας μετέδωκεν εἰς Ἀθήνας. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καλῶν ἔργων του, ὁ προώρως ἐκλιπὼν Ἱεράρχης προὐκάλεσε Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν γράμμα τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου ΣΤ' (1734-1740 τὸ α') ἐν ἔτει 1737, δι' οὗ ἐκανονίζοντο ἐπὶ τὸ μετριώτερον τὰ τῆς προικοδοσίας τῶν Ἀθηναίων. Ὁ διαπρεπὴς Ἀθηναῖος κληρικὸς Ἐφραίμ, ὁ κοσμήσας ὕστερον τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον Ἱεροσολύμων (1766-1771), μετ' ἄλλον Ἀθηναῖον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων, τὸν Παρθένιον Γερένην (1737-1766), ὅστις ἐν Ἀθήναις ἀπέθανεν, ἔγραφεν ἐκ Πάτμου περὶ τοῦ Ζαχαρίου, ***«ἐν τούτῳ οἶδα ὅτι κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα οὐκ ἔστιν εὑρεῖν τοῦ ἀναπαυσαμένου καὶ τὸν μακάριον ὕπνον ὑπνώσαντος βελτίονα καὶ φιλόθεον»***.

Ἄνθιμος Ε' καὶ Βαρθολομαῖος. — Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ζαχαρίαν μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Ἄνθιμος Ε'* (1741—1763), ἐκ Δημητσάνας καταγόμενος, ἦτο μόλις 25 ἐτῶν, ὅτ' ἐξελέγη τῇ 4 Ἰανουαρίου 1741· ὅθεν ὑπὸ φιλομαθείας κινούμενος κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξίν του ἐφοίτα εἰς τὸ δημόσιον σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ διαπρεπὴς θεολόγος Βησσαρίων Ροῦφος, ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ ὁ ἐκ Λήμνου ἱερομόναχος Κοσμᾶς, ἀμφότεροι μαθηταὶ τοῦ Μακαρίου Πατμίου, ὁ ἐκ Δημητσάνης Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος καὶ ἄλλοι, μορφώσαντες πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς διεκρίθησαν ὁ Γρηγόριος Γαλανὸς († 1797), μητροπολίτης Σβορνικίου τῆς Βοσνίας καὶ εἶτα Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, καὶ ὁ διάσημος Δημήτριος Γαλανὸς ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὅστις διέπρεψεν ἐν Ἰνδίαις ὡς φιλόσοφος καὶ ἐρευνητὴς τῆς διδασκαλίας τῶν Βραχμάνων. Ὁ Δημήτριος Γαλανὸς δὲν ἐλησμόνησε τὴν πατρίδα μακρὰν αὐτῆς ζῶν, ἀφιέρωσε δὲ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ἐν ἔτει 1754 ἐξερράγη αἱματηρὰ στάσις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ διοικητοῦ *(βοεβόδα)* τῆς πόλεως, διότι φαίνεται, ὅτι οὗτος, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ πασᾶ τῆς Χαλκίδος, ἐπέβαλε βαρυτάτας φορολογίας ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος κατὰ διαταγὴν τοῦ πασᾶ συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη, κατορθώσας δὲ ν' ἀποφυλακισθῇ διὰ πληρωμῆς λύτρων καὶ παραλαβών τινας τῶν προὐχόντων μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπέτυχε ν' ἀπογορευθῇ πᾶσα ἐπέμβασις τοῦ πασᾶ εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὰ ἴδια ἐπανέκαμψεν ὁ Ἄνθιμος μετὰ νέου διοικητοῦ ἐν ἔτει 1760. Μόλις δὲ πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν εὐδόκιμον ἀρχιερατείαν ἐτελεύτησεν ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος ἐν Λεβαδείᾳ τῇ 12 Ἰανουαρίου 1764.

Ἀντίθετος ὑπῆρξε πρὸς αὐτὸν ὁ μητροπολίτης *Βαρθολομαῖος* (1764—1780), ἀνὴρ δραστήριος καὶ πολυπράγμων, ἐλθὼν κατ' ἀρχὰς εἰς προστριβὰς καὶ πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὅπερ κατέθλιψε διὰ φορολογιῶν, καὶ πρὸς τὰς τουρκικὰς Ἀρχάς. Ἕνεκα δὲ τοιούτων προστριβῶν ἐσυκοφαντήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του διά τινος προσποιουμένου τὸν δερβίσην τυχοδιώκτου, ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν Ἐνετῶν· ὅθεν συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τῶν ἐκμανέντων ἐναντίον αὐτοῦ Τούρκων. Μόλις δὲ διὰ πολλῶν χρημάτων πρὸς τὸν πασᾶν Εὐρίπου κατώρθωσε ν' ἀπαλλαγῇ. Μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως ἀποκρούσῃ νέας καθ' ἑαυτοῦ ῥαδιουργίας παρὰ ταῖς τουρκικαῖς Ἀρχαῖς, διενοήθη ν' ἀνατρέψῃ τὸν ἐπιφανῆ Πατριάρχην Σαμουὴλ Χαντζερῆν (1763-68, 1773-74) διὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μ. Βεζύρου Μεχμέτ, ἀλλὰ διετάχθη ὑπὸ τούτου νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας. Τοῦτο δὲ ἔπραξεν, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταβάντος ἐναντίον αὐτοῦ Νικολάου Λατίνου, ἐναντίον τοῦ βοεβόδα Ἀθηνῶν Ἀβδίμπεη. Συνοδευόμενος ὑπὸ Τούρκου ὑπαλλήλου ἐντεταλμένου ὑπὸ τοῦ Μ. Βεζύρου νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ του, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας, ὁ δὲ Ἀβδίμπεης τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπισημότητος, διατάξας τοὺς μουσικοὺς νὰ συνοδεύσωσιν αὐτὸν μέχρι τῆς κατοικίας του. Ἔκειτο δὲ ἡ κατοικία τοῦ μητροπολίτου κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν περίοδον ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὕρηται ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐν τῷ χώρῳ ἐκείνῳ εὑρίσκετο τότε Μετόχιον τῆς Μονῆς Καισαριανῆς ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτοῦ περικλεῖον καὶ δύο ναούς, τὸν τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τὸν τῆς Παναγίας Γοργοπήκου (Γοργοεπηκόου), τὸν νῦν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου. Διότι ἡ παλαιὰ κατοικία τοῦ μητροπολίτου παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Διονυσίου εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ παθοῦσα ἐκ σεισμοῦ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Ἀθηναίων ἐν ἔτει 1691. Ὁ μητροπολίτης Βαρθολομαῖος ἰδίαις δαπάναις ἐπεσκεύασε τὴν νέαν μητροπολιτικὴν κατοικίαν ἐν ἔτει 1767. Ὁ Πατριάρχης Σαμουὴλ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀνεγνώρισεν ὡς Σταυροπηγιακὴν τὴν ἐν Πειραιεῖ περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱδρυθεῖσαν Μονὴν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, μικρὸν δὲ πρότερον (1763) ἔλυσε διαφοράν τινα μεταξὺ τῶν Μητροπόλεων Ἀθηνῶν καὶ Κορίνθου περὶ δύο χωρίων. Ταυτοχρόνως παρεχωρήθη εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Σινᾶ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς Μετόχιον, ὁ παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων. Ὑπὸ τῶν Σιναϊτῶν ᾠκοδομήθη καὶ ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, πολιούχου τῆς Μονῆς Σινᾶ, ὅστις πρό τινων δεκαετηρίδων ἐγένετο ναὸς ἐνοριακός.

Ἀθηναῖοι νεομάρτυρες. — Ὁ μητροπολίτης Βαρθολομαῖος κατὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπανάστασιν τῇ ὑποκινήσει τῶν Ρώσων, καθ' ἣν πολλὰ ἔπαθε καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ κατ' ἀρχὰς εἰς Λεβάδειαν, εἶτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι κατηγορεῖτο ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ ἁρματωλοῦ Ανδρούτσου. Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ συνελήφθη ὁ ἀγαθὸς καὶ εὐσεβὴς Ἀθηναῖος κηπουρὸς Μιχαὴλ Πακνανᾶς, ὅστις κατεδικάσθη ἀδίκως εἰς θάνατον, διότι κατηγορήθη ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστατῶν. Ὁ Τοῦρκος καδῆς προέτεινεν εἰς αὐτὸν ν' ἀρνηθῇ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν ὅπως ἀποφύγῃ τὸν θάνατον. Ὁ Μιχαὴλ μετ' ἀποτροπιασμοῦ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ἤκουσεν ἀταράχως ὅτι ἔμελλε ν' ἀποκεφαλισθῇ. Ὁδηγηθεὶς εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης ἐγονυπέτησε καὶ κλίνας τὸν αὐχένα ἀνέμενε χαίρων τὸν θάνατον ὡς νέαν ζωήν. Ὁ Τοῦρκος δήμιος ἐκτύπησεν αὐτὸν εἰς τὸν λαιμόν, χωρὶς ν' ἀποκόψῃ τὴν κεφαλήν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἐκ δειλίας ἠδύνατο νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμόν. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶπε πρὸς αὐτὸν ***«κτύπα διὰ τὴν πίστιν»***. Πάλιν ὁ δήμιος ἐλαφρῶς ἐπλήγωσεν αὐτόν, περιμένων νὰ μεταβάλῃ γνώμην, ἀλλ' ἐκεῖνος μεγαλοφώνως ἔκραξε *«κτύπα διὰ τὴν πίστιν»* καὶ ὁ δήμιος θορυβηθεὶς ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ νεομάρτυρος. Ἐν τῷ πρώτῳ κίονι τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀλυμπιείου ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἐπιγραφικὸν χάραγμα: *«1771, Ἰουλίου 9, ἀπεκεφαλίσθη ὁ Πακνανᾶς Μιχάλης»*. Μετὰ τετραετίαν, τῇ 5 Φεβρουαρίου 1775, ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον καὶ ἕτερος Ἀθηναῖος, ὁ Ἀντώνιος, ὅστις κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπό τινος Τουρκαλβανοῦ, ἐπωλήθη ἐπανειλημμένως εἰς δύο Τούρκους προσπαθήσαντας νὰ ἐξισλαμίσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἀντώνιος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἀναγνωρισθεὶς ὑπό τινος τῶν εἰρημένων Τούρκων κατηγγέλθη ὅτι ὑπῆρξέ ποτε μουσουλμᾶνος. Τὸ ζήτημα ἔφθασε μέχρι τοῦ Σουλτάνου Χαμὶτ Α' (1774-89), ἐπειδὴ ὁ Μ. Βεζύρης προσεπάθει ν' ἀθωώσῃ τὸν νεαρὸν Ἀθηναῖον Χριστιανόν. Ὁ Σουλτᾶνος ὅμως ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, καθ' ἣν ὁ Ἀντώνιος ὤφειλε νὰ δεχθῇ τὸν ἰσλαμισμὸν ἢ τὸν θάνατον. Ὁ νεομάρτυς προὐτίμησε τὸ δεύτερον.

Ὑπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ Χασεκῆ. — Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ μητροπολίτου ἔμεινεν ἀποίμαντος. Ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰ ἔτη 1772 καὶ 1773 ἔξαρχοι εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ παραμυθίαν τῶν Ἀθηναίων, πρὸς εἴσπραξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων καὶ πρὸς ἐξέτασιν τῶν κατὰ τοῦ Βαρθολομαίου αἰτιάσεων. Ὑπάρχει δέ τις πληροφορία, μὴ δυναμένη ὅμως ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, παυθέντος τοῦ μητροπολίτου Βαρθολομαίου, ἐξελέγησαν δύο ἄλλοι μητροπολῖται Ἀθηνῶν, ὁ Νεόφυτος, παραιτηθεὶς τῷ 1774, καὶ ὁ Γαβριήλ· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Βαρθολομαῖος κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1776 ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ, ἔχων μάλιστα μεθ' ἑαυτοῦ ὡς γραμματέα καὶ διδάσκαλον τὸν Ἀθανάσιον Κύπριον, ὡς ἐν ἐνεργείᾳ μητροπολίτης Ἀθηνῶν, τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ διδάσκαλος Ἀθανάσιος ἐγένετο ὕστερον

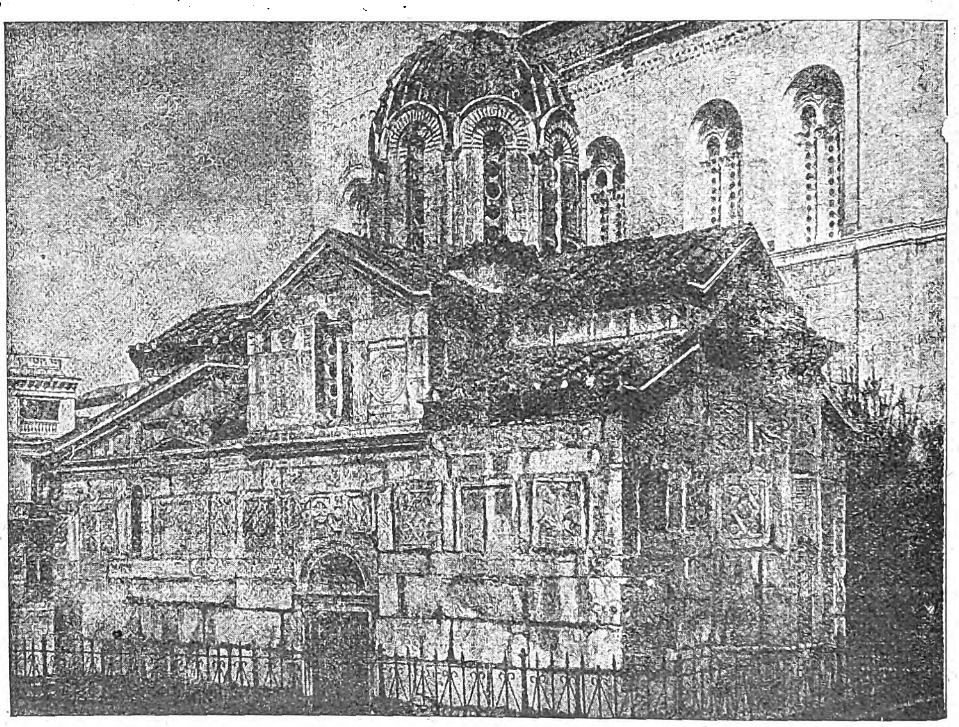

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου (Γοργοεπηκόου) ὡς εἶνε σήμερον.

Digitized by Google

μητροπολίτης Νικομηδείας καὶ ἐν ἔτει 1821 ὑπέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τοῦ Γρηγορίου Ε′ καὶ ἄλλων Ἱεραρχῶν μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ ἐγκωμιάσας αὐτοὺς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐπληροφόρησεν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος «ἔτι νέος ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἐκήρυττε τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐν Ἀθήναις, ἐξηγῶν πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Δημοσθένους καὶ τούτου τοὺς λόγους καὶ τὸ ὕψος τῆς ἁπλότητος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ μεγάλου τῶν Ἀρεοπαγιτῶν διδασκάλου καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας καθηγητοῦ» καὶ *«παρ' ὀλίγον ἐξεσχίσθη ἐν Ἀθήναις σπεύδων νὰ εἰρηνεύσῃ δύο διαφερομένας φατρίας»*. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ Γρηγόριος Ε′ εἶχε σπουδάσει ἐπὶ διετίαν ἐν Ἀθήναις, ἔχων ὡς διδάσκαλον τὸν ἱεροκήρυκα Ἀθηνῶν Δημήτριον Βόδαν. Ὁ μητροπολίτης Βαρθολομαῖος διῆλθε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχιερατείας του ἐν Ἀθήναις, ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτων καὶ τραγικωτάτων ἀνωμαλιῶν, τὸ μὲν ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἀλβανῶν, τὸ δὲ ἐκ τῆς τυραννίας τοῦ ἀπὸ τοῦ 1775 καταλαβόντος τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθηνῶν Χατζῆ Ἀλῆ Χασεκῆ, τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχὰς μὲν περιεποιήθη, ἀλλ' ὕστερον ἐπολέμησε μετὰ τῶν καταδυναστευομένων Ἀθηναίων. Ἑβδομηκοντούτης τὴν ἡλικίαν ἡγήθη πρεσβείας Ἀθηναίων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐναντίον τοῦ Χασεκῆ, ὃν κατώρθωσε τέλος ν' ἀπομακρύνῃ ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπιστρέφων ὁ γέρων μητροπολίτης εἰς τὴν ἕδραν, ἠσθένησε κατὰ τὸν πλοῦν καὶ παρέμεινεν ἐν Χίῳ, ὀλίγους δὲ μῆνας μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πολλῆς τῆς στοργῆς, διότι ἀπήλλαξε τὴν πόλιν τοῦ ἀνθρωπομόρφου τέρατος Χασεκῆ, ἐτελεύτησε τὸν βίον ἐν τέλει τοῦ 1781.

Τὸν Βαρθολομαῖον διεδέχθη ὁ *Βενέδικτος* (1781—1785), ὅστις παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μῆνάς τινας μετὰ τὴν ἐκλογήν του, συνυπογράψας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1781 Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ Δ′ (1780—1785) προσηλοῦν τῇ Μονῇ Σινᾶ τὴν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Ταλαντίου Σταυροπηγιακὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου «*Ἱερουσαλήμ*» ἀφίκετο δὲ εἰς Ἀθήνας τῇ 14 Φεβρουαρίου 1782. Ὁ Βενέδικτος ἐστερεῖτο παιδεύσεως, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀνεθάρρησεν ἡ ἐν Ἀθήναις μερὶς τοῦ ἀπαισίου τυράννου Χασεκῆ, ὅστις καὶ πάλιν κατώρθωσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας, ὑποστηριζόμενος, δυστυχῶς, καὶ ὑπό τινων Χριστιανῶν προεστώτων, ἐπὶ τριετίαν δὲ ὅλην κατετυράννησε τοὺς δυστυχεῖς Ἀθηναίους. Ὁ μητροπολίτης Βενέδικτος ἐπὶ κεφαλῆς ἑξηκονταμελοῦς καὶ πλέον πρεσβείας Ἀθηναίων, οὐ μόνον Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ Τούρκων, μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν (1785) κατώρθωσε ν' ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν τοῦ Τούρκου τυράννου, οὗτινος τοὺς φίλους καὶ ὀπαδοὺς προεστῶτας ὁ λαὸς ἀπεδοκίμασε, ῥίψας κατ' αὐτῶν λίθον ἀναθέματος παρὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον ἐν τῇ χρησιμοποιουμένῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἱππικοὺς ἀγῶνας *(τζιρίτι)* πλατείᾳ, πρὸ τῆς πύλης τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἐν ᾗ ἐσχηματίσθη σωρὸς λίθων τοῦ ἀναθέματος. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη καὶ ἡ ἐξέγερσις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς τυραννίας ἐστοίχισεν εἰς τὸν καλὸν Ἱεράρχην τῶν Ἀθηνῶν τὸν θρόνον. Διότι τὸ Πατριαρχεῖον, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκομένου τυράννου Χασεκῆ, προέτρεψε τὸν Βενέδικτον νὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν, ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠρνήθη, καθῃρέθη τοῦ ἀξιώματος καὶ ἐξωρίσθη εἰς Ἅγιον Ὄρος ἐν ἔτει 1785.

Δυστυχῶς εἰς τὴν ἀδικωτάτην ταύτην πρᾶξιν, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἀνέδειξε τὸν παθόντα Ἱεράρχην, συνήργησεν ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριαρχείου *Ἀθανάσιος* († 7 Σεπτεμβρίου 1799), ὅστις ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Ἦτο δὲ λόγιος κληρικός, εἰδήμων τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, εὔγλωττος δὲ καὶ εὐφραδὴς ῥήτωρ. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀπέκρουσαν αὐτὸν ὡς ὄργανον τοῦ Χασεκῆ, ἤρξατο δὲ σφοδρὸς ἀγὼν καὶ ἐμφύλιος, αἱματηρὸς πολλάκις, πόλεμος, μεταξὺ τῆς φιλα φρονούσης τῷ Χασεκῇ μερίδος καὶ τῶν ἀντιθέτων. Ὁ Ἀθανάσιος ἐπιβραδύνας τὴν ἄφιξίν του εἰς Ἀθήνας, ἠναγκάσθη, μόλις ἀφικόμενος, νὰ μεταβῇ εἰς Λεβάδειαν. Καὶ ἐτόλμησε μὲν νὰ ἔλθῃ πάλιν εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ Βενεδίκτου κατώρθωσαν νὰ ἐξωσθῇ μὲν εἰς Ἅγιον Ὄρος ὁ Ἀθανάσιος, ν' ἀποκατασταθῇ δὲ εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ὁ κανονικὸς μητροπολίτης Βενέδικτος, ὅστις ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας τῇ 22 Νοεμβρίου 1787. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Χασεκῆ, ὅστις πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ὁριστικῶς κατεστράφη, διότι ἀπέθανεν ἡ εὐνοοῦσα αὐτὸν σουλτάνα Ἀσμὰ (1788). Οἱ Ἀθηναῖοι ἠλάλαξαν ἐκ τῆς χαρᾶς, διότι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν τοῦ τυράννου, ἀλλ' οὗτος κατορθώσας διὰ πολλῶν χρημάτων ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ ἀρχιναυάρχου Χασὰν πασᾶ, δι' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι κατεπολέμουν τὸν Χασεκῆν, πρὸς κατάπληξιν αὐτῶν ἐπεφάνη καὶ πάλιν εἰς Ἀθήνας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1789 παντοδύναμος δυνάστης, φέρων τὸν τίτλον τοῦ φρουράρχου. Οἱ φίλοι αὐτοῦ, μόλις μαθόντες τὴν ἐπικειμένην ἄφιξίν του, ἤρξαντο ἀντεκδικούμενοι τοὺς ἀντιθέτους, συλλαβόντες δὲ καὶ τὸν μητροπολίτην Βενέδικτον ἐνέκλεισαν ἐν τῇ κατοικίᾳ του καὶ ἐφύλαττον αὐστηρῶς. Ἀλλ' ὁ Βενέδικτος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς Λεβάδειαν. Τὴν ἄφιξιν τοῦ ἀνθρωπομόρφου τέρατος Χασεκῆ συνώδευσε καὶ ἐπιδημία πανώλους, ἀποδεκατίσασα τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ὁ τύραννος ἔστησεν ἀγχόνην διὰ τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ Ἕλληνας καὶ Τούρκους, καί, ἀφοῦ πολλοὺς μέν, εἴτε δι' ἀγχόνης εἴτε δι' ἄλλων τρόπων, ἐθανάτωσε, πολλοὺς δ' ἐμαστίγωσε καὶ κατεβασάνισε, συνεκάλεσε τοὺς ἄνδρας τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων, κληρικοὺς καὶ λαϊκούς, φίλους καὶ ἐχθρούς, καὶ ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἐζήτησε νὰ ὑπογράψωσι χρεωστικὴν ἀλληλέγγυον ὁμολογίαν 400.000 γροσίων, καταβλητέων πρὸς αὐτόν. Ἀφοῦ δὲ ὑπεγράφη ἡ ὁμολογία καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ καδῆ, ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ εἰσεπράχθη τὸ ποσὸν εἰς χρήματα καὶ εἰς ἔλαιον. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ καταβάλωσί τι ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς, μαστιγούμενοι ἀνηλεῶς καθ' ἑκάστην. Ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ αἱ γυναῖκες, ὧν οἱ ἄνδρες κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσι, μαστιγούμεναι καὶ αὗται ἀνηλεῶς καθ' ἑκάστην. Ἀλλὰ καὶ παῖδες ἐφυλακίσθησαν, διδόμενοι ὡς ἐνέχυρα ὑπὸ δυστυχῶν γονέων, μέχρις οὗ ἐξοικονομήσωσι ποσόν τι. Κτήματα ἀκίνητα, κοσμήματα, σκεύη, ἐδόθησαν ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς, πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ ποσοῦ. Κυριακήν τινα, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον τοὺς ἐκκλησιαζομένους τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκ τῷ ναῷ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου, εἷς Τοῦρκος στρατιώτης ἀπήγαγεν εἰς τὴν φυλακὴν μαστιγῶν ἀνηλεῶς καὶ τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένον τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ κρατοῦντα τὸ θυμιατόν! Ἡ ἀπαισία αὕτη πρᾶξις συνεκίνησε καὶ τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐγένοντο θεαταὶ αὐτῆς. Ἅπας ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθεν εἰς ἀνεκδιήγητον ἀθλιότητα καὶ ἀπόγνωσιν. Ὡς ἦτο δὲ ἑπόμενον, ὁ τύραννος Χασεκῆς, διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλων του, ἐπίεσε τὸ Πατριαρχεῖον ἵνα ἐξώσῃ πάλιν τὸν μητροπολίτην Βενέδικτον καὶ ἐπαναγάγῃ τὸν ἐπείσακτον Ἀθανάσιον. Μόλις ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας ἐν τέλει τοῦ 1789 τὰ σχετικὰ Πατριαρχικὰ γράμματα, διωρίσθη μὲν τοποτηρητὴς τοῦ Ἀθανασίου ὁ ἐν Ἀθήναις διαμένων Ἐπίσκοπος Κορωνείας, ὁπλοφόροι δὲ Τοῦρκοι συλλαβόντες τὸν περιηγούμενον ἀνὰ τὰ χωρία κανονικὸν μητροπολίτην Βενέδικτον ἐνέκλεισαν σιδηροδέσμιον εἰς τὴν εἱρκτήν. Ἀλλ' αἴφνης, κατὰ θείαν δίκην, τὸ Πατριαρχεῖον, διορθοῦν τὴν ἕνεκα τῆς τουρκικῆς πιέσεως γενομένην ἀδικίαν, κατώρθωσεν ὥστε τῇ ἐπεμβάσει τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας ἐν Κωνσταντινουπόλει νὰ καθαιρεθῇ μὲν καὶ ἀφορισθῇ ὁ Ἀθανάσιος, ν' ἀποκατασταθῇ δὲ ὡς μόνος μόνιμος καὶ κανονικὸς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ Βενέδικτος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τύραννος Χασεκῆς ἔθηκε χεῖρα καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Ἀθήναις Μετοχίων, τοῦ Σιναϊτικοῦ καὶ τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ, σκοπῶν νὰ καταλάβῃ καὶ τὰς Μονάς, παρεχωρήθη ἡ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Καισαριανῆς εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν ἀντὶ 3.250 γροσίων χρέους αὐτῆς, ὅπερ ἐπλήρωσεν εἰς τὸν ἄπληστον Χασεκῆν, καὶ διὰ Σιγιλλίου γράμματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου Ζ′ (1789 - 94 τὸ α′) προσηρτήθη εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τῇ Ἁγιωτάτῃ Μητροπόλει Ἀθηνῶν, ὡς κτῆμα αὐτῆς ἀναφαίρετον. Δυστυχῶς οἱ διάδοχοι τοῦ Βενεδίκτου ἀφῆκαν αὐτὴν νὰ καταρρεύσῃ. Τὰ δὲ πολύτιμα μεμβράνινα χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῆς ἐδωρήθησαν ἢ ἐπωλήθησαν εἰς Ἄγγλους, ἢ ἄλλως κατεστράφησαν. Ἡ δὲ Μονὴ Ἀσωμάτων Πετράκη ἐγένετο Βακούφιον, τεθὲν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς σουλτάνας Μιχρισάχ, μητρὸς τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ Γ′ (1779—1807) καὶ προσηρτήθη εἴς τι ἐν Κωνσταντινουπόλει πτωχοκομεῖον, ὑπὸ τὸν ὅρον ἐτησίας εἰσφορᾶς χιλίων ὀκάδων μέλιτος καὶ ἐλαίου. Ὁ τύραννος Χασεκῆς ἐξακολουθῶν τὸ ὀλοθρευτικόν του ἔργον ἥρπασεν ἢ ἠγόρασεν ἀντὶ εὐτελοῦς τιμήματος τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα τῶν πολιτῶν, ἔκτισεν ὁ ἴδιος δι' ἀγγαρειῶν ἀνάκτορα, οἷον τὸ σεράγιον, ὅπου σήμερον αἱ φυλακαὶ τοῦ παλαιοῦ στρατῶνος, καὶ ὁ ἐξοχικὸς πύργος ἐν τῷ παρὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα τοῦ Κεραμεικοῦ κήπῳ, ὅστις μέχρι σήμερον φέρει τὸ ὄνομά του, ὅπου νῦν τὸ δημόσιον δενδροκομεῖον καὶ ὁ βοτανικὸς κῆπος, καὶ ἐν γένει κατεβασάνισε τὸν λαὸν διὰ σκληρότητος ὑπερβαινούσης πᾶσαν περιγραφήν. Ἡ τυραννία του, πλήρης τραγικῶν περιπετειῶν καὶ ἐπεισοδίων, ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ τῆς καθόλου καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Περὶ τὸ 1795 τοῦ τυράννου εὑρισκομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεστάλη πρεσβεία Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων Πετράκη, Διονύσιον Πετράκην, προφασισθεῖσα ἄλλους λόγους τῆς μεταβάσεως αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Χασεκῆς μαθὼν τὸν πραγματικὸν σκοπὸν αὐτῆς προσεκάλεσε τὸν ἡγούμενον Πετράκην καί, ἀφοῦ φιλοφρόνως ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, προσέφερεν εἰς αὐτὸν καφὲν περιέχοντα δηλητήριον. Ὁ Πετράκης ἐννοήσας τοῦτο, ἀφοῦ ἔπιεν ὀλίγας σταγόνας, μόλις ἐσώθη λαβὼν ἀμέσως δραστήριον ἀντίδοτον. Τέλος μετὰ μεγάλους ἀγῶνας κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξορισθῇ ὁ τύραννος εἰς Κῶ, ἐκεῖ δὲ ἐφονεύθη ὑπό τινος Τούρκου, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Μ Βεζύρου, ἐποφθαλμιῶντος τὴν περιουσίαν του. Ἡ κεφαλή του μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξετέθη εἰς Παρμὰκ Καπί. Οὕτω δὲ αἱ Ἀθῆναι ἀπηλλάγησαν τοῦ ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην κατατυραννήσαντος αὐτὰς ἀνημέρου θηρίου.

Εἰς τὰς τραγικὰς περιπετείας τῆς τυραννίας του συμπεριελήφθη καὶ ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, ὑποστᾶσα καὶ αὐτὴ ἀνεκδιηγήτους κακώσεις. Ἀλλὰ παραδόξως πως μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ δράματος Χασεκῆ ὁ τὰ μάλιστα συντελέσας εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπ' αὐτοῦ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν σεβάσμιος μητροπολίτης Βενέδικτος, προλαβὼν νέας συμφορὰς τῆς πόλεως, εἰς ἃς ἠθέλησαν νὰ παρασύρωσιν οἱ Τοῦρκοι τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους, κατηγορήθη αὖθις καὶ ἐξώσθη τῆς ποίμνης αὐτοῦ, ἐν τέλει τοῦ 1796, μετατεθεὶς κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1801 εἰς τὴν Μητρόπολιν Βιδύνης καὶ ἀποθανὼν μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθε δὲ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ ὁ ἐπείσακτος καὶ πολυτάραχος Ἀθανάσιος, κινήσας τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἀθηναίων διά τε τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν αὐθαιρεσίαν. Ἀλλὰ τέλος ἀπέθανε τῇ 17η Σεπτεμβρίου 1799.

Διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ *Γρηγόριος Γ′* (1799—1820), ἀπαίδευτος καὶ δεσποτικός, ἀφικόμενος εἰς Ἀθήνας τῇ 29 Ἰανουαρίου 1800 καὶ παρατείνας τὴν ἀρχιερατείαν του μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς παλιγγενεσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 1808 ὁ Γρηγόριος εὑρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει συμμετέσχε τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου (1808—1827) συνυπογράψας τὴν σχετικὴν πρᾶξιν. Ὁμοίως δὲ κατὰ Ἰούνιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνυπέγραψε πρᾶξιν περὶ τῆς Ἐξαρχίας Μετσόβου.

Σχολαὶ καὶ Βιβλιοθῆκαι. — Ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας σπουδαιότατος παράγων τῆς παλιγγενεσίας ὑπῆρξεν ἡ ἐκπαίδευσις, ἣν καὶ ἐν Ἀθήναις, ὡς εἴδομεν, ἐκθύμως ἡ Ἐκκλησία ὑπεστήριξεν. Ἐκτὸς δὲ τῆς δημοσίας Σχολῆς, ἐλειτούργει ἐνταῦθα ἡ Σχολὴ τοῦ Ἰωάννου Ντέκα, Ἀθηναίου, ζήσαντος ἐν Ἐνετίᾳ, ἱδρυθεῖσα περὶ τὸ 1750. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀσωμάτων Διονύσιος Πετράκης ἀπεφάσισε νὰ συντηρήσῃ τὴν Σχολὴν ταύτην ἰδίοις ἀναλώμασιν, ὡς ἐπίτροπος καὶ ἔφορος αὐτῆς. Τῇ 1η Μαΐου 1806 συνετάχθη τὸ σχετικὸν ἔγγραφον, ὑπογραφὲν ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, δέκα ἑπτὰ μοναχῶν τῆς Μονῆς καὶ ἓξ προὐχόντων Ἀθηναίων, ἐπικυρωθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γρηγορίου, δι' οὗ ὁ Πετράκης ἔμελλε νὰ δίδῃ ἐτησίως εἰς τὴν Σχολὴν διὰ μισθὸν διδασκάλου γρόσια πεντακόσια, δεκαπέντε κοιλὰ σιτάρι, ἓν καντάρι τυρὶ καὶ ἓξ ξυστὰ ἐλαίου. Ὑπέσχετο ὡσαύτως νὰ δίδῃ εἰς δώδεκα πτωχὰ παιδιὰ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπὸ ἓξ κοιλὰ σιτάρι καὶ τὸ χαράτζι τους, ἐὰν ἐξακολουθῶσι τακτικῶς τὰ μαθήματα. Ἐν τῇ Σχολῇ Ντέκα ἐδίδαξεν ὁ ἱερομόναχος Σωφρόνιος Μπάρμπανος καὶ ὁ Ἰωάννης Μπενιζέλος, ὅστις κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον ὑπέσχετο νὰ ἐξακολουθήσῃ διδάσκων *«τὰ ἀναγκαῖα ἑλληνικὰ μαθήματα καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη»*, ἔχων ἄδειαν νὰ διακόπτῃ τὰ μαθήματα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας κατ' ἔτος. Τὸ ὑποσχετικὸν ἔγγραφον ἐπεκυρώθη κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε′, τοῦ ἐν Ἀθήναις, ὡς εἴπομεν, ἐκπαιδευθέντος. Μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τινων (1813) ὁ ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν διδάσκων ἀρχιμανδρίτης Δανιὴλ Πύρρος συνέστησε *«κῆπον βοτανικὸν μὲ 300 εἰδῶν βότανα καὶ μουσεῖον μὲ 300 εἰδῶν μέταλλα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δημητρίου Καλλιφουρνᾶ»*.

Μετὰ τὸν Γρηγόριον Γ′ μετατεθέντα εἰς τὴν Μητρόπολιν Χαλκηδόνος, μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἀνεδείχθη ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε′ *Διονύσιος Β′* (1820-1823), ὅστις κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐκόμισεν εἰς τὴν τότε κατοικίαν τοῦ μητροπολίτου (ὅπου νῦν ὁ ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ) τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς Καισαριανῆς. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Τούρκων (10 Ἰουνίου 1822) μετεκομίσθησαν εἰς αὐτὴν αἱ Βιβλιοθῆκαι Καισαριανῆς, Πεντέλης καὶ τῆς Σχολῆς Ντέκα. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὅμως τῶν Τούρκων αἱ Βιβλιοθῆκαι κατεστράφησαν. Ἀσφαλέστερον ἄσυλον ὑπῆρξεν ἡ ἐν Σαλαμῖνι Μονὴ τῆς Φανερωμένης, ἐν ᾗ διεσώθησαν καὶ κειμήλια καὶ πνευματικοὶ θησαυροὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

Τὸ τέλος τῆς τυραννίδος. — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διονυσίου (23 Μαΐου 1823) διωρίσθη ἐπὶ μικρὸν τοποτηρητὴς τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν ὁ δευτερεύων ἱεροδιάκονος καὶ συγγενὴς τοῦ ἀποθανόντος Δανιήλ, μετὰ τοῦτον δὲ τῷ 1824 ὁ Ἐπίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος. Κατὰ τὴν ἐκ νέου ὅμως πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν ὁ Ταλαντίου Ἐπίσκοπος μετέβη εἰς Αἴγιναν, παρέμεινε δ' ἐν Ἀθήναις ὁ Ἐλασσῶνος καὶ εἶτα Αἰγίνης Σαμουήλ. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἱκανοῦ μέρους τῆς Ἀττικῆς (24 Μαΐου 1827)

Digitized by Google

τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀνέθηκεν ἐξαρχικῶς τὴν ἐπιστασίαν τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν εἰς τὸν πρώην Εὐρίπου Γρηγόριον (1828), ἀλλὰ τούτου μετὰ μικρὸν ἀποβιώσαντος ἐν Χαλκίδι, τὸ Πατριαρχεῖον διώρισε Πρόεδρον τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν τὸν ἀπὸ Ἄρτης Ἄνθιμον. Οὗτος ἐξόριστος ὢν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰ Μετέωρα τῆς Θεσσαλίας, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ κατέχοντος τὰς Ἀθήνας Ρεσὶτ πασᾶ (Κιουταχῆ) ἀφέθη ἐλεύθερος, διὰ Πατριαρχικοῦ δὲ γράμματος, ἄνευ Συνοδικῆς πράξεως μεταθέσεως, ἀνετέθη εἰς τὸν Ἄνθιμον ἡ ἐπιστασία τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν· ἀλλ' οὗτος ἀπομακρυνθεὶς τῷ 1830, κατὰ διαταγὴν τοῦ Δ. Ὑψηλάντου, εἰς Ναύπλιον, ἠναγκάσθη καὶ ἐκεῖθεν νὰ φύγῃ εἰς Μ. Σπήλαιον καὶ ἀλλαχοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἦλθε πάλιν εἰς αὐτὴν ὁ τοποτηρητὴς Ἐπίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος καὶ ἀνέλαβε μετὰ τῆς δημογεροντίας τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἀπολαυούσης αὐτονομίας.

Ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐξηκολούθει νὰ κατέχῃ τὴν Ἀκρόπολιν Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τὴν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἐν Λονδίνῳ διασκέψεως τῶν Δυνάμεων (1830) ἵδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἀλλὰ τέλος τῇ 19 Μαρτίου 1833 ἀπεμακρύνθη εἰς Εὔβοιαν, οὕτω δὲ κατελύθη ὁριστικῶς ἡ τυραννικὴ κυριαρχία τῶν Τούρκων ἐν Ἀθήναις καὶ ἔληξεν ἡ μαρτυρικὴ αὕτη περίοδος τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν.

Δ') ΑΠΟ ΤΗ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ (1833 - 1926). Κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (27 Ἰουλίου 1833) ἡ Μητρόπολις Ἀθηνῶν εὑρέθη ἔχουσα ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς τὰς ἑξῆς Ἐπισκοπάς: Ταλαντίου καὶ Διαυλείας, Σαλώνων, Μενδενίτσης, Σκύρου, Θηβῶν, Νέων Πατρῶν, Ναυπάκτου (καὶ Ἄρτης, μὴ συμπεριληφθείσης ἔτι). Ἀλλὰ πότε προσετέθησαν αἱ τελευταῖαι Ἐπισκοπαὶ δὲν εἶναι κατ' ἀκρίβειαν γνωστόν. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ναυπλίῳ συνέλευσιν τῶν ἀρχιερέων πρὸς κύρωσιν τοῦ ἐπιβληθέντος ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας διοικητικοῦ καθεστῶτος ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ συνεδρίᾳ τῆς 15 Ἰουλίου 1833 ὑπεγράφη «ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος, Τοποτηρητὴς Ἀθηνῶν», ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνεδρίᾳ «ὁ Ἀθηνῶν καὶ Λεβαδείας Ἄνθιμος», ὅστις φαίνεται ἀπουσίαζε τὴν προτεραίαν, ὠνομάσθη δὲ τῷ ἔτει ἐκείνῳ Ἐπίσκοπος Εὐβοίας, οὐδὲ διῴκησεν ἐπὶ πολύ, πράγματι τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν.

Ταύτην διῴκει ὡς Τοποτηρητὴς ὁ Ἐπίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος Μεταξᾶς, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Νοεμβρίου 1762, μετὰ δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ εἰσήχθη εἰς τὴν Μονὴν Πεντέλης, ἐν ᾗ καὶ διδάσκαλος ἐχρημάτισε, χειροτονηθεὶς Διάκονος τῇ 7 Αὐγούστου 1792. Προσκληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ θείου του μητροπολίτου Καισαρείας Γρηγορίου, παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα, μεθ' ὃ προσελήφθη ὡς ἀρχιδιάκονος ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ταλαντίου Γαβριήλ, ὃν καὶ διεδέχθη τῷ 1803. Ἡ ἐπισκοπικὴ καὶ ἐθνικὴ αὐτοῦ δρᾶσις ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ πρὸ τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, πολὺ δὲ περισσότερον κατ' αὐτήν. Διότι ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος Μεταξᾶς ὑπῆρξεν εἷς τῶν μεγάλων ἀγωνιστῶν Ἱεραρχῶν, ἐνεργῶς συμμετασχὼν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἐν διαρκείᾳ τῆς Ἐπαναστάσεως προσέθηκεν εἰς τὸν τίτλον αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦ Ἐπισκόπου Θερμοπυλῶν (1823), διηύθυνε δὲ τὰς Ἐπαρχίας Πάρου καὶ Νάξου (1824) καὶ δὶς τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν ὡς τοποτηρητής. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην τῇ 19 Δεκεμβρίου 1824 ἔγραψε πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς Μονῆς Πετράκη Διονύσιον, παραινῶν τοὺς μοναχούς, ὅπως ἐκπληρῶσιν ἐπιμελῶς τὰ καθήκοντα αὐτῶν καὶ ἐργάζωνται ἀόκνως τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς πρὸς παραδειγματισμὸν καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν. Ἦτο δὲ ὁ ἴδιος παράδειγμα ἀρετῆς, ἔργῳ μὲν καὶ λόγῳ ταύτην διδάσκων, διακρινόμενος δ' ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ θείου κηρύγματος καὶ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων. Ἐλλογιμώτατος δὲ ὢν ἐδημοσίευσε καὶ συγγράμματα διάφορα, ἐν οἷς καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγίας Φιλοθέης. Παραστάς, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὴν ἐν Ναυπλίῳ συνέλευσιν τῶν Ἀρχιερέων, πρὸς ἀνακήρυξιν τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, ὡς Τοποτηρητὴς Ἀθηνῶν, διωρίσθη καὶ ἀναπληρωματικὸν μέλος τῆς πρώτης Ἱερᾶς Συνόδου τῆς νέας Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δέ, κατὰ τὴν τότε διαρρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, κατηργήθησαν μὲν αἱ ὑπάρχουσαι 48 Μητροπόλεις καὶ αἱ ὑπ' αὐτὰς ὑπαγόμεναι Ἐπισκοπαί, ἱδρύθησαν δ' ἐν Ἑλλάδι διὰ Διατάγματος τῆς 3 Ἀπριλίου 1833 μόνον δέκα μόνιμοι (ἐκτὸς τῶν προσωρινῶν) Ἐπισκοπαί, συμφώνως πρὸς τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν τοῦ Κράτους, ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος ὠνομάσθη Ἐπίσκοπος Ἀττικῆς. Ἀλλὰ τῇ 6 Σεπτεμβρίου 1834 ἀνεκηρύχθησαν αἱ Ἀθῆναι πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τῇ δὲ 1 Δεκεμβρίου 1834 ὁ Βασιλεὺς Ὄθων καὶ ἡ Κυβέρνησις μετῴκησαν ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἁπλῆς Ἐπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς εἰς περίοδον μεγάλης ἀκμῆς. Δυνάμει δὲ τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, διὰ Διατάγματος τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1850 ὁ Ἐπίσκοπος Ἀττικῆς *Νεόφυτος* ὠνομάσθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ὡρίσθη ὡς μόνιμος Πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τελευτήσας τὸν βίον πλήρης ἡμερῶν τῇ 29 Δεκεμβρίου 1861, μετὰ λαμπρὰν ποιμαντορικὴν δρᾶσιν. Εἰς διαδοχὴν αὐτοῦ ἐκλήθη ὁ πρώην Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς, εἶτα δὲ Πατρῶν Ἐπίσκοπος *Μισαὴλ Ἀποστολίδης* (1861-1862) ἐπί τινας μόνον μῆνας ποιμάνας τὴν Ἐκκλησίαν Ἀθηνῶν, εἶτα δὲ τῇ 8η Αὐγούστου 1862 ἕτερος ἐπιφανὴς κληρικός, μετατεθεὶς ἐκ τῆς Ἐπισκοπῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὁ *Θεόφιλος* (1862-1873), ἐκ Πατρῶν ὁρμώμενος, ἐκπαιδευθεὶς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ προστασίᾳ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ († 1826), οὗτινος καὶ Διάκονος ἐχρημάτισε, διακριθεὶς δὲ καὶ κατὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ δρᾶσιν. Ἐπὶ ἑνδεκαετίαν ἀρχιερατεύσας ἐν Ἀθήναις, ἐν ἐποχῇ μεγάλων ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ Ἔθνους, ἀνεδείχθη πολλάκις ἄγγελος εἰρήνης ἐν μέσῳ τῶν διαπληκτιζομένων. Ὅ,τι δὲ κατ' ἐξοχὴν αὐτὸν ἐχαρακτήρισεν ὑπῆρξεν ἡ ἀρετὴ τῆς ἐλεημοσύνης. Τὸν Θεόφιλον διεδέχθη ὁ *Προκόπιος Α'* Γεωργιάδης (1874 - 1889), ἐπὶ δεκαπενταετίαν ἀρχιερατεύσας.

Ἐποχὴ ἀκμῆς καὶ ἀναπτύξεως.—Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐλαμπρύνετο ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς ἱδρύσεως νέων ναῶν, καίτοι, δυστυχῶς, ἱκανοὶ τῶν παλαιῶν ναῶν, σωζόμενοι τότε, κατὰ τὴν ρυμοτόμησιν τῆς πόλεως ἢ κατεστράφησαν ἢ μετεποιήθησαν. Ὡς μητροπολιτικὸς ναός, πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐχρησίμευεν ὁ τῆς ἁγίας Εἰρήνης. Ἠκούετο δὲ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν Ἀθηνῶν τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου παρὰ διαπρεπῶν κληρικῶν, ἰδίως τοῦ Νεοφύτου Βάμβα († 1855), τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων († 1857), τοῦ Διονυσίου Λάτα, εἶτα ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου († 1894), τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἶτα ἀρχιεπισκόπου Σύρου († 1882) ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη († 1905), πολλοὺς καὶ ἱκανωτάτους περὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἀναδείξαντος μαθητάς, οἵτινες καὶ μετὰ τὴν ρῆξιν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐξηκολούθησαν εὐδοκιμώτατα ἐργαζόμενοι εἴτε ἐν Ἀθήναις εἴτε ἀλλαχοῦ. Μεγάλως ὡσαύτως συνετέλουν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πνευματικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἥ τε Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ Ριζάρειος Σχολὴ διὰ τῶν καθηγητῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποφοιτώντων. Ἡ δ' ἐξύψωσις τοῦ ἀξιώματος τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἐν τῇ συντελουμένῃ ταύτῃ ἀναπτύξει τῆς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξεν ἀνάλογος πρὸς τὴν πρώτην θέσιν, ἣν οὗτος κατέλαβεν ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς Ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τοῦ Κράτους. Ὁ περὶ τῶν Ἐπισκόπων καὶ Ἐπισκοπῶν Σ' νόμος τοῦ 1852, διὰ νέας διαρρυθμίσεως τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὥρισε μίαν Μητρόπολιν, τὴν τῶν Ἀθηνῶν, δέκα Ἀρχιεπισκοπὰς τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τῶν Νομῶν καί, πρὸς τούτοις, δέκα τρεῖς Ἐπισκοπάς. Εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας Ἐπαρχίας προσετέθησαν καὶ αἱ τῶν προσαρτηθεισῶν νέων χωρῶν, τῆς Ἑπτανήσου, Θεσσαλίας καὶ ἐν μέρει τῆς Ἠπείρου.

Ἡ παλαιὰ κατοικία τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἐν τῷ Μετοχίῳ τῆς Καισαριανῆς ἐγκατελείφθη κατὰ τὴν νέαν περίοδον. Ἐπ' αὐτῆς ἐκτίσθη ὁ μεγαλοπρεπὴς Μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου παρὰ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου, ὅστις μετωνομάσθη ναὸς τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἀπετέθη καὶ τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', ἀνακομισθὲν ἐκ Ρωσίας ἐν ἔτει 1871. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1892 δὲν εἶχε μόνιμον κατοικίαν ὁ Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν, οὐδ' ἡ Ἱ. Σύνοδος μόνιμον αἴθουσαν συνεδριάσεων. Ἀλλ' ὁ μετὰ τὸν Προκόπιον μεγαλοπράγμων μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Γερμανὸς Καλλιγᾶς* (1889—1896), ἐκτὸς ἄλλων κτισμάτων, ἀνῳκοδόμησε μὲν τὸν παλαιὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τῆς Μονῆς τῆς ὁσίας Φιλοθέης, πέριξ δὲ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ χώρου ᾠκοδόμησε καὶ κατοικίαν ἀξιοπρεπῆ τοῦ ἑκάστοτε Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν καὶ Γραφεῖα μετ' αἰθούσης συνεδριάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἀνέγραψε δ' ἐπὶ μαρμάρου καὶ σχετικὸν πρὸς τὴν ὁσίαν Φιλοθέην ἐπίγραμμα, ζωηρῶς αὐτὴν ὑπομιμνῆσκον. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τοῦ Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν ἀπέβη ἀνάλογος πρὸς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος θέσιν.

Ὁ Γερμανὸς Καλλιγᾶς, κατὰ τὴν βραχυχρόνιον αὐτοῦ ἀρχιερατείαν, ἀνέδειξε μεγάλας ἀρετάς, μεριμνήσας ἰδίως περὶ τοῦ ἐφημεριακοῦ Κλήρου, χάριν τῆς μορφώσεως τοῦ ὁποίου ἵδρυσε τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον, χωρὶς νὰ προΐδῃ βεβαίως ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος θὰ κατεδέχετο νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ εἰς Σχολεῖον Χωροφυλακῆς. Τῷ 1890 ἵδρυσε τὸν «Ἱερὸν Σύνδεσμον», ὑπὲρ οὗ μεγάλως ἐκοπίασε, καίτοι, δυστυχῶς, μεγίστας συνήντησεν ἀντιδράσεις καὶ πολλὰς ὑπέστη πικρίας ἐν ταῖς προσπαθείαις αὐτοῦ πρὸς διόρθωσιν τοῦ Κλήρου. Φαεινότατον σημεῖον τῆς δράσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ θερμὴ ὑποστήριξις τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου. Ὡμίλει καὶ ἐδίδασκε τακτικῶς καὶ ὑπεστήριξεν ἐνθέρμως πάντα δυνάμενον νὰ κηρύττῃ. Μεγάλως δ' ἐν τούτῳ εἰργάσθησαν οἱ περὶ τὸν Σύλλογον τῆς «Ἀναπλάσεως» κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, καὶ βραδύτερον οἱ περὶ τὴν «Ζωὴν» καὶ περὶ ἄλλας ὀργανώσεις, αἵτινες ἔκτοτε ἤρξαντο ἱδρυόμεναι.

Ὁ μετὰ τὸν Γερμανὸν μητροπολίτης Ἀθηνῶν χρηματίσας πρώην Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου *Προκόπιος Β' Οἰκονομίδης* (1896—1901) ἐπὶ μικρὸν μόνον χρονικὸν διάστημα ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀναγκασθεὶς νὰ παραιτηθῇ ἕνεκα τῶν «Εὐαγγελικῶν» λεγομένων, τῶν ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ἁγίων Γραφῶν εἰς τὴν νεοελληνικὴν προκληθεισῶν ἐν Ἀθήναις ἀνωμαλιῶν.

Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα.—Ἡ ἀπόκρουσις τῆς μεταφράσεως τῶν Γραφῶν ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους μὲν σοβαροὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι Διαμαρτυρόμενοι ἱεραπόστολοι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐχρησιμοποίησαν αὐτὰς ὡς προσηλυτευτικὸν μέσον. Ἤδη δὲ καὶ πρὸ τοῦ καθορισμοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς πρωτευούσης τοῦ Κράτους, ξένοι ἱεραπόστολοι ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵδρυσαν ἐν Αἰγίνῃ Σχολεῖα. Τοιοῦτο Σχολεῖον ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἱεραποστόλου Ἄρτλεϋ, ὅστις καὶ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῶν ὀρθοδόξων ναῶν ἐκήρυττεν, ἔχων μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν του, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν Ἐπίσκοπον Ταλαντίου Νεόφυτον Μεταξᾶν. Οὗτος δὲ καὶ ὡς Ἐπίσκοπος Ἀττικῆς ἐν Ἀθήναις στενὰς εἶχε σχέσεις μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, συμπαριστάμενος ἐν κηδείαις προτεσταντῶν ἐν ὀρθοδόξοις ναοῖς τελουμέναις. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ὄθωνος, τὸ πρῶτον ἐλθόντος εἰς Ἀθήνας, ὁ Νεόφυτος ἐνδεδυμένος τὰ ἀρχιερατικὰ ἄμφια εἶχε καὶ προτεστάντας ἱεροφορεμένους ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις ἵδρυσε Παρθεναγωγεῖον ὁ Ἀμερικανὸς Ἰωάννης Χίλλ, μέχρι τῆς σήμερον καλῶς ἐργαζόμενον, ὡσαύτως καὶ ὁ ἕτερος Ἀμερικανὸς Ἰωνᾶς Κὶγκ Σχολεῖα ἐν Σύρῳ, ἀπὸ τοῦ 1828, καὶ βραδύτερον ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Χὶλλ ἐπιμελέστατα ἀπέφυγε πᾶσαν προσβολὴν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ πάντα προσηλυτισμόν, ὁ Κὶγκ κατέστησε τοῦτον κύριον σκοπὸν τῆς ἱδρύσεως Σχολείων καὶ τῆς διαδόσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐν ἁπλοελληνικῇ μεταφράσει. Ἐντεῦθεν δὲ ἠγέρθησαν ὑποψίαι κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Προτεσταντῶν ἱδρυομένων Σχολείων καὶ κατὰ τῶν μεταφράσεων τῶν Γραφῶν, μεγάλαι δὲ προὐκλήθησαν ἐν Ἀθήναις ἀνωμαλίαι, τοῦ μὲν Νεοφύτου Βάμβα καὶ τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου († 1860) ὑποστηριξάντων, τοῦ δὲ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καταπολεμήσαντος αὐτάς.

Ἐκτὸς τοῦ Κὶγκ ἐπεδόθησαν εἰς προτεσταντικὴν προπαγάνδαν, ὁ Ἄρτλεϋ καὶ ὁ Χίλδνερ, πάντας δὲ ὑπερέβαλεν ὁ Ἰωνᾶς Κίγκ, ὅστις ἐν μέσαις Ἀθήναις ἀναφανδὸν ἐπετίθετο διὰ συστηματικοῦ κηρύγματος καὶ διὰ συγγραφῶν κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος κατ' Αὔγουστον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1845 κατεδίκασεν ὡς βλάσφημα διάφορα συγγράμματα αὐτοῦ. Ὁ Κὶγκ κατηγγέλθη καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ Δικαστήρια, ἅτινα μετὰ πολύκροτον δίκην κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξηκολούθησε τὸ μάταιον τῆς διαδόσεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐν αὐτῇ ἔργον. Νέα ὑβριστικὰ κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας συγγράμματα (1863) ἠνάγκασαν τὴν Ἱερὰν Σύνοδον νὰ λάβῃ ἀπαγορευτικὰς ἀποφάσεις. Ἀλλ' ὁ Ἰωνᾶς Κὶγκ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1865) δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐμπεδώσεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐν Ἀθήναις. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Μιχαὴλ Καλαποθάκης ἵδρυσεν ἐνταῦθα τὴν οὕτως ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν «*Εὐαγγελικὴν Ἐκκλησίαν*», μεγάλην ἀναπτύξας δραστηριότητα. Ἀλλὰ σπουδαίως ἀντέδρασαν κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν «*Εὐαγγελικῶν*» γενικῶς οἱ περὶ τὴν «Ἀνάπλασιν» ἰδίως, βοηθοῦντες καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ «Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία» ἐνισχύθη τελευταίως μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν συμφοράν, διὰ προσφύγων Ἑλλήνων Διαμαρτυρομένων, ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐν Ἀθήναις λατινικὴ Ἐκκλησία.—Μείζονα ἀποτελέσματα ἔσχεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἡ λατινικὴ προπαγάνδα, ἐνισχυθεῖσα καὶ ὑπὸ τῆς παρανόμως ἐγκατασταθείσης ἐνταῦθα λατινικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Κατὰ τὰς διεθνεῖς συμβάσεις, Λατῖνοι Ἐπίσκοποι ἠδύναντο νὰ διαμένωσιν ἐν Νάξῳ, Θήρᾳ, Σύρῳ καὶ Τήνῳ, ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Ζακύνθῳ. Ἀλλὰ τῷ 1834 ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΣΤ' (1831 - 1846) διωρίσθη Ἀποστολικὸς Delegatus ἐν Ἑλλάδι ὁ ἐν Σύρῳ Ἐπίσκοπος Aloisio Blancis, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν καὶ ἡ Κυβέρνησις, δικαιούμενον ν' ἀσκῇ ἐποπτείαν καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει Λατῖνος Ἐπί-

Digitized by Google

σκοπος. Τὸ αὐτὸ δικαίωμα ἀνεγνώρισεν ἡ Κυβέρνησις, κατ' αἴτησιν τοῦ Πάπα, καὶ εἰς τὸν διάδοχον τοῦ εἰρημένου Ἐπισκόπου Σύρου. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ὡς Delegati τοῦ Πάπα διέμενον καὶ ἐν Ἀθήναις πολλάκις. Τῇ 20 Ἀπριλίου 1853 διὰ Β. Διατάγματος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνεγνωρίσθη ὁ ἐν Σύρῳ Λατῖνος Ἐπίσκοπος Ἰωσὴφ Ἀλβέρτης *«ὡς πεφορτισμένος τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα»* εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς δὲν ὑπάρχουσι Λατῖνοι Ἐπίσκοποι. Τῇ δὲ 31 Μαΐου 1860 ἐψηφίσθη νόμος διατάσσων ὅτι *«ὁ διὰ τοῦ ἄρθρου κγ΄ τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς 9 Ἰουλίου 1852, ὁριζόμενος τύπος ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ λοιποὺς κληρικοὺς τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας»*. Ἀλλ' ὁ νόμος οὗτος οὐδέποτε ἐφηρμόσθη. Τῇ 6 Μαΐου 1874 ὁ Ἰωάννης Μαραγκὸς ἀνεγνωρίσθη διὰ Β. Διατάγματος Λατῖνος Ἐπίσκοπος Τήνου, ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ Πάπα Πίου Θ΄ (1846-1878) διωρίσθη Ἀποστολικὸς Delegatus, ἐξεδόθη τῇ 13 Ἰουλίου ἕτερον Β. Διάταγμα, δι' οὗ ὁ Λατῖνος Ἐπίσκοπος Τήνου Ἰωάννης Μαραγκὸς ἀνεγνωρίσθη *«ἐπιφορτισμένος τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα δι' ἐκεῖνα τὰ μέρη (τῆς Ἑλλάδος) εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουσι τῆς αὐτῆς δυτικῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοποι, ἀντὶ τοῦ τέως μὲν τοιούτου... ἐσχάτως δὲ παραιτηθέντος ἐν Σύρῳ Ἐπισκόπου Ἰωσὴφ Μαρία Ἀλβέρτη»*. Οὐχ ἧττον ὁ Ἰωάννης Μαραγκὸς ἐγκαθιδρύθη ὁριστικῶς ἐν Ἀθήναις τῷ 1874, μετὰ δὲ τὴν πάροδον ἑνὸς ἔτους ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν! Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἠρνήθη τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς, δὲν ἠθέλησεν ὅμως ν' ἀπομακρύνῃ τὸν παρανόμως ἐγκαθιδρυθέντα Λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαραγκοῦ ἐγκαθιδρύθη ἐν Ἀθήναις ὁ τέως Νάξου Ζαφῖνος ὡς «Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν», ἕως οὗ ὁ Πάπας Ῥώμης Λέων ΙΓ΄ (1878 — 1903) τῷ 1895 διώρισεν ἀπ' εὐθείας καὶ ἄνευ οἱασδήποτε εἰδήσεως καὶ συγκαταθέσεως τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Ἀρχιεπίσκοπον ἐν Ἀθήναις τὸν Δεάγγελην, ὃν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην διεδέχθη τῷ 1911 ὁ Γάλλος Ἀσσομσιονιστὴς Λουδοβῖκος Petit, παραιτηθεὶς ἐν ἔτει 1926.

Οὕτω λοιπὸν ἐδημιουργήθη ἡ λατινικὴ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν, παραμένουσι δὲ νεκρὸν γράμμα καὶ διεθνεῖς συμβάσεις καὶ νόμοι τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ αἱ λατινικαὶ Σχολαί, αἱ ἱδρυθεῖσαι ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ, μένουσιν ἄνευ ἐποπτείας τοῦ Κράτους. Τῷ 1890 ἱδρύθη ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ Λεόντειον Λύκειον ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος ΙΓ΄. Τελευταίως μετὰ τὴν μικρασιατικὴν συμφοράν, ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ Ἕλληνες Οὐνῖται ὑπὸ τὸν ἐκ Σύρου Ἕλληνα Ἐπίσκοπον Γεώργιον Χαλαβατζῆν, μεγάλαι δὲ προὐκλήθησαν ἐκ τῶν προσηλυτευτικῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν ἀνωμαλίαι.

Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.—Μὴ εἰσερχόμενοι εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν, σημειοῦμεν ὅτι μετὰ τὸν Προκόπιον Β΄ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἐχρημάτισεν ὁ *Θεόκλητος* (1901—1917), καθαιρεθέντος δὲ τούτου διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως εἰδικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου, ἕνεκα τῶν γνωστῶν γεγονότων καὶ ἀνωμαλιῶν, ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ ἀπὸ Κιτίου *Μελέτιος Γ΄* τῇ 23 Φεβρουαρίου 1918, ἀλλ' ἀπομακρυνθέντος καὶ τούτου τῇ 1 Νοεμβρίου 1920 ὑπὸ τῆς Πολιτείας κατέλαβε καὶ πάλιν τὴν θέσιν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν ὁ Θεόκλητος, ἄνευ νέας ἀποφάσεως Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ἢ ἁρμοδίας Συνόδου. Εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην ἔθηκε τέρμα ἡ Μείζων Σύνοδος τῆς 29 Δεκεμβρίου 1922, ἐπαναγαγοῦσα μὲν τὸν γηραιὸν μητροπολίτην Θεόκλητον εἰς τὴν ἀρχιερωσύνην, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὸν θρόνον. Μετὰ δύο καὶ ἐπέκεινα μῆνας, κανονικῶς χηρεύοντος τοῦ Μητροπολιτικοῦ θρόνου, ἐγένετο τῇ 8 Μαρτίου 1923 ἡ ἐκλογὴ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἡ χειροτονία τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Τὰς ἐκκλησιαστικὰς δὲ ταύτας πράξεις ἐκύρωσεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς ὅλης Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Ἀπριλίου 1923 ψηφίσματος αὐτῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐγένοντο μεταβολαί τινες ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σχέσιν ἔχουσαι πρός τε τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν, προσλαβόντος τὸν τίτλον τοῦ *«Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος»*. Ἤδη ἐν ἔτει 1899 γενομένης νέας διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Κράτους, ὡρίσθησαν διὰ νόμου τριάκοντα δύο ἐκκλησιαστικαὶ ἐπαρχίαι, κατὰ δὲ τὸ γ΄ ἄρθρον τοῦ νόμου ἐκείνου, ἐξαιρέσει τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, πάντες οἱ λοιποὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀρχιερεῖς ἔμελλον νὰ τιτλοφορῶνται ἐφεξῆς Ἐπίσκοποι. Μετὰ πάροδον ὅμως εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν, διὰ νόμου τῆς Γ΄ Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1922, ἀπενεμήθη εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς Ἀρχιερεῖς ὁ τίτλος τοῦ Μητροπολίτου, ἱδρυθείσης ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τριακοστῆς τρίτης Μητροπόλεως, πρὸς διάκρισιν δὲ τοῦ Ἀθηνῶν οὗτος ἐτιτλοφορήθη, ὡς εἶχε προτείνει ἤδη καὶ ἡ μεγάλη Νομοπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1914, *Μακαριώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἑλλάδος»*. Ἐὰν διὰ τὸν Ἀθηνῶν κατηργεῖτο ὁ τίτλος τοῦ Μητροπολίτου καὶ παρέμενε μόνον ὁ τίτλος τοῦ Ἐξάρχου, ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ἡ προσαγόρευσις τοῦ *«Μακαριωτάτου»*. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν προσαγόρευσιν φέρουσι μόνον Πρόεδροι τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, Ἀρχιεπίσκοποι καὶ Πατριάρχαι, ὁ δὲ τίτλος τοῦ Ἐξάρχου δὲν ἁρμόζει, κυρίως εἰπεῖν, εἰς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας Πρόεδρον. Τὸν τίτλον *«ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος»* ἔφερεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὡς ἁπλοῦς Μητροπολίτης τοῦ Πατριαρχείου Κωσταντινουπόλεως. Εἰς Πρόεδρον Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἀνήκει ὁ τίτλος Ἀρχιεπισκόπου ἢ Πατριάρχου, ὡς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κύπρου, ἐφ' ὅσον δὲ πάντες οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προσηγορεύθησαν Μητροπολῖται, ὁ Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν, χάριν τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Προέδρων τῶν λοιπῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, — ὧν ὁ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ρουμανίας ἐκτὸς τοῦ τίτλου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, *(Ἀρχιεπίσκοπος Ἰπεκίου, Ἀρχιεπίσκοπος Οὐγγροβλαχίας)* προσέλαβον καὶ τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου, ὁμοίως τοῖς λοιποῖς Πατριάρχαις καὶ δὴ τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως *(Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης)*, — καὶ χάριν τῆς κανονικῆς ἀκριβείας, ἀποφάσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐγκριθείσῃ καὶ ὑπὸ τῆς Πολιτείας, ἐν τῷ Καταστατικῷ χάρτῃ τοῦ 1923, ὁ Ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν ὠνομάσθη *«Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος»*. Προσέλαβε δὲ κατὰ νόμον καὶ Ἐπισκόπους, ἐν οἷς καὶ ὑπὸ τὸν παλαιὸν τίτλον Ταλαντίου, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν μέχρι τῆς ἱδρύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διατελεσάντων ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν Βοηθῶν Ἐπισκόπων.

Στιγμιότυπον μιᾶς γραφικῆς σκηνῆς κωδωνοκρουσίας ἀπὸ τοῦ ἐφορεύοντος ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν ναϊδίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Λυκαβηττοῦ.

Σήμερον ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν ἔχει ἐν ἐνεργείᾳ ἐκ τῶν παλαιῶν Μονῶν, τὰς Μονὰς Πεντέλης, Ἀσωμάτων Πετράκη, Κλειστῶν, Φανερωμένης ἐν Σαλαμῖνι, εἰς ἃς προσετέθησαν αἱ ἐν Αἰγίνῃ Μοναὶ τῆς Θεοτόκου (Χρυσολεοντίσσης) καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ ἔνδοξος Μονὴ Καισαριανῆς εἶναι διαλελυμένη ὡς καὶ ἡ τοῦ Δαφνίου, κεκοσμημένη δι' ἀριστουργημάτων τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἡνωμένη μετὰ τῆς ἐν Σαλαμῖνι Μονῆς Φανερωμένης εἶναι ἡ τοῦ ὁσίου Μελετίου, διασώζουσα τὰς ἱερωτάτας ἀναμνήσεις τοῦ ἁγίου ἱδρυτοῦ αὐτῆς καὶ προκαλοῦσα πλήθη εὐσεβῶν προσκυνητῶν καὶ πάντοτε μέν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 1 Σεπτεμβρίου.

Ἐνοριακοὺς ναοὺς ἐν Ἀθήναις μὲν ἔχει ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ 72, ἐν Πειραιεῖ 13, ἐν Αἰγίνῃ 11, ἐν Σαλαμῖνι 6 καὶ ἐν τοῖς περιχώροις Ἀθηνῶν 46, ἐκτὸς τῶν ἐσχάτως προστεθέντων ναῶν τῶν προσφυγικῶν συνοικισμῶν καὶ τῶν ναῶν τῶν Νεκροταφείων. Οἱ νῦν ἐν ἐνεργείᾳ ἐφημέριοι ἀνέρχονται εἰς 322. Οἱ ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν διαιροῦνται εἰς 16 τμήματα καὶ οἱ τοῦ Πειραιῶς εἰς 4, πρὸς ἄσκησιν τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐποπτείας, ὑπάρχουσι δὲ 22 Ἀρχιερατικοὶ Ἐπίτροποι ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Πρὸς ἄσκησιν τῆς φιλανθρωπίας αὕτη ἔχει τὸ Γενικὸν Φιλόπτωχον Ταμεῖον ἑδρεῦον ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ καὶ 83 Ἐνοριακὰ Φιλόπτωχα Ταμεῖα. Τὰ μέλη τῶν διοικουσῶν αὐτὰ Ἐπιτροπειῶν ἀνέρχονται εἰς 604. Συντηρεῖ δὲ ἡ Ἀρχιεπισκοπικὴ Ἀθηνῶν, ἐκτὸς τῶν ἐποπτευομένων ὑπ' αὐτῆς φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, τρία τοιαῦτα ἱδρύματα, τὸ ἐν Βουλιαγμένῃ Ἐκκλησιαστικὸν Ὀρφανοτροφεῖον, ἔχον περὶ τὰ 120 ἄρρενα ὀρφανά, τὸ ἐν Ἀθήναις Ἄσυλον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἔχον περὶ τὰ 75 θήλεα ὀρφανὰ προσφυγόπαιδα, καὶ τὸ ἐν Πειραιεῖ Ἄσυλον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἀριθμοῦν 85 θήλεα ὀρφανὰ καὶ ἄπορα κοράσια τοῦ Πειραιῶς. Πρὸς τούτοις συντηρεῖ καὶ Δημοτικὸν Σχολεῖον ἐν τῇ συνοικίᾳ Κερατσινίου Πειραιῶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Fr. Miklosich et Jos. Müller.* Acta Patriarcatus Constantinopolitani, Vindobonae, 1840 ἑξ. — *Ἀρχιμανδρίτου Καλλινίκου Δελικάνη* (νῦν μητροπολίτου Κυζίκου). Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμ. Β΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904, τόμ. Γ΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905. — *J. J. Socolov.* Ἐπαρχιακὰ Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Πετρούπολις 1915.—*Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ.* Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Α΄-ΣΤ΄, Ἀθήνησι 1852-1859. — *J. D. Mansi.* Sanctorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, Parisii, 1900 ἑξ.—Corpus inscriptionum Graecarum, IV, 478 ἑξ.— Le Quien. Oriens Christianus, Parisiis 1740, II, 169-178. — *Παναρέτου Κωνσταντινίδου* ἀρχιμανδρίτου (εἶτα μητροπολίτου Μεσσηνίας). Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, Περιοδ. «Σωτὴρ» Α΄ (1877), σελ. 123 ἑξ., Β΄ (1878-9), σ. 9 ἑξ.— *A. Elissen.* Zur Geschichte Athens nach dem Verluste seiner Selbständigkeit, Göttingen 1847. — *Φερδ. Γρηγορόβιου.* Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, τόμ. Α΄-Γ΄, Ἀθῆναι 1904. — *Wil. Miller.* Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, μετάφρ. Σπ. Λάμπρου μετὰ προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων, τόμ. Α΄-Β΄, Ἀθῆναι 1909-10.—*Τάσσου Νερούτσου.* Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Γ΄ (1891) σελ. 5-107, Δ΄ (1892) σελ. 51-204.— *Θ. Ν. Φιλαδελφέως.* Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ 1400 μέχρι τοῦ 1800, τόμ. Α΄-Β΄, Ἀθῆναι 1902.— *Δημ. Γρ. Καμπούρογλου.* Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Τουρκοκρατία, τόμ. Α΄-Γ΄, Ἀθῆναι 1889-1896. Τοῦ αὐτοῦ. Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α΄-Γ΄ 1891-92- Τοῦ αὐτοῦ. Μελέται καὶ ἔρευναι, Ἀθῆναι 1923.—Ἀρχιμανδρίτου *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* (νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν). Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, Ἀθῆναι 1923. Τοῦ αὐτοῦ. Ἱστορία τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α΄, Ἀθῆναι 1920.

† Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ. Αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἡ ἕδρα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἥτις περιλαμβάνει Ἀθήνας μετὰ περιχώρων, Πειραιὰ Μεγαρίδα, Λαυρεωτικὴν καὶ Αἴγιναν. Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος εἶναι ὁ διαρκὴς πρόεδρος τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἥτις εἶναι ἡ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς ταύτην ἐκπροσωπούσης ἐπταμελοῦς διαρκοῦς ἱερᾶς Συνόδου τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· ἐπίσης εἶναι ὁ πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τοῦ γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου, ὅπερ συνέστη διὰ τοῦ νόμου ,ΓΥΙΔ΄.

Εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις μονὴν Πετράκη (Ἀσωμάτων) ἐγένετο ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀρχὴ ἱδρύσεως φροντιστηρίου διὰ τοὺς φοιτητὰς τῆς Θεολογίας, ὧν νῦν διαιτῶνται ἐκεῖ περὶ τοὺς 35. Διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου μεριμνᾷ ἡ ἀπὸ τοῦ 1837 ὑφισταμένη θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου, ἥτις ἀριθμεῖ νῦν ἕνα ἐπίτιμον καθηγητὴν (τὸν Ἀρχιεπίσκοπον), δύο ὁμοτίμους, ἑπτὰ τακτικούς, δύο ἐκτάκτους καθηγητάς, ἕνα ὑφηγητὴν καὶ περὶ τοὺς 120 φοιτητάς, ἔτι δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ 1843 λειτουργοῦσα καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπίσης ἑδρεύουσα Ριζάρειος ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ (βλ. λ.).

Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἑδρευόντων ἄνω τῶν εἴκοσι θρησκευτικῶν σωματείων, τὸ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν σωματεῖον τῶν κληρικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς «Ἱερὸς Σύνδεσμος», «οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι» καὶ «ἡ Ζωή», ἐκδίδουν καὶ ὁμώνυμα περιοδικά. Θρησκευτικὰ περιοδικὰ ἐκδίδονται ἐπίσης ἐν Ἀθήναις, μερίμνῃ τῆς ἱερᾶς Συνόδου, τὸ ἐπίσημον δελτίον αὐτῆς «ἡ Ἐκκλησία», μερίμνῃ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τὸ ἐπιστημονικωτέραν ἔχον ἐμφάνισιν «ἡ Θεολογία», ἔτι δὲ «ἡ Ἀνάπλασις», «ἡ Καινὴ κτίσις» καὶ ἄλλα τινά.

Ἐν Ἀθήναις ἑδρεύει καὶ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς ἀρχιεπίσκοπος Ἀρμενίων· ἐπίσης δὲ καὶ ῥαββῖνος τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων οἱ Ἰσραηλῖται ἔχουν ἐν Ἀθήναις ἰδίαν συναγωγήν, ἐκ δὲ τῶν ἑτεροδόξων οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἔχουν 4 ναούς, οἱ Ἀγγλικανοὶ ἕνα καὶ οἱ Πρεσβυτεριανοὶ διαμαρτυρόμενοι δύο. Ἐπίσης καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἔχουν ἴδιον ναόν.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

ΜΟΝΑΙ ΚΑΙ ΝΑΟΙ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ μέγας ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιότητος Θουκυδίδης εἶχε προφητεύσει ὅτι, ἂν αἱ Ἀθῆναι ἤθελον ἐρημωθῇ ποτε, ἡ δύναμις αὐτῶν θὰ ἐφαίνετο διπλασία τῆς ἀληθοῦς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μνημείων (1, 10). Ἕως τὰς ἡμέρας τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Φράγκων εἰς τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους ἐσώζετο ἀκόμη ἡ λαμπρότης τῶν ἀρχαίων μνη-

Digitized by Google

μείων, καὶ οἱ ἀγροῖκοι ἱππόται, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Ρήνου, θὰ ἐθαύμασαν τὸ πλῆθος καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν μνημείων καὶ θὰ ᾐσθάνθησαν ὅτι κατέλαβον μίαν χώραν δόξης καὶ μεγαλείου. Παρομοίαν ἐντύπωσιν ἔλαβον οἱ Φράγκοι, ὅταν εὑρέθησαν, ἀπροσδοκήτως κύριοι τῆς μεγάλης παρὰ τὸν Βόσπορον πρωτευούσης, «ὅταν εἶδον...τὰ πλούσια ἐκεῖνα παλάτια καὶ *τὰς ὑψηλὰς ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τόσον πολλαί, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πιστεύσῃ, ἂν δὲν τὰς ἴδῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του» (Βιλλαρδουῖνος).* Παρομοίαν ἐντύπωσιν ἐπροκάλουν αἱ μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίαι καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ δὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀργότερα δὲ καὶ τοῦ Μιστρᾶ.

Αἱ *Βυζαντιναί*, αἱ *Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι*, ὡς λέγονται συνήθως αἱ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀρχαίου βίου Ἀθῆναι, δὲν ἔχουν βεβαίως νὰ ἐπιδείξουν τόσον λαμπρὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα νὰ ἦσαν μάρτυρες μεγάλης ἀκμῆς. Ἀναμφισβήτητον ὅμως ἐξ ἄλλου εἶναι, ὅτι οἱ Χριστιανικοὶ ναοὶ καὶ τὰ ἄλλα βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν εἶνε τόσον πολλὰ καὶ τόσον ἄξια λόγου κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον, ὥστε νὰ δύναται ὁ ἱστορικὸς καὶ ταῦτα ἀκόμη—πρὸ παντὸς δὲ ταῦτα – νὰ θεωρήσῃ ὡς τεκμήρια ὅτι ὁ κοινωνικός, ὁ οἰκονομικός, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ πνευματικὸς βίος εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶχε μαρανθῇ κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας ἕως τοὺς χρόνους ἡμῶν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν ἔπαυσαν νὰ κτίζουν οἱ Χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι μονὰς καὶ μονύδρια, ναοὺς καὶ ναΐδια, ἀκόμη μάλιστα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σλαβικῶν ἐγκαταστάσεων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς χειροτέρους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ περὶ τῶν βυζαντινῶν μνημείων μάλιστα λόγος ἠδύνατο νὰ περιπλακῇ εἰς τὴν ὅλην ἱστορικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλά, μετὰ τὴν γενικὴν παρατήρησιν, ὅτι τὰ ὑφιστάμενα ἀκόμη βυζαντινὰ μνημεῖα εἶνε σπουδαιοτάτη καὶ πολυτιμοτάτη πηγὴ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, εἰς χρόνους μάλιστα, κατὰ τοὺς ὁποίους σιωποῦν αἱ γραπταὶ πηγαί, δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἰδιαιτέρως τὸ θέμα τοῦτο διὰ νὰ δοθῇ μεγαλυτέρα σημασία καὶ ἔξαρσις εἰς τὰ μνημεῖα καθόλου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν ἀκόμη εἰς τὰς ἐνταῦθα Ἑλληνικὰς χώρας.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν.— Ἡ λάμψις τῶν εἰς τὰς Ἀθήνας λατρευομένων ἀρχαίων θεῶν καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν, προσέτι ὁ μακραίων καὶ συνεχὴς ἱστορικὸς βίος τῆς ἐνδόξου πόλεως κατέστησαν ἐνωρὶς ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαν τὴν μελέτην τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς. Αἱ *Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι*, ἀντιτιθέμεναι πρὸς τὰς εἰδωλολατρικάς, *τὰς κλασσικὰς Ἀθήνας*, ὑπῆρξαν πάντοτε ἐξαιρετικῶς ἑλκυστικὸν θέμα μελέτης διὰ τοὺς βυζαντινολόγους καὶ ἐν γένει διὰ τοὺς ἱστορικούς. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν, ὄχι τόσον τὸ ὅτι διεξήχθη εἰς τὰς Ἀθήνας πεισματώδης πάλη μεταξὺ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ τῆς νέας θρησκείας, ὡς εὐλόγως θὰ ἐνόμιζέ τις, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἡ πάλη αὕτη ἔλαβεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐξόχως σημαντικὸν χαρακτῆρα διὰ τῆς μεταποιήσεως ἀρχαίων ἱερῶν εἰς οἴκους Κυρίου καί, τὸ σπουδαιότατον, διὰ τῆς ἐπιβιώσεως ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν ἀναμνήσεων καὶ συνηθειῶν τοῦ ἀρχαίου βίου εἰς τὸν Χριστιανικὸν καὶ βυζαντινὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἐπιβιώσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἐξαιρετικῶς αἰσθητὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Πολυάριθμα εἶναι τὰ παλαιὰ βιβλία καὶ καθόλου αἱ πηγαί, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκομεν νὰ μνημονεύωνται Χριστιανικοὶ ναοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἂν παρακολουθήσωμεν τὸν κατάλογον τῶν μνημονευομένων, τῶν ὑπαρχουσῶν ἐκκλησιῶν ἢ λειψάνων αὐτῶν, θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τὸν Ε´ αἰῶνα ἕως σήμερον δὲν ἔπαυσαν νὰ κτίζουν οἱ Χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἴσως Χριστιανικὴν πόλιν ἐκτίσθησαν τόσαι ἐκκλησίαι καὶ παρεκκλήσια, ὅσαι εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐκπληκτικόν, ὡς λέγει καὶ ὁ Γρηγορόβιος. Καὶ τὸ μὲν πλῆθος τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἀρχαίων ἱερῶν δὲν δύναται νὰ μᾶς ἐκπλήξῃ, διότι ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ μὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς πολυθεΐας (σ. 136 ἑξ.). Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο δυνάμεθα νὰ διΐδωμεν ἓν τεκμήριον τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων συνηθειῶν εἰς τὰς Χριστιανικὰς Ἀθήνας.

Πόσαι ἀκριβῶς εἶναι αἱ ἀνεγερθεῖσαι ἐκκλησίαι ἢ καὶ ἐξ ἀρχαίων ναῶν ἀφιερωθεῖσαι, βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Συνήθως ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς 300 (τὸν ὁποῖον μάλιστα ἀναφέρουν οἱ Michel—Struck εἰς τὸ κάτωθι μνημονευθησόμενον ἔργον διὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ). Αἱ κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ ἀπὸ διαφόρους αἰτίας καταστροφαὶ ἠλάττωσαν πολὺ τὸν μέγαν τοῦτον ἀριθμόν. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσω τὸ ὑπὸ πολλῶν λεγόμενον, ὅτι κατὰ τὸ 1840, διὰ νὰ κτισθῇ ἡ μεγάλη, ἡ σημερινὴ Μητρόπολις, κατηδαφίσθησαν περὶ τὰς 70 μικραὶ ἐκκλησίαι πρὸς χρῆσιν τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν. Ὁ διάσημος Χριστιανολόγος Didron ἀναφέρει τῷ 1845 ὡς σωζομένας παλαιὰς ἐκκλησίας 48 (ἄλλοι γενικῶς περὶ τὰς 50 κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ´ αἰῶνος). Ἀπὸ δὲ τοὺς καταλόγους τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (Mommsen, Καμπούρογλου, Φιλαδελφέως) καὶ ἀπὸ τὰς σήμερον ὑπαρχούσας δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς διατηρουμένας παλαιὰς ἐκκλησίας, μικρὰς καὶ μεγάλας, περὶ τὰς 40 διαφόρων ἐποχῶν.

Αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ναῶν καὶ μονῶν προέρχονται ἐκ ποικιλωτάτων πηγῶν. Συνοψίζων, διὰ νὰ δώσω γενικὴν ἰδέαν τῆς μεγάλης ποικιλίας, διαιρῶ τὰς πηγὰς ταύτας καὶ τὰ βοηθήματα εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας, σημειώνων καὶ βραχύτατον χαρακτηρισμόν: 1) *Εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς* (Κεδρηνός, Ζωναρᾶς, Ἀκομινᾶτος), εἰς τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν πολὺ πενιχρὰς εἰδήσεις. Ἂς προσθέσωμεν εἰς τούτους καὶ τὰς ἄλλας παλαιὰς γραπτὰς πηγάς, ὡς διάφορα ἔγγραφα κ.λ.π.—2) Εἰς τοὺς *παλαιοὺς περιηγητάς*, τοὺς ἀπὸ τῆς ἁλώσεως (Spon—Wheler κλπ.). Οὗτοι παρέχουν εἰς ἡμᾶς σπουδαίας εἰδήσεις. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῶσιν οἱ παλαιοὶ *χάρται, τοπογραφικοὶ πίνακες* καὶ *λιθογραφίαι*, σημαντικωτάτη πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κυρίως ἤντλησεν ὁ Αὔγουστος Mommsen (πίναξ τοῦ P. Coronelli, 1687, τοῦ Stuart, 1762, Ἀθηναϊκὴ λιθογραφία τοῦ 1837, οἱ πίνακες τοῦ Laborde, κλ. κλ. Βλ. κεφ. II τοῦ Mommsen). Εἶναι δ' αὕτη πλουσιωτάτη πηγή.— 3) Οἱ παλαιότεροι Ἕλληνες *ἱστορικοὶ καὶ ἀρχαιολόγοι* (Σουρμελῆς, Πιττάκης κ.λ.). Μὲ πολλὴν εὐσυνειδησίαν καὶ ζῆλον ἐσημείωσαν οὗτοι τὰς παρατηρήσεις των περὶ τῶν Χριστιανικῶν λειψάνων ἐν Ἀθήναις, προσπαθοῦντες νὰ δείξουν τὴν συνέχειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου διὰ μέσου τῶν αἰώνων. — 4) Οἱ *νεώτεροι περιηγηταὶ* καὶ ἀρχαιολόγοι (ὁ Ἄγγλος Leake, οἱ Γερμανοὶ Wachsmuth, Ross, Bursian πρὸ παντὸς ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος, ὁ Γάλλος Χριστιανολόγος Didron, ὁ ἀρχιτέκτων Couchaud κ.λ.).— Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες καὶ ξένοι *ἐρευνηταὶ* (Φιλαδελφεύς, Λαμπάκης, Καμπούρογλους, Κωνσταντόπουλος, Ὀρλάνδος, Σωτηρίου, Ζιγκόπουλος κ.λ. — Κούρτιος, Petit de Julleville, Γρηγορόβιος, Strzygowski, Millet κ.λ.).

Ἀπὸ ὅλας τὰς πολυειδεῖς ταύτας πηγὰς καὶ βιβλία θ' ἀντλήσῃ ὁ σημερινὸς ἐρευνητὴς διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τοῦ ἐξαιρετικῶς πλουσίου οἰκοδομικοῦ ἔργου τῶν Χριστιανῶν Ἀθηναίων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐξαιρετικὴν οἰκοδομικὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν αἱ Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, οὐχὶ κατωτέραν, ἐν τῷ κύκλῳ πάντοτε τοῦ ἱστορικοῦ των βίου, ἀπὸ τὴν παλαιὰν καὶ ἔνδοξον τῶν εἰδωλολατρικῶν Ἀθηνῶν. Πηγὴ δὲ ἀξιόλογος τῆς τέχνης καὶ τοῦ βίου τῶν Μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ αἱ *Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί*, καὶ αἱ παλαιότεραι καὶ αἱ τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου, ὀλίγα δὲ δυνάμεθα νὰ μάθωμεν καὶ ἀπὸ τὰ Ἀθηναϊκὰ σιγίλλια καὶ δὴ τὰ μολυβδόβουλλα.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐν Ἀθήναις Βυζαντινὴν τέχνην βοηθοῦν μὲν ἡμᾶς αἱ ἔρευναι τῶν νεωτέρων Βυζαντινολόγων (ἰδίως τοῦ Strzygowski, τοῦ Millet τοῦ Leclercq κ. λ.), πηγὴν ὅμως θαυμασίαν καὶ πλουσίαν μελέτης ἔχομεν αὐτὰ τὰ περισωθέντα εἰς τὰς Ἀθήνας ἔργα Βυζαντινῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ κάλλιστα περισωθέντα, ἀρκετὰ δὲ προσέτι διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς σπουδαῖον ὑλικὸν μελέτης τῆς Ἀθηναϊκῆς Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Καὶ ἡ μὲν ζωγραφική, ἡ παλαιοτέρα, δὲν δύναται νὰ μελετηθῇ· διότι πλὴν τῶν περιφήμων ψηφιδωτῶν τοῦ Δαφνίου ὅλαι αἱ παλαιαὶ τοιχογραφίαι εἶναι κατεστραμμέναι. Ἐπίσης οὔτε Ἀθηναϊκὰ μικροτεχνήματα ἔχομεν. Μόνον δὲ κατὰ δύο εἴδη τέχνης δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν αὐτήν, σημαντικὰ ὅμως ἀμφότερα, κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἰς αὐτὰς τὰς ὡραίας περισωθείσας ἐκκλησίας, καὶ κατὰ τὴν γλυπτικὴν εἰς τὴν πλουσιωτάτην συλλογὴν γλυπτῶν, ἡ ὁποία δι' ἀτρύτων κόπων κατηρτίσθη ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλέον μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἵδρυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Τὸ σημαντικώτατον πόρισμα, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς ἡμᾶς ἡ περὶ τὰ Χριστιανικὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἀσχολία, εἶναι τὸ πολύτιμον δίδαγμα, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν τοῦ θεωρουμένου σκοτεινοῦ δι' αὐτὰς Μεσαίωνος ἐπῆλθε διάλειψις τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς πόλεως. Διὰ νὰ καταστήσω δὲ τὸ δίδαγμα τοῦτο ἐκδηλότερον, θὰ προσπαθήσω νὰ δώσω συνεχῆ εἰκόνα τῆς τεχνικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀναπτύξεως τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν. Οἱ ἀκριβέστερον πάντων γράψαντες περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὁ Mommsen πρὸ ἐτῶν καὶ ἐσχάτως ὁ Leclercq, λαμβάνουν ὡς διάγραμμα τῆς ἐργασίας των τὸν τοπογραφικὸν καθορισμόν, ἀναγράφουν δηλαδὴ καὶ ἐξετάζουν τὰς ἐκκλησίας κατὰ τὴν θέσιν αὐτῶν (π. χ. τὰς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, τὰς παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ, παρὰ τὸ Θησεῖον, τὰς εἰς τὸ Βόρειον μέρος τῆς πόλεως κ.λ.). Πολὺ ὅμως σκοπιμώτερον εἶναι νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐκ τῶν κατεσπαρμένων εἰδήσεων συστηματική, χρονολογικὴ καὶ τεχνικὴ συγχρόνως ἐξερεύνησις, ὥστε νὰ δοθῇ ὑπὸ ἔποψιν ἱστορικὴν περισσότερον ζωντανὴ εἰκὼν τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν.

Η ΠΑΛΑΙΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ, *(4ος—8ος αἰών). Οἱ τρεῖς πρῶτοι αἰῶνες.*—Τὴν ὕπαρξιν τῶν πρώτων, τῶν παλαιοτάτων Χριστιανικῶν μνημείων εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν πόλιν τῶν εἰδώλων τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, διότι οὔτε, ὡς εἶναι ἑπόμενον, λείψανα αὐτῶν ἦτο δυνατὸν νὰ διασωθοῦν, οὔτε μνείαν τινὰ γραπτὴν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Ἡ πολὺ μικρὰ Χριστιανικὴ κοινότης, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τὰ μέσα τῆς Α´ ἑκατονταετίας, ἦτο φυσικὰ πολὺ ταπεινὴ καὶ ἠρκεῖτο εἰς τὰς κρυφὰς μικρὰς συναθροίσεις τῶν πιστῶν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐσχηματίσθησαν μικραὶ κατακόμβαι καὶ ὅτι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας θὰ εἴχομεν *παλαιοχριστιανικὴν τέχνην*, ὡς ὀνομάζομεν τὴν Χριστιανικὴν τέχνην τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων μετὰ Χριστόν. Περὶ τὰς Ἀθήνας ἀνευρέθησαν τὰ ἴχνη μικρῶν κατακομβῶν, ἀνηκουσῶν ὅμως προφανῶς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Ἀλλ' εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῶν εἰδώλων δὲν δυνάμεθα, φυσικά, νὰ ζητήσωσωμεν πρωϊμώτατα ἴχνη Χριστιανικῆς τέχνης. Οἱ πρῶτοι χρόνοι τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν ἔχουν μείνει χωρὶς ἀρχαῖον ἱστορικόν. Καθ' ὅλην τὴν μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου περίοδον οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ Χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων, ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Χριστιανικὴν κοινότητα. Πιθανὸν καὶ ἂν ὑπῆρχε κτίριον, εἰς τὸ ὁποῖον συνηθροίζοντο οἱ πιστοί, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν πιστεύω, θὰ ἐκάη κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γότθων τοῦ 267, ὅτε θὰ ἐξηφανίσθησαν μὲ τὰς ἄλλας βιβλιοθήκας τῆς πόλεως, καὶ τὰ ὀλίγα ἴσως ὑπάρχοντα λειτουργικὰ βιβλία. Περὶ λειψάνων τέχνης Χριστιανικῆς καὶ περὶ μνημείων καθόλου Χριστιανικῶν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος παρὰ μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον, μετὰ τὸν *«θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας»*.

Ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ.— Καὶ μετὰ «τὸν θρίαμβον τῆς Ἐκκλησίας», καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Χριστιανικὴ Ἀνατολή, ὡς ὡραιότατα περιγράφει ὁ Εὐσέβειος, ἀντήχει ὁλόκληρος ἀπὸ τὰς εὐφροσύνους πανηγύρεις πρὸς τιμὴν τῶν ἀνεγειρομένων ἐκκλησιῶν, κατὰ τὸν Δ´ αἰῶνα, τὸν αἰῶνα τῆς ἀρχῆς τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, αἱ Ἀθῆναι ὄχι μόνον δὲν συμμετεῖχον εἰς τὴν γενικὴν χαρὰν τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον εἶχον νέαν τινὰ ἄνθησιν τοῦ ἀρχαίου βίου. Ὁ Δ´ αἰὼν ὑπῆρξε διὰ τὰς Ἀθήνας αἰὼν εἰρήνης· οὔτε αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες, οὔτε αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ταράσσουν τὸν ἤρεμον βίον, καὶ ἡ ἡσυχία ἐπιφέρει εὐημερίαν τινά. Ἡ κομψὴ καὶ ἔνδοξος εἰδωλολατρεία εὑρίσκει εἰς τὴν πόλιν τῶν εἰδώλων τὸ τελευταῖον αὐτῆς καταφύγιον. Ἡ κλασσικὴ ἀρχιτεκτονικὴ φυσιογνωμία τῆς πόλεως εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν λαμπροτάτην τελειότητα αὐτῆς. Τὸ δὲ περίφημον Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν εὑρίσκεται εἰς τόσην μεγάλην ἀκμήν, ὥστε φοιτῶσιν εἰς αὐτὸ οἱ μέλλοντες κορυφαῖοι τῶν δύο κόσμων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου, ὄχι μόνον ὁ μέλλων Αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες μεγάλοι ἱεράρχαι Βασίλειος ὁ Καισαρείας καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Εἶναι τόσον ἰσχυραὶ ἀκόμη κατὰ τὸν Δ´ αἰῶνα αἱ ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις, ὥστε ὁ Ἰουλιανὸς διαμορφώνει ὁριστικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν κλίσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἀρχαίων θεῶν.

Εἰς περιβάλλον τόσον λαμπρῶς φωτιζόμενον ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ παρελθόντος δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ περιμένωμεν ἀποφασιστικὴν τροπὴν πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ μέλλοντος, ὅπως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ἄλλας μεγάλας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκόμη, καὶ ὅταν ὁριστικῶς ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμὸς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ *«εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐγίνετο Χριστιανικός, ἡ πόλις τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Περικλέους ὑφίστατο ἀκόμη ὡς μουσεῖον ἄξιον σεβασμοῦ»* (*Diehl*, Justinien, σ. 561). Ἐν τούτοις ἡ ἕλξις τοῦ νέου κόσμου εἶναι τόσον ἰσχυρά, ὥστε ὁ Χριστιανικὸς βίος ἀρχίζει ἀπὸ τότε νὰ ἀφίνῃ ἴχνη εἰς τὴν τέχνην καὶ νὰ ἀναφέρεται εἰς τὰς γραπτὰς πηγάς.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος, ὁ εἰς τὰς Ἀθήνας σπουδάζων (τῷ 355) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ἀναφέρει, ὅτι αἱ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ συσπουδαστοῦ αὐτοῦ Βασιλείου γνώριμοι ὁδοὶ τῆς πόλεως δὲν ἦσαν ἄλλαι ἢ αἱ ἄγουσαι εἰς τοὺς *ἱεροὺς οἴκους*. Ὑπῆρχον λοιπὸν κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἱδρυμένα εἰς τὰς Ἀθήνας εὐκτήρια, ἤτοι ναΐδια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐσύχναζον οἱ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως. Πιθανὸν εἶναι ὅτι ὑπῆρχον καὶ κατακόμβαι περὶ τὴν πόλιν (Kaufmann, Hndb. der Christ. Archäologie, 2α ἔκδ. 1913 σ. 95). Λείψανον ὅμως τῶν εὐκτηρίων οἴκων, ὡς καὶ ἄλλου Χριστιανικοῦ μνημείου τῆς ἐποχῆς ταύτης, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ σωθῇ. Εἰς τοὺς ΝΔ. πρόποδας τοῦ Λυκαβηττοῦ

Digitized by Google

ὑπῆρχε βασιλική, τῆς ὁποιας τὰ λείψανα ἀνήκουν κατὰ τὸν Στρυγόφσκην (βλ. κατωτέρω) εἰς τὸν 5ον αἰῶνα, ἴσως καὶ εἰς τὸν 4ον. Ὑπόγειον νεκρικὸν δωμάτιον παρὰ τὸν Ἰλισσόν, τὸ Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Λεωνίδου, ἴσως ἀνήκει καὶ αὐτὸ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Πέραν τῶν οἰκοδομικῶν τούτων λειψάνων δὲν ἔχομεν ἄλλα παλαιότερα τοῦ 5ου αἰῶνος. Ἔχομεν ὅμως καὶ ἄλλας πολυτίμους πηγάς, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ μᾶς δώσουν εἰδήσεις περὶ τῶν παλαιῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν ἴσως καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ παλαιοβυζαντινὰ γλυπτά, καὶ αἱ παλαιαὶ Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν εἰς τὰ Χριστιανικὰ νεκροταφεῖα, ἰδίως κατὰ τὸν Λυκαβηττὸν (περὶ τὴν ἐκεῖ βασιλικήν), εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον (Νεροῦτσος), εἰς τὸν Κεραμεικὸν (Ἀντωνῖνος).

Αἱ παλαιαὶ Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί. — Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνεκαλύφθησαν πλῆθος Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου, θὰ ἴδωμεν δὲ πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχουν αὗται διὰ τὴν περίοδον αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ παλαιόταται Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν, αἱ ὁποῖαι ὅμως, στερούμεναι ἰδίως χρονολογίας, δὲν ἔχουν τὴν σπουδαιότητα ἐκείνων. Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας εὑρίσκομεν εἰς τὸ Corp. Inscript. Graec. (τ. IV, ἀρ. 9321—9422), ἐδημοσίευσαν δὲ καὶ ἄλλοι καὶ ἰδίως ὁ *Κάρολος* Bayet, De titulis Atticae christianis antiquissimae. 1878). «Ἡ Χριστιανικὴ αὕτη παλαιογραφία τῶν Ἀθηνῶν δεικνύει μεγάλην κατάπτωσιν σχετικῶς πρὸς τὰς τόσον καλὰς μορφὰς τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς· τὰ γράμματα ἔχουν μηκυνθῆ καὶ λεπτυνθῆ, τὰ συντετμημένα ἀρχικὰ γίνονται συχνότερα καὶ προαγγέλλουν τὰς βυζαντινὰς ταχυγραφίας... Ὡς ὅριον τῶν παλαιῶν Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ἀθηνῶν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸν 7ον αἰῶνα» (Leclercq).

Αἱ Ἀθηναϊκαὶ αὗται ἐπιγραφαὶ εἶναι κάλλιστα δείγματα τῆς κλασσικῆς συνεχείας, ὡς δεικνύουν, πλὴν ἄλλων τεκμηρίων, καὶ τὰ ἐκ τῆς εἰδωλολατρικῆς περιόδου προερχόμενα πατρωνυμικὰ ὀνόματα. Ἰδοὺ μία ἐπιγραφή, τῶν μέσων, ὡς φαίνεται, τοῦ Δ΄ αἰῶνος, εὑρεθεῖσα εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον, καὶ ἡ ὁποία διατηρεῖ καὶ κατὰ τὸ μέτρον καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν τὸν τύπον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, εἶναι δὲ πολὺ συγκινητικὴ ἐν τῇ ἀπερίττῳ ἁπλότητι αὐτῆς:

« † Ἀθηνοδώραν τὴν ἀγαθήν, τὴν Ἀττικήν,
τὴν Θαυμασίου γυναῖκα, τὴν φιλένθεον,
παιδία τεκοῦσαν καὶ τρέφουσαν νήπια,
ἡ γῆ λαβοῦσα τὴν νέαν, τὴν μητέρα,
κατέχει, γάλακτος δεομένων τῶν παιδίων».

Χωρὶς νὰ μακρηγορήσω περὶ τῆς παλαιᾶς Χριστιανικῆς ἐπιγραφικῆς τῶν Ἀθηνῶν, συλλέγω ἐξ αὐτῆς μερικὰς χρησίμους παρατηρήσεις. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας εὑρίσκομεν ἀναφερομένας καὶ *διακονίσσας*, τὰς πολυθρυλήτους διὰ τὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπηρεσίας γυναῖκας. Πολὺ συχνὰ οἱ τάφοι ὀνομάζονται *οἰκητήριον*, *κατοικητήριον*, ἰδίως *κοιμητήριον*, ἡ τελευταία δὲ ἰδίως ὀνομασία ἔχει σχέσιν μὲ τὴν πίστιν εἰς τὴν *Ἀνάστασιν νεκρῶν*, πρᾶγμα χαρακτηριστικώτατον διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἐπιγραφικὴν τῶν Ἀθηνῶν. Δύο ἐπιγραφαὶ ἴσως διετήρησαν ὀνόματα ἐκκλησιῶν, τοῦ *Ἀγαθαγγέλου*, τῆς *Ἀγαθοκλείας* (Bayet ἀρ. 6, 46). Εὑρίσκομεν δὲ μεταξὺ τῶν παλαιοτάτων Χριστιανῶν Ἀθηναίων καὶ τεχνίτας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν Χριστιανικὴν τέχνην, *λιθοκόπον* ἢ *λιθοτόμον*, *ὑάλαν* (ὑαλουργόν, μήπως ψηφοθέτην;), *οἰκοδόμον* (Bayet, ἀρ. 4, 16, 21, 25), ἐπίσης *κεραμεῖς*, οἱ ὁποῖοι ἐπέγραψαν τὸ ὄνομα εἰς τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας των.

Τὰ παλαιοβυζαντινὰ γλυπτὰ τῶν Ἀθηνῶν.— Ἀλλ' εἰς τὰς πενιχρὰς ταύτας εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν γνωρίζουν μὲν εἰς ἡμᾶς σπουδαῖα πράγματα διὰ τὰς κτισθείσας ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε καθιστοῦν γνωστὴν τὴν παλαιοτάτην Ἀθηναϊκὴν Χριστιανικὴν κοινότητα, προσθέτουν πλουσιωτέρας τὰ λείψανα τῆς τέχνης. Καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἐποχήν, ἡ ὁποία μᾶς ἀπασχολεῖ, τὰ μνημεῖα τέχνης ἀποδεικνύονται μεγάλης σημασίας πηγαὶ διὰ τὴν ὅλην ἱστορικὴν ἔρευναν. Τὰ Βυζαντινὰ γλυπτά, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιοτέραν, ὡς καὶ εἰς τὴν μέσην περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης τοῦ Μεσαίωνος, δὲν πλουτίζουν μόνον τὰς γνώσεις μας τὰς καλλιτεχνικὰς καὶ ἀρχαιολογικάς, ἀλλὰ καὶ εἶναι πολυσήμαντα τεκμήρια τῆς ἱστορίας τοῦ βίου τῆς πόλεως, δι' ἐποχὰς μάλιστα, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ γραπταὶ πηγαὶ εἶναι μέχρις ἀπελπισίας πενιχραὶ ἢ καὶ ἐλλείπουν ἐντελῶς.

Πρῶτος ἔδωκεν ἰδιάζουσαν προσοχὴν εἰς τὰ γλυπτὰ ταῦτα ὁ καθηγητὴς κ. Ἰωσὴφ Στρυγόφσκης κατὰ τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας διαμονήν του, τῷ 1888—9, πρὸς μελέτην τῶν Βυζαντινῶν μνημείων. Ὅταν εἶδεν αὐτὰ ἐσπαρμένα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔμεινεν ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν. «Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ταῦτα μέλη, λέγει, ὄχι μόνον τῆς παλαιᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου δὲν ἔχουν ἑλκύσει, καθ' ὅσον ἐγὼ τοὐλάχιστον γνωρίζω, οὐδενὸς ἀκόμη ἕως σήμερον τὴν προσοχήν. Διὰ τοῦτο ἐξεπλάγην εἰς μέγαν βαθμόν, ὅταν κατὰ τὴν πρώτην μου ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἶδον πέριξ ἐμοῦ εἰς ὅλα τὰ μέρη λείψανα ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτά», (βλ. πλὴν ἄλλων διατριβῶν τοῦ *Στρυγόφσκη*, ὁ ὁποῖος συχνὰ ὡμίλησε περὶ τοῦ θέματος τούτου, καί: Die Akropolis in Altbyzantinischer Zeit, σελ. 271—296, ἐν Athenische Miltheilungen, τ. XIV, 1889).

Μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει γλυπτῶν εἶναι τινὰ παλαιότατα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου, ἴσως καὶ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος. Εἶναι δὲ ταῦτα τεμάχια γλυπτῶν ἔχοντα διακόσμησιν φοινικοειδῆ, ἡ ὁποία ὁμοιάζει μὲ τὸ ἐπίκρανον τοῦ Ἐρεχθείου. Τὰ *Ἐρεχθειοειδῆ* ταῦτα κοσμήματα, ἂς τὰ ὀνομάσωμεν οὕτω, εἶνε ἀναμφιβόλως Χριστιανικά, διότι εὗρεν ὁ Στρυγόφσκης εἴς τινα ἐξ αὐτῶν ἀναμεμιγμένους σταυροὺς γεγλυμμένους κατὰ τὴν ἰδίαν μὲ τὰς διακοσμήσεις ἐποχήν. Ἀπὸ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ Δ΄ μ. Χ. αἰῶνος ἔχομεν εἰς τὰς Ἀθήνας σχολὴν Χριστιανῶν γλυπτῶν, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχαίαν τεχνικὴν παράδοσιν. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ πόλις τότε εὑρίσκεται εἰς ἀκμήν, ἔχει δὲ ὑποχωρήσει ἡ εἰδωλολατρεία ἐνώπιον τοῦ θριαμβεύοντος Χριστιανισμοῦ. Ὁ ῥήτωρ Κλαύδιος Μαμαρτῖνος λέγει τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, εἰς πανηγυρικὸν αὐτοῦ λόγον πρὸς τὸν Ἰουλιανόν: «Ipsae illae bonarum artium magistrae et inventrices Athenae omnem cultum publice et private perdiderunt» (ἐννοεῖ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν).

Ἡ Ἀκρόπολις κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. — Ἡ Ἀκρόπολις εἶχε παύσει πρὸ πολλοῦ νὰ εἶναι τὸν 5ον αἰῶνα ὁ τόπος τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν· ἡ θαυμασία πομπὴ τῶν Παναθηναίων δὲν ἀνήρχετο πλέον διὰ νὰ σκεπάσῃ μὲ τὸν πέπλον τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καὶ ὁ ἱερὸς χῶρος δὲν ἀντήχει ἀπὸ τοὺς ὕμνους πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεούς. Ἡ Ἀκρόπολις ἦτο ἤδη ἀπὸ τότε ἓν πολύτιμον Μουσεῖον τέχνης, διότι ἔσωζεν ἀκέραια τὰ πολυΰμνητα μνημεῖα αὐτῆς. Τὰ παλαιοβυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς Ἀκροπόλεως δεικνύουν ὅτι πιθανὸν νὰ ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα ἐκκλησία ἢ καὶ ἐκκλησίαι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὀρθῶς ὅμως παρατηρεῖ ὁ Στρυγόφσκης, ὅτι ὅλα τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει εὑρεθέντα γλυπτὰ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προέρχωνται ἀπὸ αὐτὸν τὸν χῶρον. Πολλὰ δυνατὸν ν' ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ποικιλωνύμων κατακτητῶν αὐτῆς, Γάλλων, Καταλανῶν, Ἰταλῶν, Ἑνετῶν, Τούρκων κατὰ τὰς διαφόρους ὀχυρώσεις καὶ ἄλλας οἰκοδομίας ἐπ' αὐτῆς.

Τὰ Βυζαντινὰ λοιπὸν γλυπτὰ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τὰ ἄλλα τὰ εὑρεθέντα εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν κάτω πόλιν, ἰδίως εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους αὐτῆς, ἐπιστύλια, τεμάχια εἰκονοστασίων ἢ κιβωρίων, θωράκια, κιονόκρανα,—μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ κιονόκρανα Θεοδοσιανά,—πάντα ταῦτα δύνανται νὰ μᾶς ὁδηγήσουν εἰς τὸ σπουδαιότατον συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐκτίσθησαν ἐκκλησίαι εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, πιθανώτατα δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Δέχεται δὲ ὁ Στρυγόφσκης ὡς εὔλογον τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Αὐτοκράτειρα Ἀθηναΐς—Εὐδοκία, ἡ σύζυγος Θεοδοσίου τοῦ Β΄, ηὐνόησε διὰ τῆς κτίσεως ἐκκλησιῶν τὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν πατρίδα αὐτῆς, ἐμπέδωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ γλυπτὰ δὲ τῆς εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ Καισαριανῆς, τὰ ὁποῖα φέρουν Ἐρεχθειοειδῆ κοσμήματα, ὁ ὀξυδερκέστατος Στρυγόφσκης ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ παλαιὰ ἐκκλησία τοῦ 5ου, ἴσως καὶ τοῦ 4ου αἰῶνος, ὑποθέτει δὲ ὅτι ἀντικατέστησεν αὕτη ἀρχαῖον ναόν, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ βασιλικὴ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ ὁποία ἀνηγέρθη περὶ τὸ 426 μ. Χ. ἐπὶ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Φειδίου.

Ἡ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν παλαιὰ βασιλική. — Εἰς τὴν νησῖδα, τὴν ὁποίαν σχηματίζει ὁ Ἰλισσὸς μεταξὺ τοῦ Σταδίου τοῦ Ἀβέρωφ καὶ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ΝΑ. αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τὰ ἐρείπια μεγάλου Χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος. Πρῶτος ὁ ἀοίδιμος Ἀνδρέας Σκιᾶς, ἀνασκάπτων τὸ παρὰ τὰ ἐρείπια μέρος τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐκεῖ πλησίον, ὅπου σήμερον εἶναι τὸ ἐκκλησίδιον Ἁγία Φωτεινή, πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἀρχαίας Καλλιρρόης, παρετήρησε καὶ ἔκαμεν ἐπιστημονικῶς γνωστὰ τὰ σπουδαιότατα ταῦτα λείψανα. Ὁ Σκιᾶς εἶπεν ἀμέσως ὅτι ἡ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν βασιλικὴ αὕτη ἴσως εἶναι ἡ παλαιοτάτη τῶν Ἀθηνῶν. (Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. 1893 σ. 111 ἑξ.). Τὰ ἐρείπια τῆς βασιλικῆς ταύτης σημειώνονται καὶ παρὰ *Curtius — Caupert* (Atlas von Athen, πίν. X) Ἦσαν ἐπίσης γνωστὰ εἰς τὸν Πιττάκην, Λαμπάκην, Λάμπρον, Σβορῶνον, εἰς ὅλους ἐν γένει τοὺς ἀρχαιολόγους ἡμῶν. Κυρίως ὅμως ὁ ἐν τῷ Νομισματικῷ Μουσείῳ βυζαντινολόγος Κ. Κωνσταντόπουλος ἔκαμε μακρὸν λόγον περὶ τῶν σωζομένων ἐρειπίων καὶ ἐξήντλησε σχεδὸν τὸ θέμα, ὅσον τοὐλάχιστον ἦτο δυνατὸν εἰς αὐτὸν μελετῶντα τὰ σωζόμενα ἐρείπια. (Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν, Ἡμερολόγ. τῶν Φιλανθρωπικῶν καταστημάτων Κωνσταντινουπόλεως, τ. Β΄. 1905, σ. 331—4). Μὲ βαθεῖαν γνῶσιν καὶ ὀξυδέρκειαν εἶπε πᾶν ὅ,τι ἐχρειάζετο. Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀποτελοῦνται, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Κωνσταντοπούλου, ἐξ ἐπιμήκους σηκοῦ, ἔχοντος ἑκατέρωθεν πλάγια κλίτη, κατὰ δὲ τὴν Α. πλευρὰν μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα, ἀποτελοῦν δηλαδὴ οἰκοδόμημα ὅμοιον περίπου μὲ τὴν πολυθρύλητον ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ὅλα τὰ λείψανα ταῦτα, λέγει ὁ ἐρευνητής, παρέχουν γνωρίσματα βασιλικῆς τῶν πρώτων Χριστιανικῶν χρόνων, ἀξίας λόγου διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν κατασκευήν. Πρὸς τὴν Β. πλευρὰν—καὶ τοῦτο εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτατον—σῴζεται καλῶς ὑπόγειος κρύπτη. Ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ τετραγώνου χώρου καὶ ἔχει κατὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς ἀνοίγματα, παρουσιάζει δὲ καὶ αὕτη ὅλα τὰ γνωρίσματα τῶν Χριστιανικῶν νεκρικῶν μνημείων, ὁποῖα εἶναι τὰ παλαιὰ ἐν Ῥώμῃ, (εἶναι Cubiculum). Ἀξιολογώτατα καὶ ὁριστικὰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ὑπῆρξαν τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξεν ὁ ἡμέτερος βυζαντινολόγος.

Ἐξετάζοντες καλῶς τὴν κρύπτην, τὸ σχέδιον, τὴν τοιχοδομίαν, βλέπομεν ὅτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἑνὸς Χριστιανικοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος, συνδέεται δὲ πάντως πρὸς τοὺς μάρτυρας

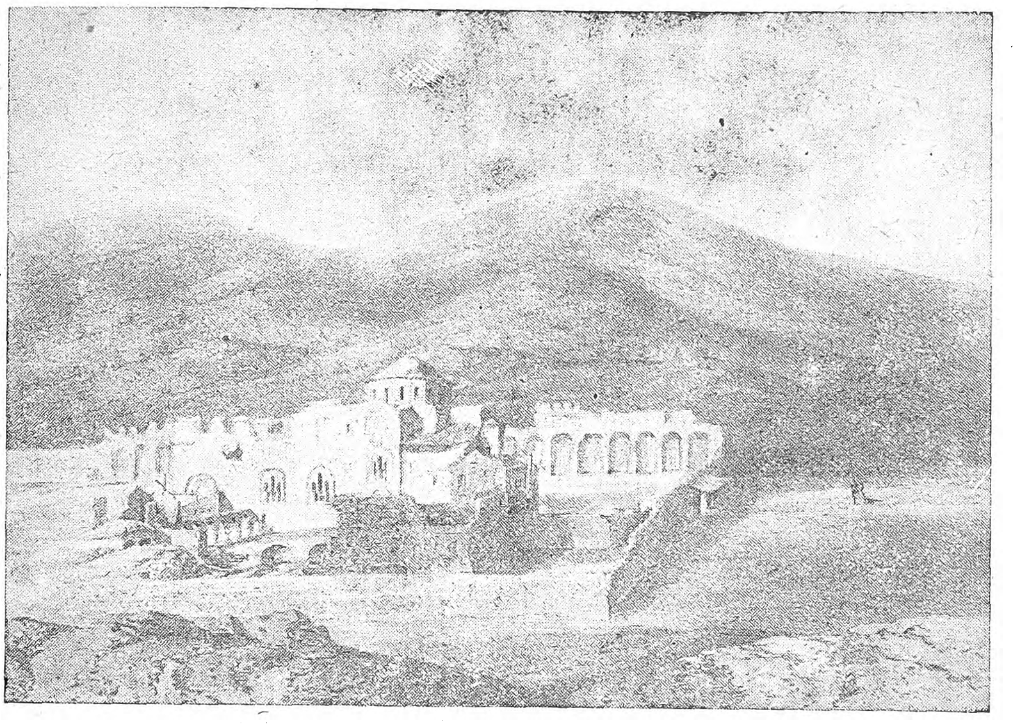

Ἡ Μονὴ Δαφνίου, εἰς τὴν παλαιὰν αὐτῆς μορφήν, ἐπὶ τουρκοκρατίας.
[Παλαιὰ λιθογραφία ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Th. du Moncel «Ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν»].

Digitized by Google

τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν. Δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἀκόμη καὶ εἰς ποῖον ἀνήκει ἡ κρύπτη, διότι περιεσώθη μνεία πολύτιμος, ἐκ τῆς ὁποίας μανθάνομεν ὅτι ἡ βασιλικὴ μετὰ τοῦ ὑπογείου δωματίου ἐσώζοντο ἕως τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Ὁ περιώνυμος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἐξεφώνησε λόγον (δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Σπύρου Λάμπρου) πρὸς τὸν μάρτυρα Λεωνίδην ὅστις ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ἐμαρτύρησε τὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. καὶ τὸν ὁποῖον παραβάλλει ὁ πατριωτικώτατος ἱεράρχης πρὸς τὸν ἀρχαῖον Λεωνίδαν τὸν Λάκωνα, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον «μᾶλλον μέγα φρονείτω *ἡ νῦν εὐσεβὴς Ἑλλάς*». Ἐκ τῶν λεγομένων δὲ εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦτον ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Λεωνίδου ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ νεκρικὸν δωμάτιον ἦτο *Μαρτύριον*. ὡς ἐλέγοντο τὰ τοιαῦτα κτίσματα. Ὁ Ἀκομινᾶτος τὸ ὀνομάζει *Πολυάνδριον*, μὲ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ὄνομα, διότι ἦσαν συντεθαμμέναι μὲ τὸν ἐπίσκοπον καὶ εὐσεβεῖς Χριστιαναὶ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι συνεμαρτύρησαν μετ' αὐτοῦ. Παρὰ τὸ μαρτύριον τοῦτο ἀνηγέρθη μεγάλη βασιλική, συνεχομένη μετ' αὐτοῦ, τῆς ὁποίας διεσώθησαν τὰ λείψανα.

Μεταγενεστέρα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς βασιλικῆς ταύτης ὑπὸ τοῦ Γ. Σωτηρίου δὲν ὑπῆρξε παρὰ ἡ πλήρης ἀπόδειξις τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κωνσταντοπούλου (*Γ. Σωτηρίου*, Παλαιὰ Χριστιανικὴ βασιλικὴ Ἰλισσοῦ, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1919, σ. 1-31). Τὸ μαρτύριον ἐκτίσθη, κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, τὸν 4ον αἰῶνα, ἔπειτα δέ, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, ἐκτίσθη ἡ βασιλική, ἵνα περιλάβῃ τὸ προγενέστερον μαρτύριον. Ἄξιαι δὲ λόγου παρατηρήσεις τοῦ κ. Σωτηρίου εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ εὑρεθέντα τεμάχια παλαιοβυζαντινῶν γλυπτῶν, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη, κατὰ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ, ἐπικυρώνει τὰ ἐκ τῶν οἰκοδομικῶν λειψάνων πορίσματα. Πιθανώτερον ἴσως νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν παρενέπεσε πολὺς χρόνος μεταξὺ τῆς κατασκευῆς τοῦ Μαρτυρίου καὶ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς βασιλικῆς, καὶ ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἀνήκει εἰς τὰς ἀρχάς, ἡ δὲ βασιλικὴ εἰς τὰ τέλη τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἡ μεταποίησις ἀρχαίων ναῶν εἰς Χριστιανικούς.— Τὰ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν λοιπὸν πολύτιμα λείψανα εἶναι τὰ μόνα ἀναμφισβήτητα τεκμήρια, ὅτι, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, εἶχεν ἱδρυθῆ μεγάλη ἐκκλησία καὶ μάλιστα εἰς αὐτὸ τὸ κατοικούμενον μέρος τῆς πόλεως. Διότι ἀπὸ τὰ πορίσματα τοῦ Κωνσταντοπούλου τοῦτο μόνον δὲν φαίνεται δεκτόν, ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἔκειτο ἔξω τῆς πόλεως. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καὶ πολὺν χρόνον κατόπιν, ἡ «Ἀδριανοῦ πόλις» ἦτο τὸ μᾶλλον κατῳκημένον μέρος τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τότε δὲ κυρίως ἀρχίζει καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς νέας θρησκείας ὄχι μόνον εἰς τὰ περίχωρα, ὡς νομίζει ὁ Κωνσταντόπουλος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς δέχεται ὁ Στρυκόφσκης, καὶ ὡς ἄλλως μᾶς δεικνύουν αἱ πολυάριθμοι ἔκτοτε μεταποιήσεις ἀρχαίων ναῶν εἰς ἐκκλησίας.

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤρχισαν, ὄχι μόνον τὰ συνήθη, ἀλλὰ καὶ τὰ περιφημότερα ἱερὰ τῶν εἰδώλων νὰ μετατρέπωνται εἰς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. Κοινῶς εἶναι παραδεδεγμένον ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ὅτι ὁ χρόνος οὗτος συμπίπτει μὲ τὸν 6ον αἰῶνα, τὸν αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς κατήγαγε τὸ ὁριστικὸν πλῆγμα κατὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου διακόψας τὴν λειτουργίαν τῶν περιφήμων Ἀθηναϊκῶν Σχολῶν. Θεωρῶ ὅμως εὔλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐνωρίτερον ἤρχισεν ἡ εἰς τὰ ἱερὰ τῶν ἀρχαίων θεῶν ἐγκατάστασις τῶν Ἁγίων τῆς νέας θρησκείας. Βέβαιον τοὐλάχιστον φαίνεται ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Θησείου, τὸ ὁποῖον ἀληθῶς εἶναι *Ἡφαίστειον*, ναὸς τοῦ Ἡφαίστου, μετετράπη εἰς ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὰ ἴχνη τῆς μεταποιήσεως εἶναι καὶ σήμερον ἐμφανῆ, ἂν καὶ ἔγινεν ἐργασία πρὸς ἐξάλειψιν αὐτῶν καὶ ἐπαναφορὰν τοῦ ἀρχαίου μνημείου εἰς τὴν παλαιὰν μορφήν. Ἴσως δὲ ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ μετατρέπωνται εἰς ἐκκλησίας καὶ οἱ ναοὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἐθεώρησαν ὡς ἀληθῆ νίκην αὐτῶν νὰ καταλάβωσι τὸν ἱερὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας θρησκείας, τὴν Ἀκρόπολιν, εἶναι εὐλογώτατον νὰ τὸ ὑποθέσωμεν. Τοῦτο δεικνύουσιν ἄλλως καὶ τὰ παλαιοβυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς Ἀκροπόλεως, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος. Ὁ περίκομψος Ἰωνικὸς ναός, τὸ *Ἐρέχθειον*, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ πλήρης ἄνθησις τοῦ Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, μετασχηματίζεται εἰς ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου, σώζονται δὲ ἀκόμη τὰ ἴχνη τῆς μεταποιήσεως. Εἰς τοῖχον αὐτοῦ ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιγραφή:

«*Θεοδόχε δέσποινα, πιστῶν τὸ κέρας σῶζε καὶ φύλαττε τὸν σὸν ἱκέτην Διονύσιον Ἰωάννην ταπεινὸν καὶ ψάλτην καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν*».

Ἡ μνημονευομένη εἰς τὴν ἐπιγραφὴν *καθολικὴ ἐκκλησία* τῶν Ἀθηνῶν εἶναι βεβαίως ὁ Παρθενών, διότι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ λειτουργικῇ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει τὴν *Μητρόπολιν*. Εἶναι μεταγενεστέρα ἡ ἐπιγραφή, συγχρόνως ὅμως πιθανὸν μὲ τὸ Ἐρέχθειον καὶ τὸ ἀθάνατον Δωρικὸν μνημεῖον, ὁ *Παρθενών*, ὁ ναὸς τῆς εἰδωλολατρικῆς Παρθένου, ἔγινεν ἐκκλησία ἀφιερωμένη πιθανῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἔπειτα, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὴν Χριστιανὴν Παρθένον.

Ἄλλη ἐκκλησία ἱδρύθη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν στοὰν τῶν Προπυλαίων, ἄλλη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐπὶ τοῦ Νοτίου προτειχίσματος τῶν Προπυλαίων. Εἰς τὰ Προπύλαια εὗρεν ὁ Πιττάκης τοιχογραφίας τῶν Ἀρχαγγέλων *Μιχαὴλ* καὶ *Γαβριήλ*, εἰκάζει δὲ μετά τινος πιθανότητος, ὅτι ὁ εἰς τὰ Προπύλαια Χριστιανικὸς ναὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τοὺς *Ταξιάρχας*, ὡς φύλακας τῆς εἰσόδου τῆς Χριστιανικῆς Ἀκροπόλεως. Ἡ μεταποίησις αὕτη τῶν ἀρχαίων ναῶν ἔσχε τὸ μέγα ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον δὲν συνέβη εἰς τὴν Ρώμην, ὅτι διετηρήθησαν οὗτοι οἱ ναοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπαράφθοροι, ὡς τὸ Ἡφαίστειον, οἱ ναοὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ αὐτὸ ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος τὸ ἱερὸν τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ μνημονευθέντες ἐπίσημοι ναοί, οἱ ὁποῖοι μετεποιήθησαν εἰς ἐκκλησίας. Ὡς ἐξόχως χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς ἱστορίας τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀθρόα εἴτε μετατροπὴ ἀρχαίων ναῶν εἰς Χριστιανικούς, εἴτε ἀνέγερσις ἐκκλησιῶν νέων εἰς ἀρχαίους τόπους. Ἰδίως δὲ ναΐδια καὶ παρεκκλήσια διεσκευάσθησαν προχείρως μὲ ἐκπληκτικὴν εὐκολίαν ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων ἢ ἀρχαίων ὀνομαστῶν χώρων.

Περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἰδίως πλεῖστοι ἀρχαῖοι ναΐσκοι μετεποιήθησαν εἰς ἐκκλησίδια. Ἡ ἀρχαία ὁδὸς τῶν Τριπόδων περιεκύκλωνε τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ τὰ ΒΑ. καὶ βαίνουσα πρὸς Α. κατέληγεν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ἦσαν δὲ καταλληλότατα τὰ ὡραῖα ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ χορηγικὰ μνημεῖα διὰ νὰ μετατραποῦν εἰς Χριστιανικὰ ναΐδια. Τοιοῦτον ἦτο τὸ ναΐδιον τῆς *Παναγίας Κανδήλης* ἢ τῆς *Ἁγίας Κυρᾶς*, πλησίον τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους. Ἐπίσης πιθανὸν εἶναι ὅτι τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἄντρα, τὸ ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, τὰ ἄντρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Πανὸς εἰς τὰς Βορείας κλιτῦς, καθηγιάσθησαν διὰ παρεκκλησίων. Τὸ ὑπὲρ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον ἄντρον καθιερώθη εἰς τὴν Παναγίαν *τὴν Σπηλιώτισσαν*. ἡ ὁποία ἔγινε καὶ *Χρυσοσπηλιώτισσα*. Παραλείπων ἄλλα παρεκκλήσια ἱδρυθέντα εἰς ἀρχαῖα ἱερὰ τῆς πόλεως, παρατηρῶ ὅτι πολλὰ Χριστιανικὰ ναΐδια, περὶ τὰ δεκαπέντε, ἱδρύθησαν μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Κολωνοῦ, πρὸς τὰ ΒΔ. τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως, εἰς χῶρον περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Παυσανίας (Ἀττ. ΧΧΙΧ) λέγει: «*καὶ ἔξω πόλεως, ἐν τοῖς δήμοις καὶ κατὰ τὰς ὁδούς, θεῶν ἐστιν ἱερά, καὶ ἡρώων καὶ ἀνδρῶν τάφοι*».

Εἰς τὴν λεγομένην συνήθως Στοὰν τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ ὁποία πραγματικῶς εἶναι ἡ *Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ*, ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τετράλοβον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τὸ ἐσωτερικὸν μετεποιήθη εἰς ἐκκλησίαν τῆς *Μεγάλης Παναγίας* καὶ τότε ἀνηγέρθη διὰ τὴν μεσαίαν κλιτὴν ἡ κιονοστοιχία, ἡ ὁποία καὶ σήμερον εἶναι κατὰ χώραν. Ἀλλὰ περὶ τῆς *Μεγάλης Παναγίας* θὰ εἴπω καὶ κατωτέρω. Ἐκκλησίαι δὲ καὶ Μοναὶ καθιερώθησαν εἰς τοὺς πλείστους, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὀνομαστοὺς ἀρχαίους χώρους. Τὸ εἰς τὰς Νοτίας κλιτῦς τῆς Ἀκροπόλεως περιώνυμον Ἀσκληπιεῖον κατεστράφη ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἦτο ἡ μόνη καταστροφὴ ἀρχαίου μνημείου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀσκληπιείου ἀνηγέρθη εἰς παλαιοὺς χρόνους Χριστιανικὴ ἐκκλησία. Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1876 ἀνασκαφὰς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εὑρέθησαν εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσκληπιείου τὰ ἐδάφη ἐκκλησιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶχε τρεῖς ἀψῖδας ἐστραμμένας πρὸς ἀνατολάς, συγχρόνως δ' εὑρέθησαν καὶ πανάρχαιοι Χριστιανικοὶ τάφοι. Πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας εἶχον χρησιμεύσει τεμάχια γλυπτῶν, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον. Ὁ κολοσσιαῖος ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ μετατραπῇ ὁλόκληρος εἰς ἐκκλησίαν· μόνον εἰς μέρος τοῦ πτεροῦ ἀνηγέρθη ναΐδιον ἀφιερωμένον εἰς τὸν *Ἅγιον Ἰωάννην*, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο ἐπὶ Τουρκοκρατίας *Ἅγιος Ἰωάννης στὶς κολῶννες* πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Κολώνα, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ ναὸς κεῖται εἰς τὸ Βόρειον μέρος τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἶναι ἐκτισμένος περὶ ἀρχαῖον κίονα, κατ' ἀκολουθίαν καὶ οὗτος εἰς ἀρχαῖον ναόν. Εἰς τοὺς στύλους δὲ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς εἶχε στήσει Βυζαντινὸς στυλίτης ἐπὶ ἑνὸς ἐπιστυλίου τὸ καλύβιον αὐτοῦ. Καὶ ἡ σήμερον Ρωσικὴ ἐκκλησία εἶναι ἱδρυμένη, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ἀρχαίου *Λυκείου*. καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων τοῦ *Ἁγίου Λυκοδήμου*. Εἰς δὲ τὴν *Στοὰν τοῦ Ἀττάλου*, ἡ ὁποία εἶχεν ἐντειχισθῆ εἰς τὸν περίβολον τὸν κτισθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ἀτζαγιώλη (κατὰ τὸ 1402), εἷς ἐκ τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος τούτου εἶχε μεταποιηθῆ εἰς ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἐλέγετο *Παναγία ἡ Πυργιώτισσα* (Παναγία τοῦ Πύργου), εἴτε *Χρυσοπυργιώτισσα*. Εἰς δὲ τὸν ἐλαιῶνα ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἐντετειχισμένα καὶ ἀρχαῖα λείψανα, ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τῆς Δήμητρος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (Ἀττικά, ΙΙ, 4).

Διὰ νὰ εἴπωμεν δὲ γενικῶς, ἐκκλησίαι, παρεκκλήσια, ναΐδια, μοναὶ καὶ μονύδρια ἀνηγέρθησαν, εἴτε διεσκευάσθησαν, εἴτε καθιερώθησαν κατὰ τὴν μακρὰν Χριστιανικὴν περίοδον τοῦ Μεσαίωνος ἐν Ἀθήναις εἰς ὡρισμένους ἀρχαίους ναούς, εἰς πλεῖστα ἀρχαῖα μικρὰ ἱερὰ ἡρώων καὶ εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἐπισήμους ἀρχαίους χώρους: εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Τριπόδων, εἰς τὸ Ἀγλαύρειον, τὸ Μητρῷον, τὸ Λύκειον, παρὰ τὸν Ἰλισσόν, εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν στάδιον, παρὰ τὴν ὁδὸν τῶν τάφων πρὸ τοῦ Διπύλου, εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν, τὸ Κυνόσαργες, εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Κολωνοῦ χῶρον, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ περίχωρα, ὅπου ἦσαν ἀρχαῖα ἱερά, ὅπως εἰς τὸ Δαφνί, εἰς τὴν Καισαριανήν.

Ἡ ἐπιβίωσις τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν. — Οἱ ναοὶ καὶ τὰ ναΐδια ταῦτα δὲν καθιερώθησαν κατὰ μίαν ἐποχήν, ἀλλὰ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν Μεσαίωνα, ἰδίως ὅμως κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τέχνης, κατὰ τὴν μέχρι τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων περίοδον, (ἀπὸ τὸν 4ον ἕως τὸν 8ον αἰῶνα). Διότι κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ἔζη ἀκόμη ζωντανὸν τὸ εἰδωλολατρικὸν παρελθόν, καὶ ἡ τόσον ἀθρόα συνοίκησις ἐν Ἀθήναις ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων μὲ Χριστιανοὺς ἁγίους, καὶ ὄχι μόνον ἀθρόα, ἀλλὰ καὶ ἐγκάρδιος συνοίκησις, εἶναι ἀπὸ τὰ περιεργότερα καὶ τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα ἱστορικὰ φαινόμενα τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ. Εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς ἐρευνητάς, ὅτι ἡ ἐπιβίωσις τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τῶν ἀρχαίων θρησκευτικῶν θεσμῶν ἐξηκολούθησεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅτι οἱ Ἅγιοι ἡμῶν πολλάκις ἐνθυμίζουν ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἥρωας, καὶ ὅτι ὁ Βυζαντινὸς καθόλου βίος δὲν ἔχει μεγάλας διαφορὰς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον. Εἰς οὐδεμίαν ὅμως ἄλλην χώραν βλέπομεν τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐκδηλούμενον λαμπρότερον παρὰ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ὅπου ἐδοξάσθησαν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην μεγαλοπρεπέστερον οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ ἥρωες.

Πολυάριθμα εἶναι τὰ τοιαῦτα τεκμήρια τῆς ἀντικαταστάσεως ἀρχαίων θεοτήτων διὰ Χριστιανῶν Ἁγίων, οἱ ὁποῖοι ἐνθυμίζουν ἔστω καὶ τὸ ὄνομα μόνον. Ἡ σοφία Ἀθηνᾶ δίδει τὴν θέσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἡ Χριστιανὴ Παρθένος ἀντικαθιστάνει εἰς τὸν Παρθενῶνα τὴν ἀρχαίαν. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν 12 Ἀποστόλων, ἐγείρεται εἰς τὸν χῶρον, ὅπου ἦτο ὁ βωμὸς τῶν Δώδεκα θεῶν, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ γίνεται ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Κοσμᾶ καὶ τοῦ Δαμιανοῦ, ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεράπευον δωρεὰν τοὺς πτωχοὺς τῆς Κιλικίας, ἐπίσης καὶ ἱερὰ τῶν Διοσκούρων. Ὀλίγον ἔξω τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ἐκκλησίδια τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀντικαθιστάνουν ναοὺς τῆς Δήμητρος (ἐνταῦθα ἔχομεν ἁπλῆν *φωνητικὴν* σχέσιν). Θὰ ἠδύναντο τὰ παραδείγματα ταῦτα νὰ αὐξηθοῦν κατὰ πολύ· τοὐλάχιστον ὁ H. Leclercq, ὁ ὁποῖον ἔγραψε τελευταῖος περὶ τούτων (1907), βεβαιώνει ὅτι κατὰ τὰς μελέτας του περισσότεραι ἀπὸ 24 Χριστιανικὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀττικῆς ἐγείρονται ἐπὶ χώρων ἀρχαίων καὶ εἶναι καθιερωμέναι, «σχεδὸν πάντοτε, εἰς ὀνόματα Ἁγίων, τὰ ὁποῖα ὑπενθυμίζουν αἰσθητῶς τὰς ὀνομασίας τῶν ναῶν, τοὺς ὁποίους διεδέχθησαν».

Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὰς Ἀθήνας φανερὸν τὸ ἱστορικὸν φαινόμενον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουν *ἐκχριστιανισμὸν τῆς εἰδωλολατρείας* (*die Christianisierung des Heidentums*) καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς μᾶλλον ἀξιοσπουδάστους καὶ μᾶλλον ἑλκυστικὰς περιόδους τῆς ἱστορίας, τὴν περίοδον τῆς πάλης τῶν εἰδώλων πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ πολιτισμοῦ πρὸς τὸν νέον κόσμον. Ἡ πάλη αὕτη ὑπῆρξε πάλη γιγαντώδης καὶ δὲν ὑπεχώρησαν οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς χωρὶς ν' ἀφήσουν ἴχνη φανερὰ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.
(Βλ. τὰ τελευταῖα κάλλιστα βιβλία, τὰ ὁποῖα συ-
νοψίζουν ὅλην τὴν προγενεστέραν ἔρευναν: τὸ
ἱστορικὸν τοῦ *J. Geffcken*, Des Ausgang des Gri-
echisch - römischen Heidentums, 1920,—καὶ τὸ
φιλοσοφικώτερον τοῦ *L. Rougier*, Celse ou le con-
flit de la civilisation antique et du christianisme
primitif, 1925). Οἱ παλαιότεροι Ἕλληνες ἐρευνη-
ταί, ὡς ὁ Σουρμελῆς, ὁ Πιττάκης καὶ ἄλλοι, μετ'
ἐνθουσιασμοῦ συνεταύτιζον χριστιανικὰς ἐκκλη-
σίας πρὸς ἀρχαίους ναούς, ἐπίσης καὶ οἱ παλαιό-
τεροι ξένοι ἐρευνηταὶ (Bursian, Petit de Julle-
ville κ.λ.π.). Ὁ ἀοίδιμος Σπ. Λάμπρος, μεταφρά-
ζων τὸν Γρηγορόβιον, ἐπανειλημμένως ἐφιστᾷ
τῶν ἐρευνητῶν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν ζητημάτων
τούτων: (Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Βι-
βλιοθ. Μαρασλῆ, ἐκδ. 1917. σ. 129. σημ. 2 καὶ σελ.
137, σημ. 2). Αἱ νεώτεραι ἔρευναι καὶ ἡ ἀληθὴς

Digitized by Google

ἱστορικὴ ἀντίληψις πρέπει νὰ ἐπαναφέρῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀξιοσημείωτον ἐκεῖνο θέαμα τῆς ἐπιβιώσεως τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τῆς συνεχίσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Βυζαντινήν.

Τὴν τοιαύτην κατεύθυνσιν πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν, ἡ ὁποία περιέλαβεν ὑπὸ νέαν μορφὴν παλαιὰς συνηθείας, πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠθέλησαν νὰ καταστήσουν εὐκολώτερον ἀσπαστὸν τὸν Χριστιανισμόν; Οἱ Wachsmuth, Hertzberg, Leclercq παραδέχονται τοῦτο. Προτιμότερον θὰ ἦτο ν' ἀποδοθῇ τὸ φαινόμενον εἰς αὐτὴν καὶ μόνην τὴν βαθεῖαν λαϊκὴν ψυχολογίαν, εἰς αὐτὴν τὴν ἔμμονον ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ἰδιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἥτις εἰς αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τὸν ἐθνικόν, ὅστις ἐπιζῇ ὁ ἴδιος διὰ μέσου τόσων αἰώνων καὶ τόσων ἐξωτερικῶν καταστροφῶν. Διότι δὲν διεσώθη παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ἡ ἀνάμνησις ἁπλῶς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἀλλὰ διετηρήθησαν καὶ δοξασίαι καὶ ἔθιμα ἀρχαῖα, ὅπως ἔδειξαν αἱ πολυσχιδεῖς ἔρευναι τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἰδιαιτέρως αἱ τελεταὶ δὲν ἀλλάσσουν. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν οἱ ἀσθενεῖς Χριστιανοὶ θαυμασίας ἰάσεις ἐπήγαινον νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἦτο δὲ τοῦτο ἡ τελουμένη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους *ἐγκοίμησις* (incubatio) εἰς αὐτὸ τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως *Ἀσκληπιεῖον*· αἱ λιτανεῖαι ἐνθύμιζον τὰ Παναθήναια, καὶ αἱ ἑορταὶ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλουν ἄλλοτε τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπῆλθε τὸ μέγα γεγονὸς διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἡ ἀρχαία θρησκεία ὑπῆρξεν ἡνωμένη μὲ τὸ αἴσθημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς πολιτῶν, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἔγινεν ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία, ἡ θρησκεία τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος, ἡ ὁποία ἦτο τὸ οὐσιῶδες φυλετικὸν γνώρισμα τῶν Βυζαντινῶν.

Εἰς τὰ ἴδια μεγάλα πορίσματα καταλήγομεν καὶ ἂν μελετήσωμεν ἐν τῇ τεχνικῇ ἐξελίξει τὰ μνημεῖα τέχνης, ἰδιαιτέρως διὰ τὰς Ἀθήνας τὰ πολύτιμα Βυζαντινὰ γλυπτά. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ ὁ ὅλος Βυζαντινὸς πολιτισμὸς συνδέονται δι' ἀμέσου ἐσωτερικῆς συνοχῆς πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλληνιστικὴν τέχνην καὶ πολιτισμόν. Πρῶτοι οἱ Γάλλοι Courajod καὶ Choisy διεῖδον τοῦτο, ὡς πρὸς τὴν τέχνην, ἐσχάτως δὲ τὸ ὑπεστήριξαν διὰ πολλῶν παραδειγμάτων οἱ ξένοι Ainalof καὶ Στρυγόφσκης. Τὰ πολύτιμα Χριστιανικὰ γλυπτὰ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τὰ κάλλιστα τεκμήρια τῆς ἐν τῇ νέᾳ τέχνῃ ἐπιβιώσεως τῶν παλαιῶν θεμάτων καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συνδεομένης καλλιτεχνικῆς ἰδέας. Ἡ διακόσμησις ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ ὅλη συμμετρικὴ τεχνοτροπία (ὁσάκις δὲν ἐμφανίζεται ἡ νέα), ἀκόμη καὶ θέματα μυθολογικὰ μᾶς φέρουν πρὸς τὰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις. Δὲν εἶναι ἀπροσδόκητον τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηναϊκῶν γλυπτῶν εἰς τὴν δαιμονίαν πόλιν τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν, καὶ δὲν εἶναι τολμηρὰ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ παλαιὸν Ἀθηναϊκὸν ἐργαστήριον διεδέχθη ἐν συνεχείᾳ καὶ χωρὶς διακοπὴν Χριστιανικὸν Ἀθηναϊκὸν ἐργαστήριον γλυπτικῆς διακοσμήσεως. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠρέμα καὶ χωρὶς βιαίους κλονισμοὺς αἱ εἰδωλολατρικαὶ Ἀθῆναι ἐγένοντο *Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι*, ὅπως καθολικώτερον ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐγένετο *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἑλλάς*.

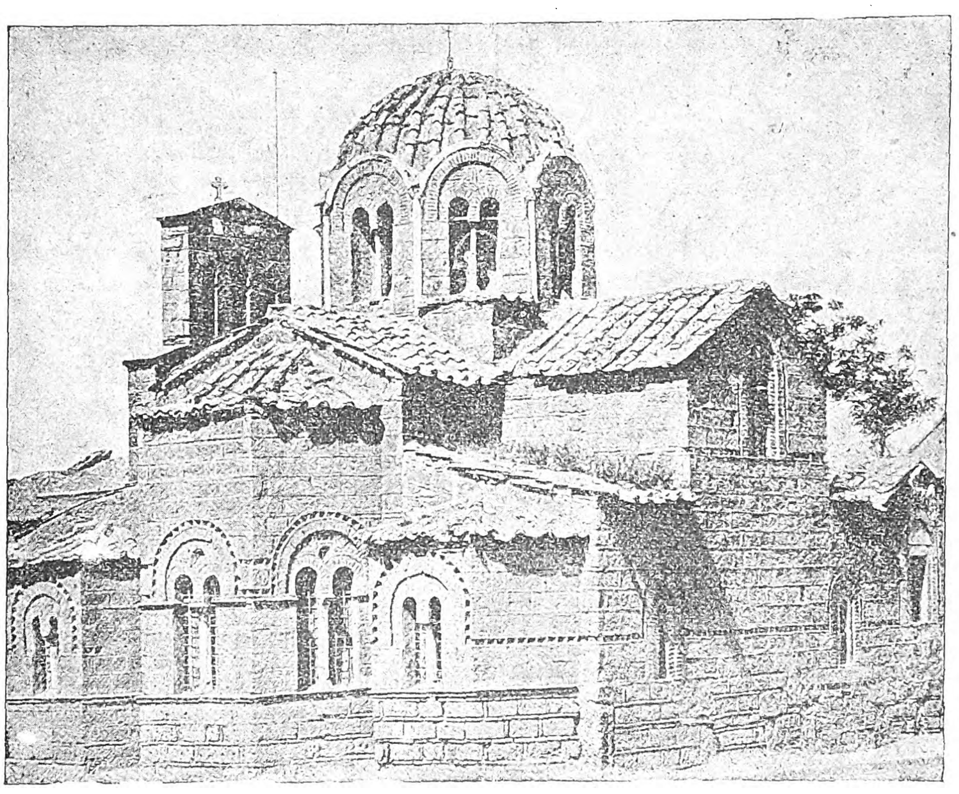

Ο ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἰς τὴν σημερινήν του μορφὴν [Βορεία πλευρά].

Η ΜΕΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (8ος—15ος αἰών). Μὲ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων καὶ ἂς εἴπωμεν μὲ τὴν συμβίωσιν ἀρχαίων θεῶν καὶ Χριστιανῶν ἁγίων παρῆλθον πολλοὶ αἰῶνες, καὶ πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν 8ον μ. Χ. αἰῶνα, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας διὰ νὰ ἔλθωμεν εἰς τὰς πραγματικῶς Βυζαντινὰς Ἀθήνας. Μὲ τὴν βασιλείαν τῆς πολυταράχου ἐκείνης γυναικὸς ἀρχίζει καὶ ἡ περίοδος τῆς ἀνεγέρσεως εἰς τὰς Ἀθήνας τῶν κυρίως λεγομένων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν.

Κοιναὶ παραδόσεις σχετικῶς μὲ τοὺς Χριστιανικοὺς ναοὺς ὑπῆρχον πάντοτε εἰς τὰς Ἀθήνας δύο: ἡ μία ὅτι ἡ πόλις ἐκοσμεῖτο διὰ τόσων ἐκκλησιῶν ὅσας ἡμέρας ἔχει τὸ ἔτος, ἡ δὲ ἄλλη ὅτι τὰς ὡραιοτέρας 12 ἐκκλησίας ἔκτισε μία Ἀθηναία Αὐτοκράτειρα. Ἀπεδίδοντο δὲ αὗται εἰς τὴν λογίαν *Ἀθηναΐδα—Εὐδοκίαν*, τὴν σύζυγον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β', ἡ ὁποία ἐβασίλευσε τὸ α' ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος, ἐπιμονωτέρα δὲ ἦτο ἡ παράδοσις, ἡ καὶ σήμερον ἀκόμη διαιωνιζομένη, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰς 12 ἐκκλησίας ταύτας ἀνήγειρεν ἡ *Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία*, ἡ ὁποία ἐβασίλευσε τὰ τέλη τοῦ 8ου αἰῶνος. Αἱ γνωστότεραι καὶ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας αὐτὰς θεωροῦνται ἡ Μικρὰ Μητρόπολις ὁ Ἅγιος Νικόδημος, οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα, οἱ Ἅγιοι Ἀσώματοι, οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ἡ Καισαριανή, τὸ Δαφνί. Εἶναι εὔλογος ἡ γένεσις καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς παραδόσεως ταύτης, ἡ ὁποία ἀποδίδει εἰς Ἀθηναίαν Αὐτοκράτειραν τοῦ Βυζαντίου, περίφημον διὰ τὰ γεγονότα τῆς βασιλείας αὐτῆς, διατηρήσασαν πάντοτε στενὰς σχέσεις μὲ τὴν πόλιν τῆς γεννήσεώς της, τὴν ἀνέγερσιν τῶν ὡραίων ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον στολίζουν τὰς Ἀθήνας. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι αἱ Ἀθηναϊκαὶ αὗται ἐκκλησίαι, πλὴν τῆς Μικρᾶς Μητροπόλεως, ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν τρεῖς, ἴσως καὶ τέσσαρας αἰῶνας μετὰ τὴν βασιλείαν τῆς Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας.

Πρὶν ἔλθω εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν σπουδαιοτέρων τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου καὶ πρὶν συναγάγω γενικὰ συμπεράσματα περὶ τῆς τέχνης αὐτῶν καὶ γενικώτερον περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Βυζαντινῆς τέχνης, πρέπει νὰ εἴπω, ὅτι περὶ αὐτῶν οὐδεμίαν φιλολογικὴν ἢ ἄλλην γραπτὴν πηγὴν ἔχομεν. Ἡ μόνη, ἀλλ' ὁμολογουμένως καὶ ἡ σπουδαιοτάτη πηγή, εἶνε αὐτὰ ταῦτα τὰ σωζόμενα μνημεῖα, καὶ μάλιστα τὰ πλεῖστα χωρὶς μνημονευομένην χρονολογίαν. Ὅ,τι ἔχομεν νὰ μάθωμεν θὰ τὸ μάθωμεν ἐρωτῶντες αὐτοὺς τοὺς λίθους καὶ τὴν τέχνην τῶν μνημείων. Χρήσιμοι ὅμως, ἀλλὰ μακριναὶ πηγαὶ περὶ αὐτῶν εἶνε αἱ Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ γλυπτὰ τῆς μέσης περιόδου, εἶνε δὲ σκόπιμον νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν μακρότερος λόγος.

Αἱ Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Ἀθηνῶν.— Περισσότερον ἐνδιαφέρουσαι ἀπὸ τὰς παλαιὰς Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς εἶναι αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς μέσης περιόδου τῶν Ἀθηνῶν. Διότι αὗται διέσωσαν εἰς ἡμᾶς καὶ ὀνόματα προσώπων ἱστορικῶν καὶ ἄλλας παντοίας εἰδήσεις. Καθίστανται δ' αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἀκόμη πολυτιμότεραι, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πλήρη ἔλλειψιν γραπτῶν πηγῶν διὰ τὰς παλαιοτέρας Χριστιανικὰς Ἀθήνας. Πόσην εὐχαρίστησιν παρέχει ἡ μνεία ἑνὸς ἱστορικοῦ προσώπου σωζομένη εἰς συντετριμμένον τεμάχιον γλυπτοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐρριμμένον εἰς μίαν γωνίαν λησμονημένην τῆς ἐνδόξου πόλεως. «Ἐκτὸς τῆς ὑψηλῆς εὐχαριστήσεως, λέγει ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης *Ἀντωνῖνος*, νὰ βλέπῃς ἐνώπιόν σου κατὰ πρόσωπον τὸ πολύτιμον παρελθὸν καὶ νὰ συνομιλῇς μαζί του, τὰ μισοσβεσμένα ἐκεῖνα γράμματα παρέχουν ἀξιολόγους εἰδήσεις διὰ τὴν ἱστορίαν, τὴν χρονολογίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν παλαιογραφίαν».

Αἱ Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Ἀθηνῶν τῆς μέσης Βυζαντινῆς περιόδου προσείλκυσαν τὴν προσοχὴν πολὺ ἐνωρίς, συνελέγησαν δὲ καὶ ἐδημοσιεύθησαν τὰ μέσα τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς ἀπελευθερώσεως, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος *Πιττάκη*, ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ τοῦ Ρώσου ἀρχιμανδρίτου *Ἀντωνίνου*. Πολλοὶ κατόπιν συνεπλήρωσαν τὴν συλλογήν, καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους ἀρχαιολόγους καὶ ἱστοριοδίφας καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς, μεταξὺ δ' αὐτῶν πρέπει εὐφήμως ν' ἀναφέρω τοὺς *Λαμπάκην, Ζησίου, Κωνσταντόπουλον*. Οὕτω σήμερον, ἂν ὁ ἐρευνητὴς θελήσῃ νὰ κάμῃ ἐπισταμένην μελέτην περὶ τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἔχει ἀρκετὰ πλούσιον ὑλικὸν ἐνώπιόν του.

Αἱ πολύτιμοι αὗται ἐπιγραφαὶ ἔχουν σήμερον κατὰ μέγα μέρος ἀπολεσθῇ ἢ καθίστανται ἐκ τοῦ χρόνου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυσανάγνωστοι, ὥστε τὸ δημοσιευθὲν ὑλικὸν ἀποδεικνύεται ἀκόμη πολυτιμότερον, καὶ ὅσον περισσότερον ἐρευνᾷ τις, τόσῳ περισσότερον τιμᾷ τὸ ἔργον τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ρώσου ἐρευνητοῦ. Τινὲς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εὑρίσκονται εἰς τεμάχια γλυπτῶν—ὀλίγαι—αἱ περισσότεραι ὅμως — καὶ αἱ σπουδαιότεραι — εἰς ὡρισμένα μέρη τῶν ἐκκλησιῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέχει καὶ ἰδιάζον ἐνδιαφέρον καὶ ἐκφράζει ἰδιάζουσαν φυσιογνωμίαν εἰς τὰς Χριστιανικὰς Ἀθήνας. Παλαιὰ εἶναι ἡ συνήθεια, ἐξακολουθοῦσα ἐν μέρει καὶ σήμερον εἰς τὴν Ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, νὰ θάπτωνται ἐπίσημοι νεκροὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας, εἰς τὸ περὶ αὐτὴν προαύλιον, ὅπου εὑρίσκουν τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυσιν ὑπὸ τὴν σκιὰν καὶ τὴν σιγὴν τοῦ ἱεροῦ χώρου. Εἰς δὲ τοὺς ἐσωτερικούς, ἐντὸς τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς τὰ πλάγια τάφους, οἱ τοῖχοι καὶ οἱ κίονες οἱ παρὰ τὸ μνῆμα κοσμοῦνται μὲ τὰς εἰκόνας τῶν Ἁγίων, ἰδίως ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα φέρει ὁ ἀναπαυόμενος. Εἰς τοὺς κίονας τούτους καὶ τοὺς τοίχους εἶναι γεγραμμέναι αἱ ἐπιγραφαὶ εἰς μνήμην αὐτῶν. Πολλάκις εἰς τοὺς τοίχους ἢ τοὺς κίονας συναντῶμεν καὶ σημειώματα ἐπισκεπτῶν ἢ περιηγητῶν, ἰδίως ὡς *χαράγματα*. Ἄλλο εἶδος ἐπιγραφῶν εἶναι βραχεῖαι ἐπικλήσεις ἢ παρακλήσεις τῶν πιστῶν εἰς τὸν Κύριον ἢ τὴν Θεοτόκον, ἐνίοτε ἀποσπάσματα ῥήσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπιγραφαὶ ἔχουν μικρὰν ἢ οὐδεμίαν ἱστορικὴν σημασίαν· εἶναι μόνον ἄξιαι προσοχῆς ὑπὸ φιλολογικὴν καὶ παλαιογραφικὴν ἔποψιν. Αἱ σπουδαῖαι ἐπιγραφαὶ εἶναι αἱ ἀναφέρουσαι τοὺς κεκοιμημένους, διότι αὗται γνωρίζουν εἰς ἡμᾶς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, καὶ δὴ τοὺς ἐπιφανεστέρους, ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους, οἱ ὁποῖοι διεδέχοντο ἀλλήλους ἀπὸ γενε ς εἰς γενεάν. Αἱ ἐπιγραφαὶ δὲ αὗται εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, πολυάριθμοι εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ σημαντικωτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας αὐτῶν. Ἀκόμη δὲ σπουδαιότεραι, ἀλλὰ πολὺ σπάνιαι εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶναι αἱ λεγόμεναι *κτιτορικαὶ* ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι μᾶς δίδουν τὴν χρονολογίαν καὶ τὸν κτίτορα τῶν ναῶν.

Ἀπὸ τὰς Χριστιανικὰς ταύτας ἐπιγραφάς, τῶν ὁποίων τὴν διάσωσιν καὶ τὴν γνῶσιν ὀφείλομεν εἰς τὸν Πιττάκην καὶ τὸν Ἀντωνῖνον, ἀρυόμεθα σημαντικὰς καὶ ποικιλωτάτας εἰδήσεις, ἐξαιρέτως σπουδαίας διὰ τὴν σκοτεινὴν μέσην περίοδον τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν. Αἱ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ συλλεγεῖσαι ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἀπὸ τὸ Θησεῖον (Ἡφαίστειον), πολυάριθμοι δὲ αἱ εὑρεθεῖσαι εἰς τὸν Παρθενῶνα. Μὲ εὐχάριστον ἔκπληξιν βλέπει ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τῆς «Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος» νὰ περιλαμβάνωνται Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα θαυμασμὸς ἦγεν εἰς περιφρόνησιν πάσης ἄλλης ἐποχῆς τῆς πατρίου ἱστορίας. Καὶ ὀφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν τὴν τιμὴν εἰς τὸν Πιττάκην, ὅτι συνέλεξε πολυτιμότατον ὑλικὸν ἐπιστημονικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξηφανίζετο. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ θὰ ἤθελον ν' ἀπονεμηθῇ ὁ δίκαιος ἔπαινος εἰς τοὺς παραγνωριζομένους παλαιοὺς ἐκείνους ἀρχαιολόγους, τοὺς ὁποίους καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ξένοι ἀρχαιολόγοι περιηγηταὶ μεγάλως ἐτίμων, οἱ ἡμέτεροι ὅμως σήμερον συχνάκις

Digitized by Google

λησμονοῦν. Ὁ Πιττάκης ἤρχισε νὰ δημοσιεύῃ τὰς Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1853 (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, ἀρ. 34, 1853, σ. 936 ἑξ.—ἀρ. 38, σ. 1214, ἑξ.—ἀρ. 43, 1856, σ. 1435 ἑξ.). Συνειλεγμένας δὲ πάσας τὰς Ἀθηναϊκὰς ταύτας ἐπιγραφὰς ἐξέδωκεν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ καὶ μὲ πολλὰ πανομοιότυπα καὶ μακρὰς ἑρμηνείας ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης *Ἀντωνῖνος* εἰς πολύτιμον μελέτην αὐτοῦ, Ρωσιστὶ ἐκδεδομένην (Περὶ τῶν παλαιῶν Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Πετρουπόλει 1874). Ὁ Ἀντωνῖνος εἶχε βοηθήσει τὸν Πιττάκην εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιγραφῶν· φαίνεται μάλιστα ὅτι αὐτὸς ἀνέγνωσε τὰς δυσκολωτάτας ὑψηλὰ εἰς τοὺς κίονας τοῦ Παρθενῶνος εὑρισκομένας, ὁμολογεῖ δὲ τοῦτο ὁ Πιττάκης καὶ ἡ ὁμολογία του ἂς εἶναι δίδαγμα διὰ τοὺς νεωτέρους.

Ἡ σπουδαιότης τῶν Ἀθηναϊκῶν Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν κατανοεῖται ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν εἰδήσεις τινὲς ἐξ αὐτῶν. Ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ὡς καὶ ἀπὸ μίαν ἄλλην τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, μανθάνομεν τὸν χρόνον τῆς κτίσεως τῶν δύο τούτων σπουδαιοτάτων ἐκκλησιῶν (μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος). Ἀπὸ ἐπιγραφὰς τοῦ Θησείου γνωρίζομεν τὴν ὕπαρξιν μονῆς παρ' αὐτό, ὡς καὶ ἄλλα συμβάντα· κυρίως ὅμως αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Παρθενῶνος, ἂν καὶ ἀτάκτως χαραγμέναι, ἂν καὶ ὀλιγόστιχοι, ρίπτουν φῶς ἀρκετὸν εἰς τὰ μεσαιωνικὰ σκότη τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι χαραγμέναι εἰς τὰς ραβδώσεις τῶν κιόνων τῆς πρώτης καὶ δευτέρας σειρᾶς τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος, ἔχομεν δὲ εἰς αὐτάς, πλὴν ἄλλων εἰδήσεων, εἰς μακρὰν σειράν, τὴν μνείαν κεκοιμημένων πολλῶν, ἰδίως κληρικῶν καὶ ἱεραρχῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πιττάκης καὶ ὁ Ἀντωνῖνος διαιροῦν κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας εἰς τρεῖς τάξεις, κατὰ τὰς ὁποίας οὗτοι εἶναι:

1ον) *Ἐπίσκοποι*, οἵτινες εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι, ἀπὸ τὸν 6ον ἕως τὸν 9ον αἰῶνα.

2ον) *Ἀρχιεπίσκοποι*, κατὰ τὸν 9ον καὶ 10 αἰῶνα.

3ον) *Μητροπολῖται*, ἀπὸ τὸν 10ον ἕως τὸν 12ον αἰῶνα.

Τὰ διὰ ταπεινῆς χειρὸς λοιπὸν γεγραμμένα χαράγματα ταῦτα ἐπὶ ραβδώσεων κιόνων δύνανται νὰ δώσουν εἰς ἡμᾶς συνεχῆ σχεδὸν σειρὰν τῶν Ἀθηναίων ἱεραρχῶν ἀπὸ τὸν 6ον ἕως τὸν 12ον αἰῶνα, σχεδὸν ἕως τὸν τελευταῖον Μητροπολίτην τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηνῶν, τὸν περίφημον *Μιχαὴλ τὸν Ἀκομινᾶτον*. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ταπεινὰ χαράγματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δίδουν σημαντικὰς εἰδήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς ἐκκλησιας τῶν Ἀθηνῶν, διότι ἀναφέρουν ὀφφίκια καὶ ὑπηρεσίας αὐτῆς. Οὕτω συναντῶμεν ἀπὸ τὸν 10ον ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος, *διακόνους* καὶ *ἀρχιδιακόνους*, *ψάλτας* καὶ *πρωτοψάλτας*, *οἰκονόμους* καὶ *σακελλαρίους* καὶ *σκευοφύλακας*, *συγκέλους* καὶ *πρωτοσυγκέλους*, *χαρτουλαρίους* καὶ *χαρτοφύλακας* καὶ *γραμματικούς*, ἀκόμη *δομεστίκους* καὶ *ὀρφανοτρόφους*. Εἰς μίαν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται *πρωτόπαπας*, εἰς ἄλλην «*ἱερεὺς καὶ δευτερεύων* τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν», εἰς ἄλλην πάλιν Μητροπολίτης Νικόλαος *Ἁγιοθεοδωρίτης* (ἐτελειώθη τὸ 1175). Ὁ Ἁγιοθεοδωρίτης οὗτος ἦτο ἐκ μονῆς τινος τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Μήπως οἱ ὑπάρχοντες τότε Ἅγιοι Θεόδωροι ἦσαν μοναστήριον;

Ἡ μνημονευομένη λοιπὸν «*ἁγία ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν*», εἴτε ὡς ὡρισμένην ἐκκλησίαν ἂν λάβωμεν αὐτήν, ἤτοι ὡς τὸν Χριστιανικὸν Παρθενῶνα, εἴτε γενικώτερον μᾶλλον, ὡς νομίζω, τὴν Ἀθηναϊκὴν ἐκκλησίαν, εὑρίσκετο, ὡς μᾶς δεικνύουν τὰ μνημονευόμενα ὀφφίκια, εἰς πλήρη ἀκμὴν κατὰ τὸν 10ον καὶ τοὺς ἔπειτα αἰῶνας. Πολὺ ἐνωρὶς συνελέγησαν αἱ πολύτιμοι αὗται ἐπιγραφαὶ ἀπὸ δύο καλοὺς κἀγαθοὺς ἐρευνητάς, τὸν ἕνα Ἕλληνα, τὸν ἄλλον Ρῶσον· πάρα πολὺ ὅμως ἤργησαν νὰ μελετηθοῦν, διότι οὐδεὶς ἠσχολήθη ἀκόμη γενικώτερον περὶ αὐτῶν σχετικῶς μὲ τὴν ἱστορίαν. Πόσα δὲ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὸν πολιτισμόν, τὴν γλῶσσαν, τὴν παλαιογραφίαν θὰ ἠδύναντο νὰ διδάξουν ἡμᾶς! Ὁ Πιττάκης ἀντέγραφε τὰς Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ὁρμώμενος ἀπὸ ἐθνικιστικοὺς λόγους, καὶ περιελάμβανεν αὐτὰς εἰς ἄρθρα του ἐν τῇ ἀρχομένῃ τότε «*Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι*» ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὕλη ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων». Ὁ στενὸς ὅμως ὁρίζων, εἰς τὸν ὁποῖον περιώρισε τὴν ἐρευνητικότητά του ὁ Πιττάκης, ἀκολουθῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, δὲν πρέπει νὰ μειώσῃ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν ὠφέλειαν τοῦ ἔργου του. Διότι ἐπὶ τέλους ἔχει δίκαιον ὅταν, δημοσιεύων τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀναφωνῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι *ἀπὸ τὸν 6ον ἕως τὸν 14ον αἰῶνα οὐδεμίαν μεταβολὴν ἔλαβον τῶν κατοίκων αὐτῶν* (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, ἔνθα ἀνωτ. σ. 1448). Αἱ ταπειναὶ δ' αὗται ἐπιγραφαὶ ἀναγκάζουν τὸν καλὸν κἀγαθὸν Ρῶσον ἀρχιμανδρίτην Ἀντωνῖνον νὰ ἀναφωνήσῃ καὶ αὐτός: «*Πρὸς καθησύχασιν τῶν καλῶν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ γένος αὐτῶν ὀλίγον πεφυσημένων Ἀθηναίων, διαβεβαιώνω ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐνώπιον ὅλου τοῦ Σλαβικοῦ κόσμου, ὅτι εἰς τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ Χριστιανικοῦ αὐτῶν παρελθόντος δὲν συνήντησα οὐδαμοῦ οὐδένα Σλάβον*» (ἔνθα ἀνωτ. σ. 24). Καὶ ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης ἦτο καλὰ πληροφορημένος ἀπὸ εὐρεῖαν καὶ βαθεῖαν γνῶσιν καὶ τῶν Σλαβικῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν πραγμάτων (πρβ. τὰ δύο θαυμάσια βιβλία του, εἰς τὰ ὁποῖα μετ' ἐξαιρετικῆς πολυμαθείας περιγράφει τὴν *περιήγησιν* αὐτοῦ *εἰς τὴν Ρούμελην*, δηλαδὴ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἐκδοθέντα Ρωσιστὶ τὸ 1879 καὶ τὸ 1886).

Τὰ Βυζαντινὰ γλυπτά.—Ἔγινε λόγος ἀνωτέρω περὶ τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν γλυπτῶν, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῆς πόλεως. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὰ γλυπτὰ ταῦτα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ μᾶς δώσουν εἰδήσεις περὶ ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθηνῶν. Πολυπληθῆ εἶναι τὰ Βυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς μέσης περιόδου, τὰ ὁποῖα μετὰ τῶν παλαιοτέρων ἀποτελοῦν σχεδὸν συνεχῆ σειρὰν καλλίστων μνημείων τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς αἰῶνας αὐτῆς.

Τὰ πολύτιμα ταῦτα μνημεῖα φυλάσσονται εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ ἰσόγειον τῆς Ἀκαδημίας. Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον κατόπιν μακρῶν προσπαθειῶν ἤρχισεν ἱδρυόμενον πρὸ δωδεκαετίας, ταχέως δ' ἐπλουτίσθη διὰ συνεχοῦς κόπου καὶ ἐρεύνης, κατέχει σήμερον τὴν πλουσιωτέραν ὑπάρχουσαν συλλογὴν διακοσμητικῶν γλυπτῶν. Προέρχεται δὲ τὸ μέγιστον μέρος τῆς Συλλογῆς τῶν γλυπτῶν ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπιστύλια, διαζώματα, ἁψῖδες, θωράκια, ἄλλα πλάκες διαφόρων χρήσεων, κιονίσκοι, κιονόκρανα, ἀνάγλυφα πολλὰ εἰς τεμάχια, παρέχουν καὶ κατὰ τὴν τεχνικὴν καὶ κατὰ τὰ γεγλυμμένα διακοσμητικὰ ἢ καὶ εἰκονογραφικὰ θέματα ποικιλώτατον καὶ πολυτιμότατον ὑλικὸν μελέτης διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Τὰ πλεῖστα τῶν σπουδαίων τούτων λειψάνων τέχνης ἀνάγονται εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ 9ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος διάστημα, ἀνήκουν δηλαδὴ εἰς τὴν μέσην περίοδον τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἀπασχολεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Τὸ πρῶτον δίδαγμα, τὸ ὁποῖον ἔχομεν νὰ συναγάγωμεν εἶναι ὅτι εἰς τὰς Βυζαντινὰς Ἀθήνας δὲν διεκόπη οὐδόλως ἡ καλλιτεχνικὴ παράδοσις τῶν παλαιοτέρων ἐργαστηρίων γλυπτῶν, καὶ ἀκόμη ὅτι τοιοῦτον πλῆθος καὶ τόσα μεγάλα πολλάκις ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ γλυπταὶ διακοσμήσεις δεικνύουν φανερῶς καὶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μέγεθος Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Αἱ ἠρειπωμέναι ἐκκλησίαι.—Ὡς ἀρχαιοτέραν ἐκκλησίαν τῆς μέσης περιόδου δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν τὴν εἰς τοὺς ΒΑ. πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου λεγομένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀναφέρουν οἱ περιηγηταὶ Πατὴρ Βαβῖνος καὶ ὁ Spon τὸν 17ον αἰῶνα. «Μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου, λέγει ὁ Spon, καὶ τοῦ Θησείου ὑπάρχει ἠρειπωμένη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου...(Εἰς τὴν πλησίαν οἰκίαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἔχει τὸ οἴκημά του)». Ὁ Mommsen ἀναφέρει τὰ σχετικὰ σημειώματα, ὁ Λαμπάκης καὶ ὁ Ζησίου ἠσχολήθησαν περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀναφέρει δὲ καὶ ὁ Καββαδίας τὰ βυζαντινὰ ταῦτα ἐρείπια (Bulletin de Correspond. hellén. 1896, σ. 382). Ἐνταῦθα λοιπόν, παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, τὴν ὁποίαν ὁ Πατὴρ Babin λέγει πολὺ παλαιάν, ἦτο ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ Ἐπισκοπεῖον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν εἶχε τὴν κατοικίαν του εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, κατὰ τὸν τελευταῖον δ' αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας τὰ οἰκήματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου περιέβαλλον τὴν Μικρὰν Μητρόπολιν, ὡς φαίνεται ἀπὸ παλαιὸν σχέδιον τοῦ Ρώσου περιηγητοῦ Barsky (μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος).

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἠρεύνησε καὶ ἐμελέτησεν ὁ Γ. Σωτηρίου (Τὰ ἐρείπια τοῦ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον Βυζαντινοῦ ναοῦ, Ἀρχαιολ. Δελτίον, τ. Β', σ. 1916, σ. 119—143). Ὁ ναὸς ἦτο ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα μὲ διπλοῦν νάρθηκα καὶ ἦτο δρομικός, ἤτοι βασιλικὴ ἔχουσα τρία κλίτη, ὡμοίαζε δὲ μὲ δύο ἄλλους ἐν Ἀθήναις ναούς, τοῦ Μεγάλου Μοναστηρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου. Φθάνει δὲ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον βασιλικὴ εἶναι κτίσμα τοῦ 7ου—8ου αἰῶνος.

Αἱ καμαροσκέπαστοι βασιλικαὶ τῶν Ἀθηνῶν.—Τὸν τίτλον τοῦτον φέρει νεωτάτη καὶ ἐρευνητικωτάτη μελέτη τοῦ Α. Ὀρλάνδου, ἀναφερομένη εἰς σύστημα Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν, τὰς ὁποίας ἀνάγει εἰς τὸν 9ον αἰῶνα μ. Χ. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. Β', 1925, σ. 288-305). «Ἡ κατηγορία αὕτη τῶν ναῶν παρέχει, λέγει ὁ Ὀρλάνδος, οὐχὶ μικρὸν ἐνδιαφέρον· διότι παρουσιάζει μίαν πρωτότυπον διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν, ἡ ὁποία ἐφηρμόσθη μετ' ἐπιμονῆς ἐπὶ μίαν καὶ πλέον χιλιετηρίδα κυρίως μὲν ἐν Ἀθήναις, ἐν μέρει δ' ἐν τῇ ἀμέσῳ αὐτῶν γειτονίᾳ». Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται ἕνδεκα σωζόμενοι ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ γνωστότεροι εἶναι: ἡ *Παντάνασσα* ἢ Μεγάλο Μοναστῆρι, τὸ γνωστὸν *Μοναστηράκι*, ἡ *Σωτήρα Ρόμπη* (εἰς τὴν ὁδὸν Εὐαγγελιστρίας), οἱ *Ἅγιοι Ἀνάργυροι* τοῦ Κολοκύνθη (εἰς τὴν Βορείαν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως, Μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου), ὁ *Ἅγιος Ἀθανάσιος* (εἰς τὴν συνοικίον Ψυρρῆ), ὁ *Ἅγιος Δημήτριος Λουμπαρδιάρης* (παρὰ τὴν Πνύκα), ἡ *Ἁγία Παρασκευὴ* (εἰς τὴν ὁδὸν Αἰόλου), ἡ *Ἁγία Κυριακὴ* (εἰς τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς). Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο ἠδύνατο ν' ἀνήκῃ καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὗται, κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ Ὀρλάνδου, θ' ἀνῆκον εἰς τὸν 9ον αἰῶνα. Εἶναι δὲ ἐπιμήκη ὀρθογώνια κτίσματα, φέροντα προστεθειμένην εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ μίαν μόνον κόγχην. Αἱ πλεῖσται εἶναι μονόκλιτοι, μόνον ἡ Σωτήρα Ρόμπη ἔχει νάρθηκα, οὗτος δὲ καὶ τὸ Μοναστηράκι χωρίζονται διὰ κιονοστοιχιῶν εἰς τρεῖς δόμους ἢ κλίτη. Τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρουσα εἰς τὰ ναΐδια ταῦτα εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ διαμόρφωσις. Διότι αἱ μὲν ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων εἶναι ἀρχιτεκτονικῶς διηρθρωμέναι διὰ τυφλῶν τόξων, εἰς δὲ τὰ μεγαλύτερα αἱ καμάραι, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν αὐτάς, καταλήγουν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμὰς εἰς τέταρτα σφαίρας, βαίνουσι δὲ πάντοτε τὰ τεταρτοσφαίρια ταῦτα ἐπὶ κωνικῶν κογχῶν, *ἡμιχωνίων*, ὡς τὰ ὀνομάζει ὁ Ὀρλάνδος (trompes). Διὰ ποικίλων καὶ ἀκριβεστάτων σχεδίων καὶ σχημάτων καὶ δι' ἀρχιτεκτονικῆς ἐρεύνης λεπτομεροῦς, ὁ Ὀρλάνδος ἐξετάζει τοὺς τύπους καὶ τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἐρευνωμένου ὑπ' αὐτοῦ συστήματος τῶν ἐκκλησιδίων, εὑρίσκει δὲ εἰς αὐτὰς ἐπίδρασιν Ἀνατολικὴν καὶ δὴ τῆς Μεσοποταμίας καὶ ἰδίως τῆς Ἀρμενίας. Τὸ χρονολογικὸν δὲ πόρισμα τοῦ ἐρευνητοῦ εἶναι ὅτι αἱ καμαροσκέπαστοι αὗται βασιλικαὶ ἀνηγέρθησαν κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα. Χωρὶς νὰ θέλω νὰ ἀμφισβητήσω τὰς προσεκτικὰς παρατηρήσεις ἐρευνητοῦ τόσον ὀξυδερκοῦς καὶ τόσον ἐμπείρου εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ τὰ τῆς τέχνης καθόλου ζητήματα, θὰ ἐνόμιζον ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοὶ εἰς τὰ ζητήματα τῶν ἐπιδράσεων, καὶ ὅτι πολλάκις ἐκ ψυχολογικῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν λόγων αἱ ἴδιαι προσπάθειαι ἄγουσιν εἰς τὰς ἰδίας ἀρχιτεκτονικὰς λύσεις. Θὰ ἔλεγον δὲ προσέτι ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν καὶ πολὺ μεταγενεστέραν χρονολογίαν, τινῶν τοὐλάχιστον ἐκ τῶν ἀληθῶς περιέργων ναϊδίων τούτων.

Ὁ Χριστιανικὸς Παρθενών.—Ἂν καὶ ὁ ναὸς τῆς Παρθένου τῶν εἰδώλων, καθιερώθη, *ἐγκαινιάσθη*, ὡς λέγει σχετικὴ ἐπιγραφὴ (C. I. Gr. τ. IV, ἀρ. 8660), ὡς Χριστιανικὸς ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅμως ἡ πλήρης διασκευὴ αὐτοῦ θὰ ἐπερατώθη κατὰ τὴν μέσην περίοδον. Κατὰ τὸ εἰς τὸν Χριστιανικὸν Παρθενῶνα περιλάλητον προσκύνημα τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, θὰ εὗρεν, ὁ σιδηροῦς θριαμβευτὴς Αὐτοκράτωρ, αὐτὸν ἐν ὅλῃ του τῇ λαμπρότητι ὡς Βυζαντινῆς Μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς σχέδιον τοῦ 1670 ὑποδηλώνεται τροῦλλος ἢ θόλος, εἰς σχέδιον δὲ τοῦ 1687, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὴν θλιβερὰν στιγμὴν τῆς καταστροφῆς τοῦ ἀθανάτου μνημείου, βλέπομεν μεταξὺ τῶν φλογῶν τοῦ ἀνατινασσομένου διὰ τῆς βόμβας ναοῦ ὑψηλὸν καὶ κομψὸν κωδωνοστάσιον. Ἴσως ὁ θεωρούμενος ὡς Τουρκικὸς μιναρὲς εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν, δηλαδὴ τὴν γωνίαν τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου ὡς Χριστιανικοῦ, εἶναι τὸ κωδωνοστάσιον τοῦτο, ἀφοῦ μάλιστα ἐκ τῆς ὑπάρξεως Βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ πύργου τούτου, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν τοῦ Ξυγγοπούλου, τὸ κτίσμα τοῦτο εἶναι Βυζαντινόν.

Ἡ μεταποίησις τοῦ Παρθενῶνος εἰς Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἦτο ἔργον βαρβαρότητος διὰ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἔγινεν. «Εἷς δήμιος μὲ τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονος, λέγει ὁ κ. *Laborde* (*Revue archéol.* 1847—8, σ. 50), εἷς δήμιος μὲ τὸ ὄνομα ἀρχιτέκτονος συνεσώρευσε παμμεγίστους ὄγκους λίθων εἰς τὸ Α. περιστύλιον διὰ νὰ σχηματίσῃ μίαν ἁψῖδα. Ὁ *ναὸς* τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ ἔγινεν ἡ ἐκκλησία, ὁ ὀπισθόδρομος νάρθηξ καὶ εἴσοδος τοῦ ὀπισθίου τούτου μέρους τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἡ εἴσοδος τῆς νέας ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὤφειλε νὰ ἔχῃ τὸ ἱερὸν ἐστραμμένον πρὸς Α. κατὰ τὰς Χριστιανικὰς συνηθείας. Ἐχρειάσθη κατόπιν ἓν κωδωνοστάσιον καὶ μία κλῖμαξ διὰ ν' ἀναβαίνῃ τις, ἡ κλῖμαξ ἐστερεώθη εἰς τοὺς τοίχους τῶν παραστάδων, καὶ τὸ κωδωνοστάσιον ἁπλούστατα εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀετώματος, σχεδὸν ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ποσειδῶνος. Μεγαλύτερον βανδαλισμὸν δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ· πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ μνημεῖον φέρει ἀκόμη τὰ ἴχνη δεξιᾶς ἐργασίας. Οἱ ὄγκοι τῶν μαρμάρων εἶναι τεχνικώτατα λαξευμένοι ἀπὸ ἐργάτας, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν καλῶς τὴν τέχνην των».

Digitized by Google

Ἡ καλὴ αὕτη οἰκοδομικὴ ἐργασία, ἀνεξαρτήτως τῆς λύπης, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ, ἀφοῦ παραμορφώνει τὸ ἀθάνατον ἔργον τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους, δεικνύει καὶ αὐτή, ὡς ἔλεγον, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν Χριστιανικῶν χρόνων ἐσώθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας αἱ ἀρχαῖαι οἰκοδομικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ παραδόσεις. Τὸ ἴδιον δεικνύουν καὶ τὰ Βυζαντινὰ γλυπτά, τὸ ἴδιον καὶ ἡ οἰκοδομία καὶ τεχνικὴ τῶν τρουλλωτῶν ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιῶν, περὶ τῶν ὁποίων εὐθὺς ἔπειτα θὰ γίνῃ λόγος. Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Παρθενῶνος.

Ὁ ἀρχαῖος σηκὸς ἀπετέλεσε τρεῖς δρόμους ἢ κλίτη μὲ 22 νέους κίονας, οἱ ὁποῖοι ἀντικατέστησαν τὸ ἐσωτερικὸν περιστύλιον καὶ ἐνισχύθησαν διὰ προσκτίσεως παραστάδων. Ἐκ τούτων ἀνὰ δέκα ἀπετέλουν τὰς δύο κατὰ μῆκος κιονοστοιχίας, αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τὰ κλίτη, ὅπως εἰς τὰς βασιλικάς, δύο δ' ὑψώθησαν εἰς τὴν εἴσοδον. Ἡ σπουδαιοτέρα μεταβολὴ ἦτο ὅτι προσετέθη καὶ γυναικωνίτης, ὑπεράνω δὲ στοὰ 23 κιόνων ἐσχημάτιζε τὸν εἰς τὰς μεγάλας Χριστιανικὰς βασιλικὰς ὑπάρχοντα δεύτερον ὄροφον. Ἡ ἐκκλησία εἶχεν, ὡς φαίνεται, καλυφθῇ διὰ κυλινδρικοῦ θόλου, ἤτοι καμάρας. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίονες συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ χαμηλοῦ τοίχου, παρὰ τὸν ὁποῖον διεσκευάσθησαν μικρὰ εὐκτήρια (βλ. *Michaelis*, Der Parthenon, σ. 45 ἑξ.—*Bötticher*, Die Akropolis von Athen σ. 6. —*Laborde*, Athènes au XV, XVI et XVII s., σ. 7 ἑξ. — *Leclercq*. — Πρβ. Hopf ἐν Encycl. τοῦ Ersch—Gruber, τ. 85 σ. 139 καὶ *Λάμπρου*, Αἱ Ἀθῆναι, σ. 39 ἑξ.).

Ἴχνη δ' ἀμαυρὰ ὡραίων τοιχογραφιῶν δεικνύουν ὅτι ὁ μέγας ναός, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη, (βλ. λέξ. Αἱ Βυζαντιναὶ Ἀθῆναι) ἦτο ἡ κατὰ τὸν Μεσαίωνα Μητροπολιτικὴ ἐκκλησία, κατεκοσμεῖτο διὰ ζωγραφιῶν. Εἰς ποίημα τοῦ *Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου* ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Παρθενῶνος ἦτο μεγαλοπρεπῶς στολισμένη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος:

«Πολλὰ προσῆξα σὺν πόθῳ [τε καὶ πόνῳ
Τῷ σῷ λάχει, πάναγνε, καὶ [τῷ ποιμνίῳ.
Εκάλλυνά σου τὸν [ναόν, πρῶτος πόνος·
Επιπλα τιμήεντα καὶ σκεύη [φέρω
Οἴκους ἀνιστῶ τοὺς πεσόν [τας χρόνῳ,
Αλλους νεουργῶ (μαρ[τυρεῖ πᾶς ὁ βλέπων)».

Πολλὰ ἐλέχθησαν, καὶ ὄχι πάντοτε σύμφωνα, περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων. Τὰ σωζόμενα ἴχνη εἶναι πολὺ ἀμαυρά, ὁσημέραι δὲ ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου ἀμαυρότερα γίνονται, καὶ δυσκολώτατον εἶναι, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ λάβωμεν ἔννοιαν σαφῆ τῆς λαμπρᾶς, ὡς φαίνεται, διὰ ζωγραφιῶν διακοσμήσεως τοῦ Παρθενῶνος. Ἔχομεν ὅμως σήμερον μελέτην λεπτομερῆ τῶν σωζομένων λειψάνων ὑπὸ τοῦ *Α. Ξυγγοπούλου* τὴν ὁποίαν θεωρῶ, ὡς πρὸς τὸ ζωγραφικὸν μέρος, ὄχι μόνον ἀρίστην, ἀλλὰ καὶ ὁριστικὴν (Παρθενῶνος Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι, Ἀρχαιολ. Ἐφημερὶς 1920, σελ. 36 51). Δὲν ἔχομεν λοιπὸν παρὰ νὰ δώσωμεν σύντομον ἔκθεσιν τῶν πορισμάτων τοῦ ἡμετέρου ἐρευνητοῦ. Ἡ ἔρευνα εἶναι λεπτομερεστάτη, ἐκτεινομένη εἰς πάντα τὰ περισωθέντα λείψανα ὁλοκλήρου τοῦ ναοῦ καὶ προσέτι εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, τεχνικήν, καλλιτεχνικήν, εἰκονογραφικήν, ὁποία δηλαδὴ χρειάζεται διὰ νὰ ἐξαχθῇ ἀσφαλὲς ἐπιστημονικὸν πόρισμα. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν τοιχογραφιῶν δὲν εἶναι σύγχρονος· ἔγιναν αὗται κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ μάλιστα τμήματα αὐτῶν ἔχουν ἐπισκευασθῆ κατὰ διαφόρους περιόδους, ἀλλ' ἡ χρονολόγησις δύναται μόνον ἐν τῷ συνόλῳ νὰ γίνῃ. Ἱστορικὰ καὶ εἰκονογραφικὰ δεδομένα πρέπει νὰ περιορίσουν τὰ χρονικὰ ὅρια μεταξὺ τοῦ 10ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος. Αἱ ἱερατικαὶ στάσεις τῶν μορφῶν καὶ αἱ ἤρεμοι μεγαλοπρεπεῖς κινήσεις πείθουν τὸν Ξυγγόπουλον, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος εἶναι μεταγενέστεραι τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Δαφνίου, καὶ ὀφείλονται εἰς τὸν μετὰ τὸν 11ον αἰῶνα προϊόντα ἀσκητικὸν χαρακτῆρα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ τελικὸν συμπέρασμα εἶναι ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Παρθενῶνος ἐξεικονίσθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, ἀνήκουν κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὸ πόρισμα τοῦ Ἕλληνος Βυζαντινολόγου πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν, πρέπει ὅμως καὶ νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι βεβαίως ὁ ναὸς θὰ ἦτο κεκαλλωπισμένος διὰ ζωγραφιῶν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς αὐτὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', καὶ ὅτι μέρος τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ, ἔστω καὶ διεσκευασμένων, δὲν δύναται ἢ νὰ προέρχεται καὶ ἀπὸ προγενεστέραν ἐποχήν.

Εἰς τίνος τὴν μνήμην καὶ τιμὴν ἦτο ἀφιερωμένος ὁ εἰς Χριστιανικὴν λατρείαν μετατραπεὶς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς; Ἴσως ἡ λατρεία τῆς ἀρχαίας θεᾶς τῆς Σοφίας ἀντικατεστάθη μὲ τὴν προσκύνησιν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἴσως ἡ Χριστιανὴ Παρθένος ἀντικατέστησε τὴν Παρθένον τῶν εἰδώλων μὲ τὸ ὄνομα *Ἀθηνιώτισσα*, ὄνομα πολυθρύλητον διὰ τὰς Χριστιανικὰς Ἀθήνας, τὸ ὁποῖον ἀξίζει νὰ ἐξετασθῇ ἰδιαιτέρως (βλ. λ. Ἀθηνιώτισσα).

Οἰκοδομικὴ ἀκμὴ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα.— Ἡ σημασία τοῦ προσκυνήματος εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἐτίμησεν ἀμέσως μετὰ τὴν κατασύντριψιν τῶν Βουλγάρων ὁ Βουλγαροκτόνος, ἔχει ἤδη ἐξαρθῆ ἀλλαχοῦ (βλ. Βυζαντιναὶ Ἀθῆναι). Μετὰ τὸν θρίαμβον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐτέλεσε τὸν νενομισμένον θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εὔλογον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ τιμὴ αὕτη, ἡ ὁποία συνέδεσε τὰς δύο πρωτευούσας τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἔμεινε χωρὶς ἀποτελέσματα ἀγαθὰ καὶ διὰ τὴν παρημελημένην ἕως τότε ἔνδοξον πόλιν. Οἱ ἀποστελλόμενοι ἔκτοτε ἐκ τῆς βασιλευούσης μητροπολῖται ἐκλέγονται μεταξὺ τῶν μᾶλλον εὐπαιδεύτων Βυζαντινῶν κληρικῶν. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Ἐκκλησία ἀναθάλλει, εἶναι δὲ φυσικόν, ὅτι πρέπει νὰ περιμένωμεν καὶ ἄνθησιν οἰκοδομικὴν περὶ τὴν κτίσιν ἐκκλησιῶν.

Καὶ ἀληθῶς τί βλέπομεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου; Ὀλίγον μετὰ ταύτην κτίζονται εἰς τὰς Ἀθήνας αἱ δύο ἀσφαλῶς, καὶ αἱ μόναι, χρονολογημέναι ἐκκλησίαι, ἡ τοῦ *Ἁγίου Νικοδήμου*, τῷ 1045 καὶ ἡ τῶν *Ἁγίων Θεοδώρων*, τῷ 1049. Τὴν ἰδίαν ἐποχήν, (τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος) πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ἐκτίζετο ἡ ἐξαίρετος ἐκκλησία τοῦ *Λαμνιου*, ἐπίσης καὶ ἡ *Όμορφη Ἐκκλησιά*. Ἔκτοτε ἀρχίζουν νὰ οἰκοδομοῦνται, συνεχῶς σχεδόν, ὡς φαίνεται, ναοὶ καὶ μοναὶ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἔκτοτε χρονολογοῦνται αἱ κομψόταται τρουλλωταὶ ἐκκλησίαι. Ἡ καλλιτεχνικὴ αὕτη ἀκμὴ παρατηρεῖται ἄλλως εἰς ὅλην τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀνηγέρθη ὁ Ὅσιος Λουκᾶς τῆς Φωκίδος, συγχρόνως περίπου ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Μονεμβασίας, ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστιάνου παρὰ τὰ Φιλιατρά, ὀλίγον ἀργότερα, ἔστω καὶ τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μέρμπακα εἰς τὴν Ἀργολίδα παρὰ τὸ Ναύπλιον. Ὅλαι δὲ αὗται αἱ ἐκκλησίαι μὲ σοφὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν, ἐπιμελεστάτην τοιχοδομίαν καὶ ὡραίαν διακόσμησιν. Ἡ ὁρμὴ αὕτη πρὸς στολισμὸν δι' ἱερῶν οἴκων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, συμβαδίζουσα ἄλλως τε καὶ μὲ τὴν ὅλην ἄνθησιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σλάβους ἐν γένει ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὅπως καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα, θὰ ἔγινε βεβαίως διακόσμησις καὶ ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως. Ἔχομεν τοὐλάχιστον λείψανα τοιχογραφιῶν εἰς τὸν Β. ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ λεγομένου Θησείου (τοῦ Ἡφαιστείου), αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὸν ἴδιον αἰῶνα (*Ξυγγοπούλου*, «Θησείου τοιχογραφίαι», Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1920, σ. 51-53). Φαίνεται δὲ ὅτι παρὰ τὸ Θησεῖον ἱδρύθη καὶ μονή τις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Θησεῖον εὑρίσκετο ἐντὸς περιβόλου μονῆς (βλ. τὰς σχετικὰς ἐπιγραφὰς εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἔκδοσιν τοῦ Ἀντωνίνου). Τὰ λείψανα καθόλου τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς εἶναι τόσον σπάνια, ὥστε ὁ ἐρευνητὴς δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ γνώμην τινὰ περὶ τῆς προόδου τῆς τέχνης ταύτης ἐν Ἀθήναις. Δὲν ἔχομεν πρὸς τεχνοκριτικὴν μελέτην παρὰ μόνον τὰ περίφημα ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου, τῶν ὁποίων τὴν κλασσικὴν ὡραιότητα καὶ ἀνάγλυφον ἁρμονίαν πρέπει νὰ ἑρμηνεύσωμεν ἐκ τῆς τεχνουργήσεως αὐτῶν παρὰ τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῶν μεγάλων γλυπτῶν καὶ ἐν μέσῳ τῶν πλουσίων καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκόμη μνημείων τῆς τέχνης ταύτης. Ἀλλ' ὁ λόγος πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, διότι ταῦτα μόνον παρουσιάζουν πλούσιον ὑλικὸν πρὸς ἔρευναν τῆς τέχνης.

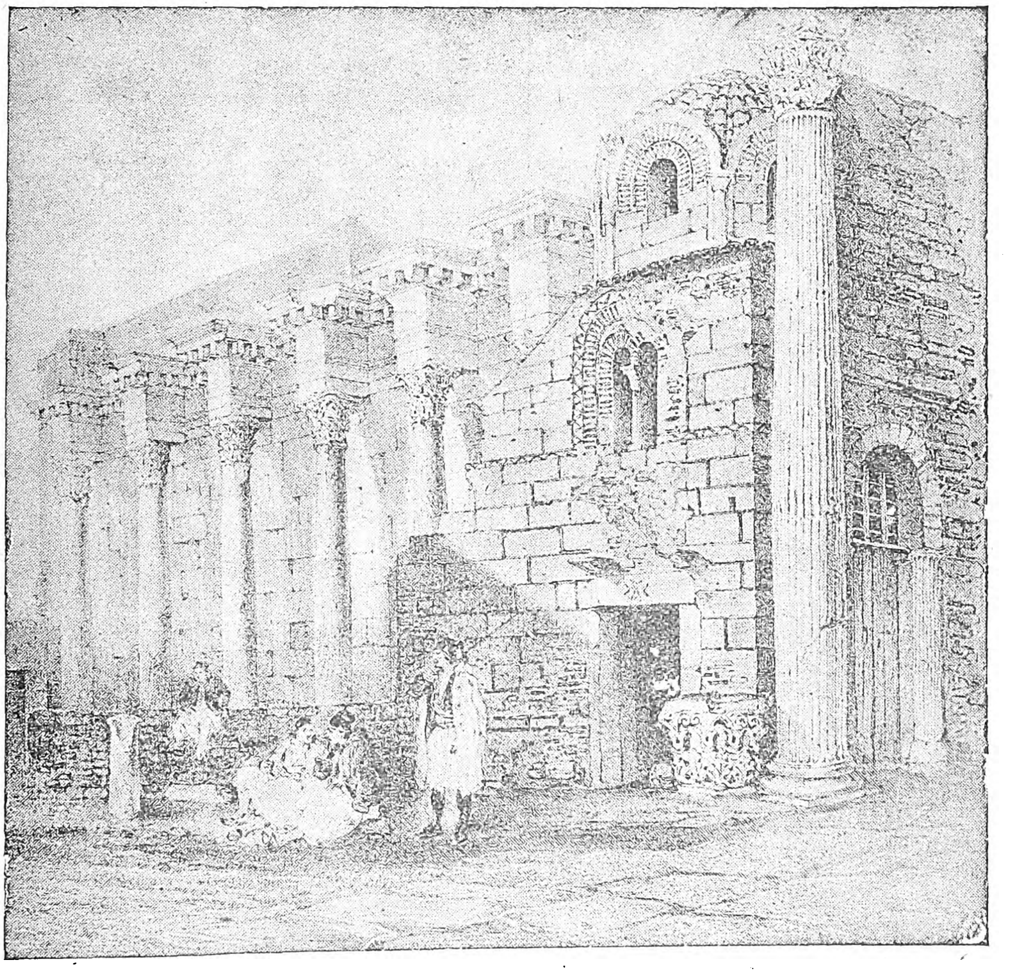

Ὁ ναὸς τῆς «Μεγάλης Παναγίας», εἰς τὴν Στοὰν τοῦ Ἀδριανοῦ, κατηδαφισμένος σήμερον.
[Ἐκ τοῦ βιβλίου «Ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν» τοῦ Th. du Moncel]

Τὸ ἀληθὲς κόσμημα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εἶναι αἱ πολυάριθμοι ἄλλοτε, ἱκαναὶ ὅμως καὶ σήμερον σωζόμεναι *τρουλλωταὶ ἐκκλησίαι* αὐτῆς. Περὶ τὰς ἐκκλησίας ταύτας ὑπάρχουν περίκομψα μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ἐπὶ τῶν ὁποίων μὲ ἰδιάζουσαν χαρὰν δύναται ν' ἀσχοληθῇ ὁ Βυζαντινολόγος ἐρευνητής.

Αἱ τρουλλωταὶ ἐκκλησίαι τῶν Ἀθηνῶν. Κοινοὶ χαρακτῆρες. — Ὁ τόσον διαδεδομένος θρῦλος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν 12 ἐκκλησιῶν εἰς τὰς Ἀθήνας — ὁ ἀριθμὸς δεικνύει πάντοτε κάτι τὸ ἐξαίρετον, ὁποῖοι εἶναι οἱ 12 ἀρχοντικοὶ οἶκοι τῆς Κρήτης ἢ τῶν Ἀθηνῶν —ἐγεννήθη φυσικὰ ἀπὸ τὸν μέγαν ἀριθμὸν καὶ τὴν κομψότητα ὡρισμένων ναῶν τῆς πρωτευούσης. Μεταξὺ δὲ τῶν τοιούτων Βυζαντινῶν ναῶν δύνανται ν' ἀριθμηθοῦν οἱ ἑξῆς σπουδαιότεροι: ἡ *Μικρὰ Μητρόπολις* ἢ *Ἅγιος Ἐλευθέριος* παρὰ τὴν σημερινὴν μεγάλην Μητρόπολιν· ὁ *Ἅγιος Νικόδημος*, ἡ Ρωσικὴ ἐκκλησία τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων, οἱ *Ἅγιοι Θεόδωροι*, ὄπισθεν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν πρὸς τὴν ὁδὸν Αἰόλου· οἱ *Ἅγιοι Ἀπόστολοι*, εἰς τὴν ὁμώνυμον συνοικίαν, ΒΔ. τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Θησείου· ἡ *Καπνικαρέα*, εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ· οἱ *Ἅγιοι Ἀσώματοι*, εἰς τὸ πρὸς τὸν παλαιὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ. Μερικοὶ δὲ ναοί, γνωστοί, ὡς καταστραφέντες, καὶ ἄλλοι περὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς τὸ Δαφνί, ἡ Καισαριανή, λογίζονται ἐνίοτε μεταξὺ τῶν 12, —διότι δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐ-

Digitized by Google

τὸν αἱ ἴδιαι πάντοτε ἐκκλησίαι, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας παρομοίας παραδόσεις. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἀνήκουν εἰς τὴν τελευταίαν ἐποχὴν τῆς μέσης περιόδου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης,— μερικαὶ εἶναι καὶ μεταγενέστεραι, — τὰ χρονολογικά των δηλαδὴ ὅρια δύνανται νὰ περιληφθῶσι μεταξὺ τοῦ 11ου καὶ τοῦ 14ου αἰῶνος· εἶναι ἐκκλησίαι τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Ἐκτὸς τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀφίστανται πολύ, παρουσιάζουν ὅλαι μεγάλας ἀναλογίας καὶ κοινὰ χαρακτηριστικά, πλὴν ἐννοεῖται διαφορῶν εἰς λεπτομερείας, σπανίως μεγάλων, ὡς συμβαίνει μὲ τὸν διάφορον ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, μὲ τὰς κυκλικὰς κόγχας τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν Πλάκαν, καὶ τῆς Μικρᾶς Μητροπόλεως, ἡ ὁποία ἔχει μίαν μόνον κόγχην. Ὅλαι εἶναι μικραὶ κομψόταται ἐκκλησίαι, μόνον δὲ ὁ Ἅγιος Νικόδημος εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, ἀλλ' οὔτε αὐτὸς δὲν φθάνει τὰς μεγάλας καὶ εὐρείας ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ ὅλον ἀρχιτεκτονικὸν καὶ οἰκοδομικὸν ὕφος τῶν Ἀθηναϊκῶν τούτων ἐκκλησιῶν εἶναι κοινόν. Εἶναι σταυροειδεῖς τρουλλωτοὶ ναοί. Τὸ κεντρικὸν τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σχεδὸν ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καλύπτεται εἰς τὸ μέσον διὰ τρούλλου, βαίνοντος ἐπὶ 4 διασταυρουμένων καμαρῶν. Ὅλαι ἔχουν μικρὸν νάρθηκα, ἂν καὶ μικραὶ ἔχουσιν ὅμως τὰ πλάγια κλίτη, τὸ ἱερὸν καταλήγει εἰς τρεῖς κόγχας, αἱ ὁποῖαι ἔξωθεν εἶναι τρίπλευροι, φωτίζονται δὲ μὲ δίλοβα, καὶ ἡ μεσαία μὲ τρίλοβον, παράθυρα χωριζόμενα διὰ λεπτῶν καὶ ῥαδινῶν κιονίσκων. Ἐπίσης καὶ αἱ καμάραι σκεπαζόμεναι μὲ ἀμφικλινεῖς στέγας, εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον στολίζονται μὲ δίλοβα παράθυρα. Ὁ ὡραιότερος στολισμὸς εἶναι ὁ τροῦλλος. Κομψὸς καὶ ῥαδινὸς τροῦλλος ὑψώνεται ἀπὸ τὴν στέγην αὐτῶν, ἤτοι ὁ τροῦλλος βαίνει ἐπὶ ὑψηλοῦ τυμπάνου, τετραπλεύρου, ἑκάστη δὲ πλευρὰ ἔχει δίλοβον παράθυρον τοξοειδές, τοῦ ὁποίου τὸ τόξον εἰσχωρεῖ εἰς τὸ ἡμισφαιρικὸν στέγασμα. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις ἐξαίρει τὸ ἐσωτερικὸν σταυροειδὲς σχῆμα. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν ναῶν τούτων εἶναι κομψοτάτη, διότι τὸ σταυροειδὲς αὐτῶν σχῆμα εἶναι ἐμφανές, ἡ δὲ στέγασις αὐτῶν ἀνέρχεται κατὰ κλιμακωτὸν τρόπον ἢ ἐν σχήματι πυραμίδος εἰς τὰ ἐπάνω. Ἡ ἐπίτευξις τοῦ σταυροειδοῦς τύπου ὑπῆρξεν ἡ διαρκὴς προσπάθεια τῶν Βυζαντινῶν ἀρχιτεκτόνων. Εἰς τὴν εὐχάριστον ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν δίδουν ἐξωτερικῶς οἱ Ἀθηναϊκοὶ ναΐσκοι, συντελεῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν τοιχοδομία. Δόμοι, ἰσοδομικῶς τεθειμένοι, χωριζόμενοι διὰ σειρᾶς πλίνθων ὁριζοντίως ἢ καθέτως, σκεπάζουν τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων καὶ ἀποτελοῦν τὴν καλὴν κλασσικὴν Βυζαντινὴν οἰκοδομίαν. Τὸ ἐξωτερικὸν τῶν τοίχων φαιδρύνεται ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ λευκοκιτρίνου δόμου καὶ τῶν ἐρυθρῶν πλίνθων, ἀλλὰ καὶ τῶν διλόβων παραθύρων καὶ ὀδοντωτῶν σειρῶν πλίνθων, αἱ ὁποῖαι περιζωννύουν ὅλον τὸ οἰκοδόμημα.

Εἰς τοὺς γενικοὺς τούτους καὶ συνολικοὺς χαρακτῆρας, οἵτινες ἀνήκουν εἰς οἰκοδομήματα κτισμένα περὶ τοὺς 12ον καὶ 13ον αἰῶνα, δύνανται νὰ προστεθοῦν ποικίλαι λεπτομέρειαι, αἱ ὁποῖαι ἰδιάζουν εἰς τὸ ἐντόπιον ἀρχιτεκτονικὸν ὕφος. Δυνάμεθα δηλαδή, ὅπως ἔκαμεν ἤδη ὁ Γαβριὴλ Μιλλὲ (L'école grecque σ. 55 ἑξ. 85 ἑξ. κ. λ.), νὰ εὕρωμεν εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐκκλησίας τοιαύτας λεπτομερείας ἐφαρμογῆς τοῦ *σταυροειδοῦς* ἤτοι *σταυρικοῦ* τύπου, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν Μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν ἐφήρμοσαν παραλλαγάς τινας τοῦ ἐν τῷ συνόλῳ ὁμοίου σχεδίου, διαφερούσας ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας ἄλλων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡς τὰς τῆς Λακωνίας. Αἱ Ἀθῆναι μᾶς δεικνύουν τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἡ ἐγχώριος ἀρχιτεκτονικὴ σχολή, διὰ νὰ ἐλαφρώσῃ καὶ διαρθρώσῃ τοὺς συνδυασμοὺς τῶν διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τοὺς ὁποίους ἐπροσπάθουν νὰ κάμουν οἱ προγενέστεροι ἀρχιτέκτονες διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὸν τέλειον σταυρικὸν τύπον.

Παρατρέχων τὴν ἐσχάτως ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον σημειωθεῖσαν ἐπίδρασιν τῆς Ἀρμενικῆς ἀρχιτεκτονικῆς (*Strzygowski*, Die Baukunst der Armenier und Europa, 1918), ἔρχομαι νὰ σημειώσω τὰς σπουδαίας παραλλαγὰς τοῦ κοινοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου εἰς τοὺς μᾶλλον ἀξιοθεάτους Ἀθηναϊκοὺς ναούς.

Αἱ σημαντικώτεραι ἐκκλησίαι.—Ἡ μεγαλυτέρα Βυζαντινὴ ἐκκλησία εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι ἡ κοινῶς λεγομένη Ρωσικὴ ἐκκλησία, ἤτοι ὁ ὡραιότατος ναὸς τοῦ *Ἁγίου Νικοδήμου* εἰς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εὑρίσκετο εἰς σχεδὸν ἐρειπωμένην κατάστασιν, παρεχωρήθη δὲ τῷ 1852 εἰς τὴν Ρωσικὴν πρεσβείαν, διὰ νὰ γίνῃ ἐκκλησία τῶν ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένων Ρώσων, οἱ ὁποῖοι πρότερον ἐκκλησιάζοντο εἰς ἄλλα παρεκκλήσια (βλ. *Πιττάκην*, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἀρ. 34 (1853), σ. 937 ἑξ.). Κατὰ τὰ ἔτη 1852—1856 ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου ἀνεκαινίσθη λαμπρῶς διὰ συνδρομῆς τῶν Τσάρων Νικολάου Α' καὶ Ἀλεξάνδρου Β', διεκοσμήθη δ' ἐσωτερικῶς διὰ ζωγραφιῶν ὑπὸ τοῦ Βαυαροῦ καλλιτέχνου Thiersch. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου εἶναι ἀναμφιβόλως σπουδαιότατον ἔργον ὑπὸ ἔποψιν ἀρχαιολογικῆς ἐργασίας, ἐπεστάτησε δὲ εἰς αὐτὸ ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος, ὁ ὁποῖος δὲν παύει νὰ ἐκδηλώνῃ συγκινητικῶς τὸν θαυμασμόν του, εἰς τὸ πολύτιμον, τὸ πλῆρες γνώσεων καὶ εἰδήσεων, βιβλίον του «Ἀπὸ τὴν Ρούμελην». (Ἡ περιήγησις ἔγινε τῷ 1865, τὸ δὲ βιβλίον ἐξεδόθη, ρωσιστί, τῷ 1886). «Εἶμαι γεμᾶτος, λέγει, ἀπὸ βαθὺ αἴσθημα χαρᾶς. Εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποχαιρετίσει τὸν πολύτιμον, τὸν οἰκιακόν μου, ἂς εἴπω, ναόν...καὶ ἰδοὺ πάλιν ὁ Θεὸς μὲ ἀξιώνει νὰ προσφέρω εἰς αὐτὸν ἀναίμακτον θυσίαν! Δὲν θὰ εἴπω ὅτι εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν μου, ἀλλ' ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν του εἶναι καρπὸς τῆς σκέψεώς μου...τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ λίθοι θ' ἀνακράξουν. Εἶναι ἀναμφιβόλως σπάνιον δεῖγμα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, σπάνιον καὶ κατὰ τὸ ἰδιότυπον σχέδιον καὶ κατὰ τὴν ὡραιότητα καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις. Ἀφιέρωσα τὰς ἡμέρας μου εἰς τὸ νὰ θαυμάζω τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ τοὺς ἀρχιτεκτονικούς, τοὺς διακοσμητικούς, τοὺς παλαιογραφικούς, ἱστορικούς, ἀρχαιολογικούς, τοπογραφικούς.... Θὰ ἔπρεπε νὰ ἴδῃ τις εἰς ποίαν ἀξιολύπητον κατάστασιν εὑρίσκοντο τὰ ἐρείπια τοῦ λαμπροῦ οἰκοδομήματος, ἀκόμη κατὰ τὸ ἔτος 1850, καὶ πόσους κόπους ὑπέστην διὰ νὰ ἀποδείξω ὅλην τὴν ἀπέραντον πρὸς αὐτὸ ἀγάπην μου...» (ἔνθα ἀνωτ. σ. 583 ἑξ.). Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ρώσου ἀρχιμανδρίτου, τοὺς ὁποίους ὡς δυσευρέτους ἀντέγραψα, καὶ ἄλλαι εἰδήσεις αὐτοῦ, δίδουσιν εἰς ἡμᾶς σπουδαίας πληροφορίας περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου.

Ἡ ἐκκλησία ἐλέγετο ναὸς τοῦ *Λυκοδήμου*, ὡς κειμένη εἰς τὸν χῶρον ὅπου ἦτο ἱδρυμένος ὁ ναὸς τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος. (Ἀνασκαφαὶ αἱ ὁποῖαι ἔγιναν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1852-56 εἰς τὴν παλαιὰν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ἀπεκάλυψαν πολλὰ λείψανα ἀρχαίου βαλανείου, ὁ δὲ διενεργήσας τὰς ἀνασκαφὰς Ἀντωνῖνος ἔγραψε μακρὸν περὶ αὐτῶν ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. εἰς ἀρ. 43 (1856) σ. 1449-1456. Ἀνακαινισθεὶς ὁ ναὸς καθιερώθη ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς τὴν μνήμην τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι ὅμως γνωστὸς μὲ τὴν ὀνομασίαν τοῦ *Ἁγίου Νικοδήμου*, προελθοῦσαν ἀναμφιβόλως ἐξ ἐναλλαγῆς τῶν γραμμάτων πρὸς ἐπεξήγησιν τοῦ δυσνοήτου ἀρχαϊκοῦ ὀνόματος. Ὁ Couchaud ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ναοῦ τοὺς πίνακας XI, XII, XIII, καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ διὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ τρούλλου, τὴν σύνδεσιν τῶν μελῶν, τὴν ὡραιότητα τῆς διακοσμήσεως. Καθ' ὃν χρόνον εἶδε τὸν ναὸν ὁ Couchaud, ἦτο οὗτος ἠρειπωμένος, τὰ σχέδιά του δὲ δεικνύουν μὲ πόσην ἐπιμέλειαν καὶ φιλοκαλίαν ἀνεκαινίσθη.

Ὁ Ἀντωνῖνος εἶχεν ἤδη ἐννοήσει τὸ πρωτότυπον ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου. Πραγματικῶς ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ἐφαρμογὴ ἑνὸς τολμηροῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ εὐρύτατος τροῦλλος καλύπτει ὁλόκληρον τὸ κεντρικὸν τετράγωνον τοῦ ναοῦ, περιλαμβάνων καὶ τὰς τρεῖς κόγχας τοῦ ἱεροῦ καὶ βαίνων ἐπὶ τεσσάρων κωνοειδῶν κογχῶν, ἤτοι *ἡμιχωνίων* (trompes d'angles). Ὁ τοιοῦτος ἀρχιτεκτονικὸς τύπος, ἀποτελῶν μίαν προσωρινὴν ἰδιότυπον παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ συνήθους *σταυρικοῦ σχήματος*, ἐφηρμόσθη εἰς τινας ἐκκλησίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ 11ου καὶ 13ου αἰῶνος. Αἱ σπουδαιότεραι δ' ἐκκλησίαι τοῦ τύπου τούτου εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόδημος, ἡ παρὰ τὰς Ἀθήνας ἐκκλησία τοῦ Δαφνίου, ἡ Νέα Μονὴ τῆς Χίου (καὶ οἱ τρεῖς ναοὶ εἶναι τῶν μέσων τοῦ 11ου αἰῶνος), ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Μονεμβασίας (τοῦ 12ου), οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι τοῦ Μυστρᾶ (τοῦ 13ου αἰῶνος).

Ἡ ὡραιοτάτη αὕτη ἐκκλησία ἦτο τὸ καθολικὸν μονῆς, ἡ ὁποία ἠγείρετο εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Εἰς διασωθεῖσαν μάλιστα ἐπιγραφὴν ὀνομάζεται *βασιλικὴ ἐκκλησία*, βεβαίως διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος. Ἡ ἐπιγραφή, εὑρεθεῖσα εἰς τὴν Καισαριανήν, λέγει ταῦτα: «*Τῷ ἔτει τούτῳ (;) μέγας σεισμὸς ἐγένετο, καὶ ἅπαντες οἱ οἶκοι ἐσείσθησαν... Πολλοὶ δὲ οἶκοι τῆς τοῦ Σωτῆρος Νικοδήμου μονῆς κατεκρημνίσθησαν, καὶ ἡ βασιλικὴ ἐκκλησία ἐρράγη*». (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, ἀρ. 34, σ. 944).

Ἄλλη σπουδαιοτέρα *κτιτορικὴ* ἐπιγραφὴ γνωρίζει εἰς ἡμᾶς καὶ τὸν κτίτορα καὶ τὴν κατὰ προσέγγισιν χρονολογίαν. Ἡ ἐπιγραφή, εὑρεθεῖσα ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου, ἔχει οὕτω: «*Ἐνταῦθα κεῖται Στέφανος ὁ πρωτοκτίτωρ. Ἐτελειώθη τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοῦ Δεκεμβρίου, ἰνδικτιῶνος ιγ', ἔτους ,ςφνγ'*» (6.553=1046). Ὥστε ὁ ὡραῖος ναὸς ἐκτίσθη πρὸ τοῦ 1046, τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Ἄλλη ἐκκλησία, ἡ ὁποία δὲν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ὅσον ὁ Ἅγιος Νικόδημος, σπουδαιοτάτη ὅμως, εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν *Ἁγίων Ἀποστόλων* πρὸς τὰ ΒΔ. τῆς πόλεως. Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι (οἱ Σολάκοι) εἶναι θαυμασία ἐκκλησία διὰ τὴν τελειότητα τῆς συμμετρίας τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τοὺς ἁρμονικοὺς συνδυασμοὺς θόλων καὶ καμαρῶν. Ὁ κεντρικὸς τροῦλλος στηρίζεται πρὸς Α., Β. καὶ Ν. διὰ τεταρτοσφαιρίων, τὰ ὁποῖα πάλιν εἰς τὰς γωνίας ἔχουν μικρότερα τεταρτοσφαίρια. Μὲ ἄλλους λόγους τὸ ἄνω μέρος τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ (τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ σχῆμα λέγεται κοινῶς *ἀχιβάδα*) ἐπαναλαμβάνεται καὶ πρὸς Β. καὶ πρὸς Ν., ἴσως καὶ πρὸς Δ. (διότι ὁ ναὸς ἔχει ὑποστῆ προσθήκας νεωτέρας), εἶχε δηλαδὴ ὁ κομψότατος οὗτος ναΐσκος σχῆμα τριφυλλοειδές, ἴσως καὶ τετραφυλλοειδές. Αἱ τοιαῦται ἡμικυκλικαὶ ἁψῖδες, εἰς τὰς ὁποίας ἀπολήγουν αἱ σχηματίζουσαι τὸν σταυρὸν καμάραι, ἰδιάζουν εἰς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ δὴ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ 10ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος. Εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀνήκει ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων; Ἡ τοιχοδομία τοῦ ναοῦ καὶ ὁ προσομοιάζων πρὸς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐκκλησίας ἀρχιτεκτονικὸς τύπος μὲ πείθουν ὅτι τὸ θαυμάσιον κτίριον πρέπει νὰ εἶναι τοῦ 11ου αἰῶνος. «Εἶναι, λέγει ὁ Leclercq, ἐξαίρετον κτίριον καὶ ἄψογον ἔργον τέχνης, τὸ ὁποῖον ἑρμηνεύεται ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ φέρει εἰς μόνην τὴν θέαν του τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰσορροπίας του». Ἡ ἰσορροπία αὕτη, σημειωτέον, προέρχεται ἀπὸ καλὰ μελετημένον καὶ ἐφηρμοσμένον συνδυασμὸν τῶν θόλων, οἱ ὁποῖοι δίδουν εἰς ἀλλήλους τὰς ὠθήσεις τοῦ τρούλλου, ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν μειουμένας μέχρι πλήρους ἐξουδετερώσεως.

Τῆς ἰδίας ἐποχῆς, ἀλλ' ἀσφαλῶς χρονολογημένη, εἶναι ἡ ἐκκλησία τῶν *Ἁγίων Θεοδώρων*. Κατὰ τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφήν, τὴν εἰς τὴν πρόσοψιν ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου ἀναγεγραμμένην, τὸν ναὸν *παλαιωθέντα καὶ λίαν σαθρὸν* ἀνήγειρε Νικόλαός τις Σπαθαροκανδιδᾶτος, ἦτο δὲ ἀφιερωμένος εἰς τὴν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον. Ἐπὶ μικροτέρου δὲ μαρμάρου εἶναι ἀναγεγραμμένη ἡ χρονολογία 1049.

Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἀκριβῶς χρονολογημένον μνημεῖον τοῦ συνήθους σταυρικοῦ καὶ τρουλλωτοῦ σχήματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀφορμώμενοι δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν, κατὰ προσέγγισιν τοὐλάχιστον, καὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας τοῦ αὐτοῦ τύπου. Ὁ ναὸς δὲν παρουσιάζει παραλλαγήν τινα οὐσιώδη, ἀλλ' εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ τελειότατος τύπος τῶν σταυροειδῶν ἐκκλησιῶν, ὁ ὁποῖος παρέμεινε μέχρις ἡμῶν χωρὶς νὰ ὑποστῇ ἀλλοίωσιν ἢ προσθήκας, ὅπως οἱ περισσότεροι ἄλλοι. Μὲ τὴν θαυμασίαν συμμετρίαν αὐτοῦ, μὲ τὰς ὑπερκειμένας ἐπ' ἀλλήλας στεγάσεις, μὲ τὴν καθαρότητα τῶν ἀρχιτεκτονικῶν γραμμῶν αὐτοῦ, μὲ τὴν ἐπιμελεστάτην τοιχοδομίαν του, παρέχει ἀναμφισβητήτως ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τὴν ἐξωτερικὴν θέαν ἑνὸς ἀληθοῦς κομψοτεχνήματος, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει καὶ τὸν τελειότατον τύπον σταυρικοῦ τρουλλωτοῦ τύπου τῶν Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν. Παρέχουν δὲ καὶ ἄλλο ἐνδιαφέρον οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι, ὅτι σῴζουν καὶ μικρὸν κωδωνοστάσιον μὲ τρίλοβον ἄνοιγμα, εἶναι δὲ σπάνιον τὸ Βυζαντινὸν κωδωνοστάσιον. Μόνον εἰς δύο κατεδαφισθείσας ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας θὰ μνημονεύσω, ἔχομεν ὅμοια κωδωνοστάσια.

Ἄλλο πάλιν κομψοτέχνημα εἶναι ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ *Ἁγίου Ἐλευθερίου*, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς ὡς *Μικρὰ Μητρόπολις*, ἐλέγετο δὲ καὶ *Παναγία Γοργοπίκου* ἢ *Γοργοπικοῦσα*. Χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὴν ὀνομασίαν, ἡ ὁποία ἐσυσχετίσθη μὲ τὸν τύπον *Γοργοεπήκοος* καὶ ἐθεωρήθη ὡς ἐπώνυμον τῆς ταχέως ἐρχομένης εἰς βοήθειαν Θεοτόκου, ἢ τῆς *Γοργοῦς Ἀθηνᾶς* ἢ τῆς *Εἰλειθυίας* (ἐξ οὗ θὰ προήρχετο καὶ τὸ ὄνομα Ἅγιος Ἐλευθέριος), σπεύδω νὰ ἔλθω εἰς αὐτὸ τὸ περίκομψον οἰκοδόμημα. Ὡς σταυρικὸς τύπος ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν παρουσιάζει τὴν ἔξοχον συμμετρίαν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Αἱ Α. καὶ Δ. καμάραι εἶναι ἐπιμηκέστεραι τῶν καθέτων πρὸς αὐτὰς Β. καὶ Ν., ἀλλ' ἡ κομψότης τῶν ἀρχιτεκτονικῶν γραμμῶν καὶ ἰδίως τὰ τονισμένα ἀετώματα, σπάνια εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικήν, καθιστάνουν πολὺ ἀξιοσπούδαστον τὸ μνημεῖον. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προσδίδει εἰς αὐτὸ ἐξαιρετικὴν ὅλως σπουδαιότητα καὶ σημασίαν ἀληθοῦς Μουσείου, εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ τοιχοδομία. Διότι εἶναι ᾠκοδομημένον τὸ περίκομψον τοῦτο ναΐδιον, σχεδὸν ὁλόκληρον, μὲ πλάκας ἀρχαίας ἢ παλαιοτέρας, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλήρεις ἀναγλύφων, ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν, ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος. Ἰδίως δὲ ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ συμμετρία, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχουν τοποθετηθῆ αἱ πλάκες αὗται διὰ νὰ συναποτελέσουν τὸ μικρὸν καὶ ὡραῖον Βυζαντινὸν οἰκοδόμημα. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀπεδόθη χρονολογικῶς εἰς διαστήματα κυμαινόμενα μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος· (οἱ *Michel-Struck* ἔγραψαν μακρὰν σχετικὴν μελέτην ἐν Athenische Mitth: Die mittel-byzantinische Kirchen Athens). Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη ἀνάγει τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν

Digitized by Google

9ον αἰῶνα, νομίζω ὅμως ὅτι δύναται νὰ καταβιβασθῇ καὶ εἰς τὸν 12ον ἡ χρονολογία αὐτῆς. Μὲ τὴν σμικρότητα τῶν διαστάσεών της (ἔχει μόνον 7 μέτρων πρόσοψιν ἐπὶ 11 μ. μήκους καὶ 6 μ. ὕψους, χωρὶς τὸν τροῦλλον, ὁ ὁποῖος ὑψοῦται ἄλλα 6 μέτρα) ὁμοιάζει, ὡς λέγει ὁ Fougères, μὲ μικρὸν κομψοτέχνημα ἀρχαιοσυλλέκτου, τὸ ὁποῖον παρεπλανήθη εἰς τὸν δρόμον («Athènes», σ. 156).

Ἀξιόλογος ἐκκλησία τοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι καὶ ἡ λεγομένη *Καπνικαρέα* ἤ, κατὰ παλαιὰν ὀνομασίαν, Παναγία *Καμουχαραία*. Παρατρέχω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὀνοματολογικὸν ζήτημα, ἂν δηλ. τὸ ὄνομα προέρχεται ἐξ εἰκόνος τῆς Παναγίας καπνισμένης, ἢ φερούσης ἔνδυμα μὲ καμουχᾶν, καὶ ἔρχομαι εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικόν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κάμνει ἐντύπωσιν εὐχάριστον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην εἶναι ἡ πρὸς τὴν Δ. πλευράν, ὑπὲρ τὸν νάρθηκα, προσεπικτισμένη μὲ πολλαπλᾶ κατὰ σειρὰν καὶ ὀξυκόρυφα ἀετώματα στέγη, ἐπίσης καὶ τὸ εἰς Ν. πλευρὰν πρόστῳον, τὸ ὁποῖον καὶ τοῦτο σκεπάζεται ἀπὸ ὀξυκόρυφον ἀέτωμα. Ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία, ἂν ἀφαιρέσωμεν τὸ παραπλεύρως παλαιὸν καὶ αὐτό, ἀλλ' ἄκομψον ναΐδιον, ἂν ἀφαιρέσωμεν ἐπίσης τὸν νάρθηκα καὶ τὸ πρόστῳον, εἶναι γενικῶς τοῦ ἰδίου τύπου μὲ τὰς ἄλλας· τὸ σχέδιον εἶναι ἁπλοῦν, στερεὸν καὶ κομψόν. Σημειωτέον τὸ εἰς τὸν Ν. τοῖχον πεταλοειδὲς τόξον, —ὅμοιον ἔχουν εἰς τὴν ἰδίαν πλευρὰν καὶ οἱ Ἅγιοι Θεόδωροι,—τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τὰ τόξα τῆς Ἀραβικῆς καὶ γενικώτερον τῆς Μουσουλμανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ ραδινώτατος τροῦλλος, ὁ ὁποῖος ὑψώνεται ὑπὲρ τὸ οἰκοδόμημα, δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν 12ον ἢ καὶ 13ον αἰῶνα, αἱ προσθῆκαι μάλιστα (ὁ νάρθηξ καὶ τὸ πρόστῳον) αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὀξυκόρυφα ἀετώματα, ἀνήκουν ἴσως καὶ εἰς τὸν 14ον αἰῶνα καὶ ἴσως δεικνύουν ἐλαφράν τινα Φραγκικὴν ἐπίδρασιν. Εἰς τὴν παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς ἐξαφανισθεῖσαν ἐκκλησίαν ἔχομεν ἐπίσης εἰς τὸ κωδωνοστάσιον, ὡς δεικνύει σωζομένη ἀπεικόνισις, ὀξυκόρυφα τόξα τῶν ἀνοιγμάτων, καὶ—διὰ νὰ μὴ μακρηγορήσω ἀναφέρων καὶ ἄλλα παραδείγματα—ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ Φραγκικὰ σταυροθόλια τοῦ ναϊδίου τῆς Ὑπαπαντῆς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἄνωθεν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

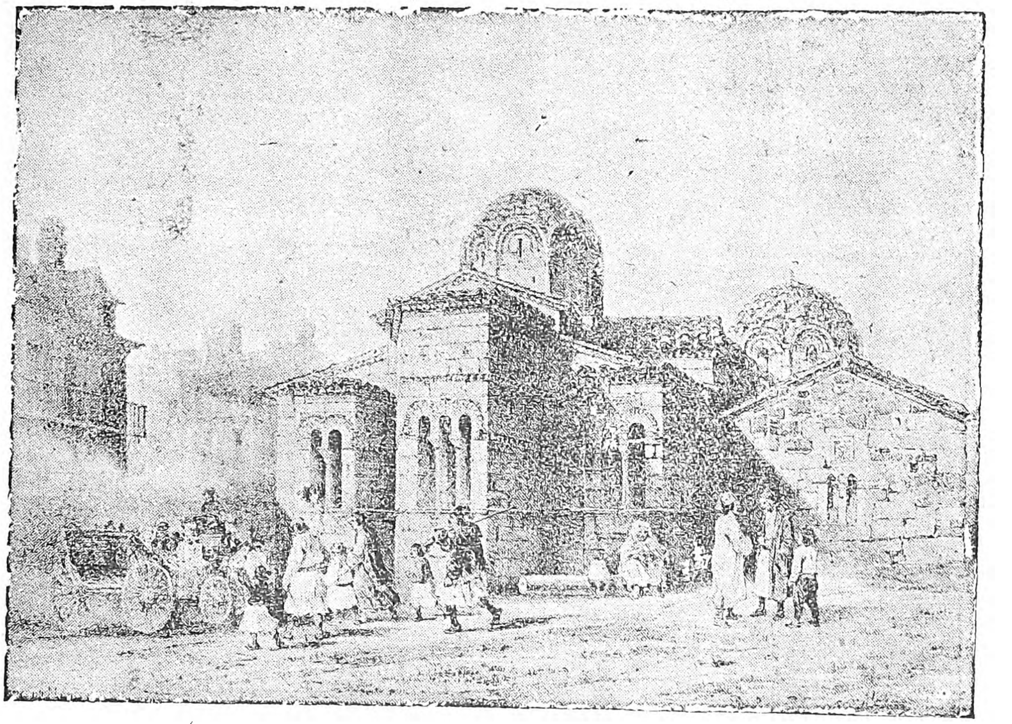

Ὁ ναὸς τῆς Καπνικαρέας ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ὄψις τοῦ ἱεροῦ.
(Κατὰ παλαιὰν λιθογραφίαν ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Th. du Moncel «Ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν»).

Ὡς ἐκκλησίας τοῦ 14ου αἰῶνος, καὶ ἴσως καὶ μεταγενεστέραν τὴν μίαν, θεωρῶ τὰς ἐκκλησίας τῶν *Ἀσωμάτων* (εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ πρὸς τὸ Θησεῖον) καὶ τῆς *Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος* εἰς τοὺς Β. πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπίσης καὶ τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τὴν Πλάκαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ παλαιότερος. Τὴν παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν κομψοτάτην ἐκκλησίαν τῆς Μεταμορφώσεως ἐμελέτησεν ὁ Α. Ξυγγόπουλος (Ἀττικῆς Βυζαντιακοὶ ναοί, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1913), σημειώνει δὲ τὴν παρατηρηθεῖσαν ἤδη ὑπ' ἐμοῦ (1910) ὁμοιότητα πρὸς τὰς Σερβικὰς ἐκκλησίας, τὰς ἐχούσας πολὺ ὑψηλὸν τὸ τύμπανον. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος, τὴν δὲ τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, τῆς ὁποίας ἡ τοιχοδομία εἶναι ἀμελής, εἰς τὸ τέλος τοῦ ἰδίου αἰῶνος, ἴσως καὶ εἰς τὸν 15ον.

Αἱ περὶ τὰς Ἀθήνας μεγάλαι ἐκκλησίαι. — Πολὺ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκονται τρεῖς ὡραῖαι ἐκκλησίαι, τῶν ὁποίων τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σύνολον τὰς τοποθετεῖ εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν μὲ τοὺς ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ναούς. Εἶναι δὲ αὗται ἡ περίφημος διὰ τὰ ψηφιδωτά της ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, ἡ ὁποία ἔχει τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἡ τῆς Μονῆς τῆς Καισαριανῆς, εἰς τὰς πρὸς τὴν πόλιν ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ, καὶ ἡ εἰς τὸ Γαλάτσι «Ὄμορφη Ἐκκλησιά». Οἱ ναοὶ οὗτοι ἐμελετήθησαν ὑπὸ ἀξίων λόγου Βυζαντινολόγων, τὸ Δαφνὶ ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ Μιλλὲ (Le monastère de Daphni, 1899), ἡ Καισαριανὴ ὑπὸ τοῦ Στρυγόφσκη (Δελτίον τῆς Ἱστορ. Ἑτ. τ. Γ', 1189), ἡ Ὄμορφη Ἐκκλησιὰ ὑπὸ τοῦ Ὀρλάνδου (1921). Ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας ταύτας, καὶ ὡς πρὸς ἄλλας ἐσκορπισμένας εἰς τὸν Ὑμηττὸν καὶ εἰς τὴν ὅλην Ἀττικήν, θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος (βλ. λέξεις Δαφνί, Καισαριανή, καὶ γενικώτερον Ἀττικῆς Ναοὶ καὶ Μοναί). Ἀρκεῖ ἤδη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὗται σπουδαιότεραι παρὰ τὰς Ἀθήνας ἐκκλησίαι περιλαμβάνονται εἰς τὸν ἴδιον κύκλον τῶν ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν σταυρικῶν τρουλλωτῶν ναῶν καὶ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν μέσην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

Ἄλλοι ναοί.— Μακρὸς λόγος ἤδη δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ περὶ τῶν λοιπῶν ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ἢ καὶ περὶ αὐτὰς ἐκκλησιῶν. Ἄλλαι ἐκκλησίαι τοῦ ἰδίου τύπου καὶ τῶν ἰδίων χρόνων εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἔχουσιν ἤδη ἐξαφανισθῆ. Εἰς μέγα λεύκωμα τοῦ ὑποκόμητος de Moncel, ὅστις ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας τῷ 1843 καὶ εἶδεν εἰς αὐτάς, ὡς λέγει, 60 παλαιὰς ἐκκλησίας, σώζονται ἄρισται ἀπεικονίσεις δύο πλησίον ἀλλήλων σωζομένων ναῶν («De Venise à Constantinople à travers la Grèce»). Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἠγείροντο εἰς τὸν μεταξὺ τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς καὶ τοῦ Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου χῶρον καὶ ἦσαν ὁ *Προφήτης Ἠλίας* καὶ οἱ *Ταξιάρχαι* (τοὺς ὁποίους εἰκονίζει καὶ ὁ Couchaud), ἀνήκουν δὲ εἰς τὰς 12 ἐκκλησίας, ὡς καθωρίσθησαν αὗται κατὰ τὸν ἀρχιτεκτονικὸν ρυθμόν, καὶ ὡς δεικνύουν ἡ ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων ἐμφαινομένη τοιχοδομία, τὸ ὀκτάπλευρον τύμπανον, καὶ τὰ κωδωνοστάσια, ὁμοιότατα μὲ τὸ κωδωνοστάσιον τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Couchaud, ἔχει τὸ κωδωνοστάσιον μὲ μονόλοβον ἄνοιγμα εἰς αὐτὴν τὴν πρόσοψιν, τὸ τοῦ Προφήτου Ἠλία εἶχε δίλοβον ἄνοιγμα. σημειωτέα δὲ καὶ τὰ ὀξυκόρυφα τόξα τῶν ἀνοιγμάτων. Ἀπὸ τὰς λεπτομερείας ταύτας πρέπει νὰ εἰκασθῇ ὅτι τὰ ἐκκλησίδια ταῦτα εἶναι τῆς τελευταίας χρονολογικῆς σειρᾶς τῶν τρουλλωτῶν Ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν. Εἰς τοῦτο δὲ τὸ συμπέρασμα φέρει ἡμᾶς καὶ ἡ μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία ἀνακαλυφθεῖσα τοιχογραφία τῆς λεγομένης *Καταλανικῆς Παναγίας* (βλ. λ. Ἀθηνῶν οἰκόσημα). Σημειωτέον ὅτι ἐκ παλαιῶν παραδόσεων ὁ ναὸς οὗτος ἐλέγετο ὡς ἀνήκων εἰς τοὺς Καταλανοὺς κατακτητὰς τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἱδρύσει τὸν ΙΔ' αἰῶνα Καταλανικὸν Δουκᾶτον ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἄλλη ἐπίσης τρουλλωτὴ ἐκκλησία κατεστραμμένη γνωστὴ ἀπὸ παλαιὰς ἀπεικονίσεις, ὑπῆρχεν εἰς τὸν σωζόμενον τοῖχον τῆς στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ (παρὰ τὸ Τζαμὶ τοῦ Μοναστηρακίου), εἰς τὴν γωνίαν, ὅπου καὶ σήμερον φαίνεται τοιχογραφία κατεστραμμένη. Αὐτὴ ἦτο, ὡς φαίνεται, ἡ ἐκκλησία τῆς *Μεγάλης Παναγίας*,— οὕτω τοὐλάχιστον λέγεται καὶ σήμερον τὸ μέρος ἐκεῖνο. Εἰς δὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀδριανοῦ ἠγείρετο ἄλλος ναός, μεγαλύτερος, ὡς φαίνεται, ὅστις θεωρεῖται, καὶ ἴσως εἶναι, ἡ Μεγάλη Παναγία, σήμερον δὲ τιμᾶται ὡς χῶρος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν τῆς Ἀγορᾶς, τῷ 1884, ὑπέστη πολλὰς βλάβας, ὀλίγον δ' ἔπειτα κατηδαφίσθη, προκειμένου νὰ γίνουν ἀνασκαφαὶ πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου. Ἡ κατὰ χώραν σωζομένη στοὰ καὶ ἡ μεγάλη κυκλικὴ ἀψὶς δεικνύουν ὅτι ἐνωρὶς εἶχε διασκευασθῆ ὁ χῶρος πρὸς κατασκευὴν ἐκκλησίας, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ἡ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Couchaud ἀπεικονιζομένη νὰ εἶναι νεώτερον οἰκοδόμημα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ μελετήσας ταῦτα Α. Ξυγγόπουλος (Ἀπεικονίσεις παρὰ Couchaud, πίν. III, ἀρ. 1—5.—*Ξυγγοπούλου*, Μεγάλη Παναγία, Δελτίον τῆς Ἱστορ. Ἑτ. τ. 8ος, 1923, σ. 121—128). Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Couchaud (1842), ἀκόμη καὶ τοῦ Mommsen (1868), ἡ ἐκκλησία ἦτο χωμένη εἰς τὸ ἔδαφος, ἕνεκα τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ, καὶ ὁ τροῦλλος μόνος ὑψοῦτο εἰς τὸ μέσον τῆς παλαιᾶς ἀγορᾶς καὶ παρὰ τὸν πύργον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀνεγείρει ὁ λόρδος Ἐλγῖνος πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν λαφυραγωγηθέντων θησαυρῶν. Ὁ Couchaud κατῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν δι' ἑνὸς παραθύρου τοῦ τρούλλου, εὗρε δὲ καὶ ἴχνη τοιχογραφιῶν. Εἰς παλαιοτέρους χρόνους (περὶ τὸ 1830), ἡ ἐκκλησία ἐχρησίμευεν ὡς μουσεῖον ἀρχαιοτήτων.

Πολυαριθμότεροι βεβαίως θὰ ἦσαν οἱ καμαροσκέπαστοι μικροὶ ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τοιαῦται ἴσως ἐκκλησίαι κατεστραμμέναι ἦσαν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὅπου σώζονται τὰ ἴχνη τριῶν, μιᾶς δὲ τοῦ 12ου αἰῶνος (*Ξυγγοπούλου*, Χριστιανικὸν Ἀσκληπιεῖον, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1915, σ. 52—71). Αἱ περισσότεραι βεβαίως θὰ εἶναι μεταγενεστέρων χρόνων. Εἴδομεν τὰς καμαροσκεπάστους ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ὁ Ὀρλάνδος θεωρεῖ τοῦ 9ου αἰῶνος. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἔδωκαν τὸν τύπον εἰς τὴν κτίσιν παρομοίων ναϊδίων καὶ μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα. Ἐκκλησίδια ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν δίδουν εἰς ἡμᾶς καμαροσκέπαστον τύπον περισσότερον ἁπλοποιημένον, ὁ ὁποῖος φέρει εἰς τὴν θολωτὴν βασιλικὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὸν διπλοῦν ναὸν παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, τὸν τιμώμενον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Ἁγίας Ἄννης (*Ὀρλάνδος* ἔνθα ἀνωτ. σ. 304). Ἄλλοι ναοί, ἕνεκα τῆς καταστροφῆς ἢ τοῦ μετασχηματισμοῦ των, δὲν γνωρίζομεν ὁποίαν στέγασιν εἶχον (τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Μαγγούτη, Παναγίας Βλασσαροῦς, Ἁγίου Δημητρίου Κατηφόρη κ. λ.). Μεγάλη δὲ κατηγορία ναϊδίων μὲ ἁπλῆν κυλινδρικὴν στέγην ἀνήκει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Τουρκοκρατίας (Ἅγιος Συμεών, Ἅγιος Δημήτριος Λουμπαρδιάρης, Ἅγιος Ἀθανάσιος Χαλκούρης, Ἁγία Κυριακὴ κ.λ.). Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὅτι μὲ κυλινδρικὴν καμάραν ἐστεγασμένοι ναΐσκοι ἐκτίζοντο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους συγχρόνως μὲ τὰς τρουλλωτὰς ἐκκλησίας. Εἰς τὸν Μυστρᾶν ἔχομεν τὸν Ἅγιον Ἰωάννην μὲ λαμπρὰς τοιχογραφίας τοῦ 14ου αἰῶνος, ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Διὰ δὲ τὰς Ἀθήνας, σώζονται παρὰ τὸ Γουδὶ ἐρείπια ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ἠρεύνησεν ὁ Ξυγγόπουλος (Ἀττικῆς Βυζαντιακοὶ ναοί, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1913, σ. 130—143), καὶ τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὅτι ἀνῆκον εἰς ἐκκλησίαν καμαροσκέπαστον τοῦ 14ου αἰῶνος. Καὶ τὸ ἐναντίον δέ, νομίζω, συνέβαινε, καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκτίσθησαν μεγαλύτεραι ἐκκλησίαι μὲ τροῦλλον, ὅπως ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἰς τὴν συνοικίαν Ψυρρῆ. Χαριέστατον ὅμως τύπον μικρῶν ναῶν, σταυροειδῶν καμαροσκεπάστων, σκεπαζομένων δηλαδὴ ὑπὸ δύο τεμνομένων καθέτως καμαρῶν, ὁποῖον ἔχομεν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ εἰς τὴν Λακωνίαν, δὲν ἐσυνήθιζεν ἡ Ἀθηναϊκὴ Χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονική.

Αἱ μοναὶ τῶν Ἀθηνῶν.— Αἱ μεγάλαι Βυζαντιναὶ πόλεις εἶχον πολυαρίθμους μονὰς ἐντὸς τοῦ περιβόλου αὐτῶν, ἰδίως ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ὡς κάλλιστον κόσμημα αὐτῆς ὀνομαστὰς μονάς. Πλησίον τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχον κάλλισται μοναὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ δὴ ἡ Μονὴ τοῦ Δαφνίου, ἡ μονὴ τῆς Καισαριανῆς, καὶ ἄλλαι μικρότεραι εἰς τὸν Ὑμηττόν, εἰς τὴν Πεντέλην (βλ. λ. Ἀττικῆς ναοὶ καὶ μοναί). Ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔχομεν εἰδήσεις περὶ ὑπάρξεως Βυζαντινῶν μονῶν, μᾶλλον δὲ εἰς εἰκασίας ἀναγκαζόμεθα νὰ περιορισθῶμεν.

Πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε μονὴ παλαιὰ καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπίσης εἰς τὴν Ν. κλιτὺν αὐτῆς, εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον (Ξυγγόπουλος) ὡς καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι, τὴν Β. κλιτύν, τὴν βλέπουσαν πρὸς τὴν πό-

Digitized by Google

λιν. Βεβαιότερον φαίνεται ἐξ ἐπιγραφῆς ὅτι ὑπῆρχε μονὴ παρὰ τὸ λεγόμενον Θησεῖον, ἢ ὅτι περιελαμβάνετο εἰς μονὴν ὁ ναὸς οὗτος. Εἰς τοιαύτην δὲ ἀνυπαρξίαν εἰδήσεων ὡρισμένων εὑρισκόμενοι, καὶ ἀπὸ τὴν γενικὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντινῶν κρίνοντες, ἔχομεν δικαίωμα νὰ θεωρήσωμεν οἱανδήποτε τῶν σωζομένων παλαιῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὡς καθολικὸν Ἀθηναϊκῆς μονῆς.

Αἱ εἰδήσεις ἡμῶν περὶ Ἀθηναϊκῶν μονῶν ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, δὲν ἀποκλείεται: ὅμως καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ μοναὶ αὗται, ἰδίως ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς καθολικὸν γνωστὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, ἦσαν καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους μοναί, ἴσως καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς κτίσεως τῶν ναῶν. Οὕτως ἔχομεν μεταγενεστέραν μαρτυρίαν. Ὁ Ἀθηναῖος μοναχός, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποσπάσματα ἐδημοσίευσε θριαμβευτικῶς ὁ Φαλλμεράγιερ, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐγράφησαν τὸ β' ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, λέγει: *πολλοί τε οἶκοι τῆς τοῦ Σωτῆρος Νικοδήμου μονῆς κατεκρημνίσθησαν».* Ἐπὶ Τουρκοκρατίας λοιπόν, τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ὁ λεγόμενος σήμερον τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ἦτο μονή, καὶ φυσικὰ θὰ ἦτο μεγάλη μονή. Ἔκειτο δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως καὶ ἐστερεῖτο γειτονίας οἰκιῶν. Ἡ μονὴ ἦτο περικυκλωμένη διὰ περιβόλου, εἶχε πολλὰ κελλία διὰ τοὺς μοναχούς, τὰ ὁποῖα κατεστράφησαν τὸ 1780 ὑπὸ τοῦ διαβοήτου τυράννου τῶν Ἀθηνῶν Ἀλῆ-Χασεκῆ, ἀργότερα δὲ τῷ 1821 ἔπαθε καὶ ὁ ναὸς ἐκ βόμβας, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπολιορκοῦντο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (βλ. *Πιττάκην* καὶ *Ἀντωνῖνον* εἰς Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἀρ. 34, 1853, σ. 936 ἑξ. — 1856, σ. 1449 ἑξ.). Ἐννοεῖται, ὅτι τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἶχεν ἐγερθῆ ναὸς καὶ μονὴ εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων, ὅπου ἐνομίζετο ὅτι ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ Λύκειον τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄλλη σπουδαία μονὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦτο ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀθηναίας Ὁσίας Φιλοθέης, τὸν 17ον αἰῶνα, ἡ γυναικεία μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, εἰς τὸν χῶρον ὅπου σήμερον εἶναι τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον. *«Ἡ ἐν Ἁγίαις ὁσία Φιλοθέη, πλουσία οὖσα καὶ δεξαμένη τὸ μοναχικὸν σχῆμα... ἀνήγειρεν ἐν τῇ πόλει τὸν Παρθενῶνα τῶν μοναζουσῶν, τὴν λεγομένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ποικίσασα αὐτὴν μὲ πολλὰ κτήματα»* (*Σουρμελῆς*, Κατάστασις Ἀθηνῶν σ. 63).

Κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα ἀξιόλογος μονὴ ἦτο ἡ *Παναγία*, τὸ *Μεγάλο Μοναστῆρι* (Μοναστηράκι), ἀνήκουσα εἰς τὴν Καισαριανήν. Τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Ὑμηττοῦ μετόχιον ἦτο καὶ ὁ παρὰ τὴν Μικρὰν Μητρόπολιν ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὁ Ρῶσος περιηγητὴς Barsky ἐδημοσίευσεν ὡραίαν ἀπεικόνισιν τῆς Μικρᾶς Μητροπόλεως μὲ τὰ πέριξ οἰκήματα τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου (1728—1744). Εἰς τὸ μετόχιον τοῦτο τῆς Καισαριανῆς ἦτο ἡ κατοικία τοῦ Ἀρχιερέως Ἀθηνῶν μέχρις ὅτου ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὁ μεγαλοπρεπὴς Μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας (1840—1855).

Εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἰλισσὸν γέφυραν πρὸς τὸ Στάδιον ὑπῆρχε γυναικεία μονὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεφέροντο κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα οἰκόσημα τῶν Ἀτζαγιωλῶν. Ἡ δ' ἔξω τῆς πόλεως Μονὴ Ἀσωμάτων Πετράκη ἤκμαζεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας πλουσιωτάτη οὖσα καὶ ἀγαθοὺς ἡγουμένους ἔχουσα. Ἀλλὰ ταῦτα ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ ὁ περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις μονῶν λόγος οὐδὲν δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς πόλεως λεχθέντα.

Τὰ δημώδη ἐπώνυμα τῶν ἐκκλησιῶν.—Ἔγινε λόγος ἀνωτέρω περὶ τῶν ὀνομασιῶν τῶν Χριστιανικῶν ναῶν τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν πολλάκις τὴν σχέσιν αὐτῶν, καὶ ἕνεκα τῆς τοπογραφίας των, πρὸς ἐγχώρια ἱερὰ τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλ' ἀξίζει νὰ δοθῇ προσοχὴ καὶ εἰς τὰς δημώδεις ὀνομασίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλούσιαι καὶ ποικιλώταται, προερχόμεναι εἴτε ἐκ τοπογραφικῶν λόγων, εἴτε ἐκ τῶν κτιτόρων ἢ κατόχων, εἴτε ἐξ ἀρχαίων ἢ ἄλλων ἀναμνήσεων. Ἁπλῶς δὲ ὡς παράδειγμα θὰ μνημονεύσω τινὰς ἐνταῦθα, τὰς μᾶλλον περιέργους καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικάς: Ἐκκλησία *Χριστοῦ Κοπίδη*, *Χρηστοκοπίδη*, — *Σωτῆρος Κοτάκη*, — Νικόλαος *Μαγγαναρίας*, Νικόλαος ὁ *Ραγκαβᾶς*, Νικόλαος *Καλλογριόνη* κ.λ. — Γεώργιος *Ἀλεξανδρινός*, Γεώργιος *Καρύτσης*, — Δημήτριος *Κατηφόρης*. Δημήτριος *Λουμπαρδιάρης* κ.λ.

Τὰ πλουσιώτερα ἐπώνυμα εἶναι τῆς Παναγίας, ὅπως καὶ εἰς ὅλας βεβαίως τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας προερχόμενα ἀπὸ βαθὺ καὶ θρησκευτικὸν καὶ ποιητικὸν αἴσθημα. Οὕτως ἔχομεν *Παναγία ἡ Βλασσαροῦ* ἢ *Βλαστική*, *Μισοσπορίτισσα*, *Καμουχαραία* κ.λ., ἰδίως δὲ τὰς ὡραιοτάτας ὀνομασίας *Παναγία ἡ Κρυσταλιώτισσα*, *Πυργιώτισσα*, *Καστριώτισσα* ἢ *Χρυσοπυργιώτισσα*, *Χρυσοκαστριώτισσα*, *Σπηλιώτισσα* ἢ *Χρυσοσπηλιώτισσα*, *Ροδακιώτισσα*, *Ροϊδίτισσα*, *Χρυσορροϊδενα* κ.λ. Ἡ ἔρευνα τῶν πολυειδῶν τούτων ἐπωνύμων, ἐν συναφείᾳ μὲ ἄλλα, ὡς τοπογραφικά, τοπωνυμικὰ ζητήματα, καὶ μὲ τὰ ἀρχαῖα ἐπίθετα θεῶν καὶ ἡρώων, θὰ ἠδύνατο εἰς πολλὰ νὰ φέρῃ πορίσματα.

Γενικὰ συμπεράσματα.—Ἡ συνολικὴ καὶ λεπτομερὴς ἔρευνα τῶν Βυζαντινῶν Ἀθηναϊκῶν ναῶν δύναται νὰ παράσχῃ πλεῖστα καὶ πολυσήμαντα συμπεράσματα διὰ τὴν ἱστορίαν, τὴν τοπογραφίαν, τὴν τέχνην καὶ δὴ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Πολλαὶ καὶ φιλότιμοι ἐργασίαι ἔχουν γίνει ὑπὸ Ἑλλήνων ἰδίως ἐπιστημόνων, ὧν αἱ περισσότεραι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς παραδόσεις, πρῶτος δ' ἐρευνητής, ἐνθουσιώδης καὶ πολυσχιδής, πρέπει νὰ μνημονεύεται ὁ Δ. Καμπούρογλους, ὁ ὁποῖος συνέδεσεν ἀναποσπάστως τὸ ὄνομά του μὲ τὰς Μεσαιωνικὰς καὶ Τουρκοκρατηθείσας Ἀθήνας. Τὸ εἰς τὴν τέχνην ἀποκλειστικῶς ἀφορῶν μέρος, ἔμεινε περισσότερον ἀνεξερεύνητον. Ἔγραψάν τινα ὁ Λαμπάκης καὶ ὁ Κωνσταντόπουλος, ἰδίως δὲ πρέπει, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ ἐξαρθοῦν αἱ εἰδικαὶ ἐργασίαι τῶν ἡμετέρων Α. Ὀρλάνδου καὶ Α. Ξυγγοπούλου. Εἰς τὴν Ἐφορείαν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων κατήρτισεν ὁ Ξυγγόπουλος καταγραφὴν τῶν ναῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς, ἡ ὁποία, ὅταν δημοσιευθῇ, θὰ παράσχῃ βεβαίως πλούσιον ὑλικὸν πρὸς γενικωτέραν ἔρευναν.

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐλλιπῆ ἀκόμη ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως ἐξερεύνησιν, δυνάμεθα, συνάγοντες ἐκ τῶν πολλαχοῦ ἐσπαρμένων εἰδήσεων νὰ θεωρήσωμεν ὡς ὁριστικὰ σπουδαιότατά τινα καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ διὰ τὴν τέχνην πορίσματα:

1ον) *Οἱ Χριστιανοὶ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα, τοὐλάχιστον, μ. Χ. νὰ κτίζουν ἐκκλησίας.* Εἶχον δ' αἱ ἐκκλησίαι αὗται, ὡς εἰκός, τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον βασιλικῶν (βασιλικὴ Ἰλισσοῦ, βασιλικὴ Λυκαβηττοῦ). Ἡ ἐνίσχυσις αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας συνδέεται μὲ τὸ ὄνομα τῆς Αὐτοκρατείρας Ἀθηναΐδος.

2ον) Ἀπὸ τὸν ἴδιον χρόνον, ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἱερὰ καθιερώθησαν εἰς τὴν Χριστιανικὴν λατρείαν (οἱ ναοὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἱερά, ὅλα σχεδόν, οἱ περιώνυμοι εἰς τὴν ἀρχαιότητα χῶροι λατρείας ἀνὰ τὴν πόλιν ἢ πέριξ αὐτῆς). *Ἡ τοιαύτη μεταποίησις ἢ καθιέρωσις δεικνύει τὴν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἐπιβίωσιν τῆς ἀρχαίας λατρείας.*

3ον) Ἔκτοτε, ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα, ἀρχίζει ραγδαία ἡ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπίσης ἐνθουσιώδης ὁρμὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία κορυφώνεται κατὰ τὸν ἑπόμενον 6ον αἰῶνα. Οἱ Χριστιανικοὶ ναοί, ναΐδια, παρεκκλήσια, μοναὶ καὶ μονύδρια τῶν Ἀθηνῶν, ἱδρυθέντα ἢ καθιερωθέντα εἰς ἀρχαῖα ἱερά, *θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθοῦν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ συλλήβδην περὶ τὰ 300.*

4ον) *Ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ μετέπειτα ἀκμάζει Χριστιανικὸν Ἀθηναϊκὸν ἐργαστήριον γλυπτικῆς, τὸ ὁποῖον συνεχίζει τὴν ἀρχαίαν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν.*

5ον) Ἡ Εἰκονομαχία, πρὸς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐχθροὶ οἱ πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν ρέποντες Ἀθηναῖοι, δὲν ἔθιξε τὰς Ἀθηναϊκὰς Ἐκκλησίας, ηὐνόησε δ' ἀναμφιβόλως ἡ Αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία τὴν κτίσιν ἐκκλησιῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν ὡρισμένην μαρτυρίαν περὶ τούτου ἔχομεν. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος εὑρίσκομεν ἀσφαλῶς ναὸν κτιζόμενον εἰς Ἀθήνας (τὸν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς τὴν πόλιν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Μαγγούτην), πιθανώτατα δὲ ἰδιοτύπους τινὰς καμαροσκεπάστους βασιλικάς.

6ον) Ἡ ναοδομικὴ ὅμως ὁρμὴ τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν ἐκπηδᾷ *ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ συνεχίζεται δραστηρία ἕως τὸν 14ον*, ἀναντιρρήτως δὲ εἶναι καρπὸς τῆς ὁριστικῆς ἀπαλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Σλαβικὸν κίνδυνον καὶ τοῦ προσκυνήματος εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Βασιλείου Β'. Ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι τῆς περιόδου ταύτης, τῆς ὁποίας κομψότατα δείγματα στολίζουν σήμερον τὴν πόλιν, ἀνήκουν εἰς τὸν *σταυροειδῆ τρουλλωτὸν τύπον* Αἱ παλαιότεραι, ἀναμφισβητήτως χρονολογημέναι, εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου (ἀρχαὶ τοῦ 11ου αἰῶνος) καὶ ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (1049), καὶ τελευταῖοι εἰς τὴν σειράν, κατὰ μεγίστην πιθανότητα, οἱ ναοὶ τῆς Μεταμορφώσεως ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων παρὰ τὸ Θησεῖον. Πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι αὗται εἶναι συγκεντρωμέναι σχεδὸν περὶ τὸ Β. μέρος τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ πρὸς τὴν σημερινὴν πόλιν. Εἰς τὸν χῶρον λοιπὸν τοῦτον πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν κατὰ τὴν μέσην Βυζαντινὴν περίοδον πόλιν τῶν Ἀθηνῶν.

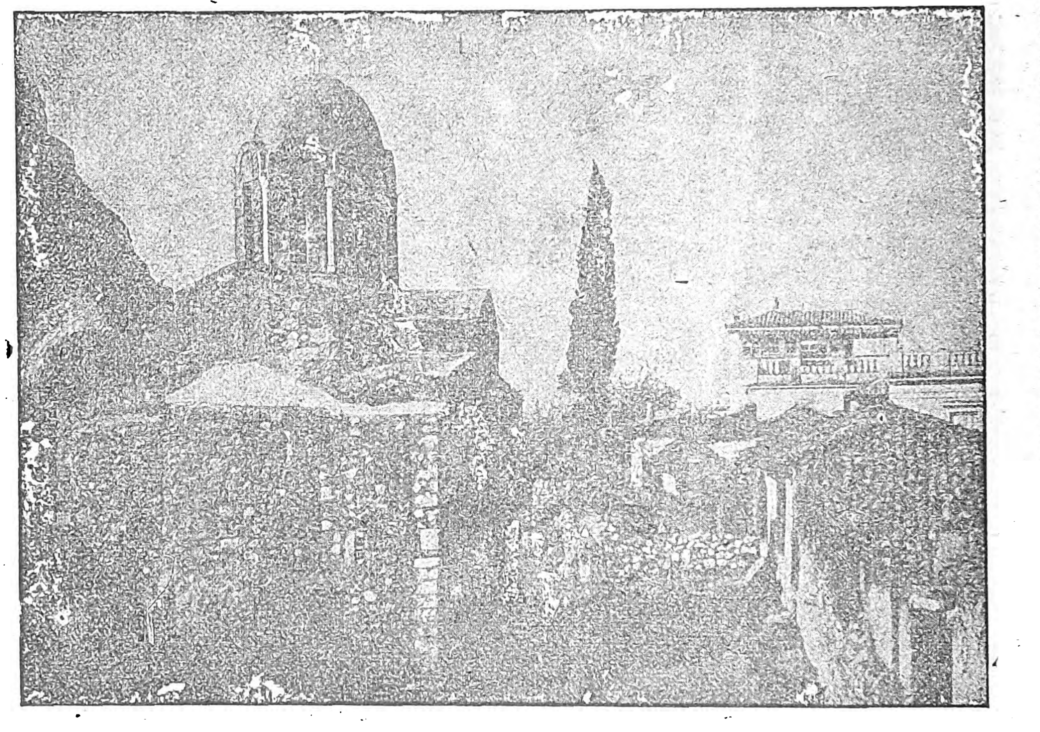

Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τοὺς Βορείους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως (ὅπως εἶναι σήμερον).

5ον) Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους συνεχίζετο εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τοὺς μικροτέρους ναοὺς ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τῆς καμαροσκεπάστου βασιλικῆς. Πολυάριθμα δὲ ἀναμφιβόλως θὰ ἦσαν τὰ ναΐδια τὰ στεγαζόμενα διὰ κυλινδρικῆς καμάρας.

6ον) Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας (13ον—15ον αἰῶνα) αἱ Ἀθῆναι ἤκμασαν, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ κατὰ ταύτην ἡ ἀνέγερσις τρουλλωτῶν καὶ καμαροσκεπάστων ἐκκλησιῶν.

7ον) Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ἰδίως ἤκμασαν πλούσιαι μοναὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκτίσθησαν δὲ καὶ κατὰ ταύτην πολυπληθεῖς μὲν καμαροσκέπαστοι, τινὲς δὲ καὶ τρουλλωταὶ ἐκκλησίαι. Ἡ ὁρμὴ δὲ πρὸς ναοδομίαν φυσικὰ ηὔξησε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν.

Ἡ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτικοῦ βίου περίοδος δὲν ἐξετάζεται εἰδικῶς ἐνταῦθα. Γενικὸν ὅμως πόρισμα, σπουδαιότατον ἰδίως διὰ τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ὅτι *ἀπὸ τὸν 5ον αἰῶνα μ. Χ. ἕως σήμερον* δυσκόλως θὰ εὑρεθῇ αἰών, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔκτισαν ἐκκλησίας οἱ Ἀθηναῖοι. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸ μακρότατον τοῦτο διάστημα μεγάλων ταραχῶν καὶ ἐπιδρομῶν βαρβάρων *ὁ ἱστορικὸς βίος δὲν ἔπαυσε συνεγιζόμενος* εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν τῆς ἀρχαίας Παλλάδος Παρθένου καὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἀθηνιωτίσσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— Δι' ὡρισμένους Χριστιανικοὺς ναοὺς καὶ διὰ τὰ κατὰ μέρος τῆς τέχνης ζητήματα ἔχει δοθῆ εἰς τὰ οἰκεῖα χωρία ὅλη σχεδὸν ἡ ὑπάρχουσα σχετικὴ βιβλιογραφία. Γενικὰ δὲ βοηθήματα: α) *Ἱστορικῶς καὶ τοπογραφικῶς*: *Σουρμελῆς*, Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, 1842.— *Πιττάκης*, εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας διατριβὰς τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημ.— *Aug. Mommsen*, Athenae Christianae, 1868.— *Petit de Julleville*, Recherches sur l' emplacement et le vocable des églises chrétiennes en Grèce (Archives des missions scientifiques et littéraires, 1868, σ. 469-533).— *Σπ. Λάμπρος*, Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, 1878.— *Φερδ. Γρηγορόβιος*, Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, 1889 (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου, ἐκδ. 1917, σ. 126 ἑξ.).— *Τ. Δ. Νεροῦτσος*, *Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι (Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς Ἑτ. τ. Γ', 1889, σελ. 5 — 107. — τ. Δ', 1892, σελ. 51 — 804).*— β') *Ἀρχαιολογικῶς*. Οὐδεμία γενικωτέρα ἐργασία. Διὰ τὴν

Digitized by Google

ρισσότερα τοῦ ἑνὸς μνημεῖα: *A. Couchaud*, Choix d'églises byzantines en Grèce, 1842 (ἰδίως πίνακες, βραχύταται σημειώσεις). — Ἀρχιμανδρίτου *Ἀντωνίνου*, Ἀπὸ τὴν Ρούμέλην, 1886, σ. 583 ἑξ. (Ρωσιστί). — *H. Leclerq*, ἄρθρον Athènes παρὰ *Cabrol*, Dictionn. d'archéologie Chrétienne, εἰς τ. Α', 1907, (τοπογραφικῶς, ἀλλὰ καὶ τεχνικῶς διά τινας ἐκκλησίας). — *G. Millet*, L'École grecque dans l'architecture byzantine, 1916 (πολλαὶ παρατηρήσεις εἰς ἀρχιτεκτονικὰς λεπτομερείας) — Περιγραφαί τινες παρὰ *G. Fougères*, Athènes. 1912, σ. 154 ἑξ. (Villes d'art célèbres) καὶ Grèce (Guide Joanne). — Χρησίμους, ἀλλ' ἐσκορπισμένας παρατηρήσεις βλέπε εἰς τὰ γνωστὰ ἐν τῇ Βυζαντινολογικῇ ἐρεύνῃ ἔργα τῶν *Strzygowski, Wulff, Millet, Diehl* κ.λ.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

(ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ)

Α'. ΑΡΧΑΙΑ ΕΠΟΧΗ. Εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας ἐποχὰς—καὶ δὴ τῶν μικροτέρων κοινωνιῶν τῆς οἰκογενείας, τοῦ γένους, τῆς φατρίας, τῆς φυλῆς,—τὸ δίκαιον τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν εἶχε μορφωθῆ ἐκ τῶν θρησκευτικῶν νομίμων, ἀγράφων νόμων, οἵτινες, ἱεροὶ καὶ ἀπαράβατοι, ἐρρύθμιζον τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν. Οἱ νόμοι αὐτοὶ παρεῖχον τὴν ἐξουσίαν τῆς διοικήσεως εἰς τὸν ἀρχηγέτην τῆς οἰκογενείας, τὸν Γενάρχην, τὸν Φρατρίαρχον καὶ τὸν Φυλοβασιλέα. Οὗτοι, ὁδηγούμενοι σὺν τούτοις ἀπὸ τὰ ψηφίσματα τῶν συνελεύσεων τοῦ γένους, τῆς φρατρίας καὶ τῆς φυλῆς, ἐξήσκουν τὴν ἐν αὐταῖς διοίκησιν. Ἐν τῇ διοικητικῇ δὲ ἐξουσίᾳ αὐτῶν περιελαμβάνετο καὶ τὸ δικαίωμα τῆς *τηρήσεως τῆς τάξεως* καὶ ὁ *ἐξαναγκασμὸς* τῶν ἀπειθούντων, τῇ βοηθείᾳ τῶν συγγενῶν καὶ ἑταίρων.

Μετὰ τὴν ἐξέλιξιν δὲ τῶν κοινωνιῶν αὐτῶν εἰς τὴν εὐρυτέραν κοινωνίαν τῆς πόλεως, ἡ ἐξουσία τῆς διοικήσεως ἀνετέθη εἰς τὸν κοινὸν ἄρχοντα τῶν γενῶν, φρατριῶν καὶ φυλῶν, τὸν κληθέντα *Βασιλέα*. Ἦτο δὲ αὕτη ἀπόλυτος ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ διετηρήθη μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὅν, στερηθεὶς οὗτος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, περιωρίσθη εἰς τὴν τῶν πατρίων θυσιῶν ἐπιμέλειαν.

Ἐν Ἀθήναις τὸ ἀρχαιότατον πολίτευμα ἦτο ἡ *βασιλεία*. Ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ *βασιλεύς*, ὅστις διώκει, συμπαρεδρευόντων τῶν ἀρχηγῶν τῶν φυλῶν. Βραδύτερον, μετὰ τὴν πατριωτικὴν ἐθελοθυσίαν τοῦ Κόδρου, ἐπῆλθεν ἡ κατάργησις τῆς βασιλείας, οὐχὶ ἐν πνεύματι ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ βασιλέως. Ἡ διοίκησις περιῆλθε τότε εἰς ἄρχοντας *ἰσοβίους*, ἐξ αὐτοῦ τοῦ γένους τοῦ βασιλέως λαμβανομένους. Καὶ ἄλλαι σὺν τῷ χρόνῳ ἐπῆλθον μεταβολαί, δι' ὧν εἰσήχθη πρῶτον μὲν ἡ δεκαετὴς τῶν ἀρχόντων ὑπηρεσία, εἶτα δὲ ἡ ἐνιαυσία. Οὕτως ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου π. Χ. αἰῶνος συνετελέσθη ἡ ὁριστικὴ τῆς Ἀττικῆς βασιλείας κατάλυσις, καὶ κατέστη ἡ συναρχία τῶν ἐννέα ἀρχόντων ὑπὸ τὸν ἐπώνυμον ἄρχοντα.

Εἰς τὰ διοικητικὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων τούτων ἀνήγετο καὶ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς τηρήσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς *εὐταξίας καὶ τοῦ κόσμου*. Ἐν τοῖς Ἀττικοῖς ὅμως δήμοις, τὰ ἀστυνομικὰ καθήκοντα ἤσκει καὶ ὁ δήμαρχος ὡς ἄρχων τοῦ δήμου.

Ἡ σαφὴς ὅμως ἔννοια τῆς *Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς* τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων διεμορφώθη κυρίως ἀφ' ἧς ἐποχῆς, κατισχυσάσης τῆς ἰδέας τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐδημιουργήθη τὸ θετικὸν δίκαιον καὶ ἐτέθησαν θεσμοὶ καθορίζοντες τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις τῶν ἀτόμων.

Συνέστη τότε ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἧς σκοπὸς οὐσιαστικὸς εἶναι ὁ ἰσόρροπος καὶ κατ' ἀρετὴν ἀνεμπόδιστος βίος, ἤτοι τὸ εὐδαιμόνως ζῆν, ὅπερ μόνον διηυκόλυνε τὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πνευματικήν, ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν πρόοδον. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἀρχικῶς ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν διὰ τῶν θεσμῶν καθωρισμένων δικαιωμάτων τῶν ἀτόμων· διότι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ ἐνασκήσει τούτων ἐπληροῦτο ὁ σκοπὸς αὐτὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπίτευξις ὅμως τῆς ἀναγκαίας αὐτῆς προϋποθέσεως τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας ἠδύνατο νὰ ἀνακόπτηται, προσκρούουσα εἰς ἀντιθέτους πρὸς τὸ δίκαιον ἀτομικὰς ἢ ὁμαδικὰς θελήσεις. Διὰ τοῦτο ἡ ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς τάξεως ἄμυνα ὑπηγόρευσεν ἀναποφεύκτως, ὅπως ληφθῇ εἰδικὴ κοινωνικὴ πρόνοια, καὶ τοιαύτη, ὥστε οἱ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν γενικὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας θέλησιν, καὶ ἐπομένως προκαλοῦντες ἐν αὐτῇ ἀνωμαλίαν, νὰ ἐξαναγκάζωνται πρὸς τὸν σεβασμὸν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, καὶ νὰ δίδωσιν εὐθύνας ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ δικαίου πράξεσιν αὐτῶν.

Καὶ τῆς προνοίας αὐτῆς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνεπιστεύθη συγκεκριμένως ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἐν ἀρχῇ μὲν εἰς τοὺς ἄρχοντας, ὕστερον δέ, ἐπιταθεισῶν τῶν πρὸς τοῦτο ἀναγκῶν, εἰς εἰδικοὺς *ἀστυνομικοὺς* ἄρχοντας λαβόντας τὸ δικαίωμα τοῦ ἐν ὀνόματι τῆς πολιτείας καταναγκασμοῦ τῶν ἀπειθούντων. Ἐχορήγησε δὲ αὐτοῖς συνάμα τοὺς ἀναγκαίους ὑπηρέτας, ὡς ἐκτελεστικὰ ὄργανα, καὶ τὰ ἀναγκαιοῦντα ἄλλα μέσα, ἅτινα εἶναι ἀπαραίτητα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς δημοσίας αὐτῆς ἐντολῆς. Ἄνευ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν δὲν καθίσταται δυνατὸν νὰ εἶναι ἠγγυημένος ὁ εὐδαίμων βίος. «*Τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀρχῶν χωρὶς ἀδύνατον εἶναι τὴν πόλιν, τῶν δὲ πρὸς εὐταξίαν καὶ κόσμον ἀδύνατον οἰκεῖσθαι καλῶς*» (*Ἀριστ.* πολ. Η (Ζ) 7. 1321 β).

Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς ἐξουσίας τῆς ἀστυνομίας εἰς εἰδικοὺς ἄρχοντας ἀνεφάνη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα, μετὰ τὰ Περσικά.

Ἡ νέα τείχισις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, γενομένη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀνέδειξε δύο μεγάλα κέντρα ἐργασίας, ἐμπορίου καὶ προόδου ἐν γένει. Ἀπέδειξε προσέτι, ὅτι αἱ μέχρι τότε διοικητικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐπήρκουν νὰ ἀντιμετωπίσουν ὅλας τὰς ἀνάγκας τῆς ἀστυνομίας. Οὕτω παρέστη ἡ ἀνάγκη, ὅπως καταστῶσιν ἴδιοι *ἀστυνόμοι*, *ἀγορανόμοι*, *μετρονόμοι* καὶ *σιτοφύλακες*. Ἀλλὰ κατέστησαν καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, ὡς οἱ *ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου*, οἱ *γυναικονόμοι*, οἱ *ὁδοποιοί*, οἱ *τειχοποιοί*, ὁ *κρηνῶν ἐπιμελητής*, οἱ *φύλακες τοῦ λιμένος*. Μνημονευτέοι σὺν τούτοις καὶ οἱ *κοπρολόγοι*, καίτοι δὲν ἦσαν ἀρχή, ἀλλ' ὄργανα τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀστυνόμων. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον καὶ *ἀγρονόμοι* ἢ *ὑλωροί*, ὧν ἡ ἐπιμέλεια ἐξετείνετο περὶ τὴν χώραν καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἄστεως.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΑΡΧΟΝΤΩΝ. *α'.) Ἀστυνόμοι.*—Οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων ἀστυνόμοι ἀνήρχοντο εἰς δέκα. Ἐκ τούτων πέντε ἦρχον ἐν Ἀθήναις καὶ πέντε ἐν Πειραιεῖ. Εἶχον δὲ τὰ ἑξῆς καθήκοντα, ἤτοι:

1) Ἐπετήρουν, ὅπως πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ κτήματα διατηρῶνται ἐν καλῇ καταστάσει.

2) Ἐνήργουν, ὅπως στερεῶνται καὶ ἐπισκευάζωνται τὰ οἰκοδομήματα, ὧν ἠπειλεῖτο ἡ πτῶσις.

3) Εἶχον τὴν ἐπιστασίαν τῆς συντηρήσεως καὶ ἐπιδιορθώσεως τῶν δημοσίων ὁδῶν, ὡς καὶ τῶν λεωφόρων, αἱ ὁποῖαι ἦγον ἀπὸ τῆς ὑπαίθρου χώρας εἰς τὴν πόλιν.

4) Ὑπεχρέουν τοὺς πολίτας, ὅπως κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν οἰκοδομῶν των συμμορφῶνται πρὸς τοὺς νόμους, καὶ ἐκώλυον τὴν προεξοχὴν εἰς τὰς ὁδοὺς ἐξωστῶν, τὴν ἐκροὴν εἰς αὐτὰς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀπὸ τῶν στεγῶν, καὶ τὸ πρὸς τὴν ὁδὸν ἄνοιγμα τῶν θυρίδων.

5) Χρησιμοποιοῦντες δημοσίους ὑπηρέτας, μετέφερον καὶ ἐνεταφίαζον τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς θνήσκοντας.

6) Ἐμερίμνων, ὅπως ὦσι σεβαστὰ τὰ ὅρια τῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ προελάμβανον τὰς ἀμφισβητήσεις, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἡ μετακίνησις τῶν ὁρίων αὐτῶν.

7) Ἐκώλυον τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῷα νὰ προξενῶσι ζημίας, καὶ ἐτήρουν τὴν εὐκοσμίαν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τοῖς πέριξ.

8) Εἶχον τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τῆς ὑπηρεσίας τῶν ὑδάτων.

9) Εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς τειχοποιίας τῶν κρηνῶν καὶ τῶν λιμένων.

10) Ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν ἐν γένει ἀστυνομίαν τῆς πόλεως, καὶ ἕνεκα τούτου ὤφειλον νὰ ἐπιμελῶνται τὴν καθαριότητα τῶν ὁδῶν, ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγάς των τοὺς *κοπρολόγους*, καὶ νὰ μεριμνῶσιν, ὅπως μηδεὶς τῶν κοπρολόγων ἀποθέσῃ τὴν κόπρον εἰς ἐλάσσονα τῶν δέκα σταδίων ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀπόστασιν.

11) Ἐμερίμνων περὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς δημοσίας εὐκοσμίας. Ἐν τῷ καθήκοντι τούτῳ περιελαμβάνετο ἡ ἐποπτεία τῶν αὐλητρίδων, τῶν ψαλτριῶν, ὡς καὶ ἡ ἐπιτήρησις τῶν πολιτῶν, οἵτινες περιεφέροντο ἀκόσμως ἐνδεδυμένοι.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα, τρεῖς ἀστυνόμοι ἔπρεπε νὰ διανέμωνται μεταξύ των τὰ δώδεκα μέρη τοῦ ἄστεως, καὶ νὰ ἀσκῶσι τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ὁδῶν, τῶν λεωφόρων, τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν ὑδάτων.

Ἐκ τινος ψηφίσματος τοῦ 320 π.Χ. συνάγεται, ὅτι οἱ ἀστυνόμοι εἶχον πρὸς τούτοις τὴν ἐπιμέλειαν τῆς εὐκοσμίας κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, διότι προστέτακται αὐτοῖς, ὅπως ἐπιμελῶνται νὰ ὁμαλίζωνται καὶ κοσμῶνται καταλλήλως αἱ ὁδοὶ καὶ πλατεῖαι, δι' ὧν θὰ ἐπορεύετο ἡ πομπὴ πρὸς τὸν Δία Σωτῆρα καὶ τὸν Διόνυσον. Παραπλήσιαι διατάξεις ἀναφέρονται καὶ ἐν ἄλλῳ ψηφίσματι τοῦ 284 π. Χ.

Παρὰ τοῖς ἀστυνόμοις κατετίθεντο πρὸς φύλαξιν αἱ διαθῆκαι. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμφαίνει ἐξαιρετικήν τινα δικαιοδοσίαν τῶν ἀστυνόμων· διότι κατάθεσις ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ εἰς ἄλλα *ἀρχεῖα*, ἤτοι ἕδρας ἀρχόντων. Ἐγίνετο δηλ. «παρὰ τῇ ἀρχῇ» καθόλου, καὶ ὄχι ἀποκλειστικῶς παρὰ τοῖς ἀστυνόμοις.

Οἱ ἀστυνόμοι ἐξήσκουν πρὸς τούτοις κατὰ τῶν ἀδικούντων δικαστικὴν ἐξουσίαν, εἴτε μόνοι εἴτε κοινῇ μετὰ τῶν ἀγορανόμων δικάζοντες. Εἶχον δηλ. τὸ δικαίωμα τοῦ *ἐπιβάλλειν ἐπιβολὴν* καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Δικαστηρίου ἐν ταῖς ὑπαγομέναις εἰς αὐτοὺς δίκαις.

Ἐν Ἀθήναις τὰ ἔργα τῶν ἀστυνόμων εἶχον ἀνατεθῆ, ἐπί τινα χρόνον, εἰς τοὺς ἀγορονόμους. (*Ἀριστ.* Πολ. σ. 1321 β, Ἀθην. πολ. 50, *Πλατ.* Νομ. ΣΤ' 10, *Γίλβερτ.* Ἐγχειρ. ἀρχ. δημ. βίου Ἑλλήνων σ. 320, 321, Ἰσκίου Α'. 3. 14. 15. 18. 25 πρβλ. *Beauchet*, Histoire du droit privé de la rép. Athenienne 1897 τ. III π. 663, 669).

β') Ἀγορανόμοι.—Καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ ἦσαν δέκα, ὧν πέντε ἦρχον ἐν τῷ ἄστει καὶ πέντε ἐν Πειραιεῖ.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ κατάστασις τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐπεβλήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης, ὅτι πρέπει νὰ ἀσκῆται περὶ τὴν ἀγορὰν τοῦ ἐμπορίου ἡ ἐπιμέλεια ἐκείνη, ἐκ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀναγκαία ἀκρίβεια περὶ τὰς ἀγοροπωλησίας, ἡ καθαριότης καὶ τὸ ἀκίβδηλον τῶν ὠνίων καὶ ἡ τήρησις τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ εὐκοσμίας. Ἀλλ' ἔδει πρὸς τούτοις, ὅπως ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ πώλησις ἐνεργῆται κατὰ τὴν ἀλλήλων ἀναγκαίαν χρείαν, διότι τοῦτο συνετέλει εἰς τὴν αὐτάρκειαν, τὸν οὐσιαστικὸν ὅρον τῆς πολιτείας.

Λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ὑφισταμένων πηγῶν καὶ μαρτυριῶν, τὰ καθήκοντα τῶν ἀγορανόμων εἰδικεύονται εἰς τὰ ἑξῆς ἔργα· ἤτοι οὗτοι:

1) Εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν περὶ τὴν ἀγορὰν καθόλου, ὁπόθεν ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα ἡ ἀρχὴ αὐτῶν.

2) Ὤφειλον νὰ ὁρίζωσιν εἰς τοὺς μικρεμπόρους τὴν πρὸς πώλησιν θέσιν αὐτῶν, καὶ νὰ ἐξασφαλίζωσι τὴν καλὴν ποιότητα τῶν ὠνίων.

3) Ἐπεμελοῦντο, ὅπως ἐν τῇ ἀγορᾷ κρατῇ εὐκοσμία καὶ καλὴ τάξις, τηρῆται δὲ ἀκρίβεια περὶ τὰ μέτρα καὶ σταθμά, καὶ κατὰ τὰς μικρὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς προλαμβάνηται πᾶσα κιβδηλία ἢ ἀπάτη ἐκ μέρους τῶν ἀγοραστῶν ἢ τῶν πωλητῶν. Διότι νόμος καθώριζε, τὸ *ἀψευδεῖν κατὰ τὴν ἀγορὰν μὴ μόνον τοὺς πιπράσκοντας ἀλλὰ καὶ τοὺς ὠνουμένους*.

4) Εἰσέπραττον τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζόμενον τέλος, ὅπερ ὤφειλον νὰ δίδωσιν οἱ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμπορευόμενοι, εἴτε πολῖται, εἴτε ξένοι, ὅπως λάβωσι τὴν ἄδειαν τοῦ ἐκθέσαι ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς πώλησιν τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Οἱ ξένοι κατέβαλλον καὶ τὸ δι' αὐτοὺς ὡρισμένον ἐπὶ πλέον *ξενικὸν τέλος*.

5) Ὥριζον τὴν τιμὴν καὶ τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν εἰσκομιζομένων ὠνίων.

6) Ἐπεμελοῦντο τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν γένει κατὰ τὴν ἀγορὰν κειμένων νόμων.

7) Εἶχον τὴν ἐξουσίαν, πρὸς εὐχερῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν, νὰ δικάζωσι τὰς κατὰ τὴν ἀγοροπωλησίαν ἐγειρομένας μικρὰς ἀμφισβητήσεις, ὡς καὶ τοὺς παραβαίνοντας τὰς ὡς πρὸς τὴν ἀγορὰν διατάξεις, νὰ ἐπιβάλλωσι δὲ εἰς τοὺς κρινομένους ἐνόχους ἐλαφρὰς ποινάς, ὡς τὴν τοῦ προστίμου μέχρις ὡρισμένου ποσοῦ. Εἶχον δηλαδὴ δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ *ἐπιβάλλειν ἐπιβολήν*.

Τοὺς δούλους καὶ ξένους, ἐλεγχομένους παραβάτας, ἠδύναντο νὰ φυλακίζωσι καὶ νὰ μαστιγῶσι, δι' οὗ ἔφερον μαστιγίου (ἱμάντος).

Προκειμένου ὅμως περὶ βαρείας πράξεως, ὑπεχρεοῦντο νὰ παραπέμπωσι τὸν ὑπαίτιον εἰς τὰ τακτικὰ δικαστήρια. Ἀλλ' ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ προανακρίνωσιν αὐτήν· κατὰ δὲ τὴν δίκην προήδρευον τοῦ Δικαστηρίου.

8) Εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν οἰκοδομημάτων, ὡς καὶ τῶν ἱερῶν καὶ κρηνῶν.

9) Ἤσκουν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τῶν ἑταιρῶν, καὶ ὥριζον τὸ μίσθωμα, ὅπερ ἑκάστη τούτων ἔδει νὰ λαμβάνῃ. Ἐμερίμνων δέ, ὅπως αὗται καταβάλλωσιν εἰς τοὺς μισθωτὰς τῶν τελῶν (τελώνας) τὸ λεγόμενον *πορνικὸν τέλος*.

Ἡ δικαιοδοσία τῶν ἀγορανόμων ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ εἰς μικρὰς ποσότητας πωλουμένων. Ἡ εἰς μεγάλας ποσότητας πώλησις ἐνηργεῖτο ἐκτὸς τῆς ἀγορᾶς, ὑπὸ τὴν ἐφορείαν τῶν *ἐπιμελητῶν τοῦ ἐμπορίου*. Ἐκτὸς τῆς ἀγορᾶς ἐπωλεῖτο ἐπίσης ὁ σῖτος καὶ ὁ ἄρτος, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν *σιτοφυλάκων*, (Ἀριστ. Πολ. Η (Ζ) 8 σ. 1321 β, Ἀθ. Πολ. 50, Πλάτ. Νόμ. ΣΤ', 10 σ. 763, *Daremberg et Saglio* Dict. des antiquités λ. agoranomoi, *Γίλβερτ.* Ἐγχ. περὶ δημ. βίου Ἑλλήνων σ. 32, 321, *Τζιβανοπούλου Λεξ.* λ. ἀγορανόμοι).

γ') Μετρονόμοι.—Ἐκ τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων μανθάνομεν, ὅτι καὶ οἱ *μετρονόμοι* ἦσαν δέκα, πέντε μὲν εἰς τὸ ἄστυ, πέντε δὲ εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἔργον αὐτῶν ἦτο ἡ ἐξέλεγξις τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ μέτρων καὶ σταθμῶν. Εἶχον δηλαδὴ οὗτοι τὸ καθῆκον νὰ ἐπιμελῶνται πάντων τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, ὅπως οἱ πωλοῦντες ποιῶνται χρῆσιν δικαίων μέτρων, ἤτοι συμφώνων πρὸς τὰ δημόσια, καὶ μὴ ἀδικῶσι τοὺς ἀγοραστάς. Τὰ δημόσια μέτρα καὶ σταθμὰ ἔφερον οἱ ὑπηρέται τῶν μετρονόμων *προσμετρηταί*, οἵτινες ἤλεγχον τὰς μετρήσεις, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ αἰτήσαντος τεταγμένον τινὰ μισθόν. Τοιαῦτα μέτρα καὶ σταθμὰ ἀπέκειντο κατὰ τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας ἐν τῇ σκιάδι καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει (ὡς καὶ ἐν Ἐλευσῖνι).

Ὁ Wilamowitz φρονεῖ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν μετρονόμων ὑπῆρχε μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους (*Ἀριστ.* Ἀθ. Πολ. 51. *Γίλβερτ.* Α' σελ. 322, 322, *Κουρτὶν* Ἑλλ. Ἱστορία Β' σελ. 446, 615, 700, 792).

δ') Σιτοφύλακες.—Ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων, ὁρμωμένη ἀπὸ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς προόδου, ἀνεγνώριζε πάντοτε ὡς

Digitized by Google

πρώτιστον καθῆκον τὴν πρὸς τὴν κοινὴν εὐημερίαν προσπάθειαν. Ἔδει λοιπὸν νὰ μεριμνᾷ περὶ πάντων τῶν μέσων, ἅτινα ἐξησφάλιζον τὸν εὐδαίμονα βίον. Ἡ πλουτοπαραγωγικὴ ὅμως ἔνδεια τῆς Ἀττικῆς γῆς, ἐξ ἧς δὲν ἦτο ἐφικτή, ἡ, ὡς πρὸς τὴν τροφὴν ἰδίᾳ, αὐτάρκεια, ἐπέβαλεν εἰς αὐτήν, ὅπως ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὑποχρέωσιν προκρίνῃ τὴν περὶ σιταρκείας μέριμναν. Ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ σίτου καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἔξωθεν εἰσαγωγῆς αὐτοῦ, ἠναγκάσθη, παρὰ τὴν γενικὴν ἀρχήν, νὰ ἀποδεχθῇ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου τοῦ σίτου. Διότι πᾶσα ἔλλειψίς σίτου ἢ ὕψωσις τῆς ἀγοραίας τιμῆς αὐτοῦ, ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν. Ὁ ἄρτος ἄλλως, ὡς πρώτη καὶ κυρία τροφή, ἔδει νὰ ἐπισπᾷ τὴν πρωτίστην μέριμναν.

Αἱ πρὸς τοῦτο τεθεῖσαι διατάξεις ἦσαν πασῶν αὐστηρόταται. Ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ τοῦ σίτου ἐπάρκεια καὶ τὸ δίκαιον τῶν τιμῶν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ ναύκληροι καὶ οἱ μεγαλέμποροι τῆς Ἀττικῆς, οἱ εἰσάγοντες ἐκ τοῦ Εὐξείνου τὸν σῖτον, δὲν εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ ἐκλέγωσιν αὐτοὶ τοὺς λιμένας τῆς καταναλώσεως, καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ κομίζωσι τὸ ὅλον φορτίον εἰς Ἀθήνας. Οἱ κάπηλοι δὲν ἠδύναντο νὰ προβῶσιν εἰς ἀγορὰν σίτου κατὰ βούλησιν, ἀλλ' εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀγοράζωσι μόνον τακτὸν ἀριθμὸν μεδίμνων διὰ μιᾶς, καὶ πωλῶσι τὸ μέδιμνον μόνον κατὰ ἕνα ὀβολὸν ὑπὲρ τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς. Ἦσαν, κατὰ ταῦτα, οἱονεὶ μεσῖται, εἰς οὓς ἡ πολιτεία ἐπέτρεπε μόνον τακτὰ ποσοστὰ ἀντὶ κέρδους. Πᾶσα παράβασις ἐτιμωρεῖτο δίκην ἀσεβείας πρὸς τὴν πολιτείαν. Διότι καὶ ὁ ἔμπορος ὤφειλε πρὸ παντὸς νὰ εἶναι πολίτης καὶ νὰ ἐκπληροῖ τὰς πρὸς τὴν πολιτείαν ὑποχρεώσεις· διέπραττε δὲ ἀδίκημα, θέλων νὰ ἐπωφεληθῇ, χάριν ἰδίου κέρδους, τὴν στενοχωρίαν τῆς πολιτείας [*Κουρτίου*, Ἑλλ. Ἱστ. Β' σ. 700].

Ἡ τήρησις τῶν περὶ σιτωνίας νόμων αὐτῶν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἠγγυημένη ὅσῳ τὸ δυνατὸν πλέον ἀσφαλῶς. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡ πολιτεία κατέστησε τὴν ἀρχὴν τῶν *σιτοφυλάκων*.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα σιτοφυλάκων, ὧν πέντε ἦσαν ἐν Ἀθήναις καὶ πέντε ἐν Πειραιεῖ. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶχεν ἀνέλθει ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις εἰς εἴκοσιν, εἰς πεντεκαίδεκα δὲ ἐν Πειραιεῖ.

Ἔργα αὐτῶν ἦσαν τὰ ἑξῆς:

Ὤφειλον νὰ ἐπαγρυπνῶσιν εἰς τὴν ἄφιξιν τῶν σιταγωγῶν πλοίων, νὰ γνωρίζωσι τὴν εἰσαγομένην ποσότητα καὶ νὰ ἐπιμελῶνται, ὅπως τηρῶνται οἱ περὶ εἰσαγωγῆς νόμοι.

Κατέγραφον ἐν βιβλίοις τὰ εἰσαγόμενα ποσὰ σίτου, ὅπως δύνανται νὰ ἐξελέγχωσι τοὺς σιτοπώλας. Τὰ βιβλία αὐτὰ τῆς καταγραφῆς ἐτηροῦντο πιθανῶς ὑπὸ τῶν ἐν Πειραιεῖ σιτοφυλάκων.

Ἐπεμελοῦντο, ὅπως πρῶτον μὲν ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ σῖτος πωλῆται εἰς δικαίαν τιμήν, ἔπειτα δ' ὅπως πωλῶσιν οἱ μὲν μυλωθροὶ τὰ ἄλφιτα κατὰ τὴν τεταγμένην τιμὴν τῆς κριθῆς, οἱ δὲ ἀρτοποιοὶ τὸν ἄρτον κατὰ τὴν τιμὴν τοῦ σίτου. Πρὸς τοῦτο εἶχον τὴν ἐξουσίαν τοῦ τάσσειν διατιμήσεις.

Ἐμερίμνων, ὅπως τὰ πωλούμενα μετρῶνται διὰ τῶν νομίμων μέτρων καὶ σταθμῶν. Ὡς πρὸς τοῦτο τὰ καθήκοντα αὐτῶν ὡμοίαζον πρὸς τὰ τῶν ἀγορανόμων καὶ μετρονόμων, ὧν ἡ ἐπιμέλεια ἀπέβλεπεν εἰς τὰ ἄλλα εἴδη.

Ἐπέβλεπον τὴν ποιότητα τῶν ἀλεύρων καὶ τοῦ σίτου.

Ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀνακαλύπτωσι καὶ νὰ καταμηνύωσι τὸν δόλον τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἀρτοπωλῶν. Οἱ τῶν χρεῶν αὐτῶν ἀμελοῦντες κατεδικάζοντο εἰς θάνατον, εἰσαγομένης τῆς δίκης δι' εἰσαγγελέως εἰς τὴν Βουλήν.

Πρὸς περιστολὴν τῆς κερδοσκοπίας Ἀττικός τις νόμος ἀπηγόρευε τὴν ἀγορὰν ποσότητος σίτου μείζονος τῶν πεντήκοντα φορμῶν. Φορμὸς ἦτο μέτρον σιτηρῶν ἴσον πρὸς τὸν μέδιμνον (*Ἀριστ.* Ἀθ. πολ. 51, Λέξ. *Τζιβανοπούλου* λ. Σιτοφύλακες, σῖτος, *Γίλβερτ* Α' σ. 323).

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν προληπτικῶν μέτρων, περὶ ὧν εἴρηται ἀνωτέρω, ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων δὲν παρεῖδε τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως ἀντιμετωπίζῃ τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας ἐδημιούργει μία κατάστασις σιτοδείας. Κατεβάλλετο τότε ἰδιάζουσα μέριμνα, ὅπως ἀγοράζηται, τῇ ἐπιμελείᾳ αἱρετῶν σιτωνῶν, σῖτος δημοσίᾳ δαπάνῃ, ὅστις τιθέμενος εἰς *σιρούς* (σιτοβολῶνας), ἐπωλεῖτο εἰς τὴν συνήθη ἢ ἐλάσσονα τιμήν. Συνέτρεχον δὲ εἰς τοῦτο καὶ εὔποροι πολῖται δι' ἐθελουσίων εἰσφορῶν. Ἀλλ' ἐνηργεῖτο καὶ δωρεὰν σιτοδοσία εἰς ἅπαντα τὸν δῆμον (ἰδίᾳ κατὰ τὰς ἑορτάς), καὶ μάλιστα ὁσάκις ξένοι ἡγεμόνες ἐδωροῦντο σῖτον εἰς τὰς Ἀθήνας [*Κουρτίου*, Ἑλλ. Ἱστ. Β' σ. 615, 792, *Γιλβέρτ*, Α' σ. 329, 434].

ε') Ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου.—Καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ποιεῖται μνείαν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων (Δ. 51). Ἀπετελεῖτο δὲ αὕτη ἐκ δέκα ἐπιμελητῶν, οἵτινες ἦσαν ἐντεταλμένοι ὅπως ἐπιμελῶνται τῶν ἐμπορίων, καὶ ἀναγκάζωσι τοὺς ἐμπόρους, ὅπως ἐκ τοῦ εἰσκομιζομένου εἰς τὸ σιτικὸν ἐμπόριον σίτου κομίζωσι τὰ δύο μέρη εἰς τὸ ἄστυ.

Περὶ τῶν ἄλλων χρεῶν τῶν ἐπιμελητῶν τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν. Ἔκειτο νόμος, ὅστις δὲν συνεχώρει εἰς Ἀθηναῖον οὔτε εἰς μέτοικον τῶν Ἀθηνῶν νὰ δανείσῃ χρήματα εἰς πλοῖον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔμελλε νὰ φέρῃ εἰς Ἀθήνας σῖτον. Ὁ παραβάτης τοῦ νόμου τούτου ἐνεκαλεῖτο διὰ φάσεως, τὴν δὲ δίκην ἀνέκρινον καὶ εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον οἱ ἐπιμεληταὶ τοῦ ἐμπορίου (Γίλβερτ Α'. σ. 324).

Καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἡ ἐγκαθίδρυσις ὑπηγορεύθη ἐκ τῶν αὐτῶν γενικῶν λόγων τῆς σιταρκείας κλ., οἵτινες συνέτρεξαν διὰ τὴν ἀρχὴν τῶν σιτοφυλάκων. Ἡ σύγκρισις δὲ τῶν καθηκόντων τῶν δύο ἀρχῶν φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ καθῆκον αὐτῶν, καίτοι φαίνεται ταυτιζόμενον, εἶναι διακεκριμένον. Διότι οἱ μὲν ἐπιμεληταὶ ἐμερίμνων, ὅπως ἐκ τοῦ εἰσαγομένου σίτου εἰσκομίζωνται τὰ δύο τρίτα εἰς τὸ ἄστυ, ἡ δὲ ὑποχρέωσις τῶν σιτοφυλάκων ἀπέβλεπεν εἰς τὴν καταγραφὴν τοῦ εἰσκομιζομέδου καὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν περὶ τὴν δικαίαν καὶ κατὰ τὴν τεταγμένην τιμὴν πώλησιν τοῦ σίτου, τῶν ἀλφίτων, τοῦ ἄρτου κλπ.

στ') Γυναικονόμοι.—Κατά τινας μαρτυρίας, οἱ γυναικονόμοι κατέστησαν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως (317 π. Χ.). Ἄλλοι δὲ ἰσχυρίζονται, ὅτι οὗτοι ὑπῆρχον καὶ πρὸ τοῦ Δημητρίου (Γίλβερτ Α' σ. 198). Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος φαίνεται πιθανώτερος, διότι οἱ γυναικονόμοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ προγενεστέρου τοῦ Δημητρίου Ἀριστοτέλους (Πολ. σ. 1299α, 1299β, 1300α, 1322β).

Ἡ τῶν γυναικονόμων ἀρχὴ ἦτο ἀστυνομικὴ ἐπὶ τῶν ἠθῶν.

Κατὰ τὰς διαφόρους μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ ἔργα τῶν γυναικονόμων ἦσαν κυρίως τὰ ἑξῆς:

1) Ἐσκόπουν τὰς ἐν ταῖς οἰκίαις συνόδους ἔν τε τῷ γάμῳ καὶ ταῖς ἄλλαις θυσίαις, συμπράττοντες μετὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν. Εἶχον τουτέστι τὴν ἐφορείαν τῶν συμποσίων, καὶ ἐξήταζον ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν κεκλημένων ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸν νόμον.

Κατὰ κείμενον ἐν Ἀθήναις νόμον δὲν ἐπετρέπετο νὰ προσκαλέσῃ τις ἐν συμποσίῳ περισσότερα ἀπὸ τριάκοντα ἄτομα. Τὰ συμπόσια δὲ αὐτὰ ἐγίνοντο κατὰ τοὺς γάμους, τὰς γεννήσεις, τοὺς θανάτους κλ. Οἱ *γυναικονόμοι* λοιπὸν εἶχον καθῆκον νὰ περιέρχωνται τὰ συμπόσια καὶ νὰ ἀριθμῶσι τοὺς κεκλημένους, ἐὰν δὲ ἐκ τῆς ἀριθμήσεως ἐπείθοντο ὅτι εὑρίσκοντο περισσότεροι τῶν τριάκοντα προσκεκλημένοι, ἀπέβαλλον τοὺς πλεονάζοντας ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ τελευταίου. Ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει περίστασίν τινα, καθ' ἣν οἱ γυναικονόμοι διέταξαν νὰ ἀπέλθῃ τοῦ συμποσίου ὁ παράσιτος Χαιρεφῶν, εἰσελθὼν εἰς αὐτὸ ἄκλητος καὶ ὢν ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ, πάντες οἱ λαβόντες μέρος εἰς τὰ συμπόσια μάγειροι ἀπεγράφοντο προηγουμένως ὑπὸ τῶν γυναικονόμων, καὶ εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληροφορῶσιν αὐτοὺς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσκεκλημένων.

2) Ἐπετήρουν τὴν εὐκοσμίαν τῶν γυναικῶν καὶ εἶχον τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιβάλλωσι *ζημίαν* (πρόστιμον) εἰς τὰς ἀκοσμούσας. Τὰς ζημίας αὐτάς, γράφοντες, ἐξέθετον ἐπὶ τῆς πλατάνου τῆς ἐν Κεραμεικῷ.

Ὁ Σόλων, ὡς πρὸς τὰς ἐξόδους τῶν γυναικῶν, ἔθεσε νόμον κωλύοντα τὸ ἄτακτον καὶ ἀκόλαστον. Οὕτω:

1) Μοιχευθεῖσα γυνὴ δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέρχηται εἰς δημόσιον μέρος. Ἕκαστος ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ αὐτήν, χωρὶς νὰ τὴν φονεύσῃ.

2) Ἡ κατηγορηθεῖσα ἐπὶ μοιχείᾳ γυνὴ δὲν ἠδύνατο νὰ στολισθῇ. Τοὐναντίον ὁ ἀπαντῶν αὐτὴν ἠδύνατο νὰ σχίσῃ τὰ φορέματα, νὰ ρίπτῃ τὸν στολισμὸν αὐτῆς καὶ νὰ τὴν δέρῃ, προσέχων νὰ μὴ φονεύσῃ ἢ ἀκρωτηριάσῃ αὐτήν. Σκοπὸς τῆς διατάξεως αὐτῆς ἦτο ὅπως αἱ τοιαῦται γυναῖκες, αἵτινες ἐθεωροῦντο ἄτιμοι, μὴ εἰσέρχωνται εἰς μέρη, ἔνθα παρευρίσκοντο τίμιαι γυναῖκες καὶ διαφθείρωσιν αὐτάς.

3) Γυνή, περιφερομένη ἐν τοῖς ὁδοῖς ἀκόσμως ἐνδεδυμένη, ἐτιμωρεῖτο μὲ πρόστιμον χιλίων δραχμῶν.

4) Γυνή, ἐξερχομένη τοῦ οἴκου της, δὲν ἠδύνατο νὰ φορῇ περισσότερα ἀπὸ τρία ἱμάτια, οὔτε νὰ βαστάζῃ φαγώσιμόν τι ἢ ποσὸν ἀξίας περισσοτέρας τοῦ ἑνὸς ὀβολοῦ, οὔτε καλάθιον μεγέθους μεγαλυτέρου τοῦ ἑνὸς πήχεως, οὔτε νὰ περιφέρηται τὴν νύκτα, ἄνευ ἁμάξης καὶ λύχνου προφαίνοντος.

5) Αἱ *ἑταῖραι* (δημόσιαι γυναῖκες) ὤφειλον νὰ φορῶσιν ἐσθῆτα ποικίλην καὶ ἀνθηράν, ἤτοι ζωηρὰ χρώματα ἔχουσαν. Ἡ διάταξις αὕτη ἐσκόπει νὰ διακρίνῃ τὰς κοινὰς γυναῖκας ἀπὸ τὰς πολίτιδας, αἵτινες ὤφειλον νὰ εἶναι ἐνδεδυμέναι σεμνοπρεπῶς (***Ἀθήναιος*** ΣΤ' 245α, ***Πολυδεύκης*** Η' 112, ***Πλουτ.*** Σόλων 21).

Ἐν αὐτοῖς τοῖς κεφαλαίοις περιεστρέφετο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ περὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν γυναικῶν ἐπιμέλεια τῶν γυναικονόμων. Μαρτυρία δὲ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν δὲν εὕρηται εἰς τοὺς συγγραφεῖς.

ζ') Ὁδοποιοί.—Οἱ ὁδοποιοί, πέντε ὄντες, εἶχον τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐπισκευάζειν τὰς ὁδούς. Παρ' αὐτοῖς ἐτάσσοντο δημόσιοι ἐργάται (*Ἀριστ.* Πολ. Ἀθ. 54).

η') Τειχοποιοί.—Ἐν τῷ οἰκείῳ περὶ ἀστυνόμων τίτλῳ, ἐρρήθη ὅτι οὗτοι εἶχον, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ καθῆκον νὰ ἐπιμελῶνται περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, καὶ περὶ τῆς τειχοποιίας τῶν κρηνῶν καὶ τῶν λιμένων. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν ταῖς πολυαρίθμοις πόλεσιν, ὡς ἐν Ἀθήναις, εἰδικοὶ ἄρχοντες, οἱ *τειχοποιοί*, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἀπαλλάττωσι τοὺς ἀστυνόμους, εἴτε τακτικῶς εἴτε ἐκτάκτως, μέρους τῶν πολλῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν.

Οἱ τειχοποιοὶ ἀπετέλουν μέλη τῆς ἀστυνομίας τοῦ ἄστεως, ἐξελέγοντο δὲ ἐκ τῶν φυλῶν, διὰ τὴν ἐπιστασίαν τῶν δημοσίων αὐτῶν ἔργων, καὶ ἀνελάμβανον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπιστασίας τοῦ εἰς τὴν οἰκείαν φυλὴν τεταγμένου δεκάτου μέρους τοῦ ἔργου [*Ἀριστ.* Πολ. 1321 β, *Γίλβερτ* Α' σ. 251, 8 8, *Daremberg et Saglio* Dict. des antiquités ἐν λ. Astynomo].

θ') Κρηνῶν ἐπιμελητής.— Ἐπιμελητὴς τῶν κρηνῶν ἦτο εἷς ἐν Ἀθήναις. Εἶχε δὲ οὗτος τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κατασκευῆς τῶν κρηνῶν, καὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ὑπονόμων. Ἐπὶ τούτοις ἐδικαιοῦτο τοῦ ἐπιβάλλειν ζημίας εἰς τοὺς παραβαίνοντας τὰς οἰκείας ἀστυνομικὰς διατάξεις.

Ἕνεκα τῆς μαστιζούσης τὴν Ἀττικὴν λειψυδρίας, τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν κρηνῶν εἶχε, κατὰ τὰς μαρτυρίας, μεγάλην σημασίαν ἐν Ἀθήναις. Τοῦτο συνάγεται, πρῶτον μέν, διότι εἷς μόνον ἦρχε τὴν ἀρχὴν αὐτήν, καὶ οὗτος ἦτο αἱρετός, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν ἄλλων ἀρχόντων, κληρωτῶν ὄντων· δεύτερον δὲ ἐκ τῆς μαρτυρίας, ὅτι ἐπιστάτης τῶν ὑδάτων ἦτο, πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, αὐτὸς ὁ Θεμιστοκλῆς.

Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἐπιστάτης τῶν ὑδάτων ἐτιμώρει τοὺς ὑφαιρουμένους καὶ παροχετεύοντας τὸ ὕδωρ· ἐκ δὲ τῶν ζημιῶν, ἃς εἶχεν ἐπιβάλει, ἐποίησε καὶ ἀνέθηκεν ὑδροφόρον κόρην χαλκοῦν, δίπηχυν τὸ μέγεθος. Παρὰ τοῦ Πλουτάρχου μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἐπιμελητὴς τῶν κρηνῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ, ἐκαλεῖτο *ἐπιστάτης τῶν ὑδάτων*.

Ἐκ ψηφίσματος τοῦ 333-332 π.Χ., καθ' ὃ στεφανοῦται Πυθέας τις ἐπιμελητὴς τῶν κρηνῶν, διὰ τὴν μετ' ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης ἐπιμέλειαν τῶν κρηνῶν, πιστοποιεῖται ὅτι ἡ ἀρχὴ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. Ἐκ τοῦ ψηφίσματος τούτου, εὑρεθέντος ἐν Ἀμφιαράῳ Ὠρωποῦ, γίνεται πρὸς τούτοις γνωστὸν ὅτι εἰς τὸν ἐπιμελητὴν τῶν κρηνῶν εἶχεν ἀνατεθῆ, πλὴν ἄλλων, ἡ κατασκευὴ νέων κρηνῶν καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἀγωγῆς τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ὑπονόμων, περὶ ὧν εἴρηται ἀνωτέρω.

Ὑπὸ τὸν ἐπιμελητὴν τῶν κρηνῶν ἐτάσσετο ὑποδεεστέρα τις ἴσως ἀρχή, *οἱ κρηνοφύλακες*, μνημονευόμενοι ὑπὸ τοῦ Φωτίου καὶ Ἡσυχίου [*Ἀριστ.* Πολ. Ἀθ. 43, *Πλουτ.* Θεμ. 31, *Γίλβερτ.* Α' σ. 325, *Daremberg et Saglio* Dict. des ant. ἐν λ. épimelètes, *Michel*, recueil d'inscriptions grecques].

ι') Φύλακες λιμένος.—Καὶ αὐτοὶ ἦσαν μέλη τῆς ἀστυνομίας τοῦ ἄστεως, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Εἶχον δὲ τὴν φύλαξιν τοῦ λιμένος καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς τειχοποιίας αὐτῶν [*Ἀρ.* Πολ. σ. 1321 β, *Κουρτ.* Ἑλλ. Ἱστ. Β' σ. 792].

ια') Κοπρολόγοι.—Οὗτοι δὲν ἦσαν ἀρχή, ἀλλὰ καθαρισταὶ τῶν ὁδῶν, ἤτοι ἐργάται. Διετέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀστυνόμων, οἵτινες δι' αὐτῶν ἐνήργουν τὴν καθαριότητα τῶν ὁδῶν, τῆς ὁποίας εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν. Ὑπεχρεοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν ἀστυνόμων, ὅπως τὴν συλλεγομένην κόπρον καταβάλλωσι πέραν τῶν δέκα σταδίων ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ ἄστεως [*Ἀριστ.* Ἀθ. Πολ. 50].

ιβ') Ἀγρονόμοι ἢ ὑλωροί.—Δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις οἱ ἄρχοντες οὗτοι. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις ὁμιλεῖ εὐρέως περὶ ἀγρονόμων, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔδει νὰ ἐκτελῶνται τὰ καθήκοντα αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιτηρῆται ἡ χώρα, ὁ δὲ λόγος τοῦ Πλάτωνος ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὰς Ἀθήνας, εὐλόγως θεωρεῖται πιθανὴ ἡ ὕπαρξις αὐτῶν καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἑπομένως ἀπετέλουν καὶ οὗτοι μέρος τοῦ συνόλου τῆς ἀστυνομίας τῆς Ἀττικῆς.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, οἱ ἄρχοντες οὗτοι εἶχον ἔργα παραπλήσια πρὸς τὰ τῶν ἀστυνόμων, ἀλλὰ περὶ τὴν χώραν καὶ περὶ τὰ ἔξω τοῦ ἄστεως. Καλοῦνται δὲ ὑπ' ἄλλων μὲν *ἀγρονόμοι*, ὑπ' ἄλλων δὲ *ὑλωροί*. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἱ πρῶτοι ἤσκουν τὴν ἐπιμέλειαν ἐν τῇ ἀσκεπεῖ χώρᾳ, οἱ δὲ δεύτεροι εἰς τὰ δασώδη μέρη αὐτῆς.

Καὶ κατὰ τοὺς δύο φιλοσόφους, ἔργον τῶν ἀγρονόμων ἦτο καὶ νὰ προστατεύωσι τὴν χώραν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἐχθροῦ διὰ τῆς κατασκευῆς τάφρων καὶ ὀχυρωματικῶν ἔργων, οἷον

Digitized by Google

ταχυσκάπτων κ.λ. [*Ἀριστ.* Πολ. Η' (Ζ) 8. 1321 β. *Πλ.* Νόμ. στ' VIII, IX, σ. 760—763 c. *Daremberg et Saglio* ἐν λ. agronomoi].

ΑΛΛΑΙ ΑΡΧΑΙ ΕΧΟΥΣΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑΝ. Πρὸ καὶ μετὰ τὴν δημοκρατίαν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀρχαί, εἰς τὰ καθήκοντα τῶν ὁποίων περιελαμβάνετο καὶ ἀστυνομικὴ ἐξουσία. Καὶ δή·

Οἱ πρὸ τῆς δημοκρατίας, ἐπὶ τῆς ἀρχοντείας, κατασταθέντες *Στρατηγοὶ* εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως καὶ παντὸς ἀφορῶντος εἰς τὴν ἀστυνομίαν αὐτῆς.

Ὁ *πολέμαρχος*, εἷς τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐπὶ δημοκρατίας, εἶχεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τοὺς ξένους, ἅτε θεωρουμένους πολεμίους, καὶ ἤσκει τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀστυνομίαν.

Οἱ *Πρυτάνεις* εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς εὐκοσμίας καὶ ἤσκουν τὰ ἀστυνομικὰ καθήκοντα ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἡ ἐπιμέλεια αὐτὴ περιῆλθεν εἰς τοὺς προέδρους τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δήμοις, εἶχε πρὸς τούτοις, ὡς εἴρηται ἐν ἀρχῇ, ἀστυνομικὰ ἔργα καὶ ὁ Δήμαρχος ἐν τῷ ἰδίῳ δήμῳ, ὅστις ὡς ἄρχων τοῦ δήμου συνῆγε τὴν ἀγορὰν τῶν δημοτῶν, προήδρευεν αὐτῆς καὶ ἐπεμελεῖτο τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐψηφισμένων.

Ὁ ἄρχων (ὁ πρῶτος τῶν ἐννέα) ἤσκει τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐν τῷ θεάτρῳ εὐκοσμίας, διότι εἶχε καὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἑορτῆς τῶν Διονυσίων τῶν μεγάλων, ὅτε ἤγοντο οἱ κυριώτατοι δραματικοὶ ἀγῶνες. Τοὺς ταράττοντας τὴν τάξιν ἀπέβαλλε διὰ τῶν ὑπηρετῶν, τοὺς δὲ μὴ ὑπακούοντας ἐτιμώρει διὰ προστίμου. [*Bôckh*, die Staatshaushaltung der Athener 3ης ἐκδ. Τόμ. Ι σ. 263 κ. ἑ. βιβλ. 2ον 11, *Κουρτ.* Ἑλλ. Ἱστ. Β' σ. 633. *Γίλβερτ* Α' σ. 254, 340, 363, 394].

ΔΙΑΚΡΙΣΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ. Τὴν συντελεστικὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων τῶν ἀρχῶν ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐπεζήτησε νὰ περιφρουρήσῃ διὰ τῶν δυνατῶν ἐγγυήσεων. Διότι, ὡς παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, κατά τε τὴν ἐκλογὴν καὶ μετ' αὐτὴν καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν κλπ. εἶχε προαπαιτήσει ὅρους, ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ὁποίων ἐξησφάλιζε τὴν ἐντιμότητα τῶν προσώπων καὶ τὴν ἐπωφελῆ ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Καὶ δή· ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ αἱ ἀρχαὶ κατενέμοντο εἰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους. Οἱ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντες ἄρχοντες ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τακτικῶν ἀρχῶν, ὡς ἐκλεγόμενοι πάντες τακτικῶς κατ' ἐνιαυτόν.

1) Ἐκλογή.—Οἱ ἄρχοντες ἦσαν κληρωτοὶ ἢ χειροτονητοί. Πάντες οἱ ἀνωτέρω ἦσαν κληρωτοί, ὡς διὰ κλήρου ἐκλεγόμενοι, πλὴν τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν κρηνῶν, ὄντος χειροτονητοῦ, ἤτοι διὰ ψηφοφορίας ἐκλεγομένου.

Ἡ ἐκλογὴ ἐγίνετο ἐν ἀρχῇ ἐκ τῶν εὐπορωτέρων, ἐπὶ δὲ δημοκρατίας ἐξ ἁπάντων. Ὁ Σόλων εἶχε χορηγήσει τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς εἰς ὅλον τὸν δῆμον. Ἐξησκεῖτο δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐν ἐκκλησίᾳ, ὡς πρὸς μὲν τοὺς χειροτονητοὺς διὰ ψηφοφορίας, ἐπιψηφιζόντων τῶν προέδρων· ὡς πρὸς δὲ τοὺς κληρωτοὺς διὰ κληρώσεως, ἥτις, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Γίλβερτ, ἐγίνετο ὡς ἑξῆς: Εἰς ἕνα κάδον ἐνεβάλλοντο πινάκια, ἐφ' ὧν ἐνεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων, εἰς ἄλλον δὲ ἰσάριθμοι τοῖς πινακίοις κύαμοι· τούτων λευκοὶ μὲν ἦσαν ὅσοι καὶ οἱ λαγχάνοντες ἄρχοντες, οἱ δὲ λοιποὶ μέλανες. Ἐξῆγον δὲ συγχρόνως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κάδων ἀνὰ ἓν πινάκιον καὶ ἀνὰ ἕνα κύαμον. Ἂν ὁ κύαμος ἦτο λευκός, ἐλάγχανεν ὁ ὑποψήφιος, οὗ τὸ ὄνομα ἦτο ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ πινάκιον. Ὁ Γίλβερτ προσθέτει ὅτι, κατὰ μαρτυρίας, ἠγόραζον τὴν ἀρχὴν ἐνίοτε καὶ οἱ χειροτονούμενοι καὶ οἱ κληρωτοί· ἄγνωστον ὅμως πῶς οἱ λαμβάνοντες δῶρα ἐνόθευον τὴν κλήρωσιν.

2) Δοκιμασία.— Πάντες οἱ ἄρχοντες, πρὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσόδου των, ὑφίσταντο δοκιμασίαν. Ἡ δοκιμασία, ἣν ἐν δικαστηρίῳ εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται, ἐγίνετο ὡς ἑξῆς: Ὁ λαχὼν ὤφειλε νὰ ἀποδείξῃ διὰ μαρτύρων, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων ἀστῶν, καὶ ὅτι ἀστὸς ἦτο καὶ ὁ πρὸς μητρὸς πάππος. Ἔπειτα, ὅτι τιμᾷ τὸν Ἀπόλλωνα τὸν πατρῷον καὶ τὸν Δία ἑρκῶον ἐν ἰδίοις ἱεροῖς, ὅτι ἔχει οἰκογενειακοὺς τάφους, ὅτι εἶναι εὐσεβὴς πρὸς τοὺς γονεῖς, ὅτι τὰ τέλη τελεῖ καὶ ὅτι ἐξεπλήρωσε τὰς στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις του. Ἀφοῦ δὲ ἐβεβαίουν ταῦτα οἱ μάρτυρες, ἐπηρώτα ὁ δοκιμάζων, ἄν τις τῶν παρόντων θέλῃ νὰ κατηγορήσῃ τὸν λαχόντα. Ἂν προσήρχετό τις κατήγορος, ἐδίδετο ὁ λόγος εἰς αὐτόν, κατὰ τοὺς δικονομικοὺς τύπους, καὶ ἔπειτα εἰς τὸν κατηγορούμενον ἵνα ἀπολογηθῇ. Μετὰ ταῦτα ἀπεφάσιζε τὸ Δικαστήριον ἀνεκκλήτως. Ἂν δὲ μηδεὶς προσήρχετο κατήγορος, εὐθὺς ἐψήφιζον. Πρὸς τούτοις ἐξητάζετο καὶ σύμπας ὁ βίος τοῦ λαχόντος, ὅστις, ἕνεκα διαφόρων λόγων, ἠδύνατο νὰ ἀποδοκιμασθῇ. Ἡ ἀποδοκιμασία ἐπέφερε πιθανῶς ἀτιμίαν μερικήν, μὴ ἔχοντος ἐξουσίαν τοῦ ἀποδοκιμαζομένου νὰ εἴπῃ γνώμην ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

3) Ὅρκος.— Μετὰ τὴν δοκιμασίαν ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς ἄρχοντας νὰ ὀμόσωσι τὸν ὅρκον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, μεθ' ὃν εἰσήρχοντο οὗτοι εἰς αὐτήν. Τὸν ὅρκον ὤμνυον οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τοῦ *ὁρκίου λίθου* ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ἐπανελάμβανον δὲ αὐτὸν πρὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν ἀπήρχοντο ἐν πομπῇ, προπορευομένου τοῦ φέροντος τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἦσαν μυρσῖναι. Τῆς εἰσόδου εἵποντο τὰ *εἰσιτήρια*, ἤτοι ἡ θυσία ἡ ὑφ' ἑκάστου ἄρχοντος, εἰσερχομένου εἰς τὴν ἀρχήν, θυομένη. Ὁ ὅρκος ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὰ ἔργα τοῦ ἄρχοντος, ἀπέβλεπε δέ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, εἰς τό: «δικαίως ἄρξειν καὶ κατὰ τοὺς νόμους, καὶ δῶρα μὴ λήψεσθαι τῆς ἀρχῆς ἕνεκα, κἄν τι λάβωσιν ἀνδριάντα ἀναθήσειν χρυσοῦν».

4) Διάρκεια ὑπηρεσίας.— Ἡ ὑπηρεσία τῶν ἀρχόντων ἦτο ἐνιαύσιος. Εἰσήρχοντο δὲ οὗτοι εἰς τὴν ἀρχὴν τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος, συμπίπτουσαν πρὸς τὴν πρώτην τοῦ Ἀττικοῦ ἔτους, ἤτοι μετὰ παρέλευσιν δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς των. Καὶ τοῦτο, ὅπως, μεταξὺ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς εἰσόδου, παρεμπίπτῃ ὁ ἀπαιτούμενος διὰ τὴν δοκιμασίαν καιρός. Ἐξαίρεσις ἦτο ὡς πρὸς τὸν *Ἐπιμελητὴν τῶν κρηνῶν*, ὅστις ἐχειροτονεῖτο κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, καὶ ἑπομένως ἦρχεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη.

Λήξαντος τοῦ χρόνου τῆς ὑπηρεσίας, ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῇ ἕτερος ἄρχων. Οἱ νόμοι ὥριζον μηδεὶς νὰ ἄρχῃ δὶς εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχήν, μηδὲ δύο ἀρχὰς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Ἐκρίθη τοῦτο ἀναγκαῖον ἀφ' ἑνὸς μέν, ὅπως ἐκλείπῃ ὁ φόβος τῶν θελόντων νὰ καταγγείλωσι καταχρήσεις τῶν ἀρχόντων, ὅστις βεβαίως θὰ ὑφίστατο, ἐφ' ὅσον οἱ διαπράξαντες τὰς καταχρήσεις ἐξηκολούθουν παραμένοντες ἐν τῇ ἀρχῇ· ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ἦτο πρῶτον μὲν ὠφελιμώτερον διὰ τὴν πολιτείαν, ἵνα ἕκαστος ἄρχων περιορίζηται ἐν τῇ ἐξασκήσει μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, δεύτερον δὲ δημοτικώτερον καὶ πολιτικώτερον νὰ κατέχωσι μᾶλλον πολλοὶ τὰς ἀρχὰς ἢ ὀλίγοι ἐν δημοκρατουμένῃ πολιτείᾳ.

5) Εὔθυναι.— Πάντες οἱ ἄρχοντες, ἐξερχόμενοι τῆς ἀρχῆς, ὤφειλον νὰ δώσωσι λόγον καὶ εὐθύνας ἐνώπιον τῆς ἀρχῆς τῶν λογιστῶν, τῶν εὐθύνων καὶ συνηγόρων.

Ἡ εὐθύνη περιωρίζετο εἰς τὰ εἰσπραχθέντα καὶ δαπανηθέντα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων χρήματα. Οἱ δὲ διαχειρισθέντες χρήματα ὤφειλον νὰ δώσωσιν ἀκριβῆ λογαριασμόν· ἐὰν δὲ δὲν εἰσέπραξαν, οὐδ' ἠνάλωσαν, νὰ δηλώσουν ἐγγράφως, ὅτι οὔτ' ἔλαβον οὔτε ἠνάλωσαν. Οἱ ἐλεγχόμενοι ὡς κλέπται κατηγοροῦντο ὑπὸ τῶν λογιστῶν, καὶ μετ' ἀνάκρισιν εἰσήγοντο εἰς δίκην ἐνώπιον τῶν Ἡλιαστῶν. Δικαίωμα πρὸς κατηγορίαν εἶχε πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν πολιτῶν.

Οἱ μὴ δίδοντες εὐθύνας εἰσήγοντο εἰς δίκην· ὑπεῖχον δὲ σπουδαίας ὑποχρεώσεις, καὶ ἐστεροῦντο πολλῶν δικαιωμάτων. Οὕτω δὲν ἠδύναντο νὰ διαθέσωσι τὴν περιουσίαν των, οὔτε νὰ ἀφιερώσωσιν εἰς τοὺς θεούς, οὔτε νὰ υἱοθετήσωσί τινα, οὔτε νὰ συντάξωσι διαθήκην. Ἀπηγορεύετο πρὸς τούτοις ἡ ἀπονομὴ στεφάνου εἰς τοὺς ὑπευθύνους· δὲν ἐπετρέπετο δὲ αὐτοῖς νὰ ἀποδημήσωσιν ἢ νὰ ἀναλάβωσιν ἄλλην ἀρχήν.

6) Ὀφειλομένη τιμή. —Οἱ ἄρχοντες ὤφειλον νὰ διάγωσι βίον ἔντιμον καὶ νὰ διαχειρίζωνται εὐσυνειδήτως τὴν ἀρχήν. Ἦσαν δὲ σεβαστοὶ κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ καθήκοντος καὶ ἔδει νὰ τιμῶνται.

Οἱ νόμοι ἐτιμώρουν αὐστηρῶς τὸν ὑβρίζοντα λόγῳ ἢ ἔργῳ ἄρχοντα κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς του, ἐπιβάλλοντες τὴν ποινὴν τῆς ἀτιμίας, ἅτε θεωρουμένου, ὅτι ἡ ὕβρις ἀπηυθύνετο κατὰ τῆς πολιτείας.

7) Μισθός.—Τὴν ἀρχὴν διεχειρίζοντο οἱ ἄρχοντες, ἄλλοι μὲν ἐπὶ μισθῷ, ἄλλοι δὲ ἀμισθί. Τίνες ἦσαν μισθοφόροι καὶ τίνες ἄμισθοι δὲν εἶναι γνωστόν. Οἱ συνάρχοντες συνεδείπνουν συνήθως καὶ συνεσπένδοντο.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ ὑπολογίζει τὰς ἐκ φόρων καὶ τελῶν τρεφομένας ἐνδήμους ἀρχὰς εἰς ἑπτακοσίους ἄνδρας.

8) Ἀρχεῖα.—Πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ εἶχον ἴδια ἀρχεῖα. Τὰ τῶν ἀστυνόμων καὶ τῶν ἀγορανόμων ἦσαν κατὰ τὴν ἀγοράν. Ὁ τόπος, ἔνθα ἦσαν τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀστυνόμων ἐκαλεῖτο *ἀστυνόμιον*.

9) Γενικὴ ἐξουσία. — Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐν τῷ χαρακτῆρι τῆς ἀρχῆς ἐνυπάρχει τὸ δικαίωμα «τοῦ βουλεύσασθαί τε περί τινων καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτατόν ἐστιν». Τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν εἶχον βεβαίως καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις ἄρχοντες. Ἐδικαιοῦντο δὲ οὗτοι νὰ *ἐπιβάλλωσιν ἐπιβολήν*, ἤτοι πρόστιμον, μέχρις ὡρισμένου ποσοῦ, λαμβάνοντες τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Δικαστηρίου ἐν ταῖς ὑπαγομέναις εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν δίκαις.

Οἱ ἄρχοντες, ποιούμενοι κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας των, ἐπέκειντο εἰς ποινικὴν εὐθύνην. [*Πλάτ.* Νομ. ΙΑ', 918α, *Ἀριστ.* Πολ. σ. 1321 β, Ἀθην. Πολ. 24.3, 42.2, 48.3, 54.2, *Γίλβερτ* Α' σ. 266—286].

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΤΑΙ.—Εἰς τὴν εὐχερῆ διαχείρισιν τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ ἐπαρκέσωσι μόνοι οἱ ἄρχοντες. Διὰ τοῦτο εἶχε ταχθῇ παρ' αὐτοῖς βοηθητικὸν καὶ ἐκτελεστικὸν προσωπικόν.

1) Γραμματεῖς, ὑπογραμματεῖς.— Οἱ Γραμματεῖς καὶ ὑπογραμματεῖς ἀπετέλουν τὸ βοηθητικόν. Οἱ ὑπογραμματεῖς ἦσαν ἐπίκουροι τῶν γραμματέων. Δὲν εἶναι ὅμως ἀσφαλῶς μεμαρτυρημένον, ὅτι πάντες οἱ ἄρχοντες εἶχον γραμματεῖς, οὔτε ἂν οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων ἢ διωρίζοντο παρ' αὐτοῖς. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὑπῆρχον παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχόντων.

Μαρτυρίαι ὑπάρχουσι περὶ γραμματέων τῶν *ἕνδεκα*, τῶν *σιτωνῶν*, τῶν *ἐπιμελητῶν τοῦ ἐμπορίου*, τῶν *στρατηγῶν* κ.λ. (*Γίλβερτ* Α' σ. 284).

2) Ἐκτελεστικὸν προσωπικόν.—Ὡς ἐκτελεστικὰ ὄργανα ἦσαν τεταγμένοι παρὰ τοῖς ἄρχουσιν οἱ *δημόσιοι ὑπηρέται*. Οὗτοι ἦσαν δοῦλοι Θρᾷκες ἢ Σκύθαι, ἢ ἐκ βαρβαρικῶν ἄλλων χωρῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν περὶ τὸν Πόντον. Ἐκαλοῦντο δὲ ἀπὸ τοῦ ὅπερ ἔφερον ὅπλου *τοξόται*, καὶ πρὸς τούτοις *Σπευσίνιοι*, ἀπὸ τοῦ Σπευσίνου, τοῦ πρώτου συντάξαντος τὴν περὶ αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Οὗτοι κατεσκήνουν, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν *τοξάρχου*, πρότερον μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὕστερον δὲ ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ. Καίπερ εὐτελεῖς ἄνδρες, ὡς λέγει ὁ Böckh, ἠξιοῦντο πολλῆς τιμῆς, διότι ἡ πολιτεία ἀνέθετεν αὐτοῖς, ὡς ὀργάνοις, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δικαιωμάτων της.

Οἱ *τοξόται* ἦσαν ἐν ἀρχῇ 300, ἀγορασθέντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 444 π.Χ., κατὰ τὴν εἰς τὸν Πόντον ἐκστρατείαν τοῦ Περικλέους. Εἶτα δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξησε, κατά τινας μὲν εἰς 1000, κατ' ἄλλους δὲ εἰς 1200. Ἀπετέλουν ἰδίως τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἐχρησίμευον διὰ τὴν εὐκοσμίαν καὶ τάξιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν τοῖς κοινοῖς τόποις καὶ ἔργοις. (*Bekker* anecdota graeca σ. 234 λ. δημόσιος Σχολ. Ἀριστοφ. Ἀχαρν. 54, *Σουΐδας* Ἀνδοκίδου περὶ εἰρήνης 5.7, *Αἰσχίνου*, περὶ παραπρεσβείας 173,174).

Τοιούτους δημοσίους ὑπηρέτας εἶχον πάντες οἱ κυρίως ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες, ὡς οἱ *ἀστυνόμοι* καὶ οἱ *ἀγορανόμοι*, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ὃν οἱ ἀστυνόμοι ἀνῄρουν τοὺς ἐν τοῖς ὁδοῖς ἀπογιγνομένους, ἔχοντες δημοσίους ὑπηρέτας: «καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὁδοῖς ἀπογιγνομένους ἀναιροῦσιν ἔχοντες δημοσίους ὑπηρέτας». (Πολ. σ. 1299α, Ἀθ. Πολ. 50). Πρέπει δὲ νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι οἱ *δημόσιοι ὑπηρέται*, τεταγμένοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχόντων, ἐνήργουν πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ὑπηρεσίαν τὴν ἐκ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν καθηκόντων ἐπιβαλλομένην.

Παρὰ τοῖς *Μετρονόμοις* ἦσαν, ὡς ἐρρήθη, τεταγμένοι ὡς ὑπηρέται οἱ *προσμετρηταί*, οἵτινες εἶχον τὸ καθῆκον νὰ φέρωσι τὰ δημόσια μέτρα καὶ σταθμά, πρὸς ἔλεγχον τῶν μετρήσεων, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ αἰτήσαντος τοῦτο τεταγμένον τινὰ μισθόν.

Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πρώτου Ἄρχοντος οἱ δημόσιοι ὑπηρέται ἠσχολοῦντο, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν τήρησιν τῆς εὐκοσμίας καὶ τάξεως ἐν τοῖς θεάτροις. Ἐπίσης καὶ οἱ Πρυτάνεις διὰ τῶν τοξοτῶν ἐπεμελοῦντο τῆς εὐκοσμίας καὶ ἤσκουν ἀστυνομικὰ καθήκοντα ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα τὴν εὐκοσμίαν ἐπεμελοῦντο οἱ πρόεδροι τῆς Ἐκκλησίας, ὄργανα ἔχοντες τὴν παρεδρεύουσαν φυλὴν καὶ τοὺς *Ἐφήβους*. Οἱ ἔφηβοι ἦσαν στρατιωτικὸν σῶμα προωρισμένον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς χώρας. Ἐν τοῖς ὕστερον ὅμως χρόνοις, ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐξετέλουν ἔργα ἀστυνομικά, ἔχοντες τὴν ἐπιμέλειαν τῆς εὐκοσμίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῷ ἄστει καὶ ἐν Πειραιεῖ. [*Ἀριστ.* Ἀθ. Πολ. 42. 3, *Γίλβερτ* Α'. σ 363, 394].

Εὐλόγως δύναταί τις εἰπεῖν διὰ τῶν *δημοσίων ὑπηρετῶν* καὶ τῶν ἄλλων ἐξετελοῦντο πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει δημόσια ὑπηρετικὰ ἔργα. [*Γίλβερτ* σ. 340, 363, 511, 521, *Πολυδεύκης Η'* 131-132. «*Οὐ μέντοι πρὸ τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων συνόδων δημοσίου ὑπηρέται, οἷς ἐπέταττον ἀνείργειν τοὺς ἀκοσμοῦντας καὶ τοὺς ἃ μὴ δεῖ λέγοντας ἐξαίρειν, καὶ Σκύθαι ἐκαλοῦντο καὶ τοξόται καὶ Σπευσίνιοι ἀπὸ τοῦ πρώτου συντάξαντος τὴν περὶ αὐτοὺς ὑπηρεσίαν*»].

Κατὰ τὸ 404 π. Χ. οἱ *Τριάκοντα τύραννοι*, ἅμα γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως, κατέστησαν τριακοσίους *μαστιγοφόρους ὑπηρέτας*. Ἡ ἀρχὴ ὅμως τῶν Τριάκοντα κατελύθη τὸ ἐπιὸν ἔτος [*Ἀριστ.* Ἀθ. Πολ. 35].

ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ. Σῶμα μυστικῆς ἢ *ὑψηλῆς*, ὡς λέγεται, ἀστυνομίας, ἰδίαν ἔχον ὀργάνωσιν, δὲν ὑφίστατο ἐν Ἀθήναις. Τοῦτο, ὡς λέγει ὁ *Böckh*, ἦτο πρᾶγμα παντελῶς ἀκατανόητον ἐν δημοκρατίᾳ. Ὁ δὲ λόγος ἦτο ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ εἶχεν ὁ βουλόμενος τὸ δικαίωμα τοῦ κατηγορεῖν πάντα ἀδικοῦντα· «*ἔτι μέντοι καὶ μᾶλλον οἰόμενος δεῖν ἐπαρκεῖν τῇ τῶν πολλῶν ἀσθενείᾳ, παντὶ λαβεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκεν*» [*Πλουτ.* Σόλων 18].

Ὅθεν ἤσκουν αὐστηροτάτην ἐποπτείαν αὐτοὶ οἱ πολῖται, οἵτινες ἐν παντί, ἔχοντι σχέσιν πρὸς τὰ δημόσια πράγματα, ἐνεφανίζοντο ὡς κατήγο-

Digitized by Google

ροι, πολλάκις δὲ οὐχὶ ἄνευ δόλου, φθόνου καὶ συκοφαντικῆς προθέσεως. Ὑπῆρχε, κατὰ τὸν *Böckn*, σύστημα ἐπιβλέψεως καὶ ἐλέγχου, ὅπερ, ἐν τοῖς ἀκολουθήμασιν αὐτοῦ, δὲν ἦτο ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον, οὐδ' ὀλιγώτερον φοβερὸν τῶν καταχθονίων μηχανημάτων νεωτέρων δεσποτῶν· εἶχεν ὅμως τὸ πλεονέκτημα, ὅτι οὐδεὶς κατεδικάζετο ἄνευ δημοσίας δικαστικῆς δίκης.

Ἡ συκοφαντία εἶχε λάβει μεγίστην ἔκτασιν. Φαῦλοί τινες μετήρχοντο τὸ ἔργον τοῦ συκοφάντου μετὰ θράσους καὶ τοιαύτης ἀναιδείας, ὥστε οὐδεὶς ἔντιμος πολίτης ἦτο ἀσφαλὴς ἀπὸ τῶν μηνύσεων αὐτῶν. Ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἀναίδεια ἤχθησαν εἰς μέγιστον βαθμὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τριάκοντα τυράννων. Γνωριμώτατοι ἐκ τῶν συκοφαντῶν αὐτῶν ἦσαν τότε ὁ ἐξ Ὠρεοῦ τῆς Εὐβοίας Βάτραχος καὶ ὁ Αἰσχυλίδης [*Böckh* die Staatshaushaltung der Athener 3ης ἐκδ. Ι σ. 262, *Κουρτ*. Ἑλλ. Ἱστ. Ι. σ. 509. IV σ. 21, 24].

Β'. ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑ.—Οἱ ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες, περὶ ὧν εἴπομεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενοι ἐν Ἀθήναις ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Ἔριδες μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων προεκάλεσαν τὴν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἀνάμιξιν τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν. Ἐπὶ τῆς δυναστείας αὐτῆς αἱ Ἀθῆναι διετήρησαν μὲν τὴν αὐτόνομον πολιτείαν αὐτῶν, ὑπέστησαν ὅμως περιορισμοὺς ἐν τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, ἐγκαταστάσης καὶ Μακεδονικῆς φρουρᾶς ἐν Μουνιχίᾳ. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι ἡ *ἀστυνομικὴ ἀρχὴ* διετηρήθη ὑφισταμένη.

Κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα ἐπῆλθε σπουδαία ἐν Ἑλλάδι μεταβολή. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου Μομμίου, κατὰ τὸ ἔτος 146, ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου συνεπήγαγε τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἑλλάδι. Καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν ὅμως αὐτήν, τὸ πάτριον πολίτευμα δὲν κατελύθη ἐν ἁπάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι. Πολλαὶ ἐξ αὐτῶν διετήρησαν αὐτονομίαν καὶ μετὰ Χριστὸν ἐπί τινας αἰῶνας.

Αἱ κατακτώμεναι ὑπὸ τῆς Ρώμης πόλεις συνεδέοντο πρὸς αὐτὴν ἢ διὰ τῆς ὑπηκοότητος ἢ διὰ τῆς συμμαχίας. Αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἦσαν αἱ civitates dedititii, αἵτινες περιήρχοντο εἰς ἐντελῆ δουλείαν, οὔτε πολίτευμα οὔτε θεσμοὺς οὔτε ἄρχοντας ἔχουσαι. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνῆκον αἱ *σύμμαχοι* πόλεις (liberae civitates foederatae ἢ socii). Αὗται ὑπεχρεοῦντο μὲν νὰ ἔχωσιν ἣν καὶ οἱ Ρωμαῖοι πολιτικήν, διετήρουν ὅμως ἴδιον πολίτευμα, ἰδίους νόμους καὶ ἄρχοντας, ἦσαν ἀπηλλαγμέναι ρωμαϊκῆς φρουρᾶς, εἶχον ἀτέλειαν τῶν ἀγρῶν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἴδιον νόμισμα· ἐξηρτῶντο ὅμως καὶ ἐλάμβανον διαταγὰς ἐκ Ρώμης, ἀπέτιον δὲ φόρους εἰς τοὺς δημοσίους ταμίας.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατελέχθη μεταξὺ τῶν συμμάχων. Οἱ κατακτηταὶ δὲ ἐσεβάσθησαν τὸ πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἐπὶ πλέον ἕνεκα τῆς ἱστορίας καὶ λόγῳ τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς.

Εἶναι μεμαρτυρημένον, ὅτι αἱ Ἀθῆναι διετήρησαν τὸ πολίτευμα αὐτῶν μέχρι τοῦ ΣΤ' μ. Χ. αἰῶνος, ἤτοι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Καθ' ὅλον τὸν χρόνον αὐτὸν ἐξέλεγεν ἡ πόλις τοὺς ἄρχοντας καὶ διετήρει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, ἀλλὰ μειωμένην καὶ χαλαράν. Διότι ὁ ποῦς τῆς κατακτήσεως, πιέζων αὐτὴν ὁσημέραι, περιώριζε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας της. Περιορισμοὶ σημαντικοὶ ἐπῆλθον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σύλλα καταστροφὴν τῆς πόλεως (86 π. Χ.), καὶ κυρίως κατόπιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Διατάγματος τοῦ Καρακάλλα (211-217 μ. Χ.), δι' οὗ ἀπενεμήθη τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὁποίου ἤρξατο ἡ ἀφομοίωσις τῶν κατακτηθέντων λαῶν πρὸς τὴν Ρώμην. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν αἱ Ἀθῆναι διετήρησαν τὸ πολίτευμα. Διότι ἔκτοτε μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μ.Χ. μνημονεύονται ἄρχοντες ἐπώνυμοι. Τελευταῖος δὲ τούτων ὑπῆρξε, κατὰ Σουΐδαν, ὁ Θεαγένης, ἄρξας περὶ τὰ 500 μ. Χ.

Κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ὁ Ἰουστινιανὸς κατήργησε μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν, προσεποιεῖτο ὅμως ὅτι διετήρησε τὴν αὐτονομίαν· διότι ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας, ὡς εἰς ἐλευθέραν πόλιν, τὴν συντελεσθεῖσαν τῇ ἐπιταγῇ του συλλογὴν νόμων. Ὁπωσδήποτε ἡ αὐτονομία δὲν ἐνεῖχεν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς προτέρας αὐτοδιοικήσεως.

Ἐξεταστέον ἤδη, ἂν διετηρήθησαν ἔκτοτε, ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, οἱ *ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες* ἐν Ἀθήναις, ἀφοῦ ἐν αὐταῖς ὑφίστατο τὸ πάτριον πολίτευμα μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ (529 μ.Χ.).

Εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ ἄρχοντες αὐτοὶ ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενοι ἐν Ἀθήναις καὶ μετὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν. Τοῦτο ἦτο συνέπεια τῆς κατατάξεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰς ἐλευθέρας συμμάχους πόλεις (liberae civitates foederatae). Ἀλλ' ἐσχετίζετο σὺν τούτοις πρὸς τὴν ἐπιδεικνυομένην ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐκτίμησιν.

Λεπτομέρειαι ἀποβλέπουσαι εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς ἄρχοντας δὲν εἶναι γνωσταί. Εἰς μαρτυρίας ὅμως καὶ ἐπιγραφὰς ἀναφέρονταί τινες τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχόντων, ὡς οἱ *ἀγορανόμοι*, ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ μετὰ Χριστόν, μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος.

Ἔκτοτε δὲν εὑρίσκομεν συγκεκριμένην μαρτυρίαν. Ἐφ' ὅσον ὅμως εἶναι βεβαιωμένον, ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ διετηρήθη ἡ αὐτοδιοίκησις τῆς πόλεως, ὑπῆρχον δὲ ἐν αὐτῇ ἡ Βουλή, ὁ Ἄρειος Πάγος, οἱ Ἄρχοντες, οἱ Στρατηγοὶ κλ., δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ὑφίσταντο καὶ οἱ *ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες*. Διότι ἡ ὕπαρξις αὐτῶν συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν αὐτονομιακὴν κατάστασιν τῆς πόλεως καὶ τὴν καλὴν διοίκησιν αὐτῆς. Δὲν συμβιβάζεται ἄλλως τε ἡ λειτουργία τῶν ἄλλων ἀρχῶν (ἀρχόντων, Βουλῆς, Ἀρείου Πάγου κλ.), ἡ ὑπόστασις τῶν ὁποίων ἀποδεικνύει τὴν αὐτονομίαν, πρὸς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀστυνομίας, ἧς ἄνευ ἀναμφισβητήτως δὲν δύναται νὰ οἰκῆται καλῶς ἡ πόλις. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου δὲν ὑπάρχει μαρτυρία ἀποδεικνύουσα τὴν κατάργησιν τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς.

Διὰ τοῦτο πιστεύομεν, ὅτι οἱ εἰδικοὶ *ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες* διετηρήθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ μέχρι τοῦ ΣΤ μ. Χ. αἰῶνος.

Γ'. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ ΚΑΙ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ. Εἴπομεν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' κατήργησεν ἐν ἕκτῳ αἰῶνι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἀθηνῶν, ὑπεκρίνετο ὅμως, ὅτι διετήρει τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δέ, ὡς εἰς ἐλευθέραν πόλιν, ἀπέστειλεν αὐτῇ τὴν συλλογὴν τῶν νόμων.

Καὶ μετὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δὲν φαίνεται ἐκλείψασα ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέβλεψεν, ὅπως συγκεντρώσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους εἰς τὴν Κεντρικὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος. Αἱ στεναί, τοπικαὶ διοικήσεις, κυρίως εἰς τὴν τήρησιν τοπικῶν ἐθίμων καὶ ἐγχωρίων διοικητικῶν προνομιῶν ἐντοπιζόμεναι, δὲν ἐπηρέαζον τὸ γενικὸν περὶ τῆς κρατικῆς διοικήσεως σχέδιόν του. Ἕνεκα τούτου ἠδυνήθη νὰ συντηρηθῇ, καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον καὶ μέχρι τῆς Φραγκοκρατίας χρόνους, σύστημά τι αὐτοδιοικήσεως ἐν Ἀθήναις.

Ὑπάρχουσι μαρτυρίαι, ὅτι, καὶ μετὰ τὴν εἰς θέματα διαίρεσιν τοῦ Κράτους, ὑπῆρχον ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ Ἀττικῇ ἴδιαι ἀρχαί, ἀπηγορεύετο δὲ εἰς τὸν Στρατηγὸν τοῦ θέματος, διὰ χρυσοβούλλου, ἡ εἰς Ἀθήνας πάροδος καὶ ἡ εἰς τὰ τῆς πόλεως ἀνάμιξις αὐτοῦ, διότι τὰ κοινὰ τῆς πόλεως πράγματα διῴκουν οἱ προὔχοντες μετὰ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς καὶ τοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διοριζομένου ἰδιαιτέρου διοικητοῦ.

Ταῦτα ἀποδεικνύουσι τὴν λειτουργίαν συστήματος αὐτοδιοικήσεως. Ἰδίᾳ δὲ ἡ ἀνοχὴ τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως τὴν τοπικὴν διοίκησιν διαχειρίζωνται οἱ προὔχοντες μετὰ τοῦ ἀρχιερέως, χαρακτηρίζει οὐ μόνον τὸν σεβασμὸν αὐτῆς πρὸς τὰς ἀρχαίας προνομίας τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόθεσιν, ὅπως μὴ καταργήσῃ ὁριστικῶς τὴν ἀρχαιόθεν ὑφισταμένην αὐτονομιακὴν διοίκησιν. Καὶ δὲν ἀποδεικνύεται μὲν ἐξ ἄλλου ἡ ὕπαρξις τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἀστυνομικῶν ἀρχόντων, παρέχεται ὅμως ἡ ἐπαρκὴς ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἀστυνομία ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθησεν ἀσκουμένη, ἐν πνεύματι αὐτοδιοικήσεως, ὑπὸ Ἀθηναίων ἀνδρῶν. Τούτου δὲ δεδομένου, εἶναι ἀποδεκτόν, ὅτι ἡ Κεντρικὴ τοῦ Κράτους διοίκησις, μὴ ἀναμιγνυομένη εἰς τὴν ἄμεσον ἄσκησιν τῆς ἀστυνομικῆς ἐξουσίας, ἐνετόπιζε τὴν ἀνάμιξιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνωτέραν διοικητικὴν ἐποπτείαν.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι μέχρι τῆς Φραγκοκρατίας (1204—1205) αἱ Ἀθῆναι διετήρουν αὐτοδιοίκησίν τινα καὶ διεχειρίζοντο τὴν ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν δι' ἰδίων τοπικῶν ἀρχόντων. Τὸ γεγονὸς δέ, περὶ μετοχῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτὴν τῶν *προὐχόντων* τοῦ τόπου, φέρει εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἴσως τὸ σύστημα αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ βάσις τῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀναγνωρισθείσης κοινοτικῆς αὐτοδιοικήσεως, συντηρηθέν, ἔστω καὶ κατὰ παράδοσιν, ἐν τῇ λαϊκῇ συνειδήσει καὶ διὰ μέσου τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας.

Αἱ Ἀθῆναι διετέλεσαν ὑπὸ τοὺς Φράγκους ἀπὸ τοῦ 1205—1456. Διαιρεῖται δὲ ὅλος αὐτὸς ὁ χρόνος τῆς Φραγκοκρατίας εἰς τρεῖς ἐποχάς. Ἡ πρώτη, ἀπὸ τοῦ 1205 — 1311, περιλαμβάνει τὴν διοίκησιν τῶν γαλλικῶν οἴκων Δελαροσῶν καὶ τῶν Βριένων· ἡ δευτέρα ἀνάγεται εἰς τὴν Καταλανοκρατίαν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας καὶ Ἀραγωνίας (1311 — 1387) καὶ ἡ τρίτη εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀτξαϊωλῶν (1387—1456).

Καὶ κατὰ τὴν πρώτην καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον, οἱ κατακτηταὶ δὲν ἐσεβάσθησαν τὰς προνομίας καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν τῆς πόλεως. Ἐν τῇ πρώτῃ νέον πολίτευμα εἰσήχθη, ὁ κλῆρος ἀντικατέστη διὰ τοῦ καθολικοῦ, οἱ ἰθαγενεῖς ἀπεκλείσθησαν τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων καὶ ἐστρατολογήθησαν. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἡ διοίκησις ὑπῆρξεν ἀρχικῶς τόσῳ βιαία καὶ βάρβαρος, ὥστε εἰς δουλικὴν μᾶλλον οἱ ἰθαγενεῖς περιήχθησαν κατάστασιν. Βραδύτερον κατέστη ὁπωσδήποτε ἠπιωτέρα, δεχθεῖσα καὶ Ἕλληνάς τινας εἰς κατώτερα πολιτικὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ δὲν φαίνεται μεταβαλοῦσα τὴν μειονεκτικὴν τῆς πόλεως θέσιν. Εἰς ἀμφοτέρας αὐτὰς τὰς ἐποχὰς οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτοδιοικήσεως τῆς πόλεως, ἢ περὶ ἐγχωρίων ἀρχόντων, καὶ μάλιστα ἀστυνομικῶν. Οἱ κατακτηταὶ κατήργησαν καὶ ἀπερρόφησαν πᾶσαν προνομίαν σχετιζομένην πρὸς τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὴν ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν.

Ἡ τρίτη, ὑπὸ τοὺς Ἰταλοὺς Δοῦκας, ἐποχὴ ἐνεφάνισεν ἠπιωτέραν διοίκησιν καὶ πνεῦμα ὁπωσδήποτε σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τὰ ἐκ *παλαιοῦ ἔθους* διοικητικὰ δικαιώματκ τοῦ τόπου. Ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀνέκτησε θέσιν, διορισθέντος ἐν Ἀθήναις Μητροπολίτου, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξετιμήθη, εἰς ἐπίσημα ἔγγραφα χρησιμοποιηθεῖσα. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον οὐσιαστικὸν εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνευρίσκονται ἴχνη τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, πιστοποιούμενα ἐν σωζομένῳ ἀνωνύμῳ θρήνῳ, ἐπὶ τῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσει τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῷ θρήνῳ αὐτῷ ἀναφέρεται, ὅτι οἱ Τοῦρκοι *«ἐσκότωσαν τοὺς γέροντας, τοὺς φρονίμους καὶ τὴν Βουλήν των ὅλην»*. Προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι ἡ διοίκησις τῶν Ἀτξαϊωλῶν, κατεχομένη πάντοτε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὰς ἀρχαίας προνομίας, εἶχεν ἐνισχύσει τὴν περὶ αὐτοδιοικήσεως ὑφισταμένην λαϊκὴν συνείδησιν, καὶ παρέσχεν εἰς τὴν πόλιν τὸ δικαίωμα τῆς καταστάσεως τῶν διευκολυνόντων τὴν κοινοτικὴν ἐλευθερίαν ἀρχόντων. Ἡ μνεία δέ, περὶ *γερόντων καὶ φρονίμων*, ἀποδεικνύει πως τὸν ὑφιστάμενον ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει σύνδεσμον πρὸς τὴν διὰ τῶν πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας *προὐχόντων* διοίκησιν.

Καὶ αἱ κοινοτικαὶ αὗται ἐλευθερίαι τῆς πόλεως ἀνεγνωρίσθησαν καὶ ἀπεδόθησαν αὐτῇ καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1394 κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἔκτοτε, ἀποδοθείσης τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τοὺς Ἀτξαϊώλας, διετηρήθη ἡ διοικητικὴ ἐν Ἀθήναις κατάστασις.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὸ τὰ βεβαιούμενα αὐτὰ διοικητικὰ στοιχεῖα ἤρξατο καὶ πάλιν μορφούμενον καὶ συντηρούμενον τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἥτις, ὡς εἴπομεν, ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐγένετο σεβαστή, ἀναπτυχθεῖσα μάλιστα, ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν Ἑλλάδα Τούρκων. Πρέπει δὲ νὰ ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ἡ διοικητικὴ αὐτὴ πρόνοια τῶν Ἀτζαϊωλῶν, εἶχε παρέσχει εἰς τὴν πόλιν τὴν *ἀστυνομικὴν* ἐξουσίαν, ἥτις βεβαίως θὰ ἠσκεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν τῷ θρήνῳ μνημονευομένων *γερόντων* κλ.

Ἄλλας λεπτομερείας δὲν γνωρίζομεν.

Δ'. ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ. Κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1456, αἱ Ἀθῆναι, πολιορκούμεναι, τῇ ἐπιταγῇ τοῦ Μωάμεθ, ὑπὸ τοῦ σατράπου Θεσσαλίας Ὀμάρ, παρεδόθησαν διὰ συνθηκολογήσεως εἰς τοὺς Τούρκους.

Εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐν τοῖς ὅροις τῆς μεταξὺ τοῦ Φραγκίσκου Β' Ἀτζαϊώλη καὶ τοῦ Ὀμὰρ συναφθείσης συνθήκης παραδόσεως περιελαμβάνετο καὶ ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διατήρησιν ἐλευθεριῶν τινων καὶ προνομιῶν. Καὶ αὗται βεβαίως ἦσαν ἡ παροχὴ δικαιώματος πρὸς διαχείρισιν τῶν κοινοτικῶν τῆς πόλεως πραγμάτων, καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν πρὸς τοῦτο προϋπαρχόντων *γερόντων καὶ συμβουλίου προὐχόντων*, περὶ ὧν εἴρηται ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ.

Ὁπωσδήποτε, εἴτε διὰ τῆς συνθήκης περὶ παραδόσεως, εἴτε διὰ παραχωρήσεων τοῦ δὶς ἐπισκεφθέντος τὰς Ἀθήνας Μωάμεθ, ἡ Τουρκία ἀνεγνώρισεν ἐν Ἀθήναις, ὅσῳ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλλάδι, τὸν ὑφιστάμενον *κοινοτικὸν ὀργανισμόν*, καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Τοῦτο ἀποδοτέον καὶ εἰς τὸ ἀπολίτιστον καὶ φιλοκερδὲς τοῦ κατακτητοῦ, εἰς τὴν ἀδυναμίαν πρὸς ἀπορρόφησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν ἐν γένει συμφέρον αὐτοῦ. Ἠδύνατο δὲ ἄλλως τε ἡ Τουρκικὴ διοίκησις νὰ καταρρίψῃ τὸ σύστημα τοῦτο εἰς πᾶσαν περίστασιν, καθ' ἣν τὸ συμφέρον αὐτῆς ἤθελεν ὑπαγορεύσει τοιαύτην ἀνάγκην.

Αἱ Ἀθῆναι ὑπήγοντο εἰς τὸ Ἐγιαλὲτ Ρούμελη καὶ εἰς τὸ Σαντζὰκ Εὐρίπου, ἀπετέλουν δὲ μετὰ τῆς Ἀττικῆς ἕνα καζᾶν, καὶ ἐξηρτῶντο, ἐκ Σουλτανικῆς εὐνοίας, ἀπὸ τὸν ἀρχιευνοῦχον τοῦ Σουλτανικοῦ Σεραγίου, εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ αἱ τῆς χώρας πρόσοδοι. Οὗτος ἀντεπροσωπεύετο αὐτόθι ὑπὸ τριῶν ἀξιωματικῶν, ἤτοι τοῦ βοεβόδα ὡς διοικητοῦ τῆς πόλεως, τοῦ δισδάρη ὡς φρουράρχου ἀκροπόλεως καὶ τοῦ καδῆ ὡς δικαστοῦ τῶν σὺν τῷ χρόνῳ ἐγκαταστάντων Μωαμεθανῶν κατοίκων. Καίτοι δὲ ἐγκατέστησαν ἐν αὐταῖς Ὀθωμανοὶ ἄρχοντες, ἡ διαχείρισις τῶν πραγμάτων τῶν Χριστιανῶν κατοίκων ἦτο ἀνατεθειμένη καὶ ἐξηκολούθησε συντελουμένη ὑπὸ τῶν *προὐχόντων* Χριστιανῶν.

Οἱ διοικοῦντες προὔχοντες ἀπετέλουν τὴν *δημογεροντίαν*. Ἐλαμβάνοντο δὲ πάντοτε ἐξ ὡρισμέ-

Digitized by Google

Αποψις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ Λυκαβηττοῦ.

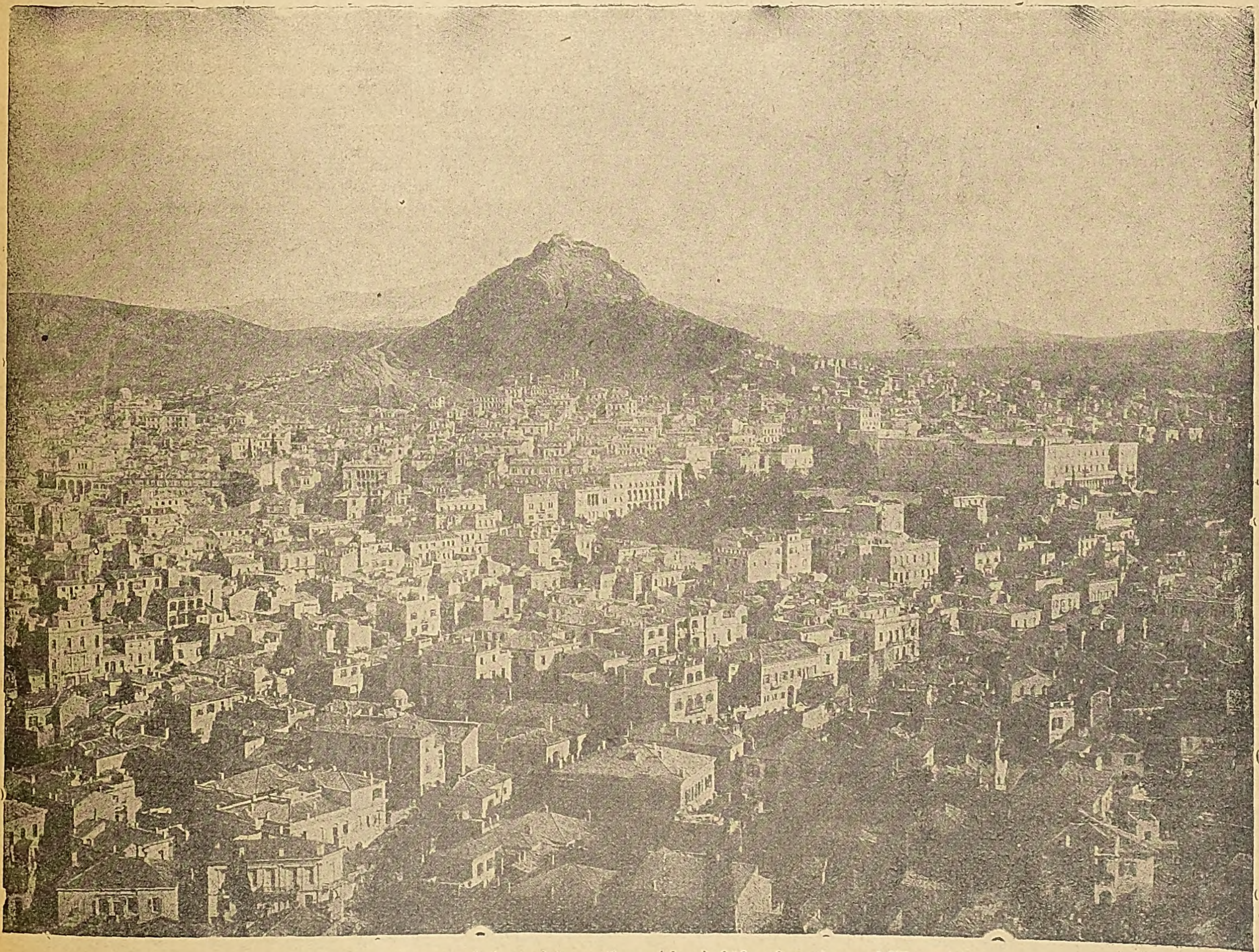

Ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως (εἰς τὸ βάθος διακρίνεται ὁ Ὑμηττός).

Digitized by Google

νης τάξεως ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀρχόντων, καὶ δὴ — ὡς ἀναφέρει ὁ Κωνσταντινίδης (Ἱστ. Ἀθ. σ. 422)—ἐκ δώδεκα ἀρχικῶν γενῶν βυζαντινῆς ἐπισημότητος, ἀντικαταστησάντων κατὰ τὴν παράδοσιν τὰς πάλαι φυλάς. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν *δημογερόντων* δὲν εἶναι σύμφωνοι αἱ μαρτυρίαι. Κατά τινας ἦσαν δύο, κατ' ἄλλους τρεῖς, καὶ κατ' ἄλλους ὀκτὼ καὶ πλείονες. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρας. Καὶ ὡς πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν παρατηρεῖται ἀσυμφωνία τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ὁ Μοσχοβάκης θεωροῦσιν αὐτοὺς *ἰσοβίους*.

Κατὰ τὸν Κωνσταντινίδην, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν (ἐπιτρόπων ἢ γερόντων ἢ δημογερόντων) ἐγίνετο κατ' ἔτος, συνερχομένων πρὸς τοῦτο, κατὰ πᾶσαν τελευταίαν Κυριακὴν τοῦ Φεβρουαρίου, τῶν συντεχνιῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐπισημοτέρων τῶν οἰκοκυραίων καὶ ἀγοραίων ἢ παζαριτῶν. Ἡ ἐκλογὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ Καδῆ διὰ *χοτζετίου*. Οἱ δὲ ἐκλεγόμενοι ἀνελάμβανον τὰ καθήκοντα αὐτῶν, ἀφοῦ ἐπεσκέπτοντο τὸν Μητροπολίτην καὶ τὸν διοικητὴν τῆς πόλεως, καὶ περιεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ, εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀρχῆς των *καφτάνια*, ἤτοι ἐπιμήκεις μανδύας. Ἔφερον δὲ σὺν τούτοις, πρὸς διάκρισιν, μικροὺς πίλους.

Τὸ συμβούλιον αὐτὸ τῶν ἀρχόντων, συνεδριάζον καθ' ἑκάστην ἐν τῷ δημογεροντίῳ, *κονσέγιῳ* καλουμένῳ, κατὰ Δευτέραν δὲ παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ, διεχειρίζετο, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἀρχιευνούχου τοῦ Σουλτάνου, ἁπάσας σχεδὸν τὰς ἐξουσίας ἐν τῇ πόλει. Διότι αἱ Ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ ἥκιστα ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ τῶν Χριστιανῶν πράγματα.

Κυρίως τὰ καθήκοντα τῶν γερόντων τῆς πόλεως ἀνεφέροντο εἰς τὰ ἑξῆς. Ἤτοι οὗτοι·

Ἀντεπροσώπευον τοὺς Χριστιανοὺς ἰθαγενεῖς, ἐν συνόλῳ καὶ κατ' ἰδίαν, ἐνώπιον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Ἐφρόντιζον περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προνομιῶν τῆς πόλεως.

Συνεσκέπτοντο περὶ τῶν διαφόρων κοινοτικῶν ὑποθέσεων καὶ συμφερόντων.

Κατένεμον καὶ εἰσέπραττον τοὺς φόρους, καὶ ὥριζον ἐράνους καὶ ἀγγαρείας.

Ἐφρόντιζον περὶ συντηρήσεως σχολείων, καὶ προστασίας τῶν πτωχῶν, χηρῶν καὶ ὀρφανῶν.

Ἐξεδίκαζον, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μητροπολίτου, τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαφοράς, καὶ ἐχρησίμευον ὡς διαιτηταὶ εἰς τὰς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ἢ ὡς συνήγοροι τῶν Ἑλλήνων, ὁσάκις αἱ ὑποθέσεις παρεπέμποντο εἰς τὸν καδῆν.

Ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἕκαστος τῶν ἀρχόντων ἐλάμβανε παρὰ τῆς κοινότητος ἐτησίαν ἀποζημίωσιν ἐκ χιλίων γροσίων.

Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ ἄρχοντες διεχειρίζοντο πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Χριστιανικῆς κοινότητος, καὶ εἶχον κυρίως τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς πόλεως. Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δὲ διοικήσει ἐνυπῆρχεν ἀναμφιβόλως ἡ ἄσκησις τῆς *ἀστυνομικῆς ἐξουσίας*, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα τῶν ἀρχόντων προϋπῆρχε.

Διετήρησαν δὲ οἱ ἄρχοντες ἔκτοτε τὰ δικαιώματα αὐτὰ καὶ τὰς προνομίας· διότι εἰς πᾶσαν ἀφορμὴν ἔσπευδον ἐγκαίρως, εἴτε διὰ πρεσβειῶν, εἴτε δι' ἄλλων προσώπων, νὰ προκαλῶσι τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παρέμβασιν καὶ θεραπείαν.

Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν *ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν*, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἔβαινε σὺν τῷ χρόνῳ ἐνισχυομένη. Πολὺ δὲ εἰς τοῦτο συνετέλει καὶ ἡ εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως παρεχομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προστασία. Διότι αὕτη ἐξησφάλιζεν αὐτοῖς καὶ ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐπὶ μᾶλλον ἐλευθέραν καὶ ὑπόληψιν καὶ τιμὴν παρά τε τοῖς Χριστιανοῖς καὶ τοῖς Τούρκοις. Ἀλλ' ἡ *ἀστυνομικὴ* ἐξουσία ἦτο ἀναπόσπαστον παρακολούθημα τῆς φύσεως τοῦ *κοινοτικοῦ ὀργανισμοῦ*, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ὁποίου ἐνισχύθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως καὶ εὐρέως συνετελέσθη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ Ἑλλάδι καὶ μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἀποδεκτέον δὲ σὺν τούτοις, ὅτι ἐν τῇ γενικῇ περὶ τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως μερίμνῃ αὐτῶν οἱ ἄρχοντες ἐξήσκουν καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διατιμήσεως τῶν ὠνίων, ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἀγοραπωλησίας. Ὁ Δ. Καμπούρογλους εἰς ἄρθρον του, ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ σταροπάζαρο» δημοσιευθὲν ἐν ἐφ. *Πρωτευούσῃ* τῆς 13 Αὐγούστου 1921, ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς ἀνηρτᾶτο ἡ διατίμησις τῶν ὠνίων, ἐκαλεῖτο δὲ αὕτη *νάρτι* (*Παπαρ.* Τομ. 5ος 1925 σ. 127. *Κωνστ.* Ἱστ. Ἀθ. σ. 413 καὶ ἐπ. *Μοσχοβάκη* Δημ. δίκαιον ἐπὶ τουρκ. σ. 115).

ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ. Ὁμιλοῦντες περὶ τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν, εἴπομεν, ὅτι παρ' αὐτοῖς ἦσαν τεταγμένοι *γραμματεῖς* ὡς βοηθοὶ καὶ *δημόσιοι ὑπηρέται* ὡς ἐκτελεστικὰ ὄργανα.

Ὡς πρὸς τὸ προσωπικὸν τοῦτο κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν καὶ τὰς δύο ἄλλας ἐποχάς, δὲν ἔχομεν ὡρισμένας ἐπαρκεῖς μαρτυρίας.

Ἀφοῦ ὅμως ἐδέχθημεν ὅτι οἱ καταστάντες ἐν Ἀθήναις ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενοι καὶ ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας μέχρι καὶ τοῦ Ἰουστιανοῦ Α', δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν ἐπεκουρεῖτο ὑπὸ βοηθητικοῦ καὶ ἐκτελεστικοῦ προσωπικοῦ. Καὶ τοῦτο θὰ ἐλαμβάνετο βεβαίως ἐξ ἐντοπίων προσώπων, ἀφοῦ οἱ Ρωμαῖοι εἶχον σεβασθῆ, ἔστω καὶ ἠλαττωμένας, τὰς ἐλευθερίας καὶ προνομίας τῆς πόλεως, ἠνέχθησαν δὲ τὴν ὑφισταμένην ἀρχὴν συστήματος αὐτοδιοικήσεως.

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ ὡς πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐπειδὴ ὅμως κατ' αὐτοὺς φαίνεται μὲν διατηρηθεῖαα ἡ προϋπάρχουσα αὐτοδιοίκησις τῆς πόλεως, εἶχον ὅμως καταργηθῆ (ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ) οἱ τῶν προηγουμένων ἐποχῶν ἀστυνομικοὶ ἄρχοντες, φρονοῦμεν, ὅτι τὸ ἐπικουρικὸν ἐν γένει προσωπικὸν τῶν ἀσκούντων τὴν ἀστυνομίαν ἀρχόντων ἦτο περιωρισμένον, ἀλλὰ πάντως ἐξ ἐντοπίων.

Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν προσωπικοῦ ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν *γερόντων* τῆς πόλεως διετέλει εἷς *γραμματεὺς* τῆς κοινότητος, ἀπὸ δὲ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἂν μὴ καὶ πρότερον, καὶ *νοτάριος* διὰ τὴν σύνταξιν τῶν συμβολαίων.

Δὲν ἀμφιβάλλομεν δέ, ὅτι ἡ διαχείρισις τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, καὶ κυρίως τῆς ἀστυνομίας, ἐγέννα τὴν ἀνάγκην καὶ *ἐκτελεστικοῦ προσωπικοῦ*. Ἄλλως θὰ ἐπήρχετο ἡ ἀνάμιξις ὀργάνων τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀποκρουστέον ἕνεκεν ἰδίως τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνεγνωρισμένων προνομιῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς καὶ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον προστασίας τοῦ Σεραγίου.

Παραλληλίζοντες δὲ πρὸς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ κοινοτικὸν ὀργανισμόν, ὅστις ἦτο βεβαίως εὐρύτερον ἀνεπτυγμένος, θεωροῦμεν πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ *γέροντες* τῶν Ἀθηνῶν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ὡς ἐκτελεστικὰ ὄργανα *πολιτοφύλακας* μὲν διὰ τὴν πόλιν, *ἀγροφύλακας* δὲ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τῆς ἀγροτικῆς ἀστυνομίας.

Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΝ. Ἡ πρώτη ἀστυνομία ἐν Ἑλλάδι ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Ἰ. Καποδίστρια, ὅστις ἐν τῇ πείρᾳ καὶ τῇ ψυχραίμῳ αὐτοῦ παρατηρητικότητι, ἀντιληφθεὶς τὰς περὶ τὸ ἀστυνομεύειν ἕξεις τοῦ λαοῦ, οὐ μόνον δὲν μετέβαλε τὸ κρατοῦν σύστημα, ἀλλὰ σχεδὸν οὐδ' ἔθιξεν αὐτὸ δι' ἀμέσου μετατροπῆς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἴσχυε λίαν ἐπωφελῶς τὸ ἀποκεντρωτικὸν σύστημα τῶν κοινοτήτων, τὰ δὲ ἀστυνομικὰ παρ' αὐταῖς καθήκοντα ἠσκοῦντο ἀπὸ τοὺς δημογέροντας. Πᾶς πολίτης πταίστης ἢ πᾶς πολίτης ἀδικούμενος, ὡδηγεῖτο ἢ προσήρχετο ἐνώπιον τῶν δημογερόντων, οἵτινες ἐδίκαζον, κατεδίκαζον ἢ ἐδικαίωνον ἢ ἠθώωνον ἀνεκκλήτως. Οἱ δημογέροντες οὕτω εἶχον ἐξελιχθῆ εἰς «*κοτζαμπάσηδες*» κατὰ τὸν μεταγενέστερον χαρακτηρισμόν, ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὰ μίση, τὰ πάθη καὶ τὰς ἐχθρότητας τῶν ἐπαναστάσεων εἶχον γεννηθῆ ἀδικήματα, ὁ Καποδίστριας, χωρὶς νὰ θίξῃ τὸν θεσμὸν τῆς Δημογεροντίας, διώρισε κυβερνητικοὺς ἀντιπροσώπους παρὰ μιᾷ ἑκάστῃ Δημογεροντίᾳ εἰς οὓς εἶχον ἀνατεθῆ συγκεχυμένα ἀκόμη ἀστυνομικὰ καθήκοντα. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀστυνόμοι ἐν Ἑλλάδι.

Πολιτάρχαι καὶ πολιτοφύλακες.—Ἀλλὰ τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια ὡς ἱκανοποιητικὸν τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐκοσμίας διὰ τὰς μεγαλοπόλεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀφῄρεσε τὰ καθήκοντα τῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τοὺς δημογέροντας καὶ τὰ ἀνέθεσεν εἰς τοὺς «*Πολιτάρχας*». Οἱ «*Πολιτάρχαι*» ἦσαν οἱ πρῶτοι διευθυνταὶ ἀστυνομιῶν, διωρίζοντο ἀπὸ τὸ κράτος καὶ εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγάς των καὶ ἄλλα ὄργανα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίουν διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὰ ἐν γένει ἀστυνομικὰ καθήκοντα.

Οἱ πρῶτοι ἀστυνομικοὶ κλητῆρες ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, ἔφερον ἕκαστος τὸν ἰδικόν του ὁπλισμὸν καὶ τὴν ἰδικήν του ἐνδυμασίαν, οὐδόλως δὲ διέφερον τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ ἢ μόνον κατὰ τὸ διακριτικὸν σῆμα ὅπερ ἔφερον ἐπὶ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς, φεσίου ἢ μανδήλας. Εἶχον διαιρεθῆ οἱ ἀστυνομικοὶ οὗτοι κλητῆρες κατὰ ἀριθμητικὸν σύστημα τάξεως, εἰς ἐξαρχίας καὶ δωδεκαρχίας κατὰ τὴν τάξιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις εἶχε διαιρεθῆ εἰς χιλιαρχίας, πενταkοσιαρχίας, ἑκατονταρχίας καὶ πεντηκονταρχίας, δηλαδὴ συντάγματα, τάγματα, λόχους, διμοιρίας κ.λ.π. Ἀλλὰ τὰ καθήκοντα τῶν πρώτων ἀστυνόμων (πολιταρχῶν) ἦσαν μᾶλλον ἀγορανομικά, ἂν καὶ οἱ πολιτάρχαι ἦσαν στρατιωτικοί, ἡ δὲ κυβέρνησις διὰ τὰ ζητήματα τάξεως ἐχρησιμοποίει τὸν στρατόν.

Μετὰ τῶν πολιταρχῶν ἐδημιουργήθησαν καὶ οἱ *πολιτοφύλακες* καὶ βραδύτερον οἱ *δημοτοφύλακες*. Ἦσαν δὲ οἱ δημοτοφύλακες οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες, δημιουργηθέντες ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς πρωτευούσης καὶ εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναγωγῇ τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς δημογεροντίας εἰς Δῆμον.

Πρῶτος διευθυντὴς τῆς Πολιταρχίας φέρεται ὁ Γεννατᾶς, φημισθεὶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του διὰ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν αὐστηρότητά του, πολιτάρχαι δέ, ἤτοι ὑπαστυνόμοι, ὁ Α. Γεῶργος καὶ ὁ Ἰ. Καραγιάννης.

Δημοτικὴ Ἀστυνομία. — Τὸ σύστημα τῶν Πολιταρχῶν διετηρήθη μέχρι τοῦ 1836 ὁπότε συσταθέντων τῶν Δήμων ἐξεδόθη τὸ διάταγμα περὶ δημοτικῆς ἀστυνομίας (διάταγμα 31 Δεκεμβρίου 1836). Κατὰ τὸ διάταγμα τοῦτο, ἡ ἀστυνομία ἀνετέθη εἰς τοὺς Δήμους. Ἔκτοτε ἡ Δημοτικὴ ἀστυνομία ἴσχυσε καὶ ἐλειτούργησεν ἐν Ἀθήναις ἐπί τινα ἔτη, ὅτε εἰσήχθη ἡ διοικητικὴ ἀστυνομία Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, λειτουργοῦσα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὄθωνος μέχρι τοῦ 1890, ὁπότε ἀντικατεστάθη διὰ τῆς στρατιωτικῆς. Οὕτως ἡ ἀστυνομικὴ ἐξουσία περιελθοῦσα εἰς τοὺς Δήμους διενηργεῖτο ἀλλαχοῦ μὲν ὑπὸ τῶν Δημάρχων προσωπικῶς, ἀλλαχοῦ δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων των. Ἐν Ἀθήναις οἱ δήμαρχοι δὲν ἤσκησαν προσωπικῶς τὰ καθήκοντα τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας, ἀλλ' ἀνέθετον ταύτην εἰς ἄτομα τῆς ἐμπιστοσύνης, τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις ὑπήγετο ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις των. Οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες ὠνομάζοντο ἐν ἀρχῇ «*καπουκεχαγιάδες*» καὶ δὲν ἔφερον ἰδίαν στολήν, ἀλλ' ἕκαστος τὰ ἰδικά του ἐνδύματα, συνεπῶς οἱ καπουκεχαγιαδες ἐνεφάνιζον τὰ ἐνδύματα ἕκαστος τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἦσαν καπουκεχαγιάδες μὲ φουστανέλλα καὶ μὲ βράκες νησιώτικες καὶ μὲ τὰ κοντοβράκια τῆς Ἀττικῆς. Τὸ μόνον διακριτικὸν σῆμα αὐτῶν ἦτο τὸ ἐπὶ τοῦ καλύμματος φερόμενον ἐπὶ τοῦ φεσίου ἢ τῆς μανδήλας ἢ τῆς σερβέτας.

Ἀστυνομικοὶ καὶ ἀγορανομικοὶ νόμοι ἦσαν οἱ θεσπισθέντες ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, οἵτινες ἴσχυσαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη, τινὲς δὲ αὐτῶν ἰσχύουν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀτροποποίητοι, ὅπως καὶ τότε, καὶ παρέχουν ἔδαφος εἰς καταστρατηγήσεις τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ δικαίου ὑπὸ τῶν κακοπίστων καὶ στρεψοδίκων. Ἀλλ' ἐφ' ἱκανὰς δεκάδας ἐτῶν, ἰδίως κατὰ τὰ ἔτη τῆς Α' Δυναστείας, συνεμορφοῦτο πρὸς τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ μᾶλλον πρὸς τὸν ἐμπειρισμὸν ἢ τοὺς νόμους. Νόμοι ἦσαν συνήθως τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ πᾶν ὅ,τι ἀντέβαινε πρὸς αὐτὰ ἦτο ἐπιλήψιμον καὶ καταδιώξιμον. Ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθουν πολλαὶ δεκάδες ἐτῶν διὰ νὰ γίνῃ ἀνεκτὴ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀνάγκη τῆς προόδου καὶ ἡ ἁπλοποίησις τῶν παλαιῶν ἕξεων καὶ τῶν συνηθειῶν.

Οἱ ἀστυνόμοι ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς δημοτικῆς οὐδὲν διακριτικὸν σημεῖον ἔφερον· ἦσαν ἐνδεδυμένοι ὡς οἱ ἄλλοι πολῖται μὲ τὴν φουστανέλλαν ἢ τὰ εὐρωπαϊκά των κατόπιν. Τὸ μόνον ὅπερ ἠδύνατο νὰ κριθῇ ὡς διακριτικὸν σημεῖον ἦτο ὁ *βούρδουλας*, τὸν ὁποῖον ἐκρέμων ἀπὸ τὸν καρπὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἢ διὰ δερματίνου ἢ διὰ συρματίνου πλέγματος. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν ἦτο ὅτι κατὰ μίαν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, δεκαπενταετεῖς περίπου οἱ κλητῆρες δὲν ἔφερον ὁπλισμόν, ἀλλὰ μόνον βραχεῖαν ῥάβδον μήκους ἑξήκοντα ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, στρογγύλην. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἄκρας ὑπῆρχε τετορνευμένον τὸ μέρος τῆς λαβῆς, ἐπὶ τῆς ἀντιστοίχου δέ, δηλαδὴ τοῦ ὕψους, ἦτο ζωγραφισμένον ἐν ἀνοικτὸν ὄμμα, συμβολίζον τὸ ἄγρυπνον βλέμμα τῆς Ἀστυνομίας. Ὁ κορμὸς τῆς ῥάβδου ἦτο τυλιγμένος μὲ πλατείας λωρίδας λευκοῦ καὶ κυανοῦ χρώματος, κατὰ τὰ ἐθνικὰ χρώματα, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐγράφετο κύκλῳ ἡ ῥῆσις, «*ἡ ἰσχὺς τοῦ Νόμου*».

Ὁ τοιοῦτος ὁπλισμὸς τῶν τότε κλητήρων ἀποδεικνύει τὴν εἰρηνικότητα καὶ τὴν πειθαρχικότητα τῶν πολιτῶν, διότι κατόπιν, ἐφ' ὅσον πλησιάζομεν πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862, οἱ κλητῆρες ὁπλοφόρουν ὅλοι καὶ μετέπειτα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Μεσοβασιλείας εἶχον μεταβληθῆ εἰς κινούμενα ὁπλοστάσια.

Κατὰ τὴν εἰρηνικὴν καὶ πειθαρχικὴν περίοδον τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ Ὄθωνος, οἱ κλητῆρες τῆς ἀστυνομίας εἶχον ὀνομασθῆ «*εἰρηνοφύλακες*» καὶ οὐχὶ ἀδίκως, οἱ δὲ πολῖται οἵτινες δὲν εἶχον διαφθαρῆ ἀκόμη ὡς ἐκ τῆς εἰσροῆς παντοδαπῶν ξένων καὶ τυχοδιωκτικῶν στοιχείων, ἦσαν πειθαρχικοὶ ἐνώπιον τῶν εἰρηνοφυλάκων, οἵτινες πλησιάζοντες τοὺς ἀτακτοῦντας ἢ δεομένους τιμωρίας ὡς ἐκ τοῦ ἔργου των, ὕψωνον τὴν ῥάβδον των καὶ ἐφώνουν: «Σὲ διατάσσω ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου νὰ μὲ ἀκολουθήσῃς». Καὶ οἱ πταῖσται ἠκολούθουν, ἐὰν ὅμως ἐδυστρόπουν, ὁ εἰρηνοφύλαξ ἐκάλει εἰς βοήθειαν τοὺς συναδέλφους του, καὶ ἐκ τῶν κέντρων τῶν ἐγγὺς προσέτρεχον, εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις ἀντιστάσεως, καὶ ὁ ἀστυνόμος καὶ αὐτὸς ὁ Δήμαρχος.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς ῥάβδου τοῦ εἰρηνοφύλακος ὑπῆρξεν ἀνάλογος τῶν ἠθῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Ἡ βραχεῖα ῥάβδος ὀλίγον κατ' ὀλίγον μηκυνομένη

Digitized by Google

μετεβλήθη εἰς χονδρὸν καὶ ὀζῶδες ρόπαλον, ἡ δὲ κεφαλὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο ἐγκεχαραγμένον τὸ ὀρθάνοικτον ὄμμα τοῦ νόμου, ἐγένετο σφαῖρα χονδρὴ ἐκ σιδήρου. Οὕτω ἡ εἰρηνικὴ ράβδος μετεβλήθη εἰς χονδρὸν ρόπαλον μὲ σιδηροῦς κεφαλοθραύστας, λαμπρὸν ὅπλον τῶν εἰρηνοφυλάκων διὰ τὰς μετὰ πολιτῶν συμπλοκάς. Ἀλλὰ γενικῶς ἡ ἐξέλιξις τοῦ ροπάλου εἰς χεῖρας καὶ τῶν ἀστυνομικῶν κλητήρων καὶ τῶν πολιτῶν ὑπῆρξε λίαν παράδοξος καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα.

Παράδοξος ἐπίσης ἦτο ὁ τρόπος τῆς δημοσιότητος τῶν ἀστυνομικῶν νόμων καὶ διατάξεων καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Α' Δυναστείας καὶ ἱκανὰ ἔτη ἐπὶ τῆς Β'. Ἡ ἀστυνομία δὲν κατέφευγεν εἰς τὸν Τύπον, οὔτε εἰς τοιχοκολλήσεις ἐντύπων ἀνὰ τὰς στροφὰς τῶν ὁδῶν καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως τῶν ἀστυνομικῶν καταστημάτων, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ὁ τύπος δὲν ἦτο ἡμερήσιος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἐλάχιστοι ἐγνώριζον ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Πρὸς ταῦτα προσετίθετο καὶ ἡ συνήθεια τοῦ «ντελάλη», διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μόνον οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι εἶχον συνηθίσει νὰ μανθάνουν τὰ ἐνδιαφέροντα νέα. Ἦτο δὲ ὁ «ντελάλης», ὁ κῆρυξ τῆς πόλεως. Μεσῆλιξ συνήθως ἀνήρ, μὲ ἰσχυρὰν φωνὴν καὶ ἰσχυροτέρους πνεύμονας. Εἰς τὴν δύναμιν τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν ὑπῆρχε καὶ εἷς τοιοῦτος, ὁ ἀστυνομικὸς «ντελάλης» μισθοδοτούμενος ἀντὶ δρ. 25 κατὰ μῆνα, ὅστις ἀνεκοίνου εἰς τοὺς πολίτας τὰς ἀστυνομικὰς ἀποφάσεις, διατάξεις, νόμους καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ ἀστυνομία εἶχε συμφέρον ἢ διαταγὴν νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν πόλιν.

Ὁ «ντελάλης» ἠκολουθεῖτο ἀπὸ δύο εἰρηνοφύλακας καὶ ἕνα τυμπανοκρούστην ἢ καὶ περισσοτέρους, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῆς ἀνακοινώσεως. Μετὰ τὴν τυμπανοκρουσίαν ἀνήρχετο ἐπάνω εἰς μίαν καρέκλαν ἢ εἰς τὸ ὕψος μιᾶς τραπέζης καὶ ἀποκαθισταμένης σιγῆς ἀνήγγελλε διὰ στεντορείας φωνῆς εἰς τὸ πλῆθος τὴν διαταγήν, τὴν ἀπόφασιν, ἢ τὴν νέαν διάταξιν, ἢ τὸ νόμον. Τὸ πέρας τῆς ἀνακοινώσεως ἀνήγγελλε σφοδρὰ τυμπανοκρουσία.

Εἰς σπουδαιοτέρας ἀνάγκας ἢ περιπτώσεις ἡ ἀστυνομία ἐχρησιμοποίει τὴν ἐκκλησίαν. Δηλαδὴ ἀνετίθετο εἰς τὸν ἱερέα νὰ ποιήσῃ τὴν Κυριακὴν ἢ τὴν ἑορτὴν μετὰ τὴν λειτουργίαν τὴν ἀνακοίνωσιν πρὸς τὸ Χριστεπώνυμον πλήρωμα. Ἡ ἐκκλησία συνήθως ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνάκρισιν, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἀστυνομία καὶ ἡ ἀνακριτικὴ ὀργάνωσις ἦσαν εἰς ἀρχέγονον κατάστασιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ πρὸς τὰ θεῖα σεβασμὸς ἦτο εἰς μέγαν βαθμὸν ἀνεπτυγμένος. Ὁ «ἀφορισμὸς» ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ εἰς περιστάσεις κρισίμων ἀστυνομικῶν περιπετειῶν, κλοπῶν ἢ κακουργημάτων καὶ συνήθως ἐπέφερεν ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

Ἀστυνομικαὶ ποιναί.—Ἀλλὰ τὸ περιεργότερον τῶν ἀστυνομικῶν ἐθίμων κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἦτο τὸ τῆς *ἀποκοφινώσεως* ἔθιμον τιμωρίας ἀστυνομικῆς, χρησιμοποιούμενον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, κατὰ τὸ ποινικὸν Ἀττικὸν δίκαιον. Ὁ πταίστης, ὁ καταδικαζόμενος διὰ συνοπτικῆς διαδικασίας εἰς τὴν ἀποκοφίνωσιν ἤγετο εἰς τὴν ἀγοράν, ἐκεῖ δὲ ἠναγκάζετο νὰ καθήσῃ ὀκλαδὸν ἢ γονυπετὴς κάτω ἀπὸ μεγάλο κοφίνι. Οἱ ἄλλοι πολῖται τότε οἱ συγκεντρούμενοι πέριξ τοῦ τιμωρουμένου ἐκάθηντο μὲ τὴν σειράν των ἐπὶ τοῦ κοφίνου καὶ ἐχλεύαζον τὸν τιμωρούμενον. Ἐπὶ τοῦ κοφίνου εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καθήσῃ πᾶς πολίτης ὅστις δὲν εἶχε ὑποπέσει εἰς παρόμοιον ἀδίκημα ἢ πταῖσμα κατὰ τὸ παρελθόν.

Ἐπίσης μία τῶν σπουδαιοτέρων τιμωριῶν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀστυνομίας κατὰ τὴν Α' Δυναστείαν ἦτο ἡ τῆς *διαπομπεύσεως*. Ὅπως ὁ πολίτης ὁ ἀδικῶν ἐκολάζετο διὰ τῆς ἀποκοφινώσεως, οὕτω καὶ ἡ σύζυγος ἡ προδίδουσα τὴν συζυγικὴν πίστιν ἢ ἁμαρτάνουσα σαρκικῶς ὑφίστατο τὴν φοβερὰν ταπείνωσιν τῆς περιαγωγῆς ἐπὶ ὄνου διὰ τῆς ἀγορᾶς «ἐξανάστροφα». Δηλαδὴ ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ ἑνὸς ὄνου μὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὴν οὐράν, τὰ δὲ νῶτα πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ τετραπόδου καὶ περιήγετο διὰ τῶν ὁδῶν χλευαζομένη καὶ ἐμπαιζομένη παρὰ πάντων. Τὸ σκληρὸν τοῦτο ἔθιμον ἦτο Βυζαντινόν, ἐφηρμόσθη δὲ διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὰ 1857 καὶ ἔκτοτε ὡς ἐκ τοῦ τραγικοῦ φόνου τῆς ἁμαρτωλῆς γυναικὸς ἀπηγορεύθη καὶ δὲν ἐπανελήφθη ποτὲ πλέον ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐτελεῖτο μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων καὶ ἐπὶ στρατιωτικῆς ἀκόμη ἀστυνομίας.

Οἱ κοινοὶ κλέπται, οἱ λωποδύται καὶ οἱ διαρρῆκται ἐτιμωροῦντο καὶ διὰ τοῦ βούρδουλα καὶ διὰ τῆς διαπομπεύσεως. Οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες ἐφόρτωνον ἐπὶ τῆς ράχεώς των καὶ ἐκρέμων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ των καὶ τοῦ στήθους καὶ τῆς κεφαλῆς τὰ κλοπιμαῖα, καὶ ὑπὸ συνεχεῖς βουρδουλισμοὺς τοὺς περιῆγον ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀγορὰν πρὸς ἐμπαιγμὸν καὶ σωφρονισμόν.

Αἱ διαπομπεύσεις αὗται ἐλάμβανον χαρακτῆρα ὀχλικῶν πανηγύρεων, διότι συνήρχοντο καὶ παρηκολούθουν θορυβοῦντες καὶ λιθοβολοῦντες, ἢ ὁπωσδήποτε χλευάζοντες τὸν διαπομπευόμενον ὅλοι οἱ ἀργόσχολοι καὶ οἱ μάγκες τῶν τριόδων καὶ τῆς ἀγορᾶς. Τῆς διαπομπεύσεως προηγεῖτο καὶ ἠκολούθει γερὸς βουρδουλισμὸς εἰς τὸ ἀστυνομικὸν κατάστημα.

Εἰς τὰ ἀστυνομικὰ χρονικὰ τοῦ 48 ὑπάρχει μία φαιδρὰ ἀλλὰ καὶ τραγικὴ παρεξήγησις ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀγραμματοσύνην καὶ τὴν διανοητικὴν ἱκανότητα ἑνὸς ἀστυνόμου τῆς πρωτευούσης. Διετάχθη ἡ ἀστυνομία νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ ἀπελάσῃ εἰς τὰς πατρίδας των ὅλους τοὺς ἀλήτας καὶ ἀγύρτας. Ἐκεῖνος δὲ ἀγνοῶν τὴν λέξιν ἀγύρτας, ἐξέλαβεν ἢ ἐξήγησε ταύτην ὡς ἀφορῶσαν τοὺς Ἀργείτας. Διέταξε τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὸ κατάστημα τῆς ἀστυνομίας ὅλων τῶν ἐξ Ἄργους πολιτῶν, εἰς οὓς ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀπελάσεως εἰς τὴν ἰδιαιτέραν των πατρίδα! Ἡ φαιδρὰ παρεξήγησις ἤρθη μετ' ὀλίγον καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἐζήτησαν τὴν παῦσιν τοῦ ἀστυνόμου ἐπὶ... βλακείᾳ!

Μέσα ἀστυνομικῆς ἐπιβολῆς. — Μέχρι τοῦ 1863 οὐδεμία στολὴ εἶχε καθιερωθῇ διὰ τοὺς κλητῆρας τῆς ἀστυνομίας, οἵτινες ἔφερον ἕκαστος ὅ,τι εἶχε καὶ ὅ,τι ἠδύνατο ἢ ἤθελε νὰ φέρῃ. Ἡ πατατοῦκα, ἡ βράκα, ἡ φουστανέλλα, τὰ κοντοβράκια, τὰ τσαρούχια ἀπετέλουν μωσαϊκὸν παράδοξον εἰς τοὺς ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνερχομένους ἀστυνομικοὺς κλητῆρας, οἵτινες, διοριζόμενοι ἀπὸ τὸν Δῆμον καὶ ὑπ' αὐτοῦ μισθοδοτούμενοι, ἀπετέλουν καὶ δύναμιν φατριάζουσαν πάντοτε ὑπὲρ τοῦ δημάρχου καὶ μὴ δυναμένην νὰ ἐμπνεύσῃ, καὶ δικαίως, οὔτε σεβασμόν, οὔτε ἐκτίμησιν πρὸς τοὺς πολίτας. Τελευταῖος διευθυντὴς ἀστυνομίας ἐπὶ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ὁ Δημητριάδης, ἀνὴρ προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ σκληροτράχηλος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Κάρυστον καὶ εἶχε φήμην παλληκαρᾶ, διότι καὶ τότε καὶ ἱκανὰ ἔτη κατόπιν καὶ οἱ ἀστυνόμοι καὶ οἱ διευθυνταὶ τῆς ἀστυνομίας δὲν ἤντλουν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐπιβολήν των ἐκ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἀξιώματός των καὶ τῆς διοικητικῆς αὐτῶν ἱκανότητος.

Χωροφύλαξ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Μεσοβασιλείας διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Ἀθηνῶν ἦτο ὁ Νικόλαος Μακρῆς, ὅστις συνεσωμάτωσε τοὺς ἀστυνομικοὺς κλητῆρας εἰς μάχιμον δύναμιν, τοὺς ὥπλισε μὲ δίκανα κυνηγετικὰ ὅπλα βαρέα ἐμπροσθογεμῆ, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «κλητορίστικα». Οὗτοι συμμετέσχον εἰς τὰς γενομένας συγκρούσεις κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1863.

Μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Β' Δυναστείας ἐπεδιώχθη μέριμνά τις ὑπὲρ ὀργανώσεως καὶ βελτιώσεως τῆς ἀστυνομίας. Καὶ παρέμεινε μὲν ἰσχύουσα καὶ πάλιν ἡ διοικητικὴ ἀστυνομία ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν ἐπὶ Ὄθωνος ὀργανισμόν, ἀλλὰ διερρυθμίσθησαν συστηματικώτερον τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ἐπεβλήθη καὶ ἔνδυμα ὁμοιόμορφον εἰς τοὺς κλητῆρας, τὸ ἐρυθρὸν ἀμπέχονον, ἐπὶ πλέον δὲ ἔφερον καὶ ξίφος. Οὕτω τὸ πρῶτον ἔδωσαν εὐπρεπῆ ἐμφάνισιν ἐν Ἀθήναις οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν χρωμάτων ἐρυθροῦ καὶ μαύρου.

Ἀλλὰ τὸ ἔνδυμα δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὸ ἀνθρώπινον ὑλικὸν καὶ τὰς κακὰς ἕξεις καὶ συνηθείας τῶν τάξεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἤντλει ὁ Δῆμος τὰ ἀστυνομικὰ στελέχη.

Ἀπὸ κατωτέρας τάξεως ὑλικὸν προερχόμενοι οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ ἁβρότητι τρόπων καὶ ἐξαιρέτῳ συμπεριφορᾷ.

Οἱ ἀστυνόμοι καὶ ὑπαστυνόμοι τῆς Δημοτικῆς ἀστυνομίας, μέχρι τῆς διὰ νόμου ὑπαγωγῆς αὐτῶν εἰς τὰ προσόντα τῶν διδακτόρων τῆς νομικῆς, δὲν ἦσαν καὶ οὗτοι ἀνωτέρας μορφώσεως ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς πολίτας. Ἀπὸ ἀπόψεως ἀνακριτικῆς τόσον ἡ Δημοτική, ὅσον καὶ ἡ Διοικητικὴ ἀστυνομία εὑρίσκοντο ὑπὸ νηπιώδη κατάστασιν. Τὸ εὐγλωττότερον ὄργανον τῆς ἀνακρίσεως ἦτο ὁ βούρδουλας, εἰς τὰς ἐποχὰς δὲ τῶν μεγάλων πολιτικῶν συρράξεων ἡ ἀστυνομικὴ δύναμις ἐμετρᾶτο κατὰ βούρδουλαν, ὅπως αἱ διμοιρίαι κατ' ἄνδρας καὶ ἡ χωροφυλακὴ κατὰ τουφέκια. Μετὰ τὸν βούρδουλαν ἄλλη εὔγλωττος ἀνακριτικὴ μέθοδος τῶν ἀστυνομικῶν ἦσαν τὰ βρασμένα αὐγὰ ἢ σαρδέλλες, καὶ ἀκόμη τὸ ζεματιστὸν λάδι καὶ ἄλλα βασανιστήρια.

Ὁ δυστροπῶν νὰ μαρτυρήσῃ κατεδικάζετο ἀναλόγως τῆς ἀντοχῆς του εἰς μίαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω βασάνων. Ἡ τοῦ παρείχοντο πρὸς δεῖπνον ἄφθονες σαρδέλλες ἁλμυρές, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταληφθῇ ὑπὸ μεγάλης δίψης καὶ ὑπὸ τὴν διψαλέαν τυραννίαν τοῦ ἐπεδεικνύετο ἄφθονον διαυγὲς καὶ δροσερὸν ὕδωρ, τὸ ὁποῖον τότε μόνον θὰ τοῦ ἐδίδετο, ὅταν ἀπεκάλυπτε τὴν μαρτυρίαν καὶ κατέθετε τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἐτίθεντο ὑπὸ τὰς μασχάλας του αὐγὰ βραστά, ἅτινα τὸν κατέκαιον, ἢ ἐξεματίζετο εἰς τοὺς γλουτοὺς διὰ ζέοντος ἐλαίου. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν βάσανον ἐτίθεντο κακοῦργοι ἢ καὶ ἄσπονδοι ἐχθροὶ τοῦ Δημάρχου ἢ τῶν ἀστυνόμων, πάντοτε πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ἐν ὀνόματι τῆς τάξεως.

Στρατιωτικὴ Ἀστυνομία.—Ἡ ἀθλία κατάστασις τῆς ἀστυνομίας καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἔπεισε τὸν Χαρ. Τρικούπην νὰ τὴν καταργήσῃ καὶ ἀφαιρῶν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς δήμους νὰ τὴν ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ οὕτως ἱδρύθη ἡ στρατιωτικὴ ἀστυνομία λειτουργήσασα ἀπὸ τοῦ 1892 ὑπὸ εἰδικοὺς νόμους καὶ διατάξεις.

Κουτσαβάκηδες.—Ἡ στρατιωτικὴ ἀστυνομία ἔδωκε τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς τὴν ἀναρχίαν τῆς πρωτευούσης διὰ τῆς πατάξεως τῶν ἐσμῶν τῶν κακοποιῶν στοιχείων, ἅτινα ἐλυμαίνοντο ἁπάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, καὶ διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν νόμων καὶ τῆς εὐκοσμίας εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν φυτώριον τῶν ἀέργων καὶ τῶν κακοποιῶν, τὴν «συνοικίαν τοῦ Ψυρρῆ», ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐβλάστανον ἐπὶ δύο περίπου γενεὰς οἱ κακοποιοὶ τύποι τῶν «*παλληκαράδων*», τῶν «*τραμπούκων*» καὶ τῶν «*κουτσαβάκηδων*», πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ ἀστυνομία εὑρίσκετο εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ ἠναγκάζετο ἐνίοτε νὰ στρατολογῇ ἀπὸ τούτων στελέχη καὶ νὰ ρίπτῃ τοὺς μὲν κατὰ τῶν δέ. Ἦσαν οὗτοι νέοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄεργοι, θρασεῖς καὶ προκλητικοί, ἦτο ἰδιόρρυθμος δὲ ἡ ἐνδυμασία των, τὸ ἦθος των, ἡ κόμμωσίς των, καὶ ὁ ἐν γένει τρόπος των. Ἔφερον κατὰ προτίμησιν μαῦρο σακκάκι ἢ ριγὲ χρωματιστὸ ἢ μὲ καρὲ μεγάλα κτυπητῶν χρωμάτων πανταλόνι. Συνήθως δὲν ἔφερον γιλέκο, ἀλλὰ πλατὺ ζωνάρι πολύπτυχον, χρώματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐρυθροῦ ἢ γκρενά. Τὸ ζωνάρι τὸ ἐτύλιγαν περὶ τὴν ὀσφὺν των ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ στήθους καὶ εἰς τὰς πτυχάς του ἔκρυπτον τὰ ἑκηβόλα καὶ ἀγχέμαχα ὅπλα των. Εἰς τὰς αὐτὰς πτυχὰς ἐτοποθετεῖτο τὸ μανδήλι, ὁ ταμβάκος, τὸ τσακμάκι, ἡ καπνοσακκούλα. Ἄλλοι ἐτοποθέτουν τὸ μανδήλι εἰς τὸ μανίκι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ ἄφηναν νὰ κρέμεται τὸ ἓν ἢ τὰ δύο ἄκρα αὐτοῦ. Τὸ πανταλόνι ἦτο πλατύτατον εἰς τὸ ὕψος τῶν σκελῶν καὶ ὅσο κατήρχετο πρὸς τὰς κνήμας ἐστένευεν, εἰς τρόπον ὥστε πρὸς τοὺς ἀστραγάλους ἦτο στενώτατον. Τὰ ὑποδήματά των ἦσαν παραδοξότατα, στιβάλια μὲ ψηλὸν τακοῦνι, στενὰ καὶ μυτερὰ συνήθως, μὲ τὴν μύτην πρὸς τὰ ἄνω σουβλερήν, ὡς εἶδος ῥύγχους. Ἔπρεπε νὰ εἶναι μαῦρα γυαλιστερά, ἀλειμμένα μὲ λίπος χοιρινὸν καὶ νὰ τρίζουν.

Τὸ πρόσωπον καὶ τὴν κόμην των ἐπεμελοῦντο ἰδιαιτέρως, μεγάλην δὲ ἀδυναμίαν ἐδείκνυον πρὸς τὸ μουστάκι. Ἔτρεφον μακρὰν κόμην ἀπαραιτήτως κτενισμένην μὲ *χωρίστρα καὶ ἀφέλειαν* πρὸς τὸ μέτωπον καὶ τὰ ὦτα. Οἱ βόστρυχοι, γυαλιστεροὶ ἀπὸ τὸ λίπος, συνεπῶς δὲ ὄζοντες, ἔπρεπε νὰ κατέρχωνται πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νὰ ἡμικαλύπτουν τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν, εἰς τρόπον ὥστε, διὰ νὰ ἴδῃ δῆθεν καλῶς ὁ «*κούτσαβος*», ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὴν χαρακτηριστικὴν χειρονομίαν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ κεκαλυμμένου ὀφθαλμοῦ, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὰ βλέφαρα τῆς κρεμασμένης «*ἀφελείας*». Ἔτρεφον ὅσον ἦτο δυνατὸν μεγαλύτερον μύστακα, θυσανωτὸν ἢ στριμμένον, διὰ νὰ αὐξήσουν δὲ τὸ μῆκος του ἄφηναν εἰς τὸ ἄκρον, πρὸς τὰς παρειὰς καὶ τὸ ἄνω χεῖλος, τὰς τρίχας τοῦ γενείου, ὥστε νὰ ἑνοῦνται μὲ τὰς τρίχας τοῦ μύστακος καὶ νὰ παρουσιάζουν μεγαλοπρεπέστατον θέαμα. Τὸ χοιρινὸν λίπος ἦτο τὸ πολύτιμον καλλυντικὸν καὶ θρεπτικὸν διὰ τὴν τρίχωσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου των.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερον πάντοτε ρεπούμπλικαν, κατὰ προτίμησιν μαύρην ἢ φαιοῦ χρώματος, καὶ σχεδὸν πάντοτε πλατύτατον πένθος, ἀπὸ μαῦρον μερινὸν ἢ τσόχαν. Τὸ πένθος, ἡ «*θλίψη*» ἢ «*γλίψη*», ὅπως τὴν ὠνόμαζον, ἦτο ἐνδεικτικὸν θανάτου κάποιου συγγενοῦς, ὄχι ἐκ φυσικοῦ ἀλλὰ βιαίου θανάτου, μέλους τῆς οἰκογενείας, πεσόντος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν γενναίας πράξεως. Ἦτο φανταστικὸς ὁ θάνατος, καθὼς καὶ ἡ γενναία πρᾶξις, ἀλλὰ ἐπεκράτησε τὸ πένθος εἰς τὸν κούτσαβον, ὅστις

Digitized by Google

ἔπρεπε νὰ ἐμφανίζεται ὡς μέλος οἰκογενείας ἡρώων, ἀριθμούσης θύματα εἰς τὸν βωμὸν τῆς γενναιότητος. Ἐπίσης ἦσαν ἰδιόρρυθμοι εἰς τὸ βάδισμά των, τὸ βήξιμον, τὸ φτύσιμον, τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὴν συνομιλίαν. Ἐβάδιζον πάντοτε ὑποσκάζοντες καὶ ἐνίοτε σειόμενοι κατὰ τρόπον λυγερόν, ἔπτυον ἄνευ λόγου συριστικῶς καὶ ἐστέναζον βαθύτατα μετά τινος ἐπῳδοῦ ὑπεροπτικῆς, ὡς νὰ εἶχον εἰς τὸ στῆθος κεκρυμμένα πάντοτε βάσανα καὶ «ντέρτια» καὶ «καϋμούς». Εἶναι χαρακτηριστικόν, κατὰ τοῦτο, τὸ τραγοῦδι των:

Τὰ στήθη μου κατάντησαν
βασάνων κατοικία
ποῦ κατοικοῦν οἱ λέοντες
καὶ τ' ἄγρια θηρία, ἄχ-βάχ !...

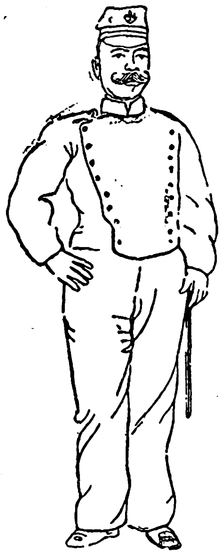
Κλητὴρ τῆς Δημοτικῆς Ἀστυνομίας.

Ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἐκάθηντο ἔξῆγον τὸ ἕνα ὑπόδημα καὶ ἐτοποθέτουν τὸν γυμνὸν πόδα ὀρθογωνίως ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ γόνατος ἢ τοῦ μηροῦ τοῦ ἄλλου. Ἦτο δὲ εὐχερὲς τοῦτο, διότι τὰ ὑποδήματά των ἦσαν «στιβάλια» μὲ λάστιχα εἰς τὰ πλάγια καὶ εὔκολον ἦτο νὰ τὰ βάζουν καὶ νὰ τὰ βγάζουν ἀμέσως. Τὸ κουμβωτὸν ὑπόδημα τὸ ἐχαρακτήριζον διὰ βαρυτάτης ὕβρεως. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον καὶ ἄλλην συνήθειαν· ἐφοροῦσαν τὸ σακκάκι των μόνον ἀπὸ τὸ ἕνα μανίκι, τὸ ἀριστερόν, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ εἶχον «ριχτὸ» εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον, ὡς οἱ οὐλάνοι τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ τῶν Οὔγγρων, διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμοι καὶ ἐλεύθεροι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὑπολήψεώς των.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ τάξις ἀπετέλει στρατιὰν κακοποιῶν, τὴν χειρίστην διὰ τοὺς φιλησύχους ἀστοὺς καὶ τοὺς νοικοκυραίους. Συνεπλέκοντο μὲ τὴν ἀστυνομίαν καὶ ἀντήλλασσον πυροβολισμοὺς καὶ μαχαιριές, ἐξεβίαζον τοὺς πολίτας καὶ ἀπετέλουν τὸ φόβητρον τῶν γυναικῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν. Οἱ φόνοι καὶ οἱ τραυματισμοὶ ἦσαν συχνότατοι.

Ἑστία τοῦ κουτσαβακισμοῦ, ἢ ἐπὶ τὸ κυριολεκτικώτερον φυτώριον αὐτοῦ, ἦτο ἡ συνοικία *Ψυρρῆ*, ἥτις ἀπετέλει καὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτοῦ. Ἡ περίφημος πλατεῖα τῶν «Ἡρώων» καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς μέχρι τοῦ «Ἁγίου Φιλίππου» πρὸς τὴν παλαιὰν ἀγορὰν καὶ τοῦ «Ἁγίου Δημητρίου» πρὸς τὴν ὁδὸν Ἀθηνᾶς, ἀπετέλουν ἰδιαίτερον κυβερνεῖον ἐν τῇ πρωτευούσῃ, τοῦ ὁποίου ἀπόλυτοι κύριοι καὶ κυρίαρχοι ἦσαν οἱ παράδοξοι ἐκεῖνοι κακοποιοί.

Ἡ δίοδος διὰ τῶν ὁδῶν, τῶν παρόδων καὶ τῆς πλατείας τῶν «Ἡρώων» ἀπετέλει ἐγχείρημα ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον, διότι ἄνευ οὐδεμιᾶς προκλήσεως ἢ ἀφορμῆς ὁ διαβάτης ἐδέχετο μίαν ἀκαθαρσίαν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐξεσφενδόνιζε κατ' αὐτοῦ κάποιος κούτσαβος ἐπιθυμῶν «καυγᾶν», καὶ ἄλλως δὲ πολλαχῶς παρηνοχλεῖτο ἀπὸ τοὺς κουτσαβάκηδες ἢ τοὺς προαλειφομένους εἰς τοιούτους ἀγυιόπαιδας.

Εἶχον δὲ καὶ ἄλλην συνήθειαν οἱ κουτσαβάκηδες. Καθήμενοι εἰς τὰ καφενεῖα ἢ τὰ ταβερνεῖα τῆς συνοικίας των ἐξῆγον τὴν μάχαιράν των, μίαν ἀπὸ τὰς πολλάς, καὶ τὴν ἐνεπήγνυον καθέτως ἐπὶ τῆς τραπέζης, παρὰ τὴν ἀπαστράπτουσαν δὲ αὐτῆς λεπίδα ἔπινον τὸν καφέν των ἢ τὴν ρετσίναν των. Τοῦτο ἀπετέλει πρόκλησιν κατὰ παντὸς ἐχθροῦ ἢ ἁπλῶς διερχομένου, ὅστις ἐὰν δὲν ἐχαιρέτα μετὰ σεβασμοῦ τὸν ἰδιοκτήτην καὶ τὴν μάχαιράν του ἔπρεπε νὰ ἐξευτελισθῇ.

Πάλη ἀστυνομίας καὶ κουτσαβάκηδων.— Πάλην πρὸς τὰ κακοποιὰ αὐτὰ στοιχεῖα διεξήγαγον δύο κυρίως διευθυνταὶ ἀστυνομίας ἐν τῇ πρωτευούσῃ· ὁ Βρατσᾶνος καὶ ὁ Μπαϊρακτάρης, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πλέον ἀμείλικτοι διῶκται τῶν ἀέργων καὶ αἱμοχαρῶν κακοποιῶν. Πρὸ τούτων ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ Δημητριάδης, ὅστις συνεκρότησε μετὰ τῶν κακοποιῶν αὐτῶν καὶ προσωπικὴν μάχην, κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ τὴν ζωήν του.

Ὁ Δημητριάδης, ἄνθρωπος χρηστὸς καὶ γενναῖος, προσωπικῶς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιβάλῃ κάποιον σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν κακοποιῶν καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν ἐκβιασμὸν καὶ τὴν τρομοκρατίαν των τοὺς φιλησύχους καὶ ἐργατικοὺς πολίτας· συνεπῶς ἠναγκάσθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κουτσαβάκηδες, οἵτινες πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ προσωπικῶς καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν ἐξοντώσουν.

Ἐξήρχετο πάντοτε ὁ Δημητριάδης πάνοπλος καὶ ὑπὸ συνοδείαν πανόπλων ἐπίσης κλητήρων, συνεπλέκετο δὲ πρὸς τοὺς κακοποιοὺς καὶ ὅσους συνελάμβανε τοὺς ὑπέβαλλεν εἰς βαρεῖς ἐξευτελισμοὺς διὰ νὰ πλήξῃ τὸ γόητρόν των.

Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν οἱ κακοποιοὶ ἐκεῖνοι, μὴ δυνάμενοι νὰ φονεύσουν τὸν ἴδιον, ἐδολοφόνησαν τὸν γραμματέα τῆς ἀστυνομίας Λύτραν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Δημοπρατηρίου πλήξαντες αὐτὸν διὰ μαχαιρῶν.

Ὁ φόνος τοῦ Λύτρα ἐξηγρίωσε τοὺς κλητῆρας καὶ ἐξῆψε τὸν Δημητριάδην, ἐθεωρήθη δὲ ζήτημα τιμῆς ὁ φόνος ἢ ἡ σύλληψις τῶν φονέων, ὡς ἐπίσης διὰ τοὺς κακοποιοὺς ζήτημα τιμῆς ἦτο ἡ προστασία τῶν φονέων καὶ τὸ ἀσύλληπτον αὐτῶν.

Ὁ Δημητριάδης, πληροφορηθεὶς ὅτι δύο τῶν δολοφόνων τοῦ Λύτρα ἐσύχναζον κρύφα κατὰ τὰς νύκτας εἰς ἓν καταγώγιον τῆς ὁδοῦ Καραϊσκάκη, ἀπεφάσισε νὰ τοὺς συλλάβῃ ἢ νὰ τοὺς φονεύσῃ, πολιορκῶν ἐν ἀνάγκῃ τὸ ἄντρον τῶν κακοποιῶν. Ἀληθὴς ἐκστρατεία ἐπεχειρήθη τότε κατὰ τοῦ ὑπογείου ἄντρου, ὅπερ συνετήρει περίφημος κακοποιὸς ὀνόματι Νταούφαρης.

Ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρᾶς κουστωδίας κλητήρων πανόπλων, δεδοκιμασμένης γενναιότητος, ὁ Δημητριάδης ἐπέδραμε κατὰ τῆς φωλεᾶς τῶν κουτσαβάκηδων, οὐδὲν ὅμως θὰ ἐπετύγχανεν ἂν δὲν κατώρθου νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς αὐτοῦ μὲ τὴν δίκαννην πιστόλαν εἰς τὴν δεξιάν, ἕτοιμος νὰ φονεύσῃ πάντα ἀνθιστάμενον. Ἀλλὰ παρ' ὅλην τὴν αἰφνιδιαστικὴν εἰσβολὴν δὲν ἀπέφυγε τὴν αἱματοχυσίαν, διεκινδύνευσε δὲ καὶ τὴν ζωήν του. Οἱ κουτσαβάκηδες, ἅμα τῇ εἰσβολῇ, ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς μοναδικῆς λάμπας τοῦ καταγωγίου καὶ τὴν συνέτριψαν, ἐντὸς δὲ τοῦ σκότους ἐξέβαλλον ἀγρίας κραυγὰς καὶ ἐπυροβόλουν πρὸς τὴν θύραν. Ἀλλ' ὁ Δημητριάδης καὶ οἱ κλητῆρες ἦσαν ἐφωδιασμένοι μὲ κλεπτοφάναρα καὶ ἀψηφοῦντες τὸν προφανῆ κίνδυνον ὥρμησαν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς συνέλαβον. Οἱ κακοποιοὶ κατετροπώθησαν. Ὁ εἷς ἐκ τῶν δολοφόνων τοῦ Λύτρα ἐφονεύθη, ἀλλ' ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν καὶ κλητῆρες, ἐσώθη δὲ ὡς ἐκ θαύματος ὁ Δημητριάδης ἀπὸ τὰς μαχαίρας καὶ τὰς σφαίρας τῶν κουτσαβάκηδων. Τὴν ἐπαύριον τὸ «Ψυρρῆ» ἦτο ἀνάστατον.

Ἡ ἀστυνομικὴ ἐπιδρομὴ εἰς τὸ καταγώγιον ἐθεωρήθη προσβολὴ κατὰ τῆς συνοικίας, διότι ὄντως κατὰ μέγα μέρος ἡ συνοικία ἐκείνη ἦτο κατῳκημένη ἀπὸ κακοποιοὺς ἀέργους, πρώην φονεῖς, ὑποψηφίους κακούργους καὶ γενικῶς ἀνθρώπους «*σχοινοπαλούκηδες*» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μπαϊρακτάρη, ὅλον δὲ τὸ Ψυρρῆ ἐξηγέρθη κατὰ τῆς προσβολῆς καὶ ἀπεφάσισεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Διευθύνσεως τῆς ἀστυνομίας. Οἱ κλητῆρες ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν συνοικίαν, διότι θὰ ἐκακοποιοῦντο, οἱ δὲ «σχοινοπαλούκηδες» Ψυρριῶται ἔμειναν κύριοι τῆς γειτονιᾶς καὶ τῆς πλατείας των κηρύξαντες ἓν εἶδος ἐπαναστάσεως.

Ἡ κυβέρνησις τότε — ἦτο πρωθυπουργὸς ὁ Βούλγαρης—, ἀντὶ νὰ δώσῃ βαρύτερον πλῆγμα κατὰ τῶν κακοποιῶν, ὑπεχώρησεν.

Ὁ Δημητριάδης καὶ ὁ Μιαούλης ἐπρότειναν νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ συνοικία καὶ νὰ ζητηθῇ ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν ἡ παράδοσις τῶν ἐργατῶν τῆς παραδόξου ἐκείνης στάσεως, νὰ χρησιμεύσῃ δὲ ἡ στάσις ὡς ἀφορμὴ συλλήψεως ὅλων τῶν κακοποιῶν, διὰ νὰ κτυπηθῇ κατακέφαλα ἡ φωλεὰ ἐκείνη τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ κουτσαβακισμοῦ. Ἀλλ' ὁ Βούλγαρης διὰ λόγους δημοκοπίας δὲν ἠθέλησε.

Οὕτως οἱ Ψυρριῶται ἐνεθαρρύνθησαν καὶ ἀπεθρασύνθησαν· ἡ ἀποθράσυνσίς των δὲ ἐξεδηλώθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας δι' ἀποπείρας δολοφονίας κατ' αὐτοῦ τοῦ Δημητριάδου. Μία ὁμὰς κακοποιῶν ἐνήδρευσε παρὰ τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, εἰς τὴν στροφὴν τοῦ κήπου τοῦ «Κλαυθμῶνος», καὶ τὸν ἐπυροβόλησεν ἀνεπιτυχῶς.

Ὁ Δημητριάδης ἔσυρε τὰ πιστόλια του, διότι ἔφερε συνήθως δύο, καὶ ὥρμησε κατ' αὐτῶν. Οἱ δολοφόνοι κατεπτοήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τὸ «Ψυρρῆ» ἐξειλίχθη, ὡς ἐκ τῶν γεγονότων τούτων, εἰς ἀπόρθητον φρούριον κακοποιῶν, ἡ δὲ ἀστυνομία δὲν ἐτόλμα νὰ εἰσδύσῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς ὁδούς του, οὐδὲ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν σύλληψιν τῶν ἐκεῖ καταφευγόντων κακοποιῶν καὶ ἐγκληματιῶν. Ἡ ἀποκορύφωσις τῆς ἀποθρασύνσεως τοῦ «Ψυρρῆ» ἐσημειώθη μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν, ὡς ἐκ τῆς γενικῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀναρχίας, ἥτις ἐπηκολούθησε, καὶ τὸν σημειωθέντα προσεταιρισμὸν τῶν κακοποιῶν ἐκείνων ὑπὸ διαφόρων πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Τότε τὸ «Ψυρρῆ» ἀπέβη ἀκρόπολις τῶν ἀέργων καὶ τῶν κακοποιῶν. Ἐκ τῶν πολιτικῶν δὲ δεσμῶν καὶ ὑποστηρίξεων τὸ κακὸν ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας συνοικίας, τὰς ὁποίας ἐτρομοκράτουν ἐπίσης οἱ κακοποιοί.

Ἡ κοινωνία ἤρχισε νὰ πάσχῃ δεινῶς, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἠσέβουν καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὴν παρθένον, ἐσημειοῦντο δὲ σκηναὶ οἰκτραί. Ἡ ἀστυνομία ἦτο ἀνίσχυρος νὰ προστατεύσῃ τοὺς πολίτας ἢ τὴν οἰκογένειαν ἀπὸ τοὺς ἐκβιασμοὺς ἢ τὴν ὀργὴν τῶν κακούργων ἐκείνων, οἱοσδήποτε δὲ οἰκογενειάρχης ἢ οἰκογένεια ἐσώζετο μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἰδίων του ὅπλων. Οὕτω συνέβαινεν ὥστε οἰκογένειαι πολλαὶ νὰ ἀναγκάζωνται νὰ συντηροῦν ὁπλοφόρους, τοὺς ὁποίους ἔφερον ἐκ τῶν ἰδίων των ἐπαρχιῶν, καὶ νὰ προστατεύωνται κατὰ τὰς ἐξόδους των ἀπὸ τοὺς μισθωτούς των πατριώτας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπέφευγον τὰς συμπλοκὰς οἱ κακοποιοί.

Ἀλλὰ μία ἀθλία τάξις γυναικῶν, ἡ ἀθλιεστέρα πασῶν, ἡ τάξις τῶν γυναικῶν τοῦ ἐμπορικοῦ ἔρωτος, εἶχε κυριολεκτικῶς δουλωθῆ ἀπὸ τοὺς κακοποιοὺς ἐκείνους. Αἱ γυναῖκες αὗται ὄχι μόνον οὐδεμιᾶς ἐτύγχανον προστασίας ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τῆς τάξεως, ἀλλὰ τοὐναντίον κατεδιώκοντο ὑπὸ πάντων, ἐγκαταλελειμμέναι δὲ καὶ ἔρημοι ὑπὸ τὴν φρικωδεστέραν δίωξιν πάντων, περιέπιπτον εἰς τοὺς ὄνυχας τῆς προστασίας τῶν κακοποιῶν, οἱ ὁποῖοι τὰς ἐξεμεταλλεύοντο κατὰ τὸν μᾶλλον πεπωρωμένον καὶ ἐπαίσχυντον τρόπον, ἐκεῖναι δὲ ἐξηγόραζον τὴν φρικώδη προστασίαν δι' ὅλων τῶν ρυπαρῶν κερδῶν τῆς ἐμπορίας των, ἅτινα ἀπερρόφων οἱ «κούτσαβοι» καὶ οἱ «παλληκαράδες». Ἡ ἐσχάτη αὕτη σῆψις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐσημείωσεν ἐποχὴν οἰκτρὰν διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔγραψε δράματα ἀληθῶς ἀποτροπαίων σφαγῶν καὶ δολοφονιῶν τῶν παναθλίων σκλάβων τοῦ ἐλευθέρου ἔρωτος. Ἀπὸ τῆς καταστάσεως ἐκείνης ἐζήτησε νὰ ἐξαγάγῃ τὴν πρωτεύουσαν τὸ πρῶτον, ἀνὴρ χρηστὸς καὶ πολιτικὸς ἐνάρετος, ὁ Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρος, κατὰ τὴν πρώτην ἐπὶ Γεωργίου Α' πρωθυπουργίαν του. Ὁ Κουμουνδοῦρος ἐνεπιστεύθη τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀστυνομίας εἰς τὸν Βρατσᾶνον, ἕνα γενναῖον καὶ σκληροτράχηλον Ψαριανόν, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη ρητὰς ἐντολὰς νὰ πατάξῃ τὸ σμῆνος τῶν κακοποιῶν. Ὁ Βρατσᾶνος εἶχε καὶ σύζυγον γενναίαν, τὴν ἱστορικὴν Φλωροῦ, ἥτις ἔπαιζε πιστόλι καὶ καραμπίνα ὡς πολεμιστὴς καὶ οὐδόλως ἐπτοεῖτο ἀπὸ τοὺς κινδύνους.

Τὸ ἔργον, ὅπερ ἀνέλαβεν ὁ Βρατσᾶνος, ἦτο καὶ δυσχερὲς καὶ ἐπικίνδυνον, διότι δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον μόνον διὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κύρους τῶν νόμων καὶ τοῦ πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς του ἀνδρείας καὶ τῆς περιφρονήσεως πρὸς τοὺς κινδύνους τῆς ζωῆς του.

Ὁ Βρατσᾶνος ἐξέλεξε τοὺς κλητῆρας του μεταξὺ τῶν γενναιοτέρων καὶ ἐντιμοτέρων καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς τρομοκρατήσεως τῶν κακοποιῶν. Ὡπλισμένος μὲ χονδρὸν βούρδουλαν καὶ τὰ πιστόλια του δὲν ἐδίστασε πρὸ τῶν μεγαλυτέρων κινδύνων, ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς αἱματηρὰς συμπλοκάς, ἃς συνῆψε πρὸς τοὺς κακοποιοὺς καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας του, δὲν ἐπέτυχε μεγάλα ἀποτελέσματα, ἕνεκα τῆς πολιτικῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως.

Τότε ὁ Βρατσᾶνος ἐζήτησε νὰ τοὺς ἐξασθενίσῃ καὶ νὰ τοὺς διαιρέσῃ προσλαμβάνων πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἀστυνομίαν ὡς κλητῆρας. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπέτυχε νὰ ρίψῃ τοὺς μὲν κατὰ τῶν δέ, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία ἦτο πρόσκαιρος. Οἱ κακοποιοὶ ἤρχισαν νὰ συνάπτουν μεταξύ των μυστικὰς συμφωνίας καὶ νὰ ἐξαπατοῦν τὴν διεύθυνσιν, ὁπότε μίαν ἡμέραν ὁ Βρατσᾶνος ἔπραξε κάτι πρωτότυπον διὰ διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας. Συνέλαβε τὰς ἀποδείξεις συμπαιγνίας δύο κλητήρων ἐκ τοῦ φυράματος τῶν κακοποιῶν εἰς βάρος τῆς ἀστυνομίας, ἐν τῇ ὀργῇ του δὲ τοὺς ἔκλεισε μέσα εἰς τὰ γραφεῖα τῆς διευθύνσεως καὶ ρωμαλέος καθὼς ἦτο τοὺς κατετσάκισε μὲ γρόνθους καὶ λακτίσματα.

Τὸ οἴκημα τῆς ἀστυνομίας ἀνεστατώθη ἀπὸ τὰς κραυγὰς καὶ τὰ λακτίσματα καὶ ἐδέησε νὰ ἐπέμβουν ὁ γραμματεὺς καὶ οἱ ἀστυνόμοι διὰ νὰ σωθοῦν οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄθλιοι ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Βρατσάνου. Ἐννοεῖται ὅτι ἐσώθησαν εἰς κακὴν κατάστασιν ἐκ τῶν οἰδημάτων καὶ τῶν μωλώπων.

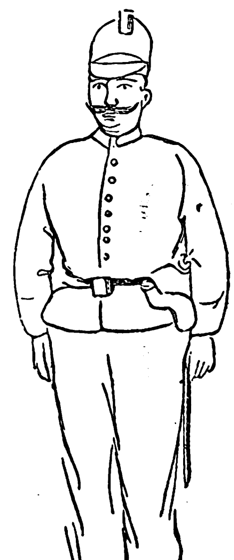
Ἀστυφύλαξ τῆς Στρατιωτικῆς Ἀστυνομίας.

Μπαϊρακτάρης.— Ἀλλ' ἡ ἐξυγίανσις τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τὴν μάστιγα τῶν κακοποιῶν ἀπησχόλησε, καὶ δικαίως, τὸν Τρικούπην ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησεν, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθη, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ὕφεσιν τῆς ἀθλιότητος. Πρὸς τοῦτο διώρισεν ἀστυνομικὸν διευθυντὴν τῆς πρωτευούσης τὸν Δημήτριον Μπαϊρακτάρην. Ἦτο ἀνὴρ μετρίου ἀναστήματος, εὐτραφής, μὲ χονδρὴν κεφαλήν, μελαγχροινός, βραχύλογος καὶ αὐστηρᾶς ἐκφράσεως. Δεδοκιμασμένης γενναιότητος καὶ ψυχραιμίας ἄνθρωπος, εἶχεν ἀποκτήσει φήμην δικαίου καὶ ἀμερολήπτου ἀνδρὸς ἀπὸ μιᾶς ἀποστολῆς εἰς Μεσσηνίαν πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως.

Digitized by Google

Ἓν τῶν μέτρων τοῦ Μπαϊρακτάρη ἦτο ἡ ἐπιβολὴ τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων ὑπὸ πνεῦμα αὐστηρᾶς δικαιοσύνης καὶ ἄκρας ἰσότητος. Ἐναντίον πάσης παραβάσεως ἐφήρμοζεν αὐστηρῶς τὴν τιμωρίαν τὴν ὁριζομένην ὑπὸ τοῦ νόμου, χωρὶς νὰ δέχεται ἢ νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἐπιείκειαν ἢ νὰ εἰσακούῃ συστάσεις οἵου δήποτε ἰσχύοντος. Κατὰ τῶν κακοποιῶν τῆς πρωτευούσης ὁ Μπαϊρακτάρης ἐφήρμοσε τὴν μέθοδον τῶν βαρυτάτων ἐξευτελισμῶν. Ἔπληξε πρῶτον τὰς ἀκροπόλεις των, δηλαδὴ τὰ καφενεῖα καὶ τὰ ταβερνεῖα, ὅπου ἐσύχναζον κατὰ προτίμησιν, ἤρχισε δὲ πρῶτον διὰ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς· ὅταν ὅμως εἶδε τὸ μάταιον τῆς χρησιμοποιήσεως ἠπίων μέσων, ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογὴν τὰ βίαια. Τὰ κέντρα τῶν κακοποιῶν ἔπρεπε νὰ κλείουν τὴν 10ην ὥραν, κατὰ τὴν ἀστυνομικὴν διάταξιν, ἀλλ', ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἠπείθησαν. Τότε ἐφηρμόσθη κατ' αὐτῶν ἡ ἔφοδος. Ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς κουστωδίας ἐπιλέκτων εὐζώνων, ὁ ἴδιος διευθυντὴς ἐπέπιπτε καὶ εἰσέβαλλεν εἰς τὰ καταστήματα ἐκεῖνα. Βαρύτατοι ἦσαν οἱ ἐξευτελισμοὶ τῶν κακοποιῶν μετὰ τὴν σύλληψίν των. Τὴν ἐπαύριον, μετὰ νύκτα φυλακῆς καὶ πείνης, τοὺς παρέτασσεν εἰς τὸ προαύλιον τῆς Ἀστυνομίας, παραπλεύρως τῆς διευθύνσεως, ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ κήπου τοῦ «Κλαυθμῶνος», ἐκεῖ δὲ ἐτελεῖτο κωμικοτραγικὴ παράστασις.

Εἰς τὸ μέσον τοῦ προαυλίου ἐστήνετο ἕνα βαρύτατον σιδηροῦν «ἀμόνι», ἀπὸ τὰ γνωστὰ τῶν παλαιῶν σιδηρουργείων, παραπλεύρως δὲ σιδηρᾶ σφῦρα σιδηρουργική. Πλησίον τῶν δύο τούτων ἐργαλείων οἱ κλητῆρες παρέτασσον τὰ ὅπλα τῶν κακοποιῶν, ἅτινα εἶχον κατάσχει ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὴν σύλληψίν των, ἀγχέμαχα καὶ ἐκηβόλα, πιστόλας, ρεβόλβερ, μαχαίρας, γιαταγάνια καὶ φοβερὰς ἀμφιστόμους κάμας. Ἐπὶ τῶν ἀγχεμάχων ἦσαν πάντοτε σκαλισμένοι εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ χάλυβος στίχοι περιπαθεῖς ἢ ἀπειλαὶ ἢ συνήθως δύο ἀναστεναγμοὶ «ἄχ» «βάχ». Ἀφοῦ ἐγίνετο ἡ παράταξις, οἱ κακοποιοὶ ἐκαλοῦντο ὀνομαστὶ καὶ διετάσσοντο ἕνας ἕνας νὰ παραλάβῃ τὰ ὅπλα του καὶ νὰ τὰ θραύσῃ ἰδίᾳ χειρί, διὰ τῆς βαρείας σφύρας ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ ἄκμονος. Ὅστις ἐδυστρόπει ἢ ἠρνεῖτο ἐδέχετο ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βαρὺν βούρδουλαν τοῦ Μπαϊρακτάρη καὶ ὑπέκυπτεν ἑκὼν ἄκων ἢ ὡδηγεῖτο εἰς τὸ νοσοκομεῖον λόγῳ τῶν μωλώπων.

Κατόπιν αἱ σπασμέναι μάχαιραι καὶ τὰ πιστόλια καὶ τὰ ρεβόλβερ ἐπωλοῦντο μὲ τὴν ὀκᾶν εἰς τὸ δημοπρατήριον ὡς παλησίδερα. Ὁποῖος ἐξευτελισμὸς διὰ τὰ ὅπλα τῶν κακοποιῶν καὶ διὰ τὴν γενναιότητα τῶν ὑποκειμένων ἐκείνων. Ἀλλὰ δὲν ἐσταματοῦσε μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ἡ ταπείνωσις καὶ ἡ χλεύη· ἐπηκολούθουν καὶ ἄλλαι βαρύτεραι. Ἀφεώρων αὗται τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν ὑπόδησιν καὶ τὴν κόμμωσιν τῶν κακοποιῶν. Εἰς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς ἐξυγιαντικῆς του ἐργασίας ὁ Μπαϊρακτάρης εἶχεν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀστυνομίας καὶ μίαν μεγάλην ψαλίδα, τὴν ὁποίαν ἐχειρίζετο ἕνας μετριώτατος κουρεύς. Ἡ ψαλὶς εἶχε καταστῆ φόβητρον τῶν κακοποιῶν, διότι δι' αὐτῆς ὑφίσταντο ἄλλας συμφοράς. Ἡ ἐξυγίανσις διὰ τῆς ψαλίδος ἤρχιζεν ἀπὸ «τὶς ἀφέλειες» καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν σουβλερῶν ὑποδημάτων. Εἰς τὰς ἐκτελέσεις αὐτὰς τῆς τραγικῆς φαιδρότητος ὁ Μπαϊρακτάρης ἐπέβλεπε ροσωπικῶς.

Ἰ. Κοσσονάκος
Διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν.

Ἡ φοβερὰ ψαλὶς ἀπέκοπτε τὶς «λαδωμένες» ἢ «ξυγκωμένες» ἀφέλειες. Ἀλλὰ ἦτο τόσον οἰκτρὸν τὸ κούρευμα, ὥστε τὸ κεφάλι τοῦ κούτσαβου παρεμορφοῦτο καὶ τὸ θέαμα ἀπέβαινε θυμηδέστατον. Ἔπειτα ἤρχετο ἡ σειρὰ τοῦ σακκακιοῦ. Συνήθως οἱ κακοποιοὶ ἐκεῖνοι ἔφερον τὸ σακκάκι των μὲ τὸ ἕνα μανίκι, τὸ ἄλλο δὲ τὸ ἔρριπτον ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἡ ψαλὶς ἀπέκοπτε καὶ τὸ περισσεῦον μανίκι καὶ τὸ ζωνάρι καὶ τὸ ρύγχος τῶν ὑποδημάτων. Μετὰ τοὺς βαρυτάτους τούτους ἐξευτελισμοὺς οἱ κακοποιοὶ ἀπελύοντο τῆς ἀστυνομίας ἢ ἀπεστέλλοντο εἰς τὰς φυλακάς, ἐὰν διετυποῦτο κατ' αὐτῶν κατηγορία συγκεκριμένη. Ἀλλὰ μετὰ τὰ δραματικὰ παθήματα καὶ τὰς παραμορφώσεις οἱ «κούτσαβοι» ἐπροτίμων τὴν φυλακὴν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ αἶσχος τῆς χλεύης κατὰ τὴν ἔξοδόν των.

Εἰς τὰ σύγχρονα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀστυνομικὰ χρονικὰ ἐφέρετο πρὸς θυμηδίαν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ κακοποιοῦ Μπαρμπαρούμπα! ὅστις, ἀφοῦ ὑπέστη τὴν τραγικὴν μεταμόρφωσιν διὰ τῆς ψαλίδος καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀπολυθῇ, ἐζήτησε νὰ ἐξομολογηθῇ ἰδιαιτέρως ἕνα «φοβερὸν μυστικὸ» εἰς τὸν διευθυντήν. Ἡ ἐξομολόγησίς του ἦτο ὅτι εἶχε κάμει δῆθεν δύο μυστικοὺς φόνους! καὶ ἔπρεπε ἀντὶ νὰ ἀπολυθῇ νὰ σταλῇ εἰς τὰς φυλακάς!

«Γιὰ τοὺς δυὸ παλαιοὺς φόνους σὲ συγχωρῶ» τοῦ εἶπε γελῶν ὁ Μπαϊρακτάρης, «ἀλλὰ πρόσεξε μὴν κάμῃς τρίτον, εἶσαι χαμένος». Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἐπιμονήν του δὲν ἀπεστάλη εἰς τὰς φυλακάς.

Οἱ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐξευτελιζόμενοι κακοποιοί, θρασύδειλοι κατὰ κανόνα, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ ἐπανακτήσουν τὴν παλαιὰν εὔκλειαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πέταγμα μιᾶς μυίγας τοὺς ἠνώχλει καὶ ἠπείλουν φόνον τοῦ διαβάτου, ὅστις διὰ τοῦ ἀνευλαβοῦς περάσματός του ἐξεσήκωσε τὴν μυῖγαν, οὔτε νὰ ἐπανοπλισθοῦν εὐκόλως, διότι ἡ ὑποτροπὴ ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότερον δι' αὐτοῦ τοῦ βούρδουλα τοῦ Μπαϊρακτάρη. Ὁ βούρδουλας παρέμεινε φόβητρον διὰ πάντα κακοποιόν, ἐννοοῦμεν τὸν βούρδουλαν τοῦ Μπαϊρακτάρη, ὅστις κατὰ προτίμησιν ἔπιπτεν εἰς τοὺς παλληκαράδες, ἀντάμηδες ἢ κούτσαβους, καὶ ἐτραυμάτιζεν εἰς τὸ πρόσωπον μόνον καὶ μόνον δι' ἐξευτελισμόν.

Διότι μία πληγὴ ἢ μία οὐλὴ μαχαίρας ἢ σφαίρας εἰς τὸ πρόσωπον τῶν κακοποιῶν ἐκείνων ἀπετέλει παράσημον παλληκαριᾶς, ἐνῷ ἕνα σημάδι ἀπὸ βούρδουλα ἀπετέλει αἶσχος.

Τὸ δίστιχο τῶν ἀπαρηγορήτων ἀθλίων ἐκείνων:

«Μιὰ ξυλιὰ μὲ τὸ καμτσίκι
εἶν' αἰώνιο ρεζιλῆκι»

χαρακτηρίζει ὠμῶς τὴν ἐντύπωσιν τῆς ὕβρεως, ὅπως τὸ ἄλλο δίστιχο:

«Τὰ σίδερα τῆς φυλακῆς
εἶνε γιὰ τοὺς λεβέντες»

χαρακτηρίζει τὴν διανοητικότητα τῶν κακοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνηγόρευον λεβέντες καὶ ἥρωας τοὺς ὄπισθεν τῶν σιδηρῶν κιγκλίδων τῆς φυλακῆς παντοειδεῖς κακούργους. Τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἐν τούτοις δὲν ἐξέλιπον, διότι ἀφ' ἧς ἀπεμακρύνθη ὁ τρομοκράτης των, ἐπανέλαβον πάλιν, ἀλλὰ μὲ ὀλιγωτέραν θρασύτητα καὶ δύναμιν, τὴν δρᾶσιν των.

Ἡ στρατιωτικὴ ἀστυνομία ἀπέβη γενικῶς πρόξενος καλοῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διότι ἔθραυσε τὴν ἐπηρμένην ὀφρὺν τῶν κακοποιῶν καὶ κατεδίωξε τοὺς ἀέργους, οἵτινες πάντοτε ἀπετέλεσαν τὸ φυτώριον τῶν ἐπικινδύνων στοιχείων διὰ τὴν τάξιν, παρέμεινε δὲ ἡ στρατιωτικὴ ἀστυνομία μέχρι τῆς δευτέρας πρωθυπουργίας τοῦ Γ. Θεοτόκη, ὁπότε ἐγκαθιδρύθη ἡ διὰ τῆς χωροφυλακῆς ἀσφάλεια τῶν πόλεων, περιορισθέντος τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἔργα του.

Τόσον ἐν τούτοις ἡ πολιτικὴ ἀστυνομία, ὅσον καὶ ἡ στρατιωτική, ἀντεμετώπισαν μεγάλους κακοποιούς, κλέπτας καὶ δολοφόνους καὶ κατώρθωσαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν δικαιοσύνην, διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ συλλήψεως τῶν δραστῶν, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μυστηριωδῶν δολοφονιῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἐργάται, ἢ ἄνδρες ἢ γυναῖκες, παρέμειναν εἰς τὸ σκότος τοῦ ἀγνώστου.

Ἡ κλοπὴ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου.—Μία τῶν τολμηροτέρων καὶ μεθοδικωτέρων κλοπῶν αἵτινες ἐγένοντο ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ἦτο ἡ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου τοῦ Κράτους, ἐπιχειρηθεῖσα καὶ ἐπιτυχοῦσα ὑπὸ πενταμελοῦς συμμορίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν πολίτου τινὸς τῆς τάξεως τῶν *«παλληκαράδων»*, ὀνόματι Λεύκοβιτς, ἡ δρᾶσις τῆς ὁποίας ἀναγράφεται εἰς τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τῆς ἀνακρίσεως καὶ τῆς γενομένης δίκης. Ἑτέρα δὲ κλοπὴ ἀληθῶς σοφή, διὰ τὴν ψυχραιμίαν καὶ μεθοδικότητα καὶ τὴν τέχνην, μεθ' ἧς ἐπεχειρήθη καὶ ἐπέτυχεν, ἦτο ἡ τοῦ Νομισματολογικοῦ Μουσείου, γενομένη ὑπὸ εὐγενοῦς καθ' ὅλα καὶ νεαροῦ ἐκ Πατρῶν ἐπιστήμονος, ὅστις ἐξασκήσας κατόπιν ἐν Παρισίοις τὴν ἐπαγγελματικήν του ἐκείνην ἰδιοφυΐαν, λίαν περιέργως καὶ πρωτοτύπως, ἀπέθανεν εἰς τὰς φυλακὰς τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ κλοπὴ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου ἐν Ἀθήναις συνέβη ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις: Τρία ὑποκείμενα τολμηρὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1867) συνηντήθησαν εἰς τὰς σκέψεις των, ὅτι ὁ μόνος τρόπος νὰ πλουτίσουν ταχέως καὶ ἀνέτως ὁπωσδήποτε ἦτο νὰ κλέψουν τὸ Κεντρικὸν Ταμεῖον τοῦ Κράτους.

Τὸ Κεντρικὸν Ταμεῖον τῆς μικρᾶς καὶ πτωχῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κλαπῇ τότε διὰ τῶν νεωτέρων μεθόδων καὶ ὁ μόνος τρόπος διαρπαγῆς τῶν ἐν αὐτῷ χρημάτων ἦτο ὁ διὰ ρήξεως. Ὁ μοναδικὸς αὐτὸς τρόπος ἐπιτυχίας παρουσίαζε καὶ μεγάλους κινδύνους, ἐὰν ἐπεχειρεῖτο ἄνευ μεθόδου καὶ συνέσεως, καὶ τὴν μέθοδον καὶ τὴν σύνεσιν μετεχειρίσθη ἡ συμμορία τῶν τριῶν, ἥτις διὰ λόγους ἐπιχειρηματικότητος καὶ ἐξευρέσεως κεφαλαίων ἀνῆλθεν εἰς πέντε. Τὰ ὀνόματα τῶν πέντε ἐπιχειρηματιῶν ἦσαν ὀλίγον γνωστά. Ἔπειτα ἐγένοντο πανελλήνια. Συνελήφθησαν, ἐδικάσθησαν, κατεδικάσθησαν, ἀπέτισαν τὰς ποινάς των, ἐξῆλθον τῶν φυλακῶν καὶ ἔγιναν οἱ περισσότεροι καλοὶ πολῖται. Τὰ τέκνα αὐτῶν ζῶσιν ἐν Ἀθήναις καὶ εἶναι εὐϋπόληπτοι πολῖται.

Ἡ συμμορία συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς ὁδὸν ἐπιχειρήσεως τὴν ὑπόνομον τῆς ὁδοῦ Σταδίου. Δι' αὐτῆς θὰ ἔφθανε μέχρι τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀθέατος καὶ κατόπιν δι' ἐργασίας ἐπιμόνου θὰ διήνοιγε μικρὰν στοὰν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑπονόμου μέχρι τοῦ γωνιαίου ἰσογείου ΒΑ. δωματίου, ὅπου τότε ἦτο τὸ ταμεῖον. Μίαν νύκτα θὰ ἔκοπτε τὰς σανίδας καὶ θὰ εὑρίσκετο ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ τότε οὔτε τὸ φῶς ἔκαιε δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐν αὐτῷ, οὔτε σκοποὶ διενυκτέρευον ἔξωθεν, ἡ δὲ κίνησις τῶν ἀραιοτέρων διαβατῶν οὐδέποτε παρετείνετο πέραν τοῦ μεσονυκτίου, οἱ ἐπιχειρηματίαι εἶχον πεισθῇ ὅτι ἡ ἐπιχείρησίς των θὰ ἐστέφετο ὑπὸ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας, ἤρκει νὰ ἔφθανον μέχρι τοῦ δωματίου τοῦ ταμείου. Ἡ ὑπόνομος τότε τῆς ὁδοῦ Σταδίου ἐξέβαλλεν ὀλίγον κάτωθι τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας πρὸς τὴν βορινὴν πλευρὰν καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ μικροῦ τμήματος τῆς ὁδοῦ Γ' Σεπτεμβρίου τοῦ ἀπὸ τῆς πλατείας μέχρι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῶν σιδηροδρόμων Ἀττικῆς. Τὸ μέρος ἐκεῖνο ἦτο ἄκτιστον, ἡ κλίσις τοῦ ἐδάφους πολὺ μεγαλυτέρα τῆς σήμερον, ἐχρησίμευε δὲ διὰ τὴν ἀπόρριψιν σκουπιδιῶν καὶ παρέμενεν ἀσύχναστον καὶ ἔρημον.

Δ. Μπαϊρακτάρης
Διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν.

Οἱ συμμορῖται ἐπεδόθησαν εἰς ἐπίμονον καὶ θετικὴν καὶ κοπιώδη ἐργασίαν. Προέβησαν εἰς καταμετρήσεις, ὑπολογισμοὺς μηχανικοὺς καὶ ἐξακριβώσεις, ἐπρομηθεύθησαν λοστούς, ἀξίνας, πτύα, εἰσήρχοντο ἀπὸ τοῦ στομίου τῆς ὑπονόμου ἀνὰ εἷς καὶ κατὰ τὰς ὥρας τῆς χαραυγῆς, ὅπως ἀποφύγουν νὰ γεννήσουν ὑπονοίας εἰς τυχαῖον ὀφθαλμόν, εἰργάζοντο ὅμως τὴν ἡμέραν καὶ ἀπέφευγον πᾶσαν ἐργασίαν τὴν νύκτα. Διότι οἱ γδοῦποι καὶ τὰ κτυπήματα τοῦ λοστοῦ ἢ τῆς σκαπάνης θὰ τοὺς ἐπρόδιδον ἴσως εἰς τὴν ἠρεμίαν καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γαλήνης τῆς νυκτός. Τὰς ἐργασίας διηύθυνεν εἷς τῶν συμμοριτῶν μηχανικός, ὁ ὁποῖος οὐδόλως ἐλανθάσθη εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του. Οὐδεὶς ὑπωπτεύθη οὔτε ἀντελήφθη τὰ γενόμενα, καίτοι ἡ προπαρασκευαστικὴ ἐργασία διήρκεσε πλέον τοῦ μηνός.

Ὅταν ἡ συμμορία ἐτερμάτισε τὴν μικρὰν στοὰν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑπονόμου μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ ἐδάφους τοῦ πατώματος, ὅπου τὸ δωμάτιον τοῦ ταμείου, ἔπρεπε νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ τὸ σημεῖον τοῦ τετραγωνικοῦ μέτρου ὅπου ὤφειλε νὰ γίνῃ ἡ διάτρησις. Πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ τούτου οἱ συμμορῖται ἐπρομηθεύθησαν ἓν ἔνταλμα τοῦ δημοσίου ταμείου ἐμπόρου τινὸς τοῦ Πειραιῶς ἐκ 3,500 δρ. πληρωτέων ὑπὸ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου Ἀθηνῶν. Ὁ ἔμπορος ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἦτο συνένοχος, ἀλλὰ προεξώφλησε τὸ ἔνταλμα εἰς τὴν συμμορίαν, ἀγνοῶν τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, διότι ὁ κεντρικὸς ταμίας εἶχεν ἀναβάλει εἰς αὐτὸν τὴν πληρωμήν, τάξας δεκαήμερον ἀναβολήν. Φέρων τὸ ἔνταλμα καὶ χονδρὴν ράβδον ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ ταμίου καὶ ἐζήτησε τὴν πληρωμήν του εἷς ἐκ τῶν συμμοριτῶν, γνωστὸς πολίτης. Ὁ ταμίας ἠρνήθη βεβαιώσας ὅτι θὰ τὸ ἐπλήρωνε μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ὁ δὲ συμμορίτης ὀργισθεὶς προεκάλεσε θορυβώδη σκηνὴν καὶ προβὰς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου τοῦ ταμείου ἐκτύπα μεθ' ὁρμῆς τὴν ὀζώδη ράβδον του ἐπὶ τοῦ δαπέδου. Οἱ ἄλλοι μὲ τὸν μηχανικὸν κάτωθεν ἤκουον καὶ ἐσημείωνον. Ἀφοῦ δὲ ἐπείσθη ὅτι ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολήν του ἀπῆλθεν ὠργισμένος καὶ ὑβρίζων τὸ ἐλεεινὸν κράτος, τὴν κατάστασιν, τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα.

Τὴν αὐτὴν νύκτα ἐγένετο ἡ κλοπή. Ἡ συμμορία εἶχεν ὑπολογίσει νὰ ἐπιτύχῃ ἐντὸς τῆς νυκτὸς τὴν διάτρησιν τοῦ πατώματος τοῦ ταμείου, τὴν διάρρηξιν τῶν συρτῶν τοῦ ταμείου καὶ τῶν κιβωτίων, ὅπου ἦσαν τοποθετημένα τὰ χαρτονομίσματα καὶ νὰ ἀπέλθῃ πάλιν διὰ τῆς ὑπονόμου συναποκομίζουσα τὴν πολύτιμον λείαν. Ἡ ἐργασία αὕτη ἔπρεπε νὰ συντελεσθῇ ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου μέχρι τῆς πρωΐας, πρὸς ἀποφυγὴν τυχαίων κινδύνων, εἴτε ἐκ τῶν καθυστερημένων διαβατῶν τῆς νυκτὸς εἴτε ἐκ τῶν πρωϊνῶν ἐργατικῶν. Οἱ κλέπται ὡπλισμένοι

Digitized by Google

μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα καὶ τὰ κλεπτοφάναρα ἐπέτυχον νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τοῦ ταμείου. Ἐκεῖ διέρρηξαν ὅσα ἠδυνήθησαν καὶ ὅσα ἐπρόφθασαν συρτάρια καὶ κιβώτια, ἐπλήρωσαν εἰδικοὺς σάκκους, οὓς ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν διὰ χαρτονομισμάτων καὶ ἀργυρῶν, ἐλάχιστα δὲ χρυσῶν, καὶ ἀφαιρέσαντες περὶ τὸ ἓν καὶ ἥμισυ ἑκατομμύριον δραχμῶν ἀπῆλθον μετὰ σπουδῆς διότι ἀντελήφθησαν ὅτι ὑπέφωσκεν ἡ αὐγή. Ἠκολούθησαν τὴν ὑπόνομον καὶ ἐξῆλθον διὰ τοῦ στομίου πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Λαυρίου. Ὅταν ἐξήρχοντο εἶχεν ἐξημερώσει, διότι ἐβράδυναν εἰς τὴν διανομὴν τῶν χρημάτων, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὀλίγον ἔνδον τοῦ στομίου τῆς ἐξόδου.

Ταμίας κεντρικὸς ἦτο τότε εἷς ἀνὴρ ἐξαιρέτου ἀρετῆς καὶ χρηστότητος ὁ Κων. Ἀθ. Κυριακός, ἐκ παλαιοτάτης οἰκογενείας τῶν Καλαμῶν, ὅστις παρὰ τὰς καθεστωτικὰς ἀνατροπὰς καὶ μεταβολὰς καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς ὑπουργικὰς ἀνατροπάς, παρέμεινεν εἰς τὴν περίβλεπτον θέσιν ἐπὶ δωδεκαετίαν, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲ τοῦ 1862 εἶχε περισώσει τὰ χρήματα τοῦ ταμείου, κινδυνεύσας πολλάκις τὴν ζωὴν καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὅταν ὁ Κυριακὸς ἤνοιξε τὴν θύραν τοῦ ταμείου καὶ ἔρριψε τὸ πρῶτον βλέμμα, κατελήφθη ἀπὸ σκοτοδίνην καὶ κατέπεσεν ἀναίσθητος. Ἐντὸς μιᾶς ὥρας ὅλαι αἱ Ἀθῆναι ἐμάνθανον τὴν κλοπὴν καὶ σφοδρὰ λαϊκὴ ἀγανάκτησις ἐπηκολούθησεν. Ἡ κυβέρνησις ἐκινητοποίησε τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὴν χωροφυλακὴν καὶ πυρετώδεις ἤρξαντο ἐνέργειαι καὶ ἔρευναι πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ σύλληψιν τῶν δραστῶν. Ἡ ἀστυνομία τότε ἦτο εἰς ἀρχέγονον κατάστασιν, ἀπὸ ἀπόψεως ἐρευνητικῆς ὀργανώσεως, εἰς οὐχὶ δὲ ἀνωτέραν εὑρίσκετο ἡ χωροφυλακή· ἀμφότεραι ὅμως αἱ ὀργανώσεις αὗται εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἠρίθμουν ὄργανα «τίμια» καὶ ἀφωσιωμένα εἰς τὸ καθῆκον, ἀδέκαστα δὲ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ὑπηρεσίας των. Ὁ Κυριακὸς συνελθὼν μετ' ὀλίγον ἔκαμε μετὰ τῶν ὑπαλλήλων τὴν καταμέτρησιν καὶ ἐξηκρίβωσε τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ποσοῦ, κατόπιν δὲ μετεφέρθη ὁ τίμιος γέρων εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου καὶ κατέπεσεν ἀσθενής.

Αἱ ἀστυνομικαὶ ἔρευναι διὰ τοῦ διανοιχθέντος πατώματος τοῦ ταμείου καὶ τῆς ὑπονόμου ἀπεκάλυψαν ἐργαλεῖά τινα ρηκτικά, ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν κλεπτῶν, ζεύγη τινὰ παλαιῶν χονδρῶν ὑποδημάτων καὶ ράκη ἐνδυμάτων, πρὸς τὴν ἔξοδον δὲ τῆς ὑπονόμου εὑρέθη καὶ μία ἐγκαταλειφθεῖσα ἐνδυμασία ἐργάτου, παλαιὰ ὅμως καὶ ἐφθαρμένη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἰδιάζον χονδρὸ πανὶ τοῦ ὡς εἶδος βελούδου στερεοῦ ὑφάσματος, ὅπερ ἐχρησιμοποίουν συνήθως οἱ Ἰταλοὶ χειρώνακτες καί τινες ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἱ τελευταῖοι μόνον εἰς τὰς περισκελίδας. Ἡ ἐνδυμασία αὕτη ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς ὅλης ἀποκαλύψεως. Πρὸς τὸ τεκμήριον τοῦτο ἦλθε καὶ ἡ μαρτυρία ἐργατικοῦ τινος, ὅστις προσελθὼν κατέθεσεν, ὅτι περὶ τὰς πρωϊνὰς ὥρας εἶδεν ἐξερχομένους ἐκ τῆς ὑπονόμου δύο ἀνθρώπους, οἵτινες ἀπεμακρύνθησαν μετὰ προφυλάξεως καὶ κατόπιν τρίτον καὶ τέταρτον. Τοῦτο ἐφάνη παράδοξον εἰς τὸν ἐργατικὸν καὶ ἐπρόσεξε τὰς φυσιογνωμίας. Ἕνα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ὁ ἐργατικὸς ἐδήλωσεν, ὅτι τὸν ἐγνώριζεν ἐξ ὄψεως, ἀλλ' ἠγνόει καὶ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ ἐπάγγελμά του. Ἡ ἀστυνομία εἶχεν ἤδη εἰς χεῖράς της μίαν σπουδαίαν δύναμιν, τὰς φυσιογνωμίας τῶν ἀγνώστων, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐργατικοῦ συνέλαβε τὸν πρῶτον ἐκ τῶν δραστῶν καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἔθετε χεῖρα ἐφ' ὅλων.

Ἐκ τῶν κλαπέντων χρημάτων ἀνευρέθησαν καὶ κατεσχέθησαν τὰ τέσσαρα πέμπτα, οἱ δὲ ἔνοχοι ἐδικάσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ κακουργιοδικείου ἀπὸ πέντε μέχρις ὀκτὼ ἐτῶν φυλάκισιν καὶ εἱρκτήν. Ἀπέτισαν δὲ ταύτην καὶ ἐξῆλθον τῶν φυλακῶν πλὴν ἑνός, ὅστις ἀπέθανεν ἐντὸς αὐτῶν. Ἔκτοτε τὰ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου διερρυθμίσθησαν ἐπὶ τὸ ἀσφαλέστερον.

Παρηγγέλθησαν εἰς Βιέννην τὰ μεγάλα σιδηρᾶ χρηματοκιβώτια, τὸ ταμεῖον μετεφέρθη ἀπὸ τῆς γωνίας τῆς ὁδοῦ Σταδίου εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κήπου τοῦ Κλαυθμῶνος πλευράν, μακρὰν τοῦ κινδύνου τῶν ὑπονόμων, καὶ ὡρίσθη φρουρὰ μόνιμος καὶ σκοποὶ νυκτὸς ἐναλλασσόμενοι, τὰ δὲ ἐπικείμενα δωμάτια τῆς γωνίας τῆς ὁδοῦ Σταδίου φωταγωγοῦνται ἔκτοτε κατ' ἔθος, καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Ἐπίσης ἐφράχθη καὶ τὸ διάμεσον τῆς ὑπονόμου διὰ μεγάλης σιδηρᾶς κιγκλιδωτῆς θύρας.

Φὸν Κολοκοτρώνης.—Ὁ περιεργότερος καὶ ἰδιορρυθμότερος τύπος ἐξ ὅσων ποτὲ ἐχρημάτισαν ἀστυνομικοὶ ἐν Ἀθήναις ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ οἴκου τῶν Κολοκοτρωναίων καταγόμενος, ἠτύχησεν ἐν τῷ βίῳ του καὶ ὑποστὰς δραματικὰς ἐν Βιέννῃ περιπετείας ἐπανῆλθεν ἐκεῖθεν φέρων τὸν τίτλον τοῦ Φὸν ὅστις συνεδέθη ἀναποσπάστως μὲ τὸ ὄνομά του τόσον, ὥστε νὰ ὀνομάζεται παρὰ πολλῶν ὁ «Φόν». Ὁ Φὸν Κολοκοτρώνης ὑπηρέτησεν ὡς ὑπαστυνόμος ἐν Ἀθήναις περὶ τὴν εἰκοσιπενταετίαν καὶ ἀπεσύρθη τῆς ἀστυνομίας μόνον μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς στρατιωτικῆς, ὁπότε, ὡς ἐκ τοῦ νέου ὀργανισμοῦ ἐν τῇ ἀστυνομίᾳ, δὲν ὑπῆρχεν ὀργανικὴ ἐν τῇ ἀστυνομίᾳ θέσις πολίτου. Ἐπίσης ὑπηρέτησεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν καὶ ὡς ἀστυνόμος καταδιώξεως ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, παίξας σπουδαῖον καὶ ἰδιόρρυθμον ρόλον εἰς τὰ ἐν γένει μυστηριώδη ἐγκλήματα τῆς πρωτευούσης. Ἓν τῶν τῶν μυστηριωδῶν τούτων ἐγκλημάτων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, διότι παρέχομεν διὰ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ τὴν διαυγεστέραν εἰκόνα τῆς πρωτευούσης πεντήκοντα πέντε ἐτῶν, ἀπὸ ἀπόψεως ἀστυνομικῆς καὶ κοινωνικῆς.

Τὰ τοῦ μυστηριώδους ἐκείνου ἐγκλήματος, ὅπερ ἤρχισεν εἰς μίαν στιγμὴν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας καὶ ἐτερματίσθη διὰ μιᾶς τραγικῆς δολοφονίας καὶ μιᾶς δραματικῆς αὐτοκτονίας ὑπερηφάνου καὶ ὡραίας παρθένου τῆς παλαιᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Εἶχον ἀρχίσει τότε ἐν Ἀθήναις εἰσαγόμενοι εἰς εὐρυτέραν κοινωνικὴν κλίμακα οἱ εὐρωπαϊκοὶ χοροί, οἵτινες τόσον εἶχον διωχθῆ ἐπὶ τῆς Α΄ Δυναστείας, ὁ δὲ καλύτερος τῶν χοροδιδασκάλων ὅστις ἐδίδασκε τοὺς χοροὺς εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν αἰφνιδίως μίαν ἡμέραν ἐξηφανίσθη.

Ἡ ἐξαφάνισίς του ἐκ τῶν κέντρων εἰς ἃ ἐσύχναζε καὶ τῶν μαθημάτων του δὲν παρετηρήθη τὴν πρώτην ἡμέραν μετὰ ὑπόπτου προσοχῆς, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην καὶ τὴν μεθεπομένην ἐγεννήθησαν ὑπόνοιαι περὶ ἐγκλήματος. Ἐνῷ δὲ οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν ἴχνη του, οὐδ' εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ὅπου κατῴκει, οὐδ' ἀλλαχοῦ, ἀπεκαλύφθη τυχαίως τὴν τετάρτην ἡμέραν τὸ πτῶμα του ἐντὸς μονήρους οἰκίσκου παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Κολωνακίου. Ἡ ἀποκάλυψις ἦτο τυχαία. Ὁ μονήρης οἰκίσκος δὲν συνείχετο οὔτε πρὸς ἄλλα οἰκήματα, οὔτε πρὸς μαγαζεῖα. Ἦτο μονώροφος καὶ ἀπομεμονωμένος. Εἶχεν

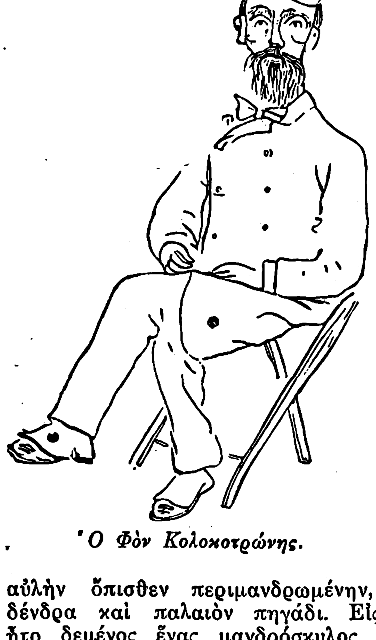

Ὁ Φὸν Κολοκοτρώνης.

αὐλὴν ὄπισθεν περιμανδρωμένην, ἄθλια τινὰ δένδρα καὶ παλαιὸν πηγάδι. Εἰς τὴν αὐλὴν ἦτο δεμένος ἕνας μανδρόσκυλος. Ἀστυνομικὸς κλητὴρ τυχαίως διερχόμενος ἀπὸ τὸν μεμονωμένον οἰκίσκον εἱλκύσθη πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τὰ πένθιμα οὐρλιάσματα τοῦ δεμένου μανδροσκύλου. Ἄνευ τροφῆς καὶ ὕδατος ὁ ἄθλιος σκύλος οὔρλιαζε τὰς ἐπιθανατίους οἰμωγάς του.

Ὁ κλητὴρ πλησιάσας προσεβλήθη ὑπὸ βαρυτάτης δυσοσμίας καὶ ὑποπτευθεὶς ἐζήτησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἰκίσκον. Τότε εὑρέθη μὲν πρὸ θύρας κλειστῆς, ἀλλὰ μὴ λαμβάνων ἀπάντησιν εἰς ἐπανειλημμένα σφοδρὰ κτυπήματα τὴν ὤθησε καὶ εἶδεν ὅτι ἦτο ξεκλείδωτη. Ἡ ἐπιτεινομένη δυσοσμία τὸν κατέστησεν ἔτι ὕποπτον καὶ ὁδηγηθεὶς ἐξ αὐτῆς εὑρέθη μετ' ὀλίγον πρὸ ἀποτροπαίου θεάματος. Εἰς ἓν ἐκ τῶν δύο δωματίων τοῦ οἰκίσκου, ἐπὶ μιᾶς μεγάλης κλίνης, εὑρίσκετο νεκρὸς ἕνας ἄνδρας. Ἦτο σχεδὸν γυμνὸς καὶ ἐκρέματο κατὰ τὸ ἥμισυ τὸ πτῶμα του ὕπτιον ἀπὸ τῆς κλίνης πρὸς τὸ δάπεδον. Τὸ αἷμα τοῦ σκοτωμένου εἶχε πλημμυρίσει τὸ δωμάτιον καὶ ξηρανθὲν καὶ ἀποσυντεθὲν εἶχε σχηματίσει μαύρην λίμνην ἐπὶ τῶν σανίδων τοῦ δαπέδου. Ἡ ἀποσύνθεσις εἶχε προσβάλει τὸ πτῶμα καὶ ἡ δυσοσμία ἦτο φοβερά. Ὁ ἀστυνομικὸς κλητὴρ δὲν ἔθιξε τίποτε καὶ ἀπελθὼν ταχὺς ἐπανῆλθε μετὰ τοῦ ἀστυνόμου Γκίκα καὶ τοῦ γραμματέως Ροδίτη, οἵτινες ἐξηκρίβωσαν τὰ ἑξῆς παράδοξα καὶ μυστηριώδη: Τὸ θῦμα εἶχε φονευθῆ διὰ βαθυτάτου πλήγματος ἐγχειριδίου ἢ μαχαίρας ὀξυτάτης εἰς τὸν λαιμόν· εἶχεν ἀποκοπῆ ὁ λάρυγξ καὶ ἡ καρωτίς, σχεδὸν διὰ τοῦ πλήγματος εἶχε σφαγῆ. Ἐγχειρίδιον ἢ μάχαιρα οὐδαμοῦ ἀνευρέθη, οὔτε εἰς τὸ δωμάτιον, οὔτε εἰς ὅλην τὴν οἰκίαν. Τὰ ἐνδύματα τοῦ σκοτωμένου ἦσαν ριγμένα τῇδε κακεῖσε ἐντὸς τοῦ δωματίου ἐπὶ διαφόρων ἐπίπλων, ἅτινα ἦσαν ἁπλᾶ καὶ πενιχρά. Ἴχνη πάλης οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν.

Ἀνευρέθησαν ὅμως τεκμήρια μυστηρίου ἐρωτικοῦ, ἤτοι ἐπὶ μὲν τῆς κλίνης τρίχες γυναικείας κόμης μακραί, ἐπὶ δὲ τοῦ δαπέδου ἕνα γυναικεῖον γάντι πέτσινον μαῦρον. Ἀμφότερα ἐπρόδιδον τὴν δίοδον ἐκ τοῦ δωματίου γυναικὸς καὶ οὐδόλως ἀπέκλειον τὴν διάπραξιν τοῦ κακουργήματος ἀπὸ τὴν ἰδίαν γυναῖκα. Ἡ ἐπισταμένη ἐξέτασις ἀπέδειξε κατόπιν ὅτι ἡ μυστηριώδης ἄγνωστος θὰ ἦτο νέα γυναῖκα καὶ μελαχροινὴ μὲ μακρὰν μαύρην κόμην καὶ μικρὰν χεῖρα. Τὸ γάντι, μικρόν, μαῦρον, πέτσινον, ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶχεν ἀγορασθῆ ἐν Ἀθήναις, ἄρα ἡ ἄγνωστος ἢ τὸ εἶχεν ἀγοράσει προσωπικῶς ἀπὸ τὸ Παρίσι, διότι ἔφερε μάρκαν Παρισινοῦ καταστήματος, ἢ τῆς εἶχεν ἀποσταλῆ ἐκεῖθεν. Κατέστη προφανὲς ἐκ τῆς ἐξετάσεως, ὅτι ἡ ἄγνωστος εἶχε συναντηθῆ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ μονήρους οἰκίσκου μετὰ τοῦ σκοτωμένου εἰς ἐρωτικὴν συνέντευξιν, ὅτι ἡ κλίνη εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ἐρωτικὴν θυσίαν καὶ ὅτι ὁ σκοτωμένος εἶχε πληγῆ ἐπὶ τῆς κλίνης μετὰ τὴν ἐρωτικὴν πρᾶξιν.

Ὅλη ἡ προσοχὴ τῆς ἀστυνομίας ἐστράφη πρὸς τὴν ἄγνωστον γυναῖκα, ἀλλὰ ἐπιστεύθη ὅτι δὲν ἀνευρέθησαν ἴχνη. Ἐν τοσούτῳ συνελήφθη μετά τινας ἡμέρας εἷς ἁμαξηλάτης, τὸν ὁποῖον ἐβάρυνον ὑπόνοιαι ὅτι τὴν νύκτα κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο τὸ ἔγκλημα ἐθεάθη ἐγγὺς τοῦ μονήρους οἰκίσκου σταθμεύων. Ἀλλ' ὁ ἁμαξηλάτης εἴτε διότι ἦτο πράγματι ἀθῷος, εἴτε διότι δὲν ἀνευρέθησαν σοβαραὶ ἐνδείξεις τῆς ἐνοχῆς του, ἀπελύθη μετ' ὀλίγον. Ἐν τούτοις μετά τινας ἡμέρας συνελήφθη ἐκ νέου καὶ ἐδραπέτευσε τότε χωρὶς νὰ ἀνευρεθοῦν τὰ ἴχνη του. Ἡ ἄγνωστος γυναῖκα ἐπλήρωσε τὴν ὑπόθεσιν σκότους, τὸ δὲ μυστήριον ὅπερ τὴν ἐκάλυψε, διότι οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν τὰ ἴχνη της, ἀπέβη ἡ ἀφορμὴ τῆς δημιουργίας θρύλων καὶ διαδόσεων παραδόξων. Ἐκ τεκμηρίων εἶχε σχηματισθῆ πεποίθησις, ὅτι αὕτη διέπραξε τὸ ἔγκλημα κατόπιν ἐρωτικῆς περιπετείας, γεγονὸς ὅπερ περιέπλεκε περισσότερον τὴν δραματικὴν καὶ μυστηριώδη ἐκείνην ὑπόθεσιν. Τὸ θῦμα ἦτο ὁ ἐξαφανισθεὶς χοροδιδάσκαλος. Ἀνὴρ νέος, τριάκοντα περίπου ἐτῶν, καλῆς οἰκογενείας ἀλλ' ἄσωτος. Εἶχε σπαταλήσει μίαν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον περιουσίαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπανελθὼν ἐνταῦθα κατεστραμμένος οἰκονομικῶς εἶχε σωθῆ διὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ χοροῦ.

Ἡ φυγάδευσις τῆς πριγκιπίσσης Βόμβα.—Ἀλλὰ τὰ κοινωνικὰ δράματα, τὰ συνυφανθέντα μὲ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀστυνομίας ἐν τῇ πρωτευούσῃ δὲν ἦσαν ὀλίγα καὶ ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ὅτι εὑρέθησαν διευθυνταὶ ἀστυνομίας καὶ ὑπαστυνόμοι ἐν Ἀθήναις, οἵτινες πολλάκις ἔπραξαν τὸ καθῆκον των, οὐχὶ ἀπέναντι τῆς ξηρότητος τῶν νόμων καὶ τῶν νομικῶν τύπων, ἀλλ' ἀπέναντι τῆς καλῶς ἐννοουμένης ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ ἔσωσαν καὶ ἄτομα καὶ οἰκογενείας ἀπὸ μεγάλων καταστροφῶν, διατηρήσαντες τὸ ἀπόρρητον τῶν οἰκογενειακῶν δραμάτων. Ἐπιζῇ εἰσέτι ἐν Ἀθήναις εἰς βαθὺ γῆρας σεβαστὸς πρεσβύτης, ὁ Κ. Θωμόπουλος, ὅστις ἐχρημάτισεν ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν γραμματεὺς τῆς Διευθύνσεως τῆς Ἀστυνομίας καὶ διευθύνων κατὰ μακρὰν περίοδον, ἀρχηγὸς τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Βούλγαρη μέχρι τῆς τελευταίας πρωθυπουργίας τοῦ Χ. Τρικούπη. Ὁ Κ. Θωμόπουλος ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ μυστικὸς φυγαδευτὴς τῆς φυσικῆς θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Βόμβα κατ' ἀπόρρητον ἐντολὴν τοῦ Χ. Τρικούπη.

Κατὰ τὸ ἀστυνομικὸν ἐκεῖνο ἀπόρρητον, ἡ νεαρὰ Ἰταλὶς πριγκίπισσα Βόμβα, μετὰ τὴν ἰταλικὴν ἀποκατάστασιν, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ Νεαπόλεως, διότι ὄχι μόνον οὐδόλως ἀνεγνωρίσθησαν τὰ δικαιώματα αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν δίωξιν τοῦ Καβούρ, ὅστις διέταξε τὴν σύλληψίν της. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἦτο ἀποτέλεσμα ἐξακριβώσεως, ὅτι μέγα μέρος τῶν τιμαλφῶν κοσμημάτων τοῦ Θησαυροφυλακίου τοῦ Βασιλέως Βόμβα εἶχεν ἀφαιρεθῆ, ἀπεδόθη δὲ ἡ ἀφαίρεσις αὐτῶν εἰς τὴν φυσικὴν θυγατέρα τοῦ γέροντος ἡγεμόνος.

Ἡ πριγκίπισσα, ὡς φυσικὸν τέκνον, δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς πανιταλικῆς Κυβερνήσεως, καί, ἀφοῦ μάτην ἐπάλαισε μετὰ τῶν ὀλιγαρίθμων φίλων της, ἠναγκάσθη φεύγουσα τὴν δίωξιν τῶν νέων πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς πατρίδος της νὰ ἐξαφανισθῇ, εἴτε ἀληθῶς ἀποκομίσασα πολύτιμα κοσμήματα, εἴτε τῆς κατηγορίας ταύτης ἐξυφανθείσης ὑπὸ τῶν ἀρχῶν πρὸς δικαιολογίαν τῆς διώξεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο οὐδόλως ἐνδιέφερεν οὔτε τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν οὔτε τὴν ἀστυνομίαν τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ μίαν πρωΐαν ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πληροφορίαι ἐκ Ρώμης ἀναγγέλλουν εἰς αὐτὸν ἐμπιστευτικῶς τὴν εἰς Ἀθήνας καταφυγὴν τῆς Ἰταλίδος πριγκιπίσσης. Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἦτο ὁ Χ. Τρικούπης, ὅστις ἀκούσας ἀπαθῶς τὴν διατυπωθεῖσαν φιλικὴν παράκλησιν ἐκ μέρους τοῦ Ἰταλοῦ πρεσβευτοῦ, ὅπως ἡ δραπέτις συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν καὶ ἐκδοθῇ, διεβεβαίωσε τὸν Ἰταλὸν πρεσβευτήν, ὅτι θὰ δώσῃ ἐντολὴν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς φυγάδος, χωρὶς νὰ προσθέσῃ οὐδεμίαν ἄλλην διαβεβαίωσιν, οὔτε διὰ τὴν σύλληψιν, οὔτε διὰ τὴν ἔκδοσιν.

Αἱ πληροφορίαι τοῦ πρεσβευτοῦ ἦσαν, ὅτι ἡ

Digitized by Google

φυγὰς εἶχεν ἀπέλθει εἰς Μάλταν καὶ ὅτι ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἀπωλέσθησαν τὰ ἴχνη της. Αἱ πιθαναὶ ἐνδείξεις ἦσαν ὅτι ἀπὸ τῆς Μάλτας κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Χ. Τρικούπης ἐκάλεσε τὸν Κ. Θωμόπουλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην καὶ εἶχεν ἐμπιστευθῆ αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν τῆς μικρᾶς τότε μυστικῆς ἀστυνομίας τῆς πρωτευούσης, ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπόθεσιν, τῷ συνέστησεν ἀπόλυτον ἐχεμύθειαν καὶ τὸν διέταξε διὰ πάσης θυσίας νὰ ἀνεύρῃ τὴν δραπέτιδα καὶ νὰ τὴν φυγαδεύσῃ ὅσον ἦτο δυνατὸν ταχέως εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Κ. Θωμόπουλος ἐβασίσθη ἐπὶ τῶν δοθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ πρέσβεως πληροφοριῶν καὶ ἤρχισε τὰς ἐρεύνας του ἀπὸ τὸ Λαύριον. Εἰς τὸ Λαύριον τότε, καθὼς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, ὑπῆρχον ὁλόκληροι συνοικίαι Μαλτέζων. Ἱκαναὶ χιλιάδες κατοίκων τῆς Μάλτας, φεύγοντες τὰς δυσχερείας τῆς ζωῆς, ὡς ἐκ τῶν νέων πολιτικῶν ὅρων τῆς μικρᾶς πατρίδος των, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχον ἐπιδοθῆ εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, ἰδίως ἁλιέων καὶ ἐργατῶν θαλάσσης. Πολυπληθέστεροι ἦσαν οἱ ἐν Λαυρίῳ καὶ οἱ ἐν Πειραιεῖ, κατὰ τὸ πλεῖστον ἁλιεῖς· ἐὰν ὅθεν ἡ φυγὰς πριγκίπισσα εἶχεν ἀληθῶς καταφύγει ἀπὸ τὴν Μάλταν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ πλοίου τῆς νήσου, ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ἀποβιβασθῆ εἰς τὸ Λαύριον ἢ τὸν Πειραιᾶ καὶ θὰ εἶχεν εὕρει ἄσυλον μεταξὺ τῶν Μαλτέζων.

Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ὁ Θωμόπουλος ἐνεφανίσθη τὴν νύκτα πρὸ τῆς φυγάδος, ἥτις οὐδὲν ὑπωπτεύετο καὶ ἐπίστευεν ἑαυτὴν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ ἀφανείᾳ. Ἡ ἔκπληξίς της ὑπῆρξε μεγίστη καὶ σφοδρὰ ἡ συγκίνησίς της, διότι ἐπίστευσεν ὅτι ἦτο χαμένη· ἐγνώριζε τὰς ἐνεργείας τῆς Ἰταλικῆς πρεσβείας καὶ ἐφοβήθη ὅτι θὰ συνελαμβάνετο καὶ θὰ ἐξεδίδετο εἰς τοὺς διώκτας της. Εἰς τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Θωμοπούλου ὅτι οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον ἐκείνη ἐδυσπίστει. Ἀλλὰ τέλος πεισθεῖσα ὅτι οὐδένα κίνδυνον ἐκδόσεως διέτρεχε, συγκατετέθη καὶ ἐφυγαδεύθη εἰς Αἴγυπτον.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ βαρώνου Χαμερστάϊν.—Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀστυνομικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον, τὸ συνυφαινόμενον πρὸς τοὺς πολιτικούς, ἔρχεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Γερμανοῦ βαρώνου Χαμερστάϊν, τὸ γενόμενον ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Θεοδώρου Δηλιγιάννη, ὑπουργοῦντος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Ἀλ. Σκουζέ.

Ὁ Χαμερστάϊν ἦτο Γερμανὸς βαρῶνος ἐξ ἀρχαίου εὐγενοῦς οἴκου τῆς Πρωσσίας, ἀλλ᾽ ἀτυχήσας εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, τραπεζιτικῆς καὶ χρηματιστηριακῆς φύσεως, διέπραξε μεγάλην τινὰ δολίαν χρεωκοπίαν μετ᾽ ἀπάτης καὶ ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν Γερμανίαν συναποκομίσας καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου χρυσῶν μάρκων.

Ἡ γερμανικὴ ἀστυνομία ἐτέθη ἐπὶ τὰ ἴχνη του, λόγῳ δὲ τῆς ἐξ εὐγενῶν καταγωγῆς του εἶχεν ἐπισύρει τὴν προσωπικὴν ἐχθρότητα τοῦ Αὐτοκράτορος Γουλιέλμου καὶ ἐπεζητεῖτο ἐπιμόνως ἡ ἀνεύρεσις καὶ ἡ σύλληψίς του. Ἡ ὀργὴ τοῦ Αὐτοκράτορος Γουλιέλμου προήρχετο καὶ ἐκ τοῦ θορύβου τὸν ὁποῖον ἤγειρεν ὁ σοσιαλιστικὸς Γερμανικὸς τύπος, ὅστις ἐπετίθετο σφόδρα κατὰ τῶν παλαιῶν εὐγενῶν. Μυστικοὶ πράκτορες τῆς ἀστυνομίας τοῦ Βερολίνου εἶχον ἀποσταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κάϊρον, διότι ὑπῆρχον ἐνδείξεις ὅτι ὁ Χαμερστάϊν ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ πράκτορες δὲ οὗτοι ἀνεκάλυψαν τὸν Γερμανὸν βαρῶνον ἐν Ἀθήναις, παραμένοντα εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου ξενοδοχεῖον αἱ «Ἀθῆναι» ὑπὸ ψευδώνυμον. Οὔτε ἡ ἑλληνικὴ ἀστυνομία, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἡ κυβέρνησις ἐγνώριζέ τι, διότι καὶ οὐδόλως ἀπετέλει ἐνδιαφέρουσαν ὑπόθεσιν ἡ πρᾶξις τοῦ Χαμερστάϊν διὰ τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ᾽ αἰφνιδίως ἡ ὅλως ξένη αὕτη ὑπόθεσις ἔλαβε διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸν χαρακτῆρα πολιτικοῦ σκανδάλου. Ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἀπήτησε μίαν πρωΐαν ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλ. Σκουζὲν τὴν σύλληψιν τοῦ Χαμερστάϊν καὶ τὴν παράδοσίν του εἰς τὰ μυστικὰ ὄργανα τῆς γερμανικῆς ἀστυνομίας. Ἡ κυβέρνησις Δηλιγιάννη εὑρέθη πρὸ ἀπαιτήσεως κυβερνήσεως ἰσχυροῦ κράτους, οὐδόλως στηριζομένης ἐπὶ τῶν νομίμων τοῦ διεθνοῦς δικαίου, διότι μεταξὺ Γερμανίας καὶ Ἑλλάδος δὲν ὑπῆρχε σύμβασις ἀμοιβαίας ἐκδόσεως ἐγκληματιῶν, οὐδ᾽ ἄλλη τις συμφωνία ἐφ᾽ ἧς ἦτο δυνατὸν νὰ στηριχθῇ τοιαύτη περὶ ἐκδόσεως αἴτησις. Ἡ κυβέρνησις Δηλιγιάννη ἐπεζήτησε νὰ ἀρνηθῇ, ἀλλ᾽ ἡ πίεσις ἐκ μέρους τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως ἀπέβη βαρυτέρα καὶ διετυπώθησαν ἀπειλαί, τείνουσαι πρὸς τὴν μείωσιν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, διότι ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἠπείλησεν, ὅτι οὐδόλως ἦτο ἀπίθανον νὰ προέβαινον εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Χαμερστάϊν ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν Γερμανοὶ ἀστυνομικοὶ καὶ οὕτω ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. Οὕτω διετάχθη ἡ ἀστυνομία νὰ συλλάβῃ τὸν Γερμανὸν βαρῶνον, μίαν δὲ πρωΐαν ὁ ἀστυνόμος Νεαπόλεως, ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Ἀριστ. Τσακίρης, μετέβη κατ᾽ ἐντολὴν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον αἱ «Ἀθῆναι», ὅπου παρέμενεν ὁ Χαμερστάϊν, μετὰ κουστωδίας ἀστυφυλάκων καὶ συνέλαβεν αὐτὸν ἐν τῷ δωματίῳ του ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως. Ὁ καταχραστὴς βαρῶνος δὲν ἐξεδόθη μὲν ἀμέσως, ἀλλ᾽ ἐπεβιβάσθη αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου ἐν Πειραιεῖ, ὅπου ὡς εὑρεθεὶς ἐπὶ αὐστριακοῦ ἐδάφους συνελήφθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀστυνομικῶν.

Ἡ ἐκεχειρία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.—Ἡ ἀστυνομία τῆς πρωτευούσης, εἴτε ὡς δημοτική, εἴτε ὡς στρατιωτική, εἴτε ὡς διοικητικὴ ἐκ χωροφυλάκων καὶ τελευταίως ἡ ἀστυνομία πόλεων δὲν εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀντιμετωπίσῃ μεγάλας καὶ μεθοδικῶς ὠργανωμένας σπείρας κακοποιῶν, δολοφόνων ἢ κλεπτῶν ἢ ἀπατεώνων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποτελέσουν μέχρις ὀλίγων ἐτῶν κατάλληλον ἔδαφος πρὸς δρᾶσιν τοιούτων μεγάλων συμμοριῶν, ὡς ἐκ τῆς ὀλιγότητος τῶν κατοίκων καὶ τῆς ἐλλείψεως μεγάλου πλούτου, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Οἱ δολοφόνοι οἵτινες συνετάραξαν κατὰ καιροὺς τὴν πρωτεύουσαν δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων ἐγκληματιῶν, αἱ δὲ δολοφονίαι ἦσαν ἀποτελέσματα μίσους καὶ ἐκδικήσεως μᾶλλον ἢ κλοπῆς ἀθώων θυμάτων. Βεβαίως ἐγένοντο οὐχὶ ὀλίγαι δολοφονίαι, ἔχουσαι ἐλατήρια τὴν κλοπὴν τῶν θυμάτων, ἀλλ᾽ αὗται διεπράχθησαν ὑπὸ τυχαίων ἀνθρώπων κακούργων ἐνστίκτων καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἐγκληματιῶν ἐξ ἐπαγγέλματος. Συμμορίαι δολοφόνων ἐχόντων σκοπὸν τὴν κλοπὴν δὲν ἐνεφανίσθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Ἀθήναις ἢ ὑπὸ τὴν μορφὴν συμμοριῶν λωποδυτῶν, οἵτινες σπανιώτατα ἐφόνευσαν ἢ ἐτραυμάτισαν τὰ θύματά των ἐν τῇ τυχαίᾳ ἐπ αὐτοφώρῳ ὑπ᾽ αὐτῶν ἀνακαλύψει. Αἱ συμμορίαι τῶν λωποδυτῶν ὑπῆρξαν πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἐγένοντο κλοπαὶ διὰ ῥήξεως οἰκιῶν καὶ καταστημάτων, ἀλλ᾽ οἱ λωποδύται οὗτοι δὲν εἶχον τὴν κακοῦργον νοοτροπίαν τῶν παρισινῶν ἀπάχηδων οἵτινες ἐφόνευον τὰ θύματά των διὰ νὰ ἁρπάσουν ἀπ᾽ αὐτῶν εὐτελῆ ποσὰ καὶ ἀσήμαντα ἀντικείμενα. Διὰ τοῦτο ἡ ἀστυνομία τῆς πρωτευούσης σπανίως ἀντιμετώπισε τοὺς κακοποιοὺς ὑπὸ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος δολοφόνων.

Οἱ τοιαύτης φύσεως κακοποιοὶ ἤρξαντο νὰ πληθύνωνται ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ, ἀφ᾽ ἧς ἐπυκνώθη ἡ θαλασσία ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν λιμένων τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀνατολῆς, μεγάλαι δὲ σπεῖραι λωποδυτῶν ἐλυμαίνοντο τὸν Πειραιᾶ, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Μασσαλίαν, τὴν Σμύρνην, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνῷ δὲ ἐν Ἀθήναις τὰ μυστηριώδη δράματα δολοφονιῶν ἦσαν σπανιώτατα, ἐν Πειραιεῖ ἦσαν συχνότερα, ὡς ἐκ τῆς πυκνοτάτης ἐπικοινωνίας τοῦ λιμένος καὶ τῆς δυσχεροῦς ἐπιβλέψεως. Ἐν Πειραιεῖ συνέβησαν καὶ αἱματηροί τινες φόνοι ὡς καὶ ἀνευρέσεις ἀκεφάλων πτωμάτων καὶ ἀσωμάτων κεφαλῶν, ἐγκλήματα ἐπὶ τῆς διαπράξεως τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἔφερεν εὐθύνην ἡ ἀστυνομία. Τοὐναντίον διὰ τὴν ἀστυνομίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐν γένει νοοτροπίαν τῶν λωποδυτῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὑπάρχει γεγονός τι πρωτοφανὲς διὰ τὰ ἀστυνομικὰ χρονικὰ ὅλων ἴσως τῶν ἀστυνομιῶν τῆς ὑφηλίου, μία τουτέστιν ἐκεχειρία μεταξὺ ἀστυνομίας καὶ κακοποιῶν καὶ ταυτοχρόνως ἐκδήλωσις ἐκ μέρους τῶν λωποδυτῶν πατριωτικῆς αὐταπαρνήσεως ἐπὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ τιμίου των ἔργου.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο συνέβη κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν πρώτων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων τοῦ 1896. Ἡ πρωτεύουσα τότε κατεκλύσθη ὑπὸ χιλιάδων ξένων καὶ ἐξ Εὐρώπης καὶ ἐξ Ἀνατολῆς, προὐκάλεσε δὲ τότε συνεπῶς καὶ τὴν συρροὴν πολλῶν λωποδυτῶν, ἰδίως ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐξ Αἰγύπτου. Ἡ ἀστυνομία ἀνεπαρκὴς καὶ οὐχὶ καλῶς ὠργανωμένη, εὑρέθη εἰς ἀμηχανίαν ἐπὶ τοῦ πρακτέου· καὶ ἐπεκαλέσθη μὲν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἀθηναίων νὰ προσέχουν τοὺς ξένους, ἀλλ᾽ αἱ πληροφορίαι της ἐκ τῶν ἀστυνομιῶν τῶν πόλεων τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἦσαν λίαν ἀνησυχαστικαὶ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις συρροῆς τῶν λωποδυτῶν.

Εὑρεθεῖσα πρὸ μεγίστων δυσχερειῶν ἡ ἀστυνομία τότε, κατέφυγεν εἰς πρωτοφανὲς μέτρον, ἐπεκαλέσθη τουτέστι τὴν φιλοπατρίαν! τῶν ἰθαγενῶν λωποδυτῶν, οἵτινες περιεμαζεύθησαν ἀπὸ τὰ διάφορα καταγώγια καὶ ἀπὸ τὰς τρώγλας καὶ ἀπὸ τὰς φυλακὰς καὶ ἀνεπτύχθη εἰς αὐτοὺς ὅτι θὰ κατῃσχύνετο ἡ Ἑλλάς, ἂν συνέβαινε νὰ κλαποῦν οἱ ξένοι της, τοῖς ὑπεδείχθη δὲ ὅτι καὶ ἂν αὐτοὶ ἐσωφρόνουν ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος τοῦ «ἐθνικοῦ ρεζιλεύματος» ἐκ μέρους τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν ἐκ Τουρκίας λωποδυτῶν. Τότε συνέβη δεύτερον ἐκπληκτικὸν γεγονός. Ὑπὸ τὰς ὄψεις τῆς ἀστυνομίας ἐγένοντο λωποδυτικὰ συνέδρια εἰς τὴν Πνύκα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀπεφασίσθη ἀπὸ τοὺς συνελθόντας Ἕλληνας λωποδύτας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅπως, ὄχι μόνον οὐδεμία κλοπὴ διαπραχθῇ, διαρκούντων τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἑορτῶν, ἀλλὰ καὶ ὅπως οἱ αὐτοὶ λωποδύται ἀναλάβουν τὴν ἐπίβλεψιν ὅλων τῶν ξένων λωποδυτῶν, μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ «τσακίσουν στὸ ξύλο» πάντα ὅστις θὰ εἶχε τὴν ἀσέβειαν νὰ παραβῇ τὰς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου!

Ἡ ἀστυνομία ἡσύχασε καὶ οἱ λωποδύται ἐτήρησαν πιστῶς τὸν ὅρκον των.

Καθ᾽ ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἑορτῶν παρετηρήθη τοῦτο τὸ πρωτοφανές: Παρ᾽ ὅλον τὸν συνωστισμὸν τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν νυκτῶν, οὐδὲν ἐκλάπη πορτοφόλιον, οὐδ᾽ ἀπωλέσθη ἓν μανδήλιον.

Ἡ παράδοξος καὶ πρωτότυπος αὕτη ἐκεχειρία ἔληξε τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν ἑορτῶν, τὴν δὲ ἑπομένην ἐπλήρωσαν πρῶτοι τὴν ῥῆξιν αὐτῆς οἱ ἀφελεῖς ἐπαρχιῶται, οἵτινες συνηθίσαντες εἰς ἐξαίρετον ἀσφάλειαν μιᾶς ὁλοκλήρου θορυβώδους ἑβδομάδος ἐκλέπτοντο κατόπιν ὑπὸ τῶν λωποδυτῶν ὡς ἄθῳα ὀρνίθια.

Οἱ Κρῆτες χωροφύλακες.—Ἀνατεθείσης τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως εἰς τὴν χωροφυλακὴν τῷ 1906 διὰ τοῦ νόμου ͵ΓΡΞΕ´ καταργοῦντος τὴν ἀστυφυλακήν, τὴν ἀσφάλειαν Ἀθηνῶν ἀνέλαβεν ἡ χωροφυλακή, εὐθὺς δὲ μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης ἐγκατεστάθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ Κρῆτες χωροφύλακες, ἐκ τοῦ ὠργανωμένου ἐν τῇ Μεγαλονήσῳ σώματος, οἱ ὁποῖοι τασσόμενοι ἀνὰ δύο κατὰ τὸν τόπον καὶ τὰς ὥρας τῆς ὑπηρεσίας ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους *αὐγοτάραχα*. Ἔφερον οὗτοι τὴν κρητικὴν στολὴν μὲ τὴν βράκαν, κατόπιν ὅμως ἀφωμοιώθησαν μὲ τὴν λοιπὴν χωροφυλακήν.

Ἀστυνομία πόλεων.—Ἡ διὰ τοῦ νόμου 2465 τοῦ 1920 ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Ἄγγλους ὀργανωτὰς Ἀστυνομία πόλεων ἀνέλαβε κυβερνητικῇ ἀποφάσει τὴν ὅλην ἀσφάλειαν τῶν Ἀθηνῶν τὴν 15ην Ἰανουαρίου 1925, κατ᾽ Ὀκτώβριον ὅμως τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ ἀσφάλεια ἀνετέθη πάλιν εἰς τὴν χωροφυλακήν, τῆς ἀστυνομίας πόλεων περιορισθείσης εἰς τὴν ἀγορανομίαν, τὴν ἐπίβλεψιν τῆς τροχαίας κινήσεως, τὴν καθαριότητα ἐν τῇ πόλει καὶ λοιπὰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ περὶ Ἀστυνομίας Πόλεων ἐπῆλθε σπουδαία μεταβολὴ εἰς τὴν ἀστυνομικὴν κατάστασιν τῆς πρωτευούσης, διότι καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῆς νέας Ἀστυνομίας καὶ τὰ μέλη αὐτῆς ἐφάνησαν ἀποδίδοντα λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἐκπολιτιστικῆς προόδου. π. ι

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Ὀρεογραφία.— Τὰ περιβάλλοντα τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς ὄρη εἶναι τῆς κατηγορίας τῶν χαμηλῶν ὀρέων, ἅτε τοῦ μεγίστου ὕψους αὐτῶν κυμαινομένου περὶ τὰ 1200 ἕως 1400 μέτρα· εἶναι δὲ τὰ κάτωθι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς:

Ὁ *Ὑμηττὸς* (ὁ εἰς ὀλίγον παλαιοτέρας ἐποχὰς γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τρελλός*), μήκους 25 χιλιομέτρων, ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ παρουσιάζων χαρακτηριστικὴν κορυφογραμμήν, ἔχουσαν ἀνώτερον ὑψόμετρον 1027 μέτρα, ἀπολήγουσαν δὲ βαθμηδὸν εἰς 126 μέτρα πρὸς τὸ νότιον ἄκρον (Βάρη) καὶ εἰς 362 μέτρα πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον (Ἅγιος Ἰωάννης Κυνηγός). Αἱ ἑκατέρωθεν πρὸς Α καὶ Δ κλιτῦες εἶναι μεγάλης κλίσεως, ἀποτομώτεραι πρὸς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ Ὑμηττοῦ, καὶ δὴ αἱ πρὸς Α κλιτύες. Ὁ Ὑμηττὸς χωρίζει τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῶν Μεσογείων.

Τὸ *Πεντελικόν*, ὁ Βριλησσὸς τῶν ἀρχαίων, μήκους περὶ τὰ 18 χιλιόμετρα, ἔχον κατεύθυνσιν ἐκ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ παρουσιάζον κορυφογραμμὴν ἔχουσαν ἀνώτερον ὑψόμετρον 1111 μέτρα, ἀπολήγουσαν δὲ βαθμηδὸν εἰς 501 πρὸς τὸ ΒΔ ἄκρον (Καστράκι) καὶ εἰς 150 περίπου μέτρα πρὸς τὸ ΝΑ ἄκρον (Λυκόρεμμα). Αἱ μὲν πρὸς ΝΔ κλιτύες διὰ διαφόρων ἀντερεισμάτων ἀπολήγουσιν εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς, σχηματίζουσαι τοιουτοτρόπως τὰ ΒΑ κράσπεδα αὐτοῦ, αἱ δὲ πρὸς τὰ ΒΑ ἀπολήγουσι δι᾽ ἀντερεισμάτων εἰς τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος. Μεταξὺ Πεντελικοῦ καὶ Ὑμηττοῦ σχηματίζεται λαιμός τις, εἰς τὴν θέσιν Σταυρός, δι᾽ οὗ συγκοινωνεῖ τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς μετὰ τῆς πεδιάδος τῶν Μεσογείων.

Ὁ *Πάρνης* (ὁ κοινῶς γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὀζιά), μήκους περὶ τὰ 40 χιλιόμετρα, ἔχων κατεύθυνσιν ἐκ Δ πρὸς Α καὶ παρουσιάζων κορυφογραμμὴν ἔχουσαν ἀνώτερον ὑψόμετρον 1412, ἀπολήγουσαν δὲ βαθμηδὸν εἰς 300 περίπου μέτρα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ ἄκρον (Μπογιάτι). Δυτικῶς ὁ Πάρνης συνέχεται μετὰ τοῦ *Κιθαιρῶνος*, ἔχοντος ἀνώτερον ὑψόμετρον 1411. Αἱ ἑκατέρωθεν κλιτύες τοῦ Πάρνηθος πρὸς Β καὶ Ν εἶναι ἀπόκρημνοι καὶ βραχώδεις, δι᾽ αὐτῶν δὲ διέρχονται ἀπότομοι φάραγγες, ἐγκαρσίως τῇ κορυφογραμμῇ τοῦ ὄρους. Τὰ ΝΑ ἀντερείσματα αὐτοῦ κατέρχονται ἀποτόμως πρὸς τὸ λεκανοπέδιον, σχηματίζοντα τοιουτοτρόπως τὰ Β καὶ ΒΔ κράσπεδα αὐτοῦ.

Ὁ Πάρνης χωρίζει τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου, τὸ ἴδιον δὲ τοῦτο

Digitized by Google

ὅρο μετὰ τοῦ Κιθαιρῶνος χωρίζουσι τὴν ὅλην Ἀττικὴν ἀπὸ τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου.

Ὁ *Αἰγάλεως* (Κορυδαλός), μήκους 20 χιλιομέτρων, ἔχων κατεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ παρουσιάζων τέσσαρας διακεκριμένας κορυφὰς λόφων: Ζαχαρίτσα, ὑψομέτρου 453 μ., Ζασιάνι 413 μ., Δαφνὶ 332 μ., Σκαραμαγκᾶ 468 μ. Ὁ Αἰγάλεως χωρίζει τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὸ *Θριάσιον πεδίον* (πεδίον Ἐλευσῖνος).

Τὸ Θριάσιον πεδίον περιβάλλεται μεσημβρινῶς ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ Αἰγάλεω, βορείως ὑπὸ τῶν ΝΑ ἀντερεισμάτων τοῦ Πάρνηθος καὶ τῶν ΝΑ τοῦ Κιθαιρῶνος, δυτικῶς δ' ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ Κιθαιρῶνος κατερχομένων πρὸς τὴν θάλασσαν ἀντιστηριγμάτων, τῶν καλουμένων «Κέρατα». Μεταξὺ Αἰγάλεω καὶ Πάρνηθος σχηματίζεται διάβασις περὶ τὰ Ἐπάνω Λιόσια, ἀποτελοῦσα μίαν τῶν συγκοινωνιῶν τοῦ λεκανοπεδίου μετὰ τοῦ Θριασίου.

Εἰς τὸν ἀπὸ Αἰγάλεω μέχρις Ὑμηττοῦ χῶρον, τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς δὲν περιβάλλεται ὑπὸ ὀρέων, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ὁμαλῶς πρὸς τὴν θάλασσαν (Σαρωνικὸς κόλπος), ἐντὸς δ' ἀκριβῶς τοῦ χώρου τούτου κεῖνται αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς.

Τὸ λεκανοπέδιον χωρίζεται εἰς δύο τμήματα, Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν, διὰ τῆς λοφοσειρᾶς Τουρκοβούνια, ἥτις, διήκουσα ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἔχει ἀνώτερον ὑψόμετρον 340 μέτρα καὶ βαίνει διὰ τῶν λόφων Λυκαβηττός, ὑψομέτρου 277 μ., Ἀκρόπολις 156 μ., Φιλόπαππος 137 μ. πρὸς τὸ Φάληρον.

Τὰ περιβάλλοντα τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς ὄρη ἔχουσι στρατηγικὴν σημασίαν, σχετικῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, ἡ διαχωρίζουσα ὅμως τοῦτο λοφοσειρὰ Τουρκοβούνια—Λυκαβηττὸς - Ἀκρόπολις δὲν ἔχει παρὰ τακτικὴν μόνον σημασίαν.

Ποταμογραφία.— Ποταμοὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς Ἀττικῆς, διότι τόσον ὁ Κηφισός, πηγάζων ἐκ τοῦ Πεντελικοῦ καὶ διήκων ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὅσον καὶ ὁ Ἰλισσός, πηγάζων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ διήκων ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, ἀμφότεροι δ' ἐκβάλλοντες εἰς Φάληρον, πρὸς δὲ καὶ ὁ Ἠριδανὸς (παραπόταμος τοῦ Ἰλισσοῦ) πηγάζων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ διήκων ἐξ Α πρὸς Δ, δὲν εἶναι παρὰ ρυάκια προσλαμβάνοντα μορφὴν χειμάρρων ἐπὶ ὡρισμένα μόνον μικρὰ χρονικὰ διαστήματα, τὰ τῆς ἐκτάκτου πολυομβρίας. Συνεπῶς οἱ ποταμοὶ οὗτοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀποτελοῦντες κώλυμα, οὔτε κἂν τακτικόν, ἐκτὸς ἂν πρόκειται περὶ ἐπιχειρήσεων διεξαγομένων κατὰ τὸν ὀλιγόωρον χρόνον πολυομβρίας τινός.

Στρατηγικὸν πεδίον. — Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους, τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς, ἀποτελεῖ *στρατηγικὸν* πεδίον, δυνάμενον ν' ἀποτελέσῃ διάφορα *τακτικὰ* πεδία διὰ τῶν τοπικῶν διαμορφώσεων. Συνεπῶς τὸ στρατιωτικὸν ζήτημα τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ζήτημα τοῦ λεκανοπεδίου Ἀττικῆς.

Προκειμένου περὶ ἐπιχειρήσεων *στρατηγικῆς* σημασίας, αἱ Ἀθῆναι θεωροῦνται ὡς ἀποτελοῦσαι ἐν ὅλον μετὰ τοῦ Πειραιῶς, διὰ τῆς ἐκφράσεως δὲ ἐπιχειρήσεις Ἀθηνῶν ἐννοητέον ἐπιχειρήσεις ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς. Μόνον ἐπιχειρήσεις *τακτικῆς* σημασίας, δῆλα δὴ τοπικῆς φύσεως, δυνατὸν νὰ ἐννοηθῶσι διεξαγόμεναι κεχωρισμένως ἐντὸς τοῦ λεκανοπεδίου.

Συγκοινωνίαι. — Τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς συγκοινωνεῖ, θαλασσίως μέν, διὰ τοῦ λιμένος Πειραιῶς μετὰ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλὰς ἔχει τὴν ἐλευθερίαν κινήσεως διὰ τῆς θαλάσσης· ἐναερίως, διὰ τῶν ἀεροδρομίων Τατοΐου καὶ Φαλήρου ἐντὸς τῆς δυνατῆς εἰς τὰ ἀεροπλοϊκὰ μηχανήματα ἀκτῖνος διαδρομῆς (900 ἕως 1000 χιλιομέτρων)· κατὰ ξηρὰν δὲ μετὰ τῶν πέριξ χώρων διὰ τῶν κάτωθι ὁδεύσεων:

Μετὰ τῆς πρὸς Α πεδιάδος τῶν Μεσογείων ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται, ἀφ' ἑνὸς μὲν βορείως τοῦ Ὑμηττοῦ διὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Λαυρίου καὶ διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «ὁδὸς Μεσογείων» (διὰ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς), ἀμφοτέρων τούτων διερχομένων διὰ τῆς μεταξὺ Ὑμηττοῦ καὶ Πεντελικοῦ διαβάσεως τοῦ Σταυροῦ (Ἀθῆναι - Σταυρὸς περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα), ἀφ' ἑτέρου δὲ νοτίως τοῦ Ὑμηττοῦ διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ διὰ Βάρης (μήκους 20 περίπου χιλιομέτρων)· ἡ τελευταία αὕτη ὅμως διέρχεται τόσον ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, ὥστε ἡ χρῆσις της δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀσφαλὴς παρὰ μόνον ἐν τῇ περιπτώσει κυριαρχίας τῆς θαλάσσης ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ διὰ Σταυροῦ συγκοινωνία δὲν δύναται ἐπίσης νὰ θεωρηθῇ σήμερον ἀπολύτως *ἐξησφαλισμένη*, διότι, ἐὰν δὲν κατέχεται ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης, θὰ εὑρίσκεται καὶ αὕτη ἐνίοτε ἐντὸς τοῦ πεδίου βολῆς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου (ἀφ' ἧς στιγμῆς δυνηθῇ οὗτος νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τὴν ἀκτὴν Φαλήρων)· ἀλλὰ πάντως δὲν πρέπει αὕτη νὰ χαρακτηρίζηται ὡς ἀχρησιμοποίητος, ἐν περιπτώσει μὴ κυριαρχίας τῆς θαλάσσης, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἐλογίζετο ὡς ἀχρησιμοποίητος καὶ πᾶσα ὅδευσις διερχομένη διὰ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ λεκανοπεδίου, καθ' ὅσον ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τοῦτο εὑρίσκεται ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου.

Ἐγκαρσίως διὰ τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπάρχουσι συγκοινωνίαι τινές, ἀντιστοιχοῦσαι εἰς τοὺς ὑπάρχοντας αὐχένας, πάντως ὅμως αἱ διαβάσεις αὗται εἶναι φύσεως ἡμιονικῆς. Αἱ κυριώτεραι τούτων εἶναι, ἡ δι' Ἀστέρι καὶ δι' αὐχένος 647 πρὸς Λιόπεσι, καὶ ἡ ἀπὸ Χασάνι δι' αὐχένος 507 πρὸς Κορωπί.

Μετὰ τοῦ πρὸς ΒΑ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος, ἡ

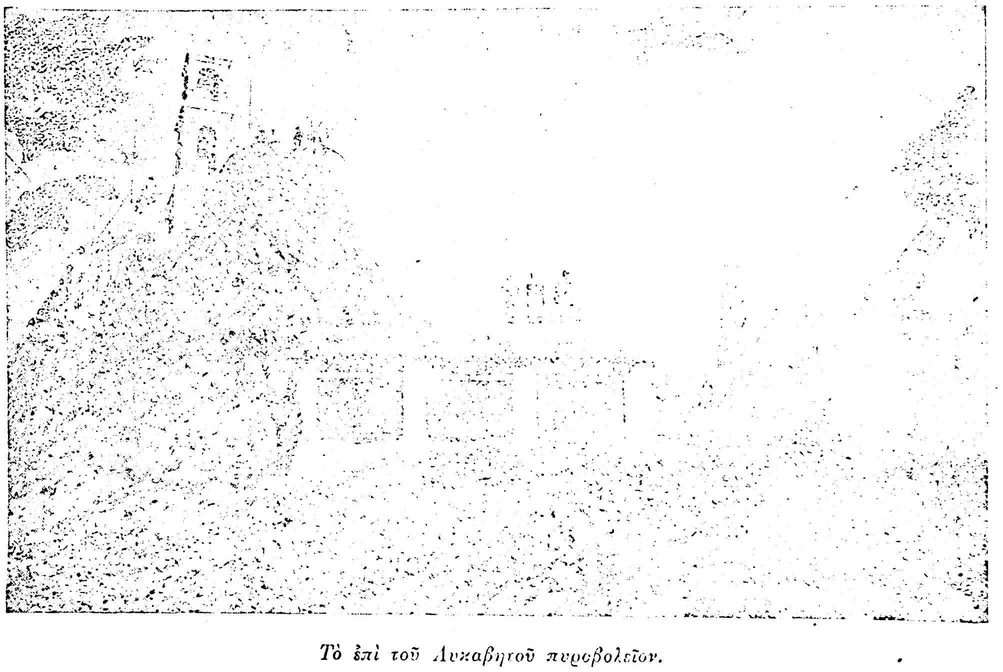

Τὸ ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ πυροβολεῖον.

συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ («ὁδὸς Μεσογείων») πρὸς Σταυρὸν καὶ ἐκεῖθεν διὰ Χαρβάτι καὶ Λυκόρεμμα πρὸς Μαραθῶνα, ἐν ὅλῳ περὶ τὰ 40 χιλιόμετρα. Μολονότι ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι παραλιακὴ πρὸς τὸ τέρμα της, ἀφίσταται ἐν τούτοις πολὺ ἀπὸ ἐχθρικοῦ στόλου ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης· καὶ τοῦτο διότι ἡ παραλία αὕτη, ἡ τόσον ἐσωτερικῶς τοῦ κόλπου Πεταλιῶν εὑρισκομένη καὶ τόσον πλησιάζουσα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, θὰ εἶναι τελείως ἀποπεφραγμένη διὰ πολλαπλῶν σειρῶν ἐπιτοπίων ὑποβρυχίων μέσων (τορπίλλαι, συρματοπλέγματα), τεταγμένων ἐγκαρσίως ἐπὶ τῶν μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας στενῶν. Ἂς μὴ γίνηται δὲ παραβολὴ πρὸς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ὁδὸν Βάρης, διότι ἐκείνη δὲν εὑρίσκεται ἐντὸς κόλπου στενοῦ, συνεπῶς δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀρκούντως μεμακρυσμένη ἀπὸ τοῦ τυχὸν ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης ἐχθρικοῦ στόλου.

Ἡ μετὰ τοῦ πεδίου Μαραθῶνος συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ διαβάσεων βορείως τοῦ Πεντελικοῦ, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι· ἡ ἀπὸ Κηφισιᾶς διὰ Σταμάτας, καὶ ἡ ἀπὸ Κηφισιᾶς διὰ Διονύσου, καὶ εἶτα ἢ διὰ Βρανᾶ ἢ διὰ Ξυλοκέριζα, ἀλλ' αὗται εἶναι ἡμιονικαὶ ἀνατολικῶς τῆς Σταμάτας καὶ τοῦ Διονύσου. Ἡ διὰ Σταμάτας διερχομένη εἶναι ἡ γνωστὴ διάβασις, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Μιλτιάδης μετὰ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος τῷ 490, ἐπειγόμενος νὰ φθάσῃ εἰς Ἀθήνας, ἐκ φόβου ἀποβάσεως τῶν Περσῶν εἰς Φάληρον. Ἡ ἐν λόγῳ διὰ Σταμάτας διάβασις εἶναι μὲν συντομωτέρα τῆς νοτίως τοῦ Πεντελικοῦ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους κατασκευασθείσης ἁμαξιτῆς, ἀλλ' ἀσυγκρίτως δυσκολωτέρα.

Μετὰ τοῦ πρὸς Β τοῦ Πάρνηθος Βοιωτικοῦ πεδίου, ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται (ἀρχὴν Κατηφόρι) ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς γραμμῆς τῶν Ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης διὰ Τατοΐου καὶ διὰ τῆς διαβάσεως Ἁγίου Μερκουρίου πρὸς Μαλακάσαν καὶ ἐκεῖθεν εἴτε πρὸς Κακοσάλεσι εἴτε πρὸς Ὠρωπόν. Ἡ διὰ Κηφισιᾶς — Μπογιάτι — Κιούρκα πρὸς Ὠρωπὸν ἀμαξιτὴ ὁδὸς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συγκοινωνία μεταξὺ τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου, διότι ἡ ὁδὸς αὕτη ἄγει εὐθέως πρὸς τὴν θάλασσαν.

Ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι συγκοινωνίαι μετὰ τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου διὰ τοῦ Πάρνηθος, μέσῳ διαφόρων ἡμιονικῶν ὁδῶν, πολὺ ὅμως δυσβάτων καὶ δυσκόλων· ἡ κυριωτέρα ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ διὰ Ἐπάνω Λιόσια—Χασιὰ—Μονὴ Κλειστῶν—στενωπὸς Φυλῆς, ἐκείνη δηλ. ἣν ἠκολούθησαν ὁ Θρασύβουλος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἐρχόμενοι τῷ 403 εἰς Πειραιᾶ, ἵνα καταλύσωσι τὴν ἀρχὴν τῶν Τριάκοντα Τυράννων.

Μετὰ τοῦ πρὸς Δ Θριασίου πεδίου, ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς γραμμῆς τῶν σιδηροδρόμων Πελοποννήσου, ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς δι' Ἐπάνω Λιόσια καὶ διὰ διαβάσεως Ζαβερδέλλα, ἤτοι τῆς ἀμαξιτῆς τῆς βαινούσης παραπλεύρως σχεδὸν τῇ σιδηροδρομικῇ γραμμῇ, καὶ διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ἐπίσης ὁδοῦ τῆς διὰ Δαφνί. Ὑπάρχουσιν ἀφ' ἑτέρου καὶ πλεῖσται ἄλλαι συγκοινωνίαι μετὰ τοῦ Θριασίου πεδίου, καθ' ὅσον ὁ Αἰγάλεως ἀποτελεῖται ἐκ βουνῶν, συνεπῶς δὲ διὰ τῶν διαφόρων αὐχένων αὐτοῦ ὑπάρχουσι πολλαὶ διαβάσεις πολὺ εὔβατοι καὶ εὔκολοι.

Τὸ Θριάσιον πεδίον συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ Βοιωτικοῦ διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Ἐλευσὶς-Μάνδρα-Παλαιοκούντουρα-στενωπὸς Κάζας διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος. Ἡ διὰ Κάζας καὶ Β ύ λ λ ι α πρὸς Κριεκοῦκι διακλάδωσις τῆς ἀμαξιτῆς ταύτης ὁδοῦ δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν γραμμὴν συγκοινωνιῶν. Πρὸς δὲ καὶ διά τινων ἡμιονικῶν, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι ἡ ἀπὸ Καλύβια (Ἄσπρα σπίτια) πρὸς Χασιά, ἡ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Πάρνηθος ἄγουσα μέσῳ τῆς Μονῆς Κλειστῶν καὶ τῆς στενωποῦ τῆς Φυλῆς, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπὸ Ἐλευσῖνος διὰ Μεγάρων (ἀμαξιτὴ μέχρι τοῦ σημείου τούτου) καὶ ἐκεῖθεν διὰ Κιθαιρῶνος μέσῳ Καρύδι καὶ Κριεκοῦκι.

Αἱ διὰ τοῦ Πάρνηθος καὶ αἱ διὰ τοῦ Θριασίου συγκοινωνίαι εἶναι ὑψίστης σημασίας διὰ τὰς Ἀθήνας, διότι δι' αὐτῶν συγκοινωνεῖ τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς μετὰ τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου, ἤτοι μετὰ χώρου, ἐξ οὗ δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ἐχθρικὴ προσβολὴ ἐκ Βορρᾶ προερχομένη.

Μετὰ τοῦ πρὸς Νότον χώρου, ἤτοι μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς ἐν γένει παραλίας, ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ πολλῶν ἀμαξιτῶν ὁδῶν (διὰ Βοτανικοῦ καὶ Πυριτιδοποιείου, διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ, διὰ Μπραχάμι, διὰ Καρᾶ, κτλ. κτλ.) καὶ διὰ πλείστων ἐπὶ φυσικοῦ ἐδάφους ὁδεύσεων. Αὐτονόητον καθίσταται ὅτι ἁπάσαι αἱ ὁδοὶ αὗται εὑρίσκονται ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἐὰν οὗτος ἔχῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης.

Ἐπιχειρήσεις.—Ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς δυνατὸν νὰ διεξαχθῶσι στρατηγικαὶ ἐπιχειρήσεις, εἴτε ἐπιθετικῆς φύσεως εἴτε ἀμυντικῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπιθετικὰς τὸ λεκανοπέδιον χρησιμοποιεῖται ὡς βάσις ἐξορμήσεως τοῦ στρατοῦ, διὰ τὴν προέλασιν πρὸς ἕνα τῶν παρακειμένων χώρων, εἴτε πρὸς τὴν πεδιάδα Μεσογείων, εἴτε πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, εἴτε πρὸς τὸ Θριάσιον πεδίον. Κατὰ δὲ τὰς ἀμυντικὰς ἐπιχειρήσεις χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἀπόκρουσιν πάσης ἐχθρικῆς προελάσεως, προερχομένης ἔκ τινος παρακειμένου χώρου. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς χρησιμεύουσιν ὡς βάσις ἀναχωρηγίας καὶ ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ ὅπως δήποτε δρῶντος Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Εἴτε πρόκειται περὶ ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων, εἴτε πρόκειται περὶ ἀμυντικῶν, ἡ στρατιωτικὴ δράσις ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς Ἀττικῆς ἐξυπακούει τὴν παρουσίαν ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐπὶ φιλίου ἐδάφους, καὶ δὴ ἐπὶ παρακειμένων τῷ λεκανοπεδίῳ χώρων, διότι, ἐν ᾗ περιπτώσει πρόκειται περὶ χώρου μεμακρυσμένου, αἱ μὲν Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς δὲν χρησιμεύουσι παρὰ ὡς βάσις ἀνεφοδιασμοῦ, ὁ δ' ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ στρατὸς θὰ μεταφερθῇ διὰ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μέσων εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Δυνατὸν δὲ νὰ εὑρεθῇ ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς εἰς ἕνα τῶν παρακειμένων τῷ λεκανοπεδίῳ χώρων, εἴτε κατόπιν ἀποβάσεως, εἴτε κατόπιν κατὰ ξηρὰν προελάσεως ἐκ Βορρᾶ.

Ἀπόβασις.—Κατόπιν ἀποβάσεως, θὰ εὑρεθῇ

Digitized by Google

ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς εἴτε εἰς τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος, εἴτε εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Μεσογείων, εἴτε εἰς τὸν πρὸς Νότον τῶν Ἀθηνῶν χῶρον (μεταξὺ Αἰγάλεω—Ὑμηττοῦ), τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ ἀπόβασις θὰ ἐξετελέσθη εἴτε που τῆς πρὸς τὸν κόλπον Μαραθῶνος παραλίας, εἴτε που τῆς Λαυρεωτικῆς χερσονήσου, εἴτε που νοτίως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐκ τῶν ἀποβάσεων τούτων, ἡ ἐπὶ παραλίας τινὸς πρὸς τὸν κόλπον Μαραθῶνος εἶναι σήμερον καὶ ἀπίθανος καὶ ἀκατόρθωτος. Ἀπίθανος μὲν διότι τοιαύτην ἀπόβασιν οὐδεὶς ἐχθρὸς θὰ ἐσκέπτετο νὰ ἐπιχειρήσῃ σήμερον ἐπὶ τοιούτου στενοῦ χώρου, ἀσφυκτικῶς περικεκλεισμένου μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, μὲ γραμμὰς δ' ἐπιχειρήσεων λίαν ἀμφιβόλου χρησιμοποιήσεως, καθ' ὅσον ἡ μὲν νοτίως τοῦ Πεντελικοῦ ἁμαξιτὴ ὁδὸς διὰ Λυκόρεμμα - Χαρβάτι - Σταυρὸς παρουσιάζει δυσκολίας ἐξόδων ἐκ διαδοχικῶν στενωπῶν (ἀρχικῶς ἐκ Λυκόρεμμα, κατόπιν ἐκ Σταυροῦ), αἱ δὲ βορείως τοῦ Πεντελικοῦ (πρὸς Σταμάταν καὶ πρὸς Διόνυσον) εἶναι ἡμιονικαί. Ἀκατόρθωτος δὲ διότι, καὶ εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς δὲν κρατεῖ τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, πάντως διὰ τῆς ἀποφράξεως τῶν θαλασσίων στενῶν μεταξὺ Ἀττικῆς καὶ Εὐβοίας (τορπίλλαι, συρματοπλέγματα κτλ.), ἰδίως πρὸς τοὺς Πεταλιούς, ἡ πρὸς τὴν παραλίαν ταύτην προσέγγισις τῶν μεταγωγικῶν φορτηγῶν πλοίων δὲν θὰ ἦτο κατορθωτή. Τὸ ὅτι τῷ 490 ἀπεβιβάσθησαν εἰς Μαραθῶνα οἱ Πέρσαι, δὲν σημαίνει ὅτι τοιαύτη ἀπόβασις δύναται νὰ εὑρίσκῃ ἐφαρμογὴν καὶ σήμερον.

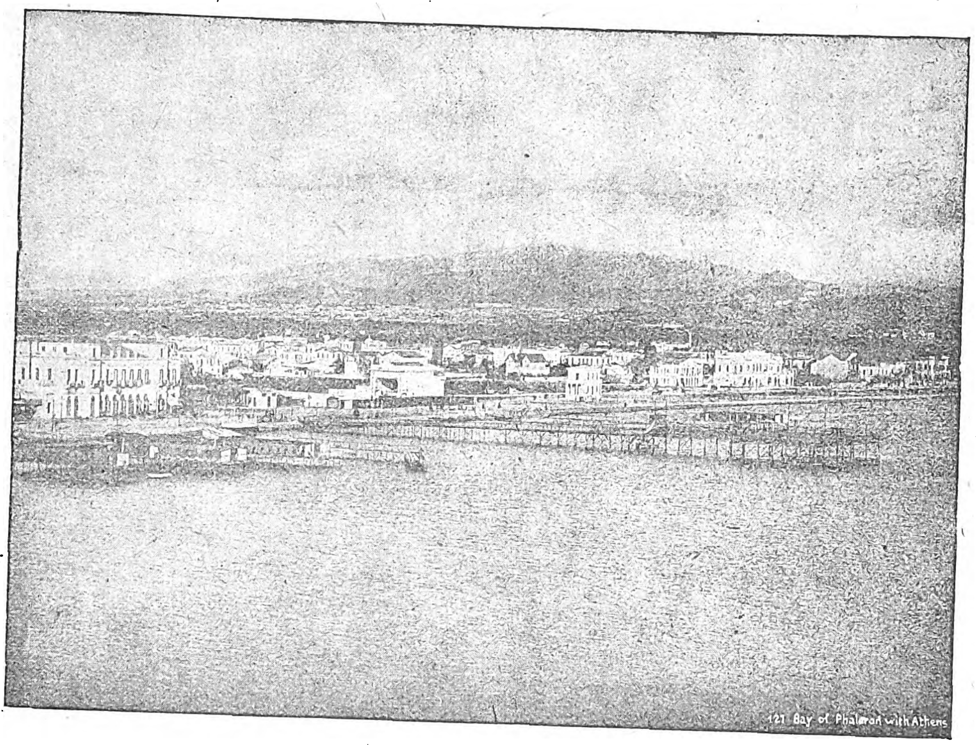

Τὸ Φάληρον καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ κόλπου.

Ἡ ἐπὶ παραλίας ὅμως τινὸς τῆς Λαυρεωτικῆς χερσονήσου ἀπόβασις εἶναι *δυνατή*, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐστερεῖτο τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης, ἰδίως πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τῆς χερσονήσου πλευρόν. Τὸ ἂν εἶναι καὶ *πιθανὴ* τοιαύτη ἀπόβασις εἰς τὴν Λαυρεωτικὴν χερσόνησον ἀποτελεῖ ἄλλο ζήτημα, σχετιζόμενον πρὸς διαφόρους παράγοντας στρατιωτικούς τε καὶ ναυτικούς, φύσεως δὲ πολὺ γενικωτέρας, ἅτε ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ὅλης πολεμικῆς ἐξελίξεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐπιχειρήσεων· ἤδη ὅμως ἐξετάζεται τὸ ζήτημα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ *δυνατοῦ* καὶ μόνον.

Προκειμένου περὶ ἐχθρικῆς ἀποβάσεως εἰς τὴν χερσόνησον Λαυρεωτικῆς, ὁ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς στρατὸς δὲν θὰ ἔπρεπε ν' ἀναμείνῃ μακαρίως τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν πεδιάδα Μεσογείων, ἀλλὰ θὰ ὤφειλε νὰ σπεύσῃ πρὸς τὸ σημεῖον τῆς Λαυρεωτικῆς ἀκτῆς, ἐφ' οὗ ἡ ἀπόβασις, ἵνα κατὰ τὸ δυνατὸν παρακωλύσῃ ταύτην. Πρὸς τοιαύτην δρᾶσιν πρέπει ν' ἀποβλέπῃ πάντοτε ὁ στρατὸς τοῦ λεκανοπεδίου· εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν πάντοτε θὰ ἠδύνατο νὰ εὑρίσκηται ἐγκαίρως εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον τῆς Λαυρεωτικῆς ἀκτῆς, δεδομένου ὅτι ἡ ἀπόβασις, διὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ, πρέπει νὰ ἐνέχῃ πάντοτε τὰ στοιχεῖα τῆς αἰφνιδιαστικῆς ἐνεργείας. Συνεπῶς, καίτοι τὰ σύγχρονα μέσα συνεννοήσεως (τηλέφωνον καὶ ἀσύρματος) ἐπιτρέπουσι τὴν ἄμεσον καὶ ταχίστην μεταβίβασιν τῆς περὶ ἐπικειμένης ἀποβάσεως πληροφορίας, μολαταῦτα, διὰ τὴν μετάβασιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, ἀπαιτεῖται πάντοτε χρόνος τις, συντομώτερος βεβαίως ἢ μακρότερος, ἀναλόγως τοῦ τρόπου μεταφορᾶς (πορεία ἢ τεχνικὰ μέσα)· τὸν χρόνον τοῦτον μειοῖ εἰς τὸ δυνατὸν ἐλάχιστον ἡ δι' αὐτοκινήτων μεταφορά.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄποψιν τῆς *πιθανότητος*, δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ὑπάρχει σήμερον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ νὰ εὑρεθῇ ὁ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ στρατὸς ἀπέναντι ἐχθροῦ προερχομένου ἐκ Νότου (ἀπὸ τοῦ μεταξὺ Αἰγάλεω καὶ Ὑμηττοῦ χώρου), τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἀπεβιβάσθη που τῆς παραλίας ταύτης. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀπόβασις εἶναι σήμερον σχεδὸν ἀδύνατος, διότι, καὶ ἐν περιπτώσει μὴ κυριαρχίας τῆς θαλάσσης ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐπάκτιος ἄμυνα τοῦ Σαρωνικοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ ὑποβρύχια μέσα τῆς ἐπιτοπίου ἀμύνης (τορπίλλαι, συρματοπλέγματα, κτλ.) ἀφ' ἑτέρου, καθιστῶσι σήμερον πολὺ δύσκολον πᾶσαν τοιαύτην ἐχθρικὴν ἐπιχείρησιν.

Ἂς ἐννοηθῇ καλῶς ὅτι σήμερον, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀποβάσεως ἐπὶ ὡρισμένων ἀκτῶν, δὲν ἀρκεῖ πάντοτε ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης ἐκ μέρους τοῦ ἐκτελοῦντος τὴν ἀπόβασιν, διότι παρεμβαίνουσι, δι' ὡρισμένας ἀκτάς, καὶ αἱ δυσκολίαι τῆς ἐπακτίου ἀμύνης (πυροβολεῖα, τορπίλλαι, κτλ.)· αἱ δυσκολίαι αὗται δὲν αἴρονται, μεθ' ὅλην τὴν ἐπὶ τῆς θαλάσσης κυριαρχίαν, διότι δὲν ἀφορῶσιν αὗται τὸν ἔχοντα τὴν κυριαρχίαν στόλον, ἀλλὰ τὰ μεταγωγικὰ καὶ τὰ φορτηγὰ πλοῖα καθὼς καὶ τὰς φορτηγίδας καὶ λέμβους τὰς μελλούσας νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὴν ἀκτήν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι αἱ ἀποβάσεις ἐπὶ ἀκτῶν ὠργανωμένων ἀμυντικῶς εἶναι σήμερον ἀδύνατοι, καὶ συνεπῶς ὅτι δὲν πρέπει τοιαῦται ν' ἀναλαμβάνωνται· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Καὶ ἐπὶ παραλιῶν ὠργανωμένων ἀμυντικῶς δὲν ἀποκλείεται σήμερον ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποβάσεως, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀπαιτεῖται: προηγουμένη ἐπικράτησις (ὑπεροχὴ) ἐπὶ τοῦ πυρὸς τῶν ἐπακτίων πυροβολείων καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς τοῦ στρατεύματος (Πυροβολικὸν, πολυβόλα) τοῦ ἀμυνομένου κατὰ τῆς ἀποβάσεως, ἥτις ἐπικράτησις εἶναι ἔργον τοῦ ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης ἐχθρικοῦ στόλου· κατόπιν, διαρκούσης τῆς ἀποβάσεως, ὑποστήριξις ὑπὸ τοῦ στόλου διὰ τῶν πυροβόλων του, μέχρις οὗ ὁ ἀποβιβαζόμενος στρατὸς δυνηθῇ νὰ τάξῃ τὸ πυροβολικόν του καὶ ν' ἄρξηται τοῦ πυρὸς ἀπὸ ξηρᾶς, ὡς δηλαδὴ ἀκριβῶς ἔδρασεν ὁ Ἀγγλογαλλικὸς στόλος κατὰ τὰς εἰς χερσόνησον Καλλιπόλεως ἀποβάσεις τὴν 25 Ἀπριλίου 1915· ἐπὶ πλέον δ' ἁλίευσις τῶν τορπιλλῶν, ἄρσις τῶν συρματοπλεγμάτων κ.λπ., ἦτοι ἐργασίαι ἀπαιτοῦσαι χρόνον μακρὸν καὶ διαρκῆ προστασίαν τῶν ἐργαζομένων πλοίων ἐκ μέρους τοῦ φιλίου των στόλου, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ἀγγλογάλλων, ἐργασθέντων ἐπὶ ἕνα περίπου μῆνα (Μάρτιος 1915) πρὸ τῆς εἰς χερσόνησον Καλλιπόλεως ἀποβάσεως. Ἐπειδὴ ὅμως τοιαῦται ἀμυντικαὶ ὀργανώσεις τῶν ἀκτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωνται οὔτε ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως τῶν ἀκτῶν Κράτους τινός, οὔτε ἐπὶ τῶν ζωτικῆς σημασίας χώρων, ὅταν οὗτοι δὲν παρουσιάζουσιν εὐνοϊκὴν γεωγραφικὴν διαμόρφωσιν, δι' αὐτὸ ἡ ἀπόβασις ἐκτελεῖται συνήθως ἐπὶ ἀκτῶν ἀνοργανώτων ἀμυντικῶς καὶ ἀνεπιτηρήτων ἀπὸ μέρους τοῦ στρατοῦ, διότι τότε ἡ ἀπόβασις δίδει πλήρως τὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, διὰ τὴν ἀπόβασιν ἀπαιτεῖται ἀπαραιτήτως ἡ ὕπαρξις τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης δὲν εἶναι σήμερον ἐπαρκὴς πάντοτε διὰ τὴν ἀπόβασιν ἐπὶ ὡρισμένων ἀκτῶν. Τονίζεται καλῶς τὸ «ἐπὶ ὡρισμένων ἀκτῶν».

Πασιφανὴς δ' ἀπόδειξις τῆς διαφορᾶς τῆς σήμερον ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων ἐποχῶν ἔστωσαν τὰ ἑξῆς παραδείγματα: Κατὰ τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον τοῦ 1870 ὁ ἔχων τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης Γαλλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Bouet de Willaumez δὲν ἐδίστασε νὰ διέλθῃ κατ' Αὔγουστον 1870 διὰ τῶν στενῶν Kattegat καὶ τοῦ Grand Belt, καὶ εἶτα νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ νὰ προσεγγίσῃ τὸν λιμένα τῆς Kolberg, δὲν ἀπεπειράθη δὲ ἀπόβασιν ἐπὶ παραλίας τινὸς τῆς Βαλτικῆς, οὐχὶ λόγῳ ναυτικῶν κωλυμάτων ἐκ μέρους τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ διότι ἡ Γαλλία δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποστείλῃ τὴν Μεραρχίαν τῶν πεζοναυτῶν. Ἐν ᾧ, ὁ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον 1914-1918 Ἀγγλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Jellicoë, ὁ ἔχων τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τῆς Βορείου θαλάσσης, δὲν ἀπετόλμησε νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, ἵνα διανοίξῃ δι' αὐτῆς τὴν ἐπικοινωνίαν, ἀλλ' ἅμα ὡς αἱ ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι τῆς ἀσφυκτιώσης Ρωσίας ὅπως ἐπικοινωνήσῃ διὰ τῆς θαλάσσης μετὰ τῶν Δυτικῶν συμμάχων της (μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἀντὰντ εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Δαρδανελλίων τοῦ 1915) ἐπέβαλον τὴν ὅπως δήποτε διάνοιξιν ἐλευθέρας ὁδοῦ, ἐπεζητήθη τοιαύτη διὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου, ἤτοι διὰ τοῦ Βορείου Παγωμένου Ὠκεανοῦ· τοῦτο δέ, οὐχὶ βεβαίως διότι ὁ στόλος τοῦ Bouet de Willaumez ἐπλεονέκτει ἀπέναντι τοῦ Jellicoë, ἢ ἦτο θαρραλεώτερος, ἀλλὰ διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν ἀπηγόρευον τὰ πολεμικὰ μέσα τῆς ἐπακτίου ἀμύνης τοῦ 1870 ἀπηγόρευον τὰ τῆς τοῦ 1917.

Τὸ ὅτι τῷ 1687 ἀπεβιβάσθη εἰς Πειραιᾶ Ἐνετικὸς στρατὸς ἐκ 10,000 ἀνδρῶν (ἐκστρατεία τοῦ Μοροζίνη)· τὸ ὅτι οἱ 530 ἄνδρες τοῦ Φαβιέρου ἐπεβιβάσθησαν εἰς Μέθανα καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τούτου ἀπεβιβάσθησαν τὴν 29ην Νοεμβρίου 1826 εἰς Ἅγιον Κοσμᾶν Φαλήρου, καὶ ἐκεῖθεν, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη, διέσπασαν τὰς τουρκικὰς γραμμὰς καὶ ἔφερον πολεμοφόδια (ὅρος τῶν παλαιῶν ἐποχῶν) εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς πολιορκουμένους ἐν Ἀκροπόλει ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ Ρεσὶτ Πασᾶ, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κιουταχῆ· τὸ ὅτι κατ' Ὀκτώβριον 1826 ὁ Κριεζώτης μετὰ 400 ἀνδρῶν ἀπεβιβάσθη εἰς Φάληρον (παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ), καὶ ἐκεῖθεν ὥδευσεν εἰς Ἀκρόπολιν καὶ συνηνώθη μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ πολιορκουμένων Ἑλλήνων· τὸ ὅτι τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1827 ἐπεβιβάσθησαν εἰς Σαλαμῖνα 2500 Ἕλληνες μετὰ 15 πυροβόλων, ὑπὸ τὰς διαταγὰς δὲ τοῦ Γόρδωνος καὶ τῶν Νοταρᾶ, Μακρυγιάννη καὶ Ἰγγλέση ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Πειραιῶς (Μουνιχίαν) καὶ κατέλαβον τὴν Καστέλλαν (λόφος Μουνιχίας)· ταῦτα πάντα οὐδὲ πόρρωθεν σημαίνουσιν ὅτι καὶ σήμερον δύνανται νὰ ἐπιτυγχάνωσιν ἀποβάσεις πρὸς τὰς παραλίας ταύτας, ἔστω καὶ ἂν ἡ Ἑλλὰς στερῆται τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης, διότι κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας οὔτε τὰ σημερινὰ ἐπάκτια καὶ ἐνιαχοῦ ἐπιτόπια μέσα ἀμύνης ὑπῆρχον, οὔτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποβιβαζομένων ἦτο τότε ἀνάλογος πρὸς τὸν σημερινόν, οὐδὲ συναπεκόμιζε τὰ πολυάριθμα ὑλικὰ τῆς σήμερον, ἐξ ἄλλου δὲ οὐδεμία ἀντίστασις παρουσιάσθη κατὰ τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἀποβάσεως, διότι κατὰ μὲν τὴν ἀπόβασιν τοῦ Μοροζίνη δὲν ἐφρούρουν τὰς Ἀθήνας, παρὰ 500 περίπου Τοῦρκοι, ἐγκλεισθέντες αὐθωρεὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ περὶ ἀφίξεως τῶν Ἐνετῶν εἰς Πειραιᾶ, κατὰ τὰς διαφόρους δ' ἀποβάσεις τοῦ Φαβιέρου, τοῦ Κριεζώτη καὶ τοῦ Γόρδωνος οὐδεμία ἀντίστασις προὐβλήθη ποτὲ ἐκ μέρους τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ Κιουταχῆ.

Κατὰ ξηρὰν προέλασις ἐκ Βορρᾶ.—Εἰς περίπτωσιν κατὰ ξηρὰν προελάσεως ἐκ Βορρᾶ, θὰ εὑρεθῇ ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς ἢ εἰς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον ἢ εἰς τὸ Θριάσιον πεδίον, ἡ δὲ τοιαύτη ἀπὸ Βορρᾶ προέλασις ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἔχουσα πλήρη τὴν παλαιὰν ἀξίαν της.

Τὸ μὲν ἀμυντικὸν μέτωπον πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς, ἐν ᾧ τὸ πρὸς Θριάσιον πεδίον δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ προέλθῃ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένας ἐπιχειρήσεις πρὸς Β, διότι, ἀφ' οὗ τοῦτο θὰ σχηματισθῇ κατόπιν τῆς κατὰ ξηρὰν προελάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐκ Β, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ στρατὸς ὁ ἀμυνόμενος τοῦ λεκανοπεδίου Ἀττικῆς θ' ἀναμείνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ Θριάσιον, ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον καὶ τὸ ἐνδεδειγμένον εἶναι νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῶν ἐξόδων αὐτοῦ πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον (βόρειοι ἔξοδοι Κιθαιρῶνος), καὶ ἐκεῖ ἢ ν' ἀναλάβῃ ἐπίθεσιν, ἢ νὰ παραμείνῃ ἐν ἀμύνῃ, τουτέστιν ἢ νὰ δράσῃ δι' ἐπιθέσεως στρατηγικῆς τε καὶ τακτικῆς, ἢ νὰ δράσῃ δι' ἐπιθέσεως στρατηγικῆς καὶ δι' ἀμύνης τακτικῆς. Τοιαύτη δὲ δρᾶσις τοῦ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς στρατοῦ εἶναι πάντοτε δυνατή, διότι προέλασις

Digitized by Google

ἐχθροῦ ἐκ Β δὲν θὰ ἐπήρχετο ποτὲ αἰφνιδιαστικῶς, ἀλλὰ κατόπιν προηγουμένων ἀτυχῶν διὰ τὴν Ἑλλάδα βορειοτέρων ἐπιχειρήσεων. Ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ ἐπὶ τῆς λεπτῆς διαφορᾶς τῆς ὑφισταμένης ὅσον ἀφορᾶ τὸ ζήτημα τοῦτο· διότι, προκειμένου μὲν περὶ ἀμέσου παρεμβάσεως τοῦ στρατοῦ πρὸς τὴν Λαυρεωτικὴν ἀκτήν, θεωρεῖται αὕτη ὡς μὴ πάντοτε κατορθώσιμος, ἐν ᾧ, προκειμένου περὶ παρεμβάσεως εἰς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, θεωρεῖται αὕτη πάντοτε ὡς κατορθώσιμος· καὶ τοῦτο διότι, κατὰ μὲν τὴν περίπτωσιν τῆς Λαυρεωτικῆς χερσονήσου, θὰ ἐπρόκειτο περὶ αἰφνιδιαστικῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ ἐνεργείας, ἐν ᾧ κατὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Βοιωτικοῦ πεδίου αἰφνιδιαστικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐχθροῦ εἶναι φύσει ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ.

Τὸ νὰ σχηματισθῇ μέτωπον πρὸς τὸ Θριάσιον πεδίον, λόγῳ ἀποβάσεως ἐχθρικοῦ στρατοῦ εἰς σημεῖον τι τῆς παραλίας τοῦ κόλπου Ἐλευσῖνος, ἢ δυτικώτερον τούτου, πρὸς Μέγαρα ἢ πρὸς Ἰσθμόν, εἶναι σήμερον περιπτώσεις, ὄχι μόνον ἀπίθανοι, ἀλλ' ἐντελῶς ἀδύνατοι, διότι ἡ ἐπάκτιος ἄμυνα καὶ τὰ ἐπιτόπια τῆς ὑποβρυχίου ἀμύνης μέσα τῶν ἀκτῶν εἶναι σήμερον τοιαῦτα, ὥστε οὐδεὶς ἐχθρὸς εἶναι δυνατὸν νὰ σκεφθῇ ἀπόβασιν εἰς μυχούς, εὑρισκομένους μάλιστα ἐγγύτατα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸν πολεμικὸν Ναύσταθμον τῆς Ἑλλάδος.

Σχετικῶς μὲ τὰς παντὸς εἴδους κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεις, εἴτε ἐπιθετικὰς εἴτε ἀμυντικάς, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὅτι γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον αἱ διὰ τῶν ἁμαξιτῶν ὁδῶν ἄγουσαι, δῆλα δὴ ἐν ἄλλαις λέξεσιν αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν διεξάγονται ἐπὶ τῶν ὁμαλῶν μόνον ἐδαφῶν. Τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα ἔχει μεγάλην σημασίαν, σχετικῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας, διότι πολλάκις ἀκούεται λεγόμενον ὅτι φέρ' εἰπεῖν διὰ πᾶσαν πρὸς Β φιλίαν προέλασιν, ἢ ἀντιστρόφως διὰ πᾶσαν ἐκ Β ἐχθρικὴν προσβολήν, δύο καὶ μόνον γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων ὑπάρχουσιν: ἡ διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Ἀθῆναι-Ἐλευσὶς - Μάνδρα - Παλαιοκούντουρα-στενωπὸς Κάζας, καὶ ἡ διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Ἀθῆναι-Τατόϊ- Ἅγιος Μερκούριος-Μαλακάσα, χωρὶς σχεδὸν νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει αἱ ἡμιονικαὶ διαβάσεις. Σφαλερωτάτη ἀντίληψις. Διὰ τὰς κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, αἱ γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων εἶναι πολλαί. Ὁμοίως προκειμένου περὶ μετώπου πρὸς πεδιάδα Μεσογείων, γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων δὲν εἶναι μόνον αἱ διὰ Σταυροῦ καὶ διὰ Βάρης ἁμαξιταὶ ὁδοί, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐγκαρσίως διὰ τοῦ Ὑμηττοῦ ἡμιονικαὶ διαβάσεις· κατὰ δὲ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸ Θριάσιον πεδίον, γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων δυνατὸν ἐπίσης νὰ ὑπάρξωσιν ὅπου δήποτε διὰ τοῦ Αἰγάλεω.

Αἱ δοξασίαι περὶ τοῦ δυνατοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπὶ πεδινοῦ μόνον χώρου ἦσαν βαθέως ἐρριζωμέναι ἐν τῇ διανοητικότητι τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν μέχρι περίπου τῆς ἐποχῆς τοῦ 1905, δοξασίαι ἐξικνούμεναι μέχρι τοῦ σημείου ὥστε αἱ ἐπὶ ὀρεινοῦ ἐδάφους ἐπιχειρήσεις νὰ θεωρῶνται τρόπον τινὰ ὡς εἰδικῆς φύσεως· δι' ὃ πᾶσα κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας ὀργάνωσις μονάδων, καὶ αὐτῶν τούτων τῶν Πεζικῶν, ἦτο τύπου πεδινοῦ. Ὁ ἐπελθὼν ὅμως Ρωσοϊαπωνικὸς πόλεμος τοῦ 1904—1905 μετέστρεψε τὰ πνεύματα, καθ' ὅσον διεξήχθη τότε πόλεμος ἑλιγμῶν ἐπὶ τοῦ λίαν ἀνωμάλου καὶ δυσκόλου ἐδάφους τῆς Μαντζουρίας. Οἱ ἐπακολουθήσαντες δὲ μετ' ὀλίγα ἔτη Βαλκανικοί μας πόλεμοι τοῦ 1912—1913 ἔδωσαν ἰδίαν ἀτομικὴν ἀντίληψιν καὶ πεῖραν εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν, εἰς τρόπον ὥστε σήμερον οἱ ἐπὶ ὀρεινοῦ ἐδάφους ἀγῶνες νὰ θεωρῶνται ὡς *συνήθης μαχητικὴ κατάστασις* Ὁ Πάρνης καὶ ὁ Κιθαιρὼν πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ ὀρεινότεροι καὶ δυσκολώτεροι τοῦ Περλεπέ, ἐφ' οὗ ἠγωνίσθησαν ἡρωϊκῶς οἱ Σέρβοι κατὰ Ὀκτώβριον 1912· οὐδὲ τῶν ὀροσειρῶν τοῦ Πέτσοβο, τοῦ Παντζάρεβο, τοῦ Ἀρισβάνιτσα (τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα ὑψόμετρον 1378) κτλ., ἐφ' ὧν διεξήγαγον τὰς γνωστὰς τιτανομαχίας οἱ Ἕλληνες κατὰ Ἰούλιον 1913· οὐδὲ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Σκρᾶ δὶ Λέγεν, ἐφ' ἧς ἀνερριχήθησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τοὺς ἀγῶνάς των τῆς ἡρωϊκῆς 18 Μαΐου 1918. Τὸ δ' ὀρεινὸν καὶ δύσκολον τοῦ Πάρνηθος καὶ τοῦ Κιθαιρῶνος ὠχριᾷ ἀπέναντι τοῦ συνεχοῦς τῆς δυσκολίας καὶ τῆς ὀρεινότητος τῶν ὀροσειρῶν τοῦ Τσὰλ δάγ, τοῦ Ἀρδὶζ δάγ, τοῦ Καλὲ Γρότο, κτλ. ἐφ' ὧν διεξήγαγον τὰς γνωστὰς γιγαντομαχίας οἱ Ἕλληνες κατ' Αὔγουστον 1921 (ἐπιχειρήσεις Σαγγαρίου).

Διὰ τῆς ἐκφράσεως *μαχητικὴ κατάστασις* ἐννοοῦμεν τὴν διεξαγωγὴν μαχῶν ἐν τοῖς ὀρεινοῖς χώροις, ὡς ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων κατὰ τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις. Δι' αὐτὸ δ' ἀκριβῶς δὲν ἀνεφέραμεν οὔτε τὴν προέλασιν τῆς 3ης Βουλγαρικῆς Στρατιᾶς κατὰ Ὀκτώβριον 1912, διὰ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Στράντζα (ἐπιχειρήσεις Κιρκιλισέ), οὔτε τὴν προέλασιν τῆς 3ης Ἑλληνικῆς Μεραρχίας κατὰ Δεκέμβριον 1912, διὰ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Μόροβα (ἐπιχειρήσεις Κορυτσᾶς), οὔτε τὴν προέλασιν τοῦ 3ου Ἑλληνικοῦ Σώματος Στρατοῦ κατὰ Ἰούνιον 1921, διὰ τοῦ Βιθυνιακοῦ Ὀλύμπου (ἐπιχειρήσεις Ἐσκὶ Σεχὴρ τοῦ θέρους 1921), καθ' ὅσον κατ' αὐτὰς ἐπρόκειτο μόνον περὶ δυσκολωτάτων πορειῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ περὶ μαχῶν.

Πρὸς σαφεστέραν ἐπεξήγησιν τονίζεται, τοῦθ' ὅπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ὅτι δηλαδὴ ἄλλο εἶναι τὸ *πιθανὸν* καὶ ἄλλο τὸ *δυνατὸν* γενέσθαι. Τὸ ζήτημα τῆς ἐπὶ τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους τοῦ Πάρνηθος, τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ δράσεως ἐξετάζεται ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ *δυνατοῦ*. Τὸ ἂν εἶναι *πιθανὴ* ἡ διεξαγωγὴ παντὸς εἴδους ἐπιχειρήσεων ἐπὶ τῶν χώρων τούτων, ἀποτελεῖ ζήτημα γενικωτέρας φύσεως, ἐξαρτώμενον ἐκ πολλῶν παραγόντων, πειθόντων ὅμως ὅτι σήμερον τοιαῦται ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι μόνον ἁπλῶς ἀπίθανοι, ἀλλὰ καὶ ἀποκλείονται ἐξ ὁλοκλήρου.

Στρατηγικὴ κατάστασις.—Κατὰ τὰς παντὸς εἴδους ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς στρατοῦ, εἴτε ἐπιθετικὰς εἴτε ἀμυντικάς, εἴτε κατόπιν κατὰ ξηρὰν προελάσεως τοῦ ἐχθροῦ, εἴτε κατόπιν ἀποβάσεως, πρέπει νὰ κατανοηθῇ καλῶς ὅτι ὁλόκληρον τὸ Ν καὶ ΝΑ τμῆμα τοῦ λεκανοπεδίου θὰ εὑρίσκετο ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐστερεῖτο τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ἀκόμη καθ' ἣν ὁ ἔχων τὴν κυριαρχίαν ἐχθρικὸς στόλος θὰ ἠδυνάτει νὰ προσεγγίσῃ τὰς ἀκτὰς τοῦ Σαρωνικοῦ, λόγῳ τῶν ἐπακτίων μέσων ἀμύνης (πυροβολεῖα, τορπίλλαι κτλ.), πάντως τὸ τμῆμα τὸ εὑρισκόμενον νοτιώτερον νοητῆς τινος γραμμῆς, διερχομένης περίπου ἀπὸ Δαφνὶ-Βορεία παρυφὴ Ἀθηνῶν-Λιόπεσι-Μαρκόπουλο-Πόρτο Ράφτη, θὰ ἦτο ἐδαφικὸς χῶρος βαλλόμενος ὑπὸ τῶν πυρῶν τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ βεληνεκοῦς 20 περίπου χιλιομέτρων. Ἐὰν δ' ὁ ἐχθρικὸς στόλος δυνηθῇ νὰ προσεγγίσῃ τὰς ἀκτὰς (μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυρὸς ἐπὶ τῶν ἐπακτίων πυροβολείων, μετὰ τὴν ἁλίευσιν τῶν τορπιλλῶν κτλ.), τότε ὁ βαλλόμενος ὑπ' αὐτοῦ χῶρος τοῦ λεκανοπεδίου ἐξικνεῖται πολὺ βορειότερον, δυνάμενος νὰ φθάσῃ μέχρι Χαλανδρίου, Σταυροῦ κλπ.

Πρέπει ὅμως νὰ διασαφηνισθῇ ὅτι τὰ πυρὰ ταῦτα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου πᾶν ἄλλο δύνανται παρὰ νὰ δυσχεράνωσι τὰς παντὸς εἴδους ἐπιχειρήσεις στρατοῦ δρῶντος ἐπὶ τοῦ, νοτιώτερον τῶν ἑκάστοτε νοητῶν τούτων γραμμῶν, χώρου τοῦ λεκανοπεδίου. Διότι τὰ πυροβόλα παντὸς στόλου ἔχουσι μὲν σήμερον βεληνεκὲς μακρότατον, πάντως ὅμως τροχιᾶς εὐθυτενεστάτης (τὰ πυροβόλα τῶν στόλων εἶναι τῆς κατηγορίας τῶν μακρῶν πυροβόλων), συνεπῶς πάντῃ ἀκαταλλήλου διὰ βολὴν κατὰ στόχων προκεκαλυμμένων ἢ δρώντων ἐντὸς ἐδαφικῶν διακυμάνσεων. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ μακρὸν βεληνεκὲς τῶν πυροβόλων στόλου τινὸς εἶναι ἄχρηστον κατὰ στόχων χερσαίων χρησιμοποιούντων καταλλήλως τὸ ἔδαφος (προκάλυψις).

Ἡ ἐναντίον ἀποκεκαλυμμένων χερσαίων στόχων βολὴ τοῦ στόλου εἶναι σήμερον δυνατὴ καὶ μέχρις ἀποστάσεων ἀκόμη, αἵτινες καθιστῶσιν ἀθέατον τὸν στόχον, διότι ἡ βολὴ δύναται νὰ κανονίζηται δι' ἀεροπλάνου. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν ἐκτέλεσιν βολῆς κατὰ στόχων προκεκαλυμμένων, ἔστω καὶ εὑρισκομένων εἰς ἐγγυτέραν ἀπόστασιν, ἐξακολουθεῖ αὕτη καὶ σήμερον νὰ εἶναι ἀδύνατος, διότι οἱ στόλοι ἔχουσι πυροβόλα κατάλληλα διὰ θαλάσσιον καὶ ἐπάκτιον ἀγῶνα, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ χερσαῖον, καθ' ὅσον ἡ σύνδρασις ἐν τῷ κατὰ ξηρὰν ἀγῶνι εἶναι ἐντελῶς παρεμπίπτουσα διὰ τὸν στόλον, καὶ δευτερευούσης ἢ τριτευούσης σημασίας.

Τέλος δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἀπὸ μεγάλων ἀποστάσεων βολὴ κατὰ στόχων, ἔστω καὶ ἀποκεκαλυμμένων, εἶναι καταλληλοτάτη ἐναντίον ἀψύχων, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐναντίον ἐμψύχων στόχων.

Αὐτονόητον καθίσταται ὅτι τὰ ἀνωτέρω δὲν δύνανται νὰ ἀφορῶσι τοὺς ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς τοῦ Σαρωνικοῦ χώρους, καὶ δὴ τοὺς ἀποκεκαλυμμένους (νοτίως τῶν Ἀθηνῶν - Τράχωνες - Βάρη), ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι τὸ ἀναπεπταμένον τοῦ ἐδάφους τούτου δὲν παρουσιάζει κωλύματα εἰς τὴν εὐθυτενῆ τροχιὰν τῶν πυροβόλων τοῦ στόλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ μικρὰ ἀπόστασις καθιστᾷ τὴν βολὴν καταλληλοτάτην καὶ ἐναντίον ἐμψύχων στόχων.

Ἡ διεξαγωγὴ τῶν πρὸς τὰ διάφορα μέτωπα ἐπιχειρήσεων θὰ ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς παρουσιαζομένης ἑκάστοτε στρατηγικῆς καὶ τακτικῆς καταστάσεως καὶ τῶν διατιθεμένων ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ πολεμικῶν μέσων. Δύναται δὲ ἡ στρατηγικὴ κατάστασις νὰ ἐμφανισθῇ ὑπὸ τὰς τρεῖς κατωτέρω μορφάς:

Α) Ἐπιχειρήσεις μὲ μέτωπον πρὸς Β, δῆλα δὴ πρὸς τὸ Βοιωτικὸν πεδίον (ἐν περιπτώσει ἐπανειλημμένων ἀτυχῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν βορειοτέρων πεδίων καὶ ὑποχωρήσεως συνεπῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς). Ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἔχει τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ὥστε περὶ ἐχθρικῆς ἀποβάσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος.

Β) Ἐπιχειρήσεις ἢ πρὸς Α μόνον, ἤτοι πρὸς πεδιάδα Μεσογείων, ἢ πρὸς Ν μόνον, ἤτοι πρὸς παραλίαν Σαρωνικοῦ, ἢ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις, διότι πρὸς τὰς ἀκτὰς ταύτας ἐξετελέσθη ἀπόβασις τοῦ ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Ἡ Ἑλλὰς ὅμως διεξάγει εὐτυχεῖς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις πολὺ βορειότερον τῆς Ἀττικῆς, συνεπῶς μέτωπον πρὸς Β οὐδεὶς συντρέχει λόγος νὰ ὑπάρξῃ.

Γ) Ἐπιχειρήσεις μὲ μέτωπον πρὸς Β, ἕνεκα τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς λόγων τῆς πρώτης περιπτώσεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐπιχειρήσεις ἢ πρὸς Α, ἢ πρὸς Ν, ἢ καὶ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς, ἐκτελοῦνται συγχρόνως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, καὶ ἀποβάσεις ἐπὶ τῆς Λαυρεωτικῆς χερσονήσου, ἢ ἴσως καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Σαρωνικοῦ. Θὰ ὑπάρξωσιν ἄρα μέτωπα πρὸς ἁπάσας τὰς ὡς ἄνω κατευθύνσεις.

Ἐναέριος δρᾶσις. —Σήμερον ὅμως αἱ ἐπιχειρήσεις δὲν διεξάγονται μόνον κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ ἐναερίως. Διὰ τοῦτο αἱ Ἀθῆναι (τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς) δυνατὸν ἢ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις φιλίας Ἀεροπορίας ἐχούσης ἀποστολὴν τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ δρᾶσιν, ἢ ν' ἀποτελέσῃ πεδίον ἐπιδρομῆς ἐχθρικῆς Ἀεροπορίας, ἐχούσης ἀποστολὴν τὸν κατὰ τῶν κυρίων χώρων τοῦ λεκανοπεδίου βομβαρδισμόν, ἤτοι κατὰ τῶν βιομηχανικῶν ἐργοστασίων τοῦ Πειραιῶς, κατὰ τοῦ Καλυκοποιείου, κατὰ τῶν ἀποθηκῶν πυρομαχικῶν καὶ ἐν γένει πολεμικοῦ ὑλικοῦ, κατὰ τῶν ἀεροδρομίων Τατοΐου καὶ Φαλήρου, κατὰ τῶν σταθμῶν Ἀσυρμάτου κτλ., ἐπὶ τῷ σκοπῷ καταστροφῆς ἢ βλάβης τῶν ἐγκαταστάσεων τούτων, πρὸς δὲ καὶ κατ' αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ καταπτώσεως τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατοίκων· δέον δὲ νὰ ληφθῇ καλῶς ὑπ' ὄψει ὅτι τοιαῦται ψυχολογικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῶν κατοίκων πρωτευούσης τινὸς εἶναι ὑψίστης σημασίας, διότι πολλάκις ἔχουσιν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὸν ἐξαναγκασμὸν τῶν ἰθυνόντων πρὸς λῆψιν ἀποφάσεων, διαφόρων ἴσως ἐκείνων, πρὸς ἃς μέχρις ὥρας ἀπέβλεπον.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ λεκανοπεδίου ὡς βάσεως δι' ἀεροπορικὴν δρᾶσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ εἶναι ζήτημα ἀφορῶν τὴν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν τῆς φιλίας Ἀεροπορίας, χρησιμοποιούσης ἅπαντα τὰ βιομηχανικὰ καὶ τεχνικὰ μέσα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ λεκανοπέδιον πρόκειται ν' ἀποτελέσῃ πεδίον ἐπιδρομῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο διαβλέπεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀμύνης τῆς πρωτευούσης, ὁπότε εἶναι ζήτημα ἀντιαεροπορικῆς ἀμύνης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. (Περὶ τῶν μέσων τῆς ἀντιαεροπορικῆς ἀμύνης καὶ τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς αὐτῆς, βλέπε εἰς λέξιν Ἀεροπλοΐα).

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀντιαεροπορικὴ ἄμυνα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς δὲν πρόκειται νὰ διεξαχθῇ εἰς ἀτυχεῖς μόνον περιπτώσεις. Ἡ ἀνάγκη ἀμύνης τοῦ λεκανοπεδίου, εἴτε ἀπὸ κατὰ ξηρὰν προελάσεως, εἴτε ἀπὸ ἀποβάσεως τοῦ ἐχθροῦ, προϋποθέτει ὅτι αἱ ἐν γένει ἐπιχειρήσεις τῆς Ἑλλάδος ἐξελίσσονται ἀτυχῶς (ὑποχώρησις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς, κυριαρχία τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κ.λ.π.) ἡ ἀνάγκη ὅμως τῆς ἀμύνης τοῦ λεκανοπεδίου ἀπὸ ἐναερίου προσβολῆς δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται ὑπὸ δυσμενῆ ἐξέλιξιν ἐπιχειρήσεων. Δυνατὸν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς νὰ προελαύνῃ θριαμβευτικῶς πρὸς Β καὶ πρὸς ΒΑ τῆς Μακεδονίας, καὶ πρὸς Β καὶ πρὸς Α τῆς Θρᾴκης, συγχρόνως δ' ὁ Ἑλληνικὸς στόλος νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ἐν τούτοις ὅμως τὸ λεκανοπέδιον Ἀττικῆς νὰ δέχηται προσβολὴν ἐχθρικῆς Ἀεροπορίας, συνεπῶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῇ ἐπ' αὐτοῦ ἀντιαεροπορικὴ ἄμυνα. Τοῦτο δ' εἶναι φυσικώτατον· διότι ἐχθρὸς ἡττώμενος κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναται ἀκωλύτως νὰ ἐκπέμπῃ ἐναερίους ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ λεκανοπεδίου, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ βάσιν ἀεροπλοϊκὴν μὴ ἀπέχουσαν πέραν τῶν ὁρίων τῆς δυνατῆς διαδρομῆς τῶν ἀεροπλοϊκῶν του ὀργάνων ἀφίξεως καὶ ἐπανόδου, ἐν ἄλλαις λέξεσιν εἰς κατ' εὐθεῖαν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ λεκανοπεδίου, μὴ ὑπερβαίνουσαν τὰ 450 ἕως 500 χιλιόμετρα.

Σημειοῦμεν συναφῶς ὅτι ἐναερίους ἐπιδρομὰς μετὰ βομβαρδισμῶν ἐδέχθησαν ἐπανειλημμένως οἱ Παρίσιοι κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Φεβρουαρίου μέχρι Σεπτεμβρίου 1918, (ἰδιαιτέρως ὑπομιμνησκομένης τῆς ἐπιδρομῆς τῆς 11ης Μαρτίου, τῆς ἐκτελεσθείσης δι' 70 Γερμανικῶν ἀεροπλάνων), προσέτι δὲ τὸ Λονδῖνον (ἰδίᾳ τὴν 19ην καὶ 20ὴν Ὀκτωβρίου 1917, ὁπότε 13 Γερμανικὰ Zeppelins διέδραμον διὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ καὶ Γαλλικοῦ ἐδάφους.) Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται ἐξετελέσθησαν καθ' ὃν χρόνον ὁ μὲν στρατὸς τῶν Γερμανῶν ἡττᾶτο (κατὰ Σεπτέμβριον 1918), ὁ δὲ στόλος των εἶχε καταφύγει εἰς τὰς ἐν τῇ Βαλτικῇ βάσεις καὶ τοὺς ναυστάθμους.

Digitized by Google

Συνεπῶς αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς ὑπόκεινται εἰς ἐναερίους ἐχθρικὰς ἐπιδρομὰς μετὰ βομβαρδισμῶν εἰς χρόνον, καθ᾽ ὃν ὁ μὲν Ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ προήλαυνε νικηφόρος, ὁ δ᾽ Ἑλληνικὸς στόλος θὰ ἐκυριάρχει τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἰονίου.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ κατ᾽ εὐθεῖαν εἰς χιλιόμετρα ἀπόστασις μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ γειτονικῶν χωρῶν εἶναι:

Σμύρνη—Ἀθῆναι περὶ τὰ 320.
Χερσόνησος Καλλιπόλεως—Ἀθῆναι περὶ τὰ 350.
Ραιδεστὸς—Ἀθῆναι περὶ τὰ 460.
Φιλιππούπολις—Ἀθῆναι περὶ τὰ 460.
Σόφια—Ἀθῆναι περὶ τὰ 500.
Δοϊράνη—Ἀθῆναι περὶ τὰ 360.
Μοναστῆρι—Ἀθῆναι περὶ τὰ 400.
Βεράτι—Ἀθῆναι περὶ τὰ 460.

Πλήρης ἐξασφάλισις ἀπὸ ἐναερίου ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς δὲν εἶναι δυνατή, διότι δὲν συμβαίνει μὲ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀέρος ὅ,τι μὲ τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Ἡ ἀεροπλοϊκὴ βιομηχανία δὲν ἔχει μέχρι σήμερον τελειοποιηθῆ τόσον ὥστε νὰ κατασκευάζῃ μηχανήματα δίδοντα ὁριστικὴν καὶ μόνιμον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀέρος (βλ. λέξιν Ἀεροπλοΐα). Δι᾽ αὐτὸ πρέπει νὰ κατανοηθῇ καλῶς ὅτι αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς, καθὼς καὶ ἅπαντα τὰ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς βιομηχανικὰ ἐργοστάσια, ἀποθῆκαι ὑλικῶν καὶ πυρομαχικῶν, ἀεροδρόμια, ἀσύρματοι κτλ. θὰ εὑρίσκωνται πάντοτε, μεθ᾽ ὁσονδήποτε εὐτυχῆ ἐξέλιξιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιχειρήσεων ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ὑπὸ ἀπειλὴν ἐναερίου ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ἧς ἡ ἐπιτυχία ἢ μὴ θὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἑκάστοτε ἀποκτήσεως ἢ μὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς φιλίας Ἀεροπορίας καὶ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἀντιαεροπορικῶν μέσων ἀμύνης.

Περὶ τῶν μέσων τῆς προφυλάξεως τοῦ ἐμψύχου ὑλικοῦ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐχθρικῆς ἐναερίου ἐπιδρομῆς, ἀφ᾽ ἧς στιγμῆς δὲν καταστῇ δυνατὸν ν᾽ ἀποτραπῇ αὕτη, βλέπε λέξιν Ἀεροπλοΐα (κεφάλ. Ἀντιαεροπορικὴ Ἄμυνα). Σημειοῦμεν μόνον ἐνταῦθα ὅτι ἡ προάσπισις ἀπὸ ἐχθρικῆς ἐναερίου ἐπιδρομῆς δὲν εἶναι πάντοτε ἐξησφαλισμένη, μεθ᾽ ὅλα τὰ μέσα τῆς Ἀντιαεροπορικῆς ἀμύνης. Αὐτονόητον δὲ καθίσταται ὅτι, ἐφ᾽ ὅσον αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς θὰ εὑρίσκωνται ἐν καιρῷ πολέμου ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν ἐναερίου ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, θὰ ὑπόκεινται καὶ ὑπὸ τὸν κίνδυνον βομβαρδισμοῦ διὰ βομβῶν δηλητηριωδῶν (περιεχουσῶν ἀέρια), ὁπότε σὺν τῇ καταστροφῇ καὶ βλάβῃ τῶν βιομηχανικῶν ἐργοστασίων, ἀποθηκῶν, τεχνικῶν ἐγκαταστάσεων κτλ. θὰ ἐπιπροστίθεται καὶ τὸ τοξικὸν ἀποτέλεσμα τῶν μετ᾽ ἀερίων βομβῶν κατὰ τῶν ἐμψύχων ὄντων. Περὶ τῆς προφυλάξεως ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀερίων βλέπε λέξιν Ἀέρια

Ν. ΚΛΑΔΑΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΘΗΝΑΙ
ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Εὐθὺς ὡς κατέπαυσεν ὁ πολυΰμνητος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγὼν καὶ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, συζήτησις εὐρυτάτη ἐγένετο, ποία ἐκ τῶν πόλεων πρέπει νὰ γίνῃ ἡ Πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους. Καὶ ὡς ἦτο ἑπόμενον ὠνομάσθησαν διὰ Διατάγματος τοῦ 1834 πρωτεύουσα καὶ καθέδρα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους αἱ Ἀθῆναι, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν

στὰ μάρμαρά της κρύβεται
ἡ ἐμορφιὰ τοῦ κόσμου

καὶ διότι εἰς τὰ χώματά της ἔχει γραφῆ ἡ πλέον ἔνδοξος καὶ πλέον μεγάλη Ἱστορία.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ μὲν κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἀνήρχοντο μόλις εἰς 10—12.000, εἰς δὲ τὴν πόλιν δὲν ὑπῆρχον οὔτε ὁδοί, οὔτε πλατεῖαι, οὔτε νερό, οὔτε ὑδραγωγεῖα, ἀλλὰ μόνον ὀλίγα φρέατα καὶ δρόμοι ἄνευ καταστρώματος.

Αὐτὴ ἦτο ἡ πόλις τὴν ὁποίαν παρέλαβε τῷ 1835 ὁ πρῶτος Δήμαρχος Ἀθηναίων Ἀνάργυρος Πετράκης. Ἔκτοτε, διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας κυρίως, πρωτοβουλίας ἥτις κατεκόσμησε τὰς Ἀθήνας μὲ μέγαρα ὡραῖα, καὶ διὰ τῆς ἀόκνου ἐπιβλέψεως καὶ ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν ἑκάστοτε Δημάρχων, ἡ πόλις ἀπέκτησε καλὴν ἐμφάνισιν, διότι καὶ μεγαλοπρεπεῖς ὁδούς, ἀσφαλτοστρωμένας δέ, εἰς μέγαν ἀριθμόν, ἔχει, καὶ ἄλλας σκυροστρώτους πολλάς, καὶ δι᾽ ἠλεκτρικῶν λυχνιῶν πυρώσεως καὶ ἀξονικῶν ἐγκατεστημένων ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον μεμακρυσμένας συνοικίας φωτίζεται, καὶ διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Κοκκιναρᾶ ὅπως δήποτε ἐξησφαλίσθη ἡ ὕδρευσις, καὶ εὐαγῆ ἱδρύματα διὰ τοὺς ἀπόρους καὶ ἐνδεεῖς λειτουργοῦσι, παρέχοντα δωρεὰν πᾶσαν περίθαλψιν, καὶ τὸ θαλάσσιον ὕδωρ ἤρχισε χρησιμοποιούμενον διὰ τῶν 26 αὐτοκινήτων καταβρεκτήρων, καὶ 250 κάρρα καθαριότητος ἀποκομίζουσι τὰ ἀπορρίμματα τῆς πόλεως, καὶ ὑπόνομοι, ὡς ἡ τῆς Μαρωνείας καὶ τοῦ Προφήτου Δανιήλ, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται, ἀναγκαιόταται διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς πόλεως.

Καὶ δὲν δύναταί τις βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ πόλις εὑρίσκεται εἰς ὃ σημεῖον ἐπιβάλλει καὶ τὸ ἔνδοξον παρελθόν της καὶ τὸ εὐρὺ μέλλον της, οὔτε ὅτι ἔχει τὴν εὐμάρειαν ἣν συναντᾷ τις εἰς δευτερευούσας ἀκόμη πόλεις Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, ἀλλὰ λαμβανομένων ὑπ᾽ ὄψιν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τῶν ὅσων ἐπετεύχθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου τῶν ὅσων σήμερον πρόκεινται πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ δι᾽ ὧν ἐφεξῆς θὰ ὑδρεύωνται πλουσίως αἱ Ἀθῆναι, ἐπίσης δ᾽ ὅτι γενικῶς ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη ὅπως, ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, ἀποφασισθῇ καὶ ἀρχίσῃ ἡ κατασκευὴ ἐπιστημονικοῦ δικτύου ὑπονόμων, δύναταί τις μετὰ θετικότητος νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ταχέως θὰ ἔχῃ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν τὴν πρέπουσαν ἐμφάνισιν.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος συντελεῖται εἰς μεγάλην κλίμακα στρῶσις ὁδῶν διὰ μονίμων καὶ ἡμιμονίμων ἀσφαλτικῶν ὁδοστρωμάτων, ἐξωραΐζονται αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς πλατείας Κάνιγγος καὶ Ἀγάμων, καὶ συνεχίζεται ἡ κατασκευὴ τῆς ὑπονόμου Μαρωνείας διὰ μέσου τοῦ Προφήτου Δανιὴλ μέχρι θαλάσσης, ἡ ἵδρυσις δημοτικῶν ἰατρείων, ἡ ἀνέγερσις δημοτικῶν λουτρῶν καὶ λαϊκῆς βιβλιοθήκης.

Πάντα τὰ ἔργα ταῦτα ἐξυπηρετοῦνται διὰ τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ διὰ τοῦ ἐκ δρ. 20.000.000 δανείου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. Πολλὰ δὲ ἄλλα μελετῶνται σπουδαιότατα ἔργα, ὡς ἡ κατασκευὴ πλήρους καὶ ἐπιστημονικοῦ συμπλέγματος ὑπονόμων (διότι σήμερον σύστημα πραγματικῶν ὑπονόμων, ἑνουμένων μὲ ὅλας τὰς οἰκίας τῆς πόλεως, δὲν ἔχομεν δυστυχῶς), ἡ ἀνέγερσις μεγάλων δημοτικῶν Σφαγείων (διότι τὰ σημερινά, μολονότι ἐξυπηρετοῦνται μὲ τελείας ἐγκαταστάσεις, δὲν εἶναι ἐπαρκῆ, λόγῳ τῆς ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ), ἡ διαρρύθμισις τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως συμφώνως μὲ τὰς σημερινὰς ἀνάγκας, διὰ τῆς τμηματικῆς ἐφαρμογῆς ὡρισμένων σημείων τοῦ συνταχθέντος παρὰ τῆς ὑπὸ τὸν Π. Καλλιγᾶν Ἐπιτροπῆς καὶ ἄλλων, ἀσχοληθέντων μὲ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, ἤτοι, πρωτίστως, διὰ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, τῆς ἀνεγέρσεως Μεγάρου Τεχνῶν, τῆς διανοίξεως τῆς πλατείας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τῆς ἀνεγέρσεως τμηματικῶν συνοικιακῶν ἀγορῶν (καταργουμένης τῆς σημερινῆς κεντρικῆς καὶ χρησιμοποιουμένου τοῦ χώρου αὐτῆς δι᾽ ὡραῖον πάρκον) καὶ τέλος διὰ τῆς διανοίξεως κοινοχρήστων χώρων ἀναψυχῆς.

Ὅταν τὰ ὡς ἄνω ἔργα συντελεσθῶσι καὶ ἡ νέα Ἠλεκτρικὴ Ἑταιρία τροφοδοτήσῃ πλουσιώτερον τὸ δίκτυον διανομῆς ἠλεκτρικοῦ ρεύματος προστεθῶσι δὲ εἰς τὰς νέας Λεωφόρους, τὰς ἀσφαλτοστρωθείσας ἐσχάτως (Πατησίων, Ἀμαλίας κ. ἄ.), νέοι φανοστάται, τότε ἡ πόλις μας, στεφανουμένη ἀπὸ μίαν κορυφογραμμὴν ἀπαραμίλλου ὡραιότητος καὶ ἔχουσα τὴν πλέον διαυγῆ καὶ καθαρὰν ἀτμοσφαῖραν, ὁρίζοντα δὲ εὐρύτατον, θ᾽ ἀποβῇ μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας πρωτευούσας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν.

Δήμαρχος Ἀθηναίων ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΤΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ. Μετὰ τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος ἀποκατάστασιν, οἱ Ἀθηναῖοι συνελθόντες τὴν 13 Μαΐου 1831 ἐξέλεξαν *Προσωρινὴν Δημογεροντίαν* μέχρις ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς Ἀττικῆς. Ἐξελέγησαν δὲ Δημογέροντες ὁ *Ἀνάργυρος Πετράκης*, ὁ *Ν. Ζαχαρίτζας*, ὁ *Μιχαὴλ Βουζίκης* καὶ ὁ *Ἄγγελος Γέροντας*. Τὴν Δημογεροντίαν αὐτήν, ὡς ἀντικειμένην πρὸς τὰ θεσπίσματά του τὰ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1830, δὲν ἀνεγνώριζεν ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ κατεπολέμησεν ἡ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου διάδοχος ἐξουσία. Τὴν ὑπεστήριξαν ὅμως οἱ Ἀντιπρέσβεις τῶν Δυνάμεων.

Ἡ Δημογεροντία αὕτη κατέθεσε τὴν ἐντολήν της περὶ τὰ τέλη Μαΐου 1832, ἡ ἐκλογὴ ὅμως τῆς νέας Δημογεροντίας προεκάλεσεν ὀχλαγωγίαν, ἀμφισβητήσεις καὶ μεγάλας ἀνωμαλίας. Ἕνεκα τούτου, τὴν μὲν 2 Ἰουνίου ἐξελέγη προσωρινῶς καὶ διὰ μίαν ἑξαμηνίαν μόνον *τριμελής*, κατόπιν δὲ *τετραμελὴς* Δημογεροντία, τὴν δὲ 23 Σεπτεμβρίου παρῃτήθη καὶ αὐτή, κατὰ τὸν Δ. Σουρμελῆν, «διὰ γενομένας πρὸς αὐτοὺς ὑβρισίας τινῶν πολιτῶν».

Ἐπὶ ἕνα μῆνα αἱ Ἀθῆναι ἔμειναν τελείως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Τούρκου Διοικητοῦ, τοῦ Μουσελίμη, τὸν ὁποῖον διετήρει ὁ Πασᾶς τῆς Χαλκίδος, ὡς ἀντιπρόσωπόν του. Διὰ νὰ παύσῃ ἡ ἀσχημία αὐτὴ ἐξελέγη δωδεκαμελὴς Δημογεροντία (εἰς ἣν μετά τινας ἡμέρας προσετέθη καὶ δέκατον τρίτον μέλος) ἥτις ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ διοικῇ τὴν πόλιν συνεννοουμένη πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Τούρκου Μουσελίμη, μέχρι τῆς 1 Ἰανουαρίου 1833, ὅτε ὁ Μουσελίμης, ἄνθρωπος μέθυσος, ἅρπαξ καὶ τυραννικός, φονεύσας τὸν Πρωτομαΐστορα τῶν Μπακάληδων Ἀναγνώστην Σχινᾶν, προεκάλεσε στάσιν, λόγῳ τῆς ὁποίας ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ.

Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1833, ἀγγελθείσης τῆς ἀφίξεως τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὸ Ναύπλιον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τοῦ Καρύτση, νὰ παραστοῦν εἰς τὴν ἐπίσημον δοξολογίαν. Μετὰ τὸ πέρας τῆς δοξολογίας πολλοὶ πολῖται ὡμίλησαν. Κατεπείγουσα ἀνάγκη ἐκλογῆς τῆς Δημογεροντίας παρίστατο, διότι κατ᾽ οὐσίαν ἐξηκολούθει τὸ ἀπὸ τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1832 ἀκυβέρνητον τῆς τουρκοκρατουμένης πόλεως. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῇ μία ἐπιτροπὴ ἵνα χαιρετίσῃ τὸν Βασιλέα ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων. Νέα λοιπὸν συνέβη ὀχλαγωγία. Ἄλλοι ἀπεχώρουν διαμαρτυρόμενοι, ἄλλοι δὲ προέβαινον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὁρισθείσης τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν τούτοις οἱ ἀποχωρήσαντες ἐπανῆλθον, καὶ διὰ ν᾽ ἀποτραποῦν νέαι διχοστασίαι, ἡ τριμελὴς ὁλονὲν ηὐξάνετο, ἕως ὅτου ἔγινεν ἑπταμελής. Ἀλλὰ δὲν ἐξελέγη νέα Δημογεροντία, διότι διεμηνύθη ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ διοίκησις θὰ ὀργανωθῇ ἐπὶ νέων βάσεων.

Δημοσιευθέντος τὴν 3 Ἀπριλίου 1833 τοῦ Β. Διατάγματος περὶ διαιρέσεως τοῦ βασιλείου, διορισθέντος δὲ τὴν 23 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους νομάρχου Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας τοῦ Μιχαὴλ Σχινᾶ, συνειργάσθη μετ᾽ αὐτοῦ, ἀναβιώσασα, ἡ τελευταία Δημογεροντία, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν ὁ Γιανναкὸς Βλάχος, ὁ Γεώργιος Μεταξᾶς καὶ ὁ Νικόλαος Ζαχαρίτζας, τούτου δὲ μετά τινα χρόνον διορισθέντος ταμίου, ὁ Μιχαὴλ Βουζίκης. Ἡ Δημογεροντία αὕτη ἐξηκολούθησε τὴν φιλόπολιν ἐργασίαν της καὶ πέραν τῆς νομικῆς της ἀποστολῆς, ἀφοῦ ὑφίστατο καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Νόμου τῆς 27 Δεκεμβρίου τοῦ 1833 τοῦ ἀφορῶντος τὴν σύστασιν τῶν Δήμων τοῦ Βασιλείου.

Ὁ νόμος ἐκεῖνος, διαιρῶν τὸ Κράτος εἰς δήμους, κατ᾽ οὐσίαν ξένους πρὸς τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ τὰ ὅρια καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὰς συνηθείας, ἐπέφερε τόσην σύγχυσιν, ὥστε εἶχε σχεδὸν κριθῆ ἀνεφάρμοστος. Τὴν 15 Ἀπριλίου 1834 εἶχον ἐκδοθῆ ἐπεξηγηματικαὶ διασαφήσεις.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ νέον σύστημα δὲν κατενοεῖτο ὡς πολύπλοκον καὶ ἀπήρεσκεν ὡς ξένον. Τὸ σύστημα τοῦτο ἦτο τὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν συνισταμένων ἐκ τοῦ Δημάρχου, τῶν Παρέδρων καὶ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου. Τὴν ἐκλογὴν ὅμως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, κατὰ τὸν Νόμον ἐκεῖνον, ἐνήργει Δημαιρεσιακὴ Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Δήμαρχον ἢ ἕνα ἐκ τῶν Παρέδρων, καὶ ἀπὸ δύο μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἐπάρχου. Διὰ τὸν Δήμαρχον καὶ τοὺς Παρέδρους ἐσχηματίζετο σῶμα ἐκ τῶν μελῶν τοῦ καταρτισθέντος Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ ἴσου ἀριθμοῦ τῶν πλέον φορολογουμένων καὶ εὐυπολήπτων πολιτῶν. Ἐξελέγοντο δὲ τρεῖς ὑποψήφιοι, ἑνὸς κυρουμένου τελικῶς ὑπὸ τῆς βασιλείας, εἰς ἣν ὑπεβάλλετο ὁ κατάλογος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ Δημάρχου, εἷς δὲ καὶ μόνος δι᾽ ἑκάστην θέσιν Παρέδρου. Ταῦτα ἀφεώρων τοὺς Δήμους τῆς α΄ καὶ τῆς β΄ τάξεως. Διὰ τοὺς Δήμους τῆς γ΄ τάξεως, τὸ «βέτο» ἐνήσκει ὁ οἰκεῖος Νομάρχης.

Τὴν 24 Ἀπριλίου 1834 ἐξεδόθη τὸ ἐπεξηγηματικὸν Διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου καθωρίζοντο ἰδίως τὰ τῶν πρώτων δημαιρεσιῶν, ἀνατεθέντων τῶν καθηκόντων τοῦ Δημάρχου εἰς τοὺς κατὰ τόπους Εἰρηνοδίκας. Τὴν 8 Ἰουνίου, ἕτερον Διάταγμα σχετικὸν ἐξεδόθη. Ἀλλὰ ἡ σύγχυσις, αἱ ἀπορίαι καὶ σχεδὸν ἡ ἀντίδρασις πανταχοῦ διεκρίνοντο. Οὐδαμοῦ κατελύοντο αἱ ὑφιστάμεναι Δημογεροντίαι, οὐδαμοῦ κατωρθοῦτο νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ Δημοτικὸν σύστημα. Μόνον εἴς τινας περιφερείας τῆς Ἀργολιδοκορινθίας, ὡς κειμένας προφανῶς ἐγγύτερον πρὸς τὴν τότε πρωτεύουσαν, ἐνηργήθησαν δημοτικαὶ ἐκλογαὶ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν ἐκείνων ἔμεινε μετέωρον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματος καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Δημοτικῶν Ἀρχῶν.

Ὅταν ὅμως μετεφέρθη ἡ πρωτεύουσα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία ἐνόμισεν ὅτι ἀπηλλάγη τῶν παλαιῶν Ἀγωνιστῶν, κατὰ τῶν συνηθειῶν τῶν ὁποίων δι᾽ ὅλων της τῶν μέσων κατεφέρετο, ἐζήτησε τὴν ἄμεσον ἐφαρμογὴν τοῦ περὶ συστάσεως τῶν Δήμων Νόμου. Τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 1835 προεκηρύχθησαν αἱ δημοτικαὶ ἐκλογαί. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας, ἔνθα χρέη Δημάρχου κατὰ τὸν νόμον ἐξετέλει ὁ *Εἰρηνοδίκης* Ἀθηνῶν *Ἀνάργυρος Πετράκης*, ὑφισταμένης πάντοτε τῆς ἐκπνεούσης τριμελοῦς Δημογεροντίας, ἐνηργήθησαν αἱ ἐκλογαὶ μεταξὺ τῆς 15 καὶ τῆς 20 Μαρτίου. Τὸν Δῆμον Ἀθηναίων ἀπετέλουν τότε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ πέριξ συνοικισμοί. Τὰ χωρία Ἡράκλειον, Χαλάνδρι, Κηφισιὰ κ.λ.π. ὑπήγοντο εἰς τὸν Δῆμον Ἀμαρουσίου. Ἡ κομματικὴ διαμάχη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκείνης ἐκλογῆς ἐξεδηλώθη. Τὴν δημαιρεσιακὴν ἐπιτροπὴν διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἀπετέλουν ὁ Ἀνάργυρος Πετράκης, ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς, ὁ Συμεὼν Μπενιζέλος καὶ ὁ πρωτοκολλητὴς Κοσμᾶς Κοκκίδης. Ἐψήφισαν τότε περὶ τοὺς ὀκτακοσίους, ἐξ ὧν μόνον 150 τοὺς ὑποστηριζομένους ὑπὸ τοῦ Ἄρμανσμπεργ «κυβερνητικοὺς» λεγομένους ὑποψηφίους. Ὡς ἐκ τούτου ἐπέτυχαν οἱ «*ἀντικυβερνητικοὶ*» Δ. Καλλιφρονᾶς, Ι. Μακρυγιάννης, Σ. Μπενιζέλος, Π. Ἠπίτης, Χ. Τουφεξῆς, Δ. Μισσαραλιώτης, Σ. Χ. Γκικάκης, Π. Σκουζές, Ν. Γέροντας, Σ. Παλαιολόγος, Σ. Πατούσας, Μ. Βουζίκης, Κ. Κοκκίδης, Ν. Λιανοσταφίδας, Γ. Γεννάδιος, Σ. Γαλάτης, Σ. Κυριακός, Θ. Βρυζάκης.

Digitized by Google

Ἐκ δὲ τῶν ἐκλεγέντων ὑπὸ τῆς δημαιρεσιακῆς ἐπιτροπῆς τριῶν ὑποψηφίων Δημάρχων, ὁ Ἄρμανσμπεργ, φοβούμενος τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ζωηροῦ *Δ. Καλλιφρονᾶ*, ὅστις ἔλαβε τὰς περισσοτέρας ψήφους, δὲν διώρισεν αὐτόν, ἀλλὰ ἐπροτίμησε τὸν σοβαρὸν καὶ μετρημένον *Ἀνάργυρον Πετράκην*, τοῦ ὁποίου ὁ διορισμὸς ἐγένετο διὰ Β. Δ. τῆς 9 Μαΐου 1835.

Ἡ Δημογεροντία ἀπὸ τῆς 31 Μαρτίου 1835 εἶχε καταθέσει τὴν ἐντολήν. Ἀλλὰ ἡ πρώτη Δημοτικὴ Ἀρχὴ τῶν Ἀθηνῶν δὲν διεκρίθη ἐπὶ γαληνιαίᾳ λειτουργίᾳ. Ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, παρασυρομένη ἀπὸ τοὺς ἐπαμειβομένους Προέδρους τοῦ Δημ. Συμβουλίου Δ. Καλλιφρονᾶν καὶ Ι. Μακρυγιάννην, τελοῦσα δὲ καὶ ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀρχιγραμματέως Κόμητος Ἄρμανσμπεργ, σφοδρῶς ἀντεπολιτεύετο αὐτὸν εἰς ὅλα του τὰ μέτρα καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐπιβολὴν τῶν νέων φόρων. Τόσον μάλιστα εἶχεν ὀξυνθῆ ὁ ἀγών, ὥστε, προκειμένου νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἐπανερχόμενον μετὰ τοὺς γάμους του καὶ ὁδηγοῦντα νεόνυμφον τὴν Βασίλισσαν Ἀμαλίαν, οἱ Δημοτικοὶ Σύμβουλοι ἀπήργησαν καὶ δὲν ἤθελαν νὰ συνέλθουν, ἵνα λάβουν ἀποφάσεις διὰ τὴν ὑποδοχήν. Τέλος ἀπεφάσισαν νὰ συντάξουν δριμυτάτην κατὰ τοῦ κρατοῦντος συστήματος ἀναφοράν, καὶ τὴν ἐψήφισαν ἵνα τὴν ἐπιδώσουν ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τοῦ Βασιλέως, χωρὶς νὰ παραλείψουν ἐν τέλει νὰ ὑπομνήσουν τὴν δοθεῖσαν περὶ Ἐθνοσυνελεύσεως βασιλικὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, ὡς κηδεμόνος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, καὶ νὰ ζητοῦν τὴν παροχὴν «*Συντάγματος*». Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἄρμανσμπεργ, φοβούμενος νὰ διενεργήσῃ τὰς ἐπικειμένας νέας Δημοτικὰς ἐκλογὰς διὰ τοιούτου Συμβουλίου, προέβη εἰς τὴν «διάλυσιν» αὐτοῦ, δυνάμει Διατάγματος τῆς 15)27 Ἰανουαρίου 1837, παρὰ δὲ τὴν προκληθεῖσαν ζωηρὰν λαϊκὴν δυσφορίαν καὶ τὴν πολεμικὴν τοῦ τύπου, ἔπαυσε μετά τινας ἡμέρας τὸν Δήμαρχον Ἀνάργυρον Πετράκην καὶ κατέστρεψε τὰ πρακτικά, ὥστε νὰ παραμένῃ ἀπρόσβλητος ἡ δικαιολογία τῆς πολεμικῆς ταύτης ἐναντίον τῆς Δημοτικῆς Ἀρχῆς ὡς παραμελησάσης ἀσυγγνώστως τὰ καθήκοντά της. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, πληροφορηθεὶς τὰ διατρέχοντα καὶ ἔχων πλὴν τούτου καὶ ἄλλας ἀφορμὰς δυσαρεσκείας ἐναντίον τοῦ Ἀρχιγραμματέως, ἅμα τῇ ἀφίξει του «ἐδέχθη τὴν πρό τινος χρόνου ὑποβληθεῖσαν αὐτῷ παραίτησιν τοῦ Κόμητος» καὶ ἔθηκε προσωρινὸν τέρμα εἰς τὰς διαμαρτυρίας. Ἡ χειρονομία ἐκείνη μάλιστα, ἐγκαίρως γνωσθεῖσα παρὰ τῷ λαῷ, προεκάλεσε τὴν ἀληθῆ φρενίτιδα δι' ἧς ἐγένετο δεκτὸν τὸ νεαρὸν Βασιλικὸν ζεῦγος, κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄνοδόν του.

Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1837, ἡ πάλη διεξήχθη μεταξὺ τῶν *αὐτοχθόνων*, καὶ μάλιστα τῶν γηγενῶν Ἀθηναίων, ὑποστηριζόντων τὸν Δ. Καλλιφρονᾶν, καὶ τῶν *ἑτεροχθόνων*, τῶν «*Φαναριωτῶν*» καὶ τῶν ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ἐγκαταστάντων «*νεοαθηναίων*», ὑποστηριζόντων τὸν Γ. Λασσάνην. Ὑπῆρξε πεισματώδης, προεκάλεσε ῥήξεις αἱματηρὰς καὶ κατέληξεν ὑπὲρ τῶν πρώτων. Ὁ Βασιλεὺς ἐν τούτοις ἐβράδυνε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Δ. Καλλιφρονᾶ, δὲν ἐδημοσίευσε δὲ τὸν διορισμὸν τοῦτον διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἁπλῶς ἀναγγελθέντα διὰ τοῦ ἡμιεπισήμου κυβερνητικοῦ ὀργάνου «*Ἑλληνικοῦ Ταχυδρόμου*».

Κατὰ τὴν τετραετῆ δημαρχίαν του (διότι κατὰ μὲν τὸν τότε Νόμον ἡ ἐντολὴ ἦτο τριετής, λόγῳ ὅμως διοικητικῆς ἀνάγκης πρὸς συγκρότησιν τῶν ἐπαρχιακῶν συμβουλίων αἱ δημαιρεσίαι ἀνεβλήθησαν) ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς πολλὰ προσεπάθησε νὰ πράξῃ, ὅπως βεβαιώνει καὶ ἀποδεικνύει ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1840. Μεταξὺ ἄλλων μάλιστα ἠγωνίσθη ἐρρωμένως διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κλονισθείσης καιρίως δημοσίας ἀσφαλείας, ἐπεχείρησε δὲ καὶ πάνδημον ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς λυμαινομένης τὰ περίχωρα λῃστείας. Ἐπὶ τῆς δημαρχίας του ἐδενδροφυτεύθη ἡ ὁδὸς Πατησίων, ἱδρύθη τὸ πρῶτον Ὀρφανοτροφεῖον, ἀνηγέρθη τὸ Νεκροταφεῖον. Ἀλλ' εὗρε μεγάλην ἀντίδρασιν παρὰ τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ, παρὰ τῷ ὁποίῳ δὲν ἐβράδυνε νὰ συναντήσῃ καὶ ἐχθρότητα. Ἕνεκα τούτου, εὑρεθεὶς ἄμοιρος πλέον τῆς προτέρας πολιτικῆς δυνάμεως, ὁ Δ. Καλλιφρονᾶς, κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς δημαρχίας του, ἐπαύθη ἐπὶ δίμηνον ὑπὸ τοῦ Νομάρχου, ἀντικατασταθεὶς διὰ τοῦ Παρέδρου *Ἀγγέλου Γέροντα*. Ἀλλὰ καὶ ὅταν, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς πειθαρχικῆς ποινῆς, ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του, δὲν ἔδρασε ποσῶς, προτιμήσας ν' ἀποσυρθῇ. Νέος καὶ λυσσωδέστερος διεξήχθη ὁ ἀγὼν κατὰ τὰς δημαιρεσίας τοῦ 1841 μεταξὺ τῶν αὐτοχθόνων καὶ τῶν ἑτεροχθόνων. Οἱ Ἀθηναῖοι, μνήμονες τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεξαν πρὸ τεσσάρων ἐτῶν νὰ ἴδουν ξένον Δημοτικὸν ἄρχοντα, ἐζήτουν ν' ἀποκλείσουν τοὺς ἐποίκους ἀπὸ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι. Συνήρχοντο τὴν νύκτα εἰς τὰς οἰκίας τῶν κορυφαίων καὶ μάλιστα τῶν ζωηροτάτων πάντοτε Καλλιφρονᾶ καὶ Μακρυγιάννη. Δὲν ἤθελον ν' ἀποκλείσουν τοὺς ἐποίκους ὅσοι μετέσχον τοῦ Ἀγῶνος, ἤθελον ὅμως νὰ μὴ ἔχουν τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὅσοι κατὰ μὲν τὸν Ἀγῶνα ὁπωσδήποτε ἀπουσίαζον, μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν ἐπεδίωκον τὰς πρωτοκαθεδρίας. Ἡ πάλη φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε τραχεῖα: *Ἂν δὲν ἤρχοντο οἱ ἔποικοι*, ἔλεγον οἱ ἑτερόχθονες, *τότε οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἦσαν ἀλῆται πρὸς πόρον ζωῆς*». Οὗτοι δὲ πάλιν *Πέρσας* καὶ *τυχοδιώκτας* καὶ *ξένους* ἀπεκάλουν τοὺς ἐποίκους, οὓς εἰς ἐπίμετρον δὲν ἔστεργεν ἡ Δημοτικὴ ἀρχὴ νὰ ἐγγράψῃ εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς καταλόγους. Τέλος κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1841, τὰς συνεχισθείσας μέχρι τῆς 5ης Μαΐου, ἐνίκησαν οἱ αὐτόχθονες, ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν τὸ κόμμα τοῦ Δ. Καλλιφρονᾶ. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Ι. Ζαχαρίτζα τὸν τρίτον ὑποδειχθέντα καὶ πρῴην δήμαρχον *Ἀνάργυρον Πετράκην*, ἴσως διότι ἀδίκως εἶχε παυθῆ τῷ 1837.

Ἐπὶ ταύτης τῆς δημαρχίας καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ συνέβησαν, ἰδιαίτατα ὅμως ἡ ἀπολήξασα εἰς τὴν παροχὴν τοῦ Συντάγματος διὰ τῆς συγκληθείσης Ἐθνοσυνελεύσεως Ἐπανάστασις τῆς Γ' Σεπτεμβρίου 1843. Ὁ Πετράκης ἠναγκάσθη εἰς προσωρινὴν παραίτησιν, διότι εἶχεν ὑποπέσει εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς νέας κυβερνήσεως, καὶ ἀνεπληρώθη ἀπὸ τὸν Πάρεδρον *Σπυρίδωνα Μπενιζέλον*. Δὲν ἠμπόρεσε δὲ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ κατ' οὐσίαν, ἐνῷ ἐπανεξελέγη ἀργότερον, διότι, μόλις ἀναλαβών, ἐπαύθη τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1844, ἔκτοτε δὲ ἤγειρεν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ Δήμου διὰ τὴν κατάληψιν γηπέδου του, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη ἡ Ἀνακτορικὴ πλατεῖα, μεγίστη δὲ εἶχεν ἐπέλθει ἀνωμαλία καὶ εἰς τὰ Δημοτικὰ πράγματα ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπελθούσης ἐκ τοῦ Συντάγματος. Τὴν 26 Ἰανουαρίου 1846 μάλιστα ὁ Ἀνάργυρος Πετράκης ἐπαύθη ὁριστικῶς, ἀναπληρωθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ *Σ. Μπενιζέλου* ὅστις, καίτοι τὴν 1 Μαρτίου 1846 ἐγένοντο ἐκλογαί, δι' ὧν ἄλλοι ὑπεδεικνύοντο Δήμαρχοι, διετήρησε τὸ ἀξίωμα μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου 1847, ὁπότε ἐξελέγη Δήμαρχος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τότε ἰσχύοντος Νόμου περὶ Δήμων, καθ' ὃν ἡ διάρκεια τοῦ Δημ. Συμβουλίου ἦτο ἐννεαετής, ἀντικαθισταμένου τοῦ τρίτου τῶν Συμβούλων ἀνὰ πᾶν τρίτον ἔτος. Ὡς Δήμαρχος δὲ εἰργάσθη μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1850, ὁπότε μετὰ πολυμήνους ἐκλογὰς (διαρκεσάσας μετὰ διακοπῶν ἀπὸ τῆς 10 Ἰουλίου μέχρι τῆς 5 Νοεμβρίου) ἐξελέγησαν, μετὰ πάλην εἰς ἣν ἐσημειώθησαν ἀνήκουστοι παρανομίαι, Δήμαρχος μὲν ὁ *Ν. Ζαχαρίτσας*, προτιμηθεὶς τοῦ Π. Καλλιγᾶ καὶ τοῦ Σπ. Πατούσα, Πρόεδρος δὲ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ὁ Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης *Γεώργιος Σταύρου*. Ἀλλ' ὁ φατριασμὸς καὶ αἱ ἀντιδράσεις ἐξεδηλώθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐν αὐτῷ τῷ Συμβουλίῳ καὶ ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, ὥστε ὁ μὲν Γεώργιος Σταύρου παρῃτήθη τῷ 1851 ἀντικατασταθεὶς ἐν τῷ Συμβουλίῳ ὑπὸ τοῦ *Ἀνδρέου Κορομηλᾶ*, ἐν δὲ τῇ προεδρείᾳ ὑπὸ τοῦ *Ν. Κωστῆ*, ὁ δὲ Δήμαρχος Ν. Ζαχαρίτσας κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἐκδόσει ψευδῶν πιστοποιητικῶν ἐπαύθη, ἐσύρθη ἀδίκως εἰς τὰ δικαστήρια, ἀλλ' ἀθωωθεὶς δὲν ἀποκατέστη εἰς τὸ ἀξίωμά του. Εἰς αὐτὸ τὸν ἀντικατέστησεν ὁ Α' Πάρεδρος *Ι. Κόνιαρης* ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1853, τότε δὲ ἐκλεγεὶς Δήμαρχος θὰ παρέμενε τὴν τριετίαν του, ἂν δὲν ἐμεσολάβει ἡ περιβόητος χολέρα τοῦ Πενῆντα Τέσσερα, ὁπότε ἀποδημήσας μετὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων, ἀπελύθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐπὶ ἐγκαταλείψει σχεδὸν τῆς θέσεώς του. Τὸν ἀνεπλήρωσεν ὁ *Κ. Γαλάτης*, Πάρεδρος, ὅστις κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 20 Μαρτίου 1855 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς δημαιρεσιακῆς ἐπιτροπῆς καὶ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Δήμαρχος. Φιλάσθενος ὅσον καὶ ἐργατικὸς δὲν κατώρθωσε νὰ διανύσῃ ὅλην τὴν περίοδον αὐτοῦ. Τῷ 1856 ἠσθένησε καὶ τῇ 24 Μαρτίου 1857 ἀπέθανε. Ὁ Γαλάτης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Δήμαρχος, ὁ ἐκλεγεὶς δυνάμει τοῦ ἄρθρου 89 τοῦ τότε ἰσχύοντος περὶ Δήμων Νόμου τοῦ μετὰ τὸ Σύνταγμα, ὅπερ διετηρήθη καὶ εἰς τὸν μεταγενέστερον ἀπὸ 19 Νοεμβρίου 1864 περὶ Δημαιρεσιῶν Νόμον, ὡς καὶ ὁ πρῶτος Δήμαρχος Ἀθηναίων, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων του. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἔζη, ἀσθενῶν, ἀνεπληροῦτο ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ τῶν Παρέδρων Σ. Γεωργούλα, Ε. Κουτσικάρη, Σ. Λεώνη καὶ *Σπ. Μπενιζέλου*. Μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του καὶ μέχρι τῶν ἐκλογῶν τῆς 24 Νοεμβρίου 1857, προσωρινῶς ἐδημάρχευσεν ὁ τελευταῖος. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξετελέσθησαν πολλὰ ἔργα ὁδοποιΐας ἰδίᾳ, εὐρυνθεισῶν τῶν ὑπαρχουσῶν ὁδῶν, νέων διανοιχθεισῶν, κατασκευασθεισῶν γεφυρῶν, πλατειῶν καὶ ἄλλων ἐξωραϊστικῶν ἔργων.

Κατὰ τὰς ἐπακολουθησάσας ἐκλογάς, ὑπεδείχθησαν Δήμαρχοι ὁ *Γ. Σκοῦφος*, ὁ Κ. Βρυζάκης καὶ ὁ Μ. Βουζίκης. Διωρίσθη δὲ ὁ πρῶτος, ὅστις καὶ βουλευτὴς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦτο καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον δραστηρίων ἐκρίνετο. Ἐπὶ τῆς πρώτης ταύτης δημαρχίας του διερρυθμίσθη τὸ σύστημα τῶν ὁδῶν, χρησιμοποιηθείσης πρὸς τοῦτο καὶ δωρεᾶς τοῦ Μ. Τοσίτσα ἐκ 50,000 φράγκων, θεσπισθείσης δὲ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τῶν δημοτῶν. Τὸ μέτρον ὅμως τῆς προσωπικῆς ἐργασίας, ἐφαρμοσθὲν ἐπὶ ἔτος, κατηργήθη τῷ 1860. Τότε ἠνοίχθησαν πλεῖσται ὁδοί, ἐν αἷς καὶ αἱ Σόλωνος, Κολοκοτρώνη, Σωκράτους, Φιλελλήνων, Πανεπιστημίου καὶ ὅλαι αἱ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου πάροδοι κ. ἄ. Ἐπὶ τῆς δημαρχίας αὐτῆς κατεσκευάσθη τὸ πρῶτον συστηματικόν πως δίκτυον ὑπονόμων καὶ πολλὰ ἐξωραϊστικὰ ἔργα, ἐνισχύθησαν δὲ καὶ τὰ ὑπάρχοντα φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ νέων τοιούτων ἐτέθησαν τὰ σχέδια. Ἐπίσης ἐλήφθη συστηματικωτέρα πως φροντὶς διὰ τὴν ὕδρευσιν. Διανύσας ὁλόκληρον τὴν τετραετίαν του, τῷ δὲ 1861 ἐπανεκλεγεὶς τὸ δεύτερον Δήμαρχος Ἀθηναίων, ὁ *Γ. Σκοῦφος* θὰ ἐξηκολούθει τὴν φιλόπολιν δρᾶσίν του ἂν δὲν ἐμεσολάβει ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1862, ἥτις, μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, παρέσυρε καὶ πάντας τοὺς πιστοὺς εἰς τὸ καθεστὼς ἐκεῖνο. Οὕτω ἡ νέα Κυβέρνησις διὰ θεσπίσματός της ἀπὸ 12 Ὀκτωβρίου 1862 ἔσπευσε ν' ἀπολύσῃ τὸν Γ. Σκοῦφον, ἀνέθεσε δὲ τὰ καθήκοντα τοῦ Δημάρχου εἰς τὸν φίλον τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ Πάρεδρον *Ε. Κουτσικάρην*, ὅστις ἐφάνη ἀντάξιος τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων καὶ ἐρρωμένως ἀντιμετώπισε τὴν ἀναρχίαν καὶ τὰ δεινὰ τῆς εἰσχωρησάσης καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν Δημοτικῶν ἀρχῶν στρατοκρατίας. Ἄλλωστε, μετὰ τὸ ἀπὸ 9 Νοεμβρίου 1862 ψήφισμα τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καθ' ὃ νέα μέτρα θὰ ἐλαμβάνοντο διὰ τὰς δημαιρεσίας, τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Ἀθηνῶν εἶχε σιωπηρῶς διαλυθῆ, ὁριστικῶς καταργηθὲν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1864 ὑπὸ τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὁ Ε. Κουτσικάρης τύποις μόνον ἐδημάρχευε τότε. Διότι μὴ ὑπάρχοντος Δημοτικοῦ Συμβουλίου, τὰ χρέη τοῦ Προέδρου του κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν καταλόγων ἐξετέλει ὁ Πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τοῦ γείτονος Πειραιῶς, τὰ δὲ καθήκοντα τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς ἐξετέλει ἀπ' εὐθείας τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, χωρὶς νὰ εἰδοποιῇ κἂν τὸν Δημαρχεύοντα, ἀγωνιζόμενον δι' ὅλων τῶν δυνάμεών του νὰ συγκρατήσῃ τὴν δημοτικὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τέλος θανόντα, πράγματι ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων του, τὴν 27 Αὐγούστου 1865.

Ἐπὶ ὀλίγους μῆνας ἐδημάρχευσε τότε ὁ Γ' Πάρεδρος *Περικλῆς Ζαχαρίτσας*, μέχρι τῶν δημαιρεσιῶν τῆς 31 Μαρτίου 1866, αἵτινες ἐνηργήθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου περὶ Δήμων Νόμου, τοῦ ἀπορρεύσαντος ἀπὸ τῆς Β' Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ὅστις ἴσχυε μέχρι τοῦ ΔΝΖ' περὶ Κοινοτήτων Νόμου. Πρώτην φορὰν τότε ἐγίνετο συγχρόνως καὶ δι' ἀμέσου ψηφοφορίας ἡ ἐκλογὴ τοῦ Δημάρχου, τῶν Παρέδρων καὶ τῶν Δημοτικῶν Συμβούλων. Ἐξελέγη δὲ τότε, διὰ τρίτην φοράν, ὁ *Γεώργιος Σκοῦφος*, ὁ ἀπολυθεὶς ὑπὸ τῆς ἐξωσάσης τὸν Ὄθωνα Κυβερνήσεως. Αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἄλλως τε εἶχον καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὅτι ὑπῆρξαν αἱ πρῶται, καθ' ἃς ἀνεπτύχθη ὁ πραγματικὸς λαϊκὸς φανατισμός, τῶν πολιτῶν ζωηρῶς ἐπὶ ἡμέρας ἐκδηλούντων τὸ φρόνημά των δι' ὅλων τῶν μέσων. Οὕτω πεισματώδης διεξήχθη τῷ 1870 ἡ δημοτικὴ ἐκλογή, καθ' ἣν ὁ Γ. Σκοῦφος ἡττήθη ἀπὸ τὸν παλαιόν του συνεργάτην *Παναγῆν Κυριακόν*. Ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ Π. Κυριακοῦ ἐκαθαρίσθη τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, ἀνεκαινίσθη τὸ δίκτυον τῶν σωλήνων διανομῆς ὕδατος, ἀνηγέρθη τὸ Δημαρχεῖον καὶ ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου, ᾠκοδομήθη τὸ Βρεφοκομεῖον, ἐβελτιώθη ὁ φωτισμὸς τῆς πόλεως καὶ ἐλήφθησαν σύντονοι μέριμναι διὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ὑπονόμους τῆς πόλεως. Φανατικὴ ἐπίσης ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ 1874, καθ' ἣν ὁ *Παναγῆς Κυριακός*, δευτέραν φορὰν ἐκλεγόμενος δήμαρχος, κατέβαλε τὸν εἰς πλείστας ἐκλογὰς ἀποτυχόντα μέν, ἀλλ' ἰσχυρότατον λαϊκὸν κομματάρχην Ἀθανάσιον Κατσανδρῆν. Ἀλλ' ὅσον φανατικαὶ καὶ ἂν ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1879, ὁ πανίσχυρος Δήμαρχος Π. Κυριακὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν *Δημήτριον Σοῦτσον*, ὅστις ἐξελέγη καὶ τότε καὶ τῷ 1883 διὰ δευτέραν φοράν.

Ἡ ἐκλογὴ ἐκείνη εἶχε τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐγίνετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀπὸ 30 Μαρτίου 1883 συμπληρωματικοῦ περὶ Δήμων (1099) Νόμου, καθ' ὃν αἱ δημοτικαὶ περίοδοι λήγουν τὴν 30 Σεπτεμβρίου, αἱ δὲ δημαιρεσίαι ἐνεργοῦνται τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Ἰουλίου. Ὁ Σοῦτσος ἐμερίμνησε περὶ ἐπιλύσεως τοῦ ἀνέκαθεν δυσχεροῦς ἐν Ἀθήναις προβλήματος τῆς ὑδρεύσεως, ἐπέτυχε δὲ ὥστε, προσωρινῶς τοὐλάχιστον, κατὰ μικρὰς ἀληθῶς περιόδους, ν' ἀποκτήσουν αἱ τότε Ἀθῆναι τὸ ἀναγκαιοῦν εἰς αὐτὰς ὕδωρ. Τῷ δὲ 1886 ἀπεπερατώθη ἡ ἀνέγερσις τῆς Νέας Ἀγορᾶς, ἥτις ἤρχισε χρησιμοποιουμένη πρὶν τελειώσουν αἱ ἐργασίαι, λόγῳ τῆς κατὰ τὸ 1884 ἀποτεφρώσεως ἐκ πυρκαϊᾶς τῆς Παλαιᾶς Ἀγορᾶς. Ἐπίσης ἐσυνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου, παραχωρηθείσης τέλος τῆς ἀνεγέρσεώς του εἰς τὸν Α. Συγγρόν, κατεβλήθη δὲ καὶ σύντονος προσπάθεια βελτιώσεως τοῦ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ Δήμου.

Τὸν Δ. Σοῦτσον ἐνίκησε τῷ 1887 ὁ *Τιμολέων Φιλήμων*, διαπρεπὴς πολιτευτὴς καὶ πολεμιστὴς δημοσιογράφος, ὅστις ἀκαμάτως εἰργάσθη μέχρι

Digitized by Google

τοῦ 1891 νὰ συνεχίσῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὰ ὅσα ἔργα εἶχεν ὑποδείξει καὶ ὠνειροπόλει ὡς Δημοτικὸς Σύμβουλος καὶ ἐκ τῶν κορυφαίων μάλιστα. Ἀλλ' ἡ ἐντολή του δὲν ἀνενεώθη τῷ 1891, συνεπείᾳ σφοδρᾶς καταπολεμήσεώς του ἐν αὐτῷ τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ, ἥτις παρέλυσε τὴν δημοτικότητά του καὶ τὸν ἀπεξένωσε τῶν λαϊκῶν συμπαθειῶν.

Τὴν 7 Ἰουλίου 1891 ἐξελέγη ὁ *Μιχαὴλ Μελᾶς*, ἀποκτήσας ὅλως αἰφνιδίως καταπληκτικὴν δημοτικότητα ὡς ἄνθρωπος ἀδοκίμαστος μὲν εἰς τὸν Δῆμον, δεδοκιμασμένος δὲ καὶ ἐπιτυχὼν μάλιστα εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον.

Ἐπέπρωτο ὅμως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του νὰ σημειωθῇ ἡ ὀξυτέρα πολεμική, ὑπὸ πρόσχημα ἐννοεῖται, διαταχθείσης τῷ 1894 τῆς προσωποκρατήσεώς του διὰ χρέος 48000 δρ. τοῦ Δήμου πρὸς τὸ Δημόσιον, ἀνεξαρτήτως τῆς μεγάλης τοῦ Δημοσίου πρὸς τὸν Δῆμον ὀφειλῆς. Ὁ Μ. Μελᾶς διεμαρτυρήθη διὰ τὴν γενομένην πρὸς τὸ ἀξίωμα προσβολήν. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἱκανοποιηθῇ ὁ Δῆμος, ἐπαύθη ὁ Δήμαρχος. Μετὰ δ' ἑνὸς ἔτους ἐνάσκησιν τῶν Δημαρχιακῶν καθηκόντων ὑπὸ τοῦ Παρέδρου *Σηλυβριώτου*, ἐγένοντο (λόγῳ ἀναβολῆς) αἱ ἐκλογαὶ τῆς 19 Σεπτεμβρίου 1895, καθ' ἅς, καθαρῶς πολιτικάς, ἐνίκησεν ὁ *Λάμπρος Καλλιφρονᾶς*, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου οἱ γηγενεῖς Ἀθηναῖοι ἀνέκτησαν τὸν Δήμαρχόν των. Μετ' αὐτόν, τῷ 1899, ἐξελέγη ὁ τὴν μακροτέραν διανύσας, συνεχῆ δέ, δημαρχιακὴν περίοδον, *Σπῦρος Μερκούρης*, ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ ὁποίου σύντονοι καὶ κατὰ πολλὰ τελεσφόροι κατεβλήθησαν προσπάθειαι πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως. Ἐκαθαρίσθη τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, διωρθώθη τὸ δίκτυον τῆς διανομῆς καὶ ἐργασίαι ἔγιναν πρὸς αὔξησιν τοῦ ὕδατος. Ἐξωραϊστικαὶ ἐργασίαι δραστήριαι διεξήχθησαν καὶ πυρετώδης ἐσυνεχίσθη ἡ ἐκτέλεσις ἔργων, ὁδοποιΐας ἰδίᾳ, εἰσαχθείσης τὸ πρῶτον τότε τῆς ἀσφαλτοστρώσεως ὁδῶν καὶ πλατειῶν. Διατελέσας Δήμαρχος Ἀθηναίων ἐπὶ δέκα πέντε συναπτὰ ἔτη, ἡττήθη κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1914, τὰς πρώτας ἐνεργηθείσας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ΔΝΖ' περὶ Κοινοτήτων Νόμου. Ἐξελέγη τότε ὁ *Εμμανουὴλ Μπενάκης*, ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ ὁποίου ἐψηφίσθησαν καὶ μετερρυθμίσθησαν εὐεργετικοί τινες ὑπὲρ τοῦ Δήμου νόμοι, ἀλλὰ παραιτηθεὶς οὗτος μετ' ὀλίγον ἀνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου *Σπ. Πάτση*, καταβαλόντος τὰς δυνατὰς προσπαθείας πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσεπιλύτων ὄντως προβλημάτων, ἅτινα παρουσιάζει ἤδη ὁ Δῆμος λόγῳ τῆς ἀποτόμου ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν καὶ ἐσωτερικῶν κρίσεων. Ὁ *Σπ. Πάτσης* ἀφοῦ ἐνηλλάχθη ὡς Δημαρχῶν μετὰ τοῦ *Α. Τσόχα* (1920-1922) ἐν τέλει ἐξελέγη Δήμαρχος Ἀθηναίων κατὰ τὰς δημαιρεσίας τοῦ 1926.

Γ. Δ. Κ.

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ.— Ὁ Δῆμος Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 19 Δεκεμβρίου 1920 εἶχε πληθυσμὸν 296.617 κατοίκων, αὐξηθέντα κατὰ πολὺ ἔκτοτε καὶ δὴ ἐκ τῆς εἰσροῆς τῶν προσφύγων, δι' οὓς πολλοὶ καὶ μεγάλοι συνοικισμοὶ ἐδημιουργήθησαν ἐν τῇ σημερινῇ περιφερείᾳ τοῦ Δήμου (βλ. περαιτέρω). Ἡ περιφέρεια τοῦ Δήμου καὶ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ ἔτους 1912 ἐξηκολούθησε περιλαμβάνουσα ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν, ἣν εἶχε καὶ ὑπὸ τὸ καθεστὼς τοῦ νόμου περὶ Δήμων τοῦ ἔτους 1833, μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ συνοικισμῶν, εἰς οὓς ἀνεγνωρίσθη μόνον τὸ δικαίωμα νὰ διατηρῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἰδίαν των περιουσίαν, διοικουμένην ὑπὸ κοινοτικοῦ συμβουλίου κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ νόμου περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων ἐκλεγομένου καὶ λειτουργοῦντος (Νόμου ΔΝΖ' ἄρθρ. 201), προσέτι δὲ περιέλαβε καὶ μέρος τῆς πρῴην δημοτικῆς περιφερείας Ἀχαρνῶν (συνοικισμὸς Κουκουβαούνων). Εἰς τὴν ἔκτασιν ταύτην, ἴσην περίπου πρὸς τὴν τοῦ νομοῦ Ζακύνθου, κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν ἀπογραφὴν εὑρίσκοντο, ἐκτὸς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, 38 ἔτι συνοικισμοὶ ὁλικοῦ πληθυσμοῦ 24218 κατοίκων. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω περιφερείας ἀπεσπάσθησαν καὶ ἀπὸ τῶν δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἐκλογῶν τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1925 ἀπετέλεσαν ἰδίας Κοινότητας οἱ συνοικισμοὶ Ἁγίου Ἰωάννου Ρέντη, Ἀμαρουσίου, Ἡρακλείου, Καλλιθέας, (μετὰ τῶν συνοικισμῶν Ἁγίας Ἐλεούσης καὶ Τζιτζιφιῶν), Κηφισίας, Μοσχάτου, Μπραχαμίου (μετὰ τῶν συνοικισμῶν Κατσιπόδι καὶ Ἁγίου Κοσμᾶ), Νέων Λιοσίων, Παλαιοῦ Φαλήρου (μετὰ τῶν συνοικισμῶν Ἁγίας Βαρβάρας καὶ Πικροδάφνης) καὶ Χαλανδρίου (Νόμ. 3194 τοῦ ἔτ. 1924. ἄρθρ. 37). Ἐν τούτοις τὴν εἴσπραξιν τῶν δημοτικῶν φόρων α') ἐπὶ τῶν σφαζομένων ζώων, β') ἐπὶ τῶν μεταφερομένων πρὸς κατανάλωσιν ἐγχωρίων προϊόντων καὶ γ') ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων (φόρος ὑπὲρ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων) ἐνεργεῖ ὁ δῆμος Ἀθηναίων καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τὴν ὑφισταμένην πρὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἄνω Κοινοτήτων, πρὸς ἃς ἀποδίδει ποσοστὰ ἐκ τῶν εἰσπράξεων τῶν φόρων ἐκείνων (Ν. Δ 27 Αὐγούστου 1925 ἄρθρ. 33 4 Δεκεμβρίου 1925 ἄρθρ. 14, 2 Σεπτεμβρίου 1926 ἄρθρ. 6, 17 Σεπτεμβρίου 1926 ἄρθρ. 281, 317 καὶ 327. Δ 26 Φεβρουαρίου 1926). Ἡ αὐτὴ («προτέρα») περιφέρεια ὡρίσθη διὰ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς κτήματα, ἐντὸς αὐτῆς κείμενα, τῶν καλλιεργούντων αὐτὰ ἐπὶ μορτῇ, ἀντισπόρῳ ἢ μισθώματι, ὡς καὶ προσφύγων γεωργῶν ἢ ἐπαγγελματιῶν (Ἀγροτικὸς νόμος Δ. 15 Ὀκτωβρίου 1926, ἄρθρ. 21).

Δημοτικαὶ ἀρχαί.— Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων συγκροτοῦνται ἐκ τοῦ Δημάρχου, τεσσάρων Παρέδρων, τριακονταμελοῦς Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἁπάντων ἐκλεγομένων δι' ἀμέσου καθολικῆς ψηφοφορίας, καὶ πενταμελοῦς ἐκ Δημοτικῶν Συμβούλων Δημαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ Δημάρχου. Τὰ τῆς ἐν γένει λειτουργίας τοῦ Δήμου διέπονται ὑπὸ τῶν κοινῶν διατάξεων τοῦ περὶ Δήμων νόμου. Οὕτω καὶ οἱ πόροι τοῦ Δήμου Ἀθηναίων εἶναι οἷοι καὶ οἱ τῶν ἄλλων Δήμων (βλ. λ.). Ἐξαιρετικῶς οὗτος (ὡς καὶ οἱ Δῆμοι Πειραιῶς καὶ Θεσσαλονίκης) ἔχει τὸν φόρον ἐπὶ τῶν διαφημίσεων. Εἰδικαὶ δὲ διατάξεις ρυθμίζουσι τὰ τοῦ φόρου τῶν σφαγίων. Ἐκτὸς τούτου ἡ ὑπὸ τοῦ Δημοσίου παρεχομένη ἐτησίως εἰς Δήμους καὶ Κοινότητας ἐπιχορήγησις ὡρίσθη ἐξαιρετικῶς διὰ τὸν Δῆμον Ἀθηναίων εἰς 18 ἑκατομμύρια δραχμῶν (Ν. Δ. 19 Μαρτίου 1926).

Οἰκονομικὴ κατάστασις. - Ἐκ τῶν βαρυνόντων τὸν Δῆμον Ἀθηναίων δανείων, συνομολογηθέντων μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ἀρχικοῦ κεφαλαίου δραχ. 45.000.000, ὠφείλετο τὴν 31 Δεκεμβρίου 1925 ποσὸν δρ. 43.586.311.79 00.

Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Δήμου, τῆς χρήσεως 1926 - 27, περιλαμβάνει τὰ ἑπόμενα ἔσοδα καὶ ἔξοδα:

		Ἔσοδα			Ἔξοδα
Τακτικὰ —	Δρ.	86.064.390	—	Δρ.	82.231.868
Ἔκτακτα —	»	10.737.764	—	»	10.337.664
Σύνολα —	»	96.802.154	—	»	92.572.532

Ἡ κατὰ διάφορα ἔτη ἐξέλιξις τῶν τακτικῶν ἐσόδων τοῦ νέου Δήμου Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πρώτων δημοτικῶν ἀρχῶν (24 Μαρτίου 1914) ἔχει ὡς ἕπεται:

Τριετία 1914—16		Τακτικὰ ἔσοδα	
(μέσος ὅρος)	Δρ.	4.421.025	(εἰσπραχθ.)
Ἔτος 1917	»	3.459.318	»
» 1918	»	5.830.851	»
Χρῆσις 1922—23	»	15.283.380	»
» 1923—24	»	28.691.830	»
» 1924—25	»	39.232.773	»
» 1925—26	»	62.499.117	(προϋπολ.)
» 1925—26	»	54.958.048	(εἰσπραχθ.)
» 1926—27	»	86.064.390	(προϋπολ.)

Ἐὰν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ συνεχὴς αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Δήμου—ὅστις νῦν ὑπολογίζεται περίπου διπλάσιος τοῦ τῆς ἀπογραφῆς 1920 (317.209 κάτοικοι μετὰ τῶν νέων Κοινοτήτων) καὶ ὑπερτριπλάσιος τοῦ τῆς ἀπογραφῆς 1907 (176.530 κάτοικοι)—ἡ αὔξησις τῶν ἐσόδων τοῦ Δήμου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς τριετίας 1914-16 φαίνεται εἰσελθοῦσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς κανονικὴν ἀναλογίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀξίας τῆς μεταλλικῆς δραχμῆς. Ἀλλ' ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, τότε ἡ ἀναλογία αὕτη παραμένει ὅλως εἰκονική, μὴ ἀνταποκρινομένη ἐν τῇ πραγματικότητι εἰμὴ εἰς ἑξαπλασιασμὸν τῶν ἐσόδων.

Σημειωτέον δέ, ὅτι γίνεται σύγκρισις πρὸς ἔτη ἀνωμάλου περιόδου, καθόσον ἐκ μὲν τοῦ ἔτους 1914 περιλαμβάνονται εἰς τὴν πρώτην δημοτικὴν περίοδον ἐννέα μόνον μῆνες, τὰ δ' ἑπόμενα ἔτη 1915 καὶ 1916 διέρρευσαν ἐν μέσῳ γενικωτέρων ἀνωμαλιῶν.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν τακτικῶν ἐσόδων τοῦ Δήμου Ἀθηναίων προέρχονται περίπου α') ἐξ ἀμέσων φόρων καὶ ποσοστῶν ἐκ δημοσίων τοιούτων 17 °/o· β') ἐξ ἐμμέσων φόρων καὶ φόρων καταναλώσεως 46 °/o· γ') ἐκ δικαιωμάτων καὶ τελῶν 10 °/o· δ') ἐκ δημοτικῆς περιουσίας 6 °/o καὶ ε') ἐξ ἐπιχορηγήσεως τοῦ Δημοσίου (ἀντικαθιστώσης ἐν μέρει τὸν πρῴην ἔμμεσον φόρον ἐπὶ τῶν ὠνίων καὶ ἐμπορευμάτων) 21 °/o.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔξοδα τοῦ Δήμου, ταῦτα, τακτικά τε καὶ ἔκτακτα, ἠκολούθησαν κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη τὴν ἀκόλουθον πορείαν.

Τριετία 1914—16		Σύνολον ἐξόδων	
(μέσος ὅρος)	Δραχ.	4.148.799	(πληρωθ.)
Ἔτος 1917	»	4.340.204	»
» 1918	»	7.561.229	»
Χρῆσις 1922—23	»	15.342.344	»
» 1923—24	»	30.507.412	»
» 1924—25	»	55.176.796	»
» 1925—26	»	78.206.076	(προϋπολ.)
» 1925—26	»	62.856.643	(πληρωθ.)
» 1926—27	»	92.572.532	(προϋπολ.)

Ἑπομένως παρατηρεῖται ποιά τις ἀνωτέρα ἀναλογία περὶ τὴν αὔξησιν τῶν ἐξόδων τοῦ Δήμου, καθισταμένη ἔτι μεγαλυτέρα ἂν σημειωθῇ: α') ὅτι εἰς τὰ ἔξοδα τῆς τριετίας 1914-16 περιλαμβάνονται καὶ δραχ. 647,090 δι' ἔξοδα στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, οἷον ἔξοδον ἔπαυσε βαρῦνον τοὺς Δήμους ἀπὸ τῆς χρήσεως 1920-21, καὶ β') ὅτι δι' ἐξυπηρέτησιν δανείων τοῦ δήμου βαρύνονται τὰ μὲν ἔξοδα τῆς τριετίας 1914-16 διὰ δρ. 749,452, τὰ δ' ἔξοδα τῆς χρήσεως 1925-26 μόνον διὰ δραχ. 3,008,353. Οὐχ ἧττον, ἂν καὶ ἐνταῦθα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνατρέπεται ἡ περὶ τὴν αὔξησιν τῶν ἐξόδων παρατηρουμένη ἐκ πρώτης ὄψεως δυσαναλογία καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι μεταβάλλεται αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χρήσεως 1925-26 εἰς ἑπταπλασιασμὸν περίπου τῶν ἐξόδων.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν τακτικῶν ἐξόδων τοῦ Δήμου διατίθενται, περίπου α') εἰς ἔξοδα διοικήσεως ἐν γένει 15 °/o· β') εἰς χρέη καὶ νομίμους ὑποχρεώσεις 9 °/o· γ') εἰς συντήρησιν τεχνικῆς ὑπηρεσίας, ὑπηρεσίας αὐτοκινήτων, καθαριότητα κατάβρεγμα καὶ φωτισμὸν τῆς πόλεως 42 °/o· δ') εἰς δημοτικὰ ἔργα 23 °/o· ε') εἰς δημοσίαν ἀντίληψιν (ὑγείαν, φιλανθρωπίαν κλπ.) 11 °/o.

Εὐνόητον, ὅτι ἡ μεταξὺ ἐσόδων καὶ ἐξόδων διαφορὰ ἐκαλύφθη κατὰ τὰ ἐν λόγῳ ἔτη ἐκ χρηματικῶν ὑπολοίπων παρελθουσῶν χρήσεων καὶ ἰδίᾳ ἐκ δανείων.

Ὁ ἐν ἔτει 1914 ἀνασυγκροτηθεὶς Δῆμος ὑπεισῆλθεν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ἐξυπηρετήσεως δανείου 16.000.000 συνομολογηθέντος μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 1911 ὑπὸ τοῦ πρῴην Δήμου Ἀθηναίων καὶ διατεθέντος εἰς ἐξόφλησιν χρεῶν αὐτοῦ ἐν οἷς καὶ τῶν ἐπὶ πολὺ βαρυνάντων τὸ πεμπτημόριον τῶν ἐσόδων του, καὶ εἰς ἔργα ὁδοποιΐας ἰδίᾳ (ἀσφαλτοστρώσεις). Τὴν 31 Δεκεμβρίου 1925 ὑφίσταντο τὰ ἑξῆς δημοτικὰ δάνεια τοῦ Δήμου συνωμολογημένα μετὰ τῆς αὐτῆς Τραπέζης. Ἔτους 1918 δρ. 3.000.000. Ἔτους 1919 δρ. 6.000.000. Ἔτους 1922 δρ. 1.000.000 Ἔτους 1924 δρ. 35.000.000. Ἔναντι τοῦ τοκοχρεωλυσίου τοῦ τελευταίου τούτου δανείου, συνομολογηθέντος εἰδικῶς δι' ἐκτέλεσιν ἔργων, καταβάλλει ἐτησίως τὸ Δημόσιον 1.000.000 δρ. (Ν. Δ. 14 Σεπτεμβρίου 1923). Ἐκ τῆς ἐνισχύσεως δὲ διὰ τοῦ προϊόντος τοῦ δανείου τούτου ἐξετέλεσεν ὁ Δῆμος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1924 καὶ ἐφεξῆς διάφορα ἔργα ὁδοποιΐας, ἐπεκτάσεως τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ καὶ βελτιώσεως τῆς ὑδρεύσεως τῆς πόλεως Ἀθηνῶν. Ἐσχάτως ὁ Δῆμος συνωμολόγησε μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ ἕτερον δάνειον 20.000.000 δρ., ἐπίσης πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκτελέσεως ἔργων.

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων δύναται νὰ συναχθῇ, ὅτι ὁ νῦν Δῆμος Ἀθηναίων καθ' ὅλην τὴν μακροτάτην πρώτην δημοτικὴν περίοδον (ἀρξαμένην τὴν 24 Μαρτίου 1914 καὶ λήξασαν τὴν 30 Νοεμβρίου 1925, ἤτοι διαρκέσασαν 11 ἔτη, 8 μῆνας καὶ 7 ἡμέρας) εὑρέθη, καὶ νῦν δ' ἔτι εὑρίσκεται, ὑπὸ λίαν δυσμενεῖς οἰκονομικὰς συνθήκας, προκειμένου δι' ἠλαττωμένων προσόδων οὐ μόνον ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς τρεχούσας δημοτικὰς ἀνάγκας καὶ τὴν συντήρησιν ὑφισταμένων ἔργων, ἀλλὰ καὶ ν' ἀσχοληθῇ πρὸς λύσιν δυσχερεστάτων προβλημάτων, οἷα τὰ τῆς ὑδρεύσεως, τῆς ὁδοποιΐας καὶ τῆς κατασκευῆς ὑπονόμων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπαιτεῖ δὲ ἡ λύσις τῶν προβλημάτων τούτων μέγιστα χρηματικὰ κεφάλαια καὶ καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυσχερὴς ὅσον καὶ ἐπείγουσα, λόγῳ τῆς διαρκοῦς συσσωρεύσεως νέου πληθυσμοῦ εἰς τὴν πόλιν, τῆς ἐπεκτάσεως τῶν εὐρυτάτων ὁρίων αὐτῆς πέραν παντὸς σχεδίου καὶ τῆς μεγίστης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διαδόσεως τῆς χρήσεως τοῦ αὐτοκινήτου.

Κράτος καὶ Δῆμος.—Εἰς τὴν τοιαύτην ἀνεπάρκειαν τοῦ Δήμου Ἀθηναίων σπουδαῖον βεβαίως συντελεστὴν ἀπετέλεσεν ἡ ὅλη ἀνωμαλία, ἡ ἐν Ἑλλάδι κρατήσασα ἀπ' αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν νῦν Δήμων καὶ Κοινοτήτων, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ καὶ τὸν μόνον· διότι καὶ οὐσιώδη κυβερνητικά, ἰδίως δὲ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς τοῦ Κράτους, καὶ αὐτῶν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν σφάλματα ἐπέδρασαν λίαν δυσμενῶς ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως τοῦ Δήμου.

Ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Κράτους, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν ἀνωμαλιῶν, ἐστράφη κυρίως εἰς τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τοῦ Δήμου Ἀθηναίων διὰ πόρων λαμβανομένων ἐκ πάσης προχείρου πηγῆς. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ οἴκοθεν ὑπὸ τοῦ Κράτους παροχὴ σπουδαίων ἐνισχύσεων εἰς τὸν Δῆμον δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον τῆς μερίμνης αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδοσις ὀφειλομένου εἰς αὐτὸν δικαίου καθίστατο δυσχερής, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου καὶ θετικαὶ πρόσοδοι αὐτοῦ ἀφῃροῦντο ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου. Οὕτως ἡ ὅλη εἰδικὴ νομοθετικὴ μέριμνα τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Δήμου Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴν περίοδον ἐκδηλοῦται εἰς τὸν ἐπεκταθέντα ἤδη εἰς πλείστους Δήμους καὶ Κοινότητας νόμον περὶ ἐπιβολῆς τέλους ἐπὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν πεζοδρομίων, τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν (Νόμος 662 τοῦ ἔτους 1915) καὶ ἐπὶ τῶν ἀδειῶν οἰκοδομῶν (Νόμος 2354 τοῦ ἔτους 1920) καὶ εἰς τοὺς νόμους περὶ φόρου καὶ δικαιώματος διαφημίσεων (Νόμοι 2075 καὶ 2147 τοῦ ἔτους 1920). Ἀπέμεινε λοιπὸν εἰς τὸν Δῆμον νὰ πολλαπλασιάσῃ τοὺς πόρους του ἐντὸς νομοθετικοῦ πλαισίου οὐχὶ ἐπαρκοῦς καὶ διὰ δήμους ἔχοντας πολὺ μικροτέρας ἀνάγκας. Πρὸς ἐκτίμησιν τούτου ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι διὰ τοὺς δήμους δὲν ὑφίσταται φόρος ἢ τέλος ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν, ἐπὶ τῶν δημοσίων θεαμάτων, ἐπὶ τοῦ

Digitized by Google

οἰνοπνεύματος καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκινήτων, μόλις δ' ἀπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1926—27 ἐπεβλήθη πάγιον πρόσθετον τέλος ἐπιτηδεύματος ἐκ 10 % ἐπὶ τοῦ δημοσίου τοιούτου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ τακτικὴν τοῦ Κράτους ἔναντι τοῦ Δήμου 'Αθηναίων παρατηρεῖται: Α') Ὅτι ἡ ἐν ἔτει 1920 (Νόμος 2125) προσδιορισθεῖσα εἰς δρ. 3.330.908 καὶ 90|00 ἐτησία κρατικὴ πρὸς αὐτὸν ἐπιχορήγησις, λόγῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἀναλήψεως τῶν δημοτικῶν φόρων ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων (φόρων, αἱ ἐξ ὧν πρόσοδοι τοῦ Δημοσίου ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ὑπερβᾶσαι ἤδη τὸ δωδεκαπλάσιον τῶν ἀρχικῶν τοιούτων), μόνον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1925—26 ἐδιπλασιάσθη καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926—27 ὡρίσθη ἐξαιρετικῶς, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐπιχορήγησιν ἄλλων Δήμων, εἰς τὸ ποσὸν τῶν 18.000 000 δραχ. ἐτησίως. Β') 'Απὸ τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1924—25 ἀφῃρέθησαν ἐκ τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων ἐν γένει ποσοστὰ 10 % ἐκ τοῦ δημοσίου φόρου καθαρᾶς προσόδου ἐξ εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἅτινα προηγουμένως ἀπεδίδοντο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, τὸ δ' ἔσοδον τοῦτο ἦτο σημαντικὸν διὰ τὸν Δῆμον 'Αθηναίων. Γ') Κατὰ τὸ ἔτος 1923 περιωρίσθησαν γενικῶς τὰ εἰς τοὺς Δήμους καὶ Κοινότητας ἀποδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ποσοστὰ ἐκ φόρου αὐτομάτου ὑπερτιμήσεως ἀκινήτων ἀπὸ 40 % εἰς 20 %, αὐξηθέντα, συνεπείᾳ παραπόνων τῶν Δήμων, μετὰ δύο ἔτη εἰς 30 %. Καὶ τὸ ἔσοδον δὲ τοῦτο εἶναι λίαν σημαντικὸν διὰ τὸν Δῆμον 'Αθηναίων. Δ') 'Απὸ τοῦ τρέχοντος οἰκονομικοῦ ἔτους 1926—1927 περιωρίσθησαν εἰς 20 % τὰ ἀνώτατα ὅρια τῶν προσθέτων φόρων, τοὺς ὁποίους ἠδύναντο νὰ ἐπιβάλλωσιν οἱ Δῆμοι καὶ αἱ Κοινότητες ἐπὶ τῶν δημοσίων φόρων ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν (50 %), εἰσοδημάτων ἐκ γαιῶν (35 %), κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων (50 %) καὶ ἀμοιβῶν ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων (50 %).

Ἔναντι τῶν μειώσεων τούτων ἡ ἐν ἔτει 1922 δοθεῖσα εἰς τὸν Δῆμον ἄδεια πρὸς ἐπιβολὴν λίαν μετρίου φόρου ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ὑπὲρ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, ἡ ἐν ἔτει 1923 ἀνάληψις ὑπὸ τοῦ Δημοσίου μέρους τῆς ὑπηρεσίας τοῦ δανείου τοῦ Δήμου 'Αθηναίων τῶν 35.000.000 δρ. καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ μνημονευθέντος προσθέτου τέλους ἐπιτηδεύματος, δέον νὰ θεωρηθῶσι κατ' οὐσίαν οὐχὶ ὡς ἐνισχύσεις τοῦ Δήμου, ἀλλ' ὡς ἀνεπαρκῆ ἀντισταθμίσματα τῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς αὐτὸν ζημιῶν. Τὸ καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον τὸ Κράτος ν' ἀνεζήτει ἀλλαχοῦ, ἔστω καὶ εἰς ἐλαχίστην ἀναλόγως ἐπιβάρυνσιν τοῦ δημοσίου χρέους, τὰ μέσα ἐκεῖνα, ἅτινα ἐμμέσως ἢ ἀμέσως προσεπορίσθη ἐκ τῶν ὀργανισμῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, προκειμένου νὰ περιαγάγῃ ἢ ἐγκαταλείψῃ αὐτοὺς εἰς ἀτροφίαν καθιστῶσαν δυσχερῆ, ἂν μὴ ἀνέφικτον, τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κοινωνικοῦ προορισμοῦ των, ἐπὶ βλάβῃ αὐτῶν τῶν καλῶς ἐννοουμένων συμφερόντων τοῦ Κράτους καὶ τῆς χώρας.

Μοναδικὴ καὶ ἀξία λόγου μέριμνα τοῦ Κράτους ὑπὲρ τοῦ Δήμου 'Αθηναίων, ἄνευ οὐσιαστικῆς ἐπιβαρύνσεως τοῦ Δημοσίου, ἐσημειώθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἐν τῇ ὑπὸ ἐκτέλεσιν συμβάσει περὶ ὑδρεύσεως τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν κλπ. ἐκδηλωθεῖσα. Ἡ ἀνάλυσις ὅμως τῆς συμβάσεως ταύτης καὶ κρίσεις ἐπ' αὐτῆς ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος ἄρθρου· δι' ὃ καὶ περιοριζόμεθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ εἰς ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἐκδοθέντος Ν. Δ. τῆς 11 'Οκτωβρίου 1925, «περὶ ἐπιβολῆς προσθέτου φόρου ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν 'Αθηνῶν, Πειραιῶς καὶ τῶν περιχώρων αὐτῶν πρὸς πληρωμὴν τῶν διαμέσων τόκων τοῦ δανείου ὑδρεύσεως 'Αθηνῶν, Πειραιῶς κλπ.» ἐπῆλθε σημαντικὴ φορολογικὴ ἐπιβάρυνσις τῶν οἰκοδομῶν, συντείνουσα καὶ εἰς τὴν προσημειωθεῖσαν μείωσιν τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου τοῦ προσθέτου δημοτικοῦ φόρου ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν ἀπὸ 50 % εἰς 20 %.

Διοικητικὰ σφάλματα.—Ἕτερος συντελεστὴς τῆς οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας τοῦ Δήμου 'Αθηναίων δύναται ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν διοικησάντων αὐτόν. Τῶν προσωπικοτήτων τούτων δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν οὐδὲ πόρρωθεν νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ ὑπὲρ τοῦ Δήμου καὶ ἰδίᾳ τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν ἐνδιαφέρον. Πρόκειται ἁπλῶς περὶ καλῇ τῇ πίστει ἐσφαλμένης πορείας ἐν τῇ προαγωγῇ τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τοῦ Δήμου, οὐχὶ ἀδικαιολογήτου κατὰ μέγα μέρος, λόγῳ τῆς ὅλης διανυθείσης ἀνωμαλίας ἐν τῇ χώρᾳ.

'Εν πρώτοις ἡ ἐπιρροὴ τὴν ὁποίαν ἐξήσκουν οἱ ἑκάστοτε κρατοῦντες ἐπὶ τῶν ἐκπροσωπούντων τὸν Δῆμον δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀγαθὰ δι' αὐτὸν ἀποτελέσματα. 'Εκτὸς τούτου ὅμως ἠκολουθήθη ὑπὸ τοῦ Δήμου ἄκρως χλιαρὰ φορολογικὴ πολιτική, ἕνεκα τῆς ὁποίας οὗτος ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἐπωφελήθη ἀξιολόγων πηγῶν προσόδων, ἐν ᾧ ἄλλας ἐκ τούτων, συντελέσαντος καὶ τοῦ ἀνεκμεταλλεύτου αὐτῶν, εἶδεν ἐν τέλει περιοριζομένας ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Δημοσίου.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς πρώτης δημοτικῆς περιόδου συμφώνως πρὸς τοὺς περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων νόμους (Νόμους ΔΝΖ' τοῦ ἔτους 1912 καὶ 641 τοῦ ἔτους 1915) οἱ Δῆμοι καὶ αἱ Κοινότητες ἠδύναντο νὰ ἐπιβάλωσι α') πρόσθετον φόρον μέχρι 50 % ἐπὶ τοῦ δημοσίου φόρου ἐπὶ παντὸς ἀντικειμένου, ὑποκειμένου εἰς ἄμεσον δημόσιον φόρον· β') ἄμεσον αὐτοτελῆ φόρον ἐπὶ τῶν μὴ ὑποκειμένων εἰς ἄμεσον δημοσίαν φορολογίαν προϊόντων τῆς γῆς καὶ τῶν διαιτωμένων ζῴων· γ') πρόσθετον φόρον ἐπὶ τῶν μεταλλείων, ὀρυχείων καὶ λατομείων μέχρι 10 % τοῦ δημοσίου φόρου· δ') πρόσθετον φόρον ἐπὶ τῶν δασικῶν προϊόντων 25-50 % τοῦ δημοσίου φόρου. 'Εκ τῶν φόρων τούτων ὁ Δῆμος 'Αθηναίων ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ πάντας μὲν τοὺς ὑπὸ στοιχ. β'-δ', λόγῳ τῆς λίαν ἐκτεταμένης περιφερείας του καὶ τῆς ἐν αὐτῇ παντοειδοῦς παραγωγῆς (ὑπὲρ ἧς, σημειωτέον, δὲν ἔλαβέ ποτε καὶ ἀξιόλογόν τινα μέριμναν), ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ στοιχ. α' τοὺς ἐπὶ τῶν τότε ἰσχυόντων δημοσίων φόρων ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ οἰκοδομῶν. 'Αλλ' οὐδένα ἐκ πάντων τούτων ἐπέβαλεν. Ὅτε δ' ἐλέγχουσα τὸν βραδέως ὑποβληθέντα δημοτικὸν προϋπολογισμὸν τοῦ ἔτους 1916 ἡ Νομαρχία 'Αττικῆς καὶ Βοιωτίας καὶ φρονοῦσα, ὅτι ὑφίστατο ἀνισορροπία μεταξὺ τῶν ὑποχρεωτικῶν δαπανῶν τοῦ Δήμου καὶ τῶν διὰ ταύτας προοριζομένων τότε κατὰ νόμον δημοτικῶν ἐσόδων ἤσκησε τὴν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑφισταμένην ἐκ τοῦ νόμου ἁρμοδιότητα τοῦ Νομάρχου καὶ διὰ νομαρχιακῆς ἀποφάσεως ἐπέβαλε προσθέτους φόρους ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ οἰκοδομῶν εἰς ποσοστὸν 20 % μόνον ἐπὶ τῶν ἀντιστοίχων δημοσίων φόρων, τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον 'Αθηναίων προσέφυγεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν 'Εσωτερικῶν πρὸς ἀκύρωσιν τῆς νομαρχιακῆς ἀποφάσεως, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1917.

'Εκ τῶν ἄνω προαιρετικῶν φόρων οἱ ὑπὸ στοιχ. α' ἐτροποποιήθησαν βραδύτερον ἐν ἔτει 1920 ῥιζικῶς, λόγῳ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοσίας φορολογίας ἐπὶ τῶν καθαρῶν προσόδων, ἀντικατασταθέντες διὰ τῶν προσθέτων φόρων ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, εἰσοδημάτων ἐκ γαιῶν, κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀμοιβῶν ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων, περὶ ὧν φόρων ἐγένετο ἤδη καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λόγος (Νόμος 2435 τοῦ ἔτους 1920). 'Εκ τούτων διὰ μὲν τὰ οἰκονομικὰ ἔτη 1920-21 καὶ 1921-22 οὐδένα εἶχεν ἐπιβάλει ὁ Δῆμος 'Αθηναίων, διὰ δὲ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1923-24 ἐπέβαλε μόνον τὸν ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς ποσοστὸν δὲ 10 % ἐπὶ τοῦ δημοσίου φόρου (ἐπὶ ἀνωτάτου ὁρίου 50 %). Διὰ δὲ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1924-25 ὁ Δῆμος ἐξηναγκάσθη νὰ ἐπιβάλῃ τοὺς φόρους τούτους εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου, καὶ τοῦτο διότι ἐξεδόθη Νομοθετικὸν Διάταγμα, καθ' ὃ ὁ Δῆμος μὴ ἐπιβαλὼν τοὺς ἐν λόγῳ φόρους εἰς τὸ ἄνω ποσοστὸν τοὐλάχιστον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ τὸν προσημειωθέντα ἔμμεσον φόρον ὑπὲρ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων. (Ν. Δ. 7 Σεπτεμβρίου 1923). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ποσοστὸν ἐπέβαλεν ὁ Δῆμος τοὺς φόρους τούτους διὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1925-26. Τὴν αὔξησιν τοῦ ποσοστοῦ εἰς τὸ ἀνώτατον ὅριον (πλὴν τῶν οἰκοδομῶν, δι' ἃς ἐπεβάλλετο ποσοστὸν 40 %) ἀπεφάσισε τὸ νέον Δημοτικὸν Συμβούλιον κατὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1926-27· ἀλλὰ σχεδὸν συγχρόνως πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἐδημοσιεύετο τὸ ἀπὸ 17 'Απριλίου 1926 Ν. Δ. «περὶ τέλους ἐπιτηδεύματος», δι' οὗ περιωρίζοντο, ὡς προερρήθη, τὰ ἀνώτατα ὅρια τῶν ἐν λόγῳ δημοτικῶν φόρων εἰς 20 % ἐπὶ τῶν ἀντιστοίχων δημοσίων. 'Εκ τῶν λοιπῶν προσθέτων αὐτοτελῶν φόρων, ὑποστάντων λεπτομερειακὰς μόνον νομοθετικὰς διαρρυθμίσεις, οὐδένα ἐπέβαλέ ποτε ὁ Δῆμος 'Αθηναίων.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰς προαιρετικὰς δημοτικὰς φορολογίας. Ὡς πρὸς τὰ προαιρετικὰ δικαιώματα καὶ τέλη παρατηρεῖται, ὅτι, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1920 (Νόμος 2435) παρεσχέθη εὐρεῖά πως δικαιοδοσία εἰς τοὺς Δήμους πρὸς ἐπιβολὴν τοιούτων, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἔργων καὶ ὑπηρεσιῶν τῶν Δήμων, ὁ Δῆμος 'Αθηναίων τὴν δικαιοδοσίαν ταύτην ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν ἀπὸ διετίας ἐπιβολὴν τέλους καθαριότητος, μὴ δημιουργήσας νέαν τινὰ τοιαύτην πηγὴν ἐσόδων ἐκτὸς τῶν καὶ ἐπὶ τοῦ πρώην Δήμου 'Αθηναίων ὑφισταμένων τοιούτων (δικαιώματα ὑδρεύσεως, σφαγείου κλπ.)

Τοιαύτην φορολογικὴν πολιτικὴν ἠκολούθει ὁ Δῆμος 'Αθηναίων, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ Κράτος διηνεκῶς καὶ ἐξαντλητικῶς ἀνεζήτει πανταχοῦ νέας πηγὰς ἐσόδων. Οὕτω, δέ, ἐν ᾧ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς ἔναντι συνόλου ἐσόδων τοῦ Κράτους ἐξ 150.000.000 δρ. ὁ πρώην Δῆμος 'Αθηναίων ἐπραγματοποίει ἔσοδα 4.000.000 δρ. περίπου, ἤτοι ἐν ἀναλογίᾳ 26)1000 τῶν ἐσόδων τοῦ Κράτους, νῦν ἔναντι 7.000.000.000 δρ. πραγματικῶν ἐσόδων τοῦ Κράτους, ὁ Δῆμος πραγματοποιεῖ τοιαῦτα ἐξ 80.000.000 δρ. ἤτοι ἐν ἀναλογίᾳ 12)1000 περίπου· ἡ δ' ἀναλογία αὕτη ἔτι μᾶλλον καταπίπτει ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τοῦ Δήμου 'Αθηναίων προπολεμικῶς μὲν ἀπετέλει 67)1000 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ Κράτους, νῦν δ' ἀποτελεῖ ποσοστὸν πάντως ἀνώτερον ἐκείνου καὶ ἴσως περὶ τὰ 80)1000.

Αἱ ἀποσπασθεῖσαι κοινότητες.—Διάφορον πορείαν (τὴν ὀρθὴν καθ' ἡμᾶς, δεδομένης ἄλλως τε τῆς ἀμέσου καὶ ἐκδήλου ὠφελείας αὐτῶν τούτων τῶν φορολογουμένων ἐκ τῶν ἐπιβαλλομένων δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν φόρων ἐφ' ὅσον αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσοδοι καλῶς χρησιμοποιοῦνται) φαίνονται ἀκολουθοῦντα τὰ Κοινοτικὰ Συμβούλια τῶν ἐκ τοῦ Δήμου ἀποσπασθεισῶν νέων Κοινοτήτων, ἂν κρίνῃ τις ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς λειτουργίας των. Οὕτω τὰ Κοινοτικὰ ταῦτα Συμβούλια διὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1926—27 ἐπέβαλον τὰς ἑξῆς προαιρετικὰς φορολογίας ἐν γένει:

Ἁγίου 'Ιωάννου Ρέντη. 'Επὶ τῶν διαιτωμένων μεγάλων ζῴων καὶ προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν κατοίκων. (Σημειοῦται, ὅτι ἡ Κοινότης αὕτη περιλαμβάνει καὶ τὸ εἰς τὸν Δῆμον Πειραιῶς ὑπαγόμενον πρότερον τμῆμα τοῦ ὁμωνύμου συνοικισμοῦ).

'Αμαρουσίου. 'Επὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῶν εἰσοδήματων ἐκ γαιῶν, ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπὶ τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἐπὶ τῶν διαιτωμένων ζῴων, ἐπί τινων ἐξαγομένων προϊόντων, πρὸς δὲ προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν κατοίκων καὶ διάφορα δικαιώματα καὶ τέλη.

Ἡρακλείου. 'Αμέσους (ὑποχρεωτικοὺς) ἐράνους.

Καλλιθέας. 'Επὶ τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἐπὶ τῶν βοσκησίμων γαιῶν, ἐπὶ τῶν ζῴων καὶ ἀμέσους ἐράνους.

Κηφισίας. 'Επὶ τῶν μεταλλείων, ὀρυχείων καὶ λατομείων, ἐπὶ τῶν δασικῶν προϊόντων, ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπὶ τῶν ἀμοιβῶν ἐλευθερίων ἐπαγγελμάτων, ἀμέσους ἐράνους, τέλη διαμονῆς παραθεριζόντων καὶ ἐπὶ τῶν εἰσιτηρίων καὶ κομίστρων καὶ διάφορα ἄλλα τέλη καὶ δικαιώματα.

Μοσχάτου. 'Επὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐκ γαιῶν, ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν κατοίκων.

Μπραγαμίου. 'Επὶ τῶν διαιτωμένων ζῴων, ἀμέσους ἐράνους καὶ προσωπικὴν ἐργασίαν.

Νέων Λιοσίων. 'Αμέσους ἐράνους.

Παλαιοῦ Φαλήρου. 'Επὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπὶ τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ ἀμέσους ἐράνους.

Χαλανδρίου. 'Επὶ τῶν μεταλλείων, ὀρυχείων καὶ λατομείων, ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐξ οἰκοδομῶν, ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἐκ γαιῶν, ἐπὶ τῶν κερδῶν ἐξ ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπὶ τοῦ παραγομένου ἐλαίου καὶ ἐλαιῶν, ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων πηλίνων ἀγγείων, ἀμέσους ἐράνους, προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν κατοίκων, τέλη διαμονῆς παραθεριζόντων καὶ διάφορα ἄλλα τέλη καὶ δικαιώματα.

Ὁ δὲ προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων τῶν αὐτῶν Κοινοτήτων διὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1926-27 ἀνέρχεται εἰς τὰ ἑξῆς ποσά:

Ἁγίου 'Ιωάννου Ρέντη δρ. 391.000.— 'Αμαρουσίου δρ. 1.494.900. — Κηφισίας δρχ. 2.771.000.— Ἡρακλείου δρ. 255.720.—Καλλιθέας δρ. 4.394.000 —Μοσχάτου δραχ. 465.000.—Μπραχαμίου δραχ. 428.000. — Νέων Λιοσίων δρ. 195 000. — Παλαιοῦ Φαλήρου δρ. 1.390.500.—Χαλανδρίου δρ. 1.307.500. Σύνολον δρ. 13.092.620.

Συμπεράσματα.—Ἂν καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει προϋπολογιζομένων ποσῶν σύγκρισις εἶναι ὁπωσδήποτε ἐπισφαλής, οὐχ ἧττον συγκρίνοντες ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ τελευταῖον σύνολον πρὸς τὸ διὰ τὸ αὐτὸ οἰκονομικὸν ἔτος προϋπολογισθὲν ποσὸν ἐσόδων (τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων ἔτι) τοῦ Δήμου 'Αθηναίων (96.802.154 δρ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ ἔτους 1920 πληθυσμὸν τῶν ἄνω κοινοτήτων (20.592 κάτοικοι) πρὸς τὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπογραφὴν πληθυσμὸν τοῦ Δήμου (296.617 κάτοικοι), παρατηροῦμεν, ὅτι, ἐν ᾧ ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων τῶν Κοινοτήτων μόλις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ 69 χιλιοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Δήμου (ἥτις ἀναλογία δὲν φαίνεται πιθανὸν ν' ἀπέχῃ τὴν σήμερον οὐσιωδῶς τῆς πραγματικότητος, διότι οἱ νέοι μεγάλοι προσφυγικοὶ συνοικισμοί, ἐκτὸς τοῦ ἐν Καλλιθέᾳ τοιούτου, παραμένουσιν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Δήμου), τὸ σύνολον τῶν προϋπολογιζομένων ἐσόδων των ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ 135 χιλιοστὰ τῶν προϋπολογιζομένων ἐσόδων τοῦ Δήμου. 'Εν πάσῃ περιπτώσει, αἱ ἀνωτέρω συγκρίσεις πᾶν ἄλλο ἢ δυσμενεῖς δύνανται νὰ θεωρηθῶσι προκειμένου περὶ νεαρῶν Κοινοτήτων.

Σημειοῦται σχετικῶς, ὅτι ἡ διανομὴ τῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἄρθρου μνημονευθέντων κοινῶν ἐσόδων τοῦ Δήμου 'Αθηναίων καὶ τῶν ἄνω Κοινοτήτων, πάντων εἰσπραττομένων ὑπὸ τοῦ Δήμου, ἐνεργεῖται τῶν μὲν εἰσπράξεων ἐκ τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν σφαζομένων ζῴων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταναλώσεως, τῶν δὲ λοιπῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν τῇ

Digitized by Google

ἐπισήμῳ ἀπογραφῇ πληθυσμοῦ. Τὰ ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἐσόδων ἀναλογοῦντα εἰς τὰς Κοινότητας δέον ν' ἀποδίδωνται εἰς αὐτὰς κατὰ τριμηνίαν (Ν Δ. 4ης Δεκεμβρίου 1925 ἄρθρον 14, Ν. Δ. 17ης Σεπτεμβρίου 1926. ἄρθρον 281, 317 καὶ 321, Δ. 26ης Φεβρουαρίου 1926).

Οἱ ἐκπροσωποῦντες τὸν Δῆμον εἶναι βέβαιον, ὅτι πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ ἐζήτησαν κατὰ καιροὺς παρὰ τοῦ Κράτους τὴν παραχώρησιν διαφόρων δημοσίων ἐσόδων, ὡς μᾶλλον εἰς τὸν Δῆμον ἀνηκόντων, οἷον τὸ τέλος τῶν δημοσίων θεαμάτων, τὸν φόρον τοῦ αὐτομάτου ὑπερτιμήματος κ. ἄ.· ὑπὸ τὰς συνθήκας, ἐν τούτοις, ὑφ' ἃς διετέλει τὸ Κράτος, θὰ ἦτο σκοπιμώτερον νὰ ἐπεδιώκετο ἡ παροχὴ ἀδείας πρὸς ἐπιβολὴν προσθέτων φόρων καὶ τελῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑκάστοτε ῥύθμισιν τῶν ποσοστῶν τῶν ἰσχυόντων παγίων καὶ προαιρετικῶν δημοτικῶν φόρων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀξίας τῆς μεταλλικῆς δραχμῆς, αὕτη βραδέως καὶ ἐν μέρει μόνον ἐπεδιώχθη ἑκάστοτε. Οἱ μόνοι δημοτικοὶ φόροι, ὧν τὰ ποσοστὰ σημαντικῶς ηὐξήθησαν, ἐξαπλασιασθέντα μέχρι τοῦδε ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἔτος 1920, εἶναι οἱ ἐπὶ τῶν μεταφερομένων ἐγχωρίων προϊόντων καὶ τῶν σφαζομένων ζῴων.

Ὁπωσδήποτε ἡ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Δήμου Ἀθηναίων δὲν ἔπαυσεν ἀπασχολοῦσα τὰς δημοτικὰς ἀρχάς, δι' ὃ καὶ πρό τινος ἀνετέθη ὑπ' αὐτῶν εἰς ἐπιτροπὴν ἐξ εἰδικῶν προσώπων ὁ καταρτισμὸς σχετικῆς μελέτης.

Αἱ προβλέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος.—Ὁποῖον δύναται νὰ προβλεφθῇ τὸ προσεχὲς οἰκονομικὸν μέλλον τοῦ Δήμου; Πάντως δὲν φαίνεται προσεχὴς σημαντικὴ αὔξησις τῶν προσόδων του ἐκ τῶν πηγῶν, εἰς ἃς μέχρι τοῦδε ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ προσφυγή. Δέον ἐξ ἄλλου νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν, ὅτι, ἂν μέχρι τοῦδε ὁ Δῆμος εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ γενικωτέρας σοβαρὰς πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς ἀνωμαλίας, ἤδη εὑρίσκεται πρὸ ἀνωμαλίας οἰκονομικῆς μὲν καθαρῶς φύσεως, πλὴν πολὺ σπουδαιοτέρας σημασίας διὰ τὴν οἰκονομικήν του ἐξέλιξιν. Διότι ἡ ὑφισταμένη ἀνωμαλία ὀφείλει τὴν κυρίαν αἰτίαν αὐτῆς εἰς τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπελθοῦσαν ἐν Ἑλλάδι ἀνατροπὴν τῆς προϋφισταμένης ἀναλογίας μεταξὺ τοῦ ἀστικοῦ καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ ἔτους 1920 ἐπὶ συνόλου 5.000.000 κατοίκων ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀστικῶν κέντρων ἀνήρχετο εἰς 1.500.000, ὁ δ' ἀγροτικὸς τοιοῦτος εἰς 3.500.000. Νῦν ἐπὶ πληθυσμοῦ ὑπολογιζομένου εἰς 6.500.000 κατοίκων, ὁ τῶν ἀστικῶν κέντρων ὑπολογίζεται εἰς 2.800.000 καὶ ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς εἰς 3. 700.000. Ἤτοι ἐν ᾧ ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς ηὐξήθη κατὰ 865 1000, ὁ ἀγροτικὸς τοιοῦτος ηὐξήθη μόνον κατὰ 57/1000. Τὸ προκύψαν οὕτως ἔλλειμμα ἐν τῇ ὅλῃ οἰκονομίᾳ τῆς χώρας, ἐλάχιστα καλυφθὲν διὰ τεχνικῶν μέσων, ἐπήνεγκε τὴν ὑφισταμένην κρίσιν εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα καὶ ἐπεδείνωσε τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ Κράτους. Ἑπομένως κατ' ἀνάγκην αἱ γενικαὶ προσπάθειαι θὰ στραφῶσι κατὰ τὸ παρὸν πρὸς τὴν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν συγκοινωνιῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας, δεδομένου ὅτι ἐκ τῆς ἐν ταῖς πόλεσι βιομηχανίας δὲν δύναται ν' ἀναμένηται συντόμως ἀξία λόγου βελτίωσις τῆς καταστάσεως. Συμπέρασμα τούτων εἶναι, ὅτι ὁ Δῆμος Ἀθηναίων οὔτε δύναται, οὔτε συμφέρον ἔχει ν' ἀποβλέψῃ ἤδη ἀλλαχοῦ εἰμὴ εἰς τὴν κατάλληλον ἀνάπτυξιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν ἰδίων του πόρων.

Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ. Συμφώνως πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῇ 23ῃ Μαρτίου 1926 διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 96 πράξεώς του καὶ τεθέντα ἐν ἰσχύϊ ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου 1926, τὴν ὅλην ὑπηρεσίαν τοῦ Δήμου συγκροτοῦσι: Α') Τὸ Γραφεῖον Δημάρχου καὶ Δημαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς. Β') Ἡ Γραμματεία. Γ') Ἡ Διεύθυνσις Διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν. Δ') Ἡ Διεύθυνσις Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν Ε') Ἡ Διεύθυνσις Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν. ΣΤ') Τὸ Γραφεῖον τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ Ζ') Τὸ Γραφεῖον τοῦ Νομικοῦ Συμβούλου.

Α') Γραφεῖον Δημάρχου καὶ Δημαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς.—Ἡ ὑπηρεσία τοῦ Γραφείου τούτου φροντίζει τὴν τήρησιν τῆς προσωπικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Δημάρχου· ὁρίζει τὰς ὥρας συνεργασίας τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν μετὰ τοῦ Δημάρχου, ὡς καὶ τὰς ἡμέρας καὶ ὥρας ἀκροάσεως τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἐπιτροπῶν· τηρεῖ βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον καταγράφει τὰς παρὰ τοῦ Δημάρχου ὁριζομένας συνεντεύξεις καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς ὥρας τῶν ἑκάστοτε ὁριζομένων συνεδριάσεων τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν, εἰς τὰς ὁποίας συμμετέχει ὁ Δήμαρχος.

Β') Γραμματεία.—Τὴν Γραμματείαν συγκροτοῦσι: α') τὸ *Γραφεῖον Προσωπικοῦ καὶ Γεν. Ἀλληλογραφίας.* Ὁ Γενικὸς Γραμματεύς, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Δημάρχου, ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν καὶ ἔλεγχον ἐπὶ πασῶν τῶν δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν· ἐπιβλέπει ἐπὶ τῆς κανονικῆς λειτουργίας αὐτῶν, τῆς τάξεως ἐν τῷ δημαρχιακῷ καταστήματι καὶ τῆς εὐπρεπείας τοῦ προσωπικοῦ. Ἐπιλύει τὰ παρουσιαζόμενα ζητήματα διοικητικῆς φύσεως, παραλαμβάνει τὴν ἀλληλογραφίαν, τὴν ὁποίαν, μετὰ μονογράφησιν, ἀποστέλλει πρὸς τὸ Γραφεῖον Διεκπεραιώσεως καὶ Πρωτοκόλλου διὰ τὰ περαιτέρω. Διὰ τοῦ Γραφείου Προσωπικοῦ καὶ Γενικῆς Ἀλληλογραφίας τηρεῖ βιβλίον καταχωρίσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Δημάρχου ἐπιβαλλομένων ποινῶν εἰς τοὺς Δημοτικοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐπιμελεῖται τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινοποίησιν τῶν περὶ διορισμῶν καὶ ἀπολύσεων, ἀποσπάσεων ἢ παροχῶν ἀδειῶν ἀποφάσεων. Ἐπιμελεῖται τὴν ἐπίβλεψιν τῶν πειθαρχικῶν ποινῶν· συντάσσει τὴν γενικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Δήμου, τὴν μὴ σχετιζομένην μὲ τὴν εἰδικὴν ἁρμοδιότητα τῶν Διευθύνσεων, παρασκευάζει τὰς ἐγκυκλίους καὶ ἡμερησίας διαταγὰς τοῦ Δημάρχου καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς προμηθείας τῆς γραφικῆς ὕλης καὶ τῆς καταχωρίσεως εἰς τὰς ἐφημερίδας τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Δήμου.

β') Τμῆμα Ἐπιθεωρήσεως. Διενεργεῖ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὰς διοικητικὰς ἀνακρίσεις κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Δημάρχου, ὑποβάλλον αὐτῷ σχετικὴν ἔκθεσιν μετὰ τοῦ πορίσματος αὐτῆς· ἐποπτεύει τὴν ἄσκησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐνοικιαστῶν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν καὶ ἐν γένει ἐποπτεύει τὴν κανονικὴν βεβαίωσιν παντὸς δημοτικοῦ φόρου, τέλους ἢ δικαιώματος· παρεμβαίνει εἰς τὰς οἱασδήποτε μεταξὺ βεβαιωτῶν καὶ φορολογουμένων ἐγειρομένας ἀμφισβητήσεις καὶ διεξάγει τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Δήμου, μετὰ προηγουμένην ὑποβολὴν ἐκθέσεως περὶ τῆς ἐγερθείσης ἀμφισβητήσεως πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν.

γ') Τμῆμα Καλλιτεχνικόν. Τὸ Τμῆμα τοῦτο μεριμνᾷ περὶ τῆς συλλογῆς πληροφοριῶν καὶ στοιχείων διὰ τὴν δημογραφίαν, περὶ συντηρήσεως καὶ πλουτισμοῦ τῆς δημοτικῆς Πινακοθήκης κλπ. Τηρεῖ κατάλογον τῶν ἐξεχόντων μελῶν τῆς κοινωνίας μετὰ τῶν διευθύνσεων αὐτῶν· κατάλογον τῶν διαφόρων ὀργανώσεων καὶ σωματείων· βιβλίον τῶν χρονολογιῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ δημοτικῶν ἑορτῶν καὶ κανονίζει τὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὰς τοῦ Δήμου. Ἐποπτεύει τὴν λειτουργίαν τοῦ Θεάτρου, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐκ μελῶν τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ Θεάτρου Ἐπιτροπῆς, ἐχούσης τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν, καὶ ἐνεργεῖ πᾶσαν ἐργασίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν κίνησιν τοῦ Δήμου.

δ') Γραφεῖον Πρωτοκόλλου καὶ Διεκπεραιώσεως. Ἐνεργεῖ τὴν εἰς τὸ καθαρὸν ἀντιγραφὴν τῶν ἐν σχεδίῳ ἐγγράφων πασῶν τῶν ὑπηρεσιῶν, τηρεῖ βιβλίον Γενικοῦ Πρωτοκόλλου καὶ Διεκπεραιώσεως, ὑποχρεοῦται δέ, ὅπως ἐντὸς τῆς ἡμέρας διεκπεραιοῖ ἅπασαν τὴν εἰς αὐτὸ παραδιδομένην ἐργασίαν, πλὴν ἐκείνην, ἥτις ἤθελε παραδοθῇ αὐτῷ μετὰ μεσημβρίαν καὶ ἥτις ἀνυπερθέτως δέον νὰ διεκπεραιωθῇ ἐντὸς τῆς ἐπιούσης.

καὶ *ε') Γραφεῖον Ἀρχείου.*

Γ') Διεύθυνσις Διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν. — Τὴν Διεύθυνσιν ταύτην συγκροτοῦσι:

α') τὸ Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως. Προΐσταται διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ προσωπικοῦ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν συγκροτουσῶν τὴν Διεύθυνσιν καὶ θεωρεῖ τὰς ὑπ' αὐτῶν συντασσομένας μισθοδοτικὰς καταστάσεις, ὡς καὶ τὰς ἐντολὰς πρὸς ἔκδοσιν τῶν χρηματικῶν ἐνταλμάτων. Βεβαιοῦται περὶ τῆς ὑπὸ τῶν εὐαγῶν Ἱδρυμάτων, εἰς ἃ παρέχεται ὑπὸ τοῦ Δήμου ἐπιχορήγησις, τηρήσεως τῶν ἀπέναντι τοῦ Δήμου ὑποχρεώσεών των. Τηρεῖ πίνακα διαχωρισμοῦ τῶν ὁρίων τοῦ Δήμου μετὰ χάρτου λεπτομεροῦς. Καταρτίζει τὸν εἰδικὸν προϋπολογισμὸν ἐξόδων τῆς Διευθύνσεως μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὴν Γραφείων. Διενεργεῖ τὴν ἐκτέλεσιν πάντων τῶν πρὸς τέλεσιν ἐκλογῶν ἀνατεθειμένων εἰς τὴν Δημοτικὴν Ἀρχὴν καθηκόντων. Ἐποπτεύει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐκ τοῦ Νόμου Ἀγροφυλακῆς ἀνατεθειμένης εἰς τοὺς Δήμους ἐνεργείας περὶ διορισμοῦ καὶ ἀπολύσεως ἀγροφυλάκων. Τηρεῖ περίληψιν τῶν διὰ φορολογικῶν ἢ ἄλλων εἰδικῶν νόμων ἀνατεθειμένων εἰς τοὺς Δήμους καθηκόντων. Τηρεῖ βιβλίον τῶν ἐν τῷ Δήμῳ εὐαγῶν Ἱδρυμάτων, φιλανθρωπικῶν Ἑταιρειῶν, Συλλόγων καὶ Συνδέσμων πάσης φύσεως. Ἐνεργεῖ τὰς πολλαπλᾶς τοιχοκολλήσεις δημοπρασιῶν κλπ. διαφόρων Ἀρχῶν, ὡς καὶ τὰς κοινοποιήσεις διαφόρων ἐγγράφων.

β') Τμῆμα Δημοτικῆς Καταστάσεως. Ἐποπτεύει τὰ συγκροτοῦντα τὸ Τμῆμα Γραφεῖα. Θεωρεῖ τὰ σχέδια τῶν πιστοποιητικῶν ἢ ἐγγράφων τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν συγκροτούντων τὸ Τμῆμα Γραφείων. Ἰδιαιτέρως δὲ μεριμνᾷ, ὅπως ὁ προϊστάμενος τοῦ Γραφείου Μητρῴου σημειοῖ ἔναντι ἑκάστης ἐγγραφῆς τὴν χρονολογίαν καταχωρίσεως καὶ τηρῇ ἀνελλιπῶς τὸ λεξικογραφικὸν μητρῷον, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἐγγραφόμενα πρόσωπα αὐθημερὸν νὰ καταχωρίζωνται καὶ εἰς τὸ λεξικογραφικὸν καὶ εἰς τὸ χρονολογικὸν μητρῷον.

Τὰ Γραφεῖα τοῦ Τμήματος εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Γραφεῖον Δημοτολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον τηροῦνται τὸ βιβλίον δηλώσεων πολιτογραφήσεως, βιβλίον δημοτολογίου, εἰς ὃ ἐγγράφονται οἱ καθιστάμενοι δημόται, βιβλίον τῶν ἐπερχομένων εἰς δημότας μεταβολῶν, καὶ ἐκλογικοὶ κατάλογοι τοῦ Δήμου, μετὰ τῶν ἐτησίων παραρτημάτων αὐτῶν. Ἐπίσης συντάσσονται τὰ οἰκογενειακῆς φύσεως πιστοποιητικὰ καὶ διενεργεῖται ἅπασα ἡ ἐργασία τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων, ὡς καὶ τοῦ καταλόγου τῶν ἐνόρκων. 2) Γραφεῖον Μητρῴου. Τηρεῖ ὑπευθύνως τὰ μητρῷα, εὑρετήριον κατὰ λεξικογραφικὴν σειρὰν τῶν ὅλων εἰς τὰ μητρῷα ἐγγραφῶν, συντάσσει τὰ ἐκ τοῦ μητρῴου ἐξαγόμενα πιστοποιητικὰ καὶ συμπράττει μετὰ τῶν Δημοτικῶν Στρατολόγων εἰς τὴν ἐν γένει ἐνέργειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Νόμου 483 ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτοὺς καθηκόντων. 3) Γραφεῖον Ἐλέγχου Συντάξεων. Ἐλέγχει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προσαγομένων φυλλαδίων συντάξεως, τὴν παρ' ἑκάστῳ συνταξιούχῳ ὕπαρξιν τῶν στοιχείων, δυνάμει τῶν ὁποίων δικαιοῦται οὗτος εἰς ἀπόληψιν συντάξεως· τηρεῖ βιβλία ἐλέγχου τῶν συνταξιούχων, ὡς καὶ βιβλίον παραδόσεως εἰς τοὺς δικαιούχους τῶν παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀποστελλομένων διπλωμάτων συντάξεως, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ γραφείου διαβιβάζονται πρὸς τοὺς ταμίας πληρωμῶν τοῦ Δημοσίου τὰ ἐκδιδόμενα φυλλάδια συντάξεως εἰς ἀντικατάστασιν ἀπολεσθέντων τοιούτων. 4) Γραφεῖον Στατιστικῆς καὶ πληροφοριῶν. Συντάσσει στατιστικοὺς πίνακας τῆς αὐξομειώσεως καὶ κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς, θνησιμότητος, ἐκπαιδεύσεως, οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν κατοίκων, ὑδρεύσεως, φωτισμοῦ, ὁδοποιΐας, κλιματολογικῆς στατιστικῆς, κινήσεως τοῦ δημοτικοῦ θεάτρου, δημοτικῶν φόρων, ἀγορῶν, σφαγείων κλπ. Ἐκδίδει τὰ ὑπὸ τοῦ Νόμου περὶ ἐργασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων ὁριζόμενα βιβλιάρια, καθοδηγεῖ τοὺς προσερχομένους εἰς τὸ Δημαρχεῖον δι' ὑποθέσεις των καὶ συντάσσει τὰς σχετικὰς αἰτήσεις τῶν ἐκ τούτων τυγχανόντων ἀπόρων.

γ') Γραφεῖον Ὑγιεινῆς. Οἱ δημοτικοὶ ἰατροὶ παρέχουν τὴν συνδρομὴν αὐτῶν δωρεὰν εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ Δήμου καὶ τοὺς ἀπόρους δημότας, γνωμοδοτοῦντες περὶ τῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Νοσοκομεῖον εἰσαγωγῆς αὐτῶν, καὶ ἐνεργοῦν προληπτικὸν ἐμβολιασμὸν τῶν κατοίκων. Οἱ δημοτικοὶ ἰατροὶ τῶν χωρίων, παραμένοντες εἰς τὰ χωρία ταῦτα, ἐκτελοῦν ἀνάλογα καθήκοντα. Ἐπισκέπτονται δωρεάν, μετὰ πιστοποίησιν τῆς οἰκείας ἐνορίας καὶ ἀστυνομίας, τοὺς ἀπόρους χωρικοὺς καὶ ἀναφέρουν ἑβδομαδιαίως πᾶσαν γενικωτέραν παρατήρησιν σχετιζομένην μὲ τὴν ὑγείαν τοῦ χωρίου.

δ') Ἐφορεία Νεκροταφείων. Ἔχει τὴν ὅλην ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν νεκροταφείων καὶ τὴν πρόχειρον διαχείρισιν τῶν εἰς τὰ νεκροταφεῖα ἀνηκόντων ναῶν. Ἔργον τῆς Ἐφορείας εἶναι ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ βεβαίωσις τῶν ἀδειῶν ταφῆς, ἡ ἔκδοσις ἀδειῶν πρὸς ἀνακομιδὴν ὀστῶν ἢ παραλαβὴν παντὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας τῶν δικαιούχων ἐκ πάντων τῶν νεκροταφείων. Εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Ἐφορείας τηροῦνται σχεδιαγράμματα τῶν νεκροταφείων, βιβλίον τῶν γινομένων ἐνταφιασμῶν καὶ ἀνακομιδῶν ὀστῶν καὶ βιβλίον νεκροψιῶν μετ' εἰδικῆς στήλης περὶ τῶν ἐνεργούντων ταύτας ἰατροδικαστῶν.

Δ') Διεύθυνσις Οἰκονομικῶν Ὑπηρεσιῶν.— Τὴν Διεύθυνσιν ταύτην συγκροτοῦσι

α') Τὸ Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως. Παρακολουθεῖ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Δήμου καὶ εἰσηγεῖται πᾶν μέτρον τεῖνον εἰς τὴν βελτίωσιν αὐτῆς. Ἐποπτεύει ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Δήμου καὶ θεωρεῖ τὰ χρηματικὰ ἐντάλματα. Συντάσσει τὰ σχέδια τοῦ εἰδικοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν δαπανῶν τῆς Διευθύνσεως καὶ τοῦ γενικοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Δήμου μετὰ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐκθέσεων.

β') Τμῆμα Ἀμέσων φόρων καὶ κτημάτων. Καταρτίζει τὰ σχέδια τῶν διακηρύξεων τῶν δημοπρασιῶν πρὸς μίσθωσιν τῶν κτημάτων ἢ ἄλλων δημοτικῶν προσόδων. Διενεργεῖ τὴν βεβαίωσιν καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς κανονικῆς εἰσπράξεως παντὸς ἀμέσου δημοτικοῦ φόρου, τέλους ἢ δικαιώματος. Παρακολουθεῖ τὰς ὑπὸ τῶν δημοσίων ἀρχῶν διενεργουμένας βεβαιώσεις καὶ εἰσπράξεις ἐξ ἀμέσων δημοτικῶν φόρων, συνεισπραττομένων μετὰ τῶν δημοσίων τοιούτων, καὶ φροντίζει περὶ τῆς ἐγκαίρου ἀποδόσεως αὐτῶν εἰς τὸν Δῆμον. Τηρεῖ κτηματολογικὸν πίνακα τῶν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Δήμου ἀνηκόντων ἀστικῶν ἢ ἀγροτικῶν κτημάτων, φακελοποιεῖ τοὺς ἐφ' ὧν αὕτη στηρίζεται τίτλους, καὶ παραλαμβάνει, ἐλέγχει καὶ μεταγράφει τὰς ἐγχειριζομένας εἰς τὸν Δήμαρχον δηλώσεις.

γ') Τμῆμα ἐμμέσων φόρων. Προπαρασκευάζει τὰ σχέδια τῶν διακηρύξεων τῶν δημοπρασιῶν πρὸς ἐκμίσθωσιν τῶν φόρων τούτων, ἐπιμελεῖται τὴν ἐμπρόθεσμον κατάρτισιν τῶν μισθωτηρίων συμ-

Digitized by Google

βολαίων, ὡς ἐπίσης τῶν διακηρύξεων καὶ δημοπρασιῶν, καὶ ἀσκεῖ ἄμεσον ἔλεγχον ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ὅρων τῶν σχετικῶν συμβάσεων. Διενεργεῖ διὰ τῶν φορολογικῶν Σταθμῶν καὶ Φυλακείων τὴν βεβαίωσιν καὶ εἴσπραξιν τῶν ἐμμέσων φόρων καὶ παραδίδει τὰς ἐκ τούτων εἰσπράξεις εἰς τὸ ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων Ταμεῖον τοῦ Δήμου.

δ') Λογιστικὸν Τμῆμα, καὶ

ε') Τμῆμα Ταμειακόν, διαιρούμενον εἰς Ταμεῖον Εἰσπράξεων καὶ Ταμεῖον Πληρωμῶν.

Ε') Διεύθυνσις Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν.—Τὴν Διεύθυνσιν τῶν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν συγκροτοῦσι:

α') Τὸ Γραφεῖον Διευθύνσεως.

β') Τὸ Τμῆμα Ὁδοποιΐας. Περιλαμβάνει τὴν κατασκευήν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν παντὸς εἴδους ἔργων ὁδοποιΐας ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων· τὴν ροὴν καὶ ἀποχέτευσιν τῶν ἀρδευτικῶν καὶ ὀμβρίων ὑδάτων, ὑπονόμων κλπ., τὴν συντήρησιν καὶ λειτουργίαν τῶν σταθμῶν ὑδροληψίας διὰ τὰ καταβρέγματα καὶ τὴν ἐν γένει καθαριότητα τῶν ὁδῶν. Συντάσσει καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν Διεύθυνσιν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τὰς μελέτας καὶ προϋπολογισμοὺς τῶν ἐκτελεστέων ἔργων καὶ διαφόρων προμηθειῶν, ὡς καὶ τὰς πιστοποιήσεις, λογαριασμούς, ἐπιμετρήσεις, καταστάσεις καὶ ἐντολὰς πληρωμῆς. Ἐπιβλέπει τὰς ἐν τῷ Τμήματι ἐκτελουμένας ἐργασίας, εἴτε δὲ ἐργολαβιῶν εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου, καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν διαφόρων συμβάσεων. Ἐπιδίδει τὰς ἀδείας ἐκσκαφῶν τῶν δημοτικῶν ὁδῶν πρὸς κατασκευὴν ἢ ἐπισκευὴν ὀχετῶν διοχετεύσεων εἰς τὰς ὑπονόμους τῆς πόλεως, ὡς καὶ ἀδείας διαφόρων ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν δημοτικῶν ὁδῶν, ἤτοι ἐκσκαφῶν, ἐπιχωματώσεων, περισυλλογῆς ἄμμου. Μεριμνᾷ περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ φυλάξεως τῶν εἰς τὸν Δῆμον Ἀθηναίων ἀνηκόντων μηχανημάτων ὁδοστρωτήρων, ἐργαλείων καὶ ὑλικῶν.

γ') Τὸ Ἀρχιτεκτονικὸν Τμῆμα. Περιλαμβάνει τὴν κατασκευήν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν δημοτικῶν κτιρίων, τῶν οὐρητηρίων καὶ τῶν ἀποχωρητηρίων· τὴν κατασκευήν, ἐμφύτευσιν καὶ συντήρησιν τῶν δημοτικῶν κήπων καὶ δενδροστοιχιῶν· τὴν προμήθειαν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν ἐπίπλων καὶ εἰδῶν τῶν δημοτικῶν καταστημάτων καὶ τὴν θέρμανσιν καὶ καθαριότητα αὐτῶν· τὰς ἀσβεστώσεις τῶν ρυπαινομένων τοίχων καὶ ἀπολυμάνσεις ἐν γένει καὶ τὰς ἀποζημιώσεις τῶν ρυμοτομιῶν. Συντάσσει καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῶν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τὰς μελέτας καὶ προϋπολογισμοὺς τῶν ἐκτελεστέων ἔργων καὶ διαφόρων προμηθειῶν, ὡς καὶ τὰς πιστοποιήσεις, λογαριασμούς, ἐπιμετρήσεις, καταστάσεις καὶ ἐντολὰς πληρωμῆς. Ἐπιβλέπει ἁπάσας τὰς ἐν τῷ Τμήματι ἐκτελουμένας ἐργασίας εἴτε δι' ἐργολαβιῶν. εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν διαφόρων συμβάσεων. Μεριμνᾷ περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ φυλάξεως τῶν ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ Τμήματος εὑρισκομένων εἰδῶν διακοσμήσεως καὶ διαφόρων ἄλλων ὑλικῶν καὶ ἐργαλείων τοῦ Δήμου. Ἐκτελεῖ τὰς διακοσμήσεις τῆς πόλεως καὶ τῶν δημοτικῶν καταστημάτων ἐν ἡμέραις ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων.

δ') Τὸ Τμῆμα Φωτισμοῦ. Περιλαμβάνει τὸν φωτισμὸν ἐν γένει τῆς πόλεως καὶ τῶν εἰς τὸν Δῆμον Ἀθηναίων ὑπαγομένων κωμοπόλεων καὶ χωρίων· τὴν κατασκευήν, ἐπισκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου ἐκτελουμένων ἐγκαταστάσεων τοῦ φωτισμοῦ τῆς πόλεως, κωμοπόλεων καὶ χωρίων, τῶν ἐγκαταστάσεων φωτισμοῦ, τηλεφώνου καὶ ἠλεκτρικῶν κωδώνων τῶν δημοτικῶν καταστημάτων καὶ τὴν λειτουργίαν καὶ συντήρησιν τοῦ ἐν τῷ Δήμῳ φωτομετρικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐπιβλέπει ἁπάσας τὰς ἐν τῷ Τμήματι ἐκτελουμένας ἐργασίας, εἴτε δι' ἐργολαβιῶν, εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐκ μέρους τοῦ Δήμου, καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τῶν διαφόρων συμβάσεων. Ἐκτελεῖ τὸν ἔλεγχον τοῦ δι' ἠλεκτρικοῦ ἢ φωταερίου φωτισμοῦ τῆς πόλεως, κωμοπόλεων καὶ χωρίων τοῦ Δήμου καὶ τῶν δημοτικῶν καταστημάτων· τὸν ἔλεγχον τῆς ποιότητος καὶ θερμαντικῆς δυνάμεως τοῦ φωταερίου καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἰδιωτικῶν γνωμόνων φωταερίου, ὡς καὶ τῶν ἐξερχομένων τοιούτων ἐκ τοῦ ἐργοστασίου τῆς Ἑταιρείας Ἀεριόφωτος καινουργῶν ἢ ἐπισκευαζομένων. Ἐκτελεῖ τὰς φωτεινὰς διακοσμήσεις τῆς πόλεως καὶ τῶν δημοτικῶν καταστημάτων ἐν ἡμέραις ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων.

ε') Τὸ Τμῆμα Σχεδίου Πόλεως. Ἐκτελεῖ πᾶσαν τοπογραφικὴν ἢ χωροσταθμικὴν ἐργασίαν καὶ μελέτην, ἥτις ἤθελεν ἀνατεθῇ αὐτῷ παρὰ τῆς Διευθύνσεως τῶν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν, συντάσσει τὰ ἀπαιτούμενα διαγράμματα καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ φυλάξεως τῶν εἰς τὸν Δῆμον ἀνηκόντων τοπογραφικῶν, χωροσταθμικῶν κ.λ.π. ἐργαλείων.

στ') Τὸ Τμῆμα Αὐτοκινήτων. Περιλαμβάνει τὴν συντήρησιν καὶ λειτουργίαν ἐν γένει τῶν δημοτικῶν αὐτοκινήτων παντὸς προορισμοῦ καὶ χρήσεως, ὡς καὶ τοῦ σταθμοῦ αὐτοκινήτων. Διενεργεῖ τὰς προμηθείας τῶν διὰ τὴν λειτουργίαν καὶ συντήρησιν τοῦ σταθμοῦ, τοῦ ἐργοστασίου καὶ τῶν αὐτοκινήτων ἀπαιτουμένων ὑλικῶν καὶ μηχανημάτων, μεριμνῶν περὶ τῆς καλῆς συντηρήσεως καὶ φυλάξεως αὐτῶν, καὶ διενεργεῖ τὸ δι' αὐτοκινήτων κατάβρεγμα τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως.

ζ') Ἡ Ὑπηρεσία τῶν Δημοτικῶν Σφαγείων. Τὸ προσωπικὸν τῶν Δημοτικῶν Σφαγείων, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Διευθυντοῦ αὐτῶν εὐθυνομένου διὰ τὴν ἀκριβῆ τήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ κατὰ τὸν Νόμον ,ΓΤΙ' εἰδικοῦ κανονισμοῦ «περὶ δημοτικῶν σφαγείων» διεξάγει πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὡς εἴρηται κανονισμοῦ πηγάζουσαν ὑπηρεσίαν. Ἐνεργεῖ τὴν βεβαίωσιν καὶ εἴσπραξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Δήμου καὶ παραδίδει τὰς εἰσπράξεις ἀνὰ πᾶσαν τρίτην ἡμέραν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων δημοτικὸν ταμίαν. Τηρεῖ βιβλίον ἐν ᾧ καταχωρίζονται, κατ' εἶδος, τὰ καθ' ἑκάστην εἰσερχόμενα πρὸς σφαγὴν καὶ παραμονὴν ἢ τοποθέτησιν ζῶα· βιβλίον ἀπογραφῆς τῶν μηχανημάτων, ἐργαλείων, ἐπίπλων καὶ σκευῶν τοῦ καταστήματος καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς καλῆς συντηρήσεως αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ καθαριότητος τῶν παλαιῶν δημοτικῶν Σφαγείων, ἐφ' ὅσον λειτουργοῦσι καὶ ταῦτα.

η') Τὸ Γραφεῖον Ἀποθήκης. Φροντίζει τὴν παραλαβήν, ἐναποθήκευσιν καὶ φύλαξιν παντὸς εἴδους ὑλικῶν, ἐργαλείων, μηχανημάτων, εἰδῶν διακοσμήσεως, καυσίμου ὕλης πρὸς θέρμανσιν τοῦ δημοτικοῦ καταστήματος κλπ., χρησιμοποιουμένων παρὰ τῶν μὴ ἐχόντων εἰδικὴν ἀποθήκην τμημάτων καὶ ὑπηρεσιῶν τοῦ Δήμου.

ΣΤ') Γραφεῖον Δημοτικοῦ Συμβουλίου.—Καταρτίζει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων τῆς Δημαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ κοινοποιεῖ τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Τηρεῖ καὶ καταχωρίζει τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, καὶ διαβιβάζει πρὸς τὴν Νομαρχίαν, διὰ τῆς Διευθύνσεως τῶν Διοικητικῶν Ὑπηρεσιῶν, ἀντίγραφα τῶν πρακτικῶν ἑκάστης συνεδριάσεως τοῦ σώματος.

καὶ *Ζ') Γραφεῖον Νομικοῦ Συμβούλου.*—Διεξάγει πᾶσαν σχετικὴν ὑπηρεσίαν ἐπὶ ὑποθέσεων δικαστικῆς ἐν γένει φύσεως· ἐκπροσωπεῖ τὸν Δῆμον ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἢ ἄλλης δικαστικῆς ἀρχῆς καὶ παρέχει γνωμοδοτήσεις ἐπὶ παντὸς νομικοῦ ζητήματος.

ΣΧΕΔΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἐπὶ τῇ κυκλοφορησάσῃ φήμῃ ὅτι αἱ Ἀθῆναι θὰ μετεβάλλοντο εἰς πρωτεύουσαν, ὁ ἐκ Μακεδονίας ἀρχιτέκτων Σταμάτιος Κλεάνθης σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὁ συμμαθητής αὐτοῦ Σάουμπερτ εἶχον ἐκπονήσει τὸ πρῶτον σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ εὐρυτάτων διαστάσεων. Τὸ σχέδιόν των ἦτο μεγαλοπρεπέστατον· ἐχάρασσον δενδροφύτους λεωφόρους, πλατείας, κήπους, διετήρουν ἄφθονα γήπεδα μέλλοντα νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὴν οἰκοδομὴν δημοσίων καταστημάτων, ἀγορῶν καὶ σχολείων, ἐν γένει δὲ παρεσκεύασαν σχέδιον μεγάλης πόλεως καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἄκρως πολυτελὲς καὶ ὡς ἀπαιτοῦν 16 ἔτη πρὸς ἐφαρμογήν.

Ἐκτὸς τούτου τὸ ὡραῖον τοῦτο σχέδιον εὗρε μεγίστην ἀντίδρασιν ἀπὸ μέρους τῶν διαφόρων κερδοσκόπων, οἵτινες, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι αἱ Ἀθῆναι θὰ καθίσταντο ἡ μέλλουσα πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, ἠγόρασαν ἀντὶ μικρᾶς δαπάνης γήπεδα ἀπὸ τῶν ἀπερχομένων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Τούρκων Ἀθηναίων καὶ ἐζήτουν ὑπερβολικὰς τιμὰς διὰ τὰ ἀπαλλοτριωθησόμενα τοιαῦτα. Μεταξὺ τούτων ὑπῆρχον πλεῖστοι ξένοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀμερικανὸς ἱεραπόστολος Ἰωνᾶς Κίγκ, ὅστις, ὡς λέγει ὁ Ρώς, μεθ' ὅσου φαινομενικοῦ ζήλου ἐλάλει περὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, μετὰ τοσούτου πραγματικοῦ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς ἠσχολεῖτο ὑπὲρ τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν καὶ ἐθήρευε μεγίστας χρηματικὰς ἀποζημιώσεις διὰ τὰ καταληφθησόμενα γήπεδά του, ἔφερε δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπαιτητῶν εἰς δυσχερῆ θέσιν τὴν ἀντιβασιλείαν. Ἐσκέφθη τότε αὕτη νὰ τροποποιήσῃ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Σάουμπερτ.

Ἐκάλεσε τὸν διάσημον Γερμανὸν ἀρχιτέκτονα Λέοντα Κλέντσε, εἰς ὃν ὀφείλουν τὸ Μόναχον καὶ ἡ Πετρούπολις πλεῖστα ἐκ τῶν ἀρίστων μνημείων των, ὅπως τροποποιήσῃ τὸ σχέδιον, ὅπερ καὶ μετερρύθμισε, περιορίσας τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐτηρήθη, ἕνεκα τῶν προβαλλομένων ἑκάστοτε παραπόνων τῶν ἰδιοκτητῶν, τῶν ὁποίων προσεβάλλοντο τὰ συμφέροντα. Τοιουτοτρόπως μεταβαλλόμενον καθ' ἑκάστην καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Κλέντσε, ἐδημιούργησε τὴν παρατηρουμένην μέχρι τῆς σήμερον στενοχωρίαν τῆς πόλεως. Αἱ χαραχθεῖσαι μεγάλαι λεωφόροι ὑπὸ τῶν πρώτων ἀρχιτεκτόνων μετεβλήθησαν εἰς στενὰς ὁδούς, αἱ σχεδιασθεῖσαι πλατεῖαι καὶ παράδεισοι κατηργήθησαν, δὲν ἐλήφθη δὲ οὔτε ἡ στοιχειώδης πρόνοια, ὅπως κρατηθοῦν ἱκανὰ γήπεδα πρὸς ἵδρυσιν τῶν δημοσίων καταστημάτων, ἀγορῶν καὶ σχολείων. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος τῆς Βαυαρίας ἔδιδεν ὁδηγίας ἐκ Μονάχου εἰς τὸν Λέοντα Κλέντσε, ὅπως κατὰ τὴν γενησομένην τροποποίησιν τοῦ σχεδίου ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος καὶ ἡ Πνὺξ πρέπει νὰ μείνουν ἄθικτα, ὁ δὲ Παρθενὼν νὰ ἐπανορθωθῇ κατὰ τὸ ἐνόν.

Περὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἔμελλε νὰ ἐγερθῇ ἡ νέα πρωτεύουσα, ὑπῆρχον ποικίλαι προτάσεις. Μία τούτων ἦτο ἡ τοῦ ἀρχιτέκτοντος Γκούντενσον, ὅπως ἀρχίσῃ αὕτη ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς καὶ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν. Εἶχε σχεδιασθῆ μάλιστα, ὅπως τὰ βασιλικὰ ἀνάκτορα ἐγερθῶσιν ἐπὶ τῆς Πειραϊκῆς Χερσονήσου. Ὅταν ἐπροτάθη τὸ σχέδιον τοῦτο, λέγει ὁ Κλέντσε εἰς τὸ σύγγραμμά του, ἐγέλασεν ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς. Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο ἔσχε καὶ τοὺς ὑποστηρικτάς του, διότι ὁλόκληρος ὁ Πειραιεὺς ἀνῆκεν εἰς τὸ δημόσιον, κατ' ἀκολουθίαν ἀπέφευγε τὸ κράτος τὰς περιπλοκάς, ἃς ἐδημιούργουν οἱ γεωδεσπόται. Ἀπερρίφθη τοῦτο. Τότε προὐτάθη ὅπως ἐγερθῇ ἡ πόλις πλησιέστερον τῆς θαλάσσης καὶ ἀφεθῇ ὁ χῶρος τῆς ἀρχαίας πόλεως πρὸς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφάς. Ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντέτεινεν ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος, ὅστις μακρόθεν ἐλάμβανε τὰς ἀποφάσεις του, ἐπέμενε δὲ ὅπως κτισθῶσιν αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως, φρονῶν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἐξετελοῦντο ταχύτερον αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι, ἀνασκαπτομένων τῶν οἰκοδομουμένων γηπέδων. Τὴν γνώμην ταύτην εὕρισκεν ὀρθὴν βραδύτερον καὶ ὁ διαπρεπὴς Ἕλλην ἀρχαιολόγος Στέφανος Κουμανούδης. Ἀφέθη οὕτω παρὰ τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως νὰ ἐγκατασταθῇ ὁ συνοικισμὸς τῶν ἐκ τῆς νήσου Ἀνάφης προελθόντων, οὕτω πως δὲ ἐκαλύφθη ταχύτατα ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος χῶρος ὑπὸ χθαμαλῶν οἰκίσκων καὶ παρεκωλύθη ἡ ἔρευνα αὐτοῦ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη, μόλις δὲ σήμερον γίνεται ἡ ἀπαλλοτρίωσις αὐτοῦ, συνεπείᾳ τῆς μετὰ τῶν Ἀμερικανῶν ἀρχαιολόγων συμβάσεως.

Ἡ κερδοσκοπία ἐξ ἄλλου ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων, μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐγκατάστασιν τῶν ἀρχῶν, ἦτο τοιαύτη, ὥστε πολλοί, ὡς ἀναφέρει ὁ Καρολίδης, δὲν ἐδίσταζον ν' ἀγοράζωσι γήπεδα διὰ χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐδανείζοντο πρὸς 20 καὶ 30 ἐπὶ τοῖς %, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι μείζονος κέρδους ἐκ τῆς μεταπωλήσεως. Ἡ κερδοσκοπία αὕτη ἐγένετο ἀφορμή, ὥστε ἡ πόλις νὰ μὴ κτισθῇ κατὰ τὸ ὑπὸ τῶν πρώτων ἀρχιτεκτόνων ἐκπονηθὲν σχέδιον μετὰ μεγάλων δενδροσκεπῶν λεωφόρων καὶ συχνῶν πλατειῶν, ἀλλὰ μετὰ στενῶν καὶ λοξῶν ὁδῶν καὶ παρόδων. Καὶ τὸ στενώτερον ὅμως σχέδιον τῶν Βαυαρῶν μηχανικῶν ἦτο πολὺ εὐρύτερον καὶ ὡραιότερον τοῦ ἐφαρμοσθέντος. Ἡ ὁδὸς Ἑρμοῦ καὶ αἱ πέραν ταύτης μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὸ Θησεῖον κατερχόμεναι παράλληλοι, ὡς καὶ αἱ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁδοῦ ταύτης, εἶχον χαραχθῇ εὐρύταται μετὰ δενδροστοιχιῶν καὶ διαμέσων πλατειῶν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν μετεβλήθησαν τὰ πάντα, λόγῳ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν κυρίων τῶν γηπέδων καὶ ἐσχηματίσθησαν οὕτω τὰ οἰκτρὰ συμπλέγματα τῶν σκολιῶν δρομίσκων τῶν παλαιοτέρων συνοικιῶν.

Ἡ Κυβέρνησις ἐν τῷ μεταξύ, εὑρεθεῖσα πρὸ μιᾶς ἀχαλινώτου κερδοσκοπίας οἰκοπέδων, πρὸ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ σχεδίου, ἦλθεν εἰς συμφωνίαν μετὰ τῆς ὁλότητος τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ὅπως ἀπαλλοτριώσῃ τὰ ἀναγκαῖα γήπεδα διὰ τὰς ὁδούς, πλατείας, κήπους, ἀγορὰς κλπ., ὡς καὶ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἀρχαιολογικοὺς χώρους εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἐνηργοῦντο ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι. Κατὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν ταύτην σύμβασιν ἐκανονίσθη, ὅπως τὰ μὲν καταλαμβανόμενα γήπεδα δι' ὅλας τὰς χρήσεις τῆς νέας πόλεως ἀποζημιοῦνται πρὸς 40 λεπτὰ τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν, τὰ δὲ πρὸς ἀνασκαφὰς τοιαῦτα πρὸς 70 λεπτὰ κατὰ πῆχυν. Ἐξαιρετικῶς τὰ ἐπὶ τῆς λεγομένης ἀγορᾶς τοῦ Πλατάνου, ὅπου σήμερον ὁ Παλαιὸς Στρατὼν καὶ ὁ περιτοιχηθεὶς πέριξ αὐτοῦ χῶρος, εὑρισκόμενα οἰκοδομημένα γήπεδα ἀπεζημιοῦντο κατ' ἐκτίμησιν, ἐκτὸς δὲ τῆς καθορισθείσης ἀποζημιώσεως παρεχωρεῖτο τετραπλασία ἔκτασις γῆς εἰς ἄλλα διαμερίσματα τῆς πόλεως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἠθέλησεν ἡ Κυβέρνησις νὰ περιστείλῃ τὴν κερδοσκοπίαν. Ἡ σύμβασις ὅμως αὕτη μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα, διότι οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν τὰς προτάσεις αὐτῆς, οἱ ἀλλοδαποὶ ὅμως, οἱ συρρεύσαντες πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης, ἀντέτεινον καὶ προὐκάλεσαν ξενικὰς ἐπεμβάσεις. Οὕτως ὁ ἀνταποκριτὴς τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου, ἱστορικὸς Φίνλεϋ, δι' ἓν ἐλάχιστον τμῆμα περιληφθὲν εἰς τὸν Ἐθνικόν, ἄλλοτε Βασιλικὸν κῆπον, ἀπῄτει ὑπερβολικὰς ἀποζημιώσεις, αἵτινες, περιληφθεῖσαι εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὸν γενόμενον ἀποκλεισμὸν τοῦ Πατσιφίκου, ἐπληρώθησαν εἰς αὐτὸν μέχρι τοῦ τελευταίου λεπτοῦ. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξεπονήθη, ἐτροποποιήθη τρὶς καὶ ἐφηρμόσθη τὸ σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἃς ἑδρεύουν ἔκτοτε αἱ ἀνώταται ἀρχαὶ τοῦ κράτους καὶ ἀποτελοῦν τὸν ἄξονα περὶ ὃν στρέφεται ἡ πολιτική, ἡ πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας.

Digitized by Google

Ἡ νέα πρωτεύουσα περιέλαβεν εἰς ἑαυτὴν ὁλόκληρον τὴν ἀρχαίαν πόλιν. Καὶ τὸ μὲν ἀρχικὸν σχέδιον αὐτῆς εἶχε περιωρισμένα τὰ ὅρια· ὅτε ὅμως ἤρξατο κατοικουμένη αὐτή, ἐξετάθη τοῦτο καθ᾽ ὅλας τὰς διευθύνσεις, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα ἔτη ἐκτίσθησαν νέοι συνοικισμοὶ καὶ ἐδημιουργήθησαν νέαι πόλεις συνεχόμεναι μετὰ τῆς παλαιοτέρας τοιαύτης καὶ ἀπετέλεσαν ἓν ὀγκῶδες σύνολον. Ἡ πόλις ἐχαράχθη οὕτως ὥστε αἱ κύριαι ἀρτηρίαι αὐτῆς νὰ ὦσιν αἱ ὁδοὶ Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος κατέρχεται μέχρι τῆς πλατείας τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, σχηματίζουσα κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς μικρὰν πλατεῖαν, ἐφ᾽ ἧς ἐγείρεται ὁ ἀρχαῖος Βυζαντινὸς ναὸς τῆς Καπνικαρέας. Καὶ τὸν ναὸν τοῦτον οἱ Βαυαροὶ ἀρχιτέκτονες εἶχον καταδικάσει, μόλις δὲ διεσώθη ἐκ τῆς κατεδαφίσεως, ἕνεκα τῆς ἐξεγέρσεως τῶν καχομένη ἀπὸ τῆς πλατείας τῆς Ὁμονοίας καὶ καταλήγουσα εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ἑνοῦσα δὲ τοιουτοτρόπως τὰς δύο κεντρικὰς πλατείας. Κατὰ τὸ πρῶτον σχέδιον, ἡ ὁδὸς αὐτὴ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, σχηματίζουσα κυκλικὴν πλατεῖαν, ὅπου σήμερον ἡ πλατεῖα τοῦ Συντάγματος, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐτοποθετεῖτο ἡ Μητρόπολις, ὀλίγον δ᾽ ἀπωτέρω αὐτῆς πρὸς τὴν ὁδὸν Φιλελλήνων ἡ Ἀκαδημία, ἤτοι τὸ μέλλον Πανεπιστήμιον, εἰς τοὺς πέριξ δρόμους τοῦ ὁποίου ἔθετον τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ἕνεκα τῆς ἐγέρσεως τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου γενομένη μετατροπὴ τοῦ σχεδίου περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὴν σημερινὴν της ἔκτασιν. Διηνοίχθη ἑτέρα ὁδός, ἡ λεωφόρος Πανεπιστημίου, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πλατείας τῶν ἀνακτόρων καὶ καταλήγουσα εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς σης εἰς τὸ Παλαιὸν Φάληρον καὶ χρησιμευούσης σήμερον ὡς τῆς κυρίας ἀρτηρίας τῶν κτιζομένων νέων συνοικισμῶν, οἵτινες πληροῦσι τὰς πρὸς τὸ Παλαιὸν Φάληρον ἐκτάσεις. Ἀπὸ τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας ἄρχεται ἐπίσης νέα τοιαύτη, ἡ πρὸ τεσσαρακονταετίας διανοιχθεῖσα λεωφόρος Βασιλίσσης Ὄλγας, ἥτις διέρχεται μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Ζαππείου, τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τῶν παριλισσίων κήπων, τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, ἑνοῦται δὲ μετὰ τῆς λεωφόρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Μία εὐρεῖα ἐπίσης ὁδός, ἡ τῶν Φιλελλήνων, συμπληρώνει τὸ σύμπλεγμα τοῦ διαμερίσματος τούτου τῆς πόλεως. Ἀρχομένη αὐτὴ ἀπὸ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος ἐκβάλλει διὰ μικρᾶς καμπῆς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ζαππείου. Ἀπὸ τῆς πλατείας Ὁμονοίας ἄρχονται ἄλλαι εὐρεῖαι ὁδοί, ἡ τοῦ Πειραιῶς, ἥτις καταλήγει εἰς τὸν Πειραιά,

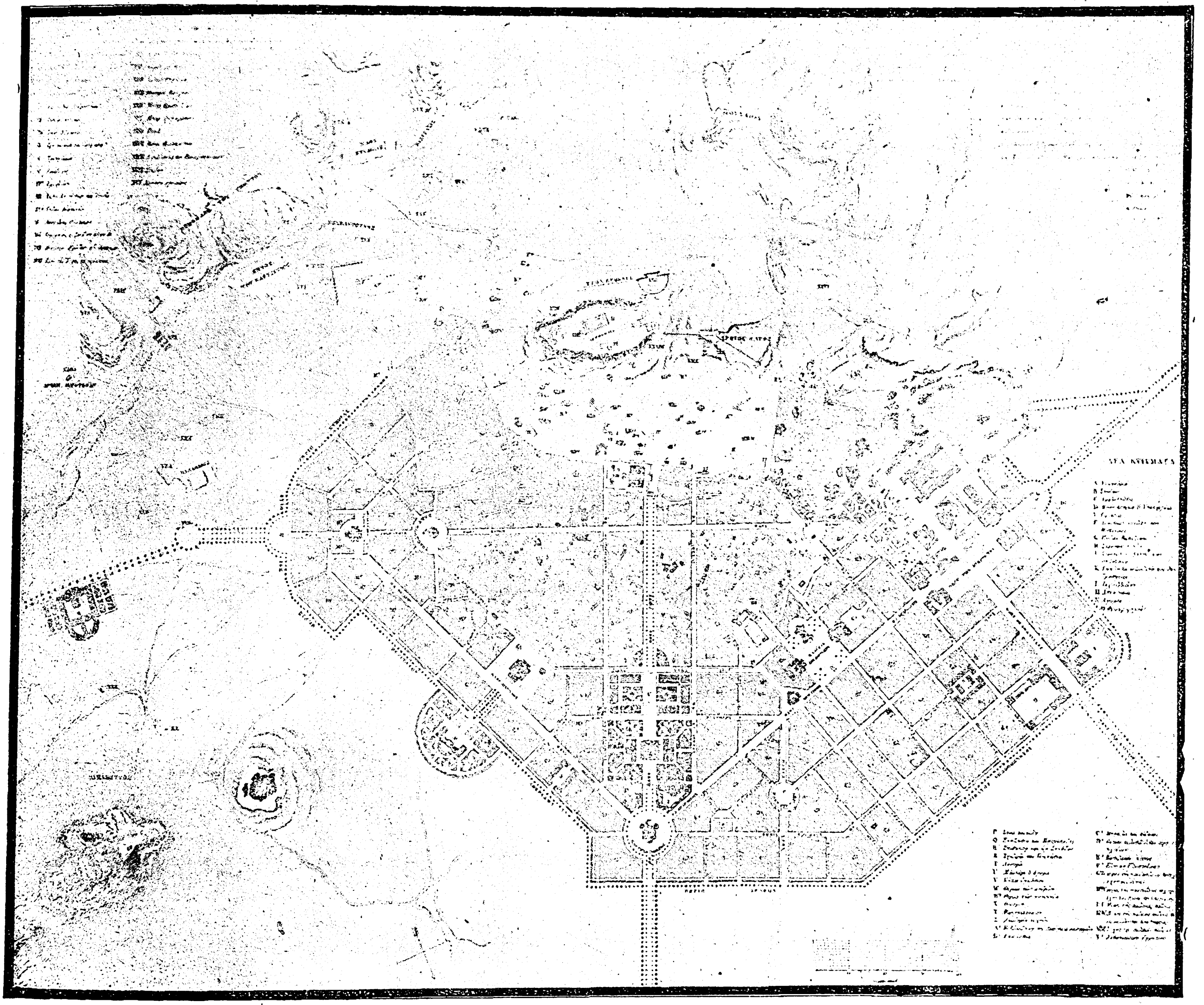

Σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν ἐκπονηθὲν τῷ 1834 ὑπὸ τοῦ Βαυαροῦ μηχανικοῦ L. Klenze.

τοίκων, τῶν ὁποίων προσεβάλλετο τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Ἡ ὁδὸς Αἰόλου ἄρχεται ἀπὸ τῆς βορείας κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἐγείρεται τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου, τέμνει κατὰ πλάτος ὁλόκληρον τὴν πόλιν καὶ καταλήγει διὰ τῆς προεκτάσεως αὐτῆς, τῆς λεωφόρου Πατησίων, μέχρι τοῦ ὁμωνύμου προαστείου, τὸ ὁποῖον καὶ τοῦτο ἐπ᾽ ἐσχάτων ἡνώθη μετὰ τῆς πόλεως καὶ τείνει νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ μεγάλου προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἰωνίας

Αἱ δύο αὐταὶ ὁδοὶ ἐπὶ μακροὺς χρόνους ὑπῆρξαν αἱ μόναι ἐμπορικαὶ ἀρτηρίαι τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἃς ἔσφυζεν ἡ ζωὴ αὐτῶν, καὶ σήμερον δέ, καίτοι νέαι καὶ εὐρεῖαι ὁδοὶ διηνοίχθησαν, ἐξακολουθοῦν αὗται ν᾽ ἀποτελοῦν μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα. Ἐκτὸς τῶν ὁδῶν τούτων ἐχαράχθησαν ἀμέσως, σύμφωνα πρὸς τὸ πρῶτον σχέδιον, ἄλλαι εὐρύτεραι, ὡς ἡ ὁδὸς Ἀθηνᾶς ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πλατείας τοῦ Μοναστηρακίου, ἐκβάλλει εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας (πρώην Ὄθωνος), συνεχιζομένη δὲ ὡς ὁδὸς Γ΄ Σεπτεμβρίου καταλήγει ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ἐπίσης ἡ ὁδὸς Σταδίου ἡ ἀρ- Ὁμονοίας, ὡς καὶ ἑτέρα παράλληλος αὐτῆς, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς λεωφόρου Κηφισίας καὶ τερματιζομένη εἰς τὴν πλατεῖαν Κάνιγγος. Ἡ λεωφόρος Κηφισίας, λαμβάνουσα τὴν ἀρχήν της ἀπὸ τῆς πλατείας τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων, καταλήγει μὲν εἰς τοὺς Ἀμπελοκήπους, ἀλλὰ στενουμένη ἄγει μέχρι Κηφισίας, περὶ τὴν θέσιν δὲ Ψυχι ὃν ἐσχηματίσθη ὡραῖος συνοικισμὸς μετ᾽ εὐρυτατων ὁδῶν καὶ πλατειῶν καὶ κομψῶν οἰκιῶν. Ἡ λεωφόρος Κηφισίας ἑνοῦται μετὰ τῆς ἑτέρας κυκλικῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, ἥτις ἐκβάλλει εἰς τὴν λεωφόρον Πατησίων. Δι᾽ αὐτῆς ἡνώθησαν αἱ κυριώτεραι λεωφόροι τῆς πόλεως ἀποτελέσασαι ἓν τῶν ὡραιοτέρων δικτύων τῶν ὁδῶν της ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠγέρθησαν τὰ μεγαλοπρεπέστερα τῶν δημοσίων ἱδρυμάτων καὶ τὰ περικαλλέστερα τῶν ἰδιωτικῶν μεγάρων, τῶν πλείστων κτισμένων διὰ πεντελησίου μαρμάρου.

Ὡς συνέχεια τῆς λεωφόρου Πανεπιστημίου ἐκτείνεται ἡ δενδροσκεπὴς λεωφόρος Ἀμαλίας, δενδροφυτευθεῖσα ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἑνοῦται δὲ αὕτη μετὰ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ τῆς ἀγού καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ἑνουμένη μετὰ τῆς ὁδοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐκεῖθεν δὲ τῆς πλατείας ὑπάρχει πλῆθος ὁδῶν, σχηματιζουσῶν νέα ὅλως διαμερίσματα πυκνῶς κατοικούμενα. Ἐκ τῶν ὁδῶν τούτων αἱ ὡραιότεραι εἶναι ἡ τοῦ Σωκράτους καὶ Ἀριστοτέλους, τῶν Ἀχαρνῶν, Λιοσίων καὶ ἄλλαι.

Εἰς ἀσυγκρίτως μικρότερα ὅρια περιελαμβάνετο ἄλλοτε ἡ πόλις, πνιγομένη ἐντὸς σκολιῶν δρομίσκων. Δέκα ἔτη μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἠρίθμει αὕτη μόλις 15.000 κατοίκων. Ἔκτοτε ὅμως ἤρξατο ἐκτεινομένη καὶ πληθυνομένη, ἐσχηματίζοντο δὲ οὕτω νέαι συνοικίαι καὶ ἐχαράσσοντο νέαι ὁδοί. Αἱ παλαιαὶ συνοικίαι τῆς Πλάκας, τῶν Ἡρώων (Ψυρρῆ), τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, τοῦ Ἁγίου Φιλίππου καὶ τοῦ Καλαμιώτη, ἦσαν πλέον ἀνεπαρκεῖς διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν προερχομένων πανταχόθεν νέων κατοίκων της. Ἐτράπη οὕτως ἡ πόλις πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Τὸ ἀρχικῶς μικρὸν καὶ ἀκατοίκητον προάστειον τῆς Νεαπόλεως ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1848 συνοικιζόμενον νέα δὲ πόλις ἀνεφάνη, ἔχουσα εὐρυτέρας

Digitized by Google

καὶ κανονικωτέρας ὁδούς, τῶν ὁποίων κυριωτέρα εἶναι ἡ ὁδὸς Σόλωνος. Ἐπίσης αἱ πρὸς τὰ Πατήσια καὶ τὰ Σεπόλια εὐρύταται ἐκτάσεις ᾠκοδομήθησαν, ὄπισθεν δὲ τοῦ Ἀρδηττοῦ νέος ἀνεπτύχθη συνοικισμὸς παρουσιάζων τὴν μορφὴν χαριέσσης πολίχνης. Ἄλλοι τοιοῦτοι, οἷοι οἱ τῆς Γαργαρέτας καὶ τῆς Καλλιθέας, ἐδημιουργήθησαν ἐν τῷ μεταξύ, ἀριθμοῦντες σήμερον ὑπερ τὰς 100.000 κατοίκων.

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΚΑΙΡΟΥΣ ΣΧΕΔΙΑ. Εἰς τὴν «*Ἱστορίαν Ἀθηνῶν*» ὁ Σουρμελῆς μᾶς δίδει εἰς ὀλίγας γραμμὰς τὰς ἑξῆς εἰδήσεις περὶ τοῦ σχεδίου τῶν νέων Ἀθηνῶν (σελ. 288):

«Συγχρόνως,—1 Μαρτίου 1833—ἦλθον δύο ἀπεσταλμένοι τῆς Βασιλείας, ὁ μὲν Ἀρχιτέκτων Γούτενσων, ὁ δὲ Γεωμέτρης (. . . .) διὰ νὰ παρατηρήσωσι τὴν θέσιν τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς, νὰ κάμωσι τὰς περιγραφὰς καὶ καταμετρήσεις, καὶ ὅλα τὰ χρειώδη, τὰ ὁποῖα νὰ τεθῶσιν ὑπ' ὄψιν τῆς βασιλείας, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ τὴν Καθέδραν τοῦ Βασιλείου. Πρὸ καιροῦ εἶχον κοπιάσει εἰς τοιοῦτον ἔργον οἱ Ἀρχιτέκτονες Σκιαουβὲρ καὶ Κλεάνθης, οἵτινες ἔθεσαν ὑπ' ὄψιν τῆς Ἀντιβασιλείας προλαβόντως τὸ σχέδιόν των, τὸ ὁποῖον καὶ ἐνεκρίθη».

Αὐταὶ εἶναι αἱ πληροφορίαι τοῦ γράφοντος συγχρόνως μὲ τὰ ἐξιστορούμενα γεγονότα συγγραφέως περὶ τοῦ πρώτου σχεδίου, ἢ ἀκριβῶς εἰπεῖν, περὶ τῶν πρώτων σχεδίων τῶν νέων Ἀθηνῶν, ἀφ' οὗ ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ἐν ὑποσημειώσει:

«Ἐσχάτως ὁ βασιλικὸς Ἀρχιτέκτων τῆς Βαυαρίας Κλαὶνς μετερρύθμισε τὸ σχέδιον αὐτὸ δόσας διαγραφὴν παραλλάττουσαν».

Πράγματι τὸ πρῶτον σχέδιον τῆς πόλεως τῶν νέων Ἀθηνῶν, ἐφαρμοσθὲν εἴς τινα σημεῖά του τὸ 1833, ἐτροποποιήθη καὶ παρηλλάχθη, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ τοῦ ἐγκριθέντος τῷ 1834 νέου σχεδίου, τοῦ σχεδίου τοῦ Βαυαροῦ ἀρχιτέκτονος Κλέντσε.

Τὸ σχέδιον Κλεάνθους—Σάουμπερτ. — Θὰ ἔπρεπεν ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Γκούτενσων ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Σουρμελῆ, μετὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὑπέβαλε τὰς ἀντιλήψεις του εἰς τὴν ἑδρεύουσαν ἐν Ναυπλίῳ Ἀντιβασιλείαν, ἐκθέτων ὅτι ἡ νέα πόλις τῶν Ἀθηνῶν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ χαραττομένη ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς καὶ νὰ ἐπεκτείνεται βαθμηδὸν πρὸς τὰς Ἀθήνας. Αἱ ἀπόψεις ὅμως τοῦ Γκούτενσων δὲν ἐγένοντο δεκταὶ ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία τὴν 29)11 Ἰουνίου—Ἰουλίου ἐνέκρινε τὸ σχέδιον τῶν ἀρχιτεκτόνων Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ, τὸ ἐγκριθὲν εὐθὺς ἀμέσως διὰ τοῦ Διατάγματος τῆς 6)18 Ἰουλίου 1833. Τὸ ὑπόμνημα (καταχωρούμενον εἰς τὸ «Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον» σελ. 555) τὸ ὁποῖον οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ὑπέβαλον εἰς τὸν ἐν Ναυπλίῳ Ὄθωνα, ὑπὸ χρονολογίαν 3)15 Ἰουνίου 1833 ζητοῦντες τὴν μεταφορὰν τῆς ἕδρας τῆς πρωτευούσης εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶναι ὑπόμνημα, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, καθαρῶς ἀφορῶν τὴν σύστασιν τῆς πόλεως συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῶν Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ καὶ ὡς τοιοῦτον τὸ δημοσιεύομεν ἐδῶ ὁλόκληρον.

Μεγαλειότατε Βασιλεῦ·

Οἱ ὑπογεγραμμένοι πίπτουν εὐσεβάστως εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θρόνου τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ εὐσεβάστου Βασιλέως των παρακαλῶντάς τον νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ τιμήσῃ τὴν πόλιν των μὲ τὴν Καθέδραν τῆς Κυβερνήσεώς του καὶ νὰ δείξουν τὴν μὲ πλήρη ἀφοσίωσιν προθυμίαν των εἰς τοῦτο καὶ νὰ ἀφιερώσουν εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν:

Α΄) Ὅσας γαίας ἀναγκαιοῦν ἐκ τῶν περιεχομένων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κυρίου Κλεάνθους καὶ Σιάουβερ διὰ παλάτιον καὶ ἄλλας διὰ κοινὴν ὑπηρεσίαν οἰκοδομάς.

Β΄) Ἀφίνουν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Σ. Κυβερνήσεως ὅλα τὰ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκόπεδα ἐρείπια ὄντα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον ἀναγκαιοῦν εἰς αὐτήν, καὶ ἐπειδὴ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἐπιζήμιον εἰς τοὺς ἔχοντας αὐτά, μὲ εὐχαρίστησιν ἐσυμφώνησαν μεταξύ των νὰ παραχωρήσουν ἐκτὸς τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν Κυβέρνησιν γαιῶν, ἔτι τριακόσια στρέμματα τὰ ὁποῖα νὰ χρησιμεύσουν διὰ οἰκόπεδα ἐκείνων οἵτινες παραχωροῦν τὰ ἐδικά των περὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μένουσι χωρὶς οἰκόπεδον καὶ δι' ὅσους ἐπίσης μένουσι χωρὶς οἰκόπεδον παραχωρῶντας τὸ ὅλο τῶν χωραφίων των διὰ τὰς ἐθνικὰς οἰκοδομάς.

Γ΄) Τὰ διὰ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκοπέδων ὡς ἐν τῷ Β΄ κεφαλαίῳ τριακόσια στρέμματα ἐσυμφώνησαν οἱ ὑπογεγραμμένοι νὰ τὰ διανέμουσι, ὡς εἴρηται, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους καὶ τῆς θέσεως τῶν ἐγκαταλιμπανομένων οἰκοπέδων.

Δ΄) Ὅλαι αἱ κατὰ τὰ κεφάλαια Α΄ καὶ Β΄ ἐκτὸς τῆς σημερινῆς πόλεως γαῖαι ἐντὸς τοῦ σχεδίου νὰ πληρωθῶσι, ἐὰν ἐγκρίνῃ ἡ Μεγαλειότης του, ἀνὰ 70 λεπτὰ τὸ καθ' ἕκαστον τετραγωνικὸν πῆχυν, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν 20 λεπτὰ θέλουν τοῖς χρησιμεύσει διὰ τὴν πληρωμὴν τῆς γῆς ὅπου θέλουν τὴν κατοικίαν, τὰ δὲ λοιπὰ 50 διὰ τὴν μετακόμισιν τῆς ὕλης των καὶ ἀποζημίωσιν τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων, οἷον φρεάτων καὶ ἄλλων.

Ε΄) . . . .

Στ΄) Ἡ εἰς τὰ κεφάλαια Δ΄ καὶ Ε΄ ἀποζημίωσις ἐναποτίθεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ εἴτε μὲ ἐθνικὰς γαίας καὶ κτήματα, ὡς εἰς τὸν Πειραιᾶ ἢ ἀλλαχοῦ ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς, εἴτε μὲ χρήματα κατὰ τὴν ἀνάγκην ἑνὸς ἑκάστου καὶ τὸ δίκαιον.

Ζ΄) Ὅσαι γαῖαι χρησιμεύσουν κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον διὰ πλατείας καὶ δρόμους μένουν εἰς βάρος τῶν πολιτῶν καὶ θέλουν ἀποζημιοῦσθαι κοινῶς ἀπὸ ὅλους.

Περὶ πλέον πληροφοροῦμεν τὴν Σ. Κυβέρνησιν ὅτι μεταξὺ τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἐρειπίων καὶ περὶ τὴν πόλιν γαιῶν εὑρίσκονται καὶ πολλαὶ δημόσιαι καὶ ἐθνικαί.

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἤθελον εὐχαρίστως προσφέρει εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα ὅλας τὰς δυνατὰς εὐκολίας καὶ ἦσαν κατὰ συνείδησιν πρόθυμοι νὰ κάμουν τὰς μεγαλειτέρας θυσίας διὰ νὰ ὀλιγοστεύσουν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν τὰ βαρύτατα διὰ τὰς διαφόρους δημοσίους οἰκοδομὰς ἔξοδα ἐὰν αἱ δυστυχίαι εἰς τὰς ὁποίας τοὺς ἔφερον τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου· δὲν ἤθελε τοὺς κάμνει νὰ μὴν δύνανται νὰ ἐκπληρώσωσι ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν, ἡ ἀγαθότης δὲ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἀκούσιον ἔλλειψιν.

Ἐν Ἀθήναις 3)15 Ἰουνίου 1833

Ὑποσημειούμεθα μὲ βαθυτάτην ὑπόκλισιν
Οἱ εὐπειθέστατοι καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους ὥριζε τὴν νέαν πόλιν, ὅπως ἀνεφέραμεν καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὰ περὶ τὴν παλαιὰν πόλιν καὶ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν μέρη. Ἡ κατεύθυνσις, ἢ τεχνικῶς εἰπεῖν, τὸ σύστημα τοῦ σχεδίου ἦτο μᾶλλον ἀκτινωτόν.

Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦ Κλεάνθους ἐφηρμόσθη ἐπ' ἐλάχιστον μόνον χρόνον. Αἱ διαμαρτυρίαι ἐναντίον τοῦ νέου σχεδίου, τὸ ὁποῖον ἔθιγε τὰ συμφέροντα τῶν ἰδιοκτητῶν, ἠνάγκασαν τὴν Ἀντιβασιλείαν νὰ ἀκυρώσῃ τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους καὶ Σάουμπερτ, ἔτος μόλις μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐφαρμογῆς του, καὶ νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸν μετακληθέντα εἰδικῶς εἰς Ἀθήνας διάσημον Γερμανὸν ἀρχιτέκτονα τῆς ἐποχῆς Κλέντσε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ σχεδίου τούτου, ἢ πραγματικῶς εἰπεῖν, τὴν σύνταξιν νέου.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας μεγάλη οἰκοδομικὴ κίνησις, διὰ τῆς ἀνεγέρσεως νέων οἰκιῶν ἐκ μέρους ἰδίως τῶν συρρεόντων πανταχόθεν ξένων καὶ πολλοὶ εἶχον ἀρχίσει ἤδη κτίζοντες ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Κλεάνθους, ἰδίως δὲ ἐπὶ τῶν νέων ὁδῶν Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ, ὅσον ἀφορᾶ τὰς δύο αὐτὰς ὁδοὺς τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους ἔμεινεν ἄθικτον ὑπὸ τοῦ Κλέντσε καὶ ἀτροποποίητον.

Ἀντίγραφα τοῦ σχεδίου Κλεάνθους-Σάουμπερτ ὑπάρχουν ἓν εἰς τὸ γραφεῖον νομομηχανικοῦ Ἀθηνῶν, ἓν εἰς τὸ τεχνικὸν γραφεῖον τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, τρίτον εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀντίγραφα διατηροῦνται εἰς κατάστασιν μᾶλλον καλήν· πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν ἐν τούτοις καὶ ἄλλα ἀντίγραφα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ σχεδίου.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΚΛΕΝΤΣΕ ΤΟΥ 1834. Τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλέντσε, καίτοι ἀπὸ πολλοὺς ἐθεωρήθη ὡς εὐρεῖα τροποποίησις τοῦ σχεδίου Κλεάνθους, δεικνύει διὰ τῆς παραβολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸ σχέδιον Κλεάνθους, ὅτι εἶναι τελείως νέον σχέδιον, ἐλαφρῶς μόνον ἀκολουθῆσαν τὸ σχέδιον τοῦ Ἕλληνος ἀρχιτέκτονος. Τὸ σχέδιον Κλέντσε ἀκολουθεῖ τὸ ἀκτινωτὸν σύστημα μὲ κέντρον τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, ἡ ὁποία οὕτω προωρίζετο νὰ ἀποτελέσῃ τὸν ὀμφαλὸν τῆς πόλεως. Τὸ σύστημα τῶν περιφερειακῶν μεγάλων ἀρτηριῶν καθιεροῦτο ἐπίσης διὰ τοῦ σχεδίου Κλέντσε, περιφερειακὰς ὅμως ἀρτηρίας δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποκτήσουν αἱ Ἀθῆναι ἕνεκα τῆς μὴ τηρήσεως κατὰ μέγα μέρος καὶ τοῦ σχεδίου Κλέντσε.

Εἰς τὸ σχέδιον Κλέντσε, ἡ πόλις περιελαμβάνετο μεταξὺ τῶν ὁδῶν Πανεπιστημίου, Κριεζώτου, τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀνακτόρων, μέρους τοῦ ἀνακτορικοῦ Κήπου, τῶν ὁδῶν Ἀμαλίας, Λυσικράτους, Ἀδριανοῦ, τῆς πλευρᾶς τοῦ Θησείου, τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, τῆς ὁδοῦ Αἰξωνέων, τοῦ ἐργοστασίου Ἀεριόφωτος, τῆς λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Παραμυθίας, Καρόλου καὶ Σατωβριάνδου.

Ἡ ἀνέγερσις οἰκοδομῶν πέραν τῶν ὁρίων αὐτῶν ἀπηγορεύετο. Εἰς τὸ σχέδιον δὲν περιελαμβάνετο τὸ πέραν τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀρχαιολογικὴ ζώνη καὶ ἀφέθη ἐκτὸς σχεδίου, ὅπως ἀνασκαφῇ.

Εἰδικώτερον τὸ σχέδιον Κλέντσε, τὸ ὁποῖον ἐνεκρίθη διὰ Διατάγματος τῆς 18)30 Σεπτεμβρίου 1834 καὶ ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τοῦ ἀπὸ 9 Ἀπριλίου 1836 Βασιλικοῦ Διατάγματος, ἐχάρασσε τὴν ὁδὸν Φειδίου – σημερινὴν ὁδὸν Σταδίου—παράλληλον πρὸς τὴν ὁδὸν Σταδίου καὶ δεξιᾷ ταύτης τὴν ὁδὸν Ἀριστοτέλους (δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ Σταδίου) καὶ ἑπτὰ καθέτους ἐπ' αὐτήν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ εἰς τὸ μέσον ἀπετέλει τὴν σημερινὴν ὁδὸν Κοραῆ, περιορισθεῖσαν ὅμως κατόπιν μέχρι τῆς ὁδοῦ Σταδίου ἀντί, ὅπως εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Κλέντσε, νὰ φθάνῃ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ. Ἡ ὁδὸς Πειραιῶς ἦτο ἀκριβῶς ἡ σημερινή, ἐπίσης καὶ ἡ ὁδὸς Ἀθηνᾶς, καὶ ἡ κατόπιν ὀνομασθεῖσα ὁδὸς Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἀρχόμεναι ὅπως καὶ σήμερον, ἀπὸ τὴν Ὁμόνοιαν. Ἡ πόλις εἶχεν, ὅπως καὶ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Κλεάνθους, περιφερειακὰς ὁδούς, περιεβάλλετο μὲ λεωφόρους. Ἐκ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τοῦ νέου σχεδίου ἦτο ἡ ὁδὸς Μεσολογγίου, παρὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως. Ἡ ὁδὸς Μεσολογγίου ἀπετέλει συνέχειαν μεγάλης ἀγροτικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἔφθανεν εἰς τὴν Ἐλευσῖνα. Εἰς τὴν πλατεῖαν Ὄθωνος—τὴν σημερινὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας—ἐτοποθετεῖτο μεγάλος ναός, ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, καὶ περὶ τὴν πλατεῖαν τὰ σχολεῖα καὶ τὸ γυμνάσιον. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ Μεταξουργείου καὶ εἰς τὴν ὁδὸν Φειδίου (Σταδίου) ἐκτίζοντο λαϊκαὶ ἀγοραί, ἐνῷ ἡ κεντρικὴ ἀγορὰ προεβλέπετο ὅπου καὶ σήμερον ἔχει ἀνεγερθῆ. Τὰ ἀνάκτορα ἐσημειοῦντο παρὰ τὸ Θησεῖον, καὶ παρὰ τὰ ἀνάκτορα αἱ Βουλαὶ καὶ τὰ Ὑπουργεῖα. Νοτίως αὐτῶν διεγράφετο χῶρος διὰ βασιλικὸν ἢ ἀνακτορικὸν κῆπον.

Καὶ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κλέντσε, ὅπως καὶ κατὰ τὸ σχέδιον Κλεάνθους, κατεδαφίζοντο τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν, τὰ λεγόμενα τοῦ Χασεκῆ, τὰ περικλείοντα τὴν παλαιὰν πόλιν, ἐνῷ ἐπίσης τὸ τμῆμα τῆς παλαιᾶς πόλεως, τὸ κείμενον πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολὰς τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπηλλοτριοῦτο ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἵνα διατεθῇ ὡς ἀρχαιολογικὴ ἔκτασις προωρισμένη δι' ἀνασκαφὰς καὶ δενδροφύτευσιν. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πόλεως ἦτο 2,211,125 τετραγωνικὰ μέτρα.

Ἀλλὰ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ πολλοὶ ξένοι ταξιδιῶται καὶ συγγραφεῖς εὕρισκον καὶ τὸ νέον σχέδιον ὑπερμέτρως εὐρὺ καὶ ἀπ[illegible]λοῦν δυστύχημα διὰ τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας ὀ[illegible]ιγοι ὡραματίζοντο τὴν κατόπιν ἐξέλιξιν.

«Δυστυχῶς παρὰ τῶν Βαυαρῶν ἐγένετο ἤδη εὐρὺ σχέδιον ὁδῶν καὶ πλατειῶν - ἔγραφεν ὁ Ρῶσος λόγιος *Βλαδίμηρος Δαβίδοβ* («Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις» 1835, «Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον» 1879 σ. 112)—κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Βερολίνου. Ἐὰν δὲ ἐκτελέσωσιν αὐτό, ὁ ἥλιος ἀκωλύτως θὰ κατακαύσῃ τοὺς κατοίκους καὶ κατ' οἶκον καὶ καθ' ὁδόν».

Διατὶ δὲν ἐφηρμόσθη τὸ σχέδιον Κλέντσε.— Ἀναδιφῶν τις τὰ δημοτικὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς (*Γ. Π. Παρασκευοπούλου:* «Οἱ Δήμαρχοι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ 1835—1907») κατανοεῖ τοὺς λόγους ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ ἀρχικὰ σχέδια τῆς πόλεως. Κατὰ τὰς πληροφορίας αὐτάς, ἡ Κοινότης τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον τὰ γήπεδα τῶν πολυπληθῶν κατεστραμμένων ναῶν τῆς πόλεως θὰ τὰ ἐχρησιμοποίει διὰ νὰ ἐγκαταστήσῃ τοὺς πτωχοὺς Ἀθηναίους οἱ ὁποῖοι ἔμενον ἢ θὰ ἔμενον ἀνέστιοι ἐκ τῆς κατεδαφίσεως τῶν οἰκιῶν των διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως. Ἐν τούτοις ἡ Κυβέρνησις ἐπέμενε νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς κατεστραμμένους ναοὺς καὶ τὰ γήπεδά των ὡς ἐθνικὴν περιουσίαν, ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸ Δημόσιον. Ἡ Δημογεροντία διεμαρτύρετο πρὸς τὴν Νομαρχίαν ἀλλὰ δὲν εἰσηκούετο. [σ. 27 κ. ἑ.]. Ἡ ἐφαρμογὴ ἑπομένως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως προσέκοπτεν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὸν σημαντικώτατον λόγον ὅτι δὲν παρεχωρήθησαν γήπεδα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἀποφασισθέντα μεταξὺ Ἀντιβασιλείας καὶ τῆς Κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, τοὺς ὁποίους ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου ἐστέρει τῶν οἰκοπέδων των καὶ αὐτῆς τῆς στέγης των.

Οἱ Ἀθηναῖοι ὑφίσταντο ἀληθῆ δοκιμασίαν βλέποντες ἄλλοι μὲν τὰς οἰκίας των καταλαμβανομένας ὑπὸ τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἄλλοι δὲ κατεδαφιζομένας διὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν νέων ὁδῶν. Κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν διεμαρτύροντο ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ μέλλον τῆς πόλεως· ἀλλὰ κατόπιν ὅτε ἐπῆλθεν ὁ χειμὼν καὶ δὲν εἶχον ἐγκατασταθῆ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὰς συμφωνίας μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Δημογεροντίας, ἤρχισαν νὰ δυσανασχετοῦν καὶ νὰ διαμαρτύρωνται.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 626 ἔγγραφον τῆς Δημογεροντίας πρὸς τὸν Νομάρχην δίδει παραστατικωτάτην τὴν εἰκόνα τῆς τότε καταστάσεως.

«Ἡ Κοινότης ἐρωτᾷ—λέγει τὸ ἔγγραφον—τί θέλει γίνει ὁ τόσος κόσμος, ὅστις ἀμέσως ἤδη διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς πόλεως μένει ἀνέστιος καὶ κατερημωμένος; Τοῦτο δὲν εἶναι οἰκογένειαι ἑνὸς ἀριθμοῦ, εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, λαὸς ὁλόκληρος, κύριε νομάρχα, ὅστις παραδίδεται ἄστεγος ὑπὸ τὴν διάκρισιν τῶν ἐπηρειῶν τοῦ χειμῶνος... Ἡ προαποφασισθεῖσα εἰς ἀντάλλαγμα γῆ θέλει χρησιμεύσει δι' ἀνταλλαγὴν μεγάλων οἰκοπέδων τὰ ὁποῖα εἰς τὴν νέαν πόλιν δύνανται νὰ εἶναι κτίσιμα κατὰ τοὺς τεκτονικοὺς κανόνας. Ἐδῶ εἶναι χῆραι, ἐδῶ εἶναι ὀρφανά, ἐδῶ εἶναι πολῖται πτωχοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν παρὰ πενῆντα, ἑκατὸν καὶ διακοσίων πήχεων οἰκόπεδα κατ' ἀναλογίαν τῶν ὁποίων εἰς μόνους τοὺς παραμέρους τόπους τῶν ἐκκλησιῶν ἠδύναντο νὰ μετακομισθῶσι. Εἶναι προσέτι καὶ πολῖται τῶν ὁποίων τοὺς ἀφαιροῦνται πολύτιμα ἐργαστηριόπεδα καὶ μόνον εἰς ὁμοίας θέσεις τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιηθῶσι. Τί θέλει γενεῖ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος κόσμος; Πῶς θέλει δυνηθῇ ἡ Κοινότης νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς πρὸς αὐτὸν δυσεκπληρώτους ὑποχρεώσεις της ὅταν τῆς ἀφαιρεθῇ καὶ αὐτὸ τὸ μέσον;»

Ἀπὸ τοῦ ἐγγράφου τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων, καὶ ἐκ τῆς συσχετίσεως τούτων μὲ τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου μας ἀναφορὰν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ὄθωνα διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας, γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου, καὶ τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Κλέντσε κατόπιν, προσέκοψεν εἰς τὰ ἑξῆς: Εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν γηγενῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι, ὑποσχεθέντες διὰ τῆς ἀναφορᾶς των ὅτι θὰ παρεχώρουν τὰ γήπεδά των καὶ τὰς οἰκίας των διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου, κατόπιν εὑρεθέντες εἰς τὴν πρᾶξιν δὲν ἐδέχοντο τὴν ἐφαρμογήν· εἰς τὴν ἀδυναμίαν τῆς Δημογεροντίας νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ὑποχρεώσεις μὲ τὰς ὁποίας ἔσπευσε νὰ βαρυνθῇ ἔναντι τῆς Ἀντιβασιλείας καὶ τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς τὰς Ἀθήνας· εἰς τὴν κακῶς γενομένην ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως κατάληψιν πολλῶν γηπέδων ἀνηκόντων εἰς τὴν Κοινότητα· εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ξένων ἀκόμη, ὅτι

Digitized by Google

τὸ σχέδιον ἦτο πολυτελέστατον, ἦτο σχέδιον διὰ πόλιν, ἡ ὁποία θὰ ἐγίνετο πολυανθρωποτάτη, καὶ ὄχι διὰ μίαν μικράν, ὅπως ἐπίστευον ὅλοι, πρωτεύουσαν.

Εἰς τὸ τεχνικὸν γραφεῖον τοῦ Δήμου Ἀθηναίων εὕρομεν χάρτην τοῦ 1834, σημειώνοντα τὴν τότε μορφὴν τῆς πόλεως μὲ ὅλας τὰς ὑπαρχούσας εἰς αὐτὴν οἰκοδομάς, καὶ χαραγμένον ἐπ' αὐτοῦ τὸ σχέδιον Κλένσε. Ὁ χάρτης οὗτος, πολυτιμότατος, ἐμφανίζει περισσότερον παντὸς ἐγγράφου, παντὸς δημοσιεύματος τῆς ἐποχῆς, τὴν τότε κατάστασιν τῆς πόλεως καὶ μᾶς παρέχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς κατόπιν μορφώσεως τῆς πόλεως ἀσφαλέστατα συμπεράσματα τὰ ἑξῆς

Αἱ νέαι ὁδοὶ Ἑρμοῦ, Αἰόλου, Ἀθηνᾶς, αἱ ὁποῖαι ἐφηρμόσθησαν ἐκ τῶν σχεδίων Κλεάνθους καὶ Κλένσε, ἦσαν χαραγμέναι ἐπὶ ἐκτάσεων κατεχομένων ἀπὸ ὀλιγίστους οἰκίσκους.

Ἡ ὁδὸς Ἀδριανοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν συγκεντρωμένα τὰ περισσότερα καὶ σπουδαιότερα ἐπεμβάσει· γενικῶς δὲ ὅλος ὁ κόσμος τῶν γηγενῶν Ἀθηναίων κατεφέρετο κατὰ τῶν «βαυαρικῶν σχεδίων» τὰ ὁποῖα εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος ἐντὸς τῆς παλαιᾶς πόλεως, πλὴν τῶν βιαίως ἀνοιχθέντων ἑκάστοτε τμημάτων τῶν τριῶν ὁδῶν, σχεδὸν ἐφηρμόζοντο.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν θέλουσα νὰ θεραπεύσῃ ἡ Κυβέρνησις καὶ νὰ προλάβῃ τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ σχεδίου, ἐξέδωκε τὸ Β. Διάταγμα τῆς 3 Ἀπριλίου 1835 «Περὶ ὑγιεινῆς οἰκοδομῆς πόλεων καὶ χωρίων», προνοοῦν περὶ κατασκευῆς πλατειῶν, ὁδῶν, πεζοδρομίων κλπ., καὶ τὸ Β. Διάταγμα, μετὰ ἔτος, τῆς 9 Ἀπριλίου 1836 «Περὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν»· ἀλλὰ καὶ τὸ ἓν διάταγμα καὶ τὸ ἄλλο, μὴ ληφθείσης φροντίδος δημιουργίας εἰδικῆς ἀστυνομίας σχεδίου πόλεως, δὲν κατωρθώθη νὰ τηρηθοῦν.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ. Τῷ 1847 συνεστήθη ἐπιτροπὴ διὰ τὴν ρύθμισιν τοῦ σχεδίου τῆς παρὰ πᾶν σχέδιον κτιζομένης πόλεως. Τὴν ἐπιτροπὴν ἀπετέλεσαν οἱ Λ. Σμολένσκης, Λ. Καυτάντζογλου, Ἐμ. Μανιτάκης, Ο. Κομνηνὸς καὶ ὁ Βαυαρὸς ἀρχιτέκτων Χάνσεν. Ἡ ἐπιτροπὴ εἰργάσθη ἀπὸ τοῦ 1847-1851 καὶ κατήρτισε τὸ σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν τροποποιοῦν τὴν ἤδη ὑφισταμένην κατάστασιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐφηρμόσθη, εὑρίσκεται δὲ τὸ πρωτότυπόν του εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἐπιτροπῆς σχεδίου πόλεως.

Αἱ πινακίδες. — Ἀλλὰ πῶς ἐρρυθμίζοντο εἰς τὴν πρᾶξιν τὰ τοῦ σχεδίου, ἐφ' ὅσον οὐδὲν ἀρχικὸν ἢ γενικὸν σχέδιον ἴσχυε; Διὰ τῶν πινακίδων. Αἱ πινακίδες ἦσαν τὰ σχέδια, τὰ ὁποῖα κατὰ τμήματα συνέτασσον μέχρι τοῦ 1860 οἱ μηχανικοὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν Δημοσίων ἔργων. Τὸ σχέδιον Κλένσε καὶ αἱ πινακίδες ἀποτελοῦν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, εἰς ὡρισμένας γενικὰς γραμμὰς τὴν βάσιν τοῦ σήμερον ὑπάρχοντος σχεδίου τῶν κεντρικωτέρων τμημάτων τῆς πόλεως. Τὸ σχέδιον ὅμως τῶν πινακίδων ἦτο σχέδιον ἀνάγκης καὶ ἔγινε διὰ τὴν θεραπείαν καὶ νομιμοποίησιν τῆς ἤδη κακῶς δημιουργηθείσης, διὰ τῆς ἐκτὸς σχεδίου οἰκοδομήσεως, καταστάσεως.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ 1860. Τῷ 1860, ἀνακινηθέντος, ἐπὶ δημαρχίας Σκούφου, ἐντονώτατα τοῦ ζητήματος τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς συντάξεως νέου, ὡρίσθη ἐπιτροπὴ πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν Δ. Σταυρίδη συνταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ, ὡς προέδρου, Τ. Πετμεζᾶ ταγματάρχου, ὡς εἰσηγητοῦ, Γ. Σκούφου δημάρχου, Ι. Βούρου, προέδρου τοῦ ἰατροσυνεδρίου, Ἰ. Βουλανζέ, ἀρχιτέκτονος, Δανιήλ, γεφυροποιοῦ, Π. Κάλκου, ἀρχιτέκτονος. Ἡ ἐπιτροπὴ συσταθεῖσα κατόπιν ὑπομνήματος τοῦ Δήμου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς δημοσιεύσεως εἰδικοῦ Β. Διατάγματος τὴν 30 Ἰανουαρίου 1860, διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ σύνταξιν τοῦ ὁριστικοῦ σχεδίου της, ἤρχισεν ἀμέσως τὰς ἐργασίας της.

Μετὰ διετίαν ἡ ἐπιτροπὴ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Δῆμον τὴν ἔκθεσίν της διὰ τῆς ὁποίας εἰσηγεῖτο τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν διενέργειαν ἀνασκαφῶν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ Ἄστεως.

Ὁ Δῆμος εὑρισκόμενος πρὸ ἀπολύτου οἰκονομικῆς ἀδυναμίας ὑπέδειξε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὸ δυσεκτέλεστον τῶν προτεινομένων ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς μέτρων, συνεφωνήθη ὅμως κατ' ἀρχὴν μεταξὺ Δήμου καὶ Κυβερνήσεως ἡ δημιουργία νέας συνοικίας διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἀκτημόνων Ἀθηναίων καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν ὁποίων αἱ οἰκίαι θὰ κατεδαφίζοντο.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1860 ἔμειναν ἀνεφάρμοστοι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, καὶ τὸ νέον σχέδιον καίτοι ἐγκριθὲν δὲν ἐτηρήθη καὶ τότε, ἕνεκα τῶν ἀναφερομένων αὐτῶν λόγων καὶ τῆς μεσολαβήσεως ἴσως τῶν γεγονότων τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος.

ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ. Εἰς τὰς προσπαθείας πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ καὶ ἡ ἐπὶ Δημαρχίας Σπ. Μερκούρη γενομένη προσπάθεια πρὸς ἐξωραΐσιν τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν χώρων. Εἰς τὴν προσπάθειάν του αὐτὴν ὁ Μερκούρης εὗρε πρόθυμον προστάτην τὸν τότε Διάδοχον Κωνσταντῖνον, τῇ προτροπῇ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν Σπ. Μερκούρη, Π. Καββαδία, Γ. ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων, τῶν διευθυντῶν τῶν ξένων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν, τοῦ Ι. Κολλινιάτου, ἀρχιμηχανι-

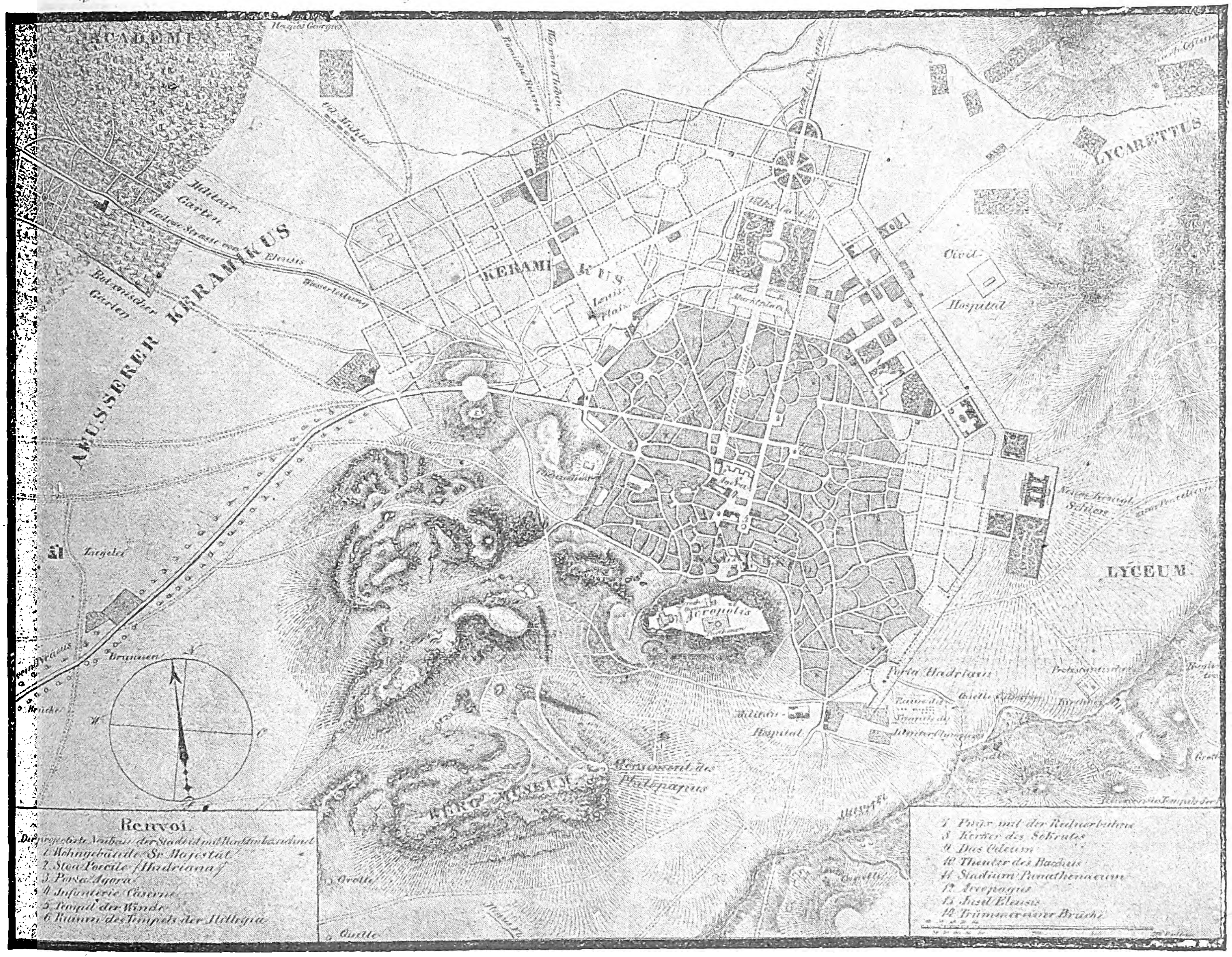

Σχέδιον τῆς πόλεως τοῦ 1836 — 1837.

καταστήματα καὶ ἐργαστήρια τῆς πόλεως, παρέμεινε καὶ εἰς τὰ δύο σχέδια ἀτροποποίητος.

Ἡ ὅλη πόλις δὲν φαίνεται ἔχουσα περισσοτέρους τῶν ὀκτακοσίων οἰκίσκων, οἱ ὁποῖοι σημειοῦνται ὅλοι εἰς τὸν χάρτην. Ἐξ αὐτῶν τὰ ἑπτὰ δέκατα τοὐλάχιστον εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ζώνην, τῆς ὁποίας οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς ἀναφορᾶς των πρὸς τὸν Ὄθωνα εἶχον δεχθῆ τὴν κατεδάφισιν καὶ ἡ ὁποία ὅμως κατόπιν, χάρις εἰς τὰς ἀντιδράσεις των, ὄχι μόνον δὲν κατεδαφίσθη ἀλλὰ ἐκτίσθη πυκνότερον καὶ ἀπετέλεσε τὴν ἄνευ σχεδίου βάσιν τῆς νέας πόλεως. Ἀλλὰ ἡ κερδοσκοπία τῶν οἰκοπέδων διαρκῶς ἀνεπτύσσετο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠννόουν πλέον πῶς θὰ χάσουν τὴν γῆν ἡ ὁποία ἤδη εἶχεν ἀποκτήσει ἀπείρως μεγαλειτέραν ἀξίαν ἀπὸ τὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν εἶχε, ἢ μᾶλλον δὲν εἶχεν, ὅτε ὑπέσχοντο νὰ τὴν παραχωρήσουν διὰ νὰ μεταφερθῇ ἡ πρωτεύουσα.

Καὶ τὰ τμήματα ἄλλωστε τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ, Αἰόλου καὶ Ἀθηνᾶς, τῶν μόνων ὁδῶν αἱ ὁποῖαι τότε κατωρθώθη νὰ ἀνοιχθοῦν συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον, τὰ εὑρισκόμενα ἐντὸς τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἠνοίχθησαν βιαίως καὶ τῇ ἀστυνομικῇ πολλάκις

Digitized by Google

κοῦ τοῦ Δήμου καὶ τοῦ Διαδόχου ὡς Προέδρου. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἀνέλαβε τὴν μελέτην τῶν ἔργων, κατέληξε δὲ εἰς τὰς ἑξῆς ἀποφάσεις:

1) Κατασκευὴ περιφερειακῆς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν λεωφόρου.

2) Ἕνωσις τῆς πλατείας Θησείου μετὰ τοῦ Κεραμεικοῦ διὰ λεωφόρου.

3) Ἕνωσις τῆς περιφερειακῆς λεωφόρου μὲ τὴν λεωφόρον Ἀποστόλου Παύλου.

4) Ἕνωσις τῆς πλατείας Θησείου δι' ἑτέρας λεωφόρου μὲ τὸν ναὸν τοῦ Αἰόλου.

5) Εὔρυνσις τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ ἀπὸ τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ Μνημείου Λυσικράτους.

6) Κατασκευὴ λεωφόρου ἀπὸ τῆς λεωφόρου Ἁγίου Παύλου ἔναντι τοῦ Ἀρείου Πάγου μέχρι τοῦ λόφου Φιλοπάππου.

Ἐπίσης ἔλαβε καὶ μικροτέρας ἄλλης σημασίας σχετικὰς ἀποφάσεις.

Ἐξ ὅλων ὅμως τούτων τῶν ἀποφάσεων μόνον σχεδὸν ἡ ἀφορῶσα τὴν περιφερειακὴν τῆς Ἀκροπόλεως λεωφόρον ἐξετελέσθη· καὶ αὐτή, ὄχι μέχρι σήμερον ὁλοκληρωτικῶς.

Σχέδιον Ὄφφμαν. — Ἀργότερον ὁ Δῆμος Ἀθηναίων μετεκάλει τὸν Γερμανὸν ἀρχιτέκτονα Ὄφφμαν ὁ ὁποῖος προέβη καὶ αὐτὸς εἰς μελέτην τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως, μὴ ἐφαρμοσθεῖσαν καὶ αὐτὴν ἐπίσης. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Ὄφφμαν τὰ πράγματα δὲν ἀποκατεστάθησαν. Κατέληξαν οὕτως εἰς τὴν μετάκλησιν τοῦ Ἄγγλου μηχανικοῦ Μῶσσον εἰς ὃν ἀνετέθη νὰ τροποποιήσῃ τὸ σχέδιον τῆς πόλεως.

Σχέδιον Μῶσσον.—Τὸ σχέδιον τοῦ Ἄγγλου ἀρχιτέκτονος Μῶσσον, ὅστις εἶχεν εἰδικῶς κληθῆ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἔμεινε καὶ αὐτὸ ἀνεφάρμοστον, ἂν καὶ πολλαὶ ἐλπίδες εἶχον στηριχθῆ καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Οὔτε ἦτο ἄλλως τε δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σχέδιον Μῶσσον, τὸ ὁποῖον κατεδάφιζε τὸ μεγαλύτερον σχεδὸν μέρος τῶν Ἀθηνῶν διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἐπ' αὐτοῦ μίαν τελείως νέαν πόλιν. Εἰς τὸ Τεχνικὸν Γραφεῖον τοῦ Δήμου Ἀθηναίων φυλάσσεται μέγας πίναξ περιλαμβάνων ἓν τῶν κεντρικῶν σχεδίων τοῦ Ἄγγλου ἀρχιτέκτονος.

Τὸ Τεχνικὸν Συμβούλιον.—Διὰ τὴν μελέτην καὶ συζήτησιν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων συνεκλήθη τὴν Κυριακὴν τῆς 4 Ἀπριλίου 1920 τὸ ὀνομασθὲν «Ἀνώτατον Τεχνικὸν Συμβούλιον» εἰς τὴν Σιναίαν Ἀκαδημίαν. Παρίσταντο εἰς αὐτὸ ὑπερδιακόσιοι σύνεδροι ἀρχαιολόγοι, μηχανικοί, ἀρχιτέκτονες, ἀντιπρόσωποι Δήμων. Τὴν ἔναρξιν τοῦ συνεδρίου ἐκήρυξεν ὁ τότε ὑπουργὸς τῆς Συγκοινωνίας Παπαναστασίου, εἰσηγηθεὶς τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν: Τροποποίησις τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν, ὁδοποιΐα, ἐκμετάλλευσις τῶν ὑδραυλικῶν τῆς χώρας δυνάμεων.

Μετὰ τὸν Παπαναστασίου ὡμίλησεν ὁ Π. Καλλιγᾶς διὰ μακρῶν ἐκθέσας τὰ μειονεκτήματα τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ δώσας γενικὴν εἰκόνα τῶν ἐπενεκτέων τροποποιήσεων. Κατόπιν ὡμίλησεν ὁ ἀρχιτέκτων Ἐμπράρ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κατεδαφίσεως τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν συνοικιῶν καὶ περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐμπορικοῦ κέντρου τῆς πόλεως, καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀξελός, Κιτσίκης, Ὀρλάνδος, Μπριώ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου διήρκεσαν ἐπὶ ὀκταήμερον. Τὸ ὀκταήμερον τοῦτο πλειστάκις ἀφιερώθη εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ τελευταία συνεδρίασις τῆς 11 Ἀπριλίου συνώψισε τὰ πορίσματα τοῦ συνεδρίου ἐπὶ τοῦ σχεδίου.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΝΟΜΟΣ 1709.—Τὰ συμπεράσματα τοῦ τεχνικοῦ Συμβουλίου ἀπετέλεσαν ἐν πολλοῖς τὴν βάσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη εἶχε πρὸ ἔτους συσταθῆ διὰ τοῦ νόμου 1709 «Περὶ συστάσεως Ἐπιτροπῆς σχεδίου πόλεως Ἀθηνῶν». Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἀπετελέσθησαν ἀπὸ τοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ μηχανικοὺς Ν. Μπαλᾶνον, Ἀ. Δημητρακόπουλον, Δ. Λαμπαδάριον, Ἰω. Ἀξελόν, Β. Τσαγρῆν, Κ. Κιτσίκην, Ν. Τσίπουραν, Π. Παρασκευόπουλον καὶ τὸν Π. Καλλιγᾶν, ὅστις καὶ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ εἰσηγητὴς τοῦ σχεδίου. Γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπῆς διωρίσθη ὁ Ἰω. Τσαμαδός. Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς εἰργάσθησαν ἀμισθί, εἰδικῶς δὲ ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς Π. Καλλιγᾶς ἀφιέρωσε πέντε ἐτῶν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ σχεδίου, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀντωνιάδου καὶ Τζενάρο καὶ ἑνὸς σχεδιαστοῦ. Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐπιτροπῆς ἤρχισαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1920, εἶχε δὲ ὁρισθῆ ἡ θητεία της τριετής. Ἀργότερον διὰ τοῦ νόμου 2841 παρετάθη ἡ θητεία τῆς ἐπιτροπῆς ἡ ὁποία καὶ ἐτελείωσε τὸ ἔργον της τοῦ νέου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1925. Τὴν 27 Ἀπριλίου ἡ ἐπιτροπὴ παρέδωκεν ἐπισήμως εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς Συγκοινωνίας περαιωμένον τὸ ἔργον της, συνιστάμενον ἀπὸ τοπογραφικοὺς χάρτας καὶ σχεδιαγράμματα καὶ ἀπὸ τὴν ἔκθεσίν της, ἥτις εἶχεν ἤδη ἐκτυπωθῆ εἰς τὸ Ἐθν. Τυπογραφεῖον. Ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς ἔφερε τὸν τίτλον «Ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς ἐκπονήσεως νέου σχεδίου Ἀθηνῶν, Καλλιθέας, Φαλήρων καὶ Πειραιῶς [Νόμοι 1709 καὶ 2841] ἐπὶ τῇ ὑποβολῇ πρὸς ἔγκρισιν τοῦ νέου σχεδίου Ἀθηνῶν — Ἰούνιος 1924.» Ἴδιον τεῦχος περιλαμβάνον 13 σχεδιαγράμματα τοῦ νέου σχεδίου συνώδευε τὴν ἔκθεσιν. Ὁ ὑπουργός, ἀφοῦ συνεχάρη τὴν ἐπιτροπὴν διὰ τὸ ἔργόν της, ἀνεκοίνωσεν ὅτι θὰ ἔθετε τὸ νέον σχέδιον ὑπ' ὄψει τῆς κοινῆς γνώμης, συγκαλουμένου εἰδικοῦ συνεδρίου ἐξ εἰδικῶν καὶ κοινωνικῶν παραγόντων, οἵτινες καὶ θὰ ἐξέθετον τὰς γνώμας των ἐπ' αὐτοῦ. Μετὰ τὸ συνέδριον θὰ ἐπηκολούθει εἰδικὴ γνωμοδότησις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δημοσίων Ἔργων καὶ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τέλος ἀπόφασις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου περὶ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ νέου σχεδίου. Πράγματι τὸν Ἰούνιον τοῦ 1925 ἤρχισεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας τὰς ἐργασίας του τὸ συνέδριον ἐπιληφθὲν τῆς συζητήσεως τοῦ νέου σχεδίου, προσκληθέντων εἰς αὐτὸ ὑπερεκατὸν πεντήκοντα προσώπων, ἀλλ' ἐλαχίστων προσελθόντων κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν καὶ ἔτι ὀλιγωτέρων παρακολουθησάντων τὰς ὑπολοίπους. Μετὰ ἑπταήμερον συζήτησιν τὸ συνέδριον εἰς οὐδὲν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα κατέληξεν, ἀναβαλὸν ἐν τέλει τὰς ἐργασίας του.

Αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τοῦ Νέου Σχεδίου.—Αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τῶν ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς τροποποιήσεων καὶ συμπληρώσεων τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελοῦν ἀκριβῶς εἰπεῖν τὸ νέον σχέδιον, ὅπερ δημιουργεῖ εἰδικὰ τμήματα εἰς τὴν πόλιν, καὶ τοιαῦτα ὁρίζονται:

1) Τὸ Ἐμπορικὸν τμῆμα ἢ ἐμπορικὸν κέντρον, περιλαμβανόμενον εἰς τὸ τρίγωνον τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ τὰς ὁδοὺς Σταδίου, Ἀθηνᾶς, Πλούτωνος, Ντέκα καὶ Μητροπόλεως.

Τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸ τρίγωνον τοῦτο δημοσίων κτιρίων, τῆς Βουλῆς δηλαδή, τῶν ὑπουργείων Ἐσωτερικῶν, Δικαιοσύνης, τῶν Δικαστηρίων, τῶν Β. Σταύλων προβλέπεται ἡ ἐκποίησις καὶ ἡ ἀνέγερσις ἐπὶ τῶν γηπέδων των ἐμπορικῶν καταστημάτων. Διάφοροι ἐντὸς τοῦ τριγώνου τούτου ὁδοὶ διαπλατύνονται καὶ νέαι ὁδοὶ δημιουργοῦνται διὰ τὴν σύνδεσιν κυρίως τῆς ὁδοῦ Σταδίου μὲ τὴν ὁδὸν Ἑρμοῦ.

2) Τὸ Χρηματιστικὸν Κέντρον, περιλαμβανόμενον κυρίως μεταξὺ τῶν ὁδῶν Αἰόλου—Σοφοκλέους καὶ Σταδίου. Τὸ Δημοτικὸν Θέατρον τροποποιεῖται εἰς Χρηματιστήριον, ἐνῷ τὸ γήπεδον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν θὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου Δημοτικοῦ Θεάτρου. Τὸ Δημαρχεῖον ἐπίσης μετατίθεται ἐκεῖ ὅπου σήμερον τὸ Βαρβάκειον. Τὸ Ταχυδρομεῖον καταλαμβάνει τὸν χῶρον τοῦ Δημαρχείου.

3) Τὸ Πανεπιστημιακὸν κέντρον. Τοιοῦτον ὁρίζεται τὸ τμῆμα τὸ περιλαμβανόμενον ὅπου ἤδη τὸ Πανεπιστήμιον, ἡ Βιβλιοθήκη, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Πολιτικὸν Νοσοκομεῖον καὶ ἡ Νομικὴ Σχολή, ἐπεκτεινόμενον ὅμως διὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ὡρισμένων ὄπισθεν τοῦ Νοσοκομείου καὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς οἰκοδομικῶν τετραγώνων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ κτισθοῦν τὰ νέα Πανεπιστημιακὰ κτίρια.

4) Τὸ Νοσοκομειακὸν κέντρον. Τοιοῦτον ὁρίζεται ἡ κορυφοσειρὰ τῶν πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ λόφων, ἀπὸ τοῦ Νοσοκομείου Συγγροῦ μέχρι τοῦ Νοσοκομείου τῶν Παίδων.

5) Τὸ Διοικητικὸν Κέντρον, καὶ ὡς τοιοῦτον ὁρίζεται τὸ μέγα παρὰ τὴν ὁδὸν Κηφισίας γήπεδον τῶν στρατώνων τοῦ Πυροβολικοῦ. Εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτὴν προβλέπεται ἡ ἀνέγερσις τῶν μεγάρων τῶν Ὑπουργείων καὶ τῆς Βουλῆς.

6) Τὸ Δικαστικὸν κέντρον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται κατόπιν ὡρισμένων τροποποιήσεων εἰς τὸν χῶρον τῆς πλατείας Ἐλευθερίας καὶ τοῦ Βρεφοκομείου

7) Ὁ Σταθμὸς τῶν Σιδηροδρόμων. Διὰ τὸν σταθμὸν τῶν Σιδηροδρόμων Πελοποννήσου, Λαρίσης καὶ Ἀττικῆς, τὸ νέον σχέδιον ὁρίζει τὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνεται ἤδη μεταξὺ τῶν δύο σιδηροδρομικῶν σταθμῶν Πελοποννήσου καὶ Λαρίσης.

Αὐτὰ ἀπὸ ἀπόψεως εἰδικῶν τμημάτων, ἢ κέντρων τῆς πόλεως.

Τὸ νέον σχέδιον ἐν τούτοις ἐν συνεχείᾳ καθορίζει τὰς θέσεις τῶν νέων ναῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ κτισθοῦν, τῶν σχολείων, τῶν ἀστυνομικῶν καταστημάτων, τὸ σύστημα τῶν νέων οἰκοδομῶν κατὰ ὁδοὺς καὶ συνοικίας καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν οἰκοδομῶν.

Ἡ σημερινὴ μορφὴ τῆς πόλεως.—Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ νέου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν, μελετήσασα τεχνικῶς λεπτομερέστατα τὴν κατάστασιν τῆς πόλεως, δίδει τὰ ἑξῆς στοιχεῖα περὶ αὐτῆς.

«Τὰ εἰς τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον περιλαμβανόμενα τμήματα τῆς πόλεως δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν ὑπὸ τοπογραφικὴν ἔποψιν εἰς τέσσαρα μέρη, ἐξ ὧν τὰ τρία ἀποτελοῦσι τὴν κυρίως πόλιν, καὶ τὸ τέταρτον τὸ προάστειον Καλλιθέα. Τὸ πρῶτον μέρος, ὅπερ καταλαμβάνει τὸ μεγαλείτερον τμῆμα τῆς ἐπιφανείας τῆς πόλεως, ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς πρὸς Βορρᾶν κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως μέχρι τοῦ βορείου ἄκρου τῆς πόλεως. Ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ εἶναι ἀπὸ Ν. πρὸς Β., παρεκκλίνουσα κατά τι πρὸς Ἀνατολάς· ὁρίζεται δὲ πρὸς Ἀνατολὰς μὲν ἀπὸ σειρᾶς λόφων τῶν Τουρκοβουνίων, τοῦ Στρέφη, τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἧς ἡ γενικὴ διεύθυνσις εἶναι ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., καὶ πρὸς Νότον ὑπὸ ἄλλης σειρᾶς λόφων τοῦ Λυκαβηττοῦ, τῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἀκροπόλεως μικρῶν ὑψωμάτων καὶ τῶν λόφων Μουσείου, Πνυκὸς καὶ Νυμφῶν, ἧς ἡ γενικὴ διεύθυνσις εἶναι ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ. Αἱ γραμμαὶ τῶν γενικῶν διευθύνσεων τῶν λόφων αὐτῶν κλείουσι γωνίαν 115° περίπου.

»Πρὸς τὴν Β. καὶ ΒΔ. πλευρὰν τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου δὲν ὁρίζεται ὑπὸ λόφων ἢ ἄλλων φυσικῶν ἐμποδίων καὶ βαίνει ἐκτεινόμενον ὁμαλῶς πρὸς Β. μὲν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ποδονίφτη, πρὸς ἣν γειτνιάζουσιν ἤδη τὰ ἄκρα τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς Δ. δὲ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ. Πρὸς τὰς πλευρὰς αὐτὰς ἡ πόλις δὲν ἔχει μὲν φυσικὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ κλείεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῆς ὑπὸ τῶν γραμμῶν τῶν σιδηροδρόμων Πελοποννήσου, Ἑλληνικῶν, Λαυρίου καὶ Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, αἵτινες φέρουσι δυσχέρειαν εἰς τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ κανονικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς.....

»Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου περιλαμβάνει τὰς δύο παρακειμένας πρὸς ἀλλήλας κοιλάδας Κυκλοβόρου καὶ Πινακωτῶν, αἵτινες κεῖνται μεταξὺ τῶν Τουρκοβουνίων καὶ τῶν λόφων Στρέφη καὶ Λυκαβηττοῦ. Πέραν τοῦ λόφου Στρέφη αἱ δύο αὗται κοιλάδες ἑνοῦνται εἰς μίαν. Ἡ διεύθυνσις αὐτῶν εἶναι ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου συνδέεται μετὰ τοῦ πρώτου ἐπὶ μήκους 965 μέτρων.....

»Τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου περιλαμβάνει τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰλισσοῦ. Ἡ κοιλὰς αὐτὴ ὁρίζεται ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τῶν Τουρκοβουνίων, τοῦ Λυκαβηττοῦ, τῶν μεταξὺ τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ τῆς Ἀκροπόλεως μικρῶν ὑψωμάτων καὶ τῶν λόφων Ἀκροπόλεως καὶ Μουσείου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἰλισσοῦ λόφων καὶ τοῦ λόφου Σικελίας. Ἡ διεύθυνσις αὐτῆς εἶναι ἀπὸ ΒΔ. πρὸς ΝΑ. Τὸ μῆκος δὲ αὐτῆς, μετρούμενον μεταξὺ τῶν ἑκατέρωθεν τελευταίων οἰκοδομικῶν γραμμῶν, ἤτοι ἐκείνων αἵτινες κεῖνται εἰς τὰς θέσεις Γουδῆ καὶ Σφαγεῖα, εἶναι 6400 μέτρα. Τὸ πλάτος αὐτῆς εἰς μὲν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον εἶναι 800 μέτρα, εἰς δὲ τὸ λοιπὸν τμῆμα, ὅπου τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον ὑπερβαίνει τὰς κορυφὰς τῶν παρὰ τὸν Ἰλισσὸν λόφων καὶ φθάνει μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὑμηττοῦ, εἶναι 1600 μέτρα.....

»Τὸ τέταρτον μέρος τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου, ὅπερ περιλαμβάνει τὸ προάστειον Καλλιθέας, ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰλισσοῦ κατ' ἐπέκτασιν αὐτῆς πρὸς τὸ Φάληρον, δύναται δὲ νὰ χωρισθῇ εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ ὅριον μεταξὺ τῶν δύο εἶναι γραμμὴ διερχομένη διὰ τῆς ὁδοῦ, ἥτις κεῖται παρὰ τοὺς πρὸς βορρᾶν πρόποδας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὴν Ἁγίαν Ἐλεοῦσαν. Ἡ διεύθυνσις τοῦ τετάρτου αὐτοῦ μέρους εἶναι ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., ὁρίζεται δὲ πρὸς ΝΑ. ἐν μέρει ὑπὸ μικρῶν ὑψωμάτων, πρὸς ΒΔ. δὲ ὑπὸ τῶν γραμμῶν τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς. Τὸ μῆκος τοῦ μὲν πρώτου τμήματος εἶναι 2000 μέτρα, τοῦ δὲ δευτέρου 1600 μέτρα. Τὸ πλάτος τοῦ μέρους αὐτοῦ τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου δὲν ὑπερβαίνει τὰ 1600 μέτρα, πλὴν τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν ἄκρου τοῦ δευτέρου τμήματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐκτείνεται ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὸ Π. Φάληρον μέχρι τοῦ Ζωολογικοῦ Κήπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸ Ν. Φάληρον μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κηφισοῦ... Τὸ τμῆμα αὐτὸ συνέχεται πρὸς τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰλισσοῦ ἐπὶ μήκους 1320 μέτρων».

Συμπεράσματα τῆς ἐπιτροπῆς. — Ἐπὶ πλέον ἡ ἐπιτροπὴ ἐκφέρει τὰ ἑξῆς γενικὰ συμπεράσματα καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου τῆς πόλεως:

Α΄. Τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον ἐκτείνεται κατ' εὐθεῖαν μὲν ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς πόλεως παρὰ τὴν Ἁλυσίδα μέχρι σημείου ἀπέχοντος 150 μέτρα περίπου πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· ἐκεῖθεν ἡ γραμμὴ κάμπτεται κατά τι καὶ βαίνει κατ' εὐθεῖαν μέχρι τῆς θαλάσσης τοῦ Φαλήρου. Οὕτω κατὰ τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν ἡ πόλις ἔχει μῆκος 10500 μέτρων, ἐνῷ ἡ πόλις τῶν Παρισίων κατὰ τὸ μεγαλείτερον αὐτῆς μῆκος δὲν ὑπερβαίνει τὰ 10000 μέτρα.

Β΄. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου ἦτο τῷ 1834 2,111,125 τετραγωνικὰ μέτρα. Τῷ 1860 ἦτο 2,725,000 τετρ. μέτ. Ἤδη περὶ τὰ 25,000,000.

Γ΄. Ἡ σχέσις τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως εἶναι δυσμενεστάτη διὰ τὴν πόλιν, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ πόλις διαρκῶς ἐκτίζετο ἐκτὸς σχεδίου καὶ ἑπομένως ἀραιά. Οὕτως, ἕνεκα τοῦ ἀκανονίστου τρόπου καθ' ὃν ἐμορφώθη ἡ πόλις καὶ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως αὐτῆς, οἱ ὑπὸ τοῦ Δήμου διατιθέμενοι πόροι δὲν ἐπαρκοῦσιν οὐδὲ διὰ τὰς μᾶλλον στοιχειώδεις ἀνάγκας αὐτῆς, δι' ὃ αἱ

Digitized by Google

Ἀθῆναι ὑστεροῦσιν, ὑπὸ ἔποψιν ὁδοποιΐας, ὑδρεύσεως, ὑγιεινῶν συνθηκῶν, καθαριότητος καὶ καλλωπισμοῦ, καὶ αὐτῶν τῶν πτωχοτέρων πόλεων τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Συμπέρασμα. Ἐξ ὅλων αὐτῶν γίνεται φανερόν, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς, «ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐμορφώθησαν καὶ ἐξετάθησαν κατὰ τρόπον διάφορον ὅλως τοῦ εἰς ἄλλας πόλεις ἐφαρμοζομένου».

Πῶς διεμορφώθη τὸ σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν.— Τὸ σχέδιον πράγματι τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς μελετήσαντας τὴν ἐξέλιξιν καὶ ὅπως παρατηρεῖ καὶ εἰς τὴν ἔκθεσίν της ἡ Ἐπιτροπή, ἀνεπτύχθη καὶ ἐδημιουργήθη οὕτω:

«Αἱ ἑκάστοτε ἐγκριθεῖσαι ἐπεκτάσεις τῆς πόλεως δὲν ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων ἰδιοκτητῶν ἀγρῶν ἢ οἰκίσκων, κειμένων εἰς τὰ περίχωρα αὐτῆς. Ἐνῷ δὲ οἱ ἰδιοκτῆται οὗτοι προσπορίζονται κέρδη μεγάλα ἐκ τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν γηπέδων των, ἥτις ἐπέρχεται εὐθὺς ὡς ταῦτα περιληφθῶσιν εἰς τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον, δι᾿ οὐδεμιᾶς βαρύνονται εἰσφορᾶς πλὴν τῆς ἐκχωρήσεως τῶν διὰ τὰς ὁδοὺς ἀπαιτουμένων χώρων.

«Οὕτω, πρὶν συγκροτηθῶσιν εἰς καλῶς ὠργανωμένας συνοικίας τὰ ἐγκεκριμένα τμήματα, προστίθενται εἰς τὴν πόλιν νέα τοιαῦτα. Ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχουσιν ἤδη ἐφ᾿ ὅλης τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς καὶ εἰς τὰ μᾶλλον κεντρικὰ μέρη οἰκόπεδα πολλὰ ἄσκεπῆ, περιλαμβάνοντα στεγάσματα καὶ οἰκίσκους μὴ πληροῦντας ἐπαρκῶς τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων. Ἀφ᾿ ἑτέρου ἐλάχιστοι χῶροι ἀφέθησαν ἐλεύθεροι διὰ πλατείας, δημοσίους κήπους, ἄλση, πεδία ἀσκήσεων καὶ διὰ κοινῆς ὠφελείας καὶ δημόσια κτίρια. Εἰς τὴν μεγάλην ὅμως ἐπέκτασιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀτελῆ αὐτῆς μόρφωσιν καὶ συντήρησιν συντελεῖ οὐκ ὀλίγον καὶ ἡ ὡς ἐκ τῶν ἰσχυουσῶν διατάξεων παρεχομένη εὐχέρεια νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον ἐκτάσεις μὴ πληροῦσαι τοὺς διὰ καλῶς ὠργανωμένην πόλιν ἀπαραιτήτους ὅρους καὶ νὰ ἐπιτρέπηται εἰς αὐτὰς ἀμέσως ἀνέγερσις οἰκοδομῶν πρὶν γίνωσιν οὐδὲ τὰ μᾶλλον στοιχειώδη τεχνικὰ ἔργα. Ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχουσιν εἰς τὴν πόλιν τμήματα, τὰ ὁποῖα κεῖνται εἰς τόσῳ δυσβάτους θέσεις ὥστε καθίσταται ἀδύνατος ἡ δι᾿ ἁμαξῶν συγκοινωνία, ἄλλα δὲ κεῖνται ἄνωθι τῆς δεξαμενῆς, ἐξ ἧς ὑδρεύεται ἡ πόλις, ἀποτελοῦντα διηνεκῆ κίνδυνον τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων, ἐνῷ ἀφ᾿ ἑτέρου αἱ εἰς αὐτὰ κείμεναι οἰκοδομαὶ δὲν δύνανται νὰ ὑδρεύωνται ἐκ τῆς δεξαμενῆς τῆς πόλεως. Ἄλλα τμήματα κεῖνται εἰς θέσεις, εἰς ἃς σχηματίζονται τέλματα καὶ ἄλλα εἰς μέρη ὅπου τὰ ὑπόγεια τῶν οἰκιῶν καὶ αἱ ὑπὸ τὴν γῆν ἐγκαταστάσεις ὑδρεύσεως, ὑπονόμων καὶ φωτισμοῦ κατακλύζονται συχνὰ ὑπὸ τῶν ὑπογείων ὑδάτων». Κατὰ τὸν τρόπον λοιπὸν αὐτὸν ἐμορφώθη ἡ πόλις καὶ τὸ σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μορφὴ τῆς σημερινῆς πόλεως.

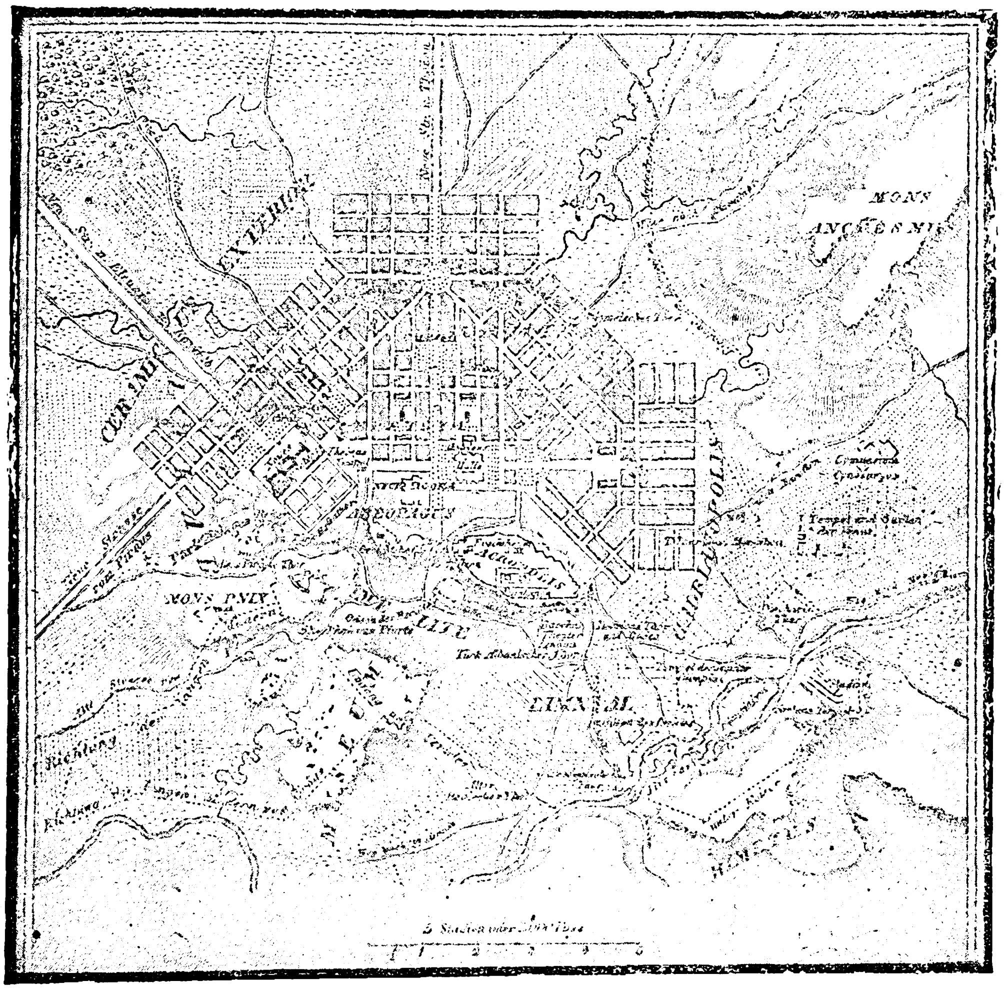

Σχέδιον τῆς πόλεως (παραλλαγὴ τοῦ σχεδίου Κλέντσε).

Τροποποιητικὰ διατάγματα.— Διὰ νὰ καταδειχθῇ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐμορφώθη ἡ πόλις διὰ προσθήκης τεμαχίων ἑκάστοτε ἐκτὸς σχεδίου καὶ ἀλλεπαλλήλων τροποποιήσεων τοῦ σχεδίου, ἀρκεῖ ν᾿ ἀναφέρωμεν ὅτι ἐντὸς μιᾶς πενταετίας καὶ μόνον (1890—1894) ἐξεδόθησαν 68 ἐν ὅλῳ διατάγματα τροποποιοῦντα ἢ ἐπεκτείνοντα τὸ σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν (Ἠλ. Διακοπούλου: Εὑρετήριον τῶν οὐσιωδῶν περιεχομένων ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν πενταετίαν 1890—1894), ἤτοι: Τῷ 1890 δεκαπέντε διατάγματα τροποποιήσεως τμημάτων τοῦ ὑπάρχοντος σχεδίου καὶ ἓν διάταγμα ἐγκρίσεως τμήματος σχεδίου διὰ τὸν πρὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κῆπον.

Τῷ 1891 ἐννέα διατάγματα τροποποιήσεως τμημάτων τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου.

Τῷ 1892 δεκαπέντε διατάγματα τροποποιήσεως καὶ δύο διατάγματα ἐπεκτάσεως τοῦ σχεδίου κατὰ τὸ Β. καὶ κατὰ τὸ Α. τμῆμα τῆς πόλεως.

Τῷ 1893 δεκατρία διατάγματα τροποποιήσεως καὶ ἓν ἐπεκτάσεως κατὰ τὴν θέσιν Κολωνός.

Κατὰ τὸ 1894, δέκα διατάγματα τροποποιήσεως, ἓν ἐπεκτάσεως τοῦ σχεδίου κατὰ τὴν θέσιν Κολωνάκι, ἓν περιορισμοῦ τοῦ πλάτους ὁδοῦ τοῦ β΄ τμήματος καὶ ἓν ἐπεκτάσεως κατὰ τὴν θέσιν Γουδῆ.

Ὅ,τι συνέβη κατὰ τὴν πενταετίαν αὐτήν, συνέβη καὶ μὲ τὰς ἄλλας πενταετίας προηγουμένας καὶ ἑπομένας.

Ἄλλως τε, ὡς ἀναφέρει ἐν τῇ ἐκθέσει της (σελ. 8) ἡ κατόπιν συστᾶσα ἐπιτροπὴ σχεδίου πόλεως, τὸ ἐγκεκριμένον μέχρι τοῦ 1916 σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελεῖται ἐξ 78 χωριστὰ καταρτισθέντων καὶ ἐγκριθέντων τμημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπηνέχθησαν 498 τροποποιήσεις. Μετὰ τὸ 1916 μέχρι τοῦ 1924, ὅπως ἀναφέρει ἡ ἰδία ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς, «δὲν ἐνεκρίθησαν μὲν νέαι ἐκτάσεις, ἀλλὰ πέριξ τῆς πόλεως ἐξηκολούθησαν νὰ σχηματίζωνται ἄνευ ἐγκρίσεως καὶ ἄνευ σχεδίου νέοι συνοικισμοί.» Εἰς τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς τῆς ἐπιτροπῆς ἃς προστεθῇ καὶ ἡ πληροφορία μας αὐτή, ὅτι ὑπὸ τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου γίνονται ἤδη μελέται πρὸς εἰσαγωγὴν ἐντὸς τοῦ σχεδίου πλείστων τμημάτων κτισθέντων λαθραίως ἐκτὸς τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πόλεως.—Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασιν τῶν Ἀθηνῶν, ἔχομεν τοὺς ἑξῆς ἀριθμούς:

Τὸ ρυμοτομικὸν δίκτυον τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου σύγκειται ἐκ 1.100 ὁδῶν περίπου, τῶν ὁποίων τὸ μῆκος εἶναι 432,500 μέτρα καὶ ἡ ἐπιφάνεια 4.983,300 τετραγωνικὰ μέτρα, χωρὶς νὰ ὑπολογισθῇ ἡ ἐπιφάνεια τῶν πλατειῶν. Ἐπὶ πλέον αἱ ὁδοὶ τῆς Καλλιθέας μέχρι τοῦ παρὰ τὸ Σκοπευτήριον λόφου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος, ἔχουν μῆκος 44,152 μέτρων καὶ ἐπιφάνειαν 979,470 τετραγωνικῶν μέτρων, ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ αὐτῆς μέχρι τῆς θαλάσσης τὸ μῆκος τῶν ὁδῶν τοῦ ἐγκεκριμένου τμήματος εἶναι 3.344 μέτρα καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῶν 554,260 τετραγωνικὰ μέτρα.

Οὕτω τὸ ὁλικὸν μῆκος τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως μετὰ τῆς Καλλιθέας καὶ τῶν Τζιτζιφιῶν εἶναι 510.000 μέτρα, καὶ ἡ ἐπιφάνειά των 6.516.930 τετραγωνικὰ μέτρα.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐγκεκριμένων ὁδῶν, ὑπάρχουν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πολλαὶ ἰδιωτικαὶ αἱ ὁποῖαι αὐξάνουν τὸ ἀκανόνιστον σχέδιον τῆς πόλεως. Εἶναι αὗται στεναὶ καὶ σκολιαὶ καὶ ἀγνοοῦνται ἀπὸ τὰς ἁρμοδίας ὑπηρεσίας. Ἡ ἐπιτροπὴ καταμετρήσασα καὶ ἐξετάσασα τὰς ἐν λόγῳ ἰδιωτικὰς ὁδοὺς ἐξηκρίβωσεν, ὅτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου ὑπάρχουν 554 τοιαῦται, μὲ μῆκος 36.173 μέτρων καὶ μὲ ἐπιφάνειαν 248.350 τετραγωνικῶν μέτρων. Ἐὰν λοιπὸν προστεθοῦν καὶ οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἀριθμοὺς τῶν ἐγκεκριμένων ὁδῶν, ἔχομεν μῆκος ὁδῶν 546,173 μέτρων καὶ ἐπιφάνειαν 6,765.280 τετραγωνικῶν μέτρων.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐν σχεδίῳ πόλεως, ὑπάρχουν καὶ οἱ προσφυγικοὶ ἤδη συνοικισμοὶ οἱ ἀνεγερθέντες περὶ τὴν πόλιν ἀσχέτως πρὸς τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον. Οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι δὲν ἐμελετήθησαν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου σχεδίου, ὅπως δὲν ἐμελετήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἐκτὸς σχεδίου αὐθαιρέτως δημιουργηθέντες συνοικισμοὶ ἐντοπίων. Ἡ ἐπιτροπὴ καθορίζει τὴν ἐκτὸς τοῦ σχεδίου ἐπιφάνειαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἤδη οἱ προσφυγικοὶ καὶ ἄλλοι ἐκτὸς σχεδίου συνοικισμοί, εἰς 18,908,500 τετραγωνικὰ μέτρα. Ἔχομεν ἑπομένως συνολικὴν ἐπιφάνειαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς σχεδίου, μέχρι τοῦ 1924, περὶ τὰ τεσσαράκοντα τέσσαρα ἑκατομμύρια τετραγωνικῶν μέτρων, δεδομένης τῆς ἐν σχεδίῳ ἐπιφανείας τῆς πόλεως εἰς εἰκοσιπέντε ἑκατομμύρια τετραγωνικῶν μέτρων.

Ἡ ἔκτασις αὐτὴ τῆς πόλεως εἶναι ἀφαντάστως μεγάλη ἐν σχέσει πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῶν Ἀθηνῶν.

Πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ.—Ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πόλεως ὑπολογίζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου σχεδίου, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀνοικτῶν ἐκτάσεων τῆς πόλεως, τοῦ Λυκαβηττοῦ δηλαδή, τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς Πυκνός, τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Στρέφη οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπιφάνειαν 1,702,000 τετραγωνικῶν μέτρων, εἰς 124½ κατοίκους ἐπὶ 10,000 τετραγωνικῶν μέτρων ἐπιφανείας.

Πραγματικῶς ὅμως, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ἡ ἔκθεσις, ἡ πυκνότης εἶναι ἔτι μικροτέρα τῆς ἄνω εὑρεθείσης, διότι κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν ὡς ἐπιφάνεια μὲν ἐλήφθη ἡ τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου, ἐν ᾧ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων περιελήφθησαν οἱ κατοικοῦντες εἰς συνοικισμοὺς κειμένους παρὰ τὴν πόλιν, ἀλλ᾿ ἐκτὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου.

Τὸ ποσοστὸν τοῦτο τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι δυσμενέστατον διὰ τὴν πρωτεύουσαν δεδομένου ὅτι εἰς τὰς συγχρόνους πόλεις, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς, «ἡ πυκνότης λογίζεται μικρὰ ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνέρχεται εἰς 150, μετρία εἰς 300 καὶ μεγάλη εἰς 600 καὶ ἄνω ἐπὶ 10000 τετραγωνικῶν μέτρων». Ἐπὶ πλέον «οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἰσχύουσι διὰ πόλεις μορφωθείσας κανονικῶς. Αἱ πόλεις αὗται ἔχουσι πρὸς τούτοις κήπους, ἄλση καὶ ἄλλους δημοσίους χώρους δι᾿ ἀσκήσεις κλπ. καὶ θέσεις διαθεσίμους διὰ δημόσια καὶ κοινῆς ὠφελείας κτίρια».

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅμως ὅπου οἱ δημόσιοι κῆποι, αἱ πλατεῖαι, οἱ χῶροι κοινωνικῆς σκοπιμότητος, οἱ ἐλεύθεροι χῶροι δι᾿ ἀνέγερσιν δημοσίων κτιρίων εἶναι ἐλάχιστοι, ἔχομεν, χάρις εἰς τὸν τρόπον τῆς αὐθαιρέτου ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν διαμορφώσεως τῆς πόλεως, ἀραιοτάτην τὴν ἀναλογίαν πληθυσμοῦ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἔκτασιν, καὶ τοιαύτην ἔκτασιν τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει, κατὰ τὸ γραφὲν πολλάκις, οὔτε ἡ πόλις τῶν Παρισίων.

Τὴν ἐκ τούτου κατάστασιν τῆς πόλεως, τὴν χρωματίζει κάλλιστα ἡ πρὸς τὸν Ἀθηναϊκὸν Λαὸν ἀπευθυνθεῖσα ἔκθεσις τοῦ δημάρχου Σ. Πάτση τῷ 1925 περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς δημαρχίας του. «Ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἐντὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὁδῶν ἀνέρχεται εἰς 5,000,000 τετραγωνικὰ μέτρα περίπου, τῶν ὁποίων μόνον τὸ 1,150,000 ἔχουν διαμορφωθῆ, σκυροστρωθῆ, 180,000 δὲ ἔχουσιν ἀσφαλτοστρωθῆ. Ὁλόκληρον τὸ λοιπὸν μέρος ἐκ 3,500,000 οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐσκυροστρώθη καὶ οὔτε διεμορφώθη».

Τὴν δαπάνην διὰ τὴν διαμόρφωσιν καὶ σκυρο-

Digitized by Google

στρωσιν τῶν 3,500,000 τετραγωνικῶν μέτρων δρόμων τούτων ὑπολογίζει ἡ ἔκθεσις τοῦ Δημάρχου εἰς 275 ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Ἡ κοινὴ γνώμη καὶ τὸ νέον σχέδιον.—Τὸ νέον σχέδιον ἐγένετο ἐνθουσιωδέστατα δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Τύπου γράφοντος ἐξ ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, ἐπολεμήθη ὅμως ἀπὸ πολλοὺς εἰδικούς, οἱ ὁποῖοι ἐδημοσιογράφησαν καὶ διὰ τῶν καθημερινῶν ἐφημερίδων καὶ διὰ τῶν τεχνικῶν περιοδικῶν.

Κατὰ τοῦ σχεδίου Καλλιγᾶ, ὡς ἐπεκράτησε νὰ λέγεται τοῦτο, ἐξανέστησαν κυρίως ὅλοι σχεδὸν οἱ ἰδιοκτῆται, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν τὰ συμφέροντά των θιγόμενα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς του. Δύο κυρίως ὁμάδες κατοίκων ἐπολέμησαν τὸ σχέδιον Καλλιγᾶ μὲ πραγματικὴν συγκροτημένην ἐπίθεσιν. Οἱ κάτοικοι τῶν Κάτω Πατησίων καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης. Ἡ ἀντίδρασις τῶν θιγομένων ἰδιοκτητῶν ἐξεδηλώθη δι' ἐνεργειῶν παρὰ τῇ Κυβερνήσει, διὰ δημοσιογραφικῶν ἀγώνων εἰς τὰς ἐφημερίδας, δι' ὀργανώσεώς των εἰς σύλλογον μὲ σκοπὸν τὴν κατάρριψιν τοῦ νέου σχεδίου. Ὁ συσταθεὶς σύλλογος ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «*Ἕνωσις Π.τησιωτῶν καὶ ἄλλων Ἀθηναίων*»

Κατὰ τοῦ νέου σχεδίου ἐκινήθησαν ἐντονώτατα ἐπίσης οἱ κάτοικοι τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης τῶν Ἀθηνῶν, τῆς καταδικασθείσης εἰς κατεδάφισιν. Οἱ κάτοικοι τοῦ τμήματος τούτου τῆς πόλεως συνέστησαν σύλλογον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Σύλλογος ἰδιοκτητῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης*» καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῆς ἐνεργείας πάσης ἀνασκαφῆς εἰς τὸ τμῆμά των, πρὸ τῆς ἐξασφαλίσεως ἀλλαχοῦ τῆς πόλεως τῆς στέγης των, ἐπιτυχόντες νὰ ἀναστείλουν, προσωρινῶς τοὐλάχιστον, πᾶσαν κίνησιν πρὸς κατεδάφισιν τῶν ἀρχαιολογικῶν συνοικιῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Κατάργησις καὶ τοῦ σχεδίου Καλλιγᾶ.—Τὸ νέον σχέδιον, «τὸ σχέδιον Καλλιγᾶ», ἠδύνατο νὰ τίθεται εἰς τμηματικὴν ἐφαρμογήν, κατόπιν ὑπουργικῶν ἀποφάσεων, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 1709. Τοιαῦται ὑπουργικαὶ ἀποφάσεις δὲν ἐξεδόθησαν πολλαὶ ἀπὸ τοῦ 1924—1925 Κυριώτεραι τούτων εἶναι:

Ἡ ἀπόφασις περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου διὰ τὸ Διοικητικὸν Κέντρον.

Ἡ ἀπόφασις περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου σχεδίου εἰς τὸ ἐκτεταμένον τμῆμα τῶν Κάτω Πατησίων τὸ ὁποῖον εἶχε μεγίστας ἐκτάσεις ἀκτίστους. Τὸ τμῆμα τοῦτο περιελαμβάνετο εἰς τὴν

κληρον σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀφοριστικαὶ παρατηρήσεις» σχετικῶς μὲ τὸ σχέδιον καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν.

Μὲ τὸ σχέδιον καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Ἀθηνῶν συνέδεσεν ἐπὶ τριακονταετίαν τὴν ζωήν του ἐκ τῶν παλαιοτέρων ὁ *Λ. Καυταντζόγλου*, ἀρχιτέκτων καὶ διευθυντὴς τοῦ πολυτεχνείου, σχεδιάζων, ἐνεργῶν, παλαίων, δημοσιογραφῶν, συγγράφων, ἀλλὰ πολὺ ὀλίγον συνήθως εἰσακουόμενος. Οἱ δημοσιογραφικοὶ ἰδίως ἀγῶνες τοῦ Καυταντζόγλου ἀπὸ τοῦ 1839 μέχρι τοῦ 1860 διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ζώνης τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὰς ἐπ' αὐτῆς οἰκοδομὰς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἱστορικοί.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὄχι ὀλίγοι ἠσχολήθησαν, πλεῖσται δὲ ὑπάρχουν σχετικαὶ ἐργασίαι. Ἀπὸ τὰς μελέτας, τὰ ἄρθρα καὶ τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐκδοθέντα εἰς ἰδιαίτερα τεύχη, τὰ πλέον γνωστὰ εἶναι :

«Τὸ Μέλλον τῶν Ἀθηνῶν» ὑπὸ *Α. Ν. Βερναρδάκη* (ἐν Ἀθήναις 1902). Ἡ μελέτη τοῦ Α. Βερναρδάκη ἀφορᾷ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ σχέδιόν των, τὴν συγκοινωνίαν των, τὴν ὕδρευσιν.

Μελέτη τοῦ ἄλλοτε νομομηχανικοῦ τοῦ σχεδίου

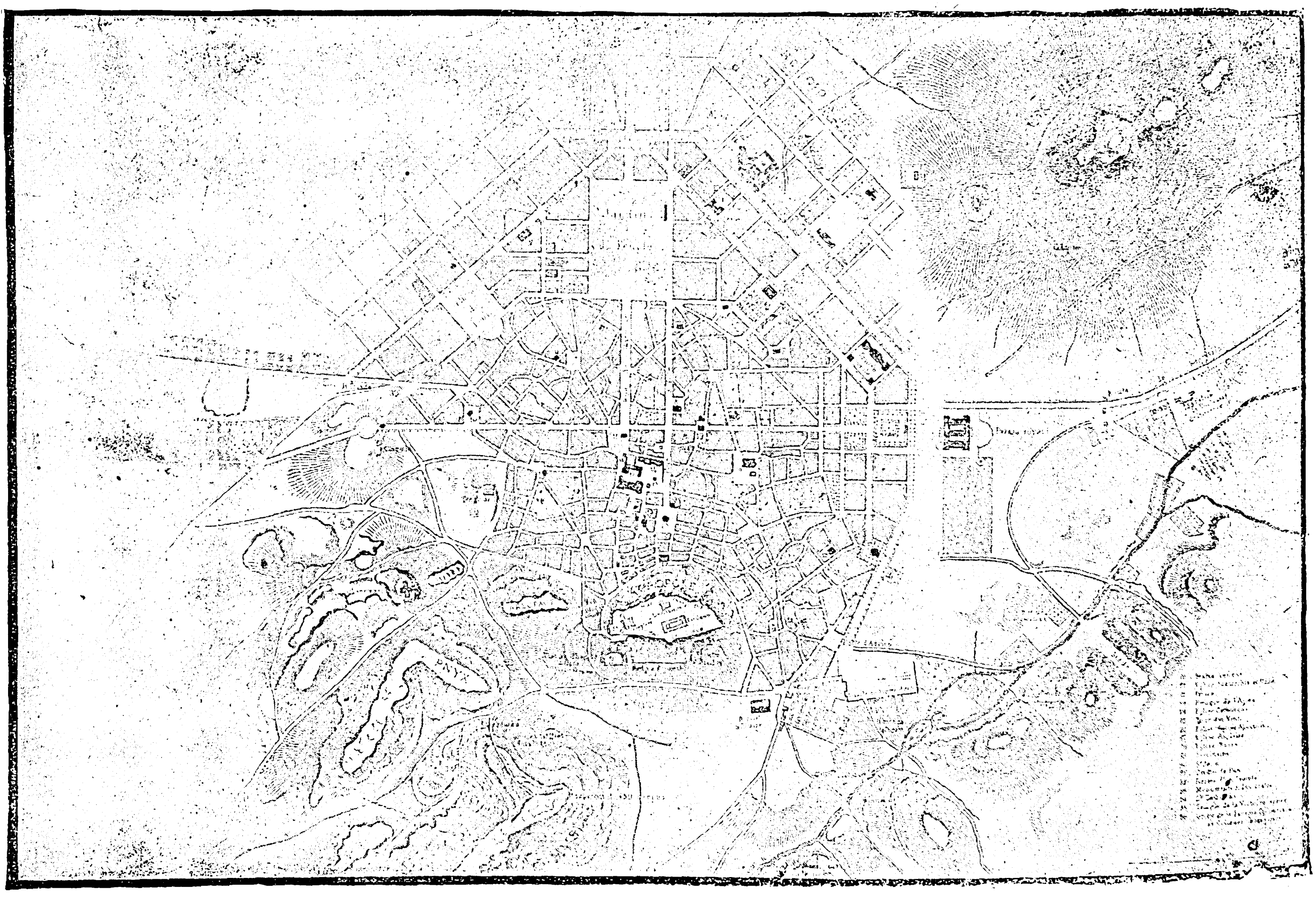

Σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 1843.

συνέταξε καὶ εἰδικὸν ὑπόμνημα τὸ ὁποῖον ἐκτυπωθὲν διενεμήθη εἰς τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, εἰς τοὺς πολιτικούς, εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ εἰς ἄλλους παράγοντας. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, διανεμηθὲν τὸν Μάρτιον τοῦ 1925, φέρει τίτλον «*Διαμαρτύρησις τῆς ἑνώσεως Πατησιωτῶν καὶ ἄλλων Ἀθηναίων ἐνώπιον τῶν ὑπευθύνων παραγόντων τῆς Χώρας καὶ τοῦ Λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοῦ νέου σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν*», καὶ ἀναφέρει σὺν τοῖς ἄλλοις :

«Οὔτε νὰ πωλήσωμεν δυνάμεθα πλέον τὰ κτήματά μας.
«Οὔτε νὰ δανεισθῶμεν ἐπὶ ὑποθήκῃ αὐτῶν.
«Οὔτε νὰ οἰκοδομήσωμεν ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων μας.
«Οὔτε νὰ προσθέσωμεν ὀρόφους ἢ πλευρὰς ἐπὶ τῶν οἰκιῶν μας.
«Οὔτε νὰ ἐπισκευάσωμεν κἂν αὐτὰς πλέον δυνάμεθα.
«Καὶ στερούμεθα ὅλων τούτων τῶν ἐκ τῆς κυριότητος τῶν ἰδιοκτησιῶν μας ἀπορρεόντων δικαιωμάτων ἡμῶν, χωρὶς νὰ προκληθῇ οὐδεμία ἀποζημίωσις κ.λ.π.»

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ὑπερβολικὸν βεβαίως εἰς τὰ ἐπιχειρήματά του πρὸς καταπολέμησιν τοῦ σχεδίου Καλλιγᾶ, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ νέον σχέδιον ρυμοτομεῖ τοὐλάχιστον τὸ 1)6 τῶν οἰκιῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἤτοι τοὐλάχιστον δέκα χιλιάδας οἰκίας ἀντιπροσωπευούσας ἀποζημιώσεις τοὐλάχιστον τεσσάρων δισεκατομμυρίων δραχμῶν.

Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἔφθασαν καὶ μέχρις ἀπειλῶν ζητοῦντες τὴν «ἀκύρωσιν τοῦ σχεδίου τῶν κατεδαφιστῶν (démolisseurs)».

μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἁγίου Μελετίου καὶ εἰς τὸ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἀριστερὸν τμῆμα τῆς ὁδοῦ Πατησίων μέχρι τῆς Ἁλυσίδας. Ἐπίσης ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθῇ καὶ ὑπουργικὴ ἀπόφασις περὶ ἀπαγορεύσεως οἰκοδομήσεως καὶ ἐπισκευῶν εἰς τὴν εὑρισκομένην εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ζώνην ἔκτασιν.

Ἡ δημιουργηθεῖσα ἐν τούτοις πολεμική, τῆς ὁποίας εἰκόνα ἐδόσαμεν ἤδη, προεκάλεσε τὴν 19 Ἰανουαρίου 1926 πρωθυπουργοῦντος τοῦ Θ. Παγκάλου, τὴν ἔκδοσιν Διατάγματος «περὶ ἀνακλήσεως πασῶν τῶν δυνάμει τοῦ νόμου 1709 ἐκδοθεισῶν ἀποφάσεων ἐφαρμογῆς νέου σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν».

Ἔκτοτε, διαλυθείσης καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου σχεδίου, οὐδεμία νεωτέρα κίνησις ἐσημειώθη περὶ τῆς, εἰς τὰς γενικὰς τοὐλάχιστον γραμμάς, ἐφαρμογῆς του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ. Ἡ κακίστη καὶ ἄνευ σχεδίου οἰκοδόμησις τῶν Ἀθηνῶν παρέσχεν ἀφορμὴν πλεῖστα ὑπὸ πλείστων νὰ γραφῶσιν ἀπὸ τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν χρόνων μέχρι σήμερον εἰς τὸν τύπον ἢ εἰς ἴδια συγγράμματα καὶ μελέτας.

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερον ἀσχοληθέντας συγγραφικῶς μὲ τὰ ζητήματα τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ *Κλέντσε* γράψας ὁλό-

Ἀθηνῶν *Ἀθ. Γεωργιάδου*, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πραγματεία περὶ τῶν Μακρῶν τειχῶν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς καὶ περὶ κατασκευῆς δευτέρας ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, 1904».

Τοῦ ἰδίου: «Μελέτη νέας Λεωφόρου ἐν τῇ πόλει, Περικλέους καὶ Ἀσπασίας, ἤτοι ἐπέκτασις τῆς ὁδοῦ Κοραῆ μέχρι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Μοναστηρίου καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Ἀρείου Πάγου. Μετὰ προκαταμετρήσεως καὶ προϋπολογισμοῦ τῆς κατασκευῆς τῆς νέας Λεωφόρου καὶ σχεδίου—1908». «Αἱ παροῦσαι ἀνάγκαι οὐδόλως ἐξυπηρετοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐν ἰσχύϊ σχεδίου τῆς πόλεως - λέγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν μελέτην του - πολλῷ δὲ μᾶλλον αἱ μέλλουσαι, διότι εἰς τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὴν κυκλοφορίαν τῆς πόλεως ὀχήματα δέον προστεθῆναι καὶ τ' αὐτοκίνητα. Ὁ δὲ νέος οὗτος παράγων τῆς συγκοινωνίας ἀπαιτήσει χῶρον καὶ τοιοῦτον αἱ νῦν ὑπάρχουσαι ὁδοὶ τῆς πόλεως, ἐκτὸς ἐλαχίστων, δὲν παρέχουσιν. Ἀνάγκη ὅθεν χώρου διὰ τῆς εὐρύνσεως τῶν ὁδῶν. Γενέσθω λοιπὸν ἀπὸ τοῦδε ἡ σηδέουσα ἐγχείρησις τῆς πόλεως, ἐκεῖ ὅπου ἡ σῆψις ἤρξατο καὶ οὕτω δύναται νὰ θεραπευθῇ καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς πόλεως. Ἡ πρώτη τοιαύτη ἐγχείρησις, ἣν προτείνομεν, εἶναι τὸ ἄνοιγμα μιᾶς λεωφόρου ἀγούσης ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δηλαδὴ ἡ ἐπέκτασις τῆς νῦν ὁδοῦ Κοραῆ. Οὕτω δὲ ἔξομεν τὴν Ἀκρόπολιν ἐντὸς

Digitized by Google

τῆς πόλεως.» Τὴν λεωφόρον αὐτήν, τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς μᾶς δίδει τὸ σχεδιάγραμμα καὶ τὰς τεχνικὰς καὶ οἰκονομικὰς λεπτομερείας τῆς κατασκευῆς, ὀνομάζει *Λεωφόρον Περικλέους καὶ Ἀσπασίας* μέχρι τοῦ Μοναστηρακίου καὶ ἐκεῖθεν *Λεωφόρον Παρθενῶνος*.

Τρίτη μελέτη *τοῦ αὐτοῦ* ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα διαίρεσις τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ κώμας ἢ συνοικίας, μετὰ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ πίνακος ὀνοματοθεσίας τῶν τε ὁδῶν καὶ συνοικιῶν». Ἔκδοσις Α' 1908. Ἔκδοσις Β' 1910.

Μελέτη *Α. Σ. Μπαλάνου*, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη, ἐν εἴδει ὑπομνήματος, πρὸς τὸν Δῆμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Μελέτη σχεδίου πόλεως Ἀθηνῶν, τμῆμα συνοικιῶν Κολωνοῦ—Σεπολίων—Κολοκυνθοῦς—Ἱερᾶς ὁδοῦ ὑπὸ Α. Σ. Μπαλάνου, μηχανικοῦ, Δημοτικοῦ Συμβούλου. Ἀθῆναι 1917». Ἡ μελέτη συνοδεύεται καὶ ὑπὸ σχεδίου ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως εἰς τὰ ἄκτιστα τότε σημεῖα αὐτὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἄρχεται οὕτω:

«Πᾶσαι αἱ μέχρι σήμερον γενόμεναι μελέται ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀφεώρων τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ἤδη ἐγκεκριμένου σχεδίου αὐτῆς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ κεντρικὸν μόνον μέρος τῆς πόλεως, τὸ καὶ ᾠκοδομημένον... Καὶ ἐνῷ ὅλοι σχεδὸν διεμαρτυρόμεθα διὰ τὸ ἐγκεκριμένον καὶ ἐφαρμοζόμενον σχέδιον καὶ ἐζητούσαμεν μελέτας διὰ τὴν μεταρρύθμισιν αὐτοῦ, αἵτινες γενόμεναι μᾶς ἐδείκνυον πόσα ἑκατομμύρια θὰ χρειασθοῦν πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἤδη γενομένου κακοῦ, οὐδὲν ἐπράττομεν πρὸς πρόληψιν πάσης περαιτέρω ἐπεκτάσεως αὐτοῦ διὰ τοὺς νέους συνοικισμούς, καθ' ἣν ἐποχὴν οὐδὲν σχεδὸν ἢ πάντως ἐλάχιστα θὰ ἐστοίχιζεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς σχεδίου κατηρτισμένου μὲ καλαισθησίαν καὶ ὑπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὑγιεινοὺς ὅρους τῶν σημερινῶν συνθηκῶν τοῦ βίου...».

Καὶ συνεχίζων ὁ Μπαλᾶνος γράφει ὅτι ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ κατήρτισε τὴν μελέτην τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως «ἀφορῶσαν οὐχὶ μεταρρύθμισιν τοῦ κέντρου αὐτῆς, δηλαδὴ οὐχὶ τὴν κατάργησιν ἑνὸς κειμένου κακοῦ, ἀλλὰ τὴν πρόληψιν τῆς περαιτέρω ἐπεκτάσεως αὐτοῦ τοῦ κακοῦ εἰς τοὺς νέους συνοικισμοὺς ὅπου καθημερινῶς ἐπεκτείνεται ἡ πόλις...».

Ἡ μελέτη τοῦ *Π. Καλλιγᾶ*, ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ 1919 ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν».

Ἡ μελέτη αὕτη, ἀναλυτικωτάτη καὶ περιλαμβάνουσα σχέδιον γενικῆς τροποποιήσεως τοῦ ὑπάρχοντος σχεδίου μετ' ἐπεκτάσεως αὐτοῦ, ἀπετέλεσεν εἰς πολλὰ σημεῖά της τὴν βάσιν καὶ τοῦ ὑπὸ τῆς (περὶ ἧς ἀνωτέρω) ἐπιτροπῆς καταρτισθέντος σχεδίου.

Αἱ δύο μελέται τοῦ *Στυλιανοῦ Λελούδα* 1) «Ἀθῆναι-Πειραιεύς, Μελέτη νέου σχεδίου διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ἐπίνειον καὶ τὰ ἄλλα ἐξαρτήματα αὐτῆς» Ἀθῆναι 1918, καὶ 2) «Ζητήματα ἐπὶ τῶν σχεδίων Ἀθηνῶν-ἐπινείου» Ἀθῆναι 1921.

Σειρὰ ἄρθρων τοῦ ἀρχιτέκτονος *Βακᾶ* ἐκδοθέντων εἰς ἴδιον τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον «Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νέου σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν τοῦ ἐκπονηθέντος παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὸν κ. Π. Καλλιγᾶν—Ἀθῆναι 1925».

Τοῦ ἰδίου παλαιότεραι μελέται —1898— διὰ τὸν ἐξωραϊσμόν, τὴν συγκοινωνίαν, τὸ σχέδιον, τὴν ἐξυγίανσιν κ.λ.π. τῆς πόλεως.

Εἰδικὸν τεῦχος τοῦ «*Ὁμίλου Φίλων Ἀθηνῶν*» «Περὶ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως—Ἀθῆναι 1925», διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖται ὁ περιορισμὸς τῆς ἐξαπλώσεως τῆς πόλεως, ἡ ἀναδάσωσις τῶν γυμνῶν λόφων, ἡ περιφρούρησις τῶν ἱστορικῶν χώρων καὶ ἡ σύστασις εἰδικῆς ἀστυνομίας ἐκ δεκάδος ἀστυφυλάκων εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἀνατεθῇ ἡ τήρησις τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως.

Ἡ ἔντυπος διαμαρτυρία τῆς *Ἑνώσεως Πατησιωτῶν* κατὰ τοῦ νέου σχεδίου: «Διαμαρτύρησις τῆς ἑνώσεως Πατησιωτῶν καὶ ἄλλων Ἀθηναίων ἐνώπιον τῶν ὑπευθύνων παραγόντων τῆς Χώρας καὶ τοῦ Λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοῦ Νέου Σχεδίου—Ἀθῆναι 1925».

Εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο εἶναι ἐπισυνημμέναι καὶ παρατηρήσεις τοῦ πρῴην ἐπιθεωρητοῦ τῶν Δημοσίων ἔργων *Ἀριστείδου Ρώτα* ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ νέον σχέδιον Ἀθηνῶν καὶ ἡ Νομοθεσία».

Γενικῶς ὅμως ὑπάρχουν τόσα σχέδια καὶ μελέται, τόσαι ἀναφοραὶ καὶ ὑπομνήματα πρὸς τὴν Βουλήν, τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Δῆμον, ὥστε, ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Β. Τσαγγρῆς εἰς τὴν διάλεξίν του περὶ τῆς πόλεως, γενομένην τὴν 1ην Μαΐου 1918 εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Πολυτεχνικοῦ Συλλόγου:

«Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναδιφηθῶσι τὰ ἀρχεῖα τῶν ἱδρυμάτων τῆς πόλεώς μας καὶ νὰ περισυλλεγῶσιν ὅσα ἐν αὐτοῖς σχέδια ἀναπαύονται, θὰ ἦτο ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἱδρυθῇ ἰδιόρρυθμον Μουσεῖον τεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν σχεδίων, τοῦ ὁποίου ὁ πλοῦτος, εἶμαι βέβαιος, θὰ ἦτο ἀφάνταστος. Εἰς τὸν Ἀττικόν μας ὁρίζοντα τὰ σχέδια ἐμφανίζονται ὡς οἱ διάττοντες. Μία λάμψις, μία φωτεινὴ τροχιὰ καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἡ αἰωνία γαλήνη τοῦ οὐρανοῦ μας καὶ ἡ αἰωνιωτέρα τῶν θυρίδων τῶν ἀρχείων μας».

Περιοριστικὰ μέτρα. — Τὸ κακὸν τῆς ἐκτὸς σχεδίου οἰκοδομήσεως ἠθέλησεν ἡ ὑπηρεσία Σχεδίων Πόλεων νὰ θεραπεύσῃ καὶ συνέταξε τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα τῆς 1ης Μαρτίου 1924, ἰσχῦον εὐτυχῶς ἔκτοτε, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπαγορεύεται ἡ ἀγοραπωλησία οἰκοπέδων εὑρισκομένων ἐκτὸς τῶν σχεδίων τῶν Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ τῶν προαστείων τῶν δύο πόλεων. Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης ἐκοινοποίησε δι' ἐγκυκλίου του τὸ Νομοθετικὸν τοῦτο Διάταγμα εἰς τοὺς συμβολαιογράφους Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, διατάσσον ὅπως μὴ συντάσσουν συμβόλαια ἀγοραπωλησιῶν ἐπὶ ἐκτὸς σχεδίου γηπέδων.

Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ κακὸν δὲν ἐσταμάτησε, καθόσον οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ἐκτὸς σχεδίου γηπέδων ἐξακολουθοῦν νὰ κτίζουν λαθραίως, ἐνῷ συγχρόνως γίνονται καὶ πράξεις ἀγοραπωλησιῶν ἐπὶ τῶν ἐκτὸς σχεδίου γηπέδων δι' ἰδιωτικῶν συμβολαίων.

Προηγουμένως εἶχε δημοσιευθῆ τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα τῆς 17ης Ἀπριλίου 1923 «*Περὶ σχεδίων πόλεων*», διὰ τοῦ ὁποίου ἐρρυθμίζοντο κατὰ πλέον συγχρονισμένον τρόπον τὰ ζητήματα τῆς οἰκοδομήσεως καὶ τῆς τηρήσεως γενικῶς τῶν σχεδίων τῶν πόλεων καὶ εἰδικώτερον τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ Νομοθετικὸν πράγματι Διάταγμα τῆς 17ης Ἀπριλίου 1923 ἐτροποποίει ἢ κατήργει τὰς πεπαλαιωμένας διατάξεις τοῦ 1835 καὶ 1836, αἱ ὁποῖοι ἐρρύθμιζον μέχρι τοῦ 1923 τὰ τῆς οἰκοδομήσεως καὶ τὰ τοῦ σχεδίου τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ ἰσχύουσαι μέχρι τοῦ 1923 κυριώτεραι διατάξεις ἦσαν:

Τὸ Διάταγμα τῆς 3ης Ἀπριλίου 1835 «*περὶ ὑγιεινῆς οἰκοδομῆς τῶν πόλεων καὶ κωμῶν*».

Τὸ Διάταγμα τῆς 9ης Ἀπριλίου 1836 «*περὶ ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν*».

Τὸ διάταγμα τῆς 12ης Νοεμβρίου 1836 «*περὶ προσθήκης εἰς τὸ περὶ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Διάταγμα*».

Τελευταῖον, τὸ Διάταγμα τῆς 18ης Ἀπριλίου 1926 «*περὶ αὐθαιρέτων κατασκευῶν*» ὑποχρεοῖ τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα νὰ κατεδαφίζουν τὰς ἄνευ ἀδείας κτιζομένας ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως οἰκοδομάς. Τὸ Διάταγμα ὅμως τοῦτο ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικὴν ἀγαθὴν θέλησιν καὶ ἐνθουσιασμὸν τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων—πρᾶγμα ἀποδειχθὲν σπανιώτατον—διὰ τὴν ἐφαρμογήν του, καθόσον δὲν προβλέπει περὶ τῶν δαπανῶν τῆς κατεδαφίσεως.

Τελευταίως τὸ γραφεῖον νομομηχανικοῦ σχεδίου Ἀθηνῶν εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, ὅπως ἀποσπασθοῦν παρὰ τῷ γραφείῳ νομομηχανικοῦ τοῦ σχεδίου πέντε ἀστυφύλακες, οἱ ὁποῖοι νὰ ἀναλάβωσι τὴν ἀστυνομίαν τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν δὲν ἔχει ἀπαντήσει μέχρις ὥρας. Δὲν ὑπάρχει ἐν τούτοις ἀμφιβολία ὅτι, ἐπιτυγχανομένης τῆς συστάσεως τῆς εἰδικῆς αὐτῆς ἀστυνομίας, θὰ παρεμποδισθοῦν ἀπολύτως αἱ ἐκτὸς σχεδίου ἢ αἱ παρὰ τὸ σχέδιον λαθραῖαι καὶ αὐθαίρετοι οἰκοδομήσεις.

Κ. ΦΑΛΤΑΪΤΣ

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΘΗΝΩΝ. Ἡ ἐντὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου Πόλις περιλαμβάνει σχεδὸν 50.000 οἰκοδομάς. Ἐπίσημοι δὲ στατιστικαὶ ἐκ τοῦ ἁρμοδίου γραφείου Σχεδίων Πόλεων δεικνύουσιν ὡς κάτωθι τὴν προϊοῦσαν οἰκοδόμησιν ἀπὸ τοῦ 1890 μέχρι τέλους τοῦ 1926 καὶ τὴν κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη ἀξίαν τῶν οἰκοδομῶν.

Πίναξ ἀδειῶν νέων οἰκοδομῶν

Ἔτος	Ἀριθ. ἀδειῶν	Ἀξία εἰς Δραχμὰς	Ἔτος	Ἀριθ. ἀδειῶν	Ἀξία εἰς Δραχμὰς
1890	303	3.893.000	1909	404	4.331.000
1891	246	2.630.000	1910	434	4.763.000
1892	281	3.053.000	1911	520	5.664.000
1893	340	3.767.000	1912	553	5.409.000
1894	292	3.159.000	1913	311	4.334.000
1895	263	2.876.000	1914	616	9.500.000
1896	266	2.934.000	1915	563	8.599.000
1897	163	1.784.000	1916	479	8.567.000
1898	323	3.435.000	1917	240	5.200.000
1899	271	2.887.000	1918	94	1.580.000
1900	320	3.377.000	1919	286	15.100.000
1901	329	3.596.000	1920	868	44.576.000
1902	335	3.973.000	1921	975	44.597.000
1903	441	5.000.000	1922	1040	95.706.562
1904	495	5.732.000	1923	1098	110.000.000
1905	513	5.275.000	1924	1620	405.403.300
1906	480	4.489.000	1925	1621	330.398.000
1907	490	4.850.000	1926	1184	218.754.000
1908	403	4.325.000			

Εἰς τὰς ὡς ἄνω ἀδείας δὲν περιλαμβάνονται αἱ διὰ προσθήκας, μεταρρυθμίσεις καὶ περιτοιχίσεις τοιαῦται, ἀποτελοῦσαι περίπου ἀριθμὸν ἴσον καὶ ἀξίαν σχεδὸν τὸ $^1/_5$ τῶν ὡς ἄνω σημειουμένων ἀριθμῶν.

Κατὰ τὴν σύγχρονον οἰκοδόμησιν ἀνηγέρθησαν ἐν Ἀθήναις μεγάλα κτίρια μὲ τὸ μέγιστον ἐπιτρεπόμενον ὕψος τῶν 26 μέτρων κοσμοῦντα τὰς κεντρικὰς καὶ εὐρείας ὁδοὺς τῆς πόλεως, ὡς πολυκατοικίαι, ξενοδοχεῖα κλπ.

Κ. ΠΑΠΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΤΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΣΙΣ. Ἡ κτηματογράφησις τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ τῶν προαστείων αὐτῆς ἤρξατο ἐκτελουμένη παρὰ τοῦ οἰκείου τμήματος τῆς Τοπογραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου Συγκοινωνίας κατὰ τὸ 1920, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ Νόμου 1122 τοῦ ἰσχύοντος διὰ τὴν τότε ἐπιτελουμένην κτηματογράφησιν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης. (Νομοθ. Διάτ. 30 Αὐγούστου 1919 κυρωθὲν διὰ τοῦ νόμου 2085 τοῦ 1920).

Ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς κτηματογραφήσεως τῶν ἀστικῶν ἰδιοκτησιῶν ἐγένετο ἐκ τοῦ Παλ. Φαλήρου διὰ δύο συνεργείων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ εἶχε συντελεσθῆ καὶ τὸ ἀναγκαιοῦν τριγωνικὸν δίκτυον ὁλοκλήρου τοῦ Ἀττικοῦ λεκανοπεδίου καὶ δὴ ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῖς προαστείοις ταύτης, ἀπαρτισθὲν ἐκ σημείων II, III καὶ IV τάξεως.

Αἱ κτηματογραφικαὶ ἐργασίαι ἀκολουθοῦσι τὸ Ἑλβετικὸν σύστημα κατὰ πάντα. Οὕτω πρὸ τῆς κυρίως κτηματογραφικῆς ἀποτυπώσεως προηγεῖται ἡ ὁροθέτησις, ἐκτελουμένη δι' εἰδικῶν συνεργείων, προσκαλουμένων τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς κατάθεσιν τῶν τίτλων τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ὑπόδειξιν τῶν ὁρίων ἐπὶ τόπου διὰ γενικῶν προσκλήσεων διά τε τῶν ἐφημερίδων, ὡς καὶ διὰ ἐπ' ἐκκλησίαις ἀναγνώσεων· ἀλλὰ καὶ δι' εἰδικῶν προσκλήσεων προσκαλοῦνται οἱ ἰδιοκτῆται ἀτομικῶς ἕκαστος, ἐφ' ὅσον θὰ παρίστατο ἀνάγκη. Καθ' ὁριζομένην δὲ ἡμέραν καὶ ὥραν γίνεται ὁ ἐπὶ τόπου ἔλεγχος τῶν τίτλων ἑκάστης ἰδιοκτησίας, τιθεμένων καὶ τῶν εἰδικῶν μεταλλικῶν ὁροσήμων εἰς τὰ σημεῖα τῶν ὁρίων καὶ συντασσομένου σχετικοῦ πρωτοκόλλου. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ ἰδιοκτήτης δὲν παρίσταται κατὰ τὴν ὁροθέτησιν τῆς ἰδιοκτησίας του, τότε ὁ ὁροθέτης μηχανικὸς προβαίνει εἰς ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν. Πάντως ὅμως ὁ ἰδιοκτήτης ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐφέσεως, τὰς δὲ τυχὸν ἀντιρρήσεις ἐκδικάζει ἡ πρὸς τοῦτο τεταγμένη Ἐποπτεύουσα Ἐπιτροπή.

Τὴν ὁροθέτησιν ἐπακολουθεῖ ἡ ἀποτύπωσις τῶν κτηματογραφικῶν λεπτομερειῶν διὰ τῶν ὀρθογωνίων συντεταγμένων, ἀγομένων ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος πολυγωνικοῦ δικτύου καὶ εἰς κλίμακα 1:200· τὰ κυρίως ὁρόσημα, ἀποτυπούμενα ὡς ἄνω, ἀνάγονται κατόπιν εἰς τὸ σύστημα τῶν ὀρθογωνίων συντεταγμένων τῆς χώρας, εἰς τρόπον ὥστε, τῆς θέσεως τοῦ ὁροσήμου καθοριζομένης τελείως, νὰ εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἐκ νέου τοποθέτησις τούτου ἐν περιπτώσει ἀπωλείας.

Ἐκ τοῦ αὐτοσχεδίου τοῦ ὑπαίθρου 1:200 συντάσσονται αἱ ὁριστικαὶ κτηματικαὶ πλάκες 1:500, ἤτοι μεταφέρονται αἱ κτηματογραφικαὶ ἀποτυπώσεις ἐπὶ χάρτου ἰχνογραφίας ἐπικεκολλημένου ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἀλουμινίου· αἱ δὲ ἐπιφάνειαι τῶν ἰδιοκτησιῶν ὑπολογίζονται ἀναλυτικῶς καὶ συντάσσονται οἱ σχετικοὶ πίνακες ἰδιοκτητῶν.

Μετὰ τὴν περαίωσιν τῶν κτηματογραφικῶν ἐργασιῶν ἐπακολουθεῖ ἡ σχετικὴ ἐργασία τῆς συντάξεως τῶν κτηματικῶν βιβλίων, ἐφ' ὧν εἰκονίζεται ἑκάστη ἰδιοκτησία εἰς ἴδιον φύλλον μεθ' ὅλων τῶν σχετικῶν ὁδηγιῶν· πᾶσα δὲ μελλοντικὴ μεταβολὴ ἐν ἑκάστῃ ἰδιοκτησίᾳ σημειοῦται ἐπὶ τῶν κτηματικῶν βιβλίων πλέον δι' ἰδιαιτέρου χρώματος μελάνης.

Κτηματογραφηθεῖσαι ἐκτάσεις.—Τῶν κτηματογραφήσεων προηγήθη ἡ ἐγκατάστασις πολυγωνικοῦ δικτύου, πρωτεύοντος καὶ δευτερεύοντος, ἐπὶ τῆς μεγαλυτέρας ἐκτάσεως τῶν Ἀθηνῶν (ἀπὸ τῶν νοτιωτέρων ἄκρων ταύτης καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ πλάτους της μέχρι τῆς ὁδοῦ Χέϋδεν, παρόδου Πατησίων). Τὰ πολυγωνομετρικὰ σημεῖα ἐσημάνθησαν ἐπὶ τόπου, τὰ μὲν ἐντὸς τῆς πόλεως διὰ χυτοσιδηρῶν φρεατίων ἐντὸς μάζης σιμεντοσκυροκονιάματος, τοποθετηθέντων κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων, τὰ δὲ πολυγωνομετρικὰ σημεῖα τὰ κείμενα εἰς τὰς παρυφὰς τῆς πόλεως διὰ μαρμαρίνων ὁροσήμων, ὕψους 50 ἐκ., ἀποληγόντων εἰς τετράγωνον λελαξευμένην κεφαλήν, πλευρᾶς 15 ἑκατοστῶν· ἡ ἀνωτέρα ἐπιφάνεια τούτων φέρει τὸ γράμμα Π καὶ σταυρὸν λαξευμένον δεικνύοντα τὸ πολυγωνικὸν σημεῖον. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν κτηματογραφικῶν ἐργασιῶν μέχρι σήμερον δὲν ἐξετελέσθη μέγα τμῆμα τούτων, κυρίως λόγῳ τῶν μεσολαβησάντων πολεμικῶν γεγονότων καὶ πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ τεχνικὸν προσωπικὸν τῆς Τοπογραφικῆς Ὑπηρεσίας ἀπησχολήθη κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν Δημοσίων Ἔργων παρὰ εἰς ἔργα κτηματογραφήσεως. Μέχρι σήμερον ἀπετυπώθησαν κτηματογραφικῶς αἱ κάτωθι ἐκτάσεις:

α) ὁλόκληρος ἡ ἔκτασις Π. Φαλήρου ἀπὸ τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ μέχρι τοῦ χειμάρρου Πικροδάφνης ἐκτάσεως ἐν συνόλῳ 1,900 στρεμ.

β) ὁλόκληρον τὸ προάστειον τῆς Καλλιθέας ἐκτάσεως ἐν συνόλῳ 2000 στρεμμάτων.

γ) ἐν τῇ κυρίως πόλει ἡ ἔκτασις τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (ἐξαιρέσει τοῦ Κεραμεικοῦ) ἀνερχομένη ἐν συνόλῳ εἰς 2000 στρέμματα.

Digitized by Google

δ) πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὅμως ἔχει συντελεσθῇ ἡ ὁροθέτησις μεγάλου τμήματος τῆς πόλεως Ἀθηνῶν.

Δαπάναι κτηματογραφήσεως.—Τὰς δαπάνας τῆς κτηματογραφήσεως κατ' ἀρχὴν ἀνέλαβε τὸ Κράτος μὲ τὸ πρόγραμμα ὅτι οἱ ἰδιοκτῆται τῶν κτηματογραφουμένων ἐκτάσεων θέλουσι καταβάλλει ταύτας. Οὕτω καθωρίσθη, ὅπως οἱ ἰδιοκτῆται καταβάλλωσι κατὰ τετραγωνικὸν μέτρον ἀποτυπουμένης ἰδιοκτησίας των ἀπὸ 50 λεπτῶν μέχρι 1,50 δρχ. ἀναλόγως τῆς φύσεως τῆς ἰδιοκτησίας (ἂν αὕτη εἶναι ἁπλοῦν γήπεδον, μονώροφος ἢ πολυόροφος οἰκοδομή). Διὰ τοῦ νόμου 2085 καὶ διὰ τῆς μετέπειτα γενομένης κωδικοποιήσεως τῶν κειμένων διατάξεων ἱδρύθη τὸ Εἰδικὸν Ταμεῖον Ἀστικοῦ Κτηματολογίου τῆς Ἑλλάδος, οὗτινος ἀποκλειστικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ ἐποπτεία τῶν ἐκτελουμένων ἐργασιῶν ὡς καὶ εἴσπραξις τῶν ἐκ τῶν κτηματογραφηθεισῶν ἐκτάσεων δικαιωμάτων ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν· προσωρινῶς ὅμως τὸ Εἰδικὸν τοῦτο Ταμεῖον Κτηματολογίου προικοδοτεῖται ἐν μέρει παρὰ τοῦ Δημοσίου Ταμείου μέχρις ὅτου γίνη ἐφικτὴ ἡ συντήρησίς του ἐκ τῶν εἰσπράξεων.

Δυστυχῶς οἱ ἰδιοκτῆται δὲν προθυμοποιοῦνται εἰς τὴν καταβολὴν τῶν δαπανῶν τῆς κτηματογραφήσεως, ἂν μὴ προηγηθῇ ἡ σχετικὴ πίεσις διὰ τῶν δημοσίων εἰσπρακτόρων. Ὡς δεῖγμα δὲ τῆς ἀπροθυμίας τῶν ἰδιοκτητῶν πρὸς συμμόρφωσίν των εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἔχουσιν, ὅπως ἐγκαίρως ὑποβάλλωσι τὰς οἰκείας δηλώσεις, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῶσιν οἱ ἑξῆς ἀριθμοί:

Ἐπὶ 1180 ἰδιοκτησιῶν ἐν Π. Φαλήρῳ, ἐδηλώθησαν ἐμπροθέσμως 219 ἰδιοκτησίαι καὶ 239 ἐκπροθέσμως· αἱ ὑπόλοιποι δὲν ἐδηλώθησαν ποσῶς, τῆς ὑπηρεσίας ὑποχρεωθείσης ὅπως ἀνεύρῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἡ δαπάνη τῆς κτηματογραφικῆς ἀποτυπώσεως ἀνέρχεται σήμερον, συμπεριλαμβανομένων πάντων τῶν σχετικῶν ἐξόδων, εἰς τὸ ποσὸν τῶν δύο δραχμῶν ἀνὰ τετραγωνικὸν μέτρον. Θ. ΣΑΡΑΜΑΝΤΗΣ

ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ, ΠΛΑΤΕΙΑΙ, ΚΤΙΣΜΑΤΑ. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἁλματωδῶς αὐξανομένη εἰς ἔκτασιν, ἀπετέλεσεν ἑκατὸν εἴκοσιν ἓξ ἐν ὅλῳ συνοικίας. Διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 7ης Ἰουνίου 1906 ἐνεκρίθησαν ἐν ὅλῳ ἑξήκοντα δύο συνοικίαι. Ἀλλ' αὗται δὲν εἶναι αἱ μόναι. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἀνεπίσημοι, οὕτως εἰπεῖν, αἵτινες ἀναβιβάζουσι τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς ἑκατὸν εἴκοσιν ἕξ, διασώζουσι δὲ τὰ παλαιὰ αὐτῶν ὀνόματα. Τὸ κανονίσαν τὰς συνοικίας Β. Δ. δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὸ ἀρχικὸν ὀνοματολόγιον αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους δι' οὓς αὗται ἔφερον μέχρι τοῦ 1906 τὰς παλαιάς των ὀνομασίας, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων προέρχονται ἐκ τῶν εἰς αὐτὰς εὑρισκομένων ναῶν. Εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν συνοικιῶν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ δοθῶσιν ὀνόματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν ἢ ἀναφερόμενα εἰς ἐνδόξους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτως ὠνομάσθη *συνοικία Ἀδριανοῦ* ἡ ἄλλοτε καλουμένη *Ἀμπατζήδικα*, διότι εἰς αὐτὴν εἶχον ἐγκατασταθῇ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς πρωτευούσης μικρὰ ἐργαστήρια καὶ ἀναπτυχθῇ βιοτεχνία τις, ἐξακολουθοῦσα ὑφισταμένη μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου ὠνομάσθησαν ἡ συνοικία *Ἐλαιοτριβείων* εἰς *Ἀκαδημίαν Πλάτωνος*, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἡ Ἀκαδημία τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου φιλοσόφου, *Ἀρείου Πάγου* ἡ πρώην συνοικία *Βλασσαροῦς* καὶ *Ἀρδηττοῦ* ἡ πρώην *Παντρεμενάδικα*. Ἐτηρήθη ὅμως μὲ τὸ παλαιὸν αὐτῆς ὄνομα ἡ συνοικια *Καφὲ-Τσουράπ*, διότι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς πρώτης δυναστείας εὑρίσκετο τὸ φερώνυμον μικρὸν καφενεῖον, ὀνομασθὲν οὕτω, διότι ἡ σύζυγος τοῦ καφεπώλου παρέμενεν ἔξωθεν αὐτοῦ πλέκουσα περικνημίδας, ὅταν εἰς αὐτὸ συνήρχοντο συνωμοτοῦντες κατὰ τοῦ Ὄθωνος οἱ νέοι ἐκεῖνοι οἵτινες ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ἑταιρείαν τῆς «Χρυσῆς Νεολαίας» κατειργάζοντο τὴν ἀνατροπὴν τῆς βαυαρικῆς δυναστείας.

Ὁδοὶ καὶ πλατεῖαι.—Εἰς τὰς συνοικίας ταύτας περιλαμβάνονται πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε φέρουσαι ὀνόματα ὁδοὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες ἀριθμοῦνται εἰς χιλίας τετρακοσίας ἑξήκοντα πέντε, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πλεῖσται νέαι τοιαῦται, τῶν ὁποίων δὲν ἐγένετο ἀκόμη ἡ ὀνοματοθεσία. Ἐπὶ μακρὰ ἔτη πλεῖσται ἐκ τῶν ὁδῶν ἦσαν ἀνώνυμοι, μόλις δὲ κατὰ τὸ 1884 συνεστήθη ἐπιτροπή, ἥτις, λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νέαν τοιαύτην τῆς Ἑλλάδος, προέβη εἰς τὴν ὀνοματοθεσίαν τῶν ὁδῶν. Αἱ πλατεῖαί της ἀριθμοῦνται εἰς τεσσαράκοντα τρεῖς. Εἰς ταύτας περιλαμβάνονται πλεῖσται μικραὶ τοιαῦται, εὑρισκόμεναι πρὸ τῶν ναῶν καὶ ἄλλαι τὰς ὁποίας σχηματίζουν γωνίαι διασταυρουμένων ὁδῶν. Αἱ πλατεῖαι τῶν Ἀθηνῶν εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) *Ἀβησσυνίας* (συνοικία Ἀττάλου). Κεῖται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ, Ἡφαίστου καὶ Ἁγίου Φιλίππου (κ. Παλιαντζήδικα).

2) *Πλαστήρα* (συνοικία Παγκρατίου). Εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἐρατοσθένους.

3) *Ἀνθεστηρίων* (παρὰ τὰ Πατήσια).

4) *Ἁγίων Ἀναργύρων* (συνοικία Ἀγορᾶς). Παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρῇ καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, Παλλάδος καὶ Τάκη.

5) *Ἁγίων Ἀσωμάτων* (συνοικία Ἀγορᾶς - Διπύλου). Παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναὸν πλησίον Σταθμοῦ

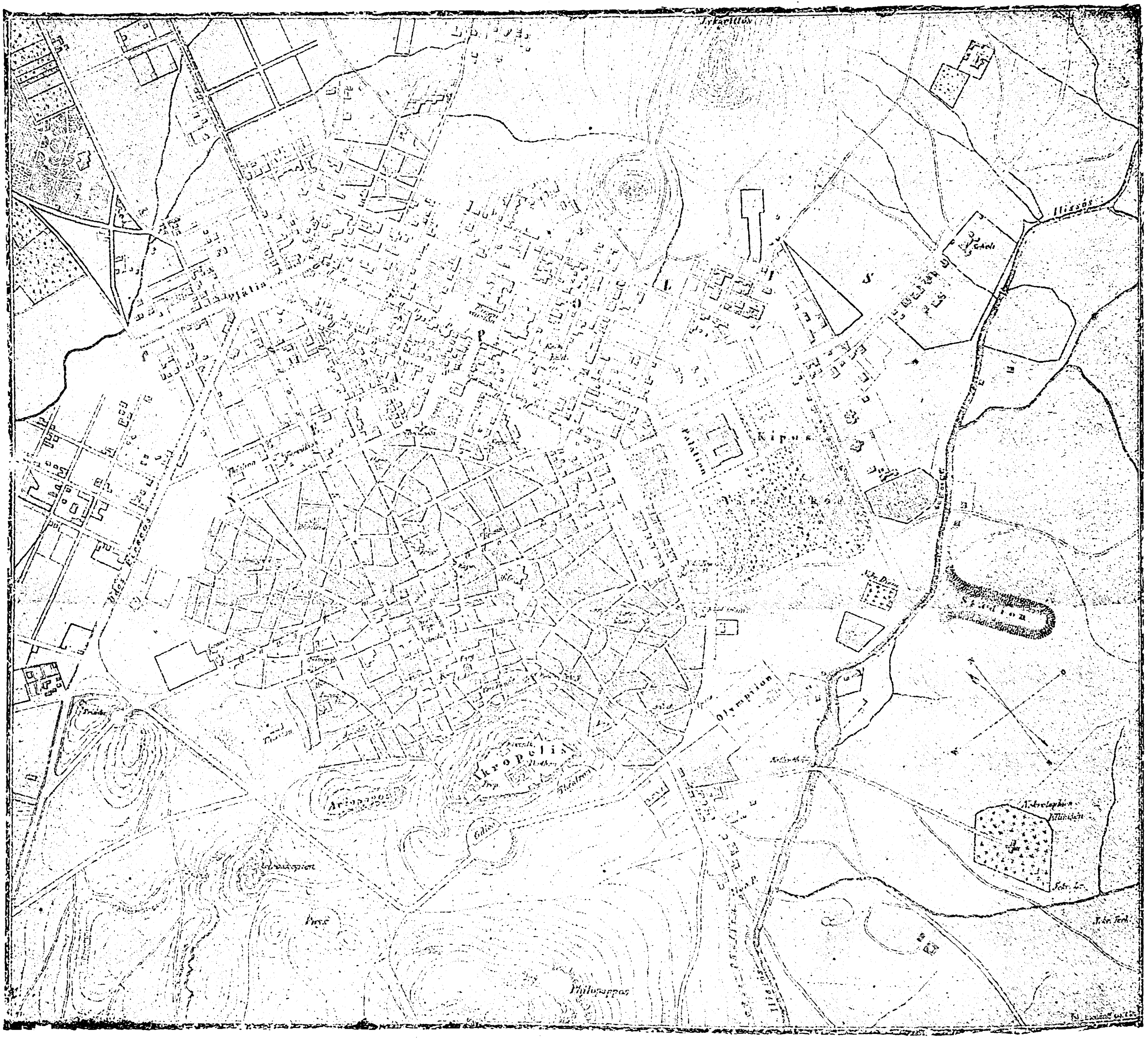

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸ 1860. [Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Mommsen «Athenae Christianae»]

Digitized by Google

Θησείου καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, Λεπενιώτη καὶ Σαρρῆ.

6) *Ἁγίου Γεωργίου* (συνοικία Βουλῆς). Ἔμπροσθεν τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καρύτση, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἁγίου Γεωργίου, Παρνασσοῦ καὶ Ἐδουάρδου Λῶ.

7) *Ἁγίου Διονυσίου* (συνοικία Κολωνακίου). Παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναὸν καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Δημοκρίτου, Λυκαβηττοῦ, Σκουφᾶ, Τσακάλωφ.

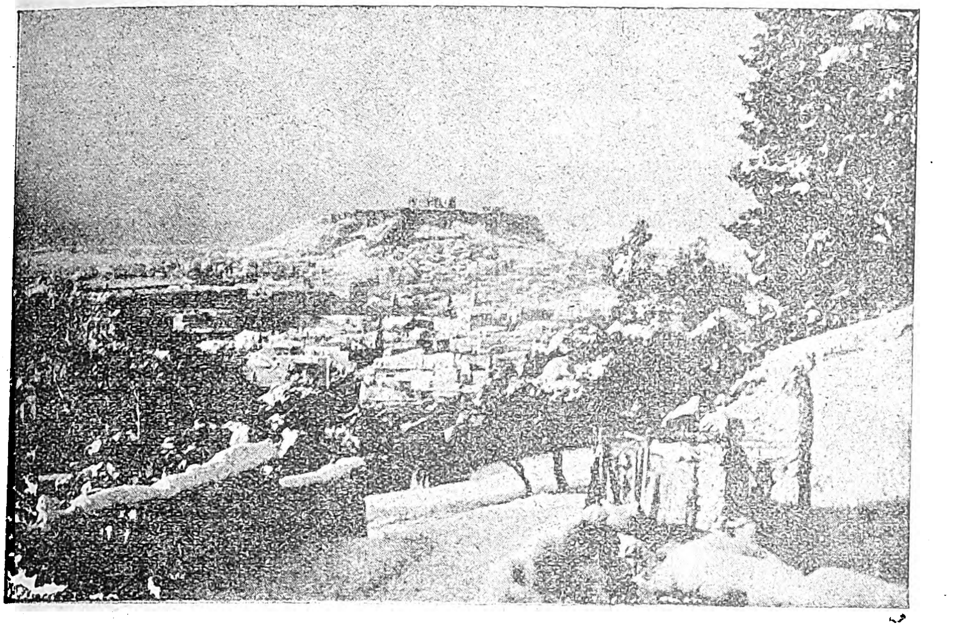

Χιονισμέναι Ἀθῆναι· θέαμα ὄχι ἀπὸ τὰ συνήθη.

8) *Ἁγίας Εἰρήνης* (ὁδὸς Αἰόλου). Παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναόν.

9) *Ἁγίων Θεοδώρων* (συνοικία Ἀγορᾶς). Ἔμπροσθεν τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἀριστείδου, Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, Δραγατσανίου, Εὐριπίδου καὶ Σκουλενίου.

10) *Ἁγίου Παντελεήμονος* (συνοικία Παλαιᾶς Ἀγορᾶς). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὁδοῦ Αἰόλου μετὰ τὴν Παλαιὰν Ἀγορὰν (κ. Δημοπρατήριον).

11) *Ἁγίου Φιλίππου* (συνοικία Παλαιᾶς Ἀγορᾶς - Ἀττάλου). Κεῖται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἁγίου Φιλίππου, Ἄστιγγος καὶ Ἀδριανοῦ.

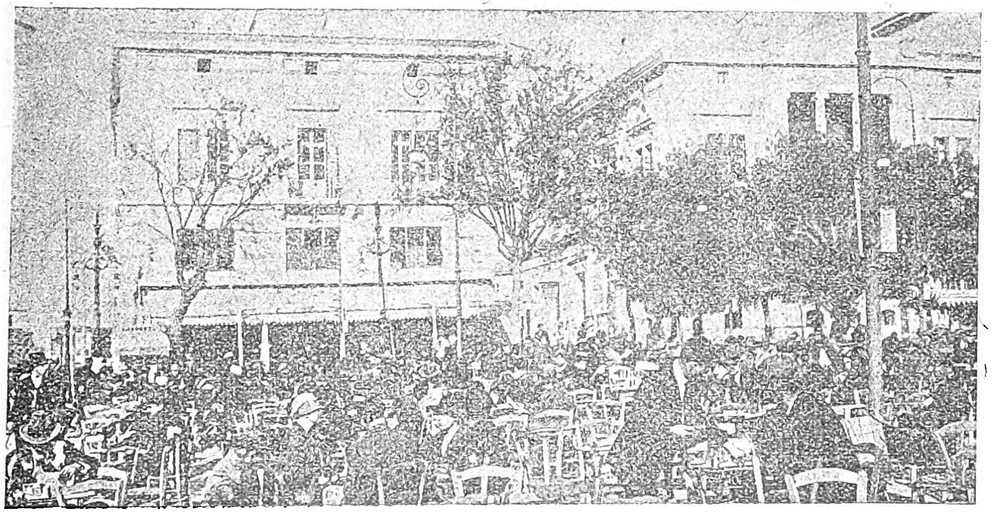

Μεταμεσημβρινὴ συγκέντρωσις εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος.

12) *Ἀνακτόρων*. Ἔμπροσθεν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν λεωφόρων Πανεπιστημίου καὶ Κηφισιᾶς, ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ κήπου Μουσῶν.

13) *Ἀνεξαρτησίας* (κοινῶς Βάθης). Εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Κυκλοβόρου, Καματεροῦ, καὶ ἀρχὰς ὁδῶν Ἀχαρνῶν, Λιοσίων καὶ Μαιζῶνος.

14) *Ἄρεως* (Στρατῶνες Ἱππικοῦ). Εὑρίσκεται εἰς τὴν γωνίαν τῆς ὁδοῦ Πατησίων καὶ λεωφόρου Ἀλεξάνδρας (κοινῶς Πολύγωνον).

15) *Βαρβάκη* (ἔναντι Νέας Ἀγορᾶς). Ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης ὑπάρχουν τὸ Βαρβάκειον Λύκειον καὶ πέριξ αὐτῆς διάφορα μικροκαταστήματα προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Πόντου.

16) *Ἐλευθερίας* (συνοικία Διπύλου). Ὄπισθεν Δημοτικοῦ Βρεφοκομείου. Ἡ πλατεῖα αὕτη ἔχει κηπάρια καὶ δενδροφυτείας καὶ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα πλατεῖα Κουμουνδούρου ἐκ τῆς ἐκεῖ πλησίον κειμένης οἰκίας τοῦ ἄλλοτε Πρωθυπουργοῦ Κουμουνδούρου, ὅπου νῦν στεγάζεται τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

17) *Ἡρώων* (συνοικία Ἀγορᾶς). Εἰς ταύτην ἀρχίζουν ἢ καταλήγουν αἱ ὁδοὶ Ἁγίων Ἀναργύρων, Ἀριστοφάνους, Καραϊσκάκη καὶ Μιαούλη. Εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πλατεῖα Ψυρρῆ» καὶ ὑπάρχει ἐκεῖ καὶ εἶδος μικροαγορᾶς.

18) *Θεάτρου* (ὄπισθεν Βαρβακείου). Ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὸ πλησίον εὑρισκόμενον ἄλλοτε θέατρον «Μπούκουρα», καὶ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μπαγιατοπάζαρο».

19) *Θησείου* (συνοικία Ἀρείου Πάγου). Ἔναντι τοῦ Σταθμοῦ τοῦ Ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν - Πειραιῶς καὶ ἥτις ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ ὑψώματος τοῦ Θησείου μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς ὁδοῦ Ἀκροπόλεως.

20) *Ἱεροῦ Λόχου* (συνοικία Ἁγ. Θεοδώρων). Εὑρίσκεται κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Εὐριπίδου, Πραξιτέλους καὶ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἔχει ὁρισθῆ ὡς σταθμὸς τῶν ἀγοραίων ἁμαξῶν.

21) *Ἰσότητος* (συνοικία Ὀλυμπιείου — Καλλιρρόης). Εὑρίσκεται ὀλίγον μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Λεωφόρου Συγγροῦ καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν Βούρβαχη. Εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Τσόκρη».

22) *Κάνιγγος* (συνοικία Πολυτεχνείου). Παρὰ τὸ τέρμα τῆς λεωφόρου Ἀκαδημίας καὶ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας, Βερανζέρου, Κάνιγγος, Ὀλύμπου, Τζῶρτζ καὶ Χαλκοκονδύλη. Εἰς τὸ μέσον ὑπάρχει περίφρακτον κηπάριον. Παρὰ τὴν πλατεῖαν ταύτην σταθμεύουσι τὰ αὐτοκίνητα συγκοινωνίας Κηφισιᾶς καὶ Χαλανδρίου.

23) *Καπνικαρέας*. Παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναὸν μεταξὺ ὁδῶν Ἑρμοῦ, τὴν ὁποίαν διακόπτει, καὶ Καπνικαρέας.

24) *Κυρρήστου* (Παλ. Ἀγορά). Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Αἰόλου καὶ πέριξ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, Κλεψύδρας, Κυρρήστου, Λυσίου καὶ Μάρκου Αὐρηλίου. Εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀέρηδες».

25) *ΚΕ' Μαρτίου* (κυρία εἴσοδος Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν). Εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κῆπος τοῦ Κλαυθμῶνος». Εἶναι δενδροφυτευμένη καὶ ἔχει κηπάρια.

26) *Κολοκοτρώνη*. Ἔμπροσθεν τοῦ ἀγάλματος τοῦ Κολοκοτρώνη παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ Βουλευτηρίου.

27) *Κυριακοῦ* (κοινῶς Βικτωρίας καὶ Βίντσι). Εἶναι δενδρόφυτος καὶ εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἀριστοτέλους, Γης Σεπτεμβρίου καὶ Χέϋδεν.

28) *Λαρίσης*. Πρὸ τοῦ ὁμωνύμου Σταθμοῦ καὶ εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Θεοδώρου Δηλιγιάννη.

29) *Λαυρίου* (συνοικία Βάθης). Παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Γης Σεπτεμβρίου καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Χαλκοκονδύλη καὶ Βερανζέρου. Ἐκ τῆς πλατείας ταύτης ἄρχονται οἱ σιδηρόδρομοι τῆς Κηφισιᾶς καὶ Λαυρίου, χρησιμεύει δὲ καὶ ὡς σταθμὸς ἁμαξῶν.

30) *Λουδοβίκου* (ἔναντι τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸ τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου). Ἀφορίζεται ἀπὸ τὰς ὁδοὺς Αἰόλου, Ἀπελλοῦ, Εὐπόλιδος, Ζεύξιδος καὶ Κρατίνου. Περὶ αὐτὴν ὑπάρχει πλῆθος μικροκαταστημάτων προσφύγων εἰς δὲ τὸ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου τμῆμά της εὑρίσκεται ἡ προτομὴ τοῦ Ἕλληνος Μουσουργοῦ Σ. Σαμάρα.

31) *Λυσικράτους* (συνοικία Πλάκας). Γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Φανάρι τοῦ Διογένους» μεταξὺ τῶν ὁδῶν Βύρωνος, Λυσικράτους καὶ Ἐπιμενίδου.

32) *Μητροπόλεως*. Πρὸ τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ, μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μητροπόλεως, Εὐαγγελιστρίας, Πανδρόσου καὶ Μπενιζέλου.

33) *Μοναστηρακίου*. Πρὸ τοῦ ὁμωνύμου Ἠλεκτρικοῦ Σταθμοῦ τοῦ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ σιδηροδρόμου καὶ παρὰ τὸν ὁμώνυμον ναόν. Παρ' αὐτὴν εἶναι σταθμὸς ἁμαξῶν καὶ αὐτοκινήτων (ταξί).

34) *Νικολάου Μαυροκορδάτου* (συνοικία Ἀχαρνῶν). Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Ἀχαρνῶν καὶ πέριξ τῶν ὁδῶν Ἀχαρνῶν, Ἀβέρωφ καὶ Μάγερ.

35) *Ὁμονοίας*. Παρὰ τὸ τέρμα τῶν ὁδῶν Σταδίου, Ἀθηνᾶς καὶ Πανεπιστημίου καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ὁδῶν Πειραιῶς, Ἁγίου Κωνσταντίνου, Ἴωνος, Γης Σεπτεμβρίου καὶ Δώρου. Εἶναι δενδροφυτευμένη καὶ ἔχει περίφρακτον κηπάριον. Κυκλοτερῶς τοῦ κηπαρίου εὑρίσκονται διάφορα ὑπαίθρια ἀνθοπωλεῖα. Παρ' αὐτὴν καὶ εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς ὑπάρχει ὁ ὑπόγειος σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς. Εἶναι ἡ ἀφετηρία τῶν τρὰμ Σταδίου, Λαρίσης, Ρούφ, Πετραλώνων, Λιοσίων, Ἀχαρνῶν, Ἀμπελοκήπων καὶ Πατησίων.

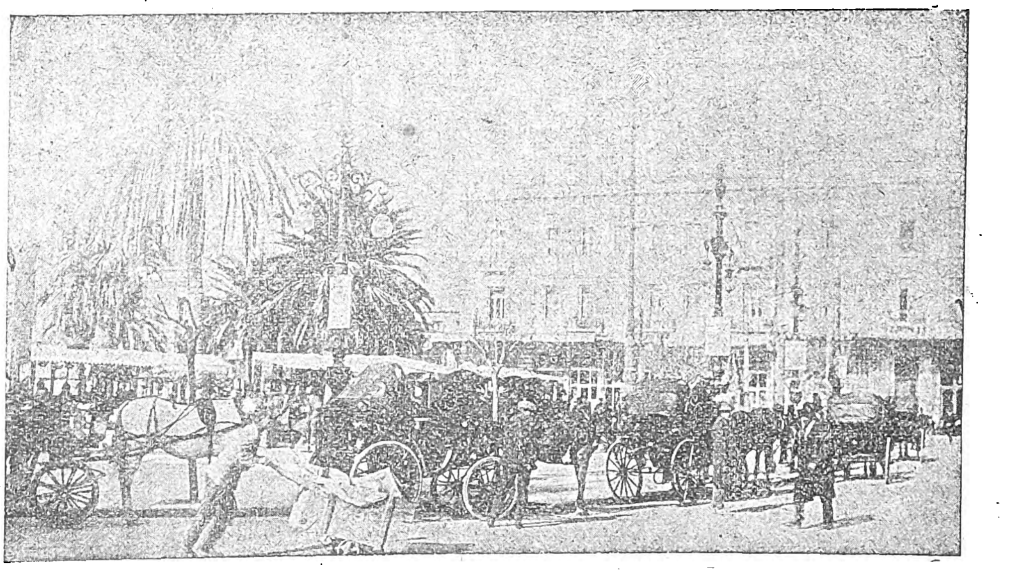

Πλατεῖα Ὁμονοίας.

36) *Πανεπιστημίου*. Πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πέριξ τῶν ὁδῶν Πανεπιστημίου, Γρηγορίου τοῦ Πατριάρχου, Κοραῆ καὶ Ρήγα Φεραίου. Ἡ πλατεῖα περιβάλλεται ὑπὸ ἀνθώνων καὶ ἐπ' αὐτῆς εἶναι τοποθετημένοι οἱ ἀνδριάντες τοῦ Γλάδστω-

Digitized by Google

νος, τοῦ Ῥήγα Φεραίου, Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ καὶ Κοραῆ. Ἐπίσης παρὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς ὑπάρχουσι καὶ δύο ἀναθηματικαὶ στῆλαι τῶν κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πεσόντων φοιτητῶν.

37) *Πελοποννήσου*. Ἔμπροσθεν τοῦ σταθμοῦ Πελοποννήσου (συνοικίας Κοντίνο).

38) *Πύλης Ἀγορᾶς*. Ἀρχὴ ὁδοῦ Ἀθηνᾶς παρὰ τὸ Στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον.

39) *Συντάγματος*. Πρὸ τοῦ κήπου τῶν Μουσῶν καὶ πέριξ τῆς ἀρχῆς τῶν ὁδῶν Φιλελλήνων, Μητροπόλεως, Καραγιώργη, Σταδίου, Γεωργίου τοῦ Α΄ καὶ Ὄθωνος τοῦ Α΄.

40) *Φιλικῆς Ἑταιρίας*. (συνοικία Κολωνακίου) Δενδροφύτευτος μετὰ κηπαρίων. Εὑρίσκεται πέριξ τῶν ὁδῶν Κανάρη, Καψάλη, Ἰωακεὶμ Γ΄, Σκουφᾶ, Τσακάλωφ καὶ Ἀναγνωστοπούλου.

41) *Φιλομούσου Ἑταιρίας* (συνοικία Πλάκας). Εἶναι δενδρόφυτος καὶ κεῖται μεταξὺ τῶν ὁδῶν Κυδαθηναίων καὶ Φαρμάκη.

42) *Ὠδείου*. Νοτίως τοῦ Ὠδείου καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Πειραιῶς, Σοφοκλέους καὶ Κολωνοῦ.

43) *Παγκρατίου*. Εἰς τὸ τέρμα τοῦ τράμ Παγκρατίου καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἰφικράτους, Ἀριστογένους καὶ Δουρίδος.

Στοαί.—Εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσι ἐν ὅλῳ 30 στοαί, αἱ ἑξῆς :

1) *Ἀθανάτων* (Ἀγγελοπούλου). Συνοικία Ἀγορᾶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους καὶ ἔναντι τοῦ Κεντρικοῦ Τηλεγραφείου.

2) *Ἀποστολοπούλου* (ἀδιέξοδος). Παρὰ τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, ὁδὸς Εὐριπίδου 6.

3) *Ἀρσταίου* (Ὁδὸς Αἰόλου ἀριθ. 175). Φέρει πρὸς τὴν Β. πλευρὰν τῆς Ν. Ἀγορᾶς.

4) *Ἀρσακείου* (Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρίας). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Σταδίου, Πανεπιστημίου καὶ Ἀρσάκη.

5) *Ἀφθονίδου* (ἀδιέξοδος). Παρὰ τὸν Κῆπον τοῦ Κλαυθμῶνος, ὁδὸς Παπαρρηγοπούλου 13.

6) *Δεκάζου* (ἀδιέξοδος). Παρὰ τὴν ὁδὸν Λυκούργου ἔναντι στοᾶς Καρέλλα.

7) *Δαγκλῆ*. (Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πολυκλείτου, παρόδου τῆς ὁδοῦ Εὐριπίδου.

8) *Δημητρακοπούλου* (Αἰόλου 118). Εἶναι συνέχεια τῆς Στοᾶς Πάππου.

9) *Ἑρμείου* (ἀδιέξοδος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ.

10) *Ἐφεσίου* (ἀδιέξοδος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ἔναντι ὁδοῦ Παπαρρηγοπούλου.

11) *Θανοπούλου* (ὁδὸς Αἰόλου). Φέρει πρὸς τὴν Νότιον πλευρὰν τῆς Νέας Ἀγορᾶς.

12) *Καρέλλα* (ἀδιέξοδος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λυκούργου, ἔναντι τῆς ὁδοῦ Ἀπελλοῦ.

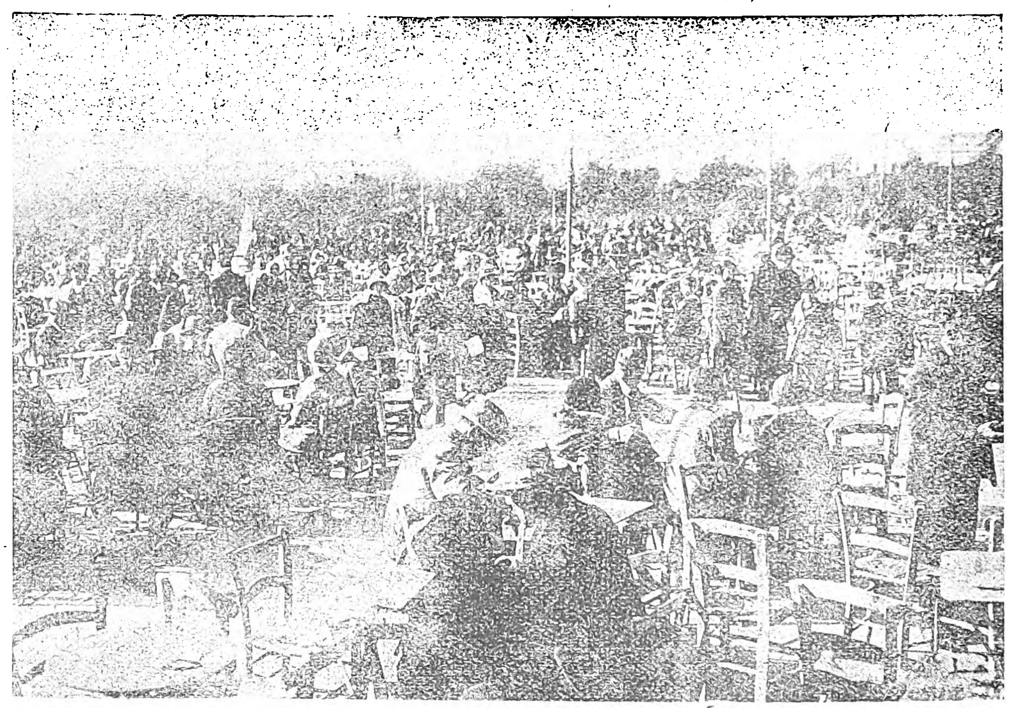

Ἡ πλατεῖα τοῦ Ζαππείου ἐν ἡλιολούστῳ χειμερινῇ ἡμέρᾳ.

Χαυτεῖα (τέρμα ὁδοῦ Πανεπιστημίου).

13) *Κοσμᾶ* Ἑλένης (ἀδιέξοδος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χαβρίου ἀριθ. 9.

14) *Λέκκα* (Συνοικία Βουλῆς). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Λέκκα ἀριθ. 10 καὶ Περικλέους.

15) *Λιοσίων*. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λιοσίων 31.

16) *Μαρούλη* (ἀδιέξοδος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, ἔναντι τῆς ὁδοῦ Ῥήγα Φεραίου.

17) *Μελᾶ*. Παρὰ τὴν Καπνικαρέαν μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Ἀθηναΐδος.

18) *Μελᾶ* (ἔναντι Ἀρσακείου). Ὁδὸς Σταδίου ἀριθ. 45. Ἔχει ἔξοδον πρὸς τὴν στοὰν Ὀρφανίδου.

19) *Μέρλιν* (ἀδιέξοδος). Παρὰ τὴν ὁδὸν Γαμβέτα ἀριθ. 16

20) *Ὀρφανίδου* (ἔναντι Ἀρσακείου). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Σοφοκλέους.

21) *Πάππου* (συνοικία Ἀγορᾶς). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους ἀριθ. 7 καὶ Αἰόλου, συνέχεια τῆς στοᾶς Δημητρακοπούλου.

22) *Πεσμοζόγλου* (ἔναντι Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης). Μεταξὺ ὁδοῦ Πανεπιστημίου ἀριθ. 53 καὶ ὁδοῦ Σταδίου, στενὸν Τραπέζης Ἀθηνῶν.

23) *Ραζῆ*. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους ἀριθ. 4, συνέχεια στοᾶς Ὀρφανίδου.

24) *Ριζάρη* (συνοικία Μητροπόλεως). Μεταξὺ ὁδῶν Ἑρμοῦ ἀριθ. 81, Εὐαγγελιστρίας καὶ Μητροπόλεως.

25) *Σαββίδου*. Ὁδὸς Πατησίων ἀριθ. 31· ἔναντι Ἀστυνομικῆς Διευθύνσεως.

26) *Σταθάτου* Ἑλένης (ὁδὸς Ἑρμοῦ ἀριθ. 136). Ὄπισθεν ἱεροῦ Ἁγίας Εἰρήνης.

27) *Στάθη* (τέρμα ὁδοῦ Ντέκα). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Καπνικαρέας καὶ Πλούτωνος.

28) *Τραπέζης Βιομηχανίας* (ἀδιέξοδος). Ἀριστείδου 10.

29) *Φέξη* (παρὰ τὴν πλατεῖαν Κάνιγγος, Πατησίων 14). Μεταξὺ ὁδῶν Γλάδστωνος Πατησίων καὶ Βερανζέρου.

30) *Χρηματιστηρίου* (ἔναντι ὁδοῦ Ἀριστείδου). Μεταξὺ τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους καὶ Πεσμαζόγλου.

Κτίσματα. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν στερουμένη ἑνιαίου ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ, τόσον κατὰ τὰ δημόσια, δημοτικὰ κλπ. κτίσματα, ὅσον καὶ τὰ ἰδιωτικά, ἔχει ἐν τούτοις νὰ ἐπιδείξῃ οἰκοδομὰς καλοῦ ρυθμοῦ καὶ γενικῶς αὐτὰς καθ᾽ ἑαυτὰς ὡραίας καὶ μεγαλοπρεπεῖς. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἰδιωτικὰς κατοικίας, σήμερον (1927) φαίνεται ἐπικρατοῦσα ἡ τάσις πρὸς οἰκοδόμησιν μεγάλων πολυκατοικιῶν, ἐγκαταλειπομένου ὁσημέραι τοῦ τύπου τῆς μονοκατοικίας. Σπανιωτέρα ἐπίσης κατέστη τελευταίως καὶ τοῦ μαρμάρου ἡ χρησιμοποίησις εἰς τὰς μεγάλας οἰκοδομάς, κτιζομένας κατὰ κανόνα μὲ τσιμέντον.

Ἐκ τῶν παλαιοτέρων κτισμάτων τῶν συγχρόνων Ἀθηνῶν εἶναι τὰ Ἀνάκτορα (τὰ παλαιά), μετ᾽ αὐτὰ δὲ τὸ Πανεπιστήμιον. Ἄξια σημειώσεως ἐπίσης εἶναι τὰ Νέα Ἀνάκτορα, τὸ Δημοτικὸν καὶ Βασιλικὸν Θέατρον, τὸ Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον, τὸ Δημαρχεῖον, τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ Ἀκαδημία, ἡ Βιβλιοθήκη, τὸ Μέγαρον Ζαππείου, ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων καὶ ἄλλα ἱδρυθέντα ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Δήμου ἢ καὶ δαπάναις τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν καὶ δωρητῶν. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ συγκαταλεχθῶσι τὰ διάφορα νοσοκομεῖα καὶ λοιπὰ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομῶν πλεῖσται ὑπάρχουν αἱ ἀξιοθέατοι, διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν

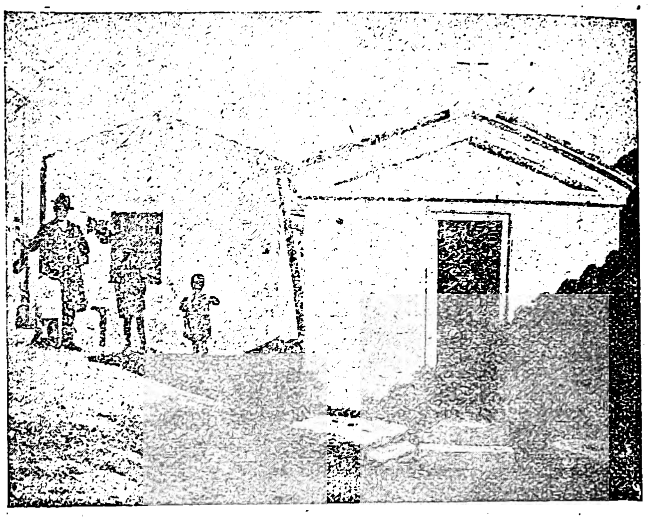

Ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Παλαιᾶς Πλάκας).

ἢ τὴν ὡραιότητα ἢ καὶ τὸ περίεργον αὐτῶν.

Ναοὶ τῶν συγχρόνων Ἀθηνῶν.—Ἰδίαν τάξιν τῶν ἐν Ἀθήναις κτισμάτων ἀποτελοῦν οἱ ἑκατὸν ἑξήκοντα περίπου ὑπάρχοντες ἐν αὐταῖς ναοὶ (ἐνοριακοὶ καὶ ἄλλοι). Ἐκ τῶν ναῶν τούτων πλεῖστοι εἶνε βυζαντινοὶ καὶ μεγίστης ἱστορικῆς σημασίας. Μεταξὺ τούτων ὁ κείμενος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀρείου Πάγου τῶν *Ἁγίων Ἀποστόλων* εἶναι καλλιτέχνημα βυζαντινοῦ ρυθμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐπίσης ὁ ναὸς τοῦ *Ἁγίου Γεωργίου Καρύτση* ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου πλατείας, ἀνήκων εἰς ἕνα τῶν ἀρχαίων τῶν Ἀθηνῶν οἴκων Καρύτση. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπεσκευάσθη καὶ μετερρυθμίσθη κατὰ τὸ 1850, διεκοσμήθη δὲ βραδύτερον διὰ ξυλογλύπτων κοσμημάτων καὶ ἐζωγραφήθησαν τὰ φατνώματα αὐτῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου Λεμπέση. Ἐπίσης βυζαντινὸς ναὸς εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως τοῦ *Ἁγίου Ἐλευθερίου* ἄλλοτε Παναγίας τῆς Γοργοεπηκόου. Ἡ ἐκκλησία αὕτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως περιελαμβάνετο εἰς τὴν ἐκεῖ εὑρισκομένην ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν λῆξιν δὲ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου. Κατὰ τὴν γενομένην ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἐν ἔτει 1862, μετεκλήθη εἰς *ναὸν τοῦ Σωτῆρος*. Ἀλλὰ μετά τινας μῆνας ἐπηκολούθησεν ἡ ἐκθρόνισις τῆς βαυαρικῆς δυναστείας, ἡ προσωρινὴ δὲ κυβέρνησις ἐπανέδωκε τὸ πρῶτον αὐτοῦ ὄνομα.

Ἕτεροι βυζαντινοὶ ναοὶ εἶναι ὁ τῶν *Ἁγίων Θεοδώρων* ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου πλατείας ἐγερθεὶς κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα, διατηρήσας δ᾽ ἔκτοτε ἀνόθευτον τὸν βυζαντινὸν αὐτοῦ ρυθμόν. Ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (*Καπνικαρέα*), τοῦ ὁποίου ἡ ἀνέγερσις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 418 μ. Χ. καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατείρας τοῦ Βυζαντίου Εὐδοξίας. Παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει ἕτερος μεταγενεστέρας ἐποχῆς καὶ διαφόρου ρυθμοῦ, τιμώμενος ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας. Ἕτερος κτισθεὶς κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων *Ἅγιος Νικόδημος ἢ Λυκόδημος*.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐκκλησιῶν σημαντικώτεραι εἶναι ἡ τῆς *Ἁγίας Εἰρήνης* ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, τῆς ὁποίας ἡ ἔγερσις ἤρξατο τῷ 1806, ἐχρησίμευσε δὲ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ὡς μητροπολιτικὸς ναός. Εἰς αὐτὴν ἐτελέσθη ἡ πρώτη ἐθνικὴ ἑορτή, ὅτε ὡρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος ἡ 25 Μαρτίου, καὶ εἰς αὐτὴν ἐγένετο ἡ τελετὴ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ βα-

Digitized by Google

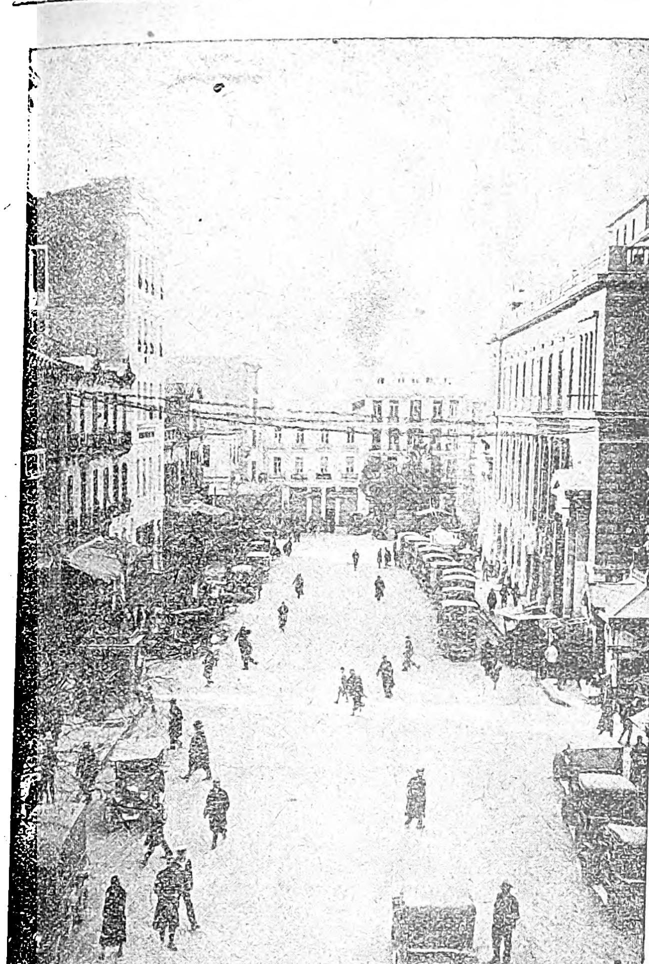

Ἡ ὁδὸς Σταδίου εἰς ὥραν καταβρέγματος διὰ θαλασσίου ὕδατος.

σιλέως Ὄθωνος. Γέμει οὕτως ἱστορικῶν ἀναμνήσεων ἡ ἐκκλησία αὐτή.

Ἑτέρα ἐκκλησία ἱστορικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ τοῦ *Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου*, ἡ νῦν Μητρόπολις, κειμένη ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως. Ἡ ἔγερσις αὐτῆς ἤρξατο τῷ 1842 ἐπὶ σχεδίου τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος Βουλανζέ, εἰσφορᾷ τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου Ἑλλήνων. Φέρει αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βυζαντινὸν ρυθμόν, κοσμεῖται δὲ ἔξωθεν διὰ νάρθηκος ὑποβασταζομένου ὑπὸ μαρμαρίνων κιόνων, καὶ διὰ δύο κωδωνοστασίων μετὰ ὡρολογίου. Ἔσωθεν διακοσμεῖται δι' εἰκόνων, τινὲς τῶν ὁποίων ἀνήκουν εἰς τὴν χρωστῆρα τοῦ ζωγράφου Θειρσίου. Ἐν αὐτῇ ἐντὸς μαρμαρίνου τάφου ἔχει ἐναποτεθῆ τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Ε', Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχουν πέντε μαρμάρινοι θρόνοι, εἰς οὓς κάθηνται κατὰ τὰς τελετὰς καὶ τὰς χειροτονίας ἐπισκόπων οἱ συνοδικοί.

Τοῦ ναοῦ τούτου ἡ οἰκοδόμησις ἐπερατώθη τῷ 1862. Ἔκτοτε πᾶσαι αἱ ἐθνικαὶ ἑορταὶ ἐτελέσθησαν εἰς αὐτόν. Εἰς αὐτὸν ἐπανηγυρίσθη ἡ εἰκοσιπενταετηρὶς τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α', εἰς αὐτὸν δὲ ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία του, ὅτε μετεφέρθη ὁ νεκρὸς τοῦ δολοφονηθέντος ἄνακτος ἐκ Θεσσαλονίκης. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης ἐβαπτίσθη ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ἐψάλη ἡ δοξολογία τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ, ἐτελέσθησαν δὲ καὶ οἱ γάμοι του. Ἐκεῖ ἐπανηγυρίσθησαν αἱ ἑνώσεις τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐκεῖθεν μετεφέρθη ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Δεκέλειαν. Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν ἐπίσης συνέρρευσεν ὁ λαὸς ὅπως προσευχηθῇ διὰ τὰς νίκας τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους. Χαραὶ καὶ δάκρυα, ἐνθουσιασμοὶ καὶ θρῆνοι ἐπλήρωσαν αὐτὸν κατὰ τὰς διαφόρους περιπετείας τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἐπίσης ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστέρων ναῶν εἶναι ὁ τοῦ *Ἁγίου Κωνσταντίνου* ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου καὶ ἁγίου Κωνσταντίνου, ἐπὶ σχεδίου τοῦ ἀρχιτέκτονος Καυτατζόγλου. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τελεῖται κατ' ἔτος, κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου.

Ἕτερος ἀξιοσημείωτος ναὸς εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κυδαθηναίων *τοῦ Σωτῆρος*, παλαιὸς ρωσικὸς ναός, ὁ τῆς *Ζωοδόχου Πηγῆς*, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας, ὁ τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ἐγερθεὶς εἰς τὴν θέσιν κατεδαφισθέντος ἐξ ὁλοκλήρου παλαιοτέρου ναΐσκου, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τῆς νεωτέρας τῆς πόλεως συνοικίας.

Ὑπάρχουν ἐν Ἀθήναις ἀλλόδοξοι ναοί, ὁ τῶν Ἀρμενίων, ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Ἐλευθερίας, ἡ Εὐαγγελικὴ ἐκκλησία ἔναντι τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνήκουσα εἰς ἐλευθερόφρονα αἵρεσιν, ἡ ἐκκλησία τῶν Καθολικῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, πρώτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, καὶ θεμελιωθεῖσα κατὰ τὸ 1842 ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς σχεδίου τοῦ Λέοντος Κλέντσε. Ἐπίσης ὁ ναὸς τῶν Διαμαρτυρομένων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων, ἀνεγερθεὶς ἐπὶ σχεδίου φιλοπονηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Χριστιανοῦ Χάνσεν ἐν ἔτει 1840.

Ἐπὶ πλέον τινὰ τῶν ὑπαρχόντων ἀπομειναρίων ναῶν, καίτοι στεροῦνται ἀρχιτεκτονικῆς ἀξίας, ἔχουσιν ὅμως ἑτέραν τοιαύτην συνδεομένην μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τοιαῦτα εἶναι ὁ *Ἅγιος Δημήτριος* ὁ Κατηφόρης ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀττάλου, ὁ *Ἅγιος Ἀπόστολος* ὁ Κλεψύδρας ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἄλλα.

Μνημεῖα καὶ ἀγάλματα.— Εἰς διαφόρους πλατείας, ὁδοὺς καὶ πάρκα τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς ἀγάλματα, μνημεῖα καὶ ἀνδριάντες:

Ἀβέρωφ Γεωργίου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ Στάδιον καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ.

Βαλλιάνου Παναγῆ (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἐπὶ τῆς λεωφόρου Πανεπιστημίου καὶ πρὸ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης.

Βαρβάκη Κωνσταντίνου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἐντὸς τοῦ πάρκου τοῦ Ζαππείου.

Βύρωνος Λόρδου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς λεωφόρου Ὄλγας καὶ ἐντὸς τοῦ πάρκου τοῦ Ζαππείου.

Γλάδστωνος (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἐπὶ τῆς λεωφόρου Πανεπιστημίου καὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ Πανεπιστημιακοῦ κήπου.

Ζάππα Εὐαγγέλου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἔμπροσθεν τοῦ κτιρίου τοῦ Ζαππείου καὶ ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου πλατείας.

Ζάππα Κωνσταντίνου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως καὶ ἔναντι τοῦ Εὐαγγ. Ζάππα.

Ἱερολοχιτῶν (μνημεῖον μαρμάρινον). Παρὰ τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως (Πολύγωνον).

Κολοκοτρώνη Θεοδώρου (ἀνδριὰς ὀρειχάλκινος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ πρὸ τῆς ὁμωνύμου πλατείας.

Κοραῆ Ἀδαμαντίου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου.

Λένορμαν (μνημεῖον μαρμάρινον). Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κολωνοῦ.

Μελᾶ Παύλου (μνημεῖον μαρμάρινον). Ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ὄλγας καὶ ἔναντι τοῦ ἀγάλματος τοῦ λόρδου Βύρωνος.

Μύλλερ (μνημεῖον μαρμάρινον). Ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κολωνοῦ.

Ξυλοθραύστου (ἄγαλμα μαρμάρινον). Ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας καὶ ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ρωσικοῦ ναοῦ.

Ἱπποδαμείας (χάλκινον σύμπλεγμα). Ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος καὶ πρὸ τοῦ κήπου τῶν Μουσῶν.

Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Πρὸ τῶν προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου.

Ρήγα Φεραίου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Εἰς τὸ βάθος τοῦ Πανεπιστημιακοῦ κήπου καὶ πρὸ τῆς κλίμακος τῶν προπυλαίων.

Σαμάρα Σπύρου (προτομὴ μαρμάρινος). Εἰς τὸν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου κῆπον.

Τρικούπη Χαριλάου (ἀνδριὰς μαρμάρινος). Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ ἐντὸς τοῦ κήπου τῆς Βουλῆς ἔναντι τῶν προπυλαίων αὐτῆς.

Τάφος Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἐντὸς τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου του.

Βαλαωρίτου Ἀριστοτέλους (προτομὴ μαρμάρινος). Ἐντὸς τοῦ Ἐθνικοῦ κήπου.

Στήλη ἀναθηματικὴ πεσόντων φοιτητῶν. Εἰς τὸν περίβολον τοῦ Πανεπιστημίου.

Δραγούμη Ἴωνος (μνημεῖον μαρμάρινον). Ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Κηφισιᾶς καὶ πρὸ τῶν Στρατιωτικῶν Λουτρῶν.

Σολωμοῦ Διονυσίου (μαρμαρίνη προτομή). Ἐν τῷ Ἐθνικῷ κήπῳ, ὅπου ὑπάρχουν ἐπίσης αἱ προτομαὶ τοῦ Καποδιστρίου καὶ τοῦ Εὐνάρδου.

Ὑψηλάντου Ἀλεξάνδρου ἀνδριὰς μαρμάρινος, εὑρισκόμενος ἤδη ἐν τῷ Κήπῳ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ παριστῶν τὸν Ὑψηλάντην νεκρὸν κεκαλυμμένον τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας.

Κανάρη Κωνσταντίνου μαρμάρινος ἀνδριὰς εὑρισκόμενος εἰς τὸ προαύλιον τῶν ἄλλοτε γραφείων τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τον Στρατοῦ (ἐπὶ τῆς Λεωφόρου Ἀμαλίας).

Ἐκτὸς τούτων πλεῖστα ἄλλα ἀγάλματα, ἀνδριάντες καὶ προτομαί, μαρμάριναι καὶ χαλκαῖ, εὑρίσκονται εἰς διαφόρους κήπους τῶν Ἀθηνῶν καὶ κοσμοῦσι τὰς στοὰς δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν μεγάρων.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ. Ὁ διηνεκῶς αὔξων ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν διδακτικῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἃς ἐπιβάλλει ἡ ραγδαίως χωροῦσα ἐξέλιξις τῆς ἐπιστήμης, κατέστησαν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἀπαραίτητον τὴν οἰκοδόμησιν νέων παραρτημάτων εἰς τὴν περὶ τὸ κεντρικὸν κτίριον τοῦ Πανεπιστημίου περιοχήν.

Πολλαὶ γνῶμαι συνεζητήθησαν ἑκάστοτε ὑπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Πανεπιστημίου, ἀλλ' οὐδεμία ἀπέληξεν εἰς ὡρισμένην ἀπόφασιν πρὸς λύσιν τοῦ οἰκοδομικοῦ προβλήματος τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἐπὶ εὐρυτάτου σχεδίου ἀνέγερσιν Πανεπιστημιακοῦ κέντρου, τελείως νεωτεριστικοῦ, πληροῦντος κατὰ πάντα τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ παιδευτικὸν καὶ ἐθνικὸν προορισμόν.

Τὸ πρῶτον σοβαρὸν μέτρον πρὸς πραγμάτωσιν τούτου ἐλήφθη τῷ 1922, ὅτε, ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς Βουλῆς τοῦ νέου Πανεπιστημιακοῦ ὀργανισμοῦ, ἐθεσπίσθη ἡ συγκρότησις μονίμου Οἰκοδομικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ καθηγητῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ μελέτη τοῦ ὅλου οἰκοδομικοῦ προβλήματος τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ μέ-

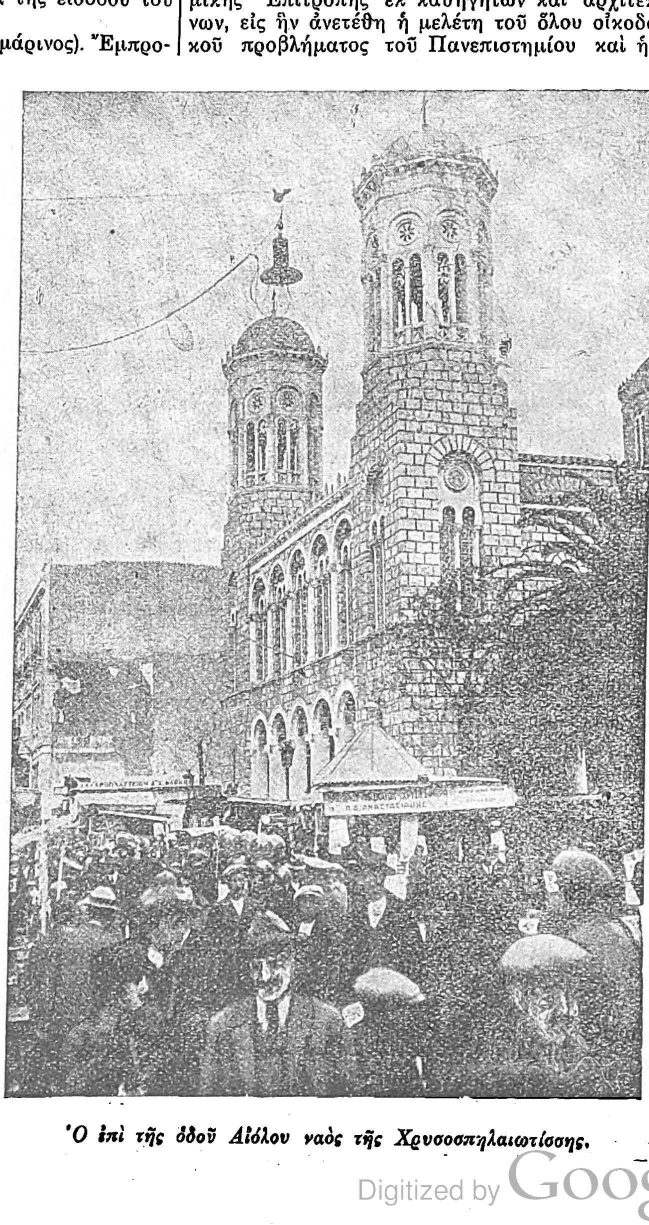

Ὁ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου ναὸς τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης.

Digitized by Google

ριμνα τῆς συντάξεως τοῦ σχεδίου τῶν κτιρίων καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίσημον συγκρότησιν τῆς ἄνω ἐπιτροπῆς καὶ πρὸ τοῦ αὕτη χωρήσῃ εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Γ. Ἀθανασιάδου, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Φυσικῆς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ (Μάρτιος 1924), πλήρης μελέτη περὶ τοῦ οἰκοδομικοῦ προβλήματος τοῦ Πανεπιστημίου, ἥτις, ἀναλύουσα τοῦτο ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῶν ἀναγκῶν τοῦ Πανεπιστημιακοῦ συγκροτήματος, παρέχει ἅμα νέον σχέδιον πρὸς ἀνέγερσιν ἑνὸς μεγάλου καὶ ὄντως νεωτεριστικοῦ Πανεπιστημιακοῦ κέντρου ἐν Ἀθήναις. Τὸ σχέδιον τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον μέχρι τοῦδε δημοσιευθέν, παρέχει δὲ λύσιν ἐπιτυχῆ τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Πανεπιστημίου, ἅμα δὲ καὶ ἑνὸς ἀρτίου Νοσοκομειακοῦ κέντρου ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ καθηγητοῦ Γ. Ἀθανασιάδου, τὸ νέον Πανεπιστήμιον θ' ἀποτελῆται ἐκ δύο διακεκριμένων κέντρων: Ἐκ τοῦ κυρίως *Πανεπιστημιακοῦ κέντρου*, ἐγειρομένου περὶ τὸ ὑπάρχον κεντρικὸν κτίριον, καὶ ἐκ τοῦ *Νοσοκομειακοῦ κέντρου*, ἐγειρομένου μακρὰν τούτου ἐν ἑτέρᾳ περιοχῇ τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ νέον σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ἐκπονηθὲν ὑπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Π. Καλλιγᾶ προεδρευομένης ἐπιτροπῆς, τὸ Νοσοκομειακὸν κέντρον τοποθετεῖται εἰς τὴν θέσιν «Καπούνια», ὄπισθεν τοῦ Νοσοκομείου Συγγροῦ, ἐπὶ εὐρέος λοφώδους χώρου, δυναμένου νὰ ἐπεκταθῇ περαιτέρω πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Νοσοκομείου τῶν παίδων.

α') Τὸ κυρίως Πανεπιστημιακὸν κέντρον.— Τοῦτο θὰ περιλάβῃ τὰ ἱδρύματα τῶν Σχολῶν *Νομικῆς, Θεολογικῆς, Φιλοσοφικῆς καὶ Φυσικομαθηματικῆς*, πρὸς δὲ καὶ τὰ τῆς προκαταρκτικῆς περιόδου τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς (ἐκτὸς ἂν ἡ Σχολὴ προτιμήσῃ τὴν ἀνέγερσιν τούτων παρὰ τὸ Νοσοκομειακὸν κέντρον). Πλὴν τούτων θὰ περιλαμβάνῃ τὴν *Ἀστυκλινικήν*, τὴν *Λέσχην τῶν φοιτητῶν*, τὰς αἰθούσας τῶν ἀσκήσεων καὶ ψυχαγωγίας αὐτῶν, τὸ *Τυπογραφεῖον* καὶ τὸν *Ναὸν* τοῦ Πανεπιστημίου.

Διὰ τὰ κτίρια ταῦτα θὰ χρησιμοποιηθῶσι τὰ τρία οἰκοδομικὰ τετράγωνα, τὰ κείμενα ὄπισθεν τοῦ νῦν Πανεπιστημίου, τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ταῦτα μετὰ τῶν τριῶν τετραγώνων, ἐφ' ὧν κεῖνται νῦν τὰ ἀνωτέρω μεγαλοπρεπῆ κτίρια, θ' ἀποτελέσωσιν ἓν μέγα τετράγωνον, ἐκτάσεως 57 στρεμμάτων, ὅπερ θὰ περικλείῃ τὸ Πανεπιστημιακὸν κέντρον. Κατεδαφιζομένων τῶν ὑπαρχουσῶν ἤδη οἰκοδομῶν εἰς τὰ ὄπισθεν τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Βαλλιανείου Βιβλιοθήκης τετράγωνα, ὡς καὶ τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου «Ἐλπίς», θ' ἀνεγερθῶσιν εἰς ταῦτα μεγαλοπρεπῆ μέγαρα ἀνεξάρτητα, ἤτοι τὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς καὶ τῆς Φιλοσοφικῆς, ἡ Πανεπιστημιακὴ Λέσχη, τὸ Τυπογραφεῖον, ὁ Ναὸς τοῦ Πανεπιστημίου κλπ. Ἐν τῷ μέσῳ τούτων θὰ ἐγερθῇ τὸ παμμέγιστον *Φυσιογνωστικὸν Μουσεῖον*, περίοπτον καὶ ἐπιβάλλον οἰκοδόμημα, περιβαλλόμενον ὑπὸ πάρκων, καὶ περικλεῖον τὰς *Ζῳολογικάς, Φυτολογικάς, Ὀρυκτολογικὰς* καὶ *Παλαιοντολογικὰς* συλλογάς. Τοῦτο θὰ εἶναι ἅμα προσιτὸν εἰς τοὺς παντοίους ἐπισκέπτας τῆς πρωτευούσης.

Τὰ μέγαρα ταῦτα θὰ χωρίζωνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ Πανεπιστημίου διὰ κήπων καὶ πάρκων, πρὸς ἄνετον καὶ ψυχαγωγικὴν διαμονὴν τῶν φοιτητῶν. Τὸ οὕτω συγκροτούμενον Πανεπιστημιακὸν κέντρον θ' ἀποκλεισθῇ εἰς τὰ ὀχήματα καὶ τὰς τροχιοδρομικὰς γραμμάς, μετατιθεμένας εἰς ἄλλας ὁδούς, ἀποτελοῦν οὕτω προνομιοῦχον καὶ ἀθόρυβον περιοχήν, προσιτὴν εἰς πεζοὺς διαβάτας.

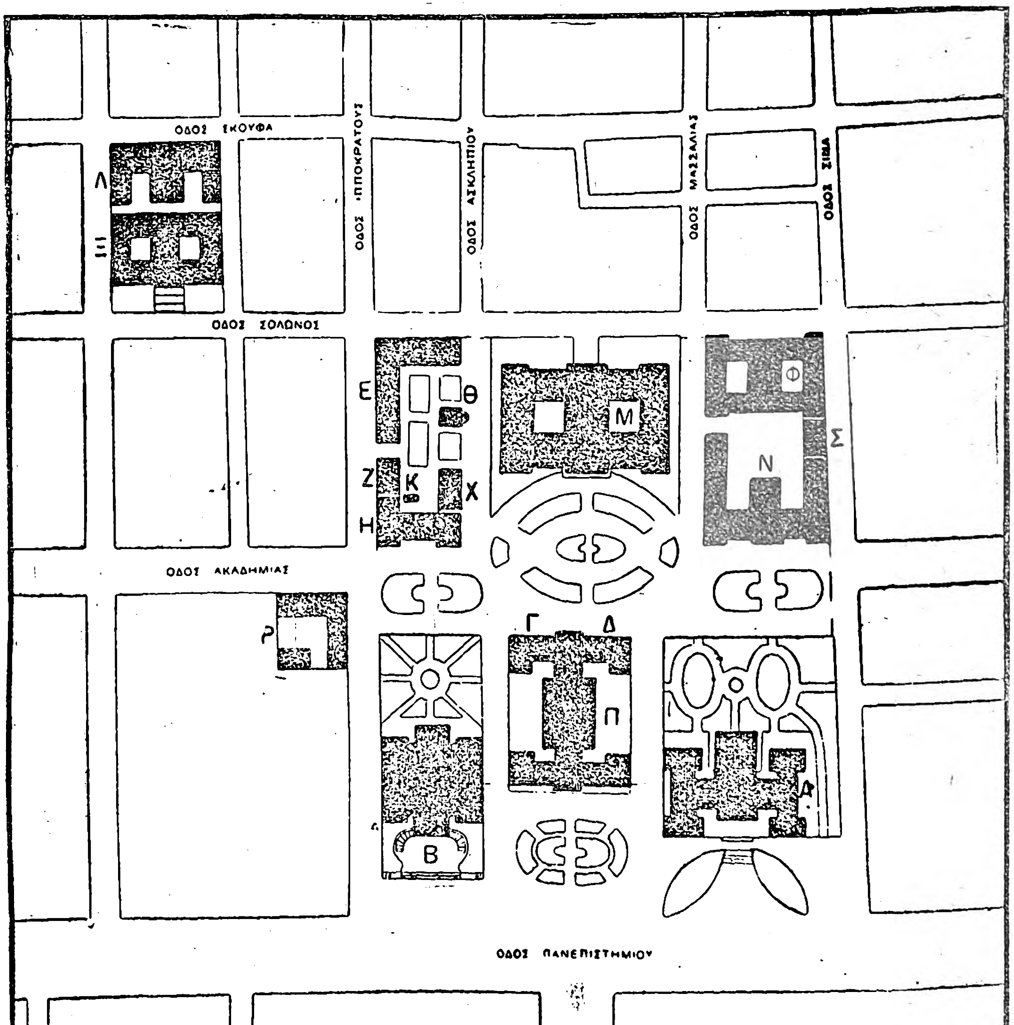

Σχέδιον τοῦ κυρίως Πανεπιστημιακοῦ Κέντρου.

Προβλέπεται οὕτως οὐ μόνον ἡ ἄνετος συγκέντρωσις πάντων τῶν διδακτικῶν παραρτημάτων, ὡς καὶ τοῦ φοιτητικοῦ κόσμου, ἐντὸς χώρου εὐρέος καὶ ὑπὸ ἀρίστας ὑγιεινὰς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἐνδεχομένη ἐπέκτασις τῶν ἱδρυμάτων τοῦ Πανεπιστημίου. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα τοῦτον τὸ σχέδιον τῆς πόλεως (Π. Καλλιγᾶ) προβλέπει τὴν πρόσκτησιν καὶ τοῦ ὄπισθεν τοῦ νοσοκομείου «Ἐλπίς» τετραγώνου ὅπερ θὰ

Τὸ ἄγαλμα τοῦ Λόρδου Βύρωνος.

ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ βραδύτερον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν Πανεπιστημιακῶν ἀναγκῶν.

Οὕτω συγκροτούμενον τὸ μέγα τοῦτο κέντρον, περικλεῖον τὰ ὑπάρχοντα ἤδη τρία μεγαλοπρεπῆ κτίρια καὶ τὰ οἰκοδομηθησόμενα ὄπισθεν τούτων ἐν ἀναλόγῳ ῥυθμῷ Πανεπιστημιακὰ μέγαρα, θ' ἀποτελέσῃ ἀναμφιρρήστως ἓν τῶν ὡραιοτέρων καὶ ἀληθῶς περιόπτων τμημάτων τῆς πόλεως, ἐγκαλλώπισμα ἀληθὲς ἐν τῇ νέᾳ ἀρχιτεκτονικῇ διαμορφώσει τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑλλάδος.

Παρὰ τὸ κέντρον τοῦτο θὰ οἰκοδομηθῇ καὶ τὸ νέον μέγαρον τῶν ἐργαστηρίων τῆς *Φυσικῆς*, ὄπισθεν τῶν τῆς *Χημείας*. Οὕτω τὰ ἐργαστήρια ταῦτα τῆς *Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς* θὰ καταλάβωσιν ὁλόκληρον τὸ τετράγωνον, ὅπερ κατέχει ἤδη τὸ *Χημεῖον* καὶ τὸ *Ἀκαδημαϊκὸν Γυμναστήριον*. Τὸ ἤδη οἰκοδομούμενον κτίριον ἐν τῷ οἰκοπέδῳ «Λοὺξ» προορίζεται προσωρινῶς ὡς Πανεπιστημιακὴ Λέσχη.

Ἡ ὅλη διαθέσιμος ἐπιφάνεια τῶν Πανεπιστημιακῶν κτιρίων, κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀθανασιάδου, ἀνέρχεται εἰς 52100 τ. μ. περιλαμβάνουσα πολυαρίθμους καὶ μεγάλας αἰθούσας διδασκαλίας, ἀμφιθέατρα, αἰθούσας ἀσκήσεων, συλλογῶν καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας δωματίων, ὥστε νὰ ἐξαρκῶσι ταῦτα εἰς τὴν ἄνετον διδασκαλίαν μεγάλου ἀριθμοῦ φοιτητῶν. Τὸ *Τυπογραφεῖον* τοῦ Πανεπιστημίου προώρισται κυρίως νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν δημοσιευμάτων τῶν Σχολῶν. Προστίθεται ἀκόμη ἐν μέσῳ τοῦ πάρκου ὁ *Πανεπιστημιακὸς Ναὸς* καὶ τέλος ἴδιον *ἠλεκτρικὸν κέντρον*, προωρισμένον νὰ παρέχῃ εἰς πάντα τὰ Πανεπιστημιακὰ ἱδρύματα τὴν ἀναλισκομένην ἠλεκτρικὴν ἐνέργειαν.

β') Νοσοκομειακὸν Κέντρον. - Τὸ ἕτερον τῶν κέντρων τῆς Πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας θὰ περιλάβῃ ἀποκλειστικῶς τὰ ἱδρύματα τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς, ἤτοι τὰς μεγάλας Κλινικὰς καὶ τὰ συναφῆ αὐταῖς ἐργαστήρια. Ταῦτα πάντα θὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς ἑτέραν περιοχὴν τῆς πόλεως, μακρὰν τοῦ Πανεπιστημίου, μέλλοντα ν' ἀποτελέσωσιν ἓν τεράστιον συγκρότημα οἰκοδομῶν, τὴν Νοσοκομειακὴν πόλιν τῆς πρωτευούσης. Ὡς κατάλληλος θέσις διὰ τὸ Νοσοκομειακὸν κέντρον ἐκρίθη ἡ θέσις «Καπούνια», ὄπισθεν τοῦ Νοσοκομείου Συγγροῦ ἐπὶ εὐρέος, ἀνεπεπταμένου, ὑψηλοῦ καὶ εὐαέρου χώρου. Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν νέων κλινικῶν, καταλαμβάνουσα ἔκτασιν 150000 τ. πήχ. περίπου, ἀναγράφεται ἐν τῷ νέῳ σχεδίῳ τῆς πόλεως. Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χώρῳ δύνανται ἤδη ν' ἀνεγερθῶσιν ἅπασαι αἱ μεγάλαι κλινικαὶ τῆς πρωτευούσης, προβλεπομένου τοῦ χώρου, ὅστις θ' ἀπῃτεῖτο διὰ τὴν ἐν προσεχεῖ μέλλοντι εὐρυτέραν ἐπέκτασιν αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰς αὐξανομένας ἀνάγκας τῆς πόλεως.

Οὕτω τὸ Νοσοκομειακὸν κέντρον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἐκτεταμένην ζώνην ἀριστερὰ τοῦ ῥεύματος τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ *Νοσοκομείου Συγγροῦ* μέχρι τοῦ *Νοσοκομείου τῶν Παίδων* (ἀπόστασις 1800 μέτρων), περιλαμβάνον τὰ εὐρύτατα μέγαρα τῶν κλινικῶν καὶ τῶν συναφῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαστηρίων, χωριζομένων διὰ μεγάλων πάρκων καὶ δασυλλίων, μίαν ἀληθῆ *Νοσοκομειακὴν πόλιν* ᾠκοδομημένην συμφώνως πρὸς τὰς μᾶλλον νεωτεριστικὰς ἀπαιτήσεις.

Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Γ. Ἀθανασιάδου, δέον νὰ ἀνεγερθῶσιν ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τέσσαρες μεγάλαι κλινικαί, ἡ *Παθολογικὴ* (200 κλινῶν), ἡ *Χειρουργικὴ* (200 κλινῶν), ἡ *Γυναικολογικὴ καὶ Μαιευτικὴ* (200 κλινῶν) καὶ ἡ *Ὀφθαλμολογικὴ* (100 κλινῶν)—εἰς ἃς προστίθενται καὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἤδη μεγάλαι κλινικαί, ἡ τῶν *Ἀφροδισίων νόσων* (Συγγροῦ) καὶ ἡ *Παιδιατρικὴ* κλινική. Εἰς τὸ συγκρότημα τοῦτο θὰ προστεθῶσι τὰ οἰκοδομήματα τῶν συναφῶν Πανεπιστημιακῶν ἐργαστηρίων, ἤτοι τὸ *Παθολογικὸν Ἀνατομεῖον*, τὸ τῆς *Ὑγιεινῆς* καὶ *Μικροβιολογίας*, τὸ τῆς *Τοξικολογίας* καὶ *Ἰατροδικαστικῆς*, τὸ τῆς *Ἐγχειρητικῆς*, τέλος δὲ τὸ *Φαρμακολογικὸν ἐργαστήριον*, τὸ *Ἀνατομεῖον* καὶ τὸ *Φυσιολογεῖον*, ἐὰν ἐπικρατήσῃ παρὰ τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ ἡ ἀπόφασις ὅπως καὶ τὰ τρία τελευταῖα ἱδρύματα ἀνεγερθῶσι παρὰ τὰς κλινικάς, περιλαμβανομένων οὕτω πάντων τῶν παραρτημάτων τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ. Συγκεντρουμένων σὺν τῷ χρόνῳ περὶ τὸν χῶρον τοῦτον καὶ τῶν κατοικιῶν τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς, τὸ διαμέρισμα τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν θ' ἀποβῇ πράγματι μία μεγάλη Νοσοκομειακὴ πόλις.

Οἰκονομικαὶ βάσεις τοῦ σχεδίου.— Κατὰ τὰς

Digitized by Google

μελέτας τοῦ καθηγητοῦ Ἀθανασιάδου, αἱ ἀπαραίτητοι βάσεις πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὅλου ἔργου εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Τὰς δαπάνας τῆς ἀνεγέρσεως καὶ συντηρήσεως τῶν κλινικῶν δέον ν' ἀναλάβῃ τὸ Κράτος καὶ ὁ Δῆμος τῆς Πρωτευούσης ἢ ἄλλως θ' ἀνατεθῶσιν αὗται εἰς φιλανθρωπικὴν ὀργάνωσιν, ἐνισχυομένην ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὡς γίνεται εἰς πλείστας τῶν μεγάλων πόλεων. 2) Τὰς δαπάνας τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Πανεπιστημιακοῦ κέντρου θ' ἀναλάβῃ τὸ Πανεπιστήμιον ἐκ τῆς ἰδίας περιουσίας καὶ τῇ ἐνισχύσει τοῦ Κράτους, προβαῖνον ἀμέσως ἤδη εἰς τὴν ἀπαλλοτρίωσιν καὶ ἐξαγορὰν τῶν ἀπαιτουμένων χώρων. 3) Τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεως τῶν παραρτημάτων τοῦ Πανεπιστημιακοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς θ' ἀναλάβῃ ἐπίσης τὸ Πανεπιστήμιον. 4) Τέλος τὸ Πανεπιστήμιον θ' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ὀργάνωσιν τῶν κλινικῶν τῆς πρωτευούσης, ἀνατιθεμένην εἰς τοὺς καθηγητὰς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς.

Ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐξαγορᾶς τῶν χώρων ὡς καὶ τῆς βαθμιαίας οἰκοδομήσεως τῶν κτιρίων θὰ ἐπιτευχθῇ ἀσφαλέστερον, ἐὰν τὸ Πανεπιστήμιον ἱδρύσῃ ἐπὶ τούτῳ εἰδικὸν ταμεῖον, μὲ ἐτησίας προσόδους 4-5 ἑκατομμυρίων (τῇ μερικῇ συνδρομῇ τοῦ Κράτους). Ἀφ' ἑτέρου τὸ Κράτος δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ συντήρησιν τῶν μεγάλων κλινικῶν τῆς πρωτευούσης προβαῖνον εἰς τὴν ἵδρυσιν ταμείου νοσηλείας (kranken kasse), ὡς γίνεται ἤδη ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Διὰ τῆς πραγματώσεως τοῦ εὐρυτάτου τούτου σχεδίου πρόκειται νὰ λυθῶσι συγχρόνως δύο μεγίστης σημασίας προβλήματα. Ἀφ' ἑνὸς ἡ ἵδρυσις ἑνὸς μεγάλου καὶ ὅλως νεωτεριστικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἵδρυσις τῶν μεγάλων κλινικῶν τῆς πρωτευούσης, ἥτις κατέστη ἤδη ἀνάγκη ἐπιτακτικὴ διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν.

Τὴν ἀνωτέρω βάσιν τοῦ σχεδίου τοῦ Ἀθανασιάδου ὡς πρὸς τὴν ἀνέγερσιν δύο χωριστῶν κέντρων καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπεδέχθη ἤδη ἥ τε Οἰκοδομικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπομένει ὅμως ἡ λεπτομερὴς μελέτη τῶν ἐγερθησομένων κτιρίων καὶ ἡ ἐπίλυσις τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων τῇ συμβολῇ τοῦ Κράτους.

Ἤδη τὸ Πανεπιστήμιον ἤρξατο τῆς τμηματικῆς ἀνεγέρσεως οἰκοδομῶν διὰ τῆς προσθήκης νέου ὀρόφου εἰς τὸ κτίριον τοῦ Χημείου καὶ τῆς ἀρξαμένης οἰκοδομήσεως μεγάλου κτιρίου ἐν τῷ οἰκοπέδῳ «*Λούξ*», ἐν ᾧ θὰ στεγασθῇ ἤδη ἡ *Πανεπιστημιακὴ Λέσχη*, ἅμα δὲ θὰ χρησιμοποιηθῇ τοῦτο διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν διδακτικῶν ἀναγκῶν διαφόρων Σχολῶν, μέχρις ὅτου ἀνεγερθῶσι τὰ νέα αὐτῶν κτίρια κατὰ τὸ γενικώτερον σχέδιον.

Δ. Ν. Π.

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ. Τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ λεγόμενον Α΄ Νεκροταφεῖον, εὑρίσκεται νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ παρὰ τὴν συνοικίαν Γούβας. Πλὴν τοῦ Α΄ Νεκροταφείου ὑπάρχει εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ Νεκροταφεῖον τῶν Πατησίων ἢ Β΄ Νεκροταφεῖον, πολὺ μικρότερον τοῦ Α΄. Τὸ Β΄ Νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νεκροταφεῖον μέσης ἐπαρχιακῆς πόλεως, εὑρίσκεται εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς πόλεως παρὰ τὴν θέσιν Ἀλυσίδα. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων νεκροταφείων ὑπῆρχε καὶ τὸ νεκροταφεῖον Κολοκυνθοῦς μεταξὺ Βοτανικοῦ καὶ Κολοκυνθοῦς, καταργηθὲν ἀπὸ ἐτῶν λόγῳ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως περὶ τὸν χῶρον τοῦτον καὶ ἀποτελοῦν ἤδη ἀνοικτὸν χῶρον. Ἄλλα νεκροταφεῖα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰς Ἀθήνας, στεροῦνται δὲ νεκροταφείων καὶ οἱ προσφυγικοὶ συνοικισμοὶ Βύρωνος, Ν. Ἰωνίας, Περιστερίου, Ν. Φιλαδελφείας κλπ. καὶ τὰ Ἀθηναϊκὰ προάστεια Καλλιθέα, Παλ. Φάληρον, Γλυφάδα. Ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ταύτης κατ' ἀνάγκην καὶ οἱ νεκροὶ τῶν ἀναφερθέντων προαστείων καὶ συνοικισμῶν μεταφέρονται καὶ ἐνταφιάζονται εἰς τὰ δύο νεκροταφεῖα τῆς πόλεως.

Τὸ νεκροταφεῖον Πατησίων συσταθὲν ἐπὶ δημαρχίας Μερκούρη [1903-1907] ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει. Τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον ἱδρύθη τῷ 1838 ἐπὶ δημαρχίας Δ. Καλλιφρονᾶ, ἦτο δὲ ἀρχικῶς ἀπερίτείχιστον καὶ ἐστερεῖτο φύλακος. Ἰδιαίτερος κανονισμὸς ἀφορῶν τὰ τῆς λειτουργίας του συνετάχθη τῷ 1842 ἐπὶ δημαρχίας Ἀναργ. Πετράκη. Κατὰ τὸν κανονισμὸν τοῦτον, οἱ τάφοι ἠνοίγοντο δαπάναις τοῦ Δήμου, ὑπεχρεοῦντο ὅμως οἱ ἐνταφιάζοντες νὰ πληρώνουν μίαν δραχμὴν δι' ἕκαστον νεκρὸν ἡλικίας μέχρι δέκα ἐτῶν καὶ δύο δραχμὰς ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης καὶ ἄνω. Οἱ ἄποροι ἀπηλλάσσοντο πάσης πληρωμῆς. Οἱ θέλοντες νὰ ἀνεγείρουν ἰδιοκτήτους τάφους ἐπλήρωνον πέντε δραχμὰς τὸν τετραγωνικὸν πῆχυν, ἡ ἔκτασις ὅμως ἑκάστου ἰδιοκτήτου τάφου δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὑπερβῇ τὰ εἴκοσι μέτρα.

Μέχρι τοῦ 1857 τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον ἦτο πολὺ παρημελημένον. Θετικὴ ἐργασία ἐξωραϊσμοῦ του, χαράξεως σχεδίου του, μορφώσεως δενδροστοιχιῶν, ἀνορύξεως φρεάτων πρὸς ποτισμὸν τῶν δένδρων καὶ φυτῶν, κατασκευῆς σιδηρᾶς θύρας τοῦ περιβόλου, κατασκευῆς φυλακείου, ἀνεγέρσεως κοιμητηρίου κ. λ. π. ἐγένετο ἐπὶ δημαρχίας Γ. Σκούφου [1857-1861] ὁ ὁποῖος ἐξωράϊσε καὶ τὸ Νεκροταφεῖον Κολοκυνθοῦς καὶ κατεσκεύασε τὰ νεκροταφεῖα Κηφισιᾶς καὶ Χαλανδρίου.

Κατὰ τὸ 1857 ἐγένετο ἐπέκτασις τοῦ Α΄ Νεκροταφείου, μὴ ἐπαρκοῦντος τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος χώρου του, νέαι δὲ ἐπεκτάσεις ἐγένοντο τῷ 1896 καὶ τῷ 1897. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος περιετειχίσθη ἐν συνόλῳ τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον, συμπεριληφθεισῶν ἐντὸς τοῦ περιτειχίσματος καὶ τῶν νέων ἐπεκτάσεων. Νέα πάλιν ἐπέκτασις ἐγένετο τῷ 1906 ἐπὶ δημαρχίας Σπ. Μερκούρη, ἐπὶ τῆς ὁποίας, τῷ 1901, ἐπερατώθη καὶ ἡ ἀνέγερσις τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Νεκροταφείου, τοῦ καὶ ἤδη λειτουργοῦντος, τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

Ἐπὶ δημαρχίας ἐπίσης Μερκούρη καὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐλήφθησαν καὶ πολλὰ μέτρα βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τοῦ Α΄ Νεκροταφείου.

Τῷ 1901 κατηρτίσθη τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ Νεκροταφείου. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ κατεσκευάσθη δίκτυον ὑπονόμων, ἔπαυσε δὲ οὕτω ἡ ὑπὸ τῶν ρευμάτων ἐκ τῆς βροχῆς ἀνασκαφὴ τῶν τάφων.

Νέαι ὁδοὶ ἐχαράχθησαν καὶ ἐγένοντο τροποποιήσεις τῶν ὑπαρχουσῶν. Συγχρόνως ὠργανώθησαν τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ γραφείου καὶ διεπλατύνθη μέχρι τοῦ Ἰλισσοῦ ἡ ὁδὸς Ἀναπαύσεως ἡ ὁποία οὕτω μετεβλήθη εἰς λεωφόρον. Προηγουμένως αὕτη ἦτο στενωτέρα καὶ φυτευμένη διὰ συστοιχίας κυπαρίσσων, ἥτις καθίστα ἄκρως μελαγχολικὴν τὴν ἄποψιν αὐτῆς. Ἡ στενὴ αὕτη ὁδὸς καθ' οὓς χρόνους ἤκμαζεν ἡ ρωμαντικὴ ποιητικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐνέπνευσε πλείστους τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς, οἵτινες ἀφιέρωσαν ὡραίους στίχους εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Τῷ 1912, κατόπιν τῶν ἀθρόων θανάτων τῶν ἐκ τοῦ Βαλκανοτουρκικοῦ πολέμου διαμετακομιζομένων εἰς τὰς Ἀθήνας τραυματιῶν, παρετηρήθη πάλιν νέα μεγάλη ἔλλειψις χώρου, καὶ οἱ ἀποθνήσκοντες στρατιῶται ἐθάπτοντο εἰς τὸν ἐκτὸς τοῦ Νεκροταφείου Ν. Α. χῶρον.

Τῷ 1925, διὰ νέου τοίχου περιεκλείσθη καὶ ὁ χῶρος οὗτος. Καὶ πάλιν ὅμως ἡ ἔκτασις τοῦ Νεκροταφείου εἶναι ἀνεπαρκὴς λόγῳ τῆς τελευταίας ὑπεραυξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ νεκροὶ θάπτονται εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Νεκροταφείου, μὴ ὑπάρχοντος ἄλλου χώρου, παρουσιάζεται δὲ ἀνάγκη νέας μεγάλης ἐπεκτάσεώς του.

Ἰδιαίτερος ὀργανισμὸς διέπει τὰ τῶν δύο Νεκροταφείων Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα ὑπάγονται ἀμέσως εἰς τὸν Δῆμον Ἀθηναίων, διατελοῦντα ὑπὸ ἑνιαῖον ἔφορον. Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον, τὸ προσωπικὸν τοῦ Α΄ Νεκροταφείου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔφορον, γραμματέα, 5 φύλακας, 8 νεκροθάπτας, 3 θυρωρούς, 2 καθαριστάς, 1 νεωκόρον, 1 διάκονον, μίαν φύλακα νεκροσκοπείου καὶ 1 φύλακα τοῦ ἰσραηλιτικοῦ τμήματος. Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ 4 ἡμερομίσθιοι καθαρισταί.

Συμφώνως πρὸς τὸν νεώτερον κανονισμὸν τοῦ Α΄ Νεκροταφείου, διαιρεῖται τοῦτο εἰς τρεῖς ζώνας, Α, Β, Γ, εἰς ἑκάστην δὲ ζώνην ἡ γῆ δι' ἀνέγερσιν ἰδιοκτήτου τάφου τιμᾶται εἰς μὲν τὴν Α΄ ἔκτασις $12\frac{1}{2}$ πήχεων δραχ. 5 χιλ., εἰς τὴν Β΄ 3 χιλ., εἰς τὴν Γ΄ 1000. Ἄνω τῶν $12\frac{1}{2}$ πήχεων ἡ τιμὴ αὐξάνει κατὰ γεωμετρικὴν κλίμακα, φθάνουσα διὰ τὴν Α΄ ζώνην τὰς δραχ. 1000 κατὰ πῆχυν διὰ τοὺς ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι πήχεις τάφους. Ἡ τιμὴ τῶν γηπέδων τοῦ Α΄ Νεκροταφείου τῷ 1922 ἦτο εἰς τὴν Α΄ ζώνην 1000 δραχμαὶ τὰς $12\frac{1}{2}$ πήχεις, εἰς τὴν Β΄ 600 δραχμαὶ καὶ εἰς τὴν Γ΄ 200 δραχμαί.

Κατὰ τὸ συνταχθὲν τῷ 1915 ἐπὶ δημαρχίας Ἐμμ. Μπενάκη ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ τοῦ Δήμου Σπ. Ζερβοῦ κτηματολόγιον καὶ σχεδιογράφημα τοῦ Α΄ Νεκροταφείου, εἰς τὸ παλαιὸν τμῆμα ὑπάρχουν 4,624 ἰδιόκτητοι τάφοι, δὲν ὑπάρχει δὲ χῶρος οὔτε δι' ἕνα πλέον ἰδιόκτητον τάφον. Τοῦ νέου ἔξω τμήματος δὲν ἔχει συνταχθῇ μέχρι τοῦδε κτηματολόγιον, ὁ χῶρος του ὅμως εἶναι ὑπερπληρωμένος ἐπίσης ἰδιοκτήτων τάφων, χιλίων περίπου.

Εἰς τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον Ἀθηνῶν εὑρίσκονται, μεταξὺ τόσων ἄλλων τάφων, καὶ οἱ τάφοι τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, Κανάρη, Κολοκοτρώνη, Μακρυγιάννη, Κοραῆ, Ξάνθου, Κριεζῆ, Νικηταρᾶ, Κωλέττη, Βούλγαρη, Δεληγεώργη, Κουμουνδούρου, ὁ οἰκογενειακὸς τάφος τῶν Τρικούπη, οἱ τάφοι τῶν Ἀλ. Ραγκαβῆ, Σούτσων, Παράσχων, Βασιλειάδη, τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν Στουρνάρα, Τοσίτσα, Ἀβέρωφ, Συγγροῦ, οἱ τάφοι τῶν Γαβριηλίδου, Πολέμη, Καμπύση κ.λ.π. Ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως ἐλάχιστοι τάφοι τοῦ Νεκροταφείου Ἀθηνῶν παρουσιάζουν ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὰ γλυπτὰ καὶ ἀρχιτεκτονικά των ἔργα, ἐνῷ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν μαρμαρίνων μνημείων ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔργα μετρίας καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

Ἀπὸ τὰ γλυπτὰ ἔργα τὰ ὁποῖα κοσμοῦν τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον θεωροῦνται ἐν τούτοις ὡς ἀριστουργήματα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, πλὴν τῆς γνωστῆς «Κοιμωμένης» τοῦ γλύπτου Χαλεπᾶ, καὶ τὰ ἑξῆς: Ὁ «Ἄγγελος» τοῦ τάφου Κουμέλη. Ἡ «Κόρη» τοῦ τάφου Χέλμη. Ἡ «Δικαιοσύνη» τοῦ τάφου Παυλοπούλου. Ἡ Μαρία Δεληγιάννη κοιμωμένη. Τὰ ἔργα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὴν σμίλην τοῦ γλύπτου Βιτσάρη. Ἡ Μαρία Κασιμάτη, καὶ ὁ «Γέρων» τῆς οἰκογενείας Εὐστρατίου ὀφειλόμενα εἰς τὸν γλύπτην Φιλιππότην. Ἐπίσης ὑπάρχουν καί τινες γλυπταὶ κεφαλαὶ ἀξιοσημείωτοι διὰ τὴν τέχνην των.

Ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα θεωροῦνται ἰδιαιτέρας σημασίας τὰ μνημεῖα Κούπα, Σλῆμαν, Ζωγράφου, Θεολόγη, Τοσίτσα, Σταθάτου, Συγγροῦ, Ἀβέρωφ καί τινα ἄλλα ἀκόμη.

Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ Α΄ Νεκροταφεῖον Ἀθηνῶν θεωρεῖται ἡ μοναδικὴ σύγχρονος ἑλληνικὴ γλυπτοθήκη, λόγῳ τοῦ ἐν αὐτῷ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι πλεῖστοι τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων γλυπτῶν καὶ ἀρχιτεκτόνων εἰργάσθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν της.

Ἐνδιαφέρουσαι ἐπίσης εἶναι ἀρκεταὶ ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τῷ Νεκροταφείῳ ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, εἰς ἀρχαϊκὴν γλῶσσαν καὶ μέτρον, καὶ ἄλλαι εἰς νέαν ἑλληνικήν, ἐπὶ δὲ τῶν λαϊκῶν ἰδίᾳ τάφων πολλαὶ αὐτοσχέδιοι, λίαν ἀξιόλογοι ἐν τῇ ἁπλότητί των.

Μεταξὺ τῶν ἐπιτυμβίων διακρίνεται τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου συντεθὲν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Γεωργίου Παράσχου, τὸ εἰς τὸ μνῆμα τοῦ Γεωργίου Ζαλοκώστα καὶ ἕτερον ὅπερ καλύπτει τὸν πατέρα μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ θυγατρὸς ἔχον ὡς ἑξῆς:

Ηὗρεν ὁ ἀνθὸς τὸν κλῶνο του
κι' ὁ κλῶνος τὸν ἀνθό του.
Οὔτε ὁ πατέρας μοναχὸς
οὔτε ἡ κόρη μόνη.
Ἔχει ὁ καθένας σύντροφο
τὸν ἄλλον στὸ πλευρό του·
ὁ χάρος τοὺς ἐχώρισε,
τὸ μνῆμα τοὺς ἑνώνει.

Εἰς τὸ Α΄ νεκροταφεῖον κατὰ τὸ πρῶτον Ψυχοσάββατον ἐτελεῖτο ἄλλοτε κοινὸν ὑπὲρ τῶν ἀναπαυομένων μνημόσυνον καὶ συνέρρεεν ὁλόκληρος ἡ πόλις, κοσμοῦσα δι' ἀνθέων τοὺς τάφους. Ἡ μεγάλη δὲ αὕτη συγκέντρωσις ἐκαλεῖτο ἑορτὴ τῶν Νεκρῶν, ἥτις ἔδιδεν ἰδιαίτερον ἰθαγενῆ χρωματισμὸν εἰς αὐτήν. Ἀπό τινων ἐτῶν ἡ πένθιμος αὕτη ἑορτὴ τελεῖται μέν, μετὰ τὴν νέαν ὅμως κοινωνικὴν σύστασιν χάνει ὁσημέραι τὸν δημοτελῆ της χαρακτῆρα.

Κ. ΦΑΛΤΑΐΤΣ

ΥΔΡΕΥΣΙΣ ΑΘΗΝΩΝ

(ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ)

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἀθηνῶν κατῳκήθη, μία τῶν πρώτων φροντίδων τῶν κατοίκων ἦτο ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἀπόκτησις πολλοῦ καὶ καλοῦ ὕδατος, τόσον πρὸς πόσιν καὶ διὰ τὴν οἰκιακήν των χρῆσιν, ὅσον καὶ πρὸς ἄρδευσιν τῶν γαιῶν των.

Καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς συνοικίσεως τῆς πόλεως, οἱ κάτοικοι κατεσκεύαζον μόνον φρέατα, ἐκ τῶν ὁποίων ἤντλουν τὸ ἀναγκαιοῦν εἰς αὐτοὺς ποσὸν ὕδατος. Ἡ κατάστασις δὲ αὐτὴ φαίνεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ διήρκεσεν ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ὁ Σόλων εἰς τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ ὥρισε τὴν περιφέρειαν τῶν κατοίκων, τῶν ἐχόντων δικαίωμα νὰ ἀντλῶσιν ἐκ δημοσίων φρεάτων. Οἱ ἐκτὸς τῆς ὡρισμένης περιφερείας κάτοικοι ὤφειλον νὰ ἀνορύττωσιν ἴδιον φρέαρ, ἀπέχον ἀπὸ τὸ γειτονικὸν κατὰ εἴκοσι δύο τοὐλάχιστον μέτρα. Μόνον δ' ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀνώρυξε φρέαρ μέχρις 20 μ. βάθους καὶ δὲν εὗρεν ὕδωρ, ἐδικαιοῦτο νὰ ἀντλῇ ἐκ τοῦ γειτονικοῦ φρέατος 54 λίτρας ὕδατος καθ' ἑκάστην. Ὁ νόμος οὗτος ἠνάγκαζε τοιουτοτρόπως τοὺς πολίτας νὰ ἀνιχνεύωσι καὶ νὰ ἐρευνῶσι τὸ ἔδαφος πρὸς εὕρεσιν ποσίμων ὑδάτων.

Κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ ἀνάγκαι εἰς ὕδωρ ηὐξήθησαν κατὰ πολύ, λόγῳ τῆς αὐξήσεως τῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας πόλεως, κατεσκευάσθησαν καὶ ὑδραγωγεῖα πρὸς ὑδρομάστευσιν καὶ συλλογὴν ὑδάτων πηγῶν ὡς καὶ ὑδάτων ὑπογείως κυκλοφορούντων, ὅσον καὶ πρὸς διοχέτευσιν αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν.

Τὰ ὑδραγωγεῖα ἦσαν ἢ ὑπόγεια, λελαξευμένα ἐνίοτε ἐντὸς τοῦ στερεοῦ βράχου, ἢ καὶ ἐπιφανειακά.

Ἐπίσης καὶ ἡ διὰ φρεάτων συλλογὴ ὑδάτων ἐδαφικῶν κατὰ πολὺ ἐβελτιώθη, καθόσον τὰ φρέατα ταῦτα ἡνοῦντο δι' ὑπογείων ὀχετῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων συνελέγοντο ὕδατα διὰ διηθήσεως. Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῆς συλλογῆς τῶν ὑδάτων ἐφηρμόζετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ πέραν τῆς πρωτευούσης αὐτῶν, καθόσον οὗτοι ἔθετον τοὺς ὑπογείους ἀγωγοὺς παρὰ τὰς κοίτας τῶν χειμάρρων καὶ τῶν ποταμῶν καὶ διηύθυνον τοὺς ἀγωγοὺς δι' ἑλιγμῶν καὶ παντοίων διακλαδώσεων πρὸς τὰς ὑδροφόρους ὑπωρείας τῶν περιβαλλόντων τὸ λεκανοπέδιον ὀρέων.

Περὶ τὴν μελέτην τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων, ἅτινα ἐγένοντο ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, ἠσχολήθησαν κυρίως ὁ ἀρχιτέκτων *E. Ziller*, ὁ ὁποῖος τὰ πορίσματά του—συνοδευόμενα καὶ ὑπὸ σχετικῶν χαρτῶν—ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν

Digitized by Google

Mittheilungen d. deutschen archäol. instit. II Jahrg. 1877 (σελ. 108—130) καὶ ὁ *Α. Κορδέλλας* εἰς τὴν μελέτην του «Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ ὑδραυλικὴν ἔποψιν (Ἀθῆναι 1879 μετὰ χάρτου)».

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο τούτων μελετῶν θέλουσιν ἐκτεθῆ ἐν τῷ τμήματι τοῦ ἄρθρου τούτου τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Α) ΥΔΡΑΥΛΙΚΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν πηγαίων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ἀνέβλυζον εἰς τὰ πέριξ

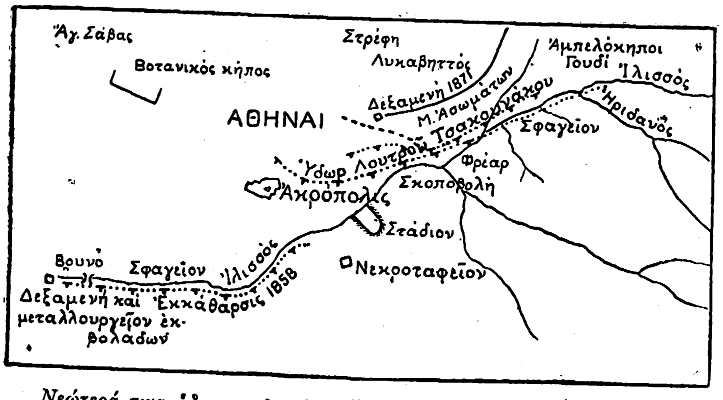

Νεώτερά τινα ὑδραγωγεῖα τῆς πόλεως Ἀθηνῶν (κατὰ Κορδέλλαν).

τῶν Ἀθηνῶν, μετεχειρίζοντο τὰ ὕδατα δύο κυρίως φυσικῶν ἀναβλύσεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχον κτίσει καὶ κρήνας: 1) τὴν πηγήν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὴν «συναγωγὴν τῶν ποταμῶν», εἰς τὴν συμβολὴν δηλαδὴ τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τινος τῶν παραποτάμων του (τοῦ Ἠριδανοῦ). «Οἷον ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν ποταμῶν, ὁ Καλλίμαχος γελᾶν φησιν, εἴ τις θαρρεῖ γράφειν τὰς τῶν Ἀθηναίων παρθένους ἢ ἀφύσσεσθαι καθαρὸν γάνος Ἠριδανοῖο, οὗ καὶ τὰ βοσκήματα ἀπόσχοιτ᾽ ἄν. Εἰσὶ μὲν νῦν αἱ πηγαὶ καθαροῦ καὶ ποτίμου ὕδατος, ὥς φασίν, ἐκτὸς τῶν Διοχάρους καλουμένων πυλῶν πλησίον τοῦ Λυκείου· πρότερον δὲ καὶ κρήνη κατεσκεύαστό τις πλησίον πολλοῦ καὶ καλοῦ ὕδατος. Εἰ δὲ μὴ νῦν, τί ἂν εἴη θαυμαστόν, εἰ πάλαι πολὺ καὶ καθαρὸν ὥστε καὶ πότιμον εἶναι, μετέβαλε δ᾽ ὕστερον;» (*Στράβωνος* βιβλ. θ′ σελ. 561). 2) τὴν πηγήν, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πάλιν ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι μὲν *Καλλιρρόη*, ἐπὶ Πεισιστράτου δὲ μετωνομάσθη *Ἐννεάκρουνος*, διότι τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς ἐξήρχοντο δι᾽ ἐννέα κρουνῶν τῆς κτισθείσης κρήνης. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἡ πηγὴ αὕτη ἦτο ἡ μόνη τῆς πόλεως. Τὰ ὕδατα αὐτῆς ἦσαν διαυγῆ καὶ δροσερά, κατὰ δὲ τὸν Θουκυδίδην (2, 15), τὰ ὕδατά της «πλείστου ἄξια ἐχρῶντο, καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρό τε γαμικῶν καὶ εἰς ἄλλα τῶν ἱερῶν νομίζεται τῷ ὕδατι χρῆσθαι». Εἰς τὰ Ἱππιατρικὰ ἐπίσης τοῦ Ἱεροκλέους ἀνευρίσκομεν, ὅτι «Ταραντῖνος ἱστορεῖ τὸν τοῦ Διὸς νηὼν κατασκευάζοντας Ἀθηναίους, Ἐννεακρούνου πλησίον εἰσελαθῆναι ψηφίσασθαι τὰ ἐκ τῆς Ἀττικῆς εἰς τὸ ἄστυ ζεύγη ἅπαντα».

Περὶ τὴν κρήνην αὐτὴν τὴν Ἐννεάκρουνον, ὅπου αἱ Ἀθηναῖαι μετέβαινον, ἵνα λαμβάνωσιν ὕδωρ, φαίνεται, ὅτι καὶ τότε συνέβαινον γεγονότα ἀνάλογα μὲ σημερινά. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ. μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Πελασγούς, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχον παραχωρήσει—πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ὑπ᾽ αὐτῶν ὀχυρώσεως τῆς Ἀκροπόλεως—γαίας τινὰς εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνουν ὕδωρ ἐκ τῆς Ἐννεσκρούνου. Καὶ ἐξεδίωξαν δικαίως τοὺς «κατοικουμένους Πελασγοὺς ὑπὸ τῷ Ὑμησσῷ», διότι «ἐντεῦθεν ὁρμεομένους ἀδικήειν τάδε· φοιτᾶν γὰρ ἀεὶ τὰς σφετέρας θυγατέρας ἐπ᾽ ὕδωρ ἐπὶ τὴν Ἐννεάκρουνον· ὅκως δὲ ἔλθοιεν αὗται, τοὺς Πελασγοὺς ὑπὸ ὕβριός τε καὶ ὀλιγωρίης βιᾶσθαί σφεας.» (*Ἡρόδοτος* βιβλ. 4. κεφ. 137).

Αἱ πηγαὶ τῆς Ἀκροπόλεως.— Καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπῆρχον δύο μικραὶ πηγαὶ κατὰ τὰ δύο αὐτῆς ἄκρα. Ἡ πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον ἔρρεεν ἐκ σπηλαίου, διηνοιγμένου ἐντὸς σχιστολίθου παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ (*Παυσανίας* Ἀττικὰ βιβλ. 1. «Ἰόντων δὲ Ἀθήνησιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀπὸ τοῦ θεάτρου τέθαπται Κάλως... Τοῦ δ᾽ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἱερὸν εἴτε τὰ ἀγάλματά ἐστιν,... ἔστι δ᾽ ἐν αὐτῷ κρήνη...»). Ἡ ἄλλη ἦτο κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον, ἀμέσως ὑπὸ τὰ προπύλαια, παρὰ τὸ σπήλαιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἱερὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Πᾶνα. (Βλ. *Παυσανίαν* βιβλ. 1. «Καταβᾶσι δ᾽ οὐκ εἰς τὴν κάτω πόλιν, ἀλλ᾽ ὅσον ὑπὸ τὰ προπύλαια, πηγή τε ὕδατός ἐστι καὶ πλησίον Ἀπόλλωνος ἱερὸν ἐν σπηλαίῳ». Ὡσαύτως εἰς *Ἡρόδοτον* βιβλ. 6. «Ἀθηναῖοι ἱδρύσαντες ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει Πανὸς ἱερόν»). Τὰ ὕδατα τῶν δύο τούτων πηγῶν προήρχοντο, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὴν διήθησιν τῶν ἀτμοσφαιρικῶν κατακρημνισμάτων διὰ μέσου τοῦ κρητιδικοῦ ἀσβεστολίθου τῆς ἀσβεστολιθικῆς τραπέζης τῆς Ἀκροπόλεως, συνελέγοντο δ᾽ εἰς τὴν ἐπαφὴν τούτου μὲ τοὺς ὑποκειμένους ὑδατοστεγεῖς σχιστολίθους (τῆς βαθμίδος τῶν Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων).

(Κατὰ τὸν Κορδέλλαν «τὸ παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος ὕδωρ εὑρίσκεται ἐντὸς φρέατος διηνοιγμένου ἐντὸς τῆς πέτρας. Ἐκαλεῖτο Κλεψύδρα καὶ ἀρχαιότερον Ἐμπεδώ. Ἐν ἔτει 1826 τὸ φρέαρ τοῦτο ἐχρησίμευσε τὰ μέγιστα εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἤντλουν 1600 περίπου ὀκάδας ὕδατος καθ᾽ ἑκάστην. Ὁ Γκούρας ἤγειρε κατὰ διαταγὴν τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσσέως — κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1822—ὀχύρωμα περὶ τὸ φρέαρ, ὅπως προφυλάττῃ αὐτὸ καὶ προμηθεύωνται οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τὸ πρὸς πόσιν ὕδωρ. Ἀνεκαλύφθη δὲ ἐν ἔτει 1861 ὑπὸ τοῦ Πιττάκη καὶ ἐξεκαθαρίσθη ἐν νέου κατὰ τὸ ἔτος 1874 ὑπὸ τοῦ τότε Διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς κ. Burnouf»).

Ἐκ τῆς Κλεψύδρας τὸ ὕδωρ διωχετεύετο εἰς τὸ ὡρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρήστου, τὸν σήμερον δηλ. καλούμενον Πύργον τῶν Ἀέρων ἢ ναὸν τοῦ Αἰόλου.

Ἐκτὸς τῶν δύο ἀνωτέρω περιγραφεισῶν κυρίων πηγῶν, τὰ περισσότερα ὕδατα οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἐλάμβανον ἐκ τῶν ὑπογείων ὑδραγωγείων καὶ φρεάτων.

Διὰ τῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν τοῦ Ziller πολλὰ ἐξ αὐτῶν μᾶς εἶναι γνωστά. Οὐχὶ βεβαίως ὅλα καθ᾽ ὅλην των τὴν διαδρομήν, διότι μεγάλαι δυσχέρειαι παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἔρευναν τούτων. «Οἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀγωγοί»—γράφει ὁ Ziller—«εἶναι εἰς πολλὰ τμήματα κατεστραμμένοι... Οἱ ὑπόγειοι ἀγωγοὶ εἶναι πολλάκις τοσοῦτον ἐπιχωσμένοι, ὥστε ἕνεκα τούτου δὲν διοχετεύουσι πλέον ὕδωρ... Εἰς ἐκείνους, διὰ τῶν ὁποίων ῥέει ἀκόμη ὕδωρ, ἡ δυσκολία τῆς ἀνακαλύψεως καὶ διερευνήσεως ἔγκειται, εἰς τὸ ὅτι τὸ ὕδωρ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποφράξεως ἀναβλύζει καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὰ *ἀεροφρέατα (Luftschächte)*, ὁπότε ταῦτα δὲν διαφέρουσιν ἀπὸ σύνηθες φρέαρ . . .»

Παρὰ πάσας ταύτας τὰς δυσκολίας ὁ Ziller κατώρθωσε νὰ συλλέξῃ καὶ νὰ μᾶς δώσῃ τὰς ἀκολούθους πολυτίμους πληροφορίας.

α) Ὑδραγωγεῖον ὑπὸ τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ.— «Καταβαίνοντες εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ, παρὰ τὸν ἀρχαῖαν κρήνην Καλλιρρόην, καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν φορὰν τοῦ ῥοῦ, βλέπομεν, περνῶντες τὴν Γέφυραν, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης φρέαρ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὀχετεύεται τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. Τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου ῥέει

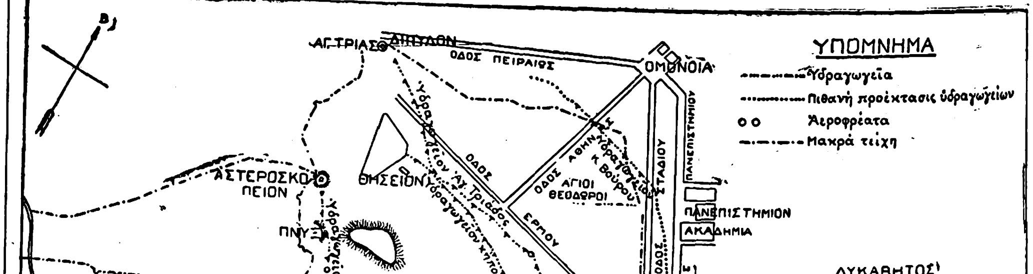

Σχεδιάγραμμα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀνευρεθέντων ἀρχαίων ὑδραγωγείων (κατὰ Ε. Ziller).

ὑπογείως ἐντὸς ἀγωγοῦ, διηνοιγμένου ἐντὸς τῶν βράχων εἰς βάθος 2,00—2,50 μ. ὑπὸ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ. Ὁ ἀγωγὸς συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους δι᾽ *ἀεροφρεάτων*, (φρεάτων ἐπισκέψεως, Luftschächte), εὑρισκομένων κατὰ διαστήματα 57 — 63 μέτρων. Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα διάστημα 300 μέτρων, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ φρέατα εἶναι κεκαλυμμένα ἀκόμη καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀθέατα. Κατόπιν ἀκολουθοῦν δύο φρέατα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ποταμοῦ, ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ἀγωγὸς διεσταύρωσε τὴν κοίτην του. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, ἐπὶ μακρὸν διάστημα οὐδὲν διακρίνεται ἐκ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου. Τὸ πρῶτον, ἐγγὺς πρὸς τὴν ἀσβεστοκάμινον, συναντᾷ τις καὶ πάλιν εἰς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ ἓν ἀεροσκεταὶ ἀνοικτὸς εἰς δύο θέσεις, εἰς τρόπον ὥστε δύναταί τις νὰ τὸν παρακολουθήσῃ μέχρι τῆς πεδιάδος, ὅπου τὸ ὕδωρ ῥέει τέλος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ὁδηγεῖται πρὸς τοὺς μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἀμπελῶνας».

Ὁ Ziller εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο δὲν ἐχρησίμευε μόνον πρὸς ὕδρευσιν τῶν γαιῶν τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ᾽ ὅτι τὸ ὕδωρ του ἐφέρετο καὶ εἰς τὸν πτωχὸν εἰς ὕδατα Πειραιᾶ καὶ μάλιστα ὅτι ὁ ἀγωγὸς ἠκολούθει περαιτέρω τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους μεταξὺ τῶν Μακρῶν Τειχῶν, οὕτως ὥστε νὰ προστατεύηται καὶ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο—κατὰ τὸν Α. Κορδέλλαν—ἐκαθαρίσθη καὶ ἐπεσκευάσθη τῷ 1858 καὶ διωχέτευε τὰ περισσὰ ὕδατα τῆς Καλλιορόης καὶ τοῦ Ἰλισσοῦ εἰς τὰς Χαμοστέρνας, εἰς ἓν δηλαδὴ μεταλλουργεῖον ἐκβολάδων πλησίον τῆς θέσεως Βουνό.

β) Ὑδραγωγεῖον Ὑμηττοῦ.—«Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἰλισσοῦ»—λέγει ὁ Ziller—«διακρίνονται ἀκόμη ἐκεῖθεν τῆς Τουρκικῆς γεφύρας τὰ ἴχνη ἑνὸς ὑπογείου ὑδραγωγείου, τὸ ὁποῖον διὰ ὑπεργεφυρώσεως διασταυρώνει ἄνωθεν τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ φέρει τὸ ὕδωρ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην του». Ποῦ ὅμως τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο ἔφερε τὸ ὕδωρ του, δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ ἐξακριβώσῃ. Ἡ περιοχὴ τῶν πηγῶν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου εὑρίσκεται ὄπισθεν τοῦ ἐδαφικοῦ ταπεινώματος τοῦ εὑρισκομένου μεταξὺ Νεκροταφείου καὶ Πυριτιδαποθήκης καὶ εἴς τινας ἐκ τῶν τελευταίων ἀποφυάδων (προλόφων) τοῦ Ὑμηττοῦ.

Κατὰ τὸν Κορδέλλαν, εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον αὐτὸ ἀνήκουν ἴσως τὸ ἐν τῇ κοιλότητι τῆς Πυριτιδαποθήκης ὑπάρχον φρέαρ ὡς καὶ τὸ φρέαρ τοῦ νεκροταφείου, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν ἐκκάθαρσίν του ἀνευρέθη ἀρχαιότατον φρέαρ μὲ κυκλικοὺς κεράμους καὶ ὕδωρ ἀνεξάντλητον—τότε—εἰς ἄντλησιν διὰ χειροκινήτου ἀντλίας.

γ) Λείψανα ὑδραγωγείων εἰς τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Ἰλισσοῦ.—1) Ἀκολουθοῦντες τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς τὰ ἄνω (κατ᾽ ἀντίθετον δηλ. κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ῥοὴν) φθάνομεν εἰς τὴν πηγὴν Καλλιρρόην. Εἰς τὸν καταδιερρηγμένον τοῖχον τοῦ βράχου τῆς πηγῆς ταύτης εἶχον διανοιγῆ ἐπὶ Πεισιστράτου 9 μικραὶ ὑπόνομοι, εἰς τὰς ὁποίας συνελέγετο ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ἔρρεεν ἐκ τῶν εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὑπονόμων προσηρμοσμένων σωλήνων τῆς Ἐννεακρούνου. «Νῦν-λέγει ὁ Ziller—αἱ ὑπόνομοι εἶναι πλήρεις ἰλύος καὶ καθιζημάτων, καὶ τὸ ὕδωρ ἔχει ἀναζητήσει διέξοδον βαθύτερον εὑρισκομένην. Ἀναβλύζει κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βραχοτοίχου καὶ κατεισδύει περαιτέρω εἰς τὰ τρόχμαλα τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ.»

2) «Τὸ ὑδραγωγεῖον», ἐξακολουθεῖ ὁ Ziller, «τὸ ὁποῖον διέρχεται κάτω ἀπὸ τὸν Βασιλικὸν κῆπον (βλ. κατωτέρω), πρέπει νὰ ἔχῃ πάντως διακλαδώσιν πρὸς τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ μάλιστα πρὸς τὸ φρέαρ τοῦ κήπου τοῦ Τσαουσοπούλου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς πλατείας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Πιθανῶς δὲ καὶ ἡ Ἐννεάκρουνος νὰ ἐπλουτίζετο διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης».

3) «Ἀνερχόμενοι ἀκόμη περαιτέρω τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισσοῦ πρὸς τὸν ἄνω ῥοῦν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Σταδίου, συναντῶμεν εἰς τὰ ἀριστερά μας ἓν κοίλωμα τοῦ βράχου, εἰς τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ εἰσέλθῃ διὰ στενῆς εἰσόδου. Τὸ κοίλωμα τοῦτο

Digitized by Google

ἔχει πλάτος 2,5 μ., μῆκος 3,8 μ. καὶ ὕψος 1,70 μ. Ἐπὶ τοῦ εἰς τὸ βάθος τοίχου του καταλήγει ἀγωγός, ἐρχόμενος ἀπὸ βορρᾶ καὶ διηνοιγμένος εἰς τοὺς βράχους, εὔρους 0,65 μ. καὶ ὕψους 1,35 μ. Πιθανῶς ἐνταῦθα πρόκειται περὶ μικροῦ ὑδραυλικοῦ ἔργου».

4) «Ἀκόμη περαιτέρω πρὸς τὰ ἄνω, περὶ τὰ 100 βήματα, εὑρίσκομεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἀγωγόν, ἀπὸ βορρᾶ ἐρχόμενον, 0,70 μ. πλάτους. Εἰς ἀπόστασιν δ' ἓξ μέτρων ἀπὸ τῆς ὄχθης εὑρίσκεται τὸ πρῶτον ἀεροφρέαρ τετραγωνικῆς διατομῆς. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἄνευ ἀνασκαφῶν, ἂν πρόκειται περὶ ὑδραγωγείου ἢ περὶ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ».

5) Ὁ Κορδέλλας προσθέτει σχετικῶς, ὅτι «ἴσως καὶ ἄλλα ἀρχαιοτάτης κατασκευῆς ὑδραγωγεῖα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὑμηττοῦ, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρομηθεύοντο τὸ πρώτιστον τοῦ βίου χρειῶδες» — τὸ ὕδωρ — «μόνον ἐκ τῶν φρεάτων».

δ) Τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον ἐν τῷ Βασιλικῷ κήπῳ.—Τοῦτο—κατὰ τὸν Ziller—«ἔχει κατεύθυνσιν πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κήπου καὶ κάμπτεται κατόπιν πρὸς τὴν Ρωσικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ περαιτέρω διαδρομή του εἶναι ἄγνωστος. Ἂν παρακολουθήσωμεν ὅμως τὸ ὑπόγειον αὐτὸ ὑδραγωγεῖον κατὰ τὴν ἀντίθετον αὐτοῦ κατεύθυνσιν, φθάνομεν εἰς .... φρέαρ 13 μέτρων βάθους, τὸ ὁποῖον κατὰ μὲν τὸ ἀνώτερον ἥμισύ του εἶναι ἐκτισμένον μὲ λίθους, ἐνῷ κατὰ τὸ κατώτερόν του ἔχει ἀνορυχθῇ ἐντὸς τοῦ στερεοῦ βράχου. Ὁ ἀγωγὸς τοῦ ὑδραγωγείου δὲν εἶναι ὁρατὸς πάντοτε, διότι ἡ στάθμη τοῦ ὕδατος μεταβάλλεται. Εἶναι ἄλλως τε πολὺ ἐπιχωσμένος μὲ ἰλὺν καὶ τὰ περαιτέρω ἀεροφρέατα ἐπίσης σχεδὸν ἐντελῶς καταχωσμένα. Ἔτι περαιτέρω — πρὸς τὸν ἄνω ροῦν δηλαδὴ τοῦ ὑδραγωγείου—εὑρίσκονται περὶ τὴν Ριζάρειον καὶ ἄλλα τινὰ κατὰ σειρὰν κείμενα ἀρχαῖα φρέατα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὸ αὐτὸ βάθος μὲ τὸ προηγουμένως περιγραφὲν φρέαρ».

ε) Ὑδραγωγεῖον παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Πνυκός. — Τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο, κατὰ τὸν Ziller, «διερχόμενον παρὰ τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τῆς Πνυκὸς συνεχίζεται κάτω ἀπὸ τὸ Ὠδεῖον τοῦ Διονύσου. Περαιτέρω πρὸς τὴν περιοχὴν τῶν πηγῶν του τὸ ὑδραγωγεῖον δὲν ἀνευρέθη, ἐν τούτοις ὑπάρχει πιθανότης τις, ὅτι ὁ ἀγωγός του ἔρχεται ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ κήπου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο φαίνεται, ὅτι ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ τῶν βράχων πόλιν καὶ παρ' αὐτὸ εὑρίσκονται καὶ ὁμοίου εἴδους ἐργασίαι ἐντὸς τῶν βράχων, δὲν θὰ πλανηθῇ τις, ἂν θεωρήσῃ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ὑδραγωγείων».

Ὁ Κορδέλλας σχετικῶς φρονεῖ, ὅτι τὸ ὡς ἄνω ὑδραγωγεῖον διευθύνεται πρὸς τὸν ἀνακτορικὸν κῆπον, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὸν Ἰλισσόν, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα ἤρδευον τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως.

στ) Ὑδραγωγεῖον τοῦ κήπου τοῦ Θησείου.— «Κατὰ τὰ ἔτη 1853-1854, ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ κήπου ἀνέλαβε τὴν ἐπισκευὴν τοῦ ὑδραγωγείου τούτου καὶ παρηκολούθησεν αὐτὸ μέχρι περίπου τῆς πιθανῆς πηγῆς του ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀπὸ τῆς πηγῆς του τὸ ὑδραγωγεῖον ἔχει βορείαν κατεύθυνσιν, βαίνει κάτωθεν τῶν οἰκιῶν μέχρι τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ, κάμπτεται κατόπιν πρὸς δυσμὰς ἀκολουθοῦν τὴν ὁδὸν διὰ τῆς Παλαιᾶς Ἀγορᾶς πρὸς τὸν Ἅγ. Φίλιππον. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο διάστημα τοῦ ὑδραγωγείου, τὸ ὕδωρ, μετὰ τὴν ἐπισκευήν, ὁδηγεῖται διὰ σωλήνων εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ κήπου, τὴν εὑρισκομένην ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Θησείου».

ζ) Τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἁγίας Τριάδος.— Σχεδὸν παραλλήλως μὲ τὸ προηγούμενον ὑδραγωγεῖον διήκει τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἁγ. Τριάδος, τὸ ὁποῖον—κατὰ τὸν Ziller—συμφώνως μὲ «τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἔχει τὴν ἀρχήν του παρὰ τὸν ναὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ. Ἂν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκηται καὶ ἡ πηγή, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πιστοποιηθῇ χωρὶς ἀνασκαφάς. Πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ὑπάρχει σχέσις τοῦ ὑδραγωγείου τούτου μὲ τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦ Βασιλικοῦ κήπου, ἰδίως ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδιχάζετο εἰς δύο βραχίονας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἐτροφοδότει τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Πνυκός, ἐνῷ ὁ ἄλλος ἀκόμη σήμερον χύνει τὸ ὕδωρ του εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἁγίας Τριάδος.

»Τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Ἁγ. Τριάδος ἀπὸ τὴν τότε—τῷ 1877 – οἰκίαν τοῦ Gork διηυθύνετο πρὸς τὸ Τουρκικὸν λουτρόν, τὴν Μητρόπολιν (τὸ εἰς τὴν βορείαν πλευράν της φρέαρ εὑρίσκεται ἐπ' αὐτοῦ), διέρχεται ὑπὸ τὴν ὁδὸν Αἰόλου εἰς βάθος 6 μέτρων περίπου καὶ εἶναι πάλιν ὁρατὸν εἰς τὸ ὑπόγειον ἑνὸς καφφενείου παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Δημοπρατηρίου, ὅπου ὑπάρχει φρέαρ. Περαιτέρω πρὸς τὰ κάτω διήκει παραλλήλως μὲ τὴν παλαιὰν ὑπόνομον, αὐτὴ μὲν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς, ἐκεῖνο δ' ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ Ἡφαίστου. Κατόπιν στρέφεται ἀριστερὰ πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγ. Φιλίππου. Εἰς τὰ ὑπόγεια μιᾶς οἰκίας—τότε τῷ 1877 δηλ. —ἑνὸς γωνιαίου καφφενείου καὶ τῶν τριῶν ἑπομένων οἰκιῶν εἶναι ὁρατόν. Ὁ ἀγωγὸς εἶναι ἐκτισμένος καὶ εὑρίσκεται 6,00 μ. βαθύτερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ. Κατόπιν τὸ ὑδραγωγεῖον βαίνει κάτωθεν τῆς ὁδοῦ παρὰ τὸν κῆπον τοῦ Θησείου καὶ ἐμφανίζεται παρὰ τὰς πλησίον τῆς Ἁγ. Τριάδος ἀνασκαφὰς 7,00 μέτρα νοτιώτερον τῆς παλαιᾶς ὑπονόμου κα. 3,50 ὑψηλότερον αὐτοῦ ὑπὸ μορφὴν ἀγωγοῦ ἐκτισμένου μὲ λίθους. Κατωτέρω τῆς Ἁγ. Τριάδος τὸ ὑδραγωγεῖον τοῦτο τροφοδοτεῖ μίαν δεξαμενήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀρδεύονται οἱ κῆποι καὶ οἱ ἀγροί, οἱ εὑρισκόμενοι παρὰ τὴν Ἱερὰν ὁδόν».

η) Ἄλλα ὑδραγωγεῖα.—«Ἓν ὑπόγειον—κατὰ τὸν Ziller — εἰς τὸν βράχον διηνοιγμένον ὑδραγωγεῖον ἔρχεται ἀπὸ τὴν ὁδὸν Σταδίου διήκει κάτω ἀπὸ τὴν βόρειον σειρὰν τῶν οἰκιῶν τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους, βαίνει ὑπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε πλευρὰν τῆς ὁδοῦ καὶ ἐμφανίζεται τέλος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν παρὰ τὸ Παλαιὸν Θέατρον.»

Ἄλλο ὑδραγωγεῖον, κατὰ τὸν ἴδιον Ziller, περιέχον θαυμάσιον πόσιμον ὕδωρ διήκει κάτω ἀπὸ τὴν οἰκίαν Φιλήμονος. Εἰς τὸ ὑπόγειον βλέπει τις τὸν ἀγωγὸν διὰ τοῦ ἄνωθεν αὐτοῦ εὑρισκομένου φρέατος. Πόθεν τὸ ὕδωρ τοῦ ὑπογείου τούτου ἀγωγοῦ ἔρχεται καὶ ποῦ κατευθύνεται ὁ ἀγωγὸς οὗτος, ἄνευ ἐρευνῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Διατείνονται ὅμως, ὅτι τὸ φρέαρ, τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὴν ὀπισθίαν αὐλὴν τῶν βασιλικῶν σταύλων, συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ ἀγωγοῦ τούτου».

Ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Ziller ὅτι εἰς μίαν ἀγροτικὴν οἰκίαν ἀριστερὰ παρὰ τὴν ὁδὸν, ἡ ὁποία ἄγει ἀπὸ τοῦ Στρατιωτικοῦ νοσοκομείου πρὸς τὸ Φάληρον, κατὰ τὴν κατασκευὴν ἑνὸς φρέατος, ἀνευρέθη ἀγωγὸς ὑπόγειος 0,80 μ. πλάτους καὶ 1,75 μ. ὕψους. Ὑπάρχει καὶ ἀεροφρέαρ. Κατὰ τὴν καταβίβασιν δὲ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἀπὸ τῆς γεφύρας τῆς Καλλιρρόης ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, συνήντησαν 3 μικρὰ ὑδραγωγεῖα.

Ὁ Κορδέλλας συμφωνεῖ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ὅτι καὶ περὶ τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ λεκανοπέδιον εὑρίσκονται ἴχνη ἀρχαίων ὑδραγωγείων, περὶ τῶν ὁποίων ὅμως ἐλλείπουν ἱστορικαὶ πηγαί. Ἐπίσης παραδέχεται, ὅτι τὰ ὕδατα τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ διωχετεύοντο εἰς τὴν πόλιν δι' ὑδραγωγείων, ἐρχομένων ἐκ τῶν σημείων τούτων.

Σχετικῶς δὲ μὲ τὰ ὑπόγεια ἀρχαῖα ὑδραγωγεῖα τῆς πόλεως, ὁ Κορδέλλας γράφει γενικῶς «ὅτι ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλα, μᾶλλον εἰπεῖν, φρέατα, τῶν ὁποίων τὰ βάθη διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων ἀναλόγως τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν. Ἀναφέρει τινὰ ἐκ τούτων, π. χ. τὰ εὑρεθέντα εἰς τὰς τότε οἰκίας τῶν Ψύχα, Συγγροῦ, Κούπα, Σχλῆμαν, Βικέλα, Χωρέμη, Μελᾶ, Πετράκη, Χίλλ, Τράϊμπεργ, Γαζῆ, Γέροντα κλπ., τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου κτλ. Τὰ φρέατα ταῦτα—λέγει ὁ Κορδέλλας—«εἶναι λελαξευμένα ἐντὸς σχιστολίθου, ἢ αἱ παρειαί των συγκρατοῦνται διὰ μεγάλων κυκλικῶν κεράμων καλῶς συνηρμοσμένων καὶ συνδεδεμένων διὰ μολύβδου, Συνήθως συνέχονται ταῦτα ὑπογείως δι' ἀγωγῶν ἢ σηράγγων, αἱ ὁποῖαι εἶναι λελαξευμέναι ἐπίσης εἰς τοὺς βράχους ἢ εἶναι ἐκτισμέναι δι' ὀπτοπλίνθων καὶ ἀποτελοῦν ὑδραγωγεῖα, διήκοντα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ὅλης τῆς πόλεως καὶ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐξηκριβώθησαν ἀκόμη. Οἱ ὑπόγειοι αὐτοὶ ὀχετοὶ μαζὶ μὲ τὰ φρέατα φαίνεται, ὅτι ἀπετέλουν συστήματα δικτυωτά, ἤ, οὕτως εἰπεῖν, μεγάλας ὑπογείους δεξαμενάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἤντλουν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πρὸς πόσιν δροσερὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα συνηθροίζοντο ἐντὸς αὐτῶν διὰ διηθήσεως τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν διὰ μέσου τοῦ σχιστολίθου. Φρέατα τῶν ὑπογείων ἀγωγῶν ἐτίθεντο καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως παρὰ τὰ τείχη, πρὸς χρῆσιν τῶν διαβατῶν ἢ ἴσως καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας βιοτεχνικῶν ἐργαστηρίων».

θ) Ὀμβροδέκται.—Κατὰ τὸν Κορδέλλαν ἐπίσης «ἐκτὸς τῶν ὑδραγωγείων καὶ τῶν φρεάτων οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν ἔκαμνον χρῆσιν καὶ *ὀμβροδεκτῶν» (στερνῶν)* «πρὸς συλλογὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, τοῦθ' ὅπερ καὶ σήμερον συμβαίνει ἐν Μήλῳ, Θήρᾳ, Ὕδρᾳ, Σύρῳ καὶ εἰς ἄλλας ἀνύδρους νήσους. Ὄπισθεν τοῦ λόφου τῆς Πνυκὸς φαίνονται παντοειδεῖς τοιοῦτοι ὀμβροδέκται, λελαξευμένοι ἐν σκληρᾷ πέτρᾳ ἀσβεστολίθου καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν πόλιν εὑρίσκοντο πολλοὶ τοιοῦτοι.

Δεξαμεναὶ ἢ ὀμβροδέκται 300—1500 κ. μ. χωρητικότητος, ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, σώζονται ἀπειράριθμοι εἰς τὴν ἄνυδρον Λαυρεωτικὴν χώραν. Τὴν κατασκευὴν μεγάλων ὀμβροδεκτῶν συνιστᾷ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς τὴν ἰδανικήν του πόλιν».

Κατάστασις ὑδάτων ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς.—Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι τὰ εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν διοχετευόμενα ὕδατα δὲν ἦσαν ἄφθονα. Νόμοι αὐστηροὶ ἐλειτούργουν, τιμωροὶ ἐκείνων οἵτινες ἔκλεπτον ἢ παρωχέτευον ἢ ἐμόλυνον ἢ διὰ φαρμάκων καθίστων ἄχρηστον καὶ βλαβερὸν τὸ ὕδωρ, Ὁ *Πλάτων* εἰς τοὺς Νόμους του (βιβλ. 5 Νόμ. η. XI) λέγει: «Ὕδωρ δὲ πάντων μὲν τὸ περὶ τὰς κηπείας διαφερόντως τρόφιμον, εὐδιάφθαρτον δέ· οὔτε γὰρ γῆν, οὔτε ἥλιον, οὔτε πνεύματα τοῖς ὕδασι ξύντροφα τῶν ἐκ γῆς ἀναβλαστανόντων ῥάδιον φθείρειν φαρμακεύσεσιν ἢ ἀποτροπαῖς ἢ καὶ κλοπαῖς, περὶ δὲ τὴν ὕδατος φύσιν ἐστὶ τὰ τοιαῦτα ξύμπαντα δυνατὰ γίγνεσθαι· διὸ δὴ βοηθοῦ δεῖται νόμου· ἔστω τοίνυν ὅδε περὶ αὐτοῦ· ἄν τις διαφθείρῃ ἑκὼν ὕδωρ ἀλλότριον εἴτε καὶ πηγαῖον εἴτε καὶ συναγυρτόν, φαρμακείαις ἢ σκάμμασιν ἢ κλοπαῖς, ὁ βλαπτόμενος δικαζέσθω πρὸς τοὺς ἀστυνόμους, τὴν ἀξίαν τῆς βλάβης ἀπογραφόμενος· ἂν δέ τις ὄφλῃ φαρμακείαις τισὶ βλάπτων, πρὸς τῷ τιμήματι καθαρήτω τὰς πηγὰς ἢ τ' ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος, τὴν κάθαρσιν ἑκάστοτε καὶ ἑκάστοις...»

Οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν ὑδάτων, κατὰ τὸν *Ἀριστοτέλη* (Πολιτικὰ βιβλ. στ'), ἦσαν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν μὲ τοὺς τειχοποιοὺς καὶ τοὺς φύλακας λιμένων.

Β) ΥΔΡΑΥΛΙΚΑ ΕΡΓΑ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ. Κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν κατεσκευάσθησαν μεγάλα—δύναταί τις εἰπεῖν—διὰ τὴν τότε ἐποχὴν ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐπρομήθευσαν ἀρκετὸν ὕδωρ εἰς τὰς τότε Ἀθήνας.

Τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι κυρίως τὰ ἑξῆς:

α) Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον.—Τούτου ἡ κατασκευὴ ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ πρὸς διοχέτευσιν πολλοῦ ὕδατος εἰς τὰς ἑκατέρωθεν τῆς πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ πόλεις, ἐτελείωσε δ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Πίου Ἀντωνίου.

Σύμφωνα μὲ τὰ μέχρι τοῦδε (1926) πορίσματα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἐκ τῆς ἐξερευνήσεως—κατὰ τοὺς καθαρισμοὺς αὐτοῦ—τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, ἡ διαδρομὴ τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑδαταποθηκῶν, ἀκολουθεῖ τὰς νοτιοανατολικὰς κλιτῦς τοῦ Λυκαβηττοῦ, διασταυρώνει τὴν Λεωφόρον Ἀλεξάνδρας καὶ μὲ κατεύθυνσιν ἀνατολικὴν περίπου διευθύνεται πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ Ψυχικοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ φθάνει, ἀφοῦ διασταυρώσῃ τὴν ὁδὸν Ἀθηνῶν—Ἀμαρουσίου— Κηφισίας. Ἀπὸ τῆς περιοχῆς τοῦ Ψυχικοῦ κάμπτεται πρὸς ΒΑ. κατ' ἀρχάς, διασταυρώνει παρὰ τὴν Καλογρέζαν πάλιν τὴν ὁδὸν Ἀθηνῶν—Κηφισίας καὶ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν — Λαυρίου καὶ εἶτα κάμπτεται πρὸς τὸ ΒΒΔ.

Μὲ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην φθάνει ἀνατολικῶς τῶν Κουκουβαούνων. Ἐντεῦθεν καμπτόμενον πρὸς τὰ ΒΑ., διέρχεται ὑπὸ τὸν Κηφισὸν ποταμόν, μεθ' ὃ κάμπτεται σχεδὸν πρὸς Δ. καὶ ἀφοῦ διασταυρώσῃ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν—Λαρίσης (μεταξὺ Μενιδίου καὶ Δεκελείας), κάμπτεται πρὸς Β. διέρχεται διὰ τῆς θέσεως Δήμογλι καὶ τέλος περατοῦται εἰς τὴν θέσιν Ἄμπολη.

Κατὰ τὴν θέσιν Δήμογλι, ὡς καὶ μεταξὺ τῆς θέσεως ταύτης καὶ τῆς Ἄμπολης, συμβάλλουν εἰς αὐτὸ μικρά τινα ἐγκάρσια τοπικὰ ὑδραγωγεῖα, ἄγνωστον πότε κατασκευασθέντα.

Τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον διέρχεται εἰς βάθη 35 καὶ 40 μέτρων ὑπὸ τὸ ἔδαφος καὶ εἶναι ἀνωρυγμένον ἁπλῶς ἐνίοτε ἐντὸς ἡμισκλήρου σχιστολίθου, ἰσχυρῶς σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσαθρουμένου. Αἱ ἐλεύθεραι διαστάσεις του κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς του ἦσαν τὸ μὲν πλάτος 0,40 μ.—0.50 μ., τὸ δ' ὕψος 1,30—1,50 μ. Σήμερον αἱ διαστάσεις αὗται εὑρέθησαν εἴς τινας θέσεις 0,15 μ. τὸ πλάτος καὶ 0,80 0,90 μ. τὸ ὕψος.

Τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον διαθέτει περὶ τὰ 500 φρέατα ἐπισκέψεως, ἐπὶ μήκους ὁλικοῦ 7 χιλιομέτρων περίπου, ἅτινα φρέατα ἢ εἶναι τελείως ἄκτιστα ἐντὸς ἀποσαθρουμένων μάλιστα ἐδαφῶν, ἢ εἶναι ἀτέχνως ἐκτισμένα μὲ ἐλευθέραν διάμετρον μόλις 0,60—0,70 μ.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων ἀρκεῖ διὰ νὰ φανῇ ἀμέσως, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁ πολὺς λαὸς καὶ ἀρκετοὶ μορφωμένοι ἔφθασαν νὰ τὸ ὑμνήσουν ὡς τὸ κορύφωμα τῆς Ρωμαϊκῆς τέχνης, δὲν ἔχει ἀρχικὴν κατασκευὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἄμεμπτον.

Παρουσιάζει ἐν ὁριζοντιογραφίᾳ εὐθυγραμμίαν οὐχὶ μεγαλυτέραν τῶν 8 ἢ 10 μέτρων, εἰς δὲ τὴν καθ' ὕψος τομήν, οὐδεμίαν ὁμοιόμορφον κλίσιν. (Σήμερον παρουσιάζονται ἐνιαχοῦ καὶ ἑτεροκλινῆ τμήματα).

Διέρχεται ἀσκόπως δι' ὁλοκλήρου ἐκτάσεως ἐντὸς σχιστολίθου ἀνύδρου καὶ ἰσχυρῶς ἀποσαθρουμένου, παρουσιάζει δὲ μάλιστα κατὰ τὴν τοιαύτην του διαδρομὴν τὰ μεγαλύτερα βάθη. (Εἶναι ἡ θέσις ἀκριβῶς κατὰ τὸ Ψυχικόν, ὅπου κατὰ Μάϊον τοῦ 1923 συνέβη ἡ μεγάλη κατάπτωσις καὶ ἡ ἔμφραξίς του.)

β) Ἀδριάνειος δεξαμενὴ τῆς πόλεως. — Τὰ διὰ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου μετοχετευόμενα ὕδατα ἐρρίπτοντο εἰς τὴν Ἀδριάνειον δεξαμενήν. Αὕτη εἶχε κατασκευασθῇ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβηττοῦ. Ἔχει 26,10 μ. μῆκος, 9,36 μ. πλάτος, 2,00 μ. βάθος καὶ μικρὰν πρὸς τὰ ὄπισθεν κοιλότητα. Ἦτοι ἔχει ἐπιφάνειαν ἐσωτερικὴν ἐν

Digitized by Google

ὅλῳ 247,30 τετραγωνικῶν μέτρων καὶ χωρητικότητα 494,60 κυβικῶν μέτρων. Εὑρίσκεται εἰς ὑψόμετρον 136 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης.

Εἰς τὸ μέτωπον τῆς δεξαμενῆς ταύτης ἵσταντο τέσσαρες κίονες, εἰς δὲ τὴν κάτω πλευρὰν ὑπῆρχον δύο ᾠοειδεῖς μολύβδινοι σωλῆνες 0,04 μ. πάχους, διὰ τῶν ὁποίων ἔρρεε τὸ ὕδωρ. Τοῦτο διωχετεύετο εἰς τὴν πόλιν διὰ σειρᾶς ἀψίδων, αἵτινες ἐσώζοντο ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ὅταν δ' ἡ δεξαμενὴ περιῆλθεν εἰς ἀχρηστίαν, μετεβλήθη ἐναλλὰξ εἰς ποιμνιοστάσιον, ναΐσκον, κατόπιν δ' ἐχάθη πᾶν ἴχνος αὐτῆς μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Διάφορα ἄλλα ἔργα, ἀψῖδες π. χ. ὑδραγωγείων, ὑδραγωγεῖα μικρῶν διαστάσεων καὶ τοπικῆς χρήσεως, φαίνεται ἐπίσης, ὅτι κατεσκευάσθησαν εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν. Περὶ τούτων ὅμως δὲν ὑπάρχουσι σαφεῖς πληροφορίαι.

Γ) ΥΔΡΑΥΛΙΚΑ ΕΡΓΑ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. Ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲν κατεσκευάσθησαν διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὑδραυλικὰ ἔργα ἀξιόλογα. Τοὐναντίον μάλιστα φαίνεται ὅτι τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εἶχον ἐγκαταλειφθῆ καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶχον ὑποπέσει εἰς ἀχρηστίαν.

Τὰ κυριώτερα ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑδραγωγεῖα εἶναι :

α) Ὑδραγωγεῖα Ἰλισσοῦ.—Καὶ εἰς τὰς δύο ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ ἀπὸ τῆς θέσεως Γουδὶ μέχρι τῶν ὑδραυλικῶν γεφυρῶν συναντᾷ τις ἐρείπια πολλὰ μικρῶν καὶ προσκαίρων ὑδραγωγείων (π. χ. τοῦ Γουδίου, τοῦ Λουτροῦ καὶ τοῦ Τσακουμάκου, τὸ ὁποῖον ὡδήγει τὸ ὕδωρ ἐντὸς κτιστοῦ ἀγωγοῦ, εὑρισκομένου ὀλίγον κάτω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εἰς τὸν Βασιλικὸν κῆπον).

β) Ὑδραγωγεῖον Ἁγίου Δημητρίου.—Μικρὸν καὶ πρόσκαιρον λιθόκτιστον ὑδραγωγεῖον, κείμενον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ διοχετεῦον ὕδωρ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου. Διήρχετο παρὰ τὴν μονὴν Ἁγ. Ἀσωμάτων καὶ ἐλειτούργει μέχρι τοῦ 1847, καλούμενον τὸ νερὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

γ) Ὑδραγωγεῖον καὶ κρήνη τοῦ Ἀγᾶ. — Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀχαρνῶν καὶ παρὰ τὸν Ἅγ. Παντελεήμονα εἶχε κατασκευασθῆ κρήνη — *ἡ βρύση τοῦ Ἀγᾶ* — ἡ ὁποία ἐτροφοδοτεῖτο ἀπὸ μικρὸν ὑδραγωγεῖον ὅλως τοπικῆς χρήσεως, διευθυνόμενον πρὸς τὴν ὁδὸν Πατησίων. Τῷ 1879 παρεῖχε 40-50 κυβ. μέτρα ὕδατος καθ' ἑκάστην.

δ) Ὑδραγωγεῖον Χασεκῆ ἢ τοῦ Βοτανικοῦ κήπου.— Εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Κηφισοῦ καὶ κατὰ τὴν θέσιν *Γλυκότρυπα* ἐξέβαλλεν ὑδραγωγεῖον μικρῶν διαστάσεων, ἐκτισμένον καὶ ἐπικεχρισμένον, τὸ ὁποῖον διευθύνεται πρὸς βορρᾶν ὑπογείως εἰς μῆκος 100 μέτρων. Τὰ ὕδατα αὐτοῦ, «*νερὰ τῆς Γλυκότρυπας*», διωχετεύθησαν παραλλήλως τῷ Κηφισῷ καὶ συνηνώθησαν εἰς ἀπόστασιν 700 μέτρων περίπου μετὰ τῶν ὑδάτων τοῦ κυρίου ὑδραγωγείου τοῦ Χασεκῆ, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν ἐδέχετο τὰ ὕδατα μεγάλου τινὸς ἀρχαίου καὶ λελαξευμένου ὑδραγωγείου. Τὰ συνηνωμένα ὕδατα ἐφέροντο κατόπιν δι' ὑδραγωγείου καὶ ἐχρησίμευον πρὸς ἄρδευσιν τοῦ Βοτανικοῦ κήπου καὶ ἄλλων.

Κατὰ τὸν Κορδέλλαν, «τὰ ὕδατα τοῦ Χασεκείου ὑδραγωγείου δὲν πηγάζουσιν ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισοῦ, ἀλλ' ἔρχονται ὑπογείως ἀπὸ πολὺ μακρὰν» καὶ πιθανὸν κλάδος ὑδραγωγείου ἀποσπώμενος ἐκ τοῦ ὑδραγωγείου Μενιδίου (Μενιδείου γραμμῆς) νὰ καταλήγῃ ἴσως ἐνταῦθα.

Δ) ΥΔΡΑΥΛΙΚΑ ΕΡΓΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΝ. Ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1833 παρελήφθη καὶ ἡ Ἀκρόπολις ἀπὸ τὴν τουρκικὴν φρουρὰν καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν—ἠρειπωμένη σχεδὸν—παρεδίδετο εἰς τοὺς κατοίκους της ἐλεύθερα πλέον, ἡ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως ὑδρεύσεώς της ἦτο οἰκτροτάτη. Τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ τελείως καὶ οἱ κάτοικοι ἠγνόουν πῶς νὰ τὸ ἐπιδιορθώσουν καὶ οὔτε εἶχον κἂν τὰ μέσα πρὸς τοῦτο. Εἰς πλεῖστα μέρη εἶχε τοῦτο καταβυθισθῆ, ἀλλοῦ εἶχε φραχθῆ διὰ πετρῶν καὶ τῶν ἰδίων του ἐρειπίων καὶ τὸ διοχετευόμενον ὕδωρ, ζητοῦν διέξοδον, εἶχε μετεστρέψει τὸν ροῦν του καὶ ἀνέβλυζεν εἰς ἄλλα μέρη ὡς νέαι πηγαί.

Ἡ τότε δημογεροντία τῆς πόλεως, διὰ συλλογῆς ἐξ ἐράνων δραχμῶν 1875, κατώρθωσε νὰ ἐπισκευάσῃ μέρος αὐτοῦ. Ἐξοδεύσασα μάλιστα «διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ὑδραγωγείων καὶ διὰ νὰ μεταφέρῃ ἐντὸς τῆς πόλεως εἰς ὀλίγα τινὰ μέρη τὰ ὕδατα,ὅσα προέρχονται ἐκ τῶν Μεσογείων» δραχμὰς 3183, ἔμεινε καὶ χρεώστις δραχμῶν 1395.

Μεγάλη λειψυδρία ἐμάστισε τὰς Ἀθήνας εὐθὺς ἀφ' ἧς ἀνεκηρύχθη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «*Ἀθηνᾶ*» τοῦ 1835 ἀναγινώσκει τις, ὅτι «τὸ διοχετευθὲν μετὰ τόσους ἀγῶνας καὶ τόσα γλίσχρα μέσα ὕδωρ, ὀλίγον διέφερε τῶν ἑλωδῶν ὑδάτων ἐστεροῦντο αἱ δημόσιαι κρῆναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὕδατος».

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου δημάρχου τῶν Ἀθηνῶν Δ. Καλλιφρονᾶ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, κατόπιν προτάσεως τῆς Γραμματείας τῶν Ἐσωτερικῶν, τριμελὴς ἐπιτροπή, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἔργον τὴν φροντίδα νὰ ὑπάρχῃ πάντοτε εἰς τὴν πρωτεύουσαν πόσιμον ὕδωρ, καλῆς ποιότητος καὶ ἄφθονον.

Ὁ Δήμαρχος οὗτος ἐπεσκεύασε καὶ ἐξεκαθάρισεν ὅλα τὰ παλαιὰ ὑδραγωγεῖα, οὕτως ὥστε κατὰ τὸ ἔτος 1840 τὸ διοχετευόμενον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ὕδωρ ἀνήρχετο τὸν μὲν χειμῶνα εἰς 700 δράμια, τὸ δὲ θέρος εἰς 500 δράμια.

Ἐν τούτοις κατὰ τὰ ἔτη 1841—1846 ἡ λειψυδρία ἐξηκολούθει νὰ μαστίζῃ τὰς Ἀθήνας, τόσον ὥστε ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ Σπ. Βενιζέλου τῷ 1846 ἡ Δημοτικὴ ἀρχὴ ἐξαναγκάζεται νὰ ἀπασχοληθῇ σοβαρῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς ὑδρεύσεως. Αἰτήσει τοῦ Δήμου ἡ Κυβέρνησις παρεχώρησεν ἀτόκως δάνειον εἰς αὐτὸν 50.000 δρχ. (νόμος ΝΔ' τῆς 13 Μαρτίου 1847) ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ὑδραγωγείων. Διὰ τῶν χρημάτων τοῦ δανείου τούτου ὁ τότε δήμαρχος Ἀθηναίων Σπ. Βενιζέλος κατὰ τὸ ἔτος 1847 ἐπεσκεύασε τμηματικῶς πολλὰ μέρη τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ὑδραγωγείων, ὡς καὶ τὸ ὑδραγωγεῖον Τσακουμάκου, ἐξ οὗ προῆλθεν αὔξησις τοῦ ὕδατος κατὰ 50 δράμια. Ἐπίσης ἐξετέλεσεν ἀνασκαφάς τινας, περὶ τὴν κρήνην τοῦ Ἁγ. Δημητρίου (Ἀμπελόκηποι) καὶ ἀνεῦρε τὸν ἀρχαῖον ἀγωγὸν τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, τὸν ὁποῖον ἐξεκαθάρισε πέραν τοῦ Ψυχικοῦ ἐπὶ μῆκος 4 χιλιομέτρων. Τὸ παραχωρηθὲν ὅμως δάνειον ἐξηντλήθη, καὶ τούτου ἕνεκα ἐζήτησε καὶ ἔλαβε νέον παρὰ τῆς Κυβερνήσεως δάνειον ἐξ 20 χιλιάδων δραχμῶν (Νόμος ΡΟΔ' τοῦ 1850). Ἀλλὰ καὶ τὸ νέον τοῦτο ποσὸν ἐδαπανήθη χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ σπουδαῖόν τι πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ὑδρεύσεως.

Κατὰ τὸ ἔτος 1855—ἐπὶ δημαρχίας Γαλάτη—καὶ κατόπιν τῷ 1857 ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ὑδραγωγείου ἐπεξετάθη μέχρι τῶν ἐγγὺς τοῦ χωρίου Χαλανδρίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1862 ὁ Γάλλος L. Berzeau μᾶς πληροφορεῖ (δι' ἐκθέσεώς του ὑποβληθείσης τὴν 12 Μαΐου 1862 εἰς τὴν Δημαρχίαν) ὅτι τὸν μῆνα Μάϊον 1862 ἡ πόλις εἶχεν 650 δράμια ὕδατος, ἀλλὰ τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1861 εἶχε μόνον 600. Ἐπίσης ὅτι ἡ πόλις, πρὸς ἱκανοποίησιν ὅλων τῶν τότε ἀναγκῶν καὶ ὑποχρεώσεών της, εἶχεν ἀνάγκην 450 ἀκόμη δραμίων.

Τῷ 1870 ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ Ἀθηναίων, πιεζομένη ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισε, τῇ προτάσει τοῦ πρώην δημάρχου Παν. Κυριακοῦ, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ νέον δάνειον τῶν 300.000 δραχμῶν, τὸ ὁποῖον ὁ δῆμος εἶχε δικαίωμα νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν — δυνάμει τοῦ ἀπὸ 21 Μαρτίου 1862 νόμου — πρὸς τὸν σκοπὸν βελτιώσεως τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων τῆς πόλεως.

Διὰ τῶν χρημάτων τούτων ἐκαθαρίσθη ἐκ νέου τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον μέχρι τοῦ Χαλανδρίου, ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἐκαλύφθησαν τὰ φρέατα, ἀνεκαλύφθη ἡ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβηττοῦ Ἀδριάνειος δεξαμενή. Κατεσκευάσθη ἐκ νέου τὸ ἀπὸ Ἀμπελοκήπων μέχρι τῆς δεξαμενῆς μέρος τοῦ ὑδραγωγείου καὶ ἀντικατεστάθησαν οἱ ἕως τότε πήλινοι σωλῆνες τοῦ δικτύου διανομῆς εἰς τὴν πόλιν διὰ σιδηρῶν τοιούτων (ἀπὸ τοῦ 1872—1874 ἐτοποθετήθησαν 20.403 μέτρα τοιούτων σιδηρῶν σωλήνων).

Κατόπιν, κατὰ τὰ ἔτη 1875—1879, ἐγένοντο καὶ ἄλλα ἔργα, ἰδίᾳ ἐκκαθάρσεις τμημάτων τοῦ ὑδραγωγείου. Καὶ τῷ 1879—κατὰ τὸν Κορδέλλαν—διωχετεύοντο διὰ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου 3021, 90 κυβ. μέτρα ὕδατος καθ' ἑκάστην εἰς τὴν δεξαμενὴν τῆς πόλεως.

Μὴ ἐπαρκοῦντος ὅμως τούτου δι' ὅλας τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως (πόσιν καὶ ἄρδευσιν τῶν κτημάτων), ἐπορίζετο αὕτη καὶ δι' ἄλλων ὑδραυλικῶν ἔργων ὕδατα ὡς ἑξῆς :

α') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Τσακουμάκου. Τοῦτο ἀπὸ τῆς θέσεως Γουδὶ πηγάζον καὶ ὑπὸ τὴν Ριζάρειον Σχολὴν διερχόμενον (μῆκος 2500 μέτρων περίπου) διωχέτευε 200—300 κυβικὰ μέτρα ὕδατος, δι' οὗ ἠρδεύετο μέγα μέρος τοῦ ἀνακτορικοῦ κήπου.

β') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Γουδίου, παρέχοντος 150—200 κυβικὰ μέτρα τοῦ ὕδατος, δι' οὗ ἠρδεύοντο τὰ κτήματα τῶν κάτω Ἀμπελοκήπων καὶ τὸ τῆς μονῆς Ἀσωμάτων.

γ') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Λουτροῦ. 100—150 κυβικὰ μέτρα, δι' οὗ ἠρδεύοντο οἱ περὶ τὸν Ἰλισσὸν κῆποι. Μέρος τοῦ ὕδατος μετωχετεύετο εἰς τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ Λουτρόν.

δ') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Σταδίου (παρὰ τὸ Στάδιον). Τὸ ὕδωρ του ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὸ κατάβρεγμα τῆς πόλεως.

ε') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Βουνοῦ (τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου) δι' οὗ διωχετεύοντο 900 περίπου κυβικὰ μέτρα ὕδατος, δι' ὧν ἠρδεύοντο οἱ πέριξ κῆποι καὶ ἄμπελοι.

στ') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Ἁγ. Τριάδος. Τὸ ὕδωρ ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς πλύσιν.

ζ') Διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Βούρου, ὑδραγωγείου Ἀγᾶ (παρὰ τὸν Ἅγ. Παντελεήμονα πρὸς ἄρδευσιν κήπων), ὑδραγωγείου *Ἱππικοῦ* (πεδίον τοῦ Ἄρεως), ὑδραγωγείου *Χασεκῆ* (πρὸς ἄρδευσιν τοῦ Βοτανικοῦ κήπου καὶ ἄλλων τοιούτων παρὰ τὰ Σεπόλια), τῶν περὶ τὸν Ὑμηττὸν ὑδραγωγείων τοῦ *Σταυροῦ* (Κολώνα) καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, καὶ τῶν διαφόρων πολυαρίθμων τοπικῆς χρήσεως ὑδραγωγείων Πατησίων καὶ Κυψέλης

η') Διὰ διαφόρων φρεάτων. Τὰ ἐξ αὐτῶν ἀντλούμενα ὕδατα, ὡς ὑφάλμυρα καὶ στυφά, ἐχρησιμοποιοῦντο μᾶλλον διὰ τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας.

θ') Διὰ τῶν ὑδάτων τῆς Καλλιρρόης, χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν πέριξ κατοίκων πρὸς πλύσιν καὶ πόσιν, ὡς καὶ τῶν ὑδάτων τῆς πηγῆς *Περσοῦ* (Ποδαράδων).

Κατὰ τὰ ἔτη 1880—1897 καὶ ἐπὶ δημάρχων Δ. Σούτσου, Τιμ. Φιλήμονος καὶ Μιχ. Μελᾶ, ἐγένοντο ἀρκετὰ ἔργα πρὸς ἐπαύξησιν τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου μάλιστα ἐνηργήθησαν διὰ τοῦ Γάλλου Μηχανικοῦ Ματὼν καὶ ὑδραυλικαὶ ἐργασίαι ἐρευνητικαί, δι' ἀρτεσιανῶν φρεάτων καὶ διὰ πλείστων διατρήσεων τοῦ ἐδάφους, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνέβλυσαν ὕδατα, κυρίως κατὰ τὴν Κηφισίαν καὶ τὴν Χελιδονοῦν, τὰ ὁποῖα, συμποσούμενα εἰς τρεῖς περίπου ὀκάδας, ἐρρίφθησαν εἰς τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον. Ἐμελετήθησαν δὲ καὶ μετοχετεύσεις νέων ὑδάτων, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἐξετελέσθησαν, λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Δῆμος ἐστερεῖτο ἰδίων χρημάτων καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δὲν ἐχορήγει πλέον ἄλλο δάνειον εἰς αὐτόν. Τὸν ἀντίκτυπον ᾐσθάνθησαν κατόπιν οἱ κάτοικοι, διότι πάλιν ἤρχισε νὰ παρουσιάζηται, κατὰ τοὺς θερινοὺς ἰδίᾳ μῆνας, λειψυδρία, ἐνταθεῖσα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1898.

Τούτου ἕνεκα ἡ Δημοτικὴ ἀρχὴ ἠγόρασε τῷ 1899 — ἐπὶ τῆς δημαρχίας Λ. Καλλιφρονᾶ — τὸ ὕδωρ τῶν εἰς τὰ Πατήσια φρεάτων τοῦ Δ. Βεζανῆ καὶ ἄλλων ἰδιοκτητῶν, ἀνερχόμενον εἰς 4·5 ὀκάδας.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρχίζουν αἱ πρῶται προτάσεις περὶ ὁριστικῆς λύσεως διὰ μεταφορᾶς τῶν ὑδάτων ἐκ τῶν προπόδων τῆς Οἴτης (πρότασις μηχανικοῦ Τζουρᾶ) καὶ ἐκ τῆς Στυμφαλίας λίμνης.

Αἱ σπουδαιότεραι ὅμως ἐργασίαι διὰ τὴν ἐπαύξησιν τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως ἔγιναν κατόπιν ἐπὶ τῶν δημαρχιῶν τῶν Σπ. Μερκούρη, Ἐμμ. Μπενάκη καὶ Σπ. Πάτση.

Ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ Σπ. Μερκούρη καὶ ὑπὸ τὴν τεχνικὴν διεύθυνσιν τοῦ Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη ἤρχισαν κατὰ τὸ ἔτος 1900 αἱ μεγάλαι ἐπὶ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου ὑδραυλικαὶ ἐργασίαι, (ἐκαθαρίσθη εἰς μῆκος 15 χιλιομ.), αἱ ὁποῖαι, ἐν συνδυασμῷ μὲ ἄλλας, ἐπέφερον ἀποτελέσματα, ἀνακουφίσαντα ἀρκετὰ τοὺς κατοίκους.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐργασίας αὐτὰς ἐλήφθη πρόνοια καὶ πρὸς βελτίωσιν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ δικτύου διανομῆς τοῦ ὕδατος ἐν τῇ πόλει, τὸ ὁποῖον, ἀνεπαρκέστατον καὶ ἐλαττωματικώτατον, προὐκάλει μεγάλας ἀπωλείας ὕδατος.

Ἐκτὸς αὐτῶν τέλος ἐμισθώθησαν καὶ ἄλλα ὕδατα ἰδιωτῶν.

Τὰ ἔργα ταῦτα ἐσυνεχίσθησαν καὶ ἐπὶ τῆς δημαρχίας τοῦ Ἐμμ. Μπενάκη, ἰδίᾳ ὅμως τοῦ Σπ. Πάτση, ὑπὸ τὴν τεχνικὴν κυρίως καθοδήγησιν τοῦ Δ. Διαμαντίδου (ἀρτεσιανὰ Κοκκιναρᾶ, ὑδροσυλλεκτήριοι στοαὶ Πάρνηθος κ. τ. λ.). Διὰ τούτων κατωρθώθη ἡ ὕδρευσις τῶν κατοίκων, παρ' ὅλην τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη συνεχῶς ἐξακολουθήσασαν ἀνομβρίαν καὶ παρ' ὅλην τὴν κατ' αὐτὰ τὰ ἔτη ἐπελθοῦσαν δυσανάλογον αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως καὶ τὴν μεγάλην εἰς ἔκτασιν ἐξάπλωσιν αὐτῆς.

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

ΕΝΕΣΤΩΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΥΔΡΕΥΣΕΩΣ. Ἡ διαχείρισις τῆς ὑδρεύσεως τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκετο ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τοῦ Μαρτίου 1926 εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, ὁπότε, συμφώνως πρὸς τὰς μεταξὺ Κράτους καὶ Ἑταιρίας Ulen συναφθείσας συμβάσεις περὶ ὑδρεύσεως τῶν πόλεων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἐκ τῆς τεχνητῆς λίμνης Μαραθῶνος, παρεδόθη εἰς τὴν Ἀνώνυμον Ἑλληνικὴν Ἑταιρίαν Ὑδάτων, συσταθεῖσαν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἔργων ὑδρεύσεως τῶν ἄνω πόλεων.

Ἀπὸ καθαρῶς τεχνικῆς ἀπόψεως ἡ ἐνεστῶσα ὕδρευσις τῆς πόλεως ἔχει ὡς ἀκολούθως :

Α) ΜΕΣΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΤΟΥ ΠΟΣΙΜΟΥ ΥΔΑΤΟΣ. Σήμερον ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑδρεύεται κυρίως δι' ὕδατος ἀνασυλλεγομένου δι' ὑπογείων ἔργων μεγάλου ἀναπτύγματος καὶ μήκους (τουτέστι διὰ κοινῶν ἢ ἀρτεσιανῶν φρεάτων, ὡς καὶ διὰ στοῶν), ἐν μέρει δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ ἐκ συγκεντρωμένων ἐμφανῶν πηγῶν τῆς Πάρνηθος.

Αἱ περιοχαὶ τῆς τοιαύτης ὑδροσυλλογῆς εἶναι αἱ ἑξῆς (κατὰ τάξιν ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς πόλεως).

1) Περιοχὴ Πατησίων - Τουρκοβουνίων. — Αὕτη ἐκτείνεται ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Πατησίων, ὕπερθεν τοῦ ἐργοστασίου Κλωναρίδου. Τὸ ὑδροφόρον στρῶμα μορφοῦται ἐντὸς ἀσβεστολίθου διερρωγότος, ἐπιφανειακῶς ἀναφαινομένου

Digitized by Google

εἰς τοὺς γειτονικοὺς λόφους Τουρκοβουνίων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσι προφανῶς καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἀνατροφοδοτήσεως τοῦ στρώματος τούτου διὰ τῶν ὑετίων ὑδάτων. Ἡ ἔκτασις τοῦ ὑδροφόρου τούτου ὁρίζοντος δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς πιστοποιηθῆ, καθόσον τὰ ὀλίγα μέχρις αὐτοῦ ἀνορυχθέντα φρέατα (οὐχὶ περισσότερα τῶν ἕξ) εὑρίσκονται εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν (ἐντὸς περιμέτρου ἀκτῖνος οὐχὶ μεγαλυτέρας τῶν 200 μέτρων).

Τὸ βάθος τῆς ἐλευθέρας στάθμης τοῦ ὑδροφόρου τούτου ὁρίζοντος εὑρίσκεται σήμερον εἰς 55 μέτρα περίπου ὑπὸ τὴν μέσην στάθμην τοῦ ἐδάφους (δηλαδὴ εἰς ὑψόμετρον 105—55=50 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν). Ἔχει ὅμως ἐξερευνηθῆ ὁ ὁρίζων οὗτος διὰ γεωτρήσεως, γενομένης τῷ 1922 ἐν τῷ φρέατι Κλωναρίδου, μέχρι βάθους 120 μέτρων, τουτέστι μέχρι τοῦ ὑψομ. 10 μέτρων περίπου. Ἡ γεώτρησις αὕτη μέχρι τοῦ βάθους τούτου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἀσβεστολίθου. Ἀντιθέτως ὅμως εἰς ἕτερον φρέαρ, ἀπέχον μόλις 150—200 μέτρα ἀπὸ τῆς γεωτρήσεως ταύτης, συνηντήθη, μετὰ τὸν ὑδροφόρον (ἀνώτερον κρητιδικὸν) ἀσβεστόλιθον, ὁ σχιστόλιθος τῶν Ἀθηνῶν εἰς βάθος μόλις 20 μέτρων.

Ὁ θεωρητικὸς ὑπολογισμὸς τῆς μεγίστης δυνατῆς πραγματικῆς ὑδατοπαροχῆς τῆς περιοχῆς ταύτης οὔτε δυνατὸς εἶναι, λόγῳ ἐλλείψεως τῶν ἀπαραιτήτων ὑδρολογικῶν καὶ τοπομετρικῶν στοιχείων, ἀλλ' οὐδὲ πρακτικήν τινα σημασίαν θὰ εἶχε, δεδομένου, ὅτι διαθέτομεν ἀλλοίαν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ζητουμένου ὑπολογισμοῦ, τουτέστι τὴν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐκμεταλλεύσεως κτηθεῖσαν πεῖραν. Ὄντως ἡ ὑδροληψία ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἤρξατο κατὰ τὸ 1899 κυρίως, τοῦ ὕδατος εὑρισκομένου τότε εἰς βάθος μόλις 14 μέτρων. Ἐντὸς τῆς διαρρευσάσης εἰκοσιεπταετίας ἡ στάθμη κατῆλθεν εἰς βάθος 55 μ. περίπου. Σήμερον, λοιπόν, ἡ μέση ἡμερησία παροχὴ δὲν ὑπερβαίνει τὰ 600 κ. μ. Βεβαίως ἐν ἀνάγκῃ δύναται νὰ ἐνταθῇ ἡ ὑδροληψία μέχρις ἀνωτέρου ποσοῦ, ἐπὶ προφανεῖ ὅμως δημιουργίᾳ ἐλλείμματος ἐν τῇ ὑδρολογικῇ διαίτῃ τοῦ ὁρίζοντος τούτου καὶ ἀμέσῳ καταβιβάσει τῆς στάθμης τοῦ ὑδροφόρου στρώματος.

Τὸ ἐκ τῶν φρεάτων τῆς περιοχῆς ταύτης ἀντλούμενον ὕδωρ συλλέγεται σήμερον εἰς μίαν ὑδαταποθήκην χωρητικότητος 200 κ. μ. Ἐκεῖθεν διὰ κυρίου ἀγωγοῦ, διήκοντος κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Πατησίων, καὶ διὰ διακλαδώσεων, διανέμεται τὸ ὕδωρ εἰς τὴν μέχρι τοῦ Λυσσιατρείου περιοχὴν τῆς πόλεως. Διὰ τοῦ κεντρικοῦ ἀγωγοῦ ὅμως τῆς Λεωφόρου Ἀλεξάνδρας εἶναι δυνατὸν νὰ ὑδρευθῇ ὁ ἀγωγὸς τῶν Πατησίων ἀπ' εὐθείας καὶ ἐκ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου.

2) Περιοχὴ Δ.ΝΔ. κλιτύων Πεντέλης. — Ἡ περιοχὴ αὕτη ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐντατικωτέραν ὑδρομάστευσιν, τόσον διὰ τῶν ἔργων ὑδρεύσεως τῆς πόλεως, ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν, δι' ἰδίους πλουτοπαραγωγικοὺς καὶ ἐπιχειρηματικοὺς τούτων σκοποὺς (ἀρδεύσεις καλλιεργουμένων ἐκτάσεων κτλ.). Θὰ ἐξετάσωμεν τὰ διὰ τὴν ὕδρευσιν τῆς πόλεως ἔργα κατὰ τομεῖς.

α) Τομεὺς Χαλανδρίου — Πεντέλης — Εἰς τὸν τομέα τοῦτον οὐδεμία ὑδροσυλλογὴ σήμερον διενεργεῖται, καὶ δυστυχῶς τόσον αἱ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Ματὼν (τῷ 1896), ὅσον καὶ αἱ ὑφ' ἡμῶν (τῷ 1921) γενόμεναι γεωτρήσεις εἰς μεγάλα βάθη ἀπέδειξαν, ὅτι οὔτε εἰς ταῦτα δύναταί τις νὰ ἐλπίζῃ εἰς νέα πλούσια ὑδροφόρα στρώματα.

β) Τομεὺς Ἀμαρουσίου. — Εἰς τὸν τομέα τοῦτον σήμερον ἡ κοινότης ἐπιτυγχάνει διὰ κοινοτικῶν φρεάτων τὴν ὕδρευσιν τῶν κατοίκων τοῦ προαστείου τούτου. Ἡ ἐκεῖθεν λαμβανομένη ποσότης ὕδατος ἀνέρχεται εἰς 100 κυβικὰ μέτρα ἡμερησίως περίπου.

γ) Τομεὺς Κηφισίας — Κοκκιναρᾶ. — Ὁ τομεὺς οὗτος ὑδρομαστεύεται ἐντατικώτατα, παρουσιάζει δὲ τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὑδρολογικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὸν τομέα τοῦτον ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς ὑδροφόρα στρώματα:

I) Εἰς βάθος 7—8 μέτρων ψαμμιτικὸν στρῶμα μικροῦ πάχους, τοῦ ὁποίου κατὰ πρῶτον ἤρξατο τῷ 1889 ἡ ὑδρομάστευσις. Σήμερον ἔχει τελείως ἀποξηρανθῆ.

II) Εἰς βάθος 15—25 μέτρων (κατὰ διαλειπούσας διαστρώσεις) ἐκτείνεται στρῶμα ὁμοίας συστάσεως, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκμετάλλευσις διὰ τὴν δημοτικὴν ὕδρευσιν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1901, ἐνταθεῖσα κατὰ τὴν περίοδον 1915—1917, δι' ἀναπτύξεως συλλεκτηρίων στοῶν, ὁλικοῦ μήκους περὶ τὰ 800 μέτρα. Ἡ ἀπόδοσις τούτων ἀνῆλθεν εἰς μέγιστον 8 ὑδραυλικῶν ὀκάδων περίπου (Ἀπρίλιος 1917), ἤτοι 3200 κυβικῶν μέτρων ἡμερησίως. (1 ὑδραυλικὴ ὀκᾶ=400 Κ. Μ. ὕδατος ἡμερησίως). Σήμερον ἡ μὲν μεγίστη παροχὴ εἶναι $^1/_2$—1 ὀκᾶς, ἐκμηδενιζομένη κατὰ τὸ θέρος. Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὸν ὑδροφόρον τοῦτον ὁρίζοντα εὑρίσκοντο καὶ τὰ πλεῖστα ἰδιωτικὰ φρέατα τῆς Κηφισίας, ἅτινα σήμερον ἀπεξηράνθησαν.

III) Εἰς βάθος 32-50 μέτρων ἐκτείνεται (κατὰ διαλειπούσας διαστρώσεις) ψαμμιτικὸν ὑδροφόρον στρῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ ὑδρομάστευσις ὑπὸ τοῦ Δήμου ἤρξατο τῷ 1916 διὰ τῆς ἀνορύξεως τοῦ νέου μεγάλου φρέατος τοῦ Κοκκιναρᾶ. Ἡ ἀπόδοσις τοῦ φρέατος τούτου ἀνῆλθε τῷ 1917 εἰς 2—2 $^1/_2$ ὀκάδας περίπου. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου ἐγένετο ἡ ἀνόρυξις τοῦ νέου ὑδραγωγείου *Κοκκιναρᾶ—Καλυφτακίου*, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπόδοσις κυμαίνεται ἀπὸ 3 ἕως 7 ὑδραυλικὰς ὀκάδας.

IV) Εἰς βάθος 75—130 μέτρων μορφοῦται κλειστὸς ἀρτεσιανὸς θύλακος, ἐντὸς πορώδους καὶ κατ' ἐξοχὴν σπηλαιώδους ἀσβεστολίθου (τοῦ τριτογενοῦς τραβερτίνου.) Τοῦ θυλάκου τούτου ἡ ὕπαρξις ἐξηκριβώθη κατὰ πρῶτον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1917 διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 1 γεωτρήσεως τοῦ Κοκκιναρᾶ. Ἐκ τοῦ ὁρίζοντος τούτου τροφοδοτεῖται καὶ ἡ ὑδατικὴ ἐμφάνισις «*Κεφαλάρι*» τῆς Κηφισίας, ἡ ὁποία καὶ ἀπετέλει μέχρι τοῦ 1917 τὴν μόνην ἐπιφανειακὴν ἀνάδυσιν τοῦ ὑδροφόρου τούτου θυλάκου.

Ἡ ὥρα τῆς βρύσης εἰς Ἀθηναϊκὴν συνοικίαν.

Ὁ ἀρτεσιανὸς οὗτος θύλακος παρουσιάζει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὑδρολογικῆς ἀπόψεως, ἡ δὲ μελετηθεῖσα δίαιτα τῆς ὑδατοπαροχῆς τούτου, ἀπὸ τοῦ 1917 καὶ ἐφεξῆς, ἐπιτρέπει πλέον τὴν μόρφωσιν ἀσφαλῶν καὶ θετικῶν πορισμάτων ὡς πρὸς τὴν σκοπιμωτέραν χρησιμοποίησιν τούτου. Τὰ πορίσματα ταῦτα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον ὁ ἀρτεσιανὸς ὁρίζων μορφοῦται ἐντὸς κλειστοῦ θυλάκου, τοῦ σπηλαιώδους ἀσβεστολίθου (τραβερτίνου) παίζοντος ρόλον τεραστίας ὑπογείας ὑδαταποθήκης. Πιθανώτατα δὲ τὸ εἰς βάθος 15—25 μ. ὑδροφόρον στρῶμα νὰ διαποτίζηται ἐλαφρῶς κατὰ τὴν ὑπογείαν ἐπαφήν του μετὰ τοῦ ἀρτεσιανοῦ τούτου ὁρίζοντος.

Δεύτερον: ἡ ὑδατικὴ ἐμφάνισις «*Κεφαλάρι*» ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἐπιφανειακὴν ἀνάδυσιν τούτου, συνεπῶς δ' ἡ μέχρι τοῦ 1917 ὑδρολογικὴ δίαιτα αὐτῆς εἶναι περίπου αὐτὴ αὕτη ἡ δίαιτα τοῦ ὅλου ἀρτεσιανοῦ ὁρίζοντος, ἤτοι: ἡ μέση ὑδροπαροχὴ τούτου ἀνέρχεται εἰς 7 περίπου ὑδραυλικὰς ὀκάδας.

Τρίτον: εἰς ἕκαστον μέτρον ὕψους πτώσεως τῆς ἐλευθέρας στάθμης τούτου ἀντιστοιχεῖ ἀφαίρεσις ποσότητος ὕδατος 120.000—150.000 κυβ. μ., ἤτοι περίπου 400 ἡμερησίων ὑδραυλικῶν ὀκάδων.

Τέταρτον: οἱ ἐπὶ τῆς Πεντέλης πίπτουσαι βροχαὶ προκαλοῦσι μετὰ 3—4 ἡμέρας ἄμεσον ἀνύψωσιν τῆς ἐλευθέρας στάθμης τοῦ ὁρίζοντος τούτου, τουτέστιν, ὅτι ὁ ἐπηρεασμὸς τῶν ἀτμοσφαιρικῶν κατακρημνισμάτων εἶναι ἄμεσος.

Παρατηρητέον νῦν, ὅτι, ἐνῷ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1917 ἡ ἐλευθέρα στάθμη τοῦ ὁρίζοντος τούτου ἦτο εἰς ὑψόμετρον 305 μέτρων (ὑπὲρ θάλασσαν) καὶ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1919 ἀνῆλθεν εἰς ὑψόμ. 307 μ. (ὑπὲρ θάλ.), σήμερον αὕτη εὑρίσκεται εἰς ὑψόμ. 285 μ. (ὑπὲρ θάλ.) ἤτοι κατὰ 20 μ. χαμηλότερον τῆς στάθμης τοῦ 1917.

Ἡ ἐκ τοῦ ἀρτεσιανοῦ τούτου θυλάκου ὑδροληψία ἀνέρχεται κατὰ τὸ θέρος εἰς 10-12 ὑδραυλικὰς ὀκάδας ἡμερησίως. Κατὰ τὸ χειμερινὸν ἑξάμηνον, ὁπότε τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον φέρει ἐκ τῆς Πάρνηθος ἀρκετὸν ὕδωρ, οὐδεμία ὑδροληψία γίνεται ἐκ τοῦ ἀρτεσιανοῦ θυλάκου τοῦ Κοκκιναρᾶ, καὶ οὕτω πως δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἀποθηκεύωνται καθ' ἕκαστον χειμῶνα εἰς τὴν ὑπογείαν ταύτην φυσικὴν ὑδαταποθήκην τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως κατὰ τὸν χειμῶνα διὰ τῶν ἐπὶ τῆς Πεντέλης πιπτουσῶν βροχῶν καὶ χιόνων ἀναχορηγούμενα ὕδατα.

3) Περιοχὴ ΝΑ. κλιτύων τῆς Πάρνηθος. — Αὕτη ὑδρομαστεύεται διὰ τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου ἀφ' ἑνός, ἐπὶ μήκους 2 χιλιομέτρων περίπου εἰς βάθος 25—32 μέτρων, καὶ τῶν κατὰ προέκτασιν τούτου γενομένων ἐσχάτως συλλεκτηρίων στοῶν μήκους 800 μ. περίπου (εἰς βάθος 32-38 μ.), ὡς καὶ διὰ τοῦ ὑδραγωγείου Ἄμπολης ἀφ' ἑτέρου εἰς βάθος 8—10 μ. περίπου.

Ἐπίσης τρεῖς γεωτρήσεις γενόμεναι τῷ 1917 καὶ τῷ 1923 ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ ἀποδίδουσιν ἐκ τοῦ βάθους τῶν 50—70 μ. περὶ τὴν 1)2 ὀκᾶν ὕδατος κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον.

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἡ μεγαλυτέρα πάσης ἄλλης καὶ ἡ ἐλάχιστα ὑδρομαστευομένη, τόσον διὰ τὴν ὕδρευσιν τῆς πόλεως ὅσον καὶ δι' ἰδιωτικὰς ἀνάγκας. Ἐλάχιστα καλλιεργεῖται, εἶναι δὲ δυνατὴ—κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν — ἐνίσχυσις τοῦ ὕδατος τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, μέχρι τῆς συντελέσεως τῆς ὁριστικῆς ὑδρεύσεως ταύτης, προεκτεινομένων τῶν ὑπογείων ὑδροσυλλεκτηρίων ἔργων. Ἡ ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ὑδροληψία ἀνέρχεται κατὰ τὸ θέρος εἰς 4—5 ὑδραυλ. ὀκάδας ἡμερησίως.

4) Περιοχαὶ Κιθάρας καὶ Ἄμπολης τοῦ Τατοΐου. Ἐκ τούτων διοχετεύονται διὰ προσωρινοῦ σωληνωτοῦ ὑδραγωγείου τὰ κατὰ τὸν χειμῶνα ἄφθονα πηγαῖα ὕδατά των.

5) Περιοχαὶ Κουκουβαούνων - Καλυφτακίου - Χελιδονοῦς. — Ἐν τῇ κατὰ τὰς περιοχὰς ταύτας διαδρομῇ αὐτοῦ τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον συλλέγει σήμερον περὶ τὰς δύο ὀκάδας ὕδατος. Εἰς τὸ ὑπόλοιπον μῆκος τῆς διαδρομῆς του, ἡ ὑδροσυλλεκτική του ἱκανότης εἶναι σχεδὸν μηδαμινή.

Πίναξ τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος. — Οὕτω πως, συνοψίζοντες τὰ ἀνωτέρω, ἔχομεν τὸν ἀκόλουθον πίνακα τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος τῆς πόλεως ἐκ τῶν διαφόρων περιοχῶν εἰς ὑδραυλικὰς ὀκάδας:

Προέλευσις τοῦ ὕδατος	Ὀ)βριος 1919	Σ)βριος 1923	Θέρος 1926
1) Περιοχὴ Πατησίων	3	3	$^1/_2$
2] » ΔΝΔ. κλιτύων Πεντέλης			
α) Χαλανδρ.—Μονῆς Πεντέλης	1$^1/_2$	1	0
β) Κοκκιναρᾶ (στοαί, ἀρτεσιανά, ἰδιωτικὰ φρέατα)	27$^1/_2$	13	18
3) Περιοχὴ ΝΑ. κλιτύων Πάρνηθος (ὑδραγωγεῖον Ἄμπολης—Διαδρομὴ Ἀδριανείου)	13	7	5
Σύνολον . . .	45	24	23 $^1/$
Ἀφαιρεῖται διὰ τὴν ὕδρευσιν Κηφισίας—Ἀμαρουσίου ποσόν.	1 $^1/_2$	2	3
Ὑπόλοιπον διὰ τὰς Ἀθήνας .	43 $^1/_2$	22	20 $^1/_2$

Β. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΑ. Ὡς ἐκ τῶν προηγουμένων διαφαίνεται, τὸ μὲν ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Πατησίων λαμβανόμενον ὕδωρ συγκεντροῦται ἀμέσως δι' ἀντλήσεως εἰς μίαν μικρὰν ὑδαταποθήκην, τὸ δ' ἐκ τῶν λοιπῶν δύο περιοχῶν, (Πεντέλης δηλαδὴ καὶ Πάρνηθος) διοχετεύεται μέχρι τῶν ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑδαταποθηκῶν τῆς πόλεως διὰ τῶν ἐγκαρσίων ὑδραγωγείων (Κοκκιναρᾶ, Ἄμπολης, σωληνωτοῦ Κιθάρας) καὶ τοῦ Ἀδριανείου, εἰς τὸ ὁποῖον ταῦτα συμβάλλουν. Τὸ μῆκος τούτων εἶναι περίπου:

Ὑδραγωγεῖον Κοκκιναρᾶ	4 $^1/_2$	χ.μ.
» Χαλανδρίου-Πεντέλης	8	»
» Ἄμπολης	4 $^1/_2$	»
» Ἀδριάνειον	20	»
Σύνολον	37	χ.μ.

Καὶ τὰ μὲν ἐγκάρσια τοιαῦτα εἶναι ἐν καλῇ καταστάσει (ἰδίᾳ δὲ τὸ τοῦ Κοκκιναρᾶ), ἐνῷ τοὐναντίον τὸ Ἀδριάνειον, ἡλικίας 1860 ἐτῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἡλικίας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ λόγῳ τοῦ τρόπου τῆς ἀρχικῆς του κατασκευῆς καὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη 1870—1900 γενομένης ἀτελοῦς μερικῆς ἀνακαινίσεώς του, παρουσίαζε, ἰδίᾳ μέχρι τοῦ 1923, οἰκτρὰν τεχνικῶς κατάστασιν. Τούτου ἕνεκα —ἰδίᾳ μετὰ τὴν κατὰ Μάϊον τοῦ 1923 ἐπισυμβᾶσαν κατάπτωσιν καὶ ἔμφραξιν τούτου κατὰ τὴν

Digitized by Google

θέσιν Ψυχικό— ἡ προσοχὴ τοῦ Δήμου καὶ τοῦ Κράτους (διὰ τῆς ἑταιρίας Ulen) ἐστράφη πρὸς τὴν ἄμεσον ἐπισκευὴν καὶ ἀνασκευὴν του, εἰς ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς διαδρομῆς του, εἰς ἃ παρουσίαζεν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τοιαύτης.

Ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῶν Ἀμπελοκήπων μέχρι τῶν ὑδαταποθηκῶν Λυκαβηττοῦ τμῆμα τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, τὸ ὁποῖον, μήκους 2200 μ., διήρχετο εἰς βάθος 2—4 μ. διὰ μέσου πυκνῶς κατῳκημένης ζώνης καὶ οὕτως ὑπέκειτο εἰς παντὸς εἴδους μολύνσεις ἀφ' ἑνός, καὶ εἰς δῃώσεις τοῦ ὕδατός του ἀφ' ἑτέρου, ἀντικατεστάθη διὰ σωληνωτοῦ τοιούτου. (Ἡ ἀντικατάστασις ἤρχισε τῷ 1924 ὑπὸ τοῦ Δήμου καὶ ἐσυνεχίσθη καὶ ἐπερατώθη ὑπὸ τῆς ἑταιρίας Ulen τῷ 1926.)

γ) ΥΔΑΤΑΠΟΘΗΚΑΙ. *α) Ὑδαταποθήκη Πατησίων.*— Ἡ ὑδαταποθήκη αὐτὴ εὑρίσκεται σχετικῶς ἐν καλῇ καταστάσει. Ἡ ὑψομετρικὴ θέσις αὐτῆς (ὕψομ. πυθμένος 100 μ.) δὲν εἶναι τόσον εὐνοϊκὴ διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος.

β) Ὑδαταποθῆκαι Λυκαβηττοῦ.— Ἡ μὲν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοιαύτη διαθέτει μοναδικὸν χῶρον ὕδατος 500 κυβ. μ. περίπου. Ἡ νεωτέρα τοιαύτη διαθέτει δύο χώρους ὁλικοῦ ὄγκου 1500 κυβ. μ. περίπου. Ἡ χωρητικότης των καὶ ἡ ὑψομετρικὴ των θέσις σήμερον — ἰδίᾳ μετὰ τὴν οἰκοδομικὴν ἐξέλιξιν τῆς πόλεως — δὲν εἶναι εὐνοϊκαὶ διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος.

Τούτου ἕνεκα ἐλήφθη ἰδιαιτέρα φροντὶς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο κατὰ τὴν μελέτην τῆς ὁριστικῆς ὑδρεύσεως τῆς πόλεως ἐκ τῆς τεχνητῆς λίμνης Μαραθῶνος (βλ. κατωτέρω).

δ) ΔΙΚΤΥΟΝ ΔΙΑΝΟΜΗΣ. Ἡ ἐν γένει σύνθεσις τοῦ κυρίου σωληνωτοῦ δικτύου διανομῆς, τοῦ διανέμοντος τὸ ὕδωρ τῶν ὑδαταποθηκῶν τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἔχει γίνει πρὸ πολλῶν ἐτῶν, οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρτίων ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν καὶ κυρίως διὰ πληθυσμὸν μὴ ὑπερβαίνοντα τὰς 100.000 ἀνθρώπων καὶ δι' ἔκτασιν πόλεως ἴσην πρὸς τὸ $^1/_{10}$ τῆς σημερινῆς. Τούτου ἕνεκα σήμερον τὸ δίκτυον διανομῆς εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀνεπαρκές.

Ὁ Δῆμος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προέβη εἰς πολλὰς προχείρους βελτιώσεις τοῦ δικτύου εἰς διάφορα σημεῖα, ἐπιβάλλεται δὲ ἡ συνέχισις τούτων μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν ὑδάτων τῆς τεχνητῆς λίμνης τοῦ Μαραθῶνος.

Χ. Α. ΓΟΥΝΑΡΗΣ – Α. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

Η ΤΕΧΝΗΤΗ ΛΙΜΝΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ. *Γενικότητες καὶ ἱστορικὴ ἀνασκόπησις.* — Ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἡ προσοχὴ τῶν Κυβερνώντων ἐστράφη ἐπανειλημμένως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ὑδρεύσεως τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ ἐπινείου αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον σοβαρὸν διάβημα πρὸς κανονικὴν ὕδρευσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἐλήφθη κατὰ τὸ ἔτος 1890, ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Χ. Τρικούπη, ἥτις, κατόπιν τῆς μεγάλης λειψυδρίας τῆς περιόδου 1888-89, ἀνέθεσεν εἰς τὸν τότε ἀρχιμηχανικὸν τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς Ε. Κελλενὲκ νὰ ἐρευνήσῃ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὸ ζήτημα. Οἱ πληθυσμοὶ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἦσαν τῶν μὲν Ἀθηνῶν 110262, τοῦ δὲ Δήμου Πειραιῶς 34569.

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην μελέται ὑπεβλήθησαν κατ' Ἀπρίλιον 1890, ἀπέβλεπον δὲ αὗται εἰς τὴν συλλογὴν καὶ μεταφορὰν τῶν ὑδάτων τῶν πηγῶν Κιονίων καὶ Δρίζας ἀφ' ἑνὸς καὶ Δούσιας ἀφ' ἑτέρου. Τὸ πρῶτον τῶν συμπλεγμάτων τούτων ἀναβλύζει ὑπὸ τὰς νοτίας ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κυλλήνη (Ζήρια) εἰς σμικροτάτην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βορείων ὀχθῶν τῆς λίμνης Στυμφαλίας, τὴν ὁποίαν τροφοδοτεῖ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔκφρασις «*ὕδρευσις διὰ τῶν ὑδάτων τῆς Στυμφαλίας*».

Ὁ Κελλενὲκ ἐπιθυμῶν νὰ διοχετεύσῃ ἐκ τῆς Στυμφαλίας 2000 λ/1'' τόσον πρὸς ὕδρευσιν τῶν δύο πόλεων, ὅσον καὶ πρὸς καθ' ὁδὸν ἄρδευσιν 46.000 στρεμμάτων, ἐφρόνει ὅτι ἡ ποσότης αὐτὴ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ εἴτε ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς Κωπαΐδος εἴτε ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς Στυμφαλίας. Ἀπορρίπτων τὴν πρώτην τῶν λύσεων τούτων, ἕνεκα τῶν χαμηλῶν ὑψομέτρων, εἰς ἃ ἀναβλύζουσιν αἱ πηγαὶ τοῦ Μέλανος ποταμοῦ, παρεδέχετο ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ, ὅτι μόναι αἱ διάφοροι διακλαδώσεις τῶν πηγῶν Κιονίων θὰ περιεῖχον *συνεχῆ* ροὴν 1500 λ/1'', τὴν ὁποίαν προσέτι ἤλπιζε νὰ αὐξήσῃ διὰ συλλεκτηρίων ἔργων. Ἐκτὸς τούτου προϋπέθετεν ὅτι αἱ πηγαὶ Δούσιας καὶ Καστανιᾶς θὰ συνεισέφερον ἕτερα 1000 λ/1''. Οὕτω θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ πλουσιοπάροχος ὕδρευσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς διὰ 300 λίτρων ἀνὰ κάτοικον ἡμερησίως.

Πλήν, πρὸ τῆς παρελεύσεως ἔτους ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς τῶν προτάσεων τούτων (Ὀκτώβριος 1890), ἐμετρήθη ὡς παροχὴ τῶν πηγῶν τοῦ συμπλέγματος μὲν Κιονίων—Δρίζας 850 λ/1'', τῆς δὲ Δούσιας 240 λ/1'' καὶ τῆς Καστανιᾶς 110 λ/1'', ἤτοι ἐν συνόλῳ 1100 λ/1''.

Ἐκ καταμετρήσεων δὲ γενομένων τῷ 1899 προέκυψεν, ὅτι τὸ μὲν σύμπλεγμα τῶν πηγῶν Στυμφαλίας δὲν ἀπέδιδεν ἢ μόνον 203 λ/1'', ἡ δὲ πηγὴ Δούσιας 96 λ/1''. Οὕτω ἀπεδεικνύετο ἐμπράκτως, ὅτι τὸ μεγαλεπήβολον σχέδιον τοῦ Κελλενὲκ ἐστηρίζετο ἐπὶ σαθρῶν βάσεων.

Ἡ γνωμοδότησις τοῦ Μπέχμαν.—Ἡ ἀνεπάρκεια αὐτὴ τῶν πηγῶν τῆς Στυμφαλίας ἠνάγκασε τὰς Ἀρχὰς καὶ τοὺς μηχανικοὺς νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν ἀλλαχοῦ πρὸς ἐξεύρεσιν ἐπαρκοῦς καὶ καταλλήλου ὕδατος. Αἱ μελέται αὗται ὡς καὶ αἱ ἁπλαῖ σχετικαὶ ἀνακοινώσεις καὶ διαλέξεις ἀπαριθμίζονται κατωτέρω.

Μετὰ τὴν μεγάλην λειψυδρίαν τοῦ ἔτους 1898 καὶ τῆς ἕνεκεν ταύτης ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, βλέπουσα ματαιουμένας καὶ παντοιοτρόπως καταπολεμουμένας τὰς ἐπανειλημμένας καὶ ποικίλας προτάσεις πρὸς ἐξεύρεσιν ἐπαρκοῦς ποσότητος ποσίμου ὕδατος καὶ πρὸς κατασκευὴν τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένων ἔργων καὶ ἐκμετάλλευσίν των, ἐπιθυμοῦσα δὲ νὰ μορφώσῃ ἐπὶ τούτων πεφωτισμένην γνώμην, ἀπετάθη κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1899 πρὸς τὸν πραγματογνώμονα Γ. Μπέχμαν. Εἰς τοῦτον ἀνετέθη ἡ ἐξέλεγξις καὶ ἡ σύγκρισις τῶν διαφόρων καὶ ποικίλων σχεδίων ὑδρεύσεως, ἑνὸς ἑκάστου τῶν ὁποίων ἐξήροντο τὰ πλεονεκτήματα παρὰ τῶν προτεινόντων αὐτά, καθὼς καὶ ἡ γνωμάτευσις ἐπὶ τῆς συμφερωτέρας λύσεως τοῦ προτιμοτέρου συστήματος ὑδρεύσεως.

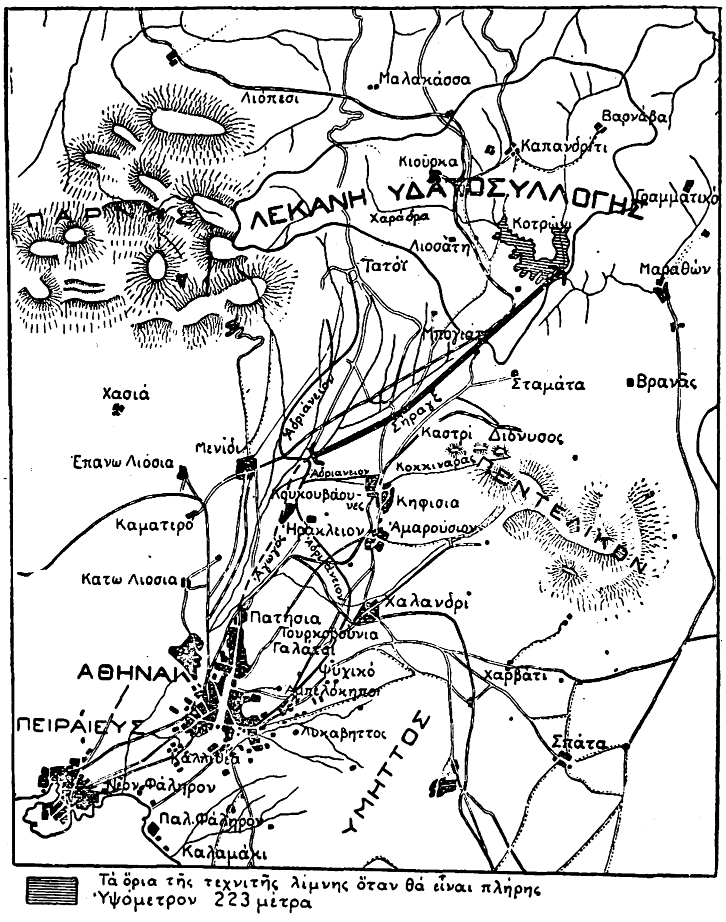

Ἡ παρὰ τὸν Μαραθῶνα τεχνητὴ λίμνη, ἡ σήραγξ καὶ ὁ ἀγωγὸς τῆς διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος.

Αἱ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Μπέχμαν ὑποβληθεῖσαι μελέται ἦσαν: ἡ ὕδρευσις ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Στυμφαλίας, ἡ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Μέλανος ποταμοῦ, ἡ ἐκ τῶν μεταξὺ Σουβάλας καὶ Γραβιᾶς πηγῶν τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ, ἡ δι' ὑδρομαστεύσεων ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ Ἀττικῆς, ἡ ἐν τῇ πεδιάδι Ἐλευσῖνος, ἡ ἐκ τεχνητῶν λιμνῶν ἐν Ἀττικῇ, ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, ἐπὶ τῶν χειμάρρων Χαράδρου καὶ τοῦ Μαραθῶνος κτλ.

Ἐξ ἁπασῶν τῶν προτάσεων τούτων ἡ προτίμησις ἐδόθη εἰς τὴν ἐκ τῆς Στυμφαλίας διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων, ἧς τὰς δαπάνας κατασκευῆς ὑπελόγιζε τότε εἰς 36.500.000 δραχ. εἰς ἃς ἔδει νὰ προστεθῶσι 18 ἑκατομμύρια δραχμῶν διὰ τὸ πλῆρες δίκτυον τῶν ὑπονόμων καὶ τῶν συλλεκτήρων αὐτῶν.

Λαμβάνων ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλην δαπάνην κατασκευῆς τῶν ἔργων καὶ τὰς ἐτησίως ἀπαιτουμένας εἰσφορὰς πρὸς ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν κεφαλαίων, ὁ Μπέχμαν ἐφρόνει ὅτι ἴσως ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθῶσιν αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεὺς εἰς λύσεις θεωρητικῶς ὀλιγώτερον ἀρτίας, ἀλλὰ πάντως ἧττον δαπανηράς, αἵτινες ἕνεκα τούτου ἀκριβῶς ἦσαν αἱ μόναι πρακτικαί. Τοιαύτη λύσις, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μπέχμαν, «καθαρά, σαφής, ἀναμφισβήτητος» συνίστατο εἰς τὴν διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλευσῖνος καὶ εἰς τὴν χωριστὴν ἐκροὴν τῶν ἀκαθάρτων ὑδάτων τῶν οἰκιῶν καὶ τὴν χρῆσίν των διὰ τὰς γεωργικὰς ἀρδεύσεις.

Τὸ συμπέρασμά του τοῦτο ἐστήριζεν ὁ Μπέχμαν ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Δ. Σούτσου ἐκτελεσθεισῶν διατρήσεων τοῦ Ἕλους Στεφάνη καὶ τῶν συμπληρωματικῶν ἐρευνῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν μελετῶν τοῦ Φ. Νέγρη περὶ τῶν ὑδροφόρων στρωμάτων τοῦ Λαυρίου.

Δυστυχῶς τὸ μέλλον διέψευσε τὰς ἐλπίδας ταύτας, αἱ δὲ δαπάναις τοῦ Δήμου δοκιμαί, μὴ ἐκτελεσθεῖσαι ἴσως ὡς ἔδει, ἀλλὰ ἐν μεγάλῃ κλίμακι καὶ μὲ δαπάνην ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν, ἐπιστοποίησαν μόνον τὴν ὕπαρξιν ὑφαλμύρου ὕδατος.

Πρόσκλησις τοῦ Χέρτζερμπεργκ. — Κατὰ τὸ ἔτος 1912, ὁ Δῆμος Ἀθηναίων κρίνων ὅτι, πρὸ οἱασδήποτε ἀποφάσεως διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ συστήματος τῆς ὑδρεύσεως, σκόπιμος ἦτο ἡ πρόσκλησις εἰδικῶν ἐξ Εὐρώπης ὑδραυλικῶν πρὸς ἐξέτασιν ἁπασῶν τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑποβληθεισῶν προτάσεων, ἐκάλεσεν ἐκ Βερολίνου τὸν Α. Χέρτζερμπεργκ, διευθυντὴν τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως ταύτης, εἰς ὃν καὶ ἀνέθεσε τὴν ὡς ἄνω ἐντολήν. Εἰς τὰς μελέτας ταύτας συμπεριελαμβάνετο γενικὴ γνωμάτευσις καὶ λεπτομερὴς μελέτη ὑδρεύσεως ἐκ τῆς Στυμφαλίας, ἐκπονηθεῖσα κατὰ τὸ 1910, παρὰ τοῦ Δ. Κίντζερ, διευθυντοῦ τοῦ ὑδραγωγείου τῆς Βιέννης.

Ἐν τῇ γνωματεύσει αὐτοῦ ὁ Χέρτζερμπεργκ συνεβούλευε τὴν Δημοτικὴν Ἀρχὴν νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁριστικῶς τὰ σχέδια Βαλτσιώτη πρὸς ὕδρευσιν ἐκ τοῦ Μέλανος, τὰ τοῦ Κίντζερ ὡς καὶ τῶν Μπέλλι - Δέντον ἐκ τῆς Στυμφαλίας, τὰ τῶν Παπαθανασοπούλου καὶ Ζερβοῦ ἐκ τεχνητῶν λιμνῶν καὶ ὑδρομαστεύσεως ἐν τῇ Ἀττικῇ, καὶ νὰ στραφῇ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ σχέδιον τῶν μηχανικῶν Σκλάβου καὶ Μπιτσάνη, δι' οὗ ἐπροτείνετο ἡ χρησιμοποίησις τῶν πηγῶν Χαρίτων τῶν παρὰ τὸ χωρίον Σκριμποῦ τῆς Κωπαΐδος ἀναβλυζουσῶν, τουτέστι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Μέλανος.

Ὡς ταπεινὴ παροχὴ τοῦ συμπλέγματος τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ τούτου δέον νὰ γίνῃ δεκτὴ τοιαύτη 1900 λ/1''. Τὸ ὕδωρ ἀρίστης ποιότητος, ὡς ἄλλως τε καὶ τὸ τῆς Στυμφαλίας, ἀναβλύζει εἰς ὑψόμετρον 102· πρέπει συνεπῶς νὰ ἀνυψωθῇ τοῦτο παρὰ τὸ χωρίον Μοῦλκι ἐπὶ τοῦ ὄρους Φαγᾶ κατὰ 239 μ. Τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην δύναμιν παρήγαγον οἱ συντάκται τῆς μελέτης δι' ὑδροηλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τοῦ Γοργοποτάμου δυνάμεως 4000 ἵππων (παροχὴ 1200 λ./1'', ἀκαθάριστος πτῶσις 337 μ.),

Σημειωτέον ὅτι, ἤδη κατὰ τὸ 1899, ὁ μηχανικὸς Η. Ἀγγελόπουλος, ἐντολῇ τῆς Κυβερνήσεως, εἶχεν ἐκπονήσει λεπτομερῆ μελέτην ὑδρεύσεως ἐκ τοῦ Μέλανος, ἀλλὰ πρὸς ἀνύψωσιν τῶν 500 λ/1'', δι' ἃ ὑπελογίζετο τὸ ὑδραγωγεῖον, ἐχρησιμοποίει τὴν πτῶσιν τῆς Ἀνθηδόνος.

Αἱ προταθεῖσαι λύσεις. — Οἱ ἐνασχοληθέντες μὲ τὰς ἀνωτέρω ἀναφερθείσας μελέτας, αἵτινες θὰ κριθῶσι κατωτέρω ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν σημερινῶν συνθηκῶν, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι κατὰ τάξιν τῆς προτεινομένης λύσεως καὶ τῆς χρονολογίας αὐτῶν.

α) Ὕδρευσις ἐκ τῶν πηγῶν Στυμφαλίας. Κ. Κελλενὲκ (1890), Α. Ἰγγλέσης (1898), Γ. Μπέχμαν (1899), Μπέλλι-Δέντον (1905), Δ. Κίντζερ (1910), Α. Χέρτζερμπεργκ (1912), Η. Ἀγγελόπουλος καὶ Γ. Τραπάνζαλης (1915), Χιοὺζ καὶ Λαγκάστερ (1920).

β) Ὕδρευσις ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Μέλανος ποταμοῦ. Η. Ἀγγελόπουλος (1899), Α. Σούλης (1899 καὶ 1900), Μαλτέζος, Γ. Μπέχμαν (1900), Δ. Κίντζερ (1910), Βαλτσιώτης, Σκλάβος καὶ Μπιτσάνης (1911), Α. Χέρτζερμπεργκ (1912).

γ) Ὕδρευσις ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ. Κ. Τζουρᾶς (1899), Γ. Μπέχμαν (1900), Φόρδ, Μπέϊκον καὶ Ντέϊβις (1919 καὶ 1920), Κ. Κτενᾶς καὶ Μ. Μαριβελάκης (1919 καὶ 1920).

δ) Ὕδρευσις δι' ὑδρομαστεύσεως ὑπογείων ὑδάτων. Κ. Κελλενὲκ (1890), Α. Κορδέλλας (1899), Π. Πρωτοπαπαδάκης (1899), Φ. Νέγρης (1899), Δ. Σοῦτσος (1899), Γ. Μπέχμαν (1900), Α. Χέρτζερμπεργκ (1911), Μ. Σαπνᾶς (ἀπὸ τὸν Ὑμηττὸν 1923 - 1924).

Digitized by Google

ε) *Ὕδρευσις ἐκ τεχνητῶν λιμνῶν* Κ. Κελλενὲκ (1890), Ρόσσελς (1899), Κελλενὲκ (1892), Μπρῶτον (1899), Ι. Ἀργυρόπουλος (1899), Π. Πρωτοπαπαδάκης (1899), Γ. Μπέχμαν (1900), Π. Καλλιγᾶς (1906), Δ. Κίντζερ (1910), Ἑταιρία Παπαθανασοπούλου καὶ Ζερβοῦ (1910), Α. Γκίνης (φράγμα παρὰ τὴν Χελιδονοῦν (1917), Θ. Γενιδουνιᾶς (1922).

Πολλαὶ τῶν ἀνωτέρω μελετῶν ἐβασίζοντο ἐπὶ στερεωτάτων ἐπιστημονικῶν βάσεων καὶ δεδομένων, τὰ δὲ διὰ τούτων προτεινόμενα μέσα ὑδρεύσεως ἦσαν ἐπαρκέστατα, δι' ἃς ἐποχὰς ὑπεβλήθησαν.

Ἐπίσης οἱ κατὰ καιροὺς ὑποβληθέντες οἰκονομικοὶ ὅροι ἐκτελέσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἔργων ἦσαν συμφέροντες καὶ πάντως, ἐν συγκρίσει, πολὺ εὐνοϊκώτεροι ἐκείνων, εἰς οὓς ὑπεβλήθησαν ἐν τέλει αἱ δύο πόλεις. Πλὴν ὅμως αἱ προσπάθειαι αὗται, ἂν καὶ δὶς ὑπερέβησαν τὸ κατώφλιον τῆς Βουλῆς, ἐματαιοῦντο ἑκάστοτε, εἴτε διότι αἱ δαπάναι ἐθεωροῦντο ὑπερβολικαὶ κατὰ τὰς τότε ἐν Ἑλλάδι διεπούσας ἀντιλήψεις, εἴτε ἰδίως διότι αἱ κριτικαὶ τῶν ἐνδιαφερομένων, αἱ ἀντιζηλίαι καὶ τὰ προσωπικὰ ἢ τοπικὰ συμφέροντα, ὡς ἐπίσης ἡ ἔμφυτος τάσις τοῦ Ἕλληνος πρὸς ἐπιδίωξιν τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἀλανθάστου, ὑπεισήρχοντο καταλλήλως, μέχρι καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς αἰθούσης τῆς Βουλῆς, πρὸς ματαίωσιν τῆς λήψεως τελικῆς ἀποφάσεως. Εἰς τοῦτο συνέτεινον τόσον ἡ σύγχυσις, ἣν ἐπροκάλεσαν αἱ διάφοροι πρὸς ἀλλήλας γνωματεύσεις τῶν τριῶν ἐγκρίτων ἀλλοδαπῶν πραγματογνωμόνων, ὅσον καὶ ἡ ἀτολμία τῶν Ἀρχῶν πρὸς λῆψιν σθεναρᾶς ἀποφάσεως καὶ πρὸς ἐφαρμογὴν ριζικῶν μέτρων.

Ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ δὴ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν προσφύγων κρινόμενα τὰ γεγονότα ταῦτα δύνανται νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς εὐτύχημα, διότι, δι' οὓς λόγους θὰ ἀναφερθῶσι κατωτέρω, αἱ προταθεῖσαι λύσεις οὐχὶ μόνον θὰ ἦσαν σήμερον ἀνεπαρκέσταται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀπροσδοκήτως αὐξηθέντος πληθυσμοῦ τῶν δύο πόλεων, ἀλλ' ἔτι αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν θὰ ἐστέρουν πλουσιωτάτας περιφερείας τοῦ μόνου μέσου τῆς ἀρδεύσεως αὐτῶν.

Αἱ προμελέται εἰς Μαραθῶνα.—Κατα τὸ ἔτος 1920 ἀνετέθη ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν εἰδικὸν οἶκον Χιοὺζ — Λαγκάστερ ἡ ἀναθεώρησις τῆς μελέτης ὑδρεύσεως ἐκ τῆς Στυμφαλίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν Ἀμερικανικὸν οἶκον μελετῶν Φὸρδ, Μπέϊκον, καὶ Ντέϊβις ἡ μελέτη ὑδρεύσεως ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ.

Συγχρόνως ἡμεῖς, ὡς προϊστάμενος τοῦ Γραφείου μελετῶν Ὑδραυλικῶν Ἔργων, ἐλαμβάνομεν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀνασκοπήσεως τοῦ ὅλου ζητήματος καὶ τὴν ὑποβολήν, πρὸς ὕδρευσιν τῶν δύο πόλεων, προτάσεων προπαρασκευασθεισῶν ὑπὸ τῶν Κρατικῶν ὑπηρεσιῶν.

Μελετήσαντες λοιπὸν τὰς μέχρι τοῦ 1921 ὑποβληθείσας μελέτας συνηγάγομεν, ὅτι ἡ μὲν ὕδρευσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς διὰ πηγαίων ὑδάτων ἦτο πλέον εἴτε ποσοτικῶς ἀνεπαρκής, εἴτε οἰκονομικῶς ἀσύμφορος, ἰδίως ἀπὸ γενικῆς οἰκονομολογικῆς ἀπόψεως, ἡ δὲ δι' ὑδρομαστεύσεων τῶν ὑπογείων ὑδροφόρων στρωμάτων, ἰδίως τῆς Ἀττικῆς, τόσον ἀνεπαρκεστάτη πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν δύο πόλεων, ὅσον καὶ ἐπιβλαβεστάτη διὰ τὰς ὑδρομαστευθησομένας περιφερείας. Τὸ μόνον, καθ' ἡμᾶς, κατάλληλον μέσον ὑδρεύσεως ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἦτο τὸ ἐκ λιμνῶν περισυλλογῆς ὑδάτων, μὲ πρόβλεψιν ἐπεκτάσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ὑδραγωγείου βορείως πρὸς μελλοντικὴν ἐνίσχυσιν τῆς παροχῆς αὐτοῦ. Ἐζητήθη ὅθεν ἡ ἄδεια πρὸς μελέτην ὑδρεύσεως ἐκ τεχνητῆς λίμνης κατασκευασθησομένης ἐπὶ τοῦ χειμάρρου Χαράδρου τοῦ Μαραθῶνος, ἥτις καὶ παρεχωρήθη.

Ἤδη κατὰ τὸ 1892 ὁ Ε. Κελλενέκ, ἀρχιμηχανικὸς τότε τῆς ἐν Ἑλλάδι γαλλικῆς ἀποστολῆς δημοσίων ἔργων, τῇ ὑποδείξει τοῦ Ρόσσελς, Γενικοῦ Προξένου τοῦ Βελγίου, ἐξεπόνησε προμελέτην πρὸς κατασκευὴν τεχνητῆς λίμνης ἐπὶ τῆς διαδρομῆς τοῦ χειμάρρου Χαράδρου τοῦ Μαραθῶνος.

Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη τότε, οὐδὲ ἐκοινοποιήθη εἰς τὸ Κοινόν, τοῦ Ρόσσελς ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐξεύρῃ πρότερον τὰ πρὸς κατασκευὴν τῶν ἔργων ἀπαιτούμενα κεφάλαια.

Κατὰ τὸ 1919 ἡ Τράπεζα Πειραιῶς, ἐντολῇ τῆς Κυβερνήσεως καὶ συνεργασίᾳ τοῦ εἰδικοῦ Ἀμερικανικοῦ Οἴκου Φὸρδ, Μπέϊκον καὶ Ντέϊβις, ἐμελέτησε τὸ ζήτημα ὑδρεύσεως ἐκ τῶν ὑψηλῶν πηγῶν τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ. Ἐπειδή, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἡ θερινὴ παροχὴ τῶν πηγῶν τούτων εἶναι ἀνεπαρκής, ἐπροτάθη παρὰ τῶν μελετησάντων ἡ περισυλλογὴ καὶ ἐναποθήκευσις ἐν τεχνητῇ λίμνῃ τῶν χειμερινῶν ὑδάτων, κατὰ τὸ πλεῖστον ὀμβρίων, τῶν διὰ τοῦ Κηφισοῦ καταρρεόντων, πρὸς χρησιμοποίησιν αὐτῶν κατὰ τὴν αὐχμηρὰν περίοδον. Ὁ ἀρχιμηχανικὸς ταγματάρχης Ο. Σπίαρ ἐνέκρινεν ὡς λίαν κατάλληλον τὴν πρὸ τριακονταετίας παρὰ τοῦ Ρόσσελς ὑποδειχθεῖσαν θέσιν ἐπὶ τοῦ Χαράδρου. Τὸ προταθὲν παρ' αὐτοῦ φράγμα ἦτο ὕψους 65 μέτρων, ἡ δὲ χωρητικότης τῆς λίμνης, ἐλλείψει ἀκριβῶν τοπογραφικῶν διαγραμμάτων, ὑπελογίσθη εἰς 32 ἑκ. κ.μ. μόνον.

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν λίμνην τοῦ Μαραθῶνος προμελέται, ἐκτελεσθεῖσαι ὑφ' ἡμῶν τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Π. Λοπρέστη καὶ τοῦ Α. Κουμούση, ἐδημοσιεύθησαν κατὰ Ἰανουάριον 1923 ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας. Αἱ μελέται αὗται ἀνεθεωρήθησαν μεταγενεστέρως, ληφθείσης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς μεγάλης αὐξήσεως τῶν πληθυσμῶν τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν κάθοδον τῶν προσφύγων.

Ταυτοχρόνως ὁ καθηγητὴς Κ. Κτενᾶς ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ γεωλόγου Σωτηρίου ἐμελέτησαν τὸ ζήτημα τῆς τεχνητῆς λίμνης τοῦ Μαραθῶνος ἀπὸ γεωλογικῆς ἀπόψεως καὶ ὑπέβαλον τὰ πορίσματα αὐτῶν δι' ἰδίων ἐκθέσεων.

Ἀκολούθως πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑλλήνων Μηχανικῶν, συνεζητήθη τὸ ζήτημα δημοσίως ἐνώπιον τῶν συλλόγων μηχανικῶν καὶ ἰατρῶν. Αἱ σχετικαὶ διαλέξεις καὶ συζητήσεις ἔλαβον χώραν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1923, μετὰ δὲ τὴν σχεδὸν ὁμόφωνον ἔγκρισιν παρὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δημοσίων Ἔργων τοῦ σχεδίου ὑδρεύσεως ἐκ τῆς λίμνης τοῦ Μαραθῶνος, ἀπεφασίσθη ἡ ἄμεσος προκήρυξις διαγωνισμοῦ διὰ τὴν ὑποβολὴν λεπτομεροῦς προμελέτης καὶ οἰκονομικῶν ὅρων ἀναλήψεως τῶν ἔργων. Κατὰ τὸν διαγωνισμὸν τοῦτον ἐβραβεύθησαν δύο σχέδια, ἀλλ' ὁ διαγωνισμὸς ἐθεωρήθη ἔπειτα ματαιωθείς.

Τὸν Δεκέμβριον 1923 συνήφθη μετὰ τοῦ Ἀμερικανικοῦ οἴκου Γιοῦλεν καὶ Σία καὶ τῆς Τραπέζης Ἀθηνῶν σύμβασις, ἐγκριθεῖσα τὴν 4ην Ἀπριλίου 1925 παρὰ τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως, κυρωθεῖσα διὰ τοῦ νόμου 3316 καὶ δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» τῆς 24ης Ἀπριλίου 1925.

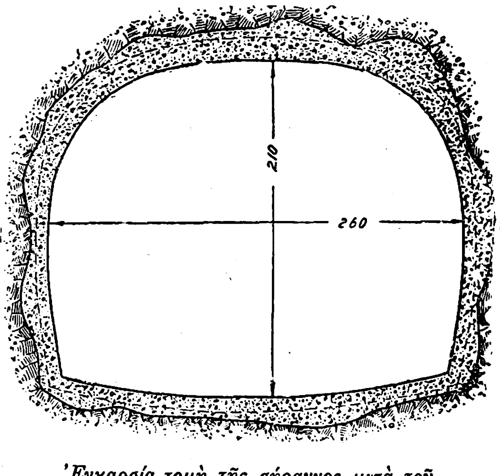

Ἐγκαρσία τομὴ τῆς σήραγγος μετὰ τοῦ ἐκ μπετὸν ἐπενδύματος.
[Ἐμβαδὸν ἐλευθέρας διατομῆς=483 τ. μ.]

Οὕτως ἔληξεν ἡ τεσσαρακονταετὴς περίπου περίοδος τῶν μελετῶν καὶ συζητήσεων περὶ τοῦ καταλληλοτέρου τρόπου ὑδρεύσεως τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν περιχώρων αὐτῶν.

Μέγα, νομίζομεν, προτέρημα τῆς δοθείσης λύσεως εἶναι ὅτι τὸ μέχρι Μαραθῶνος ὑδραγωγεῖον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτον τμῆμα τοῦ ὑδραγωγείου Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, τὸ ὁποῖον, ἐπεκτεινόμενον συνεχῶς πρὸς βορρᾶν, ἐφ' ὅσον αὐξάνουν αἱ ἀνάγκαι ὑδρεύσεως τῶν δύο πόλεων, θὰ περισυλλέξῃ διαδοχικῶς τὰ πηγαῖα καὶ τὰ ὄμβρια ὕδατα, τὰ διὰ τοῦ Βοιωτικοῦ Ἀσωποῦ καὶ τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ καταρρέοντα, ἀρκεῖ τὸ μέχρι Μαραθῶνος ὑδραγωγεῖον νὰ ὑπολογισθῇ καὶ νὰ κατασκευασθῇ καταλλήλως διὰ τοιοῦτον μελλοντικὸν σκοπόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν λίμνην, ἐν ᾗ περιπτώσει καὶ παρὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν περισυλλέγει τὴν προσδοκωμένην ποσότητα ὕδατος, δύναται πάντοτε νὰ χρησιμοποιηθῇ πλήρως πρὸς ἐναποθήκευσιν τῶν βορειότερον αὐτῆς περισυλλεχθησομένων ὑδάτων.

Η ΥΔΡΕΥΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ. Τὰ ἔργα ὑδρεύσεως ἐκ τῆς λίμνης τοῦ Μαραθῶνος εὑρίσκονται ἐν μέρει μὲν εἰς τὸ στάδιον ιῶν τελικῶν μελετῶν, ἐν μέρει δ' ἐν ἐκτελέσει. Τὰ ἑπόμενα ὅθεν δεδομένα ἐξάγονται ἐκ προμελέτης, ἀναφέρονται δ' ἑκάστοτε καὶ αἱ τελικῶς ληφθεῖσαι ἀποφάσεις, ἐφ' ὅσον ἐλήφθησαν τοιαῦται. Τὰ παρατιθέμενα διαγράμματα τοῦ φράγματος καὶ τῆς σήραγγος εἶναι τὰ τῶν ἐκτελουμένων ἔργων.

1) Τοπογραφικὰ καὶ ὑδραυλικὰ στοιχεῖα.— Ὁ χείμαρρος Χάραδρος πηγάζει ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῆς Πάρνηθος (Ὄρνιον 1365, Σκίπεσα 1201, Γιαόρτη 1121 μ., Βούκολοι 1034 μ. κλπ.) καὶ ἐκβάλλει, μετὰ διαδρομὴν 31 χιλιομέτρων, εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μαραθῶνος.

Ἡ ἔκτασις τῆς λεκάνης ἀπορροῆς αὐτοῦ εἶναι 190 τετρ. χιλιόμ., ἐξ ὧν μόνον τὰ 124 θὰ τροφοδοτῶσι τὴν τεχνητὴν λίμνην, ἥτις θὰ σχηματισθῇ διὰ τῆς κατασκευῆς φράγματος, ἀνεγερθησομένου εἰς τὴν εἴσοδόν τῆς βαθείας φάραγγος τοῦ Μαραθῶνος, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς τὰ κατάντη ἀπὸ τῆς συμβολῆς τῶν χειμάρρων Χαράδρου καὶ Βαρνάβα.

Τὸ ἔδαφος ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ φράγματος ἀποτελεῖται ἐκ μοσχοβιτικῶν σχιστολίθων, ἀνερχομένων εἰς μέγα ὕψος ὑπεράνω τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου. Ἅπαντες οἱ τὴν θέσιν τοῦ φράγματος ἐξετάσαντες ἀλλοδαποὶ ἢ ἡμεδαποὶ μηχανικοὶ θεωροῦσι ταύτην καταλληλοτάτην διὰ τὴν θεμελίωσιν καὶ κατασκευὴν ὑψηλοῦ φράγματος. Αἱ σημειωθεῖσαι γεωλογικαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ρωγμαὶ δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀκίνδυνοι καὶ ὑδατοστεγεῖς διὰ δαπάνης μικρᾶς σχετικῶς πρὸς τὴν τοῦ ὅλου ἔργου.

Ἡ τοπογραφικὴ καὶ γεωλογικὴ διάπλασις τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰ ἀνάντη τοῦ φράγματος, ἂν καὶ οὐχὶ ἰδεώδης, εἶναι κατάλληλος διὰ τὸν σχηματισμὸν λίμνης, ἐχούσης ὑδατοστεγὲς ἔδαφος, μεγάλην χωρητικότητα καὶ μέγα βάθος.

Αἱ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἔργων γενόμεναι προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὴν θέσιν τοῦ φράγματος ἐστερέωσαν τὴν πεποίθησιν τοῦ ὑδατοστεγοῦς αὐτῆς τε καὶ τῆς λίμνης.

Ἡ προτεινομένη λίμνη, παρακολουθοῦσα κατ' ἀνάγκην τὰς κοίτας τῶν χειμάρρων θὰ εἶναι μᾶλλον ἐπιμήκης, ἔχουσα ἐπὶ μὲν τοῦ Χαράδρου μῆκος 3,4 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 650 μέτρων, ἐπὶ δὲ τοῦ Βαρνάβα μῆκος 2,5 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 250 μέτρων. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς λίμνης κατὰ τὴν ἀνωτάτην στάθμην αὐτῆς (223.0) θὰ εἶναι 2,3 τετρ. χιλιόμετρα.

Ἐλλείψει βροχομετρικῶν σταθμῶν, κειμένων ἐντὸς τῆς λεκάνης τοῦ Χαράδρου, ἡ ἐπὶ ταύτης πίπτουσα βροχὴ ὑπελογίσθη ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ βροχομετρικοῦ σταθμοῦ τῆς Δεκελείας, ὁ ὁποῖος κεῖται εἰς τὸ ὑψόμετρον 478 μ. ἐπὶ τῶν ἀντερεισμάτων τῆς Πάρνηθος καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων τῶν ὁρίων τῆς ὑπ' ἐξέτασιν λεκάνης. Κατὰ τὸ 1923 ἐτοποθετήθησαν 8 ὀμβρομετρικοὶ σταθμοὶ ἐντὸς τῆς λεκάνης, οὐδεὶς ὅμως τοιοῦτος ἐγκατεστάθη εἰς τὰς ὑψηλοτέρας περιφερείας αὐτῆς. Ἂν καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἔλλειψιν, οἱ δὲ σταθμοὶ δὲν λειτουργοῦσι πολὺ καλῶς, ἐν τούτοις αἱ μέχρι τοῦδε παρατηρήσεις ἐνδεικνύουσιν ἁπλῶς, ὅτι ἦτο ὀρθὴ ἡ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς μελέτης δεκτὴ γενομένη ὑπόθεσις, καθ' ἣν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς ἐκτάσεως τῆς λεκάνης τοῦ Χαράδρου, ἡ ὁποία τροφοδοτεῖ τὴν λίμνην, πίπτει κατὰ μέσον ὅρον τοὐλάχιστον τὸ αὐτὸ ἐτήσιον ὕψος βροχῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ σταθμοῦ Δεκελείας. Τὸ ὕψος τοῦτο καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκτάσεως πίπτων ὄγκος ὕδατος εἶναι

Μέσος ἐτήσ. ὅρος ὕψ.	βροχῆς	772	χ.μ.	ὄγκος	ὕδ.	95.7	ἑ.κ.μ
Μέγιστον	»	»	915	»	»	»	113.5	»
Ἐλάχιστον	»	»	608	»	»	»	75.4	»

Ἡ μεγίστη παροχὴ τοῦ Χαράδρου ὑπελογίσθη, κατά τι ὑπερβολικῶς, εἰς 114 κ. μ./1″, ἡ δὲ ὁλικὴ ἐτησία παροχὴ τῶν ἐντὸς τῆς λεκάνης αὐτοῦ ἀναβλυζουσῶν πηγῶν εἰς 8 ἑκ. κ. μ. Ὡς ταπεινὴ παροχὴ τῶν πηγῶν τούτων κατεμετρήθησαν 61 λ 1″.

Ὁ συντελεστὴς εἰσροῆς ὑπελογίσθη, ὅτι θὰ ἀνέρχηται κατὰ μέσον ἐτήσιον ὅρον εἰς 0.43 τοῦ ὄγκου τῶν καταπιπτουσῶν βροχῆς καὶ χιόνος. Ὑποτίθεται ὅτι κατὰ τὰ ἔτη πολυομβρίας ἢ ἀνομβρίας θὰ εἶναι κατὰ 20 % μεγαλύτερος ἢ μικρότερος τούτου. Ὁ ὄγκος ἑπομένως τοῦ διὰ τοῦ Χαράδρου καταρρέοντος ὕδατος θὰ εἶναι

Κατὰ μέσον ὅρον	45.15	ἑκ. κ. μ.
Μέγιστος	56.73	»
Ἐλάχιστος	26.39	»

Πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς ἐκ τῆς λίμνης ἐξατμίσεως ἐγένετο δεκτόν, ὅτι αὕτη θὰ ἰσοῦται μὲ τὰ $^3/_4$ τοῦ ἐκ τοῦ ἐξατμισιμέτρου τοῦ Ἀστεροσκοπείου τῶν Ἀθηνῶν ἐξατμιζομένου βάθους ὕδατος, ἤτοι ἡ ἐκ τῆς λίμνης ἐξάτμισις θὰ ἀνέρχηται ἐτησίως εἰς 1,217 μ. ἀνὰ τετραγωνικὸν μέτρον τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς. Ἐν ὅλῳ θὰ ἐξατμίζωνται ἐκ τῆς λίμνης 2,16 ἑκ. κ. μ. ἐτησίως.

Αἱ διὰ τοῦ φράγματος ἀπώλειαι, πρὸς 2 λίτρα ἀνὰ δευτερόλεπτον καὶ ἑκατομμύριον ἐναποθηκευομένου ὕδατος, ὑπελογίσθησαν εἰς 0.88 ἑκ. κ. μ. ἐτησίως.

Ὁ Χάραδρος καὶ οἱ παραχείμαρροι αὐτοῦ, σχετικῶς μὲ ἄλλους χειμάρρους τῆς Ἑλλάδος, παρασύρουσι μικρὰν ποσότητα ὑλικῶν, δύνανται δὲ νὰ διευθετηθῶσι τελείως διὰ καταβολῆς μικρῶν δαπανῶν εἰς τρόπον, ὥστε ὁ κίνδυνος προσχώσεως τῆς λίμνης νὰ εἶναι ἐλάχιστος.

Τὸ διὰ τοῦ Χαράδρου καταρρέον ὕδωρ, ἀναλυθὲν μετὰ πρώτην φθινοπωρινὴν βροχήν, ἀπεδείχθη ἀρίστης ποιότητος, τῆς σκληρότητος αὐτοῦ ἀνερχομένης εἰς 7.4 γερμανικοὺς βαθμοὺς καὶ τῆς γεύσεως αὐτοῦ οὔσης λίαν εὐχαρίστου. Ἡ θερμοκρασία τοῦ ὕδατος κατὰ τὴν εἰσροὴν αὐτοῦ ἐν τῇ δεξαμενῇ Ἀθηνῶν προϋπελογίσθη εἰς 11°.

2) Ὕψος τοῦ φράγματος καὶ χωρητικότης τῆς λίμνης.—Ἡ κοίτη τοῦ Χαράδρου εἰς τὴν θέσιν τοῦ φράγματος εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑψόμετρον 173.

Digitized by Google

Ἐγένετο δεκτὸν ὅτι, πρὸς ἀποφυγὴν λήψεως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀκαθάρτου ὕδατος, ἀφ' ἑτέρου δὲ θερμοῦ τοιούτου, τὰ μὲν ὄργανα ὑδροληψίας πρέπει νὰ κεῖνται τοὐλάχιστον 10 μέτρα ὑπεράνω τοῦ πυθμένος τῆς λίμνης, παρὰ τὸ φράγμα, ἡ δὲ κατωτάτη στάθμη τῆς λίμνης τοὐλάχιστον 15 μέτρα ὑπεράνω τῶν ὀργάνων ὑδροληψίας.

Ἐπειδὴ διὰ βάθος 10 μέτρων ἡ χωρητικότης τῆς λίμνης εἶναι μόνον 0.2 ἑκ. κ. μ., τὰ ὄργανα

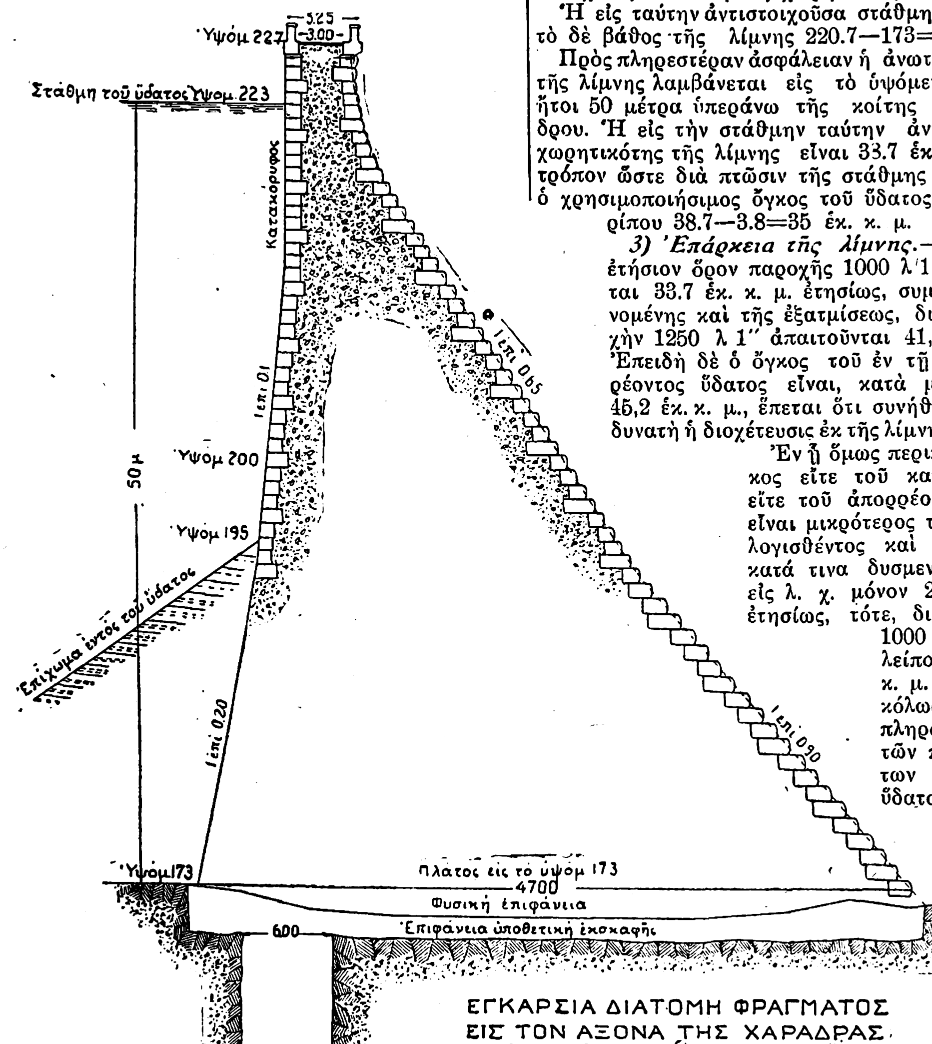

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΔΙΑΤΟΜΗ ΦΡΑΓΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΧΑΡΑΔΡΑΣ

ὑδροληψίας τοποθετοῦνται εἰς τὸ ὑψόμετρον 187, ἤτοι 14 μέτρα ὑπεράνω τοῦ πυθμένος, εἰς ὃ βάθος ἀντιστοιχεῖ χωρητικότης 0.60 ἑκ. κ. μ. Ἡ κατωτάτη, ἑπομένως, ἐπιθυμητὴ στάθμη τῆς λίμνης εἶναι 202,0 εἰς ἣν ἀντιστοιχεῖ χωρητικότης 7.4 ἑκ. κ. μ.

Ἐξαιρετικῶς κατὰ τὰ ἔτη λειψυδρίας, ἡ ταπεινὴ στάθμη τῆς λίμνης δύναται νὰ κατέλθῃ πολὺ κατωτέρω καὶ μέχρι τοιούτου ὑψομέτρου, οἷον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν διὰ φυσικῆς ροῆς διοχέτευσιν τοῦ ὕδατος εἰς τὴν δεξαμενὴν Ἀθηνῶν. Οὕτω, ἐὰν τὸ μῆκος τοῦ ὑδραγωγείου καὶ ἡ κλίσις αὐτῆς ἐπιτρέπουν τὴν πτῶσιν τῆς στάθμης τῆς λίμνης μέχρι 196.5, εἰς ὃ ὑψόμετρον ἀντιστοιχεῖ χωρητικότης 3,8 ἑκ. κ. μ., δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς διοχέτευσιν ἕτερα 7.4—3.8=3.6 ἑκ. κ. μ. ὕδατος. Τοῦτο ὅμως θὰ γίνῃ εἰς βάρος τῆς θερμοκρασίας τοῦ ὕδατος.

Πρὸς προσδιορισμὸν τῆς ἀπαιτουμένης ἐναποθηκεύσεως ὕδατος καὶ συνεπῶς τῆς χρησιμοποιησίμου χωρητικότητος τῆς λίμνης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ βροχομετρικαὶ μηνιαῖαι καταμετρήσεις τοῦ σταθμοῦ Δεκελείας. Ὁ κάτωθι πίναξ δίδει τὰς ὡς ἀπαιτουμένας ὑπολογισθείσας χωρητικότητας τῆς λίμνης καὶ τὰ συναφῆ πλεονάσματα ἢ ἐλλείμματα ὕδατος καὶ διὰ διαφόρους παροχὰς τοῦ ὑδραγωγείου, τῆς ἐξατμίσεως ληφθείσης ὑπ' ὄψιν :

Παροχὴ λ)1''	Ἀπαιτουμένη χωρητικ.	Πλεόνασμα	Ἔλλειμμα ἑκ.κ.μ.
500	8.0	24.2	
750	13.1	15.8	
1000	18.5	7.8	
1250	21.4	.0	
1300	32,8	—	8.6

Διὰ τὸν μέσον ὅρον ὕψους βροχῆς ἡ πλήρωσις τῆς λίμνης θὰ ἄρχηται περὶ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου καὶ θὰ ἐξακολουθῇ μέχρις ἀρχῶν Φεβρουαρίου ἢ Ἀπριλίου, ἀναλόγως τοῦ μέσου ὅρου τῆς παροχῆς τοῦ ὑδραγωγείου ἐκ 1000 ἢ 1250 λ]1''.

Διὰ παροχὴν 1000 λ]1'' καὶ τὴν δυσμενεστέραν ἐξετασθεῖσαν περίοδον (1907—8) ἀπαιτεῖται ἐναποθήκευσις ὄγκου ὕδατος 25.5 ἑκ. κ. μ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπελογίσθη ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐναποθηκευθῶσιν ἢ μόνον 21.1 ἑκ. κ. μ. ὕδατος, ἕπεται ὅτι τὰ ἐλλείποντα 4.4 ἑκ. κ. μ. θὰ ἔπρεπε νὰ ἐναποθηκευθῶσι κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον πληρώσεως τῆς λίμνης.

Ἑπομένως ἡ ἐλαχίστη ἀπαιτουμένη ὁλικὴ χωρητικότης τῆς λίμνης ὑπολογίζεται :

Χωρητικότης διὰ ταπεινὴν στάθμην (202)	7.4 ἑκ. κ.μ.
Ἀπαιτουμένη ἐναποθήκευσις	25.5 » »
Ἐλαχίστη ἀπαιτουμένη χωρητικότης	32.9 » »

Ἡ εἰς ταύτην ἀντιστοιχοῦσα στάθμη εἶναι 220.7, τὸ δὲ βάθος τῆς λίμνης 220.7—173=46.7 μ.

Πρὸς πληρεστέραν ἀσφάλειαν ἡ ἀνωτάτη στάθμη τῆς λίμνης λαμβάνεται εἰς τὸ ὑψόμετρον 223.0 ἤτοι 50 μέτρα ὑπεράνω τῆς κοίτης τοῦ Χαράδρου. Ἡ εἰς τὴν στάθμην ταύτην ἀντιστοιχοῦσα χωρητικότης τῆς λίμνης εἶναι 33.7 ἑκ. κ. μ., εἰς τρόπον ὥστε διὰ πτῶσιν τῆς στάθμης μέχρι 196.5 ὁ χρησιμοποιήσιμος ὄγκος τοῦ ὕδατος ἔσεται περίπου 38.7—3.8=35 ἑκ. κ. μ.

3) Ἐπάρκεια τῆς λίμνης.—Διὰ μέσον ἐτήσιον ὅρον παροχῆς 1000 λ/1'' ἀπαιτοῦνται 33.7 ἑκ. κ. μ. ἐτησίως, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐξατμίσεως, διὰ δὲ παροχὴν 1250 λ 1'' ἀπαιτοῦνται 41,6 ἑκ. κ. μ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὄγκος τοῦ ἐν τῇ λίμνῃ εἰσρέοντος ὕδατος εἶναι, κατὰ μέσον ὅρον, 45,2 ἑκ. κ. μ., ἕπεται ὅτι συνήθως θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διοχέτευσις ἐκ τῆς λίμνης 1350 λ 1''.

Ἐν ᾗ ὅμως περιπτώσει ὁ ὄγκος εἴτε τοῦ καταπίπτοντος εἴτε τοῦ ἀπορρέοντος ὕδατος εἶναι μικρότερος τοῦ προϋπολογισθέντος καὶ περιορισθῇ κατά τινα δυσμενῆ περίοδον εἰς λ. χ. μόνον 25 ἑκ. κ. μ. ἐτησίως, τότε, διὰ παροχὴν 1000 λ/1'', τὰ ἐλλείποντα 8.7 ἑκ. κ. μ. ὕδατος εὐκόλως θὰ συμπληρωθῶσιν ἐκ τῶν περισσευμάτων τοῦ ὄγκου ὕδατος τοῦ κατὰ τὰς προηγουμένας περιόδους ἐναποθηκευθέντος.

Ἐὰν ἡ δυσμενὴς αὕτη περίοδος ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη, τότε, ἐπειδὴ τὸ μὲν περίσσευμα τῆς λίμνης ἐκ τῶν προηγουμένων ἐτῶν εἶναι μόνον 35,0—25,0=10.0 ἑκ. κ. μ., τὸ δὲ ἔλλειμμα μεταξὺ εἰσρέοντος καὶ διοχετευομένου ὕδατος διὰ τὰ δύο ἔτη (33.7—25.0) 2=17.4. ἕπεται ὅτι θὰ ὑπάρχῃ ἔλλειμμα ὄγκου ὕδατος 7 ἑκ. κ. μ. ἢ 3. 7 ἑκ. κ. μ. ἐτησίως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρίσταται ἀνάγκη ὅπως ἡ ἐκ τῆς λίμνης διοχετευομένη ποσότης ὕδατος περιορίζηται εἰς περίπου 900 λ 1'' κατὰ μέσον ὅρον, διὰ καταλλήλων πρὸς τοῦτο περιορισμῶν κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος.

Ἡ χωρητικότης ἑπομένως τῆς λίμνης καὶ ἡ παροχὴ τοῦ Χαράδρου θὰ εἶναι σχεδὸν βεβαίως ἐπαρκεῖς διὰ παροχὴν τοῦ ὑδραγωγείου 1000 λ/1'', ἐφ' ὅσον θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πληροῦται ἡ λίμνη ἀνὰ πᾶν τρίτον ἔτος.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ὄγκος τοῦ εἰσρέοντος ὕδατος ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐκ 38.7 ἑκ.κ.μ. χωρητικότητα τῆς λίμνης θὰ ἐπαρκῇ πρὸς διοχέτευσιν 1250 λ/1''. Κατὰ τὴν ἐξετασθεῖσαν χρονικὴν περίοδον 1901-1914 συμπεριλαμβανομένου, ἅπαξ μόνον (1907—8) παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη περιορισμοῦ τῆς παροχῆς εἰς περίπου 1150 λ/1'', κατὰ μέσον ὅρον (ὁλικὸν ἔλλειμμα 2.5 ἑκ.κ.μ.).

Διὰ διοχέτευσιν κατὰ μέσον ἐτήσιον ὅρον 1500 λ/1'' ἀπαιτεῖται ἡ εἰσροὴ ἐν τῇ λίμνῃ 50 ἑκ.κ.μ. περίπου ἐτησίως. Διὰ τοιαύτην παροχὴν θὰ ἐλλείπουσι περὶ τὰ 50.0—41.2=8.8 ἑκ.κ.μ. ὕδατος, τὰ ὁποῖα θὰ πρέπῃ νὰ ἐναποθηκεύωνται ἐν τῇ λίμνῃ ἐξ ἄλλων λεκανῶν, παρὰ τὴν τοῦ Χαράδρου κειμένων.

Ἐὰν διὰ τῶν ἐπιπροσθέτων τούτων ἔργων δύναται νὰ πληρῶται ἡ λίμνη ἐτησίως μέχρις ἀρχῶν Ἀπριλίου, ἡ χωρητικότης αὐτῆς εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ ἐπιτρέπῃ κατὰ μέσον ὅρον διοχέτευσιν περίπου 2000 λ/1'', ἤτοι ἡ λίμνη θὰ ἐπαρκέσῃ μέχρι τοῦ 1945 περίπου, ὑπὸ τὰς προβλεπομένας συνθήκας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ.

Ἐπροτάθη ὅπως τὸ ὕψος φράγματος καὶ ἑπομένως ἡ χωρητικότης τῆς λίμνης περιορισθῶσι μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἐξακριβώσεως τῆς διὰ τοῦ Χαράδρου ἀπορρεούσης ποσότητος ὕδατος.

Τοῦτο οὐδόλως εἶναι συμφέρον, διότι, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ παροχὴ τοῦ Χαράδρου, ἡ τεχνητὴ λίμνη ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον παράγοντα τοῦ συμπλέγματος τῶν μελλοντικῶν ἔργων ὑδρεύσεως, οὐδαμοῦ δὲ καὶ εἰς τοιαύτην μικρὰν ἀπόστασιν τῶν Ἀθηνῶν συναντῶνται καταλληλότεραι θέσεις πρὸς σχηματισμὸν λίμνης. Συγχρόνως φράγμα ὕψους 50 μέτρων θὰ κατασκευασθῇ καὶ εὐθηνότερον καὶ καλύτερον ὅλον ὁμοῦ καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ἐργολάβος θὰ ἔχῃ ἐπὶ τόπου πάσας τὰς ἐγκαταστάσεις καὶ τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ, ἢ ὅταν ἐπαναληφθῇ ἡ μειοδοσια καὶ γίνωσι νέαι ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν ἀνύψωσιν φράγματος ἀρχικῶς κατασκευασθέντος μὲ μικρότερον ὕψος.

Ὅλως ἀπ' ἐναντίας, πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα καὶ νὰ ληφθῇ πρόνοια διὰ τὴν προσεχῆ ἀνύψωσιν τοῦ φράγματος κατὰ 3 ἢ 4 περίπου μέτρα πρὸς σχηματισμὸν λίμνης χωρητικότητος 50.0 ἑκ' κ. μ.

4) Περιγραφὴ τῶν ἔργων.— Τὸ ὑδραγωγεῖον διοχετεύσεως τοῦ ὕδατος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῶν Τουρκοβουνίων κατασκευασθησομένην κεντρικὴν ὑδαταποθήκην, δύναται νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ Πεντελικοῦ, ὁπότε τὸ ὁλικὸν μῆκος θὰ εἶναι 38 χιλιομέτρων, εἴτε νὰ διέλθῃ διὰ σήραγγος μήκους 13,5 χιλ. ὑπὸ τὸ Μπογιάτι καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν Χεδιδονοῦν, ὁπόθεν ἀγωγὸς νὰ ὁδηγῇ εἰς τὴν ὑδαταποθήκην. Ἡ ἐκλεχθεῖσα χάραξις εἶναι ἡ τελευταία. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ ὑδραγωγείου εἶναι περίπου 23.5 χιλ., ἡ δὲ παροχὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν ταπεινὴν στάθμην τοῦ ὕδατος ἐν τῇ λίμνῃ 1.74 κ. μ/1'', ἤτοι ἀνεπαρκεστάτη.

Πρὸ τῆς εἰσροῆς τοῦ ὕδατος ἐν τῇ κεντρικῇ ὑδαταποθήκῃ θὰ διϋλίζηται τοῦτο διὰ ταχυδιϋλιστηρίων αὐτομάτου καθαρισμοῦ καὶ θὰ ἀποστειροῦται διὰ χλωρίου ἢ ὄζοντος.

Ὡς δευτερεύουσαι ὑδαταποθῆκαι προβλέπονται διὰ μὲν τὰς Ἀθήνας αἱ τοῦ Λυκαβηττοῦ, Σταδίου, Βαρβάρας, Στρέφη καὶ Πνυκός, διὰ δὲ τὸν Πειραιᾶ αἱ τῆς Καστέλλας καὶ Καραβᾶ, τροφοδοτούμεναι ἐκ τῆς δεξαμενῆς Πνυκός.

Τὰ δίκτυα διανομῆς θὰ εἶναι πλήρη, ἐν τῇ συμβάσει ὅμως δὲν προβλέπεται ἢ ἡ τοποθέτησις 25 χιλ. τόννων χυτοσιδήρου, ποσόττοης ἀνεπαρκοῦς.

Ἡ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς στάθμης τοῦ ὕδατος ἐν τῇ λίμνῃ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐν τῷ ἀγωγῷ διοχετεύσεως ἀφ' ἑτέρου πτῶσις δὲν χρησιμοποιεῖται πλήρως διὰ τοῦ ἐκτελουμένου σχεδίου, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ ἔλλειψιν κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ διαθέσιμος δύναμις (κατὰ μέσον ὅρον περίπου 450 HP) δύναται εὐκόλως νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἄντλησιν ὕδατος ἐκ τῶν ὑδροφόρων στρωμάτων παρὰ τὸ Σοῦλι τοῦ Μαραθῶνος καὶ ἄλλων τοιούτων.

5) Ἔργα ἐπικουρικῆς ἐνισχύσεως.—Πιθανότητας ὑδρομαστεύσεως παρέχουσι τὰ κατώτερα ὑδροφόρα στρώματα τοῦ Θριασίου πεδίου καὶ τὰ παρὰ τοῦ Ὑμηττοῦ τροφοδοτούμενα τοιαῦτα. Ἡ παροχὴ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἀπὸ τοῦδε, ἐφ' ὅσον ὅμως αἱ ἔρευναι ἤθελον ἀποδείξει, ὅτι εἶναι ἀξία λόγου, τὰ ὕδατα ταῦτα δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς πλήρωσιν τῶν χαμηλοτέρων δεξαμενῶν, ἵνα οὕτω περιορισθῇ τὸ ὕψος, καθ' ὃ θὰ ἀντλῆται τὸ ὕδωρ.

Ἐπίσης μεγάλας πιθανότητας ἀξιολόγου ὑδρομαστεύσεως παρέχουσιν αἱ περὶ τὸν Μαραθῶνα ἀναβλύζουσαι πηγαί. Τὰ ὕδατα ταῦτα καταλλήλως περισυλλεγόμενα δύνανται διὰ μικρᾶς σχετικῶς δαπάνης νὰ διοχετευθῶσιν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἀγωγὸν διοχετεύσεως ἐκ τῆς τεχνητῆς λίμνης. Ἡ διοχέτευσις αὕτη θὰ εἶναι κατὰ τοσοῦτον εὐθηνοτέρα, καθ' ὅσον ἡ ἐκ τῆς λίμνης παραχθησομένη δύναμις θὰ ἀρκῇ κατὰ μέσον ὅρον διὰ τὴν ἀνύψωσιν περίπου 200 λ/1'', αἱ δὲ περίοδοι τοῦ μεγίστου καὶ τοῦ ἐλαχίστου τῆς διαθεσίμου δυνάμεως θὰ συμπίπτουν περίπου μὲ τὰς τοιαύτας τῆς παροχῆς τῶν πηγῶν.

Διὰ τῆς κατασκευῆς μικρᾶς σήραγγος δύνανται νὰ διοχετευθῶσιν ἐντὸς τῆς λίμνης τοῦ Μαραθῶνος τὰ ὕδατα τῆς λεκάνης τοῦ χειμάρρου τῆς Σταμάτας, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις εἶναι 13 τ. χ. μὲ ποσότητα ἐτησίως ἀπορρέοντος ὕδατος 2.0-4.5 ἑκ. κ. μ. ἀναλόγως τοῦ καταπίπτοντος ὕψους βροχῆς.

Δυτικῶς τῆς λεκάνης τοῦ Χαράδρου κεῖται λεκάνη ἀπορροῆς ἐκτάσεως 71 τ. χ., ἐκ τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα εἰσβάλλουσιν εἰς τὴν πεδιάδα παρὰ τὸν Προφήτην Ἠλίαν εἰς ἀπόστασιν 4 χιλομ. περίπου δυτικῶς τοῦ Κακοσάλεσι. Ἡ ποσότης τοῦ ἐκ τῆς λεκάνης ταύτης ἐτησίως ἀπορρέοντος ὕδατος ὑπολογίζεται εἰς 10 ἕως 30 ἑκ. κ. μ. ἀναλόγως τῆς ἀνομβρίας ἢ πολυομβρίας τοῦ ἔτους. Διὰ τῆς κατασκευῆς φράγματος παρὰ τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ τοῦ σχηματισμοῦ μικρᾶς λίμνης ἐναποθηκεύσεως τῶν ὑδάτων ἑκάστης πλημμύρας δύνανται νὰ διοχετευθῶσιν εἰς τὴν λίμνην τοῦ Μαραθῶνος δι' ἀγωγοῦ μήκους 22 χιλιομέτρων περίπου, ἐξ ὧν τὰ 6 ἐν σήραγγι πρὸς διάβασιν παρὰ τὰ Κιοῦρκα τοῦ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ χωρίου Μάζι αὐχένος. Πρὸς περιορισμὸν τῶν διαστάσεων τῆς νέας ταύτης λίμνης καὶ τὴν κατὰ τὸ λογικῶς δυνατὸν τα-

Digitized by Google

χεῖαν ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων αὐτῆς, αἱ διαστάσεις καὶ ἡ κλίσις τοῦ ἀγωγοῦ πρέπει νὰ ὑπολογισθῶσιν, οὕτως ὥστε νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ δαπάνη τῶν ἔργων ὑπολογίζεται εἰς 12 ἑκ. μετ. δραχμῶν.

Εἰς ἀπώτερον μέλλον τὸ ὑδραγωγεῖον Μαραθῶνος δύναται νὰ ἐνισχυθῇ διὰ τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀσωποῦ (ἢ Ὠρωποῦ) καὶ τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ.

6) Προϋπολογισμὸς τῆς δαπάνης. — Ἐκ τῶν συντακτῶν τῶν βραβευθεισῶν δύο μελετῶν ἡ μὲν Ἑταιρεία Σίμενς Μπάου Οὐνιὸν προϋπελόγισε τὴν δαπάνην κατασκευῆς μόνον τῶν ἔργων εἰς 53.6 ἑκ. μεταλλικῶν δραχμῶν, ἡ δὲ ἑταιρεία Χόλτζμανν εἰς πλέον τῶν 80 ἑκ. μετ. δρχ., διεπιστώθη ὅμως, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ποσὸν πρέπει νὰ ἐλαττωθῇ κατὰ 25 %. Ἀμφότεροι οἱ προϋπολογισμοὶ ἀναφέρονται εἰς χάραξιν τοῦ ὑδραγωγείου περὶ τὸ Πεντελικὸν καὶ εἰς παροχὴν αὐτοῦ 2 κ. μ. /1″ περίπου. Ἡμεῖς διὰ τὴν αὐτὴν χάραξιν τοῦ ὑδραγωγείου, ἀλλὰ διὰ παροχὴν 3 κ. μ. διὰ τὰς σήραγγας καὶ 2 κ. μ. διὰ τὸν ἀγωγὸν ἐν ὑπαίθρῳ, ὑπελογίσαμεν τὰς δαπάνας κατασκευῆς τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων ὡς ἑξῆς:

Φράγμα καὶ λίμνη	9.570.000	μεταλλ.	Δρχ.
Ἐξωτερικὸν ὑδραγωγεῖον	11.270.000	»	»
Διϋλιστήρια καὶ δεξαμεναὶ	6.500.000	»	»
Δίκτυα διανομῆς	16.500.000	»	»
Γραφεῖα, ἀποθῆκαι, τηλέφωνον κλπ.	1.160.000	»	»
Τὸ ὅλον	45.000.000	»	»

Τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν εἰς δολλάρια, συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς κυρωθείσης συμβάσεως ὑπολογίζεται ὡς ἕπεται:

Ὑλικὰ καὶ ἡμερομίσθια ὡς ἄνω	8.800.000	Δολλ.
Γενικὰ ἔξοδα 14 %	1,232.000	»
Κέρδος ἐργολάβου	1.200.000	»
Ἀπαλλοτριώσεις	200.000	»
Προμήθεια ἐκδόσεως δανείου 10 ἑκ. δολλαρ.	1.500.000	»
Ἐνδιάμεσοι τόκοι ἐπὶ 10 ἑκ. δολλ.	2.800.000	»
Δαπάναι ἐκδόσεως, δανείου καὶ πληρωμῆς τόκων	28.000	»
	15.760.000	»

Ἡ σύμβασις προβλέπει, ὅτι πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν κατασκευῆς ὁ μὲν ἀνάδοχος θὰ δανείσῃ 10 ἑκ. δολλ., τὸ δὲ Κράτος θὰ καταβάλῃ 2,8 ἑκ. δολλ. πρὸς πληρωμὴν τῶν ἐνδιαμέσων τόκων, εἰσπράττον τὸ ποσὸν δι' εἰδικῆς φορολογίας δυνάμει τοῦ ψηφισθέντος νόμου ὑδρεύσεως. Ἐναπομένει ὅθεν ἡ ἐξεύρεσις ἑτέρων 3,0 ἑκ. δολλ., τὰ ὁποῖα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ δανείσῃ ἐπίσης ὁ ἀνάδοχος ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους ὡς καὶ διὰ τὸ δάνειον τῶν 10 ἑκ. δολλ., ἤτοι πρὸς 85 % καὶ 8 % ἐνδιαμέσους τόκους.

Ἡ ὁλικὴ δαπάνη, ἐπομένως, κατὰ τὴν περίοδον κατασκευῆς τῶν ἔργων ἔσεται:

Προϋπολογισμὸς ὡς ἄνω	15.760,000	Δολλ.
15 % προμήθεια ἐπὶ 3,0 ἑκ. δολ.	450.000	»
Ἐνδιάμεσοι τόκοι ἐπὶ 3,50 ἑκ. δολ. 8 % ἐπὶ ἓν ἔτος.	280.000	»
Δαπάναι ἐκδόσεως κλπ.	10.000	»
Μέγα ὅλον	16.500.000	»

ἤτοι 82.500,000 μετ. δραχ.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως ὁ ἀνάδοχος ἐδήλωσεν ἐπισήμως, ὅτι ἡ δαπάνη κατασκευῆς τῶν ἔργων θὰ ἦτο μόνον 6,200,000 δολλάρια, τὸ δὲ παραχωρηθὲν δάνειον τῶν 10 ἑκατομμυρίων δολλαρίων θὰ ἤρκει πρὸς κατασκευὴν καὶ τμήματος τῶν ὑπονόμων Ἀθηνῶν.

7) Δαπάναι ἐκμεταλλεύσεως. — Αἱ δαπάναι συντηρήσεως τῶν ἔργων καὶ διανομῆς τοῦ ὕδατος ὑπολογίζονται εἰς μεταλλικὰς δραχμὰς ὡς ἑξῆς:

$1^1/_2$ % ἐπὶ τῆς δαπάνης κατασκευῆς (18 84 ἑκ.) τοῦ φράγματος λίμνης καὶ ἐξωτερικοῦ ἀγωγοῦ διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν	282.600	μετ. δρχ.
$2^1/_2$ % ἐπὶ τῆς δαπάνης κατασκευῆς (25.16 ἑκ.) ὑπολειπομένων ἔργων διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν	629.000	»
1% ἐπὶ τῆς δαπάνης κατασκευῆς (44.00 ἑκ.) ὡς ἀποθεματικὸν κεφάλαιον δι' ἐκτάκτους βλάβας καὶ μικρὰ συμπληρωματικὰ ἔργα	440.000	»
1% ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ δι' ἀσφαλείας καὶ ἐπισφαλῆ ἔξοδα	440.000	»
Δαπάναι διευθύνσεως καὶ διανομῆς τοῦ ὕδατος	508.400	»
Τὸ ὅλον	2.300.000	»

Κατὰ τὴν σύμβασιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ κεφαλαίου, θὰ καταβάλληται ἐτησίως καὶ ἐπὶ 22 ἔτη τοκοχρεωλύσιον 10% ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῦ ἀναδόχου δανεισθέντος ποσοῦ, ἤτοι διὰ δάνειον 13,5 ἑκ. δολλαρίων, 1350000 δολλ. ἢ 6750000 μετ. δραχμ.

Ἡ προμήθεια τῆς Τραπέζης διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων καὶ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ὁμολογιῶν ἔσεται $^1/_2$ %, ἤτοι 33.750 μετ. δραχμαί.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων ὁ ἀνάδοχος θὰ ἱδρύσῃ ἀνώνυμον Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν ἐκμεταλλεύσεως, ἡ ὁποία θὰ συντηρῇ τὰ ἔργα, θὰ διανέμῃ τὸ ὕδωρ, θὰ εἰσπράττῃ τὰς εἰσφορὰς καὶ θὰ ἐξυπηρετῇ τὸ δάνειον, θὰ ἀνταμείβηται δὲ διὰ τὰς ὑπηρεσίας της ταύτας μὲ $7^1/_2$% ἐπὶ τῶν καθαρῶν εἰσπράξεων, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ὑπολοίπου ποσοῦ τοῦ προκύπτοντος ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν μόνον ἁπασῶν τῶν δαπανῶν καὶ ἐξόδων ἐκμεταλλεύσεως. Τὸ καθαρὸν τοῦτο ποσὸν δὲν δύναται προφανῶς νὰ εἶναι ἔλαττον τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ κεφαλαίου, ἤτοι τῶν 6783750 μετ. δραχμ. καὶ ἐπομένως ἡ ἀμοιβὴ τῆς Ἑταιρείας ἔσεται τοὐλάχιστον 508.780 μετ. δρχ.

Τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν ἐκμεταλλεύσεως διὰ τὴν περίοδον τῶν 22 ἐτῶν, καθ' ἣν θὰ γίνεται ἡ ἀπόσβεσις τοῦ δανείου, ἔσεται ἐτησίως:

Συντήρησις καὶ διεύθυνσις	2.300.000	μετ. δρχ.
Ἐξυπηρ. καὶ ἀπόσβ. δανείου	6.783.750	»
Ἀμοιβὴ Ἑταιρείας	508.780	»
Μέγα ὁλικὸν περίπου	9.600.000	»

8) Τιμὴ τοῦ ὕδατος.—Ὁ ἑξῆς πίναξ δίδει τὸν μέσον ὅρον τῆς τιμῆς τοῦ ὕδατος διὰ διαφόρους μέσους ὅρους παροχῆς τοῦ ὑδραγωγείου.

Παροχὴ λ/1″	Ἐτησία ποσότης κ.μ.	Τιμὴ ὕδατος μετ. δρχ.
500	15.770.000	0.609
750	23.650.000	0.406
1000	31.540.000	0.304
1250	39.420.000	0.244
1500	47.310.000	0.203

Προπολεμικῶς ἡ τιμὴ τοῦ κ. μ. ὕδατος εἰς μετ. δρχ. ἦτο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 0.86, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν 0.90, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν 1.20 κλπ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς εἰσφορὰς ὑδρεύσεως, αὗται θὰ προσδιορισθῶσι παρ' εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἐπιτροπῆς καὶ τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ καλύπτωσι τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν ἐκμεταλλεύσεως καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν κεφαλαίων. Πρὸ τῆς λήψεως ἀποφάσεως παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προϋπολογισθῶσιν αἱ εἰσφοραί. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναφέρεται μόνον, ὅτι τὰ πάσης φύσεως οἰκονομικὰ βάρη, εἰς ἃ ὑποβάλλονται οἱ πληθυσμοὶ τῶν δύο πόλεων, ἕνεκα τῆς ἐλλιποῦς ὑδρεύσεως αὐτῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῶσι διὰ τὸ ἔτος 1926 εἰς ἔλαττον τῶν 350 ἑκ. δραχ. ἤτοι εἰς πλέον ἢ τὸ διπλάσιον τῶν ἀνωτέρω ὑπολογισθεισῶν ὁλικῶν ἐτησίων δαπανῶν ὑδρεύσεως.

9) Ἡ σύμβασις.— Ἡ μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἑταιρείας Γιοῦλεν καὶ τῆς Τραπέζης Ἀθηνῶν ἀφ' ἑτέρου συναφθεῖσα σύμβασις ἔχει, ἐν ταῖς γενικαῖς αὐτῆς γραμμαῖς, ὡς ἑξῆς.

Τὰ ἔργα θὰ κατασκευασθῶσι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους καὶ ἐπὶ τῇ πληρωμῇ ἀμοιβῆς ὑπὲρ τοῦ ἀναδόχου, συμφώνως πρὸς τὰς ἐγκριθείσας προμελέτας καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ ἔλεγχον τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων.

Πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν κεφαλαίων τὸ Κράτος θὰ ἐκδώσῃ ἠγγυημένον ὁμολογιοῦχον δάνειον 10 ἑκ. δολ., τὰς ὁμολογίας τοῦ ὁποίου θὰ ἀγοράσῃ πρὸς 85% κατὰ τὸ ἥμισυ ἡ Ἑταιρεία Γιοῦλεν καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἡ Τράπεζα Ἀθηνῶν.

Τὸ δάνειον ἐκδοθήσεται εἰς τέσσαρας ἐτησίας δόσεις, θὰ φέρῃ δὲ κατὰ μὲν τὴν περίοδον κατασκευῆς τῶν ἔργων τόκον μόνον ἐξ 8%, μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῶν καὶ ἐπὶ 22 περίπου ἔτη τοκοχρεωλύσιον 10%.

Τοὺς κατὰ τὴν περίοδον κατασκευῆς τῶν ἔργων ἐνδιαμέσους τόκους ἐκ 2, 8 ἑκ. δολλ. θὰ καταβάλλῃ τὸ Κράτος, πορίζόμενον τούτους ἐξ εἰδικῆς πρὸς τοῦτο φορολογίας, περὶ ἧς προνοεῖ ὁ ψηφισθεὶς περὶ ὑδρεύσεως νόμος.

Ὁ ἀνάδοχος ὑποχρεοῦται νὰ χορηγήσῃ τὰ συμπληρωματικὰ κεφάλαια, τὰ ἀπαιτηθησόμενα διὰ τὴν πλήρη τῶν ἔργων ἀποπεράτωσιν συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς διεθνοῦς χρηματαγορᾶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ συμπληρωματικοῦ τούτου δανείου.

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐξήσεως τοῦ διαθεσίμου ποσίμου ὕδατος καὶ πρὸς μεταφορὰν θαλασσίου ὕδατος ὁ ἀνάδοχος ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ προσωρινὰ ἔργα συνολικῆς ἀξίας μέχρις ἑνὸς ἑκατομμυρίου δολλαρίων προκαταβάλλων τὰ πρὸς τοῦτο κεφάλαια ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους ὡς καὶ διὰ τὰ τελικὰ ἔργα.

Αἱ ἐκ τῆς τμηματικῆς ἐκδόσεως τοῦ δανείου προκύπτουσαι πιστώσεις τοῦ Κράτους θὰ φέρωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ τόκον οὐχὶ μικρότερον τῶν 2%.

Μέχρι τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ δανείου, τὸ Κράτος παραχωρεῖ ὡς ἐγγύησιν τὰς προσόδους ὑδρεύσεως, τὰ ἔργα καὶ ὅσον ποσὸν ἐκ τῶν περισσευμάτων τῶν ὑπεγγύων προσόδων θὰ ἀπαιτῆται διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ τοκοχρεωλυσίου.

Τὰ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἔργων ἀπαιτούμενα ὑλικὰ καὶ προμήθειαι ἀπαλλάσσονται παντὸς δασμοῦ, ὡς ἐπίσης ἡ σύμβασις, τὰ συναφῆ μὲ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ἔγγραφα καὶ αἱ ὁμολογίαι, κατά τε τὸ κεφάλαιον καὶ τοὺς τόκους, ἀπαλλάσσονται παντὸς τέλους καὶ φόρου.

Ἡ προμήθεια ὑλικῶν ἀξίας μεγαλυτέρας τῶν 5000. δολλαρίων ὡς καὶ ἡ τμηματικὴ ὑπεργολαβικὴ τῶν ἔργων ἐκτέλεσις διεξαχθήσονται κατόπιν διαγωνισμοῦ, ὑποκειμένου εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς.

Τὰ ἔργα θέλουσιν ἀποπερατωθῇ πλήρως ἐντὸς πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως, ὁ δὲ ἀνάδοχος ἐγγυᾶται τὴν καλὴν αὐτῶν ἐκτέλεσιν, ὑποβαλλόμενος εἰς κατακρατήσεις μέχρι 200.000 (δολλαρίων, ἐξ ὧν αἱ 100.000 κατετέθησαν ἤδη κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως ὡς ἐγγύησις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Τὰ γενικὰ ἔξοδα τοῦ ἀναδόχου δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὰ 14% τῆς δαπάνης κατασκευῆς τῶν ἔργων, εἰς ὃ ποσοστὸν συμπεριλαμβάνονται καὶ 240.000 δολλάρια, καταβληθησόμενα κατ' ἀποκοπὴν εἰς τὸν ἀνάδοχον διὰ τὰ ἐν τῇ ξένῃ ἔξοδα αὐτοῦ.

Ἡ ὁλικὴ ἀμοιβὴ τοῦ ἀναδόχου καθορίζεται εἰς δολλάρια 1.200.000 κατ' ἀποκοπήν, ἄνευ οὐδεμιᾶς αὐξομειώσεως δι' οἱανδήποτε αἰτίαν.

Ἐντὸς δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κατασκευῆς τῶν ἔργων προσωρινῆς ὑδρεύσεως, ὁ ἀνάδοχος θὰ ἱδρύσῃ Ἀνώνυμον Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν, ἥτις, ἐπὶ 22 ἔτη, θὰ διενεργῇ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἔργων καὶ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους, λαμβάνουσα πρὸς τούτου ὡς ἀμοιβὴν 7 1)2% ἐπὶ τῶν καθαρῶν εἰσπράξεων, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ὑπολοίπου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἐκ τῶν προσόδων ὑδρεύσεως τῶν δαπανῶν συντηρήσεως τῶν ἔργων καὶ διευθύνσεως.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἔργων ἐπιβληθήσεται ὑποχρεωτικὴ ὑδροληψία εἰς τὰς αὐτοτελεῖς κατοικίας ἢ τὰ διαμερίσματα οἰκοδομῶν αὐτοτελῶν, χρησιμοποιουμένων εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ περίχωρα αὐτῶν καὶ ὑποκειμένων εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου καθαρᾶς προσόδου.

Αἱ εἰσφοραὶ ὑδρεύσεως καθορισθήσονται ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς καὶ εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύπτωσι τὰς δαπάνας ἐκμεταλλεύσεως καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κεφαλαίων.

Αἱ μεταξὺ τοῦ ἀναδόχου καὶ τρίτου διαφοραὶ θὰ κανονίζωνται μόνον ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν, αἱ δὲ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως θὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν ἀπόφασιν διαιτητικῆς ἐπιτροπῆς.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ Κράτους ὑπόκειται εἰς τὸν ἔλεγχον εἰδικῆς ὑπηρεσίας.

Θ. ΓΕΝΙΔΟΥΝΙΑΣ

ΚΗΠΟΙ ΚΑΙ ΔΕΝΔΡΟΦΥΤΕΙΑΙ

Οἱ παλαιότεροι Ἀθηναῖοι μὲ λατρείαν καὶ πάθος ἐκαλλιέργουν ἀνθοκομικὰ φυτά, καὶ θὰ ἦτο δύσκολον νὰ εὕρῃ κανεὶς τότε κατοικίαν χωρὶς πρασινάδες, μπαλκόνι χωρὶς ἄνθη καὶ ταράτσαν τῆς ὁποίας τὰ πεζούλια νὰ μὴν ἔχουν φορτωθῇ ἀπὸ τὴν Ἀθηναίαν οἰκοκυρὰν μὲ γλάστρες ἀνθοστολισμένες καὶ καταπράσινες. Οἱ νεώτεροι ὅμως

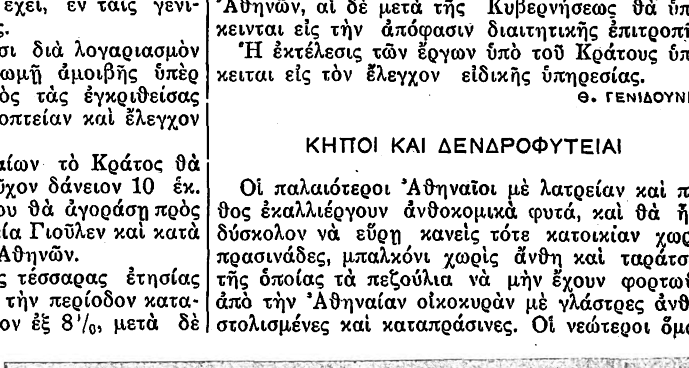

Πλανόδιος πωλητὴς γαστρῶν.

Ἀθηναῖοι ἔγιναν ὀλιγώτερον φιλανθεῖς, τελευταίως δέ, μὲ τὴν νέαν διαρρύθμισιν τῶν οἰκιῶν καὶ τὴν νεωτέραν ἀρχιτεκτονικήν, ἔλειψεν ἀπὸ πολλὰ σπίτια ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ὡραία συνήθεια τῆς οἰκιακῆς ἀνθοκομίας. Ἀραιὰ καὶ ποὺ ἀπαντῶνται εἰς τὰ κεντρικὰ μέρη μερικοὶ ἀνθοστόλιστοι, ἐξῶσται ἐλάχιστα δὲ κηπάρια εἰς προαύλια πολυτελῶν μεγάρων. Εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐν τούτοις Ἀθηναϊκὰς οἰκίας καλλιεργοῦνται ἀκόμη τὰ πατροπαράδοτα φυτὰ

Digitized by Google

τῶν Ἀθηνῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπικρατέστερα ὑπῆρξαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) *Ἡ Γαρυφαλλιά*, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἄνθος τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκαλλιεργεῖτο εἰς ὅλα τὰ χρώματα καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ σύμβολον τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀγάπης· ἰδίως τὸ κόκκινο γαρύφαλλον κατὰ προτίμησιν ἐστόλιζε τὸ στῆθος τῆς νέας καὶ τὴν κομβιοδόχην τοῦ νέου εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐποχάς, ἦτο

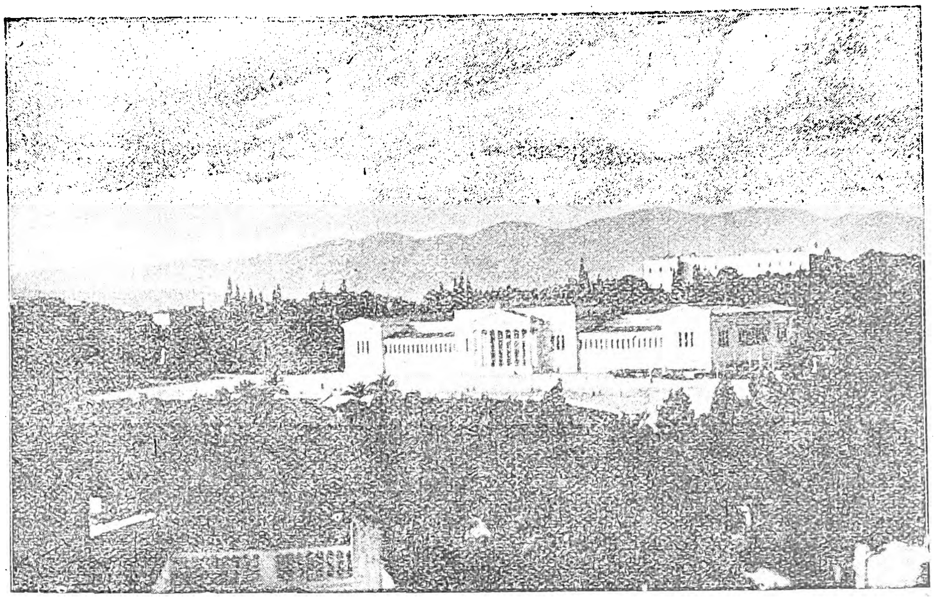

Τὸ Ζάππειον καὶ τὸ πάρκον του, εἰς σεληνοφώτιστον νύκτα.

Ἐθνικὸς κῆπος (κιγκλίδωμα πρὸς τὸ Ζάππειον).

δὲ συγχρόνως καὶ σύμβολον τῆς παλληκαριᾶς καὶ δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ αὐτὶ τοῦ Ἀθηναίου κουτσαβάκη.

2) *Ὁ Ἀσκληπιὸς* δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὴν κλίμακα ἢ ἀπὸ μίαν γωνίαν τῆς εἰσόδου, ὅπου, προφυλαγμένος ἀπὸ τὸν βορρᾶν, κατελάμβανεν, ἀναρριχώμενος, μέγα μέρος τοῦ τοίχου μὲ τὰ βαθυπράσινα φύλλα του.

3) *Ὁ Φῖκος* ἐπίσης, μὲ τὰ μεγάλα του σαρκώδη φύλλα, ἐπιβλητικὸς καὶ διακοσμητικώτατος.

4) *Ἡ τριανταφυλλιά*, στενοχωρημένη εἰς τὸν περιωρισμένον χῶρον τῆς γάστρας, ἦτο ἀπαραίτητον στόλισμα τῆς παλαιᾶς ἀθηναϊκῆς αὐλῆς.

5) *Ἡ Μπαμπακιὰ* ἐκρέμα τοὺς βλαστοὺς καὶ τὰ ροδόχροα ἄνθη της ἀπὸ τὰ μπαλκόνια καὶ τὰ πεζούλια τῶν ταρατσῶν.

6) *Τὰ Γεράνια*, διαφόρων χρωμάτων, μὲ ἐπικράτησιν τοῦ ἐρυθροῦ, λόγῳ τοῦ εὐκόλου πολλαπλασιασμοῦ των διὰ μοσχευμάτων, ἀπετέλουν προσφιλὲς εἶδος τῆς οἰκιακῆς ἀνθοκομίας.

7) *Ἡ Μαντζουράνα* ἐπίσης, χρησιμεύουσα ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ὡς πρόχειρον στομαχικὸν φάρμακον.

8) *Ἡ Ἀρμπαρόρριζα* ἦτο ἰδιαιτέρως ἀγαπητὴ διὰ τὸ ἔντονον ἄρωμά της.

9) *Τὸ Σπαράγγι*, μέσα εἰς τὴν κρεμασμένην γάστραν του, ἐστόλιζε τὸ ὑπόστεγον ἢ τὸ «χαγιάτι» μὲ τοὺς περιφερειακῶς πίπτοντας κλῶνους του.

10) *Τὸ Πολυτρίχι* ἐκομίζετο συχνὰ ἀπὸ ἐκδρομάς, ἐκαλλιεργεῖτο μὲ προσοχήν, ἡ διαρκὴς δὲ ὑγρασία ποὺ τοῦ χρειάζεται ἐξησφαλίζετο μὲ ἕνα πιατάκι πλῆρες ὕδατος τοποθετημένον κάτω ἀπὸ τὴν γάστραν.

11) *Ὁ Δυόσμος*, εἰς μεγάλας γάστρας ἢ εἰς ξύλινα κιβώτια, ἐπολλαπλασιάζετο ταχύτατα μὲ τὰς παραφυάδας του, ἐχρησίμευε δὲ καὶ χρησιμεύει καὶ σήμερον ἀκόμη ὡς ἀρωματικὸν εἰς τὴν μαγειρικὴν καὶ ὡς φάρμακον κατὰ τῶν κωλικοπόνων.

12) *Ὁ Ἀπήγανος* ἦτο ἀπαραίτητος κατὰ τῆς βασκανίας, διὰ τὰ «ξόρκια» καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἐμπειρικῶν φαρμάκων.

13) *Ἡ Μπιγόνια*, εἰς πλείστας ποικιλίας, μὲ μικρὰ φύλλα καὶ μὲ ὡραῖα μεγάλα χρωματιστὰ ἄνθη, ἦτο καὶ εἶναι καὶ τῶν σημερινῶν αἰθουσῶν στόλισμα.

14) *Ὁ Τηλέγραφος*, λευκὸς καὶ ἐρυθρός, μὲ κρεμαμένους βλαστούς, ἐκόσμει τοὺς ἐξώστας καὶ τὰ τοιχώματα τῶν ταρατσῶν.

15) *Ἡ* κίτρινη *Βιολέτα* μὲ τὰ εὐωδιάζοντα ἄνθη της, μαζὺ μὲ τὴν λευκὴν καὶ τὴν ἰώδη, ἔδιδον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν Ἀθηναίαν οἰκοκυρὰν νὰ εἰσφέρῃ τὴν συμβολήν της διὰ τὸν ἀνθοστολισμὸν τοῦ ἐπιταφίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς συνοικίας της.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὅμως συνήθων πολυετῶν ἀνθοκομικῶν φυτῶν, ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὴν οἰκιακὴν Ἀθηναϊκὴν ἀνθοκομίαν καὶ πολλὰ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὸν Χειμώνανθον, τὸ Φιλόδενδρον, τὰ Διατσέντα, διάφορα κακτώδη καὶ φοινικοειδῆ, τοὺς Κρίνους τῆς Παναγίας, Ὑακίνθους, Ναρκίσσους, Φούξιες, Ἀσπιδίστριες, Ὡραιόφυλλα, Ἁγιοδημητριάτικα κ.τ.λ. Ἐκ τῶν ἐτησίων ἀνθοκομικῶν φυτῶν ἐξακολουθοῦν ν' ἀπολαμβάνουν ἰδιάζουσαν ἐν Ἀθήναις προτίμησιν οἱ Μενεξέδες, οἱ Πανσέδες διαφόρων χρωμάτων, οἱ Κατηφέδες, ὁ ψιλόφυλλος καὶ πλατύφυλλος Βασιλικός, ὁ Ἡλίανθος, τὰ «Σκουλαρίκια τῆς Βασιλίσσης», τὰ «Μοσχομπίζελα», ὁ Ρεζεδᾶς, τὰ Ἀγήρατα, τὰ Ἀμάραντα, τὰ «Μή με λησμόνει» κ.λ.π.

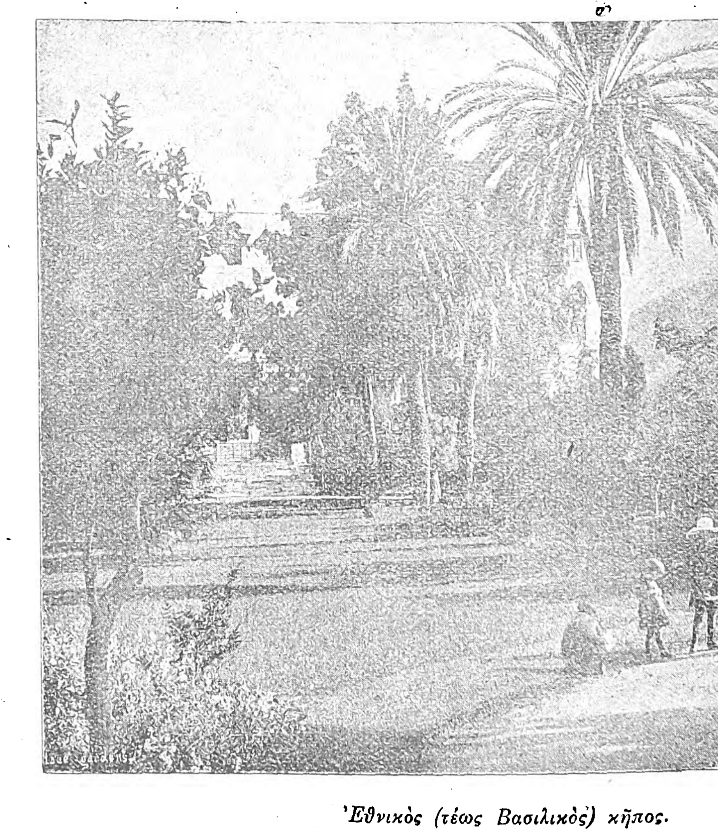

Ἐθνικὸς (τέως Βασιλικὸς) κῆπος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καλλιεργούμενα ἐντὸς γαστρῶν ἄνθη, εἰς τοὺς παλαιοτέρους χρόνους προσέδιδον πολλὴν γραφικότητα εἰς τὴν ὄψιν τῆς πόλεως καὶ τὰ φυτὰ τῶν αὐλῶν καὶ τῶν κήπων—διότι τότε καὶ αἱ κεντρικώτεραι οἰκοδομαὶ τῶν Ἀθηνῶν σπανίως ἐστεροῦντο αὐλῆς, αἱ δὲ μεγαλύτεραι εἶχον καὶ κῆπον εὐρύχωρον. Μὲ τὴν ἐπελθοῦσαν ὅμως ὕψωσιν τῶν τιμῶν τῶν οἰκοπέδων, τὴν πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν χρησιμοποίησιν παντὸς χώρου ἀπὸ τὴν νέαν οἰκοδομικήν, ἡ αὐλὴ καὶ ὁ κῆπος ἀπέμειναν κτῆμα μόνον τῶν εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως οἰκιῶν. Εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς αὐλὰς ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τοῦ φυτικοῦ βασιλείου ἦτο ἡ ἄμπελος· αὐλὴ χωρὶς «κληματαριὰν» ἢ «ἀμπελίνην» ἢ «κρεββατίναν» δὲν ὑπῆρχε, τὰ δὲ κρεμάμενα ἀπ' αὐτῆς συρίκια, μοσχᾶτα, φραουλᾶτα ἢ νυχᾶτα σταφύλια ἐδρόσιζον τοὺς ἐνοίκους κατὰ τὸ θέρος. Εἰς τὰ ἄκρα τῆς αὐλῆς, καὶ ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς της, ἐφυτεύοντο καὶ ἄλλα πολλὰ φυτά, ὅπως ἡ Γαζία, ἡ Ἀκακία, τὸ Δενδρολίβανον, ἡ Μαργαρίτα, ὁ Δειλινός, τὰ Ἁγιοδημητριάτικα, ἡ Τριανταφυλλιά, τὰ Ροῦσκα ἢ «κρυφὲς ἀγάπες». Εἰς τοὺς οἰκιακοὺς κήπους, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἐκαλλιεργοῦντο καὶ διάφορα ἄλλα ἄνθη καὶ ἀναρριχώμενα φυτά, ὡς Μπαξάνες, Πομέες, Ρολογιές, Μπλουμβάγα, Μπουκενβίλιες, καθὼς καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, ἰδίως ἑσπεριδοειδῆ, ροδιές, ἀμυγδαλιές, βερυκοκιές, εἰς τοὺς μεγαλυτέρους δὲ ἐφυτεύοντο καὶ λαχανικά, ἐξασφαλίζοντα μέρος τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκογενείας. Σήμερον εἰς τὰς κεντρικὰς Ἀθήνας οἱ κῆποι τῶν οἰκιῶν σχεδὸν ἐξέλιπον, μένουν δὲ μόνον ὑποχρεωτικοὶ εἴς τινας λεωφόρους οἱ κῆποι τῆς εἰσόδου, εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ τὸ πλεῖστον κυριαρχεῖ ἡ συμμετρικότης τῆς νέας κηπουρικῆς τέχνης, μὲ περιβλήματα εὐθύγραμμα ἢ κυκλικὰ ἀπὸ Λεβαντίνην, ἀνάλογα πρὸς τὸν ρυθμὸν τῆς οἰκοδομῆς, ἐντὸς τῶν ὁποίων φυτεύονται ἕτοιμα ἀνθισμένα φυτά, κατὰ τρόπον ὥστε ὁ κῆπος νὰ εὑρίσκεται πάντοτε ἐν ἀνθήσει. Εἰς ὀλίγα σχετικῶς μέγαρα ὑπάρχουν καὶ θερμοκήπια ἔνθα διατηροῦνται φυτὰ τῶν θερμοτέρων κλιμάτων.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν προϊοῦσαν ἐγκατάλειψιν τῆς οἰκιακῆς, προώδευσε κατὰ πολὺ ἐσχάτως εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀνθοκομία. Ἀνθόκηποι καλῶς διωργανωμένοι εἰς τὰ περίχωρα τροφοδοτοῦν τὰ ἐν τῇ πόλει, εὐρωπαϊκώτατα σήμερον, ἀνθοπωλεῖα καὶ ἐφοδιάζουν τὰς αἰθούσας μὲ παντὸς εἴδους καλλωπιστικὰ φυτά, ἐκ τῶν ὁποίων προτιμῶνται ἰδίως τὰ σπάνια φοινικοειδῆ, Κέντιες, Λατάνιες κ.τ.τ.

Δενδροστοιχίαι. — Ἡ ὡραιοτέρα καὶ μεγαλυτέρα δενδροστοιχία τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ἡ περιβάλλουσα τὸ Ζάππειον καὶ τὸν Ἐθνικὸν κῆπον, ἐπὶ τῶν Λεωφόρων Ἀμαλίας - Κηφισίας-Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ Βασιλίσσης Ὄλγας. Τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν δενδροστοιχίαν ταύτην ὀνομάζονται κοινῶς *Πιπεριὲς* ἢ *Ψευτοπιπεριές*, διότι ὁ καρπός των ὁμοιάζει κάπως πρὸς τὸν καρπὸν τῆς γνησίας Πιπερέας (Piper nigrum)· τὸ πραγματικόν των ὅμως ὄνομα, τὸ ἐπιστημονικόν, εἶνε *Σχῖνος ὁ Μόλλος* ἢ *Μόλλειος* (Schinus Molle). Εἶναι δένδρα ἀειθαλῆ καὶ ἔχουν σύνθετα φύλλα πτεροειδῆ, μὲ φυλλάρια λεπτὰ ἐπιμήκη, ζωηροῦ ἀνοικτοῦ πρασίνου χρώματος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσιν εὐάρεστον ἀντίθεσιν οἱ ἐρυθροὶ καρποί των. Ἡ ἐκλογὴ τῶν φυτῶν

Digitized by Google

τούτων διὰ δενδροστοιχίαν ἦτο λίαν ἐπιτυχής, διότι ἀναπτύσσονται ταχέως, εἶνε ἀειθαλῆ, ἀντέχουσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ξηρασίαν, καὶ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν σκόνην, εἰς τὰ καύματα τοῦ θέρους καὶ τὸ ὀλιγοχρόνιον ἀλλ' ἀπότομον ψῦχος τοῦ χειμῶνος. Τὰ φύλλα των ἔχουν ὀσμὴν τερεβινθελαίου καὶ εἶνε κολλώδη· προστατεύονται οὕτως ἀφ' ἑαυτῶν ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τῶν φιλανθῶν καὶ ἀπὸ τὰ φυτοφάγα ζῷα. Ἄλλα φυτὰ ἅτινα χρησιμοποιοῦνται διὰ δενδροστοιχίας ἐν Ἀθήναις εἶνε: αἱ *Σοφόραι* εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας, εἰς τὴν ὁδὸν Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ εἰς ἄλλας μικροτέρας ὁδούς· αἱ *Ἀκακίαι*. κοιναὶ καὶ σφαιροειδεῖς, εἰς τμῆμα τῆς ὁδοῦ Κηφισίας καὶ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, εἰς τὸ Ζάππειον καὶ τὰς διαφόρους πλατείας· αἱ *Μορέαι* εἰς τμῆμα τῆς ὁδοῦ Κηφισίας καὶ εἰς τὴν ὁδὸν Σεπολίων· οἱ *Πλάτανοι* εἰς ἐλάχιστον τμῆμα τῆς ὁδοῦ Κηφισίας καὶ εἴς τινα ἄλλα μέρη, ἄνευ ἐπιτυχίας· καὶ ἡ *Λεύκη* (Populus alba nivea), ἡ ὀνομασθεῖσα *Λεύκη τῶν Ἀθηνῶν*, εἰς τὴν Ἱερὰν ὁδὸν καὶ εἰς τὴν Λεωφόρον Ἀλεξάνδρας. Αἱ δενδροστοιχίαι διὰ λεύκης ἔγιναν ἀνόμοιαι, διότι ἐκεῖ ἔνθα τὰ δένδρα εὗρον κατάλληλον ἔδαφος καὶ ἰδίως ἄφθονον ὕδωρ ἔγιναν πανύψηλα μὲ πολλὰς καὶ μεγάλας διακλαδώσεις, ἐκεῖ δὲ ὅπου ὑπέφερον ἀπὸ ξηρασίαν ἔμειναν μικρὰ καὶ καχεκτικά.

Πάρκα, δημόσιοι καὶ δημοτικοὶ κῆποι.— Ὅπως καὶ διὰ τὰς δενδροστοιχίας, οὕτω καὶ διὰ τοὺς κήπους τῶν Ἀθηνῶν δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι φημίζονται διὰ τὸ πλῆθος καὶ διὰ τὸν πλοῦτον των· ὡς μόνον δὲ δικαιολογητικὸν διὰ τὴν σπάνιν ταύτην τοῦ πρασίνου δύναται νὰ προβληθῇ ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ὕδατος καὶ ἡ ὑπερβολικὴ σκόνη —κακὰ τὰ ὁποῖα πρόκειται ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐκλείψουν μὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νέων ἔργων ὑδρεύσεως.

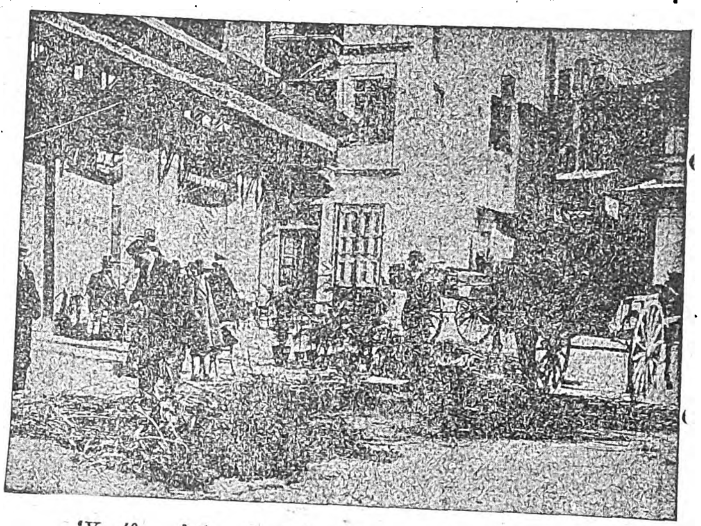

Ὑπαίθρια ἀνθοπωλεῖα εἰς τὴν πλατεῖαν Ἁγίας Εἰρήνης.

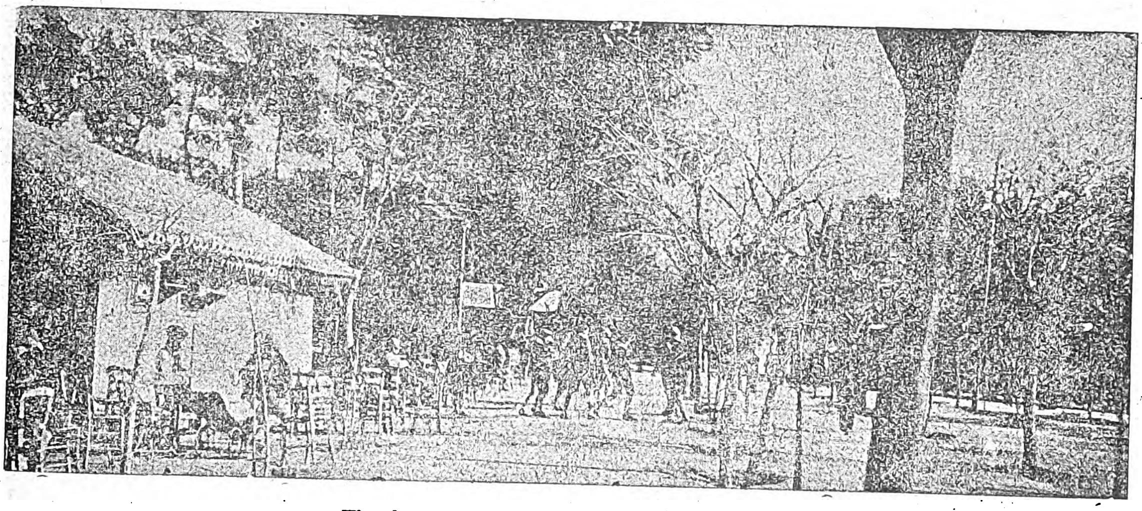

Εἰς τὸ πάρκον τοῦ Ζαππείου. (Γαλακτοπωλεῖον).

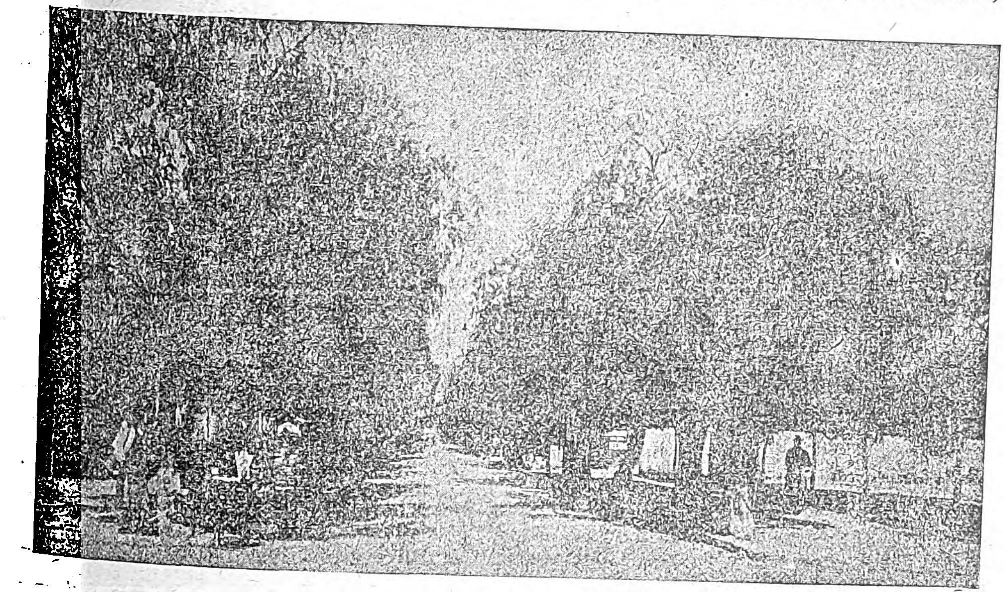

Ἡ δενδροστοιχία τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Ἔχομεν ὅμως εἰς τὰς Ἀθήνας δύο μεγάλα πάρκα, τὸν πρώην *Βασιλικόν*, νῦν *Ἐθνικόν*, κῆπον καὶ τὸ πάρκον τοῦ *Ζαππείου*, συνδεδεμένα εἰς ἓν εὐρύτατον ἄλσος, σημαντικὴν πηγὴν ὀξυγόνου διὰ τὴν πόλιν καὶ τοὺς κατοίκους της. Ὁ Ἐθνικὸς κῆπος ἐδημιουργήθη ἐπὶ Ὄθωνος, εἰς τὴν κατασκευήν του δὲ καὶ τὴν κατόπιν συντήρησιν εἰργάσθησαν ἱκανώτατοι γεωπόνοι καὶ κηπουροί, ὡς ὁ Γάλλος ἀρχικηπουρὸς Barau, ὁ γεωπόνος καὶ κηπουρὸς Σμίθ, ὁ Π. Πάτσι καὶ ὁ Γερμανὸς Κλέστερ. Σήμερον ὁ Ἐθνικὸς κῆπος ὑπάγεται εἰς τὸ εἰδικὸν τμῆμα τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας.

Κατὰ τὸ ἔτος 1926 ὁ κῆπος ἀπώλεσεν ἀρκετὰ δένδρα του, ἀποκοπέντα λόγῳ διαρρυθμίσεως τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας, ἐκινδύνευσε δὲ νὰ ξηρανθῇ, διότι ἡ παρατεταμένη ἀνομβρία καὶ ἡ ἔλλειψις ὕδατος ἐν τῇ πόλει ἐστέρησε τὰ φυτὰ τῶν ἀπαραιτήτων ποτισμάτων.

Τὰ εἴδη ἅτινα ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸν Ἐθνικὸν κῆπον εἶναι τὰ ἑξῆς:

1ον Ἐκ τῶν δασικῶν: ἡ Πεύκη, τὰ Κυπαρίσσια, ἡ Δάφνη, ὁ Ράμνος, ἡ Κασουαρίνη, ἡ Δρῦς, ὁ Σχῖνος, ἡ Λεύκη, ὁ Πλάτανος, ἡ Γλεδισχία, ἡ Ἀγριελαία.

2ον) Ἐκ τῶν δένδρων καὶ θάμνων καλλωπισμοῦ αἱ Ἀκακίαι, αἱ Ροβινίαι, αἱ Σοφόραι, αἱ Πιπερέαι, τὰ Πιττόσπορα, τὰ Εὐώνυμα, τὰ Τσιμισίρια, αἱ Ἀγαῦαι, τὰ Λιγοῦστρα, ἡ Ἰουστικία καὶ Φοίνικες διαφόρων εἰδῶν, ἐν οἷς διακρίνεται μία δενδροστοιχία ἀπὸ Πιτσαρδίας μεγάλου ἀναστήματος.

3ον) Ἐκ τῶν ὀπωροφόρων δένδρων ἐλάχιστα ἀντιπροσωπεύονται. Εἰς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν μέρος εὑρίσκονται κατὰ συστάδας ἑσπεριδοειδῆ, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶναι Πορτοκαλλέαι καὶ Νεραντζέαι, ἐλάχισται δὲ Μανταρινέαι· ἐπίσης ὑπάρχει μία ὡραία συλλογὴ ἑσπεριδοειδῶν τῆς Ἰαπωνίας. Ἐκ τῶν ἄλλων ὀπωροφόρων ὑπάρχουν διεσπαρμέναι ὀλίγαι Ἀμυγδαλαῖ καὶ ἐλάχισται Βερυκοκέαι.

4ον) Ἐκ τῶν φυτῶν τοῦ καλλωπισμοῦ καὶ τῶν ἀνθοκομικῶν καλλιεργοῦνται ἐν τῷ κήπῳ πολλά, ἐν οἷς ἐκ τῶν πολυετῶν διακρίνονται αἱ Ροδαῖ, διαφόρων εἰδῶν καὶ ποικιλιῶν, ἐκ τῶν θαμνωδῶν δὲ τῶν ἀναρριχωμένων καὶ τῶν δενδρωδῶν τὰ Γιασεμιά, λευκὰ καὶ κίτρινα, ὁ Κισσός, ἡ Μπλουμβάγα, ἡ Πομέα, Ὡρολογιές, Γεράνια, διαφόρων εἰδῶν, Λεβαντίνη, Δενδρολίβανον, Λεβάντα, Μενεξέδες, Σάλβιαι, Καμπανοῦλες, Πικροδάφνες, Μπούζια, Μαργαρίτες, Μπιγκόνιες, Ἀλτερναντέρες κ. λ. π. Ἐκ τῶν ἐτησίων ἀνθοκομικῶν φυτῶν καλλιεργοῦνται τὴν ἄνοιξιν καὶ τὸ θέρος διάφορα εἴδη καὶ παραλλαγαὶ Πανσέδων, Μενεξέδων, Ἀφιονίων, Μπέλαι, Κολέντουλαι, «Μὴ μὲ λησμόνει», Λινάριαι, Καμπανοῦλες, Σκυλάκια, Ἀστράκια, Σκουλαρίκια, Ἀμάραντα, Βελοῦδα, Τζιννιά, Κατηφέδες, κ. ἄ.

5) Ἐκ τῶν βολβοειδῶν καὶ κονδυλορρίζων ἀνθοκομικῶν φυτῶν καλλιεργοῦνται: Ὑάκινθοι, Νάρκισσοι, Τουλίπαι, Νεραγκοῦλες, Ἀνεμῶνες, Κυκλάμινα, Κρῖνοι, Ντάλιαι εἰς διαφόρους ποικιλίας.

Εἰς δύο τεχνητὰς λίμνας ὑπάρχουν καὶ ὑδρόβια φυτά, Νυμφαῖαι καὶ Κάλλες.

Κατὰ τὰ παλαιότερα ἔτη ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Κῆπον μόνον εἰς ὡρισμένας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος· τώρα ὅμως εἶναι καθημερινῶς ἀνοικτὸς εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας.

Εἰς τὸ πάρκον τοῦ Ζαππείου τὰ φυτὰ εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ τὰ τοῦ Ἐθνικοῦ κήπου, ὑπάρχουν δὲ κατ' ἀναλογίαν περισσότερα δένδρα καλλωπισμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων πολλαὶ ἀκακίαι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὰς δενδροστοιχίας. Ἀνθοκομικὰ φυτὰ ὑπάρχουν ὀλιγώτερα. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγένοντο πολλαὶ μεταρρυθμίσεις καὶ ἐφυτεύθησαν νέαι δενδροστοιχίαι καὶ πολλὰ ἑσπεριδοειδῆ καὶ δένδρα δασικά.

Ἐκ τῶν ἄλλων δημοσίων καὶ δημοτικῶν κήπων ἄξιοι λόγου εἶναι: ὁ κῆπος τοῦ Μουσείου μὲ πολλοὺς Φοίνικας Καναρίους, Εὐώνυμα, Πιττόσπορα ἀρκετὰς Νεραντζέας καὶ ὀλίγα ἐτήσια ἀνθοκομικὰ φυτά, ἀποτελῶν ἕνα πνεύμονα τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀρχὴν σχεδὸν τῆς ὁδοῦ Πατησίων. Ἐπίσης ὁ κῆπος τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, τοῦ ὁποίου αἱ πολυάριθμοι Νεραντζέαι, ὅταν εὑρίσκωνται ἐν ἀνθήσει, πληροῦν μὲ τὸ ἄρωμά των τὰ πέριξ. Ὡραῖος εἶναι ὁ κῆπος τοῦ Βουλευτηρίου, ὁ ὁποῖος περιβάλλεται ἀπὸ τῶν τριῶν του πλευρῶν μὲ φράκτην ἀπὸ κλαδευμένους Ράμνους, ἀκριβῶς ὄπισθεν τῶν σιδηρῶν κιγκλιδωμάτων, ἔχει δὲ τὰ ὀλίγα του *παρτέρια* στολισμένα πάντοτε μὲ ὡραῖα ἐτήσια φυτά.

Εἰς ὅλας τὰς πλατείας τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουν δημοτικοὶ κῆποι, δυστυχῶς ὅμως τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Δήμου ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ ἔλλειψις ὕδατος ἀφ' ἑτέρου, δὲν ἐπιτρέπουν τὸν ἐξωραϊσμόν των· χρησιμοποιοῦνται κατ' ἀνάγκην εἰς αὐτοὺς φυτὰ ἀντέχοντα εἰς τὴν ξηρασίαν, ἰδίως Φοίνικες διαφόρων εἰδῶν, Ἀκακίες (Ροβινίες), Κυανόφυλλα, Πιπερέαι, Λιγοῦστρα, Εὐώνυμα, Κασουαρίνες καὶ σχετικῶς ἐλάχιστα ἐτήσια ἀνθοκομικὰ φυτά, πρὸς δημιουργίαν δὲ πρασίνων ταπήτων φυτεύεται ἀντὶ τοῦ *Γκαζόν*, τὸ ὁποῖον χρειάζεται πολλὰ ποτίσματα καὶ μεγάλην περιποίησιν, τὸ χονδρὸ καὶ ψιλὸ *Μπούζι*, ἐκ τῶν σαρκοφύλλων.

Ἀξιοσημείωτοι σχετικῶς εἶναι καὶ οἱ κῆποι τοῦ Πολυτεχνείου, τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀκαδημίας, τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ ἄλλων τινῶν μεγάρων.

Διὰ τὴν ἀναδάσωσιν.— Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὄθωνος κατεβλήθησαν προσπάθειαι πρὸς ἀναδάσωσιν τῶν πέριξ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ δὲ λόφος τοῦ Λυκαβηττοῦ ἐφυτεύθη ἐν μέρει, μὲ πεῦκα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐντονωτέραν ὤθησιν εἰς τὴν τεχνητὴν ἀναδάσωσιν τῶν Ἀθηναϊκῶν τοπίων ἔδωκεν ἡ τέως Βασίλισσα Σοφία, ἥτις, μὲ τὴν συνδρομὴν τῆς Φιλοδασικῆς Ἑνώσεως Ἀθηνῶν καὶ τῆς Δασονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους, ἐπευκοφύτευσεν ὁλοκληρωτικῶς τὰ κράσπεδα τοῦ Λυκαβηττοῦ,

Digitized by Google

μέγα μέρος τῆς Μονῆς Πετράκη, καὶ ἄλλας περιοχὰς εἰς τὸ Παγκράτι, τὴν Καισαριανήν, τὸ Πολύγωνον, τὸ Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου, τὸ Γουδὶ κλπ.

Διὰ τὴν προστασίαν τῶν δένδρων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ φυτὰ συνέβαλε καὶ ἡ καθιερωθεῖσα «Πρασίνη Ἑορτή», κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταὶ ὅλων τῶν σχολείων τῶν Ἀθηνῶν συγκεντρούμενοι εἰς τὰ ἀναδασωτέα μέρη ἐφύτευον ἀνὰ ἕνα δενδράκι ἕκαστος. Εἰς τὴν ἑορτὴν αὐτὴν ὀφείλονται κατὰ μέγα μέρος αἱ ἀναδασώσεις τοῦ Παγκρατίου, Νέας Καισαριανῆς, τοῦ Μνημείου τοῦ Φιλοπάππου καὶ ἄλλων μερῶν. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐξ αὐτῆς ἀγαθὸν εἶναι, ὅτι οἱ μέλλοντες Ἀθηναῖοι πολῖται διδάσκονται ἐμπράκτως ν' ἀγαποῦν καὶ νὰ προστατεύουν τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα.

Διὰ τὴν τεχνητὴν ἀναδάσωσιν χρησιμοποιοῦνται κυρίως πεῦκα τοῦ εἴδους «Χαλεπίου» (Pinus halepensis), Κυπαρίσσια καὶ Ἀκακίαι τοῦ εἴδους «Robinia pseudacacia».

Οἱ κῆποι τῶν προαστείων.—Ἐκτὸς τῶν ἀναφερθεισῶν ἀνθοκομικῶν καὶ φυτικῶν καλλιεργειῶν, τῶν ἐντὸς τοῦ σχεδίου καὶ τῆς ζώνης τῆς πόλεως, ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ οἱ ἔξω αὐτῆς κῆποι τῶν προαστείων. Ἐκ τούτων ἡ Κολοκυνθοῦ μὲ τοὺς πολλοὺς λαχανοκήπους καὶ ἀνθοκήπους της, μὴ ἐπηρεασθεῖσα πολὺ ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς πόλεως, ἐξακολουθεῖ νὰ παράγῃ ὄχι μόνον λαχανικά, μὲ τὰ ὁποῖα τροφοδοτεῖ τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ ἄφθονα ἄνθη διαφόρων εἰδῶν, ἰδιαιτέρως δὲ χρυσάνθεμα καὶ τριαντάφυλλα.

Τὰ Πατήσια ἔχασαν τὸν τύπον τοῦ προαστείου, μὲ τὴν ἐκεῖ οἰκοδόμησιν πολλῶν οἰκιῶν, καταστημάτων καὶ ἐργοστασίων, οἱ δὲ λαχανόκηποι καὶ ἀνθόκηποι ἀπεμακρύνθησαν, πρὸς τὸν δρόμον ἰδίως τῶν Λιοσίων.

Τὰ Σεπόλια συγκεντρώνουν εἰς τὰ ἄκρα τῆς περιοχῆς των τοὺς μεγαλυτέρους παραγωγικοὺς ἀνθοκήπους, μὲ τὴν ἐφαρμογὴν δὲ τῆς νέας κηπουρικῆς τέχνης καὶ τὴν ἐγκατάστασιν πολλῶν θερμοκηπίων κατορθώνουν νὰ παράγουν πρώϊμα καὶ ὄψιμα ἄνθη πλείστων εἰδῶν καὶ ν' ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ζήτησιν. Διότι οἱ Ἀθηναῖοι, χωρὶς νὰ εἶναι ὑπερβολικὰ φιλανθεῖς, χρειάζονται ἀρκετὰς χιλιάδας ὀκάδων τριανταφύλλων, χρυσανθέμων, μενεξέδων, γιασεμιῶν, κρίνων καὶ ἄλλων ἀνθέων κατ' ἔτος διὰ τοὺς γάμους, τὰς κηδείας, τὰ δῶρα καὶ διὰ στολισμόν.

Τὸ Χαλάνδρι, μὲ τὴν πυκνωθεῖσαν συγκοινωνίαν δι' αὐτοκινήτων, ἔγινε πολυσύχναστον θερινὸν κέντρον· ἐν τούτοις τὸ πλῆθος τῶν νέων οἰκιῶν καὶ τὰ πολλὰ ζυθεστιατόρια δὲν ἀφήρεσαν ἐξ ὁλοκλήρου ἀκόμη τὸν ἀγροτικὸν χαρακτῆρα τοῦ προαστείου τούτου, τὸ ὁποῖον μὲ τὰς ἀμπέλους, τὰς ἐλαίας, τὰς μορέας, τὰ πεῦκα καὶ τὸ κατάφυτον ἀπὸ καλάμια ποτάμι του δίδει εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀπολαύσουν ὀλίγην ἀγροτικὴν ζωήν.

Τὸ Μαροῦσι μὲ τὴν αὔξησιν τῶν μονίμων κατοίκων του καὶ τὸ πλῆθος τῶν παραθεριζόντων ἔχασε πλέον τὸν ἀγροτικόν του χαρακτῆρα, χωρὶς ὅμως νὰ χάσῃ καὶ τὴν ἐξοχικήν του μορφήν, ἐξακολουθεῖ δὲ τὴν ἐκλεκτὴν παραγωγὴν φράουλας καὶ καλοῦ ἐλαίου. Ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ παραγωγικὰ δενδροκομεῖα, ἰδίως μὲ ἀχλαδιές, βερυκοκιές, κερασιὲς καὶ βυσσινιές, ὀλίγον δὲ ἔξωθεν τοῦ χωρίου, καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, ὀργᾷ ἡ βλάστησις μὲ τὴν πλουσίαν ποικιλίαν τῶν φυτῶν τῆς Ἀττικῆς.

Ἡ Κηφισιά, παρὰ τὴν ἀτυχίαν τῆς μειώσεως τῶν ὑπογείως καὶ ἐπιγείως ῥεόντων ὑδάτων της, ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τὴν πρασίνην της μορφήν, μὲ τὰς ὑψηλοτάτας λεύκας, τὰς πλατάνους, τὰς πικροδάφνας, τὰ πεῦκα καὶ τὰ ἐκλεκτὰ ὀπωροφόρα της, ἰδίως κερασέας, βυσσινέας, ἀχλαδέας, βερυκοκέας, δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ παραγωγὴ ἐκλεκτῆς ποιότητος φράουλας καὶ ἐλαίου, καὶ ἡ καλλιέργεια ἀνθοκομικῶν φυτῶν, ἰδίως τοῦ ἀρωματικωτάτου μενεξέ, τῆς βιολέττας, τῶν γαρυφάλλων, τριανταφύλλων κλπ. Ἡ Κηφισιὰ μὲ τὰς πολλὰς ἐξοχικὰς ἐπαύλεις παρέμεινε τὸ ἐξοχικὸν κέντρον τῶν πλουσίων. Κάθε, σχεδόν, ἔπαυλις ἔχει καὶ ὡραῖον συμμετρικὸν κῆπον, κατεσκευασμένον κατὰ τὰς νέας τεχνοκηπουρικὰς μεθόδους, μὲ πλουσίαν συλλογὴν ἐτησίων καὶ πολυετῶν ἀνθοκομικῶν φυτῶν, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ δὲ μέχρι τῆς κεντρικῆς πλατείας ὑπάρχει θαυμάσιον ἄλσος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν φυτευθῆ, ἐκτὸς τῶν συνήθων φυτῶν, καὶ δενδροστοιχίαι ἀπὸ ἀγριοκαστανέας.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐδημιουργήθησαν καὶ πολλὰ ἄλλα ἐξοχικὰ προάστεια περὶ τὰς Ἀθήνας, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα εἶναι τὸ Ψυχικόν, ἡ Ἡλιούπολις καὶ ἡ Γλυφάδα. Εἰς τὰ προάστεια ταῦτα ἀντιπροσωπεύονται ἰδίως τὰ πεῦκα, τὰ σχῖνα, τὰ θυμάρια καὶ ἄλλα ποώδη τῆς Ἀττικῆς χλωρίδος.

Βοτανικὸς κῆπος.—Προορισμὸς τῶν βοτανικῶν κήπων εἶναι νὰ περιέχουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα εἴδη φυτῶν, ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν τῆς γῆς, καλλιεργούμενα καθ' ὁμάδας ἐξ ἑκάστης οἰκογενείας. Διὰ νὰ ζήσῃ ὅμως καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ κάθε φυτὸν πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς αὐτὸ περιβάλλον ἀνάλογον πρὸς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του, πρᾶγμα πολὺ δύσκολον καὶ πολὺ δαπανηρόν. Δυστυχῶς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον δὲν διαθέτει τὰ μέσα πρὸς ἵδρυσιν καὶ συντήρησιν τοιούτου ἀρτίου κήπου.

Ὁ ἐν Ἀθήναις Βοτανικὸς κῆπος εὑρίσκεται εἰς Χασεκῆ, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, παρὰ τὴν πόλιν, καὶ χρησιμεύει κυρίως διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν φοιτητῶν τῶν Φυσιογνωστικῶν, τῆς Φαρμακευτικῆς καὶ τῆς Ἰατρικῆς. Ἱδρύθη τῷ 1835, ἐπιμελείᾳ τοῦ τότε καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς Φράας (Dr. G. Fraas), πολλαὶ δ' ἔκτοτε προσπάθειαι πρὸς βελτίωσίν του κατεβλήθησαν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι αἱ ἀντιπροσωπευόμεναι ἐν αὐτῷ οἰκογένειαι φυτῶν δὲν εἶναι ἀρκεταί, ἐλάχιστα δὲ καὶ πτωχὰ εἶναι τὰ θερμοκήπιά του. Οἱ σπουδασταὶ συμπληρώνουν τὰς γνώσεις των δι' ἐκδρομῶν ἀνὰ τὴν πλησίον χλωρίδα τῆς Ἀττικῆς, καὶ εἰς τὸ Βοτανικὸν μουσεῖον καὶ τὸ Φυτολογικὸν ἐργαστήριον τοῦ Πανεπιστημίου.

Δενδροκομικὸς καὶ Κηπουρικὸς Σταθμός. Ἐν συνεχείᾳ μὲ τὸν Βοτανικὸν κῆπον, εἰς Χασεκῆ, ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ, εὑρίσκεται ὁ Δενδροκομικὸς καὶ Κηπουρικὸς Σταθμὸς τῶν Ἀθηνῶν —πρώην Γεωργικὸς Σταθμὸς Ἀττικῆς—, ἀνήκων εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Γεωργίας. Μία σειρὰ πελωρίων Κυπαρίσσων προφυλάσσει ὁλόκληρον τὴν καλλιεργήσιμον ἔκτασιν ἀπὸ τῶν βορείων ἀνέμων, ἐντὸς τοῦ Σταθμοῦ δὲ ὑπάρχουν δενδροστοιχίαι ἀπὸ Φυστικιές, Φοίνικας Καναρίους καὶ Χαμαίρωπας ἐξέχοντας μαζὺ μὲ ὀλίγα γηραλέα Πεῦκα. Τὰ δένδρα ταῦτα ἀποτελοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν σκελετὸν τοῦ Σταθμοῦ, ὅστις χωρίζεται μὲ στενοὺς δρομίσκους, κατ' ἀποστάσεις πεντήκοντα μέτρων ἀπ' ἀλλήλων, εἰς δὲ τοὺς μεταξὺ τῶν δρομίσκων χώρους ὑπάρχουν πρασιαὶ ἐπιμήκεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων σπείρονται, μεταφυτεύονται καὶ ἀνατρέφονται δένδρα καὶ θάμνοι. Παράγονται κατ' ἔτος ἐν αὐτῷ πολλαὶ χιλιάδες δενδρυλλίων, τὰ ὁποῖα παρέχονται ἀντὶ μικροῦ τιμήματος ἢ καὶ δωρεὰν εἰς τοὺς Δήμους, τὰς Κοινότητας, τὰ Σχολεῖα καὶ τοὺς δενδροφίλους. Τὰ πωλούμενα δένδρα ἀνανεώνονται ἀμέσως ἐκ τῶν σπορείων τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ἐπίσης ὑπάρχουν πρασιαὶ μὲ ἀνθοκομικὰ φυτὰ καὶ θερμοκήπια, ἐντὸς τῶν ὁποίων παράγονται ἐκλεκτὰ φυτὰ τοῦ καλλωπισμοῦ, ἐντὸς γαστρῶν. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ σπορεῖα μὲ λαχανικὰ φυτά.

Πρὸς εὐκολίαν τοῦ κοινοῦ ἐκδίδεται κατ' ἔτος σχεδὸν τιμοκατάλογος μεθ' ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς δενδροφίλους διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν τῶν δένδρων καὶ φυτῶν καὶ τὴν καλὴν μεταφύτευσιν καὶ καλλιέργειαν.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Σταθμοῦ χορηγούμενα φυτὰ διαιροῦνται εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας: 1) Ὀπωροφόρα δένδρα, 2) Φυλλοβόλα δένδρα, 3) Ἀειθαλῆ δένδρα, 4) Κωνοφόρα δένδρα, 5) Φοινικοειδῆ δένδρα, 6) Ἀναρριχώμενα, 7) Ποώδη πολυετῆ φυτά, 8) Βολβόρριζα ἢ κονδυλόρριζα φυτά, 9) Σαρκόφυλλα καὶ Κακτώδη φυτά, 10) Θερμοκηπίου φυτά, 11) Καλλωπιστικὰ φυτά.

Ὁ Δενδροκομικὸς Σταθμὸς λόγῳ τῆς διαρκοῦς ἐν αὐτῷ βλαστήσεως κατέστη θαυμάσιος κῆπος ἀναψυχῆς διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐν αὐτῷ ἔχει ἐγκατασταθῆ καὶ ἡ Ἀνωτέρα Γεωπονικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἥτις καλλιεργεῖ πειραματικῶς πολλὰ τμήματα τῆς περιοχῆς τοῦ κήπου, καθὼς καὶ τὸν ἔναντι αὐτοῦ χῶρον, ὅπου καὶ αἱ ζωοτεχνικαὶ ἐγκαταστάσεις της, μὲ διάφορα φυτά, κτηνοτροφικὰ ἰδίως.

Ι. Λ. ΧΑΪΜΑΝ

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ ΑΘΗΝΩΝ.

Αἱ συγκοινωνίαι διακρίνονται εἰς συγκοινωνίας διὰ ξηρᾶς, θαλάσσης καὶ ἀέρος.

Ἐκ τούτων αἱ μὲν θαλάσσιαι, προκειμένου περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἀποτελοῦν ἀντικείμενον τοῦ ἄρθρου Πειραιεύς, αἱ δὲ διὰ τοῦ ἀέρος τοῦ ἄρθρου Ἀεροπλοΐα *(ἐναέριοι συγκοινωνίαι)*.

Αἱ διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαι διακρίνονται, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς μεταφορᾶς, εἰς *καθ' ὁμάδας* καὶ *κατ' ἄτομα*· ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀποστάσεις εἰς τρεῖς κατηγορίας:

1) Συγκοινωνίαι *μακρῶν ἀποστάσεων* ἢ *γενικοῦ ἐνδιαφέροντος* (ὑπὲρ τὰ τριάκοντα χιλιόμετρα).

2) Συγκοινωνίαι *ἐσωτερικαὶ* ἢ *τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος*.

3) Συγκοινωνίαι *ἀστικαί*.

Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς τροχιᾶς, αἱ φυσικαὶ συγκοινωνίαι διὰ ξηρᾶς ἐνεργοῦνται διὰ τῶν δικτύων τῶν συνήθων ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων (λίθινοι καὶ σιδηραῖ τροχιαί).

Εἰς τὰς καθ' ὁμάδας συγκοινωνίας, ἡ συγκοινωνία διὰ σιδηρᾶς ὁδοῦ μέχρι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ αὐτοκινήτου κατεῖχε τὰ ἀποκλειστικὰ σκῆπτρα τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν καὶ ἐν μέρει τῆς τρίτης (τροχιόδρομοι). Ἡ ἀνάπτυξις ὅμως τοῦ αὐτοκινήτου μετέβαλε πολὺ τὴν θέσιν τῆς σιδηρᾶς ὁδοῦ καὶ ἡ διὰ τῶν λιθίνων ὁδῶν συγκοινωνία ἤρχισεν ἀνταγωνιζομένη σημαντικῶς αὐτὴν εἰς τὴν συγκοινωνίαν τῶν περιχώρων καὶ ἐκτοπίζουσα αἰσθητῶς αὐτήν, εἰς τὴν ἀστικὴν τοὐλάχιστον, διὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας γραμμάς. Ἐν τούτοις ἡ διατήρησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν τροχιοδρόμων, κινουμένων δι' ἠλεκτρισμοῦ, ἔχει καὶ ἄλλην οὐσιώδη σημασίαν, διότι συνεπάγεται ἔκπτωσιν τῆς τιμῆς τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος, ὡς παρέχουσα σταθερὰν καὶ πολύωρον κατανάλωσιν, ἐξ οὗ βελτιοῦται ὁ συντελεστὴς φορτίσεως τοῦ ἐργοστασίου παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ. Αἱ φυσικαὶ διὰ ξηρᾶς μεγάλαι συγκοινωνίαι τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λεκανοπεδίου μετὰ τῆς ὑπολοίπου Στερεᾶς Ἑλλάδος, Εὐβοίας καὶ Πελοποννήσου διαλαμβάνονται εἰς τὸ ἄρθρον «Ἀθῆναι—γεωγραφικῶς» (τόμ. Β' σελ. 30) καὶ «τοπογραφικῶς» (σελ. 31).

Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, ὡς ἀδιαχώριστα συγκοινωνιακῶς μέρη, ἀπολήγουν αἱ ἑξῆς κύριαι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ *γενικοῦ ἐνδιαφέροντος*.

1) Δίκτυον *Πειραιῶς, Ἀθηνῶν, Πελοποννήσου* (Σ.Π.Α.Π.), συνδέον τὰς Ἀθήνας πρὸς τὴν Πελοπόννησον διὰ τῆς κυρίας γραμμῆς Ἀθηνῶν—Κορίνθου, διερχομένης διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Φυλῆς. Ἐκ Κορίνθου ἡ γραμμὴ διχάζεται εἰς τὴν παραλιακὴν γραμμὴν Πατρῶν—Πύργου—Κυπαρισσίας—Καλαμῶν καὶ τὴν μεσογειακὴν Κορίνθου—Ἄργους—Τριπόλεως—Καλαμῶν (βλ. Ἑλλὰς—συγκοινωνίαι).

2) Δίκτυον, καλούμενον ἄλλοτε *Πειραιῶς—Δεμερλῆ—Συνόρων (Π.Δ.Σ.)* καὶ κατόπιν τῆς *Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων*, ὅπερ μετὰ τῆς ἑνωτικῆς γραμμῆς Παπαπουλίου—Γιδᾶ ἀποτελεῖ ἤδη τὴν Α' Διεύθυνσιν ἐκμεταλλεύσεως τῶν *Σιδηροδρόμων Ἑλληνικοῦ Κράτους (Σ.Ε.Κ.)*, συνδέον ἀπ' εὐθείας ἢ διὰ διακλαδώσεως τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης καὶ διὰ τῆς λοιπῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸς ὁλόκληρον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἤπειρον.

Τὰ δύο ταῦτα δίκτυα ἔχουσιν ἐν Ἀθήναις σταθμοὺς ἐπιβατικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, καλουμένους σταθμοὺς *Πελοποννήσου* καὶ *Λαρίσης*. Οἱ σταθμοὶ οὗτοι εἶναι σταθμοὶ διελεύσεως· οἱ ἀκραῖοι σταθμοὶ εἶναι εἰς Πειραιᾶ, εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως. Ἐν Ἀθήναις εἶναι ὑπὸ μελέτην ἡ κατασκευὴ κοινοῦ σταθμοῦ ἐπιβατῶν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ὑφισταμένων χῶρον, παραμενόντων τῶν παλαιῶν ὡς ἐμπορικῶν, ἤδη δὲ συνετελέσθη (1926) ἡ κατασκευὴ τελωνείου εἰς τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἡ κίνησις τῶν δύο τούτων σταθμῶν εἶναι ἡ ἑξῆς:

Σταθμὸς Πελοποννήσου: καθ' ἑκάστην ἀναχωροῦν καὶ φθάνουν 8 ἐπιβατικαὶ ἁμαξοστοιχίαι (ὧν 2 ταχεῖαι ἐπὶ τῆς γραμμῆς Πατρῶν), 2 μικταὶ τακτικαί, ἐμπορικαὶ δὲ ἁμαξοστοιχίαι 6 τακτικαὶ καὶ 4 προαιρετικαί.

Σταθμὸς Λαρίσης: ὁμοίως 8 ἐπιβατικαὶ (ὧν 2 ταχεῖαι ἢ πολυτελείας Θεσσαλονίκης), 2 ἐμπορικαὶ τακτικαί, 4 ἐμπορικαὶ προαιρετικαὶ ἁμαξοστοιχίαι.

Ἐκ τοῦ σταθμοῦ Λαρίσης ἐκκινεῖ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ταχείας καὶ ἁμαξοστοιχία πολυτελείας, μὲ κατ' εὐθεῖαν κλινάμαξαν τῆς Διεθνοῦς Ἑταιρίας Κλιναμαξῶν (Compagnie Internationale des Wagons-Lits et de Grands Express Européens, Simplon Orient-Express). Ἡ ἁμαξοστοιχία αὕτη ἐκτελεῖ καθ' ἑκάστην Τρίτην, Πέμπτην καὶ Κυριακὴν τὸ δρομολόγιον: Ἀθῆναι—Μιλᾶνον—Βελιγράδιον—Λωζάννη—Παρίσιοι, (χιλιόμετρα 3193, ὧραι 72), ἐκεῖθεν δὲ εἰς Λονδῖνον 3689 χμ., ὧραι ἐπὶ πλέον 7. Ἐπίσης κυκλοφορεῖ κατ' εὐθεῖαν κλινάμαξα Ἀθηνῶν—Βελιγραδίου (1221 χμ. 33 ὧραι)—Βουδαπέστης—Πράγας (57 ὧραι) ἑκάστην Δευτέραν, Τετάρτην καὶ Σάββατον. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ κλινάμαξα Θεσσαλονίκης—Κωνσταντινουπόλεως.

Καθ' ἑκάστην κυκλοφορεῖ κλινάμαξα μεταξὺ Ἀθηνῶν—Θεσσαλονίκης (509 χμ. 13 ὧραι), ὡς καὶ ὀχήματα ἑστιατορίου τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας μεταξὺ Ἀθηνῶν—Πατρῶν, Ἀθηνῶν—Θεσσαλονίκης καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Ἀλεξανδρούπολιν, Γευγελῆν καὶ Μοναστήριον.

Ἡ ἐτησία κίνησις τῶν σταθμῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς εἶναι ἡ ἑξῆς

Δίκτυον Σ.Π.Α.Π.

Ἔτη	Ἐπιβάται ἀναχωρήσ.	Εἰσπράξεις Δραχμαί	Ἐμπορεύματα ἀποστολ. τόννοι	Ἐμπορεύματα εἰσπράξεις Δραχμαί
προπολεμ. 1910	88854	675672	75000	433655
μεταπολεμ. 1925	170759	15687644	57000	15039146

Αἱ ἀφίξεις τῶν ἐπιβατῶν εἶναι περίπου ἰσάριθμοι πρὸς τὰς ἀναχωρήσεις, ἀλλὰ αἱ ἀφίξεις ἐμπορευμάτων εἶναι μόνον 60 % τῶν ἀποστολῶν

Digitized by Google

Χάρτης συγκοινωνιῶν Ἀθηνῶν καὶ Περιχώρων.

Δίκτυον Σ.Ε.Κ.

Ἐτηοἰκονομικά	Ἐπιβάται ἀναχωρήσεις	Ἐμπορεύματα ἀποστολαὶ τόννοι
1923—1924	236349	61315
1924—1925	247813	93236
1925—1926	291576	99626

Διὰ τοὺς Σ.Ε.Κ. αἱ ἀφίξεις τῶν ἐπιβατῶν εἶναι περίπου ἰσάριθμοι, ἀλλὰ αἱ ἀφίξεις ἐμπορευμάτων εἶναι μεγαλύτεραι κατὰ 25 % τῶν ἀποστολῶν (ἰδίως νομὴ ζώων, καυσόξυλα, τρόφιμα).

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ. Ἡ Ἀττικὴ ἀποτελεῖ χερσόνησον μετὰ μιᾶς κυρίως κοιλάδος, τῆς τοῦ Κηφισοῦ ποταμοῦ, γενικῆς διευθύνσεως ἐκ Β. πρὸς Ν., καὶ μιᾶς δευτερευούσης κοιλάδος, τῆς τοῦ Ἰλισσοῦ. Μεταξὺ Ἰλισσοῦ καὶ Κηφισοῦ εὑρίσκονται οἱ γνωστοὶ λόφοι τῶν Ἀθηνῶν.

Τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τοῦ ἐδάφους ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συνοικισμῶν καὶ τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν ἐσωτερικῶν συγκοινωνιῶν. Οἱ συνοικισμοὶ ἐκτείνονται εἰς τρίγωνον σκαληνὸν ἔχον κορυφήν, πρὸς ἀνατολάς, τοὺς συνοικισμοὺς Εὐρυάλης παρὰ τὴν Γλυφάδα καὶ Βουλιαγμένης (Ζωστῆρος) εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ, πρὸς δυσμὰς τὸ δυτικῶς τοῦ Πειραιῶς, πρὸς τὸν Αἰγάλεω, Πέραμα (Ἀμφιάλη), καὶ βορείως τὴν Δεκέλειαν, τὴν Ἑκάλην καὶ τὸν Διόνυσον, εἰς τὰ βόρεια τῆς Κηφισίας. Τὸ τρίγωνον τοῦτο, ἔχον βάσιν μὲν τὴν παραλίαν μήκους 21 χιλιομέτρων, ὕψος δὲ 30 χιλιομέτρων, ἐπάγει τὰς ἑξῆς μεγάλας ἀρτηρίας συγκοινωνίας, ἀπαριθμουμένας ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς.

1) Μεγάλην λεωφόρον (εἰς προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Καλάμου — Κιούρκων — Μπογιατίου) ἀπὸ Διονύσου, Ἑκάλης, Κηφισίας Ἀμαρουσίου, Ψυχικοῦ εἰς Ἀθήνας, μετὰ ἀνατολικῆς παραφυάδ[...] Πεντέλην καὶ Χαλάνδριον.

Ἡ λεωφόρος αὕτη, ἀκολουθοῦ[...] Ἀθηνῶν τὴν λεωφόρον Κηφισία[...] πελοκήπους, διακλαδίζεται νο[...] πρὸς τὰ ἐκεῖ εὐρύνσεως τοῦ [...]

α) Ἀνατολικῶς τοῦ Ἰλισ[...] φὴν τοῦ Ὑμηττοῦ, πρὸς [...] ουπόλεως, Ἅγιον Κοσ[...] καὶ Βουλιαγμένην, πρ[...] Σούνιον.

β) Δυτικῶς τοῦ [...] φόρος Συγγροῦ).

2) Μεγάλην λε[...] σίας καὶ τῶν δ[...] κόβρυσιν, Ἡ[...] Ἄνω Π[...] ραι[...]

Digitized by Google

3) Μεγάλην λεωφόρον (εἰς προέκτασιν ὁδοῦ Σχηματαρίου, Μαλακάσας, αὐχένος ἁγίου Μερκουρίου) ἀπὸ Δεκελείας, Κουκουβαούνων, μετὰ διακλαδώσεως πρὸς Μενίδιον, καταλήγουσαν εἰς Πατήσια καὶ ἑνουμένην μετὰ τῆς προηγουμένης.

4) Μεγάλην λεωφόρον Μενιδίου, Λιοσίων, μετὰ

Ἡ πλατεῖα τοῦ σταθμοῦ τῶν Σιδηροδρόμων Ἀττικῆς.

διακλαδώσεως πρὸς Χασιά, ἄνω Λιόσια, Καματερὸ καὶ αὐχένα Φυλῆς καὶ ἑτέρας διακλαδώσεως Δαφνίου—Πειραιῶς, δυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Ἐλαιῶνα (ἡ ὁδὸς Θηβῶν καλουμένη).

5) Ἐγκαρσίως πρὸς τὰς ἄλλας ἔχομεν ἀνατολικῶς μὲν τὴν μεγάλην ὁδὸν Μεσογείων καὶ Μαραθῶνος, ἄγουσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰ Μεσόγεια καλούμενα χωρία τῆς Ἀττικῆς, Λιόπεσι, Κορωπί, Μαρκόπουλον, Κερατέαν καὶ Λαύριον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν Ραφίναν καὶ Μαραθῶνα καὶ φέρουσαν εἰς ἐπικοινωνίαν τὰς ἀνατολικῶς τοῦ Πεντελικοῦ καὶ Ὑμηττοῦ γεωργικὰς καὶ δασικὰς περιφερείας, ὡς καὶ τὸ βιομηχανομεταλλευτικὸν κέντρον τοῦ Λαυρίου.

6) Ὁμοίως ἀλλὰ δυτικῶς τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καλουμένην Ἱερὰν ὁδόν, ἄγουσαν πρὸς Ἐλευσῖνα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Στερεάν, Μέγαρα καὶ Πελοπόννησον, ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ἐλαιῶνος διὰ τοῦ αὐχένος τοῦ Αἰγάλεω παρὰ τὸ Δαφνί.

Αἱ πλεῖσται ἐκ τῶν μεγάλων τούτων ἀρτηριῶν, αἵτινες διαγράφονται ὑπὸ τῆς γεωμορφολογίας τοῦ ἐδάφους, παρουσιάζονται ἤδη ὡς ὁδοὶ κοιναὶ ἢ σιδηραῖ, καὶ μόνον τμήματά τινα, ὡς τῆς νοτιοδυτικῆς παρυφῆς τοῦ Ὑμηττοῦ διὰ Καρᾶ, Ἡλιουπόλεως, Ἁγίου Κοσμᾶ, Γλυφάδος, δὲν εἶναι συμπεπληρωμένα τελείως.

Σιδηρόδρομοι τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος. — Οἱ *Σιδηρόδρομοι Ἀττικῆς* εἶναι σιδηρόδρομοι τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἡ γραμμὴ αὕτη ἱδρύθη ἀπὸ τοῦ 1882 ἕως 1885 ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου, συμπήξασης τὴν «Ἑταιρείαν Σιδηροδρόμων Ἀττικῆς», κεφαλαίου 6 ἑκατομμυρίων, μὲ προνόμιον λῆγον τῷ 1981, ἔναντι διαφόρων ἀπαιτήσεων τοῦ Δημοσίου διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐκβολάδων τοῦ Λαυρίου. Κατόπιν διὰ δύο ἄλλων συμβάσεων, τῆς μιᾶς τῆς 31ης Μαρτίου 1891 καὶ τῆς ἄλλης τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1901, ἀνέλαβον οἱ Σιδηρόδρομοι Ἀττικῆς νὰ δαπανήσουν διὰ μὲν τῆς πρώτης 500.000 δρ. πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐξωραϊσμὸν τῆς κωμοπόλεως Κηφισίας, διὰ δὲ τῆς δευτέρας 600.000 δρ. πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἄλσους παρὰ τὸν ἐκεῖ σταθμόν.

Οἱ σιδηρόδρομοι Ἀττικῆς περιλαμβάνουν τὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν - Λαυρίου, μήκους 66 χ. μ., καὶ τὴν διακλάδωσιν Ἡρακλείου - Κηφισίας, 6.?00 μ. Ἡ ἀπόστασις Ἀθηνῶν - Κηφισίας εἶναι 15.500 μ. (μέχρι δὲ Στροφυλίου ἐπὶ πλέον 1.100 μ.). Ἡ γραμμὴ ἔχει πλάτος ἑνὸς μέτρου.

Ἡ ἐτησία κίνησις ἐπιβατῶν τοῦ σιδηροδρόμου τούτου εἶναι ἡ ἑξῆς·

Ἔτη	Γραμ. Κηφισίας	Γραμ. Λαυρίου	Σύνολον
[illegible]	—	—	763.921
[illegible]	?.790.211	239.740	3.029.951

…ρομοι Ἀττικῆς ἐκ τῆς κυριότητος …ταλλουργείων Λαυρίου περιῆλ- …ὴν κυριότητα τῆς Ἑλληνικῆς …ς, ἀποβλεπούσης ἔκτοτε εἰς …ῶν ἥτις τώρα μόνον κα-…

…κοινωνίαι διὰ τῶν … τῆς μεγάλης κατὰ …οῦ αὐτοκινήτου ὁλο- …ουσιάζει ἐν Ἀθή- …ιμετώπισις ἀπαι- … Τὰ προβλήματα …ῦρος, τὰ ὁδο- …δρύσεως τοῦ …άθη νὰ …λ-

τοστρώσεων αἱ κυριώτεραι ἐθνικαὶ ὁδοί, ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅσαι δὲν εἶχον στρωθῆ διὰ τῶν ἀπὸ 1904-1911 ἐκτελεσθέντων ἔργων, ἀλλὰ καὶ τῶν περιχώρων. Καὶ οὕτω ἀποκτᾷ ἡ περιφέρεια ἐξαιρέτους ὁδοὺς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως εὐπρεπείας καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ταχείας καὶ ἀπροσκόπτου κυκλοφορίας. Οἱ πόροι τοῦ Ταμείου συνίστανται εἰς πρόσθετον φορολογίαν ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ διόδια εἰσπραττόμενα εἰς τὰς κυριωτέρας ὁδοὺς περιχώρων, ἔξω τῆς καθ' ἑαυτὸ ἀστικῆς ζώνης τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς αἱ μὲν εἶναι ἐθνικαὶ (εἰς τὰς Ἀθήνας αἱ ὁδοὶ Σταδίου, Πανεπιστημίου, Πατησίων, Πειραιῶς, Κηφισίας, λεωφόροι Ἀμαλίας, Συγγροῦ, Ἀλεξάνδρας, Ὄλγας, αἱ πλατεῖαι Ὁμονοίας καὶ Συντάγματος κτλ.), αἱ δὲ δημοτικαί. Καὶ τῶν τελευταίων τούτων ἡ ἐπίστρωσις ἐπίσης προχωρεῖ διὰ μεγάλων προσπαθειῶν τῶν ἁρμοδίων δήμων, συναψάντων πρὸς τοῦτο δάνεια.

Ἡ κυκλοφορία ὀχημάτων ηὔξησε καταπληκτικῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ ἐγκαίρως ἀπὸ τοῦ 1919 ἡ Ἀστυνομία ἐμόρφωσεν εἰδικοὺς χωροφύλακας διὰ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ρύθμισιν τῆς κυκλοφορίας· ἀπὸ δὲ τοῦ 1924 ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἀνετέθη εἰς τοὺς εἰδικῶς ἐκπαιδευομένους ἀστυφύλα-

Θέαμα συνηθέστατον εἰς τὰς Ἀθήνας, χάρις εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς τροχιοδρομικῆς συγκοινωνίας.

κας τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων, ἥτις ἔλαβε πλεῖστα κατάλληλα μέτρα διὰ τὴν τάξιν καὶ τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυστυχημάτων, παρὰ τὴν διαρκῆ αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀχημάτων. Κατὰ τοὺς ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων τηρουμένους πίνακας, οἱ ἀριθμοὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926 κυκλοφορούντων ὀχημάτων ἦσαν οἱ ἑξῆς ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν κυκλοφορησάντων κατὰ τὸ 1925, ἀναφερομένους ἐν παρενθέσει:

Αὐτοκίνητα: Φορτηγὰ 896 (582). Ἀγοραῖα «πολυτελείας», ἄνευ ταξιμέτρου 1005 (847). Αὐτοκίνητα μετὰ ταξιμέτρου 1258 (700). Αὐτοκίνητα ἰδιωτικὰ 1062 (789). Αὐτοκίνητα ποδήλατα 70 (15). Αὐτοκίνητα λεωφορεῖα 942 (690). Ἤτοι τὸ ὅλον 4893 (3578). Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁδηγῶν αὐτοκινήτων ἀνήρχετο εἰς 6347 (5047).

Ἅμαξαι ἱπποκίνητοι: Ἐπιβατικαὶ 412 (787)· δυνάμει εἰδικοῦ «Ταμείου Τροχαίας κινήσεως» ἐξαγοράζονται βαθμηδὸν αἱ ἐπιβατικαὶ καὶ φορτηγαὶ ἅμαξαι ἀντικαθιστώμεναι δι' αὐτοκινήτων, μετεκπαιδευομένων τῶν ἡνιόχων. Φορτηγοὶ 4935. Ἁμαξηλάται ἐπιβατικῶν 1151 (1122). Καραγωγεῖς 2402 (1679).

Ποδήλατα: 2298. Ἐν Πειραιεῖ ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν κυκλοφορούντων αὐτοκινήτων κατὰ τὸ 1926 ἀνήρχετο εἰς 1437, ἔναντι 1154 τοῦ 1925.

Σύνολον αὐτοκινήτων τῶν δύο πόλεων=6330, ἤτοι 1 ἀνὰ 130 κατοίκους (ἐκτὸς τῶν τοῦ δημοσίου).

Ἡ Ἀστυνομία Πόλεων ἐπίσης ἐνήργησε μετρήσεις τῆς πυκνότητος τῆς κυκλοφορίας εἰς τὰς Ἀθήνας. Οὕτως εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Πατησίων καὶ Πανεπιστημίου, ὅπου τὸ μέγιστον τῆς κυκλοφορίας, ἐμετρήθησαν:

κατὰ τὸν χειμῶνα ὥραν	11—12 π.μ.	1108	ὀχήματα
	5—6 μ. μ.	1198	»
κατὰ τὸ θέρος	11—12 π.μ.	1329	»
	6—7 μ. μ.	1420	»

β) Λεωφορεῖα.—Τὰ αὐτοκίνητα λεωφορεῖα, κοινῶς αὐτοκίνητα συγκοινωνίας, ἀνεπτύχθησαν μετὰ διαφόρους ἀποπείρας εἰς μὲν τὰς συγκοινωνίας περιχώρων ἀπὸ τοῦ 1920, (ἰδίως Κηφισία, Φάληρον, Χαλάνδριον κτλ.), εἰς δὲ τὰς ἀστικὰς ἀπὸ τοῦ 1922.

Ἤδη πρὸ τῆς ἠλεκτροκινήσεως τῶν τροχιοδρόμων, διάφορα ἱπποκίνητα ὀχήματα συνηγωνίζοντο ἐλευθέρως τοὺς ἱπποσιδηροδρόμους («βιζαβὶ» 4 θέσεων καὶ λεωφορεῖα Πατησίων). Τὰ ὀχήματα ταῦτα ἐξέλιπον, κατόπιν τῆς προόδου τῆς ἠλεκτροκινήσεως· ἐνεφανίσθησαν ὅμως ἄλλα, αὐτοκίνητα πλέον, εὐθὺς ὡς οἱ τροχιόδρομοι καὶ ὁ σιδηρόδρομος Κηφισίας ἀπεδείχθησαν ἀνεπαρκεῖς, λόγῳ τῆς μὴ ἐγκαίρου μερίμνης τῆς πολιτείας περὶ αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συρμῶν. Κατ' ἀρχὰς τὰ πλέον ἀνόμοια καὶ ἄνισα ὡς πρὸς τὴν εὐμάρειαν καὶ τὰς διαστάσεις ὀχήματα διετέθησαν, φέροντα διάφορα ὀνόματα, ἀναλόγως τῆς φαντασίας τῶν ἰδιοκτητῶν· ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἐπεκράτησαν διὰ τοῦ φυσικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἢ διὰ συνεχοῦς προσπαθείας καὶ μέτρων τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων, ἡ τακτοποίησις καὶ ἡ σχετικὴ ὁμοιοποίησις τῶν κυκλοφορούντων εἰς ἑκάστην γραμμὴν λεωφορείων. Αἱ ἀφετηρίαι των ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς πλατείας Ὁμονοίας εἰς τὰς παραπλεύρως παρόδους, πρὸς ἀποφυγὴν συνωστισμοῦ, ἐδόθησαν ἀριθμοὶ εἰς τὰς γραμμάς, σχεδὸν πάντοτε οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς τῶν τροχιοδρόμων, εἰς τὴν ὁδὸν Πατησίων ἐπεβλήθη ἡ κυκλοφορία μεγάλων μόνον λεωφορείων κτλ. Ἐν γένει δὲ ἐπεκράτησαν δύο τύποι λεωφορείων, ἡ τῶν καθ' ἑαυτὸ *ἀστικῶν λεωφορείων* (γαλλιστὶ omnibus automobiles, autobus, — ἀγγλιστὶ motor omnibus motor' bus) καὶ οἱ τῶν *λεωφορείων περιχώρων* (γαλλιστὶ autocar, voiture d'excursion, —ἀγγλιστὶ motor coach). Τὰ πρῶτα εἶναι πλέον βραδυκίνητα τῶν δευτέρων, καὶ ἀποδίδεται ἐν αὐτοῖς πλειοτέρα σημασία εἰς τὴν διάταξιν τῶν καθισμάτων πρὸς εὐχερεστέραν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν ἐπιβατῶν.

Τὰ αὐτοκίνητα λεωφορεῖα ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐντελῶς ἐλεύθερα, ἐφαρμόζοντα τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ κληθὲν «πειρατικὸν» σύστημα, ἤτοι μεταβαίνοντα νὰ ἐνεργήσωσι συγκοινωνίας ὅπου ἐφαντάζοντο διαθέσιμον ἀγώγιον, ἄνευ ὑποχρεώσεως ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ, ἀναμένοντα δὲ νὰ συμπληρώσωσι πάσας τὰς θέσεις των προτοῦ ἐκκινήσωσι κλπ. Ἴσχυσε ὅμως σχεδὸν ἀμέσως ἀστυνομικὴ διατίμησις τῶν εἰσπραττομένων κομίστρων (μεγαλυτέρων μετὰ τὸ μεσονύκτιον), βραδύτερον δὲ εἰδικαί τινες διατάξεις, δι' ὧν ἐν τοῖς ἄλλοις ἕκαστον αὐτοκίνητον λεωφορεῖον ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελῇ δρομολόγια εἰς ὡρισμένην γραμμήν. Πάντως ὅμως τοιαύτης φύσεως συγκοινωνία μόνον ὡς ἐπιβοηθητικὴ τακτικῆς καὶ ὑπευθύνου συγκοινωνίας δύναται νὰ θεωρηθῇ. Τὰ κέρδη ἐν ἀρχῇ ἦσαν μεγάλα καὶ εὔκολα, ἀλλὰ ταχέως ἐπληθύνθη ὁ ἀριθμὸς τῶν λεωφορείων καὶ τὰ ἔξοδα ηὐξήθησαν ἀπέναντι τῶν καθιερωθέντων κομίστρων, ἐκ τούτου δ' ἐνεφανίσθη ἀπὸ τοῦ 1925 κρίσις τις, ἥτις μετέβαλ…

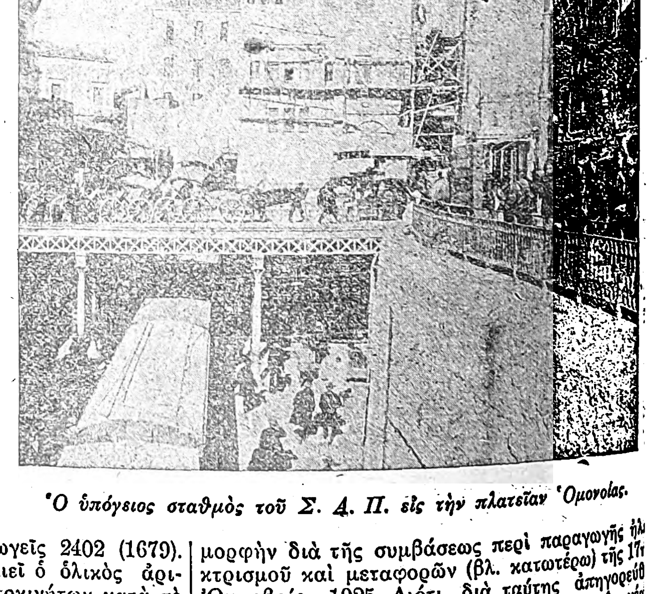

Ὁ ὑπόγειος σταθμὸς τοῦ Σ. Α. Π. εἰς τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας.

μορφὴν διὰ τῆς συμβάσεως περὶ παραγωγῆς ἠλ… κτρισμοῦ καὶ μεταφορῶν (βλ. κατωτέρω) τῆς 17η… Ὀκτωβρίου 1925. Διότι διὰ ταύτης ἀπηγορεύθ… ἐπὶ τριετίαν ἡ εἰς κυκλοφορίαν εἰσαγωγὴ νέα… αὐτοκινήτων λεωφορείων ἐν Ἀθήναις καὶ ε… ἀκτῖνα 20 χιλιομέτρων· ἐξ ἄλλου ὅμως τάσσοντ…

Digitized by Google

διὰ τῆς ἰδίας συμβάσεως σημαντικώτατοι περιορισμοὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν αὐτοκινήτων λεωφορείων, τῶν ὁποίων θὰ ἐπιτρέπεται ἡ κυκλοφορία μετὰ τὴν πάροδον τῆς τριετίας, ἐφόσον ταῦτα δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ἑταιρείαν τὴν ἀναλαβοῦσαν τὴν τροχιοδρομικὴν συγκοινωνίαν τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων.

Τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Ἀθήναις λεωφορεῖα κατὰ τὸ 1926 ἦσαν, ὡς προανεφέρθη, 942, ἐξ ὧν μεγάλα 184 καὶ μικρὰ 758, ἀπασχολοῦντα 2670 ὁδηγοὺς καὶ 3210 εἰσπράκτορας. Δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὰ 75% αὐτῶν εὑρίσκονται διαρκῶς ἐν κυκλοφορίᾳ, μεταφέροντα ἡμερησίως 410000 ἐπιβατῶν κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ 470000 τὸ θέρος, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων. Ἐν Πειραιεῖ ὑπάρχουν 219 λεωφορεῖα μεταφέροντα κατ' ἀναλογίαν ἡμερησίως 90000 ἐπιβατῶν περίπου τὸν χειμῶνα καὶ 110000 τὸ θέρος. (Οἱ τροχιόδρομοι Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς μεταφέρουν ἡμερησίως 180000 ἐπιβατῶν).

γ') Τροχιόδρομοι.—Τῇ 21ῃ Σεπτεμβρίου 1880 ὑπεγράφη μετὰ τῆς Βελγικῆς Ἑταιρείας «Laminoirs, Forges et Fonderies de Jemmapes, Victor Demerbe et Cie» σύμβασις, δι' ἧς ἱδρύετο ἡ Ἀνώνυμος Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Ἱπποσιδηροδρόμων καὶ Τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν καὶ Περιχώρων, μὲ πεντηκονταετὲς προνόμιον, λῆγον τῷ 1931. Ἡ Ἑταιρεία αὕτη ἔστρωσε διὰ ῥάβδων Demerbe 25 χγ. γραμμάς τινας πλάτους 1 μ. εἰς Ἀθήνας καὶ Πειραιᾶ δι' ἱπποσιδηροδρόμους καὶ γραμμὴν ἀτμηλάτου τροχιοδρόμου ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Φάληρα (Παλαιὸν καὶ Νέον). Τὰ ὀχήματα τῶν ἱπποσιδηροδρόμων, τὰ μὲν χειμερινὰ κλειστὰ μὲ 16 θέσεις καθημένων, τὰ δὲ θερινὰ ἀνοικτὰ μὲ 20 θέσεις καθημένων, ἐσύροντο ὑπὸ τριῶν ἵππων Οἱ χρησιμοποιούμενοι ἵπποι κατήγοντο ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἦσαν μικρόσωμοι, παροιμιώδεις διὰ τοῦτο καταστάντες, ἀλλὰ νευρώδεις καὶ ὡς φαίνεται κατάλληλοι διὰ τὰς ἐπικλινεῖς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰς συχνὰς στάσεις. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἔφθανε τοὺς 800,

Αἱ γραμμαὶ ἦσαν: Φαλήρων, Ὁμονοίας, Ζαππείου, Πατησίων, Ἀμπελοκήπων μέχρις ἐργοστασίων Πυρρῆ, ὁδοῦ Πειραιῶς, Ἀθηνᾶς, Κολοκυνθοῦς, κατόπιν δὲ καὶ Ἱπποκράτους, Μητροπόλεως καὶ Ἀχαρνῶν (1902).

Ὁ τροχιόδρομος Φαλήρου ἐσύρετο ὑπὸ εἰδικῶν ἀτμαμαξῶν τῆς ἐποχῆς καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ 3 -5 μεγαλυτέρων ὀχημάτων (κλειστῶν 24 θέσεων καθημένων καὶ ἀνοικτῶν 28 θέσεων), τινὰ τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερον ἔτι ὡς ῥυμουλκούμενα. Ἁμαξοστοιχίαι ἐκυκλοφόρουν ἀνὰ 40 λεπτὰ τῆς ὥρας.

Ἡ ἠλεκτροκίνησις ἐμελετήθη ἐνωρὶς ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1899 εἶχε συσταθῆ ἡ ἀνώνυμος «Γενικὴ Ἑταιρεία τῶν Τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς» ἐν Βρυξέλλαις, ἥτις ἐξηγόρασε τὴν παλαιὰν Ἑταιρείαν καὶ κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων συνῆψε τῇ 11ῃ Ἰουλίου 1906 (Νόμος ,ΓΤΟ') σύμβασιν, δι' ἧς συνέστησε τὴν Ἀνώνυμον Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν Τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν—Πειραιῶς καὶ Περιχώρων, μὲ κεφάλαιον μετοχικὸν 18.200.000 Φραγ. καὶ ὁμολογιακὸν τῷ 1920 7 860.500 Φρ. Κατὰ τὴν σύμβασιν ταύτην, τὸ Κράτος μετεῖχε τῶν κερδῶν ἄνω ὡρισμένου ποσοστοῦ (6%).

Ἡ νέα Ἑταιρεία προέβη κατὰ τὰ ἔτη 1908-10 εἰς τὴν τοποθέτησιν νέων γραμμῶν αἵτινες εἶναι αἱ ἑξῆς.

Γραμμαὶ Ἀθηνῶν (παροῦσα κατάστασις): Ὑπ' ἀριθ. 1. Ἀκαδημία,-Φάληρα (Παλαιὸν καὶ Νέον).
2. Ὁμόνοια-Ζάππειον, διὰ τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Φιλελλήνων.
3. Ὁμόνοια-Πατήσια (κοινὰ ὀχήματα μετὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 7 γραμμῆς).
4. Ὁμόνοια-ὁδὸς Πειραιῶς-στρατῶνες Ρούφ.
5. Ὁμόνοια-Σταθμὸς Λαρίσης.
6. Ὁμόνοια-ὁδὸς Ἀχαρνῶν.
7. Ὁμόνοια-Ἀμπελόκηποι.
8. Ὁμόνοια-Σεπολίων.
9. Ὁμόνοια-ὁδὸς Ἀθηνᾶς-Πετράλωνα.
10. Ὁδὸς Ἱπποκράτους-Βοτανικὸς Κῆπος (διὰ πλατείας Συντάγματος καὶ Μοναστηρακίου).
11. Ὁδὸς Ἱπποκράτους-Κολοκυνθοῦς.
12. Ἀκαδημία-Παγκράτιον.
13. Τέρμα Ἀμπελοκήπων-ὁδὸς Πατησίων, διὰ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας (κατηργήθη, ἀντικατασταθεῖσα κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῆς ὑπ' ἀριθ. 14 προεκταθείσης).
14. Τέρμα Ἀμπελοκήπων-Λεωφόρος Ἀλεξάνδρας-ὁδὸς Χαριλάου Τρικούπη.
15. Μοναστηράκι-Μαράσλειον, διὰ τῆς πλατείας Συντάγματος.
16. Ἀκαδημία-Ἀκρόπολις (δὲν λειτουργεῖ).

Γραμμαὶ Πειραιῶς:
17. Νέον Φάληρον-Ἅγιος Βασίλειος.
18. Νέον Φάληρον—ὁδὸς Μακρᾶς Στοᾶς.
19. Σταθμὸς Α. Π. — Φρεαττύς.
20. Σταθμὸς Α. Π. —Καστέλλα—Νέον Φάληρον.
21. Δημαρχεῖον—Ἐργοστάσια.

Σημ. Ἡ παραλιακὴ γραμμή, πλάτους 1.45 μ., Τελωνεῖον — Σταθμοὶ Α. Π. καὶ Π. Α. Π.—Σταθμὸς Λαρίσης, εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς.

Ἡ διάταξις τῶν γραμμῶν διὰ τὰς Ἀθήνας εἶναι συστήματος ἀκτινοειδοῦς σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, ἤτοι διέρχονται δι' ἑνὸς κεντρικοῦ σημείου ἢ ἀπολήγουν εἰς αὐτό, εἰς μὲν τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας 8 γραμμαί, αἱ ὑπ' ἀριθ. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, εἰς δὲ τὴν πλατεῖαν Συντάγματος αἱ γραμμαὶ 1, 2, 10, 11, 12, 15, (16).

Τὸ πλάτος τῶν γραμμῶν εἶναι πάντοτε 1 μ. Αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι ῥάβδοι εἶναι χαλύβδινοι, τύπου Phoenix, βάρους 45 χγρ. κατὰ μέτρον, καὶ ἑδράζονται ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἢ ὑποθέματος ἐκ σκύρων, ἢ σκυροδέματος, ὅπου ὑπάρχει μόνιμον ὁδόστρωμα, μετ' ἐλαφρῶν μεσοζευγμάτων ἐξ ἐπιπέδων ἐλασμάτων, ἄνευ στρωτήρων, ἐκτὸς τῆς παραλιακῆς γραμμῆς Φαλήρου, ἑδραζομένης ἐπὶ χωριστοῦ καταστρώματος μετὰ σιδηρῶν στρωτήρων. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ γραμμαὶ ἐπὶ τῶν λεωφόρων Κηφισίας καὶ Ἀμαλίας ἐτέθησαν ἐπὶ χωριστοῦ καταστρώματος. Ἡ διοχέτευσις τοῦ ῥεύματος 550 βὸλτ γίνεται δι' ἐναερίου ἀγωγοῦ καὶ τὰ ὀχήματα συλλέγουσιν αὐτὸ διὰ κεραίας.

Τὰ εἰσαχθέντα τῷ 1908—9 τροχιοδρομικὰ ὀχήματα, 150 κινητήρια καὶ 107 ῥυμουλκούμενα (μετὰ τῶν χρησιμοποιηθέντων παλαιῶν), ἦσαν ἄριστα ὑπὸ ἔποψιν ποιότητος καὶ ἐκ τῶν πλέον νεωτεριστικῶν ὑπὸ ἔποψιν διατάξεως τῶν καθισμάτων, κλείοντα καλῶς τὸν χειμῶνα καὶ ἀνοιγόμενα τὸ θέρος. Ἴσως μόνον τὸ βάρος αὐτῶν νὰ εἶναι ὀλίγον ὑπερβολικόν. Εἶναι 16 θέσεων καθημένων καὶ 14 ὀρθῶν, ζυγίζουν δὲ 12 τόννους τὰ κινητήρια καὶ 3—5 τόννους τὰ ῥυμουλκούμενα. Ἔχουσι δύο κινητῆρας τῶν 37,5 ἵππων, ἀρίστους διὰ τὰς δυσκόλους, ὡς πρὸς τὰς κλίσεις, γραμμὰς τῶν Ἀθηνῶν. Αἱ στάσεις εἶναι *ὑποχρεωτικαὶ* ἢ *προαιρετικαί*, ἀπέχουσαι ἀλλήλων 300 καὶ πλέον μέτρα. Τὸ μῆκος τῶν γραμμῶν τοῦ δικτύου εἶναι 65 χμ., αἱ πλεῖσται δὲ γραμμαὶ εἶναι διπλαῖ.

Ὡς πρὸς τὴν διατίμησιν, αἱ γραμμαὶ θεωροῦνται ἑνιαῖαι, ἢ διῃρημέναι εἰς δύο τμήματα. Τὸ ἀντίτιμον τῶν εἰσιτηρίων ἦτο κατὰ τὴν σύμβασιν 10 λεπτὰ διὰ τὰς πρώτας, ἢ δι' ἓν τμῆμα τῶν δευτέρων γραμμῶν, καὶ 15 λεπτὰ δι' ἀμφότερα τὰ τμήματα τῶν τελευταίων τούτων· ὑπῆρχον δὲ καὶ εἰσιτήρια συνεχείας 15 λεπτῶν, ἰσχύοντα διὰ δύο γραμμὰς (διὰ τοὺς στρατιωτικοὺς 10 λ. μετὰ ἢ ἄνευ συνεχείας). Εἰς τὴν γραμμὴν Φαλήρου τὸ ἀντίτιμον ἦτο 25 λεπτῶν (15 διὰ τοὺς στρατιωτικούς). Ἡ μεταπολεμικὴ περίοδος ἐπέβαλεν, ἐννοεῖται, τὴν βαθμιαίαν αὔξησιν τῶν τιμολογίων τούτων.

Πίναξ τῆς ἐτησίας κινήσεως καὶ τῶν εἰσπράξεων τῆς Ἑταιρείας Τροχιοδρόμων.

Παρατηρήσεις	Ἔτος	Ἀριθμὸς ἐπιβατῶν	Εἰσπράξεις	Μέση τιμὴ εἰσιτηρ.
Πρὸ τῆς ἠλεκτροκινήσεως	1902	5.200.000	1.410.000	0,27δρ.
Κανονικὰ ἔτη ἐφαρμογῆς συμβάσεως	1910	23.250.000	2.945.000	0,14 »
	1918	41.760.000	6.562.000	
Ὑπερσυμβατικὴ ἐκμετάλλευσις	1919	56.280.000	9.209.000	0,18 »
	1920	58.189.000	11.920.000	
	1921	60.745.000	14.713.000	
	1922	64.388.000	22.103.000	0,35 »
	1923	59.933.000	52.755 000	
	1924	61.950.000	81.820.000	1,50 »
	1925	63.000.000	84 500.000	
	1926	60.263.000	99.150.000	

Εἰς τὴν μέσην τιμὴν εἰσιτηρίων συνυπολογίζονται καὶ τὰ τῶν Φαλήρων.

Ἡ πτῶσις τῆς κινήσεως ἀπὸ τοῦ 1923 ὀφείλεται εἰς τὴν ἀρχίσασαν ἔκτοτε ἀνάπτυξιν τῶν λεωφορείων καὶ εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν ἠλεκτρικοῦ ῥεύματος.

Ἀπὸ 1 Ἀπριλίου 1926 ἡ ἐκμετάλλευσις γίνεται ὑπὸ τῆς Ἀνωνύμου Ἑταιρείας Μεταφορῶν.

δ') Ἀστικοὶ σιδηρόδρομοι.— Τοιοῦτος εἶναι ἤδη ὁ ὑπάρχων σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν Πειραιῶς (Σ. Α. Π.), τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία εἶναι ἰδιαιτέρως διδακτική. Ἡ ἀνάγκη τῆς σιδηροδρομικῆς συνδέσεως Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἐγένετο ἐνωρίτατα αἰσθητή, ἀπὸ δὲ τοῦ 1855 ἤρχισεν ἡ περὶ ταύτης συζήτησις. Αἱ σχετικαὶ ὅμως διαπραγματεύσεις, διαρκέσασαι ἐπὶ μακρόν, κατέληξαν μόλις τῷ 1867 εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Edward Pickering συμβάσεως. Ἡ ἵδρυσις τοιαύτης καινοτομίας εἶχε δημιουργήσει ἐνδοιασμοὺς εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας τῆς ἐποχῆς, εἶναι δὲ γνωστὸν τὸ ἀνέκδοτον τοῦ τραπεζίτου καὶ κατόπιν ἐκ τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς ἐπιχειρήσεως Παναγῆ Σκουζέ, ὅστις, ἀναζητῶν θετικὴν βάσιν διὰ τὴν πιθανὴν κίνησιν τοῦ μέλλοντος σιδηροδρόμου, κατεμέτρησε τοὺς τότε μεταβαίνοντας πεζῇ ἢ δι' ἁμαξῶν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ καὶ συνεπέρανεν ἐκ τοῦ μικροῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ περὶ τοῦ ἀσυμφόρου τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου. Ἐν τούτοις οἱ δισταγμοὶ ὑπερενικήθησαν καὶ τῷ 1869 ὁ Pickering μετεβίβαζε τὴν σύμβασιν εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱδρυθεῖσαν ἐν Λονδίνῳ ἀγγλικὴν ἑταιρίαν (συμμετοχῇ τῆς Βιομηχανικῆς Τραπέζης καὶ τοῦ Τρύφ. Μουτσοπούλου), μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐκυκλοφόρει ἡ πρώτη ἁμαξοστοιχία. Ἡ γραμμὴ ἦτο κανονικοῦ πλάτους 1.44 μ., τὸ δὲ ὑλικὸν τῶν μηχανῶν καὶ τῶν βαγονίων τριῶν θέσεων ἀγγλικοῦ ὑποδείγματος.

Μέχρι τοῦ 1883 ἡ συγκοινωνία τῆς παραλίας Φαλήρου ἐγίνετο διὰ διακλαδώσεως καὶ ἡ γραμμὴ τοῦ Πειραιῶς διήρχετο κατ' εὐθεῖαν παρὰ τὸ μνημεῖον Καραϊσκάκη. Ἐξ Ἀθηνῶν ὑπῆρχεν ἀνὰ ὥραν ἁμαξοστοιχία διὰ Πειραιᾶ καὶ εἰς τὰ μεταξὺ διαστήματα ἁμαξοστοιχία διὰ Φάληρον, οἱ δὲ Πειραιεῖς ἐρχόμενοι εἰς Φάληρον ἀπεβιβάζοντο εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ διήνυον πεζῇ τὸ διάστημα μέχρι παραλίας.

Τῇ 22ᾳ Μαρτίου 1880 ἱδρύθη ἡ Ἀνώνυμος ἑταιρεία τοῦ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ Σιδηροδρόμου, Ἑλληνικὴ πλέον ἑταιρεία, μὲ παραχώρησιν λήγουσαν τῷ 1940 καὶ παραταθεῖσαν κατόπιν τῆς ἠλεκτροκινήσεως μέχρι τοῦ 1945. Τῷ 1885 ἡ ἑταιρεία ἐγκατέστησεν ἐν Πειραιεῖ καὶ γραμμὴν τροχιοδρόμου μέχρι τελωνείου, προεκταθεῖσαν κατόπιν. Ἀπὸ τοῦ 1883 μετετοπίσθη ἡ γραμμὴ πρὸς τὸ Φάληρον, ὥστε νὰ ἐξυπηρετῆται αὐτὸ διὰ τῶν αὐτῶν συρμῶν, ἀνὰ ἡμίωρον, τῷ δὲ 1893 ἐτέθη εἰς χρῆσιν καὶ ἑτέρα γραμμή.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὁπότε, κατὰ τὴν 14ην Δεκεμβρίου 1888, ἱδρύθη ὑπὸ τὸν Στέφανον Ψύχαν ἡ «Ἑταιρεία τῆς προεκτάσεως τοῦ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πειραιᾶ Σιδηροδρόμου», σκοποῦσα τὴν προέκτασιν αὐτοῦ ἐκ Θησείου διὰ Μοναστηρίου εἰς Ὁμόνοιαν. Ἡ προέκτασις περιελάμβανε χάραξιν ἐν ὀρύγματι, μετὰ γεφυρῶν καὶ σταθμῶν, 450 μ. ἀπὸ Θησείου εἰς Μοναστήριον, καὶ εἰς σήραγγα μέχρις Ὁμονοίας ἐπὶ μήκους 850 μέτρων (σήραγξ μήκους 610 μ.). Ἡ ἐργασία αὕτη συνετελέσθη τῷ 1895, ὁπότε συνεχωνεύθη ἡ νέα Ἑταιρεία μετὰ τῆς ὑπαρχούσης. Ἡ δαπάνη ὀρυγμάτων καὶ σήραγγος ἔφθασε τὰ 2.142.000 δρχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1904 συνετελέσθη ἡ ἠλεκτροκίνησις τοῦ σιδηροδρόμου διὰ δαπάνης 2.910.000 δραχμῶν. Κατὰ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα, τὸ ῥεῦμα, τάσεως 550 βόλτ, συνεχές, διοχετεύεται διὰ τρίτης ῥάβδου μεμονωμένης εἰς τὰ ὀχήματα. Αἱ ἁμαξοστοιχίαι ἀποτελοῦνται ἀπὸ 6 ἕως 8 ὀχήματα α' καὶ γ' θέσεως, ὧν τὰ τρία κινητήρια. Τὸ μῆκος τῆς γραμμῆς 10 χμ. εἶναι διῃρημένον διὰ συστήματος ἀποκλεισμοῦ (b'ock—systein) ἐπιτρέποντος κυκλοφορίαν πυκνοτάτων συρμῶν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι ἤδη 230 ἡμερησίως καὶ δύναται νὰ αὐξηθῇ.

Πίναξ κινήσεως Σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς

Ἔτη	Ἐτήσιος ἀριθμὸς ἐπιβατῶν	Μέσος ἡμερήσιος ἀριθμὸς ἐπιβατῶν	Ἐμπορεύμ. (ἐκτὸς ἀποσκευῶν)	Εἰσπράξεις ἐξ ἐπιβατῶν Δρ.
1902	3606770	—	29507	1702000
1903	3655500	—	33608	1736000
1904	3800700	—	27529	1764000
1905	4250300	11644	35667	1981500
1906	4662000	12772	33727	2172000
1907	4836500	13250	38016	2238000
1908	4552300	12437	48156	2110600
1909	4858100	13309	54192	1838900
1910	4888800	13309	60318	1838000
1911	4983400	13653	55916	1882700
1912	5746400	15701	63926	2138700
1913	7388400	20242	76687	2565600
1914	7389700	20246	83118.2	2723000
1915	8126300	22264	83745	2974700
1916	9957900	27207	91546	3604500
1917	8347200	22869	68056	3181500
1918	12025300	32946	77042	4369300
1919	15679100	42956	80525	6999600
1920	18074400	49383	76920	8330400
1921	19951600	54662	74758	9052900
1922	25109300	68792	76962	12054900
1923	26190000	74400	83327	15599500
1924	29809000	81445	94061	18594400
1925	33134000	90778	84180	22002000

Ἀπὸ τοῦ 1919 ὑπάρχει ὑπερσυμβατικὸς λογαριασμὸς ἐπὶ πλέον, ἄνω τῶν 40 ἑκατομ. ἐτησίως.

ε) Ἡ νέα κατάστασις. — Ἡ ὑφισταμένη κατάστασις τῶν συγκοινωνιῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς μετεβλήθη ἤδη διὰ τῆς ἀπὸ τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1925 μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῶν κυριωτέρων Τραπεζῶν ἱδρυθέντος Συνδικάτου Μελετῶν καὶ Ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἑταιρείας The Power and Traction Finance Cy Ld (Πάουερ ἀντ Τράξιον), δι' ἧς ἐκανονίσθησαν ἡ παροχὴ ἠλεκτρισμοῦ καὶ αἱ μεταφοραὶ τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς. Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, ληγούσης τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1985, ἱδρύθη ἡ Γενικὴ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐκ τῶν παραχωρουμένων προνομίων προκυπτουσῶν ὑποχρεώσεων. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεταφορὰς ἱδρύθησαν δύο νέαι ἑταιρεῖαι, ἡ Ἀνώνυμος Ἑταιρεία Ἠλεκτρικῶν Σιδηροδρόμων καὶ ἡ Ἀνώνυμος Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Μεταφορῶν.

Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰς κτήσεις τῆς Ἑταιρείας ΣΑΠ, ἣν ὑποκαθιστᾷ μὲ τὴν ὑποχρέωσιν— ἔναντι τῆς παραχωρήσεως προνομίου κατασκευῆς γραμμῆς τροχιοδρομικῆς κατὰ προέκτασιν τῆς παραλιακῆς γραμμῆς ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Πέραμα,

Digitized by Google

κανονικοῦ πλάτους 1,44 μ. — νὰ ἀποπερατώσῃ τὰ ἔργα τοῦ Σταθμοῦ Πειραιῶς, νὰ καταργήσῃ τὰς ἐν Νέῳ Φαλήρῳ ἄνωθεν διαβάσεις καὶ νὰ κατασκευάσῃ ὁδὸν διὰ ἰσόπεδον δίοδον τῶν ὀχημάτων, μεταφέρουσα τὰς γραμμὰς Νέου Φαλήρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κλπ., νὰ ἱδρύσῃ στάσιν παρὰ τὴν Καλλιθέαν, νὰ κατασκευάσῃ ἐν Ἀθήναις σήραγγα καὶ διπλῆν γραμμὴν ἀπὸ τῆς πλατείας Ὁμονοίας μέχρι τῆς πλατείας Ἀττικῆς, ἑνουμένης τῆς γραμμῆς μετὰ τῆς νέας γραμμῆς Κηφισίας, μετατοπιζομένου τοῦ σταθμοῦ ὑπὸ τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας.

Ἡ δευτέρα ἀναλαμβάνει τὰς κτήσεις τῆς Ἑταιρείας τροχιοδρόμων ὡς καὶ τὴν γραμμὴν Κηφισίας τῶν Σιδηροδρόμων Ἀττικῆς, ἔναντι τῶν παραχωρουμένων προνομίων, ἐν οἷς καὶ μερικὸν μονοπώλιον τῶν λεωφορείων συγκοινωνίας ἐν Ἀθήναις. Ὑποχρεοῦται νὰ θέσῃ ἀμέσως ἐν λειτουργίᾳ 50 νέα τροχιοδρομικὰ ὀχήματα καὶ 50 αὐτοκίνητα λεωφορεῖα, νὰ βελτιώσῃ δὲ τὰς γραμμὰς ὡς ἑξῆς: ἐπεκτείνουσα τὴν γραμμὴν Σεπολίων μέχρι Κηφισοῦ, τὴν δὲ γραμμὴν Παγκρατίου διὰ τῶν ὁδῶν Ὑμηττοῦ, Ἰλισσοῦ, Εὐφρομίου, Ριζάρη μέχρι λεωφόρου Κηφισίας· ἀφαιροῦσα τὰς τροχιοδρομικὰς γραμμὰς τῶν ὁδῶν Σταδίου, Βουκουρεστίου καὶ Μαρασλείου καὶ ἀντικαθιστῶσα ταύτας διὰ λεωφορείων· ἐγκαθιστῶσα νέαν γραμμὴν Γαργαρέττας - ὁδοῦ Ἀναπαύσεως καὶ προέκτασιν τῆς ὑπαρχούσης γραμμῆς ὁδοῦ Ἀλεξάνδρας πρὸς Χαλάνδριον ἐπὶ ἰδίου καταστρώματος, διακλάδωσιν τῆς γραμμῆς Πατησίων ἀπὸ Λεβίδου μέχρι Κυψέλης, ἐπέκτασιν τῆς γραμμῆς Παλαιοῦ Φαλήρου μέχρι γεφύρας Πικροδάφνης καὶ ἐπέκτασιν τῆς γραμμῆς Ἀχαρνῶν κατὰ 500 μέτρα· ἐκτελοῦσα τέλος εἰς τὴν γραμμὴν Κηφισίας τὰ ἀπαιτούμενα ἔργα πρὸς ἠλεκτροκίνησιν, διὰ μεταφορὰν 1500 ἐπιβατῶν ὡριαίως, μετὰ διαπλατύνσεως τῆς γραμμῆς ἀπὸ Κηφισίας μέχρι πλατείας Ἀττικῆς εἰς πλάτος κανονικὸν 1,44 μ. Ἡ γραμμὴ αὕτη ἔσται ἁπλῆ πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ Ἀττικῆς μέχρι Κηφισίας. Νέα γραμμὴ θέλει κατασκευασθῆ ἀπὸ Ἀττικῆς μέχρις Ἡρακλείου πλάτους 1,44 (τῆς ὑπαρχούσης χρησιμοποιουμένης διὰ τὴν γραμμὴν Λαυρίου), τὸ δὲ ἀπὸ Ἡρακλείου μέχρι Κηφισίας τμῆμα τῆς ὑπαρχούσης γραμμῆς θέλει διαπλατυνθῆ.

Θ. ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ

Αἱ Ἀθῆναι ἀφ' ἧς ὡρίσθησαν πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀπέβησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὸ διανοητικὸν καὶ ἐκπαιδευτικὸν κέντρον αὐτῆς. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἱδρύθησαν καὶ λειτουργοῦν τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια· ἐξ Ἀθηνῶν διέπεται τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἐν αὐταῖς ἐκπαιδεύονται καὶ μορφοῦνται οἱ ἐκ πάσης ἑλληνικῆς γωνίας νέοι.

Ἀνωτάτη καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις.—Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ὀργάνωσις τῶν Ἀθηνῶν ἔχει ὡς ἀκολούθως:

Τὸ Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν ἐφ' ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἀρχῶν τοῦ Κράτους. Ὑπὸ τὸ τμῆμα δὲ τῆς ἀνωτάτης Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ὑπουργείου ὑπάγεται τὸ ἀνώτατον τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων, τὸ *Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον* (βλ. λέξιν) καὶ τὰ παραρτήματα αὐτοῦ καὶ ἐργαστήρια (*Ἀνατομεῖον, Φυσιολογεῖον, Χημεῖον, Ἀστεροσκοπεῖον, Ἐπιστημονικὰ μουσεῖα κλπ.*)

Ἄλλα ἀνώτερα ἱδρύματα τῶν Ἀθηνῶν εἶναι: Τὸ *Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον* (βλ. λέξιν). *Ἡ Σχολὴ Ἐμπορικῶν καὶ Κοινωνικῶν ἐπιστημῶν*, ἤτοι ἀνωτάτη ἐμπορικὴ σχολή. *Ἡ Ἀνωτέρα δασολογικὴ Σχολή*. Ἡ *Ἀνωτέρα γεωπονικὴ Σχολή*. Τὸ *Μαράσλειον Διδασκαλεῖον* (βλ. λέξιν). Τὸ *Διδασκαλεῖον Θηλέων*. Τὸ *Ἀρσάκειον* (βλ. λέξιν). Ἡ *Ριζάρειος Σχολή*, (βλ. λέξιν). Ἡ Στρατιωτικὴ *Σχολὴ Εὐελπίδων* (βλ. λέξιν εὔελπις). Τὸ *Σχολεῖον Καλῶν Τεχνῶν* (βλ. λέξιν Πολυτεχνεῖον). Τὸ *Διδασκαλεῖον Γυμναστικῆς*. (βλ. λέξιν Ἀθλητισμός, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις Γυμναστηρίων).

Μέση ἐκπαίδευσις. — Ἡ ἐποπτεία ταύτης ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις ἑδρεύοντος Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου (Τμῆμα Μέσης Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας). Αἱ Ἀθῆναι, ἕδρα τῆς πρώτης ἐκπαιδευτικῆς περιφερείας, ἔχουν 9 γυμνάσια ἀρρένων μὲ 2899 μαθητὰς (σχολ. ἔτος 1926—1927) καὶ 2 γυμνάσια θηλέων μὲ 915 μαθητρίας, ἓν Πρακτικὸν Λύκειον μὲ 380 μαθητάς, τὸ Βαρβάκειον Λύκειον καὶ πρότυπον γυμνάσιον μεθ' Ἑλληνικοῦ σχολείου μὲ 440 μαθητάς, πρὸς δὲ 21 ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀρρένων μὲ 4.501 μαθητὰς καὶ 7 τοιαῦτα θηλέων μὲ 2471 μαθητρίας.

Κατωτάτη ἐκπαίδευσις. — Ἐν τῇ ἐκπαιδευτικῇ περιφερείᾳ Ἀθηνῶν λειτουργοῦν 116 ἐν ὅλῳ δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλλέων.

Ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις.—Πλὴν τῆς Σχολῆς Ἐμπορικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, λειτουργοῦσιν ἐν Ἀθήναις τρεῖς ἐμπορικαὶ σχολαὶ ἀρρένων καὶ μία θηλέων. Εἰς ταύτας συγκαταλεκτέον τὰ εἰς διαφόρους ἰδιωτικὰς σχολὰς ἐμπορικὰ τμήματα καὶ τὴν νυκτερινὴν ἐμπορικὴν σχολὴν τῶν Ἐμπορουπαλλήλων.

Πρακτικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις. Τοιαῦται σχολαὶ λειτουργοῦν πλεῖσται ἐν Ἀθήναις. Μεταξὺ τούτων εἶναι:

Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ Θεάτρου λειτουργοῦσα ἀπὸ τοῦ 1923. *Δημοσιογραφικὴ Σχολή*, ἱδρυθεῖσα τῷ 1925 ὑπὸ τῆς «Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἀθηναϊκῶν Ἐφημερίδων». *Σχολὴ πρακτικῶν σπουδῶν. Ἐπαγγελματικὴ καὶ οἰκοκυρικὴ σχολή. Σχολὴ γλωσσῶν καὶ ἐμπορίου. Ἐργαστήριον ἀπόρων γυναικῶν. Σχολὴ ἑλληνικῶν χωρικῶν κεντημάτων.*

Ἑσπεριναὶ σχολαί.—*Ἑσπερινὴ Σχολὴ* (Βαρβακείου). Εἰδικῶς διὰ τοὺς τεχνίτας λειτουργοῦσα, ἱδρυθεῖσα δὲ πρὸ 30 περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῶν Μαθηματικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Κυπαρίσσου Στεφάνου.

Νυκτερινὴ Σχολὴ ἐμπορουπαλλήλων. Τριτάξιος μὲ δύο τμήματα (Ἑλληνικὸν Σχολεῖον καὶ Ἐμπορικὴ Σχολή).

Σχολὴ Ἀπόρων Παίδων (τοῦ «Παρνασσοῦ»).

Ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα.—Ἐν Ἀθήναις ὑπάρχουσι πλὴν τῶν δημοσίων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων καὶ ἰδιωτικὰ τοιαῦτα, ἀρρένων καὶ θηλέων, ἀνερχόμενα εἰς 50 περίπου, ἐπίσης δὲ καὶ ξέναι σχολαί.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ. Πλὴν τῆς *Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, τῆς *Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* καὶ τῆς *Γενναδείου Βιβλιοθήκης* (βλ. οἰκείας λέξεις), ὑπάρχουν ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλαι: ἡ *Φιλολογικὴ καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὴ Βιβλιοθήκη*, ἡ *Βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*, πλουσία ἰδίως εἰς ἀρχαιολογικὰ συγγράμματα, ἡ *Βιβλιοθήκη τοῦ «Παρνασσοῦ»* καὶ ἡ τῆς *Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ*, περιλαμβάνουσα ἰδίως ἐκδόσεις Ἑλληνικάς. Ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλαι βιβλιοθῆκαι ὑπάρχουν, σχηματισθεῖσαι εἰς διαφόρους συλλόγους καὶ ἑταιρείας, πλεῖσται δὲ καὶ ἀξιολογώταται ἀνήκουσαι εἰς ἰδιώτας.

Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. — Ἡ ὑπηρεσία αὕτη συνεστάθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 380 νόμου καὶ σκοπεῖ τὴν περισυλλογὴν καὶ ἐποπτείαν τῶν Δημοσίων Ἀρχείων. Ἐποπτεύει ἑξαμελὴς ἐφορευτικὴ ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ 3 καθηγητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, οἵτινες ἀσχολοῦνται εἰς ἱστορικοὺς κλάδους, καὶ 3 καθηγητῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς.

Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον. — Ἱδρύθη κατὰ τὸ 1918 διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1304 νόμου «πρὸς διάσωσιν καὶ περισυλλογὴν τῶν μνημείων τοῦ διανοητικοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ»,

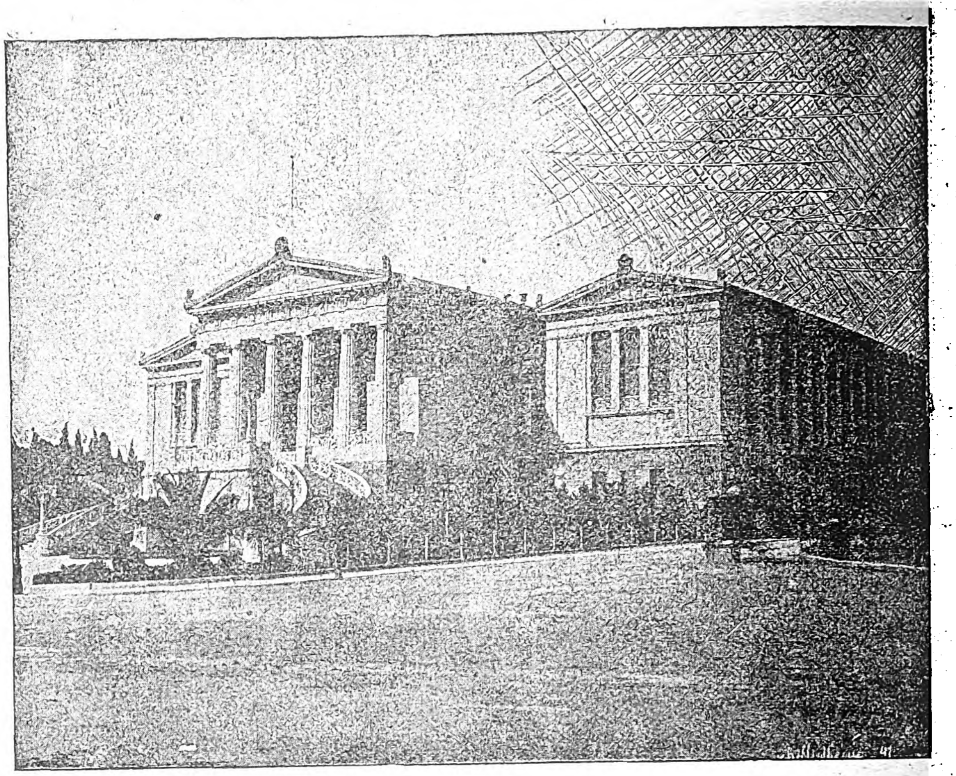

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.

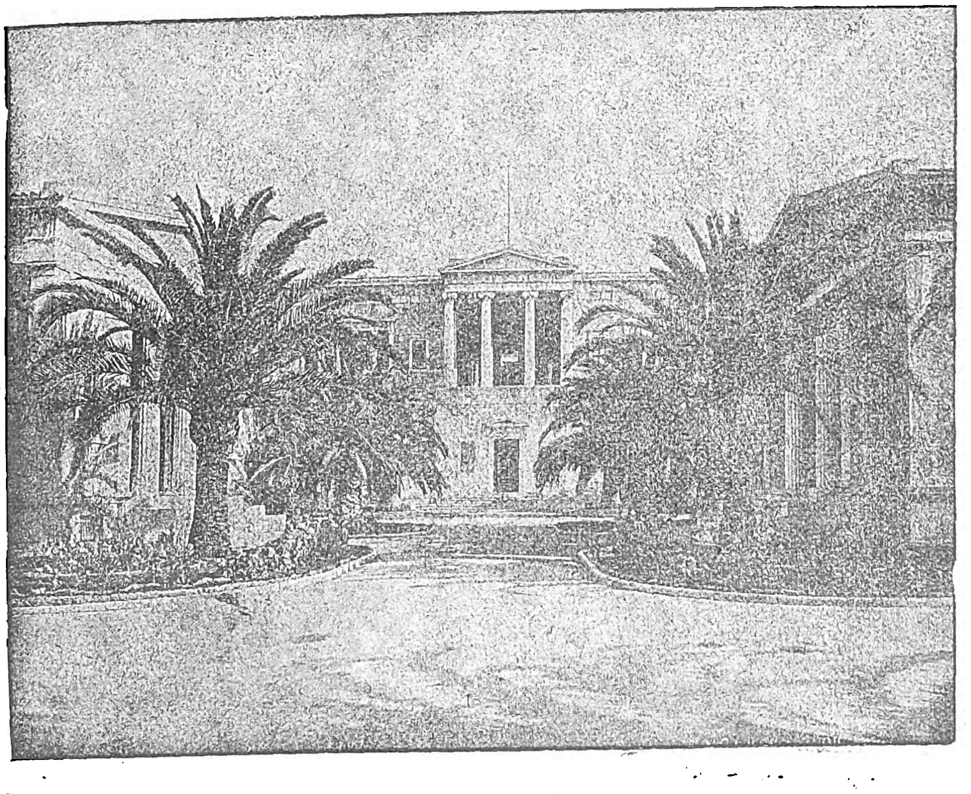

Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον.

Digitized by Google

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ. Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων ὑπάρχουν ἐν Ἀθήναις πλεῖστοι σύλλογοι καὶ σωματεῖα, σκοπὸν ἔχοντα τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν των καὶ γενικώτερον τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ, τῆς νεολαίας ἰδίως, διὰ τῆς ἱδρύσεως σχολείων, ἐκδόσεως βιβλίων καὶ περιοδικῶν, μαθημάτων, διαλέξεων κλπ. Τινὰ τῶν σωματείων τούτων ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιολογωτάτην καὶ κοινωφελεστάτην ἐργασίαν. Μεταξὺ αὐτῶν πρωτεύουσαν κατέχουν θέσιν ὁ *Σύλλογος Παρνασσὸς* (βλ. λέξιν), ἡ *Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ*, ἡ *Φιλεκπαιδευτικὴ Ἑταιρεία*, ὁ *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων*, ὁ *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων* καὶ ἄλλα σωματεῖα, περὶ ὧν εἰς εἰδικὰ ἄρθρα γενήσεται λόγος.

Μεγίστην ἐπίσης μορφωτικὴν δρᾶσιν καὶ προαγωγὴν γενικῶς τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς παιδείας ἐπιτελοῦν τὰ ἐν Ἀθήναις ὑπάρχοντα ἐπιστημονικὰ σωματεῖα (*Δικηγορικὸς Σύλλογος, Ἰατρικὴ Ἑταιρεία, Λέσχη Ἐπιστημόνων, Τεχνικὸν Ἐπιμελητήριον, Μαθηματικὴ Ἑταιρεία, Ἑταιρεία Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν* καὶ ἄλλα, περὶ ὧν βλ. οἰκείας λέξεις). Τὸ δὲ Κράτος πρὸς ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς μορφώσεως καὶ προόδου ἵδρυσε τὸ *Ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν* (βλ. λέξιν) καὶ τὴν *Ἀκαδημίαν* (βλ. λέξιν).

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΤΑΙΡΙΑΙ. Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ εἶναι ἡ δρᾶσις τῶν ἑταιρειῶν αἵτινες σκοπὸν ἔχουν τὴν ἀνακάλυψιν, συγκέντρωσιν, κατάταξιν, ἀνερεύνησιν καὶ μελέτην τῶν διαφόρων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου γενικώτερον. Μερίμνῃ ἢ ἐνεργείαις κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἑταιρειῶν τούτων (*Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία, Ἑραλδικὴ Ἑταιρεία, Λαογραφικὴ Ἑταιρεία, Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, αἱ ξέναι *Ἀρχαιολογικαὶ Σχολαὶ* κ. ἄ. περὶ ὧν βλ. οἰκείας λέξεις) ἱδρύθησαν καὶ ὠργανώθησαν καὶ τὰ διάφορα ὑπάρχοντα ἐν Ἀθήναις Μουσεῖα.

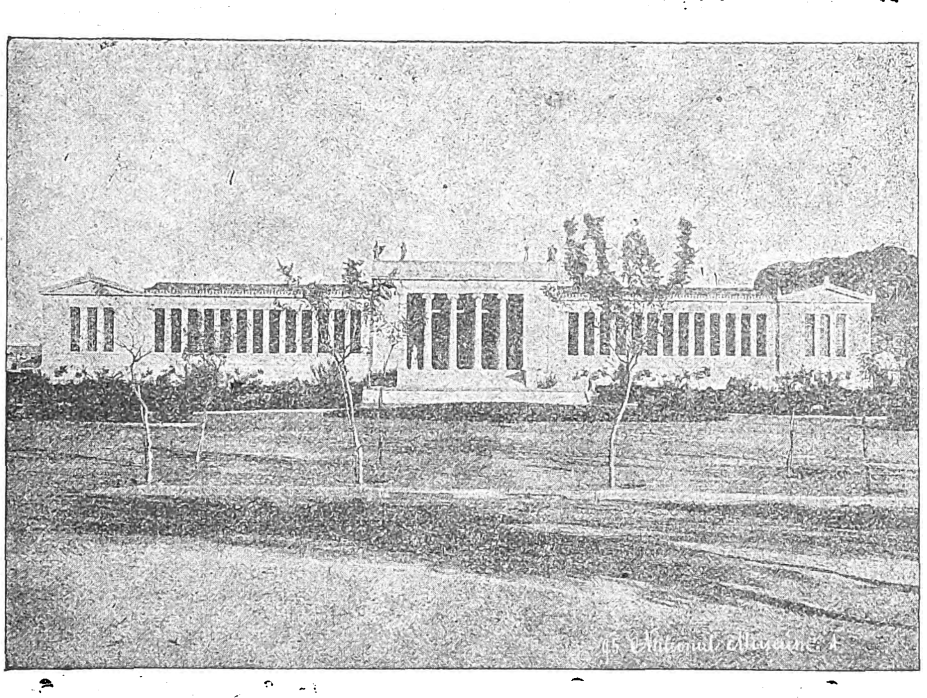

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

[Πρὶν ἀποκτήσῃ τὸν πρὸ αὐτοῦ κῆπον].

ΜΟΥΣΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ὑπαρχόντων μουσείων ἀξιολογώτερα εἶναι τὰ ἑξῆς:

ΕΘΝΙΚΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων). Τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον, ἓν τῶν καλλιπρεπεστάτων κτιρίων τῶν Ἀθηνῶν, ἱδρύθη κατὰ τὸ ἔτος 1866, ἐπερατώθη δὲ ὁλοσχερῶς κατὰ τὸ 1889. Τὸν πρῶτον πυρῆνα τοῦ Μουσείου ἀπετέλεσαν αἱ ἀρχαιότητες, ἃς περισυνέλεξεν ἐν Αἰγίνῃ, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὁ Καποδίστριας, εἶτα δὲ αἱ πολλαπλαῖ συλλογαί, αἱ καταρτισθεῖσαι διὰ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἀγορῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τὴν πρώτην δαπάνην διὰ τὴν οἰκοδομὴν κατέβαλεν ὁ ἐκ Μυτιλήνης μεγάθυμος ὁμογενὴς Βερναρδάκης, συνετέλεσε δὲ ταύτην τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Ἔκτοτε τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον πλουτίζεται καθημερινῶς διὰ τῶν εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ τε Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ὡς καὶ πασῶν τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν.

Τὸ Μουσεῖον ἐκτίσθη ἐπὶ οἰκοπέδου δωρηθέντος ὑπὸ τῆς πατριωτικωτάτης Ἠπειρώτιδος Ἑλένης Τοσίτσα καὶ ἐπὶ σχεδίου τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκ Μονάχου ἀρχιτέκτονος Λουδοβίκου Λάνγκε, τροποποιηθέντος κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἐρν. Τσίλλερ, ἡ δὲ ταξινόμησίς του, ἡ καλαισθητικὴ καὶ ἐπιστημονική, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ τότε γενικοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων καὶ γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Παν. Καββαδία, διατάξαντος πάσας τὰς ἐν αὐτῷ συλλογάς, οὐ μόνον κατ' εἶδος καὶ προέλευσιν, καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν, ἀλλὰ καὶ χρονολογικῶς· οὕτω δ' ὁ ἐπισκέπτης, ἐπισκεπτόμενος αὐτό, παρακολουθεῖ τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην ἀπὸ τῆς ῥίζης καὶ τῶν προϊστορικῶν ἐν Ἑλλάδι μνημείων, μέχρι τῆς τελευταίας αὐτῆς περὶ τὸν 4ον περίπου μ.Χ. αἰῶνα ἐκπνοῆς. Περιέχει τὸ ἡμέτερον Μουσεῖον πλουσιωτάτας καὶ εἴς τινα εἴδη *μοναδικὰς* συλλογάς, οἷον τὴν *Μυκηναϊκήν*, τὴν τῶν *ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν*, τὴν τῶν *ἐπιτυμβίων μνημείων*, τῶν *λευκῶν ἀττικῶν ληκύθων κλπ.*

Τὸ κτίριον τοῦ Μουσείου ἔχει σχῆμα μεγάλου τετραγώνου, μετὰ προεξοχῆς κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἡ δὲ εἴσοδος αὐτοῦ εἶναι ἐκ Δ. διὰ καλλιμαρμάρου προπυλαίου.

Μυκηναϊκαὶ καὶ Αἰγυπτιακαὶ ἀρχαιότητες. Ἐκ τῆς εἰσόδου ἀμέσως κατ' εὐθεῖαν εἰσέρχεται ὁ ἐπισκέπτης εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν *Μυκηναϊκῶν ἀρχαιοτήτων*, ἥτις ἀπαστράπτει ἐκ τοῦ πλούτου τῶν χρυσῶν κειμηλίων, τὰ ὁποῖα περικλείει. Τὰ πλεῖστα τούτων προέρχονται ἐκ τῶν κοσμοϊστορικῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἀειμνήστου Ἐρρίκου Σλῆμαν, ὅστις διὰ τῆς σκαπάνης καὶ ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις ἔφερεν εἰς φῶς κόσμον ὅλον τέως ἄγνωστον καὶ ὡς μυθώδη θεωρούμενον, τὸν *Ὁμηρικόν*. Προσετέθη δηλ. εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης ὁλόκληρος περίοδος ταύτης, ἥτις ἔκτοτε ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πρώτης καὶ τὰ λαμπρότατα παρασχούσης εὑρήματα ὁμηρικῆς πόλεως τῶν *Μυκηνῶν*, ὠνομάσθη «*Μυκηναϊκή*», ἐκ δὲ τῆς ἐρεύνης καὶ πασῶν ἢ τῶν πλείστων ἄλλων ἐν Ἑλλάδι συγχρόνων πρὸς ταύτην πόλεων, ἃς πάσας περιγράφει μετὰ τόσης ἀκριβείας πολλάκις ὁ μέγας Ποιητής, ὠνομάσθη καὶ τὸ σύνολον τῶν μνημείων τῆς ἡρωϊκῆς ἐκείνης περιόδου «*Μυκηναϊκὸς πολιτισμός*». Παραπλεύρως τῆς αἰθούσης ταύτης, ἧς ὁ διάκοσμος ἐγένετο λίαν προσφυῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μυκηναϊκῶν κοσμημάτων, ὑπάρχει ἐπίμηκες διαμέρισμα ἐκ δύο δωματίων, ὅπερ περικλείει τὰς λεγομένας «*Προμυκηναϊκὰς ἀρχαιότητας*». Ἐν αὐταῖς περιλαμβάνονται τὰ *νεολιθικὰ εὑρήματα τῆς Θεσσαλίας* καὶ ἄλλα τινὰ σύγχρονα ἐξ ἄλλων χωρῶν, εἶτα δὲ τὰ λεγόμενα «*Κυκλαδικά*», ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὴν τρίτην περίπου π. Χ. χιλιετηρίδα.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν μεγάλην Μυκηναϊκὴν αἴθουσαν καὶ διασχίζοντες ταύτην ὁλόκληρον εἰσερχόμεθα διὰ μεγάλης θύρας πρὸς Α. εἰς τὰς αἰθούσας τῶν *Αἰγυπτιακῶν ἀρχαιοτήτων*, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλονται εἰς τὰς δωρεὰς τῶν ἐξ Αἰγύπτου ὁμογενῶν Δημητρίου καὶ Ῥόστοβιτς. Ἐν αὐταῖς ὑπάρχουσι πάντα σχεδὸν τὰ εἴδη τοῦ μεγάλου αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, οἷον εἰδώλια χαλκᾶ καὶ πήλινα ἢ μαρμάρινα, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, κοσμήματα, ἀγγεῖα, τεταριχευμένα σώματα (μούμιαι) ἐντὸς θηκῶν πλουσίως διακεκοσμημένων, ὑφάσματα καὶ παντοῖα ἄλλα ἀντικείμενα. Ἐκ τῶν ἀγαλμάτων, τὸ ἀρχαιότατον εἶναι τὸ ἐκ ξύλου συκομορέας ἄγαλμα γυναικός, ἥτις πιθανὸν ἀλέθει κριθὴν (ἀριστ. βορ. τοῖχος) καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς ἡγεμονίδος Τακουσίτ, ἔργα καλλίστης τέχνης τοῦ 8ου ἢ 7ου αἰῶνος π. Χ. (τῆς Σαϊτικῆς περιόδου). Ὁ στενὸς αὐτοῦ χιτὼν φέρει κοσμήματα ἀργυρᾶ, ἐγκεκρουσμένα ἐντὸς τοῦ χαλκοῦ (incrustés).

Αἴθουσαι Γλυπτῶν. — Ἐξερχόμενοι ἐκ νέου πρὸς τὴν κυρίαν εἴσοδον, εἰσερχόμεθα ἀπὸ ταύτης ἀριστερᾷ εἰς τὴν πρώτην αἴθουσαν τῶν γλυπτῶν, ὅπου εἶναι ἐκτεθειμένα τὰ καλούμενα *Ἀρχαϊκὰ* ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 5ου αἰῶνος χρόνους, φθάνουσι δὲ συνήθως μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος, ὁπότε ἐγένετο ἡ μεγάλη τῶν Δωριέων κάθοδος, οἵτινες, ὡς γνωστόν, κατέλυσαν πάσας τὰς ἀχαϊκὰς ἀκροπόλεις καὶ πόλεις, οὕτω δὲ ἐξηφανίσθη ὁ ἀνωτέρω περιγραφεὶς «Μυκηναϊκὸς πολιτισμός». Διὰ τῆς καθόδου ταύτης τῶν Δωριέων κλείει ἡ Μυκηναϊκὴ περίοδος τῆς τέχνης καὶ ἄρχεται ἡ *κυρίως Ἑλληνική*, ἡ *ἱστορική*, ἥτις ἔκτοτε ἀναπτύσσεται, ὡς φυσικός τις ὀργανισμός, ἀπροσκόπτως καὶ κανονικῶς, ἀποδίδουσα ἀγλαοὺς καὶ θαυμαστοὺς καρπούς. Ἀκριβῶς δὲ ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ταύτῃ περιόδῳ μελετᾷ τις τὴν βαθμιαίαν τελειοποίησιν τῆς τέχνης, πῶς δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ξυλίνων καὶ εἶτα λιθίνων καὶ μαρμαρίνων «*ξοάνων*» ἐξειλίχθη αὕτη καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνέφικτον τελειότητα τῆς φειδιακῆς τέχνης. Εἰς τἀρχαϊκὰ ἀγάλματα, τὰ τόσον ἀκόμη πολλάκις δύσκαμπτα καὶ σκαιά, τὰ «αἰγυπτιάζοντα», ὡς ἔλεγον περὶ τούτων οἱ ἀρχαῖοι, διακρίνει ὁ ἠσκημένος ὀφθαλμὸς τὴν μεγάλην προσπάθειαν τῶν τεχνιτῶν ἐκείνων, ἵνα μιμηθῶσι τὴν φύσιν καὶ χειραφετηθῶσιν ἀπὸ τὰς πέδας τοῦ παρελθόντος καὶ ἀπὸ τῆς χειρωναξίας. Τὰ ἀρχαϊκὰ γλυπτὰ τοῦ 6ου αἰῶνος πλησιάζουν ἤδη πρὸς τὸ τέλειον, ἐπανθεῖ δ' ἐπ' αὐτῶν χάρις καὶ κομψότης, ὡς καὶ μεγάλη πλαστικὴ τελειότης. Ἄριστα δείγματα εἶναι τὰ περίφημα ὑπ' ἀριθμὸν 3476 - 7 ἀνάγλυπτα βάθρα, τὰ πρό τινων ἐτῶν ἐκ τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους ἐν τῷ κτήματι Πουλοπούλου (παρὰ τὰ Πετράλωνα) ἐξαχθέντα.

Αἴθουσα Ἀθηνᾶς Παρθένου. — Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ἔχομεν ἔργα τῆς ὑψηλῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ταῦτα δὲ εἶναι τὸ θαυμαστὸν *ἀνάγλυφον τῶν Ἐλευσινίων θεῶν*, Δήμητρας καὶ Κόρης. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι ἀντίγραφον ρωμαϊκῶν χρόνων τῆς χρυσελεφαντίνου ἐν τῷ Παρθενῶνι Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου. Ὄπισθεν τούτου ὑπάρχουσι κεφαλαὶ πραξιτελείου τέχνης, πρὸς τ' ἀριστερὰ δὲ ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑψηλὰ ἡ περιώνυμος Κεφαλὴ τῆς θεᾶς τῆς Τεγέας, ἥτις κλαπεῖσα ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς πόλεως ταύτης ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐπανευρέθη ὅλως ἀπροσδοκήτως μετὰ ἐννεαετίαν.

Αἴθουσα Ἑρμοῦ. — Αὕτη ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ ἐν τῷ βάθει ὡραίου ἀγάλματος ἐπιτυμβίου, ὅπερ παριστᾷ πιθανὸν τὸν Ἑρμῆν. Πρὸς τὰ δεξιὰ εἶναι τἀνάγλυφα ἐκ τοῦ θεάτρου τῆς Μαντινείας, τὰ παριστῶντα ἀγῶνας μουσικούς. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ κολοσσιαία Κεφαλὴ Διὸς ἐξ Αἰγείρας τῆς Ἀχαΐας. Ἐπίσης *τρεῖς κεφαλαὶ κολοσσιαῖαι* παριστῶσαι τὴν Δήμητραν, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν *τιτᾶνα Ἄνδον* ἐκ Λυκοσούρας. Πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον γλυπτὰ ἐκ τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους, ἔργα τῆς Σχολῆς τοῦ Πολυκλείτου.

Αἴθουσα Θέμιδος. — Πάντα τὰ ἀγάλματα τῶν αἰθουσῶν τούτων ὡς καὶ τῆς προηγουμένης ἀνήκουσιν εἰς τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα π. Χ., καθ' οὓς ἡ Τέχνη ἐν Ἑλλάδι, ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπόγειον σημεῖον τῆς τελειότητος. Ὅ,τι ἰδίως χαρακτηρίζει τὴν τέχνην ταύτην εἶναι ἡ ἔξοχος πλαστικότης, ἡ ἁρμονία τῶν κινήσεων, ἡ ἄκρα φυσικότης καὶ τὸ ὑπέροχον κάλλος τῶν σωμάτων. Εἰς τὰ γλυπτὰ ταῦτα ἔχει ἐμφυσηθῇ θεῖόν τι καὶ ὑψηλὸν πνεῦμα. Ταῦτα πάντα ἐνσαρκώνει καὶ τὸ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ἄγαλμα τῆς θεᾶς τῆς Δικαιοσύνης (ἀρ. 231) μὲ τὸ ἀρρενωπόν, σεμνὸν καὶ μεγαλειῶδες παράστημά της. Ἔναντι ταύτης ὑπάρχουσι πολλαὶ κεφαλαὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐν οἷς καὶ μία τοῦ μεγάλου *Δημοσθένους* (ἀρ. 227) Τινὲς τούτων εἶναι ρωμαϊκῶν χρόνων.

Αἴθουσα Ποσειδῶνος. — Ἡ μεγάλη αὕτη αἴθουσα περιέχει γλυπτὰ καὶ ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ πλεῖστα εἶναι τοῦ 4ου καὶ 3ου αἰῶνος, ὡς ὁ Ποσειδῶν, ὁ ἐν τῷ βάθει ἀκέφαλος ἀνδριὰς τοῦ *μαχητοῦ ἐκ Δήλου* (ἀριθ. 247). Ἐν τῷ κέντρῳ ἡ ὡραία *Μαινάς*, κοιμωμένη ἐπὶ δέρματος πάνθηρος μὲ γυμνὸν τὸ πλαστικὸν σῶμά της (261). Ἐπίσης θαυμάσιον ἄγαλμα *ἐφήβου ἐξ Ἐρετρίας* (244), τὸ ἄνω ἥμισυ κολοσσιαίας Νίκης (233). Θελκτικὸν σύμπλεγμα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης, πρὸς Α., παριστῶν τὴν *Ἀφροδίτην πλήττουσαν μὲ τὸ πέδιλόν της τὸν ἐνοχλοῦντα αὐτὴν Πᾶνα* (3335).

Αἴθουσα Κοσμητῶν. — Αὕτη ὀνομάζεται οὕτως ἐκ τῶν πολυπληθῶν, τριάκοντα δύο τὸν ἀριθμόν, προτομῶν (τοῦ καλουμένου τετραγώνου σχήματος, ἤτοι «Ἑρμῶν») τῶν διευθυντῶν ἢ πρυτάνεων τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφηβικῶν σχολῶν. Εἶναι πᾶσαι τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων. Πρὸ τῆς θύρας προτομὴ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ, ἐπὶ τοῦ δαπέδου, ὡραῖον ψηφιδωτὸν ἐκ Πειραιῶς παριστῶν τὴν Μέδουσαν.

Αἴθουσα Ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων. — Αὕτη, ὡς καὶ αἱ τρεῖς ἑπόμεναι, περιέχει πληθὺν ἐπιτυμβίων ἐκ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων τόπων τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τούτων ἀπεικονίζεται συνήθης σκηνὴ ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου τοῦ

Digitized by Google

ἀποθανόντος, ὅστις συμπαρίσταται καθήμενος, σπανιώτερον δὲ ἱστάμενος καὶ ἀποχαιρετῶν τοὺς οἰκείους του. Πολλὰ τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶναι ἔργα χειρωνακτικά, ἀλλὰ τινὰ προέρχονται ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου μεγάλων γλυπτῶν. Ἔχουσι δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον σχῆμα προσόψεως ναΐσκου. Ἄλλοτε πάλιν εἶναι ἁπλαῖ στῆλαι καὶ ἄλλοτε λήκυθοι ἢ ἀμφορεῖς (λουτροφόροι) μαρμάρινοι, ἰδίως δι' ἀγάμους καὶ παρθένους. Ἐκ τῶν ὡραιοτέρων γλυπτῶν σημειοῦμεν ἐν τῇ α' αἰθούσῃ τὰ ὑπ' ἀριθ. 715, 718, 722, 772, 737, 738, 743, 3479. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 774, 775 καὶ 2583 παριστῶσιν *ἐπιτυμβίους Σειρῆνας*. Ἐν τῇ β' αἰθούσῃ, ὑπ' ἀριθ. 819, 1986, 832, 833. Αἴθουσα γ', ὑπ' ἀριθ. 931, 896, 902, 870, 869. Αἴθουσα δ', ἀριθ. 1030, ἐφ' ἧς συγκινητικωτάτη ἐπιγραφή.

Αἴθουσα Χαλκῶν.—Ἐν τῇ ἀχανεῖ ταύτῃ αἰθούσῃ ἥτις καταλήγει εἰς ἡμικύκλιον (rotonde) ἐκτίθενται πάντα τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν προελθόντα εἰς φῶς χαλκᾶ ἀντικείμενα, ἰδίως ἀφιερώματα (ex-voto), ἐξ ὧν τὰ σπουδαιότατα καὶ πολυπληθέστατα εἶναι τὰ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Ὀλυμπίας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐπὶ βάσεων: Ἀγαλμάτιον Ἀθηνᾶς (μετὰ διπλῆς ὄψεως, ἀρ. 6448). Ὅμοιον *Ἀθηνᾶς Προμάχου* (ἀρ. 6447). Χαλκῆ κεφαλὴ ὁπλίτου (6446). Κεφαλὴ χαλκῆ ἀνδρὸς ἐξυρισμένου (14612), ἀληθὲς ἀριστούργημα τέχνης. Κεφαλὴ πυγμάχου (6439) ἐξ Ὀλυμπίας, ἔργον ἔξοχον. Ἐντὸς τοῦ ἡμικυκλίου (εἰς τὸ βάθος) *χαλκοῦς ἀνδριὰς παριστῶν ἔφηβον*, ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς παρὰ τὰ Ἀντικύθηρα θαλάσσης, θαυμαστὸν γλυπτὸν τοῦ 4ου αἰῶνος. Πρὸς τὰ δεξιά: *Ἔφηβος ἐκ Μαραθῶνος*, ἀληθὲς ἀριστοτέχνημα πραξιτελείου ἐργασίας, ἀνελκυσθὲν τῷ 1925 ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος ὑπὸ πτωχῶν ἁλιέων.

Αἴθουσα Σαρκοφάγων.—Μνημεῖα ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ἀρ. 1187 παρίσταται ἡ *Θήρα τοῦ Καλυδωνίου κάπρου*. Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀρ. 1189 ἡ *ἁρπαγὴ τοῦ Παλλαδίου. Κένταυρος κατὰ Λαπίθου, ὁ Βελλεροφόντης ποτίζων τὸν Πήγασον κλπ.*

Αἴθουσα ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων.—Αὕτη περιέχει πληθὺν μαρμαρίνων ἀναγλύφων, ἅτινα ἀφιεροῦντο εἰς τοὺς θεοὺς εἰς τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τὰ πλεῖστα τούτων προέρχονται ἐκ τοῦ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν *Ἀσκληπιείου*. Ἐπ' αὐτῶν παρίσταται ὁ Ἀσκληπιὸς μόνος ἢ μετὰ τῆς οἰκογενείας του, δεχόμενος τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητὰς μὲ τὰ δῶρα καὶ ἀφιερώματά των. Μερικὰ τούτων ἀληθῆ ἀριστοτεχνήματα. Ἰδὲ τὰ ὑπ' ἀρ. 1330, 1345, 1346, 1377. Περιεργότατον τὸ ἐξ Ὠρωποῦ (ἀρ. *3369)*, ὅπου παρίσταται ὁ Ἀσκληπιὸς θεραπεύων χειρουργικῶς ἀσθενῆ!

Αἴθουσαι ἀγγείων.—Αἱ τρεῖς παμμέγισται αὗται συνεχεῖς αἴθουσαι, αἱ καταλαμβάνουσαι ὁλόκληρον τὴν μεσημβρινὴν πτέρυγα τοῦ Μουσείου, περιέχουσι τὴν πλουσιωτάτην καὶ θαυμαστὴν συλλογὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀγγείων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς τελείας παρακμῆς τῆς ἀρχαίας ἀγγειοπλαστικῆς. Αἱ θῆκαι 1-3 ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ τῆς α' αἰθούσης περιέχουσιν *ἀγγεῖα προϊστορικὰ* ἐκ Τρωάδος, Θήρας, Κύπρου, Κρήτης κλ. Τὰ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης εἶναι τεράστια τὸ μέγεθος, πιθοειδῆ ἀγγεῖα καὶ ἀμφορεῖς ἐκ τῶν καλουμένων τοῦ «Διπύλου» (ἀττικὰ) καὶ ἐκ τῶν νήσων (Μήλου) «ἀνατολίζοντα» ἢ καὶ πανάρχαιοι *κρητικοὶ πίθοι*. Πέριξ ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου *ἀγγεῖα «γεωμετρικὰ»* ἕνεκα τῆς ἐκ γραμμῶν, κύκλων, τριγώνων, σπειρῶν κλπ. διακοσμήσεώς των. Ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς *ἀγγεῖα μελανόμορφα* (7ου, 6ου καὶ 5ου αἰῶνος π. Χ.), ἐφ' ὧν παρίστανται, ὡς σιλουέτται, μυθικαὶ ἢ βακχικαὶ κλπ. σκηναὶ ἐπὶ τῆς ἐρυθρᾶς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου. Ἐν τῇ β' αἰθούσῃ τῶν ἀγγείων: *ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα*, διότι ἀντιστρόφως ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ἑξῆς αἱ μορφαὶ μένουσιν ἐρυθραὶ (ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πηλοῦ), ἡ δὲ πέριξ ἐπιφάνεια αὐτοῦ βάφεται διὰ μέλανος γανώματος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν θρίαμβον τῆς ἀρχαίας ἀγγειογραφίας (ἴδ. ἄρθρ.). Τὰ μᾶλλον ἀξιοθέατα ἀγγεῖα εἶνε τὰ ἑξῆς: ἀρ. 1172 (Λουτροφόρος), 1260 (Θήκη 25) ἡ καλούμενη *Κάλπη τῆς Σαπφοῦς*. Θήκη 26 ἀρ. 1221. Θήκη 27. ἀρ. 1246, 1204, 1183, 1409, (*κύλιξ* Παμφίλου) 1628 (Κύλιξ Φιντίου), 1357. Ἐπὶ ταύτης ἀναγινώσκονται: «Ὦ παίδων κάλλιστε!» 1716. Ἐν τῇ γ' αἰθούσῃ: Θήκη 65-6, 1629. *Ἐπίνητρον* ἢ *ὄνος*, ὅπερ ἔθετον αἱ γυναῖκες ἐπὶ τοῦ γόνατος, ἵνα κεντῶσιν. Ἐπ' αὐτοῦ παράστασις *νυμφικοῦ θαλάμου*. 2192. Διπλοῦς δίσκος: Πηλεὺς παλαίων πρὸς τὴν Θέτιδα. Θήκη 68. Πίναξ παριστῶν ἐλευσινίους θεούς. Θῆκαι 77-85. Συλλογὴ ὑελίνων φιαλῶν καὶ σκευῶν. (Κάτωθεν) σκελετοὶ ἁλυσοδέτων δούλων ἐκ Π. Φαλήρου. Θῆκαι 85-92. *Συλλογαὶ λύχνων*. Θῆκαι 41-50. *Λευκαὶ ἀττικαὶ λήκυθοι*. Μοναδικὴ συλλογή. Αὗται φέρουσι νεκρικὰς παραστάσεις πολυχρώμους ἐξαισίας τέχνης. Θήκη 42. 1759, 1999, 1758. *Ὁ Χάρων μεταφέρων νεκρούς*. 1799. Ἄνωθεν δύο γυναικῶν τὸ *εἴδωλον τῆς ψυχῆς*. Θήκη 43. 2018-20, 1792, 1761 (καλλίστης τέχνης). Θήκη 44. 1973, 12743, 12786, 12771. Περιεργοτάτη παράστασις. Θήκη 45. 1815, 1818, 19578, 1939. *Ὕπνος καὶ θάνατος*. Ὁμοίως 1910.

Αἴθουσαι πηλίνων εἰδωλίων.—Τρεῖς συνεχεῖς αἴθουσαι περιέχουσαι πληθὺν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος *πηλίνων εἰδωλίων* διαφόρου τέχνης καὶ εἴδους. Καὶ ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι πλουσιωτάτη. Αἱ θῆκαι 99 καὶ 100 περιέχουσι τὰς περιφήμους ἐκ *Τανάγρας κόρας* (πλαγγόνας). Ἐν τῇ β' αἰθούσῃ τῶν εἰδωλίων ἐκτίθενται τὰ ἐκ τῆς δωρεᾶς τοῦ ὁμογενοῦς Μισθοῦ πολυπληθῆ καὶ χαριέστατα ἐκ Μυρίκης τῆς Μ. Ἀσίας εἰδώλια. Ἐρωτιδεῖς, ἔφηβοι καὶ κόραι, συμπλέγματα παντοῖα, παραστάσεις γελοιογραφικαὶ ἠθοποιῶν, ρητόρων, ἐπαγγελματιῶν κλπ.

Ἀπὸ τῆς α' αἰθούσης τῶν εἰδωλίων διὰ θύρας ἐν τῇ ΝΔ. γωνίᾳ εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν *Αἴθουσαν τοῦ Ἡραίου*, ὅπου εἶναι ἐκτιθειμένα πάντα τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ *Ἡραίου ἐν Ἀργολίδι* προελθόντα μνημεῖα, εἰδώλια, ἀγγεῖα, χαλκᾶ καὶ πήλινα ἀφιερώματα, χρυσᾶ κοσμήματα κτλ. κτλ. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου: *Μετόπαι γραπταὶ* ἐκ τοῦ ἐν Αἰτωλίᾳ *ναοῦ τοῦ Θέρμου*.

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ (κάτωθεν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ μουσείου μὲ εἴσοδον ἐκ τῆς ὁδοῦ Τοσίτσα). Περιέχονται ἐν αὐτῷ ἀπειράριθμοι *ἐπιγραφαὶ* πάντων τῶν χρόνων, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν Χριστιανικῶν, καὶ ἀπὸ πάσης γωνίας τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ. Τὸ Μουσεῖον τοῦτο ἱδρύθη τῷ 1878, ἵνα στεγάσῃ πάσας τὰς ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφῶν ἀνευρισκομένας ἀρχαιότητας, κυρίως τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1881—90, αἵτινες ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Π. Καββαδία ἔφερον εἰς φῶς ἀπειράριθμα μνημεῖα, ἰδίως τῆς ἀρχαιοτάτης περιόδου καὶ τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Βραδύτερον τῷ 1883 ἐκτίσθη καὶ τὸ ὄπισθεν τοῦ Μουσείου *Παράρτημα*, ὅπου καὶ τὸ Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως. Καὶ ἐν αὐτῷ εἰσὶν ἐκτεθειμέναι σπουδαιόταται ἀρχαιότητες.

Τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως εὑρίσκεται κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου κατερχόμεθα διὰ μικρᾶς μαρμαρίνης κλίμακος. Ἐν τῷ Προαυλίῳ ὑπάρχουσι γλυπτά τινα, οἷον *θρόνος, γυνὴ καθημένη, ἐπιγραφαὶ* κλπ.

Διὰ τῆς μεγάλης θύρας εἰσερχόμεθα εἰς τὸν *Πρόδομον*, ὅπου εἶναι τοποθετημένα ὡραῖα ἀγάλματα καὶ ἀνάγλυφα, οἷον τὸ ὑπ' ἀριθ. 1326, παριστῶν *Ἀποβάτην* ἀνερχόμενον ἐπὶ ἅρματος τρέχοντος. 1336. δύο ἀγαλμάτια Ἀθηνᾶς. 1339, ἀρχαία τριήρης. 3363, βάσις μετ' ἀναγλύφου παριστῶντος χορόν. 1341, *αἱ τρεῖς Χάριτες*. 1347, *κολοσσιαία γλαύξ*. 1342, ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον.

Αἴθουσα ταύρου.—Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ εὑρίσκονται ἐκ πώρου λίθου γλυπτά, ἅτινα ἀνήκουν εἰς ἀετώματα ναῶν παναρχαίων ἐξαφανισθέντων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ *ὑπ' ἀρ. 3* παριστᾷ *δύο λέοντας κατασπαράσσοντας ταῦρον· ἀρ. 1. Ἡρακλῆς φονεύων τὴν Λερναίαν Ὕδραν· 9. Ἡρακλῆς ἐν τῷ Ὀλύμπῳ.* Πάντα ταῦτα φέρουν ἴχνη ζωηροῦ χρωματισμοῦ.

Αἴθουσα τρισωμάτου τέρατος.—Τοῦτο εὕρηται πρὸς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον, συμβολίζει δὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως: *ὕδωρ, γῆν* καὶ *ἀέρα*. Ἔναντι αὐτοῦ ὁ *Ἡρακλῆς παλαίων πρὸς τὸν Τρίτωνα*.

Αἴθουσα εἰδωλίων.—Πλῆθος εἰδωλίων προερχομένων ἐκ διαφόρων ἱερῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παριστώντων θεότητας, οἷον τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ἡρακλῆ, κλπ. ἢ καὶ θνητούς. (8ου – 6ου αἰῶνος π. Χ.).

Αἴθουσα Γιγαντομαχίας.— Πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τοῖχον μέγα μαρμάρινον σύμπλεγμα παριστῶν τὴν *Ἀθηνᾶν μαχομένην κατὰ τῶν Γιγάντων*, ὧν ἤδη κατέβαλε τρεῖς. Ἀντιθέτως θαυμάσιος *κύων κυνηγετικὸς* ἐκ μαρμάρου. (Γλυπτὰ τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰῶνος π. Χ.).

Αἴθουσα Μοσχοφόρου. — Μόλις εἰσέλθῃ τις δεξιά: *Ἀνὴρ πωγωνοφόρος φέρων μόσχον* ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἄριστον ἔργον ἀρχαϊκῆς τέχνης. Τῆς αὐτῆς τέχνης εἶναι πάντα τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ. —577 *Ἀθηνᾶ δεχομένη ἀπαρχὴν παρὰ ἐργάτου*. —620 *Ἀθηνᾶ καθημένη*.—622 *Ἑρμῆς*.—597 *Ἱππαλεκτρυών*. —606 *Ἀμαζὼν ἔφιππος*. —625 *Ἀθηνᾶ*. Πιθανὸν ἔργον τοῦ Ἐνδοίου.—679 Ὡραῖον ἀρχαϊκὸν ἄγαλμα γυναικός.

Αἴθουσα Κορῶν. — Περίφημος εἶναι ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων, τῶν παριστώντων γυναῖκας, «*κόρας*» συνήθως καλουμένας, ἐλλείψει προσφορωτέρας ὀνομασίας. Ἡ κομψότης τῆς στάσεως καὶ τῆς περιβολῆς των καὶ ὁ πλούσιος αὐτῶν χρωματισμὸς καθιστᾷ τἀγάλματα ταῦτα ἐξόχως συμπαθῆ καὶ ἐνδιαφέροντα. Ἀνάγονται εἰς τὸν 7ον καὶ 6ον αἰῶνα π. Χ. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 681 εἶναι ἡ μεγίστη ἁπασῶν, εἶναι δὲ ἀνάθημα *(ἀπαρχὴ)* ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ γλύπτου *Ἀντήνορος*. Θαυμασία ἐπίσης ἡ ὑπ' ἀριθ. 686, ἡ ἕνεκα τοῦ μορφασμοῦ τοῦ στόματός της καλουμένη κοινῶς «*μικρὰ κατσοῦφα*».

Αἴθουσα Ἐφήβου.— Ἡ πρὸ τῆς θύρας κεφαλὴ ἐφήβου ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ὑπ' ἀρ. 686. Εἶναι ὡς ἀδελφός της. Ἐπὶ τοῦ τοίχου δεξιὰ (702) *Ἑρμῆς ὁδηγῶν τὰς Χάριτας*, λίαν ἀρχαϊκόν.—701 *Γοργόνειον*—695 Περιώνυμον ἀνάγλυφον ἀρίστης τέχνης τοῦ 5ου αἰῶνος παριστῶν τὴν Ἀθηνᾶν πάνοπλον, ἀλλὰ σκεπτικήν, ἴσως δὲ καὶ περίλυπον πρὸ στήλης ἀναθηματικῆς. Ἄνωθεν ἐκμαγεῖα τῶν ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ ὑπὸ τοῦ Ἐλγίνου ἀναρπαγεισῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος.

Αἴθουσα Παρθενῶνος.—Ἡ αἴθουσα αὕτη περιλαμβάνει πάντα τὰ ἐκ τοῦ Παρθενῶνος περισωθέντα γλυπτά, οἷον ἀγάλματα ἐκ τῶν ἀετωμάτων, ἀνάγλυφα ἐκ τῶν μετοπῶν καὶ ἐκ τῆς περιφήμου *ζωοφόρου*, ἥτις περιέθεε τὸν σηκόν. Ἐκτὸς τούτων περιλαμβάνει καὶ *ἐκμαγεῖα* τῶν ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ «*Ἐλγινείων μαρμάρων*» καλουμένων, ὥστε ὁ ἐπισκέπτης νὰ ἔχῃ πλήρη τὴν ἐντύπωσιν ἐκ τῆς ἐκπάγλου τοῦ ἀθανάτου τούτου μνημείου διακοσμήσεως, ὀφειλομένης ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σμίλην τοῦ Φειδίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Τὰ πρωτότυπα εἶναι δυστυχῶς ἐλάχιστα, ἰδίως ἐκ τῶν ἀετωμάτων, οἷον σκέλος ἵππου (1003). Κορμὸς Σελήνης. Κορμὸς ἀνδρικὸς (879). Τεμάχια ἐκ τῆς ἐλαίας κλπ.

Ἐκ τῆς ζωοφόρου: *Κεφαλὴ Ἴριδος*. Παρ' αὐτὴν *Ἥρα καὶ Ζεὺς* (855). *Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Πειθὼ* (856). *Ἔφηβοι ὁδηγοῦντες ζῷα πρὸς θυσίαν* (857). *Ἅρμα μετ' ἀναβάτου κλπ.* (859). Ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. *862*, ὅπου παρίστανται *ἱππεῖς τρέχοντες ἐν καλπασμῷ*. Ὑπέροχος ὄντως σύνθεσις! *Τρεῖς ἱππεῖς καὶ εἷς ἵππαρχος* (863). *Τέσσαρες ἔφηβοι φέροντες ἀμφορεῖς*, ἐκ τῶν ὡραιοτάτων (864). *Ἑπτὰ γέροντες θαλλοφόροι* (865). Πᾶσαι αἱ πλάκες αὗται παριστῶσι μέρος τῆς παραστάσεως τῆς *Παναθηναϊκῆς πομπῆς*.

Αἴθουσα μικρά.—Συνέχεια τῶν γλυπτῶν Παρθενῶνος, ὧν ἔνια πρωτότυπα. Ἐν μέσῳ ἀναπαράστασις ἐκ γύψου ὁλοκλήρου τοῦ Παρθενῶνος, ὡς εἶχε τὸ πάλαι. Ἀριστερὸ δέ: ἀναπαράστασις τῶν δύο ἀετωμάτων τοῦ Παρθενῶνος, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ διασήμου ἀρχαιολόγου Α. Φουρτβαῖγκλερ.

Αἴθουσα Νίκης.— Ἐν ταύτῃ περιλαμβάνονται πάντα τ' ἀνάγλυφα, ἅτινα τὸ πάλαι περιέβαλλον ὡς *θωράκιον* (balustrade) τὴν περὶ τὸν ναὸν τῆς Νίκης μικρὰν πλατεῖαν. Τ' ἀνάγλυφα ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν τελειοτάτων γλυπτικῶν ἔργων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. *Πτερωτὴ Νίκη* (2). *Δύο Νῖκαι σύρουσαι βοῦν πρὸς θυσίαν* (11). *Νίκη ὑπολυομένη*, τὸ περιφημότατον τῶν ἀναγλύφων τῆς αἰθούσης ταύτης, εἷς ἀδάμας τῆς ἀττικῆς τέχνης (12).

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης: *Κεφαλὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*, εὑρεθεῖσα παρὰ τὸ Ἐρέχθειον τῷ 1886. Ἔργον πιθανῶς τοῦ Λεωχάρους ἢ τοῦ Εὐφράνωρος. Πολλοὶ θεωροῦσι τοῦτο ἀντίγραφον καὶ οὐχὶ πρωτότυπον.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ. (Ἐν τῷ κεντρικῷ κτιρίῳ τοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, παραπλεύρως τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης). Τὸ Μουσεῖον τοῦτο ἱδρύθη περὶ τὸ ἔτος 1883 ὑπὸ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, ἥτις περισυνέλεξεν ἐν αὐτῷ πᾶν ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ εἰς τὸν ἱερὸν ἡμῶν Ἀγῶνα, ἤτοι ἔγγραφα, χειρόγραφα, ὅπλα, ἀναμνηστικὰ ἀντικείμενα, εἰκόνας, ἐνδυμασίας, σκεύη, ἔπιπλα κτλ., πρὸς τούτοις δὲ καὶ Βιβλιοθήκην μετὰ Ἀρχείου τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Διετέλεσαν δὲ Πρόεδροι ταύτης οἱ: Τιμολέων Φιλήμων, Κοζάκις Τυπάλδος, Ἰωάννης Μπότασης καὶ ἄλλοι. Πρόεδρος δὲ νῦν εἶναι ὁ Κωνστ. Ράδος, ὅστις ἀπὸ δεκαπενταετίας περίπου εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἐθνικοῦ ἱδρύματος. Περιλαμβάνει δὲ τὸ Μουσεῖον ἐντὸς τῆς πρώτης παμμεγίστης αἰθούσης, εὐθὺς μόλις εἰσέλθωμεν δεξιά, ἐντὸς τῆς κεντρικῆς ὑελοφράκτου προθήκης: *τὰ ὅπλα* τοῦ Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη, Νικηταρᾶ, Σάντα-Ρόζα, Ὑψηλάντου καὶ ἄλλων ἡρώων, πρὸς δὲ καὶ τοῦ τυράννου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ-πασᾶ, τοῦ Κιαμὴλ καὶ Σεχουΐλ-Ἰσλὰμ κατὰ τὸ 1821 καὶ τοσαῦτα ἄλλα κειμήλια. Πέριξ ἐπὶ τῶν τοίχων εἶναι ἀνηρτημέναι αἱ *προσωπογραφίαι* πάντων τῶν ἡρώων, Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Ἐπίσης καὶ *ὑδατογραφίαι τοῦ λοχαγοῦ Κελενμπέργερ*. Σπουδαιοτάτη εἶναι καὶ ἡ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείας πλευρᾶς ἐντὸς ἑρμαρίων *πλουσιωτάτη συλλογὴ ἐνδυμασιῶν* ἐξ ὅλων τῶν χωρίων καὶ νήσων τῆς Ἑλλάδος. Ἀκριβῶς δ' ἐν τῷ Κέντρῳ ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ ἡμικυκλίου κεῖνται τὰ *ἐνθύμια τοῦ Βύρωνος*, ἀληθὲς μνημεῖον τοῦ μεγάλου φιλέλληνος, ἤτοι ἡ *κλίνη*, τὸ *κράνος*, αἱ *προσωπογραφίαι* καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀντικείμενα.

Ἐντὸς τοῦ ἡμικυκλίου τούτου ὑπάρχουσι τὰ μᾶλλον πολύτιμα *τρόπαια* τοῦ *ναυτικοῦ* ἡμῶν *Ἀγῶνος* κατὰ τὸ 1821-9. Τὰ *ἀκρόπρῳρα* τῶν ἐνδοξοτέρων πλοίων τῆς Ὕδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν. Τὸ ὁμοίωμα εἰς μικρὸν τοῦ *πρώτου ἀτμηλάτου* σκάφους, τῆς «*Καρτερίας*». *Ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ Γεωργίου. Τὸ γραφεῖον τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Ἐνθύμια τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου κλπ.*

Ἐπὶ τοῦ ἔναντι πρὸς Δ. τοίχου, εἶναι ἀνηρτημένη ἡ κολοσσιαία ἱστορικὴ σύνθεσις τοῦ Γάλλου

Digitized by Google

Ὁ γραφικὸς μπαλωματής.

Τάβλι εἰς συνοικιακὸν καφενεῖον.

Ὁ στραγαλατζῆς τοῦ δρόμου.

Αὐλὴ λαϊκῆς πολυκατοικίας.

Γεροντικὴ πολιτικὴ συζήτησις.

Εἰς τὰ προσφυγικὰ πλυντήρια.

Digitized by Google

Digitized by Google

ΘΕΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

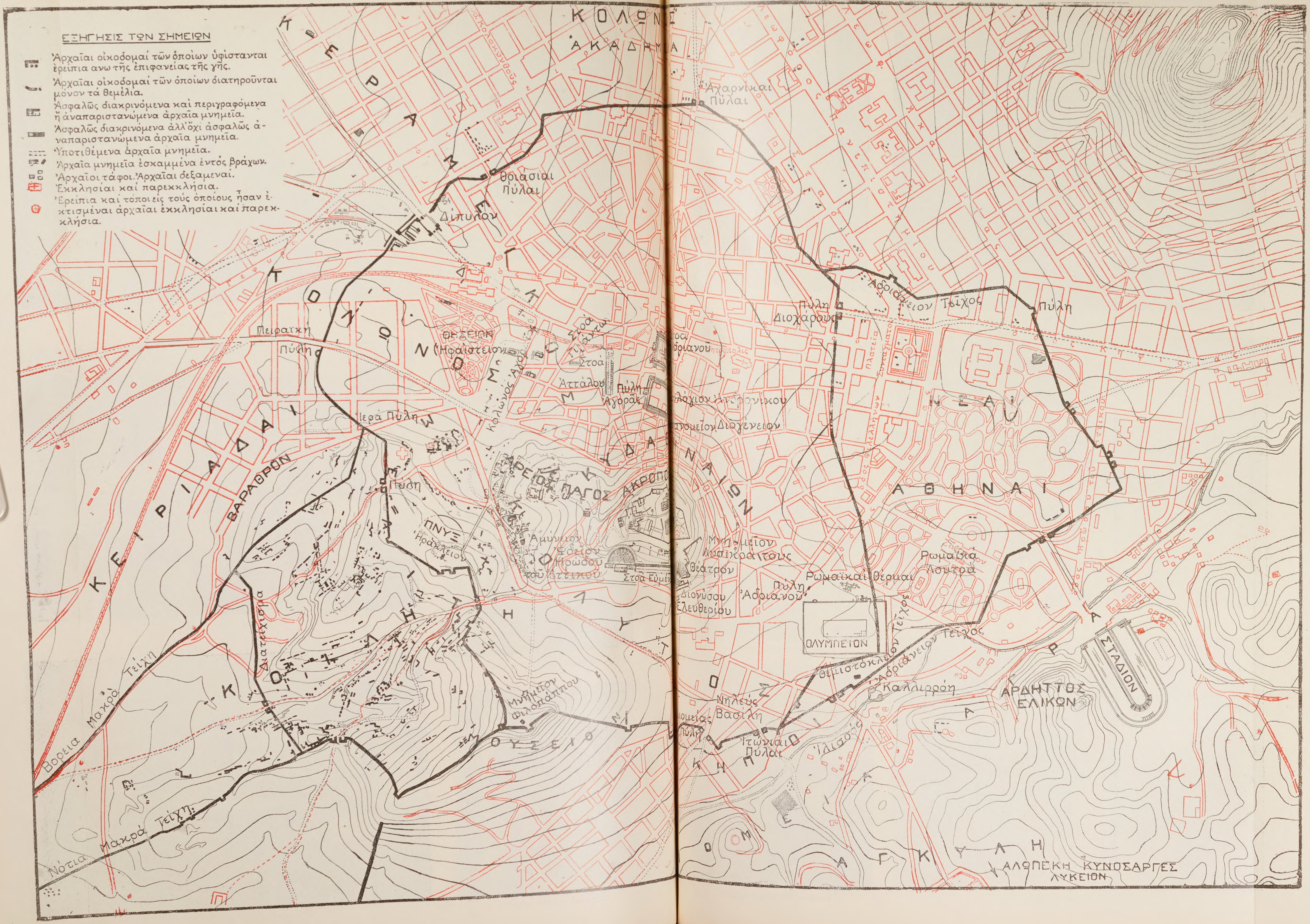

Digitized by Google

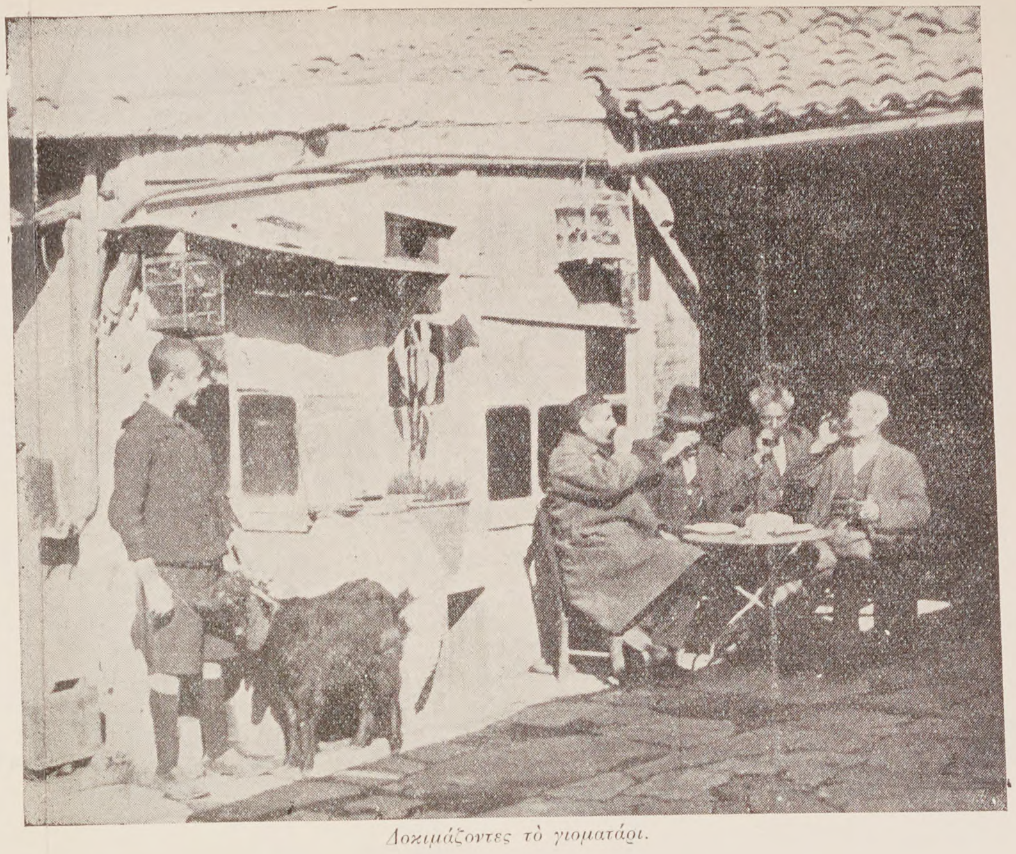

Δοκιμάζοντες τὸ γιοματάρι.

Πτωχόσπιτο εἰς τ' Ἀναφιώτικα.

Λοῦστροι εἰς παράταξιν.

Τύπος ξενοφερμένου ῥακοσυλλέκτου.

Εὐζωνικὸν γλέντι μὲ σαντούρια.

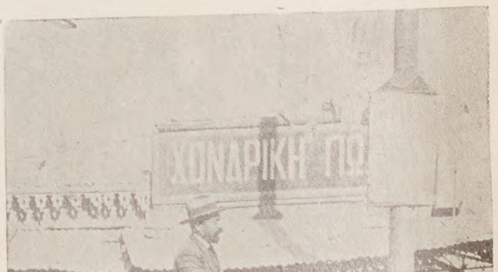

Ὑπαίθριος ὀδοντοϊατρὸς ἀγορεύων.

Digitized by Google

ζωγράφου *Δελακρουᾶ*, παριστῶσα τὴν *Σφαγὴν τῆς Χίου*, ἀντίγραφον ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λούβρῳ τῶν Παρισίων πρωτοτύπου ὑπὸ τοῦ Κερκυραίου ζωγράφου Κογεβίνα. Τὸ Μουσεῖον τοῦτο περιέχει ἐπίσης πλουσιωτάτην συλλογὴν *σφραγίδων*, ὡς καὶ *νομισματοσήμων* καὶ *μεταλλίων*, σειρὰν ἑλλην. *παρασήμων* καὶ *ἐνθύμιον τῆς Μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου*, τὰς *προσωπογραφίας* ἐν σμικρῷ τῶν *αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου* καὶ τὴν συλλογὴν τῶν *Ναπολεοντείων ἐνθυμίων*, ἥτις εἶχεν ἐκτεθῆ πρό τινων ἐτῶν ἐν Μαλμαιζόν, πλησίον τῶν Παρισίων.

Ἐν συνεχείᾳ τούτων αἱ προσωπογραφίαι τῶν *ἡγεμόνων Μολδοβλαχίας*, οἱ *ἥρωες* τοῦ *Σουλίου καὶ τῆς Κρήτης*, ἔναντι δὲ τούτων *λάφυρα πολέμου* ἐκ τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων τῆς *Νικομηδείας*, οἱ Σουλτάνοι *Βαγιαζὴτ ὁ Κεραυνός*, ὁ *Γιαβούζ*, ὁ *Σουλεϊμὰν ὁ μεγαλοπρεπὴς* κλπ.

Ἐν τῷ κέντρῳ ὑπάρχει ἐπίσης ἡ ὡς ἀδάμας ἐξέχουσα γλυκεῖα *μαρμαρίνη Κόρη*, ἣν κατεσκεύασεν ὁ ἐπιφανὴς τῆς Γαλλίας γλύπτης *Δαυῒδ δ' Ἀνζέρ*, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ *Μάρκου Μπότσαρη*. Τέλος ἐν τῷ μικρῷ πρὸς Β. διαμερίσματι (ἐν τῷ βάθει) φυλάσσονται αἱ ἱστορικαὶ ἐκ Χαλκίδος καὶ ἀλλαχόθεν προερχόμεναι *φραγκικαὶ πανοπλίαι*, ὡς καὶ *ἁγιογραφίαι τοῦ Μόσχου, Καντούνη* καὶ ἄλλων. Τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἐθνικὸν καὶ ἱστορικὸν Μουσεῖον.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ. Τοῦτο ἱδρύθη τῷ 1833 ἐπὶ τῆς Βασιλείας Ὄθωνος, ἡ δὲ πρώτη πενιχρὰ ἔτι συλλογὴ νομισμάτων ἐστεγάσθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ τότε ἱδρυθέντος Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου (1843). Ἡ ἐκ 4017 κερμάτων ἀποτελουμένη πρότερον συλλογὴ περιλαμβάνει ἤδη 215000 νομίσματα. Ἐκ τούτων 2000 εἰσὶ χρυσᾶ, 41000 ἀργυρᾶ, τὰ δὲ λοιπὰ χαλκᾶ. Πλουσιωτάτη εἶναι ἡ σειρὰ τῶν νομισμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Πτολεμαίων. Ἐκτὸς τούτων ἐντὸς ἑρμαρίου φυλάσσονται οἱ περίφημοι *ὀβελοὶ τοῦ Φείδωνος*, εὑρεθέντες ἐν τῷ Ἡραίῳ τῆς Ἀργολίδος, ὡς καὶ τὰ βαρύτατα *τάλαντα τῶν Μrκηνῶν*.

Τὸ Μουσεῖον περιέχει καὶ θαυμασίαν *συλλογὴν δακτυλιολίθων*.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ (κάτωθεν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας). Τὸ Μουσεῖον τοῦτο ἱδρύθη τῷ 1914 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ πρίγκιπος Νικολάου καὶ δαπάνῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Πρῶτος διευθυντὴς τούτου διετέλεσεν ὁ Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου, Ἔφορος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ εἶτα καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ὅστις μετὰ πολλοῦ ζήλου περισυνέλεξε πάντα τὰ ἐν Ἀθήναις χριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα, ὧν πλεῖστα ἐστεγάζοντο ἐντὸς τοῦ Θησείου, ἐπίσης δὲ καὶ πολλὰ ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ἐκ Μακεδονίας. Τέλος πρό τινων ἐτῶν ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου ἐτοποθετήθη ἐν τῷ αὐτῷ Μουσείῳ καὶ ἡ πλουσία βυζαντινὴ συλλογὴ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἧς ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ Γ. Λαμπάκης.

Ἐν τῷ *προαυλίῳ* τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου ὑπάρχουσι πλεῖστα γλυπτὰ μαρμάρινα, κιονόκρανα, ἐπιστύλια, καρυάτιδες, παραστάδες θυρῶν καὶ παντοῖα ἄλλα, ὧν πολλὰ προέρχονται ἐκ Μακεδονίας καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὸν *διάδρομον* ἀπαντῶμεν πλείστας ἁγιογραφίας ψηφιδωτὰς ἢ τοιχογραφίας, ἀντίγραφα τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀρχαίων ἁγιογραφιῶν.

Πρώτη αἴθουσα.— Περιλαμβάνει αὕτη ἔργα παλαιοχριστιανικῆς γλυπτικῆς τέχνης, ὧν τινα μεγίστης ἀξίας. Ἡ περίοδος αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων καὶ λήγει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μεταξὺ τούτων ἀξιοθέατα εἶναι τὸ *μαρμάρινον εἰκονοστάσιον, ἀνάγλυφον Ὀρφέως, ἀγαλμάτιον τοῦ Καλοῦ Ποιμένος, Στρογγύλη μαρμαρίνη τράπεζα* μετ' ἀναγλύφων κλπ.

Δευτέρα αἴθουσα.—Αὕτη περιέχει γλυπτὰ τῶν κυρίως βυζαντινῶν χρόνων ἀπὸ τοῦ 8ου περίπου αἰῶνος μέχρι τοῦ 15ου.

Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ ἀναπαράστασις μαρμαρίνου εἰκονοστασίου (*τέμπλου*), ὡραῖα δὲ τὰ διακοσμητικὰ ἀνάγλυφα (*διάστηλα* κλπ.), τὰ *ἐπιπεδόγλυφα* καὶ ἄλλα.

Τρίτη αἴθουσα.—Ἐν ταύτῃ ἐκτίθενται πλεῖστα βυζαντινὰ *χειροτεχνήματα*, κεντητά, ὑφαντά, ἀληθῆ ἀριστουργήματα τέχνης. Ἰδίως ἀξιοθαύμαστος ὁ *Ἐπιτάφιος* ἔκ τινος ναοῦ τῆς Παναγίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἔξοχον ἔργον τοῦ 14ου αἰῶνος. Ἐπίσης πλεῖστα *ἄμφια ἀρχιερατικά, ὠμοφόρια, ἐπιγονάτια, Πατριαρχικοὶ σάκκοι*, ἐξ ὧν τινα ἀρχαιότατα. Ἐν ταῖς ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἀρχαιοθήκαις: *Λειψανοθῆκαι, ἅγια ποτήρια, ξυλογλυπτικοὶ καὶ ἀργυρόχρυσοι σταυροί, ἱερὰ σκεύη, κομβολόγια, ἱεραὶ λόγχαι καὶ λαβίδες, δισκάρια, λύχνοι, θυμιατήρια, ἀρχιερατικαὶ ῥάβδοι* κλπ.

Τετάρτη αἴθουσα. Ἁγιογραφίαι ἐπὶ ξύλου τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν χρόνων, πλεῖσται τούτων ἔργα περιφανῶν ἁγιογράφων, φέρουσαι τὰς ἐπιγραφάς των, οἷον τοῦ *Ζάνε, Δαμασκηνοῦ, Λαμπράδων, Μόσχου, Ἐμμ. Τζὰν Φουρνάρη, Ἰω*

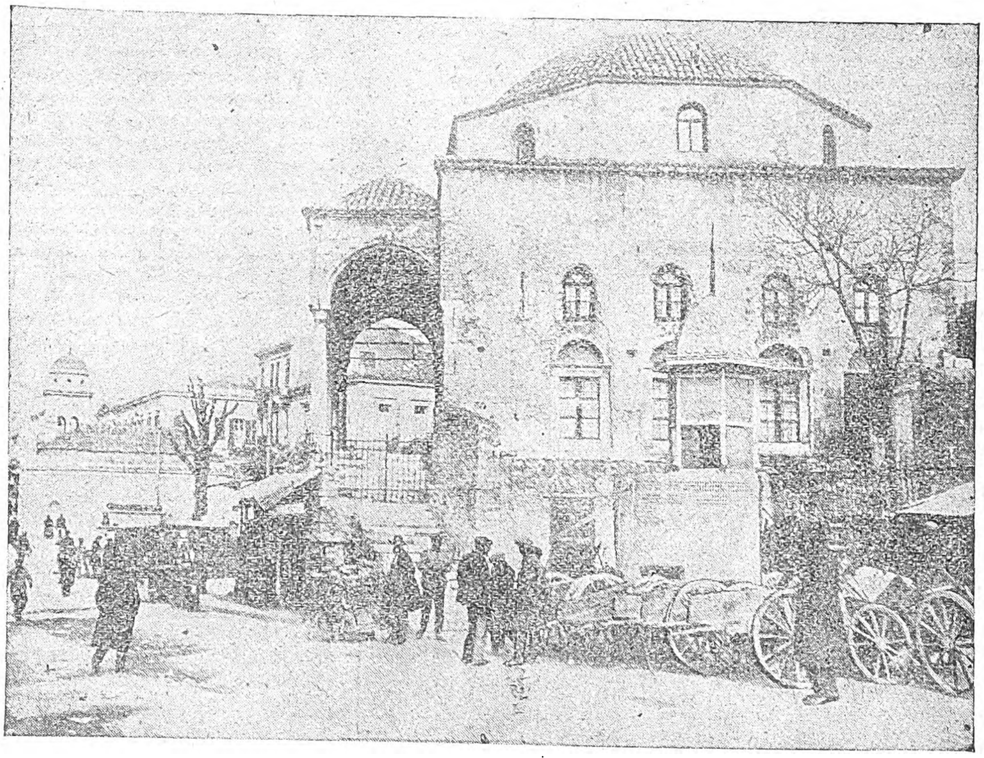

Τὸ παρὰ τὴν Πλατεῖαν Μοναστηρακίου Τουρκικὸν Τέμενος, ὅπου ἤδη εἶναι ἐγκατεστημένον τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Κοσμητικῶν Τεχνῶν.

Περλιγγῆ, Βίκτορος, Εὐσταθ. Καρέσου, Στυλ. Δεβάρη, Γερασ. Ματζούνη, Μιχ. Ἐφεσίου, Φιλοθέου Σκούφου κλπ Ἐπίσης καὶ εἰκόνες ὀνομασταὶ καὶ ἀρχαιόταται, οἷον ἡ τῆς *Φανερωμένης*, ἡ τῆς *Σταυρώσεως* καὶ ἄλλαι. Εἰκόνες τοῦ Ζακυνθίου ζωγράφου *Καντούνη* κλπ. Ἐντὸς δὲ ἑρμαρίου πολυτιμότατα Εὐαγγέλια μετὰ χειροποιήτων εἰκόνων, *χρυσόβουλλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου* 1293 κλπ. Ἐπὶ ὀκρίβαντος *εἰκὼν ψηφιδωτὴ τῆς Θεοτόκου.*

Πέμπτη αἴθουσα.—Ἡ τελευταία αὕτη αἴθουσα ἀναπαριστᾷ *ὁλόκληρον βυζαντινὸν παρεκκλήσιον* μετὰ θαυμασίου εἰκονοστασίου, ἁγίας τραπέζης καὶ ὅλων τῶν ἐπὶ ταύτης ἱερῶν σκευῶν. Ἐν τῷ μέσῳ κρέμαται πολύφωτος πολυέλαιος ἐν σχήματι κυκλικῷ, ὁ λεγόμενος «*χορός*». Πέριξ δὲ πλεῖσται παλαιαὶ ἁγιογραφίαι καὶ παλαιὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα.

ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ. Αὕτη ἱδρύθη τῷ 1900, ἀπηρτίσθη δ' ἐκ διαφόρων δωρεῶν καὶ ἐξ ἀγορῶν τοῦ Κράτους. Ὁ πρῶτος πυρὴν ταύτης εὕρητο ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Καλῶν καὶ Βιομηχάνων Τεχνῶν.

Αἱ σπουδαιότεραι συλλογαί, αἱ ἀπαρτίζουσαι τὴν Ἐθν. Πινακοθήκην εἰσὶν αἱ ἑξῆς: αἱ τῶν Στεφάν. Ξένου, Γεωργ. Ἀβέρωφ, Ἀλεξ. Σούτσου, Αἰκατερίνης Θεόδ. Ροδοκανάκη, Γρηγ. Μαρασλῆ, Θεοδώρου Ἰ. Ῥάλλη, Δημ. Βικέλα, Ρωξάνης Κοζάκι Τυπάλδου, Μάρκου Δραγούμη, Μαρ. Κοργιαλένιου κλπ.

Καὶ εἰς μὲν τὰς δύο μεγάλας πρώτας αἰθούσας περιλαμβάνονται πίνακες ξένων τεχνιτῶν τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸ παντός, ὧν τινες πρωτότυποι καὶ λίαν σπουδαῖοι. Ἐκ τούτων σημειοῦμεν τοὺς ἑξῆς: Ἀριθ. 3, Παύλου Βερονέζε (1530-88) «*Ἡ Ἐσθὴρ προσκυνοῦσα τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Ἀχάσβηρον*». Ἀριθ. 11, Τιέπολο (1696-1770) «*Ἐλεάζαρ καὶ Ρεβέκκα*», ἔργον ἐξόχου τέχνης. Ἀρ. 12, Ἰακ. δὰ Πόντε Μπασσάνο (1510-92) «*Τὸ ἐν Ἐμμαοὺς δεῖπνον*». Ἀρ. 13, Ἀντωνίου Βὰν-Δάϊκ (1599-1641) «*ἡ Ἀποκαθήλωσις*». Ἀρ. 14, Νικ. Πουσσὲν (1594-1665) «*Ἀπόλλων καὶ Δάφνη*». Ἀρ. 17, Βὰν Ὀστάδε (1610-1685) «*Μουσικοί*». Ἀρ. 21 καὶ 23, Βὰν δὲρ Βέλδε (1635-72) «*Τοπεῖα*». Ἀρ. 27, Σαλβατὼρ Ρόζα (1615-73) «*Ἱππομαχία*». Ἀρ. 34, Ἀγγ. Φαλκόνε (1600-65) «*Μαζανιέλλος*». Ἀρ. 38, Ἀντώνιο Κορέτζιο (1493-1534) «*Ἀνατροφὴ τοῦ Ἔρωτος*». Ἀρ. 41, Ρέμπραντ (1606-69) «*Ἡ μήτηρ του*». Ἀρ. 44, Ἰακ. Τζῶρδεν (1593-1678) «*Ἑορτὴ Ἐπιφανείων*». Ἀρ. 45, Βὰν Δάϊκ «*Ὁ ζωγράφος Σνάϊδερ*». Ἀρ. 53, Ἰω. Γκραῒζ (1725-1805) «*Οἰκογενειακὴ σκηνὴ*» κλπ.

Ἀριστερόθεν τῷ εἰσερχομένῳ ἐκ τῆς κυρίας εἰσόδου ὑπάρχει μεγάλη αἴθουσα, ὅπου εἶναι ἀνηρτημένα ἔργα τῶν ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος μέχρι σήμερον διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων ζωγράφων. Ἀριθ. 56-67, Ν. Γύζη «*Ἄνθη*», «*Παιδομάζωμα*», «*Τέχνη*», «*Κεφαλὴ γραίας*», «*Τὸ τάμμα*», «*Καπουκῖνος*», «*Ψυχὴ καὶ Ἔρως*», «*Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν*», «*Κεφαλή*», «*Σπουδή*», «*Παναγία*», πάντα ἔργα φέροντα τὸν τύπον τοῦ χρωστῆρος τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου. Ἀριθ. 68, Βολανάκη (1837-1907) «*Ποταμός*». Ἀριθ. 70, Ἰβὰν Ἀϊβαζόφσκη (1817-1900), «*Ὁ Κανάρης πυρπολῶν τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα*» Ἀριθ. 71-75, Θ. Ράλλη (1852-1909) «*Προσωπογραφία τοῦ ἰδίου*», «*Τὸ ἄναμμα τῶν λαμπάδων*», «*Βοσκοποῦλα κοιμωμένη*», «*ἡ Χήρα*», «*Σπουδή*». Ἀριθ. 81-84, τοῦ ἰδίου «*Σπουδαί*», «*Βοσκοποῦλα εἰς τὸ δάσος*», «*Στὴν ἐκκλησιά*», «*ὁ Μάμος*». Ἀριθ. 85, Γ. Ροΐλοῦ «*ὁ Βικέλας*», προσωπογραφία. Ἀριθ. 87, Γ. Ἰακωβίδη «*Παιδικὴ συναυλία*». Ἀριθ. 88-91, Θ. Ράλλη «*Σπουδαί*», «*ἡ Μπουγάδα*», «*τὸ Παράθυρο τῆς φυλακῆς*». Κ. Παρθένη «*Φανταστικὴ τοποθεσία*». Ἀρ. 92, Ν. Λύτρα (1832-1904) «*Ψαριανὸ μοιρολόγι*». Ἀριθ. 95-98, Θ. Ράλλη «*Τὸ λιβάνι*» «*Τὸ κερί*». «*Το πρῶτο ράπισμα*», «*Σπουδή*».

Ἐξερχόμενοι πάλιν εἰς τὸ κεντρικὸν προαύλιον μεταβαίνομεν εἰς τὰς πρὸς Δ. λοιπὰς αἰθούσας τῆς Πινακοθήκης, ὅπου εἶνε ἐκτεθειμένοι οἱ ἐκ δωρεῶν τῶν Ροδοκανάκη, Σούτσου καὶ ἄλλων ὁμογενῶν πίνακες. Ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ ὑπάρχουν θαυμάσιοι μικροὶ πίνακες τῆς γαλλικῆς σχολῆς, ἀληθῆ ἀριστουργήματα. Ἐν τῇ δευτέρᾳ αἰθούσῃ: Ἀρ. 103, Γουῶτς (1808-1904) «*ἡ Ψυχή*». Τοῦ αὐτοῦ ἀρ. 172 «*Χαρίλαος Τρικούπης*» καὶ ἀρ. 169 «*Τερψιχόρη Μελᾶ*». Ἀρ. 117, Ἰακ. Ραυησδῆ «*Τοπεῖον*». Ἀρ. 120, Φρ. Μπουσσὲ (1704-1770) «*Πατητῆρι*». Ἀρ. 126, Βὰν Ὀστὰδ «*Πλανόδιοι μουσικοί*». Ἀρ. 128, Ρέμπραντ «*Ἀβραὰμ καὶ Ἄγαρ*». Ἀρ. 137, Γίφορτ Δάϋερ, «*Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ*». Ἀρ. 164, Γουΐδο Ρένι, (1575-1612) «*Ἡ ἁγία οἰκογένεια*». Ἀρ. 165, Καραβάτζιο (1569-1609) «*Ὁ μουσικός*» καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ αἰθούσῃ ὑπάρχει πλουσία συλλογὴ *ὑδατογραφιῶν* καὶ *χαλκογραφιῶν* ἐκ τῆς δωρεᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΤΩΝ ΚΟΣΜΗΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ (πλατεῖα Μοναστηρακίου, ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ Τεμένους). Ἱδρύθη διὰ τοῦ ἀπὸ 22 Αὐγούστου τοῦ 1923 Ν. Διατάγματος καὶ εἶναι τὸ πρώην «Μουσεῖον Ἑλληνικῶν Χειροτεχνημάτων». Σκοπὸν ἔχει τὴν σπουδὴν τῶν ἐν αὐτῷ συγκεντρουμένων ἀντικειμένων πρὸς δημιουργίαν ἐθνικῆς κοσμητικῆς τέχνης ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτῆς μορφάς.

ΑΛΛΑ ΜΟΥΣΕΙΑ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω Μουσείων ὑπάρχουν ἐν Ἀθήναις τὸ *Βοτανικόν*, τὸ *Γεωλογικὸν καὶ Παλαιοντολογικόν*, τὸ *Ζῳολογικόν*, τὸ *Ὀρυκτολογικὸν καὶ Πετρογραφικόν*, τὸ *Φυσιολογικὸν* καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΙΑΤΡΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

Ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι (βλ. λ. Ἰατρικὴ ἐν Ἑλλάδι) οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ Ἰατρικὴ κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους εἶχε θεουργικὸν χαρακτῆρα, μυστικῆς δηλ. τέχνης, ἣν μόνον θεοὶ καλῶς ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσι καὶ νὰ ἀσκῶσιν. Ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἦσαν οἱ θεοί, οἵτινες οὐ μόνον νόσους καὶ θάνατον νὰ προξενήσωσιν ἠδύναντο, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὡς ἰατροὶ ἀλεξίκακοι τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων νὰ παρατείνωσι καὶ τοὺς πάσχοντας ἐκ τῶν νόσων ν' ἀπαλλάξωσι. Παρὰ τούτους καὶ ἄλλοι θεοὶ ἢ ἡμίθεοι καὶ ἥρωες «ἀποτρόπαιοι», κεκτημένοι ἀνάλογον ἰαματικὴν καὶ προστα-

Digitized by Google

τευτικὴν ἀπὸ τῶν νόσων δύναμιν ἐτιμῶντο ἐν Ἀθήναις, ὡς π. χ. ὁ *«ἥρως ἰατρὸς ὁ ἐν ἄστει»* (ὁ Ἀριστόμαχος;), ὁ *Ἄμυνος* (ἀμύνω=βοηθῶ, ἐπικουρῶ), τοῦ ἱεροῦ τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἀνευρέθησαν εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ Πνυκὸς ἀνασκαφέντα χῶρον. Τοῦ Ἀμυνείου τούτου ἱεροῦ ἱερεὺς ὑπῆρξεν ὁ περίδοξος ποιητὴς Σοφοκλῆς, ὅστις εἰσαγαγὼν εἶτα καὶ τὴν λατρείαν ἑτέρου θεοῦ ἰατροῦ, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἐν Ἀθήναις, ἐγένετο καὶ οὗτος ἥρως καὶ ἐτιμήθη μετὰ θάνατον, ὑπὸ τὸ ὄνομα Δεξίων, δι' ἱεροῦ κειμένου παρὰ τὸ κοινὸν ἱερὸν τοῦ Ἀμύνου καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὴν τιμὴν ὅμως ταύτην, τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀθήναις, διεφιλονείκησε πρὸς τὸν Σοφοκλέα σύγχρονός τις αὐτοῦ, ὀνόματι Τηλέμαχος ἐξ Ἀχαρνῶν, διατεινόμενος ὅτι οὗτος πρῶτος ἵδρυσεν ἐν Ἀθήναις ναὸν τῷ Ἀσκληπιῷ καὶ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (420 π. Χ.) χρονολογεῖται ἡ ἐν Ἀθήναις λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὅστις εἶτα κατέστη ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς ἰατρὸς καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἱδρύθη τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀσκληπιεῖον, οὗτινος τὰ ἐρείπια διασῴζονται καὶ νῦν ἔτι κάτωθι τοῦ μεσημβρινοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως, μεταξὺ τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Οἱ ἱερεῖς τοῦ ναοῦ τούτου, οἱ Ἀσκληπιάδαι (βλ. λ.), οὓς ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ «κομψούς», ὄντες οἱ μεσάζοντες μεταξὺ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν πασχόντων, τῶν ἐκλιπαρούντων τὴν τοῦ θεοῦ βοήθειαν, ἐξετέλουν ἐν ταὐτῷ καὶ τοῦ ἰατροῦ τὰ καθήκοντα.

Παρὰ τούτους ὅμως ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον καὶ λαϊκοὶ ἰατροί, εἴτε δημόσιοι, δηλ. ὑπὸ τοῦ δημοσίου πληρωνόμενοι καὶ ἄμισθι τοὺς ἀρρώστους ἐπισκεπτόμενοι (βλ. λ. δημιουργός, ἀρχιτεκτονικός), εἴτε ἰδιωτεύοντες, ἐπ' ἀμοιβῇ θεραπεύοντες. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τούτων μόνον κατὰ τὰς ἐξαιρετικὰς συνθήκας τοῦ λοιμοῦ τῶν Ἀθηνῶν (430 π. Χ.), καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης, φαίνεται ὅτι δὲν ἐπήρκει, διότι καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων ἐνόσησε τότε ἐκ τῆς νόσου, καὶ οἱ ἰατροὶ ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀσθενῶν ἀναστροφῆς καὶ αὐτοὶ μολυνόμενοι ἀπέθνησκον.

Ἐπίσης τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον παρηκολούθουν ἰατροί, ὡς π. χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἱπποκράτους Θεσσαλός, ὅστις ἠκολούθησεν ὡς ἰατρὸς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν.

Παρὰ τοὺς ἰατροὺς τούτους ἐπεσκέπτοντο τὰς Ἀθήνας καὶ περιοδεύοντες ἰατροὶ (βλ. λ. περιοδευταί), ὡς π. χ. ὁ Δημοκήδης ὁ Κροτωνιάτης, ὅστις κατὰ τὴν τριετῆ μάλιστα διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἔλαβεν ὡς ἀντιμισθίαν ἑκατὸν ἀττικὰς μνᾶς, ἤτοι περίπου ὀκτὼ χιλιάδας χρυσῶν δραχμῶν.

Παρὰ τὰ Ἀσκληπιεῖα ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλα ἰατρικὰ ἱδρύματα, τὰ ἰατρεῖα (βλ. λ.), ἅτινα, δημόσια ἢ ἰδιωτικά, ὑπὸ τὸν τύπον τῶν σημερινῶν Ἀστυκλινικῶν, προσέφερον σημαντικὰς ἰατρικὰς ὑπηρεσίας, διὰ τῶν διευθυνόντων ταῦτα ἱκανῶν καὶ μεμορφωμένων ἰατρῶν, ὧν τινες διὰ τὴν φιλάνθρωπον αὐτῶν δρᾶσιν ἔτυχον καὶ ἐξαιρετικῆς ὅλως μνείας.

Ἀλλὰ παρὰ τοὺς μεμορφωμένους τούτους ἰατροὺς ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἰατροί, κατωτέρας μορφώσεως, ὡς οἱ ἐκ δούλων ἰατροί, οἱ προωρισμένοι πρὸς θεραπείαν τῶν δούλων, καὶ οἱ

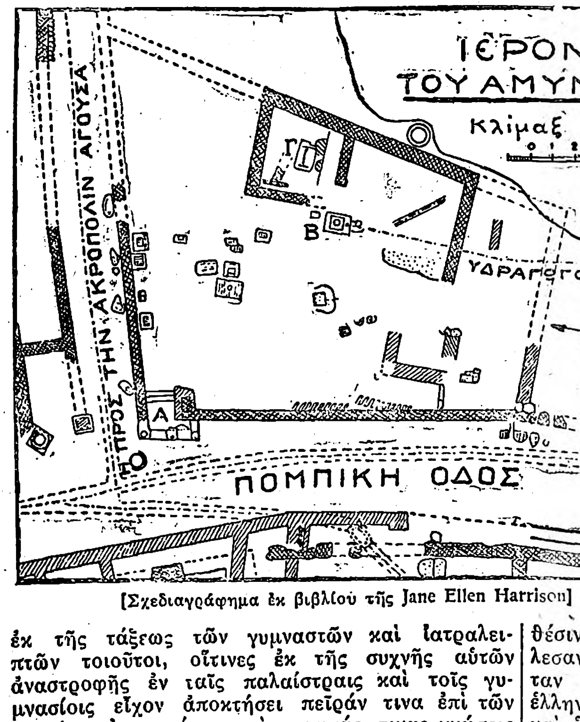

[Σχεδιαγράφημα ἐκ βιβλίου τῆς Jane Ellen Harrison]

ἐκ τῆς τάξεως τῶν γυμναστῶν καὶ ἰατραλειπτῶν τοιοῦτοι, οἵτινες ἐκ τῆς συχνῆς αὐτῶν ἀναστροφῆς ἐν ταῖς παλαίστραις καὶ τοῖς γυμνασίοις εἶχον ἀποκτήσει πεῖράν τινα ἐπὶ τῶν τυχαίων ἀτυχημάτων καὶ σχετικάς τινας γνώσεις ἰατρικάς.

Αὐτὸς ὁ ἐκ Μεγάρων Πρόδικος, ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος ἐν Σηλυβρίᾳ ζῶν, ἐκ τῆς τάξεως τούτων ὁρμηθείς, πρῶτος τὴν ἰατρικὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς συμμίξας, συνίστα τὰς γυμναστικὰς ἀσκήσεις, οὐ μόνον πρὸς ὑγιεινόν, ἀλλὰ καὶ θεραπευτικὸν σκοπόν, ὑπερβάλλων δὲ μάλιστα

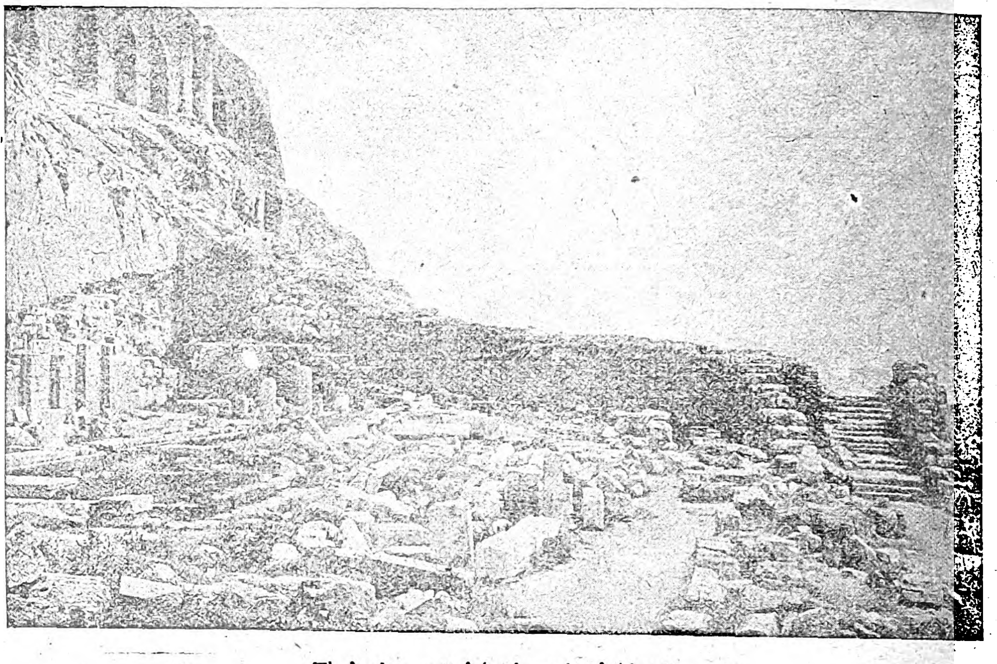

Τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσκληπιείου Ἀθηνῶν.

συνίστα ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ καὶ μακροὺς δρόμους ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Μέγαρα.

Διὰ τὰς ἐγκύους καὶ ἐπιτόκους γυναῖκας ὑπῆρχον *μαῖαι*, ἐν αἷς ἦτο καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Σωκράτους. Διὰ σπουδαιότερα ὅμως νοσήματα τῶν γυναικῶν ἐκαλοῦντο καὶ ἰατροί. Κατὰ ταῦτα, τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑγίνου (Fab. 274), ὅτι ἡ Ἁγνοδίκη, διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν δῆθεν τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἰατρικῆς ὑπὸ γυναικῶν, ἐνεδύθη ἐνδύματα ἀνδρικά, ἵνα ἐπικουρῇ εἰς τὰς τικτούσας, εἶναι ἁπλούστατα μύθευμα.

Ἐν γένει, διὰ νὰ ἀσκήσῃ τις τὴν ἰατρικὴν ἔδει ν' ἀκολουθήσῃ μαθήματα παρὰ διδασκάλῳ, ἢ ἐπὶ μισθῷ δὲ μάλιστα διδασκαλία ἐξόχων ἰατρῶν, ὡς τοῦ Ἱπποκράτους, ἦτο γνωστὴ ἐν Ἀθήναις. Ἄλλως τε καὶ σοφοί, μὴ ἰατροί, ἠσχολοῦντο οὐχὶ σπανίως εἰς μελέτας καὶ διδασκαλίαν τῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς π. χ. ὁ Πλάτων (ἐν Τιμαίῳ).

Τὴν μεγάλην ἐπίδοσιν ἐν τῇ Ἰατρικῇ κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους μαρτυρεῖ καὶ ἡ τοῦ Σωκράτους ὁμολογία (Ξενοφ. Ἀπομν. Δ'. β. 10) περὶ ὑπάρξεως πολλῶν ἰατρικῶν συγγραμμάτων, ὧν δυστυχῶς οὐδὲν ὑπελείφθη ἡμῖν. Ἐλάχιστα ἄλλως τε ἐπίσης γνωρίζομεν περὶ τῶν ἔργων καὶ ἄλλων περιδόξων ἰατρῶν, ἀσκησάντων ἐν Ἀθήναις τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο, ὡς τοῦ Διοκλέους τοῦ Καρυστίου, ὅστις, μεταξὺ ἄλλων, καὶ βιβλίον ἀνατομίας ἔγραψε καὶ συγγράμματα περὶ νόσων, ὑγιεινῆς καὶ γυναικολογίας, ἢ καὶ σοφῶν ὡς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις, καίτοι ἰατρικῶς ἐμορφώθη, πιθανώτατα δὲν ἐξήσκησε τὴν Ἰατρικήν, καὶ οὗτινος κυρίως ἰατρικὰ συγγράμματα δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν (βλ. λ. Μένων).

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων ὑπῆρξαν κέντρον ἀξιοσημείωτον καὶ ἰατρικῆς σοφίας, ἀνάλογον πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ λοιποῦ πνευματικοῦ βίου αὐτῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι οὐ μόνον περὶ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων ἐλάμβανον φροντίδα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ περὶ ἔργων εὐποιΐας, διότι καὶ τοὺς ἀδυνάτους τῶν πολιτῶν δημοσίᾳ ἔτρεφον, ὡς ἐποίουν ἄλλωστε καὶ διὰ τὰ ὀρφανὰ τῶν πιπτόντων ἐν πολέμῳ, πρόδρομοι γενόμενοι καὶ πολλῶν ἔργων φιλανθρωπίας, ἐκ τῶν θεωρουμένων ὡς καυχημάτων τῶν νεωτέρων χρόνων.

Κατὰ τὰς νεωτέρους χρόνους.— Τὴν προέχουσαν αὐτῶν θέσιν ἐν ταῖς ἐπιστήμαις αἱ Ἀθῆναι δὲν ἀπώλεσαν (βλ. ἀνωτέρω σελ. 78 καὶ 87 ἐφ.) καὶ ὁπόταν προσετέθησαν νέα σπουδαιότατα κέντρα ἑλληνικῆς σοφίας, ὡς ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς αἱ Ἀθῆναι περιέπεσαν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἡ ἰατρικὴ ἐφυγαδεύθη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν καὶ πᾶσα ὑγιειονομικὴ φροντὶς ἐξέλιπεν, αὐτῶν τῶν ἰατρῶν καταστάντων σπανιωτάτων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ θεραπεία κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἐλλείψει ἰατρῶν, ἐγίνετο διὰ τῆς δημώδους ἰατρικῆς, τῶν συμφυῶν δηλαδὴ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ γνώσεων, τῶν βαθύτατα ἐρριζωμένων, τῶν πλήρων δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, ἢ διὰ τῶν χειρογράφων ἰατροσοφίων, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς διαφόροις οἰκίαις. Πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν

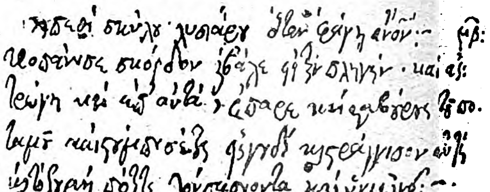

Ἀπόσπασμα ἰατροσοφίου.

πρὸς νοσηλείαν μετέβαινον εἰς διαφόρους μονάς, ἔνθα οὐ μόνον ταχυεργὰ φάρμακα καθ' ὡρισμένων νόσων ἐχορηγοῦντο, ἀλλὰ καὶ μοναχοὶ ὑπῆρχον εἰδικευόμενοι περὶ τὴν ἰατρικὴν ἢ τὴν χειρουργικήν. Οἱ πλειότεροι τῶν ἀσθενῶν ἠρκοῦντο εἰς τὴν δι' εὐχελαίου ἢ εὐχῶν ἐπίκλησιν τῆς θείας ἀντιλήψεως. Εὐγνώμων δ' ὁ ἀσθενὴς μετὰ τὴν ἴασιν ἐπὶ τῇ παρασχεθείσῃ θεϊκῇ ἀρωγῇ ἀνέθετε τῷ θεῷ ἀνάθημα μικρόν, ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν, ἀπεικονίζον τὸ πάσχον μέλος, ὡς καὶ νῦν ἔτι καὶ ἄλλοτε ἐν τοῖς Ἀσκληπιείοις. Αἱ νηστεῖαι δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς νόσου καὶ μετὰ τὴν ἴασιν ἐπεσφράγιζον τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν πασχόντων.

Παρὰ ταῦτα καὶ θαυματουργοὶ εἰκόνες, τεμάχια ἁγίων ἄρτων, ἢ κηροῦ, ὕδωρ θαυματουργοῦ εἰκόνος, ἔλαιον ἐκ τῶν ἁγίων Τόπων, οὐχὶ σπανίως ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν χρονίως ἢ ἀνιάτως πασχόντων. Τέλος ἐμπειρικοὶ ἰατροὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ καὶ διάφοροι Κομπογιαννῖται (βλ. λέξ.) περιοδεύοντες ἀνεπλήρουν ἐν Ἀθήναις τοὺς ἐλλείποντας ἰατρούς. Ἀγράμματοι καὶ ἀγύρται, ὡς τὰ πολλά, αἰσχροκέρδουν εἰς βάρος τῶν ἀτυχῶν ἀρρώστων, καίτοι ὁ Δ. Καμπούρογλους τοὺς τελευταίους τούτους θεωρεῖ οὐχὶ ἀξίους τῆς ἐπικρατούσης καταφρονήσεως, διότι φρονεῖ ὅτι πρὸς τῇ ἀγυρτείᾳ ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ταμίαι ἰατρικῶν κατὰ παράδοσιν γνώσεων συνδεδεμένων πρὸς τὴν φύσιν τοῦ τόπου καὶ τὰ βότανα. Κατὰ τοὺς τελευταίους μόνον τῆς Τουρκοκρατίας χρόνους ἀναφέρονται πλειότεροι ἰατροί, ὧν τινες καὶ πολλῆς φήμης, ὡς ὁ Ἀβραμιώτης, ὁ Ζαχαριᾶς, ὁ Κατσαΐτης, ὁ ἐμβολιάσας τὸ πρῶτον διὰ δαμαλίδος ἐν Ἀθήναις πρωτοβουλίᾳ τοῦ Σκώτ, ἰατροῦ τοῦ λόρδου Ἔλγιν. Μόλις δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἀναφέρονται ἐν Ἀθήναις διδασκόμενα καὶ στοιχεῖα ἰατρικῆς, ὁπόταν ὁ Διονύσιος Πετράκης, τῷ 1812, ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων, συνέστησε σχολεῖον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἰατρικῆς ὑπὸ τὸν ἰατροφιλόσοφον Διονύσιον Πύρρον.

Τὴν σπάνιν ταύτην τῶν ἰατρῶν κατὰ τὸν Ἀγῶνα κατέστησεν ἧττον αἰσθητὴν ἡ παρουσία ἐνιαχοῦ φιλελλήνων ἰατρῶν καὶ ἰατρινῶν, ἐξ ὧν ὁ Καμπούρογλους ἀναφέρει τὴν Στακέλαιναν, ὑπεργήρων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἥτις διαμένουσα μετὰ τῶν πολιορκουμένων ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐνοσήλευεν αὐτοὺς καὶ τοὺς τραυματίας.

Digitized by Google

Ὅτε ὅμως ἐγένοντο αἰσθητὰ τὰ τῆς ἐλευθερίας ἀγαθά, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰατρῶν ἐν Ἀθήναις ἤρξατο αὐξανόμενος, οὕτως ὥστε τῷ 1837 εὑρίσκομεν εἰκοσάδα ἰατρῶν, ἐκτὸς τῶν ἐμπειρικῶν. Ὁπόταν δ' ὁ βασιλεὺς Ὄθων, πραγματικοῦ πολιτισμοῦ φορεύς, κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ πλειάδα μεμορφωμένων ἰατρῶν, εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ ἠὼς νὰ ὑποφώσκῃ διὰ τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ἀλλὰ πάντως εἰς τοὺς Βαυαροὺς ἰατροὺς ὀφείλομεν τὴν πρώτην ἐπελθοῦσαν πρόοδον. Γνωρίζοντες οὗτοι ὅτι ἡ δημοσία ὑγιεινὴ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ἰσχὺς τοῦ Κράτους καὶ ἡ εὐδαιμονία τοῦ λαοῦ καὶ παρατηρήσαντες ὅτι τὰ τῆς ἰατρικῆς ἔχρῃζον συντόμου μερίμνης καὶ μεταρρυθμίσεως, ἐπεδόθησαν μετὰ θέρμης εἰς τὴν διοργάνωσιν αὐτῶν. Οὕτω διὰ τοῦ ἀπὸ 3|15 Ἀπριλίου 1833 Β. Διατάγματος συνεστήθη ἡ Ὑγιειονομικὴ Ἀστυνομία, ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείαν, ἥτις εἶχε πολλαπλᾶ καθήκοντα: πρῶτον «περὶ συστάσεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀναγκαίων ὑγιειονομικῶν καταστημάτων, εἴς τε τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὰ σύνορα, καὶ ἰδίως τοὺς λιμένας»· δεύτερον «προτάσεως περὶ τῶν ἐκδοθησομένων κατὰ τῆς παρεισφρήσεως τῆς πανώλους νόμων καὶ τῆς

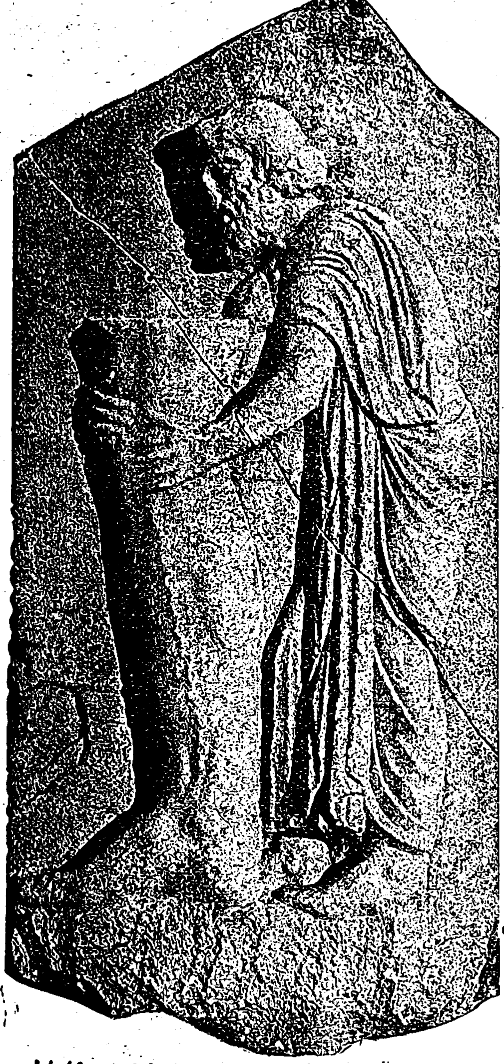

Ἀνάθημα διὰ θεραπείαν ποδὸς ἐκ φλεβίτιδος.

ὑποστηρίξεως αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν διατάξεων περὶ διαδόσεως τῶν ἐκραγεισῶν ἐπιδημιῶν καὶ ἐπιζωοτιῶν»· τρίτον περὶ «ἀναθεωρήσεως τῶν νεκρῶν (νεκραυτοψίαι) καὶ περὶ διασώσεως τῶν νεκροφανῶν, ὡς καὶ τῆς συστάσεως νεκροταφείων»· τέταρτον «περὶ συστάσεως καὶ ἁρμοδίου διοργανισμοῦ τῶν νοσοκομείων διὰ τοὺς ἀσθενεῖς ἢ τοὺς φρενοβλαβεῖς»· πέμπτον «περὶ τῶν διατάξεων πρὸς κατάργησιν τῶν μετερχομένων τὴν ἰατρικὴν ἀμαθῶν καὶ ἀνεξετάστων ἰατρῶν»· ἕκτον «περὶ συστάσεως μαιευτικῶν καὶ χειρουργικῶν σχολείων, περὶ ἐκπαιδεύσεως ἀξίων κτηνιατρῶν, καὶ περὶ φροντίδος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν φαρμακοποιῶν»· ἕβδομον «περὶ ὑποστηρίξεως τῶν κατὰ πάσης ἰατρικῆς ἀπειροτεχνίας ἐκδοθησομένων νόμων»· ὄγδοον «περὶ τῶν διατάξεων περὶ σχηματισμοῦ φαρμακοπωλείων»· ἔνατον «περὶ ἐπιθέσεως ἰατρικῶν καὶ φαρμακοπωλικῶν φόρων» καὶ τέλος δέκατον «περὶ ἐπιτηρήσεως τῶν διωρισμένων εἰς δημοσίαν ἰατρικὴν ὑπηρεσίαν ὡς καὶ τῶν ἐχόντων τὴν ἄδειαν νὰ μετέρχωνται τὴν ἰατρικὴν ἢ κλάδον αὐτῆς». Ἡ λαμπρὰ δ' αὕτη νομολογία ἐτέθη μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς ἐφαρμογὴν καὶ ἀναλόγως τῶν γλίσχρων μέσων, ἅτινα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἠδύναντο νὰ διατεθῶσιν. Οὕτω δ' ἐδημοσιεύθησαν κατὰ σειρὰν Βασιλικὰ Διατάγματα περὶ συστάσεως ἰατρῶν κατὰ νομοὺς (30 8)βρ. 1833), περὶ πωλήσεως ἰατρικῶν (29 Μαρτίου 1835), περὶ ἐμποδισμοῦ τῆς μεταδόσεως τῶν μολυσματικῶν ἀρρωστιῶν (31 Δεκεμβρ. 1836), περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ ἐμβολισμοῦ τῆς δαμαλίδος (4 Ἀπριλίου 1835). περὶ νεκροταφείων καὶ ἐνταφιασμοῦ νεκρῶν (28 Μαρτίου 1834), περὶ νεκροσκοπίας (13 Μαΐου 1835), ὁ Νόμος πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς χολέρας, τῆς πανώλους καὶ τοῦ κιτρίνου πυρετοῦ (25 Νοεμβρίου 1835), καὶ ἕτερος περὶ ὑγιειονομικῶν ἀρχῶν ἐν γένει (ὑγιειονομεῖα, λοιμοκαθαρτήριον). Διὰ δὲ τοῦ Β.Δ. τῆς 13 Μαΐου 1834 συνιστᾶτο τὸ *Ἰατροσυνέδριον*, ὅπερ συνέκειτο ἐξ ἑνὸς Προέδρου καὶ ἓξ συνέδρων, τεσσάρων μὲν ἰατρῶν, δύο δὲ φαρμακοποιῶν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ἑνὸς ἢ δύο κτηνιάτρων, οὗ προΐστατο ὁ τῆς τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείας ἰατροσύμβουλος. Τὸ ἰατροσυνέδριον ὤφειλε κατὰ τὸ διάταγμα τοῦτο νὰ ἐξετάζῃ α') τοὺς ἰατρούς, τοὺς χειρουργούς, τοὺς ὀδοντοϊατρούς, τοὺς κτηνιάτρους, τοὺς φαρμακοποιοὺς καὶ τὰς μαίας· β') νὰ δίδῃ ἀνωτέρας γνωμοδοτήσεις ἐπὶ ἰατροδικαστικῶν ὑποθέσεων καὶ γ') νὰ συσκέπτηται ἐν συλλόγῳ περὶ σημαντικῶν ἰατρικῶν ζητημάτων. Πρῶτος Ἰατροσύμβουλος καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συνεδρίου διωρίσθη ὁ ἰδιαίτερος ἰατρὸς τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος Κ. Βίπμερ, ὁ καὶ ὀργανώσας τὴν ἐν γένει ὑγιειονομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους. Εἶτα δὲ διὰ Β.Δ. τῆς 15 Μαΐου 1834 διωρίσθησαν μέλη τοῦ ἰατροσυνεδρίου 1) ὁ αὐλικὸς ἰατρὸς Βερνχάρδος Ρέζερ, 2) ὁ πολιτικὸς ἰατρὸς Τρεΐμπερ, 3) ὁ Δρ. τῆς ἰατρικῆς Ἀν. Γεωργιάδης Λευκίας, 4) ὁ ἰατρὸς Ἰωάννης Νικολαΐδης Λεβαδιεύς, 5) ὁ αὐλικὸς ἀρχιφαρμακοποιὸς Ξ. Λάνδερερ καὶ 6) ὁ στρατ. ἀρχιφαρμακοποιὸς Μάν.

Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις ἰατρικὴ ἐκπαίδευσις —Τοιαῦται ἦσαν αἱ πρῶται ληφθεῖσαι φροντίδες, ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημοσίαν ὑγείαν καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰατρικήν. Ἀκολούθως δὲ ὡς εἰσαγωγικὴν βαθμίδα Ἰατρικῆς Σχολῆς, τῇ 18)30 Μαΐου 1835 ἡ Ἀντιβασιλεία ἐδημοσίευσεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Ὄθωνος διάταγμα, τῇ προτάσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας Ι. Κωλέττη, περὶ συστάσεως ἐν Ἀθήναις θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ καταστήματος τῆς χειρουργίας, φαρμακοποιίας καὶ μαιευτικῆς πρὸς μόρφωσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν ἐμπειρικῶν καὶ χειρουργῶν, φαρμακοποιῶν καὶ μαιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νέων ἰατρῶν ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων. Διωρίσθησαν δὲ καθηγηταὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ διατάγματος οἱ ἀκόλουθοι: τῆς Ἀνατομίας καὶ Φυσιολογίας ὁ Δ. Μαυροκορδάτος, μέλος, ὡς εἴπομεν, τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, τῆς Παθολογίας καὶ Θεραπευτικῆς ὁ Π. Ἠπίτης, ἐπίσης μέλος τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, ὃν ὅμως εἶτα ἀντικατέστησεν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ Ι. Βοῦρος, τῆς Χειρουργικῆς «ὁ ἐπὶ τῶν ἐπιτελῶν» Τράϊμπερ, τῆς Χημείας καὶ τῆς Φαρμακοποιίας ὁ Ξ. Λάνδερερ καὶ τῆς Μαιευτικῆς ὁ νομοϊατρὸς Ν. Κωστῆς.

Τὸ ἰατροσυνέδριον συναγαγὸν πεντήκοντα περίπου τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν, τῶν χειρουργῶν, τῶν φαρμακοποιῶν καὶ τινας μαίας κατήρτισε τὴν πρώτην σειρὰν τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν λόγῳ σχολείου. Ἀπὸ τῆς 2ας Δεκεμβρίου τοῦ 1835 ἤρξαντο διδασκόμενα θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τὰ εἰρημένα μαθήματα, τὸ δὲ σχολεῖον συνεδέθη πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκησιν τῶν σπουδαζόντων μετὰ τοῦ ὑπάρχοντος τότε στρατιωτικοῦ νοσοκομείου καὶ τῶν ὑπὸ σύστασιν εὑρισκομένων μαιευτηρίου καὶ ἀστικοῦ νοσοκομείου. Τὰ μαθήματα δὲ τῆς πρώτης σειρᾶς ἔληξαν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου, ὅτε καὶ ἐγένοντο αἱ ἐξετάσεις. Ἐκ τῶν προσελθόντων 24 πρακτικῶν ἰατρῶν καὶ χειρουργῶν ἔλαβον 16 τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ Ἰατροσυνεδρίου τοῦ μετέρχεσθαι τὸν ἰατρὸν καὶ χειρουργὸν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Βασιλείῳ καὶ εἰδικῶς μετὰ τοῦ βαθμοῦ μὲν ἄριστα 5, καλῶς δὲ 8 καὶ μετρίως 3. Τῶν λοιπῶν τινὲς μὲν ἀνεχώρησαν, τινὲς δὲ ἀπέμειναν, ὅπως διακούσωσι τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν μαθημάτων. Ἐκ τῶν φοιτησάντων 23 φαρμακοποιῶν, 20 μὲν ἔλαβον διπλώματα, 3 δ' ἔγγραφον ἄδειαν. Καὶ ἐμπειρικαὶ δὲ τέλος μαῖαι ἠκολούθησαν τὰ μαθήματα τῆς μαιευτικῆς «ὠφεληθεῖσαι μεγάλως παρὰ τὸ ἀπροπαίδευτον καὶ τὸ προκεχωρημένον τῆς ἡλικίας των».

Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου Μαυροκορδάτος, ἀνήγγειλε τὴν ἔναρξιν καὶ δευτέρας σειρᾶς καὶ ἐκάλεσε πρὸς ἐγγραφὴν τοὺς βουλομένους τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν, τῶν χειρουργῶν καὶ φαρμακοποιῶν, ἐκ τῶν ἐχόντων πρόσκαιρον ἄδειαν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, μὴ ὑπερβάντων δὲ τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας των. Τὸ δημοσιευθὲν πρόγραμμα εἶχεν οὕτω: α') Ἀνατομία καὶ Φυσιολογία ὑπὸ Δ. Μαυροκορδάτου, β') Φαρμακολογία (ἰατρικὴ ὕλη) ὑπὸ Ν. Κωστῆ, γ') Παθολογία, Θεραπεία καὶ Κλινικὴ ὑπὸ Βούρου, δ') Χειρουργικὴ ὑπὸ Τράϊμπερ, ε') Κλινικὴ εἰς τὸ Στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον ὑπὸ τοῦ ἰδίου, στ') Μαιευτικὴ ὑπὸ Ν. Κωστῆ καὶ ζ') Φαρμακοποιία καὶ Χημεία ὑπὸ Λάνδερερ.

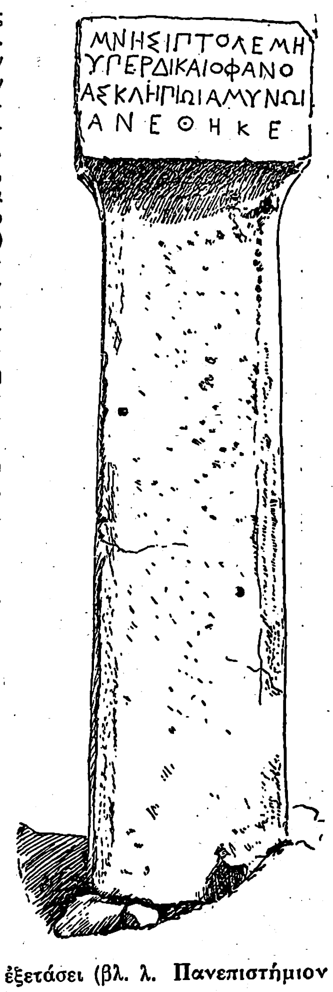

Τοιαῦτα μέτρα εἶχον ληφθῆ ὑπὲρ τῆς δημοσίας ὑγιείας καὶ πρὸς μόρφωσιν τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν καὶ κατάρτισιν νέων Ἰατρῶν ἐπὶ ἐπιστημονικωτέρων βάσεων πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου, ἧς τὴν δρᾶσιν ἐν ἰδιαιτέρῳ ὅλως ἄρθρῳ θέλομεν ἐξετάσει (βλ. λ. **Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν**).

Τὸ Ἰατροσυνέδριον ἐξηκολούθησεν ἐν τοῖς μετέπειτα ἀποτελοῦν τὸ ἀνώτερον ὑγιειονονικὸν σωματεῖον, ἔχον ὑπ' αὐτὸ τοὺς ὑγιειονομικοὺς ἐπιθεωρητάς, τοὺς νομιάτρους, τοὺς ἀστιάτρους, τοὺς διευθυντὰς τῶν δημοσίων χημικῶν ἐργαστηρίων

Ἱκέται προσερχόμενοι εἰς τὸν Ἀσκληπιόν.

καὶ τοὺς ἐμβολιαστάς, εἰδικοὺς δὲ ὑπαλλήλους ἐν τοῖς μεθορίοις καὶ τοῖς λοιμοκαθαρτηρίοις, καὶ ἀποτελοῦν σωματεῖον συμβουλευτικὸν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ἐπὶ ζητημάτων δημοσίας ὑγιεινῆς καὶ ἰατρικῆς. Συνέκειτο δὲ ἐκ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων μελῶν. Ἐλάμβανε γνῶσιν περὶ τῆς

Digitized by Google

κατὰ τὸ Κράτος ὑγιεινῆς καταστάσεως καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὅσα μέτρα ἤθελε κρίνει ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν καὶ προαγωγὴν τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, ἢ καὶ ἐξακρίβωσιν αὐτῆς. Αἱ ὑγιειονομικαὶ διατάξεις καὶ οἱ νόμοι, ὑπ' αὐτοῦ ἐπροτείνοντο, ἡ δὲ κανονικὴ ἐξάσκησις τῆς ἰατρικῆς καὶ τῶν συναφῶν αὐτῇ ἐπαγγελμάτων καὶ τὰ ἱδρύματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑγιεινὴν καὶ θεραπευτικὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπεβλέποντο. Τέλος δὲ τὸ Ἰατροσυνέδριον ὑπέβαλεν εἰς ἐξετάσεις, ἐπ' ἀδείᾳ ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, τοὺς φαρμακοποιούς, τοὺς ὀδοντοϊατρούς, τοὺς κτηνιάτρους καὶ τὰς μαίας ἢ τοὺς ὑποψηφίους ὑγιειονομικοὺς ἰατρούς. Τὸν Βίπμερ ἀπελθόντα τῆς Ἑλλάδος διεδέχθησαν κατὰ σειρὰν εἰς τὴν Προεδρείαν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου ὁ Τράϊμπερ, ὁ Βοῦρος, ὁ Ὀρφανίδης, ὁ Χατζημιχάλης, ὁ Σάββας.

Τὸ Ἰατροσυνέδριον ἀναδιωργανώθη ριζικῶς διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 346 τῆς 6 Νοεμβρίου 1914 νόμου, μετονομασθὲν δ' *Ἀνώτατον Ὑγειονομικὸν Συμβούλιον* διὰ τοῦ νόμου 2882 τῆς 16 Ἰουλίου 1922 μετετέθη εἰς τὸ νεοσύστατον Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς.

Ι. Βοῦρος
Πρόεδρος τοῦ Ἰατροσυνεδρίου

Περαιτέρω ἐδημοσιεύθησαν νόμοι, δι' ὧν ἡ ἐπίβλεψις τῆς δημοσίου ὑγιείας ἀνετίθετο εἰς τὰ νομαρχιακὰ ὑγιειονομικὰ συμβούλια καὶ τοὺς ὑγιειονομικοὺς ἐπιθεωρητάς, τοὺς νομιάτρους, εἰδικώτερον δὲ ἡ ὑπηρεσία τῶν ὑγιειονομείων καὶ λοιμοκαθαρτηρίων εἰς ὑγιειονομικὰς ἐπιτροπάς, ἀποτελουμένας ἐκ τοῦ ὑγιειονόμου, τοῦ ἰατροῦ τοῦ ὑγιειονομείου καὶ ἀντιπροσώπου τῶν Ἀρχῶν. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ δαμαλισμοῦ καὶ ἀναδαμαλισμοῦ ἔδει νὰ διορισθῇ εἰς ἕκαστον νομὸν καὶ ἀνὰ εἷς ἐμβολιαστής.

Ἐπίσης ἐλήφθη φροντὶς περὶ ἐξασκήσεως τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος, περὶ φαρμακείων, ὀδοντοϊατρῶν— ὧν ἡ παίδευσις ἤρξατο γιγνομένη τελειοτέρα ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ὀδοντοϊατρικοῦ Σχολείου (20 7βρ. 1916) τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου—, κτηνιάτρων καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς ζωοτεχνικῆς καὶ κτηνιατρικῆς ὑπηρεσίας, μαιῶν, μαλακτῶν, νοσοκόμων. Τέλος ἡ ὀργάνωσις φρενοκομείων, ὑπηρεσίας ἐπιβλέψεως τῶν κοινῶν γυναικῶν, ἡ ἵδρυσις γραφείου σχολικῆς ὑγιεινῆς (1908) καὶ διορισμοῦ σχολικῶν ἰατρῶν (Νομ. ΓΨΚΑ', καὶ Νόμος 240 τοῦ 1914), ἡ ἔκδοσις νόμων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ἐργατῶν (νόμος Γ϶ΛΔ'), ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἀστιατρικῆς, ἀστυχημικῆς καὶ ἀστυκτηνιατρικῆς ὑπηρεσίας καὶ ἡ περὶ νεκροταφείων, ἐνταφιασμῶν καὶ νεκροσκόπων φροντίς, μεγάλως προήγαγον τὰ τῆς ὑγιείας ἐν Ἀθήναις.

Ὁ νόμος ἰδιαίτατα περὶ κινίνης τοῦ Κράτους (Νόμος 3252 τῆς 13 Φεβρουαρίου 1908) ἐδείχθη λίαν εὐεργετικὸς κατὰ τῆς ἐνδημούσης ἑλονοσίας.

Ὑπηρεσίαι καὶ ἱδρύματα.— Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ὑπηρεσίαι καὶ τὰ κυριώτερα τῶν ἱδρυμάτων, τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν δημοσίαν ὑγιείαν, ἑδρεύουσιν ἐν Ἀθήναις, τῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι γιγνομένης διὰ τῶν νομιάτρων, σχολικῶν ἰατρῶν, ἀστιάτρων ἢ τῶν ἰατρῶν τῶν φυλακῶν.

Αἱ κυριώτεραι ὑπηρεσίαι ἐν Ἀθήναις εἶναι αἱ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ὑγιεινῆς, Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως (βλ. λ.), τοῦ ἱδρυθέντος μὲν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2882 νόμου τῆς 16 Ἰουλίου 1922, τεθέντος δὲ εἰς ἐνέργειαν διὰ τῶν ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1922 καὶ 2 Ἰουλίου 1923 Νομοθ. Διαταγμάτων, τροποποιηθέντων δι' ἑτέρου Νομ. Διατάγματος τῆς 6 Σεπτ. 1925. Κατὰ τοῦτο παρὰ τῷ ῥηθέντι Ὑπουργείῳ ὑπάρχουσιν αἱ ἑπόμεναι ὑπηρεσίαι: 1ον) Ἡ Διεύθυνσις Ὑγιεινῆς ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τμημάτων (λοιμωδῶν νόσων, κοινωνικῆς ὑγιεινῆς καὶ ἰατρικῆς ἀντιλήψεως) καὶ ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ὑγιειονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως. 2ον) Τὸ Ἀνώτατον Ὑγιειονομικὸν Συμβούλιον (πρώην Ἰατροσυνέδριον, βλ. λέξιν). 3ον) Οἱ νομίατροι, ἀνὰ εἷς ἐν ἑκάστῃ ἕδρᾳ νομοῦ. 4ον Ἡ Ὑγιειονομικὴ σχολή, σκοπὸν ἔχουσα τὴν μόρφωσιν εἰδικῶν ὑγιεινολόγων ἰατρῶν, καταλλήλων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίας ὑπηρεσίας. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ τρεῖς Ὑγιειονομικοὶ Ἐπιθεωρηταί: εἷς γενικός, εἷς τῶν ἀφροδισίων νόσων καὶ εἷς τῶν φαρμακείων.

Ἐν τοῖς ὑπουργείοις τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν ὑπάρχει ἐπίσης ἴδιον ὑγιειονομικὸν τμῆμα.

Τὰ ἐν Ἀθήναις ἱδρύματα δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς *δημόσια, πανεπιστημιακὰ καὶ δημοτικά.*

Τὰ κυριώτερα τῶν *δημοσίων* εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) *Τὸ Δημόσιον Ἀπολυμαντήριον* (Νόμος 3256 τοῦ 1908), σκοπὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐκτέλεσις πάσης ἀπολυμάνσεως ἐν Ἀθήναις καὶ [illegible] περιχώροις καὶ ἡ μόρφωσις *ἀπολυμαντῶν* δι' εἰδικῆς ἐν αὐτῷ ἀσκήσεως. Διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Ἰουνίου 1908 Β. Δ. ἐγένετο ὑποχρεωτικὴ ἡ ἀπολύμανσις τῶν δωματίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνοσηλεύθησαν πάσχοντες ἐκ λοιμωδῶν νόσων, ὡς καὶ τῶν ὁπωσδήποτε μολυνθέντων ἀντικειμένων τῶν ἀσθενῶν τούτων, μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν, τὸν θάνατον, τὴν εἰς τὸ νοσοκομεῖον μεταγωγήν, ἢ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς οἰκίας αὐτῶν.

2) Τὸ *Δημόσιον Λυσσιατρεῖον καὶ Δαμαλιδοκομεῖον.* Λυσσιατρεῖον μὲν τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἱδρύθη τῷ 1895 ὑπὸ Π. Παμπούκη ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, εἶτα ὅμως διὰ τοῦ Νόμου 384 τοῦ 1914 ἱδρύθη δημόσιον τοιοῦτον πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ἀντιλυσσικῆς θεραπείας ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων. Τὸ δὲ Δαμαλιδοκομεῖον χρησιμεύει πρὸς παρασκευὴν ζωϊκῆς δαμαλείου ὕλης. Ἀμφότερα στεγάζονται ἐν οἰκήματι κειμένῳ ἐν τῇ Ἱερᾷ ὁδῷ, ἔναντι τοῦ Βοτανικοῦ κήπου.

Δ. Ὀρφανίδης
Πρόεδρος τοῦ Ἰατροσυνεδρίου

3) Τὸ *Δημόσιον Μαιευτήριον,* χρησιμεῦον πρὸς νοσηλείαν ἐγκύων, ἐπιτόκων καὶ πασχουσῶν ἐκ νοσημάτων τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ἐκτὸς τῶν ἀφροδισίων. Ἐν αὐτῷ λειτουργεῖ καὶ τὸ Μαιευτικὸν σχολεῖον, διδάσκονται δὲ καὶ οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς. Τὸ κατάστημα διευθύνει ὁ καθηγητὴς τῆς Μαιευτικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Ἀ. Ἀναγνωστάκης
Πρόεδρος τοῦ Ἰατροσυνεδρίου

4) Τὸ *Κεντρικὸν χημικὸν ἐργαστήριον,* χρησιμεῦον πρὸς ἔλεγχον τῶν ἐδωδίμων καὶ ποτῶν, ὡς καὶ τῶν οἰκιακῶν ἀντικειμένων κοινῆς χρήσεως, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἐκ ταύτης κίνδυνος ὑγιείας.

5) *Τὸ Νοσοκομεῖον Ἀνδρέου Συγγροῦ* ἱδρυθὲν (Νόμος τῆς 28ης Ἀπριλίου 1909) διὰ χρημάτων τοῦ μεγάλου εὐεργέτου Ἀνδρέου Συγγροῦ, οὗτινος φέρει καὶ τὸ ὄνομα, ἀντικατέστησε τὸ παλαιὸν νοσοκομεῖον τῶν μεταδοτικῶν νοσημάτων, ὅπερ διετηρεῖτο διὰ χρημάτων τοῦ Δημοσίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ὅπερ εἶχεν ἤδη ἱδρυθῇ ἀπὸ 3 Δεκεμβρίου 1836. Καὶ ἐν τῷ νέῳ νοσοκομείῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ παλαιῷ, νοσηλεύονται γυναῖκες πάσχουσαι ἐξ ἀφροδισίων νοσημάτων, γίνεται δὲ διδασκαλία τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ τῶν ἀφροδισίων καὶ δερματικῶν νοσημάτων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ὅστις εἶναι καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἱδρύματος. Τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο εἶναι ἓν τῶν ὡραιοτέρων καὶ νεωτέρων τῶν Ἀθηνῶν, ὑπὸ ἔποψιν δὲ τῆς τελείας ὀργανώσεώς του καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἐγκαταστάσεων ἁμιλλᾶται πρὸς τὰ πρῶτα καὶ ἄριστα νοσοκομεῖα τοῦ εἴδους τούτου.

6) Τὸ παρὰ τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν *Νοσοκομεῖον τῶν λοιμωδῶν νόσων,* χρησιμεῦον πρὸς νοσηλείαν τῶν πασχόντων ἐξ εὐλογίας, πανώλους, χολέρας, ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ ἄλλων νόσων.

7) *Τὸ φθισιατρεῖον ἢ «Σωτηρία».* Τοῦτο ἱδρυθὲν τῷ 1902 (Β. Δ. τῆς 28 Μαΐου) τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς κυρίας Σοφίας Σλῆμαν, συζύγου τοῦ διαπρεποῦς ἀρχαιολόγου, καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς κυρίας Ἀνδρομάχης Μελᾶ, ἐλειτούργησεν ἐπὶ μακρόν, μεγάλας παρασχὸν ὑπηρεσίας διὰ τὴν νοσηλείαν καὶ περίθαλψιν τῶν πασχόντων ἐκ φυματιώσεως, ἰδίᾳ τῶν ἐνδεῶν. Τυχὸν τῆς βοηθείας πλείστων φιλανθρώπων, ἐξειλίχθη εἰς μέγα ἄσυλον φυματικῶν, ὅπερ νεωστὶ παρεχωρήθη εἰς τὸ Δημόσιον.

8) *Ἑλληνικὸν ἰνστιτοῦτον Παστέρ,* ὅπερ ἱδρύθη ἐν ἔτει 1919 διὰ χρημάτων τοῦ Δημοσίου, ἐπὶ οἰκοπέδου ἀγορασθέντος διὰ δωρεᾶς Β. Ζαχάρωφ. Συντηρεῖται ἐξ ἐτησίας ἐκ 500 χιλ. δρ. ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐξ ἧς πληρώνεται τὸ προσωπικὸν καὶ ὁ διευθυντὴς αὐτοῦ Γάλλος μικροβιολόγος, διοριζόμενος τῇ ἐγκρίσει ἢ ὑποδείξει τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Institut Pasteur τῶν Παρισίων.

9) *Τὸ δημόσιον ψυχιατρεῖον Ἀθηνῶν,* χρησιμεῦον πρὸς περίθαλψιν καὶ νοσηλείαν τῶν ἐνδεῶν ψυχοπαθῶν τοῦ ἄστεως.

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα.

Χάριν τῶν προσφύγων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἱδρύθησαν ἐξ ἄλλου καὶ προσφυγικὰ νοσοκομεῖα, ὡς καὶ διάφοροι σταθμοὶ νοσηλείας καὶ περιθάλψεως αὐτῶν.

Τὰ πανεπιστημιακὰ ἱδρύματα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ *ἐργαστήριον τῆς ὑγιεινῆς καὶ μικροβιολογίας.* Ἱδρυθὲν ἐν ἔτει 1900 ὑπὸ τοῦ πρώτου διορισθέντος τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ὑγιεινῆς μικροβιολογίας Κωνστ. Σάββα, σκοπὸν ἔχει οὐ μόνον τὴν πρακτικὴν διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς, Φαρμακευτικῆς καὶ Ὀδοντιατρικῆς, ὡς καὶ τῶν ὑποψηφίων ὑγιειονομικῶν καὶ σχολικῶν ἰατρῶν καὶ παντὸς ἰατροῦ προτιθεμένου νὰ ἐπιδοθῇ εἰδικῶς εἰς τὴν μικροβιολογίαν καὶ ὑγιεινήν, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῆς μικροβιολογικῆς ἐρεύνης ἐξακρίβωσιν τῶν λοιμωδῶν νόσων καὶ τὴν παρασκευὴν διαφόρων προφυλακτικῶν καὶ θεραπευτικῶν ἐμβολίων καὶ ἄλλων μικροβιολογικῶν προϊόντων. Ἀπηρτίσθη διὰ τῆς συνενώσεως τοῦ ἐν ἔτει 1895 παρὰ τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ ἱδρυθέντος *Μικροβιολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Ἰατροσυνεδρίου* πρὸς τὸ Πανεπιστημιακόν, διὰ δὲ τῆς παρασκευῆς καὶ παροχῆς μεγίστων ποσοτήτων ἀντιχολερικοῦ ἐμβολίου συνετέλεσε τὰ μέγιστα πρὸς περιστολὴν τῆς κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον τοῦ 1913 χολερικῆς ἐπιδημίας. Ἐν αὐτῷ ἐμορφώθη τὸ πλεῖστον τῶν παρ' ἡμῖν ὑγιεινολόγων, μικροβιολόγων καὶ σχολικῶν ἰατρῶν, εἴτε τῶν ἐν δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ εὑρισκομένων, εἴτε καὶ ἰδιωτικὰ μικροβιολογικὰ ἐργαστήρια διευθυνόντων.

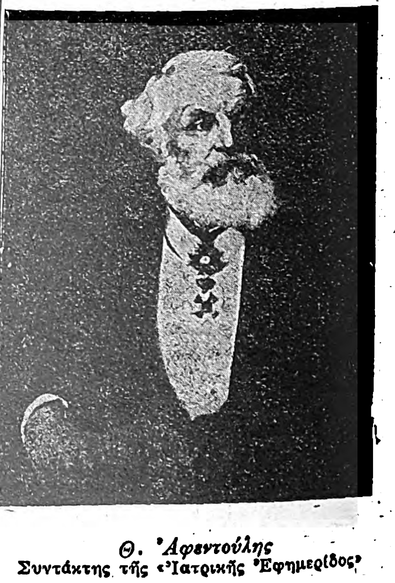

Θ. Ἀφεντούλης
Συντάκτης τῆς «Ἰατρικῆς Ἐφημερίδος»

2) *Ἡ χειρουργικὴ καὶ γυναικολογικὴ κλινικὴ Θεοδώρου καὶ Ἑλένης Ἀρεταίου,* ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Ἀρεταίειον».* Ἱδρυθεῖσα διὰ χρημάτων τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Χειρουργικῆς Θεοδώρου Ἀρεταίου χρησιμεύει πρὸς νοσηλείαν ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ χειρουργικῶν καὶ γυναικολογικῶν νοσημάτων καὶ πρὸς διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς, διὰ τῶν διευθυνόντων καθηγητῶν τῆς Χειρουργικῆς καὶ Γυναικ. Κλινικῆς. Νεωστὶ ᾠκοδομήθη καὶ ἰδιαιτέρα γυναικολογικὴ πτέρυξ.

3) Τὸ *Αἰγινήτειον νοσοκομεῖον.* Ἱδρυθὲν διὰ κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς ἰατρικῆς Δ. Αἰγινήτου, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Μιχ. Κατσαρᾶ, ἀποτελεῖ ἐξάρτημα τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν αὐτῷ λειτουργεῖ ἡ *νευρολογικὴ κλινική,* ἰδίᾳ χάριν διδασκαλίας τῶν φοιτητῶν τῆς ἰατρι-

Digitized by Google

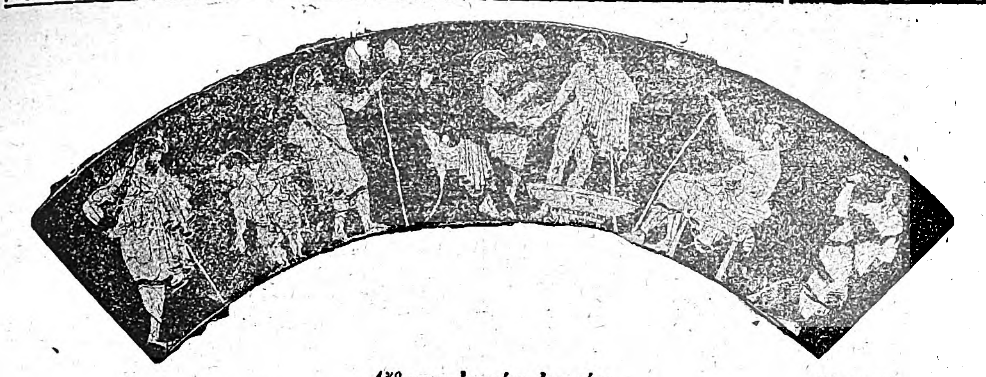

Αἴθουσα ἀρχαίου ἰατρείου. [Ἀγγειογραφία]

κῆς. (Β.Δ. τῆς 19 Ἰουλίου 1904). Κεῖται παραπλεύρως τοῦ Ἀρεταιείου ἐπὶ τῆς λεωφόρου Κηφισίας.

4) *Ἀστυκλινική.* Παράρτημα τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἱδρυθὲν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1857, ἐν ᾧ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος ἐνοσηλεύθησαν 1921 ἄτομα. Ἐν αὐτῇ γίνονται δεκτοὶ οἱ ἐνδεεῖς ἐκ τῶν ἀρρώστων τῆς πόλεως, εἰς οὓς προσερχομένους παρέχεται ἡ περίθαλψις καὶ νοσηλεία δωρεάν. Νεωστὶ προσετέθησαν καὶ κλίναι, στεγασθείσης ἐν αὐτῇ τῆς γ' Πανεπιστημιακῆς Παθολογικῆς κλινικῆς, οὕτως ὥστε νὰ δύνανται ἐν αὐτῇ νὰ νοσηλεύωνται καὶ ἀσθενεῖς.

5) *Νοσοκομεῖον Παίδων ἢ «Ἁγ. Σοφία».* Τοῦτο ἱδρύθη πρωτοβουλίᾳ τῆς βασιλίσσης Σοφίας, ἐχρησίμευε δὲ μέχρι τοῦδε κυρίως πρὸς νοσηλείαν ἐνδεῶν παίδων. Νεωστὶ τὸ νοσοκομεῖον παρεχωρήθη, ὅπως στεγασθῇ ἐν αὐτῷ ἡ Παιδιατρικὴ κλινικὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Εἶναι ἐκ τῶν νεωτέρων νοσοκομείων, μία δὲ μόνον πτέρυξ αὐτοῦ ἔχει κτισθῇ. Κεῖται εἰς τὴν θέσιν Γουδί, παρὰ τοὺς Ἀμπελοκήπους.

Εἰς τὰ πανεπιστημιακὰ ἱδρύματα δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ἀκόμη τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ *Ὀφθαλμιατρεῖον*, ὅπερ, καίτοι διοικούμενον ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, χρησιμεύει πρὸς διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν τῆς Ἰατρικῆς, διευθυντοῦ αὐτοῦ ὄντος τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ὀφθαλμολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἱδρύθη τῇ 14 Αὐγούστου 1843, προτάσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ φιλανθρώπου Ἄγγλου ὀφθαλμιάτρου Νεγλερμπέη, ὅστις καὶ κατέθεσε τὰ πρῶτα κεφάλαια, πρὸς θεραπείαν ὀφθαλμιώντων, δι' ὃ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐκαλεῖτο νοσοκομεῖον ὀφθαλμιώντων. Ἀπεπερατώθη δὲ τῷ 1854 διὰ συνδρομῶν, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, ἐπὶ σχεδίου τοῦ Δανοῦ Hansen. Κεῖται ἐν τῇ λεωφόρῳ Πανεπιστημίου, παραπλεύρως τῆς Ἀκαδημίας.

2) Τὸ *Πολιτικὸν Νοσοκομεῖον* «ἡ Ἐλπὶς» ἱδρύθη πρὸς διδασκαλίαν τῆς Ἰατρικῆς. Πράγματι δ' ἐν αὐτῷ διδάσκονται οἱ φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς κλινικῶς τὴν Παθολογίαν καὶ Χειρουργικήν, ἀσκούμενοι καὶ περὶ τὴν νοσηλείαν τῶν ἀρρώστων. Τὸ νοσοκομεῖον διοικεῖται ὑπὸ ἀδελφάτου ἐκ καθηγητῶν τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς καὶ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ Δήμου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δημάρχου Ἀθηναίων. Ἡ ἐν αὐτῷ νοσηλεία γίνεται δωρεάν, προσλαμβανομένων κυρίως ἀσθενῶν καταφανῶς ἐνδεῶν.

Εἰς τὰ *δημοτικὰ ἱδρύματα* ὑπάγονται:

1) Τὸ *Δημοτικὸν βρεφοκομεῖον Ἀθηνῶν*, ὅπερ ἱδρύθη τῷ 1859, δημαρχεύοντος τοῦ Γ. Σκούφου, διὰ συνεισφορῶν, ἰδίᾳ τοῦ ἐν Πετρουπόλει προξένου τῆς Ἑλλάδος Κοντογιαννάκη, στεγασθὲν τὸ πρῶτον ἐν ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ, εἶτα δὲ τῷ 1874 ἐν τῷ γνωστῷ οἰκήματι τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Ἐν αὐτῷ γίνονται δεκτὰ ἔκθετα βρέφη, παρεχομένης ἅμα νοσηλείας εἰς τὰ νοσοῦντα ἐξ αὐτῶν. Ἐν τῷ βρεφοκομείῳ πρότερον ἐγίνετο καὶ ἡ κλινικὴ διδασκαλία τῆς Παιδιατρικῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Παιδιατρικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὅστις ἦν καὶ διευθυντὴς τοῦ ἱδρύματος.

2) Τὸ *Δημοτικὸν μαιευτήριον*, χρησιμεῦον πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, δι' ὃν καὶ τὸ Δημόσιον μαιευτήριον.

Παρὰ τὰ ἱδρύματα ταῦτα λειτουργοῦσιν ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἱδρύματα, σκοπὸν ἔχοντα τὴν νοσηλείαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τὴν περίθαλψιν τῶν ἐνδεῶν. Τοιαῦτα εἶναι:

1) Τὸ *θεραπευτήριον «ὁ Εὐαγγελισμός».* Τοῦτο ἱδρύθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας (Β. Δ. τῆς 20 Μαΐου 1881), τῶν ἐγκαινίων γενομένων τῷ 1884. Τὸ νοσοκομεῖον πλουτισθὲν ποικιλοτρόπως καὶ μεγεθυνθὲν σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένετο τὸ μεγαλύτερον καὶ ὀνομαστότερον νοσοκομεῖον τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτῷ λειτουργοῦσι διάφορα ἰατρικὰ τμήματα, παθολογικόν, χειρουργικόν, γυναικολογικόν, ὀφθαλμιατρικὸν κτλ. καὶ ἐξωτερικὰ ἰατρεῖα χάριν τῶν ἐνδεῶν ἀρρώστων τῆς πόλεως.

Παράρτημα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἶναι καὶ τὸ *Νοσοκομεῖον Γ. Σταύρου καὶ Γ. Φούγκ*, τὸ ἱδρυθὲν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος (ὕψ. 1060), ἐν ᾧ νοσηλεύονται οἱ ἐκ πνευμονικῆς φυματιώσεως πάσχοντες.

Ὁ «Εὐαγγελισμὸς» πρὸς τῇ νοσηλείᾳ σκοπὸν ἔχει καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ συντήρησιν νοσοκόμων γυναικῶν.

2) *Δρομοκαΐτειον θεραπευτήριον* ἢ Φρενοκομεῖον Ζωρζῆ καὶ Ταρσῆς Δρομοκαΐτου, ὅπερ ἱδρύθη τῇ 16 Ἀπριλίου 1882 κυρίως διὰ τῶν χρημάτων τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ζωρζῆ Δρομοκαΐτου, Χίου. Χρησιμεύει πρὸς νοσηλείαν καὶ περίθαλψιν τῶν ὑπὸ ψυχικῶν νοσημάτων πασχόντων. Εἶναι ἐκ τῶν τελείως ὠργανωμένων νοσοκομείων, κεῖται δὲ ἐν τῇ θέσει «Δαφνὶ» τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀναστ. Γούδας

Ὁ πρῶτος διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς, συντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Ἰατρικὴ Μέλισσα».

3) Τὸ *Νοσοκομεῖον «Ἁγ. Ἑλένη»*, ἱδρυθὲν τῷ 1912 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἰατροῦ Δ. Ἀσιμῆ, σκοπὸν εἶχε κυρίως τὴν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν καὶ ἀναπήρων τοῦ πολέμου, ἤδη δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν περίθαλψιν ἀπόρων προσφύγων. Κεῖται παρὰ τοὺς Ἀμπελοκήπους καὶ στεγάζεται εἰς ἴδιον ὡραῖον νεότευκτον κτίριον.

4) *Πολυκλινικὴ Ἀθηνῶν*, ἱδρυθεῖσα τῷ 1903 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Χειρουργ. Κλινικῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου Ν. Ἀλιβιζάτου. Τὸ καταστατικὸν ταύτης ἐδημοσιεύθη κατὰ Ἰούλιον 1905. Ἔχει τὸν αὐτὸν προορισμὸν ὡς ἡ Ἀστυκλινικὴ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου, ἤτοι τὴν νοσηλείαν τῶν ἀπόρων τῆς πόλεως. Διαιρεῖται καὶ αὕτη εἰς τμήματα: παθολογικόν, χειρουργικόν, γυναικολογικόν, δερματολογικόν, οὐρολογικόν, λαρυγγοωτολογικὸν κτλ., προσφέρει δὲ καθ' ἑκάστην τὴν βοήθειαν αὐτῆς εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας ἀρρώστων. Νεωστὶ ἀνηγέρθη ὡραιότατον μέγα κτίριον αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς. Τὴν διεύθυνσιν ἔχει καὶ νῦν ἔτι ὁ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν καθηγητὴς Ν. Ἀλιβιζᾶτος.

5) *Ἄσυλον ἀνιάτων*, ἱδρυθὲν τῷ 1892 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς «Ἀδελφότητος τῶν θυγατέρων τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως», σκοπὸν ἔχει τὴν νοσηλείαν καὶ περίθαλψιν τῶν ἀπόρων πασχόντων ἐκ χρονίων καὶ ἀνιάτων νόσων. Κεῖται δεξιὰ τῆς ὁδοῦ Πατησίων παρὰ τὴν πλατεῖαν Ἀγάμων.

6) *Πτωχοκομεῖον καὶ γηροκομεῖον Ἀθηνῶν*, ὅπερ συνέστη καὶ συντηρεῖται ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐλεήμονος ἑταιρείας, ἱδρυθείσης κατ' Αὔγουστον τοῦ 1864 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Γεωρ. Βακαλοπούλου. Τὸ κατάστημα ἤρξατο λειτουργοῦν ἀπὸ τῆς 1 Ἰουνίου 1865, περισυναχθέντων ἐν αὐτῷ τῶν ἀληθῶς ἐνδεῶν. Ἡ νοσηλεία τῶν πασχόντων ἐκ τούτων γίνεται ἐν τῷ ἱδρύματι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τὸ Πτωχοκομεῖον ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ Κηφισίας, ἔναντι τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, πρό τινος ὅμως μετεκομίσθη πέραν τῆς θέσεως Θὼν τῶν Ἀμπελοκήπων, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Κηφισίαν εἰς ἰδιόκτητον νεότευκτον κτίριον.

7) *Σταθμοὶ πρώτων βοηθειῶν.* Τῇ 13ῃ Μαΐου 1899 ἱδρύθη τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας ὁ Ἐπίκουρος Σύνδεσμος ὁ «Σωτήρ», οὗτινος σκοπὸς ἦτο ἡ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν προσωπικοῦ παροχὴ τῶν πρώτων βοηθειῶν εἰς τοὺς ἐκ τυχαίου συμβεβηκότος καθ' ὁδὸν ἢ ἀλλαχοῦ τραυματιζομένους ἢ οἱανδήποτε ἄλλην σωματικὴν βλάβην ὑφισταμένους, οὓς μετὰ τὴν πρώτην βοήθειαν μετέφερε δι' ἐπὶ τούτῳ φορείων ἢ ἁμαξῶν εἰς τὰς οἰκίας των ἢ τὰ νοσοκομεῖα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς θεραπείας, ἣν ἠδύνατο μάλιστα νὰ ἀναλάβῃ καὶ ὁ Σύνδεσμος δωρεάν, προκειμένου περὶ ἀπόρων. Πρῶτος τοιοῦτος σταθμὸς ἱδρύθη ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Βουλῆς, ὅστις προσέφερε καὶ προσφέρει μέχρι τῆς σήμερον μεγάλας ὑπηρεσίας. Ἐκτὸς τούτου ὅμως ἱδρύθησαν καὶ ἄλλοι σταθμοὶ (εἰς τὸ Νέον Φάληρον καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ).

Παρὰ ταῦτα ἐν Ἀθήναις ἱδρύθησαν καὶ πάμπολλα ἰδιωτικὰ νοσοκομεῖα καὶ κλινικαί, ὡς τὸ Γαλλικὸν νοσοκομεῖον, ἰδιωτικὰ μικροβιολογικά, βιολογικὰ καὶ οὐροχημικὰ ἐργαστήρια, ὡς καὶ ἰδιωτικὰ ἄσυλα φθισικῶν, μεγάλως ἐπικουρήσαντα πρὸς νοσηλείαν τῶν ἀρρώστων ἢ τὴν ἔρευναν τοῦ εἴδους τῶν νοσημάτων αὐτῶν.

Ὑδροθεραπευτικὰ καταστήματα καὶ λουτρὰ ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις, δυστυχῶς, καὶ τὴν σήμερον ἔτι, λίαν εὐάριθμα, ἀλλὰ καὶ τούτων ὀλίγιστα πληροῦντα τὸν σκοπόν, δι' ὃν ἱδρύθησαν.

Ἰατρικοὶ σύλλογοι καὶ ἑταιρεῖαι.—Ἰδιαίτατα μεγάλως συνείργησαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἑλληνικῆς ἰατρικῆς αἱ ἐν Ἀθήναις ἰατρικαὶ ἑταιρεῖαι καὶ οἱ ἰατρικοὶ σύλλογοι. Ἰδιαιτέρας δ' ὅλως μνείας χρῄζει ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ σπουδαιοτέρα πασῶν τῶν ἰατρικῶν ἑταιρειῶν, ἡ *ἐν Ἀθήναις Ἰατρικὴ Ἑταιρεία.*

Κατελθόντος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ἑλλάδα, οἱ Βαυαροὶ ἰατροὶ ἐπιθυμοῦντες, ὅπως ὡς οἷόν τε τάχιον ἐπανέλθῃ ἡ ἀρχαία εὔκλεια καὶ γνωρίζοντες ὅτι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἑταιρεῖαι εἶναι ναοὶ προωρισμένοι εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι τὸ βῆμα αὐτῶν εἶναι ἡ λυδία λίθος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιδόσεως καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζήλου, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν πρωτευόντων τότε ἐν Ἀθήναις ἰατρῶν ἐσκέφθησαν περὶ ἱδρύσεως Ἰατρικῆς Ἑταιρείας. Πράγ-

Ν. Κωστής — *Α. Λευκίας* — *Θ. Ἀρεταῖος*

Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐκ τῶν διευθυντῶν τοῦ περιοδικοῦ «Ἀσκληπιός».

Digitized by Google

ματι τῇ 5 Ἰουνίου 1835, δύο ἔτη περίπου πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, συνῆλθον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως τῆς Αὐλῆς Ἄρνετ οἱ ἰατροὶ τοῦ Ὄθωνος Βίπμερ καὶ Ρέζερ, ὁ ἰατροσύνεδρος Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἰατροὶ Ροτλάουφ, Χλενών, ὁ Φράας, οἱ ἰατροὶ Ἀθηνῶν Ν. Κωστῆς,

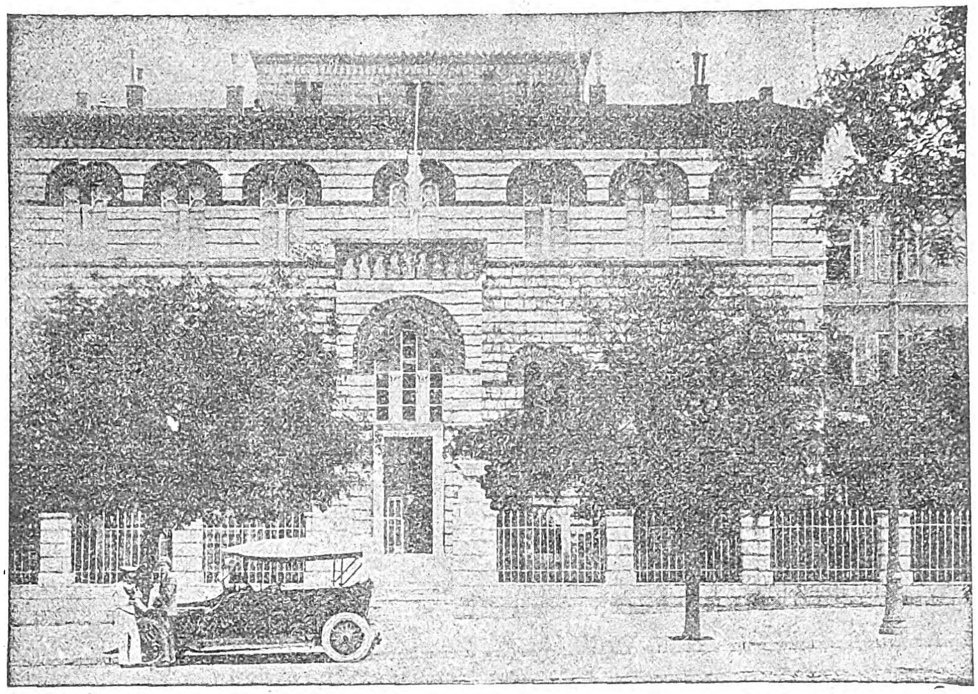

Τὸ Ὀφθαλμιατρεῖον.

Ι. Κλάδος, Ἀχελωΐδης, Πύρρος, Τρόνος, Δύσαυρος καὶ οἱ φαρμακοποιοὶ Λάνδερερ, τῆς Β. Αὐλῆς, Μάν, στρατιωτικὸς φαρμακοποιός, καὶ Σαρτόριος τῆς Β. Αὐλῆς, Ζαβιτζάνος, καὶ Καβάκος καὶ ἔπηξαν τὴν ἐν *Ἀθήναις Ἰατρικὴν Ἑταιρείαν*, ἥτις ἀκολούθως ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὴν μεγάλου ἐνδιαφέροντος τοῦ Βασιλέως ἐκλήθη καὶ *Βασιλική*.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰατρικὴ Ἑταιρεία ἀδιαλείπτως καὶ ἀόκνως ὑπὲρ τὰ 90 ἔτη ἐργαζομένη μέχρι τῆς σήμερον, ἐπετέλεσε μέγα ὄντως ἔργον ἐν τῇ προαγωγῇ καὶ τελειώσει τῆς ἑλληνικῆς ἰατρικῆς. Ὁ δὲ βίος αὐτῆς, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀναγνωστάκης, εἶναι αὐτόχρημα ἱστορία τῆς νέας ἑλληνίδος ἰατρικῆς, ὃν δὲν δύναται βεβαίως νὰ περιλάβῃ ὁ σήμερον ἡμῖν διατιθέμενος χῶρος. Γενικῶς εἰπεῖν ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτῆς παρήλασαν κατὰ σειρὰν οἱ ἐπισημότεροι τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ὡς π. χ. ὁ Ἀναγνωστάκης, ὁ Ὀλύμπιος, ὁ Ἀρεταῖος, ὁ Πρετεντέρης, ὁ Αἰγινήτης, ὁ Μακκᾶς, ὁ Καραμήτσας, ὁ Μαγγίνας κ.λπ., ἀπησχόλησαν δὲ κυρίως τὴν ἑταιρείαν κατὰ πρῶτον λόγον τὰ παρ' ἡμῖν ἐνδημοῦντα νοσήματα καὶ αἱ βαρεῖαι τούτων ἐπιδημίαι. Οἱ ἑλειογενεῖς πυρετοί, τὸ Καλααζὰρ (*τζανάκι* τῆς Ὕδρας, *πόνος* τῶν Σπετσῶν), ἡ λέπρα, ὁ κοιλιακὸς τύφος καὶ πάντα τὰ ἐπιδημοῦντα ἢ ἐπιχωριάζοντα νοσήματα λεπτομερῶς ἠρευνήθησαν ἐν τῇ Ἰατρικῇ Ἑταιρείᾳ, κατεδείχθη δ' ἡ φύσις καὶ ἐσπουδάσθη ὁ χαρακτὴρ τούτων ἐν Ἑλλάδι. Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἰαματικαὶ πηγαί, ἀπετέλεσαν καὶ αὗται ἀντικείμενον ἀόκνου σπουδῆς, ὑπό τε τὴν ἄποψιν τῆς χημικῆς αὐτῶν συστάσεως καὶ τῆς θεραπευτικῆς αὐτῶν δυνάμεως καὶ ἀξίας. Τὰ ὑπ' αὐτῆς δὲ τέλος συγκληθέντα πέντε Πανελλήνια Ἰατρικὰ Συνέδρια νέον πλούσιον ὑλικὸν προσήνεγκον, δεικνῦον ὅτι ἀθορύβως μέν, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἰατρικὴ παρ' ἡμῖν χωρεῖ ἐπὶ τὰ πρόσω πρὸς τὴν ἔκπαλαι γνώριμον αὐτῇ ἐπιστημονικὴν ὁδόν.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἱδρύθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλαι ἰατρικαὶ ἑταιρεῖαι, ὡς ἡ *Ἰατροχειρουργικὴ Ἑταιρεία*, ἡ *Βιολογική*, ἡ *Ἑλληνικὴ Ἀφροδισιολογικὴ* καὶ *Δερματικὴ Ἑταιρεία*, ἡ *Ἀνθρωπολογική*, μεγάλως συμβάλλουσαι εἰς προαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς ἰατρικῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἄλλοι σύλλογοι, ὡς ὁ *Ἰατρικὸς Σύλλογος Ἀθηνῶν*, ἡ *Ἀλληλεπίκουρος Ἑταιρεία*, προνοοῦσι περὶ τῶν ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν ἰατρῶν.

Ἰδιαιτέρας ὅλως μνείας χρῄζουσι δύο ἰατρικοὶ σύλλογοι, ὁ *Πανελλήνιος Σύνδεσμος κατὰ τῆς Φυματιώσεως* καὶ ὁ *Σύλλογος πρὸς περιστολὴν τῶν λοιμωδῶν νόσων*. Τούτων ὁ πρῶτος ἱδρυθεὶς πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀειμνήστου ἰατροῦ, μέλους καὶ γραμματέως τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, Β. Πατρικίου, ὠργάνωσε τὸ πρῶτον τὸν ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνα κατὰ τῆς φυματιώσεως, συνεκάλεσε δύο εἰδικὰ συνέδρια, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐν Ἀθήναις τῷ 1909, τὸ δὲ δεύτερον ἐν Βόλῳ τῷ 1912, δι' ὧν ἐμελετήθη ἐν λεπτομερείᾳ τὸ ζήτημα τῆς ἐν Ἑλλάδι φυματιώσεως, ἵδρυσε δὲ τὸ πρῶτον *Ἰατρεῖον κατὰ τῆς φυματιώσεως* ἐν ὁδῷ Πειραιῶς 89, ἐν ᾧ χιλιάδες ἀπόρων φυματικῶν εὑρίσκουσι νοσηλείαν δωρεὰν καὶ χρηματικὴν ἐνίσχυσιν. Διὰ χρημάτων συλλεγέντων δι' ἐράνων τῆς λαίδης Γκράνβιλλ, συζύγου τοῦ ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ἵδρυσεν οὗτος καὶ τὸ ἐν Βούλᾳ «*Ἀσκληπιεῖον τῶν παίδων*» πρὸς θεραπείαν τῶν χειρουργικῶν φυματιώσεων, ὅπερ ὅμως κατόπιν παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ἐρυθρὸν Σταυρόν.

Ὁ δὲ *Σύλλογος πρὸς περιστολὴν τῶν ἑλωδῶν νόσων*, ἱδρυθεὶς πρωτοβουλίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Σάββα, ἤρξατο τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς ἑλονοσίας, ὃν μεγάλως προήγαγε μέχρι τῆς σήμερον. Ὁ σύλλογος οὗτος ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τοῦ νομοσχεδίου τῆς κινίνης τοῦ Κράτους, δι' οὗ μεγάλως ἐνισχύθη ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς βροτολοιγοῦ ταύτης νόσου. Ἐδημοσίευσε μέχρι τοῦδε τέσσαρας τόμους περιλαμβάνοντας στατιστικὰς καὶ ἐπιδημιολογικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἑλονοσίας, διένειμεν ἑκατοντάδας χιλιάδων ὁδηγιῶν πρὸς πρόφυλαξιν ἀπὸ τῆς νόσου ταύτης, προσεκάλεσεν εἰς Ἀθήνας ἑκατοντάδας ἰατρῶν πρὸς εἰδικοποίησιν εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς ταύτην ζητήματα καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς ἅπαντα τὰ ἑλώδη μέρη τῆς χώρας, ἵνα διδάξωσι τοὺς κατοίκους καὶ ἐπιτοπίως ἐπιδείξωσιν αὐτοῖς τὰ νοσογόνα ἕλη καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐξυγιάνσεως αὐτῶν, συνηγορήσωσι δ' ἅμα ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς κινίνης τοῦ Κράτους.

Τέλος ἐν Ἀθήναις ἑδρεύει καὶ ὁ *Ἑλληνικὸς*

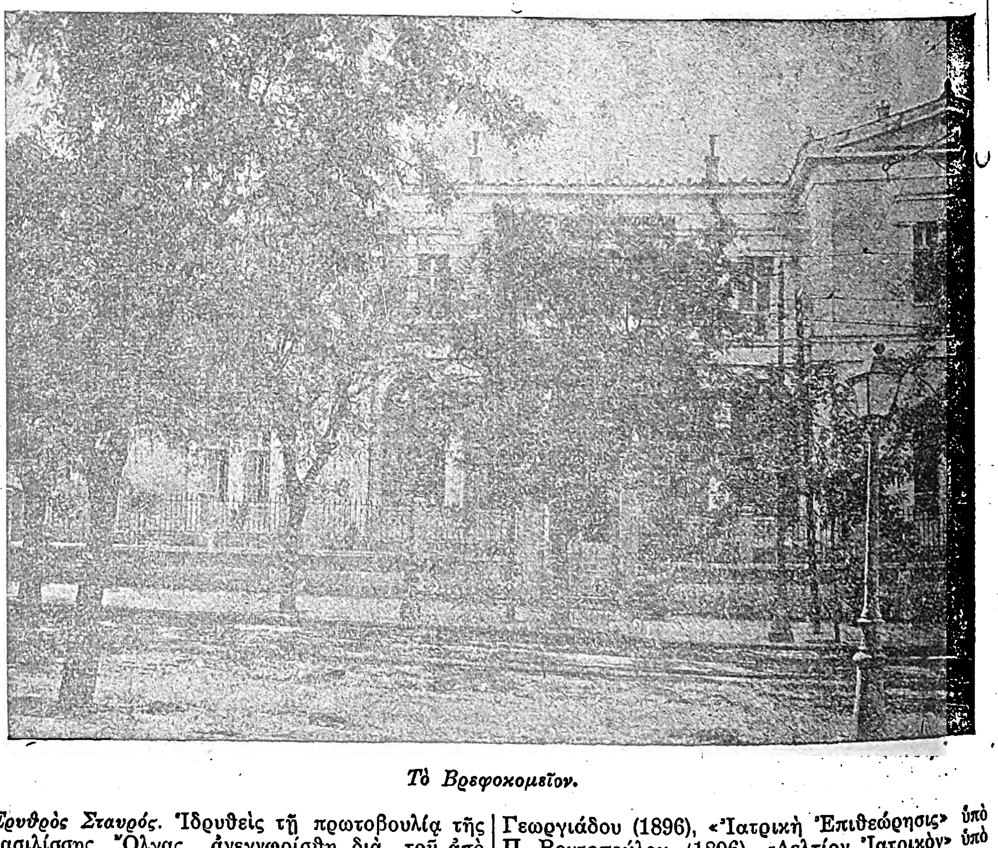

Τὸ Βρεφοκομεῖον.

Ἐρυθρὸς Σταυρός. Ἱδρυθεὶς τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας, ἀνεγνωρίσθη διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ἰουνίου 1877 Β. Δ. καὶ δι' ἐγκυκλίου τοῦ ἐν Γενεύῃ διεθνοῦς Γραφείου, σκοπὸν δ' ἔχει τὴν πρὸς τοὺς ἐν πολέμῳ τραυματίας καὶ νοσοῦντας παροχὴν περιθάλψεως καὶ τὴν νοσηλείαν ἐν τοῖς χειρουργείοις καὶ νοσοκομείοις αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ τὴν περίθαλψιν τῶν ἐκ θεομηνίας ἢ ἐπιδημίας παθόντων. Ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς προσέφερε μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰρήνης, ἰδιαίτατα δὲ κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Ἵδρυσε πάμπολλα νοσοκομεῖα καὶ χειρουργεῖα, ἐνοσήλευσεν ἀσθενεῖς, τραυματίας τῶν πολέμων καὶ πρόσφυγας, προσῆλθεν ἀρωγὸς εἰς πόλεις μαστιζομένας ὑπὸ ἐπιδημιῶν, ἐβοήθησε σεισμοπαθεῖς καὶ πλημμυροπαθεῖς, παρέσχε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ καὶ εἰς ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, τέλος δ' ἐπὶ τούτοις, ἐξ ἠθικῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἐκ καθήκοντος, παρέσχε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον τῶν ξένων Ἐρυθρῶν Σταυρῶν. Ἐνεργῶς δ' ἰδίᾳ συνέπραξεν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν δύο μεγάλων μαστίγων τῆς χώρας ἡμῶν, τῆς φυματιώσεως καὶ τῆς ἑλονοσίας (βλ.λ. Ἐρυθρὸς Σταυρός).

Ἰατρικὸς τύπος.—Ἀμέσως μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα ἤρξαντο ἐν Ἀθήναις ἀναφαινόμεναι αἱ πρῶται ἰατρικαὶ πραγματεῖαι, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ «Λογίῳ Ἑρμῇ» καὶ τῇ ἐφημερίδι «Ἠοῖ». Ἅμα δὲ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰατρικῆς Ἑταιρείας ἐγένετο σκέψις περὶ ἱδρύσεως ἰατρικοῦ περιοδικοῦ, ὅπερ πράγματι ἤρξατο ἐκδιδόμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1836 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀσκληπιός». Τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐξεδόθη ἀνελλιπῶς ἐν ἀρχῇ, εἶτα δὲ ἀπὸ τοῦ 1856 μέχρι 1862 καὶ τέλος ἀπὸ τοῦ 1870 μέχρι τοῦ 1874· κατόπιν ἐξηκολούθησεν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Πρινάρη ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέος Ἀσκληπιός». Ἀπὸ τοῦ 1853 ἱδρύθη καὶ ἕτερον περιοδικὸν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀναστασίου Γούδα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἰατρικὴ Μέλισσα» (1853-1858, 1864-65).

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πλεῖστα περιοδικὰ ἐξεδόθησαν, ἄλλα μὲν ἐφημέρως, ἄλλα δὲ ἐπὶ βραχύν, ἄλλα δὲ τέλος ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων δέον νὰ κατονομάσωμεν τὴν «Ἰατρικὴν Ἐφημερίδα» ὑπὸ Ἀ. Ἀναγνωστάκη καὶ Θ. Ἀφεντούλη (1858-9)· τὸν «Ἱπποκράτην» ὑπὸ Π. Καλλιβούρσου (1862, 1864-5)· τὸν «Γαληνὸν» σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῶν Α. Γεωργαντᾶ, Ν. Μακκᾶ, Ν. Δελλαπόρτα, Σ. Σκιαδαρέση (1879-1895), εἶτα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Χ. Βάμβα, (1887-95) καὶ τέλος ὑπὸ Ἰουλίας Ι. Βάμβα καὶ Π. Ροντοπούλου (1895-7)· τὴν «Ἰατρικὴν ἐφημερίδα τοῦ Στρατοῦ» ἐκδιδομένην ὑπὸ τῶν Ι. Τυπάλδου, Σ. Χωματιανοῦ, Ἰωάν. Τυπάλδου, συνεργασίᾳ Π. Μανούσου, Ι. Παπαθεοδώρου, Κ. Σάββα κλπ.· τὴν «Ἰατρικὴν Πρόοδον» ἐκδιδομένην ἀπὸ τοῦ 1896 ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Ι. Φουστάνου, τὰ «Ἀρχεῖα τῆς Ἰατρικῆς» (1905-1922) ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀρ. Π. Κούζη.

Τὰ κυριώτερα τῶν λοιπῶν περιοδικῶν τὰ ἐκδοθέντα ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις ἔφερον τοὺς ἑξῆς τίτλους: «Ἑβδομαδιαία Ἰατρικὴ Ἐφημερὶς» (1884-5) ὑπὸ Ἀλεξανδρογιάννου, Καρδαρᾶ, Πετρίνη καὶ Σακελλαρίου, «Ἱπποκράτης» ὑπὸ Ἀλ. Γεωργιάδου (1896), «Ἰατρικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Π. Ροντοπούλου (1896), «Δελτίον Ἰατρικὸν» ὑπὸ Κ. Κοκκολάτου (1898), «Ἰατρικὸς Μηνύτωρ» ὑπὸ Σ. Ρόκκου (1901-1905), «Γαληνὸς» ὑπὸ Α. Τσέλου (1903), «Σύγχρονος Ἰατρικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Ρ. Βούρου (1908-10), «Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ Ἐπιθεω-

Digitized by Google

ρησις» ὑπὸ Γ. Μακρυκώστα καὶ Λαμέρα (1916), «Ἰατρικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Σ. Σωτηριάδου (1918-20), «Ἰατρικὸς Τύπος» ὑπὸ τοῦ Inst. Pasteur (1920), «Θεραπευτικὴ Ἐπιθεώρησις», «Ἑλληνικὸν Ἰατρικὸν Περιοδικὸν» ὑπὸ Γ. Κοσκηνᾶ (1925).

Εἰδικῶν δὲ κλάδων τῆς ἰατρικῆς περιοδικὰ ἐξεδόθησαν τὰ ἑξῆς: *Νευρολογίας:* «Ψυχιατρικὴ καὶ νευρολογικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Σ. Βλαβιανοῦ (1902-10). *Παιδιατρικῆς:* «Πρόοδος Παιδιατρικῆς» ὑπὸ Δ. Χρήστοβιτς (1885), «Παιδολογία» ὑπὸ Κ. Χαριτάκη (1920). *Χειρουργικῆς:* «Χειρουργικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Γ. Φωκᾶ (1904), «Σύγχρονος Χειρουργικὴ» ὑπὸ Ε. Καλλιοντζῆ (1907). *Ὑγιεινῆς:* «Ἐφημερὶς τῆς Ἑταιρείας τῆς Ὑγιεινῆς» ὑπὸ Χ. Γ. Ῥάλλη (1883-5), τὸ «Ὑγιειονομικὸν δελτίον τοῦ Ἰατροσυνεδρίου» ὑπὸ Β. Πατρικίου, Κ. Κυριαζίδου καὶ Ε. Λαμπαδαρίου (1917-1920), «Ἀρχεῖα ὑγιεινῆς τοῦ ὑπουργείου τῆς Ὑγιεινῆς» (1925). *Φαρμακευτικῆς:* «Δελτίον φαρμακευτικὸν» ὑπὸ Γ. Ζαβιτσάνου (1871-4), «Περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις φαρμακολογικῆς ἑταιρείας» ὑπὸ Π. Ἀγγελοπούλου καὶ Δ. Βαρούχα (1884), «Δελτίον ἰατρικὸν καὶ φαρμακολογικὸν» ὑπὸ Α. Καλλιβωκᾶ καὶ Ι. Καραβία (1891-2), «Φαρμακευτικὴ Ἐπιθεώρησις» ὑπὸ Α. Δαμβέργη (1893-4), «Δελτίον Φαρμακευτικὸν» ὑπὸ τοῦ φαρμακείου Σ. Δ. Κρίνου (1910-11), «Ἀρχεῖα Φαρμακευτικῆς» (1923) ὑπὸ Ἐμμ. Ἐμμανουήλ. *Ἐπαγγελματικῆς Ἰατρικῆς:* «Ἰατρικὴ Κίνησις» (1925) ὑπὸ Ι. Ἀντωνιάδου καὶ «Ἱπποκράτης» (τῶν ἐφέδρων ἰατρῶν) (1923-4). Τέλος δὲ καὶ ἐκδόσεις περιοδικῶν *Ὑγιεινῆς τῶν οἰκογενειῶν*, ὡς ἡ «Ὑγιεία» ὑπὸ Ι. Καρδαρᾶ (1895-7), «Ἐφημερὶς Ὑγείας» ὑπὸ Α. Γεωργιάδου (1903-4, 1907-11) καὶ «Ὑγιεία» ὑπὸ Μ. Μωϋσσεΐδου, Ι. Βεγγλίδου καὶ Β. Κελεμενὲ (1924 μέχρι σήμερον).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξακολουθοῦσιν ἐκδιδόμενα τὰ ἑξῆς περιοδικά: «Ἰατρικὴ πρόοδος» ὑπὸ Ἰω. Φουστάνου, μετὰ τοῦ παραρτήματος αὐτῆς «Grèce médicale» (ἀπὸ τοῦ 1899) ὑπὸ Π. Ροντοπούλου, ὁ «Πρακτικὸς ἰατρὸς» ὑπὸ Κ. Οἰκονόμου (ἀπὸ τοῦ 1924), ἡ «Ἰατρικὴ» (ἀπὸ τοῦ 1922) ὑπὸ Δ. Κοσμετάτου καὶ Ι. Κούμαρη, ἡ «Κλινικὴ» (ἀπὸ τοῦ 1925) ὑπὸ Δ. Ὀρφανοῦ καὶ τὸ ἐπαγγελματικὸν «Ἰατρικὴ κίνησις».

Βιβλία δὲ ἰατρικὰ ἐν Ἀθήναις ἐξεδόθησαν μέχρι σήμερον πάμπολλα, ὧν καὶ μνεία ἁπλῆ θέλει ἀπαιτήσει τόμον ὁλόκληρον. Ἀρκούμεθα λοιπὸν νὰ μνημονεύσωμεν ὧδε τὴν περὶ τούτων ἐκδοθεῖσαν βιβλιογραφίαν, ἤτοι: *Ἀρ. Π. Κούζη* «Ἡ Ἑλληνικὴ ἰατρικὴ βιβλιογραφία ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κων)πόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων (1453-1903)», ἐν Ἀρχ. Ἰατρικῆς (1905) καὶ Τεῦχ. Α' (Ἀθ. 1908), *Ν. Π. Πολίτου:* «Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία», ἐν ταῖς Ἐπετηρίσι τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τοῦ 1907. *Κ. Μπόμηγκα:* «Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ συγγραφὴ» ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰατρικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τοῦ 1923. *Τ. Ἀνδριανάκου:* «Ἡ Μαιευτικὴ καὶ Γυναικολογία ἐν Ἑλλάδι» τόμ. Β' σελ. 1164.

Νοσηρότης - θνητότης - ἐπιδημίαι.— Στατιστικὰς θνητότητος ἐν Ἀθήναις δυστυχῶς δὲν ἔχομεν, εἰμὴ ὀλιγίστων ἐτῶν, καθ' ἃ ἐξεδόθη δελτίον θνητότητος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν. Οὕτω οὔτε περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἑκάστοτε ἐπιδημησασῶν νόσων σαφῶς γνωρίζομεν, οὐδὲ περὶ τῆς ἀναλογίας θνητότητος ἐκ τῶν λοιπῶν νόσων.

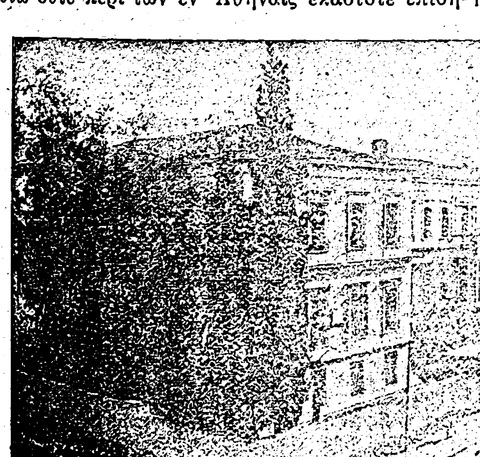

Τὸ Θεραπευτήριον ὁ «Εὐαγγελισμός».

Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει στατιστικὴν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἰατροσυνεδρίου καὶ Καθηγητοῦ Κ. Σάββα δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ «Σχέδιον νόμου περὶ ἐπιβλέψεως τῆς δημοσίας ὑγιείας» (1910) καὶ ἐν τῷ ὑγειονομικῷ δελτίῳ τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, στηριζομένην δ' ἐπὶ τῆς ἐν γένει θνητότητος τῶν ἐτῶν 1899—1908, ἐπὶ πληθυσμοῦ κατοίκων κατὰ τὴν τότε τελευταίαν ἀπογραφὴν 167,579, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ θνητότης ἐν Ἀθήναις εἶναι ἀρκούντως μεγάλη, ἀνερχομένη εἰς 23,50 $^0/_{00}$, τοῦ μέσου ὅρου τῶν κατ' ἔτος θνησκόντων ἀνερχομένου εἰς 3606, ὅστις πάντοτε ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν θνητότητα τῶν πρωτευουσῶν ἄλλων Κρατῶν τῆς Εὐρώπης εἶναι λίαν ηὐξημένος. Καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ θνητότης ἐξακολουθεῖ οὖσα περίπου ἡ αὐτή, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐπισήμου στατιστικῆς θνητότητος, καίτοι αὕτη ὑπελογίσθη μόνον ἐπὶ 385,062 κατοίκων διὰ τὸ 1923, καὶ 373,807 διὰ τὸ 1924.

Ἐν γένει δὲ οἱ θάνατοι ἐκ λοιμωδῶν νόσων ἀνέρχονται κατ' ἔτος εἰς ἴσον περίπου ἀριθμὸν πρὸς τοὺς ἐξ ὅλων ὁμοῦ τῶν λοιπῶν νόσων θανάτους.

Οὕτως ἡ *εὐλογία*, μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων μαστίγων τῆς χώρας ἡμῶν, ἐξακολουθεῖ καὶ νῦν ἔτι κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα νὰ προσβάλλῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίχωρα δίκην ἐπιδημιῶν μικρῶν ἢ μεγάλων. Κατὰ τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν στατιστικὴν ἡ ἐξ αὐτῆς θνητότης ἀνῆλθεν εἰς 2,85 $^0/_{00}$. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διὰ τὸν φόβον ἐπεκτάσεως τῆς νόσου μεταξὺ τῶν προσφύγων, ὁ ἀναγκαστικὸς ἐμβολιασμὸς ἐπιβληθεὶς αὐστηρότερον ἐπέφερε προσωρινὴν ἐξαφάνισιν τῆς νόσου. (Θάνατοι ἐκ ταύτης τῷ 1923, 65· τῷ 1924, 17).

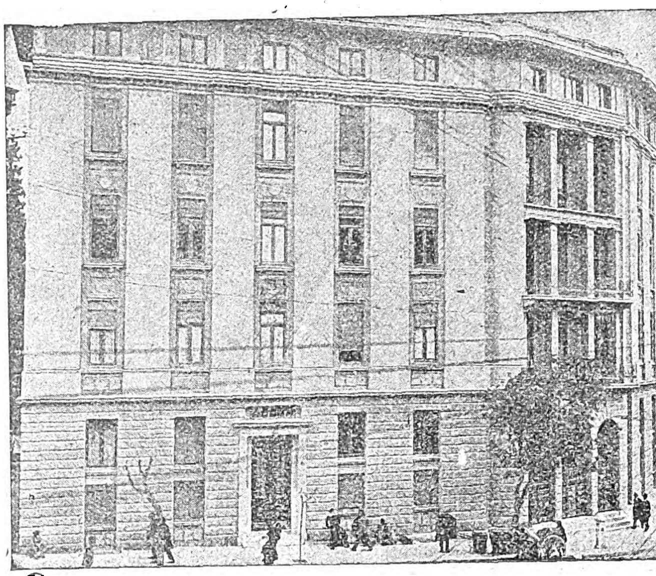

Ἡ Πολυκλινικὴ Ἀθηνῶν.

Ἡ *ὀστρακιὰ* ἐπίσης εἶναι νόσος, ἥτις ἐν Ἀθήναις οὐχὶ σπανίως ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιδημίας, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπεκτεινομένας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου τῆς πόλεως μέχρι τοῦ ἑτέρου, ὡς συνέβη κατὰ τὴν πρὸ 2 ἐτῶν τελευταίαν ἐπιδημίαν. Συνήθως ἐν Ἀθήναις ἡ νόσος ἔχει καλοήθη χαρακτῆρα, τῶν βαρέων κρουσμάτων σπανιώτερον ἀπαντωμένων. Ἡ ἀναλογία θνητότητος κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει στατιστικὴν ἀνῆλθεν εἰς 0,78 $^0/_{00}$ (Θάνατοι τῷ 1923, 44· τῷ 1924, 5).

Ἡ ἐπιδημία τῆς *ψευδοστρακιᾶς* ἢ *τετάρτης νόσου*, ἐξ ἧς κατὰ τὸ τρέχον ἔτος (1926) χιλιάδες ἠσθένησαν ἐν Ἀθήναις, εἶναι καλοήθης, σπανιώτατα δ' ἐξ αὐτῆς ἐπῆλθον θάνατοι.

Ἡ *ἱλαρά*, συνηθεστάτη νόσος ἐν Ἀθήναις, ἀναφαίνεται οὐχὶ σπανίως εἰς ἐκτενεῖς καὶ βαρυτάτας ἐπιδημίας. Οἱ ἐκ τῶν ἐπιπλοκῶν ἀπὸ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος (τριχοειδεῖς βρογχίτιδες, βρογχοπνευμονίαι) θάνατοι ἐξ ἱλαρᾶς εἰσὶν ἀρκούντως συχνοί. Ἡ προαναφερθεῖσα στατιστικὴ δεικνύει θνητότητα ἐξ ἱλαρᾶς 1,89 $^0/_{00}$ (Θάνατοι τῷ 1923, 71· τῷ 1924, 14· τῷ 1926, μόνον 7).

Ἡ *διφθερῖτις*, συνήθως οὐχὶ κατ' ἐκτενεῖς ἐπιδημίας, ἀλλὰ σποραδικῶς, μᾶλλον, ἀναφαινομένη ἐν Ἀθήναις, δὲν ἐπιφέρει οἵας καταστροφὰς ἐπέφερεν ἐν Ἀθήναις πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς πρὸς θεραπευτικὸν καὶ προφυλακτικὸν σκοπὸν τοῦ ἀντιδιφθεριτικοῦ ὀροῦ. Ἡ ἀναλογία θνητότητος κατὰ τὴν ὡς εἴρηται στατιστικὴν ἀνῆλθεν εἰς 1,46 $^0/_{00}$ (Θάνατοι τῷ 1923, 24· τῷ 1924, 15· τῷ 1926, 26).

Ὁ *κοκκύτης* ἀναφαίνεται κατὰ ἐπιδημίας ἐκτενεστάτας, ὡς ἦν ἡ τοῦ προπαρελθόντος ἔτους (192.). Ἡ νόσος ἐν Ἀθήναις ἔχει μᾶλλον καλοήθη χαρακτῆρα, ἐν τούτοις ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ τῶν ἐπιπλοκῶν αὐτῆς (βρογχοπνευμονία) θανάτων εἶναι ἐνίοτε σημαντικός. Ἡ ἀναλογία 0,98 $^0/_{00}$ τῆς στατιστικῆς ἡμῶν εἶναι ὄντως οὐχὶ ηὐξημένη. (Τῷ 1924 ἀπέθανον 53 ἄτομα).

Ἡ *γρίππη*, ἀναφαινομένη κατ' ἐκτενεῖς ἐνίοτε ἐπιδημίας, ἐπέφερε καὶ ἐν Ἀθήναις ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι θραῦσιν μεγίστην. Ἰδιαίτατα δὲ τὰ περίχωρα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ ταύτας ἔπαθον ἰδιαιτέρως. Ἡ θνητότης, σημειουμένη κατὰ τὴν στατιστικὴν εἰς 3 $^0/_{00}$ περίπου, ἀνέρχεται κατὰ πολὺ κατὰ τὰ ἔτη βαρειῶν ἐπιδημιῶν τῆς νόσου. (Τῷ 1923 ἀπέθανον 234· τῷ 1924, 354).

Ὁ *κοιλιακὸς τῦφος* ἐνδημεῖ ἐν Ἀθήναις, οὐχὶ δὲ σπανίως ἀναφαίνεται κατ' ἐπιδημίας ἐκτενεῖς, συνεπείᾳ μολύνσεως τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου ἢ τῶν πηγῶν τῶν περιχώρων (Ἀμαρουσίου κτλ.), ἀφ' ὧν ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι τοῦ ἄστεως. Ὡς τὰ πολλὰ ὁ χαρακτὴρ τῆς νόσου εἶναι καλοήθης, ἀλλὰ καὶ βαρέα κρούσματα εἶναι οὐχὶ σπάνια, συνηθέστερον ἀναφαινόμενα εἰς τοὺς ἐπήλυδας. Ἡ μέση θνητότης ἀνῆλθεν εἰς 6,32 $^0/_{00}$ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει στατιστικήν. Ὁ *παράτυφος* ἐπίσης Α καὶ Β δὲν σπανίζει ἐν Ἀθήναις.

Κυρίως ὅμως ἡ *φυματίωσις* (βλ. λ.) εἶναι ἡ μᾶλλον τὰς Ἀθήνας μαστίζουσα νόσος, ἐξ ἧς ἀποθνήσκουσιν ἐν ἀναλογίᾳ 36,78 $^0/_0$. Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ 1923, ἡ θνητότης ἐκ φυματιώσεως ἐν γένει ἀνῆλθεν εἰς 232,4 $^0/_{00}$, ἤτοι τὸ $^1/_4$ ἐν γένει τῶν θανάτων ὠφείλετο εἰς τὴν φυματίωσιν, κατὰ δὲ τὸ 1924 εἰς 187,3 $^0/_{00}$. Τῷ 1926 ἐσημειώθησαν θάνατοι ἐκ φυματιώσεως 1778.

Ἀλλὰ καὶ οἱ *ἑλώδεις πυρετοὶ* οὐκ ὀλίγον μαστίζουσι τὰς Ἀθήνας, ἰδίως δέ τινας συνοικίας, ἔνθα στάσιμα ὕδατα ἢ μικροσυλλογαὶ ὑδάτων εὐνοοῦσι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνωφελῶν κωνώπων (Ἰλισσὸς ποταμός, Μοσχᾶτον κλπ.). Πάντως ἡ ἑλονοσία συντελεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς θνητότητος ἐν Ἀθήναις. Τῶν ὑγιεινῶν συνθηκῶν ὅμως βελτιουμένων ὡς ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκιῶν καὶ τῆς κατ' ἔτος ἐκτελέσεως ἐξυγιαντικῶν ἔργων ἐν τῷ Ἰλισσῷ, ἐλπίζεται οἱ ἐκ τῆς ἑλονοσίας κίνδυνοι νὰ ἐκλείψωσιν. Ἡ ἀναλογία κατὰ τὴν στατιστικὴν εἶναι 3.31 ἐπὶ 10000 κατοίκων. (Τῷ 1923 ἀπέθανον 60, τῷ 1924, 113, καὶ τῷ 1926, 49 ἄτομα).

Δυστυχῶς καὶ ὁ *ἐπιλόχειος πυρετός*, παρὰ τὰς ἐπιγενομένας ἰδίᾳ μεγάλας προόδους ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος τῆς μαίας, ἐξακολουθεῖ οὐ μικρὸν μαστίζων τὰς Ἀθήνας (ἀναλογία 0,67 $^0/_{00}$).

Ἀπὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καὶ ἰδίᾳ κατόπιν τῆς ἐγκαταστάσεως ἐν Ἀθήναις καὶ τοῖς περιχώροις τῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας προσφύγων δύο ἔτι νοσήματα, σπανιώτερον προηγουμένως ἀναφαινόμενα, ὁ *ἐξανθηματικὸς τῦφος* καὶ ὁ *ὑπόστροφος πυρετός*, προσέβαλον τὰς Ἀθήνας εἰς ἐκτενεστάτας ἐπιδημίας. Ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἡ ἀποφθειρίασις ταχέως ἐπέφερον λαμπρὰ ἀποτελέσματα, τῶν νόσων τούτων, μεθ' ὅλας τὰς ἀνθυγιεινὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἔζων ἰδίᾳ οἱ πρόσφυγες, ταχέως ἐξαλειφθεισῶν τελείως. Οὕτω τῷ 1923, ἐπὶ πληθυσμοῦ 385026, ἐξ ἐξανθηματικοῦ μὲν τύφου ἀπέθανον 47, ἐκ δὲ ὑποστρόφου πυρετοῦ μόνον 3. Τῷ 1924 ἀπέθανον ἐκ τοῦ πρώτου μόνον 9, τῷ δὲ 1926 μόνον 2.

Ἡ *δυσεντερία*, ἡ μικροβιακή, εἶναι νόσος συχνότατα ἐπερχομένη εἰς βαρυτάτας ἐπιδημίας. Τῷ 1923 ἐν Ἀθήναις ἀπέθανον ἐξ αὐτῆς 3[illegible]9 ἄτομα, τῷ δὲ 1914, 137. Σπανιώτατα παρετηρήθησαν περιπτώσεις *ἀμοιβαδοειδοῦς δυσεντερίας* ἐπὶ προσώπων μὴ μεταβάντων εἰς τροπικὰς χώρας ἢ μὴ ἐλθόντων εἰς συνάφειαν μετὰ πασχόντων.

Ἡ *χολέρα*, ἀπὸ μακροῦ μὴ ἐμφανισθεῖσα ἐν Ἑλλάδι, ἀνεφάνη καὶ πάλιν κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, εἰς σπανιώτατα δὲ κρούσματα ἐν Ἀθήναις. Ἡ χρῆσις τοῦ ἀντιχολερικοῦ ἐμβολίου καὶ ἡ λῆψις ὑγιεινῶν φροντίδων ἐπιμελεστέρων ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάλειψιν τῆς νόσου.

Δυστυχῶς ὅμως ἀπὸ τοῦ 1913 εἰσήχθη καὶ πάλιν διὰ Πειραιῶς εἰς Ἑλλάδα νόσος φοβερά, ἡ *πανώλης*, ἥτις οὐκ ὀλίγους θανάτους ἐπέφερε καὶ ἐν Ἀθήναις. Οὕτω λ. χ. τῷ 1923 ἀπέθανον ἐκ πανώλους 12 ἄτομα. Ἡ μυοκτονία, ἡ χρῆσις τοῦ ἀντιπανωλικοῦ ἐμβολίου καὶ τοῦ εἰδικοῦ ὀροῦ, μεγάλως περιώρισαν τὴν νόσον, ἀναφαινομένην νῦν, εὐτυχῶς, κατ' ἀραιότατα κρούσματα, καίτοι πάντοτε αὕτη ἀγρύπνως δέον νὰ παρακολουθῆται, ἀφ' ὅτου πλειότεραι αὐτῆς ἑστίαι πα-

Digitized by Google

ρετηρήθησαν ἐν Ἑλλάδι. Τῷ 1924 οὐδεὶς ἀπέθανεν ἐκ πανώλους.

Ἡ *ἐπιδημικὴ ἐγκεφαλονωτιαία μηνιγγῖτις* εἶναι οὐχὶ λίαν συνήθης νόσος ἐν Ἀθήναις, καίτοι ἐπιδημικῶς ἀναπτυσσομένη ἐπέφερεν ἐνίοτε οὐ σμικρὰς καταστροφάς. Τῷ 1923 π. χ. ἀπέθανον 29 ἄτομα ἐξ αὐτῆς ἐν Ἀθήναις.

Ἔτι σπανιώτερος τοὐναντίον ἐν Ἀθήναις εἶναι ὁ *πυρετὸς τῆς Μεσογείου* ἢ *Μελιταῖος πυρετός*, ὡς

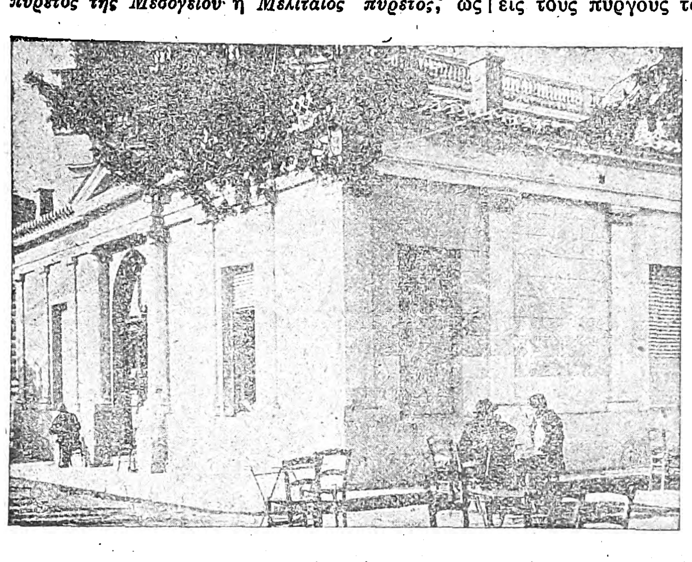

Ο σταθμὸς Α' βοηθειῶν.

καὶ ὁ *τέτανος*, ἰδίᾳ μετὰ τὴν συστηματικὴν χρῆσιν προληπτικῶς τοῦ κατ' αὐτοῦ ὀροῦ ἐπὶ παντὸς τραύματος ῥυπανθέντος διὰ χώματος, κονιορτοῦ κτλ. Οὕτω π. χ. τῷ 1923 ἀπέθανον 19 ἄτομα ἐκ τετάνου, τῷ δὲ 1926, 21.

Ὁ *τριήμερος πυρετὸς* προσβάλλει τὰς Ἀθήνας ἰδίᾳ κατὰ τὰ κυνικὰ καύματα, εἶναι ὅμως τελείως καλοήθης. Αἱ ἐκ *μέλανος πυρετοῦ* (Καλὰ-ἀζὰρ) παρατηρηθεῖσαι ἐν Ἀθήναις περιπτώσεις προήρχοντο ὡς τὰ πολλὰ ἐξ ἄλλων μερῶν (Σπέτσαι, Ὕδρα κτλ.). (Θάνατοι τῷ 1926, 13). Οἱ *ρευματισμοὶ τῶν ἄρθρων* εἶναι οὐχὶ λίαν συνήθης πάθησις, ὡς καὶ ἡ *ἰκτεροαιμορραγικὴ σπειροχαιτίασις*. Ἡ *σύφιλις* τοὐναντίον εἶναι συχνή.

Ἡ *πνευμονία* καὶ ἡ *βρογχοπνευμονία* εἶναι συνηθέσταται αἰτίαι θανάτων. Οὕτω π. χ. ἐκ μὲν τῆς πρώτης κατὰ τὸ 1923 ἀπεβίωσαν 660 ἄτομα, ἐκ δὲ τῆς β' 241.

Συνηθέσταται αἰτίαι θανάτων μετὰ τὰς λοιμώδεις νόσους εἶναι ἡ *ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία*, (τῷ 1923, 408· τῷ 1924, 385), οἱ *κακοήθεις ὄγκοι*, κυρίως ὁ καρκίνος, (τῷ 1923 ἀπεβίωσαν 311 ἄτομα· τῷ 1924, 328· τῷ 1926, 314), αἱ *καρδιακαὶ παθήσεις*, (ἀπεβίωσαν τῷ 1923, 582· τῷ 1924, 677), καὶ ἡ *νεφρῖτις* (ἐξ ἧς ἀπεβίωσαν τῷ 1923, 355· τῷ 1924, 328). Ἧττον συχνὴ αἰτία θανάτου ἐν Ἀθήναις εἶναι ἡ *κίρρωσις τοῦ ἥπατος* (τῷ 1923 ἀπεβίωσαν 67· τῷ 1924, 44).

Συχνοτάτη αἰτία θανάτων κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν εἶναι ἡ *ἐντερῖτις τῶν παίδων*. Οὕτω τῷ 1923, ἀπεβίωσαν ἐξ αὐτῆς 1236, τῷ 1924, 1261 καὶ τῷ 1926, 1080 παιδία.

Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν στατιστικὴν τοῦ 1926 ἐν Ἀθήναις ἔθανον κατὰ ἡλικίαν: 1-30 ἡμερῶν 529, 5-10 ἐτῶν 126, 10-15 ἐτῶν 197. 15-20 ἐτῶν 529, 20-25 ἐτῶν 533, 25-30 ἐτῶν 427, 30-35 ἐτῶν 297, 35-40 ἐτῶν 315, 40-50 ἐτῶν 598, 50-60 ἐτῶν 557, 80 ἐτῶν καὶ ἄνω 306 καὶ ἀγνώστου ἡλικίας 14. Ἐν ὅλῳ δὲ θάνατοι 8292 (ἄρρ. 4423, θήλ. 3859) (ἔναντι θανάτων 9446 τοῦ ἔτους 1925) καὶ γεννήσεις 13482 (ἄρρ. 6911, θήλ. 6571), ἔναντι 10462 (ἄρρ. 5427, θήλ. 5035) τοῦ 1925.

Αἱ ἐπιδημίαι εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους χρόνους.—Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν (βλ. ἀνωτέρω τόμ. Β' σελ. 30 καὶ 36), γῆ λεπτὴ καὶ αὐχμηρά, στερουμένη ὑδάτων, ἐν ᾗ ὁ κονιορτὸς καὶ ὁ βόρβορος οὐδόλως ἐσπάνιζον, ἐμαστίζετο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπὸ ἐπιδημικῶν νόσων. Τὴν φύσιν ὅμως τῶν παλαιοτάτων τούτων ἐπιδημησασῶν νόσων ἀδύνατον νὰ καθορίσωμεν, διότι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναγράφονται αὗται ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα «λοιμός». Οὕτω κατὰ τὴν 46 Ὀλυμπιάδα ἀναφέρεται ὑπό τινων συγγραφέων (Διογ. Λαέρτ. Ι. 116) λοιμὸς ἐν Ἀθήναις, δι' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι προσέτρεξαν εἰς τὴν Πυθίαν, ἐρωτήσαντες πῶς ἠδύναντο νὰ ἀποκαθάρωσι τὴν πόλιν ἐξ αὐτοῦ. Ἐκάλεσαν δὲ διὰ Νικίου τοῦ Νικηράτου τὸν Ἐπιμενίδην ἐκ Κρήτης, ὅστις ἐλθὼν ἐκάθηρε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἐκείνου, ὡς εἶχε πράξει προηγουμένως καὶ δι' ἄλλας πόλεις μαστιζομένας ἐκ λοιμοῦ.

Πρώτην ἐπιδημίαν, ἣν κάλλιον γνωρίζομεν, εἶναι ἡ κατὰ τὸ β' ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐνσκήψασα ἐν Ἀθήναις (τῷ 430 π. Χ.), ἧς περιγραφὴν θαυμασίαν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Θουκυδίδης (ΙΙ, 47). Οἱ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν κάτοικοι, ὡς ἐκ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, ἀφέντες τὰς κατοικίας αὐτῶν κατέφυγον εἰς Ἀθήνας καὶ ἐστεγάσθησαν ὑπὸ σκηνάς, ἄλλα πρόχειρα παραπήγματα ἢ τέλος καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἱερά. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πελασγικόν, ὅπερ ἔκειτο κάτωθι τῆς Ἀκροπόλεως καὶ κατόπιν ἀπαγορεύσεως τοῦ Πυθικοῦ μαντείου ἔδει νὰ μένῃ ἀκατοίκητον, κατῳκήθη τότε ἐξ ἀνάγκης. Πολλοὶ κατεσκήνωσαν μάλιστα εἰς τοὺς πύργους τῶν τειχῶν καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἠδύνατο ἕκαστος, ὅσοι δὲ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσι στέγην ἐν τῇ πόλει διέμειναν εἰς τὸ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς τεῖχος. Τοιαύτη συσσώρευσις κατοίκων ἐγένετο ἐν Ἀθήναις, ὁπότε ἐξαίφνης, ὀ λ ί γ α ς ἡμέρας μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Πελοποννησίων εἰς τὴν Ἀττικήν, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 430 π. Χ., ἤρξατο ἐπιδημικὴ νόσος, λοιμός, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ἐπινείῳ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Πειραιεῖ, εἶτα δὲ εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων τὸ νόσημα ἤρχιζεν ἐξαίφνης. Ἐπήρχετο μέγας πυρετός, ἐρυθρότης καὶ καῦσος εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Μεγίστη δὲ ἦτο ἡ ἐρυθρότης τοῦ φάρυγγος καὶ τῆς γλώσσης, μετὰ δυσαρέστου ἀποπνοίας ἀπὸ τοῦ στόματος. Μετὰ τ α ῦ τ α προσετίθετο πταρμός, βράγχος φωνῆς καὶ βὴξ ἰσχυρός. Ὁπόταν δὲ κατελαμβάνετο ὁ στόμαχος, ἐπήρχετο ναυτία καὶ ἔμετος χολωδῶν οὐσιῶν μετὰ πόνων ὀξέων. Εἰς τοὺς πλειοτέρους ἐπήρχετο καὶ λὺγξ ἄνευ ἐμέτου, ἄλλοτε ἄλλης διαρκείας. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δέρματος ἦτο θερμή, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ θερμότης ἦτο ἰσχυροτάτη, οὕτως ὥστε οἱ ἀσθενεῖς οὐδ' αὐτὰ τὰ λεπτότερα ἐνδύματα καὶ τὰς σινδόνας δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι. Κατετρύχοντο δὲ ὑπὸ διηνεκοῦς ταραχῆς καὶ ἀγρυπνίας. Οὗτοι εὐχαρίστως διέμενον γυμνοὶ ἢ ἐῤῥίπτοντο εἰς ψυχρὸν ὕδωρ. Ἡ δὲ δίψα αὐτῶν ἦτο ἄπαυστος καὶ βασανιστική, διὸ καὶ πολλοὶ ἐῤῥίπτοντο εἰς φρέατα, ὅπως καταστείλωσιν αὐτήν, ἀλλ' ἡ δίψα εἴτε ἔπινον πολύ, εἴτε ὀλίγον, ἔμενε πάντοτε ἡ αὐτή. Ταυτοχρόνως ἀνεφαίνετο εἰς τὸ σῶμα αὐτῶν ἐξάνθημα, ὅπερ ἦτο, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Θουκυδίδου, πελιδνὸν μετὰ μικρῶν φλυκταινῶν καὶ ἑλκῶν (*«πελιτνόν, μικραῖς φλυκταίναις καὶ ἕλκεσιν ἐξανθηκός»*).

Ἡ πορεία, ἡ διάρκεια καὶ ἡ ἔκβασις τοῦ νοσήματος περιγράφεται ἔν τισιν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου. Οἱ πλειότεροι τῶν ἀσθενῶν ἀπέθνησκον τὴν 7ην ἢ τὴν 9ην ἡμέραν, καταναλισκόμενοι ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ. Ἂν διέφευγέ τις τὸν θάνατον, τὸ νόσημα κατήρχετο εἰς τὴν κοιλίαν καὶ ἐπροξένει ἰσχυρὰν ἕλκωσιν ἐν αὐτῇ, ἐξ ἧς ἐπήρχετο διάρροια, ἀτονία καὶ πολλάκις ὁ θάνατος. Καὶ ἐάν τις τέλος διέφευγε καὶ ταῦτα, τὸ κακὸν προσέβαλλε τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ὡς καὶ τὰ αἰδοῖα, καὶ πολλοὶ διεσώθησαν ἀφοῦ ἀπώλεσαν τὰ μέλη ταῦτα ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς των. Ἄλλοι μετὰ τὴν ἴασιν ἀπώλεσαν ἐντελῶς τὴν μνήμην των καὶ ἐγειρόμενοι δὲν ἀνεγνώριζον οὐδ' ἑαυτούς, οὐδὲ τοὺς οἰκείους των.

Ἡ αἰτιολογία τοῦ νοσήματος ἦτο σκοτεινή. Ἐν ἀρχῇ ἐνόμισαν ὅτι τὸ νόσημα προήρχετο ἐκ δηλητηρίων, ἅτινα ἔρριψαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὰ φρέατα, ὕστερον ὅμως ἐφρόνουν ὅτι μετεδόθη ἐξ Αἰθιοπίας, ἐξ ἧς εἶχεν ἐπεκταθῆ ἡ νόσος εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὰς χώρας τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας.

Κατὰ τῆς νόσου οὐδὲν φάρμακον εὑρέθη ὠφέλιμον. Οἱ ἰατροὶ δὲν ἐπήρκουν, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ὠφελήσωσι, διότι τὸ πρῶτον παρετήρουν τὴν νόσον ταύτην καὶ τὸ πρῶτον ἐνοσήλευον πάσχοντας ἐξ αὐτῆς. Χαρακτηριστικὸν ἦτο ὅτι καὶ οἱ ἰατροὶ αὐτοὶ προσεβάλλοντο καὶ ἔθνησκον, ὅσῳ πλειότερον ἐξετίθεντο εἰς τὸ τῆς νόσου μόλυσμα. Οὐ μόνον δ' ἡ ἀνθρωπίνη τέχνη ἐδείχθη ἀνεπαρκὴς καὶ ἀνίσχυρος κατὰ τῆς νόσου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ ἱερὰ καὶ τὰ μαντεῖα· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, νικώμενοι ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀπέστησαν καὶ αὐτῶν.

Ἕτερον χαρακτηριστικὸν τῆς νόσου ἦτο ὅτι μετεδίδετο εἰς τὰ κατοικίδια ζῷα, τοὺς κύνας καὶ τὰ πτηνά, καὶ ὅτι οἱ ἅπαξ προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῆς νόσου δὲν προσεβάλλοντο ἐκ νέου, ἤτοι ἀπέκτων ἀνοσίαν, ἢ ἂν ἐπήρχετό ποτε ὑποτροπή, αὕτη ἦτο ἐλαφροτάτη, ἐξ ἧς οὐδέποτε ἀπέθνησκον.

Ἡ νόσος ἐξ Ἀθηνῶν μετεδόθη καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ὡς εἰς τὴν Ποτίδαιαν διὰ τοῦ στρατοῦ των, διήρκεσε δὲ 2 ὁλόκληρα ἔτη, μεθ' ἃ ἐπῆλθε μικρὰ ἀνάπαυλα, ἥτις διήρκεσεν $1\,^1/_2$ ἔτος. Κατὰ τὸν χειμῶνα ὅμως τοῦ 427—6 ἐπῆλθε νέα παρόξυνσις τῆς νόσου. Δύναταί τις δὲ νὰ ὑπολογίσῃ ὅτι τὸ $^1/_4$—$^1/_3$ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς κατεστράφη ἐκ τοῦ λοιμοῦ τούτου.

Ἐκ τοῦ λοιμοῦ προσεβλήθη καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὅστις κατόπιν περιέγραψε τὴν νόσον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀσθενείας του καὶ παρατηρήσεων ἄλλων ἀσθενῶν, οὓς μετὰ ταῦτα εἶδεν. Ὁ Σωκράτης δὲν προσεβλήθη ὑπὸ τῆς νόσου. Κυρίως ὅμως ὁ Περικλῆς ἐδοκιμάσθη μεγάλως, διότι, ἀφοῦ αὕτη ἐδεκάτισε τοὺς φίλους του καὶ τοὺς οἰκείους του, ἐθανάτωσε καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ καὶ ἕνα τῶν νομίμων αὐτοῦ υἱῶν, τὸν Ξάνθιππον. Τὰ πλήγματα ταῦτα ὁ Περικλῆς ἐδέχθη μετὰ θάρρους καὶ ὑπομονῆς, ἥτις ὅμως ἐγκατέλιπεν αὐτόν, ὁπόταν ἀπηνὴς ὁ θάνατος ἀφήρπασε καὶ τὸν νεώτερον αὐτοῦ υἱόν, τὸν Πάραλον, ὃν καὶ θερμότατα ἔκλαυσε. Μετ' ὀλίγον ὁ Περικλῆς προσεβλήθη καὶ ὁ ἴδιος ὑπὸ λοιμοῦ, ἐξ οὗ, ὡς φαίνεται, ἐξηντλήθη, ἀναπτυχθείσης παρ' αὐτῷ χρονίας φθινάδος νόσου, ἐξ ἧς, μετὰ μακρὰς βελτιώσεις καὶ ὑποτροπάς, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν φίλων του.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ λοιμοῦ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, καίτοι θαυμασία, δὲν παρέχει πάντα τὰ στοιχεῖα πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς νόσου. Δι' ὃ καὶ πλεῖσται εἰκασίαι ἐξηνέχθησαν περὶ τῆς φύσεως τοῦ Ἀττικοῦ τούτου λοιμοῦ. Οὕτω τινὲς ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τύφου ἀρχαίου, μὴ ἀναφανέντος πλέον μέχρι τῆς σήμερον. Ἄλλοι τοὐναντίον προσεπάθησαν νὰ ταυτίσωσι ταύτην πρὸς λοιμώδη νοσήματα τῆς σήμερον, ἰδίᾳ τὰ συνοδευόμενα ὑπὸ ἐξανθήματος. Οὕτω τινὲς μὲν ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἱλαρᾶς, ὀστρακιᾶς ἢ εὐλογίας, ἄλλοι περὶ ἐξανθηματικοῦ τύφου, πρὸς ὃν πράγματι μᾶλλον προσομοιάζει ὁ λοιμὸς ἐκεῖνος. Ἄλλοι δὲ πάλιν φρονοῦσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπιδημίας κακοήθων ἑλωδῶν πυρετῶν, κιτρίνου πυρετοῦ, ἐγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος ἢ πανώλους. Τέλο

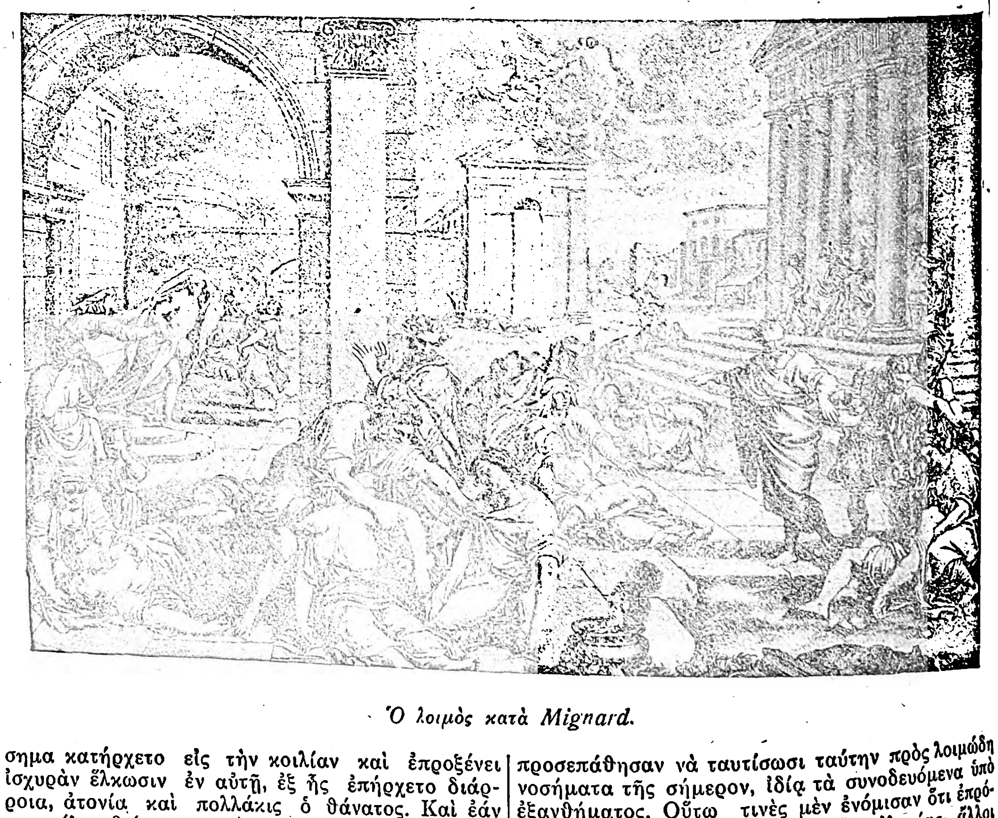

Ὁ λοιμὸς κατὰ Mignard.

Digitized by Google

δὲ καὶ συνδυασμὸν νοσημάτων τινὲς παραδέχονται, ἰδίᾳ μετ᾽ ἐργοτισμοῦ (βλ. λ.), συνεπείᾳ τῆς ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων βροχῶν ἀλλοιώσεως τῶν σιτηρῶν. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς φύσεως τῆς νόσου θέλει παραμείνει ἐσαεὶ ἀδύνατος, διότι ἡ περιγενομένη ἡμῖν ἀριστοτεχνικὴ περιγραφὴ εἶναι δυστυχῶς ἀνεπαρκής, ὅπως στηρίξῃ ἀσφαλῶς οἱανδήποτε τῶν γνωμῶν τούτων.

Ἐκ τῶν κατόπιν ἐπιδημιῶν, τῶν ἐνσκηψασῶν εἰς Ἑλλάδα, αἵτινες κυρίως ὠφείλοντο εἰς πανώλη, ἀγνοοῦμεν τίνες ἐμάστισαν καὶ τὰς Ἀθήνας. Μόλις κατὰ τὸ 1497 εὑρίσκομεν κατὰ τὸ Χρονικὸν τῶν Ἀθηνῶν (ἐν «Ἀθηναίῳ» ἔκδ. Λάμπρου, VI 438) τὸ *θανατικὸν τοῦ Τριαντάρη*, κατὰ δὲ τὸ 1523 *παγκοσμίαν λοιμικὴν νόσον*, ἥτις κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν (ἔκδ. Βόννης σελ. 527) ἐμάστισε καὶ τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τὸ Χρονικὸν τῶν Ἀθηνῶν (ἐν «Ἀθηναίῳ» VI, 438) ἀναγράφει τὸ *θανατικὸν τοῦ Παπαλιγούρα*, τὸ δ᾽ ἑπόμενον ἔτος 1524 τὸ *θανατικὸν τοῦ Μανζάκη*. Τῷ 1534 τὸ αὐτὸ Χρονικὸν ἀναφέρει τὴν *πανώλη*, μαστίσασαν τὰς Ἀθήνας μέχρι τοῦ 1535, λέγον: *«εἰς τοὺς ζμβ´ ἔγινε τὸ θανατικὸν τοῦ Κουτρούλη Βηλλαρᾶ, εἰς τοὺς ζμγ´ ἔγινε θανατικὸν καὶ ἀπέθανον πολλοί»*.

Τῷ 1554-57 ἡ πανώλης μεταδίδεται, κατὰ τὸ αὐτὸ Χρονικόν, εἰς Ἀθήνας τῇ 12 Δεκεμβρίου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρυδιᾶ, ἐπανελθόντος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἡ νόσος ἐπεδήμει. Διήρκεσε δὲ ἡ νόσος ἐν Ἀθήναις τρία ἔτη καὶ ἐπέφερε τὸν θάνατον δέκα χιλιάδων (;) ἀνθρώπων ὡς βεβαιοῖ καὶ τὸ λίθινον χρονικόν. (*Χρονικὸν Ἀθηνῶν* ἔνθ. ἀνωτ. *Ζησίου* Σύμμικτα σ. γ´. καὶ *Νέος Ἑλληνομνήμων*, VII, 176).

Τῷ 1687 ἡ πανώλης μαστίσασα τὴν Ἑλλάδα μεταδίδεται, κατὰ τὰ *Πιττάκεια σημειώματα*, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκ ταύτης δ᾽ ἀποθνήσκουσι πολλοὶ καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ στρατοῦ. Τὴν ἐπιδημίαν ταύτην ἀνσφέρει καὶ ὁ Σουρμελῆς καὶ ἐπιστολὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Πατριάρχην γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ἀργυροῦ Βεναλδῆ, ἥτις χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει ὅτι: *«ἐν ἀκμῇ γὰρ οὔσης ἐνταῦθα τῆς θείας ὀργῆς, λοιμὸς μὲν πρῶτον τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς μιάνας ἀέρα, τὰ τῶν αὐτόθι διαιτωμένων σώματα τοῖς πεδίοις σποράδην καὶ πονήρως διακείμενα στρώννυσιν καὶ τάφος ἑκάστῳ ἡ οἰκεία χαμεύνη, ἀκλαύστων καὶ ἀτάφων τῶν πλειόνων μενόντων, τοῦ κακοῦ τῆς ῥύμης πᾶν ἔθιμον συλησάσης»*.

Τῷ 1778, κατὰ τὰ Πιττάκεια σημειώματα, κακοήθης εὐλογία προσβάλλει τὰς Ἀθήνας. «Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον» λέγει «ἔπεσεν ἡ νόσος εἰς τὰ παιδία, ἡ κατ᾽ ἀντίφρασιν λεγομένη εὐλογία· ἀπέθανον ἕως ἑπτακόσια παιδία καί τινες εἰς ἡλικίαν· τότε δὲν ἦτον εἰς κοινὴν χρῆσιν τὸ λεγόμενον ἀμπόλιασμα. Ἡ νόσος ἤρξατο ἀπὸ τὸν Μάϊον καὶ διήρκεσεν ἕως εἰς τὸν Νοέμβριον». Τῷ δὲ 1787 ἡ πανώλης ἐπιδημεῖ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐπιφέρει τὸν θάνατον 1200 Ἀθηναίων καὶ πολλῶν Τούρκων, καθ᾽ ἃ ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς. Τὸ δὲ χρονικὸν τοῦ Πιττάκη ἀναφέρει τὴν νόσον μαστίσασαν τὰς Ἀθήνας τῷ 1789, μεταδοθεῖσαν δ᾽ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. «Παρομοίαν» λέγει «δὲν ἐνθυμοῦνται εἰς τὴν Ἀθήναν, ἀλλ᾽ οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἔχουσιν οἱ πάνυ γεγηρακότες». Τῷ 1792 ἡ αὐτὴ νόσος, μεταδοθεῖσα ἐκ Θηβῶν, προσβάλλει τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Πιττάκη: «Ἅμα δ᾽ ἀρχομένῳ τῷ ἔτει, συνέβη ἡ δευτέρα νόσος τῆς πανώλης. Γυνή τις καλουμένη Μανδούλαινα κατεκόμισεν ἀπὸ τὰς Θήβας αὐτὸ τὸ ἀγώγιμον. Διεσκορπίσθημεν λοιπὸν ἕκαστος, ὥσπερ καὶ πρότερον, οἱ μὲν εἰς τὰ περιβόλια, οἱ δὲ εἰς τὰ μοναστήρια. Ἡ νόσας διήρκεσεν ἕως εἰς τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου. Ἀπέθανον ἕως 800 τῶν Χριστιανῶν καὶ 300 τῶν Τούρκων». Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ λοιμοῦ ἐπηκολούθησε καὶ λιμός.

Τῷ 1835 κοιλιακὸς τῦφος ἐνσκήπτει εἰς Ἀθήνας, περιγραφεὶς ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ ἰατροῦ Ρωτλάουφ.

Ἡ αὐτὴ νόσος προσβάλλει καὶ πάλιν τὴν πόλιν τῷ 1836-37. Ἡ ἐπιδημία ἐκείνη, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀνερχομένου εἰς 10,000 περίπου κατοίκων, ἦτο ἐκτενὴς καὶ θανατηφόρος, πασῶν τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας ἀδιακρίτως προσβληθεισῶν καὶ πολλῶν τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἀποβιωσάντων. Ἡ αὐτὴ νόσος ἐπαναλαμβάνεται καὶ κατὰ τὸ 1849, 1853-4 καὶ 1855, ἰδίᾳ ἐν θέσει Δαφνὶ μεταξὺ τῶν Γάλλων στρατιωτῶν.

Τῷ 1854 ἡ χολέρα προσβάλλει τὰς Ἀθήνας. Ἡ νόσος μεταδοθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς Πειραιᾶ ἀπὸ 25 Ἰουνίου διὰ τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων, προσέβαλεν εἶτα τὴν Σῦρον (24 Ἰουλίου), ὁπόθεν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετεδόθη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν πρώτων κρουσμάτων γενομένων τῇ 29ῃ Σεπτεμβρίου. Ἀθρόα κρούσματα ἤρξαντο κατόπιν ἀπὸ τῆς 18ης Ὀκτωβρίου, ἀναγκάσαντα τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγήν. Ἀπὸ τῆς 21ης Νοεμβρίου ἡ ἐπιδημία ἤρξατο παρακμάζουσα μέχρι τῶν ἀρχῶν Δεκεμβρίου, ὁπότε ἐξέλιπε, μαστίσασα τὰς Ἀθήνας ἐπὶ 2 περίπου μῆνας, καθ᾽ οὓς ἐρημία καὶ πένθος πανταχοῦ ἐβασίλευεν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θανόντων εἶναι ἄγνωστος. Ὑπολογίζεται, κατὰ τὰ ἐπίσημα δελτία, ὅτι ἀπέθανον ὑπὲρ τοὺς χιλίους. Δεδομένου ὅμως ὅτι, κατὰ ὁπωσοῦν ἀσφαλεῖς πληροφορίας, κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἐπιδημίας ὑπῆρξαν ἡμέραι, καθ᾽ ἃς ἀπέθνησκον 250 - 300 ἄτομα, ὁ ἀριθμὸς τῶν θανόντων πιθανῶς ἦτο ἔτι μεγαλύτερος, σκοπίμως ἀποκρυβεὶς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων.

Τῷ 1857 ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Φεβρουαρίου ἐμάστισεν ἐπιδημία εὐλογίας τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ, μεταδοθεῖσα ἐκ Κων)πόλεως καὶ διαρκέσασα 11 μῆνας. Τῷ 1863 φονικὴ ἐπιδημία ὀστρακιᾶς ἐν Ἀθήναις, διαρκέσασα καθ᾽ ὅλον τὸ ἔτος. Θάνατοι περίπου 110. Τῷ 1865 ἐκτενὴς ἐπιδημία ἑλειογενῶν πυρετῶν ἐν Ἀθήναις. Ἐκ 5188 ἀρρώστων, νοσηλευθέντων ἐν τῇ Ἀστυκλινικῇ 2924 ἔπασχον ἐξ ἑλονοσίας. Τῷ 1866 ἐπιδημία ἐξανθηματικοῦ τύφου, τῷ δὲ 1868 ἐπιδημία εὐλογίας μεταξὺ τῶν ἐκ Κρήτης προσφύγων, εἶτα δὲ καὶ ἐξανθηματικοῦ τύφου, ὅστις ἐπεδήμει ἐν τῷ Τουρκοαιγυπτιακῷ στρατῷ. Περὶ τῆς ἐπιδημίας ταύτης εἰδικὴν πραγματείαν ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς Πρετεντέρης. Τῷ 1873-74 ἐπιδημία εὐλογίας, θνητότης 36 %. Τῷ 1878 ἐπιδημία διφθερίτιδος, ἐξ ἧς ἐν διαστήματι 6 μηνῶν ἀποθνήσκουσι 48, ἥτις ἐπαναλαμβάνεται καὶ τῷ 1880, ἐπενεγκοῦσα ἐντὸς 3 μηνῶν 79 θανάτους.

Τῷ 1881 ἐκτενὴς ἐπιδημία κοιλιακοῦ τύφου, ἀρξαμένη ἀπὸ μέσων Ἰουλίου, ἐξ ἧς προσεβλήθησαν πλείονες τῶν 5 χιλιάδων κατοίκων, ἐξ ὧν 240 ἔθανον. Τῷ 1882-3 ἐπιδημία εὐλογίας, ἐξ ἧς 448 θάνατοι, καὶ ἐξανθηματικοῦ τύφου. Τῷ 1885 ἐπιδημία ἐγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος, ἐξ ἧς 44 θάνατοι ἐπὶ 75 χιλιάδων κατοίκων.

Τῷ 1889 ἡ πανδημία τῆς γρίππης προσβάλλει καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ κατὰ Δεκέμβριον κοιλιακοῦ τύφου, ἥτις ἐπαναλαμβάνεται τῷ 1894. Τῷ 1896 7 ἐπιδημία ἐκτενὴς εὐλογίας.

Κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν μέχρι τοῦ 1926, μεθ᾽ ὅλην τὴν τελευταίως γενομένην ἐν Ἀθήναις συσσώρευσιν τῶν προσφύγων, αἱ ἐπιδημίαι κατέστησαν ἧττον ἐκτενεῖς, τῇ βοηθείᾳ τῶν λαμβανομένων ἐγκαίρως ὑγιειονομικῶν μέτρων, ὑπὸ τῆς τελειότερον ὀργανωθείσης ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας. Ἀρκούμεθα ν᾽ ἀναφέρωμεν ἐκ τούτων τὰς κατὰ Ἰανουάριον 1900, Νοέμβριον 1902, Μάϊον 1904, Μάϊον 1909 καὶ Ἀπρίλιον 1914 ἐπιδημίας κοιλιακοῦ τύφου ἐκ μολύνσεως τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου, τὴν κατὰ τὸ 1916 ἐπιδημίαν τῆς εὐλογίας (480 κρούσματα), τὴν κατὰ τὸ 1918 - 19 φονικωτάτην ἐπιδημίαν τῆς *ἱσπανικῆς γρίππης* καὶ τὴν κατὰ τὸ 1922 - 3 ἐπιδημίαν τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου (θάνατοι τῷ 1923, 47) καὶ κοιλιακοῦ τύφου (θάνατοι 189).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Γ. Βάφα*. Αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ ἰατρικὴν ἔποψιν. Μέρος Α´ ἡ πόλις 1878.—*Clon Stephanos*, La Grèce etc. Ἄρθρον ἐν τῇ Dictionnaire Encyclopédique des sciences médicales Paris 1884. *Ἀρ. Π. Κούζη*. 1) Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιδημίαι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων. Ἰατρ. μελέται σελ. 7. 2) Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιδημίαι κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν (1885-1904) ἐν Ἀρχ. Ἰατρ. Α´ (1905) σελ. 195. 3) Ἡ σπουδὴ τῆς Ἰατρικῆς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κων)πόλεως μέχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. Αὐτόθι σελ. 102. 4) Οἱ ἐπιστήμονες Ἕλληνες ἰατροὶ ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΗ´ ἑκατ. Αὐτόθι σελ. 174. 5) Οἱ ἐμπειρικοὶ ἰατροὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Αὐτόθι 1906, σελ. 272. 6) Ἡ ἰατρικὴ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα. Αὐτόθι (1907) σελ. 93. 7) Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς ἰατρικῆς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου. Ἰατρ. μην. (1906) σελ. 6. 8) Τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰατρ. ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς πεντηκονταετίαν (1835-1885). Πρακτ. Ἰατρ. ἑταιρείας 1926. 9) Περὶ τῆς κατὰ τὸν πόλεμον ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Ἀθ. 1905. *Κωνστ. Σάββα*. 1) Σχέδιον νόμου περὶ ἐπιβλέψεως τῆς δημοσίας ὑγιείας. 1910. 2) Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπιδημιῶν χολέρας, πανώλους καὶ ἐξανθηματικοῦ τύφου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (μέχρι 1-1-1917). *Κ. Σάββα καὶ Π. Μανούσου*. Ἔκθεσις περὶ τῆς κατὰ τὸ 1913 εἰς Μακεδονίαν ἐνσκηψάσης χολέρας καὶ τοῦ ἀντιχολερικοῦ ἐμβολιασμοῦ. Ἐθν. Τυπογραφεῖον 1914.

Κ. ΣΑΒΒΑΣ—ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ.

ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ. Καθ᾽ ἣν ἐποχήν, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1834, ἡ ἕδρα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου μετεφέρθη ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας, τὸ θέατρον ἦτο καθ᾽ ὁλοκληρίαν ἄγνωστον εἰς αὐτάς. Οὔτε συγγραφεῖς, οὔτε ἠθοποιοί, ἀλλ᾽ οὐδὲ σαλτιμπάγκοι ὑπῆρχον εἰς τὸν τόπον, ἔνθα ἄλλοτέ ποτε ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἡ δραματικὴ τέχνη. Ἀπ᾽ αἰώνων πολλῶν, οὐδὲ ἴχνος θεατρικῆς κινήσεως ἐφάνη ἀναμιμνῆσκον, ἔστω καὶ πόρρωθεν, τὴν παλαιὰν τῶν Ἀθηνῶν θεατρομανίαν, ἥτις διετηρήθη μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μόλις κατὰ τὸ 1835 ἐπήχθη τὸ πρῶτον ἐκ σανίδων θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, περὶ οὗ Γερμανὸς περιηγητής, παρευρεθεὶς εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῷ δοθεισῶν παραστάσεων, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Τὸ θέατρον ἦτο ἀμφιθεατρικῶς κατεσκευασμένον, ἔχον ἐκτὸς τῶν καθισμάτων καί τινα θεωρεῖα διὰ τὰ ἐπίσημα τῆς κοινωνίας πρόσωπα. Τὸ παράπηγμα ἦτο ἀσκεπές, ὡς ἐκ τούτου ἔβλεπέ τις τὸν Λυκαβηττὸν καὶ τὰ πέριξ ὄρη, τοῦτο δ᾽ ἀπετέλει τὸ ὡραιότερον τῶν θεαμάτων. Κάτω εἰς τὸν κίρκον ἀδέξιοι σαλτιμπάγκοι προσεπάθουν νὰ φαιδρύνωσι τοὺς θεατάς, ἐνῷ ταυτοχρόνως ἀξιοθρήνητος γελωτοποιός, φαλακρὸς καὶ φέρων ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του ἑβδομήκοντα καὶ δύο ἔτη, ἔπιπτεν ἀπὸ σχοινίου τεντωμένου ἐντὸς πισσωμένου πανίου καὶ ἔθραυε τὸν πόδα του. Εἰς ἓν τῶν θεωρείων παρευρίσκετο καὶ ἡ κυρία ἑνὸς ὑπουργοῦ, ἧς ὁ ὑπηρέτης, καπνίζων ὑπερμέγεθες τσιμπούκι, διεσκέδαζεν ἐξαποστέλλων κατὰ πρόσωπον αὐτῆς τολύπας καπνοῦ!»

Τὸ παράπηγμα αὐτὸ τῶν σαλτιμπάγκων, ὅπερ ἔκειτο ἐκεῖ ὅπου εὑρίσκεται σήμερον τὸ περικαλλὲς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης μέγαρον, μετεσκεύασε τὸ ἑπόμενον ἔτος, 1836, ὁ Ἀθανάσιος Σκοντζόπουλος εἰς θέατρον δι᾽ ἑλληνικὰς δραματικὰς παραστάσεις. Ἐκ τῶν διεσπαρμένων τῇδε κἀκεῖσε φρασιδίων τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, τὰ ὁποῖα ἐπιμελῶς συνέλεξα καὶ παραθέτω κατωτέρω ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, καὶ τῶν ἰδιαιτέρων μου πληροφοριῶν καὶ ἄλλων χειρογράφων σημειώσεων τῆς ἐποχῆς, τὸ *πρῶτον* θέατρον τῶν Ἀθηνῶν ἦτο *«τετράπλευρον σανίδωμα, προχείρως συμπεπηγμένον, ὕπαιθρον, ἔχον στέγην τὸν ἀττικὸν οὐρανόν, ὁποίαν κανὲν ᾠδεῖον ποτέ»*. Ἡ εἴσοδός του ἠνοίγετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου. Ἔνθεν κἀκεῖθεν αὐτῆς δύο βρωμεροὶ φανοί, τὸ φῶς τῶν ὁποίων μόλις ἐξ ἀποστάσεως δέκα βημάτων ἦτο ὁρατόν, *ὑπεκοίνοντο* ὅτι ἐφώτιζον τὰ πέριξ τοῦ θεάτρου. Δεξιᾷ τῆς εἰσόδου τὸ *«εἰσιτηριοπωλεῖον»* καὶ παρ᾽ αὐτὸ κατὰ τὰς ἑσπέρας τῶν παραστάσεων τελάλης ἀγγέλλων διαπρυσίως τὸ ἑκάστοτε διδόμενον δρᾶμα, καθόσον τὰ προγράμματα δὲν εἶχον ἀκόμη ἐφευρεθῆ διὰ τὰς Ἀθήνας.

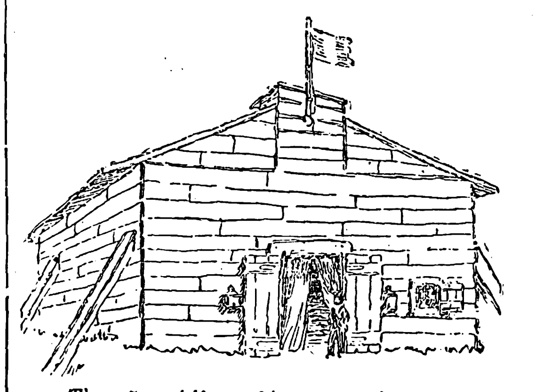

Τὸ πρῶτον ξύλινον θέατρον τῶν Ἀθηνῶν
[Κατὰ σχεδιαγράφημα τῆς ἐποχῆς]

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θεάτρου, τετράγωνον ὅπως καὶ τὸ ἐξωτερικόν του, ἦτο περιεργότατον. *«Ἐμβαίνεις, πατεῖς τὸ κατάχαμον, ὅπου ἐλευθέρως περιφέρονται ἄνδρες διάφοροι. Εἰς μίαν γωνίαν πωλοῦνται ζαχαρικά, πλησίον στέκονται οἱ κρατοῦντες τὰ φανάρια τινῶν ἐκ τῶν θεατῶν»*. Ἡ πλατεῖα, ἄνευ πατώματος, εἶχε δώδεκα ἕως δεκαπέντε σειρὰς καθισμάτων ἐκ σανίδων κατεσκευασμένων, ὄπισθεν δὲ αὐτῶν, χωριζομένη διὰ σανιδοπήκτου διαφράγματος, ἦτο ἡ τρίτη θέσις τῶν... ὀρθίων, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ μόνοι ὑπὸ στέγην εὑρισκόμενοι, καθόσον εἶχον ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των τὰ πατώματα τῶν θεωρείων, ἅτινα κατελάμβανον τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ τετραγώνου, τῆς τετάρτης, τῆς πρὸς ἀνατολάς, κατεχομένης ὑπὸ τῆς σκηνῆς. *«Κατέναντι τῆς σκηνῆς τὸ θεωρητήριον τοῦ βασιλέως, ὑψηλὸν καὶ μεμονωμένον ὡς περιστερεών»*. Κατ᾽ ἐξαίρεσιν, τὸ θεωρεῖον αὐτὸ ἦτο ταπετσαρισμένον διὰ λευκοῦ πανίου, εἰς ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ θεάτρου μέρη, οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ἀπαντῶσιν εἰ μὴ *«σανίδας γυμνάς, γῆν γυμνήν, πενιχρὸν κατασκεύασμα τῆς στιγμῆς, ὡς τὰ ἀνεγειρόμενα εἰς τὰ πανηγύρια πρὸς ἔκθεσιν πραγματειῶν»*. Πῶς ἐφωτίζετο τὸ θέατρον, δὲν κατώρθωσα μεθ᾽ ὅλας τὰς προσπαθείας μου νὰ μάθω. Ἡ μόνη ἐπὶ τοῦ προκειμένου σωζομένη πληροφορία εἶναι ἡ ἑξῆς: *«Φῶτα ἀμυδρά, δυσώδη καὶ δυσωδέστερα διὰ τὸν ἄνεμον»*. Τίποτε ἄλλο. Οἱ ἀναγνῶσταί μου ἂς φωτισθοῦν, ὅπως νομίζουν καλύτερα.

Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὴν *«σάλαν»* τοῦ θεάτρου. Τὸ κυρίως θέατρον, ἡ σκηνὴ δηλονότι καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα αὐτῇ, εἶναι περιεργότερα ἀκόμη. Οἱ θεαταὶ εἰς μάτην ἀνεζήτουν τὴν ὀρχήστραν ἐκεῖ ὅπου κατὰ συνθήκην εὑρίσκεται εἰς ὅλα τὰ θέατρα τοῦ κόσμου. Ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων ὀργάνων ἀποτελουμένη εἶχε τοποθετηθῆ εἰς ἓν τῶν πλησιεστέρων τῆς σκηνῆς θεωρείων καὶ ἐκεῖθεν ἐσκόρπιζεν εἰς τοὺς φιλομούσους Ἀθηναίους τὰς... ἀσυμφωνίας αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἀνεύρισκον καθόλου, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ἐζήτουν οἱ θεαταί, ἦτο τὸ *ὑποβολεῖον*, καθόσον ὁ ὑποβολεύς, ἄστεγος καὶ αὐτός, περιεφέρετο ὁτὲ μὲν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῶν παρασκηνίων, ὁτὲ δὲ ὄπισθεν τῆς σκηνογραφίας τοῦ βάθους. Ἡ αὐλαία ἦτο *«χονδρόπανον ῥερυπωμένον καὶ τρυπημένον»*. Καὶ ἐνταῦθα ἡ ἔκφρασις τοῦ χρονογράφου εἶναι σκοτεινή, ὅπως καὶ εἰς τὸ τοῦ φωτισμοῦ ζήτημα. Ἦτο πράγματι *«τρυπημένον»* τὸ παραπέτασμα, διάτρητον δηλονότι ἐκ τῆς πολυκαιρίας, ἢ ἁπλῶς ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν συνήθη ὀπὴν δι᾽ ἧς οἱ ἠθοποιοὶ βλέπουν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοὺς θεατάς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠγνόει

Digitized by Google

ὁ κύριος χρονογράφος; Τὸ δεύτερον εἶναι τὸ πιθανώτερον· καὶ τοῦτο τὸ συμπεραίνω ἐκ πολλῶν ἄλλων κωμικῶν παθημάτων τῶν δημοσιογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προκειμένου περὶ θεατρικῶν πραγμάτων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς σκηνῆς εὑρίσκετο εἰς πρωτογενῆ ὅλως κατάστασιν Ἐὰν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σαίκσπηρ οἱ θεαταὶ ὤφειλον νὰ φαντάζωνται τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα ἐξετυλίσσοντο αἱ διάφοροι σκηναὶ τοῦ παριστανομένου ἔργου, ἐπὶ Σκοντζοπούλου ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μαντεύωσι τί παρίστανεν ἡ πρὸ αὐτῶν σκηνογραφία, διότι καὶ σκηνογραφία ὑπῆρχε καὶ κἄτι ἀπεικονίζετο ἐπ' αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ «κἄτι» ἦτο ζήτημα μαντικῆς. Ὁ σκηνογράφος προβάλλων τὴν σκηνογραφίαν του ἐφαίνετο ἐρωτῶν, τρόπον τινά, τοὺς θεατάς: —«*Τί νομίζετε, ὅτι παριστάνει ἡ σκηνογραφία αὕτη, αἴθουσαν ἢ δάσος;*» Οἱ δὲ θεαταί, ἀφοῦ παρετήρουν προσεκτικὰ τὴν σκηνογραφίαν, εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαντήσουν μετὰ πεποιθήσεως: «*Παριστάνει θάλασσαν!*». Καὶ ἦσαν ὅλοι εὐχαριστημένοι, πλὴν τοῦ κριτικοῦ τῆς ἐποχῆς, ὅστις προκειμένου περὶ τοῦ σκηνικοῦ διακόσμου ἔγραφε: «*Κοσμήματα σκηνικὰ μὴ ἀναμένωμεν ὡς ἀλλότρια τοῦ παρόντος καιροῦ*». Τὸ πρῶτον αὐτὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, «*ἀτελέστατον καὶ ὀλεθριώτατον*» κατὰ τὴν ἔκφρασιν συγχρόνου χρονογράφου, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ «*σαλεῦον ἀπὸ τὸν ἀέρα*» κατ' ἄλλον χρονογράφον, εἰς ὃ ἐδόθη ἡ πρώτη ἑλληνικὴ παράστασις τὸν Μάϊον τοῦ 1836, μετὰ δεκαπεντάμηνον μόλις βίον, ἐξετέθη φεῦ! εἰς ἀναγκαστικὸν πλειστηριασμὸν καί, διαμελισθὲν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἐπωλήθη κατὰ τεμάχια εἰς διαφόρους ἐπιχειρηματίας. Λέγεται μάλιστα, ὅτι μερικὰς σανίδας ἠγόρασε καὶ κάποιος φερετροποιὸς ὅστις, ὅτε μετ' ὀλίγον ὁ δυστυχὴς Σκοντζόπουλος ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς ψάθας, τοῦ κατεσκεύασεν ἐξ αὐτῶν δωρεὰν τὸ φέρετρόν του!...

Ἐν τῷ ξυλίνῳ αὐτῷ παραπήγματι ἐδόθησαν διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἀθήναις τὰ ἑξῆς ἑλληνικὰ ἔργα: «ὁ Ἀχιλλεὺς» τοῦ Χριστοπούλου, «ὁ Θάνατος τοῦ Δημοσθένους» τοῦ Ν. Πικόλου, «ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος», «ὁ Ρήγας» καὶ «ὁ Γ. Καστριώτης» τοῦ Ζαμπελίου, «ὁ Ὁδοιπόρος» τοῦ Σούτσου, «ἡ Πολυξένη» τοῦ Ρίζου Νερουλοῦ, «ἡ Ἰφιγένεια ἐν Ταυρίδι» τοῦ Ν. Α. Σούτσου, «ὁ Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη» τοῦ Γ. Ναύτη καὶ ἡ περίφημος κωμῳδία τοῦ Βυζαντίου ἡ «Βαβυλωνία».

Πρὸ τῆς *διαμελίσεως* τοῦ πρώτου τῶν Ἀθηνῶν θεάτρου, ἐπιχειρηματίας τις, Ἰταλὸς τὴν καταγωγὴν καὶ Γαϊτάνης Μέλης τὸ ὄνομα, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς σχετικῆς ἐπιτυχίας, ἣν ἔσχε τὸ θέατρον Σκοντζοπούλου κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς λειτουργίας του, ἔσπευσε ν' ἀνεγείρῃ νέον θέατρον προωρισμένον, ὡς ἔλεγε, διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν. Τοιουτοτρόπως αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1836 εἶχον δύο θέατρα.

Τὸ θέατρον τοῦ Μέλη, ξύλινον καὶ αὐτὸ ὅπως καὶ τὸ τοῦ Σκοντζοπούλου, ἀνηγέρθη μεταξὺ τῆς πλατείας τοῦ Ἱεροῦ Λόχου καὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ἦτο δὲ κατά τινα σύγχρονον περιγραφὴν ἐντελέστερον ἀπὸ τὸ τοῦ Σκοντζοπούλου. «*Τίποτε δὲν λείπει εἰς αὐτό*, ἔγραφεν ὁ συντάκτης τοῦ «Ἑλληνικοῦ Ταχυδρόμου» τῆς 5 Ἰουνίου 1837, *ἀφ' ὅσα καθιστῶσι τὰ μεγαλεῖτερα τῶν Παρισίων καὶ τῆς Ἰταλίας θέατρα (!), σκηναὶ διάφοροι, ὀρχήστρα, ἐπιδάφιος αἴθουσα (parterret), στοαί, δωμάτια, ἀμφιθέατρον, τὰ πάντα ὡς τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης μέρη. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέσυρεν ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θεατρικῆς συνοδείας τοὺς ἐπαίνους τοῦ κοινοῦ καὶ ἐφείλκυσε τὴν συρροὴν αὐτοῦ εἰς τὰς παραστάσεις του*». Εἰς τὰ τόσα, τὰ ὁποῖα «*καθιστῶσι τὰ μεγαλεῖτερα τῶν Παρισίων καὶ τῆς Ἰταλίας θέατρα*», ὁ κ. χρονογράφος ἐλησμόνησε νὰ σημειώσῃ καὶ δύο ἄλλα προτερήματα τοῦ θεάτρου τοῦ κ. Μέλη: Πρῶτον, ὅτι εἶχε σ τ έ γ η ν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐπέφερε τὴν καταστροφήν του, καὶ δεύτερον, ὅτι εἶχε καὶ «ὑποβολεῖον», ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ ὁποίου ἐν Ἀθήναις ἐγελοιοποίησε μερικοὺς Ἀθηναίους. Κατὰ τὴν πρώτην μελοδραματικὴν παράστασιν ἥτις ἐδόθη ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος θεάτρῳ εἷς τῶν θεατῶν τῆς πλατείας στρεφόμενος πρὸς τὸν γείτονά του τῷ λέγει:

—Μὰ σοῦ εἶναι κι' αὐτοὶ οἱ Ἰταλοὶ κἄτι ξεχασμένοι!

—Γιατί;

—Μὰ δὲν βλέπεις, τῷ λέγει δεικνύων τὸ ὑποβολεῖον, ποὺ ξέχασαν ἐκεῖνο τὸ κουβούκλιον μέσ' στὴ μέση τῆς σκηνῆς!

— Καλέ, δὲν εἶναι κουβούκλιον, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ παρακαθήμενος, γνώστης αὐτὸς τέλειος τῶν τοῦ θεάτρου, εἶναι τὸ κελὶ ἐκεινοῦ ποὺ τοὺς κρατάει τὸ ἴσο!

— Ἄ!!!;;

Ἐν τούτοις, καὶ ὁ ῥηθεὶς χρονογράφος καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι συνάδελφοί του παρέλειψαν νὰ σημειώσουν ἂν καὶ τὸ δεύτερον αὐτὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν *ἐσαλεύετο ἀπὸ τὸν ἀέρα*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν τιμᾷ καθόλου τὴν παρατηρητικότητά των, καθόσον, ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ θεάτρου, ἐξυπνήσαντες πρωΐαν τινὰ οἱ Ἀθηναῖοι εὗρον κατάπληκτοι τὴν στέγην τοῦ θεάτρου των πεντακόσια μέτρα μακρὰν τῆς θέσεως, εἰς ἣν ὤφειλε νὰ εὑρίσκεται, καὶ τοῦτο διότι, σφοδρὸς ἄνεμος πνεύσας τὴν νύκτα, *τὴν εἶχεν ἀπαγάγει* ἀκουσίως της, ἀφήσας οὕτω καὶ τὸ δεύτερον τῶν Ἀθηνῶν θέατρον ἄστεγον! Ὁπωσδήποτε τὸ πρᾶγμα δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκπλήξῃ καὶ τόσον τοὺς ἀγαθοὺς Ἀθηναίους, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης παραστάσεως εἶχον ἐκφράσει φόβους καταρρεύσεως τοῦ θεάτρου των, καίτοι δὲν «ἐσαλεύετο ἀπὸ τὸν ἀέρα». Τοῦτο τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τῆς πρώτης δοθείσης ἐν αὐτῷ μελοδραματικῆς παραστάσεως. «*Τὸ πλῆθος*, γράφει ὁ χρονογράφος, *ἤρχισε νὰ συρρέῃ ἀπὸ τῆς ἑβδόμης ὥρας καὶ τὸ παραπέτασμα τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου δὲν ὑψώθη εἰ μὴ περὶ τὴν ἐννάτην· καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ ὁποία κίνησις, ὁποία ταραχὴ ἐγίνετο μεταξὺ τοῦ πλήθους, ποτὲ μὲν λογομαχία διὰ τὰς θέσεις, ποτὲ δὲ φόβος μήπως τὸ θέατρον κρημνισθῇ, ποτὲ δὲ ξύλα ἀποσπώμενα ἐκ τῶν στηλῶν καὶ πίπτοντα ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν εἰς τὴν ἐπιδάφιον αἴθουσαν εὑρισκομένων θεατῶν, ἐπέφερον φωνὰς καὶ σαρκασμούς*». Παρὰ τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου μανθάνομεν ὅτι ἡ ὀρχήστρα συνέκειτο «*ἐξ ἐννέα ἢ δέκα ὀργάνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο μόνον βιολία εὑρίσκοντο*».

Ὁ σκηνικὸς διάκοσμος ἦτο κυριολεκτικῶς *πρωτοφανὴς* διὰ τὰς Ἀθήνας, καθόσον πᾶσαι αἱ σκηνογραφίαι καί τινα τῶν ἐπίπλων εἶχον μετακομισθῆ ἐξ Ἰταλίας. Τὰ θεατρικὰ ἐνδύματα, καὶ αὐτὰ ἐξ Ἰταλίας ἕλκοντα τὴν καταγωγήν, *ἐφιγουράριζαν* ἀρκετὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ θεώμενα, ἔχανον ὅμως πολὺ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὰ ἔβλεπέ τις διὰ λορνιόν, καθόσον ὁ χρόνος εἶχε πολὺ ἐπιδράσει ἐπί τε τοῦ χρωματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς στιλπνότητος τῶν χρυσῶν ἐπ' αὐτῶν κοσμημάτων. Ἡ αὐλαία, καίτοι δὲν ἦτο «*σερυπωμένη*», ἦτο ὅμως καὶ αὐτὴ τρυπημένη! Ὁ διάκοσμος τῆς αἰθούσης μετριώτατος. Περιωρίζετο ἁπλῶς εἰς τὴν διὰ κυανοῦ καὶ ἐρυθροῦ πανίου ἐπένδυσιν τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ τῶν θεωρείων, πλὴν τοῦ βασιλικοῦ, ὅπερ εἶχεν ἐπενδυθῆ δι' ἐρυθροῦ ταφτᾶ. Τὸ ζήτημα τοῦ φωτισμοῦ παραμένει καὶ διὰ τὸ θέατρον αὐτὸ σκοτεινόν. Τὸ μόνον γνωστὸν εἶναι ὅτι, ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ θέατρον, τὸ θεωρεῖόν του ἐφωτίζετο δι' εἰκοσάδος μικρῶν φανῶν, ἐν οἷς ἐκαίοντο κηρία. Παρόμοια φῶτα εὑρίσκοντο καὶ ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ.

Τοιοῦτο τὸ δεύτερον θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ἓν μόνον διήρκεσεν ἔτος, καθόσον, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἀπαγωγὴν τῆς στέγης του, μερικοὶ Ἀθηναῖοι δανδῆδες ἔκριναν καλὸν ν' ἀπαγάγωσι καὶ αὐτοὶ μερικὰς κυρίας τοῦ θιάσου, εἰς τρόπον ὥστε, συμπληρωθείσης τῆς καταστροφῆς διὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν ἀπαγωγῶν, ὁ δυστυχὴς Μέλης ἠναγκάσθη νὰ διαλύσῃ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θιάσου καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ θεάτρου.

Τὸ θέατρον Μπούκουρα.—Τῷ 1838 ὁ Ἰωσὴφ Καμηλιέρης ἐζήτησε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ὅπως τοῦ παραχωρηθῇ γήπεδον δωρεὰν πρὸς ἀνέγερσιν λιθίνου θεάτρου ἀνταξίου τῆς πρωτευούσης. Ἡ Κυβέρνησις μελετήσασα τοὺς ὅρους τοῦ ἐργολάβου καὶ εὑροῦσα αὐτοὺς συμφέροντας, παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν γήπεδον δωρεὰν ἐκ τριῶν χιλιάδων διακοσίων τριάκοντα ἑπτὰ τετραγωνικῶν πήχεων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου, τῆς σήμερον Μενάνδρου, πρὸς δὲ καὶ πενταετὲς προνόμιον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο εἰς πάντα ἄλλον ν' ἀνεγείρῃ θέατρον ἐν Ἀθήναις. Πλὴν ὁ Ἰταλὸς ἐπιχειρηματίας μὴ κατορθώσας νὰ εὕρῃ τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ θεάτρου χρήματα, ἐκηρύχθη ἔκπτωτος, μεταβιβασθέντων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ εἰς ἕτερον Ἰταλὸν ἐργολάβον, τὸν Βασίλειον Σανσώνην, ὅστις ὑπεχρεώθη ν' ἀνεγείρῃ τὸ θέατρον εἰς τὸ προσδιορισθὲν οἰκόπεδον ἐντὸς πέντε μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ σχετικοῦ Διατάγματος.

Ὁ Σανσώνης, εὐτυχέστερος τοῦ συμπατριώτου του Καμηλιέρη, κατώρθωσε νὰ ἐξοικονομήσῃ μερικὰ χρήματα καὶ ν' ἀρχίσῃ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ θεάτρου. Ἀλλὰ ταχέως περιελθὼν καὶ αὐτὸς εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας, κατέφυγεν εἰς τὴν πρωτοτυποτάτην ἰδέαν νὰ προπωλήσῃ τὰ θεωρεῖα τῆς πρώτης σειρᾶς τοῦ ἀνεγειρομένου θεάτρου καὶ διὰ τῶν ἐκ τῆς πωλήσεως ταύτης χρημάτων καὶ ἑτέρων δέκα χιλιάδων δραχμῶν, ἃς προσέφερε τὸ Ἐθνικὸν ταμεῖον, ἐπελήφθη τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἁμαρτωλοῦ αὐτοῦ θεάτρου τῆς πρωτευούσης, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν παραδοξοτέραν ἰδιοκτησίαν ἐν τῷ ὑπὸ τὸν Ἥλιον κόσμῳ. Διὰ τῆς μεθόδου λοιπὸν αὐτῆς τῶν πολυπληθῶν συνιδιοκτητῶν, κατωρθώθη ὥστε περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1839 νὰ ἔλθῃ «*εἰς τὴν ἐντέλειαν*, ὡς ἔγραφεν ἡ τότε ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένη ἐφημερὶς «Φήμη», *τὸ ἐν Ἀθήναις σ υ σ τ η μ α τ ι κ ὸ ν θέατρον, μὲ ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην εἰς αὐτὸ λαμπρότητα, κομψότητα καὶ κοσμιότητα*». Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ἡ λακωνικωτάτη αὐτὴ περιγραφὴ τῆς «Φήμης» ἀπεῖχε πολὺ τῆς ἀληθείας, καθόσον τὸ ἀποπερατωθὲν θέατρον δὲν διεκρίθη ποτὲ οὔτε ἐπὶ λαμπρότητι, οὔτε ἐπὶ κομψότητι καὶ κοσμιότητι.

Ἀκαλαισθήτως μᾶλλον οἰκοδομηθέν, σχεδὸν ξύλινον, εἶχε τὸ ἐσωτερικὸν ὠοειδές, ῥυθμοῦ τῶν παλαιῶν ἰταλικῶν θεάτρων, μὲ τρεῖς σειρὰς ξυλίνων θεωρείων, τὸ ἐπιστεγάζον αὐτὰς ὑπερῷον καὶ μικρὰν πλατεῖαν μὲ ἑπτὰ σειρὰς καθισμάτων. Εἰς τὴν πλατεῖαν εἰσήρχετό τις διὰ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου ὑπὸ εὐρυτάτην καμάραν, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχε μέγα θεωρεῖον καταλαμβάνον ὅλον τὸ πλάτος αὐτῆς καὶ ἀνῆκον ἀρχικῶς μὲν εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα, κατόπιν δὲ εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ θεάτρου. Μεταγενεστέρως, λόγῳ τῆς βαρυκοΐας τοῦ βασιλέως, τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον μετεφέρθη δεξιὰ τῆς σκηνῆς ἐπὶ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν θεωρείων. Ὁ φωτισμός του, ἀτελέστατος καὶ αὐτός, ἐνηργεῖτο διὰ κηρίων τοποθετημένων ἐπὶ ἀκαλαισθήτων κηροπηγίων καρφωμένων κατ' ἀποστάσεις εἰς τὰ διάμεσα τῶν θεωρείων. Ἐπὶ πλέον δέ, κατά τινα χρονογράφον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, «*ἀμυδρός τις πολυέλαιος, ἕλκων τὴν καταγωγήν του ἀπὸ τοῦ Προμηθέως, διέχεε πανταχοῦ λάμψεις λυκόφωτος, χρίων τοὺς ὑπ' αὐτὸν βασιλεῖς κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἰουδαίων*». Ἡ σκηνή του, μᾶλλον εὐρεῖα, εἶχε πλουτισθῆ διὰ πολλῶν σκηνογραφιῶν, ἃς κατεσκεύασεν εἰδικὸς τεχνίτης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, Fornaro ὀνόματι. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ θεάτρου, οὐδένα ῥυθμὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπενθυμίζον, μὲ τὸ ἐπὶ τῆς σήμερον ὁδοῦ Μενάνδρου προγεφύρωμά του πρὸ τῆς τριπλῆς εἰσόδου καὶ τὰς δύο ἑκατέρωθεν αὐτῆς ἐπικλινεῖς ἀναβάθρας, καθόσον τὸ κτίριον εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπὶ χώρου ὑψηλοτέρου τῆς ὁδοῦ, ὡμοίαζε πρὸς μεγάλον περιστερεῶνα ἐντὸς ἀπεράντου ἀγροῦ, οὐδεμιᾶς πέριξ αὐτοῦ καὶ εἰς μεγάλην ἀκτῖνα εὑρισκομένης οἰκοδομῆς. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπῆρχεν ὑπόστεγον ὑπὸ τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο ἡ βασιλικὴ εἴσοδος, ἡ τῆς διευθύνσεως τοῦ θεάτρου καὶ τὸ εἰσιτηριοπωλεῖον. Παρ' αὐτῷ ἡ εἴσοδος τῆς κατοικίας τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐπιστάτου, ὅστις ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἦτο ὁ Ζακύνθιος Μίμης Πομόνης, ὁ υἱὸς τοῦ ὁποίου, μακαρίτης ἤδη καὶ αὐτός, μηχανικὸς ὤν, ἐσχεδίασε κατὰ παράκλησίν μου ἐκ τοῦ φυσικοῦ, μὴ ὑπαρχούσης οὐδεμιᾶς ἄλλης εἰκόνος, τὸ περίφημον αὐτὸ θέατρον, τὸ σχέδιον τοῦ ὁποίου παρατίθεται ὧδε.

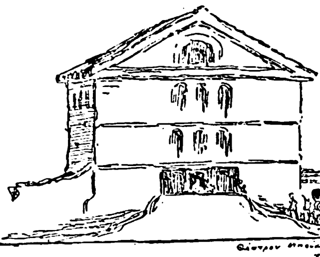

Τὸ θέατρον Μπούκουρα.
[Σχεδιαγράφημα τῆς ἐποχῆς]

Τὸ «*συστηματικὸν αὐτὸ θέατρον*», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν τότε ἐφημερίδων, ἐνεκαινίασε τὴν 6 Ἰανουαρίου 1840 Ἰταλικὸς μελοδραματικὸς θίασος. Ἐν τούτοις ὁ δυστυχὴς Σανσώνης δὲν ηὐτύχησε νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ συνιδιοκτήτης τοῦ θεάτρου μετὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων θεωρειούχων, καθ' ὅσον μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ αἱ ἐκ τῆς πλατείας καὶ τῶν θεωρείων τῆς δευτέρας καὶ τρίτης σειρᾶς εἰσπράξεις δὲν ἐπήρκουν εἰς συντήρησιν τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ θιάσου, ἀφοῦ μάτην ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκθέσῃ τὸ θέατρόν του εἰς πλειστηριασμόν, ὅπερ καὶ κατεκυρώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1844 ἀντὶ εἴκοσι καὶ τριῶν χιλιάδων δραχμῶν εἰς τὸν Ἰωάννην Μπούκουραν τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα ἔφερε μέχρι τῆς πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου γενομένης κατεδαφίσεώς του.

Τὸ «*σαράβαλο*» αὐτό, ὡς πολὺ δικαίως κατόπιν ἀπεκλήθη τὸ μοναδικὸν τότε θέατρον τῆς πρωτευούσης, εἶδε καὶ ἡμέρας δόξης.

Ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ 1840 ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ὁ περίφημος Ἕλλην ἠθοποιὸς Ἀριστίας (βλ. *Ἀριστίας*) ὅστις ἀνεβίβασεν ἐπὶ σκηνῆς καὶ τὴν πρώτην Ἑλληνίδα ἠθοποιόν. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἐν τῷ ἰδίῳ θεάτρῳ ἐνεφανίζοντο ὁ Παντελῆς Σούτσας, ἡ Πιπίνα Βονασέρα, καὶ κατόπιν ὁ Δ. Ἀλεξιάδης. Τῷ 1865 ἡ διάσημος Ἰταλὶς τραγῳδὸς Ἀδελαΐς Ριστόρη ἔδωσεν ἐν αὐτῷ πέντε παραστάσεις, τῷ δὲ 1868 ἔκαμε τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι ἐμφάνισίν της ἡ Γαλλικὴ ὀπερέττα διὰ τοῦ Orphée aux enfers τοῦ Ὀφφεμπάχ. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς σκηνῆς ἐξετρέλανε τοὺς Ἀθηναίους τῷ 1871 ἡ χαριτωμένη ὑψίφωνος Ἀλαϊζὰ καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη ὕβριζε τοὺς αὐτοὺς Ἀθηναίους ὁ Κοκλέν. Σχεδὸν ὅλοι οἱ Ἕλληνες θεατρικοὶ συγγραφεῖς μέχρι τοῦ 1880 ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου Μπούκουρα ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισίν των. Ἐν αὐτῷ ἐπαίχθησαν διὰ πρώτην φορὰν «αἱ Ἐλευθερωμέναι Ἀθῆναι» τοῦ Γ. Πραντούνα, ἡ «Ἐλευθέρωσις τῶν Ἀθηνῶν» τοῦ Γιαννοπούλου, ὁ «Ἄγνωστος» τοῦ Σούτσου, ἡ «Μαρία Δοξαπατρῆ», ἡ «Μερόπη» καὶ ἡ «Κυρὰ Φροσύνη» τοῦ Βερναρδάκη, ὁ «Κοριολανὸς» τοῦ Ι. Μαυρομι-

Digitized by Google

χάλη, «ἡ Ἅλωσις τῆς Κ)πόλεως» τοῦ Σ. Καρίδη, ἡ «Ἀνδρογυναικομαχία» τοῦ Π. Ζάνου, ἡ «Γαμβροῦ πολιορκία» καὶ «ἡ Κόρη τοῦ παντοπώλου» τοῦ Α. Βλάχου, ἡ «Παραμονὴ» καὶ ἡ «Φροσύνη» τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ, «ἡ Χριστίνα» καὶ ὁ «Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος» τοῦ Ζαμπελίου, ὁ

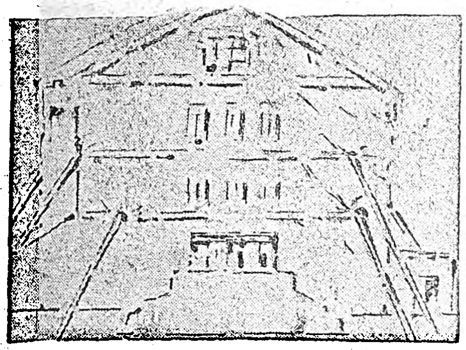

Ὑποστήριξις τοῦ θεάτρου Μπούκουρα.
[Γελοιογραφία Θ. Ἀννίνου].

«Κόμης τῶν Σαλώνων» τοῦ Σπ. Λάμπρου «οἱ Καλλέργαι» καὶ ἡ «Γαλάτεια» τοῦ Βασιλειάδου, «οἱ Κρῆτες καὶ Βενετοὶ» τοῦ Τ. Ἀμπελᾶ, «ἡ Χίος δούλη» τοῦ Ὀρφανίδου, οἱ «Τρεῖς γαμβροὶ καὶ μία νύμφη» τοῦ Νικολάρα, «ἡ Κυρία Βεράντη» καὶ «ὁ Θεῖος Ἀντώνιος» τοῦ Δ. Κορομηλᾶ, τὸ μελόδραμα τοῦ Ξύντα «ὁ Ὑποψήφιος» μὲ τὸν Ι. Ἀποστόλου, «ἡ Κατάρα τῆς μάννας», ὁ «Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος» καὶ ἄλλα τινὰ δράματα τοῦ Ἀντωνιάδου.

Ἡ ἀνέγερσις τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου.— Τῷ 1856, ὁ Γρ. Καμπούρογλους, ἐμπνεόμενος ὑπὸ ἰδανικῶν καὶ ἐθνικῶν ὀνείρων, βλέπων δ' ὅτι, διὰ τῆς μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γενομένης ἐργασίας διὰ τὸ θέατρον, δὲν ἐπετυγχάνετο ὁ κύριος τοῦ θεάτρου σκοπός, συνέλαβε τὴν ἰδέαν σοβαρᾶς ἐργασίας πρὸς ἀνόρθωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀνιδρύσεως ἐθνικῆς σκηνῆς, κτίζων ἀφ' ἑνὸς μὲν θέατρον εὐπρόσωπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ καταρτίζων πλήρη σχολὴν ἠθοποιῶν κ.τ.λ. Πρὸς τοῦτο συνεβλήθη μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις διὰ Β. Δ. τῆς 6 Ἰουνίου 1856 παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ συστήσῃ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν θέατρον, πρὸς δὲ νὰ οἰκοδομήσῃ δι' ἐξόδων του θέατρον εἰς θέσιν κεντρικήν, εὐρυχωρότερον τοῦ ὑπάρχοντος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχεδίων τῶν νεωτέρων θεάτρων τῆς Εὐρώπης. Ἡ μετὰ τοῦ Καμπούρογλου καὶ τῆς κυβερνήσεως σύμβασις, ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Βουλὴν πρὸς ἐπικύρωσιν, παρεπέμφθη ὑπ' αὐτῆς πρὸς μελέτην εἰς ἐπιτροπήν. Καὶ ἡ μὲν πλειοψηφία αὐτῆς προέτεινε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συμβάσεως, ἡ δὲ μειοψηφία τὴν ἀπέρριψε, διότι, ἔγραφεν ἐν τῇ ἐκθέσει της, ἐνόσῳ στερούμεθα τῶν πρὸς ἀνά-

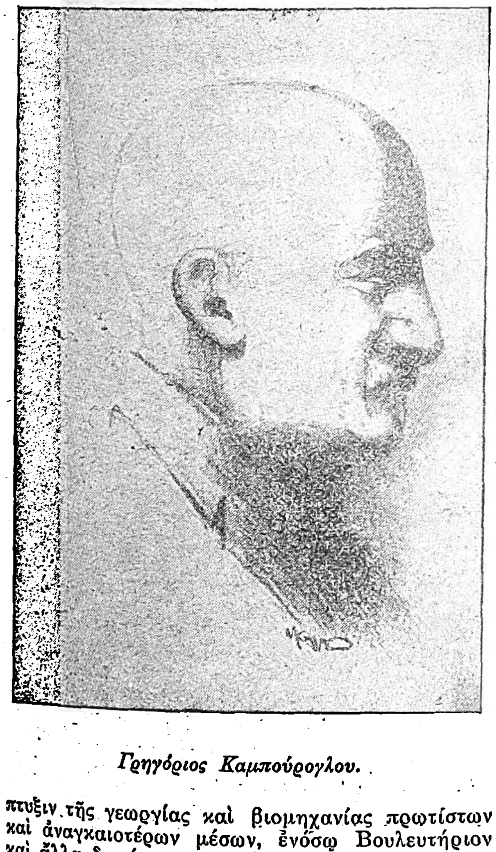

Γρηγόριος Καμπούρογλου.

πτυξιν τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας πρωτίστων καὶ ἀναγκαιοτέρων μέσων, ἐνόσῳ Βουλευτήριον καὶ ἄλλα δημόσια καταστήματα δὲν ἀνεγείρονται, πᾶς πόρος τοῦ κράτους περισσεύων, εἶναι ἐπάναγκες ν' ἀφιεροῦται ἀποκλειστικῶς πρὸς ἀπόκτησιν τούτων. Ὁπωσδήποτε, ἡ ὁλομέλεια τῆς Βουλῆς ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν. Εἰς τὴν Γερουσίαν, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ἡ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπικυρωθεῖσα σύμβασις περὶ τοῦ θεάτρου, τὰ πράγματα ἔλαβον τραγικωτέραν ὄψιν. Ἡ πλειοψηφία τῆς ἐπιτροπῆς εἰς ἣν ὑπεβλήθη ἡ σύμβασις πρὸς μελέτην, προέτεινε τὴν ἀπόρριψιν αὐτῆς διὰ τὸν λόγον, ὅτι τὰ θέατρα εἶναι πάντοτε οἱ πρόδρομοι τῆς παρακμῆς καὶ ἠθικῆς πτώσεως τῶν ἐθνῶν!! Οὐχ ἧττον ἡ σύμβασις ἐπεκυρώθη καὶ ὑπὸ τῆς Γερουσίας. Τὰ βάσανα ὅμως τοῦ ἀνεγερθησομένου θεάτρου δὲν ἔπαυσαν. Καίτοι κατὰ τὴν σύμβασιν ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ἔμελλε ν' ἀνεγερθῇ τὸ θέατρον, ἔπρεπε νὰ προσδιορισθῇ ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμβάσεως, ἡ κυβέρνησις, πειθομένη εἰς εἰσηγήσεις τρίτων, ἀνέβαλλε τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως, μέχρις οὗ τέλος, κατόπιν πολλῶν παραστάσεων καὶ προσφυγῆς εἰς τὸν βασιλέα, τὴν 29 Ἰανουαρίου 1857 ὡρίσθη ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴ ἥτις, ἀφοῦ ἐπεσκέφθη ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δέκα καὶ τέσσαρας θέσεις, ἐγνωμοδότησεν ὑπὲρ τῆς πλατείας τοῦ Λαοῦ, ἐφ' ἧς σήμερον ἀνεγείρεται τὸ Δημοτικὸν θέατρον.

Μετὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς ἐπιτροπῆς νέαι πάλιν δυσκολίαι ἀνεφύησαν. Μερικοὶ ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἰδιοκτητῶν τῶν θεωρείων τοῦ θεάτρου Μπούκουρα, ὧν τὰ συμφέροντα κατὰ φυσικὸν λόγον ἦσαν ὅλως ἀντίθετα πρὸς τὰ τοῦ Καμπούρογλου, ἤρχισαν νὰ τὸν διαβάλλουν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, ὑποβοηθούμενοι εἰς τοῦτο καὶ ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Ὄθωνος Βέτλανδ, ὅστις εἶχε σπουδαιοτάτους λόγους νὰ καταφέρεται κατὰ τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου θεάτρου. Τέλος, κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν, μόλις τὴν 31 Αὐγούστου 1857 ἐπετράπη εἰς τὸν Καμπούρογλουν νὰ κάμῃ ἔναρξιν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ θεάτρου, ἀφοῦ προηγουμένως ὑποβάλῃ τὰ σχέδια εἰς τὸν βασιλέα, ὅπερ καὶ ἔπραξε. Τὰ σχέδια ὅμως, ἐκπονηθέντα ἀντὶ ἁδρᾶς δαπάνης ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος Boulanger, δὲν ἐπεστρέφοντο ἐκ τῶν ἀνακτόρων, καίτοι πολὺς καιρὸς εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς των. Ὅτε δὲ ὁ Καμπούρογλους παρουσιάσθη πρὸ τοῦ βασιλέως, κατάπληκτος ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὰ σχέδια εἶχον ἐξαφανισθῆ ἐκ τοῦ γραφείου του! Παρὰ τῶν γνωριζόντων τὰ τότε πράγματα τῆς Αὐλῆς, τὸ κατόρθωμα αὐτὸ ἀπεδόθη εἰς τὸν περίφημον Βέτλανδ. Ὁπωσδήποτε τὰ σχέδια μετὰ παρέλευσιν ἀρκετοῦ χρόνου εὑρέθησαν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἔδωσε προφορικὴν ἄδειαν εἰς τὸν Καμπούρογλουν ν' ἀρχίσῃ τὰς ἐργασίας τῆς οἰκοδομῆς, ἧς ὁ θεμέλιος λίθος ἐτέθη πράγματι τὴν 22 Δεκεμβρίου 1857, φέρων τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

«Ἐπὶ Ὄθωνος ἐλέῳ Θεοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, Γρηγόριος Δημητρίου Καμπούρογλους τὸ Ἐθνικὸν ἀνίδρυσε θέατρον, ἔτει ΑΩΝΖ'».

Ἀλλ' ὁ Βέτλανδ δὲν ἡσύχαζεν! Ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς παρημπόδιζε τὸν βασιλέα νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ σχέδια τοῦ θεάτρου ἐγκεκριμένα, ἀφ' ἑτέρου εἰδοποίει προφορικῶς τὸν διευθυντὴν τῆς Ἀστυνο-

Τὸ Δημοτικὸν θέατρον.

μίας, ὅτι ἡ ἀνέγερσις τοῦ θεάτρου ἐγίνετο ἄνευ σχεδίου καὶ ἑπομένως κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους ἔπρεπε νὰ παρεμποδισθῇ! Ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας, εἴτε ἐν γνώσει τῶν τεκταινομένων, εἴτε ἀγνοῶν ταῦτα, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Καμπούρογλου τὰ σχέδια τοῦ θεάτρου, τὰ ὁποῖα οὗτος κατὰ φυσικὸν λόγον δὲν ἠδυνήθη νὰ παρουσιάσῃ, ὡς κρατούμενα ἀκόμη ἐνεργείαις τοῦ Βέτλανδ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, καὶ οὕτω διετάχθη ἡ διακοπὴ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ θεάτρου, ἥτις καὶ ἔκτοτε δὲν ἐπανελήφθη, ἐπικρατήσαντος τοῦ Βέτλανδ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

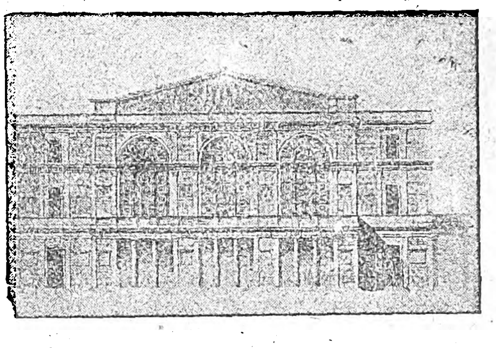

Τὸ «Ἐθνικὸν θέατρον», τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδόμησις δὲν ἐπραγματοποιήθη.
[Σχέδιον Boulanger].

Ἐγκαταλειφθείσης οὕτω τῆς ἰδέας ἀνεγέρσεως *Ἐθνικοῦ* θεάτρου, ἀπεφασίσθη τῷ 1860 ἡ ἀνέγερσις *Δημοτικοῦ* τοιούτου. Δημαρχεύοντος τότε τοῦ Γεωργίου Σκούφου, τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτοῦ τῆς 2 Ἰουλίου 1860, ἀπεφάσισε τὴν σύναψιν δανείου ἐκ 450 χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ θεάτρου. Ἀλλὰ μὴ κατορθωθείσης τῆς συνάψεως τοῦ δανείου, ἡ ἀπόφασις ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Ἔκτοτε μέχρι τοῦ 1871 οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τοιαύτης τινὸς ἐπιχειρήσεως, ὅτε ὁ δήμαρχος Π. Κυριακὸς ἐπέτυχεν ἀπόφασιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου (Ἰούνιος 1871) περὶ ἀνεγέρσεως δημοτικοῦ θεάτρου εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ καταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης πλατεῖαν ἥτις, ἀφ' ἧς ἐποχῆς εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ κτισθῇ ἐπ' αὐτῆς τὸ Ἐθνικὸν θέατρον, ἐκαλεῖτο *«πλατεῖα Θεάτρου»*. Μετὰ παρέλευσιν διετίας ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου κατωρθώθη ν' ἀρχίσουν αἱ ἐργασίαι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ θεάτρου, ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν θεμελίων ἅτινα εἶχε θέσει ὁ Καμπούρογλους διὰ τὸ Ἐθνικὸν θέατρον! Ἡ οἰκοδομὴ ἐπροχώρει ἐπί τινα χρόνον κανονικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1874 διεκόπη ἕνεκεν ὑπερβάσεως τοῦ προϋπολογισθέντος ποσοῦ καὶ τὸ ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελὲς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1886 ὅτε, κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν, ἀνέλαβε τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ ὁ Ἀνδρέας Συγγρός, κατὰ σχέδιον τοῦ Γάλλου μηχανικοῦ Ζ. Ζιράρ. Τὸ περίεργον, ἀλλὰ καὶ κωμικόν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι, ὅτι ἐὰν μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν γίνῃ ἀνασκαφὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ στοιχειωμένου αὐτοῦ θεάτρου—διότι κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν αὐτοῦ ἐφονεύθησαν τραγικώτατα διάφοροι ἐργάται — οἱ ἀρχαιολόγοι τῆς μελλούσης ἐποχῆς θὰ τρίβουν ἐκ χαρᾶς τὰς χεῖράς των, ὅταν ὑπὸ τὰ θεμέλιά του θὰ ἀνεύρουν τὴν πλάκα τοῦ Καμπούρογλου, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐκεῖ ἐκτίσθη τὸ Ἐθνικὸν θέατρον! Πρὸ τοῦ

Digitized by Google

λιθίνου αὐτοῦ *ντοκουμέντου*, τίς θ' ἀντιλέξῃ ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο τὸ μηδέποτε ἀνεγερθὲν Ἐθνικὸν θέατρον τῆς Ἑλλάδος;

Κεντρικὰ καὶ συνοικιακὰ θέατρα.—Ἐν τῷ μεταξύ, ἀφ' ἧς δηλονότι ἐγένετο ἡ πρώτη σκέψις τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως αὐτοῦ, ἀνηγέρθησαν ἐν Ἀθήναις διάφορα ὑπαίθρια θέατρα. Τὸ πρῶτον τοιοῦτον, ἐκ σανίδων, ἀνηγέρθη τῷ 1871 ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου ἐφ' οὗ σήμερον εὑρίσκεται τὸ «Πάγγειον» ξενοδοχεῖον· πλὴν ὁ βίος τοῦ θεάτρου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγκαινιάσει ὁ μακαρίτης θιασάρχης Μιχ. Ἀρνιωτάκης, ὑπῆρξε βραχύτατος, καθόσον τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις αἱ ὀρχῆστραι τῶν Βοημιδων, αἱ ἐπονομασθεῖσαι «*Τοῦμπλες*», ἐξ ἑνὸς ᾄσματος ποὺ ἐτραγουδοῦσαν τότε μὲ τὴν ἐπῳδόν: «*Τοῦμπλα-τοῦμπλα-τοῦμπλα-λά*!» Αἱ Βοημίδες αὐταί, ἐγκατασταθεῖσαι ἐπὶ προχείρου σκηνῆς ἐν τῷ παριλισσίῳ κήπῳ «τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν», ἐξετρέλαναν τότε κυριολεκτικῶς τοὺς Ἀθηναίους οἵτινες καὶ ἀφῆκαν ἔρημον τὸ θέατρον τοῦ δυστυχοῦς Ἀρνιωτάκη, τοῦ ὁποίου τὰ ὄνειρα διελύθησαν μαζὺ μὲ τὸ θέατρόν του! Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἡ πρόχειρος σκηνὴ τοῦ «Ἄντρου τῶν Νυμφῶν» μετεβλήθη εἰς θέατρον, ὀλίγον δὲ ὕστερον ἀνεγείροντο ταυτοχρόνως καὶ δύο ἄλλα τοιαῦτα, τὸ μὲν εἰς τὸν συνεχόμενον μὲ τὸ «Ἄντρον τῶν Νυμφῶν» κῆπον τῶν «Ἰλισσίδων Μουσῶν», ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν του τὸ θέατρον, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 1883 μετωνομάσθη «Παράδεισος», τὸ δὲ ἔναντι αὐτοῦ ἐν τῷ τότε κήπῳ Χατζηδημητρίου, ὀνομασθὲν «Ἀπόλλων». Ὁ βίος καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν θεάτρων ὑπῆρξε σχετικῶς μακρός, ἐξ οὗ πολλὰ ἔχει ν' ἀρυσθῇ ἡ ἱστορία τοῦ θεάτρου: Εἰς τὸ θέατρον τοῦ «Ἄντρου τῶν Νυμφῶν» ἐδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἑλληνικὸν κωμειδύλλιον, ἡ «Περὶ ὄνου σκιᾶς δίκη» τοῦ Κ. Γ. Ξένου, εἰς τὸν «Παράδεισον» ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἡ Εὐαγγελία Παρασκευοπούλου, εἰς δὲ τὸν «Ἀπόλλωνα» ὁ μακαρίτης Εὐάγγελος Παντόπουλος, ἡ δεσποινὶς Φιλομήλα Βονασέρα, ἡ κατόπιν κ. Ποφάντη, καὶ ἡ Αἰκατερίνη Βερώνη-Γεννάδη.

Εἰς τὸν αὐτὸν «Ἀπόλλωνα» ἐγένετο καὶ τὸ πρῶτον μαξιλάρωμα (β. λέξιν). Ἀλλὰ καὶ πολλὰ πρωτότυπα ἑλληνικὰ ἔργα ἐπαίχθησαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν σκηνῶν τῶν εἰρημένων θεάτρων. Εἰς τὸν «Ἀπόλλωνα»: «Ἡ Παγκάστη» καὶ «Ἀκτὶς ἐν σκότει» τοῦ Δ. Κορρμηλᾶ, ὁ «Σαμψὼν καὶ Δαλιδὰ» τοῦ Βερσῆ, ὁ «Νέρων ἐν Κορίνθῳ» τοῦ Ρηγοπούλου, ὁ «Ἰούνιος Βροῦτος» τοῦ Ι. Φραγκιᾶ, ὁ «Ἀνδρόνικος» τοῦ Κ. Ξένου, ἡ «Σκύλλα» καὶ ἡ «Χίμαιρα» τοῦ Βασιλειάδου, ἡ «Συζύγου ἐκλογὴ» τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ἡ «Φροσύνη» τοῦ Ι. Φαραντάτου, τὸ «Μῆλον τῆς ἔριδος» καὶ «οἱ Μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης» τοῦ Π. Ζάνου, πρὸς δὲ τὰ μελοδράματα τοῦ Ζακυνθίου μαέστρου Καρρέρ: «ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης» καὶ «ἡ Κυρὰ-Φροσύνη». Εἰς τὸ θέατρον τῶν Ἰλισσίδων Μουσῶν ἢ «Παράδεισος»: «Οἱ θεσμοὶ τοῦ Λυκούργου» τοῦ Π. Σούτσα, ἡ «Λεϊλὰ» τοῦ Καλαποθάκη, «τὸ Λευκὸν δρᾶμα» τοῦ Δεληκατερίνη — Κουντουριώτη, «ἡ Δημάρχου ἐκλογὴ» τοῦ Ζάνου, «τὸ Λαγιαρνὶ» τοῦ Παπαλεξανδρῆ, «τὰ Ἀνόμοια» τοῦ Ζώρα, «ὁ Προμηθεὺς ἐν Ὀλύμπῳ» καὶ ἡ «Ἀθηναῒς» τοῦ Καλοστύπη, «ὁ Θάνατος τοῦ Περικλέους» καὶ τὸ «Ὕδωρ τῆς λήθης» τοῦ Κορομηλᾶ, «τὸ Κακὸ συναπάντημα» καὶ «ὁ Μίδας καὶ ὁ κουρεύς του» τοῦ Λάσκαρη, «οἱ Σφουγγαράδες» τοῦ Κοτσελοπούλου καὶ τέλος ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐπιθεώρησις «Λίγο ἀπ' ὅλα» τῶν Λάμπρου—Ἀστέρη, ἐν ᾗ ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον πρὸ τοῦ κοινοῦ ἡ ἑξαέτις τότε Μαρίκα Κοτοπούλη.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνηγέρθησαν τρία ἄλλα θέατρα, ἓν *χειμερινὸν* τῷ 1876, ἡ «Εὐτέρπη» παρὰ τὰ Χαυτεῖα, ἐπὶ οἰκοπέδου ἀνήκοντος τότε εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Μπαλακάκη καὶ ἐγκαινιασθὲν ὑπὸ τοῦ θιάσου τοῦ Γ. Νικηφόρου, καὶ δύο *θερινά*, τὸ μὲν «ὁ Ὀρφεὺς» εἰς τὸ τέλος τῆς ὁδοῦ Γ' Σεπτεμβρίου ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Π. Κυριακοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Α. Τσόχα, τὸ καὶ περικαλλέστερον πάντων τῶν μέχρι τότε θερινῶν θεάτρων ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ὀλύμπια» παρὰ τὸ Ζάππειον τῷ 1880. Τοῦ πρώτου τῶν θερινῶν θεάτρων ὁ βίος ὑπῆρξε βραχύτατος καὶ ἄδοξος, τοῦ δευτέρου μακρός.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἓν μόνον ἑλληνικὸν ἔργον ἐδόθη, ὁ «Ἀνακρέων» τοῦ Δ. Κορομηλᾶ, ἔκαμε δ' ἐν αὐτῷ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν της ἡ Ἑλένη Φύρστ, ὡς Εὔα Μοραλές, εἰς τοὺς περιφήμους «Πειρατὰς τῆς Σαβάνης», ἐν τῷ δευτέρῳ «οἱ Τριάκοντα» τοῦ Α. Ραγκαβῆ, ἡ «Ἀνδρομέδα καὶ Περσεὺς» τοῦ Π. Ζάνου, «Δὲν ἔχει τὰ προσόντα» καὶ «ἡ Περιφέρεια» τοῦ Σουρῆ, ἡ «Πρόκρις» τοῦ Πολέμη καὶ ἄλλα τινά, πρὸς δὲ ἐν αὐτῷ ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ ὁ ἐξ Ἀγγλίας ἐλθὼν τότε καλλιτέχνης ἠθοποιὸς Ν. Λεκατσᾶς διδάξας μετὰ τοῦ θιάσου Ταβουλάρη τὸν «Ἄμλετ» ἀγγλιστί.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν τούτοις, λόγῳ ἀπαραιτήτων ρυμοτομιῶν διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, πάντα τ' ἀνωτέρω θέατρα κατηδαφίσθησαν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, πᾶσα δὲ ἡ θεατρικὴ κίνησις ἀπὸ τῶν παριλισσίων κήπων μετεφέρθη περὶ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, ὅπου τῷ 1887 ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τοῦ νῦν θεάτρου Μαρίκας Κοτοπούλη τὸ πρῶτον ἐκεῖ θερινὸν θέατρον ἐγκαινιασθὲν ὑπὸ θιάσου νευροσπάστων. Τὸ ἑπόμενον ἔτος 1888 ἐξεφύτρωσαν ὡς διὰ μαγείας τέσσαρα-πέντε ἄλλα θεατρίδια ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Γης Σεπτεμβρίου, εἰς ἓν τῶν ὁποίων —ἡ «Εὐτέρπη»— ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον εἰς τοὺς περιφήμους «Μυλωνάδες» ὁ διαπρέψας κατόπιν ἐν Εὐρώπῃ ὡς ὑψίφωνος Ἰωάννης Ἀποστόλου. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐγίνοντο καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ πολυπαθοῦς Δημοτικοῦ θεάτρου διὰ γαλλικοῦ θιάσου. Ἔκτοτε ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ ἰδίου θεάτρου ἔπαιξαν κατὰ περιόδους ὁ Φερωντύ, ἡ Σάρρα Μπερνάρ, ἡ Ἁγνὴ Σόρμα, ὁ Μουνὲ-Σουλλύ, ὁ Νοβέλλι, ὁ Ἀποστόλου καὶ ἡ Δοῦζε, πρὸς δὲ ἐδόθησαν διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἑλλάδι τὰ μελοδράματα τοῦ Σπ. Σαμάρα «Φλώρα Μιράμπιλις», «Ρέα», «Μάρτυς» καὶ «Μαντμουαζὲλ Μπελίλ», ἐπίσης αἱ ὀπερέτται τοῦ ἰδίου «Πόλεμος ἐν πολέμῳ»—λιμπρέττο Τσοκοπούλου - Δεληκατερίνη—«ἡ Κρητικοπούλα» καὶ ἡ «Πριγκήπισσα τῆς Σασσὼν—λιμπρέττα Λάσκαρη-Δημητρακοπούλου—μεταγενεστέρως δὲ «Στὰ παραπήγματα» Σακελλαρίδη - Λάσκαρη, «ἡ Διδὼ» τοῦ Λαυράγκα, ἡ «Ἄσπρη τρίχα» Λαυράγκα, Λάσκαρη καὶ Ἀννίνου, ὁ «Πρωτομάστορας» τοῦ Καλομοίρη, «ὁ Κόσμος καὶ ἡμίκοσμος» τοῦ Ἰωσήφ, «ἡ Ἁλυσίδες» τοῦ Ταγκοπούλου, αἱ κωμωδίαι τοῦ Λάσκαρη «ὁ Πνευματισμός», «ἡ Πώλησις τῆς Ἀθηνᾶς», «Ἡ ἐξ ᾅδου παραγγελία» καὶ «ἡ Ἑλενίτσα τῆς ὁδοῦ Ἀγχέσμου», ἡ «Εὐρυμέδη» τοῦ Δ. Κορομηλᾶ, «ὁ Ὅρκος» τοῦ Γ. Κορομηλᾶ, «Ἀπὸ τῆς γῆς στὸν οὐρανὸ» τοῦ Δημητρακοπούλου, τὸ «Κριτήριον» τοῦ ἰδίου, «Διπλῆ φωτιὰ» τοῦ Λαυράγκα, ἡ «Νέλλη» τοῦ Α. Κύρου, ἡ «Φαῖδρα» τοῦ Προβελεγγίου, «Τῆς ὀμμορφιᾶς τὰ μάτια» τοῦ Λαέρτη Λάρμη, ὁ «Πιερρότος» τοῦ Ν. Λαμπελὲτ καὶ τὸ «Πένταθλον» τοῦ Λαυράγκα ἐπὶ στίχων τοῦ Ι. Πολέμη.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη τὸ Δημοτικὸν θέατρον, τὸ κέντρον αὐτὸ τῶν εὐθύμων καὶ ἄλλων θεαμάτων, παρουσίασε τὸ λυπηρότερον τῶν θεαμάτων, ὡς φαίνεται ἐν τῇ παρατιθεμένῃ κάτωθι εἰκόνι, τοὺς δυστυχεῖς πρόσφυγας τῆς Μικρασιατικῆς συμφορᾶς κατέχοντας ἀντὶ ἄλλης στέγης τὰ θεωρεῖα αὐτοῦ.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Ὁμονοίας ἐδιδάχθησαν τὸ πρῶτον ἡ «Φαύστα» τοῦ Βερναρδάκη, «ἡ Τύχη τῆς Μαρούλας» καὶ ὁ «Γάμος τῆς Λουλούκας» τοῦ Δ. Κορομηλᾶ, «ὁ Μπάρμπα Λινάρδος» καὶ «ἡ Νύφη τοῦ χωριοῦ» τοῦ Δ. Κόκκου, «οἱ Γάμοι τῆς Ζαμπέττας» τοῦ Π. Ζάνου, ὁ «Καραπατάκιας» τοῦ Ι. Βαρβέρη, «ἡ Γιαννούλα» τοῦ Πέρβελη,

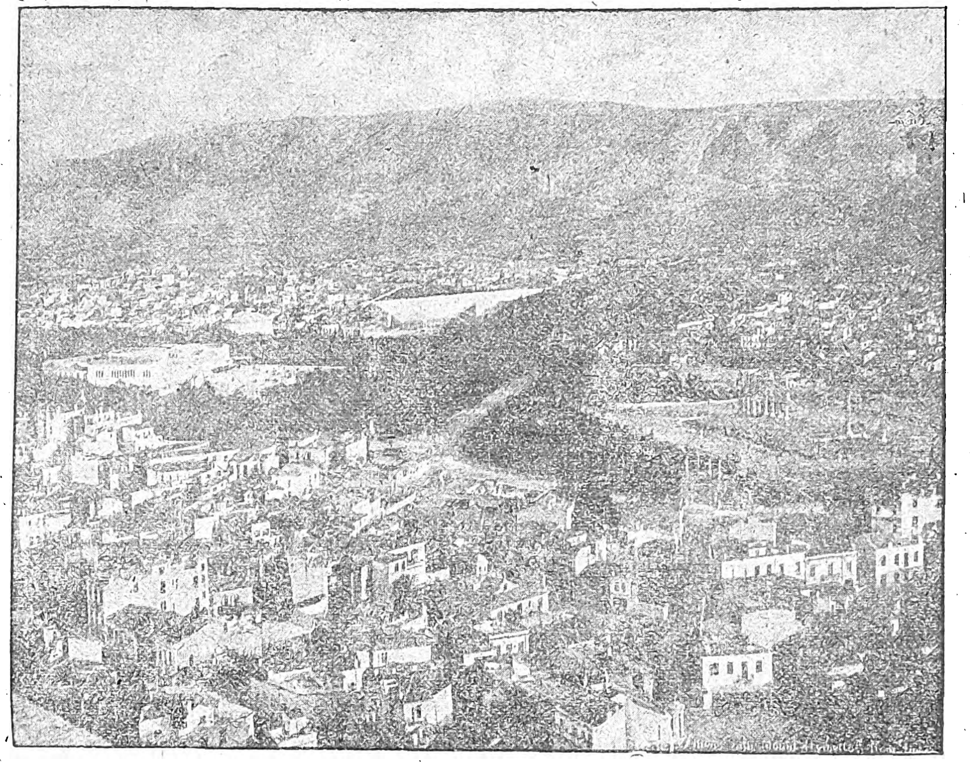

Ἀποψις τῶν Ἀθηνῶν μὲ τοὺς παριλισσίους κήπους ἔνθα ἀνηγέρθησαν τὰ πρῶτα θερινὰ θέατρα τῶν Ἀθηνῶν.

[Παρὰ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς διακρίνεται ἀκόμη τὸ θέατρον «Παράδεισος»]

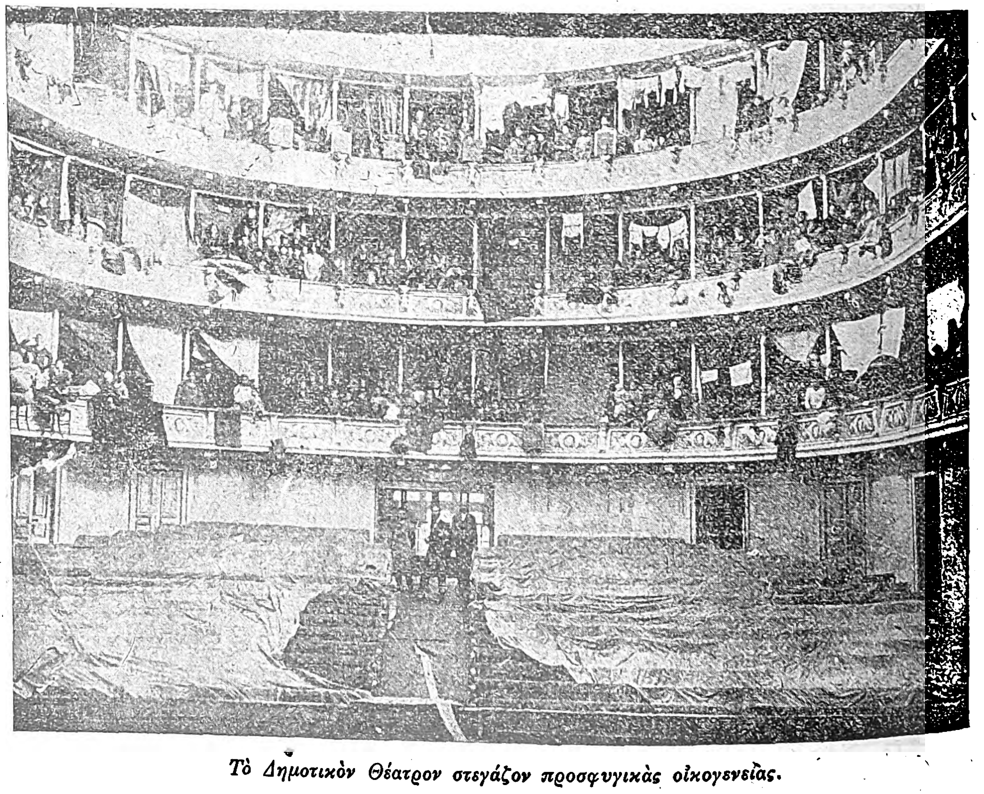

Τὸ Δημοτικὸν Θέατρον στεγάζον προσφυγικὰς οἰκογενείας.

Digitized by Google

«ἡ Λύρα τοῦ Γέρω-Νικόλα» τοῦ Δ. Κόκκου, «ἡ Οἰκογένεια Παραδαρμένου» τοῦ Ἀννίνου, ἡ «Χάϊδω» καὶ ἡ «Καλαματιανὴ» τοῦ Μελισσιώτου, «ὁ Υἱὸς τοῦ βασιλέως» καὶ «τὸ Πράσινο φουστάνι» τοῦ Δ. Καλαποθάκη, «ἡ Μικρούλα» τοῦ Δεληκατερίνη, τὰ «Μαλλιὰ κουβάρια» τοῦ Λάσκαρη, ἡ «Ἰουλία» τοῦ Μ. Λιδωρίκη, ὅτε ἐνεφανίσθη καὶ τὸ πρῶτον «σαλὸν-φερμὲ» ἐν Ἑλλάδι, ὁ «Μητσέλλος» τοῦ Γρανίτσα καὶ ἄλλα. Τῷ 1901 τὸ θέατρον τῆς Ὁμονοίας τὸ ἐνοικίασεν ὁ Κ. Χρηστομάνος καὶ ἵδρυσεν ἐν αὐτῷ τὴν «Νέαν Σκηνήν». Ἔκτοτε τὸ ξύλινον παράπηγμα τῆς Ὁμονοίας μετεβλήθη εἰς ἰδιόρρυθμον καὶ κομψότατον θεατράκι, ὡς φαίνεται εἰς

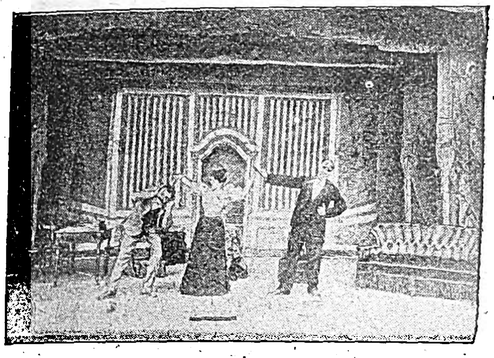

Ὁ πρωτόγονος σκηνικὸς διάκοσμος.
[Θέατρον Ὁμόνοια.—«Μαλλιὰ – κουβάρια».

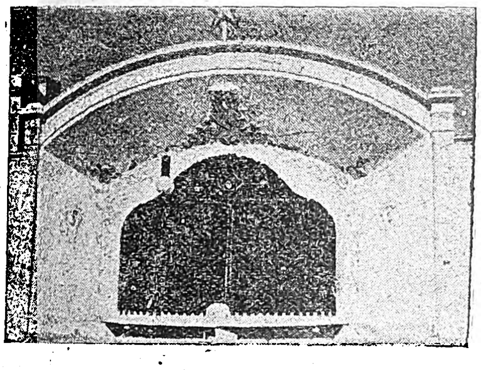

Ἡ νέα Σκηνή.

τὴν ἄνωθι εἰκόνα. Ἐν αὐτῷ ἔκαμαν, τὴν πρώτην των ἐμφάνισιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ Κυβέλη Ἀδριανοῦ, ἡ Εἱμαρμένη Ξανθάκη, ὁ Μυράτ, ὁ Παπαγεωργίου, ὁ Λέων, ὁ Λεπενιώτης καὶ ὁ Χρυσομάλλης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ καλλιτεχνικὸς σκηνικὸς διάκοσμος ὅστις ἦτο μέχρι τότε σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὰ

Η ἐξέλιξις τοῦ σκηνικοῦ διακόσμου ἐπὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον.
[Νέα Σκηνή].

Ἀθηναϊκὰ θέατρα. Μετὰ δεκαετῆ σχεδὸν βίον, τὸ κομψὸν τῆς «Νέας σκηνῆς» θέατρον κατηδαφίσθη καὶ ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀνηγέρθη περίκομψον τὸ νῦν θέατρον τῆς Μαρίκας Κοτοπούλη. Ἀπὸ τοῦ 1901 μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Νέας Σκηνῆς καὶ Μαρίκας Κοτοπούλη ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς ἑλληνικὰ ἔργα: ἡ «Ἑστιὰς» τοῦ Λιδωρίκη, «ἡ Φαία καὶ Νυμφαία», «τὰ Ρόδα τῆς Ἱεριχοῦς» καὶ «ἡ Λεστενίτσα» τοῦ Δαραλέξη, «οἱ Κοῦρδοι» τοῦ Καμβύση, «ὁ Ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας», τὸ «Τσάϊ τῆς Νίτσας», «ἡ Ἐπιστροφὴ τῶν Θεῶν» καὶ «Ὄνειρο ἀποκρηάτικης βραδειᾶς» τοῦ Μωραϊτίνη, ἡ «Μαρία ἡ Πενταγιώτισσα», «Ὅταν σπάσῃ τὰ δεσμά του», τὸ «Ἐλιξίριον τῆς νεότητος» τοῦ Νιρβάνα, «ἡ Ἠχὼ τῆς λίμνης» τοῦ Λαδοπούλου, «Τὰ χαμίνια», καὶ «Διὰ τὸ χρῆμα» τοῦ Δεληκατερίνη, «Στέλλα Βιολάντη», «ὁ Τρίτος», τὸ «Μυστικὸ τῆς Κοντέσας Βαλέραινας», «ἡ Πολυγαμία», «ἡ Τιμὴ τοῦ ἀδελφοῦ» τοῦ Ξενοπούλου, ἡ «Ἄνταρ» τῶν Βρατσάνου-Ζήνωνος, «ἡ Ἀτμοσφαῖρα» τοῦ Τσοκοπούλου, «ὁ Ἄλλος κόσμος» καὶ «οἱ Σκλάβοι» τοῦ Νικολοπούλου, «ὁ Σπαραγμὸς» τοῦ Ζωϊοπούλου, «τὸ Ἀγριολούλουδο» τοῦ αὐτοκτονήσαντος ποιητοῦ Βερνουδάκη, «ἡ Μελάχρα», «ἡ Σταχτομποῦτα», ἡ «Φλαντρώ», «τὸ Πανηγῦρι» καὶ «τὸ Τίμιο σπίτι» τοῦ Χόρν, «Τὰ ἐγγονάκια τοῦ Δὸν Ζουὰν» τοῦ

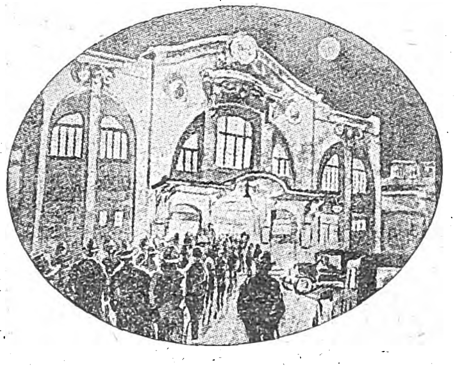

Θέατρον Κοτοπούλη.

Τανάγρα, «Ὁ Κοντορεβιθούλης» καὶ «τὰ Τρία φιλιὰ» τοῦ Χρηστομάνου, «ὁ Βασιληᾶς ἀνήλιαγος» τοῦ Πολέμη, «ἡ Ξένη» τοῦ Φραγκαντώνη, «ὁ Ξένος» τοῦΠοριώτη, «Ἁμαρτίαι γονέων» τοῦ Σταθοπούλου, «τὸ Κοιμισμένο παλάτι» τοῦ Γαλανοῦ, «ἡ Ὀχλοκρατία» τοῦ Ἀσπρέα, «ὁ Ἀρχισυντάκτης» τοῦ Ταγκοπούλου, «οἱ Ταρταρῖνοι», «ὁ Καραγκιόζης», «Ψέμμα καὶ πάλιν ψέμμα», «ἡ Νοικοκυρὰ» καὶ «ἡ Πῖνες» τοῦ Συνοδινοῦ, «ἡ Μέλισσα» καὶ ἡ «Καρδερίνα» τοῦ Δημητρακοπούλου, «ὁ Φλοῖσβος» τῆς Νεγροπόντη, «τὸ Σκάνδαλον τοῦ Δήμου Βουρασίων» τοῦ Λάσκαρη, «Στὰ παραπήγματα» καὶ «ἡ Ἀντιπεθερίνη» τῶν Λάσκαρη-Γιαννουκάκη, ἡ «Ἀμερικὴ» τοῦ Κουρτζῆ, «τὰ Κόκκινα γάντια» καὶ «ἡ Ἀπογραφὴ» τοῦ Γ. Βλάχου, «Κάρβουνο στὴ στάχτη» τοῦ πρίγκιπος Νικολάου, «ἡ Χαμένη» τοῦ Κοκκίνου, «τὸ Πουλὶ τῆς τύχης» καὶ «ἡ Α. Μ. τὸ χρῆμα» τοῦ Μπαστιᾶ, «Γιατὶ ἔκλεψε» Λάσκαρη-Ἠλιάδου κ.λ.π.

Τῷ 1895 οἱ ἀδελφοὶ Χαραμῆ ἀνήγειραν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων καὶ ἔναντι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κομψὸν θερινὸν θέατρον λειτουργοῦν μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ἀθήναιον», ἥτις τοῦ ἐδόθη κατόπιν σχετικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἐν αὐτῷ ἐδόθησαν κατὰ περιόδους τὰ ἑξῆς ἑλληνικὰ ἔργα: «ὁ Ψυχοπατέρας» καὶ «τὸ Ἀνθρώπινο» τοῦ Ξενοπούλου, «τὸ Τζιώτικο ραβαΐσι» τοῦ Δεπάστα, «ὁ Γαμπρός μας» Λάσκαρη καὶ Γιαννουκάκη, «ὁ Χορὸς τοῦ Ζαλόγγου», «ὁ Μαγεμμένος βοσκὸς» καὶ «ἡ Πάργα» τοῦ Περεσιάδου, τὸ «Ξημερώνει» τοῦ Καζαντζάκη, «ἡ Χίμαιρα» τοῦ Νέη, «ἡ Μητέρα» τοῦ Ταγκοπούλου, «Ὑπὸ ἐχεμύθειαν» τοῦ Λάσκαρη, «Δὲν εἶμ' ἐγὼ» τοῦ Ξενοπούλου, «ἡ Λίνα Δράκα» τοῦ Ἀμπελᾶ, «ἡ Ἀρετοῦσα» καὶ «ἡ Σμυρνιωτοπούλα» τοῦ Δημητρακοπούλου, «τὰ Φαιδρὰ τῆς

Τὸ θέατρον «Ἀλάμπρα».

ἐφεδρείας» Λάσκαρη καὶ Ζάττα καὶ διάφοροι ἐπιθεωρήσεις.

Ἐν τῷ ἰδίῳ θεάτρῳ ἔπηξε πρὸ διετίας τὰς σκηνάς του καὶ τὸ «Θέατρον Τέχνης» τοῦ Σ. Μελᾶ, ὅπερ ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ζήσῃ περισσότερον τῶν τριῶν μηνῶν.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ Πατησίων, μετὰ τὸ «Ἀθήναιον» ἀνηγέρθησαν δύο ἄλλα θερινὰ θέατρα, ἡ «Ἀλάμπρα» πρῶτον καὶ κατόπιν, σχεδὸν ἔναντι αὐτῆς, τὸ «Θέατρον Παπαϊωάννου» εἰδικῶς δι' ὀπερέττας καὶ ἐπὶ σχεδίου τοῦ μηχανικοῦ κ. Μ. Λυκούδη. Τὸ θέατρον τῆς Ἀλάμπρας, ἀφοῦ ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον ξύλινον, ὑπέστη κατὰ περιόδους πλείστας ὅσας μεταβολὰς καὶ μεταρρυθμίσεις, ἐκ τοῦ προχείρου πάντοτε, ἐν τέλει ὅμως μετεμορφώθη εἰς ὡραῖον θεατρικὸν μέγαρον, χρησιμοποιούμενον χειμῶνά τε καὶ θέρος. Ἐν αὐτῷ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνεγέρσεώς του μέχρι τῆς σήμερον ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς ἑλληνικὰ ἔργα:

«Ἡ Ἁγία Λαύρα» τοῦ Π. Συνοδινοῦ, «ὁ Μαῦρος καβαλλάρης» τοῦ Ἀσπρέα, «τὰ Ἐρείπια» τοῦ Ἠλιάδου, «τὸ Ἐρωτικὸ καράβι» Δημητρακοπούλου—Τσοκοπούλου, οἱ «Ἀπάχηδες» Πρινέα—Χατζηαποστόλου, «Καβαλλερία ποπολάνα» τοῦ Ξενοπούλου, «τὸ Φετὶχ» Γιοφύλλη, «ἡ Σορολὸπ» τοῦ Σακελλαρίδη, «τὸ Κορίτσι τῆς γειτονιᾶς» τοῦ Χατζηαποστόλου, «ὁ Πρίγκηψ τῶν δολλαρίων» τοῦ Δεβάρη, «Δακτυλογράφος ζητεῖ θέσιν» καὶ «τὸ Μοντέρνο σπίτι» τοῦ Μωραϊτίνη. Ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ Παπαϊωάννου τὰ ἑξῆς: «ἡ Πρόθυμη χήρα» τῶν Λάσκαρη-Σακελλαρίδου, ἡ «Τίπ-τόπ», ὁ «Ἀρλεκῖνος», «Θέλω νὰ ἰδῶ τὸν πάπα», ὁ «Βαφτιστικὸς τῆς κυρίας» καὶ ἡ «Δαιμονισμένη» τοῦ Σακελλαρίδου, «τὸ Μάτι τῆς γάτας» καὶ «ἡ Χρυσόμυιγα» τοῦ Δ. Γιαννουκάκη, οἱ «Θεατρῖνοι» τοῦ Κυπαρίσση καὶ διάφοροι ἐπιθεωρήσεις γηραιῶν καὶ νέων συγγραφέων.

Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου καὶ σχεδὸν τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνηγέρθησαν δύο θέατρα, τὸ μὲν θερινὸν ὑπὸ τοῦ Α. Τσόχα, ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως ὅπου εὑρίσκεται σήμερον ὁ κινηματογράφος «Σπλέντιτ», ὀνομασθὲν θέατρον Τσόχα, τὸ δὲ ἕτερον χειμερινὸν ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Παρθεναγωγείου, κληθὲν κατ' ἀρχὰς μὲν «Βαριετὲ» κατόπιν δὲ «Θέατρον Ποικιλιῶν». Τὸ τελευταῖον τοῦτο, κατεδαφισθὲν μεταγενεστέρως, ἀνῳκοδομήθη ὀλίγον βαθύτερον ὡς θερινὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Παρθεθεναναγωγείου. Εἰς τὸ πρῶτον, τὸ θέατρον Τσόχα, ἐδόθησαν ἑλληνικὰ ἔργα τὰ ἑξῆς: Αἱ ἐπιθεωρήσεις τοῦ Μ. Λάμπρου «Πρῶτον πῦρ» καὶ «Ἄνω-κάτω», τὸ «Πὶκ-Νὶκ» Λάσκαρη καὶ Πώπ, «Στὴν ἰτιὰ ἀπὸ κάτω», καὶ «ἡ Νεράϊδα τοῦ Κάστρου» τοῦ Καμπούρογλου, «ἡ Νύφη τῆς Κούλουρης» τοῦ Παντοπούλου, ἡ «Ἀντιόπη» τοῦ Βερναρδάκη,

Digitized by Google

«ἡ Κόρη τῶν Ἀθηνῶν» καὶ ἡ «Ρήνα ἡ Καρπενησιώτισσα» τοῦ Ἀσπρέα, «ἡ Τιμὴ τοῦ κλέφτη» τοῦ Γαλανοῦ, ἡ «Καραντίνα» τοῦ Λάσκαρη, «ὁ Γενικὸς γραμματεὺς» τοῦ Καπετανάκη, «ἡ Μυλόπετρες», «ὁ Γελωτοποιὸς τοῦ Βασιλέως» καὶ «ἡ Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου» τοῦ Δημητρακοπούλου, «τὸ Μεγάλο κακὸ» τοῦ Δεληκατερίνη, «ἡ Κόρη τῆς Λήμνου» τοῦ Προβελεγγίου, «ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος» τοῦ Στρατήγη, «ὁ Ἀλῆς καὶ Σοῦλι» τοῦ Δελλαπόρτα, «ὁ Ἀνανίας εἰς δεύτερον γάμον» τοῦ Καλαποθάκη, «ἡ Τατιανὴ» τοῦ Καρακάλου.

Τὰ δύο ἀνωτέρω θέατρα μετερρυθμίσθησαν καθ' ὁλοκληρίαν τῷ 1911, μετονομασθέντα τὸ μὲν πρῶτον «Ἀττικόν», τὸ δὲ δεύτερον «Θέατρον Κυβέλης», καὶ λειτουργοῦν μέχρι τῆς σήμερον. Εἰς τὸ «Ἀττικόν», τοῦ ὁποίου ὁ βίος ὑπῆρξε βραχύς, ἑλληνικὰ ἔργα ἐδόθησαν: «ὁ Λοχαγὸς» τοῦ Ν. Μαρσέλλου, «Μὲ κάθε θυσία» τῆς Πετρούλας Ψηλορείτη, «Ὅταν ἀγαποῦμε» τοῦ Ἠλία Βουτιερίδη, «ἡ Λίμνη ποὺ φουσκώνει» τοῦ Ζ. Μακρῆ, «οἱ Μπαμπάδες τῆς Ἀφροδίτης» τῆς Φούλας Δεριλῦ, ἡ «Ρίτα» τοῦ Λαδοπούλου καὶ «Ροδόφυλλα ἢ ἀγκάθια» τοῦ Σ. Τρικούπη.

Εἰς τὸ δεύτερον, ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεως αὐτοῦ «ἡ Ἀθήνα μας» τοῦ Ν. Σπανδωνῆ, «τὸ 97» καὶ «οἱ Λύκοι τῆς Μακεδονίας» τοῦ Ἀσπρέα, «τὸ Χαλασμένο σπίτι» καὶ «Μία νύχτα μιὰ ζωὴ» τοῦ Μελᾶ, «ἡ Γυναῖκα» τοῦ Πολέμη, «τὸ Μαῦρο χέρι» καὶ «Στὴν ὀξώπορτα» τοῦ Ταγκοπούλου, «ἡ Κρυφὴ ἀγάπη», «ἡ Ἀδελφὴ» καὶ «Λέων Μαριάνης» τῆς Σακελλαρίου, «τὸ Κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας», «ἡ Παληόγλωσσα», «ἡ Σύζυγος» καὶ «ἡ Μαύρη παρηγοριὰ» τοῦ Λάσκαρη, οἱ «Ἄνθρωποί μας», «ἡ Ἀνατολίτισσα», «ἡ Νταλμανοπούλα», «ἡ Γειτόνισσες», τὸ «Φυντανάκι», «τὸ Μαῦρο καράβι» καὶ «Παναγία ἡ Κατηφορίτισσα» τοῦ Χόρν, «ἡ Γατίτσα» καὶ «Ἰδζιλάλ» τοῦ Ἰωσήφ, «Ὑπεράνω τοῦ κόσμου τούτου» καὶ «ἡ Κατοχὴ» τοῦ Βώκου, «τὸ Σφυρὶ» τῆς Δημητρακοπούλου, ἡ «Ἰόνη» τοῦ Δαραλέξη, «ὁ Πειρασμός», ἡ «Ραχήλ», ἡ «Μονάκριβη», «τὸ Ζευγάρωμα», «ὁ Ἔρως θριαμβεύει», ἡ «Μαριτάνα», ἡ «Δίκη τοῦ Θανάση», τὸ «Χερουβείμ», ἡ «Ραχήλ», ἡ «Τρίμορφη γυναῖκα», «τὸ Ψυχοσάββατο» καὶ ἡ «Ἀναδυομένη» τοῦ Ξενοπούλου, «Βασίλειος Β'» τοῦ Ι. Καλοστύπη, «ἡ Πρώτη Σεπτεμβρίου» τοῦ Πώπ, «οἱ Προνομιοῦχοι» τοῦ Ἀρνιωτάκη, «ἡ Νίκη τοῦ Λεωνίδα» τοῦ Ἀννίνου, «ἡ Ἐσμὲ» τοῦ Περεσιάδου, «Τοὺ Βίνκας» τοῦ Πολέμη, «τὸ Παρθεναγωγεῖον» τοῦ Δεληκατερίνη, «τὰ Συναλλάγματα» τοῦΠοριώτη, «ἡ Γυναῖκα» τοῦ Δημητρακοπούλου, «ὁ Φάρος» καὶ «ὁ Βύρων» τοῦ Ποταμιάνου, «ἡ Θεατρίνα», «τὸ Τσακάλι» καὶ «ὁ Πιερρότος» τοῦ Π. Ροδοκανάκη, «Ὅταν λείπῃ τὸ χρῆμα» καὶ «ἡ Μονοχὴ» τῆς Εὐγ. Ζωγράφου, «ἡ Μπλόφες», «ὁ Μαικήνας», «ἡ κ. Ἐφοπλιστοῦ» καὶ «τὰ Μῆλα τῶν Σοδόμων» τοῦ Συναδινοῦ, «τὰ Ἀπρόοπτα τῆς ἀπογραφῆς» καὶ ὁ «Παναμᾶς» Β. Κολοκοτρώνη, «τὸ Βάραθρον», «ἡ Αἰωνία ἱστορία», «Τσὲ-τσὲ» καὶ «ὁ Ἔρως εἶναι τυφλὸς» τοῦ Δ. Παξινοῦ, «Κοντὰ στὸ γκρεμνὸ» τοῦ Μπόγρη, «τὸ Φιλὶ τοῦ σκοτωμένου», «ἡ Παληὰ Ἀθήνα» καὶ «τὰ Λούλουδα τοῦ ἀρραβῶνα» τοῦ Ἀσπρέα, «ἡ Ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις» καὶ «ἡ Παραστρατημένη» τοῦ Σώκου, «ὁ Γυιόκας μας» τοῦ Ἰωαννοπούλου, «ἡ Καϋμένη ἡ Ντορούλα» τοῦ Πεσνικίδου, «ὁ Χορὸς τοῦ βορρηᾶ» τῆς Ε. Νεγροπόντη, «Ἕνα ταξειδάκι στὴ σελήνη» τοῦ Μωραϊτίνη, «ὁ Κρυφὸς πόθος», «Κοντὰ στὴ φωτιά», «ἡ Κόρη τῶν κυμάτων», «ἡ Ψυχὴ τοῦ στρατιώτου» καὶ «τὸ Πληγωμένο χελιδόνι» τοῦ Λιδωρίκη, «ὁ Ψυχικὸς γάμος» τοῦ Θ. Ποταμιάνου, «ὁ κύριος Σεραφεὶμ» καὶ «Σάκρα φαμίλια» τοῦ Σακελλαρίδη καὶ διάφορα μονόπρακτα τοῦ Βουτιερίδη καὶ Δάφνη.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνηγέρθησαν δύο ἄξια λόγου θερινὰ θέατρα, τὸ μὲν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Παντοπούλου ὀνομασθὲν «Θέατρον Παντοπούλου», τὸ δὲ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας ὑπὸ τοῦ Ἀρνιώτου ὑπὸ τὸ ὄνομα «Θέατρον Ἀρνιώτου», πλὴν ὁ βίος τῶν θεάτρων αὐτῶν ὑπῆρξε σχετικῶς βραχύς. Τὸ πρῶτον, τὸ τοῦ Παντοπούλου, ἦτο ἐντελῶς ἰδιόρρυθμον, μὲ αὐλαίαν λειτουργοῦσαν κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων, *κατερχομένην* δηλαδὴ κατὰ τὴν ἔναρξιν ἑκάστης πράξεως καὶ *ἀνερχομένην* μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς. Ἐπὶ τοῦ manteau d'Arlequin ἐφιγουράριζον τὰ ὀνόματα τῶν γνωστοτέρων τότε θεατρικῶν συγγραφέων Βερναρδάκη, Βασιλειάδου, Παπαρρηγοπούλου, Βλάχου, Κορομηλᾶ, Λάσκαρη, Κόκκου, Ζάνου κ.λ.π.

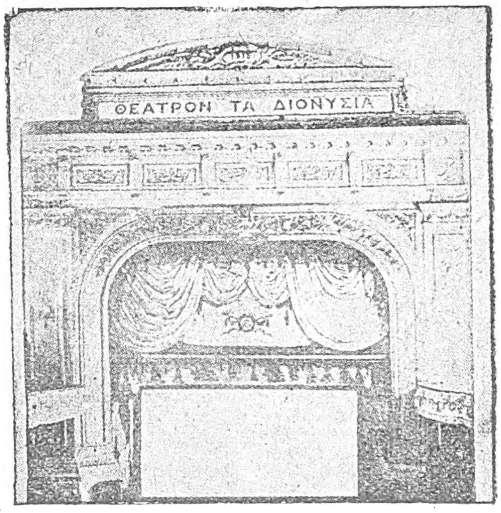

Πρόσοψις τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου «Διονύσια».

Τὸ δεύτερον, τὸ τοῦ Ἀρνιώτου, ἐντὸς κήπου πλήρους φωτοβόλων ἀγαλμάτων, εἶχεν εὐρύτατον ἀμφιθέατρον, λῆγον εἰς promenoir καὶ χρωματιστοὺς ἠλεκτροφωτίστους πίδακας ἑκατέρωθεν τῆς πλατείας. Μετ' ὀλίγον χρόνον, ἀμφότερα τὰ θέατρα ταῦτα περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν νέων ἰδιοκτητῶν, καὶ τὸ μὲν θέατρον Παντοπούλου μετεβαπτίσθη εἰς «θέατρον Συντάγματος», μεταγενε-

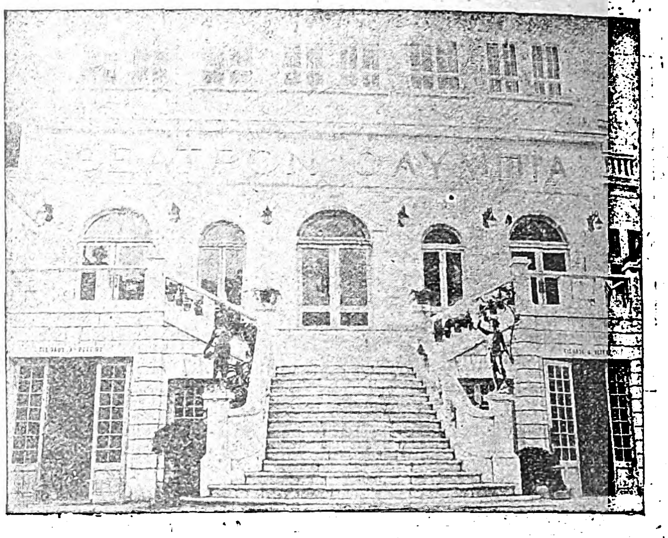

Εἴσοδος θεάτρου «Ὀλύμπια».

στέρως δὲ διαρρυθμισθὲν εἰς χειμερινὸν ὠνομάσθη «Διονύσια». Τὸ δὲ τοῦ Ἀρνιώτου, μεταβληθὲν καὶ αὐτὸ εἰς χειμερινόν, ὠνομάσθη «Ὀλύμπια».

Ἑλληνικὰ ἔργα εἰς τὸ πρῶτον ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς: «ὁ Ἀρχιτέκτων Μάρθας» τοῦ Νιρβάνα, ἡ «Κασσιανὴ» τοῦ Κυριακοῦ, «ὁ Γυιὸς τοῦ ἴσκιου» τοῦ Μελᾶ, «Ἡ νέα γυναῖκα» τῆς Παρέν, «Οἱ Πετροχάρηδες» τοῦ Χόρν, «Τὸ πανόραμα» καὶ «ἡ «Πρωθυπουργίνα» τοῦ Μωραϊτίνη, «Σία κι' ἀράξαμε» τῶν Δημητρακοπούλου-Σακελλαρίδη, «Στὴν παγίδα», «τὸ Φιόρε τοῦ Λεβάντε», «Τὰ πεπρωμένα», «ἡ Κεφαλὴ τῆς Μεδούσης» καὶ «Ἄλκης ὁ νέος» τοῦ Ξενοπούλου, «τὸ Ψωμί», «ἡ Βουλγάρα» καὶ ὁ «Κινηματογράφος» τοῦ Δημητρακοπούλου, «ἡ Τραγῳδία τῆς ζήλειας» τοῦ Λαέρτη Λάρμη, «ὁ «Ἀρλεκῖνος» τῶν Λιδωρίκη-Χατζηαποστόλου, «ἡ Βασίλισσα Σαββᾶ» τοῦ Τσοκοπούλου, «τὸ Κυνῆγι τῆς πάπιας» τῶν Ἀσπρέα-Ἀστεριάδη, «τὸ Ἄσπρο κοράκι» τοῦ Παξινοῦ, «ὁ Μαρμαρωμένος βασιλῆας» τοῦ Νικολοπούλου, «ἡ Χαμένη εὐτυχία» τοῦ Λαδοπούλου καὶ «ὁ Θάνατος τοῦ Ὄθωνος» τοῦ Γαλανοῦ.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπαίχθησαν τὰ ἑξῆς: «Ἡ Περουζὲ» τῶν Σακελλαρίδη - Τσοκοπούλου, «Στὴν ὀπερέττα» καὶ «Τὸ ποτῆρι» τοῦ Δημητρακοπούλου, «τὸ Καρνὲ» τοῦ Βώττη, «Οἱ φοιτηταὶ» τοῦ Ξενοπούλου καὶ «ἡ Φλόγα» τῶν Μελᾶ-Κοκκίνου.

Τρία ἄλλα θέατρα, μὴ ὑπάρχοντα πλέον σήμερον, ἀνηγέρθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, τὸ ἓν χειμερινόν, «τὸ Θέατρον τῶν Κωμῳδιῶν», ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Προαστείου, καὶ τὰ δύο ἄλλα θερινά, τὸ ἓν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λιοσίων μὲ τὸ πομπῶδες ὄνομα «Λυρικὸν» καὶ τὸ ἄλλο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἱπποκράτους, «Θέατρον Νεαπόλεως» ὀνομασθέν. Ἐν τῷ πρώτῳ, ὅπερ ἐγκαινίασεν ὁ Εὐ. Παντόπουλος τῷ 1892, ἑλληνικὰ ἔργα ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς: «Ζητεῖται ὑπηρέτης» τοῦ Ἀννίνου, «ὁ Καπετὰν Γιακουμῆς» τοῦ Κόκκου, «τὸ Κωμειδύλλιον» τοῦ Λάσκαρη, «τὸ Βιολὶ τοῦ Μυλωνᾶ» τῶν Κοτοπούλη-Σπινέλη, «ἡ Βεγγέρα» τοῦ Καπετανάκη καὶ «αἱ Ὑπαίθριοι Ἀθῆναι» τῶν Λάσκαρη-Καπετανάκη· ἐν τῷ δευτέρῳ διάφοροι ἐπιθεωρήσεις καὶ ὁ «Ἔκφυλος» τοῦ Θ. Ποταμιάνου καὶ ἐν τῷ τρίτῳ, ἔνθα ἐξετρέλανε κυριολεκτικῶς τὸ Ἀθηναϊκὸν κοινὸν ἡ προώρως ἀποθανοῦσα καλλιτέχνις Εὐαγγελία Νίκα, «τὸ Στοίχημα» τοῦ Πολέμη, ἡ «Διδώ», «οἱ Βασιλεῖς ἐν ἐξορίᾳ» καὶ «τὰ Κουλουβάχατα» τοῦ Δημητρακοπούλου, «ἡ Ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος» τῶν Κυριακοῦ-Δημητρακοπούλου, «ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ Μαυρομιχαλαῖοι» καὶ «ὁ Κολοκοτρώνης εἰς θάνατον» τοῦ Ποταμιάνου, τὸ «Ἔξω φρενῶν» τῶν Δεληκατερίνη-Κυριακοῦ, ὁ «Ναστραδὶν-Χόντζας» τοῦ Βώκου, «Βούλγαροι καὶ Μακεδόνες» καὶ «οἱ Δοῦκες τῆς Κρήτης» τοῦ Τανάγρα, «οἱ Λησταὶ τοῦ Δήλεσι» τοῦ Ἀσπρέα, «ἡ Ἀρτεμισία» τοῦ Ἀμπελᾶ, «ἡ Ζωντοχῆρες» καὶ «τὸ Σταχτὶ αὐτοκίνητο» τοῦ Δημητρακοπούλου, «τὰ Σκαπανάκια» τοῦ Κοπακάκη καὶ ἄλλα τινά.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνηγέρθησαν τέσσαρα ἄλλα χειμερινὰ θέατρα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εὐπρόσωπα, μεταβαλλόμενα ἅμα καὶ εἰς θερινὰ τοιαῦτα. Τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Προαστείου, ἔχον εἴσοδον καὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, κατ' ἀρχὰς «Πανελλήνιον» ὀνομασθὲν καὶ νῦν «Mondial» καλούμενον, τὸ δεύτερον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πανεπιστημίου, ξενικὸν καὶ αὐτὸ φέρον ὄνομα: «Idéal», τὸ τρίτον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐδ. Λῶ, ἀρχικῶς «Πολυθέαμα» ὀνομασθὲν καὶ νῦν εἰς «Ἀπόλλωνα» μεταβαπτισθέν, καὶ τὸ τέταρτον παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Κολοκοτρώνη, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Κεντρικόν». Ἐν τῷ «Πανελληνίῳ» ἐλ-

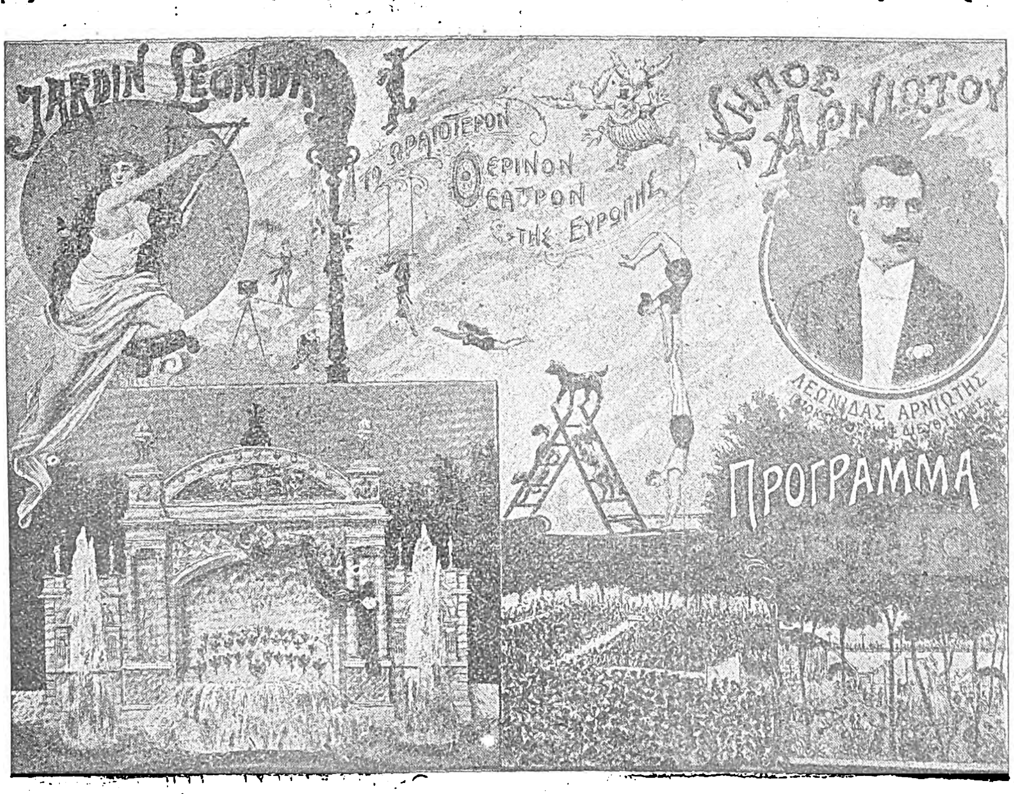

Θέατρον Ἀρνιώτου.

Digitized by Google

ληνικὰ ἔργα ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς: «ὁ Ἰωάννης Κωλέττης» καὶ «Ἀντίο Γλαρέντζα» τοῦ Δημητρακοπούλου, «Φωτεινὴ Σάντρη» καὶ «ὁ Ντετεκτὶβ» τοῦ Ξενοπούλου, «οἱ Σατανάδες» τῶν Ἀσπρέα — Ἀστεριάδου, «τὸ Κόκκινο πουκάμισο» τοῦ Μελᾶ, «τὸ Ἐμπρὸς μάρς!» τοῦ Σταθοπούλου, «ἡ Ἐκκεντρικὲς ἐνωματίες» (μουσικὴ Ζάττα) καὶ τὸ «Πίκνίκ» (μουσικὴ Σακελλαρίδη) τοῦ Λάσκαρη, «τὸ Χελιδόνι» τοῦ Νιρβάνα, «τὸ Στοιχειωμένο γεφύρι», ἡ «Χαλιμὰ» (λιμπρέττο Σ. Ποταμιάνου), ἡ «Ἀγάπη τῆς Ρέννας», «Πίφ - πάφ», «Γιὰ ν' ἀρέσῃ στὸν ἄνδρα της», «ἡ Κόρη τῆς καταιγίδος», «ὁ Καπετὰν Τσανάκας», «Καὶ τὴν μία καὶ τὴν ἄλλη» τοῦ Σακελλαρίδη, «ἡ Βασιλοπούλα Ἀλεξάνδρα» τοῦ Γαλανοῦ, «ἡ Χειραφετημένη» τοῦ Παπαζαφειροπούλου καὶ «Ἔρως καὶ στρατὸς» τῶν Βεκιαρέλη-Μαστρακίνη. Ἐν τῷ «Idéal» διάφοροι ὀπερέτται τοῦ Σακελλαρίδη καὶ ἡ ἐπιθεώρησις «Σαπουνόφουσκες» τοῦ Τσακασιάνου. Ἐν τῷ «Ἀπόλλωνι» διάφοροι ὀπερέτται τοῦ Σακελλαρίδη καὶ «ὁ Ντροπαλὸς ἐρωτευμένος» τῶν Λάσκαρη - Καμπούρογλου. Ἐν τῷ «Κεντρικῷ» ἡ «Δούκισσα τῆς Πλακεντίας» τῶν Ἀσπρέα - Ἀστεριάδου, «ἡ Πράσινες κάλτσες» τοῦ Μωραϊτίνη, «ὁ Λουλουδόκοσμος» τοῦ Δημητρακοπούλου, «ὁ Σέντζας» τοῦ Χόρν, «ὁ Κληρονόμος τῆς θείας» τοῦ Σπαταλᾶ, «ἡ Καρακάξα» καὶ τὸ «Ρωμαΐϊκο» τοῦ Λιδωρίκη, «Παρί-Ψυρρῆ» τῶν Δραγάτση - Τριανταφύλλου καὶ «ὁ Παπαγάλλος» τοῦ Βώττη.

Ἄλλα ἧττονος σημασίας θέατρα ἐξεφύτρωσαν, παλαιότερον μὲν τὸ «τοῦ Ὀρφανίδου» παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κήπου τοῦ Ζαππείου (κατεδαφισθὲν πρὸ πολλοῦ) καὶ ἐν ᾧ τρία μόνον ἑλληνικὰ ἔργα ἐδόθησαν, ὁ «Ἀγαπητικὸς τῆς βοσκοπούλας» τοῦ Κορομηλᾶ, ὁ «Μύλος τῆς ἔριδος» τοῦ Λάσκαρη καὶ τὰ «Οἰκογενειακὰ γελοῖα» τοῦ Ὀρφανίδου ἀγρίως μαξιλαρωθέντα, μεταγενεστέρως δὲ τὸ «Κοσμικὸν» ἐν τῇ ὁδῷ Προαστείου, ἐν ᾧ ἐπαίχθησαν διάφοροι ἐπιθεωρήσεις τῶν Δ. Γιαννουκάκη, Λιδωρίκη καὶ Βώττη, τὸ «Πανόραμα» ἐν τῇ πλατείᾳ Λαυρίου, ἐν ᾧ ἐπαίχθησαν τὸ «Πανόραμα» τοῦ Μωραϊτίνη, «Ζητεῖται δεσποινὶς» τοῦ Γιαννουκάκη, ἐπιθεωρήσεις τινὲς τοῦ Δραγάτση καὶ τέλος διάφορα ἄλλα ποικιλώνυμα θεατρίδια ἀνὰ τὰς διαφόρους συνοικίας τῶν Ἀθηνῶν, εἴς τινα τῶν ὁποίων ἀνεβιβάσθησαν τὰ ἑξῆς ἔργα νέων δοκίμων συγγραφέων: «Τ' ἀρραβωνιάσματα» τοῦ Μπόγρη, ἡ «Φαρμακωμένη» τοῦ Γιοφύλλη, οἱ «Ὀργανοπαῖκται» τοῦ Χατζηαποστόλου, «ἡ Κοκαΐνη» τοῦ Ἴσαντρου Ἄρη, «Ἡ θεατρίνες» τοῦ Ἠλιάδη καὶ «Loup garou» τοῦ Βελμύρα.

Τὸ Βασιλικὸν θέατρον.— Μέχρι τοῦ 1900 τὰ θέατρα τῶν Ἀθηνῶν, τόσον τὰ θερινά, ὅσον καὶ τὰ χειμερινά, οὐδεμίαν ἀρχιτεκτονικῶς παρουσίασαν πρόοδον. Ὅλα σχεδὸν ἦσαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι, ὅσα ἀκόμη σώζονται, παρωδίαι, ἐὰν ἐπιτρέπεται ἡ λέξις, θεάτρου. Βλέπων τις αὐτά, ἀσφαλῶς θὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἀνηγέρθησαν οὐχὶ ἀπὸ μηχανικοὺς ἀλλ' ἀπὸ ἀλμπάνηδες! Ἡ σκηνὴ κυρίως τῶν δῆθεν αὐτῶν θεάτρων, τὰ ὑποσκήνια καὶ τὰ ἐπισκήνια εὑρίσκονται εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Οὐδὲν μηχάνημα ἐν τοῖς ὑπογείοις τῆς σκηνῆς. Ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἄλλη τις χρησιμοποίησις αὐτῶν, ἂν μὴ ὡς ἀποθήκη σκουπιδιῶν. Εἰς τὰ παρασκήνια μόλις καὶ μετὰ βίας δύνανται νὰ κυκλοφορῶσιν οἱ ἠθοποιοὶ στρυμωγνόμενοι. Τὰ ἐπισκήνια ἐντελῶς ἄγνωστα. Ἔκλειψις ὁλικὴ ἀποθηκῶν διὰ τὰς σκηνογραφίας. Καμαρίνια διὰ τοὺς ἠθοποιοὺς ἐλάχιστα καὶ στενόχωρα. Ἐν τῷ ἁμαρτωλῷ μάλιστα Δημοτικῷ θεάτρῳ ὁ ἀρχιτέκτων αὐτοῦ τὰ ἐλησμόνησε τελείως καὶ μόλις κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ θεάτρου εἰς τὴν ἐκλεγεῖσαν πρὸς παραλαβὴν αὐτοῦ ἐπιτροπὴν ἀντελήφθη τὴν γκάφαν του, ἣν καὶ ἐπηνώρθωσε κατόπιν κατὰ τὸν χειρότερον δυνατὸν τρόπον. Περὶ θερμάνσεως, τόσον τῆς σκηνῆς, ὅσον καὶ τῆς αἰθούσης, οὐδὲ λόγος νὰ γίνεται. Τὸ ψῦχος καὶ ὁ ἄνεμος εἶχον ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη ταῦτα τοῦ θεάτρου. Ἐνίοτε καὶ ἡ βροχή, ὡς τοὐλάχιστον ἀναφέρουν οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς, εἷς τῶν ὁποίων διηγεῖται, ὅτι ἑσπέραν τινὰ οἱ θεαταὶ τοῦ θεάτρου Μπούκουρα παρηκολούθησαν ὄρθιοι τὴν παράστασιν μὲ ἀνοικτὰ τὰ ἀλεξιβρόχιά των!

Ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἐλλείψεις διώρθωσε τὸ κατὰ τὸ 1900 ἀποπερατωθὲν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ ἔναντι ἀκριβῶς τῆς ὁμωνύμου ἐκκλησίας *Βασιλικὸν θέατρον* μὲ τὴν μηχανικῶς τελείαν σκηνήν του καὶ τὴν κομψήν, ἀπέριττον καὶ διὰ καλοριφὲρ θερμαινομένην αἴθουσάν του, πανομοιότυπον τοῦ Λαϊκοῦ θεάτρου τῆς Βιέννης Volks Theater. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος σκηνή, συγκειμένη ἐξ ἑπτὰ πατωμάτων, τριῶν κάτωθεν τοῦ κυρίου πατώματος καὶ τριῶν ἄνωθεν αὐτοῦ (ἐπισκήνια), εἶναι ὁλόκληρος σιδηρᾶ ἐκτὸς τοῦ ὑπ' ὄψιν τῶν θεατῶν δαπέδου, κατεσκευασμένου ἐκ ξυλίνων σανίδων. Εἰς τὴν δεξιὰν αὐτῆς πλευράν, ἀπὸ τοῦ μέρους τῶν θεατῶν, δύο τρία μέτρα ἄνωθεν τοῦ κυρίου πατώματος ὑπάρχει μικρὸς ἐξώστης, ὅπόθεν διευθύνεται ὁ πολυποίκιλος τοῦ θεάτρου φωτισμὸς διὰ κομψοτάτων ὅσον καὶ ἁπλῶν μηχανημάτων. Ἄλλα μηχανήματα διὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ σκηνικοῦ διακόσμου, διὰ τὴν παραγωγὴν βροντῶν, ἀστραπῶν καὶ βροχῆς, διὰ τεχνητὰς πτήσεις ἐν μέσῳ τεχνητῶν φωτεινῶν νεφελῶν, δι' ἀναπαράστασιν ναυαγίων καὶ τρικυμιῶν, πρὸς δὲ ἡ ἐκ σφυρηλάτου χάλυβος αὐλαία του, (ἄγνω-

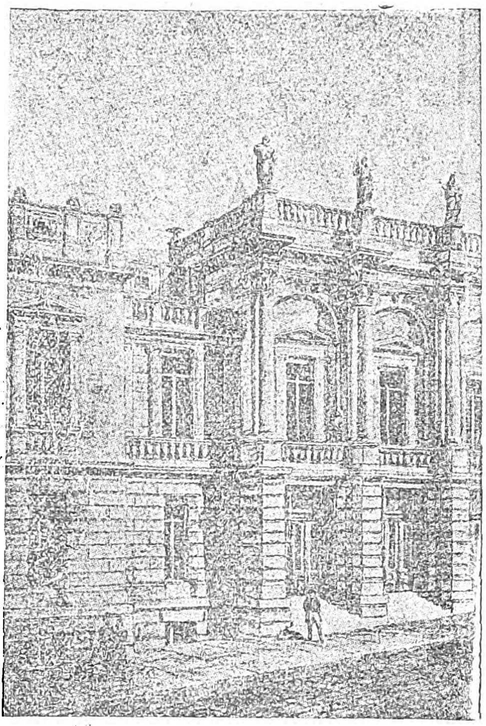

Τὸ Βασιλικὸν (νῦν Ἐθνικὸν) θέατρον.

στος εἰς πάντα τὰ ἄλλα θέατρα τῶν Ἀθηνῶν), πάντα ταῦτα συμπληροῦν τὸν ὅλον μηχανισμὸν τῆς ἀπεράντου σκηνῆς, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας εὑρίσκονται ἐργαστήρια καὶ ἀποθῆκαι ἐπίπλων, ἐνδυμάτων, σκηνογραφιῶν καὶ λοιπῶν χρειωδῶν, τὰ δωμάτια τῶν ἠθοποιῶν κομψότατα καὶ εὐπρεπῆ, πρὸς δὲ καὶ εὐρυτάτη αἴθουσα διὰ τὰ βωβὰ πρόσωπα καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν κουρέων. Ὡς πρὸς τὸν σκηνικὸν διάκοσμον, οὗτος, δύναταί τις ἀδιστάκτως νὰ εἴπῃ, ὅτι ἁμιλλᾶται εἰς μεγαλοπρέπειαν μετὰ τῶν τοιούτων τῶν μεγαλυτέρων θεάτρων τῆς Εὐρώπης. Ἡ παρατιθεμένη κατωτέρω εἰκὼν παριστᾷ τὸν διάκοσμον τῆς τετάρτης πράξεως τῶν «Ἰσαύρων» τοῦ Κλ. Ραγκαβῆ.

Τὸ Βασιλικὸν θέατρον ἐλειτούργησεν ὡς *ἐπίσημον* θέατρον, ἀπὸ τῆς 1ης Ὀκτωβρίου 1901 μέχρι τῆς 28ης Ἀπριλίου 1908. Τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ ἐγένοντο τὴν 24ην Νοεμβρίου 1901 ἐκτελεσθέντος τοῦ ἑξῆς προγράμματος: Μέρος πρῶτον· ὁ Ἐθνικὸς Ὕμνος, ὀρχήστρα Φλώρα Μιράμπιλις τοῦ Σαμάρα, μονόλογος ἐκ τῆς πέμπτης πράξεως τῆς «Μαρίας Δοξαπατρῆ» τοῦ Βερναρδάκη. Μέρος δεύτερον· ὀρχήστρα Κάρμεν καὶ «ὁ Θάνατος τοῦ Περικλέους» τοῦ Δ. Κορομηλᾶ. Μέρος τρίτον· «Ζητεῖται ὑπηρέτης» τοῦ Ἀννίνου. Καθ' ὅλον τὸ ἑπταετὲς διάστημα τῆς λειτουργίας του ἐδόθησαν ἐν αὐτῷ 673 παραστάσεις: 63 κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, 100 τὸ δεύτερον, 103 τὸ τρίτον, 104 τὸ τέταρτον, 107 τὸ πέμπτον, 94 τὸ ἕκτον, καὶ 102 τὸ ἕβδομον. Κατ' αὐτὰς ἐδιδάχθησαν 144 ἐν ὅλῳ ἔργα, ἐξ ὧν ἑλληνικὰ τὰ ἑξῆς: «ἡ Φαῦστα», «ἡ Μερόπη» καὶ «ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς» τοῦ Βερναρδάκη, «οἱ Ἴσαυροι» καὶ «ἡ Δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν» τοῦ Κ. Ραγκαβῆ, «οἱ Ἐρασιτέχναι τῆς ζωῆς» τοῦ Πώπ, «Ὑπὸ ἐχεμύθειαν», «ἡ Ἐξ ᾅδου παραγγελία», «τὸ Κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας», «οἱ Ἔντιμοι» καὶ «Ἀκόμη δὲν τὸν εἴδαμε» τοῦ Λάσκαρη, «τὸ Ὄνειρον», «τὸ Μαγεμμένο ποτῆρι» καὶ «ὁ Πτωχοπρόδρομος» τοῦ Πολέμη, «ὁ Θάνατος τοῦ Περικλέους» καὶ «ὁ Μῖτος τῆς Ἀριάδνης» τοῦ Κορομηλᾶ, ἡ «Ἀριάδνη» τοῦ Ι. Νικολάρα, «Εἰς ἀναζήτησιν τῆς εὐτυχίας», «Τὸ παιδὶ» καὶ ἡ «Θεοδώρα» τοῦ Τσοκοπούλου, ἡ «Σαπφὼ» τοῦ Καλαποθάκη, «Στὸν δρόμο» καὶ ὁ «Βελισσάριος» τοῦ Δημητρακοπούλου, «Ζητεῖται ὑπηρέτης» τοῦ Ἀννίνου, ἡ «Σκλήραινα» καὶ ἡ «Ἀρτεμισία» τοῦ Ἀμπελᾶ, «Πολὺ ἀργὰ» τοῦ Ταναγρα, «οἱ Ἐπαρχιῶται» τοῦ Ζώρα, «ὁ Ἀριστόδημος» τοῦ Ἀγγελοπούλου καὶ «ἡ Ἐπιστροφὴ τοῦ ἀσώτου» τοῦ Προβελεγγίου. Ἐκ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δραμάτων ἐδόθησαν τὰ ἑξῆς: «Οἰδίπους τύραννος», «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ» καὶ «Ἠλέκτρα» τοῦ Σοφοκλέους, «Αἱ Φοίνισσαι» τοῦ Εὐριπίδου, «ἡ Ὀρέστεια» τοῦ Αἰσχύλου καὶ «ὁ Πλοῦτος» τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἠθοποιοὶ προσελήφθησαν ἐν αὐτῷ ἐκ περιτροπῆς οἱ ἑξῆς: Εὐαγ. Νίκα, Ἑλένη Φύρστ, Φιλ. Ἀργυροπούλου, Ὀλυμ. Λαλαούνη, Βασ. Στεφάνου, Λόλα Δράκου, Χρησ. Ρούσου, Αἰκ. Βερώνη, Μαρ. Κοτοπούλη, Ροζ. Ἀρνιωτάκη, Σαπφὼ Μέγκουλα, Μαρ. Δημοπούλου, Χαρ. Λοράνδου, Ἄννα Φραγκοπούλου, Χαρ. Ταβουλάρη, Φωτ. καὶ Χρυσ. Κοτοπούλη, Ἀγαθὴ Περίδου, Λωρ. Φραγκοπούλου, Ἀν. Φραγκοπούλου, Λουκ. Τίβερη, Ἐλεον. Λοράνδου, Μελπ. καὶ Αἰκ. Κολυβᾶ, Ἑλένη Θεοδώρου, Μαρ. Γαλάτη, Ἁγνὴ Ροζάν, Ἑλένη Μουστάκα, Ἄννα Βώκου καὶ Π. Ζήση. Δ. Ταβουλάρης, Α. Νίκας, Ε. Φύρστ, Β. Ἀργυρόπουλος, Π. Λαλαούνης, Α. Περίδης, Γρ. Τασόγλου, Ἡρ. Χαλκιόπουλος, Θ. Θαλασσινός, Ν. Ζάνος, Δ. Ἀγγελάκης, Ἀντ. Βαρνάβας, Εὐάγ. Δελενάρδος, Γ. Γεννάδης. Γρ. Σταυρόπουλος, Σπ. Ταβουλάρης, Π. Σταματόπουλος, Ν. Μέγκουλας, Λ. Λούης, Κ. Μουστάκας, Ν. Πεζόδρομος, Ν. Ροζάν, Α. Μαρῖκος, Κ. Νικολάου, Ε. Δαμάσκος, Δ. Μυράτ, Δ. Βενιέρης, Π. Καλογερῖκος, Α. Χρυσομάλης καὶ Ἰωάν. Τερζάκης.

Ἐκ τῶν ξένων καλλιτεχνῶν ἔδωσαν κατὰ περιόδους παραστάσεις οἱ ἑξῆς: ἡ Ρεζάν, ὁ Ἐρμέτε Νοβέλλι, ὁ Κοκλὲν ὁ πρεσβύτερος, ἡ Ζὰν Σορὲλ καὶ ὁ Μπαρέ, ὁ Ἀλμπὲρ Λαμπέρ, ἡ Μαργαρίτα Μορένο, ὁ Λεμπαρζὺ καὶ ἡ Μπαρίτυ, ἡ Ζὰν Ἄντιγκ, ἡ Ζορζὲτ Λεμπλάν - Μέτερλιγκ, ἡ Καρλόττα Wiche, ἡ Σάρρα Μπερνὰρ καὶ ὁ Σιλβαίν.

Ἀπὸ τὸ 1908 καὶ ἐντεῦθεν τὸ Βασιλικὸν θέατρον, μετονομασθὲν ἐσχάτως εἰς *Ἐθνικόν*, ἔζησεν, ἐκτὸς ἐλαχίστων περιόδων, ἄδοξον βίον, χρησιμοποιούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τὴν ἀπὸ σκηνῆς ἐμφάνισιν ἐρασιτεχνικῶν ὁμίλων.

Ν. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

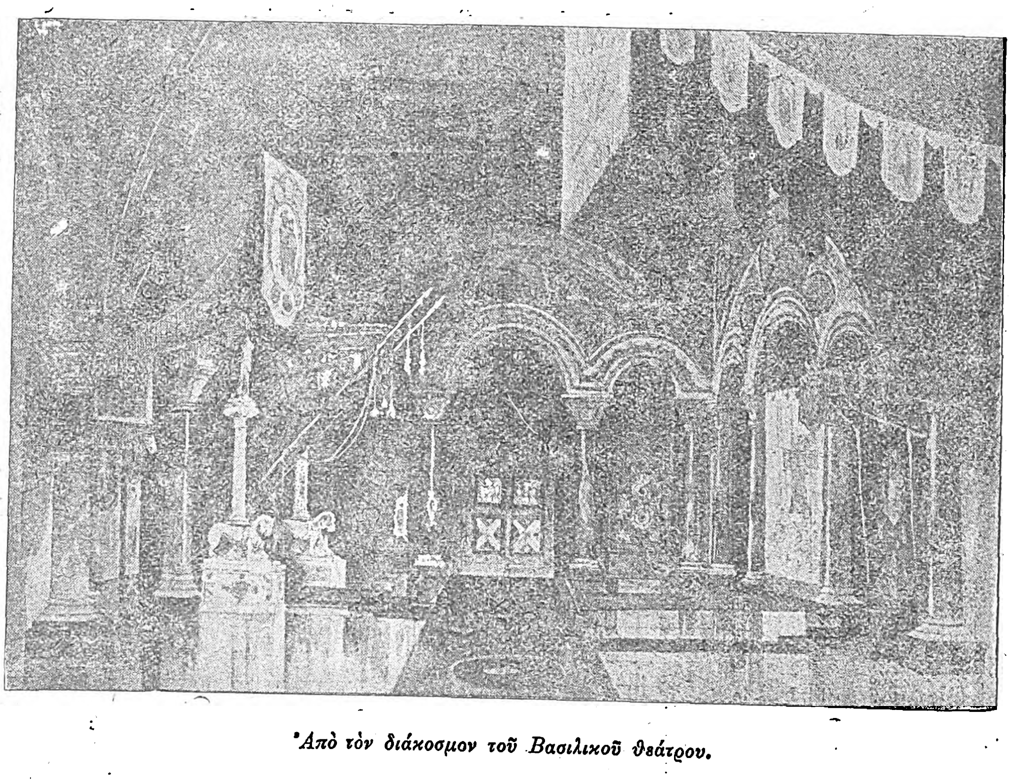

Ἀπὸ τὸν διάκοσμον τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου.

ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΘΕΑΤΡΟΥ. *Ἑταιρεία Ἑλλήνων Θεατρικῶν Συγγραφέων.* — Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ ἔτους 1894 οἱ θεατρικοὶ συγγραφεῖς Ἀγγ. Βλάχος, Δημ.

Digitized by Google

Κορομηλᾶς, Τιμ. Ἀμπελᾶς, Δ. Καμπούρογλους, Ν. Λάσκαρης, Ἠ. Καπετανάκης Ἀ. Προβελέγγιος, Χ. Ἄννινος, Γ. Σουρῆς καὶ ἄλλοι, συνελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ν. Λάσκαρη ἵδρυσαν τὸν «Σύνδεσμον τῶν Ἑλλήνων Δραματογράφων», τὸ πρῶτον συμβούλιον τοῦ ὁποίου ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς Ἀ. Βλάχον, Δ. Κορομηλᾶν, Ν. Λάσκαρην, Ἠλ. Καπετανάκην, Ἀ. Προβελέγγιον, Τ. Ἀμπελᾶν καὶ Χ. Ἄννινον.

Ἀλλ' ἂν καὶ ὁ ἀνωτέρω σύνδεσμος διελύθη μετὰ πάροδον τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του, δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρόδρομος τῆς κατόπιν ἱδρυθείσης τὴν 12ην Ὀκτωβρίου 1908 «Ἑταιρείας τῶν Ἑλλήνων Θεατρικῶν Συγγραφέων», ἧς ἱδρυταὶ ἦσαν οἱ Χ. Ἄννινος, Μ. Γιαννουκάκης, Σ. Γρανίτσας, Π. Δημητρακόπουλος, Β. Κολοκοτρώνης. Ν. Λάσκαρης, Σ. Μελᾶς, Τ. Μωραϊτίνης, Π. Νιρβάνας, Γ. Ξενόπουλος, Καλλιρρόη Παρρέν, Ἰ. Πολέμης, Σ. Ποταμιάνος, Γ. Τσοκόπουλος, Θ. Σακελλαρίδης, Π. Χόρν, Δ. Λαυράγκας καὶ Κ. Χρηστομᾶνος. Σκοπὸς τῆς Ἑταιρείας εἶναι ἡ διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας καὶ διὰ τῶν καταλληλοτέρων μέσων ἐπιδίωξις τῆς προόδου καὶ εὐημερίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐν Ἑλλάδι θεατρικῆς τέχνης.

Τὸ πρῶτον διοικητικὸν συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἀπετελέσθη ὡς ἑξῆς: Πρόεδρος ὁ Πρίγκιψ Νικόλαος, Ἀντιπρόεδρος Κ. Χρηστομᾶνος, Γεν. Γραμματεὺς Γ. Τσοκόπουλος, Εἰδικὸς Π. Χόρν, Πρύτανις Χ. Ἄννινος, Ταμίας Ν. Λάσκαρης,

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Θεατρικῶν Συγγραφέων.

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης Σ. Μελᾶς καὶ σύμβουλοι Π. Δημητρακόπουλος, Σ. Γρανίτσας, Τ. Μωραϊτίνης, Γ. Ξενόπουλος, Π. Νιρβάνας, Καλλ. Παρέν.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1909 ἀπεχώρησεν ὁ Κ. Χρηστομᾶνος ὡς προτιθέμενος ν' ἀπουσιάσῃ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπὶ μακρόν. Ἡ Ἑταιρεία ἐξέφρασεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς προόδου αὐτῆς ἐνεργείας του, ὠνόμασε δ' ἐπίτιμον Πρόεδρον αὐτῆς τὸν Πρίγκιπα Νικόλαον ἐκλέξασα τακτικὸν Πρόεδρον τοῦ συμβουλίου τὸν Χ. Ἄννινον.

Τὸ πρῶτον καταστατικὸν τῆς Ἑταιρείας περιλαμβάνον εἴκοσι καὶ δύο ἄρθρα ἐνεκρίθη διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Ἰανουαρίου 1909 Βασιλικοῦ διατάγματος.

Ἡ Ἑταιρεία συμφώνως πρὸς τὸ Καταστατικόν της διοικεῖται παρὰ τοῦ συμβουλίου αὐτῆς ἐκλεγομένου κατὰ διετίαν παρὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑταίρων.

Ἂν θελήσῃ τις εὐσυνειδήτως νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑταιρείας τῶν Ἑλλήνων Θεατρικῶν Συγγραφέων καὶ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης νὰ σχηματίσῃ εἰλικρινῆ γνώμην, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ σωματεῖον τοῦτο, καθαρῶς φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικόν, μετὰ σκληροὺς καὶ ἐπιπόνους ἀγῶνας κατώρθωσε νὰ φθάσῃ ὁριστικῶς εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀνεξαρτησίας καὶ εὐημερίας, καταλαβὸν συνάμα πρωτίστην θέσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων παρομοίας μορφῆς καὶ συνθέσεως ἑλληνικῶν σωματείων.

Κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἱδρύσεώς της ἔτη, τὰ μέλη τῆς Ἑταιρείας ἠριθμοῦντο εἰς τὰ δάκτυλα. Μικρὸν ὅμως κατὰ μικρὸν ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν καὶ τὸ σωματεῖον ἔφθασε νὰ ἔχῃ σήμερον ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ τακτικὰ μέλη.

Ποικίλη καὶ πολλαπλῆ ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της διαρρεῦσαν διάστημα.

Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τῆς Ἑταιρείας εἶναι ὁ «Περὶ συγγραφικῶν δικαιωμάτων τῶν Θεατρικῶν Ἔργων» νόμος ΓΥΠΓ', διὰ τοῦ ὁποίου ἐτέθη τελειωτικὸς φραγμὸς ἐναντίον τῆς ἄνευ ἀδείας τοῦ συγγραφέως διδασκαλίας τῶν ἔργων του καὶ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ Ἑταιρεία ἐγκατέστησε δίκτυον τακτικῶν αὐτῆς ἀντιπροσώπων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῶν ὁποίων ἀντιπροσώπων προστατεύονται τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα τῶν ἑταίρων αὐτῆς.

Ἐπετεύχθη ἐξ ἄλλου ἡ σύστασις Ταμείου Συντάξεως καὶ Περιθάλψεως τῶν ἑταίρων τοῦ Σωματείου.

Ἡ ἐκτύπωσις παρὰ τῆς Ἑταιρείας καταλόγου ὅλων τῶν ἔργων τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων καὶ ὁ καταρτισμὸς ὡραίας Πινακοθήκης τῶν εἰκόνων ὅλων τῶν ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον νεκρῶν Ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων, ἡ ὁποία κοσμεῖ τὰ γραφεῖα αὐτῆς, ἀποτελοῦν τὴν ζῶσαν ἱστορίαν τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου.

Ἐκλεκτὸν σωματεῖον ἡ Ἑταιρεία τῶν Ἑλλήνων Θεατρικῶν Συγγραφέων κατέκτησε τὴν ἐκτίμησιν τοῦ κόσμου καὶ ἡ δρᾶσις αὐτῆς παντοῦ ἀναγνωρίζεται, δι' ὃν λόγον καὶ πάντοτε ἐκλήθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς ὅλα τὰ ἐν Εὐρώπῃ συγκληθέντα διεθνῆ θεατρικὰ συνέδρια.

Ἡ Ἑταιρεία ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς ἐδεξιώθη διὰ τοῦ ἀξιοπρεπεστέρου τρόπου πάντας τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν διελθόντας ξένους θεατρικοὺς συγγραφεῖς καὶ μουσουργούς, οἱ ὁποῖοι ἐπιστρέψαντες εἰς τὰς πατρίδας των δὲν ἔλειψαν νὰ δημοσιεύσωσι τιμητικὰ ἄρθρα διὰ τὴν Ἑταιρείαν, τὸ Ἑλληνικὸν Θέατρον, τοὺς συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνας αὐτοῦ.

Ἡ διοργάνωσις ἀναμνηστικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν παραστάσεων, τελετῶν καὶ ἑορτῶν, ἡ προκήρυξις δραματικῶν καὶ μουσικῶν διαγωνισμῶν καὶ ὁ πανηγυρισμὸς ἐξαιρετικῶν θεατρικῶν γεγονότων συμπληροῦν τὴν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἑταιρεία κέκτηται εἰδικὴν καλὴν βιβλιοθήκην περιλαμβάνουσαν πολλὰ καὶ σπάνια θεατρικὰ ἔργα καὶ καταρτισθεῖσαν διὰ διαφόρων δωρεῶν καὶ ἀγορῶν.

ΜΙΛΤ. Γ. ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ

Σωματεῖον Ἠθοποιῶν.—Ἡ ἰδέα τῆς ἱδρύσεως τοῦ σωματείου τούτου ἐρρίφθη ἀπὸ τοῦ 1905, ἀλλὰ τὸ τότε ἱδρυθὲν ἀπέτυχε καὶ διελύθη μετ' ὀλίγον, διότι δὲν εἶχε κανένα καθωρισμένον σκοπὸν καὶ δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ στερεῶν βάσεων. Ἡ δευτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο κατὰ τὸ 1914, ἀλλὰ καὶ τότε ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν, διότι συνήντησε σφοδρὰν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν. Τέλος κατὰ τὸ 1917 αἱ σχέσεις μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν θεάτρου ἐνετάθησαν, ὁπότε 4 χορίσται, οἱ ὁποῖοι οὔτε κἂν ἐλογίζοντο ὡς ἠθοποιοί, ἐπεμελήθησαν τοῦ Καταστατικοῦ τῆς ἱδρύσεως τοῦ «Σωματείου τῶν Ἠθοποιῶν» ὅπερ ἐψηφίσθη τὴν 12ην Φεβρουαρίου τοῦ 1917. Τὰ πρῶτα μέλη ἦσαν οἱ 4 ἱδρυταί, ἠθοποιοί τινες τοῦ Μελοδράματος καί τινες ἀρτίσται βαριετέ. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ νεοσυσταθέντος σωματείου ἐγένετο τὴν 1ην Μαΐου τοῦ ἰδίου ἔτους εἰς τὸ Ἐργατικὸν Κέντρον Ἀθηνῶν εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ὑπήχθη μετὰ ταῦτα.

Σκοπὸς τοῦ Σωματείου εἶναι: α' Ἡ προστασία τῶν μελῶν του ἀπέναντι τῶν ἐργοδοτῶν, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη διὰ τῆς συνάψεως συμβολαίων μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων μὲ ἀνάληψιν ὡρισμένων ὑποχρεώσεων ἐκ μέρους τῶν τελευταίων. Τὸ πρῶτον συμβόλαιον ὑπεγράφη κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον τοῦ 1918. β') Ἡ οἰκονομικὴ βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν τοῦ θεάτρου γενικῶς. γ') Ἡ χρηματικὴ ἀρωγὴ εἰς πτωχούς, ἀέργους καὶ ἀπομάχους ἠθοποιούς. δ') Ἡ παροχὴ δανείων, περιθάλψεως, δωρεὰν φαρμάκων καὶ τῶν ἐξόδων τῆς κηδείας τῶν ἀπόρων ἐργατῶν θεάτρου. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱδρύθη κατόπιν καὶ τὸ Ταμεῖον Συντάξεως καὶ Ἀλληλοβοηθείας. ε') Ἡ ἵδρυσις τῆς Ἐπαγγελματικῆς Σχολῆς τοῦ Θεάτρου, ὅπου πάντες οἱ ἐγγεγραμμένοι ὡς μέλη τοῦ σωματείου καὶ ἔχοντες κατωτέραν τῶν 5 ἐτῶν ἐργασίαν εἰς τὸ θέατρον ὑποχρεοῦνται νὰ παρακολουθοῦν σχετικὰ μαθήματα πρὸς τελειοποίησιν τῆς καθ' ὅλου καλλιτεχνικῆς μορφώσεώς των. Ὡς ἀπώτερον σκοπὸν ἡ Σχολὴ αὕτη ἔχει τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ κλάδου ἐκ τῶν ἀνομοιογενῶν στοιχείων καὶ ἀσχέτων πρὸς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἠθοποιοῦ. στ') Ἡ ἔκδοσις ἰδίου ὀργάνου διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεων τοῦ σωματείου καὶ τὴν δημοσίευσιν παντὸς σχετικοῦ μὲ τὸ θέατρον θέματος. Ὡς ὄργανόν του τὸ σωματεῖον ἔχει τὸ «Ἑλληνικὸν Θέατρον», δεκαπενθήμερον ἐπιθεώρησιν τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον φύλλον ἐξεδόθη τὴν 1ην Αὐγούστου 1925.

Τὸ σωματεῖον σήμερον ἀριθμεῖ 885 μέλη, διακρινόμενα εἰς τακτικά, ἀπόμαχα καὶ δόκιμα.

Τὸ σωματεῖον τῶν ἠθοποιῶν δαπανᾷ κατ' ἔτος 180 περίπου χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του. Ἠγόρασεν ἤδη παρὰ τὴν θέσιν Βοΐλα μεγάλην ἔκτασιν γῆς, ὅπου βραδύτερον θέλει οἰκοδομήσει τὸ «Μέγαρον τῶν ἀπομάχων ἠθοποιῶν». Πρὸς τοῦτο καταθέτει τὰ ἐτήσια περισσεύματά του εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, σκοπεῖ δὲ τὴν ἵδρυσιν Λέσχης καὶ Πανθέου, ὅπου θὰ ἀναρτῶνται πᾶσαι αἱ προσωπογραφίαι τῶν ἀποθανόντων ἠθοποιῶν τῶν παρασχόντων ἰδιαιτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον.

Τὰ γραφεῖα τοῦ σωματείου εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Εὐπόλιδος ἀριθ. 9 (Δημοτ. Θέατρον).

Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ Θεάτρου.—Ἱδρύθη διὰ τοῦ ἀπὸ 4ης Αὐγούστου 1923 Νομοθετικοῦ διατάγματος «περὶ τροποποιήσεως τοῦ περὶ δημοσίων θεαμάτων νόμου», καὶ σκοπεῖ τὴν τελειοτέραν μόρφωσιν τῶν Ἑλλήνων ἠθοποιῶν. Πάντες οἱ ἠθοποιοὶ οἱ ἔχοντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον κατωτέραν ὑπηρεσίαν τῶν 5 ἐτῶν ὑποχρεοῦνται νὰ φοιτήσουν εἰς τὴν Σχολὴν ταύτην, λειτουργοῦσαν ἐντὸς τοῦ Ἐθνικοῦ θεάτρου.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΞΙΛΙΞΙΣ. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος οὐδεμία ἀπολύτως μουσικὴ κίνησις φανερώνεται ἐν Ἀθήναις. Δύο, τρία κλειδοκύμβαλα ξένων διπλωματῶν, ἓν Βέζενδορφ παλαιοῦ τύπου τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας, οἱ Γερμανοὶ μουσικοὶ τῆς βαυαρικῆς φρουρᾶς καί τινες κιθαρῳδοὶ ἐρασιτέχναι (Κοκκινάκης, Σκοῦφος κ.λ.π.) δὲν ἤρκεσαν διὰ νὰ ἀποτελέσουν μουσικὸν πυρῆνα ἄξιον λόγου καὶ κατὰ μείζονα λόγον νὰ δώσουν μουσικήν τινα κίνησιν εἰς ἐποχήν, καθ' ἥν, μέσα εἰς τὸ ἡμιβάρβαρον περιβάλλον καὶ τὴν αὐχμηρὰν ἀτμοσφαῖραν ἣν εἶχον δημιουργήσει οἱ μακροὶ καὶ σκληροὶ ἀγῶνες τῆς ἀνεξαρτησίας, οἱ κάτοικοι τῆς ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀνεγειρομένης πόλεως περὶ ἄλλα ἢ περὶ τὰς τέχνας κατετρίβοντο. Ἡ μουσικὴ ἄνθησις ἤρχισε νὰ προβάλλῃ πολὺ ἀργότερα. Οἱ ἰταλικοὶ μελοδραματικοὶ θίασοι, οἵτινες τῇ φροντίδι τοῦ βασιλέως κατήρχοντο ἀπὸ τοῦ 1843 τακτικῶς κατ' ἔτος, οἱ Γερμανοὶ μουσικοδιδάσκαλοι, ὧν τελευταῖον ἀπομεινάριον ὁ πρὸ ἐτῶν ἐκλιπὼν ὀμποΐστας Βέλκερ, διδάσκοντες καὶ προπονοῦντες μουσικῶς τὴν νεολαίαν, ἡ ἔλευσις καὶ μόνιμος ἐδῶ ἐγκατάστασις Ἰταλῶν τινων καὶ Ἑπτανησίων μουσικῶν, προητοίμασαν βαθμιαίως τὸ ἔδαφος καὶ ἀφύπνισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ εἰς τοὺς κόλπους τῆς νεαρᾶς καὶ πρὸς ἐκπολιτισμὸν ὀργώσης κοινωνίας λανθάνοντα μουσικὰ ὁρμέμφυτα καὶ ἐδημιουργήθη οὕτω εὐμενὲς περιβάλλον πρόσφορον διὰ καλλιτεχνικήν τινα ἐκδήλωσιν σοβαρωτέρας ὑποστάσεως. Ἡ ἀνάγκη τῆς μουσικῆς ἤρξατο καθισταμένη ἐπιτακτική, ἡ ἐπίδοσις πρὸς τὴν τέχνην ταύτην αἰσθητοτέρα καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐν γένει κίνησις τῆς πόλεως ἐξεδηλώθη ἐπισημότερον. Ξένοι καλλιτέχναι ἐπισκέπτονται τὰς Ἀθήνας (Λαδίσλαος Ταρνόβσκυ πιανίστας-συνθέτης, ἀφιερώσας καὶ συνθέσεις του εἰς τὸν Ὄθωνα, καὶ ἄλλοι), τὰ *βαρβαρόφωνα* ἐγχώρια μουσικὰ ὄργανα ἀποσύρονται βαθμηδὸν εἰς τὰ περίχωρα παραχωροῦντα τὴν θέσιν των εἰς τὸ βιολί, τὸ βιολοντσέλλο, τὸ φλάουτο κλπ. Πολλὰ κλειδοκύμβαλα θορυβοῦν ἤδη εἰς τὰς διαφόρους συνοικίας καὶ τέλος μερικὰ ἑλληνικὰ τραγουδάκια τεχνικῶς κατεστρωμένα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζωνται, τινὰ τούτων καὶ λιθογραφημένα. Ὑστερώτερα ὁ ἀνακτορικὸς χορὸς τοῦ Κατακουζηνοῦ μορφώνει τεχνικῶς τοὺς πρώτους ἱεροφάντας, ὁ δὲ Μουσικὸς καὶ Δραματικὸς σύλλογος (1871) διὰ τοῦ Ὠδείου του τοὺς ἐντέχνους ὀργανοπαίκτας καὶ ἀοιδούς. Αἱ πρῶται συμφωνικαὶ

Digitized by Google

συναυλίαι διωργανώθησαν ὑπὸ τῆς Φιλαρμονικῆς Ἑταιρείας (1892) καὶ τοῦ Ὁμίλου τῶν Φιλομούσων (1893). Εἶτα δὲ συστηματικώτερον ὑπὸ τῆς Μουσικῆς Ἑταιρείας (1896). Ταυτοχρόνως αἱ λαϊκαὶ χορῳδίαι (Κόκκινος, Διμέντος, Λαμπελὲτ) τὰ κωμειδύλλια καὶ τέλος τὸ Ἑλλ. Μελόδραμα (1900) ἐμόρφωσαν καὶ ἀνέπτυξαν οὐσιαστικῶς τὸ μουσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ ἔδωκαν τὴν πρώτην γενναίαν ὤθησιν διὰ τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς μουσικὴν κίνησιν τῆς πόλεως, ἥτις τώρα ἁμιλλᾶται πρὸς ἐκείνην τῶν μεγάλων μουσικῶν κέντρων τῆς ἀλλοδαπῆς. Τὸ κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν, μορφωθὲν πλέον ἐπαρκῶς μουσικῶς, αἰσθάνεται ἀναγκαίαν τὴν μουσικήν του διαπαιδαγώγησιν, μὲ ἱκανοποίησιν δὲ παρατηρεῖται ἡ προθυμία μεθ' ἧς οἱ φιλόμουσοι προσέρχονται εἰς τὰς συναυλίας καὶ τὰ μουσικὰ ἀκροάματα. Θὰ ἦτο βεβαίως παρακεκινδυνευμένον νὰ συμπεράνῃ τις ὁμοιογένειαν καλλιτεχνικῆς ἀντιλήψεως εἰς πάντας τοὺς προσερχομένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν βεβαίως, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ σνὸμπ καὶ οἱ χάριν ἐπιδείξεως· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εὐτυχῶς εἶναι ὀλίγοι· τὸ πλεῖστον τοῦ κοινοῦ διαπνέεται σήμερον ἀπὸ ἀληθινὸν πρὸς τὴν μουσικὴν ἐνδιαφέρον καὶ ἀπολαμβάνει μὲ εἰλικρινῶς καλλιτεχνικὴν διαίσθησιν τὰς διαφόρους ἐκτελέσεις.

Παραλλήλως μὲ τὰ εἰδικὰ σχολεῖα, διάφοροι σύλλογοι καὶ μορφωτικὰ σωματεῖα ἐργάζονται λίαν ἐποικοδομητικῶς διὰ τὴν διάδοσιν καὶ πρόοδον τῆς μουσικῆς τέχνης, συμβάλλοντα ὅλα ὁμοῦ ἐπικαίρως διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος παρὰ τῷ λαῷ. Ὁ πανελλήνιος Μουσικὸς Σύλλογος, συσταθεὶς πρό τινων ἐτῶν διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἐπαγγελματιῶν μουσικῶν, ἀριθμεῖ ὑπὲρ τὰ 800 ἐνεργὰ μέλη. Διοικεῖται ὑπὸ ἐπταμελοῦς συμβουλίου ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ συντηρεῖται ἀπὸ τὰς μηνιαίας συνδρομὰς τῶν μελῶν του. Ὁ νεοπαγὴς Σύλλογος Συναυλιῶν, ἡ Ἀθηναϊκὴ Χορῳδία, τὸ Ἑλλ. Μελόδραμα καὶ ἄλλα τινὰ ψυχαγωγικὰ σωματεῖα δημιουργοῦν ἀξιοσημείωτον μουσικὴν κίνησιν διὰ τῶν συναυλιῶν καὶ παραστάσεών των.

Ὑπὸ ἔποψιν μουσικῆς ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας αἱ Ἀθῆναι εὑρίσκονται ἀκόμη πολὺ καθυστερημέναι. Τὰ καταστήματα τοῦ εἴδους τούτου ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴν πώλησιν ἀλλοδαπῶν μουσικῶν βιβλίων καὶ κλειδοκυμβάλων τῶν ἐργοστασίων τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν. Αἱ ἐκδόσεις των εἶναι ὀλίγαι καὶ ὄχι λόγου ἄξιαι. Περιορίζονται ἁπλῶς εἰς τὴν ἐκτύπωσιν καὶ διὰ τῆς αὐτογραφίας ἀναπαραγωγὴν ἑλληνικῶν τινων τραγουδιῶν καὶ χορῶν τοῦ συρμοῦ. Ἀντιπρόσωποί τινες φωνογραφικῶν οἴκων ἐνεργοῦσιν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐγγραφὰς φωνογραφικῶν δίσκων μὲ ἑλληνικὰ τραγούδια τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀρκετὴν διάδοσιν. Τὰ μουσικὰ ὄργανα εἰσάγονται ὅλα ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἐξαιρέσει ὀλίγων μανδολίνων, κιθαρῶν καὶ τετραχόρδων κατασκευαζομένων ἐν Ἀθήναις εἰς δύο ὑπάρχοντα ἐργοστάσια.

Ἑλληνικὸν Μελόδραμα. — Τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν μελόδραμα ἱδρύθη τῷ 1889 ἀπὸ τὸν Κερκυραῖον βαθύφωνον Ἀντώνιον Λάνδην ἢ Δαφαράναν καὶ τὸν ἐμπορορράπτην Ἰωάννην Καραγιάννην. Ὁ μελοδραματικὸς θίασος ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς Ἰωάννην Ἀποστόλου ἐρασιτέχνην ὀξύφωνον, Κ. Κωστέλλον βαρύτονον, Μιχαὴλ Ματσάραν βαθύφωνον καὶ κυρίαν Αἰκατερίνην Λάνδη ὑψίφωνον, σύζυγον τοῦ ἑνὸς τῶν ἱδρυτῶν. Διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας προσελήφθη ὁ Σπ. Μπεκατῶρος, πιανίστα ἡ Ἐλπὶς Καούκη καὶ ὑποβολεὺς ὁ Λ. Λαμπελέτ. Ὁ νεοπαγὴς θίασος ἔκαμε τὴν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ἐμφάνισίν του τὸ ἐπιὸν ἔτος μὲ τὴν «Μπετλύ», δίπρακτον μελόδραμα τοῦ Δονιζέττη κατὰ μετάφρασιν τοῦ Α. Κατακουζηνοῦ. Ὁ βίος τοῦ πρώτου τούτου ἑλληνικοῦ μελοδράματος δὲν ὑπῆρξεν οὔτε εὐτυχὴς οὔτε μακροχρόνιος. Ἔπειτα ἀπὸ μερικὰς ἐν Ἀθήναις παραστάσεις καὶ περιπετειώδεις τινὰς περιοδείας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν (Αἴγυπτον-Ρουμανίαν-Μασσαλίαν-Τεργέστην) ἠναγκάσθη ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας, ὅπου καὶ διελύθη.

Δευτέρα ἀπόπειρα συγκροτήσεως ἑλληνικοῦ μελοδράματος ἐγένετο τῷ 1891 ἀπὸ τὸν Ν. Λαμπελέτ, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ τύχη δὲν ὑπῆρξε καλυτέρα τοῦ πρώτου. Ἡ δρᾶσίς του περιωρίσθη εἰς μίαν καὶ μόνην μέχρις Αἰγύπτου ἐκδρομήν. Τὸ καθ' αὐτὸ Ἑλληνικὸν Μελόδραμα, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον ὑφίσταται, ἐλλιπὲς τώρα καὶ ἠκρωτηριασμένον, ἱδρύθη τὸ 1899 ἀπὸ τὸν Κεφαλλῆνα μουσουργὸν **Δ. Λαυράγκαν** ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ συναδέλφου του Λ. Σπινέλλη (βλ. λέξεις). Οὗτοι συνεκέντρωσαν παρ' αὐτοὺς τοὺς καλυτέρους ἐρασιτέχνας τοῦ ᾄσματος Γ. Χατζηλουκᾶν, Ν. Μωραΐτην Μ. Βλαχόπουλον, Κ. Βακαρέλλην, Α. Φλεριανόν, Α. Κυπαρίσσην καὶ ἄλλους, διευθυνταὶ δὲ συνάμα καὶ ἰμπρεσσάριοι συνεκρότησαν μὲ τούτους ἕνα ὁπωσδήποτε ἄρτιον μελοδραματικὸν θίασον. Ἡ πρώτη παράστασις ἐδόθη μὲ τὴν «Μποέμ» τοῦ Πουτσίνι (μετάφρασις Α. Γεράκη) τὴν 23 Ἀπριλίου 1900 ἐν μέσῳ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ τοῦ πολυπληθῶς συρρεύσαντος κοινοῦ. Ἐκλιπόντος πρόωρως τοῦ Λ. Σπινέλλη, ἡ διεύθυνσις τῶν ἐργασιῶν ἀπέμεινεν εἰς μόνον τὸν Δ. Λαυράγκαν, ὅστις ἔκτοτε ἀφιερώθη ἐξ ὁλοκλήρου διὰ τὴν πρόοδον καὶ ἐπὶ τὰ βελτίω ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Μελοδράματος. Νέοι καλλιτέχναι προσετέθησαν εἰς τοὺς πρώτους (Τυπάλδος, Ἀγγελόπουλος, Πασχαλίδης, Πρεδάρης Κα. Κυπαρίσση, δὶς Περπινιᾶ καὶ ἄλλοι) σκηνικὰ καὶ ἱματισμοὶ καινουργεῖς ἠγοράσθησαν, τὸ ρεπερτόριον ἐπλουτίσθη μὲ νέα ἔργα, ὧν ἀρκετὰ Ἑλληνικὰ («Πρωτομάστορας», «Δαχτυλίδι τῆς μάνας» Καλομοίρη — «Δυὸ ἀδέλφια», «Μάγισσα», «Διδὼ» Λαυράγκα, — «Περουζέ», «Κουρσάρος», «Στοιχειωμένο Γεφῦρι» Σακελλαρίδη) καὶ κατωρθώθη διὰ τῆς ἐπιμόνου ἐργασίας καὶ τῆς φιλοτίμου αὐταπαρνήσεως ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν καλλιτεχνῶν νὰ φθάσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Μελόδραμα εἰς ζηλευτὸν σημεῖον καλλιτεχνικοῦ ἐπιπέδου καὶ νὰ διατηρηθῇ συμπαγὲς ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν ὁλόκληρον, δίδον εὐπρεπεῖς παραστάσεις ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ ἐξωτερικῷ.

Ἡ παγκόσμιος οἰκονομικὴ κρίσις, ἡ τοῦ μεγάλου πολέμου ἀπότοκος, ἐπηρέασεν ὡς ἦτο φυσικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Μελόδραμα. Κλονισθὲν εἰς τὰς οἰκονομικὰς αὐτοῦ βάσεις ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν συνέχειαν τῶν παραστάσεών του.

Τὰς λεπτομερείας τῆς δράσεώς του καὶ πῶς αὕτη ἐπέδρασεν εὐεργετικῶς ἐπὶ τῆς μουσικῆς ἀναπλάσεως τοῦ τόπου μας θὰ ἐκθέσωμεν εἰς ἰδιαίτερον ἄρθρον (βλ. Μελόδραμα, Ὄπερα).

Ἀθηναϊκὴ Μανδολινάτα. — Τὴν ἰδέαν τῆς συστάσεως σωματείου μὲ σκοπὸν τὸν ἐξευγενισμὸν καὶ τὴν ἀνύψωσιν εἰς τὴν πραγματικήν των ἀξίαν τοῦ Μανδολίνου καὶ τῆς Κιθάρας ἔσχον πρῶτοι τῷ 1898 οἱ Ν. Λάβδας, Βασ. Μῆτσος, Κωνσταντ. Λάβδας καὶ Γεώρ. Ψύλλας, νεαροὶ τότε φοιτηταὶ καὶ δόκιμοι ἐρασιτέχναι, οἵτινες καὶ ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον κουαρτέτο νυκτῶν ὀργάνων, τὸν πυρῆνα δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Ἀθηναϊκῆς Μανδολινάτας. Τὸ καταστατικὸν αὐτῆς ἐνεκρίθη διὰ Β. Δ. τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1900, ἡ πρώτη δ' ἐπίσημος ἐμφάνισις τοῦ σωματείου ἐγένετο ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Παρνασσοῦ τὴν 26ην Μαΐου 1900 διὰ συναυλίας μὲ ἐνδιαφέρον μουσικὸν πρόγραμμα.

Τὴν ἐντύπωσιν ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἐμφανίσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς Μανδολινάτας (Ἐστουδιαντίνας) ἡ «Ἀκρόπολις» (28 -5- 1900) περιγράφει ὡς ἑξῆς :

Εἰς τὴν ὡραίαν καλλιτεχνικὴν Ἑσπερίδα τὴν πλήρη γλυκυτάτων φθόγγων ἀπὸ τὸν λάρυγγα τοῦ Νικολάου καὶ πλήρη ἀνθέων καὶ πλήρη δροσιᾶς καλοῦ κόσμου καὶ πλήρη ἀρωμάτων ἐαρινῶν ἀμφιέσεων, εἰς τὴν ὡραίαν λοιπὸν αὐτὴν ἑσπερίδα, ἥτις ἐδόθη τὴν περασμένην Παρασκευὴν εἰς τὸν Παρνασσὸν διεκρίθη πολὺ ἡ νεοσύστατος Μανδολινάτα τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ λαμπροὶ μανδολινισταὶ φιλότεχνοι ἐκ τῶν λεπτοτέρων καὶ τῶν ἀριστοκρατικωτέρων ὑπὸ ἔποψιν γούστου. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Μανδολινάτα συνεστήθη πρὸ ἓξ μόλις μηνῶν. Εἰς τὸν Παρνασσὸν παρουσιάζετο χθὲς πρώτην φορὰν ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ. Περιλαμβάνει ἐν ὅλῳ εἴκοσι πρόσωπα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 10 παίζουν μανδολῖνον, τὰ 8 κιθάραν καὶ τὰ 2 μανδόλαν. Διευθυντὴς ὁ κ. Ν. Λάβδας, εἰκοσαετὴς φοιτητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἐπιτυχία της προχθὲς ὑπῆρξε θριαμβευτικὴ καὶ τὰ κομμάτια τὰ ὁποῖα ἔπαιξε κατεχειροκροτήθησαν.

Ἡ λειτουργία τῶν σχολῶν ἤρχισε τῷ 1901. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐφοίτησαν ἐν ὅλῳ εἰς αὐτὰς 38 μαθηταί.

Πλὴν τῶν τακτικῶς κατ' ἔτος διδομένων συναυλιῶν (τριῶν τοὐλάχιστον) ἐδόθησαν ἔκτακτοι, κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας 1906, εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας (1907) καὶ εἰς τὸ Ἀχίλλειον παρουσίᾳ τοῦ Κάϊζερ, ὅστις καὶ ἐπαρασημοφόρησε τὸν διευθυντὴν τοῦ Σωματείου.

Ἡ ἀρτιότης τῶν μουσικῶν ἐκτελέσεων τῆς Ἀθηναϊκῆς Μανδολινάτας ἐξετιμήθη δεόντως καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, Κάϊρον, Σμύρνην (1908) Ἀμερικὴν (1909), ὅπου αἱ συναυλίαι της ἐκρίθησαν λίαν εὐνοϊκῶς. Διηγωνίσθη εἰς τὸν διεθνῆ διαγωνισμὸν τῆς Κρεμόνας (Ἰταλία 1910) μεταξὺ 32 μουσικῶν σωματείων διαφόρων χωρῶν καὶ ἔλαβε τὸ μέγα βραβεῖον τιμῆς, τρία πρῶτα βραβεῖα καὶ τὸ ἰδιαίτερον χρυσοῦν μετάλλιον τῆς βασιλίσσης Μαργαρίτας.

Σήμερον ἡ Ἀθηναϊκὴ Μανδολινάτα ἐξειλίχθη εἰς πλῆρες μουσικὸν σχολεῖον, μὲ λειτουργούσας σχολὰς μανδολίνου, κιθάρας, βιολιοῦ, βιολοντσέλλου, κλειδοκυμβάλου, πλαγιαύλου, μονῳδίας, θεωρητικῆς, δραματικῆς ἀπαγγελίας, ᾠδικῆς καὶ παιδαγωγικῆς μουσικῆς.

Ἀθηναϊκὴ χορῳδία. — Ὠδικὸν μουσικὸν σωματεῖον μικτῆς χορῳδίας ἱδρυθὲν ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν (1920-21). Τὰ ἐνεργὰ μέλη τοῦ σωματείου τούτου, συγκροτούμενα εἰς πολυμελῆ μικτὴν χορῳδίαν, δίδουν κατ' ἔτος τρεῖς ἕως τέσσαρας συναυλίας τῇ συνοδείᾳ ὀρχήστρας μὲ προγράμματα λίαν ἐνδιαφέροντα. Ἐν ταῖς συναυλίαις αὐταῖς, ἐκτὸς ἄλλων ἀξίων λόγου ἔργων, ἐξετελέσθησαν διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἀθήναις τὰ ὀρατόρια : «*Οἱ ἑπτὰ λόγοι τοῦ Χριστοῦ*» τοῦ Dubois καὶ «*Ἡ παιδικὴ ἡλικία τοῦ Χριστοῦ*» (L' enfance du Christ) τοῦ Berlioz. Οἱ ἐγγραφόμενοι ἐρασιτέχναι προπονοῦνται καταλλήλως εἰς τὸ σολφὲζ καὶ τὴν θεωρίαν εἰς τὰς λειτουργούσας σχολά , μεθ' ὃ λαμβάνουσι μέρος εἰς τὰς συναυλίας. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Χορῳδία συντηρεῖται ἐκ μηνιαίας συνδρομῆς τῶν μελῶν, τῶν τυχὸν δωρεῶν καὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν συναυλιῶν της.,

Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ, ΣΥΛΛΟΓΟΙ, ΣΩΜΑΤΕΙΑ κλπ. Ἐκτὸς τοῦ Ἀρσακείου, Μαρασλείου διδασκαλείου καὶ τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὅπου διδάσκεται συμπληρωματικῶς ἡ ᾠδική, ὑπάρχουν σήμερον ἐν Ἀθήναις πέντε εἰδικαὶ μουσικαὶ σχολαί: Τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν, τὸ Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον τὸ Ἐθνικὸν Ὠδεῖον, τὸ Μουσικὸν Λύκειον καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ Μανδολινάτα. Εἰς ταύτας φοιτῶσι 3000-3500 μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι κατ' ἔτος, διδάσκουσι δὲ 250 ὡς ἔγγιστα καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, πάντες Ἕλληνες ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων. Ἐπίσης εὐδόκιμος μουσικὴ διδασκαλία γίνεται ὑπὸ ἀνεγνωρισμένων καθηγητῶν εἰς διαφόρους ἰδιωτικὰς σχολὰς καὶ παρθεναγωγεῖα, εἴς τινα τῶν ὁποίων καὶ λειτουργοῦν παραρτήματα τῶν ᾠδείων. Οἱ ἀπόφοιτοι διπλωματοῦχοι καὶ τελειόφοιτοι τῶν ᾠδείων καὶ τῶν ἄλλων σχολῶν ἀποτελοῦσι τοὺς κυριωτέρους παράγοντας τῆς καθόλου μουσικῆς κινήσεως διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς ὀρχήστρας συναυλιῶν, μελοδραμάτων καὶ ἐν γένει εἰς πᾶσαν μουσικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ τόπου μας.

Ὠδεῖον Ἀθηνῶν (ἐπὶ τῶν ὁδῶν Πειραιῶς καὶ Σοφοκλέους).—Ἱδρύθη τῷ 1871 ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου, ἀναδιωργανώθη κατὰ τὸ 1891 καὶ διοικεῖται ὑπὸ ἐννεαμελοῦς Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Εἶναι τὸ ἀρχαιότερον μουσικὸν ἵδρυμα τῆς Ἑλλάδος καὶ συντηρεῖται ἐκ τῶν τόκων τῶν κληροδοτημάτων Ἀβέρωφ, Συγγροῦ, Ἀριστάρχη καὶ ἐκ τῶν διδάκτρων τῶν μαθητῶν.

Τὸ Ὠδεῖον περιλαμβάνει 18 τμήματα τὰ ἑξῆς: Κλειδοκυμβάλου, Βιολίου, Βιολοντσέλλου, Βαθυχόρδου, Ἅρπας, Πλαγιαύλου, Εὐθυαύλου, Βαρυαύλου, Ὀξυαύλου, Σάλπιγγος, Κόρνου, Μονῳδίας, Μελοδραματικῆς, Δραματικῆς, Βυζαντινῆς μουσικῆς, Στρατιωτικοῦ σχολείου μουσικῆς, Ἑσπερινῆς λαϊκῆς σχολῆς, Θεωρητικῶν μαθημάτων καὶ Γενικῶν μαθημάτων (ἤτοι Στοιχειώδους θεωρίας, Σολφέζ, Χορῳδίας, Ἁρμονίας, Μουσικῆς δωματίου, Μεταφορᾶς, Ἱστορίας Μουσικῆς, Παιδαγωγίας).

Τὰ διπλώματα καὶ τὰ πτυχία τοῦ Ὠδείου ἀναγνωρίζονται παρὰ τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Παιδείας διὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους καὶ τὰς στρατιωτικὰς μουσικάς.

Τὴν προαγωγὴν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος τὸ Ὠδεῖον ἐπιδιώκει: α) διὰ *συναυλιῶν*. Κατὰ τὸ 1892 τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν ἔδιδε μίαν συναυλίαν κατ' ἔτος, ἥτις καὶ ἀπετέλει σπουδαῖον μουσικὸν γεγονός· σήμερον δίδει τῇ συμπράξει καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὠδείου ἄνω τῶν 25, εἰς ἃς συρρέει ὅλος ὁ φιλόμουσος κόσμος τῆς πρωτευούσης· β) διὰ *μελοδραματικῶν παραστάσεων*. Αὗται πρὸς τὸ παρὸν εἶναι περιωρισμέναι, διότι ἐν τῷ μεταξὺ καταρτίζονται τὰ κατάλληλα στοιχεῖα διὰ τὸ μουσικὸν θέατρον· γ) διὰ *θεατρικῶν παραστάσεων*. Ἡ Δραματικὴ Σχολὴ τοῦ Ὠδείου ἔδιδε κατ' ἔτος παραστάσεις εἰς τὸ Ἐθνικὸν θέατρον (πρῴην Βασιλικόν). Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αἱ παραστάσεις δίδονται κατ' ἀραιότατα χρονικὰ διαστήματα· δ) διὰ τῆς *βυζαντινῆς μουσικῆς*. Τὸ τμῆμα τοῦτο ἱδρύθη κατὰ τὸ 1904 καὶ σκοπεῖ τὴν καλλιέργειαν καὶ διδασκαλίαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον (ὁδὸς Φειδίου 3).—Τὸ Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον ἱδρύθη κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1919 διαδεχθὲν τὸ Ὠδεῖον Λόττνερ, ὅπερ εἶχεν ἱδρυθῆ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1899. Κατὰ τὸ 1903 τὸ Ὠδεῖον Λόττνερ συνεβλήθη μὲ τὸν Μουσικὸν Σύλλογον «Ἀπόλλων», καὶ ὑπήχθη ὑπ' αὐτόν.

Τὸ Ὠδεῖον Λόττνερ κατὰ τὴν εἰκοσαετῆ σταδιοδρομίαν του συνετέλεσε σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μουσικῆς κινήσεως τῶν Ἀθηνῶν, παραλλήλως πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, καὶ διὰ τῆς ἐκτελέσεως πλείστων «*μουσικῶν ὀρατορίων*» ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι μουσικοϊστορικοῦ περιοδικοῦ «Ἀπόλλων».

Τὸ Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον ὡς σκοπὸν ἔχει :

1.—Τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος ἐν Ἑλλάδι.

2.—Τὴν μόρφωσιν ἐκτελεστῶν καὶ διδασκάλων τῆς Μουσικῆς Τέχνης.

3.—Τὴν ἵδρυσιν μονίμου Ὀρχήστρας καὶ Χορωδιῶν.

4.—Τὴν διάδοσιν τῆς Ἐθνικῆς μουσικῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλλήνων μουσικοσυνθετῶν.

5.—Τὴν ἐκτέλεσιν μουσικῶν συνθεμάτων, ἑλληνικῶν καὶ ξένων.

6.—Τὴν συγκέντρωσιν τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς μουσικῆς.

7.—Τὴν διάδοσιν τῆς μουσικῆς εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις.

8.—Τὴν μόρφωσιν καλλιτεχνῶν τοῦ δραματικοῦ καὶ λυρικοῦ θεάτρου.

Digitized by Google

9.—Τὴν ἐκτέλεσιν εἰς ξένας χώρας ἑλληνικῶν θεατρικῶν καὶ μουσικῶν ἔργων καὶ

10.—Τὴν καλλιέργειαν καὶ διάδοσιν τῆς ὀρχηστικῆς τέχνης.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον, πλὴν τοῦ Κεντρικοῦ Καταστήματος, ἔχει ἱδρύσει καὶ 8 παραρτήματα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ περίχωρα, ἕτερα δὲ τοιαῦτα εἰς τὰς ἐπαρχίας Χαλκίδα, Κόρινθον, Ἡράκλειον καὶ Χανιὰ (Κρήτης).

Τὰ διδασκόμενα μαθήματα εἶναι: Θεωρητικά, Πιάνο, Βιολί, Μονῳδία, Μελοδραματική, Ἅρπα, Δραματική, Ἀπαγγελία, Βιολοντσέλλο, Ἱστορία μουσικῆς, Μουσικὴ δωματίου, Πνευστὰ ὄργανα, Μαθήματα ἀναλύσεως καὶ φόρμας, καὶ Ρυθμικὴ γυμναστική.

Τὸ Κράτος δίδει ὡς ἐπιχορήγησιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον 600 χιλιάδας δραχμῶν ἐτησίως, ἀντιπροσωπεύεται δὲ παρ' αὐτῷ δι' ὑπουργικοῦ ἐπιτρόπου.

Ἐθνικὸν Ὠδεῖον.—Ἱδρύθη κατὰ τὸ 1926 ὑπὸ ὁμάδος καλλιτεχνῶν καὶ μελῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Τὸ Ἐθνικὸν Ὠδεῖον περιλαμβάνει 5 τμήματα: α'.) Προκαταρκτικῆς μουσικῆς μορφώσεως (προκαταρκτικὴ σχολή). β'.) Κατωτέρας μορφώσεως (κατωτέρα σχολή). γ'.) Μέσης μουσικῆς μορφώσεως (μέση σχολή). δ'.) Ἀνωτέρας μουσικῆς μορφώσεως (ἀνωτέρα σχολή). ε'.) Εἰδικῆς μορφώσεως (διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῶν Ὠδείων).

Ὡς σκοπὸν ἔχει τὴν μόρφωσιν συνθετῶν, ἐκτελεστῶν, παιδαγωγῶν τῆς Μουσικῆς καὶ ἑρμηνευτῶν τῆς Δραματικῆς τέχνης. Τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος ἐν Ἀθήναις καὶ ταῖς ἐπαρχίαις. Τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ἐθνικῆς μουσικῆς παραγωγῆς καὶ δημιουργίας καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῆς εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ ξένον κοινόν. Τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ἐκτελεστῶν καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς ζωῆς μὲ τὴν παγκόσμιον τοιαύτην. Τὴν ἵδρυσιν ὀρχήστρας καὶ χορῳδίας. Τὴν μελέτην καὶ περισυλλογὴν τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς λαογραφίας, χορογραφίας, ὀργανολογίας, τὸν καταρτισμὸν Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς ὀρχήστρας καὶ τὴν ἐν γένει προαγωγὴν τῆς Μουσικῆς καὶ Δραματικῆς τέχνης.

Πρὸς τούτοις τὸ Ὠδεῖον ἵδρυσε διάφορα παραρτήματα εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ.

Μουσικὸν Λύκειον Ἀθηνῶν (Ὁδὸς Ἑρμοῦ 119).—Τὸ Μουσικὸν Λύκειον Ἀθηνῶν ἱδρύθη τῷ 1923, διοικεῖται δὲ ὑπὸ ἐννεαμελοῦς Δ. Συμβουλίου. Διὰ νόμου περιελήφθη μεταξὺ τῶν ἀνεγνωρισμένων Ὠδείων καὶ οἱ πτυχιοῦχοι αὐτοῦ δικαιοῦνται νὰ διορίζωνται Καθηγηταὶ τῆς Μουσικῆς εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ τὰ Διδασκαλεῖα τοῦ Κράτους.

Ἐν αὐτῷ γίνεται διδασκαλία α') Πιάνου, ἐγχόρδων καὶ πνευστῶν ὀργάνων, τῆς φωνητικῆς Μουσικῆς καὶ τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων· β') τῆς Ἀπαγγελίας καὶ Δραματικῆς (μετὰ τμήματος Ρητορικῆς)· γ') τῶν λαϊκῶν ὀργάνων· δ') τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς (Ἐκκλησιαστικῆς, Σχολικῆς καὶ Λαϊκῆς).

Τὸ Λύκειον ἔχει καὶ 4 παραρτήματα ἐν Ἀθήναις.

Λαϊκαὶ Συναυλίαι. — Ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου 1926 ἐπανελήφθησαν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ κινηματογράφου «Ἀττικὸν» αἱ Λαϊκαὶ Συναυλίαι, αἱ ὁποῖαι ἐσημείωσαν μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὸ παρελθόν. Αἱ συναυλίαι δίδονται καθ' ἑκάστην Κυριακὴν μὲ λαϊκὰ προγράμματα καὶ τιμὰς λαϊκάς. Μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις συμμετοχῆς ξένων καλλιτεχνῶν αὐξάνονται αἱ τιμαὶ πρὸς κάλυψιν τῶν ἐξόδων.

Εἰς τὴν ὀρχήστραν τῶν Λαϊκῶν Συναυλιῶν, ἀπαρτιζομένην ἀπὸ 60 ὄργανα, συμπράττουν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων καλλιτεχνῶν τῶν Ὠδείων καὶ τῶν θεατρικῶν ὀρχηστρῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ὀρχήστρα τῶν Λαϊκῶν Συναυλιῶν εἶναι ὀργανισμὸς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰ Ὠδεῖα, ἔχει δὲ ὡς κύριον σκοπὸν νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴν μουσικήν, ἀπευθυνομένη κυρίως εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις. Εἰς τὰ προγράμματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνάλογα τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκουν αἱ Λαϊκαὶ Συναυλίαι, περιλαμβάνονται καὶ ἔργα Ἑλληνικά, ὡς καὶ δημώδη ᾄσματα. Ἐπίσης σκοπὸς τῶν Λαϊκῶν Συναυλιῶν εἶναι νὰ ἐπιδείξουν τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας (σολίστ).

Πανελλήνιος Μουσικὸς Σύλλογος (ἐντὸς τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου). — Εἶναι σωματεῖον καλλιτεχνικὸν ἐπαγγελματικόν, μέλη δὲ αὐτοῦ εἰσὶ πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐγκατεστημένοι μουσικοὶ ἐξ ἐπαγγέλματος, ἰδιῶται καὶ στρατιωτικοί, ἀδιακρίτως φύλου, καὶ οἱ μουσουργοί.

Σκοπὸς τοῦ σωματείου εἶναι:

α') Ἡ ἠθικὴ ἕνωσις καὶ ἐπαγγελματικὴ ἀλληλεγγύη τῶν μελῶν.

β') Ἡ ἐξεύρεσις μέσων πρὸς πνευματικήν, οἰκονομικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν.

γ') Ἡ προαγωγὴ τῶν συμφερόντων τῶν μελῶν δι' ἐξευρέσεως ἐργασίας καὶ ἠθικῆς ἀρωγῆς τοῦ σωματείου.

δ') Ἡ διαιτητικὴ λύσις τῶν μεταξὺ τῶν μελῶν ἀναφυομένων διαφορῶν.

ε') Ἡ διάδοσις τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος παρὰ τῷ λαῷ διὰ καταρτισμοῦ ὀρχηστρῶν, σχολῶν, συναυλιῶν κλπ.

Τὰ μέλη τοῦ συλλόγου ἀνέρχονται εἰς 450 περίπου, ὑποχρεούμενα εἰς μηνιαίαν συνεισφορὰν ὑπὲρ τῶν Ταμείων τοῦ Συλλόγου, ἤτοι τοῦ Ταμείου Ἀμύνης καὶ τοῦ Ταμείου Ἀλληλοβοηθείας, ὅπερ παρέχει εἰς τὰ ἀσθενοῦντα μέλη καὶ τὰς οἰκογενείας των δωρεὰν ἰατρούς, φάρμακα κτλ.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω ἀναφερομένων προσόδων τὸ Ταμεῖον Περιθάλψεως ἐνισχύεται καὶ ὑπὸ πόρου εἰδικῆς φορολογίας ἐπὶ τῶν εἰσιτηρίων τῶν θεαμάτων, παρεχομένου ἐν εἴδει ἐπιχορηγήσεως ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Οἱ μουσικοὶ μετὰ πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν λαμβάνουσι σύνταξιν ἐκ τοῦ Ταμείου Συντάξεων Ἠθοποιῶν, Μουσικῶν καὶ Τεχνιτῶν Θεάτρου, τὸ ὁποῖον προικοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Κράτος ἐξ εἰδικῆς φορολογίας τῶν δημοσίων θεαμάτων.

Ἐπίσης ὁ Π. Μ. Σύλλογος ἔχει ὑπὸ μελέτην τὴν ἵδρυσιν ἀσύλου τῶν ἀνικάνων πρὸς ἐργασίαν μουσικῶν.

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ νέου τούτου θεάματος ἐγένετο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1907 ὅτε ἀπό τινος ἐξώστου τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς πλατείας Συντάγματος ἐπροβάλλοντο φωτιναὶ διαφημίσεις, ἐνίοτε δὲ καὶ μικραὶ κωμικαὶ κινηματογραφικαὶ σκηναί. Οἱ περιπατηταὶ τῆς πλατείας καὶ οἱ θαμῶνες τοῦ ἐπ' αὐτῆς περιπτέρου παρηκολούθουν μετὰ θρησκευτικῆς προσοχῆς τὰς φωτεινὰς ἐκείνας προβολάς, αἵτινες ἔτερπον μεγάλους καὶ μικροὺς—τοὺς τελευταίους ἰδίως—οἱ ὁποῖοι προσήρχοντο καθ' ὁμάδας ἀπὸ τὰς πλέον μεμακρυσμένας συνοικίας τῶν Ἀθηνῶν διὰ ν' ἀπολαύσουν τὸ πρωτοφανὲς θέαμα καὶ διὰ χαρακτηριστικῶν φωνασκιῶν, χειροκροτημάτων, ἐπιφωνημάτων καὶ συριγμῶν νὰ ἐκδηλώσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος 1908 ἕτερος ἐξώστης εὑρισκόμενος εἰς ἄλλο μέρος τῆς ἰδίας πλατείας, ὅπου νῦν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Συγκοινωνίας, ἤρχισε νὰ συναγωνίζεται τὸν πρῶτον μὲ προβολὰς παραστατικωτέρων φωτεινῶν διαφημίσεων καὶ ταινιῶν.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1909 ἤνοιγε τὰς πύλας του ἐπὶ τῆς γωνίας τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Γεωργίου Σταύρου τὸ «Θέατρον τοῦ Κόσμου», διεσκευασμένον εἰς αἴθουσαν κινηματογράφου. Αἱ τεράστιαι πρὸ τῆς εἰσόδου διαφημίσεις προσείλκυον ἀθρόως τὸ φιλοθεάμον κοινὸν τῆς πρωτευούσης, τὸ ὁποῖον συνωστίζετο ἐκεῖ διὰ νὰ παρακολουθήσῃ, ἀντὶ διδράχμου περίπου τιμήματος, τὴν κινηματογραφικὴν προβολὴν κωμικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ταινιῶν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ ἴδιοι καὶ ἄλλοι ἐπιχειρηματίαι ἑλκυσθέντες ἀπὸ τὰ κέρδη τοῦ «Θεάτρου τοῦ Κόσμου» ἤνοιξαν ἑτέρας δύο κινηματογραφικὰς αἰθούσας, μίαν εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁδοῦ Σταδίου, ὅπου νῦν ἡ εἴσοδος τοῦ κινηματοθεάτρου «Ἀττικοῦ» καὶ ἑτέραν εἰς τὸ «Πανόραμα» ὅπου νῦν τὸ θέατρον «Ἀπόλλων»,

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρχισεν ὁ συναγωνισμὸς τῶν κινηματοθεάτρων, τὰ ὁποῖα ηὔξανον ἀριθμητικῶς κατ' ἔτος. Πρώτη κινηματογραφικὴ αἴθουσα τῶν Ἀθηνῶν, παρουσιάζουσα πραγματικὴν ἄνεσιν καὶ πολυτέλειαν καὶ ἀπὸ τῆς ὀθόνης τῆς ὁποίας ἤρχισαν προβαλλόμενα ἔργα καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ἦτο ἡ τοῦ «Ἀττικοῦ», ὅπου κατόπιν τὸ κινηματοθέατρον «Σπλέντιτ». Τὸ «Ἀττικὸν» ἤρχισε νὰ συχνάζεται ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐγένετο ἐντὸς ὀλίγου τὸ κέντρον συναντήσεως τοῦ ὡραιοκόσμου τῆς πρωτευούσης. Ἑκάστη ἀλλαγὴ προγράμματος ἀπετέλει ἀληθὲς κοσμικὸν γεγονός. Μετά τινα χρόνον ἱδρύθησαν δύο ἄλλα κινηματοθέατρα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, τὸ «Πάλλας» καὶ ὁ «Ἀπόλλων» (ὅπου νῦν τὸ ὁμώνυμον θέατρον, μὲ εἴσοδον ἐκ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, παραπλεύρως τοῦ σημερινοῦ κινηματοθεάτρου «Σπλέντιτ»).

Ἤδη λειτουργοῦσιν ἐν Ἀθήναις 16 περίπου χειμεριναὶ κινηματογραφικαὶ αἴθουσαι:

Α') Κινηματοθέατρα α' τάξεως.

1) *Ἀττικὸν* (ὁδὸς Σταδίου 25).

2) *Σπ᾽έντιτ* (ὁδὸς Σταδίου 22), ἔναντι τοῦ Ἀττικοῦ.

3) *Μοντιὰλ* (λεωφόρος Πανεπιστημίου 49 καὶ Προαστείου).

4) *Πάνθεον* (λεωφόρος Πανεπιστημίου 47 καὶ Προαστείου).

5) *Σαλὸν Ἰντεὰλ* (λεωφόρος Πανεπιστημίου ἔναντι ὁδοῦ Σανταρόζα).

6) *Ὀλύμπια* (ὁδὸς Ἀκαδημίας ἀριθ. 45).

7) *Διονύσια* (ἐπὶ τῆς πλατείας Συντάγματος).

Β') Κινηματοθέατρα β' τάξεως.

1) *Ἀχίλλειον* (παρὰ τὴν πλατεῖαν Μεταξουργείου, τέρμα ὁδοῦ Καρόλου).

2) *Ἀθηναϊκὸν* (παρὰ τὴν πλατεῖαν Δημαρχείου, τέρμα ὁδοῦ Κρατίνου).

3) *Κοσμικὸν* (ὁδὸς Προαστείου 6).

4) *Πάλλας* (τέρμα Παγκρατίου).

Γ') Κινηματογράφοι λαϊκοί.

1) *Πανόραμα* (ἐπὶ τῆς πλατείας Λαυρίου).

2) *Σινὲ Μπάρ* (ὁδὸς Χαλκοκονδύλη, παρὰ τὴν πλατεῖαν Λαυρίου).

3) *Ροζικλαίρ* (Πατησίων, παρὰ τὴν Στοὰν Φέξη

4) *Σαλὸν Ὀριὰν* (λεωφόρος Συγγροῦ. ἔναντι Ζυθοποιείου Φίξ).

5) *Α Ο Δ Ο* (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μεσογείων, ὄπισθεν Αἰγινητείου Νοσοκομείου).

Κατὰ τὸ θέρος λειτουργοῦν ἐν Ἀθήναις πλεῖστοι κινηματογράφοι εἰς τὰς διαφόρους συνοικίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ κεντρικὰ μέρη τῆς πρωτευούσης. Ἀναφέρομεν τοὺς κυριωτέρους:

1) *Ἀθήναιον* (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων καὶ ἔναντι τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου).

2) *Ἀλκαζὰρ* (τέρμα ὁδοῦ Θ. Δηλιγιάννη, ἔναντι τοῦ σταθμοῦ ΣΠΑΠ).

3) *Ζαππείου* (εἰς τὸν πρὸ τῆς γεφύρας τοῦ Σταδίου χῶρον, ὅπου ἄλλοτε τὸ Πανόραμα).

4) *Αϊ-Λάϊφ* (τέρμα Πατησίων).

5) *Ἄλσος* (ἐπὶ τῶν ὁδῶν Πατησίων-Ἰθάκης).

6) *Πάλλας* (εἰς τὴν ὁδὸν Ὑμηττοῦ, παρὰ τὸ τέρμα Παγκρατίου).

7) *Βερντὲν* (ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας καὶ ἔναντι τοῦ τέρματος τῆς ὁδοῦ Ἱπποκράτους).

8) *Ἀμπελοκήπων* (τέρμα λεωφόρου Ἀλεξάνδρας παρὰ τὴν ἔπαυλον Θών).

9) *Μαγεία* (τέρμα ὁδοῦ Ἀχαρνῶν).

10) *Μιμόζα* (ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων, πλατεῖα Ἀγάμων).

11) *Λοῦνα-Πάρκ* (εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς λεωφόρου Συγγροῦ, παρὰ τὰς στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός).

12) *Φάρος* (παρὰ τὸ τέρμα ὁδοῦ Ἀχαρνῶν).

Ἐκτὸς τούτων καὶ εἰς ἄλλας μικροτέρας συνοικίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τοὺς διαφόρους προσφυγικοὺς συνοικισμοὺς ὑπάρχουσι θερινοὶ ὑπαίθριοι κινηματογράφοι.

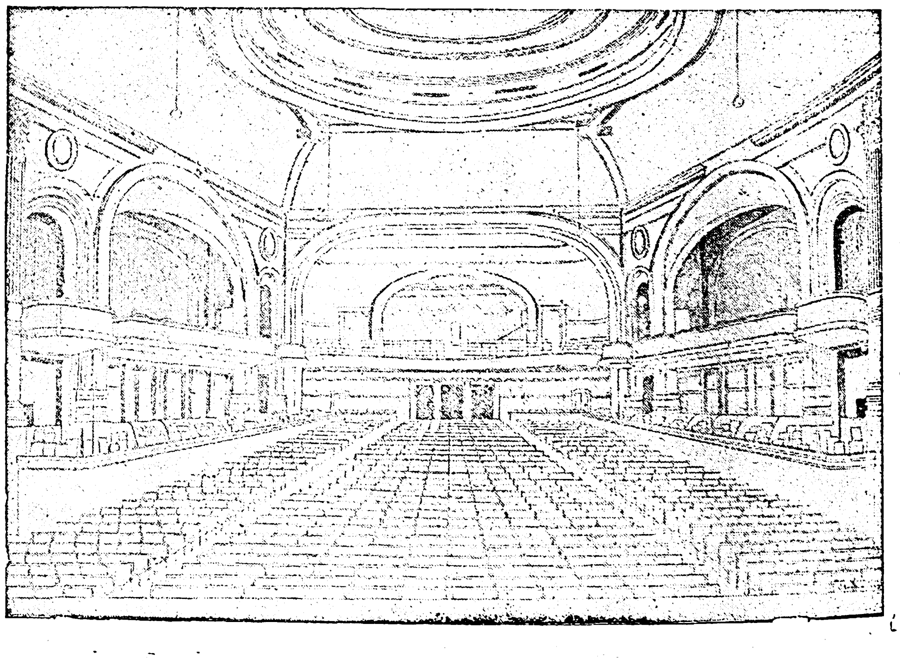

Τὸ κινηματοθέατρον Ἀττικόν.

Digitized by Google

ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ — ΕΞΟΧΑΙ — ΚΕΝΤΡΑ.

Οἱ περίπατοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ κέντρα τῶν δημοσίων τέρψεων εἶναι πολυάριθμα. Οἱ κάλλιστοι τῶν περιπάτων εἶναι τὸ πάρκον τοῦ Ζαππείου, ὁ Ἐθνικὸς κῆπος, ἡ ἀκτὴ τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, κυριώτερος τόπος περιπάτου ἦτο ἡ ὁδὸς Πατησίων, ἐκτεινόμενος μέχρι τοῦ Πεδίου τοῦ Ἄρεως, ὅπου κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐπαιάνιζεν ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς, παρίσταντο δὲ οἱ βασιλεῖς μεταβαίνοντες ἔφιπποι μετὰ τῶν κυριῶν ἐπὶ τῶν τιμῶν καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, παρακολουθοῦντες τὴν ἐκτέλεσιν νέων μουσικῶν συνθέσεων. Κατὰ τὸ 1861 ὅμως, ὅτε ἐξερράγησαν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἡγεμόνων αἱ ταραχαὶ τῶν Σκιαδικῶν, κληθεῖσαι οὕτω διότι οἱ προκαλέσαντες αὐτὰς ἔφερον πρὸς διάκρισιν σκιάδια κατασκευαζόμενα ἐν Σίφνῳ, ἡ μουσικὴ ἔπαυσε παιανίζουσα καὶ οἱ βασιλεῖς δὲν μετέβαινον πλέον. Ἐν τούτοις ἡ ὁδὸς Πατησίων ἐξηκολούθησεν οὖσα μέχρι τοῦ 1880 ὁ κατ' ἐξοχὴν προσφιλὴς περίπατος τῶν Ἀθηναίων, παρήλαυνον δὲ κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας αἱ ἐποχούμεναι δέσποιναι καὶ αἱ ὡραῖαι Ἀτθίδες ἀμαζόνες, συνοδευόμεναι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς τότε ἱδρυθείσης «Φιλίππου Ἑταιρείας». Ἀπὸ τοῦ 1881 ὁ περίπατος οὗτος ἤρξατο παρακμάζων, ἐλάχιστοι δὲ πιστοὶ αὐτοῦ θαυμασταὶ ἐφαίνοντο εἰς αὐτόν, καλούμενοι «περιπατητικοὶ φιλόσοφοι». Τὸ πλῆθος προσείλκυον αἱ πλατεῖαι τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ὁμονοίας, ὅπου αἱ στρατιωτικαὶ μουσικαὶ κατέθελγον τὸ κοινόν. Πρὸς τὴν ἑσπέραν δὲ τὸ πλῆθος ἐξεχύνετο εἰς τὴν ὁδὸν Σταδίου.

Ἀφ' ἧς ἐφυτεύθη τὸ Ζάππειον οἱ Ἀθηναῖοι μεταβαίνουν ἐκεῖ ἀπολαμβάνοντες τὸ ἔκπαγλον θέαμα τοῦ δύοντος ἀττικοῦ ἡλίου, ὅστις πληροῖ δι' ἀσυλλήπτων ἀποχρώσεων φωτὸς τὸν ὁρίζοντα.

Ὅτε κατεσκευάσθησαν ἡ γραμμὴ τοῦ τροχιοδρόμου μέχρι Παλαιοῦ Φαλήρου καὶ ἡ λεωφόρος Συγγροῦ, μετέβαλον τὸ Παλαιὸν Φάληρον εἰς ἕνα τῶν τερπνοτέρων περιπάτων τῆς πόλεως. Πολὺ πρότερον, ἀπὸ τοῦ 1872, εἶχε μεταβληθῆ εἰς παράκτιον περίπατον ἡ ἐρημικὴ ἄλλοτε παραλία τοῦ Νέου Φαλήρου. Εὐθὺς μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ Σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, ἡ ἀναλαβοῦσα ταύτην ἑταιρεία ἐσκέφθη νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀκτὴν εἰς τόπον περιπάτου καὶ νὰ δημιουργήσῃ παρ' αὐτὴν ἐξοχικὴν πολίχνην. Ἡ πρώτη ἀνεγερθεῖσα τότε οἰκία ἐν Ν. Φαλήρῳ ἦτο ἡ τοῦ Γιαννοπούλου, ἥτις ἐπὶ μακρὸν ἔφερεν ἐπιγραφὴν τοῦ χρόνου τῆς οἰκοδομήσεώς της, εὑρίσκετο δὲ ὅπου ὑψοῦται τώρα τὸ «Ἀκταῖον». Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὑποδιοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Εὐθύμιος Κεχαγιᾶς ἔκτισεν ὡραίαν ἔπαυλιν ἣν κατῴκησεν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, τὸ ἁπλοῦν δὲ τοῦτο γεγονὸς ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς δημοσιεύσεως εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ραμπαγᾶν» τοῦ πολυκρότου ποιήματος τοῦ Κλεάνθους Τριανταφύλλου, ὅπερ προεκάλεσε τὴν ποινικὴν αὐτοῦ καταδίωξιν. Τὸν Κεχαγιᾶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι Ἀθηναῖοι, οὕτω δὲ τὸ Νέον Φάληρον ἐγένετο τὸ κάλλιστον θερινὸν κέντρον. Ἡ σιδηροδρομικὴ ἑταιρεία ἵδρυσε μέγα διὰ τὴν ἐποχὴν ξενοδοχεῖον, κατεσκεύασε προκυμαίαν, κατόπιν τὴν προβλῆτα, εἰσήγαγε κατὰ πρῶτον τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν καὶ ἀνήγειρε σανιδόπηκτον θέατρον, ὅπου ἔπαιζον ἰταλικοὶ καὶ γαλλικοὶ μελοδραματικοὶ θίασοι. Εἰς τὸ μικρὸν δ' ἐκεῖνο θέατρον ἤρξατο τοῦ σταδίου της ἡ καταστᾶσα παγκοσμίου φήμης ὑψίφωνος Μαρτσέλλα Ζέμπριτς. Ὅπως προσελκύσῃ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς ἡ ἑταιρεία ἐτέλει λεμβοδρομίας, κολυμβητικοὺς ἀγῶνας, ἱπποδρομίας, ἔκαιε δὲ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν πυροτεχνήματα. Τὸ συρρέον πλῆθος ἦτο ἄπειρον, αἱ δὲ θεατρικαὶ παραστάσεις προεκάλεσαν ἐπεισόδια καὶ θανατηφόρους μονομαχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ σιδηροδρομικὸς συρμὸς ἐστάθμευε παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Καραϊσκάκη, ὅτε ὅμως τὸ Φάληρον ἐγένετο κέντρον, ἡ γραμμὴ διῆλθε πλησιέστατα τῆς ἀκτῆς καὶ ἐγένετο σταθμὸς παρ' αὐτήν.

Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τοῦ ἐρημικοῦ ἄλλοτε Φαλήρου, θεωρουμένου ὡς ἱεροῦ τόπου, διότι ἐκεῖ εἶχε πέσει τὸ ἄνθος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, ἐξήγειρε τὸν χόλον τῶν τηρητῶν τῶν πατρίων παραδόσεων, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐκαυτηρίασε τοὺς σχόντας τὴν ἰδέαν τῆς μεταβολῆς διὰ τοῦ ποιήματός του «Οἱ νεκροὶ τοῦ Φαλήρου». Τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸ Νέον Φάληρον νὰ προοδεύσῃ καὶ νὰ καταστῇ εἷς τῶν ὡραιοτέρων περιπάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Καὶ τὸ Παλαιὸν Φάληρον, ὅπου ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ἁμαξιτὴ ὁδός, ὅπως μεταβαίνῃ ἡ βασίλισσα Ἀμαλία καὶ λούεται καὶ ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οἴκημα, εἰμὴ ἓν ἀγροτικὸν ξενοδοχεῖον τοῦ Ξηροταγάρου, μετεμορφώθη καὶ τοῦτο εἰς ἕνα ἐκ τῶν ὡραιοτέρων περιπάτων καὶ μέγα κέντρον τέρψεων. Διηνοίχθη ἡ εὐρυτάτη λεωφόρος Συγγροῦ, ἠγέρθησαν κομψόταται ἐπαύλεις, ξενοδοχεῖα καὶ ἑστιατόρια καὶ ἡ ἀκτή του ἐπληρώθη ἀπὸ *ντάνσιγκ*, ὅπου καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἑκατοντάδες αὐτοκινήτων μεταφέρουν τοὺς χορευτὰς καὶ τὰς χορευτρίας, ὀρχουμένους ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν *τζὰζ-μπάντ*.

Πλησίον τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, εἰς τὸ σχηματιζόμενον Δέλτα, διεξάγονται σήμερον αἱ ἱπποδρομίαι εἰς ἃς κατὰ μυριάδας συρρέει τὸ πλῆθος, οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι αἱ γενόμεναι τοσάκις ἀπόπειραι τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἤθη ἱπποδρομιῶν ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους καὶ ἐγένοντο αὗται μία ἐκ τῶν ζωηροτέρων τέρψεων τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Ἐκτὸς τῶν περιπάτων τούτων, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑφίστατο καὶ ἄλλος, ὁ πάντων κάλλιστος. Ἦτο ὁ γινόμενος τὰς πρωϊνὰς ὥρας εἰς τὴν δενδρόφυτον λεωφόρον τῆς Ἀμαλίας κατὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς. Ἡ συνοδεύουσα αὐτὴν μουσικὴ ἀνέκρουε τεμάχιά τινα, ἐκεῖ δὲ συνεκεντροῦτο τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, περιφερομένης ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ἀειθαλῶν δένδρων. Μετὰ τὴν γενομένην κατὰ τὸ 1910 πυρκαϊὰν τῶν Ἀνακτόρων, οἱ βασιλεῖς ἔπαυσαν κατοικοῦντες αὐτά, ἔκτοτε δὲ κατηργήθη καὶ ἡ ἐπίσημος ἀλλαγὴ τῆς φρουρᾶς, ἡ εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος περίπατος, τὸν ὁποῖον ἐστόλιζον αἱ περικαλλεῖς τῶν Ἀθηνῶν κυρίαι καὶ κομψοὶ κύριοι. Διὰ τὸν περίπατον τοῦτον ἀφιέρωσαν γοητευτικὰς σελίδας πλεῖστοι διελθόντες τῶν Ἀθηνῶν περιηγηταί, εἰκονίσαντες αὐτὸν ὡς μίαν τῶν θελκτικωτέρων κοινωνικῶν συναθροίσεων τῆς πόλεως. Τῷ ὄντι δὲν ἦτο οὗτος ἁπλοῦς περίπατος ἦτο τὸ ἐντευκτήριον τῆς ἀρίστης κοινωνικῆς τάξεως, εἶχε δὲ ἐπικληθῆ *νυφοπάζαρον*, διότι ἐκεῖ μετέβαινον ὅλαι αἱ ἐκ τῶν παροικιῶν προερχόμεναι πλούσιαι Ἑλληνίδες νύμφαι.

Τὸ εἰσρεῦσαν πανταχόθεν νέον πλῆθος τῶν κατοίκων μετετόπισε τὰ παλαιὰ κέντρα ἢ ἐπλήθυνεν αὐτά. Μεγάλην δὲ ὑπέστησαν μεταβολὴν τὰ ἤθη καὶ αἱ ἕξεις τῶν κατοίκων. Ἡ γενομένη διασταύρωσις ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἔδωκεν ὅλως νέαν μορφὴν εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἀπὸ ἐτῶν ἤδη τὰ ἱστορικὰ κέντρα τῆς πόλεως ἤρξαντο ἀραιούμενα καὶ τὸ περίφημον καφενεῖον τῆς «Ὡραίας Ἑλλάδος», τὸ εὑρισκόμενον εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ ἀπὸ τοῦ 1880 ἔκλεισε τὰς θύρας του. Εἶχε τοῦτο ἱδρυθῆ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἐκεῖ δὲ ἀπὸ πρωΐας συνέρρεον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες ξένοι. Εἶχε μεταβληθῆ εἰς πολιτικὸν κέντρον, ὅπου ὅλα τὰ κόμματα καὶ ὅλαι αἱ πολιτικαὶ ἀποχρώσεις εἶχον τοὺς ἀντιπροσώπους των. Ἐκεῖ προσέτρεχον οἱ νεολόγοι καὶ ἐκεῖ ἐσκευωροῦντο αἱ ἀδιάκοποι συνωμοσίαι κατὰ τῆς πρώτης δυναστείας, ἐκεῖ δὲ ἠδύνατο ὁ θέλων νὰ πληροφορηθῇ τὴν κοινὴν γνώμην ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ καφενεῖον αὐτὸ εἰσήχθη τὸ πρῶτον σφαιριστήριον, παρετίθετο καφὲς μὲ γάλα, εὕρισκέ τις εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας καὶ συνήντα πάντα ἐξ Εὐρώπης ἢ τῶν ἐπαρχιῶν καταφθάνοντα. Διατηρηθὲν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ χρησιμεῦσαν ὡς κέντρον πολυταράχου πολιτικῆς περιόδου, κατέχει ἰδίαν ὅλως θέσιν εἰς τὰ χρονικὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Τὰ καφενεῖα ἐν γένει ὑπῆρξαν σημαντικὰ κέντρα, εἰς τὰ ὁποῖα συνέρρεον πάσης τάξεως ἄνθρωποι· ἐκεῖ ἀνελύοντο καὶ συνεζητοῦντο ὅλα τὰ ἀναφυόμενα ζητήματα, ἐντὸς αὐτῶν δὲ ἐσχηματίζετο ἡ κοινὴ ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος γνώμη. Περὶ τὴν πλατεῖαν τοῦ Ὄθωνος (νῦν Ὁμονοίας) ὑπῆρχον τὰ καφενεῖα τῶν «Εὖ φρονούντων», τῶν «Γερόντων» καὶ τὸ «Τίβολι», παρακμάσαντα ἀπὸ πολλοῦ, τὸ νέον δὲ ρεῦμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὤθησε τὸ πλῆθος πρὸς ἄλλα νέα κέντρα, ἰδίως πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ὅπου τὸ καφενεῖον τοῦ Γιαννοπούλου ἐπὶ μακρὰ ἔτη ὑπῆρξε τὸ συγκεντρῶνον τὴν ἐκλεκτὴν μερίδα τῆς κοινωνίας.

Καφενεῖα ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὴν Παλαιὰν ἀγοράν, ἔνθα κατέβαινον ἰδίως Ἀθηναῖοι Ὀθωμανοὶ καί, κατὰ τὰ ἤθη τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐρρόφων τὸν καφέν των ἀφηγούμενοι ἀνέκδοτα καὶ μύθους. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Τούρκων ἤνοιξαν τὰ πρῶτα τοιαῦτα ὑπὸ Ἰταλῶν τινων κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ ἓν ζεῦγος Βαυαρῶν συνέστησεν ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ καφενεῖον κατὰ τὸ γερμανικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλεσαν «Πράσινο Δενδρί». Εἰς αὐτὸ ἐσύχναζον Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες τῆς καλῆς τάξεως, ἐξησκοῦντο εἰς τὴν σπαθασκίαν καὶ ἔπαιζον τὰς σφαίρας καὶ ἄλλα παίγνια. Εἰς αὐτὸ καθ' ἑβδομάδα ἐπαιάνιζεν ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς καὶ ἐχόρευον οἱ θαμῶνες μὲ τὰς συζύγους καὶ τὰς θυγατέρας των· εἰς αὐτὸ δ' ἐπίσης προσεφέρετο ζῦθος, τότε τὸ πρῶτον εἰσαχθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλα καφενεῖα συνεστήθησαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Δημοπρατηρίου, κέντρον τότε τῆς πόλεως, προϋπῆρχε δὲ τούτων τὸ κατώγειον τῆς οἰκίας Τζαβέλλα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζον οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821 καὶ διήρχοντο τὰς ὥρας των παίζοντες τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Πρέφα τῶν ἀγωνιστῶν»* παίγνιον. Πλησίον τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης ἤνοιξε καὶ τὸ πρῶτον ζαχαροπλαστεῖον ὑπό τινος Λερίου καλουμένου, ὅστις περιετύλισσε τὰ ζαχαρικά του διὰ χρυσοχάρτων, παρεσκεύαζε παγωτὰ καὶ ἄλλα εἴδη ἀγνώστων γλυκισμάτων, ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον ἐθεωροῦντο τὰ γλυκίσματά του τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ζαχαροπλαστικῆς τέχνης. Ἀλλὰ εἴς τινα χορὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως Ἄρμανσμπεργ εἶχε προμηθεύσει παγωτά, εἰς τὰ ὁποῖα χάριν εὐπρεπεστέρας ἐμφανίσεως εἶχε ρίψει διαφόρους χρωστικὰς οὐσίας, ἐκ τούτων δὲ οἱ γευθέντες αὐτῶν κεκλημένοι τοῦ Ἀντιβασιλέως κατελήφθησαν ἐκ γαστραλγίας καὶ διελύθη ὁ χορὸς προώρως. Ἔκτοτε ἡ φήμη τοῦ πρώτου ἀθηναϊκοῦ ζαχαροπλαστείου ἠλαττώθη, νέα δὲ τοιαῦτα συνεστήθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως, ἐκυριάρχησε δὲ ἐπὶ μακρὸν τὸ παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας «Σολωνεῖον» ἔνθα ἐσύχναζον οἱ κομψευόμενοι τῆς πρωτευούσης.

Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Αἴθουσαι Συναυλιῶν — Διαλέξεων — Ἐκθέσεων κ.τ.λ.—Ἡ μουσική, καλλιτεχνικὴ καὶ φιλολογικὴ κίνησις τῶν Ἀθηνῶν προώδευσε καταπληκτικῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ καθιστᾷ ὁσημέραι αἰσθητὴν τὴν ἔλλειψιν μεγάλων δημοσίων αἰθουσῶν, αἵτινες νὰ δύνανται νὰ περιλάβωσιν ὅλον τὸν φιλόμουσον κόσμον τῆς πρωτευούσης.

Μεταξὺ τῶν κυριωτέρων αἰθουσῶν Συναυλιῶν καὶ Διαλέξεων εἶναι αἱ ἑξῆς:

1.—*Φουαγὲ Ἐθνικοῦ Θεάτρου*. Διὰ διαλέξεις, συναυλίας καὶ μαθητικὰς θεατρικὰς ἐπιδείξεις.

2.—*Φουαγὲ Δημοτικοῦ Θεάτρου*. Διὰ διαλέξεις, φιλανθρωπικὰς ἑορτάς, δεξιώσεις κ.τ.λ.

3.—*Δημαρχίας*. Διὰ δεξιώσεις καὶ διαλέξεις. Παραχωρεῖται καὶ δι' ἐκτάκτους συνεδριάσεις τῶν διαφόρων Συλλόγων καὶ Σωματείων.

4.—*Δικηγορικοῦ Συλλόγου*. Διὰ συνελεύσεις καὶ ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις.

5.—*Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Λαοῦ* (ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν Ἱερολοχιτῶν). Διὰ διαλέξεις καὶ λαϊκὰ μαθήματα.

6.—*Λυκείου Ἑλληνίδων* (ὁδὸς Περιάνδρου καὶ Λεωφόρου Ἀμαλίας). Διὰ διαλέξεις, μαθήματα καὶ ἐκθέσεις ἔργων ζωγραφικῆς καὶ χειροτεχνημάτων.

7.—*Στρατιωτικῆς Λέσχης* (λεωφόρος Πανεπιστημίου). Διὰ διαλέξεις, ἑορτάς, χοροὺς καὶ ὀρχήστραν.

8.—*Ἀθηναϊκῆς Λέσχης* (ὁδὸς Ἀμερικῆς καὶ λεωφόρος Πανεπιστημίου). Διὰ συγκεντρώσεις, ἑορτὰς καὶ χοροὺς τῶν μελῶν τῆς Λέσχης.

9.—*Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* (λεωφόρος Πανεπιστημίου καὶ ὁδὸς Ὁμήρου). Διὰ διαλέξεις καὶ ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις.

10.—*Συλλόγου Παρνασσοῦ* (πλατεῖα Ἁγίου Γεωργίου Καρύτση). Διὰ διαλέξεις, χορούς, συναυλίας, φιλανθρωπικὰς ἑορτάς, καλλιτεχνικὰς ἐκθέσεις κ.τ.λ.

11.—*Πανεπιστημίου* (Aula). Δι' ἑορτὰς καὶ δεξιώσεις.

12.—*Σιναίας Ἀκαδημίας* (λεωφόρος Πανεπιστημίου). Δι' ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις καὶ δημοσίας συνεδριάσεις τῶν Ἀκαδημαϊκῶν.

13.—*Νομικῆς Σχολῆς* (ὁδὸς Ἀκυδημίας καὶ Σίνα). Διὰ διαλέξεις, ἐναρκτηρίους παραδόσεις κτλ.

14.—*Συλλόγου Φιλαδελφείας* (Ὁμήρου 18). Δι' ἑορτάς, διαλέξεις καὶ χορούς.

15.—*Λέσχης Ἐπιστημόνων* (παρὰ τὴν ὁδὸν Νίκης). Δι' ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις.

16.—*Λέσχης Δημοσίων ὑπαλλήλων* (πλατεῖα Ὁμονοίας). Διὰ συνελεύσεις καὶ ἀνακοινώσεις τῶν μελῶν τῆς Λέσχης.

17.—*Ὠδείου Ἀθηνῶν* (ὁδὸς Πειραιῶς). Διὰ συναυλίας τῶν μαθητῶν τοῦ ἱδρύματος καὶ μαθητικὰς παραστάσεις.

18.—*Ὠδείου Ἑλληνικοῦ* (ὁδὸς Φειδίου 3). Διὰ συναυλίας καὶ μαθητικὰς ἐπιδείξεις.

19.—*Ὠδείου Ἐθνικοῦ* (ὁδὸς Ἡρακλείου 6). Δι' ἐπιδείξεις τῶν μαθητῶν τοῦ Ὠδείου.

20.—*Ἐμποροϋπαλλήλων* (παρὰ τὴν πλατεῖαν Μητροπόλεως). Διὰ συνελεύσεις, ἑορτάς, χοροὺς καὶ ἑσπερινὰ μαθήματα.

21.—*Ἐργατικοῦ Κέντρου* (ἐντὸς τοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου). Διὰ συνελεύσεις ἐργατικῶν σωματείων καὶ συναφεῖς διαλέξεις.

22.—*Ἑταιρείας Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν*, διὰ διαλέξεις.

23.—*Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου* (ὁδὸς Λέκκα).

24.—*Μεγάλης Ἀνατολῆς τῆς Ἑλλάδος*, διὰ διαλέξεις καὶ ἑορτὰς τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐλευθέρων Τεκτόνων.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω αἰθουσῶν χρησιμοποιοῦνται τὸ κινηματοθέατρον «Ἀττικὸν» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σταδίου διὰ τὰς συμφωνικὰς καὶ λαϊκὰς συναυλίας τῶν Ὠδείων «Ἀθηνῶν» καὶ «Ἑλληνικοῦ», τὸ θέατρον «Κοτοπούλη» (πλατεῖα Ὁμονοίας) διὰ τὰς συναυλίας τοῦ «Ἐθνικοῦ Ὠδείου», τὸ θέατρον «Κεντρικὸν» (παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Κολοκοτρώνη) διὰ τὰς συναυλίας τοῦ «Συλλόγου Συναυλιῶν» καὶ τὸ θέατρον «Ὀλύμπια» (ὁδὸς Ἀκαδημίας) διὰ μελοδραματικὰς παραστάσεις, ἑλληνικῶν καὶ ξένων θιάσων, κινηματογραφικὰς παραστάσεις, διαλέξεις, θιάσους ποικιλιῶν, χοροὺς κατὰ τὰς Ἀπόκρεω κτλ.

Ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται αἱ αἴθουσαι τοῦ Ζαπ-

Digitized by Google

πείου μεγάρου διὰ καλλιτεχνικὰς ἐκθέσεις καὶ ἑορτὰς φιλανθρωπικοῦ ἢ πατριωτικοῦ σκοποῦ, τὸ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Κήπῳ περίπτερον ὡς ἔκθεσις ζωγραφικῶν καὶ γλυπτικῶν ἔργων, καθὼς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων εἰδικὴ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδιωτικὴ αἴθουσα.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

[ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ]

Ὁ χαρακτὴρ τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς, ἤθους καὶ ἐπικρατούντων τύπων, ὑπέστη καταπληκτικὴν μεταβολὴν ἐντὸς τῆς τελευταίας εἰκοσιπενταετίας. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἀναζήτησις τῶν χαρακτηριστικῶν σημείων, εἰδικῶς τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς περιόδου, διότι ἐντὸς αὐτῆς περιλαμβάνονται δύο διακεκριμέναι ἐποχαί, καὶ μόνον διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεώς των θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἀργότερα ἡ ἐξέλιξις. Εἶναι ἡ προπολεμικὴ καὶ ἡ μεταπολεμική.

Κατὰ τὰς τελευταίας μέχρι τῶν πολέμων δεκαετίας εἶχεν ἤδη διαμορφωθῆ χαρακτηριστικὴ ἀθηναϊκὴ ζωή, ἀθηναϊκὸς τύπος φυσιογνωμικῶς, ἤθη καὶ παράδοσις ἀθηναϊκή. Οἱ ἀπὸ δύο ἢ τριῶν γενεῶν ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς Ἀθήνας Ἕλληνες, ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, διαβιοῦντες εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον, ὑπὸ τὰς αὐτὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας, εἶχον διαμορφώσει ἰδίαν ζωὴν μὲ διακεκριμένα χαρακτηριστικά. Εἶχε τότε σχηματισθῆ ὡς ἔχει ἤδη ἱστορηθῆ, ἀριστοκρατικὴ τάξις ἡ ὁποία ἐπεκοινώνει μὲ τὰ Ἀνάκτορα καὶ τὰς πρεσβείας, συμμετεῖχεν εἰς τὸ «κυνῆγι τῆς Ἀλεποῦς» καὶ ἐπήγαινεν ἀργότερα εἰς τὸ Βασιλικὸν θέατρον μὲ τὴν ἐτικέτταν, ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ἐπισημότητα τοῦ κόσμου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεάτρου τῆς Βιέννης καὶ τῶν ἀριστοκρατῶν τῶν θεωρείων τῆς Ὄπερας τῶν Παρισίων. Ἐδίδοντο χοροὶ μεγαλοπρεπεῖς εἰς τὰ μέγαρα, ὅπου ἡ πρόσκλησις Ἀθηναίου, μὴ ἀνήκοντος ἀκόμη εἰς τὸν ἀπομεμονωμένον ἀπὸ τὰς ἄλλας τάξεις αὐτὸν κόσμον, ἐσήμαινεν εἴσοδόν του εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν. Ὑπὸ τὰς σειομένας ἁψῖδας τῶν φυλλωμάτων τῶν πιπεριῶν καὶ τῶν ἀκακιῶν τῶν λεωφόρων Κηφισιᾶς, Ἀμαλίας καὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ διέβαινον ἔφιπποι ἀμαζόνες μὲ σκληρὸ καπέλλο, συνοδευόμεναι ἀπὸ κομψοὺς ἀξιωματικούς. Αἱ ἑνώσεις νέων καὶ νεανίδων αὐτῆς τῆς τάξεως μὲ μέλη τῆς ἄλλης ἀστικῆς κοινωνίας ἦσαν σπάνιαι καὶ ἡ ἀναγγελία τοιούτου γάμου ἐθεωρεῖτο σχεδὸν σκάνδαλον. Οἱ εὐθυμογράφοι καὶ οἱ γελοιογράφοι ἐσατύριζον αὐτὴν τὴν τάξιν ὡς «πιθηκίζουσαν»· τὸ ἀληθὲς ἐν τούτοις εἶναι ὅτι, παρ' ὅλην τὴν τάσιν τῆς μιμήσεως, ἡ ζωή της ἐξειλίσσετο ἁπλουστευομένη καὶ ἐξαθηναϊζομένη. Αἱ κυρίαι δὲν εἶχον πλέον τὴν φιλοδοξίαν τῆς Παρισινῆς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐδημιουργεῖτο ἡ ἐποχὴ τῶν «Ὡραίων Ἀτθίδων». Εἰς τὰς λεωφόρους τῶν Ἀθηνῶν ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζωνται τύποι ἐξαισίου γυναικείου κάλλους, μὲ διακεκριμένα ἀθηναϊκὰ χαρακτηριστικά. Αἱ Καρυάτιδες καὶ αἱ μαρμάριναι κόραι τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου εἶχον ἀρχίσει νὰ λαμβάνουν ζωήν. Ἔβλεπε κανεὶς ὅτι ἀνεγεννᾶτο ὁ αἰώνιος κόσμος τῶν ὡραίων Ἀθηνῶν.

Αἱ ἄλλαι ἀστικαί, αἱ λεγόμεναι «μέσαι» τάξεις ἔζων ἥσυχον καὶ δύσκολον ἐκ τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας ζωήν, μὲ ἐπίπονον τὴν προσπάθειαν νὰ ἀποκαταστήσουν κοινωνικῶς τὰ παιδιὰ εἰς καλὰ στάδια καὶ νὰ εὕρουν καλὸν γαμβρὸν διὰ τὰ κορίτσια. Ἡ ἀθηναϊκὴ μικροαστικὴ οἰκογένεια εἶχεν ἀκόμη πατριαρχικὸν χαρακτῆρα, μὲ ἀπολυταρχικὰ δικαιώματα τοῦ πατρός, τοῦ συζύγου, ἢ τοῦ μεγάλου προστάτου ἀδελφοῦ, καὶ ἐσυνέχιζε τὴν ἑλληνικὴν αὐστηρὰν παράδοσιν. Ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν προήρχοντο κυρίως οἱ ἐπιστήμονες, τὰ λεγόμενα μορφωμένα κορίτσια, τὰ ἔχοντα τὴν φιλοδοξίαν διπλώματος τοῦ Ἀρσακείου. Οἱ ἐργατικοί, οἱ ἄνθρωποι τῶν κατωτέρων ἐπαγγελμάτων, ἔζων δυσκολώτερα. Ἐξ αὐτῶν διὰ τῆς προσπαθείας ἐδημιουργοῦντο οἱ καλοὶ τεχνῖται, καὶ προήρχετο ἡ ἐργάτις τῶν γυναικείων οἴκων νεωτερισμῶν, ὁ τύπος τῆς μοδιστρούλας.

Τὸ καμίνι, ὅπου ἡ νεολαία συνεχώνευε τὰ στοιχεῖά της καὶ ἐδημιούργει τὸν τύπον τοῦ μορφωμένου Ἀθηναίου, ἦτο, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρων σχολῶν, ὅπου ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν νέοι ὅλων τῶν τάξεων, τὸ καφενεῖον. Ἐκεῖ προσεπάθει νὰ καταπνίξῃ τὴν ἀνίαν της ἡ νεολαία, τὴν ὁποίαν ἡ δυσκολία τῶν σταδίων, τὰ στενὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἔκαμναν νὰ αἰσθάνεται ἀποπνιγμόν. Ἐκεῖ ἐδημιουργοῦντο οἱ μποέμ, πλῆθος νέων μὲ φιλοδοξίας ἀχαλινώτους, μὲ ἐλάχιστον χρῆμα, χωρὶς νὰ κάνουν σχεδὸν τίποτε. Ἐκ τῶν μποὲμ αὐτῶν προῆλθον οἱ πλεῖστοι τῶν σημερινῶν διακεκριμένων ποιητῶν, λογογράφων, καλλιτεχνῶν, δημοσιογράφων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μποὲμ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνεγνώριζον παρὰ μόνον τὰς μεγάλας ἀξίας, μυκτηρίζοντες τὸ σύγχρονόν των καθεστώς, τὸ πολιτικόν, τὸ κοινωνικόν, τὸ φιλολογικόν, ἐκυλίσθη εἰς τὴν ἀφάνειαν μέγα μέρος πραγματικῶν δυνάμεων καὶ ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εὕρισκον τόπον νὰ ριζώσουν. Ἦτο τόσον δύσκολον τότε τὸ χρῆμα. Ἐκ τούτου ἴσως προήρχετο ὁ ἀθηναϊκὸς ρωμαντισμός, ὁ διαρκέσας εἰς τὴν ζωὴν τῆς πρωτευούσης μέχρι τοῦ πολέμου σχεδόν. Ὅλοι τότε ὡμίλουν ἀκόμη διὰ τὸν Οὐγκώ· τὰ ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου καὶ τοῦ Δημητρίου Παπαρρηγοπούλου συνεκίνουν ἀκόμη, παρ' ὅλην τὴν λογοτεχνικὴν ἀναμόρφωσιν ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1898.

Ὅλη σχεδὸν ἡ ζωὴ τότε διεπνέετο ἀπὸ τὸ ρωμαντικὸν πνεῦμα, ἀπὸ τὴν φαντασίωσιν τὴν ὁποίαν δημιουργοῦν τὰ δεσμὰ εἰς ἀνθρώπους πλήρεις σπάργους. Οἱ ἔρωτες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα γνωρίσματα τοῦ ρωμαντισμοῦ της. Εἰδύλλια μὲ θυελλώδεις περιπετείας ἔκαμνον νὰ ἀλλοφρονοῦν οἱ νέοι καὶ νὰ στενάζουν τὰ κορίτσια. Ἡ ἀθηναϊκὴ νύκτα ἦτο διαποτισμένη ἀπὸ τὸν ἐρωτισμὸν καὶ τὸν καϋμὸν τῆς καντάδας τοῦ δρόμου. Παρ' ὅλην τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἀστυνομίας, οἱ φιλήσυχοι ἀστοὶ καὶ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες τῶν κοριτσιῶν ἐταράσσοντο ὅλην τὴν νύκτα ἀπὸ τὰ τραγούδια «ἐκείνου», ὁ ὁποῖος ἔσυρε πάντοτε μαζί του ὁλόκληρον ὁμάδα φίλων μὲ τὴν ἀπαραίτητον κιθάραν. Πολλοὶ ἔφθανον μέχρι βιολιοῦ. Αἱ ἀλληλογραφίαι τῶν ἐρωτευμένων ἐγίνοντο, μέχρι τῆς εὐτυχοῦς ἡμέρας τῶν γάμων, ἢ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων, ὄγκος ὁλόκληρος. Διότι τὰ ἐμπόδια τῆς ἐρωτικῆς ἱκανοποιήσεως ἦσαν πολλά: ἡ αὐστηρότης τῶν ἠθῶν τῶν κοριτσιῶν, ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν γονέων, λόγοι οἰκονομικοὶ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ γάμου Καὶ ἐξέσπων εἰς ἐπιστολάς, ὅπου ἐδακρυρροοῦν διαρκῶς αἱ Ἰουλιέτται καὶ ἐμαίνοντο οἱ Ρωμαῖοι. Ἦτο ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν μία ἐρωτικὴ ἱκανοποίησις ἐλέγετο ἀκόμη κατάκτησις. Καὶ οἱ ἐρωτευμένοι ἔπαιζον πράγματι τὸν ρόλον κατακτητῶν ἀπροσπελάστων φρουρίων. Ἐγίνοντο ἱκανοὶ διὰ κάθε τρέλαν, ἔφθανον μέχρι κατορθωμάτων. Γνωστὸς Ἀθηναῖος τότε, ἔπειτα ἀπὸ μίαν συνάντησιν μὲ τὴν ἐκλεκτήν του εἰς τὴν Κηφισίαν, ὅταν ἡ δεσποινὶς ἔφυγε μὲ τὸ τραῖνο διὰ τὰς Ἀθήνας, ἐκαβαλλίκευσε τὸ ἄλογό του καὶ ὥρμησεν ἔφιππος εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν μὲ τὴν διάθεσιν μυθιστορηματικοῦ ἱππότου τοῦ Δουμᾶ πατρὸς διὰ νὰ φθάσῃ ταυτοχρόνως εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ πράγματι ὅταν τὸ τραῖνο, τὸ φέρον τὴν δεσποινίδα, εἰσήρχετο εἰς τὸν σταθμὸν Λαυρίου, ὁ Ἀθηναῖος ἱππότης ἀνέμενεν ἐπὶ τοῦ ἀφρίζοντος ἵππου του εἰς τὴν στάσιν. Ἡ ἐρωτικὴ αὐτὴ ἐπίδειξις ἀνεφέρετο ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὡς πρᾶξις ἡρωϊκή. Βοηθὸς τῶν ἐρωτευμένων ἦτο ὁ ἁμαξᾶς τῆς ἐποχῆς, τύπος ἐπίσης ἀθηναϊκός. Μὲ τὸ ἁμάξι του, τὸ στίλβον, μὲ τὰ δύο θαυμάσια ἄλογα, παρεῖχε τὸ ἅρμα διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδεικνύετο ὁ ἐρωτευμένος εἰς τὴν φίλην του. Καὶ ἦσαν τόσον καλὰ τὰ ἁμάξια τῶν Ἀθηνῶν τότε. Τὰ ἐθαύμαζον ἀκόμη καὶ οἱ ξένοι. Ὁ ἁμαξᾶς, γηγενὴς κατὰ τὸ πλεῖστον λαϊκὸς τύπος, θυμόσοφος ἐκ τῆς πείρας του καὶ ἐκ τῆς, λόγῳ τοῦ ἐπαγγέλματός του, παρακολουθήσεως τόσων κοινωνικῶν μυστικῶν καὶ παραδόξων, ἐξεμῶν ὁλόκληρον τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀθηναϊκῆς ἰδιολεξίας ὅταν ἐθύμωνε, εἶχεν ἀκόμη καὶ τὰς φιλαρεσκείας του. Τὸ ἁμάξι του ἦτο δι' αὐτὸν ἕνα ἰδεῶδες. Ἐφρόντιζε νὰ τὸ καθαρίζῃ καθημέραν καὶ νὰ τὸ στιλβώνῃ, ὅπως ἐλάμβανε ἰδιαιτέραν φροντίδα καὶ διὰ τὴν περιβολήν του. Οἱ ἁμαξάδες ἔφερον ὑψηλὸν καπέλλο, ἄλλοι ἀπὸ μουσαμᾶν, ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ πραγματικὸν ὀκτάκτινον κύλινδρον, καὶ στολὴν μὲ πολύπτυχον ἐπινώτιον ἀπὸ βαθυκύανον τσόχαν καὶ μεγάλα μετάλλινα κουμπιά.

Χαρακτηριστικὸς τύπος τῶν γωνιῶν τῶν δρόμων ἦτο ὁ μικρὸς Γορτύνιος λοῦστρος. Ἦσαν τὰ πρόθυμα μικρὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Μεγαλόπολιν, διὰ νὰ κάμουν τὴν τύχην των εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὸ κασελάκι.

Ἀλλὰ τὸ χαρακτηριστικώτερον ἦτο τὸ χαμίνι. Μικρὰ ὄντα, ζῶντα ἀφ' ἑαυτῶν, ὅπως τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ τῆς παραβολῆς τοῦ Εὐαγγελίου, φύτρα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς βλαστήσαντα εἰς τὰ πεζοδρόμια τῆς πρωτευούσης, ἔφηβοι μὴ διαφέροντες ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ζωῆς ἀπὸ τοὺς εὐθύμους καὶ δραματικοὺς ταυτοχρόνως σπίνους, τοὺς πηδῶντας ἐκ τῶν τηλεγραφικῶν συρμάτων ἐπὶ τῶν ἀσφαλτοστρώτων πρὸς ἀνεύρεσιν σπόρων, τριμμάτων φαγωσίμων. Ἦσαν τὰ παιδιὰ τὰ ὁποῖα ἔρριπτεν εἰς τὴν σκληροτέραν βιοπάλην καὶ τὴν ἀλητείαν ἀπὸ τῆς βρεφικῆς σχεδὸν ἡλικίας ὁ τυφλὸς ἔρως, ὁ ἀρνούμενος τὰ ἴδια τέκνα, ἡ ἐγκατάλειψις μητρὸς χήρας ἢ ἐγκαταλελειμμένης, ἡ ὁποία ἔπαιζε ρόλον λευκῆς Μηδείας, ἢ ἡ οἰκογενειακὴ στέρησις, ἡ ὠθοῦσα ἐξ ἀδυναμίας διατροφῆς τὰ παιδιὰ εἰς πρόωρον ἀλητείαν. Ἀλλὰ ἦσαν καὶ αὐτὰ γηγενεῖς Ἀθηναῖοι. Εἶχον τὸ πνεῦμα καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς τῆς πόλεως. Ἡ ἀστυνομία τὰ κατέγραφε συχνότατα ἀργότερα εἰς τὰ βιβλία τῶν λωποδυτῶν, ἀλλὰ ἡ χάρις των καὶ ἡ εὐφυΐα των ἦτο τόση, ὥστε ποτὲ δὲν ἔπαυαν νὰ εἶναι συμπαθητικά.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ χαρακτῆρα, χρῶμα, φυσιογνωμίαν καὶ ἤθη ἰδικά της ἐξειλίσσετο βραδέως ἡ προπολεμικὴ ἀθηναϊκὴ ζωή. Καὶ μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων δεκαπενταετίαν της εἶχε γίνει περισσότερον νευρική, ἀνεθεώρει τὸν παλαιότερον ρωμαντισμόν της, ἐσατύριζεν ἑαυτήν, ἐφαίνετο ἐπειγομένη δι' ἕνα σοβαρὸν σταθμόν. Εἶχεν αἰσθανθῆ εἰς τὰ βάθη της τὸν πυρακτωμένον σίδηρον τοῦ 97, καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ὅλων τῶν ἐκδηλώσεών της ἦτο ἡ ἀνησυχία. Τὸ βῆμσ εἶχε γίνει ταχύτερον.

Ἀλλ' αἰφνιδίως ἐπῆλθον οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι μὲ τὰ εὐτυχῆ γεγονότα των, καὶ ἔπειτα ἡ διεθνὴς ταραχή, ἡ ἀρχίσασα ἀπὸ τὸ 1914 καὶ ἡ ὁποία δὲν ἐτελείωσε διὰ τὴν Ἑλλάδα παρὰ δι' ἀλληλοδιαδόχων περιπετειῶν καὶ μόλις κατὰ τὸ 1922. Τὸν ἀντίκτυπον αὐτῆς τῆς συνταρακτικῆς δεκαετίας τὸν ὑπέστη αἰσθητότερον ἡ ἀθηναϊκὴ ζωή. Αἱ βαλκανικαὶ νίκαι ἔδωσαν νέαν δύναμιν ἐνεργητικότητος εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀργανισμὸν καὶ πλήθη Ἑλλήνων ἤρχισαν νὰ συγκεντροῦνται εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἡ ὁποία φυσικῶς εἶχεν ἀποβῆ τὸ στάδιον νέων δημιουργιῶν, ρωμαλέων προσπαθειῶν διὰ τὸ ἔργον τῆς ἑνότητος, τὸ ἀπαιτούμενον ἀπὸ τὴν νέαν μεγάλην Ἑλλάδα. Ἤνοιξαν δρόμοι εἰς ὅλα τὰ στάδια, εὑρέθησαν πεδία ἐκμεταλλεύσεως δι' ὅλα τὰ κεφάλαια, ἡ τέως καχεκτικὴ ζωὴ δὲν ἀνεγνωρίζετο πλέον μεταξὺ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ ἐπιστήμονες δὲν ἦσαν πολλοὶ πλέον, ἀφοῦ εὕρισκον νέους τόπους ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀφοῦ ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης ἐδιπλασιάζετο σχεδόν, ἀφοῦ αἱ ἐργατικαὶ χεῖρες εἶχον νέα ἐργοστάσια διὰ ν' ἀπασχοληθοῦν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιχειρηματικότης εὕρισκε χρυσᾶς ἀρτηρίας παντοῦ. Ἡ ἀθηναϊκὴ ζωὴ ἔγινεν ἐνεργητική, τὰ καφενεῖα ἔχασαν τὴν ἀπρακτοῦσαν πελατείαν των· θεσιθήρας, αὐτὸς ὁ τραγικὸς τύπος τῶν προπολεμικῶν Ἀθηνῶν, δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἦτο μία εὐτυχὴς διετία.

Τὰ ἐπακολουθήσαντα ὀκτὼ ἔτη πολιτικῶν ἀνατροπῶν, συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἡ πρώτη συρροὴ προσφύγων Ἑλλήνων καὶ ξένων, αἱ ταλαντεύσεις τῶν ἀξιῶν εἰς τὸ χρηματιστήριον, ἡ δημιουργία πλήθους Ἑλλήνων ἐφοπλιστῶν, νεοπλούτων, πάσης μορφῆς κερδοσκόπων τοῦ πολέμου, χιλιάδων ἐπιχειρηματιῶν εὑρισκόντων τοὺς τρόπους νὰ πλουτήσουν ἐντὸς ἔτους, ἡ ἐφόρμησις τῆς γυναικὸς εἰς τὰ στάδια ὅλων τῶν ἐργασιῶν, αἱ πληγαὶ τοῦ πολέμου, αἱ νέαι πολιτικαὶ ἀνατροπαί, ἡ ἀντανάκλασις τῆς διεθνοῦς μεταβολῆς τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν ἡ τραγωδία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν προσφύγων εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀναπόφευκτος διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διεθνῶς ἐκδηλωθεῖσα μεταπολεμικὴ ἀστυφιλία, ἠλλοίωσαν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν μορφὴν τῆς κοινωνίας τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶχε πολλαπλασιασθῆ ἐντὸς ἐλαχίστων ἐτῶν. Ἡ ἐργασία ἐσυνεχίζετο, πλέον, παρ' ὅλην τὴν τραγωδίαν τῆς καταστροφῆς, πυρετώδης, καὶ ἡ κίνησις τῶν ἀτόμων, τῶν ἐπειγομένων νὰ φθάσουν εἰς ἕνα σκοπόν, τέρμα τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ ἀπόκτησις μεγάλης περιουσίας, ἔγινε περισσότερον ἰλιγγιώδης. Ἐκεῖ ὅπου ἐκινοῦντο βραδέως οἱ παλαιοὶ τύποι τῶν ὀνειροπόλων, τρέχουν ἤδη, ὡς νευρόσπαστα ὑπακούοντα εἰς κοινὴν ὤθησιν, ἄνθρωποι ἐννοοῦντες νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀξίαν των καὶ ν' ἀποκομίσουν τὰ ὀφειλόμενα ἀνταλλάγματα. νευρώδεις, ὑγιεῖς δυνάμεις, «ἀριβίσται», ἄνθρωποι ἀποφασισμένοι νὰ κερδίσουν ἐπαρκῆ θέσιν ἐντὸς τοῦ κόσμου τῆς πρωτευούσης, γυναῖκες ἐργαζόμεναι καὶ μὴ ἀναμένουσαι πλέον τὴν ἀποκατάστασίν των ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς προστασίας, ἐργάται διαποτισμένοι, ἂν ὄχι ὅλοι ἀπὸ τὰ κηρύγματα τῆς τρίτης διεθνοῦς, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι τοὺς ἀνήκει ἐξασφάλισις ζωῆς ἀνέτου καὶ ὀλιγωτέρας φθορᾶς τῶν δυνάμεών των εἰς τὰ ἐργοστάσια.

Συνετελέσθη πράγματι, ἂν ὄχι ἀνατροπὴ κοινωνική, ἀλλὰ πάντως ἀθρόα καὶ βεβιασμένη μεταπήδησις πλήθους ἀτόμων ἀπὸ τῆς μιᾶς τάξεως εἰς τὴν ἄλλην. Ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν παλαιῶν ἀριστοκρατῶν τῶν Ἀθηνῶν δὲν διετηρήθησαν παρὰ ἐλάχιστοι. Διότι δὲν διετηρήθησαν αἱ περιουσίαι. Οἱ σημερινοὶ πλούσιοι τῶν Ἀθηνῶν, τὰ πλήθη τῶν ἑκατομμυριούχων, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ ἄνθρωποι οἱ εὐτυχήσαντες κατὰ τὴν πολεμικὴν δεκαετίαν. Συνέβη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὅ,τι εἰς τὰς περισσοτέρας εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Ἀνῆλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν νέοι κύριοι τῆς ζωῆς. Παλαιὰ μέγαρα, ἰδιοκτησίαι διατηρηθεῖσαι ἐπὶ τρεῖς γενεάς, ἐπωλήθησαν εἰς τοὺς τυχηροὺς τῆς χθές, καὶ τὰ ἀρχαιοπωλεῖα ἐγέμισαν ἀπὸ πολύτιμα ἀντικείμενα καὶ ἔργα τέχνης διακοσμοῦντα τοὺς τοίχους τῶν αἰθουσῶν μεγάρων.

Καὶ ἡ ἐνεργητικότης τῆς ζωῆς ἐξακολουθεῖ ὁλονὲν αὐξανομένη. Ὅλοι ἐργάζονται, ὅλοι κινοῦνται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, ὅπου μαντεύεται μία θηλὴ πλουτισμοῦ. Οἱ διαβάται κινοῦνται πλέον τρέχοντες, σπεύδοντες, μὲ τὸ χρονόμετρον εἰς τὸν καρπὸν τῆς χειρός. Αἱ γυναῖκες συντηροῦν τὰς κερδηθείσας θέσεις των καὶ ἡ μεταβολὴ ἡ ἐπελθοῦσα εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων εἶναι ἡ φυσικωτέρα συνέπεια τοῦ νέου δρόμου τῆς γυναικός. Τὸ κορίτσι δὲν ρεμβάζει πλέον μέσα ἀπὸ

Digitized by Google

τὸ παράθυρον. Δὲν εἶναι τὸ «λεπτόμισχον ἄνθος», τὸ καλλιεργούμενον ἐντὸς τῆς σέρρας τῆς οἰκογενείας. Εἶναι βιοπαλαίστρια, ἢ ἀρριβίστρια μαζὺ μὲ τοὺς ἄνδρας. Κατέστη, ἢ τὸ θέλει τοὐλάχιστον καὶ ἐνεργεῖ διὰ τοῦτο ὅσον ἠμπορεῖ, ν' ἀποκατασταθῇ ὡς ἄτομον. Εἶναι φυσικὸν πλέον τὸ ταχυδρομεῖον νὰ μὴ μεταβιβάζῃ ἐρωτικὰς ἀλληλογραφίας. Τί χρειάζεται ἡ ἐπιστολὴ ὅταν ἡ συνάντησις εἶναι εὔκολος. Τὰ ἐρωτικὰ δράματα ἐμειώθησαν ἢ τοὐλάχιστον ἤλλαξαν μορφήν. Ὁ ἔρως ἔγινε διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀντίληψις ἀναφαιρέτου δικαιώματος χαρᾶς τῆς ζωῆς ἢ οἰκονομικὴ ὑπόθεσις.

Μετεβλήθησαν λοιπὸν καὶ τὰ ἤθη καὶ οἱ τρόποι τῆς ζωῆς καὶ ἀκόμη καὶ τὸ «γοῦστο». Δὲν δίδονται πλέον χοροὶ εἰς τὰ ἀριστοκρατικὰ μέγαρα, ἀλλ' ὁ ἐπικρατῶν οἰκονομικῶς κόσμος πλημμυρίζει κάθε νύκτα τὰς αἰθούσας τῶν πολυτελῶν χορευτικῶν κέντρων, ὅπου δύναται νὰ εἰσέρχεται ὁ πρῶτος τυχὼν πλούσιος τῆς ἡμέρας, ὁ διαθέτων ἕνα χρηματικὸν ποσόν, καὶ νὰ γειτονεύῃ εἰς τὴν διασκέδασίν του μὲ τὴν τράπεζαν ὅπου παραθέτει μικρὸν τέϊον ὁ ἀριστοκράτης Εὐρωπαῖος πρέσβυς. Τὰ μεγάλα ξενοδοχεῖα τοῦ πλουσίου κόσμου ἔχουν ἐπίσης τοὺς χορούς των. Οἱ σπάταλοι ἔχουν τὰ «ντάνσιγκ» μὲ τοὺς μεγάλους λογαριασμούς, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀμέτρητα πλέον χοροδιδασκαλεῖα. Ὅλοι ἐργάζονται τὴν ἡμέραν καὶ ἐννοοῦν νὰ ἔχουν καὶ τὰς ὥρας τῆς ἀναψυχῆς των. Δὲν ἔχουν πλέον ἀνάγκην οἱ νέοι ν' ἀναζητήσουν ὀλίγην τέρψιν εἰς τὰ καφωδεῖα, ὅπως ἡ προπολεμικὴ νεολαία. Ἡ γυναικεία χαρὰ ἀφθονεῖ, γελᾷ παντοῦ, εἶναι εὔκολος.

Δὲν ὑπάρχουν πλέον οἱ τύποι τῶν ὡραίων Ἀτθίδων τῆς τελευταίας προπολεμικῆς περιόδου, τῶν ὁποίων τὰς εἰκόνας ἐδημοσίευαν καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ κοσμικὰ περιοδικά· ἴσως εἶναι σπανία ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προπολεμικοῦ λεπτοῦ γυναικείου ἀθηναϊκοῦ τύπου, ἀλλὰ ἔχει πλημμυρίσει ὅλη ἡ πόλις ἀπὸ τὴν κινουμένην γοργήν, κομψήν, νευρικήν, ἀφελῆ, μεταπολεμικὴν γυναῖκα. Ἡ συσσώρευσις τόσου κόσμου ἠραίωσε τὰς τάξεις τῶν ἀθηναϊκῶν φυσιογνωμιῶν, οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι δὲν βλέπουν κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ ἀγνώστους ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἀλλὰ τείνει νὰ διαμορφωθῇ νέος ἀθηναϊκὸς γυναικεῖος τύπος. Ἡ διασταύρωσις τόσων ἑλληνικῶν κλάδων εἰς τὴν πρωτεύουσαν συντελεῖ, λανθανόντως ἀλλ' ἀσφαλῶς, τὸ θαῦμα τῆς ἀφομοιώσεως καὶ τοῦ ἐξαθηναϊσμοῦ.

Ἡ γενικὴ μορφὴ τῆς πόλεως ὑπέστη καὶ αὐτὴ τὴν μεταβολήν της. Τὰ μικρὰ πρατήρια τῶν προσφύγων δίδουν εἰς ὡρισμένας ἐμπορικὰς ὁδοὺς χαρακτῆρα πόλεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπῆρχε προπολεμικῶς. Τὰ καφενεῖα κλείουν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο διὰ νὰ δώσουν τὴν θέσιν των εἰς γραφεῖα ἐπιχειρήσεων, εἰς «γκαράζ», εἰς βιομηχανικὰ πρατήρια. Τὸ ἀθηναϊκὸν ζαχαροπλαστεῖον κινδυνεύει. Τοῦ διαμφισβητεῖ τὰς ἐπικαίρους θέσεις τὸ μεταπολεμικὸν «μπάρ» μὲ τοὺς ὁλονὲν διαβατικοὺς πελάτας.

Μποὲμ τοῦ παλαιοῦ τύπου, νέοι ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν αὔριον, δὲν ὑπάρχουν πλέον. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ μικροῦ Γορτυνίου λούστρου ὑπάρχει τώρα ἕνας μικρὸς Ἀρμένιος. Τὸ χαμίνι, τὸ ἀφθονοῦν, διότι ἐνισχύθησαν αἱ πηγαὶ αἱ ὁποῖαι τὸ παράγουν, δὲν εἶναι πλέον γηγενὴς Ἀθηναῖος. Κατάγεται ἀπὸ τὴν Προῦσσαν, εὑρέθη ἐδῶ, ἄγνωστον πῶς, ἀπὸ τὴν Κοζάνην.

Τὸ ἁμάξι ἀπέθανεν. Εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας, τῆς ὁποίας τὸν κῆπον περιέβαλλε πρὸ ὀλίγων ἀκόμη χρόνων διπλῆ ἅλυσις ἁμαξῶν μεγαλοπρεπῶν, διαρκῶς ἀνανεουμένων ἐκ τῆς κινήσεως, δὲν σταθμεύουν πλέον παρὰ δύο ἢ τρία μόνιππα, μὲ καταρρέον τὸ ἁμάξι, ἰσχνὸν τὸ ἄλογο καὶ μελαγχολικὸν τὸν ἁμαξᾶν ἐπὶ τοῦ θώκου του. Τὸ ἐξετόπισεν ὁριστικῶς τὸ αὐτοκίνητον, τὸ κινούμενον κατὰ πλήθη, κατὰ χιλιάδας ὀχημάτων, πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις τῆς πόλεως.

Οἱ παλαιοὶ ἀλητικοὶ τύποι ἐξηφανίσθησαν ἐντελῶς καὶ δὲν ἔμειναν εἰς τὴν θέσιν τῶν οἰκτρῶν ναυαγίων τῆς ζωῆς παρὰ ὀλίγοι κοκαϊνομανεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες—μορφαὶ θλιβεραὶ τῶν συγχρόνων διαστροφῶν καὶ ἁμαρτιῶν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα σφύζει πλέον ἀπὸ ὀργασμὸν ζωῆς καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὴν θεωροῦν μοναδικὸν εὐρωπαϊκὸν κέντρον εἰς ὅλα τὰ Βαλκάνια εὑρίσκονται ἐντὸς τῆς ἀληθείας. Διὰ τὸν ἑλληνισμὸν τὸ γεγονὸς αὐτῆς τῆς προόδου εἶναι ἕνα κέρδος κολοσσιαῖον ἀπέναντι τῶν πικριῶν τῶν τελευταίων χρόνων. Αἱ Ἀθῆναι καθίστανται διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ἡ χοάνη τῶν δυνάμεων τῆς φυλῆς διὰ τὴν δημιουργίαν ἑλληνικοῦ κόσμου συγχρονισμένου.

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ ΚΑΙ ΤΥΠΟΙ

Αἱ σύγχρονοι Ἀθῆναι μετεβλήθησαν μετὰ ταχύτητος οὕτως εἰπεῖν θεατρικῆς σκηνογραφίας, ἐλάχιστα δὲ ἀπέμειναν ἴχνη μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς παλαιοτέρας κοινωνικῆς των ζωῆς. Ἰδίως ἐξηφανίσθησαν ὁλοσχερῶς σχεδὸν οἱ χαρακτηριστικοὶ ἐκεῖνοι τύποι τῆς πόλεως, οἱ ὁποῖοι ἔδιδον ἰδιαίτερον καὶ ἰθαγενῆ εἰς αὐτὴν χρωματισμόν. Κατὰ τὸν ὀγδοηκονταετῆ βίον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, καθ' ὃν ἐδημιουργήθη ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἐξ ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διεπλάσθησαν ἐράσμια ἤθη, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχε διατηρηθῆ κἄποια ρωμαντικότης, τὴν ὁποίαν οἱ ξένοι περιηγηταὶ διέκρινον ἰδιαιτέρως. Ἡ περίοδος αὐτὴ ἐκλήθη πολλάκις *ποιητικὴ* τῶν Ἀθηνῶν *ἐποχή*.

Εἰς πόλιν τόσον μικρὰν τὰ πρόσωπα ἦσαν πασίγνωστα, περὶ αὐτὰ δ' ἐστρέφετο πᾶσα ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κίνησις αὐτῆς. Τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἄλλα σημαίνοντα ταῦτα πρόσωπα ἐσχημάτιζον ἰδιαιτέρους κύκλους καὶ ἐσύχναζον εἰς ἴδια κέντρα, ἀπὸ τοὺς κύκλους δὲ τούτους προῆλθον φυσιογνωμίαι καὶ τύποι, οἱ ὁποῖοι διεδραμάτισαν τοιούτους ρόλους ἐν τῇ ἐποχῇ των, ὥστε θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἥρωες ἠθογραφικῶν μυθιστορημάτων. Ὁ ἰδιόρρυθμος βίος αὐτῶν, ἡ πρωτοτυπία τῶν σκέψεών των, αἱ εὐφυολογίαι των, τὰ ἀνέκδοτά των, τοὺς περιέβαλον μὲ μεγάλην δημοτικότητα, τοὺς κατέστησαν πασιγνώστους καὶ ἀναπόσπαστα στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν. Τώρα δὲν ὑπάρχουν πλέον, ὑπως δὲ ἐξηφανίσθησαν αὐτοί, διελύθη καὶ ἡ σκηνογραφία ἐντὸς τῆς ὁποίας ἤκμασαν. Δὲν ὑφίστανται πλέον οὐδὲ τὰ κύρια ἀθηναϊκὰ κέντρα των, τὰ παλαιὰ ἀθηναϊκὰ καφενεῖα, τὰ ὁποῖα ἦσαν, οὕτως εἰπεῖν, ἡ *Ἀγορὰ* τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν εἰς τὰ ὁποῖα διημέρευον συζητοῦντες οἱ πολῖται τῆς πρωτευούσης καὶ τὰ ὁποῖα ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Συνοδινὸς ἀπεκάλει «προθαλάμους λαϊκῶν Κοινοβουλίων καὶ στρατάρχεια ἐν ἀνακωχῇ ἁρμάτων».

Τῷ ὄντι εἰς αὐτὰ διήρχοντο τὰς ὥρας των οἱ πολιτευόμενοι, οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀγῶνος, οἱ ἄνθρωποι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ πλῆθος ἄλλο ἐξ ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ ὅλων τῶν πολιτικῶν μερίδων. Εἰς αὐτὰ ἐσχηματίζετο ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἐκόχλαζον οἱ λέβητες τῶν πολιτικῶν παθῶν. Εἰς τὰ καφενεῖα αὐτὰ ἐδημιουργήθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ οἱ χαριέστατοι ἐκεῖνοι τύποι, οἱ συνυφανθέντες μετὰ τῆς νεωτέρας ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν. Πολλῶν ἐκ τῶν φυσιογνωμιῶν τούτων τὰ ὀνόματα ἐγένοντο προσωνυμίαι, καὶ φράσεις των διατηροῦνται εἰς τὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων ἀκόμη ὡς παροιμίαι, ἄλλων δὲ λαϊκωτέρων τύπων τὰ ὀνόματα ἀποδίδονται καὶ σήμερον ἀκόμη ὡς ἰδιαιτέρα διάκρισις ἢ χλευασμός. Τινὰς ἐξ αὐτῶν, τοὺς χαρακτηριστικωτέρους, περιελάβομεν εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον ἡ παράλειψις θ' ἀπετέλει κενόν. Διότι οἱ τύποι οὗτοι εἶναι δημιούργημα γεγονότων, ὡρισμένης καταστάσεως πραγμάτων, κυριαρχούσης νοοτροπίας, πολλάκις δὲ παρέχουν ὄχι μόνον ζωηρὸν χρωματισμὸν τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει εἰκόνος, ἀλλ' ἀντιπροσωπεύουν ὁλόκληρον ἐποχὴν ἢ ὁλόκληρον κοινωνικὴν τάξιν.

ΑΘΗΝΑΪΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ.— *Γουβέλης (Ἐμμανουήλ)*. Ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 1885, ὡς φοιτητὴς τῆς Νομικῆς. Ἀνῆκεν εἰς ἀρχοντικὴν οἰκογένειαν τῆς Ρούμελης, τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωάννης Τσιριμῶκος εἰς τὰς δημηγορίας του ἀπεκάλει πάντοτε λεβεντογένναν. Ὁ Γουβέλης ὅμως δὲν εἶχεν οὐδὲν ἐκ τοῦ ἀρειμανίου τῶν συμπολιτῶν του. Ἦτο τοὐναντίον λεπτοφυὴς νεανίας, ρωμαντικῆς φύσεως, κομψὸς καὶ ἰδιότροπος τὴν περιβολήν. Ἰσχνός, μὲ μάτια ἀπαστράπτοντα καὶ μὲ μύτην μεγαλυτέραν τῆς ὁποίας δὲν εἶχον ἴδει αἱ Ἀθῆναι, προεκάλεσεν ἀμέσως τὴν κοινὴν προσοχήν. Ἔφερε πάντοτε ζακέταν καὶ στενὰς περισκελίδας καταληγούσας εἰς ὑποδήματα ὁμοιάζοντα τὸ ρύγχος ξιφίου. Ἐκράτει εὐλύγιστον ράβδον καὶ ἐβάδιζε μεγαλοπρεπῶς. Ἦτο κατ' ἀρχὰς ρωμαντικὸς ποιητὴς τῆς σχολῆς τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου καὶ μετεχειρίζετο εἰς τοὺς στίχους του ἄψογον καθαρεύουσαν.

Ἡ φύσις τὸν εἶχε προικίσει μὲ λεπτότατον σατυρικὸν πνεῦμα, εἴτε γράφων δέ, εἴτε ὁμιλῶν εἰς κύκλους φίλων του, εἶχεν εἰς τὰς ἐκφράσεις του ἄπειρον εἰρωνείαν καὶ καυστικότητα, αἵτινες τὸν κατέστησαν διάσημον σύντροφον εἰς τοὺς κύκλους τῶν νέων λογογράφων. Διασημότερον ὅμως τὸν κατέστησεν ὁ Θέμος Ἄννινος δημοσιεύσας χαριεστάτην γελοιογραφίαν εἰς τὸ «Ἄστυ» του. Ὁ Γουβέλης διεμαρτυρήθη, ὁ δὲ Ἄννινος, ἀναδημοσιεύσας τὴν ἑπομένην Κυριακὴν τὴν αὐτὴν γελοιογραφίαν, ἔθεσε τὴν σημείωσιν: «Ἡ παροῦσα εἰκὼν δὲν παριστᾷ τὸν κ. Γουβέλην». Ἡ εὐφυεστάτη αὐτὴ «διάψευσις», ὅπως τὴν ὠνόμαζεν, ἐφαίδρυνε πλειότερον παντὸς ἄλλου τὸν γελοιογραφούμενον.

Μετά τινα χρόνον ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν. Ἐξέδωκε σατυρικὴν ἐφημερίδα μετὰ τοῦ Ἰωάννου Τσιριμώκου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Μῶμος». Ἡ ἐφημερὶς αὐτὴ ἐγράφετο μὲ πολὺ πνεῦμα καὶ ἔγεμεν ἀττικοῦ ἅλατος. Ἀλλ' ἔζησεν ὅσον καὶ τὰ ἐαρινὰ ἄνθη. Τὰ οἰκονομικὰ μέσα δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς δύο φοιτητὰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδόσεώς της, καὶ ὁ Γουβέλης ἀφωσιώθη εἰς τὰς σπουδάς του.

Ἔζησε καὶ αὐτὸς τὸν βοεμικὸν βίον τῆς τότε ἀκαδημαϊκῆς νεολαίας, ἥτις ἐσύχναζεν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σόλωνος καφενεῖον τοῦ Καρατζᾶ, καὶ ἐγευμάτιζεν εἰς τὰ οἰνομαγειρεῖα πέριξ παχυλῆς τζουβεκάδας, ἀναμέλπουσα ᾄσματα πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Οἱ ρωμαντικώτεροι τῶν φοιτητῶν περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς τῆς συνοικίας Νεαπόλεως, ἀκολουθοῦντες κιθάραν καὶ μανδολῖνον καὶ ᾄδοντες μελαγχολικὰ ᾄσματα.

Εἰς τοὺς φοιτητικοὺς αὐτοὺς κύκλους εἰσῆλθε καὶ ὁ Γουβέλης. Μελετῶν κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν εὐωχιῶν, ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Νομικῆς. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἦτο ἐκ τῶν συνήθων φοιτητικῶν τύπων. Ἐνέκλειεν εἰς τὴν ψυχήν του τὴν ρωμαντικότητα παλαιῶν χρόνων. Τὰ πρακτικὰ στάδια, τὰ εὕρισκε πεζὰ καὶ ἀνάρμοστα δι' αὐτόν. Θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ μὲ τὴν εὐφυΐαν του ὅ,τι ἤθελε. Τοῦ ἐπροτάθησαν δημόσιαι θέσεις, διοικητικαὶ καὶ δικαστικαί. Τὰς ἀπέρριψεν ἄνευ δισταγμῶν. Δὲν ἠδύνατο οὐδὲ νὰ σκεφθῇ, ὅτι θὰ ἐγκατέλειπε τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς φαιδροὺς δημοσιογραφικοὺς καὶ ποιητικοὺς κύκλους, ὁμοῦ μὲ τὰ νυκτερινὰ ζεύκια εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς ὁδοῦ Πατησίων, ὅπου ἐκόχλαζεν ὁ πατσᾶς τῆς νυκτὸς καὶ ἐσπινθήριζεν ὁ ξανθὸς ρητινίτης, περισσότερον δ' αὐτοῦ αἱ φαιδρολογίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἐκυριάρχει τὸ ἀστείρευτον πνεῦμα τοῦ Γουβέλη.

Ἔπειτα εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχον ἀναφανῆ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ νυκτερινὰ κέντρα μὲ ὀρχηστρίδας προερχομένας ἐκ πάσης τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐπιδείξουν τὰ ἡμίγυμνα κάλλη των. Ἐκεῖ προσέτρεχεν ἡ νεολαία, περὶ τὸ μεσονύκτιον δὲ ἐνεφανίζετο ὁ Γουβέλης φέρων εἰς τὴν κομβιοδόχην του ἄνθος τῆς ἐποχῆς. Ἐκάθητο ρίπτων ἓν λογοπαίγνιον καὶ ἀπήρχετο τὴν αὐγὴν ὅπως ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως, λέγων:

—Ἂς ἀφήσωμεν, κύριοι, τὸν Ὀρφέα ἥσυχον καὶ ἂς παραδοθῶμεν εἰς τὸν Μορφέα.

Ἔτσι ὁ Γουβέλης ἔγινεν ὁ τακτικώτερος θαμὼν τῶν νυκτερινῶν κέντρων. Ὅταν ἐζήτει νὰ τοῦ φέρουν κρασί, τὸν ἠρώτα ὁ κάπηλος, ἐὰν θέλῃ πεντάρικον ἢ δεκάρικον. Καὶ ὁ Γουβέλης ἀπήντα:

—Φέρε μου πεντάρικον, ἀλλὰ νὰ ὁμοιάζῃ, παρακαλῶ, πολὺ μὲ δεκάρικον.

Τὴν ἡμέραν δὲν ἐφαίνετο οὐδαμοῦ. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὅμως μετέβαινεν εἰς τὰ εὔθυμα κέντρα, ὅπως φαιδρολογήσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του. Ἑκάστη φράσις του ἦτο καὶ μία εὐφυολογία, ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ὁμάδα ἐκείνην μετεῖχον ἀρκετοὶ ἐκ τῶν εὐφυεστέρων δημοσιογράφων τῆς ἐποχῆς, τὰ λογοπαίγνια ἔπιπτον ὡς βροχή, πολλάκις δὲ ἐκ τοῦ προχείρου συνετίθεντο ἐπιγράμματα ὑπὲρ τὸ δέον ρεαλιστικά, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως ἠκτινοβόλει ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ κομψότης.

Ἀπὸ τοὺς φαιδροὺς ἐκείνους κύκλους προῆλθον ἄνδρες καθέξαντες τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἢ διαπρέψαντες εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Μόνον ὁ Γουβέλης δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφήσῃ τὸ στοιχεῖόν του. Εἰς μάτην τὰ περιοδικὰ καὶ αἱ ἐφημερίδες ἐπεδίωκον τὴν συνεργασίαν του· δὲν ἤθελε νὰ γράψῃ λέξιν. Ἠρνεῖτο νὰ ἀναλάβῃ ἐργασίαν δεσμεύουσαν τὴν ἐλευθερίαν του καὶ ἐκτρέπουσαν αὐτὸν τῶν ἕξεών του. Ἔτσι ἐλεύθερος σὰν τὸ πουλὶ ἐπέρασε τὴν ζωήν του ὁλόκληρον, μεταξὺ τῆς κλίνης του καὶ τῶν εὐθύμων πνευματικῶν κέντρων. Συνήθως παρέμενε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι του καὶ ἐξήρχετο τὴν νύκτα διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν αὐγήν.

Κἄποτε συνοδευόμενος παρά τινος φίλου του ἔφθασεν εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας του, ὅτε ὁ ἥλιος ἐφαίνετο ἀνερχόμενος ἀπὸ τὰ ἀττικὰ ὄρη. Ὁ Γουβέλης ἀτενίσας πρὸς αὐτὸν εἶπεν:

—Ἰδού, ἀνατέλλει ὁ εἷς ἥλιος καὶ δύει ὁ ἄλλος!

Καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του ἀφήσας τὸν χαρακτηριστικὸν καγχασμόν του.

Κἄποτε ὅμως ὁ φαιδρὸς αὐτὸς ἥλιος ἔδυσε χωρὶς νὰ ἀνατείλῃ πλέον. Αἱ Ἀθῆναι ἔμαθον ἐκ τῶν ἐφημερίδων, ὅτι τοῦ χαριεστάτου καὶ εὐφυεστάτου ἀθηναϊκοῦ τύπου ἔκλεισε διὰ παντὸς τὸ στόμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπήνθει αἰωνίως ὁ γέλως καὶ εἶχεν ἐπικαθήσει ἡ ἀττικὴ φαιδρολογία.

Κολοκοτρώνης (Θεόδωρος), ὁ «Φαλέζ». Ἦτο υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ καὶ πρωθυπουργοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη καὶ ἔγγονος τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Πελοποννήσου. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων καὶ εἶτα εἰς τὴν Πολεμικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων. Θ' ἀνήρχετο εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1867 ἀπεστρατεύθη μὲ τὸν βαθμὸν ταγματάρχου, διὰ νὰ ἔχῃ πλήρη τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δημοκρατικῶν του ἰδεῶν. Φιλάνθρωπος καὶ φιλόσοφος, δὲν ἠνείχετο τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, κατὰ τὴν ὀκτωβριανὴν δ' ἐπανάστασιν τοῦ 1862 συμμετέσχεν αὐτῆς. Ἀποσυρθεὶς τοῦ στρατοῦ ἐφόρεσεν ἕνα φιλοσοφικὸν τρίβωνα καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ καφενεῖον τῆς «*Ὡραίας Ἑλλάδος*» κατ' ἀρχάς, ἔπειτα δὲ εἰς τὸ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος τοῦ Γιαννοπούλου, πλησίον τοῦ ὁποίου κατῴκει. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου παρέμενεν εἰς μίαν γωνίαν καπνίζων τὸν ναργιλέν του ἐν μέσῳ κύκλου συνομιλητῶν. Βρα-

Digitized by Google

χὺς τὸ ἀνάστημα, μὲ πρόσωπον ἀπολῆγον εἰς λευκανθὲν γένειον, ὡμοίαζε μὲ βυζαντινὴν ἁγιογραφίαν. Ἦτο ἡ προσωποποίησις τῆς ἀγαθότητος, ἐγελοῦσε πάντοτε, ἀπεδέχετο τὰ πάντα μετὰ φιλοσοφικῆς ἀπαθείας καὶ ἐξέφραζε τὰς σκέψεις του ἠρέμως, διανθίζων αὐτάς μὲ παροιμίας συγχρόνους καὶ ἀρχαῖα γνωμικά, τὰ ὁποῖα εἶχε πρόχειρα εἰς πᾶσαν περίστασιν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον διαλεκτικός· κατὰ πᾶσαν πρωΐαν ἐνεφανίζετο εἰς τὰς στήλας τῆς «Νέας Ἐφημερίδος» δημοσιεύων μίαν συμβουλὴν μὲ τὸν τίτλον «*Τὶτζ-Μπίτζ, ἤγουν τὰ ψύχουλα*», ὑπεγράφετο δὲ μὲ τὸ ψευδώνυμον *Φαλέζ*. Εἰς τὰς συμβουλὰς αὐτὰς ἐλάμβανεν ἀφορμὴν ἐκ τῶν καθημερινῶν γεγονότων, ἐνουθέτει τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὸ τέλος ἑκάστης συμβουλῆς του παρενέθετεν ἓν ἀρχαῖον γνωμικόν, ἓν ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου, κανὲν δημοτικὸν δίστιχον ἢ καμμίαν παροιμίαν, ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἔλεγεν ὁ πάππος του, ὅπως φρονηματίσῃ τοὺς συμπολεμιστάς του.

Ἐκτὸς τῶν ἄλλων του ἀρετῶν, ἔτρεφε μεγάλην στοργὴν πρὸς τὰ ζῷα, δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὑπῆρχον ἄνθρωποι τόσον ἄστοργοι, ὥστε νὰ τὰ φονεύουν. Κἄποτε αἱ ἐφημερίδες ἔγραψαν ὅτι εἰς τὸ Λαύριον κυνηγός τις ἐφόνευσεν ἕνα λελέκι, τὸ δὲ ἕτερον ἀπέθανεν ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ συντρόφου του. Τὴν ἑπομένην ὁ Φαλὲζ ἐξῆλθε πάνοπλος εἰς τὴν «Νέαν Ἐφημερίδα» καὶ ἀφοῦ περιέγραψε τὴν μεταξὺ τῶν πτηνῶν τούτων συζυγικὴν ἀγάπην καὶ τὴν καταδίκην εἰς θάνατον τοῦ ἀρχαίου Ἀθηναίου δικαστοῦ, ὅστις ἀπέπνιξε στρουθίον καταφυγὸν εἰς τὸν κόλπον του, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν καταδίωξιν γυπός, παρέθετε τὸ ἀκόλουθον τετράστιχον:

Δύο λελέκια εἴμαστε τὰ δυὸ ζευγαρωμένα
Κ' ἐπέρασ' ἕνας κυνηγὸς καὶ σκότωσε τὸ ἕνα.
Φωτιὰ νὰ σ' εὕρῃ, κυνηγέ, ποὺ σκότωσες τὸ ἕνα
Καὶ δὲν μᾶς σκότωνες τὰ δυὸ νὰ πᾶμε ἀνταμωμένα.

Τὴν ἄλλην ὅμως ἡμέραν εἰς τὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλᾶ, κἄποιος σκώπτων τὸν Φαλὲζ ἀνήγγελλεν ὅτι τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς ἐκείνην συνέβη ἄλλο σημαντικὸν ἐπεισόδιον. Εἶχεν, ἔλεγε, δύο γελέκια καὶ εἰσελθὼν κλέπτης εἰς τὴν οἰκίαν του, τοῦ ἀφήρεσε τὸ ἕν, ἀλλ' ἔμενε καθυποχρεωμένος ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ κλέπτου, ὅστις εὐαγγελικώτατα τοῦ ἀφῆκε τὸ ἕτερον καὶ κατέληγε μὲ τοὺς ἀκολούθους στίχους:

Δύο γελέκια ἤτανε στὸν τοῖχο κρεμασμένα
Καὶ ἕνας κλέφτης πέρασε καὶ ἔκλεψε τὸ ἕνα.
Εὐχαριστῶ σε, κλέφταρε, ποὺ μοὔκλεψες τὸ ἕνα
Καὶ δὲν μοῦ ἔκλεψες τὰ δυὸ νὰ μείνω μὲ κανένα.

Ἀλλὰ τὴν ἄλλην ἡμέραν ὁ Φαλὲζ ἐδημοσίευεν ἄλλο τετράστιχον:

Ἕνας ζευζέκης εἶχε δυὸ γελέκια κρεμασμένα
Καὶ κἄποιος κλέφτης πέρασε καὶ τοὔκλεψε τὸ ἕνα.
Ἀνάθεμά σε, κλέφταρε, ποὔκλεψες τὸ γελέκι
Ἐνῷ θὰ ἔκανες καλὰ νὰ δείρῃς τὸν ζευζέκη.

Οὕτω διὰ διστίχων διεξήγοντο φαιδρότατα οἱ δημοσιογραφικοὶ ἀγῶνες τοῦ Φαλέζ, ὅστις πρὶν τὰ δημοσιεύσῃ τὰ ἀνεγίνωσκεν εἰς τὸν φιλοσοφικὸν ἐκεῖνον κύκλον τοῦ καφενείου. Ὁ Φαλὲζ ὅμως καπνίζων τὸν ναργιλέν του ἐλησμονεῖτο συνήθως ἐκεῖ, τότε δὲ ἡ κυρία Κολοκοτρώνη ἤρχετο καὶ τὸν ἀπέσπα ἀπὸ τὴν ρέμβην του.

Ἡ γωνία τοῦ καφενείου, ὅπου παρέμενεν ὁ Φαλὲζ κυκλούμενος ὑπὸ τῶν φίλων του, ἔμεινεν ἱστορικὴ εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ χρονικά. Ἐκεῖ συνεζητοῦντο τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας, τὰ φιλολογικὰ καὶ τὰ κοινωνικά, ποικιλλόμενα ἀπὸ διάφορα ἀνέκδοτα. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὁ Φαλὲζ ἐξέδιδε φυλλάδια, τὰ ὁποῖα ὁμοῦ μὲ τὴν κουταλιὰν τοῦ γλυκοῦ διένεμεν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς του. Ἓν ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ «*Κουλοβάχατα*», λέξις ἀραβικὴ σημαίνουσα ἀνακάτευμα, μπέρδευμα, σύγχυσιν ἢ ἄλλο τι παρόμοιον. Εἰς αὐτὸ κρίνει τὴν ἐπελθοῦσαν κοινωνικὴν μεταβολὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀτασθαλίαν, αἱ δὲ κρίσεις του πλουτίζονται μὲ διάφορα ἀνέκδοτα. Κυρίως ὅμως εἰς τὰς καθημερινὰς συμβουλάς του κατωπτρίζετο ἡ ψυχὴ τοῦ Φαλέζ. Πάντοτε κἄτι φρόνιμον εἶχε νὰ εἴπῃ, κἄποιον ἀδικούμενον νὰ ὑπερασπίσῃ, κἄποιαν αὐθαιρεσίαν νὰ στιγματίσῃ, ἀφοῦ δὲ ἔγραφε τὴν συμβουλήν του, ἔσπευδεν εἰς τὸ καφενεῖον νὰ εὐχηθῇ εἰς τοὺς συντρόφους του τὴν «*ἀγαθὴν ἡμέραν*» καὶ νὰ ἀναγνώσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ γραφέν.

Ὁ Φαλὲζ χωρὶς ν' ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸ καφενεῖον ἐπολιτεύετο ἐν τούτοις εἰς Γορτυνίαν. Ἐξέθετεν ὑποψηφιότητα εἰς ἑκάστην ἐκλογήν, δὲν διώριζεν ὅμως ἀντιπροσώπους, οὔτε ἐδημοσίευε προγράμματα. Περιωρίζετο νὰ στέλλῃ εἰς τοὺς ἐκλογεῖς του ἀνὰ ἕνα «σουγιὰν κολοκοτρωνέϊκον». Φυσικὰ ἀπετύγχανε πάντοτε, ἀλλὰ δὲν ἐδυσφόρει· τὴν ἐπομένην ἑκάστης ἀποτυχίας του ἐδημοσίευε παραινετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας του καταλήγων μὲ τὴν φράσιν «*Τῶν φρονίμων ὀλίγα*». Ἀλλ' οἱ φρόνιμοι τῆς Γορτυνίας προέκρινον πάντα ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἔνδοξον ὄνομα, ὅπερ ἔφερε, τὸ εἶχε καλύψει μὲ τὸ ψευδώνυμον Φαλέζ.

Αἴφνης ὁ Φαλὲζ ἔπαυσε μεταβαίνων εἰς τὴν προσφιλῆ ἐκείνην γωνίαν τοῦ καφενείου. Νόσος τρομερὰ τοῦ ἀφῄρεσε τὰς διανοητικάς του δυνάμεις καὶ δὲν εἶχεν ἀπομείνει τίποτε ἐξ ὅσων διέκρινον αὐτὸν εἰς τὴν ἀκμήν του. Ἐνέπνεε θλῖψιν. Ὁ Φαλὲζ εἶχεν ἀποθάνει πλέον, καὶ ὅταν ἐπῆλθεν ὁ φυσικὸς θάνατος, αἱ Ἀθῆναι τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸν τάφον, ὅπου ἀνεπαύθη πλησίον τοῦ στρατάρχου τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ πατρός του.

Μελισσιώτης (Πᾶνος) ὁ ἐπικαλούμενος «*Ἄψε-Σβύσε*». Ποιητὴς τοῦ ἀρματωλικοῦ δράματος «*Χάϊδω ἡ λυγερή*». Τὸ προσωνύμιον «Ἄψε-Σβύσε» ἔλαβεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κουρείου του, κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δώρου, δοθείσης ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος «Ραμπαγᾶ» Κλεάνθους Τριανταφύλλου. Ὁ Μελισσιώτης ἦτο κουρεὺς τὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ διεφημίσθη καὶ ἐγένετο πασίγνωστος τύπος τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ποιητὴς καὶ κιθαρῳδός. Ἠγάπα καθ' ὑπερβολὴν τὸ θέατρον, ἀνεστρέφετο δὲ μὲ λογίους καὶ ἠθοποιούς· ἀνήρχετο ἐνίοτε εἰς τὴν σκηνήν, ἰδίως ὅταν ἐδίδοντο δράματα ἢ εἰδύλλια ἀρματωλικῆς ἢ ποιμενικῆς ὑποθέσεως, τότε δὲ ἔψαλλε δημοτικὰ ᾄσματα συνοδεύων αὐτὰ μὲ μπουζοῦκι, κατ' ἀπαράμιλλον τρόπον. Ἔγινεν οὕτω περιζήτητος ἀπὸ τοὺς δραματικοὺς συγγραφεῖς τοιαύτης φύσεως ἔργων, τὰ ὁποῖα πρὸ τεσσαρακονταετίας ἦσαν τοῦ συρμοῦ, μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν τοῦ «*Ἀγαπητικοῦ τῆς Βοσκοπούλας*» τοῦ Δημητρίου Κορομηλᾶ καὶ τῶν ἔργων τοῦ τυφλοῦ ποιητοῦ Περεσιάδου. Παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν θιασαρχῶν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς παραστάσεις, ἐτραγουδοῦσε καὶ ὅταν ἡ χρεία τὸ ἐκάλει ἐχόρευε τοὺς ἑλληνικοὺς χοροὺς μετὰ χάριτος ὀρεσιβίου ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ὁ *Ἄψε-Σβύσε* δὲν ἠρκέσθη εἰς τοὺς θριάμβους τοῦ ἀοιδοῦ, ἐζήλωσε τὴν δόξαν συγγραφέως. Συνέγραψεν ἓν ἀρματωλικὸν εἰδύλλιον, κείρων δὲ τὰς κόμας καὶ ξυρίζων τοὺς πώγωνας τῶν πελατῶν του, ἀπήγγελλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς στίχους τοῦ ἔργου του καὶ ἐζήτει τὴν κρίσιν των. Οὗτοι ὑφιστάμενοι τὴν ἀπαγγελίαν διὰ τῆς βίας, ἣν καθίστα σοβαρὰν τὸ εἰς χεῖρας τοῦ ποιητοῦ ξυράφι, συνεφώνουν μετ' αὐτοῦ ὅτι τὸ ἔργον ἦτο θαυμάσιον. Ἡ ἀπαγγελία τοῦ Πανάγου ἦτο ἀθλία· τὸ στόμα του μετεβάλλετο εἰς κάρρον τρέχον ἀπὸ ρυτῆρος. Αἱ λέξεις ἐπετοῦσαν ἀνὰ τρεῖς καὶ ἀνὰ τέσσαρες μπερδευμέναι καὶ μισοφαγωμέναι. Τὰ ὄμματά του ἤστραπτον, αἱ τρίχες τοῦ ἀραιοῦ του γενείου ἀνεμίζοντο, ἡ χείρ του ἔτρεμεν, ἐλάμβανε στάσιν ἀρματωλοῦ ἑτοίμου πρὸς ἐπίθεσιν καὶ ἄφινε τὸν πελάτην μὲ τὴν σαπουνάδαν εἰς τὸ πρόσωπον, ἕως ὅτου ἐτελείωνε κανένα μονόλογον τῆς «*Χάϊδως*». Ἔτσι ἀφ' οὗ πλέον διεφημίσθη τὸ ἔργον, ἀπεφασίσθη ἡ ἀνάβασίς του ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Ὁμονοίας. Ὅλοι ἀνέμενον τὴν παράστασιν τῆς «Χάϊδως» διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὸ μαξιλάρωμα τοῦ Πανάγου. Τὸ πλῆθος ἔτρεξεν ἀθρόον καὶ κατέκλυσε τὸ θέατρον, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου δὲν ἐδικαίωσε τὰς προσδοκίας τῶν θεατῶν. Τὸ πρῶτον αἴσθημα τοῦ ἀκροατηρίου ἦτο ἡ ἐπιφυλακτικότης. Ταύτην διεδέχθη ἐνθουσιασμὸς καὶ συγκίνησις, σπανία εἰς τὰ θεατρικὰ χρονικά. Ὁ *Ἄψε-Σβύσε* ἀπεθεώθη. Καὶ πρᾶγμα περίεργον, τὸ κοινὸν τοῦ θεάτρου τῆς Ὁμονοίας καὶ οἱ θαμῶνες τῶν πέριξ καφενείων τοῦ παρεσκεύασαν κατὰ τὴν πρώτην ἑσπέραν λαμπαδηδρομίαν καὶ τὸν μετέφερον ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ κουρεῖον. Τὸ δρᾶμα ἐπαίχθη εἰς πολλὰς συνεχεῖς παραστάσεις καὶ τὸ κοινὸν κατεθέλγετο καὶ ἐκ τῆς δεξιᾶς πλοκῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῶν χορῶν καὶ τῶν ᾀσμάτων του. Ὁ εὔθυμος κουρεὺς τότε ᾐσθάνθη τί σημαίνει δόξα. Ἐμεθύσθη ἐξ αὐτῆς καὶ ὅ,τι εἰσέπραττεν ἀπὸ τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα καὶ ἐκ τοῦ κουρείου τὰ κατηνάλισκε μετὰ τῶν θαυμαστῶν του εἰς ψητὰ ἀρνιὰ καὶ εἰς ἀρματωλικὰ *ζεύκια*.

Εἶχε γεννηθῆ, ἔλεγε, διὰ νὰ γίνῃ τσέλιγκας, ἥρως βουκολικῶν εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου καὶ τοῦ Μόσχου, βουκόλος διὰ νὰ παίζῃ φλογέραν ὑπὸ τὰς ἐλάτας, καὶ ἡ τύχη τὸν μετέβαλεν εἰς κουρέα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε τὴν ζωήν του. Ὅταν ἦτο δεκαετής, ἡ μητέρα του τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μεγάλου Γαξιάρχου, πλησίον τοῦ Αἰγίου, ὅπου ἐμόναζεν ὁ θεῖος του Δαμασκηνός, ὅπως ὑπηρετήσῃ ὡς δόκιμος. Ἐκεῖ περιεβλήθη τὸ ράσον. Τὸ μοναστῆρι εὑρίσκετο εἰς τὸ βουνό. Ἤκουε τοὺς κούκους νὰ λαλοῦν καὶ νὰ βελάζουν τὰ πρόβατα· μετέβαινεν εἰς τὰ ποιμνιοστάσια, ἐκεῖ δ' ἐγνώρισε τὴν ποιμενικὴν ζωήν, τὰ ἤθη τῶν βοσκῶν καὶ ἐξέμαθε νὰ παίζῃ φλογέραν. Ὅσον ἐξοικειοῦτο μὲ αὐτήν, τόσον ᾐσθάνετο ὅτι ἦτο *βαρειὰ ἡ καλογερική*. Ἐπέταξε τὸ ράσον καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου στερούμενος τῶν πάντων ἐγένετο κουρεύς. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔγινε πασίγνωστος ὡς ψάλτης τῶν ἀρματωλικῶν τραγουδιῶν. Ἠγάπησε κόρην τινά, τὴν ὁποίαν τοῦ ἠρνήθησαν οἱ γονεῖς της. Ἠθέλησε νὰ τὴν ἀπαγάγῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε, καὶ ἐπῆρε τὰ βουνά. Πωλήσας τὸ κουρεῖον του, μετέβη κατὰ τὸ 1877 ὡς ἐπαναστάτης εἰς τὴν Ἤπειρον. Τὸ περιστατικὸν αὐτὸ τῆς ζωῆς του ἔγινεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματός του. Ἐπαρουσίασεν εἰς τὴν σκηνὴν ἀνθρώπους ζωντανούς, μὲ αἰσθήματα ὁμαλὰ καὶ ἤπια, μὲ ἔρωτας, ὅπως θὰ τοὺς ᾐσθάνοντο οἱ ὀρεσίβιοι ἄνθρωποι, ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ ἐνέδυσεν εἰς στίχους ἀποπνέοντας ὅλην τὴν εὐωδίαν τῶν βουνῶν, τὴν ὁποίαν ἀναδίδουν τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀκροατήριον τοῦ θεάτρου εἶδε κἄτι νέον ἐπὶ τῆς σκηνῆς, κἄτι προερχόμενον ἐκ τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Εἶδεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγεται ἀλήθεια εἰς τὴν τέχνην.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς «*Χάϊδως*» εἶναι πλήρης δραματικότητος. Ὁ νεαρὸς Νάκος ἀγαπᾷ τὴν Χάϊδων, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀγαπᾷ ἐπίσης καὶ ὁ πατήρ του, χῆρος καὶ προὔχων τῆς Ἀράχωβας. Ἡ Χάϊδω προτιμᾷ τὸν υἱόν, ἀλλ' ὁ πατὴρ δὲν ἐννοεῖ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ αἴσθημα τοῦ υἱοῦ, δι' αὐτὸ ὁ τελευταῖος ἐτράπη εἰς τὰ βουνά. Ἔγινε κλέφτης καὶ ὡρκίσθη νὰ ἀπαγάγῃ τὴν κόρην. Πράγματι δὲ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ γέρων μετέβαινε νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους του εἰς ἕνα ἐρημοκκλῆσι, ἐπιπίπτει ὁ Νάκος μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ ζητεῖ ν' ἀπαγάγῃ τὴν νύμφην. Μετὰ διάφορα δραματικὰ ἐπεισόδια ὁ πατὴρ συγκατανεύει νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον ὁ υἱός του τὴν Χάϊδων. Ἓν παρόμοιον ἐπεισόδιον διηγεῖται ὁ Henri Belle ὡς συμβὰν εἰς κἄποιο χωρίον τῆς Ἀττικῆς.

Οἱ στίχοι του εἶναι ἁρμονικοί, ὑπάρχει δὲ εἰς αὐτοὺς οὐχὶ ἁπλῶς τεχνητὸς δεσμὸς μετὰ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀλλ' ὀργανικὸς τοιοῦτος. Ἄνθρωπος μὴ διδαχθεὶς τὴν στιχουργικὴν τέχνην, εἰμὴ ἐκ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, ἔπλασεν αὐτοὺς ὡς οἱ ὀρεσίβιοι ἀοιδοὶ τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἰδοὺ μερικοὶ ἐξ αὐτῶν:

Μὲ γέλασε ἡ χαραυγὴ τ' ἄστρο καὶ τὸ φεγγάρι,
Κ' ἐβγῆκα νύχτα στὰ βουνὰ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
Κι' ἀκοῦ τὰ πεῦκα νὰ βογγοῦν καὶ τὶς ὀξιὲς νὰ τρίζουν
Καὶ τὰ λημέρια τῶν κλεφτῶν νὰ βαρειαναστενάζουν.
Ὁ Νάκος εἶναι ἄρρωστος βαρειὰ γιὰ νὰ πεθάνῃ·
Τὸν κλαῖν οἱ βρύσες στὰ βουνὰ κ' οἱ ποταμιὲς στοὺς κάμπους,
Τὸν κλαίει καὶ μιὰ λυγερή, μιᾶς χήρας θυγατέρα.

Τοιαύτης γνησίας δημοτικῆς ἐμπνεύσεως εἶναι ὅλοι οἱ στίχοι τῆς «*Χάϊδως*». Ὁ *Ἄψε-Σβύσε* δὲν εἶχε λάβει οὐδεμίαν παίδευσιν. Οἱ διδάσκαλοί του ὑπῆρξαν ἡ παρθένος φύσις, οἱ βρύσες, οἱ ρύακες, ὁ μύρμυρος τῆς ἐλάτης, τὰ κελαδήματα τῶν πτηνῶν. Ἡ πεζότης τοῦ ἐπαγγέλματός του δὲν ἐθανάτωσε τὸ καλλιτεχνικόν του αἴσθημα. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ δράματός του ἐπανεῦρεν ἑαυτόν. Ἔζη εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ὁ ἀρματωλὸς Νάκος, ψήνων ἀρνιὰ καὶ διασκεδάζων μὲ τοὺς θαυμαστάς του. Οἱ πελάται του ἔχασαν τὸν κουρέα των, ἐπιστεύθη δὲ ὅτι τὸν ἐκέρδιζεν ὁριστικῶς τὸ θέατρον. Ἀλλ' ἐπῆλθεν ὁ θάνατος καὶ ὁ *Ἄψε-Σβύσε* παρέμεινε μόνον ὡς ἀρματωλικὸς τύπος ἐν μέσαις Ἀθήναις.

Μήλας, ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος. Ἔζησε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὑψηλός, μὲ βαθὺ ἱερατικὸν γένειον, μὲ μεγάλας διόπτρας, μὲ πικρὸν μειδίαμα εἰς τὰ χείλη, περιεπάτει μόνος εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους, ἀποφεύγων πᾶσαν ἀνάμιξιν μὲ τὸ πλῆθος. Ἐὰν εἴς τινα ὡμίλει, αὐτὸς θὰ ἦτο συγγραφεὺς ἢ ποιητής. Ἔζη μὲ τὰς σκέψεις του καὶ εἶχεν ἰδίαν κοσμοθεωρίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐζήτει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς κανένα. Σπανίως ἔθετε περιληπτικὰ ἐρωτήματα πρὸς λύσιν εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐθεώρει αὐτὸς ὡς σοφούς. Δὲν εἰσήρχετο εἰς καφενεῖον. Τὸν ἐστενοχώρουν οἱ κλειστοὶ χῶροι. Περιεπάτει σκεπτικός, ὡς νὰ ἦτο ἀπορροφημένος ἀπὸ μεγάλα φιλοσοφικὰ ζητήματα καὶ ὡς νὰ εἶχεν εἰσδύσει καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς μαιάνδρους τῆς μεταφυσικῆς.

Ὁ Μήλας δὲν εἶχε σπουδάσει εἰς πανεπιστήμιον. Εἶχεν ἰδικάς του ἰδέας καὶ ἰδικάς του θεωρίας. Γεννηθεὶς ἀπὸ ἐργατικοὺς γονεῖς, εἶχε γίνει ἔκτακτος ἐπιπλοποιός. Ἐπιπλοποιὸς καλλιτέχνης. Ὅ,τι κατεσκεύαζεν ἦτο τέλειον. Ἠγάπα τὴν τέχνην του μετὰ πάθους καὶ τὰ παραμικρὰ δὲ ἀντικείμενα τὰ ἐξερχόμενα τοῦ ἐργαστηρίου του ἦσαν ἀριστουργήματα. Τὴν ἰδέαν αὐτὴν περὶ τῆς τέχνης ἐζήτει νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ἐργάτας του, διὸ κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς των τοὺς ἀνέπτυσσε τὰς περὶ βιοτεχνίας θεωρίας του.

— Ὁποία δήποτε, ἔλεγε, τέχνη, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ποτὲ βάναυσος. Μόνον οἱ βάναυσοι ὀνομάζουν τὴν χειροτεχνίαν βάναυσον. Ὅταν κανεὶς κατασκευάζῃ ἓν ὡραῖον ἔπιπλον, αὐτὸ εἶναι δημιουργία. Δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως κανεὶς νὰ κάνῃ σὰν τὸν Θεόν, οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρας, ἀνθρώπους καὶ ζῷα. Κάνει ὅ,τι δύναται· ἕνα λοιπὸν ὡραῖο τραπεζάκι εἶναι ὅ,τι ἓν ἄστρον διὰ τὸν Θεόν. Καὶ ὅπως ὁ Θεὸς ἔκαμε τέλεια τὰ πάντα, πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ κάμωμεν τέλεια ὅ,τι ἐδιδάχθημεν. Ἔτσι πλησιάζομεν τὸν Θεόν, ὅστις ἔπλασεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσίν του, δηλαδὴ δημιουργοὺς καὶ ἡμᾶς, διὰ τὰ ἀντικείμενα ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἔχει ἀνάγκην ὁ ἄνθρωπος.

Αἱ ἰδιόρρυθμοι αὐταὶ θεωρίαι του δὲν ἦσαν αἱ μόναι. Ἐζήτει νὰ λύσῃ τὰ μυστηριώδη προβλήματα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος, ὄχι ὅμως κατὰ τὰς Γραφάς. Δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. «Διατί, ἔλεγεν, ἡμεῖς μόνον εἴμεθα διὰ ν' ἀπολαύσωμεν τὰ ἀγαθὰ αὐτά; Καὶ διατὶ ὄχι τὰ πουλιά, ποὺ εἶναι σοφώτερα ἀπὸ

Digitized by Google

ἡμᾶς;» Μίαν φορὰν ἦλθεν εἰς μακρὰς συζητήσεις περὶ τούτου μὲ τὸν θεολόγον Μοσχάκην:

— Φαντάζεσαι, τοῦ ἔλεγεν, ὅτι εἶσαι ἐξυπνότερος ἀπὸ τὰ χελιδόνια; Αὐτὰ φεύγουν τὸ φθινόπωρον ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ μεταβαίνουν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπιστρέφουν τὴν ἄνοιξιν, εὑρίσκουν δὲ τὰς πόλεις ποὺ κατοικοῦν καὶ τὶς φωλῃές των. Κόπιασε, παρακαλῶ, σὺ ποὺ εἶσαι σοφός, νὰ πᾷς ἕως τὴν Λαμίαν καὶ νὰ ἰδῇς, ἂν θὰ τὴν εὕρῃς, χωρὶς νὰ σὲ ὁδηγήσῃ ὁ ἀγωγιάτης.

Μάτην ὁ Μοσχάκης προσεπάθει νὰ τὸν πείσῃ ὅτι τὰ ζῷα ἔχουν μόνον ζωήν, ὄχι ὅμως καὶ ψυχήν.

— Καὶ ποῖος σοῦ τὰ εἶπεν αὐτά; Ἔπειτα, σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ λύσῃς τὸ ζήτημα «πῶς ἡ φύσις κτῆσις γίνεται ἄνευ τινὸς αἰτίας;» Αὐτὸ βεβαίως ἦτο δύσκολον νὰ τὸ λύσῃ ὁ θεολόγος, διότι δὲν κατελάμβανε τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔλεγεν ὁ Μήλας.

Ὁ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας φιλόσοφος δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναμιχθῇ ποτε μετὰ τοῦ πλήθους καὶ νὰ θηρεύσῃ οἱανδήποτε δημοτικότητα. Δὲν ἄφινε τὴν ἐργασίαν του· κατεγίνετο σχεδιάζων καὶ ἐκτελῶν θαυμάσια ἔπιπλα καὶ φιλοσοφῶν μετ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει αὐτὸς σοφούς. Ἀνέπτυσσε δὲ τὰς θεωρίας του περὶ κοσμογονίας κατὰ ἰδιόρρυθμον ὅλως τρόπον, ὅστις ἤρεσκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, μεθ' ὧν ἀνεστρέφετο ἐνίοτε. Καὶ λέγων ταῦτα δὲν ἐγίνετο ἀντικείμενον διασκεδάσεως, οὔτε περιέπεσεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν χαμινίων τῆς Βάθειας, ὅπου εὑρίσκετο τὸ ἐργαστήριόν του. Ὅλοι τὸν ἠγάπων καὶ ὅλοι ἐσέβοντο τὴν φιλοσοφικήν του ζωήν. Οὕτως ἔζησεν ἀνενόχλητος ὁ ἰδιόρρυθμος αὐτὸς τύπος, ὁ περιπατῶν μόνος εἰς τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ σκεπτόμενος διαρκῶς πῶς ἡ φύσις κτῆσις γίνεται ἄνευ τινὸς αἰτίας. Αἱ μικραὶ τότε Ἀθῆναι τόσοντὸν εἶχον συνηθίσει, ὥστε, ὅτε κατὰ τὸ 1906 ἀπέθανεν, ἐνόμισαν ὅτι κἄτι εἶχεν ἐκλείψει ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωήν των.

Μιχαλόπουλος (Ἀγγελῆς) ἢ Βῖτος. Εἷς τῶν διασημοτέρων τύπων τῶν Ἀθηνῶν τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὁ μεγαλύτερος τῶν Ἀθηνῶν farceur ἢ ἐμπαίκτης καὶ *ὀνθυλευτής*, ὡς μετέφραζον τὴν λέξιν ταύτην εἰς τὴν ἐποχήν του. Μετρίου ἀναστήματος, ξανθός, μὲ ἤρεμον φυσιογνωμίαν, εἶχε τὴν ὄψιν δημοσίου ὑπαλλήλου κατατρίβοντος τὴν ζωήν του εἰς τὸ γραφεῖον κανενὸς ὑπουργείου. Ὁ Βῖτος ὅμως δὲν ἠρέσκετο εἰς αὐτά. Ἦτο ἀφωσιωμένος φίλος ἑνὸς τῶν ἀττικαρχῶν, ἀλλὰ τὰς ὥρας του τὰς διήρχετο εἰς τὰ καφενεῖα τῶν πλατειῶν τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ὁμονοίας ὅπου εὕρισκε στάδιον, ὅπως πλέκῃ φαιδρὰς σκηνάς. Τὸ πνεῦμα του ἔτεινε πάντοτε εἰς τὴν *φάρσαν*, ἦτο δὲ τόσον ἐφευρετικός, ὥστε δὲν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ μηχανευθῇ μίαν τοιαύτην. Αἱ φάρσαι τὰς ὁποίας ἔπαιζεν εἰς τοὺς φίλους του ἦσαν ἄπειροι. Ὁ Βῖτος προκειμένου νὰ πλέξῃ μηχανορραφίαν ἠδιαφόρει διὰ τὰς συνεπείας της. Οὕτω ἡμέραν τινὰ διέπραξε τὴν ἀκόλουθον κωμῳδίαν εἰς ἕνα φίλον του κυνηγόν, συχνάζοντα εἰς τὸ παλαιὸν *«Καφενεῖον τῶν Κυνηγῶν»* τῶν στύλων τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Κατὰ μίαν περίοδον ὅλοι οἱ κυνηγοὶ ἐπέστρεφον ἄνευ θηράματος· μόνον ὁ φίλος του εἰσήρχετο κατάφορτος ὀρτύγων. Ὁ Βῖτος κατώρθωσε νὰ πληροφορηθῇ ὅτι οὗτος τὰς ἠγόραζεν ἀπὸ κάποιον χωρικόν. Ἀνεκάλυψεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐπλήρωσεν, ὅπως τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ περάσῃ εἰς τὰ ὀρτύκια ἀνὰ ἓν τυλιγμένον χαρτάκι εἰς τὴν ὀπὴν ἥτις χρησιμεύει εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πτηνὰ διὰ μίαν πεζὴν των ἀνάγκην. Ἐφιλοδώρησε τὸν χωρικὸν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ καφενεῖον. Μετ' ὀλίγον ἐφάνη καὶ ὁ κυνηγὸς φέρων δεκάδα ὀρτύγων, ἐν ᾧ οὐδεὶς ἄλλος ἠδυνήθη νὰ συναντήσῃ «οὔτε πτερόν». Ὑπεδείκνυεν ὑπερηφάνως τὸ θήραμα, ὅτε ὁ Βῖτος λαβὼν μίαν τῶν ὀρτύγων ἐπίεσεν αὐτὴν καὶ ἐξῆλθεν ὁ τυλιγμένος χάρτης. Ὅλοι μένουν κατάπληκτοι, ὁ Βῖτος λαμβάνει αὐτὸν καὶ ἀναγινώσκει: «Δὲν μὲ ἐσκότωσεν ὁ ...» καὶ εἶπε τὸ ὄνομα τοῦ φίλου. Πιέζει δευτέραν καὶ ἐξάγεται ἄλλο χαρτὶ ὅπερ ἔγραφε: «Μὴ τὸν πιστεύετε, εἶναι ἀθῷος τοῦ αἵματός μου». Τὸ πρᾶγμα καταπλήσσει πάντας· διὰ τῆς κοιλίας ἑκάστης ὄρτυγος ἐνεπαίζετο ὁ κυνηγός, ὅλοι δὲ διέβλεπον εἰς τὸ γενόμενον τὴν θαυματουργὸν χεῖρα τοῦ Βίτου.

Ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν φάρσαν ἔπαιξεν εἰς τὸν Ἀναστάσιον Γεννάδιον. Διενηργοῦντο βουλευτικαὶ ἐκλογαί, ἦτο δὲ ὑποψήφιος ἀνεξάρτητος ὁ διάσημος ῥήτωρ. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸ Λαύριον ἐψηφίζετο πανηγυρικῶς. Εἰς τοὺς ἀγροτικοὺς ὅμως δήμους δὲν ἦτο γνωστός, δὲν μετέβαινε δὲ νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τοὺς ἐκλογεῖς των. Ἐκεῖ ἀνέλαβεν ὁ Βῖτος νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Γεννάδιον.

Ἐφόρεσε φαιὰν ῥεδιγκόταν, ὑψηλὸν τεφρόχρουν καπέλλο, ἔθεσε μονύελον, ὕψωσε τοὺς μύστακας, ὅπως ἐσυνήθιζεν ὁ Γεννάδιος, καὶ μεταμορφωθεὶς τελείως ἤρξατο τῆς περιοδείας εἰς τὰ χωρία. Ἀνήρχετο εἰς τὸ τραπέζι τοῦ πρώτου τυχόντος οἰνοπωλείου καὶ ἠγόρευε, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῶν ψήφων τῶν χωρικῶν, διότι τοῦ ἤρκουν αἱ ψῆφοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, ὡς ἐκ περισσοῦ δὲ μετέβαινεν ἐκεῖ, ὅπως τοὺς διδάξῃ ὅτι πρέπει νὰ καταψηφίσουν τοὺς κουμπάρους των καὶ νὰ μὴ γίνωνται παίγνια αὐτῶν. «Ἂν θέλετε ψηφίσατέ με, ἐὰν προτιμᾶτε τὰς ψευδομεθόδους τῶν ἄλλων, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ δώσετε μαῦρο». Δὲν ἐχρειάζοντο περισσότερα· ἡ κάλπη τοῦ Γενναδίου ἐπληρώθη μαύρας ψήφους καὶ κατεπνίγη ἡ ὑπεροχή του εἰς τὰς πόλεις. Τὸ πρᾶγμα ἐγνώσθη, κατὰ δὲ τὰς ἐξελέγξεις ἐνεφανίσθη ἐνιστάμενος καὶ ἐχαρακτήρισε τὴν πρᾶξιν τοῦ Βίτου ὡς *πλαστοπροσωπίαν*, λέξιν παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσαν καὶ γενομένην κοινῆς χρήσεως εἰς τὴν γλῶσσάν μας. Ὁ γεννηθεὶς θόρυβος δὲν συνεκίνησε τὸν Βῖτον, ὅστις εἰς τὴν δύναμιν τῆς εὐγλωττίας ἑνὸς ῥήτορος ἀντέταξε τὴν φαιδρὰν ἐπινοητικότητά του καὶ κατενίκησεν αὐτήν. Μετὰ τὰς ἐκλογὰς διωρίσθη ἀστυνόμος εἰς τὸ Λαύριον. Καὶ ὡς τοιοῦτος ἔπλεκε κωμῳδίας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Βαρυνθεὶς τὴν ἀστυνομίαν ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ διήρχετο τὰς ἡμέρας του ὀνθυλεύων ἀνὰ μίαν μηχανορραφίαν καθημερινῶς.

Πετσάλης (Ἀριστοτέλης ἢ Τέλης). Ἕνας ἀπὸ τοὺς εὐφυεστέρους καὶ χαριεστέρους τύπους τῶν Ἀθηνῶν. Ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἠπείρου, δώσασαν πλείστους διακεκριμένους ἄνδρας εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ὁ πατήρ του, διάσημος ἰατρός, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων καθηγητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Ζήσας εἰς τὸν κύκλον οἰκογενείας ἐπαναστατικῆς, ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἔτρεφεν ἀκαταμάχητον κατὰ τοῦ Ὄθωνος ἀντιπάθειαν. Κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν θερμοτέρων ὀπαδῶν τῆς ἐπαναστατικῆς *«Χρυσῆς Νεολαίας»*. Αἱ ἀρχαὶ συνεχῶς συνελάμβανον καὶ ἐνέκλειον αὐτοὺς εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Μενδρεσέ. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἀντὶ νὰ κατευνάσουν ἐπηύξανον τὸ κατὰ τῆς δυναστείας πάθος αὐτῶν. Κατὰ τὴν γενομένην ἐναντίον τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας ἀπόπειραν κατώρθωσε νὰ μὴ συλληφθῇ. Ἀλλὰ θερμότερος καὶ πλέον ἀτίθασος καταστὰς διεκήρυττε τὰς ἐπαναστατικάς του ἀρχὰς μέχρι τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὄθωνος.

Τέλης Πετσάλης.

Ἀμέσως μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς 11 Ὀκτωβρίου 1862, ἀπεφασίσθη ὅπως κληθῇ ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας ἡ Κυρία Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, εἰς τὸν οἶκον τῆς ὁποίας συνήρχοντο οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ναυπλίου, δι' ὃ εἶχεν ἀποκληθῆ αὕτη *Μήτηρ τῆς Ἐπαναστάσεως*. Ἐστάλη ὁ ἀτμοδρόμων *«Ἑλλάς»*, ὅπως μεταφέρῃ αὐτήν, καὶ ἡ *Χρυσῆ Νεολαία* τῆς παρεσκεύασεν ὑποδοχὴν δημοτελῆ. Εἰς τὸν Τέλην Πετσάλην ἀνετέθη νὰ τὴν προσφωνήσῃ. Ὅταν αἱ ἅμαξαι καὶ τὸ συνοδεῦον τὴν Μητέρα τῆς Ἐπαναστάσεως πλῆθος ἔφθασαν πρὸ τοῦ καφενείου τῆς *«Ὡραίας Ἑλλάδος»*, ὁ Πετσάλης ἀνῆλθε τὸν ἀναβολέα τῆς ἁμάξης καὶ ἤρξατο ὁμιλῶν: «Ὑποδεχόμεθα, ἔλεγεν, εἰς τὸ δαιμόνιον Ἄστυ, τὴν κοιτίδα αὐτὴν τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν, τὴν κυρίαν Ρολὰν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κυρία Ρολάν, ἡ κυρία Ρολάν, μάλιστα, κύριοι, ἡ κυρία Ρολάν...». Ὁ Τέλης ἔχασε τὴν συνέχειαν, ἡ γλῶσσά του ἐμπερδεύθη καὶ ἐτραύλιζεν. Ἡ κυρία Παπαλεξοπούλου ἀντιληφθεῖσα τὴν ταραχήν του, ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖράς της τὴν ὡραίαν κεφαλὴν τοῦ ῥήτορος, τὸν ἠσπάσθη εἰς τὸ μέτωπον καὶ εἶπεν:

— *Ὁ ἀσπασμὸς αὐτὸς ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν.*

Ὁ Τέλης ἐσώθη.

Μετά τινας μῆνας ὁ ἐκ τῶν νέων τῆς ὁμάδος Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀναλαβὼν τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης, ἐνεθυμήθη τὸν φίλον του καὶ τὸν διώρισε γραμματέα. Ὁ Πετσάλης εὕρισκεν ὑπερβολικὴν τὴν θέσιν ταύτην δι' αὐτὸν καὶ μεταβὰς ὅπως ὁρκισθῇ εἶπεν εἰς τὸν Μαυρομιχάλην:

— Κύριε ὑπουργέ, ἡ θέσις τοῦ γραμματέως εἶναι ὑπὲρ τὰς δυνάμεις μου· διορίσατέ με γραφέα, παρακαλῶ.

— Καϋμένε Τέλη, ὁσάκις ἀνοίξῃς τὸ στόμα σου, θὰ εἰπῇς καὶ μίαν ἀνοησίαν. Δῶσε τὸν ὅρκον τώρα, γιατὶ ἔχω ἄλλας μᾶλλον ἐπειγούσας ὑποθέσεις. Πήγαινε νὰ ἀναλάβῃς τὰ καθήκοντά σου καὶ μὴ τραυλίζῃς ὅ,τι ἐτραύλιζες κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τῆς Κυρίας Παπαλεξοπούλου.

Κάθε ἄλλο ἢ ἀνοησίας ἔλεγεν ὁ Πετσάλης. Τοὐναντίον ἦτο ἐκ τῶν εὐθυμοτέρων καὶ δροσερωτέρων πνευμάτων τῶν Ἀθηνῶν. Εἶχεν εἰς ἔκτακτον βαθμὸν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κωμικοῦ καὶ ἐσατύριζε τὰ πάντα. Τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης ἠσχολεῖτο περισσότερον μὲ τὰς θεατρικὰς κρίσεις καὶ ἐδημοσίευεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εὐθυμογραφικὰ ἄρθρα. Τὸ θέρος ἐνεδύετο κατάλευκον λινὴν ἀμφίεσιν, δι' ὃ καὶ ἐλέγετο ὅτι ἡ Δικαιοσύνη οὐδέποτε ἐνεφανίσθη λευκοτέρα. Πένναν ὅμως δὲν ἔπιανε μὲ τὸ χέρι του, ὅταν δὲ ὁ ὑπουργὸς Σιμόπουλος τὸν ἠρώτησε διατὶ δὲν γράφει ἰδιοχείρως τὰ ἔγγραφα:

— Ἐκ τοῦ φόβου, ἀπεκρίθη, μὴ στάξῃ καμμιὰ μελανιὰ εἰς τὰ φορέματά μου, κύριε ὑπουργέ.

Ὅταν ἐτελείωνε τὴν ἐργασίαν του ἐνεφανίζετο εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος καὶ εὕρισκεν ἐκεῖ τοὺς παλαιούς του φίλους Φίλιππον Λέλην, γραμματέα τοῦ βασιλέως Γεωργίου, Ἀντώνιον Μομφερρᾶτον, Λάμπρον Κορομηλᾶν καὶ ἄλλους, οἵτινες τὸν ἀνέμενον διὰ νὰ χαριτολογήσουν. Ὡς ἐπλησίαζεν ὅμως ἡ ὥρα τοῦ γεύματος, ἐκραύγαζε τὴν προσταγὴν τῶν ἐφίππων χωροφυλάκων τῶν ταραχωδῶν ἡμερῶν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος: «Διαλυθῆτε, πολῖτες!» Καὶ ἡ ὁμὰς διελύετο.

Ἔτσι ἐπέρασαν πεντήκοντα σχεδὸν ἔτη. Ὁ Τέλης ἦτο κατ' ἐξοχὴν κοσμικὸς τύπος, τοῦ ἤρεσκεν ἡ συναναστροφὴ μετὰ ὡραίων κυριῶν, τὰ καλὰ γεύματα καὶ ταξίδια μέχρι Μόντε-Κάρλο, ὅπου τὸν εἵλκυον τὰ τυχηρὰ παιγνίδια. Ἀλλ' ὅταν ἔλαβε τὴν σύνταξίν του, εἶδεν ὅτι δὲν τοῦ εἶχε μείνει τίποτε ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας. Ἡ σύνταξίς του ἦτο ἐλαχίστη. Εἶχον ἔλθει καὶ αἱ στενόχωροι ἡμέραι τοῦ πολέμου, ἡ δὲ ἀκρίβεια τῆς ζωῆς τὸν ἠνάγκασε νὰ μεταβῇ εἰς ἓν χωρίον τῆς Κορινθίας. Ἐνεφανίζετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰς Ἀθήνας βαδίζων βραδέως, φέρων πλουσίαν γοῦναν, λείψανον παρελθόντων μεγαλείων. Σωματικῶς εἶχε καταβληθῆ, πνευματικῶς ὅμως διετήρει ὅλην τὴν σαρκαστικὴν εὐφυΐαν του. Ἐπεσκέπτετο τὰ δημοσιογραφικὰ γραφεῖα καὶ τὰ θέατρα καὶ διηγεῖτο τὰς τραγικὰς περιπετείας, τὰς ὁποίας τοῦ ἐδημιούργησεν ἡ νέα οἰκονομικὴ κατάστασις. Ἐν τέλει μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ πλέον εἰσῆλθεν ὡς τρόφιμος εἰς τὸ Πτωχοκομεῖον, παραχωρήσας τὴν σύνταξίν του.

Μετά τινα καιρὸν ἀπέθνησκεν εἰς τὸ Πτωχοκομεῖον, ὁ γεννηθεὶς ἄρχων καὶ διατελέσας ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ὑπάλληλος τοῦ κράτους, διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου καὶ θεατρικὸς κριτικός.

Ράλλης (Εὐστράτιος). Ὑποστράτηγος τῶν οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ. Κατήγετο ἐκ Χίου καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν *«Ἐπετηρίδα»* τοῦ κλάδου ὡς ἀνθυπολοχαγὸς κατὰ τὸ 1837. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἀθηναϊκῶν φυσιογνωμιῶν καὶ ὁ δὸν Ζουὰν τῆς ἐποχῆς του. Ἦτο ἄνθρωπος τοῦ καλοῦ κόσμου. Γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ διατρίψας ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἶχε λάβει ἐπιμελημένην ἀνατροφὴν καὶ ἐγνώριζεν εἰς τὴν ἐντέλειαν τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικήν. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἄριστος τῶν χορευτῶν τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐχορεύετο ἡ μαζοῦρκα, οἱ τετράχοροι καὶ τὸ βάλς. Ἦτο κοντός, ἀρκετὰ κυφός, μὲ πρόσωπον κοσμούμενον ὑπὸ τεραστίας μύτης καὶ μὲ χείλη ὑπενθυμίζοντα προβοσκίδα ἐλέφαντος. Ἡ φωνή του ἦτο βραχνὴ καὶ τὸ ὄμμα του ἀστράπτον. Σπανίως αἱ Ἀθῆναι εἶδον ἀσχημότερον ἄνθρωπον. Ἡ εὐφυΐα του ὅμως, οἱ ἐράσμιοι τρόποι του, ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ χαρακτῆρός του τοῦ ἔδωκαν, παρὰ τὴν τεραστίαν του μύτην, καταπληκτικὰς ἐπιτυχίας παρὰ τῷ ὡραίῳ φύλῳ, καὶ αἱ ἐρωμέναι του ἠριθμοῦντο κατὰ δεκάδας.

Ἔζησεν εἰς χρόνους ῥωμαντικούς, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἔφερον μανδύας καὶ καπέλλα κατὰ τὸ εἶδος τῶν *Μπολιβάρ*, καὶ ἐτρέφοντο μὲ τὰς ἰδέας τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ μὲ τὸν «Ἐρνάνην» καὶ τὸν «Ρουΐ-Μπλάς». Ὁ Ράλλης ἦτο ἀπὸ φύσεως τοιοῦτος ἱππότης. Διὰ τοῦτο ὅταν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἡ Ἑλλὰς ἐπεχείρησε νὰ ἐξεγείρῃ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον, ἔσπευσε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς ἀνταρτικοῦ σώματος. Δὲν ἠθέλησεν ὅμως νὰ ἐξέλθῃ τῶν συνόρων ἀθορύβως ὡς οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοί. Ἔδωκεν εἰς τὴν χειρονομίαν ταύτην τὴν θεαματικότητα μελοδραματικῆς σκηνῆς. Πρὸς τοῦτο ἐτελέσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καρύτση δοξολογία, εἰς ἣν συνεκεντρώθη τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Εὐγενεῖς δέσποιναι καὶ ἐπίσημοι κύριοι μετέβησαν, ὅπως ἀποχαιρετήσουν τὸν ἱπποτικὸν ὁπλαρχηγόν, ὅστις ἐρρίπτετο εἰς τὰς περιπετείας μιᾶς περιπλόκου ἐκστρατείας. Ὅταν δὲ ὁ Ράλλης γονυπετὴς ἐδέχθη τὰς εὐλογίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου, μεγάλη συγκίνησις κατέλαβε τοὺς παρισταμένους. Ἡ ἐκστρατεία ὅμως δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχής. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατεδίωξε τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ὁ Ράλλης ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ αὖθις τὰ σύνορα ἄπρακτος, ἐγκαταλιπὼν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων λείαν τὸν ἵππον του καὶ τὰς ἀποσκευάς του. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκετο καὶ μάρσιπος πλήρης ἐγγράφων. Ὁ Τοῦρκος στρατηγός, ὡς εἶδεν αὐτόν, ἐφαντάσθη ὅτι περιεῖχεν ἔγγραφα ἐκθέτοντα τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' εἰς τὸ Διβάνιον, ὅπου ἐξητάσθη ὁ μάρσιπος, οἱ πασάδες εὑρέθησαν

Digitized by Google

πρὸ ἀπροσδοκήτων ἀποκαλύψεων. Τὸ περιεχόμενόν του ἀπετέλει ἐρωτικὴν ἀλληλογραφίαν, ἐκφράζουσαν διάπυρα αἰσθήματα ὡραίων κυριῶν, ἐκρήξεις ζηλοτυπιῶν, παράπονα τρυφερά, μὲ σημειώσεις μυστικῶν συνεντεύξεων καὶ πλῆθος ἄλλο ἐπιστολῶν, δυναμένων νὰ δώσουν ὕλην διὰ μυθιστόρημα.. Οἱ πασάδες ἐγέλασαν, ἀλλ' ἡ τύχη τοῦ μαρσίπου ἐθορύβησε τὰς κυρίας ἐκείνας, αἵτινες εἶχον πλέξει εἰδύλλια μετὰ τοῦ ρωμαντικοῦ ὁπλαρχηγοῦ. Ἀπέστειλαν ἀνθρώπους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως προλάβουν σκανδαλώδη τινὰ δημοσίευσιν. Οἱ πασάδες ὅμως ἐφέρθησαν ἱπποτικῶς· ἐσφράγισαν τὸν μάρσιπον ἐκ νέου καὶ ὅταν ἔληξεν ὁ πόλεμος τὸν ἐπέστρεψαν ἀνέπαφον διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας εἰς τὸν κάτοχόν του. Οὕτω διεσώθη ἡ ἀλληλογραφία ἐκείνη, ἥτις ἀπετέλει τὴν αἰσθηματικὴν ἱστορίαν τοῦ Ράλλη.

Ἔκτοτε ἔπαυσεν ἀναμιγνυόμενος εἰς ἐπαναστατικὰς ἐπιχειρήσεις. Περιωρίσθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ εἰς τὴν κοσμικὴν ζωήν. Ὅτε ἡ ὁδὸς Πατησίων ἦτο ὁ μέγας τῶν Ἀθηνῶν περίπατος, ὁ Ράλλης ἐφαίνετο καθ' ἑκάστην ἐπὶ λευκοῦ ἵππου συνοδεύων ὡραίας ἀμαζόνας. Τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας διήρχετο εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Λέσχην καὶ τὰς ἑσπέρας εἰς τοὺς χορούς, ὀρχούμενος μέχρι βαθυτάτου γήρατος μὲ τὰς ἐγγονὰς τῶν κυριῶν, τὰς ὁποίας εἶχε χορεύσει εἰς τὴν νεότητά των. Ἐπὶ πλέον ἦτο ὁ πρόεδρος τῆς *«Φιλίππου Εταιρείας»* καὶ ὁ ὀργανώσας τὰς πρώτας ἱπποδρομίας εἰς Φάληρον. Τὰ μαλλιά του εἶχον λευκανθῆ, εἶχε κυρτωθῆ περισσότερον, τὰ χείλη του ἐκρέμαντο, ὅπως τὰ χείλη κουρασμένης καμήλου. Αἱ κυρίαι τὰς ὁποίας ἄλλοτε εἶχε σαγηνεύσει ἢ εἶχον ἀποθάνει, ἢ καταβεβλημέναι ὑπὸ τοῦ χρόνου ἠσχολοῦντο περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς των. Ὁ κύκλος τῶν φίλων του εἶχε περιορισθῆ καὶ ἡ νέα γενεὰ ἐγέλα μὲ τὰς γεροντικὰς ἀδυναμίας του. Ἐπὶ πλέον ὁ Θέμος Ἄννινος τὸν εἶχεν ὡς θέμα τῆς κυριακάτικης γελοιογραφίας του.

Ὅλα αὐτὰ ἐβύθιζον εἰς μελαγχολικοὺς διαλογισμοὺς τὸν ταλαίπωρον Ράλλην, ὅστις συνταξιοῦχος καὶ βεβαρημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν ἐμόναζεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Προαστείου οἰκίαν του. Ἔβλεπεν ὅτι εἶχεν ἐπιζήσει τῆς ἐποχῆς του, ὅτι ἦτο ἓν ἄχρηστον σκεῦος· οὐδεὶς μετέβαινε νὰ τὸν ἴδῃ. Μίαν νύκτα βαρυνθεὶς καὶ αὐτὸς νὰ ζῇ ηὐτοκτόνησε διὰ ξυραφίου καὶ τὴν πρωΐαν τὸν εὗρον νεκρὸν εἰς τὴν κλίνην του. Οὕτω μία ζωή, ἥτις ἤρχισε μὲ τόσην φαιδρότητα, ἥτις ἐπλήρωσε τὴν πόλιν μὲ τὴν φήμην τῶν ἐρωτικῶν εἰδυλλίων, μὲ χοροὺς καὶ διασκεδάσεις, ἐτελείωσεν, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, μὲ μίαν τραγῳδίαν.

Ροζοῦ, ἢ μᾶλλον ***Ρουζοῦ***. Κυρία Ἀτθὶς καταστᾶσα διάσημος πολιτικὴ φυσιογνωμία, καθ' ἣν ἐποχὴν διεξήγοντο οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες μεταξὺ Χαριλάου Τρικούπη και Θεοδώρου Δηλιγιάννη (1882-1895). Ἀνῆκεν εἰς ἔγκριτον οἰκογένειαν, ὑπανδρεύθη δὲ τὸν ἐν Πειραιεῖ πρόξενον τῆς Γαλλίας Ρουζοῦ, μεθ' οὗ διῆλθε πολλὰ ἄστεα. Χηρεύσασα ἀποκατεστάθη ἐν Ἀθήναις. Ἀνεμίχθη εἰς τὴν σύγχρονον πολιτικὴν κίνησιν καὶ ἐτάχθη εἰς τὴν μερίδα τοῦ Θεοδώρου Δηλιγιάννη ἐκδηλοῦσα ζωηρῶς τὰ πολιτικά της φρονήματα. Μετέβαινε καθ' ἑκάστην εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς παρακολουθοῦσα αὐτὰς καὶ ὅταν ἀκόμη παρετείνοντο ἐπὶ εἰκοσιτετράωρον, χωρὶς νὰ ἀφίνῃ τὴν εἰς τὸ θεωρεῖον τῶν κυριῶν θέσιν της, τὴν ὁποίαν οὐδεμία κυρία ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ. Παρηκολούθει τὰς γινομένας συζητήσεις καὶ ἐξέφραζεν ἐκεῖθεν τὰς ἐπιδοκιμασίας ἢ ἀποδοκιμασίας της εἰς τοὺς λόγους τῶν ρητόρων. Ὁ φανατισμός της ἦτο τοιοῦτος, ὥστε ἀπέδιδε διαφόρους προσωνυμίας εἰς τοὺς ἀντιθέτους πολιτικούς· οὕτω τὸν Τρικούπην ἀπεκάλει *πακετάκιαν*, διότι εἶχεν ἐπιβάλει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ καπνοῦ, τὸν Γεώργιον Θεοτόκην ὠνόμαζε *σκαρπινᾶν*, ὡς φέροντα πάντοτε σκαρπίνια, τὸν Στέφανον Δραγούμην *πατατράκαν*, διότι δὲν τῆς ἤρεσκεν ἡ σύνθεσις τῶν ἀγορεύσεών του, τὸν δὲ Ἀνάργυρον Σιμόπουλον *Βελζεβούλ*, ὡς πονηρόν, κατὰ τὴν γνώμην της, καὶ διαβολικὸν ἄνδρα.

Ροζοῦ.

Ἀνεμίγνυε τὰς κραυγάς της μετὰ τῶν κραυγῶν τοῦ ἀκροατηρίου καὶ κατήρχετο εἰς τὸν διάδρομον τῆς Βουλῆς, ὅπως συναντήσῃ τὸν Θεόδωρον Δηλιγιάννην καὶ συγχαρῇ αὐτὸν μετὰ πᾶσάν του ἀγόρευσιν. Ὁ ἐκ Γόρτυνος πολιτευτὴς ἐδέχετο πᾶσάν της ἔκφρασιν φιλοφρόνως καὶ οὐχὶ σπανίως παραλαμβάνων τὴν κυρίαν Ροζοῦ εἰς τὴν ἅμαξάν του τὴν ὡδήγει εἰς τὴν κατοικίαν της.

Ἡ κυρία Ροζοῦ ἦτο εὐφυεστάτη, ὡμίλει μετὰ πολλῆς εὐχερείας τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, εἶχεν ἀναγνώσει ἄπειρα μυθιστορήματα καὶ ἐγνώριζεν ἀπὸ μνήμης τὴν ἱστορίαν τῆς «Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως» τοῦ Θιέρσου. Ἐκ τῶν ἡρωΐδων αὐτῆς ἐθαύμαζε τὴν *Καρλόταν Κορδέ*, ὅταν δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, καίτοι ἔφερεν ἐσθῆτα συρμοῦ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, τὴν κεφαλήν της ἐκάλυπτε διὰ πίλου ὁμοίου ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἔφερεν ἡ φίλη τῶν *Γιρονδίνων*, ὅτε ἐφόνευσεν ἐντὸς τοῦ λουτροῦ του τὸν Μαρᾶ. Δὲν εἶχεν οὔτε τὴν νεότητα, οὔτε τὸ ἀνθηρὸν κάλλος τῆς ἡρωϊκῆς Γαλλίδος· ἦτο βραχύσωμος, ἡ κεφαλή της ἦτο δυσαναλόγως μεγάλη, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μικρόν της σῶμα, καὶ οἱ πόδες, λίαν ἰσχνοί, ἐφαίνοντο ἐλεύθεροι ὑπὸ τὴν βραχεῖαν ἐσθῆτα, ἣν ἔφερε παρὰ τὸν συρμόν, καθ' ὃν αἱ κυρίαι ἐφόρουν μακρὰς τοιαύτας, ἀφίνουσαι μόλις νὰ διαφαίνωνται τὰ ἄκρα τῶν ὑποδημάτων. Οὕτως ἡ κυρία Ροζοῦ δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη σουφραζέτα, ὅτε οὐδαμοῦ ἐγίνετο ἀκόμη λόγος περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικός. Ἡ ζωηρότης τῶν πολιτικῶν της ἐκδηλώσεων παρεῖχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι αὕτη ἦτο ἐκ τῶν τύπων τῶν γυναικῶν ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθεν ἡ διάσημος *Τιρωὰν* τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐν τούτοις ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς ἦτο φιλοφρονεστάτη καὶ ἐπέραστος γυνή. Διαλλακτικὴ καὶ εἴρων διεκρίνετο διὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν χάριν της κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεότητός της, καὶ εἰς τὸ γῆράς της δὲ διέσωζε πολὺ ἐκ τοῦ πάλαι πνεύματός της. Καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ρευματισμῶν δὲν ἐφαίνετο εἰς τὴν Βουλὴν πλέον. Παρέμενε κεκλεισμένη εἰς τὸ δωμάτιόν της, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μεγάλη εἰκὼν τοῦ Θεοδώρου Δηλιγιάννη, τὸ πλαίσιον τῆς ὁποίας περιεβάλλετο διὰ *κορδονίου*, τοῦ ἐμβλήματος τούτου τῆς πολιτικῆς μερίδος εἰς ἣν ἀνῆκε. Μόνη καὶ μακρὰν τοῦ τέκνου της ἀπέθανε μίαν πρωΐαν ἡ Ροζοῦ, ἐπὶ τοῦ νεκροῦ της δὲ ὁ Δηλιγιάννης κατέθεσε δέσμην ρόδων ἐκ τῆς ἐν Κηφισίᾳ ἐπαύλεώς του.

Σκόρτσης (Γεώργιος) ἢ ***Βίζιτας***. Εὔθυμος κοινοβουλευτικὸς τύπος ἀκμάσας κατὰ τὴν ἐν Ναυπλίῳ Συνέλευσιν τοῦ 1831—1832, ὅτε πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως διετέλει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ὁ ἀδελφός του Αὐγουστῖνος Καποδίστριας. Εἶχεν ἐκλεγῆ πληρεξούσιος Κυπαρισσίας, ἦτο δὲ ἄξεστος καὶ ἀθυρόστομος. Οἱ ἀντίθετοι τῆς τότε Κυβερνήσεως ἐξώθουν αὐτὸν ὅπως λέγῃ ἐν τῇ Συνελεύσει ὅ,τι αὐτοὶ ἐθεώρουν ἄτοπον νὰ ἐκστομίσουν. Ὁ Δημήτριος Πλαπούτας, ὅστις εὑρίσκετο εἰς διάστασιν μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ, τοῦ μετέπειτα ἀρχηγοῦ πολιτικοῦ κόμματος καὶ πρωθυπουργοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ὅμως ἐκυκλοφόρει ἡ φήμη ὅτι διετέλει εἰς σχέσεις μετὰ τῆς συζύγου ἀποθανόντος πληρεξουσίου, ἐξώθησε τὸν Γεώργιον Σκόρτσην, ὅπως καθ' ἣν περίπτωσιν ἠγόρευεν ὁ Μεταξᾶς τὸν διακόψῃ ἐκστομίζων κατ' αὐτοῦ ὅ,τι αὐτὸς τοῦ ὑπηγόρευσε. Τῷ ὄντι ἡμέραν τινὰ ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ Μεταξᾶς καὶ ἠγόρευεν. Ὁ Σκόρτσης διέκοψεν αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπε:

—Γιά, νὰ πῶ κ' ἐγὼ κἄτι!

—Ὅταν ἐγὼ ὁμιλῶ, δὲν ἠμπορεῖς νὰ εἰπῇς σὺ τίποτε! εἶπεν ὁ Μεταξᾶς.

— Βρέ, ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ πῶ ἢ σὺ δὲν πρέπει νὰ πῇς τίποτε ἐδῶ μέσα; Ἐγὼ ἔχω ἐπαρχία μὲ τόσες φαμίλιες, ἐνῷ σὺ μήτε ἐπαρχία δική σου ἔχεις, μήτε δική σου γυναῖκα. Νά, ὅλος ὁ κόσμος λέει πὼς ἔχεις μιὰ κρυφή...

Ἐξερράγη ἐν τῇ αἰθούσῃ σκάνδαλον καὶ ὁ Μεταξᾶς ἔμπλεως ὀργῆς κατῆλθε τοῦ βήματος καὶ ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, παριστάμενος κατὰ τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην, παρακολουθῶν τὰ λεγόμενα τοῦ Σκούρτση ἠγανάκτησε καὶ τοῦ εἶπεν:

— Οὔ νὰ χαθῇς παληο - Γιῶργο, μὲ τὰ καμώματά σου. Δὲν ἐντρέπεσαι νὰ λὲς τέτοιες κουταμάρες.

—Μὴ σοῦ κακοφάνηκε κ' ἐσένα, γιατὶ κατέκρινα ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουνε γυναῖκα δική τους; Μὰ ἡ ἀφεντιά σου δὲ μετριέσαι μ' αὐτούς· ἔχεις καὶ σὺ μιά, μὰ τὴν ἔχεις μοναχός σου, ἂς εἶναι καὶ παράνομη...

Αἱ ἀθυροστομίαι τοῦ Σκόρτση προεκάλεσαν μέγαν θόρυβον εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ πολλὰς ἀντεγκλήσεις, οὕτω δὲ διελύθη ἡ συνεδρίασις ἐκείνη ἐν μέσῳ γελώτων.

Τὴν ἐπομένην, ἥτις ἦτο Κυριακή, οἱ ὑποβολεῖς τοῦ Σκόρτση παρέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν περιήγαγον ἐπιδεικτικῶς εἰς τὴν πόλιν, ὅπως θριαμβευτικώτερον ἐπιδείξουν αὐτὸν εἰς τὸ κοινόν, ἔπειτα δὲ μετ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθησαν εἰς τοὺς οἴκους των τοὺς προϊσταμένους τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὅπου ἐγένετο μετὰ χαρᾶς δεκτός.

Προσεφέροντο εἰς τὸν ἥρωα τῶν σκηνῶν ἐκείνων τῆς συνελεύσεως γλυκίσματα καὶ ποτά, τὰ ὁποῖα κατέθελγον τὸν ἄξεστον πληρεξούσιον. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Γεώργιος Σκόρτσης ἔγινε διάσημον πρόσωπον ἐν Ναυπλίῳ. Εὑρίσκων μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τὸ νὰ περιέρχεται τοὺς οἴκους τῶν ἀντιπολιτευομένων, νὰ τρώγῃ δὲ ἐκεῖ καὶ νὰ πίνῃ, κατέστησε τὴν ἀσχολίαν αὐτὴν κύριόν του ἔργον καὶ ὅταν συνήντα τινὰ τῶν φίλων των, ἔλεγε

—*Πᾶμε στὶς βίζιτες.*

Ἔκτοτε ἐλησμονήθη τὸ πραγματικόν του ὄνομα καὶ κατέστη οὗτος γνωστὸς ὡς *Γιῶργος Βίζιτας*.

Μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας, ἐνεφανίσθη ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἦτο ἰδιαιτερος τύπος τῶν καφενείων.

Στεφανίδης (Νικόλαος). Δικηγόρος ἐκ Θεσσαλίας, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων διδακτόρων τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Ἦτο ἀνὴρ γιγαντόσωμος μὲ χονδρὴν κεφαλήν, μὲ προεξέχουσαν γαστέρα καὶ φωνὴν ἀληθοῦς Στέντορος. Εἰς τὴν Βουλὴν ἢ εἰς τὰ δικαστήρια ἀγορεύων κατέπνιγε πᾶσαν ἄλλην φωνὴν καὶ ἔκαμνε νὰ τρίζουν οἱ ὑελοπίνακες τῆς αἰθούσης. Ἡ ἀμφίεσίς του ἦτο ἀνεπίληπτος, ἀλλ' ὀλίγον παράδοξος. Ἔφερε πάντοτε ζακέταν καὶ περισκελίδα ἀνοικτοῦ χρώματος, ὑψηλὸν τεφρόχρουν πῖλον κλίνοντα πρὸς τὸ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς, κατὰ τὰς χειμερινὰς δὲ ἡμέρας περιεβάλλετο δι' ἀραβικοῦ μπουρνουζίου, δώρου τοῦ πολυεκατομμυριούχου γαμβροῦ του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀχιλλοπούλου. Ἐπὶ τῆς ἐξωγκωμένης γαστρός του ἐκρέματο μακρὰ καὶ χονδρὴ ἅλυσος, δῶρον καὶ αὕτη τῆς κόρης του, τῆς ὁποίας αἱ δύο θυγατέρες εἶχον ὑπανδρευθῆ ἡ μὲν τὸν μαρκήσιον δ' Ὀρνανό, ἡ δὲ τὸν Γάλλον πρεσβευτὴν Ρουβιέ. Ὁ Στεφανίδης κατῴκει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, εἰς οἰκίαν κτισθεῖσαν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὁσάκις εὑρίσκετο εἰς αὐτὴν ἐφαίνετο πρὸ τοῦ παραθύρου καθήμενος, φέρων κοιτωνίτην μετ' ἐρυθρῶν θυσάνων καὶ ἀναγινώσκων ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, πρὸς οὓς ἔτρεφεν ἄπειρον ἀγάπην. Τὸν Ὅμηρον ἐγνώριζεν ὁλόκληρον ἀπὸ μνήμης, εἴτε ἀγορεύων δέ, εἴτε ὁμιλῶν εὕρισκεν εὐκαιρίαν νὰ παρεμβάλλῃ στίχους ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἔπη. Ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν μετεχειρίζετο ἦτο ἀρχαϊκή· ὅτε ὡς προσωρινὸς πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐκάλει τοὺς βουλευτὰς ὅπως λάβουν τὸν λόγον ἔλεγε: «Τίς ἀγορεύειν βούλεται;» Ὅτε δὲ ἐξελέγετο ὁ τακτικὸς πρόεδρος καὶ παρέδιδε τὴν ἀρχήν, τὸν προσεφώνει διὰ γλώσσης, ἥτις μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀθηναίων ἀγορὰν ἠκούετο.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγκαταστάσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου του δὲν ἀπεσπάσθη τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ φυσιογνωμία του, τὸ μπουρνοῦζι του, ἡ παράστασίς του, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ἐλευθεροστομία του, τὸν κατέστησαν ἕνα τῶν διασημοτέρων τύπων τῆς πρωτευούσης. Ἡ φρασεολογία του συνηθέστατα ἔφθανε μέχρι αἰσχρολογίας. Ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ ἀκροατηρίου του ἐξέπεμπε φράσεις, αἱ ὁποῖαι προεκάλουν ἐρύθημα καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς τραμπούκους τῆς πλατείας τῶν Ἡρώων. Αἱ γυναῖκες πρὸ τῆς θέας του ἐτρέποντο εἰς φυγήν, ἵνα μὴ φθάσωσι μέχρις αὐτῶν αἱ βωμολοχίαι του. Κάποτε εἰς τὸ δικαστήριον, ἀπαντῶν εἰς εὐφυολογίαν τινὰ τοῦ καθηγητοῦ Πέτρου Παπαρρηγοπούλου, ἐξεστόμισε φράσιν, ἡ ὁποία ἀφῆκεν ἀναύδους δικαστάς, δικηγόρους καὶ ἀκροατήριον. Εἰς τὴν ἀμετροέπειαν ταύτην οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ χαλινὸς καὶ ἀφίνετο οὕτως ἐλεύθερος νὰ ὁμιλῇ κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον.

Ὁ Στεφανίδης ὑπῆρξε πάντοτε διάσημος γυναικοθήρας. Τὴν ἕξιν δὲ ταύτην διετήρησε μέχρι τῶν γηρατείων του. Ὅταν εἶχεν εἰσέλθει πλέον εἰς τὸ γῆρας, ἐτρώθη ἐξ ἔρωτος πρὸς νεαρὰν τραγουδίστριαν ᾄδουσαν εἰς ἕνα τῶν παριλισσίων κήπων. Ὁ Στεφανίδης μετέβαινεν εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Λιλῆς —οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ σειρὴν τοῦ Ἰλισσοῦ—, πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τοῦ ᾄσματός της τὴν προσεφώνει δι' ὁμηρικῶν στίχων. Οἱ ἔρωτες οὗτοι τοῦ θαλεροῦ πρεσβύτου ἐτελοῦντο ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου τοῦ θεάτρου, ὅπερ ὡς ἐκ τούτου ἦτο πάντοτε πολυπληθές. Συνεκεντροῦτο ἐκεῖ ὅλη ἡ ἀθηναϊκὴ νεολαία διασκεδάζουσα μὲ τὸ πρωτοφανὲς αὐτὸ θέαμα, συνώδευε δὲ τὸν Στεφανίδην ἐξερχόμενον τοῦ θεάτρου μέχρι τῆς οἰκίας του. Ἀλλ' ἦλθεν ἡμέρα καθ' ἣν τὸ εἰδύλλιον ἐρράγη. Ὁ Στεφανίδης μνησικακῶν κατὰ τῆς Λιλῆς, διότι ᾄδουσα ἓν ᾆσμα, ὅπερ κατέληγεν εἰς τὴν ἐπῳδὸν «φοῦ Νικολῆ, φοῦ Νικολῆ», ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ σατυρίζεται οὗτος εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἔπαυσε μεταβαίνων εἰς τὸ θέατρον, ὅπερ ἐστερήθη τοιουτοτρόπως τοῦ μᾶλλον ἐνδιαφέροντος μέρους τῶν παραστάσεών του. Ἡ ἀθηναϊκὴ ὅμως νεολαία δὲν ἠνέχθη τοῦτο καὶ ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα. Θερινήν τινα νύκτα πολυάριθμος ὁμὰς μετέβη κάτωθεν τῶν παραθύρων τοῦ Στεφανίδη ζητωκραυγάζουσα. Ἐνεφανίσθη οὗτος εἰς τὸ παράθυρον φέρων νυκτερινὴν περιβολὴν καὶ ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης συγκεντρώσεως, ὅταν δὲ ἔμαθεν ὅτι ἡ ἀπαίτησις ὅλου αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἦτο νὰ μεταβῇ εἰς τὸ θέατρον

Digitized by Google

ὅπου τὸν ἀνέμενεν ἀπαρηγόρητος ἡ Λιλῆ, ἐξεμάνη καὶ ἁρπάσας παλαιὸν μέγα πιστόλιον ἐζήτησε νὰ πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ πλήθους. Ἀλλ᾽ ἡ κουμποῦρα ἐκ τῆς μακρᾶς ἀχρηστίας ἔπαθεν ἀφλογιστίαν καὶ τότε τὸ πλῆθος ἤρξατο ᾄδον:

Νικόλα, τ᾽ ἄρματά σου δὲν πιάνουνε φωτιά.
Αὐτὸ τὸ ἤξερες καὶ σύ, τὸ ξέρει κ᾽ ἡ Λιλῆ.
Φοῦ - Νικολῆ! Φοῦ - Νικολῆ!

Ὁ θόρυβος καὶ ἡ ταραχὴ τὴν ὁποίαν προεκάλεσε τὸ εὔθυμον αὐτὸ ἐπεισόδιον προσείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς ἀστυνομίας, ἥτις διέλυσε τὸ πλῆθος. Τὴν ἐπομένην ὅμως ὁ Στεφανίδης ἐπέδωκε μήνυσιν καθ᾽ ὡρισμένων προσώπων ἐπὶ διαταράξει τῆς οἰκιακῆς του ἡσυχίας, εἰς αὐτὴν δὲ περιέλουε τοὺς καταγγελλομένους διὰ φράσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀκουσθοῦν εἰς δημοσίαν συνεδρίασιν καὶ ἀνέφερε περιστατικὰ σχετικὰ μὲ τὰ πρόσωπα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ δώσουν ἀφορμὴν χιλίων μηνύσεων κατὰ τοῦ Στεφανίδου. Ὁ εἰσαγγελεὺς καὶ ὁ ἀνακριτὴς εὗρον ὅτι εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὑπῆρχε συμψηφισμὸς ὕβρεων, καὶ οὕτω δὲν ἔσχεν ἄλλας συνεπείας τὸ πρᾶγμα Ἀλλ᾽ ὁ χρόνος κατέβαλε τὸν Στεφανίδην Δὲν ἐξήρχετο πλέον τοῦ οἴκου του, ἀλλὰ φέρων πάντοτε τὸν κοιτωνίτην μὲ τοὺς ἐρυθροὺς θυσάνους ἐκάθητο πρὸ τοῦ παραθύρου καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς ἀρχαίους τραγικούς, μίαν δὲ νύκτα ἀναγινώσκων τὸν Πίνδαρον ἔκλεισε διὰ παντὸς τὰ ὄμματά του.

Στριφτόμπολας (Ἀλέξιος). Κατήγετο ἐκ Πατρῶν, ἀλλ᾽ ἐνεφανίζετο συνεχῶς εἰς τὰς Ἀθήνας, εἴτε ὡς βουλευτής, εἴτε ὡς ἰδιώτης. Ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος Ἀβανσεράγης τῆς μεγαλοπρεποῦς φουστανέλλας. Νεανίας, διαμένων εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρώτης δυναστείας, δὲν εἶχε παρασυρθῆ ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς· Παρέμενε πιστὸς εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλ᾽ ὁ τότε ταγματάρχης Κορωναῖος, ὅστις διενήργει προπαγάνδαν ἐπαναστατικὴν ἄνευ οὐδεμιᾶς προφυλάξεως καὶ ἐνεπιστεύετο τὰ τῆς συνωμοσίας εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα, ὃν συνήντα εἰς τὸν δρόμον του, ἐνεπιστεύθη καὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Στριφτόμπολαν, ὅτι κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1862 ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῇ ἐπανάστασις πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Ὄθωνος. Ὁ Στριφτόμπολας, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν ἐμπίστων τῆς αὐλῆς, μετέδωκε τὰς πληροφορίας ταύτας, ὁ δὲ Κορωναῖος μετ᾽ ἄλλων ἀξιωματικῶν συλληφθέντες ἐξετοπίσθησαν εἰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς φρουράς. Ἠγέρθη τότε τρομερὰ κατακραυγὴ κατὰ τοῦ Στριφτόμπολα, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ κρύπτεται, ὅπως μὴ κακοποιηθῇ.

Στριφτόμπολας.

Ὅταν ἐξεθρονίσθη ὁ Ὄθων, ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὸ Μόναχον καὶ κατόπιν εἰς τὴν Βαμβέργην, παραμείνας ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἐξορίστου ἡγεμόνος. Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦ ἐδώρησε δύο ἀπὸ τὰς πολυτελεστάτας ἑλληνικὰς ἀμφιέσεις του. Ὅταν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α΄ κατηυνάσθησαν τὰ πάθη, ὁ Στριφτόμπολας ἐφάνη εἰς τὰς Ἀθήνας φέρων τὴν πολυτελῆ ἀμφίεσιν τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως, τὴν ὁποίαν διετήρησε πάντοτε. Ἡ φουστανέλλα ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον ἐξηφανίζετο, καὶ ὅσοι δὲ τὴν ἔφερον τὴν εἶχον ἁπλοποιήσει. Ὁ Στριφτόμπολας ὅμως ἔφερε ταύτην ἐν ὅλῃ της τῇ μεγαλοπρεπείᾳ, ἑκατοντάπτυχον καὶ φουντωτήν. Τὰ μεϊντάνια καὶ τὰ τουζουλούκια του ἦσαν βαθέος κυανοῦ χρώματος καὶ ἀργυροκέντητα. Τὸ φέσι του εἶχεν ὅλην τὴν κομψότητα τῶν φεσίων τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως, οὕτω δὲ αὐτὸς καὶ μόνος παρέμενεν ὁ πιστὸς τηρητὴς τοῦ ἐνδόξου ἐνδύματος, διὰ τὸ ὁποῖον τόσαι μυριάδες στίχων ἔχουν γραφῆ ἀπὸ τὴν πρώτην γενεὰν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν· ὅπου καὶ ἂν ἐφαίνετο προσείλκυε τὰ βλέμματα ὅλων καὶ παρουσίαζεν ἐν μέσῳ τῆς πεζῆς ἀμφιέσεως τῶν συγχρόνων, τὴν γραφικὴν πολυτέλειαν τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος.

Ἀλλ᾽ ὁ Στριφτόμπολας δὲν ἦτο ρωμαντική τις φύσις, ὡς ἤθελεν ὑποθέσει τις ἐκ τῆς ἀμφιέσεώς του. Τοὐναντίον ἀνὴρ πολυμήχανος, εἶχεν ἐμβαθύνει ὅσον οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς μικροπολιτικῆς, ἐκαλεῖτο δὲ εἰς τὰς Πάτρας *περτιπιτζῆς*. Εἶχεν ἀναγάγει εἰς σύστημα τὸ ρουσφέτι καὶ ἐκ τούτου ἐξελέγετο δημοτικὸς σύμβουλος πάντοτε καὶ βουλευτὴς βραδύτερον. Δὲν ἀπέκρυπτε δὲ παντάπασι τὸ σύστημα καὶ τὰς ἐνεργείας του. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐβάδιζεν ἀκολουθούμενος πάντοτε ὑπὸ ὁμάδος συμπολιτῶν του, μεθ᾽ ὧν ἀνήρχετο καὶ κατήρχετο τὰς κλίμακας τῶν ὑπουργείων. Ἔθετε τὰς αἰτήσεις του καθαρὰ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ δὲν ἐδέχετο ν᾽ ἀκούσῃ τὴν παραμικρὰν ἀντίρρησιν εἰς αὐτάς. Ὅταν δὲ κάποιος τοῦ παρετήρησεν εἰς τὴν Βουλήν, ὅτι εἶναι ρουσφετολόγος καὶ ὅτι τὸ ρουσφέτι ἐκράτει αὐτὸν εἰς τὰς τάξεις τῆς συμπολιτεύσεως, ὁ Στριφτόμπολας δὲν ἔδειξε κανένα δισταγμὸν νὰ ὁμολογήσῃ τοῦτο, εἰπὼν λακωνικώτατα:

— Μάλιστα. Τοῦρκος εἶμαι, πιλάφι θέλω.

Ὅτε δὲ τοῦ παρετηρήθη ὅτι πολὺ περίεργος Τοῦρκος ἦτο φέρων τοιαύτην πολυτελῆ φουστανέλλαν, ἀπεκρίθη ἡσύχως:

— Τὸ ράσο, φίλοι μου, δὲν κάνει τὸν παπᾶ.

Ἀπὸ τότε αἱ σατυρικαὶ ἐφημερίδες τὸν ἀπεκάλουν Στριφόμπολαν-ἐφένδην. Ἐν τούτοις τὴν ἰδέαν αὐτὴν δὲν εἶχε καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ κάρου Θεοδοσίου, ὅστις κατὰ μίαν ἀποκρηάτικην συγκέντρωσιν παρατηρήσας τὸν Στριφτόμπολαν, τὸν μόνον φουστανελλοφόρον μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν του, κατελήφθη ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐκραύγασε:

— Νὰ κ᾽ ἕνας φουστανελλᾶς —Ζήτω ἡ Ἑλλάς.

Ὁ Στριφτόμπολας, γνωστὸς εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὁμιλῶν πάντοτε διὰ παροιμιῶν καὶ πιστὸς εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι Τοῦρκος ὤν, ἤθελε νὰ τρώγῃ πιλάφι, ἔζησεν ὡς εἷς τῶν χαριεστάτων τύπων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπέθανε μὲ τὴν πίστιν του πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν πιλάφιον, γέρων καὶ διηγούμενος μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς του θλιβερὰ ἀνέκδοτα ἐκ τῆς ἐξορίας τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ἔμεινε πιστὸς καὶ ὅταν πλῆθος ἐκ τῶν πάλαι ἀφωσιωμένων των τοὺς εἶχον λησμονήσει. Ἐνεθυμεῖτο ὁλόκληρον τὸ ἐλεγεῖον πρὸς τὸν Ὄθωνα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν ἀνέφερε στίχους ἐξ αὐτοῦ, κινῶν τὴν κεφαλήν του καὶ ἀφίνων ὑπαινιγμοὺς κατ᾽ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ἔλεγεν, ἀφειδῶς ἀπολαύσαντες τῶν ἀγαθῶν τῆς αὐλῆς, μετεβλήθησαν εἰς κοκκινοσκούφηδες, ὅταν κατέρρευσεν ἡ βαυαρικὴ δυναστεία, καὶ ἔδωκαν κατ᾽ αὐτῆς τὸ σφοδρότερον πλῆγμα.

Χοϊδᾶς (Ρόκκος). Πολιτευτής, δικαστικὸς καὶ δημοσιογράφος. Κατήγετο ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ἦτο ἐκ τῶν πρώτων Ἑλλήνων δημοκρατῶν. Φλογερὸς πατριώτης, εἶχεν ἀνατραφῆ μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι αἱ βασιλικαὶ δυναστεῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπάρξουν ἐπὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ἐδάφους τῶν Ἀθηνῶν. Περὶ τὰς ἰδέας ταύτας ἐστράφη ὅλη του ἡ δρᾶσις. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ὄθωνος εἶχε μεταβῆ εἰς Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Κωνστ. Λομβάρδου, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωσὴφ Γαριβάλδη περὶ ἐξεγέρσεως τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς νέας δυναστείας, ὅτε οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι δημοκράτης, αὐτὸς ἀναφανδὸν ἐκήρυττε τὰς δημοκρατικάς του ἰδέας, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς καταδιώξεις. Κατευνασθεὶς μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κόμητος Σπόνεκ, ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς εἰσαγγελεύς, ἀλλὰ ταχέως παρῃτήθη καὶ ἐπηγγέλλετο τὸν δικηγόρον, παντοῦ δὲ ἐκήρυττεν ὅτι εἶχε μὲν προσωπικὸν φίλον τὸν βασιλέα Γεώργιον, ἀλλ᾽ ἦτο ἐχθρὸς τῆς βασιλείας. Ἐφαίνετο πανταχοῦ καὶ αἱ Ἀθῆναι ἠρέσκοντο εἰς τὰς ἄκρας δημοκρατικάς του ἰδέας χωρὶς νὰ συμμερίζωνται αὐτάς.

Ἦτο ὡραῖος ἀνήρ, μετρίου ἀναστήματος, νευρικὸς εἰς τὰς κινήσεις του καὶ χειμαρρώδους εὐγλωττίας. Ἐγνώριζεν ἀπὸ μνήμης τὰ συγγράμματα τοῦ Ματσίνη καὶ ἐποίκιλλε τὴν ὁμιλίαν του μὲ ἀφορισμοὺς τοῦ Ἰταλοῦ δημοκράτου. Ἀγαπῶν τὰ ὅπλα κατεγίνετο εἰς τὴν σκοποβολὴν καὶ ἐθεωρεῖτο ὁ ἄριστος τῶν σκοπευτῶν. Ἡ ζωηρότης τοῦ χαρακτῆρός του καὶ ἡ δεινότης του περὶ τὸ σκοπεύειν τὸν εἶχον καταστήσει εἰς ἄκρον ἐλευθερόστομον. Διότι ἐπίκουρον εἰς τὴν γλῶσσάν του ὑπῆρχε πάντοτε τὸ περίστροφον εἰς τὸ θυλάκιόν του. Ὅτε ἀπὸ τοῦ 1873 ὁ Βούλγαρης μετὰ τοῦ Γρίβα ἐσκέπτοντο νὰ περιορίσουν τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας, αἱ Ἀθῆναι εὑρίσκοντο εἰς ἀναστάτωσιν καὶ ὁ Ρόκκος εἶχε τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως τῶν δρόμων κραυγάζων παντοῦ ὅτι ἐπιβουλεύεται τοὺς θεσμοὺς ἡ *καμαρίλλα*. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος περιῆλθεν εἰς ἔριδα μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ Δημοσθένους Σταΐκου καὶ προεκλήθη μονομαχία. Ἐνῷ ὅλοι ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐφόνευεν ὁ Ρόκκος τὸν ἀξιωματικόν, ἀντιθέτως οὗτος τοῦ ἐφύτευσε μίαν σφαῖραν εἰς τὸν πνεύμονα. Ἀπερίγραπτος ὑπῆρξεν ἡ συγκίνησις τῆς πόλεως. Εἰς τὴν οἰκίαν του συνέρρεεν ἀθρόον πλῆθος καὶ διήρχετο πρὸ τῆς κλίνης του, αὐτὸς δέ, διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐξέπεμπε κεραυνοὺς κατὰ τῆς *καμαρίλλας*, φέρων εἰς ἀπελπισίαν τοὺς ἰατρούς του. Ἡ δημοτικότης του τότε ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Τὸ πλῆθος ἠκολούθει τὰς φάσεις τοῦ τραύματός του καὶ εἰς τοὺς ναοὺς ἐτελοῦντο δοξολογίαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας του. Ὁ Χοϊδᾶς ἐπέζησε καὶ αἱ ἀπόπειραι κατὰ τοῦ Συντάγματος ἐματαιώθησαν. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης ἀπεμάκρυνε τὴν Κυβέρνησιν Βούλγαρη, καὶ ἐσχηματίσθη τότε ἡ πρώτη Κυβέρνησις τοῦ Χαριλάου Τρικούπη τῷ 1875. Ὁ Χοϊδᾶς ὅμως ἐξηκολούθει παραμένων ἀδιάλλακτος δημοκρατικός.

Ὅταν ἐξελέγη βουλευτής, τὰς ἰδέας του ταύτας μετέφερεν εἰς τὴν Βουλήν. Οἱ λόγοι του ἦσαν πλήρεις τραχύτητος καὶ πάθους. Δὲν ὑπῆρχε κανεὶς χαλινὸς εἰς τὴν γλῶσσάν του. Εἶχεν ὡς πολιτικὸν πρόγραμμα πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος ἁπλουστάτην τινὰ μέθοδον: νὰ στηθοῦν τρεῖς ἀγχόναι εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ κρεμάσουν τὸν Βασιλέα Γεώργιον εἰς τὴν μίαν, δεξιὰ δὲ τὸν Τρικούπην καὶ ἀριστερὰ τὸν Δηλιγιάννην. Ὅταν ὁ βουλευτὴς Ἐλευθέριος Μυκόνιος τὸν διέκοψε καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ παύσῃ παραφρονῶν, ὁ Χοϊδᾶς ἀπήντησεν ὑπαινισσόμενος μονομαχίαν:

— Ἐλευθέριε Μυκόνιε, ἑτοιμάσου νὰ ἀποθάνῃς.

— Δὲν τὸ ἔχω σκοπόν, ἀγαπητὲ Ρόκκο, τοῦ εἶπεν ἐν μέσῳ τῶν γελώτων τῆς Βουλῆς.

Ἐπειδὴ ἦτο μὲν παράφορος ἀλλ᾽ ἀγαθώτατος, ὅλοι τὸν ἠνείχοντο, καὶ αὐτὸς δὲ κατερχόμενος τοῦ βήματος ἐπλησίαζε καὶ ὡμίλει φιλικώτατα μετ᾽ ἐκείνων, οὓς πρὸ μικροῦ ἐκεραυνοβόλει. Κἄποτε εἰς τὴν ὁδὸν Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ συνηντήθη μετὰ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Οὗτος δὲ πλησιάσας αὐτὸν τὸν ἠρώτησεν:

— Ἐξακολουθεῖς, Ρόκκο, νὰ ἔχῃς τὴν ἰδέαν νὰ μὲ κρεμάσῃς;

— Πάντοτε, Μεγαλειότατε, ἐφόσον παραμένεις εἰς τὸν θρόνον. Ἂν παραιτηθῇς καὶ γίνῃς δημοκρατικός, θὰ γίνω ὁ στενώτερος φίλος σου.

— Ὁ Θεὸς νὰ μὲ φυλάττῃ ἀπὸ τέτοιους φίλους, τοῦ ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς καὶ τοῦ ἔθλιψε τὴν χεῖρα.

Κατὰ τὸ 1889, ὅτε οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε δυνάμενος νὰ διερεθίσῃ τὸν Ρόκκον, αὐτὸς ὑπερέβη πᾶν μέτρον εὐπρεπείας. Ἐξετραχύνθη εἰς ὕβρεις κατὰ τοῦ βασιλέως δημοσιευομένας εἰς τὸν «*Ραμπαγᾶν*». Καταδιωχθεὶς κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Κακουργιοδικείου Ἀμφίσσης. Ἐφυλακίσθη εἰς τὰς φυλακὰς Χαλκίδος χαίρων πᾶσαν ἐλευθερίαν, ἐκτίων δὲ τὴν ποινήν του ἀπέθανεν ὁ ἀδιάλλακτος αὐτὸς δημοκράτης. Ἐπειδὴ ἦτο ἰδεολόγος ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον ἀγαπητὸς εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδιορρυθμοτέρων τύπων καὶ τῶν συμπαθεστέρων πολιτῶν, μὴ ἐλθὼν εἰς καμμίαν ποτὲ διαλλαγὴν μετ᾽ οὐδενός. Κατὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ 1887, ὅτε ἠγκυροβόλουν τὰ εὐρωπαϊκὰ σκάφη εἰς Φάληρον, αὐτὸς ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἔφθασε κολυμβῶν κάτωθεν τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος, ἧς ἐπέβαινεν ὁ πρίγκιψ Ἀλφρέδος, ὁ ἐκλεγεὶς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἄλλοτε, καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλήν του μὲ βροντώδη φωνὴν ἐκραύγασεν ἀγγλιστί:

— Αἶσχος εἰς σέ, Ἄγγλε πολῖτα· ὁ ἀποκλεισμὸς αὐτὸς εἶναι στίγμα διὰ σὲ καὶ τὴν πατρίδα σου.

Λαϊκοὶ ἀθηναϊκοὶ τύποι. — Γρίβας. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἱστορικὴν οἰκογένειαν τῆς Ἀκαρνανίας· ἦτο πλανόδιος λαχανοπώλης, περιερχόμενος καθ᾽ ὅλον τὸ ἔτος τὰς ἀθηναϊκὰς ὁδοὺς ὄπισθεν τοῦ γαϊδάρου του· ὅταν ὅμως ἤρχοντο αἱ Ἀπόκρεω, ἐγκατέλειπε τὸ ἐπάγγελμά του καὶ μετεβάλλετο εἰς ὀργανωτὴν παρελάσεων μετημφιεσμένων. Εἰς τὸν ἁπλοϊκὸν αὐτὸν λαχανοπώλην ἐνεφώλευε τὸ δαιμόνιον τοῦ χλευαστοῦ καὶ τοῦ γελοιογράφου. Παρηκολούθει τὰ καθ᾽ ὅλον τὸ ἔτος συμβαίνοντα κοινωνικὰ γελοῖα, καὶ κατὰ τὰς γενομένας παρελάσεις τὰς Κυριακὰς τῶν Ἀπόκρεω ἀναπαρίστανε ταῦτα μετὰ τοσούτου κωμικοῦ πνεύματος, ὥστε τὰ καθίστα κοινὴν τέρψιν τῆς πόλεως Εἶχεν ἀγρεύσει, εἰς τὸν κοινωνικὸν κύκλον εἰς ὃν ἔζη, ὡς συμπράκτορά του ἕνα ἄλλον λαϊκὸν τύπον, τὴν *Τρελλοκατερίναν*, μίαν παχεῖαν καὶ κατέρυθρον γυναῖκα, ἥτις ἀδέσποτος περιέτρεχε τὴν πόλιν κηρύττουσα πανταχοῦ ὅτι τὴν συνέδεον συγγενικοὶ δεσμοὶ μετὰ τῶν βασιλικῶν οἴκων τῆς Εὐρώπης, κατέληγε δὲ πάντοτε εἰς τὰ ἀπόκεντρα καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο τέρπουσα τοὺς ἐργάτας μὲ ᾄσματα βακχικά. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀποκρηᾶς ἡ Τρελλοκατερίνα ἐλάμβανεν ἀπαραιτήτως μέρος εἰς τὸν θίασον τοῦ Γρίβα, παίζουσα πρόσωπον πότε εὐγενοῦς δεσποινίδος προερχομένης ἐξ Ἀγγλίας καὶ πότε διακωμῳδοῦσα κυρίας τῶν Ἀθηνῶν. Ἦτο οὕτως ἀναπόσπαστος φίλη τοῦ Γρίβα, τοῦ ὁποίου ἡ δόξα ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον κατὰ τὰ ἔτη 1888 καὶ 1889, ὅτε ἐν Ἀθήναις συνεστήθη κομιτᾶτον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ δημιουργήσῃ ἰδιαιτέραν ἀθηναϊκὴν *Ἀποκρηάν*. Προεκήρυξε τοῦτο βραβεῖα καὶ προεκάλεσε πρωτοφανῆ διὰ τὴν πόλιν ἀποκρηάτικην κίνησιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἕνεκα τῆς ἐπιδιωχθείσεις συστάσεως χωριστοῦ τινος κοινωνικοῦ κύκλου καλουμένου «*σέρκλ ντιστεγκέ*». ἐγεννήθη θόρυβος ὅστις ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα κοινωνικοῦ σκανδάλου. Ὁ Γρίβας τὸν κύκλον τοῦτον παρουσίασεν ἐπὶ ἅρματος, ἀπομιμηθεὶς γνωστὰ τῆς κοινωνίας πρόσωπα μετὰ τόσης ἐπιτυχίας καὶ μετὰ τοσαύ

Digitized by Google

της γελοιογραφικῆς διαθέσεως, ὥστε ἐγένετο ὁ ἀποκρηάτικος ἥρως τῶν Ἀθηνῶν. Ἔκτοτε μετεβλήθη εἰς ἀθηναϊκὸν τύπον καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῇ ἀποκρηὰ ἐν Ἀθήναις ἄνευ τοῦ Γρίβα. Αὐτὸς ἔδιδε τὸν τόνον τῆς κινήσεως, ὅταν δὲ τὸ ἅρμα του διήρχετο τὰς ὁδούς, τὸ συγκεντρούμενον πλῆθος ἐξεδήλου τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ χειροκροτημάτων καὶ ἐπευφημιῶν. Ἐπὶ ἔτη, κατὰ τὰς εὐθύμους ταύτας ἡμέρας, ἦτο ὁ θεὸς τοῦ γέλωτος καὶ τῆς φαιδρότητος καὶ τὸ δημοφιλέστερον πρόσωπον παρὰ τῷ λαῷ. Ἀπὸ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἀνδήρου τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν παρηκολούθει τὴν ἀποκρηάτικην κίνησιν, μέχρι τῶν χαμινίων τῶν ἀθηναϊκῶν συνοικιῶν, τὸν Γριβαν ἀνέμενον ὅλοι διὰ νὰ αἰσθανθοῦν ὅτι ὁ *καρνάβαλος* εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας σκορπίζων τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν χαράν.

Ὅταν τὸ ἀποκρηάτικον κομιτᾶτον μετά τινα ἔτη ἔπαυσεν ὑφιστάμενον καὶ ὁ Γρίβας δὲν ἐνεφανίζετο πλέον ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς ἅρματος, πότε ὡς κομψὸς διπλωμάτης μὲ τὸν ἀπαραίτητον μονύελον καὶ ἄλλοτε ὡς κύριος τῶν αἰθουσῶν, τότε καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ ἀποκρηὰ ἔχασεν οὕτως εἰπεῖν τὴν ψυχὴν αὐτῆς καὶ παρήκμασεν ἐντελῶς. Ὁ Γρίβας ἐπὶ ἔτη ἔκτοτε ἠκολούθει τὸν ὑπομονητικὸν γάϊδαρόν του καὶ διελάλει τὰ *λάνανά* του, τὰ ὁποῖα τοιοῦτο πρόσωπον διεδραμάτισαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ 1886. Ἔπειτα μίαν ἡμέραν δὲν ἐφάνη πλέον. Καταβληθεὶς ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς οἰνοποσίας ἀπέθανεν εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἀεριόφωτος. Διὰ τὴν ἀθηναϊκὴν ἀποκρηὰν εἶχεν ἀποθάνει πρὸ πολλοῦ, αἱ δὲ ἐφημερίδες ἀνεμνήσθησαν αὐτοῦ καὶ ἔγραψαν μακρὰς σκιαγραφίας του, χαρακτηρίσασαι τοῦτον ὡς ἕνα τῶν ἰδιορρυθμοτέρων τύπων τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰς ὁποίας κατώρθου νὰ σπείρῃ τὸν γέλωτα μὲ τὴν παραστατικὴν σάτυράν του, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ πόλις εἶχε λόγους νὰ μελαγχολῇ.

Θανάσης. Ἀγνώστου ἐπωνύμου καὶ πατρίδος. Ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ χωρίον του, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ εἴπῃ πόθεν κατήγετο καὶ ποῖον ἦτο τὸ ὄνομά του. Δὲν ὡμίλει παρὰ διὰ μονοσυλλάβων καὶ δὲν συνανεστρέφετο κανένα. Ἡ φύσις τὸν εἶχε προικίσει δι' ἐκτάκτου ἰδιοφυΐας πρὸς ἐπιδιόρθωσιν διαφόρων καλλιτεχνικῶν ἀντικειμένων. Ποῦ εἶχε διδαχθῇ τὴν τέχνην του εἶναι ἄγνωστον· ὅλαι ὅμως αἱ Ἀθῆναι ἐγνώριζον ὅτι ὁ Θάνασης ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπισκευάσῃ οἷον δήποτε ἀντικείμενον ἐθραύετο ἢ πᾶν ὡρολόγιον τὸ ὁποῖον ἔπαυε νὰ λειτουργῇ. Εἰς αὐτὸν δὲ εἰς δυσχερεῖς ἐπισκευὰς κατέφευγον ὅλοι, ὅταν εἰδικοὶ τεχνῖται τοὺς ἀπήλπιζον. Κάποτε εἶχεν ἐπιδιορθώσει τοιαῦτα ἀντικείμενα τῆς Ριζαρείου Ἱερατικῆς Σχολῆς, τὸ δὲ Συμβούλιον αὐτῆς, πρὸς ἀνταμοιβήν, τοῦ εἶχε παραχωρήσει δωρεὰν ἓν μικρὸν δωμάτιον εἰς τὸ παλαιὸν οἴκημα, ὅπου εὑρίσκεται σήμερον τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Ἐκεῖ ἐγκατέστησεν ὁ Θανάσης τὸ μικρόν του ἐργαστήριον, ὅπου προσεκόλλα θραυσμένας πορσελάνας καὶ πίπας, ἐπεδιόρθωνε ὡρολόγια, ἔθετεν εἰς κίνησιν παραφθαρείσας μηχανὰς κτλ. Δὲν εἶχε καθορίσει τιμὰς διὰ τὴν ἐργασίαν του καὶ περιώριζε τὴν ἀμοιβήν του εἰς ὅ,τι τοῦ ἐχρειάζετο διὰ τὸν ἄρτον τῆς ἡμέρας, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἐπαύριον. Πολλάκις διὰ σπουδαίαν ἐργασίαν ἐζήτει μηδαμινὴν ἀμοιβήν, διότι συνέπιπτε τὴν στιγμὴν ἐκείνην νὰ ἔχῃ ἐξασφαλίσει τὰς δαπάνας τῆς ἡμέρας του. Ἐὰν ὅμως δὲν τὰς εἶχε, τότε ἡ τιμὴ καὶ τῆς παραμικροτέρας ἐργασίας ηὔξανεν, ἀναλόγως τῶν προχείρων ἀναγκῶν του. Οἱ πελάται του ὑπέκυπτον εἰς τὰς ἀξιώσεις του, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀντιρρήσεως, διότι ἐγνώριζον ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ἐν Ἀθήναις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν τοῦ ἐζήτουν.

Ἡ οἰκογένεια Χατζῆ-Ἀναργύρου ἐκ Σπετσῶν εἶχε περίφημον ἐπιτραπέζιον ὡρολόγιον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μετὰ μουσικοῦ ὀργάνου, τοῦ διασήμου ὡρολογοποιοῦ Λαρουᾶ.

Τὸ μουσικὸν ὄργανον εἶχε σταματήσει πρὸ δεκάδων ἐτῶν, οὐδεὶς δὲ οὔτε ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐν Παρισίοις ἠδυνήθη νὰ κινήσῃ τὸ μηχάνημα· παρεδόθη ἐν τέλει εἰς τὸν Θανάσην καὶ μετὰ τρεῖς ὥρας τὸ ὡρολόγιον ἀνέκρουε γαλλικὰ ᾄσματα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἄνευ τῆς παραμικρᾶς παρατονίας. Εἶναι μυστήριον πῶς ὁ ἐξ ἀγνώστου χωρίου τῆς Ἑλλάδος προερχόμενος τεχνίτης κατώρθωνε νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ μυστήρια τῶν λεπτοτάτων μηχανισμῶν μιᾶς ἀγνώστου τέχνης. Ἀπέμεινεν ἐπίσης μυστήριον, διατὶ ὁ Θανάσης οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ τινὰ μαθητευόμενον τῆς τέχνης του. Τὰ πάντα ἐξετέλει μόνος. Ἀλλὰ καὶ μετ' οὐδενὸς συνεδέθη ποτέ. Δὲν ἐτήρησε καὶ κανένα δεσμὸν καὶ καμμίαν σχέσιν μετὰ τῶν οἰκείων του. Ὅτε δύο συγγενεῖς του ἦλθον ἐκ τοῦ χωρίου πρὸς συνάντησίν του, ὁ Θανάσης ὄχι μόνον δὲν τοὺς ἐδέχθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξεδίωξε λιθοβολῶν αὐτούς.

Ἀπετέλεσεν οὕτω διακεκριμένην φυσιογνωμίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἦτο βραχέος μᾶλλον ἀναστήματος καὶ ἐκαλλιέργει ἐπιμελῶς στρογγυλὸν γένειον· εἶχεν ὀλίγον προεξέχουσαν τὴν γαστέρα. ἐνεδύετο μετὰ κομψότητος, ἐφόρει πάντοτε μαλακὸν καπέλλον τοῦ αὐτοῦ σχήματος καὶ φαιοῦ χρώματος. Ἐσύχναζεν εἰς τὰ κοσμικὰ κέντρα, ἐγευμάτιζεν εἰς τὰ κάλλιστα τῶν ἑστιατορίων καὶ ἐσύχναζεν εἰς τὰ θέατρα καὶ εἰς τὰς μουσικὰς συναυλίας μόνος καὶ ἀσυντρόφευτος. Ἐχαιρέτα ὅσους τὸν ἐχαιρέτων, ἐγγίζων διὰ τῆς ῥάβδου τὸ καπέλλον του καὶ μειδιῶν μετ' ἀγαθότητος, κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε τρόπον οἷος δήποτε καὶ ἐὰν ἦτο ὁ ἀπέναντί του.

Μίαν πρωΐαν εὑρέθη νεκρὸς εἰς τὸ μικρόν του ἐργαστήριον, ὅπερ ἐχρησίμευε καὶ ὡς κοιτών του. Ἐτάφη χωρὶς κανεὶς νὰ μάθῃ ποτὲ πῶς ἐλέγετο καὶ δὲν παρηκολούθησε κανεὶς τὴν κηδείαν του. Ὅταν ἔπαυσαν πλέον νὰ τὸν βλέπουν καὶ ἀνεζήτησαν τὸν Θανάσην, ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἀναπαύεται εἰς ἄγνωστον τάφον ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῶν Ἀθηνῶν.

Θεοδοσίου. Ἀποκρηάτικος ἀθηναϊκὸς τύπος, ὅστις μετὰ τοῦ Γρίβα καὶ τῆς Τρελλοκατερίνας διέχυνε τὴν φαιδρότητα εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὰς Ἀπόκρεω. Τὸ ἐπάγγελμά του ἦτο κοσμηματογράφος, ἡ εἰδικότης του δέ, νὰ παρασκευάζῃ τὰς ἐπιγραφὰς καταστημάτων καὶ νὰ δίδῃ τὰ ἁρμόζοντα ὀνόματα εἰς τὰ λαϊκὰ καφενεῖα καὶ οἰνοπωλεῖα. Εἰς αὐτὸν ὀφείλονται αἱ σοφαὶ ἐπιγραφαί: «Οἰνοπωλεῖον. Βερεσὲ σήμερα δὲν ἔχει, αὔριο ἔχει», τὸ «Ψυχῆς ἰατρεῖον» καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα συνέλεγε μετ' ἐπιμελείας ὁ Θεῖος Ἄννινος εἰς τὸ «Ἄστυ» του. Εἶχε καταστῇ οὕτω διάσημος καὶ περιζήτητος μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων του, διέτριβε δὲ παρὰ τὴν πλατεῖαν Ἡρώων, ἐργαζόμενος καθ' ὅλον τὸ ἔτος καὶ ἀναμένων τὴν ἔλευσιν τῆς Ἀποκρηᾶς, ὅπως ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ πλήθους μετημφιεσμένος ἐπὶ ἅρματος καὶ διακωμῳδῶν πολίτας περὶ ὧν ὅπως δήποτε ἐγένετο λόγος. Ἐνεφανίσθη κατὰ πρῶτον ὡς *Ποιητὴς τοῦ Κάρρου* καὶ ὅπως οἱ ἀρχαῖοι γεφυρισταὶ ἀπηύθυνε καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς διαβάτας σατυρικὰ δίστιχα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ μακρὸν ἔπειτα χρόνον ἐφέροντο εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ.

Ὅταν ἐγένετο ἀπόπειρα ὅπως καθιερωθοῦν ἀθηναϊκαὶ Ἀπόκρεω, ὁ Θεοδοσίου ἔλαβε τὸ ἐνεργότερον μέρος. Αὐτὸς ἐγένετο ὁ διακοσμητὴς τῶν ἁρμάτων τῶν προσωπιδοφόρων καὶ παρεσκεύαζε τὴν ἐπίσημον εἴσοδον τοῦ Καρναβάλου εἰς τὴν πόλιν. Ἡ ἐπινοητικότης του εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἦτο σπανία, ἐπειδὴ δὲ ἦτο λαμπρὸς κοσμηματογράφος, διεκόσμει τὰ ἅρματα μετὰ πολλῆς τέχνης καὶ ἔθετεν ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄξιαι καλλιτέρας τύχης. Μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἐξέδιδεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ σατυρικὴν ἐφημερίδα ἔμμετρον διακωμῳδοῦσαν τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν συνοικίαν ὅπου διέτριβε. Οἱ στίχοι τοῦ Θεοδοσίου εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ ἠθογραφία καὶ τὰ χρονικὰ τῆς συνοικίας τοῦ Ψυρρῆ καὶ δὲν στεροῦνται κάποιας περιγραφικῆς χάριτος. Ἰδοὺ μία ἀπὸ τὰς σατύρας του:

«Ὁ Νικολάκης ὁ Κουτσὸς μὲ τὸ σταχτὶ καπέλλο
Τὴ σιδερώστρα τὴν γνωστὴ ἀγάπησεν Ἀγγέλω·
Μὰ ἡ Ἀγγέλω γι' ἄλλονε εἶχε κρυφὴν ἀγάπη,
Κ' ἐπροτιμοῦσε πειὸ πολὺ τὸν Χρῆστο τὸν χασάπη,
Μ' αὐτὸν τὰ συχνοέψηνε μὲς στὸ σιδερωτάδικο
Κ' ἔτσι γενόταν τοῦ Κουτσοῦ τοῦ Νικολάκη ἄδικο.
Μ' αὐτὸς ποῦ ἦταν ἀκουστὸ ἄλλοτε παλληκάρι,
Μὲ τὸν Χρηστάκη πιάστηκε μιὰ μέρα στὸ παζάρι,
Μὰ ὁ Χρηστάκης τοὔσπασε μὲ τὸ ραβδὶ τὴν κούτρα του.
Κ' ἡ Ἀγγελιὼ σιδέρωσε τὰ ματωμένα μοῦτρα του.

Διὰ τῆς ἐφημερίδος του ὁ Θεοδοσίου ἔδιδε τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως τῆς περιέργου ἐκείνης συνοικίας, ἡ ὁποία διετήρησε τὰ παλαιά της ἤθη. Ὡς ἐκ τούτου τὸ φύλλον του ἦτο περιζήτητον μεταξὺ τῶν κατοίκων της. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀσθενήσας δὲν ἠδύνατο πλέον οὔτε νὰ ἐργάζεται, οὔτε νὰ συνθέτῃ τὴν ἐφημερίδα του καὶ ὁ φαιδρὸς αὐτὸς τύπος, ὅστις ἐπέρασε τὴν ζωήν του ἐν μέσῳ χαρᾶς καὶ εὐθυμίας, ἔσχε θλιβερὰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Ἐνεφανίζετο εἰς τὰ καφενεῖα τῆς πλατείας τῶν Ἡρώων συρόμενος καὶ προαγγέλλων μὲ στίχους τὸ προσεχὲς τέλος του:

Δέστε με πῶς κατήντησα· θὰ σβύσω σ' ἕνα μῆνα
Καὶ πειὰ δὲν θὰ μὲ ξαναϊδῇς στοὺς δρόμους σου Ἀθήνα.

Πράγματι μετά τινα χρόνον ἀφῆκε τὸν τελευταῖόν του στεναγμὸν καὶ αἱ Ἀθῆναι δὲν τὸν εἶδον πλέον νὰ παρελαύνῃ μετὰ τῶν μετημφιεσμένων των.

Κώστας ὁ Ρήτορας. Διάσημος ἀθηναϊκὸς τύπος, ἀφιχθεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἡ πρώτη ἐμφάνισίς του ἐγένετο κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἡμέραν τῶν *Σκιαδικῶν*, καθ' ἣν σκιαδοφόροι φοιτηταὶ συνεκρούσθησαν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως ἐνώπιον τῶν βασιλέων, τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐπαιάνιζεν ἡ μουσικὴ τῆς φρουρᾶς. Ὁ Κώστας κατήγετο ἔκ τινος χωρίου τῆς Εὐβοίας. Ἦτο ὑψηλός, ἰσχνός, μὲ βιβλικὴν μορφήν, ἡ ὁποία ἐκοσμεῖτο ὑπὸ γενειάδος. Ἔφερε σκληρὸν καπέλλον καὶ μακρὸν ἐπανωφόριον χρώματος ὑποκυάνου. Εὑρίσκετο μετὰ τῶν φοιτητῶν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως καὶ ἠκολούθησεν αὐτοὺς διωκομένους εἰς τὸ προάστειον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἔπειτα εἰς τὸ καφενεῖον τῆς «*Ὡραίας Ἑλλάδος*», ὅπου τοὺς ἀνέμενεν ἄπειρον πλῆθος. Ἐκεῖ ἀνελθὼν ἐπὶ τραπέζης τινὸς ὁ Κώστας ἐξεφώνησε τὸν παρθενικόν του, ἕνα ἀσυνάρτητον φιλιππικὸν κατὰ τῆς δυναστείας. Ἀγορεύων ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων του κάλαθον. Κάποιος ἐκ τῶν ἀκροατῶν τὸν ἠρώτησε:

— Τί ἔχεις ἐκεῖ μέσα, πολῖτα;

— *Κοπριὰ γιὰ τοὺς βασιλικούς*, ἀπήντησε ῥίπτων οὕτω τὴν διφορουμένην ταύτην ἔννοιαν τῆς φράσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἤρεσεν εἰς τὴν χρυσῆν νεολαίαν, ἥτις προμηθευθεῖσα καλάθια διελάλει ὅτι ἐπώλει κοπριὰν διὰ τοὺς βασιλικούς, δημοφιλέστατον τότε φυτὸν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὸ ῥητορικὸν αὐτὸ σχῆμα, ἐνῷ κατέστησεν αὐτὸν δημοτικώτατον ἔκτοτε, ἔσχε καὶ τὰς συνεπείας του, διότι συλλαβόντα αὐτὸν τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας, τὸν ἐπλευρομέτρησαν. Τοῦτο ὅμως δὲν κατηύνασεν οὔτε τὴν ῥητορικὴν φλόγα, οὔτε τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργὴν αὐτοῦ. Μόλις ἐνεφανίζετο εἰς τὸ καφενεῖον τῆς «*Ὡραίας Ἑλλάδος*» ἢ εἰς τὰ *Χαυτεῖα*, ἀμέσως τὸ πλῆθος τὸν ἐκύκλου καὶ ἐζήτει νὰ ἐκφωνήσῃ λόγον. Τότε ὁ Κώστας Ρήτορας, σείων τὴν ῥάβδον του καὶ διαγράφων καμπύλας εἰς τὸ κενόν, ἤρχιζεν ἀγορεύων καὶ δρέπων ἐπευφημίας καὶ χειροκροτήματα. Οὕτως ἐγένετο πασίγνωστος εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ ἐφημερίδες καὶ ἡ ἀστυνομία ἠσχολοῦντο καθημερινῶς καὶ διέσπειραν τὴν φήμην του καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Μὴ κερδίζων τίποτε ἐκ τῆς ῥητορικῆς, μετεβλήθη εἰς ἐφημεριδοπώλην. Ἀλλ' εἰς τὴν σάρκα τοῦ Κώστα εἶχε κατασκηνώσει ψυχὴ δημαγωγοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κλέωνος. Οὕτω πωλῶν τὴν «*Ἀλήθειαν*» καὶ τὴν «*Παλιγγενεσίαν*» εὕρισκε περίστασιν, πάλλων τὴν ῥάβδον του, νὰ ἐκφωνῇ τὸν *δεκάρικόν* του, ὡς ὠνομάσθησαν αἱ ἀγορεύσεις του.

Αἴφνης ἐξηφανίσθη τῶν Ἀθηνῶν ὁ Ρήτορας. Ἔγινε γνωστὸν ὅτι εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπως ἴδῃ τὴν σύζυγόν του τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκαταλείψει πρὸ δεκαπενταετίας. Ἡ σύζυγός του ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε τὴν καρτερίαν τῆς ὁμηρικῆς Πηνελόπης καὶ δὲν κατεγίνετο ὑφαίνουσα νεκρικὸν ἔνδυμα εἰς τὸν Λαέρτην. Εἶχεν ἀντικαταστήσει πρὸ πολλοῦ τὸν Ὀδυσσέα της, καὶ ὅτε ἐνεφανίσθη οὗτος εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐπληροφορήθη ὅτι διάφοροι μνηστῆρες ἀπήλαυον τῶν θελγήτρων της κατὰ τὴν ἀπουσίαν του. Τότε ἐξηγέρθη εἰς τὴν ψυχήν του ἡ ζηλοτυπία τοῦ Ὀθέλου. μίαν νύκτα δὲ ἔσφαξεν αὐτήν, ὡς ὁ Μαῦρος τῆς Βενετίας τὴν Δεσδαιμόναν του, καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς χωροφύλακας. Οἱ ἔνορκοι ὑπῆρξαν ἐπιεικεῖς καὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς ὀλίγων ἐτῶν φυλάκισιν. Εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Χαλκίδος ἐδίδασκε τοὺς συμφυλακισμένους του, ὅτι ἡ μόλυνσις τῆς συζυγικῆς κοίτης μόνον δι' αἵματος ἐξαγνίζεται. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν αἱ ἐφημερίδες ἀνέφερον περὶ αὐτοῦ, τὸ δὲ ὄνομά του ἀπεδόθη πρὸς ὅλους ἐκείνους τοὺς ῥήτορας, οἵτινες ἐξεφώνουν *δεκάρικους*, εἴτε εἰς τὴν Βουλήν, εἴτε εἰς τοὺς Συλλόγους.

Ὅλως ἀπροσδοκήτως ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πάλιν μὲ τὸ αὐτὸ ἐπανωφόριον καὶ τὸ ἴδιον καπέλλον. Τὰ *Χαυτεῖα* συνεκινήθησαν καὶ πάλιν βλέποντα τὴν μαγκούραν του νὰ διαγράφῃ καμπύλας καὶ νὰ προχέεται ἀπὸ τῶν χειλέων του ἡ πάλαι χειμαρρώδης ῥητορία του. Εἶχεν ὅμως γηράσει πλέον. Ἡ γενειάς του εἶχε λευκανθῆ, ὁ χρόνος τὸν εἶχε κυρτώσει, καὶ ὁ ἔρως του πρὸς τὸν Βάκχον προσέδωκεν εἰς τὸ πρόσωπόν του ὑπεραιμικὴν χροιάν. Ἐν τούτοις παρέμεινεν ἡ πρώην ἐνεργητικότης του· ἡ νευρικότης του εἶχεν ὑπερενταθῆ, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον τὰ χαμίνια τῶν Ἀθηνῶν διηρέθιζον αὐτόν. Πολλάκις ἡ ῥάβδος του ἐπέπιπτε κατὰ τῶν κεφαλῶν των καὶ κατὰ τὰς τοιαύτας συμπλοκὰς διηρπάζοντο αἱ δέσμαι τῶν ἐφημερίδων, τὰς ὁποίας ἐπώλει. Οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες παρηκολούθουν καγχάζοντες τὸ τερπνὸν θέαμα. Τοιουτοτρόπως ὁ *Κώστας ὁ Ρήτορας*, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀγορεύῃ ἐν ἀνέσει, ὅπως κατὰ τὰ παλαιὰ καλὰ χρόνια τῶν *σκιαδικῶν* καὶ τοῦ *Γαλλο-Πρωσσικοῦ πολέμου*. Ἔγινε καθ' ὑπερβολὴν νευρικὸς καὶ ἐπιθετικώτατος. Δὲν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ δημιουργηθῇ περὶ αὐτὸν ἐπεισόδιον. Ἐπὶ τέλους ὁ οἶνος μετὰ τοῦ χρόνου κατέβαλον ὁριστικῶς αὐτόν. Ἠσθένησε καὶ οἱ δημοσιογράφοι, τῶν ὁποίων ἐπώλει τὰ φύλλα, ἐμερίμνησαν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ Δημοτικὸν νοσοκομεῖον ὅπου εὗρε τροφήν, στέγην, ἡσυχίαν καὶ ἐπὶ τέλους τὸν θάνατον. Αἱ Ἀθῆναι οὕτως ἀπώλεσαν τὸν λαϊκώτερον τῶν ῥητόρων των καὶ τὸν δημοφιλέστερον τύπον των.

Κλεάνθης Ἀγαλματίδης. Καταγόμενος ἐκ Καισαρείας καὶ ἐξ εὐπόρου οἰκογενείας ἐσπούδαζε κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν νομικά. Ἦτο πάντοτε κομψῶς ἐνδεδυμένος καὶ ἐκαλλιέργει μικρὸν γένειον κατὰ τὸν συρμὸν τοῦ Ἑρρίκου Δ'. Ἔπειτα μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπως συνεχίσῃ τὰς σπουδάς του, κατῴκει δὲ εἰς τὴν λατινικὴν συνοικίαν, ἐσύχναζεν εἰς τὰ θέατρα καὶ παρηκολούθει τὴν καλλιτεχνικὴν κίνησιν τῆς κοσμοπόλεως. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δὲν μετέβαινε

Digitized by Google

οὐδόλως, κατελήφθη δ' αἴφνης ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας καὶ ἤρχισε σπουδάζων γλυπτικήν. Ἐξεμίσθωσεν ἐργαστήριον καὶ ἐξετέλεσε τὰ πρῶτα προπλάσματά του Μετέβαλεν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα μετονομασθεὶς Ἀγαλματίδης, ὡς ἐκ τῆς τέχνης τὴν ὁποίαν ἐξέλεξεν.

Εἰς Παρισίους ὁ Κλεάνθης συνεδέθη μετὰ τοῦ διασήμου Ἀθηναίου ῥήτορος Ἀναστασίου Γενναδίου, ὅστις ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν κατ' αὐτοῦ καταδίωξιν, ἕνεκα δημοσιευθέντων ἄρθρων ἐναντίον τοῦ βασιλέως Γεωργίου, διέμενεν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν στερούμενος τῶν πάντων. Ὁ Κλεάνθης διεμοίρασε τότε τὸν καλλιτεχνικόν του κοιτῶνα μετὰ τοῦ Γενναδίου, ὅστις ἐκοιμᾶτο εἰς τὴν κλίνην τοῦ Κλεάνθους, ἐνῷ αὐτὸς κατεκλίνετο εἰς διβάνιον εὑρισκόμενον εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον. Ὁ Γεννάδιος ἐγειρόμενος τῆς κλίνης ἐξήρχετο καὶ δὲν ἐπέστρεφεν εἰμὴ τὴν ἑσπέραν. Κατὰ τὸ διάμεσον αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ὁ Κλεάνθης ἐχρησιμοποίει τὸ δωμάτιόν του εἰς συνεντεύξεις μετά τινος νεάνιδος, μεθ' ἧς εἶχε πλέξει εἰδύλλιον. Ἡμέραν τινὰ ὅμως, ὅλως ἀπροσδοκήτως, εἰσέβαλεν ὁ Γεννάδιος καὶ εὑρέθη πρὸ θεάματος, ὅπερ τὸν ἐξώργισεν. Ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς τὸν ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθέντα, τοῦ εἶπε:

Κλεάνθης Ἀγαλματίδης.

— Ἄθλιε, ἐμόλυνες τὴν κοίτην μου.

Καὶ ἁρπάσας τὰς μικρὰς ἀποσκευάς του ἀπῆλθε δρομαῖος, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ συναντήσῃ τοῦ λοιποῦ τὸν Κλεάνθην, ὅστις εἶδεν αἴφνης τὸν φιλοξενούμενον μεταβληθέντα εἰς ἐπιτιμητὴν τῶν αἰσθημάτων του.

Ἀλλ' εἰς τὸν Κλεάνθην συνέβη γεγονός, ὅπερ μετήλλαξε ῥιζικῶς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του. Ὁ πατήρ του, ἐμπορευόμενος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐπτώχευσε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρῇ πλέον τὸν υἱόν του. Τὸν ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πάτριον, ὁ Κλεάνθης ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχετο τοῦτο. Περιέστη εἰς ἀπερίγραπτον πενίαν, ὅπως καὶ ὁ περιώνυμος συνώνυμός του στωϊκὸς φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλ' ὅπως συντηρηθῇ καὶ σπουδάζῃ, δὲν ἤντλει οὗτος ἀπὸ τῶν φρεάτων ὕδωρ τὴν νύκτα, ἀλλ' ἀσπασθεὶς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ζήνωνος περιεφρόνει τὴν ἐργασίαν καὶ ὑπέφερε στωϊκῶς τὴν πενίαν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς νεώτερον Διογένην καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας περιβεβλημένος ῥάκη, πολλάκις δὲ οὐδὲν ἄλλο ἔνδυμα φέρων εἰμὴ μανδύαν τινά. Οἱ πόδες του μένουν πάντοτε γυμνοί, ἡ κεφαλή του ἀσκεπὴς καὶ τὸ στῆθός του ἀκάλυπτον. Δὲν ἔχει στέγην καὶ κοιμᾶται εἰς τὸ ὕπαιθρον ἐπὶ τῶν καθισμάτων τῶν δημοσίων περιπάτων, ζῇ δὲ ἀπὸ τὰ ἐλέη τῶν διαβατῶν. χωρὶς ὅμως νὰ ζητῇ ταῦτα. Ἄγνωστον εἶναι ἂν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Διογένους τοῦ κυνικοῦ αἱ Ἀθῆναι εἶδον κυνικώτερον αὐτοῦ ἄνθρωπον. Ὁ Κλεάνθης ὑπερέβη τὸν ἀρχαῖον φιλόσοφον κατὰ τὴν ἁπλότητα τοῦ βίου. Διότι ὁ Διογένης εἶχεν ὅπως δήποτε πίθον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκοιμᾶτο, ἐν ᾧ ὁ Κλεάνθης οὐδέποτε ἐσκέφθη ν' ἀποκτήσῃ οἷον δήποτε ἐνδιαίτημα. Δὲν μεταχειρίζεται βωμολοχικὰ σκώμματα· τοὐναντίον διακρίνει αὐτὸν ἀπέραντος χριστιανικὴ ἀγαθότης, καρτερία καὶ ἀπάθεια. Ὁμιλεῖ ὀλίγα καὶ προφέρει τὸ σ ὡς ϑ. Περίεργον δὲ εἶναι ὅτι μένει παντελῶς ἀνενόχλητος ἀπὸ τῶν χαμινίων τῶν Ἀθηνῶν. Ξένος πρὸς πᾶσαν ἀνάγκην τῆς ζωῆς, ἀντιτάσσει καὶ αὐτὸς τὴν στωϊκότητα κατὰ τῆς τύχης, τὴν φύσιν κατὰ τῶν νόμων καὶ τὸ λογικὸν κατὰ τῶν παθῶν. Εἶναι κυνικὸς φιλόσοφος καὶ φαίνεται ῥιφθεὶς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀντισθένους εἰς τὰς πολυθορύβους σήμερον Ἀθήνας, χωρὶς ὅμως οὐδένα νὰ καταγελᾷ καὶ μηδένα νὰ καταφρονῇ. Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ Κλεάνθους Ἀγαλματίδου ὅ,τι εἶπεν ὁ Ἰουβενάλης περὶ τοῦ ἀρχαίου κυνικοῦ, ὅτε ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τί παρ' αὐτοῦ ἐζήτει καὶ ἀπήντησεν οὗτος «Μικρὸν τοῦ ἡλίου μετάστηθι». Ἐνόησε τότε ὁ κοσμοκράτωρ «πόσον ὁ ἄνευ ἐπιθυμιῶν θνητὸς εἶναι εὐτυχέστερος τοῦ ἐπιθυμοῦντος τῆς κοσμοκρατορίας». Τοιουτοτρόπως ὁ Κλεάνθης χωρὶς νὰ δάκνῃ καὶ νὰ ὑλακτῇ τοὺς πονηρούς, τοὺ ἡδυπαθεῖς καὶ τρυφηλούς, διέρχεται τὴν ζωήν του ἐφαρμόζων τὰς θεωρίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀντισθένους.

Κουλουριώτης, ὁ κοινῶς γνωστὸς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν *Ἀλβανολόγος*. Ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶν, διετείνετο δὲ ὅτι εἶχε σπουδάσει ὅσον οὐδεὶς τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους. Ἦτο ἐκ τῶν εἰσαγαγόντων τὸν γραπτὸν λόγον εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν καὶ συγγράψας τὴν πρώτην ἀλβανικὴν γραμματικήν. Ἐγνώριζεν ἄριστα τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὡμίλει ἀδιακόπως, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκετο, περὶ Ἀλβανίας καὶ Ἀλβανῶν, ἐχαρακτήριζε δὲ τοὺς ὁμοεθνεῖς του ὡς καταγομένους ἐξ Ἑλλήνων καὶ ὡς τοὺς γνησιωτέρους ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο εἶχε καταστῆ εἰς τὸν Κουλουριώτην ἀνίατος ψυχοπάθεια, ὁποῖον δήποτε δὲ καὶ ἂν συνήντα προσεπάθει νὰ τὸν πείσῃ περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν θεωριῶν του, ὑποστηρίζων ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα εἶναι ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἰδίωμα. Ἐκ τούτου ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων Ἀλβανολόγος, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐλησμονήθη τὸ πραγματικόν του ὄνομα καὶ τοῦ ἀπέμεινεν ἡ προσωνυμία. Ἡ φύσις σπανίως ἔπλασε δυσειδεστέραν μορφὴν τῆς ἰδικῆς του. Ἡ μύτη του ἦτο τεραστία καὶ τὸ στόμα του μέγα, ὡς τὰ τῶν mascarons τῶν κρηνῶν, ἐντὸς αὐτοῦ δὲ προέβαλλον τρομεροὶ ὀδόντες· αἱ σιαγόνες του ἀνοιγοέκλειον ἀδιακόπως καὶ ἐσείετο τὸ ἀραιὸν ὑπογένειόν του· ἔφερε παμμεγέθεις διόπτρας καὶ ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴν διὰ περιέργου φαιοῦ πίλου. Τὸ σῶμά του ἦτο κάτισχνον καὶ κυρτωμένον, ὁ δὲ ἀπεξηραμένος λαιμός του ἐφαίνετο κινούμενος ἐντὸς παμμεγέθων περιλαιμίων. Ἦτο ὅμως ἀεικίνητος, ἔφερε μαζύ του φυλλάδια σχετικὰ μὲ τὸ ἀλβανικόν του ζήτημα καὶ μετέβαινεν εἰς ὅλα τὰ κέντρα καὶ εἰς ὅλα τὰ καφενεῖα, ὅπως εὕρῃ κοινὸν πρὸς συζήτησιν. Ἐγένετο οὕτω πασίγνωστος καὶ πολλάκις πολλοὶ θαμῶνες τῶν καφενείων πρὸ τῆς ἀθεραπεύτου γλωσσαλγίας του ἐτρέποντο εἰς φυγήν. Ὁ Ἀλβανολόγος ὅμως κἄποιους θ' ἀπέκλειεν εἴς τινα γωνίαν καὶ ἐπανελάμβανε τὰς αὐτὰς θεωρίας, ἀνέφερεν ἀλβανικὰς λέξεις καὶ διὰ μακρῶν προσεπάθει ν' ἀποδείξῃ ὅτι αἱ ῥίζαι των ἦσαν ἑλληνικαί. Περὶ τὴν ἑνδεκάτην πρωϊνὴν εὑρίσκετο πάντοτε εἰς τὸ ἄλλοτε ἐπὶ τῆς πλατείας Συντάγματος καφενεῖον τοῦ Γιαννοπούλου. Τὸ καφενεῖον ἐκεῖνο διεκοσμεῖτο διὰ μεγάλου κατόπτρου, κάτωθεν τοῦ ὁποίου συνήρχετο ὁ ποιητικὸς κύκλος τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ὅστις καθημερινῶς μετέβαινεν ἐκεῖ, ὅπως ῥοφήσῃ τὸν «ἐρατεινόν» του, ὡς ὠνόμαζε τὸν καφὲν ὁ ποιητής. Ὁ Παράσχος τὸν Κουλουριώτην ἀπεκάλει ἀδόλεσχον, τὸν ἐξηρέθιζε δὲ ἡ ἐπιμονὴ ἣν εἶχε νὰ λέγῃ ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι Ἕλληνες. Ὁ Παράσχος ἦτο ὡραῖος ἀνήρ, μεγαλοπρεπὴς τὴν παράστασιν καὶ ὡμίλει μετὰ τόνου πάντοτε ἐπισήμου καὶ ἀποφθεγματικῶς. Ἡμέραν τινὰ ἐπλησίασε κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τὸν κύκλον του ὁ Κουλουριώτης, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν ποιητὴν ἐπεθύμει νὰ πείσῃ περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν θεωριῶν του. Ἀφοῦ δὲ ἐξήντλησεν ὅλα τὰ ἐπιχειρήματά του χωρὶς νὰ πείσῃ αὐτόν, εἰς τὸ τέλος εἶπε:

Ὁ Ἀλβανολόγος.

— Δὲν εὑρίσκω, φίλε μου, καμμίαν διαφορὰν καὶ ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων.

Ὁ Παράσχος τότε ἠγέρθη, ὕψωσεν ὑπερηφάνως τὴν ὡραίαν κεφαλήν του, συλλαβὼν δὲ τὸν Κουλουριώτην ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὸν ἔφερεν ἐνώπιον τοῦ κατόπτρου καὶ ἐτοποθέτησε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸ αὐτοῦ.

— Κουλουριῶτα, τοῦ εἶπεν, ἰδοὺ οἱ Ἀλβανοί.

Ἔπειτα δὲ στρέψας αὐτὸν πρὸς ἑαυτόν, τοῦ λέγει:

— Κουλουριῶτα, ἰδὲ τοὺς Ἕλληνας.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἀθηναίου ποιητοῦ κατέστησεν ἀναπολόγητον τὸν Ἀλβανολόγον. Τὸ καφενεῖον ἐξερράγη εἰς γέλωτας, ἔκτοτε δὲ ὁ Κουλουριώτης δὲν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Γιαννοπούλου. Διήρχετο τὰς ἡμέρας του εἰς ἄλλα κένρα, διανέμων πάντοτε τὰ αὐτὰ φυλλάδια καὶ ἀναπτύσσων τὰς αὐτὰς θεωρίας. Οὕτω διέρρευσεν ὁλόκληρος ἡ ζωή του, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ν' ἀποκτήσῃ κανένα ὀπαδόν, οὐδὲ εἰς τὰ ἀλβανόγλωσσα ἀκόμη χωρία τῆς Ἀττικῆς.

Λελέκος, ὁ ἐπιλεγόμενος «*Κάλτσα τοῦ Διαβόλου*». Ἦτο οὗτος Πελοποννήσιος, φουστανελλοφόρος καὶ ὑπάλληλος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην εἰσῆλθεν ἕνεκεν τῆς λαογραφικῆς του ἐνασχολήσεως. Λέγουν ὅτι εἶχε διατελέσει δημοδιδάσκαλος εἰς Κυνουρίαν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ὀργανώσεως τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως καὶ μετεχειρίζετο κατὰ τῶν ἀτακτούντων μαθητῶν τὸν περίφημον *φάλαγγα*. Ὁ φάλαγξ οὗτος ἦτο ὄργανον τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίουν οἱ Τοῦρκοι κατ' ἐκείνων οἵτινες παρέβαινον ἀστυνομικήν τινα διάταξιν, ἀπαγορεύουσαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ συχνάζειν εἰς τὰ καφενεῖα· περιέκλειον τοὺς πόδας τῶν παραβατῶν γυμνοὺς καὶ ἔδερον αὐτοὺς διὰ μάστιγος. Τὸ ὄργανον τοῦτο εἶχε παραδόξως εἰσαχθῆ εἰς ἐκπαιδευτικὴν μέθοδον ἐπὶ τουρκοκρατίας· καίτοι δὲ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἡ χρῆσίς του ἀπηγορεύθη αὐστηρῶς, ὁ Λελέκος τὸ ἐχρησιμοποίει ἐν τούτοις συχνά, ἐξ οὗ λόγου καὶ ἀπελύθη. Αὐτὸς ὅμως διέψευδε ταῦτα.

Τοῦ Διαβόλου ἡ Κάλτσα.

Ἦτο λάτρης τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν λαϊκῶν παραμυθιῶν τὰ ὁποῖα συνέλεγε καὶ ἐδημοσίευε, τροποποιῶν ὅμως αὐτὰ κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του. Ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἐργασίας του εἰσήχθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεπλήρου καὶ ἐξέδιδε τὰ δημοτικὰ ἰδίως τραγούδια προεκάλεσεν ἔριδας μετὰ διαφόρων, περὶ τὰ αὐτὰ ἀσχολουμένων ζητήματα. Ὁ Λελέκος ἦτο ἀπὸ φύσεως ἐριστικὸς καὶ διεξῆγεν ἀγῶνας μεταχειριζόμενος φράσεις χλευαστικὰς κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, ὕβρεις καὶ λοιδορίας, ὠνόμαζε δὲ γράφων τὸν ἑαυτόν του «Κάλτσαν τοῦ διαβόλου». Τοιουτοτρόπως ἀπέκτησε τὸ προσωνύμιον αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο ἐφ' ἑξῆς ἀπὸ τοὺς ἀντιθέτους καὶ ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας. Ἡ κάλτσα αὐτὴ τοῦ διαβόλου εἶχε τῷ ὄντι τὸν διάβολον μέσα της· δὲν ὑπεχώρει πρὸ οὐδενὸς καὶ ἐκένου καθ' ἑκάστην χύτραν ὀνειδισμῶν καὶ ὕβρεων καθ' ὅλων. Δὲν ἐχρειάζοντο περισσότερα ὅπως καταστῇ περιώνυμος. Διαμαχόμενος πρὸς ἐκείνους οἵτινες τὸν ἀπεκάλουν παραποιητὴν καὶ νοθευτὴν τῶν ἑλληνικῶν ᾀσμάτων καὶ παραδόσεων, ὁ Λελέκος ὑπεστήριζεν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, ὡς ἐκ τῆς συντομίας των, δὲν ἐκφράζουν πλήρη τὴν ἔννοιαν τῆς ποιητικῆς συλλήψεως, καὶ ὅτι ἔχρῃζον συμπληρώσεως, διετείνετο δὲ ὅτι αὐτὸς ἦτο ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἱστορικὸν ἀπέμεινε τὸ συμπλήρωμα δημώδους τινὸς ᾄσματος τῆς Ἀργύρως, ὡραίας ποιμενίδος τῶν ἀρκαδικῶν ὀρέων, τὴν ὁποίαν παρέσυρεν ὁ φλογερὸς ἔρως νεαροῦ βουκόλου. Ὁ Λελέκος διετείνετο ὅτι ναὶ μὲν ἡ Ἀργύρω ἠγάπησε τὸν ποιμένα, ἀλλ' ἡ σωφροσύνη της τὴν ἐκράτησεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἁπλοῦ αἰσθήματος καὶ ὅτι εὑρίσκετο πάντοτε περὶ τὸν ἔρωτα καὶ οὐδέποτε ἐν τῷ ἔρωτι. Συνεπλήρωσε δὲ ὡς ἀκολούθως τὸ λαϊκὸν τραγοῦδι:

Ὅταν ὅμως ὁ πλάνος ὁ ἔρως
Τῆς ὑπέσχετο ῥόδινον θέρος,
Καὶ ὑπὲρ ὁλολεύκους ἐλπίδας
Ἐπωχεῖτο βρουτῶν τὰς ἀκίδας,
Αὐτὴ ἤρχετο γύρω τριγύρω,
Ἡ βαθύφρων καὶ σύννους Ἀργύρω.

Οἱ στίχοι οὗτοι περὶ τῆς ἁγνότητος καὶ τῆς σωφροσύνης τῆς Ἀργύρως ἔμειναν παροιμιώδεις, καὶ ἡ Κάλτσα τοῦ διαβόλου ἐγένετο ἔνδοξος.

Ὅταν, μετὰ τὸ 1880, ἤρξατο διεξαγόμενος δεινὸς ἀγὼν μεταξὺ τῶν ποιητῶν τοῦ δύοντος ῥωμαντισμοῦ καὶ τῶν ποιητῶν τῆς νέας ἀττικῆς σχολῆς, οἱ τελευταῖοι ὠνόμαζον τοὺς πρώτους Λελάκους. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λελέκος εἶχεν ἀποθάνει καὶ αἱ γελοιογραφικαὶ ἐφημερίδες δὲν ἠσχολοῦντο πλέον μὲ τὴν Κάλτσαν τοῦ διαβόλου· μόνον τὸ ὄνομά του ἀνεφέρετο πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν ὀπαδῶν τῆς καθαρευούσης εἰς τὴν ποίησιν.

Μάϊφαρτ (Ροδόλφος). Βαυαρὸς τὴν καταγωγήν, ἐκ τῶν κληθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ὅπως διδάξουν ὡρισμένας τέχνας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Μάϊφαρτ ἐδίδαξε τὴν βιβλιοδετικήν, ἦτο δὲ πράγματι ἀριστοτέχνης εἰς τὸ εἶδος τοῦτο. ὅπερ προσεγγίζει τὴν καλλιτεχνίαν. Μερικὰ βιβλία δεθέντα παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὰ ὁποῖα συνέπεσε νὰ ἴδω, εἶναι ἀληθῆ ἀριστουργήματα καί, ἐὰν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα, ὅπως ἀλλαχοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ὡραῖα βιβλιοδεσίματα, θὰ ἐπεδιώκετο ἡ ἀπόκτησις τοιού-

Digitized by Google

των τοῦ Μάϊφαρτ, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον εἶναι καὶ σπανιώτατα, διότι οὗτος μετήρχετο μόνον τὸν διδάσκαλον τῆς βιβλιοδετικῆς. Βραδύτερον μάλιστα ἐγκατέλειψε τὴν τέχνην ταύτην καὶ ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν κομψοτεχνημάτων.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀγάπης ἐν Ἀθήναις πρὸς τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς βιοτεχνίας ὀφείλεται εἰς τὸν Ροδόλφον Μάϊφαρτ, διότι οὗτος πρῶτος εἰσήγαγεν ἀληθῆ ἀντικείμενα τέχνης. Τὸ κατάστημά του εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ, ἐκεῖ δὲ εὕρισκέ τις ἐπιτραπέζια ὡρολόγια, ἐπίχρυσα πολυκέρια, ἀνθοδοχεῖα τῶν Σεβρῶν, χάλκινα ἀγαλμάτια καὶ ἄπειρα ἄλλα ἀντικείμενα τῶν καλλιτεχνικῶν ἐργοστασίων τῆς Βενετίας, τῆς Δρέσδης, τῆς Βιέννης καὶ ἰδίως τῶν Παρισίων.

Ὁ Μάϊφαρτ ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρα ὅλως φυσιογνωμία, μὴ ἐνθυμίζουσα παντάπασι βιβλιοδέτην. Ἦτο ὡραῖος ἀνήρ, ἡ κεφαλή του στρογγύλη, τὰ μάτια του μεγάλα· οἱ ξανθοὶ καὶ κατόπιν λευκανθέντες μύστακές του ὑψωμένοι ἔδιδον εἰς τὴν ἐρυθρὰν μορφήν του ἔκφρασιν Γερμανοῦ μᾶλλον ἀξιωματικοῦ. Ἔφερε χρυσᾶς διόπτρας περασμένας μὲ μαύρην λεπτὴν ταινίαν. Τὸ ἀνάστημά του μέτριον καὶ εὐθυτενές· ἦτο πάντοτε κομψότατα ἐνδεδυμένος, εἰς

Ο Μάϊφαρτ.

δὲ τὴν κομβιοδόχην του ὑπῆρχεν ἀπαραιτήτως τοποθετημένη γαρδένια ἢ λευκὸν ῥόδον. Εἶχε τοὺς τρόπους εὐγενεῖς καὶ ὡμίλει τὴν ἑλληνικὴν κατὰ περίεργον τρόπον, ἡ δὲ φλυαρία του ἦτο ἀκατάσχετος.

Ἡ σύζυγός του, ἀγαθωτάτη Γερμανίς, εἶχε προώρως ἀποσκελετωθῆ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐνδιέφερε τὸν Ροδόλφον, διότι πρὸ πολλοῦ ἀποκτήσας τὴν ἐλευθερίαν του ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐξ ἑκάστου ταξιδίου του εἰς Εὐρώπην εὐμορφοτάτην Βιενναίαν ἢ Οὐγγρίδα καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ περιῆγεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς περιπάτους περιπλέγδην βαδίζων, μὲ ὑψωμένην τὴν κεφαλὴν καὶ ἐπιδεικνύων εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ἐτήσιον ζωντανὸν κομψοτέχνημά του. Τὴν ἐνέδυε κατὰ τὸν τελευταῖον συρμόν, ἐδαπάνα ἀφειδῶς καὶ ᾐσθάνετο ἰδιαιτέραν ὑπερηφάνειαν διὰ πρᾶγμα, ὅπερ ἀντέκειτο εἰς τὰ ἤθη τῆς τότε ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Ὁ Μάϊφαρτ εἶχεν ὑποκλίνει εἰς τὸ γῆρας, συνέβαινε δὲ συχνά, αἱ γυναῖκες τὰς ὁποίας ἐκόμιζε καὶ τὰς ὁποίας ὠνόμαζε κυρίας Μάϊφαρτ *«νούμερο δύο»* νὰ δραπετεύουν καὶ νὰ ζητοῦν θερμοτέρας ἀγκάλας. Ἀλλ' ὁ ἐγκαταλειφθεὶς ἐραστὴς ἔκρινε τὰ πράγματα μετὰ στωϊκῆς ἀπαθείας, γνωρίζων ὅτι οὐδὲν μένει ἀμετάβλητον εἰς τὸν κόσμον, οὔτε ἡ χαρά, οὔτε ἡ θλῖψις, οὔτε ὁ ἔρως. Ὅτε δὲ συνέβαινεν ἡ ἀναπόφευκτος αὕτη λύσις τοῦ εἰδυλλίου ἔλεγεν ἀπαθῶς:

— Δὲν πειράζει, τοῦ χρόνου φέρνω μίαν ἄλλη.

Πράγματι δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἤρχετο φέρων ἄλλην. Ἡ Βιέννη ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν τὸ παζάρι ὡραίων γυναικῶν καὶ ὁ Ροδόλφος εἶχε πρόχειρον πάντοτε τὴν ἀντικαταστάτιδα.

Οὕτως ὁ Μάϊφαρτ ἐξειλίχθη εἰς ἕνα τῶν ἰδιορρυθμοτέρων τύπων τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἦλθον καὶ αἱ στενόχωροι ἡμέραι. Τὸ ἐμπόριόν του εὗρε πολυαρίθμους συναγωνιστάς, οὗτος δὲ δὲν ὑπῆρξε προβλεπτικὸς μύρμηξ. Ἔχασε τὴν περιουσίαν του· τὸ κατάστημά του διελύθη, καὶ αὐτὸς κατέφυγεν εἰς δύο μικρὰ δωμάτια τῆς οἰκίας Κυριακοῦ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας, ζῶν πενιχρῶς ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἀπομεινάντων ὀλίγων ἀντικειμένων. Ἡ ἱματιοθήκη του εἶχε περιέλθει καὶ αὕτη εἰς κρίσιν, ἠναγκάζετο δὲ νὰ μεταχειρίζεται ἄφθονον βενζίνην, ὅπως ἀποδίδῃ κάποιαν νεότητα εἰς τὰ ἐνδύματα τῆς πάλαι δόξης. Δὲν τοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφέρῃ πλέον ἀπὸ τὴν *Γκέρτνερ στράσσε* ξανθοπλοκάμους ἀγγέλους καὶ ἡ φιλοδοξία του εἶχε περιορισθῆ εἰς τὸν ἔρωτα τῆς Ἀσημίνας, μιᾶς ὑπηρετρίας συνταυτισάσης τὴν τύχην της μετὰ τῆς ἰδικῆς του.

Αἴφνης ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ Γαλλὶς τραγουδίστρια καὶ χορεύτρια Ζὰν δ' Ἀράς, ἡ συνταράξασα τὴν ἀθηναϊκὴν νεολαίαν, ὅτε ᾄδουσα καὶ χορεύουσα *κὰν-κὰν* ἀνεπέτα τοὺς πόδας της εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ὁ Μάϊφαρτ κατεγοητεύθη ὑπὸ τῶν ὡραίων κνημῶν τῆς σειρῆνος καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῇ εἰς εἵλωτά της. Ἡ ἀφοσίωσίς του συνεκίνησε τὴν χορεύτριαν ἥτις ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ τὰς ἐν Ἀθήναις παραστάσεις της μὲ τὴν δημοτικότητα τοῦ γηραιοῦ Ροδόλφου. Οὕτω τὸν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ εἰς τὰ θαλερὰ γηρατεῖα ὁ Μάϊφαρτ μετεβλήθη εἰς θεατρικὸν *νούμερο*, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔβλεπέ τις εἰς τὸ «Casino de Paris» εἰς περασμένην ἐποχήν.

Ἡμέραν τινὰ εἰς τοὺς τοίχους τῶν Ἀθηνῶν μεγάλα προγράμματα ἀνήγγελλον ὅτι ἡ Ζὰν δ' Ἀρὰς θὰ ἔψαλλεν ἐπίκαιρον διῳδίαν μετὰ τοῦ Ροδόλφου Μάϊφαρτ. Ἡ ἀγγελία αὕτη συνεκέντρωσεν ἄπειρον πλῆθος εἰς τὸ Θέατρον Ὀρφανίδη, τὸ ὁποῖον ἐναγωνίως ἀνέμενε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ζεύγους. Ὁ Μάϊφαρτ τῷ ὄντι ἐπαρουσιάσθη φέρων ἐρυθρὸν φράκον, μελανὴν μεταξίνην μέχρι γονάτων περισκελίδα, λευκὰς περικνημῖδας καὶ πέδιλα μὲ ἀργυρᾶς πόρπας. Ἐπρόκειτο νὰ ψάλῃ μετὰ τῆς συντρόφου του ᾆσμα εἰς τὸ τότε κυκλοφορῆσαν κατὰ πρῶτον εἰκοσάλεπτον νικέλινον κέρμα. Ἤρχισαν δὲ διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων:

«Τὸ νόμισμα τὸ νικελὸν
εἶν' ἀπὸ μαῦρον τενεκέν,
καὶ τὸν ἀληθινὸν χρυσὸν
κρατοῦνε εἰς τὸ Αἲξ λὲ Μπαίν».

Μετὰ τὴν λῆξιν ἑκάστης στροφῆς ἐχόρευε τὸ θελκτικὸν ζεῦγος *κὰν-κάν*, κατά τινα δὲ ἑλιγμὸν ὃν ἐξετέλει ἡ Ζὰν δ' Ἀράς, ἤγειρεν ἐκ τῶν ὄπισθεν τὴν βραχεῖαν ἐσθῆτά της καὶ εἰς τὸ σχηματιζόμενον κενὸν παρενέβαλε τὴν κεφαλήν του ὁ ἀσπρομάλλης Ροδόλφος. Τὸ πλῆθος ἐχειροκρότει μετὰ μανίας καὶ ἡ στροφὴ τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ ἀληθινοῦ χρυσοῦ εἰς τὸ Αἲξ λὲ Μπαὶν ἐπανελαμβάνετο ἀδιακόπως. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος αὐτὸς στίχος ἐνεῖχεν ὑπαινιγμὸν περὶ τῶν ἐτησίων ἀποδημιῶν τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἡ δὲ ἄκοσμος παρεμβολὴ τῆς κεφαλῆς τοῦ Μάϊφαρτ εἰς τὸ κενὸν τῆς ἐσθῆτος τῆς Ζὰν δ' Ἀρὰς καθίστατο σκανδαλώδης. Εἰδοποιήθη ἡ ἀστυνομία καὶ συνέλαβε τοὺς κωμῳδοὺς ἐν μέσῳ τῆς παραστάσεως. Τὸ πλῆθος τοὺς συνώδευσεν εἰς τὸ ἀστυνομικὸν τμῆμα ἐν διαδηλώσει. Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἔνδοξος ἡμέρα τοῦ Μάϊφαρτ.

Ἔκτοτε ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον, μετὰ τεσσαράκοντα ἐτῶν διαβίωσιν ἐν Ἀθήναις. Ἦτο ἐκ τῶν τακτικῶν περιπατητῶν τῆς Προμενάντ-πλάτς, ἀπολαμβάνων τὰς ὡραίας ἐκείνας νεάνιδας, αἱ ὁποῖαι εἶναι πάντοτε πρόθυμοι νὰ δώσουν τὰς ἀπολαύσεις τοῦ ὀθωμανικοῦ παραδείσου ἀντὶ ὀλίγων ἀλλάντων καὶ μερικῶν ποτηρίων ζύθου.

Μασσῶνος. Διάσημος ψάλτης κηδειῶν. Οὐδεὶς ἐφρόντισε ποτὲ νὰ μάθῃ πῶς ἐλέγετο καὶ πόθεν προήρχετο· ἦτο ἕνα βραχύσωμον καὶ ἀδύνατον γεροντάκι, τὸ ὁποῖον ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἀναγνώστης τοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὰς κηδείας. Ἔφερεν ἀμφίεσιν λευκὴν πάντοτε καὶ μίαν ῥωσικὴν κάσκαν εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ δύο ἀστέρας, ἄγνωστον τί σημαίνοντας. Ἐνεφανίζετο εἰς ὅλας τὰς κηδείας καὶ ἀντήχει εἰς τὰς ἐκκλησίας ἡ λεπτὴ καὶ ἔρρινος φωνή του λέγουσα: ***«Ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων..»*** Ἡ διαρκὴς αὐτὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπικηδείου ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου τὸν κατέστησεν ἀντιπαθητικώτατον μεταξὺ τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον τὸν ἐθεώρει ὡς γενικὸν νεκροθάπτην τῆς πόλεως. Ἡ κάσκα του μὲ τοὺς δύο ἀστέρας ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῇ, ὅτι ἦτο μέλος μυστικῆς τινος ἀντιθρησκευτικῆς ἑταιρίας, ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ *τεκτονισμὸς* ἐθεωρεῖτο ὡς θρησκευτικὴ αἵρεσις, εἶχον δὲ συμβῇ ταραχαὶ εἰς τὰς Πάτρας ἐκ τούτου, ἐθεωρήθη ὅτι ὁ ἀναγνώστης τοῦ Ἀποστόλου ἦτο ἐλεύθερος τέκτων καὶ ἀπεκλήθη *Μασσῶνος*, ὡς τοιοῦτος δὲ ἔζησε καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας. Εἶχε καταστῆ πασίγνωστος, ὅπου δὲ ἐνεφανίζετο ἐγίνετο δεκτὸς μὲ τὰς κραυγὰς *«ὁ Μασσῶνος, ὁ Μασσῶνος»*. Ὁ δυστυχὴς ἱεροψάλτης κατ' ἀρχὰς διεμαρτύρετο, ὅτι ἦτο ὁ εὐλαβέστερος τῶν Χριστιανῶν, δι' ὃ εἶχε προσκολληθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀναγινώσκων τὸν Ἀπόστολον εἰς τὰς κηδείας, ἐπαραμύθει τοὺς συγγενεῖς τῶν τεθνεώτων. Ταῦτα ὅμως δὲν ἔπειθον τὰ χαμίνια τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καθίσταντο ἀγριώτερα καὶ ἐπιθετικώτερα, ἐκινδύνευε δὲ νὰ λιθοβοληθῇ ὅπως ὁ Ἅγιος Στέφανος. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ὑπέστη τοιοῦτο μαρτύριον, ἐγένετο ὅμως εἰς ἄκρον εὐερέθιστος καὶ εἰς τὰς διαπομπεύσεις τὰς ὁποίας ὑφίστατο ἀπήντα ὅτι αὐτὸς θὰ τοὺς ἐδιάβαζε τὸν Ἀπόστολον, ὅταν θὰ εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ τοὺς ἰδῇ ἀποθαμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀστυνομία ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν προφυλάττῃ παντοῦ ὅπου μετέβαινε, δὲν παρήρχετο ἡμέρα χωρὶς νὰ διαδραματίζωνται τοιαῦται σκηναί. Ἔγινε τοιουτοτρόπως ἡ κοινὴ διασκέδασις τῶν χαμινίων καὶ τύπος χαρακτηριστικὸς τῶν Ἀθηνῶν, δὲν εὗρε δὲ ἡσυχίαν παρὰ μόνον ὅταν ἄλλος ἱεροψάλτης ἐδιάβασεν ἐπὶ τέλους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀπόστολον.

Μπαρμπαγιάννης Κανατᾶς. Περιβόητος ἀθηναϊκὸς τύπος, ἀκμάσας κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκαετίας τῆς βασιλείας Γεωργίου Α'. Ἐπηγγέλλετο τὸν πλανόδιον πωλητὴν κοινῶν ἀγγείων καὶ κατῴκει εἰς τὴν συνοικίαν *Σκάγιαννη*, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὑπερίδου, εἰς πενιχρότατον δωμάτιον, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ὁποίου ἐσταυλίζετο ὁ πυρόχρους γάϊδαρός του, καταστὰς καὶ αὐτὸς ἐξ ἴσου πρὸς τὸν κύριόν του διάσημος. Εἰς τὴν αὐτὴν αὐλὴν ἦσαν ἐναποτεθειμένα τὰ αἰγινήτικα κανάτια καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῆς ἱστορικῆς νήσου. Ἀπὸ πρωΐας περιήρχετο ἀκολουθῶν τὸν φορτωμένον γάϊδαρόν του τὰς ἀθηναϊκὰς ὁδοὺς καὶ διελάλει τὰς πραγματείας του. Ἀλλ' ὅ,τι τὸν κατέστησε διάσημον ἦτο τὸ ὅτι, ἐνῷ καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος περιήρχετο τὴν πόλιν φέρων ῥυπαρὰ ἐνδύματα, ξεκάλτσωτος καὶ σκιάζων τὴν κεφαλήν του χειμῶνα καὶ θέρος μὲ ἀχύρινον πέτασον τῆς Σίφνου,

Μπαρμπαγιάννης Κανατᾶς.

τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ἐνεφανίζετο ἐνδεδυμένος κατὰ τὸν τελευταῖον συρμόν. Ἦτο ὑψηλός, εὐλύγιστος, ξανθός, μὲ ἁδρὸν μύστακα, μὲ γαλανὰ μάτια καὶ μὲ ἐμφάνισιν μεγαλοπρεπῆ. Ἔφερε ῥεδιγκόταν, πανταλόνι ῥιγωτόν, ὑποδήματα στίλβοντα, λευκὸν *ἐσωκάρδιον*, ὡς ἐλέγετο τότε τὸ γιλέκον, χρυσῆν ἅλυσον ὡρολογίου, ὑψηλὸν καπέλλον, εἰς δὲ τοὺς ὤμους του ἔρριπτε τὸ σάλι, κατὰ τρόπον ὅλως ἱσπανικόν, λαμβάνων οὕτω τὴν ὄψιν Καρόλου τοῦ Ε' τῆς Ἱσπανίας, ὡς τὸν παρουσίαζον ὁ Ἀρνιωτάκης καὶ ὁ Ἀλεξιάδης εἰς τὰ θέατρα τῶν «Ἰλισσίδων Μουσῶν». Εἰς τὴν χεῖρά του, ἀντὶ τοῦ καθημερινοῦ βουνεύρου, δι' οὗ ἐκανόνιζε τὸ βῆμα τοῦ ὀναρίου του, ἐκράτει εὔκαμπτον ῥάβδον μὲ ἀργυρᾶν λαβήν. Ὁ κανατᾶς τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν παρουσιάζετο τὰς Κυριακὰς ὡς Ἄγγλος ἀριστοκράτης, ἐξερχόμενος τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν λειτουργίαν.

Τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἐσύχναζεν εἰς τὸ καφενεῖον τῆς «Ὡραίας Ἑλλάδος» καὶ τὸ «Σολωνεῖον», κέντρα ἀμφότερα τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς τὴν ἑσπέραν παρηκολούθει τὴν παιανίζουσαν μουσικὴν τῆς φρουρᾶς εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, πρὶν τοῦ δὲ δύσῃ ὁ ἥλιος ἔκαμνε τὸν περίπατόν του εἰς τὴν ὁδὸν Πατησίων, ὅπου διεχύνετο ὁλόκληρος ἡ πόλις. Ἡ κυριακάτικη αὐτὴ μεταμόρφωσις προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὁ Μπαρμπαγιάννης ἐγένετο τὸ κοινὸν θέαμα. Αἱ ἐφημερίδες, ἰδίως αἱ σατυρικαί, ἐπλήρουν στήλας περὶ αὐτοῦ, σημειοῦσαι κάθε κίνησίν του, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ἔκαμον διὰ τὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον διατρίψαντα ἐν Ἀθήναις αὐτοκράτορα τῆς Βραζιλίας δὸν Πέτρον.

Ἡ λαϊκὴ ποίησις, ἥτις εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀναλαμβάνει νὰ διαφημίσῃ τὰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας, παρέλαβε καὶ τὸν Μπαρμπαγιάννην τὸν Κανατᾶν καὶ μετέφερε τὴν φήμην του καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ τραγοῦδι του τονισθὲν ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ τῆς φρουρᾶς Σάϊλερ, ἐν εἴδει ἐμβατηρίου ἐκυκλοφόρει περισσότερον ἀπὸ τὰ σημερινὰ λαϊκὰ ᾄσματα.

Μόλις ἐνεφανίζετο ὅλοι ἤρχιζαν νὰ ψάλλουν:

Μπάρμπα Γιάννη μὲ τὶς στάμνες
καὶ μὲ τὰ κανάτια σου,
Καὶ μὲ τὰ κανάτια σου,
Νὰ χαρῶ τὰ μάτια σου.

Πρόσεξε μὴ σὲ γελάσῃ
καμμιὰ ὤμορφη κυρά,
καὶ σοῦ φάῃ τὸ γαϊδοῦρι
καὶ σ' ἀφήσῃ τὴν οὐρά!

Ὅταν ἐπαρουσιάζετο κατὰ τὰς ὥρας τῆς μουσικῆς εἰς τὴν πλατεῖαν, ἢ τὰς ἑσπέρας εἰς τὸ θέατρον, ἡ στρατιωτικὴ ὀρχήστρα ἄφινε κατὰ μέρος τὸν Γκουνὼ καὶ τὸν Βελλίνη καὶ ἀνέκρουε τὸ ᾆσμα τοῦτο, τὸ δὲ πλῆθος κυκλοῦν αὐτόν, τὸ ἔψαλλεν ἐν χορῷ, ἐνῷ ὁ Μπαρμπαγιάννης ἐχαιρέτα ἀφαιρῶν τὸν ὑψηλὸν πῖλον. Ἐπειδὴ ἡ ἐμφάνισίς του ἔδιδεν ἐξαιρετικὴν κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὰ κέντρα, προσεκαλεῖτο καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀναγγέλλοντος τοῦ *«Ποσειδῶνος»*, ὅτι θὰ παρίστατο εἰς τὴν Τερψιθέαν, τότε δὲ ὁλόκληρος ὁ Πειραιεὺς συνέρρεεν ἐκεῖ, ὅπως ἀπολαύσῃ τοῦ θεάματος.

Μετὰ τὴν λῆξιν ὅμως τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βουλγαρίας ὁ Μπαρμπαγιάννης ἐξηφανίσθη. Μετὰ πάροδον ὀλίγου χρόνου διεδόθησαν ποικίλαι φῆμαι περὶ αὐτοῦ. Ἐλέγετο ὅτι ἀπῆλθεν εἰς Βουλγαρίαν ὁπόθεν κα

Digitized by Google

τήγετο, καὶ ὅτι ἐν Ἀθήναις παρέμενεν ὑπὸ ψευδώνυμον, καταφυγὼν εἰς αὐτάς, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἐν τῇ πατρίδι του καταδίωξιν ὑπὸ τῶν Τούρκων· ὅτι ἦτο σημαῖνον πρόσωπον καὶ ὅτι ἐγένετο εἰς τὴν Σόφιαν δικαστής. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές. Τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι ὁ Μπαρμπαγιάννης ἔζη ἐν Σόφιᾳ ὡς ἀγαθὸς ἀστός, μὴ μετερχόμενος τὸν κανατῦν, ἀλλὰ καὶ μὴ φορῶν ἐπίσης ρεδιγκόταν καὶ ὑψηλὸν καπέλλον ὅπως ἐν Ἀθήναις.

Στεφανίδης (Γλωσσοξόχωμα)

Μυριανθούσης. Κληρικὸς καὶ διδάσκαλος. Ἀνεφάνη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 1878 προελθὼν ἐκ Θεσσαλίας, ὅπου ἐπηγγέλλετο τὸν διδάσκαλον. Ἔφερε περίεργον ἀμφίεσιν μοναχοῦ, βραχὺ ράσον, *ἀντερὶ* ἰόχρουν ὅπως τῶν καθολικῶν καρδιναλίων, λεπτὰ ὑποδήματα καὶ καλυμμαύχιον περιέργου σχήματος, οὐδεμίαν ἔχον ὁμοιότητα πρὸς τὸ σύνηθες κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου. Ἦτο τοῦτο ἰδίας ἐφευρέσεως, στενὸν κάτω καὶ διευρυνόμενον πρὸς τὸ ὕψος αὐτοῦ, ὑψηλότερον δὲ τοῦ συνήθους. Τὸ καλυμμαύχιον τοῦτο ἦτο ἐπίσης ἐκ βαθέος ἰοχρόου βελούδου. Καὶ μόνη ἡ ἀμφίεσις αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὸ περίεργον σχῆμα καὶ χρῶμα τοῦ καλυμμαυχίου του, προεκάλεσε τὴν γενικὴν προσοχὴν καὶ ἐγίνετο μακρὰ συζήτησις περὶ αὐτοῦ εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἰδίως εἰς τὴν «*Νέαν Ἐφημερίδα*» τοῦ Ἰωάννου Καμπόρογλου, εἰς ἣν ἀνεφέρετο ὅτι ὁ νεοεμφανισθεὶς κληρικὸς ἔφερεν ἱερατικὸν πῖλον ἀντικανονικόν. Οὗτος ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ ἰδικός του ἦτο τὸ ἀρχαῖον βυζαντινὸν κάλυμμα τῶν κληρικῶν καὶ ὅτι μεταποιημένα ἦσαν τὰ φερόμενα ὑπὸ τῶν συγχρόνων κληρικῶν.

Ἐγεννήθη ἐπίσης τὸ ζήτημα ἂν τὸ πραγματικὸν ὄνομα τοῦ ἱερατικοῦ πίλου ἦτο *καλυμμαῦχι* ἢ *κομιλαῦχι*.

Ὁ φέρων τὰ ἰόχροα ράσα καὶ τὸ βυζαντινὸν καλυμμαύχιον κληρικὸς ἦτο ὑψηλός, ἀσκητικῆς ἰσχνότητος, ἔτρεφεν ἀραιὰ μικρὰ γένεια καὶ ἐφαίνετο ὡς ἀσκητής τις τῆς ἀρχαίας Θηβαΐδος. Ἐγένετο οὕτω πασίγνωστος καὶ περιῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν γελοιογραφικῶν καὶ τῶν σατυρικῶν φύλλων τῆς ἐποχῆς, συνηθέστατα δὲ ἐνεφανίζετο εἰς τὰς γελοιογραφικὰς σελίδας τοῦ «*Ἄστεως*» τοῦ Θέμου Ἀννίνου. Μετήρχετο ἐν Ἀθήναις τὸν οἰκοδιδάσκαλον καὶ συνέθετε ποιήματα ἰδίων ρυθμῶν, τῶν ὁποίων οἱ πόδες ἦσαν ἀτελείωτοι. Ἓν μάλιστα ἐκ τῶν ποιημάτων του ἀναφερόμενον εἰς τὴν «*Γενναίαν γενεὰν τῶν γενναίων Κολοκοτρωναίων*» εἶχε καταστῆ πασίγνωστον καὶ συνυφάνθη μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Μυριανθούση. Τὸ ὄνομά του κατήντησε προσωνυμικὸν καὶ ἀπεδίδετο πρὸς ἐκείνους τοὺς ποιητὰς τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον εὐνοήσει αἱ μοῦσαι, δὲν ἦσαν δὲ εὐάριθμοι οὗτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ὁ Μυριανθούσης διήρχετο τὰς ὥρας του εἰς τὰ δημοσιογραφικὰ γραφεῖα καὶ ἰδίως εἰς τὸ γραφεῖον τῆς «*Ἐπιθεωρήσεως*», ὅπου ἐσύχναζον πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Ἐν μέσῳ τοιούτου ὁμίλου εἰσελθὼν ἡμέραν τινὰ ὁ Ἀνδρέας Νικολάρας προσεφώνησεν αὐτὸν ἐμμέτρως:

Σᾶς χαιρετῶ, περίβλεπτε
πάτερ Μυριανθούση,
Χαίρων ὅτι τὰ γένεια σας
ὡς ἄλλοτε ἀνθοῦσι.

Ὁ δὲ σεβάσμιος κληρικὸς ἀπήντησεν ἀμέσως διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου:

Εὐχαριστῶ, ἐλλόγιμε
Ἀνδρέα Νικολάρα,
Καὶ σκέπτομαι, ἐὰν ὡς πρὶν
ἔχεις τὰς φρένας ἄρα;
Ἢ μήπως τὰς ἀφῄρεσεν
ἡ «Μικροπανδρευμένη»
Κ' ἡ κεφαλή σου ἔκτοτε
κενὴ καὶ στεῖρα μένει;

Ὁ ποιητικὸς αὐτὸς διάλογος ἐκοινοποιήθη εἰς τὰ κέντρα τῆς πόλεως καὶ ἀντικατεστάθησαν εἰς τὴν προφορικὴν κυκλοφορίαν τὰ γένεια τοῦ στίχου τοῦ Νικολάρα δι' ἄλλου μέλους τοῦ σώματος τοῦ Μυριανθούση. Μίαν ἡμέραν ὁ ἰδιόρρυθμος κληρικὸς ἐξηφανίσθη τῶν Ἀθηνῶν καὶ διεδόθη ὅτι ἀπῆλθεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου μονάζων θὰ συνέγραφε τὰ ἀπομνημονεύματά του.

Σάββας. Ἀγνώστου πατρίδος, ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ 1880 καὶ ἐνεφανίσθη ὡς ἐφευρέτης τοῦ *ἀεικινήτου*. Δὲν ἐστερεῖτο μορφώσεως καὶ εἶχεν ἱκανὰς μαθηματικὰς γνώσεις: ἐκήρυττεν ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ διετείνετο ὅτι ἐτελειοποίησε τὴν περίφημον πολύσπαστον μηχανὴν τοῦ Συρακουσίου μαθηματικοῦ, δι' ἧς καθείλκυσε τὴν βασιλικὴν ὁλκάδα τοῦ Ἱέρωνος εἰς τὴν θάλασσαν ὁμαλῶς καὶ ἀπροσκόπτως. Αἱ θεωρίαι αὐτοῦ ἀναπτυσσόμεναι εἰς τὸ καφενεῖον τῶν «*Εὖ φρονούντων*» καὶ ἡ ἔμμονος ἰδέα του τὸν κατέστησαν ἕνα τῶν χαρακτηριστικωτέρων τύπων τῆς πρωτευούσης. Εἶχεν ὑποβάλει κατ' ἐπανάληψιν αἴτησιν εἰς τὴν Βουλήν, ὅπως τοῦ παρασχεθοῦν τὰ μέσα πρὸς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεωριῶν του, ἀλλὰ μὴ λαβὼν ἀπάντησιν, ἀπεγοητεύθη καὶ ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους, ἐλπίζων ὅτι εἰς εὐρύτερον ἐπιστημονικὸν κύκλον ἐκτιθέμεναι αἱ ἰδέαι του θὰ ἐφείλκυον τὴν προσοχὴν τῶν σοφῶν τοῦ γαλλικοῦ *Ἰνστιτούτου*. Ἀλλὰ παρομοία τὸν ἀνέμενε καὶ ἐκεῖ ἀπογοήτευσις. Εἰς Παρισίους στερηθεὶς τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν, συνετηρεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν.

Διέτριβεν εἰς τὴν λατινικὴν συνοικίαν καὶ κατῴκει εἰς ἓν πενιχρότατον δωμάτιον εἰς τὴν ὁδὸν Οὖλμ, ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ὡραίαν ἀρχαϊκὴν μορφὴν καὶ ἔτρεφε μακρὰν γενειάδα, παρεῖχεν ἑαυτὸν ὡς πρότυπον εἰς τοὺς γλύπτας καὶ ζωγράφους, ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς συντήρησίν του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέμενε σπουδάζων παρὰ τῷ μεγάλῳ γλύπτῃ Antonin Mercier ὁ ἐκ Τήνου Ἕλλην γλύπτης Σῶχος, ὅστις εἶχε πλάσει τὴν μορφὴν τοῦ Σάββα εἰς πηλὸν μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὴν βραδύτερον, ὡς προτομὴν ἀρχαίου τινὸς φιλοσόφου. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Mercier κατεγίνετο νὰ πλάσῃ τὸ σύμπλεγμα τοῦ ἀετώματος τῆς Σορβόννης. Ἐζήτει πρότυπον διὰ τὸν Ἀρχιμήδην, θέλων νὰ παραστήσῃ αὐτὸν κατὰ τὴν περίφημον σκηνὴν τῶν Κύκλων. Εἶχε κατασκευάσει τρία προπλάσματα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἱκανοποίουν τὴν καλλιτεχνικήν του αἴσθησιν. Εἰς τοιαύτην ἀπορίαν εὑρισκόμενος ἡμέραν τινά, εἰσελθὼν εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ἀγαπητοῦ του μαθητοῦ Σώχου, ὅπως ἴδῃ τὸ βραβευθὲν πρόπλασμα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Βύρωνος, αἴφνης εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ἐργαστηρίου εἶδε τὸ πρόπλασμα τοῦ Σάββα. Ἔκπληκτος ἐξήταζεν αὐτό, ὅτε στραφεὶς πρὸς τὸν Σῶχον ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ τοῦ εἶπεν:

— Ἰδοὺ ὁ Ἀρχιμήδης μου, ὡς τὸν ἔπλαττεν ἡ φαντασία μου καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ δώσω τὴν ζωντανὴν μορφὴν καὶ ἔκφρασιν εἰς τὰ προπλάσματά μου.

Ὅταν δὲ ἐξῆλθε τοῦ ἐργαστηρίου ἔλεγεν, ὅπως ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος:

— *Εὕρηκα! Εὕρηκα!*

Τὴν ἐπομένην ὁ Σάββας ἀπεστάλη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Antonin Mercier καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον τοῦ περιφήμου ἀναγλύφου, ὅπερ κοσμεῖ τὸ ἀέτωμα τῆς Σορβόννης. Ὑπερηφανεύετο ὁ Σάββας διότι ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον, ὅπως παρασταθῇ εἰς τὸ ἵδρυμα τῶν σοφῶν τῶν Παρισίων ὁ μέγας αὐτοῦ διδάσκαλος, καὶ ἔλεγεν ὅτι ἂν δὲν κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς σοφοὺς περὶ τῆς ἐφευρέσεώς του, θὰ παρέμενεν ὅμως ἐκεῖ ἀνάγλυφος ὡς διαμαρτυρία κατὰ τῆς γενομένης εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀδικίας. Τὰ ὑπόλοιπα ἔτη τῆς ζωῆς του διῆλθεν ἐν Παρισίοις. Ὅταν ἐγήρασε πολύ, εὕρισκε στέγην εἰς τὰ νοσοκομεῖα τῆς συνοικίας, ὅπου οἱ διευθυνταὶ καὶ ἰατροὶ παρεῖχον εἰς αὐτὸν προθύμως πᾶσαν περίθαλψιν. καίτοι ἔχαιρεν ἄκραν ὑγείαν. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1893 ἀπέθανεν εἰς ἓν τῶν νοσοκομείων τούτων, καὶ οἱ Ἕλληνες σπουδασταὶ μετὰ πολλῶν καλλιτεχνῶν προέπεμψαν αὐτὸν εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν, μὲ τὸ παράπονον, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐφεύρεσιν.

Σακκουλές. Διάσημος ἀλήτης τῶν Ἀθηνῶν, κατασταθεὶς περιβόητος διὰ τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν προπέτειάν του. Εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἔλαβε μάλιστα μέρος εἰς τὴν μάχην τοῦ Γκριτζόβαλι. Ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας ρακένδυτος καὶ ἐνεφώλευσεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λεγομένην Σπηλιὰν τοῦ Σωκράτους. Ἀποκτήσας χρησικτησίαν εἰς αὐτὴν δὲν ἐπέτρεπεν εἰς οὐδένα νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τοῦ καταφυγίου του καὶ ἐλιθοβόλει πάντα τολμῶντα νὰ παραβιάσῃ τὸ ἄσυλόν του. Ἀπέφευγε πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ἐθεώρει ὑποχρεωμένους τοὺς Ἀθηναίους νὰ διατρέφωσιν αὐτόν. Δὲν εἶχεν ἐν τούτοις ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις· καθώρισε τὴν ἡμερησίαν εἰσφορὰν ἑκάστου διαβάτου τὸν ὁποῖον θὰ συνήντα εἰς ἓν δεκάλεπτον μόνον, ἀλλ' ἐζήτει ταύτην προπετέστατα. Δὲν εἶχεν οὐδὲν ἐκ τῶν χαρακτηριζόντων τοὺς συνήθεις ἐπαίτας, δὲν ἀπηύθυνε παράκλησιν, ἀλλ' οἷος δήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ πρὸς ὃν ἀπηυθύνετο τοῦ ἔλεγε:

— Ρὲ σύ, δῶσέ μου μιὰ δεκάρα!

Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν συνηθισμένοι εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τοῦ Σακκουλὲ καὶ προσέφερον παραχρῆμα τὸ αἰτούμενον. Κάποτε ὅμως συνήντησε τὸν Ἀνδρέαν Συγγρὸν εἰς τὴν λεωφόρον Ἀμαλίας, ὅπου ὁ ζάπλουτος Ἀθηναῖος περιεπάτει συνήθως, διὰ τοῦ συνήθους του δὲ τρόπου ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν δεκάραν. Ὁ Συγγρός, καταπλαγεὶς μὲ τὴν αὐθάδειαν τοῦ Σακκουλέ, ἐπεχείρησε νὰ τὸν συμβουλεύσῃ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ νὰ ζήσῃ ἀπὸ τὰ ἐλέη τῶν διαβατῶν, ἀλλ' ὅτι ὤφειλε νὰ ἐργασθῇ. Ὁ Σακκουλὲς τότε, ἀτενίσας κατὰ πρόσωπον τὸν ἀγαθὸν φιλάνθρωπον καὶ κινῶν τὴν κεφαλήν του, τοῦ εἶπε:

— Ρὲ σύ, τὸν φιλόσοφο θέλεις να μοῦ κάνῃς; Ἐγὼ μήπως σοῦ ζήτησα νὰ μοῦ δώσῃς κανένα ἑκατομμύριο; Μιὰ δεκάρα σοῦ ζήτησα καὶ σὺ μ' ἔσπασες στὴ λογοδιάρροια. Μωρέ, ἂν σὲ κάθε δεκάρα ποὺ μοῦ δίνουν, μοὔλεγε καθένας τὶς ξυλοσοφίες του, θὰ πέθαινα στὴν πεῖνα.

Καὶ ἔφυγεν ἐπαναλαμβάνων τὴν συνήθη του φράσιν:

—Φτοῦ! Ἑκατὸ χιλιάδες ἄνθρωποι στὴν Ἀθήνα δὲν μποροῦν νὰ θρέψουνε ἕνα τεμπέλη!

Ὁ Σακκουλὲς τοιουτοτρόπως διεβίου εἰς τὰς Ἀθήνας ποριζόμενος τὰ τῆς συντηρήσεώς του μὲ τὰ δεκάλεπτα τῶν Ἀθηναίων, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς περὶ τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων καὶ μὴ ἐπιτρέπων νὰ ἀναμιγνύεται κανεὶς εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο στιβαρώτατος καὶ ἐπιθετικός, οἱ ἀγυιόπαιδες οὐδὲ νὰ δοκιμάσουν ἐπεχείρησαν ποτὲ νὰ τὸν διαπομπεύσουν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας περιστάσεις. Ἡ ρωμαλεότης του καὶ ἡ ὀζώδης ράβδος, τὴν ὁποίαν ἔπαλλεν, ἐξησφάλιζον αὐτὸν ἐκ τοιούτων ἐπιθέσεων. Καὶ ἡ ἀστυνομία δὲν ἠθέλησε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ αὐτόν. Κάποτε ἐπεχείρησε νὰ τὸν ἀπελάσῃ ὡς ἀλήτην εἰς τὴν πατρίδα του, ἀλλ' ὡς ἀπεμακρύνθη ὀλίγον τῆς πόλεως, διέφυγε τῶν χειρῶν τῶν χωροφυλάκων καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, συναντήσας δὲ τὸν διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας Ἀλεξάνδρου τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ λέγει:

— Ρέ σύ, δῶσέ μου μιὰ δεκάρα, γιὰ νὰ μὴ σοῦ ἀλλάξω τὸν ἀναβαλλόμενον.

Κατόπιν τούτων ἡ ἀστυνομία παρῃτήθη πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ ἀφορῶντα αὐτὸν καὶ ὁ Σακκουλὲς ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ περιτρέχῃ τοὺς δρόμους, ποτὲ μὲν ἱκανοποιούμενος ἀπὸ τὰ διδόμενα δεκάλεπτα καὶ ἄλλοτε δυσανασχετῶν διότι μία πόλις, ὡς αἱ Ἀθῆναι, δὲν ἠδύναντο νὰ διαθρέψουν ἕνα τεμπέλην. Οὕτω διῆλθεν ὁλόκληρον τὴν ζωήν του. Αἴφνης ἐχάθη ἀπὸ τοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους καὶ κατὰ τύχην, μετὰ πολλὰς ἡμέρας, εὑρέθη νεκρὸς εἰς τὴν Σπηλιὰν τοῦ Σωκράτους, ἥτις πιστεύεται

Ὁ Στρατηγὸς Ράλλης

παρὰ τῷ λαῷ ὅτι ὑπῆρξε τὸ δεσμωτήριον τοῦ ἀνδρῶν ἁπάντων σοφωτάτου καὶ ὅτι ἐκεῖ διελέγετο περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς μετὰ τῶν μαθητῶν του, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ παρεσκεύαζον τὸ κώνειον.

Σπυριδιώνης. Ἀφίκετο εἰς τὸ Ναύπλιον ἐπὶ

Digitized by Google

Καποδιστρίου καὶ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει εἰς αὐτὰς τῆς πρωτευούσης. Οὐδὲν ἔχων ἐπάγγελμα, περιήρχετο τὰ κέντρα σατυρίζων τὴν κατάστασιν. Εἶχε ταχθῇ μεταξὺ τῶν σφοδρῶς ἀντιπολιτευομένων τὴν βαυαροκρατίαν καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ἐπέπεσεν αὕτη ὡς *πειναλέα ἀκρὶς* ἐπὶ τοῦ πενιχροῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ νεοτεύκτου ἑλληνικοῦ κράτους, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐθνικοῦ δανείου τῶν 60.000.000. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς, οἵτινες ἔφερον τὴν ἐθνικὴν ἀμφίεσιν, αὐτὸς ἦτο ἐνδεδυμένος κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον καὶ ἔφερε ρεδιγκόταν τῆς ἐποχῆς τῆς παλινορθώσεως τῶν Βουρβώνων, δεῖγμα ἀσφαλὲς τῆς ἑπτανησιακῆς καταγωγῆς του. Ὑψηλός, ἰσχνός, μὲ ἀραιὸν γένειον, μὲ φωνὴν βαρυτόνου, εἰσήρχετο εἰς τὰ καφενεῖα τῆς Πλατείας τοῦ Δημοπρατηρίου, τὰ συχναζόμενα παρὰ τῶν Ἀγωνιστῶν, κρατῶν δέσμην ἐφημερίδων ἢ φυλλαδίων τοῦ ποιητοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τὰ ἐμοίραζε καὶ ἐξεφώνει λόγους κατὰ τῶν Βαυαρῶν, ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀντιβασιλέως κόμητος Ἄρμανσμπεργ. Οἱ ἐγκάθετοι εἰς τὰ διάφορα καφενεῖα ραβδοῦχοι τῆς ἀντιθέτου μερίδος ἐπετίθεντο κατ' αὐτοῦ καὶ ἡμέραν τινὰ τὸν κατέρριψαν αἱμόφυρτον εἰς τὴν Πλατεῖαν τοῦ Δημοπρατηρίου. Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἀπεθάρρυνον τοῦτον καὶ μὲ θραυσμένην τὴν κεφαλὴν ἐνεφανίσθη πάλιν εἰς τὸ σύνηθες κέντρον ἀπαγγέλλων στίχους σατυρικοὺς ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἑξῆς δύο δίστιχα ἐφέροντο εἰς τὰ στόματα πάντων:

Ὦ Ἀθήνα, πρώτη χώρα,
Τί γαϊδάρους τρέφεις τώρα.
Πρῶτα ἔτρεφες δασκάλους
Τώρα τρέφεις τοὺς γαϊδάρους

Οἱ ἀγωνιστὲς πεινοῦνε,
Ἐν ᾧ ἥσυχα γλεντοῦνε
Σ' ἕνα πλούσιο τραπέζι
Τρώγοντας οἱ Βαυαρέζοι.

Διὰ τοὺς στίχους αὐτοὺς ὁ Σπυριδιώνης ὑπέστη λιθοβολισμόν, πρᾶγμα σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, διότι παρόμοιον ὑπέστησαν ὁ πολιτικὸς Ζωγράφος καὶ ὁ ποιητὴς Ἀλέξανδρος Σοῦτσος. Ὁ Σπυριδιώνης διωκόμενος καὶ λιθοβολούμενος κατέφυγεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ, μεθ' οὗ ὡς Ἑπτανήσιος συνεδέετο. Ἕνεκα τῶν καταδιώξεων τούτων ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ καὶ κατέφυγεν εἰς Σμύρνην ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Τσέλιος Πίτσαρης ἢ ***Τσελεπίτσαρης***, ὡς κοινῶς ἦτο γνωστός. Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1877, φέρων πολύπτυχον φουστανέλλαν, ἀγέρωχον φέσι, κυρτὴν σπάθην καὶ πανο-

Ὁ Τσελεπίτσαρης.

πλίαν ὁλόκληρον εἰς τὸ *σελάχι* του. Εἶχε συμμετάσχει εἰς τὰς γενομένας εἰς τὴν Θεσσαλίαν μάχας καὶ διεκρίθη, ὡς ἔλεγεν, ὡς ὁπλαρχηγὸς εἰς τὴν μάχην τῆς Μακρυνίτσας. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐμφανίσεώς του ἠκολουθεῖτο ὑπὸ δεκάδος παλληκαριῶν, ὁμοίως ὡπλισμένων. Οἱ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς τὸν ἀπεθέωσαν ὡς ἥρωα. Ὅταν ὅμως ἀποκατεστάθη ἡ τάξις καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ *μπουλούκια* διελύθησαν, ἠναγκάσθη καὶ ὁ Τσελεπίτσαρης νὰ καταθέσῃ εἰς τὸν βωμὸν τῆς εἰρήνης τὴν κυρτήν του σπάθην καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ σελαχίου του.

Ἀφοῦ κατέπεσεν ἡ δόξα, ἦλθον καὶ αἱ ἡμέραι τῶν ἰσχνῶν ἀγελάδων τοῦ ἐνυπνίου τοῦ Φαραώ. Ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων Δημήτριος Σοῦτσος, ὅστις ἐπολέμησεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τοῦ προσέφερε τὴν θέσιν φανοκόρου. Δὲν τὴν ἐδέχθη, θεωρήσας αὐτὴν ἐξευτελιστικὴν δι' ἕνα *καπετάνον*. Περιέστη οὕτως εἰς τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν. Ἡ πολύπτυχος φουστανέλλα του περιωρίσθη εἰς ὀλίγας πτυχάς, αἱ δὲ στερήσεις καὶ ὁ χρόνος τὸν εἶχον κυρτώσει. Ὅλην αὐτὴν τὴν κατάπτωσίν του τὴν ἀπέδιδεν εἰς τὸν Χαρίλαον Τρικούπην, ὅστις δὲν συγκατετέθη νὰ τοῦ χορηγήσῃ σύνταξιν. Ἐτάχθη καὶ αὐτὸς εἰς τὰς φάλαγγας τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος καὶ ἐγένετο ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ τῶν ἀγυιοπαίδων, τασσόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαδηλώσεων, δίδων τὸ σύνθημα εἰς τὰς διαδηλωτικὰς ἀνακραυγὰς κατὰ τῆς φορολογικῆς πολιτικῆς τοῦ Τρικούπη: «*Κάτω ὁ μέγας Πετρέλαιος*», διότι τὸ πετρέλαιον εἶχεν ὑπαχθῇ εἰς τὸ μονοπώλιον, καὶ «κάτω ὁ *Πακετάκιας*», διότι ἐφορολογήθη ὁ καπνός. Διημέρευε καὶ διενυκτέρευεν εἰς τὸ λαϊκὸν θεωρεῖον τῆς Βουλῆς, χειροκροτῶν τοὺς ὁμόφρονας καὶ συρίζων τοὺς ἀντιθέτους. Κατέστη τοιουτοτρόπως σημαῖνον πρόσωπον καὶ ἐτροφοδοτεῖτο ὑπὸ τοῦ κόμματος. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῇ διαδήλωσις χωρὶς νὰ προΐσταται αὐτῆς ὁ ἡρωϊκὸς καπετάνος. Ἔφερε τὸ πολιτικὸν ἔμβλημα τοῦ *Κορδονίου* εἰς τὴν ζώνην του, καὶ ὅταν κάποιος βουλευτὴς ἀπεκάλεσε τοὺς διαδηλωτὰς *ξυπόλυτους*, ὁ Τσελεπίτσαρης ἐθεάθη κρατῶν εἰς μίαν πολυθόρυβον διαδήλωσιν ἐπὶ μακρᾶς ράβδου ἀνηρτημένον ἓν παλαιὸν ἐφθαρμένον ὑπόδημα ὡς ἱερὸν *φλάμπουρον*. Αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευαν τὴν εἰκόνα τοῦ σημαιοφόρου καὶ τὸ κοινὸν ἐπληροφορεῖτο, ὅτι ἦτο πάλαι ποτὲ ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἔτρεμεν ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ συμμετοχή του εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ εἶχεν ἐξασφαλίσει δόξαν καὶ σχετικὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν.

Ἐπεσκέπτετο συχνὰ τὰ ἀστυνομικὰ κρατητήρια, ἀλλὰ τί ἦσαν αὐτά, ἔλεγε, συγκρινόμενα μὲ τὰς φυλακὰς τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου τοσάκις εἶχεν ἐγκλεισθῇ! Περιδεδεμένος οὕτω μὲ τὸ κορδόνι εἰς τὴν ζώνην του, ἔζησε καὶ ἀπέθανεν, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ τρικουπισμοῦ καὶ σημαιοφόρος πάντοτε τοῦ παλαιοῦ ὑποδήματος.

Ψωροκώσταινα. Ἦτο πτωχοτάτη γυνὴ διαμένουσα εἰς Ναύπλιον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἀποζῶσα ἐργαζομένη εἰς διαφόρους οἴκους βαρέα χειρωνακτικὰ ἔργα. Περιστοιχιζομένη ὑπὸ πλείστων ἀναγκῶν καὶ μὴ δυναμένη νὰ θεραπεύσῃ αὐτὰς ἐκ τῆς ἐργασίας της, εὑρίσκετο διαρκῶς εἰς στενοχωρίας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον αὐτὴν εἰς ἀπόγνωσιν. Περιήρχετο τὰ κέντρα τῆς πόλεως, μετεβάλλετο πολλάκις εἰς ἀχθοφόρον καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διεμαρτύρετο κατὰ τῆς τύχης καὶ κατὰ τῆς ἀστοργίας τοῦ Κυβερνήτου. Ἐκ τῆς ἀπεριγράπτου ἐνδείας της εἶχεν ἀποκληθῆ γενικῶς *Ψωροκώσταινα* καὶ ἀπετέλει ἕνα τῶν ἰδιορρυθμοτέρων τύπων τῆς ἐποχῆς της. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ νεαρὰ Ἑλληνικὴ πολιτεία εἶχε περιέλθει εἰς τοιαύτην οἰκονομικὴν κρίσιν, ὥστε ἐλέγετο, ὅτι κατὰ τὴν ἄφιξιν εἰς Αἴγιναν τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἓν κίβδηλον ἱσπανικὸν τάλληρον, ἐν ᾧ αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἦσαν ἄπειροι, προσωμοιώθη ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία πρὸς τὴν Ψωροκώσταιναν. Ἐπὶ μακρὰ δὲ ἔτη οὕτως ἐλέγετο αὕτη παρ' ἐκείνων, οἵτινες εἰς μάτην ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀρωγήν της. Ἡ φράσις «Τί νὰ περιμένῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν Ψωροκώσταινα» ἐγένετο παροιμιώδης, κυρίως ὅταν ἐπὶ τῆς βαυαρικῆς ἀντιβασιλείας διελύθησαν τὰ ἄτακτα στρατιωτικὰ σώματα, τὰ περιλαμβάνοντα τοὺς Ἀγωνιστάς, τοὺς ὁποίους ὁ νέος στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς ἔρριψε πειναλέους εἰς τοὺς δρόμους. Τότε οἱ οὕτω ἀδικούμενοι ἄνθρωποι πρὸς χλευασμὸν τῆς ἀντιβασιλείας ἀπεκάλουν αὐτὴν Ψωροκώσταιναν. Ὁ χαρακτηρισμὸς μετεφέρθη εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα τόσον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Βαυαροὶ ὑπάλληλοι, ἐκπλησσόμενοι διότι πάντες ὑπὸ τοῦ κράτους ἐζήτουν νὰ συντηρηθῶσιν, ἔλεγον «ὅλοι ἀπὸ τὴν Ψωροκώσταινα ζητοῦν νὰ ζήσουν», ἐνῷ οἱ ἀπολυθέντες ἐκ τῶν ἀτάκτων σωμάτων διετείνοντο, ὅτι οἱ μὲν Βαυαροὶ ἐσιτίζοντο ἀπὸ τὴν Ψωροκώσταιναν, ἀφίνοντο δὲ αὐτοὶ εἰς ἀργίαν καὶ πεῖναν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ μετὰ δέκα ἔτη, ὅτε συνῆλθεν ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ Βουλή, ἐγένετο λόγος περὶ Ψωροκώσταινας, χωρὶς οὐδένα νὰ ξενίσῃ ἡ προσωνυμία, τόσον εἶχε καταστῆ αὕτη κοινή.

[Πᾶσαι αἱ δημοσιευόμεναι γελοιογραφίαι ὀφείλονται εἰς τὸν Θέμον Ἄννινον, δημοσιευθεῖσαι κατὰ καιροὺς εἰς τὸ σατυρικὸν «Ἄστυ» καὶ ἄλλας ἐφημερίδας].

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ

Ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ.— Ἡ παλαιοτέρα ἐπίσημος πληροφορία περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1853, καθόσον, καίτοι ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐπανειλημμέναι ἐγένοντο ἀπογραφαί, τὰ κατὰ πόλεις ἀποτελέσματα τούτων μόνον ἀπὸ τοῦ 1853 ἐδημοσιεύθησαν διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ταῦτα ἄνευ διακρίσεως τῶν κατοίκων κατὰ φῦλον, ἥτις μόλις ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1870 εἶναι γνωστή.

Ὁ ἑπόμενος πίναξ δεικνύει τὸν πραγματικὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως καθ' ἑκάστην τῶν ἀπογραφῶν ἀπὸ τοῦ 1853 μέχρι καὶ τῆς τοῦ 1920 ἐν συνόλῳ, ἐφ' ὅσον δὲ ὑπάρχουσι στοιχεῖα καὶ κατὰ φῦλον.

Ἔτη Ἀπογραφῶν	Ἄρρενες	Θήλεις	Σύνολον	Αὔξησις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1853	
				Ἀπόλυτ.	τοῖς %
1853	—	—	30.590	—	—
1856	—	—	30.969	379	12.4
1861	—	—	41.298	10.708	35.0
1870	23.271	21.239	44.510	13.920	45.5
1879	35.435	30.064	* 65.499	34.909	114.1
1889	61.015	49.247	* 110.262	79.672	260.5
1896	68.669	54.332	* 123 001	92.411	367.5
1907	89.811	77.668	* 167.479	136.889	447.5
1920	164.050	128.941	292.991	262.401	857.8

* Ὁ πληθυσμὸς ἐτέθη ὡς φέρεται εἰς τοὺς πίνακας τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1907, καίτοι ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀνώτερος τοῦ πραγματικοῦ, ἀφοῦ εἰς τὸν ἑκάστοτε πληθυσμὸν τῆς πόλεως ἔχει προστεθῇ ὁ πληθυσμὸς συνοικισμῶν (ὡς ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς, Ἅγιος Ἰωάννης Ρέντης, Καλλιθέα, Μοσχάτον, Π. Φάληρον, Πεντέλη, Πικροδάφνη, Τζιτζιφιές, Χαϊδάρι, Χασάνι, Ψυχικὸν κλπ.) οἵτινες οὐδὲ σήμερον περιλαμβάνονται ἐντὸς τῆς πόλεως Ἀθηνῶν. Ὁ ἀκριβὴς ἑπομένως πληθυσμὸς τῶν ἐτῶν 1879, 1889, 1896, καὶ 1907 ἔχει κατὰ σειρὰν ὡς ἑξῆς: 63416, 107278, 111486, 162678.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως κατὰ τὰ ἀπὸ τοῦ 1853 μέχρι τοῦ 1920 διαρρεύσαντα 67 ἔτη, αὐξάνων συνεχῶς, σχεδὸν ἐδεκαπλασιάσθη, τῆς μεγαλυτέρας αὐξήσεως συντελεσθείσης μεταξὺ τῶν ἀπογραφῶν 1879—1889 (αὔξησις κατὰ 44,763 κατοίκους, ἤτοι κατὰ 68.3 %) καὶ τῶν ἀπογραφῶν 1907—1920 (αὔξησις κατὰ 125.512 κατοίκους, ἤτοι κατὰ 76 περίπου τοῖς ἑκατόν).

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως περιελήφθησαν καὶ αἱ εἰς τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν αὐτῆς ἀνήκουσαι στρατιωτικαὶ μονάδες, αἵτινες ἀπεγράφησαν ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Ἡ παρατηρουμένη ἐν τούτοις σοβαρὰ αὔξησις ἀποδοτέα ἐν μέρει καὶ εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου πρόσφυγας, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἐσωτερικὴν μετανάστευσιν πρὸς τὴν πρωτεύουσαν λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως.

[Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1917 καὶ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1918, ἔλαβον χώραν, ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου τοῦ Ἐπισιτισμοῦ καὶ ὑπὸ τύπον ἀπογραφῆς, δύο διανομαὶ δελτίων ἄρτου ἐν Ἀθήναις, ἃς χάριν τῆς ἱστορίας ἀναφέρομεν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐνεργηθεῖσα διὰ «συναγερμοῦ», τῇ βοηθείᾳ τῆς στρατιωτικῆς ἀρχῆς, ἀπέδωκε διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἄτομα 231.661 καὶ διὰ τὸν δῆμον Ἀθηναίων 242,477, ἡ δὲ δευτέρα, ἐπιτυχοῦσα ὀλιγώτερον τῆς πρώτης — διότι οἱ κάτοικοι γνωρίζοντες ἐκ τῆς προηγουμένης τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τῶν δελτίων κατέφευγον εἰς διάφορα τεχνάσματα πρὸς λῆψιν πλειόνων δελτίων— ἀπέδωκε διὰ τὸν δῆμον Ἀθηναίων 260.897 ἄτομα].

Ἡ ἐπὶ 1000 κατοίκων μέση ἐτησία αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὰς ἄνω ἀπογραφικὰς περιόδους ἔχει ὡς ἑξῆς:

1853—1856	αὔξησις	4.11
1856—1861	»	59.24
1861—1870	»	8.35
1870—1879	»	43.86
1879—1889	»	53.44
1889—1896	»	15.86
1896—1907	»	28.47
1907—1920	»	43.95

Ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις θὰ ἦτο ἡ ἐξακρίβωσις τῶν τμημάτων ἐκείνων τῆς πόλεως, ἅτινα ἐπωφελοῦνται τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ· ἀλλὰ μὴ ὑπαρχόντων σχετικῶν στοιχείων ἐκ τῶν προηγουμένων ἀπογραφῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν ὁ πληθυσμὸς ἔχῃ τάσιν νὰ συγκεντρώνεται εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἢ ν' ἀποσύρηται μακρὰν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τίνα ἀναλογίαν συμβαίνει τοῦτο.

Ἡ μελέτη τῶν λόγων τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ θὰ ἦτο δυνατὴ ἐὰν ὑπῆρχον στατιστικὰ δεδομένα ἐξηγοῦντα τούτους, ἀλλὰ τόσον ἡ φυσιολογικὴ αὔξησις ὅσον καὶ ἡ τεχνητὴ δὲν δύνανται νὰ καθορισθῶσιν ἐπισήμως, μὴ τηρουμένων μέχρι τοῦ 1920 στατιστικῶν τῆς κινήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς μεταναστεύσεως. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ὅμως τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1920 παρατηρεῖται ὅτι ἐπὶ συνόλου ἀπογραφέντος πληθυσμοῦ 317.209 κατοίκων τοῦ ὅλου δήμου Ἀθηναίων, μόνον 107.454 ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῷ, καθὼς ἐπίσης παρατηρεῖται ὅτι 114,487 κάτοικοι δὲν εἶναι δημόται Ἀθηναίων. Ὑφ' οἱανδήποτε ἐπιφύλαξιν καὶ ἂν γίνωσι δεκτοὶ οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, πάντως ἡ τάσις τῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν συγκεν-

Digitized by Google

τρώσεως ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ διὰ τούτων αὔξησις τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ εἶναι φανερά. Ἑπομένως καὶ αἱ Ἀθῆναι, ὡς πᾶσαι αἱ πόλεις, ἰδίᾳ δὲ αἱ μεγάλαι, ἀντιμετωπίζουσιν ἤδη τὸ φαινόμενον τῆς *ἀστυφιλίας* (urbanisme).

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν — ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος κατὰ Θουκυδίδην —καὶ ἐὰν κατόπιν τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς δὲν δύναται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν μεγάλων πόλεων, τείνει ὅμως νὰ γίνῃ τοιαύτη ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος. Ὁ ἐπὶ τῇ βάσει ὑπολογισμοῦ πληθυσμὸς μόνον τῆς πόλεως (ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχεδίου) κατὰ τὰ ἔτη 1921—1926, μὴ περιλαμβανομένων τῶν προσφύγων, ἔχει ὡς ἑξῆς:

1921	305 870
1922	319.300
1923	333.300
1924	348.000
1925	363.300
1926	379.?00

Λόγῳ ὅμως τῆς μεγάλης ἐπικοινωνίας τῶν προαστείων μετὰ τῆς κυρίας πόλεως δέον, πρὸς σχηματισμὸν πληρεστέρας εἰκόνος, νὰ δοθῇ ὁ πληθυσμὸς τοῦ ὅλου δήμου Ἀθηναίων ὅστις ὑπολογίζεται κατὰ ἔτη ὡς ἑξῆς:

1921	332.000
1922	347.500
1923	363.700
1924	380.600
1925	398.400
1926	416.900

Ἐὰν δὲ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ πρόσφυγες, οἵτινες, κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας, ἀνέρχονται ἤδη εἰς 225.000, τότε ὁ πληθυσμὸς τοῦ δήμου Ἀθηναίων κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1926 ἀνέρχεται εἰς 642.000 κατοίκων.

Βεβαίως ἡ ἀνωτέρω παρουσιαζομένη ἁλματικὴ αὔξησις ὀφείλεται εἰς τὸ ἔκτακτον γεγονὸς τῆς συρροῆς τῶν προσφύγων· οὐχ ἧττον ἡ συνεχὴς αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ δὲν δύναται ν' ἀνακοπῇ, δεδομένου ὅτι καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας συντρέχουσι καὶ οἱ τρεῖς λόγοι, οἵτινες γενικῶς ἐπιφέρουσι τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν μεγάλων πόλεων καὶ οἵτινες εἶναι: *οἰκονομικοὶ* (μεγαλύτερα ἡμερομίσθια, εὐκολία καὶ ταχύτης πλουτισμοῦ διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας κλπ.), *πολιτικοὶ* (συγκέντρωσις διοικήσεως, στρατοῦ κλπ.) καὶ *κοινωνικοὶ* (φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, ἐκπαίδευσις, διασκεδάσεις κλπ.).

Πυκνότης πληθυσμοῦ.—Πυκνότης πληθυσμοῦ ὡρισμένης ἐδαφικῆς περιφερείας εἶναι ὁ εἰς τὴν μονάδα τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἀντιστοιχῶν πληθυσμός. Διὰ τὰς πόλεις καλὸν εἶναι νὰ διακρίνεται ἡ *ἀστικὴ* πυκνότης, δηλαδὴ ὁ εἰς τὴν μονάδα ὁλοκλήρου τῆς ἐπιφανείας τῆς πόλεως ἀντιστοιχῶν πληθυσμὸς αὐτῆς καὶ ἡ *οἰκοδομικὴ* πυκνότης, ἤτοι ἡ ἀντίστοιχος σχέσις μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς τῆς κατεχομένης ὑπὸ οἰκοδομῶν καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, ἤτοι κήπων ἰδιωτικῶν, αὐλῶν κλπ., ἐξαιρουμένων τῶν ἐκτάσεων τῶν διατεθειμένων δι' ὁδούς, πλατείας, δημοσίους κήπους, σταθμοὺς σιδηροδρομικούς, νεκροταφεῖα κλπ.

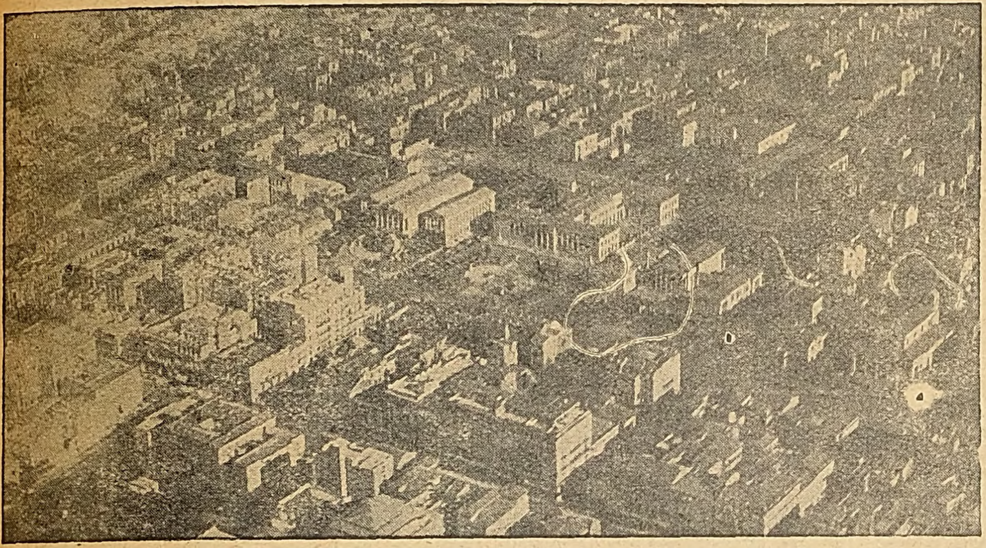

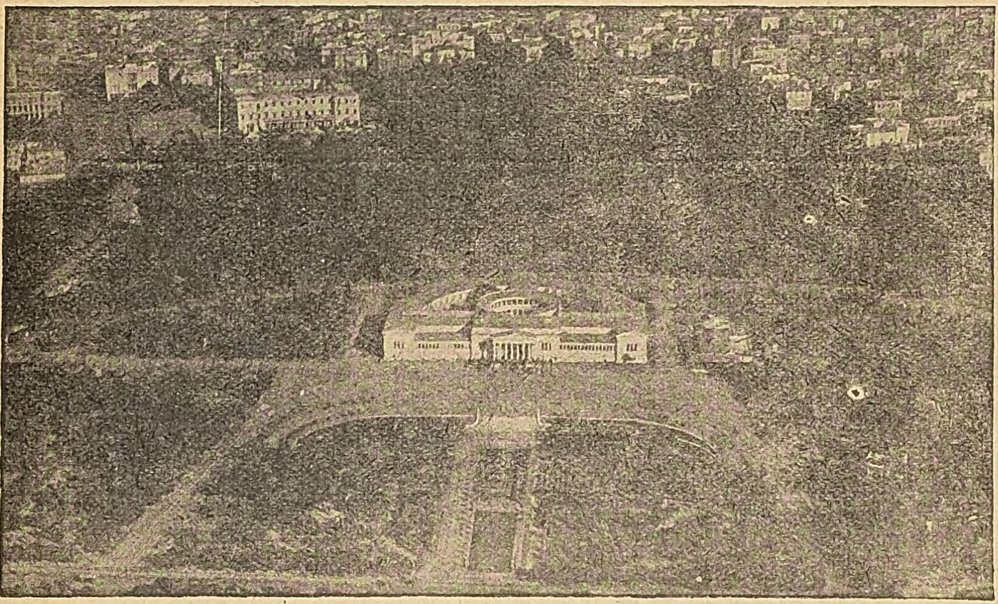

Εἰς τὴν κατὰ τὸ 1919 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Π. Καλλιγᾶ, ὡς προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, πραγματείαν, ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς σχετικῶς πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πόλεως:

«Ἡ ἐπιφάνεια τῆς πόλεως, ἡ ὁποία πρὸ τοῦ 1834 ἦτο 956.505 τ.μ., καὶ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος Κλέντσε θ' ἀνήρχετο εἰς 2.211.125 τ.μ., εἶναι σήμερον, ὑπολογιζομένη συμφώνως πρὸς τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Π. Γλένη σχέδιον, 20.050.352 τ.μ. Εἰς αὐτὴν δὲν περιλαμβάνεται τὸ τμῆμα ἀπὸ τὸν Ἰλισσὸν ἕως τὸ κάτω ἄκρον τοῦ πίνακος, ἤτοι τὸ τμῆμα τῆς Καλλιθέας. Ἡ πόλις ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἑξῆς μέρη:

Οἰκοδομὰς καὶ οἰκόπεδα	τ.μ.	11.543.922
Ὁδοὺς καὶ πλατείας χωρὶς φυτείας	»	4.879.688
Ὁδοὺς μὲ φυτείας	»	73.440
Πλατείας μὲ φυτείας	»	120.046
Δημοσίους κήπους	»	44.272
Ἄλση	»	306.128
Νεκροταφεῖα	»	103.820
Πεδία	»	879.996
Σιδηροδρ. γραμμὰς καὶ σταθμοὺς	»	221.520
Λόφους	»	1.702.080
Ἰλισσὸν	»	175.440
ἤτοι ἐν ὅλῳ τ. μ.		20.050.352

Δοθέντος ὅτι κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 ὁ μὲν δῆμος Ἀθηναίων εἶχε πληθυσμὸν 317.209 κατοίκους, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐντὸς μὲν τοῦ σχεδίου 285,365 κατοίκους καὶ ἐκτὸς τοῦ σχεδίου 7.626, ἡ *ἐδαφικὴ πυκνότης* τοῦ δήμου Ἀθηναίων κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον ἀνέρχεται εἰς 8863 κατοίκους (ἐμβαδὸν περίπου 35,79 τ.χ.), ἡ *ἀστικὴ πυκνότης* τῆς ἐντὸς τοῦ σχεδίου πόλεως Ἀθηνῶν ἀνέρχεται εἰς 142326,6 κατοίκους κατὰ τετραγωνικὸν χιλιόμετρον (ἐμβαδὸν 2005 τ. χ.) καὶ ἡ *οἰκοδομικὴ* αὐτῆς πυκνότης εἰς 247283,4 κατὰ τ. χ. (ἐμβαδὸν 1154 τ. χ.), μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἀριθμὸς θὰ ἦτο μεγαλύτερος ἐὰν ἐδίδετο ἡ ἐπιφάνεια τῶν οἰκοδομῶν ἰδιαιτέρως καὶ ὄχι μετὰ τῶν οἰκοπέδων, ἅτινα δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνωνται κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς οἰκοδομικῆς πυκνότητος.

Ὁ πληθυσμὸς κατ' ἐδαφικὴν διαίρεσιν.—Ἐδαφικῶς ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ πέριξ ταύτης κατῳκημένα μέρη ἀποτελοῦσι τὸν δῆμον Ἀθηναίων. Καὶ ἡ μὲν πόλις δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ ἐγκεκριμένου σχεδίου πόλιν καὶ τὴν ἐκτὸς τοῦ σχεδίου, (ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ συνοικισμῶν συνεχομένων μετ' αὐτῆς καὶ λίαν πυθσ-

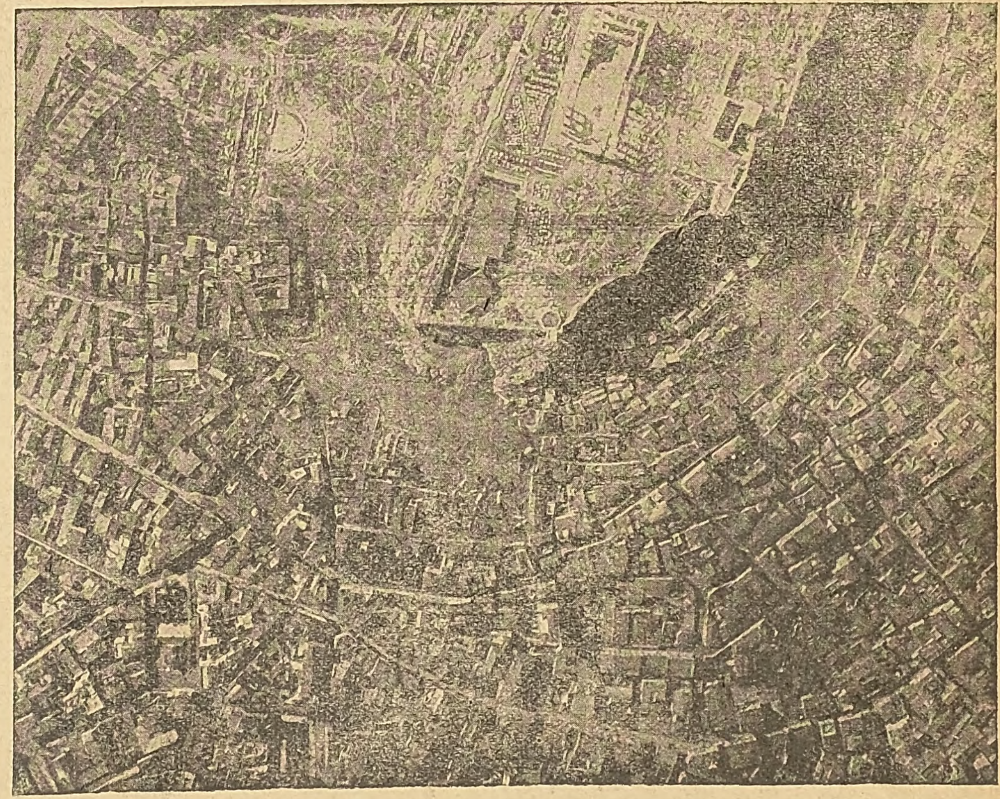

Τρεῖς φωτογραφίαι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ ἀεροπλάνου, ληφθεῖσαι εἰδικῶς διὰ τὴν «Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν».

[Εἰς τὸ μέσον τῆς πρώτης εἰκόνος διακρίνονται ἡ Βιβλιοθήκη, τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ Ἀκαδημία. Εἰς τὸ κέντρον τῆς δευτέρας τὸ Ζάππειον καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ τὰ Ἀνάκτορα. Εἰς τὴν τρίτην ἡ Ἀκρόπολις, ὁρωμένη ἐκ τῶν ἄνω κατακορύφως].

Digitized by Google

νῶς συμπεριληφθησομένων προσεχῶς ἐντὸς αὐτῆς), τὰ δὲ πέραν τῆς πόλεως κατῳκημένα μέρη κατατάσσονται εἰς προάστεια, ὧν τινα ἔχουσι καὶ ἴδιον ἐγκεκριμένον σχέδιον, εἰς χωρία καὶ εἰς συνοικισμούς. Ἡ κατάταξις, συμφώνως πρὸς τὴν διαίρεσιν ταύτην, τῶν δεδομένων τῶν δύο προηγουμένων τοῦ 1920 ἀπογραφῶν καὶ ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1920 δίδουν τὰ ἑξῆς:

Περιφέρειαι	Πληθυσμὸς καὶ ἀναλογία ἐπὶ 100 κατ.					
	1920	1907	1896	Ἀναλογ. ἐπὶ 100		
				1920	1907	1896
Πόλις...	292 991	162.678	120 495	92.37	92.78	93.60
Προάστεια...	7 243	2 246	431	2.28	1.28	0 33
Χωρία...	12 385	7.327	5.502	3 90	4.18	4.27
Συνοικισμοὶ	4 590	3.179	2.307	1 45	1.81	1.80
Δῆμος	317.209	175 430	128.735	10000	10000	10000

Ἡ μέση ἐτησία αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ 100 κατοίκων κατὰ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν καὶ τὰς αὐτὰς ἀπογραφὰς παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἑπομένου πίνακος:

Περιφέρειαι	1896 - 1907	1896 - 1920	1907 - 1920
Πόλις ..	35.0	143.2	80.1
Προάστεια...	421.1	1580 5	222.5
Χωρία...	33 2	125.1	69.0
Συνοικισμοὶ...	37.8	99.0	44.4
Δῆμος	36.3	146.4	80.8

Ὁ πληθυσμὸς κατ' ἀστυνομικὰ τμήματα.— Τὰ ἀστυνομικὰ τμήματα κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 ἦσαν ὀκτώ, ἡ δὲ περιφέρεια ἑκάστου εἶχεν ὡς ἑξῆς, τῆς φορᾶς διαγραφῆς τῆς περικλειούσης ἕκαστον τμῆμα ὁδοσειρᾶς συμπιπτούσης πρὸς τὴν φορὰν κινήσεως τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου.

Τὸ Α' ἀστυνομικὸν τμῆμα περιελάμβανε τὸ νότιον τμῆμα τῆς πόλεως, ὁριζόμενον ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, λεωφόρου Ὄλγας, Νικηφόρου Θεοτόκη, τῆς βορειοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Νεκροταφείου, τῆς πρὸς νότον ζώνης τῆς πόλεως, τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ λόφου τοῦ μνημείου τοῦ Φιλοπάππου, τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Κλεψύδρας Αἰόλου, Ἑρμοῦ, Ὄθωνος, Ἀμαλίας καὶ λεωφόρου Κηφισίας.

Τὸ Β' ἀστυνομικὸν τμῆμα περιελάμβανε τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως τὴν περικλειομένην ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πανεπιστημίου, Ἀμαλίας, Ὄθωνος, πλατείας Συντάγματος, Ἑρμοῦ, Ἀθηνᾶς καὶ νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς πλατείας Ὁμονοίας.

Τὸ Γ' ἀστυνομικὸν τμῆμα εἶχε περιφέρειαν περικλειομένην ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς, Ἑρμοῦ, Πειραιῶς, Ἱερᾶς ὁδοῦ, δυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, Λένορμαν, Κολοκυνθοῦς, Πειραιῶς καὶ νοτίας πλευρᾶς τῆς πλατείας Ὁμονοίας.

Τὸ Δ' περιελαμβάνετο ὑπὸ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, τοῦ βορείως τῆς σχολῆς Εὐελπίδων διερχομένου χειμάρρου καὶ τῆς παρὰ τὰ Τουρκοβούνια ζώνης τῆς πόλεως.

Τὸ Στ' ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, πλατείας Ὁμονοίας, Πειραιῶς, Κολοκυνθοῦς, Λένορμαν, τῆς βορειοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Δυρραχίου, Σεπολίων, Παρρασίου καὶ Δεριγνύ.

Τὸ Ζ' περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ βόρειον τμῆμα τῆς πόλεως (Πατησίων), περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ βορείως τῆς σχολῆς Εὐελπίδων χειμάρρου καὶ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Δεριγνύ, Παρρασίου, Σεπολίων καὶ Δυρραχίου καὶ

Τὸ Η' ἀστυνομικὸν τμῆμα περιελάμβανε τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα τῆς πόλεως, τὸ ὁριζόμενον ὑπὸ τῆς ἀντιστοίχου ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Νεκροταφείου, τῶν ὁδῶν Νικηφόρου Θεοτόκη, Ὄλγας, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, Κηφισίας, Πανεπιστημίου, Λυκαβηττοῦ, τῶν βορείων κλιτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ τῶν ὁδῶν Ἀρματωλῶν καὶ Κυρίλλου Λασκάρεως.

Ἡ εἰς ἐπιφάνειαν ἀκανόνιστος διαίρεσις τῶν τμημάτων ὀφείλεται ἢ εἰς τόν λόγῳ τοῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκει ἡ ἀστυνομικῶς διαίρεσις τῆς πόλεως, καθορισμὸν μικροτέρων περιφερειῶν εἰς τὰ πολυανθρωπότερα καὶ πυκνοκατῳκημένα μέρη τῆς πόλεως, καὶ ἀντιθέτως μεγαλυτέρων περιφερειῶν εἰς τὰ ἀραιότερον κατῳκημένα καὶ μικροτέραν κίνησιν ἔχοντα τοιαῦτα, ἢ εἰς τήν, ἄνευ νεωτέρας διαρρυθμίσεως τῆς περιοχῆς αὐτῶν, προσθήκην ἑκάστοτε τῶν πλησίον τῶν διαφόρων τμημάτων δημιουργουμένων συνοικιῶν.

Ὁ εἰς ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων ἀπογραφεὶς πληθυσμὸς ἔχει οὕτω:

Ἀστ. τμήματα	Πληθ.	Τοῖς °/₀ ἐπὶ τοῦ συνόλου
1ον	37.912	13.3
2ον	13.310	4.6
3ον	37.944	13.3
4ον	31.316	11.0
5ον	42.411	14.9
6ον	44.829	15.7
7ον	26.098	9.1
8ον	51.545	18.1

Τουτέστι κατὰ σειρὰν μεγέθους πληθυσμοῦ τὰ τμήματα τάσσονται: Αον τὸ ὄγδοον, Βον τὸ ἕκτον, Γον τὸ πέμπτον, Δον τὸ τρίτον, Εον τὸ πρῶτον, ΣΤον τὸ τέταρτον, Ζον τὸ ἕβδομον καὶ Ηον τὸ δεύτερον.

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸ ὄγδοον τμῆμα ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν τῇ περιφερείᾳ του ὕπαρξιν τῶν στρατώνων, νοσοκομείων καὶ λοιπῶν ἱδρυμάτων.

Ὁ πληθυσμὸς κατὰ συνοικίας.—Ἡ ἱστορικῶς ἡ συνθηματικῶς διαίρεσις τῆς πόλεως κατὰ συνοικίας καθωρίσθη ἐπισήμως διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 307 τοῦ 1908 ψηφίσματος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, ὅπερ ἐνεκρίθη διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Ἰουνίου 1908 Β. Διατάγματος.

Αἱ οὕτω καθορισθεῖσαι ἐντὸς τοῦ σχεδίου τῆς

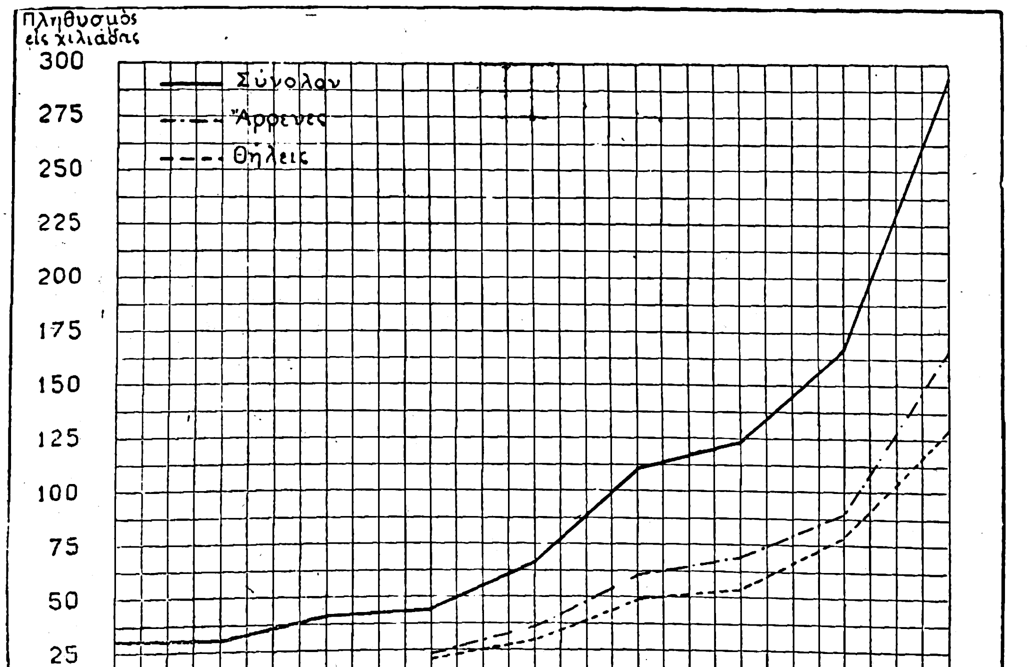

Γενικὸν διάγραμμα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ 1853 μέχρι τοῦ 1920 (συνολικῶς καὶ κατὰ φῦλον).

Κλεψύδρας, βορείων κλιτύων Ἀκροπόλεως καὶ λόφου Φιλοπάππου, δυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, Ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ Ἑρμοῦ.

Τὸ Ε' ὑπὸ τῶν ὁδῶν Κυρίλλου Λασκάρεως, Νικοτσάρα, τῶν βορείων κλιτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ, τῶν ὁδῶν Λυκαβηττοῦ, Πανεπιστημίου, Πατησίων,

πόλεως συνοικίαι ἀνέρχονται εἰς 59 καὶ ἡ περιφέρεια ἑκάστης, ὡς αὐτὴ ἐκανονίσθη ὑπὸ τῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνδείξεων τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς, περικλείεται ὑπὸ τῶν ἑξῆς ὁδῶν:

1) Ἀβερωφείου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀγχέσμου, Μομφερράτου, τῆς μεταξὺ δημοτικοῦ Νοσοκομείου καὶ γυναικείων φυλακῶν ὁδοῦ, τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, τῆς ὁδοῦ Βαρβάκη καὶ τοῦ πρὸς βορρᾶν λόφου.

2) Ἁγίου Κωνσταντίνου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μενάνδρου, Βούλγαρη, Ἀγησιλάου, Κολοκυνθοῦς, Λένορμαν, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Θ. Δηλιγιάννη, Καρόλου καὶ Σατωβριάνδου.

3) Ἁγίου Παύλου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀκομινάτου, Καρόλου, Θ. Δηλιγιάννη, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, Ν. Μεταξᾶ καὶ Λιοσίων.

4) Ἁγίων Θεοδώρων, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σταδίου,

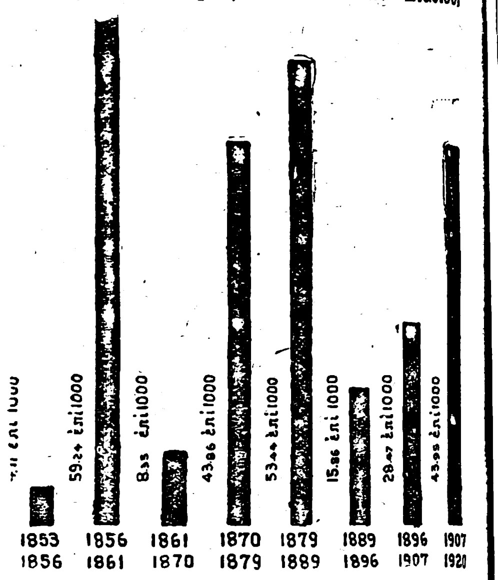

Γραφικὴ παράστασις μέσης ἐτησίας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ἀπὸ ἑκάστης ἀπογραφῆς μέχρι τῆς ἑπομένης

Ἐδουάρδου-Λῶ, πλατείας Ἁγίου Γεωργίου, ὁδοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Πραξιτέλους, Κολοκοτρώνη, Αἰόλου, Σοφοκλέους καὶ Πεσμαζόγλου.

5) Ἀγορᾶς, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, Κολοκοτρώνη, Καλαμιώτου, Ἑρμοῦ, Ἁγίου Φιλίππου, Ἀδριανοῦ, Λεπενιώτου, Ἁγίων Ἀναργύρων, Σαχρούρη, Διπύλου, Εὐριπίδου, Μενάνδρου καὶ Σοφοκλέους.

6) Ἀδριανοῦ, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Καπνικαρέας, Πανδρόσου, Μνησικλέους, τῶν βορείων κλιτύων τῆς Ἀκροπόλεως μέχρι τῆς ὁδοῦ Πανός, τῆς ὁδοῦ Πανός, Πολυγνώτου, Ποικίλης, Ἄρεως καὶ Ἑρμοῦ.

7) Ἀκαδημίας Πλάτωνος, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας Πλάτωνος, Κωνσταντινουπόλεως, Προφήτου Δανιήλ, Μαραθωνομάχων, τῆς βορειοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Δημοσθένους καὶ Γοργίου.

8) Ἀκροπόλεως, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Καλλιφρονᾶ, Τριπόδων, Θέσπιδος, Θρασύλλου, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, τῶν πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς ὁδοῦ Μνησικλέους καὶ Καλλιφρονᾶ.

9) Ἀλωπεκῆς, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἀλωπεκῆς, τῆς

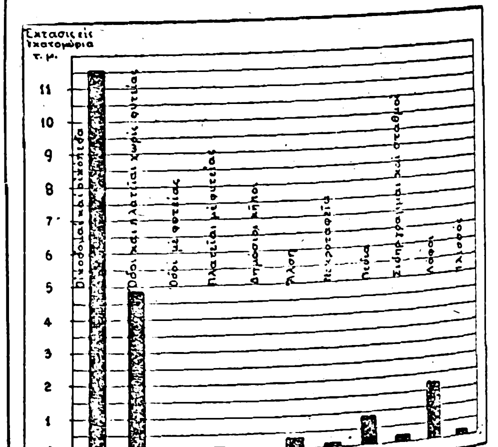

Γραφικὴ παράστασις εἰκονίζουσα τὴν κατανομὴν τῆς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως τῆς πόλεως.

πρὸς νότον ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Ἀτθίδων καὶ τῆς λεωφόρου Συγγροῦ.

10) Ἀμπελοκήπων, ὑπὸ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, τῆς ὁδοῦ Φειδιππίδου Σπαρτιάτου, τῆς βορειοανατολικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, Ἀσίας, Σπαρτιατῶν, Ἀθηναίων, Θηβαίων, Ἱερολοχιτῶν καὶ Φιλήμονος.

11) Ἀνακτόρων, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τῆς μεταξὺ Ἐθνικοῦ Κήπου καὶ Ζαππείου λεωφόρου, καὶ τῶν λεωφόρων Ἀμαλίας καὶ Κηφισίας.

12) Ἀρδηττοῦ, ὑπὸ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Ἀρδηττοῦ, τῆς ὁδοῦ Τριβωνιανοῦ, Ἀναπαύσεως καὶ τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ.

Digitized by Google

13) *Ἀρείου Πάγου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀρείου Πάγου, Μητρόφου, Πανός, τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ λόφου τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς πλατείας Θησείου καὶ τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ.

14) *Ἀττάλου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἄρεως, Πολυγνώ-

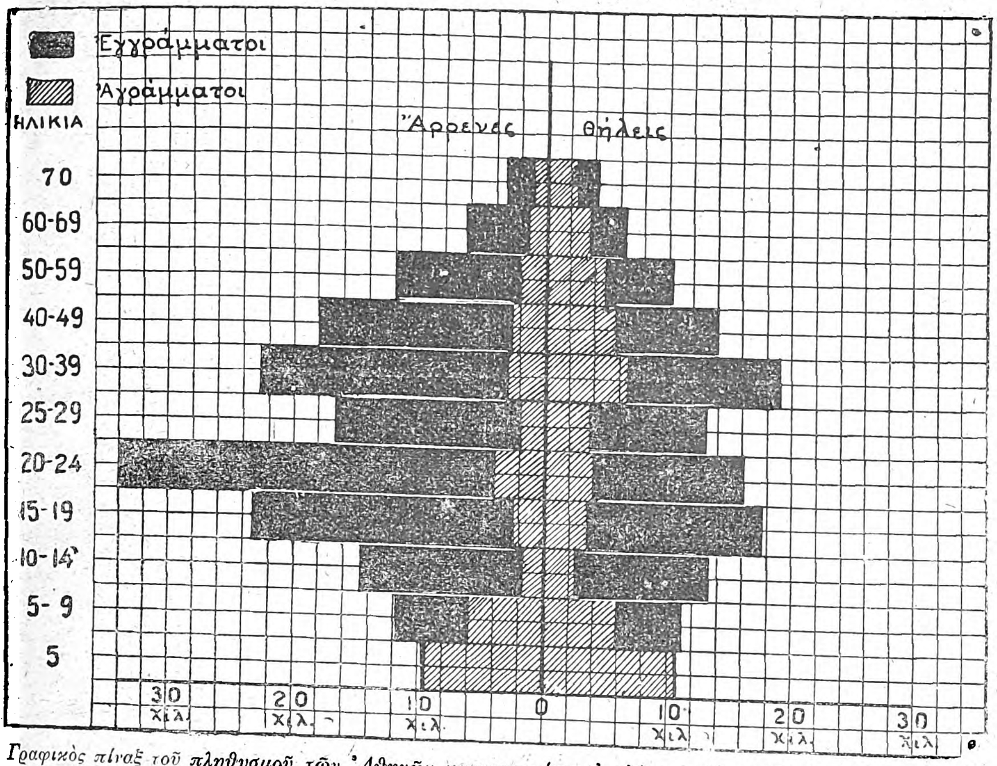

Γραφικὸς πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατανεμημένου ἀναλόγως φύλου, ἡλικίας καὶ παιδεύσεως.

του, Πανός, Μητρόφου, Ἀρείου Πάγου, Ἀδριανοῦ, Ἁγίου Φιλίππου καὶ Ἑρμοῦ.

15) *Ἀττικῆς*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀχαρνῶν, Ἀγοραχρίτου, Πεισιστράτου, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τῆς βορείου ζώνης τῆς πόλεως, τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σ. Α. μέχρι τοῦ παρὰ ταύτην ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

16) *Ἀχαρνῶν*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Ἠπείρου, Ν. Μεταξᾶ, Κωνσταντινουπόλεως, Πεισιστράτου, Ἀγοραχρίτου καὶ Κοδριγκτῶνος.

17) *Βάθειας*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Γῆς Σεπτεμβρίου, Βερανζέρου, Μενάνδρου, Σατωβριάνδου καὶ Μάρνη.

18) *Βαράθρου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀκταίου, τῶν κατὰ προέκτασιν ταύτης κλιτύων τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν καὶ Φιλοπάππου, τῆς βορείως τῆς ὁδοῦ Δωριέων παραλλήλου ὁδοῦ, τῆς ὁδοῦ Τρώων, Δωριέων, Βαράθρου, Δρυόπων καὶ Θεσσαλονίκης.

19) *Βουλῆς*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σταδίου, Κολοκοτρώνη, Βουλῆς, Ἑρμοῦ, Καλαμιώτου, Πραξιτέλους, πλατείας Ἁγίου Γεωργίου καὶ ὁδοῦ Ἐδουάρδου Λῶ.

20) *Δημαρχείου*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Σταδίου, Ι. Πεσμαζόγλου, Σοφοκλέους, Μενάνδρου, Πειραιῶς, Σωκράτους, Λυκούργου καὶ Αἰόλου.

21) *Δημοτικοῦ Νοσοκομείου*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κ. Ἔσλιν, τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, τῆς μεταξὺ δημοτικοῦ Νοσοκομείου καὶ γυναικείων Φυλακῶν ὁδοῦ, τῆς ὁδοῦ Ι. Μομφερράτου, Ἀγχέσμου καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν ζώνης τῆς πόλεως.

22) *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σπαρτιατῶν, Σπευσίππου, Κομιζοπούλου, Ξάνθου, Πατριάρχου Ἰωακείμ, Σκουφᾶ, Λυκαβηττοῦ, Ἀθανασίου Καρπενησιώτου καὶ τῆς ἀνωτάτης οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Λυκαβηττοῦ.

23) *Διονύσου*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Φαλήρου, Δράκου, τῆς δυτικῆς παραλλήλου πρὸς τὴν ὁδὸν Προπυλαίων ὁδοῦ καὶ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

24) *Διπύλου*, ὑπὸ τῆς πλατείας Ἐλευθερίας καὶ τῶν ὁδῶν Σαχτούρη, Λεπενιώτου, Ἑρμοῦ καὶ Πειραιῶς.

25) *Ἐθνικοῦ Μουσείου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σ. Τρικούπη, Τοσίτσα, Πατησίων, Ἰουλιανοῦ, Μαυρομματαίων καὶ λεωφόρου Ἀλεξάνδρας.

26) *Εὐαγγελισμοῦ*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Σπαρτιατῶν, τοῦ παρὰ ταύτην χειμάρρου μέχρι τῆς συμβολῆς του πρὸς τὸν Ἰλισσόν, τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ τούτου, τῆς ὁδοῦ Ἀρτέμιδος, Ρηγίλλης, Κηφισίας, Λασάνη, τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς πλατείας τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, τῆς ὁδοῦ Ἀναγνωστοπούλου, Ξάνθου, Κομιζοπούλου καὶ Σπευσίππου.

27) *Ἱερᾶς ὁδοῦ*, ὑπὸ τῆς λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τῆς δυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Λαικαδῶν, Εὐθανασίας καὶ Ἀγ. Δανιήλ.

28) *Ἰλισσοῦ*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Σεβαστείας, τῆς νοτιοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Εὐφρονίου, Παμφαίου, Ἀρχελάου, Ἀμύντου, τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, τοῦ χειμάρρου τῆς ὁδοῦ Σπαρτιατῶν, τῆς λεωφόρου Ἀσίας καὶ τῆς ὁδοῦ Παπαδιαμαντοπούλου.

29) *Ζαππείου*, ὑπὸ τῆς λεωφόρου Ὄλγας, Ἀμαλίας, τῆς μεταξὺ Ἐθνικοῦ Κήπου καὶ Ζαππείου μεγάρου ὁδοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

30) *Καλλιρρόης*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Διάκου, τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, τῆς λεωφόρου Συγγροῦ καὶ τῶν κάτωθι τοῦ Ζυθεργοστασίου Φίξ τεσσάρων οἰκοδομικῶν τετραγώνων μεταξὺ λεωφόρου Συγγροῦ καὶ κοίτης Ἰλισσοῦ.

31) *Κεραμεικοῦ*, ἔξω ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κολοκυνθοῦς, Πειραιῶς, Ποτιδαίας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Λένορμαν.

32) *Κολωνοῦ*, ὑπὸ τῆς λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας Πλάτωνος, Πρωταγόρα, Δημοσθένους καὶ τῆς βορειοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως.

33) *Κοίλης*, ὑπὸ τῆς βορείως τῆς ὁδοῦ Δωριέων παραλλήλου ὁδοῦ, τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ λό-

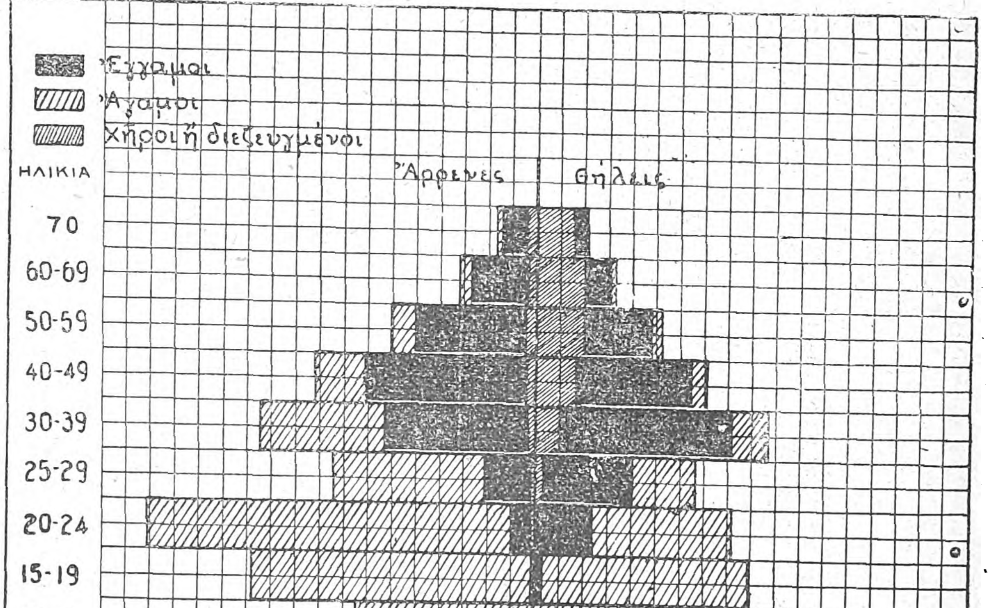

Γραφικὸς πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατανεμημένου ἀναλόγως φύλου, ἡλικίας καὶ οἰκογενειακῆς καταστάσεως.

φου τοῦ Φιλοπάππου, τῆς τροχιοδρομικῆς πρὸς Φάληρον γραμμῆς, τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης, Δρυόπων, Βαράθρου, Δωριέων καὶ Τρώων.

34) *Κοιμητηρίου*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Δικαιάρχου, τῆς νοτίου ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Πυθέου καὶ Τριβωνιανοῦ.

35) *Κυκλοβόρου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Μάρνη, Καρόλου, Ἀκομινάτου, Λιοσίων καὶ Ἠπείρου.

36) *Κυνοσάργους* ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Πυθέου, τῆς νοτίου ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Ἀλωπεκῆς, τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, τῆς ὁδοῦ Ἀναπαύσεως καὶ Τριβωνιανοῦ.

37) *Κυψέλης*, ὑπὸ τοῦ βορείως τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων χειμάρρου, τῆς ἄνωθεν τούτου βορειοανατολικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τοῦ ἐν λόγῳ χειμάρρου, τῆς ὁδοῦ Πατησίων καὶ τοῦ χειμάρρου Κυψέλης.

38) *Λυκαβηττοῦ*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Φιλήμονος, Θηβαίων, Ἱερολοχιτῶν, Ἀθηναίων Ὁπλιτῶν μέχρι τῆς ὁδοῦ Σπαρτιατῶν, περιλαμβάνουσα ὁλόκληρον τὸν λόφον τοῦ Λυκαβηττοῦ, πλὴν τῶν νοτιοδυτικῶν κλιτύων τούτου ἀνηκουσῶν εἰς τὴν συνοικίαν Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, μέχρι τῆς ὁδοῦ Λυκαβηττοῦ ἣν ἔχει ὅριον, περικλειομένη ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σκουφᾶ, Ἱπποκράτους καὶ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας.

39) *Λυκείου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ρηγίλλης, Ἡσιόδου, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ Κηφισίας.

40) *Λυσικράτους*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀμαλίας, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Θρασύλλου, Θέσπιδος, Κυδαθηναίων, Φιλελλήνων καὶ Ψύλλα.

41) *Μελίτης*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀποστόλου Παύλου, τῶν βορείων κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Ἀστεροσκοπείου, τῆς ὁδοῦ Ἀκταίου καὶ Ἐπταχάλκου.

42) *Μητροπόλεως*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Βουλῆς, Κόδρου, Κυδαθηναίων, Θέσπιδος, Τριπόδων, Καλλιφρονᾶ, Μνησικλέους, Πανδρόσου, Καπνικαρέας καὶ Ἑρμοῦ.

43) *Νεαπόλεως*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἱπποκράτους, Ναυαρίνου, Χαριλ. Τρικούπη, Ἀκαδημίας, Θεμιστοκλέους, Σ. Τρικούπη καὶ λεωφόρου Ἀλεξάνδρας.

44) *Ὀλυμπιείου*, ὑπὸ τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, τῆς ὁδοῦ Διάκου, Συγγροῦ, Νέγρη, Φαλήρου, Δ. Ἀρεοπαγίτου, Ἀμαλίας καὶ Ὄλγας.

45) *Ὁμονοίας*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας, Χαριλάου Τρικούπη, Πανεπιστημίου, Ἀρσάκη, Σταδίου, Αἰόλου, Λυκούργου, Σωκράτους, Πειραιῶς, Μενάνδρου καὶ Βερανζέρου.

46) *Πανεπιστημίου*, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ναυαρίνου, Σκουφᾶ, πλατείας Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, Λασάνη, Κηφισίας, Ἀμαλίας, Βουκουρεστίου, Σταδίου, Ἀρσάκη, Πανεπιστημίου καὶ Χαριλάου Τρικούπη.

47) *Πατησίων ἄνω*, ὑπὸ τοῦ χειμάρρου τῆς Κυψέλης, τῆς ὁδοῦ Πατησίων, τῆς βορείας καὶ ἀνατολικῆς ζώνης τῆς πόλεως.

48) *Πατησίων κάτω*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Πατησίων, Ἁγίου Μελετίου, Ἀχαρνῶν, τῆς κάτωθι τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀνωνύμου ὁδοῦ, τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Κηφισίας καὶ τῆς βορείας ζώνης τῆς πόλεως.

49) *Πεδίον Ἄρεως*, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Βαρβάκη, λεωφόρου Ἀλεξάνδρας, Μαυρομματαίων, Ἰουλιανοῦ, Πατησίων, τοῦ βορείως τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων χειμάρρου καὶ τῆς ΒΑ. ζώνης τῆς πόλεως.

50) *Πειραιῶς*, ὑπὸ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀθηνῶν-Πειραιῶς, τῆς δυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως καὶ τῆς ὁδοῦ Ποτιδαίας.

Digitized by Google

51) Πολυτεχνείου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σ. Τρικούπη, Θεμιστοκλέους, Ἀκαδημίας, Βερανζέρου, Γης Σεπτεμβρίου, Μάρνη, Πατησίων καὶ Τοσίτσα.

52) Πτωχοκομείου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μαραθῶνος, Φειδιππίδου, λεωφ. Ἀλεξάνδρας, ὁδοῦ Ἔσλιν καὶ τῆς βορείου καὶ ΒΑ. ζώνης τῆς πόλεως.

53) Πνυκός, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τῆς ἔξωθεν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διερχομένης ὁδοῦ τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τῆς ὁδοῦ Ὀτρυνέων.

54) Σταδίου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀρχελάου, Βρυάξιδος, Κρησίλα, Στίλπωνος, Δικαιάρχου, Ν. Θεοτόκη, λεωφ. Ὄλγας, ὁδοῦ Ἀρχιλόχου καὶ Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας.

55) Συντάγματος, ὑπὸ τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας, ὁδῶν Ψύλλα, Φιλελλήνων, Νίκης, Κυδαθηναίων, Κόδρου, Βουλῆς, Κολοκοτρώνη, Σταδίου, Βουκουρεστίου καὶ Πανεπιστημίου.

56) Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Εὐφρονίου, τῆς παραλλήλου πρὸς τὴν ὁδὸν Ἀλκμεωνιδῶν ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Φιλολάου, Δικαιάρχου, Στίλπωνος, Κρησίλα, Βρυάξιδος καὶ Παμφαίου.

57) Φιλοππάπου, ὑπὸ τῆς παραλλήλου πρὸς τὴν ὁδὸν Προπυλαίων καὶ δυτικῶς ταύτης κειμένης ὁδοῦ, τῆς ὁδοῦ Δράκου, λεωφόρου Συγγροῦ, τῆς παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Κηφισοῦ ζώνης τῆς πόλεως, τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τῆς ἔξωθεν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διερχομένης ὁδοῦ.

58) Φυλῆς, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Κοδριγκτῶνος, Ἀχαρνῶν καὶ Ἁγίου Μελετίου.

59) Ὠδείου, ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μενάνδρου, Εὐριπίδου, πλατείας Ἐλευθερίας, Ἀγησιλάου καὶ Βούλγαρη.

Ἡ μέθοδος τῆς ἐνεργείας τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1920 διευκολύνει τὴν κατὰ συνοικίας μελέτην τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, δεδομένου ὅτι δι' ἕκαστον οἰκοδομικὸν τετράγωνον ἔχει ἐξακριβωθῆ ἰδιαιτέρως ὁ πληθυσμός. Οὕτω ὁ κατὰ συνοικίας πληθυσμός, ἡ ἐπὶ 100 ἀναλογία αὐτοῦ, τὸ ἐμβαδὸν τῶν συνοικιῶν καὶ ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ συνοικίαν δίδεται εἰς τὸν ἑπόμενον πίνακα:

Πίναξ πληθυσμοῦ κατὰ συνοικίας.

Ὄνομα συνοικίας	Κάτοικοι	Κάτοικοι ἐπὶ % τοῦ συνόλου	Ἐμβαδὸν εἰς στρέμματα	Κάτοικοι κατὰ στρέμμα
Ἀβερωφείου	3 083	1 08	295.60	10.43
Ἁγ. Κωνσταντίνου	8.735	3.06	212.24	41.16
» Παύλου	5.747	2.02	161.12	35.67
Ἁγίων Θεοδώρων	3 233	1.14	103.28	31.30
Ἀγορᾶς	13.003	4.56	236.64	54.95
Ἀδριανοῦ	2.767	0.97	90.40	30.61
Ἀκαδημίας Πλάτωνος	4.863	1.71	503.68	9.61
Ἀκροπόλεως	1.087	0.38	44.40	24.48
Ἀλωπεκῆς	1.684	0.59	195.20	8.63
Ἀμπελοκήπων	4.257	1.50	1086.48	3.92
Ἀνακτόρων	123	0.05	203.60	0.60
Ἀρδηττοῦ	2 144	0 76	113.04	18.97
Ἀρείου Πάγου	5.882	2.07	80.32	73.23
Ἀττάλου	2.473	0 87	66.48	37.20
Ἀττικῆς	5 742	2.02	542.56	8.94
Ἀχαρνῶν	16.554	5 80	607.76	27.24
Βάθειας	1.590	0.56	59.68	26.64
Βαράθρου	7.546	2 65	325.28	23.34
Βουλῆς	2.503	0 88	73.04	34.27
Δημαρχείου	3.099	1.06	92.88	33.37
Δημοτικοῦ Νοσοκομ.	215	0.08	231.36	0.93
Διονυσίου Ἀρεοπαγίτ.	5.280	1.85	202.40	26.09
Διονύσου	3.602	1.27	224.72	16.03
Διπύλου	4.130	1.45	228.24	18.09
Ἐθνικοῦ Μουσείου	2.304	0.81	131.76	17.49
Εὐαγγελισμοῦ	5.788	2.03	468.16	12.58
Ζαππείου	15	0.01	139.68	0.11
Ἱερᾶς ὁδοῦ	4.517	1.59	221.36	20.41
Ἰλισσοῦ	1.392	0.49	374.08	3.72
Καλλιρρόης	1.246	0.44	99.84	12.48
Κεραμεικοῦ ἔξω	19.587	6.87	647.52	30.25
Κοίλης	995	0.35	104.32	9.54
Κοιμητηρίου	2.130	0.75	522.48	4.08
Κολωνοῦ	13.231	4.64	1150.19	11.50
Κυκλοβόρου	6.440	2.26	194.24	33.15
Κυνοσάργους	6.953	2.44	516 72	13.46
Κυψέλης	5.184	1.82	822.72	6.30
Λυκαβηττοῦ	7.609	2.67	428.16	17.77
Λυκείου	1.157	0.41	111.68	10.36
Λυσικράτους	3.335	1.17	88.72	37.59
Μελίτης	3.101	1.09	88.96	34.86
Μητροπόλεως	6 433	2 26	146.48	43.92
Νεαπόλεως	22 152	7.77	524.32	42.25
Ὀλυμπιείου	1 302	0.46	141.84	9.18
Ὁμονοίας	9 243	3.24	198.56	46.55
Πανεπιστημίου	6 738	2.36	427.84	15.75
Πατησίων ἄνω	5.635	1.98	1308.12	4.31
Πατησίων κάτω	3.898	1.37	1605.56	2.43
Πεδίου Ἄρεως	3.228	1.14	721.36	4.47
Πειραιῶς	2.702	0.95	279.68	9.66
Πνυκὸς	—	—	15.44	—
Πολυτεχνείου	5.284	1.66	176.64	29.91
Πτωχοκομείου	807	0.29	349.12	2.31
Σταδίου	4 708	1.65	423.04	11.13
Συντάγματος	2.945	1.04	122.16	24.11
Ὑμηττοῦ	5.319	1.87	756.88	7.03
Φιλοπάππου	5.016	1.76	458.56	10.94
Φυλῆς	3 502	1.23	242.24	14.46
Ὠδείου	2 127	0.75	61.20	34.75
Σύνολον...	285 365	100.00	20050.03	14.23

Ἑπομένως ὑπὸ ἔποψιν ἀριθμοῦ κατοίκων τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ συνοικία Νεαπόλεως καὶ τὴν τελευταίαν ἡ συνοικία Ζαππείου, ὑπὸ ἔποψιν ἐμβαδοῦ τὴν πρώτην ἡ τῶν Κάτω Πατησίων καὶ τὴν τελευταίαν ἡ τῆς Πνυκὸς καὶ κατὰ πυκνότητα πληθυσμοῦ πρώτη ἔρχεται ἡ συνοικία τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τελευταία ἡ τοῦ Ζαππείου.

Ὁ πληθυσμὸς κατὰ ἐνορίας. — Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις τῆς πόλεως καθωρίσθη ἐπισήμως διὰ σειρᾶς Β. Διαταγμάτων εἰς 42 ἐνορίας.

Ἡ περιφέρεια ἑκάστης ἐνορίας, ὡς εἰς τοὺς κατωτέρω πίνακας δείκνυται, καθορίζεται οὕτω:

1) Ἁγίας Αἰκατερίνης (Πλάκας) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀμαλίας, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Βύρωνος, Τριπόδων, Θέσπιδος, Φαρμάκη, Ἀφροδίτης, Πιττακοῦ καὶ Βίωνος.

2) Ἁγίας Εἰρήνης ὑπὸ τῶν ὁδῶν Θησέως, Περικλέους, Κορνάρου, Ἑρμοῦ, Καπνικαρέας, Ντέκα, Μνησικλέους, Ἀδριανοῦ, Αἰόλου, Ἑρμοῦ, Ἀθηνᾶς, Βορέου, Αἰόλου καὶ Κολοκοτρώνη.

3) Ἁγίας Ζώνης (*Πατησίων*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Λεβίδου, Ἁγ. Μελετίου, Ἀχαρνῶν, Σερίφου, Ἀμοργοῦ καὶ τῆς ἀνατολικῆς ζώνης τῆς πόλεως.

4) Ἁγίας Μαρίνης ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τῶν Β.Α. κλιτύων τῆς Πνυκός, τῆς ἔξωθι τοῦ Ἀστεροσκοπείου ὁδοῦ, τοῦ βαράθρου Δημοφῶντος καὶ τῶν ὁδῶν Ποτιδαίας καὶ Βασίλης.

5) Ἁγίας Τριάδος ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σαλαμῖνος, Πειραιῶς, Ἀμφιτρύωνος, Ποτιδαίας, λεωφ. Κων)πόλεως, Ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ Μεγ. Ἀλεξάνδρου.

6) Ἁγίας Φωτεινῆς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Δικαιάρχου, τῆς Ν. Α. ζώνης τῆς πόλεως, τῶν ὁδῶν Βουλιαγμένης, Κυνοσάργους, Βούρβαχη, Φαλήρου, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, λεωφ. Ἀμαλίας, Ὄλγας, τῶν ΝΔ. κλιτύων τοῦ λόφου Ἀρδηττοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Ν. Θεοτόκη.

7) Ἁγίου Ἀθανασίου (*Θησείου*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀποστόλου Παύλου, Βασίλης, Ἀκταίου, Ἡρακλειδῶν, Δημοφῶντος, Αἰξωνέων, Χολαργέων, Πειραιῶς, Ἑρμοῦ καὶ τῆς πλατείας Ἁγ. Ἀσωμάτων.

8) Ἁγίου Γεωργίου (*Καρύτση*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀκαδημίας, Κηφισίας, Ἀμαλίας, Ὄθωνος, πλατείας Συντάγματος, ὁδοῦ Ἑρμοῦ, Κορνάρου, Περικλέους, Θησέως, Κολοκοτρώνη, Χαβρίου, Πραξιτέλους, Παπαρρηγοπούλου, Σταδίου, Κοραῆ, Πανεπιστημίου καὶ Σίνα.

9) Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης) ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κερκύρας, τοῦ βορείως τῆς σχολῆς Εὐελπίδων διερχομένου χειμάρρου, ὁδῶν Πατησίων, Δεριγνύ, Γης Σεπτεμβρίου, Ἀγαθουπόλεως, τοῦ χειμάρρου τῆς Κυψέλης καὶ τῆς ἀνατολικῆς ζώνης τῆς πόλεως.

10) Ἁγίου Δημητρίου (Ἀμπελοκήπων) ὑπὸ τῆς ἄνωθεν τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου καὶ παρὰ τὸ Πτωχοκομεῖον, τὸ Νοσοκομεῖον Παίδων καὶ τὸ Νοσοκομεῖον Συγγροῦ ζώνης τῆς πόλεως, μέχρι τῆς τομῆς ταύτης ὑπὸ τοῦ κάτωθι τῶν στρατώνων Πεζικοῦ χειμάρρου καὶ τῆς ἄνωθεν τῶν αὐτῶν στρατώνων ἀνωτάτης οἰκοδομικῆς γραμμῆς περιφερικῶς μέχρι τῶν ὁδῶν Δασκαλογιάννη καὶ Κυρίλλου Λασκάρεως.

11) Ἁγίου Δημητρίου (Ψυρρῆ) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς, Πρωτογένους, Μιαούλη, Ἀριστοφάνους, Μενάνδρου, Ἀναξαγόρα, Σωκράτους καὶ Λυκούργου.

12) Ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου ὑπὸ τῶν ὁδῶν Σπαρτιατῶν, Κηφισίας, Ἀκαδημίας, Σίνα καὶ τῶν ΝΔ. κλιτύων τοῦ Λυκαβηττοῦ.

13) Ἁγίου Ἐλευθερίου (*Πεδίου Ἄρεως*) ὑπὸ τοῦ Τουρκορεύματος, τῆς ὁδοῦ Κυρίλλου Λασκάρεως, Ἀρματωλῶν, Δασκαλογιάννη, Παλιγγενεσίας, Σαρανταπήχου, Λασκάρεως, Χ. Τρικούπη, Κομνηνῶν, Ζωοδόχου Πηγῆς, Β. Βουλγαροκτόνου, Φραντζῆ, τῶν ΒΑ. κλιτύων τοῦ λατομείου Στρέφη, τῶν ὁδῶν Μπουρούτη, Πλαπούτα, Ἀρμένη Βραΐλα, τοῦ χειμάρρου τοῦ Κυκλοβόρου καὶ τῆς ἄνω τῆς συνοικίας Ἀβερωφείου ζώνης τῆς πόλεως.

14) Ἁγίου Ἰωάννου (*Γαργαρέττας*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Φαλήρου, Ἰωάννου Μωρεάς, Ὀρλώφ, Λαζαίων, τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ λόφου Φιλοπάππου καὶ τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου.

15) Ἁγίου Κωνσταντίνου (*Ὁμονοίας*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Σταδίου, πλατείας Ὁμονοίας, Ἀθηνᾶς, Λυκούργου, Σωκράτους, Ἀναξαγόρα, Μενάνδρου, Σοφοκλέους, Κολωνοῦ, Ὀδυσσέως, Καρόλου καὶ Μάρνη.

16) Ἁγίου Κωνσταντίνου (*Παλαιοῦ*) ὑπὸ τῆς λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ὁδῶν Ἁγίου Γεωργίου, Κίμωνος, τῆς Β. Δ. ζώνης τῆς πόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Τριπόλεως καὶ Ἄργους.

17) Ἁγίου Λουκᾶ (Πατησίων), περιλαμβάνουσα ὁλόκληρον τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως τὸ ἄνωθεν τῶν ὁδῶν Ἀμοργοῦ καὶ Σερίφου.

18) Ἁγίου Νικολάου (*Πευκακίων*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Λασκάρεως, Σαρανταπήχου, τῆς ἀνωτάτης οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῶν ΒΔ. κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Λυκαβηττοῦ, τῶν ὁδῶν Σίνα, Διδότου, Μεταξᾶ, Θεμιστοκλέους, Καλλιδρομίου, τῆς ἀνωτάτης νοτίου οἰκοδομικῆς γραμμῆς τῶν λατομείων Στρέφη καὶ τῶν ὁδῶν Προαστείου, Βουλγαροκτόνου, Ζωοδόχου Πηγῆς, Κομνηνῶν καὶ Χαριλάου Τρικούπη.

19) Ἁγίου Νικολάου (*Ραγκαβᾶ*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀδριανοῦ, Θέσπιδος, Τριπόδων, Βύρωνος, Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, τῶν Α. καὶ Β. κλιτύων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς ὁδοῦ Μνησικλέους.

20) Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἀχαρνῶν) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πατησίων, Ἠπείρου, Λιοσίων καὶ Ἁγίου Μελετίου.

21) Ἁγίου Παντελεήμονος (*Ἰλισσοῦ*) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Βούρβαχη, Κυνοσάργους, Βουλιαγμένης, τῆς Ν. Δ. ζώνης τῆς πόλεως, καὶ τῶν ὁδῶν Πίσσης, Ἰωάννου Μωρεὰς καὶ Φαλήρου.

22) Ἁγίου Παύλου ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μάρνη, Καρόλου, Ὀδυσσέως, Λένορμαν, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ σταθμοῦ Λαρίσης, τῆς μεταξὺ τῶν σταθμῶν Λαρίσης καὶ Ἀττικῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τῶν ὁδῶν Λιοσίων, Ἠπείρου καὶ Πατησίων.

23) Ἁγίου Πολυκάρπου. Τοῦ ναοῦ τούτου κειμένου ἐκτὸς τῆς ζώνης τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἀντίστοιχον ἐνορίαν περιλαμβάνονται δύο τμήματα, τὸ μὲν κείμενον μεταξὺ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ὁδοῦ Λακειαδῶν, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Κίμωνος, Πλάτωνος, Μαραθωνομάχων καὶ τῆς Β. Δ. ζώνης τῆς πόλεως.

24) Ἁγίου Σπυρίδωνος (Βατραχονησίου) ὑπὸ τῆς παρὰ τὸ νοσοκομεῖον Συγγροῦ ζώνης τῆς πόλεως, τῶν ὁδῶν Θύρωνος, Στράβωνος, Βρυάξιδος, Εὐτυχίδου, Ἐρατοσθένους, τῆς μεταξὺ τῶν ὁδῶν Κτησιβείου καὶ Ἀντιφῶντος ὁδοῦ, τῶν ΝΔ. κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Σταδίου, τῆς λεωφόρου Ὄλγας, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, Κηφισίας καὶ τοῦ παρὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς Ἐφορείας Ὑλικοῦ πολέμου διερχομένου χειμάρρου.

25) Ἁγίου Φιλίππου ὑπὸ τῶν ὁδῶν Νορμάνδου, Ἡφαίστου, Εὐρυσακείου, Ποικίλης, Ἀρείου Πάγου, Ἁγίων Ἀποστόλων, Ἀστεροσκοπείου, Αἰσχίνου, τῶν ΒΔ. κλιτύων τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς ἔξωθι τοῦ Θησείου διερχομένης λεωφόρου, τῆς ὁδοῦ Ἀδριανοῦ, Θησείου καὶ Ἑρμοῦ.

26) Ἁγίων Ἀναργύρων (Ψυρρῆ) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μενάνδρου, Ἀριστοφάνους, πλατείας Ἡρώων, ὁδοῦ Ἁγ. Ἀναργύρων, Σαρρῆ, Κραναοῦ, πλατείας Ἐλευθερίας, ὁδοῦ Κολοκυνθοῦς, Ἀχιλλέως, Κολωνοῦ καὶ Σοφοκλέους.

27) Ἁγίων Ἀποστόλων ὑπὸ τῶν ὁδῶν Εὐρυσακείου, Πολυγνώτου, Ἀρείου Πάγου, Βουλευτηρίου, τῶν βορείων κλιτύων τοῦ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῶν ὁδῶν Αἰσχύλου, Ἀστεροσκοπείου, Ἀποστόλων, Βουλευτηρίου καὶ τῆς κατὰ προέκτασιν τῆς ὁδοῦ Ποικίλης μικρᾶς ὁδοῦ.

28) Ἁγίων Ἀσωμάτων (Θησείου) ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κολοκυνθοῦς, πλατείας Ἐλευθερίας, τῶν ὁδῶν Κραναοῦ, Σαρρῆ, Ὠγύγου, Δυάδος, Ἑρμοῦ, Θησείου, Ἀδριανοῦ, Ἑρμοῦ, Μηλιῶν, Ἀσωμάτων, Ψαρομηλίγγου, Σαλαμῖνος καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.

29) Γεννήσεως Χριστοῦ (Χρυσοκοπίδου) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μιαούλη, Παπανικολῆ, Ἁγίας, Κέβητος, Πιττάκη, Ἑρμοῦ, Δυάδος, Ὠγύγου, Λεπενιώτου καὶ Ἀναργύρων.

30) Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου (Μητροπόλεως) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀμαλίας, Ψύλλα, Φιλελλήνων, Νικοδήμου, Ἀδριανοῦ, Μνησικλέους, Πανδρόσου, Ντέκα, Καπνικαρέας, πλατείας Συντάγματος καὶ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Ὄθωνος.

31) Ζωοδόχου Πηγῆς ὑπὸ τῶν ὁδῶν Μεταξᾶ, Διδότου, Σίνα, Πανεπιστημίου, Σανταρόζα, Σταδίου, Πατησίων, Στουρνάρα καὶ Σ. Τρικούπη.

32) Κοιμήσεως Θεοτόκου (Χρυσοκαστριωτίσσης) ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Μνησικλέους, τῶν βορείων κλιτύων τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς ὁδοῦ Διοσκούρων, Μητρῴου, Πανὸς καὶ Ἀδριανοῦ.

33) Κοιμήσεως Θεοτόκου (Χρυσοσπηλαιωτίσσης) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πανεπιστημίου, Κοραῆ, Σταδίου, Παπαρρηγοπούλου, Πραξιτέλους, Χαβρίου, Κολοκοτρώνη, Αἰόλου, Βορέου, Ἀθηνᾶς, πλατείας Ὁμονοίας καὶ τῶν ὁδῶν Σταδίου καὶ Σανταρόζα.

34) Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Πλάκας) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Νικοδήμου, Ἀδριανοῦ, Κυδαθηναίων, Φαρμάκη, ναοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ τῶν ὁδῶν Δαιδάλου, Πιττακοῦ, Δίωνος, Ἀμαλίας καὶ Ψύλλα.

35 Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Συγγροῦ) Τοῦ ναοῦ τούτου κειμένου ἐκτὸς τοῦ σχεδιου τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἀντίστοιχον ἐνορίαν ἀνήκει τὸ τμῆμα τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως τὸ κείμενον μεταξὺ τῶν ὁδῶν Πίσσης, τῆς νοτιοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, τῆς ὁδοῦ Ὀρλώφ, Ἰωάννου Μωρεάς, καὶ τοῦ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Μνησιμάχου καὶ Πίσσης εἰς τὸν Ἰλισσὸν συμβάλλοντος μικροῦ χειμάρρου.

36) Ὁσίου Μελετίου ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀχαρνῶν, Μελετίου, Λιοσίων, τῆς μεταξὺ τῶν σταθμῶν Λαρίσης καὶ Ἀττικῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Λαρίσης, λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ὁδῶν Ἄργους καὶ Τριπόλεως καὶ τῆς βορειοδυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως.

37) Παναγίας τῆς Παντανάσσης (Μοναστηρακίου) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Ἀθηνᾶς, Ἑρμοῦ, Αἰόλου, Ἀδριανοῦ, Εὐρυσακίου, Ἡφαίστου, Νορμάνδου, Ἑρμοῦ, Μιαούλη καὶ Πρωταγόρα.

38) Προφήτου Δανιὴλ ὑπὸ τῶν ὁδῶν Λένορμαν, Κολοκυνθοῦς, Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Ἱερᾶς ὁδοῦ, Εὐθανασίας, Πλάτωνος, Ἁγίου Γεωργίου καὶ λεωφόρου Κωνσταντινουπόλεως.

39) Προφήτου Ἠλιοῦ (Παγκρατίου) ὑπὸ τῶν

Digitized by Google

ὁδοῦ Θήρωνος, τῆς ΝΑ. ζώνης τῆς πόλεως, τῶν ὁδῶν Φιλολάου, Δικαιάρχου, Ἀρχιμήδους, Ἀντιφῶντος, Ἐρατοσθένους, Εὐτυχίδου, Βρυάξιδος καὶ Στράβωνος.

40) Ταξιαρχῶν (Ἀγορᾶς) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Πανός, Μητρῴου, Διοσκούρων, τῶν κλιτύων τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῶν ὁδῶν Βουλευτηρίου, Πολυγνώτου, Εὐρυσακίου καὶ Ἀδριανοῦ.

41) Ταξιαρχῶν (Πολυγώνου) ὑπὸ τῆς ὄπισθεν τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων ζώνης τῆς πόλεως, τοῦ χειμάρρου τοῦ Κυκλοβόρου, τῶν ὁδῶν Ἀρμένη Βράϊλα, Μπουρούτη, τῶν βορείων κλιτύων τοῦ λατομείου Στρέφη, τῶν ὁδῶν Θεμιστοκλέους, Σ. Τρικούπη, Στουρνάρα, Πατησίων καὶ τοῦ βορείως τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων διερχομένου χειμάρρου.

42) Τριῶν Ἱεραρχῶν (Πετραλώνων) ὑπὸ τῶν ὁδῶν Θρυασίου, Αἰξωνέων, τῶν ΒΔ. κλιτύων τῶν λόφων τοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ τοῦ Φιλοπάππου, τῆς κοίτης τοῦ Ἰλισσοῦ, τῆς δυτικῆς ζώνης τῆς πόλεως, τῆς ὁδοῦ Πειραιῶς, Σφηττίων, τῆς μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς ὁδοῦ Χολαργέων μικρᾶς ἀνωνύμου ὁδοῦ καὶ τῶν ὁδῶν Χολαργέων καὶ Αἰξωνέων.

Ἡ κατὰ ἐνορίας κατανομὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐπὶ 100 ἀναλογία αὐτοῦ, τὸ ἐμβαδὸν καὶ ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ δι' ἑκάστην ἐνορίαν ἔχει ὡς εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα δείκνυται:

Πίναξ πληθυσμοῦ κατὰ ἐνορίας

Ὄνομα ἐνορίας	Κάτοικοι	Κάτοικοι ἐπὶ 100 τοῦ συνόλου	Ἐμβαδὸν εἰς στρέμματα	Κάτοικοι κατὰ στρέμμα
Ἁγ. Αἰκατερίνης (Πλάκας)	1.481	0.52	34.72	42.68
Ἁγίας Εἰρήνης	3.820	1.34	82.48	46.31
» Ζώνης (Πατησ.)	5.288	1.85	1.175.28	4.50
» Μαρίνης	4.147	1.45	122.48	33.86
» Τριάδος	7.586	2.65	382.96	19.81
» Φωτεινῆς	8.242	2.88	804.48	10.25
Ἁγ. Ἀθανασίου (Θησείου)	3.432	1.20	251.04	13.67
Ἁγ. Γεωργίου (Καρύτση)	5.218	1.83	241.36	21.62
Ἁγ. Γεωργίου (Κυψέλης)	5.141	1.80	1.322.72	3.88
Ἁγ. Δημητρίου (Ἀμπελοκήπων)	8.910	3.13	1.563.68	5.70
Ἁγ. Δημητρίου (Ψυρρῆ)	4.466	1.57	102.16	43.72
Ἁγ. Διονυσίου (Ἀρεοπαγίτου)	14.566	5.10	661.60	22.02
Ἁγ. Ἐλευθερίου (Πεδίου Ἄρεως)	7.169	2.51	783.20	9.15
Ἁγ. Ἰωάννου (Γαργαρέττας)	6.423	2.25	375.60	17.10
Ἁγ. Κων]τίνου (Ὁμονοίας)	12.740	4.46	357.12	35.67
Ἁγ. Κων]τίνου (Παλαιοῦ)	7.470	2.62	1.074.28	6.95
Ἁγ. Λουκᾶ (Πατησ.)	3.725	1.31	835.69	4.46
» Νικολάου (Πευκακίων)	15.663	5.49	406.40	38.54
Ἁγ. Νικολάου (Ραγκαβᾶ)	4.927	1.73	77.20	63.82
Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἀχαρνῶν)	20.972	7.35	970.48	21.61
Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἰλισσοῦ)	8.582	3.01	831.68	11.73
Ἁγ. Παύλου	15 367	5.38	498.—	30.86
» Πολυκάρπου	2.801	0 98	396.72	7.06
» Σπυρίδωνος (Βατραχονησίου)	7.195	2.52	981.52	7.33
Ἁγ. Φιλίππου	4.312	1.51	85.68	50.31
» Ἀναργύρων (Ψυρρῆ)	5.491	1.92	108.88	50.43
Ἁγ. Ἀποστόλων	1.895	0.66	36.24	52.29
» Ἀσωμάτων (Θησείου)	10 191	3.57	235.52	43.27
Γεννήσ. Χριστοῦ (Χριστοκοπίδη)	2.654	0.93	41.60	63.76
Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκ. (Μητροπόλεως)	4.793	1.68	140.56	34.10
Ζωοδόχου Πηγῆς	17.131	6.00	396.80	43.17
Κοιμήσεως Θεοτόκου (Χρυσοκαστριωτίσσης)	1 948	0.68	44.40	43.87
Κοιμήσεως Θεοτόκου (Χρυσοσπηλαιωτίσσης)	7.599	2.66	223.90	33.94
Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Πλάκας)	3.217	1.13	65.12	49.40
Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Συγγροῦ)	2.767	0.97	610.80	4.53
Ὁσίου Μελετίου	3 454	1.21	708.40	4.88
Παναγίας Παντανάσσης (Μοναστηρακίου)	1.499	0.56	47.28	31.70
Προφήτου Δανιήλ	10.259	3.59	467.68	21.94
» Ἠλιοῦ (Παγκρατίου)	5.623	1.97	832.80	6.75
Ταξιαρχῶν (Ἀγορᾶς)	2.396	0.84	39.68	60.38
» (Πολυγώνου)	7.614	2.67	858.80	8.87
Τριῶν Ἱεραρχῶν (Πετραλώνων)	7.191	2.52	773.04	9.30
Σύνολον...	285.865	100.—	20 050 03	14.23

Τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν κατοίκων ἔχει ἡ ἐνορία Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἀχαρνῶν) καὶ τὸν μικρότερον ἡ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, τὸ μεῖζον ἐμβαδὸν ἔχει ἡ ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Ἀμπελοκήπων) καὶ τὸ ἔλαττον ἡ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, καὶ ὡς πρὸς τὴν πυκνότητα πρώτη τάσσεται ἡ ἐνορία Ἁγίου Νικολάου (Ραγκαβᾶ) καὶ τελευταία ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης).

Αἱ οἰκογένειαι.— Ἐκ τῶν ἐνεργηθεισῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπογραφῶν μόνον τέσσαρες ἐξηκρίβωσαν τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν, ἡ τοῦ 1861, ἡ τοῦ 1870, ἡ τοῦ 1879, καθ' ἣν μάλιστα τὸ πρῶτον, διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ μόνον, ἐχρησιμοποιήθη τὸ οἰκογενειακὸν δελτίον, καὶ ἡ τοῦ 1920. Τὰ διὰ τὰς οἰκογενείας στοιχεῖα δύο ἀπογραφῶν δὲν ἐδημοσιεύθησαν, τῆς μὲν τοῦ 1889, καθ' ἣν ἐγένετο γενικὴ χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ δελτίου, διότι διὰ λόγους οἰκονομίας (!) ἡ ἐπεξεργασία περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ νομίμου πληθυσμοῦ, τῆς δὲ τοῦ 1896 διότι τὰ δελτία τῆς ἀπογραφῆς κατεστράφησαν ὑπὸ πυρκαϊᾶς. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1907 δὲν ἐξηκριβώθησαν αἱ οἰκογένειαι, ἀλλὰ μόνον τὰ ἄτομα.

Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1870, 1879 καὶ 1920, (διὰ τὸ ἔτος 1861 δίδεται μόνον ὁ ἀριθμὸς οἰκογενειῶν ἐν συνόλῳ τοῦ δήμου Ἀθηναίων καὶ ὄχι ἰδιαιτέρως τῆς πόλεως) ἦτο ὁ ἑξῆς:

Ἔτη	Οἰκογένειαι	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν
1870	11.103	4.01
1879	15.209	4.31
1920	60.639	4.83

Κατὰ τὸ 1920 αἱ ἐντὸς τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως οἰκογένειαι ἀνήρχοντο εἰς 59.542, αἱ δ' ἐκτὸς αὐτοῦ εἰς 1.097.

Ὁ ἑπόμενος πίναξ δεικνύει τὸν κατ' ἀστυνομικὰ τμήματα ἀριθμὸν τῶν ἐντὸς τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως οἰκογενειῶν μετὰ τῶν σχετικῶν ἀναλογιῶν:

Ἀστυνομικὰ Τμήματα	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν	% ἐπὶ τοῦ συνόλου	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν
1ον	8.460	14.21	4.48
2ον	2.418	4.06	5.50
3ον	9.050	15.20	4.19
4ον	7.057	11.85	4.44
5ον	9.831	16.51	4.31
6ον	10.322	17.34	4.34
7ον	5.828	9.79	4.48
8ον	6.576	11.04	7.84

Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς οἰκογενειῶν ἀνήκει εἰς τὸ ἕκτον τμῆμα καὶ ὁ μικρότερος εἰς τὸ δεύτερον, εἰς δὲ τὸ ὄγδοον λόγῳ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως πολλῶν ὁμαδικῶν συμβιώσεων (στρατῶνες, νοσοκομεῖα κλπ.), παρατηρεῖται ὁ μεγαλύτερος μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν.

Κατὰ συνοικίας αἱ οἰκογένειαι κατανέμονται εἰς τὸν ἀκόλουθον πίνακα:

Πίναξ οἰκογενειῶν κατὰ συνοικίας

Ὄνομα συνοικίας	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν	Ἐμβαδὸν εἰς στρέμματα	Οἰκογένειαι κατὰ στρέμμα
Ἀβερωφείου	508	4.98	295.60	1.72
Ἁγίου Κωνσταντίνου	1.975	3.78	212.24	9.31
» Παύλου	1.206	4.10	161.12	7.48
» Θεοδώρων	736	3 53	103.28	7.13
Ἀγορᾶς	2.979	4.27	236.64	12.59
Ἀδριανοῦ	504	4.61	90 40	5.58
Ἀκαδημίας Πλάτωνος	1.034	4.02	503.68	2.05
Ἀκροπόλεως	397	4 11	44 40	8.94
Ἀλωπεκῆς	325	4.34	195.20	1 66
Ἀμπελοκήπων	1.138	22.66	1.086.48	1.05
Ἀνακτόρων	12	11.17	203.60	0.06
Ἀρδηττοῦ	471	3.90	113.04	4.17
Ἀρείου Πάγου	1.428	3.77	80.32	17.78
Ἀττάλου	644	3.63	66.48	9.69
Ἀττικῆς	1 155	4.28	542.56	2.12
Ἀχαρνῶν	3.175	4.42	607.76	5.22
Βάθειας	413	4.66	59.68	6.92
Βαράθρου	1.501	4.30	325 28	4.61
Βουλῆς	569	3.76	73.04	7.79
Δημαρχείου	470	5.91	92.88	5.06
Δημοτικοῦ Νοσοκομείου	51	13.20	231.36	0.22
Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου	1.085	3.95	202.40	5.36
Διονύσου	606	7.70	224.72	2.70
Διπύλου	879	4.19	228.24	3.85
Ἐθνικοῦ Μουσείου	405	4.61	131.76	3.07
Εὐαγγελισμοῦ	957	5.42	468.16	2.06
Ζαππείου	3	3.33	139.68	0.02
Ἱερᾶς ὁδοῦ	841	4.50	221.36	3.80
Ἰλισσοῦ	191	6.24	374.08	0.51
Καλλιρρόης	279	3.92	99.84	2.79
Κεραμεικοῦ Ἔξω	4.321	4.07	647.52	6.67
Κοίλης	188	4.71	104.32	1.80
Κοιμητηρίου	430	4.25	522.48	0.82
Κολωνοῦ	2.771	4.19	1.150.19	2.41
Κυκλοβόρου	1.260	4.37	194.24	6.49
Κυνοσάργους	1.457	4.24	516.72	2.53
Κυψέλης	994	4.58	822.72	1.21
Λυκαβηττοῦ	1.512	4.22	482 16	8.14
Λυκείου	157	6.66	111.68	1.41
Λυσικράτους	709	4.02	88.72	7.99
Μελίτης	570	4.78	88.96	6.41
Μητροπόλεως	1.416	4 28	146.48	9.67
Νεαπόλεως	4.595	3.95	524.32	8.76
Ὀλυμπιείου	262	4.21	141.84	1.85
Ὁμονοίας	978	7.94	198.56	4.93
Πανεπιστημίου	1.739	5.15	427.84	4.06
Πατησίων Ἄνω	1.804	4.32	1.308.12	1.38
Πατησίων Κάτω	1.264	4.87	1.605.56	0.79
Πεδίου Ἄρεως	523	11.21	721.36	0.72
Πειραιῶς	522	4.45	279.68	1.86
Πνυκὸς	50	4.—	15.44	3.24
Πολυτεχνείου	1.167	3.82	176.64	6.61
Πτωχοκομείου	169	4.10	349.12	0.48
Σταδίου	1.001	4.03	423.04	2.37
Συντάγματος	475	5.86	122.16	3.89
Ὑμηττοῦ	1.020	4.40	756.88	1.35
Φιλοπάππου	1.043	4.23	458.56	2.27
Φυλῆς	784	4.42	242.24	3.24
Ὠδείου	424	4.20	61.20	6.93
Σύνολον...	59.542	4.80	20 050 03	2.97

Ἐκ τοῦ πίνακος τούτου συνάγεται ὅτι ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκογενειῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ συνοικία Νεαπόλεως καὶ τὴν τελευταίαν ἡ τοῦ Ζαππείου, ἀναλόγως δὲ τοῦ μέσου ἀριθμοῦ τῶν ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ συνοικία Ἀμπελοκήπων καὶ τὴν τελευταίαν ἡ τοῦ Ζαππείου, καὶ ὅτι κατὰ στρέμμα τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν οἰκογενειῶν ἔχει ἡ συνοικία Ἀρείου Πάγου καὶ τὸν μικρότερον ἡ τοῦ Ζαππείου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν κατὰ ἐνορίας μετ' ἐνδείξεως τῶν αὐτῶν στοιχείων ἔχει οὕτω:

Πίναξ οἰκογενειῶν κατὰ ἐνορίας

Ὄνομα Ἐνορίας	Ἀριθμὸς οἰκογενειῶν	Μέσος ἀριθμὸς ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν	Ἐμβαδὸν εἰς στρέμματα	Οἰκογένειαι κατὰ στρέμμα
Ἁγ. Αἰκατερίνης (Πλάκας)	325	3.91	34.72	9.36
Ἁγ. Εἰρήνης	642	4.81	82.48	7.78
» Ζώνης (Πατησίων)	1.080	4.48	1.175.28	0.92
» Μαρίνης	797	4.50	122.48	6.51
» Τριάδος	1.895	4 02	382.96	4.95
» Φωτεινῆς	1.351	4.11	804.48	1.68
Ἁγίου Ἀθανασίου (Θησείου)	686	4.41	251.04	2.73
Ἁγίου Γεωργίου (Καρύτση)	726	6.07	241.36	3.01
Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης)	1.021	4.58	1.322.72	0.77
Ἁγίου Δημητρίου (Ἀμπελοκήπων)	1.323	20.93	1.563.68	0.85
Ἁγ. Δημητρίου (Ψυρρῆ)	968	4.16	102.16	9.47
Ἁγ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου	2.807	4 42	661.60	4.24
Ἁγ. Ἐλευθερίου (Πεδίου Ἄρεως)	1.448	4.28	783.20	1.85
Ἁγ. Ἰωάννου (Γαργαρέττα)	1.172	4.73	375.60	3.12
Ἁγίου Κωνσταντίνου (Ὁμονοίας)	2.374	4.67	357.12	6 65
Ἁγίου Κωνσταντίνου (Παλαιοῦ)	2.820	4.08	1.074.28	2.63
Ἁγ. Λουκᾶ (Πατησίων)	1.929	4.71	835.69	2.31
» Νικολ. (Πευκακίων)	3.548	3.77	406.40	8.73
» Νικολάου (Ραγκαβᾶ)	1.029	3.98	77.20	13.33
Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἀχαρνῶν)	4.162	4.44	970.48	4.29
Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἰλισσοῦ)	1.823	4.23	831.68	2.19
Ἁγ. Παύλου	3.139	4.21	498.—	10.60
» Πολυκάρπου	561	6 76	396.72	1.41
» Σπυρίδωνος (Βατραχονησίου)	1.132	5.55	951.52	1.19
Ἁγ. Φιλίππου	995	3.79	85.68	11.61
» Ἀναργύρων (Ψυρρῆ)	1.223	3.86	108.88	11.23
» Ἀποστόλων	460	3.58	36.24	12.69
» Ἀσωμάτων Θησείου	2.099	4.23	235.52	8.91
Γεν. Χριστοῦ (Χριστοκοπίδη)	939	3.85	41.60	22.57
Εὐαγγελισμ. Θεοτόκου (Μητρόπολις)	854	4.50	140 56	6.08
Ζωοδόχου Πηγῆς	3.065	4.74	396.80	7.72
Κοιμήσεως Θεοτόκου (Χρυσοκαστριωτίσσης)	438	3.83	44.40	9.86
Κοιμ. Θεοτόκου (Χρυσοσπηλαιωτίσσης)	1.333	4.99	223.90	5.95
Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Πλάκας)	682	3.99	65.12	10.47
Μεταμορφώσεως Σωτῆρος (Συγγροῦ)	558	4.21	610.80	0.91
Ὁσίου Μελετίου	1 007	4.28	708.40	1.42
Παναγίας τῆς Παντανάσσης (Μοναστηρακ.)	287	4.68	47.28	6.07
Προφήτου Δανιήλ	2.126	4.14	467.68	4.55
» Ἠλιοῦ (Παγκρατίου)	1.180	4.30	832.80	1.42
Ταξιαρχῶν (Ἀγορᾶς)	550	4 15	39.68	13.86
» (Πολυγώνου)	1.386	5.—	858.80	1.61
Τριῶν Ἱεραρχῶν (Πετραλώνων)	1.602	3.91	773.04	2.07
Σύνολον...	59.542	4.80	20 050 03	2.97

Ἑπομένως, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν, μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἐνορία Ἁγίου Παντελεήμονος (Ἀχαρνῶν) καὶ μικροτέρα ἡ τῆς Παναγίας τῆς Παντανάσσης (Μοναστηρακίου). Ὡς πρὸς τὸν μέσον ἀριθμὸν ἀτόμων κατὰ οἰκογένειαν, τὸν μεγαλύτερον ἔχει ἡ ἐνορία Ἁγίου Δημητρίου (Ἀμπελοκήπων) καὶ τὸν μικρότερον ἡ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Κατὰ στρέμμα τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν οἰκογενειῶν ἔχει ἡ ἐνορία Γεννήσεως Χριστοῦ καὶ τὸν μικρότερον ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης).

Αἱ οἰκίαι καὶ κατοικίαι.—Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 ὁ μὲν ἐντὸς τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως ἀριθμὸς τῶν οἰκιῶν (οἰκοδομῶν) ἀνῆλθεν εἰς 26.277, ὁ δ' ἐκτὸς ταύτης εἰς 886.

Διὰ τὰς προηγουμένας ἀπογραφὰς τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν στοιχεῖα δίδουσι κατὰ τὸ 1870 οἰκίας 5,437 καὶ κατὰ τὸ 1889 οἰκίας 8 080.

Σημειοῦται ὅτι ἐκ τῶν 26.277 οἰκιῶν τοῦ 1920 μόνον 23.539 ἦσαν οἰκίαι κατοικούμεναι κανονικῶς, αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν ἀκατοίκητοι ὑπὸ ἀνέγερσιν οἰκοδομαὶ ἢ ὑπὸ ἐπισκευήν, προσωρινοῦ χαρακτῆρος (γκαρὰζ κλπ), δημόσια καταστήματα, ὁμαδικαὶ συμβιώσεις κλπ.

Αἱ ἐν λόγῳ 23.539 οἰκίαι ἀπέδωκαν 55.909 κατοικίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προδιαγραφέντος εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἀπογραφεῖς ὁδηγίας ὁρισμοῦ, καθ' ὃν κατοικία εἶναι τὸ σύνολον τῶν δωματίων ἢ καὶ ἓν μόνον δωμάτιον ὅπερ ἐχρησίμευε κατὰ τὴν ἀπογραφὴν ὡς διαμονὴ μιᾶς ἢ περισσοτέρων οἰκογενειῶν.

Digitized by Google

Ὁ δῆμος Ἀθηναίων.—Ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα στοιχεῖα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1920 παρέχονται κατὰ δήμους ἐν ὅλῳ (χωρὶς νὰ διακρίνεται ἰδιαιτέρως ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου πόλις), παρατίθενται κατωτέρω, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν πληροφοριῶν, δε-

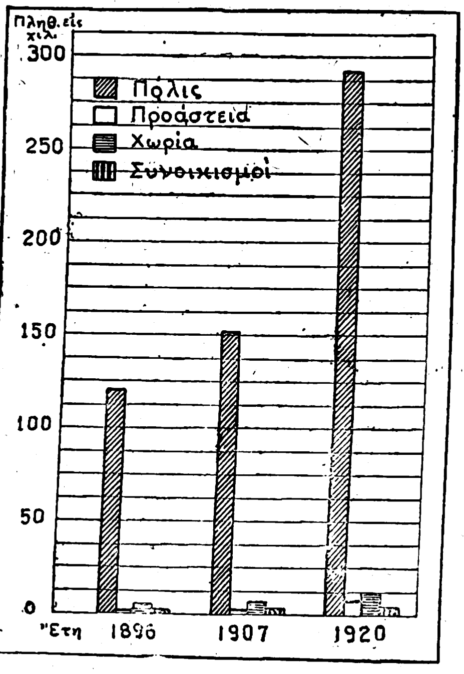

Παραστατικὸς πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως, τῶν προαστείων, τῶν χωρίων καὶ τῶν συνοικισμῶν, κατὰ τὰς ἀπογραφὰς 1896, 1908 καὶ 1920.

δομένα τινὰ δι' ὁλόκληρον τὸν δῆμον Ἀθηναίων.

Κατὰ ταῦτα ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ δήμου ἔχει οὕτω:

Ἔτη ἀπογραφ.	Ἄρρενες	Θήλεις	Σύνολον	Αὔξησις ἀπὸ τοῦ 1848 ἀπόλυτος	Αὔξησις ἀπὸ τοῦ 1848 τοῖς %
1848	—	—	26.256	—	—
1853	—	—	31.122	4.866	18.5
1856	—	—	33.436	7.180	27.3
1861	—	—	43.371	17.115	65.2
1870	25.260	22.847	48.107	21.851	83.2
1879	37.134	31.543	68.677	42.421	161.5
1889	63.112	51.243	114.355	88.099	335.5
1896	71.647	57.088	128.735	102.479	390.0
1907	93.984	81.446	175.430	149.174	568.1
1920	176.574	140.635	317.209	290.953	1.108.1

Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1921 μέχρι καὶ τοῦ 1926 αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ δήμου δίδεται ἀνωτέρω.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν ἐν τῷ δήμῳ ἀνῆλθε κατὰ τὸ 1920 εἰς 66.007, ἐκ δὲ τῶν 317.209 κατοίκων αὐτοῦ 183.298 ἦσαν δημόται παρόντες ἐν τῷ δήμῳ κατὰ τὴν ἀπογραφήν, 114.487 ἦσαν ἑτεροδημόται καὶ 19.424 ἦσαν ἀλλοδαποί.

Ὁ νόμιμος πληθυσμὸς (δημόται) ἀῆνλθεν εἰς 210.907 ἐξ ὧν εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἀπογραφὴν παρόντες ἐν τῷ δήμῳ 183.298, εὑρίσκοντο εἰς ἄλλους δήμους ἢ κοινότητας τοῦ Κράτους 12.728 καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἦσαν 14.881.

Καθ' ἡλικίαν ὁ πληθυσμὸς τοῦ δήμου κατενέμετο ὡς ἑξῆς:

Κάτω τῶν 5 ἐτῶν	20.954
5— 9 »	24.056
10—14 »	28.548
15—19 »	41.429
20—24 »	50.585
25—29 »	30.173
30—39 »	42.298
40—49 »	32.580
50—59 »	22.550
60—69 »	13.044
70 καὶ πλέον »	7.634
Μὴ δηλωθείσης ἡλικίας	3.358

Κατὰ οἰκογενειακὴν κατάστασιν ἦσαν: ἄγαμοι 199.586, ἔγγαμοι 92.683, χῆροι 20.570, διεζευγμένοι 1.402 καὶ μὴ δηλωθείσης οἰκογενειακῆς καταστάσεως 2.968.

Κατὰ παίδευσιν ὁ αὐτὸς πληθυσμὸς διεκρίνετο εἰς 217.917 ἐγγραμμάτους, εἰς 90.536 ἀγραμμάτους καὶ εἰς 8.756 μὴ δηλώσαντας παίδευσιν.

Οἱ ἀπογραφέντες ἐν τῷ δήμῳ Ἀθηναίων, ἡλικίας 10 ἐτῶν καὶ ἄνω, ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα κατετάγησαν εἰς τὰς ἑξῆς γενικὰς κατηγορίας:

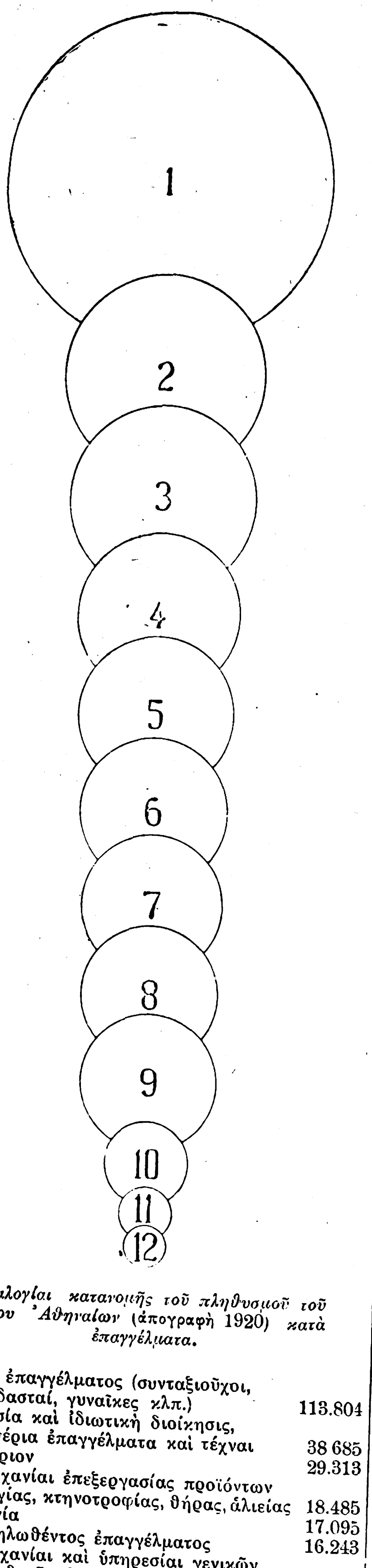

Ἀναλογίαι καταγομῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ δήμου Ἀθηναίων (ἀπογραφὴ 1920) *κατὰ ἐπαγγέλματα.*

1) Ἄνευ ἐπαγγέλματος (συνταξιοῦχοι, σπουδασταί, γυναῖκες κλπ.)	113.804
2) Δημοσία καὶ ἰδιωτικὴ διοίκησις, ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα καὶ τέχναι	38 685
3) Ἐμπόριον	29.313
4) Βιομηχανίαι ἐπεξεργασίας προϊόντων γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας, ἁλιείας	18.485
5) Γεωργία	17.095
6) Μὴ δηλωθέντος ἐπαγγέλματος	16.243
7) Βιομηχανίαι καὶ ὑπηρεσίαι γενικῶν ἢ ὁμαδικῶν ἀναγκῶν	12.479
8) Βιομηχανίαι ὑπεδάφους, μεταλλουργικαί, οἰκοδομικαὶ κλπ.	12.053
9) Ὑφαντικαὶ βιομηχανίαι	11 368
10) Κτηνοτροφία καὶ θήρα	1.825
11) Χημικαὶ βιομηχανίαι	631
12) Ἁλιεία	218

ΙΩ. Γ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ
Διευθυντὴς
τῆς Γενικῆς Στατιστικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγή, 30 α' καὶ ἑπόμ.

Ἐτυμολογία τῆς λέξεως, 30 α'.—*Πληθυσμός*, 30 α' (βλ. καὶ Στατιστικήν, 278 γ' κ. ἑ.).—*Ἐδαφικὴ ἔκτασις τῆς πόλεως*, 30 β', (βλ. καὶ 31 γ', 32 β', 223 β', 279 β', γ' κ.ἑ.).

ΕΔΑΦΟΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ, 30 β' καὶ ἑπ.

Γεωγραφία τῶν Ἀθηνῶν (Γ. Κ. Γεωργαλᾶς), 30 β'.

Αἱ Ἀθῆναι γεωδαιτικῶς (Στρατηγὸς Ἀ. Ἀναγνωστόπουλος), 30 γ'.

Γεωδαιτικαὶ ἐργασίαι ἐν Ἀθήναις, 30 β'.—*Γεωγραφικὸν πλάτος καὶ μῆκος*, 30 γ', 31 α'.—*Ὑψόμετρα ὀρέων καὶ λόφων*, 31 α', 31 β'.

Αἱ Ἀθῆναι τοπογραφικῶς (Στρατηγὸς Α. Ἀναγνωστόπουλος), 31 α'. (Βλ. *Σχέδιον Ἀθηνῶν*, 218 β' κ. ἑ.).

Χαρτογραφικαὶ ἐργασίαι ἐν Ἀθήναις (Στρατηγὸς Ἀ. Ἀναγνωστόπουλος), 31 β'.

Γεωλογία τῶν Ἀθηνῶν (Γ. Κ. Γεωργαλᾶς), 32 β' κ. ἑ.

Γεωλογικαὶ ἐργασίαι ἐν Ἀθήναις, 32 β'.—*Μεσοζωικὰ στρώματα περιοχῆς Ἀθηνῶν*, 32 γ' κ. ἑ. [Ἀθηναϊκοὶ σχιστόλιθοι 32 γ', 33 α'. Ἀσβεστόλιθοι Λυκαβηττοῦ 32 γ', 33 γ'. Ἀπολιθώματα ὀστράκων ἐπὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν λόφων, 33 γ' κ. ἑ.]. — *Καινοζωικὰ στρώματα τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν*, 35 α' κ. ἑ.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Διαγράμματα γεωλογικῶν τομῶν τοῦ ἐδάφους τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Lepsius*, 33.—*Γεωλογικὸς χάρτης τῶν Ἀθηνῶν*, 34.

Τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν (Δ. Αἰγινήτης), 36 α' κ. ἑ.

[Ὧραι τοῦ ἔτους ἐν Ἀθήναις, 36 α'. Θερμοκρασία, 36 β', 39 β', 39 γ'. Ὑγρασία ἀέρος 36 γ', 39 β', 39 γ'. Ἐπικρατοῦντες ἄνεμοι, 36 γ'. Ξηρασία, βροχαί, καταιγίδες, 39 α', 39 β', 39 γ'. Νέφη καὶ ὁμίχλαι 39 β'.]

Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΙΣ (Ἀλ. Φιλαδελφεύς), 39 β' κ. ἑ.

[Ἀκρόπολις, 39 γ' (βλ. καὶ 42 β', 44 γ', 72 β', 88 α', 111 β', 113 γ', 191 β', 194 γ'). Κολωνός, 39 γ'. Πελασγικὸν ἢ Κυκλώπειον τεῖχος, 39 γ'. Ἀγορά, 39 γ', 41 α'. Κεραμεικός, 40 α', (βλ. καὶ 47 α', 72 β'). Μακρὰ τείχη, 40 α'. Μνημεῖον Φιλοπάππου, 40 β', (βλ. καὶ 71 α'). Δίπυλον, 40 β'. Πύλη Ἀδριανοῦ, 40 γ', 41 γ'. Βασίλειος στοὰ 40 γ' Κρήνη ἐννεάκρουνος, 41 α'. Θησεῖον - Ἡφαίστειον, 41 β'. (βλ. καὶ 88 α'). Ποικίλη στοά, 41 β'. Στοὰ Ἀττάλου, 41 β', (βλ. καὶ 70 β'). Ὀλυμπιεῖον, 41 γ', (βλ. καὶ 64 α'). Κυνόσαργες γυμνάσιον, 41 γ'. Παναθηναϊκὸν Στάδιον, 41 γ'. Ὁδὸς Τριπόδων, 41 γ'. Ὠδεῖον Περικλέους, 41 γ'. Ἀσκληπιεῖον, 41 γ' (βλ. καὶ 88 α', 250 α')].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Θέσεις ἀρχαίων μνημείων εἰς τὰς σημερινὰς Ἀθήνας* (χάρτης ἐκτὸς κειμένου), 252.—*Χάρτης τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν*, (σχεδίασμα Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας) 40.—*Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Ἀδριανοῦ* (ἀναπαράστασις ἐκ τῆς «Ἑλλάδος» τοῦ Ι. Φάλκε), 37.—*Ἀκρόπολις: Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ Θησείου*, 43. *Γενικὴ ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως*, 42. *Ἡ Ἀκρόπολις ὡς εἶχε τὸ πάλαι* (ἀναπαράστασις ἐκ τῆς «Ἑλλάδος» τοῦ Ι. Φάλκε), 53. *Ὁ Παρθενών*, 49. *Ἀναπαράστασις τοῦ Παρθενῶνος*, 63. *Ἐσωτερικὴ ἄποψις τοῦ Παρθενῶνος*, 40. *Στῦλοι τοῦ Παρθενῶνος*, 55. *Κιονόκρανα Προπυλαίων*, 50, 51. *Στοὰ Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου*, 45. — *Οἱ λόφοι τοῦ Μουσείου*, 42.—*Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ*, 41, 42.— *Θέατρον Διονύσου* (ἀναπαράστασις «Ἑλλὰς» Φάλκε), 38.—*Ἡ πύλη τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς*, 47.—*Μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους*, 58.—*Τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου*, 59.—*Ὁ Κεραμεικός*, 163.—*Μνημεῖον ἐπιτάφιον τοῦ Κεραμεικοῦ*, 60.—*Τὰ Μακρὰ τείχη*, 72.—*Στῦλοι Ὀλυμπίου Διός*, 162.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, 42 α' καὶ ἑπ.

Μυθικαὶ Ἀθῆναι (Ἀδ. Ἀδαμαντίου), 42 α' κ.

Πρώτη οἴκησις τῶν Ἀθηνῶν, 42 α'. [Πελασγοί, Κραναά, 42 α' (βλ. καὶ 45 α'). Κέκροψ, Κεκροπία, 42 β' (βλ. καὶ 45 α'). Ἀμφικτύων, 42 β'. Ἐρεχθεύς, 42 β', 43 α'].—*Μετονομασία τῆς πόλεως εἰς Ἀθήνας*, 42 γ' (βλ. καὶ 45 γ'). — *Ὁ Θησεὺς καὶ οἱ πρόγονοί του*, 42 γ' (βλ. καὶ 46 α'). [Πανδίων, 42 γ', 43 α'. Πρόκνη καὶ Φιλομήλα, 43 α'. Ἴων, 43 α'].

Αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων (Γ. Καψάλης). 43 γ' κ. ἑ.

Ἐπίδρασις τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας, 43 γ' κ. ἑ. — *Προϊστορικοὶ χρόνοι*, 44 β' κ. ἑ. [Πελασγοί, 44 γ', 45 α' (βλ. καὶ 42 α'). Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς 44 γ', 46 α' (βλ. καὶ 42 α'). Ἐπήλυδες, 45 α'. Ἴωνες 45 β'. Σχηματισμὸς τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν, 45 α' κ. ἑ. Πολιεὺς Ζεύς, 44 γ', 45 γ'. Ἡ Ἀθηνᾶ ὡς Πολιὰς θεότης, 45 γ'. Παναθήναια, 46 α', 48 γ'. (βλ. καὶ 72 β'). Κυδαθήναιον, 46 β', 47 α'. Ἄρειος Πάγος, 46 β'. Ὤγυγος, 46 β'. Αἰγεύς, 46 β'].—*Πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι*, 46 γ' κ. ἑ. [Κόδρος, 46 γ'. Βασιλεία, Ἀριστοκρατία, Ἀνώτατοι ἄρχοντες, 46γ' (βλ. καὶ 78 γ'). Ναυκραρίαι, 47 α'. Πρυτάνεις, 47 α'. Νομοθεσία Δράκοντος, 47 γ' (βλ. 78 γ'). Βουλὴ τῶν 400, 47γ'. Σόλων, 48 α' (βλ. 79 α') Κυλώνειον ἄγος, 48 α'. Πεισίστρατος, Πεισιστρατίδαι 48 β' (βλ. καὶ 71 γ' κ. ἑ., 79 α'). Λύκειον, 48 γ'. Ἑρμαῖ, 49 α'. Κλεισθένης καὶ πολιτειακαὶ αὐτοῦ μεταρρυθμίσεις, 49 α' (βλ. καὶ 79 β'). Βουλὴ τῶν 500, 49 γ' (βλ. καὶ 81 γ'). Ὀστρακισμός, 49 γ', 50 γ'].— *Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους*, 50 α' κ. ἑ. [Μηδικοὶ πόλεμοι, 50 α' κ. ἑ. Ἰωνικὴ ἐπανάστασις, 50 α'. Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη, 50 α'. Ἀριστείδης 50 γ' κ. ἑ., 52 β'. Θεμιστοκλῆς 50 γ' κ. ἑ. Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία 51 α'. Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη 51 γ'. Ἡ ἐν Μυκάλῃ νίκη 52 α'. Κίμων 52 α', γ'. Περικλῆς 52 γ' (βλ. καὶ 71 γ' κ. ἑ., 79 γ'). Ἐφιάλτης, 52 γ'. Ἐμφύλιοι πόλεμοι 52 γ'. Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν Ἀθηνῶν, 54 α'. Φειδίας 54 β'].— *Πελοποννησιακὸς πόλεμος*, 54 γ' καὶ ἑπ. [Ἐκστρατεία Σικελίας, 54 γ'. Ἀλκιβιάδης, 54 γ'. Θρασύβουλος, 55 α'. Ναυμαχία ἐν Ἀργινούσαις, 55 α'. Ἡ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς μάχη, 55 β'. Ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, 55 β'. 30 τύραννοι, 55 γ'].— *Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸν δ' αἰῶνα*, 56 α' κ. ἑ. [Κόνων, 56 α'. Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, 56 α'. Ἀθηναῖοι καὶ Φίλιππος, 56 α' (βλ. καὶ 59 β'). Δημοσθένης, 56 α'. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, 56 γ' κ. ἑ. Λυκοῦργος καὶ Ἀριστοτέλης, 56 γ'. Δημήτριος ὁ Φαληρεύς, 57 α'. Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, 57 α', 57 γ'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἀττικὸν ἀγγεῖον τῆς Ε' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος*, 44.—*Τὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου*, 46.—*Ὁ Σόλων ὁρκίζων τοὺς Ἀθηναίους*, (τοιχογραφία Καινιξβέργης) 48.—*Κῆπος φιλοσόφων παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν*, («Ἑλλὰς» τοῦ F. Pouqueville) 59.—*Πομπὴ Παναθηναίων*, (ἀνάγλυφα τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος), 62 καὶ 64.—*Ἡ ἀγορὰ τῶν ἀνθέων εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας* (ἐκ τῆς «Ἑλλάδος» τοῦ Ἰ. Φάλκε), 62.— *Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις*, (ζωοφ. Παρθενῶνος), 63.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς καὶ Ἑλληνορρωμαικοὺς χρόνους (Ἀδ. Ἀδαμαντίου), 57 β' κ. ἑ.

Οἱ πρῶτοι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνοι, 57 β'. κ. ἑ. [Αἱ Ἀθῆναι, πνευματικὴ ἑστία τοῦ κόσμου, 57 β'. Ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν, 58 α'. Πόλεμοι τῶν Ἐπιγόνων, 58 β'. Χρεμωνίδειος πόλεμος, 58 γ'. Πόλεμος Μακεδόνων καὶ Ρωμαίων 59 α'].— *Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας*, 59 β' κ. ἑ. [Καταστροφὴ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, 60 α'. Ὁ Ἀντώνιος εἰς Ἀθήνας, 63 α'. Ἑλληνορρωμαϊκὴ περίοδος 63 γ'. Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Ἀδριανοῦ, 64 α', (βλ. καὶ 71 α'). Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς 64 β' (βλ. καὶ 71α'). Ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων, 65 β' κ. ἑ. Δέξιππος, 65 γ'. Μέγας Κωνσταντῖνος, 66 β' (βλ. καὶ 84 α', γ'.)].

Digitized by Google

Ἡ Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

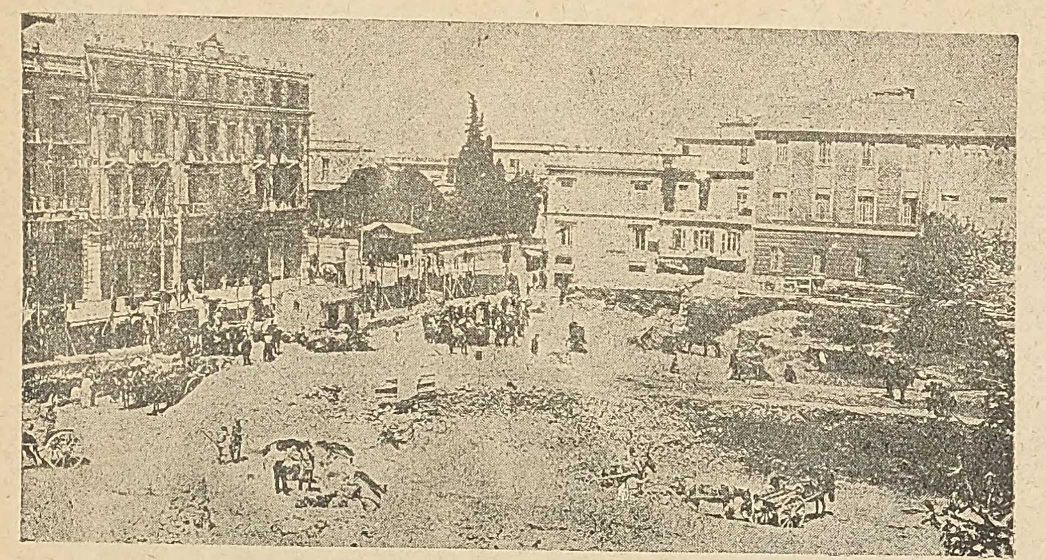

Ὁ χῶρος τῶν τέως Βασιλικῶν Σταύλων.

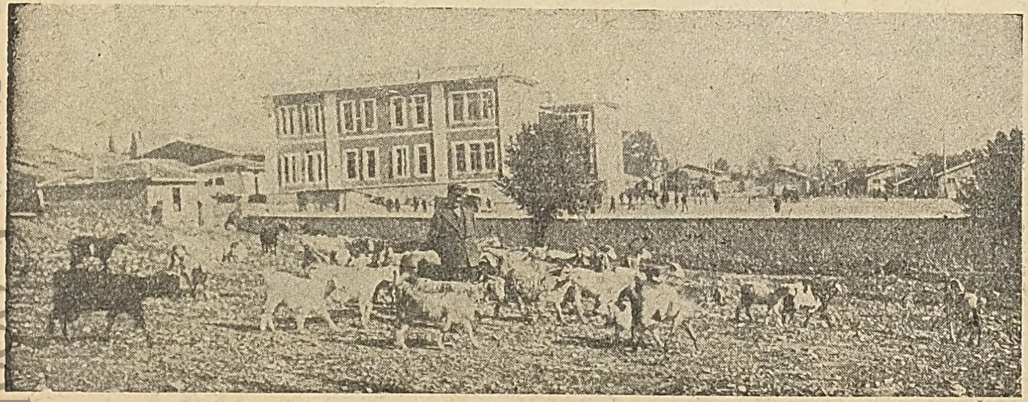

Πλανόδιος κατσικᾶς.

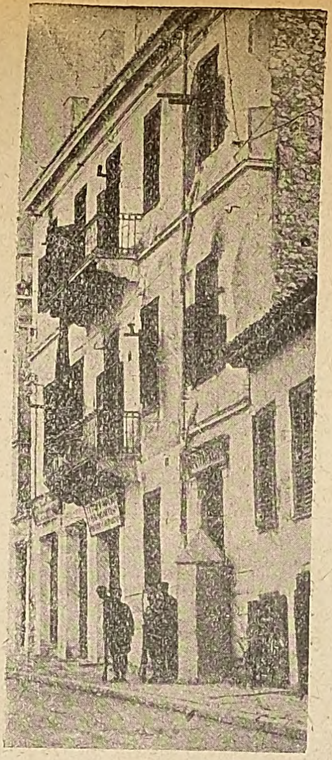

Τὸ Φρουραρχεῖον.

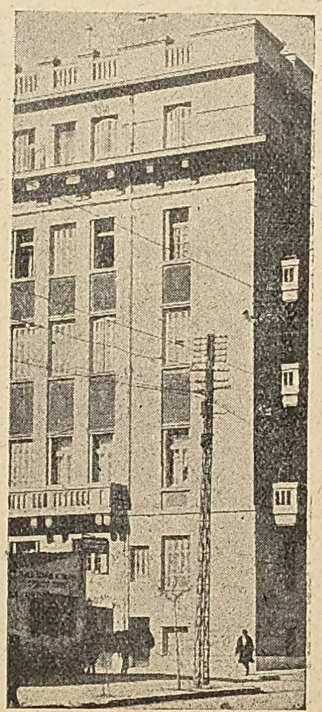

Ἀθηναϊκὸ οὐρανοξύστης.

Ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων.

Ἐμπορικὰ παραπήγματα πρὸ τοῦ Ταχυδρομικοῦ μεγάρου.

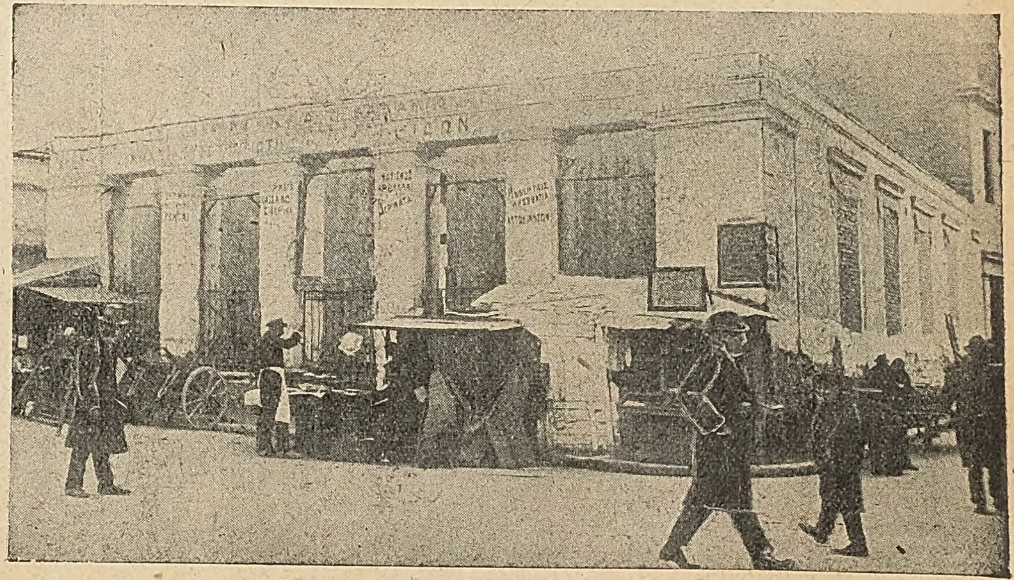

Ἐρείπια τῆς Σχολῆς Καραμάνου.

Digitized by Google

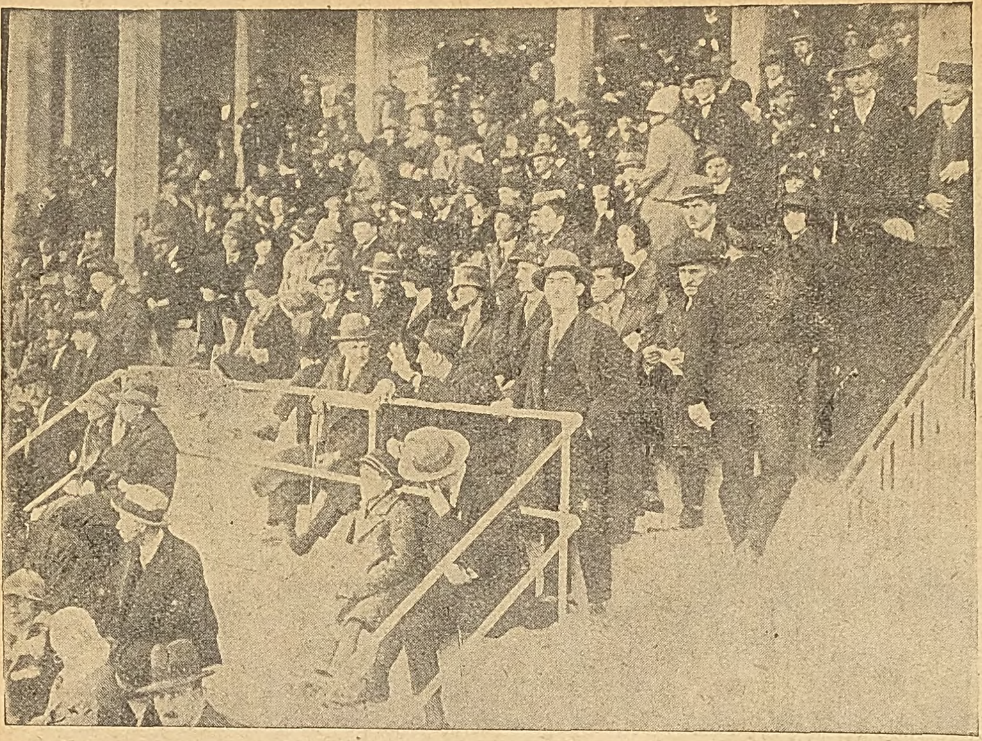

Ἱππόδρομος Φαλήρου· ἡ ἐξέδρα.

Ἱππόδρομος Φαλήρου· ὁ στίβος.

Δαιῶν «Πανόραμα» τοῦ δρόμου.

Ἀθηναίων Πολιτισμὸς καὶ Ἀγωγὴ (Ἀδ. Ἀδαμαντίου - Σ. Καλλιάφας) 67 α΄ κ. ἑ., 71 γ΄ κ. ἑ.,75 γ΄ κ. ἑ.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Πεισιστράτου καὶ Περικλέους, 71 γ΄ καὶ ἑπ. (βλ. καὶ 48 β΄, 52 γ΄, 79 α΄, γ΄). [«Ἀθῆναι, τῆς Ἑλλάδος Ἑλλάς», 71 γ΄. Ἀττικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία, 72 γ΄].— *Ὁ Ἀθηναϊκὸς πολιτισμὸς κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδον*, 67 α΄ κ. ἑ. [Διοίκησις 67 β΄. Κοινωνικὸς βίος καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις, 67 γ΄. Συγκρητισμὸς τῶν θρησκειῶν, 68 α΄. Ἐκπαίδευσις, 68 β΄. Λογοτεχνία, 68 γ΄. Καλαὶ τέχναι (Πραξιτέλης, Σκόπας), 69 α΄, 70 α΄ καὶ ἑ., 71 α΄. Βιβλιοθῆκαι (Ἀδριάνειος), 69 β΄. Φιλοσοφικαὶ σχολαί, 69 γ΄].— *Ἀθηναίων Ἀγωγή*, 75 γ΄ κ. ἑ. [Πνευματικὴ μόρφωσις, 76 α΄, 77 α΄, 78 β΄. Γυμναστική, 76 γ΄, 77 α΄, 78 β΄. Γυναικεία μόρφωσις, 76 γ΄. Θρησκευτικὴ ἀγωγή, 76 γ΄. Σοφισταί, 77 β΄. Ἀκαδημία Πλάτωνος, 77 γ΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Οἰκιακὴ ζωὴ εἰς τὰς Ἀθήνας*, 43. — *Παίγνια Ἀτθίδων παρθένων· Περιστύλιον ἀθηναϊκοῦ γυναικωνίτου* (ἀναπαραστάσεις· «Ἑλλὰς» Ι. Φάλκε), 61. — *Γυναῖκες ἀσχολούμεναι εἰς τὴν μουσικὴν* (ἀγγειογραφία), 69.—*Ἀκροβάτης εἰς ἀρχαῖον συμπόσιον*, 80.— *Εἰκόνες ἐκ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν* (ἐκ τοῦ βιβλίου «Ἑλλὰς» τοῦ F. Pouqueville), *Πομπαὶ καὶ θυσίαι ἐν Ἀθήναις*, 64. *Σκηναὶ Ἀθηναϊκοῦ θεάτρου*, 65, 82. *Ἀθληταὶ καὶ ἀγωνίσματα*, 66. *Καλλιτεχνικὰ ἐργαστήρια*, 67. *Μουσικὴ (συναυλία γυναικῶν*, 69· *μουσικὰ ὄργανα*, 81).—*Σχολεῖον καὶ τιμωρία μαθητοῦ*, 73.—*Γέννησις καὶ ὡροσκόπιον παιδίου*, 74. — *Ἑορταὶ καὶ διασκεδάσεις (χορὸς καὶ γάμος*, 74· *παίγνια*, 73). *Οἰκιακὸς βίος (πρωϊνὸν ῥόφημα*, 70· *καλλωπισμὸς καὶ κομμώσεις*, 68· *ὑφάντριαι*,70· *εἴδη ἐνδυμασίας*, 77· *οἰκιακὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη*, 75).—*Ὅπλα*, 76.

Ἀθηναίων χαρακτὴρ (Γ. Δ. Καψάλης), 73 α΄ καὶ ἑπ.

Ἀθηναίων Πολιτεία (Ἐμμ. Πεζόπουλος), 78 β΄ καὶ ἑπ.

Ἱστορία τῆς πολιτειακῆς ἐξελίξεως ἐν Ἀθήναις, 78 β΄ κ. ἑ. [Φρατρίαι, 78 γ΄. Βασιλεία καὶ ἄρχοντες, 78 γ΄ (βλ. καὶ 46 γ΄). Ἀρείου Πάγου βουλή, 78 γ΄, 81 γ΄. Νομοθεσία τοῦ Δράκοντος, 78 γ΄ (βλ. καὶ 47 γ΄). Νομοθεσία τοῦ Σόλωνος, 79 α΄ (βλ. καὶ 48 α΄, β΄). Πεισίστρατος καὶ Πεισιστρατίδαι, 79 α΄ (βλ. καὶ 71 γ΄. 48 β΄). Κλεισθένης καὶ Ἰσαγόρας, 79 β΄ (βλ. καὶ 49 α΄). Ἡ Δημοκρατία, 79 β΄,γ΄. Περικλῆς, 79 γ΄ (βλ. καὶ 52 γ΄. 54 α΄, 71 γ΄). Ἀγῶνες περὶ τὸ πολίτευμα (Δημαγωγοί, Ὀλιγαρχία, Θρασύβουλος), 79 γ΄. Εὐκλείδης, 80 α΄. Ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους, 80 β΄].—*Διαίρεσις τῶν κατοίκων εἰς τάξεις* [Δοῦλοι, Μέτοικοι, Πολῖται], 80 γ΄ κ. ἑ.— *Ἐκκλησίαι τοῦ Δήμου καὶ Βουλαί*, 81 β΄ κ. ἑ. [Τακτικαὶ καὶ ἔκτακτοι ἐκκλησίαι, 81 β΄. Γραφὴ παρανόμων, 81 γ΄. Βουλὴ τῶν Πεντακοσίων καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, 81 γ΄ (βλ. καὶ 78 γ΄)].— *Ἐκλογὴ τῶν ἀρχῶν*, 82 β΄.— *Τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως*, 82 γ΄ κ. ἑ. — *Στρατολογία*, 83 γ΄. — *Δικαστήρια*, 83 γ΄.

Βυζαντιναὶ Ἀθῆναι (Ἀδ. Ἀδαμαντίου), 84 α΄ καὶ ἑπ.

Ἡ πτῶσις τοῦ ἀρχαίου βίου, 84 β΄ κ. ἑ. [Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς Ἀθήνας· Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, 84 β΄ (βλ. καὶ 177 γ΄). Ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου, 84 γ΄ (βλ. καὶ 66 β΄). Ὁ Πανεπιστημιακὸς βίος εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Δ΄ αἰῶνος, 85 α΄. Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης, 85 γ΄. Θεοδόσιος Α΄, 86 α΄. Ὁ ἐξολοθρευτὴς Ἀλάριχος, 86 β΄. Αὐτοκράτειρα Ἀθηναΐς, 87 α΄ (βλ. καὶ 179 α΄). Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, 87 β΄].— *Οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες τῶν Ἀθηνῶν*, 87 γ΄ κ. ἑ. [Τὸ Ἰουστινιάνειον τεῖχος, 87 γ΄. Αἱ μετατροπαὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν εἰς χριστιανικούς, 87 γ΄. Ἀποστασία κατὰ τοῦ Βυζαντίου, 88 γ΄. Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία καὶ Θεοφανώ, 89 α΄, β΄ (βλ. καὶ 179 β΄, 193 β΄)].— *Περίοδος νέας ἀκμῆς*, 89 γ΄ κ. ἑ. [Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, 90 α΄ (βλ. καὶ 179 γ΄). Ἡ ἐπὶ Κομνηνῶν ἀναγέννησις, 90 γ΄. Μιχαὴλ Ψελλός, 90 γ΄. Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, 91 α΄ (βλ. καὶ 180 γ΄). Λέων Σγουρός, 91 γ΄]

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Μολυβδόβουλλα Λέοντος Σγουροῦ καὶ Μιχ. Ἀκομινάτου*, 85.— *Ἡ Μικρὰ Μητρόπολις (Ἅγιος Ἐλευθέριος)*, 86 (βλ. καὶ 108, 186).—*Ναὸς Ἁγίων Θεοδώρων, ὡς εἶχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, 89 (βλ. καὶ 193).

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν (Γ. Δ. Κορομηλᾶς—Γ. Ε. Τιπάλδος), 92 β΄ καὶ ἑπ.

Κάθοδος τῶν Φράγκων, 92 β΄ κ. ἑ. [Πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Φραγκοκρατίας, 93 α΄. Ὄθων Δελαρόσσης, 93α΄, 94α΄, καὶ διάδοχοι αὐτοῦ, 94 α΄ κ.ἑ. Ἐπιδρομὴ τῶν Καταλωνίων, 95 γ΄. Ἡ μάχη τοῦ Κηφισοῦ, 96 α΄. Ἡ δικτατορία τοῦ Φαδρίγου 96 γ΄. Νέριος Ἀτζαγιώλης, 98 α΄ κ. ἑ. Ἐπιδρομὴ τῶν Ναβαρραίων 98 α΄, β΄. Ἡ Διείσδυσις τῶν Ἀλβανῶν, 98 γ΄ (βλ. καὶ 106 β΄). Ἡ κόμησσα τῶν Σαλώνων, 99 α΄].—*Οἱ διάδοχοι τοῦ Νερίου Ἀτζαγιώλη*, 99 β΄ κ. ἑ. [Τουρκικαὶ ἐπιδρομαί, 99γ΄. Ἑνετικὴ κατοχή, 100 α΄. Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος 101α΄, γ΄. Ἐπιδρομὴ τοῦ Μουράτ, 102 α΄].—*Κατάλυσις τῆς Φραγκοκρατίας*, 102 α΄ κ. ἑ.—*Ἀθηνῶν Φραγκικὰ οἰκόσημα*, 102γ΄ κ. ἑ. [Ἡ Καταλανικὴ Παναγία τῶν Ἀθηνῶν, 102 γ΄. Οἱ τάφοι τοῦ Δαφνίου 104α΄. Τὰ οἰκόσημα τῆς Γοργοεπηκόου, 105 α΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἑνετικὸς χάρτης τῶν ἀκτῶν τοῦ Σαρωνικοῦ* (χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς τῆς ἑνετοκρατίας· ἐκ τῆς συλλογῆς Π. Καμπᾶ), 93.—*Χάρτης τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν*, 94.—*Νικόλαος Ἀτζαγιώλης*, (εἰκὼν τοῦ Ἐμπολι εἰς τὴν μονὴν Certosa τῆς Βενετίας), 94.— *Δύο ἐκ τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν* (ἐκ τῆς Πινακοθήκης τῆς Φλωρεντίας), 95.—*Μνημεῖον τοῦ Λορέντζου Ἀτζαγιώλη* (ἔργον τοῦ Orgagna ἐν τῇ μονῇ Certosa), 97.—*Νέριος Ἀτζαγιώλης, Ἀντώνιος Νερίου Ἀτζαγιώλης, Νέριος Β΄ Ἀτζαγιώλης*, 99.—*Φράγκος Ἀντωνίου Ἀτζαγιώλης, Φραγκῖσκος Νερίου Β΄ Ἀτζαγιώλης*, 100.— *Τάφος τοῦ Νικολάου Ἀτζαγιώλη* (ἔργον τοῦ Orgagna, ἐν τῇ Μονῇ Certosa), 102.—*Τάφος τοῦ Ἀτζαγιώλου Ἀτζαγιώλη ἐν Φλωρεντίᾳ*, 103.—*Ἡ Καταλανικὴ Παναγία τῶν Ἀθηνῶν*, 103.—*Λατινικὴ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν μονὴν Δαφνίου*, 96.—*Οἰκόσημα καὶ σφραγῖδες: Ἰωαννιτῶν*, 96· *τῆς οἰκογενείας Ἀτζαγιώλη καὶ τῶν ἐκ ταύτης δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν*, 103, *τῶν Delaroche, τοῦ Βρυεννίου, τῶν Giorgio καὶ Contarini*, 104· *φραγκικὰ ἐν Χαλκίδι*, 103.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Τουρκοκρατία (Δ. Γρ. Καμπούρογλους), 105 α΄ καὶ ἑπ.

Ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων ἐν Ἀθήναις, 105 α΄ κ.ἑ. [Ὁ Μωάμεθ Β΄ εἰς Ἀθήνας, 109α΄. Διοίκησις ἐπὶ Τουρκοκρατίας, 105 γ΄, 109 γ΄. Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἑνετῶν, 105 γ΄. Ἐγκατάστασις Ἀλβανῶν ἐν Ἀττικῇ, 106 β΄ (βλ. καὶ 98 γ΄). Ἡ Ἁγία Φιλοθέη, 109 β΄ (βλ. καὶ 183 β΄). Πολιορκία καὶ ἐκπόρθησις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη, 111 γ΄, 112 α΄. Ἐπάνοδος τῶν Τούρκων, 112 γ΄].— *Ἀνασύστασις τῆς πόλεως*, 112 α΄. [Τουρκικὰ ἱδρύματα 113 γ΄. Ἡ στάσις τοῦ Σαρῆ—Μουσελίμη, 113 γ΄. Αἱ Ἀθῆναι «Μαλικιανές», 115 α΄. Οἱ «Λεμπέσηδες» τῆς Σαλαμῖνος, 115 β΄.].— *Ἡ τυραννία τοῦ Χατζῆ - Ἀλῆ - Ἀγᾶ - Χασεκῆ*, 117 α΄ κ. ἑ.— *Τὰ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, 121 β΄ κ. ἑ. [Λόρδος Ἔλγιν, 121 β΄. Σατωμπριὰν καὶ Βύρων, 121 β΄. Τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς τυραννίας 121 γ΄].

Digitized by Google

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Μωάμεθ ὁ κατακτητής*, 100. — *Ἡ εἴσοδος τῆς ἀγορᾶς καὶ τὸ τζαμὶ τοῦ Τζισταράκη* (ἐκ τῆς συλλογῆς Π. Καμπᾶ) 105.—*Σχεδιάγραμμα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν (1670)* (ἐκτελεσθὲν ὑπὸ Γάλλων Καπουτσίνων), 106· *τὸ αὐτὸ σχεδιάγραμμα ὡς συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ* Guillet, 107· (ἀμφότερα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ κόμητος Delaborde).—*Ἡ μητρόπολις Γοργοεπηκόου* (σχεδίασμα ἔτους 1745), 146, καὶ *Προσκύνημα εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Γοργοεπηκόου*, 108, (ἐκ τῆς συλλογῆς Π. Καμπᾶ). *Τὸ Θησεῖον ἐπὶ Τουρκοκρατίας* (συλλογ. Π. Καμπᾶ), 109.— *Τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου ὡς τεκὲς τῶν Μεβλεβήδων*, (συλλ. Π. Καμπᾶ), 109. — *Δυτικὴ ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 110.— *Ὁ Παρθενὼν ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, (συλλ. Π. Καμπᾶ), 111.— *Ἡ Ἀκρόπολις βομβαρδιζομένη ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη* (σχεδίασμα τοῦ ναυπηγοῦ Vernéda), 111.— *Ὀχυρωτικὸς περίβολος τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1689* (Ἑνετικὸν σχεδίασμα τῆς ἐποχῆς), 111. *Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, 112.— *Οἰκία ἀθηναϊκὴ εἰς τὸν μεταξὺ τῶν στοῶν Ἀδριανοῦ καὶ Ἀττάλου χῶρον, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα*, 112· *ἡ αὐτὴ εἰκὼν εἰς μεγαλύτερον μέγεθος* (ἐκ τοῦ βιβλίου Stuart and Revett, ἐκδόσεως 1762), 116.— *Πεταλωτήριον παρὰ τὸ Γυμνάσιον Πτολεμαίου* (εἰκὼν S. Pomardi, ἔτους 1805), 113.— *Τουρκικὸν τέμενος ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 114.— *Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας* (ἐκ τῆς σειρᾶς ἐγχρώμων χαλκογραφιῶν τοῦ Ντόντουελ), 114.— *Τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ἐντοιχισμένον ἐντὸς μοναστηρίου Καπουτσίνων* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 115.— *Ἰωνικὸς ναὸς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν καταστραφεὶς ἐπὶ τοῦ Χασεκῆ* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 115.— *Τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἀδριανοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1793* («Ἀπόψεις τῶν Ἀθηνῶν» ὑπὸ I. Thürmer), 116.— *Τὸ Φετιχιὲ τζαμὶ παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς*, 117. — *Γενίτσαροι καὶ χοτζάδες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 117.— *Δερβίσαι ἐντὸς τοῦ Τεκκὲ τῶν Μεβλεβήδων [Ὡρολογίου τοῦ Κυρρήστου]* (ἐκ τῆς σειρᾶς ἐγχρώμων χαλκογραφιῶν τοῦ Ντόντουελ), 118, 119.— *Ἀθλητικὰ παίγνια τῶν Τούρκων ἐν Ἀθήναις* (συλλ. Π. Καμπᾶ) 120.—*Τοῦρκοι φρουροὶ τῆς Ἀκροπόλεως περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος* (συλλ. Π. Καμπᾶ) 129.— *Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 131.—*Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰλισσοῦ γέφυρα τοῦ Σταδίου καὶ ἡ Πνὺξ κατὰ τὸν ΙΗ′ αἰῶνα* (M. Leroy, 1758· συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 166.— *Οἱ στῦλοι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τὸ Μνημεῖον Θρασύλλου κατὰ τὸν ΙΗ′ αἰῶνα* (M. Leroy, 1758· συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 162, 163.

Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν (Γ. Δ. Κορομηλᾶς), 122 α′ κ. ἑ.

Ἡ κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως, 122 α′ κ. ἑ. [Φιλόμουσος καὶ Φιλικὴ ἑταιρεία, 122 α′. Κίνημα Ἀλ. Ὑψηλάντου, 122 γ′. Πρώτη ἐπαναστατικὴ κίνησις εἰς Ἀθήνας, 123 α′. Ἔναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν, 123 γ′. Ἡ σύλληψις τῶν Ἑλλήνων προκρίτων, 124 α′. Συγκέντρωσις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς Χασιάν, 124 γ′. Προέλασις πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἅλωσις τῆς πόλεως, 125 α′. Ἡ μάχη τῆς Ἀρβανίτικης Πόρτας, 126 β′. Σφαγὴ τῶν προκρίτων, 126 γ′. Ὁ Λιβέριος εἰς Ἀθήνας 127 β′. Κάθοδος τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, 127 γ′ Δευτέρα ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως, 128 β′ κ.ἑ.].—*Ἡ ἄμυνα κατὰ τοῦ Δράμαλη*, 131 α′ κ.ἑ. [Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου καὶ Γκούρας, 132 β′. Ἡ νέα μάχη τοῦ Μαραθῶνος, 133 γ′. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, 134 γ′. Φόνος τοῦ Ὀδυσσέως, 135 α′. Ὁ Φαβιέρος εἰς Ἀθήνας, 135 β′. Γεώργιος Καραϊσκάκης, 136 α′. Παράδοσις τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν Κιουταχῆν, 137 β′]. —*Ἡ ὁριστικὴ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἀθηνῶν*, 137 γ′ κ. ἑ. [Ἀθηναῖοι καὶ Καποδίστριας, 137 γ′. Παλιννόστησις τῶν κατοίκων, 138 α′.— Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, 138 β′].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἄποψις τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ τοῦ Κουλᾶ* (σχεδιαγράφημα τοῦ 1825· συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 122.— *Ἡ Πύλη τῆς Ἀγορᾶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 122.— *Τύποι Ἀλβανοφώνων χωρικῶν τῶν περιχώρων τῶν Ἀθηνῶν* (συλλ. Π. Καμπᾶ), 123.—*Ὁδὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔτει 1825* (Dupré «Voyage à Athènes), 124.—*Τὸ Κάτω παζάρι τῶν Ἀθηνῶν* (σχεδιαγράφημα τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ A. Proust), 125.—*Ἀνατολικὴ ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν* (χαλκογραφία I. Thürmer), 126.—*Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως ὡς εἶχε κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν* (ἐκ τῶν ἐγχρώμων χαλκογραφιῶν τοῦ Ντόντουελ, ἐκδόσεως 1821), 127·—*Ἐσωτερικὸν ἀθηναϊκῆς οἰκίας εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως* (συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 132.—*Τὸ Ἐρεχθεῖον ὡς ἦτο μέχρι τοῦ 1827* (συλλογὴ Π. Καμπᾶ) 134.—*Τὸ Θησεῖον καὶ ὁ παρ᾽ αὐτὸ συνοικισμὸς μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἐπαναστάσεως* (ἐκ τῆς σειρᾶς χαλκογραφιῶν τοῦ Ντόντουελ), 137.—*Ἡ Πύλη τοῦ Ἐρεχθείου* (συλλογὴ Δ. Γ. Καμπούρογλου, 147).

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Ὄθωνος (Θ. Βελλιανίτης), 138 γ′ κ. ἑπ.

Ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης, 138 γ′ κ. ἑ. [Ὁ Ὄθων εἰς Ἀθήνας, 139α′. Ἄφιξις τῶν ἀρχῶν 139γ′. Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, 141α′ (βλ. καὶ 170γ′). Ἐνηλικίωσις τοῦ Ὄθωνος, 141γ′. Ἀνέγερσις τῶν ἀνακτόρων, 142α′. Ἐπίσκεψις τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, 142 γ′].—*Ἀνάληψις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας*, 143β′ κ.ἑ. [Οἱ γάμοι τοῦ Ὄθωνος, 143γ′. Ἀπομάκρυνσις τῶν Βαυαρῶν, 145α′. Ἡ Αὐλή, 145α′ κ.ἑ. (βλ. καὶ 171β′). Φωτεινὴ Μαυρομιχάλη, 145γ′. Τζέννυ Θεοτόκη, 146γ′].—*Οἱ ἀγῶνες διὰ τὸ Σύνταγμα*, 148 α′ κ. ἑ. [Πρώτη συνωμοσία, 148 β′. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1843, 149 β′. Πολιορκία τῶν Ἀνακτόρων, 149 γ′. Παραχώρησις τοῦ Συντάγματος, 150 β′. Ἡ Α′ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, 150 γ′]. — *Πρὸς τὴν ἔξωσιν*, 151 γ′ κ. ἑ. [Στάσεις καὶ ἐπεισόδια, 151 γ′ κ. ἑ. Ὁ Ἀποκλεισμός, 152 γ′. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ τὸ διαδοχικὸν ζήτημα, 153 β′ κ. ἑ. Ἡ κατοχή, 154 α′ κ. ἑ. Ἡ χολέρα, 154 γ′. Τὰ σκιαδικά, 155 α′. Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς Ἀμαλίας, 155 γ′].— *Ἐκθρόνισις τοῦ Ὄθωνος*, 156 β′ κ. ἑ. [Ἡ ἐπανάστασις τῆς 10ης Ὀκτωβρίου, 156 β′. Παραίτησις καὶ ἀναχώρησις, 157 β′].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν, (ἔτους 1840), μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν Ἀνακτόρων*, 139.— *Ἡ Ἀκρόπολις ἀμέσως μετὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν ἐπ᾽ αὐτῆς τουρκικῶν οἰκίσκων (ἔτ. 1839)*, 143.—*Ὁ Καλλέργης πρὸ τῶν Ἀνακτόρων ζητῶν τὸ Σύνταγμα* (ἐκ συλλογῆς Π. Καμπᾶ), 144.— *Ἡ στρατιωτικὴ παρέλασις μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος* (συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 140. — *Τὸ Πάσχα εἰς τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς* (Χαλκογραφία τοῦ 1850), 148.— *Ὁ πύργος τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας* (Μ. Π. Βρεττοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι», ἔκδ. 1861), 150.— *Αἱ Ἀθῆναι ἀ[illegible]ὰ τῆς Ἀκροπόλεως τῷ 1860* (σχεδίασμα Τέϋλορ — συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 151.— *Τὸ Ἀμαλίειον Ὀρφανοτροφεῖον* (Μ. Π. Βρεττοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι», 1861), 153.— *Τὰ Ἀνάκτορα καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν πλατεῖα ἐπὶ Ὄθωνος*, 155.

Αἱ Ἀθῆναι ἐπὶ Γεωργίου Α′ (Κ. Θ. Π.), 157 β′ κ. ἑπ.

Μεσοβασιλεία, 157 β′ κ. ἑ. [Φεβρουαριανά, 157 γ′. Τὰ Μπερναϊκά, 158 α′. Τὰ Ἰουνιακά, 158 α′].—*Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Γεωργίου*, 159 γ′ κ. ἑ. [Τὰ πατριωτικά,

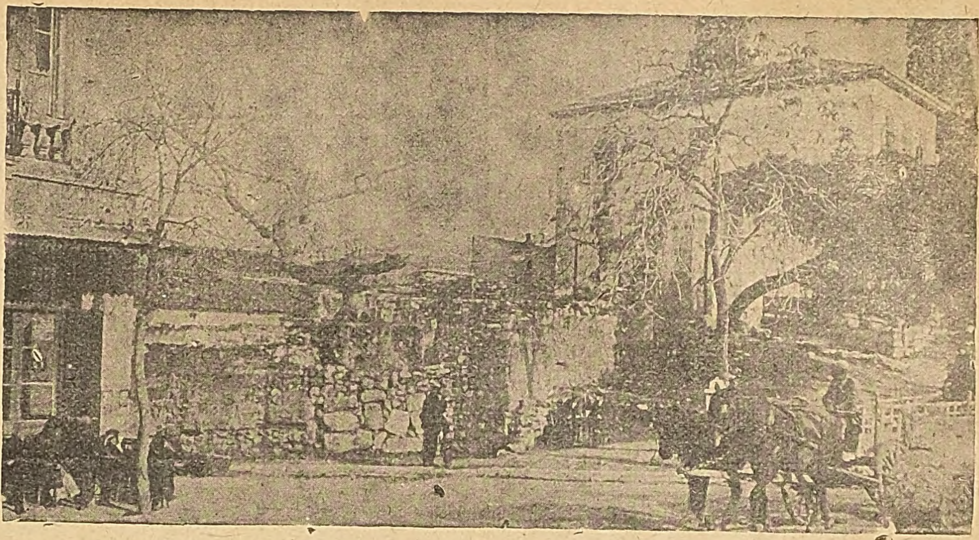

Ἐρείπια τοῦ Μενδρεσὲ μὲ τὸν θρυλικὸν πλάτανον.

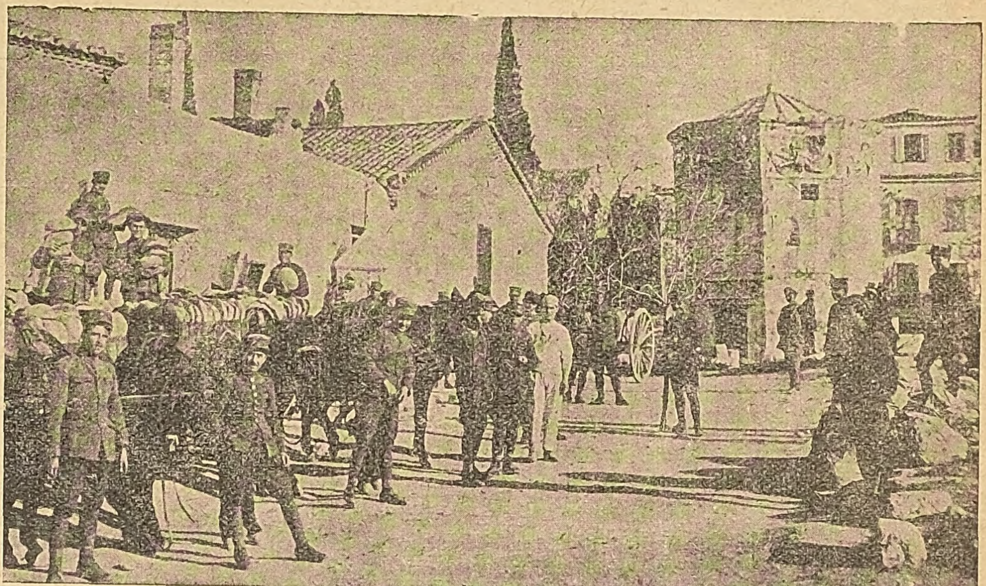

Πρὸ τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀρτοποιείου.

Τὸ παλαιὸν Κακουργιοδικεῖον.

Digitized by Google

160 β΄. Τὰ Κρητικά, 160 γ΄. Γάμος τοῦ Γεωργίου, 160 γ΄. Ἡ ληστεία τοῦ Δήλεσι, 161 α΄. Φοιτητικαὶ ταραχαί, 161 β΄. Τὰ Οἰκουμενικά, 161 γ΄].—*Ἡ τριακονταετία 1880-1909*, 162 α΄ κ. ἑ. [Τὰ ἐθνικά, 162 γ΄. Τὰ Πανεπιστημιακά, 163 α΄. Δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ βασιλέως, 163 α΄. Τὰ Εὐαγγελιακά, 163 β΄. Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, 167 α΄. Ἐπανάστασις 1909, 167 α΄]. — *Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Γεωργίου Α΄* 167 γ΄ κ. ἑ. [Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι, 167 γ΄. Ἁλματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἀθηνῶν, 167 γ΄. Ἡ δολοφονία τοῦ Γεωργίου, 167 γ΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Εἰκὼν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον* (συλλογὴ Π. Καμπᾶ), 158.— *Πανοραματικὴ ὄψις τῶν Ἀθηνῶν (ἔτους 1882)*, 161 - 162.—*Τὰ «Εὐαγγελιακά»: Ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῶν φοιτητῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Ὁ «φρούραρχος» καὶ τὸ ἐπιτελεῖόν του* (φωτογραφίαι τῆς ἐποχῆς), 164 - 165. —*Κηδεία τοῦ βασιλέως Γεωργίου*, 167.

Πολιτικαὶ Ἀθῆναι (Π. Ι.), 168 α΄ κ. ἑπ.

[Τὰ πολιτικὰ ἤθη ἐν Ἀθήναις, 168 α΄. Τὰ κόμματα, 168 β΄. Ἐκλογικὰ σαλόνια, 168 γ΄. Διαδηλώσεις καὶ «παλληκαράδες», 169 α΄. Ἡ δολοφονία τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, 169 β΄].

Ἡ κοινωνικὴ ἐν Ἀθήναις ἐξέλιξις (Π. Ι.), 169 γ΄ κ. ἑ.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, 169 γ΄ κ. ἑ. [Πρῶτος σχηματισμὸς τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, 169 γ΄. Αἱ τρεῖς ἰθύνουσαι τάξεις: Ἀγωνισταί, Φαναριῶται καὶ ἐπήλυδες, 170 α΄. Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, 170 γ΄ (βλ. καὶ 141 α΄)]. — *Ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἐπὶ Ὄθωνος*, 171 α΄ κ.ἑ. [Σύγκρουσις τῶν δύο ἀριστοκρατιῶν, 171 α΄. Ἡ πρώτη ἑλλ. αὐλή, 171 β΄ (βλ. 145 α΄). Κοσμικὴ ζωὴ ἐν Ἀθήναις, 171 γ΄. Θέατρα καὶ κοσμικὴ κίνησις, 172 α΄. Μέση τάξις καὶ λαός, 172 α΄. Αἱ τρεῖς περίοδοι ἐξελίξεως, 173 α΄].— *Αἱ κοινωνικαὶ μεταβολαὶ ἐπὶ τῆς Β΄ Δυναστείας*, 173 β΄ κ. ἑ. [Νέα κοσμικὴ ὄψις τῆς πόλεως, 173 γ΄. Ἀλλαγὴ τῶν ὑλικῶν ὅρων τῆς ζωῆς, 174 α΄. Ἡ διάδοσις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνδυμασίας, 175 α΄. Ἡ ἐκπολιτιστικὴ ἐπίδρασις τοῦ Χ. Τρικούπη, 175 α΄. Πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ πρόοδος, 176 β΄].

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΣ, 177 β΄ καὶ ἑπ.

Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν (Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος), 177 β΄ καὶ ἑπ.

Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της μέχρι Φραγκοκρατίας, 177 β΄ κ. ἑ. [Ἀπόστολος Παῦλος· Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, 177 γ΄, 178 α΄ (βλ. καὶ 84 β΄). Κοδρᾶτος, 178 α΄. Ἀντίδρασις καὶ διωγμός, 178 β΄. Αὐτοκράτειρα Ἀθηναΐς, 179 α΄ (βλ. καὶ 87 α΄). Διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Ἀθηνῶν· πρῶτοι ἐπίσκοποι, 179 α΄, β΄, γ΄. Νικόλαος Ἁγιοθεοδωρίτης, 180 α΄. Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, 180 γ΄ (βλ. καὶ 91 α΄)]. — *Ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας*, 181 β΄. κ. ἑ. [Λατῖνοι ἀρχιεπίσκοποι, 181 β΄]. — *Ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, 182 β΄ κ. ἑ. [Ἐκμουσουλμανισμὸς τῶν ἀθηναϊκῶν ναῶν, 182 β΄. Μαρτυρικὸς βίος τῆς Ἐκκλησίας, 182 γ΄. Ἡ Ἁγία Φιλοθέη, 183 β΄ (βλ. καὶ 109 β΄). Ἵδρυσις ἱερῶν μονῶν, 183 γ΄. Ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι, 183 γ΄. Μονὴ Πετράκη, 184 β΄. Ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἐπιδρομῆς, 185 β΄. Τριετὴς ἐρήμωσις τῶν Ἀθηνῶν, 185 β΄. Ἀθηναῖοι νεομάρτυρες, 186 γ΄].— *Ὑπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ Χασεκῆ*, 186 γ΄ κ. ἑ.— *Ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 188 α΄ κ. ἑ. [Ἐποχὴ ἀκμῆς καὶ ἀναπτύξεως, 188 β΄. Αἱ ξέναι προπαγάνδαι, 188 γ΄. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, 189 α΄.].— *Ἐκκλησιαστικὴ στατιστική*, 189 β΄, γ΄.

Βυζαντινοὶ ναοὶ καὶ μοναὶ τῶν Ἀθηνῶν (Ἀδ. Ἀδαμαντίου), 189 γ΄ καὶ ἑπ.

Ἡ ἱστορία τῶν ἀθηναϊκῶν ἐκκλησιῶν, 190 α΄.— Παλαιοβυζαντινὴ περίοδος, 190 γ΄ κ. ἑ. [Ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρις Ἰουστινιανοῦ, 190 γ΄. Αἱ παλαιαὶ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, 191 α΄. Τὰ παλαιοβυζαντινὰ γλυπτά, 191 α΄. Ἡ μεταποίησις ἀρχαίων ναῶν εἰς χριστιανικούς, 192 α΄].—*Μέση βυζαντινὴ περίοδος*, 193 α΄ κ.ἑ. [Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, 193 β΄ (βλ. καὶ 89 α΄, 179 β΄). Ἀθηναϊκαὶ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί, 194 β΄. Αἱ καμαροσκέπαστοι βασιλικαί, 191 β΄. Ὁ Χριστιανικὸς Παρθενών, 194 γ΄. Αἱ τρουλλωταὶ ἐκκλησίαι τῶν Ἀθηνῶν, 195 γ΄. Οἱ σημαντικώτεροι ναοὶ ἐντὸς καὶ πέριξ τῆς πόλεως, 196 α΄ κ. ἑ. Αἱ βυζαντιναὶ ἐν Ἀθήναις μοναί, 197 γ΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ὁ ναὸς τῆς Καπνικαρέας ἐπὶ Τουρκοκρατίας.* (Th. du Moncel «De Venise à Constantinople»), 197.— *Ὁ αὐτὸς ναὸς ὡς διατηρεῖται σήμερον*, 178.—*Πύλη τοῦ αὐτοῦ ναοῦ*, 184.— *Ἐκκλησία εὑρισκομένη ἄλλοτε παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς* (Th. du Moncel «De Venise à Constantinople»), 180. — *Ὁ ρωσικὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου, ὡς ἀνεκαινίσθη κατὰ τὸ 1850* (Μ. Π. Βρεττοῦ «Αἱ νέαι Ἀθῆναι» ἔκδ. 1861), 182.—*Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου (Γοργοεπηκόου) ὡς ἔχει σήμερον* 186, (βλ. καὶ 46, 86, 108).—*Ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἰς τὴν σημερινήν του μορφήν*, 193, (βλ. καὶ 89).—*Ὁ ἄλλοτε ναὸς τῆς «Μεγάλης Παναγίας» εἰς τὴν Στοὰν Ἀδριανοῦ* (Th. du Moncel «De Venise à Constantinople»), 195.— *Ἡ ἐκκλησία τῆς Μεταμορφώσεως εἰς τοὺς Β. πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως*, 198.— *Ἡ μονὴ Δαφνίου εἰς τὴν παλαιάν αὐτῆς μορφήν*, (Th. du Moncel «De Venise à Constantinople»), 191.—*Ὁ κωδωνοκρούστης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Λυκαβηττοῦ*, 189.—*Ναΐσκος Ἁγίου Γεωργίου (Παλ. Πλάκας)*, 228.—*Ὁ Μητροπολιτ. ναός*, 153.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ, 199 α΄ καὶ ἑπ.

Ἡ Ἀστυνομία Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας (Στρατηγὸς Ν. Τρουπάκης), 199 α΄ κ. ἑπ.

Ἀρχαία ἐποχὴ 199 α΄ [Αἱ πρῶται ἀστυνομικαὶ ἀρχαὶ ἐν Ἀθήναις, 199 α΄ κ. ἑ. Ἡ μυστικὴ ἀστυνομία παρ᾿ ἀρχαίοις, 201 γ΄].— *Ἡ Ἀστυνομία ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας*, 202 α΄.— *Ἐπὶ Βυζαντίου καὶ Φραγκοκρατίας, 202 α΄.— Ἐπὶ Τουρκοκρατίας, 202 γ΄*].

Ἡ Ἀστυνομία ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν (Π. Ι.), 204 β΄ κ. ἑπ.

Πολιτάρχαι καὶ πολιτοφύλακες, 204 β΄.— *Δημοτικὴ ἀστυνομία*, 204 γ΄. [Ἀστυνομικαὶ μέθοδοι καὶ ποιναί, 205 α΄, β΄].— *Στρατιωτικὴ ἀστυνομία*, 205 γ΄. [Κουτσαβάκηδες, 205 γ΄ κ. ἑ. Ἡ κλοπὴ τοῦ Κεντρικοῦ Ταμείου, 207 β΄. Κοσσονᾶκος, Βρατσᾶνος, Μπαϊρακτάρης, Φὸν Κολοκοτρώνης, 206 α κ. ἑ. Ἡ φυγάδευσις τῆς πριγκιπίσσης Βόμβα, 208 γ΄. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Χαμερστάϊν, 209 α΄.].— *Κρητικὴ χωροφυλακὴ καὶ Ἀστυνομία Πόλεων*, 209 γ΄.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Χωροφύλαξ ἐπὶ Ὄθωνος*, 205.— *Κλητὴρ τῆς Δημοτικῆς Ἀστυνομίας*, 206.— *Ἀστυφύλαξ τῆς Στρατιωτ. Ἀστυνομίας*, 206.— *Ι. Κοσσονᾶκος*, 207.— *Δ. Μπαϊρακτάρης*, 207.— *Φὸν Κολοκοτρώνης*, 208.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ (Στρατηγὸς Ν. Κλαδᾶς), 209 γ΄ κ. ἑ.

[Ὀρεογραφία καὶ ποταμογραφία τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἀθηνῶν, 209 γ΄, 210 α΄. Συγκοινωνίαι, 210 α΄. Δυναταὶ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις, 210 α΄, γ΄. Περιπτώσεις ἀποβάσεως, 210 γ΄ κ. ἑ. Περίπτωσις προελάσεως ἀπὸ βορρᾶ, 211 γ΄. Στρατηγικὴ κατάστασις, 212 β΄. Ἐναέριος δρᾶσις, 212 γ΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τὸ ἐπὶ τοῦ Λυκαβηττοῦ πυροβολεῖον*, σ. 210.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΘΗΝΑΙ, 213 α΄ κ. ἑ.

Δῆμος Ἀθηναίων, 213 α΄ κ. ἑ.

—*Εἰσαγωγὴ* (Δήμαρχος Ἀθηναίων Σ. Πάτσης), 213 α΄.
—*Ἱστορία τοῦ Δήμου* Γ. Δ. Κορομηλᾶς), 213 β΄ κ. ἑπ. [Δημογεροντία, 213 β΄. Σύστασις τῶν Δήμων, 213 γ΄. Αἱ πρῶται δημοτικαὶ ἐκλογαί, 213 γ΄. Οἱ μετέπειτα δημοτικοὶ ἐκλογικοὶ ἀγῶνες, 214 α΄ κ. ἑ.].
—*Διοίκησις καὶ οἰκονομικὰ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων* (Δ. Σωτηρίου), 215 α΄ κ. ἑ. [Περιφέρεια, 215 α΄. Δημοτικαὶ ἀρχαί, 215 β΄. Παροῦσα οἰκονομικὴ κατάστασις, 215 β΄. Οἰκονομικαὶ σχέσεις Κράτους καὶ Δήμου. 215 γ΄. Διοικητικὰ σφάλματα, 216 α΄. Τὰ οἰκονομικὰ τῶν ἀποσπασθεισῶν κοινοτήτων, 216 γ΄. Προβλέψεις περὶ τοῦ μέλλοντος, 217 α΄].
—*Ἐσωτερικὴ ὑπηρεσία τοῦ Δήμου*, 217 α΄ κ. ἑ. [Διευθύνσεις, τμήματα, ὑπηρεσίαι, 217 α΄ - 218 β΄].

Σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν 218 β΄ καὶ ἑ.

—*Εἰσαγωγή*, (Θ. Βελλιανίτης) 218 β΄—220 α΄.
—*Τὰ κατὰ καιροὺς σχέδια* (Κ. Φαλτάϊτς), 220 α΄ κ. ἑ. [Σχέδιον Κλεάνθους—Σαουμπέρτ, 220 α΄. Σχέδιον Κλέντσε, 220 β΄ κ. ἑ. Σχέδιον τοῦ 1860, 221 β΄. Σχέδιον Ὄφφμαν, 222 α΄. Σχέδιον Μῶσσον, 222 α΄. Τὸ νέον σχέδιον Ἀθηνῶν, 222 α΄. Σημερινὴ μορφὴ τῆς πόλεως, 222 β΄. Ἐπιφάνεια τῆς πόλεως, 223 β΄ (βλ. καὶ 31 γ΄, 279 γ΄). Πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ, 223 γ΄, (βλ. καὶ 278 γ΄ κ. ἑ.). Βιβλιογραφία περὶ σχεδίου Ἀθηνῶν, 224 β΄. Περιορισμοὶ τῆς ἐκτὸς σχεδίου οἰκοδομήσεως, 225 β΄].
—*Οἰκοδομικὴ κίνησις τῆς πόλεως* (Κ. Παπανδρόπουλος) 225 β΄.
—*Κτηματογράφησις τῶν Ἀθηνῶν*:
Ἐργασίαι 1910—1912 (Στρατηγὸς Α. Ἀναγνωστόπουλος), 31 γ΄.
Ἐργασίαι 1920 καὶ ἑφεξῆς (Θ. Σαραμαντῆς), 225 γ΄.
—*Συνοικισμοί, πλατεῖαι, κτίσματα*, 226 β΄ κ. ἑ.
—*Νεκροταφεῖα Ἀθηνῶν* (Κ. Φαλτάϊτς), 231 α΄ κ. ἑ.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τοπογραφικὸν σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν (ἔτος 1856)*, 34. *Σχέδιον τοῦ Βαυαροῦ μηχανικοῦ Klenze, (ἔτος 1834)*, 219. *Σχέδιον τῆς πόλεως (ἔτ. 1836—37)*, 221. *Παραλλαγὴ τοῦ σχεδίου Klenze*, 223. *Σχέδιον τῶν Ἀθηνῶν (ἔτους 1843)*, 224. [Πάντα τὰ σχέδια ταῦτα ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς Ὑπηρεσίας Σχεδίου Πόλεων]. *Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὸ 1860* (ἐκ τοῦ βιβλίου «Athenae Christianae» τοῦ Mommsen), 226.—*Ἡ ὁδὸς Ἑρμοῦ εἰς ἡμέραν Ἐθνικῆς Ἑορτῆς*, 176.— *Τὸ Στάδιον καὶ ἡ Ἀκρόπολις*, 175.—*Ὁδὸς Σταδίου (φωτογραφία τοῦ 1909)* 170.—*Ἀπόψεις τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως*. 203.—*Τὸ Φάληρον καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ Φαληρικοῦ ὅρμου*, 211. — *Χιονισμέναι Ἀθῆναι* 227.—*Πλατεῖα Ὁμονοίας*, 227.—*Χαυτεῖα*, 228.— *Ἡ ὁδὸς Κρατίνου εἰς ὥραν θαλασσίου καταβρέγματος*, 229.—*Ἡ ὁδὸς Αἰόλου (ναὸς Χρυσοσπηλαιωτίσσης)*, 229.—*Ἄγαλμα λόρδου Βύρωνος*, 230.— *Τρεῖς φωτογραφίαι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ ἀεροπλάνου* (ληφθεῖσαι εἰδικῶς διὰ τὴν «Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν»), 279. — *Ὁ χῶρος τῶν τέως βασιλικῶν σταύλων*, 285. — *Τὸ Φρουραρχεῖον*, 285. — *Ἀθηναϊκὸς οὐρανοξύστης*, 285.— *Ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ Εὐελπίδων*, 285. —*Ἐρείπια τῆς σχολῆς Καραμάνου*, 285. —*Ἐρείπια τοῦ Μενδρεσέ*, 286.—*Τὸ Στρατιωτικὸν Ἀρτοποιεῖον*, 286.— *Τὸ παλαιὸν Κακουργιοδικεῖον*, 286.

Η ΥΔΡΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, 231 γ΄ καὶ ἑπ.

Ἱστορία τῶν ἐν Ἀθήναις ὑδραυλικῶν ἔργων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον (Γ. Κ. Γεωργαλᾶς), 231 γ΄ κ. ἑ.

Ὕδρευσις τῶν πρώτων χρόνων, 231 γ΄. κ. ἑ. [Φρέατα, 231 γ΄. Αἱ πηγαὶ τῆς Ἀκροπόλεως, 232 α΄. Τὰ πρῶτα ὑδραγωγεῖα, 232 β΄]. — *Ὑδραυλικὰ ἔργα τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς*, 233 γ΄ κ. ἑ. [Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον 233 γ΄. Ἀδριάνειος Δεξαμενή, 233 γ΄].— *Ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, 234 α΄.— *Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν*, 234 α΄ κ. ἑ. [Ἐκκαθάρισις τῶν παλαιῶν ὑδραγωγείων, 234 β΄. Τὰ νεώτερα ἔργα ἐνισχύσεως, 234 γ΄].

Παροῦσα κατάστασις τῆς ὑδρεύσεως τῶν Ἀθηνῶν (Χ. Α. Γούναρης — Α. Κ. Γεωργαλᾶς), 234 γ΄ κ. ἑπ.

[Μέσα συλλογῆς τοῦ ὕδατος, 234 γ΄. Ἐξωτερικὰ ὑδραγωγεῖα, 235 γ΄. Δεξαμεναί, 236 α΄. Δίκτυον διανομῆς, 236 α΄].

Ἡ τεχνητὴ λίμνη τοῦ Μαραθῶνος (Θ. Γενιδουνιᾶς), 236 α΄ κ. ἑ.

Ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, 236 α΄. [Τὰ σχέδια μεταφορᾶς τῶν ὑδάτων Στυμφαλίας καὶ Μέλανος ποταμοῦ, 236 α΄. Σχέδια τῶν Κελλενέκ, Μπέχμαν καὶ Χέρτζεμπεργκ, 236 α΄, β΄, γ΄. Αἱ προταθεῖσαι λύσεις, 236 γ΄. Αἱ προμελέται εἰς Μαραθῶνα, 237 α΄]. — *Ἡ τεχνητὴ λίμνη*, 237 β΄ κ. ἑ. [Τεχνικὰ δεδομένα, 237 γ΄. Χωρητικότης καὶ ἐπάρκεια, 238 α΄, β΄. Τὰ ἔργα διοχετεύσεως, 238 γ΄. Ἔργα ἐπικουρικῆς ἐνισχύσεως, 238 γ΄. Δαπάναι κατασκευῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως, 239 α΄. Ἡ σύμβασις, 239 β΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Σχεδιάγραμμα τῶν ἀνευρεθέντων ἀρχαίων ὑδραγωγείων* (κατὰ Ε. Ziller), 232.— *Νεώτερα ὑδραγωγεῖα* (κατὰ Κορδέλλαν), 232.— *Ἡ ὥρα τῆς βρύσης εἰς ἀθηναϊκὴν συνοικίαν* (φωτογραφία «Μ. Ἑλλ. Ἐγκ.»), 235.—*Ἡ τεχνητὴ λίμνη Μαραθῶνος καὶ τὰ ἔργα διοχετεύσεως*, 236.— *Τομὴ τῆς σήραγγος*, 237.— *Τομὴ τοῦ φράγματος τῆς χαράδρας*, 238.

ΚΗΠΟΙ ΚΑΙ ΔΕΝΔΡΟΦΥΤΕΙΑΙ, (Ι. Λ. Χάϊμαν), 239 γ΄ κ.ἑ.

[Τὰ ἄνθη καὶ τὰ φυτὰ εἰς τὰς παλαιοτέρας Ἀθήνας 239 γ΄. Αἱ σημεριναὶ δενδροστοιχίαι, 240 γ΄. Πάρκα καὶ δημόσιοι κῆποι 241 α΄. Κῆποι τῶν προαστείων, 242 α΄. Βοτανικὸς κῆπος, 242 α΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Πλανόδιος πωλητὴς γαστρῶν*, 239. *Τὸ Ζάππειον καὶ τὸ πάρκον του*, 240. *Ἐθνικὸς κῆπος*, 240. *Ὑπαίθριοι ἀνθοπῶλαι εἰς τὴν πλατεῖαν Ἁγίας Εἰρήνης*, 241. *Εἰς τὸ πάρκον τοῦ Ζαππείου*, 241.—*Ἡ δενδροστοιχία Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ*, 241. (Φωτογραφίαι «Μ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας», ληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Π. Πουλίδου).

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ ΑΘΗΝΩΝ (Θ. Χαριτάκης), 242 β΄ κ. ἑπ.

Συγκοινωνίαι γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, 242 γ΄. [Δίκτυον Σ.Π.Α.Π. καὶ Ἑλλην. Σιδηροδρόμων, 242 γ΄]—*Ἐσωτερικαὶ συγκοινωνίαι*, 243 α΄. [Λεωφόροι, 243 α΄. Σιδηρόδρομοι Ἀττικῆς, 244 α΄]. — *Ἀστικαὶ συγκοινωνίαι*, 244 α΄. [Ὁδοὶ καὶ ὀχήματα, 244 β΄. Λεωφορεῖα, 244 γ΄. Τροχιόδρομοι, 245 α΄. Σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν - Πειραιῶς, 245 β΄. Ἡ νέα κατάστασις συγκοινωνιῶν τῆς πόλεως, 245 γ΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ. *Χάρτης τῶν συγκοινωνιῶν τῶν Ἀθηνῶν*, 243. — *Πλατεῖα Σιδηροδρόμων Ἀττικῆς*, 244.— *Τὰ ὑπερφορτωμένα τράμ*, 244.— *Ὁ ὑπόγειος σταθμὸς Α. Π. εἰς τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας*, 244.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ, 246 α΄ κ.ἑ.

Ἀνωτάτη καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις, 246 α΄.— *Σχέδιον νέου Πανεπιστημιακοῦ κέντρου*, 229 γ΄ κ. ἑ. [Ἡ μόνιμος οἰκοδομικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Πανεπιστημίου, 229 γ΄. Ἡ μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Γ. Ἀθανασιάδου, 230 α΄. Τὸ κυρίως Πανεπιστήμιον, τὰ παραρτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ Νοσοκομειακὰ κέντρα 230 α΄ κ. ἑπ.].— *Μέση, κατωτέρα, ἐμπορικὴ καὶ πρακτικὴ ἐκπαίδευσις*, 246 β΄, γ΄.— *Βιβλιοθῆκαι*, 246 γ΄.— *Ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ ἑταιρεῖαι*, 247 α΄.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τὸ Πανεπιστήμιον (φωτογραφία 1895)*, 170.— *Τὸ σχέδιον τοῦ νέου Πανεπιστημιακοῦ κέντρου*, 230.— *Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον*, 246. — *Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη*, 246.—*Γεννάδειος Βιβλιοθήκη*, 285.

ΜΟΥΣΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ (Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς), 247 α΄ κ. ἑπ.

Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, 247 α΄ [Μηκυναϊκαὶ καὶ Αἰγυπτιακαὶ ἀρχαιότητες, 247 β΄. Αἴθουσαι γλυπτῶν, 247 β΄, γ΄. Αἴθουσα χαλκῶν, 248 α΄. Αἴθουσαι ἀγγείων, 248 α΄]. — *Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον*, 248 β΄.— *Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 248 β΄ κ. ἑ.—*Ἱστορικὸν καὶ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον*, 248 γ΄. — *Νομισματικὸν Μουσεῖον*, 249 α΄.—*Βυζαντινὸν Μουσεῖον*, 249 α΄.—*Ἐθνικὴ Πινακοθήκη*, 249 β΄.—*Μουσεῖον Κοσμητικῶν Τεχνῶν*, 249 γ΄.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον*, 247. — *Τουρκικὸν τέμενος πλατείας Μοναστηρακίου (Μουσεῖον Κοσμητικῶν Τεχνῶν)*, 249.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΙΑΤΡΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ (Κ. Σάββας-Ἀρ. Π. Κούζης), 249 γ΄ κ. ἑπ.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ἰατρικὴ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους. [Ἀπόλλων, Ἀθηνᾶ, Ἄμυνος, Ἀσκληπιός, 250 α΄. Τὰ Ἀσκληπιεῖα, 250 α΄]. — *Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους*, 250 β΄. [Δημώδης ἰατρική, 250 γ΄. Θαυματουργοὶ εἰκόνες· ἰατροσόφια· κομπογιαννῖται, 250 γ΄. Οἱ Βαυαροὶ ἰατροὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, 251 α΄. Πρῶται ὑγιειονομικαὶ ἀρχαὶ καὶ ὑπηρεσίαι ἐπὶ Ὄθωνος, 251 α΄. Ἵδρυσις τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, 251 β΄. Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις ἰατρικὴ ἐκπαίδευσις, 251 β΄. Ἡ νεωτέρα ὀργάνωσις· δημόσια, δημοτικὰ καὶ πανεπιστημιακὰ ἱδρύματα, 252 α΄, β΄, γ΄, 253 α΄, β΄, γ΄]. — *Ἰατρικοὶ σύλλογοι καὶ ἑταιρεῖαι*, 253 γ΄ κ. ἑ.— *Ἰατρικὸς τύπος*, 254 γ΄.— *Νοσηρότης, θνητότης, ἐπιδημίαι*, 255 α΄ κ.ἑ. [Αἱ μεγάλαι ἐπιδημίαι τῶν Ἀθηνῶν, 256 α΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμύνου* (σχεδιαγράφημα Jane Harisson), 250. — *Τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀσκληπιείου*, 250. *Ἀπόσπασμα ἰατροσοφίου*, 250.— *Ἀρχαῖα ἀναθήματα*, 251. — *Ἱκέται προσερχόμενοι εἰς τὸν Ἀσκληπιόν*, 251.—*Ι. Βοῦρος, Δ. Ὀρφανίδης, Α. Ἀναγνωστάκης, Θ. Ἀφεντούλης*, 252.—*Αἴθουσα ἀρχαίου ἰατρείου*, 253.— *Ἀναστ. Γούδας. Ν. Κωστῆς, Α. Λευκίας, Θ. Ἀρεταῖος*, 253. — *Ὀφθαλμιατρεῖον*, 254. — *Βρεφοκομεῖον*, 254.— *Θεραπευτήριον «Εὐαγγελισμός»*, 255.—*Πολυκλινικὴ Ἀθηνῶν*, 255.—*Σταθμὸς Α΄ Βοηθειῶν*, 256.—*Ὁ λοιμὸς* (κατὰ Mignard), 256.

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ, 257 β΄ κ. ἑπ.

Τὰ θέατρα τῶν Ἀθηνῶν (Νικ. Λάσκαρης), 257 β΄ κ. ἑ. [Τὰ πρῶτα ἐν Ἀθήναις θέατρα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, 257 γ΄. Τὸ θέατρον Μπούκουρα, 258 β΄. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ Δημοτικοῦ θεάτρου, 259 α΄. Κεντρικὰ καὶ συνοικιακὰ θέατρα, 260 α΄. Τὸ Βασιλικὸν (Ἐθνικὸν) θέατρον, 263 α΄].
—*Ἑταιρεία Ἑλλήνων θεατρικῶν συγγραφέων* (Μ. Γ. Λιδωρίκης), 263 γ΄.
—*Σωματεῖα θεάτρου*, 263 γ΄. [Σωματεῖον ἠθοποιῶν, 264 β΄ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ θεάτρου, 264 γ΄].

Μουσικὴ ἐξέλιξις ἐν Ἀθήναις (Δ. Λαυράγκας), 264 γ΄ κ. ἑ. [Αἱ πρῶται μουσικαὶ πρόοδοι ἐν Ἀθήναις, 264 γ΄. Τὸ Ἑλληνικὸν Μελόδραμα, 265 α΄. Ἡ Ἀθηναϊκὴ Μανδολινάτα, 265 β΄. Ἀθηναϊκὴ Χορῳδία, 265 β΄].—
—*Μουσικὴ ἐκπαίδευσις, σύλλογοι, σωματεῖα*, 265 γ΄ κ. ἑ. [Ὠδεῖον Ἀθηνῶν, 265 γ΄. Ἑλληνικὸν Ὠδεῖον, 265 γ΄. Ἐθνικὸν Ὠδεῖον, 266 α΄. Μουσικὸν Λύκειον, 266 α΄. Λαϊκαὶ Συναυλίαι, 266 α΄. Πανελλήνιος Μουσικὸς Σύλλογος, 266 α΄].

Ὁ Κινηματογράφος ἐν Ἀθήναις, 266 β΄, γ΄.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τὸ πρῶτον ξύλινον θέατρον τῶν Ἀθηνῶν* (σχεδιαγράφημα τῆς ἐποχῆς· συλλογὴ Ν. Λάσκαρη), 257.— *Τὸ θέατρον Μπούκουρα*, (σχεδιαγράφημα τῆς ἐποχῆς) 258.—*«Ὑποστήριξις» τοῦ θεάτρου Μπούκουρα* (γελοιογραφία Θ. Ἀννίνου), 259.—*Γρηγόριος Καμπούρογλους*, 259.—*Τὸ σχέδιον «Ἐθνικοῦ» θεάτρου, τοῦ Boulanger*, 259.— *Τὸ Δημοτικὸν θέατρον*, 259.— *Τὸ Δημοτικὸν θέατρον στεγάζον πρόσφυγας*, 260.—*Ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν μὲ τοὺς παριλισσίους κήπους, ὅπου τὰ πρῶτα ἀθηναϊκὰ θερινὰ θέατρα*, 260.—*Πρωτόγονος σκηνικὸς διάκοσμος* (Θέατρον «Ὁμόνοια»), 261. — *Ἐξέλιξις τοῦ θεατρικοῦ διακόσμου ἐπὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον* (Νέα Σκηνή) 261.—*Ἀπὸ τὸν διάκοσμον τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου*, 263.—*Ἡ «Νέα Σκηνή»*, 261.— *Θέατρον Κοτοπούλη*, 261.—*Θέατρον «Ἀλάμπρα»*, 261.—*Θέατρον «Ὀλύμπια»*, 262.—*Θέατρον «Διονύσια»*, 262.—*Τὸ Θέατρον Ἀρνιώτη*, 262.—*Τὸ Βασιλικὸν (Ἐθνικὸν) θέατρον*, 263.—*Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Θεατρικῶν Συγγραφέων*, 264.— *Κινηματοθέατρον «Ἀττικόν»*, 265.

Η ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ, 267 α΄ κ. ἑπ.

Περίπατοι-Ἐξοχαὶ-Κέντρα (Θ. Βελλιανίτης), 267 α΄ κ. ἑ.

Μεταπολεμικὴ περίοδος (Διον. Κόκκινος), 268 α΄ κ. ἑπ. [Ἡ διαμόρφωσις τῆς ἀθηναϊκῆς ζωῆς, τοῦ ἀθηναϊκοῦ φυσιογνωμικοῦ τύπου καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς παραδόσεως κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δεκαετηρίδας, 268 α΄. Ὁ ἀθηναϊκὸς ρωμαντισμός, 268 β΄.—Μετὰ τοὺς πολέμους: ἡ ἐπίδρασις τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ· ἐνεργητικωτέρα τροπὴ τοῦ βίου· μεταβολὴ εἰς τὰ ἤθη, εἰς τοὺς τρόπους, εἰς τὰς ὀρέξεις, 268 γ΄].

Φυσιογνωμίαι καὶ τύποι (Θ. Βελλιανίτης), 269 α΄ κ. ἑπ.

Ἀθηναϊκαὶ φυσιογνωμίαι, 269 β΄ [Ἐμμ. Γουβέλης, 269 β΄. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (Φαλέζ), 269 γ΄. Πάνος Μελισσιώτης, 270 β΄. Μήλας, 270 γ΄. Ἀγγελῆς Μιχαλόπουλος (Βίτος), 271 α΄. Τέλης Πετσάλης, 271 β΄. Εὐστράτιος Ράλλης, 271 γ΄. Ροζοῦ, 272 α΄. Γ. Σκόρτσης ἢ Βίζιτας, 272 β΄. Νικόλαος Στεφανίδης, 272 γ΄. Ἀλέξιος Στριφτόμπολας, 273 α΄. Ρόκκος Χοϊδᾶς 273 β΄].—*Λαϊκοὶ ἀθηναϊκοὶ τύποι*, 273 γ΄ κ. ἑ. [Γρίβας, 373 γ΄. Ὁ Θανάσης, 274 α΄. Θεοδοσίου, 274 β΄. Κώστας ὁ Ρήτορας, 274 β΄. Κλεάνθης Ἀγαλματίδης, 274 γ΄. Κουλουριώτης ὁ Ἀλβανολόγος, 275 β΄. Ροδόλφος Λελέκος ἢ Κάλτσα τοῦ διαβόλου, 275 β΄. Μπαρμπα-Μάϊφαρτ, 275 γ΄. Ὁ Μασσῶνος, 276 β΄. Μπαρμπαγιάννης Κανάτας, 276 β΄. Μυριανθούσης, 277 α΄. Σάββας, 277 β΄. Σακκουλές, 277 γ΄. Σπυριδιώνης, 277 γ΄. Τσελεπίτσαρης, 278 α΄. Ψωροκώσταινα, 278 β΄].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἀθηναϊκαὶ φυσιογνωμίαι καὶ τύποι: Τέλης Πετσάλης*, 271. *Ροζοῦ*, 272. *Στριφτόμπολας*, 273. *Κλεάνθης Ἀγαλματίδης*, 275. *Ὁ Ἀλβανολόγος*, 275. *Τοῦ Διαβόλου ἡ Κάλτσα*, 275. *Μάϊφαρτ*, 276. *Μπαρμπαγιάννης Κανατᾶς*, 276. *Στεφανίδης*, 277. *Ράλλης*, 277. *Τσελεπίτσαρης*, 278 (γελοιογραφίαι τοῦ Θέμου Ἀννίνου). — *Στιγμιότυπα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν Ἀθηνῶν* (πίνακες ἐκτὸς κειμένου μετὰ τὴν σελίδα 252): *Ὁ μπαλωματῆς. Ὁ στραγαλατζῆς τοῦ δρόμου. Γειτονικὴ πολιτικὴ συζήτησις. Τάβλι εἰς συνοικιακὸν καφενεῖον. Αὐλὴ λαϊκῆς πολυκατοικίας. Εἰς τὰ προσφυγικὰ πλυντήρια. Δοκιμάζοντες τὸ*

Digitized by Google

γιοματάρι. Λοῦστροι εἰς παράταξιν. Εὐζωνικὸν γλέντι μὲ σαντούρια. Πτωχόσπιτο εἰς τ' Ἀναφιώτικα. Τύπος ξενοφερμένου ρακοσυλλέκτου. Ὑπαίθριος ὀδοντοϊατρὸς (φωτογραφίαι «Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείας, ληφθεῖσαι ὑπὸ Π. Πουλίδου). — *Πλανόδιος κατσικᾶς*, 285.— *Ἐμπορικὰ παραπήγματα πρὸ τοῦ Ταχυδρομείου*, 285.— *Ἱππόδρομος Φαλήρου : ἡ ἐξέδρα· ὁ στίβος*, 286.— *Λαϊκὸν «πανόραμα» τοῦ δρόμου*, 286.— *Μεταμεσημβρινὴ συγκέντρωσις εἰς τὴν πλατεῖαν Συντάγματος*, 227.— *Πλατεῖα Ζαππείου*, 228.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (Ἰω. Μιχαλόπουλος), 278 γ' κ. ἑ.

Ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, 278 γ'. Πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ, 279 α'. Ὁ πληθυσμὸς κατ' ἐδαφικὴν διαίρεσιν, 279 γ'. Ὁ πληθυσμὸς κατ' ἀστυνομικὰ τμήματα, 280 α'. Ὁ πληθυσμὸς κατὰ συνοικίας, 280 β'. Ὁ πληθυσμὸς κατὰ ἐνορίας, 282 β'. Οἰκογένειαι κατὰ τμήματα, συνοικίας καὶ ἐνορίας, 283 α'. Ἀριθμὸς οἰκιῶν καὶ κατοικιῶν, 283, γ'. Πληθυσμὸς τοῦ ὅλου δήμου Ἀθηναίων, 284 α'].

ΕΙΚΟΝΕΣ : *Διάγραμμα τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ* (ἀπὸ 1853—1920), 280.—*Γραφικὴ παράστασις τῆς μέσης ἐτησίας αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ*, 280.— *Κατανομὴ τῆς ἐδαφικῆς ἐκτάσεως τῆς πόλεως*, 280.—*Γραφικοὶ πίνακες τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἀναλόγως φύλου, ἡλικίας, οἰκογενειακῆς καταστάσεως καὶ παιδεύσεως*, 281.—*Παραστατικὸς πίναξ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ὅλου δήμου* (πόλεως, προαστείων, χωρίων καὶ συνοικισμῶν), 284.— *Ἀναλογία πληθυσμοῦ ἀπογραφῆς 1920 κατὰ ἐπαγγέλματα*, 284.

— **Ἀθῆναι** (*ἀρχ.*). Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν τῆς Ἀττικῆς, ἔλαβον τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ αἱ ἑξῆς πόλεις καὶ κωμοπόλεις :

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη τῆς *Ἀκαρνανίας*, εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου, οἰκισθεῖσα ὑπὸ Ἀθηναίων ἀποίκων.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη τις ἐν *Ἀραβίᾳ* (βλ. Ἀθήνη).

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη τῆς *Βοιωτίας*, παρὰ τὴν νότιον ὄχθην τῆς Κωπαΐδος λίμνης, ἀπὸ τὰ ὕδατα τῆς ὁποίας καὶ κατεκλύσθη εἰς ἀγνώστους χρόνους. Ἡ ὕπαρξις μάλιστα τῆς πόλεως ταύτης ἐν Βοιωτίᾳ, ὡς καὶ ἄλλης μὲ τὸ ὄνομα Ἐλευσίς, μαρτυρεῖ ἐπὶ πλέον τὴν συγγένειαν τῶν κατοίκων τῆς Νοτίου Βοιωτίας, πρὸ τῆς ὑποταγῆς της εἰς τοὺς Ἀρναίους Βοιωτούς, μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, μεθ' ἧς συνέδεον τὴν χώραν καὶ οἱ κοινοὶ μῦθοι περὶ τῶν παναρχαίων βασιλέων Ὠγύγου καὶ Κέκροπος.

—***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν *Καρίᾳ*.

—***Ἀθῆναι***· πολίχνη τῆς *Κυνουρίας* παρὰ τὸν Θυρεάτην κόλπον (τὸν Ἀργολικὸν) καὶ *Ἀθήνη* καλουμένη. Διὰ τὴν περὶ ταύτην χώραν ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους 300 ἑκατέρωθεν λογάδες Ἀργεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ ἔπεσαν ἅπαντες πλὴν ἑνὸς Σπαρτιάτου καὶ δύο Ἀργείων. Μετὰ τὴν ταφὴν δὲ τῶν πεσόντων εἰς τὰ ἀνεγερθέντα ἐκεῖ πολυάνδρια, στρατεύσαντες πανδημεὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκράτησαν τῶν Ἀργείων καὶ ἐκαρποῦντο τὴν χώραν τοῦ λοιποῦ, μέχρις ὅτου ἔδοσαν αὐτὴν εἰς τοὺς Αἰγινήτας ἐκβληθέντας ἐκ τῆς νήσου των ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (Παυσ. Α' XXXVIII, 5).

—***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν *Λυγιστικῇ*.

—***Ἀθῆναι*** (πληρέστερον ***Νέαι Ἀθῆναι Ἀδριαναί***)· πολίχνη ἐν Δήλῳ, οἰκισθεῖσα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—***Ἀθῆναι αἱ Διάδες***· πόλις τῆς Εὐβοίας κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πλησίον τοῦ Ὠρεοῦ, ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας τῆς ΒΔ. τῆς Εὐβοίας κειμένης μικρᾶς χερσονήσου, ἥτις σήμερον καλεῖται Λιθάδα. Ἐπὶ τῆς ἰδίας χερσονήσου ἦτο ἐκτισμένη ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἑτέρα πόλις, τὸ *Δῖον*, σήμερον δὲ ὑπάρχουν ἐπ' αὐτῆς δύο κῶμαι, ἡ Λιθάδα καὶ ἡ Γιάλτρα. Καὶ τὸ μὲν Δῖον, ὅπερ καὶ ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει (Ἰλ. Β. 538), ἦτο κατ' αὐτὸν ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων, ἔκειτο δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ λόφου, ὅπου τώρα εἶναι ἐκτισμένη ἡ Λιθάδα, πλησίον τῆς ὁποίας σώζεται καὶ μεσαιωνικὸς πύργος, φέρων ἐντετειχισμένα τεμάχια λίθων ἀρχαίου οἰκοδομήματος· ἡ δ' ἑτέρα πόλις, αἱ *Ἀθῆναι Διάδες*, ἔκειτο πλησίον τῆς θαλάσσης, χρησιμεύουσα πιθανώτατα ἐν ἀρχῇ ὡς ἁπλοῦν ἐπίνειον τῆς πρώτης, κατόπιν ὅμως ἐγένετο ἀξία λόγου, διότι ηὐξήθη δι' ἀποίκων Ἀθηναίων ἐκ τῆς ἀπέναντι Ἀττικῆς. Τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως φανερώνει πιθανῶς μικρός τις λόφος, ὁ σήμερον καλούμενος Τούρλα, ὁ ὁποῖος ἀπέχει 2 ½ ὥρας τῆς Λιθάδας, πλησίον τοῦ ὁποίου, ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὑπάρχουσι καταφανῆ λείψανα ἀρχαίας προκυμαίας. (Βλ. C. *Bursian*, Geogr. v. Griechenland II. 404,409 κ. ἐφεξῆς). Σ. Β.

—***Ἀθῆναι τῆς Συρίας***· οὕτως ἐκαλεῖτο εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ πόλις *Ἔδεσσα* τῆς βορειοδυτικῆς Μεσοποταμίας, ἡ νῦν *Οὔρφα* (*βλ.* Ἔδεσσα).

—**Ἀθῆναι** (Athens) *Ἀμερικῆς*. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπάρχουν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις τῆς Β. Ἀμερικῆς αἱ κάτωθι πόλεις καὶ πολίχναι.

—***Ἀθῆναι***· πολίχνη παρὰ τὰ Β. σύνορα τῆς πολιτείας *Ἀλαμπάμα*.

—***Ἀθῆναι***. πολίχνη παρὰ τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς πολιτείας *Ἀρκανσάς*.

—***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ *Δυτικῇ Βιργινίᾳ*.

—***Ἀθῆναι***· πόλις τῆς πολιτείας τῆς *Γεωργίας*, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Κλάρκ (Clarke), εἰς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς πολιτείας, περὶ τὰ 73 ἀγγλικὰ μίλια βορείως τῆς Ἀτλάντας. Ἐκ τῶν κατοίκων της ἄνω τοῦ ἡμίσεος εἶναι μαῦροι. Ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ μεγάλων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν καὶ εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτέρων ἐκπαιδευτικῶν κέντρων τῆς Συμπολιτείας, διότι ἐκτὸς τοῦ ὀνομαστοῦ ἐν αὐτῇ Πανεπιστημίου, ἱδρυθέντος τῷ 1785, ἔχει πληθὺν ἄλλων ἀνωτέρων Σχολῶν εἰς τὰς ὁποίας συρρέουν σπουδασταὶ ἀπὸ ὅλας τὰς πέριξ πολιτείας. Ἀπὸ βιομηχανικῆς ἀπόψεως ἡ πόλις εὑρίσκεται εἰς λίαν ἀνθηρὰν κατάστασιν ἔχουσα ἐργοστάσια, ἰδίᾳ βαμβακουργεῖα. Κάτοικοι 14,913.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Ἰλλινόϊς*, νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως Ἁγίου Λουδοβίκου.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Ἰνδιάνα*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Κέντουκη*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη παρὰ τὰ Β.Δ. σύνορα τῆς πολιτείας *Λουϊζιάνας*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Μαίην* (Maine).

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Μισσουρί*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Μίτσιγκαν*·

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς *Νέας Ὑόρκης*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ *Οὐϊσκόνσιν*.

— ***Ἀθῆναι***· πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας τῆς πολιτείας *Ὀχάϊο* κειμένη ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Hocking, περὶ τὰ 76 ἀγγλικὰ μίλλια νοτιοανατολικῶς τοῦ Columbus. Πληθυσμὸς 5463. Ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ τριῶν μεγάλων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Αἱ Ἀθῆναι εἶναι ἕδρα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πολιτείας Ὀχάϊο, ἱδρυθέντος τῷ 1804, καὶ κέκτηται πολλὰς ἄλλας ἀνωτέρας σχολάς, ἐξ ὧν ἓν μουσικὸν καὶ ἓν ἐμπορικὸν κολλέγιον. Νοτίως τῆς πόλεως ἔχει ἱδρυθῇ φρενοκομεῖον. Εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχουν ἀνθρακωρυχεῖα. Βιομηχανία ὀπτοπλίνθων, ἐπίπλων καὶ ὑποκαμίσων.

— ***Ἀθῆναι***· ἑτέρα πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Ὀχάϊο*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς *Πενσυλβανίας*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ *Τεννεσῆ*.

— ***Ἀθῆναι***· πολίχνη ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ *Τεξάς*.

—**Ἀθῆναι**· κωμόπολις τοῦ *Πόντου*, κειμένη παρὰ τὴν βορείαν ἐσχατιὰν αὐτοῦ, εἰς τὰς ἀμμώδεις ἐκβολὰς τοῦ ὁμωνύμου χειμάρρου καὶ ἔχουσα 35 μόνον οἰκίας καί τινα καταστήματα· ἕδρα καζᾶ. Εἰς τὸν ὅρμον τῶν Ἀθηνῶν προσορμίζονται μόνον λέμβοι, τὰ δὲ ἱστιοφόρα ἅτινα καταπλέουσι φορτώνουσι σταφυλάς, κάρυα, λεπτοκάρυα, ὡς καὶ διαφόρους ἄλλους καρπούς. Τὸ μέλι τῆς περιοχῆς τῶν Ἀθηνῶν εἶναι πεφημισμένον. Οὐχὶ μακρὰν τῆς κωμοπόλεως καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης εὑρίσκεται βράχος ὀνομαζόμενος *Κὶζ - Καλεσί*, ἤτοι *Κοριτσόκαστρο*. Ἀνατολικῶς αὐτῆς ρέει ὁ ποταμὸς Ζάγατις, χυνόμενος εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ὀλίγον δὲ νοτιώτερον εὑρίσκεται τὸ ἀκρωτήριον *Ἀθῆναι* σημειούμενον εἰς τοὺς τουρκικοὺς χάρτας ἀκρωτήριον *Κεμέρ*. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ πόλις αὐτόνομος, ὡς ἀναφέρει ὁ Προκόπιος. Α. Α.

«Ἀθῆναι». Πολιτικὴ ἡμερησία ἐφημερὶς ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Πὼπ ἐν Ἀθήναις τῷ 1902 καὶ ἐξακολουθήσασα ἐκδιδομένη μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1926. Ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀκολουθοῦσα ἰδίαν πολιτικήν, διεκρίθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ἐκτύπωσιν, διὰ τὴν διάταξιν τῶν περιεχομένων της, τὴν ποικιλίαν τῆς ὕλης καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ἀρθρογραφίας της. Εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸ εἰκοσιτετραετὲς χρονικὸν διάστημα τῆς ἐκδόσεώς της, ἐκτὸς τοῦ διευθύνοντος αὐτὴν Γεωργίου Πώπ, συνειργάσθησαν πάντες σχεδὸν οἱ διαπρέψαντες εἰς τὴν δημοσιογραφίαν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν πολιτικὴν ἄνδρες τῶν τελευταίων χρόνων. Ἐξεδόθη αὕτη ἔτη τινὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χαριλάου Τρικούπη καὶ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897, ὅτε ἤρξατο νέα ὅλως πολιτικὴ κίνησις, καταλήξασα εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Ἐνεκολπώθη ἡ ἐφημερὶς αὕτη τὰς νέας ταύτας ἀρχὰς καὶ τὰς ὑπεστήριξε μετὰ πολλῆς θέρμης, μὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς δρῶντα πρόσωπα. Ἡ δρᾶσις ὅμως αὐτῆς δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο· περιέλαβεν ὅλα τὰ πολιτικά, ἐπιστημονικά, κοινωνικὰ καὶ φιλολογικὰ ζητήματα, εἰς τὰς στήλας της δὲ ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ εἰδικῶν ἐπιστημόνων πάντα τὰ θέματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπησχόλησαν τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν.

Τὰς «Ἀθήνας» διηύθυνε πάντοτε ὁ ἱδρυτὴς αὐτῆς Γεώργιος Κ. Πώπ, γράφων οὗτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ κύρια ἄρθρα καὶ δίδων τὴν κατεύθυνσιν τῆς πορείας αὐτῆς. Ἀλλ' αἱ στῆλαί της ἦσαν ἀνοικταὶ καὶ πρὸς πάντα πολιτικὸν ἢ ἐπιστήμονα κύρους, ὅστις ἀνέπτυσσε καὶ τὰς ἀντιθέτους γνώμας τῶν ζητημάτων, οὕτω πως δὲ ἀπέβη ἐλεύθερον βῆμα ὁπόθεν ἠκούετο πᾶσα γνώμη καὶ κατέστη τὸ κάτοπτρον, ἔνθα ἐνωπτρίζοντο αἱ ἀντιλήψεις τῆς κοινῆς ἐν Ἑλλάδι γνώμης.

Ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς ταύτης ἀρθρογραφίας αἱ «Ἀθῆναι» περιεῖχον ἀπαραιτήτως χρονογραφήματα, τὴν συγγραφὴν τῶν ὁποίων ἀνέλαβον ἐκ περιτροπῆς πάντες οἱ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς δημοσιογραφίας διακριθέντες συγγραφεῖς, ἐν οἷς ὁ Παῦλος Νιρβάνας, Γρηγόριος Ξενόπουλος, Γεώργιος Τσοκόπουλος, Στέφανος Δάφνης, Μιχαὴλ Λαμπρινίδης, Γεώρ. Βλάχος, Γεώρ. Κορομηλᾶς κ.ἄ.

Βραδύτερον ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνέλαβεν ἀποκλειστικῶς ὁ Θεόδωρος Βελλιανίτης, εἰσαγαγὼν κυρίως τὸ ἱστορικὸν χρονογράφημα, ὁ ἴδιος δὲ ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ 1925, ἐπὶ διετίαν, καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδος. Ἐκτὸς τῆς στήλης τοῦ χρονογραφήματος, ἥτις εἶχε φιλολογικὸν κυρίως χαρακτῆρα, ὑπῆρχον στῆλαι διὰ τὴν παγκόσμιον πολιτικήν, κοινωνικήν, φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν, ἐν ἰδιαιτέρᾳ δὲ στήλῃ ἐδημοσιεύοντο σημειώσεις, ἤτοι μικρὰ ἀρθρίδια σχολιάζοντα τὰ καθημερινὰ γεγονότα. Εἰς τὰς ἄλλας τῶν «Ἀθηνῶν» στήλας ἐδημοσιεύοντο τακτικῶς ἀνταποκρίσεις, ἐξ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν κέντρων, πληροφορίαι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἑλληνισμοῦ, κριτικαὶ ἀναλύσεις καὶ ἄρθρα ἐπὶ τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ἐπιστημονικὰ ἄρθρα, ἱστορικαὶ μελέται πρωτότυποι, διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα τῶν διαπρεπεστέρων λογογράφων, πληροφορίαι περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ χρηματιστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ παντοειδεῖς ἄλλαι εἰδήσεις καθιστῶσαι ποικιλωτάτην τὴν ὕλην τοῦ φύλλου. Ἑλκυστικώτατα ἦσαν τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Παράξενη Ζωή*» δημοσιευόμενα πεζὰ καὶ ἔμμετρα σατυρικὰ σημειώματα, γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Πὼπ καὶ διακρινόμενα διὰ τὴν σπινθηροβόλον εὐφυΐαν, τὸ εὔθυμον πνεῦμα καὶ τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἀττικοῦ ἅλατος, μεθ' οὗ ἐσατυρίζοντο τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ γελεῖα. Ταῦτα ἔγραφεν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «*Ἴκαρος*» ὁ Γεώργιος Κ. Πώπ.

Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐδημοσίευεν ἐπίσης καθ' ἑκάστην χαριέστατα *ἔμμετρα ἐπιγράμματα* σατυρικὰ ὁ Πολύβιος Δημητρακόπουλος. Ἡ συνεργασία τοῦ Πολυβίου Δημητρακοπούλου ἐξηκολούθησε μέχρις ὅτου προσεβλήθη οὗτος ἐκ δεινῆς νόσου, ἥτις τὸν ἔφερεν εἰς τὸν τάφον.

Ἀξιολογωτάτη ἐξ ἄλλου ὑπῆρξεν ἡ ἐνημερότης τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐφημερίδος ταύτης καὶ ἡ ἀκρίβεια αὐτῶν· πολλάκις δὲ εἰς τὰς στήλας της ἐδημοσιεύθησαν εἰδησεογραφικαὶ ἐπιτυχίαι μεγάλαι ἐπὶ σημαντικῶν πολιτικῶν ἢ κοινωνικῶν γεγονότων. Εἰς τὰς «Ἀθήνας» ἐδημοσιεύθη ἡ ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, συγγραφεῖσα εἰδικῶς διὰ τὰς «Ἀθήνας» ὑπὸ ξένων συγγραφέων παρακολουθησάντων τὰς ἐκστρατείας ἐκείνας. Οἱ μᾶλλον δὲ ἔγκριτοι οἰκονομολόγοι ἐπραγματεύθησαν ἀπὸ τῶν στηλῶν τῶν «Ἀθηνῶν» τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα τοῦ τόπου, δύναται δὲ νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἐκ τῆς γενομένης ταύτης συζητήσεως ἐδόθη πολλάκις ἡ κατεύθυνσις πρὸς λύσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ «Ἀθῆναι» ἠκολούθουν ἀνεξάρτητον ὅλως πολιτικήν, μὴ δεσμευόμεναι διὰ προσηλώσεως πρὸς οὐδὲν ἰδιαιτέρως πολιτικὸν κόμμα, τὸ γραφεῖόν των καθίστατο κέντρον διαφόρων πολιτικῶν μερίδων καὶ διὰ τῶν στηλῶν αὐτῶν ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα τῶν δύο πολιτικῶν κομμάτων, τῶν *Φιλελευθέρων* καὶ τῶν *Ἐθνικοφρόνων*.

Εἰς τὰς «Ἀθήνας» ἐδημοσιεύοντο συχνότατα καλλιτεχνικαὶ εἰκόνες, προσωπογραφίαι ἀνδρῶν προκαλεσάντων τὴν γενικὴν προσοχήν, πρὸς δέ, ἐπίκαιροι γελοιογραφίαι, χάρται καὶ σχέδια τῶν μερῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀπέβησαν αἱ σκηναὶ εἰς ἃς διεδραματίσθησαν τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τῶν Βαλκανικῶν καὶ τοῦ παγκοσμίου πολέμων. Οὕτω αἱ «Ἀθῆναι» ἀπέβησαν ἓν τῶν ἀρτιωτέρων δημοσιογραφικῶν ὀργάνων, εἰς ὃ πολλοὶ εἰσήχθησαν νεωτερισμοὶ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν τοῦτο διάστημα.

Χαρακτηριστικὸν πρὸς τούτοις αὐτῶν τυγχάνει ἡ στάσις ἣν ἐτήρησαν εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἀκολουθήσασαι τὰς παλαιὰς περὶ γλώσσης παραδόσεις, ἐτήρησαν τὴν καθιερωμένην ἐπισήμως καθαρεύουσαν γλῶσσαν καὶ ἀπέστεργον οἵαν δήποτε δημοσίευσιν εἰς τὴν δημοτικήν, πλὴν τῶν ποιημάτων, τῶν διηγημάτων καὶ σκηνικῶν τινων ἔργων.

Μὴ ἀρκουμένη ἡ ἐφημερὶς αὕτη εἰς τὴν ἡμερησίαν ἔκδοσίν της, προέβη ἀπὸ τοῦ 1907 εἰς τὴν ἔκδοσιν *μηνιαίου φιλολογικοῦ παραρτήματος* ἀποτελουμένου ἐξ 144 μεγάλων σελίδων, εἰς τὸ ὁποῖον περιελαμβάνετο φιλολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ὕλη, ἰδίως δὲ μελέται τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ἱστορίας, πρωτότυπα μυθιστορήματα, διηγήματα, δράματα, κωμῳδίαι καὶ ποιήματα, πρὸς δὲ μεταφράσεις τοιούτων ἐκ τῶν ξένων φιλολογιῶν, ἀνατιθέμεναι εἰς ἐγκρίτους λογογράφους. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο παρείχετο δωρεὰν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ἡμερησίου φύλλου τῶν «Ἀθηνῶν».

Οὕτως ἐξηκολούθησεν ἐπὶ εἴκοσι τέσσαρα ἔτη ἐκδιδομένη ἡ ἐφημερὶς αὕτη. Ἕνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν αἵτινες προῆλθον ἐν Ἑλλάδι, ἠναγκάσθη δὶς νὰ διακόψῃ τὴν ἔκδοσίν της, ἀρχομένου δὲ τοῦ Δεκεμβρίου 1926 διεκόπη αὕτη ἐκ νέου, ὅπως ὀργανωθῇ ἐπὶ νέων βάσεων. Θ. Β.

Digitized by Google

«Ἀθῆναι ἐλευθερωμέναι». — Τραγῳδία εἰς πράξεις πέντε, γραφεῖσα ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1830 ὑπὸ *Γεωργίου Πραντούνα* ὅστις, πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ὀδησσῷ μετὰ τοῦ Λασσάνη, τοῦ Δρακούλη καὶ τῶν ἄλλων ἐνθουσιωδῶν τότε νέων, ἀνῆλθε τὴν σκηνὴν ἵνα ἐξάψῃ τὸ φρόνημα τῶν ὑπὸ δουλείαν ἀδελφῶν του. Ὡς ὑπόθεσιν εἰς τὸ ἔργον του ἔλαβεν ὁ συγγραφεὺς τὴν κατὰ τὰ τέλη τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου Δεξίππου ἐλευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοὺς καταλαβόντας αὐτὰς τῷ 267 Γότθους. Κατὰ σκηνικὴν ἄδειαν, ἀντὶ τοῦ Δεξίππου ὁ συγγραφεὺς ἔλαβεν ὡς κύριον πρόσωπον τοῦ ἔργου του Κλεόδημόν τινα, ὅστις, ἐξόριστος ὢν ἀπὸ τοὺς Γότθους, ἐπανέρχεται λάθρα εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετά τινων φίλων του, ἐν οἷς καὶ ὁ Δέξιππος, συνωμοτεῖ κατὰ τοῦ βασιλεύοντος τότε ἐν Ἀθήναις Κνίβα. Τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κλεοδήμου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ καταγγέλλει πρὸς τὸν βασιλέα Κνίβαν ὁ Πολέμων, ἄσπονδος τοῦ Κλεοδήμου ἐχθρός, ὅστις, πρὸ τοῖς ἄλλοις, παραδίδει εἰς τὸν Γότθον καὶ ἐπιστολήν τινα τοῦ φίλου τοῦ Κλεοδήμου Λεωστράτου, δι' ἧς οὗτος ἀνήγγελλεν εἰς τὸν πρῶτον ὅτι τοῦ στέλλει τὴν σύζυγόν του Εὐάνδραν καὶ τὸν υἱόν του Ἀριστέα ἵνα, ἀφοῦ τοὺς ἀσπασθῇ, τοὺς ἐξαποστείλῃ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, «ὅπου τοὺς περιμένει διὰ ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, προτοῦ ὁ Κνίβας μάθῃ τοῦτο.» Ὁ Κνίβας στέλλει ἀμέσως καὶ συλλαμβάνει τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Κλεοδήμου καὶ ἀφοῦ διὰ τοῦ σκληροτέρου τρόπου προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Εὐάνδραν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ κατορθώσῃ, νὰ γράψῃ πρὸς τὸν σύζυγόν της νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ γίνῃ φίλος του, ρίπτει μητέρα καὶ υἱὸν εἰς τὰς φυλακάς. Κατόπιν περιπετειῶν πολλῶν οἱ φυλακισθέντες κατορθώνουν νὰ δραπετεύσουν, ἐνῷ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πολέμων, μετανοήσας διὰ τὸ μυσαρόν του ἔγκλημα, ἐξορύσσει τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ τυφλὸς περιφέρεται ἀνὰ τὸ στρατόπεδον τῶν συνωμοτῶν, οἵτινες μετὰ σειρὰν δραματικῶν ἐπεισοδίων κατορθώσαντες νὰ λάβουν ἐπικουρίας ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐφορμῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κλεοδήμου κατὰ τῶν Γότθων καὶ ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας. Τοιαύτη ἐν ὠχραῖς γραμμαῖς ἡ ὑπόθεσις τῆς τραγῳδίας τοῦ Πραντούνα, ἥτις, χωρὶς νὰ εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τραγικὴ καὶ ἐπιτηδεία πρὸς ἔγερσιν τῶν ἐκ τοιούτων ἔργων προκαλουμένων παρὰ τοῖς θεαταῖς συναισθημάτων, εἶναι οὐχ ἧττον ὡραία καὶ μετὰ τέχνης ἐκλελεγμένη, ὅπως ἐξάψῃ τὸ τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα, ὅπερ εἶναι καὶ ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως, ὡς ἐντέχνως λίαν διέγραψε τοὺς δύο ἐν τῷ ἔργῳ του πρωτεύοντας χαρακτῆρας τῶν φιλοπατρίδων συζύγων Κλεοδήμου καὶ Εὐάνδρας. Βεβαίως τὸ μοναδικὸν ἔργον τοῦ Πραντούνα οὔτε ὡς ὑπόδειγμα τοῦ εἴδους δύναται νὰ θεωρηθῇ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ συγκριθῇ κἂν πρὸς τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ξένα ἔργα τὰ ὁποία αὐτὸς ὁ ποιητὴς εἰς παλαιοτέραν, ὡς ἐλέχθη, ἐποχὴν διηρμήνευσεν ἀπὸ σκηνῆς ἐν Ὀδησσῷ· οὐχ ἧττον λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν περιστάσεων καθ' ἃς ἐγράφη καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ θεατρική μας τότε φιλολογία, ἀσφαλῶς αἱ *«Ἀθῆναι ἐλευθερωμέναι»* θὰ διεξεδίκουν τὴν δάφνην μεταξὺ τῶν ὁμοειδῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἑλληνικῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πρῶτοι συγκροτηθέντες ἑλληνικοὶ θίασοι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, πλέον ἢ ἅπαξ ἐδίδαξαν αὐτὰς ἀπὸ σκηνῆς, τιμῆς ἧς δὲν ἔτυχον τὰ περισσότερα τῶν συγχρόνων τότε ἔργων. ΝΙΚ. Ι. ΛΑΣΚΑΡΙΣ

«Ἀθῆναι ὑπαίθριοι». Ἐπιθεώρησις εἰς τρεῖς πράξεις ὑπὸ Ν. Ι. Λάσκαρη ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἡλία Καπετανάκη. Ἐπαίχθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ παρὰ τὴν ὁδὸν Προαστείου χειμερινῷ θεάτρῳ τῶν «Κωμῳδιῶν» τὸν χειμῶνα τοῦ 1892. Εἶναι ἡ μόνη ἑλληνικὴ ἐπιθεώρησις δι' ἣν ἐγράφη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πρωτότυπος μουσικὴ ὑπὸ τοῦ μουσουργοῦ Λ. Σπινέλη, πρὸς δὲ ἡ μόνη τῆς ὁποίας αἱ σκηναὶ εἶχον συνοχήν. Ἐν αὐτῇ ὁ Παντόπουλος διέπλαττε διαφόρους ἀθηναϊκοὺς τύπους, ἐνεφανίσθη δὲ αὐτοπροσώπως ἐπὶ σκηνῆς καὶ ὁ Κινέζος Τσὶν-Τσόν, ὅστις μεταμεληθεὶς κατόπιν κατήγγειλε τοὺς συγγραφεῖς ἐπὶ δυσφημήσει καὶ ἐπηκολούθησε δίκη καθ' ἣν...ἐσυνεχίσθη ἐπ' ἀκροατηρίου ἡ ἐπιθεώρησις, γελοιοποιηθέντος καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ μηνυτοῦ. Μ. Γ. Λ

Ἀθήναια (τά)· παλαιότερον ὄνομα τῆς ἑορτῆς τῶν *Παναθηναίων*.

Ἀθηναία (ἡ), (δωρ. *Ἀθαναία*). 1) ἐπίθετον. 2) θηλ. τοῦ *Ἀθηναῖος*, ὡς καὶ νῦν «ὁ πολίτης Ἀθηναῖος καὶ θηλυκὸν Ἀθηναία» (Στεφ. Βυζ.). Αἱ Ἀθηναῖαι γυναῖκες ἐλέγοντο καὶ *Ἀττικαὶ* καὶ *ἀσταὶ* καὶ *Ἀτθίδες*. 3) Ἀρχαιότερος τύπος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς *(Ἀθηναίη, Ἀθηναία — Ἀθηνάα — Ἀθηνᾶ)*. 4) Κύριον ὄνομα γυναικῶν ἐν ἐπιγραφαῖς· πρβ. *Ροδία* κτλ.

ἀθηναΐζω εἶμαι Ἀθηναῖος, ἢ μιμοῦμαι τοὺς Ἀθηναίους· || εἶμαι σοφὸς ὡς ἡ Ἀθηνᾶ. Πρβ. *ἀθηναϊσμός*.

«Ἀθηναϊκή». Ἐφημερὶς μεταμεσημβρινὴ ἐν Ἀθήναις, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου Εὐελπίδου τῷ 1918. Ἡ ἔκδοσίς της διεκόπη κατ' ἐπανάληψιν διωχθέντος καὶ φυλακισθέντος τοῦ διευθυντοῦ της κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐσωτερικῶν διαταραχῶν (1918—1926). Κατὰ καιροὺς εἶδεν ἡμέρας μεγάλης κυκλοφορίας. Ἐκδίδεται εἰς σχῆμα μικρόν, ἔχει ἐντυπωτικὴν ἀρθρογραφίαν, ἀρχὰς λαοκρατικάς, γλῶσσαν ἐλευθεριάζουσαν. Ἐπί τι διάστημα ἐξεδόθη πρωϊνή, ἐπανήχθη ὅμως καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἀπογευματινήν της ἔκδοσιν.

ἀθηναϊκός· ὁ ἀνήκων εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπίρρ. *ἀθηναϊκῶς*. (Βλ. καὶ Ἀθηναΐτης).

«Ἀθηναϊκὸς Ἑρμῆς» (Athenian Mercury)· ἑβδομαδιαῖον περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τοῦ ἐκκεντρικοῦ Τζὼν Ντάντον (John Dunton) ἀπὸ τοῦ 1689 μέχρι 1690, καὶ ἀπὸ τοῦ 1695 μέχρι 1696.

«Ἀθηναϊκὸς Τύπος». Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ἀπὸ κοινοῦ ἑνιαία πρωϊνὴ καὶ ἑσπερινὴ ἐφημερίς, κατὰ τὴν διάρκειαν ἀπεργίας τῶν τυπογράφων, ζητούντων αὔξησιν ἡμερομισθίου καὶ μείωσιν τῶν ὡρῶν ἐργασίας, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1925. Ὁ πρωϊνὸς *«Ἀθηναϊκὸς Τύπος»* ἐξεπροσώπει τὰς ἐφημερίδας *«Ἀθῆναι»*, *«Δημοκρατία»*, *«Ἐθνικὴ Φωνή»*, *«Ἐλεύθερον Βῆμα»* *«Ἐλεύθερος Λόγος»*, *«Ἐλεύθερος Τύπος»*, *«Ἐμπρός»*, *«Καθημερινή»*, *«Νέα Ἡμέρα»*, *«Πολιτεία»*, *«Σκρίπ»*, ὁ δὲ ἑσπερινὸς τὰς ἐφημερίδας *«Ἑστία»*, *«Ἔθνος»*, *«Βραδυνὴ»* καὶ *«Ἀπογευματινή»*. Τὴν πρώτην ἡμέραν ἐξεδόθησαν κοινῇ συμβολῇ τῶν συντακτικῶν προσωπικῶν ὅλων τῶν ἐφημερίδων καὶ διὰ τεχνικοῦ προσωπικοῦ ἐξ ἀπεργοσπαστῶν τυπογράφων, κατόπιν ὅμως ἐθεωρήθη βολικώτερον νὰ ἐκδίδωνται ἐκ περιτροπῆς ὑπὸ ἑκάστης τῶν μετεχουσῶν ἐφημερίδων, ἐνισχυομένου τοῦ προσωπικοῦ της καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων. Καὶ ὁ μὲν *πρωϊνὸς «Ἀθηναϊκὸς Τύπος»* ἐξεδόθη ἄνευ ἀρθρογραφικῆς ὕλης, τοῦ κυρίου ἄρθρου ἀντικατασταθέντος δι' ἀνταποκρίσεων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τῶν δὲ ἀρθριδίων καταργηθέντων· τὴν τελευταίαν μόνον ἡμέραν εἰς τὴν 3ην σελίδα ἐδημιουργήθησαν στῆλαι, εἰς ἅς, ὑπὸ τὸν οἰκεῖον τίτλον, ἑκάστη τῶν μετεχουσῶν τῆς ἐκδόσεως ἐφημερίδων ἐξέθετε τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀπόψεις. Ὁ δὲ *ἑσπερινὸς «Ἀθηναϊκὸς Τύπος»* ἐδημοσίευεν ἄρθρα, ὅλα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπεργίαν καὶ τὸ συναφὲς ἐργατικὸν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι, πρὸς δὲ καὶ ἀρθρίδια ἐπὶ κοινωνικῶν ἢ ἐξωτερικῶν ζητημάτων, ἐφ' ὧν δὲν ὑπῆρχε διαφωνία προκύπτουσα ἐκ πολιτικῆς διαφορᾶς. Τὰς δύο τελευταίας ἡμέρας ὅμως, εἰς τὴν πρώτην σελίδα τοῦ ἑσπερινοῦ *«Ἀθηναϊκοῦ Τύπου»* ὑπὸ μικρογραφίας τῶν τίτλων των αἱ μετέχουσαι ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν ἴδια μικρὰ ἄρθρα. Ἡ εἰδησεογραφία ἦτο κοινή. Ὁ *«Ἀθηναϊκὸς Τύπος»* ἐξεδόθη, ὁ μὲν ἑσπερινὸς ἀπὸ τῆς 21ης μέχρι τῆς 27 Μαρτίου 1925, ὁ δὲ πρωϊνὸς ἀπὸ τῆς 22ας μέχρι τῆς 27ης Μαρτίου 1925, ὁπότε, ληξάσης τῆς ἀπεργίας διὰ συμβιβασμοῦ, αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες ἐπανέλαβον τὴν τακτικήν των ἔκδοσιν. Τῆς κοινῆς ἐκδόσεως τοῦ *«Ἀθηναϊκοῦ Τύπου»* δὲν μετέσχε μόνον ἡ κομμουνιστικὴ ἐφημερὶς *«Ριζοσπάστης»*. Κ. Θ. Π

ἀθηναιόκοσμος (ὁ)· ὁ κόσμος τῶν Ἀθηναίων.

Ἀθήναιον. Ὠνομάσθη *Ἀθήναιον* ἐν τῇ ἀρχαιότητι πᾶν χωρίον ἐν ᾧ εἶχεν ἀνεγερθῇ ἱερὸν τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Πολλὰ τῶν χωρίων τούτων καὶ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως ἐν αὐτοῖς ἱεροῦ εἶχον χρησιμεύσει ὡς φρούρια καὶ ὡς καταφύγια τῶν περιοίκων καὶ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν δὲν ἔπαυσαν νὰ κατοικῶνται· διὰ τοῦτο *Ἀθήναια* ὠνομάζοντο βραδύτερον ὄχι μόνον τὰ ἱερά, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὰ ἱερὰ συνοικισμοί. Γ. Δ. Κ.

— **Ἀθήναιον** *Ἀθαμάνων*. Ἀρχαῖον φρούριον ἐν τῇ Πίνδῳ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀργιθέαν. Λείψανα τῶν τειχῶν αὐτοῦ σώζονται παρὰ τὸ νῦν χωρίον Πορτή.

— **Ἀθήναιον** *Ἀρκαδικόν*. Ἀρχαῖον χωρίον τῶν Μαιναλίων, 20 στάδια δυτικῶς τῆς πόλεως Ἀσέας (βλ. λ.) ἐπὶ τῆς ἀπὸ Αἱμονιῶν εἰς ταύτην ἀγούσης (Παυσ. VIII, 44). Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ μετ' ἄλλων ἐθεμελίωσαν τὴν *Μεγαλόπολιν* τῷ 371 π. Χ. Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐρείπια τῶν τειχῶν του ὑπάρχουν κάτωθεν τοῦ χωρίου *Ἀλίκα* ἐν τῇ πεδιάδι πλησίον τοῦ ἐξωκκλησίου *Ἁγίου Παντελεήμονος*.

— **Ἀθήναιον** *Δολοπίας*. Κώμη κατὰ τὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, *Ἄβαδος* καὶ ἄλλως καλουμένη, οὐ μακρὰν κειμένη, πιθανώτατα, τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως τῶν Καλαρυτῶν. Γ. Δ. Κ.

— **Ἀθήναιον** *Ἐφέσου*. Ὀχυρὸς χῶρος τὸν ὁποῖον κατέλαβον οἱ ὑπὸ τὸν Κοδρίδην Ἄνδροκλον ἄποικοι Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Καΰστρου μετὰ ἀγῶνας σκληροὺς πρὸς τὰς φανατικὰς ἱεροδούλους τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Τῶν σκληρῶν ἀγώνων τούτων ἀπήχησις εἶναι ἡ ἀνάμνησις τῶν *Ἐφεσίων Ἀμαζόνων*. Ἡ ἀποικία βραδύτερον, ὅτε ἐπῆλθε συμβιβασμὸς πρὸς τὰς ἱεροδούλους τοῦ Ἀρτεμισίου, ἱεροῦ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, ἐξετάθη καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα *Ἔφεσος* ἀπὸ τῆς ἐγχωρίας θεᾶς *(βλ. λ.* Ἔφεσος). Γ. Δ. Κ.

— **Ἀθήναιον** *Καμπανίας*· καλούμενον ὑπὸ μὲν τῶν Ρωμαίων *Promontorium Minervae*, νῦν δὲ *Punta Campanella* Γ. Δ. Κ.

— **Ἀθήναιον** *Σικελίας*. Ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπί τινος λόφου τοῦ *Ἀκράγαντος*. Γ. Δ. Κ.

«Ἀθήναιον». Σχολὴ ἱδρυθεῖσα ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μελέτης τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ τὴν ὠνόμασεν οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ «Ἀθήναιον» ἦτο εἶδος πανεπιστημίου ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ διδασκαλία εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τακτικοὺς καθηγητάς. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἡ σχολὴ ἠρίθμει τρεῖς ρήτορας, δέκα γραμματικούς, πέντε σοφιστάς, ἕνα φιλόσοφον καὶ δύο νομομαθεῖς. Οἱ καθηγηταὶ οὗτοι δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν· ἔδιδον καὶ δημοσίας διαλέξεις, ἃς καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐτίμων συχνὰ διὰ τῆς παρουσίας των. Τὸ «Ἀθήναιον» φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε παραμένον εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων τῆς Ρώμης μέχρι τοῦ 5ου μ. Χ. αἰῶνος. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ὅτι οἱ νέοι, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν των εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, μετέβαινον εἰς Ρώμην πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν ἐν τῷ *«Ἀθηναίῳ»*.

— **«Ἀθήναιον».** Περιοδικὸν ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ἐκδοθὲν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1872—1872 (τόμ. 1-10) ὑπὸ τοῦ Στεφ. Κουμανούδη.

— **«Ἀθήναιον».** Θέατρον ἐν Ἀθήναις (βλ. Ἀθῆναι—Θέατρα).

— **«Ἀθήναιον»** (Βερολίνου)· περιοδικὸν ἐκδοθὲν τῷ 1798 εἰς Βερολῖνον ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σλέγελ. Ὑπῆρξε τὸ ὄργανον τῆς γερμανικῆς ρωμαντικῆς σχολῆς κατὰ τὰ πρῶτα βήματά της. Τῷ 1800 ἔπαυσεν ἐκδιδόμενον ἐλλείψει συνδρομητῶν (βλ. Σλέγελ Γουλιέλμος).

— **«Ἀθήναιον»** (Βοστώνης). Βιβλιοθήκη ἱδρυθεῖσα τῷ 1807 ἐν Βοστώνῃ τῶν Ἡν. Πολιτειῶν καὶ ἔχουσα ἄνω τῶν 230,000 τόμων.

— **«Ἀθήναιον»** (Γενεύης)· μέγαρον ἱδρυθὲν ἐν Γενεύῃ ὑπὸ τοῦ μεγάλου φιλέλληνος *Γαβριὴλ Εὐνὰρ* τῷ 1864, πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς *«Ἑταιρείας τῶν Τεχνῶν»*. Ἡ Ἑταιρεία αὕτη συνεδρίαζεν εἰς τὸ *Μουσεῖον Ράττ*, ἀλλ' ἔμενεν ἄστεγος ἀφ' ὅτου τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τῆς πόλεως Γενεύης. Εἰς τὸ σχετικόν του ἔγγραφον ὁ μεγαλόψυχος δωρητὴς λέγει: «...Ἠθέλησα ἀγοράζων τὰ οἰκόπεδα τὰ γειτνιάζοντα πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν μας, ν' ἀφιερώσω ἓν εἰς ἔργον ὠφέλιμον καὶ ἐν ταυτῷ εὐπρόσδεκτον εἰς τὴν πόλιν. Κατόπιν ὡρίμου σκέψεως ἀπεφάσισα νὰ προικίσω δι' ἀκινήτου τὴν *«Ἑταιρείαν τῶν Τεχνῶν»* ἡ ὁποία λειτουργεῖ κανονικῶς καὶ ἔχει πρακτικὸν σκοπόν, διότι ἐκτείνει τὴν ἐπίδρασίν της ἐπὶ τῆς βιομηχανίας, τῶν ἐπιστημῶν κλπ., χωρὶς ποτε ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὴν πολιτικήν.... Τὸ ὀνομάζω *Ἀθήναιον*...»

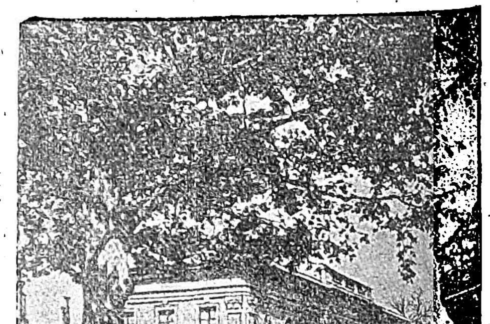

Ἀθήναιον Γενεύης.

Ἡ Ἑταιρεία τῶν τεχνῶν περιλαμβάνει τὴν

Digitized by Google

λιτεχνίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Τὸ *Ἀθήναιον* ἐνοικιάζει τὰς αἰθούσας του εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῆς γεωγραφίας, τῆς φυσικῆς καὶ τὴν τῆς φυσικῆς ἱστορίας διὰ τὰς συνεδριάσεις των. Ἔχει μεγάλην αἴθουσαν ἀμφιθεατρικὴν διαλέξεων, δύο αἰθούσας ἐκθέσεων, δύο αἰθούσας βιβλιοθήκης καὶ αἴθουσαν ὑποδοχῶν.

—**«Ἀθήναιον»** (Λονδίνου). Λέσχη ἱδρυθεῖσα τῷ 1824 ὑπὸ τοῦ *Οὐάλτερ Σκὼτ* καὶ τοῦ *Θωμᾶ Μοὺρ* (Moore) «διὰ τοὺς διακρινομένους ἐπὶ μορφώσει, τοὺς ἐξέχοντας καλλιτέχνας καὶ εὐγενεῖς πάτρωνας τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν». || Ἐπιθεώρησις λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐκδιδομένη ἀπὸ τοῦ 1828.

—**«Ἀθήναιον»** (Παρισίων). Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη εἰς τρία ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως διακριθέντων Λυκείων: τὸ «*Δημοκρατικόν*, λεγόμενον, *Λύκειον*», τὸ «*Λύκειον τῶν Τεχνῶν*» καὶ τὸ «*Λύκειον τῶν Ξένων*».

Τὸ πρῶτον ἐκ τούτων ἱδρύθη τῷ 1781 ὑπὸ τοῦ Πιλάτρ δὲ Ροζιέ, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μουσεῖον*, μὴ ἔχον τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῶν τοιούτων ἱδρυμάτων. Ἐν αὐτῷ ἠσχολοῦντο κυρίως εἰς ζητήματα καθαρῶς λογοτεχνικά, αἰσθητικὰ καὶ συνεζήτουν περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ καλοῦ ἐν σχέσει πρὸς πνευματικὰ ἔργα, ἀπέφευγον δὲ τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα καὶ τὰς μεταφυσικὰς ἀντιλογίας. Ἡ στροφὴ ὅμως τοῦ Πιλάτρ δὲ Ροζιὲ πρὸς τὴν ἀεροναυτικὴν καὶ τὸ θλιβερὸν τέλος αὐτοῦ κατὰ τὸ 1785 ἠλάττωσαν τὴν φήμην τοῦ *Μουσείου*, καίτοι εἶχε τοῦτο ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ *Palais Royal* διὰ διατάγματος τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΣΤ' καὶ εἶχε τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ κατόπιν βασιλέως Λουδοβίκου ΙΗ'. Εὑρεθὲν τοῦτο εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ τὴν βιβλιοθήκην του καὶ τὰ ὄργανα τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας. Ἀλλὰ ταχέως ἤνθησεν ἐκ νέου ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Μονμαρτὲν καὶ τοῦ Μοντεσκιὲ λαβὸν τὸ ὄνομα τοῦ *Λυκείου τῶν Παρισίων*, βραδύτερον δὲ τοῦ *Δημοκρατικοῦ Λυκείου*. Εἰς αὐτὸ ἐδίδασκον τὰς ἐπιστήμας ἄνδρες τῆς περιωπῆς τοῦ Fourcroy, τοῦ Chaptal, τοῦ Monge, τοῦ Cuvier, ἱστορίαν δὲ ἐπιστήμονες οἷοι ὁ Marmontel καὶ ὁ Garat, οἱ δὲ Lemercier, Ginguené καὶ ἰδίως ὁ Laharpe λογοτεχνίαν, τὰ μαθήματα δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ἐγένοντο δημοφιλέστατα καὶ τυπωθέντα ἠρίθμησαν πλείστας ἐκδόσεις. Τὸ ἵδρυμα τοῦτο μετεκλήθη «*Ἐπαναστατικὸν Ἀθήναιον*», εἶτα «*Ἀθήναιον τῶν Παρισίων*» καὶ μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Βουρβώνων «*Βασιλικὸν Ἀθήναιον*», τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο διετήρησε καὶ μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν (1830) τοῦ Καρόλου δεκάτου. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπώλεσε τὴν προτέραν λαμπρότητα, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη του εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἁπλοῦν σύλλογον, ὅπου οἱ συχνάζοντες εἰς αὐτὸν ἀνεγίνωσκον καὶ συνδιελέγοντο, ἕως ὅτου ὁ δὲ Καστελλών, ὁ νεώτερος αὐτὸς Μαικήνας τῶν σοφῶν γυναικῶν τῆς ἐποχῆς του, ἐγκατέστησε τὴν *Ἀκαδημίαν τῶν Μεσοφουστάνων* κληθεῖσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσύχναζον αἱ πεπαιδευμέναι γυναῖκες καὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν θεραπείαν κοινωνικῶν ἀναγκῶν. Ἡ περίοδος αὕτη ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰς καλλίστας τοῦ Ἀθηναίου τούτου.

Τὸ δεύτερον «*Λύκειον τῶν Τεχνῶν*», μετακληθὲν καὶ τοῦτο εἰς «*Ἀθήναιον τῶν Τεχνῶν τῶν Παρισίων*», δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μετὰ τοῦ προαναφερομένου, τοῦ ὁποίου διάφορος ἦτο ὁ σκοπὸς καὶ ἡ δρᾶσις. Συνεστήθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου τοῦ μηχανικοῦ Desaudrais, ἐγκατεστάθη δὲ εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, εὑρισκόμενον τότε εἰς τὸ κέντρον τοῦ κήπου τῆς στοᾶς τοῦ Palais Royal. καὶ ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος τὸν Αὔγουστον τοῦ 1792. Παρέστη εἰς αὐτὰ ἐπιτροπὴ ἐξ εἴκοσι τεσσάρων μελῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Κατὰ τὴν θύελλαν τῆς ἐπαναστάσεως τὸ ἵδρυμα τοῦτο ἐθέρμανε τὰ πνεύματα, ἐνεθάρρυνε τὰς ἰδιοφυΐας δι' ἀπονομῆς στεφάνων, νομισματοσήμων καὶ τιμητικῶν διπλωμάτων, συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν αὔξησιν τῶν πόρων τοῦ δημοσίου ταμείου. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν Γαλλίᾳ δὲν ὑφίστατο ἀκόμη οὔτε τὸ *Ἰνστιτοῦτον*, οὔτε αἱ ἐπιστημονικαὶ ἑταιρεῖαι, οὔτε αἱ κεντρικαὶ σχολαί, οἱ μεγάλοι δὲ σοφοὶ τῆς ἐποχῆς Lavoisier, Vicq-d'Azyr, Lalande, Condorcet, Parmentier, Berthollet, Darcet, Fourcroy, Millin, Sue, Daubenton, Thouin, Vauquelin, Sedaine, Lesueur, Dalairac, Desforges κτλ. συνηνώθησαν πρὸς ἵδρυσιν ἑταιρείας, ἥτις διὰ δημοσίων διαλέξεων καὶ μαθημάτων θὰ ἠδύνατο νὰ γενικεύσῃ τὰς γνώσεις τῶν χρησίμων τεχνῶν καὶ νὰ ἐκλαϊκεύσῃ αὐτάς. Οὗτοι συμπράττοντες μετὰ τῶν μελῶν τοῦ «*Ἀθηναίου*» διέδωκαν τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας εἰς εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα, οὕτω δὲ τὸ ἵδρυμα τοῦτο ἤχθη εἰς μεγίστην περιωπήν.

Διάσημοι ἐπίσης προσωπικότητες διετέλεσαν ἐκ τῶν δραστηριωτέρων μελῶν τοῦ *Ἀθηναίου* τούτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καταλέγονται ὁ Mulot, ὁ Boissy d'Anglas, ὁ Chaptal, ὁ François de Neufchateau, ὁ Portalis, ὁ Talleyrand—Perigord ὁ Cuvier καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκ πυρκαϊᾶς τοῦ ἱπποδρομίου, ὅπου ἦτο ἐγκατεστημένον τὸ *Ἀθήναιον*, μετεφέρθη τοῦτο ἀλλαχοῦ, βραδύτερον δὲ ἐγκατεστάθη εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν τοῦ Δημαρχείου τῶν Παρισίων, ὅπου ἐξηκολούθει τὰς ἐργασίας του μέχρι τοῦ 1871, ὅτε οἱ κομουνισταὶ ἐπυρπόλησαν τὸ Δημαρχεῖον, κατεστράφη δὲ οὕτως ἡ πλουσία βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἀνεκτιμήτου ἱστορικῆς ἀξίας ἀρχεῖα αὐτοῦ.

Τὸ τρίτον, «*Ἀθήναιον τῶν Ξένων*» λεγόμενον συνεστήθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Λύκειον τῶν Ξένων*» τῷ 1798, εἰς τὰς λαμπρὰς αἰθούσας τοῦ μεγάρου Μαρμπέφ. Εἰς αὐτὸ ἐγίνοντο διαλέξεις ἐπιστημονικαὶ καὶ φιλολογικαί, ἀλλ' ἰδίως ἐδίδοντο ἀρχαῖοι χοροὶ καὶ μουσικαὶ συναυλίαι, σημειώσασαι ἐποχὴν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ὡραίας ταύτης τέχνης εἰς εὐρύτατα κοινωνικὰ στρώματα, ἐξ αὐτοῦ δὲ προῆλθον διάσημοι καλλιτέχναι συντελέσαντες μεγάλως εἰς τὴν πρόοδον τῆς μουσικῆς ἐν Γαλλίᾳ.

«*Ἀθήναιον*» ἐπίσης ὠνομάσθη ἐν Παρισίοις αἴθουσα συναυλιῶν, ἐν τῇ ὁδῷ Σκρίμπ, ἀνεγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ τραπεζίτου Bischoffsheim τῷ 1866 διὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Παντελὸν διοργανωθείσας λαϊκὰς συναυλίας. Ἀποτυχούσης τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, ἡ αἴθουσα μετεσχηματίσθη εἰς θέατρον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀθήναιον», κατόπιν «Θέατρον Σκρίμπ» καὶ τέλος τῷ 1876 «*Κωμικὸν Ἀθήναιον*» ἔνθα ἐπαίζοντο φάρσαι καὶ ἐπιθεωρήσεις. Τῷ 1883 κατεδαφίσθη.

Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Ἀθηναῖος (ὁ)· 1) ἐπίθ. «ἀνὴρ Ἀθηναῖος», «ἄνδρες Ἀθηναῖοι». 2) Οὐσ. ὁ κάτοικος τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐλέγοντο καὶ *Κοδρίδαι* ἀπὸ τοῦ Κόδρου, *Κεκροπίδαι* ἀπὸ τοῦ Κέκροπος. *Θησεῖδαι* ἀπὸ τοῦ Θησέως καὶ *Ἐρεχθεῖδαι* ἀπὸ τοῦ Ἐρεχθέως «καὶ ταύτας γε τὰς κλήσεις τῶν ἀπὸ τῆς πατρίδος ἐντιμοτέρας ἐνόμιζον» (Στέφ. Βυζ. σ. 34 Meinecke). Βλ. Ἀθηναία.

Ε. Α. Π.

Περὶ *Ἀθηναίων* φέρεται ἡ ἑξῆς παλαιὰ παροιμία:

«Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι
καὶ κακοὶ Μυτιληναῖοι
ἄλλα λέγουν τὸ βραδὺ
κιἄλλα κάνουν τὸ ταχύ».

Διὰ νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ παράδοξον τῆς ἀναμίξεως πόλεων ἀπεχουσῶν ἀπ' ἀλλήλων ὡς ἡ Μυτιλήνη ἀπὸ Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν οἱ παροιμιογράφοι εἶπον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἐν Λέσβῳ Μυτιλήνης, ἀλλὰ περί τινος χωρίου τῆς Βοιωτίας ὀνομαζομένου ἄλλοτε Μυτιλήνη. Τὴν γνώμην ταύτην ἐξέφερε πρῶτος ὁ Ἰω. Βενιζέλος ἐν ταῖς «*Παροιμίαις*» του ἐν Ἑρμουπόλει 1867, ἐδέχθη δὲ κατόπιν ἀβασανίστως καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν ἄρθρῳ του «*Ἐθνικαὶ ὕβρεις*» ἐπιγραφομένῳ καὶ δημοσιευθέντι ἐν τῇ «*Εἰκονογραφημένῃ Ἑστίᾳ*» τοῦ 1895. Ἀλλ' ὁ Ν. Πολίτης ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν τοιούτου χωρίου ἐν Βοιωτίᾳ προσθέτων τὰ ἑξῆς: «Δύσκολον βεβαίως εἶναι καὶ ἀκροσφαλὲς νὰ ὁρισθῇ ἐκ τίνων ἀφορμῶν ἐπλάσθη ἡ παροιμία. Ἄξιον περιεργείας ὅμως φαίνεται ὅτι ἀληθεύει ὡς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐν ἔτει 427 ἀντιθέτους ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἀποφάσεις αὐτῶν περὶ τῶν Μυτιληναίων, ὅτε «*Ἀθηναῖοι ἐκινδύνευσαν μὲν ἀνηκέστῳ ψόγῳ περιπεσεῖν ψηφισάμενοι Μυτιληναίους ἡβηδὸν ἀποσφαγῆναι, μετέγνωσαν δὲ καὶ ἔφθη μιᾷ θᾶττον ἡμέρᾳ τὸ ψήφισμα ἀφιγμένον εἰς τοὺς στρατηγοὺς πρὶν ἢ πρᾶξαι τὸ προσταχθέν*» (Παροιμ. α', 347). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ εἶναι λίαν βεβιασμένη· διότι εἶναι ἀπίθανον νεοελληνικὴ παροιμία ν' ἀναφέρεται εἰς γεγονότα ἱστορικὰ τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, δὲν ἐξηγεῖται δὲ πῶς, ἐνῷ πρόκειται περὶ παλιμβουλίας τῶν Ἀθηναίων, ἀναμιγνύονται καὶ οἱ Θηβαῖοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ Μυτιληναῖοι, οἱ ὁποῖοι καὶ ὀνομάζονται μάλιστα «κακοί!» Προτιμότερον εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις ἰδιωτικῆς φύσεως τοὺς λόγους τῆς γενέσεως τῆς παροιμίας, ὅτι δηλ. Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοί τινες ὡς καὶ Μυτιληναῖοι, τῆς Λέσβου ἐννοεῖται, εὑρεθέντες εἰς ἄλλην τινὰ πόλιν καὶ παλίμβουλα πράξαντες, ἐστιγματίσθησαν διὰ τοῦ ἄνω τετραστίχου ὑπὸ ἐγχωρίου τινός.

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ

Ἀθήναιος. Γραμματικὸς ἐκ Ναυκράτεως τῆς Αἰγύπτου. Περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ γράφει ὁ Σουΐδας «*Ἀθήναιος Ναυκρατίτης γραμματικὸς γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου*», οὐδεὶς δ' ἄλλος μνημονεύει τι περὶ αὐτοῦ. Ἔζησε κατὰ τὸ τέλος τῆς δευτέρας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἶτα δ' ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἦτο ἀνὴρ μνημονικώτατος καὶ πολυμαθέστατος, ἠξιοῦτο δὲ διὰ τὰς γνώσεις νὰ εἶναι ὁμοτράπεζος εὐγενῶν Ῥωμαίων ἀνδρῶν. Πλὴν δὲ τοῦ σωζομένου ἔργου συνέγραψε βιβλίον «Περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ βασιλευσάντων», ὃ μνημονεύει αὐτὸς (Ε', σ. 221 Α=FHG III 657), ἴδιον βιβλίον περὶ τοῦ θαλασσίου ἰχθύος *θράττης*, περὶ οὗ λέγει ἐν Ζ', σ. 329 C, καί τι ἄλλο, ὅπερ ὑποδηλοῖ ἐν Δ', σ. 155 Α. Ἀλλὰ τὰ τρία ταῦτα βιβλία ἀπώλοντο, περιῆλθε δὲ μόνον εἰς ἡμᾶς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Δειπνοσοφισταί*».

Τὴν πλουσιωτάτην καὶ ποικιλωτάτην ὕλην τοῦ συγγράμματος τούτου ἐν δεκαπέντε βιβλίοις (ὧν τὸ πρῶτον, τὸ δεύτερον καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τρίτου σῴζονται μόνον ἐν ἐπιτομῇ) ἐμφανίζει ὁ Ἀθήναιος ἐν μορφῇ συμποσιακῶν διαλόγων κατὰ μίμησιν τοῦ Πλάτωνος, ὡς παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Α' βιβλίου (σ. 1 F) «*δραματουργεῖ δὲ τὸν διάλογον ὁ Ἀθήναιος ζήλῳ Πλατωνικῷ· οὕτως γοῦν ἄρχεται· «αὐτός, ὦ Ἀθήναιε, μετειληφὼς τῆς καλῆς ἐκείνης συνουσίας τῶν νῦν ἐπικληθέντων δειπνοσοφιστῶν, ἥτις ἀνὰ τὴν πόλιν πολυθρύλητος ἐγένετο, ἢ παρ' ἄλλου μαθὼν τοῖς ἑταίροις διεξήεις;» «αὐτός, ὦ Τιμόκρατες, μετασχών». «ἆρ' οὖν ἐθελήσεις καὶ ἡμῖν τῶν καλῶν ἐπικυλικίων λόγων μεταδοῦναι—ἢ παρ' ἄλλου τινὸς ἡμᾶς ἀναπυνθάνεσθαι δεῖ;»* κτλ. (πρβ. Πλάτ. Φαίδ. ἐν τῇ ἀρχῇ). Τὸ συμπόσιον ὑποτίθεται ὅτι ἐγένετο παρὰ τῷ *Λαρηνσίῳ*, ἀλλ' εἶναι οὕτω διεσκευασμένον, ὥστε νὰ φαίνηται ὁ Ἀθήναιος, ὅστις ἦτο συνδαιτυμών, διηγούμενος τὰ λεχθέντα κατ' αὐτὸ πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Τιμοκράτη.

Ἡ οἰκονομία δ' ὅμως τοῦ ἔργου εἶναι πλημμελής, διότι οἱ διάλογοι ἔχουσι τοιαύτην ἔννοιαν, ὥστε ὁ Ἀθήναιος φαίνεται ἐπιλανθανόμενος ὅτι οὗτοι ἐγένοντο ἐν περιωρισμένῳ χρόνῳ τινὸς συμποσίου.

Ὁ Ναυκρατίτης γραμματικὸς γράψας τοὺς *Δειπνοσοφιστὰς* ἐμιμήθη ἁπλῶς ὁμοίας ἐμμέτρους καὶ καταλογάδην συγγραφὰς πολλῶν προτέρων συγγραφέων, ἃς ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐπιμελῶς ἐμελέτησεν. Ἐν πεζῷ λόγῳ ἔγραψαν πρῶτοι «*Συμπόσιον*» ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν, οὓς ἐμιμήθησαν ἔπειτα ἄλλοι· οὕτως ἔγραψε «*Συμπόσιον*» ὁ Ἀριστοτέλης, «*Συμπόσιον*» (φιλοσόφων) ὁ Ἐπίκουρος, «*Συμποτικοὺς διαλόγους*» ὁ Περσαῖος, «*Σύμμεικτα συμποτικὰ*» ὁ Ἀριστόξενος, «*Συμποσιακὰ προβλήματα*» καὶ «*Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον*» ὁ Πλούταρχος, «*Συμπόσιον*» ὁ Παρμενίσκος, «*Συμποσιακὰ σύμμεικτα*» ὁ Δίδυμος καὶ «*Συμπόσιον*» ὁ Ἡρῳδιανός. Ἔμμετρα δὲ τοιαῦτα ἔργα ἦσαν ἡ «*Ἡδυπάθεια*» *(ἢ «Γαστρολογία» ἢ «Γαστρονομία» ἢ «Δειπνολογία» ἢ «Ὀψοποιΐα»)* τοῦ Ἀρχεστράτου, καὶ αἱ δείπνων ἀναγραφαὶ Τιμαχίδου τοῦ Ῥοδίου *(«Δεῖπνα»)*, Μάτρωνος ἢ Ματρέου τοῦ Πιταναίου παρῳδοῦ *(«Δεῖπνα», «Παρῳδίαι»)*, Ἡγήμονος τοῦ Θασίου, ὅστις ἐπεκαλεῖτο Φακῆ, Νουμηνίου τοῦ Ἡρακλεώτου *(«Δεῖπνον» ἢ «Ἁλιευτικὰ»)* καὶ Ἡρακλείδου τοῦ Ταραντίνου *(«Συμπόσιον»)*.

Ὁ πρὸς τοὺς «*δειπνοσοφιστὰς*» παρέχων τὸ δεῖπνον ἦτο ὁ Ῥωμαῖος *Λαρήνσιος*, ἀνὴρ περιφανὴς γινώσκων ἄριστα πλὴν τῆς Λατινικῆς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ κατασταθεὶς *ποντίφιξ* ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου. Εἶχε δὲ δαιτυμόνας τοὺς κατὰ πᾶσαν παιδείαν ἐμπειροτάτους, ποιητάς, γραμματικούς, φιλοσόφους, ῥήτορας, νομικούς, ἰατροὺς καὶ μουσικούς, οἵτινες κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν εἶναι οἱ ἑξῆς: αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς *Ἀθήναιος* («ὁ τῆς βίβλου πατήρ») ὁ διηγούμενος πρὸς τὸν *Τιμοκράτη* τὰ ἐν τῷ δείπνῳ λεχθέντα, *Αἰμιλιανὸς* ὁ *Μαυρούσιος* γραμματικός, *Ἀλκείδης* ὁ *Ἀλεξανδρεὺς* μουσικός, *Ἀμοιβεὺς* ὁ κιθαρῳδός, ὁ γραμματικὸς *Ἀρριανὸς* ὁ ἐπικαλούμενος *Βλεψίας*, ὁ ἰατρὸς *Γαληνός*, *Δάφνος* ὁ Ἐφέσιος ἰατρός, *Δημόκριτος* ὁ Νικομηδεὺς φιλόσοφος, ὁ ἰατρὸς *Διονυσοκλῆς*, ὁ γραμματικὸς *Ζωΐλος*, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος *Θεόδωρος*, ὅστις ἔχαιρε καλούμενος *Κύνουλκος* (πανταχοῦ σχεδὸν τοῦ διαλόγου), *Λεωνίδης* ὁ Ἠλεῖος γραμματικός, ὁ *Μάγνος*, ὁ νόμων ἐξηγητὴς καὶ πάσης παιδείας ἐπιμελούμενος καὶ ποιητὴς *Μανσούριος* ἢ *Μασούριος*, *Μυρτίλος* ὁ Θεσσαλὸς γραμματικός, *Οὔαρος* ὁ γραμματικός, *Οὐλπιανὸς* ὁ Τύριος, ὅστις εἶχε τὸ ἔθος νὰ ἐρωτᾷ περὶ ἑκάστης λέξεως πρὸ τοῦ νὰ φάγῃ «κεῖται ἢ οὐ κεῖται;» τουτέστιν ἂν ἀπαντᾷ ἢ μὴ ἀπαντᾷ αὕτη παρὰ συγγραφεῦσι, διὸ ἐκλήθη *Κειτούκειτος*· *Παλαμήδης* ὁ Ἐλεατικὸς (ὁ ὀνοματολόγος), *Πλούταρχος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς γραμματικός, *Ποντιανὸς* ὁ Νικομηδεὺς φιλόσοφος, *Ῥουφῖνος* ὁ Νικαεὺς ἰατρός, *Φιλάδελφος* ὁ Πτολεμαεὺς καὶ διάφοροι ἀνώνυμοι («ὁ μάγειρος», «τῶν γραμματικῶν τις», «τῶν παρασίτων καὶ κολάκων τις» κλπ.). Διαλέγεται δὲ καὶ ὁ παρέχων τὸ δεῖπνον *Λαρήνσιος*. Πλὴν δὲ τῶν γνωστῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ὑποτίθεται ὅτι μετέχουσι τοῦ δείπνου καὶ τοῦ διαλόγου (οἷοι εἶναι ὁ ἰατρὸς Γαληνός, ὁ σύγχρονος τῷ συγγραφεῖ Οὐλπιανός), νομίζεται ὅτι ὁ Ἀθήναιος ἔπλασε καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα κατὰ τὰ ὀνόματα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν· οὕτως ὁ Ἀλεξανδρεὺς Πλούταρχος ὑπομιμνήσκει τὸν Χαιρωνέα Πλούταρχον, οὗτινος ἐγίνωσκεν ὁ Ἀθήναιος τὰ «Συμποσιακὰ προβλήματα», Φιλάδελφος ὁ Πτολεμαεὺς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον, κλπ. (πρβ. Kaibel ἐν τῇ στερεοτύπῳ ἐκδόσει τοῦ Ἀθηναίου τόμ. Α', σ. VI—VII τοῦ προλόγου).

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὑποτίθεται ὅτι ἐγένετο τὸ δεῖπνον, ἔνδειξιν παρέχει τὸ χωρίον

Digitized by Google

ΙΕ', σ. 686 C, ὅπερ ἀνέφερεν ὁ ἐκδότης τοῦ 'Αθηναίου *Schweighäuser* εἰς τὸν ἐν ἔτει 228 συμβάντα θάνατον τοῦ περιφήμου νομοδιδασκάλου Οὐλπιανοῦ, ἂν ὁ ἐν τοῖς Δειπνοσοφισταῖς μνημονευόμενος Οὐλπιανὸς ὁ Τύριος εἶναι ὄντως ὁ νομοδιδάσκαλος Οὐλπιανὸς ὁ δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, εἰ καὶ ὁ 'Αθήναιος λέγει, ὅτι ὁ δειπνοσοφιστὴς Οὐλπιανὸς «ἀπέθανεν εὐτυχῶς, οὐδένα καιρὸν νόσῳ παραδούς». Ὁ Kaibel δεχόμενος, ὅτι ὁ λόγος ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ τοῦ 'Αθηναίου εἶναι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ νομοδιδασκάλου Οὐλπιανοῦ, νομίζει ὅτι μετὰ πολλῆς δεξιότητος καὶ προφυλάξεως ὁ συγγραφεὺς ἀπέφυγε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν (Προλεγ. σ. VII). Ὁ δὲ *Dittenberger* νομίζει ὅτι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐγένετο ὁ διάλογος εἶναι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 193 καὶ 197 (ἴδ. Christ Ἱστ. Ἑλλ. Λογ. τόμ. Β', σ. 493-4 Ἑλλην. μεταφρ.). Πάντως δὲ συνέγραψεν ὁ 'Αθήναιος πρὸ τοῦ *Αἰλιανοῦ* καὶ τοῦ *Μακροβίου* οἵτινες ἔλαβον πολλὰ παρ' αὐτοῦ.

Ἡ ἐν τοῖς «*Δειπνοσοφισταῖς*» περιεχομένη ὕλη εἶναι ποικιλωτάτη καὶ πλουσιωτάτη, μάλιστα δὲ ἀνυπολόγιστος εἶναι ἡ ἀξία τοῦ συγγράμματος, διότι σῴζει πάμπολλα ἀποσπάσματα τῆς μέσης καὶ τῆς νέας 'Αττικῆς κωμῳδίας, συγγραφέων τῆς 'Αλεξανδρεωτικῆς περιόδου καὶ ἄλλων πολλῶν, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο. Δι' ὅλου τοῦ συγγράμματος ἐπικρατεῖ ὁ γραμματικός, φιλολογικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς χαρακτήρ, μέρη δέ τινα αὐτοῦ, οἷον τὸ περὶ ἰχθύων (Βιβλ. Ζ'), τὸ περί τινων φυτῶν καὶ τετραπόδων ζῴων καὶ πτηνῶν (Βιβλ. Θ'), τὸ περὶ ποτηρίων (Βιβλ. ΙΑ'). τὸ περὶ πλακούντων (Βιβλ. ΙΔ'), τὸ περὶ καρπῶν τινων καὶ πτηνῶν (Βιβλ. ΙΔ'), τὸ περὶ στεφάνων καὶ μύρων (Βιβλ. ΙΕ') διὰ τὴν κατ' ἀλφάβητον τάξιν τῶν ὀνομάτων ἐμφαίνουσιν, ὅτι εἶναι εἰλημμένα ἐκ λεξικῶν. Εἰδικαὶ δὲ ἔρευναι κατέδειξαν ὅτι κυριωτάτας πηγὰς εἶχεν ὁ 'Αθήναιος τοὺς λεξικογράφους *Δίδυμον, Τρύφωνα* καὶ *Πάμφιλον*, τὴν «*Παντοδαπὴν ἱστορίαν*» τοῦ *Φαβωρίνου* καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ *Διοσκορίδου Περὶ τοῦ καθ' Ὅμηρον βίου*. Σπουδαῖαι δὲ εἶναι καὶ αἱ πληροφορίαι, ἃς ἤντλησεν ὁ 'Αθήναιος ἐκ τῶν εἰρημένων πηγῶν περὶ μουσικῆς, ᾀσμάτων, ὀρχήσεων, παιδιῶν, παρασίτων, ἑταιρῶν, ἀκολάστων καὶ τρυφηλῶν καὶ φιληδόνων λαῶν καὶ ἀνδρῶν, καὶ ἄλλα παντοδαπὰ ἱστορήματα. Πλὴν δὲ τῶν συμποσίων καὶ τῶν ἀναγραφῶν δείπνων, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, εἶχεν ὁ συγγραφεὺς πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰ ἐμμέτρῳ ἢ πεζῷ λόγῳ γεγραμμένα «*'Αλιευτικά*», «*Θηριακὰ*» (οἷον τοῦ Νικάνδρου), «*'Οψαρτυτικά*», καὶ φιλοσοφικὰς συγγραφὰς περὶ ἡδονῆς, ἐν αἷς ὁ λόγος ἦτο καὶ περὶ τῶν συμποτικῶν ἡδονῶν (οἷον τὸ βιβλίον τοῦ φιλοσόφου Χρυσίππου «*Περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς*»). Δύσκολον δ' ὅμως εἶναι νὰ διακρίνωμεν, ἂν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὁ 'Αθήναιος ἠρύετο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν, ἂν ἁπλῶς ἀντέγραφεν ἐξ αὐτῶν ἢ παρενέβαλλε καὶ ἀπανθίσματα ἴδια. Ὅπως ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, οἱ Δειπνοσοφισταὶ τοῦ 'Αθηναίου περιλαμβάνουσι μέγιστον πλῆθος λογίων παρατηρήσεων καὶ ἀποδεικνύουσι τὸν συγγραφέα φιλόλογον πολυμαθέστατον καὶ μνημονικώτατον.

'Αρχέτυπος κῶδιξ, εἰς ὃν ἀνάγονται πάντα τὰ χειρόγραφα τοῦ 'Αθηναίου, εἶναι ὁ *Cod. Marcianus* (A), οὗτινος ἀπώλετο τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον βιβλίον καὶ μέρος τοῦ τρίτου μέχρι τῆς σ. 73 E προτοῦ, ὡς φαίνεται, μετενεχθῇ ἐν ἔτει 1423 ὑπὸ τοῦ *'Ιωάννου 'Αουρίσπου* ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Βενετίαν. Ὑπάρχει δὲ καὶ 'Επιτομὴ ἐν τῷ *Λαυρεντιανῷ κώδικι* (*Cod. Laurentianus*) 60,2 καὶ ἐν τῷ *Παρισιακῷ (Cod. Parisianus gr.)* 3056 γενομένη ἐκ κώδικος συγγενοῦς τῷ A (ἴδ. Kaibel Proleg. τῆς ἐκδ. Teubner τόμ. A', σ. VIII κἑξ.). Τῆς πρώτης ἀξίας λόγου ἐκδόσεως τοῦ *Casaubonus* πρῶτον μὲν ἐδημοσιεύθη τὸ κείμενον μετὰ τῆς μεταφράσεως (ἐν Γενεύῃ 1597), εἰς ταύτης δὲ τὰς σελίδας γίνονται αἱ παραπομπαί· ἔπειτα τὰ Ὑπομνήματα (Lyon 1600), τέλος δὲ πάντα ὁμοῦ (Lyon 1612 καὶ 1664). Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξεδόθησαν τὰ *Ὑπομνήματα* ἄνευ τῆς μεταφράσεως (Leipz. 1796—1843). Ἔκδοσις κριτικὴ τοῦ κειμένου μετὰ Λατινικῆς μεταφράσεως καὶ πολλῶν σημειώσεων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ *Schweighäuser* ἐν 14 τόμοις (Strassb. 1801—7). Στερεότυποι ἐκδόσεις ὑπὸ *Dindorf* (3 τόμ. Leipz. 1827), *A. Meinecke* (3 τόμ. Leipz. 1859, τόμ. Δ' περιέχων "*Analecta critica*„ (Leipz. 1867 Teubn.), *G. Kaibel* (3 τόμοι Leipz. 1887 1890 Teubn). Ἕνεκα δὲ τῆς μεγίστης σπουδαιότητος τοῦ συγγραφέως πλεῖσται εἶναι αἱ κριτικαὶ καὶ ἑρμηνευτικαὶ ἐργασίαι περὶ αὐτὸν αἱ γενόμεναι ὑπὸ ἀλλοδαπῶν φιλολόγων καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Kaibel*. 'Εκ δὲ τῶν ἡμετέρων μνημονευτέαι κυρίως εἶναι *Ε. Α. Πεζοπούλου* «Παρατηρήσεις εἰς τοὺς 'Αθηναίου Δειπνοσοφιστάς» ἐν τῇ *'Αθηνᾷ* τόμ. ΙΗ' (1906), σ. 214—236 καὶ *Χ. Χαριτωνίδου* «Διορθωτικὰ εἰς 'Αθήναιον» ἐν τῇ Τεσσαρακονταετηρίδι τῆς καθηγεσίας *Κ. Σ. Κόντου* (1909), σ. 343—368. Βλ. Wentzel ἐν Pauly Realenc [2] ἐν λ. Athenaios. Christ-Schmid-Stählin Griech Lit. τόμ. Β', σ. 791—5. *Lübker Reallex.* [8] ἐν λ.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

— **'Αθήναιος.** Συγγραφεὺς ἔργου «*Περὶ μηχανημάτων*», τουτέστι περὶ πολιορκητικῶν μηχανημάτων, ὅπερ ἐδημοσιεύθη πρῶτον μὲν ἐν τῇ συλλογῇ *Thevenot* «Veterum mathematicorum opera», Paris 1693, ἔπειτα δὲ κατὰ χειρόγραφα τοῦ Ἄθω κομισθέντα εἰς Παρισίους ὑπὸ τοῦ *Μινωΐδου Μηνᾶ* καὶ ἄλλα νεώτερα ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Wescher* «Poliorcétique des Grecs», Paris 1867 σ. 1—40 (μετάφρασις καὶ ἑρμηνεία ὑπὸ Rochas d'Aiglun ἐν «Mélanges Graux», Paris 1884, σ. 781—801). Τὸ ἔργον τοῦ 'Αθηναίου ἀνατίθεται πρός τινα Ρωμαῖον Μάρκελλον προσφωνούμενον «*ὦ σεμνότατε Μάρκελλε*». Ὁ Μάρκελλος οὗτος δὲν δύναται νὰ εἶναι ὁ πορθητὴς τῶν Συρακουσῶν ὁ ἀποθανὼν ἐν ἔτει 208 π. Χ., διότι ὁ μηχανικὸς *Κτησίβιος*, οὗτινος ποιεῖται μνείαν ὁ 'Αθήναιος, ἔζησε κατὰ τὴν δευτέραν π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, δυσχερὲς δὲ εἶναι νὰ ὁρισθῇ, τίς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Μαρκέλλων τῶν μετὰ τὸν πορθητὴν τῶν Συρακουσῶν ἀκμασάντων εἶναι ὁ προσφωνούμενος ὑπὸ τοῦ 'Αθηναίου. Δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι τὸ ἔργον συνεγράφη κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, καὶ ὅτι ὁ «*σεμνότατος Μάρκελλος*» εἶναι κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Rochas ὁ Μ. Κλαύδιος Μάρκελλος, ὀπαδὸς τοῦ Πομπηΐου καὶ ὕπατος ἐν ἔτει 51 π. Χ., διότι δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ 'Αθηναίου ὁ ἐξοχώτατος τῶν 'Αλεξανδρέων μηχανικῶν, ὁ μαθητὴς τοῦ Κτησιβίου *Ἥρων*. Τὸ σύγγραμμα τοῦ 'Αθηναίου εἶναι κυρίως ἄξιον λόγου διὰ τὰς παρεχομένας ἱστορικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν πολιορκητικῶν μηχανημάτων *(κριοῦ, χελώνης κλπ.)* καὶ διὰ τὴν παραβολὴν πρὸς τὸ δέκατον βιβλίον τοῦ *Βιτρουβίου*, ὅστις ἤντλησεν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἐξ ἧς καὶ ὁ 'Αθήναιος. Αἱ περιγραφαὶ αὐτοῦ εἶναι σκοτειναί, τὰ δὲ παραδεδομένα σχήματα δὲν συμφωνοῦσι πολλάκις μετὰ τοῦ κειμένου. Τὸ ἔργον τοῦ 'Αθηναίου εἶναι κατὰ τὸν *Thiel* (Leipziger Studien XVII, ἔτους 1905, σ. 277 κἑξ.) ἐπιτομὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ μηχανικοῦ *'Αγησιστράτου*, οὗτινος ἦτο, ὡς φαίνεται, ὁ 'Αθήναιος μαθητής. 'Αλλ' ὡς παρατηρεῖ ὁ *Hultsch*, ὁ 'Αθήναιος οὐ μόνον συγγραφὰς τοῦ 'Αγησιστράτου ἐχρησιμοποίησεν, ἀλλὰ καὶ παραδόσεων αὐτοῦ ἤκουσεν, ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ 'Αθηναίου ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ «*Περὶ μηχανημάτων*» ἔργου, ἅτινα αὐτὸς συνέγραψεν, εἶναι ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν καλὴν *Κοινὴν* Φίλωνος τοῦ Βυζαντίου καὶ πολλὰ ἀναμιμνήσκουσιν ἡμᾶς τὴν γλῶσσαν τοῦ Πολυβίου· διὸ πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ 'Αθήναιος συνέγραψεν εὐθὺς μετὰ τὸν Κτησίβιον τῆς δευτέρας π.Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ὡς νομίζει ὁ *Thiel* καὶ ὁ *Casaubonus*. (Βλ. *Hultsch* ἐν Pauly Realenc [2] II. σ. 2033—4 καὶ ἐν Supp. I. σ. 220—21. Πρβ. καὶ *Lübker* Reallex. [8] σ. 135).

Ε. Α. Π.

— **'Αθήναιος.** Περίφημος Ἕλλην ἰατρὸς τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, γεννηθεὶς ἐν 'Ατταλείᾳ τῆς Κιλικίας καὶ ζήσας ἐν Ρώμῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κλαυδίου. Κατὰ *Γαληνὸν* (Kühn, I, 457): «*Οὐδεὶς τῶν νεωτέρων ἰατρῶν οὕτως ἅπαντα τὸν κατὰ τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἐξειργάσατο λόγον ὡς 'Αθήναιος*», καίτοι εὑρίσκει τοῦτον ἔν τισιν ἁμαρτάνοντα. Ἔσχε δὲ χορείαν ὁλόκληρον μαθητῶν «*ὁ ἀπ' 'Αθηναίου χορὸς*» κατὰ Γαληνόν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ 'Αγαθῖνος, ὁ Μάγνος καὶ ὁ Θεόδωρος.

Ὁ 'Αθήναιος ἐγένετο ἱδρυτὴς τῆς καλουμένης *πνευματικῆς αἱρέσεως ἢ σχολῆς* (Γαληνὸς Kühn, XIV. 699) ὅπως ἀντιταχθῇ ἐναργέστερον πρὸς τὰς μετὰ τοὺς Ἱπποκρατικοὺς χρόνους ἀναφανείσας σχολὰς τῶν *ἐμπειρικῶν καὶ μεθοδικῶν*. Φρονῶν δηλ. ὅτι στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐχὶ τὰ τέσσαρα γνωστὰ τοιαῦτα, δηλ. τὸ *πῦρ*, ὁ *ἀήρ*, τὸ *ὕδωρ* καὶ ἡ *γῆ*, ἀλλ' αἱ ποιότητες αὐτῶν, τὸ *θερμόν*, τὸ *ψυχρόν*, τὸ *ξηρὸν* καὶ τὸ *ὑγρόν*, ἐθεώρει τὰ μὲν δύο πρῶτα τούτων ὡς «*ποιητικὰ*» αἴτια, τὰ δὲ δύο ἄλλα ὡς «*ὑλικά*», παρεισῆγε δέ, συμφώνως πρὸς τὰς γνώμας τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων, καὶ πέμπτον, τὸ «*πνεῦμα*», ὅπερ ἐθεώρει ὡς κύριον καὶ ζωτικὸν στοιχεῖον, συμφύτως μὲν ἐνυπάρχον τῷ σώματι καὶ ἀνανεούμενον διὰ τῆς ἀναπνοῆς, κυκλοφοροῦν δὲ διὰ τῶν ἀγγείων πανταχοῦ τοῦ σώματος καὶ ἐκτελοῦν διαφόρους λειτουργίας. Διὰ τοῦ πνεύματος τὰ πάντα ἐν τῷ σώματι οὐ μόνον συνείχοντο καὶ διοικοῦντο, ἀλλὰ καί, τούτου πρωτοπαθοῦντος, καὶ πάντα τὰ νοσήματα προήρχοντο. ('Ορειβ. II, 302). Καὶ ὁ μὲν τόνος τοῦ πνεύματος διετήρει καὶ προῆγε τὴν ὑγείαν, αἱ δὲ μεταβολαὶ τούτου τοὐναντίον παρῆγον τὰς νόσους. Ἕνεκα τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν ἀπέδιδεν ὁ 'Αθήναιος εἰς τὸ «*πνεῦμα*», ἡ μὲν αἵρεσις ἐκλήθη ***πνευματική***, οἱ δ' ὀπαδοὶ ταύτης ***πνευματικοί***.

'Εκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ 'Αθηναίου γνωρίζομεν τὸ πραγματευόμενον *περὶ ἰατρικῶν ὅρων* (Γαληνὸς XIX. 347) καὶ ἕτερον *περὶ βοηθημάτων* εἰς 30 περίπου βιβλία, ἐξ ἀποσπασμάτων διασωθέντων ἰδίᾳ ἐν τῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ ἔργῳ τοῦ *'Ορειβασίου* καὶ πραγματευομένων, περὶ *ἐμβρυολογίας* (Γαληνὸς IV, 604), *φυσιολογίας* (XIX, 356), *διαιτητικῆς* ('Ορειβάσιος, Daraub. I, 10.24 26), *παθολογίας* (Γαλ. VII, 165) καὶ *ὑγιεινῆς* ('Ορειβ. 'Αέτ.) Τὰ ἐκ τοῦ *'Ορειβασίου* ἀποσπάσματα ταῦτα ἐξεδόθησαν καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ *Ch. F. Matthäei* (Med. graec. var. opuscula, Mosχα, 1808). Τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ 'Αθηναίου φερόμενα ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν ἀνεκδότων ἰατρικῶν χειρογράφων ὑπὸ *Diels* (Τομ. II) καὶ ὑπὸ τοὺς τίτλους *περὶ οὔρων συνόψεως*, βίβλος, περιέχουσα φαρμάκων ἐμπειρίας κατ' ἀλφάβητον, καὶ Διάγνωσις περὶ ὑαλίων ἀρρώστων καὶ τελευτῆς ἀνθρώπων ἀνήκουσιν εἰς *ἄλλον* 'Αθήναιον.

Εἰδικώτερον ἡ μὲν *φυσιολογία* τοῦ 'Αθηναίου καὶ τῶν πνευματικῶν ἐν γένει περὶ τῶν στοιχείων, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐν τῷ σώματι εὐκρασίας ἑδράζεται ἐπὶ θεωρημάτων τῶν *Στωϊκῶν* καὶ τοῦ *Χρυσίππου* (Wellmann), ὑποστηρίζει δ' ὅτι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, πρῶτον μὲν πλάσσονται ἐν τῷ σώματι τὰ ὁμοιομερῆ (ὀστᾶ, σάρκες, λίπος κλπ.), εἶτα δὲ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος. Τὸ πνεῦμα, μετὰ τοῦ «ἐμφύτου θερμοῦ», ὅπερ ἐξ αὐτοῦ ἕλκει τὴν ἀρχήν, ἑδρεύουσιν εἰς τὰς δύο κοιλίας τῆς καρδίας. Ἄμεσος δὲ σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ καρδίας καὶ πνευμόνων, τῆς καρδίας παρεχούσης εἰς τοὺς πνεύμονας τὴν ἔμφυτον θερμότητα, ἀπολαμβανούσης δ' ἀπὸ τούτων τὸ ἔξωθεν παρ' αὐτῶν εἰσπνεόμενον πνεῦμα.—Ὁ ἀὴρ διὰ τῶν ἀρτηριῶν, περιεχουσῶν πλεῖον τῶν φλεβῶν πνεῦμα, μεταβιβάζεται καθ' ὅλον τὸ σῶμα, τὸ δ' ἀκάθαρτον μέρος τούτου ἐπεκκρίνεται διὰ τῶν πόρων τοῦ δέρματος (τῆς διαπνοῆς). ('Ορειβ. II. 304).—Τὸ ἧπαρ παρασκευάζει τὸ αἷμα, ὁ σπλὴν καθαίρει τοῦτο, ὁ δὲ στόμαχος ἐπεξεργάζεται καταλλήλως πρὸς θρέψιν τὰς τροφάς.

Ἡ *ἐμβρυολογία* τοῦ 'Αθηναίου στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ 'Αριστοτέλους. Οὕτω φρονεῖ ὅτι τὸ μὲν σπέρμα δίδει τὴν κινοῦσαν δύναμιν, τὴν καταβολήν, τὰ δ' ἔμμηνα τὴν ὕλην τῆς γενέσεως τοῦ ζῴου. (Γαλ. IV. 612. 621), ὅτι δὲ ταχύτερον ἀναπτύσσεται τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος. Περαιτέρω δ' ἐπρέσβευεν, ὅτι, ὡς εἰς τοὺς ἄρρενας ὑπάρχουσι μαστοί, οὕτω καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τὰ σπερματικὰ μόρια (δηλ. αἱ ᾠοθῆκαι), ἐξ ἁπλῆς δηλ. καὶ μόνον ἀναλογίας, μὴ διατηρηθείσης τῆς λειτουργίας τῶν ἐν λόγῳ ὀργάνων εἰς ἀμφότερα τὰ φῦλα (Γαλ. IV. 598). 'Επὶ τούτοις ἠρεύνησεν οὗτος καὶ τὰ τῆς ἐπιμιξίας τῶν ἑτερογενῶν ζῴων (Γαλ. IV. 603).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν *παθολογίαν* καὶ τὴν *διαγνωστικὴν* γνωρίζομεν, ὅτι ὁ 'Αθήναιος ἐμελέτησε τὸν σφυγμόν, ὃν ὁρίζει ὡς κίνησιν «*κατὰ διαστολὴν φυσικὴν καὶ ἀπροαίρετον τοῦ ἐν ταῖς ἀρτηρίαις καὶ τῇ καρδίᾳ θερμοῦ, ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ εἰς ἑαυτὸ κινουμένου καὶ συγκινοῦντος καρδίαν καὶ ἀρτηρίας*» (Γαλην. VIII, 756), αἰτίαν δὲ τῆς σφοδρότητος αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τοῦ ζωτικοῦ τόνου (Αὐτόθι, 646). 'Αλλαχοῦ δ' ὁρίζει τοῦτον ὡς συστολὴν τῶν ἀρτηριῶν (Αὐτόθι, 751). Ὁ πυρετός, κατὰ τὰς γνώμας αὐτοῦ, προήρχετο ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ θερμοῦ καὶ τοῦ ξηροῦ, ἐνῶ ὁ ἀσκίτης τοὐναντίον τοῦ ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ. Οὐδόλως ὅμως διέκρινε τὸ ῥῖγος ἀπὸ τοῦ τρόμου (Γαλ. VII, 609).

Μεγάλην σημασίαν ἀπέδιδεν ὁ 'Αθήναιος οὐ μόνον εἰς τὴν *δίαιταν*, ἥτις ἔδει νὰ ᾖ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς κατοικίας, τὸν ἀέρα καὶ τὸ καθαρὸν ὕδωρ ('Ορειβ. V, 5, 337)· ὑπεδείκνυε δὲ τὴν ταυτόχρονον ἀνάπτυξιν πνεύματος καὶ σώματος τῶν παιδίων, παρήγγελλε δὲ εἰς τὰς γυναῖκας τὴν κατ' οἶκον ἀσχολίαν, ὡς μέσον διατηρήσεως τῆς ὑγείας.

Ὁ 'Αθήναιος παρεδέχετο καὶ τὴν *φλεβοτομίαν* ὡς θεραπευτικὸν μέσον (Γαλην. XI, 163) 'Εκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συνιστωμένων φαρμάκων διεσώθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ *ἔνεμα* πρὸς δυσεντερικοὺς (XIII, 296) καὶ ἐπουλωτική τις σκευασία (847).

'Εν γένει παρὰ τὰς φανταστικὰς αὐτοῦ περὶ πνεύματος ἰδέας, ἐν αἷς πάντως οὐ σμικρὸς πυρὴν ἀληθείας ἐγκρύπτεται [ἀὴρ (ὀξυγόνον), σκοπὸς κυκλοφορίας αἵματος], ὁ 'Αθήναιος καταδείκνυται εἷς τῶν ἀρίστων ἰατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις, μὴ τυφλῶς μάλιστα ἀκολουθῶν τὰ δόγματα μιᾶς καὶ μόνης σχολῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν χρησιμοποιήσας πᾶν τὸ χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον, ἐγένετο εἰσηγητὴς *ἐκλεκτικῆς* τινος μεθόδου, ἣν εἶτα εὑρίσκομεν ἐξελισσομένην εἰς πραγματικὴν σχολὴν (βλ. λ. **ἐκλεκτική**), ἧς κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος ὑπῆρξεν ὁ *Γαληνός*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Διογένης Λαέρτιος*. *Γαληνὸς* ἐκδ. Kühn, *'Ορειβάσιος* ἐκδ. Bussemaker-Daremberg. *'Αθήναιος* ἄρθρ. ἐν Pauly-Wissowa—*Wellmann*. Die pneumatische schule κτλ.

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

—**'Αθήναιος.** Περιπατητικὸς φιλόσοφος ἐκ Σελευκείας τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Καλύκαδνον (ἐν Κιλικίᾳ), ἐν ᾗ ἐπολιτεύθη ἐπί τινα χρόνον. 'Εγένετο φίλος τοῦ Μουρήνου καὶ συνελήφθη μετ' ἐκείνου, ὅτε ἐφωράθη ἡ κατὰ τοῦ 'Οκταβιανοῦ Αὐγούστου ἐπιβουλή, ἀλλ' ἀποδειχθεὶς ἀθῷος καὶ ἀφεθεὶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐπανῆλθεν εἰς Ρώμην, ὅπου πρὸς τοὺς πρώτους ἰδόντας καὶ ἐρωτήσαντας περὶ αὐτοῦ αἰνιττόμενος, ὅτι μόλις

Digitized by Google

ἐσώθη ἐκ τοῦ θανάτου, εἶπε τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδου

«*ἥκω νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας λιπών*».

Ἐπιζήσας ὀλίγον χρόνον μετὰ ταῦτα, ἐφονεύθη καταπεσούσης νύκτωρ τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατῴκει (Στράβ. ΙΔ', σ. 670).

— **Ἀθήναιος.** Ἀνδριαντοποιὸς ἐργαζόμενος ἐπὶ χαλκοῦ, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἀναφερόμενος μόνον ὑπὸ τοῦ *Πλινίου* (Hist. Nat. XXXIV, 52). Δὲν φαίνεται βάσιμος ἡ γνώμη ἀρχαιολόγων τινῶν, ὅτι ἡ παρὰ τῷ Πλινίῳ λέξις εἶναι ἐθνικὸν ὄνομα ἀναφερόμενον εἰς τὸν ἀμέσως προηγούμενον αὐτοῦ *Πολυκλέα*. Ἡ ὕπαρξις καὶ ἄλλου *Ἀθηνίου* ἀνδριαντοποιοῦ νεωτέρου τοῦ παρὰ τῷ Πλινίῳ, δεικνύει ὅτι τὸ ὄνομα Ἀθήναιος ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης, πιθανῶς δὲ Ἀθήναιος ὁ πρεσβύτερος εἶναι πρόγονος τοῦ νεωτέρου.

— **Ἀθήναιος** ***Διονυσίου, Πάριος.*** Ἀνδριαντοποιὸς γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ μία ἐπὶ μαρμαρίνου συμπλέγματος ἀγαλμάτων, εὑρεθέντος ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς ἀρχαίας Γόρτυνος ἐν Κρήτῃ περὶ τὸ 1890, ἡ δὲ ἑτέρα ἐλλιπὴς ἐπὶ βάθρου εὑρεθέντος ἐν Μήλῳ τῷ 1858, συμπληρωθεῖσα ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Σαβινιόνι, τῇ βοηθείᾳ τῆς πρώτης.

— **Ἀθήναιος.** Σπαρτιάτης τις, ὅστις χάριν τοῦ εὐοιώνου ὀνόματός του ἀπεστάλη ὡς ἐπίτροπος τῆς Σπάρτης μετὰ τοῦ *Ἀριστωνύμου*, ἀντιπροσώπου τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ κομίσωσι πρὸς τοὺς ἐν Θρᾴκῃ ἀντιμαχομένους Ἀθηναίους καὶ Σπαρτιάτας ἀρχηγοὺς τῶν στρατιῶν τὸ κείμενον τῆς ἐκεχειρίας, τὸ ὁποῖον οἱ Σπαρτιᾶται, τῇ ἠθικῇ ἐπιβολῇ τῶν ἱερέων τῶν Δελφῶν, εἶχον προτείνει εἰς τοὺς Ἀθηναίους (423 π. Χ.) Ἡ ἐκεχειρία ὅμως ἐκείνη δὲν κατέληξεν, ὡς γνωστόν, εἰς εἰρήνην ἕνεκα τῆς γενομένης ἐν τῷ μεταξὺ ἀποστασίας τῆς Σκιώνης ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Βρασίδα νὰ τὴν παραδώσῃ πρὸς αὐτούς.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Ἀθήναιος.** Στρατηγός τις τοῦ *Ἀντιγόνου*, ὅστις κατὰ τὸ 312 π. Χ., ὅτε ὁ Ἀντίγονος καταβὰς εἰς Συρίαν μετὰ μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων ἠνάγκασε τὸν ἀντίπαλόν του *Πτολεμαῖον* νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Αἴγυπτον, κατεπολέμησε τοὺς νομάδας Ἄραβας Ναβαταίους, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὰς παντελῶς ἐρήμους χώρας τὰς κειμένας μεταξὺ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου. Ἐκ τῆς φύσεις ὀχυρᾶς Πέτρας, ἣν κατέλαβεν ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀπουσίας ἁπάντων τῶν μαχητῶν εἰς πανήγυρίν τινα, ἀπήγαγε σωροὺς λιβάνου καὶ σμύρνης καὶ 500 ἀργυρᾶ τάλαντα.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Ἀθήναιος.** Ἐπιγραμματοποιὸς ἀγνώστων χρόνων μνημονευόμενος ὑπὸ *Διογένους τοῦ Λαερτίου*.

— **Ἀθήναιος.** Στωϊκὸς φιλόσοφος τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. (Πορφ. Β'. Πλωτ. 20)

— **Ἀθήναιος.** Κιθαρῳδὸς ἐν ἐπιγραφῇ Δήλου.

— **Ἀθήναιος.** Κυζικηνὸς γεωμέτρης (Πρόκλος).

— **Ἀθήναιος.** Ἐφέσιος, νικήσας ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐν πυγμαχίᾳ παίδων. Σώζεται τὸ βάθρον τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «*Ἀθήναιος Ἀρπαλέου Ἐφέσιος*». (Παυσ. 6, 4) Βλ. Pauly Realenc.[2] II, σ. 2023.

— **Ἀθήναιος.** Υἱὸς τοῦ Ἀπολλοδώρου Τήιος, «*νικήσας πολυμαθίας*» ἐν Τέῳ (ἐπιγρ.).

— **Ἀθήναιος.** Εἷς τῶν υἱῶν τοῦ Βασιλέως τῆς Περγάμου *Ἀττάλου* τοῦ Α' καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης τῆς Περγάμου *Εὐμένους* τοῦ *Β'*. Πολλάκις ἐστάλη ὡς πρεσβευτὴς πρὸς τοὺς Ρωμαίους.

— **Ἀθήναιος.** Υἱὸς τοῦ Ἀριστοβούλου Κηφισιεύς, κοσμητὴς ἐφήβων ἐν ἔτει 155 6 ἢ 156 7 μ. Χ., μνημονευόμενος ἐν Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ.

— **Ἀθήναιος.** Υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, Ἀθηναῖος (Ραμνούσιος), ὡσαύτως κοσμητὴς ἐφήβων μεταξὺ τῶν ἐτῶν 143 4—151/2 (Ἀττ. ἐπιγρ.).

— **Ἀθήναιος.** Υἱὸς τοῦ Ἡρακλείδου, Ἀθηναῖος (Σφήττιος). «*Στρατηγὸς ἐπὶ Λῆμνον*» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Λήμνου τῆς 2ας ἢ τῆς 1ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

— **Ἀθήναιος.** Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρονται δύο στρατηγοὶ Ἐρυθραῖοι, ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Διονυσίου, ὁ δὲ τοῦ Εὐπόλιδος, τῆς γ' π. Χ. ἑκατονταετ. (ἐπιγρ.).

ἀθηναιοτυφία, (ἡ) ὁ τῦφος τῶν Ἀθηναίων. Πρβ. **σεμνοτυφία, ἱπποτυφία.**

Ἀθηναΐς *[Ἀρχ.]*. Ἐκαλεῖτο οὕτω μία τῶν 10 φυλῶν τῶν *Θουρίων*, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι προήρχοντο ἐξ Ἀθηνῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν ἐννέα ἄλλων φυλῶν ἦσαν τὰ ἑξῆς: «*Ἀρκάς*, *Ἠλεία* καὶ *Ἀχαΐς*, αἵτινες περιελάμβανον τοὺς ἐκ Πελοποννήσου οἰκήτορας, *Βοιωτία* καὶ *Ἀμφικτυονίς*, αἵτινες μετὰ τῆς Ἀθηναΐδος περιελάμβανον τοὺς ἐκ τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος, *Δωρὶς καὶ Ἰάς*, περιλαμβάνουσαι τοὺς Ἀσιάτας οἰκήτορας, καὶ *Εὐβοῒς* καὶ *Νησιῶτις*, περιλαμβάνουσαι τοὺς ἐκ τῶν νήσων. Τὸ πολύμεικτον τοῦτο κρᾶμα τῶν ἀποίκων προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Περικλέους νὰ δημιουργήσῃ πανελλήνιον ἀποικίαν εἰς τὴν ὁποίαν νὰ καταβληθῇ προσπάθεια, ὅπως ἐπέλθῃ ἡ διαλλαγὴ τῶν ἀποτόμων ἀντιθέσεων τῶν ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις τῆς μητροπόλεως Ἑλλάδος οἰκουσῶν φυλῶν.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀθηναΐς ἢ ***Εὐδοκία*** θυγάτηρ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου καὶ ἐθνικοῦ τὸ θρήσκευμα Λεοντίου. Ἡ Ἀθηναΐς ἦτο ἐξόχου κάλλους καὶ εὐφυΐας, ἔτυχε δὲ καὶ ἐπιμελοῦς παιδεύσεως περὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ῥητορικήν. Ὁ Λεόντιος ἀποθνήσκων κατέλιπε σχεδὸν πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς δύο υἱούς, εἰς δὲ τὴν θυγατέρα μόνον ἑκατὸν χρυσᾶ νομίσματα, γράψας, ὡς λέγεται, ἐν τῇ διαθήκῃ «*Ἀθηναΐδι τῇ ποθεινοτάτῃ μου θυγατρί, θέλω νὰ δοθῶσι νομίσματα ἑκατὸν καὶ μόνον, διότι ἀρκεῖ αὐτῇ ἡ αὑτῆς τύχη*». Ἀλλ' ἡ Ἀθηναΐς ἀπήτησε παρὰ τῶν ἀδελφῶν της τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτὴν μέρος τῆς κληρονομίας, ἐκείνων δὲ ἀρνηθέντων, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξέθηκε τὰ τῆς ὑποθέσεώς της εἰς τὴν Πουλχερίαν, ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β', ζητοῦσα νὰ τῇ ἀποδοθῇ τὸ δίκαιον. Ἡ Πουλχερία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν τὸ κάλλος καὶ ἡ μόρφωσις τῆς Ἀθηναΐδος, ἔκρινεν ὅτι αὕτη θὰ ἦτο καλὴ σύζυγος διὰ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον. Ἐκεῖνος πάλιν, ἰδών, διὰ μέσου παραπετασμάτων, τὴν Ἀθηναΐδα, κατεθέλχθη καὶ ἐνέκρινε τὸν μετ' αὐτῆς γάμον, τελεσθέντα μεγαλοπρεπῶς τῷ 421, ἀφ' οὗ πρότερον ἡ Ἀθηναΐς ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ καὶ μετωνομάσθη *Αἰλία Εὐδοκία*. Παράνυμφος κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου παρέστη ὁ φίλτατος τοῦ αὐτοκράτορος *Παυλῖνος*, ὅστις καὶ ἐτιμήθη ἔτι μᾶλλον, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ *μαγίστρου*.

Ἡ Πουλχερία ἀπένειμε πρὸς τὴν Ἀθηναΐδα τὴν ἐπωνυμίαν τῆς *Αὐγούστης*, ὅτε αὕτη ἔτεκε θυγατέρα, τὴν *Εὐδοξίαν*, ἥτις μετὰ δεκαπέντε ἔτη ἐγένετο σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους *Οὐαλεντινιανοῦ*.

Ἡ Ἀθηναΐς δὲν ἐμνησικάκησε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς ἀνύψωσεν εἰς μεγάλα ἀξιώματα.

Διὰ τῆς παιδείας, τῶν τρόπων καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν της ἡ Ἀθηναΐς συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου. Τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἤσκει οὐσιαστικῶς ἡ Πουλχερία, δεδομένου ὅτι ὁ ἀδελφός της αὐτοκράτωρ προτίμα ἄλλας ἀσχολίας. Φέρεται μάλιστα ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς περὶ τὰ κύρια καθήκοντα ἀδιαφορίας του, ὅτι ἡ ἀδελφὴ τῷ προσήγαγέ ποτε διάταγμα δι' οὗ ἐπώλει τὴν Ἀθηναΐδα, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος, χωρὶς νὰ ἀναγνώσῃ, ὑπέγραψεν.

Ἡ Ἀθηναΐς μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρός της Εὐδοξίας μετέβη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Κατὰ τὸ ταξίδιον της διῆλθε δι' Ἀντιοχείας, ὅπου ἀπήγγειλε λόγον ἐγκωμιαστικὸν εἰς τὴν πόλιν, καθημένη ἐπὶ δίφρου βασιλικοῦ, ὁλοχρύσου καὶ διαλίθου, οἱ δὲ Ἀντιοχεῖς ἔστησαν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἔγχρυσον εἰκόνα της καὶ στήλην χαλκῆν ἐν τῷ Μουσείῳ. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἡ Ἀθηναΐς ὑπερέβαλεν ὡς πρὸς τὰς δωρεὰς καὶ τὰ ἱδρύματα καὶ αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ἑλένην. Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς τὸ Βυζάντιον ἐκόμισε μεθ' ἑαυτῆς πλεῖστα κειμήλια.

Ἀλλ' ἡ Ἀθηναΐς μὴ ἀρκουμένη, ὡς φαίνεται, εἰς τὰς τιμάς, ὧν ἀπέλαυε, καὶ λησμονοῦσα τὰς εὐεργεσίας τῆς Πουλχερίας, ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν. Ἡ αὐλὴ διῃρέθη ὡς ἐκ τούτου εἰς δύο ἀντιπάλους μερίδας, ἀλλ' ἐν τέλει ἐπεκράτησεν ἡ τῆς Πουλχερίας. Ὁ καλλίμορφος μάγιστρος Παυλῖνος ἐθανατώθη ὡς ἔνοχος δῆθεν ἐρωτικῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἀθηναΐδα. Οἱ χρονογράφοι διηγοῦνται ὅτι ἡμέραν τινά, ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων, καθ' ἣν ὁ Παυλῖνος δὲν εἶχεν ἐξέλθει ὡς συνήθως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Θεοδόσιος ἐδέχθη παρὰ πένητός τινος θαυμάσιον καὶ ὑπερμεγέθες μῆλον, ὅπερ ἀπέστειλε πρὸς τὴν Ἀθηναΐδα. Ἐκείνη τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν Παυλῖνον, καὶ οὗτος εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Θεοδόσιος ἐζήτησε τὸ μῆλον παρὰ τῆς βασιλίσσης, ἡ ὁποία εἶπεν ὅτι τὸ ἔφαγε· τὸ ψεῦδος τοῦτο ὁ Θεοδόσιος ἐθεώρησεν ὡς λεχθὲν πρὸς συγκάλυψιν ἐρωτικῶν σχέσεων τῆς Ἀθηναΐδος καὶ τοῦ μαγίστρου, ἂν καὶ αὕτη ἠρνεῖτο τὸ τοιοῦτον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου της ἐβεβαίου ὅτι οὐδέποτε παρέβη τὴν συζυγικὴν πίστιν. Καὶ ὁ ἐποποιὸς *Κῦρος ὁ Πανοπολίτης*, ὅστις τῷ 441 ἐγένετο ὕπατος καὶ πρὸς ὃν ἐπίσης διέκειτο εὐνοϊκῶς ἡ Ἀθηναΐς, καθῃρέθη τῆς ἀρχῆς καὶ ἀποκαρεὶς ἐγένετο ἐπίσκοπος ἐν Κοτυαείῳ τῆς Φρυγίας. Διὰ πάντα ταῦτα ἡ Ἀθηναΐς ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοδοσίου τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ καὶ πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἀφ' οὗ ὑπέστη καὶ ἄλλας διώξεις, ἀπέθανεν ἐν ἐξορίᾳ εἰς ἡλικίαν 67 ἐτῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις διαμονῆς της ἠσχολεῖτο περὶ εὐλαβῆ ἔργα καὶ ἀνεκαίνισε καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως.

Δ.

Ἡ Ἀθηναΐς ὡς λογία καὶ ποιήτρια. Ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων χρονογράφων λέγεται ὅτι ἦτο «*ἐλλόγιμος*», «*διαλεγομένη ἐλλογίμως*», «*διὰ λόγων πολλῶν φιλοσοφίας ἀναχθεῖσα*», «*ἐν λόγοις διαπρέπουσα*», «*λόγῳ κεκοσμημένη*». Ὁ Σουΐδας (ἐν λ. Κῦρος) λέγει ὅτι ἦτο «*φιλοεπής*», ὁ δὲ Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος ὅτι «*εὐφυὴς εἰς ἄκρον οὖσα διὰ λόγων ἐληλύθει παντοίων ὑπὸ τῷ πατρὶ παιδευθεῖσα οὐ μόνον Ἑλληνικῶν ἀλλὰ καὶ Ρωμαϊκῶν*». Χριστιανὴ δὲ γενομένη ἐποίησεν ἔπος ἔχον (Φώτ. Βιβλ. κῶδ. 184) ὑπόθεσιν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ἀντιοχείας, ὅπερ ἐσώθη ἀκέφαλον καὶ κολοβὸν ἐν τῷ τέλει. Τὸ ἔργον τοῦτο νομίζεται ὅτι εἶναι ἔμμετρος παράφρασις ἐν δακτυλικοῖς ἑξαμέτροις ἔργου ἐν πεζῷ λόγῳ γεγραμμένου, οἱ δὲ στίχοι καὶ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἄψογοι (βλ. *A. Ludwich* ἐν τῇ στερεοτύπῳ ἐκδόσει τῆς «Εὐδοκίας» σ. 5 κἑξ. Ἀλλὰ πρβ. *Ε. Α. Πεζοπούλου* Ἀνάλ. Φιλολ. κεφ. Θ' ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» 1911 σ. 112-115). Θαυμαστὴς δ' ὅμως τῆς ποιητρίας εἶναι ὁ Γρηγορόβιος, ὅστις λέγει ὅτι ἡ Ἀθηναΐς περιέβαλε διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν στίχων τοῦ Ὁμήρου ἱερὰς ἱστορίας, καὶ οὕτω συνῆψεν ἐντέχνως τὴν εἰδωλολατρείαν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ (Athenaïs σ. 251 κἑξ. Leipz 1882) Μετ' αὐτοῦ δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ Draeseke. διαφωνοῦσι δὲ ὁ Ludwich, ὁ Mommsen καὶ ὁ Th. Zahn. Δείγματα τῶν «*Ὁμηροκέντρων*», ἅτινα συνέταξεν ἡ Εὐδοκία μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Πατρικίου, περιέχονται ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ludwich σ. 81 κ. ἑξ. Ἀπώλετο δὲ τὸ πρῶτον ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ ποίημα τῆς Ἀθηναΐδος, ὅπερ ἔγραψεν ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' (Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστ. Ζ', 21). Δὲν περιῆλθεν ὡσαύτως εἰς ἡμᾶς ἡ ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ «*Μετάφρασις τῆς Ὀκτατεύχου*», ἣν ἀνέγνω ὁ Φώτιος (Βιβλ. κῶδ. 183) καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ καὶ τῇ αὐτῇ γλώσσῃ «*Μετάφρασις προφητικῶν λόγων τοῦ Ζαχαρίου καὶ τοῦ Δανιήλ*», ἣν ἐγίνωσκεν ὁ Φώτιος (Βιβλ. κῶδ. 184) καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Τζέτζης (Χιλ. κεφ. 306, στ. 56 κἑξ.). Μνημονεύεται δ' ἔτι ἐν τῷ *Πασχαλίῳ Χρονικῷ* (σ. 585, 7 Dind) καὶ «*Λόγος ἐγκωμιαστικὸς*» εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὃν εἶπεν ἡ Ἀθηναΐς ἐν ἔτει 444 ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ G. Olearius εἰκάσεν, ὅτι καὶ οὗτος ἦτο ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ πεποιημένος, διότι ὁ Εὐάγριος (Ἐκκλ. Ἱστ. Α', 20) λέγει, ὅτι «*δημηγορήσασα πρὸς τὸν ἐνταῦθα λεὼν ἐπιτελεύτιον ἔπος ἐφθέγξατο:*

ὑμετέρης γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι

τὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐνταῦθα σταλείσας ἀποικίας αἰνιττομένη...» (πρβ. Ὀδ. Ζ 211 καὶ Υ 241). Ὁ δὲ Ludwich νομίζει, ὅτι, ἂν ὁ ἐγκωμιαστικὸς ἐκεῖνος λόγος ἦτο ἔμμετρος, ἴσως ἦτο πεποιημένος κατὰ τὸν τρόπον τῶν «*Ὁμηροκέντρων*». Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Valesius παρετήρησεν, ὅτι Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος παρανοήσας ἔγραψεν ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστ. ΙΔ', κεφ. 50, ὅτι ὁ λόγος ἐλέχθη πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Ἱεροσολύμων. (Πρβ. *Παπαρρηγοπούλου—Καρολίδου* Ἱστ. τοῦ Ἑλλ. ἔθνους τόμ. Β', 2, σ. 242).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *G. Olearius* Dissert. de poetriis graecis σ. 158. Eudociae Augustae, Procli Lycii, Claudiani carminum graecorum reliquiae. accedunt Blemyomachiae Fragmenta. recensuit *Arth. Ludwich*. Lipsiae, Teubner, 1897. Christ Ἱστ. Ἑλλ. λογοτ. τόμ. Β', σ. 601-2 ἑλλην. μεταφράσεως (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ). Seeck ἐν *Pauly* Realenc.[2] VI, σ. 906 κἑξ. ἐν λ. Eudokia.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

— **«Ἀθηναΐς».** Δρᾶμα τοῦ Ἰωάννου Καλοστύπη, ὅπερ τὸ πρῶτον παρεστάθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1895 ἔτους ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ παρὰ τὸν Ἰλισὸν θεάτρῳ «*Παραδείσῳ*». Κύριον πρόσωπον τοῦ δράματος εἶναι ἡ αὐτοκράτειρα Ἀθηναΐς ἢ Εὐδοκία, ἔχει δ' ὑπόθεσιν τὸν περὶ τοῦ μήλου θρῦλον.

— **«Ἀθηναΐς».** Ἔμμετρος ἑλληνικὴ τραγῳδία τοῦ Α. Ἀντωνιάδου, εἰς 5 μέρη, ἐκδοθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1892. Ὁ πλήρης τίτλος της εἶναι: «Ἀθηναΐς ἡ θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου ἤτοι ἡ βασίλισσα Εὐδοκία»

Ἡ «*Ἀθηναΐς*», ὅπως σχεδὸν τὰ πλεῖστα ἔργα τοῦ Ἀντωνιάδου, εἶχεν ὑποβληθῆ τότε εἰς τὸν ἐτήσιον δραματικὸν διαγωνισμόν. Περὶ τοῦ ἔργου τούτου οἱ κριταὶ ἀποφαίνονται ὅτι εἶναι «δρᾶμα ἐνδιαφέρον καὶ διδακτικόν», δὲν ἔτυχεν ὅμως βραβείου.

Ἡ ὑπόθεσις στρέφεται περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀθηναΐδος, ἥτις μεταβᾶσα εἰς Βυζάντιον μετὰ τοῦ θείου της Εὐναπίου ἐγένετο ἡ κατόπιν βασίλισσα Εὐδοκία, σύζυγος τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδοσίου. Ὁ βδελυρὸς γελωτοποιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κανθάχης, ζηλοτυπῶν τὸν φίλον ἐκείνου Παυλῖνον, διαβάλλει τὴν βασίλισσαν ὅτι δῆθεν τὸν ἠγάπα καὶ ὅτι τοῦ ἀπέστειλε μῆλον ὡς δῶρον. Ἀλλ' ἡ συκοφαντία ἀποκαλύπτεται καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς τραγῳδίας ἡ ἀδελφὴ τοῦ Αὐτοκράτορος Αὐγούστα Πουλχερία συνιστᾶ εἰς τὸν ἀδελ-

Digitized by Google

φόν της νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Εὐδοκίαν συγγνώμην, ὅπερ καὶ πράττει ἐκεῖνος. Μ. ΛΙΔ.

— «Ἀθηναΐς». Μακροσκελὲς ἀγγλικὸν ποίημα περὶ τῶν Ἀθηνῶν, γραφὲν ὑπὸ τοῦ Richard Glover καὶ δημοσιευθὲν διὰ πρώτην φορὰν ἐν Λονδίνῳ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1788).

ἀθηναϊσμὸς (ὁ)· τὸ ἀθηναΐζειν (βλ. λέξιν). Πρβ. ἀττικισμὸς κλπ.

Ἀθηναϊσταί· λατρευταὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ὄνομα ὀργεώνων ἢ θιασωτῶν (βλ. λεξεις). Ὁμοίως ἐλέγοντο *Ἀρτεμιασταί*, *Δημητριασταί*, *Διοσαταβυριασταὶ* καὶ *Ἀταβυριασταί*, *Διονυσιασταί*, *Διοσμειλιχιασταί*, *Διοσσωτηριασταί*, *Ἑρμαϊσταί*, *Σαμοθρᾳκιασταὶ* κλπ. (βλ. *E. Ziebarth* ἐν Pauly Realenc. II, σ. 2037-8). Ε. Α. Π.

Ἀθηναΐτης· ὁ κάτοικος τῆς πόλεως, ἥτις ἐκαλεῖτο «*Διάδες Ἀθῆναι*» (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Διον· πρβ. καὶ ἐν λ. *Κῶπαι* καὶ *Μυλαί*). Ὁ αὐτὸς ἐκαλεῖτο καὶ *Ἀθηναϊκός*.

Ἀθηναιών *[Ἀρχ.]*. Λιμὴν ἐν τῇ Ταυρικῇ ἀκτῇ καλούμενος καὶ «*Σκυθοταύρων λιμήν*» (Ἀνών. Περίπλ. Εὐξ. Πόντου § 50). Νῦν Sudak.

Ἀθηναίων λιμήν *[Ἀρχ.]*. Πολίχνη τῆς ἀνατολικῆς Ἀργολίδος, κειμένη ἐν τῇ διαβρεχομένῃ ὑπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου ἀκτῇ αὐτῆς. Γ. Δ. ΚΑΨ·

Ἀθηνάκης ***Λυμπέριος***. Ἀγωνιστής, γεννηθεὶς ἐν Καρδαμύλῃ τῆς Λακωνίας τῷ 1785. Ἐσπούδασεν ἐν Δημητσάνῃ καὶ εἶτα ἐν Κωνσταντινουπόλει, μυηθεὶς δὲ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἐστάλη εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα περὶ τὸ 1818, ἵνα ἐργασθῇ πλησίον τῶν διχονοούντων ἀρχηγῶν τῆς Μάνης. Αὐτός, ὡς γραμματεὺς τοῦ Παναγιώτου Μουρτζίνου Τρουπάκη, παλαιοῦ Μανιάτμπεη, εἰργάσθη εἰς τὴν συνεννόησιν τῶν ἀρχηγῶν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῶν διαφόρων συμφωνητικῶν αὐτῶν.

Ἐπίσης ἀνεμίχθη εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Γρηγορίῳ τῷ Ε΄ διὰ τὴν δῆθεν Σχολὴν τοῦ Γένους, πράγματι δὲ διὰ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαραιτήτων μέσων πρὸς ἐξόπλισιν καὶ παρασκευὴν τῶν μελλόντων νὰ ἐπαναστατήσουν Μανιατῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος, ὁ Λυμπέριος Ἀθηνάκης, καὶ ὡς γραμματεύς, τηρῶν τὴν ἀλληλογραφίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς μαχητής, ἠκολούθησε τὸν Παναγιώτην Μούρτζινον, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του προσεκολλήθη παρὰ τῷ υἱῷ ἐκείνου, τῷ Διονυσίῳ Μουρτζίνῳ Τρουπάκη, ἕως πέρατος τοῦ Ἀγῶνος. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, μεγάλως τιμώμενος καὶ ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Ἐβραβεύθη διὰ τοῦ χαλκοῦ Νομισματοσήμου, ἀπέθανε δὲ ἐν Καλάμαις, περὶ τὸ 1870, εἰς βαθύτατον γῆρας. Γ. Δ. Κ

Ἀθηνᾶς Αἰθυίας σκόπελος *[Ἀρχ.]*. Ἀκρωτήριον ἐν τῇ Μεγαρίδι, ἐν ᾧ ἦτο μνῆμα τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Πανδίονος, ὅστις ἐκβληθεὶς τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Μητιονιδῶν ἦλθεν εἰς τὰ Μέγαρα, ἐκεῖ δέ, ὡς λέγεται, νοσήσας ἀπέθανε. (Παυσ Α΄, 5, 3. 41 6). Πλησίον δὲ τοῦ ἡρῴου τοῦ Πανδίονος ἦτο μνῆμα τῆς Ἀμαζόνος *Ἱππολύτης* (Παυσ. Α΄, 41, 7). Βλ. *Bursian* Geogr. I 380. Ε. Α. Π.

Ἀθηνᾶς ἀκρωτήριον *[Ἀρχ.]*. Ἀκρωτήριόν τι τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Καμπανίᾳ. Ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἐκρημνίσθησαν, κατά τινα παράδοσιν, αἱ Σειρῆνες εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μετεμορφώθησαν εἰς βράχους. Γ. Δ. ΚΑΨ·

Ἀθηνᾶς βράχος. Νεωτέρα ὀνομασία τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀκράγαντος ὑψώματος, ταυτισθέντος μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Πολυβίου περιγραφομένην Ἀκρόπολιν τῆς πόλεως ταύτης. Κατὰ τὸν Πολύβιον, εὑρίσκετο ἐκεῖ ναὸς τοῦ *Διὸς Ἀταβορίου* κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ *Φαλάριδος*, τυράννου τοῦ Ἀκράγαντος, καὶ ἕτερος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἀθηνᾶς βωμός *[Ἀρχ.]*. Νῆσος ἐν τῷ Ἀραβικῷ κόλπῳ (Πτολ. 4 7, 36).

Ἀθηνᾶς νῆσος *[Ἀρχ.]*. Νῆσος ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει (ἢ μᾶλλον ἐν τῷ Ἀδριατικῷ) πλησίον τῆς Ἐπιδάμνου, κατοικουμένη ὑπὸ ἁλιέων. (Αἰλιαν. Περὶ ζῴ. ΙΔ΄, 1).

Ἀθηνᾶς τεῖχος *[Ἀρχ.]*. Φρούριον ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ παράλιον, 15 στάδια ἀνατολικῶς τοῦ Πανόρμου καὶ 30 ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ρίου (Παυσ. Ζ΄, 22, 10). Βλ. *Bursian* Geogr. II 312. Ε. Α. Π.

Ἀθήνη· βλ. Ἀθηνᾶ καὶ Ἀθῆναι.

— Ἀθήνη. *[Ἀρχ.]*. Πόλις τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας ἀναφερομένη μόνον ὑπὸ τοῦ Πλινίου (Hist. Nat. VI. 159) Κατὰ τὸν Γερμανὸν Sprenger, ἔκειτο ὅπου τὸ σημερινὸν *Ἄδεν* (Aden) τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα δεικνύει ὅτι εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἀρχαίου *Ἀθήνη*.

— Ἀθήνη *[Ἀρχ.]*. Κώμη τῆς Θυρεάτιδος τῆς Κυνουρίας.

ἀθήνηθεν *(ἐπίρρ.)*· ἐξ Ἀθηνῶν.

ἀθήνησιν *(ἐπιρρ.)*· ἐν Ἀθήναις.

ἀθηνιάω —ῶ· *(ῥῆμα ἐφετικόν)*: ἐπιθυμῶ τῶν Ἀθηνῶν, ποθῶ τὰς Ἀθήνας.

Ἀθηνικῶν (—ῶνος). Ἱστορικός, «ὁ τὰ Σαμοθρᾴκια γράψας» (*Ἡρῳδιανὸς* Περὶ μονήρους λέξ. σ. 915, 11, ὅπου γράφεται *Ἀθηνακῶν*). Ἐν τοῖς Σχολίοις τῶν Ἀργοναυτικῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου λέγεται *Ἀθηνίων*, *Ἀθηναίων* δὲ ἐν τοῖς Σχολ. Ὁμ. Ἰλ. Ξ 7,8. Ὁ Schwartz καὶ ἄλλοι τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ὁ Ἀθηνικῶν οὗτος εἶναι ὁ γράψας καὶ τὴν κωμῳδίαν «*Σαμόθρᾳκες*», ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου *Ἀθηνίων* (βλ. λ.).

— Ἀθηνικῶν. Χῖος, υἱὸς τοῦ Θεοφάνους, ὅστις «ἐνίκα παίδων δίαυλον, στάδιον, πάλην» (κατὰ τὴν 1ην π. Χ. ἑκατονταετ. Ἐπιγρ.).

— Ἀθηνικῶν. Κωμῳδός, ἀναφερόμενος ἐν ἐπιγραφῇ χορηγικῇ τῆς Δήλου (περὶ τὸ 1/2 π. Χ.), ἤ, ὡς ἄλλοι συμπληροῦσιν, αὐλῳδὸς ἢ λυρῳδός.

Ἀθηνιοί. Χωρίον τῆς κοινότητος Ἀγροῦ τῆς νήσου Κερκύρας· κάτοικοι 69.

Ἀθηνιός. Ὁ δημωδῶς συναληλειμμένος τύπος τοῦ ἐθνικοῦ *Ἀθηναῖος*=κάτοικος Ἀθηνῶν.

Παροιμία ἀναφερομένη εἰς τὴν κακίαν τῶν Ἀθηναίων:

Κάλλιο ἀχινὸ στὰ στήθη σου
παρ' Ἀθηνιὸ στὸ σπίτι σου.

Καὶ ἄλλως:

Κάλλιο ἀχινὸ στὸν κόρφο σου
παρ' Ἀθηνιὸ στὸν τόπο σου. Μ. Φ

Ἀθηνιὸς ἢ καὶ ***Ἀθενιὸς*** (κατὰ δὲ τὸν χάρτην τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου *Athenous*). *[Ναυτ. Γεωγρ.]*.—Ὅρμος εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς δυτικῆς ἀκτῆς (δηλαδὴ τοῦ ἀνατολικοῦ χείλους τῆς *καλδέρας*) τῆς νήσου Θήρας, εἷς τῶν δύο τόπων ἀποβιβάσεως ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ταύτης, τῆς ἀποτόμως ἀποκρήμνου. Ἀπέχει τῶν Φυρῶν, τοῦ ἐπινείου τῆς πόλεως τῆς Θήρας, δύο μίλλια νοτίως. Εἶναι τὸ μόνον μέρος τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Θήρας, εἰς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ποντίσῃ, ἐν ἀνάγκῃ, ἄγκυραν μικρὸν πλοῖον, τοῦ ὅρμου τούτου παρουσιάζοντος βολίσματα κάτω τῶν 17 ὀργυιῶν. Ἄλλη θέσις (οὐχὶ ὅμως τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Θήρας, ἀλλὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῶν νησίδων *Νέα Καϋμένη* καὶ *Μικρὰ Καϋμένη*), εἰς τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ποντισθῇ ἄγκυρα, εἶναι ἡ ὕφαλος *Μπάγκος*, καταδυθεῖσά ποτε κορυφή, εὑρισκομένη ἐπὶ τῆς γραμμῆς *Ἀπάνω Μεριὰ—Ἀθηνιὸς* καὶ εἰς 1 ½ μίλλιον ἀπ' αὐτοῦ. Σ. Ε Λ.

Ἀθηνιοῦ. Ξηρόνησος παρὰ τὴν Ἀμοργόν, ἔχουσα τελωνοφυλακεῖον.

Ἀθήνιππος. Ἀθηναῖος (Ἀφιδναῖος) θεσμοθέτης ἀναφερόμενος ἐν Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ τέλους τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος μ. Χ.

— Ἀθήνιππος. Ἰατρὸς τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος (*Marc.* Emp. De med. 3, 28). Ἴσως εἶναι ὁ αὐτός, οὗ φάρμακον ὀφθαλμικὸν «πάγχρηστον *Ἀθηνίπιον*» (γρ. *Ἀθηνίππειον*) μνημονεύει ὁ *Γαληνός*, τόμ. ΙΒ΄, σ. 789. (Βλ. *Pauly Realenc.*[2] II, σ. 2042). Ε. Α. Π.

Ἄθηνις. Ἄρχων («προστάτης») τῶν Συρακοσίων. (Θεόπομπος παρὰ Στ. Βυζ. ἐν λ. *Δύμη* σ. 241. 16 Mein.).

— Ἄθηνις. Υἱὸς Ἀρχέρμου τοῦ Χίου, ἀδελφὸς τοῦ Βουπάλου, περίφημος γλύπτης ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς τέχνης αὐτοῦ παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς ἔννοιαν σαφῆ ἀγάλματα ἀρχαϊκὰ ἐκ Δήλου, ὅπου οὗτος εἰργάσθη, ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν εὑρεθέντα ἔργα ἀρχαϊκῆς τέχνης (*Κόραι*). Ὁ Πλίνιος τάσσει αὐτὸν μετὰ τοῦ Βουπάλου εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ Ἱππώνακτος (540 π. Χ.). Ἀμφισβητεῖται δὲ ὑπὸ πολλῶν ἡ παράδοσις (Σουΐδ. ἐν λ. Ἱππῶναξ) καθ' ἣν οἱ δύο οὗτοι καλλιτέχναι ἐποίησαν πρὸς ὕβριν εἰκόνας τοῦ δυσμόρφου ἰαμβογράφου Ἱππώνακτος. (Βλ. C. Robert ἐν *Pauly Realenc.*[2] II σ. 2042 κἑξ. *Lübker Reallex*[8]). Ε.Α.Π.

Ἀθηνίων. Υἱὸς τοῦ Διονυσίου, ἄρχων ἐν Σκύρῳ μετὰ τὸ 196 ἔτος π. Χ. (Ἐπιγρ.).

— Ἀθηνίων. Ἀθηναῖος, περιπατητικὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ περιπατητικοῦ Ἐρυμνέως, πατὴρ τοῦ τυράννου *Ἀθηνίωνος*. (Ποσειδών, παρ' Ἀθην. Ε΄, σ. 212 Ε) Βλ. Ἀριστίων.

— Ἀθηνίων. Στρατηγὸς τῆς τελευταίας Κλεοπάτρας. (*Ἰώσηπ.* Ἰουδ. ἀρχ. ΙΕ΄, 115 κἑξ. Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολ. Α΄, 19,2).

— Ἀθηνίων. Τραγικὸς ποιητής, οὗ μαθητὴς ἦτο ὁ Ἀργεῖος τραγῳδὸς *Λεοντεὺς* (*Ἀθην.* Η΄, σ. 343 Ε).

— Ἀθηνίων. Κωμικὸς ποιητής, οὗτινος ἀπόσπασμα ἐκ τῆς κωμῳδίας, ἥτις ἐπεγράφετο «Σαμόθρᾳκες» μνημονεύει ὁ Ἰόβας παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ΙΔ΄, σ. 660 Ε—661 D (= III 369 Kock). Ἐν τῷ ἀποσπάσματι τούτῳ μάγειρός τις λέγει, ὅτι ἡ μαγειρικὴ τέχνη εἶναι ἡ ἀπαλλάξασα τοὺς ἀνθρώπους τοῦ θηριώδους βίου καὶ τῆς ἀλληλοφαγίας καὶ ἡ ἀγαγοῦσα εἰς τάξιν τινὰ καὶ ἡ καταστήσασα τὸν βίον, ὃν νῦν ζῶμεν οἱ ἄνθρωποι· διότι ὑπῆρξεν εὐφυής τις ἄνθρωπος, ὅστις θυσιάσας ἱερεῖον πρῶτος ὤπτησε κρέας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὀπτὸν τοῦτο κρέας ἦτο νοστιμώτερον τῶν ἀνθρωπίνων κρεάτων, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔτρωγον πλέον ἑαυτούς, ἀλλὰ θύοντες τὰ ζῷα ὤπτων τὰ κρέατα αὐτῶν, καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν προήχθη ἡ μαγειρικὴ τέχνη Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι ὁ ποιητὴς οὗτος ἐκαλεῖτο Ἀθηνικῶν (βλ. λ.) καὶ οὐχὶ Ἀθηνίων. Ἄλλοι δ' ὅμως δὲν ἐγκρίνουσι τὴν γνώμην ταύτην (βλ. Frag. com. gr. I, σ. 489 Meinecke, καὶ Kaibel ἐν *Pauly* Realenc.[2] II, σ. 2041). Ε. Α, Π.

— Ἀθηνίων. Θεσπιεὺς «ποιητὴς προσοδίου». Ἐνίκησεν ἐν Θεσπιαῖς κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα (Ἐπιγρ.).

— **Ἀθηνίων**. Ζωγράφος ἐκ τῆς ἐν Θρᾴκῃ Μαρωνείας, μαθητὴς τοῦ ἄλλως ἀγνώστου Γλαυκίωνος τοῦ Κορινθίου. Ἴσως δὲ ἦτο σύγχρονος τοῦ Νικίου, διότι κατὰ τὸν Πλίνιον Ν. Η. XXXV 134) παρεβάλλετο πρὸς αὐτὸν καὶ ἐνίοτε προεκρίνετο αὐτοῦ. Εἰκόνας αὐτοῦ μνημονεύει ὁ Πλίνιος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐλευσῖνος, τὸν Ἀχιλλέα ἐν στολῇ παρθένου φωρώμενον ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, ἵππον μετὰ τοῦ ὁδηγοῦ κλπ. Πρόωρος θάνατος λέγεται ὅτι ἐκώλυσεν αὐτὸν νὰ καταστῇ ἐπιφανέστατος. Βλ. *Brunn* Gesch. d. griech. Künster II σ. 294. *Pauly* Realenc.[2] II, σ. 2041—2. Ε. Α. Π.

— Ἀθηνίων. Λιθογλύφος, γνωστὸς ἐκ τῆς περιφήμου ἐκτύπου λίθου *(cameo)* τῆς παριστώσης τὸν Δία ἐν τῇ γιγαντομαχίᾳ, τῆς ἀποκειμένης νῦν ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως. Προσέτι δ' ἔχουσι τὸ ἐν Βερολίνῳ Antiquarium καὶ τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον θραύσματα ἀρχαίων ὑαλίνων ἀπομιμήσεων ἐκτύπων λίθων φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθηνίωνος καὶ παριστῶντα βασιλέα τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων ἐπὶ θριαμβικοῦ ἅρματος ἡνιοχουμένου ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς. Βλ. *Pauly* Realenc.[2] II, σ. 2041. Ε. Α. Π.

— Ἀθηνίων. Ἕλλην ἰατρός, ὀπαδὸς τῆς Ἐρασιστρατείου σχολῆς, οὗτινος ἀγνοοῦμεν τὸν βίον. Πάντως ἔζησε πρὸ τοῦ *Κέλσου*, ὅστις ἀναφέρει αὐτόν. Ὁ Wellmann φρονεῖ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἐρασιστρατείων τὴν ἱδρυθεῖσαν ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ τοῦ *Ἱκεσίου* καὶ ἄρα ὅτι ἔζησε κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τῆς 1ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἔγραψε περὶ γυναικείων νοσημάτων, ὑπολαμβάνων ὅτι εἰς τὰς γυναῖκας ἀναπτύσσονται ἴδια νοσήματα (*Σωρανός*, Περὶ γυναικείων παθῶν. Ἐκδ. Ermerius. σελ. 191). ἐκ δὲ τοῦ *Κέλσου* γνωρίζομεν καταπότια αὐτοῦ κατὰ τοῦ βηχός, καταφέροντα τὸν ἄρρωστον καὶ εἰς ὕπνον ἐκ τοῦ ἐνεχομένου ὀπίου, καὶ ἀποτελούμενα (*Celsus*, De medecina. ἔκδ. Vedrènes σελ. 323) ἐκ μύρρας καὶ πεπέρεως ἀνὰ μέρος ἕν, καστορίου καὶ ὀποῦ μήκωνος ἐπίσης ἀνὰ ἓν μέρος, πλασσόμενα εἰς μέγεθος πίσου, ἐξ ὧν ἐδίδοντο δύο τὴν ἡμέραν, πρωΐαν καὶ ἑσπέραν. ΔΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

— Ἀθηνίων *ὁ* ***Κίλιξ***. Ἦλθεν εἰς τὴν Σικελίαν ὡς δοῦλος καὶ ὡς οἰκονόμος ἐπεστάτει τῶν κτημάτων δύο πλουσίων ἀδελφῶν. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 104 π. Χ. ἐγένετο ἐν τῷ ἀνατολικῷ μέρει τῆς νήσου ἀπόστασις τῶν δούλων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαλουίου, ὁ Ἀθηνίων ἐν τῷ δυτικῷ μέρει τῆς Σικελίας ἀπέστησε τοὺς δούλους καὶ ἐντὸς πέντε ἡμερῶν συνήθροισεν ὑπὲρ τοὺς χιλίους στρατιώτας, ὑφ' ὧν ἀνηγορεύθη βασιλεύς. Ἐκ δὲ τῶν προσερχομένων πρὸς αὐτὸν κατέλεγεν εἰς τὸ στράτευμα μόνον τοὺς ἱκανωτάτους, τοὺς δὲ ἄλλους διέταττε νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατεύματος.

Ὁ Σαλούιος ἔχων ἤδη στράτευμα περὶ τὰς 40,000 ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὅλης τῆς νήσου, ὠνομάσθη Τρύφων, καὶ προσεκάλεσε τὸν Ἀθηνίωνα, ὡς ὑποτελῆ βασιλέα, νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅπως ὁμοῦ ἐκπορθήσωσι τὰ Τριόκαλα, φρούριον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Σικελίας, ὅπερ ὁ Τρύφων ἐξέλεξεν ὡς ἕδραν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Τριοκάλων, ὁ Ἀθηνίων ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον ὑπὸ τοῦ δυσπιστοῦντος πρὸς αὐτὸν Τρύφωνος· ἀλλ' ὅτε ἐν ἔτει 103 οἱ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σικελίαν τὸν Λεύκιον Λικίνιον Λούκουλλον μετὰ 17,000 στρατιωτῶν, ὁ Ἀθηνίων ἀφέθη ἐλεύθερος ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος καὶ συνεβούλευσε νὰ συνάψωσι μάχην ἐν πεδινῷ τόπῳ πρὸς τοὺς Ρωμαίους παρὰ τὴν Σκιρθαίαν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἡττήθησαν τὰ στρατεύματα τῶν δούλων, ἀλλὰ τὸ ἥμισυ αὐτῶν κατέφυγεν εἰς τὰ Τριόκαλα, ἅτινα μετὰ ἐννέα ἡμέρας προσελθὼν ὁ Λούκουλλος ἐπολιόρκησε. Μετ' ὀλίγον δ' ὅμως διέλυσε τὴν πολιορκίαν εἴτε ἕνεκα ῥαθυμίας εἴτε ἕνεκα δωροδοκίας, ἕνεκα δὲ τούτου ἐτιμωρήθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

Digitized by Google

Ἐν τῇ παρὰ τὴν Σκιρθαίαν μάχῃ ὁ Ἀθηνίων ἔπεσε βαρέως τετρωμένος, καὶ κατελείφθη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐναντίων νομισθεὶς νεκρός. Ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ, καὶ ἐν ἔτει 102 ἀποθανόντος τοῦ Τρύφωνος, ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν τῶν δούλων. Ὁ διάδοχος τοῦ Λουκούλλου Σερουΐλιος οὐδὲν κατώρθωσε πολεμῶν πρὸς τὸν Ἀθηνίωνα, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ὁμοίως ἐτιμώρησαν καὶ αὐτόν. Ὁ Ἀθηνίων μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ διέδραμε πᾶσαν τὴν Σικελίαν, ἐπῆλθε κατὰ τῶν Μεσσηνίων ἀγόντων δημοτελῆ τινα ἑορτὴν ἐν τῷ προαστείῳ, ἐφόνευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ παρ᾽ ὀλίγον ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως. Μετὰ δὲ ταῦτα τειχίσας τὴν Μάκελλαν ὁρμώμενος ἐντεῦθεν ἐδῄου τὴν πέριξ χώραν. Τέλος δ᾽ οἱ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σικελίαν τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Μάνιον Ἀκύλλιον ἐν ἔτει 101, ὅστις ἐνίκησε τοὺς ἀποστατήσαντας ἐν μεγάλῃ μάχῃ καὶ ἐφόνευσεν ἐν μονομαχίᾳ τὸν Ἀθηνίωνα, ἀλλ᾽ ἐτραυματίσθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κεφαλήν.

Ὁ πόλεμος ἐπερατώθη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος, δὲν εἶναι δὲ βέβαιον, ἂν ἡ μάχη, ἐν ᾗ ἐφονεύθη ὁ Ἀθηνίων, ἐγένετο κατὰ τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον ἔτος. Οἱ συλληφθέντες αἰχμάλωτοι ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐδόθησαν εἰς τὰ θηρία, ἀλλὰ διέψευσαν τὰς προσδοκίας τοῦ θεωμένου πλήθους, διότι πρὸ τῆς θηριομαχίας ἐφόνευσαν ἀλλήλους, τελευταῖον δ᾽ ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Σάτυρος, ἀφ᾽ οὗ ἀπέπνιξε τὸν ἔσχατον τῶν ἐπιζώντων, ηὐτοκτόνησεν. (*Διόδ. Σικελ.* 36,5 κἑξ. *Δίων Κάσσ.* Ἀπ. 93, 4 = τόμ. Α', σ. 135 Dind.).

Ε. Α. Π.

Ἀθηνιώτισσα *(Παναγία).* Μολυβδόβουλλα προερχόμενα ἀπὸ Ἀθηναίους Μητροπολίτας τοῦ 12ου αἰῶνος φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν «Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ἀθηνιώτισσα», ἥτις ἐπιγραφὴ συνεδυάσθη μὲ τὸν Χριστιανικὸν Παρθενῶνα καὶ μὲ ἰδιάζουσαν εἰκόνα τῆς Παναγίας, λατρευομένην εἰς τὰς Ἀθήνας. Οὕτως ἡ *Ἀθηνιώτισσα,* ὡς συνδεομένη μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἰδιαιτέρως, διότι παρέχει πολλὰ ἄξια σημειώσεως, εἰδικώτερον διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ γενικώτερον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπεικονίσεων τῆς Θεοτόκου.

Καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο, τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὴν Θεοτόκον, δυνάμεθα νὰ διΐδωμεν ἐπιβίωσιν ἐπωνύμων ἀρχαίων θεῶν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ὀνόματα ἢ ἐπώνυμα Χριστιανῶν Ἁγίων, ἰδιαζόντως δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας (βλ. λ. Ἀθῆναι-Ναοὶ καὶ μοναί). Ἡ πολιοῦχος τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν Ἀθηνᾶ Παρθένος ἔφερε μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλ-

Μολυβδόβουλλον τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου
μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΙΟ(ΤΙCCΑ)»
[Ἐκ τοῦ βιβλίου Σπ. Λάμπρου «Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος»].

λων καὶ τὸ ἐπώνυμον *Ἀθηναία* (ἐν ἐπιγραφαῖς), ὄχι δὲ μόνον τὸ ἐπώνυμον *Ἀθηνιώτισσα,* ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ *Ἀθηναία* εὑρίσκομεν ὡς ἐπίθετον τῆς Παναγίας, τῆς Χριστιανικῆς Παρθένου, ἡ ὁποία ἀντικατέστησεν εἰς τὸν Παρθενῶνα τὴν λατρείαν τῆς εἰδωλολατρικῆς Παρθένου θεᾶς.

Διὰ τὴν ὁμοιότητα πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ τὸ ἄλλο, ἐν Ἀθήναις μάλιστα, δοθὲν εἰς τὴν Παναγίαν ἐπίθετον «*Γοργοεπήκοος*», τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει τὰ ἀρχαῖα ἐπώνυμα τῆς Ἀθηνᾶς «*Γοργώ*», καὶ «*Θεὰ κόρη ἐπήκοος*». Συνδέεται δὲ τὸ ὄνομα *Γοργοεπήκοος* μὲ τὸ ὄνομα *Ἀθηναία.*

Ὁ Ρῶσος ἐπίσκοπος Οὐσπένσκης εἶχεν ἀνακαλύψει τὸ 1855 ἐν Καΐρῳ ἀρχαιοτάτην εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν:

ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΑΙΑ ΓΟΡΓΟΕΠΕΙΚΟΟC

Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀνευρέθη ἀργότερα ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως, εἶδε δὲ αὐτὴν καὶ τὴν περιέγραψεν ὁ Νεροῦτσος (Χριστιαν. Ἀθῆναι, Δελτίον τῆς Ἱστορ. Ἑταιρείας, σ. 68 ἑξ. *Καμπούρογλου* Ἱστορία Ἀθηναίων, τ. Β' σ. 181 ἑξ. Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἑταιρείας, 1894, σ. 80 ἑξ).

Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Νερούτσου, ἡ πολυτιμοτάτη αὕτη εἰκὼν εἶναι μεγάλου μεγέθους, ἐπὶ ξύλου κατεστραμμένου ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, παριστάνει δὲ τὴν Θεοτόκον εἰς φυσικὸν μέγεθος, ὀρθίαν καὶ κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν τρόπον. Τὸ εἰκονιζόμενον «παιδίον» εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα ὑπὸ ἀπειροκάλου ζωγράφου. Ἐκ τῆς δημοσιευομένης ἀπεικονίσεως ἐμφαίνεται ἡ ἀρχαϊκὴ καὶ εὐγενὴς συνάμα στάσις τῆς Θεοτόκου. Ὁ ποδήρης χιτὼν εἶναι πράσινος, ἡ δὲ καλύπτρα, τὸ λεγόμενον *μαφόριον,* εἶναι πορφυροῦν. Ὁ Νεροῦτσος εὑρίσκει ὁμοιότητα μὲ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, τὸ φυλασσόμενον ἐν τῷ Μουσείῳ Pio Clemente τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἔχομεν εἰς τὴν ἀληθῶς πολύτιμον εἰκόνα ταύτην πολὺ παλαιὰν καὶ πολὺ σεμνὴν παράστασιν τῆς Θεοτόκου.

Ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου τῆς Γοργοεπηκόου, τῆς *Γοργοπήκου,* ὡς ἐλέγετο, ἐτιμᾶτο ἡ χαριεστάτη μικρὰ παρὰ τὴν σημερινὴν Μητρόπολιν τρουλλωτὴ ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶχε θεωρηθῇ καὶ ἐλέγετο μικρὰ Μητρόπολις, εἶναι δὲ σήμερον γνωστὴ ὡς ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου. Ἡ ἀπόδοσις μάλιστα τοῦ ναοῦ εἰς τὴν μνήμην τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο Ἁγίου συνεδυάσθη μὲ τὴν προσωνυμίαν Γοργοεπήκοος, ὡς τῆς θεᾶς τῆς ταχέως βοηθούσης τὰς ἐπιτόκους γυναῖκας. Εἰς παλαιὸν σημείωμα ἐπεξηγεῖται ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος: «Ἡ Γοργοεπήκοος ἐθεωρεῖτο ὡς προστά-

Παναγία ἡ Ἀθηνιώτισσα
Ἀπεικόνισις τῆς Θεοτόκου ἐπὶ παλαιᾶς εἰκόνος μὲ ἐπιγραφήν:
«ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΑΙΑ ΓΟΡΓΟΕΠΕΙΚΟΟC»
(Δελτίον Χριστιανικῆς Ἑταιρείας, 1894).

τις παντὸς νοσοῦντος». Εἰς παλαιὰν δὲ ἐκκλησιαστικὴν σύνθεσιν μοναχοῦ λέγεται: «*Γοργοεπήκοον κόρην μέλψωμεν... Ἐκ τῆς μορφῆς ἐπεφάνης, Γοργοεπήκοε...*» Ἐπεφάνη δὲ ἡ Θεοτόκος, συνεχίζουσα τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς *ἐπιφανείας,* καθ᾽ ὕπνους εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἀθωνικοῦ Δοχειαρίου: «Ἐγώ εἰμὶ ἡ Δέσποινα Θεοτόκος ἡ Γοργοεπήκοος, *καὶ γοργῶς ἐπακούω τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομά μου*» (*Καμπούρογλους,* Αἱ παλαιαὶ Ἀθῆναι. τεῦχ. γ', σ. 226 ἑξ.).

Ἡ προσηγορία αὕτη, ἡ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς Ἀθηναίοις συνηθιζομένη, *Θεοτόκος Γοργοεπήκοος,* ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν Βυζαντινὴν προσωνυμίαν «*τῆς ὀξείας ἐπισκέψεως*», ὡς καὶ ἡ ὀνομασία *Ἀθηναία* καὶ *Ἀθηνιώτισσα,* δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ προέρχωνται, ἂν ὄχι ἀμέσως ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἐπώνυμα τῆς Ἀθηνᾶς, τοὐλάχιστον ἀπὸ τὰς ἰδίας ἀναμνήσεις καὶ τὰ ἴδια αἰσθήματα τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων (βλ. *Νερούτσου* Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι. εἰς Δελτίον τῆς Ἱστορ. Ἑταιρ. 1889, σ. 24 ἑξ.) Τὰ αἰσθήματα δὲ καὶ τὰς ἰδέας ταύτας ἐκφράζει κάλλιστα αὐτὸς ὁ σεμνὸς καὶ περιώνυμος ἱεράρχης τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Μητροπολίτης Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος, ὅταν λέγῃ εἰς τὸν εἰσβατήριον λόγον του, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τὸν Χριστιανικὸν Παρθενῶνα, «ὅτε πρῶτον ταῖς Ἀθήναις ἐπέστη» κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος:

«Ἐξ οὗ δῆτα, εἶπεν ὁ Μητροπολίτης, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐκ τῆς *ἀειπαρθένου Κόρης* ἀνέσχε... καὶ ἡ Ἀκρόπολις αὐτὴ τῆς τυραννίδος τῆς ψευδοπαρθένου Ἀθηνᾶς ἀπήλλακτο... *τῆς δὲ δι᾽ αἰῶνος Παρθένου καὶ Μητρὸς τοῦ Θεοῦ* πυρσὸς ἀειφανής».

Ἀλλ᾽ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Θεοτόκον, τὴν Ἀθηναίαν καὶ Ἀθηνιώτισσαν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Βυζαντινοὶ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν νὰ καθιερώσουν ὡς προστάτην τῆς πόλεως αὐτῶν τὴν Χριστιανὴν Παρθένον, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἰδιοποιηθῆ ὡς πολιοῦχον τὴν Ἀθηνᾶν Παρθένον. Εἰς μοναχικήν τινα παράδοσιν ἡ ἐν Ἀθήναις παλαιὰ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου φέρει τὸ ὄνομα *Ἀθηναία.* Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡ εἰκών, τὴν ὁποίαν ἔφερε μεθ᾽ ἑαυτοῦ εἰς τὰς περιοδείας του ὁ Ὅσιος Λουκᾶς (κατ᾽ ἄλλην δὲ παραλλαγὴν ὁ Ἅγιος Λουκᾶς), παρελήφθη ὑπὸ μαθητοῦ του καὶ μετεκομίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας. Τότε δὲ «ναὸν οἱ ἰθαγενεῖς περικαλλῆ οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἀνεγείραντες, ἀνεστήλωσαν ἐν αὐτῷ τὴν ἁγίαν εἰκόνα». Αὕτη ἡ εἰκὼν διὰ θαυμασίας πορείας ἐν μέσῳ νεφελῶν ὡδήγησεν Ἀθηναίους ἱερεῖς νὰ κτίσουν πρὸς τιμὴν αὐτῆς μονὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Μελᾶ, παρὰ τὸν Πόντον, εἶναι δὲ αὕτη ἡ περιώνυμος μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ, παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα (Ἡ θεία καὶ ἱερὰ ἀκολουθία τῶν ὁσίων Πατέρων Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τῶν ἐξ Ἀθηνῶν. Βλ. καὶ *Νεροῦτσον,* ἔνθα ἀνωτ. *Γρηγορόβιον,* Ἱστ. τῶν Ἀθηνῶν. τ. Α'. σ. 114 ἑξ.)

Μήτηρ δὲ Θεοῦ «Παναγία ἡ Ἀθηναία» εἶναι τοιχογραφία εἰς τὴν Τράπεζαν τῶν μοναχῶν εἰς τὴν μονὴν Ἀστέρι τοῦ Ὑμηττοῦ, καθὼς καὶ εἰς ναὸν εἰς τὰ Καλύβια τῆς Χασιᾶς (Ἀσπρόπυργον), —κατ᾽ ἀνακοίνωσιν Δ. Καμπούρογλου.

Τὸ ἀσφαλὲς τεκμήριον τοῦ ἐπωνύμου *Ἀθηνιώτισσα* εὑρίσκεται ἐπὶ μολυβδοβούλλου, ἤτοι σφραγῖδος μολυβδίνης, ἡ ὁποία ἐσώζετο εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Φωτιάδου πασᾶ καὶ ἡ ὁποία ἀνῆκε πιθανώτατα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τὸν Ἀκομινᾶτον. Ἐπὶ τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου εἰς τὴν μίαν ὄψιν παριστάνεται ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα καὶ περὶ αὐτὴν ἡ ἐπιγραφή

«ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΙΟ[ΤΙCCΑ]»

ἤτοι: *Μήτηρ Θεοῦ ἡ Ἀθηνιώτισσα.*

Ἐπὶ τῆς ἄλλης ὄψεως αὐτοῦ ἀναγράφεται:

«+ΜΗΤΗΡ ΘΥ ΒΟΗΘΕΙ ΜΟΙ ΤΩ CΩ ΔΟΥΛΩ
ΜΙΧΑΗΛ ΤΩ ΜΡΟΠΟΛΙΤΗ ΑΘΗΝΩΝ»

ἤτοι: «*+Μήτηρ Θεοῦ, βοήθει μοι τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ τῷ Μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν*».

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ Σπύρ. Λάμπρος («Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος κατὰ πηγὰς ἀνεκδότους», ἐν Ἀθήναις, 1878, εἰς τὸν προστιθέμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου πίνακα), μὲ πολλὰς παρατηρήσεις (ἔνθα ἀνωτ. σ. 35-39), ἔπειτα δὲ ὁ ἐπιφανὴς Γάλλος Βυζαντινολόγος Γουσταῦος Schlumberger εἰς τὸ μέγα καὶ πολύτιμον ἔργον του «Sigillographie de l'Empire Byzantin». 1884, σ. 173, παραδεχόμενος τὰ συμπεράσματα τοῦ Λάμπρου, προσθέτων δὲ καὶ ἴδια. Παραδέχεται ἰδίως ὁ Schlumberger ὅτι ἡ σφραγὶς ἀνῆκεν εἰς τὸν Μητροπολίτην τῶν Ἀθηνῶν Ἀκομινᾶτον, τὸν σύγχρονον μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Δ' Σταυροφορίας, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ᾽ ὅσον ὁ ὅλος χαρακτὴρ τοῦ μολυβδοβούλλου ἀνταποκρίνεται τελείως μὲ τὰ μολυβδόβουλλα τοῦ τέλους τοῦ 12ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος, τῶν χρόνων δηλαδή, κατὰ τοὺς ὁποίους ἤκμασεν ὁ περιώνυμος Μητροπολίτης.

Τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν εἶχε καὶ μολυβδόβουλλον τοῦ περὶ τὸ 1166 Μητροπολίτου πάλιν Ἀθηνῶν Νικολάου τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου, οὕτως ὀνομασθέντος ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τίρωνος ἐν Κωνσταντινουπόλει:

ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΙΩΤ[ΙCCΑ].

ὡς ἀναφέρει ὁ Λάμπρος διὰ τὴν σφραγῖδα ταύτην, ἡ ὁποία κατέκειτο εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ πατρός του (ἔνθα ἀνωτ. σ. 36 σημ. 1. Πρβ. καὶ *Schlumberger,* ἔνθα ἀνωτ. καὶ *Νεροῦτσον,* ἔνθα ἀνωτ.). Ὁ Λάμπρος ὑποθέτει ὅτι πιθανὸν ἡ ἰδία ἐπιγραφὴ νὰ ὑπῆρχε εἰς τρίτην σφραγῖδα Μητροπολίτου τινὸς Γεωργίου.

Εἰς ἑτέραν σφραγῖδα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν εἰκονιζομένην ὑπὸ τοῦ Schlumberger (σ. 175), φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

«CΦΡΑΓΙC ΤΗC ΘΚΟΥ ΤΩΝ ΑΘ(ηνῶν?)».

Εἰς τὸ Ἐθνικὸν Νομισματικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν σώζεται τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ Νικολάου τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου «CΦΡΑΓΙC ΑΘΗΝΩΝ ΠΟΙΜΕΝΟC ΝΙΚΟΛΑΟΥ», μετρίας διατηρή-

Digitized by Google

σεως τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐκδώσαντος τὸν κατάλογον τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τούτῳ μολυβδοβούλλων Κ. Κωνσταντοπούλου ἡ Θεοτόκος παρίσταται «ἐν προτομῇ κλίνουσα ἠρέμα πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ φέρουσα τὸ βρέφος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς» *(Κωνσταντοπούλου,* Μολυβδόβουλλα ἐν τῷ Ἐθνικῷ Νομισματ. Μουσείῳ, 1908).

Εἰς μολυβδόβουλλα λοιπὸν Ἀθηναϊκὰ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὑπάρχει ἡ ὀνομασία «*Ἀθηνιώτισσα*». Ὁ ἀοίδιμος Λάμπρος θεωρεῖ ὡς βέβαιον, ὅτι ἡ Ἀθηνιώτισσα ἦτο τὸ ἐπώνυμον τῆς πολιούχου τῶν Ἀθηνῶν Παναγίας, διότι εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου μνημονεύεται ἐν Ἀθήναις περιώνυμος ναὸς τῆς Θεοτόκου *ἐπώνυμος τῆς πόλεως*, τὸ δὲ ἐν Ἰταλικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 14ου αἰῶνος «Santa Maria di Athene» θεωρεῖ ὡς μετάφρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ *Ἀθηνιώτισσα*. Τὰ ἀσθενῆ ταῦτα ἐπιχειρήματα δὲν δύνανται νὰ πείσουν τινὰ ὅτι ἡ ἐπωνυμία Ἀθηνιώτισσα ἦτο κοινὴ ἐν Ἀθήναις, ἐκπλήττει δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὔτε οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν τὸν *Ναὸν τῆς Θεοτόκου* (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Βασιλείου Β', δὲν λέγουν τοιοῦτόν τι ἐπώνυμον *(Κεδρηνός,* τ. Β', σ. 475. — *Γλυκᾶς,* σ. 578. — *Ζωναρᾶς,* τ. Γ', σ. 566, ἐκδ. Βόννης).

Ἄλλο ἄξιον λόγου σημεῖον, ἴσως σπουδαιότερον διὰ τὴν τέχνην, εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὸν εἰς τὰ μολυβδόβουλλα, τὰ ἀναφέροντα τὴν ἐπίκλησιν *Ἀθηνιώτισσα,* εἰκονογραφικὸν τύπον τῆς Θεοτόκου. Εἰς πάσας—τὰς ὀλίγας ἄλλως τε—παραστάσεις ταύτας ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται στηθάριον, κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἔκφρασιν, (buste, κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸν Χριστὸν βλέπουσα κατ' ἐνώπιον καὶ ἔχει ἀνατεταμένην τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, ὡς ἐν προσευχῇ. Ὁ εἰκονογραφικὸς οὗτος τύπος εἶναι βεβαίως διάφορος τοῦ συνήθους τῆς ἀριστεροκρατούσης Παναγίας, διάφορος δὲ καὶ τοῦ τύπου τῆς Βλαχερνιωτίσσης (πρβ. Schlumberger, ἔνθα ἀνωτ.). Ὁ Λάμπρος ἔχει βραχείας τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν τύπων τῆς Παναγίας εἰς μολυβδόβουλλα (ἔνθα ἀνωτ. σ. 37 σημ. 1). καλύτερον ὅμως δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν ταύτας ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικώτατον κατάλογον τοῦ Κ. Κωνσταντοπούλου, ὁ ὁποῖος μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν περιέγραψε τὴν συλλογὴν τῶν μολυβδοβούλλων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τῆς Θεοτόκου ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Καΐρου ἦτο ἀρχικῶς ἄνευ τοῦ Χριστοῦ.

Γενικῶς συμπεραίνω ὅτι τύπος εἰκονογραφικὸς ἰδιαίτερος τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης δὲν ὑπῆρχε, καὶ γενικώτερον ἀκόμη, μοὶ φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο κοινῶς διαδεδομένη ἐν Ἀθήναις ἡ ἐπίκλησις αὕτη καὶ δὲν ἦτο κοινῶς καὶ ἐπισήμως παραδεδεγμένη ἡ *Ἀθηνιώτισσα* ὡς πολιοῦχος προστάτις τῶν Ἀθηνῶν. Ἁπλῆ δὲ εἰκασία μοὶ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Γρηγοροβίου, ὅτι ἐκόσμει τὸν Παρθενῶνα ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης, ἂν καὶ βεβαίως πολλαὶ θὰ ὑπῆρχον ψηφιδωταὶ ἀπεικονίσεις τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς τιμώμενον ἀθάνατον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Ἀθηνόβιος. Υἱὸς τοῦ Διονυσίου Ἀθηναῖος (Λεωντίδος φυλῆς) «νικήσας τῇ λαμπάδι τῶν παίδων» (Ἐπιγρ.).

Ἀθηνογένης· ἐπίσκοπος Βυζαντίου (βλ. Ἀθηνόδωρος).

Ἀθηνογένης. Μάρτυς καὶ ὑμνογράφος ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τοῦτον ἀποδίδεται ἡ λεγομένη «*ἐπιλύχνιος εὐχαριστία*» ἢ «*ὕμνος ἐπιλύχνιος*», ὁ ᾀδόμενος ἐν τῷ ἑσπερινῷ («*Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης, | ἀθανάτου πατρός, οὐρανίου, | ἁγίου, μάκαρος κτλ.*»). Τὸ δὲ μέλος τοῦ ὕμνου τούτου, ὃν ὡσαύτως ἐκ τῶν παλαιοτάτων τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀξιόλογον διὰ τὴν μετρικὴν αὐτοῦ μορφήν, διότι διασῴζει τὸν λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων «μείζονα σπονδεῖον». Τὸν ὕμνον τοῦτον καταλέγει ἐν τοῖς ἀδεσπότοις ὁ Christ καὶ ὁ Παρανίκας (Anthol. gr. carm. christianorum σ. 38). Ε. Α Π.

Ἀθηνογενὴς (ὁ, ἡ) —ἐς (τό)· ὁ ἐν Ἀθήναις γεννηθείς.

ἀθηνογνώστης (ὁ)· γνώστης τῶν Ἀθηνῶν· θηλ. *ἀθηνογνῶστις* (γεν. —γνώστιδος).

ἀθηνοδίφης (ὁ). ὁ ἐρευνῶν τὰς Ἀθήνας, τὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀθηνόδοτος. Μαθητὴς τοῦ *Μουσωνίου,* διδάσκαλος τοῦ *Φρόντωνος* (Fronto σ. 73. 115. 244 Ναβ. Μᾶρκ. Αὐρήλ. Εἰς ἑαυτὸν Α', 13).

Ἀθηνόδωρος. Οὕτως ὠνομάζετο ὁ ὑποκινήσας εἰς στάσιν τοὺς ἐν Βάκτροις Ἕλληνας στρατιωτικοὺς ἀποίκους ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ὀχυρᾶς ἀκροπόλεως τῶν Βάκτρων. Τὸν βασιλέα τοῦτον ἐφόνευσε *Βίκων* τις ἔν τινι συμποσίῳ, ὅπερ εἶχε προσφέρει εἷς τῶν ἐπιφανῶν βαρβάρων, *Βόξος* καλούμενος, ἐκ ζηλοτυπίας διὰ τὴν βασιλείαν. Ἡ στάσις αὕτη ἔγινε τῷ 325 π. Χ., ὅτε εἶχε λήξει πλέον ἡ εἰς Ἰνδίας ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ εἶχεν ἐπιστῆ ὁ χρόνος τῆς ἐπιστροφῆς. (Κούρτ. ΙΧ, 7,1. Διοδ. ΙΖ', 99. Δρούσεν Ἱστ. τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου 673 καὶ ἑξῆς ἐν τῇ βιβλ. Μαρασλῆ). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Ἀθηνόδωρος.** Γλύπτης ἐκ Κλειτορίας τῆς Ἀρκαδίας, μαθητὴς τοῦ Πολυκλείτου. Ἤκμασεν οὗτος κατὰ τὴν 93ην Ὀλυμπιάδα, διεκρίθη δὲ διὰ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικότητα τῶν προσώπων. Ὁ *Πλίνιος* (XXXIV, 19, 2 καὶ 36) καταλέγει αὐτὸν μεταξὺ τῶν διασήμων καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ θεωρεῖ τὰ ἔργα του ἴσης ἀξίας μὲ τὰ τοῦ Ἀντιμάχου, Ἀνδροβούλου, Ἀσκληπιοδώρου καὶ ἄλλων, τῶν ὁποίων τὰ ἀγάλματα κατὰ χιλιάδας μετέφεραν ὁ Λούκουλλος καὶ ἄλλοι Ρωμαῖοι στρατηγοὶ ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας εἰς Ρώμην. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν κατειργάζοντο ἀγάλματα φιλοσόφων, ἄλλοι ἡρώων καταλυσάντων τυραννίδας, ἄλλοι ἅρματα ὁδηγούμενα ὑπὸ ἁρματηλατῶν, Ἀθηνόδωρος δὲ ὁ Ἀρκὰς διεκρίνετο εἰς τὸ νὰ πλάττῃ σώματα γυναικῶν διαπρεπουσῶν ἐπὶ κάλλει καὶ χάριτι, δίδων εἰς αὐτὰ εὐγενεστάτην ἔκφρασιν καὶ γοητευτικὴν κίνησιν καὶ ζωήν. Θ. Β.

— **Ἀθηνόδωρος.** Γλύπτης ἐκ Ρόδου, ὅστις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου ὡς εἷς ἐκ τῶν τριῶν καλλιτεχνῶν (*Ἀγήσανδρος, Πολύδωρος καὶ Ἀθηνόδωρος*), οἵτινες ἔγλυψαν τὸ περίφημον σύμπλεγμα τοῦ *Λαοκόωντος,* ὅπερ ἀνευρεθὲν ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸ 1506 ὑπὸ τοῦ Φελεκίου δὲ Φράντις εἰς ἄκραν τινὰ αἰθούσης ἀποτελούσης μέρος τῶν Θερμῶν τοῦ Τίτου, μετεφέρθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μπελβεντέρε καὶ εὑρίσκετο τοποθετημένον εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ λήξαντος αἰῶνος ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὸν *Κανόβαν* τὴν μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ ἔνθα εὑρίσκεται ἔκτοτε. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀπεδίδετο εἰς τὸν *Φειδίαν,* ἐσφαλμένως, διότι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ μεγάλου ἀγαλματοποιοῦ. Ὑπάρχουν ἄλλοι ὑποστηρίζοντες ὅτι γεννᾶται ζήτημα, ἐὰν οἱ τρεῖς καλλιτέχναι ἔζων πρὸ ἢ μετὰ τὸν Βιργίλιον, καὶ ἐὰν εἶχον κατ' ἀκολουθίαν ὑπ' ὄψει τὴν Αἰνειάδα, ἐξ ἧς φαίνεται ἐμπνευσθὲν τὸ ἔργον. Ὁ Denne-Baron θεωρεῖ ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ μὲν ἄγαλμα τοῦ Λαοκόωντος ἐφιλοτεχνήθη ὑπὸ τοῦ Ἀγησάνδρου, ὅστις ἦτο πατὴρ τοῦ Πολυδώρου καὶ τοῦ Ἀθηνοδώρου, εἰς οὓς ἐνεπιστεύθη τὴν ἐκτέλεσιν μόνον τῶν τέκνων τοῦ ἱερέως τοῦ Ποσειδῶνος· εἶναι δὲ καταφανὴς ἡ διαφορὰ τούτων πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ συμπλέγματος. Ὁ ἴδιος διατείνεται ὅτι καὶ τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν γενέτειραν τοῦ Νέρωνος πόλιν ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Μπελβεντέρε τῆς Ρώμης εἶναι ἐπίσης ἔργον τῶν τριῶν Ροδίων καλλιτεχνῶν. Ὁ Νέρων ὅπως διακοσμήσῃ τὸ Ἄντιουμ, πόλιν ὅπου ἐγεννήθη, ἀπεγύμνωσεν ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν, ἀπὸ τὰ ὡραιότερά των ἀγάλματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰκάζει ὅτι μετεφέρθη καὶ τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὸ ἔτος 1500 ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος. Μεταγενέστεραι ὅμως ἔρευναι πείθουν ὅτι τοῦτο εἶναι ρωμαϊκὸν ἀντίγραφον.

Τὸ θαυμάσιον τοῦτο σύμπλεγμα εὑρέθη ἀτυχῶς ἠκρωτηριασμένον, καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν *Μιχαὴλ Ἄγγελον* ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ, ἐπὶ μακρὰ δὲ ἔτη εὑρίσκοντο τὰ συμπληρωθέντα ὑπὸ τούτου τμήματα ἐκ πηλοῦ. Ἡ συμπλήρωσις ὅμως ἐθεωρήθη ἀτυχὴς καὶ ἀνετέθη βραδύτερον αὕτη εἰς τὸν *Μωρνίνην,* ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν ὑπῆρξεν ἱκανοποιητική. Ἐν τέλει ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἄγαλμα ὁ *Κορνακίνι,* ὅστις ἐξετέλεσε τὰς ἐπανορθώσεις ὡς ἔχουσιν αὗται σήμερον.

Ἄλλας εἰδήσεις περὶ ἔργου Ἀθηνοδώρου τοῦ Ροδίου δὲν ἔχομεν, γενικῶς ὅμως πιστεύεται, ὡς ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόωντος, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἓν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅτι ὑπῆρξεν ὑπέροχος καλλιτέχνης. Θ. Β.

— **Ἀθηνόδωρος.** Κιθαρῳδὸς ἐκ Τέω τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ζήσας πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὅτε ἤκμαζεν αὕτη εὐδαιμονοῦσα καὶ εἰς ἣν ἐμορφώθησαν οἱ ἄριστοι τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν μουσικῶν, οἵτινες διεσπείροντο πανταχοῦ τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου. Ὁ *Ἀθηνόδωρος* διέπρεπε κατὰ τὰς τελουμένας εἰς Τέων Διονυσιακὰς ἑορτάς, εἰς τὰς ὁποίας προσέτρεχον πανταχόθεν, πολλοὶ δὲ μετέβησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῆς Ἰωνίας ὅπως διδαχθῶσι παρ' αὐτοῦ μουσικήν. Θ. Β.

—**Ἀθηνόδωρος.** Ἴμβριός τις, ὅστις κρατούμενος ὡς πολιτικὸς ἐγκληματίας ἐν Σάρδεσι μετ' ἄλλων τινῶν ἀπελύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου χαριζομένου εἰς τὸν Φωκίωνα, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ οὗτος τὴν χάριν ταύτην, διότι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ὀργισθῆ διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἐξ 1000 ταλάντων δωρεᾶς του Ὅτε εἶχε μάθει τὴν ἀπόρριψιν τῆς δωρεᾶς του ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν εἴπει κατὰ τὸν *Πλούταρχον* (Φωκ. 18) «*φίλους μὴ νομίζειν τοὺς μηδὲν αὐτοῦ δεομένους*». Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Ἀθηνόδωρος** (Ἀθανόδωρος). Ἀνδριαντοποιὸς ἐξ Ἀχαΐας ἐργαζόμενος τὸν χαλκόν· ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ἀργείων *Ἀσωποδώρου, Ἀργειάδου* καὶ *Ἀτώτου* κατὰ τὴν 6ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα κατεσκεύασε τὸ μέγα ἀνάθημα τοῦ Συρακοσίου Πραξιτέλους τὸ σταθὲν ἐν Ὀλυμπίᾳ, ὅπου εὑρέθη ἡ βάσις αὐτοῦ παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴ γωνίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Διός. (Βλ. *Loewy* Inschr. griech. Bildh. 30. *C. Robert* ἐν *Pauly* Realenc. ² II, σ. 2046. πρβ. καὶ σ. 701, 702 καὶ 1705).

—**Ἀθηνόδωρος.** Τραγικὸς ὑποκριτὴς ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ μέσον τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. (Ἐπιγρ.).

—**Ἀθηνόδωρος** ὁ Ἀθηνοδώρου, Ἀθηναῖος (Αἰξωνεύς). Θεσμοθέτης ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ κῆρυξ τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου ἐν ἔτει 97/6. (Ἐπιγρ.).

—**Ἀθηνόδωρος.** Υἱὸς τοῦ Εὐγείτονος, Ἀθηναῖος (Φρεάρριος). Θεσμοθέτης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου. (Ἐπιγρ.).

—**Ἀθηνόδωρος.** Πειρατὴς λεηλατήσας ἐν ἔτει 69 τὴν Δῆλον (Φλέγων Τραλλ. FHG III 606).

—**Ἀθηνόδωρος.** Ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, ἐπιφανὴς ἀνὴρ γενναίως ὑπὲρ τῆς Πατρίδος αὐτοῦ ἀγωνισθείς. Ἦτο πατὴρ τοῦ ποιητοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ ἑπομένου Ἀθηνοδώρου.

—**Ἀθηνόδωρος.** Υἱὸς τοῦ προηγουμένου, ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ Ἀράτου καὶ μαθητὴς τοῦ στωϊκοῦ Ζήνωνος. Ἔγραψε «Πρὸς τὰς Ζωΐλου κατηγορίας», τουτέστι κατὰ τοῦ συγγράμματος «Κατὰ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως» τοῦ *Ζωΐλου,* ὅστις ἀπεκλήθη «*ὁμηρομάστιξ*» καὶ «*κύων ῥητορικός*». (Βλ. περὶ ἀμφοτέρων τούτων τῶν Ἀθηνοδώρων *Pauly* Realenc. ² II, σ. 2044).

—**Ἀθηνόδωρος.** Ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου· ἔγραψεν ἐν τῷ «Περὶ ἐπιδημίων», ὅτι ἡ νόσος ἐλεφαντίασις καὶ ἡ ὑδροφοβία ἀνεφάνησαν τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἰατροῦ Ἀσκληπιάδου (Πλούτ. Συμπ. προβλ. Η', 9, 1).

—**Ἀθηνόδωρος.** Σοφιστὴς ἐν Ἀθήναις ἐξ ἐπιφανοῦς γένους τῆς Αἴνου, ἀντίτεχνος τοῦ Πολυδεύκους ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου. Ἀπέθανε νέος (Φιλόστρ. Βι. σοφ. Β', 14).

—**Ἀθηνόδωρος** (ὁ καὶ *Ἀγρίππας*). Ἀθηναῖος ἄρχων περὶ τὸ 180 ἔτος μ. Χ.

—**Ἀθηνόδωρος.** Υἱὸς τοῦ Ἡρακλείδου. Κωμῳδός. (Ἐν ἀγωνιστικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Ἰασοῦ τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος).

—**Ἀθηνόδωρος.** Υἱὸς τοῦ Σάνδωνος, ὁ καλούμενος *Κανανίτης* ἀπὸ κώμης τινὸς παρὰ τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας. Ἦτο Στωϊκός, μαθητὴς τοῦ Ποσειδωνίου, καὶ διετέλεσε μετὰ τοῦ Ἀρείου διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου, παρ' οὗ ἔτυχε μεγάλης τιμῆς. Ὅτε δ' ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, γινώσκων ὅτι ὁ Αὔγουστος ταχέως μὲν ὠργίζετο καὶ ἐξέδιδε θανατηφόρους ἀποφάσεις, ταχέως δὲ πάλιν ἐσβέννυε τὸν θυμὸν καὶ ἐφαίνετο φιλάνθρωπος, κύψας πρὸς τὸ οὖς αὐτοῦ εἶπεν, «*ὦ Καῖσαρ, μὴ πρότερον ψῆφον κατά τινος ἐξενέγκῃς, πρὶν ἂν κατὰ σαυτὸν τὰ εἰκοσιτέσσαρα γράμματα διέλθῃς*»· ὁ δὲ Αὔγουστος στενάξας εἶπεν «*ἔχω ἔτι ἀνάγκην σοῦ, καὶ πάλιν θὰ εἶσαι μετ' ἐμοῦ*» (Ἐπιτ. Πλάν. Δί. Κασσ. τόμ. Ε', σ. 234 Dind.). Ἤδη δὲ γηραιὸς καταλιπὼν τὴν Ρώμην ἦλθεν εἰς τὴν Ταρσόν, ἥτις εὑρίσκετο ἐν κακῇ καταστάσει ἕνεκα τῆς διοικήσεως τοῦ δημοκόπου καὶ κακοῦ ποιητοῦ Βοήθου καί τινων ἄλλων. Ἐπί τινα μὲν χρόνον ὁ Ἀθηνόδωρος ἐπεχείρει διὰ λόγου νὰ μεταβάλῃ καὶ ἐκεῖνον καὶ τοὺς συστασιώτας· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐσωφρονίζοντο, μετεχειρίσθη τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου δοθεῖσαν ἐξουσίαν, κατέλυσε τὸ καθεστὼς πολίτευμα καὶ ἐξέβαλεν αὐτοὺς καταδικάσας εἰς ἐξορίαν. Οἱ δὲ πρῶτον μὲν ἔγραψαν εἰς τοὺς τοίχους κατ' αὐτοῦ τοιαῦτα

«*ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, πορδαὶ δὲ γερόντων*»·

ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀθηνόδωρος ἐκλαβὼν τοῦτο ὡς παιδιὰν διέταξε νὰ ἐπιγράψωσι παρὰ τὸν στίχον: «*βρονταὶ δὲ γερόντων*», καταφρονήσας τις ἔπειτα τῆς ἐπιεικείας τοῦ ἀνδρὸς κατέρρανε διὰ τῆς κόπρου αὐτοῦ νύκτωρ τὴν θύραν καὶ τὸν τοῖχον τῆς οἰκίας τοῦ Ἀθηνοδώρου. Ὁ δὲ κατηγορῶν τῶν στασιωτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου εἶπε, «*τὴν νόσον τῆς πόλεως καὶ τὴν καχεξίαν πολλαχόθεν εἶναι δυνατὸν νὰ σκοπῇ τις καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν διαχωρημάτων*» (Στράβ. ΙΔ', σ. 674—675). Ἀπέθανε δ' ἐν ἡλικίᾳ 82 ἐτῶν, καὶ ὁ Ταρσέων δῆμος ἀπένεμεν εἰς αὐτὸν ὡς ἥρωα κατ' ἔτος τιμὰς (Ψευδολουκ. Μακροβ 21)

Ἔχομεν πολλὰ ὀνόματα συγγραφῶν τοῦ Ἀθηνοδώρου, αἵτινες ὅμως, ἂν μὴ μνημονεύηται ἡ ἐπωνυμία, δύνανται νὰ ἀνήκωσι καὶ εἰς Ἀθην-

Digitized by Google

δωρον τὸν Κορδυλίωνα. Εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Σάνδωνος ἀνήκουσιν: ἡ συγγραφὴ «*Πρὸς Ὀκταουίαν*», τὴν ἀδελφὴν τοῦ Αὐγούστου, κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (Ποπλικ. 17), προσέτι δὲ ἡ συγγραφὴ «*Περὶ τῶν πλημμυρίδων καὶ τῶν ἀμπώτεων*», ἣν μνημονεύει ὁ Στράβων (Α', σ. 55 καὶ Γ', σ. 173. ὅστις καὶ ἐν σ. 779 λέγει, ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος, «ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ ἡμῖν ἑταῖρος», διηγεῖτο μετὰ θαυμασμοῦ περὶ τῆς εὐνομίας τῶν Πετραίων Ἀράβων), καὶ ὅσα ὁ Σενέκας παρ' αὐτοῦ παραλαβὼν παρατίθεται ἐν «De tranquil. animi» 3. 1 8 καὶ 7, 2 καὶ ἐν Epist. 10, 5. Ὁ αὐτὸς δὲ Ἀθηνόδωρος εἶναι ὁ Athenodorus Calvus, ὅστις ἔδωκε πρὸς τὸν Κικέρωνα ὡραῖον «ὑπόμνημα» πρὸς τὴν ἐξεργασίαν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ «De officiis» (Cic. ad. Att. XVI, 11, 4. 14, 4). Ἀμφίβολον δ' ὅμως εἶναι, ἂν ὁ Καναν ίτης Ἀθηνόδωρος συνέγραψε τὸ «*Πρὸς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας*», ὅπερ λαμβάνουσι πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ὑπομνηματισταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ «*Περὶ σπουδῆς καὶ παιδιᾶς*» (Ἀθήν. ΙΒ', σ. 519 Β) καὶ τὸ «*Περὶ Ταρσοῦ*» (*Στέφ. Βυζ.* λ. Ἀγχιάλη σ. 23 Meinecke) ἔργον [Ἀποσπ. ἐν FHG III 485. Βλ. *Pauly* Realenc.[2] II, σ. 2045]. Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

—**Ἀθηνόδωρος** ὁ Ταρσεύς, ἐπικαλούμενος *Κορδυλίων*. Ἦτο Στωϊκός, προέστη δὲ τῆς ἐν Περγάμῳ βιβλιοθήκης· ἀλλ' ἐπιχειρήσας νὰ ἐκκόψῃ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν Στωϊκῶν τὰ κακῶς λεγόμενα καὶ φωραθεὶς ἐκινδύνευσεν (Ἰσίδ. ὁ Περγαμ. παρὰ Διογ. τῷ Λαερτίῳ Ζ', 34). Ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ ἐπείσθη ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Κάτωνος νὰ ἔλθῃ εἰς Ρώμην, ὅπου διέτριψεν ὡς οἰκεῖος τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ ἀπέθανε παρ' αὐτῷ (Πλούτ. Κατ. ν. 10.16. Στράβ. ΙΔ', σ. 674). Περὶ συγγραμμάτων αὐτοῦ βλ. λ. Ἀθηνόδωρος ὁ Σάνδωνος. Ε. Α. Π.

— **Ἀθηνόδωρος** *[Θεατρ.]*— Εἷς τῶν διασημοτέρων ὑποκριτῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου, ἀκμάσας ἐπὶ Ἀλεξάνδου τοῦ Μεγάλου. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναγράφεται ἐν ἐπιγραφῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ *Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι* τοῦ 1887 (σελ. 23 καὶ ἑτέρα τοιαύτη (CIA. II. 9 3) ὡς ὑποκριθέντος τὴν Ἀντιγόνην, τὸν Τεῦκρον καὶ τὸν Ὀρέστην. Ὅτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐπανερχόμενος ἐξ Αἰγύπτου διωργάνωσεν εἰς Φοινίκην δραματικοὺς ἀγῶνας, κληθεὶς εἰς αὐτοὺς ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, ὅστις καὶ ἐνίκησε τὸν ἐπίσης διάσημον συνάδελφόν του Θεσσαλόν, πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις τόσον τὸν ἠγάπα καὶ τὸν ἐξετίμα, ὥστε τὸν εἶχεν ἄλλοτε ἀποστείλει καὶ ὡς πρεσβευτὴν πρὸς τὸν Σατράπην τῆς Καρίας Πιξόδωρον ἵνα τὸν πείσῃ νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδιαζομένου γάμου τῆς θυγατρός του μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Ἀρριδαίου. (Πλουτάρχ. Ἀλεξ. Χ.). Ἐν τούτοις, ὁ Ἀλέξανδρος ἐφάνη γενναιόφρων πρὸς τὸν νικητὴν Ἀθηνόδωρον καὶ ἐπλήρωσεν ἀντ' αὐτοῦ τὸ πρόστιμον ὅπερ τοῦ ἐπέβαλον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι δὲν εἶχε παρευρεθῆ, ὡς ὤφειλεν, εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ τότε *Διονύσια*. Ὁ αὐτὸς ὑποκριτὴς Ἀθηνόδωρος, κληθεὶς μεταγενεστέρως καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε μέρος εἰς τὰς δοθείσας μεγαλοπρεπεῖς παραστάσεις ἐν Σούσοις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν διπλῶν γάμων τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου Στατείρας καὶ τῆς Παρυσάτιδος, τῆς θυγατρὸς τοῦ προτέρου βασιλέως Ὤχου (Στράβ XV. 728) ἀλλὰ καὶ τῶν γάμων τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἐπισήμων τῆς στρατιᾶς του προσώπων. (Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. VIII. 7)

Ν. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

— **Ἀθηνόδωρος**. Υἱὸς τοῦ Ὀδενάθου καὶ τῆς Ζηνοβίας, ἡγεμόνων τῆς Παλμύρας, καὶ ἄλλως *Βαβάλλαθος* ἢ *Βαχάμπαλλαθ* καλούμενος. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ πατρός του καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του *Ἡρῴδου* (τῷ 266 μ. Χ.) ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀθηνόδωρον, ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἦτο ἀνήλικος, τὴν ἐξουσίαν διεχειρίζετο ἡ μήτηρ του. Μὴ ἀρκουμένη ἡ φιλόδοξος αὕτη βασίλισσα εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ συζύγου της, ἀπεφάσισεν ἔτι μᾶλλον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν της, ἐπωφελουμένη τῆς συμβάσεως ἣν εἶχε συνάψει ὁ Γαλλιηνὸς μετὰ τοῦ Ὀδενάθου, καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου μὲ στρατὸν 70,000. Ὅτε τῷ 270 μ. Χ. διεδέχθη τὸν Κλαύδιον ὁ Αὐρηλιανός, ὁ *Ἀθηνόδωρος* ἔκοψεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν νομίσματα φέροντα ἐπ' αὐτῶν τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν ἰδικήν του, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *v(ir) c(onsularis) R(omanorum) im(perator) d(ux) R(omanorum)*. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατὸς τῶν Παλμυρηνῶν ἐγκατέστησε φρουρὰς ἐν Ἀγκύρᾳ καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς πρὸ τοῦ Βυζαντίου Χαλκηδόνος. Ἡ Ζηνοβία ἤρχισε νὰ τιτλοφορῆται βασίλισσα, καὶ ὁ υἱός της ἤρχισε νὰ κόπτῃ νομίσματα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄνευ τῆς κεφαλῆς τοῦ Αὐρηλιανοῦ, φέροντα δὲ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε τότε νὰ καταβάλῃ τὸν ἀλαζόνα τοῦτον ἀντίπαλον καὶ τῷ 270 μ. Χ. ὁ ρωμαϊκὸς αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον, ἐκεῖθεν δὲ μὲ αὐτὸν τὸν Αὐρηλιανὸν ἐπὶ κεφαλῆς ἐβάδισε διὰ τῆς Καππαδοκίας καὶ Συρίας, εἰς τὴν *Παλμύραν* τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε τῷ 272 μ. Χ. Ὁ Ἀθηνόδωρος αἰχμαλωτισθεὶς μετὰ τῆς μητρός του ἤχθη εἰς Ρώμην ὅπου ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ. Πιθανῶς ἀργότερον ἀπεσύρθη εἰς τὸ Τιβοὺρ ὅπου ἔζη ἡ μήτηρ του.

—**Ἀθηνόδωρος**. Ἀθηναῖος φιλόσοφος τοῦ α' αἰῶνος μ. Χ. ὀπαδὸς Σίμωνος τοῦ μάγου «*τῷ Ἐπικούρῳ ἀρεσκόμενος λόγῳ*» (Ψευδοκλημ. ὁμιλ. Δ, vi *Migne* Ἑλ. Π. 2, 161 κ. ἑξ.) Δ. Σ. Μ.

—**Ἀθηνόδωρος**. Ἀδελφὸς *Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ*, ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας (βλ. λ.), ἀκμάσας τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα καὶ γενόμενος ἐπίσκοπος ἐν Ἐκκλησίᾳ τινὶ τοῦ Πόντου (*Εὐσεβίου* Ἐκ. Ἱστ. 7, 14, ἐν Migne Ἑ. Π. 20, 676). Μ.

—**Ἀθηνόδωρος** ἢ ***Ἀθηνογένης***. Ἐπίσκοπος Βυζαντίου, ὁ δέκατος κατὰ σειράν, ἀπὸ τοῦ 144 μέχρι τοῦ 148. Ἐπειδὴ κατὰ τοῦ ὑπάρχοντος ἐν Ἀργυροπόλει (νῦν *Σταυροδρόμι*) ναοῦ, οὗτινος τὴν ἀνοικοδόμησιν ἡ παράδοσις ἀνέφερεν εἰς τὸν ἀπόστολον Ἀνδρέαν, ἐγίνοντο συχνότατα ἐπιδρομαὶ ἐθνικῶν, ὁ Ἀθηνόδωρος ἵδρυσεν «ἐκκλησίαν ἐν τόπῳ ἐπικαλουμένῳ *Ἐλαία* (νῦν *Φυντικλῆ*), κἀκεῖ τὴν σύναξιν ἐποιεῖτο». [Βλ. *Νικ. Καλλίστου* Ἐκκλ. Ἱστ. 8, 6. *Ζ. Ν Μαθᾶ* Κατάλ. Πατριαρχῶν σ. 3. καὶ *Μ. Γεδεὼν* Πατρ. Πίνακες σ. 92-93]. Δ. Σ. Μ.

Ἀθηνοκλῆς. Ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός, ὅστις ἀνέκτισε τὴν *Ἀμισὸν* καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν *Πειραιᾶ* κατὰ τὴν κατὰ τὸ 444 περίφημον τοῦ Περικλέους ἐκστρατείαν εἰς τὸν Πόντον, ὅτε καὶ ἐν Σινώπῃ ἐγκατῴκισεν ὁ Περικλῆς 600 ἀποίκους Ἀθηναίους μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ τυράννου Τιμησίλεω. Καὶ νομίσματα τῆς πόλεως Ἀμισοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΠΕΙΡΑΙΩΝ ὑπάρχουσι (βλ. *Head* Historia numorum σ. 424 μεταφρ. *Ι. Σβορώνου* Τ Β'. σ. 5 καὶ *Leake* Num Hell Asia 9.).

Δ. Γ. ΚΑΨ.

— **Ἀθηνοκλῆς**. Τορευτὴς ἀκμάσας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὸ 300 π. Χ. Ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ Ἀθηναίου τοῦ Ναυκρατίτου ἐν τοῖς «*Δειπνοσοφισταῖς*». Τὰ ἔργα τοῦ Ἀθηνοκλέους ἦσαν *ἐκπώματα*, ἤτοι ποτήρια ἀργυρᾶ, ἐπίχρυσα ἢ χρυσᾶ φέροντα μυθολογικὰς παραστάσεις.

— **Ἀθηνοκλῆς**. Στρατηγὸς μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Πολυαίνου 6,3.

— **Ἀθηνοκλῆς**. Υἱὸς τοῦ Ξενοκλέους, Θηβαῖος. Φέρεται ὡς *χορευτὴς* ἐν ἀγωνιστικῇ ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν τῆς δευτέρας ἢ τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος (Ἐφημ. ἀρχ. 1883, σ. 161).

— **Ἀθηνοκλῆς**. Ἱστορικός. Λέγεται ὅτι ἔγραψε περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῶν Ἀσσυρίων (Ἀγαθίας Β' 24). Ὑπό τινων νομίζεται, ὅτι οὗτος ὁ Ἀθηνοκλῆς δύναται νὰ εἶναι ὁ ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (Β', 20, 3 κ ἑξ.) μνημονευόμενος ἄλλως ἄγνωστος ἱστορικὸς *Ἀθήναιος* (FHG II 89).

— **Ἀθηνοκλῆς**. Κωμικὸς ποιητὴς μνημονευόμενος ἐν ἐπιγραφῇ Ἀττικῇ (CIA II 977 fr. g).

— **Ἀθηνοκλῆς**. Κυζικηνὸς γραμματικὸς συγγράψας περὶ Ὁμήρου. Κατ' αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ διάδοχος τοῦ Ἀριστάρχου *Ἀμμώνιος* «Σύγγραμμα πρὸς Ἀθηνοκλέα» (Δίδυμος εἰς Ἰλ. Γ 368 καὶ Η 7. Πρβ. καὶ εἰς Ἰλ. Ζ 71 καὶ Ἀθήν. Ε', σ. 177 Ε).

Ἀθηνόκριτος. 1) Πατὴρ κατά τινας τοῦ φιλοσόφου Δημοκρίτου. (Διογ. Λαέρτ. Θ', 34). Κατ' ἄλλους ὁ πατὴρ τοῦ φιλοσόφου ἐκαλεῖτο *Ἡγησίστρατος* ἢ *Δαμάσιππος*. 2) Γραμματικὸς (μνημονευόμενος ἐν τοῖς Σχολ. Ἰλ. Ζ 71).

ἀθηνοκτόνος (ὁ, ἡ)· ὁ ἀποκτείνων, φονεύων τὰς Ἀθήνας.

ἀθηνολατρεία (ἡ)· ἡ λατρεία τῶν Ἀθηνῶν.

ἀθηνολάτρης (ὁ)· ὁ λάτρης τῶν Ἀθηνῶν· θηλ. *ἀθηνολάτρις*.

Ἀθηνόπολις (Athenopolis). Παραλία πόλις ἐν Ναρβωνίτιδι τῆς Γαλατίας, κτίσμα τῶν Μασσαλιωτῶν (Pomp. Mela II, 77. Plin. N.H. III, 35). Ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Forum Iulii (Fréjus) καὶ τῆς Μασσαλίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ ἡ θέσις αὐτῆς.

Ἀθήνου *Κωνσταντῖνος*.—Ἀγωνιστὴς ἐκ Βάλτου. Ἄγνωστον πότε ἐγεννήθη. Ἀκολουθῶν τὸν Δημήτριον Μακρῆν, κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, διεκρίθη εἰς πολλὰς μάχας διὰ τὴν γενναιότητά του καὶ τὴν ὠκυποδίαν του, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν πολλάκις ἐχρησιμοποιήθη ὡς ταχυδρόμος καὶ προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Μακρυνόρους ἐτραυματίσθη. Τῷ 1848, ἀναφέρεται ὡς φονευθεὶς κατά τινα συμπλοκὴν μετὰ ληστῶν, παρὰ τὴν Λεβάδειαν, ὑπαξιωματικός τις Κ. Ἀθήνου. Φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ αὐτός. Γ. Δ. Κ.

ἀθηνοφιλὴς (ὁ, ἡ), *-ές*, (τό)· ὁ φιλούμενος (ἀγαπώμενος) ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ὀρθότερον εἶναι τὸ *ἀθηναιοφιλής*. Πρβ. *θεοφιλὴς* κλπ.

Ἀθηνῶν κόλπος. Ὀνομασία τοῦ Σαρωνικοῦ.

Ἀθηνῶν κόρη. (Βλ. *Κόρη τῶν Ἀθηνῶν*)!

Ἀθηνῶν Συνθήκη. Ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Συνθήκη Ἀθηνῶν*» εἶναι γνωστὴ ἡ ἐν Ἀθήναις τῇ 1 14 Νοεμβρίου 1913 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνομολογηθεῖσα συνθήκη, ἥτις ἐσημείωσε τὸ τέλος τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων Κρατῶν προηγηθέντος πολέμου. Ἡ συνθήκη ὅμως αὕτη ἀποτελεῖ, ταυτοχρόνως, τὸ τέρμα μακρῶν καὶ πολυσχιδῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, πρῶτον σταθμὸν τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἡ ἀπὸ 17 30 Μαΐου 1913 ἐν Λονδίνῳ συνομολογηθεῖσα συνθήκη μεταξὺ τῶν εἰς τὸν κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πόλεμον συμμετασχόντων Κρατῶν (Ἑλλάδος, Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου) καὶ τῆς Ὑ. Πύλης. Ἀνάγκη δὲ νὰ σημειωθῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι, κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας ἔλαβον, εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε, λίαν ἐνεργὸν μέρος αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, αἵτινες ἂν καὶ εἰς τὴν ἀπὸ 27 Σεπτεμβρίου (10 Ὀκτωβρίου) 1912 Διακοίνωσίν των, ἣν ἀπηύθυναν πρὸς τὰ Βαλκανικὰ Κράτη, ἐδήλουν ὅτι οὐδεμίαν θὰ παρεδέχοντο ἐδαφικὴν μεταβολὴν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἐν περιπτώσει πολέμου, ἤρχισαν ἐν τούτοις, ἀμέσως, συνεπείᾳ τῆς νίκης τῶν συμμαχικῶν ὅπλων, ν' ἀνταλλάσσουν σκέψεις περὶ διανομῆς.

Ἡ ἱστορικὴ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐνῷ τὰ συμμαχικὰ ὅπλα νικηφόρως ἐνήργουν καθ' ὅλην τὴν γραμμήν, ἡ δὲ Τουρκία ἔσπευδε νὰ ζητήσῃ παρ' ὅλων τῶν συμμάχων-πλὴν τῆς Ἑλλάδος-τὴν σύναψιν ἀνακωχῆς, ἡ κρίσιμος θέσις εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθον προσωρινῶς τὰ πολιορκοῦντα τὴν Τσατάλτσαν βουλγαρικὰ στρατεύματα ἠνάγκασε τὴν Βουλγαρίαν, κατόπιν προηγουμένων συνεννοήσεων μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, νὰ συνάψῃ τὴν 20 Νοεμβρίου (3 Δεκεμβρίου) 1912 ὡς πληρεξούσιος, ταυτοχρόνως, τῶν δύο ἄλλων Κρατῶν, ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ Ἑλλάς, ἂν καὶ σύμμαχος, δὲν ὑπέγραψε τὴν ἀνακωχήν, ἥτις συνήφθη καθ' ὃν χρόνον εἰσέτι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐμάχοντο πρὸς ἅλωσιν τοῦ Μπιζανίου. Τὴν μὴ συμμετοχὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀνακωχὴν ἐδικαιολόγει τὸ τὴν ἐπομένην ἐκδοθὲν ἐπίσημον ἑλληνικὸν ἀνακοινωθέν, καθ' ὃ τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ «ὡς διαφωνία ριζικὴ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν συμμάχων Κρατῶν», ἀλλὰ ὡς ἀνάγκη «νὰ μὴ διακοπῇ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἡ εὐρυτάτη ἐνέργεια τοῦ στόλου μας». Καὶ τοῦτο διὰ λόγους α) «ὅπως ἐξακολουθήσῃ ὑφιστάμενος ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Ἠπειρωτικῶν παραλίων, ἵνα μὴ καταστῇ δυνατὸς ὁ ἐπισιτισμὸς τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ εἰσαγωγὴ πολεμοφοδίων εἰς τὰς ἀποκεκλεισμένας Τουρκικὰς φρουράς» καὶ β) «ὅπως καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησις τῆς αὐστηροτάτης νηοψίας εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος», καὶ τοῦτο ἵνα μὴ «δυνηθῇ ἡ Τουρκία νὰ μεταφέρῃ στρατεύματα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Δαρδανέλλια», ἐκ τῶν ὁποίων ὡς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων παραλίων τοῦ Αἰγαίου ἡ Ὑ. Πύλη ἐζήτει τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἤτοι τὴν «ὑποχώρησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ κεκτημένης ὑπ' αὐτῆς θέσεως» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Τουρκίαν ἥτις ἐξηκολούθει «διατηροῦσα τὰ στρατεύματά της ἐφ' ὅλων τῶν σημείων τῶν ὑπ' αὐτῆς κατεχομένων θέσεων καὶ μὴ ὑποχωροῦσα ἐπ' οὐδενὸς σημείου, εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ στόλου μας». Προσέθετε δὲ τὸ αὐτὸ ἀνακοινωθὲν ὅτι «ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐκ συμφώνου ἐκρίθη ὅτι ἦτο δυνατὸν καὶ συμφέρον οἱ μὲν ἄλλοι σύμμαχοι νὰ ὑπογράψουν τὴν ἀνακωχήν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ Ἑλλάς», ἀφοῦ ἄλλως τε «τῶν διαπραγματεύσεων τῆς εἰρήνης δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ καὶ ἀνακωχὴ» καὶ ἐφόσον οὕτως ἢ ἄλλως ἡ Ἑλλὰς «θὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης, αἵτινες θ' ἀρχίσουν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εἰς τὸ Λονδῖνον». Διότι ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τῆς ἀνακωχῆς εἶχεν ὁρισθῆ ὅπως αἱ περὶ τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεις διεξαχθοῦν ἐν Λονδίνῳ, ἀρχίσουν δὲ μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου (13 Δεκεμβρίου).

Καθ' ὃν χρόνον διεξήγοντο αἱ σχετικαὶ προετοιμασίαι διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψεως, ὅπου θὰ συνεκεντροῦντο οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐμπολέμων Κρατῶν, λόγῳ τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ Αὐστρουγγαρία ἀπέναντι τῆς Σερβίας, ἀξιούσης νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀδρία, συνέστη τῇ προτάσει τοῦ Σὲρ Ἔντουαρντ Γκρέϋ ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ καὶ τῶν Πρέσβεων τῶν λοιπῶν Μεγάλων Δυνάμεων μία «*Ὁμήγυρις τῶν Πρέσβεων*» (Réunion des ambassadeurs) ἀποκληθεῖσα καὶ «*Πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψις*» (Conférence des ambassadeurs), τὸ μὲν ὅπως εὐκολώτερον συνεννοοῦνται αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις μεταξύ των, τὸ δὲ ὅπως καθοδηγῶσι διὰ συμβουλῶν ἢ καὶ ἐπιταγῶν τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου.

Τὰ διάφορα Κράτη τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο ν' ἀντιπροσωπευθοῦν εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου ἀπέστειλαν τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, πλὴν ὅμως δὲν κατωρθώθη ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν

Digitized by Google

αὐτῆς νὰ γίνῃ ἐντὸς τῆς ὑπὸ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἀνακωχῆς ὁρισθείσης προθεσμίας, ἀλλὰ τρεῖς ἡμέρας βραδύτερον. Τὴν ἑλληνικὴν ἀποστολὴν ἀπετέλουν 17 ἐν ὅλῳ πρόσωπα, ἤτοι 4 πληρεξούσιοι ἀντιπρόσωποι (délégués plenipotentiaires), οἱ Ε. Βενιζέλος, Σ. Σκουλούδης, Ι. Γεννάδιος καὶ Γ. Στρέϊτ, οἵτινες μόνον μετεῖχον τῶν συνεδριῶν τῆς Συνδιασκέψεως, 2 ἀντιπρόσωποι (délégués), οἱ Π. Δαγκλῆς καὶ Ν. Πολίτης, 5 βοηθητικοὶ ἀντιπρόσωποι (délégués adjoints) καὶ 6 γραμματεῖς. Τὴν Βουλγαρικὴν ἀποστολὴν ἀπετέλουν 7 πρόσωπα, ἐπίσης δὲ τὴν Σερβικήν, τὴν Μαυροβουνιωτικὴν 3, τὴν δὲ Τουρκικὴν 8.

Ἡ πρώτη συνεδρίασις τῆς Συνδιασκέψεως ἐγένετο τὴν 3|16 Δεκεμβρίου 1912 εἰς τὸ ἱστορικὸν ἀνάκτορον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου—ὅπου καὶ ἐσυνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς Συνδιασκέψεως καὶ ὑπεγράφη ἡ προκαταρκτικὴ εἰρήνη —ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας.

Ὀκτὼ ὁλόκληροι συνεδριάσεις τῆς Συνδιασκέψεως τῆς εἰρήνης—ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴν πρώτην καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἐπίσημος ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν της—εἰς οὐδὲν ὁριστικὸν καὶ βέβαιον εἶχον φέρει, καθόσον κατὰ τὴν 10ην συνεδρίαν τῆς 24 Δεκεμβρίου 1912 (6 Ἰανουαρίου 1913), λόγῳ τῶν τελευταίων ἀντιρρήσεων τὰς ὁποίας ἐπρόβαλον οἱ Τοῦρκοι Πληρεξούσιοι ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Συνδιασκέψεως Σέρβος Πληρεξούσιος Νοβάκοβιτς διέκοψε τὴν συνεδρίαν καὶ προσωρινῶς τὰς ἐργασίας αὐτῆς. Οὕτως αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν εἰς ὅλα τὰ μέτωπα, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν βαλκανικῶν Κρατῶν ἀπῆλθον, τινὲς δὲ τούτων ἀνεπιστρεπτί.

Ἡ ἀφορμὴ εἰς τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνδιασκέψεως ὑπῆρξαν, ὡς ἐλέχθη, οἱ Τοῦρκοι. Κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην τῆς 6 Ἰανουαρίου 1913 ἐδηλώθη ἐκ μέρους αὐτῶν ὅτι παραδέχονται τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης, ἠρνοῦντο ὅμως νὰ παραχωρήσουν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν προεδρεύοντα κατὰ τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην νὰ διακόψῃ τὰς ἐργασίας τῆς Συνδιασκέψεως, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Τούρκων, οἵτινες καὶ ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν τὰ πρακτικά. Αἱ Δυνάμεις, βλέπουσαι τὴν ὅσον ἀφορᾷ τὴν Τουρκίαν ἐπὶ τὰ χείρω τροπὴν τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον τὰ πράγματα, ἀπηύθυνον τὴν 4|17 Ἰανουαρίου 1913 κοινὴν Διακοίνωσιν εἰς τὴν Ὑ. Πύλην, δι' ἧς ἐφείλκυον τὴν σοβαρὰν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἡ στάσις της ἀρνουμένης ν' ἀποδεχθῇ τοὺς ὅρους τῶν Συμμάχων. Τὴν 29 δὲ Ἰανουαρίου 1913 (ν. ἡ.) οἱ ἐν Λονδίνῳ παραμείναντες ἀντιπρόσωποι τῶν Συμμάχων Κρατῶν ἀπηύθυνον εἰς τοὺς Τούρκους Ἀντιπροσώπους ἔγγραφον, ἐν ᾧ ἐδήλουν ὅτι, ἀναμένοντες ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους ἑβδομάδας ἀπάντησιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν τελευταίων αἰτημάτων των, θ' ἀναγκασθῶσι νὰ διακόψουν ὁριστικῶς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Ταῦτα πάντα ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ προσέλθουν, δηλοῦντες ὅτι ἀποδέχονται τοὺς ὅρους τῶν Συμμάχων, πρόθυμοι ὄντες νὰ ὑπογράψουν τὴν περὶ προκαταρκτικῆς εἰρήνης συνθήκην.

Τὸ κείμενον τοῦ σχεδίου τῆς Συνθήκης εἶχε συνταχθῆ ἀγγλιστὶ ὑπὸ τοῦ Σὲρ Ἔντουαρντ Γκρέϋ, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ Γάλλου πρέσβεως Καμπὼν ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῶν Κυβερνήσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐγκριθὲν δὲ ὑπ' αὐτῶν, ὑπεβλήθη πρὸς ὑπογραφὴν εἰς τὰ μέλη τῆς Συνδιασκέψεως τῆς εἰρήνης. Πλὴν ὅμως, τὸ οὕτω συνταχθὲν σχέδιον δὲν ἔσπευσαν νὰ ὑπογράψουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σέρβοι πληρεξούσιοι, ζητοῦντες, μεταξὺ ἄλλων, ὅπως ἀναγνωρισθῇ εἰς τὰ Κράτη των τὸ δικαίωμα νὰ ἐξετάσωσι «τὴν περὶ τῶν Ἀλβανικῶν ὁρίων ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων», καθ' ἃ ἐδήλωσεν εἰς τὴν Βουλὴν τὴν 20 Φεβρουαρίου 1914 ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὅμως ἠνάγκασε τὸν Γκρέϋ νὰ δηλώσῃ ὅτι, ὅσοι τῶν Πληρεξουσίων «ἐπιθυμοῦσι νὰ ὑπογράψωσιν, ὡς ἔχει, τὴν Συνθήκην, πρέπει νὰ τὸ πράξουν ἄνευ ἀργοπορίας, οἱ δὲ μὴ διατεθειμένοι νὰ ὑπογράψωσι, κάλλιον θὰ πράξωσι νὰ καταλίπωσι τὸ Λονδῖνον, διότι τοῖς εἶναι ἀνωφελὲς νὰ παραμένωσι καὶ παρατείνωσι συζήτησιν, τῆς ὁποίας τὸ μόνον ἀποτέλεσμα εἶναι ἀτέρμων ἀναβολή» (τηλεγράφημα τῆς 15|28 Μαΐου πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς Μεγάλαις Δυνάμεσι Πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας). Οὕτω, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ ὑπογράψουν ὡς εἶχε τὴν Συνθήκην κατὰ τὴν 11 συνεδρίαν τῆς Συνδιασκέψεως τῆς 17|30 Μαΐου 1913 (ὥραν 12 καὶ 30') προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ ἐπιτίμου αὐτῆς Προέδρου, ὅστις εἰς τὴν προσφώνησιν τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς Πληρεξουσίους τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι «μόνιμος εἰρήνη θὰ ἐπανορθώσῃ τὰς πολεμικὰς ζημίας καὶ θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν λαῶν οὓς ἀντιπροσωπεύετε».

Σὺν τῇ ὑπογραφῇ τῆς περὶ προκαταρκτικῆς εἰρήνης συνθήκης οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Τοῦρκοι πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν πρωτόκολλον δι' οὗ ὡρίζετο ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπέρχεται κατάστασις εἰρήνης μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ 1ον ἄρθρ. τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου τὸ ὁποῖον ἔλεγεν ὅτι «ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἐπικυρώσεων τῆς παρούσης συνθήκης θέλει ὑπάρξει διαρκὴς εἰρήνη καὶ φιλία» μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων. Οἱ Ἕλληνες ὅμως πληρεξούσιοι, ἐπίσης δὲ οἱ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν παρόμοιον πρωτόκολλον, οἱ μὲν ἀξιοῦντες ὅπως ἡ Τουρκία ἀναγνωρίσῃ ὡς ἐπανερχομένας ἐν ἰσχύϊ τὰς συνθήκας καὶ λοιπὰς συμβάσεις, αἵτινες ἴσχυον πρὸ τοῦ πολέμου μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν, οἱ δὲ προβάλλοντες ἔλλειψιν πληρεξουσίων πρὸς ὑπογραφὴν τοιούτου πρωτοκόλλου καὶ ἔλλειψιν χρόνου πρὸς μελέτην αὐτοῦ. Τοῦτο ὅμως ἀπέβη λίαν ἐπώδυνον, διὰ τὴν Ἑλλάδα ἰδίως, πρὸ παντὸς ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ἴσως δὲ δὲν συνέτεινεν ὀλίγον καὶ εἰς τὴν ἀποδοχὴν βραδύτερον, κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ὁριστικῆς εἰρήνης (συνθήκης Ἀθηνῶν), ὅρων οὐδόλως ἀνταποκρινομένων εἰς νικητήν.

Αἱ ἐργασίαι τῆς Συνδιασκέψεως δὲν ἐπερατώθησαν ἅμα τῇ ὑπογραφῇ τῆς συνθήκης ἀλλὰ συνεκροτήθησαν καὶ ἄλλαι τέσσαρες βραδύτερον, ἀντικείμενον τῶν ὁποίων ἀπετέλεσεν ὁ διακανονισμὸς τῶν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 7 τῆς συνθήκης προβλεπομένων ζητημάτων, ἤτοι τῶν ἀφορώντων εἰς τοὺς αἰχμαλώτους, τὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν, τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν ἐμπορίαν. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ὥριζεν ὅτι τὰ ζητήματα ταῦτα ἔδει νὰ κανονισθῶσι δι' εἰδικῶν συμβάσεων, ἐκ τούτου δὲ οἱ Τοῦρκοι πληρεξούσιοι λαμβάνοντες ἀφορμὴν ὑπέβαλον εἰς τοὺς συναδέλφους των σχέδιον πρωτοκόλλου, τοῦ ὁποίου ἐπηκολούθησεν ἀντισχέδιον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν. Ἐπειδὴ ὅμως κατεδείχθη ὅτι ἡ συμφωνία εἶναι ἀνέφικτος, κατὰ τὴν τελευταίαν (15ην) συνεδρίαν τῆς Συνδιασκέψεως τῆς 27 Μαΐου (9 Ἰουνίου) 1913 ἀπεφασίσθη νὰ περατωθοῦν ἀμέσως αἱ ἐργασίαι τῆς Συνδιασκέψεως, ν' ἀφεθῇ δὲ ἡ ἐπίλυσις τῶν ζητημάτων τούτων εἰς ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Πύλης διαπραγματεύσεις ἑκάστου Κράτους ἰδιαιτέρως.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τῆς ἐν Ἀθήναις συνομολογηθείσης συνθήκης, ὡς καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν μεταξὺ Τουρκίας ἀφ' ἑνός, Βουλγαρίας (τῆς 16 29 Σεπτεμβρίου 1913) καὶ Σερβίας (1 14 Μαρτίου 1914) ἀφ' ἑτέρου, θέτει δὲ τὰς βάσεις ἐφ' ὧν αἱ προαναφερθεῖσαι συνθῆκαι ἐρείδονται, σύγκειται ἐξ 7 ἢ μᾶλλον 8 (μετὰ τοῦ ἀκροτελευτίου) ἄρθρων, ὑπέγραψαν δὲ αὐτὴν οἱ τρεῖς Ἕλληνες πληρεξούσιοι ἀντιπρόσωποι.

Διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἡ Τουρκία παρεχώρει εἰς τὰ Σύμμαχα Κράτη πάσας τὰς ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου ἐδαφικὰς κτήσεις της ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους Αἴνου μέχρι τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου Μηδείας, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀλβανίας, ὁ διακανονισμὸς τῶν συνόρων τῆς ὁποίας ἀνετίθετο εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις· ἐπίσης τὴν Νῆσον Κρήτην, πλὴν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω, ἡ τύχη τῶν ὁποίων θὰ ἐκανονίζετο ἐπίσης ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων (ἄρθ. 2 5) Τὰ ἐκ χωρικῶν ἐκχωρήσεων προκύπτοντα οἰκονομικῆς φύσεως ζητήματα θὰ ἐκανονίζοντο ὑπὸ τῆς συνελθούσης ἐν Παρισίοις «Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς» εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀπέστελλον τοὺς ἑαυτῶν ἀντιπροσώπους τὰ συμβαλλόμενα μέρη (ἄρθ. 6). Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνῆλθεν ἐν Παρισίοις εἰς τὸ Μέγαρον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν (τὴν Ἑλλάδα ἀντεπροσώπευον εἰς αὐτὴν οἱ Βαλαωρίτης, Πολίτης καὶ Βλαστός). Διηρέθη εἰς τέσσαρας ὑποεπιτροπάς—τὴν ἐπὶ τοῦ Δημοσίου Χρέους τῆς Τουρκίας, τὴν ἐπὶ τῶν ἐκχωρήσεων καὶ συμβάσεων, τὴν ἐπὶ τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἐγγυήσεων—αἵτινες εἰργάσθησαν ἐπὶ δύο σχεδὸν μῆνας καὶ ὑπέβαλον τὰς ἀποφάσεις των εἰς τὴν ὁλομέλειαν, ἥτις ὅμως δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίσῃ ὁριστικῶς, ἀλλ' ἔδει νὰ ὑποβάλῃ ταύτας εἰς τὰς οἰκείας Κυβερνήσεις. Διὸ διέκοψε τὰς ἐργασίας της, ὅπως συνέλθῃ εἰς δευτέραν σύνοδον βραδύτερον, ἥτις ὅμως λόγῳ τοῦ ἐπελθόντος πολέμου δὲν ἐπραγματοποιήθη. Τὸ ἀκροτελεύτιον ἄρθρον ὥριζεν ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων θέλει γίνει ἐν Λονδίνῳ.

Αἱ μεταξὺ τῶν Συμμάχων Βαλκανικῶν Κρατῶν ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τῶν καταληφθησομένων ἐδαφῶν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ἀσυμφωνίαι ἔφερον οὕτως εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου, ἐν τῇ ὁποίᾳ τίποτε τὸ ὁριστικὸν καὶ βέβαιον δὲν ὡρίζετο ὡς πρὸς τὴν προσάρτησιν, ὑπὸ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν νικητῶν, τῶν παραχωρουμένων ὑπὸ τῆς Τουρκίας χωρῶν, διὰ πολλὰς δὲ τούτων ἀφήνετο νὰ ἀποφασίσουν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, εἶχον δὲ ὡς συνέπειαν τὸν δεύτερον βαλκανικὸν πόλεμον (βλ. Βαλκανικῶν πολέμων διπλωματικὴ ἱστορία).

Πρὶν ἡ ὑπογραφῇ ἡ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ἤρξαντο ἐν Ἀθήναις διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πρὸς συνομολόγησιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἄρθ. 7 τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου προβλεπομένης συμβάσεως, κατελθόντος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου εἰς Ἀθήνας τοῦ Γκαλὴπ Κεμαλῆ Βέη. Αἱ διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μὲν ἀμέσως ἀλλὰ διεξήγοντο κατ' ἀρχὰς ἀπροθύμως ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις μόνον μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκης μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας (16 29 Σεπτεμβρίου 1913) ἀντελήφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ σπεύσῃ καὶ τερματίσῃ ταχέως τὰς διαπραγματεύσεις. Τότε ὅμως ἀνέκυψεν ἡ ἀδιαλλαξία τῆς Τουρκίας. Τοῦτο ἠνάγκασε τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ μετακαλέσῃ τὸν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Ρουμανίας Τάκε Ἰωνέσκο, ὅστις, διελθὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρῶτον, ἀφίκετο τὴν 24 Ὀκτωβρίου ἐν Ἀθήναις. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τῆς ἐνταῦθα παραμονῆς του κατ' ἐπανάληψιν ἐμεσολάβησε μεταξὺ τῶν δύο μερῶν μέχρι τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης. Τὴν συνθήκην ταύτην ὑπέγραψεν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τότε ὑπουργὸς Δ. Πανᾶς.

Ἡ συνθήκη τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελεῖται ἐκ 16 ἄρθρων, τριῶν πρωτοκόλλων καὶ μιᾶς Δηλώσεως. Ἐν αὐτῇ οὐδεμία διάταξις ἀπαντᾶται ὡς πρὸς τὰ ἐδαφικὰ ζητήματα, τὸν καθορισμόν, τουτέστι, τῶν μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν συνόρων.

Μετὰ τὴν τυπικὴν δήλωσιν ἥτις ἐτέθη ἐν ἀρχῇ τῆς συνθήκης (ἄρθ. 1 § α'.), ὅτι ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς θέλουσιν ἐπαναληφθῆ αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ θ' ἀποκαταστῶσι καὶ θὰ λειτουργήσωσι τὰ οἰκεῖα Προξενεῖα καὶ εἰς τὰς δύο Χώρας, ἀπαντᾶται ἐν ἄρθρ. 1 § β' ἡ μονόπλευρος, ἐκ πρώτης ὄψεως παρουσιαζομένη, διάταξις καθ' ἣν ἡ τελευταία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἱδρύσῃ Προξενεῖα ὁπουδήποτε τῶν ἐκχωρηθεισῶν χωρῶν εὕρηνται ἤδη Πράκτορες ξένων Δυνάμεων, ἐπίσης δὲ καὶ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, ἐφόσον δὲν ἤθελε προβληθῆ κώλυμα ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ διὰ τῆς διατάξεως ταύτης δὲν δημιουργεῖται προνόμιον διὰ τὴν Τουρκίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καθόσον οὐδόλως μετεβάλλετο τὸ δι' ἀμφότερα τὰ Κράτη διὰ τῆς Διαιτητικῆς ἀποφάσεως τῶν Πρεσβευτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς 30 Μαρτίου 1901, ὡς πρὸς τὴν σύστασιν προξενικῶν ἀρχῶν ὑπὸ τῆς μὲν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς ἄλλης καὶ τ' ἀνάπαλιν, δημιουργηθὲν καθεστώς, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει ἰσχῦον. Ἡ διάταξις αὕτη θέλει νὰ σημάνῃ ὅτι, ἀφομοιουμένων τῶν προσαρτωμένων εἰς τὴν Ἑλλάδα χωρῶν, θὰ εἶναι δυνατὸν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν σύστασιν προξενικῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδεδεγμένων ὅρων.

Διὰ τοῦ 2ου ἄρθ. (§ 1) τῆς συνθήκης ἐπανέρχεται ἐν ἰσχύϊ τὸ πρὸ τοῦ πολέμου ἰσχῦσαν, καὶ δι' αὐτοῦ ἀτονῆσαν, συμβατικὸν καθεστὼς (ἤτοι συνθῆκαι, συμβάσεις κλπ.) καὶ δὴ α) ἡ § 4 τοῦ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου 1830 πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου, β) ἡ § 8 τῆς ἀπὸ 9 Ἰουλίου 1832 συνθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γ) ἡ συνθήκη ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας τοῦ Κάλλιτζα τῆς 27 Μαΐου 1855 καὶ αἱ τροποποιήσασαι τὴν συνθήκην ταύτην πράξεις, ἤτοι τὸ πρωτόκολλον τῆς 12 Φεβρουαρίου 1873, ἡ Διαιτητικὴ ἀπόφασις περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος καὶ δ') ἡ ἐμπορικὴ σύμβασις τῶν Ἀθηνῶν τῆς 30 Μαρτίου (12 Ἀπριλίου) 1903.

Τὸ ἄρθ. 3 §§ 1 καὶ 2 τῆς συνθήκης ὁμιλεῖ περὶ ἀπονομῆς ἀμνηστείας εἰς τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνοχοποιήθησαν διὰ τὰ πρὸ τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν πολιτικὰ γεγονότα, ἀκυρουμένης οὕτω πως πάσης τυχὸν ἐκδοθείσης καταδικαστικῆς ἀποφάσεως καὶ πάσης ἄλλης διοικητικῆς πράξεως. Κατὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ὅμως, καὶ δὴ ὡς πρὸς τὴν ποιοτικὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, οἱ Τοῦρκοι πληρεξούσιοι διετύπωσαν ἐπιφυλάξεις, ἐὰν θὰ ἔπρεπεν εἰς τὴν διάταξιν ταύτην νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ οἱ φυγόστρατοι καὶ οἱ λιποτάκται, χωρὶς ὅμως νὰ ληφθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασίς τις.

Τὸ ζήτημα τῆς ἐθνικότητος διέπεται ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 4 τῆς συνθήκης καθ' ὃ *μόνον οἱ κατοικοῦντες* εἰς τὰς προσαρτωμένας εἰς τὴν Ἑλλάδα χώρας ἀποκτῶσιν αὐτοδικαίως τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν (διὰ τοὺς κ ταγομένους ἐκεῖθεν, ἀλλὰ κατοικοῦντας ἐκτὸς τῆς Τουρκίας ἢ τῆς Ἑλλάδος, ὁρίζεται εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 πρωτόκολλον ὅτι παραμένουν Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι ἐὰν δὲν προβοῦν ἐντὸς ἑξαμήνου εἰς ἐπιλογὴν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγενείας). Ταυτοχρόνως ὅμως διὰ τῆς 2ας § ὡρίζετο ὅτι εἰς τοὺς κατοίκους Ὀθωμανοὺς ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς διὰ δηλώσεως ἐνώπιον τῆς ἁρμοδίας ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἐντὸς τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης, μεταφερομένης τῆς κατοικίας καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ ἐπιλογὴ ὁρίζεται προσωπική, διὰ δὲ τὰ ἀνήλικα ἡ τριετὴς προθεσμία ὑπολογίζεται ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐνηλικιώσεώς των. Κατὰ τὸ τριετὲς αὐτὸ διάστημα, ἕως ὅτου ἀσκηθῇ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς, οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν μεταβάλλουν ἰθα-

Digitized by Google

γένειαν, οὔτε ὑποχρεοῦνται εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἢ στρατιωτικόν τινα φόρον. Ἐπὶ πλέον δὲ ὁρίζεται ὅσον ἀφορᾷ τοὺς μεταναστεύοντας ἀτέλεια ἐξαγωγῆς διὰ τὴν κινητήν των περιουσίαν.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ περιουσιακὰ δικαιώματα καὶ εἰδικῶς τὰ ἐπὶ ἀκινήτων, τὸ ἄρθρον 5 τῆς συνθήκης ὁρίζει ὅτι «τὰ μέχρι τῆς καταλήψεως τῶν ἐκχωρηθεισῶν χωρῶν κεκτημένα δικαιώματα, καθὼς καὶ αἱ δικαστικαὶ πράξεις καὶ οἱ ἐπίσημοι τίτλοι, οἱ ἐκδοθέντες παρὰ τῶν ἁρμοδίων Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν, ἔσονται σεβαστὰ καὶ ἀπαραβίαστα μέχρις ἐννόμου περὶ τοῦ ἐναντίου ἀποδείξεως», χωρὶς βεβαίως δι' αὐτοῦ νὰ προδικάζωνται αἱ ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας ἤθελε λάβει ἡ ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 6 τῆς συνθήκης τοῦ Λοδίνου συσταθεῖσα Διεθνὴς Ἐπιτροπή, καλουμένη ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 5 § 2 τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν «Οἰκονομικὴ ἐπὶ τῶν Βαλκανικῶν ὑποθέσεων Ἐπιτροπή». Ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ ἄρθρον 6 § 1 ὁρίζει διὰ τοὺς μεταναστεύοντας ὅτι «θὰ ἐξακολουθήσωσι διατηροῦντες τὰς ἀκινήτους αὐτῶν ἰδιοκτησίας, τὰς κειμένας ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις ταύταις χώραις, ἐκμισθοῦντες ἢ διὰ τρίτων διαχειριζόμενοι αὐτάς». Ἀναλαμβάνει δὲ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος (§ 2 ἄρθ. 6) τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ ὑπὸ ἰδιωτῶν «δυνάμει τίτλων ἐκδεδομένων παρὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἢ συμφώνως πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν νόμον καὶ προγενεστέρων τῆς καταλήψεως» *δικαιώματα ἰδιοκτησίας* ἐπὶ ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν ἀκινήτων κειμένων εἰς τὰς ἐκχωρουμένας εἰς τὴν Ἑλλάδα χώρας. Ἡ ἔννοια δὲ τοῦ ὅρου «δικαιώματα ἰδιοκτησίας» (droits de proprieté) κατὰ τὴν ἐπίσημον ἑρμηνείαν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν (ὑπ' ἀριθ. 34498 τῆς 20 Δεκεμβρίου 1913 Ἐγκυκλίου) σημαίνει: πᾶν ἐπὶ ἀκινήτων ἐμπράγματον δικαίωμα, ἤτοι «δικαίωμα κυριότητος ἐπὶ κτημάτων κατὰ κυριότητα ἐξουσιαζομένων *(Μούλκ)*, δικαιώματα ἐπικαρπίας, προκειμένου περὶ δημοσίων γαιῶν *(Ἐραζὶ Μιριέ)*, βακουφικῶν (ἀφιερωμένων) κτημάτων κλπ.» ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσχυούσης *μέχρι τῆς καταλήψεως* ὀθωμανικῆς νομοθεσίας, ἐφ' ἧς θὰ καθωρίζοντο καὶ τ' ἀμοιβαῖα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου κλπ., ἀποκλειομένης τῆς ἐφαρμογῆς μεταγενεστέρων τῆς καταλήψεως νόμων, διὰ τῶν ὁποίων ηὐρύνθη «τὸ δικαίωμα χρήσεως καὶ καρπώσεως τῶν ἐπικαρπωτῶν δημοσίων γαιῶν καὶ βακουφικῶν κτημάτων, ἐπεξετάθη δ' ἡ κληρονομικὴ διαδοχὴ προκειμένου περὶ τοῦ δικαιώματος τούτου». (Οἱ νόμοι οὗτοι ἦσαν Νομοθετικὰ Διατάγματα τοῦ Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου 1913, ρυθμίζοντα νομικὰς ἐπὶ ἀκινήτων ἐν Τουρκίᾳ σχέσεις. Βλ. αὐτὰ ἐν Καρατζίδου Ἑρμηνεία τῶν νεωτέρων περὶ ἀκινήτων νόμων ἐν Τουρκίᾳ, Ἀθῆναι 1913).

Μεταξὺ τῶν μεταγενεστέρων τούτων νόμων περιλαμβάνεται καὶ ὁ περὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἀκινήτων ἐξουσίας τῶν νομικῶν προσώπων ἀπὸ 16 Φεβρουαρίου 1913 (22 Ρεπίουλ Ἐββὲλ 1331) δι' ὃ καὶ ἡ ἀπὸ 1|14 Νοεμβρίου 1913 πρὸς τὸν Τοῦρκον πληρεξούσιον ἐπιστολὴ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Δ. Πανᾶ δι' ἧς ἀνεγνωρίζεται ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ὡς νομικὸν πρόσωπον τὸ Κομιτάτον «Ἕνωσις καὶ Πρόοδος», τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίσθη ὡς τοιοῦτον διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Φεβρουαρίου 1913 ἰραδέ, ἤτοι μετὰ τὴν κατάληψιν (26 Ὀκτωβρίου 1912), ἀντικανονικῶς ἐγένετο, καὶ ὡς μὴ μνημονευομένη ἐν τῇ συνθήκῃ, τῆς ὁποίας οὐσιώδη διάταξιν τροποποιεῖ, οὐδὲ κυρωθεῖσα, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει.

Ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ ἄρθρου 6 ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ 17 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1911 ἀναγραφομένης ἀρχῆς, καθ' ἣν «οὐδεὶς στερεῖται τῆς ἰδιοκτησίας αὐτοῦ, εἰμὴ διὰ δημοσίαν ὠφέλειαν, προσηκόντως ἀποδεδειγμένην, ὅτε καὶ ὅπως ὁ νόμος διατάσσει, πάντοτε δὲ προηγουμένης ἀποζημιώσεως». Πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην δὲν ἀντίκειται τὸ ἄρθρον 9 τοῦ νόμου 262 τῆς 10 Μαΐου 1914, καθ' ὃ «χαρακτηρίζονται ὡς ἐγκαταλελειμμένα καὶ περιέρχονται εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, ὡς ἀδέσποτα, ἀκίνητα κείμενα ἐν ταῖς νέαις χώραις, ἅτινα οἱ ἰδιοκτῆται ἢ νόμιμοι διακάτοχοι ἐγκατέλιπον, ἀπελθόντες εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἐφ' ὅσον ὁ τὴν ἰδιοκτησίαν ἢ ἄλλο ἐμπράγματον δικαίωμα ἀξιῶν δὲν ἤθελε προσαγάγει, ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος νόμου, τοὺς τίτλους ἐφ' ὧν βασίζει τὸ δικαίωμά του, εἰς τὸν Οἰκονομικὸν Ἐπίτροπον τῆς τοποθεσίας τοῦ κτήματος», καθ' ὅσον κτῆμα ἐγκαταλελειμμένον κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ νόμου δὲν ἔχομεν, ἐφ' ὅσον οἱ ἀπερχόμενοι προσῆγον τοὺς τίτλους των· ἐπομένως διὰ τοῦ νόμου τίθεται ἁπλῶς τεκμήριον τῆς γενικῶς ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ ἀναγνωριζομένης ἐγκαταλείψεως (βλ. λ. ἀδέσποτον).

Διὰ τὰ κτήματα τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μελῶν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Δυναστείας τὰ κείμενα εἰς τὰς προσαρτηθείσας χώρας, ὁρίζει τὸ ἄρθ. 7, ὅτι θέλουν παραμείνει σεβαστά, δικαιουμένων τῶν κυρίων των νὰ ἐκποιῶσιν ἢ καὶ νὰ ἐκμισθῶσιν αὐτὰ διὰ πληρεξουσίων. Διὰ πᾶσαν τυχὸν σχετικὴν διαφορὰν ἢ ἀμφισβήτησιν συμφωνεῖται ὅπως αὕτη ὑποβληθῇ εἰς διαιτησίαν ἐν Χάγῃ «δυνάμει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικοῦ». Συναφὲς πρὸς τὸ ἄρθρον τοῦτο καὶ τὸ ἄρθ. 6 τῆς συνθήκης ταύτης εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 πρωτόκολλον, καθ' ὃ ὁρίζεται ὅτι, μὴ ἐπελθούσης συμφωνίας ὡς πρὸς ποῖον δέον νὰ περιέλθῃ ἡ κυριότης τῶν εἰς τὸ Τουρκικὸν Κράτος μέχρι τῆς καταλήψεως ἀνηκόντων κτημάτων, ἂν τουτέστι πρέπει νὰ παραμείνουν εἰς αὐτὸ ἢ νὰ περιέλθουν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, δέχονται τὰ συμβαλλόμενα μέρη ν' ἀποταθοῦν εἰς τὸ Διαιτητικὸν Δικαστήριον τῆς Χάγης «δυνάμει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικοῦ» πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος. Εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἐπισυνάπτεται πίναξ ἐμφαίνων τὴν ἀκίνητον περιουσίαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας, τόσον τὴν ἀρχικὴν τοιαύτην, ὅσον καὶ τὴν μετὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ Ἐπανάστασιν τοῦ 1908 περιελθοῦσαν εἰς τὸ Κράτος περιουσίαν τοῦ Στέμματος.

Ὡς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τὰ συλληφθέντα συνεπείᾳ στρατιωτικῶν μέτρων ἢ ἕνεκα δημοσίας τάξεως, τὸ ἄρθ. 8 τῆς συνθήκης ὁρίζει ὅτι πρέπει ν' ἀνταλλαγοῦν, τῇ φροντίδι εἰδικῶν ἐπιτροπῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ διορισθῶσιν ἑκατέρωθεν, ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς ταύτης. Ἐνῷ δὲ ἡ § 4 τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ὁρίζει ὅτι ἡ Τουρκία ὑποχρεοῦται νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς μισθοὺς τοὺς ὁποίους αὕτη ἐπλήρωσεν εἰς Τούρκους ἀξιωματικοὺς αἰχμαλώτους, διὰ τῆς § 3 ὁρίζεται ὅτι αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἀπαιτήσεις τῶν συμβαλλομένων θέλουν παραπεμφθῇ εἰς διαιτησίαν ἐν Χάγῃ ἐφόσον καὶ ἐὰν ἡ Πύλη θὰ ἐδέχετό ποτε τὴν σύναψιν τοῦ ἀπαιτουμένου συνυποσχετικοῦ, ὅ,τι πράγματι δὲν ἐγένετο.

Ἡ Τουρκία, ὡς γνωστόν, κατέσχε πάντα τὰ εἰς τοὺς λιμένας της εὑρισκόμενα ἑλληνικὰ πλοῖα, πρὶν ἀκόμη κηρυχθῇ ἐπισήμως ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν. Ταῦτα, κατὰ τὸ ἄρθ. 9 § 1 τῆς συνθήκης, ὑπεχρεοῦτο ν' ἀπολύσῃ ἀμέσως ἅμα τῇ ὑπογραφῇ αὐτῆς. Εἰς τὴν ἐπισυναπτομένην δὲ εἰς τὴν συνθήκην ταύτην δήλωσιν τοῦ Ὀθωμανοῦ Ἀντιπροσώπου τῆς αὐτῆς μὲ τὴν συνθήκην ἡμερομηνίας βεβαιοῦται ὅτι «οὐδὲν τῶν ὑπὸ Ἑλληνικὴν σημαίαν πλοίων, τῶν κρατηθέντων πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ἔχει δημευθῆ». Ἐν τούτοις ὅμως διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν αἱ ὁποῖαι ἦσαν συνέπειαι τοῦ εἱργμοῦ καὶ τῆς ἐπιβληθείσης κατασχέσεως ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων καὶ φορτίων ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας, οὐδὲν σαφὲς ὁρίζει ἡ συνθήκη, ἀλλ' ἁπλῶς παραπέμπει τὸ ζήτημα πρὸς ἐπίλυσιν εἰς Διαιτητικὸν Δικαστήριον, κατόπιν κοινῇ συμφωνίᾳ καταρτισθησομένου συνυποσχετικοῦ, ἀποτελούμενον ἐξ ἑπτὰ τὸ ὅλον μελῶν, ἐξ ὧν τὰ 4 θὰ διωρίζοντο παρ' ἑκατέρου τῶν συμβαλλομένων μερῶν, τὰ δὲ λοιπὰ τρία μεταξὺ τῶν ὑπηκόων ναυτικῶν Κρατῶν· ἂν ὅμως ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἐπήρχετο συμφωνία, ἡ ἐκλογὴ θ' ἀνετίθετο εἰς τὸ Ὁμοσπονδιακὸν συμβούλιον τῆς Ἑλβετίας (ἄρθρ. 9 § 2).

Κατὰ τὸ ἅμα τῇ παραδόσει τῆς Θεσσαλονίκης ὑπογραφὲν πρωτόκολλον τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1912 μεταξὺ τοῦ Χασὰν Ταξὶμ καὶ τῶν Ἑλλήνων πληρεξουσίων Δούσμανη καὶ Μεταξᾶ, ὡρίζετο ἐν ἄρθ. 1 ὅτι « τὰ ὅπλα τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ θὰ συναθροισθῶσι καὶ τοποθετούμενα εἰς ὡρισμένον μέρος θὰ φυλαχθοῦν». Διαρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς συνομολόγησιν τῆς συνθήκης Ἀθηνῶν, ὁ Τοῦρκος Ἀντιπρόσωπος, συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τῆς Κυβερνήσεώς του, ἐζήτει τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν, ἣν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἠρνεῖτο. Τούτου ἕνεκα ἀπεφασίσθη ὅπως τὸ ζήτημα ἐπιλυθῇ ὑπὸ τοῦ Διαιτητικοῦ Δικαστηρίου τῆς Χάγης, ὅπως ὁρίζει τὸ ἄρθ. 10 τῆς συνθήκης.

Τὸ μεγαλύτερον ἄρθρον τῆς συνθήκης, τὸ 11ον, ἀποτελούμενον ἐξ ἕνδεκα ἐν ὅλῳ παραγράφων, πραγματεύεται περὶ τῶν μειονοτήτων καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Συμπληρωματικαὶ μάλιστα διατάξεις τοῦ ἄρθρου τούτου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ § 4, 6, 7, 8, 9, 13, 15 καὶ 16 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου, αἱ διατάξεις τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν § 2 τοῦ ἄρθ. 2 τῆς συνθήκης ἔχουν ἐφαρμογὴν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐν πρώτοις ὁρίζεται ὅτι ἡ ζωή, ἡ περιουσία, ἡ τιμή, ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν ἐκείνων αἵτινες παραχωροῦνται εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ εἶναι σεβαστὰ καὶ καθιεροῦται ἡ ἀπὸ ἀστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀπόψεως ἐξίσωσις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐκ καταγωγῆς Ἕλληνας, ἐξασφαλιζομένης εἰς τοὺς Μουσουλμάνους πλήρους ἀνεξιθρησκείας, ἐπιτρεπομένης μάλιστα τῆς μνημονεύσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Σουλτάνου ὡς Χαλίφου εἰς τὰς δημοσίας προσευχὰς αὐτῶν. Ἐπίσης ἀναγνωρίζεται ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἱεραρχικὴ ὀργάνωσις τῶν Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων, τόσον τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ὑφισταμένων, ὅσον καὶ τῶν ἱδρυθησομένων τοιούτων, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς διοικήσεως τῆς περιουσίας κινητῆς ἢ ἀκινήτου, ἥτις ἀνήκει εἰς αὐτάς. Μάλιστα διὰ τῆς § 4 τοῦ ὑπ' ἄρθ. 3 πρωτοκόλλου, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ οἰκοδομήσῃ ἰδίαις δαπάναις Τέμενος ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐπὶ πλέον τέσσαρα ἄλλα εἰς πτωχὰ χωρία, «ὅπου ὑπάρξῃ αἰσθητὴ ἡ πρὸς τοῦτο ἀνάγκη» (!). Ἐπίσης ἀναγνωρίζεται ἡ ἐλευθέρα διδασκαλία τῆς γλώσσης των εἰς τὰ μουσουλμανικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς εἶναι ὑποχρεωτικὴ (§ 16 τοῦ ὑπ' ἀριθ 3 πρωτ.). Ταυτοχρόνως δὲ ἀναγνωρίζεται ἡ ἐλευθερία εἰς τὰς μεταξὺ ἰδιωτῶν καὶ Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων πρὸς τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγοὺς σχέσεις (ἄρθ. 11 § 5).

Αἱ λοιπαὶ παράγραφοι τοῦ 11 ἄρθρου τῆς συνθήκης ὁμιλοῦσι περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ Ἀρχιμουφτῆ καὶ τῶν Μουφτήδων. Μουφτῆς εἶναι ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Ἱεροῦ Νόμου, δυνάμει ὅμως τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν συνενοῖ ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἱεροδικαστοῦ *(καδδῆ)*. Οἱ Μουφτῆδες ἐκλεγόμενοι ἕκαστος ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ ὑπὸ ἐκλογέων Μουσουλμάνων (τῆς ἐκλογῆς ἐξελεγχομένης ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμουφτῆ, § 8 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτ.) ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἔμμεσον πνευματικὴν ἐξάρτησιν τοῦ Σεῖχ-οὺλ-Ἰσλάμη, ὅστις εἶναι ὁ Ἀνώτατος Θρησκευτικὸς Ἀρχηγὸς ἐν Τουρκίᾳ, ἔχων τὴν πνευματικὴν ἔγκρισιν ἐπὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἀρχιμουφτῆ (ὅστις διορίζεται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἐκ 3 ὑποψηφίων ἐκλεγομένων ὑπὸ συνελεύσεως ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι Μουφτήδων), πρὸς ὃν θ' ἀποστέλλῃ τὰ πρὸς ἐξάσκησιν τῶν καθηκόντων του ἀπαιτούμενα ἱερονομικῶς ἔγγραφα, ἤτοι Μαυσούριον (Διάταγμα τοῦ Χαλίφου) καὶ τὸν Μουρασελὲν (ἤτοι τὸ ὑπὸ τοῦ Σεῖχ-οὺλ-Ἰσλάμη ἀπ' εὐθείας ἐκδιδόμενον σχετικὸν ἔγγραφον). Διὰ τοὺς Μουφτῆδες μάλιστα, οἵτινες (ὡς καὶ ὁ Ἀρχιμουφτῆς) κέκτηνται τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες δημόσιοι λειτουργοί, ἰσχύει τὸ ἄρθρον 88 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, καθ' ὃ «δὲν δύνανται νὰ παυθῶσιν ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως εἴτε κατ' ἀκολουθίαν ποινικῆς καταδίκης εἴτε ἕνεκα πειθαρχικῶν παραπτωμάτων ἢ νόσου ἢ ἀνεπαρκείας, βεβαιουμένων καθ' ὃν τρόπον ὁ νόμος ὁρίζει». Μάλιστα πρὸς καταρτισμὸν τοῦ σώματος τῶν ἐν Ἑλλάδι Μουφτήδων, ἡ § 6 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτ. προβλέπει τὴν σύστασιν εἰδικοῦ καθιδρύματος «*πρὸς μόρφωσιν ναΐπηδων*» (ἱερονομομαθεῖς) πρὸς ἐκλογὴν καὶ διορισμὸν αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν θέσιν Μουφτῆ. Ὡς δ' ἐλέχθη ἀνωτέρω, διὰ τῆς συνθήκης ταύτης οἱ Μουφτῆδες ἀποκτῶσι δικαστικὴν ἁρμοδιότητα ἐπὶ ὡρισμένης φύσεως ζητημάτων (γάμων, διαζυγίων, διατροφῶν, ἐπιτροπειῶν, κηδεμονιῶν, χειραφεσίας ἀνηλίκων, ἰσλαμικῶν διαθηκῶν—εἶδος κληροδοσίας διὰ τῆς ὁποίας δύναταί τις νὰ διαθέσῃ μέρος τῆς περιουσίας του, πάντως οὐχὶ ἀνώτερον τοῦ $^1/_3$, ὑπὲρ εὐαγοῦς σκοποῦ κλπ. μὴ ἔχοντος κατὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον τὴν ἰδιότητα τοῦ κληρονόμου—καὶ διαδοχῆς εἰς θέσιν *Μουτεβελλῆ* [=ἐφόρου βακουφικοῦ κτήματος (*τεβλιέτ*)]—ἤτοι τῆς διαδοχῆς εἰς τὴν διαχείρισιν βακουφίων, δηλαδὴ τὴν κατὰ τὸν Ἱερὸν Νόμον ἀντικατάστασιν τῶν ἐφόρων τούτων—). Οὕτω πως καθιεροῦται πλήρης ἑτεροδικία, τῶν ἁρμοδίων Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν ὑποχρεουμένων νὰ ἐκτελῶσι τὰς παρὰ τῶν Μουφτήδων ἐκδιδομένας ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξετάζωνται καὶ θὰ ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμουφτῆ, ὅστις δικαιοῦται, ὅπως καὶ οἱ διάδικοι, διὰ ζητήματα «ἄλλα τῶν ἰσλαμικῶν διαθηκῶν καὶ τῶν ἀφορώντων εἰς ἀποκλειστικῶς ὑλικὰ συμφέροντα» ν' ἀπευθύνεται εἰς τὸν Σεῖχ—οὺλ—Ἰσλάμ. Καθ' ἃ δὲ ὁρίζει ἡ τελευταία § τοῦ ἄρθρου 11, ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τὴν ὁποίαν ὁ Μουφτῆς ἐξέδωκεν ὡς διαιτητὴς εἰς ζητήματα κληρονομίας, δύνανται οἱ διάδικοι ν' ἀσκήσουν οἱονδήποτε ἔνδικον μέσον—πλὴν ρητῆς ἐξαιρέσεως.

Τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν ἐπέτυχεν ἡ Τουρκία νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐν Ἑλλάδι Μουφτῆδες μὲ δικαστικὴν δικαιοδοσίαν ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν ἐν Λονδίνῳ, κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης, καταβληθεισῶν ὑπ' αὐτῆς προσπαθειῶν, ὅπως ἐγκαταστήσῃ εἰς ὅλα τὰ σύμμαχα Κράτη Μουφτῆδες μὲ δικαστικὴν δικαιοδοσίαν. Τότε ὅμως, ὁ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 25 Μαΐου (7 Ἰουνίου) Πρόεδρος τῆς Συνδιασκέψεως Σκουλούδης ἀντέταξεν ὅτι ἡ καθιέρωσις τοιαύτης ἀρχῆς «θίγει τὰ τῆς κυριαρχίας δικαιώματα τῶν Συμμάχων Κρατῶν», διότι οὕτω πως θὰ εἰσήγετο ἡ λειτουργία «τῆς Ὀθωμανικῆς νομοθεσίας ἐν τοῖς τῶν Συμμάχων ἐδάφοις». Ὅ,τι ὅμως δὲν ἐπέτυχον ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι ἀπέναντι ὅλων τῶν Συμμάχων κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν διὰ τῆς συνθήκης ταύτης εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ αἱ σχετικαὶ διατάξεις τῆς συνθήκης εἶναι νομικῶς ἀνίσχυροι ὡς ἀντικείμεναι εἰς τὰ ἄρθρα 87, 88 καὶ 91 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος τοῦ 1911, διότι τὸ Σύνταγμα ὡς θεμελιώδης νόμος, προϋποτιθέμενος δὲ γνωστὸς εἰς τὸ ἀντισυμβαλλόμενον Κράτος, δὲν δύναται νὰ τροποποιηθῇ διὰ μιᾶς συνθήκης, ἥτις εἶναι ἁπλῶς οὐσιαστικὸς νόμος.

Εἰς τὸν Ἀρχιμουφτῆν καὶ τοὺς Μουφτῆδες ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα ἐπίσης νὰ ἐπιθεωρῶσι τὰ σχολεῖα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας Ἐπιθεωρητὰς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (§ 19 ἐδ. β'. τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου).

Digitized by Google

Τὸ 12ον ἄρθρον τῆς συνθήκης καὶ αἱ § 3, 10, 11 καὶ 12 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου πραγματεύονται περὶ βακουφίων (βλ. λ.) ἐν τῇ γενικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως, ἤτοι· εἴτε πρόκειται περὶ κτημάτων ἀστικῶν ἢ ἀγροτικῶν, εἴτε περὶ τοιούτων διατελούντων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τρίτων κλπ. Ἡ γενομένη δὲ ὑπὸ τῆς 1 § τοῦ ἄρθρου 12 διάκρισις τῶν βακουφίων ὑποδηλοῖ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως αὐτῶν, ἥτις—μέχρις ἐκποιήσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Ἐβκαφίου—ἀνήκει εἰς τὰς Μουσουλμανικὰς Κοινότητος θεωρουμένας ὡς νομικὰ πρόσωπα, «αἵτινες θέλουσι σεβασθῆ τὰ δικαιώματα τῶν Μουτεβελλήδων καὶ Γαλλεδάρηδων». Εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων γινομένην διαχείρισιν καὶ ἐποπτείαν τῶν Βακουφίων, ὁ Ἀρχιμουφτῆς καθῆκον ἔχει νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν παράδοσιν τῶν λογαριασμῶν τῶν Κοινοτήτων τούτων καὶ διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτοὺς λογιστικῶν καταστάσεων (§ 10 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου). Δι' εἰδικῆς § τοῦ ἄρθρου τούτου ὁρίζεται ὅτι τὸ βακουφικὸν καθεστὼς δὲν δύναται νὰ τροποποιηθῇ, εἰμὴ κατόπιν προηγουμένης δικαίας ἀποζημιώσεως· διὰ τῆς 11 δὲ § τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου ζητεῖται νὰ κατοχυρωθῇ ἡ βακουφικὴ ἰδιοκτησία διὰ τοῦ ἄρθρου 17 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1911.

Ἐάν, συνεπείᾳ καταργήσεως τῆς βακουφικῆς δεκάτης, Τεκκέδες, Τεμένη, Μεδρεσέδες, Σχολεῖα, Νοσοκομεῖα εὑρεθῶσιν εἰς ἀδυναμίαν, λόγῳ ἐλλείψεως προσόδων, νὰ συντηρηθῶσιν, ὑποχρεοῦται ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις νὰ ἐπέλθῃ χρηματικῶς ἐπίκουρος. Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὰ Τεμένη τὰ ὁποῖα ἱδρύθησαν ἄλλοτε ἐπὶ χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, μετετράπησαν δὲ πάλιν εἰς τοιαύτας κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁμολογεῖται διὰ τῆς § 1 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου, ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἀξίωσιν δύναται νὰ ἐγείρῃ, ἐκτὸς ἐὰν τὰ μετατραπέντα Τεμένη δὲν ὑπῆρξαν ἄλλοτε Ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι, ὁπότε παρομοία αἴτησις τῆς Τουρκίας «ἐξετασθήσεται ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως» § 2 τοῦ αὐτοῦ πρωτοκόλλου). Ἐν τούτοις ὅμως αἱ πρόσοδοι αὐτῶν θέλουν εἶναι σεβασταὶ καὶ δέον νὰ παραδίδωνται εἰς τὰς Μουσουλμανικὰς κοινότητας τῶν νέων προσαρτηθεισῶν χωρῶν, «ὅπως χρησιμεύσωσιν ὑπ' αὐτῶν ἐλευθέρως πρὸς τοὺς αὐτοὺς δι' οὓς ἀπ' ἀρχῆς συνεστήθησαν σκοπούς».

Ἐπίσης ὁρίζεται ὅτι τὰ προσοδοφόρα κτήματα τῶν ἰδιωτικῶν μουσουλμανικῶν σχολείων (μεταξὺ ἄλλων τῆς Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ Ἐπαγγελμάτων τοῦ Μιδχὰτ Πασᾶ ἐν Θεσσαλονίκῃ), τὰ ὁποῖα θ' ἀναγνωρισθοῦν, ἐφόσον ταῦτα χρησιμεύουν πρὸς συντήρησιν αὐτῶν, θέλουσι παραμείνει σεβαστά, ἐφαρμοζομένων τῶν αὐτῶν ὡς δι' ὅλας τὰς ἄλλας μουσουλμανικὰς σχολὰς τὰς ὑπαρχούσας ἢ συσταθησομένας «ὑπὸ ἰδιωτῶν ἢ τοπικῶν ἐπιτροπῶν, ἀποτελουμένων ἐκ προκρίτων Μουσουλμάνων» (§§ 15 καὶ 16 ἐδ. α' τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3 πρωτοκόλλου).

Διὰ τοῦ ἄρθ. 13 τῆς συνθήκης ἀναγνωρίζεται ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς ὁ ὀφειλόμενος εἰς τὰ νεκροταφεῖα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς τάφους «τῶν στρατιωτῶν τῶν πεσόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς», δίδεται δὲ ἡ ἀμοιβαία ὑπόσχεσις ὅπως οὐδὲν ἐμπόδιον παρεμβληθῇ εἰς τὴν ὑπὸ συγγενῶν καὶ φίλων «ἀνακομιδὴν τῶν ὀστῶν τῶν ἐν τῇ ξένῃ γῇ ταφέντων θυμάτων».

Τὸ ἄρθ. 14 ὁρίζει ὅτι πάντα τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ ἐν ταῖς παραχωρηθείσαις εἰς τὴν Ἑλλάδα χώραις τμήματα τῶν σιδηροδρόμων (Θεσσαλονίκης - Μοναστηρίου, Ἀνατολικῶν καὶ ἑνωτικοῦ Θεσσαλονίκης - Δεδεαγάτς) θέλουσι παραπεμφθῆ εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἑδρεύουσαν Οἰκονομικὴν ἐπὶ τῶν Βαλκανικῶν ὑποθέσεων Ἐπιτροπήν, ἅτε τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀναλαβούσης ὅλα τὰ βάρη, δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν ἐν λόγῳ Σιδηροδρομικῶν Ἑταιρειῶν ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις.

Διὰ τοῦ ἄρθ. 15 δηλοῦται ὅτι ἑκατέρωθεν ἀναλαμβάνεται ἡ ὑποχρέωσις τῆς τηρήσεως τῶν διατάξεων τῆς Λονδινείου συνθήκης, ἰδίως τοῦ ἄρθ. 5 τοῦ ἀφορῶντος, ὡς γνωστόν, τὴν ἀπόφασιν περὶ ἀναθέσεως τῆς τύχης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, πλὴν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω, εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις.

Τὸ τελευταῖον ἄρθ. 16 ὁρίζει ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς συνθήκης ἄρξεται εὐθὺς ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς καὶ ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐπικυρώσεων δέον νὰ γίνῃ ἐντὸς δεκαπενθημέρου ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς. Πράγματι δὲ αἱ ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν ἐν Ἀθήναις τὴν 14)27 Νοεμβρίου 1913, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ κείμενον αὐτῆς ὑπεβλήθη εἰς τὰς βουλὰς καὶ τῶν δύο Κρατῶν καὶ ἐγένετο νόμος τοῦ Κράτους. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν ἐψηφίσθη, ἐκυρώθη καὶ ἐδημοσιεύθη (εἰς το ὑπ. ἀριθ. 229 φύλ. τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως τοῦ 1913) ὡς νόμος ,ΔΣΙΓ' καὶ (κατὰ τὴν νέαν ἀρίθμησιν 79) τῆς 14 Νοεμβρίου 1913.

Τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης προτάσσεται ἄρθρον μόνον καθ' ὅ: «Ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνομολογηθεῖσα καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπογραφεῖσα τὴν 1 14 Νοεμβρίου 1913 Σύμβασις περὶ εἰρήνης, ἐξ ἄρθρων 16, μετὰ τριῶν Πρωτοκόλλων καὶ μιᾶς Δηλώσεως παρηρτημένων αὐτῇ, ὧν τὸ κείμενον ἕπεται ἐν μεταφράσει, ἔχει πλήρη καὶ νόμιμον ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς ἰσχύν».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν Λονδίνου καὶ Ἀθηνῶν εὕρηται γαλλιστὶ μὲν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Strupp*: «La situation internationale de la Grèce [1821-1917] (Recueil de documents choisis et édités avec une introduction historique et dogmatique [c. XI-LXIV] Zürich 1917 σ. 218 ἑπ., 228 ἑπ., ἑπ., ὡς καὶ εἰς τὸ Δελτίον τοῦ τουρκικοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, ἑλληνιστὶ δὲ εἰς τὴν μελέτην τοῦ *Σ. Ἀντωνοπούλου*: «Αἱ συνθῆκαι Λονδίνου, Βουκουρεστίου καὶ Ἀθηνῶν» 1917 σ. 1 ἑπ., 160 ἑπ. Πρβλ. ἐπίσης *τοῦ αὐτοῦ*: «Αἱ συνθῆκαι Ἀθηνῶν, Βουκουρεστίου» 1914. Ἴδε καὶ *Ν. Ἐλευθεριάδου*: «Τὰ μετὰ τὴν συνθήκην Ἀθηνῶν» 1915. *Δ. Λαμπίκη*: «Σελίδες διπλωματικῆς ἱστορίας» 1918 σ. 175 ἑπ., 180 ἑπ.. *Κ. Ρακτιβάν*: «Τὰ κτήματα τῶν μεταναστευσάντων ἐκ τῶν νέων χωρῶν» καὶ «Μηνιαία Ἐπιθεώρησις» 1916 τεῦχ. 4 σ. 374 ἑπ. (§ 6-9). Πρβλ. καὶ Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς ΙΘ' τ. β'.

ΗΛ. Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀθηνῶν Σχολή. Εἰς τὸν αἴθουσαν τοῦ Βατικανοῦ τὴν καλουμένην della Segnatura ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ Ραφαὴλ Σάντη, γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν». Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν τρίτην περίοδον τῆς τέχνης τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ ζωγράφου, ἥτις θεωρεῖται καὶ ἡ λαμπροτέρα. Ἐν αὐτῷ παριστάνεται δι' ἀλληγορικῶν μορφῶν ἡ Φιλοσοφία, διὰ συναθροίσεως τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοποθετημένων εἰς τὸ κέντρον τοῦ τοιχογραφήματος, τάσσονται εἰς τοιαύτην σώφρονα σειράν, ὥστε παρουσιάζουν ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τῆς θαυμασίας ἐμφανίσεως αὐτῆς μέχρι τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς της. Ἡ τοιχογραφία αὕτη μετὰ τῶν ἄλλων ἀλληγορικῶν τοιούτων τῆς *Θεολογίας* καὶ τῆς *Ποιήσεως* θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ μεγάλου ζωγράφου, ἐμπνευσθὲν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου. Ἡ μεγάλη καὶ πολυσύνθετος αὕτη εἰκὼν ἐνέπνευσε τὸν φθόνον τοῦ *Μιχαὴλ Ἀγγέλου*, τὸν ὁποῖον ἐξουδετέρου ὁ γλυκὺς χαρακτὴρ τοῦ Ραφαήλ, ὅστις δὲν ἐπέτρεπεν ὅπως ἡ σιγαλὴ ἅμιλλα ἐκδηλωθῇ διὰ φανερᾶς ἐχθροπαθείας.

Τὴν εἰκόνα ταύτην ἐθαύμαζον ἰδιαιτέρως ὁ ποιητὴς *Ἀριόστος* καὶ ὁ Γερμανὸς ζωγράφος *Ἀλβέρτος Ντύρερ*. Εἰς αὐτὴν καταφαίνεται ζωηροτέρα ἡ πλουσία φαντασία τοῦ καλλιτέχνου, συνάμα δὲ καὶ ἡ φρόνησις, ἐντὸς τῆς ὁποίας κρατεῖ τὴν φαντασίαν του, ἐνῷ δὲ ἁμιλλᾶται πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν ὡς πρὸς τὴν ἀφθονίαν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἰνδαλμάτων, τηρεῖ ὅμως διαρκῶς αὐστηρότατα τὸ θέμα του καὶ ἀποφεύγει πᾶν ξένον στοιχεῖον. «Ὡς ἐν κατόπτρῳ», λέγει εἷς τῶν βιογράφων αὐτοῦ, «ἀντανακλᾶται εἰς τὴν *Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν* ὁ φιλοσοφικὸς κόσμος τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν διαφόρων αὐτοῦ μορφῶν καὶ τῆς ἀπαραμίλλου ἐκείνης χάριτος, ἥτις διακρίνει τὸν ἐνδοξότερον καλλιτέχνην τῆς νεωτέρας ζωγραφικῆς».

Θ. Β.

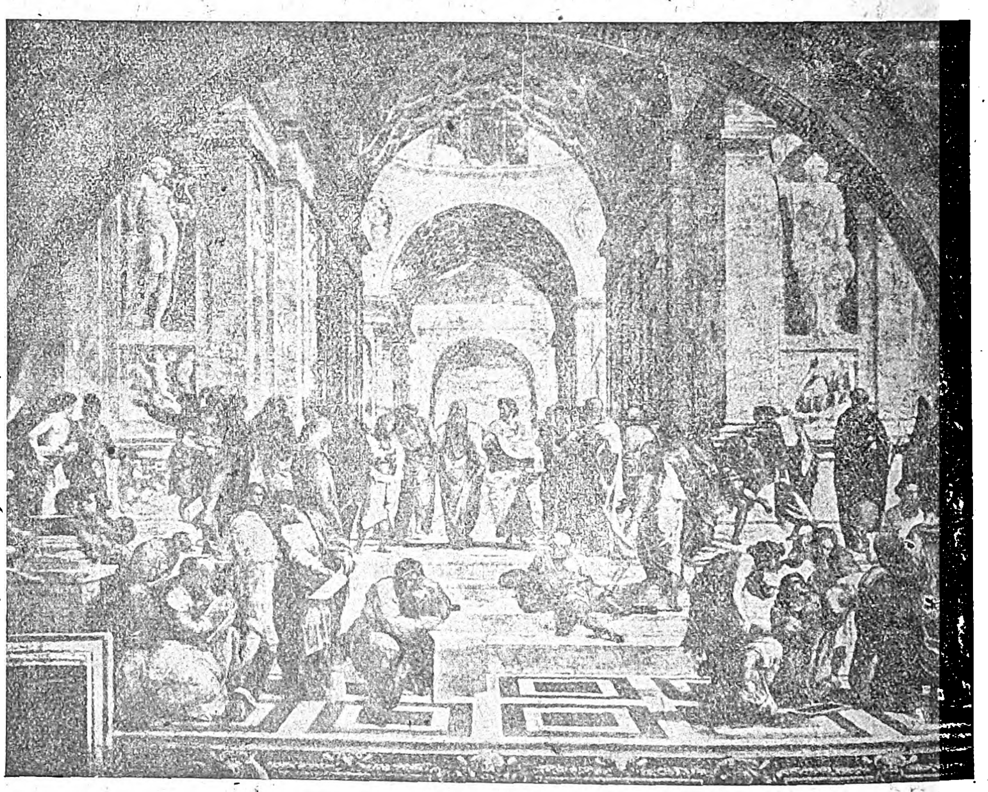

Ἡ «Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν» τοῦ Ραφαήλ.

(Τοιχογραφία ἐν τῷ Βατικανῷ)

Ἀθηνώ (γεν.—*οῦς*). Θυγάτηρ τοῦ Λυκομήδους (Λεωνίδ. Ταραντ. Ἀνθ. Παλ 6, 288). *Ἀθηνῴ* (οὕτω γεγραμμένον) φέρεται ἐν ἐπιγραφῇ ἡ μήτηρ τινὸς Κλαυδίου Σεκουνδίνου.

ἀθήρ, —*έρος* (ὁ)· ἡ ἀκίς, τὸ κέντρον τοῦ στάχυος τοῦ σίτου καὶ αὐτὸς ὁ στάχυς· προσέτι λέπυρον, ἄχυρον· ‖ ἡ αἰχμὴ ὅπλου, ἀκμὴ μαχαίρας κλπ. Συγγενεῖς νομίζονται αἱ λέξεις *ἀθάρη*, *ἀθήρα*, *ἀθερίνη*, *ἀνθέριξ*, τὸ Λατιν. *ador* (ἐκ τοῦ Ἰαπετικοῦ τύπου *adhor).

Α. Π.

[Γεωπον.]. Ἀθὴρ (κοινῶς ἀθέρας, ἄγανον) λέγεται σκληρὰ νηματοειδὴς ἀπόφυσις τοῦ ἐξωτερικοῦ λεπύρου τοῦ περιβάλλοντος τὸν κόκκον τῶν σιτηρῶν. Εἰς τὰς βελτιωμένας ποικιλίας σίτου τῶν βορείων χωρῶν πολλάκις ἡ ἀπόφυσις αὕτη δὲν ἀναπτύσσεται, εἰς πολλοὺς ὅμως σίτους τῶν μεσημβρινῶν ξηρῶν χωρῶν τὸ μῆκος του φθάνει τὰ 6—8 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Προφυλάσσει ἐν μέρει τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν πτηνῶν τῶν κατατρωγόντων τοὺς κόκκους, ἐπίσης δὲ φαίνεται ὅτι ἐμποδίζει κάπως τὸ ἀπότομον μεταξὺ τῶν στάχεων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κτύπημα καὶ τὴν συνεπείᾳ τούτου ἐκκόκισιν τῶν σιτηρῶν.

Σ. Π.

ἀθήρα (ἡ)· «βρῶμα (δηλ. φαγητόν, ἔδεσμα) διὰ πυρῶν (=σίτου) καὶ γάλακτος ἡψημένον παρ' Αἰγυπτίοις». *Ἡσύχ.* =*ἀθάρη*. Βλ. ἀθήρ.

ἀθήρατος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· καὶ *ἀθήρευτος*= ὁ μὴ θηραθεὶς ἢ θηρευθείς· ‖ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ θηρευθῇ, ὃν δὲν δύναταί τις νὰ συλλάβῃ ἐν θήρᾳ, ἀσύλληπτος, ἀνέφικτος.

ἀθήρι (τό)· εἶδος σταφυλῆς ἐν Θήρᾳ, ἥτις ἔχει ῥᾶγας λευκὰς καὶ ἐπιμήκεις καὶ παράγει τὸν ὀνομαστὸν Θηραῖον ἢ Θηραϊκὸν οἶνον. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ Πεταλᾶ τῆς λέξεως *ἀθήρι* (ὅτι εἶναι ἀντὶ τοῦ *ἀνθήρι*, τὸ ἄνθος τῶν σταφυλῶν) δὲν εἶναι ὀρθή. Ἡ λέξις εἶναι παρεφθαρμένη ἐκ τοῦ *Θηραῖος* μετὰ τοῦ προθεματικοῦ *α* (πρβ. *πήγανον—ἀπήγανος*, *ῥοδοδάφνη—ἀροδάφνη* κτλ.). Ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Πτωχοπροδρόμῳ ὡς ὄνομα οἴνου κακῶς γεγραμμένον *ἀθύρην* μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ γλυκέος Μυτιληναίου οἴνου καὶ τοῦ Κρητικοῦ (*Κοραῆ* Ἄτακτ. τόμ. Α', σ. 283). «Κρασὶν *ἀθήριν*» εἶναι ὁ *Θηραῖος* οἶνος τῶν ἀρχαίων, ὅστις ἀναφέρεται πολλάκις μετὰ τοῦ *Κρητικοῦ* καὶ τοῦ *Σκυβελίτου* ὡς γλυκὺς οἶνος (οἷον Γαλην. ΙΓ', σ. 212 «*μετ' οἴνου τῶν γλυκέων τινός, οἷόσπερ εἰσὶν (ὁ) Θηραῖος, ὁ Κρητικὸς καὶ ὁ Σκυβελίτης*· βλ. *Ε. Α. Πεζοπούλου* Adnotationes criticae et grammaticae ad medicos graecos σ. 56-7 καὶ 50).

Ε. Α. Π.

[Γεωπον.]. Ἀθήρι λέγεται ποικιλία τῆς οἰνοφόρου ἀμπέλου (Vitis vinifera) ἀπαντῶσα ἐν Ἑλλάδι εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀμοργόν Τὸ χρῶμα τῶν σταφυλῶν, κατ' ἀρχὰς λευκόξανθον, βραδύτερον γίνεται κιτρινωπόν. Αἱ ῥᾶγες λεπτόφλοιοι, ἐπιμήκεις, ᾠοειδεῖς ἢ μᾶλλον ἐλλειψοειδεῖς μὲ πολὺ μικρὰ γίγαρτα. Αἱ σταφυλαὶ τῆς ποικιλίας ταύτης εἶναι ἐκλεκταὶ ὡς ἐπιτραπέζιοι, συγχρόνως ὅμως ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τοῦ λευκοῦ ἢ ξανθοῦ ἐκλεκτοῦ ἀρωματώδους οἴνου τῆς Θήρας. Ὡριμάζουν ἐν Θήρᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου.

Π. Γ. ΚΟΥΤΣΟΜΗΤΟΠΟΥΛΟΣ

Digitized by Google

ἀθηρία (ἡ)· ἡ ἔλλειψις θήρας, κυνηγίου· || ἡ ἔλλειψις θηρίων. (Βλ. ἄθηρος).

ἀθήριξ (ὁ) *[Ζωολ.]*. Γένος βραχυκέρων διπτέρων ἐντόμων ὧν ὀλίγα εἴδη εἶναι γνωστὰ ἐν Εὐρώπῃ. Δ. Ν. Π

ἀθηρίωτος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ μὴ θηριωθείς, ὁ μὴ γενόμενος ἄγριος ὡς θηρίον.

ἄθηρος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· *(ἀ—θήρα)*, ὁ ἄνευ θήρας, ἄνευ κυνηγίου· || *(ἀ—θὴρ)* ὁ ἄνευ θηρίων, ὁ μὴ ἔχων θηρία· || ὁ ἀπείργων, ὁ ἀπομακρύνων τὰ θηρία· *ἄθηρον*, τὸ (οὐσ.)=ἀθηρία.

ἀθήρουρος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Γένος τρωκτικῶν μαστοφόρων τῆς οἰκογενείας τῶν ὑστριχιδῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἰνδοκίνας. Ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπός των εἶναι ὁ ἀθήρουρος ὁ κοινὸς (atherura vulgaris) ὅστις εὑρίσκεται εἰς τὸ Σιάμ. Δ. Ν. Π.

Ἀθήρουρος.

ἀθήρωμα (τό), καὶ *ἀθέρωμα*· ὄγκος σφαιρικός, μαλακώτερος τοῦ στεατώματος, περιέχων ὑγρὸν ὅμοιον τῆς ἀθήρας *(κουρκοῦτι)*.

[Ἰατρ.] Ὄγκος τις τοῦ δέρματος, ἰδιαζούσης συστάσεως, ὁμοιαζούσης πρὸς πολτώδη μᾶζαν.

Τὸ ἀθήρωμα συνήθως ἀπαντᾶται εἰς τὸ τριχωτὸν μέρος τοῦ δέρματος τῆς κεφαλῆς, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς τὸ δέρμα τοῦ μετώπου, λαιμοῦ, τραχήλου, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ τῆς ῥάχεως, σπανιώτατα δ' εἰς τὸ δέρμα τῶν λοιπῶν χωρῶν τοῦ σώματος. Ἐμφανίζεται ὁτὲ μὲν μονῆρες, ὁτὲ δὲ πολλαπλοῦν. Τὸ μέγεθός του ποικίλλει ἀπὸ μεγέθους ἐρεβίνθου μέχρι πυγμῆς χειρός, τὸ δὲ σχῆμά του εἶνε κανονικόν, ἢ ὅπου ὑπόκειται εἰς πίεσιν ἀκανόνιστον σφαιροειδές. Ὁ ὄγκος οὗτος εἶναι εὐκίνητος, πλαστικὸς καὶ εἴς τινας περιπτώσεις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, κλυδαζόμενος, ἡ δ' ἐπ' αὐτοῦ ἀσκουμένη πίεσις οὐδὲν ἄλγος προκαλεῖ. Τὸ ὑπερκείμενον δέρμα εἶναι διατεταμένον καὶ συνήθως οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν παρουσιάζει, ἐκτὸς σπανίως καὶ κατ' ἐξαίρεσιν, ὁπότε, ὅταν ἡ διάτασις καὶ πίεσις εἶναι μεγάλη, δύναται νὰ ἐμφανίζεται ἐξελκωμένον.

Τὸ ἀθήρωμα δύναται νὰ ἑδράζηται: 1) εἰς τοὺς θυλάκους τῶν τριχῶν καὶ κυρίως εἰς τοὺς ἀδένας τοῦ δέρματος, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς σμηγματογόνους, καὶ ὀφείλει τὴν ἀνάπτυξίν του εἰς ἀπόφραξιν τῶν ἐκφορητικῶν πόρων αὐτῶν· ὡς ἐκ τούτου μὴ δυναμένου τοῦ ἐκκρίματος νὰ ἐκχυθῇ, συσσωρεύεται τοῦτο ἐν τῇ ἐκκριτικῇ κοιλότητι τοῦ ἀδένος καὶ ἐκτείνεται οὕτως ὁ ἀδὴν εἰς λίαν βραδέως αὐξανόμενον κυστοειδῆ ὄγκον, ἐξ οὗ τὸ ἀθήρωμα ὀνομάζεται καὶ *ἀθηρωματώδης κύστις*· 2) εἰς θέσεις τοῦ χορίου τοῦ δέρματος ἢ τοῦ ὑποδορείου ἱστοῦ, ἔνθα ὑπάρχουσιν ὑπολείμματα ἐμβρυολογικῶν ἐπιθηλιακῶν βλαστῶν ἐπιδερμίδος, ἐξ ὧν εἶτα παράγονται δερματοειδεῖς ἀθηρωματικαὶ κύστεις· 3) εἰς θέσεις, ἔνθα ἕνεκα τραύματος ἐπῆλθεν ἑτεροτοπικὴ μετατόπισις τοῦ ἐπιθηλίου τοῦ δέρματος (τραυματικαὶ ἀθηρωματικαὶ δερματοειδεῖς κύστεις).

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀθηρώματος—ὅπερ ἐμπερικλείεται ἐντὸς θήκης, συνισταμένης ἐξ ἀγγειοβριθοῦς ἰνώδους συνδετικοῦ ἱστοῦ καὶ καλυπτομένης κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς τοίχωμα ὑπὸ πλακώδους ἐπιθηλίου—προσομοιάζει πρὸς πολτώδη, βουτυροῦχον, ἐκ σεμιδάλεως μᾶζαν, χροιᾶς λευκῆς, ὑποκιτρίνου ἢ λευκοφαίου, καὶ συνίσταται ἐκ μικροσκοπικῶς ὁρατῶν κυττάρων πλακώδους ἐπιθηλίου (ἐπιδερμικῶν κυττάρων), ἔνια τῶν ὁποίων εἶναι καὶ κερατοποιημένα, ἄλλα δὲ λιπωδῶς ἐκπεφυλισμένα καὶ ἕτερα στεατοποιημένα. Ἐν τῇ πολτώδει μάζῃ ἐνυπάρχουσι συγχρόνως καὶ ἐλεύθερα λιποσφαίρια, ἐλαιώδη σταγονίδια, κρύσταλλοι λιπαρῶν οὐσιῶν καὶ ἰδίως χολεστερίνης, κοκκία ἀνθρακικῆς ἀσβέστου καὶ μαγνησίας, ἐνίοτε δὲ καὶ πυοσφαίρια. Εἴς τινας περιπτώσεις τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ τοίχωμα τοῦ ἀθηρώματος δύνανται νὰ ὑφίστανται ἀσβεστοποίησιν. Ἡ θήκη τοῦ ἀθηρώματος δύναται ἄλλοτε πάλιν νὰ εἶναι πτωχὴ εἰς ἀγγεῖα καὶ νὰ παρουσιάζῃ μόνη ἀσβεστοποιημένας ἑστίας.

Τὸ ἀθήρωμα μικροσκοπικῶς μὲν διαφοροποιεῖται τῶν ἁπλῶν, μὴ ἀθηρωματωδῶν, δερματοειδῶν κύστεων, ἐκ τοῦ ὅτι αἱ τελευταῖαι αὗται ἔχουσιν ἄφθονα κύτταρα ἐπιδερμίδος καὶ μᾶλλον ἁπλοῦν σμῆγμα, κλινικῶς δὲ ἐκ τοῦ ὅτι τὸ δέρμα, τὸ ἄνωθεν τῶν δερματοειδῶν κύστεων, συνήθως αἴρεται εἰς πτυχήν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἐπὶ ἀθηρώματος (ἀθηρωματώδους κύστεως) δὲν συμβαίνει τοῦτο, ἐκτὸς ἐὰν τὸ ἀθήρωμα ἑδράζηται εἰς τὸν ὑποδόρειον ἱστόν, ὁπότε τὸ δέρμα, ὡς ἐλευθέρως ἄνωθεν αὐτοῦ κείμενον, αἴρεται εἰς πτυχήν.

Τὸ ἀθήρωμα, ὅπερ καὶ τοῦτο κοινῶς παρὰ τῷ λαῷ καλεῖται *χελῶνι*, οὐδεμίαν ἐνόχλησιν παρέχει εἰς τὸν φέροντα αὐτό, εἰμὴ μόνον δυσμορφίαν, ἰδίᾳ ὅταν ἑδράζηται εἰς τὸ ἀκάλυπτον ὑπὸ ἐνδυμάτων δέρμα τοῦ σώματος, ὁπότε συνήθως ἀναγκάζονται οἱ πάσχοντες νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ὁλικὴν χειρουργικὴν ἐξαίρεσιν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη θεραπεία. Β. ΦΩΤΑΚΗΣ

— **ἀθήρωμα** *τῶν ἀρτηριῶν*· *ἀθηρωμάτωσις τῶν ἀρτηριῶν*, *ἀθηροσκλήρυνσις τῶν ἀγγείων*, ἢ ἄλλως καλουμένη *ἀθηρωματώδης ἐκφύλισις τῶν ἀγγείων* (βλ. ἀρτηριοσκλήρυνσις).

ἀθηρωμάτιον (τὸ)· ὑποκοριστικὸν τοῦ ἀθήρωμα.

ἀθηρωματώδης (ὁ, ἡ), —*ῶδες* (τό)· ὁ ὅμοιος πρὸς ἀθήρωμα. Ἐπίρρ. *ἀθηρωματωδῶς*.

ἀθησαύριστος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ μὴ τεθησαυρισμένος (ἐπὶ τροφῶν, λέξεων κτλ., οἷον «Συναγωγὴ λέξεων *ἀθησαυρίστων* ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λεξικοῖς» τοῦ Σ. Κουμανούδη· πρβ. «*Θησαυρὸς* τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης» τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου)· || ὁ μὴ δυνάμενος, ὁ ἀκατάλληλος νὰ θησαυρισθῇ ἢ νὰ ἀποταμιευθῇ· || ἐνεργ. ὁ μὴ θησαυρίζων, ἀφειδής. Ἐπίρρ. *ἀθησαυρίστως*. (Βλ. θησαυρίζω). Ε.Α.Π.

Ἀθησινός· βλ. Ἀντίτζε.

ἀθήτευτος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ μὴ θητεύων, «ὁ μηδενὶ ἐπὶ μισθῷ δουλεύων» (Ἡσύχ.). Βλ. θητεύω.

Ἄθι· ὀροπέδιον τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, μεταξὺ 1' καὶ 2'. Τὸ μέσον ὕψος του εἶναι 2 χιλ. μέτρων.

Ἀθίας (Athias) *Ἰωσήφ*. Ἑβραῖος ῥαββῖνος καὶ τυπογράφος, γεννηθεὶς ἐν Ἱσπανίᾳ, ζήσας ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ ἀποθανὼν τῷ 1700. Αἱ ἐκδόσεις του τῆς Ἑβραϊκῆς Βίβλου (1661 καὶ 1667) θεωροῦνται ἀληθῆ ἀριστουργήματα τέχνης, τόσον διὰ τὸ ὡραῖον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τῶν στοιχείων, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθόλου ἀκρίβειαν τοῦ κειμένου. Ὁ Ἀθίας ἐτύπωσεν ἐπίσης μίαν ἰουδαιογερμανικὴν ἔκδοσιν τῆς Βίβλου (1679).

ἀθιβάλλω, ἀθιβολή, ἀθιβόλι· δημώδεις τύποι. Βλ. ἀντιβάλλω *(ἀμφιβάλλω)*, ἀντιβολή, ἀντιβόλιον, ἀντίβολον *(ἀνθίβολον* ἐν τῇ ἁγιογραφίᾳ).

Ἀθίγγανοι. Ἕλληνες ἢ ἑλληνίζοντες Χριστιανοί, αἱρετικοὶ τῆς Η' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ὠνομάσθησαν οὕτως «*ὡς μὴ θέλοντές τινι προσεγγίσαι, ἀπὸ τοῦ θίγω (θιγγάνω), οἱ γὰρ τὴν αἵρεσιν ταύτην ἔχοντες οὐδὲν παρ' ἄλλου λαμβάνουσιν*», καθ' ἃ φέρεται ἐν τῷ «Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ» Οἱ *Ἀθίγγανοι* ἄρα ἀνῆκον εἰς αἵρεσιν χριστιανικήν, καὶ δὴ τὴν τῶν Παυλικιανῶν (βλ.λ.), ὡς βεβαιοῦσι Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής, Γενέσιος ὁ ἱστοριογράφος καὶ Θεοφάνης ὁ Νόννος. Εἰς τοὺς Παυλικιανοὺς τούτους περιελαμβάνοντο, πλὴν τῶν καλουμένων *Ἀθιγγάνων*, οἱ *Τετραδῖται*, *οἱ Ἄστατοι*, οἱ *Ἀγνῶτες* καὶ οἱ *Κυνοχωρῖται*.

Συχνότατα οἱ Ἀθίγγανοι συγχέονται πρὸς τοὺς **Ἀτσιγκάνους** (βλ. λ.), τοὺς καὶ *Γύφτους* παρ' ἡμῖν λεγομένους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τοὺς πρώτους, προέρχονται ἐξ ὑπολειμμάτων ἰνδικοῦ φύλου, τὸ ὁποῖον ἠκολούθησε τὸν Ταμερλάνον, κατακτήσαντα τῷ 1397 τὰς Ἰνδίας, ὅταν οὗτος ἐξώρμησεν ἐκεῖθεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ. Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἐπέστησεν ἐν καιρῷ τὴν προσοχὴν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπὶ τῆς συγχύσεως ταύτης, γράψας: «*Ἀτσίγγανοι*: (α πλεοναστικόν)· κακῶς ἐνομίσθη ὅτι εἶναι οἱ ἀπὸ τοὺς Γραικορρωμαίους ὀνομασθέντες Ἀθίγγανοι. Τὸ ὄνομα *Τσίγγανοι* ἢ τὸ ἐπῆραν ἀπὸ τὴν Ἰνδίαν ἢ τὸ ἔλαβον εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ κανὲν ἄλλο Ἔθνος». Ἐν τούτοις τινὲς ἐπιμένουν ἀκόμη συγχέοντες τοὺς Ἀτσιγγάνους πρὸς τοὺς *Ἀθιγγάνους*, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Π. Καρολίδης, «δὲν εἶναι ἐθνολογικόν, ἀλλὰ θρησκευτικόν».

Ἡ αἵρεσις τῶν Ἀθιγγάνων ἦτο πολυπληθής, ἠρίθμει δὲ μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ὄχι μόνον ἀνωτάτους βαθμούχους τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καί τινας ἀκόμη τῶν Αὐτοκρατόρων. Παρὰ τῷ Βυζαντίνῳ Κωνσταντίνῳ Θεοφάνει ἀπαντᾷ ἡ ἑξῆς περίοδος: «Ἐτύγχανε γάρ πως καὶ ἄλλως ὁ Μιχαὴλ [Β' ὁ Τραυλὸς] ὑπὸ πάντων μισούμενος, ἅτε δὴ κακῆς αἱρέσεως μετεσχηκώς, τῆς τῶν Ἀθιγγάνων». Ὁ δὲ Γεώργιος Κεδρηνὸς τὸ αὐτὸ βεβαιοῖ, γράφων ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἦτο «Ἀθιγγάνοις τε καὶ Χριστομάχοις φίλος». Ἕνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος, υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Β', δὲν κατεδίωξε τοὺς Παυλικιανούς, ἐθλίβη δὲ βαθύτατα ὅτε οἱ Ἄραβες, ἀντεκδικούμενοι τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 834 καταστροφὴν τῆς Σωζοπέτρας *(Τσακτελοῦ* ἢ *Σεργιὰν Καλέ)*, πρωτευούσης αὐτῶν ἐν Κιλικίᾳ, κατέστρεψαν τῷ 836 δι' ἐπιδρομῆς αἰφνιδιαστικῶς τὴν πόλιν Ἀμόριον *(Ἂκ Χισσάρ)* τῆς Φρυγίας, πατρίδα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, διότι, ὡς λέγει ὁ Κωνσταντῖνος Θεοφάνης, ἐν τῇ πόλει ταύτῃ «Ἀθιγγάνων πλῆθος ἀείπως ἐγκατοικίζεται». Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Α' (803-811) «ἐχρῆτο Μανιχαίοις καὶ Ἀθιγγάνοις ἐν χρησμοῖς καὶ οἰωνίσμασι καὶ τελεταῖς ἀπορρήτοις». Πλεῖστοι πρίγκιπες, στρατηγοί, βαθμοῦχοι καὶ μεγιστᾶνες ἀνῆκον εἰς τὴν ἐν λόγῳ αἵρεσιν. Πλὴν δὲ τῶν προαναφερθέντων αὐτοκρατόρων καταγγέλλονται Λέων ὁ Ἴσαυρος, Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος καὶ ἄλλοι ὡς Ἀθίγγανοι.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ διωχθέντες οἱ Ἀθίγγανοι κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν, συνεπαγαγόντες τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ ἐνισχύσαντες τὴν πολεμίαν ἐκείνην χώραν, καθ' ἃ γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος εἰς τὰ «*Πορίσματα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*». Αἱ διώξεις των ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐπὶ Μιχαὴλ Α' τοῦ Ραγκαβῆ (811—813), οὗτοι, συνηνωμένοι καὶ μετ' ἄλλων ἑλληνιζόντων αἱρετικῶν, προὐκάλεσαν στάσιν κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν μοναχῶν ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει. Δι' ἀθρόων ἐξοριῶν ἀποκατεστάθη τότε ἡ τάξις, πλὴν εὐθὺς ἀμέσως ἤρχισε γενικὸς διωγμός, καθ' ἅπαν τὸ Κράτος, ὃν ἐσυνέχισε Λέων ὁ Ἀρμένιος (813—820).

Τῷ 820, δολοφονηθέντος τοῦ Λέοντος Ε' καὶ καταλαβόντος τὸν θρόνον τοῦ ἐξ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας στρατηγοῦ Μιχαήλ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν αἱρετικῶν *Σέργιος*, ὁ μετονομασθεὶς ἑλληνικώτερον *Τυχικός*, ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ἀνταπαιτητοῦ τοῦ θρόνου στρατηγοῦ Θωμᾶ τοῦ Καππαδόκου καὶ ἠγωνίσθη ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιτυχῶς. Ἐπικρατήσαντος Μιχαὴλ τοῦ Β', ἔπαυσαν αἱ διώξεις, ἢ διότι ἐπῆλθε συνεννόησίς τις, ἢ διότι οὗτος, ἔχων πατρίδα τὸ Ἀμόριον, διέκειτο συμπαθῶς πρὸς τὴν αἵρεσιν, ὡς ἔδειξεν ἄλλως τε ἡ ἥκιστα εἰκονόφιλος πολιτεία του, ὀφειλομένη βεβαίως καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ εἰκονοκλάσται κατεῖχον μέγιστα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀξιώματα. Τὸν Μιχαὴλ Β', ἀποθανόντα τῷ 829, διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ἀμείλικτος πολέμιος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων Θεόφιλος (829-842), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου δὲν ἐπανελήφθησαν αἱ κατὰ τῶν Ἀθιγγάνων διώξεις, πολλοὶ δ' αὐτῶν ἡσύχως ἐβίουν ἐν Ἀμορίῳ. Ἀλλ' ὅτε ἀπέθανεν ὁ Θεόφιλος καὶ ἀνέλαβεν ἐπιτροπικῶς τὸν θρόνον ἡ εἰκονόφιλος αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, ἐπανήρχισαν οἱ διωγμοὶ ἀπηνεῖς. Ὁ Λέων Ἀργυρός, ὁ Ἀνδρόνικος Δούκας καὶ ὁ Σουδάλης, ἀποσταλέντες εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, κατέσφαξαν ἑκατὸν χιλιάδας, καθ' ἃ βεβαιοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ Κ. Θεοφάνης καὶ Γ. Κεδρηνός. (Οἱ Χέρτσμπεργ καὶ Φὸχτ περιορίζουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαγέντων εἰς 10.000 μόνον).

Τότε ὁ «πρωτομανδάτωρ» (ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου) τοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Θεόδωρον Μελισσηνὸν ἀνατολικοῦ στρατοῦ *Καρβέας* ἢ *Χαρβέας*, διαπρεπὴς ἀξιωματικός, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ 5.000 ἀνδρῶν, κατέφυγεν εἰς Μελιτηνὴν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τεφρικήν, ὅπου διεδέχθη ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τὸν ἀποθανόντα Τυχικόν, τὸν Σέργιον. Οὕτω, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ Βυζαντιακὸν Κράτος ἠπειλεῖτο πανταχόθεν, ἀπέλιπον γενναιότατοι Ἕλληνες μαχηταί. Τοῦτο ἀπετέλεσε μεγίστην ἐθνικὴν ζημίαν, δικαίως δὲ ὁ κατ' ἐπιταγὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας «Χρονογραφίαν» λέγει, ἐπικρίνων τὴν Θεοδώραν, ὅτι αὕτη, ἀγαλλομένη, δι' ὅσα ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ «τρόπαια ἐπιθεῖναι μείζω δι' ἐφέσεως ἔχουσα, τοὺς κατὰ τὴν ἀνατολὴν Παυλικιανοὺς ἐπειρᾶτο μετάγειν, ὡς βούλοιτο, πρὸς εὐσέβειαν ἢ ἐξαιρεῖν καὶ ἀπ' ἀνθρώπων ποιεῖν, ὃ καὶ πολλῶν κακῶν τὴν ἡμετέραν ἐνέπλησεν». Εὐτυχῶς πλήρη δὲν ἐπῆλθον τὰ κακά, διότι, ἐὰν ἡ Μικρὰ Ἀσία βαθύτατα ἐπλήγη διὰ τῆς σφαγῆς καὶ τῆς φυγῆς τῶν ἡρωϊκῶν αὐτῆς τέκνων, ἡ Θρᾴκη δὲν ὑπέστη τὸ ἴδιον. Οἱ ἐκεῖ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' (741—775) μετοικισθέντες ἐκ τοῦ Πόντου καὶ ἐκ τῆς Συρίας Παυλικιανοί, ὡς πρόμαχοι τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν ἄλλων ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, δὲν κατεδιώχθησαν.

Ἀλλ' ὁ Καρβέας δὲν ἔμεινεν ἄπρακτος. Ποιεῖται ἐπιδρομὰς ἀνὰ τὸν Πόντον καὶ ἐπέρχεται δριμὺς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἐνισχυόμενος πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἐμίρου τῆς Μελιτηνῆς. Τῷ 858 σπεύδει εἰς τὰ Σαμόσατα καὶ ἀντιτάσσεται κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Γ', συνοδευομένου ὑπὸ τοῦ καίσαρος Βάρδα. Τρέπει αὐτόν, ἐν δεινῇ πρὸ τῆς πόλεως τῶν Σαμοσάτων μάχῃ, εἰς φυγήν, καθ' ἥν, ὡς ἐκ θαύματος, ἐσώθη ὁ αὐτοκράτωρ τῆς αἰχμαλωσίας, πλὴν συλλαμβάνει ἑκατὸν ἀνωτάτους ἀξιωματικούς, οὓς ἀπελευθεροῖ ἀντὶ βαρυτάτων λύτρων. Ὁ Καρβέας, ἐξακολουθῶν τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ, στρέφεται συχνότατα κατὰ τῶν Ἀράβων, ὡς μαρτυρεῖ ἀψευδῶς ἡ εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς Τεφρικῆς προσάρτησις ἐδαφῶν ὑποκειμένων τῷ Ἐμίρῃ τῆς Μελιτηνῆς, ἀλλὰ φονεύεται τῷ 863 κατά τινα μάχην πρὸς τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη, ἃς ἔτρεφον οἱ Ἕλληνες τῶν δουλευουσῶν ὑπὸ Ἄραβας ἐπιδρομεῖς ἑλληνικῶν χωρῶν πρὸς τὸν Καρβέαν, ὥστε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἐν τοῖς πρεσβυτερίοις, εἶχον ἀνηρτημένας προσωπογραφίας αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀραβικῆς ἐπιγραφῆς «Χαρβέας ὁ Παυλικιανὸς φρατριάρχος Τεφρικῆς».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρβέα τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβεν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Ἰωάννης Χρυσοχέρης*, ἐπο-

Digitized by Google

νομασθεὶς ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον *Χρυσόχειρ*. Ἀνώτατος καὶ οὗτος ἀξιωματικὸς τοῦ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, φέρων καὶ τὸν τιμητικὸν τοῦ Σπαθαρίου τίτλον, εὐθὺς ὡς ἐξεδηλώθησαν προθέσεις Μιχαὴλ τοῦ Γ' πρὸς νέους διωγμούς, δὲν ἀπέκρυψε τὴν δυσφορίαν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ. Μάτην ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἔγραψεν αὐτῷ τρίς, προσπαθῶν νὰ τὸν κατευνάσῃ καὶ νὰ τῷ ἐμφυσήσῃ τὰ ὀρθόδοξα δόγματα πρὸς ἀποφυγὴν καταδίκης εἰς θάνατον. Ὁ εὐγενὴς Σπαθάριος, ἐπιμένων εἰς τὰς δοξασίας αὐτοῦ, ὑπεκρίθη ἐν ἀρχῇ τὸν ἀμφιρρέποντα, μέχρις οὗ παρεσκεύασε τὰ τῆς φυγῆς του· μεθ' ὃ ἔσπευσεν εἰς Τεφρικὴν παρὰ τῷ θείῳ του, ὃν βραδύτερον ἀποθανόντα διεδέχθη.

Ἀρχομένης τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος (867—886), ὁ Χρυσόχειρ ἐξώρμησεν ἐκ Τεφρικῆς ἐπὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἣν διέσχισε μέχρι τῆς Νικομηδείας δῃῶν καὶ τρομοκρατῶν· κατῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς Ἔφεσον καὶ ἀπ' αὐτῆς διατρέξας τὴν νότιον Μικρὰν Ἀσίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ὁρμητήριόν του. Τοιαύτας ἐπιδρομὰς ἐξετέλεσε καὶ ἄλλας ὁ Χρυσόχειρ, συχνότατα ὅμως συνεκρούετο καὶ πρὸς τοὺς Ἄραβας, οὓς ἐπανειλημμένως κατετρόπωσεν, οὕτω δὲ προελειάνθη ἀσυναισθήτως προσέγγισίς τις μεταξὺ τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων, ἀντιλαμβανομένων ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμὴ τῆς ἐξελάσεως τῶν Ἀράβων. Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἀπεφάσισε τότε νὰ ἀναλάβῃ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν τελευταίων, ἔχων ὡς πρῶτον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν κατάληψιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατεχομένης Μελιτηνῆς. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τὰ ἐδάφη, ἐν οἷς οἱ Παυλικιανοὶ εἶχον τὰ ὁρμητήριά των. Ὁ Βασίλειος, γνωρίζων ἐκ τῶν ἐν Θράκῃ ἀγώνων τῶν αἱρετικῶν τούτων Ἑλλήνων τὸ γενναῖον καὶ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν, ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐξευμενίσῃ, διὸ καὶ ἐπεζήτησε συνδιαλλαγήν. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἔστειλε τῷ 869 πρὸς τοὺς Ἀθιγγάνους Πέτρον τὸν Σικελιώτην μετὰ πλουσίων δώρων, ἀλλ' οὗτος, ἂν καὶ παρέμεινε μεταξὺ αὐτῶν ἐπὶ ἐννέα μῆνας, ἐπέστρεψε τῷ 870 ἄπρακτος. Ὁ Βασίλειος τότε ἀπεφάσισε, πρὸ τοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνος, ὃν ἐπιτυχῶς διεξήγαγεν ἔπειτα, νὰ καταστρέψῃ τὴν δύναμιν τοῦ Χρυσόχειρος. Διεξαγαγὼν δὲ ἀπὸ τοῦ 871 μέχρι τοῦ 873 τρεῖς φοβερὰς ἐκστρατείας, κατώρθωσε νὰ νικήσῃ αὐτόν, ἡρωϊκώτατα ἀγωνισθέντα καὶ πεσόντα μαχόμενον, νὰ καταλάβῃ δὲ τὴν Τεφρικήν, εἰς ἥν, ἐρημωθεῖσαν, συνῴκισεν Ἀρμενίους.

Οὕτως ἔληξεν ὁ πολιτικὸς βίος τῶν αἱρετικῶν Ἀθιγγάνων. Πλὴν ὅμως ἐὰν ἡ ἀπειλὴ τοῦ Χρυσόχειρος, ἀπαντῶντος εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Βασιλείου, ὅτι, «εἴπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόστηθι τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύσομεν μετὰ σοῦ, εἰδὲ μὴ σκοπεύομεν ὅλως, ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν», ἐὰν ἡ ἀπειλὴ αὕτη δὲν ἐπηλήθευσε, πάντως ἡ στρατιωτική, ἡ θρησκευτικὴ καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθιγγάνων δρᾶσις ἐπὶ ἄλλων πεδίων δὲν ἐξέλιπε.

Στρατιωτικῶς ἐγένοντο πολλάκις, ἐν ὥραις κινδύνων καὶ φόβων, οἱ πιστοὶ καὶ εἰλικρινεῖς συναντιλήπτορες καὶ συμμαχηταὶ τῶν ὀρθοδόξων. Τῷ 885 ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκᾶς, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ ἀθιγγανικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὸν Διακονίτσην, τὸν ὑποστράτηγον τοῦ Χρυσόχειρος, κατασυνέτριψε, διὰ τῆς τόλμης αὐτοῦ καὶ δεξιότητος, τοὺς ἐν Σικελίᾳ Σαρακηνούς. Ὁ δὲ Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969-976) ἀναλαβὼν πόλεμον κατὰ Μάρτιον τοῦ 971 ἐναντίον τῶν Ρώσων καὶ τῶν Βουλγάρων ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς Εὐφρατησίας παυλικιανὰ τάγματα, διακριθέντα ἐν τῷ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Ρώσων καὶ κατάλυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους νικηφόρῳ πολέμῳ. Ταῦτα ὁ Τσιμισκῆς, ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος, ἐγκατέστησεν ἐν Φιλιππουπόλει ὡς ἀηττήτους Ἀκρίτας καὶ Ἀπελάτας, προμάχους τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Ἀλλὰ καὶ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος ἰδιαιτέρως ἐτίμα τὴν ὁρμήν των, ἀδιαλλάκτως ἐμμενόντων εἰς τὰς αἱρετικὰς αὐτῶν δοξασίας, ἀδιαλλάκτως δ' οὐδὲν ἧττον ἐχόντων καὶ πρὸς τοὺς πολεμίους τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Πανταχοῦ, κατὰ τὰ ἀκραῖα τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας τμήματα, ἐν τῇ βορείῳ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ βορείῳ Ἠπείρῳ, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ διεκρίνοντο οἱ παυλικιανοὶ Ἀθίγγανοι, εἰς οὓς τὰ μυστηριακῶς καὶ φιλοσοφικῶς μεταδιδόμενα δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἡ μυστηριώδης περὶ ἀδιακόπου ἀναγεννήσεως διδασκαλία — ἣν εἰκόνιζεν αὐτὸ τὸ ἔμβλημα αὐτῶν, *ὁ φοίνιξ*, τὸ μυθικὸν πτηνὸν τὸ ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ ἀναζωογονούμενον — ἐνέπνεον ὁρμήν, οὐχὶ μόνον θρησκευτικῶς φανατικήν, ἀλλὰ καί, συνδεδυασμένως πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἐθνικήν.

Ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως οἱ Ἀθίγγανοι, ἢ ἄλλως *Καθαροὶ* ἢ *Καθάρειοι* (Cathares), ἐγένοντο πρωτεργάται τῆς ἱδρύσεως μυστηριακῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν μυστηριακῶν στρατιωτικῶν βυζαντιακῶν ἑταιρειῶν, Ταγμάτων ὑπεραμυνθέντων τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος καὶ καταπολεμησάντων τὰς θεοκρατικὰς κοσμοκρατικὰς ἀπόψεις τῶν Παπῶν τῆς Ρώμης καὶ τὰς ἐκτροπὰς τῶν *ἐλέῳ Θεοῦ* Βασιλέων, οἵτινες, ἐναμίλλως πρὸς τοὺς Πάπας, κατειργάζοντο τὸ ἐθνικὸν χάος, τὴν ἀπονέκρωσιν τῆς κατὰ τόπους ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὑπὸ μορφὴν κράτους θεοκρατικῶς παγχριστιανικοῦ ἢ ὑπὸ μορφὴν κράτους ἀπολυταρχικῶς κοσμοκρατορικοῦ.

Ἀπὸ πολιτικῆς, τέλος, ἀπόψεως οἱ Ἀθίγγανοι, διωκόμενοι ἀγρίως ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἀδελφῶν αὐτῶν, μὴ κατορθώσαντες νὰ ἐπικρατήσωσι, θεωρούμενοι αἱρετικοί, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θρησκευτικῶν διαιρέσεων, ὑφ' ὅλων τῶν τότε Ἐκκλησιῶν, μοιραίως προσέφυγον καὶ εὗρον ἄσυλον παρὰ τοῖς πολεμίοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἵτινες ἤντλησαν ἐξ αὐτῶν ποικίλην δύναμιν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἦτο ἰσχυρόν, οἱ μουσουλμᾶνοι δὲν ἐτόλμων, ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτοῦ, νὰ προέλθωσιν εἰς βιαίους ἐξισλαμισμούς, ἔστω καὶ διωκομένων αἱρετικῶν Ἑλλήνων, οὕτω δὲ οἱ πλεῖστοι ἀπέμειναν Ἕλληνες καὶ χριστιανοὶ αἱρετικοί, πλὴν τῶν ἑκουσίως ἐκ μίσους ἢ συμφέροντος ἐξισλαμισθέντων. Ἀλλά, ὅτε τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἤρξατο κλονιζόμενον καὶ πίπτον, ἐξεδηλώθησαν βίαιοι καὶ ἀθρόοι ἐξισλαμισμοί, πλήττοντες ὀρθοδόξους καὶ αἱρετικούς, ὡς ἐπίσης καὶ αὐθόρμητοι ἐκ φόβου ἀπωμοσίαι. Πολλοὶ ἀπετέλεσαν μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ συμφύρματος ἢ τοῦ ἀραβικοῦ, πλὴν καὶ πολλοί, μουσουλμᾶνοι κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀπέμειναν καὶ ἀπομένουσιν ἐν τῷ κρυπτῷ χριστιανοί, διατηροῦντες τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, ἔστω καὶ ληθαργοῦσαν. Παραδόξως ἡ τοιαύτη ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια παρετηρήθη ἐντονωτέρα παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς Ἕλλησι, δέν, ὑπερβάλλει δέ τις λέγων ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ Τουρκίᾳ εὑρίσκονται περὶ τὰς 600.000 Κρυπτοχριστιανῶν αἱρετικῶν Ἑλλήνων, μουσουλμανοφανῶν βεβαίως, ὧν αἱ 350.000 εἶναι Ἀθίγγανοι, Τετραδῖται, Ἄστατοι, Ἀγνῶτες καὶ Κυνοχωρῖται.

Τινὲς τούτων συγκροτοῦσιν ἰδίους συνοικισμοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *Ἀπτάληδων*, ἄλλοι καταλέγονται μεταξὺ τῶν *Γιουρούκων*, ἄλλοι οἰκοῦσιν ἐν τῇ διοικήσει Γιουζγκὰτ καὶ ὀνομάζονται *Γιουζοῦκοι*, ἄλλοι, οἰκοῦντες ἐν τῇ Τεφρικῇ καὶ ἐν ταῖς περὶ αὐτὴν ἐπαρχίαις ἢ ὄντες ἐγκατεσπαρμένοι ἐν ἰδίοις συνοικισμοῖς, καλοῦνται *Κηζηλμπάσηδες* καὶ ἄλλοι, οἰκοῦντες ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Τσαχαρσαμπᾶ ἢ Τσαρσαμπᾶ ἢ ἀνὰ τὸ βελαέτιον Κασταμονῆς, καλοῦνται *Τσαρσαμπαλῆδες*.

Καὶ τίνες εἰσὶν οἱ Ἀπτάληδες, οἱ Γιουροῦκοι, οἱ Γιουζοῦκοι, οἱ Κηζηλμπάσηδες, οἱ Τσαρσαμπαλῆδες; Οἱ ὀρθόδοξοι τῶν Βυζαντίνων ἐκάλουν τοὺς Ἀθιγγάνους καὶ *Ἀστάτους*, ὡς μὴ ἔχοντας σταθερὰς ἰδέας καὶ ἐμφανιζομένους ποτὲ μὲν ὡς ὀρθοδόξους, ποτὲ δὲ ὡς εἰκονοκλάστας, τούτου δ' ἕνεκα μετακινουμένους ἑκάστοτε πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διενεργουμένων διωγμῶν ὑπὸ τῶν Εἰκονοφίλων ἢ τῶν Εἰκονοκλαστῶν ἐπικρατούντων. Οἱ Τοῦρκοι ἢ οἱ Ὀθωμανοὶ τοὺς μὲν σταθερῶς ἐγκατεστημένους ἐν ἰδίοις συνοικισμοῖς Ἀστάτους ἀπεκάλεσαν *Ἀπτάληδες*, ὅπερ σημαίνει εὐήθεις ὑποκριτάς, ἀνθρώπους μὴ ἔχοντας εὐκρινεῖς, ὑγιεῖς ἰδέας, τοὺς δὲ μετακινουμένους Ἀστάτους κατέταξαν μεταξὺ τῶν Γιουρούκων, τῶν ἡμινομαδικῶν δηλαδὴ μουσουλμανοφανῶν γηγενῶν πληθυσμῶν ἐκείνων, οἵτινες, διότι μετακινοῦνται, ἀπεκλήθησαν Γιουροῦκοι (ἐκ τοῦ *γιουρουμέκ*, ὅπερ σημαίνει βαδίζειν, κινεῖσθαι). Ἀπτάληδες σταθερῶς ἐγκατεστημένοι ἐν ἰδίοις συνοικισμοῖς ἀπαντῶσιν ἐν τῷ Πόντῳ, πρὸς νότον τῆς Ἀμασείας, κατὰ τὴν τοῦ Λίθρου ὀρεινὴν ἔκφυσιν τοῦ Ὀφλίμου ὄρους, καλουμένην τούτου ἕνεκα *Ἀπτὰλ Δάγ*, ἐν τῷ βιλαετίῳ Σμύρνης, ἐν τῷ βιλαετίῳ Ἰκονίου καὶ ἐν τῷ βιλαετίῳ Ἀδάνων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Μόψου Κρήνης *(Κυρᾶ Ἰησαλοῦ)*, Ἀναζάρβου *(Ἀνάβαρζα)*, Μόψου Ἑστίας *(Σίς)*, Καταονίας *(Κοζὰν)* καὶ Σελευκείας *(Σελέφκε)*, εἰς ἅς, κατόπιν εἰκονοκλαστικῆς στάσεως, ἐξωρίσθησαν, τῷ 835, πάμπολλοι αἱρετικοὶ Ἀθίγγανοι, καθ' ἃ βεβαιοῦσι Βυζαντῖνοι καὶ Ἄραβες ἱστορικοί. Ἐν τῇ διοικήσει (σαντζὰκ) Ἀτταλείας τοῦ θέματος (βιλαετίου) Ἰκονίου ἀπαντῶσι κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς ἀρχαίας Μιλυάδος, τῆς Μυλώμης τῶν Βυζαντίνων, τῆς σημερινῆς *Ἐλμαλύ*, αἱρετικοὶ Ἀθίγγανοι, Ἀπτάληδες, σταθερῶς ἐγκατεστημένοι. Οὗτοι ἐν δάσει κειμένῳ μεταξὺ Μιλυάδος *(Ἐλμαλὺ)* καὶ Φοίνικος *(Φίνικα)*, ἔχουσι Σεμνεῖον *(Τεκὲν)* Ἀπτάληδων, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀπτὰλ Μουσᾶ*, Ἀστάτου τινὸς Μωσῆ, ἐκ τῶν παλαιῶν ἐκεῖ Ἀστάτων. Ἐν τῇ διοικήσει Μύνδου *(Μένδεσε)* τοῦ βιλαετίου Σμύρνης, ἀνὰ τὰς ὀρεινὰς ἐκφύσεις τοῦ Κράγου *(Κάρκυν Δὰγ)* τὰς καλουμένας σήμερον *Κερὲν* καὶ *Κιὸρ Ὀγλοῦ* (δηλαδὴ ὀροσειρὰς *Κυρίου*, Κερὲν κατὰ παραφθοράν, καὶ *Υἱῶν Τυφλοῦ*), ἀπαντῶσι πολλοὶ αἱρετικοὶ Ἀθίγγανοι, τιμῶντες πανάρχαιον τάφον, κείμενον ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ὀροσειρᾶς Κυρίου, περιβαλλομένη ὑπὸ κλημάτων καὶ ροιῶν αἰωνοβίων, θεωρουμένων ἱερῶν. *Ἀπτάληδες* δὲ *Γιουροῦκοι* ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω διαμερισμάτων.

Ἄλλο ὄνομα διδόμενον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων Βυζαντίνων εἰς τοὺς αἱρετικοὺς Ἀθιγγάνους ἦτο τὸ τῶν *Κυνοχωριτῶν*. Κυνοχωρῖται σώζονται μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Γιουζοῦκοι*, ὅπερ σημαίνει τὸ αὐτό. Οἰκοῦσιν ἐν τῇ διοικήσει *Γιουσγὰτ* (Ὑοσγάτῃ), ἐπεχούσῃ τὴν θέσιν τῆς τοῦ Μιθριδατίου, τῶν Κονιάσπων.

Οἱ ἐκ τῶν αἱρετικῶν Ἀθιγγάνων καλούμενοι εἰδικώτερον *Παυλιανοί, Παυλιανῖται* ἢ *Παυλικιανοὶ* ἀπαντῶσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κηζηλμπάσηδες* ἐν τῇ Τεφρικῇ καὶ ἐν ταῖς περὶ αὐτὴν ἐπαρχίαις, ὡς καὶ ἐγκατεσπαρμένοι πολλαχοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐν ἰδίοις συνοικισμοῖς. Ὠνομάσθησαν *Κηζηλμπάσηδες*, διότι ὡς κύριον κέντρον ἔχουσι τοὺς Ὑψηλοὺς Ἐρυθίνους, τὰ ὄρη ἀφ' ὧν πηγάζει ὁ Ἅλυς καὶ ὧν οἱ πανάρχαιοι κάτοικοι ἀπεκαλοῦντο παλαιότερον μὲν Ἐρυθῖνοι, βραδύτερον δέ, ἐπὶ Βυζαντίνων, Ἐρυθρῖνοι. Οἱ Τοῦρκοι κατὰ μετάφρασιν ἐπωνόμασαν τοὺς Ὑψηλοὺς Ἐρυθίνους, τὰ ὄρη, εἰς *Κηζὴλ Δὰγ* καὶ τοὺς Ἐρυθίνους ἢ Ἐρυθρίνους, τοὺς κατοίκους, *Κηζὴλ μπάς*, τὸν δ' Ἅλυν, ὡς πηγάζοντα ἐκ τοῦ Κηζὴλ Δάγ, *Ἐρυθρὸν ποταμὸν (Κηζὴλ Ἰρμάκ)*.

Οἱ ἐκ τῶν αἱρετικῶν Ἀθιγγάνων ἐπικαλούμενοι ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων *Τετραδῖται* ἀπαντῶσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τσαρσαμπαλῆδες* ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Θεμισκύρας τοῦ βιλαετίου Τραπεζοῦντος, ἣν οἱ Τοῦρκοι ὠνόμασαν *Τσαχαρσαμπᾶ* ἢ *Τσαρσαμπᾶ*, διότι τελεῖται ἐν αὐτῇ κατὰ Τετάρτην ἀγορά, πανήγυρις, ὅπερ ἀναμφιβόλως εἶναι ἀπήχησις *τετραδιτικῶν* παραδόσεων. Ἀλλὰ καὶ ἐν ὡρισμένοις τμήμασι τοῦ βιλαετίου Κασταμονῆς τῆς Παφλαγονίας ἀπαντῶσι ποικίλαι τετραδικαὶ ἀπηχήσεις. Πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ νομῷ Σινώπης οἰκούντων μουσουλμανοφανῶν ἀποκαλοῦσι τὴν Κυριακὴν οὐχὶ Παζάρ, ἀλλὰ *Κυρερὴ* κατὰ παραφθορὰν τῆς ἑλληνικῆς λέξεως, τὴν δὲ Τετάρτην οὐχὶ Τσαρσαμπᾶ, ἀλλὰ *Ντερτή*. Ἐρωτώμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων τί σημαίνουσιν αἱ λέξεις αὗται ἀπαντῶσιν ὅτι σημαίνουσιν «Ἰσταμπὸλ Παζὰρ βὲ Ἰσταμπὸλ Τσαρσαμπᾶ», ἤτοι «τὴν Κυριακὴν καὶ τὴν Τετάρτην τῆς Πόλεως». Οὗτοι κατὰ Σάββατον, περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀνάπτουσι κηρία ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν τάφων, τὰ ὁποῖα δὲν ὀνομάζουσι *μοὺμ* (κηρία), ἀλλὰ *καμπὶρ ἠσήκ*, ἤτοι «τάφων φῶς» ἢ «λάμψιν».

Οἱ ὀρθόδοξοι Βυζαντῖνοι ἀπεκάλουν τοὺς Ἀθιγγάνους αἱρετικοὺς καὶ *Ἀγνῶτας* ἢ *Ἀγνώστους*, δηλαδὴ ἀμαθεῖς, εὐήθεις. Ἀπήχησις ζῶσα τῆς τοιαύτης ἐπονομασίας σώζεται ἐν τῷ ὀνόματι *Ὀκιουζλῆ Χισσάρ*, χωρίου ἐπέχοντος τὴν θέσιν τῆς ἀρχαιοτάτης πρωτευούσης τοῦ θέματος τῆς Καππαδοκίας, τῶν Τυάνων. *Ὀκιοὺζ* δὲ σημαίνει βοῦν καὶ κατὰ μεταφορὰν *εὐήθη* (βῶδι), παχυλὸν τὸν νοῦν, καὶ *Ὀκιουζλῆ Χισσὰρ* πόλιν εὐήθων, παχυλῶν τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ *Ἀγνώτων*.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ὑπολείμματα τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Παυλικιανῶν ἢ Ἀθιγγάνων. Ἀλλὰ παρατηροῦνται τοιαῦτα καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ, καὶ δὴ ἐν τῇ Θράκῃ, ὅπου συνῳκίσθησαν ἀθρόως Ἀθίγγανοι ἢ Παυλικιανοὶ πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας καὶ ὑποστήριξιν τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως ὑπὸ τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων. Περὶ τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σίλτης *(Σλίβνου)* σώζονται καταφανέστατα ὑπολείμματα τούτων, ἐν τῇ Ἀγαθουπόλει δέ, τῇ παρὰ τὸν Εὔξεινον, καὶ τοῖς πέριξ μέχρι τοῦ 1912 ἔζων ἥσυχοι καὶ εὐτυχεῖς οἱ καλούμενοι *Ἀναστενάρηδες*, Ἕλληνες ὀρθόδοξοι, ἔχοντες αἱρετικὴν τὴν θρησκευτικὴν προέλευσιν, ἐγκατεστημένοι δὲ νῦν—οἱ διασωθέντες ἐξ αὐτῶν—ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Δυτικῇ Θράκῃ. Ἀπεκλήθησαν *Ἀναστενάρηδες* ἕνεκα βακχικῶν τινων παντομιμικῶν ὀρχήσεων διασωθεισῶν ἐν Θράκῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀναστενάρια* καὶ ἀναφερομένων εἰς τὰς αἱρετικὰς ἐκείνας τελετάς, περὶ ὧν διὰ μακρῶν γράφουσιν οἱ Βυζαντῖνοι συγγραφεῖς καὶ ἃς λεπτομερῶς ἀφηγεῖται ὁ Κ. Ν. Σάθας ἐν τῷ ἱστορικῷ δοκιμίῳ περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντίνων. Οἱ Ἀναστενάρηδες, ὀνομασθέντες οὕτως ἢ ἐκ τῆς μυστηριακῆς λέξεως *Ἀνανές*, σημαινούσης «*ἄνα, ναὶ ἄνες*», ἤτοι ὅτι «πᾶν τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ θεοῦ ὀφείλει ἔχειν τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸν θεὸν καταλήγειν», ἢ ἐξ ἐπιφωνηματικῶν στόνων, οὓς οἱ μιμικῶς ὀρχούμενοι βάλλουσι κατὰ παράδοσιν ἐπὶ ἐπελθούσαις καταστροφαῖς, εἰσὶ πιθανώτατα ὑπολείμματα ἀκραίων Ἀθιγγάνων ἢ Παυλικιανῶν μαχητῶν. Καὶ οἱ *Πομάκοι*, οἱ ἀπόγονοι οὗτοι τῶν ἀρχαίων *Ἀγριάνων*, τῶν ἀτιθάσων δηλαδή, δὲν εἶναι οὐδ' αὐτοὶ ξένοι πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς Ἀθιγγάνους, δεδομένου ὅτι χριστιανοὶ ὄντες, ἀνῆκον εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Θεοφίλου, τοῦ Βογομίλου τῶν Βουλγάρων, ἐξ οὗ οἱ ὀπαδοὶ τῆς αἱρέσεως ἀπεκλήθησαν Βογομίλοι. Ἡ αἵρεσις αὕτη, παραφυὰς τῆς τῶν Ἀθιγγάνων ἢ τῶν Παυλικιανῶν, διεπλάσθη ὑπὸ τούτων, ἐγκαταστάντων κατὰ τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Κων. Ἀρμενοπούλου*, Περὶ Αἱρετικῶν καὶ τῆς γνώμης αὐτῶν (ἐκδ. Βενετίας) *Ed. Gibbon* Histoire de la décadence et de la chute de l'Empire Romain, Lon-

Digitized by Google

pon, 1840.—*Vie de la Jonquière*, Histoire de l' Empire Ottoman Paris, 1914.—*Κων. Θεοφάνους*, Χρονολογία (ἐκδ. Παρισίων).- *Π. Καρολίδου*, Μικρασιατικὴ 'Αρία 'Ομοφυλία. 'Εν 'Αθήναις 1886.— *Π. Καρολίδου*, Βυζαντινὴ 'Ιστορία. 'Εν 'Αθήναις 1906.—*Π. Καρολίδου*, Καππαδοκικά. 'Εν Κωνσταντινουπόλει 188). *Γεωρ. Κεδρηνοῦ*.—Χρονικὰ (ἐκδ. Παρισίων)—*'Ανθῆς Κομνηνῆς*, 'Αλεξιάς (ἐκδ. Παρισίων).- *Αθ. Κομνηνοῦ 'Υψηλάντου*, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν. 'Εν Κωνσταντινουπόλει. 1870.—*Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου*, Περὶ Θεμάτων (ἐκδ. Παρισίων). — J. Laurent, L' Arménie Byzance et l'Islam depuis la conquête arabe. Paris, 1919.—*J. Laurent*. Byzance et les Turcs Seldjoucides dans L'Asie occidentale, Paris 1919.— Abbé Migne, Patrologia graeca — (ἐκδ. Παρισίων).— *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ Ἔθνους. 'Εν 'Αθήναις 1926. — Al G. Paspati Etudes sur les Tchingkianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinople 1870. — *Al. Rambaaud*. d'Etudes des l'Histoire Byzantine Paris 1912. —*C. Sathas et Legrand*. Les exploits de Digénis Akritas. Paris 1875. — *Γ. Κ. Σκαλιέρη*, Λαοὶ καὶ Φυλαὶ τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, ἐν 'Αθήναις 1922.—*Γ. Κ. Σκαλιέρη*, Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, 'Εν 'Αθήναις 1921 —*'Ιωσ. Γενεσίου*, Βυζαντιακά, (ἐκδ. Βενετίας)—*Λέοντος τοῦ Γραμματικοῦ*, 'Ιστορία Χρονικὴ τῶν Βασιλέων (ἔκδοσ. Βενετίας).—*J. Anderson*, The Campaigns of Basil I against the Paulicians in 872. London 1896.— *Μιχαὴλ Γλυκοῦ*, Χρονικὸν (ἐκδ. Βενετίας).—*G. Schlumberger* Nicéphore Phocas Paris, 1890.— *W. M. Ramsay*, The historical geography of Asia Minor. London, 1890.—*'Ιωάννου Ζωναρᾶ*, Χρονικὸν (ἐκδ. Λειψίας).—*A. Vogt*. Basile I (867-886). Paris, 1908.—*G. F. Hertzberg*, Geschichte des Byzantiner und des Reiches. Berlin 1882. — *Φωτίου τοῦ Πατριάρχου*. Κατὰ Μανιχαίων καὶ ἄλλα τινὰ Θεολογικὰ καὶ Δογματικὰ (ἐκδ. Λονδίνου). — *Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ*, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων. 'Αθήνησι 1854. —*Πέτρου τοῦ Σικελιώτου*, κατὰ Παυλιανῶν (ἐκδ. Παρισίων). —*G. Schlumberger*, L' Epopée Byzantine à la fin du dixieme siècle Paris 1896.

Γ. Κ. ΣΚΑΛΙΕΡΗΣ

ἀθιγγανίζω· φέρομαι ὡς 'Αθίγγανος, μιμοῦμαι τοὺς 'Αθιγγάνους.

ἀθιγγανικός, (—ή,—όν)· ὁ ἀνήκων εἰς 'Αθιγγάνους 'Επίρρ. *ἀθιγγανικῶς*.

'Αθιγγανίς, (ἡ)· θηλ. τοῦ 'Αθίγγανος ('Ατσίγγανος), ἡ 'Ατσιγγάνα, ἢ Τσιγγάνα.

ἀθιγγανοθίασος, (ὁ)· θίασος 'Αθιγγάνων [βλ. 'Ατσίγγανοι (μουσικῶς)].

ἀθιγής, (ὁ, ἡ),— *ές*, (τό)· ἐκ τοῦ στερητ. *α* καὶ *θιγγάνω*· βλ. ἄθικτος.

ἄθικτος, (ὁ, ἡ), —*ον*, (τό)· 1) παθητ. ὁ μὴ θιχθείς, ἄψαυστος (μετὰ γενικῆς, ἢ μετὰ τῆς ὑπὸ καὶ γεν. «ἄθικτος ὑπὸ τοῦ χρόνου»), ἁγνός, ἀνέπαφος· ‖ ὃν τις δὲν δύναται νὰ ἐγγίσῃ, ἅγιος, ἱερός. Εἰς τὴν παθητ. σημασίαν της ἡ λέξις *ἄθικτος* εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν λέξιν *ἀθιγής*. — 2) ἐνεργ. ὁ μὴ θιγγάνων, ὁ μὴ ψαύων.

Ἄθιμβρα (τά) *['Αρχ.]* Πόλις τῆς Καρίας, ἥτις μετ' ἄλλης τινὸς περιελήφθη εἰς τὴν πόλιν Νῦσαν, ἥτις ἦτο δίπολις, διότι διῄρει αὐτὴν χαράδρα τις «φάραγγα ποιοῦσα» (Στραβ. XIV 648-649).

Ἆθις *['Αρχ.]* Πόλις τῆς Συρίας, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου.

Ἆθις. Φίλος καὶ σύντροφος τοῦ Φινέως παρ' 'Οβιδίῳ.

'Αθισιών· βλ. 'Αντίτζε.

Ἄθισλος (Athislus). Κατά τινα παράδοσιν διαφυλαχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σάξωνος τοῦ Γραμματικοῦ, ὁ Ἄθισλος ἦτο πολεμικὸς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἀρεσκόμενος εἰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας. 'Υποτίθεται ὅτι ὁ Ἄθισλος οὗτος, ἂν καὶ φερόμενος βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ὑπὸ τοῦ Σάξωνος, εἶναι ὁ Ἔαντγκιλς ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ ἔπει τοῦ Βίντσιθ λόρδος τῶν Μυργιγγῶν.

Ἄθλ· βλ. Ταμαρίσκ.

ἄθλαστος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ μὴ τεθλασμένος.

'Αθλέτα *[Παλαιοζ]*. 'Η 'Αθλέτα (Athleta Conrad) εἶναι γένος τῶν βολουτιδῶν ἐκ τῶν γαστεροπόδων, ζήσασα ἀπὸ τῆς ἠωκαίνου μέχρι καὶ τῆς μειοκαίνου περιόδου. Τὸ κέλυφος αὐτῆς ἀποτελεῖται ἐκ βραχέων σπειρῶν, ὧν ἡ τελευταία φέρει ὄπισθεν ἀκανθώδεις σειρὰς κόμβων. Τὸ ἐσωτερικὸν χεῖλος τοῦ ὀστράκου αὐτῆς εἶναι ἐξωγκωμένον, ἐπὶ πολὺ κεκαμμένον καὶ φέρει πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τρεῖς ἰσχυρὰς ἐγκαρσίας πτυχάς, μεθ' ἃς ἕπονται ἕτεραι ἀσθενέστεραι, ἐνῷ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῆς χεῖλος εἶναι ἁπλῶς μόνον πεπαχυσμένον.

Δ. Σ.

ἀθλεύω· βλ. ἀθλέω.

ἀθλέω - ῶ καὶ ἀθλεύω· ἀγωνίζομαι, ἁμιλλῶμαι, μάχομαι. 'Εκ τοῦ ἆθλος.

ἄθλημα (τό)· ἐκ τοῦ *ἀθλέω*· ἀγώνισμα, ἀγών, μάχη, ἅμιλλα. Πρβλ. ἄθλησις.

ἄθλησις (ἡ)· τὸ ἀθλεῖν, ἀγών, ἅμιλλα (περὶ ἀθλητῶν), δοκιμασία, δυσχέρεια, μαρτύριον (Χριστιανῶν μαρτύρων). Πρβλ. ἄθλημα.

ἀθλητεύω· εἶμαι ἀθλητής. Πρβλ. *βουλεύω*, *γραμματεύω* κτλ.

ἀθλητὴς (ὁ)· ἐκ τοῦ *ἀθλέω*· ὁ ἀθλῶν, ἀγωνιστής, ἰδίᾳ ὁ ἐπὶ ἄθλῳ (βραβείῳ) ἀγωνιζόμενος καὶ *ἀθλητὴς ἵππος* ὁ ἀγωνιζόμενος ἐν ἱπποδρομικῷ ἀγῶνι (πρβλ. ἵππος *ἀθλοφόρος*). ‖ ὁ ἠσκημένος, ὁ δεινὸς περί τι, ὁ ἔμπειρος μετὰ γεν. «ἀθλητὴς τῶν καλῶν ἔργων», «ἀθλητὴς πάσης ἀρετῆς».

Ι. Α. Π.

['Αρχ.] 'Αθληταὶ ἐκαλοῦντο γενικῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων οἱ ἀγωνισταὶ οἱουδήποτε ἀγῶνος, ὡς ἀθληταὶ μουσικῆς κτλ., κυρίως ὅμως οἱ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων. 'Ιδίως δὲ *ἀθληταὶ* ὠνομάζοντο οἱ διὰ προπονητικῶν γυμνασίων καὶ διαίτης καταλλήλου προπαρασκευαζόμενοι διὰ τοὺς ἐπ' ἄθλῳ ἀγῶνας (Πινδ. Ν. 5 90 — 10. 95). 'Αθληταὶ ἐπίσης ἐκαλοῦντο καὶ οἱ τὴν γυμναστικὴν ὡς ἐπιτήδευμα ἀσκοῦντες. 'Επειδὴ δὲ οἱ ἀθληταὶ ἠξιοῦντο ἐξαιρετικῶν τιμῶν παρὰ τοῦ πολλοῦ ὄχλου, ἰδίᾳ δὲ οἱ νικῶντες εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας, οἱ καὶ *ἱερονῖκαι* καλούμενοι, καὶ ἐπειδὴ πλὴν τῶν ἠθικῶν ἀμοιβῶν παρείχοντο αὐτοῖς καὶ μεγάλα ὑλικὰ ὠφελήματα, διὰ τοῦτο πολλοί, ζηλοῦντες τὸν «μακαριστὸν βίον» τῶν νικώντων ἀγωνιστῶν, ἠσκοῦντο ἀδιαλείπτως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εὐδοκιμήσεως εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἀφιέρουν πάντα τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὴν ἀθλητικήν, ἥτις ἀρχαιότατα εἶχεν ἀναπτυχθῆ ὡς ἰδία τέχνη. 'Επαιδεύοντο δὲ οὗτοι ὑπὸ ἰδίων διδασκάλων, τῶν *γυμναστῶν* ἢ *ἀλειπτῶν* καλουμένων ('Αριστ. 'Ηθικ. Ν. 2, 6, 7.— Πολυβ. 27. 6. 1. - Σύλλα 'Επιγρ. 418 καὶ ἀλλαχοῦ), εἰς τὴν ἀθλητικήν, ἥτις ἦτο παραφθορὰ τῆς ἐλευθερίου γυμναστικῆς ἀσκήσεως. Πλὴν τῆς σωματικῆς ὅμως ταύτης ὠφελείας ἡ τοιαύτη προάσκησις, οὐδὲν ἄλλο καλὸν προσέδιδεν εἰς τὸν ἀθλητήν, διότι καὶ τὸν νοῦν ἀπήμβλυνε καὶ τὰ σώματα καθίστανεν ἄχρηστα εἰς εὐγενέστερα καὶ ἀναγκαιότερα ἔργα. Διὰ τοῦτο, καίτοι ὑπὸ τοῦ ὄχλου σφόδρα ἐτιμῶντο οἱ ἀθληταί, οἱ εὖ φρονοῦντες τῶν 'Ελλήνων κατεφρόνουν αὐτούς, καὶ τὴν τέχνην των κατηγόρουν ὡς ματαιοτεχνίαν. 'Υπερβάλλων δὲ πάντας ὁ πολὺς Εὐριπίδης ἔλεγε διὰ τοὺς ἀθλητάς: *«κακῶν ὄντων μυρίων καθ' 'Ελλάδα, οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους»*.

Οἱ Ρωμαῖοι, παρὰ τῶν 'Ελλήνων παραλαβόντες τὴν ἀθλητικήν, ἐκήρυξαν ἐπανειλημμένως τοιούτους ἀγῶνας, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἐγένετο τῷ 186 π. Χ. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἔλαβον ἐν Ρώμῃ μεγάλην ἐπίδοσιν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν μετεχόντων εἰς αὐτοὺς ἀθλητῶν ἦσαν Ἕλληνες.

Σ. Α. Β.

ἀθλητικὸς (*ή,—όν*)· ὁ ἀνήκων εἰς ἀθλητήν, ὁ ἐπιτήδειος ἢ κατάλληλος νὰ ἀθλῇ· «ἀθλητικὴ ἕξις», «ἀθλητικοὶ ἀγῶνες», «ἀθλητικὸν σῶμα». 'Επίρρ. *ἀθλητικῶς*.

ἀθλητισμός· ἡ συστηματικὴ προσπάθεια πρὸς παραγωγὴν ἔργου μυϊκοῦ, ἐκτελουμένου, ἵνα προαγάγῃ καὶ τελειοποιήσῃ τὴν ἤδη κεκτημένην ὑγείαν, τὴν σωματικὴν δεξιότητα καὶ τὴν ρώμην τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ.

Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ

Κίνησις καὶ σωμασκία.– Κατὰ τὴν Βιολογίαν καὶ τὴν Φυσιολογίαν, ὡς πρώτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς θεωρεῖται ἡ κίνησις, ἥτις εἶναι γενικῶς καὶ ἡ κυριωτάτη ἰδιότης τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Τὰ ὄντα ταῦτα ὑποχρεούμενα νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὸ εἶδος τῶν ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἐπιβαλλομένων κινήσεων, χάριν τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως, ἀποτελοῦνται κατὰ μέγιστον μέρος ἐκ κινητηρίων ὀργάνων τοσούτῳ τελειοτέρων, ὅσῳ τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ὀργανικὰ ὄντα εὑρίσκονται εἰς ὑψηλοτέραν ὀντολογικὴν βαθμίδα. 'Η φύσις ἐπροίκισε τὰ ὄντα ταῦτα καὶ δὴ τοὺς ζωϊκοὺς ὀργανισμοὺς διὰ κινητικοῦ ἐνστίκτου ἐντονωτάτου, ἀκαταγωνίστου μάλιστα κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Διότι ἡ ἄφθονος κατὰ ταύτην θρέψις καὶ ἡ ταχεῖα σωματικὴ ἀνάπτυξις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ περιωρισμένον ἔτι τῶν ὀργανικῶν ἀπωλειῶν, συγκεντροῦσι πλεόνασμα ζωϊκῆς ἐνεργείας ἀξιοσημείωτον, τὸ ὁποῖον ἀκατασχέτως ἐκσπᾷ εἰς κινήσεις καὶ φωνάς. 'Η τοιαύτη παρὰ νεαροῖς ὀργανισμοῖς ἐξωτερίκευσις τῆς ζωϊκῆς ἐνεργείας, σκοπιμωτάτη οὖσα, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην μορφὴν τῆς ἐξ ἐνστίκτου ἀσκήσεως καὶ τῆς παιδιᾶς. 'Αλλὰ καὶ πρὸς τὴν συναισθηματικὴν ζωὴν ἡ φύσις συνέδεσε τὴν κίνησιν. 'Εντεῦθεν καὶ ὁ χορὸς καὶ τὸ ᾆσμα, ἐκδηλωτικὰ ζωηρᾶς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως.

'Η ὀρθὴ καὶ σκόπιμος χρῆσις τῶν κινήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀποτελεῖ τὴν *Γυμναστικήν*, ἧς σκοπὸς εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς ὑγείας καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς σωματικῆς εὐεξίας. «Οὐ πᾶσα κίνησις γυμνάσιόν ἐστιν», εἶπεν ὁ Γαληνός. Μόνον ἡ μεθοδικὴ τῶν κινήσεων ἐκλογὴ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ρυθμίζουν τὴν ὑλικὴν ζωήν, πλουτίζουν τὸ σῶμα διὰ κάλλους, ἰσχύος καὶ ἀντοχῆς καὶ προπονοῦν τὸν ἄνθρωπον διὰ τὸν μέλλοντα τοῦ βίου ἀγῶνα, δίδουσαι αὐτῷ δαψιλῆ τὰ μέσα τῆς ἐπικρατήσεως καὶ τῆς νίκης. 'Η ἐν ἁμίλλῃ δ' ἐπίδειξις καὶ ἡ μέχρις ὁρίου αὔξησις τῆς ρώμης, τοῦ τάχους καὶ πασῶν ἐν γένει τῶν σωματικῶν ἀρετῶν καὶ δεξιοτήτων, τῶν ἀποκτηθεισῶν διὰ τῆς συμμέτρου σωμασκίας, ἀποτελοῦν τὸν ἐν ἀρχῇ καὶ ἄλλως ὁρισθέντα *'Αθλητισμὸν* ἢ τὴν *'Αγωνιστικήν*. 'Ο ἀθλητισμὸς περιλαμβάνει τὰς φυσικὰς τοῦ σώματος μετατοπίσεις, ἤτοι τὰς βαδίσεις, τοὺς δρόμους καὶ τὰ ἅλματα, καθὼς καὶ τοὺς πρωτογενεῖς τρόπους τῆς ἀμύνης καὶ τῆς ἐπιθέσεως κατ' ἐναντίων, ἤτοι τὰς ρίψεις, τὴν πάλην, τὴν πυγμαχίαν κλπ. 'Αποβλέπων δέ, πρὸς τῇ σωματικῇ εὐεξίᾳ, εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς, ἤτοι εἰς τὸ «Αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων», καλλιεργεῖ καὶ ἐνισχύει τὴν θέλησιν, ἐμπνέει τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν, διαπλάττει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν δυνατὴν προσωπικότητα καὶ ἀναπτύσσει τὴν αὐτοκυβερνησίαν, τὴν αὐτοκυριαρχίαν καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ψυχικὰς δυνάμεις. Διὰ τῆς ἀγωνιστικῆς τελειοποιεῖται τὸ ἄτομον· ἀλλ' αὐξάνεται τοιουτοτρόπως καὶ τοῦ συνόλου ἡ ἀπόλυτος ἀξία.

Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ. *Προϊστορικοὶ χρόνοι.*— Οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ ἐρείπια τῶν παναρχαίων πόλεων καὶ ἀτενίζοντες τὰ λεγόμενα *κυκλώπεια* τείχη, τὰ κατεσκευασμένα ἐξ ἀπελεκήτων ἢ ἀργῶν λίθων ἀλλήλοις ἐπιτιθεμένων, ἐκπλήσσονται καὶ θαυμάζουν ὁποῖοι βραχίονες ἰσχυροὶ ἐκίνουν καὶ μετέφερον τοὺς ὀγκολίθους ἐκείνους, οὓς οὔτε ζεῦγος ἡμιόνων ἠδύνατο νὰ κινήσῃ. Τοὺς ἀθλητικοὺς δημιουργοὺς τῶν ἔργων τούτων δικαίως οἱ μεταγενέστεροι εἶχον ἐκλάβει ὡς Κύκλωπας. 'Επίστευον, ὅτι οἱ Κύκλωπες, ἀποζῶντες ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν των (χειρώνακτες, χειρογάστορες), κατεσκεύασαν τὰ τείχη τῆς Τίρυνθος, τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν κλπ., ἔπειτα δὲ τὰ τείχη τῆς Μιδέας, τῆς Ἄρνης, ὡς καὶ τὰ πανάρχαια τείχη τῆς ἀκροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν κλπ. Τὰ τείχη τῆς Τίρυνθος καὶ τὸν ἐν 'Ορχομενῷ τῆς Βοιωτίας θησαυρὸν τοῦ Μινύου ὁ Παυσανίας (IX 36, 5) παρέβαλλε πρὸς τὰς πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου.

'Εν Κρήτῃ δὲν ἦτο ἄγνωστος ὁ ἀθλητισμὸς

Σύριγξ ἐν τῷ ἀνατολικῷ Κυκλωπείῳ τείχει τῆς Τίρυνθος.

'Αγγεῖον ἐκ μέλανος στεατίτου λίθου, εὑρεθὲν παρὰ τὴν Φαιστὸν καὶ εἰκονίζον λικμητὰς βαδίζοντας ἐν ᾄσματι.

(Τὸ κάτω μέρος του συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Gilliéron).

Digitized by Google

κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ὁ Φιλόχορος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Μίνως προεκήρυσσεν ἀγῶνας, θέτων ὡς ἔπαθλα τοὺς ἐν τῷ λαβυρίνθῳ παῖδας. Ἀγγεῖον (ρυτὸν) ἐκ μέλανος στεατίτου λίθου, τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος, εὑρεθὲν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς παρὰ τὴν Φαιστὸν Ἁγίας Τριάδος, εἶναι κεκοσμημένον τὴν ἐπιφάνειαν δι' ἀναγλύφου θαυμασίας τέχνης, εἰκονίζοντος ἐν καταπληκτικῇ φυσικότητι καὶ ζωηρότητι θεριστὰς ἢ μᾶλλον λικμητάς, οἵτινες ἐν ᾄσμασι καὶ ὑπὸ τὸν ἦχον μουσικῶν ὀργάνων ἐπιστρέφουσι, προπορευομένου τοῦ ἐπιστάτου τῶν κτημάτων, ἐκ τῆς συγκομιδῆς καὶ τοῦ ἅλωνος. Ἐκ τοῦ μνημείου τούτου ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι καὶ κατὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην ἐποχὴν δὲν ἦτο ἄγνωστος, οὐδ' ἀχρησιμοποίητος ἡ διπλῆ ἐν ὑπαίθρῳ ἄσκησις τοῦ τε κινητικοῦ καὶ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Ἕτερον ἀγγεῖον (ρυτὸν) ἐκ στεατίτου λίθου, ὕψους 0,45 μ., ἐξαιρέτου κρητικῆς τέχνης, εὑρεθὲν ἐν τῷ αὐτῷ ἀνακτόρῳ, φέρει ἀνάγλυφον παράστασιν διῃρημένην εἰς 4 ζώνας. Ἐν ταῖς δύο κατωτέραις ζώναις εἰκονίζεται πυγμαχία ἀνδρῶν γινομένη ἔμπροσθεν οἰκοδομήματος οἱονεὶ στοϊκοῦ· ἐν τῇ τρίτῃ ζώνῃ εἰκονίζεται ταυρομαχία καὶ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ πάλιν πυγμαχία. Αἱ ταυρομαχίαι ἦσαν σύνηθες ἐλευθέριον ἀγώνισμα τῶν Κρητομυκηναϊκῶν χρόνων, οὗ μετεῖχον καὶ αἱ γυναῖκες, ὡς ἐμφαίνει καὶ τοιχογραφία ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ τοῦ νέου ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος.

Ἀγγεῖον ἐκ στεατίτου λίθου, εὑρεθὲν παρὰ τὴν Φαιστὸν καὶ φέρον ἀθλητικὰς παραστάσεις.

Ὁ ἀθλητισμός, ἐπινόησις κυρίως καὶ θεσμὸς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, προηγήθη τῆς ἄλλης γυμναστικῆς, ἀποτελούμενος ἐξ ἀσκήσεων, παιδιῶν καὶ ἀγώνων. Ταῦτα πάντα ἐτελοῦντο συνήθως ἐν ἀναπεπταμένῳ χώρῳ, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἐν πλατείαις καὶ δρόμοις, καὶ δὴ ἐν παραποταμίοις ὑπὸ δένδρων περιβαλλομένοις πεδίοις, ὅπως οἱ ἀθλοῦντες ἀσκῶνται συγχρόνως καὶ εἰς τὴν κολύμβησιν καὶ τὴν λοῦσιν. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν οἱ

Ταυρομαχία ἧς μετέχουσι καὶ γυναῖκες.
(Τοιχογραφία ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ)

παρ' Ὁμήρου ἀναφερόμενοι *δρόμοι εὐρέες* καὶ οἱ ἐν Λακεδαίμονι *δρόμοι*, οἱ καὶ *πλατανισταὶ* καλούμενοι, ἅτε ὑπὸ πλατάνων περιβαλλόμενοι, οὓς ὁ Πλάτων ἐκλαμβάνει ὡς γυμνάσια. Ὁ αὐτὸς μέγας ἐπικὸς ἀναφέρει καὶ *τυκτὸν δάπεδον*, ἤτοι ἐπίτηδες εἰργασμένον, ἐν ᾧ ἐδίσκευον καὶ ἠκόντιζον (Ὀδ. Δ, 627), καὶ *χοροὺς λείους*, ἤτοι ὁμαλοὺς καὶ κεκαθαρμένους χώρους, ἐν οἷς ἔπαιζον τὴν σφαῖραν καὶ ἐχόρευον, ἐπαινετικῶς δ' ἀποκαλεῖ *εὐρυχόρους* τὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον τοιούτους εὐρεῖς χορούς (Ὀδ. Δ. 635, Ζ, 4. κ. ἄ.).

Εἰς τὰ θεῖα ἔπη τοῦ Ὁμήρου οὐ μόνον περιγράφεται ὁλόκληρος ἡ σημερινὴ ἀγωνιστική, ἀλλ' ἐξυμνοῦνται καὶ αἱ ἀγαθαὶ πράξεις καὶ οἱ λόγοι ἀνδρῶν, οὓς ὡρίμασεν ἡ ἄσκησις. Δικαίως ὅθεν ὁ Μέγας Βασίλειος ἀποφαίνεται, ὅτι «Πᾶσα τοῦ Ὁμήρου ἡ ποίησις ἀρετῆς ἐστιν ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῷ εἰς τοῦτο φέρει». Οἱ ἥρωες τῶν χρόνων ἐκείνων ἐν ὥραις σχολῆς, ὅτε δηλονότι δὲν ἀπησχόλουν αὐτοὺς ὁ πόλεμος ἢ ἡ θήρα, ἐτρέποντο μετὰ σπουδῆς πρὸς τὴν γυμνασίαν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐπίδειξιν τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, φιλοτιμούμενοι νὰ καταστῶσιν ἄξιοι τοῦ νικητηρίου τυχὸν ἐπάθλου, συνισταμένου συνήθως ἐκ κυπέλλου ἢ τρίποδος ἢ λέβητος κλπ. Οὕτω οἱ ἄνδρες τοῦ χολωθέντος Ἀχιλλέως, ἀπρακτοῦντες παρὰ τὴν τρωικὴν παραλίαν, διεσκέδαζον τὴν ἀνίαν αὐτῶν, ἀσκούμενοι εἰς τὸν δίσκον καὶ τὸ τόξον (Ιλ. Β. 773—775). Ὁμοίως ἐν Ἰθάκῃ, ἔξωθι τῶν ἀνακτόρων τοῦ πολυτρόπου Ὀδυσσέως, οἱ μνηστῆρες τῆς συζύγου του Πηνελόπης διεσκέδαζον ἐπιδεικνυόμενοι εἰς τὴν δισκοβολίαν καὶ τὸν ἀκοντισμὸν (Ὀδ. Δ. 625—627). Ἐφρόνουν οἱ ἄνθρωποι κεῖνοι, ὅτι, εἰς τὸν ἄνδρα ὑπερτάτην δόξαν καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ ἀποτελοῦν ὅσα κατορθοῖ διὰ τῆς ῥώμης τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν νὰ ἐπιτυγχάνῃ.

Οὐ μὲν γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος, ὄφρα κ' ἔῃσιν,
ἢ ὅ,τι ποσσίν τε ῥέξῃ καὶ χερσὶν ἑῇσιν.
(Ὁμ. Ὀδ. Θ. 147—148).

Κυβιστητὴρ ἐπὶ τῶν νώτων ταύρου.
(Γλυπτὸς λίθος ἐκ Πραισοῦ)

Δικαίως ὅθεν καὶ οἱ ῥαψῳδοί, ᾄδοντες τὰ κλέα τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, δὲν παρέλειπον νὰ ἐξυμνοῦν καὶ νὰ ἐγκωμιάζουν καὶ τὰς σωματικὰς αὐτῶν ἀρετὰς ἢ τὰ ἀθλητικὰ κατορθώματα.

Καὶ αἱ ἡμέραι δὲ τῆς χαρμονῆς καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ πένθους ἐτιμῶντο πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ σωματικῶν ἀγώνων. Οὕτω, κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν (Θ. 100 κ. ἑξ.), ὁ βασιλεὺς τῶν Φαιάκων Ἀλκίνοος ὀργανώνει ἀγῶνας χάριν τοῦ ξενιζομένου Ὀδυσσέως, ἐπιθυμῶν ὅπως μετὰ τῆς χαρᾶς του ἐκδηλώσῃ καὶ τὴν ἐγκαύχησίν του, ὅτι οἱ ὑπήκοοί του ἦσαν ἱκανώτατοι εἰς τὸν δρόμον, τὴν πάλην, τὸ ἅλμα, τὸν δίσκον καὶ τὴν πυγμήν. Τῶν ἀγώνων τούτων δὲν ὤκνησε νὰ μετάσχῃ προκληθεὶς καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ὑπερβὰς πάντας κατὰ τὴν δισκοβολίαν. Ἀλλὰ δὲν μετέσχε καὶ τῶν λοιπῶν ἀγωνισμάτων, διότι οὐδεὶς ἐκ τῶν Φαιάκων ἐτόλμησε ν' ἀντιμετρηθῇ πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ κονίστρᾳ, κατόπιν τῆς εἰς τὸν δίσκον ἀπαραμίλλου ὑπεροχῆς του. Τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐπηκολούθησε καὶ ἐπίδειξις χορῶν. Ὁ χορός, ὃν ὁ Λουκιανὸς ἀποκαλεῖ «πολύμορφον καὶ παναρμόνιον καὶ πολύμουσον ἀγαθόν», ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπετέλει αὐτόχρημα σωμασκίαν, ἓν τῶν κυριωτάτων καὶ τῶν μάλιστα τερπνῶν μερῶν τῶν διαφόρων ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων. Οἱ Ἴωνες δι' ὕμνων, χορῶν καὶ ἀγώνων πυγμῆς καὶ πάλης ἐτίμων τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δήλῳ, συνερχόμενοι μετὰ τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν ἐν τῷ ναῷ, ὡς ἀναφέρει ἀρχαῖός τις ὕμνος ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ὅμηρον (στ. 149—150):

Οἱ δέ σε πυγμαχίῃ τε καὶ ὀρχηθμῷ καὶ ἀοιδῇ
μνησάμενοι τέρπουσιν, ὅταν στήσωνται ἀγῶνα.

Ἐν Ὁμήρου Ἰλιάδι περιγράφονται ἐπίσης ἢ ἁπλῶς ἀναφέρονται ἀγῶνες τελεσθέντες εἰς μνήμην ἡρώων, οἷος ὁ Οἰδίπους ἢ ὁ Ἀμαρυγκεύς. Λαμπροὺς ἀγῶνας διωργάνωσε καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς (Ὁμ. Ἰλ. Ψ 257 κ. ἑξ.) πρὸς τιμὴν τοῦ ἀποθανόντος φίλου του Πατρόκλου, ὁρίσας ὡς βραβεῖα γυναῖκας, τρίποδας, ἵππους, ἡμιόνους, λέβητας, ἀμφιθέτους φιάλας, ἀμφικύπελλα, κρατῆρας, βοῦς, τάλαντα χρυσοῦ, πανοπλίας καὶ πελέκεις. Εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους κατῆλθον οἱ κράτιστοι τῶν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατευσάντων Ἑλλήνων, πλὴν τοῦ ἀγωνοθέτου Ἀχιλλέως. Ἐνίκησαν εἰς μὲν τὴν ἁρματοδρομίαν ὁ ξανθὸς Μενέλαος, εἰς δὲ τὴν πυγμὴν ὁ Εὐρύαλος, εἰς δὲ τὴν πάλην ἀνεδείχθησαν ἰσόπαλοι Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς· εἰς τὸν δρόμον ἐνίκησεν ὁ Ὀδυσσεύς, εἰς τὴν ξιφομαχίαν ἰσόπαλοι ἐκρίθησαν Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ Διομήδης· εἰς τὴν βολὴν τοῦ σόλου (σιδηροῦ δίσκου ἢ σφαίρας) νικητὴς ἀνεδείχθη ὁ Πολυποίτης, εἰς τὸ τόξον ὁ Μηριόνης καὶ τέλος εἰς τὸ ἀκόντιον ὁ Ἀγαμέμνων μετὰ τοῦ Μηριόνου. Θαυμαστὴς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἐτέλει πολλῷ βραδύτερον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἰλίου θυσίας καὶ ἀγῶνας. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ θεοί, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἠρέσκοντο ἀσκούμενοι εἰς ἀγῶνας· οὕτω λέγεται ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἐνίκησεν εἰς τὸν δρόμον τὸν Ἑρμῆν. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἄγνωστος ἡ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ Περσεὺς ἐν Λαρίσῃ, ἀγωνιζόμενός ποτε εἰς τὴν δισκοβολίαν, ἐφόνευσεν ἐξ ἀπροσεξίας διὰ τοῦ παρεκκλίναντος δίσκου τὸν πάππον του Ἀκρίσιον, ἐκπληρωθέντος οὕτω παλαιοῦ τινος δελφικοῦ χρησμοῦ.

Ὁ κλασικὸς ἀθλητισμός.— Ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, ἡ παρ' Ἕλλησι φυσικὴ ἀγωγὴ καὶ οἱ ἀγῶνες, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἐτελοῦντο ἐπ' εὐκαιρίᾳ μόνον χαρμοσύνων ἢ πενθίμων τινῶν γεγονότων, μονιμοποιοῦνται καὶ καθίστανται θεσμὸς αὐτόχρημα ἐθνικός, ἀναπόσπαστον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς χαρακτηριστικόν, οὐδέποτε ἀποδιδόμενον εἰς τοὺς βαρβάρους. Βασιλεῖς δὲ καὶ ἄρχοντες καὶ σοφοὶ καὶ νομοθέται ταχέως ἀναγνωρίζουν τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπίδρασιν τῆς σωμασκίας καὶ ἐπιδεικνύουν μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μετὰ λόγου ἀνάπτυξιν αὐτῆς, πρὸς ἀγωγὴν μὲν τῆς νεότητος, πρὸς κοινὴν δὲ πάντων τῶν πολιτῶν καὶ τοῦ κράτους ὠφέλειαν. Ὁ διὰ τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν ἀφιερούμενος χρόνος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἡ καταβαλλομένη ἐπιμέλεια ἰσοῦντο πρὸς τὸν ἀφιερούμενον διὰ πάντα ὁμοῦ τὰ ἄλλα παιδεύματα (γράμματα, μουσικήν, γραφικήν). Ἄλλως τε ἐν τῇ γυμναστικῇ, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἠσκοῦντο οὐ μόνον ἐν νεότητι, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἡλικίαν. Οὕτω, τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως καταστάσης βαθμηδὸν ὑποχρεωτικοῦ διδάγματος διὰ τοὺς νέους ἰδίως, πᾶσαι αἱ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ὁπωσδήποτε διακρινόμεναι πόλεις ἀπέκτησαν παλαίστρας καὶ γυμνάσια καλλίδενδρα καὶ χλοώδη, ὧν τὰ οἰκοδομήματα βραδύτερον ἀπέβησαν ἀληθῶς μέγαρα. Ἐν αὐτοῖς οἱ πρεσβύτεροι ἐξήσκουν τοὺς νεωτέρους καὶ οἱ δεξιώτεροι τοὺς ἀπειροτέρους· ἐν αὐτοῖς βαθμιαίως διεπλάττετο ὁ ἰδεώδης τύπος τοῦ τελείου ἀνθρώπου. Ἡ πολιτεία παρεῖχε σχολὴν ἐπαρκῆ πρὸς ἐλευθερίαν παίδευσιν καὶ πρὸς ἄσκησιν τῶν τεινόντων πρὸς ἀρετὴν καὶ εὐδαιμονίαν.

Πρωιμώτατα ἐν Σπάρτῃ, διὰ τοῦ μυθώδους θεωρουμένου σήμερον καὶ ἰδεώδους προσώπου τοῦ Λυκούργου, εἰς ὃν ἀποδίδοται ἡ θεμελίωσις τοῦ πολιτειακοῦ σπαρτιατικοῦ δικαίου, εἶχον θεσπισθῆ ἰδιαίτεροι θεσμοὶ χάριν τῆς σωματικῆς τῶν πολιτῶν εὐρωστίας καὶ ἀντοχῆς. Εἶχε νομοθετηθῆ σὺν ἄλλοις, ὅπως τὰ νεογνά, ἅμα γεννώμενα, ἐξετάζωνται ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τῆς φυλῆς καί, ἂν μὴ εἶναι ῥωμαλέα καὶ εὐπαγῆ, θανατῶνται ῥιπτόμενα εἰς τὰς βαραθρώδεις Ἀποθέτας τοῦ Ταϋγέτου. Ἐν Σπάρτῃ ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους ἤρχιζε μακρὰ δημοσία τῶν παίδων ἀγωγή, γινομένη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τραχυτέρα, ἐφ' ὅσον οἱ παιδευόμενοι προσήγγιζον πρὸς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Οὕτως ὁ νέος Σπαρτιάτης ταχέως ἐγνώριζε νὰ ἐπιδίδωται εἰς παντοῖα ἀθλήματα, ν' ἀνέρχηται π.χ. καὶ νὰ κατέρχηται τὸν Ταΰγετον καθ' ἑκάστην ἀνυπόδητος καὶ νὰ χειρίζηται τὸ ὅπλον μετὰ στιβαρότητος ἅμα καὶ εὐστροφίας καὶ χάριτος, ἐμφανίζων διὰ τούτων καὶ τῆς ἀτέγκτου πειθαρχίας εἰς τοὺς νόμους τὸν ἀπαράμιλλον τύπον τοῦ τελείου στρατιώτου, οὗ ἡ ὑπηρεσία ἤρχετο κυρίως ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ παρετείνετο μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ. Ἀλλὰ καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος (639—560 π. Χ.), ἐπιδιώκων νὰ καταστήσῃ τοὺς πολίτας ὡς οἷόν τε καρτερικοὺς καὶ δεξιοὺς περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἐμερίμνησε ζωηρότατα περὶ τῆς ἐπιτηδείου ἐκείνης διαίτης, ἥτις ἀνέπτυσσε καὶ συνετήρει τὰς σωματικὰς τῶν πολιτῶν δυνάμεις. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ νέοι Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους τῆς ἡλικίας των, μετὰ διετῆ ἄσκησιν ἐν τοῖς γυμνασίοις κατετάσσοντο εἰς τοὺς ἐφήβους. Καὶ ναὶ μὲν ἡ τακτικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῶν Ἀθηναίων ἤρχετο ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἔτους, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 18ου ἐφρόντιζεν ἡ πόλις νὰ μεταχειρίζηται τοὺς νέους εἰς ἐπιδρομάς, συνοδείας κλπ. Ἐντεῦθεν παρεσκευάσθησαν οἱ ἐλεύθεροι ἐκεῖνοι πολῖται, οἵτινες ἀπέρριψαν μετὰ περιφρονήσεως τὰς περὶ ὑποταγῆς ἀξιώσεις τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι, ἐν Πλαταιαῖς, καὶ οἵτινες ἐγένοντο οἱ πρωτουργοὶ τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος. Οἱ περὶ γυμνασίων νόμοι τοῦ Σόλωνος ἦσαν αὐστηρότατοι· οἱ δὲ παραβαίνοντες νόμον τινὰ θανάτῳ ἐτιμωροῦντο. Ἡ αὐστηρότης ὅμως αὐτῶν δὲν διετηρεῖτο πλέον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους.

Ἔφηβοι γυμναζόμενοι (Ἀγγειογραφία)

Ἔφηβοι γυμναζόμενοι (Ἀγγειογραφία)

Θερμὸς φίλος τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων ὑπῆρξεν ὑπὲρ πολλοὺς ἄλλους καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων (427—347 π. Χ.), ἔχων τὸ ὄνομα τοῦτο, δο-

Digitized by Google

θὲν παρὰ τοῦ γυμναστοῦ Ἀρίστωνος, διὰ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ διάπλασιν καὶ τὴν εὐεξίαν, ἐνῷ πρότερον ἐκαλεῖτο Ἀριστοκλῆς. Ὁ Πλάτων, ὅστις κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον (Ζ' 1) ἐπάλαισε καὶ εἰς τὰ Ἴσθμια, τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν ἐθεώρει ἰσότιμον πρὸς τὴν λοιπὴν παιδείαν· κατέκρινεν ὅμως τὸν ὑπέρμετρον ἀθλητισμὸν καὶ ὑπέδειξεν ὅτι «ἄσκησις κομψοτέρα, ἁπλῆ καὶ ἐπιεικής» (Πολ. ιγ'. 404 κ. ἑ.) πρέπει νὰ προτιμᾶται καὶ δι' αὐτὴν ἔτι τὴν στρατιωτικὴν προάσκησιν τῶν νέων. Ἐπὶ πλέον συνεβούλευεν ἵνα, πρὸς πρόληψιν σκολιώσεων καὶ πρὸς ἀπόκτησιν σωμάτων καλλιγράμμων, οἱ παῖδες ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας συνηθίζωσι νὰ τηρῶσιν εὐθυτενῆ τὸν κορμόν. Κατεδίκαζε δὲ πάντοτε τὰς μονομερεῖς ἀσκήσεις, σφαλερὰς πρὸς ὑγείαν, δι' ὧν «οἷον χωλοὶ γεγόναμεν ἕκαστοι» (Νόμ. ζ, 3), καὶ συνίστα συμπληρωματι-

Ἔφηβοι ἀσκούμενοι εἰς τὴν σφαιρομαχίαν.
(Ἐκ τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους)

κῶς πᾶν εἶδος ἐνόπλου ἀσκήσεως (Νόμ. ζ, 17). Μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν γυμνασίαν τοῦ σώματος ἐπέδειξε καὶ ὁ Κῷος Ἱπποκράτης, ὁ θεῖος πατὴρ τῆς ἰατρικῆς (460—370 π. Χ.), θεωρήσας ταύτην ὡς τέχνην φυλακτικὴν τῆς ὑγείας καὶ ἐπανορθωτικὴν διαφόρων σωματικῶν ἀμετριῶν καὶ τονίσας τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως εἰδικῶν ἐπιστημόνων γυμναστῶν. Ὁ Σταγειρίτης Ἀριστοτέλης (384—323 π. Χ.), συμπληρῶν τὸν διδάσκαλον Πλάτωνα, ἀπεκάλει τὴν ὑγείαν ἁρμονίαν καὶ ὥριζε τὴν γυμνασίαν τοῦ σώματος ὡς «ἐπιστήμην τοῦ μετρίου ἐν πόνοις» (Ἠθικ. Νικ Α, 4). Ἀπηγόρευε τὴν ἀγωνιστικὴν εἰς τὰ παιδία, ὡς παρακωλύουσαν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνήλικας συνίστα νὰ μὴ ἐξέρχηται αὕτη τῶν ὑπὸ τῆς ὑγιεινῆς διαγεγραμμένων ὁρίων, μηδὲ νὰ γίνηται μονομερής, καθόσον οἱ οὕτω ἀγωνιζόμενοι δὲν γίνονται ἀγαθοὶ οὐδ' εὔτεκνοι. Καλλίστους ἀγωνιστὰς ἐθεώρει ἰδίως τοὺς πεντάθλους, «ὅτι πρὸς βίαν τε καὶ τάχος ἅμα πεφύκασιν» (Ρητορ. Α, 1361 β). Βραδύτερον, ὁ περιώνυμος ἐκ Περγάμου ἰατροφιλόσοφος καὶ προπονητὴς τῶν ἀθλητῶν καὶ μονομάχων τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱπποδρόμου Γαληνὸς (131—200 μ. Χ.), πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κινήσεως καὶ τῆς ὁρμεμφύτου ῥοπῆς, τῆς ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμβληθείσης τῷ ὀργανισμῷ, ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ κίνησις δέον πάντοτε νὰ εἶναι ποικίλη, πολυμερὴς καὶ ἰσοσθενής, θεωρῶν ὡς ἀντιφυσικὸν καὶ κακότεχνον τὸ ἀποκλειστικὸν ἀθλητικὸν ἐπιτήδευμα. Ἀρίστη κατ' αὐτὸν ἄσκησις εἶναι ἡ τέρπουσα συγχρόνως τὴν ψυχήν. Διῄρει τὰς ἀσκήσεις εἰς ἐνεργητικάς, παθητικὰς καὶ μικτάς· εἰς τὸ τέλος δὲ προσέθετε καὶ τὰς ἀποθεραπευτικάς, δι' ὧν ἀποκαθίστατο ἡ φυσιολογικὴ τῶν ὀργάνων λειτουργία, καὶ συνίστα τὰς τρίψεις, μάλιστα δὲ τὰς ξηράς.

Παλαῖστραι καὶ γυμνάσια.—Συχνάκις ταῦτα συγχέονται ὑπό τινων νεωτέρων συγγραφέων. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν διεκρίνοντο ἀλλήλων. Ὁ Παυσανίας λέγει (στ'. 21. 2), ὅτι ἐγγὺς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ γυμνασίου ἦσαν παλαῖστραι διὰ τοὺς ἀθλητάς· ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει ῥητῶς (Συμπ. β, 4), ὅτι ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐγυμνάζοντο πάντες οἱ ἀθληταί, ἐκαλεῖτο παλαίστρα. Καὶ ὁ Βιτρούβιος τὸ γυμνάσιον παλαίστραν ὀνομάζει. Ἐν γένει, αἱ μὲν παλαῖστραι, προωρισμέναι ἀρχικῶς διὰ τὰς ἐν τῇ πάλῃ καὶ τῇ πυγμῇ ἀσκήσεις, ἦσαν τὸ μὲν ἰδιωτικά, τὸ δὲ δημόσια ἱδρύματα, ἀναλογοῦντα πρὸς τὰς σημερινὰς σχολὰς γυμναστικῆς. Τὰ δὲ γυμνάσια ἦσαν μεγάλα ἐκ πολλῶν διαμερισμάτων ἢ καὶ ἐξ ἰδιαιτέρων κτιρίων συγκείμενα δημόσια ἱδρύματα, προωρισμένα πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων καὶ ἄσκησιν αὐτῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἀγωνίσμασι καὶ χρησιμεύοντα πρὸς τούτοις πρὸς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐφήβων καὶ ἄνεσιν καὶ ψυχαγωγίαν τῶν πολιτῶν διὰ διδασκαλίας καὶ διὰ φιλοσοφικῶν καὶ ῥητορικῶν διαλέξεων καὶ ἐπιδείξεων. Διαμερίσματα ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχον πλεῖστα, *ἐφηβεῖον, βαλανεῖον, πυριατήριον, ἀποδυτήριον, ἐλαιοθέσιον, κονιστήριον, σφαιριστήριον, δρόμος, ξυστοί, ἐξέδραι, περίστυλον, παραδρομίδες, λουτρόν, λουτρὸν ἀνδρεῖος, λουτρὸν γυναικεῖος* κλπ. (βλ. λέξεις). Τοῖς γυμνασίοις ὑπῆρχον πολλάκις καὶ στάδια συνηνωμένα. Ὁσάκις ἡ παλαίστρα δὲν ἀπετέλει αὐτοτελὲς κτίσμα, ἀπετέλει οὐσιῶδες μέρος τοῦ γυμνασίου. Λέγεται ὅτι τὴν παλαίστραν ἵδρυσε πρῶτος ὁ Θησεύς, εὑρετὴς τῆς ἐπιστημονικῆς πάλης. Ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, πᾶσα ἀξία λόγου ἑλληνικὴ πόλις εἶχεν ἴδιον γυμνάσιον, τινὲς δ' εἶχον καὶ δύο καὶ πλείονα· ὁ δὲ Παυσανίας (ι' 4. 1) δυσκολεύεται νὰ ὀνομάσῃ πόλιν ἐκείνην, ἥτις δὲν ἔχει ἀρχεῖα, γυμνάσιον, θέατρον καὶ ἀγοράν. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχον τρία ἐπισημότατα γυμνάσια, τὸ Λύκειον, τὸ Κυνόσαργες καὶ ἡ Ἀκαδήμεια, τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς ἦσαν ἄλση ἐκτὸς τῆς πόλεως κείμενα. Ἐν Ὀλυμπίᾳ δὲ καὶ Ἐπιδαύρῳ ὑπῆρχον δύο γυμναστικὰ οἰκοδομήματα, γυμνάσιον καὶ παλαίστρα (μικρὸν γυμνάσιον). Ἐρείπια ἀρχαίων γυμνασίων εὑρέθησαν καὶ ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Ἱεραπόλει, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ ἐν Τρῳάδι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἐκ τῶν ἐρειπίων δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι πάντα σχεδὸν τὰ γυμνάσια ᾠκοδομοῦντο ἐπὶ ὁμοίου σχεδίου, οὗ περιγραφὴν παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Ρωμαῖος ἀρχιτέκτων Βιτρούβιος (V. 6). Τὰ γυμνάσια, χάρμα ὀφθαλμῶν, ἐκοσμοῦντο ἐπὶ πλέον δι' ἀγαλμάτων θεῶν, ὧν ἱερὰ ἐθεωροῦντο (Εὐριπ. Φοιν.), ὡς καὶ δι' ἀνδριάντων ἡρώων ἢ νικητῶν εἰς σωματικοὺς ἀγῶνας καὶ ἄλλων διασήμων ἀνδρῶν. Προστάτης θεὸς τῶν γυμνασίων ἦτο ὁ Ἑρμῆς, ὅθεν καὶ εἰς πλεῖστα τούτων εἶχεν ἱδρυθῆ τὸ ἄγαλμά του. Ὁ γυμνασίαρχος διηύθυνε τὸ γυμνάσιον, ἐμισθοδότει τοὺς προγυμναστὰς καὶ ἰδίαις δαπάναις διεκόσμει τὸ γυμνάσιον ἢ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἤγοντο οἱ ἀγῶνες. Οἱ ἀσκούμενοι ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν παιδοτριβῶν καὶ τῶν γυμναστῶν ἐπεχόντων θέσιν τοῦ σημερινοῦ σχολιάτρου (βλ. λέξεις). Οἱ πρῶτοι τούτων ἐδίδασκον πρακτικῶς, ἐν ᾧ οἱ δεύτεροι θεωρητικῶς, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Γαληνὸς (Περὶ διαίτης): «Ὁ Παιδοτρίβης ἁπασῶν μὲν τῶν κατὰ παλαίστραν ἐνεργειῶν ἐπιστήμων ἐστίν, ὅ,τι δ' ἑκάστη πέφυκε δρᾶν ἀγνοεῖ, ἀλλὰ ὁ γυμναστικὸς οὐκ ἀγνοήσει τὴν δύναμιν αὐτῆς».

Ὁ γυμναστὴς μάλιστα, ὁρίζων τὰς ἑκάστῳ μᾶλλον προσφόρους ἀσκήσεις, ἤσκει καὶ ἐφήρμοζε τὴν θεραπευτικὴν γυμναστικὴν καὶ ἐθεράπευε τὰ διαστρέμματα, τὰ ἐξαρθρήματα καὶ τὰ κατάγματα, τὰ ἐν τῇ κονίστρᾳ ἐπισυμβαίνοντα, ἐξ ὧν καὶ τὰ γυμνάσια ἐθεωροῦντο ὡς ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ θεοῦ τῆς ἰατρικῆς. Ὁ Πλάτων μνημονεύει δύο τοιούτων διαπρεπῶν γυμναστῶν τοῦ ἐκ Τάραντος Ἴκκου τοῦ Νικολαΐδα, ὅστις, νικήσας πένταθλον ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐγένετο εἶτα ἐκ τῶν ἀρίστων γυμναστῶν, παρέχων ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἀθλητὰς παράδειγμα διαίτης, λιτότητος καὶ σωφροσύνης, «τὸ κατὰ τοῦ σωφρονεῖν ἀνδρεῖον ἐν τῇ ψυχῇ κεκτημένος» (Νόμ. Η'), καὶ τοῦ Σηλυμβριανοῦ Ἡροδίκου ἢ Προδίκου, ζήσαντος ἐν Ἀθήναις μικρὸν πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅστις «νοσώδης γενόμενος μίξας γυμναστικὴν ἰατρικῇ, ἐπέκναισε πρῶτον μὲν καὶ μάλιστα ἑαυτόν, ἔπειτ' ἄλλους, ὕστερον πολλούς» (Πολ. Γ'.). Ἀπὸ τοῦ Ἡροδίκου κυρίως οἱ Ἕλληνες ἰατροὶ ἤρξαντο χρησιμοποιοῦντες τὴν σωματικὴν ἄσκησιν πρὸς θεραπευτικοὺς σκοπούς, ἐφ' ᾧ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρρώστων ἐγκαταλείποντες ἤδη τὰ Ἀσκληπιεῖα προσήρχοντο εἰς τὰ γυμνάσια, ἵνα ζητήσωσι τὴν ἴασιν αὐτῶν.

Ἐν τοιούτῳ περιβάλλοντι ἐγυμνάζοντο καὶ προεπονοῦντο οἱ ἀθληταί. Πᾶς εἰσερχόμενος εἰς τὸ γυμνάσιον ὤφειλεν οὐ μόνον τὰς σωματικὰς καὶ ἀθλητικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς νὰ ἐπιδεικνύῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ εὐγένειαν, συμπεριφερόμενος κοσμίως. Οἱ ἀθληταὶ ἢ ἀθλητῆρες ἠγωνίζοντο εἰς τὸν *δρόμον*, τὴν *πάλην*, τὴν *πυγμήν*, τὸ *παγκράτιον*

Ἔφηβοι ἀσκούμενοι εἰς τὸ ἅλμα, πάλην καὶ ἀκόντιον.
(Ἐκ τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους)

καὶ ἰδίως εἰς τὸ *πένταθλον* (βλ. λέξεις). Δὲν ἐπετρέπετο νὰ εἰδικεύωνται εἰς ἓν ἀγώνισμα, πρὶν ἢ γίνωσι κάτοχοι πεντάθλου. Ἡ πάλη, ἡ πυγμὴ καὶ αἱ ἀσκήσεις τοῦ παγκρατίου (συνδυασμοῦ πάλης καὶ πυγμῆς, λεγομένου ἄλλως καὶ παμμαχίου) ὑπήγοντο εἰς τὰ βαρέα ἀγωνίσματα· ὁ δὲ δρόμος καὶ τὰ ἰδιαίτερα μέρη τοῦ πεντάθλου (*ἅλμα, δίσκος, πάλη, ἀκόντιον*) (βλ. λέξεις) εἰς τὰ κοῦφα (Πλάτ. Νόμ. Η', Εὐθύδ. Γ. 271, Πολυδ. Η. 4). Ἀλλ' ἐν τοῖς γυμνασίοις διεξήγοντο καὶ παιδιαί, οἷαι ἡ *σφαίρισις* ἢ *σφαιρομαχία*, ἡ *διελκυστίνδα* ἢ *διὰ γραμμῆς*, ὁ *βέμβυξ* ἢ *στρόβιλος*, ἡ *πενταλιθος*, ἡ *σκαπέρδα*, ἡ *λαμπαδηφορία*, ἡ *ὄρχησις* κλπ. (βλ. λέξεις).

Δίαιτα ἀθλητῶν.—Οἱ ἀθληταί, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν παλαίστραν, ἐγυμνοῦντο, ἐχρίοντο ὑπὸ τῶν *ἀλειπτῶν* ἐλαίῳ καὶ ἐπεπάσσοντο διὰ κόνεως, φέροντες μόνον ζώνην περὶ τὴν ὀσφύν, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Ὅμηρος (Ἰλ. Ψ). Ἡ συνήθεια τοῦ φέρειν ζώνην, κατὰ Θουκυδίδην (Α. 6), ἐπεκράτει μέχρι τινὸς καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια. Οἱ γυμναζόμενοι, ἂν μὴ ἦσαν τελείως γυμνοί, ἔφερον βραχὺν χιτῶνα. Διάταξις τις τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος δὲν ἐπέτρεπε νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ γυμνάσια οἱ ὑπὲρ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν γεγονότες, ὅτε ἐγυμνάζοντο παῖδες ἐν αὐτοῖς.

Κατὰ Παυσανίαν (στ'. 7.3), τὸ πάλαι οἱ ἀθληταὶ δὲν ἤσθιον κρέας, ἀλλ' ἔτρωγον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νωπὸν τυρόν. Ἡ κρεοφαγία εἰσήχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Δρομέως τοῦ ἐκ Στυμφάλου ἢ κατ' ἄλλους ὑπὸ Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου, ἢ ὁμωνύμου τινὸς ἀλείπτου. Καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος (12 καὶ 13) ἀναφέρει, ὅτι ἡ προτέρα τῶν ἀθλητῶν τροφὴ συνίστατο ἐκ ξηρῶν σύκων, ὑγροῦ τυροῦ καὶ σίτου. Ὁ Πλάτων ὡς τροφῆς αὐτῶν μνημονεύει τοῦ βοείου κρέατος (Πολ. Α. 12). Ἔκ τινος παρατηρήσεως Διογένους τοῦ Κυνικοῦ φιλοσόφου, ἣν ἀναφέρει Διογένης ὁ Λαέρτιος, φαίνεται, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσυνηθίζοντο ὡς τροφὴ τὸ βόειον καὶ τὸ χοίρειον κρέας. Ὁ Ἀθήναιος (Θ. 66) παραθέτει χωρίον Κλειτομάχου τοῦ Καρχηδονίου, καθ' ὃ Θηβαῖός τις ἀθλητής, ἐσθίων αἴγειον κρέας, ὑπερίσχυσε πάντων τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἀθλητῶν. Τέλος, κατὰ Γαληνὸν (Ὑγιειν. Γ. 1), διὰ χοιρείου κρέατος καὶ ἰδίου εἴδους ἄρτου ἐτρέφοντο οἱ βαρεῖς ἀθληταί. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀσκήσεων τῆς ἡμέρας, οἱ ἀθληταὶ ἐτρέποντο εἰς τὴν λεγομένην *ἀναγκοφαγίαν* ἢ *ἀναγκοτροφίαν* ἢ βιαίαν διατροφήν (Ἀριστ. Πολ. Η. 4), πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν κατὰ τὰ ἀθλήματα δαπανηθέντων, μεθ' ὃ παρεδίδοντο εἰς βαθὺν καὶ μακρὸν ὕπνον. Ἡ δίαιτα, εἰς ἣν ὑπεβάλλοντο οἱ ἀθληταί, τρεφόμενοι μὲν γενναίως, ἀπεχόμενοι δὲ σαρκικῆς ἡδονῆς, ἐκλήθη *ἀθλητικὴ φι-*

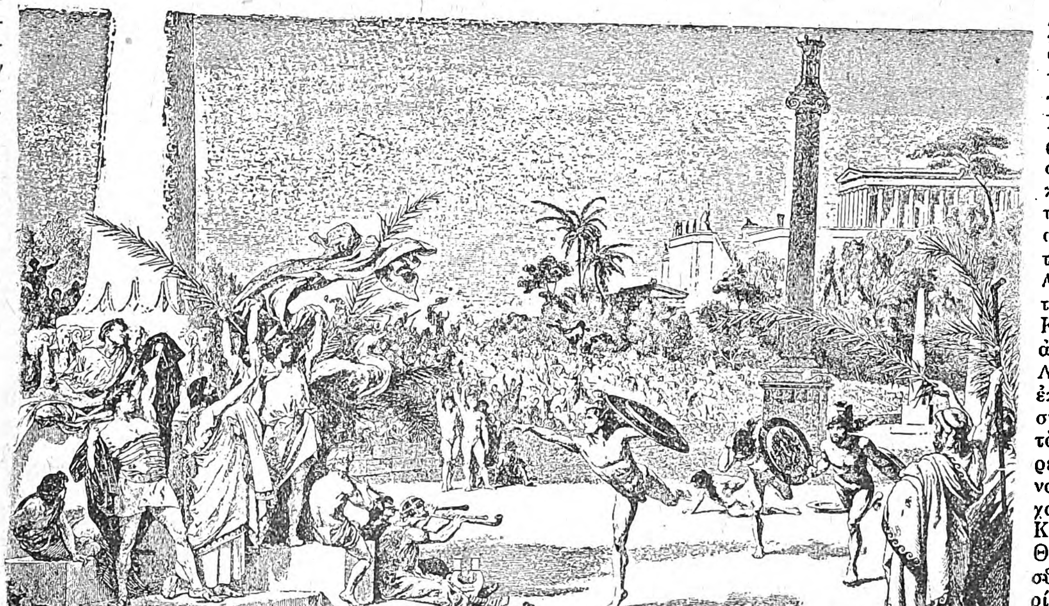

Ἀρχαῖοι Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. (Εἰκὼν O. Knille).

λοσοφία (Πλουτ. 724 Ε) Πολλοὶ τῶν ἀθλητῶν, ἕνεκα τῶν χορηγουμένων αὐτοῖς κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἀμοιβῶν καὶ τιμῶν, ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηροτέραν τοῦ συνήθους ἄσκησιν καὶ ἀφιέρουν πάντα τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὴν ἀθλητικήν, ἀναπτυχθεῖσαν ὡς τέχνην ἰδίαν. Οἱ τοιοῦτοι ἀθληταί, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἦσαν οἱ μόνοι ἀγωνιζόμενοι εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας. Οἱ λοιποί, οἵτινες κυρίως ἐκαλοῦντο ἀγωνισταί, ἐνησχολοῦντο εἰς τὸν ἀθλητισμὸν μόνον χάριν βελτιώσεως τῆς ὑγείας καὶ τῆς σωματικῆς αὐτῶν ῥώμης, ἀλλὰ πολλάκις κατήρχοντο καὶ οὗτοι εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, τῶν ἄθλων ἕνεκεν. Οὕτω πολλοὶ βραβευθέντες εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους ὑπῆρξαν ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες, χωρὶς νὰ θεωρηθῶσιν ἀθληταὶ κατ' ἐπιτήδευμα· π. χ. Φάϋλλος ὁ Κροτωνιάτης, ὁ τρὶς γενόμενος πυθιονίκης, ὑπῆρξε πλοίαρχος ἰδίας αὐτοῦ νεὼς Κροτωνιήτιδος κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν (Ἡροδ. Η, 47. Παυσ. Ι) Δωριεὺς δ' ὁ Ρόδιος, νικητὴς καὶ κατὰ τοὺς τέσσαρας μεγάλους ἀγῶνας, ἐγένετο διάσημος ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀντιπολίτευσιν αὐτοῦ (Παυσ. στ, 7).

Δημόσιοι ἀγῶνες.— Ὁ ἀθλητισμὸς ἠσκεῖτο μὲν κατὰ πᾶσαν ἐποχήν, ἐπεδιώκετο δὲ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, ἐν ἁμίλλῃ, ἐν τοῖς σταδίοις. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἐν ᾧ ὁ εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους αὐτονόμους πολιτείας κατακερματισμὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἵδρυσις ἔτι πλειοτέρων ἀποικιῶν πανταχοῦ τῆς πάλαι γνωστῆς γῆς διέσπων σημαντικῶς τοὺς Ἕλληνας, ταυτοχρόνως ἄλλα μέσα ἰσχυρὰ συνέτεινον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος. Τοιαῦτα μέσα ἦσαν μὲν ἡ κοινὴ γλῶσσα καὶ ἡ αὐτὴ καταγωγή, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες διεκρίνοντο τῶν λοιπῶν θεωρουμένων βαρβάρων ἐθνῶν, ὡς καὶ τὰ μαντεῖα καὶ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ἀλλ' ἰδίως ἦσαν αἱ ἱεραὶ πανηγύρεις ἢ οἱ δημόσιοι ἀγῶνες. Κατὰ τὰς ἑορτὰς ταύτας τῶν θεῶν αἱ διάφοροι πόλεις ἀπέστελλον τὰς ἀπαρχὰς ἀρίστων καρπῶν, τὰ ἀξιολογώτατα τῶν ἱερείων, τὰς τελειοτάτας τῆς τέχνης ἐκδηλώσεις καὶ ἐπεδείκνυον ἅμα τὰ ἄριστα τῶν σωμάτων, ἵνα βραβευθῶσιν ἡ τῶν μυώνων αὐτῶν εὐτονία καὶ ἡ τῶν μελῶν εὐρυθμία καὶ ταχύτης. Οἱ κατὰ τοὺς ἀγῶνας συνερχόμενοι ἠσπάζοντο ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί, ὡς τέκνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πατρίδος, καὶ οἱ εὐφήμως μόνον γνωριζόμενοι ἤρχοντο κατὰ πρῶτον εἰς προσωπικὴν γνωριμίαν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν διατελοῦντες καὶ εἰς τὴν θέαν τῶν ἀθλούντων τερπόμενοι, εὕρισκον γενικὸν ἑνώσεως κέντρον. Δικαίως ὅθεν ἐλέχθη, ὅτι ἡ εἰς ἓν συμπλησίασις τῶν ἀκμαίων ἀνδρῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τῆς ἀρχαιότητος, ἐπιβάλλουσα τὴν παῦσιν πάσης ἐχθροπραξίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τῶν ἀγώνων, ὑπενέφαινε τὴν ἀνατολὴν τοῦ γενικωτέρου δόγματος τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἐν εἰρήνῃ διαβιώσεως τῶν κατοικούντων τὴν γῆν λαῶν καὶ ἦτο ἓν βῆμα προόδου πρὸς τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀγῶνες διωργανοῦντο πολλοὶ εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, οἷον ἐν Ἀθήναις τὰ Παναθήναια μεγάλα καὶ μικρά, ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Ἰωνίᾳ ἄκρας τῆς Μυκάλης τὰ Πανιώνια κλπ. Ἐν Ἑρμιόνῃ ἐτελοῦντο κολυμβητικοὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν Διὸς τοῦ Μελαναίγιδος. Ἀπὸ Πειραιῶς δ' εἰς Σαλαμῖνα ἐτελοῦντο ἀγῶνες κωπηλασίας μετὰ ψευδοναυμαχίας, ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας. Γενικώτεραι ὅμως πασῶν τῶν ἀθλητικῶν τούτων πανηγύρεων προϊόντος τοῦ χρόνου κατέστησαν τέσσαρες, ἱεραὶ θεωρούμεναι, τὰ Ἴσθμια, τὰ Πύθια. τὰ Νέμεια καὶ τὰ Ὀλύμπια (βλ. λέξεις). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων ὀνομαστότατα πάλιν, καλύψαντα διὰ τῆς φήμης καὶ τῆς λαμπρότητός των πάντα τὰ ἄλλα, ἀπέβησαν τὰ Ὀλύμπια, θεσπισθέντα ὑπὸ Ἡρακλέους, τελούμενα δὲ ἀνὰ τετραετίαν παρὰ τὴν ἱερὰν Ἄλτιν τῆς Ὀλυμπίας πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἡ ἱστορικὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐποχὴ ἄρχεται κυρίως ἐκ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐκείνης, καθ' ἣν ἐνίκησεν ὁ Ἠλεῖος Κόροιβος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 776 π. Χ., διότι ἔκτοτε ἤρξαντο οἱ ἀθληταὶ ἢ οἱ νικηφόροι ν' ἀναγράφωνται τακτικῶς, καὶ ἡ Ὀλυμπιὰς αὕτη ἐτάχθη πρώτη, ἀφ' ἧς οἱ Ἕλληνες ἠρίθμουν τοὺς χρόνους. Ἡ Ὀλυμπιὰς ὡς χρονολογία ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρὰ Θουκυδίδῃ (3, 8. 5, 49) καὶ ὕστερον παρὰ Ξενοφῶντι, κανονικῶς ὅμως παρὰ Τιμαίῳ καὶ τοῖς ὕστερον.

Ἐν ᾧ δὲ τὰ Ὀλύμπια κατ' ἀρχὰς ἦσαν τοπικὴ τῶν Ἠλείων ἑορτή, ἤδη ἀπὸ τοῦ 696 π. Χ. ἐμφανίζεται ὁ πρῶτος Ἀθηναῖος Ὀλυμπιονίκης καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη στεφανοῦνται νικηταὶ Σμυρναῖοι, Συρακόσιοι καὶ Θεσσαλοί, μέχρι τοῦ 600 π. Χ., ὅτε πλέον ἀναγράφονται ὀνόματα εὐφήμων νικητῶν ἐξ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ὀλυμπία, μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰδυλλιακὴν χάριν αὐτῆς, ἐγένετο τὸ καλλιστέφανον πρυτανεῖον τῆς ἀθλητικῆς καὶ τὸ κέντρον ἐκδηλώσεως πάσης ὑπεροχῆς, σωματικῆς, πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς, ὑπερτάτων δὲ τιμῶν ἠξιοῦτο ὁ διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ ἀναδεικνύμενος ἱκανὸς νὰ νικᾷ καὶ νὰ ὑπερέχῃ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν σωματικὴν ἀλκὴν καὶ τὴν εὐστροφίαν, θεωρούμενος διὰ τοῦτο ὡς ὁ εὐτυχέστατος τῶν ἐπὶ γῆς θνητῶν (βλ. Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες). Ἐν τῷ ὡραίῳ ἐκείνῳ περιβάλλοντι οἱ ἀθλοῦντες διηγωνίζοντο εἰς τὸν *δρόμον*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν ἀγωνισμάτων, ὅστις, ἁπλοῦς μὲν ὤν, εἶχε μῆκος 600 ὀλυμπιακῶν ποδῶν, ἤτοι 180 περίπου μέτρων, διπλοῦς δ' ἐκαλεῖτο *δίαυλος*, ἰσούμενος δ' ἑπτάκις πρὸς τὸ στάδιον, ἐκαλεῖτο *δόλιχος*· ἂν δ' οἱ ἀθληταὶ ἔτρεχον φέροντες πολεμικὰ ὅπλα, ὁ δρόμος ἐκαλεῖτο *ὁπλίτης*. Ὁ δρόμος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κυριώτατος πάντοτε ἀγών. Ἄλλα ἀγωνίσματα ἦσαν: ἡ *πάλη*—καθ' ἣν οἱ ἀγωνιζόμενοι ἠλείφοντο ἐλαίῳ, μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα ἀπεξέοντο διὰ *στλεγγίδων*—.ἡ πυγμή, τὸ παγκράτιον καὶ τὸ *πένταθλον*. Κατὰ τὸ ἅλμα οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐπήδων ἔκ τινος ὑψώματος, *βατῆρος* καλουμένου, ἄνευ φορᾶς, ἀλλὰ κρατοῦντες πρὸς ἀπόκτησιν ὁρμῆς βάρη, τοὺς καλουμένους *ἁλτῆρας*· τὸ βραχύτερον πήδημα ἦτο 50 ποδῶν. Κατὰ δὲ τὴν δισκοβολίαν ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο κυρίως ἐκ τῆς καταλλήλου θέσεως, ἣν ἐλάμβανεν ὁ δισκοβόλος, τοῦτο δὲ παρεῖχεν αὐτῷ γραφικωτάτην στάσιν, ἣν πολλάκις ἡ τέχνη ἀναπαρέστησεν (Δισκοβόλος τοῦ Μύρωνος). Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ζ' αἰῶνος εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας μετεῖχον καὶ παῖδες, ἁμιλλώμενοι κατ' ἀρχὰς μόνον εἰς τὸν δρόμον καὶ τὴν πάλην, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν πυγμὴν καὶ τὸ πένταθλον. Ὑπῆρχον τότε δίσκοι πεντάθλων παίδων καὶ ἀκόντια ἐλαφρά. Νέαν φάσιν ἔλαβεν ἡ πανήγυρις διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ἱπποδρόμῳ τῶν *ἱππικῶν ἀγώνων* καὶ τῶν *ἁρματοδρομιῶν*.

Περὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν ἀγώνων ἐφρόντιζεν ὁ *ἀλυτάρχης*, περὶ δὲ τῆς ἀπονομῆς τοῦ δικαίου τῆς νίκης οἱ *ῥαβδοῦχοι* ἢ *ἀγωνοθέται* ἢ *ἀθλοθέται*, καλούμενοι ἐξαιρετικῶς διὰ τὰ Ὀλύμπια καὶ *Ἑλλανοδίκαι*. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πῶς ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν σήμερον λεγομένην ἐπίδοσιν (récord), τουτέστι τὸ ἀθλητικὸν κατόρθωμα τὸ ἐπιβεβαιούμενον καὶ ἐγγραφόμενον ἐπισήμως ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ἀθλητικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ὑπερβαῖνον κατὰ τὸν χρόνον ἢ τὴν ἔκτασιν τὸ προηγουμένως εἰς τὸ αὐτὸ ἀγώνισμα ἐκτελεσθέν. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐφρόνει. ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τὴν ἐπίδοσιν *βαθμόν*.

ΜΕΤΑΦΥΤΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΡΩΜΗΝ Ἐνῷ βαθμηδὸν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τοῦ ἑλληνικοῦ βίου πολλὰ τῶν γυμνασίων καθίσταντο τόποι φοιτήσεως ὀκνηρῶν καὶ ἀγοραίων, παρεκκλίνοντα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν σκοποῦ καὶ μεταβαλλόμενα εἰς ἁπλᾶ ψυχαγωγεῖα καὶ κέντρα πολυαρίθμων θεατῶν, ἡ πρὸς τὴν ἀγωνιστικὴν ὅμως ἐκτίμησις καὶ ἡ ἀγάπη διετηροῦντο σχεδὸν ἀμείωτοι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνιαχοῦ μάλιστα ἱδρύοντο καὶ νέα γυμνάσια. Οὕτω ὁ Εὐρυκλῆς ἐν Σπάρτῃ, λήγοντος τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος, ᾠκοδόμησε μεγαλοπρεπὲς γυμνάσιον, ἱδρύσας καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας, τελουμένους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Κομμόδου.

Ὁ ἀθλητισμὸς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διεδόθη καὶ πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Οἱ Ρωμαῖοι, ἐκτιμῶντες πλειότερον τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις ἢ τὴν γυμναστικήν, ἐφρόνουν, ὅτι οἱ εἰδικευθέντες εἴς τι ἄθλημα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἦσαν ἱκανοὶ στρατιῶται. Τὴν παλαίστραν δ' ἐθεώρουν ὡς κέντρον ἀργοσχόλων, ὡς ὄντως εἶχεν αὕτη καταντήσει ἐνιαχοῦ. Ἐν τούτοις δὲν ἔπαυον ἐκτιμῶντες πάντοτε τοὺς διαπρέψαντας Ἕλληνας ἀθλητάς, ὅσον τοὐναντίον περιεφρόνουν τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος χονδροειδεῖς ἐκείνους βαρβάρους παλαιστὰς καὶ μονομάχους, οἵτινες πολλάκις ἐνεφανίζοντο εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κονίστραν. Ὁ πρῶτος ἀθλητικὸς ἀγὼν ἐν Ρώμῃ ἐγένετο τῷ 186 π. Χ. Ἀλλὰ κυρίως μεγάλην ἐπίδοσιν ἔλαβον οἱ *ἑλληνικοὶ ἀγῶνες* (certamina graeca) ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὸ 146 π. Χ. εἶχε καταστῆ παράρτημα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, ὁ δ' ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐν αὐτῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατέπαυεν. Ἐν τούτοις, οἱ ἀγῶνες τῶν Ὀλυμπίων, τῶν Νεμείων, τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν Πυθίων δὲν ἔπαυσαν τελούμενοι, οὐδὲ μετέβαλον ὄψιν ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν κηδεμονίαν καὶ μέχρι τέλους τῆς Α' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Οἱ Ρωμαῖοι κατήρχοντο εἰς αὐτοὺς καί, ἵνα φανῶσιν ὅτι τηροῦσιν ὁπωσδήποτε τοὺς τύπους διὰ τὴν συμμετοχήν των, ἀνῆγον τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν εἰς μυθικοὺς γενάρχας. Πρῶτος δὲ Ρωμαῖος Ὀλυμπιονίκης διὰ τεθρίππου ἀναφέρεται ὁ Τιβέριος, τῷ 17 μ. Χ., ἤτοι κατὰ τὴν 199 Ὀλυμπιάδα, (κατὰ τὰ Ἀρμεν. χρονικὰ τοῦ Εὐσεβίου Α'.). Ἐπίσης διὰ τεθρίππου ἐνίκησε καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γερμανικός. Ἄξιον ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ προκάτοχος τοῦ Τιβερίου Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος, κτίσας εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τοῦ Ἀκτίου τὴν Ἀκτίαν Νικόπολιν τῷ 30 π. Χ., ἵδρυσεν ἐν αὐτῇ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος νέον ἀγῶνα πανηγυρικόν, μετὰ μουσικῶν, ναυτικῶν καὶ γυμναστικῶν ἀγωνισμάτων καὶ μετὰ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο *Ἄκτια*, τελούμενα κατὰ πενταετίαν ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἐνιαύσιον ἡμέραν τῆς μεγάλης μάχης, συναφθέντα δὲ ὡς πέμπτος ἀγὼν εἰς τοὺς τέσσαρας ἀρχαίους ἐθνικοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων. Κυρίως τὰ Ἄκτια ταῦτα ἦσαν ἐπέκτασις ἑορτῆς, τελουμένης ἤδη πρότερον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐπὶ γῆς Ἀκαρνάνων, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ. Ἄκτια ἐτελοῦντο καὶ ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ὅπου βαθμηδὸν εἶχε διαδοθῆ ὁ Ἑλληνισμός, βορείως καὶ ἀνατολικῶς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ, Ἀλεξανδρείᾳ κλπ. Δὲν εἶναι δ' ἄγνωστον, ὅτι ἐπὶ Αὐγούστου ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς μίαν εἶχε πλέον ἀπαίτησιν, *ἄρτον καὶ θεάματα* (panem et circenses) διὸ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐδίσταζε νὰ δίδῃ πρὸς διασκέδασιν τοῦ πλήθους πολυπληθεῖς πανηγύρεις, καθ' ἃς κατὰ χιλιάδας μονομάχοι ἠγωνίζοντο, ὀργανώσας ἐπίσης καὶ ἀληθεῖς ναυμαχίας ἐν αὐτῷ τῷ Τιβέρει ποταμῷ, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ὡς ἡ ταυρομαχία τῶν Ἱσπανῶν, αἱ μονομαχίαι καὶ αἱ θηριομαχίαι, ἦσαν τὰ προσφιλῆ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις θεάματα, τὰ ὁποῖα, τοῦ χρόνου προϊόντος, κατὰ τὸ Β' μ. Χ. αἰῶνα, οἱ Ρωμαῖοι ἐφρόντισαν νὰ εἰσαγάγουν καὶ εἰς Ἑλλάδα, ὡς καὶ εἰς Μ. Ἀσίαν (Πέργαμον, Μυτιλήνην, Κῶν, Κύζικον, Ἔφεσον, Φιλαδέλφειαν, Σμύρνην κλπ.). Ἐντεῦθεν ἀναφέρεται, ὅτι καὶ ὁ Γαληνὸς εἶχε προσληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐν Περγάμῳ πρώτου ἱερέως χορηγοῦ ὡς ἰατρὸς τῶν μονομάχων αὐτοῦ.

Ἐν ᾧ δ' οἱ Ρωμαῖοι φίλοι τῶν ἑλληνικῶν θεαμάτων ἠρέσκοντο νὰ κατέρχωνται εἰς τοὺς μεγάλους ἑλληνικοὺς ἀγῶνας, ἀντιστρόφως πολλοὶ Ἕλληνες ἀθληταὶ μετενάστευον εἰς Ρώμην καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν καὶ ἀπετέλουν τὸ σημαντικώτατον ἀλκῆς ὑλικόν, ὅπερ ἐλάμπρυνε διὰ τῶν ἀγώνων τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ὡς εἴπομεν, οἱ Ἕλληνες ἐνταῦθα μεγάλως ἐτιμῶντο, διακρινόμενοι κατὰ τοῦτο τῶν μονομάχων καὶ τῶν ὑποκριτῶν, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἐπονείδιστοι καὶ ἄτιμοι. Τὰ προνόμια τῶν ἀθλητῶν διετηρήθησαν καὶ ηὐξήθησαν μάλιστα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου (Suet. Aug. 45)· καὶ οἱ μετὰ τοῦτον δ' αὐτοκράτορες μετ' ἐξαιρετικῆς εὐνοίας προσεφέροντο αὐτοῖς.

Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁσημέραι ἐπεκτεινομένη ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ἑλληνιστικῇ Ἀνατολῇ θρησκευτικὴ κατάπτωσις καὶ ἀντιθέτως ἡ ὁσημέραι μεγεθυνομένη ἰσχὺς τῆς κοσμοκρατείρας Ρώμης συνετέλεσαν, ὥστε εἰς τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας ν' ἀπονέμωνται θεῖαι τιμαὶ καὶ λατρεῖαι. Ἐντεῦθεν ἱδρύθησαν καὶ ἀφιερώθησαν αὐτοῖς ναοὶ καὶ καθιερώθησαν ἀγῶνες, μὲ ποικίλα ὀνόματα, οἷα παλαιότερον τὰ *Καισάρεια*, εἶτα δὲ τὰ *Σεβάστεια* ἢ *Αὐγούστεια* (Augustalia) κλπ. Τὰ Καισάρεια ἐτελοῦντο ἐν Ἀθήναις, Τροιζῆνι, Σπάρτῃ καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ· παρίσταντο δὲ συνδεδεμένα ἐν Ἀκραιφνίᾳ μὲν τῆς Βοιωτίας (ἐπὶ Καλιγούλα) μετὰ τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Πτῴου Ἀπόλλωνος ἀγώνων, ἐν Θεσπιαῖς δὲ μετὰ τῆς ἑορτῆς τῶν *Ἐρωτιδίων* καὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Μουσῶν, τῶν *Μουσείων*. Τὰ δὲ Σεβάστεια ἐτελοῦντο ὅπου ἐλαλεῖτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ συνεδυάζοντο ἐν Ἀθήναις μὲν πρὸς τὰ *Παναθήναια*, ἐν Θεσπιαῖς δὲ πρὸς τὰ *Μουσεῖα* καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρὸς τὰ *Ἀσκληπίεια*.

Ἐνῷ δ' ἐπὶ Καλιγούλα (37-41 μ. Χ.) κατηργοῦντο καθ' ὅλον τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος τὰ Ἄκτια, ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου (τῷ 44 μ. Χ.) οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας ἠγόραζον παρὰ τῶν Ἠλείων ἀντὶ πολλῶν χρημάτων τὸ δικαίωμα νὰ τελῶσι καὶ ἐν τῇ πόλει αὐτῶν κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας ἐπί τινας περιόδους. Ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλυμπιακὸς Ἀγών, ἔχων τὸν ἑλληνικὸν ἅμα καὶ τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα, ἀπέβη κυρίως περιβόητος ἀπὸ τῆς Γ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἤκμασε παραδόξως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἕκτης, ὅτε τῷ 521 κατηργήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰουστίνου. Ἀλλὰ τὰ *Ἄκτια* ἐν Ρώμῃ ἐπανελήφθησαν ἅπαξ ἔτι τῷ 63 μ. Χ., ἐπὶ Νέρωνος, κατὰ τὸν τόκον τῆς Ποππαίας (Tacit. Ann XV 21). Ὁ Νέρων ἵδρυσε πρῶτος ἐν Ρώμῃ καὶ δημόσιον γυμνάσιον.

Εἴπομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀθλητῶν, ἕνεκα τῶν χορηγουμένων αὐτοῖς ἐξαιρέτων τιμῶν καὶ ἀμοιβῶν, ἀφιέρουν πάντα τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὴν ἀθλητικήν. Τὸ τοιοῦτο δὲ παρώρμα πολλοὺς ἄλλους, ζηλοῦντας τὸν «μακαριστὸν βίον» τῶν νικηφόρων ἀγωνιστῶν, ν' ἀσκῶνται ἐπίσης ἀδιαλείπτως, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῆς ἐν ἀγῶσιν εὐδοκιμήσεως. Ἡ δίαιτα ἡ ἁβρὰ καὶ ἡ μετὰ τὴν ἐπιβεβλημένην ἄσκησιν ἀποφυγὴ πάσης ἄλλης ἐργασίας καὶ ἀσχολίας διέστρεψαν πρὸς τὴν τρυφὴν τὸν ἀνδρικὸν βίον καὶ διέφθειραν τὸν ἀνδροπρεπῆ χαρακτῆρα, στερήσασαι τὸν ὅλον ἀθλητισμὸν τῆς ἀρχαίας πρὸς αὐτὸν ὑπολήψεως καὶ εὐκλείας. Ἐντεῦθεν συνέβη, ὥστε αἱ νῖκαι, αἵτινες ἄλλοτε ἐπαξίως κερδαινόμεναι ἀπετέλουν τὸ ὕψιστον τιμῆς ἀπόκτημα ἐν τῇ ζωῇ, νὰ πωλῶνται ἐνίοτε ἀνερυθριάστως ὑπὸ τῶν ἐχόντων ἀνάγκας καὶ ν' ἀγοράζωνται ἀσυστόλως ἀντὶ ὀλίγων κερμάτων ὑπό τινων κενοδόξων καὶ τρυφηλῶν, μὴ δυναμένων ἄλλως νὰ κερδίσουν αὐτὰς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν σωματικῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν τελευταίων τούτων ὑπήχθη

Digitized by Google

καὶ αὐτὸς ὁ τύραννος Νέρων, ἔχων σὺν ἄλλοις τὴν μανίαν ν' ἀγωνίζηται εἰς δημοσίους ἀγῶνας ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ἁρματηλάτης. Κατὰ Δίωνα τὸν Κάσσιον, ὁ Νέρων λαβών ποτε διὰ πρεσβευτῶν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πάντας τοὺς στεφάνους τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων, κατῆλθε καὶ αὐτοπροσώπως εἰς Ἑλλάδα μετὰ πλήθους παραδόξων ἀκολούθων καὶ ἠγωνίσθη ἀλληλοδιαδόχως εἰς πάντας τοὺς ἀγῶνας, τελεσθέντας διαταγῇ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει· παντονίκης δὲ γενόμενος, συνέλεξεν ἀθλίως 75 στεφάνους. Καὶ τίς τῶν Ἑλλανοδικῶν ἤθελε τολμήσει νὰ μὴ ἀπονείμῃ αὐτῷ τὸ γέρας; Ἀλλ' ὁποία διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅστις, καίπερ πανίσχυρος ὢν καθ' ὃν χρόνον ἠγωνίσθη, οὐδόλως ἐταπεινώθη νὰ ἐκβιάσῃ τὸν κότινον, ἐφ' ὅσον ἡ νίκη δὲν ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτὸν κατελθόντα ὡς σταδιοδρόμον. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ τύραννος, ἵνα ὑποδείξῃ συγχρόνως καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἔντασιν τῆς φωνῆς, ἀνέλαβε τότε καὶ τὸ τοῦ κήρυκος ἔργον καὶ ἀνήγγειλεν ὁ ἴδιος τὰς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, οὓς ἐκτήσατο, ὡς εἶπεν, ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων.

Ἐπὶ Βεσπασιανοῦ (69—79 μ. Χ.) ἤρξατο οἰκοδομούμενον ἐν Ρώμῃ τὸ Κολοσσαῖον, ὅπερ ἀπεπεράτωσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος (79—81 μ. Χ.). Ὁ δημόσιος βίος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν βαθυτέραν ἐσωτερικὴν δύναμιν, κύριον δὲ τοῦ βίου ἀσχόλημα παρέμενον μόνον αἱ σωμασκίαι καὶ οἱ ἀγῶνες. Πάντες οἱ ἱεροὶ ἀγῶνες μετὰ μεγίστης ἀγάπης διετηροῦντο καὶ ἐθεραπεύοντο. Παρὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἰδιαιτέρας ὅλως τιμῆς ἐτύγχανον ἤδη οἱ Ἀκτιακοὶ ἀγῶνες· πολυάριθμοι ἐπιγραφαὶ ἀθλητῶν καὶ μουσικῶν ἐκ παντοδαπῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐλαλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ τιμὴ τῆς ἐκεῖ αἰρομένης νίκης δὲν ἀφίστατο τῶν ὀλυμπιακῶν καὶ δελφικῶν στεφάνων. Εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς ἐπετρέπετο, κατὰ Πλούταρχον (Περὶ φυγῆς 12), καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς εἰς τὰς Κυκλάδας ἐξορίστους νὰ μεταβαίνωσι χάριν θεωρίας. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνεπτύχθη καὶ ἰδιάζων τις πλάνης βίος, καθ' ὃν ἀθληταί, μουσικοὶ καὶ θεατρικοί, κατὰ μόνας ἢ καθ' ὁμάδας ἐν Μ. Ἀσίᾳ, Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ περιφερόμενοι, ἐπεδεικνύοντο εἰς τὰ περιοδικῶς ἐπανερχόμενα θεάματα καὶ τῶν μικροτέρων πόλεων, ἀνακηρυσσόμενοι πολλοὶ τούτων παρὰ πολλῶν δήμων ἐπίτιμοι πολῖται. Οὕτω ὁ ἀθλητὴς Τίτος Φλάβιος Ἀρχίβιος ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις παῖς ἔτι ὢν ἐνίκησεν ἐν Νεμείοις τῷ 89 μ. Χ., περιελθὼν τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰταλίαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος, κατήγαγε πλείστας νίκας καὶ δὴ ἐγένετο καὶ Ὀλυμπιονίκης τῷ 101 καὶ τῷ 105 μ. Χ. Ὁμοίως ὁ ἀθλητὴς Μᾶρκος Αὐρήλιος Ἀσκληπιάδης ἐγένετο πολίτης Ἀλεξανδρείας, Ἑρμουπόλεως, Ποτιόλων, Νεαπόλεως καὶ Ἤλιδος καὶ βουλευτὴς Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ὁ ἀθλητὴς Μᾶρκος Τύλλιος ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (138 161 μ. Χ.), ὅστις ἀγωνισθεὶς ἐν Ἑλλάδι, Ρώμῃ καὶ Ἀσίᾳ, ἐγένετο πολίτης Ἀπαμείας, Κορίνθου, Ἀθηνῶν καὶ Σμύρνης. Ἀναφέρομεν ὡσαύτως τὸν παλαιστὴν καὶ παγκρατιαστὴν Τίτον Φλάβιον Ἀρτεμίδωρον, πολίτην καὶ συγκλητικὸν ἐν Κύμῃ, Ἀθήναις, Φιλαδελφείᾳ, Ρόδῳ καὶ ἄλλοις τόποις, τὸν Ὀλυμπιονίκην Μᾶρκον Αὐρήλιον Πῖον, ἐκ Δαλδείας, πολίτην Ἀθηνῶν, τὸν Γάϊον Ἰούβεντον, Μένανδρον τὸν Ἀφροδισιέα, τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον Δημόστρατον, τὸν Μᾶρκον Αὐρήλιον Κόρον κλπ.

Ἐπὶ Τραϊανοῦ (98 117 μ. Χ.) οἱ ἀθληταί, οἱ νικῶντες εἰς τοὺς λεγομένους *εἰσελαστικοὺς* ἀγῶνας, τουτέστι τοὺς παρέχοντας δικαίωμα εἰσόδου τοῦ νικητοῦ εἰς τὴν πάτριον πόλιν ἐπὶ τεθρίππου, ἐλάμβανον καὶ ποσότητά τινα ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς πόλεως, ἥτις ὠνομάζετο *ὀψωνία* (Plin. Epist. 119. 120). Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι Ρωμαῖοι, οἵτινες εἰς τὴν τέχνην καὶ τὸν βίον τῶν ἀθλητῶν δὲν ἀπέδιδον πλείονα ἀξίαν ἐκείνης, ἣν ἀπέδιδον καί τινες πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, ὡς ὁ Πλούταρχος (Ὑγιειν. Παραγ.), ὁ Ἐπίκτητος (Ἀρριαν. Ἐπικτ. Διατριβ. Β', 18, 22 καὶ ὁ ἰατρὸς Γαληνός. Ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τούτους, Δίων ὁ Χρυσόστομος, πιστῶς ἑρμηνεύων τὴν τῶν πλείστων γνώμην, ἔβλεπεν εἰς τοὺς διαπρεπεστέρους τῶν ἀθλητῶν τὰ ἀληθῆ ἰδεώδη «ἀνδρείας, ρώμης, εὐψυχίας, κάλλους καὶ σωφροσύνης», δυνάμενα νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἥρωας τοῦ παρελθόντος. Ἐντεῦθεν καὶ ἄνδρες εὐγενῶν οἴκων δὲν ἀπηξίουν τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα νὰ ἐκλέγουν. Αὐτὸς ὁ Ἀδριανὸς (117-138 μ. Χ.) καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀνωτέρω, προσεφέροντο φιλοφρονέστατα πρὸς τοὺς ἀθλητάς, καθὼς καὶ πρὸς τὰς περιοδευούσας ἀθλητικὰς ἑταιρείας, ὧν ἀξία μνείας ἡ εὐνοηθεῖσα καὶ ὑπὸ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς μεγάλη «Ἑταιρεία τῶν τὸν Ἡρακλῆ λατρευόντων ἐστεμμένων ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀγῶσι νικητῶν». Ὁ Ἀδριανὸς ἀνήγειρε καὶ τὸ μέγα ἀμφιθέατρον τῆς Νίμης, εἰς τὴν Νοτίαν Γαλλίαν, ἐν Ἀθήναις δ' ἵδρυσε σὺν ἄλλοις τὸν ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διός, καὶ συνάμα τοὺς Πανελληνίους ἀγῶνας, ὧν μετεῖχον πάντες οἱ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου οἰκοῦντες Ἕλληνες. Ὀλίγῳ δὲ βραδύτερον (140 μ. Χ.) ὁ σοφιστὴς Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἀνεμαρμάρωσε τὸ ἐπὶ ρήτορος Λυκούργου (330 π. Χ.) ἱδρυθὲν Παναθηναϊκὸν Στάδιον (μήκους 600 ποδῶν, ἐντὸς τῆς πεταλοσχήμου φυσικῆς αὐτοῦ χοάνης, παρὰ τὸν Ἀρδηττὸν) καὶ ἐπεσκεύασε τὸ ἐν Δελφοῖς Στάδιον.

Ἀρχαῖος χρυσοῦς στέφανος ἐλαίας.
[Εὑρεθεὶς ἐν Κριμαίᾳ]

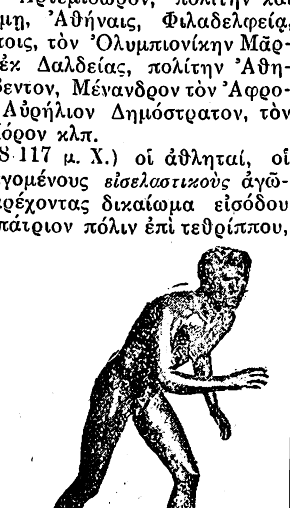

Δρομεὺς ἀναμένων τὸ σῆμα τῆς ἀφέσεως.
Μουσεῖον Νεαπόλεως

Ὁ Κόμμοδος (180—192 μ. Χ.), ὅστις ἵδρυσεν ἐν Ρώμῃ, ὡς καὶ ὁ Νέρων, γυμνάσιον, ἐδαπάνα μέγιστα ποσὰ δι' ἀθλητικὰς παραστάσεις, ὧν καὶ ὁ ἴδιος μετεῖχε πολλάκις. Λέγεται, ὅτι συνῆψεν 735 ἀγῶνας καὶ ἔλαβεν ἐν ἑκάστῳ ὡς μονομάχος τὰ θύματά του, φιλοδοξῶν νὰ ὁμοιάσῃ πρὸς τὸν Ἡρακλέα τὴν σωματικὴν ρώμην. Βεβαίως τὰ ἐν Ρώμῃ ἱδρυθέντα γυμνάσια οὐδέποτε κατέλαβον τὴν θέσιν τῶν τῆς Ἑλλάδος γυμνασίων· ἐν τούτοις τὸ ἀξίωμα τοῦ γυμνασιάρχου ἦτο ἐπίζηλον καὶ περιζήτητον, ἐφιλοτιμοῦντο δὲ ν' ἀναλάβουν αὐτὸ οὐ μόνον ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ στρατηγοὶ καὶ αὐτοκράτορες ἀκόμη· ἕνεκα τούτου ἡ ἀρχὴ τοῦ γυμνασιάρχου παρὰ τοῖς Ρωμαίοις διήρκει ἐπὶ ἕνα μόνον μῆνα, ἵνα περιέρχηται αὕτη ἐκ περιτροπῆς εἰς πολλούς.

Ἀρχομένου τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, ἡ σπουδὴ τῶν ἀθλητικῶν τεχνῶν καὶ ὁ πρὸς αὐτὰς θαυμασμὸς ἐξηκολούθουν πανταχοῦ μετ' ἀμειώτου ζωτικότητος, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν ὑφίσταντο καὶ αἱ μεταξὺ ἀθλητῶν μικροπρεπεῖς ραδιουργίαι. Δίων ὁ Κάσσιος, ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ ἀναφέρει τὸν περίφημον ἀθλητὴν Αὐρήλιον ἢ Αἴλιον Αἴλικα, ὅστις εἶχεν ὀνειροπολήσει νὰ δρέψῃ καὶ τὸν κότινον τῆς Ὀλυμπίας. Πρὸς τοῦτο, πρὶν ἢ ἀποδυθῇ εἰς τηλικοῦτον ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συμβουλευθῇ μαντεῖόν τι. Ὄντως δὲ κατώρθωσε νὰ νικήσῃ εἰς τὸ παγκράτιον τῇ 247 ἢ 246 Ὀλυμπιάδι, ἤτοι τῷ 209 ἢ 205 μ. Χ. συμφώνως τῷ «Ἡρωικῷ» τοῦ Φιλοστράτου γραφέντι εἰς τὸν πρὸ τοῦ 211 μ. Χ. χρόνον. Ἀλλ' ἡ διάνοια αὐτοῦ ἀπέβλεπεν εἰς ἔτι μείζονα· ἤθελεν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ νὰ νικήσῃ καὶ εἰς τὴν πάλην. Τοιαύτην ὅμως νίκην, κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλέους μέχρι τότε, μόνον ἑπτὰ ἀγωνισταὶ εἶχον ἐπιτύχει, ὧν τελευταῖος ὁ εὐφήμως μνημονευόμενος Νικόστρατος (37 μ. Χ.). Ἀλλ' ὁ Αἴλιξ, ἄδηλόν πως, περιῆλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Ἠλείους, οἵτινες, πρὸς κατάπληξιν πάντων, ἵνα μὴ πορίσωσιν αὐτῷ νέον δόξαν, «οὐδὲ ἐκάλεσαν εἰς τὸ στάδιον παλαιστὴν οὐδένα, καίπερ ἐν τῷ λευκώματι καὶ τοῦτο τὸ ἄθλημα προσγράψαντες». Ὅ,τι ὅμως ὁ Αἴλιξ δὲν κατώρθωσεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐπέτυχεν ἐν Ρώμῃ τῷ 219 μ. Χ., ἐν τοῖς Καπιτωλείοις, νικήσας συγχρόνως ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ πάλην καὶ παγκράτιον, ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτύχει ἐν Ρώμῃ. Ἡ νίκη αὕτη κατέστησεν εἰκότως τὸν γενναῖον ἀθλητὴν ἕνα τῶν περικλεεστάτων καὶ θαυμαστοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων.

Μετὰ τῆς αὐτῆς ζωτικότητος ἐτελοῦντο καὶ πολλοὶ τοπικοὶ ἀγῶνες, ἀναλόγως τῶν ὑπαρχόντων ἑκάστοτε πόρων, ἐν οἷς ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλοστράτου τὰ *Ἐλευθέρια* τῶν Πλαταιῶν καὶ ἄλλοι ἀγῶνες ἐν Ἀθήναις, Ἄργει κλπ. Ἐν Ἄργει μάλιστα ἐτελοῦντο 5 μεγάλοι τοπικοὶ ἀγῶνες, ὧν οἱ 4 διετηρήθησαν καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ. Ἐτιμῶντο δὲ διαρκῶς σφόδρα οἱ ὀνομαστότατοι ἀθληταί, οἷος Πραξιμάδας ὁ Ἀλεξανδρεὺς (217 μ. Χ.), εἰ καὶ ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222—235 μ. Χ.) εἶναι γνωστὸς ἡμῖν μόνον ὁ Αὐρήλιος Μητρόδωρος ὁ Κυζικηνός, εἰς ὃν οἱ συμπολῖταί του ἔστησαν ἀνδριάντα, ἕνεκα τῶν πολλῶν νικῶν, ἃς ἔδρεψεν ἔν τε τῇ πατρίῳ πόλει καὶ ἐν Περγάμῳ, Νικομηδείᾳ, Περίνθῳ καὶ Χαλκηδόνι, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς Σεβαστείοις ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Πρὸς τὴν παρακμήν.—Ἡ τάσις πρὸς ὡς οἷόν τε λαμπροτέραν διεξαγωγὴν τῶν διαφόρων ἀγώνων, διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων περίπου τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ ὀλεθρίως ἀλλοιωθεῖσα ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς θέσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, περιήγαγε τὰ πράγματα εἰς οἰκτρὰν πενίαν. Ὀλίγον βραδύτερον ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Αὐρηλίου Ἀπολλιναρίου τοῦ ἐκ Θυατείρων, ὅστις ἐν Σμύρνῃ ἐκλεΐζετο ὡς μεγάτιμος πολίτης καὶ βουλευτὴς δι' ἀνδριάντος καὶ τιμητικῆς ἐπιγραφῆς, τιμηθεὶς διὰ παρομοίων τίτλων καὶ ὑπὸ τῶν «λαμπρῶν» πόλεων Φιλαδελφείας καὶ Βυζαντίου διὰ τὰς νίκας αὐτοῦ εἰς ἀγῶνα δρόμου ἐν Δελφοῖς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ὡσαύτως, πρὸ τῆς τοῦ Πρόβου ἀρχῆς (276 μ. Χ.), ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐξ ἡγεμονικοῦ γένους Ἀρμενίου Τιριδάτου, ὅστις ἀνατραφεὶς ἐν Ρώμῃ, διεκρίθη ἐπὶ εὐψυχίᾳ καὶ κολοσσιαίᾳ ρώμῃ, ἀγωνισθεὶς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ διακριθεὶς ὡς δεξιὸς ἁρματηλάτης καὶ ὡς παλαιστὴς καὶ παγκρατιαστὴς κατὰ Κλεοστράτου τοῦ Ροδίου καὶ Κερᾶ τοῦ Ἀργείου.

Ἐπὶ αὐτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ (270 μ. Χ.), παρὰ τὸ πεζὸν καὶ πενιχρὸν τῆς χρονικῆς περιόδου, ἣν περιέβαλλε ψευδὴς καὶ ἀπατηλὴ μόνον λαμπηδών, ἱδρύθη ἐν Ρώμῃ νέος ἀγὼν πανηγυρικός, κατὰ τὸ εἶδος, ὡς εὐνόητον, τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων, πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου (*Εὐσεβ.* χρ. ἐκδ. Schoene. τόμ. 2. σελ. 185). Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἔπαυσεν ἡ ἀέναος πρὸς Ρώμην ὁδοιπορία Ἑλλήνων ἀθλητῶν, τραγῳδῶν, μουσικῶν, θαυματοποιῶν κλπ., ἡ γινομένη πρὸς τέρψιν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ηὐξήθη δὲ ἐπὶ μᾶλλον ἅπαξ ἔτι ἐπὶ Κάρου (282 μ. Χ.) καὶ Καρίνου (284 μ. Χ.). Βραχὺ δὲ μετὰ ταῦτα, διὰ δόγματος τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ, οἱ τοιοῦτοι ἀθληταί, οἱ λαμβάνοντες καὶ εἰς τοὺς 4 ἱεροὺς ἀγῶνας τρεῖς τοὐλάχιστον στεφάνους καὶ μὴ δεκάζοντες τοὺς ἀνταγωνιστὰς αὐτῶν, ἵνα κατὰ χάριν λάβωσι παρ' αὐτῶν τὴν νίκην, ἀπελάμβανον γενικῆς ἀσυδοσίας (Cod. X. Tit. 53).

Ὁσάκις ἐν Ρώμῃ αἱ αἱμοχαρεῖς μονομαχίαι καὶ αἱ ἐπαχθεῖς θηριομαχίαι τοῦ ἀμφιθεάτρου ὑποκαθίστων τοὺς εὐγενεῖς σωματικοὺς ἀγῶνας, τὴν καθαρῶς ἀγωνιστικὴν κίνησιν ἀπετέλουν μόνον αἱ ἱπποδρομίαι. Οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐν Ρώμῃ εἶχον διεγείρει τόσον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πλήθους, διῃρημένον ἄλλως τε εἰς φατρίας, τοὺς *λευκοὺς* (Albati), τοὺς *ἐρυθροὺς* (Russati), τοὺς *πρασίνους* (Prasini) καὶ τοὺς *κυανοῦς* (Veneti), ἀναλόγως τοῦ χρώματος τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ἀγωνιζομένων ἁρματηλατῶν, ὥστε πολλάκις θορυβώδεις καὶ αἱματηραὶ ἔριδες ἐτάραξαν τὴν πόλιν. Παρόμοιαι διαιρέσεις ἐπεκράτησαν κατόπιν καὶ εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰ καὶ οἱ ἐκεῖ ὀργανωθέντες ἁρματοδρομικοὶ ἀγῶνες εἶχον οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ κομψοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Ἱππόδρομος).

Οἱ χριστιανοὶ αὐτοκράτορες, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς νέας θρησκείας, δὲν ἠδύναντο ν' ἀνέχωνται τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας, διὸ καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἤρξαντο καταλυόμεναι αἱ μονομαχίαι καὶ αἱ εἰς τὰ θηρία καταδίκαι, συναφῶς δ' ἤρξαντο καταργούμενοι καὶ οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τούτοις (361—365 μ. Χ.) ἀνεκαίνισε τὰ Ἄκτια. Ἐπὶ Θεοδοσίου ὅμως τοῦ Μεγάλου (379—395 μ. Χ.), ὁ δεινὸς κατὰ παντὸς ἐθνικοῦ διωγμὸς καθ' ἅπαν τὸ Κράτος τῆς Ἀνατολῆς δι' αὐστηρῶν νόμων ἀφῄρεσεν ἐκ τοῦ μέσου νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θρησκεύματος. Τέλος ἐν ἔτει 394 μ. Χ. διὰ νόμου ἐπίσης ὁ Θεοδόσιος κατήργησε καὶ τὸν μέγαν Ὀλυμπιακὸν Ἀγῶνα, κατὰ τὴν 293 Ὀλυμπιάδα, ἀφ' ἧς ἐνίκησεν εἰς τὸν δρόμον ὁ Κόροιβος. Καὶ ὁ κατάλογος τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἐκλείσθη τῷ 393 μ. Χ. μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρμενίου Βαραστάδου ἢ Ἀρταβάζου, ὅστις ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Ἀρσακιδῶν προερχόμενος, ἦτο γενναῖος πολεμιστὴς καὶ μνηστὴρ τοῦ ἀρμενικοῦ θρόνου, γενόμενος κατόπιν καὶ ἡγεμών· οὗτος ἐνίκησε πυγμήν, ὅπως ἄλλοτε ὁ ὁμοεθνής του Τιριδάτης. Ἡ ἀπαγόρευσις τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ὑπῆρξε δεινὸν πλῆγμα, προωρισμένον νὰ ἐξολοθρεύ-

Δρομεὺς ἐν ἐκκινήσει.
[Ἀρχαῖον ὀρειχάλκινον ἔργον ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως].

Digitized by Google

ση καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ σεβασμίου ἱδρύματος τῆς πολιωτάτης ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν ἠδύναντο ν' ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἀδόκητον μεταβολὴν τοῦ παναρχαίου αὐτῶν ἐθίμου, τὴν ὁριστικῶς καταστρέφουσαν καὶ τὴν ἀπὸ τοσούτου καθιερωμένην χρονολογίαν τῶν Ὀλυμπιάδων διὰ τῆς στρυφνῆς πραγματικότητος τῶν Ἰνδικτιώνων. Διότι, τί ἐσήμαινεν ἡ ὀργὴ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες κάλλιστα ἀπὸ τετραετίας (390 μ. Χ.), ἀφ' ἧς διαταγῇ αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἱπποδρόμῳ κατεσφάγησαν ὑπὸ γοτθικῆς μοίρας στρατοῦ ἑπτακισχίλιοι τοὐλάχιστον θεαταί.

Τῷ 395 μ. Χ. οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον ἐπιδρομεῖς Γότθοι ἐδῄωσαν σὺν ἄλλοις καὶ τὸν ἱερὸν χῶρον τῶν περιωνύμων ἀγώνων. Ἐπὶ πλέον ἡ καταστρεπτικὴ ἐνέργεια τῆς φύσεως—σεισμοὶ τῷ 522 καὶ 551—κατέρριψαν τὰ ἐν αὐτῷ λαμπρὰ κτίρια, ἐνῷ ἡ τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν, ἁρπάζουσα τοὺς ἱεροὺς λίθους καὶ οἰκοδομοῦσα δι' αὐτῶν στρατιωτικὰ τείχη καὶ καλύβας ποιμένων, συνεπλήρωσε τὴν καταστροφήν. Τὰ ἐρείπια παρέμειναν ἐκεῖ εὐλαβῶς κεκαλυμμένα καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς στυγνῆς δουλείας καὶ ἐπέπρωτο ν' ἀποκαλυφθῶσι πάλιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἥλιον ἐν ἡμέραις ἐλευθερίας (1875—1881), ἵν' ἀποδώσωσιν εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα τὴν Νίκην τοῦ Παιωνίου καὶ τὸν Ἑρμῆν τοῦ Πραξιτέλους, ἐλάχιστα λείψανα τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου.

ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ. Ἡ μεγάλη τῶν Ἑλλήνων περὶ τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν σπουδὴ ἐγένετο παραγωγὸς ἀπείρου ὠφελείας. Ἡ πλαστικὴ πρὸ πάντων εὗρε τὴν πρώτην καὶ κυρίαν αὐτῆς τροφὴν εἰς τὰς γυμναστικὰς καὶ τὰς ἀθλητικὰς ἀσκήσεις. Ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ἀνδριάντων, δι' ὧν ἀπεικονίζοντο ἀθληταί, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ τοιούτου. Ὄντως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀθλητικῶν ὁμοιωμάτων, οἷα τὰ τοῦ Πραξιδάμαντος τοῦ ἐξ Αἰγίνης καὶ Ρηξιβίου τοῦ Ὀπουντίου, ἀπὸ τοῦ ἕκτου δηλονότι αἰῶνος π. Χ. μέχρι τέλους τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τὰ τοιαῦτα ἔργα πλαστικῆς ὑπολογίζονται εἰς ἑκατοντάδας. Ὅθεν δικαίως δύναται νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἤθελον περιέλθει εἰς ἣν ἀνεδείχθησαν ὑπεροχὴν ἐν τῇ τέχνῃ, ἐὰν αἱ ἀνωτέρω ῥηθεῖσαι ἐπιδείξεις δὲν ἐξῳκείουν τοὺς καλλιτέχνας πρὸς τοὺς ὡραίους τύπους τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ πρὸς τὰς διαφόρους αὐτοῦ στάσεις.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καλλιτέχναι, προκειμένου νὰ μελετήσουν τὴν ἀνατομικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, διὰ δύο λόγους δὲν κατέφευγον εἰς πτώματα· πρῶτον, διότι καθ' ἅπασαν τὴν ἀρ-

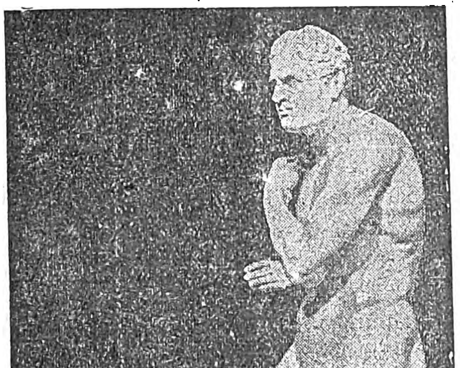

Ἀνδριὰς ἀθλητοῦ ἐν Ρώμῃ, (ἔργον τοῦ Canova).
(Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν γλυπτῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ σύγχρονος καλλιτέχνης δὲν ἐδίστασε νὰ παραστήσῃ τὴν ῥαχιαίαν κυρτότητα τοῦ ἀθλητοῦ τόσον ἐκσεσημασμένην).

χαιότητα ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ πτῶμα τοῦ ὁμοίου του κατελάμβανε λίαν ἀξιοσημείωτον θέσιν ἐν τῷ ἠθικῷ συναισθήματι καὶ δεύτερον, διότι οἱ μύες ἐπὶ τοῦ νεκροῦ σώματος δὲν παρουσιάζουν πλέον τὴν μορφήν, ἣν ἐμφανίζουν συσπώμενοι ἐπὶ τοῦ ζῶντος. Ἀλλ' οὐδ' ἀνέτρεχον εἰς τὰ πρότυπα τοῦ ἐργαστηρίου, ἅτινα πάντοτε λαμβάνουν συμβατικὰς θέσεις καὶ στάσεις ψευδεῖς καὶ βεβιασμένας, προσπαθοῦντα νὰ ἐκτελέσουν κατὰ παραγγελίαν ἀσκήσεις, ἃς συνήθως ἀγνοοῦν ἐντελῶς. Διὰ πάντα ταῦτα ἐγκαίρως ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἐνδελεχῆ παρατήρησιν τῶν ἐκφάνσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, καὶ ἔβλεπον εἰς τὰ γυμνάσια, τὰ λουτρά, τὸ θέατρον, τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς δημοσίους ἀγῶνας τὰ γυμνὰ ἐκεῖνα σώματα, ἅτινα ἐξετέλουν ὅλως φυσικὰς κινήσεις, σώματα εὔπλαστα, ἰδίως ἐκ τῶν φυσικῶν ἀσκήσεων, ὧν ἐφάμιλλα δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὸ ἐργαστήριον. Ἡ ἀνατομικὴ τῶν σωμάτων τούτων ἔκφρασις τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως ἦτο διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καλλιτέχνας ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ἣν εἶχον ἀκούσει, ἣν εἶχον παιδιόθεν ἀρχίσει ν' ἀντιλαμβάνωνται καὶ ἥτις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δεσμεύουν σταθερῶς καὶ διαιωνίζουν διὰ τῆς σμίλης τὰς φευγαλέας ἐκείνας μορφὰς τοῦ νεανικοῦ σφρίγους· διότι οἱ καλλιτέχναι ἐκεῖνοι προετίμων συνήθως ὡς πρότυπα τοὺς ἐφήβους καὶ τοὺς νέους, τοὺς ἐν πλήρει ἀναπτύξει εὑρισκομένους, ἡλικίας 16—20 ἐτῶν, εἴτε προέκειτο νὰ παραστήσουν ἀνδριάντας, εἴτε ἀνάγλυφα, εἴτε εἰκόνας ἐπ' ἀγγείων, εἴτε εἰδώλια ἐξ ὀπτῆς γῆς. Ὁμοίως ἐπιδιδόμενοι κατὰ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, κατὰ τὴν ψυχρὰν ἢ τρωγλοδυτικὴν περίοδον τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, καὶ οἱ ἐν παραποταμίοις σπηλαίοις συνήθως διαβιοῦντες ἄνθρωποι τῆς Μαγδαληναίας τέχνης, καθὼς καὶ σήμερον οἱ ἄγριοι Βοσχιμᾶνοι τῆς Νοτίας Ἀφρικῆς καὶ οἱ Ἐσκιμῷοι, τόσον ὀπισθοδρομικοὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀπόψεις τοῦ συναισθηματικοῦ αὐτῶν βίου, ἀπέβησαν μεγάλοι καλλιτέχναι, ἀπεικονίζοντες θαυμασίως τὴν στάσιν καὶ τὴν κίνησιν τῶν ζῴων εἰς τὰ γλυπτικὰ ἔργα των, μόνον διότι παρετήρουν καὶ παρατηροῦν μετ' ἐνδιαφέροντος ταῦτα, καθ' ὃν χρόνον ἐπιδίδονται εἰς τὴν θήραν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἔχουν ἀποδώσει θαυμασίως τὰ ζῷα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐκτελουμένας ἐλαττωματικὰς παραστάσεις τοῦ ἀνθρώπου· θαυμάζονται τὰ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ ἀνάγλυφα ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Σαρδαναπάλου, ἐν οἷς ἀπεικονίζονται κυνήγια τοῦ βασιλέως τούτου. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν ν' ἀποδίδουν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν, διότι ἦσαν φίλαθλοι· τὰ ἐν Τίρυνθι καὶ Κνωσῷ ἀποκαλυφθέντα μνημεῖα, ἀπεικονίζοντα πυγμάχους καὶ ταυρομάχους καὶ ἀκροβάτας ὑπερπηδῶντας ταύρους, μαρτυροῦν, οὐ μόνον ὅτι οἱ τότε κάτοικοι τῶν πόλεων τούτων ἀπέδιδον σημασίαν καὶ σπουδαιότητα εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ μύσται τῆς τέχνης ἐνεπνέοντο ἐξ αὐτῶν. Οὕτω, ἂν οἱ περὶ τὴν θήραν ἐνασχολούμενοι λαοὶ ὑπῆρξαν καλλιτέχναι τῶν ζῴων, οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν καλλιτέχναι ἀνθρώπων. Ὁ Taine ἐν τῇ Philosophie de l'art ἐξηγεῖ ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν τοῦ γεγονότος τούτου.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα πάσης τέχνης εἶναι νὰ γνωρίζῃ νὰ παριστᾷ τὸν ἄνθρωπον γυμνόν. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην, ἀφ' ὅτου ἰδίως ὁ Μεγαρεὺς Ὄρσιππος (15 Ὀλυμπ.) ἀπέβαλε τὸ διάζωμά του, ἵνα ἐπιτύχῃ ἀσφαλέστερον τοῦ σκοποῦ του ἐν τῷ ἀγῶνι, οὐδεμίαν ἐδοκίμαζε σεμνοτυφίαν ἀτενίζων τὸ σῶμα γυμνόν. Αἱ ἀδιάλειπτοι φυσικαὶ ἀσκήσεις εἶχον βαθμηδὸν τροποποιήσει παρ' αὐτῷ τὸ αἴσθημα τῆς αἰδοῦς. Ὅσῳ καλλιτεχνικώτερον διεμόρφωνον τὸ σῶμα αὐτῶν οἱ Ἕλληνες, τόσῳ ὀλιγώτερον διενοοῦντο νὰ ἐρυθριῶσιν ἐπ' αὐτῷ. Ἀνύψουν τὰς αἰσθήσεις πρὸς τὸ πνεῦμα. Καὶ τοῦτο διέκρινεν αὐτοὺς τῶν ἄλλων ἀρχαίων λαῶν. Μόνον οἱ ἀρχαῖοι Κρῆτες ἀπέφευγον τὴν ἐξ ὁλοκλήρου ἀποκάλυψιν τοῦ σώματος. Οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Χαλδαῖοι, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Ἐτροῦσκοι, ἐκτὸς εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις, ἀπεστρέφοντο τὴν ἀπογύμνωσιν καὶ περιέβαλλον αἰσχυντηλῶς τὸ σῶμα. Οἱ Ἕλληνες περιώρισαν τὸ γυμνόν, μόνον ὁσάκις ἔσχον τὴν ἐξ ἀνατολῶν ἐπίδρασιν. Ὅτε δὲ πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὸ ἀνατολικὸν πνεῦμα ἐθριάμβευσεν, ἡ καθολικὴ γυμνότης ἐθεωρήθη πλέον προσβλητικὴ καὶ ἡ τέχνη διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐγκατέλιπε τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν. Τὸ γυμνὸν τότε ἐξηφανίσθη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, καὶ μόνον μετὰ τῆς Ἀναγεννήσεως ἐπανῆλθε τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες ἐν τῇ τέχνῃ.

Ἐξετάζοντες ἀνατομικῶς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα, θέλομεν ἐκπλαγῆ διὰ τὴν ἀλήθειαν, μεθ' ἧς ἀπεικονίσθη ἐπ' αὐτῶν ἡ μορφὴ τῶν μυῶν. Ἐνῷ ἐν τῇ ἀσιατικῇ καὶ τῇ ἀρχαϊκῇ τέχνῃ οἱ προεξέχοντες μύες ἐπαναλαμβάνονται πανομοιότυποι εἰς ἀμφότερα τὰ συμμετρικὰ μέλη, παρ' Ἕλλησι ποικίλλουν τὴν μορφὴν δι' ἕκαστον μέλος, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν ἐκτελουμένην κίνησιν. Ἡ μορφὴ δ' αὐτὴ δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς συστολῆς καὶ τῆς ἐντάσεως τῆς προσπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φύσεως τῆς συστολῆς. Παρατηροῦντες λ. χ. κνήμην τινά, θέλομεν γνωρίσει ἐκ μόνης τῆς ἐξετάσεως τῆς μορφῆς αὐτῆς, ἐκ τῆς χαλάσεως ἢ συσπάσεως τῶν ὑπὸ τὸ δέρμα μυϊκῶν μαζῶν, ἐὰν εὑρίσκηται ἐν ἀναπαύσει ἢ ἐν ἐνεργείᾳ, ἐὰν ἑτοιμάζηται νὰ κινηθῇ, νὰ ἐκταθῇ ἢ καμφθῇ πρὸς τὸν μηρόν, καὶ ἐάν, ἐν ἐνεργείᾳ εὑρισκομένη, κινῇ ἢ διατηρῇ ἀκίνητον τὸ φερόμενον σῶμα. Οἱ Ἕλληνες ἐγνώριζον νὰ παρατηροῦν καὶ ν' ἀποδίδουν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα κατὰ τὸν Ε' καὶ τὸν Δ' αἰῶνα π. Χ., κατὰ τὴν μεγάλην δὲ ταύτην τοῦ πολιτισμοῦ των ἐποχὴν ἡ τέχνη αὐτῶν ἦτο ἤδη

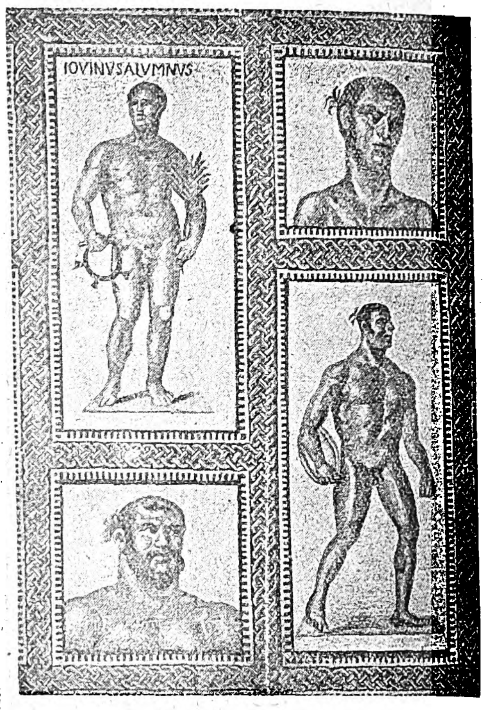

Μωσαϊκὸν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Λατερανοῦ, ἀπεικονίζον χονδροειδεῖς ἀθλητὰς τῶν Ρωμαϊκῶν σταδίων.

πραγματιστική. Ἐφρόντιζον νὰ εἶναι ἀληθεῖς, ἀναπαράγοντες λεπτομερείας τινὰς τῆς ἀθλητικῆς συνθέσεως, θεωρουμένας ὡς ἀτελείας. Παρατηροῦμεν λ. χ. ὅτι, παρ' ἀνθρώποις ἀσκουμένοις εἰς ἀσκήσεις δυνάμεως, οἱ ὦμοι καὶ ἡ κεφαλὴ φέρονται πρὸς τὰ πρόσω, ἡ ῥάχις κυρτοῦται, ἐνῷ ἡ ὀσφυϊκὴ μοῖρα τῆς σπονδυλικῆς στήλης λορδοῦται· ἡ σύσπασις ὡρισμένων μυϊκῶν μαζῶν προκαλεῖ τὰς κάμψεις ταύτας τοῦ σκελετοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἀπέφευγον νὰ διορθώσουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, τὰ παριστῶντα ἀθλητάς, παρουσιάζουν ῥάχιν ἐκδήλως ἐνίοτε κεκυρτωμένην, ὡς εἶναι τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου κάλλιστον ἄγαλμα τοῦ Βοργησίου Ἄρεως. Ὁμοίως καὶ εἰς νεωτέρας ἐποχάς, γλύπται ἐπιφανεῖς, ὡς ὁ Γάλλος Pierre Puget (1622-1694) καὶ ὁ Ἰταλὸς Ant. Canova (1757-1822) παρήγαγον ἡμῖν ἔργα, εὑρισκόμενα ἐν τῷ Λούβρῳ (*Ἡρακλῆς*) καὶ τῷ Βατικανῷ (*Δαμόξενος*), ὧν ἡ παράστασις τῆς διαπλάσεως δὲν ἀφίσταται τῶν πραγματιστικῶν ἀντιλήψεων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς.

Καθ' ἃ λέγει ὁ Dr Eifer, θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀπεμακρύνοντο ἐνίοτε τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀληθείας, ὁσάκις παρίστων π. χ. τὸν Ἡρακλέα φέροντα ὁλόκληρον τὸ μυϊκὸν αὐτοῦ σύστημα ἐν ἰσχυρᾷ διαγραφῇ ὑπὸ τὸ δέρμα. Διότι φυσικῶς καὶ παρὰ τοῖς μᾶλλον εὐρώστοις ἀτόμοις οἱ μύες δὲν προεξέχουν, ὅταν εὑρίσκωνται ἐν ἀναπαύσει καὶ ἐν ἀδρανείᾳ. Ὁ Ἡρακλῆς, θεὸς τῆς σωματικῆς ἀλκῆς, εἶναι ὁ τύπος τοῦ βαρέος λεγομένου ἀθλητοῦ. Ἡ σωματικὴ διάπλασις καὶ ἡ διάθεσις τῶν ἀθλητῶν προσέδιδον αὐτοῖς πολλοὺς χαρακτηρισμούς: βαρεῖς, ἐλαφροί, λέοντες, ἀετοί, ἄρκτοι κλπ. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὁ ἀθλητὴς λαμβάνει θέσιν πρὸ τοῦ φωτογραφικοῦ φακοῦ, φροντίζει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ συσπᾷ πάντας τοὺς μῦς αὐτοῦ, ἵνα ἐπιδεικνύῃ τὴν ἰσχύν του. Ἀλλ' ὁ ἀθλητὴς οὗτος, ὡς ἐκ τοῦ φυσικῶς ἐπερχομένου ταχέος καμάτου, μόνον ἐπί τινας στιγμὰς δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀλαζονικῶς ἐπιδεικτικὴν αὐτοῦ προσπάθειαν. Οἱ ἀρχαῖοι παραστήσαντες τὸν Ἡρακλέα συσπῶντα τοὺς μῦς αὐτοῦ, ὡς οἱ σύγχρονοι ἡμῖν φωτογράφοι παρουσιάζουν τοὺς σημερινοὺς ἀθλητάς, προσέδωκαν αὐτῷ ἤρεμον πρόσωπον, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος φωτογράφοι ἐπεξεργάζονται ἐπὶ τῆς φωτοπαθοῦς πλακὸς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, ἵνα ἐξαλείψουν τὸν μορφασμὸν τῆς προσπαθείας τοῦ ἀθλητοῦ.

Ὁ Ἕλλην καλλιτέχνης δὲν ὑπῆρξε πραγματιστὴς ἐν τῇ παραστάσει μόνον τῶν κινήσεων, ἀλλὰ προσέτι καὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ σώματος, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἀσκουμένην εἰδικότητα, ἣν εἶχεν ἐκλέξει ὁ ἀθλητής. Ἐὰν ὁ Ἡρακλῆς ἀποτελῇ τὸν τύπον τοῦ ἀθλητοῦ, τοῦ ἔχοντος σῶμα παχύ, πλατὺ καὶ μυῶδες, ὁ Ἀπόλλων ἐμφανίζει τὸν τύπον τοῦ ὠκυδρόμου· ἐν ἀντιθέσει δηλονότι πρὸς τὸν Ἡρα-

Digitized by Google

κλέα μὲ τοὺς βραχεῖς μῦς, ὁ Ἀπόλλων ἔχει μῦς ἐπιμήκεις, λεπτούς, ἀτρακτοειδεῖς, μόλις ὑπὸ τὸ δέρμα διαφαινομένους· ἐπὶ πλέον τὸ σῶμα αὐτοῦ εἶναι μεμηκυσμένον· ἀλλὰ τὸ εὖρος τῶν ὤμων καὶ τοῦ στήθους του εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρός τε τὴν στενότητα τῆς λεκάνης του καὶ πρὸς τὸ μῆκος τοῦ τραχήλου καὶ τῶν κάτω ἄκρων. Ὁ Βέλγος ἀνθρωπολόγος καὶ μαθηματικὸς Lamb·rt Ad. J Quetele (1796—1874) παρετήρησεν, ὅτι αἱ κνῆμαι τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Belvedere εἶναι σχετικῶς ἐπιμηκέστεραι τῶν μηρῶν του· ὅπερ πάλιν, κατὰ τὸν Topinard, εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τῶν νέγρων τοῦ Σουδάν· ὁ δὲ Ranke παρετήρησεν ἐπίσης, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἄγαλμα ἔχει καὶ τὸν ὡς ἀνωτέρω εὐρὺν θώρακα. Οἱ νέγροι παρουσιάζουν τὴν διάπλασιν δρομέως ταχύτητος, τὸ δ' ἀγώνισμα τοῦ τοιούτου δρόμου ἦτο πολὺ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, καθὼς εἶναι ἀκόμη καὶ παρὰ τοῖς νέγροις. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων δὲν ἀντιπροσωπεύουν τύπους τόσον ἐξειδικευμένους, ἤτοι μόνον δρομέως ἢ μόνον παλαιστοῦ κλπ. Καὶ ὁ λόγος ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὡς εἴπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν ἤθελον οἱ νέοι νὰ τρέπωνται μονομερῶς πρὸς ἓν ἄθλημα χάριν καὶ μόνον τῶν ἀγώνων, πρὶν ἢ ἀσκηθῶσιν εἰς πολλαπλᾶς ἄλλας συμμέτρους ἀσκήσεις καὶ ἰδίως εἰς τὸ πένταθλον, εἰς ὃ πρὸ παντὸς ὤφειλον νὰ εἶναι ἐντριβεῖς πρὸς καθολικὴν καὶ ἁρμονικὴν τοῦ μυϊκοῦ αὐτῶν συστήματος ἀνάπτυξιν. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ *Δισκοβόλου*, τοῦ *Διαδουμένου*, τοῦ *Δορυφόρου* κλπ. ἀποτελοῦν τέλεια πρότυπα. Ὁ Δορυφόρος μάλιστα τοῦ Ἀργείου Πολυκλείτου ἐθεωρεῖτο ὡς κανὼν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναλογιῶν, πρότυπον ἁρμονίας καὶ συμμετρίας.

Προχωροῦντες ἐπὶ πλέον ἐν τῇ ἀναλύσει, σημειοῦμεν ὅτι ὁ Ἕλλην καλλιτέχνης δὲν ἐπραγματοποίησε μόνον τὴν ἀναπαράστασιν τῶν κινήσεων καὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς διαπλάσεως αὐτοῦ. Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὸν ἀθλητισμὸν ἔχουν λεπτὴν τὴν ἰδιοσυστασίαν, δέρμα εὔκαμπτον καὶ λεπτόν, τρίχας ἐπίσης λεπτὰς καὶ μαλακάς, ὀστᾶ λεπτά, ἐν ᾧ τὸ ὅλον σῶμα παρουσιάζει καμπύλας ἠρέμους καὶ ἁρμονικάς. Τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα τοιαύτας ἰδιότητας κέκτηνται. Τοὐναντίον, ὁσάκις ὁ καλλιτέχνης προετίθετο νὰ παρουσιάσῃ βάρβαρόν τινα, π.χ. τὸν *Θνήσκοντα Γαλάτην*, ἔδιδεν εἰς αὐτὸν χονδροειδῆ καὶ ἄκομψα χαρακτηριστικά, γραμμὰς γωνιώδεις, ἀρθρώσεις πεπαχυσμένας, πόδας πεπλατυσμένους, κόμην τραχεῖαν καὶ βοστρυχώδη καὶ πρόσωπον μὲ προεξέχοντα ὀγκώματα. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τῶν προτύπων, ἅτινα εἶχεν ὑπ' ὄψει. Ἐξέλεγε μεταξὺ αὐτῶν ἰδίως τοὺς θριαμβευτὰς τῶν ἀγώνων, κατ' ἀκολουθίαν ὅσους ἐξαιρετικῶς ἀντεπροσώπευον τὸ πλαστικὸν κάλλος. Καὶ ἐπειδὴ ἤθελε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παρατηρητοῦ νὰ συγκεντρῶται ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως τοῦ ἀγάλματος, σκοπίμως προσέδιδεν αὐτῷ πρόσωπον ἤρεμον, μὲ ὀφθαλμοὺς ἄνευ σχεδὸν ἐκφράσεως.

Ἂν οἱ Ρωμαῖοι, ἐκτιμῶντες ὡς εἴπομεν τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἐθεώρουν τὴν παλαίστραν ὡς κέντρον ἀργοσχόλων καὶ περιεφρόνουν τοὺς εἰς τὸν ἀθλητισμὸν ἐπιδιδομένους, δὲν ἦσαν ὅμως ξένοι πρὸς τὴν θέαν τοῦ γυμνοῦ. Τὰ δημόσια λουτρὰ εἵλκυον πολλούς, οἱ δ' ἀγῶνες τοῦ ἱπποδρόμου συχνάκις παρεῖχον τὸ θέαμα τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἀλλὰ τὴν πελατείαν τῶν λουτρῶν δὲν ἀπετέλουν ἀναμφιβόλως πρότυπα ἁρμονικῆς σωματικῆς διαπλάσεως. Καὶ οἱ ἐπαγγελματίαι δ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐνεφανίζοντο εἰς τὸ στάδιον, ἦσαν πρὸ παντὸς ξένοι, χονδροειδεῖς, χυδαῖοι καὶ δύσμορφοι βάρβαροι, ὄψεως αὐτόχρημα κτηνώδους. Μωσαϊκὸν τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ., ἀνευρεθὲν εἰς τὰς θέρμας τοῦ Καρακάλλα καὶ ἤδη εὑρισκόμενον ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Λατερανοῦ ἐν Ρώμῃ, παριστᾷ τοιούτους ἀθλητάς, μὲ σώματα καταφανῶς δυσανάλογα· ὁ πυγμάχος π. χ. ἐμφανίζει θώρακα εὐρὺν καὶ κυρτόν, τράχηλον βραχὺν καὶ παχὺν καὶ βραχίονας πελωρίως μεμυωμένους, οἵτινες κρέμανται ἀπομεμακρυσμένοι τοῦ σώματος, ἐν ᾧ ἡ λεκάνη αὐτοῦ εἶναι στενὴ καὶ μικρὸν ἀνεπτυγμέναι αἱ κνῆμαι. Οἱ Ρωμαῖοι ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐθήρευον μόνον τὴν ψυχαγωγίαν καὶ δὲν διεφλέγοντο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδεώδους πρὸς τοὺς ἐλευθέρους ἀνθρώπους, τοὺς ἀγωνιζομένους δι' ἕνα κλαδίσκον κοτίνου· οὐδ' ἀπήτουν σώματα εὐσταλῆ καὶ καλλίγραμμα, ἐφ' ὅσον ἤθελον ἁπλῶς ἐπαγγελματίας ἐπιτηδείους πρὸ παντὸς εἰς τὸ ἐπάγγελμά των. Δὲν ἕπεται ὅμως ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ἐξετίμων καὶ τὸ πλαστικὸν κάλλος. Ἐκ σεβασμοῦ τοὐλάχιστον πρὸς τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, ἐθαύμαζον τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα, καθὼς καὶ τὰ ἀντίγραφα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα αὐτοί, ὡς ἐπιδέξιοι τεχνῖται, ἐφιλοτέχνουν κάλλιστα. Τοιαῦτα ἀντίγραφα, περισωθέντα μέχρις ἡμῶν, συνεπλήρωσαν τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς θαυμασίας τέχνης τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειδὴ δὲ σήμερον ἡ γνῶσις τῶν ἀρχαίων πλαστικῶν μορφῶν δὲν δύναται πλέον ν' ἀποκτηθῇ ἢ ὡς νεκρὰ γλῶσσα, ἣν — μητρικὴν διὰ τοὺς ἀρχαίους — μετὰ κόπου ἡμεῖς ἐκμανθάνομεν διὰ τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δοκίμων συγγραφέων, ἂν ὡς γραμματικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀνατομική, δόκιμοι συγγραφεῖς θὰ θεωρηθῶσι τἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς μετὰ τῶν ὡς ἄνω εἰρημένων ἀντιγράφων.

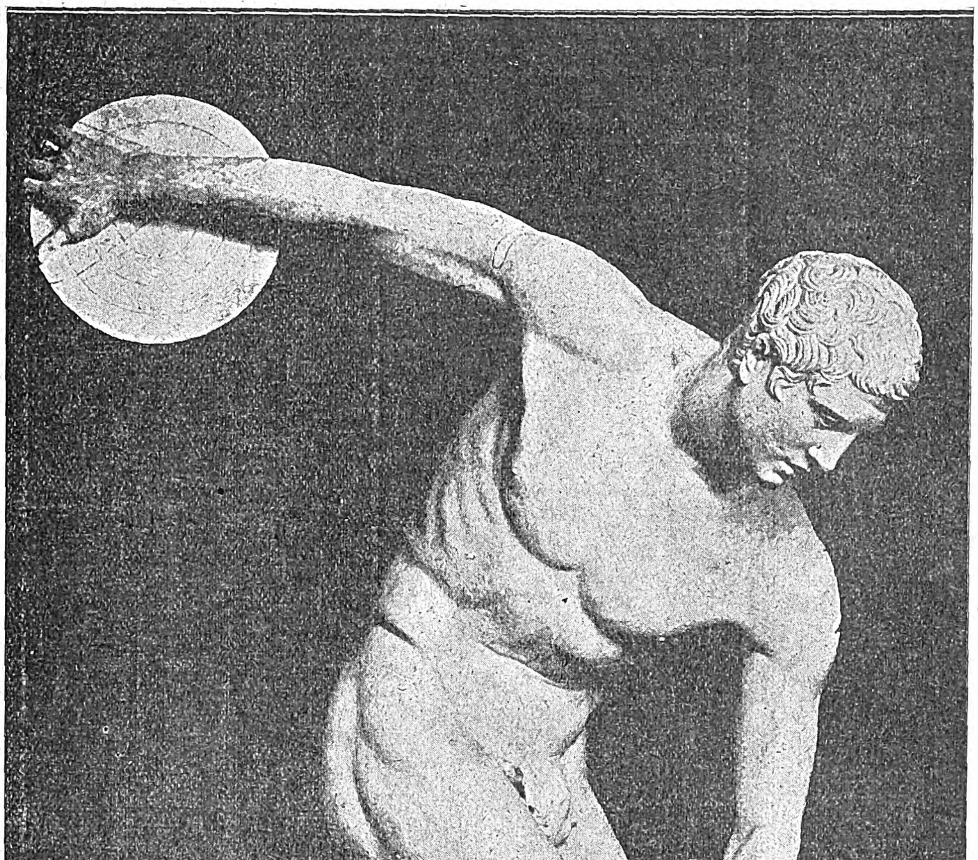

Ὁ Δισκοβόλος τοῦ Μύρωνος.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ. Ἡ νὺξ τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ δογματισμοῦ εἶχε σβέσει καὶ τὴν ὑστάτην λαμπηδόνα τοῦ θείου ἑλληνικοῦ φωτός. Καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὁλοσχερῶς αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις. Μόνον αἱ ἱππομαχίαι καὶ κονταρομαχίαι (διαδορατισμοὶ) ἐνιαχοῦ ἀπετέλουν ἀγωνιστικὰς ἐνασχολήσεις. Περὶ τὸν δέκατον μόλις αἰῶνα μ. Χ. ἀναφαίνεται αὖθις ἡ φυσικὴ ἀγωγή, καὶ αὐτὴ ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Ταύτην συνιστῶσιν ὡς τοιαύτην ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν οἱ Ἄραβες ἰατροὶ Μουχάμετ βὲν Ραζῆ (850 — 932 μ. Χ.), Ἀλῆ Ἀββᾶς ὁ μάγος (950 μ. Χ.), Ἀβδὰλ—λὰχ—Ἴμπν—Σίνα (Ἀβικέννα, παρὰ Βυζαντίνοις Ἀβιτζιανός, 980—1037 μ. Χ.) καὶ Ἀχμὲτ—Ἴμπν—Ρόσσντ (Ἀβερρόης, 1126—1198 μ. Χ.), οἵτινες, καίπερ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ὄντες τοῦ ἀλχημιστικοῦ μυστικισμοῦ, εἶχον ἀντιγράψει τοὺς Ἕλληνας ἰατροὺς καὶ δὴ τὸν Ἱπποκράτη καὶ τὸν Γαληνόν. Παιδιαὶ καὶ ἀγῶνες ἐσυνηθίζοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀναφέρει δὲ ὁ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς Κίνναμος ἀγῶνας ἱππικοὺς εἰς τὸ *Τζυκανιστήριον* (βλ. λέξιν), οἱ ὁποῖοι ὡμοίαζον ἐκπληκτικῶς πρὸς τὸ σημερινὸν ἀγγλικὸν polo. Κατὰ δὲ τὴν Φραγκοκρατίαν ἀναφέρονται καὶ *κονταρομαχίαι* ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει. Οὕτω ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου ἱστορουμένων σαφῶς συνάγεται, ὅτι ὁ ἀθλητικώτατος αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, προνοῶν περὶ τῆς τελειοτέρας πολεμικῆς παρασκευῆς τοῦ βυζαντιακοῦ στρατοῦ, πλὴν τῶν ἄλλων εἰσήγαγε καὶ τὸ ἱπποτικὸν ἀγώνισμα τοῦ *διαδορατισμοῦ* δι' ἀσιδήρων δοράτων· διότι μόνον ἱππεῖς ἀπὸ μακροῦ ἠσκημένοι ἦτο δυνατὸν νὰ κατανικήσουν τοὺς ἐπὶ τῷ ἀγωνίσματι ἐναβρυνομένους Φράγκους. Αἱ ἀσκήσεις διεξήγοντο μεταξὺ ὁμάδων, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν μονομαχίαις.

Ἀλλ' ἐπέπρωτο οἱ Ἕλληνες πάλιν ν' ἀνάψουν τὴν σβεσθεῖσαν λαμπάδα καὶ νὰ μεταλαμπαδεύσουν τὸ θεῖον φῶς τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου εἰς τὴν διψῶσαν φωτισμοῦ Εὐρώπην. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων τῷ 1453 ἢ καὶ μικρὸν πρὸ ταύτης πλεῖστοι τῶν τότε λογίων Ἑλλήνων, οἷοι ὁ Πιλᾶτος, ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰσίδωρος, ὁ Ἀργυρόπουλος, ὁ Δ. Χαλκοκονδύλης, οἱ Λασκάρεις, ὁ

Digitized by Google

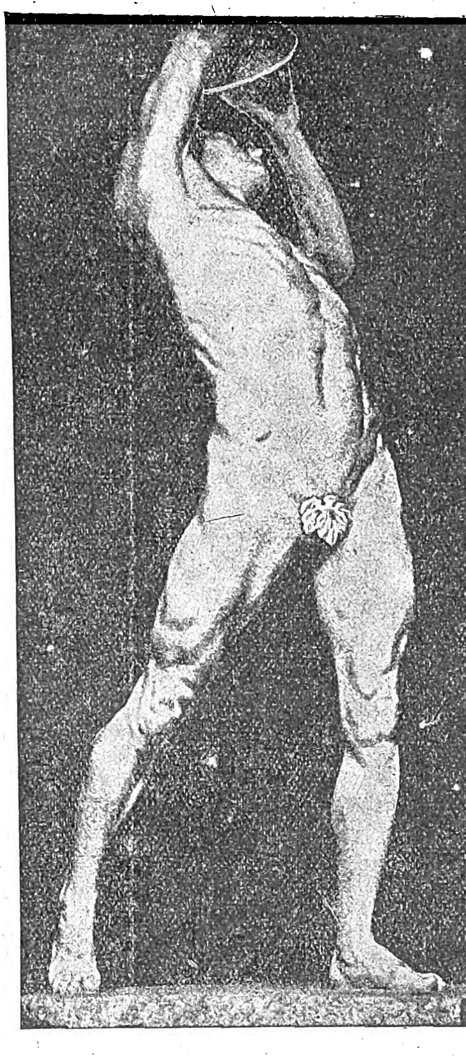

Μουσοῦρος καὶ ἄλλοι, ζητοῦντες ἄσυλον κατέφυγον εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ διὰ τοῦ κηρύγματός των συνετέλεσαν ζωηρῶς εἰς τὸ νὰ ὑποθάλψουν τὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος συμπάθειαν τῶν λογιωτέρων αὐτῆς τάξεων. Ἡ δ' ἀρχαία σοφία, ἣν δαψιλῶς ἐδίδαξαν ἐκεῖ, ταχέως μετεδόθη καὶ εἰς Γερμανίαν, ἥτις πρώτη ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ἱερατικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς νέας ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως (ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῶν μέσων τῆς δεκάτης ἕκτης ἑκατονταετηρίδος). Ὁ Γερμανὸς Λούθηρος (Martin Lutther, 1483—1546) καὶ ὁ Ἑλβετὸς Ζβίγγλιος (Ulrich Zwinglj, 1484—1531) ἐπῄνουν ἤδη καὶ συνίστων τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Διὰ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τυπογραφίας ἐκυκλοφόρησαν μετ' ὀλίγον πολυάριθμα συγγράμματα περὶ τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, οἷα τὰ τῶν Gazi, Fuchs, Faber, Mercuriali, Du Choul, Joubert, Du Chesne, Fuller, Hoffmann, Andry, Rousseau καὶ ἄλλων. Τῷ 1768 ὁ Γερμανὸς παιδαγωγὸς Basedow ἐκήρυττε τὴν σωμασκίαν ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς καθόλου ἀγωγῆς καὶ εἰσῆγεν αὐτὴν εἰς τὸ ἐν Dessau ἱδρυθὲν ὑπ' αὐτοῦ «Φιλανθρωπινὸν» παιδαγωγεῖον, ἐν ᾧ ἐτέθησαν τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς νεωτέρας γυμναστικῆς. Τῷ 1816 ἱδρύετο καὶ τὸ πρῶτον γερμανικὸν σωματεῖον φυσικῆς ἀγωγῆς, ὁ «Γυμναστικὸς Σύλλογος Ἀμβούργου», μέχρι σήμερον ὑφιστάμενος.

Ἡ νεωτέρα σωματικὴ ἐπιμέλεια ἐνεφανίσθη, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὑπὸ δύο μορφάς, ὡς *γυμναστικὴ* καὶ ὡς *ἀθλητισμός*. Καὶ ἡ μὲν γυμναστικὴ ἐμόρφωσε δύο συστήματα· τὸ *Γερμανικόν*, οὗ τὰς βάσεις ἔθεσαν ὁ φιλανθρωπιστὴς Guts-Muths (1759-1839), ὁ κηρυχθεὶς εὐεργέτης τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἀνθρωπότητος Jahn (1778-1852) καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας σχολικῆς γυμναστικῆς ἀμφοτέρων τῶν φύλων A. Spiess (1810-1858)· καὶ τὸ ἀκολουθοῦν τὰς προόδους τῆς Βιολογίας *Σουηδικὸν* σύστημα, οὗ εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ ἰατρογυμναστὴς καὶ ποιητὴς Ling (1776-1839). Ὁ δὲ ἀθλητισμὸς ὑποδιῃρέθη εἰς τὰ *εὐγενῆ* λεγόμενα ἢ *πλούσια ἀθλήματα (sports)*, οἷα αἱ ἱπποδρομίαι, αἱ θαλαμηγοδρομίαι, αἱ ἀλπειβασίαι κλπ., καὶ εἰς τὸν καθαρὸν ἢ κλασσικὸν ἀθλητισμόν, ἄξιον πολλῆς προσοχῆς, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐξωθεῖται πρὸς τὴν μονομέρειαν καὶ τὴν ὑπερβολήν.

Ἄξιον λόγου θεωροῦμεν νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι, καθ' ὃν χρόνον οἱ λόγιοι Ἕλληνες μετενάστευον εἰς Ἰταλίαν, ἐνεφανίζετο ἐν Φλωρεντίᾳ λαϊκή τις χειμερινὴ παιδιά, τὸ Calcio, παραλλαγὴ στρατιωτικοῦ τινος παιγνιδίου, τὸ ὁποῖον οἱ Ἰταλοὶ θεωροῦν σήμερον ὡς τὸν πρόδρομον τῆς ἀγγλικῆς ποδοσφαιρίσεως. Μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀθλητικῆς ταύτης παιδιᾶς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὁ ἔνθερμος φίλαθλος καὶ παίκτης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Giov. de Bardi, ἐργασθεὶς ὑπερανθρώπως πρὸς διάδοσιν αὐτῆς παρὰ τῇ νεολαίᾳ, μὲ κύριον σκοπὸν τὴν φυσικὴν ἀγωγήν· ἔγραψε δὲ καὶ μελέτην περὶ αὐτῆς, ἐν ᾗ δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ τὰς βάσεις τῶν σημερινῶν κανονισμῶν ποδοσφαιρίσεως.

Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΝΕΩΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ. Ὁ ἀθλητισμὸς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἔχων ὑπογραμμὸν τὴν ἀρχαίαν ἀγωνιστικήν, ὡς καὶ τὰς ὑποδείξεις τῶν τελευταίων βιολογικῶν καὶ ἰατρικῶν προόδων, τείνει νὰ συστηματοποιήσῃ τὴν προσπάθειαν πρὸς ἀνάπτυξιν ὁλοκλήρου τοῦ σώματος μεθοδικῶς καὶ ἁρμονικῶς. Ὡς διεμορφώθη δέ, περιλαμβάνει ἀγωνίσματα τοῦ στίβου, ἀθλήματα καὶ ἀθλητικὰς παιδιάς, ἐκτελούμενα κατ' ἄτομον ἢ καθ' ὁμάδας καὶ συνήθως ἐν ὑπαίθρῳ. Ἀγωνίσματα τοῦ στίβου εἶναι οἱ δρόμοι ταχύτητος (100, 200, 400 μ.), ἡμιαντοχῆς (800, 1500 μ.) καὶ ἀντοχῆς (5000 μ.), 110 μ. μετ' ἐμποδίων, 400 μ. μετ' ἐμποδίων, αἱ σκυταλοδρομίαι 400 μ. καὶ 1600 μ., ὁ δρόμος βάδην, τὰ ἅλματα ἁπλοῦν μετὰ φορᾶς καὶ ἄνευ φορᾶς, τριπλοῦν, εἰς ὕψος καὶ ἐπὶ κοντῷ, αἱ ῥίψεις δίσκου, σφαίρας, λίθου, σφύρας καὶ ἀκοντίου, ἡ πάλη, ἡ ἄρσις βαρῶν, ἡ διελκυστίνδα καὶ τὰ σύνθετα πένταθλον καὶ δέκαθλον. Εἰς τοὺς δρόμους ἀντοχῆς κατατάσσεται καὶ ὁ Μαραθώνιος δρόμος 42 χιλιομέτρων, ἐκτελούμενος ἐπὶ δημοσίας ὁδοῦ, καθιερωθεὶς δὲ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ Μαραθωνομάχου ἐκείνου ὁπλίτου, ὅστις κομίσας δρομαίως εἰς Ἀθήνας ἐκ Μαραθῶνος τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν τῆς ἑλληνικῆς νίκης κατὰ τῶν Περσῶν (τῷ 493 π. Χ.), ἐξέπνευσεν ἀμέσως μετὰ ταύτην, ὡς ἐκ τοῦ καμάτου τῆς μάχης καὶ τοῦ δρόμου. Ἀθλήματα δὲ καὶ ἀθλητικαὶ παιδιαὶ εἶναι ἡ πεζοπορία, ἡ ὀρειβασία, ὁ ὁμαδικὸς δρόμος, ὁ ἀνώμαλος δρόμος (Cross-Country), ἡ θήρα, ἡ σκοποβολία, ἡ παγοδρομία, ἡ πεδιλοδρομία (Skating), ἡ ἱππηλασία, ἡ ποδηλασία, ὁ αὐτοκινητισμός, ἡ κολύμβησις, ἡ κατάδυσις, ἡ κωπηλασία, ἡ ἱστιοδρομία, ἡ ποδοσφαίρισις (foot-ball), ἡ ἀντισφαίρισις (lawn-tennis), ἡ χειροσφαίρισις ἢ ἡ πετῶσα σφαῖρα (volley-ball), ἡ πρὸς κάλαθον σφαίρισις (basket-ball), τὸ χόκεϋ (hockey), τὸ κρίκετ (cricket), τὸ γκὸλφ (golf), τὸ πόλο (polo) ἐν ὕδατι ἢ ἔφιππον, ἡ ὁπλομαχία, ἡ πυγμαχία (box), ἡ ἰαπωνικὴ πάλη (Jiu-jitsu ἐν κύκλῳ διαμέτρου $4\frac{1}{2}$ μ.), αἱ ἀσκήσεις μονοζύγου, διζύγου καὶ τραπεζίου, ὁ χορὸς καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἀπὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν ὁ νεώτερος ἀθλητισμὸς ἔσχε μεγίστην ἐπίδοσιν ἀνὰ τὰ διάφορα ἔθνη, ἰδίως δ' ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, ἔνθα ἡ τάσις πρὸς τὴν ἐν ὑπαίθρῳ σωμασκίαν,

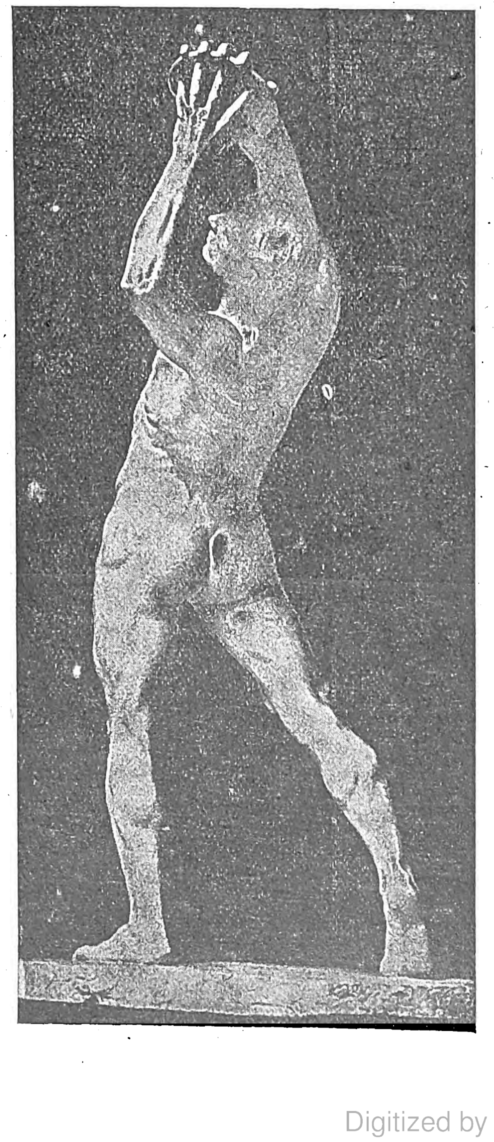

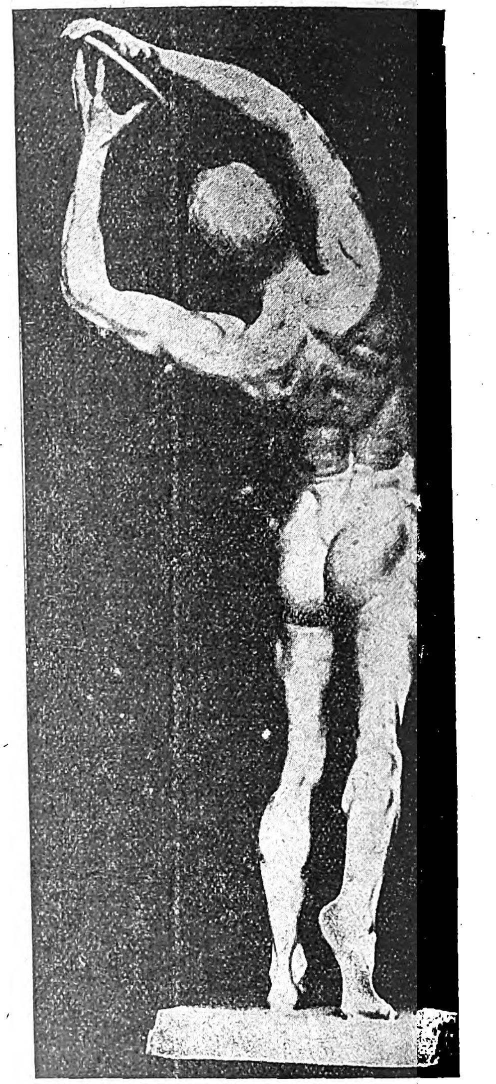

συνυφανθεῖσα ἀδιασπάστως μετὰ τῶν δημοσίων ἠθῶν, ἀπησχόλησε καὶ κατέχει, ἰδίως σήμερον, μέγα μέρος τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων. Πολυάριθμα σωματεῖα καὶ ἀγῶνες διωργανώθησαν πανταχοῦ, ἀναγνωρισθείσης εἰλικρινῶς ὡς ἀναγκαίας τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς παρὰ παντὸς πεπολιτισμένου λαοῦ. Μεταξὺ τῶν σωματείων τούτων παγκοσμίου φήμης ἀπολαύει ἡ τεραστία ἀμερικανικὴ «Χριστιανικὴ Ἀδελφότης τῶν Νέων» (Χ. Α. Ν.), ἔχουσα παραρτήματα καὶ εἰς τὴν μικροτέραν ἀμερικανικὴν πόλιν, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Περίφημος ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ ἐν Τσεχοσλοβακίᾳ τεραστία γυμναστικὴ ὀργάνωσις τῶν S. kol, περιλαμβάνουσα ὑπὲρ τοὺς 1200 Γυμναστικοὺς Συλλόγους, παρατάσσοντας κατὰ τὰς ἐτησίας ἐπιδείξεις καὶ ἑορτὰς περὶ τὰς 106 χιλιάδας γυμναστῶν καὶ 22 χιλιάδας γυμναστριῶν, καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν σωματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀνύψωσιν τῶν σλαβικῶν λαῶν. Ἐν Ἰαπωνίᾳ ἐπίσης, ἔνθα ἡ ἀγωνιστικὴ κίνησις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος εἶχε σημειώσει ἀλματικὴν πρόοδον, ἡ φυσικὴ ἀγωγὴ κατέστη καθολικὴ λαϊκὴ προσπάθεια, τείνουσα ν' ἀναδείξῃ τὴν φιλοπρόοδον χώραν τῶν χρυσανθέμων ἀθλητικὸν κέντρον ἐπάξιον πρὸς τὴν Ἀμερικήν. Διότι οὐ μόνον μεγάλοι ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, ὡς εἶδος Ὀλυμπιακῶν, ὠργανώθησαν ἐκεῖ, ἐν Ὀσάκᾳ, ἀπὸ ἐτῶν, μεταξὺ Ἰαπωνίας, Κίνας καὶ Φιλιππίνων νήσων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σχολεῖα εἰσήχθησαν ἡ ἐπιστημονικὴ σουηδικὴ γυμναστικὴ καὶ ἡ ὁπλομαχία μετὰ στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, καὶ ἐθνικὴ Χ.Α.Ν. ἱδρύθη, μεριμνῶσα διὰ τὴν ἀπόκτησιν πολλῶν χάριν τῶν παίδων εὐρυχωρίων, ἤτοι ἐκτεταμένων γυμναστηρίων, εἰς πλείστας ἰαπωνικὰς πόλεις. Παρόμοιαι πρόοδοι συνετελέσθησαν καὶ ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Σκανδιναυΐᾳ. Στατιστικαί τινες τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις διαφόρων ἀθλητικῶν ὀργανώσεων εἶναι ὄντως καταπληκτικαὶ εἰς ἀριθμούς. Μόνον ἐν Γερμανίᾳ, ἐπὶ παραδείγματι, ἀναφέρονται σήμερον 13731 γυμναστικὰ σωματεῖα, 15066 ἀθλητικὰ καὶ πολεμικοῦ ἀθλητισμοῦ, 2055 κολυμβητικὰ καὶ κωπηλατικά, 8216 ποδοσφαιρικά, 12022 ποδηλατικά, αὐτοκινητικὰ καὶ ἀεροπορικά, 153 χειμερινῶν ἀθλημάτων, 300 ἱπποδρομικὰ καὶ 3834 προσκοπικά. Ἡ Γαλλικὴ Ποδοσφαιρικὴ Ὁμοσπονδία, ἱδρυθεῖσα μόλις τῷ 1922, περιλαμβάνει 5000 σωματεῖα μὲ 100 χιλ. ποδοσφαιριστάς. Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ ἡ διὰ τοῦ διαδοθέντος ἀθλητισμοῦ σωματικὴ προπαρασκευὴ τῶν νέων παρέχει αὐτοῖς καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐλαττώσεως τῆς στρατιωτικῆς θητείας, ἀπὸ ἐνιαυσίου εἰς ἑνεάμηνον μόνον· προσέτι δ' ἐκεῖ μέριμναι ζωηραὶ καταβάλλονται διὰ τὴν ἐντατικὴν ἀνέγερσιν στα-

Digitized by Google

δίων καὶ τὴν κατασκευὴν στίβων καὶ δεξαμενῶν κολυμβήσεως, ἐστεγασμένων ἢ ὑπαιθρίων, χάριν τῆς ἀσκουμένης νεότητος. Ἐν γένει εἰς τὰ διάφορα κράτη τῆς ὑφηλίου ἀκοίμητοι καταβάλλονται ἐναμίλλως προσπάθειαι, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, διὰ τὴν συνολικὴν τῶν λαῶν σωματικὴν διάπλασιν, ἥτις χαλκεύεται οὐ μόνον ἐν τοῖς γυμναστηρίοις διὰ τῶν συνήθων ἀσκήσεων, ἀλλὰ καὶ μακρὰν αὐτῶν, εἰς τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως καὶ τὴν γνωριμίαν μετ' αὐτῆς. Συγχρόνως ἀπὸ ἐτῶν ἤρξατο ἀναθρώσκουσα πανταχόθεν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἡ εἰλικρινὴς φροντίς, ἵνα ἡ ἀγωνιστικὴ κίνησις λάβῃ ὡρισμένην μορφωτικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως αἱ κατὰ τόπους ὀργανούμεναι φίλαθλοι συναντήσεις ἀποτελῶσι πάντοτε μέσον διαδόσεως καὶ ἐκλαϊκεύσεως τῆς σωμασκίας καὶ ἐξυγιάνσεως τῶν δημοσίων ἠθῶν. Ἐντεῦθεν ἐξεπήγασε καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀναβιώσεως τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιάδων, αἵτινες, ὡς εἴδομεν, εἶχον καταργηθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Ἡ ἀναβίωσις τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων μετὰ διακοπὴν 1500 ἐτῶν! Οἱαδήποτε καὶ ἂν θὰ ἦτο ἡ χαρά, ἣν θὰ ἐδοκίμαζεν ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν φαεινὴν ταύτην σύλληψιν, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συνοδεύηται καὶ ὑπό τινος σκεπτικισμοῦ. Καὶ ἡ πρώτη σκέψις τῶν φιλάθλων ἦτο, ὅτι τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα θὰ παρέμενε πάντοτε ἀμίμητον. Τίς θὰ ἐπεζήτει ποτὲ νὰ μιμηθῇ τὸν Gluck ἢ τὸν Mozart; Τίς θὰ ἐπεχείρει νὰ γράψῃ μίαν δευτέραν παθητικὴν σονάταν τοῦ Beethoven, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πνευματώδους οἴστρου, μετὰ τῆς αὐτῆς σοφῆς ἁπλότητος, μετὰ τῆς αὐτῆς γλυκείας ἁρμονίας καὶ τῆς ἀνεφίκτου ἐκφράσεως; Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προσεγγίσωμεν κἂν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἀρχαίων ἀγώνων; Εἶναί τι δυσχερὲς νὰ ὑποχρεῶμεν τὴν μεγαλοφυΐαν ν' ἀναγεννηθῇ.

Νέαι Ὀλυμπιάδες.—Τῷ 1889, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Παγκοσμίου ἐκθέσεως, ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις συνεκάλεσεν ἐν Παρισίοις παντοῖα διεθνῆ συνέδρια, ἐν οἷς καὶ συνέδριον φυσικῆς ἀγωγῆς. Τῇ 25ῃ Νοεμβρίου τοῦ 1892 (ν. ἡ.) ὁ Γάλλος φίλαθλος βαρῶνος Pierre de Coubertin, ὑπέρμαχος τῶν ἀγγλικῶν σχολικῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἀγωνιστικῶν ἀσκήσεων, διετύπωσε πρῶτος τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀνασυνδέσεως τῆς εὐγενοῦς παραδόσεως τῆς Ὀλυμπίας πρὸς τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Καὶ τῇ 16ῃ Ἰουνίου τοῦ 1894 ὁ Σύνδεσμος τῶν Ἀθλητικῶν Σωματείων τῆς Γαλλίας συνεκάλει ἐν Σορβώννῃ Διεθνὲς Συνέδριον πρὸς ἀνασύστασιν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ὑπὸ διεθνῆ μορφήν. Τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἔτειναν εὐήκοον οὖς πρὸς τὴν γαλλικὴν πρόσκλησιν, Ἀγγλία, Ἀμερική, Σουηδία, Ἱσπανία, Ἰταλία, Βέλγιον καὶ Ρωσία, τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπευθείσης ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Δ. Βικέλα, ὁμοθύμως παρεδέχθησαν τῇ 23ῃ Ἰουνίου, ὅπως οἱ ἀγῶνες οὗτοι τελῶνται ἀνὰ τετραετίαν εἰς ἑκάστην τῶν ἀντιπροσωπευθεισῶν χωρῶν ἐκ περιτροπῆς, περιλαμβάνοντες εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτῶν πάντα τὰ εἴδη τῶν συγχρόνων ἀγωνισμάτων. Ὡσαύτως ἀπεφάσισαν, ὅπως εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους γίνωνται δεκτοὶ μόνον φίλαθλοι (ἄρθρ. 20 τῶν Κανονισμῶν), ἀγωνιζόμενοι ὑπὸ τὰ χρώματα τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἀντιπροσωπεύουν. Συγχρόνως ἱδρύθη ἐκλεγεῖσα *Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων*, καὶ μετὰ διετίαν, ἤτοι τῷ 1896, προεκηρύχθησαν οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες καὶ καθωρίσθη, ὅπως τελεσθῶσιν οὗτοι τιμῆς ἕνεκεν ἐν Ἀθήναις. Ἡ τέλεσις αὐτῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ὀλυμπίᾳ, τῇ πρώτῃ αὐτῶν κοιτίδι, θ' ἀπήτει ἀναμφιβόλως δαπάνας ἀνυπολογίστους, δεδομένου ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις ἔτι αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι θὰ ἦσαν μέγισται διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς διεθνοῦς πανηγύρεως. Ἐν τούτοις ἡ φιλοτιμία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπερεπήδησε πᾶσαν δυσχέρειαν καὶ οἱ ἀγῶνες ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς. Ἡ δευτέρα Ὀλυμπιὰς (1900) ἑωρτάσθη ἐν Παρισίοις, ἡ δὲ τρίτη (1904) ἐν Ἁγ. Λουδοβίκῳ τῆς Ἀμερικῆς· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν ἀμφότεραι νὰ φθάσουν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἐν Ἀθήναις πανηγύρεως. Ἡ τετάρτη Ὀλυμπιὰς (1908) ἐπανηγυρίσθη ἐν Λονδίνῳ, παραλείψασα ἐκ τοῦ προγράμματος τῶν ἀγώνων τὸ ἅλμα ἐπὶ κοντῷ, τὴν σφυροβολίαν καὶ τὴν σκοποβολίαν. Ἡ πέμπτη (1912) ἐν Στοκχόλμῃ ἀνέδειξε πρώτας τὰς Ἡνωμ. Πολιτείας ἐν τῇ ἀθλητικῇ διαβαθμίσει.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξατο ἐπικρατοῦν καὶ τὸ ἔθος νὰ διοργανῶνται εἰς διάφορα μέρη διεθνεῖς ἀθλητικαὶ συναντήσεις· παραμελοῦνται ὅμως τὰ ἀγωνίσματα ρίψεων δίσκου, ἀκοντίου καὶ σφύρας, ἰδίως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾧ ἐν Ἀμερικῇ εἶναι ἐν ἱκανῇ χρήσει. Ἡ ἕκτη Ὀλυμπιὰς (1916) προέκειτο νὰ πανηγυρισθῇ ἐν Βερολίνῳ, ἔνθα εἶχεν ἱδρυθῆ μέγιστον στάδιον, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἀναβολῆς ἢ τῆς μεταφορᾶς τῆς Ὀλυμπιάδος, τὸ δικαίωμα τῆς γερμανικῆς πρωτευούσης ἐξεμηδενίσθη. Ὁ ἀθλητισμὸς κατὰ τὸ διάστημα τοῦ παγκοσμίου πολέμου περιωρίσθη σημαντικῶς, μόνον δ' ἀνεπίσημοι συναντήσεις ἐγίνοντο μεταξὺ στρατιωτῶν φιλάθλων ἢ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀθλητῶν. Ἐνιαχοῦ, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, μόνον τὰ σχολεῖα ἐθεράπευον τὸν ἀθλητισμόν, προετοιμάζοντα τοὺς μέλλοντας ἀθλητάς. Ἀλλ' αἱ χῶραι, ἐν αἷς διετηρήθη ἡ οὐδετερότης, δὲν ἔπαυσαν καλλιεργοῦσαι τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν και προοδεύουσαι εἰς τὴν ἀγωνιστικήν. Οὕτω ἐν Σουηδίᾳ, ἐπὶ παραδείγματι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καθιερώθη καὶ ἡ ἀθλητικὴ ἑβδομὰς τῶν μαθητῶν σχολείων· κατ' ἔτος δηλονότι οἱ μαθηταὶ τῶν διαφόρων ἀνὰ τὴν ἐπικράτειαν σχολείων ταξιδεύουν ἐκ περιτροπῆς εἰς Στοκχόλμην καὶ ἐπιδίδονται εἰς ἀθλητικὰς ἐπιδείξεις. Τῆς ἕκτης Ὀλυμπιάδος ματαιωθείσης ὡς ἐκ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ὑπολογισθείσης ἐν τῇ Ὀλυμπιαδικῇ σειρᾷ, οἱ ἐν Ἀμβέρσῃ τοῦ Βελγίου τελεσθέντες τῷ 1920 ἀγῶνες ἀπετέλεσαν τὴν ἑβδόμην Ὀλυμπιάδα. Ἡ πρὸς τὸ Βέλγιον προτίμησις ἐπεβλήθη διεθνῶς ὡς φόρος τιμῆς πρὸς τὴν χώραν, ἥτις πρώτη ὑπέστη τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφάς. Οἱ ἐν Ἀμβέρσῃ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, παρὰ τὰς ἐν ἀρχῇ διατυπωθείσας διαμαρτυρίας τοῦ ἀθλητικοῦ κόσμου, κεκοπιακότος ἐκ τῆς μακρᾶς στρατιωτικῆς καὶ πολεμικῆς ἐνασχολήσεως, ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικοί, ἀποδείξαντες πάλιν πρώτην τὴν Ἀμερικὴν ἐν τῇ ἀθλητικῇ διαβαθμίσει· δευτέρα ἀνεδείχθη ἡ Φινλανδία, τρίτη ἡ Σουηδία καὶ τετάρτη ἡ Ἀγγλία. Ὁ κόσμος, ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, ἤρξατο ἐπιδεικνύων αὖθις μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἀθλητισμόν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπηκολούθησαν πλεῖσται διεθνεῖς ἀγωνιστικαὶ συναντήσεις. Τῷ 1921 μάλιστα συνῆλθεν ἐν Γενεύῃ καὶ συνέδριον τῆς Διεθνοῦς Ἀθλητικῆς Συνομοσπονδίας, καθ' ὃ νέοι ἀθλητικοὶ κανόνες ἐψηφίσθησαν. Τῷ 1924 ἡ ὀγδόη Ὀλυμπιὰς ἐπανηγυρίσθη αὖθις ἐν Παρισίοις, ὁπότε ἐβραβεύθη καὶ ὁ Δισκοβόλος τοῦ Ἕλληνος γλύπτου Κ. Δημητριάδου, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν τρεῖς ἀπόψεις, ἐκφραστικὰς τῆς αἰσθητικῆς τῆς δισκοβολίας. Ἡ ἐνάτη Ὀλυμπιὰς θὰ πανηγυρισθῇ τῷ 1928 ἐν Ἄμστερδαμ, ἡ δὲ δεκάτη τῷ 1932 ἐν Los Angeles τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ ἑνδεκάτη Ὀλυμπιὰς τοῦ 1936 διαμφισβητεῖται μεταξὺ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας. Ὁ ἐν τῇ Διεθνεῖ Ἐπιτροπῇ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων ἐθνῶν αὐξάνεται συνεχῶς· οὕτω κατὰ τοὺς τελευταίους ἐν Παρισίοις ἀγῶνας τοῦ 1924 ἀντεπροσώπευθησαν 43 ἐν συνόλῳ ἔθνη διὰ 5000 ἀθλητῶν, προσελθόντων ἐκ πάσης γωνίας τῆς οἰκουμένης. Ἡ μέριμνα τῆς ὀργανώσεως τῶν ἀγώνων ἑκάστης Ὀλυμπιάδος ἐπιβαρύνει τὴν Ἐθνικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς χώρας, ἐν ᾗ τελοῦνται ἑκάστοτε οὗτοι. Ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ ἔχει ἤδη προκηρύξει καὶ διεθνῆ διαγωνισμὸν πρὸς σύνθεσιν μονίμου σχεδίου μεταλλίου τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων.

Ἀθλητικὰ Συνέδρια.—Ἐπὶ πλέον ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, συνεχίζουσα τὸ ἀπὸ δεκαετηρίδων τεθὲν ὑπ' αὐτῆς εἰς ἐφαρμογὴν σύστημα ἐργασίας διὰ τὴν διάδοσιν ὑγιῶν ἀντιλήψεων περὶ ἀθλητισμοῦ ἐν γένει προέβη ἐπανειλημμένως εἰς ὀργάνωσιν Συνεδρίων, *Ὀλυμπιακῶν* κληθέντων, ἐντεταλμένων δὲ νὰ συζητῶσι καὶ καθορίζωσιν ἑκάστοτε τὰ τρέχοντα ζητήματα τῆς διεθνοῦς ἀγωνιστικῆς καὶ νὰ περιορίζουν τὴν ἀθλητικὴν ἀμετρίαν καὶ τὴν ὑπερβολήν, εἰς ἣν ἀτυχῶς τείνει τὸ ἐνδιαφέρον μεγίστης μοίρας καὶ τῶν σημερινῶν φιλάθλων, συγκεντρούμενον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἀκροτάτων ἐπιδόσεων, πρωταθλημάτων καὶ ἐπαμειβομένων νικῶν. Τὸ πρῶτον Ὀλυμπιακὸν Συνέδριον συνῆλθε τῷ 1900 ἐν Παρισίοις. Τὰ δὲ τελευταῖα δύο συνῆλθον κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1925 ἐν Πράγᾳ τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ ἦσαν τὸ μὲν Τεχνικόν, τὸ δὲ Παιδαγωγικόν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ τελευταῖον *Τεχνικὸν Συνέδριον* ἐγένοντο δεκταὶ ὁριστικῶς διὰ τοὺς προσεχεῖς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας αἱ ἑξῆς κατηγορίαι ἀγωνισμάτων: 1) Ἀθλητικὰ καὶ γυμναστικὰ ἀγωνίσματα· 2) Μαχητικὰ ἀγωνίσματα (πάλη, ὁπλομαχία κλπ.)· 3) Ναυτικὰ ἀγωνίσματα κωπηλασίας, κολυμβήσεως καὶ σφαιρίσεως ἐν τῷ ὕδατι (water-polo)· 4) Ἱππευτικὰ ἀγωνίσματα, ἤτοι ἀγωγὴ ἵππων καὶ ἱππηλασία· 5) Ποδηλασία καὶ ποδοσφαίρισις διεθνής, τῆς Ὁλλανδίας προσθείσης καὶ τὸ Χόκεϋ ἐπὶ χλόης, τὴν ἀντισφαίρισιν καὶ τὴν ἄρσιν βαρῶν· 6) Ἱστιοδρομία μὲ μονότυπα γιὼτ καὶ 7) Καλλιτεχνικὸς διαγωνισμός. Ἐξῃρέθησαν ὁριστικῶς τοῦ προγράμματος διὰ τὸ μέλλον ἡ σκοποβολία διὰ κυνηγετικοῦ καὶ πολεμικοῦ ὅπλου, ἡ ποδοσφαίρισις Ρώγκμπυ (Rugby) καὶ ἡ ἔφιππος σφαίρισις (polo à cheval). Κατὰ δὲ τὸ *Παιδαγωγικὸν Συνέδριον* ἀπεφασίσθη: 1) Νὰ συστηθῇ εἰς τὸν φίλαθλον κόσμον, ὅπως μεριμνήσῃ, ἵνα ἡ ἀγωνιστικὴ διατηρήσῃ τὸν κύριον αὐτῆς σκοπόν, ἤτοι τὴν σωματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν σύμμετρον ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος· 2) Νὰ καταργηθῇ εἰς τὴν πυγμαχίαν τὸ «ἐκτὸς μάχης» (knock-out) καὶ νὰ καταστῇ ἐκ νέου ἡ πυγμαχία συμβολὴ διεπομένη ὑφ' ὡρισμένων κανόνων, ὡς αἱ συμβολαὶ τῆς ὁπλομαχητικῆς· 3) Ν' ἀπαγορευθῇ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων εἰς ἀγῶνας μέχρις ὡρισμένης ἡλικίας, ἀναλόγως τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, διαφερούσης εἰς τὰς διαφόρους χώρας, καὶ νὰ διατελῶσιν οὗτοι ὑπὸ ἐνδελεχῆ ἰατρικὴν ἐπίβλεψιν, ν' ἀποφεύγωνται δ' ἐπιδιώξεις ἐπιδόσεων παρ' αὐτοῖς, ὡς καὶ ἀγῶνες μεταξὺ νέων ἀθλητῶν διαφόρων ἡλικιῶν· 4) Νὰ καταρτισθῇ ἐπιτροπή, ἥτις νὰ ἐπιληφθῇ τῆς μελέτης προσεχοῦς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου γυμνασίου καὶ τῆς μελέτης περὶ θεραπείας διὰ τῆς ἀγωνιστικῆς· 5) Ν' ἀναπτυχθῇ καταλλήλως ἡ ἀγωνιστικὴ ἐντιμότης καὶ τὸ ἱπποτικὸν πνεῦμα κατὰ τοὺς ἀγῶνας· 6) Νὰ καλλιεργηθῇ ἡ συνεργασία τῶν Πανεπιστημίων εἰς τὴν γενικὴν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς. Τῶν ἐν Πράγᾳ Συνεδρίων συμμετέσχε καὶ ὁ ἡμέτερος Ι. Ε. Χρυσάφης, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, ὁμιλήσας γαλλιστὶ καὶ ἐν τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου «Περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γυμναστικῆς καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τὴν νεωτέραν σωματικὴν ἀγωγήν».

Σημειωτέον, ὅτι τὰ Ὀλυμπιακὰ Συνέδρια οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς ἄλλα *Διεθνῆ Ἀθλητικὰ Συνέδρια*, ἐνασχολούμενα ἀποκλειστικῶς εἰς διαφόρους λεπτομερείας ὀργανώσεως καὶ ἐκτελέσεως ἄλλων ἀθλητικῶν συναντήσεων· καθότι εἰς τὴν Διεθνῆ Ἐπιτροπὴν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀνεγνωρίσθη γενικῶς ἁρμοδιότης μόνον δι' ὅ,τι ἀποβλέπει εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους, διὰ δὲ τὰς λοιπὰς ἀγωνιστικὰς συναντήσεις καὶ τὴν ἀθλητικὴν ἐν γένει κίνησιν ἐθεωρήθησαν δικαιωματικῶς ἁρμόδιαι αἱ διάφοροι εἰδικαὶ φίλαθλοι *Διεθνεῖς Συνομοσπονδίαι*, αἱ ὀργανοῦσαι καὶ τὰ ὡς ἄνω ἐρρήθη Διεθνῆ Συνέδρια. Αἱ Διεθνεῖς Συνομοσπονδίαι (Ἀθλητικῶν ἀγωνισμάτων, Ποδοσφαιρίσεως, Ἀντισφαιρίσεως, Κολυμβήσεως κλπ.) ἔχουν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν των τὰς ἀνὰ τὰ διάφορα ἔθνη ὑφισταμένας εἰδικὰς *Ὁμοσπονδίας* (Fédérations), εἰς ἃς πάλιν ὑπάγονται αἱ ὁμοεθνεῖς εἰδικαὶ Ἑνώσεις καὶ τὰ μεμονωμένα τυχὸν εἰδικὰ σωματεῖα. Κατὰ ταῦτα, ποδοσφαιρικόν τι π. χ. σωματεῖον τῆς Γαλλίας ὑπάγεται εἰς τὴν Ποδοσφαιρικὴν Ἕνωσιν τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ἑδρεύει· ἅπασαι δ' ὁμοῦ αἱ γαλλικαὶ Ποδοσφαιρικὶ Ἑνώσεις ὑπάγονται εἰς τὴν Γαλλικὴν Ποδοσφαιρικὴν Ὁμοσπονδίαν, ὑπαγομένην πάλιν μετὰ τῶν ὁμοίων Ὁμοσπονδιῶν τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἰς τὴν Διεθνῆ Ποδοσφαιρικὴν Συνομοσπονδίαν, ἀνωτάτην τῆς ποδοσφαιρίσεως ἀρχήν, μόνην κεκτημένην τὸ δικαίωμα συγκλήσεως Διεθνοῦς Ποδοσφαιρικοῦ Συνεδρίου καὶ ὀργανώσεως διεθνῶν ποδοσφαιρικῶν συναντήσεων.

Ἐπιδόσεις καὶ νεώτεραι μορφαὶ ἀθλητισμοῦ.— Εἰ καὶ ἡ ἐπιδίωξις ἐξαιρετικῶν ἐπιδόσεων καὶ ἡ ἀπόκτησις τῆς τιμῆς ἐθνικῶν ἢ παγκοσμίων πρωταθλημάτων δὲν εἶναι οἱ ἰδεώδεις σκοποὶ τῆς ἀγωνιστικῆς, ἐν τούτοις αἱ Διεθνεῖς ἀγωνιστικαὶ Ἐπιτροπαὶ ἔχουν ἀναγνωρίσει μέχρι τοῦδε καὶ παραδεχθῆ τὰς ἑξῆς ἐπιδόσεις:

Δρόμος 100 μέτρ.	*Ὀλυμπ.*	$10^{3}/_{5}''$	*Διεθνὴς*	$10^{2}/_{5}''$
Δρόμος 200 μέτρ.	»	$20^{1}/_{5}''$	»	$20^{1}/_{5}''$
Δρόμος 400 μέτρ.	»	$47^{2}/_{5}''$	»	$47^{3}/_{5}''$
Δρόμος 800 μέτρ.	»	$1'51^{3}/_{5}''$	»	$1'51^{3}/_{5}''$
Δρόμος 1500 μέτρ.	»	$3'52\ /_{5}''$	»	$3'52^{3}/_{5}''$
Δρόμος 5000 μέτρ.	»	$14'28^{2}/_{5}''$	»	$14'28^{1}/_{5}''$
Δρόμος 110 μ. μετ' ἐμποδ.	»	$14^{1}/_{5}''$	»	$14^{1}/_{5}''$
Δρόμος 400 μ. μετ' ἐμποδ.	»	$53^{1}/_{5}''$	»	$53^{1}/_{5}''$
Σκυταλοδρομία 400 μέτρ.	»	41″	»	41″
Σκυταλοδρομ. 1600 μέτρ.	»	3′16″	»	3′16″
Ἅλμα εἰς μῆκος μετὰ φορᾶς	»	7,89μ	»	7,89μ.
Ἅλμα τριπλοῦν	»	15,525μ.	»	15,525μ.
Ἅλμα εἰς ὕψος	»	2,03μ.	»	2,17μ.
Ἅλμα ἐπὶ κοντῷ	»	4,25μ.	»	4,25μ.
Δισκοβολία ἐλευθέρα	»	47,58μ.	»	47,58μ.
Σφαιροβολία	»	15,54μ.	»	15,54μ.
Λιθοβολία	»	19,925μ.	»	19.925μ.
Ἀκοντισμὸς	»	66,62μ.	»	66,10μ.

Συμφώνως πρὸς τοὺς Ἀθλητικοὺς Κανονισμοὺς τῶν διεθνῶν συναντήσεων, οὐδεμία παγκόσμιος ἐπίδοσις γίνεται παραδεκτή, ἐὰν μὴ ἐπετεύχθη εἰς ἀνοικτὸν στάδιον καὶ μὴ ἐχρονομετρήθη ὑπὸ τριῶν τοὐλάχιστον ἐπισήμων τῆς Διεθνοῦς Ἀθλητικῆς Συνομοσπονδίας χρονομετρῶν, καὶ διὰ τὰ ἅλματα καὶ τὰς ρίψεις, ἐὰν μὴ ἐμετρήθη ὑπὸ τριῶν τοὐλάχιστον κριτῶν διὰ μεταλλίνου μέτρου.

Εἶναι ἄξιον ἀναγραφῆς, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὡρισμένα ἀγωνίσματα καὶ ἀθλήματα, οἷα ὁ ἀνώμαλος δρόμος (Cross—country), ἡ ποδοσφαίρισις, αἱ ποδηλατοδρομίαι, ἡ πυγμαχία, ἡ κολύμβησις καὶ ἡ ἀντισφαίρισις, ἐκίνησαν ζωηρότατον τὸ παγκόσμιον ἐνδιαφέρον. Ὁ ἀνώμαλος δρόμος ἔχει πατρίδα τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι εἰς τοῦτον ἔχουν σοβαροὺς ἀντιπάλους τοὺς Γάλλους, τοὺς Φινλανδοὺς καὶ τοὺς Ἀμερικανούς· ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀνωμάλου δρόμου ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ παρατείνεται μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ἀπριλίου. Διὰ τὴν ποδοσφαίρισιν ἐγένοντο κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος πολλαὶ συναντήσεις μεταξὺ Γάλλων, Βέλγων, Γερμανῶν, Ἑλβετῶν, Αὐστριακῶν, Ἄγγλων, Ἰταλῶν, Πορτογάλλων, Γιουγκοσλαύων κλπ. Ὡς πρὸς τὰς μεγάλας ποδηλατοδρομίας ἐπὶ δημοσίας ὁδοῦ, προεκηρύχθησαν σημαντικὰ βραβεῖα. Ἡ πυγμαχία καλλιεργεῖται μετὰ πάθους, ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ, ἔνθα περίφημος ἀπέβη ὁ τελευταῖος γιγάντειος διὰ τὸ πρωτάθλημα ἀγὼν τῶν Dempsey καὶ Tunney, νικήσαντος τοῦ δευτέρου. Ἡ δὲ κολύμβησις ἀσκεῖται πρὸ παντὸς εἰς Ἰαπωνίαν καὶ Ἀμερικήν, σεμνυνομένην δικαίως διὰ τὸν θρίαμβον τῆς Miss

Digitized by Google

Gertrude Ederlé, πρώτης νικητρίας τῆς θαλάσσης τῆς Μάγχης. Τέλος διὰ τὴν ἀντισφαίρισιν ὠργανώθησαν ἱκαναὶ διεθνεῖς συναντήσεις, ἐν αἷς ἐπίζηλον θέσιν κατέχει ἡ Γαλλία· περίφημα κατέστησαν τὰ ὀνόματα ἐνίων τεννιστριῶν, ὡς τῆς Γαλλίδος Suzanne Lenglen, τῶν Ἀμερικανίδων Miss Wills, Miss Browne καὶ Miss Ryan καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ Ἑλληνίδων Δίδων Κοντοσταύλου καὶ Βλαστοῦ.

Ὁ ἀθλητισμὸς ἤρξατο ἐπ' ἐσχάτων καλλιεργούμενος συστηματικώτερων καὶ παρ' αὐταῖς ταῖς ἄλλαις φυλαῖς, ὧν ἡ ἐπιδερμὶς δὲν εἶναι λευκή. Ἡ μέλαινα μάλιστα φυλὴ ἀπέδωκε μέχρι τοῦδε ἐξαιρέτους ἀθλητάς, ἰδίως ἐν Ἡνωμέναις Πολιτείαις, ἔνθα οὗτοι εἶναι ἀπόγονοι αἰχμαλώτων μετενεχθέντων ἐξ Ἀφρικῆς. Ἀλησμόνητος θὰ παραμείνῃ ὁ θαυμάσιος μαῦρος M. Taylor, ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ποδηλατιστῶν, οἵτινες ἐθριάμβευσαν εἰς τοὺς στίβους τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας. Πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς πυγμάχοι (οἱ Jack Johnson, Joe Gans, Sam Mac Vea κλπ.) καὶ ἄλλοι ὡς δρομεῖς (Howard Drew εἰς τὰς 100 ὑάρδας, J. B. Taylor εἰς τὰ 400 μέτρα, Butler κλπ.). Ἡ μεγάλη νῆσος Ἁϊτὴ ἔδωκεν ὡσαύτως καλλίστους ἀθλητάς. Εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἰσημερινοῦ, ἔνθα ὁ ἵππος ἐκλείπει, ὁ δ' ἄνθρωπος ὀφείλει πλέον νὰ ὑπολογίζῃ μόνον ἐπὶ τῶν ἑαυτοῦ δυνάμεων, ὁ αἰθίοψ εἶναι πεζοπόρος ἀκάματος, πηγὴ ἀπιστεύτου ἐνεργείας καὶ ἀντοχῆς, ὁσάκις μάλιστα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εὑρίσκει νὰ μασᾷ τοῦ νωποῦ κολὰ τὸ διεγερτικὸν κάρυον. Ἡ Κεντρῴα Ἀφρικὴ ἰδίως, ἐν ᾗ αἱ δυσχέρειαι τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας εἶναι μέγισται, διαθέτει θαυμασίους δρομεῖς καὶ πεζοπόρους. Οἱ Togbos μεταβαίνουν κατὰ μῆνα εἰς Χάρι τοῦ Κεντρικοῦ Σουδάν, κομίζοντες ὡς δασμὸν κάνιστρον ἐλαστικοῦ κόμμεως· ὑποχρεοῦνται δὲ νὰ διατρέξωσιν εἰς ἑπτὰ ἡμέρας 500 χιλιόμετρα, καθόσον ἄλλως δὲν θὰ ἐπήρκει αὐτοῖς ἡ τροφή, ἣν φέρουν μεθ' ἑαυτῶν, δοθέντος ὅτι οὐδὲν ἄλλο τρόφιμον δύναν-

Σκυταλοδρομία Ἰνδῶν ἀθλητῶν.

ται νὰ εὕρωσι καθ' ὁδόν. Μετ' ἴσης ταχύτητος διασχίζουν τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις καὶ οἱ διάφοροι ταχυδρόμοι, ὧν ἡ ἀντοχὴ καὶ ἡ σκληραγωγία εἶναι τοιαύτη, ὥστε καὶ μετὰ πολυήμερον πορείαν οὐδεμίαν οὐσιώδη ἐλάττωσιν τοῦ βάρους αὐτῶν παρουσιάζουν. Οἱ δὲ παρὰ τοὺς ποταμοὺς ζῶντες ἰθαγενεῖς τῆς Ἀφρικῆς φημίζονται ὡς ἐξαίρετοι κολυμβηταὶ καὶ δύται. Οἱ ἄγριοι μάλιστα, οὐ μόνον κολυμβῶσι μετ' ἀπιστεύτου εὐχερείας, ἀλλ' αὐτόχρημα ἑλίσσονται ἐν τῷ ὕδατι, ἀψηφοῦντες ὁλοσχερῶς καὶ τὰ ρεύματα καὶ τοὺς κροκοδείλους. Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ἀποδεικνύουν, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ φυλαὶ θὰ δύνανται ν' ἀντιμετρηθοῦν ἀθλητικῶς πρὸς τὴν λευκήν, ὅταν ὁ πολιτισμὸς εἰσχωρήσῃ βαθύτερον εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένας χώρας. Ἤδη οἱ Γάλλοι ἐν Μαδαγασκάρῃ ἔχουν ἱδρύσει ἀπὸ πολλοῦ μέγα ποδηλατοδρόμιον, ἐν ᾧ κατὰ τὰς ἑορτὰς ἀγωνίζονται οἱ λευκοὶ μετ' ἰθαγενῶν.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεωτέρου ἀθλητικοῦ πνεύματος, πανταχοῦ εἰσδυομένου, σημαντικώτατος παράγων ἀνεδείχθη καὶ ὁ ἀθλητικὸς τύπος. Ἐφημερίδες, ἑβδομαδιαῖαι κατ' ἀρχάς, ἡμερήσιαι σήμερον, περιοδικὰ πλουσιώτατα εἰκονογραφημένα, ἡμερολόγια κλπ. κυκλοφοροῦν πολυάριθμα ἀνὰ τὴν ὑφήλιον, ἀπλήστως ἀναγινωσκόμενα ὑπὸ τοῦ φιλάθλου κόσμου. Ἱστορεῖται, ὅτι τὸ ποδήλατον ἐδημιούργησε τὴν πρώτην ἀθλητικὴν δημοσιογραφίαν. Ἐν Γαλλίᾳ τοὐλάχιστον, οἱ πρῶτοι ἀθλητικοὶ δημοσιογράφοι Paul Rousseau, D. Cousin, B. de Saunier Marcel Viollette, V. Breyer Ern. Mousset κλπ., ὑπῆρξαν ἀρχικῶς μανιώδεις ποδηλάται.

Δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν, ὅτι τῷ 1899 ἐνεφανίσθη καὶ ὁ *προσκοπισμὸς* (Scouting), ἰδία ἔκφανσις τοῦ παιδικοῦ καὶ τοῦ ἐφηβικοῦ ἀθλητισμοῦ (βλ. λ. προσκοπισμός).

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ. Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι, μετὰ τὴν ἁπανταχοῦ κατάργησιν τῆς ἀγωνιστικῆς ὑπὸ τὴν ἀχλὺν τῶν μεσαιωνικῶν προλήψεων, ἀπεσβέσθη τέλεον καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ γυμναστικὴ παράδοσις. Ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν γυμνασμάτων, διὰ μέσου τῶν αἰώνων τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀπεχθοῦς δουλείας, ἥτις ἔτεινε ν' ἀπομυζήσῃ πᾶσαν ἰκμάδα τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ὑποστάσεως καὶ ζωῆς, ἡ προνομιοῦχος ἑλληνικὴ φυλὴ εὐτυχῶς ἀδιάκοπον ἐτήρησε τὸ νῆμα πάσης αὐτῆς παραδόσεως καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπὸ τῶν γυμνασίων καὶ τῶν στίβων τῶν ἀρχαίων σταδίων ἐχώρησεν εὐθὺ πρὸς τὰ μαρμάρινα ἁλώνια τῶν Ἀκριτῶν, τὰ προαύλια τῶν ἐξωκκλησίων καὶ τὰ λημέρια τῶν ἁρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν, ἵνα συνεχίσῃ καὶ ἐκεῖ τὴν παλαίφημον ἀγωνιστικὴν ἅμιλλαν, ἀγωνιζομένη εἰς τὸν *δρόμο*, εἰς τὸ *πήδημα*, εἰς τὸ *λιθάρι* καὶ τὸ *σημάδι*, δι' ὧν θὰ καθίστατο ἱκανὴ ν' ἀντικρύσῃ καρτερικῶς καὶ τελεσφόρως, ἐν μέσῳ ἀπείρων κινδύνων, τὴν τραχύτητα τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος. Ἡ προσπάθεια αὐτῆς αὕτη ὄντως ἐτελεσφόρησε, καὶ ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας ἐκ νέου ἐφώτισε ζωογόνος τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφη, τὸ λιθάρι καὶ τὸ πήδημα παρέμειναν ζῶσαι τῶν προσφάτων χρόνων ἀναμνήσεις καὶ σύμβολα, τὰ ὁποῖα μετὰ τόσων ἄλλων ποιητικῶν παραδόσεων πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ δημιουργήσουν τὸν χαρακτῆρα τοῦ νεωτέρου ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ βίου.

Τῷ 1834 Β. Διάταγμα τῆς 6 Φεβρουαρίου ἐπέβαλλε τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις εἰς τὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, δὶς τῆς ἑβδομάδος. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἱδρύθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ πρῶτον Ἑλλην. Γυμναστήριον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γερμανοῦ γυμναστοῦ Κόρκ. Ἕτερον Β. Δ. τῆς 31 Φεβρουαρίου 1836 ὥριζε διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Σχολείων γυμναστικὰς καὶ ἄλλας ἀσκήσεις. Τῷ 1837 ὁ Ἕλλην γυμναστὴς Γεώργιος Παγὼν ἐξέδιδε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν γυμναστικὸν σύγγραμμα «Περίληψις τῆς Γυμναστικῆς». Μέχρι τοῦ 1850 ἡ σωματικὴ ἀγωγή, ὡς ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε λογιωτατισμοῦ, οὐδεμίαν ἐπέδειξε πρόοδον, πλὴν τῆς ἱδρύσεως Γυμναστηρίου καὶ ἐν Ἀθήναις. Μετά τινα ἔτη ὁ ἐν Παρισίοις Ἕλλην λόγιος Μινωΐδης Μηνᾶς ἐξέδιδε τὸν γυμναστικὸν λόγον τοῦ Φιλοστράτου καὶ πρῶτος αὐτὸς συνίστα εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ζαππείου κληροδοτήματος τὴν ἀναβίωσιν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἀρχαίου σταδίου τῶν Ἀθηνῶν. Ἐντεῦθεν ὁ λαϊκὸς ἐνθουσιασμός, ἐντελῶς προχείρως, ἐτέλει τῷ 1859 τοὺς πρώτους Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ πλατείᾳ Λουδοβίκου, παρουσίᾳ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Ἀρχῶν τῆς πρωτευούσης. Τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε δρόμον, λιθοβολίαν, ἀκοντισμόν, ἅλμα, ἀναρρίχησιν ἐπὶ ἱστῷ, ἱππευτικὰ ἀγωνίσματα καὶ ἁμαξοδρομίας. Ἀλλ' ἡ ἀτέλεια τῆς ἐκτελέσεως ἀπεγοήτευσε τὸ κοινὸν σημαντικῶς. Τῷ 1860 ἱδρύετο εἰδικὴ σχολὴ ὑπαξιωματικῶν προγυμναστῶν ἐν Ἀθήναις, τῷ δὲ 1862 εἰσήγοντο, εἰς μὲν τὸ Πανεπιστήμιον ἡ ὁπλασκία, εἰς δὲ τὰ κατώτερα ἐκπαιδευτήρια ἡ γυμναστική, οὐδετέρα ὅμως ηὐδοκίμησεν, ὡς ἐκ τῆς ἀτελοῦς ἐφαρμογῆς. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1870 ἐγένετο δευτέρα ἀπόπειρα τελέσεως Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἐν Ἀθήναις, ἐν αὐτῷ μάλιστα τῷ Παναθηναϊκῷ Σταδίῳ, προχείρως διασκευασθέντι δαπάναις τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α', μὲ μείζονα ποικιλίαν ἀγωνισμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἐτελέσθησαν πάντα ὡς ἐκ τοῦ ἀκαταλλήλου τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν ἀγώνων τούτων, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ἵδρυσε τότε τὸ καὶ σήμερον ἔτι ὑφιστάμενον παρὰ τὸ Στάδιον πρῶτον καὶ μόνον Δημόσιον Γυμναστήριον, οὗ πρῶτος διευθυντὴς ἐγένετο ὁ Ἑλβετὸς Λ. Μπορέλ, εἶτα δέ, ἀπὸ τοῦ 1874, ὁ ἀείμνηστος Ἰ. Φωκιανός, ὅστις καὶ διηύθυνεν αὐτὸ μέχρι τοῦ θανάτου του τῷ 1896. Τοῦ πολυτίμου ἀνδρὸς πρό τινος ἐγένετο ἐπιβλητικὸν μνημόσυνον ἐπὶ τῇ τριακονταετίᾳ ἀπὸ τοῦ θανάτου του.

Τῷ 1879 ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία διὰ τὴν σωματικὴν ἀγωγὴν συνεκάλει ἐν Ἀθήναις Συνέδριον τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλληνικῶν Συλλόγων, οὗτινος ἡ ἀσκηθεῖσα ἀποτελεσματικὴ ἐπίδρασις συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ν. Πύργου ἵδρυσιν τῷ 1882 τοῦ πρώτου ἐν Ἀθήναις Γυμν. Συλλόγου, ὅστις τῷ 1886 ἀνασυνεκροτήθη ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀθλητικὸς Σύλλογος». Ὁ πρῶτος οὗτος Σύλλογος ἵδρυσε καὶ ἴδιον γυμναστήριον παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας (ἔνθα σήμερον τὸ ὑδροθεραπευτήριον Χαραμῆ), οὗτινος διαπρεπεῖς τρόφιμοι ὑπῆρξαν οὐ μόνον οἱ γυμνασταὶ Ἀπ. Πικιὸς καὶ Ἀλ. Νικολόπουλος, οἱ φίλαθλοι ἀδελφοὶ Περσάκη, ὁ Ὀλυμπιονίκης τοῦ 1896 Ἰ. Μητρόπουλος καὶ ἄλλοι διακεκριμένοι ἀθληταί, μέχρι τοῦ 1899, ἀλλὰ καὶ τὰ πρῶτα ἀθλητικὰ στοιχεῖα, δι' ὧν ἱδρύθησαν μεταγενεστέρως οἱ Γυμν. Σύλλογοι Πανελλήνιος καὶ Ἐθνικός. Τῷ 1882-1884 τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἀπεπειρᾶτο τὴν ἐφαρμογὴν νέων μέτρων διὰ τὴν ἵδρυσιν Γυμναστηρίων καὶ τὴν μόρφωσιν γυμναστῶν, ὡς καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς γυμναστικῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα καὶ τὰ Γυμνάσια. Τῇ 27 Μαρτίου 1883 ἀναφέρονται Ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες ἐν Φαλήρῳ. Οἱ ἐκ τῶν μᾶλλον δὲ μεμορφωμένων γυμναστῶν ἀναδείξαντες τὸ Δημόσιον Κεντρ. Γυμναστήριον ὠργάνωσαν καὶ ἀγῶνας γυμναστικοὺς τῷ 1889 ἀρκούντως ἱκανοποιητικούς. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1891 ἱδρύετο ἐν Ἀθήναις πρωτοβουλίᾳ τοῦ γυμναστοῦ Σ. Ἀρβανίτη, ὁ Πανελλήνιος Γυμν. Σύλλογος, ἐνῷ συγχρόνως σχεδὸν ἐν Πάτραις ἱδρύετο ὁ Παναχαϊκός. Τὴν ἵδρυσιν τῶν δύο τούτων γυμναστικῶν σωματείων ταχέως ἠκολούθησαν ἡ καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχιακὰς πόλεις (Σπάρτην, Πύργον, Μεσολόγγιον, Κέρκυραν κλπ.) ἵδρυσις παραπλησίων Συλλόγων καὶ ἡ τέλεσις ἀγώνων, ἰδίᾳ τῶν *«Πανελληνίων»*, ἱκανῶς συντελεσάντων εἰς τὴν παρὰ τῷ λαῷ διάδοσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν σωματικὴν ἀγωγήν.

Ἐνῷ δὲ τοιαύτη ἐν Ἑλλάδι συνετελεῖτο ἡ γυμναστικὴ καὶ ἀθλητικὴ ζύμωσις, ἐν Σμύρνῃ, ἔνθα ἡ ἀγγλικὴ παροικία πρὸ πολλοῦ ἐθεράπευε τὴν σωμασκίαν, ἱδρύετο ὑπὸ Ἑλλήνων τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 1890 ὁ μουσικογυμναστικὸς Σύλλογος «Ὀρφεύς», οὗτινος μετ' ὀλίγον 5 διαπρεπεῖς ἀθληταὶ μετεῖχον νικηφόρως ἅπαντες τῶν ἐν Τήνῳ ὀργανωθέντων τῷ 1895 *«Τηνίων»* ἀγώνων, θεωρηθέντων ὡς προκριματικῶν τῶν μετὰ ἓν ἔτος τελεσθέντων ἐν Ἀθήναις πρώτων Διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ὁ «Ὀρφεύς», ἑνωθεὶς αὖθις μετὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀποχωρισθέντος τῷ 1894 τμήματος, τοῦ ἀποτελέσαντος ἴδιον Σύλλογον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Γυμνάσιον», συνεκρότησε κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1898 τὸν σημερινὸν «Πανιώνιον Γυμν. Σύλλογον», οὗτινος ἡ δρᾶσις ἐν Ἀνατολῇ ὑπῆρξεν ὄντως γιγαντιαία. Ὁ Σύλλογος οὗτος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Σμύρνῃ 32ετοῦς σταδιοδρομίας του ἵδρυσε γυμναστήρια καὶ στάδια, ἐξεμαίευσε νέους Γυμν. Συλλόγους, ὠργάνωσε 19άκις *«Πανιωνίους Ἀγῶνας»*, καθὼς καὶ Σχολικούς, ὧν συμμετέσχον οἱ ἀριστεῖς τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων ἀθλητῶν καὶ ἅπαντα τὰ ἐν Σμύρνῃ σχολεῖα. Μετὰ δὲ τῶν ἐπίσης ἀξιολόγων σμυρναϊκῶν Συλλόγων «Ἀπόλλωνος», «Πέλοπος» καὶ «Ὁμίλου Ἐρετῶν» καὶ τοῦ «Αἰολικοῦ» Κυδωνιῶν ὕψωσε τὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀγωνιστικὴν εἰς ἐπίζηλον σημεῖον. Ἡ μικρασιατικὴ τοῦ 1922 περιπέτεια ἠνάγκασε τοὺς δύο πρώτους ἐκ τῶν εἰρημένων Συλλόγων νὰ μεταφέρωσι τὴν ἕδραν αὐτῶν εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ συνεχίσωσιν ἐν αὐταῖς ἔκτοτε τὴν ἐθνικὴν δρᾶσιν των.

Τῷ 1894 ἡ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Δ. Βικέλα Διεθνὴς Ὀλυμπιακὴ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε τὴν τέλεσιν τῶν πρώτων διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἐν Ἀθήναις, καὶ πράγματι ἐτελέσθησαν οὗτοι μετ' ἐξαιρετικῆς μεγαλοπρεπείας κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου καὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 1896 (βλ. Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ἐν Ἀθήναις).

Ἀληθὴς ἀθλητικὸς ὀργασμὸς ἐπηκολούθησε τὸ πέρας τῶν πρώτων Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων. Νέα γυμναστικὰ καὶ ἀθλητικὰ σωματεῖα ἱδρύθησαν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ πρόχειροι ἀγῶνες ὠργανώθησαν, ὡς τὰ *«Σωτήρια»* τῷ 1899, ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' ἀπὸ δολοφονικῆς ἀποπείρας, καὶ οἱ ἐν *Ποδονίφτῃ* τῷ 1902. Ἡ κατὰ Ἰανουάριον δὲ τοῦ 1897 σύγκλησις Πανελληνίου Γυμν. Συνεδρίου συνεκέντρωσεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ 28 ἐν συνόλῳ Σωματεῖα, τὰ ὁποῖα ἵδρυσαν ἔκτοτε τὸν καὶ σήμερον ὑφιστάμενον καὶ δρῶντα *«Σύνδεσμον τῶν Ἑλληνικῶν Ἀθλητικῶν καὶ Γυμναστικῶν Σωματείων»*. Ἀτυχῶς, ἐκ βαθμιαίας ἔκτοτε διαστροφῆς τῆς σώφρονος ἀγωνιστικῆς, εἰς πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν γυμναστηρίων πολλαχῶς εἰσήλασαν ἡ ἀμετρία καὶ ἡ ὑπερβολή, γενόμεναι πρόξενοι μεγάλης ζημίας εἰς τὴν φυσικὴν καθόλου ἀγωγήν, διὰ τῆς ἐπιδιώξεως ὑπερμέτρων ἐπιδόσεων καὶ τῆς ἀποκτήσεως ἐπαμειβομένων ἐπάθλων, τῆς «Νίκης» κλπ. Τῷ 1899 ὅμως ἐψηφίζετο ὁ ͵ΒΧΚΑ' Νόμος περὶ γυμναστικῆς καὶ γυμναστικῶν καὶ ἀθλητικῶν ἀγώνων, ὅστις εὐτυχῶς ἔθετε τὴν ἀγωνιστικὴν καὶ τὴν σωμασκίαν εἰς συστηματικωτέραν καὶ σκοπιμωτέραν τροχιάν. Τῷ 1906 ἐτελέσθησαν ἐν Ἀθήναις διὰ δευτέραν φορὰν οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες, μὴ ὑπολογισθέντες ὅμως εἰς τὴν ταχθεῖσαν σειρὰν τῶν νέων Ὀλυμπιάδων. Τῷ 1910 τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἵδρυεν ἐτησίους σκοπευτικοὺς ἀγῶνας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *«Ἐλευθέρια»*, πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἐπετείου τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, οἵτινες θὰ ἐτελοῦντο ἐκ περιτροπῆς εἰς πάντας τοὺς Νομοὺς τοῦ Κράτους. Τὰ ἔπαθλα θὰ ἦσαν χρηματικά. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐτελέσθησαν τὸ πρῶτον ἐν Πάτραις, ὅπου εἶχεν ὑψωθῆ τὸ πρῶτον ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας, εἶτα δ' ἐν Βόλῳ καὶ Τρικκάλοις.

Σκοπὸς τοῦ ἀπὸ τοῦ 1897 ἱδρυθέντος «Συνδέσμου τῶν Ἑλλην. Ἀθλητ. καὶ Γυμν. Σωματείων» εἶναι: 1) Ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἀθλητικῶν καὶ Γυμναστικῶν ἢ καὶ οἱονδήποτε παραπλήσιον ἐχόντων σκοπὸν Σωματείων πρὸς τὴν δι' ἀμοιβαίας ἠθικῆς ὑποστηρίξεως προαγωγὴν καὶ εὐόδωσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν· 2) Ἡ τέλεσις ἀγώνων, ἐν οἷς καὶ οἱ Πανελλήνιοι, οἱ τελούμενοι ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ Σταδίῳ, συνῳδὰ τῷ 43 ἄρθρῳ τοῦ ͵ΒΧΚΑ' Νόμου· 3) Ἡ ἐνέργεια πρὸς ἵδρυσιν Ἀθλητικῶν καὶ Γυμναστικῶν Σωματείων καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ ὑποστήριξις αὐτῶν· 4) Ἡ δημοσιευσις στατιστικῶν καὶ ἄλλων σχετικῶν εἰδήσεων; ἡ ἔκδοσις περιοδικοῦ συγγράμματος καὶ συγγραφῶν περὶ γυμναστικῆς γατῶν ταύτῃ συναφῶν.

Ὁ Σύνδεσμος ἔχει τμήματα: Ἀθλητικόν, Κο-

Digitized by Google

λυμβήσεως, Λεμβοδρομιῶν, Σκοποβολίας, Κυνηγεσίας, Ἀντισφαιρίσεως, Ὁπλομαχίας, Ποδηλασίας καὶ Ἀθλητικῶν παιδιῶν. Ἐντεῦθεν, ἐν ᾧ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐν Ἑλλάδι καὶ μόνην μέχρι τινὸς Ὁμοσπονδίαν (Fédération), ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς διαφόρους Ὁμοσπονδίας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὅτι ἀντιπροσωπεύει οὐχὶ ἓν ὡς ἐκεῖναι, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν τὰ εἴδη τῶν ἀθλημάτων. Εἰς τὸν Σύνδεσμον τῷ 1910 ὑπήγοντο 9 Σωματεῖα τῶν Ἀθηνῶν, 5 τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φαλήρου, 1 τοῦ Ἀμαρουσίου, 10 τῶν ἐπαρχιῶν, 3 τῆς Ἀλεξανδρείας, 10 τῆς Μ. Ἀσίας, 5 τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 1 τῆς Κύπρου. Σήμερον ὑπάγονται περὶ τὰ 60 Σωματεῖα τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Ἑλλάδος, ὡς καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἔγκρισιν τοῦ Συνδέσμου ὠργανώθησαν ἐπανειλημμένως διάφοροι ἀγῶνες, Πανελλήνιοι, Πανιώνιοι, Παναθηναϊκοί, Ἀβερώφειοι κλπ.

Ἑλληνικαὶ ἐπιδόσεις.— Αἱ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐπιτευχθεῖσαι μέχρι σήμερον καὶ ἐπισήμως ἀναγνωρισθεῖσαι ἑλληνικαὶ ἐπιδόσεις ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Δρόμος 100 μέτρ.	11″.
Δρόμος 200 μέτρ.	22 4/5″.
Δρόμος 400 μέτρ.	53 1/5″.
Δρόμος 800 μέτρ.	2′ 6 1/5″.
Δρόμος 1500 μέτρ.	4′ 24 1/5″.
Δρόμος 5000 μέτρ.	15′ 45 1/5″.
Δρόμος 110 μ. μετ' ἐμπ.	16 3/5″.
Δρόμος 400 μ. μετ' ἐμπ.	59 3/5″.
Σκυταλοδρομία 400 μέτρ.	45 1/5″.
Σκυταλοδρομία 1600 μέτρ.	3′ 51″.
Ἅλμα εἰς μῆκ. μετὰ φορᾶς	6,855 μέτρ.
Ἅλμα τριπλοῦν	13,78 μέτρ.
Ἅλμα εἰς ὕψος	1,82 μέτρ.
Ἅλμα ἐπὶ κοντῷ	3,60 μέτρ.
Δισκοβολία ἐλευθέρα	40.40 μέτρ.
Δισκοβολία ἑλληνική	38,94 μέτρ.
Σφαιροβολία	13,28 μέτρ. (Δί ἑκ. 12, 61μ.)
Λιθοβολία	20,45 μέτρ.
Ἀκοντισμὸς	54,60 μέτρ.

Οἱ κατέχοντες ἑλληνικὰς ἐπιδόσεις, μὴ καταρριφθείσας ἔτι, ὡς καὶ οἱ μέλλοντες νὰ ἐπιτύχουν νέας, θὰ τιμηθοῦν δι' ἰδίου καλλιτεχνικοῦ μεταλλίου πρωταθλητοῦ. Τὸ ἀθλητικὸν τμῆμα τοῦ Συνδέσμου καθιέρωσεν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὸν ἀνώμαλον δρόμον, ὅστις τελεῖται εἰς πάντα τὰ ἀθλητικὰ κέντρα τοῦ Κράτους. Τοιαῦτα κέντρα εἶναι αἱ Ἀθῆναι διὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ὁ Βόλος διὰ τὴν Θεσσαλίαν, αἱ Πάτραι διὰ τὴν Πελοπόννησον, ἡ Θεσσαλονίκη διὰ τὴν Μακεδονίαν, ἡ Ξάνθη διὰ τὴν Θράκην καὶ ἡ Μυτιλήνη διὰ τὴν Χίον καὶ τὴν Λέσβον. Αἱ πρωταθλήτριαι τοπικαὶ ὁμάδες ἕνα μῆνα μετὰ τὸν ἀγῶνα συγκεντροῦνται ἔν τινι πρωτευούσῃ τῶν περιφερειῶν τούτων ἐκ περιτροπῆς καὶ διαγωνίζονται διὰ τὸ πανελλήνιον πρωτάθλημα. Τῇ ἐγκρίσει τοῦ αὐτοῦ ἀθλητικοῦ τμήματος διοργανοῦνται καὶ αἱ διάφοροι φίλαθλοι συναντήσεις τῶν ἑλληνικῶν μετὰ ξένων ὁμάδων, κατερχομένων πρὸς τοῦτο εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος ἐκ Γαλλίας, Ρουμανίας, Σερβίας κλπ.

Ὁ Σύνδεσμος διαχειρίζεται ἀπὸ ἐτῶν καὶ τὸ *Κοργιαλένειον κληροδότημα*, οὗ διὰ τῶν τόκων, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς διαθήκης τοῦ μεγάλου τοῦ ἀθλητισμοῦ εὐεργέτου, ἐνισχύονται ἐτησίως οἱ μετέχοντες τοῦ Συνδέσμου καὶ ἐργαζόμενοι Σύλλογοι.

Ἐπ' ἐσχάτων ἱδρύθη ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν νέος κρατικὸς ὀργανισμός, ἡ *Διεύθυνσις Ἐθνικῆς Φυσικῆς Ἀγωγῆς* (Δ. Ε. Φ. Α.), σκοπῶν τὴν σωματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγὴν τῆς νεότητος καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς προπαίδευσιν. Ἡ Δ. Ε. Φ. Α θέλει ἱδρύσει ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους εἰδικοὺς Συλλόγους μέλλοντας νὰ ἐξυπηρετήσουν τὸν εἰρημένον σκοπὸν διὰ γυμναστηρίων, ἐκδρομῶν, κατασκηνώσεων ἐν ὑπαίθρῳ, τελέσεως ἀγώνων, διαλέξεων, ἐκδόσεως βιβλίων καὶ περιοδικῶν κλπ. Καὶ οἱ ἤδη δ' ὑφιστάμενοι Γυμν. καὶ Ἀθλητικοὶ Σύλλογοι θὰ δύνανται νὰ συγκροτήσουν παρ' αὐτοῖς ἴδια τοιαῦτα τμήματα Ἐθνικῆς Φυσικῆς Ἀγωγῆς, τὰ ὁποῖα θὰ ὑπόκεινται εἰς τὰς αὐτὰς διατάξεις, εἰς ἃς καὶ οἱ Σύλλογοι Ε. Φ. Α. Ἐπ' ἐσχάτων ἐπίσης, ἡ λίαν προοδευτικὴ ἐν Ἑλλάδι ἀνάπτυξις τῆς ποδοσφαιρίσεως ἤγαγεν εἰς τὴν ἵδρυσιν, ἐκτὸς τῶν Ποδοσφ. Ἑνώσεων Ἀθηνῶν, Πειραιῶς καὶ Θεσσαλονίκης, καὶ μιᾶς ἔτι ἀνωτάτης ἀρχῆς, τῆς *Ἑλληνικῆς Ποδοσφαιρικῆς Ὁμοσπονδίας*. Σήμερον ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχουν περὶ τὰ 600 ποδοσφ. σωματεῖα, ἀνεγνωρισμένα καὶ μή, μὲ 20000 ὡς ἔγγιστα ποδοσφαιριστάς. Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν γενικὴν ἀθλητικὴν κίνησιν, σημειοῦνται ἐνίοτε καὶ πυγμαχικοὶ ἀγῶνες, εἰ καὶ τὸ ἄθλημα τοῦτο δὲν ἐσυστηματοποιήθη ἔτι ἐν Ἑλλάδι. Δὲν ὑστερεῖ δ' εἰς τὴν ὅλην κίνησιν καὶ τὴν συμβολὴν καὶ ὁ εἰδικὸς περιοδικὸς τύπος (*«Νίκη», «Ἀθλητικὴ Ἐπιθεώρησις» «Ἀθλητικὸς Κόσμος»* κλπ.), ὡς καὶ ὁ ἡμερήσιος πολιτικός, ἀπὸ πολλοῦ καθιερώσας σχεδὸν γενικῶς εἰδικὴν ἀθλητικὴν στήλην, ἐν ᾗ παρελαύνει καθ' ἑκάστην πλουσία εἰδησεογραφία περὶ τῆς παγκοσμίου ἀγωνιστικῆς καὶ γυμναστικῆς κινήσεως.

Η ΓΥΝΗ ΕΝ ΤΩ ΑΘΛΗΤΙΣΜΩ. Κατὰ τὸ 8ον Διεθνὲς Ἀθλητικὸν Συνέδριον, τὸ συνελθὸν τῇ 5 Αὐγούστου 1926 ἐν Χάγῃ τῆς Ὁλλανδίας, μετὰ σφοδρὰς συζητήσεις ἐψηφίσθη διὰ 12 κατὰ 5 ψήφων, ὅπως εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1928 περιληφθοῦν καὶ 5 ἀγωνίσματα διὰ γυναῖκας, ἤτοι οἱ δρόμοι 100 μ. καὶ 800 μ., τὸ ἅλμα εἰς ὕψος, ἡ ἐλευθέρα δισκοβολία διὰ τῆς ἐπιδεξιωτέρας τῶν χειρῶν καὶ ἡ σκυταλοδρομία 1600 (4X400) μέτρων.

Ἀλλὰ ποία ἡ μοῖρα τῆς γυναικὸς ἐν τῷ ἀθλητισμῷ καὶ τῇ ἐν γένει φυσικῇ ἀγωγῇ; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχολεῖ καθημερινῶς τὸν παγκόσμιον ἀθλητικὸν τύπον. Εἶναι γνωστόν, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Αἰολοὶ παρεῖχον εἰς τὸ θῆλυ φῦλον σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ δημοσίῳ βίῳ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἴωνας, οἵτινες περιώριζον αὐτὸ εἰς τὸν γυναικωνίτην καὶ ἐκράτουν ἐν πολλῷ κατωτέρᾳ μοίρᾳ.

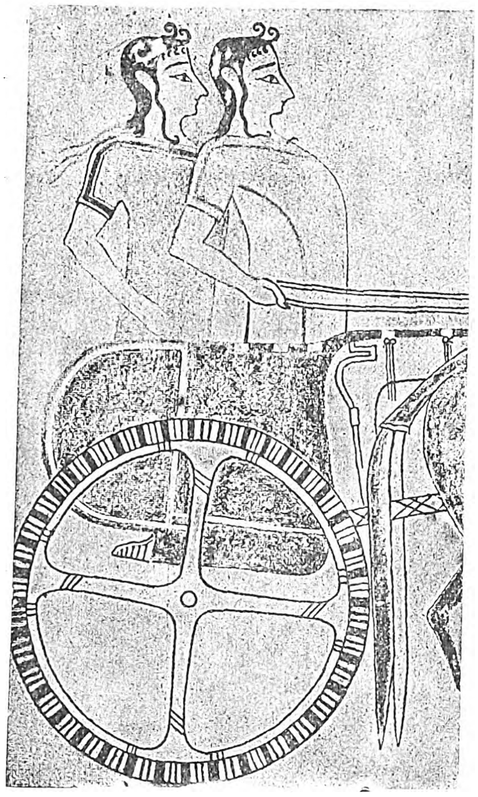

Γυναῖκες ἐποχούμεναι ἅρματος.
(Τοιχογραφία ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος).

Παρὰ τὸν περιορισμὸν ὅμως τοῦτον τῆς γυναικὸς καὶ παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ γυμνασία τοῦ σώματος ἦτο πολλαχοῦ προνόμιον ἀποκλειστικὸν τοῦ ἀνδρικοῦ φύλου, ἡ Ἑλληνὶς δὲν ἀπεκλείετο τέλεον τῆς περὶ τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν ἐνασχολήσεως.

Παράδειγμα ἀγλαὸν ἀρρενωπῆς σωματικῆς διαπλάσεως παρέχει ἡμῖν ἐν *«Ὀδυσσείας»* Ζ ὁ Ὅμηρος, περιγράφων τὰ περὶ τῆς βασιλόπαιδος τῶν Φαιάκων Ναυσικᾶς. Ἐν φορτηγῷ ἁμάξῃ ἐγκαίρως εἶχον ἐπισωρευθῆ τὰ ἐρρυπωμένα ἐνδύματα, ἐνῷ ἡ μήτηρ τῆς λευκωλένου κόρης εἶχε μεριμνήσει νὰ θέσῃ ἐν αὐτῇ κίστην μετὰ παντοίων ζωοτροφιῶν καὶ ἀσκὸν οἴνου. Ἡ Ναυσικᾶ, ἐπιβᾶσα τῆς ἁμάξης, «ἔλαβε μάστιγα καὶ ἡνία σιγαλόεντα», καὶ μετὰ τόλμης ὄντως ἀνδρικῆς καὶ παρθενικῆς ἅμα χάριτος, ἐδίωξε τὰς ἡμιόνους πρὸς τὴν παραλίαν, παρακολουθουσῶν τῶν θεραπαινίδων της. Ἐκεῖ αἱ νεάνιδες ἐκαθάρισαν τὰ ἱμάτια, μεθ' ὃ ἐλούσθησαν, ἐχρίσθησαν δι' εὐώδους ἐλαίου, ἐδείπνησαν καὶ εἶτα ἔπαιξαν τὴν σφαῖραν, τῆς Ναυσικᾶς ᾀδούσης ἡδέως. Ὡραῖον ὡσαύτως παράδειγμα παρθενικῆς ἀθλητικότητος ἀναφέρει ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρκαδίας Ἰάσου καὶ τῆς Κλυμένης Ἀταλάντην, ἡ ὁποία πρώτη ἔτρωσεν ἐν θήρᾳ τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον, συμμετέσχε δὲ καὶ τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας καὶ εἶτα μετασχοῦσα τῶν ἐπὶ Πελίᾳ, θείῳ τοῦ Ἰάσωνος, ἐπιταφίων ἀγώνων, ἐνίκησεν ἐν πάλῃ τὸν Πηλέα.

Ἡ θήρα κάπρων φαίνεται, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν ἦτο συνήθης καὶ τῶν γυναικῶν ἀθλητικὴ ἐνασχόλησις. Οὕτω τοιαύτην θήραν ἐντὸς δάσους παριστοῦν τεμάχια τοιχογραφιῶν τοῦ ἐκ τῶν πρώτων πιθανῶς χρόνων τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. νέου ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος. Τὸ κυνηγέσιον εἰκονίζεται ἐν μεγάλῃ δράσει, λαγῷ καὶ κάπροι καταδιώκονται ὑπὸ κυνῶν καὶ πλήσσονται δι' ἀκοντίων ἢ συλλαμβάνονται ἐν δικτύοις, ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες κρατοῦν ἀπὸ σχοινίων κύνας ἀνιχνευτάς, ἐνῷ ἑκατέρωθεν προσέρχονται κυνηγοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὧν τινες μάλιστα ἐποχοῦνται ἁρμάτων. Εἴδομεν δ' ἀλλαχοῦ, ὅτι αἱ γυναῖκες μετεῖχον καὶ τῶν ταυρομαχιῶν τῶν Κρητικομυκηναϊκῶν χρόνων.

Ἐν Χίῳ, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, αἱ νεάνιδες ἠσκοῦντο εἰς τὰς παλαίστρας μετὰ τῶν νέων. Ὁμοίως ἐν Τέῳ αἱ νεάνιδες πρὸ τοῦ γάμου των ἀνεστρέφοντο ἐν τῇ αὐτῇ μετὰ τῶν νέων σχολῇ καὶ μετεῖχον τῶν ἀνδρικῶν ἀσκήσεων. Ἐν Κίῳ τῆς Βιθυνίας, κατὰ Πλούταρχον, αἱ παρθένοι ἠσκοῦντο παίζουσαι καὶ χορεύουσαι ἐνώπιον τῶν μνηστήρων των. Ἐν Ἤλιδι δέ, ὡς ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, εἰς τοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας τελουμένους ἀγῶνας, τὰ *Ἡραῖα*, διεξήγετο καὶ «ἅμιλλα δρόμου παρθένοις», καθ' ἣν αἱ κόραι, διῃρημέναι εἰς τρεῖς καθ' ἡλικίαν τάξεις καὶ ἐνδεδυμέναι ἐξώμως μὲ βραχὺν ὑπερθεν τῶν γονάτων καθικνούμενον χιτῶνα, διημφεσβήτουν τὸν ἐκ κοτίνου στέφανον καὶ μοῖραν βοὸς θυσιασθέντος εἰς τὴν Ἥραν. Ἔτρεχον δ' οὐχὶ τὸ ὅλον μῆκος τοῦ σταδίου, ἀλλὰ μόνον τὸ ἕκτον αὐτοῦ, ἰσούμενον περίπου πρὸς 30 μέτρα. Τῶν ἀγώνων τούτων καὶ οἱ κριταὶ ἦσαν γυναῖκες. Ἐπίσης ἐν Κυρήνῃ ἐνίοτε καὶ αἱ γυναῖκες ἐγυμνασιάρχουν.

Αἱ Σπαρτιάτιδες.— Ἀλλ' ἡ Σπάρτη ὑπῆρξεν ἡ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἑλληνίδα πόλιν ἐπιβαλοῦσα διὰ νόμου τὴν φυσικὴν ἀγωγὴν εἰς τὴν γυναῖκα. Μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος (Λακεδ. Πολ. Α. 4): «Ὁ δὲ Λυκοῦργος, ταῖς ἐλευθέραις μέγιστον νομίσας εἶναι τὴν τεκνοποιΐαν, πρῶτον μὲν σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε, νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐρρωμενέστερα γίγνεσθαι». Ὁμοίως παρὰ τοῦ Πλουτάρχου Λυκοῦργ. 14) μανθάνομεν: «Τῆς δὲ παιδείας, ἣν μέγιστον ἡγεῖτο τοῦ νομοθέτου καὶ κάλλιστον ἔργον εἶναι, πόρρωθεν ἀρχόμενος, εὐθὺς ἐπεσκόπει τὰ περὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς γενέσεις.... Τὰ μέντοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις καὶ πάλαις καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν, ὡς ἥ τε τῶν γεννωμένων ῥίζωσις ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα βλαστάνοι βέλτιον, αὐταί δὲ μετὰ ῥώμης τοὺς τόκους ὑπομένουσαι καλῶς ἅμα καὶ ῥᾳδίως ἀγωνίζοιντο πρὸς τὰς ὠδῖνας».

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ μέγας, ὁ σοφὸς καὶ ἐπιστημονικὸς ἀφορισμὸς τῆς *«Παιδοκομίας»*, ὃν ἔθετο ὁ μέγας νομοθέτης πολλοὺς αἰῶνας, πρὶν ἢ ὁ Γάλλος καθηγητὴς A. Pinard (1899) θεωρηθῇ ὡς ἱδρυτὴς τῆς «Puériculture», τῆς ἐπιστήμης δηλονότι ἐκείνης, ἥτις σκοπεῖ τὴν ἀναζήτησιν τῶν γνώσεων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Αἱ Σπαρτιάτιδες γυμναζόμεναι κατεγίνοντο εἰς τὸν δρόμον, τὴν πάλην, τὸν δίσκον, τὸ ἀκόντιον καὶ τὸ ἅλμα, ἔφερον δὲ κατὰ τὰς ἀσκήσεις ἀνειμένους πέπλους ἢ ἦσαν καὶ τέλεον γυμναί. Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ *«Ἀνδρομάχῃ»* (597) λέγει:

Σπαρτιατίδων κόρη,
αἳ ξὺν νέοισιν ἐξερημοῦσαι δόμους
γυμνοῖσι μηροῖς καὶ πέπλοις ἀνειμένοις
δρόμους, παλαίστρας τ' οὐκ ἀνασχετοὺς ἐμοὶ
κοινὰς ἔχουσι.

Ἡ τοιαύτη αὐτῶν ἐνασχόλησις ἀπέδιδεν εἰς τὰς Λακαίνας ῥώμην καὶ κάλλος ἐπίζηλον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῇ *«Λυσιστράτῃ»* (78 κ. ἑ.) ἐμφανίζει τὴν γλυκυτάτην ἀντιπρόσωπον τῆς Σπάρτης *Λαμπιτὼ* καυχωμένην, ὅτι εἰς τὴν σωμασκίαν κυρίως ὀφείλει τὸ κάλλος αὐτῆς, τὴν εὔχροιαν καὶ τὸ σφρῖγος τοῦ σώματος· σφρῖγος καὶ στιβαρότητα χειρῶν, δι' ὧν καὶ ταῦρον θὰ ἠδύνατο αὕτη νὰ στραγγαλίσῃ. Ἀλλαχοῦ, ἐν χορικῷ τῆς αὐτῆς κωμῳδίας (1308), ὁ ποιητὴς ᾄδει τὰς νεαρὰς Σπαρτιάτιδας, ἀσκουμένας παρὰ τὸν Εὐρώταν, μὲ τοὺς πόδας εὐκινήτους ὡς οἱ τῶν ζωηρῶν πώλων καὶ μὲ τὴν κόμην ἀνεμιζομένην ὡς ἡ τῶν Βακχῶν.

Ἆτε πῶλοι ταὶ κόραι
παρ τὸν Εὐρώταν
ἀμπάλλοντι πυκνὰ ποδοῖν
ἀγκονιῶαι,
ταὶ δὲ κόμαι σειοντ' ᾇπερ Βακχᾶν
θυρσαδδωᾶν καὶ παδωᾶν.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεῖος Πλάτων τοσοῦτον ἐκ τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς εἶχεν ἐνθουσιασθῆ, ὥστε ὠνειροπόλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὸ λυκούργειον σύστημα καὶ εἰς τὴν ἰδίαν Πολιτείαν. Οὕτως ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος ἐμφανίζεται ὡς εἷς ἐκ τῶν πρώτων ἀποστόλων τῆς λελογισμένης καὶ ἀπαρακινδυνεύτου γυναικείας χειραφετήσεως. Καὶ συνίστα ν' ἁμιλλῶνται αἱ γυναῖκες μέχρι μὲν τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας των γυμναί, πέραν δὲ τοῦ ὁρίου τούτου καὶ μέχρι τοῦ γάμου των, περιβεβλημέναι τὸ προσῆκον ἔνδυμα (Νομ., κ' 833).

Εἰ καὶ δέ, ὡς εἴπομεν, ἡ θέα τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἀπηγορεύετο εἰς τὰς γυναῖκας, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀπεκλείοντο αὗται τῶν ἱππικῶν ἀγωνισμάτων. Ὡς πρώτη δὲ γυνὴ ἱπποτροφήσασα ἀναφέρεται ἡ ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀγησιλάου *Κυνίσκα*, ἡ καὶ πρώτη στεφανωθεῖσα διὰ νίκης Ὀλυμπιακῆς. Ἀλλ' ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐνίκησαν ὁμοίως καὶ οἱ πῶλοι τῆς ἐκ Μακεδονίας *Βελεστίχης*, ἐρωμένης τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου.

Ὁ Ὀρειβάσιος ἐν τῷ περὶ *«Διαίτης Γυναικῶν»* συγγράμματί του, συνιστῶν ὡς ἐπιβεβλημένην τὴν

Digitized by Google

σωματικὴν ἄσκησιν εἰς τὴν γυναῖκα καθὼς καὶ εἰς τὸν ἄνδρα, ἀπαριθμεῖ τὰ εἴδη τῶν ἀσκήσεων τὰ ἐπιτήδεια εἴς τε τὰς παρθένους καὶ τὰς προβεβηκυίας τὴν ἡλικίαν, «ὥστε μένειν (τὴν ἕξιν) θήλειαν καὶ μὴ ἐξίστασθαι πρὸς τὸ ἀρρενωπόν». Καὶ ὑποδεικνύει ὁ ἐπιφανὴς Ἕλλην ἰατρός: «Ταῖς μὲν κόραις δρόμοι ἁρμόζουσι διὰ κουφότητα, ταῖς δὲ προβεβηκυίαις περίπατοι πλείους καὶ ἐπὶ ὀχημάτων ἐλάσεις. Τὰς δὲ ὑπερβολὰς τοῦ γυμνάζεσθαι μᾶλλον δεῖ φυλάσσεσθαι· κίνδυνος γὰρ ὁ μέν τι κοινὸς καὶ ἀνδράσιν, ὁ δὲ ἐξαίρετος γυναιξίν· οὐ γὰρ ἀποκαθαίρονται χρηστῶς». Καὶ περαιτέρω: «Γυμνάσια δὲ ἐπιτρεπτέον τὰ γυναιξὶν ἁρμόζοντα. Γυμναζομένην οὕτως ἀναγκαῖον καὶ ἐσθίειν ἥδιον καὶ εὐχροωτέραν εἶναι».

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ μέχρις ἐσχάτων ἔτι, ἡ φυσικὴ τῆς γυναικὸς ἀγωγὴ εἶχε παραμεληθῆ τελείως. Αἱ οἰκογενειακαὶ φροντίδες, αἱ οἰκοκυρικαὶ ἀσχολίαι καὶ ἡ ἐπίβλεψις καὶ διαπαιδαγώγησις τῶν τέκνων κατηνάλισκον παρὰ τῇ γυναικὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἡμέρας. Σήμερον ὅμως, ὡς ἀναγράφει καὶ ὁ Γάλλος φίλαθλος δημοσιογράφος καὶ ἰατρὸς Bellin du Coteau, ὑποβοηθοῦντος τοῦ νεωτερισμοῦ, ἀναγκαστικῶς καὶ αἱ ἀθλητικαὶ ἀσκήσεις ἐπεκράτησαν εἰς ἁπάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ μετεδόθησαν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ θῆλυ φῦλον. Ὡς ἐκ τούτου βλέπομεν τὰ νῦν τὴν γυναῖκα εἰς τὰ διάφορα στάδια ν' ἁμιλλᾶται πρὸς τὸ ἀνδρικὸν φῦλον, ποδοσφαιρίζουσα ἢ ἐπιτυχῶς μετέχουσα εἰς ἀγωνίσματα δρόμου. Γυναικεῖαι Ἀθλητικαὶ Ὁμοσπονδίαι καταρτίζονται καὶ διεθνεῖς γυναικεῖοι ἀγῶνες προκηρύσσονται. Ἀκαταγώνιστοι κολυμβήτριαι ἐμφανίζονται, καταρρίπτουσαι παγκοσμίους ἐπιδόσεις, οἷαι ἡ Ἀγγλὶς Ἔδιθ Μαίην, ἡ Σουηδὶς Μπ. Χάζελινς κλπ. Ἐν Ἀμερικῇ ἡ γυνή, καὶ δὴ ἡ φοιτῶσα εἰς κολλέγια, ἐνησχολεῖτο εἰς τὸν ἀθλητισμὸν πολὺ πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ἐπὶ πολὺ παρέμειναν αἱ διάφοροι ἐπιδόσεις εἰς χεῖρας ὀνομαστῶν ἀθλητριῶν. Πρέπει ἆρά γε νὰ χειροκροτήσωμεν διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τῆς γυναικείας ἀγωνιστικῆς καὶ νὰ ἐκδηλώσωμεν τὴν ἱκανοποίησιν ἡμῶν; Οὐχὶ βεβαίως, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνησθῇ εἰς τὸ θῆλυ φῦλον, ὅτι πᾶσα ἐν παντὶ ὑπερβολὴ ἀποτελεῖ ἐλάττωμα, ὡς ὑπέδειξε πάλαι καὶ ὁ Ἕλλην Ὀρειβάσιος.

Ἀνατομικῶς, οὐδεμία χωρεῖ ἀμφισβήτησις, ὅτι ἡ γυνὴ εἶναι κατωτέρα τοῦ ἀνδρός. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ καρδία καὶ οἱ πνεύμονες αὐτῆς εἶναι καὶ ὑποδεέστεροι ἀπὸ ποιοτικῆς ἀπόψεως. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἡ φυσικὴ αὐτῆς εὐρωστία οὐδὲ κἂν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀντοχὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τοῦτο γυνὴ ἀθλήτρια ὑπερέχει μὲν ἐν πολλοῖς τῶν ἄλλων γυναικῶν, ἀλλὰ δὲν δύναται ποσῶς νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἄνδρα ἀθλητήν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅπου καὶ κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ἠθέλησαν ν' ἀντικαταστήσουν τοὺς ἄνδρας διὰ γυναικῶν, παρετηρήθη ὅτι ἡ γυνὴ οὐδαμῶς ἠδυνήθη νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὰς βαρείας χειρωνακτικὰς ἐργασίας τοῦ ἀνδρός. Δύναται ἑπομένως νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ γυνή, ἀπὸ ἀπόψεως μυϊκῆς διαπλάσεως καὶ φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, ἰσοφαρίζει πρὸς ἐνήλικα παῖδα ἢ πρὸς ἔφηβον.

Παραθέτομεν πίνακα, ἐν ᾧ χαρακτηριστικῶς καταφαίνεται ἡ ἐτησία αὔξησις τοῦ μήκους τοῦ σώματος, τοῦ βάρους αὐτοῦ, τῆς μυϊκῆς ἰσχύος καὶ τῆς ζωτικῆς χωρητικότητος, ἤτοι τῆς εἰς ἀέρα χωρητικότητος τῶν πνευμόνων, ἐπὶ 6259 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἀπὸ τοῦ ἕκτου μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν, κατὰ μετρήσεις γενομένας ἐν Σικάγῳ ὑπὸ τοῦ Smedley:

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ SMEDLEY

Ἡλικία	Μῆκος εἰς χιλιοστὰ μέτρου		Βάρος εἰς χιλιόγραμμα		Μυϊκὴ ἰσχὺς τῆς χειρὸς		Ζωτικ. χωρητικότης εἰς κυβ. ἑκατοστόμετρα	
	Ἄρρενα	Θήλεα	Ἄρρενα	Θήλεα	Ἄρρενα	Θήλεα	Ἄρρενα	Θήλεα
6 ἐτῶν	1106	1096	19,73	18,87	9,21	8,36	1023	950
7 »	1158	1153	21,61	20,97	10,74	9,88	1168	1061
8 »	1209	1204	23,81	23,01	12,41	11,16	1316	1165
9 »	1261	1252	26,33	25,25	14,34	12,77	1469	1286
10 »	1309	1300	28,70	27,79	16,52	14,65	1603	1409
11 »	1351	1353	31,22	30,66	18,85	16,54	1732	1526
12 »	1395	1413	34,15	34,37	21,24	18,92	1883	1664
13 »	1455	1476	38,08	38,97	24,44	21,84	2108	1827
14 »	1519	1536	42,69	44,21	28,42	24,79	2395	2014
15 »	1580	1568	47,99	48,16	33,39	27,00	2697	2168
16 »	1640	1583	53,23	50,65	39,69	28,70	3120	2266
17 »	1678	1592	57,38	52,38	44,74	29,56	3483	2319
18 »	1712	1594	61,28	52,92	49,28	29,75	3655	2343

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ζήτημα τῆς *«Παιδοκομίας»*, περὶ οὗ ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν, ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τὸ σῶμα τῆς γυναικός, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ τῆς τεκνοποιίας, ἔχει ἀνάγκην ἰδίας προστατευτικῆς μερίμνης καὶ προφυλάξεως, ἵνα μή, ἐν τῇ προσπαθείᾳ ἐπιτεύξεως ἐξαιρετικῶν ἀθλητικῶν ἐπιδόσεων, ὑποβάλληται ἡ γυνὴ εἰς σφοδροὺς ἀγῶνας καὶ ἀσυνήθεις ἀνδρικὰς εὐκινησίας, δυναμένας νὰ ἐπιφέρουν αὐτῇ οὐχὶ ἀσημάντους μετατοπίσεις ἢ ἄλλας ἀνωμαλίας τῶν κοιλιακῶν ὀργάνων καὶ δὴ τῶν ὀργάνων τῆς παραγωγῆς.

Δὲν εἶναι ἀναμφιβόλως δίκαιον νὰ στερηθῇ ἡ γυνὴ τῶν ὁμολογουμένως ἐπαγωγῶν τέρψεων τοῦ ἀθλητισμοῦ. Καὶ ὑπάρχουν σήμερον γυναῖκες πρωταθλήτριαι, αἵτινες ἐπέτυχον εἰς πολλὰ ἀγωνίσματα ἐπιδόσεις σημαντικωτέρας τῶν ἀνδρικῶν. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὴν Μὶς Gertrude Ederlé, τὴν διάσημον κολυμβήτριαν τῆς Μάγχης, οὐδὲ τὴν Μὶς Μάρθαν Νορέλιους, πρωταθλήτριαν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων εἰς τὴν ἐλευθέραν κολύμβησιν τῶν 400 μέτρων, ἥτις κατέρριψε τὴν παγκόσμιον ἐπίδοσιν κολυμβήσεως 880 ὑαρδῶν, ἐπιτυχοῦσα εἰς χρόνον 12' 21''. Ἡ σωμασκία εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς γυναικείας ἀγωγῆς, καθόσον ἡ δι' αὐτῆς ἐπιτυγχανομένη ἀνθηρότης καὶ τὸ κάλλος τῆς ἐγγάμου γυναικὸς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος συζυγικὸς δεσμός, ὁ ἐξασφαλίζων τὴν ἤρεμον καὶ εὐχάριστον συμβίωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν τῆς οἰκογενείας συγκρότησιν (Ιρ. καὶ Πλάτ. Πολ. ε, 464). Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τῶν ἐντατικῶν προσπαθειῶν, αἵτινες διαστρεβλώνουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ παραμορφώνουν τὰ γυναικεῖα χαρακτηριστικά, μέχρι τοῦ σημείου τῶν εὐρύθμων καὶ ἁρμονικῶν καὶ ἀβιάστων κινήσεων, αἵτινες προσθέτουν ὑγείαν καὶ πλαστικότητα καὶ χάριν εἰς τὸ καλλίγραμμον γυναικεῖον σῶμα, ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγίστη.

Ἡ Ἀμερικανὶς κολυμβήτρια Γερτρούδη Ἔδερλε, ἡ νικήτρια τῆς Μάγχης (1926) μ' ἐπίδοσιν 14 ½ ὡρῶν.

(Ἀπὸ τοῦ 1923 τὴν ἐπίδοσιν εἶχεν ὁ Ἰταλὸς Τιραμπόσκι μὲ χρόνον 16 ὡρῶν καὶ 23 λεπτῶν).

Ταχέως θὰ ἐννοήσῃ ἡ ἀθλοῦσα γυνή, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἀνδρικὸν ἀθλητικὸν σύστημα καὶ ὅτι δέον ν' ἀποφεύγῃ τὰ ἐπικίνδυνα διὰ τὴν σωματικὴν αὐτῆς διάπλασιν ἀγωνίσματα, ὡς εἶναι τὸ ἅλμα εἰς ὕψος, ἡ ποδοσφαίρισις, ὁ ἀνώμαλος δρόμος, ἡ πυγμαχία κλπ., καθιεροῦσα νέον καὶ ἰδιάζον σύστημα, συμφυὲς πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν της καὶ ἐπωφελές. Ἡ ποδοσφαίρισις π. χ. δὲν εἶναι ἀγὼν αἰσθητικῶν εἰκόνων, ἀλλ' εἶναι αὐτόχρημα πόλεμος πεισματώδης καὶ τραχύς, ἥκιστα ἁρμόζων εἰς γυναῖκας, δυναμένας νὰ πίπτουν καὶ ν' ἀνατρέπωνται ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν. Ἀτυχῶς δέ, ὡς εἶπε καὶ ὁ Irelat. «ὅταν ἡ γυνὴ πίπτῃ, δὲν πίπτει, ἀλλὰ κατακρημνίζεται».

Ἡ ἐν ὑπαίθρῳ σουηδικὴ γυμναστική, αἱ ἁρμονικαὶ κινήσεις, οἱ ἑλληνικοὶ χοροί, οἱ μικροὶ καὶ ὁμαλοὶ δρόμοι, ἡ ἀντισφαίρισις, ἡ χειροσφαίρισις, ἡ κολύμβησις καὶ τὰ τοιαῦτα, ἰδοὺ ἀγωνίσματα κατάλληλα διὰ τὴν γυναῖκα, ἀγωνίσματα ἐπανορθωτικὰ τοῦ σώματος, τονωτικὰ τῶν μελῶν καὶ τῶν κοιλιακῶν τοιχωμάτων, συντελεστικὰ τῆς εὐκινησίας καὶ βελτιωτικὰ τῆς ἀναπνευστικῆς ἱκανότητος. Οὕτω, ἐν τῇ φιλοπροόδῳ χώρᾳ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς, τῇ Ἰαπωνίᾳ, εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας τοῦ 1924, ὧν μετέσχον 431 ἐν συνόλῳ ἀθληταί, αἱ συμμετασχοῦσαι 80 περίπου κυρίαι καὶ δεσποινίδες ἠγωνίσθησαν μόνον εἰς τὴν ἀντισφαίρισιν, τὴν χειροσφαίρισιν καὶ τὴν κολύμβησιν. Δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἀγωνιστικὴν τὸ ἐν Πράγᾳ **Ὀλυμπιακὸν Συνέδριον** τοῦ 1925, μετὰ διεξοδικὴν συζήτησιν τῶν εἰδικωτέρων μελῶν, εἶχε λάβει τὰς ἑξῆς ἀποφάσεις: 1) Ὁ φυσικὸς προορισμὸς τῆς γυναικός, ὅστις ἐκδηλοῦται ἐν τῷ σωματικῷ καὶ τῷ ψυχικῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς, ἐπιβάλλει τοιαύτην ἐπιλογὴν ἀγωνιστικῆς δράσεως, ὥστε ν' ἀνταποκρίνηται αὕτη εἰς τὰς φυσιολογικὰς τῆς γυναικὸς ἀνάγκας. 2) Ἰατρικὸς ἔλεγχος, προσηρμοσμένος πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τῆς γυναικείας ζωῆς, εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖος διὰ τὴν γυναικείαν ἀγωνιστικὴν δρᾶσιν. 3) Ἡ ἔντασις τῶν γυναικείων ἀγωνισμάτων δέον νὰ εἶναι ἐπαισθητῶς κατωτέρα τῆς τῶν ἀνδρικῶν. 4) Τὰ ἀγωνίσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ σωματικῆς, ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως δὲν ἁρμόζουν εἰς γυναῖκας, δέον νὰ ἐγκαταλειφθοῦν. Ἰδιαιτέρως σημειοῖ τὸ Συνέδριον τὴν πυγμαχίαν, τὴν πάλην καὶ τὴν ποδοσφαίρισιν· διὰ τὰ λοιπὰ ἐλαφρὰ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα δὲν δύναται εἰσέτι ν' ἀποφανθῇ περὶ τῶν μὴ παραδεκτῶν, δοθέντος ὅτι δὲν κατέχει εἰσέτι τὰ ἀπαραίτητα ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ στοιχεῖα, ἵνα στηρίξῃ ἐπ' αὐτῶν τὴν κρίσιν του. 5) Προκειμένου περὶ δημοσίων ἀγώνων μεταξὺ γυναικῶν, αἱ ἠθικαὶ συνθῆκαι δέον νὰ γίνωνται πάντοτε πλήρως σεβασταί.

Ἡ Κα Πρεβὼ-Γκαρτέλ, νικήτρια τοῦ ἀγῶνος κυριῶν ἐπὶ 5 χιλιομέτρων.

Ὁ γυναικεῖος ἀθλητισμὸς ἐν Ἑλλάδι — Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ γυναικεία παίδευσις ἐν Ἑλλάδι προέδραμε τῆς ἀνδρικῆς εἰς τὴν γυμναστικὴν μεταρρύθμισιν. Διότι τῷ 1891 ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ τμήματι τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑλληνίδων ἱδρύθη εἰδικὴ Σχολὴ Γυμναστριῶν, ἀναγνωρισθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου, ἀπὸ δὲ τοῦ 1902 ἱδρύθη καὶ πλῆρες Γυμναστήριον κατὰ τὸ σουηδικὸν πρότυπον. Ὁμοίως ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἀρσακείῳ Παρθεναγωγείῳ ἱδρύθησαν τῷ 1904 τρεῖς πλήρεις αἴθουσαι σουηδικῆς, καθὼς καὶ ἰδιαίτερον τμῆμα ὀρθοπεδικῆς γυμναστικῆς. Ἀλλά, πρὸς τῇ σουηδικῇ γυμναστικῇ τοῦ γυναικείου φύλου, τῇ καθιερωθείσῃ εἰς τὰ σχολεῖα ἀπὸ τοῦ 1909, ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ 1926 ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ χειροσφαίρισις, διαδιδομένη εὐρέως ὁσημέραι μεταξὺ τῶν νεανίδων. Τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἤδη ἑδρεύοντα παλαίμαχον Πανιώνιον Γυμν. Σύλλογον Σμύρνης, ὅστις πρῶτος αὐτὸς ὠργάνωσεν ἐπισήμως διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἑλλάδι ἀγῶνας γυναικῶν διὰ τὸ πρωτάθλημα τοῦ ἀγωνίσματος τούτου. Ἀγῶνες γυναικείου πρωταθλήματος χειροσφαιρίσεως ὠργανώθησαν ὀλίγον βραδύτερον καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὁ αὐτὸς Πανιώνιος Γυμν. Σύλλογος ἀρχομένου τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1926 ὠργάνωσε καὶ τὴν πρώτην ἑλληνικὴν γυναικείαν ἀθλητικὴν ἐπίδειξιν δι' ἐσωτερικῶν ἀγώνων, εἰς οὓς κατῆλθον 28 μέλη τοῦ Γυναικείου αὐτοῦ Τμήματος. Γενικῶς παρατηρεῖται, ὅτι ἡ θαρραλέα προσπάθεια τῆς Ἑλληνίδος γυναικὸς σημειοῖ πανταχοῦ πρόοδον. Καὶ διὰ τοῦτο σήμερον πάντες σχεδὸν οἱ Ἑλληνικοὶ Γυμναστικοὶ Σύλλογοι ἔχουν δημιουργήσει γυναικεῖα τμήματα. Ὁ γυναικεῖος ἀθλητισμὸς ἐν τῇ Βαλκανικῇ γενικῶς ἔχει ἐγκατασταθῆ πλέον ἐπισήμως· ἐν Τουρκίᾳ ἀπὸ τοῦ 1922, ἐν Ρουμανίᾳ ἀπὸ τοῦ 1923, ἐν Βουλγαρίᾳ ἀπὸ τοῦ 1924, πολὺ δὲ πρότερον, ἀπὸ δεκαετηρίδων, ἐν Τσεχοσλοβακίᾳ.

Ἐν τέλει ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐφημερὶς «Εὔα» ἠπόρει τελευταίως πῶς συμβαίνει ὥστε, ἐνῷ αἱ γυναῖκες ἐτράπησαν πρὸς πάντα σχεδὸν τὰ ἐπαγγέλματα, ν' ἀφίνουν ἐντελῶς τὸ ὡραιότατον στάδιον τῆς διδασκάλου τῶν γυμναστικῶν καὶ τῶν ἀθλητικῶν ἀσκήσεων. Καὶ προσέθετεν ὅτι, ἐνῷ ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχουν ἄπειροι διακεκριμέναι ἀντισφαιρίστριαι, μία μόνον αὐτῶν ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα διδασκάλου τῆς ἀντισφαιρίσεως, ἡ Μὶς Κόβινγκτον, ἡ ὁποία πάλιν δὲν εἶναι Γαλλίς. Ἡ Μὶς Κόβινγκτον τὸ τελευταῖον ἔτος ἔχει κερδίσει εἰς 5 παιγνίδια τὸν Γάλλον πρωταθλητὴν R. Lacoste. Ἐν Ἑλλάδι ἐν τούτοις παρατηρεῖται τοὐναντίον· ἐνῷ δὲν ὑπάρχουν πολυπληθεῖς διακεκριμέναι ἀντισφαιρίστριαι, ὑπάρχει ὅμως μία καθηγήτρια, ἡ Ἀτθὶς Θεσπιὰς Δημητριάδου, ἀπὸ ἐτῶν διατηροῦσα ἰδίαν Σχολὴν γυμναστικῆς, ἀντισφαιρίσεως καὶ χειροσφαιρίσεως.

ΥΠΕΡΚΟΠΩΣΙΣ. Τὴν ἔντονον καὶ παρατεταμένην ἄσκησιν ἀκολουθεῖ κόπωσις, ἡ ὁποία ἐκλείπει δι' ἀναπαύσεως· ἄνευ ταύτης ἐπέρχεται ὑπερκόπωσις, δυναμένη νὰ ἐπιφέρῃ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα. Δι' ὃ οἱ ὅροι τῆς ἀποφυγῆς τῆς ὑπερκοπώσεως δέον νὰ καθορίζωνται αὐστηρῶς καὶ νὰ τηρῶνται ἀπαρεγκλίτως ὑπὸ τῶν ἀθλητῶν (βλ. λέξιν ὑπερκόπωσις).

Digitized by Google

 ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΤΑΚΛΕΙΣ. Ὁ ἀθλητισμὸς ἐκαλλιεργήθη κατὰ μὲν τὴν προϊστορικὴν περίοδον τῆς Ἑλλάδος, ἵνα πλάσῃ ἰσχυρὸν τὸ σῶμα καὶ ἱκανὸν πρὸς τοὺς διὰ μονομαχιῶν διεξαγομένους πολέμους. Ἐκ τούτου καὶ ἐταυτίσθη πρὸς τὴν ἄσκησιν τῶν πολεμικῶν ἔργων, χρησιμοποιῶν π. χ. τὸν ἵππον ἐξ ἴσου εἴς τε τὰς μάχας καὶ τὰς εἰς τοὺς ἀγῶνας ἁρματοδρομίας. Κατὰ δὲ τὴν κλασσικὴν περίοδον ἠσκήθη, ἵνα δημιουργήσῃ «νοῦν ὑγιᾶ ἐν σώματι ὑγιεῖ». Ὁ Ἕλλην κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐβασανίζετο ὑπό τινος ἀντιθέσεως· ἐγίνωσκε τὸ σῶμα ὡς τὴν ἕδραν φιληδόνων ἐπιθυμιῶν καὶ εἶχε πλήρη συνείδησιν τῆς εἰς τὸ πνεῦμα ἀντιτασσομένης φύσεως αὐτοῦ. Ἠγωνίσθη διὰ τοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ σῶμα πειθαρχίαν καὶ νόμον, ἀποκαθιστῶν οὕτω τὴν μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνθρώπου ἁρμονίαν διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῶν αἰσθήσεων πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ὕλην. Τέλος, κατὰ τὴν χριστιανικὴν περίοδον, ὁ ἀθλητισμός, λαβὼν πνευματικὴν ὅλως ὑπόστασιν, ἐστράφη πρὸς μόνην τὴν ψυχήν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἱκανὴν ν' ἀπελευθερωθῇ τελείως τοῦ σώματος καὶ ἑνωθῇ πρὸς τὸ θεῖον. Ἐντεῦθεν, ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἐστρέφετο πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, πρὸς τὴν φύσιν, πρὸς τὴν χαρὰν τοῦ ὑπαίθρου, ἡ περὶ τὴν σωμασκίαν μέριμνα ἀνέθαλλε καὶ προήγετο ἀκόπως· κατεπνίγετο δέ, ὁσάκις ὁ ἄνθρωπος ἐστρέφετο πρὸς ἑαυτὸν καὶ συνεκεντροῦτο ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, τῷ ψυχικῷ του κόσμῳ.

Ὁ ἀθλητισμός, δημιούργημα εὐγενὲς κυρίως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἔκφανσις ὑγιοῦς πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ τὴν ἐξιδανίκευσιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς. Ἡ πρὸς τὴν νίκην προσπάθεια εἶναι ὁ σημαντικώτατος σκοπός του. Ἀλλὰ ἡ ὑγιεινή; Ἡ ὑγιεινὴ ἕπεται, ὥς τι συμπαρομαρτοῦν εἰς τὸν πρωτεύοντα σκοπόν. Εἶναι φυσικόν, εἶναι ἀνάγκη εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὗ ἐξηγέρθησαν αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις καὶ ἀνεφλέγη ὁ ἐνθουσιασμός, νὰ ἐπιζητῇ ἐν παντὶ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν διὰ πολυμερῶν δυναμικῶν ἐκδηλώσεων. Γέρας δι' αὐτὸν καὶ ἱκανοποίησις νὰ καταστῇ τὸ ὑποκείμενον τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ὁμοίων του. Καὶ ἀντικατοπτριζόμενος εἰς τὸν γενικὸν τοῦτον θαυμασμόν, ὁραματίζεται, θαυμάζει ἐν αἰσθητικῇ μεταρσιώσει αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ θεωρεῖ καὶ πιστεύει ἑαυτὸν ὄργανον καὶ διάμεσον ἀποκρύφου τινὸς δυνάμεως, προνομιοῦχον αὐτόχρημα φύσιν, ὡς ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, ἀτενίζων ποτὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χεῖρα, καθ' ἣν στιγμὴν ἐμπνεόμενος ἐκράτει τὴν γραφίδα, ἐπίστευεν ὅτι ἦτο ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ.

Ἐλέχθη ἀκόμη, ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς εἶναι ἡ *θρησκεία τῆς νέας γενεᾶς*. Θρησκεία, τῆς ὁποίας ὁ ἀπόστολος χρειάζεται ἀντοχὴν νεύρων καὶ σκληρότητα μυῶν, χρειάζεται σῶμα ἐλαστικὸν καὶ ὁλόκληρον ἐπιστήμην κινήσεων. Καὶ ὑπεράνω αὐτῶν χρειάζεται προσέτι ὑπερέντασιν τῆς θελήσεως, καλλιεργίαν τῆς ὁρμῆς καὶ ψυχικὴν ἀφοσίωσιν ἐπὶ τὴν νίκην. Εὐθὺς κατόπιν ἔρχονται τὰ πλήθη τῶν πιστῶν, μᾶζαι ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι παρέχουν τὴν συμβολήν των διὰ τὴν δόξαν τῶν ἀποστόλων καὶ οἱ ὁποῖοι μεθύσκονται ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, ὅταν σταματᾷ ἡ καρδία των ἐξ ἀγωνίας. Γνωρίζουν οὗτοι τὴν εὐαισθησίαν τῶν ἀθλητῶν, τοὺς ὁποίους τίποτε δὲν συγκινεῖ περισσότερον ἀπὸ τὸν χαιρετισμὸν τοῦ πλήθους καὶ οἱ ὁποῖοι θέλουν τὸ λαϊκὸν παραλήρημα δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνον, θέλουν νὰ μεθύσκωνται καὶ αὐτοὶ μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν μαζῶν καὶ νὰ αἰσθάνωνται εἶδός τι ἐξαϋλώσεως, ὅταν τοὺς περιβάλλῃ ἡ λαϊκὴ ἰαχή.

Ὁ νικητὴς καὶ ὁ ἐκλεκτός. Προχωρεῖ ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν ὑπερήφανος καὶ τὸ ὄνομά του φέρεται ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων. Ὁ χρόνος δὲν θ' ἀμαυρώσῃ, δὲν θὰ παρασύρῃ εἰς τὴν φθορὰν τὴν φήμην του. Θ' ἀπηχήσῃ τὸ ᾆσμα αὐτῆς ἐν ἀρρενωπῇ ἁρμονίᾳ εἰς τὰς ἀβύσσους τῶν αἰώνων, μετὰ τῶν στίχων τοῦ ἀθανάτου δημιουργοῦ τῶν «*Ἀθλίων*»:

L'athlète vainqueur dans l'arène
est en bonheur dans la cité.
Son nom, sans que le temps l'entraine,
par les peuples est répété.

Ἤτοι:

Εὐτυχισμένος μὲς στὴ χώρα ὁ ἀθλητής,
σὰν βγῆκε ὡραῖος ἀπ' τὸ στίβο νικητής.
Χωρὶς νὰ σβήνει τὄνομά του μὲ τὰ χρόνια,
τὸ λέει τὸ στόμα τῶν λαῶν καὶ πάει αἰώνια.

Ἐάν, καθ' Ἡσίοδον, πρὸ τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα ἔθηκαν οἱ ἀθάνατοι θεοί, εὐδαίμων ὁ ἀγωνιστής, ὃν δὲν κατέκτησαν αἱ ἡδοναί. Σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία εἶναι μόρια τῆς ἀρετῆς, κατὰ Πλάτωνα Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον, τὸ νικᾶν ἑαυτὸν πασῶν τῶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη. Εἶπεν ὁ Σενέκας: «Τὰ πλούσια ἐδέσματα καὶ ἡ τρυφὴ τῆς Καμπανίας ἐξησθένισαν τὸν Ἀννίβαν, ὃν οὔτε αἱ χιόνες οὔτε αἱ Ἄλπεις εἶχον καταβάλει· νικητὴς εἰς τὰ ὅπλα, κατεκτήθη ὑπὸ τῶν ἡδονῶν». Ἐὰν ἡ φιληδονία τοῦ Ἀννίβα ἀπεδείχθη ἀνωτέρα τῆς ἀνδρείας του, ἀλλ' ἡ στερρὰ τοῦ Ἡρακλέους ἀπόφασις ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἀνάντη καὶ τραχεῖαν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ὑπῆρξεν ὁ δέκατος τρίτος καὶ μέγιστος ἆθλος αὐτοῦ.

Διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ συμπληροῦται ἐλλόγως ἡ ὅλη σωματικὴ ἀγωγὴ τῆς νεότητος, ἀσκουμένης δι' αὐτοῦ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἰδίου σώματος πρὸς ἀτομικὴν διάκρισιν καὶ προαγωγήν. Δι' αὐτοῦ εὐρύνεται τὸ πεδίον τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς αὐτοβουλίας, δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ πέραν τοῦ γενικοῦ ὁρίου τελειοποίησις τῶν ἀτόμων καὶ ἐπιστεγάζονται αἱ προσπάθειαι τῆς πρὸς τὸ σύνολον ἀποβλεπούσης γυμναστικῆς.

Τίς οἶδε τέλος, ἂν ὁ ἀθλητισμός, συνεχίζων τὸ ἔργον, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος διὰ τῆς ἱερᾶς Ἐκεχειρίας εἶχε θεμελιώσει, σημάνας τὴν ἀνατολὴν τοῦ γενικωτέρου δόγματος τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν, τίς οἶδεν, ἂν διὰ τῶν διεθνῶν ἀθλητικῶν συναντήσεων τῆς σήμερον, διὰ τῆς εἰς ἓν συνελεύσεως τῶν ἀκμαίων βλαστῶν τοῦ διεθνοῦς πεπολιτισμένου κόσμου, δὲν θέλῃ, αὐτὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον παράγοντα, πραγματοποιήσει τελικῶς τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς ἀνθρωπότητος;

ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ. Ἡ περίφημος διὰ τὴν ὠκυποδίαν της παρθένος *Ἀταλάντη*, κόρη τοῦ Βοιωτοῦ Σχοινέως, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ παρώρμα αὐτὴν εἰς γάμον, ἐπείσθη, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ὑπανδρευθῇ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἐν ἀγῶνι δρόμου δὲν ἤθελε καταφθάσει· τοὺς δὲ καταληφθέντας μνηστῆρας νὰ φονεύῃ ἀκολουθοῦσα καθωπλισμένη. Τοιουτοτρόπως πολλοὶ εὐγενεῖς νέοι τῆς Ἑλλάδος ἐφονεύθησαν. Τέλος ἐνυμφεύθη αὐτὴν ὁ Ἱππομένης, ἢ κατ' ἄλλους μύθους ὁ Μειλανίων, διὰ δόλου νικήσας· διότι λαβὼν οὗτος παρὰ τῆς Ἀφροδίτης χρυσᾶ μῆλα, ἔρριπτε ταῦτα διωκόμενος, ἐκείνη δέ, ἀναλαμβάνουσα τὰ ριπτόμενα, ἡττήθη (*Θεοκρίτου* Εἰδ. γ'. 41. Ὀδ'δ)

Ὁ δολιχοδρόμος *Ἀργεύς*, νικήσας ἐν Ὀλυμπίᾳ, λέγεται ὅτι ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως εἰς τὴν πατρίδα του Ἄργος καὶ ἔφθασεν αὐθημερόν, ἀναγγείλας ὁ ἴδιος τὴν νίκην. Ἡ ἀπόστασις εἶναι κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν 75 χιλιομέτρων.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρόδου *Διαγόρας*, σύγχρονος τοῦ Πινδάρου, ἐγένετο Ὀλυμπιονίκης, ἐξυμνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ Ζ' Ὀλυμπιακῷ. Τούτου οἱ τρεῖς υἱοὶ *Ἀκουσίλαος*, *Δημάγετος* καὶ *Δωριεὺς* ἔλαβον ὡσαύτως τὸ ἀριστεῖον τῆς νίκης εἰς τοὺς Ὀλυμπιακούς, εἰς οὓς παρευρεθεὶς καὶ ὁ γέρων πατήρ των καὶ στεφανούμενος ὑπ' αὐτῶν μετὰ κοινῆς τῶν παρεστώτων Ἑλλήνων εὐφημίας καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀπέθανεν ἐξ ὑπερβολικῆς χαρᾶς, καθ' ἣν στιγμὴν Σπαρτιάτης τις ἐφώνει: «Κάτθανε, Διαγόρα, οὐκ εἰς τὸν Ὄλυμπον ἀναβήσει».

Ἡ θυγάτηρ τοῦ Διαγόρου καὶ σύζυγος τοῦ Καλλιάνακτος *Φερενίκη ἢ Καλλιπάτειρα* εἶχε δύο υἱούς, τὸν *Εὐκλέα*, κατ' ἄλλους ἀνεψιόν, νικήσαντα εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας, καὶ τὸν *Πεισίρροδον*, ὅστις ἦτο ἀκόμη παῖς, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατήρ του. Τούτους ἐμόρφωσε καὶ ἤγαγεν αὐτὴ αὕτη εἰς τοὺς ἀγῶνας τῷ 482 π.Χ. Ἡ μητρικὴ στοργὴ κατίσχυσε τοῦ φόβου ἐκ τῆς αὐστηρᾶς ἀπαγορεύσεως νὰ πλησιάζουν αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἐν καιρῷ ἀγώνων. Ἡ μήτηρ περιβληθεῖσα ἔνδυμα γυμναστοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον καὶ ἀνέμενεν ἐν τῷ ὡρισμένῳ τοῖς ἀθληταῖς περιβόλῳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀγωγῆς, τὴν ὁποίαν ἔδωκε τῷ Πεισιρρόδῳ. Οὐδεὶς τὴν ἀνεγνώρισεν. Ἀλλ' ἐκ τῆς χαρᾶς, ἣν ᾐσθάνθη, βλέπουσα αὐτὸν δρέποντα τὴν νίκην, ἐπελάθετο τοῦ νόμου καὶ ὑπερεπήδησε τὸν περίβολον, ἀποκαλύψασα οὕτω ἀκουσίως τὸ γένος αὐτῆς. Θὰ κατεδικάζετο δ' εἰς θάνατον, ἀλλ' οἱ δικασταί, τιμῶντες τὸν νικηφόρον οἶκον τῶν Διαγοριδῶν, ἀφῆκαν αὐτὴν ἀτιμώρητον. Ἔκτοτε οἱ γυμνασταὶ παρίσταντο εἰς τὸ στάδιον γυμνοί. Τὸ ἐπεισόδιον ὑπενθυμίζει τὸ δημοτικὸν ἐκεῖνο ᾆσμα, καθ' ὃ νεαρὰ κόρη ἐπὶ Τουρκοκρατίας δώδεκα ὅλους χρόνους διέλαθε τοὺς κλέφτας, συναγωνιζομένη μετ' αὐτῶν ὑπὸ ἀνδρικὴν περιβολήν. Ἀλλ' ἦλθεν ἡμέρα, καθ' ἣν «βγῆκαν νὰ παίξουν τὰ σπαθιά, νὰ ρίξουν τὸ λιθάρι», καὶ ἐκ τῶν βιαίων κινήσεων ἀναγνωρίζεται τὸ γένος αὐτῆς ὑπὸ νεαροῦ κλέφτου. Ἡ κλεφτοπούλα ὁρμᾷ καὶ τραυματίζει τὸν καταδότην. Ἐν στεναγμοῖς ὁ τραυματίας ἐξομολογεῖται τὴν πατρίδα τῶν γονέων καὶ τὴν ἐνθύμησιν ἀπούσης ὡραίας ἀδελφῆς

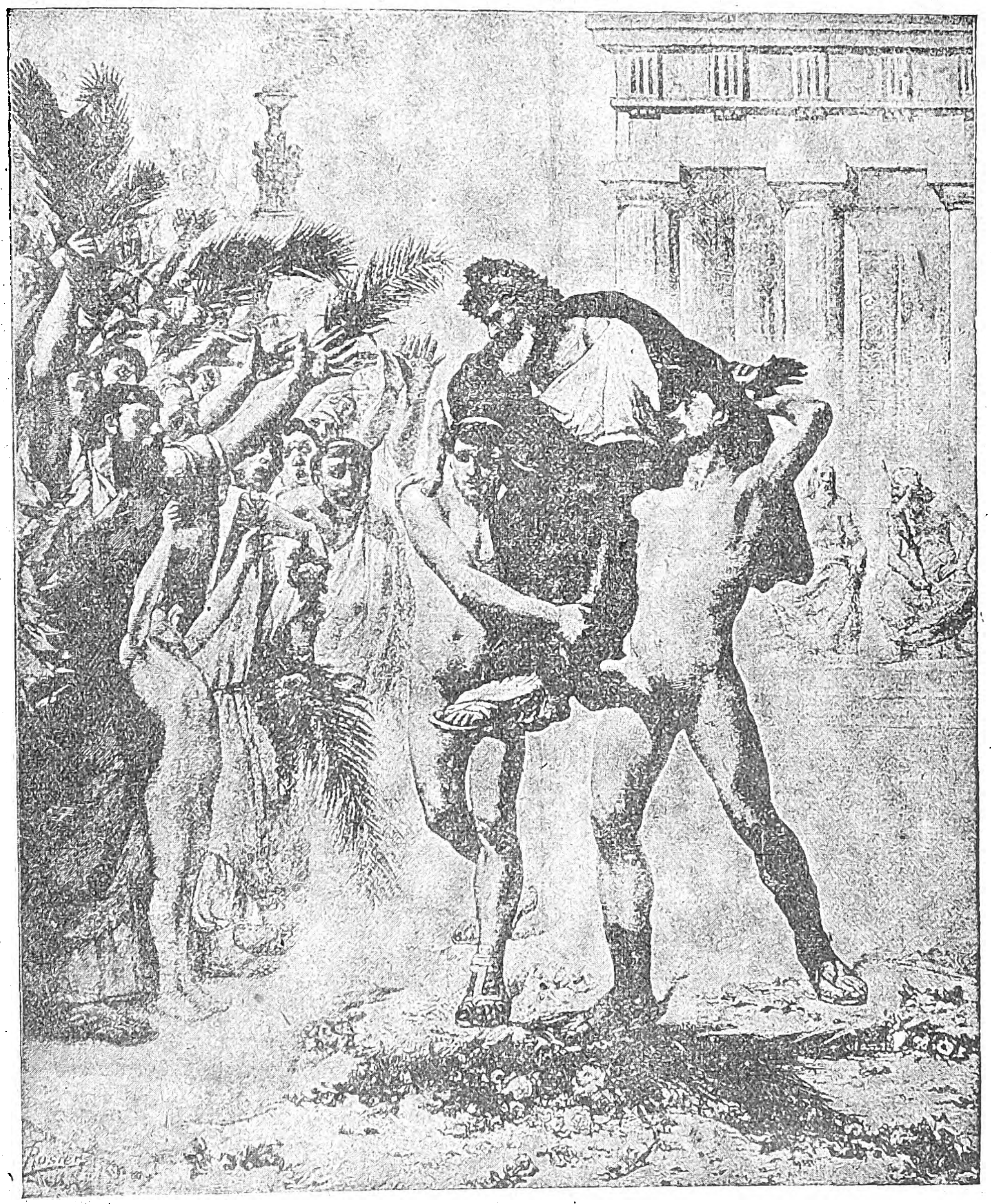

Ὁ γέρων Διαγόρας φερόμενος ὑπὸ τῶν Ὀλυμπιονικῶν υἱῶν του ἐν θριάμβῳ.

(Ἔργον τοῦ Rosier)

Digitized by Google

καὶ οὕτω ἀναγνωρίζεται ὡς ἀδελφὸς τῆς τρωσάσης, ἡ ὁποία, μὴ δυνηθεῖσα νὰ σώση αὐτόν, αὐτοκτονεῖ.

Ἡ Μοῦσα τοῦ *Λορ. Μαβίλη*, ἐπασχοληθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Καλλιπατείρας, ἀπέδωκεν ἡμῖν τὸ κατωτέρω λαξευτὸν σοννέτον:

«Ἀρχόντισσα ροδίτισσα, πῶς μπῆκες;
Γυναῖκες διώχνει μιὰ συνήθεια ἀρχαία
ἐδῶθε». «Ἔχω ἕνα ἀνήψι, τὸν Εὐκλέα,
τρία ἀδέρφια, γιό, πατέρα Ὀλυμπιονῖκες

Νὰ μὲ ἀφήσετε πρέπει, Ἑλλανοδῖκες,
καὶ ἐγὼ θὰ καμαρώσω μὲς στὰ ὡραῖα
κορμιά, ποὺ γιὰ τὸ ἀγρίλι τοῦ Ἡρακλέα
παλαιβουν, θαυμαστὲς ψυχὲς ἀντρίκιες.

Μὲ τὶς ἄλλες γυναῖκες δὲν εἶμαι ὅμοια·
στὸν αἰῶνα τὸ σόϊ μου θὰ φαντάζει
μὲ τῆς ἀντρειᾶς τὰ ἀμάραντα προνόμια.

Μὲ μάλαμα γραμμένος τὸ δοξάζει
σὲ ἀστραφτερὸ κατεβατὸ μαρμάρου
ὕμνος χρυσὸς τοῦ ἀθάνατου Πινδάρου».

Ὀνομαστότατος ἐκ τῶν Κροτωνιατῶν ἀθλητῶν ὑπῆρξε *Μίλων ὁ Διοτίμου*. Οὗτος παῖς ἔτι ὤν, τῷ 540 π. Χ. ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμπίοις, ὡς καὶ ἐν Πυθίοις· ἔπειτα δ' ἀνδρωθείς, ἑξάκις ἠρίστευσεν ἐπὶ πάλη ἐν Ὀλυμπίᾳ, οὐδ' ἔσχεν ἀνταγωνιστὴν ἄλλον ἀξιόμαχον ἢ τὸν συμπολίτην του Τιμασίθεον. Ἐνίκησεν ἐπίσης ἑξάκις μὲν εἰς τὰ Πύθια, ἐννεάκις δ' εἰς τὰ Νέμεια καὶ δεκάκις εἰς τὰ Ἴσθμια. Τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μίλωνος κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Κροτωνιάτου Δαμέου, αὐτὸς ὁ ἀθλητὴς ἐκεῖνος ἐκόμισεν ἐπ' ὤμων καὶ ὁ μέγας ποιητὴς Σιμωνίδης ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτοῦ:

Μίλωνος τόδ' ἄγαλμα καλοῦ καλόν, ὅς ποτε Πίση
ἑπτάκι νικήσας, ἐς γόνατ' οὐκ ἔπεσεν.

Πολλὰ λέγονται διὰ τὸν Μίλωνα. Φέρων ποτὲ ἐπ' ὤμων τετραέτιδα δάμαλιν, περιήνεγκεν αὐτὴν δι' ὅλης τῆς ὀλυμπιακῆς πανηγύρεως· ἐφόνευσε δ' αὐτὴν διὰ τῆς πυγμῆς καὶ κατέφαγεν ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας. Ἐκράτει καρπὸν ροιᾶς, καθ' ὃν χρόνον οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀνοίξῃ τὴν κρατοῦσαν χεῖρα, ἐνῷ ἐκεῖνος δὲν ἔβλαπτε τὸν καρπὸν διὰ τῆς πιέσεως. Περιδένων τὸ μέτωπον διὰ χορδῆς, ἠδύνατο νὰ διαρρήξῃ ταύτην, συγκρατῶν τὴν ἀναπνοὴν καὶ διογκώνων τὰς φλέβας τῆς κεφαλῆς. Ἱστάμενος δ' ἐπὶ δίσκου ἀλειφθέντος δι' ἐλαίου, τοσοῦτον στερεὰν εἶχε τὴν βάσιν, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο ὠθῶν νὰ τὸν μετακινήσῃ. Εἷς ὑπερέσχεν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολυφαγίαν καὶ τὴν ρώμην, ὁ Αἰτωλὸς βουκόλος *Τίτορμος*. Οὗτος ἐν διαγωνισμῷ πολυφαγίας πρὸς τὸν Μίλωνα ἔφαγεν ἕνα ὁλόκληρον βοῦν, ἦρε δ' ἐπ' ὤμων περιπατῶν ὀγκωδεστάτους λίθους, οὓς ὁ Κροτωνιάτης μόλις ἠδύνατο νὰ κινήσῃ· ἠδύνατο δὲ νὰ κρατῇ συναρπάζων ἀπὸ τοῦ ποδὸς τοὺς ἰσχυροτέρους βοῦς τῆς ἀγέλης. Ὁ Μίλων ἐκπλαγεὶς ποτε ἐφώνησεν· «Ὦ Ζεῦ, μὴ τοῦτον Ἡρακλῆ ἡμῖν ἕτερον ἔσπειρας;» Ὁ Μίλων, γέρων πλέον, κακῶς ὑπολογίσας τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις του, ἐτόλμησέ ποτε νὰ ἐμβάλῃ τὴν χεῖρα εἰς ξηρὸν δένδρον δάσους τῆς πατρίδος του, εἰς ὃ ὑλοτόμοι εἶχον εἰσαγάγει σφῆνας πρὸς διάσπασιν αὐτοῦ· καὶ διέστειλε μὲν τὸ δένδρον, ἀλλ' οἱ σφῆνες ἐξέπεσον καὶ τὸ ξύλον συσφιχθέν, ἠχμαλώτισε τὸν γηραιὸν ἀθλητήν, τὴν νύκτα δὲ ἐπελθόντες λύκοι κατέφαγον αὐτόν.

Ὁ παῖς *Κρατῖνος*, ἐξ Αἰγείρας τῆς Αἰγιαλείας, διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀναδειχθὲν ἐν πάλῃ κάλλος,

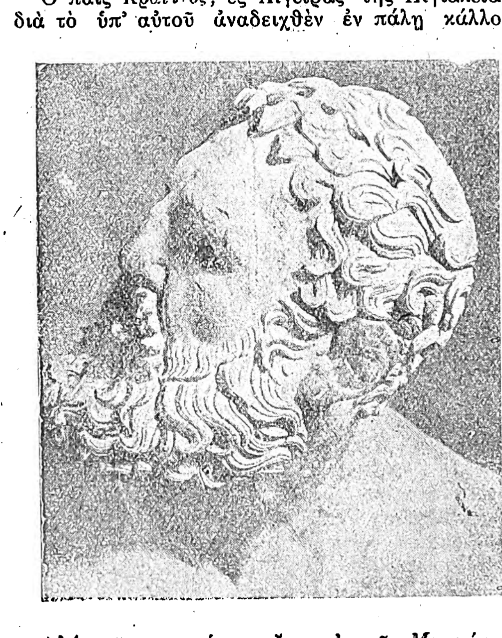

Ἀρχαῖον μαρμάρινον ἔργον ἐν τῷ Μουσείῳ Νεαπόλεως, παριστῶν πύκτην φέροντα τὸ οὖς οἰδαλέον ἐκ πλήγματος (ὠτοκάταξιν).

ἔτυχε τῆς ἀδείας νὰ στήσῃ ἐν Ἄλτει οὐ μόνον τὸν ἴδιον ἀνδριάντα, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ διδασκάλου του παιδοτρίβου.

Ὀλίγοι ἦσαν οἱ πύκται οἱ ἀγωνισθέντες ἢ νικήσαντες, χωρὶς μηδεμίαν νὰ καταφέρωσιν ἢ νὰ λάβωσι πληγήν. Ἐνίοτε ἡ διεξαγωγὴ τῆς πυγμαχίας ἦτο ἐξαιρετικῶς ὠμή. Διηγοῦνται, ὅτι ὁ Σικυώνιος *Σώστρατος*, συλλαμβάνων τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν τοῦ ἀντιπάλου του, κατέθραυεν αὐτά, οὐδ' ἄφινε τὸν ἀνταγωνιζόμενον, πρὶν ἢ οὗτος ὁμολογήσῃ τὴν ἧττάν του· ἐκ τούτου ἐκλήθη καὶ *ἀκροχερσίτης*.

Ὁ Κυρηναῖος *Εὐρυδάμας*, ἐκκρουσθεὶς ποτε

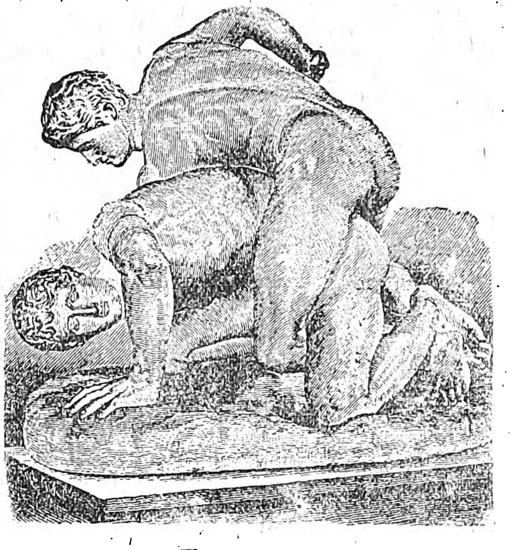

Παγκρατιασταί.
(Γλυπτὸν ἔργον ἐν τῷ Μουσείῳ Φλωρεντίᾳ).

ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου του πύκτου τοὺς ὀδόντας, κατέπιεν αὐτούς, ἵνα μὴ παραθαρρύνῃ τὸν ἀνταγωνιστήν, ἂν ἤθελεν ἐννοήσει τὸ πάθημα.

Ἀστεῖος ποιητὴς ἀναφέρει περὶ τοῦ πύκτου *Ὀλυμπικοῦ*, ὅτι εἶχέ ποτε ρῖνα, γένειον, ὀφρύν, ὦτα καὶ βλέφαρα, τὰ ὁποῖα ἀπώλεσεν ἐγγραφεὶς εἰς τοὺς πύκτας. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ παθόντος, παρουσιάσας εἰς τὸ δικαστήριον εἰκόνα παριστάνουσαν αὐτὸν οἷος ἦτο πρὸ τοῦ ἀγῶνος, κατώρθωσε νὰ τὸν ἀποκληρώσῃ ὡς ξένον, μηδεμίαν ὁμοιότητα ἔχοντα πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ὀλυμπικόν.

Σκωπτικὸν ἀρχαῖον ἐπίγραμμα λέγει περὶ τοῦ πύκτου *Στρατοφῶντος*: «Καὶ μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἐπανελθόντα εἰς τὸν πατρῷον οἶκον τὸν Ὀδυσσέα, ἀνεγνώρισεν ἐκ τῆς μορφῆς ἰδὼν ὁ κύων αὐτοῦ Ἄργος. Ἀλλὰ σύ, Στρατοφῶν, πυκτεύσας ἐπὶ τέσσαρας ὥρας, δὲν κατέστης ἀγνώριστος μόνον εἰς τοὺς κύνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πόλιν ὅλην. Ἂν δὲ θελήσῃς νὰ ἴδῃς εἰς κάτοπτρον τὸ πρόσωπόν σου, σὺ αὐτὸς θὰ εἴπῃς ὀμόσας — Δὲν εἶμαι ὁ Στρατοφῶν».

Ὁ Ὀλυμπιονίκης *Ἀρραχίων* εἶχε τόσον στενοχωρηθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, ὅστις διὰ μὲν τῶν ποδῶν του εἶχε περιζώσει τὸ σῶμά του, διὰ δὲ τῶν χειρῶν ἐπίεζε τὸν τράχηλόν του, ὥστε ἠναγκάσθη ἀμυνόμενος νὰ συντρίψῃ ἕνα τῶν δακτύλων τοῦ ποδός του. Καὶ ὁ μὲν ἀντίπαλος ἀλγήσας ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, ὁμολογήσας τὴν ἧτταν· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ὁ Ἀρραχίων ἐξέπνεεν, ἀποπνιχθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ παρὰ τοῦ ἀντιπάλου τραχηλισμοῦ. Οὐχ ἧττον ὁ στέφανος ἀπενεμήθη εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀρραχίωνος.

Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐστεφανώθη εἰς τὰ Νέμεια καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Ἐπιδαμνίου *Κρεύγα*. Ὅτε οὗτος συνεφώνησε μετὰ τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Συρακοσίου *Δαμοξένου* νὰ καταφέρῃ ἑκάτερος αὐτῶν κατὰ βούλησιν ἓν πλῆγμα εἰς τὸν ἀνταγωνιστὴν πρὸς κρίσιν τοῦ παρατεταμένου καὶ ἀμφιρρόπου ἀγῶνος, ὁ μὲν Κρεύγας ἐτραυμάτισε τὸν ἀντίπαλον εἰς τὴν κεφαλήν, ἀλλ' ὁ Δαμόξενος διέρρηξε δι' ὀρθίων δακτύλων τὸν θώρακα τοῦ ἀνταγωνιζομένου καὶ εἰσβαλὼν τὴν χεῖρα ἀνέσυρε πρὸς τὰ ἐκτὸς τὰ σπλάγχνα του. Καὶ ὁ μὲν Κρεύγας ἐξέπνευσε πάραυτα, ἀλλ' οἱ ἀγωνοθέται ἐστεφάνωσαν τὸν νεκρόν, θεωρήσαντες τὸν φονέα ὡς παραβάτην τῆς συμφωνίας, διότι εἶχε καταφέρει πολλὰς ἀντὶ μιᾶς πληγάς.

Περιώνυμοι παγκρατιασταὶ ἀπέβησαν ὁ Θεσσαλὸς *Πολυδάμας* καὶ ὁ Θάσιος *Θεαγένης*. Ὁ πρῶτος κληθεὶς εἰς Περσίαν, ἐφόνευσε τρεῖς τῶν καλουμένων ἀθανάτων μονομαχήσαντας μετ' αὐτοῦ ἀθρόους. Ἀλλ' ἀναπαυόμενός ποτε μετ' ἄλλων συμποτῶν ἐν σπηλαίῳ, οὗ ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ ἡ κορυφή, δὲν ἐτράπη εἰς φυγήν, ὡς ἔπραξαν οἱ φίλοι του σωθέντες, ἀλλὰ προύτίμησε νὰ μείνῃ καὶ νὰ συγκρατήσῃ τὴν πτῶσιν τῶν πετρῶν, ὡς ἐξ οὗ καὶ εὗρεν ἄδοξον θάνατον. Ὁ δὲ Θεαγένης, ἐννεαέτης ἐπέδειξε τὴν ρώμην του, κομίσας ἐπ' ὤμου χαλκοῦν ἄγαλμα. Αὐξηθεὶς δὲ συνεκόμισε 1400 στεφάνους ἐν παγκρατίῳ, πυγμῇ καὶ δρόμῳ, τυχὼν μετὰ θάνατον τιμῶν ἥρωος παρὰ τῶν Θασίων.

Ἀντίπαλός τις τοῦ Θεαγένους, πιστεύων ὅτι ἐξεδικεῖτο διὰ τὰς ἥττας του, καθ' ἑκάστην νύκτα καθύβριζεν ἐκ ζηλοτυπίας τὸν ἀνδριάντα τοῦ νικητοῦ καὶ ἔτυπτε τὸν ἀναίσθητον χαλκόν, μέχρις οὗ κλονισθεὶς ποτε ὁ ἀνδριὰς κατέπεσεν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ὁ ἀνδριὰς δικασθείς, κατεδικάσθη διὰ τὸν φόνον καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὅτε οἱ Πέρσαι, τῷ 480 π. Χ., εἶχον στρατοπεδεύσει πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ξέρξου ἐπληροφορεῖτο, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν συγκεντρωμένοι ἐν Ὀλυμπίᾳ διὰ τοὺς *Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας*, ἡ ἔκπληξίς της ὑπῆρξε μεγάλη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐνασχόλησιν ταύτην τῶν Ἑλλήνων εἰς τόσον κρισίμους δι' αὐτοὺς ἡμέρας, ἀλλὰ πρὸ πάντων, διότι ἔβλεπεν αὐτοὺς ν' ἀγωνίζωνται διὰ βραβεῖα τόσον μικρᾶς ἀξίας, δι' ἁπλοῦν στέφανον κοτίνου. «Ἀλίμονον, ἔλεγε πρὸς τὸν Μαρδόνιον, ἐναντίον ποίων ἀνδρῶν ἔφερες ἡμᾶς νὰ πολεμήσωμεν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀγωνίζονται διὰ χρήματα, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν ἀρετήν». Ἡ χονδροειδὴς διανοητικότης τῶν Ἀσιανῶν, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐννοήσῃ τὴν εὐγένειαν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Οἱ βάρβαροι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν τὴν ἠθικὴν ἰδεολογίαν τῶν ἀγώνων, ὧν ὁ σκοπὸς ἦτο ἀνώτερος παντὸς ὑλικοῦ ὑπολογισμοῦ.

Ὁ *Ταυροσθένης*, ἐξ Αἰγίνης, ἐνίκησεν ἐν τῇ πατρίδι του ἀγῶνας πολλούς. Τέλος δέ, ἀγωνισθεὶς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐστεφανώθη καὶ ἐκεῖ. Θέλων δὲ ν' ἀναγγείλῃ αὐθημερὸν τὴν νίκην του εἰς τὸν πατέρα του ἐν Αἰγίνῃ, ἐκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ὀλυμπίαν περιστεράν, χωρισθεῖσαν ἀπὸ τῶν νεοσσῶν. Προσάψας λοιπὸν εἰς αὐτὴν ἐπιστολάς, ἀφῆκεν ἐλευθέραν, ἐκείνη δέ, ἐπειγομένη νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τοὺς νεοσσούς, ἔφθασεν αὐθημερὸν ἐξ Ὀλυμπίας εἰς Αἴγιναν.

Εἰς τὴν δευτέραν πλάκα τῶν ἐπιγραφῶν τῶν *ἰαμάτων* τῆς Ἐπιδαύρου, ὡς 9ον ἴαμα ἀναγράφεται ἡ ἑξῆς ἐν μεταφράσει θεραπεία τῆς κεφαλαλγίας: «Ὁ *Ἀγέστρατος* κεφαλαλγῶν. Οὗτος κατεχόμενος ὑπ' ἀγρυπνιῶν ἕνεκα τῆς κεφαλαλγίας αὐτοῦ, ἐλθὼν εἰς τὸ Ἄβατον, κατελήφθη ὑπὸ ὕπνου καὶ εἶδεν ὄνειρον. Ἐφάνη αὐτῷ, ὅτι ὁ θεὸς θεραπεύσας τὸ ἄλγος τῆς κεφαλῆς, τὸν ἔθεσεν ὄρθιον καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν γυμνὸν τὴν προβολὴν τοῦ παγκρατίου. Ὅτε δ' ἐξημέρωσεν, ἐξῆλθεν ὑγιής, καὶ ὄχι μετὰ πολὺν χρόνον ἐνίκησεν εἰς τὰ Νέμεια παγκράτιον». Εἶναι φανερὸν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἄρρωστος, προσελθὼν εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον, ἔλαβε ναρκωτικόν, ἵνα κοιμηθῇ. Τὸν δὲ ἱερέα, ὅστις ἐφήρμοσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀντινευραλγικὴν διὰ μαλάξεως θεραπείαν καθ' ὕπνους, ἐξέλαβεν ἐν ὀπτασίᾳ ὡς θεόν, διδάξαντα τὰς προβολὰς τοῦ παγκρατίου. Ἦτο δ' εὔκολον, ἡ ἔντεχνος ἐφαρμογὴ τῆς μαλάξεως διὰ κάμψεως τῶν δακτύλων, ὡς ἐσυνηθίζετο κατὰ τὸ παγκράτιον, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπάλειψιν τοῦ δέρματος διὰ λίπους, ὡς ἐν τῇ πάλῃ, νὰ ἐκληφθῇ ὑπὸ τοῦ πάσχοντος ὡς διδασκαλία παγκρατίου.

Ἐπὶ κυπέλλου τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. εὑρισκομένου ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ, ἡ γραφικὴ ἀπεικόνισεν ἐφήβους γυμναζομένους ἐν παλαίστρᾳ ζωηροὺς καὶ εὐκινήτους. Μεταξὺ ὅμως αὐτῶν παρίστατο καί τις νέος παχύσαρκος καὶ ἀδέξιος, ὃν οἱ φίλοι του περιστοιχίζοντες, φαίνεται ὅτι σκώπτουν διὰ τὴν μαλθακότητά του, ἁρμόζουσαν μόνον εἰς δούλους, βαρβάρους, Σιληνοὺς κλπ. Ὁ νέος οὗτος ὑπενθυμίζει τὸν *Ἐπιγένη*, ὃν ὁ Σωκράτης συμβουλεύει νὰ μεριμνήσῃ περὶ τοῦ παρημελημένου σώματός του (*Ξενοφ.* Ἀπομν Σωκρ.).

Λέγεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς *Ἀγησίλαος* (Δ' αἰὼν π. Χ.), λαβὼν αἰχμαλώτους Πέρσας, ἐπαρουσίασεν αὐτοὺς τελείως γυμνοὺς ἐνώπιον τῶν πολεμιστῶν του, τῶν μεμυωμένων καὶ ἡλιοκαῶν, οἵτινες ἔσκωψαν τοὺς μαλθακοὺς καὶ ἐκτεθηλυμένους Ἀσιανούς. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονὸς ἀποδεικνύει ἡμῖν τὸ λυσιτελὲς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπὶ τῆς εὐρωστίας τοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν ἀδυναμίαν τῶν Περσῶν, ἐστερημένων τῆς ζωογόνου ἐπιδράσεως τῆς σωμασκίας καὶ τῆς ἐν ὑπαίθρῳ ζωῆς.

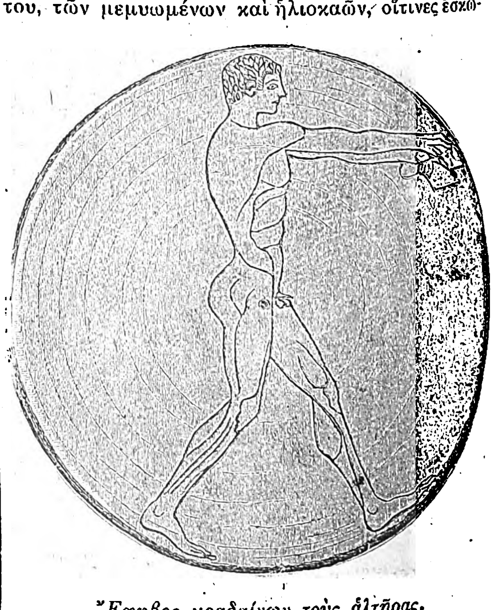

Ἔφηβος κραδαίνων τοὺς ἁλτῆρας.
(Ἐπὶ χαλκοῦ δίσκου ἐξ Αἰγίνης)

Digitized by Google

Ἐὰν πιστεύσωμεν κατὰ γράμμα εἰς τοὺς λόγους τοῦ *Πλάτωνος* (Φαιδρ. 228), ὁ παιδοτρίβης *Ἡρόδικος* κατεχρᾶτο πολὺ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων· διότι συνεβούλευε τοὺς ἀσκουμένους νὰ ἐπιχειρῶσι περίπατον ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μέγαρα καί, προσβαίνοντες πρὸς τὸ τεῖχος αὐτῶν, νὰ ἐπιστρέφουν αὖθις. Ὁ δ' *Ἱπποκράτης* (Ἐπιδημ. ς'. 3), συμφωνῶν πρὸς τὸν Πλάτωνα, λέγει, ὅτι ὁ Ἡρόδικος τοὺς πυρέσσοντας ἔκτεινε, διατάσσων αὐτοὺς νὰ ποιῶσι περιπάτους καὶ ἐργωδεστάτας ἀσκήσεις. Λέγεται, ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' Ἡροδίκου θεραπευομένων ὑπέφερον πολὺ ἐκ τῆς ἀνατρίψεως.

Ὁ *Τίτος Κοΐντιος Φλαμινῖνος*, ἐλθὼν ἐν ἔτει 196 π.Χ. ἐκ Μακεδονίας εἰς Κόρινθον, ἔνθα ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἴσθμια, ἀνήγγειλεν ἐνταῦθα διὰ κήρυκος, ὅτι ἡ σύγκλητος τῶν Ρωμαίων καὶ αὐτός, στρατηγὸς ὕπατος, ἀπένεμον ἐλευθερίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας. Οἱ πλεῖστοι τῶν θεωμένων τοὺς ἀγῶνας, ὡς ἐκ τοῦ θορύβου, οὐδ' ἤκουσαν τὸ κήρυγμα, ἐξ ὅλων δὲ τῶν σημείων ζωηρὰ ἐξεδηλώθη ἐπιθυμία, ἵνα ἐπαναληφθῶσι τὰ λεχθέντα. Ὡς δὲ τοῦτο ἐγένετο αὖθις, τοιαῦται κραυγαὶ χαρᾶς ἐδόνησαν τὸν ἀέρα, ὥστε, κατὰ Πλούταρχον, κόρακες, ἄνωθεν κατὰ τύχην πετῶντες, ἔπεσον εἰς τὸ στάδιον. Καὶ ἐξηγεῖ ὁ Πλούταρχος τὸ γεγονός, λέγων ὅτι, ὅταν ἡ φωνὴ φέρηται πολλὴ καὶ μεγάλη, διασπώμενος ὑπ' αὐτῆς ὁ ἀήρ, δὲν ὑποστηρίζει τὰ πετῶντα, ἀλλὰ τὰ ἀφίνει νὰ ὀλισθήσουν, ὡς ἂν ἔβαινον διὰ τοῦ κενοῦ, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι διατρυπῶνται πληττόμενα ὡς ὑπὸ βέλους, καὶ οὕτω πίπτουν καὶ ἀποθνήσκουν. Δύναται ὅμως, λέγει, νὰ εἶναι καὶ περιδίνησίς τις τοῦ ἀέρος, ὡς ὁ σάλος εἰς τὸ πέλαγος λαμβάνει ἑλιγμὸν καὶ ἔπειτα πάλιν ὁρμὴν ἐξ αἰτίας τοῦ μεγέθους αὐτοῦ.

Ἀνήκουστον ὅλως καὶ ἀλλοκότως φρικῶδες θέαμα παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐν Ὀλυμπίᾳ τῷ 165 μ. Χ. ὁ ἐκ Πάρου κυνικὸς φιλόσοφος *Περεγρῖνος Πρωτεύς*, ὁ ὁποῖος ἀνέβη ἑκουσίως εἰς πυρὰν καὶ ἐκάη, ἐν Ἁρπίνῃ, κατά τινα νύκτα, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀγώνων, ἵνα πραγματώσῃ τὸ κυνικὸν ἰδεῶδες τοῦ Ἡρακλέους καὶ παράσχῃ οὕτω εἰς τοὺς ἀνθρώπους παράδειγμα τῆς πρὸς τὸν θάνατον περιφρονήσεως. Εἰς τοῦτο ἐμιμήθη τὸν Ἰνδὸν γυμνοσοφιστὴν *Καλανόν*, ὅστις ἀκολουθήσας τὸν Ἀλέξανδρον ἐξ Ἰνδικῆς καὶ ἀσθενήσας ἐν Σούσοις, ἔκαυσεν ἑαυτὸν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ.

Ἡ γερμανικὴ ἀθλητικὴ ἐφημερὶς «Κίκκερ» παρέθηκε κατάλογον τῶν διεξαχθεισῶν κατὰ τὸ 1926 διεθνῶν παδοσφαιρικῶν συναντήσεων. Κατὰ τοῦτον, διεξήχθησαν 58 διεθνεῖς ἀγῶνες μὲ ποδοσφαιριστὰς ἀνήκοντας εἰς 23 ἔθνη, ἅτινα κατατάσσονται ὡς ἑξῆς: Αὐστρία, Οὐγγαρία, Γαλλία, Σουηδία, Τσεχοσλοβακία, Ἰταλία, Γερμανία, Δανία, Φινλανδία, Πολωνία, Βέλγιον, Νορβηγία, Ἐσθονία, Ἱσπανία, Σκωτία, Γιουγκοσλαυΐα, Λεττονία, Πορτογαλλία κλπ.

Ὑπάρχει ἀνθηρὸν γῆρας; Ἀναμφιβόλως. Ὁ ἀθλητισμὸς περικλείει εἰς τοὺς κόλπους του πολλοὺς γηραλέους, ἀλλ' ἀκμαίους ἔτι ἀθλητάς. Ὁ Γάλλος *Lucien Capron*, ἐτῶν 74, ἐξακολουθεῖ ὢν μανιώδης δρομεύς. Ὁ Γάλλος ἐπίσης *Mérignac*. εἰς ἡλικίαν 82 ἐτῶν, ἐξακολουθεῖ ἀγωνιζόμενος εἰς τὴν ξιφομαχίαν. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ γηραιὸς πρωταθλητὴς τοῦ δρόμου *C. Cummings* διασκεδάζει ἐν ἡλικίᾳ 51 ἐτῶν νὰ καταρρίπτῃ τὰς ἐπιδόσεις τοῦ δρόμου τῆς ὥρας. Ἀλλὰ πρύτανις ἐν τῷ ἀθλητισμῷ ἀνεδείχθη ἡ Κυρία *Desprez—Cuvelier*. ἥτις ἐκολύμβησεν ἐπὶ μίαν ὥραν ἀκόπως παρὰ τὰ 87 ἔτη τῆς ἡλικίας της.

Τὸ ἀγγλικὸν ποδοσφαιρικὸν σωματεῖον «*Aston Villa*» ἔσχε τὴν ἀπροσδόκητον σκέψιν νὰ τιμήσῃ ἓν τῶν θανόντων μελῶν του κατὰ τρόπον πρωτότυπον. Κατέθηκεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχαίου συντρόφου ἄνθη διατεταγμένα ἐν σχήματι σφαίρας ποδοσφαιρίσεως, κεκοσμημένης μὲ τὰ χρώματα τοῦ Συλλόγου καὶ μὲ πενθίμους ταινίας.

Ἡ μεγάλη τσεχοσλοβακικὴ γυμναστικὴ ὀργάνωσις τῶν *Sokol* ἔχει τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῶν Γιουγκοσλαύων. Ἡ λέξις σημαίνει κυρίως τὸν *ἱέρακα*, μεταφορικῶς δὲ δηλοῖ τὸν νέον, τὸ *παλληκάρι*, τὸν λεβέντην. Παρὰ τοῖς Sokol οὐδέποτε λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ κοινωνικὴ ἢ ἡ ὑλικὴ θέσις. Πάντες συμπεριφέρονται πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀδελφοὶ καὶ δὲν ἐργάζονται οὔτε διὰ κέρδος οὔτε διὰ δόξαν. Φέρουν ἐρυθρὸν ὑποκάμισον, μέλαιναν ζώνην, φαιὰν περισκελίδα καὶ τὸ σλαβικὸν καλπάκιον μετὰ πτεροῦ ἱέρακος. Ὁ χαιρετισμός των καὶ ἡ θριαβευτικὴ ἐπιφώνησις εἶναι «Na zdar!», ἤτοι «*Τύχη ἀγαθή!*»

Παρισινὴ ἀθλητικὴ ἐφημερίς, ἐπαινοῦσα τὴν ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπιτευχθεῖσαν ἀθλητικὴν πρόοδον, ἐπάγεται: «Ἡ Ἀνατολή, ἡ ἀπὸ αἰώνων τόσον καθυστερημένη εἰς τὸν πολιτισμόν, πλησιάζει νὰ ὑπερβάλῃ ἤδη τὴν Εὐρώπην διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ της».

Ἡ Γαλλικὴ Ὁμοσπονδία τῆς Ἀντισφαιρίσεως, κατατάξασα τοὺς πρωταθλητὰς καὶ τὰς πρωταθλητρίας, ἔθεσε πρῶτον τὸν Γάλλον *Borotra*, ἐκ δὲ τῶν κυριῶν τὰς δεσποινίδας *Κοντοσιτύλου καὶ Βλαστοῦ*. Τὴν Σουζὰν Λαγκλὲν δὲν ὑπελόγισεν, ἅτε προχωρήσασαν εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν τάξιν.

Τὸ *Στάδιον τοῦ Ἄμστερδαμ* ἐστοίχισε περὶ τὰ 120 ἑκατομ. γαλλ. φράγκων. Θὰ δύναται νὰ περιλάβῃ 40000 ἄτομα. Εἶναι θαῦμα ἀρχιτεκτονικῆς καὶ συνάμα τὸ πρῶτον Στάδιον τοῦ κόσμου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ τελῶνται πάντα τὰ ἀγωνίσματα τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, χωρὶς νὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ γίνωνται καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἀπεφασίσθη, ὅπως εἰσαχθῇ ἐν τῷ ἀθλητισμῷ ἡ χρῆσις τοῦ συστήματος κινηματογραφήσεως τῶν εἰς τὸ τέρμα ἀφίξεων τῶν δρομέων κατὰ τοὺς μεγάλους καὶ ἐπισήμους ἀγῶνας, πρὸς ἀποφυγὴν διαφωνιῶν εἰς περιπτώσεις δυσκόλου ἐξακριβώσεως τῆς σειρᾶς τῶν νικητῶν.

Πρὸς ἀνταγωνισμὸν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ Ἄμστερδαμ, ἡ *Ἀθλητικὴ Ἕνωσις τῶν Σοβιὲτ* διοργανοῖ ἐν Μόσχᾳ Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας ἐργατῶν, εἰς οὓς θὰ συμμετάσχουν πάντα τὰ ἀθλητικὰ καὶ γυμναστικὰ σωματεῖα ἐργατῶν τοῦ κόσμου.

Καθηγητής, ἐνδιατρίψας ἐπὶ ἔτη εἰς τὰ ἀθλητικὰ ζητήματα, ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ πεζοπόροι χάνουν βάρος καὶ ἀνάστημα. Προσθέτει ὅμως, ὅτι τόσον τὸ ὕψος ὅσον καὶ τὸ βάρος ἀνακτῶνται, ἐὰν ὁ δρομεὺς ἢ ὁ πεζοπόρος παύσῃ νὰ τρέχῃ ἢ νὰ πεζοπορῇ ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐφ' ὅσον ἔχει ἡλικίαν μικροτέραν τῶν 30 ἐτῶν. Ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἀνακτᾷ μὲν τὸ βάρος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ὕψος.

Φαίνεται, ὅτι ὁ συρμὸς δὲν ἐννοεῖ ν' ἀφήσῃ ἀνεκμετάλλευτον οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀθλητικὸν πεδίον. Μικροὶ πῖλοι κυριῶν ἔλαβον τὸ σχῆμα πηληκίων τῶν τζόκεϋ. Ἐν Ἀμερικῇ δέ, μετὰ τὴν νίκην τοῦ πρωτοπυγμάχου Τούνεϋ, κατεσκεύασαν καὶ γυναικεῖα σακκίδια, πιστὰ ἀντίγραφα τῶν χειροκτίων πυγμαχίας.

Δεσποινὶς ἀριστοκράτις ἐν Βουδαπέστῃ, προσβληθεῖσα ὑπό τινος ἀνδρός, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς μονομαχίαν. Ὁ κληθεὶς ἐνεφανίσθη τὴν ὡρισμένην ὥραν ἡμίγυμνος, κατὰ τὰ οὐγγρικὰ περὶ μονομαχίας ἔθιμα. Ἀλλ' οἱ μάρτυρες ἐζήτησαν, ὅπως ἐκδυθῇ μέχρις ὀσφύος καὶ ἡ γυνή, ὅπως ἀπήτουν τὰ ἔθιμα καὶ οἱ κανόνες. Ἡ δεσποινὶς ὅμως ἠρνήθη διὰ λόγους σεμνότητος καὶ διὰ τοῦτο οἱ μάρτυρες ἀπεφάνθησαν, ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἡ μονομαχία. Ἡ δεσποινίς, μόλις ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν μαρτύρων, ἤρχισε νά... κλαίῃ καὶ ἀπῆλθε, χωρὶς νὰ συμφιλιωθῇ.

Συχνόταται εἶναι σήμερον αἱ ἀθλητικαὶ πλαστοπροσωπίαι, καὶ δὴ εἰς τὸν κλάδον τῶν ποδοσφαιριστῶν, οὐ μόνον ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, Ἱσπανίᾳ, Ὁλλανδίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Σουηδίᾳ. Διάφοροι ἀπατεῶνες, λαμβάνοντες τὸ ὄνομα διασήμου πρωταθλητοῦ, ἐμφανίζονται εἰς μεγαλοπόλεις, ἔνθα ὁ πρωταθλητὴς εἶναι γνωστὸς μόνον ἐκ φήμης, καὶ γίνονται δεκτοὶ μετ' ἐξαιρετικῶν περιποιήσεων καὶ τιμῶν. Οὕτω Ἰταλός τις ἐκ Δαλματίας, ἀφ' οὗ εἶχεν ἐξαπατήσει προηγουμένως τοὺς ἀθλητικοὺς Συλλόγους Βιέννης, Στουτγάρδης καὶ Καρλσρούης, ἐνεφανίσθη καὶ ἐν Λωρραίνῃ μὲ τὸ ὄνομα διασήμου Ἀργεντινοῦ πρωταθλητοῦ, ἐπιθυμοῦντος δῆθεν νὰ γνωρίσῃ τὴν Εὐρώπην, τυχὼν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας παρὰ τῶν φιλάθλων, μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθη ἡ ἀπάτη.

Αἱ ὡραῖαι παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ οἱ θρῦλοι παρέστησαν εἰς τὴν φαντασίαν τους, ἀρχαίους προγόνους ὡς ὄντα ὑπεράνθρωπα. Ἀναφέρομεν δύο, σχέσιν ἐχούσας πρὸς τὸν ἀθλητισμόν. «Ἀπόξω ἀπὸ τις δυὸ ἐκκλησιὲς τῆς Ἀπάνω Σύρας εἶναι δυὸ μυλόπετρες λιοτριβειῶν. Αὐτὲς οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες τὶς ἔρριχναν μακριά, ὅταν ἔπαιζαν λιθάρι». Ἡ ἄλλη: «Στῶν Ἑλλήνων τὸν καιρό, τρεῖς ἀντρειωμένοι ἐρρήνανε τὸ λιθάρι εἰς τὸ Καμάρι.—Θέλτε, λέει ὁ ἕνας στοὺς ἀλλουνούς, νὰ ρίξουμ' τὸ λιθάρι; Ἐλᾶτε, λέει, νὰ πετάξουμε τὸ λιθάρι καὶ νὰ ἰδοῦμε ποιὸς θὰ προσπεράσει τὸν ἄλλονε. Ἐδεχτήκανε οἱ ἄλλοι ἀντρειωμένοι. Πιάνει ὁ πρῶτος τὸ Ψηλὸ Λιθάρι καὶ τὸ ρίχνει καὶ μὲ τὴν πρώτη τὸ πέταξε ὡς τοῦ Ζούγρα. Ὁ δεύτερος τὸ πέταξε ὡς τὴν Τσούκα, καὶ ὁ ἄλλος ὡς ἐκεῖ ποὺ εἶναι τώρα. Ἠθέλανε νὰν τὸ πᾶνε ὡς στὴν κορφὴ τοῦ Γέρου. Μὰ οἱ ἀντρειωμένοι ἀποστάσανε καὶ δὲν εἴχανε ἀνάκαρα νὰ τὸ ξαναρρίξουνε. Κ' ἔτσι τἀφήκανε ἐκεῖ ποὺ εἶν' τώρα. Τὸ Ψηλὸ Λιθάρι βρίσκεται βορεινὰ ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα, δεξιὰ στὸ δρόμο καθὼς πᾶμε ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα στὴν Καρνά· εἶναι ἕνας βράχος θεόρατος, πάνου ἀπὸ εἴκοσι μέτρα ψηλὸς καὶ καμιὰ δεκαπενταριὰ μέτρα χοντρός, καὶ φαίνεται ἀπὸ τρεῖς ὧρες μακριά. Ἀπὸ τὸ Καμάρι ποὺ τὄρριχναν ὡς ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται τώρα, εἶναι ὡρῶν δρόμος».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Geo André*, L'Almanach Sportif, Paris, 1927. — *M. Boigey*. Le surmenage au cours des exercices physiques (art. dans le Monde Médical), Paris, 1923. — *M. Duval et Ed. Cuyer*, Histoire de l'Anatomie plastique, Paris, 1898.— *M. D'Estrées*, 'A travers l'Égypte et la Grèce, Paris.—*Fougères*, Gymnasium (Daremberg-Saglio : Dictionn. des antiquités, 1896). — *Friedländer*, Sittengeschichte Roms, II, Lpg. 1874.— *Gardiner*, Greek athletic. Sports and Festivals, 1910.— *C. Hammett and C. Lundgren*, How to be an athlete, London, 1923.— *Π. Θεοδωροπούλου*, Οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες ὡς μέσα εὐγενοῦς ἀγωγῆς, Ἀθῆναι, 1926.— *Π. Καββαδία*, Τὸ Ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, Ἀθῆναι, 1900.—*Π. Καββαδία*, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης, Ἀθῆναι 1924.— *Klee*, Zur Geschichte der gymnischen Agonen an griechischen Festen, 1918. — *Ἐρν. Κουρτίου*, Ἑλληνικὴ Ἱστορία, μετάφρ. Σ. Λάμπρου, Ἀθῆναι, 1898.—*Krause*, Gymnastik and Agonistik der Hellenen, Lpg. 1841.—*Curtius, Adler, Treu und Dörpfeld*, Ausgrabungen zu Olympia, Berlin, 1876-1881 (τόμ. 5).— *Α. Σ. Κωνσταντίνου*, Ἡμερολόγιον Συνδέσμου Ἑλλην. Ἀθλητ. καὶ Γυμν. Σωματείων, Ἀθῆναι, 1910.—*F. Lagrange*, Physiologie des exercices du corps, Paris, 1892. — *Σπ. Λάμπρου*, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1885.— *Σπ. Λάμπρου καὶ Ν. Γ. Πολίτου*, Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες, Ἀθῆναι, 1896. — *Δ. Γ. Μεταξᾶ*, Αἱ σωματικαὶ Ἀσκήσεις, Ἀθῆναι, 1907.—*Angelo Mosso*, L'éducation physique de la jeunesse, trad. de l'italien. Paris, 1895.—*Μ. Μωϋσείδου*, Εὐγονικὴ καὶ Παιδοκομία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, Ἀθῆναι, 1925. —*Oehler*, Gymnasion (Pauly's Real-Encyclopedie, 1912). — *Ang. Panayotatou*, Hygiène chez les anciens Grecs, Paris, 1923.— *Κ. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθῆναι, 1925.— *Ν. Γ. Πολίτου*, Μελέται περὶ τοῦ Βίου καὶ τῆς Γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, Ἀθῆναι, 1904.—*J. L. A. Quetelet*, Anthropométrie ou mesure des différentes facultés de l'homme, 1871.— *A. de Ridder et W. Deonna*, L'art en Grèce, Paris, 1924.—*G. Rodenwaldt*, Tiryns, die Ergebnisse der Ausgrabungen des Instituts, II, 1912.— *J. F. Rogers*, Athletics for Women, London, 1924 — *Π. Σ. Σαββίδου*, Λεύκωμα τῶν ἐν Ἀθήναις Β' Διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων τοῦ 1906, Ἀθῆναι, 1907.—*Schneider*, Die griech. gymnas. und Palaestr., 1908.—*Schroeder*, Der Sport des Altertums, 1921.— *W. R. Seagrove*. Notes ou Athletics, 1922. — *S. C. Staley*, Gages, Contests and Relays, 1924. — *H. Taine*, Philosophie de l'art, Paris, 1870. — *Ph. Tissié*, L'éducation physique, Paris, 1908. — *F. Webster*, Athletics, 1925.—*A. B. Wegener*, Track and Field Athletics, 1924.—*Wooburn Hyde*, Olympie victor monuments and greek athletic art, 1921.—*Ἀγγ. Φέτση*, Φυσικὴ Ἀγωγή, Ἀθῆναι, 1906. — *Γουστ. Φ. Χέρτσμπεργ*, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, μετάφρ. Π. Καρολίδου, Ἀθῆναι, 1902. *Ι. Ε. Χρυσάφη*, Ἡ Σωματικὴ Ἀγωγή, Ἀθῆναι, 1925.—Dictionnaire de l'Académie des Beaux-Arts, Paris (art. Athlète).

ΓΕΛΙΟΣ ΣΠ. ΡΑΝΤΣΑΣ

ἀθλήτρια (ἡ)· ἡ ἀθλοῦσα, θηλ. τοῦ ἀθλητής.

Ἀθλίας (ὁ)· ὄνομα ἀνδρός, δι' οὗ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κυνικοῦ Διογένους τὸ λογοπαίγνιον τὸ ἀπαντῶν παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ (6,44) «*Ἀλεξάνδρου ποτὲ πέμψαντος ἐπιστολὴν πρὸς Ἀντίπατρον εἰς Ἀθήνας διά τινος Ἀθλίου*, (ὁ Διογένης) *παρὼν ἔφη: Ἀθλίας παρ' ἀθλίου δι' ἀθλίου πρὸς ἄθλιον*».

[illegible] Π

ἀθλιβής (ὁ, ἡ)—*ές* (τό)· 1) ἐνεργ. ὁ μὴ θλίβων, ὁ μὴ πιέζων «ἀθλιβὴς χαλινός». 2) Παθ. ὁ μὴ θλιφθεὶς ἢ θλιβείς, *ἄθλιβος, ἄθλιπτος*.

ἄθλιβος (ὁ, ἡ)—*ον*, (τό)· βλ. ἀθλιβής.

«**Ἄθλιοι** (οἱ)». Μυθιστόρημα τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ. ἓν ἀπὸ τὰ δυνατώτερα ἔργα τοῦ μεγάλου Γάλλου λογογράφου καὶ τῆς νεωτέρας παγκοσμίου φιλολογίας, καὶ ἀπὸ τὰ τελειότερα ὑποδείγματα τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Οὐγκὼ θέτει ἐπὶ τάπητος τὰ τρία προβλήματα τοῦ αἰῶνος: *τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἀνδρὸς* διὰ τῆς πενίας, τὴν *ἐξαχρείωσιν τῆς γυναικὸς* διὰ τῆς πείνης καὶ τὴν *ἀτροφίαν τοῦ παιδὸς* διὰ τῆς ἀμαθείας.

Ἥρως τοῦ ἔργου εἶναι ὁ *Γιάννης Ἀγιάννης*, ὁ κλαδευτὴς τῆς Φαβερόλλης, καταδικασθεὶς εἰς τὰ κάτεργα δι' ἕνα καρβέλι ψωμὶ τὸ ὁποῖον ἔκλεψε μίαν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπείνων τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς του. Πέριξ αὐτοῦ περιστρέφονται τὰ πολυπληθῆ ἐπεισόδια τοῦ ἔργου. Ἕκαστον ἐκ τῶν πέντε μερῶν τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ ἔργον, ἤτοι ἡ «*Φαντίνα*», ἡ «*Τιτίκα*», ὁ «*Μάριος*», «*Εἰδύλλιον καὶ Ἐποποιΐα*» καὶ «*Γιάννης Ἀγιάννης*» ἀποτελοῦν σχεδὸν πλῆρες σύνολον, συνδέονται δὲ πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προσωπικότητος τοῦ Γιάννη Ἀγιάννη, ὁ ὁποῖος δεσπόζει ὅλων τῶν προσώπων τοῦ μεγάλου δράματος. Ὁ Οὐγκὼ πρὶν ἢ εἰσαγάγῃ αὐτὸν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, μᾶς παρουσιάζει ἕνα σεβάσμιον ἐπίσκοπον, τὸν *Μυριήλ*, ὅστις ἐνσαρκώνει ὅλας τὰς ἀρετὰς τοῦ καλοῦ ποιμένος. Ὡς ἀντίθεσις πρὸς τὰς τόσον γαληνιαίας αὐτὰς σελίδας ἔρχεται τὸ τρομερὸν κεφάλαιον τὸ τιτλοφορούμενον «*Ἑσπέρα μετὰ ὁλοήμερον πορείαν*», Ἐλεεινός τις ρακενδύτης, γεμᾶτος ἀπὸ λάσπην καὶ κονιορτόν, κατάκοπος ἐκ μακρινῆς πορείας, ζητεῖ φιλοξενίαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐπισκόπου. Τὸν εἶχον ἐκδιώξει ἀπὸ παντοῦ μόλις ἔβλεπαν τὸ κίτρινον ἀπολυτήριόν του ἐκ τῶν φυλακῶν· καὶ αὐτοὶ οἱ κύνες τοῦ εἶχον δείξει τοὺς ὀδόντας· ἀλλὰ μία ἀγαθὴ γυναικούλα τοῦ ἔδειξε τὴν θύραν τοῦ ἐπισκόπου καὶ εἰσῆλθεν ἐκεῖνος, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ποῦ εὑρίσκεται. Ὁ ἐπίσκοπος τὸν φιλοξενεῖ, τοῦ δίδει νὰ φάγῃ καὶ νὰ κοιμηθῇ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν χαραυγὴν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος φεύγει κρυφά, ὑπεξαιρῶν καὶ μερικὰ ἀργυρᾶ μαχαιροπήρουνα τὰ ὁποῖα εἶχαν μείνει ἐπὶ τῆς τραπέζης. Εἶναι ὁ Γιάννης Ἀγιάννης. Συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων, οἵτινες τὸν εἶδον φεύγοντα, ὁδηγεῖται ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου πρὸς πιστοποίησιν τῆς κλοπῆς, ἀλλ' ὁ ἄξιος ἐκεῖνος ἱεράρχης, ἀντὶ νὰ τὸν κατηγορήσῃ ὡς κλέπτην, τοὐναντίον τὸν ἐπιπλήττει, διότι ἀφῆκε τὰ ἀργυρᾶ κηροπήγια τῆς θερμάστρας, τὰ ὁποῖα εἶπεν ὅτι τοῦ τὰ ἐδώρησεν ὁμοῦ μὲ τὰ μαχαιροπήρουνα. Συντετριμμένος ἐκ τῆς γενναιοφροσύνης ταύτης ὁ ἀπόφοιτος τοῦ κατέργου λαμβάνει τὰ κηροπήγια καὶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ ζήσῃ τοῦ λοιποῦ ὡς τίμιος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ δὲν κρατεῖ τὸν λόγον του, διότι κλέπτει ἓν δίφραγκον παρά τινος μικροῦ ἐκ Σαβοΐας, τὸν ὁποῖον συναντᾷ καθ' ὁδόν·

Μετὰ τὴν παρουσίασιν ταύτην, εἰσάγει τρίτον πρόσωπον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βαρύνει ἡ κοινωνικὴ καταδρομή, τὴν γλυκεῖαν καὶ συμπαθητικὴν *Φαν-*

Digitized by Google

τίκαν. Τὸ πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου μᾶς παρουσιάζει αὐτήν, εἶναι ἀντάξιον ἱστοριογράφου. Ὁ συγγραφεύς, ἀντὶ νὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι ἡ δρᾶσις διεξάγεται κατὰ τὸ 1817, μᾶς δίδει ὅλην τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἔτους ἐκείνου. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, τέσσαρες φοιτηταὶ ἔκαμαν μίαν «καλὴν φάρσαν». Ἀφοῦ ὡδήγησαν τὰς ἐρωμένας των εἰς τὸ Σαὶν Κλοὺ καὶ διεσκέδασαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, τὰς ἀφίνουν εἰς τὸ τέλος τοῦ γεύματος ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ τοὺς κάμουν μίαν ἔκπληξιν. Ἡ ἔκπληξις ἦτο ὅτι τὰς ἐγκατέλιπον. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἡ Φαντίνα. Ἡ δυστυχὴς νεᾶνις ἔχει ἀποκτήσει κόρην, τὴν *Τιτίκαν*, ἐγκαταλειφθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ της, μένει ἄνευ πόρου ζωῆς. Τοποθετεῖ τὴν Τιτίκαν εἰς ἓν πανδοχεῖον τοῦ Μομφερμεῖγ καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὴν γενέτειράν της, εἰς Μ... ἐπὶ Μ..., τὴν ὁποίαν εὑρίσκει μεταμορφωμένην χάρις εἰς τὴν ἱκανότητα ἑνὸς πλουσίου βιομηχάνου, τοῦ κ. *Μαγδαληνῆ*. Παρουσιάζεται εἰς τὸ ἐργοστάσιον καὶ ζητεῖ ἐργασίαν, ἀλλ' ἐκδιώκεται ἐκεῖθεν ὡς ἀνήθικος. Ἐργάζεται ὅθεν κατ' οἶκον καὶ κερδίζει 60 λεπτὰ τὴν ἡμέραν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀφῆκε τὴν Τιτίκαν τῆς ζητοῦν καθημερινῶς χρήματα. Ἡ Φαντίνα ἐν πρώτοις πωλεῖ τὰ μαλλιά της, ἔπειτα τοὺς δύο ὀδόντας της ἀντὶ 40 φράγκων, τέλος δὲ πωλεῖται καὶ ἡ ἰδία: γίνεται κοινή. Ἡ περιγραφὴ τῆς βαθμιαίας ταύτης ἐξαχρειώσεως εἶναι ἀλγεινοτάτη. Κατόπιν φιλονικίας τῆς δυστυχοῦς Φαντίνας πρός τινα ἠλίθιον, ὅστις ρίπτει εἰς τὸ στῆθος της βῶλον χιόνος, ὁδηγεῖται ἐνώπιον τοῦ τρομεροῦ *Ἰαβέρη*, τοῦ ἐνσαρκοῦντος τὴν ἀστυνομίαν, ἑνὸς ἐκ τῶν ἐντονωτέρων τύπων τοῦ ἔργου. Ὁ Ἰαβέρης ρίπτει ἄδικον, φυσικῷ τῷ λόγῳ, εἰς τὴν νεάνιδα, ἀλλ' ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν κ. Μαγδαληνῆν, δήμαρχον τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος, εἰσελθὼν κατὰ τύχην εἰς τὸ ἀστυνομικὸν κατάστημα, ἤκουσεν ὁλόκληρον τὴν θλιβερὰν ἐξομολόγησιν τῆς Φαντίνας καί, ἐξ οἴκτου κυριευθείς, ἐνεργεῖ διὰ τὴν ἀπόλυσίν της. Ἡ ἀπροσδόκητος στάσις τοῦ δημάρχου, ὑπερασπίζοντος μίαν κοινὴν γυναῖκα, ἐξοργίζει τὸν Ἰαβέρην, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπανέρχονται ἀόριστοι ὑποψίαι, αἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐξαλείφωνται. Κάποτε, ἰδὼν τὸν κ. Μαγδαληνῆν ἀνεγείροντα διὰ τῶν ὤμων του κάρρον, κάτωθι τοῦ ὁποίου ἐσφάδαζε δυστυχής τις, ἀνέκραξε προσβλέπων τὸν κ. Μαγδαληνῆν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς: «Μονάχα ἕναν κατάδικον ποὺ γνωρίζω, ἕναν κάποιον Γιάννην Ἀγιάννην, θὰ ἐθεωροῦσα ἱκανὸν νὰ κάμῃ τέτοιο πρᾶγμα». Ὁ κ. Μαγδαληνῆς ἐρρίγησεν ὅλος, διότι πράγματι ἦτο αὐτὸς ὁ Γιάννης Ἀγιάννης. Βλέπει ὅτι κινδυνεύει νὰ χάσῃ τοὺς καρποὺς δέκα ἐτῶν χρηστότητος. Ἕτερον συμβὰν ἐπέρχεται, διὰ νὰ τὸν ταράξῃ βαθύτερον· Πληροφορεῖται ὅτι ὁ Γιάννης Ἀγιάννης, συλληφθεὶς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Σαμαθιός, δικάζεται εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον. Εἰς ἓν ἐκ τῶν συνταρακτικωτέρων κεφαλαίων ὑπὸ τὸν τίτλον «*Τρικυμία ἐν κρανίῳ*» ὁ δυστυχὴς Ἀγιάννης σκέπτεται ἂν πρέπῃ ν' ἀφήσῃ νὰ καταδικασθῇ ὁ ἀθῷος ἐκεῖνος καὶ νὰ στερεώσῃ οὕτω τὴν δάνειον προσωπικότητά του ἢ νὰ τὸν σώσῃ ἀποκαλυπτόμενος. Προβάλλει ὅλας τὰς δικαιολογίας, ὅσας δύναται νὰ ἐξεύρῃ ἄνθρωπος εὑρισκόμενος εἰς παρομοίαν θέσιν, καὶ χωρὶς νὰ λάβῃ ὁριστικὴν ἀπόφασιν, ἀγόμενος ὡς ἐξ ἐνστίκτου, μεταβαίνει εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον. Ἐκεῖ βλέπει τὸν δυστυχῆ σωσίαν του, τραυλίζοντα διαμαρτυρίας, αἵτινες δὲν πείθουν κανένα, ἀλλ' ἐνῷ πρόκειται νὰ τὸν καταδικάσουν, ἐγείρεται ὁ κ. Μαγδαληνῆς καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Γιάννης Ἀγιάννης, ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν κατέργῳ συντρόφων του, οἵτινες ἔχουν κληθῆ νὰ τεθοῦν εἰς ἀντιπαράστασιν πρὸς τὸν ὑποτιθέμενον Γιάννη Ἀγιάννην. Πιστοποιεῖται ἡ ταυτότης του, ἀλλ' ἀφίνεται προσωρινῶς ἐλεύθερος, καὶ ἐπωφελεῖται τῆς ἐλευθερίας ταύτης, ὅπως παραστῇ εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς Φαντίνας, ἥτις ἀποθνήσκει εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Ὁρκίζεται εἰς τὴν δυστυχῆ, θεωρῶν ἑαυτὸν αἴτιον τοῦ θανάτου της, καθόσον ἐξεδιώχθη ἐκ τοῦ ἐργοστασίου του, νὰ υἱοθετήσῃ τὴν κόρην της, τὴν μικρὰν Τιτίκαν, καὶ μολονότι τὸν ἀναμένει ἀπ' ἔξω ὁ Ἰαβέρης διὰ νὰ τὸν συλλάβῃ, κατορθώνει νὰ διαφύγῃ χάρις εἰς τὴν ἀδελφὴν *Σεμπλιτίαν*, ἥτις, διὰ νὰ τὸν σώσῃ, λέγει τὸ μόνον ψεῦδος, τὸ ὁποῖον εἶπε καθ' ὅλον τὸν βίον της. Ὁ κ. Μαγδαληνῆς, μετημφιεσμένος εἰς ἐργάτην, μεταβαίνει εἰς Παρισίους, ἀποσύρει ἐκ τῆς Τραπέζης Λαφὶτ 600.000 φράγκων καὶ τὰ κρύπτει ἐντὸς δάσους. Ἐνταῦθα ὁ Οὐγκὼ διακόπτει ἀποτόμως τὴν ἀφήγησιν.

Τὸ δεύτερον μέρος, ὑπὸ τὸν τίτλον *Τιτίκα*, ἀρχίζει δι' ἀριστουργηματικῆς ἀφηγήσεως τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ, εἰς ἐπικὸν ὕφος. Αἱ ἱστορικαὶ αὗται σελίδες χρησιμεύουν ὡς πλαίσιον εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς ἡμέρας ἐκείνης: τὴν περιώνυμον ἔφοδον τῶν θωρακοφόρων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ δρόμου τοῦ Ὀχαίν, καὶ τὴν φρικώδη εἰκόνα τῶν πρώτων ἰλῶν, αἵτινες πίπτουν ἀναμὶξ ἐντὸς τῆς χαράδρας. Τὴν νύκτα, μετὰ τὴν μάχην, ἀλήτης τις, περιερχόμενος τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἐσκύλευε τοὺς πεσόντας. Κατὰ τύχην ὅμως ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ τραυματίου συνταγματάρχου *ντὲ Πομμερσύ*, ἐνῷ τοῦ ἀφήρει τὸ ὡρολόγιον. Ὁ ἀλήτης αὐτὸς ἦτο ὁ *Θεναρδιέρος*, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε ἐγκατασταθεὶς εἰς Μομφερμεῖγ ἤνοιξε πανδοχεῖον καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Φαντίνα εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν κόρην της. Εἰς τὸ ἀπαίσιον αὐτὸ πανδοχεῖον ἡ δυστυχὴς μικρά, ἥτις εἶναι ἤδη ὀκταέτις, ὑφίσταται μαρτύρια, τὰ ὁποῖα περιγράφει ὁ Οὐγκὼ μὲ ἀπαράμιλλον τέχνην. Ἀφ' ὅτου ἡ μήτηρ της ἔπαυσε νὰ στέλλῃ τὰ τροφεῖα, οἱ Θεναρδιέροι τὴν μεταχειρίζονται ὡς ὑπηρέτριαν καὶ τὴν ξυλοκοποῦν ἀνηλεῶς. Τὸ δυστυχὲς πλάσμα εἶχε γίνει σκελετός, ἀλλ' ἔρχεται ὁ Γιάννης Ἀγιάννης, ὡς ἡ Θεία Πρόνοια, καὶ τὴν σώζει.

Οὗτος, συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰαβέρη καὶ ριφθεὶς πάλιν εἰς τὸ κάτεργον, κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ὅπως διασώσῃ πνιγόμενον. Ἐθεωρήθη ὡς πνιγείς, ὁ δὲ Ἰαβέρης τὸν διέγραψε προσωρινῶς ἀπὸ τὰ κατάστιχά του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γιάννης Ἀγιάννης ἀποσπᾷ τὴν Τιτίκαν ἐκ τῆς κολάσεως τοῦ οἴκου τῶν Θεναρδιέρων καὶ ἐγκαθίσταται μετ' αὐτῆς εἰς τὸ *παληόσπιτο Κόρακα* ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νοσοκομείου, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ κέντρον τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐπεισοδίων τῶν «*Ἀθλίων*». Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν ἀνακαλύπτουν: μίαν ἡμέραν ἐνῷ ἐλεεῖ γνωστόν του γηραιὸν ἐπαίτην, ἀναγνωρίζει αἴφνης, εἰς τὸν ζητοῦντα ἐλεημοσύνην τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τοὺς σπινθηροβόλους ὀφθαλμοὺς τοῦ Ἰαβέρη. Ὁ ἀστυνομικὸς εἶχεν ὑποπτευθῆ τὸν ἄγνωστον ἐκεῖνον φιλάνθρωπον καί, ὅπως διαλύσῃ τὰς ἀμφιβολίας του, εἶχε δανεισθῆ τὰ ροῦχα τοῦ ἐπαίτου. Ἐπακολουθεῖ καταδίωξις προκαλοῦσα ἴλιγγον. Ὁ Ἀγιάννης φεύγει, σύρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν Τιτίκαν, νομίζει ὅτι παρεπλανήθη ὁ Ἰαβέρης εἰς τὰ παρὰ τὸν Ζωολογικὸν κῆπον στενοσόκκακα, ἀλλὰ τὸν ἐπανευρίσκει εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἀούστερλιτς μετ' ἄλλων ἀστυνομικῶν καὶ ἐν τέλει ἐμπίπτει ἐντὸς ἀδιεξόδου. Τότε, μὲ δεξιότητα συνήθη εἰς τοὺς δραπέτας τοῦ κατέργου, ἀναρριχᾶται ὑψηλὸν τοῖχον, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ἐν ἀσφαλείᾳ, ὁμοῦ μετὰ τῆς Τιτίκας, ἥτις τὸν ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ἀνάβασιν. Οἱ ὑψηλοὶ ἐκεῖνοι τοῖχοι ἦσαν τοῖχοι μοναστηρίου καλογραιῶν. Ἡ κανονικὴ εἴσοδός του εἰς τὸ μοναστήριον, καθόσον, ἀφοῦ εἰσῆλθεν ὑπερπηδήσας τὸν τοῖχον, χρειάζεται νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ εἰσέλθῃ πάλιν ὡς ὅλος ὁ κόσμος, ἐκτελεῖται διὰ τεχνασμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα διαλάμπει ὁ πλοῦτος τῆς φαντασίας τοῦ μεγάλου λογογράφου. Ἐνταῦθα διακόπτεται πάλιν ἡ ἀφήγησις, ἐνῷ ἡ μὲν Τιτίκα εἰσήχθη ἵνα μορφωθῇ εἰς τὸ οἰκοτροφεῖον τῆς μονῆς, ὁ δὲ Ἀγιάννης ζῇ ἥσυχος ὡς κηπουρὸς τῆς μονῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Θερσανέμης.

Νέον πρόσωπον εἰσέρχεται τώρα ἐπὶ σκηνῆς: ὁ *Μάριος*. Εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ συνταγματάρχου Ντὲ Πομμερσύ, τὸν ὁποῖον ἔσωσεν ὁ Θεναρδιέρος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ. Ὁ πάππος του *Γιλλενορμάν*, ἐνσαρκώνων τὰ αἰσθήματα τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶχε δώσει τὴν κόρην του εἰς τὸν στρατιωτικὸν ἐκεῖνον ἐπὶ Βοναπάρτου· ἀλλ' ὅτε ἔπεσεν ὁ Βοναπάρτης, τὸν ἐκδιώκει ἐκ τῆς οἰκίας του, κρατεῖ ὅμως τὸν Μάριον καὶ τὸν κάμνει κληρονόμον του ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀπαρνηθῇ τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος, πτωχὸς ὤν, δέχεται μὲ ἐγκαρτέρησιν τὸν χωρισμὸν τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Μάριος, βασιλόφρων κατ' ἀρχάς, κατόπιν δὲ βοναπαρτιστής, γίνεται ἐν τέλει δημοκράτης καὶ ἐκδιώκεται ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πάππου του. Ὁ πατὴρ του ἀποθνήσκει συνιστῶν εἰς αὐτὸν τὸν σωτῆρά του, τὸν Θεναρδιέρον, τὸν ὁποῖον δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπανεύρῃ. Ὁ Μάριος διέρχεται ἔτη ἀξιοπρεποῦς πενίας. Κατώκησε διὰ λόγους οἰκονομίας εἰς τὸ παληόσπιτο τοῦ Κόρακα, τὸ ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω. Τὴν ζωήν του μοιράζουν δύο πάθη: ὁ ἔρως του πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ ἔρως του πρὸς ἄγνωστον νεάνιδα. Τὴν συναντᾷ καθ' ἑκάστην εἰς τὸν κῆπον τοῦ Λουξεμβούργου, στηριζομένην εἰς τὸν βραχίονα σεβασμίου γέροντος. Ἡ νεᾶνις εἶναι ἡ Τιτίκα, ἐξελθοῦσα τῆς μονῆς, ὁ δὲ γέρων ὁ Γιάννης Ἀγιάννης, ὁ ψευδο-Θερσανέμης.

Οἱ δύο ἐρασταὶ λατρεύονται ἀμοιβαίως, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνταλλάξει λέξιν· ἀλλ' αἴφνης τραγικὴ συγκίνησις ἐπῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ εἰδυλλίου τούτου. Ὁ Μάριος ἔχει γείτονα ἕνα ἐλεεινὸν φαυλόβιον, τὸν κὺρ *Ἰονδρέτην*, ἀποζῶντα δι' ἐκβιασμῶν καὶ ἐξ ἐλεημοσυνῶν ὑφαρπαζομένων διὰ διαφόρων ποταπῶν μέσων. Εἶναι ὁ Θεναρδιέρος, ὁ ὁποῖος ἔχει κατέλθει ἤδη τὰς τελευταίας βαθμίδας τῆς καταπτώσεως. Αἱ δύο κόραι του, *Ἐπονίνη* καὶ *Ἀζέλμα*, αἱ μοσχαναθρεμμέναι, ἔχουν περιπέσει εἰς τὴν ἐσχάτην φαυλότητα. Ὁ δὲ υἱός του, τὸ χαμίνιον *Γαβριᾶς*, τὸ ὁποῖον ὁ Οὐγκὼ κατέστησε δημοφιλές, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν χαμίνιον τῶν Παρισίων.

Ὁ γηραιὸς κύριος τοῦ Λουξεμβούργου ἔρχεται νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀχρεῖον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος στέλλει ἐπιστολὰς εἰς ὅλους τοὺς φιλανθρώπους καὶ ὁ ὁποῖος τὸν ἔχει ἀναγνωρίσει καθὼς καὶ τὴν Τιτίκαν. Ἡ κατάπληξις καὶ τὸ μῖσος τῆς μητρός, ἥτις ἔβλεπε τώρα τόσον πλουσίαν τὴν δυστυχῆ ἐκείνην μικρὰν τὴν ὁποίαν περιεφρόνει, ἐνῷ αἱ κόραι της κυλίονται εἰς τὸν βόρβορον, ἐνέχουν κάτι τὸ τρομερόν. Ἑτοιμάζεται ἐνέδρα κατὰ τοῦ φιλανθρώπου εἰς δευτέραν ἐπίσκεψίν του, καὶ εἰς τὴν τρώγλην τοῦ Ἰονδρέτη συγκεντρώνεται ἀπαισία συμμορία κακούργων: *ὁ Γουλομάρας, ὁ Ψοφιᾶς, ὁ Πιγρεναλιᾶς καὶ ὁ Παρνασσός.* Ἀλλ' ὁ Μάριος ἔχει ἀκούσει τί τεκταίνεται καὶ εἰδοποιεῖ τὴν ἀστυνομίαν. Ὁ Ἰαβέρης ἀναμένει ἔξωθι, ἕτοιμος νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸ πρῶτον σύνθημα τὸ ὁποῖον θὰ ἔδιδεν ὁ Μάριος. Ὁ Γιάννης Ἀγιάννης, μόλις εἰσελθών, συνελήφθη καὶ ἐδέθη. Ἀλλ' ὁ Μάριος δὲν δίδει τὸ σύνθημα, διότι ἐκ τῶν πρώτων λέξεων τοῦ διαλόγου πληροφορεῖται ὅτι ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος Ἰονδρέτης εἶναι ὁ Θεναρδιέρος ὅστις εἶχε σώσει τὸν πατέρα του. Ἐνῷ οὗτος ἔχει ἐπιτύχει νὰ ὑπογράψῃ ὁ Ἀγιάννης γραμμάτια 200.000 φράγκων καὶ ἀπαιτεῖ νὰ στείλῃ νὰ φέρουν τὴν Τιτίκαν διὰ νὰ τὴν κρατήσῃ ὡς ὅμηρον, ὁ Ἰαβέρης, χωρὶς ν' ἀναμένῃ τὸ σύνθημα, εἰσέρχεται μὲ ἀστυνομικὴν δύναμιν ἐντὸς τῆς τρώγλης. Σύγχυσις καὶ θόρυβος ἐπακολουθεῖ. Ὁ Γουλομάρας, ὁ Ψοφιᾶς, ὁ Πιγρεναλιᾶς, σπεύδουν εἰς τὸ παράθυρον, ὁπόθεν κρέμεται σχοινίνη κλῖμαξ ἐν περιπτώσει ἀνάγκης. Διαπληκτίζονται ποῖος νὰ κατέλθῃ πρῶτος καὶ ἀποφράσσουν τὴν δίοδον. Ὁ Θεναρδιέρος προτείνει ἐμπαικτικῶς νὰ θέσουν κλήρους ἐντὸς σκούφου. «Θέλετε τὸν πῖλον μου;» ἠκούσθη τρομερὰ φωνή, ἡ φωνὴ τοῦ Ἰαβέρη. Ὁλόκληρος ἡ συμμορία συλλαμβάνεται, ἀλλ' ὅτε ὁ ἀστυνομικὸς ἐζήτησε ν' ἀνακρίνῃ τὸ θῦμα, τὸν ἐμπεσόντα εἰς τὴν παγίδα σεβάσμιον γέροντα, οὗτος εἶχεν ἐξαφανισθῆ. «Διάβολε! αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ καλύτερος», εἶπεν ὁ Ἰαβέρης.

Ἐπακολουθεῖ τὸ εἰδύλλιον τοῦ Μαρίου καὶ τῆς Τιτίκας, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐποποιίαν τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Διονυσίου, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1832. Εἰς τὰ ὁδοφράγματα ἀποθνήσκουν ὅλοι σχεδὸν οἱ φίλοι τοῦ Μαρίου, αὐτὸς δὲ διαφεύγει χάρις εἰς τὴν αὐταπάρνησιν τῆς Ἐπονίνης, ἥτις τὸν ἀγαπᾷ ἐν μέσῳ τῆς ἐξαχρειώσεως εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ, καὶ δέχεται τὴν σφαῖραν, ἥτις κατηυθύνετο κατὰ τοῦ Μαρίου. Ἐπίσης καὶ ὁ Γαβριᾶς φονεύεται ἡρωϊκῶς. Ὁ Ἰαβέρης, μετημφιεσμένος εἰς ἐπαναστάτην καὶ ἀναγνωρισθείς, παραδίδεται εἰς τὸν Γιάννην Ἀγιάννην, διὰ νὰ τὸν τυφεκίσῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος, ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, τοὐναντίον τοῦ λύει τὰς χεῖρας καὶ τοῦ λέγει: «Εἶσαι ἐλεύθερος». Τραυματίζεται ὁ Μάριος. Ὁ Γιάννης Ἀγιάννης τὸν λαμβάνει ἐπὶ τῶν ὤμων του καὶ τὸν σώζει διὰ μέσου τοῦ δαιδάλου τῶν ὑπονόμων τῶν Παρισίων. Εἰς τὸ ἄκρον ὅμως τῆς ὑπονόμου, ἐνῷ νομίζει ὅτι διέφυγε τὸν κίνδυνον μετὰ τοῦ Μαρίου, εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ τὸν Ἰαβέρην. Ἀλλ' ὁ τρομερὸς ἀστυνομικὸς ἔχει σκεφθῆ βαθέως ἀφ' ὅτου τοῦ ἐχάρισε τὴν ζωὴν ὁ Γιάννης Ἀγιάννης. Τὸν βοηθεῖ νὰ μεταφέρουν τὸν Μάριον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γιλλενορμάν, καὶ κατόπιν, μὴ δυνάμενος οὔτε νὰ στείλῃ εἰς τὸ κάτεργον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει τὴν ζωήν, οὔτε νὰ παραλείψῃ τὸ καθῆκόν του, αὐτοκτονεῖ. Ὁ Μάριος θεραπευθεὶς νυμφεύεται τὴν Τιτίκαν, ὁ δὲ Γιάννης Ἀγιάννης ἀποθνήσκει, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε μέχρι τέλους τὴν εἰς τὴν νεκρὰν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν.

Τὸ ἔργον μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὑπὸ τοῦ *Ἰσ. Σκυλίτση*, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ *Μ. Λυγέρη*.

Οἱ *Ἄθλιοι* τοῦ Οὐγκὼ εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ των εὐρυτάτη φιλοσοφικὴ καὶ συμβολικὴ σύνθεσις, γέμουσα παρεκβάσεων καὶ ἐπεισοδίων ἀμέτρου λυρισμοῦ καὶ πλατυλογίας. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἐκτίθενται αἱ σκέψεις τοῦ Οὐγκὼ ὡς φιλοσόφου, αἱ συγκινήσεις του ὡς ποιητοῦ, αἱ ἀντιπάθειαι καὶ τὰ μίση του ὡς ἀνθρώπου. Ὅλα τὰ εἴδη τοῦ μυθιστορήματος περιλαμβάνονται εἰς αὐτό: ὑπὸ τὸν γενικὸν λυρικὸν χαρακτῆρά του περιέχει καὶ σελίδας «ἱστορικοῦ μυθιστορήματος», ὡς αἱ τῆς περιγραφῆς τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ, τῶν Παρισίων κατὰ τὸ 1832 κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ κεφάλαια ἀκράτου ρεαλισμοῦ. Τὸ ὅλον ἔργον διαπνέεται ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀποκλήρους τῆς τύχης, ἐκ τούτου δὲ καὶ κατέστη δημοφιλέστατον.

— «**Ἄθλιοι**». Δρᾶμα εἰς 7 μέρη, διασκευασθὲν ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον μυθιστόρημα τοῦ Βίκτωρος Οὐγκὼ παρὰ τοῦ Ἕλληνος θιασάρχου Δημοσθένους Ἀλεξιάδου.

Οἱ «Ἄθλιοι» ἀποτελοῦν δεῖγμα καλῆς ἑλληνικῆς θεατρικῆς διασκευῆς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ μακρὰ ἔτη οἱ ἑλληνικοὶ θίασοι ἐδίδασκον συχνὰ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Μ. Λ.

Ἄθλιον (τό) [*Ζωολ.*]. Γένος πενταμερῶν κολεοπτέρων ἐντόμων, ἅτινα ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς καράβους. Εἶναι γνωστὸν ἓν μόνον εἶδος ἰθαγενὲς τῆς Χιλῆς.

Δ. Ν. Π.

ἄθλιος, —*ία*, —*ον* ὁ πλήρης *ἄθλων*, ἀγώνων, μόχθων, ταλαίπωρος, δυστυχής, κακός· συνάπτεται

Digitized by Google

μετὰ τοῦ *ἐλεεινός, κακοδαίμων*, ἀντίθ. τῷ *μακάριος, εὐδαίμων*. Παραθετ. *ἀθλιώτερος, ἀθλιώτατος* (οὐχὶ ὀρθῶς ἀθλιέστερος, — έστατος). Ἐπίρρ. *ἀθλίως*· «ἀθλίως ἔχω». «—διάκειμαι» κτλ.

ἀθλιότης (ἡ)· ἐκ τοῦ *ἄθλιος*· μόχθος, ταλαιπωρία, δυστυχία· ἀντίθ. τῷ *εὐδαιμονία*.

[ΟΙΚΟΝΟΜ. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛ.]. Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος χάνεται εἰς τὰ βάθη τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἀθλιότης ὅμως τῶν πτωχῶν λαϊκῶν τάξεων, ὡς φαινόμενον συναρτώμενον πρὸς τὴν ἑκάστοτε μορφὴν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, πρὸς τὸ ἑκάστοτε κοινωνικὸν καθεστὼς ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον, ἔγινεν ἀντικείμενον παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν καὶ ἐγέννησε διαφόρους θεωρίας διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς τε γενέσεως καὶ πορείας καὶ τὴν πρόβλεψιν τοῦ μέλλοντος τοῦ φαινομένου τούτου. Ἡ ἱστορία τῆς ἀθλιότητος εἶναι αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, τῆς παραλλήλου συνυπάρξεως πλουσίων καὶ εὐπορούντων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀλίγων, καὶ ἀθλίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολλῶν. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ αὐξάνει τὴν εὐπορίαν ἢ τὴν ἀθλιότητα; ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ αὔξησις τῶν τεχνικῶν μέσων, ἡ αὔξουσα ἔντασις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν ἀνθρώπων αὐξάνει ἢ ἐλαττώνει τὴν ἀθλιότητα; ἡ τυχὸν αὔξησις τῆς ἀθλιότητος, ἡ λεγομένη *αὔξουσα ἐξαθλίωσις* (miseration, Verelenduug) εἶναι ἁπλῶς φαινόμενον στατικὸν ἢ φαινόμενον δυναμικὸν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, δηλαδὴ δύναται νὰ ὠθήσῃ εἰς κοινωνικὴν μεταβολήν; Ἰδοὺ ζητήματα ἅτινα γεννᾷ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ζητήματα ἐνδιαφέροντα καὶ τὸν κοινωνιολόγον καὶ τὸν πολιτικόν.

Ἀφ' ἧς ἐνεφανίσθη ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἤρχισε καὶ ἡ ἀνισότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνισότης αὕτη καὶ ὁ ἀγὼν περὶ τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σὸν ἐξετράφη τόσον δι' ὑλικῶν μέσων, μέσων δηλαδὴ βίας, ἁρπαγῆς, λεηλασίας, κατακτήσεως, ὅσον καὶ διὰ πνευματικῶν, (ἀγχίνοια, εὐστροφία, δόλος, ἀπάτη) καὶ οἰκονομικῶν (μεγάλη ἢ μικρὰ παραγωγικότης, τεχνικὰ μέσα, ἀπόδοσις ἐργασίας, οἰκονομικὸς συναγωνισμός, οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευσις). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ ἀθλιότης, ὡς οἰκονομικὴ κατάστασις, δὲν εἶναι πάντοτε συνειρμένη οὔτε μὲ τὴν ἠλαττωμένην πολιτικὴν ἐλευθερίαν, οὔτε μὲ τὴν ἠλαττωμένην πνευματικὴν ἱκανότητα. Ἡ θέσις τῶν ρωμαίων πληβείων, πολιτικῶς ἐλευθέρων ἔναντι τῶν δούλων καὶ πνευματικῶς δραστηριωτέρων τῶν πατρικίων, εἶναι οἰκονομικῶς χειροτέρα τῶν δούλων,

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς νεωτέρας ἀστικῆς τάξεως, προελθούσης ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῶν παλαιῶν πληβείων καὶ πτωχῶν τεχνιτῶν (ἀπὸ δουλοπαροίκους φεύγοντας τὰ δεσμὰ τοῦ φεουδάρχου καὶ καταφεύγοντας εἰς τὰς πόλεις) καὶ διαμορφωθείσης χάρις εἰς τὴν σημασίαν, ἣν ἔλαβε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ οἰκονομία τοῦ κινητοῦ πλούτου, τὸ ἐμπόριον, ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀγορᾶς, ἡ αὔξησις τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα κατέστησεν ἀποτέλεσμα τῆς ἀγχιστρόφου μόνον τύχης τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων καὶ πολλάκις ξένην εὐθύνης τινὸς τοῦ πάσχοντος καὶ πενομένου. Διὰ τοῦτο ἡ ἐξήγησις αὐτῆς εἶναι αὐτόχρημα ἐξήγησις ἑνὸς φαινομένου τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς καὶ τῆς συσχετίσεως ὁμαδικῶν σχέσεων καὶ ὁμαδικῶν αἰτιῶν. Τοὺς φιλοσόφους τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, καίπερ ἀγνοοῦντας τὴν Κοινωνιολογίαν, ὡς συστηματικὴν μελέτην τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἐπιτυχῶς ὅμως ἐν πολλοῖς κοινωνιολογοῦντας μὲ τὸ βαθὺ κριτικόν των πνεῦμα, δὲν διέλαθε τὸ φαινόμενον τοῦτο. Γνωστὸν εἶναι τὸ περίφημον βιβλίον τοῦ Jean Zacques Rousseau περὶ τῆς «*ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων*» («De l' inégalité parmi les hommes»). Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τῆς φιλοσοφίας της ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τὸ φαινόμενον τοῦτο. Ὁ La Bruyère εἰς τοὺς «*Χαρακτῆρας*» του δὲν ἠρκέσθη μόνον νὰ διαπιστώσῃ τὸ φαινόμενον, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ διατυπώσῃ καὶ αἰτιώδη τινὰ σχέσιν μεταξὺ πλούτου καὶ ἀθλιότητος, θεωρήσας τὴν αὔξουσαν ἀθλιότητα ὡς αἰτίαν τοῦ αὔξοντος πλούτου, καταστάσεις, ἃς ἐθεώρησεν ὡς δύο ἀντιθέτους πόλους. Ὁ John Law, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς αὐξήσεως τοῦ πλούτου ἣν ἐπροκάλει τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ αὔξουσα ἐπέκτασις τῆς ἀγορᾶς, διετύπωσε τὸν νόμον «*ἡ ἀθλιότης αὐξάνει κατ' εὐθὺν λόγον πρὸς τὴν ἀπόστασιν χώρας τινὸς ἀπὸ τὴν παραλίαν ἢ ἐμπορικὴν μητρόπολιν*». Ὁ Turgot παρετήρησεν ὅτι «ὁ μεταξὺ τῶν ἐργατῶν συναγωνισμὸς περιορίζει τὸν μισθὸν τοῦ ἐργάτου εἰς τὸ ἐλάχιστον διὰ τὴν συντήρησίν του ὅριον. Οἱ ἐργάται οὕτω ἀναγκάζονται νὰ ρίπτουν τὰ ἡμερομίσθιά των. Εἰς πᾶν εἶδος ἐργασίας θὰ συμβῇ καὶ συμβαίνει πράγματι ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ τὸ ἐλάχιστον ὅριον συντηρήσεως.» Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μηχανῶν καὶ ἡ αὔξησις τοῦ βιομηχανισμοῦ ἔκαμε τὸν Montesquieu νὰ θεωρήσῃ εἰς τὴν ἐποχήν του τὰς μηχανὰς ὡς αἰτίαν τῆς ἀθλιότητος τῶν προλεταρίων. Ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων οὐχὶ μικροὺς ἀγῶνας ἔκαμαν οἱ ἐργάται κατὰ τῶν μηχανῶν, φανταζόμενοι ὅτι αὗται εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀθλιότητός των, καθ' ὃ ἐκτοπίζουσαι αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐργασίας.

Ἀφ' ἧς ὅμως, διὰ τῆς κριτικῆς τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας, τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ἀντεμετωπίσθησαν ὡς προβλήματα ἀγῶνος κοινωνικῶν τάξεων, ὃν δημιουργεῖ ὁ τρόπος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς καὶ κατανομῆς τοῦ παραγομένου πλούτου, ἀνεγνωρίσθη ὅτι ὁ τρόπος τῆς διανομῆς τοῦ παραγομένου ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἐν ἀνισότητι οἰκονομικῶν μέσων, μονιμοποιεῖ τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀκτημόνων.

Οἱ σοσιαλισταί, καὶ δὴ ἡ σχολὴ τοῦ Μάρξ, διαβλέπουν ὅτι ἡ αὔξησις τῆς προόδου τοῦ νεωτέρου καπιταλιστικοῦ πολιτισμοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν αὔξουσαν ἐξαθλίωσιν. Παραδέχεται συγχρόνως ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ σταματήσῃ τὴν ἐξαθλίωσιν ταύτην, ὅλα δὲ τὰ οἰκονομικὰ συστήματα εἶναι τεχνητὰ μέσα ἀνίσχυρα νὰ ἀντιδράσωσι κατὰ τῆς τάσεως ταύτης, προσδοκᾷ δέ, ὅτι ἡ αὔξουσα αὕτη ἐξαθλίωσις εἶναι ἡ ἀναγκαία θυσία διὰ τὴν λύσιν τῆς ἀντινομίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ σημερινοῦ οἰκονομικοῦ καθεστῶτος καὶ διὰ τὴν ἐπίτευξιν πραγματικῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου.

Εἰς τὴν θεωρίαν ὅμως ταύτην ἀντιτάσσεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐπιστημόνων, ὅτι «ὁ ἰσχυρισμὸς καθ' ὃν ἡ συγκέντρωσις τοῦ κεφαλαίου προκαλεῖ αὔξησιν τῆς δυστυχίας, ἀντιτίθεται πρὸς πασίδηλα γεγονότα. Ἀκριβῶς μάλιστα ἐκεῖνοι οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας παρουσιάζουσι συνήθως τοὺς ἀρίστους ὅρους ἐργασίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχει προχωρήσει σχετικῶς περισσότερον ἡ ἐξέλιξις τῆς συγκεντρώσεως. Ἂν δὲ μερικοί, διὰ νὰ περισώσωσι τὴν μαρξικὴν ἰδέαν, τονίζουσιν ὅτι ἡ αὐξάνουσα ἐκμετάλλευσις τοῦ ἐργάτου δὲν συνεπιφέρει κατ' ἀνάγκην καὶ χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ—ἐκμεταλλεύεται δηλαδὴ οὗτος πάντως περισσότερον σήμερον ἀφ' ὅσον ἄλλοτε, διότι δὲν συμβαδίζει ἡ αὔξησις τοῦ μισθοῦ του πρὸς τὴν αὐξάνουσαν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας του—, παραβλέπουσιν οὗτοι ὅτι τοιαύτη θεωρητικῶς φιλοτεχνηθεῖσα «*ἀπαθλίωσις*» δὲν ἐπιφέρει καμμίαν ψυχολογικὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐργάτην, ὡς σαφῶς μαρτυροῦσι τοῦτο ἀμερικανικαὶ καὶ ἀγγλικαὶ σχέσεις. Ὅσον βελτιοῦται ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν, τόσον ἐλαττοῦνται συνήθως αἱ κοινωνικαὶ συγκρούσεις καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια. Ἂν δ' ἐπήρχετο πράγματι ἀπαθλίωσις, αὕτη ἠδύνατο μὲν νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰς ἐπαναστατικὰς διαθέσεις τοῦ προλεταριάτου, προλεταριάτου ὅμως ἀπηθλιωμένου ἤδη, δὲν θὰ ἐπραγματοποίει ποτὲ τὴν ὑψηλὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν ὠνειροπόλησε δι' αὐτὸ ὁ Μάρξ, τὴν ἀναγέννησιν δηλαδὴ ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας». (Ἐρρίκου Herkner μετάφρ. *Καλλιτσουνάκι*. Τὸ Ἐργατικὸν ζήτημα, τόμ. Β', σελὶς 261-262).

Κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κοινωνιολογίας συγκληθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1913 Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Κοινωνιολογίας, ὅπου συνεζητήθη τὸ ζήτημα τῆς προόδου, οἱ ἀγορεύσαντες ἐπὶ τοῦ θέματος ἂν ὑπάρχῃ οἰκονομικὴ πρόοδος καὶ ἰδίως ἐν τῇ διανομῇ τῶν ἀγαθῶν, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κοινωνιολόγος Εὐγένιος de Roberty, κατέληξαν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: 1ον) Αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ τεχνικαὶ πρόοδοι δὲν δημιουργοῦν καὶ πρόοδον ἐν τῇ διανομῇ τῶν ἀγαθῶν. 2ον) Οὔτε αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ τάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος συντείνουν εἰς τοῦτο. 3ον) Ἡ πρόοδος ἐν τῇ παραγωγῇ καὶ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα δύνανται νὰ ἐλαττώσουν μόνον τὴν αὔξουσαν ἀνισότητα ἐν τῇ διανομῇ τοῦ πλούτου διὰ παραλλήλου πρῶτον, συνειρμένης δ' εἶτα δράσεως τοῦ Κράτους, τῶν Δήμων καὶ τῶν Συνεταιρισμῶν.

Οὕτως ἔχει σήμερον τὸ πρόβλημα τῆς *ἀθλιότητος*. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος μετέβαλε μὲν κατ' ἔτι ἀνισώτερον τρόπον τὴν διανομὴν τοῦ πλούτου, συνεκέντρωσεν εἰς τοὺς δύο ἀντιθέτους πόλους τῆς οἰκονομικῆς συστάσεως τῆς κοινωνίας μεγαλύτερον πλοῦτον εἰς τὸν ἕνα καὶ μεγαλυτέραν ἀθλιότητα εἰς τὸν ἄλλον, ἐκ τῆς πολιτικῆς ὅμως ἐνισχύσεως τῶν κομμάτων τῆς ἀριστερᾶς εἰς τὰ ἐμπόλεμα Κράτη εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διεθνῆ ἐπιβολὴν εὐρείας κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ βελτιώσεως τῶν συνθηκῶν τῶν ἐργαζομένων τάξεων. Κατὰ πόσον ἐν τούτοις τὰ λαμβανόμενα ὑπὸ τῶν Κρατῶν καὶ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν μέτρα θέλουν ἐπιτύχει τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀθλιότητος δὲν δύναται ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ προβλεφθῇ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *R. Michels*, La teoria di Marx della Miseria crescente, Torino 1922. — *Henry George*, Progrès et Pauvreté, γαλλ. μετάφρ., Paris 1925.—*Er. Herkner - Δ. Καλλιτσουνάκι*, Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα, Ἀθῆναι 1919 - 1920. *Franz Oppenheimer*, Die soziale Frage und der Sozialismus, Jena 1925. — *Gustav Schmoller*, Principes d'Economie Politique, γαλλ. μετάφρ., Paris 1905.—*Eugen Schwiedland*, Economie Sociologique, γαλλ., μετάφρ., Paris 1925.

Α. Δ. ΣΙΔΕΡΙΣ

ἄθλιπτος (ὁ, ἡ) — ον, (τό)· ὁ μὴ θλιφθείς. Βλ. ἀθλιβὴς καὶ ἄθλιβος. Ἐπίρρ. *ἀθλίπτως*.

Ἀθλίτ *[Ναυτ. Γεωγραφ.]*. Χωρίον τῆς Συρίας παράκτιον, (ἀναγραφόμενον ἐπὶ τῶν χαρτῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου Athlit), ἐπὶ βραχώδους ἀκρωτηρίου ἐκτισμένον, μέσῳ δὲ ἐρειπίων ἀρχαίων, ὧν ὑπερέχει πύργος τετράγωνος 35 μέτρων ὕψους, χρησιμεύων ἀκόμη καὶ σήμερον (Instructions nautiques: Bassin Orient. de la Mediter. τόμος II, σελ. 209) ὡς σημεῖον ἀναγνωρίσεως πρὸς προσγείωσιν. Νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου ὅρμος εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἀναγνωρίζονται ἀρχαῖα ἐρείπια, πείθοντα ὅτι ἦν τότε ὠχυρωμένος.

Οὐδαμοῦ ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τοῦ σημερινοῦ Ἀθλὶτ ὀνομασίαν, ἐνῷ συχνὰ ἀναφέρεται ἡ ρωμαϊκή του τοιαύτη: Castellum Peregrinorum. Δεδομένου ὅμως, ὅτι τὸ Ἀθλὶτ ἀπέχει τῆς *Ἄκκα* (ἀρχ. *Πτολεμαΐς* ἀλλὰ καὶ *Ἄκη* ἀρχαιότερον, νῦν δὲ καὶ *Ἄκρ* ἢ καὶ *Saint Jean d'Acre*) διὰ θαλάσσης 16 μίλλια καὶ ὅτι παρεντίθενται μεταξὺ αὐτῶν τὸ ὄρος Ἔλ Καρμὲλ (ἀρχ. *ὁ Κάρμηλος*) καὶ ἡ πόλις Χάϊφφα (ἀρχ. *Συκαμινων πόλις*), ἔτι δὲ καὶ χωρία τινά, ὧν σπουδαιότερα τὰ δύο: Κέφρ-Λὰμ καὶ Σουραφένδ, συνδυάζοντες δὲ καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὅρμου καὶ τοῦ πύργου, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, διερωτώμεθα, μήτοι ἡ ἄγνωστος ἀρχαία τοῦ Ἀθλὶτ ἑλληνικὴ ὀνομασία ἦτο *Στράτωνος πύργος*, ἀφοῦ τὰ ἀνωτέρω συμφωνοῦν, ὡς μετάφρασις πιστή, πρὸς χωρίον τοῦ Στράβωνος (ΙΣΤ, β, 27) καθ' ὃ «Μετὰ δὲ τὴν Ἄκην *Στράτωνος πύργος* πρόσορμον ἔχων· μεταξὺ δὲ ὅ τε Κάρμηλος ὄρος καὶ πολιχνίων ὀνόματα, πλέον δ' οὐδέν, Συκαμίνων πόλις (σήμερον *Χάϊφφα*), Βουκόλων καὶ Κροκοδείλων πόλις (πιθανῶς τὰ δύο χωρία Κέφρ-Λὰμ καὶ Σουραφένδ) καὶ ἄλλα τοιαῦτα».

ΣΤΥΛ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ἀθλιψία (ἡ)· ἡ ἔλλειψις θλίψεως, τὸ μὴ ἔχειν θλῖψιν.

ἀθλοδοξία (ἡ)· ἡ δόξα ἐπὶ ἄθλῳ.

ἀθλοθεσία (ἡ)· τὸ τιθέναι ἆθλα, *ἀγωνοθεσία*· τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀθλοθέτου.

ἀθλοθέτης (ὁ)· ὁ ἆθλον τιθείς, ὁ θέτων ἆθλον ὁ ἀγωνοθέτης, ὁ βραβεύς.

['Αρχ.]. — Ἀθλοθέτης ἦτο ὁ «*ἄθλων ἐπιμελητής*», ὁ κριτὴς τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἀπονέμων τὰ βραβεῖα. Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Νικάνδρου (παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ ἐν λ. *ἀγωνοθέτης*) ὅτι «ἀθλοθέτης εἶναι ὁ μόνα τὰ γυμνικά, ἀγωνοθέτης δὲ ὁ τὰ μουσικὰ ἀκροάματα διατιθέμενος», διότι ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα ἀθλοθέτης καὶ περὶ τῶν διατιθεμένων καὶ τοὺς γυμνικοὺς καὶ τοὺς μουσικοὺς καὶ τοὺς σκηνικοὺς ἀγῶνας (οἷον παρὰ τῷ Πλάτωνι Νόμ. 6, σ. 765 C «ἀγωνίας *ἀθλοθέτας* αἱρεῖσθαι τῆς περὶ τὰ γυμνάσια ἵππων τε καὶ ἀνθρώπων»· 8, σ. 835 A «καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας...ταχθέντας ὑπό τε *ἀθλοθετῶν* καὶ τοῦ παιδευτοῦ τῶν νέων καὶ τῶν νομοφυλάκων»· 11, σ. 935 E «ποιητῇ δὴ κωμῳδίας ἢ τινος ἰάμβου ἢ μουσῶν μελῳδίας μὴ ἐξέστω...μηδένα τῶν πολιτῶν κωμῳδεῖν· ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ, τοὺς *ἀθλοθέτας* ἐξείργειν ἐκ τῆς χώρας» κλπ. Βλ. καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς). Ὥστε τὰ ἔργα τοῦ ἀθλοθέτου ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ἀγωνοθέτου, εἰ καὶ ἡ λέξις *ἀγωνοθέτης* ἦτο πολὺ εὐχρηστοτέρα. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ σύνθετον **ἀθλοθέτης** ἐσήμαινε καὶ τὸν *ἄθλους τιθέντα*, τουτέστι τὸν καθιστῶντα ἀγῶνας, καὶ τὸν *ἆθλα τιθέντα*, δηλ. τὸν ὁρίζοντα καὶ ἀπονέμοντα βραβεῖα, ἀλλ' ἡ κυρία σημασία ἦτο ἡ δευτέρα. Ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Σπάρτης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ὁ καταστήσας τὸν ἀγῶνα καλεῖται *ἀθλοθέτης* (οἱ δὲ ἑκάστοτε διοικοῦντες τὰ τῆς ἑορτῆς καὶ τοῦ ἀγῶνος εἶναι οἱ *ἀγωνοθέται*), ἐν ἑτέρᾳ δὲ ἐπιγραφῇ τῆς Σπάρτης τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Νερούα ἀπαντῶσι πρὸς τοῖς ἀγωνοθέταις καὶ ἀθλοθέται, οἵτινες ἀπονέμουσι τὰ βραβεῖα. Παρὰ δὲ τῷ Παυσανίᾳ (Ε', 9, 6) καλοῦνται ἀθλοθέται οἱ *Ἑλλανοδίκαι* τῶν Ὀλυμπίων.

Ἐν Ἀθήναις ἐκληροῦντο *ἀθλοθέται* δέκα ἄνδρες, εἷς ἐξ ἑκάστης φυλῆς· οὗτοι δὲ δοκιμασθέντες ἦρχον τέσσαρα ἔτη, ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, ἀποτελοῦντες συναρχίαν καὶ ἔχοντες ἕνα ἐξ ἑαυτῶν προϊστάμενον («*ὁ δεῖνα καὶ συνάρχοντες*» ἐν ἐπιγραφῇ). Ἐδείπνουν δὲ οἱ ἀθλοθέται ἐν τῷ Πρυτανείῳ τὸν Ἑκατομβαιῶνα μῆνα (ἀπὸ τῆς 4ης ἱσταμένου), καθ' ὃν ἤγετο ἡ ἑορτὴ τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Διῴκουν δὲ καὶ τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς μουσικῆς καὶ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἱπποδρομίαν, ἐφρόντιζον περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ πέπλου καὶ τῶν *ἀμφορέων* μετὰ τῆς βουλῆς, ἐλάμβανον παρὰ τῶν ταμιῶν τὸ ἔλαιον, ὅπερ ἀπένεμον ἐν τοῖς ἀμφορεῦσι πρὸς τοὺς νικητὰς τοῦ γυμνικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἱπποδρομίας, ὡσαύτως δ' ἀπένεμον καὶ τὰ ἄλλα ἆθλα, πρὸς μὲν τοὺς νικῶντας τὴν μουσικὴν «ἀργύριον καὶ χρυσία», πρὸς δὲ τοὺς τὴν *εὐανδρίαν* ἀσπίδας. Πρὸς δὲ τούτοις καθίστων καὶ τοὺς χορηγοὺς τῶν χορικῶν ἀγώνων, τῆς πυρρίχης κλπ. (Ἀριστοτ. Ἀθην. πολ. 60 62. Δημοσθ. ΛΘ', 9). Κατὰ δὲ τὰς ἐπιγραφὰ τῶν ταμιῶν τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος παρείχοντο πρὸς τοὺς ἀθλοθέτας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ἑορτὴν χρήματα·

Digitized by Google

οὕτως ἔλαβον οἱ ἀθλοθέται «ἐς Παναθήναια τὰ μεγάλα» τοῦ 41υ π. Χ. ἔτους πέντε τάλαντα καὶ χιλίας δραχμάς, «ἐς Παναθήναια» δὲ τοῦ 415 ἔτους ἐννέα τάλαντα.

Δὲν εἶναι παραδεδομένον, πότε κατεστάθη ἡ ἀρχὴ τῶν ἀθλοθετῶν ἐν Ἀθήναις. Φαίνεται δ' ὅμως πιθανόν, ὅτι ἐπὶ Κλεισθένους ἤδη ἐλήφθη φροντὶς νὰ καταστῇ ἀρχὴ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἀγώνων. Προσέτι δὲ δὲν εἶναι γνωστὸν ἀκριβῶς μέχρι τίνος χρόνου μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη διέμεινεν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀθλοθετῶν. Ἐν Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 160 περίπου ἔτους π. Χ. ἀπαντᾷ «*ἀγωνοθεσία Παναθηναίων*» καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ τοῦ 100 περίπου ἔτους π. Χ. φέρεται «*ἀγωνοθέτης Παναθηναίων*»· ὥστε ἤδη ἡ ἀρχὴ τῶν ἀθλοθετῶν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς τῶν *ἀγωνοθετῶν*. [Βλ *Pauly* Realenc.² II, σ. 2063 — 5. Πρβ. *Gilbert-Πολίτου* Ἐγχειρ. τοῦ δημ. βίου σ. 276. 303. 312. 327].
Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ἀθλοθετία (ἡ)· τὸ ὑπούργημα τοῦ ἀθλοθέτου.

ἀθλοθετέω—ῶ· θέτω ἆθλον, βραβεῖον, προσφέρω ἀμοιβήν. Βλ. *ἀθλοθέτης* καὶ *ἀγωνοθετέω*.

ἀθλοθέτις, —*ιδος* (ἡ)· θηλ. τοῦ ἀθλοθέτης.

ἀθλομανής (ὁ, ἡ)—*ές*, (τό)· ὁ μαινόμενος ἐπὶ ἄθλοις, σφόδρα ἐπιθυμῶν νὰ ἀθλῇ.

ἀθλομανία, ἡ· τὸ εἶναι ἀθλομανῆ. Βλ. ἀθλομανής.

ἆθλον (τό)· (ἐκ τοῦ ἄϝεθλον—ἄεθλον καὶ κατὰ συναίρεσιν *ἆθλον*) τὸ βραβεῖον τοῦ ἀγῶνος, τὸ καθόλου βραβεῖον, ἡ ἀμοιβή. Βλ. ἔπαθλον.

Ἄθλον (Athlone)· πόλις τῆς Ἰρλανδίας, τῆς κομητείας Οὐέστμηθ, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Σάννων· κάτοικοι 7.000 περίπου. Ἀποτελεῖ σπουδαῖον γεωργικὸν κέντρον, ἔχει ἀνεπτυγμένην ἐριουργίαν, ἡ δὲ ἁλιεία τοῦ σολωμοῦ εἶναι πηγὴ ἐμπορικῆς εὐημερίας. Ἡ πόλις ἀπέκτησε στρατιωτικὴν σημασίαν ἀπὸ τοῦ 1210 ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως φρουρίου καὶ γεφύρας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, ἐπολιορκήθη δὲ ἐπανειλημμένως κατὰ τὸν μεσαίωνα.

ἀθλονίκης (ὁ)· ὁ νικῶν, ὁ νικητὴς ἐν ἄθλῳ, ἐν ἀγῶνι.

ἀθλονικία (ἡ)· ἡ νίκη ἐν ἄθλῳ, ἐν ἀγῶνι.

ἆθλος (ὁ)· (ἐκ τοῦ ἄϝεθλος—ἄεθλος καὶ κατὰ συναίρεσιν *ἆθλος*) ἀγὼν εἴτε ἐν πολέμῳ, εἴτε ἐν παιδιᾷ, ἰδίως ἅμιλλα περὶ βραβείου (ἄθλου)· καθόλου μόχθος, κόπος, ἀγών, πάλη, μάχη. «*Οἱ ἆθλοι* τοῦ Ἡρακλέους» (οὐχὶ «*τὰ ἆθλα*»).

Ἄθλουλα· βλ. Ἄθρουλα.

ἀθλοφορέω—ῶ· (ἆθλον φέρομαι), εἶμαι ἀθλοφόρος, λαμβάνω ἆθλον, βραβεῖον, ἀθλεύω, ἀθλῶ.

ἀθλοφορικὸς (*-ή, όν*)· ὁ ἀνήκων εἰς ἀθλοφόρον, νικητήριος.

ἀθλοφόρος, (ὁ, ἡ,)—*ον*, (τό)· 1) (ὁ ἆθλον φερόμενος), ὁ λαμβάνων ἆθλον, βραβεῖον, ὁ νικηφόρος ἐν ἀγῶνι (ἀνήρ, ἵππος), καθόλου νικηφόρος, νικητής. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «*οἱ ἀθλοφόροι*», οἱ μάρτυρες «οἱ καλῶς ἀθλήσαντες καὶ στεφανωθέντες» 2) ὁ φέρων ἆθλον, ὁ παρέχων βραβεῖον: «ἀθλοφόροι ἀγῶνες».

— ἀθλοφόρος, (ἡ)· ὄνομα ἱερειῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ («*ἀθλοφόρος Βερενίκης Εὐεργέτιδος*»). Πρβ. *κανηφόρος, παστοφόρος* κτλ.

— ἀθλοφόρος (Athlophorus) *[Φαρμ.]*. Μεῖγμα ἐκχυλίσματος κολχικοῦ, ῥητίνης ἱεροξύλου, μορφίνης καὶ ἀλκοόλης. Χρησιμοποιεῖται ἐν Ἀμερικῇ ἐπὶ ῥευματισμῶν.
Δ.

ἀθλυάκυνος (Hathlyacynos Mercezat) *[Παλαιοζ.]* ἀνήκει εἰς τὴν ὁμοιογένειαν *δασυουρίδαι* ἐκ τῶν ἁρπακτικῶν μαρσυποφόρων τῆς ἠωκαίνου περιόδου.
Θ. Σ.

Ἀθμαλλίκ. Ὑποτελὲς κρατίδιον ἐν Ὀρίσσᾳ τῶν Ἰνδιῶν. Ἐκτείνεται ἐπὶ ἐπιφανείας 730 τετρ. μιλλίων, ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου Τσότα Ναγκπούρ. Ἐμπόριον ξυλείας, ὀρύζης. Κάτοικοι 53.766.

Ἀθμονὴ καὶ *Ἀθμονία* καὶ *Ἄθμονον [Ἀρχ.]* δῆμος τῆς Ἀττικῆς ἀνήκων εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλὴν κατ' ἀρχὰς καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἀτταλίδα. Τὸ Ἄθμονον ἦτο πλησίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἱδρυθέν, ὡς ἐπίστευον οἱ Ἀθμονεῖς, ὑπὸ τοῦ Πορφυρίωνος βασιλεύσαντος πρὸ τοῦ Ἀκταίου, μυθικοῦ καὶ τούτου βασιλέως τῆς Ἀττικῆς (βλ. Παυσ. Α΄. 14, 7). Τὸ ἱερὸν ἐκόσμει ἄγαλμα ἐκ Παρίου λίθου, ἔργον τοῦ Φειδίου κατὰ τὸν Παυσανίαν. **Ἐν Ἀθμονῇ ἐλατρεύετο καὶ ἡ Ἀμαρυσία Ἄρτεμις κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ὁποίας, τὰ Ἀμαρύσια, ἐτελοῦντο καὶ ἀθλητικοὶ** ἀγῶνες (βλ. CIA, II, 580). Ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ Ἄθμονον ἔκειτο πλησίον τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως τοῦ Ἀμαρουσίου (βλ. *Γ. Γαρδίκα* «Οἱ Ἀττικοὶ δῆμοι» ἐν τοῖς Πρακτ. τῆς ἀρχ. Ἑταιρ. τοῦ 1920 καὶ λ. Ἀμαρύσια καὶ Ἀμαρούσια). Ὁ κάτοικος ἐκαλεῖτο *Ἀθμονεύς*· οὕτως ἐν Ἀριστοφάνους Εἰρήνῃ ἀναφέρεται «*Τρυγαῖος Ἀθμονεύς*, ἀμπελουργὸς δεξιός, — οὐ συκοφάντης, οὐδ' ἐραστὴς πραγμάτων». Καὶ ῥῆμα *ἀθμονάζειν* ἀναφέρεται, τὸ ὁποῖον ἐσήμαινεν ἀφικνεῖσθαι εἰς Ἄθμονον.
Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἄθολ (Athol). Μικρὰ πόλις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς, κειμένη ἐν τῇ κομητείᾳ Βόρστερ (Worcester) τῆς βορείου Μασσαχουσέττης· κάτοικοι 9.700. Ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Μίλλερ καὶ συνδέεται σιδηροδρομικῶς μὲ τὴν Βοστώνην καὶ τὸ Ἄλμπανυ Χάρις εἰς τὴν κινητήριον δύναμιν ἣν παρέχει τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἡ πόλις ἔχει πολυάριθμα καὶ πολυειδῆ ἐργοστάσια (ἐριουργεῖα, χυτήρια κλπ.) ἅτινα καθιστοῦν αὐτὴν ἀνθηρὰν ἀπὸ βιομηχανικῆς ἀπόψεως. Ἐκτίσθη τῷ 1735.

—**Ἄθολ** (Athol)· τμῆμα τῶν ὀρέων τῆς Σκωτίας Γράμπιαν περιλαμβανόμενον εἰς τὴν κομητείαν τοῦ Πέρθ.

Ἀθολβολδ· βλ. Ἔδελβολδ.

ἄθολος (ὁ, ἡ), — *ον*, (τό)· ὁ μὴ θολός, καθαρός, διαυγής.— Πρβ. ἀθόλωτος.

ἀθόλωτος (ὁ, ἡ),—*ον*, (τό)· ὁ μὴ τεθολωμένος, καθαρός, διαυγής. Πρβ. ἄθολος.

ἄθορος, (ὁ ἡ),—*ον* (τό)· ἐπὶ ἀρρένων ζῴων, τὸ μὴ πηδῆσαν (θορόν), μὴ βατεῦσαν τὸ θῆλυ.

Ἀθόρυβα (τά)· *[Ζωολ.]* Γένος ἀκαλυφῶν (βλ. λ.)
Δ. Ν. Π.

ἀθορύβητος, (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ μὴ τεθορυβημένος ὁ μὴ θορυβηθείς, ἀτάραχος· «τὸ ἀθορύβητον», ἡ ἀταραξία τῆς ψυχῆς.

ἀθόρυβον (τὸ) *[Ζωολ.]*. Γένος *κοιλεντερωτῶν* μαλακίων, παραπλησίων πρὸς τὰς μεδούσας, τῆς τάξεως τῶν *Σιφωνοφόρων* τῆς οἰκογενείας τῶν *Φυσοφοριδῶν*. Διακρίνονται ὑπὸ βραχέος μίσχου, ὅστις ἐπικάθηται ἀεροφόρου κύστεως ἢ πνευματοφόρου ἀγωγοῦ. Ὁ μίσχος οὗτος φέρει πολυαρίθμους νηκτικὰς κύστεις ἢ νηκτοκάλυκας ὠοειδοῦς σχήματος, οἱ ὁποῖοι εἶναι διατεθειμένοι εἰς διπλῆν σειρὰν καὶ εἰς τὸ κατώτερον αὐτῶν μέρος εἶναι κοχλιοειδεῖς. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μίσχου εὑρίσκονται θρεπτικοὶ πολύποδες καὶ ἁπτικὰ νημάτια, ἅτινα φέρουσι κνιδώδεις θηλὰς καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανα. Γνωστότερον εἶδος εἶναι τὸ *Ἀθόρυβον τὸ ὑδροστατικὸν* (Athorybus hydrostatica). Τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι κοινότατον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.
Δ. Ν. Π.

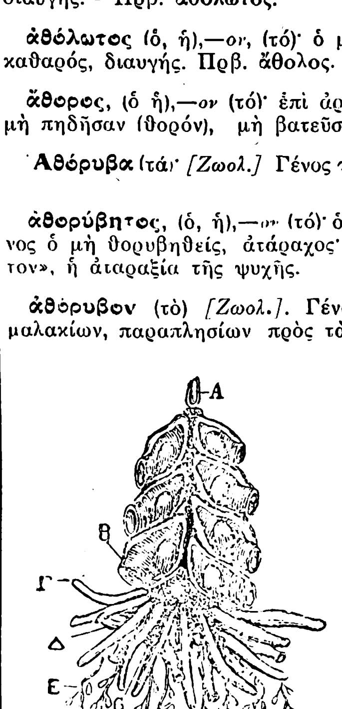

Ἀθόρυβον τὸ ὑδροστατικόν.
Α=πνευματοφόρος ἀγωγός.
Β=νηκτικαὶ κύστεις.
Γ= πλόκαμοι.
Δ= θρεπτικοὶ πολύποδες.
Ε=ἁπτικὰ νημάτια.
Ζ=κνιδώδεις θηλαί.

ἀθόρυβος, (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ ἄνευ θορύβου, ὁ ἄνευ ταραχῆς (ψυχικῆς), ἤρεμος, ἥσυχος, ἀτάραχος. Ἐπίρρ. *ἀθορύβως*.

ἄθος, *ἀθόγαλα, ἀθόγαλον, ἀθότυρο* κτλ. Βλ. ἄνθος, ἀνθόγαλα, ἀνθόγαλον, κτλ.

ἀθοῦλλι (τό)· ἀντὶ *ἀνθοῦλλι*. Οὕτως ὀνομάζεται ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ ἄνθος τῆς κολοκυνθιᾶς προτοῦ νὰ ἀνοιχθῇ, ὅτε ἔχει χρῶμα πρασινοκίτρινον, ἀνοιχθὲν δὲ λέγεται *λύχνος*, λόγῳ τοῦ σχήματός του, ἔχοντος μορφὴν κυπέλλου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει χονδρὸς ὕπερος.
Ι. Λ. Χ.

Ἀθουμπί (Athubis)· ἀραβικὸν φῦλον.

Ἀθραβάν· βλ. Ἀθάρβας.

ἀθραγένη (ἡ)· κληματὶς ἡ κηρώδης ἐξ ἧς ἐγίνετο ἔναυσμα (πυρεῖον)· *Θεοφράστου* Περὶ φυτῶν ἱστ. Ε΄. 6 «πυρεῖον δέ φασιν ἄριστον μὲν ἐκ τῆς ἀθραγένης καλουμένης ὑπό τινων· τοῦτο δ' ἐστὶ δένδρον ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ καὶ τῇ οἰνάνθῃ τῇ ἀγρίᾳ· ὥσπερ ἐκεῖνα καὶ τοῦτο ἀναβαίνει πρὸς τὰ δένδρα· δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων ποιεῖν, τὸ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης». (Βλ. *Pauly* Realenc.² II, σ. 2069-70).
Ε. Α. Π.

[Βοτ.]. — Γένος φυτῶν (Atragene) τῆς τάξεως τῶν Πολυκαρπικῶν (Polycarpicae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Ρανουγκουλιδῶν ἢ Βατραχιωδῶν (Ranunculaceae), περιλαμβάνον φυλλοβόλους θάμνους πολυετεῖς, ὁμοιάζοντας μὲ τὰς *κληματίδας*, διότι εἶναι φυτὰ ἐπίσης ἀναρριχώμενα. Ἐκ τοῦ γένους τούτου ὀλίγα εἴδη ὑπάρχουν αὐτοφυῆ ἐν Εὐρώπῃ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀμερικῇ, καὶ ἐκ τούτων γνωστὰ εἶναι *Ἀθραγένη ἡ ἄλπειος* (Atragene Alpina) καὶ *Ἀθραγένη ἡ ἀμερικανική* (Atragene Americana), ἀμφότερα θάμνοι ἀναρριχώμενοι μὲ ἄφθονα ἄνθη χρώματος κυανοῦ. Οἱ θάμνοι οὗτοι καλλιεργοῦνται συνήθως ἐντὸς κήπων ἐπὶ τεχνητῶν βράχων.
Ι. Λ. Χ.

ἀθράκι· βλ. ἀνθράκι.

ἀθραυστος (ὁ, ἡ),—*ον*, (τό)· ὁ μὴ τεθραυσμένος, ἀβλαβής. ἀκέραιος· ‖ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ θραυσθῇ. Ἐπίρρ. *ἀθραύστως*.

ἄθρεπτος (ὁ, ἡ).—*ον*, (τό)· 1) παθητ. ὁ μὴ τεθραμμένος, ὁ κακῶς τεθραμμένος, ἰσχνός· πρβ. ἀτραφής, ἄτροφος. 2) ἐνεργ. ὁ μὴ τρέφων, ὁ μὴ θρεπτικὸς «ἄθρεπτος τροφή»· πρβ. ἄτροφος. *[Βλ. Ε Α. Πεζοπούλου* «Συμβ. κριτ. καὶ γραμματ.» ἐν Ἐπετηρ. ἑταιρ. Βυζ. σπουδ. τόμ. Γ΄. σ. 238). 3) καὶ καλῶς ἀνατεθραμμένος· (οὕτως ἑρμηνεύουσί τινες τὸ ἐν ἐπιγρ. τοῦ *Μελεάγρου* ἐν τῇ Παλατ. Ἀνθολ. Ε΄, 177,5 ἄλλοι ὅμως γράφουσιν «*ἄτρεπτον*» ἀντὶ τοῦ «*ἄθρεπτον*»).
Ε. Α. Π.

ἀθρεπτικὸς (ὁ, ἡ)· (νεολογισμός)· ὁ σχέσιν ἔχων μὲ τὴν ἀθρεψίαν, ὁ ἀτροφικός.

ἀθρεψία *[Ἰατρ.]*. Ὁ ὅρος *ἀθρεψία* (athrepsie) εἰσήχθη τῷ 1874 εἰς τὴν Ἰατρικὴν παρὰ τοῦ Parrot, ὅστις ἠθέλησε νὰ χαρακτηρίσῃ δι' αὐτῆς τὴν ἔλλειψιν θρέψεως, τὴν γενικὴν δηλαδὴ ἐκείνην σοβαρὰν δυστροφίαν, ἥτις παρατηρεῖται ἐπὶ βρεφῶν πασχόντων ἐκ συνεχῶν πεπτικῶν διαταραχῶν. [Ἡ λέξις ἀναφέρεται παρὰ Βυζαντινοῖς, σημαίνει ὅμως *ἀνορεξίαν* (Δουκάγκιος). Ὁ Πτωχοπρόδρομος (β. 575) λέγει ὅτι οἱ ἡγούμενοι πρὸ τοῦ δείπνου ἐλάμβανον *χυλόν* τινα, ἵνα διεγείρουν τὴν ὄρεξιν «ἄλλος < δ' ἐκ τῶν ὑποτακτικῶν > φροντίζει τὸ χυλὸν διὰ τὴν *ἀθρεψίαν*»]. Ἡ ἀθρεψία θὰ ἦτο ὀρθότερον νὰ ἐκαλεῖτο *ἀτροφία*. Ἐν τούτοις ὁ ὅρος ἀθρεψία ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἰατρικῇ, ἅτε χαρακτηρίζων εἰδικὴν νοσηρὰν κατάστασιν, ἐνῷ ἡ λέξις ἀτροφία ἔχει γενικωτέραν σημασίαν.

Συμπτώματα ἀθρεψίας περιγράφονται ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος ὑπὸ τὰ ὀνόματα: *Παιδικὴ ἀσιτία, ἰσχνανσις, παιδικὴ ἀτροφία, παιδικὸς μαρασμός*. Ὁ Mercuriali, ὅστις ἐδίδασκεν ἐν Παδούῃ καὶ Βενετίᾳ κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα, περιγράφων ἀνάλογον κατάστασιν ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ περὶ νόσων τῶν παίδων („*De morbis puerorum*„), ὅπερ ἐδημοσιεύθη τῷ 1583, καλεῖ αὐτὴν «macies» (*ἰσχνανσις*). Ἀναφέρει δὲ ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων *ἰσχνότης* καὶ *λεπτότης*. Κατ' ἄλλους ὅμως ὁ ὅρος *παιδικὴ ἀτροφία* ἦτο ἤδη γνωστὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Parrot ἐθεώρει τὴν ἀθρεψίαν ὡς ἰδιαιτέραν νόσον ἐμφανίζουσαν ποικίλα συμπτώματα, ἀναγόμενα πάντοτε εἰς τὸν αὐτὸν χαρακτηριστικὸν τύπον. Σήμερον ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Parrot δὲν εἶναι πλέον παραδεκτὴ παρὰ τῶν πλείστων συγγραφέων ἡ ἀθρεψία δὲν ἀντιπροσωπεύει τύπον εἰδικῆς νόσου, ἀλλ' ἁπλῶς δυστροφικὸν σύνδρομον ἐμφανιζόμενον κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, μορφὴν δηλαδὴ καχεξίας, ἥτις ὀφείλεται εἰς διαφόρους παράγοντας, ὧν κυριώτεροι βεβαίως δὲν εἶναι αἱ θεωρηθεῖσαι ὡς προερχόμεναι ἐκ τῶν διαταραχῶν τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος.

Αἰτιολογία. —Ἡ ἀθρεψία εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὰς τρεῖς ἀκολούθους αἰτίας:

α΄. Τὴν ἀνεπαρκῆ ἢ ἀκατάλληλον τροφήν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἡ διατροφὴ τοῦ βρέφους.

β΄. Τὰς νόσους τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος.

γ΄. Τὰς ἐκ τῶν μολυσματικῶν νόσων προερχομένας νοσηρὰς καταστάσεις.

Εἰς τὰ τρεφόμενα διὰ γυναικείου γάλακτος βρέφη ἡ ἀνεπάρκεια τροφῆς δύναται νὰ ἐμφανισθῇ ὅταν οἱ θηλασμοὶ εἶναι βραχείας διαρκείας ἢ πολὺ σπάνιοι. Τοιαῦτα περίπτωσις θὰ παρουσιασθῇ ἰδίως ὁπόταν τὸ βρέφος ἔχῃ δοθῇ πρὸς διατροφὴν εἰς ἄλλην γυναῖκα, ἥτις θηλάζει συγχρόνως τὸ τέκνον της καὶ δὲν χορηγεῖ εἰς τὸ ξένον ἐπαρκῆ ποσότητα γάλακτος· ἐπίσης ὁπόταν ἡ μήτηρ δὲν ἔχῃ ἐπαρκὲς γάλα καὶ ἐξακολουθῇ νὰ τρέφῃ τὸ τέκνον της μόνον διὰ μητρικοῦ γάλακτος. Ὑπάρχουν ἀκόμη περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ βρέφος δὲν δύναται νὰ θηλάσῃ καὶ νὰ τραφῇ ἐπαρκῶς εἴτε ἐκ κακοῦ σχηματισμοῦ τοῦ μητρι-

Digitized by Google

κοῦ μαστοῦ, εἴτε ἐκ κακοῦ σχηματισμοῦ τοῦ στόματος αὐτοῦ (*βρέφος λαγώχειλον)*.

Συνέπεια τῆς ἀνεπαρκείας τῆς τροφῆς εἶναι ὁ ὑποσιτισμός, ἐξ οὗ προέρχεται ἡ ἀθρεψία. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀθρεψία σπανίως εἶναι πολὺ σοβαρά· ὁ Marfan θεωρεῖ ταύτην τὸν κατώτατον βαθμὸν τῆς ἀθρεψίας καὶ καλεῖ αὐτὴν *ὑποθρεψίαν*.

Ἀκατάλληλος τροφὴ δέον νὰ θεωρηθῇ πᾶσα τροφὴ ἐκτὸς τοῦ γυναικείου γάλακτος κατὰ τοὺς ἓξ πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς, ἐφ᾽ ὅσον αἱ πλεῖσται τῶν πεπτικῶν διαταραχῶν ὀφείλονται εἰς τὴν τεχνητὴν γαλουχίαν. Τὸ πτωχὸν γάλα, τὸ διαλελυμένον δηλαδὴ ἐντὸς μεγάλης ποσότητος ὕδατος ἢ τὸ λίαν ἀποβουτυρωμένον, εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἀνεπαρκὴς τροφή. Τὰ προώρως χορηγούμενα ἀλευρώδη ἀποτελοῦσιν ἐπίσης τροφὴν ἀκατάλληλον. Προσέτι ἡ παράλογος παράτασις ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα αὐστηρᾶς τινος διαίτης φυτικῶν ζωμῶν ἢ ἀφεψήματος ὀρύζης, ὁρισθείσης ἐν περιπτώσει πεπτικῆς διαταραχῆς, δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος ἀθρεψίας.

Οἱαδήποτε ἐκδήλωσις διαταραχῆς τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τεχνητὴν γαλουχίαν, προερχομένη εἴτε ἐξ ἀκαταλλήλου τροφῆς εἴτε ἀκόμη ἐξ ὑπερσιτισμοῦ, δύναται νὰ ἔχῃ συνέπειαν τὴν ἀθρεψίαν. Εἰς τὰς πεπτικὰς ταύτας διαταραχὰς ἀνάγονται οἱ συνεχεῖς ἔμετοι, ἡ δυσπεψία τοῦ γάλακτος τῆς ἀγελάδος, αἱ πολλάκις ἐπαναλαμβανόμεναι διαρροϊκαὶ κενώσεις, ἡ παιδικὴ χολέρα καὶ ἡ δυσεντεροειδὴς ἐντεροκωλῖτις.

Πάντα τὰ μολυσματικὰ νοσήματα τῆς βρεφικῆς ἡλικίας, ἰδίως ὅταν συνεχίζωνται ὑπὸ χρονίαν μορφήν, δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν ἐλάττωσιν τῆς θρέψεως καὶ συνεπῶς ἀθρεψίαν. Ἡ κληρονομικὴ σύφιλις οὐ μόνον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ ὅλην τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἐπιδρᾷ πολλάκις ἐπὶ τῶν διαφόρων διαταραχῶν τῆς θρέψεως. Παρομοίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν διαταραχῶν τούτων ἔχουσιν ἐνίοτε ἡ φυματίωσις, ἡ βρογχοπνευμονία, αἱ συνεχεῖς πυοδερμίτιδες, ὁ κοκκύτης καὶ ἄλλαι μολυσματικαὶ ἐξαντλητικαὶ νόσοι, ἴσως ἐκ διαταράξεως τῶν ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ γιγνομένων ἐναλλαγῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν μολυσματικῶν νόσων τὴν αὐτὴν περίπου ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν θρεπτικῶν διαταραχῶν δύναται νὰ ἔχῃ καὶ πᾶσα ἐκ γενετῆς ἐξασθένησις τοῦ ὀργανισμοῦ, δι᾽ ὃ καὶ τὰ προώρως γεννηθέντα βρέφη ῥέπουσι πρὸς τὴν ἀθρεψίαν.

Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν καταδεικνύεται ὅτι γνωρίζομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τίνες εἶναι αἱ νοσηραὶ καταστάσεις εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται ἡ ἀθρεψία· ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ ἀνεπαρκέστατα γνωρίζομεν εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης ἐπεξεργασίας, ἥτις παράγει τὰς διαταραχὰς τῆς θρέψεως. Συνήθως κατὰ τὴν προδρομικὴν τῆς ἀθρεψίας περίοδον ἐπέρχεται τὸ πρῶτον ὑπερβολικὴ κατανάλωσις λίπους, ἔπειτα βαθμιαίως ἐξαντλοῦνται τὰ λιπώδη ἐναποθηκεύματα καὶ ἄρχεται ἡ φθορὰ τῶν ἱστῶν, ἥτις ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν μεταλλικῶν οὐσιῶν καὶ τοῦ ὕδατος καὶ ἴσως καὶ διὰ τῆς ὑπερπαραγωγῆς οὐρίας. Πολλάκις δ᾽ ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς νοσηρᾶς ταύτης καταστάσεως ἐμφανίζονται καὶ κυτταρικαὶ βλάβαι. Ὅταν ἀρχίζῃ ἡ φθορὰ τῶν κ τιάρων, ἐκτὸς τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ χλωριούχου νατρίου ἐλαττοῦνται ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἰδίως τὸ κάλιον καὶ τὸ ἀσβέστιον· ἡ ἀπώλεια δὲ αὕτη τῶν μεταλλικῶν οὐσιῶν εἶναι διπλασία τῆς ἀντιστοίχου ἀπωλείας τοῦ ἀζώτου.

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀθρεψία προέρχεται ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν ἐναποθηκευμάτων τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς βαθμιαίας ἐξασθενήσεως τῶν κυττάρων. Δὲν ἔχει ὅμως ἀκόμη τελείως ἐξακριβωθῆ διὰ τίνος ἐσωτερικῆς ἐπεξεργασίας προκύπτει αὕτη ἐν τῷ ὀργανισμῷ.

Πολλὰ ἔχουσι γραφῆ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀλλ᾽ αἱ πλεῖσται γνῶμαι παραμένουν ἀκόμη θεωρίαι, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἔχουσιν ἀποδειχθῆ πειραματικῶς. Οὕτω κατά τινας ἡ ἀθρεψία προέρχεται ἐκ λανθανούσης αὐτοδηλητηριάσεως, ὀφειλομένης εἰς τὰς πεπτικὰς διαταραχάς, ἃς προκαλεῖ ἡ μεγάλη ποσότης καὶ τὸ ποιὸν τῆς ἐν τῷ γάλακτι ἀγελάδος περιεχομένης τυρίνης. Κατ᾽ ἄλλους (Czerny, Keller) τὸ λίπος τοῦ ἀγελαδινοῦ γάλακτος περιέχει πολλὰ ὀξέα, ἅτινα δὲν ὑφίστανται τὴν ἀπαιτουμένην καῦσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ καὶ προκαλοῦσιν *ὀξυναιμίαν* καὶ *ἀλκαλιπενίαν*, ἐξ ὧν προέρχονται ἡ ἐλάττωσις τῶν μεταλλικῶν οὐσιῶν καὶ ἡ φθορὰ τῶν ἱστῶν. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ θεωρία τῆς ἐκ τῆς ξένης τροφῆς προερχομένης δηλητηριάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ· κατ᾽ αὐτὴν τὸ γάλα ζῴου προκαλεῖ γενικὴν ἀνεπάρκειαν τῶν πεπτικῶν καὶ τροφικῶν λειτουργιῶν, κατὰ συνέπειαν τὸ βρέφος μόλις δύναται νὰ ἀφομοιώσῃ ἐλαχίστην ποσότητα ἐξ ὅσης τροφῆς ἔχει ἀνάγκην διὰ τὴν ἀνάπτυξίν του. Τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ Finkelstein καθώρισε διὰ τῶν ἑξῆς ὅρων: *διαταραχαὶ τῆς ἰσορροπίας ("Bilanzstörung„)*, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὴν ὑποθρεψίαν, καὶ *ἀποσύνθεσις ("Dekomposition„)*, ἀντὶ ἀθρεψίας. Πιθανὸν ὅμως τὰ φαινόμενα τῆς ἀθρεψίας νὰ ὀφείλωνται εἰς διαταραχὰς τῶν ἐσωτερικῶν ἐκκρίσεων, προερχομένας ἐξ ἀλλοιώσεως καὶ συνεπῶς ἐξ ἀνεπαρκείας τῶν ἀδένων τοῦ αἵματος καὶ ἐξ ὑπερλειτουργίας τῆς ὑποφύσεως («Nobécourt»).

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονῶμεν οἵαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ δύναται νὰ ἔχῃ ἡ ἔλλειψις βιταμινῶν. Ἐσχάτως μάλιστα ὁ Mouriquand καὶ ὁ Bernheim τῆς Σχολῆς τοῦ Lyon ἐπειραματίσθησαν ἐπὶ ἰνδοχοίρων, καὶ μόνον οἱ νεαροὶ ἐξ αὐτῶν παρουσίασαν συμπτώματα ἀνάλογα ἐκείνων, ἅτινα ἐμφανίζονται ἐν τῇ ἀθρεψίᾳ τῶν βρεφῶν.

Συμπτωματολογία. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς ἀθρεψίας εἶναι ἡ ἀπίσχνανσις καὶ ἡ βαθμιαία ἐξαφάνισις τοῦ λίπους. Ἡ διαβάθμισις τῆς καταστάσεως ταύτης, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ διὰ τῆς μεθοδικῆς ἐξετάσεως τοῦ ὑποδορίου λιπώδους στρώματος τοῦ ἀρρώστου, εἶναι κατὰ τὸν Marfan, ἡ ἀκόλουθος:

α΄) ἐλαφρὰ ὑποθρεψία ἢ ὑποτροφία τοῦ πρώτου βαθμοῦ, καθ᾽ ἣν τὸ λιπῶδες στρῶμα, ἂν καὶ διατηρεῖται πανταχοῦ, ἔχει ὅμως λεπτυνθῆ εἴς τινα μέρη τοῦ σώματος καὶ ἰδίως εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὸν θώρακα.

β΄) σοβαρὰ ὑποθρεψία ἢ ὑποτροφία δευτέρου βαθμοῦ, καθ᾽ ἣν τὸ λιπῶδες στρῶμα ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ σώματος, διατηρεῖται ὅμως ἀκόμη ἐπὶ τῶν ἄκρων καὶ τοῦ προσώπου.

γ΄) ἀθρεψία, καθ᾽ ἣν τὸ λίπος ἐξηλείφθη πανταχοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ προσώπου καὶ δίδει τὴν χαρακτηριστικὴν γεροντικὴν μορφὴν εἰς τὸ βρέφος.

Ἐν τῇ ὑποτροφίᾳ ἐπέρχεται στάσις εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ βάρους καὶ τοῦ ἀναστήματος τοῦ βρέφους. Τὸ βάρος εἶναι κατώτερον τοῦ τρίτου, τοῦ ἡμίσεος ἢ τῶν δύο τρίτων τοῦ φυσιολογικοῦ βάρους ἑνὸς βρέφους τῆς αὐτῆς ἡλικίας· παιδίον 3 ἢ 4 μηνῶν ἔχει πολλάκις τὸ αὐτὸ βάρος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησίν του. Τὸ βάρος ἐπὶ ἑβδομάδας ὑφίσταται ὁτὲ μὲν στάσιν, ὁτὲ δὲ μείωσιν ἐναλλάξ. Τὸ ἀνάστημα εἶναι ἐπίσης κατώτερον τοῦ ἀναστήματος ἑνὸς ὑγιοῦς βρέφους τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ὑφίσταται ὅμως ὀλιγωτέραν σχετικῶς μείωσιν ἀπὸ τὸ βάρος. Ἡ γενικὴ κατάστασις δὲν ἐμπνέει κατ᾽ ἀρχὰς ἀνησυχίαν, τὸ παιδίον φαίνεται μᾶλλον νεώτερον τῆς ἡλικίας του. Ἡ θερμοκρασία εἶναι ἀνώμαλος καὶ πολλάκις χαμηλή.

Ἐν τῇ σοβαρᾷ ὑποθρεψίᾳ ἡ φυσιολογικὴ μυϊκὴ ὑπερτονία τοῦ βρέφους εἶναι εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις ηὐξημένη, πολλάκις μάλιστα τὰ ἄκρα παραμένουσι κεκαμμένα. Διὰ τῆς ἀκτινοσκοπήσεως τῶν χειρῶν τοῦ βρέφους διαπιστοῦται ἐπιβράδυνσις ἐν τῇ ἐμφανίσει τῶν συμπληρωματικῶν σημείων ὀστεοποιήσεως τῶν ὀστῶν τοῦ μετακαρπίου καὶ τῶν φαλάγγων.

Ἡ πραγματικὴ ἀθρεψία ἐκδηλοῦται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς κατὰ τοὺς 4 πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς. Ἡ ἐξαφάνισις τοῦ λίπους καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσώπου τοῦ βρέφους δίδει τὴν τυπικὴν ἐκείνην μορφήν, ἥτις χαρακτηρίζει εἰδικῶς τὴν κατάστασιν ταύτην. Τὸ μέτωπον εἶναι ἐρρυτιδωμένον, αἱ παρειαὶ εἶναι κοῖλαι καὶ ἐμφανίζουσι βαθείας πτυχάς, αἱ σιαγόνες προέχουν καὶ τὸ σύνολον τοῦ

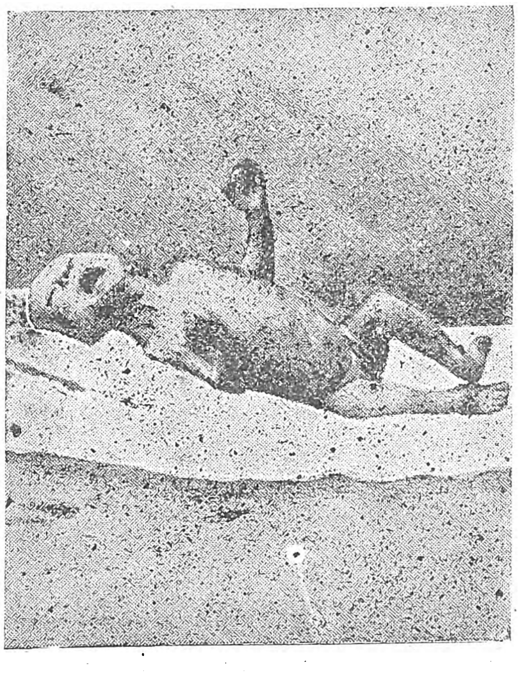

προσώπου παρουσιάζει μορφὴν ὀστεώδη καὶ τριγωνικὴν ὑπενθυμίζουσαν γέροντα ἢ πίθηκον. Τὸ σῶμα ἔχει ἀπισχνανθῆ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν, οἱ μύες εἶναι ἀτροφικοί· αἱ πλευραὶ μετρῶνται ἐπὶ τοῦ θώρακος. Ἐπὶ τῶν ἄκρων διακρίνονται μόνον τὸ δέρμα καὶ τὰ ὀστᾶ.

Εἰς τὴν κοιλίαν ἐμφανίζεται ἐνίοτε μετεωρισμὸς ἐξ *ἀεροφαγίας* καὶ τότε ὁ ὄγκος αὐτῆς ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τελείαν ἀπίσχνανσιν τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος· εἰς ἄλλας περιπτώσεις τὸ δέρμα τῆς κοιλίας εἶναι πλαδαρόν. Πολλάκις ἐπὶ τῶν γλουτῶν, τῶν κάτω ἄκρων καὶ τοῦ ὀσχέου ἐμφανίζονται ὠχρά τινα ἐρυθήματα ὡς καὶ ἐξελκώσεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κατὰ βάθος. Παρατηρεῖται ἐπίσης ἐνίοτε ἐπὶ τῆς ἰνιακῆς χώρας πλὰξ ἀλωπεκίας ὀφειλομένη εἰς τὴν ὑπτίαν κατάκλισιν τοῦ βρέφους.

Τὸ βάρος τοῦ ἀρρώστου εἶναι πάντοτε πολὺ κατώτερον τοῦ φυσιολογικοῦ. Παιδία, τὰ ὁποῖα ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησίν των ἐζύγιζον 2 ὀκάδας καὶ 300 δράμια, εἰς ἡλικίαν 3 μηνῶν εἶχον βάρος κατώτερον τῶν 2 ὀκάδων, δηλαδὴ οὐδὲ τὸ ἥμισυ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὤφειλον νὰ ἔχουν, ἂν εἶχον ἀναπτυχθῆ φυσιολογικῶς.

Ἡ θερμοκρασία ἐμφανίζει περιέργους ἐναλλαγάς· πολλάκις κατέρχεται κάτω τῶν 36^{0} 5 μετὰ μικρῶν ἀνωμάλων αὐξομειώσεων. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς ὑποθερμίας ταύτης εἶναι ὅτι ἐλαχίστη ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς θερμοκρασίας τῆς μασχάλης καὶ τῆς τοῦ ὀρθοῦ. Ἐνίοτε ἐπέρχεται αἰφνιδία ἀνύψωσις τῆς θερμοκρασίας χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἐξ ἐπιπλοκῆς τινος εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην· ἡ ὑπερθερμία (38^{0} ἢ 39^{0}) διαρκεῖ ὥρας τινὰς καὶ καταλήγει πάλιν εἰς ὑποθερμίαν. Συνήθως δέ, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Parrot, τὸν πυρετὸν τοῦτον ἐπακολουθεῖ νέα ἀπώλεια τοῦ βάρους τοῦ ἀρρώστου. Κατὰ τὸν Finkelstein ἡ αἰφνιδία αὕτη ὑπερπυρεξία ὀφείλεται εἰς τὴν χορηγίαν ἅλατος ἢ σακχάρου εἰς τὸ βρέφος *(πυρετὸς ἐξ ἅλατος, πυρετὸς ἐκ σακχάρου)*· τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν θεωρεῖται ἐξηκριβωμένον.

Ἡ θερμοκρασία τοῦ ἐξ ἀθρεψίας πάσχοντος βρέφους εἶναι πολὺ ἄστατος. Ὁπόταν ἐκδυθῇ ἵνα καθαρισθῇ τὸ παιδίον καὶ μείνῃ ἐπί τινα λεπτὰ γυμνόν, ἐπέρχεται πτῶσις τῆς ἐν τῷ ὀρθῷ λαμβανομένης θερμοκρασίας μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ καὶ ἂν ἀκόμη τὸ δωμάτιον διατηρῆται εἰς θερμοκρασίαν 18^{0} - 20^{0}. Φιάλαι μετὰ θερμοῦ ὕδατος τιθέμεναι ἐν τῷ λίκνῳ τοῦ βρέφους ἀναβιβάζουσι τὴν θερμοκρασίαν αὐτοῦ κατὰ ἕνα ἢ δύο βαθμούς.

Ὁ σφυγμὸς εἶναι μᾶλλον βραδύς· αἱ σφύξεις γίνονται 100, ἔπειτα 80 καὶ ἐνίοτε 60 κατὰ λεπτόν, ἐν ᾧ συνήθως τὸ βρέφος ἔχει 130-135 σφύξεις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς καὶ τὸ νεογνὸν 150. Οἱ καρδιακοὶ ἦχοι, οἵτινες κατ᾽ ἀρχὰς ἠκούοντο καλῶς, καθίστανται βαθμιαίως ἀσθενέστατοι, ἀνώμαλοι καὶ εἰς τὸ τέλος δυσδιάκριτοι. Αἱ ἀναπνοαὶ ἀπὸ 50 κατὰ λεπτὸν γίνονται 40, 30 καὶ ἔπειτα 20· εἶναι δὲ ἀνώμαλοι καὶ ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ θανάτου λαμβάνουν τὸν ῥυθμὸν τοῦ Cheyne-Stokes.

Τῆς ἀθρεψίας ἐξελισσομένης ἐξασθενεῖ καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα. Ἡ συνείδησις ὅμως δύναται νὰ παραμείνῃ ἄθικτος καὶ ὁ ὀφθαλμὸς νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωηρότητά του καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς προσεγγίσεως τοῦ θανάτου. Τὸ παιδίον κατάκειται ἥσυχον καὶ ἀκίνητον ἐντὸς τοῦ λίκνου του καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐπιθυμῇ τὴν μετακίνησιν ἐκ τῆς θέσεώς του· ἡ φωνή του εἶναι σπανία, βραχεῖα καὶ ἐξησθενημένη· οἱ μύες κρατοῦνται ἐν ὑπερτονίᾳ καὶ μόνον χαλαροῦνται ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου. Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τὸ βρέφος μόλις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐκμυζήσῃ καὶ νὰ καταπίῃ. Ὅταν τὸ λίπος ἐξαφανισθῇ τελείως ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ σώματος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ προσώπου, τότε ἀναφαίνεται καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ ὕδατος, ἥτις ἀποκαλύπτει τὴν παντελῆ φθορὰν τῶν ἱστῶν.

Ὁ θάνατος ἐπέρχεται μετὰ πολλῶν ἡμερῶν ἀγωνίαν, ἥτις συνήθως ἐξελίσσεται ὡς ἀκολούθως. Τὸ βρέφος καταπίνει μετὰ δυσκολίας καὶ μόνον τὴν διὰ κοχλιαρίου εἰς αὐτὸ προσφερομένην τροφήν· εἶτα ἀρνεῖται καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ, καθ᾽ ὅσον οὐδὲν δύναται πλέον νὰ εἰσδύσῃ διὰ τοῦ ἀπεξηραμμένου στόματος αὐτοῦ, ὅπερ πολλάκις ὁλόκληρον καλύπτεται διὰ μυκητώδους στοματίτιδος· ἡ φωνή του ἐξασθενεῖ καὶ σβύνει, τὸ σῶμά του ψύχεται, τῆς θερμοκρασίας κατερχομένης εἰς 35^{0}, 34^{0}, καὶ ἐνίοτε 33^{0}, αἱ σφύξεις δὲν εἶναι πλέον αἰσθηταί, αἱ ἀναπνοαὶ ἀφίστανται ἀλλήλων καὶ οὕτως ἐπέρχεται τὸ τέλος εἰς μίαν βαθμιαίαν ἐκμηδένισιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἄλλοτε πάλιν ὁ θάνατος ἔρχεται ἀποτόμως ἐκ συγκοπῆς ἢ ἐξ ἀναπνευστικῆς παραλύσεως.

Ταῦτα εἶναι τὰ συμπτώματα τῆς ἀθρεψίας.

Ἄλλοι συγγραφεῖς διαιροῦσι τὴν κατάστασιν ταύτην εἰς τρεῖς περιόδους· ἡ πρώτη περίοδος, ἡ *προαθρεπτική*, οὕτως εἰπεῖν, περιλαμβάνει τὴν ἐπιδείνωσιν τῶν πεπτικῶν διαταραχῶν, ἡ δευτέρα τὴν μετ᾽ αὐτῆς ἐμφανιζομένην ἔναρξιν τῆς ἀπισχνάνσεως καὶ ἡ τρίτη τὴν καχεκτικὴν περίοδον τῆς ἐξηκριβωμένης πλέον ἀθρεψίας.

Ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραφέων ὁ Rohmer διακρίνει δύο εἰδικὰς καταστάσεις:

α΄.) Τὴν *χρονίαν ἀθρεψίαν*, δηλαδὴ τὴν ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ βραδεῖαν καὶ βαθμιαίαν ἐξαφάνισιν τοῦ λίπους, ἥτις σημειοῖ τὰς δύο διαβαθμίσεις τῆς ὑποθρεψίας καὶ ἄγει ἐπὶ τέλους τὸ βρέφος πρὸς τὴν ἀθρεψίαν, ἔνθα ἡ *αὐτοφαγία* προσβάλλει αὐτὴν τὴν κυτταρικὴν ὕλην.

β΄.) Τὰς *ὀξείας καταστροφάς*, αἵτινες συναντῶνται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀθρεψίας καὶ διακόπτουσι

Digitized by Google

πολλάκις τὴν χρονίαν αὐτῆς ἐξέλιξιν. Αὗται ἐκδηλοῦνται διὰ διαρροϊκῶν κενώσεων, αἵτινες συνοδεύουσι πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ ὑπερμέτρους μειώσεις τοῦ βάρους τοῦ ἀρρώστου, καθ' ἃς ἐπέρχεται ἀπώλεια ἰδίως ὕδατος, μεταλλικῶν οὐσιῶν καὶ ἀζώτου.

Ἡ ἐξέτασις τῶν οὔρων βρέφους πάσχοντος ἐξ ἀθρεψίας ἀποδεικνύει συνήθως αὔξησιν τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων χλωριούχων καὶ φωσφορικῶν ἁλάτων. Πολλάκις ἐπίσης παρατηρεῖται ηὐξημένη ἡ ποσότης τῆς οὐρίας ὡς καὶ τοῦ οὐρικοῦ ὀξέος καὶ τῶν οὐρικῶν ἁλάτων. Ἐνίοτε ἐμφανίζεται ὀξινουρία, ἄλλοτε δὲ πάλιν λευκωματουρία, ἀλλ' αὗται εἶναι συνήθως μικρᾶς διαρκείας και εἰς τινας περιπτώσεις ἐπανέρχονται κατὰ περιόδους. Συμβαίνει ὅμως ἡ λευκωματουρία νὰ εἶναι καὶ διαρκής, ὅταν συνυπάρχωσι σοβαραὶ πεπτικαὶ διαταραχαὶ ἢ μολυσματικὴ νόσος.

Ἐν τῷ αἵματι παρατηρεῖται ἐλάττωσις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων καὶ τῆς αἱμοσφαιρίνης, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑποτροφίας, καὶ συνήθως αὔξησις αὐτῶν ἐν τῇ ἀθρεψίᾳ. Ἐξηγεῖται δὲ ἡ τελευταία αὔξησις ἐκ τῆς συμπυκνώσεως τοῦ αἵματος τῆς ἐκ τῆς ἀφυδατώσεως προερχομένης.

Ἡ ἀζωθαιμία συναντᾶται ἐπὶ 80 % τῶν περιπτώσεων εἰς τὰ βρέφη ἅτινα δὲν ἔχουσιν ὑπερβῆ τὸν τέταρτον μῆνα, εἶναι δὲ πολὺ σπανιωτέρα εἰς τὰ μεγαλύτερα παιδία καὶ εἰς ἐκεῖνα ἅτινα πάσχουσιν ἐκ καχεξίας προερχομένης ἐκ φυματιώσεως ἢ συφιλίδος (Nobécourt).

Παθολογικὴ ἀνατομία. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων ἔχουσιν ὑποστῆ ἐλάττωσιν τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ βάρους των.

Ἡ βλεννογόνος τοῦ στομάχου καὶ τοῦ ἐντέρου ἐμφανίζει πολλάκις λευκοκυτταρικὴν διήθησιν καὶ εἶναι λεπτοτέρα τῆς φυσιολογικῆς. Ὁ σπλήν, ὁ θυρεοειδὴς ἀδήν, οἱ παραθυρεοειδεῖς, ὁ θύμος, ἡ ὠοθήκη εἶναι ἀτροφικοὶ καὶ ἐμφανίζουσι πολλάκις ἐκφυλιστικὰς ἀλλοιώσεις. Τὰ ἐπινεφρίδια, ἅτινα περιεγράφησαν ἀτροφικὰ ὑπὸ τῶν πλείστων συγγραφέων, εὑρέθησαν παρ' ἄλλων ὑπερτροφικά. Τὸ ἧπαρ καὶ τὸ πάγκρεας διατηροῦσι συνήθως τὸν ὄγκον των, ἐνίοτε ὅμως ὑφίστανται καὶ ταῦτα ἐλάττωσιν τοῦ βάρους των. Οἱ νεφροί, οἵτινες εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις εἶναι φυσιολογικοί, ἐμφανίζουσιν ἐνίοτε σκλήρυνσιν ἐσπειραμένων σωληναρίων τινῶν καὶ μικρὰς ἐπιθηλιακὰς ἀλλοιώσεις. Μόνον ἡ ὑπόφυσις εἶναι ὑπερτροφικὴ καὶ τὰ κύτταρα τοῦ προσθίου αὐτῆς λοβοῦ δεικνύουσιν ἔκτακτον ὑπερενεργητικότητα.

Συγγραφεῖς τινες (Bloch, Lucien) διατείνονται ὅτι παρατηρεῖται ἐν τοῖς κυττάροις τῶν κυριωτέρων ὀργάνων ἐλάττωσις τοῦ ὄγκου τοῦ πρωτοπλάσματος μετὰ διατηρήσεως τοῦ πυρῆνος. Ἄλλοι (Ruzicka, Svehla) περιέγραψαν εἰδικὴν συμπύκνωσιν τοῦ πρωτοπλάσματος ὑπὸ τὸ ὄνομα «*πρωτοπλασματικὴ ὑστέρησις*».

Θεραπεία. Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ αἰτίου, τὸ ὁποῖον προεκάλεσε τὴν ἀθρεψίαν. Ἐὰν ἡ κατάστασις αὕτη ὀφείληται εἰς ἀνεπάρκειαν τροφῆς, δέον νὰ ἐπιζητηθῇ τίνι τρόπῳ θὰ καταπολεμηθῇ ἡ ἀνεπάρκεια αὕτη· ἐὰν δὲ πάλιν προέρχηται ἐξ ἀκαταλλήλου τροφῆς, θὰ ἀναζητηθῇ ποία εἶναι ἡ καταλληλοτέρα τροφὴ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐὰν ἡ αἰτία ἀνάγηται εἰς τὰς πεπτικὰς διαταραχάς, θὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ θεραπεία τῶν διαταραχῶν τούτων.

Ἐπίσης, ὅταν ἡ ἀναστολὴ ἢ ἡ ἐλάττωσις τῆς θρέψεως προέρχηται ἐκ τῆς συφιλίδος, θὰ πολεμηθῇ ἡ σύφιλις διὰ τῆς εἰδικῆς θεραπείας καὶ ὅταν ὀφείληται εἰς τὴν φυματίωσιν ἢ ἄλλην τινὰ μολυσματικὴν νόσον θὰ ἀκολουθηθῇ ἡ ἀνάλογος θεραπευτικὴ ἀγωγή.

Ὅταν τὸ βρέφος τρέφηται διὰ γυναικείου γάλακτος, ἡ ὑποτροφία ὑποχωρεῖ πολλάκις εὐθὺς ὡς ἐφαρμοσθῶσιν οἱ ἁρμόζοντες κανόνες τῆς ὑγιεινῆς τοῦ θηλασμοῦ· ἐν περιπτώσει δὲ ἀνεπαρκείας τοῦ μητρικοῦ γάλακτος ἡ μικτὴ γαλουχία δύναται νὰ δώσῃ καλὰ ἀποτελέσματα. Εἰς τινας ὅμως περιπτώσεις ὀξείας ἀθρεψίας, καθ' ἃς τὸ παιδίον ἔχει συνεχεῖς ἐμέτους καὶ ποικίλας ἄλλας ἐκδηλώσεις δυσπεψίας, μολονότι τρέφεται διὰ γυναικείου γάλακτος, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ θεραπεία διὰ γυναικείου γάλακτος ἀποβουτυρωμένου (Rohmer).

Εἰς τὴν τεχνητὴν γαλουχίαν ἡ θεραπεία εἶναι δυσχερεστέρα καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς τροφῆς, ἥτις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἁρμόζουσα εἰς τὰς πεπτικὰς λειτουργίας τοῦ βρέφους. Διὰ τὰ παιδία τὰ ἔχοντα ἡλικίαν κατωτέραν τοῦ ἔτους (καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖνα, ἅτινα δὲν ὑπερέβησαν τοὺς 6 μῆνας) ἡ τεχνητὴ γαλουχία δέον νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς φυσικῆς· τὸ γυναικεῖον γάλα εἶναι ἡ μόνη κατάλληλος τροφή, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δέον νὰ χορηγηθῇ τὸ πρῶτον εἰς μικρὰς δόσεις καὶ εἰς πλησιέστερα χρονικὰ διαστήματα. Αἱ δόσεις αὗται θὰ αὐξάνωνται βαθμιαίως καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς, διότι χρειάζεται μεγαλυτέρα ποσότης γάλακτος τῆς συνήθους διὰ νὰ καταπολεμηθῇ ἡ ὑποθρεψία τοῦ βρέφους, καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι βεβαίως ἄνευ κινδύνου ἐὰν δὲν ἐξασκηθῇ ἡ ἀπαιτουμένη ἐπιτήρησις.

Ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως γυναικείου γάλακτος, τὸ ὄνειον γάλα, χορηγούμενον ἐπίσης κατὰ τὸ ἀνωτέρω περιγραφὲν σύστημα, δύναται ἐνίοτε νὰ δώσῃ καλὰ ἀποτελέσματα. Τὸ γάλα τοῦτο δέον νὰ ἀντικατασταθῇ βαθμιαίως ὑπὸ γάλακτος ἀγελάδος, τροποποιηθέντος καταλλήλως διὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Πράγματι παρετηρήθη ὅτι τὸ ἀγελαδινὸν γάλα, τὸ ὁποῖον συνήθως δὲν δύναται νὰ πεφθῇ εὐκόλως παρὰ τῶν πασχόντων ἐξ ἀθρεψίας βρεφῶν, καθίσταται εὐπεπτότερον ὅταν ὑποστῇ τὰς ἀκολούθους τροποποιήσεις:

α'.) τὴν ἀποβουτύρωσιν·

β'.) τὴν μερικὴν πέψιν τῆς τυρίνης, ἥτις ἐπέρχεται εἴτε διὰ τῆς ἐνεργείας πεπτικῶν ἢ μικροβιακῶν ζυμωμάτων εἴτε διὰ τῆς ἀποστειρώσεως τῆς διὰ θερμάνσεως ἐπιτυγχανομένης. Δι' ὃ καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην γίνεται χρῆσις ὀξυγάλακτος, κεκονιοποιημένου γάλακτος τελείως ἢ κατὰ τὸ ἥμισυ ἀποβουτυρωμένου ἢ καὶ συμπεπυκνωμένου ἀποβουτυρωμένου γάλακτος.

Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ οἱ διατεινόμενοι, ὡς ὁ Maynard Ladd, ὅτι τὰ ἀτροφικὰ παιδία ἀνέχονται μεγάλας ποσότητας λίπους, ὅπερ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ βάρους των. Ἐσχάτως ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ μετεχειρίσθησαν μετ' ἐπιτυχίας μεῖγμα ἀλεύρου καὶ βουτύρου κεκαυμένον ἐπὶ τῆς πυρᾶς καὶ διαλελυμένον ἐντὸς σακχαρούχου ὕδατος καὶ γάλακτος.

Ὁ Feer τῆς συμβουλεύει τὸ ἑξῆς παρασκεύασμα:

Γάλα	*500*	*γραμμ.*
Ἀνθόγαλα (κρέμα)	*50*	»
Ὑδατάνθρακες (nutro-malt, μεῖγμα δεξιτερίνης καὶ βινοσακχάρου)	*10-50*	»
Λεύκωμα γάλακτος (plasmon)	*15*	»
Ὕδωρ	*600*	»

Εἰς τὸ παρασκεύασμα τοῦτο προσθέτει 1-2 γραμμάρια γαλακτικοῦ ἀσβεστίου.

Διὰ τὰ ἄνω τῶν 4 μηνῶν βρέφη τὰ ἀλευρώδη μετὰ γάλακτος παρασκευάσματα, ἅτινα ὑπέστησαν τὴν διάστασιν διὰ τῆς βίνης, ἔδωσαν πολλάκις θαυμάσια ἀποτελέσματα. Εἰς τὰ βινοπαρασκευάσματα ταῦτα γίνεται πολλάκις προσθήκη ὀξυγάλακτος.

Ἐν Ἀμερικῇ ὁ Mixsell συμβουλεύει τὸν πυκνὸν χυλὸν ἀλευρωδῶν, ὃν παρασκευάζει ὡς ἀκολούθως: 20 γραμμάρια ἀλεύρου ἀναμειγνύονται μετὰ 190 γραμμαρίων γάλακτος καὶ 2-5 γραμμ. σακχάρου. Τίθεται δὲ τὸ μεῖγμα ἐπὶ τῆς πυρᾶς καὶ βράζει συνεχῶς ταρασσόμενον, ἕως ὅτου γίνῃ τόσον πυκνὸν ὥστε νὰ μὴ πίπτῃ ἐκ τοῦ κοχλιαρίου. Ἄλλοι δὲ πάλιν συμβουλεύουσι τὸ ὑπερσακχαροῦχον γάλα (σάκχαρον καλάμου 12-15%).

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐν τῇ χρονίᾳ μορφῇ τῆς ἀθρεψίας εἶναι ἀναγκαῖος ὁ ὑπερσιτισμὸς τῶν ἀρρώστων, ἀλλ' ὀφείλει τις νὰ ἔχῃ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν πεπτικὴν ἱκανότητα ἑκάστου ἐξ αὐτῶν.

Πρὸς τῇ καταλλήλῳ διατροφῇ τὰ ἐμφανίζοντα ἐλάττωσιν τῆς θρέψεως βρέφη δέον νὰ κρατῶνται πάντοτε ἐντὸς θερμῶν περικαλυμμάτων, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος γίνεται κακῶς καὶ τὰ ἄκρα των ψύχονται εὐκόλως. Δέον ἐπίσης νὰ διαιτῶνται ἐντὸς εὐηλίου καὶ καλῶς ἀεριζομένου δωματίου καὶ νὰ ἐπιτηρῆται ἡ ἄμεμπτος καθαριότης αὐτῶν.

Ἐν τῇ ἀθρεψίᾳ ἐνδείκνυνται προσέτι αἱ ἐνέσεις φυσιολογικοῦ ὀροῦ ἢ μᾶλλον ἀπεστειρωμένου θαλασσίου ὕδατος (ὀροῦ τοῦ Quinton) ἐναντίον τῆς ἀφυδατώσεως, ὡς καὶ αἱ ἐνέσεις καφουρούχου ἢ αἰθεροκαφουρούχου ἐλαίου κατὰ πάσης ἐξασθενήσεως τῆς καρδίας.

Εἰς τινας ἐσχάτως δημοσιευθείσας περιπτώσεις (Maillet, Nobécourt. Lévy) ἡ ἀποθεραπεία δι' ἐκχυλίσματος θυρεοειδοῦς ἀδένος (διὰ τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος ἢ δι' ἐνέσεων) ὑπῆρξε λίαν ἱκανοποιητική. Παρόμοια καλὰ ἀποτελέσματα παρετηρήθησαν καὶ δι' ἐνέσεων ἰνσουλίνης (Tisdall, Brown, Nobécourt, Boisserie-Lacroix).

ΣΟΛΩΝ ΒΕΡΑΣ

ἄθρηκας (ὁ)· βλ. Νάρθηξ ὁ κοινός.

ἀθρήνη (ἡ)· βλ. ἀνθρήνη.

ἀθρήνητος (ὁ, ἡ) — *ον* (τό)· ὁ μὴ θρηνηθείς, ὃν οὐδεὶς ἐθρήνησε. Ἐπίρρ. *ἀθρηνήτως* (πρβ. τὸ ἀρχαῖον *ἀθρηνὶ* = ἄνευ θρήνου).

ἀθρήσκευτος· ὁ μὴ θρησκευόμενος.

ἀθρησκεία· ἢ κάλλιον, (ἐκ τοῦ α - *θρῆσκος*).

ἀθρησκία *[Φιλοσ]*· ἡ δόξα καὶ ἡ κατάστασις τοῦ ἀθρήσκου, ἡ δι' ἀντιστροφῆς τοῦ *θρησκευτικοῦ συναισθήματος* ἐναντίον τῆς θρησκείας, ἢ ἐξ ἀτροφίας ἢ ἄλλου λόγου μείωσις αὐτοῦ μέχρις ἀπωλείας.

Ὁ ὅρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἶναι νεόπλαστος καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν περισσότερον παρ' ὅσον ἐκεῖνοι πρὸς τὴν προχριστιανικὴν *irreligio* τῆς λατινικῆς. Ἀφ' ἑτέρου ὁρισμὸς ἐξαρκῶν εἰς πλείονας τῆς μιᾶς ἀθρησκίας, τὴν τοῦ *Χάρτμαν* φέρ' εἰπεῖν καὶ τοῦ *Γκυγιὼ* συγχρόνως, εἶναι ἀδύνατος - τόσον αἱ διάφοροι ἀθρησκίαι διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων, μολονότι πᾶσαι σχεδὸν διεκδικοῦσι τὸν τίτλον τῆς καθολικῆς τοῦ μέλλοντος θρησκείας.

Ἄς προσθέσωμεν εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι οὔτε εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν, οὔτε εἰς τὴν ἀντιεκκλησιαστικὴν τάσιν, οὔτε εἰς τὴν ὑλίζουσαν ἐλευθεροφροσύνην, οὔτε εἰς τὴν ἀθεΐαν αὐτὴν ὑπόκειται πάντοτε καὶ κατ' ἀνάγκην ἀθρησκία, ἀφοῦ ἔχομεν καὶ θρησκείας ἄνευ θεῶν καὶ ἀθρησκίας ἐναντίας καὶ τῶν τοιούτων θρησκειῶν.

Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: Εἶναι δυνατὴ ἀθρησκία ἀπόλυτος, καὶ δὴ ὡς φαινόμενον ὁμαδικόν;

Ἀληθῶς, συνηθεστέρα μορφὴ ἀθρησκίας εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν γεννᾷ αὐτὸ τοῦτο τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἀντιστρεφόμενον, ἀκμαῖον ἀκόμη, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἄλλων παραγόντων, ἐναντίον τῆς θρησκείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ὑπὲρ μιᾶς ἄλλης, «ἀνωτέρας» τύπων καὶ κανόνων, πλέον συμφώνου πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ λογικοῦ, «τελειοτέρας». Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ἀθρησκία αὐτὴ ἀπόλυτος, καὶ ἐπιφαίνεται καθ' ὡρισμένας ἡλικίας, εἰς ὡρισμένους τόπους, ὡρισμένας ἐποχάς, καὶ ὡς φαινόμενον ὁμαδικόν. Ἴχνη της εὕρηνται εἰς τὴν *Ριγβέδα* καὶ προδίδονται εἰς τινα «μυστήρια», διακηρύσσεται δὲ ἀπὸ τοὺς ἕλληνας σοφιστάς, τοὺς ἰνδοὺς *Μαδάβας*, τοὺς πιστοὺς τῆς θρησκείας τοῦ *Λόγου*, τοῦ *Ὑπερτάτου Ὄντος*.

Παρὰ τὴν ἀθρησκίαν ταύτην ὑπάρχει ἐκείνη καθ' ἣν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, μὲ τὸ κράτος αὐτοῦ τὸ τόσον ἰσχυρὸν παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξασθενεῖ καὶ καταρρέει, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ ραγδαίως, μέχρι τελείας ἐκμηδενίσεως. Τὸ φαινόμενον εἶναι σπάνιον, «πολὺ σπανιώτερον ἀφ' ὅσον τὸ φανταζόμεθα», ἀλλ' εἶναί τι τὸ διαπεπιστωμένον. Εἰς περιπτώσεις ὅμως ἀτομικάς, ὄχι ὡς φαινόμενον ὁμαδικόν. Αἱ νεώτεραι ἔρευναι δὲν ἐδικαίωσαν τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους «ἐξελικτικούς», οἵτινες ὡμίλουν περὶ κοινωνικῆς ἀθρησκίας φύλων τινῶν τῆς Κεντρῴας Ἀφρικῆς καὶ Πολυνησίας, ὅπως οὐδὲ τὰ πράγματα τοὺς ἐδικαίωσαν εἰς τὰς ἐλπίδας των, ὅτι μὲ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν — καὶ πρόοδος τούτων συνετελέσθη μεγάλη — θὰ συνεβάδιζε κοινωνικευομένη καὶ ἀθρησκία. Μεθ' ὅλην τὴν χαλάρωσιν τῶν δεσμῶν καὶ τὴν ἀτόνησιν τῶν ἐπιταγῶν τῶν κοινωνικῶν, ἡ ἀθρησκία παρέμεινεν ὡς ἦτο: φαινόμενον ἀτομικόν. Καὶ ὁ λόγος: ὅτι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, παρὰ τὴν «μυστικὴν» ὑφήν του, εἶναι καρπὸς τῆς ἐν κοινῷ ζωῆς. Τὸ ἄτομον δύναται νὰ στραφῇ καὶ ἐναντίον τῆς κοινωνίας, ἧς ἀποτελεῖ κύτταρον· ἀλλὰ τὸ ἄτομον, ἓν ἕκαστον ἄτομον, πολλὰ ἔστω ἄτομα ἐν συνόλῳ, ὄχι κοινωνία. Τῷ ὄντι· μὲ τὸ θρησκευτικόν, τὸ ἠθικόν, καὶ τὸ αἰσθητικὸν συναίσθημα — πάντα ἀλληλένδετα — τὸ ἄτομον ἀποτίει, τρόπον τινά, φόρον εἰς τὴν ὁμαδικὴν μνήμην, τὴν πεῖραν καὶ τὴν ζωήν, τὴν κοινωνίαν. Ὁ φόρος οὗτος ἀπαιτεῖται πάντοτε παρὰ τῆς κοινωνίας· ἂν δὲν τῇ καταβάλλεται ἐν ὅλῳ καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑποφόρους, δὲν καθυστερεῖται ὅμως τῇ θελήσει της καὶ ἀποινεί, οὐδ' ἐννοεῖται πῶς ἡ ἄρνησις τῆς ἀποδόσεώς του θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προσλάβῃ μορφὴν κοινωνικήν. Ἐκτὸς ἐὰν θεωρῆται ἀθρησκία ἡ κατ' ἀνάγκην ἄθρησκος στάσις ἀπέναντι οἱασδήποτε θρησκείας, ὅταν ὁμολογῆται ἢ ἐπίκειται ὁμολογία πίστεως εἰς νέαν.

Ἀλλὰ ποῖα αἴτια, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικά, εὐνοοῦσι τὴν πρὸς ἀθρησκίαν τροπὴν τῆς συνειδήσεως εἰς ὡρισμένα ἄτομα;

Ὁ ἄνθρωπος θρησκεύεται «ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς του», ἀφοῦ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ἑνότητος, συνθέσεως καὶ ἁρμονίας, κοινωνίας ἑνὶ λόγῳ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Ἔκφρασις τῆς ἀνάγκης ταύτης εἶναι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἀπόρροια δὲ αὐτοῦ τὸ θρησκευτικὸν ἰδανικὸν - κοινωνικὸν ἰδανικόν.

Ἀλλ' «ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς του» ἐπίσης ὁ ἄνθρωπος ἀτομικεύεται, προσπαθῶν νὰ θέτῃ ὅσον δύναται τὴν προσωπικήν του σφραγῖδα εἰς τὸ κοινωνικόν, τὸ θρησκευτικὸν ἰδανικόν. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἐξεργασία, λαμβάνουσα συνείδησιν ἑαυτῆς: ἰδοὺ ἡ ἀθρησκία - μία μορφὴ ἀθρησκίας, ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα. Διότι ἔχομεν καὶ ἐκείνην ἥτις προέρχεται ἐξ ἀτροφίας τοῦ συναισθηματικοῦ καθόλου· αὐτὴ ὅμως ἀποτελεῖ φαινόμενον ψυχοπαθολογικὸν καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ πέραν τῆς ἁπλῆς διαπιστώσεως ὅτι ἡ *θρησκευτικότης* εἶναι καὶ ζήτημα ψυχοφυσικῆς ἁρμονίας καὶ εὐρωστίας, τουτέστι δυναμικόν.

Δευτερεύοντες συντελεσταὶ τῆς ἀθρησκίας εἶναι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅσοι καὶ οἱ ἄθρησκοι, ἀφοῦ εἰς φαινόμενα ἀτομικὰ λόγοι προσωπικοὶ δὲν λείπουν. Οὕτως ὑπάρχουν ἄτομα ἀπρόσφορα εἰς ὁμαδικὰς ἰδέας, κοινωνικάς, θρησκευτικάς, αἰσθητικάς· ἀνοίκεια δι' ἀναγωγὰς τῶν ἐπὶ μέρους εἰς ἕν, τῶν πολλῶν ἐρωτημάτων εἰς μίαν ἀπόκρισιν καὶ τῶν πολλῶν φόβων εἰς μίαν ἐλπίδα· ἄτομα ἀνίκανα διὰ καταλήψεις ἐνορατικὰς καὶ καταπείσεις ὑπερλόγους, ὅπως ὑπάρχουσιν ἄτομα ἀντιδρῶντα ἐντόνως εἰς τὰ ἔξωθεν ἐπιτάγματα, ἄλλα μὴ ζῶντα ζωὴν συνειδητήν, δηλονότι μετέχουσαν τῆς καθολικῆς συνειδήσεως, καὶ ἄλλα μὲ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἀπημβλυμμένον τόσον, ὥστε νὰ ἀρνῶνται δι' αὐτὸ τὴν καθιεροῦσαν ἠθικὴν τάξιν θρησκείαν.

Digitized by Google

Πρὸ παντὸς ὅμως ὑπάρχει ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων, τὸ διανοητικὸν τῶν ὁποίων αὐξάνει ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ θρησκευτικοῦ, ἰδιαίτατα αὐτοῦ καὶ μέχρι τοῦ νὰ στειρεύῃ ἐνίοτε τελείως τὰς πηγὰς τῆς πίστεως. (Ἡ διάνοια, ἥτις πλουτίζει συνήθως τὸ θρησκευτικόν, τὸ πτωχύνει ἀντιθέτως ὑπὸ συνθήκας ἄλλας· ἡ διπλῆ αὐτὴ ἐπενέργειά της ἐξηγεῖ ἐν πολλοῖς καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τὰς σχέσεις πρὸς τὴν θρησκείαν, μάλιστα ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ συμπαρομαρτοῦν πάσῃ θρησκείᾳ συντηρητικὸν καὶ δογματικὸν πνεῦμα). Δὲν εἶναι ἐν τούτοις τὸ παράπαν ἀληθὲς ὅτι τὸ ἀντιδογματικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον διαχέει ἡ ἐντὸς ἑκάστης γενεᾶς συντελουμένη «πρόοδος», προβάλλει πάντοτε ὡς «*ἀνατροπή*», καὶ δημιουργεῖ περιβάλλον σταθερῶς ἀντιδογματικόν, προάγον εἰς ἀθρησκίαν. Ἐν πρώτοις, ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις ὑπερπερᾷ, καὶ δὴ εἰς περιπτώσεις κινδύνων, τὸ δόγμα, ἐνδυομένη ἄλλας ἄλλοτε μορφάς· ἡ συντηρητικότης δὲ τούτου δὲν εἶναι καὶ ἀπροσαρμοσία εἰς τὰς ὡρίμους ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Δι' ὃ καὶ ἡ ἀθρησκία κυμαίνεται ἐν ἑκάστῃ ἐποχῇ κατ' ἔκτασιν καὶ ἔντασιν, οὐδέποτε ὅμως πέραν ὡρισμένου σημείου. Παρὰ τοῦτο, ἐπειδὴ καὶ εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτῆς γεννᾷ καὶ εἰς τοὺς ἀντιθέτους διεγείρει σφοδροὺς φανατισμούς, ἐπάγεται δὲ καὶ κλονισμοὺς τῆς καθεστηκυίας ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως, ὑποστηρίζεται ὡς σύμμαχος ἐν τῷ καταστροφικῷ τῶν ἔργῳ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ καταπολεμεῖται ὡς ὑπονομευτικὴ θεμελιωδῶν ἐρεισμάτων ἀπὸ τοὺς συντηρητικούς. Ἐπὶ τῇ προϋποθέσει πάντως ὅτι ἡ τε θρησκεία καὶ ἡ ἀθρησκία ἐπιδέχονται καλλιέργειαν, ἀσκεῖται συστηματικῶς ἡ ἀνάλογος θρησκευτικὴ ἢ ἀντιθρησκευτικὴ ἀγωγὴ καὶ προπαγάνδα ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν καθεστώτων καὶ τῶν ἐπαναστάσεων.

Ἡ ἐπίθεσις καὶ ἡ ἄμυνα αὐτή, εἴπερ ποτὲ σήμερον ζωηρά, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι «οἱ καιροὶ τῆς θρησκείας παρῆλθον», ἀλλ' ἢ τὸ ἀντίθετον, ἢ ὅτι ἀνατέλλει ἡ ἠὼς νέας θρησκείας. Ὅπως δήποτε γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐπὶ μᾶλλον ὁσημέραι καθίσταται αἰσθητὴ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐσωτερικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—Ἐκτὸς τῶν γενικῶν περὶ θρησκείας, ἀπὸ φιλοσοφικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως, συγγραφῶν, καὶ τῶν ἐν ἄρθρ. ἀγνωστικισμός καὶ ἄθεϊα ἀναφερομένων, βλ. *Ed. von Hartmann*: «Die Religion der Zukunft», Berlin, 1874. *J. —M. Guyau*: «L'irreligion de l'avenir», Paris, 1887. *J.—G. Frazer*: «The Golden Bough», London, 1890. *J. H. Leuba* «Studies in the Psychology of Religious Phenomena», Worcester, 1896. *R. Flint*: «Antitheistic Theories», London 1899. *A. Murisier*: «Les maladies du sentiment religieux», Paris, 1901. *W. James*: «The will to believe», 1897, καὶ «The varieties of religious experience» 1902, New York. *H. Bois*: «Le sentiment religieux», Paris, 1901. *R. Eucken*: «Hauptprobleme der Religionsphilosophie der Gegenwart», Berlin, 1907. *E. Durkheim*: «Les formes élémentaires de la vie religieuse», 1912, καὶ «Le problème religieux et la dualité de la nature humaine» ἐν Bulletin de la Société de Philosophie, Μαρτ. 1913, Paris. *J. Paquier*: «Le sentiment religieux», Paris, 1926 κ. ἄ. Η. Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ἄθρησκος (ὁ, ἡ), —ον (ἐκ τοῦ α καὶ *θρῆσκος*)· ὁ μὴ θρῆσκος, ὁ ἀφιλόθρησκος· ὁ ἔχων μειωμένον μέχρις ἀφανείας τὸ *θρησκευτικὸν συναίσθημα*, ὁ στερούμενος τοιούτου· ὁ ἄπιστος· ὁ ἄνευ *θρησκείας*· ὁ μὴ ἀποδεχόμενος ὅλον τι δοξασιῶν καὶ κανόνων ἀνηγμένων εἰς θρησκείαν· ὁ μὴ ὁμολογῶν πίστιν εἰς θρησκείαν τινὰ ἐκ τῶν γνωστῶν· || ὁ ἀνιθρησκος, ὁ ἀντίθεος, ὁ δυσσεβής· (Βλ. ἀθρησκία, ἀπιστία, θρησκευτικότης). Α.—

ἀθριάμβευτος, (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ὁ μὴ θριαμβεύσας ἢ ὁ μὴ θριαμβευθείς. Βλ. θριαμβεύω.

Ἄθριβις (καὶ *Ἀθάρραβις*, *Ἄθριβίς*, *Ἄθλιβίς*, *Ἀθάραμβις*) ἐξελληνισθὲν ὄνομα δύο πόλεων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου.

Ἡ μία ἐν τῇ Κάτω Αἰγύπτῳ, ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπισημοτέρων ἐπὶ τῶν Φαραώ, ἦτο κεκοσμημένη μὲ πλουσίους ναοὺς καὶ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα, τὰ σωζόμενα δὲ ἐρείπια παρὰ τὴν Βέγχαν ἐπὶ τοῦ Πηλουσιανοῦ κλάδου τοῦ Νείλου, Τέλλ-Ἀτρίπ ὑπὸ τῶν Ἀράβων σήμερον καλούμενα, ὑποδεικνύουσι τὴν μεγάλην ἔκτασιν αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῶν δύο κυριωτέρων λεωφόρων τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ τῆς ἀπ' Ἀν. πρὸς τὸν ποταμὸν Νεῖλον, ἥτις ἦτο ἡ εὐρυτέρα καὶ ὡραιοτέρα. Ἀπ' αὐτῆς ὁ δεξιὸς βραχίων τοῦ Νείλου ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Ἀθριβιτικός. Ἡ πόλις εἶχε μεγάλην σπουδαιότητα ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε ἦτο καὶ ἕδρα ἐπισκόπου (Βλ. καὶ λ. Βέγχα). Αἱ γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς ἀνάγλυφα τῆς ΙΓ' δυναστείας καὶ ἕνα λέοντα τοῦ Ραμσῆ Β' εὑρισκόμενον ἤδη εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

Ἡ δευτέρα *Ἄθριβις* ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ σεβεννυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου κάτω τοῦ Ἀχμίν, ἀνασκαφεῖσα τῷ 1908 ὑπὸ τοῦ Flinders Petrie. Εὑρέθησαν ἐν αὐτῇ τάφοι τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας καὶ ναοὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Πτολεμαίων. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀθριβίτης, ὁ· κάτοικος τῆς *Ἀθρίβεως*· καὶ ὡς ἐπίθ. «Ἀθριβίτης νομός», ὁ ἄλλως λεγόμενος «*Ἀθαρραβίτης*» καὶ «Ἀθαραμβίτης». Ἐκ τοῦ *Ἀθριβίτης* ἐγένετο καὶ τὸ *Ἀθριβιτικός* (ποταμός) ὡς ἐκ τοῦ Παγασίτης τὸ Παγασιτικός (κόλπος). (Βλ. Pauly Réalenc.² ἐν λ.)

ἀθρίγκωτος (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ὁ ἄνευ θριγκοῦ.

Ἀθρινός. Ὑδραϊκὴ οἰκογένεια ἀπαντῶσα ὑπὸ διαφόρους γραφάς, οἷον *Ἀθερινός*, *Ἀθρηνός*, *Ἀθροινὸς* καὶ τὸ συνηθέστερον *Ἀθρινός*. Ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν εὐπόρων κατὰ τὰς δυσμὰς τοῦ 18ου αἰῶνος, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ν. Ἀθρινοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέα ἀπέκτησε σὺν τῷ χρόνῳ ἴδια πλοῖα, τὰ ὁποῖα, πλὴν ἑνός, ἀπωλέσθησαν πάντα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Γάλλων εἰς Αἴγυπτον. Τῷ 1800 ἐσώζετο μόνον τὸ καράβι τοῦ Ἰω. Ἀνδρ. Ἀθρινοῦ, γενναίου καὶ τολμηροῦ καραβοκύρου.

Ὁ Κοσμᾶς Ἀθρινός, υἱὸς τοῦ προαναφερθέντος, παρ' ᾧ καὶ ἐμαθήτευσεν, ἔδρασεν ὡς ἀγωνιστής, θεωρούμενος ἐκ τῶν ἀρίστων ναυτικῶν τῆς Ὕδρας. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Ἀγῶνος, ἐτοποθετήθη ὡς πλοίαρχος τοῦ βρικίου «*Ἀχιλλεύς*», ἀνήκοντος εἰς τὸν συγγενῆ του Θεοδωράκην. Μετέσχεν εἰς τὰς ναυμαχίας καὶ τὰς θαλασσίας ἐκδρομὰς τὰς ὁποίας διηύθυνε πρῶτον μὲν ὁ Τομπάζης, ἔπειτα δὲ ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, ὅστις μεγάλως ἐξετίμα τὴν ναυτικήν του πεῖραν. Ὁ Ναύαρχος μάλιστα αὐτὸν ἐχρησιμοποίει διὰ τὰς ἐκτάκτους ἀποστολάς, πεπεισμένος ὅτι θὰ εὕρισκε πάντα τρόπον ὅπως ἐκτελέσῃ τὰς παραγγελίας. Κατὰ τὴν εἰς Μεθοκόρωνα ναυμαχίαν ὁ Κοσμᾶς Ἀθρινὸς ἐτραυματίσθη θανασίμως, σταλεὶς δὲ ἐσπευσμένως ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη εἰς Ὕδραν ἐπ' ἐλπίδι θεραπείας, ἀπέθανε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1825.

Ἕτερος *Κοσμᾶς Ἀθρινὸς* ἀναφέρεται ὡς πλοίαρχος τοῦ πολεμικοῦ βρικίου «*Διομήδης*» κατὰ τὸ 1828. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τέκνου τοῦ Ἰω. Νικ. Ἀθρινοῦ. Γ. Δ. Κ.

ἄθριξ, ὁ, ἡ (γεν. *ἄτριχος*)· ὁ ἄνευ τριχῶν, ὁ μὴ ἔχων τρίχας, *ἄτριχος*. Ἐν τῇ παλαιᾷ γλώσσῃ τὰ μετὰ τοῦ *θρὶξ* σύνθετα ὀνόματα ἐσχηματίζοντο κατὰ τὴν τρίτην κλίσιν (ἄθριξ, εὔθριξ, ἀραιόθριξ, λευκόθριξ, μελάνθριξ, μελανόθριξ, ὀρθόθριξ, οὐλόθριξ, πολιόθριξ, τανύθριξ κλπ.), ἐν δὲ τῇ μεταγενεστέρᾳ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν κλίσιν (ἄτριχος, λευκότριχος κτλ.).

— **Ἄθριξ** (ὁ) *[Ζῳολ.]*. Γένος διπτέρων ἐντόμων, πενταμεροῦς συμμετρίας, τῆς οἰκογενείας τῶν καράβων (βλ. λέξιν). Δ. Ν. Π.

— **Ἄθριξ** *[Βοτ]*. Γένος φυτῶν (Athrichie) τῆς τάξεως τῶν *Σωρανθῶν* (Agregatae) καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Συνθέτων* (Compositae). Εἶναι φυτὰ τῆς Ἀφρικῆς, Μαδαγασκάρης καὶ τῆς Αὐστραλίας. Ι. Λ. Χ.

ἀθριπήδεστος (ὁ ἡ), — ον (τό)· ὁ μὴ βεβρωμένος ὑπὸ θριπῶν (σκωλήκων τῶν ξύλων), ὁ μὴ σκωληκόβρωτος. Βλ. θριπήδεστος.

ἀθρόα τάξις *[Τακτ. Στρατηγ.]*. Ἀθρόα τάξις στρατευμάτων καλεῖται, ἐν μὲν τῇ *Τακτικῇ* εἰδικὸς σχηματισμὸς λίαν πυκνὸς καὶ συγκεντρικός, ἐν δὲ τῇ *Στρατηγικῇ* πᾶσα διάταξις πυκνή.

Μέχρι τοῦ 1910 περίπου, ἡ ἀθρόα τάξις ἦτο εἷς ἐκ τῶν σχηματισμῶν τῶν διαφόρων ὅπλων τοῦ Στρατοῦ.

Ἐν μὲν τῷ Πεζικῷ ὁ σχηματισμὸς κατ' ἀθρόαν τάξιν ἐγίνετο τασσομένων τῶν ἀπὸ τοῦ Τάγματος καὶ ἄνω μονάδων ἐν ἀνεπτυγμένῃ παρατάξει, τῆς μὲν ὄπισθεν τῆς δέ· π. χ. τὸ Τάγμα μὲ τοὺς Λόχους του ἐν ἀνεπτυγμένῃ παρατάξει, τὸν μὲν ὄπισθεν τοῦ δέ, εἰς ἀπόστασιν 6 βημάτων, τὸ Σύνταγμα ὁμοίως μὲ τὰ Τάγματά του, τὸ μὲν ὄπισθεν τοῦ δέ. Ἐν τῷ Πυροβολικῷ δὲ καὶ τῷ Ἱππικῷ, τασσομένων τῶν ἀπὸ τῆς Μοίρας ἢ τῆς Ἐπιλαρχίας καὶ ἄνω μονάδων μὲ τὰς Πυροβολαρχίας ἢ τὰς Ἴλας ἐν παρατάξει κατὰ φάλαγγας, τῆς μὲν παραπλεύρως τῆς δέ. Ἐν τῷ σχηματισμῷ τούτῳ ἑκάστη Πυροβολαρχία εἶναι τεταγμένη κατ' ὄχημα, μὲ διαστήματα μεταξὺ τῶν Πυροβολαρχιῶν, 14 μέτρα μὲν ἂν ἐπρόκειτο περὶ μαχητικοῦ σχηματισμοῦ, κάτω δὲ τῶν 14 μέχρι καὶ 2 μέτρων ἂν ἐπρόκειτο περὶ σχηματισμοῦ συντάξεως. Ἡ ἀθρόα αὕτη διάταξις ἐν τῷ Πυροβολικῷ καὶ τῷ Ἱππικῷ ἐκαλεῖτο *Πυκνὴ φάλαγξ*.

Κατὰ τὰ παλαιὰς ἐποχάς, ἡ ἀθρόα τάξις τοῦ Πεζικοῦ ἦτο εἷς τῶν ἐνδεδειγμένων σχηματισμῶν τῶν *φαλάγγων ἐφόδου*, τοῦ Πεζικοῦ δηλαδὴ τοῦ ἔχοντος τὴν ἀποστολὴν νὰ προχωρῇ ταχέως καὶ νὰ ἐπιζητῇ ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν κροῦσιν διὰ τῆς μάζης του καὶ διὰ τῆς ξιφολόγχης του κατὰ τοῦ ἀντιπάλου Πεζικοῦ, χωρὶς ν' ἀσχολῆται εἰς τὸ νὰ βάλλῃ, διότι τὰ πρὸ τῶν φαλάγγων ἐφόδου ἀνεπτυγμένα εἰς ἀκροβολισμὸν μικρὰ τμήματα Πεζικοῦ ἦσαν ἐπαρκῆ κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν (πυροβόλα ὅπλα λεῖα καὶ ἐμπροσθογεμῆ), ἵνα ὑποστηρίξωσι διὰ τοῦ πυρός των τὴν προχώρησιν τῶν φαλάγγων ἐφόδου. Πρὸς μείζονα κατανόησιν, ὑπομιμνήσκεται ὅτι εἰς τὰς παλαιὰς ἐποχὰς (μέχρι τοῦ 1866) εἷς καὶ μόνος μαχητικὸς σχηματισμὸς τοῦ Πεζικοῦ ὑπῆρχεν, ὁ πυκνὸς σχηματισμὸς τῶν φαλάγγων ἐφόδου· «φάλαγξ τις ἐφόδου δὲν πρέπει ν' ἀσχολῆται εἰς τὸ νὰ βάλλῃ· αὕτη πρέπει νὰ προχωρῇ ταχέως, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀναλαμβάνῃ τὴν διὰ τῆς ξιφολόγχης κροῦσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον», γράφει ἐπὶ λέξει ὁ *Vial* ἐν τῇ *Τακτικῇ* του τοῦ 1863.

Χαρακτηριστικαὶ τακτικαὶ χρησιμοποιήσεις τῆς ἀθρόας τάξεως εἶναι αἱ κάτωθι:

Κατὰ τὴν μάχην τῆς Wagram τὴν 6 Ἰουλίου 1809, ὁ Στρατάρχης *Macdonald* (φάλαγξ ἐφόδου κατὰ τοῦ κέντρου τῆς Αὐστριακῆς παρατάξεως) ἐχρησιμοποίησεν ἀθρόαν φάλαγγα, ἧς τὸ κέντρον ἀπετέλεσαν 8 Τάγματα Πεζικοῦ, ἀνεπτυγμένα ἐν παρατάξει τὸ μὲν ὄπισθεν τοῦ δὲ μὲ ἀποστάσεις μικράς, ἑκατέρωθεν δὲ τῶν Ταγμάτων τούτων ἕτερα 13 Τάγματα, 6 πρὸς τὸ δεξιὸν πλευρὸν καὶ 7 πρὸς τὸ ἀριστερόν, τεταγμένα εἰς πυκνὴν φάλαγγα κατὰ διλοχίας. Ἑκατέρωθεν ἐτάχθη τὸ Ἱππικόν, εἰς πυκνὴν ἐπίσης φάλαγγα (βλ. σχ.1). Καίτοι ἐπρόκειτο περὶ ἐποχῆς καθ' ἣν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πυρὸς δὲν ἦσαν σημαντικά, μόλα ταῦτα ἡ ἐν τοιαύτῃ τάξει Γαλλικὴ φάλαγξ ἐξετέλεσε μὲν τὴν ἀποστολήν της, ἀπωθήσασα τὸ κέντρον τῶν Αὐστριακῶν, ἀλλ' ὑπέστη σοβαρωτάτας ἀπωλείας, καθ' ὅσον, ἐκ τῶν 22,000 ἀνδρῶν, ἀπέμειναν 1500 μόνον.

Σχῆμα 1.

Κατὰ τὴν μάχην τῆς Waterloo τὴν 18 Ἰουνίου 1815, ὁ Στρατηγὸς Drouet d'Erlon (ὑπερκερωτικὴ φάλαγξ ἐφόδου κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Ἄγγλων) ἐχρησιμοποίησεν ἀθρόαν φάλαγγα, καθ' ἣν 4 Μεραρχίαι ἐτάχθησαν παραπλεύρως ἀλλήλων, μὲ τὰ Τάγματα τοῦ Πεζικοῦ ἑκάστης Μεραρχίας τεταγμένα ἐν ἀνεπτυγμένῃ παρατάξει, τὸ μὲν ὄπισθεν τοῦ δέ, εἰς ἀπόστασιν 6 μόνον βημάτων ἀπ' ἀλλήλων, μὲ Ἱππικὸν δὲ πρὸς τὸ δεξιὸν πλευρὸν καὶ ὄπισθεν ὡς στήριγμα (βλ. σχ. 2). Ἡ φάλαγξ αὕτη δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολήν της, διότι ὀλίγον πρὸ τῆς κρούσεως ἐδέχθη ἐπέλασιν μιᾶς Ἀγγλικῆς Ταξιαρχίας Ἱππικοῦ, καθ' ἧς δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντεπεξέλθῃ, διότι αἱ μικραὶ μεταξὺ τῶν Ταγμάτων ἀποστάσεις δὲν ἐπέτρεπον τὸν σχηματισμὸν τοῦ τετραγώνου, δῆλα δὴ τοῦ ἐνδεδειγμένου σχηματισμοῦ τοῦ Πεζικοῦ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ Ἱππικοῦ κατὰ τὰς παλαιὰς ἐποχάς. Τὸ Ἀγγλικὸν τοῦτο Ἱππικὸν κατεστράφη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ παρακολουθοῦντος τὴν φάλαγγα τοῦ Erlon Γαλλικοῦ Ἱππικοῦ, ἀλλ' ἡ ἀποστολὴ τῆς φάλαγγος Erlon παρημποδίσθη, συνεπῶς τὸ σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως διὰ τῶν φαλάγγων τοῦ Ney καὶ τοῦ Erlon ἀπομονωθῇ τὸ ἀριστερὸν τῶν Ἄγγλων ἀπὸ τῆς ἐπαφῆς του μετὰ τῶν Πρώσσων, δὲν ἐπέτυχε.

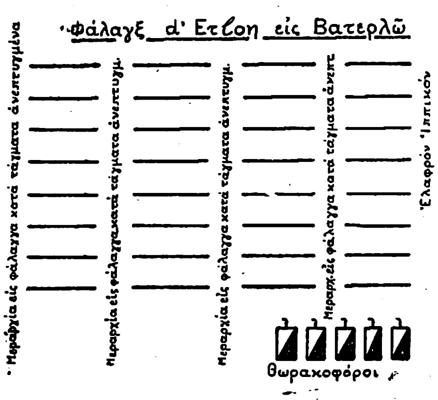

Σχῆμα 2.

Κατὰ τὰς παλαιὰς ἐποχάς, τὸ Ἱππικὸν ἐχρησιμοποίει συνηθέστατα τὸν ἀθρόον σχηματισμὸν ὡς μαχητικὸν σχηματισμὸν προσπελάσεως, διότι ἦτο σχηματισμὸς διευκολύνων τὰ μέγιστα τὴν διοίκησιν τῆς μονάδος, ἀλλὰ πάντως ἀποτελῶν στό-

Digitized by Google

χον ἐξόχως τρωτόν, μὴ ἐπιτρέπων δὲ τὴν ἀπ' εὐθείας ἀνάπτυξιν τῶν Ἰλῶν κατὰ μέτωπον (μικρὰ τὰ διαστήματα), δι' ὃ, εὐθὺς μετὰ τὸ 1870, ἤρχισε νὰ θεωρῆται σχηματισμὸς ἄχρηστος ὡς μαχητικός. Ταξιαρχία Γερμανικοῦ Ἱππικοῦ, χρησιμοποιήσασα ἀθρόον σχηματισμὸν παρὰ τὸ Flavigny (μάχη τῆς Vionville τὴν 16 Αὐγούστου 1870), ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἅτε ὑποστᾶσα πανωλεθρίαν, μὴ ἀριθμοῦσα κατὰ τὴν ἐπιστροφήν της παρὰ 150 μόνον ἱππεῖς.

Τὸ Πυροβολικόν, καὶ κατ' αὐτὰς τὰς παλαιὰς ἐποχάς, σπανίως ἐχρησιμοποίει ἀθρόον σχηματισμὸν κατὰ τάς, διὰ τὴν τάξιν πρὸς πυροβόλησιν, προσπελάσεις του, διότι οὗτος ἦτο πάντοτε σχηματισμὸς λίαν τρωτός, συγχρόνως δὲ δὲν παρεῖχεν εὐκολίας βατότητος, ἐνῷ ὁ τῆς αὐτῆς μὲν διατάξεως, ἀλλὰ μὲ εὐρέα διαστήματα σχηματισμὸς (παράταξις κατὰ φάλαγγας, μὲ διαστήματα μεταξὺ τῶν Πυροβολαρχιῶν ἀκαθόριστα) εἶναι σχηματισμὸς ἐλάχιστα τρωτὸς καὶ διευκολύνων τὴν βατότητα καθ' ὅσον ὁ ἐδαφικὸς χῶρος τῆς προσπελάσεως εἶναι εὐρύς. Δι' ὃ, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἡ ἀθρόα τάξις ἔπαυσε νὰ θεωρῆται μαχητικὸς σχηματισμὸς ἐν τῇ *Τακτικῇ*, καὶ παρέμεινε μὲν ἐν τοῖς *Κανονισμοῖς* τῶν διαφόρων ὅπλων μέχρι τῆς περὶ τὸ 1910 ἐποχῆς, ἀλλ' ὡς σχηματισμὸς συντάξεως μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ μαχητικός.

Εἰς τοὺς μεταπολεμικοὺς Κανονισμοὺς Πεζικοῦ καὶ Πυροβολικοῦ ἔπαυσε πλέον ν' ἀναγράφηται ὁ ἀθρόος σχηματισμός, συνεπῶς οὗτος δὲν ἐνέχει σήμερον παρὰ ἱστορικὴν μόνον σημασίαν διὰ τὰ ὅπλα ταῦτα. Εἰς τὸν μεταπολεμικὸν ὅμως Κανονισμὸν τοῦ Ἱππικοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ σήμερον ἀθρόος σχηματισμός, πάντως ὅμως ὡς σχηματισμὸς συντάξεως, σπανίως ὡς προσπελάσεως, ἀπαραιτήτως δὲ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐχθρικῶν πυρῶν. ΝΙΚ. ΚΛΑΔΑΣ

Ἀθρόα κίνησις *[Ναυτ.]* (γαλλ. mouvement d' ensemble ἢ tout a lâ fois, ἀγγλ. simultaneous movement)· 1) *χειρισμός*, ἐκτελούμενος συγχρόνως παρὰ πάντων τῶν πλοίων στόλου ἢ μοίρας, ἅμα τῇ ὑποστολῇ τοῦ οἰκείου σήματος· π. χ. *ἀθρόως ἄπαρσις, ἀθρόως ἀγκυροβολία*, ἐπὶ δὲ τῶν στόλων τῶν ἱστιοφόρων πολεμικῶν τοῦ ἄλλοτε ναυτικοῦ, *ἀθρόως ὑποστροφή* (virer de bord lof pour lof tout à la fois, ἀγγλ. to wear altogether), *ἀθρόως ἀναστροφὴ κλπ.* 2) *Ἑλιγμοί*, ἀπαραιτήτως δὲ διὰ στροφῆς ἀθρόως ἐκτελούμενοι. Παράδειγμα τοιούτου ἑλιγμοῦ, δι' ἀθρόας κινήσεως, εἶναι τὸ ἀκόλουθον: Μοῖρα ἐκ πέντε πλοίων 1,2,3,4,5, πλέει εἰς *γραμμὴν παραγωγῆς* (δηλ. κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, τὸ ἓν πλοῖον ὄπισθεν τοῦ ἄλλου, γαλ. en ligne de file, ἀγγλ. in line ahead), ἔχουσα *πρωτόπλουν* (γαλ. chef de fil, ἀγγλ. leading ship) τὸ πλοῖον 1 καὶ *οὐραγὸν* (serre fil, ἀγγλ. rear ship) τὸ πλοῖον 5. Τοῦ ναυάρχου θέλοντος νὰ πλεύσωσι τὰ σκάφη κατ' ἀντίθετον πορείαν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν διάταξιν, ἐπαίρεται ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος σῆμα, κελεῦον ἀθρόως στροφὴν δεξιᾷ κατὰ 16 ρόμβους (180°). Πάντα τὰ πλοῖα *ὑποσημαίνουσι* τὸ σῆμα (ἐπαίρουσι τὸ ἴδιον σῆμα, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου) ἐκτὸς τοῦ οὐραγοῦ, τὸ ὁποῖον *ἀντισημαίνει* (αἴρει τὸ σῆμα «*εἶδον*», «*ἐνόησα*»), καὶ προετοιμάζονται, ὅπως ἀρχίσωσι στροφήν, εὐθὺς ἀμέσως σὺν τῇ ὑποστολῇ τοῦ σήματος ὑπὸ τῆς ναυαρχίδος. Μόλις δὲ γίνῃ ἡ ὑποστολὴ αὕτη (ἰσοδυναμοῦσα πρὸς *ἐκτελεστικὸν σῆμα* ἀρχῆς ἐκτελέσεως), ἄρχονται ἀμέσως τὰ πλοῖα νὰ στρέφωσι δεξιᾷ καὶ συγχρόνως, θέτοντα τὸν οἴακα πρὸς τὴν πλευρὰν τόσας μοίρας, ὅσαι ἀκριβῶς ἀπαιτοῦνται, ἵνα πάντα τὰ πλοῖα ἐκτελέσωσι *κύκλους στροφῆς* ἴσων διαμέτρων. Ὅταν δὲ ἡ πορεία ἀλλάξῃ κατὰ 180°, τότε τὸ μὲν πλοῖον 5 καθίσταται *πρωτόπλους*, τὸ δὲ πλοῖον 1 *οὐραγός*, ἑκάστου τῶν ἐνδιαμέσων πλοίων ἀκολουθοῦντος τὰ ἴχνη τοῦ προπλέοντος αὐτοῦ.

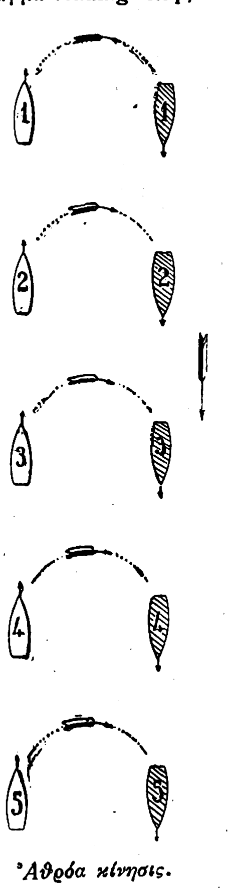

Ἀθρόα κίνησις.

Τὸ ἀντίθετον τῆς *ἀθρόας κινήσεως* εἶναι, κατὰ πρῶτον λόγον, ἡ *διαδοχικὴ κίνησις* (mouvement successif ἢ par la contre-marche, ἀγγλ. movement in succession ἢ by counter march), καὶ δευτερευόντως ἡ *ἰδιαιτέρα* (particulier, particular), ἡ *χωριστὴ* (isolé, single movement), ἡ *ἀνεξάρτητος* (manoeuvre independante, ἀγγλ. independant movement), ἡ *ἐλευθέρα* (liberté de manoeuvre, ἀγγλ. liberty of evolution) κτλ. (βλ. Σηματολόγιον, Τακτική). Σ. Ε. Λ.

Ἀθρόδους (ὁ) *[Παλαιοντολογία]*. Γένος ἰχθύων (Athrodon Sauvage), ἀνῆκον εἰς τὴν ὑποτάξιν τῶν πυκνοδόντων γανοειδῶν τελεοστόμων (βλ. λέξ.) ἰχθύων. Ὁμοιάζει μὲ ἓν ἄλλο γένος τῆς αὐτῆς ὑποτάξεως, ὀνομαζόμενον μεσόδους (βλ. λέξ.) διαφέρει δὲ τούτου καθόσον οἱ ὀδόντες τῆς κάτω σιαγόνος του εἶναι ἀκανονίστως τοποθετημένοι.

Τὸ γένος τοῦτο τῶν ἰχθύων εὑρέθη ἀπολελιθωμένον εἰς τὰ στρώματα τῆς *ἀνωτέρας Ἰουρασσίου* περιόδου (ἀνωτέρου λευκοῦ Ἰουρασίου) τῆς νήσου καὶ χερσονήσου Purbeck τῆς Ἀγγλίας (κατὰ τὸ μέσον περίπου τῶν νοτίων ἀκτῶν αὐτῆς). Ἐπίσης εὑρέθη ἀπολελιθωμένον καὶ εἰς στρώματα τῆς *κενομανίου* ἐποχῆς τῆς ἀνωτέρας *κρητιδικῆς* περιόδου τῆς γῆς. Γ. Κ. Γ.

Ἀθρόγγης. Ποιμὴν Ἰουδαῖος, ὅστις ἐπωφεληθεὶς τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρώδου ταραχῶν ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν *βασιλέα*, διώρισε τοὺς τέσσαρας ἀδελφούς του ἀρχηγοὺς καὶ σατράπας καὶ ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων καὶ παντὸς βασιλόφρονος ἀδιακρίτως ἐθνικότητος. Ἡ τάξις ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ *Οὐάρου* διοικητοῦ τῆς Συρίας δι' ἐκστρατείας περιγραφομένης ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου.

ἀθροεὶ *(ἐπίρρ.)*· ἄνευ θροῦ, ἄνευ θορύβου. Βλ. ἄθροος.

ἀθροιζόφυτον, (τό). Ὁ Νέκερ ἔδωσε τὴν ὀνομασίαν ταύτην εἰς ἄλγη τινὰ (θαλάσσια φυτά), τῶν ὁποίων τὰ φύλλα πολλαπλασιάζονται διὰ συνεχοῦς ἀναπτύξεως τοῦ φυτοῦ. Δ. Ν. Π.

ἀθροίζω ἢ **ἁθροίζω** (ἐκ τοῦ *ἀθρόος* ἢ *ἁθρόος*, διὰ τῆς καταλ. —ίζω σχηματισθὲν ἀθρο—ίζω—ἀθροίζω)· ποιῶ ἀθρόους ἢ ἀθρόα, συνάγω, συλλέγω· ‖ σωρεύω, θησαυρίζω, ἀποτίθεμαι· ‖ μαθημαt. ποιῶ ἄθροισιν· πρβ. καὶ ἄθροισμα.

ἀθροίσιμος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· «ἀθροίσιμος ἡμέρα» ἡμέρα συναθροίσεως (*Ἐκκλησ.*).

ἄθροισις (ἡ)· τὸ ἀθροίζειν, τὸ συνάγειν, συνάγωγή, συλλογή. Μαθημ. ἡ *πρόσθεσις*.

ἄθροισμα (τό)· 1) τὸ ἀθροισθέν, τὸ ἠθροισμένον, τὸ συνηγμένον «ἄθροισμα λαοῦ»· 2) ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ *Ἐπικούρου* ἡ συνδρομὴ τῶν ἀτόμων πρὸς κατασκευὴν τοῦ σώματος, τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, οἷον «ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον», «τὸ λοιπὸν ἄθροισμα διαμένον καὶ ὅλον καὶ κατὰ μέρος οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν ἐκείνης (τῆς ψυχῆς) ἀπηλλαγμένης» κτλ. (Βλ. Διογ. Λαέρτ. ἐν βίῳ Ἐπικούρου.)

[Μαθηματ.]. Ἄθροισμα λέγεται τὸ ἐξαγόμενον τῆς *προσθέσεως* ἢ *ἀθροίσεως* πολλῶν ὁμοειδῶν πραγμάτων. Εἰς τὰ μαθηματικὰ διακρίνομεν ἀθροίσματα τριῶν εἰδῶν: *ἀριθμητικά, ἀλγεβρικὰ* καὶ *γεωμετρικά*.

Τὸ ἀριθμητικὸν (ἢ *κοινὸν*) ἄθροισμα εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς προσθέσεως ὁμοσήμων ἀριθμῶν, π.χ. $5+8=13$ (ἢ $-5-8=-13$). Ἡ πρόσθεσις πολλῶν ὁμοειδῶν ἀριθμῶν ἔχει τὴν θεμελιώδη ἰδιότητα τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς θέσεως τῶν προσθετέων χωρὶς βλάβην τοῦ ἀθροίσματος («*ἀνταλλακτικὴ*» ἰδιότης), δηλ. $5+8+3=3+5+8=8+3+5$.

Τὸ *ἀλγεβρικὸν* ἄθροισμα εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς προσθέσεως ἀριθμῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν, π. χ. $6+(-3)$. Ἡ πρόσθεσις τότε γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κανόνος, ὅτι ἡ *ἀφαίρεσις ἀρνητικοῦ ἀριθμοῦ σημαίνει πρόσθεσιν τοῦ ἀντιθέτου του*· ὥστε $6+(-3)=6-3=3$. Σπουδαία ἐφαρμογὴ τῶν ἀλγεβρικῶν ἀθροισμάτων, γίνεται εἰς τὴν πρόσθεσιν τμημάτων ἐπὶ μιᾶς ἀπειρομήκους εὐθείας (ἑνὸς «*ἄξονος*»), διότι λαμβάνοντες ὡς *ἀρχὴν* ἐπ' αὐτῆς ἓν τυχὸν σημεῖον Ο, θεωροῦμεν θετικὰ μὲν τὰ τμήματα ὅσα ἔχουν τὴν *θετικὴν* φοράν, δηλ. τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τὸ Ο πρὸς τὴν μίαν τῶν διευθύνσεων ἐπὶ τῆς εὐθείας (συνήθως δὲ λαμβάνεται ἡ πρὸς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ γράφοντος διεύθυνσις) καὶ ὡς ἀρνητικὰ τὰ ἄλλα· τότε (σχ. 1) ἂν ΑΒ, ΒΓ, ΓΔ, ΔΕ εἶναι τμήματα ἐφεξῆς τυχόντα, ἐπὶ τῆς εὐθείας, ἰσχύει πάντοτε ἡ σχέσις: $ΑΒ+ΒΓ+ΓΔ+ΔΕ=ΑΕ$, δηλ. τὸ *ἄθροισμα τμημάτων ἐχόντων ἕκαστον ἀρχὴν τὸ τέλος τοῦ ἄλλου εἶναι ἴσον μὲ τμῆμα ἔχον ἀρχὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου προσθετέου τμήματος καὶ τέλος τὸ τέλος τοῦ τελευταίου.* (Τὸ ἄθροισμα αὐτὸ δύναται νὰ εἶναι καὶ $=0$, ἂν τὸ τέλος τοῦ τελευταίου τμήματος πίπτῃ εἰς τὸ Α, δηλ. $ΑΒ+ΒΓ+ΓΔ+ΔΑ=0$).

Γεωμετρικὸν ἐν τέλει ἄθροισμα εἶναι τὸ ἐξαγόμενον τῆς προσθέσεως τμημάτων εὐθείας («*ἀνυσμάτων*») ἐντὸς τοῦ χώρου, τὰ ὁποῖα ἔχουν κοινὴν τὴν ἀρχήν. Ἡ εὕρεσις τοῦ γεωμετρικοῦ ἀθροίσματος γίνεται, ἀφοῦ πρῶτον ὁρισθῇ τὸ γεωμετρικὸν ἄθροισμα δύο ἀνυσμάτων, *ὡς διαγώνιος τοῦ παραλληλογράμμου τῶν δύο προσθετέων ἀνυσμάτων* (σχ. 2). Ἂν τότε ἔχωμεν πρὸς πρόσθεσιν ἀνύσματα περισσότερα τῶν δύο (σχ. 3), εὑρίσκομεν κατ' ἀρχὰς τὸ ἄθροισμα τῶν δύο πρώτων (ἀριθμηθέντων κατά τινα, οἱανδήποτε, σειράν), δηλ. τὴν διαγώνιον τοῦ παραλληλογράμμου των· ἔπειτα κατασκευάζομεν τὸ ἄθροισμα τῆς διαγωνίου ταύτης καὶ τοῦ τρίτου ἀνύσματος καὶ προχωροῦμεν οὕτω μέχρι τέλους. Ἡ τελευταία διαγώνιος εἶναι τὸ ἄθροισμα ὅλων

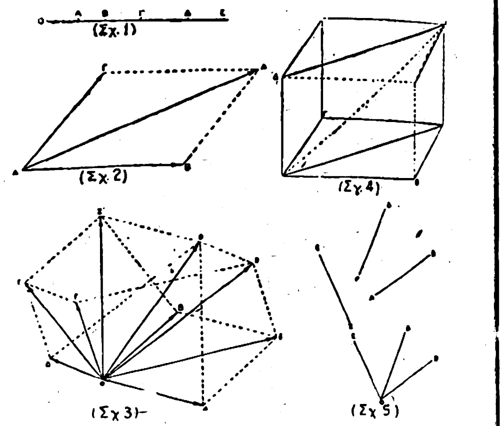

τῶν ἀνυσμάτων. (Τὸ ἄθροισμα τοῦτο δύναται καὶ νὰ εἶναι μηδέν, ἂν ἡ τελευταία διαγώνιος εἶναι 0, δηλαδὴ αἱ δύο πλευραὶ τοῦ τελευταίου παραλληλογράμμου κεῖνται ἐπ' εὐθείας). Ἀποδεικνύεται δὲ (σχ. 3), ὅτι ὁπωσδήποτε καὶ ἂν γίνῃ ἡ ἀρίθμησις καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ἐπὶ μέρους πρόσθεσις τῶν ἀνυσμάτων ἀνὰ δύο, τὸ τελικὸν ἄθροισμα εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιον ἄνυσμα (δηλαδὴ ἰσχύει πάλιν ἡ *ἀνταλλακτικὴ* ἰδιότης).

Ἂν ἔχωμεν τρία ἀνύσματα *μὴ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου εὑρισκόμενα*, ἡ προηγουμένη κατασκευὴ δίδει προφανῶς ὡς ἄθροισμά των *τὴν διαγώνιον τοῦ παραλληλεπιπέδου των* (σχ. 4).

Ἂν τέλος ἔχωμεν πρὸς πρόσθεσιν ἀνύσματα μὲ *τυχούσας* ἀρχάς, τὰ «*συγκεντρώνομεν*» ὅλα εἰς μίαν κοινὴν ἀρχὴν 0, τυχοῦσαν, δηλαδὴ φέρομεν ἀπὸ τὸ 0 ἀνύσματα ἴσα, παράλληλα καὶ ὁμόρροπα ἓν πρὸς ἓν πρὸς τὰ δοθέντα καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν παραλλήλων τούτων ἀνυσμάτων ὀνομάζομεν *ἄθροισμα τῶν δοθέντων* (σχ. 5).

Σπουδαιόταται ἐφαρμογαὶ τῆς προσθέσεως τῶν ἀνυσμάτων ἐντὸς τοῦ χώρου (ἡ ὁποία προφανῶς εἶναι γενίκευσις τῆς ἀλγεβρικῆς προσθέσεως) γίνονται εἰς τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Μηχανικήν. Εἰς τὴν Μηχανικὴν παρίστανται, ὡς γνωστόν, αἱ δυνάμεις διὰ τμημάτων· τότε δὲ τὸ μὲν ἄθροισμά των λέγεται ἰδιαιτέρως *συνισταμένη*, αἱ δὲ προσθετέαι δυνάμεις *συνιστῶσαι* (καὶ ἡ πρόσθεσίς των λέγεται *σύνθεσις* τῶν δυνάμεων, ἡ δὲ ἀντίστροφος ἐργασία *ἀνάλυσις*). [Πλὴν τῆς γεωμετρικῆς προσθέσεως, ἀποδεικνύεται, ὅτι οὐδεὶς ἄλλος τρόπος προσθέσεως ἀνυσμάτων ἐντὸς τοῦ χώρου ὑπάρχει ἂν θέλωμεν νὰ ἰσχύουν ὅλαι αἱ ἰδιότητες τῆς κοινῆς προσθέσεως].

Ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ γεωμετρικοῦ ἀθροίσματος ἀνυσμάτων ἔπεται ἀμέσως ἡ ἔννοια τῆς *γεωμετρικῆς ἀφαιρέσεως* καὶ *διαφορᾶς*· γεωμετρικὴ ἀφαί-

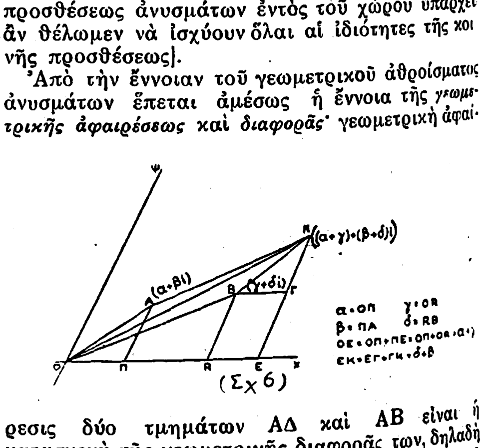

(Σχ 6)

ρεσις δύο τμημάτων ΑΔ καὶ ΑΒ εἶναι ἡ κατασκευὴ τῆς γεωμετρικῆς διαφορᾶς των, δηλαδὴ τῆς δευτέρας πλευρᾶς τοῦ παραλληλογράμμου τοῦ ἔχοντος διαγώνιον τὸ μειωτέον ἄνυσμα ΑΔ καὶ πρώτην πλευρὰν τὸ ἀφαιρετέον ΑΒ (σχ. 2).

Ἡ πρόσθεσις τῶν μιγάδων ἀριθμῶν, κατὰ τὴν γεωμετρικήν των παράστασιν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ἄγει εἰς τὴν προηγουμένην γεωμετρικὴν πρόσθεσιν τμημάτων κειμένων *ἐπὶ ἑνὸς ἐπιπέδου*· διότι ἂν οἱ δύο μιγάδες εἶναι $α+βi$ ἢ $γ+δi$, τὸ ἄθροισμά των $(α+γ)+(β+δ)i$ παρίσταται ὑπὸ τοῦ τμήματος τὸ ὁποῖον εἶναι διαγώνιος τῶν δύο τμημάτων τῶν ἀντιστοιχούντων εἰς τοὺς δύο μιγάδα (σχ. 6).

Ἀποδεικνύεται ὅμως, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν ἀριθμοὶ *ἐκ τριῶν διαφόρων μονάδων συγκείμενοι* (δηλ. τῆς μορφῆς $α+βi+γk$), οἱ ὁποῖοι νὰ δίδουν διὰ προσθέσεως τὴν γεωμετρικὴν πρόσθεσιν τῶν *ἐν τῷ χώρῳ* τμημάτων, *ἂν θέλωμεν νὰ ἰσχύουν καὶ δι' αὐτοὺς αἱ θεμελιώδεις ἰδιότητες τῶν πράξεων.* Ν. Ι. Χ.

—**ἄθροισμα** *ἀπείρων ἀπειροστῶν [Μαθημ.]*· βλ. **ὁλοκλήρωμα ὡρισμένον.**

—**ἄθροισμα** *γραμμῶν ἠλεκτρικῆς δυνάμεως*· βλ. **ἠλεκτρικὸν πεδίον.**

Digitized by Google

—ἄθροισμα *γραμμῶν ἠλεκτρομαγνητικῆς δυνάμεως*· βλ. μαγνητικὸν πεδίον.

—ἄθροισμα *γραμμῶν μαγνητικῆς δυνάμεως*· βλ. μαγνητικὸν πεδίον.

—ἄθροισμα *ὅρων σειρᾶς [Μαθημ.]*· βλ. σειρά.

ἀθροισματικὸς (—ή, —όν)· ὁ ἀνήκων εἰς ἄθροισμα, ὁ ἐν ἀθροίσματι μετ' ἄλλων διαιτώμενος, σύννομος, ἀγελαῖος.

—ἀθροισματική, ἢ *ὁλοκληρωτικὴ φωτογραφία*. Τὸ νεώτερον τοῦτο εἶδος τῆς φωτογραφίας ἐπιζητεῖ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν εἰκόνα ἀντικειμένου τινὸς *προπλασματικῶς* τὴν ἀναπαράστασιν τούτου. Ἤτοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τῆς εἰκόνος νὰ εἶναι ἀμέσως ἔκδηλον τὸ ἔκτυπον τοῦ ἀντικειμένου, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ στερεοσκοπίου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς συνήθεις στερεοσκοπικὰς φωτογραφίας. Τὴν ἰδέαν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ εἴδους τούτου τῆς φωτογραφίας ἔσχε πρῶτος ὁ καθηγητὴς *G. Lippmann*, λίαν δὲ ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου κατὰ τὴν 2 Μαρτίου 1908 ἀνακοίνωσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Γαλλίας. Ἡ μέθοδος τοῦ *Lippmann*, ἰδιαζόντως εὐφυὴς καὶ πρωτότυπος, προσέκοπτε σημαντικῶς εἰς τὴν τεχνικὴν αὐτῆς ἐφαρμογήν. Σημαντικὴν βελτίωσιν ἐν τῇ μεθόδῳ τοῦ Lippmann ἐπέφερεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Estanave*, ὅστις ἐπιδοθεὶς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐπιμόνως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου κατώρθωσε νὰ ἄρῃ τὰς ὑφισταμένας δυσχερείας, οὕτω δὲ σήμερον, κατόπιν τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἐπιστημῶν ἀνακοινώσεως (27 Ἀπριλίου 1925), δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ πρόβλημα τοῦτο ὡς λελυμένον.

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ. Ὡς εἶναι γνωστὸν κατὰ τὴν διόφθαλμον ὅρασιν, ὅπως ἀντιληφθῶμεν διὰ τῶν εἰκόνων τῆς προπλασματικῆς ἀναπαραστάσεως τῶν ἀντικειμένων, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ πληρῶνται οἱ ἑπόμενοι δύο ὅροι:

1) Ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τῆς ἐκτάσεως νὰ βλέπωμεν δύο προοπτικὰς τοῦ φωτογραφηθέντος ἀντικειμένου καὶ 2) ἑκάστην τῶν προοπτικῶν τούτων νὰ βλέπωμεν διὰ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος αὐτῇ ὀφθαλμοῦ, ἤτοι τὴν πρὸς τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἀντιστοιχοῦσαν διὰ τοῦ δεξιοῦ καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀριστερὸν διὰ τοῦ ἀριστεροῦ, διότι ἄλλως θὰ ἀντελαμβανόμεθα *ψευδομόρφως* τὸ ἔκτυπον τοῦ ἀντικειμένου. Ἐπὶ τῆς πληρώσεως τῶν δύο τούτων ὅρων βασίζεται, ὡς καὶ εἰς τὸ στερεοσκόπιον συμβαίνει, ἡ ἀθροισματικὴ ἢ ὁλοκληρωτικὴ φωτογραφία. Κατ' αὐτὴν ὁμοίως βλέπομεν δύο εἰκόνας τοῦ ἀντικειμένου, αἵτινες ὅμως προκύπτουσιν ἐκ τοῦ ἀθροίσματος ἢ τῆς συναρμογῆς (Estanave) στοιχείων εἰκόνων ληφθέντων ἐκ πλειόνων πλήρων μικροσκοπικῶν εἰκόνων τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ἀμφότεραι δὲ αἱ εἰκόνες αὗται δίδουσι τὴν παρατηρουμένην ἑνιαίαν εἰκόνα, ἥτις παρέχει τὴν ἀντίληψιν τῆς προπλασματικῆς εἰκόνος. Αἱ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀθροισματικῆς φωτογραφίας χρησιμοποιηθεῖσαι μέθοδοι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι δύο:

1) Μέθοδος Gabriel Lippmann.—Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην χρησιμοποιεῖται φωτογραφικὴ πλὰξ ἐκ φύλλου κελλουλοΐτου, οὗτινος αἱ δύο ἐπιφάνειαι εἶναι κατεσκευασμέναι τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ παρουσιάζωσι κυρτότητας καὶ δὴ ἔναντι ἀλλήλων διατεταγμένας μετὰ διαφόρων ὅμως καμπυλοτήτων. Ἡ πλευρά, ἥτις φέρει τὸ φωτοπαθὲς στρῶμα, παρουσιάζεται ἐλαφρῶς κυματοειδής, ἐνῷ ἡ ἀντίθετος πρὸς αὐτὴν πλευρά, ἥτις καὶ κατὰ τὴν φωτογράφησιν εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὸ ἀντικείμενον, εἶναι ἐσχηματισμένη ἐκ στοιχείων παρουσιαζόντων μεγαλυτέραν κυρτότητα. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἅτινα παρουσιάζουσι μικροτάτην ἀκτῖνα καμπυλότητος, ἀποτελοῦσι στοιχειώδεις ἀντικειμενικούς, προβάλλοντας ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς τοῦ φωτοπαθοῦς στρώματος μικροσκοπικὰς εἰκόνας τοῦ φωτογραφουμένου ἀντικειμένου. Λόγῳ δὲ τοῦ ὅτι ἡ ἑστιακὴ ἀπόστασις τοῦ ἀντικειμενικοῦ εἶναι ἐξαιρετικῶς βραχεῖα, ὅλα τὰ ἀντικείμενα τὰ καὶ εἰς ἐγγυτάτην ἀπόστασιν κείμενα ἀπεικονίζονται μετ' ἀρκούσης πρακτικῆς σαφηνείας.

Ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων τῆς πλακὸς εἶναι ὀπτικῶς ἀπομεμονωμένον τῶν λοιπῶν περιβαλλόντων αὐτὸ στοιχείων. Ὡς εἶναι ἡ φωτογραφικὴ πλὰξ κατεσκευασμένη περιέχει ἐν ἑαυτῇ πληθὺν μικροσκοπικῶν φωτογραφικῶν *θαλάμων* μετὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ αὐτῶν. Πρὸς φωτογράφησιν ἡ πλὰξ τίθεται ἐν ἁπλῇ θήκῃ, ἥτις ἀποκαλύπτεται κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς φωτογραφήσεως πρὸ τοῦ φωτογραφηθησομένου ἀντικειμένου καὶ ἐπανακλείεται μετ' αὐτήν, οὕτω δὲ ὁ φωτογραφικὸς θάλαμος περιττεύει. Ἡ χρησιμοποιηθεῖσα πλὰξ ἐμφανίζεται καὶ ἀναστρέφεται διὰ τῶν συνήθων φωτογραφικῶν μεθόδων, ὅπως ληφθῇ τὸ *διαθετικὸν* ταύτης. Ἡ οὕτως ἐπεξεργασθεῖσα πλὰξ παρατηρουμένη ἐκ τοῦ μέρους τῆς ζελατίνης δὲν παρουσιάζει καμμίαν εἰκόνα εἰς τὸν γυμνὸν ὀφθαλμόν, ἐν τῷ μικροσκοπίῳ ὅμως ἐμφανίζει πληθὺν εἰκόνων εὑρισκομένων εἰς σύμφυσιν. Ἐὰν ὅμως παρατηρήσῃ τις τὴν πλάκα ἐκ τῆς ἀντιθέτου πρὸς τὴν ζελατίνην πλευρᾶς, τουτέστιν ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν ἀντικειμενικῶν, θὰ ἴδῃ τὸ φωτογραφηθὲν ἀντικείμενον εἰς τὸ φυσικὸν αὐτοῦ μέγεθος καὶ προπλασματικῶς ἀναπαριστώμενον, ἔτι δὲ ὑπὸ διαφόρους ὄψεις, καθ' ὅσον μετατίθεται οὗτος πρὸ τῆς πλακός.

Μέθοδος E Estanave.—Ἡ μέθοδος αὕτη ἀποτελεῖ τροποποίησιν τῆς προηγουμένης μεθόδου. Κατ' αὐτὴν οἱ ἀντικειμενικοὶ δὲν εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς πλακός, ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἴδιον ἀνεξάρτητον σῶμα.

Ὁ πολλαπλοῦς οὗτος ἀντικειμενικός, ὅπως ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τοῦ Estanave, σύγκειται ἐκ συγκροτήματος πλειόνων ἀντικειμενικῶν τοῦ Stanhope, ἐχόντων τετραγωνικὴν βάσιν, πλευρᾶς 2 χιλιοστομ., ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ ἑστιακὸν ἐπίπεδον τοῦ ἀντικειμενικοῦ. Οἱ μικροὶ οὗτοι φακοὶ συναρμόζονται πρὸς ἀλλήλους διὰ τῶν πλευρικῶν αὐτῶν ἐπιφανειῶν, αἵτινες καὶ εἶναι καταλλήλως μελανωμέναι. Τὸ οὕτω συνδυαζόμενον τεμάχιον παρουσιάζει τὴν ἐμπροσθίαν μὲν αὐτοῦ πλευρὰν καλυπτομένην ὑπὸ τῶν φακοειδῶν τμηματίων, τὴν δ' ὀπισθίαν ἐπίπεδον. Οὕτω δὲ τὸ σύνολον ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν μικρῶν φωτογραφικῶν θαλάμων συνηνωμένων. Ἡ φωτογράφησις διὰ τοῦ πολλαπλοῦ τούτου ἀντικειμενικοῦ γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας τοῦ ἀντικειμενικοῦ προσαρμόζεται συνήθης φωτογραφικὴ πλάξ, κάλλιον ὅμως λεπτόκοκκος, ἀμφότερα δὲ τὰ σώματα ὡς ἔχουσιν ἐντίθενται ἐν συνήθει φωτογραφικῇ θήκῃ, ἥτις καὶ ἀποκαλύπτεται κατὰ τὴν φωτογράφησιν.

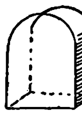

Φακὸς Stanhope.

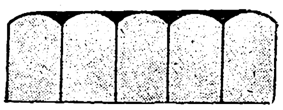

Ἐγκαρσία τομὴ συγκροτήματος φακῶν Stanhope

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς πλακὸς καταχωροῦνται ἐπ' αὐτῆς τόσαι μικροσκοπικαὶ εἰκόνες, ὅσος εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν φακῶν. Ὁ Estanave ἐπέτυχεν ἀντικειμενικὸν περιλαμβάνοντα 452 στοιχειώδεις φακούς, κατάλληλον δὲ διὰ φωτογραφικὴν πλάκα $6 \frac{1}{2} \times 9$. Μετὰ τὴν φωτογράφησιν ἡ εἰκὼν ἐμφανίζεται καὶ ἀναστρέφεται, ὡς καὶ εἰς τὴν μέθοδον Lippmann, εἶτα δὲ συνδυάζεται αὖθις ἡ διαθετικὴ ἤδη πλὰξ μετὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ὡς ἔχει δὲ τὸ ὅλον σύστημα εἶναι ἕτοιμον διὰ τὴν παρατήρησιν τῆς εἰκόνος. Ἡ παρατήρησις γίνεται ἀπὸ τοῦ μέρους τῶν φακοειδῶν στοιχείων, παρουσιάζεται δὲ ἡ εἰκὼν εἰς τὴν διόφθαλμον ὅρασιν προπλασματική, καὶ φαίνεται ὡς ἐντετοπισμένη ὄπισθεν τῆς πλακὸς καὶ μετατεθειμένη μεταξὺ δύο αὐτῆς ἄκρων ἀναλόγως τῆς στροφῆς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παρατηρητοῦ. Ὡς δὲ ἔγραφεν ὁ Lippmann εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς μεθόδου αὐτοῦ «ἡ εἰκὼν περιορίζεται ὑπὸ τῶν ἄκρων τῆς πλακός, ὡς ἡ ἄποψις τῶν διαφόρων ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἅτινα βλέπομεν μέσῳ παραθύρου, ὑπὸ τῶν ἄκρων αὐτοῦ».

Συγκρότημα ἀντικειμενικῶν τοῦ Estanave

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΣ. Ὁ E. Estanave ἐπεξηγεῖ σχηματικῶς τὴν παρουσιαζομένην ἑνιαίαν εἰκόνα ὡς ἑξῆς: Ὑποτεθείσθω ὅτι σημεῖόν τι Α ἀντικειμένου τινὸς Μ κατεχωρήθη ὑφ' ἑκάστου τῶν φακῶν ἐπὶ τῆς πλακός· ἐὰν φωτισθῇ τὸ σύστημα πλακὸς καὶ ἀντικειμενικοῦ ὑπὸ παραλλήλου φωτός, ὡς ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀντιστρεπτικοῦ τῶν ὀπτικῶν δρόμων τῶν ἀκτίνων ἕκαστον τῶν σημείων α', α'' τῆς εἰκόνος τοῦ σημείου Α θὰ σχηματίσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς τὸ Α, διερχόμενον τὸν φακόν, ὅστις συνέβαλεν εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐτοῦ. Οὕτως ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν τὰ σημεῖα ὅλα τῆς συγκλίσεως τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων θὰ ἀναπαρίστατο τὸ σῶμα Μ εἰς τὸν χῶρον.

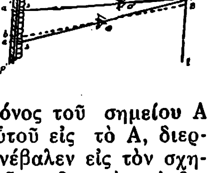

Ἐὰν ἤδη ὁ ὀφθαλμὸς τεθῇ εἰς τὴν θέσιν O (βλ. σχῆμα), ἡ φωτεινὴ ἀκτὶς α s A θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κόρην, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς θὰ ἴδῃ τὸ α προβαλλόμενον εἰς τὴν διεύθυνσιν os', δὲν θὰ ἴδῃ ὅμως καὶ τὸ ὁμόλογον σημεῖον α' τοῦ φακοῦ s'. Ὅπως ἴδῃ τοῦτο πρέπει ὁ ὀφθαλμὸς νὰ τεθῇ εἰς τὴν θέσιν O', εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀκτὶς α' s' A νὰ δυνηθῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κόρην. Ἐὰν ὅμως θεωρήσωμεν φακὸν γειτονικὸν τοῦ s, οὗτος θὰ ἐπιτρέπῃ εἰς τὴν θέσιν O τοῦ ὀφθαλμοῦ νὰ ἴδῃ οὗτος τὴν εἰκόνα β τοῦ σημείου Β τοῦ ἀντικειμένου καὶ οὐχὶ τὴν εἰκόνα Α τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ Β ὄντος γειτονικοῦ εἰς τὸ Α. Οὕτω θὰ συμβῇ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς γειτονικοὺς φακούς. Ὅθεν ἕκαστος φακός, οὗτινος αἱ δι' αὐτοῦ διερχόμεναι ἀκτῖνες δύνανται νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν κόρην, θὰ δώσῃ εἰκόνας διαφόρων σημείων τοῦ ἀντικειμένου, οὕτω δὲ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀντικειμένου θὰ ἀναπαρασταθῇ διὰ τῆς συναρμογῆς τῶν στοιχείων αὐτῶν. Ὅ,τι ἐλέχθη δι' ὀφθαλμόν τινα O ἐφαρμόζεται δι' ἑκάτερον τῶν δύο ὀφθαλμῶν τοῦ παρατηρητοῦ. Οὕτω ἕκαστος τούτων θὰ ἴδῃ ἑνιαίαν εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου, αἱ δύο δὲ αὗται εἰκόνες δὲν θὰ εἶναι ὅμοιαι, ἀλλὰ στερεοσκοπικῶς συνεζευγμέναι, ὥστε ἀμφότεραι θὰ παρουσιάσωσιν ἐν τῇ εἰκόνι προπλασματικῶς τὸ ἀντικείμενον. Ὅταν οἱ ὀφθαλμοὶ μετατίθενται, ἕτεροι φακοὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν συναρμοστικὴν ἐργασίαν. τοῦτο δὲ κάμνει τὴν εἰκόνα νὰ μετατίθηται μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τῆς πλακός, παρουσιαζομένη ἑκάστοτε διαφόρως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Traité général de Photographie *E. Coustet* 1919. Photogazette 1908 p. 110. Bulletin de la Société de Photographie Janvier 1926. «La Nature», Juin 1926 No 2725.

Κ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ

ἀθροισμός (ὁ)· ἡ ἄθροισις. Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἐπικούρου «ἀθροισμὸς ἀτόμων» πρὸς γένεσιν κόσμου ἐν κενῷ (Διογ. Λαέρτ. 10,90). Ἐν τῇ ῥητορικῇ σχῆμα· βλ. πολύπτωτον. (Πρβ. «*τὸ κατ' ἄθροισμα σχῆμα*» Ἀν. Ρήτ. VIII 6_8 W.).

ἀθροιστήριον (τό)· τόπος συναθροίσεως.

ἀθροιστής (ὁ)· ὁ ἀθροίζων, ὁ συνάγων, συλλογεύς.

ἀθροιστικός (*—ή, —όν*)· ὁ δυνάμενος ἢ ὁ ἐπιτήδειος νὰ ἀθροίζῃ. οἷον «ἀθροιστικὸς ἀνθρώπων». Ἐν τῇ γραμματικῇ «ἀθροιστικὰ ὀνόμστα» τὰ ἔχοντα περιληπτικὴν ἔννοιαν (οἷον ἡ βουλὴ=οἱ βουλευταί, ὁ στρατὸς=οἱ στρατιῶται κλπ.), «ἀθροιστικοὶ σύνδεσμοι» οἱ συνδετικοὶ ἢ συμπλεκτικοί (οἷον ὁ *καί*). Ἐπίρρ. *ἀθροιστικῶς*· κατ' ἀθροίσματα, κατὰ στίφη, κατ' ἀγέλας.

—ἀθροιστικαὶ *ἰδιότητες [Χημ.]*· καλοῦνται οὕτω, κατὰ τὸν Ostwald, αἱ ἰδιότητες τῶν χημικῶν ἑνώσεων αἱ ἐξαρτώμεναι ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ εἴδους τῶν ἀποτελούντων τὸ μόριον τῆς ἑνώσεως ἀτόμων, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατατάξεως αὐτῶν ἐν τῷ μορίῳ. Τοιαύτη ἰδιότης εἶναι λ.χ. τὸ εἰδικὸν βάρος τῶν ἀτμῶν μιᾶς ἑνώσεως κ.λ.π

Σ. Γ.

—ἀθροιστικαὶ *μέθοδοι [Φωτογρ.]*. Οὕτω καλοῦνται μέθοδοι ἐφαρμοζόμεναι ἐν τῇ φωτογραφίᾳ καὶ τῇ κινηματογραφίᾳ πρὸς λῆψιν εἰκόνων τῶν ἀντικειμένων μετὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν χρωμάτων.

Αἱ μέθοδοι αὗται, παρέχουσαι *ὀπτικῶς* ἐγχρώμους εἰκόνας, βασίζονται ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι μὲ τὴν διὰ προσθέσεως μῖξιν τῶν τριῶν θεμελιωδῶν χρωμάτων ἐρυθροῦ, πρασίνου καὶ κυανοϊώδους λαμβάνεται, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὁράσεως προκαλουμένης ὀπτικῆς ἐντυπώσεως, ἀπειρία χρωμάτων ὅλων τῶν δυνατῶν ἀποχρώσεων.

Ἐφαρμογὴ ἀθροιστικῆς μεθόδου ἐν τῇ φωτογραφίᾳ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ *φωτοχρωμοσκοπίου* παρεχομένη ἔγχρωμος εἰκὼν ἀντικειμένου τινός.

Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην λαμβάνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεθόδου τῆς *τριχρωμίας* τρία φωτότυπα τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὴν φωτογράφησιν τῶν φωτοτύπων τούτων χρησιμοποιεῖται καὶ ἴδιος ὀπτικὸς ἠθμὸς ἀντιστοιχῶν πρὸς ἓν τῶν τριῶν θεμελιωδῶν χρωμάτων, ὡς ἐκ τούτου καὶ ἕκαστον τῶν φωτοτύπων αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν τῶν τριῶν ἀναφερθέντων χρωμάτων. Τὰ φωτότυπα ταῦτα ἐπιτιθέμενα ἐπ' ἀλλήλων εἰσάγονται ἐν τῷ φωτοχρωμοσκοπίῳ, δι' οὗ εἶτα βλέπομεν τὴν εἰκόνα τοῦ φωτογραφηθέντος ἀντικειμένου μὲ τὰ ἴδια αὐτοῦ χρώματα.

Πλὴν τῆς φωτογραφίας προὐτάθησαν καὶ διὰ τὴν κινηματογραφίαν ἀθροιστικαὶ μέθοδοι πρὸς προβολὴν ὀπτικῶς ἐγχρώμων εἰκόνων. Τῶν μεθόδων τούτων παραθέτομεν τὰς ἀκολούθους:

1) *Ἀθροιστικὴ μέθοδος μετὰ δύο χρωμάτων W. van Dorn-Kelley* (Engl. Pat. No 129638).

Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην χρησιμοποιεῖται κινηματογραφικὴ ταινία φέρουσα ἀμφιπλεύρως φωτοπαθὲς ἐπίστρωμα. Ἡ ταινία αὕτη πρὶν ἢ χρησιμοποιηθῇ ἐκτίθεται εἰς τὸ φῶς ἀφοῦ προηγουμένως τεθῇ μέσῳ δύο λευκομελάνων διαφραγμάτων (Raster). Τὰ διαφράγματα ταῦτα εἶναι οὑτωσεὶ διατεταγμένα, ὥστε εἰς τὰς κλειστὰς θέσεις τοῦ ἑνὸς νὰ ἀντιστοιχῶσιν ἀνοίγματα τοῦ ἑτέρου. Οὕτως ἡ φωτοπαθὴς ταινία κατὰ τὸν φωτισμὸν προσβάλλεται ἀμφιπλεύρως εἰς τὰς θέσεις ἐκείνας, τὰς ἀντιστοιχούσας πρὸς τὰ ἀνοίγματα τῶν διαφραγμάτων. Συνεπῶς αἱ εἰς ἑκάστην πλευρὰν προσβληθεῖσαι θέσεις ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ἰσομεγέθεις μὴ προσβληθείσας θέσεις τῆς ἑτέρας πλευρᾶς. Ἐπὶ τῆς οὕτω προετοιμασθείσης ταινίας τυ-

Digitized by Google

ποῦνται αἱ ἐπὶ ἑτέρας ταινίας μέσῳ ὀπτικοῦ ἐρυθροῦ ἠθμοῦ ληφθεῖσαι ἀρνητικαὶ εἰκόνες διὰ καταλλήλου δὲ τονισμοῦ, εἴτε διὰ χρώματος, ἐπιτυγχάνεται ἡ εἰς τὰς ἀργυρούχους θέσεις μεταλλαγὴ τοῦ χρώματος τῶν μερικῶν τούτων εἰκόνων εἰς κυανοπράσινον. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐπιτυγχάνεται ἐπὶ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς μεταλλαγὴ τοῦ χρώματος εἰς πορτοκαλλέρυθρον. Ὡς εἶναι δὲ ἑπόμενον καὶ αἱ γραμμαὶ τοῦ διαφράγματος μεταλλάσσουσιν εἰς τὸ χρῶμα ἑκατέρας τῶν πλευρῶν. Οὕτως ἤδη αἱ θέσεις ἐκεῖναι τῆς ταινίας ἐφ' ἧς ἡ μία τῶν πλευρῶν εἶναι ἄχρους κατὰ τὴν προβολὴν θὰ παρουσιάζωσι τὰς ἐγχρόους γραμμὰς τῆς ἑτέρας πλευρᾶς. Εἰς τὰς θέσεις δὲ ἐκείνας, καθ' ἃς ἡ ταινία θὰ εἶναι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ἐξ ἴσου ἐντόνως κεχρωσμένη διὰ τῶν συμπληρωματικῶν τούτων χρωμάτων, θὰ παρουσιάζωνται μέλαιναι γραμμαί. Ἐὰν ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ τῆς ταινίας εἶναι ἐξ ἴσου συμπληρωματικῶς κεχρωσμέναι, τότε ἡ εἰκὼν θὰ παρουσιάζηται εἰς τὰς θέσεις αὐτὰς μέλαινα, ἐπειδὴ οὐδὲν φῶς θὰ δύναται νὰ διέλθῃ ἐκεῖ. Τέλος λευκὸν χρῶμα θὰ παρουσιάζηται ὅταν εὑρίσκωνται πλησίον ἀλλήλων αἱ ἐρυθραὶ γραμμαὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ αἱ πράσιναι τῆς ἑτέρας, ὅτε θὰ προκαλῆται μῖξις διὰ προσθέσεως, ἥτις θὰ δίδῃ τὸ λευκὸν χρῶμα.

2) *Ἀθροιστικὴ μέθοδος μετὰ δύο χρωμάτων J. Campbel (Amer. Pat.* 1184226). Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην τίθενται τρεῖς κινηματογραφικαὶ ταινίαι ἐπ' ἀλλήλων. Ἐκ τούτων ἡ ἐπάνω φέρει εἰς λευκὸν καὶ μέλαν χρῶμα ἐναλλάσσον τὰς μέσῳ ὀπτικοῦ καὶ πρασίνου ἠθμοῦ ληφθείσας εἰκόνας. Αἱ δύο ἑπόμεναι ταινίαι εἶναι συμπληρωματικῶς κεχρωσμέναι.

3) *Ἀθροιστικὴ μέθοδος ἐγχρώμου κινηματογραφίας A. S. Cory*. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην λαμβάνονται αἱ ἐπὶ τῆς ταινίας μερικαὶ εἰκόνες μέσῳ δύο ὀπτικῶν ἠθμῶν, πορτοκαλλερύθρου καὶ κυανοπρασίνου,ἐναλλασσόντως χρησιμοποιουμένων, κανονίζεται δὲ ἡ ταχύτης τῆς φωτογραφήσεως, οὕτως ὥστε νὰ λαμβάνωνται 32 εἰκόνες ἀνὰ δευτερόλεπτον. Ἐκ τῆς ταινίας ταύτης λαμβάνεται ἡ θετικὴ ταινία εἰς ἣν αἱ μέσῳ ἐρυθροῦ ἠθμοῦ ληφθεῖσαι εἰκόνες χρωματίζονται ἐρυθραί, αἱ δὲ διὰ κυανοῦ ἠθμοῦ κυαναῖ. Οὕτως ἑκάστη θετικὴ εἰκὼν φέρει μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὸν εἰς αὐτὴν ἀντιστοιχοῦντα ὀπτικὸν ἠθμόν, ὥστε κατὰ τὴν προβολὴν τῆς ταινίας διὰ τῆς δια προσθέσεως μίξεως λαμβάνονται διάφοροι ἀποχρώσεις. Ἡ μέθοδος αὕτη ὑπολείπεται, ὡς μὴ ἀποδίδουσα καλῶς τὰ χρώματα πράσινον καὶ κίτρινον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *J. M. Eder*: «Jahrbuch für photographie und reproduktion verfahren für die Jahren 1915—1920». *Ernest Coustet*: "Traité général de photografie en noir et en couleurs.„

Κ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ

ἀθροιστικὴ *μορφὴ [Χημ.]*· (βλέπε στερεοϊσομέρεια). Σ. Γ.

ἀθροιστὸς (*—ή, —όν*)· συλλεκτός.

ἀθρονί· (ἐπίρρ.) βλ. ἄθρονος.

ἄθρονος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ μὴ ἔχων θρόνον, ὁ ἄνευ θρόνου. Ἐπίρρ. *ἀθρονί,* ἄνευ θρόνου.

ἀθροοποσία, (ἡ)· ἀθρόα πόσις.

ἀθρόος (*—όα, —όον*)· (ὁ Ἀρίσταρχος ἔγραφεν *ἄθροος*· ἐπίθ. σύνθετον ἐκ τοῦ ἀθροιστικοῦ ἁ καὶ τοῦ *θρόος—θροῦς*). 1) συνηγμένος, συνειλεγμένος ἐπὶ τὸ αὐτό, συμπεπυκνωμένος (περὶ προσώπων, ζῴων καὶ πραγμάτων)· 2) ἄφθονος, πολύς, μέγας, οἷον «ἀθρόα δάκρυα», «ἀθρόοι ἱδρῶτες», «ἀθρόος γέλως». 3) Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἐπικούρου «τὴν τοῦ ὅλου φύσιν...ἣν συλλαβόντες κατὰ τὸ ἀθρόον σῶμα προσαγορεύομεν» κτλ. (Διογ. Λαέρτ. 10, 69 κέξ. πρβ. ἀθροισμός). 4) Ρητορ. «ἀθρόα σύγκρισις», ἀντίθ. τοῦ καθ' ἕκαστα, τοῦ κατὰ μέρη. 5) «ἀθρόον τάγμα», «ἀθρόα φάλαγξ», ἐν πυκνῇ τάξει. Ἐπίρρ. 1) τὸ οὐδέτ. *ἀθρόον*. 2) *ἀθρόως*· ἐν τῷ ἅμα, ὁμοῦ· «σχηματίζεσθαι ἀθρόως», «ἀθρόως ἐπ' ἀριστερά, ἐπὶ τὴν πυροβολαρχίαν» κτλ.

ἄθροος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ)· (*ἁ* στερητ. καὶ *θρόος—οῦς*), ὁ ἄνευ θροῦ, ἀθόρυβος.

ἀθροότης (ἡ)· τὸ σύνολον, ὁλότης (ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος *ἀθρότης*).

Ἀθροστυλίδαι *[Παλαιοντολ.]*. Οἰκογένεια ἀπολελιθωμένων βρυοζώων (βλ. λ.) (Athrostylidae), ἀνήκουσα εἰς τὴν ὑποτάξιν τῶν Κρυπτοστομάτων (Cryptostomata Vine) βρυοζώων. Περιλαμβάνει ἀπολελιθωμένα γένη, ζήσαντα κατὰ τὴν κατωτέραν καὶ ἀνωτέραν σιλούριον (βλ. λ.) περίοδον τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ* αἰῶνος τῆς γῆς. Γ. Κ. Γ.

Ἀθροταξίδιον *[Παλαιοφυτολ.]*. Γένος ἀπολελιθωμένων φυτῶν (Athrotaxidium), συγγενὲς πρὸς τὴν Ἀθρόταξιν (βλ. λ.), ἀνῆκον εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν *Ταξωδιϊκὰ* τῆς οἰκογενείας τῶν *Πιτυϊδῶν κωνοφόρων*. Ἀπολελιθωμένα λείψανα τοῦ γένους τούτου περιεγράφησαν τῷ 1900 ὑπὸ τοῦ Menzel, εὑρεθέντα ὑπ' αὐτοῦ εἰς στρώματα τῆς τριτογενοῦς περιόδου τοῦ *καινοζωϊκοῦ αἰῶνος* τῆς γῆς ἐν Βοημίᾳ. Γ. Κ. Γ.

Ἀθρόταξις *[Βοτ.]*. Γένος φυτῶν ἐκ τῶν γυμνοσπέρμων τῆς τάξεως τῶν *κωνοφόρων* (Coniferae). Ἐκ τοῦ γένους τούτου καλλιεργοῦνται ὡς φυτὰ τοῦ καλλωπισμοῦ οἱ ἑξῆς δύο ἀειθαλεῖς θάμνοι: Ἀθρόταξις ἡ *σελαγιοειδης* (Athrotaxis selaginoides) και Ἀθρόταξις ἡ *κυπαρισσοειδὴς* (Athrotaxis cupressoides)· καὶ οἱ δύο οὗτοι θάμνοι εἶναι αὐτοφυῆ φυτὰ τῆς Τασμανίας. Ὁ πολλαπλασιασμός των γίνεται τὴν ἄνοιξιν διὰ σπερμάτων, ἅτινα παράγουσιν ἐν ἀφθονίᾳ τὰ φυτὰ τὰ ἔχοντα ἄνθη μὲ ὑπέρους, διότι ἡ Ἀθρόταξις περιλαμβάνει φυτὰ *δίοικα*. Ι. Λ. Χ.

[Παλαιοφυτολ.]. Ἀπολελιθωμένα λείψανα ὅμοια πρὸς *Ἀθρόταξιν*, κώνους δηλ. ἢ στροβίλους ὡς καὶ φύλλα, εὗρεν ὁ Menzel εἰς τὰ στρώματα τῆς τριτογενοῦς περιόδου τοῦ *καινοζωϊκοῦ αἰῶνος* τῆς γῆς ἐν Βοημίᾳ. Τῷ 1913 δέ, ὁ Halle εὗρεν ἀπολελιθωμένα λείψανα, ὅμοια πρὸς *Ἀθρόταξιν*, εἰς στρώματα τῆς *κατωτέρας κρητιδικῆς* περιόδου ἐν Παταγονίᾳ, τὰ ὁποῖα καὶ περιέγραψε μὲ τὸ ὄνομα *Ἀθροταξίτης τοῦ Οὒγκερ* (Athrotaxites Ungeri Halle). Τὰ τελευταῖα ταῦτα λείψανα εἶναι σπουδαιοτάτης σημασίας διὰ τὴν γεωγραφικὴν διανομὴν καὶ τὴν γεωγραφικὴν ἐξέλιξιν τοῦ γένους τούτου. Διότι τὰ φυτὰ ταῦτα ζῶσι σήμερον ὡς αὐτοφυῆ τῆς αὐστραλιανῆς χλωριδοπεριοχῆς καὶ θεωροῦνται ὑπὸ πολλῶν παλαιοφυτολόγων ὡς «χλωριδοϋπολείμματα» (Florenrelikt) (βλ. λ.), δηλ. ὡς γένος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς μεγάλης ἐξαπλώσεως εὑρίσκεται εἰς γεωλογικὰς ἐποχὰς προγενεστέρας τῆς παρούσης. Γ.Κ.Γ.

Ἀθροταξίτης (ὁ) *[Παλαιοφυτολ.]*· βλ. Ἀθρόταξις.

Ἀθρότομος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Γένος τετραμερῶν κολεοπτέρων περιλαμβάνον ἓν μόνον εἶδος ἰθαγενὲς τῆς Μαδαγασκάρης. Δ. Ν. Π.

Ἄθρουλα (τά)· ἢ *Ἄθρουλλα* παρὰ τῷ Στράβωνι (16, σ. 782) ἢ *Ἄθλουλα* παρὰ Δίωνι τῷ Κασσίῳ (ΝΓ', 29). ὅπου φέρεται καὶ γραφὴ *Ἄδουλα* (ἔκδοσις τοῦ Dindorf τόμ. Γ', σ. 109), ἐν δὲ τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ξιφιλίνου (τόμ. Ε', σ. 89 Dind.) καὶ *Ἐπίβουλα*. Πόλις τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας, ἣν κατέλαβεν ἐν ἔτει 24 π. Χ, ὁ ἄρχων τῆς Αἰγύπτου Αἴλιος Γάλλος ἐπὶ Αὐγούστου. Ἡ πόλις πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ ἔνδον χώρᾳ τῆς Ὑεμένης μεταξὺ Naska καὶ Mareb. [Βλ. *Pauly* Realenc. ² II, σ. 2071 2]. Ε. Α. Π.

Ἀθρυΐλατος. Θάσιος ἰατρὸς φίλος τοῦ Πλουτάρχου. Ἐν «*Συμποσ. προβλ.*» Γ', 4 τοῦ Πλουτάρχου ὁ Ἀθρυΐλατος ὑπερμαχεῖ τῆς γνώμης ὅτι αἱ γυναῖκες δὲν εἶναι ψυχραί, ἀλλὰ θερμότεραι τῶν ἀνδρῶν, προσάγων πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀποδείξεσι καὶ ταύτην, ὅτι αἱ γυναῖκες ὑπομένουσι τὰ ψύχη καὶ τοὺς χειμῶνας, διότι ῥιγοῦσιν αἱ πλεῖσται ἧττον τῶν ἀνδρῶν καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην ὀλιγίστων ἱματίων. Ε. Α. Π.

ἀθρύλητος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ μὴ τεθρυλημένος, ὁ μὴ θρυληθείς, περὶ οὗ δὲν ἐγένετο λόγος.

ἄθρυπτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ μὴ τεθρυμμένος, ὁ μὴ ἐκλελυμένος, ὁ μὴ ἔκλυτος, λιτός· || ὁ μὴ δυνάμενος νὰ θρυφθῇ· «ἄθρυπτος καὶ ἄφθαρτος». Ἐπίρρ. *ἀθρύπτως*· λιτῶς, «ἀθρύπτως διαιτῶ τινα».

ἀθρυψία (ἡ)· ἡ ἔλλειψις θρύψεως, μαλθακότητος· «ἀθρυψία ἡ περὶ τὴν δίαιταν» ἁπλῆ, μὴ μαλθακὴ δίαιτα.

Ἀθὺ (Athy). Μικρὰ πόλις τῆς Ἰρλανδίας, κειμένη εἰς ἀπόστασιν 45 ἀγγλικῶν μιλλίων νοτιοδυτικῶς τοῦ Δουβλίνου. Σταθμὸς σιδηροδρόμου. Κάτοικοι μετὰ τῶν πέριξ συνοικισμῶν 3600. Διασχίζεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Μπάρροου (Barrow), ὅστις εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ στολίζεται διὰ θαυμασίας γεφύρας μὲ πέντε τόξα. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προέρχεται ἀπὸ βασιλέα τινὰ τοῦ Munster, ὅστις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπέθανεν ἐκεῖ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα. Σῴζονται ἐν αὐτῇ ἐρείπια τοῦ πύργου Γουντστὸκ (Woodstock), κτισθέντος τὸν 12ον καὶ τὸν 13ον αἰῶνα καὶ πύργος κτισθεὶς τῷ 1506 καὶ ἐπιλεγόμενος Λευκὸς (White Castle). Ἐμπόριον σίτου, διενεργούμενον διὰ ποταμίου συγκοινωνίας καὶ διὰ τῆς τεχνητῆς διώρυγος ἑνούσης τὴν πόλιν μὲ τὸ Δουβλῖνον.

Ἀθύλακος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Θηλαστικὰ ζῷα τῆς οἰκογενείας τῶν *σαρκοφάγων ἁρπακτικῶν*. Χαρακτηρίζονται ἐκ τῆς ἰδιορρύθμου κατασκευῆς τοῦ στομάχου των, διαφέροντος τελείως τοῦ στομάχου τῶν ἄλλων θηλαστικῶν τοῦ αὐτοῦ γένους. Τὰ ζῷα ταῦτα εἶναι ἰθαγενῆ τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς, ζῶσιν εἰς μεγάλα δάση καὶ κατασκευάζουσι τὰς φωλεάς των εἰς ῥωγμὰς βράχων ἢ κοιλότητας κορμῶν μεγάλων δένδρων. Δ. Ν. Π.

ἀθυμέω - ῶ· εἶμαι ἄθυμος, διάκειμαι ἀθύμως. Ἀντίθ. *εὐθυμέω* Βλ. ἄθυμος.

ἀθυμία, (ἡ)· ἔλλειψις θυμοῦ, θάρρους, λύπη, θλῖψις· «ἐμβάλλω τινὰ εἰς ἀθυμίαν», «ἔχω ἀθυμίαν». Ἀντίθ. *εὐθυμία*.

[Φιλοσοφ.]. Ἀόριστος ἠθικὴ θλῖψις, χαρακτηριζομένη ὑπὸ ἀπροθυμίας πρὸς οἱανδήποτε ἐνέργειαν. Τὸ συναίσθημα τοῦτο προκαλοῦν κυρίως ψυχολογικοὶ λόγοι. Ἡ συναίσθησις ἀδυναμίας πρὸ ἀνυπερβλήτων κωλυμάτων, ἡ ἀπογοήτευσις ἐξ ἀγόνου προσπαθείας, τὴν ὁποίαν ὅμως, διά τινα λόγον, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ συνεχίσωμεν, ἡ προσβολὴ τῶν αἰσθημάτων ἢ τοῦ ἐγωϊσμοῦ εἰς περιστάσεις καθ' ἃς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ὑπερασπίσωμεν αὐτὰ ἐπιτυχῶς, ἡ μείωσις ἐν ἑνὶ λόγῳ τῆς ἠθικῆς μας προσωπικότητος, μείωσις τὴν ὁποίαν δὲν θέλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτούς, φέρουν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἀθυμίαν, ἥτις προσδίδει εἰς τὰς σκέψεις ἀμαυρὸν χρωματισμὸν καὶ παραλύει τὰς ἠθικὰς δυνάμεις.

Εἰς τὴν ἀθυμίαν ὑπόκεινται κυρίως αἱ ζωηραὶ φύσεις, αἵτινες, ὑπερτιμῶσαι τὰς δυνάμεις των, ἀναλαμβάνουν ἀνώτερα ἑαυτῶν ἔργα, ἢ ὑφίστανται ἀπογοητεύσεις εἰς τὰ διάπυρα αἰσθήματά των.

Ὁ ἀθυμῶν αἰσθάνεται ἠλαττωμένας τάς τε πνευματικὰς καὶ σωματικάς του δυνάμεις. Δύναται νὰ συνεχίσῃ τὴν κανονικήν του ζωήν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον μηχανικόν, χωρὶς ὄρεξιν, «χωρὶς καρδιά». Τίποτε δὲν τοῦ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον. Λόγοι παραμυθίας, ἔστω καὶ προσφιλῶν ὄντων, τὸν ἀφίνουν ψυχρόν, ὁσάκις δὲν τὸν ἐξοργίζουν. Δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε τὰς εὐτυχεῖς στιγμὰς τοῦ παρελθόντος, οὔτε ὅσας τὸ παρὸν προσφέρει χαράς, οὔτε ὅσας ὑπόσχεται τὸ μέλλον ἐλπίδας. Τὸ περιβάλλον τὸν ἐνοχλεῖ, καὶ τόσον περισσότερον ὅσον εἶναι εὐχαριστότερον. Σπεύδει ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ αὐτοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ ν' ἀπαλλάσσεται τῆς κατεχούσης αὐτὸν ἀθυμίας.

Ἐκτὸς τῶν ψυχολογικῶν καὶ φυσιολογικοὶ λόγοι δύνανται νὰ προκαλέσουν τὴν ἀθυμίαν. Διαταραχαὶ τῆς πέψεως, ἡ νευρικὴ ἐξάντλησις, ἡ ἐπώασις νόσου τινὸς ἐπηρεάζουν τὴν διάθεσιν, προκαλοῦσαι ἐκδηλώσεις ἀθυμίας.

Ἡ ἀθυμία εἶναι παροδική, διαρκοῦσα βραχύτερον τῶν λόγων οἵτινες τὴν ἐπροκάλεσαν. Οὖσα κυρίως ψυχικὴ κόπωσις διαλύεται μετὰ τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, μὲ τὸ πρῶτον φύσημα νέων ἐλπίδων, νέων εὐχαρίστων ἀπόψεων ζωῆς. Παρατεινομένη ὡς χρονία ψυχικὴ κατάστασις ἀποβαίνει ἀνία (βλ. λέξεις ἀνία, ἀτονία). Σ. Φ.

ἀθυμίατος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ)· 1) ὁ μὴ ἀναθυμιῶν, ὁ μὴ ἐκπέμπων ἀναθυμιάσεις. 2) Παθητ. ὁ μὴ θυμιαθεὶς διὰ λιβανωτοῦ, κοιν. *ἀθύμιαστος, ἀλιβάνιστος*. Βλ. θυμιάω—ῶ.

Ἀθυμοδίκτυον (τὸ) *[Παλαιοντολογία]*. Γένος ἀπολελιθωμένων ἐντόμων (Athymodictye Handlirsch), ἀνῆκον κατὰ τὸν Handlisch, εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δικτυονευριδῶν τῆς τάξεως τῶν παλαιοδικτυοπτέρων πτερυγωτῶν ἐντόμων (βλ. οἰκείας λέξεις).

Τὸ γένος τοῦτο — καθὼς καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ τάξις, εἰς ἃς ἀνήκει — ἔζησαν μόνον κατὰ τὴν ἀνθρακικὴν (βλ. λέξιν) περίοδον τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος* τῆς γῆς. Γ. Κ. Γ.

ἀθυμόκαρδος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ἄθυμος τὴν καρδίαν. Εἶναι ἐσχηματισμένον κατὰ τὰ δημωδέστερα *ἄκαρδος, λεοντόκαρδος*· ὀρθότερος εἶναι ὁ σχηματισμὸς *ἀθυμοκάρδιος* κατὰ τὰ *ἀκάρδιος, εὐκάρδιος, δειλοκάρδιος.*

ἄθυμος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ἐκ τοῦ ἀποφατικοῦ α καὶ *θυμός*· 1) ὁ ἄνευ θυμοῦ, ὁ μὴ ἔχων θυμόν, τουτέστι θάρρος, τόλμην, ἄτολμος, ὁ μὴ πρόθυμος, τεθλιμμένος, «κακοδιάθετος»· «εἶμαι ἄθυμος πρός τι», ἀντίθ. *θυμοειδής, εὔθυμος*· 2) ὁ ἄνευ θυμοῦ, τουτέστιν ὀργῆς. Ἐπίρρ. *ἀθύμως*· «ἔχω ἀθύμως», εἶμαι ἄθυμος, «ἔχω ἀθύμως πρός τι» δὲν ἔχω διάθεσιν, ὄρεξιν πρός τι, «ἀθύμως διάγω». Ἀντίθ. *εὐθύμως*.

Ἀθὺρ ἢ *Ἄθυρ*. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ τρίτος μὴν τοῦ ἔτους παρὰ τοῖς Ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν ἡμέτερον Νοέμβριον. Τὸ ὄνομά του προῆλθεν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας θεοῦ *Ἀθὺρ* ἢ *Ἀθώρ*. Σ. Δ. Β.

Ἀθύρας. Κώμη καὶ ποταμὸς τῆς Θράκης, μεταξὺ Σηλυβρίας καὶ Βυζαντίου. Ὁ ποταμὸς «παραρρέων τὴν Μπλαντιάδα κώμην, στρέφει πέραν αὐτῆς πρὸς τὸν Καικίαν ἄνεμον ἠρέμα καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα» (Ἀγαθ. V, 14). Σήμερον καλεῖται τουρκιστὶ «*Μπουγιοὺκ* (Μέγα) *Τσεκμετζέ*». Δ. Γ. ΚΑΨ.

Ἡ κώμη *Ἀθύρας*, κειμένη ἐπὶ τοῦ ἀμυντικοῦ μετώπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δηλ. τῆς γραμμῆς Δέρκων—Μετρῶν, πρὸς δὲ κλείουσα τὴν ἀπὸ Ραιδεστοῦ πρὸς Κωνσταντινούπολιν ὁδόν, ἐκέκτητο πάντοτε, ὅπως καὶ σήμερον, ἐξαιρετικὴν στρατιωτικὴν σημασίαν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐκτιμῶντες τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως, ὠχύρωσαν αὐτὴν

Digitized by Google

δι' ἰσχυρῶν τειχῶν καὶ ἐπροίκισαν διὰ μεγάλων δεξαμενῶν, ἐπέστρωσαν δὲ δι' ὀγκολίθων τὴν ἀπὸ ταύτης εἰς Ῥήγιον (*Μικρὸν Τζεκμετζὲ*) ὁδόν, ἵνα μὴ ἐν χειμῶνι καθίσταται ἄβατος ἐκ τῶν κατακλυζόντων τὸ ἔδαφος ὑδάτων τῶν Ἀθύρα καὶ Μέλανος. Τὸ φρούριον τοῦ Ἀθύρα διεδραμάτισε σπουδαῖον μέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γενόμενον θέατρον πλείστων τῶν περὶ αὐτὴν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ν. ΚΑΛ.

Ἀθυρέλλα (ἡ) *[Παλαιοζωολ.]* Ζῷα τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀθυριδῶν (βλ. λ.), τῆς τάξεως τῶν *ἑλικοπεγμάτων ἀρθρωτῶν βραγχιοπόδων*. Ὀνομάζεται καὶ *σπειριγερέλλα* (Spirigerella τοῦ Waagen) καὶ εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν Ἀθυρίδα (βλ. λ.) ἢ *σπειρίνεραν*. Εὑρίσκονται ἀπολελιθωμένα εἰς τὰ στρώματα τῆς *ἀνθρακικῆς* καὶ *περμικῆς* περιόδου τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ* αἰῶνος τῆς γῆς. Γ. Κ. Γ.

Ἀθύρεος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Γένος πενταμερῶν λεπιδοκέρων κολεοπτέρων ἐντόμων τῆς οἰκογενείας τῶν *γεωτρυπιδῶν*. Τὸ ἔντομα ταῦτα ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς τοὺς καράβους καὶ ἔχουσιν ὑπέρυθρον χρωματισμόν. Ὀλίγοι αὐτῶν ἀντιπρόσωποι εὑρίσκονται εἰς ἐρήμους τόπους τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου· ἀφθονοῦσιν ἀντιθέτως εἰς τὴν Βραζιλίαν. Δ. Ν. Π.

Ἀθύρεος [φυσ. μέγεθος]

ἀθυρεύομαι· παίζω, σκιρτῶ. Βλ. ἀθύρω.

Ἀθυρίδαι, (Athyridae Phillips) *[Παλαιοντολ.]*. Οἰκογένεια ἀπολελιθωμένων ζώων τοῦ γένους τῶν *ἑλικοπεγμάτων ἀρθρωτῶν βραγχιοπόδων*. Τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ζώων τῆς οἰκογενείας ταύτης (βλ. λ. βραγχιόποδα) εἶναι κατὰ τὸν Κ. Zittel, τὰ ἑξῆς:

Αἱ θύραι τοῦ ὀστράκου των ἄλλοτε φέρουν σωληνίσκους διαπερῶντας τὸ στρῶμα τῶν ἀσβεστολιθικῶν πρισμάτων αὐτοῦ (*«ἐστιγμέναι θύραι»*), ἄλλοτε δὲ δὲν φέρουν τοιούτους (*«ἄστικτοι ἢ ἰνώδεις θύραι»*). *Τὰ πρωτογενῆ ἐλάσματα* πε (Primärlamellen), [βλ. κατωτέρω εἰκόνα], τὰ ἐκπορευόμενα ἀπὸ τῶν *σκελῶν* σλ (Rura) τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ βραχιονικοῦ *σκελετοῦ* (Armgerüst) στρέφονται κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν κοιλιακὴν θύραν ΚΘ (πρὸς τὰ ὀπίσω), κατόπιν διευθύνονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παραλλήλως πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸν μεσημβρινὸν τοῦ ὀστράκου πρὸς τὸν μετωπικὸν τοῖχον μτ. (Stirnwand) ἵνα, κατόπιν, καμπτόμενα πρὸς τὴν ῥαχιαίαν θύραν ΡΘ καὶ περιελισσόμενα, σχη-

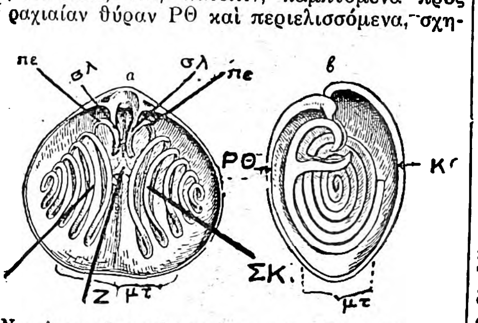

Νουκλεοσπεῖρα pisum Sow τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀθυριδῶν.

Ἐκ τῶν στρωμάτων τοῦ Wenlock τῆς Ἀγγλίας.

[α=ἡ ῥαχιαία θύρα καὶ τὸ ἐσωτερικὸν μὲ τὸν βραχιονικὸν σκελετόν. β = ἀμφότεραι αἱ θύραι μὲ τὸν βραχιονικὸν σκελετὸν κατακορύφως κεκομμέναι. πε = τὰ πρωτογενῆ ἐλάσματα. σλ=σκέλη τοῦ βραχιονικοῦ σκελετοῦ. ΚΘ= κοιλιακὴ θύρα. μτ=μετωπικὸς τοῖχος. ΡΘ= ῥαχιαία θύρα. ΣΚ=σπειρόκωνοι. Ζ=ἡ ζεύγλη.—(Μεγέθυνσις περίπου 2 ½ φοράς· κατὰ Davidson)].

ματίσωσι δύο σπειροκώνους ΣΚ (Spiralkegel), διατεταγμένους κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε αἱ μὲν κορυφαί των νὰ διευθύνωνται πρὸς τὰ ἔξω, αἱ δὲ βάσεις των πρὸς τὰ ἔσω.

Ὁ ἀσβεστολιθικὸς αὐτὸς βραχιονικὸς σκελετὸς μετὰ τῶν σπειροκώνων χρησιμεύει πρὸς ὑποβάστασιν τῶν κρεατωδῶν *βραχιόνων*, ὀργάνων συμβαλλόντων εἰς τὴν ἀναπνοὴν καὶ εἰς τὴν προσαγωγὴν τῶν τροφῶν εἰς τὸ στόμα τοῦ ζώου. Εἰς ὅλα τὰ ζῶα τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπάρχει ἡ *ζεύγλη* Ζ (jugum), ἡ ἑνώνουσα πρὸς ἀλλήλους τοὺς δύο σπειροκώνους.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη περιλαμβάνει ἀπολελιθωμένα ζῷα, τὰ ὁποῖα ἔζησαν μόνον ἀπὸ τῆς *κατωτέρας σιλουρίου* περιόδου τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ* αἰῶνος μέχρι καὶ τῆς *τριασίου* περιόδου τοῦ *μεσοζωϊκοῦ* αἰῶνος τῆς γῆς· οἱ κυριώτεροι δ' ἀντιπρόσωποι αὐτῆς εἶναι: ἡ *ῥυγχοσπεῖρα*, ἡ *πτυχοσπεῖρα*, ἡ *ῥέτζια*, ἡ *νουκλεοσπεῖρα*, ἡ *Ἰνδέλλα*, ἡ *μεριστίνα*, ἡ *μερίστα*, ἡ *μεριστοσπεῖρα*, ἡ *ἀνοπλοθήκη* καὶ ἡ *ἀθυρὶς* ἢ *σπειρίγερα* (βλ. λέξεις). Γ. Κ. Γ.

ἀθυρίδωτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ἄνευ θυρίδων, ὁ μὴ ἔχων θυρίδας. Ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν πρβ. *ἀχειρίδωτος*.

Ἀθύριον (τὸ) *[Βοτ.]*. *«Ἀθύριον ἡ θηλύπτερις»* (Athyrium filix femina), πτέρις ἀνήκουσα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν *πολυποδιϊδῶν* (Polypodiaceae), φέρουσα ἐπὶ τῆς κάτω ἐπιφανείας τῶν φύλλων σωροὺς γυμνοὺς κεκαμμένους. Ν. Μ.

—**Ἀθύριον** *τὸ ἄλπειον* (Aspidium alpestre Hoppe, Polypodium alpestre—Spr) *[Φαρμ.]*. Ἐχρησίμευεν ἄλλοτε ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Herba Adianti aurei filicis folio ἐπὶ στηθικῶν παθήσεων. Ι. Δ.

—**Ἀθύριον** *[Παλαιοφυτολ.]*· βλ. ἀσπλένιον.

Ἀθυρίς (ἡ) *[Παλαιοντολογία]*. Βραγχιόποδα ἀπολελιθωμένα ζῷα (Athyris M'Coy), ἀνήκοντα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν *ἀθυριδῶν* (βλ. λέξιν). Φέρουν καὶ τὸ ὄνομα *Σπειρίγερα* (Spirigera), δοθὲν ὑπὸ τοῦ παλαιοντολόγου d'Orbigny.

Τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ζώων τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς κατὰ τὸν Κ. Zittel (βλ. καὶ λέξιν βραγχιόποδα).

Αἱ θύραι τοῦ ὀστράκου εἶναι *ἄστικτοι* ἢ *ἰνώδεις*. Ἐξωτερικὸς στολισμὸς ἢ ἐλλείπει, ὁπότε τὸ ὄστρακον εἶναι λεῖον, ἢ ὑπάρχει ἀποτελούμενος ἀπὸ ῥαβδώσεις (αὔλακας). Τὸ κλειθραῖον *κράσπεδον* (Schlossrand) κκ τοῦ ὀστράκου εἶναι κεκαμμένον, δὲν φέρει δὲ *αὐλὴν* (Area). Ὁ σπόνδυλος τῆς κοιλιακῆς θύρας προεξέχει ὀλίγον καὶ φέρει στρογγύλην ὀπὴν ο. Ἡ πλὰξ τοῦ κλείθρου πλ τῆς ῥαχιαίας θύρας ΡΘ διατρυπᾶται ὑπὸ στρογγύλου ἀνοίγματος σα. *Μεσημβρινὸν διάφραγμα* μδ (Medianseptum) ἐλλείπει ἢ εἶναι ἀσθενῶς ἀνεπτυγμένον. Τὰ σκέλη (Rura) τοῦ *βραχιονικοῦ* σκελετοῦ σλ συγκλίνουν πρὸς τὰ ἔσω, τὰ δὲ πρὸς αὐτὰ προ-

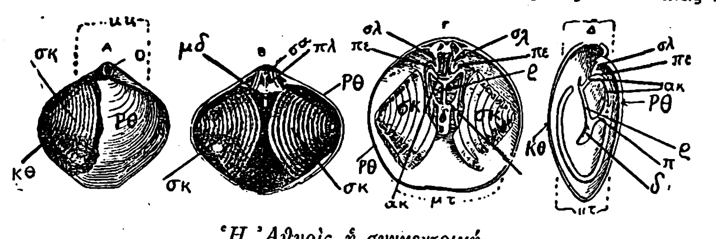

Ἡ Ἀθυρὶς ἡ συγκεντρική.

[Α=Εἰκὼν τοῦ ζώου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφηρέθη τμῆμα τῆς ῥαχιαίας θύρας. Β= ἐσωτερικὴ ἄποψις τῆς ῥαχιαίας θύρας μετὰ τῶν σπειροκώνων. Γ, Δ=ὁ βραχιονικὸς σκελετὸς ὁρώμενος ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων. κλ=κλειθραῖον κράσπεδον. πλ=πλὰξ τοῦ κλείθρου. ΡΘ=ῥαχιαία θύρα. ΚΘ=κοιλιακὴ θύρα. σλ=σκέλη τοῦ βραχιονικοῦ σκελετοῦ. πε=πρωτογενῆ ἐλάσματα. μτ=μετωπικὸν κράσπεδον. σκ=οἱ σπειρόκωνοι. μδ=τὸ μεσημβρινὸν διάφραγμα].

σαρμοζόμενα σκέλη τῶν ἁπλῶν *σπειροκώνων*, τὰ πρωτογενῆ δηλ. ἐλάσματα πε, κάμπτονται κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἔπειτα πρὸς τὸ *μετωπικὸν κράσπεδον* μτ (Stirnrand). Ἡ συνένωσις τῶν δύο σπειροκώνων γίνεται στερεὰ διὰ δύο προεξοχῶν π ἐκφυομένων ἀπὸ τῶν κατερχομένων σκελῶν καὶ συνενουμένων εἰς ἕνα ἀσπιδοειδῆ μεσημβρινὸν δίσκον δ. Ἐκ τοῦ δίσκου τούτου ἐκπροβάλλει ἓν ῥαβδίον ρ. τὸ ὁποῖον διευθύνεται μεσημβρινῶς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πρὸς τὴν κοιλιακὴν θύραν. Τὸ ῥαβδίον τοῦτο φέρει δύο ἀποκλίνοντας κλάδους ακ, οἵτινες κατ' ἀρχὰς διευθύνονται πρὸς τὴν ῥαχιαίαν θύραν καὶ κατόπιν κάμπτονται.

Αἱ Ἀθυρίδες εὑρίσκονται σχεδὸν πανταχοῦ τῆς γῆς ἐν ἀπολελιθωμένῃ καταστάσει εἰς τὰ διάφορα στρώματα ἀπὸ τῆς *δεβονείου* περιόδου τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ* αἰῶνος μέχρι καὶ τῆς *τριασίου* περιόδου τοῦ *μεσοζωϊκοῦ* αἰῶνος. Ἡ κυρία των ἐξάπλωσις ἦτο κατὰ τὰς περιόδους *δεβόνειον* καὶ *ἀνθρακικὴν* τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος. Σήμερον δὲν ζῶσι.

Τὰ κυριώτερα εἴδη Ἀθυρίδων, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν ἀπολελιθωμένα, εἶναι, σύμφωνα μὲ τὰς μέχρι τοῦδε ἐρεύνας, τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὰ νεώτερα:

Α) Κατὰ τὸν *παλαιοζωϊκὸν* αἰῶνα:

I. Τῆς *δεβονείου* περιόδου:

α') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ κυματώδης* (Athyris undata), εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ Maas καὶ τὴν περιοχὴν τοῦ Koblenz τῶν παραρρηνίων σχιστολιθικῶν ὀρέων, ὡς καὶ εἰς τὸ πεδίον τοῦ κατωτέρου Harz ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

A

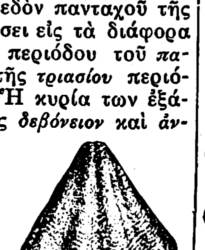

B

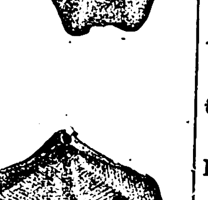

Α=Ἡ Ἀθυρὶς ἡ ferronensis, Arch. Vern.
Β=Ἡ Ἀθυρὶς ἡ Ezquerra, Arch. Vern.

β') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ caeraesana*.

γ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ μακρόρρυγχος* (Athyris macrorhyncha).

δ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ ferronensis*, ἐν Ἰσπανίᾳ (βλ. εἰκόνα).

ε') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ Ezquerra* (βλ. εἰκόνα).

ζ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ συγκεντρικὴ* (Athyris concentrica), εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Eifel ἐν Γαλλίᾳ, καθὼς καὶ εἰς τὸ Βέλγιον (βλ. εἰκόνα).

η') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ Θέτις* (Athyris Thetis) εἰς τὰ Παραρρήνια σχιστολιθικὰ ὄρη καὶ ἐν Βοημίᾳ.

θ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ σπειριφεροειδὴς* (Athyris spiriferoïdes), ἐν Β. Ἀμερικῇ.

II. Κατὰ τὴν *ἀνθρακικὴν* περίοδον τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος:

α') ἡ *Ἀθυρὶς Roissyi*, ἐν Βελγίῳ καὶ Β. Γαλλίᾳ, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κρακοβίας, εἰς τὰ Σουδήτια ὄρη, ἐν Ν. Κίνᾳ, ἐν Ρωσίᾳ παρὰ τὴν Μόσχαν.

Ἡ ἀθυρὶς ἡ ὀξύκολπος Emmr.

β') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ ἐλασματώδης* (Athyris lamellosa), εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κρακοβίας, εἰς τὰ Σουδήτια ὄρη.

γ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ ἀμφίβολος* (Athyris Ambigua), παρὰ τὴν Μόσχαν ἐν Ρωσίᾳ.

δ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ subtilita*, εἰς τὴν Β. Ἀμερικήν.

III. Κατὰ τὴν *περμικὴν* περίοδον:

α') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ μεγαλῶτις* (Athyris megalotis), εἰς τὸ Νοτιοανατολικὸν Τυρόλον καὶ τὰ γειτονικὰ μέρη τῆς Καρινθίας, Κρανιόλης κ.τ.λ.).

β') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ Janiceps*, ἐν Ρωσίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Ἀσίᾳ.

γ') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ μεγάλη* (Athyris grandis), ἐν Ἀσίᾳ.

Β) Κατὰ τὸν *μεσοζωϊκὸν αἰῶνα* καὶ κατὰ τὴν *τριάσιον* μόνον περίοδον αὐτοῦ:

α') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ trigonella*, ἐν τῇ Ἄνω Σιλεσίᾳ, εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ δυτικὰς Ἄλπεις.

β') ἡ *Ἀθυρὶς ἡ ὀξύκολπος* (Athyris oxycolpos), εἰς τὰ στρώματα τοῦ Kössener τῶν Ἄλπεων. Εἶναι τὸ νεώτερον ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων εἰδῶν (βλ. εἰκόνα). Γ. Κ. Γ.

ἄθυρμα (τό)· ἐκ τοῦ ἀθύρω· π α ί γ ν ι ο ν, παιγνίδιον (παιδίων).

[Νομ.]. Τῆς λέξεως ποιεῖται χ ρ ῆ σ ι ν ὁ Ποινικὸς Νόμος ἐν ἄρθρῳ 555, καθ' ὃ τιμωρεῖται μ ὲ πρόστιμον 40 - 800 δραχμῶν ὅστις ἄνευ ἀδείας τῆς ἀρχῆς ἐπιχειρεῖ δημόσια *ἀθύρματα*, θεατρικὰς ἢ ἄλλας παραστάσεις, ἢ ὅστις εἰς συγκεχωρημένας τοιούτου εἴδους ἐπιχειρήσεις παραβαίνει τὰς περὶ τόπου, χρόνου, τοῦ εἴδους καὶ τοῦ τρόπου παρὰ τῆς ἀρχῆς ἐκδιδομένας διατάξεις. Διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς τιμωροῦνται καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ταῦτα ἐπιχειρούντων δὲν ἐπικαλεσθῶσιν εὐθὺς τὴν βοήθειαν τῆς ἀρχῆς, ἐὰν ἀναφυῶσιν ἐντεῦθεν ἀταξίαι. Διὰ τῆς λέξεως *ἀθύρματα* ὁ νόμος ὀνομάζει τὰς διασκεδάσεις, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ γερμανικοῦ κειμένου τοῦ ἄρθρου, ὅπερ χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν Lustbarkeiten. Σ. Τ.

ἀθυρματικός *(—ή, —όν)*· ὁ ἀνήκων εἰς ἄθυρμα.

ἀθυρμάτιον (τό)· ὑποκοριστ. τοῦ ἄθυρμα· μικρὸν ἄθυρμα, μικρὸν παιγνίδιον, κοιν. παιγνιδάκι.

ἀθυρματοειδής (ὁ, ἡ), *—ές* (τό)· ὅμοιος πρὸς ἄθυρμα.

ἀθυρματοποιΐα (ἡ)· κατασκευὴ ἀθυρμάτων (τῶν παιδίων).

ἀθυρματοποιός (ὁ)· ὁ ποιῶν, ὁ κατασκευάζων ἀθύρματα, παιγνίδια (τῶν παιδίων).

ἀθυρματοπωλεῖον (τό)· ὁ τόπος, ὅπου πωλοῦνται ἀθύρματα, πρατήριον ἀθυρμάτων.

ἀθυρματοπώλης (ὁ)· ὁ πωλῶν ἀθύρματα. Τὸ θηλ. *ἀθυρματόπωλις*, (γεν. ἀθυρματοπώλιδος).

ἀθυρογλωσσέω, *—ῶ*· εἶμαι ἀθυρόγλωσσος· Πρβ. *ἀθυροστομέω*.

ἀθυρογλωσσία (ἡ)· τὸ εἶναί τινα ἀθυρόγλωσσον, ἀναιδὴς φλυαρία. Πρβ. *ἀθυροστομία*.

ἀθυρόγλωσσος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ μὴ ἔχων θύραν τῆς γλώσσης («ᾧ γλώσσῃ θύραι οὐκ ἐπίκεινται» Θέογν. 421), ὁ ἔχων ἀπύλωτον στόμα, ὁ ἀναιδῶς καὶ ἀπερισκέπτως φλυαρῶν. Ἐπίρρ. *ἀθυρογλώσσως*. Πρβ. *ἀθυρόστομος*.

ἄθυρος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ μὴ ἔχων θύραν, ὁ ἄνευ θύρας ὢν «ἄθυρος οἰκία κλπ.»· μεταφ. ἀνοικτός, ἐλεύθερος, ἀκώλυτος «ἄθυρος γλῶσσα», «ἄθυρον στόμα». Πρβ. *ἀθυρόγλωσσος*, *ἀθυρόστομος*, *ἀθύρωτος*.

Digitized by Google

ἀθυροστομέω—ῶ· εἶμαι ἀθυρόστομος, ἀθυρόγλωσσος. Πρβ. *ἀθυρογλωσσέω*.

ἀθυροστομία (ἡ)· ἡ ἀθυρογλωσσία (βλ. λ.)

ἀθυρόστομος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ἔχων ἄθυρον στόμα, ὁ μὴ ἔχων θύραν τῷ στόματι (βλ. ἄθυρος, ἀθυρόγλωσσος. Ἐπιρρ. *ἀθυροστόμως*.

ἄθυρσις (ἡ)· παιδιά, παιγνίδιον (βλ. ἀθύρω).

ἀθύρω· παίζω. Ἐκ τοῦ ῥήματος τούτου, ὅπερ δὲν εἶνε νῦν ἐν χρήσει, παράγονται τὰ *ἄθυρμα*, *ἄθυρσις*, *ἀθυρεύομαι*.

ἀθύρωτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ) ὁ ἄθυρος (βλ. λ.), «ἀθύρωτον στόμα».

ἀθυσίαστος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ)· ὁ μὴ θυσιασθείς. Πρβ. *ἄθυτος*.

ἄθυτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ)· 1) ἐνεργ. ὁ μὴ θύσας, ὁ μὴ θυσιάσας, ὁ μὴ θύων· «ἀπῆλθεν ἄθυτος». 2) Παθητ. ὁ μὴ τυθείς, ὁ μὴ θυσιασθείς. Ὑπάρχει καὶ τύπος *ἄθυστος*.

Ἄθυτος. Χωρίον τῆς Χαλκιδικῆς, πρωτεύουσα ὁμωνύμου κοινότητος· κάτοικοι 689. Κεῖται πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Χερσονήσου Κασσάνδρας, ἔχει μικτὸν δημοτικὸν σχολεῖον, ταχυδρομεῖον καὶ ἀστυνομικὸν σταθμόν. Παράγει δημητριακὰ καί, εἰς μικρὰν ποσότητα, κουκούλια μετάξης. Ἔχει ἔκτασιν 30 χιλιάδων στρεμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 7 χιλιάδες ἀνήκουν εἰς μετόχια. Εἰς τὴν κοινότητα ὑπάγονται καὶ τὰ μετόχια *Ἁγίου Παύλου* (κάτ. 28), *Λαύρας* (κάτ. 27) καὶ *Ρωσικὸν* (κάτ. 41).

«Ἀθῴα ἁμαρτωλή». Δρᾶμα εἰς δύο μέρη τοῦ *Μάρκου Μαρῆ* (Πρίγκιπος Νικολάου), διδαχθὲν τὸ πρῶτον ἀπὸ σκηνῆς τοῦ «Βασιλικοῦ Θεάτρου» τὴν 4 Νοεμβρίου 1914 ὑπὸ τοῦ θιάσου Κυβέλης, ἥτις καὶ ὑπεδύθη τὸ πρόσωπον τῆς ἡρωΐδος τοῦ ἔργου, *Εἰρήνης Φλωρίδου*, κατόπιν δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλων θιάσων, εἰς διάφορα θέατρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Ἀθήναις μετὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Εἰρήνης Φλωρίδου, ἡ ὁποία κατοικεῖ μὲ τὴν μόνην της θυγατέρα, τὴν *Νέλλην*. Ἡ κόρη ἀγαπᾷ ἕνα νεαρὸν στρατιώτην, τὸν Παρίδην, ὅστις καὶ φθάνει ἐπ' ἀδείᾳ εἰς Ἀθήνας ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην μὲ σκοπὸν νὰ ζητήσῃ τὴν χεῖρά της.

Ἀλλὰ τὴν γέννησιν τῆς Νέλλης βαρύνει φοβερὸν μυστικὸν τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζει κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τὴν μητέρα της. Τὸ μυστικὸν αὐτὸ ἀναγκάζει τὴν Εἰρήνην Φλωρίδου ν' ἀρνηθῇ εἰς τὸν νέον τὴν χεῖρα τῆς θυγατρός της. Ἐνῷ δὲ εὑρίσκεται εἰς ἀπόγνωσιν μὴ γνωρίζουσα τί νὰ κάμῃ διὰ νὰ προλάβῃ τὰ ἐκ τῆς ἀρνήσεώς της λυπηρὰ ἀποτελέσματα, δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν οἰκογενειακοῦ τινος φίλου καὶ φίλου τοῦ Παρίδη, ὅστις ἔρχεται νὰ τὴν ἐρωτήσῃ διατὶ ἠρνήθη εἰς αὐτὸν τὴν χεῖρα τῆς κόρης της. Τότε ἡ Εἰρήνη ἀναγκάζεται ν' ἀποκαλύψῃ τὸ μυστικόν της: ὅτι ἡ Νέλλη δὲν εἶναι νόμιμον τέκνον, ἀλλ' ἐγεννήθη μετ' ἀπαίσιον βιασμόν, ὃν ὑπέστη ὅταν ἔζη εἰς Φιλιππούπολιν μὲ τὸν μνηστῆρα της, τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι ἐφόνευσαν ἐνώπιόν της. Τὴν ἐκμυστήρευσιν αὐτὴν ὅμως ἀκούει ἡ Νέλλη κρυμμένη ὄπισθεν ἑνὸς παραπετάσματος.

«Βουλγάρα... Ἐγὼ Βουλγάρα!... Τί θὰ γίνω τώρα!... Καϋμένη μαμά!..» ἀνακράζει καὶ μετὰ μίαν συγκινητικὴν συνομιλίαν της μὲ τὸν Παρίδην, ἀποσύρεται εἰς τὸ δωμάτιόν της ἀπὸ τὸ ὁποῖον μετά τινας στιγμὰς ἀκούεται πυροβολισμός.

Ἡ «Ἀθῴα ἁμαρτωλὴ» ἔγινεν ἀφορμὴ ζωηρῶν κριτικῶν, εὐμενῶν καὶ δυσμενῶν, δημοσιευθεισῶν τότε εἰς ὅλα τὰ Ἀθηναϊκὰ φύλλα καὶ περιοδικά.
Μ. ΛΙΔ.

«Ἀθῴα περιστερά». Μονόπρακτος κωμῳδία τοῦ *Δημητρίου Α. Κορομηλᾶ*, δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς *«Ἐφημερίδος»* τῇ 7 Μαΐου 1880, κατόπιν δὲ ἐκδοθεῖσα εἰς τομίδιον.

Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Ἀθήναις, σατυρίζει δὲ ὁ συγγραφεὺς τὰ κορίτσια τῆς τότε ἐποχῆς τὰ ὁποῖα, ἐνῷ ἐφαίνοντο καὶ ἐθεωροῦντο ἀθῷα καὶ ἐνάρετα, δὲν ἦσαν παρὰ τὸ ἐναντίον. Ὑπόδειγμα παρουσιάζει κόρην Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας ἡ ὁποία, ἐνῷ λέγει εἰς τὴν μητέρα της ὅτι κλειδώνεται διὰ νὰ προσευχηθῇ, δὲν κάμνει ἄλλο παρὰ νὰ δίδῃ συνεντεύξεις μὲ τὸν κουρέα τοῦ πατρός της, νὰ καπνίζῃ καὶ νὰ ἐρωτοτροπῇ μαζύ του εἰς σημεῖον ὥστε, ὅταν πάντα ταῦτα ἀνακαλύπτονται, οἱ γονεῖς της νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὴν ἀνάγκην τὰ τὴν νυμφεύσουν μὲ τὸν κουρέα, διότι ἡ *Ἀθῴα περιστερὰ* τὰ εἶχεν ὅλα παραχωρήσει εἰς τὸν ἐραστήν της.
Μ. ΛΙΔ.

Ἄθωθις· [ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους ὀνομάζεται *Ἀθώθης* καὶ ἑρμηνεύεται *Ἑρμογένης*. Ὁ Ἀππίων (Αἰλιαν. Ἱστορ. Ζῴων, XI, 40), ὀνομάζει αὐτὸν *Οἴνιδα*, ὃν διορθοῖ ὁ Bunsen εἰς *Ἀτώθιδα*, ἴσως κάλλιον *Οἴτιδα*, *Ἄτιδα*, μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν προφορὰν τοῦ ὀνόματος—*Ἰτάθ*, *Ἄτου*, *Τέτι*, *Τοῦτα*, *Ἀτοθι*]. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος ἱστορικὸς βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, τῆς πρώτης τῶν *Θεινιτῶν* δυναστείας, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ περιωνύμου *Μήνεως*, ζήσας κατὰ τὸ τέλος περίπου τῆς τετάρτης π. Χ. χιλιετηρίδος. Ἐβασίλευσε δὲ 27, κατ' ἄλλους 57 ἢ 59 ἔτη καὶ ᾠκοδόμησε τὰ ἀνάκτορα τῆς Μέμφιδος. Ἄδηλον ἂν ὁ ἐν τῷ ἰατρικῷ παπύρῳ τοῦ Ebers (μετάφρ. Joachim σελ. 106) ἀναφερόμενος βασιλεὺς *Τέτα*, οὗτινος ἡ μήτηρ, ὀνόματι *Σές*, μετεχειρίζετο τὸ ἀναγραφόμενον ἐκεῖσε φάρμακον πρὸς τριχοφυΐαν, ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Ἀθώθιδα. Πάντως γυναῖκα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μήνεως γνωρίζομεν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Νέϊτ-Χετέπ*, τὸ ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν ἐν Σάει λατρείαν τῆς θεᾶς *Νέϊτ*.

Ὁ Μανέθων (ἔκδ. Unger σελ. 78) καὶ ὁ Εὐσέβιος (Chron. Graec. ἐν Patrolog. σελ. 185) γράφουσιν ὅτι ὁ Ἄθωθις ἐξήσκησε καὶ τὴν ἰατρικὴν καὶ ὅτι συνέγραψε καὶ βίβλους ἀνατομικάς, διὸ καὶ ἐθεωρήθη ὁ ἀρχαιότερος ἰατρὸς τοῦ κόσμου καὶ συγγραφεύς. Κατά τινας ὅμως, τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως τούτου, ὡς συγγραφέως καὶ ἰατροῦ, συγχέεται πρὸς τὸ τοῦ θεοῦ *Θὼθ* ἢ *Θώϋθ*, τοῦ *Ἑρμοῦ* δηλ., ὅστις φέρεται ὡς συγγραφεὺς τῶν ἑρμητικῶν καλουμένων βιβλίων (βλ. λ. Αἰγυπτιακὴ ἰατρική), ὧν ἕν, ὡς ἀναφέρει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς, ἤτοι ἀνατομῆς, καίτοι τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τούτου αἰγυπτιαστὶ δι' ἄλλων σημείων γράφεται. Κατ' ἄλλους δέον νὰ νοήσωμεν συγγράμματα γραφέντα κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀθώθιδος.
ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

ἀθωϊκὸς (*-ή, -όν*)· βλ. ἀθωΐτης.

ἀθωΐς—ίδος (ἡ)· βλ. ἀθωΐτης.

ἀθωΐτης (ὁ)· ὁ κάτοικος τοῦ Ἄθω. Ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις *ἀθωΐτης* ἦτο ὁ πολίτης τῆς ἐπὶ τῷ Ἄθῳ ὁμωνύμου πόλεως («Ἄθως πόλις ἐπὶ τῷ Ἄθῳ καὶ ὁ πολίτης *ἀθωΐτης*» Στέφ. Βυζ λ. Ἄθως). Θηλ. *ἀθωΐς* καὶ *ἀθωΐτις* οἷον «ἀθωΐτις στοά». Λέγεται καὶ *ἀθῷος*· ἐκ δὲ τοῦ τύπου *Ἄθως-ωνος* ἐγένοντο καὶ τὰ *ἀθωνίτης* («μοναχός») (θηλ. *ἀθωνῖτις*). *ἀθωνικὸς* («μοναί, χειρόγραφα» κλπ.), *ἀθώνιος* (οὐχὶ ἀθώνειος), *ἀθωνιὰς* («Ἀθωνιὰς χερσόνησος, φρουρὰ» κλπ.). Πρὸς δὲ τούτοις ἐλέχθη καὶ *ἀθωϊκὸς* («ἀθωϊκὴ χλωρίς»).
Ε. Α. Π.

Ἄθων, *-ωνος* (ὁ)· μεταγενεστέρα ὀνομασία τοῦ ὄρους Ἄθω (βλ. λ.).

ἀθωνιάς, *ἀθωνικός*, *ἀθώνιος*, *ἀθωνίτης*· βλ. ἀθωΐτης.

—Ἀθωνιὰς *Σχολή*· βλ. Ἄθως.

Ἄθωνος *κόλπος*· ἑτέρα ὀνομασία τοῦ *Σιγγιτικοῦ κόλπου*. Βλ. Ἄθως.

«Ἀθῷοι ἔνοχοι.» Ἔργον θεατρικὸν τοῦ μεγάλου Ρώσου συγγραφέως *Ἀλεξάνδρου Ὀστρόφσκι*. Ἐγράφη τῷ 1884 καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔργα του.

Ἡ ὑπόθεσις, ἀποπνέουσα πολὺν μελοδραματισμόν, στρέφεται περὶ τὴν ἀναγνώρισιν ἑνὸς υἱοῦ παρὰ τῆς μητρός του καὶ ἐξελίσσεται ἐντὸς θεατρικοῦ περιβάλλοντος. Ὁ συγγραφεὺς λαῦρος ἐπιτίθεται ἐναντίον τῆς προδοσίας τῶν λεγομένων «θαυμαστῶν» καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑποκρισίας, ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ζωηρὰν ἠθογραφικὴν ἀναπαράστασιν τῶν βαναύσων καὶ ποταπῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτήριζον τοὺς ἐπαρχιώτας Ρώσους ἠθοποιούς, τοὺς θεατρικοὺς ἐκείνους τύπους, οἱ ὁποῖοι διῆγον βίον κραιπάλης.

Οἱ μεγάλοι κριτικοὶ τοῦ Ὀστρόφσκι, κρίνοντες τὸ ἔργον τοῦτο ἀποφαίνονται, ὅτι ἀληθεστέρα καὶ ἀκριβεστέρα εἰκὼν τοῦ ἐπαρχιακοῦ Ρωσικοῦ θεάτρου μεσοῦντος τοῦ 19ου αἰῶνος δὲν ἔχει γραφῆ ἄλλη.
ΜΙΛΤ. Γ. ΛΙΔΩΡΙΚΗΣ

ἀθῷος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ἐκ τοῦ ἀποφατικοῦ *α* καὶ *θωή*=ποινή (*ἀ-θώ-ιος* καὶ κατὰ συναίρεσιν *ἀθῷος*) τὸ θηλυκὸν καὶ *ἀθῴα*. 1) παθητ, ὁ ἄνευ ποινῆς ὤν, ἀτιμώρητος· μετὰ γενικῆς «ἀθῷός τινος», ἀπηλλαγμένος τινός· ‖ ὁ μὴ ἔνοχός τινος, ὁ ἄνευ πταίσματος ὤν, ὁ μὴ ἄξιος τιμωρίας. «τὸ δικαστήριον κηρύττει ἀθῷον τὸν κατηγορούμενον». 2) ἐνεργ. ὁ μὴ βλάπτων, ἀβλαβής.
Ε. Α. Π.

ἀθῷος· ἐκ τοῦ *Ἄθως*· «ἀθῷος Ζεύς», «ἀθῷος κῶδιξ» βλ. ἀθωΐτης.

Ἀθῷος (ὁ). Γένος κολεοπτέρων ἐντόμων τῆς οἰκογενείας τῶν ἐλατηριδῶν μὲ ἐπίμηκες σῶμα καὶ ποικίλον χρωματισμόν. Ὑπάρχουσι περὶ τὰ πεντήκοντα εἴδη διεσπαρμένα εἰς ὅλην τὴν γῆν.
Δ. Ν. Π.

ἀθῳοσύνη (ἡ)· ἡ ἀθῳότης.

ἀθῳότης (ἡ)· τὸ εἶναί τινα ἀθῷον.

ἀθῳόω-ῶ· λέγω, κηρύττω τινὰ ἀθῷον, κοιν. *ἀθωώνω*, ἀπαλλάττω τινὰ τῆς κατηγορίας, τῆς τιμωρίας. Βλ. ἀθῷος.

ἀθώπευτος (ὁ, ἡ), *-ον* (τό)· 1) ὁ μὴ δυνάμενος νὰ θωπευθῇ. 2) ἐνεργ. ὁ μὴ θωπεύων, ὁ μὴ κολακεύων τινά. Ἐπίρρ. *ἀθωπεύτως*.

Ἀθώρ *[Ἀστρον.]*. Ἀστεροειδὴς φερόμενος ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν ἀνακαλύψεως 161. Ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Watson τῇ 19ῃ Ἀπριλίου 1876, καὶ ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς ὁμωνύμου θεᾶς τῶν Αἰγυπτίων.
Σ. Π.

Ἀθώρακα (τὰ) *[Ζῳολ.]*. Μαλακόστρακα τῆς τάξεως τῶν δεκαπόδων ἅτινα φαίνονται στερούμενα θώρακος.
Δ. Ν. Π.

Ἀθωράκιστος (ὁ, ἡ), *-ον* (τό)· ὁ μὴ φέρων θώρακα, ὁ μὴ τεθωρακισμένος.

Ἀθωράκιστον πλοῖον λέγεται γενικῶς τὸ πολεμικὸν πλοῖον τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἐφωδιασμένον πρὸς ἄμυνάν του διὰ θώρακος. Τὸ ἀντίθετον: θωρηκτόν.
Σ. Ε. Λ.

ἀθωράκωτος (ὁ, ἡ), *-ον* (τὸ)· ὁ μὴ φέρων *θωράκιον* (ἐπὶ πλοίων).

Ἀθωράκωτον, κοινῶς *κουρζετάδο*, γαλλιστὶ sans hunes ἀγγλιστὶ with cross tree, λέγεται τὸ πλοῖον τοῦ ὁποίου αἱ *στῆλαι* (κοιν. *κολόμπαις*) τῶν ἱστῶν δὲν ἔχουσι *θωράκιον* ἢ *καρχήσιον* (κοιν. *κόφα*), ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ *δίζυγον* κοινῶς *κουρζέτα*. Λόγῳ δὲ τούτου, τὰ τοιαῦτα πλοῖα δὲν ἔχουσι χωριστὰ ἐπιστήλια *φωσώνων* (*τσιμπούκια τῶν παπαφίγκων*), ἀλλὰ κοινὰ ἐπιστήλια καὶ διὰ τοὺς *δόλωνας* (*γάπιες*) καὶ διὰ τοὺς *φώσωνας* (*παπαφίγκου*). Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς εἶναι συνήθης εἰς τὰς θαλαμηγοὺς (*γιῶτ*) ἀτμοημιολίας, τοιοῦτος δὲ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὸν *ἀνάτιον ἱστὸν* (*τουρκέτ*) τῶν κομψοτάτων ποτὲ ἀτμοημιολιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ «Σαλαμινία», «Πάραλος», «Ἀφρόεσσα», «Πληξαύρα», «Σῦρος καὶ «Ναυπλία».

Τὸ ἀντίθετον τοῦ *ἀθωράκωτον* εἶναι τὸ *θωρακωτὸν* πλοῖον, ἤτοι ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου αἱ στῆλαι ἔχουσι θωράκιον, ἐφ' οὗ στηρίζεται εἴτε τὸ *ἐπιστήλιον τοῦ δόλωνος* καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ τοῦ *φώσωνος*, ὡς π. χ. εἰς τὸν ποτὲ ἀτμοδρόμωνα «Ἑλλάς», εἴτε κοινὸν ἐπιστήλιον καὶ διὰ τὸν δόλωνα καὶ τὸν φώσωνα ὅπως ἦσαν καὶ οἱ ποτὲ ἀτμομυοδρόμωνες τύπου «Ἀλφειός».

Δὲν πρέπει νὰ γίνεται σύγχυσις μεταξὺ *ἀθωρακώτου* καὶ *ἀθωρακίστου* πλοίου, καθὼς καὶ μεταξὺ *θωρακωτοῦ* καὶ *θωρηκτοῦ* (βλ. καὶ ἀθωράκιστος.)
ΣΤΕΛ. ΕΜΜ ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ἀθώραξ (ὁ, ἡ)· ὁ μὴ ἔχων θώρακα. Πρβ. *στενοθώραξ*

[Ζωολογ.]. Βλ. λέξιν ἀθώρακα.

ἀθώρηκτος (ὁ, ἡ), *-ον* (τὸ)· ὁ μὴ τεθωρηγμένος, ἀθωράκιστος.

Ἄθως ὄρος καὶ χερσόνησος τῆς Χαλκιδικῆς. Γενικὴ *Ἄθω*, αἰτιατ. *Ἄθω*· ἀλλὰ καὶ *Ἄθωνος*, *Ἄθωνα* (μεταγενεστ.). Ἡ ὀνομαστικὴ ἀναφέρεται καὶ *Ἄθων*. (Ἡρόδ. ΣΤ'. 44, καὶ 21, Θουκυδ. ε' 3).

ΓΕΩΛΟΓΙΚΩΣ. Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθω, κατὰ τὰς ἐρεύνας τῶν L. Burgerstein, M. Neumayr, F. Teller, ὡς καὶ τοῦ J. Deprat, ἀποτελεῖται ἀπὸ κρυσταλλοπαγεῖς σχιστολίθους καὶ κρυσταλλοπαγῆ μάρμαρα. (Πλείονα περὶ τοῦ *Ἄθω* ἀπὸ γεωλογικῆς ἀπόψεως βλ. εἰς λέξιν **Χαλκιδική**. Ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἀπόψεως γεωδαιτικῆς).
Γ. Κ. Γ.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΣ. Ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν τριῶν χερσονήσων, τῶν ἀπὸ τῆς Ν. ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς προβαλλουσῶν. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐλέγετο *Ἀκτή*, ἔλαβε δὲ βραδύτερον τὸ ὄνομα *Ἄθως* ἐκ τῆς ὁμωνύμου ὀροσειρᾶς ἥτις διήκει κατὰ μῆκος τῆς χερσονήσου· *«ὁ γὰρ Ἄθως ἐστὶν ὄρος μέγα τε καὶ ὀνομαστὸν ἐς θάλασσαν κατῆκον, οἰκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων. Τῇδε τελευτᾷ ἐς τὴν ἤπειρον τὸ ὄρος, χερσονησοειδές τε ἐστὶ καὶ ἰσθμὸς ἕως δυώδεκα σταδίων»*. (Ἡροδ. Ζ, κβ). Εἰς πολὺ μεταγενεστέραν ἐποχὴν καταστάντος τοῦ ὄρους γνωστοτέρου ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Ἅγιον Ὄρος*, διὰ τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἱερὰς μονάς, καὶ ἡ χερσόνησος κατέστη περισσότερον γνωστὴ ὡς *χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, τόσον παρ' Ἕλλησιν, ὅσον καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, παρ' ὧν Monte Santo καλεῖται.

Ὁ Ἰσθμὸς τοῦ Ξέρξου.— Ἡ χερσόνησος προέχει ἐπὶ 27 περίπου ναυτικὰ μίλλια πρὸς Εὖρον (Ν Α) ἀπὸ τῆς Ν Α ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς, πρὸς ἣν συνδέεται δι' *ἰσθμοῦ*, ἔχοντος τὸ ἔδαφος μᾶλλον χθαμαλόν, μὴ ὑπερβαῖνον εἰς ὑψόμετρον τὰ 20 μέτρα καὶ πλάτος 1 1/4 ναυτ. μιλ. (14 στάδ.), ἐλάχιστα διαφέρον τῆς ἐκτιμήσεως τῆς παρὰ τοῦ Ἡροδότου· ὁ ἰσθμὸς οὗτος χωρίζει τὸν ὅρμον *Πρόβλακας*, ἀποτελοῦντα τὸν Β. ΒΑ. μυχὸν τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου (*κόλπου τοῦ Ἁγίου Ὄρους*), ἀπὸ τοῦ Ν. μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Ἀκάνθου (*Ἰερισσοῦ*) τοῦ νοτίως τοῦ Στρυμωνικοῦ κόλπου (*τοῦ Ὀρφανοῦ*) διανοιγομένου. Τὸν ἰσθμὸν τοῦτον διέταμεν ὁ Ξέρξης, περὶ τῷ 481 π. Χ., ἵνα ὁ στόλος του ἀποφύγῃ τὸν νοτίως τῆς χερσονήσου παράπλουν, γενόμενον ἀφορμὴν δυσαρέστων ἐκπλή-

Digitized by Google

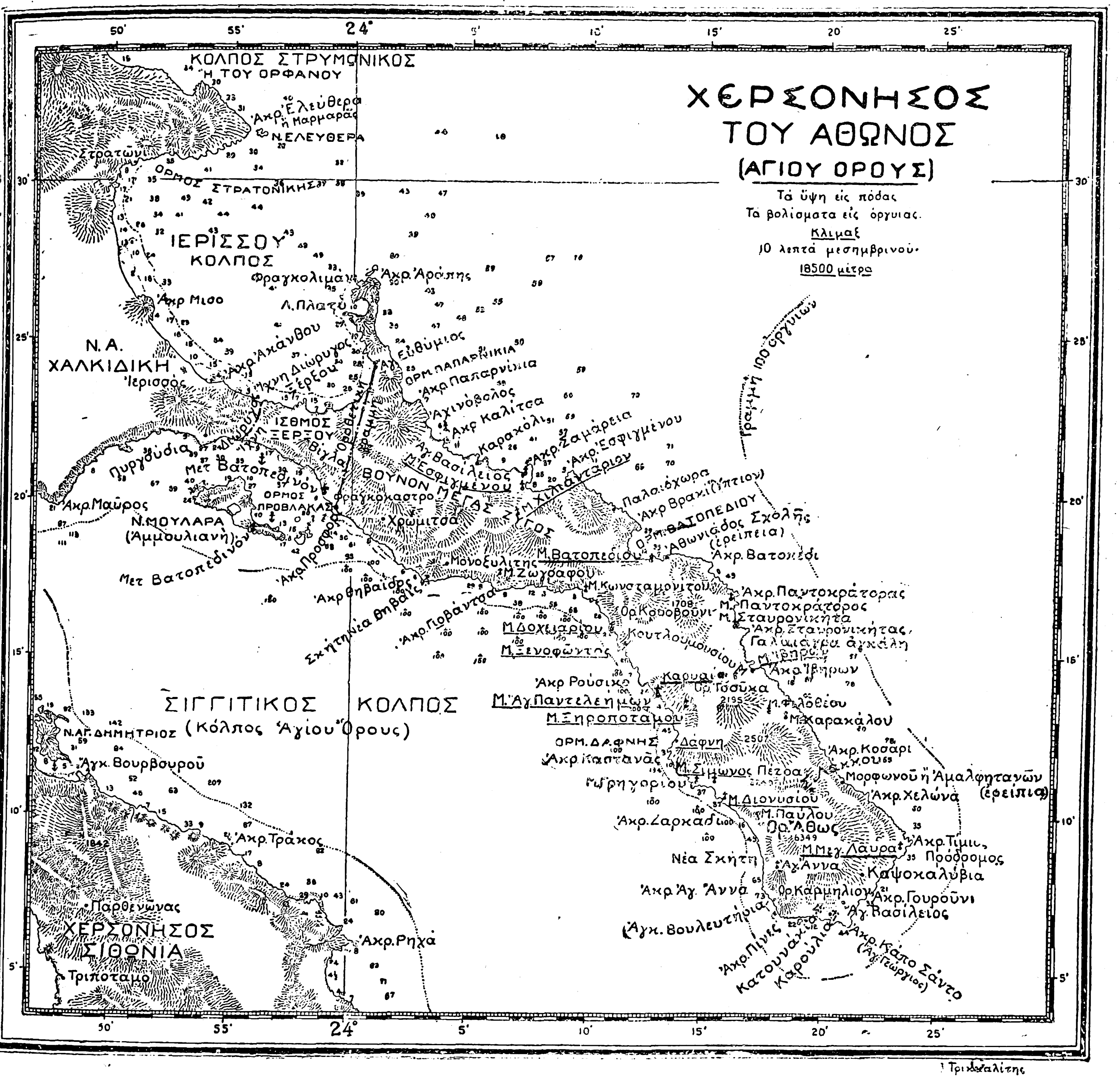

Τριχαλίτης

ξεων εἰς τὸν στόλον τοῦ πατρός του, Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, θελήσαντα, ὑπὸ Μαρδόνιον, νὰ παρακάμψῃ τὸν Ἄθωνα, κατὰ τὴν στρατείαν τοῦ 493 π. Χ., καὶ καταληφθέντα ὑπὸ αἰφνιδίως ἐκσπάσαντος σφοδροῦ «Ἑλλησποντίου» Ἀπηλιώτου.

Τὰ ἴχνη τῆς διώρυγος αὐτῆς ἔτι καὶ σήμερον διακρίνονται, μεταξὺ δύο φυσικῶν πρανῶν βαινόντων κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ πλάτους τοῦ ἰσθμοῦ. Ἀλλὰ καὶ τοῦ γεγονότος τὴν ἀνάμνησιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποσβέσῃ τῶν αἰώνων ἡ παρέλευσις. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ τοῦ πρὸς δυσμὰς ὅρμου *Πρόβλακας* ἡ ὀνομασία, προελθοῦσα, καθ' ἡμᾶς, οὐχὶ ἐκ τοῦ *πρὸ τοῦ αὔλακος* ὡς πιστεύεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ «*προαύλαξ*», καθὼς «προλιμήν».

Ὀρεογραφία. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ, ἄρχεται ἐκδηλουμένη ὀρεινὴ τῆς χερσονήσου ἡ φυσιογνωμία, παρουσιαζομένης ἐξάρσεως, «*Μεγάλη Βίγλα*» ὀνομαζομένης (ὑψομ. 90 περίπου μέτρα)· ἐκεῖ δὲ καὶ τὸ σύνορον, ἀπὸ πολιτειακῆς ἀπόψεως, τοῦ Ἄθωνος, διὰ τὸ ὁποῖον κατωτέρω. Ἐπὶ 12 μίλ. ΝΑ τοῦ ἰσθμοῦ, ἡ ἔξαρσις αὕτη ἀποτελεῖ ὁμαλὴν καὶ σχεδὸν ἐπίπεδον ράχιν, κατὰ τὸ πλεῖστον δασώδη, *Μέγας Ζυγὸς* ὀνομαζομένην καὶ ἐξικνουμένην μέχρι τῆς στενότητος τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ χερσόνησος, μεταξὺ τῶν ὅρμων *Κωνσταμονίτου* (ἐπὶ τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου) καὶ *Βατοπεδίου* ἐπὶ τοῦ ἀναπεπταμένου Αἰγαίου. Ἐκεῖθεν ἡ χερσόνησος ἀποβαίνει πράγματι ὀρεινή, παρουσιαζομένων δύο κορυφῶν, τῆς μὲν *Κρειοβοῦνι* (εἰκοτολογεῖται ἀπὸ *Κρείου Τιτᾶνος)*, ὑψομέτρου 1708 ποδῶν (520 μέτρ.), μεταξὺ τῶν μονῶν Δοχειαρίου καὶ Παντοκράτορος, τῆς δὲ *Τσούκα*, ὑψομέτρου 2195 ποδῶν (670 μέτρ.), μεταξὺ τῶν μονῶν Φιλοθέου καὶ Ξηροποτάμου. Ἐπὶ τῶν πρὸς Β κλιτύων τῆς *Τσούκας* καὶ εἰς ἴσην σχεδὸν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Α ἀκτῆς (Μονῆς τῶν Ἰβήρων) καὶ τῆς Δ ἀκτῆς (Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος), ἐν μέσῳ κήπων καὶ ἀμπελώνων, τὸ χωρίον *Καρυαί*, τοῦ «*Πρωτάτου*» ἡ ἕδρα. Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ταύτης κορυφῆς, ἡ χερσόνησος καθίσταται ὀρεινὴ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, μετὰ συχνῶν χαραδρῶν καὶ δασῶν πρὸ πάντων πευκῶν (κουκουναριῶν) καὶ λεπτοκαρυῶν πυκνοτάτων, παρουσιάζουσα ἀξιοσημειώτους κορυφάς, ὡς ἡ 2507 ποδ. Δ. ΝΔ τῆς Μονῆς Καρακάλα, 3249 ποδ. Α τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας. Πέραν δὲ αὐτῶν, μονήρης ὀρθόπαγος λευκωπὸς ἐγείρει μεγαλοπρεπῆ τὴν κορυφήν του, εἰς ὕψος 6349 ποδῶν ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ὁ κυρίως Ἄθως, τὸ ὄρος· ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ ταύτης, ὅπου ἀνάσσει ὁ ἀετός, μικρὸν ἐκκλησίδιον, τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς κορυφῆς, μήπω συνδεθείσης πρὸς δίκτυον τριγωνισμοῦ, καθωρίσθη μόνον διὰ ναυτικῶν ἀπὸ ξηρᾶς ἀστρονομικῶν παρατηρήσεων· εἶναι δὲ αὕτη, κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην 1086: Gulf of Kassandra to Thassos and Lemnos islands, πλάτ. = 40°09′30″, μῆκος = 24°19′40″, τοῦ εἰς μέτρα ὕψους της εὑρεθέντος 1935 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, κατὰ τριακοντάδα περίπου μέτρων, τουτέστι, μικροτέρου τοῦ τῆς Ὄσσης. Τὰ νότια τέλος τοῦ ὀρθοπάγου κράσπεδα, μειοῦντα τὴν κλίσιν των ἐπὶ βραχύ, σχηματίζουν ἄνδηρον ὑψομέτρου 1525 μέτρων *Παναγία*, μεθ' ὃ συνεχίζουν τὴν κλίσιν των, ἡ ὁποία ἀνακόπτεται πρὸς τὸ ΝΔ τῆς χερσονήσου τέρμα, σχηματιζομένου τοῦ βουνοῦ *Καρμήλιον*, νάννου εἰς τὸ πλευρὸν γίγαντος.

Ἀκρωτήρια.—Ἡ ἀκτὴ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθωνος παρουσιάζει ἀνάπτυγμα 66 ὡς ἔγγιστα ναυτικῶν μιλλίων, ὧν τὰ 28 ἡ ΝΔ πρόσοψίς της, τὰ δὲ 38 ἡ ΒΑ. Σχηματίζει πλείστας μὲν ἄκρας, ἀλλ' ὀλίγα κλασσικοῦ τύπου ἀκρωτήρια, δύο δὲ μόνον κλασσικοῦ τύπου ὅρμους, ἀλλ' ἱκανοὺς τὸν ἀριθμὸν «*ὑφόρμους*» καὶ «*καταβαθμούς*»· εἶναι δὲ τὰ ἀκρωτήρια καὶ αἱ ἄκραι, λογιζόμενα ὡς πρὸς τὴν σειρὰν διαδοχῆς, ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὅρμου Πρόβλακας ἴχνους τοῦ στομίου τῆς διώρυγος τοῦ Ξέρξου καὶ πρὸς Ν: 1) *Προσφόρι* εἰς $3^{2}/_{3}$ μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ στομίου· ἐπ' αὐτοῦ πύργος «Φραγκόκαστρο» ὀνομαζόμενος· 2) τῆς *Θηβαΐδος* εἰς $3^{2}/_{3}$ ΝΑ τοῦ Προσφόρι· πρὸ αὐτοῦ σκόπελοι «Γουρούνια»· 3) *Γιοβάντσα*, 2 μιλ. Α τῆς Θηβαΐδος· 4) *Ρούσικο* ἢ *Ἁγ. Παντελεήμονος* εἰς $5^{1}/_{3}$ μιλ. ΝΑ τῆς Γιοβάντσας· 5) *Καστανᾶς* ἢ *Καρβασαρᾶς* $2^{2}/_{3}$ Ν. ΝΑ τοῦ Ρούσικο· 6) *Ζαρκάδι* εἰς 3 μιλ. ΝΑ τοῦ Καστανᾶ· 7) *Ἁγία Ἄννα* εἰς 5 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Καστανᾶ (ἀρ. 5)· 8) *Πίννα* ἢ *Πόρτες* (κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην, Capso, ἡμαρτημένως ὅμως, τῶν Καψοκαλυβίων εὑρισκομένων πρὸς τὴν ΝΑ ἀκτήν)· 9) *Κάπο-Σάντο* ἢ *Ἅγιος Γεώργιος* (ἀρχ. *Νυμφαῖον)*, ἡ νοτία τῆς νήσου ἀπορρὼξ ἐσχατιὰ καὶ ἀμέσως πρὸς Α αὐτοῦ ἄκρα *Φονηᾶς*, περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τὴν καταστροφὴν (493 π.Χ.) τοῦ ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον Περσικοῦ στόλου, προερχομένου ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ἀκάνθου (Ἱερισσοῦ) καὶ πειραθέντος νὰ παρακάμψῃ τὸ Νυμφαῖον. Ἀπὸ δὲ τῆς Νοτίας ἐσχατιᾶς τῆς χερσονήσου, ἕως τοῦ ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἱερισσοῦ στομίου τῆς διώρυγος τοῦ Ξέρξου: 10) ἄκρ. *Γουροῦνι* εἰς $1^{1}/_{4}$ μίλ. ΒΔ τοῦ Κάπο—Σάντο· 11) *Τίμιος Πρόδρομος* (ἀρχ. *Ἀκρόθωον*, Laura κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1086) ἢ καὶ *Σμέρνα*, εἰς $3^{1}/_{2}$ μίλ. ΒΑ. τοῦ Κάπο-Σάντο (ἀριθ. 9), ἡ Ἀνατολ. τῆς χερσονήσου ἐσχατιά· 12) *Χελώνα εἰς* 2 μίλ. ΒΔ τοῦ Τιμίου Προδρόμου· 13) *Κοσάρι* εἰς $4^{1}/_{3}$ μίλ. ἀπὸ τοῦ Τίμιος Πρόδρομος (ἀρ. 11)· 14) *Ἰβήρων* εἰς $1^{1}/_{3}$ μίλ. ἀπὸ τοῦ Τίμιος Πρόδρομος· 15) *Σταυρονικήτα* ἢ *Νικέτι* ἢ *Βράχος τοῦ εὐλογημένου* εἰς $1^{1}/_{3}$ μίλ. Β τῶν Ἰβήρων· 16) *Χαλκιᾶ*, ἢ *τοῦ Παντοκράτορος* εἰς $1^{1}/_{3}$ μίλ. Β.

Digitized by Google

τοῦ Σταυρονικήτα· 17) *Βατοπέδι* (Païda εἰς τὸν Ἀγγλ. χάρτην, ἕνεκα δὲ τῆς γραφῆς ταύτης, πολλοὶ τὸ νομίζουν ὀνομαζόμενον *Παΐδα*) εἰς $1\,^1/_2$ μιλ. ἀπὸ τοῦ Χαλκιᾶς. Εἰς 1 δὲ χιλιόμετρον Α αὐτοῦ τὰ ἐρείπια τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς εἰς ἣν ἐδίδαξεν Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης· 18) ἄκρ. *Βρακὶ* ἢ *Ὕπτιον* εἰς $2\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ Βατοπέδι· 19) *Ἐσφιγμένου* εἰς $5\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ Βατοπέδι· 20) *Σαμάρεια* εἰς $1\,^1/_2$ μιλ. Δ. τοῦ Ἐσφιγμένου· 21) *Ἅγιος Βασίλειος* εἰς $^2/_8$ μιλ. Ν. ΝΔ τῆς Σαμάρεια· 22) *Καλίτσα* εἰς $4\,^1/_8$ μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ Ἐσφιγμένου (ἀρ. 19)· 23) *Παπαρνίκια* εἰς $5\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ Ἐσφιγμένου· 24) *Ἀράπης* ἡ Β τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθωνος ἐσχατιά· εἶναι δὲ αὕτη τὸ τέρμα χερσονησιζούσης προβολῆς μήκους 4 μιλ. ἀποφυομένης μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Β ἀμέσως πρὸς Δ τῆς ἄκρας Παπαρνίκια, ἐχούσης δὲ κομβολογιοειδῶς πέντε μαστοὺς καὶ πλάτος μιλλίου περίπου κατὰ τὴν ῥίζαν της· 25) *Ρόπαλον* ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου, $1^1/_2$ μίλ. Α τῆς διώρυγος.

Ὅρμοι καὶ Μονῶν καταβαθμοί. 1) *Πρόβλακας* (Πλάτος=40° 20′—Μῆκος=23° 55′). Εὐρὺς ὅρμος σχηματιζόμενος ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς νήσου *Ἀμμουλιανῆς* (ἢ *Μουλάρας*, ἀρχ. *Διάπορος*) ἀφ' ἑτέρου, ἐν τῷ Β. ΒΑ μυχῷ τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου. Ἡ νῆσος δὲ αὐτή, ἐφ' ἧς καὶ μετόχιον Βατοπεδινόν, ἔχουσα μῆκος 3 μιλ. ἀπὸ Δ. ΒΔ πρὸς Α. ΝΑ, εἶναι τριγωνική, παρουσιάζουσα λοφώδη πλευρὰν 2 μιλ., τὴν Β. αὐτῆς ἀκτήν, ἀντικειμένην δὲ γωνίαν τὴν Ν. ἐσχατιάν της, λοφώδη ἐπίσης· χοιράδες δὲ καὶ σκόπελοι ὑφίστανται καὶ Β τῆς ΒΔ ἄκρας τῆς νήσου καὶ ΝΑ τῆς νοτίας της ἄκρας, τὴν ὁποίαν γεφυροῦσιν οἱονεὶ πρὸς τὸ ἀκρωτ. Προσφόρι. Ὁ οὑτωσὶ δὲ σχηματιζόμενος ὅρμος Πρόβλακας εἶναι μὲν ἱκανῶς εὐρὺς ($2\,^1/_8$ μιλ. μέγιστον πλάτος, ἀπὸ Δ. ΝΔ πρὸς Α. ΒΑ, κατὰ τὸ νότιον αὐτοῦ τμῆμα, μῆκος δὲ $2\,^3/_4$ ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ), ἀλλὰ τὸ πολὺ τοῦ βάθους του (38 ὀργυιαὶ περὶ τὸ κέντρον καὶ 20 ὀργυιαὶ παρὰ τὰς ἀκτάς), τὸν καθιστᾷ δύσχρηστον πρὸς ἀγκυροβολίαν, πλὴν τοῦ τμήματος τοῦ ὑπὸ τὸν ἰσθμὸν τοῦ Ξέρξου καὶ εἰς $^1/_8$ μιλ. ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ, ὅπου βολίσματα 24 ὀργυιῶν, καὶ ὑφόρμου σχηματιζομένου εἰς τὸ μέσον τῆς Ἀν. ἀκτῆς τῆς νήσου Ἀμμουλιανῆς, ὅπου βολίσματα 19-24 ὀργυιῶν. Ἀλλ' ὑπάρχει τόση ἔκτασις, ἰδίᾳ εἰς τὸ πρῶτον τῶν ἀγκυροβολίων, ὥστε κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1902, τὰ τρία παλαιὰ ἑλληνικὰ θωρηκτὰ «Ὕδρα», «Ψαρά», «Σπέτσαι», ὁ ἀτμομυοδρόμων «Πηνειός», ἀποτελοῦντα μοῖραν, καὶ δύο μεγάλα τουρκικὰ ἀντιτορπιλλικὰ τύπου «Πελένκι Ντεριὰ» καταπλεύσαντα πρὸς ἐκτέλεσιν διατυπώσεων διεθνοῦς ἁβρότητος, παρέμειναν ἐκεῖ ἐν πλήρει ἀνέσει, ὑπὸ σφοδρὸν ΜΑ (Γρεγολεβάντε), τὸν ὁποῖον σφοδρότερον ῥιπαῖον καὶ διαρκῶς μεταπίπτοντα ἐξέχεον αἱ κλιτύες. Ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς τοῦ ὅρμου, δέον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκιδίδου (Δ, 109) νὰ τοποθετήσῃ τις τὴν «*Σαύην, Ἀνδρίων ἀποικίαν παρ' αὐτὴν τὴν διώρυγα, ἐς τὸ πρὸς Εὔβοιαν πέλαγος τετραμμένην*». 2) *Θηβαΐδος*, ὑπὸ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον (ἀρ. 2) ἐπώνυμον τῇ ἰδιορρύθμῳ σκήτῃ «Νέα Θηβαΐς» (ῥωσικῇ) ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ὅρμου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡμιονικὴ ὁδὸς πρὸς τὴν κοινοβιακὴν σκήτην «Χρωμίτσα» (ῥωσικὴν) καὶ τὴν ἑλληνικὴν «Ξυλούργου»· (μεταχειριζόμεθα τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἀνήκουσαν πράγματι εἰς τὴν τῆς Βουλγαρικῆς σκήτης «Βογορόδιτσα», ἀντὶ τῆς ὀρθῆς «*Μονοξυλίτου*», ἣν ἀναφέρει ἐν τῷ χάρτῃ του ὁ Γερ. Σμυρνάκης, ὡς φερομένην ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀπογραφῇ τοῦ Κράτους· ἐπίσης καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, θὰ μεταχειριζώμεθα τὸν ὅρον «*σκήτη*» καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν μνείας «κελλίων», «καλυβίων» ἢ «καλυβίων σκητῶν»). 3) *Ἀρσανᾶς Ζωγράφου* (ἀρχ. *Σκῶλος*) ὑπὸ τὴν ἄκραν Γιοβάντζα (ἀρ. 3) «καταβαθμὸς» τῆς κοινοβιακῆς μονῆς Ζωγράφου (Βουλγαρικῆς), εὑρισκομένης εἰς ὑψόμετρον 180 μέτρων καὶ εἰς ὁριζοντίαν ἀπόστασιν $3\,^1/_2$ χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ· εἰς ἀπόστασιν 3 χιλιομέτρων δυτικῶς αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ κοινοβιακὴ σκήτη «Ἅγιος Φίλιππος». [Οἱ «Καταβαθμοί», (κοιν. «σκάλαι»=ἐπίνεια, ἀλλὰ καὶ «νεώρια»), ἔχουσιν ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν συντήρησιν καὶ προφύλαξιν τῶν μικρῶν ἱστιοφόρων τῆς Μονῆς, τῶν ὁποίων τὸ πλήρωμα ἀποτελεῖται ἐκ μοναχῶν χειριζομένων ταῦτα ὡς οἱ ἄριστοι τῶν ναυτικῶν μας]. 4) *Ἀρσανᾶς Κωνσταμονίτου* (ἀρχ. *Πολαιώριον*) εἰς $3\,^1/_4$ μίλλια ἀνατολικῶς τῆς ἄκρας Γιοβάντζα (ἀρ. 3), καταβαθμὸς τῆς κοινοβιακῆς Μονῆς Κωνσταμονίτου (ἑλληνικῆς) εὑρισκομένης εἰς 3 χιλιομ. Α.ΒΑ αὐτοῦ. 5) Ὅρμος *Δοχειαρίου*, εἰς $6\,^1/_8$ μιλ. Α.ΝΑ τῆς ἄκρας Θηβαΐδος (ἀρ. 3), φερώνυμος τῆς ἑλληνικῆς μονῆς Δοχειαρίου (ἰδιορρύθμου), ἐκτισμένης ἐγγὺς τοῦ μυχοῦ αὐτοῦ. 6) Ὅρμος *Ξενοφῶντος* εἰς $1\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Ρούσικο (ἀρ. 4) καὶ ἐν τῷ μυχῷ αὐτοῦ, φερώνυμος τῆς ἰδιορρύθμου Μονῆς Ξενοφῶντος (ἑλληνικῆς). Ἡμιονικαὶ ὁδοί, πρὸς τὴν Μονὴν Ξηροποτάμου, πρὸς Καρυὰς καὶ πρὸς σκήτην Ξενοφῶντος (ἑλληνικὴν ἰδιόρρυθμον). 7) Ὅρμος *Ἁγίου Παντελεήμονος* εἰς $^2/_8$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Ρούσικο. Ἐγγύτατα τοῦ μυχοῦ ἡ μεγάλη κοινοβιακὴ ῥωσικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἡ Ρωσικόν. Ἄλλοτε προσήγγιζον ἀνὰ δεκαπενθήμερον εἰς τὸν ὅρμον τὰ μεγάλα καὶ πολυτελῆ ἐπιβατικὰ ἀτμόπλοια τῆς «Ρωσικῆς Ἀτμοπλοϊκῆς Ἑταιρίας», τὰ ὁποῖα, πρὸς ἀποφυγὴν δυσχερειῶν ἀγκυροβολίας εἰς τὰ μεγάλα βάθη τοῦ ὅρμου, προσέδενον εἰς δύο μεγάλα «*ναύδετα*», (βλ. λέξιν), ἀγκυροβοληθέντα πρὸ ἐτῶν, μερίμνῃ τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους· ταῦτα διαβεβρωμένα ὑπὸ τῆς ὀξειδώσεως καὶ ἡμιβυθισμένα, ἀνεσύρθησαν, ἐπεσκευάσθησαν καὶ ἐπανηγκυροβολήθησαν μερίμνῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ ὅρμου, ἡμιονικὴ ὁδὸς πρὸς τὴν ἰδιόρρυθμον ἑλληνικὴν σκήτην Ξενοφῶνος (3 χιλιομ. ΒΑ. Ἄλλη ἡ φερώνυμος μονή), πρὸς τὰς Καρυὰς (7 χιλιομ. ΒΑ, ὅπου τὸ Πρωτᾶτον) καὶ εἰς τὴν κοινοβιακὴν σκήτην Ἁγίου Ἀνδρέου (ῥωσικήν, 9 περίπου χιλιομ. ΒΑ). 8) *Ἀρσανᾶς Ξηροποτάμου*, $^3/_4$ μιλ. ΝΑ τοῦ ὅρμου Ἁγίου Παντελεήμονος, ἐπίνειον (καταβαθμὸς μετὰ νεωρίου) τῆς ἰδιορρύθμου ἑλληνικῆς Μονῆς Ξηροποτάμου, ἐπεχούσης τὴν θέσιν τῆς ἀρχ. Χαραδρίας, εἰς 3 χιλιομ. Α τοῦ ὑφόρμου. 9) Ὅρμος *Δάφνη*, $^3/_4$ μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Καστανᾶς (ἀρ. 5), τὸ κυρίως ἐπίνειον τῶν Καρυῶν. Ἐν αὐτῷ τρία ναύδετα, ἀγκυροβοληθέντα τῷ 1914, πρὸς ἀποφυγὴν ἀγκυροβολίας τῶν πλοίων, λόγῳ τοῦ σχετικῶς μεγάλου βάθους τοῦ βυθοῦ (24 ὀργυιαὶ) καὶ φανὸς ἐρυθροῦ φωτὸς σταθεροῦ 5 μιλ. 10) *Ἀρσανᾶς Σίμωνος Πέτρας*, $1^1/_2$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Καστανᾶς, καταβαθμὸς τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας (ἑλληνικῆς καὶ Κοινοβιακῆς), ἐκτισμένης ἐπὶ ἀπορρῶγος βουνοῦ 335 μέτρων καὶ εἰς $2\,^1/_2$ χιλιομέτρων ὁριζοντίας ἀποστάσεως Α. ΒΑ τοῦ μυχοῦ αὐτοῦ. 11—13) Μετὰ τοῦτον τρεῖς ἀγκάλαι κατὰ σειρὰν πρὸς ΝΑ, παρὰ τοὺς μυχοὺς τῶν ὁποίων αἱ ἑλληνικαὶ μοναὶ *Γρηγορίου* (κοινοβ.), *Διονυσίου* (ὁμοίως) καὶ *Παύλου* (ὁμοίως), τῆς τελευταίας ταύτης σχηματιζομένης ὑπὸ τὴν ἄκραν Ζαρκάδι (ἀρ. 6). 14) Ὕφορμος *Νέα Σκήτη*, εἰς $4^1/_2$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Καστανᾶς, ἐπίνειον ἅμα τῆς σκήτης ταύτης (ἑλλην. ἰδιορρύθμου) καὶ τῆς σκήτης Ἁγίας Ἄννης (ἑλλην. ἰδιορρύθμου) εὑρισκομένης εἰς 5 χιλιομ. Α. ΒΑ τοῦ ὑφόρμου. 15) Ἀγκάλη *Βουλευτήρια*, ἀμέσως πρὸς Β τῆς ἄκρας Πίννες (ἀριθ. 8). 16—19) Μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Πίννες καὶ Κάπο—Σάντο πρὸς τὰ Δ καὶ Ν κράσπεδα τοῦ Καρμηλίου τὰ ἡσυχαστήρια (σκῆται) *Ἅγιος Ἐλευθέριος* (ἑλλην.), *Μικρὰ Ἁγία Ἄννα* (ἑλλην.), *Καρούλια* (ῥωσική) καὶ *Κατουνάκια* (ἑλλ.) καὶ βορείως αὐτῆς *Ἅγιος Βασίλειος* (ἑλλην.), ἅπαντα κοινοβιακά. 20) Σκήτη *Καψοκαλύβια* εἰς 2 μιλ. ΒΑ τοῦ Κάπο—Σάντο, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική. Δυτικῶς δὲ αὐτῶν, ἔνδον καὶ μεταξὺ τῶν ἀμοιβαίως προσκλινουσῶν κλιτύων τοῦ Ἄθωνος καὶ τοῦ Καρμηλίου, καλύβαι *Κερασιὰ* ἐπέχουσαι τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀκράθω. 21) *Ἀρσανᾶς Τιμίου Προδρόμου* ἀμέσως πρὸς Β τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (ἀριθμὸς 11), νεώριον τῆς σκήτης Τιμίου Προδρόμου (ῥωμουνικῆς κοινοβιακῆς). Ἀπὸ τοῦ ὑφόρμου, ἄρχεται ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἄθωνος ἄγουσα ἀτραπός. Περὶ τὸν ὕφορμον τὰ κελλία *Χαΐρη*, *Ἁγία Τριάς*, *Ἅγιος Πέτρος*, *Ἅγιος Νεῖλος* καὶ *Παναγία Γιαννακοπούλα*, πρὸς νότον δὲ ἀμέσως τοῦ ἀκρωτηρίου ὕφορμος *Καραβοστάσι*· 22) ὅρμος *Μανδράκι*· ἀμέσως πρὸς Β τῆς σκήτης Τιμίου Προδρόμου, καταβαθμὸς καὶ νεώριον τῆς μονῆς *Μεγίστης Λαύρας* (ἑλληνικῆς ἰδιορρύθμου) ἐκτισμένης εἰς 1 χιλιόμ. δυτικῶς τοῦ ὅρμου. 23) Ὕφορμος *Ἁγίασμα Ἁγίου Ἀθανασίου*, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Χελώνα (ἀρ. 12). 24) Ὕφορμος *Μορφωνοῦ* εἰς 3 μιλ. ΒΔ. τοῦ ἀκρωτ. Τίμιος Πρόδρομος, ὢν ἐπίνειον καὶ νεώριον τῆς ἰδιορρύθμου σκήτης *Λάκκου* (ῥωμουνικῆς) ἐκτισμένης εἰς 3 χιλιομ. Δ. ΝΔ. Παρὰ τὴν ἀκτήν, ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης μονῆς τῶν Ἀμαλφιτανῶν (τῶν ἐξ Amalfi τοῦ golfo di Salerno τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους). Μεταξὺ δὲ τῆς σκήτης Λάκκου καὶ τῶν πρὸς Β κρασπέδων τοῦ Ἄθωνος ὄρους, εἰκοτολογεῖται ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Ἀντίθω. Ἡ δὲ μεταξὺ ὑφόρμου Μορφωνοῦ, σκήτης Λάκκου καὶ Μονῆς Καρακάλλου (περὶ ἧς κατωτέρω) ἔκτασις καλεῖται Προβάτα, ἣν ὀνομασίαν προσφυέστατα ἀποδίδει ὁ Γερ. Σμυρνάκης, ἐσφιγμονίτης, εἰς παραφθορὰν τοῦ ἰταλικοῦ privata (=ἰδιωτική). 25) *Ἀρσανᾶς Ἁγίου Ἀρτεμίου*, νεώριον ἅμα καὶ κελλίον ῥωσικόν, μεταξὺ τοῦ ὑφόρμου Μορφωνοῦ καὶ τοῦ ἀμέσως ἑπομένου. 26) *Ἀρσανᾶς Καρακάλλου* $5\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Τίμιος Πρόδρομος καταβαθμὸς τῆς μονῆς Καρακάλλου (κοινοβιακῆς, ἑλληνικῆς) περὶ τὸ 1 χιλιόμετρον ἔσω αὐτοῦ ἐκτισμένης καὶ εἰς ὕψος 460 μέτρων. 27) *Μυλοπόταμο* ἢ *Ἀρσανᾶς Φιλοθέου*, 6 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Τίμιος Πρόδρομος, ἐπίνειον τῆς μονῆς Φιλοθέου (ἰδιορρύθμου, ἑλληνικῆς), εὑρισκομένης 2 χιλιόμετρα ἔσω τῆς ἀκτῆς καὶ εἰς ὕψος 530 μέτρων (θέσις Φτέρη). Ἀφετηρία ἡμιον. ὁδοῦ πρὸς κελλίον Μαγουλᾶ καὶ ἰδιόρρυθμον ἑλλην. σκήτην Ἰβήρων. 28) *Ὅρμος Κλήμεντος* ἢ τῆς μονῆς τῶν *Ἰβήρων*, βορ. τοῦ ἀκρωτ. Ἰβήρων εἰς $7\,^1/_8$ μιλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Τίμιος Πρόδρομος. Αὐτόθι τὰ νεώρια τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ αὐτὴ ἡ μονὴ (ἑλλην. ἰδιόρρυθμος), ἐπέχουσα τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Κλεωνῶν· ἀπαρχὴ δὲ ἡμιονικῆς ὁδοῦ πρὸς σκήτην Κουτλουμουσίου (ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος), σκήτην Ἁγίου Ἀνδρέου (κοινοβιακὴ ῥωσική) καὶ Καρυάς. 29) Ἀγκάλη *Καλκάγρα* ἢ *Γαλιάγρα*, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ καταβαθμοῦ τῶν Ἰβήρων, οὕτω καλουμένην διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἄγραν μεγάλων ἰχθύων τῆς οἰκογενείας τῶν γαλεῶν. Ἀφετηρία ἡμιονικῆς ὁδοῦ, ἐπίσης πρὸς σκήτην Κουτλουμουσίου, σκήτην Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ Καρυάς. 30) Ὅρμος *Μονῆς Σταυρονικήτα*, ἐπὶ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (ἀριθ. 15), ἐφ' οὗ καὶ ἡ φερώνυμος ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος μονή. 31) Ὅρμος *Μονῆς Παντοκράτορος*, ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτηρίου Χαλκιᾶς (ἀριθ. 16) καὶ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ τοῦ ὁποίου ἡ φερώνυμος ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος μονή, τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Θύσσου ἐπέχουσα. Εἰς 1 χιλ. Δ. αὐτῆς ἡ κοινοβιακὴ σκήτη Προφήτου Ἠλιοῦ (ῥωσική). 32) Ἀγκάλη *Βογορόδιτσα*, καταβαθμὸς τῆς φερωνύμου βουλγαρικῆς κοινοβιακῆς σκήτης εὑρισκομένης $2^1/_2$ χιλιόμετρα δυτικῶς καὶ εἰς ὕψος 530 μέτρων. 33) Αἰγιαλὸς *Γυναικολιμνιῶνας*, $1^1/_2$ μιλ. Δ. τοῦ ἀκρωτηρίου Βατοπέδι. Παρὰ τὸν περιέργου ὀνομασίας αἰγιαλὸν τοῦτον τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, ὧν καὶ ἀνωτέρω (ἀκρωτήριον 17) ἐμνήσθημεν. 34) *Ὅρμος Βατοπεδίου* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Βατοπέδι καὶ Βρακὶ διανοιγόμενος· εἰς τὸν Ν. αὐτοῦ μυχόν, ἡ μεγάλη μονὴ τοῦ Βατοπεδίου (ἑλληνική, ἰδιόρρυθμος) ἐπέχουσα τὴν θέσιν εἰς ἣν τὸ ἀρχ. Δῖον καὶ 2 χιλ. ΝΑ αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος σκήτη Βατοπεδίου. 35) Ὅρμος *Ἁγίων Θεοδώρων*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἐσφιγμένος (ἀρ. 19) καὶ Σαμάρεια (ἀρ. 20). Εἰς τὸν Ν. αὐτοῦ μυχὸν ἡ κοινοβιακὴ ἑλληνικὴ *μονὴ Ἐσφιγμένου*, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡγούμενος ὁ Γεράσιμος ὁ Σμυρνάκης, συγγραφεὺς περισπουδάστου καὶ εἰς ὄγκον καὶ εἰς περιεχόμενον συγγράμματος «*Τὸ Ἅγιον Ὄρος*» ἐκδοθέντος ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ὁ «Ἑλληνισμὸς» (Ἀθῆναι, τύποις Ἀνέστη Κωνσταντινίδου, 1903). Εἰς τρία χιλιομ. Α.ΝΑ τῆς μονῆς, εἰς τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἡ ἀρχ. Ὀλόφυξος, ἡ κοινοβιακὴ ἑλληνικὴ σκήτη Παλαιόχωρα. 36) *Ὅρμος Ἅγιος Βασίλειος*, ἐπέχων τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Χρυσῆς· ἐπίνειον τῆς σερβικῆς ἰδιορρύθμου μονῆς τοῦ *Χιλιανδαρίου*. 37) Ὅρμος *Ἁγ. Συμεὼν* (θέσις Χιλιαδοῦ). 38-41) Ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Καλίτσα (ἀρ. 22) ἕως ἀκρωτηρίου Παπαρνίκια (ἀρ. 23) οἱ ὅρμοι *Μυγδαλιά*, *Ἀχινόβολος*, *Μύλοι*, *Παπαρνίκια*. 42-43) Ἀγκάλαι *Ἅγιος Ἀνδρέας* καὶ *Ἀδὰμ Κάρα*, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς χερσονησιζούσης προβολῆς ἡ ὁποία ἀπολήγει εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἀράπης (ἀρ. 24). 44-45) *Φραγκολιμάνι* καὶ *Πλατύ*, δύο ὅρμοι ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς αὐτῆς χερσονησιζούσης προβολῆς, καὶ ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράπης. (Λεπτομερείας τῶν ὅρμων καὶ τῶν ἀγκαλῶν ὑπ' ἀριθ. 42-45, ὡς καὶ τῶν ἑπομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅρμου Πρόβλακας καὶ τοῦ κόλπου Ἱερισσοῦ, ὅρα εἰς χάρτην Ἀγγλικὸν 1647 Plans in the Grecian archipelago: Erissos and Problaka bays καὶ Platy harbour, διὰ τὸν ὁποῖον χάρτην παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ὀνόματα τὰ σημειωθέντα εἶναι προφανῶς ὀνόματα, κατὰ τὸ πλεῖστον, τῶν συνεργασθέντων εἰς τὴν χαρτογράφησίν του Ἄγγλων, οἱ ὁποῖοι ἐβάπτισαν δι' αὐτῶν ἀνωνύμους τοῦ ἐρήμου αὐτοῦ λιμένος ἄκρας). 46-48) Ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου, ἀνατολικῶς μὲν τῆς διώρυγος τὰ *μετόχια Χιλιανδαρινὸν* καὶ *Ἰβηριτικόν*, δυτικῶς δὲ αὐτῆς μετόχιον *Βατοπεδινόν*. 49-51) Μεταξὺ τοῦ τελευταίου καὶ τῆς Ἱερισσοῦ *μετόχιον Ζωγράφου*, *Ἁγίασμα Ἁγίου Παύλου* καὶ *μετόχιον Κουτλουμουσιανόν*. Ἐπίσης πρὸς τὴν νοτίαν ἀκτὴν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου, ἀνατολικῶς μὲν τῆς διώρυγος *μετόχιον Ἁγιοπαυλίτικο* καὶ *Χιλιανδαρινό*, δυτικῶς δὲ αὐτῆς *μετόχιον Λαυριώτικο* καὶ *Ἅγιος Νικηφόρος* ἢ *Ξεροποταμίτικο*. 52) *Ἱερισσοῦ ὅρμος*, ἐπέχων τὴν θέσιν τοῦ τῆς ἀρχαίας Ἀκάνθου, ἧς πλεῖστα ἴχνη καὶ ἐπιγραφαὶ χρησιμεύουσιν ὡς φράκται ἀμπέλων, κατὰ χώραν. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν $4^1/_2$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. *Μισό*, ἀποτελεῖ δὲ ἕδραν κοινότητος φερωνύμου (2150 κατ.) ὑπαγομένης εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Χαλκιδικῆς τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι 1958 κάτοι-

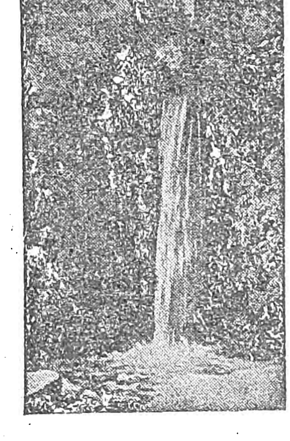

Τὸ Ἁγίασμα τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου

[Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, μὴ ἔχων χρήματα διὰ τὴν τελείωσιν τῆς Μ. Λαύρας, ἐνεθαρρύνθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῆς Θεοτόκου, ἥτις διέταξεν αὐτὸν νὰ κτυπήσῃ διὰ τῆς ῥάβδου του τὸν βράχον, ἐξ οὗ ἀνέβλυσε τὸ ἁγίασμα].

Digitized by Google

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΟΥ

[Φωτογραφία ληφθεῖσα ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς μονῆς (τὸν ταρσανᾶν). Ὁ περίβολος τῆς μονῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς κατοικίας καὶ τὰ κελλία τῶν μοναχῶν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ κεντρικὴ αὐλή, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἡ ἐκκλησία.]

Digitized by Google

κοι, ὧν 1033 αἱ γυναῖκες. (Κυρίως εἰπεῖν τὰ ἀπὸ τοῦ ἀρ. 48 καὶ ἐφεξῆς δὲν ἀφορῶσιν ἀμέσως τοῦ κυρίως Ἄθωνος τὴν χερσόνησον, τὰ ἀναφέρομεν ὅμως θεωροῦντες αὐτὰ ὡς ἀλληλένδετα πρὸς αὐτό). 53) *Ἀγκυροβόλιον Στρατονίκη* ἢ *Στρατῶνι* ἐν τῷ Β. ΒΔ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Ἱερισσοῦ, εἰς 4 1/4 μιλ. Β. τοῦ ἀκρωτ. Μισό. Ἐπίνειον ἐξαγωγῆς τῶν πλουσίων μεταλλευμάτων τοῦ Ἰσβόρου, ἐφωδιασμένον δι' ἐγκαταστάσεων διευκολυνουσῶν τὴν φόρτωσιν καὶ δι' αὐτομάτου φάρου (βλ. Ἄγκα) ἐκπέμποντος λευκὰς ἀναλαμπὰς 9 μιλλίων. Τὸ χωρίον (*Στρατῶνι*, πληθυσμὸς 331) ὑπάγεται εἰς τὴν κοινότητα Ἰσβόρου, τῆς ὑποδ. Χαλκιδικῆς τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης.

Ὅρια περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἱεραὶ Μοναί.—Τὰ ὅρια τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὰ ὁποῖα ἔθετο, ἢ μᾶλλον, ἀπὸ μακροῦ τεθειμένα, ἐκύρωσε τὸ Σύνταγμα, διαγράφονται ὑπὸ τῆς γραμμῆς τῆς ἀποτελούσης νοητὴν προέκτασιν τῆς δυτ. ἀκτῆς τῆς χερσονησιζούσης προβολῆς, ἥτις ἀπολήγει εἰς τὸ *ἀκρωτήριον Ἀράπης* (ἀκρ. 24)· ἡ νοητὴ αὕτη γραμμή, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ΝΑ μυχοῦ τοῦ *κόλπου τῆς Ἱερισσοῦ*, ὅπου τουρκικὸν φυλακεῖον ἐγκαταλελειμμένον, καὶ ἀκολουθοῦσα τὰ δυτικὰ κράσπεδα τῆς βουνοσειρᾶς *Μεγάλη Βίγλα* εὐθέως σχεδόν, ἀπολήγει εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ *ἀκρωτηρίου Προσφόρι* (ἀρ. 1) «Φραγκόκαστρον».

Αἱ δὲ εἴκοσι τοῦ Ἄθωνος Μοναὶ εἶναι κατὰ γεωγραφικὴν σειρὰν διαδοχῆς, ἀπὸ ΒΔ πρὸς Ν καὶ ἀπὸ Ν πρὸς Α καὶ Β, αἱ: 1) *Ζωγράφου*, βουλγαρικὴ Κοινοβιακή, 332 μονάζοντες. 2) *Κωνσταμονίτου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 87 μονάζοντες. 3) *Δοχειαρίου*, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 88 μονάζοντες. 4) *Ξενοφῶντος*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, μονάζ. 120, ἔχουσα καὶ ὑποτελῆ *σκήτην Ξενοφῶντος* (Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου) ἰδιόρρυθμον, μονάζοντες 70. 5) *Κουτλουμουσίου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, μονάζ. 120, ἔχουσα καὶ ὑποτελῆ *σκήτην Κουτλουμουσίου* (Ἁγίου Παντελεήμονος), ἰδιόρρυθμον, 28 μονάζ. 6) *Ἁγίου Παντελεήμονος*, ρωσικὴ Κοινοβιακή, 592 μονάζ., ἔχουσα δὲ καὶ ὑποτελεῖς *σκήτας Νέαν Θηβαΐδα*, 57, καὶ *Ξυλούργου* (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου ἢ Βογορόδιτσα), ἀμφοτέρας κοινοβιακάς. 7) *Ξηροποτάμου*, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 153 μονάζοντες. 8) *Σίμωνος Πέτρα*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 116 μονάζοντες. 9) *Γρηγορίου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 123 μονάζ. 10) *Διονυσίου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 123 μονάζ. 11) *Ἁγίου Παύλου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 76 μονάζ., ἔχουσα ὑποτελεῖς *σκήτην Λάκκου* (Ἁγίου Δημητρίου), ἰδιόρρυθμον ρωμουνικήν, 53 μονάζ. καὶ *σκήτην Ἁγίου Παύλου* (Νέα Σκήτη ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου), ἑλληνικὴν Κοινοβιακήν, 78 μονάζοντες. 12) *Λαύρας* (ἢ καὶ «Μεγίστης Λαύρας»), ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 327 μονάζ., ἔχουσα ὑποτελεῖς *σκήτην Ἁγίας Ἄννης*, ἑλληνικὴν ἰδιόρρυθμον, 133 μονάζ., *σκήτην Καψοκαλυβίων* (Ἁγίας Τριάδος), ἑλληνικὴν ἰδιόρρυθμον, 78 μονάζ., *σκήτην Προδρόμου*, ρωμουνικὴν Κοινοβιακήν, 57 μονάζ. 13) *Καρακάλα* (ἡ γραφὴ ὡς ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀπογραφῇ), ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 109 μονάζ. 14) *Φιλοθέου*, ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος, 146 μονάζοντες. 15) *Ἰβήρων*, ἑλληνικὴ ἰδιόρρυθμος, μονάζ. 243, ἔχουσα ὑποτελῆ *σκήτην Ἰβήρων* (Τιμίου Προδρόμου), μονάζ. 32, καὶ *Λεπροκομεῖον* (Λωβοκομειό) 16) *Σταυρονικήτα*, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 161 μονάζ. 17) *Παντοκράτορος*, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 161 μονάζ., ἔχουσα δὲ ὑποτελῆ *σκήτην Προφήτου Ἠλιοῦ*, 75 μονάζοντες καὶ κοινοβιακὴν ρωσικήν. 18) *Βατοπεδίου*, ἰδιόρρυθμος ἑλληνική, 369 μονάζ., ἔχουσα ὑποτελεῖς *σκήτην Βατοπεδίου* (Ἁγίου Ἀνδρέου ἢ Σαράϊ), 159 μονάζοντες, ρωσικὴν ἰδιόρρυθμον, καὶ *σκήτην Ἁγίου Δημητρίου*, 26 μονάζ. 19) *Ἐσφιγμένου*, ἑλληνικὴ Κοινοβιακή, 118 μονάζ. 20) *Χιλιανδαρίου*, σερβικὴ ἰδιόρρυθμος, 326 μονάζοντες.

Οὕτω ὁ πληθυσμὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀνέρχεται εἰς 5140 εἰς οὓς περιλαμβάνονται καὶ 28 κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ *Δάφνη* καὶ 263 τοῦ χωρίου *Καρυαί*. Ἐκ τῶν 332 σελίδων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ ἀπογραφὴ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Κράτους τῆς 19ης Δεκεμβρίου 1920, μόνον αἱ σελίδες 128 κατὰ τὰ δύο τρίτα της καὶ 129 κατὰ τὸ ἕν τρίτον της παρουσιάζουσιν εἰς τὴν ὑπὸ τίτλον «*Θήλεις*» στήλην χιονώδη λευκότητα.

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθεισῶν ὑποτελῶν σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὑπάρχουσι μετόχια ἱκανὰ τὸν ἀριθμόν, ἐκεῖθεν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου, ὑποτελῆ εἰς τὰς μονάς. Οὕτως εἰς τὴν κοινότητα *Συκιᾶς*, ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς Σιθωνίας χερσονήσου, ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς μετόχια: (ὁ πρῶτος τῶν ἐν παρενθέσει ἀριθμῶν εἶναι ὁ τῶν μοναζόντων καὶ τῶν ἀρρένων ἐργατῶν, ὁ δὲ δεύτερος τῶν ἐν τοῖς μετοχίοις ἐργατίδων): *Ἀγάπητον* (13+13=26), *Ἁγίας Κυριακῆς Ἐσφιγμένου* (17+24=41), *Ἁγιοπαυλίτικο* (32+25=57), *Διονυσίου* (26+5=31), *Δοχειαρίου* (19+5=24), *Ζωγράφου* (5+6=11), *Μετόχι Κομπὰς* (17+16=33), *Κουτλουμουσιανὸ* (29+25=54), *Τρεστενίκα* (3+0=3), *Κριαρίτσι* (17+4=21), *Λαυριώτικο* (8+6=14), *Ξηροποτάμου* (46+46=92). Εἰς κοινότητα *Ρεβενικίων* ἐν τῷ Β. ΒΔ μυχῷ τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, μετόχιον *Περγαδίκι* (53+22=75). Εἰς κοινότητα *Νικήτας* ἢ *Νικῆτι*, τὸ μετόχιον *Βόζικα* (48+41=89). Εἰς τὴν κοινότητα *Παρθενῶνος* δυτικῶς τοῦ μέσου τῆς Σιθωνίας χερσονήσου μετόχια *Γρηγορίου* (49+29=78), καὶ *Κωνσταμονίτου* (34+38=72). Εἰς τὴν κοινότητα *Ὁρμυλίων* εἰς τὸν Β. ΒΑ μυχὸν τοῦ Τορωναίου κόλπου, μετόχι *Βατοπεδινὸ* (38+46=84) καὶ μετόχι *Ζωγραφίτικο* (3+3=6). Εἰς κοινότητα *Ἁγίου Νικολάου*, δυτικὸν μυχὸν τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, μετόχι *Ξενοφῶντος* (16+13=29). Εἰς τὴν κοινότητα *Ἀθύτου*, μετόχια *Ἁγιοπαυλίτικο* (15+13=28), *Λαυριώτικο* (25+2=27), *Ρούσικο* (25+16=41). Εἰς τὴν κοινότητα *Βάλτας*, μετόχια *Διονυσιάτικο* (19+12=31), *Δοχειαρίτικο* (32+23=55), *Ἐσφιγμενίτικο* (10+4=14), *Καρακάλου* (14+9=23), *Κελὶ* (16+4=20), *Κρεμμύδι* (9+14=23), *Ξενοφῶντος* (17+12=29), *Παπαστάθη* (8+5=13), *Πετριώτικο* (29+16=45), *Σταυρονικήτα* (43+20=63). Εἰς τὴν κοινότητα *Βραστῶν Πλανῶν*, νοτίως τοῦ κέντρου τῆς Χαλκιδικῆς, μετόχι *Κελὶ* (19+14=33). Εἰς τὴν κοινότητα *Γοματίου*, μετόχια *Δεβελίκιον* (14+8=22), *Ἰβήρων* (14+9=23), *Λαύρας* (1+5=6). Εἰς τὰς κοινότητας *Πολυγύρου* καὶ *Πορταριᾶς* πρὸς τὸν Β. ΒΔ μυχὸν τοῦ Τορωναίου κόλπου, μετόχια *Διονυσίου* (24+6=30), *Ζωγράφου* (36+16=52), *Καραμὰν* (19+2=21). *Κωνσταμονίτου* (46+22=68), *Ρωσικὸν* (27+10=37), *Ἀναστασιάτικον* (14+7=21). Εἰς κοινότητας *Καλλάνδρας* καὶ *Κασσανδρινοῦ* ἐν τῷ Ν τμήματι τῆς χερσονήσου Παλλήνης, μετόχια *Καραμὰν* (16+15=31), *Ἁγίας Ἀναστασίας* (21+20=41), *Ζωγράφου* (11+5=16), *Κουτλουμουσίου* (3+2=5), *Ξηροποτάμου* (3+2=5), *Φιλοθέου* (4+0=4). Εἰς τὴν κοινότητα *Μεταγγιτσίου*, μετόχιον *Περγαδίκι* (53+78=131). Εἰς τὴν κοινότητα *Ἱερισσοῦ* τὴν ἐγγυτέραν τῷ Ἄθωνι, μετόχια *Ἀμουλιανῆς* (νήσου, 11+6=17), *Ζωγράφου* (9+1=10), *Κουμίτσας* (18+9=27), *Κουτλουμουσίου* (15+6=21), *Κουτσακίου* (6+7=13), *Λαύρας* (14+12=26), *Πρόβλακα* (13+8=21), *Πύργου* (36+1=37), *Πυργούδια* (9+7=16).

Ἀποστάσεις τῶν διαφόρων μονῶν ἀπὸ τῶν Καρυῶν. — Αἱ *Καρυαί*, ἔνθα ἑδρεύει τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἱερὰ Κοινότης τοῦ Ἁγίου ὄρους Ἄθω» διαρκὲς Σῶμα, ἀπέχουσιν ἀπὸ ἑκάστης τῶν ἀπ' εὐθείας πρὸς αὐτὰς ἐπικοινωνουσῶν ἱερῶν μονῶν τὰς ἀκολούθους ἀποστάσεις ἐκπεφρασμένας εἰς ὥρας καὶ δι' ἡμιονικὴν βάδην πορείαν: ἀπὸ τῆς *Λαύρας* 7 ὥρας, τῆς *Καρακάλλου* 3 ὥρας, τῆς *Φιλοθέου* 2 ὥ. 30', τῆς *Ἰβήρων* 1 ὥραν, τῆς *Μυλοποτάμου* 1 ὥ 45 λ., τῆς *Σταυρονικήτα* 0 ὥ. 45 λ., τῆς *Παντοκράτορος* 1 ὥραν, τῆς *Βατοπεδίου* 2 ὥ. 30 λ., τῆς *Ἐσφιγμένου* 4 ὥ. 30 λ., τῆς *Χιλιανδαρίου* 5 ὥ. 30 λ., τῆς *Ζωγράφου* 3 ὥ., τῆς *Κωνσταμονίτου* 2 ὥ., τῆς τοῦ *Ρωσικοῦ* 2 ὥ., τῆς *Ξηροποτάμου* 1 ὥ. 15 λ., τῆς *Σίμωνος Πέτρας* 3 ὥ., τῆς *Γρηγορίου* 3 ὥ. 45 λ., τῆς *Διονυσίου* 5 ὥ. 15 λ., τῆς *Ἁγίου Παύλου* 3 ὥ. 30 λ.

Σ. Ε. Λ.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ, ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, ΔΙΚΑΙΟΝ

Ἱδρυταὶ καὶ κτίτορες τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἁγιωνύμῳ τοῦ Ἄθω ὄρει ἱερῶν καὶ Μονῶν εἶναι οἱ Αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου. Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ ἐπιβεβαιοῦσι τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν μονῶν διατηρούμενα χρυσόβουλλα. Ἐκ φράσεών τινων ἀναφερομένων ἐν αὐτοῖς, ὡς «ἡ Μονὴ τῆς Βασιλείας μου», ἐξάγεται, ὅτι ὅλαι αἱ μοναὶ ἦσαν καὶ ἐλέγοντο «*Βασιλικαί*». Οὕτως ὁ κτίτωρ τῆς Μεγίστης Λαύρας, Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, διὰ τοῦ ἀπὸ 965 μ. Χ. χρονολογουμένου χρυσοβούλλου αὐτοῦ ὀνομάζει τὴν μονὴν ταύτην «Νέαν Λαύραν τῆς Βασιλείας μου». Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος κελεύει ἐν τῷ ἀπὸ 6800 ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρυσοβούλλῳ αὐτοῦ: «Ἡ Μονὴ τῆς Βασιλείας μου, ἡ οὕτω πως τοῦ Βατοπεδίου ἐπικεκλημένη καὶ μετὰ τῶν πρώτων καὶ περιφανῶν τεταγμένη ἀνέκαθεν. .» Οὕτως ἀποφαίνεται διὰ τοῦ πρὸς τὴν αὐτὴν Μονὴν χρυσοβούλλου αὐτοῦ (6685 ἀπὸ κ. κ.) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. Τὴν αὐτὴν φράσιν «τῆς Βασιλείας μου» ἐπαναλαμβάνουσι καὶ οἱ μετὰ τοὺς ἱδρυτὰς βασιλεύοντες εἰς τὰ πρὸς τὰς μονὰς χρυσόβουλλα αὐτῶν. Διὰ τούτων οἱ κτίτορες τῶν Μονῶν καθιέρωσαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων δωρεῶν, τὸ αὐτόνομον, τὸ αὐτοδέσποτον, τὸ ἀδούλωτον καὶ τὸ ἀνεξάρτητον αὐτῶν, ὡσαύτως δὲ τὴν κυριότητα ἐπὶ τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων καὶ τὴν κατοχὴν καὶ νομὴν ὅλων τῶν προσόδων τῶν κτήσεων τούτων. Ὡσαύτως αἱ μοναὶ εἶχον τὸ προνόμιον τῆς κατ' εὐθεῖαν πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας προσωπικῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀναφορᾶς, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ ἀπονεμηθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ εἰς τὴν πρώτην τῇ τάξει καὶ μεγίστην Μονὴν τῆς Λαύρας, ἐν τῷ ὁποίῳ χρυσοβούλλῳ ὁρίζεται ἐπὶ λέξει: «ἔτι δὲ μηδενὶ ἐξεῖναι τῶν ἁπάντων τὴν διάκρισιν *εἰ μὴ μόνον τῷ εὐσεβεῖ κράτει ἡμῶν*». Τὸ προνόμιον τοῦτο καθιερώθη καὶ δι' ἄλλων χρυσοβούλλων, ἀναφέρεται δὲ καὶ εἰς τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Πρωτάτου σωζόμενα δύο Τυπικὰ ἐν μεμβράναις, τὸ λεγόμενον τοῦ *Τράγου*, ὡς γεγραμμένον ἐπὶ δέρματος τράγου, ὅπερ φέρει τὴν ὑπογραφὴν Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ (972 μ. Χ.), καὶ τὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Θ' τοῦ Μονομάχου (1046 μ. Χ.).

Τὰ προνόμια καὶ δικαιώματα ταῦτα τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπεκυρώθησαν καὶ διὰ πατριαρχικῶν *σιγιλλίων*, οἷον τὸ ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Νήφωνος, τοῦ λεγομένου Ἁγιωτάτου, σωζόμενον ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Πρωτάτου, καὶ τὸ ἐπὶ Παϊσίου (1774) σωζόμενον ἐν τῇ Μεγίστῃ Λαύρᾳ. Τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοδιοίκησιν διετήρησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι Σουλτᾶνοι, ἀφ' ἧς τὸ Ἅγιον Ὄρος περιῆλθε μετὰ τῆς λοιπῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας. Αἱ μοναὶ ἐξηκολούθησαν αὐτοδιοικούμεναι καὶ μεθ' ὅλας τὰς διοικητικὰς καὶ πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις τὰς εἰσαχθείσας μετὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἰς τὴν Τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, ὡς καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀπὸ τοῦ 1860 γενομένας ἀποπείρας πρὸς κατάργησιν τοῦ προνομιακοῦ καθεστῶτος τοῦ Ἄθω.

Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν Μονῶν.— Εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων Χριστιανικῶν αἰώνων οἱ θεοσεβεῖς Χριστιανοὶ οἱ ἀποφασίζοντες νὰ ἐγκαταλείψωσι τελείως τὰ ἐγκόσμια καὶ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ὑψίστου, ἀνεῦρον ἐν τῇ Ἀθωνίτιδι χερσονήσῳ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ἅτινα προσηρμόζοντο πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ παλαιοῦ χριστιανικοῦ *κατὰ θεωρίαν* βίου. Οὕτω λίαν ἐνωρίς, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος, ἐσχηματίσθησαν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τὰ πρῶτα μοναστικὰ ἱδρύματα, ὧν ὁ ἀριθμὸς ηὔξανε διὰ τοῦ χρόνου. Κατὰ τὸν Ι' μ. Χ. αἰῶνα ἠριθμοῦντο 56 μοναί, κατὰ δὲ τὸν ΙΓ' 180. Βραδύτερον ὅμως, ἐπειδὴ τὰ μοναστικὰ ἱδρύματα διῃρέθησαν εἰς τὰς κυριάρχους λεγομένας μονὰς καὶ εἰς τὰς ἀπὸ τούτων ἐξαρτωμένας σκήτας, κελλία, καλύβας καὶ καθίσματα, ὁ ἀριθμὸς τῶν Μονῶν ἠλαττώθη βαθμιαίως, οὕτως ὥστε τῷ 1822 ὑπῆρχον 22 κυρίαρχοι Μοναὶ καὶ σήμερον μόνον εἴκοσιν, ἀνέκαθεν ἱεραρχικῶς τεταγμέναι ὡς ἑξῆς:

1) Ἡ τῆς *Λαύρας*, κτισθεῖσα τῷ 961 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ἔχουσα ὑφ' ἑαυτὴν τὰς *σκήτας* τῆς *Ἁγίας Ἄννης*, τῶν *Καυσοκαλυβίων* καὶ τοῦ *Τιμίου Προδρόμου*, τὴν καλουμένην ρουμανικὴν (οὖσαν κοινοβιακήν).

2) Ἡ τοῦ ***Βατοπεδίου***, σεμνυνομένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, κτισθεῖσα κατὰ τὰς θετικωτέρας παραδόσεις ὀλίγον μετὰ τὴν Λαύραν κατὰ σύστασιν τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου δαπάναις τριῶν πλουσίων Ἀδριανουπολιτῶν (Ἀθανασίου, Νικολάου καὶ Ἀντωνίου). Ἔχει δύο σκήτας, τὴν τοῦ *Ἁγίου Δημητρίου*, ἱδρυθεῖσαν τῷ 1744 καὶ τὴν τοῦ *Ἁγίου Ἀνδρέου*, τὴν καλουμένην Σεράγιον.

3) Ἡ τῶν ***Ἰβήρων***, κτισθεῖσα καὶ αὕτη μικρὸν μετὰ τὴν Λαύραν ὑπὸ ἐπιφανοῦς Ἴβηρος, τοῦ Ἰωάννου Τορνικίου, ὡς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ. Ἐκ ταύτης ἐξαρτᾶται ἡ σκήτη τοῦ *Τιμίου Προδρόμου*, ἱδρυθεῖσα τῷ 1779 ἢ καὶ πρότερον ἀκόμη.

4) Ἡ τοῦ ***Χιλιανδαρίου***, σεμνυνομένη ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, κτισθεῖσα τῷ 1197 ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Στεφάνου τοῦ Νεμανία, παραχωρήσαντος τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν αὐτοῦ Στέφανον καὶ καρέντος ὑπὸ τὸ ὄνομα Συμεών, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σάββα, τοῦ βραδύτερον ἀρχιεπισκόπου Σερβίας ἐπὶ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως.

5) Ἡ τοῦ ***Διονυσίου***, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, κτισθεῖσα δὲ ὑπὸ Διονυσίου, μοναχοῦ, (1380—1385) δαπάνῃ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.

6) Ἡ τοῦ ***Κουτλουμουσίου***, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἐκτίσθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀραβικῆς οἰκογενείας ἕλκοντος τὸ γένος Κουτλουμούς. Εἰς ταύτην ὑπάγεται ἡ σκήτη τοῦ *Ἁγίου Παντελεήμονος*.

7) Ἡ τοῦ ***Παντοκράτορος***, τιμωμένη ὡσαύτως ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως, ἱδρυθεῖσα δὲ περὶ τὸ 1363 ὑπὸ τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐν τοῖς ὁρίοις ταύτης κεῖται ἡ σκήτη τοῦ *Προφήτου Ἠλιοῦ*.

8) Ἡ τοῦ ***Ξηροποτάμου***, σεμνυνομένη ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγ. Τεσσαράκοντα μαρτύρων. Λέγεται ἀρχαιοτέρα καὶ αὐτῆς τῆς Λαύρας, κτισθεῖσα ὑπὸ Παύλου Ξηροποταμινοῦ, υἱοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβέ.

9) Η τοῦ ***Ζωγράφου***, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἱδρυθεῖσα δὲ τῷ 1280 ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου.

10) Ἡ τοῦ ***Δοχειαρίου***, συμνυνομένη ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγ. Ἀρχαγγέλων, ἱδρυθεῖσα δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διὰ Εὐθυμίου τοῦ Βυζαντινοῦ.

11) Ἡ τοῦ ***Καρακάλλου*** (ἁγ. Πέτρου καὶ Παύλου), ἱδρυθεῖσα πιθανῶς ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους (1068-1070).

12) Ἡ τοῦ ***Φιλοθέου*** (Εὐαγγελισμοῦ), κτισθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ Ι' αἰῶνος.

13) Ἡ τῆς ***Σίμωνος Πέτρας*** (Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος), κτισθεῖσα τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ὁσίου Σίμωνος.

14) Ἡ τοῦ ***Ἁγ. Παύλου*** (ἁγ. Γεωργίου), κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγ. Παύλου, υἱοῦ Μιχαὴλ τοῦ

Digitized by Google

Ραγκαβέ. Εἰς ταύτην ὑπάγονται ἡ σκήτη τοῦ *Ἁγ. Δημητρίου* καὶ ἡ *Νέα Σκήτη*.

15) Ἡ τοῦ ***Σταυρονικήτα*** (ἁγ. Νικολάου), κτισθεῖσα τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα (ἴσως ἐκ κελλίων Σταύρου καὶ Νικήτα).

16) Ἡ τοῦ ***Ξενοφῶντος*** (ἁγ. Γεωργίου), κτισθεῖσα ὑπὸ Στεφάνου, μεγάλου δρουγγαρίου, ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Βοτανιάτου, ἔχουσα δὲ ὑφ' ἑαυτὴν τὴν σκήτην τοῦ *Εὐαγγελισμοῦ*.

17) Ἡ τοῦ Γρηγορίου (ἁγ. Νικολάου), ἱδρυθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

18) Ἡ τοῦ ***Ἐσφιγμένου*** (Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος), ἱδρυθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

19) Ἡ τοῦ ***Ἁγ. Παντελεήμονος*** (ἢ *Ρωσικοῦ*), ὑπάρχουσα ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

20) Ἡ τοῦ ***Κωνσταμονίτου*** (ἁγ. Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος), κτίσμα Κώνσταντός τινος (Κωνσταμονὴ) ὑπάρχουσα κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα.

Αἱ μοναὶ αὗται κατανέμονται κατὰ τετράδας ὡς ἑξῆς:

α' τετράς: 1) Μεγίστης Λαύρας, 2) Δοχειαρίου, 3) Ξενοφῶντος, 4) Ἐσφιγμένου.

β' τετράς: 1) Βατοπεδίου, 2) Κουτλουμουσίου, 3) Καρακάλλου, 4) Σταυρονικήτα.

γ' τετράς: 1) Ἰβήρων, 2) Παντοκράτορος, 3) Φιλοθέου, 4) Σίμωνος Πέτρας.

δ' τετράς: 1) Χιλιανδαρίου, 2) Ξηροποτάμου, 3) Ἁγίου Παύλου, 4) Γρηγορίου.

ε' τετράς: 1) Διονυσίου, 2) Ζωγράφου, 3) Ρωσικοῦ, 4) Κωνσταμονίτου.

Διαίρεσις τῶν μοναστικῶν ἱδρυμάτων.— Τὰ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει μοναστικὰ ἱδρύματα διαιροῦνται εἰς ἓξ τάξεις, τὰς Μονὰς ἢ Μοναστήρια, τὰς Σκήτας, τὰ Κελλία, τὰς Καλύβας, τὰ Καθίσματα καὶ τὰ Ἡσυχαστήρια.

1) Ἡ ***Μονὴ*** (ἢ ***Μοναστήριον***) εἶναι ἵδρυμα κυρίαρχον, αὐτοδιοίκητον, ἱδρυμένον δι' Αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου ἢ Πατριαρχικοῦ σιγιλλίου, κάτοχον ἐν ἀπολύτῳ κυριότητι ἐδάφους ἁγιορειτικοῦ, εἰς οὐδένα δὲ ὑποκείμενον περιορισμὸν ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν.

Αἱ μοναὶ εἶναι *Βασιλικαὶ* καὶ *Πατριαρχικαὶ Σταυροπηγιακαὶ* (βλ. λ. Μοναί), ὑπὸ τὴν ἰδιότητα δὲ ταύτην ἐξαιροῦνται τῆς οἰκείας ἐπισκοπικῆς δικαιοδοσίας, ὑπαγόμεναι ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τὸν Πατριάρχην. Ἕκαστον μοναστήριον θεωρεῖται κατὰ πλάσμα ἀνεξάρτητος καθ' ἑαυτὴν Ἐπισκοπή. Τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀσκεῖ πνευματικὴν μόνον δικαιοδοσίαν.

Ἑκάστη Μονὴ εἶναι ***κοινόβιον*** ἢ ***ἰδιόρρυθμος***. ***Ἐν τῷ κοινοβίῳ οἱ ἀδελφοὶ ἔχουσι τὰ πάντα κοινὰ καὶ οὐδὲν ἴδιον***. Τῆς Μονῆς προΐσταται ἰσόβιος Ἡγούμενος (Κοινοβιάρχης) ἔχων περὶ ἑαυτὸν τὴν ***Γεροντίαν*** καὶ τοὺς ***Ἐπιτρόπους***, ἐκλεγόμενος δὲ διὰ πλειοψηφίας ὑπὸ τῆς Γεροντίας ἐν μυστικῇ

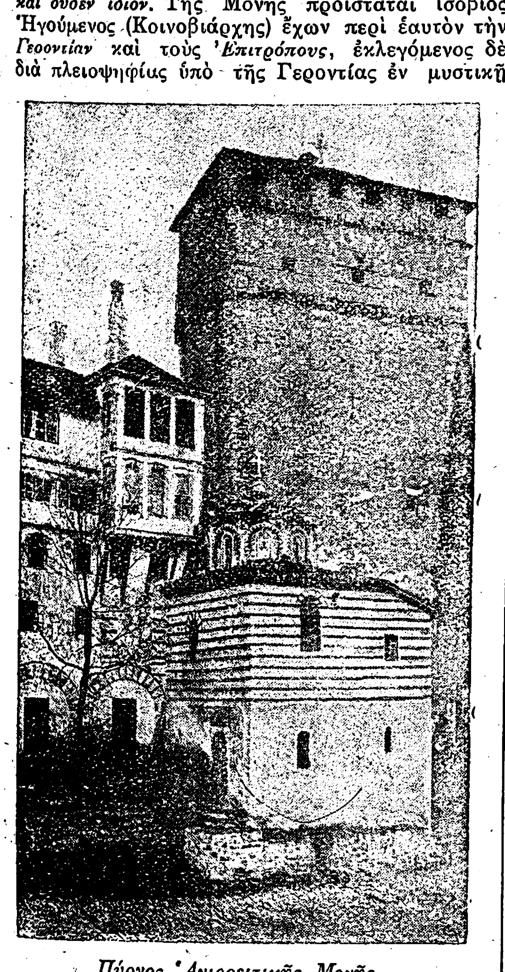

Πύργος Ἁγιορειτικῆς Μονῆς.
[Ὑψοῦται, ὡς συνήθως, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου].

ψηφοφορίᾳ ἐκ καταλόγου ὑποψηφίων, καταρτιζομένου πάλιν διὰ πλειοψηφίας ὑπὸ τῶν ἐχόντων δικαιώματα ψήφου (διανυόντων τὸ 6ον ἔτος ἀπὸ τῆς κουρᾶς) μοναχῶν. Διὰ τὸν Ἡγούμενον ἀπαιτοῦνται προσόντα, δύναται δὲ οὗτος νὰ παυθῇ ἀποφάσει τῆς Γεροντίας καὶ ***τῇ πλειοψηφίᾳ τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου μελῶν*** τῆς Ἀδελφότητος. Ἐὰν ὁ ἐκλεγεὶς ἡγούμενος δὲν φέρῃ τὸν βαθμὸν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου, προχειρίζεται τοιοῦτος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὰς ἰδιορρύθμους μονὰς οἱ μὲν μοναχοὶ

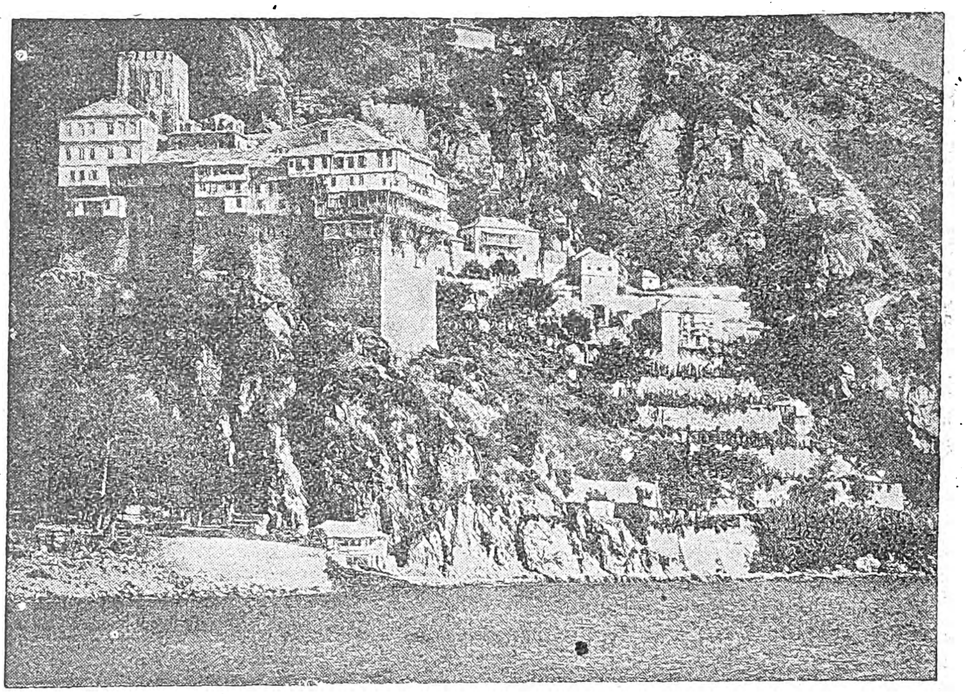

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου.
[Ἱδρύθη πρὸ τοῦ 1366 ὑπὸ τοῦ ἐκ Κορυτσᾶς Διονυσίου καὶ ἐμεγεθύνθη ὑπὸ Ἀλεξίου Γ' τοῦ Κομνηνοῦ, Αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος περὶ τὸ 1375].

διαιτῶνται καθ' ἑαυτούς, διέπει δὲ τὰ τῆς Μονῆς ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ἡ Σύναξις τῶν προϊσταμένων.

Κατὰ ταῦτα τῶν μὲν κοινοβίων τὸ πολίτευμα εἶναι σχεδὸν μοναρχικόν, ἀλλὰ μετὰ κοινοκτημοσύνης, τῶν δὲ ἰδιορρύθμων ὀλιγαρχικὸν ἀριστοκρατικόν. Ἐκ τῶν 20 κυριάρχων μονῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν μοναχικὴν Συμπολιτείαν, 11 εἶναι τοῦ κοινοβιακοῦ, 9 δὲ τοῦ ἰδιορρύθμου τύπου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν 20 Μονῶν, ὡς ἀνεγνωρισμένος ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, οὔτε νὰ αὐξηθῇ δύναται οὔτε καὶ νὰ ἐλαττωθῇ.

2) ***Σκήτη*** εἶναι ἵδρυμα μοναστικὸν ἱδρυμένον ἐπὶ ἐδάφους κυριάρχου Μονῆς διὰ πράξεως τῆς Μονῆς ταύτης, ἐγκεκριμένης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος καὶ ἐπικεκυρωμένης διὰ Πατριαρχικοῦ Σιγιλλίου, ἤτοι Γράμματος ἔχοντος κανονικὸν κῦρος. Ἐσωτερικῶς αἱ σκῆται αὐτοκυβερνῶνται ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τῆς κυριάρχου Μονῆς, ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς ὁποίας ὑπάγεται ὁ κανονισμὸς ὁ διέπων τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν μοναχῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ σκήτῃ μοναχῶν εἶναι ὡρισμένος κατ' ἀνώτατον ὅριον εἰς τὰς σχετικὰς ἐπισήμους πράξεις. Καὶ αἱ σκῆται διαιροῦνται εἰς *κοινόβια* καὶ *ἰδιόρρυθμα*, τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύνολον μεμονωμένων οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι καλοῦνται ***Καλύβαι*** περὶ ἕνα καθεδρικὸν ναὸν ὀνομαζόμενον τὸ *Κυριακόν*, παρὰ τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ὁ *Δικαῖος*, δηλαδὴ ὁ προϊστάμενος τῆς ὅλης Σκήτης. Ἑκάστης Καλύβης, οἰκουμένης ὑπὸ 3 μοναχῶν, προΐσταται ὁ *Γέρων*, τῶν ἄλλων δύο ὄντων *ὑποτακτικῶν* τούτου. Οἱ Γέροντες ἐκλέγουσι τὸν Δικαῖον τῆς Σκήτης. Ἕκαστος τῶν ὑποτακτικῶν παραμένει ἰσοβίως εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ οἰκείου Γέροντος, ὅστις θεωρεῖται πνευματικὸς αὐτοῦ πατήρ.

Εἰς τὰς κοινοβιακὰς σκήτας ὁ Δικαῖος ἐκλέγεται ἰσοβίως ἐγκρινόμενος ὑπὸ τῆς κυριάρχου μονῆς.

Αἱ ἀνεγνωρισμέναι Σκῆται ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει εἶναι 12 ἐν ὅλῳ (ἄρθρ. 142 Κ. Χ.). Ἐπ' οὐδενὶ δὲ λόγῳ δύνανται αι Σκῆται νὰ μετατραπῶσιν εἰς Μοναστήρια, οὔτε τὰ Κελλία εἰς Σκήτας (ἄρθρ. 133 Κ. Χ.).

3) Τὸ ***Κελλίον*** εἶναι ἵδρυμα μοναστικόν, ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς οἰκοδομήματος μετὰ ναϊδίου καὶ περιοχῆς τινος ἐδάφους. Παραχωρεῖται δὲ δι' ἐγγράφου *(ὁμολόγου)* τῆς κυριάρχου μονῆς εἰς τρία πρόσωπα κατὰ σύστημα διαδοχῆς. Ὁ ἐν τῷ παραχωρητηρίῳ ἐγγεγραμμένος πρῶτος μοναχὸς εἶναι ὁ *Γέρων* ὅστις ὑποδεικνύει καὶ τὸν δεύτερον καὶ τὸν τρίτον συγκάτοικον ἐπὶ ἰδίᾳ του εὐθύνῃ. Ἀποθνήσκοντος τοῦ πρώτου καταλαμβάνει τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ δεύτερος, τοῦτον διαδέχεται ὁ τρίτος. Ὁ νέος Γέρων ὑποδεικνύει τὸν τρίτον, ἡ δὲ νέα αὕτη τάξις ἐπισημοποιεῖται ἑκάστοτε διὰ νέου παραχωρητηρίου ἐγγράφου τῆς Μονῆς, ἀφοῦ καταβληθῇ εἰς τὸ ταμεῖον αὐτῆς ὑπὸ τοῦ προβιβασθέντος εἰς Γέροντα τὸ τρίτον τῆς ἀξίας τοῦ Κελλίου *(τριμερίδιον ἢ τριμοιρίδιον)*. Ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος Γέροντος περιέρχεται μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Κελλίου δικαιωμάτων του εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει τελευτῆς τοῦ Γέροντος ἄνευ νομίμων διαδόχων, τὸ Κελλίον περιέρχεται μεθ' ὅλης τῆς περιουσίας του εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριότητα τῆς Μονῆς.

Οἱ μοναχοὶ τοῦ κελλιωτικοῦ βίου ὑποχρεοῦνται νὰ ἀποζῶσιν ἐκ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς τοῦ κελλίου καὶ ἐκ τοῦ ἐργοχείρου αὐτῶν (ζωγραφικῆς, ξυλογλυπτικῆς, πλεκτικῆς κ.λ.). Ἱδρύματα τοῦ τύπου τούτου ὑπῆρχον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐν ὅλῳ 204. ὧν 154 Ἑλληνικά, 31 Ρωσικά, 12 Ρουμανικά, 6 Βουλγαρικὰ καὶ 1 Γεωργιανόν.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ' συνετέλεσεν εἰς ματαίωσιν τῆς εἰς σκήτην μετατροπῆς τοῦ παντοκρατορικοῦ κελλίου τοῦ *Μεγάλου Βασιλείου*, ἐντειλάμενος τὴν ἀκύρωσιν τῶν ὁπωσδήποτε γεγενημένων (1879) καὶ Νεόφυτος ὁ Η' ἐκήρυξεν ὡσαύτως ἄκυρον καὶ ὅλως ἀνυπόστατον τὴν μετατροπὴν τοῦ Ἐσφιγμενιτικοῦ κελλίου τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἰς σκήτην (1891). Διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν κελλίων εἰς σκήτας, ὅπου πολλαπλάσιοι θὰ ἐδικαιολογοῦντο μοναχοί, ἐπεδιώκετο ὁ ἐκρωσισμὸς τοῦ Ἄθω. Ἐθνοπρεπῶς λοιπὸν ἐπολιτεύθησαν τόσον ἡ Ἱερὰ Κοινότης, ὅσον καὶ τὸ Πατριαρχεῖον, διότι εἰς τὰς ἀσυγγνώστους ταύτας πράξεις διεβλέπετο ἡ βαθμιαία ἐξαφάνισις καὶ κατάργησις τοῦ παναρχαίου ἁγιορειτικοῦ καθεστῶτος καὶ ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῶν ἔτι σωζομένων ἀγαθῶν.

4) Ἡ ***Καλύβη*** εἶναι μεμονωμένη μικρὰ κατοικία, ὅλαι δὲ ὁμοῦ αἱ καλύβαι, ὡς μικρὰ κώμη, ἀποτελοῦσι τὴν ἰδιόρρυθμον Σκήτην. Αἱ Καλύβαι παραχωροῦνται ὑπὸ τῆς Μονῆς εἰς τρία πρόσωπα κατὰ σύστημα διαδοχῆς ὡς καὶ εἰς τὰ Κελλία. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ μεμονωμέναι καλύβαι διδόμεναι πρὸς ἰσόβιον κατοικίαν ἄνευ διαδοχῆς.

5) Τὸ ***Κάθισμα*** εἶναι μικρὰ Καλύβη, εἰς τὴν ὁποίαν κατοικεῖ εἷς μόνος Μοναχός, ὅστις ἐπὶ ὡρισμένῳ τιμήματι λαμβάνει ἰσοβίως καὶ διακονίαν ἄρτου ἐκ τῆς Μονῆς.

6) Τὸ ***Ἡσυχαστήριον*** εἶναι Κάθισμα ἀπομεμακρυσμένον ἐκ τῆς Μονῆς καὶ ἄλλων ἱδρυμάτων, ἐν ἐρήμῳ καὶ ἀπροσίτῳ συνήθως τόπῳ. Ἀποτελεῖ τοῦτο τὴν αὐστηροτέραν μορφὴν τοῦ μοναστικοῦ βίου.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἓξ τάξεων ὑπάρχουσι καὶ οἱ λεγόμενοι *Καβιῶται*, ρασοφόροι εἰς οὐδὲν ἵδρυμα ἀνήκοντες, εἴτε ὡς ἔξωθεν ὑπεισελθόντες, εἴτε ὡς ἐκδεδιωγμένοι ὑπὸ τῶν Μονῶν. Τοὺς τοιούτους οἱ κανονισμοὶ χαρακτηρίζουσιν ὡς ἀλήτας καὶ διατάσσουσι τὴν ἐκδίωξιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους (ἄρθρ. 177 Κ. Χ.).

Διοίκησις τῶν μονῶν.— Ἡ ὀργάνωσις τῆς μοναχικῆς πολιτείας τοῦ Ἄθω καὶ ἡ λειτουργία τῶν μοναστηρίων αὐτῆς ἐβασίζετο ἀρχῆθεν ἐπὶ τῶν γενικῶν περὶ μοναχικοῦ βίου διατάξεων καὶ τῆς μοναστηριακῆς ἐν γένει καταστάσεως ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολῇ. Τὸ δικαίωμα δὲ τοῦ καθορίζειν τὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν μονῶν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου εἰς τοὺς κτίτορας αὐτῶν. Οἱ ἰδιωτικοὶ οὗτοι κανονισμοί, οἱ ἐκδιδόμενοι ὑπὸ τῶν κτιτόρων, ἀπεκλήθησαν *τυπικά*, ἅτινα καὶ ἴσχυον ἐφόσον δὲν προσέκρουον πρὸς τὰς κανονικὰς τοῦ Δικαίου ἀρχάς.

Τοιαῦτα τυπικὰ δὲν ὑπῆρχον μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος. Αἱ γενικαὶ ὑποθέσεις τῶν μονῶν διῳκοῦντο ὑπὸ τῶν ἡγουμένων, ἤτοι ἀρχηγῶν, οἵτινες ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν μοναχῶν συνερχομένων εἰς συ-

Digitized by Google

νέλευσιν, καλουμένην *Μέσην*, *Κέντρον* καὶ τέλος *Σύναξιν*.

Ταῦτα ἴσχυον κατ' ἄγραφον ἔθιμον. Μετὰ τὰ μέσα ὅμως τοῦ Ι' αἰῶνος κατεφάνη ἡ ἀνάγκη τῆς συντάξεως ἐγγράφου κανονισμοῦ, τοιοῦτος δὲ καὶ συνετάχθη ἐπὶ τῇ ἱδρύσει τῆς Μονῆς τῆς Λαύρας.

Ἱερὰ Μονὴ Ξενοφῶντος.

[Ἱδρύθη κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ὁσίου Ξενοφῶντος καὶ ἐμεγεθύνθη κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Συμεών, μεγάλου δρουγγαρίου ἐπὶ Βοτανειάτου].

Ὁ κανονισμὸς οὗτος εἶναι τὸ *«Τυπικὸν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ»*. Ἐν αὐτῷ μετὰ πρόλογον περὶ τῶν γενομένων συνεννοήσεων μετὰ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, (ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Ἀθανάσιον νὰ μονάσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του), οὗτος καταστήσας, καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα, ὡς κτίτωρ, τὸν Ἀθανάσιον ἐν τῇ δεσποτείᾳ τῆς Λαύρας, καθορίζει λεπτομερῶς τὰ τῆς λειτουργίας τοῦ μοναστηρίου ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῶν κανόνων Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

Τὸ τυπικὸν τοῦτο, ἰσχῦον μόνον διὰ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας, ἐκίνησεν εἰς μίμησιν καὶ τοὺς ἄλλους παλαιοτέρους ἀσκητάς. Διὸ καὶ ἀπηυθύνθησαν τῷ 972 πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν, ὅστις ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διασήμου μονῆς τοῦ Στουδίου, Εὐθύμιον. Ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τούτου καὶ τῇ συμπράξει ἁπάντων τῶν μοναχῶν συνετάχθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως τῶν Ἡγουμένων ὁ πρῶτος ἔγγραφος κανονισμὸς περὶ τῆς διοικήσεως τῶν μονῶν τοῦ Ἄθω. Τὸ πρῶτον τοῦτο *«Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους»*, σύγκειται ἐκ κεφαλαίων ΚΗ' καὶ φέρει 58 ὑπογραφὰς ἡγουμένων, μοναχῶν κλπ.

Αὐξηθέντος βραδύτερον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μονῶν καὶ ἀναγνωρισθείσης τῆς ἀνάγκης βελτιώσεώς τινος ἐν τῇ διοικήσει αὐτῶν, ἡ Σύναξις τῶν Ἡγουμένων ἐξῃτήσατο τῷ 1046 παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου τὴν ἀποστολὴν συμβούλου πρὸς σύνταξιν νέου Τυπικοῦ. Ὡς τοιοῦτον σύμβουλον ἀπέστειλεν ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν Ἡγούμενον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Τσιντσουλούκη, Κοσμᾶν. Οὕτω συνετάχθη τὸ *«Δεύτερον Τυπικόν»*, «οὔτε ἀβουλεύτως καὶ ἀπερισκέπτως, ἀλλὰ βουλήσει καὶ ἀρεσκείᾳ πάντων τῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους εὐσεβεστάτων Μοναχῶν καὶ Καθηγουμένων».

Τὸ δεύτερον τοῦτο Τυπικόν, ἀποτελούμενον ἐκ κεφαλαίων ΙΕ', ἐπεκυρώθη καὶ διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, ὅπερ ἀπελύθη κατὰ μῆνα Ἰούνιον Ἰνδικτιῶνος Δ', ἐν ἔτει 1046 μ. Χ. Αἱ διατάξεις αὐτοῦ ἐκηρύσσοντο ἀπαράγραπτοι καὶ ἀναλλοίωτοι: «Πάντα τὰ εἰρημένα ἐν τῷ εἰρημένῳ Τυπικῷ διατεταγμένα ἀπαράθραυστα συντηρεῖσθαι καὶ ἀναλλοίωτα καὶ πᾶσιν ὑπαγορεύομεν τὴν τῶν κανονικῶν ἐπιτιμίων ὑπαγωγὴν καὶ τὴν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ νόμου παιδείαν».

Μετὰ 347 ἔτη, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1393, ἐξεδόθη νέος *«Ὅρος καὶ τύπος τοῦ Ὄρους Ἄθω»*. Τοῦτο εἶναι τὸ τελευταῖον Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτοῦ διῳκοῦντο αἱ ἱεραὶ Μοναὶ καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἥτις δὲν ἐπήνεγκε μεγάλας μεταβολὰς ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης αἱ Μοναὶ ἐδήλωσαν ὑποταγὴν εἰς τὸν Σουλτάνον Μωάμεθ Β', ἐπέτυχον δὲ οὕτω τὴν ὑπὸ τούτου ἀναγνώρισιν τῆς αὐτοδιοικήσεως αὐτῶν ἔναντι πληρωμῆς φόρου, ὅστις τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς 1000 τάληρα.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας.— Ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν ὑπάρχουσι σπουδαῖα γεγονότα ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει. Μόνον αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων ἀντιζηλίαι καὶ διαμάχαι ἐτάρασσον συχνάκις τὴν μοναστικὴν γαλήνην. Τῷ 1764 οἱ διαπληκτισμοὶ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων μετ' ἄλλων προὐκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Τούρκων, εἰσήχθη δὲ τότε νέον φορολογικὸν σύστημα παραμεῖναν ἐν ἰσχύϊ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας. Κατὰ τοῦτο ἑκάστη μονὴ ἐπλήρωνε τὸν λεγόμενον *«μέγαν»* φόρον, πρὸς δὲ καὶ τὸν *κεφαλικὸν* ἢ *μικρὸν* φόρον *(χαρὰτς)* δι' ἕκαστον μοναχόν. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλοι φόροι, ὁ τῆς αὐτοκρατορικῆς χορηγίας *(τζέμπι χουμαγιούν)*, ἡ δεκάτη, τὰ δικαιώματα τοῦ Μποσταντζῆ κτλ. Τῷ 1789 ἐπληρώθησαν διὰ φόρους ἐν συνόλῳ 37.200 γρόσια, ἤτοι 1800 τάληρα.

Τὸ ἄρθρον 13 τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὁρίζει τοὺς φόρους εἰς 72000 γρόσια κατ' ἀποκοπὴν *(μακτοῦ)*, πληρωτέα κατὰ δόσεις εἰς τὸ Τουρκικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Τῷ 1784 ὁ Πατριάρχης Γαβριὴλ ὁ Δ', ὁ ἀπὸ παλαιῶν Πατρῶν, ἐτροποποίησε τὰ παλαιὰ Τυπικὰ δι' ἰδίου τυπικοῦ, εἰσαγαγόντος τὸ αὐστηρὸν κοινοβιακὸν λεγόμενον σύστημα, ἀντὶ τοῦ ἰδιορρύθμου, εἰς τὴν μονὴν Ξενοφῶντος κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν καὶ εἰς ἄλλας. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' ὁ Ἐθνομάρτυς ἐξέδωκε συνοδικὸν Τόμον ῥυθμίζοντα τὴν πολιτείαν τῶν ἐν Ἄθῳ (5 Δεκεμβρίου 1806).

Τῷ 1821 ὁ Ἄθως μετέσχε τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς

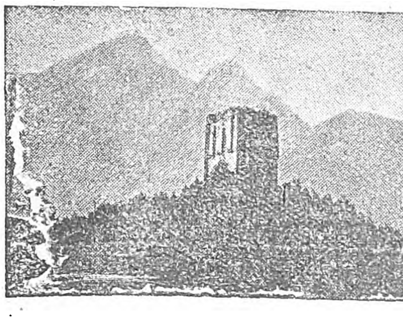

Ὁ πύργος τῶν Ἀμαλφινῶν.

[Ἠρειπωμένος ἤδη, ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν διαλυθεῖσαν ὀρθόδοξον μονὴν τῶν Ἰταλῶν Ἀμαλφινῶν, ἥτις ἱδρυθεῖσα κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα συνεχωνεύθη εἰς τὴν Μ. Λαύραν κατὰ τὸ τέλος του ΙΒ' αἰῶνος].

Ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὑπέκυψεν ἐν τέλει εἰς τὰ στίφη τοῦ Ἀβδοὺλ Ἀμπούτ, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1830 διέπραξαν φοβερὰς σφαγὰς καθ' ὅλην τὴν Χαλκιδικήν. Ἀποκατασταθείσης τῆς ἡσυχίας ἐπανῆλθε καὶ τὸ τέως διοικητικὸν καθεστὼς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1876, ὅτε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐζήτησε νὰ ἐκπονηθῇ νέος Κανονισμός, ὅστις καὶ συνετάχθη ὑπὸ τὸν τίτλον *«Κανονισμὸς τῶν ἐν τῷ Ἁγ. Ὄρει μοναστηρίων τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωμαϊκοῦ Πατριαρχείου»* ἐξ ἄρθρων 153 καὶ κατεχωρήθη ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Ὀθωμανικῶν Νόμων *(Δουστούρ)*. (Τὸ κείμενον αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεταφράσει τῶν Ὀθωμανικῶν Κωδίκων *Δημ. Νικολαΐδου*, τόμ. 3, σελ. 2793. Βλ. καὶ *George Young* «Corps de droit ottoman» τόμ. II σελ. 41—56).

Κατὰ τὸν Κανονισμὸν τοῦτον, αἱ Μοναὶ μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτῶν ὑπήγοντο εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωμαϊκὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἐλογίζοντο ὡς ἀναπαλλοτρίωτα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Οἱ ἐν αὐταῖς οἰκοῦντες μοναχοὶ καὶ ἡ πολιτικὴ διοίκησις αὐτῶν ὑπήγοντο νομίμως εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ἡ δὲ πνευματικὴ διοίκησις εἰς τὸν Ρωμαῖον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐξηρτῶντο (ἄρθρον 3ον). Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ διοίκησις ἁπάντων τῶν μοναστηρίων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς μοναχούς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ὁλομελείας αὐτῶν διῳκοῦντο ὑπὸ τῆς Κοινότητος καὶ τῆς Συνάξεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ προνόμια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔτυχον καὶ διεθνοῦς κυρώσεως διὰ τοῦ ἐδ. 8 τοῦ 62ου ἄρθρου τῆς Βερολινείου Συνθήκης ἔχοντος οὕτως:

«Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθω, οἱοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, θὰ ἐξακολουθήσουν προστατευόμενοι εἰς τὰς μέχρι τοῦδε κτήσεις καὶ προνομίας αὐτῶν, θέλουσι δὲ ἀπολαύει, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, πλήρους ἰσότητος δικαιωμάτων καὶ εὐεργετημάτων».

Ἀλλ' ὁ κανονισμὸς τοῦ 1876 δὲν ἤρεσεν εἰς τὰς μονὰς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐξετελέσθη. Ὡς ἐκ τούτου ἐδέησε νὰ συνταχθῇ τῷ 1910 νέος Κανονισμὸς ἢ *«Τυπικὸν»* ἐκ 246 ἄρθρων, ὅστις καὶ ἐγκριθεὶς ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους τῇ 31ῃ Ὀκτωβρίου 1911 ἔτυχε τῆς πατριαρχικῆς κυρώσεως (Ἰωακεὶμ τοῦ Γ') τῇ 13 Φεβρουαρίου 1912, ἐτυπώθη δὲ εἰς ἴδιον τεῦχος («Γενικὸς Κανονισμὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους», ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις Μισαηλιδῶν, 1912). Κατὰ τὸν Κανονισμὸν τοῦτον, ὡς ἄλλως τε καὶ πρὸ τούτου ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς, τὰ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους μέχρι τῆς καταλήψεως τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἄθω ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν εἶχον ὡς ἑξῆς:

Ἑκάστη τῶν 20 κυριάρχων μονῶν εἶχεν ἰδίαν καὶ ἀνεξάρτητον διοίκησιν, ἅπασαι δὲ ὁμοῦ ἐξεπροσωποῦντο καὶ διῳκοῦντο ὑπὸ δύο ἀρχῶν, ὧν ἡ μὲν λέγεται *Ἐπιστασία*, ἱδρυθεῖσα τῷ 1783 καὶ ἀποτελουμένη ἐκ τεσσάρων μελῶν διοριζομένων ἐκ περιτροπῆς κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν 20 Μονῶν, καὶ εἶναι ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία καὶ ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἡ δὲ καλεῖται *Ἱερὰ Κοινότης* ἢ *Ἱερὰ Σύναξις*, ἱδρυθεῖσα τῷ 1810 καὶ συγκειμένη ἐξ 20 μελῶν, ὧν ἕκαστον ἀντιπροσωπεύει μίαν τῶν 20 κυριάρχων Μονῶν καὶ ἀποτελεῖ τὴν Νομοθετικὴν καὶ Δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει.

Εἰς τὴν Ἐπιστασίαν ἀνῆκεν ἡ ἐκτέλεσις τῶν διαφόρων ἀποφάσεων τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἢ Συνάξεως, ἡ τήρησις τῆς δημοσίας καὶ ἀστυνομικῆς τάξεως καὶ ἡ φρούρησις τοῦ Ἁγίου Ὄρους διὰ σώματος χωροφυλακῆς, ἀπαρτιζομένης ἐξ 24 ἀνδρῶν, ἁπάντων Χριστιανῶν, λαϊκῶν, ὁπλιτῶν (φουστανελλοφόρων) οἱ ὁποῖοι λέγονται *Σερδάρηδες*, ὡς καὶ ἡ κατασκευή, ἡ συντήρησις, ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ καθαριότης τῶν ὁδῶν. Ἡ Ἐπιστασία ἀπετελεῖτο ἐκ τεσσάρων προϊσταμένων Μονῶν, μιᾶς Μονῆς ἐξ ἑκάστης τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων τετράδων δι' ὁλόκληρον τὸ Ἐπιστατικὸν ἔτος ἀρχόμενον τὴν 1ην Ἰουνίου. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πρώτης Μονῆς ἑκάστης τετράδος φέρει τὸν τίτλον *«Πρωτεπιστάτης»*, θεωρούμενος πρῶτος ἐν ἴσοις. Οὗτος κατὰ τ' ἀνωτέρω δύναται ν' ἀνήκῃ εἰς μίαν τῶν ἑξῆς Μονῶν: Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου, Ἰβήρων, Χιλιανδαρίου καὶ Διονυσίου.

Τῆς δὲ Ἱερᾶς Κοινότητος ἢ Συνάξεως τὰ καθήκοντα ἦσαν νομοθετικὰ καὶ δικαστικά. Τὰ νομοθετικὰ συνίσταντο εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἐσωτερικῶν κανονισμῶν τῶν Μονῶν καὶ εἰς τὴν ψήφισιν τῶν κανονιστικῶν διατάξεων περὶ τῶν σχέσεων καὶ συμφερόντων τῶν ὁμοσπόνδων Μονῶν καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῆς δημοσίας τάξεως. Τὰ δὲ δικαστικὰ συνίσταντο εἰς τὴν πρωτόδικον ἐκδίκασιν πάσης ἀστικῆς ὑποθέσεως, ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, ὡς καὶ πάσης ποινικῆς καταδιώξεως μέχρι βαθμοῦ πταίσματος μεταξὺ κυριάρχων Μονῶν ὡς καὶ μεταξὺ Μοναχῶν, κατ' ἔφεσιν δὲ μεταξὺ κυριάρχου Μονῆς καὶ ἐξαρτήματος ταύτης. Ἡ πρωτόδικος ἐκδίκασις τῶν ἐξαρτημάτων Μονῆς τινος ἀνῆκεν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Μονήν. Ἡ Ἱερὰ Σύναξις δικάζουσα ὡς πταισματοδικεῖον κατεδίκαζε τὸν πταίσαντα εἰς χρηματικὴν ἀποζημίωσιν ἢ πρόστιμον ἢ καὶ εἰς ἀποπομπὴν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς ἐφεσιβάλλοντο ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Αἱ Μοναὶ τοῦ Ἄθω διετήρουν καὶ ἀντιπροσωπείας ἐν Κωνσταντινουπόλει μὲν ἀπὸ τοῦ 1860, ἐν Θεσσαλονίκῃ δὲ ἀπὸ τοῦ 1878. Αἱ ἀντιπροσωπεῖαι αὗται ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως καὶ

Digitized by Google

καθῆκον εἶχον νὰ ἐπιμελοῦνται τῶν ὅλων ὑποθέσεων τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Πολιτικαὶ ἀρχαὶ ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως δὲν ὑπῆρχον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Τοιαύτης ἀρχῆς ἡ ὕπαρξις ἐκρίνετο περιττή, διότι ἐθεωρεῖτο, ὅτι οἱ μοναχοί, ἐγκαταλείποντες τὰ ἐγκόσμια καὶ ἀποξενούμενοι τούτων,δὲν εἶχον ἀνάγκην συναφείας πρὸς τὰς πολιτικὰς κοσμικὰς ἀρχάς. Τὸ μόνον κοσμικὸν πρόσωπον, ὅπερ ἐπάτει τὸν πόδα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ διέμενεν ἡμέρας τινὰς ἅπαξ τοῦ ἔτους, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἦτο Μουσουλμᾶνος τις ἀγᾶς, *Χασεκῆς* καλούμενος, ὅστις ἀπεστέλλετο ὑπὸ τοῦ Μποσταντζῆ - μπασῆ (ἀνακτορικοῦ μεγιστᾶνος), ὅπως εἰσπράξῃ τὸν Κυβερνητικὸν κεφαλικὸν φόρον τῶν 20 Μονῶν. Ὁ ἀγᾶς οὗτος φέρεται λαμβάνων τῷ 1745 ὡς μισθόν του 2500 γρόσια καὶ διὰ τὴν τροφήν του 1000 γρ., ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἑπομένου πίνακος, εἰλημμένου ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν» ἔργου Ἀθ. Ὑψηλάντου:

Τὴν σήμερον (1764) ὅλα τὰ ἐτήσια ἔξοδα τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰσὶ τὰ ἑξῆς:

Γρ. 1500 διὰ τὸ κρέας τοῦ ὀτζακίου τοῦ Μποσταντζῆ-μπασῆ.
» 666 διὰ τὸ κελπάζι.
» 533 καὶ 10 ἄσπρα μουκαταᾶς ὅλου τοῦ Ὄρους.
» 7000 χαρτζιλίκ.
» 1500.60 πέντζαις.
» 2500 τὸ ἀγαλίκι τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Μποσταντζῆ-μπασῆ.
» 1000 διὰ τροφήν του.
» 50.0 τὸ δέκατον ἐλαιῶν, ἀμπελώνων, φουντουκίων κτλ.
» 1000 διάφορα χρεωστουμένων κεφαλαίων.
» 7500 ποχτζᾶς (δηλαδὴ τὸ περίβλημα τοῦ δέματος) τῶν χαρατσίων.

Γρ.37200 σοῦμα καὶ ἄσπρα 100.

Τὸν ἀγᾶν τοῦτον μετὰ τὸ 1820 ἀντικατέστησεν ἕτερος λεγόμενος *Μουχασίλης* (ἤτοι εἰσπράκτωρ) καὶ βραδύτερον ὁ λεγόμενος *Μουλτεζίμης* (πακτωτής), ὅστις ἐστέλλετο εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ εἰσέπραττε τὸν ἐκ Λ. Τ. 700 ἐτήσιον κεφαλικὸν φόρον τῶν 20 Μονῶν.

Ὅταν μετὰ τὸ 1869 εἰσήχθη ἐν Τουρκίᾳ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν Γενικῶν Διοικήσεων, Διοικήσεων καὶ Ὑποδιοικήσεων, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις καθώρισε τὴν Χερσόνησον τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς ὑποδιοίκησιν (*καζᾶ*) πρωτοβάθμιον. Τῷ 1870 διωρίσθη ὑποδιοικητὴς (*καϊμακάμης*) τοῦ Ἁγίου Ὄρους μὲ ἕδραν τὰς Καρυάς, ἔνθα ἑδρεύουσι καὶ αἱ μοναστηριακαὶ ἀρχαί, ἡ Ἐπιστασία καὶ ἡ Ἱερὰ Σύναξις. Μετὰ δέκα ἔτη διωρίσθησαν καὶ τελώνης καὶ ὑγειονόμος, ἑδρεύοντες ἐν Δάφνῃ, ἥτις ἐγένετο ὁ λιμὴν τοῦ Ὄρους.

Τὰ καθήκοντα τοῦ καϊμακάμη τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ὅστις ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἐξαιρετικῶς, δὲν ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ὑποδιοικητῶν. Ἔχων οὗτος ὑπὸ τὰς διαταγάς του τέσσαρας ἢ πέντε κλητῆρας (ζαπτιέδες) ἦτο ἐπιφορτισμένος τὰ ἑξῆς καθήκοντα:

α') νὰ παρέχῃ τὴν συνδρομὴν τῶν ζαπτιέδων του εἰς τὴν Ἐπιστασίαν, ὁσάκις αὕτη ἤθελε τὴν ζητήσει.

β') νὰ ἐκτελῇ τὰς διαταγὰς τῆς Νομαρχίας Θεσσαλονίκης καὶ ἀλληλογραφῇ μετ' αὐτῆς.

γ') νὰ ἀποστέλλῃ τοὺς ποινικῶς κατηγορουμένους εἰς τὰς ἁρμοδίας ἀρχὰς καὶ ἐνεργῇ διὰ τῆς Ἐπιστασίας τὰς σχετικὰς ἀνακρίσεις, ἐρεύνας, κοινοποιήσεις καὶ κλήσεις, καθόσον τὰ δικαστήρια Θεσσαλονίκης ἦσαν ἁρμόδια, ὅπως δικάζωσι τὰς πολιτικάς, κτηματικὰς καὶ ποινικὰς δίκας τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει κατοικούντων, τοῦτο δὲ ὁσάκις οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἠρνοῦντο νὰ προσφύγωσιν εἰς τὰς Μοναστηριακὰς ἀρχὰς καὶ τὰ Πατριαρχεῖα.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ καϊμακάμης, ὅπως ἐπισκεφθῇ Μονήν τινα ὡς τοιοῦτος, ἔδει νὰ ἔχῃ τὴν ἄδειαν τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος καὶ συνοδὸν διδόμενον παρὰ ταύτης. Προκειμένου δὲ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνάκρισίν τινα καὶ ἔρευναν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἕνα Ἐπιστάτην τῆς Κοινότητος.

Ὁ Τοῦρκος τελώνης εἰσέπραττε τελωνειακὰ δικαιώματα μόνον ἐπὶ τῶν χάριν ἐμπορίας εἰσαγομένων εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος πραγμάτων καὶ ἀντικειμένων, οὐδέποτε ὅμως ἐπὶ τῶν διὰ τὰς Μονὰς προωρισμένων τοιούτων. Ὁ δὲ ὑγειονόμος ἐπεθεώρει καὶ ἐξέδιδε τὰ ναυτιλιακὰ ἔγγραφα τῶν ἐκ Δάφνης ἀποπλεόντων ἢ εἰς ταύτην ἢ ἄλλην τινὰ παραλίαν τοῦ Ἄθω προσορμιζομένων πλοίων.

Ἀστυνομικὰ δὲ καθήκοντα ἐν Δάφνῃ καὶ Καρυαῖς ἐξετέλει εἷς σερδάρης τῆς Κοινότητος.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει κρατοῦν καθεστὼς μέχρι τέλους τοῦ 1912, βασιζόμενον ἐπὶ τῶν χρυσοβούλλων καὶ Νεαρῶν τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων (Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ 1080, Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ 1159, Ἀνδρονίκου 1366), ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Κανόνων (ΚΔ' τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ΙΓ' τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς, Α' τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Β' τῶν πατριαρχικῶν σιγιλλίων) ὡς καὶ ἐπὶ τῶν σουλτανικῶν βερατίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς κατὰ χρονολογικὴν σειράν:

α')	τοῦ Σουλτάνου	Μουρὰτ τοῦ Γ'	ἐν ἔτει	926	τῆς Ἐγίρας
	» »	» »	»	976	» »
β')	» »	Σουλεϋμὰν τοῦ Β'	»	983	» »
γ')	» »	Μουσταφᾶ τοῦ Β'	»	1001	» »
δ')	» »	Ἀχμὲτ τοῦ Γ'	»	1113	» »

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Γρηγορίου.

[Ἱδρυθεῖσα τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ὁσίου Γρηγορίου, ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου Στεφάνου].

ε')	τοῦ Σουλτάνου	Μουσταφᾶ τοῦ Γ'	ἐν ἔτει	1136	τῆς Ἐγίρας
στ')	» »	» »	»	1173	» »
ζ')	» »	Μαχμοὺτ τοῦ Α'	»	1183	» »
	» »	» »	»	1186	» »
	» »	» »	»	1188	» »
	» »	» »	»	1192	» »
	» »	» »	»	1193	» »
	» »	» »	»	1194	» »
	» »	» »	»	1196	» »
	» »	» »	»	1198	» »
η')	» »	Χαμὶτ τοῦ Α'	»	1199	» »
	» »	» »	»	1203	» »
	» »	» »	»	1210	» »
θ')	» »	Σελὶμ τοῦ Β'	»	1219	» »
ι')	» »	Μαχμοὺτ τοῦ Β'	»	1227	» »
	» »	» »	»	1230	» »
ια')	» »	Ἀβδοὺλ Μεδζὶδ	»	1257	» »

Ἡ Ἑλληνικὴ κατάληψις. — Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐπῆλθεν ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς (καὶ Βαλκανοτουρκικὸς) πόλεμος τοῦ 1912. Τὸ ἁγιώνυμον Ὄρος ἐσκίρτησεν ἐκ συγκινήσεως ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς ἐκκινήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς. Παρόντος ἀκόμη ἐν Καρυαῖς τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως ἤρξατο καὶ ἐξηκολούθησε ψαλλομένη καθημερινῶς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Πρωτάτου παράκλησις ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων.

Τὴν 2αν Νοεμβρίου 1912 ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἡ Ἑλληνικὴ ναυαρχὶς «Ἀβέρωφ» μετὰ τοῦ «Πάνθηρος», τοῦ «Ἱέρακος» καὶ τῆς «Θυέλλης». Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα Δάφνης προὐκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν ἀπερίγραπτον. Οἱ κώδωνες ὑπερχιλίων ναῶν ἤχησαν χαρμοσύνως, ὅταν σημαιοφόρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, ἡγούμενος

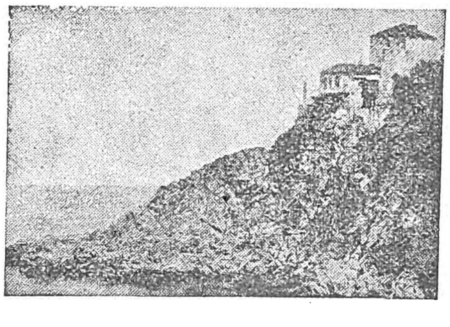

Ὁ Μυλοπόταμος, κελλίον τῆς Λαύρας.

[Ἐκτίσθη ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος. Ὁ Πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ' παρέμεινεν ἐν αὐτῷ ἐπὶ μακρὸν (1889—1901)].

ἀγήματος πεζοναυτῶν, ἀνύψωνεν ἐπὶ τοῦ Ἄθω τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ συνελθοῦσα ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐξέδωκε ψήφισμα περὶ ὑποδοχῆς τοῦ Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ καὶ περὶ παραλαβῆς τῶν ὅπλων τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπάρχοντος Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἅτινα ἔδει νὰ παραδοθῶσι, συμφώνως πρὸς διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγήματος. Ὁ Τοῦρκος καϊμακάμης Ἀλῆ Ταλαὰτ βέης Μολλᾶ-ζαδὲς μετὰ τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων καὶ στρατιωτῶν ἐκηρύχθησαν αἰχμάλωτοι, μηδεμίαν ἀντιτάξαντες ἀντίστασιν. Τὴν ἐπιοῦσαν ὑπεγράφη ἐν τῷ κώδικι τῶν Πρακτικῶν τῆς συνεδρίας τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 19 Μονῶν (ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Ρωσικοῦ) σχετικὴ πρᾶξις διαπιστοῦσα τὴν κατάλυσιν τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν.

Τὴν χαρὰν ὅμως τῶν Ἁγιορειτῶν ἐπεσκίασε φήμη, διαδοθεῖσα ἐκ Λονδίνου εὐθὺς μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνδιασκέψεως τῆς εἰρήνης, καθ' ἣν ἡ Ρωσία ἠξίου, ὅπως τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐξαιρεθῇ τῶν ἐδαφῶν, τὰ ὁποῖα ἡ Τουρκία θὰ ὑπεχρεοῦτο διὰ τῆς συνθήκης νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς συμμάχους. Ἀλλὰ πρὸ τῶν κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν ταύτην ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων (1856) ἀρξαμένας Ρωσικὰς προσπαθείας ἐν Ἄθῳ.

Αἱ Ρωσικαὶ ἐνέργειαι. — Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἀπέβλεπον εἰς σκοποὺς ἀφ' ἑνὸς μὲν πολιτικοὺς καὶ στρατηγικούς, ὡς ἐκ τῆς καθόλου σημασίας τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, ἀφ' ἑτέρου δὲ θρησκευτικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικούς, λόγῳ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους ἐν τῷ καθόλου θρησκευτικῷ βίῳ τῆς Ἀνατολῆς. Ἂν δὲ εὗρον τὸ ἔδαφος πρόσφορον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, τοῦτο ἀποδοτέον πρωτίστως καὶ κυρίως εἰς τὴν ὀργανικὴν σύνθεσιν τῆς μοναχικῆς ταύτης πολιτείας, βασιζομένης ἐπὶ τοῦ ἀποκεντρωτικοῦ συστήματος. Ὑπεβοήθησαν ὅμως τὰς προόδους τῶν Ρώσων καὶ ἡ στάσις τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ ἀνοχὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου,ἠναγκασμένου νὰ παραβλέπῃ Ρωσικάς τινας παρανομίας, διότι εἰς τὴν Ρωσικὴν Πρεσβείαν ἠναγκάζετο συχνάκις νὰ προστρέχῃ διὰ τὸν κατὰ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐθνικῶν αὐτοῦ προνομίων.

Ρῶσοι μοναχοὶ δὲν ἔλειψαν βεβαίως εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Οὗτοι ὅμως ἦσαν ὀλίγαι μονάδες ἢ δεκάδες μεταξὺ χιλιάδων, ἥκιστα δυνάμενοι ν' ἀποτελέσωσιν ἀπόδειξιν Ρωσικῶν δικαιωμάτων, ἱδρύματα δὲ Ρωσικὰ δὲν ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ Ἄθῳ. Ἄλλως ἡ Ρωσία θὰ ἐμερίμνα περὶ τούτων εἰς τὰς συνθήκας, ἃς συνῆψε μετὰ τῆς Τουρκίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἰδίᾳ εἰς τὸ 7ον ἄρθρον τῆς τοῦ Κιουτσοὺκ Καϊναρτζῆ (1774), ἥτις ἐμερίμνησε περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικοῦ ναοῦ. Πρὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1854) ὑπῆρχον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μία μικρὰ Σκήτη μόνον, ἡ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ὑποκειμένη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μονὴν τοῦ Παντελεήμονος καὶ ἀριθμοῦσα 10-20 μοναχούς, πρὸς δὲ 5-10 καλύβαι τῆς αὐτῆς Μονῆς καὶ τῆς τοῦ Σταυρονικήτα καὶ ὀλίγοι κοινοβιάται μοναχοὶ ζῶντες εἰς Κοινόβια ἑλληνικά.

Ὀλίγον πρὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ἤρξατο διαφαινόμενον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ρώσων διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος διὰ τῆς ἐπισκέψεως διαφόρων μεγάλων δουκῶν καὶ ἄλλων ὑψηλῶν προσωπικοτήτων τῆς πολιτικῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πνεύματος. Μία

Digitized by Google

Ρωσὶς ἡγεμονίς, ἡ μεγάλη δούκισσα Ἀλεξάνδρα Πετρόβνα, σύζυγος τοῦ μεγάλου Δουκὸς Νικολάου, ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Ἄθω καί, ὡς ἐκ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς διαμονῆς γυναικῶν, περιορίζεται νὰ προσκυνήσῃ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐκ τῆς θαλαμηγοῦ αὐτῆς.

Τὴν ἐπέκτασιν τῶν Ρώσων ηὐνόησαν αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι, ὑφ' ἃς εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ Μοναί, αἵτινες εἶχον ἐξέλθει κατάχρεοι ἐκ τῆς μεγάλης κρίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ ἐκ Ρωσίας ἀδελφοὶ ἦσαν εὐπρόσδεκτοι διὰ τὰ ἅπερ ἐκ Ρωσίας ἔφερον ἢ δι' ἐράνων συνέλεγον χρήματα. Εὐθὺς μετὰ τὴν πρώτην μεγαλοδουκικὴν ἐπίσκεψιν, τὸ παρὰ τὰς Καρυὰς Βατοπεδινὸν Κελλίον Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου προήχθη διὰ Πατριαρχικοῦ σιγιλλίου εἰς Σκήτην. Κατ' ἄλλην δευτέραν ἐπίσκεψιν κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ παρ' αὐτὴν παμμεγίστου ναοῦ, μετὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ὁποίου ἔφθασαν εἰς Ἅγιον Ὄρος Ρῶσοι ἐπίσκοποι, πρυτάνεις Ἀκαδημιῶν, πρεσβευταί, ναύαρχοι κλπ. Ὁ ἀντιναύαρχος Δημήτριος Γαλοβατσὼφ κατέθηκε τὸν θεμέλιον λίθον ἑτέρου μεγάλου ναοῦ, τοῦ τῆς Σκήτης τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ. Συγχρόνως σχεδὸν ἤρχισεν ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1806 ἐκαλεῖτο «*Αὐθεντικὸν Κοινόβιον τῶν Καλλιμάχηδων*», ἦτο δὲ γνωστοτέρα ὡς «*Μονὴ τῶν Ρώσων*» (ἢ Ρούσων), χωρὶς νὰ ἐξάγεται ἐξ ἱστορικῆς τινος μαρτυρίας, ὅτι εἶχέ ποτε ἀδελφότητα ἀποτελουμένην ἐκ Ρώσων, ἐνῶ τοὐναντίον εἶναι γεγονὸς ὅτι εἶχεν ἀδελφότητα ἐξ Ἑλλήνων. Οἱ πρῶτοι Ρῶσοι μοναχοί, τρεῖς τὸν ἀριθμόν, εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τῷ 1838, ὅτε ἡ Μονὴ εἶχεν 80 Ἕλληνας καλογήρους. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν Ρώσων, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέσβεσαν τὸ ἐκ 280.000 γροσίων χρέος τῆς Μονῆς, ηὐξάνετο ταχέως, οὕτως ὥστε τῷ 1863 ἐδέησε ν' ἀπέλθωσιν 25 τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, αἱ δὲ κυριώτεραι θέσεις τῆς διοικήσεως τῆς Μονῆς καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ Ἡγουμένου περιήρχοντο βαθμηδὸν εἰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Εἶχεν ἀρχίσει τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἐντατικὴ δρᾶσις τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας κόμητος Ἰγνάτιεφ, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ δὲν ἔπαυσε κινούμενος πρὸς κατάκτησιν αὐτοῦ.

Τῷ 1860 ἀπόπειρα ἐκρωσισμοῦ τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου ἀπέτυχε χάρις εἰς τὰς παρὰ τῇ Πύλῃ ἐνεργείας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας λόρδου Μπόλουερ, ἐπεμβάντος ὑπὲρ τοῦ Ἡγουμένου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ὡς πολιτῶν τῆς Ἰονίου Πολιτείας. Ἔκτοτε, ἐξεγερθείσης τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, ἤρχισε κρατερὰ ἀντίστασις κατὰ τοῦ ἀπειληθέντος ἐκρωσισμοῦ ὅλων τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ βαθμιαίως καταχτηθεῖσα Μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἀπετέλεσεν ἐπιβλητικὸν σύμπλεγμα οἰκοδομημάτων, παρουσιαζόντων τὴν εἰκόνα μικρᾶς πόλεως μετὰ 25 ναῶν καὶ δύο συνοικισμῶν ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς. Ἐκτὸς ταύτης καὶ τῶν Σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου (τοῦ

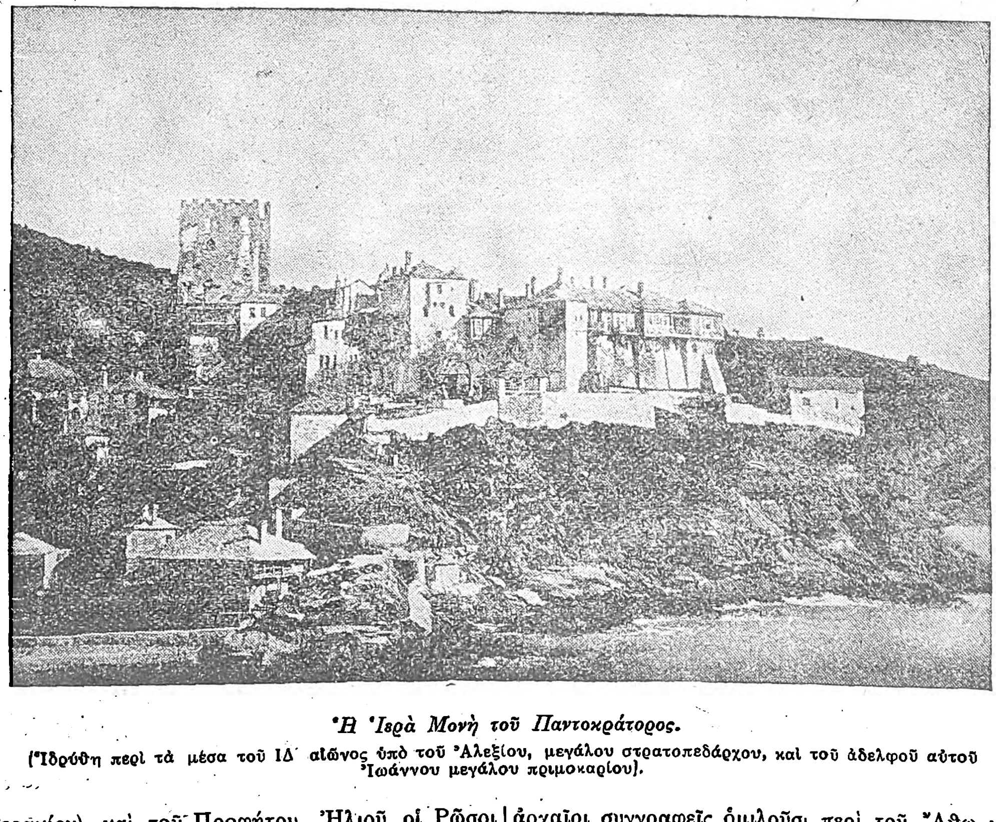

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος.

(Ἱδρύθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, μεγάλου στρατοπεδάρχου, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου μεγάλου πριμοκαρίου).

Σεραγίου) καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ οἱ Ρῶσοι κατώρθωσαν νὰ θέσωσι χεῖρα εἰς 31 Κελλία (τριτοβάθμια μοναστικὰ ἱδρύματα) ἀνήκοντα εἰς 9 κυριάρχους μονάς. Τοιουτοτρόπως οἱ Ρῶσοι κατεῖχον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος:

Ἐκ τῶν 20 κυριάρχων *Μονῶν* τὴν μίαν.

Ἐκ τῶν 12 *Σκητῶν* (δευτεροβαθμίων ἱδρυμάτων) τὰς δύο. Ἐκ τῶν 204 Κελλίων τὰ 31.

Πρὸς δὲ καί τινας *Καλύβας*, ὡς καὶ *Καθίσματα*

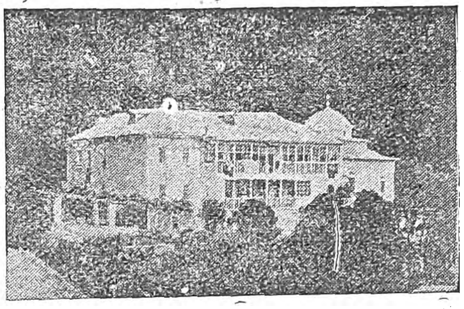

Ὁ Ἁγιογραφικὸς οἶκος τῶν Ἰωσαφαίων.

(Εὑρίσκεται ἐν Καυσοκαλυβίοις, μεταφερθεὶς τῷ 1880—82 ἐκ Κερασιᾶς, φημίζεται δὲ διὰ τὸν ἁγιογραφικὸν ρυθμὸν τῶν ἐργαζομένων ἐν αὐτῷ ζωγράφων μοναχῶν).

καὶ *Ἡσυχαστήρια*. Ἡ ὑλικὴ ἀξία τῶν Ρωσικῶν ἱδρυμάτων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς 50.000.000 προπολεμικὰ ρούβλια (125.000.000 δραχμῶν προπολεμικῶν).

Ἡ δρᾶσις τῶν Ρώσων μοναχῶν ἐξετάθη περαιτέρω καὶ ἔξω τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω, εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ ἀλλαχοῦ, πρὸς κατάκτησιν παντὸς ἐγκαταλελειμμένου μονυδρίου.

Τὰ σχέδια αὐτῆς ἐπεχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ ἐπισημοποιήσῃ ἡ Ρωσία κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), ἧς τὸ 22ον ἄρθρον ὥριζεν, ὅτι «καὶ οἱ Ρωσικῆς καταγωγῆς μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους θὰ διατελῶσιν ἐν πλήρει κατοχῇ τῶν πρότερον ἐν ἰσχύϊ δικαιωμάτων αὐτῶν καὶ θὰ ἐξακολουθῶσιν ἀπολαύοντες ἐν τοῖς ἀνήκουσιν αὐτοῖς τρισὶ Μοναστηρίοις καὶ τοῖς ἐξαρτωμένοις ἀπ' αὐτῶν οἴκοις τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων, ἅτινα εἰσὶν ἐξησφαλισμένα εἰς τὰ Μοναστήρια τοῦ Ὄρους Ἄθω». Ἀλλ' ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐγενίκευσε τὴν ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς μοναχοὺς διὰ τοῦ 32ου ἄρθρου, ὅπερ παρεθέσαμεν ἀνωτέρω.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἐτέθη ὑπὸ τῶν Μονῶν φραγμὸς κατὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ρώσων μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν κυριαρχικῶν προσώπων τῶν Μονῶν κατεδείχθη ἐν τῇ ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψει τῷ 1913 καὶ ἀνεγνωρίσθη ὅτι αἱ 17 ἑλληνικαὶ Μοναὶ κυριαρχοῦσιν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἀποκρουσθείσης τῆς ρωσικῆς προτάσεως περὶ δημοψηφίσματος καὶ συγκυριαρχίας.

Ἡ ἑλληνικότης τοῦ Ἁγίου Ὄρους.—Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθω ἦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων Ἑλληνική. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Στράβων καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ Ἄθω καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πόλεων ὡς Ἑλληνικῶν. Σκύλαξ ὁ Καρυανδεὺς ἀριθμῶν τὰς ἐπὶ τοῦ Ἄθω πόλεις λέγει ρητῶς: «Δῖον, ἑλληνίς, Κλεωναί, ἑλληνίς, Χαράδρια, ἑλληνίς, Ὀλόφυξος, ἑλληνίς» (Περίπλους, 16). Σημαντικὴν μαρτυρίαν ἀποτελοῦσι καὶ οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους, διὰ τῶν ὁποίων καταγγέλλει Φίλιππον τὸν Μακεδόνα ὡς καταστρέψαντα τὰς 22 πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αἱ τοῦ Ἄθω· τὰς πόλεις ταύτας ὁ μέγας ρήτωρ τῶν Ἀθηνῶν ἐθεώρει ὁμόσπονδον ἀκρόπολιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τοπωνύμια, τὰ ἀνακαλυπτόμενα μνημεῖα καὶ τὰ νομίσματα τῆς Χαλκιδικῆς μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀμιγοῦς ἑλληνικότητος τῆς χερσονήσου.

Κατὰ τὸ μεταξὺ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος διάστημα τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸν Ἄθω ἠρήμωσαν διάφοροι βάρβαροι εἰσβολεῖς. Εἶναι ὅμως ἱστορικῶς βεβαιωμένον ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διεσώθη ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις Ἄκανθος κειμένη ἐγγύτατα τοῦ Ἄθω, ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου. Οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι τῆς πόλεως ταύτης μνημονεύονται μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἕλληνες εἶναι καὶ οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι μοναχοὶ καὶ ἀποδεδειγμένως ἑλληνικὴ εἶναι ἡ ὅλη μοναχικὴ ὀργάνωσις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπὸ τοῦ Θ' μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα μόλις ἀναφαίνονται, λόγῳ τῆς οἰκουμενικότητος τῆς ὀρθοδοξίας, Ἴβηρες καὶ Ἀρμένιοι μοναχοί, περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Ρῶσος Ἅγιος Ἀντώνιος ὁ Πετσέρσκη, ἱδρυτὴς τῆς ἐν Κιέβῳ περιωνύμου Λαύρας, ἀναφέρεται ὡς ἀντιγράψας τοὺς μοναχικοὺς θεσμοὺς τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, τοὺς ὁποίους μεταφέρει εἰς Ρωσίαν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος Ἕλληνες μοναχοὶ παρεχώρησαν εἰς τοὺς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τότε *ἀσκουμένους* (ἤτοι μονάζοντας) Σέρβους, Στέφανον τὸν Νεμανίαν, τέως βασιλέα τῆς Σερβίας, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σάββαν, τὴν ἑλληνικὴν μονὴν τοῦ Χιλιανδαρίου. Ἡ μονὴ αὐτὴ παρέμεινε Σερβική, χωρὶς ὅμως ὁ Σλαβισμὸς αὐτῆς νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς ἑλληνικότητος τοῦ Ἄθω, διότι ἀντεστοίχει ὡς 1 πρὸς 200. Ἡ δὲ Βουλγαρικὴ μονὴ τοῦ Ζωγράφου ἀναφέρεται μὲν ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τριῶν Βουλγάρων εὐσεβῶν ἐξ Ἀχρίδος, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι καὶ ἀποδεδειγμένον.

Ἡ μία καὶ μόνη κυρίαρχος Μονή, ἣν ἀπὸ τοῦ 1840 μέχρι τοῦ 1875 κατέκτησαν οἱ Ρῶσοι, ἐλέγετο μὲν ἀνέκαθεν μονὴ τῶν Ρώσων, διότι εἶχον εἰσέλθει πρὸ καιροῦ εἰς αὐτὴν Ρῶσοί τινες, ἀλλὰ Ρωσικὴ δὲν ἦτο ἀνέκαθεν, διότι εἶναι γεγονός, ὅτι τῷ 1765, ὅτε μετετέθη εἰς τὴν παραλίαν καὶ ᾠκοδομήθη ἐκ βάθρων ὑπὸ Ἑλλήνων, οὐδὲ εἷς Ρῶσος ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀνεκαίνισε ταύτην ὁ Ἕλλην ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Σκαρλᾶτος Καλλιμάχης, καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὥρισε τῷ 1806 διὰ σιγιλλίου, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ Μονὴ ὀνομάζεται «*Αὐθεντικὸν κοινόβιον Καλλιμάχηδων*».

Περὶ τῶν Ρώσων εἶναι μόνον ἀποδεδειγμένον, ὅτι:

α') Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος Πετσέρσκης ἤσκησεν ἐπί τινα χρόνον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τὸν ΙΑ' αἰῶνα.

β') Τῷ 1700 ὁ Ρῶσος περιηγητὴς Βασίλειος Βάρσκης εὗρε δύο Ρώσους καὶ δύο Βουλγάρους μοναχοὺς εἰς τὴν λεγομένην μονὴν τῶν «Ρώσων».

γ') Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εὐάριθμοι Ρῶσοι εὑρίσκοντο εἰς τινας καλύβας, ἔνθα σήμερον ἡ Σκήτη τοῦ Προφήτου Ἠλία.

δ') Οἱ Ρῶσοι εἰσήλασαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀφότου ἤρχισε πανσλαβιστικὴ κίνησις, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1840.

Συνθῆκαι Λονδίνου — Βουκουρεστίου — Σεβρῶν καὶ Λωζάνης.— Τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην Ρωσικὴν πρότασιν, εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου (1913), ὑπέβαλον Ρῶσοί τινες κελλιῶται μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὑπὸ τύπον ὑπομνήματος. Τοῦτο ἀντέβαινεν ἄντικρυς πρὸς τὸ αἰωνόβιον καθεστὼς τοῦ Ἄθω. Ἐζητεῖτο νὰ κηρυχθῇ τὸ Ἅγιον Ὄρος Χώρα (Πολιτεία) οὐδετέρα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων Βαλκανικῶν κρατῶν (Ρουμανίας, Σερβίας, Ἑλλάδος, Βουλγαρίας καὶ Μαυροβουνίου), συνάμα δὲ νὰ ἐπεκταθῇ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν δικαίωμα ἐφ' ὅλου τοῦ μοναχικοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ ἐκπονηθῇ σύστημα νομοθεσίας, ἰσχυούσης δι' ὅλα τὰ διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ ἱδρύματα τοῦ Ἄθω.

Εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο τῶν Ρώσων κελλιωτῶν ἀπήντησαν αἱ 19 Μοναὶ (δηλαδὴ αἱ Ἑλληνικαί, ἡ Ρουμανικὴ καὶ ἡ Σερβικὴ) διὰ μακροῦ ὑπομνήματος πρὸς τὴν Συνδιάσκεψιν, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Σεπτεμβρίου 1913, ἀναιροῦσαι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τοῦ κρατοῦντος προνομιακοῦ καθεστῶτος τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὰ αἰτήματα τῶν Ρώσων μοναχῶν. Ἀλλὰ κατὰ τῶν Ρωσικῶν εἰσηγήσεων ἀντέπραξαν καὶ ἄλλαι Δυνάμεις, ὡς ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Ἀγγλία, ζητοῦσαι ὅπως, ἐν ᾗ περιπτώσει τὸ Ἅγιον Ὄρος κηρυχθῇ αὐτόνομος Πολιτεία, αὕτη τελῇ καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν, ἐχουσῶν ἐπίσης ὀρθοδόξους ὑπηκόους (ἡ Ἀγγλία ἐν Κύπρῳ, ἡ δὲ τότε Αὐστρουγγαρία ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ).

Συγχρόνως, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐγγράφου περιεχομένου ἐν τῇ σχετικῇ Αὐστριακῇ Ἐρυθρᾷ Βίβλῳ, ἡ Αὐστρουγγρικὴ Κυβέρνησις ἐξήτει, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ Μοναρχίᾳ Κοινότητας τοῦ Ἑλληνι-

Digitized by Google

κοῦ Ἀνατολικοῦ δόγματος ἐξασφαλισθῇ τὸ δικαίωμα, ὅπως ἱδρύσωσιν ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἰδίας μοναχικὰς ἐγκαταστάσεις, λαμβάνουσαι τὸ δικαίωμα τοῦτο διὰ πακτώσεως, (im Pachtwege) ἀπὸ τῶν αὐτόθι τὸ ἔδαφος κεκτημένων Μονῶν.

Καὶ ἡ μὲν Συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 30ῆς Μαΐου 1913 (περὶ εἰρήνης μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν Βαλκανικῶν συμμάχων) ἐπεφύλαξεν εἰς τὰς Μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις τὴν φροντίδα ν' ἀποφασίσωσι περὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἁγίου Ὄρους (ἄρθρον 5ον). Τὸ δὲ ζήτημα παρέμενεν ἐκκρεμὲς μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1913, ἀποτελοῦν ἀντικείμενον παρασκηνιακῶν ἐνεργειῶν καὶ διπλωματικῶν συνδιαλέξεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρωσίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Ρωσικὴ διπλωματία ἐξηκολούθει καταβάλλουσα προσπαθείας πρὸς ἐκρωσισμὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀφοῦ θὰ ἐζητεῖτο ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μὴ λαμβάνῃ μέτρα γενικοῦ χαρακτῆρος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως τῆς Ρωσίας.

Περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ Νοεμβρίου 1913 ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀπόφασις τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου, καθ' ἣν ὁ Ἄθως θὰ εἶχεν αὐτονομίαν ἀνεξάρτητον καὶ οὐδετέραν. Τὴν Διοίκησιν θὰ ἤσκει ἡ Ἱερὰ Σύναξις, διαθέτουσα ἀστυνομικὴν δύναμιν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ διεξάγουσα τὴν ἀστυνομίαν τῶν παραλίων δι' ἐλαφρῶν σκαφῶν, ὡπλισμένων δι' ἐλαφρῶν πυροβόλων. Τορπίλλαι καὶ νάρκαι θὰ ἀπηγορεύοντο, καὶ τὰ ὑποβρύχια ἐπίσης. Εἰς τὰ πολεμικὰ ὅλων τῶν Δυνάμεων δὲν θὰ ἐπετρέπετο νὰ σταθμεύωσιν ἢ ἀνακωχεύωσιν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη, μὴ κυρωθεῖσα, παρέμεινεν ἄνευ ἰσχύος.

Διαρκοῦντος τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου Σῶμα Μοναχῶν ἱερολοχιτῶν ἐξηνάγκασεν εἰς παράδοσιν τὸ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ Ζωγράφου ὠχυρωμένον ἀπόσπασμα Βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ κομιτατζήδων.

Ἡ κατόπιν τοῦ ἐνδοβαλκανικοῦ πολέμου ὑπογραφεῖσα συνθήκη εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου τῆς 10ης Αὐγούστου 1913, διακανονίσασα ὁριστιστικῶς τὰ ἐδαφικὰ ζητήματα τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ Ἁγίου Ὄρους, ἑπομένως τοῦτο περιελήφθη εἰς τὰ δυνάμει τοῦ 5ου ἄρθρου (ὁροθετικὴ γραμμὴ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας) εἰς τὴν Ἑλλάδα προσαρτηθέντα ἐδάφη.

Ἐπελθὼν κατόπιν ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος τὴν μὲν ἀπόφασιν τῆς Λονδινείου Συνδιασκέψεως ἀφῆκεν ἐκκρεμοῦσαν, τὰς δὲ προσπαθείας τῆς Ρωσικῆς διπλωματίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Ἑλλάδος διαπραγματεύσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπέκοψεν ὡς ἐκ τῶν ἄλλων ἀναφυέντων μεγαλυτέρων ζητημάτων. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐν Καρυαῖς ἀστυνομίας, χάριν τῆς τηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως, ἐφόσον αὕτη θὰ διεταράσσετο ὑπὸ τῶν παρεπιδημούντων ἢ ταξιδευόντων ἰδιωτῶν. Ἀπέφυγε μάλιστα ἐπιμελῶς οἱανδήποτε ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Ὄρους, καίτοι ἐπιμόνως προεκλήθη πρὸς ἄσκησιν τῶν κυριαρχικῶν του δικαιωμάτων.

Τέλος διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης (τῆς 24 Ἰουλίου 1923) ἐτερματίσθη ὁριστικῶς ἡ ἐκκρεμότης. Ἡ μόνη δὲ ἐν ἰσχύϊ παραμένουσα διάταξις διεθνοῦς συμφωνίας σχετικῶς πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι τὸ 13ον ἄρθρον τῆς περὶ μειονοτήτων Συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἔχον οὕτω:

«Ἡ Ἑλλὰς ὑποχρεοῦται νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ διατηρήσῃ τὰ ἐκ παραδόσεως δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας, ὧν ἀπολαύουσιν αἱ μὴ Ἑλληνικαὶ Μοναστηριακαὶ Κοινότητες τοῦ Ἁγίου Ὄρους κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 62 τῆς Βερολινείου συνθήκης».

Μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης ἡ Ἑλλὰς κατέστη ἀπόλυτος κύριος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπεφάσισε δὲ νὰ κωδικοποιήσῃ τὰ ἔκπαλαι ἐν Ἄθῳ κρατοῦντα. Τὴν κωδικοποίησιν ταύτην παρεσκεύασεν ἡ ἐν Καρυαῖς τὸν Μάϊον τοῦ 1924 συνελθοῦσα ἔκτακτος Σύναξις, ἥτις καὶ ἐξεπόνησε τὸν νέον *«Καταστατικὸν Χάρτην τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω»*.

Η σημερινὴ διοίκησις τοῦ Ἁγίου Ὄρους —Ὁ χάρτης οὗτος, ἀπαρτιζόμενος ἐξ 188 ἄρθρων καὶ φέρων ἡμερομηνίαν 10 Μαΐου 1924, ἐκυρώθη διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Σεπτεμβρίου 1926 Νομοθετικοῦ Διατάγματος *«περὶ κυρώσεως τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους»*, δι' οὗ καθορίζονται συνάμα τὰ τῶν ἀτελειῶν, τῆς διοικήσεως, τῆς Συνάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Ἁγίου Ὄρους, περιλαμβανομένων ἅμα καὶ γενικῶν τινων διατάξεων. Τὸ Νομοθετικὸν τοῦτο Διάταγμα ὥριζεν (ἄρθ. 44) ὅτι ἡ ἰσχύς του ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἑπομένης τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὑπὸ τῆς τριακονταμελοῦς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπῆς (τῆς Δ' Συνтακτικῆς Συνελεύσεως) καταρτισθέντος Συντάγματος, ἥτις δημοσίευσις ἐγένετο τὴν 22 Σεπτεμβρίου 1926. Ἡ ἐξάρτησις τῆς ἰσχύος τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ κυρουμένου Καταστατικοῦ Χάρτου ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν αὐτῷ τὸ δέκατον κεφάλαιον (ἄρθρ. 106-109) ρυθμίζει συνταγματικῶς τὰ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς ἀκολούθως:

Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθω, ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βίγλας καὶ ἑξῆς, ἀποτελοῦσα τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Ὄρους (ἡ διάταξις λύει οὕτω καὶ τὸ περιμάχητον ζήτημα τῶν ὁρίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους) εἶναι κατὰ τὸ ἀρχαῖον τούτου προνομιακὸν καθεστὼς αὐτοδιοίκητον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ κυριαρχία παραμένει ἄθικτος ἐπ' αὐτοῦ. Ἐξ ἀπόψεως πνευματικῆς διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὅλοι οἱ μονάζοντες εἰς αὐτὸ ἀποκτοῦν τὴν Ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν ἅμα τῇ προσλήψει αὐτῶν ὡς δοκίμων ἢ μοναχῶν χωρὶς ἄλλην διατύπωσιν (ἄρθρ. 106).

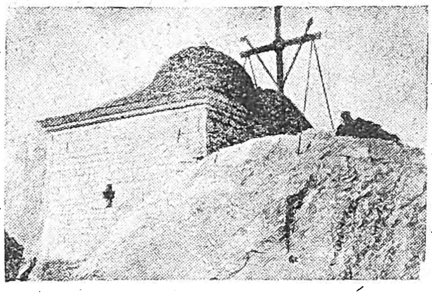

Ἡ κορυφὴ τοῦ Ἄθω
[Ἐπ' αὐτῆς ναΐσκος τῆς Μεταμορφώσεως, ἀνοικοδομηθεὶς τῷ 1893—94 ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ'].

Τὸ Ἅγιον Ὄρος διοικεῖται κατὰ τὸ καθεστὼς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν εἴκοσιν ἱερῶν μονῶν του, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι κατανεμημένη ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος τοῦ Ἄθω, τὸ δὲ ἔδαφος αὐτῆς διατελεῖ ἀναπαλλοτρίωτον. Ἡ διοίκησις ἀσκεῖται δι' ἀντιπροσώπων τῶν Μονῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν Ἱερὰν Κοινότητα. Οὐδεμία ἀπολύτως ἐπιτρέπεται μεταβολὴ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οὐδὲ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ ὑποτελῆ των ἐξαρτήματα, ἀπαγορεύεται δὲ ἡ ἐγκατάστασις ἐν αὐτοῖς ἑτεροδόξων ἢ σχισματικῶν (ἄρθρον 107).

Ὁ λεπτομερὴς καθορισμὸς τῶν Ἁγιορειτικῶν καθεστώτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας αὐτῶν γίνεται διὰ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὸν ὁποῖον συντάσσουν μὲν καὶ ψηφίζουν αἱ εἴκοσι μοναί, ἐπικυρώνουν δὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν Ἁγιορειτικῶν καθεστώτων τελεῖ ὡς πρὸς μὲν τὸ πνευματικὸν μέρος ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς πρὸς δὲ τὸ διοικητικὸν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας (ἄρθρ. 108).

Αἱ ἐξουσίαι τοῦ Κράτους ἀσκοῦνται διὰ Διοικητοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα καθὼς καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Μοναστηριακῶν ἀρχῶν καὶ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἀσκουμένη δικαστικὴ ἐξουσία καὶ τέλος τὰ τελωνειακὰ καὶ φορολογικὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους καθορίζονται διὰ Νόμου (ἄρθρ. 109).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—*Μ. Γεδεών*, «Ὁ Ἄθως», 1885, (ὡς καὶ διάφοροι μονογραφίαι τοῦ αὐτοῦ).—*Δραγ. Ἀναστασίεβιτς*: «Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ παρόντι» (σερβιστί), Βελιγράδιον, 1907.—*Δημ. Νικολαΐδου* «Ὀθωμανικοὶ Κώδικες», Κωνσταντινούπολις 1890.— *Δ. Βορέ*, «Περὶ τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς εἰς τὴν περιουσίαν τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν», Ἀθῆναι 1887.—*Μελετίου Μεταξάκη*, «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ρωσικὴ Πολιτικὴ ἐν Ἀνατολῇ», Ἀθῆναι 1913.—*Ἀθ. Ὑψηλάντου*, «Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν».—*H. Gelzer*, «Vom Heiligen Berge und aus Mazedonien» Leipzig 1904.— *Καλλινίκου Δελικάνη*, «Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων», Κωνσταντινούπολις, 1902.—*Κοσμᾶ Βλάχου*, «Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν», Βόλος 1903· ἔνθα (σελ. 343—365) καὶ μακρὰ βιβλιογραφία.—*Δημητρίου Πετρακάκου*, «Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω».—*Μ. Θεοτοκᾶ*, «Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», Κωνσταντινούπολις, 1907.—*Ἀρχιμανδρίτου Ἰωνᾶ* (πρωθιερέως τοῦ ναοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρωσικῆς Πρεσβείας), «Ὁ Ἄθως, τοπογραφία μετὰ συντόμου ἱστορίας» (ρωσιστί), 1911.— *Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου*, «Ἁγιορειτικὴ πολιτεία», Θεσσαλονίκη, 1921.—*Γενικοὶ Κανονισμοὶ* τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Κωνσταντινούπολις, 1913.—*Μιλτ. Καραβοκυροῦ*, «Τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὰ δίκαια καὶ προνόμια. Ἀνασκευὴ τοῦ ὑπομνήματος ρώσων τινῶν κελλιωτῶν μοναχῶν», Κωνσταντινούπολις, 1913.—*Ἀλεξ. Βαμβέτσου*, «Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ πολιτική», Ἀθῆναι 1917. *Χριστ. Κτενᾶ*, «Νεώτεραι πηγαὶ πρὸς καθορισμὸν τῶν θεσμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐν Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ τῆς Θεσσαλονίκης», 1918.—*V. Langlois*, «Le Mont Athos», Paris, 1867.—*Lambert Ehrlich*, «Die Schismatische Mönchrepublik auf dem Berge Athos», 1913.—*Jacob Fallmerayer*, «Fragmente aus dem Orient», Stuttgart, 1877.—*Ph. Meyer*, «Die Haupturkunden für die Geschichte der Athos-Klöster», Leipzig, 1894.—*K. Pichon*, «Die Mönchsrepublik des Berges Athos (im historischen Taschenbuch von Raumer)», Leipzig, 1860.—*A. Riley*, «Athos or the mountain of the monks», London, 1887.—*A. Schmidt*, «Das Klosterland des Athos», 1903.—*P. Uspenski* (Διευθυντοῦ τοῦ ἄλλοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ρωσικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου), «Ἱστορία τοῦ Ἄθω» (ρωσιστί), 1892.—*Π. Καρολίδου*, «Ἡ ἐνεστῶσα κατάστασις τοῦ Ἁγίου Ὄρους», Ἀθῆναι, 1896.—*Ἰσιδώρου Μοναχοῦ*, «Ἀπάντησις εἰς τὸν Δημητριέβσκη», Σμύρνη, 1913.—*Μιλτιάδου Καραβοκυροῦ*, «Τὰ δίκαια τῶν ἐν Ρουμανίᾳ Μοναστηρίων τῶν Ἁγίων τόπων», Κωνσταντινούπολις, 1913.

Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προαναφερθεισῶν συνταγματικῶν διατάξεων ἐρρυθμίσθησαν διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Σεπτεμβρίου 1926 Νομοθ. διατάγματος καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ κυρωθέντος Καταστατικοῦ Χάρτου τὰ τῆς διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὡς ἑξῆς:

Α) Νομοθετικὴ Ἐξουσία. — Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐπὶ πάσης φύσεως ζητήματος ἐνασκεῖται ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου εἰκοσαμελοῦς Συνάξεως, ἀποτελουμένης ὑπὸ τῶν καθηγουμένων καὶ προϊσταμένων τῶν εἴκοσιν Ι. Μονῶν καὶ δικαιουμένης νὰ ψηφίζῃ κανονιστικὰς διατάξεις, μὴ ἀντικειμένας ὅμως εἰς τὸν Καταστατικὸν Χάρτην (ὁπότε ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται κατὰ τὴν προσημειωθεῖσαν διάταξιν τοῦ Συντάγματος). Αἱ ψηφισθεῖσαι ὡς ἄνω παρὰ τῆς Ι. Συνάξεως διατάξεις, ἐκτὸς τῶν καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως τοιούτων, ἀνακοινουμένων πρὸς ἔγκρισιν μόνον τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, κοινοποιοῦνται τῷ πολ. Διοικητῇ τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἐπικυροῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἕλληνος ὑπουργοῦ. Ἡ Ἱ. Σύναξις, ἀποτελοῦσα ὡς εἴρηται τὸ Ἀνώτατον Νομοθετικὸν Σῶμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, συνέρχεται αὐτοδικαίως δὶς τοῦ ἔτους ἐν Καρυαῖς μετὰ τὴν τυπικὴν πρόσκλησιν τῆς Ἱ. Κοινότητος (ἄρθ. 6 Ν. Δ, 43 Κ.Χ.).

Β') Πολιτικὴ Διοίκησις. — Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἀνωτάτη διοικητικὴ ἐποπτεία, ὡς καὶ αἱ ἐν τοῖς ἄρθροις 106 καὶ 108 τοῦ Συντάγματος καθοριζόμεναι ἐξουσίαι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἄθω, ἐνασκοῦνται διὰ πολιτικοῦ Διοικητοῦ, ἔχοντος βαθμὸν καὶ μισθὸν Νομάρχου, ὑπαγομένου δὲ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ

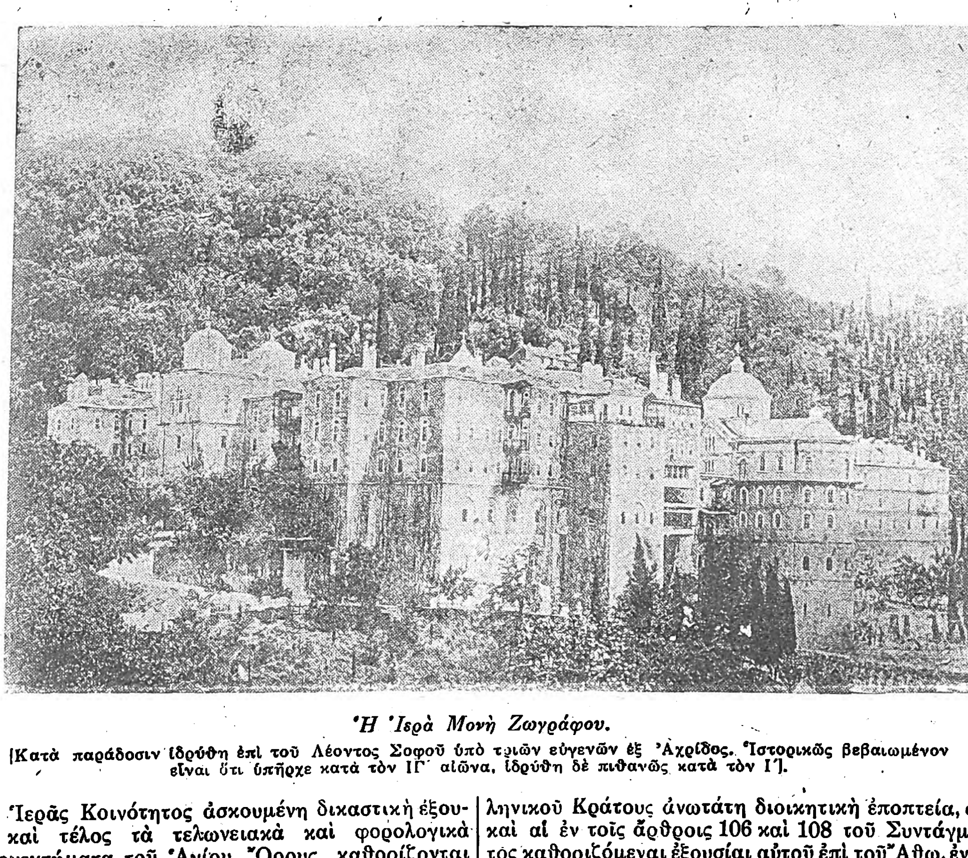

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ζωγράφου.
[Κατὰ παράδοσιν ἱδρύθη ἐπὶ τοῦ Λέοντος Σοφοῦ ὑπὸ τριῶν εὐγενῶν ἐξ Ἀχρίδος. Ἱστορικῶς βεβαιωμένον εἶναι ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἱδρύθη δὲ πιθανῶς κατὰ τὸν Ι'].

Digitized by Google

παρ' οὗ καὶ λαμβάνει ὁδηγίας διὰ πᾶσαν ἀναφαινομένην μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἱ. Κοινότητος διαφωνίαν. Οὗτος μεριμνᾷ διὰ τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, ἔχων ὑπὸ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ διαταγὰς τὴν δύναμιν τῆς Χωροφυλακῆς, τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τοὺς

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ρώσων.

[Ἱδρύθη κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μονὴ Θεσσαλονικέως*. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀνῳκοδομήθη δαπάναις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας Σκαρλάτου Καλλιμάχη].

λοιποὺς Κρατικοὺς ὑπαλλήλους, ἐποπτεύει ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου διατάξεων, ἐφελκύων τὴν προσοχὴν τῆς Ἱ. Κοινότητος ἐπὶ τῶν παραβάσεων αὐτοῦ παρ' οἱασδήποτε Μοναχικῆς ἐν τῷ Ἄθῳ ἀρχῆς καὶ ἐντέλλεται πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὸν ὄργανα τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμφώνων τῷ Καταστατικῷ Χάρτῃ ἀποφάσεων τῆς Ἱ. Κοινότητος καὶ τῶν λοιπῶν Μοναχικῶν ἀρχῶν καὶ δικαστηρίων, αἵτινες ὅμως ἐκτελοῦνται πάντοτε τῇ παρουσίᾳ ἑνὸς μέλους τῆς Ἱερᾶς Ἐπιστασίας.

Τέλος ὁ Διοικητής, εὑρισκόμενος εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα καὶ πάσας τὰς λοιπὰς Μοναχικὰς ἀρχάς, παρακάθηται, ὁσάκις ἤθελε κληθῇ, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος, ἔχων συμβουλευτικὴν μόνον ψῆφον, ἐπίσης δὲ ἀσκεῖ ἀπαραιτήτως χρέη ἐπιτρόπου τοῦ νόμου εἰς πάσας τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἱερᾶς δισενιαυσίου Ἐκτάκτου Συνάξεως, ὁσάκις αὕτη, ἐνεργοῦσα κατ' ἐντολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, συνέρχεται ὡς Ἀκυρωτικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Δικαστήριον. Τοῦτον ἀπόντα ἢ κωλυόμενον ἀναπληροῖ ὁ παρ' αὐτῷ γραμματεύς, ὅστις μετὰ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τῆς Διοικήσεως, ἀποτελουμένου ἐξ ἑνὸς γραμματέως καὶ ἑνὸς ἀκολούθου, λαμβάνεται ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν (ἄρθρα 109 τοῦ Συντάγματος, 3,4,5,8,9, ἐδ. 3,34 Ν. Δ. 8,76 Κ. Χ.).

Γ΄) Ἐκκλησιαστικὴ Διοίκησις.— Αἱ διατάξεις περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως τῶν Μονῶν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ ὑποτελῆ των ἐξαρτήματα περιλαμβάνονται κυρίως ἐν τῷ Καταστατικῷ Χάρτῃ, θεωροῦνται δὲ οὕτως εἰπεῖν interna corporis τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου συγκροτήματος. Ἀπορρέουσαι κυρίως ἐκ τῶν Αὐτοκρατορικῶν Χρυσοβούλλων καὶ Τυπικῶν, Πατριαρχικῶν Σιγιλλίων, Σουλτανικῶν Φιρμανίων καὶ Μοναχικῶν θεσμῶν, εἶναι αὐστηρῶς ἀμετάβλητοι. Κατὰ ταῦτα, τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῶν 20 Ἱερῶν Μονῶν καὶ λοιπῶν Σκηνωμάτων ἀσκεῖ τὸ ἐν Καρυαῖς ἑδρεῦον διαρκὲς σῶμα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἱερὰ Κοινότης τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω», ἀποτελούμενον ἐξ εἴκοσιν ἀντιπροσώπων τῶν Ἱερῶν Μονῶν, ὧν ἡ θητεία εἶναι ἐνιαυσία, καὶ λαμβανομένων ἀνὰ ἕνα ἐξ ἑκάστης αὐτῶν. Ἡ Ἱερὰ Κοινότης μεριμνῶσα περὶ τῆς τηρήσεως καὶ ὁμαλῆς λειτουργίας τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ ἑκάστης Μονῆς (αἵτινες κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι αὐτοδιοίκητοι) συνεδριάζει τακτικῶς μὲν τρὶς τῆς ἑβδομάδος, ἐκτάκτως δὲ ὁσάκις παραστῇ ἀνάγκη, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Κανονισμοῦ αὐτῆς καθοριζόμενον τρόπον, θεωρεῖται δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ ὅταν παρίσιαναι τὰ 2|3 τῶν μελῶν αὐτῆς, ἤτοι δέκα τέσσαρες ἀντιπρόσωποι, λαμβάνει δὲ κατὰ πλειοψηφίαν τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, αἵτινες εἶναι σεβασταὶ καὶ ὑποχρεωτικαὶ διὰ τὰς Ἱερὰς Μονάς (ἄρθρ. 107 Συντάγματος, 10,11,17,21 Κ.Χ.).

Πρὸς τελειοτέραν ὅμως ἐποπτείαν, ἐντονωτέραν παρακολούθησιν τῶν ἑκάστοτε ἀναφαινομένων ζητημάτων καὶ κρείσσονα περιφρούρησιν τῶν συμφερόντων τῶν Ἱερῶν Μονῶν, ὑφίσταται πενταμελὲς ἐκτελεστικὸν Σῶμα, καλούμενον «Ἱερὰ Ἐπιστασία», ἥτις ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς ἀντιπροσώπου ἑκάστης τῶν πέντε τετράδων, εἰς ἃς εἶναι διῃρημέναι αἱ Μοναὶ (ἄρ. 28 Κ. Χ.), ἐξ ὧν ὁ πρῶτος τῇ τάξει φέρει τὸν τίτλον τοῦ Πρωτοεπιστάτου καὶ εἶναι πρόεδρος τῆς Ἐπιστασίας, ἐπέχων ὅμως θέσιν primi inter pares, οἱ δὲ λοιποὶ καλοῦνται ἐπιστάται, πάντων δὲ τούτων ἡ θητεία εἶναι ἐνιαύσιος. Ὁ Πρωτοεπιστάτης παρίσταται πάντοτε κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος, κατ' οὐσίαν προεδρεύων αὐτῆς, ὀφείλει δὲ νὰ εὑρίσκηται πάντοτε ἐν Καρυαῖς. Ἡ Ἱερὰ Ἐπιστασία, ἀντιπροσωπεύουσα, ὡς ἄνω εἴρηται, τὴν Ἐκτελεστικὴν τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἐξουσίαν, κύρια μελήματα ἔχει τὴν διαχείρισιν τοῦ Κοινοῦ Ταμείου, ἐπὶ τῇ βάσει ἐγκεκριμένου παρὰ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος προϋπολογισμοῦ, ἀσκεῖ ἐν Καρυαῖς τὴν ἀνωτάτην δημοτικήν, ἀστιατρικήν, ἀγορανομικὴν καὶ ἀστυνομικὴν ἐποπτείαν, διὰ τῶν ὀργάνων αὐτῆς (*Σεϊμένηδων καὶ Σερδαρῶν*), αἰτοῦσα ἐν ἀνάγκῃ τὴν ἐπικουρίαν τῆς Κρατικῆς Ἀστυνομίας (ἄρθρ. 23, 28—40 Κ. Χ.).

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν καθόλου διοίκησιν καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν Ἱ. Μονῶν. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰδικῶς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἑκάστου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Σκηνώματος, ἰσχύουσι κεχωρισμέναι καὶ διάφοροι διατάξεις, ἀναλόγως τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως, εἰς ἣν τοῦτο ἀνήκει. Οὕτω, προκειμένου 1) περὶ Μονῆς, ἐὰν μὲν αὕτη εἶναι κοινόβιος, διοικεῖται ἐσωτερικῶς ὑπὸ τοῦ Ἡγουμένου

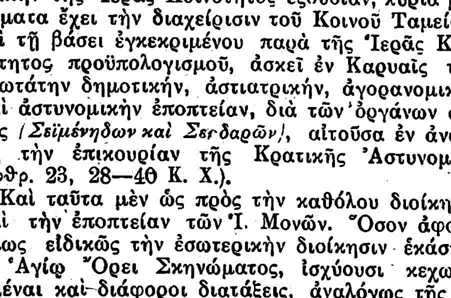

Ὁ λιμὴν τῆς Δάφνης

[Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἔχων ἀποβάθρας, τελωνεῖον, τηλεγραφεῖον καὶ ξενοδοχεῖα διὰ τοὺς ἐπιβάτας καὶ προσκυνητάς. Ἀνήκει εἰς τὰς μονὰς Ξηροποτάμου καὶ Σίμωνος Πέτρας].

αὐτῆς, οὗτινος τὸ ἀξίωμα εἶναι ἰσόβιον, τῆς Ἐπιτροπῆς (διμελοῦς ἢ τριμελοῦς, μὲ ἐνιαύσιον θητείαν) καὶ τῆς Γεροντίας, ἐὰν δὲ ἰδιόρρυθμος, ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς (διμελοῦς ἢ τριμελοῦς, μὲ ἐνιαύσιον θητείαν) καὶ τῆς Συνάξεως τῶν Προϊσταμένων, ἥτις εἶναι σῶμα διαρκές. Αἱ ὡς ἄνω Μοναστηριακαὶ ἀρχαὶ ἐνεργοῦσι τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Μονῆς, διαχειρίζονται τὰς προσόδους αὐτῆς, συντάσσουσι προϋπολογισμοὺς καὶ ἀπολογισμούς, τηροῦσι τὰ Μοναχολόγια καὶ λοιπὰ βιβλία, προτείνουσι τὴν χειροτονίαν τῶν μοναχῶν, ἔτι δὲ ἀποφασίζουσι, τῇ ἐγκρίσει ὅμως πάντοτε τῆς Συνάξεως, καὶ περὶ γενικωτέρας φύσεως ζητημάτων, οἷον δικαστικῶν ὑποθέσεων, ἀνταλλαγῆς, ἐκποιήσεως ἢ ἀγορᾶς κτημάτων κτλ. (ἄρθρ. 84, 86, 87, 89, 90, 94, 97, 98, 99, 106, 108, 111, 115, 119, 123, 124, 125 Κ. Χ.). Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ κοινοβίων μονῶν, ὅ τε ἡγούμενος καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ὀφείλουσι πάντοτε νὰ συμπράττωσι διὰ πάντα τὰ διοικητικῆς φύσεως ζητήματα καὶ νὰ ἐκτελῶσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς ἀποφάσεις τῆς Γεροντίας, ἧς ἀμφότεροι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκτελεστικὴν ἀρχήν, δὲν δύναται δὲ ἑκάτερος τούτων νὰ ἐνεργῇ κεχωρισμένως. Τὴν προκυψομένην δὲ τυχὸν μεταξὺ αὐτῶν διαφωνίαν αἴρει ἡ Γεροντία (ἄρθρ. 119, 120 121 Κ. Χ.).

2) Περὶ Σκήτης, αὕτη ὑπάγεται εἰς σχέσεις ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς κυριάρχου αὐτῆς Μονῆς, διοικεῖται δέ, εἴτε κοινόβιος τυγχάνει εἴτε ἰδιόρρυθμος, ὑπὸ τοῦ Δικαίου, τῶν Συμβούλων καὶ τῆς Συνάξως τῶν Γερόντων αὐτῆς. Ἡ θητεία τοῦ Δικαίου καὶ τῶν Συμβούλων, δύο ὄντων, εἶναι ἐτησία, ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται, πᾶσα δὲ μονομερὴς πρᾶξις αὐτῶν εἶναι ἄκυρος. Αἱ σπουδαῖαι τῆς Σκήτης ὑποθέσεις φέρονται ἐνώπιον τῆς Συνάξεως τῶν Γερόντων καὶ τυγχάνουσι τῆς ἐγκρίσεως τῆς κυριάρχου Μονῆς.

3) Τέλος τὰ λοιπὰ σκηνώματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Κελλία, Καλύβαι, Ἡσυχαστήρια, Καθίσματα) ὑπάγονται κυρίως ὑπὸ τὴν Διοίκησιν τῆς κυριάρχου αὐτῶν Μονῆς, τῶν Προϊσταμένων αὐτῶν, Γερόντων καλουμένων, ἐχόντων κυρίως ποιμαντορικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων των.

Δ΄) Πολιτικὴ Δικαιοσύνη.—Ἡ πολιτικὴ δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ὑπὸ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων δικαστηρίων συντιθεμένων ἐκ διαφόρων ὀφφικιούχων μοναχῶν καὶ Ἐξάρχων Μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Οὕτω τακτικὰ δικαστήρια συγκροτοῦσι τὸ μὲν πρώτου βαθμοῦ ἐν τοῖς Κοινοβίοις Μοναῖς ὁ ἡγούμενος μετὰ τῆς Γεροντίας, ἐν τοῖς ἰδιορρύθμοις δὲ ἡ σύναξις τῶν Προϊσταμένων, τὸ δὲ δευτεροβάθμιον ἡ Ἱ. Κοινότης τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀκυρωτικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους δικαστήριον ἀποτελεῖ ἡ Ἱ. Ἔκτακτος δισενιαυσία Σύναξις συγκροτουμένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, εἰς ὃν τύποις ἀνήκει ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ ἐξουσία, καὶ ἀποτελουμένη ἐκ τῆς Ἐξαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (τρεῖς Μητροπολῖται τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου) προκαθημένης κατὰ τὰς συνεδριάσεις, καὶ ἐκ τῶν προϊσταμένων καὶ καθηγουμένων τῶν 20 Ἱ. Μονῶν, εἴκοσι ἐν συνόλῳ καὶ λαμβανομένων ἀνὰ ἕνα ἐξ ἑκάστης αὐτῶν (ἄρθρ. 7, 9, Ν.Δ. 41, 43 Κ.Χ.). Τῶν πρωτοβαθμίων δικαστηστηρίων προεδρεύει ἐν μὲν τοῖς Κοινοβίοις ὁ ἡγούμενος, ἐν δὲ τοῖς ἰδιορρύθμοις ὁ πρῶτος τῇ τάξει προϊστάμενος. Τοῦ δευτεροβαθμίου προεδρεύει ὁ πρῶτος τῇ τάξει ἀντιπρόσωπος, τοῦ δὲ ἀκυρωτικοῦ ὁ πρῶτος τῶν Ἐξάρχων Μητροπολιτῶν (ἄρθρ. 9 Ν.Δ. 42 Κ.Χ.). Καὶ ἐνώπιον μὲν τοῦ Πρωτοδικείου ἐκδικάζονται αἱ ὁριακαὶ ἢ ἄλλαι διαφοραὶ μεταξὺ Μονῆς τινος καὶ ἐξαρτήματος αὐτῆς, ἢ μεταξὺ δύο ἐξαρτημάτων αὐτῆς, τὸ δὲ δευτεροβάθμιον δικαστήριον δικάζει πρωτοδίκως μὲν πάσας τὰς ὁριακὰς μεταξὺ διαφόρων μονῶν διαφορὰς ἢ τὰς μεταξὺ ἐξαρτημάτων διαφόρων τοιαύτας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν ὁμολόγων διαφορὰς μεταξὺ μονῆς τινος καὶ ἐξαρτήματος αὐτῆς, ὡς ἐφετεῖον δὲ τὰς ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων τῶν πρωτοδίκων δικαστηρίων ἀσκηθείσας ἐφέσεις.

Τὸ ἀνώτατον δικαστήριον δικάζει τὰς ἀσκηθείσας ἐφέσεις κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δευτεροβαθμίου δικαστηρίου (Ἱ. Κοινότητος), ὧν δύναται νὰ αἰτηθῇ ἡ ἀναθεώρησις κυρίως διὰ ψευδῆ ἑρμηνείαν ἢ κακὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τῶν Καθεστώτων αὐτοῦ, τῶν Ἱ. Κανόνων καὶ νόμων, ὡς καὶ διὰ παράβλεψιν οὐσιωδῶν στοιχείων κατὰ τοὺς δύο κατωτέρους βαθμοὺς (ἄρθρ. 10 Ν.Δ.). Τέλος τὰ εἰρηνοδικειακὰ καθήκοντα ἐνασκοῦνται ὑπὸ τῆς Ἱ. Ἐπιστασίας (ἄρθρ. 40 Κ.Χ.). Ἐν τοῖς δικαστηρίοις τούτοις τηρεῖται εἰδικὴ διαδικασία, ἐπιβάλλεται δὲ κατὰ τὰς συζητήσεις ἡ ἐμπρέπουσα τοῖς μοναχοῖς κοσμιότης καὶ εὐπρέπεια. Ἐκτελεσταὶ δὲ εἶναι αἱ ἀποφάσεις μόνον ἐκεῖναι, αἵτινες ἀπὸ ἀπόψεως περιεχομένου καὶ τυπικῶν στοιχείων εἶναι κανονικαὶ καὶ σύμφωνοι πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου (ἄρθρ. 7, 9, 10, Ν. Δ. 41, 42, 43, 44, 45, 46, Κ. Χ).

Διὰ τὰς λοιπὰς ἀστικοῦ δικαίου διαφορὰς ἁρμόδια εἶναι τὰ κοινὰ δικαστήρια.

Ε΄) Ποινικὴ Δικαιοσύνη.—Τὰ πλημμελήματα καὶ κακουργήματα τὰ διαπραττόμενα ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀνακρίνονται καὶ ἐκδικάζονται ὑπὸ τῶν δικαστικῶν τοῦ Κράτους ἀρχῶν, κατὰ τὴν ἀνάκρισιν δὲ μόνον παρίσταται εἷς ἐπιστάτης, ὅστις παρέχει τὴν συνδρομήν του εἰς τὴν διεξα-

Digitized by Google

γωγὴν τῶν ἀνακριτικῶν ἔργων (ἄρθρ. 35 Ν. Δ.). Καὶ ἡ μὲν ἀνάκρισις διεξάγεται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει παρὰ τοῦ ἀποστελλομένου αὐτόσε ἀνακριτικοῦ ὑπαλλήλου, ἡ δὲ ἐκδίκασις διεξάγεται ἐνώπιον τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ πολιτικῶν τοῦ Κράτους δικαστηρίων (ἄρθρ. 7 Κ. Χ.). Τὰ πταίσματα καὶ τὰ παραπτώματα, ἔτι δὲ αἱ ἀστυνομικαὶ καὶ ἀγορανομικαὶ παραβάσεις ἐκδικάζονται ὑπὸ τῶν Συνάξεων ἢ Γεροντιῶν τῆς Μονῆς εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ὁποίας διεπράχθησαν, τὰ δὲ ἐν Καρυαῖς διαπραττόμενα πταίσματα ἐκδικάζονται ὑπὸ τῆς αὐτόθι ἑδρευούσης Ἱερᾶς Ἐπιστασίας (ἄρθρ. 9 Ν. Δ.). Ἐπὶ ὑποθέσεων ἐφ' ὧν ἔχουσιν ἁρμοδιότητα τά τε ἁγιορειτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ δικαστήρια δύναται ἕκαστον τούτων νὰ ἐνεργῇ ἀνεξαρτήτως τὰ τῆς διαδικασίας καὶ τῆς ἁρμοδιότητος αὐτοῦ, χωρὶς νὰ περιορίζηται παρὰ τοῦ ἑτέρου (ἄρθρ. 83 Κ. Χ.).

ΣΤ') Ἐκκλησιαστικὴ Δικαιοσύνη.— Διὰ τὴν φρούρησιν τῆς μοναχικῆς πειθαρχίας καὶ τιμωρίαν τῶν ὑποπιπτόντων εἰς παραπτώματα Ἁγιορειτῶν Μοναχῶν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν πολιτικὴν δικαιοσύνην ὑφίσταται καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ τοιαύτη, ἧς διακρίνονται δύο βαθμοὶ δικαιοδοσίας. Τ' ἀπονέμοντα τὴν πολιτικὴν δικαιοσύνην τακτικὰ Ἁγιορειτικὰ δικαστήρια (ὅρα § Δ') ἀπονέμουν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποινικὴν τοιαύτην, κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν δικαιοδοσίας (ἄρθρ. 74 Κ. Χ.). Καὶ τῶν μὲν ἐλαφρῶν παραπτωμάτων τῶν ἐπαγομένων α) νουθεσίαν καὶ παρατήρησιν, β) ἐπίπληξιν κατ' ἰδίαν, γ) στέρησιν τροφῆς πλὴν τοῦ ἄρτου μέχρις 7 ἡμερῶν, ἡ πειθαρχικὴ ἐξουσία ἐνασκεῖται ἁπλῶς ὑπὸ τῶν μοναχικῶν ἀρχῶν δικαιουμένων νὰ ἐπιβάλωσιν ἀμετακλήτως τὰς ὡς ἄνω ποινάς, ἄνευ παραπομπῆς τοῦ πταίσαντος εἰς τὸ δικαστήριον (ἄρθρ.47 Κ. Χ.) Προκειμένου δὲ περὶ βαρυτέρου παραπτώματος, ἡ ἀνάκρισις διεξάγεται ὑπὸ τοῦ δευτεροβαθμίου δικαστηρίου (ἄρθρ. 51), ἡ δὲ δικογραφία ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἁρμοδίαν Ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν. Τέλος ἐπὶ παραπτωμάτων συνεπαγομένων τὴν ποινὴν τῆς καθαιρέσεως ἁρμόδιον εἶναι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον (ἄρθρον 52 Κ. Χ.).

Ἡ κατηγορία κατὰ Μοναχοῦ ἐμφανίζεται ἢ δι' ἐγγράφου μηνύσεώς τινος, ἀποκλειομένων τῶν μὴ χριστιανῶν, αἱρετικῶν, σχισματικῶν, ἢ καταδικασθέντων εἰς βαρεῖαν ποινήν, ὧν ἡ μήνυσις εἶναι ἀπαράδεκτος, πλὴν ἂν οὗτοι εἶναι παθόντες, ἢ δι' αὐτεπαγγέλτου ἀπαγγελίας αὐτῆς ὑπὸ τῶν Μοναστηριακῶν ἀρχῶν ἥτις εἶναι προφορικὴ (ἄρθρ. 53 Κ. Χ.).

Ἡ παρὰ τοῖς Ἁγιορειτικοῖς δικαστηρίοις τηρουμένη διαδικασία δὲν ἀφίσταται κατὰ βάσιν τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικονομικοῦ δικαίου, διέπεται δὲ ὑπὸ τῶν ἑξῆς γενικῶν ἀρχῶν: Οὐδεὶς δικάζεται ἀνήκουστος, προηγουμένης πάντοτε κλήσεως τοῦ κατηγορουμένου· οὐδεμία ποινὴ ἐπιβάλλεται ἄνευ νόμου ἢ Ἱεροῦ Κανόνος θεμελιοῦντος αὐτὴν καὶ οὐδεὶς στερεῖται ἄκων τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ δικαστοῦ (ἄρθρ. 7 Ν. Δ.) Παράστασις δι' ἀντιπροσώπων ἢ πληρεξουσίου τοῦ κατηγορουμένου ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτοῦ ἢ τοῦ Δικαστηρίου δὲν ἐπιτρέπεται (ἄρθρ. 59 Κ. Χ.). Ἀποδειχθείσης τῆς μηνύσεως ὅλως ἀβασίμου καὶ ἀνυποστάτου, ὁ μηνυτὴς τιμωρεῖται διὰ τῆς ποινῆς ἐκείνης ἥτις ἤθελεν ἐπιβληθῆ τῷ κατηγορουμένῳ ἐν περιπτώσει ἀποδείξεως τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ (ἄρ. 80 Κ. Χ.). Αἱ ἀποφάσεις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐκδίδονται κατ' ἀπόλυτον τῶν παρόντων πλειοψηφίαν (ἄρθρ. 31 Κ. Χ.). Τινὲς δὲ τούτων ἐπιβάλλουσαι ὡρισμένας ποινὰς εἶναι ὁριστικαὶ καὶ ἀνέκκλητοι (ἄρθρ. 12 Ν. Δ. 71 Κ. Χ.). Τέλος αἱ ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου ποιναὶ ἐκτελοῦνται ἄνευ παρεμβάσεως τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, πρὸς ἣν ὅμως πάντοτε κοινοποιοῦνται (ἄρθρ. 8 Ν. Δ.). Ἐπὶ τῶν καταγιγνωσκομένων δὲ ποινῶν χωρεῖ καὶ χάρις ἀπονεμομένη τῇ αἰτήσει τοῦ καταδικασθέντος ὑπὸ τοῦ δευτεροβαθμίου δικαστηρίου, ἀφοῦ οὗτος ἐκτίσῃ τὸ ἥμισυ τοὐλάχιστον τῆς ποινῆς του καὶ εἰλικρινῶς μετανοήσῃ, γνωμοδοτήσῃ δὲ ὑπὲρ τῆς χορηγήσεως αὐτῆς ἡ Ἱερὰ αὐτοῦ Μονὴ (ἄρθρ. 79 Κ. Χ.).

Ζ') Ἀτέλειαι καὶ Ἀσυδοσίαι.—Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀπολαύει τῶν κατωτέρω εἰδικῶν προνομίων καὶ ἀσυδοσιῶν: α) ἀπαλλάσσονται παντὸς τελωνειακοῦ δασμοῦ τὰ διὰ τοὺς Ἁγιορείτας μοναχοὺς εἰσαγόμενα εἴδη μέχρι χιλίων χρυσῶν δραχμῶν ἀξίας δι' ἕκαστον μοναχὸν ἐτησίως· β) τὰ ἐν Ἄθῳ παραγόμενα προϊόντα ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου ἐγγείου, καθαρᾶς προσόδου ἢ ἄλλου ἀμέσου τοιούτου· γ) ἡ μεταβίβασις καὶ τὰ εἰσοδήματα πάσης περιουσίας εὑρισκομένης ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου· δ) οἱ Ἁγιορεῖται Μοναχοὶ ἀπαλλάσσονται φόρων καταναλώσεως ἐπὶ τῶν ἐπιτοπίως παραγομένων καὶ καταναλισκομένων προϊόντων, ἐκτὸς τῶν φόρων καταναλώσεως καπνοῦ, ἐκρηκτικῶν καὶ μονοπωλιακῶν εἰδῶν· ε) πᾶσαι αἱ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει συμβάσεις αἱ ἀφορῶσαι τὴν παραχώρησιν δικαιωμάτων ἐπὶ ἀκινήτων ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους κειμένων ἀπαλλάσσονται τέλους χαρτοσήμου· στ) ἡ ἁλιεία ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διὰ τὴν συντήρησιν τῶν Μοναχῶν αὐτοῦ εἶναι ἐλευθέρα καὶ ἀπηλλαγμένη πάσης φορολογίας· ζ) τὰ δάση τῆς Χερσονήσου τοῦ Ἁγίου Ὄρους δὲν ὑπάγονται εἰς τοὺς σχετικοὺς δασικοὺς νόμους τοῦ Κράτους (ἄρθρ. 2 Ν. Δ. ἄρθρ. 167, 168, 169, 170 Κ. Χ.)· η) τέλος οἱ μοναχοὶ

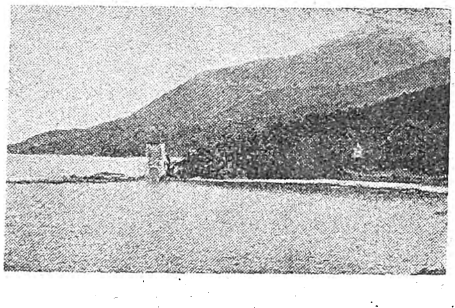

Ἡ Καλιάγρα.

[Παραλία τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς χερσονήσου, ὅπου πύργος καὶ νεώσοικος τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου. Εἰς τὸ βάθος τὸ ὄρος τοῦ Ἄθω].

τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπαλλάσσονται τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας (ἄρθρ. 38 Ν. Δ.).

Η') Διάφοροι οὐσιώδεις διατάξεις.— Πλὴν τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν διατάξεων, καθιεροῦνται διὰ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου καὶ αἱ ἑπόμεναι γενικῆς φύσεως οὐσιώδεις διατάξεις.

1) Πλὴν τῶν εἴκοσι κυριάρχων Ἱερῶν Μονῶν οὐδενὶ ἀπολύτως ἐπιτρέπεται δικαίωμα ἰδιοκτησίας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει (ἄρθρ. 2 Κ. Χ.), ἡ δὲ ταύταις ἀνήκουσα ἀκίνητος περιουσία, ὡς καὶ λοιπὰ χειρόγραφα, βιβλία, ἱερὰ ἄμφια, λείψανα, εἰκόνες κλπ., εἶναι ἀναπαλλοτρίωτα ὡς πράγματα θείῳ δικαίῳ (ἄρθρ. 2,110,181 Κ.Χ.). Ἐκποίησις κτημάτων ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται, ἀνταλλαγὴ δὲ μόνον αὐτῶν εἶναι δυνατὴ (ἄρθρ. 100 Κ.Χ.).

2) Ἡ αὔξησις καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κυριάρχων Ἱερῶν Μονῶν ἢ ἡ μετατροπὴ τῶν διοικητικῶν καὶ ἱεραρχικῶν καθόλου σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰ ἐξαρτήματά των, ἀπαγορεύεται, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μετατροπὴ Σκητῶν εἰς Μονὰς ἢ Κελλίων εἰς Σκήτας, ἢ Καλυβῶν εἰς Κελλία. Ἅπαντα τὰ ἐν Ἄθῳ Ἱερὰ Σκηνώματα ὑπάγονται εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἰς οὐδὲν δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπιτρέπεται νὰ μετασχηματισθῇ ταῖς κοσμικαῖς χρείαις (ἄρθρ. 3,4,5,13 Κ.Χ.).

3) Ἅπαντες οἱ Ἁγιορεῖται μοναχοὶ οἱασδήποτε ἐθνικότητος καὶ ἂν εἶναι λογίζονται ὡς κεκτημένοι τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα (ἄρθρ. 106 Συντάγματος, 6 Κ.Χ.)

4) Ἀπαγορεύεται ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐγκαταβίωσις ἑτεροδόξων καὶ σχισματικῶν (ἄρθρ. 107 Συντάγματος, 5 Κ. Χ.).

5) Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ ὀφείλουσι νὰ συντηρῶσι τὴν κανονικὴν καὶ ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν τῆς ἐν Καρυαῖς Ἀθωνιάδος Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (ἄρθρ. 182 Κ.Χ.).

6) Σύστασις ἢ ἵδρυσις οἱουδήποτε σωματείου ἢ ἀδελφότητος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἀπαγορεύεται (183 Κ.Χ.).

7) Ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος θηλέων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει (ἄρθρ. 186 Κ.Χ.).

8) Πάντα τὰ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἀποστελλόμενα ἔγγραφα, ὡς καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν παρὰ τῶν Ἱερῶν Μονῶν καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν ἀπευθυνόμενα, δέον νὰ ὦσι συντεταγμένα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Αἱ τελευταῖαι τροποποιήσεις. Δυνάμει τοῦ ἀπὸ 29ης Ἰανουαρίου ἐ. ἔτους σχεδίου ψηφίσματος ὑποβληθέντος εἰς τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς, μὴ ψηφισθέντος μέχρι τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ παρόντος ἄρθρου, προτείνονται αἱ κάτωθι τροποποιήσεις τῶν ἀφορωσῶν τὸ Ἅγιον Ὄρος διατάξεων τοῦ Συντάγματος, καὶ τοῦ ἀπὸ 10 16 Σεπτεμβρίου 1926 Νομοθετικοῦ Διατάγματος, δι' οὗ, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ἐκυρώθη ὁ ἀπὸ 10 Μαΐου 1924 Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

α') Προτείνεται ὅπως τὰ ἄρθρα 106 - 109 τοῦ ὑπὸ ἀναθεώρησιν Συντάγματος, τ' ἀφορῶντα τὴν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τοῦ Συντάγματος καὶ διατυπωθῶσιν εἰς ψήφισμα, ἐφ' ὅσον τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς λοιπὰς συνταγματικὰς διατάξεις. Πράγματι δὲ τὰ ὡς ἄνω ἄρθρα ἀποτελοῦσι τὸ Κεφάλαιον Α (ἄρθρα 1 - 4) τοῦ σχεδίου ψηφίσματος.

β') Διασαφίζεται ἡ ἔκτασις τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 181 τοῦ Κ.Χ., προστιθεμένου ὅτι εἶναι ἀναπαλλοτρίωτος πᾶσα περιουσία τῶν Ἱερῶν Μονῶν ἡ κειμένη μόνον *ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους* (ἄρθρ. 5 ἐδ. 2 τοῦ Σχ. ψηφ.), [ἤτοι ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βίγλας καὶ ἐντεῦθεν (ἄρθρ. 106 Συντάγματος, ἄρθρ. 1. Σχ. ψηφ.)]. εἰς τρόπον ὥστε δύναται ν' ἀπαλλοτριωθῇ ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους κειμένη περιουσία Μονῶν αὐτοῦ.

γ') Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ Ν. Δ. τῆς 10 16 Σεπτεμβρίου 1926, ἀπαιτοῦντος ὅπως τὸ προσωπικὸν τῆς Διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους λαμβάνεται *ἐκ τῆς ἁρμοδιότητος* τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, προέκυψαν δυσχέρειαι ὡς πρὸς τὴν ἐξεύρεσιν ἐκ τοῦ *μονίμου* προσωπικοῦ αὐτοῦ τῶν καταλλήλων προσώπων, ἅτινα ὀφείλουν νὰ ἔχουν τὰ διὰ τὴν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ὑπηρεσίαν εἰδικὰ προσόντα, ἀνάλογον τουτέστι διοικητικὴν ἐμπειρίαν, θεολογικὴν μόρφωσιν καὶ γνῶσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τούτου ἕνεκα προτείνεται, ὅπως τὰ πρόσωπα ταῦτα λαμβάνωνται ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν κατ' ἀπόσπασιν ἐκ τῶν γενικῶν ἢ τῶν εἰδικῶν θέσεων, ἢ κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ, καὶ ἐξ ἰδιωτῶν συγκεντρούντων τὰ ὡς ἄνω εἰδικὰ προσόντα (ἄρθρ. 5, ἐδ. 6-7, Σχεδ. ψηφ.).

δ') Προτείνεται ἡ αὔξησις τῶν ἀποδοχῶν καὶ τῶν ἐξόδων παραστάσεως τοῦ προσωπικοῦ τῆς Διοικήσεως διὰ τὴν τελείως ἀξιοπρεπῆ ἐμφάνισιν τῆς Διοικήσεως (ἄρθρ. 5 ἐδ. 8 Σχεδ. ψηφ.).

ε') Τέλος προτείνεται ὅπως τὸ ψήφισμα, τροποποιῆται ἁπλῶς ἐν τῷ μέλλοντι διὰ Νόμου (ἄρθρ. 5 ἐδ. 10 Σχεδ ψηφ.).

ΑΛΕΞ. Α. ΖΗΣΗΣ

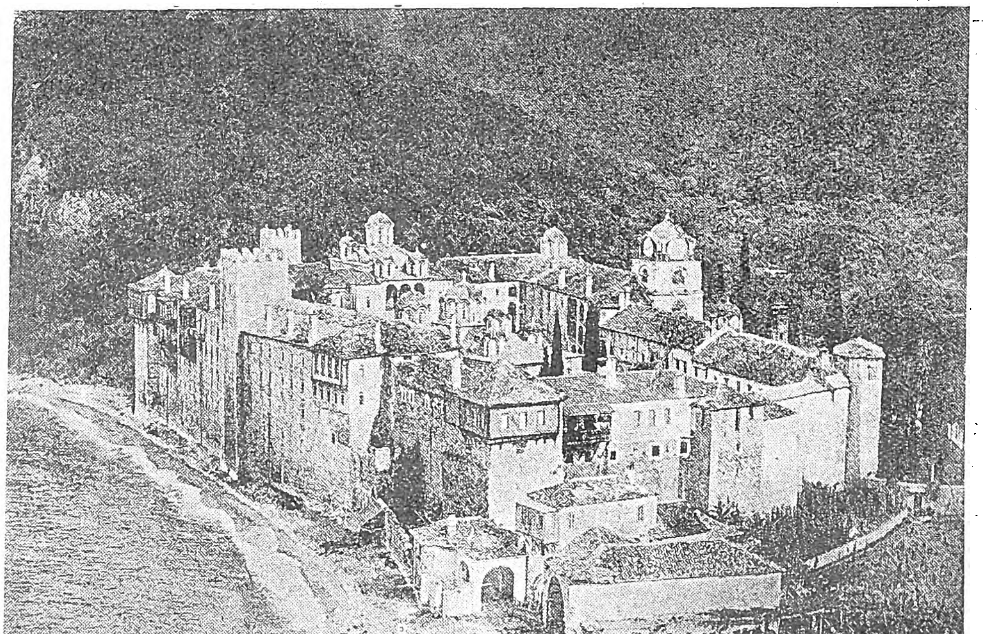

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ἐσφιγμένου.

[Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ πρώτη σύστασίς της ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλίσσης Πουλχερίας τοῦ Ε' αἰῶνος. Ἱστορικῶς βεβαιωμένη εἶναι ἡ ἵδρυσίς της κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ι' αἰῶνος. Ἐρημωθεῖσα ὑπὸ πειρατῶν τῷ 1534, ἀνεσυστάθη καὶ πάλιν ταχέως].

Digitized by Google

ΓΕΩΡΓΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ ΑΘΩ. Εἰς μίαν περιοχὴν τόσης ἐκτάσεως καὶ τόσης γεωργικῆς σημασίας, οἵα ἡ τοῦ Ἄθω, αὐτοδιοίκητον ἀνέκαθεν καὶ στερουμένην πολιτειακῆς ὀργανώσεως, ἦτο φυσικὸν νὰ γίνῃ ἐξ ἀρχῆς αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη μιᾶς, πρωτογόνου ἔστω, νομοθεσίας, ῥυθμιζούσης τὰς

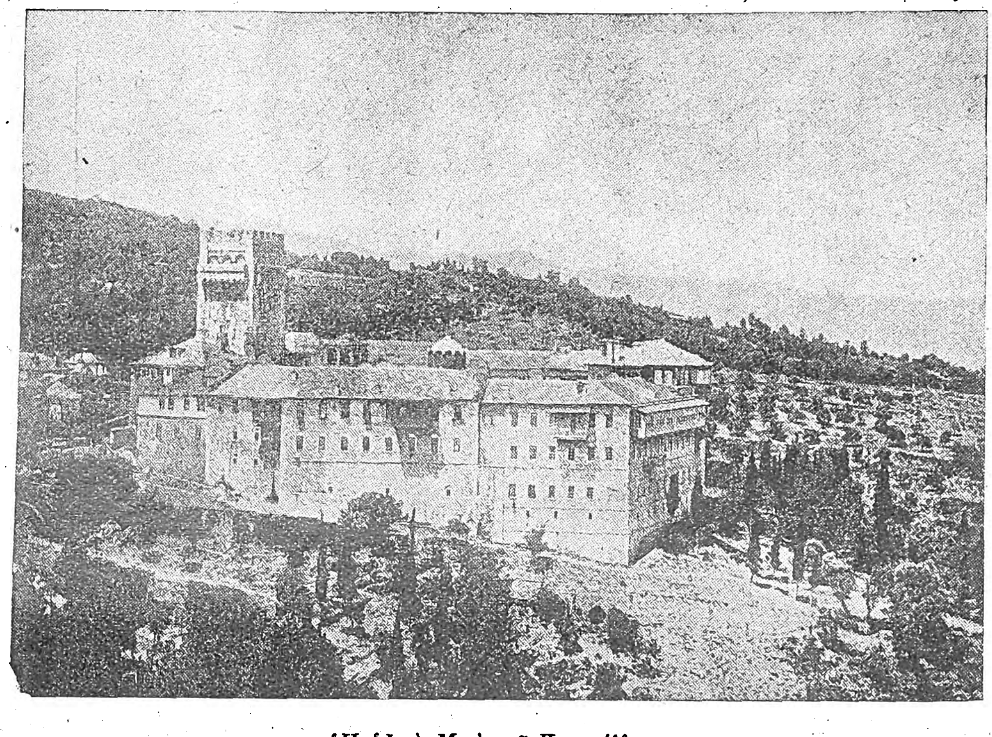

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Καρακάλλου.
[Συνεστήθη κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα, ἢ καὶ πρότερον, ὑπὸ ἀγνώστου ἱδρυτοῦ].

παρουσιαζομένας γεωργοκτηματικὰς διαφορὰς καὶ κολαζούσης τὰς συναφεῖς ποικίλας παραβάσεις. Ἐδημιουργήθη οὕτω μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἷς κῶδιξ, οὕτως εἰπεῖν, ἀγράφων νομικῶν διατάξεων, μία δὲ συλλογὴ τούτων διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἐν χειρογράφοις τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου, τῶν ὁποίων παραθέτομεν κατωτέρω χαρακτηριστικά τινα ἀποσπάσματα:

— «*Χρὴ τὸν γεωργὸν ἐργαζόμενον τὸν ἴδιον ἀγρὸν εἶναι δίκαιον καὶ παρορίζειν αὔλακας τοῦ πλησίον· ἐὰν δέ τις παρορίζων παρορίσῃ καὶ κολοβώσῃ μερίδα τὴν ἔγγιστα αὐτοῦ, εἰ μὲν ἐν ἑαυτῷ τοῦτο πεποίηκεν ἀπόλλει τὴν νέασιν* (τὸ ὄργωμα) *αὐτοῦ, εἰ δὲ καὶ ἐν σπόρῳ ταύτην τὴν παρορίαν ἐποιήσατο ἀπόλλει καὶ τὸν σπόρον καὶ τὴν γεωργίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπικαρπίαν αὐτοῦ ὁ παρορίσας.*

— «*Ἐάν τις γεωργὸς ἄνευ εἰδήσεως τοῦ κυρίου τῆς χώρας εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ νεάσῃ* (ὀργώσῃ) *ἢ σπείρῃ, μὴ λαμβανέτω μήτε ὑπὲρ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, μήτε ὑπὲρ τῆς νεάσεως, μήτε ἐπικαρπίαν ὑπὲρ τοῦ σπόρου, ἀλλ' οὐδὲ τὸν κόκκον τὸν καταβληθέντα.*

. . . .

— «*Ἐὰν συμφωνήσωσι δυὸ γεωργοὶ μετ' ἀλλήλων καταλλάξαι χώρας* (ν' ἀνταλλάξωσι γαίας) *ἀναμεταξὺ δύο καὶ τριῶν μαρτύρων καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς συνεφώνησαν, μενέτω ἡ τούτων καταλλαγὴ κυρία καὶ βεβαία καὶ ἀσάλευτος.*

— «*Ἐὰν δύο γεωργοὶ καταλλάξωσι χώρας εἴτε πρὸς καιρῶν εἴτε εἰς τὸ διηνεκὲς καὶ εὑρεθῇ τὸ ἓν μέρος κολοβὸν ὑπὲρ τὸ ἄλλον, καὶ οὐ συνεφώνησαν. οὕτως, δότω ἀνατοπίαν ὁ πλέον ἔχων τῷ ὀλίγον ἔχοντι.*

— «*Ἐὰν γεωργὸς ἔχων δίκην ἐν ἀγρῷ εἰσέλθῃ παρὰ γνώμην τοῦ σπείροντος καὶ ἀνάργως θερίσῃ, εἰ μὲν ἔχῃ δίκαιον μηδὲν ἐχέτω ἐξ αὐτοῦ, εἰ δὲ καὶ εἰκῇ ἐδικαιολόγησε, διπλῇ ποσότητι παρεχέτω τὰς ἐπικαρπίας τὰς θερισθείσας.*

— «*Ὁ κόπτων ἀλλοτρίαν ὕλην ἄνευ εἰδήσεως τοῦ κυρίου αὐτῆς, εἶτα ἐργασάμενος καὶ σπείρας ταύτην, μηδὲν ἐχέτω ἐκ τῆς ἐπικαρπίας.*

. . . .

— «*Ἐὰν διέρχηταί τις ἐν ὁδῷ καὶ εὕρηται κλασμένον κτῆνος καὶ σπλαγχνισθεὶς μηνύσῃ, ὁ δὲ κύριος τοῦ κτήνους ὑποψίαν ἔχῃ κατὰ τοῦ μηνυτοῦ ὡς πεπονηρεῖσθαι, ὀμοσάτω περὶ τῆς κλάσεως. Περὶ δὲ τῆς ἀπωλείας μηδὲν ἐνεχέσθω.*

. . . .

— «*Ἐὰν δέ τις λάβῃ βοῦν πρὸς ἐργασίαν καὶ ἀποθάνῃ τηρήτωσαν οἱ ἀκροαταὶ καὶ εἰ μὲν ἐν ᾧ ἔργῳ ἐλάβετο ἐν ἐκείνῳ καὶ ἀπέθανεν ἀζήμιος ἔστω, εἰ δ' ἐπ' ἄλλῳ ἔργῳ ἀπέθανε δώσῃ τὸν βοῦν ὁλοκλήρως.*

— «*Ἐάν τις βοῦν ἢ ἄλλο κτῆνος τὸ οἱονοῦν* (οἱονδήποτε) *ἀγροῦντος τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἄρῃ καὶ ἐν πραγματείᾳ ἀπέλθῃ, δότω τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἐν διπλῇ ποσότητι· εἰ δὲ ἀποθάνῃ ἐν τῇ ὁδῷ δώσει δύο ἀντὶ ἑνὸς εἴτι ἂν εἴη.*

. . . .

— «*Ἐὰν γεωργὸς λαβὼν χώραν ἐφ' ἡμισείας καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος μὴ νεάσῃ, ἀλλ' εἰς ὄψιν ῥίψῃ τὸν κόκκον, μηδὲν ἐκ τῆς ἐπικαρπίας λαμβανέτω, ὅτι ψευσάμενος διεχλεύασε τὸν τούτου κύριον.*

. . . .

— «*Ἐὰν γεωργὸς κλέψῃ λίσγον ἢ δικέλ(λ)αν, καὶ μετὰ χρόνον διαγνωσθῇ, παρεχέτω ὑπὲρ αὐτοῦ ἡμερήσιον αὐτῆς κεράτιον ἐν ᾗ ὡς φόλλεις* (ἐκ τοῦ λατινικοῦ «follis», μικρὸν χάλκινον νόμισμα) *ιβ΄, ὁμοίως καὶ ὁ κλέπτων ἐν καιρῷ δρέπανον ἢ κλαδευτήριον ἢ πέλεκυν ἐν καιρῷ ὑλοκοπίου καὶ τὰ ὅμοια.*

. . . .

— «*Ἐὰν εὑρεθῇ ποιμὴν ἀμέλγων τὰ πρόβατα λάθρα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ πιπράσκων, τυπτόμενος τοῦ μισθοῦ στερεῖσθαι.*

— «*Ἐὰν τις κλέψαι θέλων βοῦν ἐξ ἀγέλης, ἀπελαθεῖσα δὲ ἡ ἀγέλη θηριόβρωτος γένηται, τυφλούσθω.*

— «*Τῷ καιρῷ τοῦ θέρους εἰσερχόμενος κλέπτων δεμάτια ἢ ὄσπρια τοῦ χιτῶνος στερεῖσθαι μαστιζόμενος.*

— «*Οἱ ἐν ἀμπέλοις ἢ κήποις εἰσερχόμενοι βρώσεως ἕνεκα ὀπωρῶν, ἀθῷοι ἔστωσαν, οἱ δ' ἄλλο πῃ φωραθεῖεν, τυπτόμενοι τῶν χιτώνων στερήσθωσαν·*

— «*Οἱ κλέπτοντες ἄροτρον ἢ ζυγοὺς ζημιούσθωσαν κατὰ τὴν ποσότητα τῶν ἡμερῶν, ἀφ' ἧς τὸ κλέμμα ἐγένετο, καθ' ἑκάστην ἡμέραν φόλλεις ιβ΄.*

— «*Οἱ ἐν χωρίοις εὑρισκόμενοι κλέπτοντες, τυπτόμενοι τὸ ἀζήμιον ποιήτωσαν τῷ κλαπέντι· εἰ δὲ ἐν δευτέρῳ φανῶσι τυπτόμενοι ζημιούσθωσαν κατὰ τὸ διπλοῦν, εἰ δὲ ἐκ τρίτου τυφλούσθωσαν.*

— «*Ἐὰν ἀγελ(λ)άριος* (βουκόλος) *βοῦν ἔωθεν παρὰ τοῦ γεωργοῦ λάβῃ καὶ συγκαταμίξῃ αὐτὸν μετὰ τῆς ἀγέλης καὶ συμβῇ τὸν βοῦν λυκηθῆναι, δειξάτω τὸ πτῶμα τῷ κυρίῳ αὐτοῦ καὶ ἀναμίλητος ἔστω.*

— «*Ἐὰν ἀγελ(λ)άριος ἔωθεν λαβὼν ἀπὸ γεωργὸν βοῦν καὶ χωρισθῇ ὁ βοῦς τοῦ πλήθους τῶν βοῶν καὶ ἀπελθὼν εἰσέλθῃ ἐν χωραφίοις ἢ ἀμπέλοις καὶ πραῖδαν* (ζημίαν) *ποιήσῃ, τὴν μὲν πραῖδα διδότω πᾶσαν ἀγελ(λ)άριος, τὸν δὲ μισθὸν αὐτοῦ μὴ στερήσθω.*

— «*Ἐὰν ἀγελ(λ)άριος λάβῃ βοῦν παρὰ γεωργοῦ καὶ ἀφανὴς γένηται ὁ βοῦς, ὀμοσάτω ἐν ὀνόματι Κυρίου μὴ αὐτὸν πεπονηρεῖσθαι καὶ ὅτι οὐκ ἐκοινώνησε τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ βοὸς καὶ ἀζήμιος ἔστω.*

— «*Ἐὰν ἐπὶ ἀπωλείᾳ βοῦν ἢ ἐκ κλάσεως ἢ τυφλώσεως ὀμόσαι ὕστερον ἐλεγχθῇ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἀξιοπίστων ὅτι ἐπιορκήσει, γλῶσσα κοπέσθω καὶ τὸ ἀζήμιον τοῦ ζώου ποιούμενος τῷ κυρίῳ αὐτοῦ*».

Βεβαίως αἱ διατάξεις τῶν ἀνωτέρω Γεωργικῶν Νόμων δὲν ἐγράφησαν διὰ νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀντίκεινται καὶ πρὸς τὰ θέσμια τοῦ Ὄρους καὶ πρὸς τὰς τεχνικὰς συνθήκας, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν αὐτῷ· οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχύουν ποιναί, οἷα ἡ τῆς τυφλώσεως ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς Ἀθωΐτιδος Πολιτείας. Τὸ ὅτι ἐξ ἄλλου γίνεται λόγος περὶ *ἀμέλγματος προβάτων*, ἐν ᾧ εἶναι γνωστὴ ἡ αὐστηρὰ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου καὶ παρουσίας παντὸς θήλεος ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, μηδ' αὐτῆς τῆς ὄρνιθος ἐξαιρουμένης, τὸ ὅτι γίνεται λόγος περὶ *ἁμάξης*, ἐν ᾧ τὸ Ὄρος, ὡς γνωστόν, γέμει ἀτραπῶν καταλλήλων μόνον δι' ἡμιόνους, ἀποκλείουν τὴν ἰδέαν ἐφαρμογῆς τῶν νόμων αὐτῶν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὄρους, καὶ καθιστῶσιν ἀναμφισβήτητον τὴν γνώμην ὅτι οἱ Γεωργικοὶ Νόμοι τοῦ Ὄρους ἐφηρμόζοντο εἰς τὰ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ Ἄθω κείμενα πολυπληθῆ μετόχια (τσιφλίκια ἢ ἀγροτικὰ κτήματα τῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους).

Κτήματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.—Ἡ ὕπαρξις τῶν ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἄθω μετοχίων τῶν ἱερῶν Καθιδρυμάτων χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ὁπότε ὑπῆρχον μοναί, ἔκτοτε ἐξαφανισθεῖσαι, κείμεναι οὐχὶ ἐπὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Ὄρους, ἀλλ' εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ΄ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἢ μᾶλλον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 920—959, οἱ Ἀθωῖται ἐπώλησαν τὰ μετόχιά των, ἅτινα ἔκειντο εἰς τὰ παρὰ τὸν Ἰσθμὸν ὁμαλὰ μέρη μέχρι τοῦ Ζυγοῦ καὶ εἰς τὰς ἐκεῖ δασώδεις ὀροσειράς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως πληθυνθέντες οὗτοι ἐν Ἄθῳ, ἠγόρασαν, φαίνεται, ἐκ νέου τὰς ἐκτάσεις· διότι κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ Ι΄ καὶ κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ἀνευρίσκομεν τὰς Ἀθωΐτιδας μονὰς κατόχους τῶν ἰδίων μετοχίων, ἅτινα καὶ σήμερον ἀνήκουσιν εἰς αὐτάς.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ὁπότε ὑπῆρχον 180 μοναὶ καὶ συνεπῶς πληθυσμὸς μέγας μοναχῶν, κυρίως ἐκ τῆς γεωργίας συντηρούμενος, ὄχι μόνον ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν μετοχίων ὤφειλε νὰ γίνεται ἐντατικῶς, ἀλλὰ παρετηρήθη καὶ τοῦτο, ὅτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ὄρους ἔλαβε χώραν αὔξησις τῆς ἀμπελουργίας καὶ δενδροκομίας, ἐξ οὗ καὶ περισσὴ παραγωγή, ἐπιτρέπουσα ἐξαγωγὴν καὶ πώλησιν οἴνων καὶ ὀπωρῶν εἰς Αἶνον καὶ Θεσσαλονίκην. Οὕτω δὲ ἀποβαίνει δικαιολογημένον τὸ μέτρον τὸ ληφθὲν κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τό, κατὰ τὸ 1393, ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον Τυπικὸν τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Β΄ τοῦ Παλαιολόγου, καθ' ὃ ἀπεδίδετο ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ μοναχοῦ, ὅστις θὰ ἀπεστέλλετο νὰ διευθύνῃ τὰς γεωργικὰς ἐργασίας τῶν μετοχίων. Ἔπρεπε ἡ διοίκησις τούτων ν' ἀνατίθηται πρὸς οὓς ὁ Καθηγούμενος καὶ οἱ βουλευταὶ ἐκλέγουσιν «*ἐπὶ μάρτυρι τῷ Θεῷ, μαρτυρούσης τῆς συνειδήσεως τούτων ὡς οὐ κατὰ σχέσιν ἢ προπαθῶς ἐδόθησαν ταῦτα, ἢ ἕνεκα δωροληψίας*».

Κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα ἀπαντῶμεν ἐπέκτασιν τῶν μετοχίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους καθ' ἁπάσας τὰς χώρας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἔγκριτοι μοναχοὶ καὶ ἰδίως ἱερομόναχοι, ἀνήκοντες εἰς ἰδιορρύθμους μονάς, περιήρχοντο πόλεις, κώμας καὶ κάστρα μετὰ ἁγίων λειψάνων, ἁγιάζοντες τοὺς εὐσεβεῖς καὶ συλλέγοντες τὸν ἔρανόν των, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἱδρύοντες μικρὰ μετόχια, ἅτινα ἐχρησίμευον ἐπὶ πλέον καὶ ὡς σταθμοὶ διὰ τοὺς προσκυνητὰς τοὺς μεταβαίνοντας εἰς τὸ Ὄρος. Ἀλλὰ καὶ ἀγροκτήματα σπουδαιότατα ἐδωρήθησαν εἰς τὰς μονὰς κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Οἱ Κράλαι καὶ οἱ Δεσπόται τῆς Σερβίας καὶ οἱ Ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας πολλὰς δωρεὰς ὑπὲρ τῆς μονῆς τῆς *Λαύρας* ἐποιήσαντο κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Εἰς τὴν μονὴν *Βατοπεδίου* ἀφιέρωσαν οἱ Μολδαυοὶ τέσσαρα ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἡγεμονίᾳ ταύτῃ μοναστηρίων κατὰ τὰ ἔτει 1592, 1606, 1669 καὶ 1729 μετ' ἀπεράντων κτήσεων. Εἰς τὴν μονὴν τῶν *Ἰβήρων* τῷ 1613 ὁ Ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ραδοῦλος ἐδωρήσατο τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς καὶ διαφόρους ἄλλας ἐκτάσεις καὶ χωρία. Εἰς τὴν Σερβικὴν μονὴν *Χελανδαρίου*, κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ἐδωρήθησαν μέγισται γαῖαι καὶ χωρία ἐν Σερβίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ, ἐξ ὧν οὐδὲν μὲν διασώζει ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ, ὀλίγα δὲ σχετικῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ. Κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα δωρεὰς εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἔκαμαν καὶ οἱ Ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ οἱ Τσάροι τῆς Ρωσίας, μεγάλας ἐκτάσεις εἰς αὐτὴν παραχωρήσαντες. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ *Διονυσίου* οἱ Παλαιολόγοι ἐδωρήσαντο τὸ ἐν Κασσάνδρᾳ μετόχιον Μαρίσκιν, οἱ δὲ ἀδελφοὶ Ἀλέξιος καὶ Ἰωάννης, ὁ μὲν πρῶτος μέγας Στρατοπεδάρχης, ὁ δὲ δεύτερος μέγας Πριμικύριος κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα, προσεπεκύρωσαν τῇ μονῇ τοῦ *Παντοκράτορος* μετόχιον εἰς Λῆμνον καὶ πολλὰ κτήματα εἰς Θάσον. Ἐπίσης παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν μετόχιόν τι ἐν Λήμνῳ καὶ ὁ Ἰωάννης Α΄ ὁ Παλαιολόγος. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος ἡ μονὴ ἐκάη καὶ κατὰ τὸ 1393 Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος διὰ χρυσοβούλλου καθώρισε τὰ κτήματα ἅτινα εἶχεν αὕτη εἰς Λῆμνον, Θάσον, Χριστούπολιν, Ἐλευθερούπολιν κ.τ.λ.

Εἰς τὴν μονὴν *Ξηροποτάμου* τῷ 1442 ἡ μοναχὴ Ἀγαθὴ Ξηροποταμινή, ἐν Χαλκιδικῇ διαμένουσα, ἀφιέρωσε διὰ διαθήκης της τὰ ἐκεῖσε χωρία Παλαιοχώριον καὶ Γκόβορον. Ἡ Βουλγαρικὴ μονὴ *Ζωγράφου* ἔχει ἐπίσης μεγάλα κτήματα εἰς Βεσαραβίαν. Ἡ μονὴ *Δοχειαρίου* ἔχει ἀπὸ τοῦ 1037 μετόχιον εἰς Περγαδίκια, κείμενον εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, καὶ μέγιστον ἐλαιῶνα. Τὴν μονὴν *Καρακάλλου* εὐηργέτησεν ὁ τῆς Ἰβηρίας βασιλεὺς Ἀρτχὶλ καὶ ὁ ἀδελφός του Γεώργιος Βακτάγγ. Πρὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος προσηλώθη αὐτῇ τὸ ἐν Ἰσμαηλίᾳ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Εἰς τὴν μονὴν *Σίμωνος Πέτρας* ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Ἰωάννης ἀφιέρωσεν ἀγρούς, ἀμπελῶνας κτλ. κειμένους εἰς Κουμουτσιανά, κατὰ δὲ τὸ 1364, ἔπεμψεν εἰς τὴν μονὴν Ἐπιστάτην τὸν πνευματικὸν Εὐθύμιον «μετὰ καὶ ὑπηρετῶν καὶ ὄλβου ὅτι πολλοῦ, τὰ μὲν εἰς δόμησιν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου, τὰ δὲ εἰς ὄνησιν *τόπων* ἐντός τε καὶ *ἐκτός*». Κατὰ τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα ὁ Ἡγούμενος Εὐγένιος περιώδευσεν εἰς ἱκανὰς

Digitized by Google

χώρας πρὸς συλλογὴν ἐλεῶν, τότε δὲ πολλοὶ ἐν Βλαχίᾳ ἀφιέρωσαν τῇ μονῇ ἀκινήτους κτήσεις.

Οἱ δύο ἐπιφανεῖς ἄρχοντες ἀδελφοὶ Γεράσιμος Ραδώνιας καὶ Ἀντώνιος Παγάσης, πιθανῶς Σέρβοι, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, ἀνασυστήσαντες τὴν μονὴν *Ἁγίου Παύλου*, ἤρχισαν ἀποκτῶντες ὑπὲρ αὐτῆς μετόχια εἰς Σιθωνίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Μακεδονίαν. Ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα ὁ Ροδοσλάβος Σάμπιας τῇ ἀφιέρωσε τὸ ἐν Καλαμαριᾷ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου ἀποτελούμενον ἐκ τῶν χωρίων Ἀβραμιτίου καὶ Νεοχωρίου. Ὁ Ἰωάννης Α´ ὁ Παλαιολόγος τῇ ἐδωρήσατο γαίας ἐν Κασσάνδρᾳ, ἤτοι τὸ παλαιοχώριον Ἅγιος Παῦλος κλπ., δι' ὧν συνεκροτήθη τὸ νῦν μετόχιον αὐτῆς, Πύργος καλούμενον. Ὁ ἴδιος ἐδώρησεν εἰς τὴν μονὴν ἀξιόλογον μετόχιον εἰς Λῆμνον, οἱ Δεσπόται δὲ τῆς Σερβίας πολλὰ χωρία προσεπεκύρωσαν αὐτῇ ἐν τῇ χώρᾳ των. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Δεσπότου Βράγκοβια Μάρω, ἡ διατελέσασα σύζυγος τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Β´ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, ἐκτὸς ἄλλων δωρεῶν, κατέλιπεν εἰς τὴν μονὴν τὸ εἰς Ἔζοβαν μέγα κτῆμα, ἐν ᾧ γραῖα ἐβίωσεν, ὅπερ ἔκτοτε ἐκλήθη Μαραβίτσα. Κατὰ τὸν ΙΖ´ αἰῶνα ὁ Περκαλάβης τοῦ Χοτίνου Μίρων Κωνσταντίνου μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἑλένης, θυγατρὸς τοῦ Ἡγεμόνος Ἰωάννου Μοβίλα, προσήλωσε τῇ μονῇ τὸ ἐν Σουστάβᾳ τῆς Μολδαυΐας Μοναστήριον, Θεοδωρένι ἢ Μπουλδουζένι καλούμενον, μὲ ὅλα τὰ χωρία αὐτοῦ, γαίας, δάση, μύλους κτλ. Κατὰ τὸν ΙΗ´ αἰῶνα ἡ μονὴ ἔφθασεν εἰς δεινὴν παρακμήν. Τότε ἀπώλεσε καὶ τὰ ἐν Λήμνῳ καὶ Σέρραις μετόχιά της, περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ αἰῶνος τούτου, διὰ τοῦ σκευοφύλακος αὐτῆς Γρηγορίου, ἀνέλαβε καὶ κατὰ τὰ 1816—1820, ἡγουμενεύοντος τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνθίμου, ἀνέκτησε τῇ ἐνεργείᾳ του μετόχια εἰς Κασσάνδραν καὶ Θάσον.

Ὑπὲρ τῆς μονῆς *Σταυρονικήτα* τῷ 1543 ἠγόρασεν ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας τὸ ἐν Κασσάνδρᾳ μέγα μετόχιον Πίνακα. Εἰς τὴν μονὴν *Ξενοφῶντος* ἐδωρήθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος καὶ πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης διάφορα ἐν Βλαχίᾳ χωρία καὶ κτήματα, εἰς δὲ τὴν μονὴν *Γρηγορίου* κτήματα ἐν Μολδαυΐᾳ κατὰ τὸν ΙΗ´ αἰῶνα. Εἰς τὴν Ρωσικὴν μονὴν τοῦ *Ἁγίου Παντελεήμονος*, τῷ 1760, ὁ τῆς Μολδαυΐας Ἡγεμὼν Ἰωάννης Θεοδώρου ἀφιέρωσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκιῶν καὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτόν. Εἰς δὲ τὴν μονὴν *Κωνσταμονίτου* ἀφιερώθησαν πολλὰ χωρία κατὰ τὸν ΙΕ´ αἰῶνα.

Τὰ ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυΐᾳ μετόχια τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, καταλαμβάνοντα μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀποδίδοντα μεγάλα ἐτήσια εἰσοδήματα (κατὰ τὰ ἔτη 1865—1868, ἔδιδον ἐξ ἐνοικιάσεων ὑπὲρ τὰ 5.000.000 γροσίων Βλαχίας καὶ ὑπὲρ τὰς 100.000 δουκάτων Αὐστρίας), κατεσχέθησαν αὐθαιρέτως καὶ παρανόμως τῷ 1863 ὑπὸ τοῦ τότε ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Κούζα, ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἀδίκου ἀρχῆς, καθ' ἣν «τὸ Ρουμανικὸν Κράτος, κατὰ τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ τόπου, εἶναι κτηματοδεσπότης τῶν Προσκυνημένων μοναστηρίων καὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν». Τὴν αὐτὴν τύχην ἔλαβον ἐσχάτως—ἀπὸ τοῦ 1916 καὶ ἐντεῦθεν—τὰ μετόχια τῶν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ὄρους τὰ κείμενα εἰς Ρωσίαν, Γεωργίαν, καὶ Βεσαραβίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἔθεσε χεῖρα ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Ν. Δ. 8 Ἀπριλίου 1924, 2 Σεπτεμβρίου 1926).

Δ. Λ. ΖΩΓΡΑΦΟΣ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Ἡ σημερινὴ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι ἥκιστα ἀνθηρά. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔσχε συνεπείας τοῦτ' αὐτὸ καταστρεπτικὰς διὰ τὰς πλείστας ἐκ τῶν μονῶν, ὧν τὰ οἰκονομικὰ ἦσαν πρὸ τοῦ πολέμου ἀνθηρότατα.

Μία τῶν πλουσιωτέρων μονῶν ἦτο ἡ τῶν Ἰβήρων, ἔχουσα μετόχιον ἐν Μόσχᾳ μετὰ παρεκκλησίου. Τὸ μετόχιον τοῦτο ἀπέφερεν εἰς τὴν μονὴν εἰσόδημα καθαρὸν ὑπὲρ τὰς 100.000 ρουβλίων, ἤτοι 12.000 λιρῶν Ἀγγλίας κατ' ἔτος. Ἡ αὐτὴ μονὴ εἶχε καὶ ἐν Τιφλίδι κτήματα ἀποφέροντα εἰσόδημα σημαντικόν. Τούτων ἐστερήθη καθ' ὁλοκληρίαν ἡ μονὴ ἀπὸ τοῦ 1914, οὐδὲ ὑπάρχει ἐλπὶς ἀνακτήσεως ὑπὸ τὸ σημερινὸν καθεστὼς τῆς Ρωσίας.

Ἡ ὡσαύτως πλουσία μονὴ Βατοπεδίου εἶχε μεγάλα κτήματα ἐν Βεσαραβίᾳ, ἐκ τῶν καθαρῶν εἰσοδημάτων τῶν ὁποίων ἡ τσαρικὴ Κυβέρνησις καὶ μετὰ τὴν κατάσχεσιν ἁπάντων τῶν ἐν Βεσαραβίᾳ καὶ Ρωσίᾳ ἐν γένει μοναστηριακῶν κτημάτων (μονῶν Ἁγίου Ὄρους, Παναγίου Τάφου κ.τ.λ.) ἀπέδιδεν εἰς τὴν μονὴν τὰ δύο πέμπτα. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βεσαραβίας ὑπὸ τῆς Ρουμανίας, ὁλόκληρα τὰ εἰσοδήματα καὶ τῶν ἐν Βεσαραβίᾳ μοναστηριακῶν κτημάτων κρατοῦνται ὑπὸ τῆς ρουμανικῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ δὲ τοῦ 1918 αἱ μοναὶ τοῦ Ἄθω ἐστερήθησαν παντὸς ἐκεῖθεν εἰσοδήματος.

Ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν, ὅτι ἔπαυσαν αἱ τῶν ἐκ Ρωσίας εὐσεβῶν Χριστιανῶν προσφοραί, τῶν ὁποίων τὸ μέγιστον μέρος ἀπεστέλλετο πρὸς συντήρησιν τῶν Ρώσων μοναχῶν, ἀλλ' οὐχὶ ἀσήμαντα ποσὰ ἐδίδοντο καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας μονάς, ὅτι δὲ συγχρόνως ἅπασαι αἱ μοναὶ καὶ ἰδίᾳ αἱ ρωσικαὶ σκῆται ἀπώλεσαν καθ' ὁλοκληρίαν τὰ εἰς ρωσικὰ χρεώγραφα κεφάλαια καὶ τὰς εἰς ρωσικὰς τραπέζας καταθέσεις αὐτῶν, θέλομεν ἀντιληφθῇ τὸ μέγεθος τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἐπήνεγκεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ἀνακούφισιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ταύτην συμφορὰν θέλει ἀποτελέσει ἡ διὰ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀποφασισθεῖσα πληρωμὴ ἀποζημιώσεως διὰ τὰ ἔξω τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω κτήματα μονῶν τὰ ἀπαλλοτριωθέντα πρὸς ἐγκατάστασιν προσφύγων. Ν. Μ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΘΩ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΥΤΩ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Ὑπάρχει χώρα εἰς τὸν κόσμον, τὸ ὄρος ὁ Ἄθως, τὸ ὁποῖον, ὡς λέγει Βυζαντινὸς ἱστορικός, ὁ Γρηγορᾶς, εἶναι ἄξιον μεγάλου θαυμασμοῦ. Ἔχει θαυμασίαν εὐκρασίαν ἀέρος καὶ κοσμεῖται μὲ παντὸς εἴδους χλόην καὶ λούεται ἀπὸ καθαρὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, καὶ μὲ δένδρα πολυειδῆ στολίζεται καὶ μὲ ἄλση καὶ μὲ λειμῶνας ποικίλους, καὶ εἶναι πλούσιον μὲ τὰ ἔργα ἀνθρωπίνων χειρῶν. Μὲ μίαν λέξιν ἐκεῖ συρρέουν ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἀρετῆς, εἴτε πρὸς τὴν φύσιν ἀποβλέψῃ τις, εἴτε εἰς τὸν μοναχικὸν βίον τῶν κατοικούντων.

Δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ αἱ φωνασκίαι τῶν γυναίων καὶ τὸ ἀκόλαστον ὄμμα, οὔτε δημόσιαι ἐμπορίαι καὶ ἀγοραὶ καὶ δικαστικοὶ ἀγῶνες καὶ ρητορική, ἀλλ' οὔτε δουλεία καὶ αὐθεντία χωρίζει τὸν βίον· ἀλλ' ἰσότης καὶ μετριότης φρονήματος καὶ σεμνότης ἤθους καὶ εὐγένεια δικαιοσύνης κοσμοῦν τὸν χῶρον ἐκεῖνον καὶ ὅλαι αἱ ἀρεταὶ ὅσαι δημιουργοῦσιν οὐρανίαν ἐπὶ τῆς γῆς πολιτείαν.

Τοιαῦτα λέγει εἷς ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους Βυζαντινοὺς σοφοὺς τῶν τελευταίων χρόνων περὶ τῆς περιλαλήτου μοναχικῆς πολιτείας τοῦ Ἄθωνος, ἤτοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους (*Γρηγορᾶς* τ. β´ σ. 714, ἐκδ. Βόννης). Ἡ μακροτάτη δὲ περιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ, τῆς ὁποίας ἔδωκα ἐνταῦθα βραχυτάτην περίληψιν, ἀνταποκρίνεται τελείως καὶ πρὸς τὰς θαυμασίας φυσικὰς καλλονὰς καὶ πρὸς τὸν ἤρεμον μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἕως σήμερον ἀπὸ αἰῶνας ἐξακολουθεῖ ὁ ἴδιος καὶ ἀναλλοίωτος. Τὸ Ἅγιον Ὄρος μὲ τὰς μεγάλας αὐτοῦ μονάς, μὲ τὰ ἄπειρα μετόχια καὶ κελλία καὶ ἀσκητήρια, καὶ σήμερον παρουσιάζει μοναδικὸν φαινόμενον ἱστορικῆς ἀναβιώσεως τῶν παλαιῶν χρόνων.

Καὶ δὲν πρέπει μὲν βέβαια ν' ἀναμένωμεν νὰ συναντήσωμεν μόνον ἀγγελικὰς ἀρετὰς εἰς τὸ ἐν γένει εἰς ὅλην τὴν νεωτέραν ἰδίως Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Δυσκόλως δὲ θὰ εὑρεθῇ ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἄλλη χώρα τόσον πλουσία καὶ ποικίλη εἰς φυσικὰς καλλονάς. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ θέα τῶν ἐν τῷ μέσῳ χλιδώσης φύσεως μεγάλων καὶ μικρῶν μονῶν καὶ ἡ ὅλη ἰδιορρυθμία τοῦ ἐν τῷ Ἄθωνι βίου κινοῦν ἰσχυροτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην, νομίζοντα ὅτι εὑρίσκεται ἐν μέσῳ ἑνὸς παρῳχημένου κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ τὸν ἴδιον προαιώνιον βίον. Μὲ μίαν λέξιν νομίζεις ὅτι τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι ἓν ἀπεκρυσταλλωμένον τεμάχιον τοῦ Μεσαιωνικοῦ κόσμου, καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιεργοτέραν αὐτοῦ μορφὴν καὶ συγχρόνως τὴν μᾶλλον χαρακτηριστικήν, ὁποία εἶναι ὁ μοναχικὸς βίος τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου. Ὁ ὅλος βίος, καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τῶν μοναχῶν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς—εἶναι δ' οὗτος ἓν εἶδος δημοσίου βίου αὐτῶν—παρέχουν ἐνδιαφέρον ἐξόχως ζωηρὸν καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τὸν θέλοντα νὰ σπουδάσῃ τὸν παρελθόντα μοναχικὸν βίον. Μόνον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος διετηρήθη ἀκεραία σχεδὸν ὁλόκληρος μοναχικὴ πολιτεία, ἡ ὁποία διαιωνίζει ἕως σήμερον τὰς παλαιὰς Βυζαντινὰς ἀντιλήψεις καὶ παραδόσεις. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν αὐτὴν μοναχικὴν Δημοκρατίαν, τμῆμα τῶν φιλελευθέρων πολιτειακῶν παραδόσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, καὶ αὐτὴ κατ' οὐσίαν μία μεγάλη δημοκρατία ἐκπολιτιστική, συντηροῦσα καὶ διαδίδουσα τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμός.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι, ὑπὸ ἔποψιν ἀρχαιολογικήν, τὸ πολυτιμότατον καὶ πλουσιώτατον μουσεῖον τοῦ παρῳχημένου βίου καὶ τῆς Βυζαντιγῆς τέχνης. Πολυσήμαντα μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς παιδείας ἀναφερόμενα εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῆς διὰ τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν χειρογράφων, ἄπειρα μνημεῖα γραμματολογικὰ καὶ ἱστορικά, πρὸ παντὸς δὲ πολυποίκιλα καὶ πλουσιώτατα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης, καὶ μάλιστα εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ εἴδη αὐτῆς, ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, ἔργα γλυπτικῆς, ἀπέραντοι κύκλοι ζωγραφικῆς, παντοειδῆ καὶ πολυάριθμα μικροτεχνήματα, καθιστάνουσι τὸ Ἅγιον Ὄρος πολυσήμαντον καὶ μοναδικὸν σχολεῖον μελέτης τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Ὑψίστην δὲ ἐθνικὴν σημασίαν ἔχει ὁ Ἄθως ὡς κέντρον συντηρήσεως τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης κατὰ τὸν Μεσαίωνα, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους, τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὡς καταφύγιον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ὡς κέντρον ἀναζωπυρήσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος.

Πᾶσαι αὗται αἱ μοναδικαὶ ἰδιότητες, τὸ πολυποίκιλον καὶ πολυσήμαντον ἐνδιαφέρον προσείλκυσαν καθ' ὅλους τοὺς χρόνους πολὺ ἐνωρὶς πο-

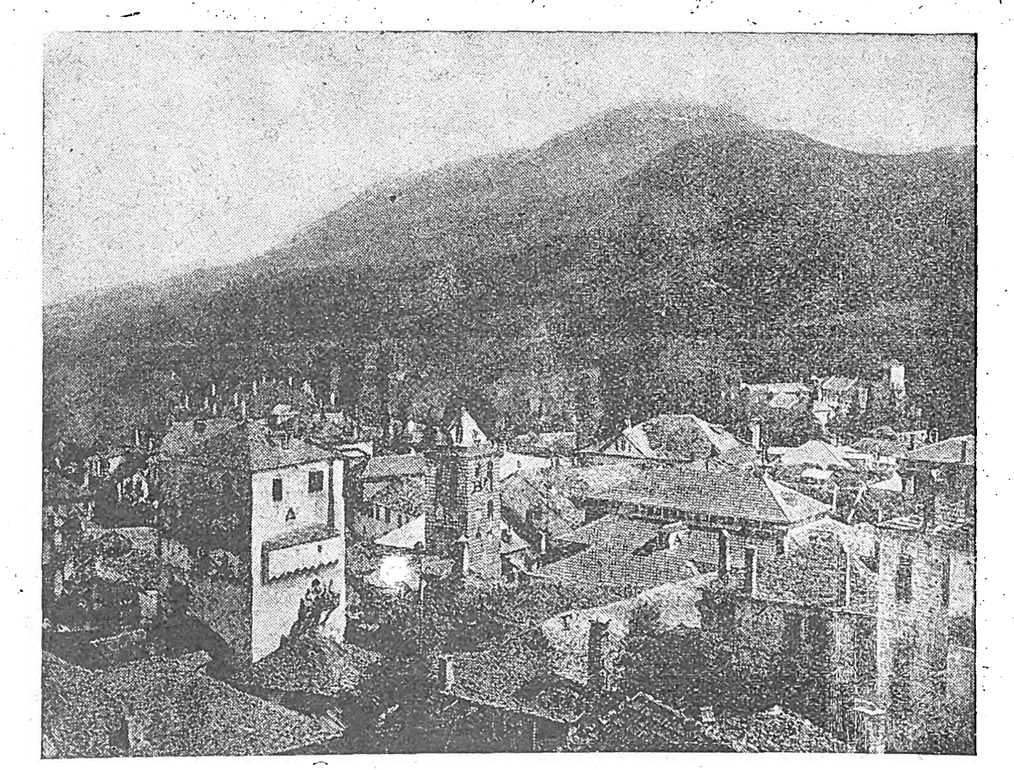

Ἄποψις τῶν Καρυῶν, ἐκ τοῦ πλησίον.

[Α, ὁ ἱστορικὸς ναὸς τοῦ Πρωτάτου.—Β, τὸ κωδωνοστάσιον.—Γ, στέγη τῆς αἰθούσης συνεδριάσεων τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος.—Δ, ὁ πύργος ἐν τῷ ὁποίῳ τὰ ἀρχεῖα. Εἰς τὸ βάθος ἡ κορυφὴ τοῦ Ἄθω].

Ἅγιον Ὄρος, ὅπως ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του λέγει ὁ φιλόθρησκος Βυζαντινὸς συγγραφεύς. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἐλειτούργησεν ἐκεῖ ἐπὶ ἐννέα συνεχεῖς αἰῶνας μία μοναχικὴ πολιτεία περικοσμουμένη μὲ μεγάλας ἀρετὰς καὶ ἐξασκήσασα ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν εἰς τὸν ὅλον Βυζαντινὸν βίον καὶ λυαριθμοτάτους ἐπισκέπτας καὶ περιηγητάς, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν δὲ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ πολλοὺς ἐρευνητάς. Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ πεντηκονταετίαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος ἔγινεν ἀντικείμενον ἐρεύνης σοβαρᾶς ἐκ μέρους τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν Βυζαντινολόγων, ἀκόμη δὲ καὶ καλλιτέχναι πολλοὶ

Digitized by Google

ἰδίως δὲ ζωγράφοι, μετέβησαν ἐκεῖ διὰ νὰ σπουδάσουν τὰ ἔργα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, καὶ ἰδίως τῆς ζωγραφικῆς. Πρῶτοι οἱ ἱστορικοὶ ἔλαβον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ ἔγγραφα, ἔπειτα δὲ καὶ ἰδίως ἐσχάτως οἱ ἐρευνηταὶ τῆς τέχνης εὗρον πολυτιμότατον ὑλικὸν μελέτης. Ἔχομεν ἤδη πλουσιώτατον καὶ πολυποίκιλον ὑλικὸν πρὸς μελέτην τῶν ἀφορώντων τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀπὸ τὰς ποικίλας ταύτας πηγὰς καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα βιβλία θὰ δοθῇ ἐνταῦθα ἀκριβής, συνοπτικὴ δὲ καθ᾽ ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀπεικόνισις τῆς ἱστορίας, τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

«Εἶναι δὲ ὁ Ἄθως ὄρος ὑψηλὸν καὶ μαστοειδὲς-λέγει ὁ Στράβων-ὥστε οἱ ἐν ταῖς κορυφαῖς γεωργοῦντες νὰ ἔχουν κουρασθῇ, ὅταν ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος καὶ ὅταν ἀρχίζουν οἱ ἀλέκτορες νὰ κράζουν μεταξὺ τῶν οἰκούντων τὴν ἀκτήν. Εἰς δὲ τὴν ἀκτὴν ταύτην ἐβασίλευσεν ὁ Θάμυρις ὁ Θρᾷξ, ὁ ὁποῖος μετήρχετο τὴν ἰδίαν τέχνην ὅπως καὶ ὁ Ὀρφεύς. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύεται καὶ διῶρυξ κατὰ τὴν πόλιν Ἄκανθον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ξέρξης, λέγεται ὅτι διώρυξε τὸν Ἄθωνα καὶ διήγαγεν ἀπὸ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τὴν θάλασσαν εἰς τὴν διώρυγα» (Στράβων C. 331).

Ἡ ἀρχαία ἱστορία.—Εἰς τὸν Ἄθωνα οἱ Ἕλληνες εἶχον κτίσει ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους πολλὰς πόλεις καὶ ἀποικίας, τὰς ὁποίας ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλὰ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ὁποίων δὲν εἶναι σήμερον σύμφωνοι ὅλοι οἱ ἀρχαιολόγοι. Τὸ παλαιότατον ἱστορικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἄθωνα καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὰ μαθητικά μας ἔτη, εἶναι ἡ καταστροφὴ τοῦ στόλου τοῦ Μαρδονίου τῷ 493 π. Χ. ὅτε ὁ Δαρεῖος ἐξεστράτευσε πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος. Μετ᾽ ὀλίγα ἔτη συνέβη ἄλλο σπουδαιότατον γεγονὸς κατὰ τὸν Ἄθωνα. ἡ ἀπόπειρα κατασκευῆς διώρυγος, διὰ τῆς ὁποίας νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὸ πέλαγος ὁ πολυάριθμος στόλος τοῦ Ξέρξου (481 π. Χ.). Ἀξιοσημείωτος δὲ εἴδησις εἶναι ἡ πρότασις, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἀρχαῖος ἀρχιτέκτων (ὁ Στασικράτης, ἢ μᾶλλον ὁ Δεινοκράτης) εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον: νὰ διασκευάσῃ τὸν Ἄθωνα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μετασχηματισθῇ οὗτος εἰς ἀνδριάντα αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος νὰ κρατῇ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὁλόκληρον πόλιν· εἰς δὲ τὴν δεξιὰν θὰ ἔρρεε ποταμὸς χυνόμενος εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλ᾽ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἐδέχθη τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἀπήντησεν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα: «Ἄφησε τὸ ὄρος ὡς ἔχει, ἀρκεῖ ὅτι ἄλλος βασιλεὺς ἀπηθανάτισε τὴν ἀλαζονείαν του διορύξας αὐτό».

Αἱ πόλεις τοῦ Ἄθωνος, ὡς καὶ ὅλης τῆς Χαλκιδικῆς, ἔπαθον ἀρκετὰς καταστροφὰς κατὰ τοὺς πολέμους μεταξὺ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ρωμαίων. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 148 π. Χ. ἱδρύθη ἡ πόλις Ἀπολλωνία, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ σημερινὴ πόλις Ἱερισσός, ἡ ὁποία ὀνομάζεται καὶ Κάστρον. Διὰ τῆς Ἀπολλωνίας διῆλθεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πορευόμενος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐνταῦθα δ᾽ ἐγείρεται καὶ ναὸς εἰς μνήμην αὐτοῦ, ἔχων καὶ διάφορα ἀρχαῖα λείψανα. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως πότε ἀκριβῶς διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὰς πόλεις τοῦ Ἄθωνος. Σῴζεται παράδοσις εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅτι ἡ Θεοτόκος αὐτοπροσώπως ἦλθεν εἰς τὸν Ἄθωνα, καὶ τότε οἱ κάτοικοι ἔγιναν Χριστιανοί. Εἰς δὲ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀναφέρουν οἱ μοναχοὶ παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισε ναοὺς εἰς διάφορα μέρη τοῦ Ὄρους, ἀλλ᾽ οὐδεμία περὶ τούτων μαρτυρία ὑπάρχει.

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου.

[Ἱδρύθη κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα, ὑπὸ τοῦ ὁσίου Παύλου-τοῦ Ξηροποταμηνοῦ, ἀνεκαινίσθη δὲ κατὰ τὸν ΙΔ΄]

Τὰ παλαιὰ ἀσκητήρια.—Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ἤτοι τὸν 4ον αἰῶνα, ὑπῆρχον Χριστιανοὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς τύχας αὐτῶν. Ὡς πρῶτος ἡσυχαστὴς ἀναφέρεται, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος, ὁ ὅσιος Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης. Πολλῶν παλαιῶν ἀσκητικῶν ἐγκατοικήσεων καὶ ἀσκητηρίων διετηρήθη ἡ μνήμη, ἀναφέρεται δὲ καὶ «ἡ παλαιὰ *Καθέδρα τῶν Γερόντων*», τὸ κέντρον ἢ ἡ διοίκησις τῶν Ἁγίων πατέρων, ἐπίσης καὶ τὸ *Ἀθωνικὸν Πρωτᾶτον*, ἤτοι ἀρχαιότατος μοναχικὸς συνοικισμὸς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Μᾶς ἐνθυμίζει δὲ τὸ Ἁγιορειτικὸν Πρωτᾶτον τὸν παλαιότατον μοναχικὸν συνοικισμὸν εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, ὅπου καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχε Πρωτᾶτον (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Ἐργασίαι ἐν Μετεώροις, Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1910. σ. 213 ἑξ.). Οἱ παλαιότατοι οὗτοι μοναχικοὶ συνοικισμοὶ ὑπέστησαν πολλὰς καταστροφὰς ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων τὸν 9ον αἰῶνα, πάντοτε δὲ ἐλαφυραγωγοῦντο καὶ οἱ μοναχοὶ ἐδεινοπάθουν ὑπὸ τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸν Μεσαίωνα νὰ λυμαίνωνται τὴν χώραν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Ἀπὸ διαφόρους εἰδήσεις τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἀπὸ χρυσόβουλλά τινα τοῦ 9ου καὶ 10 αἰῶνος, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὡς καὶ ἀπὸ διαφόρους ἄλλας μεταγενεστέρας πηγάς, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν, ὡς βέβαιον, ὅτι πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος δὲν ἦτο εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος συγκεκροτημένη μοναχικὴ πολιτεία. Ἀναμφίβολον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Ἄθως ὑπῆρξε καὶ πολὺ πρότερον τόπος ἡσυχαστῶν καὶ ἐρημιτῶν.

Εἰς τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν κείμενον βορειότερον ὀρεινὸν μέρος, τὸ ὁποῖον λέγεται Μεγάλη Βίγλα, ὁ Ἰωάννης Κολοβὸς ἔκτισε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 9ου αἰῶνος τὸ πρῶτον μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐχωρίσθησαν δὲ τὰ σύνορα τοῦ Ἄθωνος καὶ τῆς Ἱερισσοῦ καὶ ἀπηγορεύθη ἡ εἰς τὸν Ἄθωνα εἴσοδος τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν ποιμένων καὶ τῶν βουκόλων, οὕτως ὥστε ὁ κυρίως λεγόμενος Ἄθως ἔγινεν ἀποκλειστικῶς τόπος ἀσκητῶν, τόπος προσευχῆς καὶ οἰκητήριον ἁγίας ζωῆς. Εἰς δὲ τοῦτον τὸν κυρίως λεγόμενον Ἄθωνα ἦτο ἡ λεγομένη «*Καθέδρα τῶν Γερόντων*», ἡ θρυλουμένη ὡς «*Παλαιὰ*» ἢ τὸ *Πρωτᾶτον*. Οἱ Αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι, στρατηγοὶ καὶ πρωτοσπαθάριοι καὶ ἄλλοι «βασιλικοὶ ἄνθρωποι», εἰς τοὺς ὁποίους ὑπήγετο καὶ ἡ περιοχὴ αὕτη τῶν μοναχῶν καὶ ἡσυχαστῶν, δὲν ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως αὐτῶν. Διότι οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας εἶχον ἤδη ἐκδώσει χρυσόβουλλα ἔγγραφα, ἐξασφαλίζοντα τὰ προνόμιά των: «*διαφυλάττεσθαι πάντας τοὺς ἐν τῷ Ἄθωνι σχολάζοντας μοναχοὺς ἀπαρενοχλήτους ἀπὸ παντοίας ἐπηρείας καὶ τῆς ὡς εἰκὸς ἐγγινομένης παρενοχλήσεως, ὡσαύτως καὶ τὰ χωρία κατέχειν ἀκαινοτόμητα τὰ ἴδια δίκαια*» Ἕως τότε ὁ Ἄθως δὲν ὠνομάζετο ἀκόμη Ἅγιον Ὄρος, ἡ δὲ «Καθέδρα τῶν Γερόντων», ἤτοι ἡ διοίκησις τοῦ ἀσκητικοῦ συνοικισμοῦ, μετετέθη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος εἰς τὰς Καρυὰς καὶ ἀρχηγὸς αὐτῆς ἦτο ὁ *Πρῶτος*. Ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται *Πρωτᾶτον*, ἥτις ὀνομασία διατηρεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη. Ἀπὸ τὰ ὑπὸ τῶν πρώτων βασιλέων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδοθέντα χρυσόβουλλα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 9ου καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 10ου αἰῶνος, συνάγεται ὅτι οἱ Ἀθωνῖται ἀσκηταὶ εἶχον ἤδη προβῆ εἰς μοναχικήν τινα διοργάνωσιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχικὴ καὶ ἀτελὴς διατύπωσις ἐξειλίχθη κατόπιν εἰς τὴν θαυμασίαν ἀληθῶς *μοναχικὴν πολιτείαν τοῦ Ἄθωνος*.

Μετὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος (959), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου 7ου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐμφανίζεται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ *Ὅσιος Ἀθανάσιος*, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει ἡ νέα καὶ ἔνδοξος περίοδος τῆς μοναχικῆς ἐκείνης πολιτείας.

Οἱ ἐκπολιτισταὶ μοναχοὶ τοῦ 10ου αἰῶνος.—Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ὁ 10ος αἰὼν εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος. Κατ᾽ αὐτὸν τὰ ἀποτελέσματα τῶν παλαιοτέρων ἀλλεπαλλήλων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἶχον ἐμφανισθῇ πολὺ ἀπειλητικὰ διὰ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁλόκληροι Ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον ἐρημωθῇ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων — μέγα μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Ἑλλάδος—καὶ ὁ βαρβαρισμὸς εἶχεν ἐπεκταθῇ εἰς αὐτάς. Ἡ σοφὴ καὶ προνοητικὴ κεντρικὴ διοίκησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἐκυβέρνα τὸ Κράτος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἔλαβε τότε σοβαρώτατα μέτρα πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοῦ. Τὰ δὲ μέτρα ταῦτα δὲν ἦσαν μόνον τὰ πολεμικὰ (μεγάλοι πόλεμοι ἐναντίον τῶν Σλάβων καὶ τῶν Σαρακηνῶν), ἀλλ᾽ ἦσαν καὶ μέτρα δραστηριώτατα ἐκπολιτισμοῦ, περὶ ὧν δὲν ὁμιλοῦν συνήθως αἱ ἱστορίαι, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπίσης μεγάλα καὶ ἐπίσης ἔνδοξα, ὅπως καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων βασιλέων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνεργειῶν, εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ μεγάλοι Μακεδόνες Αὐτοκράτορες, ἦτο καὶ ἡ ἀποστολὴ ἱεροκηρύκων εἰς τὰς χώρας, τῶν ὁποίων ἐκινδύνευεν ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμός. Τότε ἀνεφάνησαν οἱ ἀξιοθαύμαστοι ἀσκηταὶ καὶ μοναχοί, οἵτινες ὡς ἀληθεῖς ἱεραπόστολοι διέτρεξαν τὰς κινδυνευούσας Ἑλληνικὰς χώρας διὰ νὰ κηρύξουν ἐκ νέου τὴν πίστιν, νὰ διαδώσουν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸν Ἑλληνισμόν. Οὕτω πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἀπὸ τὸν 10ον καὶ ἔπειτα αἰῶνα οἰκοδομικὴ ὁρμὴ πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον συνωδεύετο μὲ τὴν ἀναζωογόνησιν τοῦ ἐθνικοῦ. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐκπολιτιστῶν τούτων εἶναι καὶ οἱ περίφημοι ἀσκηταὶ *Ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, ὅστις εἰργάσθη ἰδίως εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν Σπάρτην λαμπροτάτην βασιλικήν, τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν τὰ ἐρείπια (ἐργασίαι Ἀδαμαντίου), ὁ *Ὅσιος Λουκᾶς ὁ Στειριώτης*, ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἱδρύθη ἡ ὡραιοτάτη μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ ὁ *Ὅσιος Ἀθανάσιος*, ὁ ἱδρυτὴς τῆς μοναχικῆς πολιτείας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ὁ σιδηροῦς Αὐτοκράτωρ τοῦ 10ου αἰῶνος Νικηφόρος Φωκᾶς (963—969), ὁ ὁποῖος ἔσωσε τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας, ἄνθρωπος πολὺ αὐστηροῦ μοναχικοῦ βίου, εἶχε στενώτατον σύνδεσμον καὶ φιλίαν μὲ τὸν μοναχὸν Ὅσιον Ἀθανάσιον. Ὁ Νικηφόρος, ἀπὸ τοὺς περιεργοτέρους βασιλεῖς οἱ ὁποῖοι ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, συνήνωνεν ἐν ἑαυτῷ χαρακτῆρας πολὺ ἀντιθέτους. Ἦτο πολεμοχαρὴς στρατηγὸς καὶ ἔμπειρος, ἀτρόμητος καὶ ἀκούραστος στρατιώτης, ἀλλὰ συγχρόνως ἦτο ἄνθρωπος βαθύτατα εὐσεβὴς καὶ τόσον αὐστηρὸς εἰς τὸν βίον, ὥστε ἂν καὶ δέσμιος τῶν θελγήτρων τῆς ὡραίας Θεοφανοῦς, ἡ ὁποία ἔγινεν ἡ καταστροφή του, ὅμως οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὰς μοναχικὰς αὐτοῦ κλίσεις καὶ μάλιστα ἐσκέφθη πολλάκις νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα. Βραδύτερον ἐν τούτοις, χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ἔγινεν ἀντίθετος πρὸς τὴν μοναχικὴν τάξιν καὶ ἀντεστάθη εἰς τὰς ἀδηφάγους ὀρέξεις τῶν μοναχῶν καὶ προσείλκυσε τὸ μῖσος ὁλοκλήρου τοῦ κλήρου. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος περιεστοιχίζετο ἀπὸ μοναχοὺς καὶ κληρικούς, ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν, ἔζη βίον ἐντελῶς μοναχικὸν εἰς τὸ Ἱερὸν Παλάτιον, νηστεύων αὐστηρῶς, κατακλινόμενος κατὰ γῆς καὶ διερχόμενος τὰς νύκτας του εἰς προσευχάς. Οἱ *Βίοι* τῶν ὁσίων Πατέρων τοῦ Ἄθωνος, δηλαδὴ αἱ βιογραφίαι τῶν Ἀθωνιτῶν Πατέρων, μᾶς δίδουν πλείστας, πολὺ χαρακτηριστικάς, πληροφορίας περὶ τοῦ παραδόξου Αὐτοκράτορος καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀπὸ τὰς βιογραφίας ἰδίως τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου, καὶ τοῦ θείου τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Μαλεΐνου, μανθάνομεν πολὺ περιέργους καὶ ἐνδιαφερούσας περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ

Digitized by Google

βίου πληροφορίας. (Πρβ. *G. Schlumberger*, Nicéphore Phocas, 1890 σ. 313 ἑξ. — *Σμυρνάκη*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, 1903, σ. 25 ἑξ.).

Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης καὶ Νικηφόρος Φωκᾶς.—Ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχεν ἐκ τῆς μητρὸς θεῖον τὸν Μιχαὴλ Μαλεΐνον, ἡγούμενον τοῦ μεγάλου μοναστηρίου Κυμινᾶ ἐν Θεσσαλίᾳ, περίφημον δὲ διὰ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ. Μὲ τὸν Μιχαὴλ τοῦτον συνεδέετο ὁ Ὅσιος Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει, οὕτως εἰπεῖν, τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ τέκνον. Μίαν ἡμέραν ὁ Νικηφόρος, ὅταν δὲν ἦτο ἀκόμη Αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ στρατηγός, ἐπισκεφθεὶς τὸν θεῖόν του, ἐγνώρισε παρ' αὐτῷ τὸν Ἀθανάσιον. Καθὼς δὲ παρετήρει—λέγει ὁ ἀνώνυμος βιογράφος—τὸν νεαρὸν μοναχὸν μὲ τὸ διαπεραστικόν του βλέμμα, ἐμάντευσε τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ πόσον ὁ βίος αὐτοῦ θὰ ἦτο χρήσιμος εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς δευτέραν μετάβασίν του παρὰ τῷ θείῳ του ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐγνώρισε περισσότερον τὸν νέον μοναχόν, ὁ δὲ περὶ αὐτοῦ ἐνθουσιασμός του ἦτο τόσον μέγας, ὥστε ὁ Μαλεΐνος ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὸν Ἀθανάσιον εἰς τὸν ἀνεψιόν του ὡς πνευματικὸν σύντροφον.

Ὁ Ἀθανάσιος ὅμως μετά τινα χρόνον ἀνεχώρησε κρυφίως διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ γίνῃ ἡσυχαστὴς εἰς τὰς ἐρημίας τοῦ ὄρους Ἄθωνος. Ὁ Νικηφόρος ἐλυπήθη σφόδρα ἐκ τούτου καὶ ἀνεζήτησε πανταχοῦ τὸν θεοσεβῆ φίλον του, ἀνέθεσε δὲ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν Στρατοπεδάρχην τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνεύρεσίν του. Ὁ Στρατοπεδάρχης ἔγραψεν εἰς τὸν *Πρῶτον* τοῦ Ἄθωνος, ὁ ὁποῖος —βοηθούμενος ἀπὸ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου περιγραφὴν τῶν χαρακτηριστικῶν του— ἀνεῦρε τὸν Ἀθανάσιον κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων, ὅτε συνήρχοντο εἰς τὰς Καρυὰς ὅλοι οἱ Ὅσιοι πατέρες διὰ νὰ συνεορτάσουν. Ἀλλ' ὁ *Πρῶτος* ἀπέκρυψεν ἐπὶ πολὺ τὸν Ἀθανάσιον εἰς ἓν κελλίον ἐρημικόν, ὅπου κατεγίνετο οὗτος εἰς τὸ νὰ ἀντιγράφῃ ἱερὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἐπώλει εἰς τὰς Καρυὰς καὶ ἐκέρδιζε τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὸν Ἄθωνα, ὁ Ἀθανάσιος ἔλαβεν, ὅπως ἦτο συνήθεια, τόπον πρὸς ἄσκησιν αὐτοῦ πλησίον τῆς σημερινῆς Λαύρας, ὅπου ἐγκατεστάθη, συμπαραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλους μοναχούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται ὁ *καλλιγράφος Ἰωάννης* καὶ ὁ *μαΐστωρ Γρηγόριος*.

Τότε ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εὗρε τέλος τὸν πνευματικόν του πατέρα, ἔκτοτε δὲ διετηρήθη στενωτάτη μεταξύ των σχέσις. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἐστάλη ὁ Νικηφόρος ὡς στρατηγὸς διὰ νὰ καταστρέψῃ τὸ φοβερὸν πειρατικὸν βασίλειον τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀφωρμῶντο οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ καὶ ἐπέφερον καταστροφὰς εἰς ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ παράλια. Εἶναι γνωστὸν μετὰ πόσους ἀγῶνας αἱματηροὺς κατέστρεψε τέλος ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὴν φωλεὰν ταύτην τῶν πειρατῶν (961) καὶ ἀπηλευθέρωσε τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἀπὸ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην πληγήν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δυσκόλου ἐκείνης ἐκστρατείας πολλάκις ᾐσθάνθη ὁ γενναῖος στρατηγὸς τὴν ἀνάγκην νὰ ἔχῃ τὰς συμβουλὰς τοῦ εὐσεβοῦς αὐτοῦ φίλου, καὶ βεβαίως τὸν ἐχρειάζετο διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τοὺς φιλοθρήσκους στρατιώτας του. Τέλος ὁ Ἀθανάσιος, μετὰ πολλὰς παρακλήσεις τοῦ Νικηφόρου, ἐπεχείρησε τὸ ταξίδιον εἰς τὴν Κρήτην καὶ δὲν ἐγκατέλιπεν αὐτὸν μέχρι τῆς ὁλοσχεροῦς ἀνακτήσεως τῆς νήσου.

Τὴν μεγάλην νίκην αὐτοῦ ὁ εὐσεβὴς καὶ γενναῖος στρατηλάτης ἀπέδωκεν εἰς τὴν θείαν βοήθειαν καὶ τὰς ἱκεσίας τοῦ μοναχοῦ Ἀθανασίου, εἰς μνήμην δὲ αὐτῆς καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ μεγάλην μονὴν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἱδρύσεως τῆς περιφήμου *Μεγάλης Λαύρας* τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἑνὸς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων αὐτοῦ μοναστηρίων, τοῦ ὁποίου σῴζονται ἀκόμη καὶ σήμερον τὰ θαυμάσια κτίρια καὶ τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς δόξαν αὐτοῦ ὅτι ἔχει κτίτορα τὸν *Ὅσιον Ἀθανάσιον τὸν Ἀθωνίτην*.

Ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ, ὁ δὲ Νικηφόρος εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πρότασις περὶ τῆς κτίσεως μεγάλης μονῆς, παραδόξως δὲν εὗρε πολὺ πρόθυμον τὸν Ἀθανάσιον, διότι οὗτος, ὡς γνήσιος ἀσκητής, ἐπροτίμα τὸν ἐρημικὸν βίον. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐπιμονὴ τοῦ Νικηφόρου ἔπεισεν ἐπὶ τέλους αὐτόν, μὴ δυνάμενον παρὰ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ θεοσεβοῦς φίλου του, ὅστις ἐπέμενε τώρα πλειότερον εἰς τὴν παλαιάν του ἀπόφασιν ν' ἀσπασθῇ καὶ ὁ ἴδιος τὸν μοναχικὸν βίον.

Ὁ Ἀθανάσιος ἤρχισε νὰ κτίζῃ τὰ κελλία τῆς μονῆς καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ὅταν ὅμως ἔμαθε τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Νικηφόρου εἰς τὸν θρόνον ᾐσθάνθη τόσην λύπην, ὥστε διέκοψε τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη ἀνυψωθῆ ἀρκετά, καὶ ἀνεχώρησεν ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατά τινας πληροφορίας, ὁ μοναχὸς διέκοψε τὸ ταξίδιόν του εἰς τὴν νῆσον Λῆμνον καὶ ἐκεῖθεν ἔστειλεν αὐστηροτάτην ἐπιστολὴν εἰς τὸν Νικηφόρον.

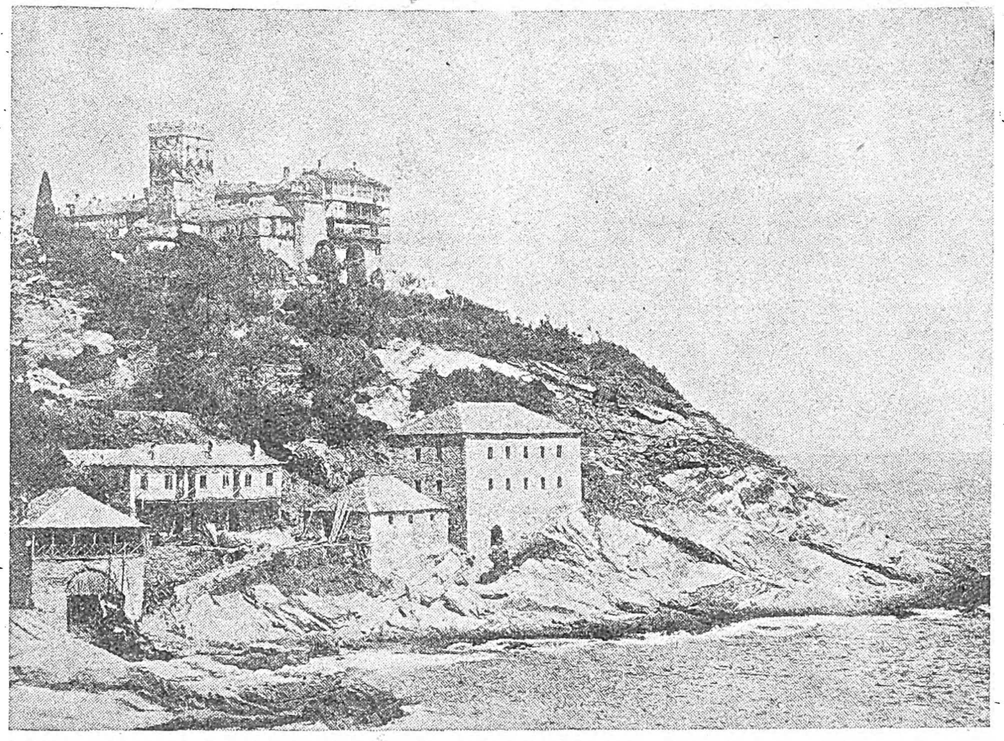

Η Ἱερὰ Μονὴ Σταυρονικήτα.
[Συνέστη κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἀνεκαινίσθη δὲ τῷ 1533 καὶ εἶτα τῷ 1541—45 ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου].

Κατ' ἄλλας, ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ προσωπικῶς ἤλεγξεν αὐτὸν διὰ τὴν παράβασιν τῆς ὑποσχέσεώς του πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ Βασιλεὺς καὶ πάλιν ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ὅσιον ὅτι εἰς τὸ τέλος θ' ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, ἔδωκε δ' εἰς αὐτὸν δῶρα καὶ χρήματα διὰ ν' ἀποπερατώσῃ καὶ διακοσμήσῃ τὴν ἐκκλησίαν, ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἐπέστρεψεν εὐχαριστημένος εἰς τὸ Ὄρος αὐτοῦ.

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Νικηφόρου νὰ ζήσῃ ἐν μέσῳ τοῦ προσφιλοῦς εἰς αὐτὸν κόσμου τῶν μοναχῶν φαίνεται ὅτι ἦτο ἀληθινή. Ἐχρειάσθη νὰ προσφερθῇ εἰς αὐτὸν ἡ κυριαρχία τοῦ ἡμίσεος κόσμου, καὶ ἐπίσης ἡ κυριαρχία τῆς ὡραιοτέρας γυναικός, διὰ ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου του αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἕως τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τόσον βραχεῖα καὶ τόσον τραγική, δὲν ἔπαυσε νὰ προστατεύῃ τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ μονὴν καὶ νὰ ἐλπίζῃ πάντοτε ὅτι θὰ ἀποθάνῃ ἐν μέσῳ τῆς μακαρίας πολιτείας τῶν μοναχῶν Αἱ χαλκαῖ πύλαι, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦσι καὶ σήμερον τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Λαύρας, εἶναι δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος, χρυσόβουλλον δ' αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον σῴζεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς, ἀναφέρει ὅτι ἐδώρησε δύο ἅγια λείψανα, τεμάχιον τοῦ Τιμίου Ξύλου καὶ τὴν κάραν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Τῶν σχέσεων λοιπὸν τοῦ ἥρωος Βασιλέως μὲ τὴν πρώτην ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει μονὴν διασῴζονται καὶ σήμερον ἐν αὐτῇ ζωηραὶ μαρτυρίαι. Πιθανὸν δὲ νὰ συνετάχθη ἀπὸ τότε ἰδιαιτέρα ἀκολουθία πρὸς μνήμην τοῦ φιλομονάχου Βασιλέως.

Ἡ κτίσις τῆς Ἁγίας Λαύρας (963).—Τοιαῦται περίπου εἶναι, ἀπὸ διαφόρους πηγὰς συνειλεγμέναι, αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ περιστάσεις τῆς κτίσεως τῆς πρώτης μεγάλης μονῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, ἀναποσπάστως συνδεόμεναι μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου. Τὸ ἔτος 963, κατὰ τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἡ οἰκοδομὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας, εἶναι σημαντικώτατον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μοναδικῆς εἰς τὸν Χριστιανικὸν κόσμον πολιτείας ἐκείνης τῶν μοναχῶν, διότι ἀπὸ τότε ἀρχίζει ὁ ἀληθὴς μοναχικὸς βίος εἰς τὸν Ἄθωνα Τὸ ὄρος τοῦτο τῶν μοναχῶν, τὸ κατ' ἐξοχὴν *Ὄρος* ἐπονομαζόμενον, λαμβάνει ἔκτοτε τὸ ὄνομα *Ἁγιώνυμον ὄρος*, καὶ τὸ περιλάλητον εἰς τοὺς αἰῶνας ὄνομα *Ἅγιον Ὄρος*. Πρότερον, ὡς ἐλέχθη, δὲν ἦτο ὁ Ἄθως ἢ μόνον οἰκητήριον ἡσυχαστῶν καὶ ἀσκητῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζων μεμονωμένως καὶ ὑπήκουον εἰς ἀνώτερόν τινα μεταξὺ τῶν Γερόντων, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο *Πρῶτος*. Ἀπὸ τῆς κτίσεως ὅμως τῆς Ἁγίας Λαύρας, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 963, *ἀρχίζει* ὄχι ἁπλῶς νέα περίοδος τῆς ἱστορίας τοῦ Ἄθωνος, ἀλλ' αὐτὴ *ἡ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους* ὡς χώρας ἀποκλειστικῆς μονῶν καὶ μοναχῶν.

Ἐπανελθὼν εἰς τὸ Ὄρος ὁ Ὅσιος Ἀθανάσιος ἐσυνέχισε τὴν κτίσιν τῆς μονῆς μετὰ σπουδῆς καὶ ζήλου. Ἀφοῦ ἀνηγέρθησαν τὰ οἰκοδομήματα τοῦ μοναστηρίου, ἐκτίσθησαν καὶ μεμονωμένα κελλία πέριξ αὐτοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων μάλιστα τὸ ἓν προωρίζετο διὰ τὸν βασιλέα. Ἔπειτα συνεπληρώθη ἡ ἀνέγερσις τῆς ἐκκλησίας. Μεγάλους ὅμως κόπους καὶ στενοχωρίας καὶ ταλαιπωρίας ἐδοκίμασεν ὁ Ἀθανάσιος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου ἔργου. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους φοβερὸς λιμὸς ἐπεκράτει ἀνὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν, ἦσαν δὲ ἀκριβώταται αἱ τιμαί, ὄχι μόνον τῶν τροφίμων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑλικῶν καὶ ὅλων τῶν ἄλλων εἰδῶν. Σημειωτέον, ὅτι ὁ χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτίσθη ἡ μονή, ἦτο ἔρημος ἀκόμη καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκριζωθῶσι θάμνοι καὶ δένδρα, προσέτι ἔπρεπε νὰ γίνωσι κατορύξεις καὶ μεταφοραὶ χωμάτων καὶ λίθων καὶ λατομίαι, μεγάλα δηλαδὴ ἔργα, τὰ ὁποῖα μνημονεύει ὁ Ὅσιος κτίτωρ εἰς τὸ *Τυπικὸν* αὐτοῦ: «*Ὅσους δὲ κόπους καὶ συντριβὰς πεπόνθαμεν, καὶ πειρασμοὺς καὶ ταλαιπωρίας ὑπομεμενήκαμεν καὶ δόσεις ἐξόδων καταβεβλήμεθα εἴς τε λατομίας καὶ κατορύξεις καὶ χωμάτων καὶ λίθων ἐκφόρησιν καὶ φυτῶν καὶ θάμνων καὶ δένδρων προθέλυμνον ἐκτομὴν καὶ ἔκσπασιν, πρὸς τὸ δείμασθαι τὸν ἅγιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ναόν, τήν τε τῆς Λαύρας ἅπασαν κατασκήνωσιν, μακρὸν ἂν εἴη διεξελθεῖν ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρόν· ταῦτα γὰρ μόνος ἂν εἰδείη βεβαίως ὁ Κύριος, ὁ πάντα ῥᾳδίως ἐκ μὴ ὄντων παράγων εἰς ὕπαρξιν*».

Σπουδαῖα δ' ἔργα, ὄχι μόνον οἰκοδομίας, ἀλλὰ καὶ πολιτισμοῦ καθόλου, ἔκαμε τότε ὁ Ἀθανάσιος, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν ὡς ἐπικίνδυνοι νεωτερισμοί, ἐπροκάλεσαν δ' ἐξέγερσιν τῶν παλαιοτέρων γερόντων, ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἐρημῖται, οἱ ἡσυχασταὶ καὶ οἱ λοιποὶ μονάζοντες εἰς τὸν Ἄθωνα. Ἀπέστειλαν μάλιστα οὗτοι πρὸς τὸν νέον Αὐτοκράτορα Τσιμισκῆν ἀντιπροσώπους διὰ νὰ καταγγείλουν τὸν Ὅσιον, ὡς καταδυναστεύοντα τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ καταλύοντα τὰ ἀρχαῖα νόμιμα καὶ ἔθιμα: «*Οἰκοδομὰς γὰρ ἀνήγειρε πολυτελεῖς καὶ πύργους καὶ λιμένας ἐνήργησεν, ἐπιρροάς τε ὑδάτων κατήγαγε καὶ ζεύγη βοῶν ὠνήσατο καὶ εἰς κόσμον ἤδη τὸ Ὄρος μετεποίησεν· ἀγροὺς γὰρ ἔσπειρεν καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνας καὶ καρπὸν γεννήματος ἐποίησεν... ὅτι τε τοὺς ἀρχαίους νόμους παρακινεῖ καὶ μεταποιεῖται τὰ παλαιὰ ἔθη καὶ ὅρους*».

Ἡ διαμαρτυρία αὕτη ἔγινεν αἰτία, ὥστε νὰ ἀποσταλῇ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Στουδίτης μοναχὸς Εὐθύμιος, ὁ εἰς τὴν περίφημον ἐν τῇ βασιλευούσῃ μονὴν τοῦ Στουδίου ἀνήκων, ὅστις συνεκάλεσεν ὅλους τοὺς πατέρας καὶ ἔλυσε τὰς διαφορὰς αὐτῶν, καὶ συνέταξε τὸ πρῶτον *Τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἔτος 971 ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ. Ἀπὸ τότε λοιπὸν ὁ βίος τῶν μοναχῶν, ὁ ὁποῖος πρότερον ἦτο ἀσκητικὸς καὶ ἐντελῶς ἀκανόνιστος, ὑπήχθη εἰς ὡρισμένους κανόνας, ἀπὸ τότε ἤρχισαν νὰ κτίζωνται λιθόκτιστοι ναοὶ καὶ ἄλλαι οἰκοδομαί, καὶ νὰ εἰσάγεται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ κοινοβιακός, ἀντὶ τοῦ ἕως τότε ἐπικρατοῦντος ἐρημικοῦ βίου. Μὲ τὸν κοινοβιακὸν δὲ βίον εἰσήχθησαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὸ παρατεθὲν χωρίον τῆς διαμαρτυρίας τῶν ἀσκητῶν ἐναντίον τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου Διότι βλέπομεν ὅτι οὗτος, ὄχι μόνον ἀπαράμιλλος μοναχός, ἀλλὰ καὶ ἐκπολιτιστὴς σπουδαῖος ἀνεδείχθη, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι σύγχρονοι αὐτοῦ διαπρεπεῖς μοναχοί, ὁ Ὅσιος Λουκᾶς καὶ ὁ Ὅσιος Νίκων, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινεν ἤδη λόγος.

Ὁ Ἀθανάσιος ὄχι μόνον οἰκοδομὰς ἀνήγειρε

Digitized by Google

καὶ κελλία καὶ ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατεσκεύασε καὶ λιμένα καὶ ἀποθήκας, ἐφύτευσεν ἀμπελῶνας, ἔσπειρεν ἀγρούς, ἐκαλλιέργησε τὴν γῆν, ἔφερεν ὕδωρ δι' ὑδραγωγίων καὶ ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται ἀκόμη καὶ ζεύγη βοῶν, διὰ νὰ βοηθῶσι τὰς ἐργασίας τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ τότε, φυσικά, ἀρχίζει καὶ ἡ τέχνη νὰ διακοσμῇ μὲ τὰ πολύτιμα καὶ πολυποίκιλα μνημεῖα αὐτῆς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς κοινοβιακῆς πολιτείας.— Ἀπὸ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 10ου αἰῶνος ἀρχίζει νὰ ἐγκαθίσταται εἰς τὸν Ἄθωνα ἡ κοινοβιακὴ μοναχικὴ πολιτεία καὶ νὰ γίνεται τὸ περίπυστον *Ὄρος* τὸ σημαντικώτατον κέντρον μοναχικοῦ βίου. Εἰς τὸ σωζόμενον *Τυπικόν*, τὸ θεωρούμενον ὡς *πρῶτον Τυπικόν*, τὸ ὁποῖον ἐπεκύρωσεν ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ὁ Ἄθως καλεῖται ἁπλῶς *Ὄρος*, αὐτη δὲ ἡ ὀνομασία ἦτο, φαίνεται, ἡ συνηθιζομένη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 11ου αἰῶνος εὑρίσκομεν τὴν κατόπιν ἐπικρατήσασαν ὀνομασίαν «*Ἅγιον Ὄρος*». Εἰς χρυσόβουλλον δὲ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ πρὸς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας (περὶ τὸ 1144) ἀναγνωρίζεται ὁριστικῶς ἐπισήμως καὶ ἐπιβάλλεται ἡ πολυθρύλητος ὀνομασία: «*ἐφεξῆς*, λέγει τὸ χρυσόβουλλον, *τὸ ὄρος τοῦ Ἄθω καλεῖσθαι Ἅγιον Ὄρος παρὰ πάντων*». Εἰς τὰ κατόπιν ἔγγραφα εὑρίσκομεν τὴν πλήρη ὀνομασίαν: «*τὸ ἁγιώνυμον Ὄρος τοῦ Ἄθω*».

Μεταξὺ τῶν ἐρημιτῶν καὶ ἡσυχαστῶν τοῦ Ἄθω κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀθανασίου δὲν ἦσαν μόνον Ἕλληνες, διότι ὁ ἀσκητισμὸς εἶχε κοσμοπολιτικὰς ἀντιλήψεις. Ἀπὸ τὸν ἰσθμὸν ἕως τὰ ἀκρότατα μέρη τὸ Ὄρος ἦτο πυκνότατα κατῳκημένον ἀπὸ ἀσκητὰς καὶ μοναχοὺς παντοδαπῆς ἐθνικότητος, Ἕλληνας, φυσικά, πρωτίστως, ἀλλὰ καὶ Γεωργιανούς, ἀκόμη καὶ Λατίνους ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἀργότερα, ὅπως θὰ ἴδωμεν, καὶ ἄλλοι ξένοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ μάλιστα καὶ σφοδροὶ ἀντίπαλοι τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν, ἀκόμη καὶ μεγάλοι ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους.

Ὅλοι οἱ ἕως τὸν 11ον αἰῶνα διεσπαρμένοι εἰς τὸν Ἄθωνα μοναχοὶ καὶ ἀσκηταὶ ἀρχίζουν νὰ συγκροτοῦνται εἰς μοναχικὰς κοινότητας, ἐγκατεστημένας ἢ ὑπαγομένας εἰς ἓν μέγα μοναστήριον, καὶ αὗται πάλιν περὶ μίαν κεντρικὴν μοναχικὴν ἀρχὴν ἑδρεύουσαν εἰς τὰς Καρυάς, ὅπου ἦτο τὸ *Πρωτᾶτον*, ἡ γενικὴ διοίκησις τῆς οὕτω καθιδρυομένης μεγάλης μοναχικῆς πολιτείας.

Ἡ κτίσις τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων.— Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου, ἱδρύεται ἡ *μονὴ τῶν Ἰβήρων*. Εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἡ μεγάλη ἀποστασία τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' (τοῦ ἀποκληθέντος κατόπιν *Βουλγαροκτόνου*), ἡ ὁποία ἐσάλευσεν ὁλόκληρον τὴν Αὐτοκρατορίαν. Κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην δοκιμασίαν ὁ ἄρχων τῆς παρὰ τὸν Καύκασον Ἰβηρίας Δαβίδ, σύμμαχος καὶ ὑποτελὴς τοῦ Αὐτοκράτορος, παρέσχε βοήθειαν εἰς αὐτόν, μὲ τὰς σχέσεις δὲ αὐτὰς τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸν Βασίλειον Β' συνδέεται καὶ ἡ κτίσις τῆς ἄλλης μεγάλης μονῆς τῶν Ἰβήρων.

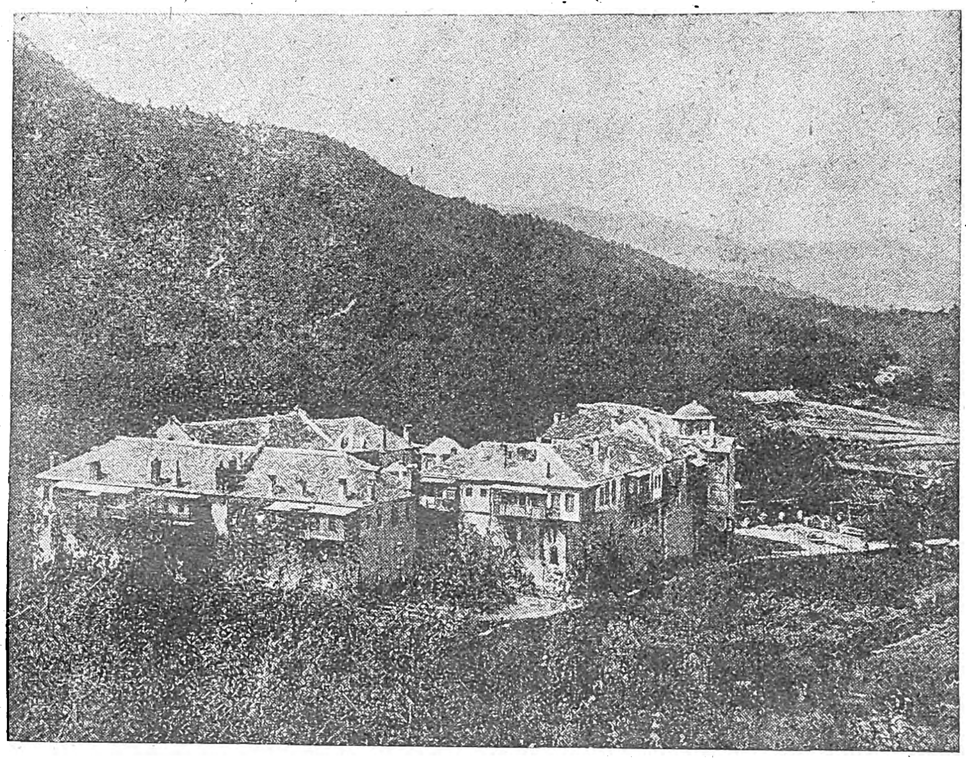

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Φιλοθέου.
Ἡ ἵδρυσις αὐτῆς ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ὡς κτίτωρ δὲ αὐτῆς φέρεται ὁ ὅσιος Φιλόθεος.

Εἷς ἐκ τῶν αὐλικῶν τοῦ Δαβίδ, ὁ Ἰωάννης ὁ Ἴβηρ, εἶχεν ἔλθει νὰ μονάσῃ εἰς τὸν Ἄθωνα μετ' ἄλλων ἐπισήμων Ἰβήρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ γενναῖος στρατηγὸς τοῦ Δαβίδ, ὁ Ἰωάννης Τορνίκιος. Εἰς τὴν Λαύραν, δηλαδὴ τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζον, ἔζων ἥσυχοι οἱ δύο ἐπιφανεῖς ἐκεῖνοι ἄνδρες μετὰ τῶν ἄλλων συμπατριωτῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔρχωνται ἀπὸ τὴν μακρινὴν Ἰβηρίαν, ἤτοι τὴν Γεωργίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἤθελον νὰ εἶναι τελείως ἀπομονωμένοι, ἀπεμακρύνθησαν περισσότερον καὶ ἔκτισαν εἰς ἐρημικὸν μέρος ἐκκλησίαν εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀπομόνωσίς των δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν καὶ αἱ τρικυμίαι τῶν ἐγκοσμίων ἦλθον νὰ διαταράξουν αὐτήν. Ἡ Ἀνατολὴ ἐδονεῖτο ὁλόκληρος ἀπὸ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Βάρδα Σκληροῦ, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ ὑποτελοῦς εἰς αὐτὸν Δαβίδ, καὶ προσέτι τοῦ εἰς τὸν Ἄθωνα μονάζοντος ἐπιφανοῦς στρατηγοῦ του Τορνικίου. Αἰφνιδίως βλέπομεν τὸν Τορνίκιον εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν. Ἐξεδύθη ὁ γενναῖος στρατιώτης τὸ μοναχικὸν ράσον καὶ περιεβλήθη τὴν κατάφρακτον πανοπλίαν, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ δώδεκα χιλιάδων γενναίων Γεωργιανῶν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἀποστάτου. Μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως ὁ Τορνίκιος ἐπιστρέφει, ἔνδοξος καὶ πλούσιος ἀπὸ τὰ λάφυρα, εἰς τὸ Ὄρος. Μὲ τὰς δωρεὰς τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ μὲ τὰ ἴδια πλούτη ἔκτισε τότε τὴν μεγάλην καὶ περίφημον μονὴν τῶν *Ἰβήρων*, καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὴν εἰς τὴν μνήμην τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, μὲ προστάτιδα τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς *Παναγίας τῆς Πορταΐτισσας*. Οὕτως ἐκτίσθη τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, ὀλίγον ὑστερώτερον μετὰ τὴν Ἁγίαν Λαύραν, τῷ 985, ἡ ἑτέρα μεγάλη μονὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. (Τὰ ἀκριβῆ περὶ τῆς κτίσεως τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, βλ. «L'Epopée Byzantine, —Jean Tzimiscès» τοῦ G Schlumberger, 1896, σ. 417 ἑξ. σ. 427 ἑξ. ὅστις ἤντλησεν ἀπὸ πηγὰς ὄχι μόνον Βυζαντινάς, ἀλλὰ καὶ Γεωργιανάς.)

Αἱ κτίσεις ἄλλων μονῶν.— Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐπίσης τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου ἐκτίσθη καὶ ἡ ἄλλη μεγάλη μονή, ἡ *Μονὴ τοῦ Βατοπεδίου*, (πεδίον Βάτων) καὶ αὕτη ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον. Τὰ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ἥτις ἤκμασεν ἰδίως ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα, δὲν εἶναι τόσον ἀκριβῶς γνωστά, ὅσον τὰ τῶν ἄλλων μεγάλων μονῶν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι αἱ τρεῖς μεγάλαι καὶ σπουδαιότεραι διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τέχνην Ἱεραὶ μοναί, *τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου*, εἰς τὴν πρὸς τὸ πέλαγος ἐξωτερικὴν παραλίαν, ἐκτίσθησαν τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου, καὶ ὅτι αὗται εἶναι καὶ σήμερον αἱ πρῶται μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἔχουσαι κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἱεραρχικὴν τάξιν τὴν ἑξῆς σειράν: πρώτη ἡ μονὴ τῆς Λαύρας, δευτέρα ἡ τοῦ Βατοπεδίου καὶ τρίτη τῶν Ἰβήρων, τῶν ὁποίων ἑκάστη ὀνομάζεται ἐπισήμως *ἡ μεγίστη μονή*

Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους εἶχον κτισθῆ καὶ ἄλλαι μοναὶ μικρότεραι, ηὐξήθη δὲ ὁ μοναχικὸς πληθυσμὸς τοῦ Ἄθωνος. Κατὰ προτροπὴν τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ εἶναι εὐρεῖα Χριστιανικὴ πολιτεία τὸ Ὄρος, ἐκτίσθη ἡ μονὴ τῆς «*Θεοτόκου τῶν Ἀμαλφηνῶν*», εἴτε *Ἀμαλφηνῶν*, εἰς τὴν ὁποίαν προσήρχοντο μοναχοὶ Ἀμαλφηνοὶ ἔμποροι ἀπὸ τὴν παροικίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιφανὴς μονὴ τῶν ἰδίων ἴσως χρόνων εἶναι ἡ τοῦ *Ξηροποτάμου*, τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν ὁ περίφημος μοναχὸς Παῦλος ὁ Ξηροποταμίτης. Ἄλλαι σύγχρονοι περίπου μοναὶ εἶναι αἱ μοναὶ τοῦ *Δοχειαρίου*, τοῦ *Φιλοθέου*, τοῦ *Ξενοφῶντος*. Σύγχρονοι περίπου εἶναι καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι. Γενικῶς, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου, ἴσως καὶ δέκα μοναὶ μεγάλαι καὶ μικραὶ ἀνηγέρθησαν εἰς τὸν Ἄθωνα.

Ἀπὸ τοῦ 11ου ὅμως ἰδίως αἰῶνος ἀρχίζει ἡ οἰκοδομικὴ δραστηριότης καὶ προσέτι ἡ προστασία καὶ αἱ εὐεργεσίαι τῶν Αὐτοκρατόρων πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Πληθύνονται ἔκτοτε οἱ μοναχοί, πληθύνονται καὶ αἱ διάφοροι πράξεις καὶ ἔγγραφα, αἱ γινόμεναι μεταξὺ τῶν μονῶν ἐπίσης καὶ τὰ σπουδαιότατα τῶν ἐγγράφων, τὰ *Χρυσόβουλλα* τῶν Αὐτοκρατόρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικυροῦσι προνόμια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἢ παρέχουσι κτήματα καὶ ἄλλας εὐεργεσίας πρὸς τὰς μονὰς αὐτοῦ. Ἀπὸ τὰ ἐκδοθέντα ἔκτοτε καὶ συνεχῶς μετέπειτα ἐκδιδόμενα πολυποίκιλα ταῦτα ἔγγραφα εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπαρασταθῇ τελείως ἡ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἡ σύστασις τῆς μοναχικῆς πολιτείας. Ἂν δὲ εἰς τὰς γραπτὰς ταύτας πηγὰς προστεθοῦν καὶ τὰ λείψανα τῆς τέχνης, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκόμη τελειοτέραν τὴν ἀναπαράστασιν. Ἡ ἐνταῦθα παρατιθεμένη ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ξηρὰ χρονογραφία, θὰ περιορισθῇ εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ μεγάλα ἱστορικὰ καὶ ἐκπολιτιστικὰ γεγονότα.

Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα αἱ Ἀθωνιτικαὶ μοναὶ ὑπέφερον πολλὰ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀγαρηνῶν, ἤτοι τῶν Ἀράβων πειρατῶν. Ἄλλη πληγὴ τῶν μοναστηρίων ἦσαν οἱ Βλάχοι, οἱ ὁποῖοι, ὡς φαίνεται, εἶχον συρρεύσει μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς κόρας των εἰς τὸν Ἄθωνα, ἐπίσης καὶ οἱ ἄλλοι κοσμικοί. Πολλὰς δὲ πιέσεις ὑφίσταντο αἱ μοναὶ καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους αὐτοκρατορικοὺς ὑπαλλήλους, Κουράτορας καὶ Γηροτρόφους καὶ Νοταρίους καὶ Ἐπόπτας καὶ τοὺς ἄλλους συλλήβδην «βασιλικοὺς ἀνθρώπους». Ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Θ' ὁ Μονομάχος, ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς ἐνδόξου Μακεδονικῆς δυναστείας, ἔλαβε μέριμναν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν, καὶ τότε διέταξεν οὗτος νὰ ὀνομάζεται ὁ Ἄθως *Ἅγιον Ὄρος*, ἡ δὲ μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας ἡ πρώτη μεγάλη μονή, *Ἁγία, Βασιλικὴ καὶ Μεγίστη μονή*. Πολυάνθρωποι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦσαν αἱ τρεῖς μεγάλαι μοναί, πλεῖσται δὲ ἄλλαι ἀναφέρονται ὡς ὑπάρχουσαι εἰς τὰ διάφορα ἔγγραφα καὶ χρυσόβουλλα.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν.— Οἱ μεγάλοι Αὐτοκράτορες Κομνηνοί, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν τὴν γνησίαν Ἑλληνικὴν καὶ ἔνδοξον δυναστείαν, τὴν ἀνυψώσασαν διὰ τελευταίαν φορὰν τὸ Κράτος, ἠγάπησαν καὶ εὐηργέτησαν τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, διὰ νὰ φέρῃ τὴν πλήρη ἡσυχίαν, μετῴκισεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς λαϊκούς, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὸ μοναχικὸν ὄρος μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. Διὰ τῆς μερίμνης του ταύτης ἤλπιζεν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ὅτι θὰ ὕψωνε τὸ Ἅγιον Ὄρος εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ ὅτι θὰ καθίστανεν αὐτὸ ἀληθινὸν τόπον εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, ἀνυψούμενον μέχρι τοῦ ὑψηλοῦ ἰδεώδους, τὸ ὁποῖον εἶχον κατὰ νοῦν οἱ προστατεύοντες αὐτὸ βασιλεῖς. «*Πατέρες Ἅγιοι, οἱ τὸ Ἅγιον Ὄρος οἰκοῦντες*, ἔγραφεν ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸς τοὺς ἐν τῷ Ἄθωνι μοναχούς, *οἴδατε, ὅτι καθάπερ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ βασίλισσα τῶν πόλεων ἐπάνω πάντων ἐστίν, οὕτω τὸ βασιλικώτατον καὶ θεῖον Ὄρος εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης ὄρη*».

Οἱ Σέρβοι εἰς τὸν Ἄθωνα.— Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου Ἰωάννης Β' ὁ Καλοϊωάννης ηὐνόησε τὰ μοναστήρια, ἐκδώσας πολλὰ *πιττάκια*, ἤτοι ἐπιστολὰς ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Ὄρους: «*Μνημονεύετε τοῦ πατρός μου*, ἔλεγεν ὁ Βασιλεὺς οὗτος εἰς τοὺς μοναχούς, *ὅτι ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους ἠγάπα τὸ Ἅγιον Ὄρος· ἀλλὰ κἀμοῦ μὴ ἐπιλάθησθε*». Ἡ προστασία τοῦ Ἄθωνος ηὔξησε μάλιστα ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων. Τὸ σπουδαιότατον δὲ γεγονὸς τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος εἶναι ἡ διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου (1098) παραχώρησις τῆς μονῆς Χιλανδαρίου εἰς τὸν Μέγαν Ζουπᾶνον τῆς Σερβίας, τὸν περίφημον Στέφανον Νεμάνιαν, ὁ ὁποῖος, καρεὶς μοναχός, μετωνομάσθη Συμεών: «*Καὶ χρυσόβουλλον σιγιλλιῶδες*, γράφει ὁ Βασιλεύς, *τούτῳ ἐπεβραβεύθη τὴν διαληφθεῖσαν μονὴν* (Χιλανδαρίου)... *τῷ δεδηλωμένῳ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρίῳ Σάββᾳ*». Ὁ Στέφανος οὗτος Νεμάνιας εἶναι διάσημος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σέρβων, διότι αὐτὸς πρῶτος συνέστησε τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα αὐτῶν, ἐπεκτείνας τὴν ἐξουσίαν του εἰς τοὺς ζουπάνους, ἤτοι τοὺς τοπάρχας, καὶ ἀναδειχθεὶς ὁ *μέγας ζουπᾶνος*. Ἓν δὲ ἐκ τῶν σπουδαίων μέτρων πρὸς συνένωσιν τῶν Σέρβων, κατὰ μίμησιν ἄλλως τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ταύτην τὴν

Digitized by Google

πολιτικὴν ἠκολούθουν, ἐθεώρησε τὴν προστασίαν τῆς Ὀρθοδοξίας. Διὰ τοῦτο ἵδρυσεν ἐκκλησίας, μοναστήρια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τοῦτο τὸ Ἀθωνιτικὸν Χιλανδάριον, καὶ τὸ τῆς Βασιλικῆς Λαύρας (Tsarska - Lavra) εἰς τὴν Στουδένιτζαν, ὅπου εἰσῆλθεν ὡς μοναχός, καὶ ἐτάφη αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ βασιλεῖς τῆς Σερβίας. Οἱ Σέρβοι τιμοῦν τὸν κτίτορα τοῦ Χιλανδαρίου ὡς Ἅγιον Συμεών. Εἷς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Στεφάνου Νεμάνια ἔλαβε τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ μετωνομάσθη Σάββας, εἶναι δ' οὗτος ὁ περίφημος παρὰ τοῖς Σέρβοις *Ἅγιος Σάββας*, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας.

Τόσον μέγα διὰ τὴν Σερβικὴν ἱστορίαν εἶναι τὸ ἔργον τῶν πρώτων τούτων Νεμάνια, ὥστε εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν ὀφείλουν οἱ Σέρβοι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν δύναμιν κατὰ τὰς δυστυχεῖς των ἡμέρας, διότι ἐστήριξεν αὐτοὺς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τῶν ἐπιφανῶν τούτων Νεμάνια, οἵτινες καὶ ὡς μοναχοὶ διέμειναν ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ πολλὰς δωρεὰς ἔκαμάν εἰς τοὺς μοναχούς, χρονολογεῖται ἡ ὕπαρξις τοῦ Χιλανδαρίου ὡς Σερβικῆς μονῆς, ὁποία παραμένει ἀκόμη ἕως σήμερον. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον διὰ τὸν Ἄθω γεγονὸς τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος: ὅτι ἔκτοτε ἐγκαθίστανται μονίμως Σλάβοι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἅγιον Ὄρος.

Ὁ Ἄθως κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν.— Κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φράγκων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας μετὰ τὴν 4ην Σταυροφορίαν, μετὰ τὸ 1204, ὑπὸ ἔποψιν ἐκκλησιαστικὴν συνεμερίσθη ὁ Ἄθως τὰς δυσκολίας τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα καὶ ὁ Λατινικὸς κλῆρος προσεπάθησαν νὰ ἐπιτύχουν ὑποταγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρώμην, τὸ ἴδιον δὲ συνέβη καὶ διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Φυσικὸν δ' ἦτο ἡ πίεσις διὰ τὸν Ἄθω νὰ εἶναι μεγαλυτέρα, διότι θὰ εἶχε πολὺ μεγάλην σημασίαν τὸ κατόρθωμα νὰ προσηλυτισθῇ εἰς τὸν Πάπαν ἡ ἀκρόπολις ἐκείνη τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς δι' ἐκκλησιαστικοὺς λόγους προσπαθείας ταύτης, αἱ μοναὶ ὑπέστησαν καὶ πιέσεις πραγματικὰς τῶν Φράγκων πρὸς λαφυραγωγίαν. Πολλοὶ μοναχοὶ ἐθανατώθησαν, διὰ βασάνων μάλιστα, ἵνα ἐξαναγκασθοῦν νὰ παραδώσουν τὰ χρήματά των ἢ νὰ ἀποκαλύψουν ὑποτιθεμένους θησαυρούς.

Εἰς πάσας ταύτας τὰς πιέσεις ἀντεστάθησαν μετὰ σταθερότητος οἱ Ἁγιορεῖται μοναχοί. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Πάπας καὶ ὁ Φράγκος Αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλάκις ἐπροστάτευσαν τὰς μονάς. Ὁ Πάπας μάλιστα Ἰννοκέντιος Γ' ἀπέστειλε κολακευτικωτάτην ἐ π ι σ τ ο λ ὴ ν πρὸς τοὺς μοναχούς (1214): «*Τὸ Ὄρος ὑμῶν*, ἔγραφεν ὁ Πάπας, *τὸ διὰ τριακοσίων μοναστηρίων κεκοσμημένον καὶ δι' ἐνδόξου πλήθους εὐσεβῶν ἀνδρῶν*, οἵτινες κατέχουσι μεγίστην περίσσειαν πνευματικῶν ἀγαθῶν, *ἀληθῶς ἐστιν Ἅγιος Τόπος, Οἶκος Κυρίου, Οὐράνιος Πύλη*. Διὰ τοῦτο πολλὰ ἔθνη ἀγαπῶσιν αὐτό, ἐπίσκοποι δέ, πρίγκιπες καὶ αὐτοκράτορες προστατεύουσι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι». Πιθανώτατον ὅμως καὶ αἱ κολακεῖαι αὗται νὰ εἶχον σκοπὸν τὸν τόσον διακαῶς ἀείποτε ὑπὸ τῶν Παπῶν ποθούμενον.

Ταχέως τὸ Φραγκικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης περιῆλθεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, ἀνακτηθὲν πρῶτον μὲν ὑπὸ τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας. Τῷ 1261 ὁ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀνεστήλωσε τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐξηκολούθησαν ὅμως τὰ δεινὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπὶ πολὺν χρόνον. Πλὴν τῶν ἄλλων συνετάραξε τὴν μοναχικὴν πολιτείαν καὶ ἡ γνωστὴ ἐπιμονὴ τοῦ Α' Παλαιολόγου, τοῦ Μιχαήλ, διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν, διὰ τῆς ὁποίας ἤλπιζεν ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος βοήθειαν εἰς τοὺς κρισίμους διὰ τὴν μόλις ἐπανιδρυθεῖσαν Αὐτοκρατορίαν χρόνους ἐκείνους. Εἰς μάτην ἐβεβαίωνεν ὁ Αὐτοκράτωρ τοὺς πάντας ὅτι «*ἀπαράτρεπτα τὰ τοῦ ἡμετέρου δόγματος ἔσται*». Διὰ πολλῶν δωρεῶν ἐπροσπάθησεν ὁ Μιχαὴλ νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν προσπάθειάν του τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλ' οὗτοι ἐνέμειναν ἀνένδοτοι εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Τότε δὲ φαίνεται πολλὰ ἔπαθον οἱ πατέρες, ἂν καὶ βεβαίως ὑπερβολικὰ θὰ εἶναι ὅσα λέγει ὁ Παχυμέρης: «ὅσα βάσανα καὶ τιμωρίας καὶ ὅσους πονηροὺς θανάτους ἐποίησαν οἱ Λατινόφρονες τοῖς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθωνος πατράσιν, οὐδεὶς εἰδωλολάτρης διώκτης ταῦτα ἐποίησεν».

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων.—Ἡ ἐποχὴ τῆς τελευταίας Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων (1261-1453), εἶναι μὲν ἐποχὴ πολιτικῆς καταπτώσεως, ἀλλὰ παραδόξως ἐποχὴ πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀνθήσεως, ἐποχὴ γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα *Ἀναγέννησις ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων*. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ὄχι μόνον πλουσιωτάτη καὶ ποικιλωτάτη συγγραφικὴ δρᾶσις ἐξεδηλώθη εἰς πολλὰ Ἑλληνικὰ κέντρα, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικὴ καλλιτεχνικὴ δραστηριότης εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀπὸ τὴν πνευματικήν, ἰδίως δὲ τὴν καλλιτεχνικὴν ταύτην ὁρμητικὴν κίνησιν, δὲν ἔμεινε ξένον τὸ Ἅγιον Ὄρος· τοὐναντίον κατέστη σημαντικώτατον κέντρον, πρὸ παντὸς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος. Ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν ναοδομίαν, πρὸς τὴν διὰ τοιχογραφιῶν καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης διακόσμησιν τῶν ναῶν, ἐξεδηλώθη πολὺ ἐμφαντικῶς εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθω (βλ. *κατωτέρω*). Ἀλλὰ καὶ ὁ καθόλου ἱστορικὸς βίος τοῦ Ἁγίου Ὄρους λαμβάνει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν.

Μετὰ τὰς πιέσεις, τὰς ὁποίας, ὡς ἐλέχθη, ὑπέστησαν οἱ πατέρες τοῦ Ὄρους ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου διὰ νὰ δεχθοῦν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπανῆλθεν ὁ συνήθης ἤρεμος βίος εἰς τὴν μοναχικὴν πολιτείαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἔλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν των τὸ «*Ἁγιώνυμον Ὄρος*». Εἰς Συναξάριον, τὸ ὁποῖον ἀφηγεῖται τὰς πιέσεις τοῦ Μιχαήλ, ἀναγράφονται εἰδήσεις σχετικαὶ μὲ τὰς οἰκοδομὰς καὶ ἀνακαινίσεις. Ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἐλειτούργει εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος Ἰβηρικὴ Θεολογικὴ σχολή, ἱδρυμένη εἰς τὸ κελλίον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς μεγάλης μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ τῆς Θεολογικῆς ταύτης σχολῆς ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπέτρεψε νὰ κατοικήσουν εἰς τὸν Ἄθωνα πολλαὶ Ἰβηρικαὶ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι ἀνήγειραν καὶ ἐκκλησίαν, φέρουσαν ἐπιγραφὴν (ἀπολεσθεῖσαν κατόπιν) εἰς Ἰβηρικὴν γλῶσσαν γεγραμμένην: «*Τὸ 1262 ἐπὶ τῆς θεοστεφοῦς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἀνηγέρθη ὑπὸ Γεωργιανῶν ὁ ναὸς οὗτος*».

Καρυαί: Γωνία τῆς αὐλῆς τοῦ Πρωτάτου.

(Σχεδιαγράφημα Δ. Γιολδάση)

Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαήλ, ὁ Ἀνδρόνικος Β', ὁ δεύτερος τῶν Παλαιολόγων, εὐηργέτησε μεγάλως τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τοῦ λογίου καὶ φιλοτέχνου τούτου Αὐτοκράτορος σώζεται καὶ σήμερον ἡ μνήμη καὶ εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς χώρας, καὶ δὴ εἰς τὴν Λακωνίαν, συνδεομένη μὲ τὴν κτίσιν ἐκκλησιῶν (ἐβασίλευσε κατὰ τὰ ἔτη 1282-1328). Ὁ Ἀνδρόνικος «καὶ τὴν τοῦ Ξηροποτάμου μονὴν ἐκ βάθρων ἀνήγειρεν». Τότε καὶ ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας ἀνεκαίνισε τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου καὶ κατεκόσμησε τὴν ἐν αὐτῇ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου τῆς Βηματαρίσσης. Ἐπίσης κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀνεκαινίσθησαν ἡ μονὴ τοῦ Ζωγράφου καὶ τὰ ἐν ταῖς Καρυαῖς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀφανισθέντα. Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς ὅμως τοῦ 14ου αἰῶνος ἤρχισαν πολλὰ δεινὰ διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Οἱ Καταλανοὶ εἰς τὸν Ἄθωνα. — Ἡ σπουδαιοτέρα συμφορὰ ἦτο ἡ ἐπιδρομὴ καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τῶν περιφήμων ἐκείνων τυχοδιωκτῶν πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰς κλιτύας τῶν Πυρηναίων ὁρμηθέντες ἦλθον καὶ ἐλαφυραγώγησαν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β' καὶ οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο *Ἀμογάβαροι*, εἶναι δὲ γνωστότεροι μὲ τὸ ἐθνικόν των ὄνομα Καταλανοί. Ἐπὶ πέντε ἔτη οἱ γενναῖοι, ἀλλὰ σκληροὶ ἐκεῖνοι Ἱσπανοὶ πολεμισταί, κύριοι τῆς Καλλιπόλεως, ἐτρομοκράτουν καὶ ἐλῄστευον ὁλόκληρον τὴν Θρᾴκην. Ἡ «Ἑταιρεία», ὡς ὠνομάζετο ὁ ληστρικὸς οὗτος Καταλανικὸς στρατός, ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν νὰ καταλάβῃ τὴν Χριστόπολιν (τὴν σημερινὴν Καβάλλαν). Μετὰ τοῦτο οἱ Καταλανοὶ ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν των διὰ μέσου τῶν ὀρεινῶν χωρῶν τῆς Χαλκιδικῆς καὶ διελθόντες αὐτὴν στρατοπεδεύουσι παρὰ τὴν πόλιν Κασσάνδρειαν, ὁ περὶ τὴν ὁποίαν χῶρος ἦτο πρὸς τοῦτο κατάλληλος: «ἄκρα γάρ ἐστι προμήκης ἐς θάλασσαν, κόλποις οὐ μικροῖς ἑκατέρωθεν περιειλημμένη» (Γρηγορᾶς). Εἰς τὴν Κασσάνδρειαν ἔμειναν οἱ Ἀμογάβαροι τὸν χειμῶνα τοῦ 1307 - 1308. Ἡ πόλις ἦτο ἐκτισμένη εἰς τὸ βάθος τῆς δυτικωτέρας τῶν τριῶν χερσονήσων τῆς Χαλκιδικῆς, παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Ποτιδαίας, καὶ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ μεγάλου Θερμαϊκοῦ κόλπου, τοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης. Πρὸς Δ. εἶχον οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι τυχοδιῶκται τὴν μεγάλην πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς Α. εἶχον τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη πλουσιωτάτας χώρας, τῶν ὁποίων τὰ θρυλούμενα πλούτη δὲν ἠδύναντο παρὰ νὰ προσελκύσουν τὴν ἁρπακτικότητά των. Ἡ ἅλωσις τῆς Θεσσαλονίκης θὰ τοὺς ἔκαμνε κυρίους, ὡς ἐνόμιζον, καὶ δικαίως, ὁλοκλήρου τῆς Μακεδονίας. Καὶ πραγματικῶς ἐτόλμησαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς δευτέρας ταύτης πόλεως τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἡ γενναία Βυζαντινὴ φρουρὰ τῆς πόλεως ἀπέκρουσεν αὐτούς. Ἡ Μακεδονία ὅμως ὑπέστη πολλὰς συμφοράς, ὅπως καὶ πρότερον εἶχεν ὑποστῇ ἡ Θρᾴκη (ὁ Ἱσπανὸς ἱστοριογράφος *Ramon Muntaner*, αὐτόπτης τῶν γεγονότων, ἀφηγεῖται τὰς δηώσεις καὶ καταστροφὰς ταύτας τῶν Καταλανῶν. Πρβ. καὶ τὸν ἡμέτερον *Γρηγορᾶν*, τ. Α' σ. 244 ἑξ. ἐκδ. Βόννης).

Ἀπὸ τὴν Κασσάνδρειαν δὲν ἦτο μακρὰν τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ἐγνώριζον οἱ Ἱσπανοὶ τυχοδιῶκται ὅτι εἰς τὰς μονὰς αὐτοῦ εἶχον συλλεχθῆ μεγάλα πλούτη ἐκ δωρεῶν τῶν Αὐτοκρατόρων, ἄλλων ἀρχόντων καὶ εὐσεβῶν πλουσίων. Κατὰ διαφόρους, ὡς φαίνεται, ἐποχὰς ἀποσπάσματα τοῦ Καταλανικοῦ στρατοῦ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Ἁγιορειτικῶν μονῶν. Περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων σιωπᾷ ὁ Ramon Muntaner, σιωποῦν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί. Ἔχομεν ὅμως τὴν χειρόγραφον *Βιογραφίαν* ἑνὸς Σέρβου ἱεράρχου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δανιὴλ Β', εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν μερικὰς ἀξίας λόγου εἰδήσεις. Ἡ μεγάλη Σερβικὴ μονὴ τοῦ Χιλανδαρίου ἀντέστη «ἐπὶ τρία καὶ περισσότερα ἔτη εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Καταλανῶν, τῶν Ἀμογαβάρων, τῶν Τουρκοπούλων καὶ ἄλλων βαρβάρων μισθοφόρων τῆς Ἑταιρείας». Ἡ ἄμυνα διηυθύνετο ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἡγούμενον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ κατόπιν ἀρχιεπίσκοπος Δανιήλ. Διὰ νὰ εὕρῃ βοήθειαν ὁ Δανιὴλ ἔφυγε νύκτα ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ ἔτρεξεν εἰς τὰ Σκόπια, εἰς τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων Στέφανον τὸν Οὔρώς, καὶ μετὰ ταῦτα διαφυγὼν μυρίους κινδύνους κατώρθωσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ μοναστήριόν του. Ὅπως ὡς ἐκ θαύματος διέφυγεν ὁ ἱεράρχης τοὺς κινδύνους, ὡς ἐκ θαύματος ἐπίσης κατώρθωσαν οἱ γενναῖοι μοναχοὶ ν' ἀποκρούσουν τοὺς Καταλανοὺς πολεμιστάς (βλ. *G. Schlumberger*, Les Almugavares, 1902, σ. 309 ἑξ. 337 ἑξ.). Πολλὰς καταστροφὰς θὰ ὑπέστη τότε τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἂν καὶ φαίνονται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ὑπερβολικὰ τὰ ὑπὸ συγχρόνου Βυζαντινοῦ λεγόμενα: «Πάντας ἐποίκους (ὁ Ἄθως) ὀλίγου δεῖν ἀπολωλεκὼς εἰς οὐρανὸν αἴρει τὸ πένθος» (πρβ. *Γεδεών*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 146).

Ἑτεροδιδασκαλίαι.—Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἤρχισε τὸ Ὄρος νὰ ταράσσεται ἀπὸ ἔριδας δογματικὰς καὶ ἐκκλησιαστικάς, καθόλου δὲ ὅλος σχεδὸν ὁ 14ος αἰὼν διῆλθεν ἐν μέσῳ τοιούτων ἐρίδων. Ἐν πρώτοις ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος προῆλθεν ἡ περίφημος ἔρις τῶν *Ἡσυχαστῶν*, ἤτοι τῶν *Ὀμφαλοψύχων*, οἵτινες ὠνομάζοντο οὕτω, διότι προσηλοῦντες τὸ ὄμμα των εἰς τὸν ὀμφαλόν των, ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον νὰ ἐξαστράπτῃ ἐξ αὐτοῦ τὸ θεῖον φῶς, ὡς τὸ ἐν Θαβώρ. Ἡ μεγάλη αὕτη ἐκκλησιαστικὴ ἔρις ἐτάραξεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ἔγινεν αἰτία νὰ γραφοῦν μακραὶ σειραὶ βιβλίων ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, αἱ ὁποῖαι ἐξεπροσωποῦντο λαμπρότατα ἀπὸ δύο περιφανεῖς ἀρχηγούς, τὸν ἐκ Καλαβρίας μοναχὸν Βαρλαὰμ καὶ τὸν Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν (βλ. διὰ μακρῶν *O. Tafrali*, Thessalonique au XIVe siècle, 1913 σ. 170—203). Τόσην ταραχὴν ἔφερεν εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον ἡ ἔρις αὕτη, ὥστε συνεκροτήθη «δικαστήριον ἐν τῷ μεγίστῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας», διὰ νὰ γίνῃ «κρίσις τῶν τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Παλαμᾶ ὑποθέσεων» (*Γρηγορᾶς*, τ. I. σ. 555 ἑξ). Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιφήμου ταύτης ἔριδος, καὶ ὅταν αὕτη ἤρχισε νὰ κοπάζῃ, δὲν ἔπαυσαν διάφοροι ἑτεροδιδασκαλίαι νὰ ταράττουν τοὺς μοναχούς (*Γεδεών*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 147 ἑξ). Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν αἱ μοναὶ ὑφίσταντο ἐπιδρομὰς πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι «ἐκούρσευον» αὐτάς, πάντα δὲ ταῦτα εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν παρακμήν τινων ἐκ τῶν μοναστηρίων τοῦ Ὄρους.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος, τὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπήγετο εἰς τοὺς Σέρβους. Διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶχεν ἐκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὰς Βορείας Ἑλληνικὰς χώρας ὁ μέγας κρά-

Digitized by Google

ης τῶν Σέρβων *Στέφανος ὁ Δουσάν*, ὁ ὁποῖος ἐτιτλοφορεῖτο «αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ρωμανίας». Ὁ ἴδιος ὁ Δουσὰν ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος, τοῦ ὁποίου τὰς μονὰς πολλαχῶς εὐηργέτησεν. Ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Στέφανος ὁ Οὐρὼς ἠγάπησε τὸ Ὄρος καὶ ἔγινε γνωστότατος εἰς τὸν Ἑλληνικὸν μοναχικὸν κύκλον. Ἐν γένει δὲ ἡ Σερβοκρατία ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις, ἂν καὶ ὑπῆρξε βραχυτάτη, ἀφῆκεν ὅμως ἀναμνήσεις ζωηρὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς μοναχικοὺς συνοικισμούς, ὄχι μόνον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Μετέωρα (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Ἐργασίαι ἐν Μετεώροις, Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1910, σ. 219 ἑξ.). Ὁ δεσπότης (ἡγεμὼν) τῆς Σερβίας Ἰωάννης Οὔγλεσης, περὶ τὸ 1364, «οὐ μόνον ἐκ βάθρων καὶ θεμελίων ἀνήγειρε καὶ ἀνῳκοδόμησε τὴν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει θείαν καὶ σεβασμίαν τοῦ *Σίμωνος Πέτρας* μονήν, τὴν ἐκκλησίαν δηλ., τά τε κελλία καὶ ξενοδοχεῖα, τὰ νοσοκομεῖα..., ἀλλὰ καὶ διεκόσμησεν αὐτήν», ὡς λέγει εἰς χρυσόβουλλον ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκδοθέν.

Ἡ βασιλεία κατόπιν τοῦ ἐξαιρέτου λογίου καὶ γενναιοψύχου αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Διότι κατ᾽ αὐτὴν ἐξεδόθη τὸν Μάϊον τοῦ 1393 *νέος Νόμος* καὶ *Τύπος τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ τὸ τελευταῖον Βασιλικὸν Τυπικόν, συνταχθὲν ὑπὸ τῆς Συνάξεως τῶν μοναχῶν. Τὸ Τυπικὸν τοῦτο ἔχει μεγίστην ἱστορικὴν σημασίαν, διότι αἱ διατάξεις αὐτοῦ ὄχι μόνον ἴσχυσαν ἐπὶ

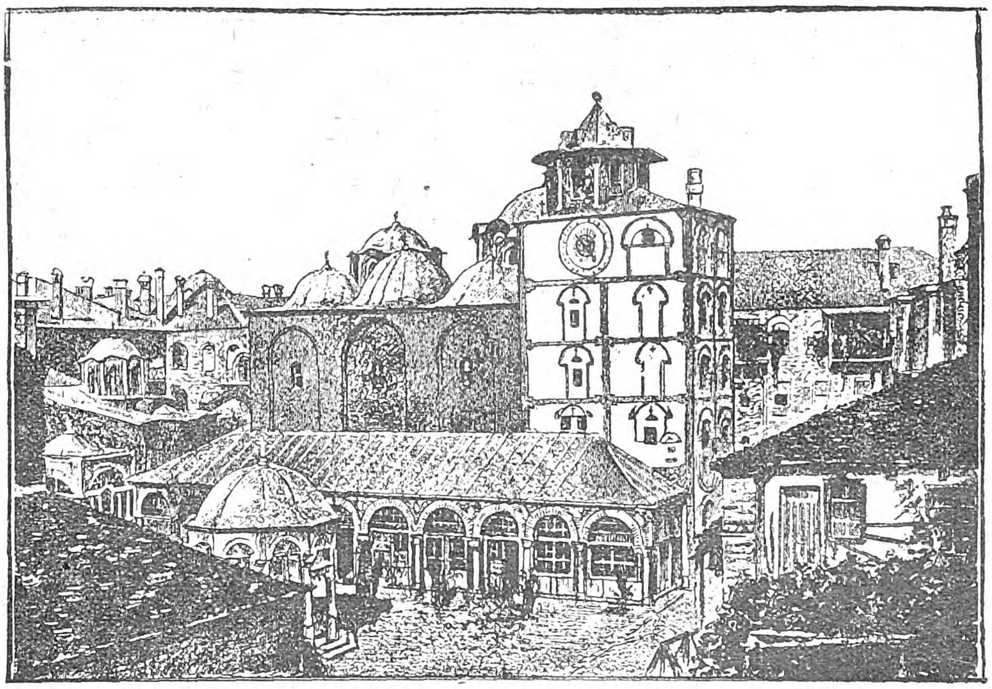

Μονὴ τῶν Ἰβήρων: Ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ τοῦ μοναστηρίου.
[Ἐντὸς τῆς αὐλῆς φαίνεται, ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ πύρ ος καὶ ἡ «φιάλη» (ἡ δεξαμενὴ μὲ τὸ κιβώριον)].

τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλ᾽ ἐτηρήθησαν μετ᾽ εὐλαβείας καὶ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β´ καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων Σουλτάνων (βλ. Διοίκησις Ἁγίου Ὄρους).

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας.—Ὁ Ἄθως ὑπήχθη ἐνωρίτερον ἀπὸ ἄλλας Ἑλληνικὰς χώρας ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ὁριστικῶς ἀπὸ τὸ 1430, ὅτε περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β´ ἡ μεγάλη πόλις τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθουν εἰς συνθηκολόγησιν μὲ τὸν νικητήν, πληρώνοντες εἰς αὐτὸν φόρον. Ἴσως δὲ ἡ ὑποταγὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶναι καὶ παλαιοτέρα, ἀπὸ τὸν προηγούμενον αἰῶνα, ὅτε ἡ ἕδρα αὐτῶν ἦτο εἰς τὴν Προῦσσαν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Ὀρχὰν (1326-1360). Διότι εἰς σωζόμενα φιρμάνια πολλῶν μοναστηρίων φέρονται τὰ ἑξῆς: «*Ἐπειδὴ οἱ Ἁγιορεῖται πρὸ τῶν ἄλλων ραγιάδων ἐδέχθησαν τὴν ὑπηκοότητα καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἀ-υδοσίαν*» κ. λ.

Ὅτε ὁ Μωάμεθ Β´ ἔγινε κύριος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ μοναχοὶ ἔστειλαν εἰς αὐτὸν πρεσβείαν καὶ ἐζήτησαν τὴν προστασίαν του. Ὁ Πορθητὴς ἐπεκύρωσε τὰ δίκαια καὶ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορας, ἀκολουθῶν τὴν ὅλην διαλλακτικὴν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν πολιτικὴν αὐτοῦ. Μεγάλως δὲ ηὐνόησε τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος τὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ Σουλτᾶνος Σελίμ, ὁ ὁποῖος ἐδώρησεν εἰς τὴν μονὴν Ξηροποτάμου τὸν ἱερὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ *(Χάττι σερίφ)*: «*ἡ βασιλεια μου καὶ αὖθις προστάζει, ὅτι τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ τολμήσῃ τινὰς Μουσουλμᾶνος νὰ κληρονομήσῃ, μήτε πατὴρ ἢ μήτηρ τοῦ τεθνεῶτος Ἁγιορείτου μοναχοῦ ἢ καὶ ἄλλος τις αὐτοῦ συγγενής, πάρεξ τὸ μοναστῆρι ὁποῦ τὸν εἶχεν, ἐκεῖνο καὶ νὰ κληρονομῇ ὅλην τὴν περιουσίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἀτός του ἰδίῳ στόματι ἔτσι ἔταξεν ἔμπροσθεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φυλάγῃ τινὰς ἐκεῖνα ὅπου ἐβγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα του*». Ὁ αὐτὸς Σουλτᾶνος ἀνεκαίνισε τὴν μονὴν Ξηροποτάμου. Ταῦτα κατὰ τὴν παράδοσιν.

Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἀνηγέρθη ἡ μονὴ Σταυρονικήτα καὶ ἀνεκαινίσθησαν Ἁγιορειτικοὶ ναοί, κατὰ παραχώρησιν τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν. Εἶχε δὲ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐπὶ τῶν Σουλτάνων ἕνα μὲν ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην παρὰ τῇ ἐκεῖ πολιτικῇ διοικήσει, δύο δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρὰ τῷ Πατριαρχείῳ καὶ παρὰ τῇ Τουρκικῇ Κυβερνήσει. Παρ᾽ ὅλας ὅμως τὰς εὐκολίας, τὰς ὁποίας ὁμολογουμένως ἡ Τουρκικὴ διοίκησις ἔκαμνεν εἰς τὰς ἱερὰς μονὰς καὶ τοὺς μοναχούς, ἤρχισαν ἔκτοτε οἱ δύσκολοι καιροὶ διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀφ᾽ ἑνὸς ἡ συνεχιζομένη πειρατεία, ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ «κουρσεύωνται» αἱ μοναί, ἀφ᾽ ἑτέρου αἱ πρὸς ἀλλήλας φιλονικίαι τῶν μονῶν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ συνήθης Τουρκικὴ κακοδιοίκησις ἤρχισαν νὰ φέρουν τὰ θλιβερά των ἀποτελέσματα. Πολλαὶ μοναὶ περιέπεσαν εἰς βαρύτατα χρέη, ἄλλαι ἠρημώθησαν καὶ μερικαὶ ἐξηφανίσθησαν καθ᾽ ὁλοκληρίαν. Ἡ πενία ἐνεφανίσθη θλιβερὰ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἤρχισε κατὰ τὸν 16ον καὶ τὸν 17ον αἰῶνα ν᾽ ἁπλοῦται εἰς ὅλας τὰς μονάς. Περὶ τὰ μέσα μάλιστα τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ αὐτὴ ἡ μονὴ τῆς Λαύρας περιέπεσεν εἰς ἔνδειαν καὶ δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ συντηρήσῃ παρὰ μόνον πέντε ἢ ἓξ μοναχούς. Ἐσώθη δὲ ἡ μεγάλη αὕτη μονὴ χάρις εἰς τὸν παραιτηθέντα πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιον Γ´ τὸν Βάρδαλιν, ὁ ὁποῖος ἐξώφλησε τὰ χρέη αὐτῆς, καὶ μάλιστα ἀνήγειρε νέας οἰκοδομὰς καὶ ἄλλας ἐπεσκεύασεν. «Οὗτος καὶ ἄλλα πλεῖστα καλὰ ἐποίησε, λέγεται εἰς παλαιὸν Προσκυνητάριον, δρόμους ἐκαθάρισε καὶ τοὺς ἔστρωσε μὲ λίθινες πλάκες, ὁποῦ πρότερον ἦσαν παντάπασι δύσβατοι· καὶ παρεκκλήσια ἔκτισε καὶ κελλία καὶ πύργους ἀνῳκοδόμησεν, οὐ μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Ἰβήρων, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ πλουσιόδωρα» (βλ. *Γεδεών*, Ὁ Ἄθως, σ. 150).

Ἀλλὰ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἰδίως ἤρχισε ν᾽ ἀναλαμβάνῃ νέαν ζωὴν ἡ μοναχικὴ δημοκρατία τοῦ Ἄθωνος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔγιναν πολλαὶ πλούσιαι καὶ ἡγεμονικαὶ δωρεαί. Ἄλλο κακὸν ὅμως ἐτάραξε τὴν ἥσυχον μοναχικὴν ἀδελφότητα κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, διάφοροι πάλιν ἑτεροδιδασκαλίαι, ὅπως καὶ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα. Τοιαῦται εἶναι ἡ περὶ τῆς ἱερᾶς προσκομιδῆς (ποῖα δηλαδὴ εἶναι τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ Ἁγίου Ἄρτου)· ἔπειτα ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων καὶ κολύβων (ἂν εἶναι δυνατὸν ὄχι μόνον τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ τὴν Κυριακὴν νὰ τελῶνται μνημόσυνα, καὶ νὰ μοιράζωνται κόλυβα). Αἱ ἔριδες, αἱ ὁποῖαι ἐκ τῶν ζητημάτων τούτων ἠγέρθησαν, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δευτέρου, ἦσαν μεγάλαι καὶ εἰς ὅλας τὰς μονὰς διαδεδομέναι. Ἀρκεῖ ν᾽ ἀναφέρω ὅτι πέντε πατριάρχαι ἐπροσπάθησαν νὰ καθησυχάσουν τὴν περὶ τῶν κολύβων ἔριδα, ἀκόμη καὶ Σύνοδοι τοπικαί, ὅτι δὲ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὗται ἀπέτυχον. Ἐπίσης καὶ τρίτη αἰτία ἔριδος ἐγεννήθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος, ἡ συζήτησις περὶ τῆς συνεχοῦς μεταλήψεως. Τὴν μανίαν τῆς συνεχοῦς μεταλήψεως κατέκρινεν ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα συνέβησαν καὶ τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν παραμονῶν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ἔπειτα αὐτὴ ἡ μεγάλη πρὸς παλιγγενεσίαν τοῦ Ἔθνους Ἐπανάστασις (βλ. κατωτ. ἄρθρον)

Ὁ 19ος αἰών.—Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἑνὸς μέρους τοῦ Ἔθνους καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἐλευθέρου Κράτους, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ὁ ἱστορικὸς βίος εἶναι ἀκόμη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος βίος ἠρεμώτερος καὶ ἀκμαιότερος. Αἱ ἔριδες ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν ἔπαυσαν, ἡ Ἁγιορειτικὴ ἀδελφότης τηρεῖ τὰ πατροπαράδοτα ἤθη καὶ ἀκολουθεῖ τὰ παλαιὰ τυπικά. Μὲ τὸν πατροπαράδοτον καὶ ἤρεμον βίον, μὲ τὴν προστασίαν τοῦ ἐλευθέρου Κράτους, ἀρχίζει καὶ ἡ Τουρκικὴ διοίκησις νὰ γίνεται ἀκόμη περισσότερον εὐλαβής. Αἱ *εἴκοσι κυρίαρχοι μοναὶ* ηὐξήθησαν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ κατὰ τὸν πληθυσμόν, διότι ἀσμένως προσήρχοντο οἱ νεόφυτοι, ηὐξήθησαν καὶ κατὰ τὰς οἰκοδομὰς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ σχέσεις τῶν μονῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πασῶν ὁμοῦ πρὸς τὴν κεντρικὴν διοίκησιν ἐν ταῖς Καρυαῖς ἐκανονίσθησαν ὁριστικώτερον, ἐν γένει ὁ μοναχικὸς βίος κατέστη εὐκολώτερος καὶ περισσότερον πολιτισμένος. Ἰδίως δὲ αἱ τρεῖς μεγάλαι Ἱεραὶ μοναί, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου, ἤκμασαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ὡμοίασαν πρὸς τὰς παλαιὰς μεγάλας *Λαύρας* τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς αἰῶνας, πρὸς τὰ παλαιὰ μεγάλα ἐκεῖνα μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν κέντρα γραμμάτων καὶ τέχνης.

Μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ´ αἰῶνος ἓν μέγα ζήτημα ἀπησχόλησε τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὸ ζήτημα τῆς προσπαθείας ἐπεκτάσεως τῶν Ρώσων, ἀλλ᾽ οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ ἐπέδειξαν μεγάλην ἐθνικὴν ἀντοχὴν καὶ εὐψυχίαν (βλ. ἀνωτέρω ἄρθρον).

Κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ὑπέστησαν καὶ αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους πολλὰς ταλαιπωρίας. Ἔλαβον καὶ αὐταὶ μέρος εἰς τὰς ἐθνικὰς πικρίας καὶ χαράς. Ἤδη μετὰ τὴν πλήρη ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν προσάρτησιν εἰς τὸ Κράτος νέα ζωὴ ἀναμένει τὴν περιλάλητον ταύτην Ἀκρόπολιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τὴν μοναδικὴν ἐν τῷ κόσμῳ μοναχικὴν ταύτην πολιτείαν ὑπὸ τὴν ἐλευθέραν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀληθῶς δὲν ἔζησεν ἥσυχον ἱστορικὸν βίον ἐν τῷ συνόλῳ παρὰ μόνον τοὺς πρώτους δύο αἰῶνας τῆς συγκροτήσεως τῆς μοναχικῆς πολιτείας, τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον. Ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἤρχισαν αἱ κατακτήσεις τῶν Φράγκων, τῶν Σέρβων, τῶν Τούρκων, οὐδέποτε δὲ εἶχον παύσει αἱ πειρατικαὶ ἐπιδρομαί, ὡς καὶ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι. Ὥστε σήμερον, ὅτε αἱ συνεχεῖς ἱστορικαὶ περιπέτειαι παρῆλθον, ἡ γαλήνη θὰ φέρῃ ἀναμφιβόλως καὶ νέαν ἄνθησιν τοῦ εἰς τὸ Ὄρος μοναχικοῦ βίου.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Η ΜΟΝΑΧΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ἂν κάμωμεν, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πηγῶν, τῶν γραπτῶν καὶ μνημειακῶν πηγῶν, μίαν προσπάθειαν ἀναπαραστάσεως τοῦ Ἁγιορειτικοῦ βίου κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς αὐτοῦ, θὰ φιλοτεχνήσωμεν εἰκόνα, ὁμοίαν τῆς ὁποίας θὰ εἶναι δύσκολον ν᾽ ἀνεύρωμεν εἰς ἄλλο μέρος τῆς γῆς. Εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀναπαραστάσεως ταύτης, ἡ ὁποία θὰ ἐπεκταθῇ ἀπὸ τοὺς ἀπωτάτους αἰῶνας ἕως σήμερον, θὰ ἔχωμεν ὁδηγὸν ὄχι μόνον πᾶσαν εἴδησιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ μᾶς βοηθήσῃ, ἐκ τῶν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀναφερομένων, ὡς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ διατηρούμενα ποικίλα μνημεῖα τέχνης, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἄλλην χρήσιμον καὶ συναφῆ πληροφορίαν περὶ τῶν ἄλλων μεγάλων μοναχικῶν κέντρων, τὰ ὁποῖα ἤκμαζον εἰς ὅλην τὴν ἄλλοτε ἀνθοῦσαν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν.—Εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν σκληρόν, τὸν ὁποῖον διεξῆγον οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ πρὸς ἐπικράτησιν, ἐσφυρηλατήθησαν μὲν αἱ ἀρεταὶ τοῦ νέου θριαμβεύοντος κόσμου, ἀνεφάνησαν ὅμως καὶ κακίαι πολλαί, συμφυεῖς εἰς τὰ ἀνθρώπινα, εἴτε ὑπολείμματα ἀναγκαῖα τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Εἰς τὴν γλυκεῖαν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἔχομεν συνηθίσει νὰ θαυμάζωμεν τῶν πρώτων Χριστιανικῶν κοινοτήτων, ὑπάρχουν πολλὰ στίγματα, πολλάκις δ᾽ ἐτάραξαν αὐτὰς ὄχι μόνον ἐμπαθεῖς ἔριδες, ἀλλὰ καὶ σκάνδαλα ἠθικῆς διαφθορᾶς. Ἡ θερμότης τῆς πίστεως ἐψυχραίνετο, τὸ γνήσιον Χριστιανικὸν ἰδεῶδες εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκλείπῃ· τότε δὲ πολλοὶ θεοσεβεῖς ἀπεφάσισαν ν᾽ ἀποσυρθῶσιν ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ ἀναβαπτισθῶσιν ἐν τῇ ἐρημίᾳ εἰς τὰ πρῶτα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἰδεώδη. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τοῦ ἀσκητισμοῦ (βλ. λέξεις). Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι καὶ ὡς πρὸς ταῦτα, ὅπως καὶ ὡς πρὸς ἄλλα, ὁ Χριστιανισμός, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ἠκολούθησεν Ἑλληνικὰς παραδόσεις, διότι Ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα, καὶ δὴ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ Στωϊκοί, ἐδίδασκον καὶ ἠσμενίζοντο εἰς τὴν ἄσκησιν.

Πρῶτοι ἀνεφάνησαν οἱ *ἀσκηταί*, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν Γ´ αἰῶνα ἤρχισαν ν᾽ ἀποσύρωνται εἰς τὰς ἐρήμους. Μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ μεμονωμένως ζῶν-

Digitized by Google

τες ἀσκηταὶ οὗτοι συνηνοῦντο μετ' ἀλλήλων διὰ νὰ διάγουν κοινὸν βίον καὶ νὰ βοηθοῦν ἀλλήλους διὰ τῶν συμβουλῶν καὶ τῆς ἐργασίας των. Τὸ ὄνομά των τότε μετεβλήθη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ *κοινοβίτου*, ὠνομάσθησαν δὲ καὶ *μοναχοί*, ἂν καὶ δὲν ἐξηκολούθουν νὰ ζοῦν, ὡς πρότερον, μόνοι.

Ἡ Αἴγυπτος, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμαζεν ἐξαιρετικῶς τότε ὁ Ἑλληνισμός, εἶναι ἡ κοιτὶς τοῦ μοναχικοῦ βίου, καὶ ὡς πρῶτοι ἐρημῖται ἀναφέρονται ὁ Ἅγιος Παῦλος καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἅγιος Ἀντώνιος, οἱ ὁποῖοι ἔζων κατὰ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος. Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἔγινε μὲ τὰς ἀρετάς του περίφημος, ἀπέκτησε δὲ μεγίστην φήμην. Εἰργάσθη μὲ τὸν μαθητήν του *Παχώμιον* (βλ. λέξεις), καὶ ὅταν ἀπέθανε, τῷ 356, ἀφῆκεν εἰς τὴν Αἴγυπτον μεγάλας κοινότητας μοναχῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ Δ' αἰῶνος, ὁ μοναχικὸς θεσμὸς ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν καὶ ἤρχισε νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ ὅρια τῆς Αἰγύπτου καὶ νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ παντὸς εἰς τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν, ἔπειτα εἰς τὸν Πόντον διὰ τῆς προστασίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, κατόπιν εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Ὁ Μέγας Βασίλειος ἐρρύθμισε τὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ ὁ Βασιλειανὸς κανὼν ὑπῆρξεν ὁ τύπος τῶν Ὀρθοδόξων καὶ δὴ τῶν Ἑλληνικῶν μοναστηρίων.

Κατ' ἀρχὰς αἱ κοινότητες τῶν μοναχῶν ἦσαν πολὺ περιωρισμέναι. Πολὺ ταχέως ὅμως ηὐξήθησαν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἀπὸ τὰ πρωτογενῆ *ἀσκητήρια* ἤρχισαν τώρα νὰ κτίζωνται αἱ *μοναὶ* ἢ *μοναστήρια*. Ἦσαν δὲ καὶ ταῦτα κατ' ἀρχὰς μικρά, ἀργότερα ἔγιναν συνοικισμοὶ ὁλόκληροι καὶ δὲν ἐβράδυναν νὰ μεγεθυνθοῦν εἰς βαθμόν, ὥστε ν' ἀποτελέσωσι συνοικισμοὺς ὁμοιάζοντας μὲ ὁλοκλήρους κώμας. Ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος ὑπῆρχον μοναστήρια εἰς τὰς ὀάσεις τῆς Αἰγύπτου, ἀφοῦ γνωρίζομεν ἀνάλογα ἱδρύματα τῆς ἐποχῆς ταύτης, καὶ δὴ τὸ μέγα Πτωχοκομεῖον καὶ Νοσοκομεῖον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (τῷ 369). Ἡ μονὴ ἐλέγετο τότε *Λαύρα* (δίοδος μεταξὺ τῶν βράχων), παρέμεινε δὲ καὶ κατόπιν τὸ ὄνομα καὶ διαιωνίσθη εἰς τὴν περίφημον Ἁγιορειτικὴν *Ἁγίαν Λαύραν* τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου. Ὀλίγον ὑστερώτερον ἱδρύθησαν *Λαῦραι* εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰς ἐρήμους τῆς Συρίας, σπουδαιόταται δ' ἦσαν ἡ *Μεγίστη Λαύρα* καὶ ἡ *Νέα Λαύρα* εἰς τὴν Παλαιστίνην. Τῶν παλαιῶν τούτων μονῶν οὐδὲν λείψανον διεσώθη, πολλὰ ὅμως ἐρείπια εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν μᾶς ἀναγγέλλουν τοὺς περικεκλεισμένους καὶ διωργανωμένους παλαιοὺς μοναχικοὺς συνοικισμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἔζων τὸν *κοινὸν βίον (κοινόβιον)*. Τὰ παλαιότατα ἐρείπια μοναχικοῦ συνοικισμοῦ εὑρίσκονται εἰς τὴν «μεγάλην ὄασιν» τῆς Αἰγύπτου, ἀνήκοντα εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Σημαντικώτατα δέ, ἀλλὰ τοῦ 5ου αἰῶνος, εἶναι τὰ ἐρείπια τοῦ «κάστρου τοῦ Συμεὼν» (Kalat Sem'an) εἰς τὴν κεντρικὴν Συρίαν (βλ. *C. Kaufmann*, Handb. der christlichen archäologie, 2α ἔκδ. 1913, σ. 227 ἑξ.).

Κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα ὑπῆρχον ἀπέραντα μοναστήρια εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Συρίαν, πολλὰ δὲ ἱδρύθησαν καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα ἔγιναν καὶ σπουδαῖα κέντρα συνηνωμένων μοναχικῶν συνοικισμῶν. Ἰδίως αἱ μεγάλαι *Λαῦραι* τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας ὑπῆρξαν πολυσήμαντα κέντρα δημιουργίας τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, διότι εἶχον ἀληθῆ ἐργαστήρια ἀντιγραφῆς χειρογράφων καὶ πρὸ παντὸς ἐργαστήρια ἔργων τέχνης (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Ἁγνείας πεῖρα, Λαογραφικὴ Ἑταιρεία, τ. Α', 1910). Κατὰ τοὺς μεταϊουστινιανείους χρόνους καὶ δὴ μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν, τὰ ἐκπολιτιστικὰ κέντρα μετετοπίσθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὸ δὲ μέγα κέντρον ἔγινεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἰδίως δὲ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἱδρύονται μεγάλα μοναστηριακὰ κέντρα, ἀπὸ δὲ τὸν 10ον αἰῶνα μετατοπίζεται ἡ μοναχικὴ δραστηριότης εἰς τὸν Ἄθωνα, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὀνομάζεται τὸ κατ' ἐξοχὴν *Ἅγιον, Ἁγιώνυμον Ὄρος, τὸ Ὄρος*.

Ὁ βίος τῶν παλαιῶν ἀσκητῶν.—Ὅπως περιεγράφη ἀνωτέρω ἡ ὅλη ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἀνάπτυξις τοῦ μοναχικοῦ βίου, καθ' ὅμοιον τρόπον ἐξειλίχθη καὶ εἰς τὸν Ἄθωνα. Καὶ ἐνταῦθα, πολὺ πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ἴσως ἀπὸ τοὺς Ἰουστινιανείους χρόνους, ἔχομεν τοὺς *ἀσκητὰς* καὶ *ἐρημίτας*. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς δὲν συναπήρτιζον κοινωνίαν, ἀλλ' ἔζων μόνοι εἰς σπήλαια ἢ καλύβας ἐσκορπισμένας εἰς τὴν ἀπέραντον ἐρημίαν τοῦ Ὄρους. «*Οὐ γὰρ γῆν ἤρουν (ἐκαλλιέργουν), οὐκ αὔλακα ἔτεμον, οὐ βοῦν εἶχον, οὐχ ὑποζύγιον.., ἀλλὰ καλύβας ἐκ μικρῶν πηξάμενοι ξύλων... Τροφὴ δὲ αὐτοῖς... πᾶσα καὶ ἀπέριττος καὶ τὸ ὅλον ὄρειος... τῶν γὰρ ἀγρίων δένδρων συλλέγοντες τοὺς καρπούς, αὐτοσχέδιον ἑαυτοῖς παρετίθουν τὴν τράπεζαν*» (Τυπικὸν τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου). Τοιοῦτοι ἐρημῖται ὑπάρχουν καὶ τώρα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πήξει τὴν ἀέτειον φωλεὰν αὐτῶν εἰς ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα σπήλαια ἢ μένουν κεκρυμμένοι εἰς βράχους παραλιακούς, φεύγοντες εὐθὺς ὡς ἴδωσιν ἄνθρωπον. Πολλὰς περὶ τοιούτων ἀσκητῶν διηγήσεις ἀκούει κανεὶς καὶ σήμερον εἰς τὸν Ἄθωνα. Ἔρχονται εἰς τὰς μονάς, λαμβάνουν τὴν τροφὴν αὐτῶν καὶ ἐξαφανίζονται χωρὶς λέξιν ν' ἀρθρώσουν, ἢ καὶ χωρὶς νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς οὐδένα λαμβάνουν τὴν τροφήν, τὴν ὁποίαν φιλελεήμονες μοναχοὶ ἀφίνουν εἰς ὡρισμένον μέρος. Ἐνίοτε μοναχοὶ παραπλανηθέντες εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Ὄρους εὑρίσκουσι λελευκασμένα τὰ ὀστᾶ ἐρημιτῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον ἄλλοτε ἴδει μακρόθεν. Παρόμοιος βεβαίως ἦτο καὶ ὁ βίος τῶν παλαιῶν ἀναχωρητῶν τοῦ Ἄθωνος, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἄφινον ἐλεημοσύνην περιπλανώμενοι εἰς τὸ ὄρος ποιμένες ἢ διερχόμενα πλοῖα.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἡμέραι ὡρισμέναι ἀγορᾶς, ὡς συνηθίζετο εἰς τὰ παλαιὰ ἐρημητήρια τῆς Παλαιστίνης. Παρὰ τὴν Λαύραν τοῦ Ἁγίου Σάββα εἰς τὴν Παλαιστίνην «εἶναι ὁ τόπος, εἰς ὃν ἄλλοτε ἐρχόμενοι λαϊκοὶ ἐκ τῶν πέριξ ἐπώλουν εἰς τοὺς ἐν τοῖς σπηλαίοις κατοικοῦντας μοναχοὺς τροφάς, ἐνδύματα καὶ παρόμοια, ἅτινα ἀντήλλασσον μὲ ἐργόχειρα» ἐξ οὗ καὶ ὁ τόπος οὗτος ὠνομάσθη *καλογηροπάζαρον* (βλ. Γεδεών, σ. 113 ἑξ.).

Μικρὸν κατὰ μικρόν, ὡς εἴδομεν, συνέπηξαν ἐρημῖται τινὲς κοινωνίαν καὶ ἀνεγνώρισαν *Γέροντας*, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐξελέγη ὁ *Πρῶτος*, καὶ οὕτως ἐδημιουργήθη τὸ *Πρωτᾶτον*, ἡ ἑνιαία ἀρχὴ ὅλων τῶν ἐρημιτῶν εἴτε καὶ τοῦ σχηματισθέντος ἐρημιτικοῦ συνοικισμοῦ. Τὰ δίκαια καὶ προνόμια τοῦ Πρώτου κατωχυρώθησαν διὰ βασιλικῶν χρυσοβούλλων, παρέμειναν δ' ἐν ἰσχύϊ ἕως τὸν 17ον αἰῶνα (*Γεδεών*, Ὁ Ἄθως, σ. 119 ἑξ.). «Ὁ Πρῶτος εἶχεν ἐξουσίαν ἐκκλησιαστικήν, γράφει ὁ Νικόδημος (εἰς τὸ *Πηδάλιον*, παρὰ *Γεδεών*) νὰ φορῇ ὡς οἱ ἔγκριτοι ἀρχιερεῖς πολυσταύριον, νὰ κάθηται εἰς τὰς συνόδους καὶ συνελεύσεις τῶν πατριαρχῶν, νὰ λειτουργῇ μὲ ὑπογονάτια, νὰ χειροτονῇ ὑποδιακόνους καὶ ἀναγνώστας καὶ νὰ ἀποκαθιστᾷ ἡγουμένους καὶ πνευματικοὺς εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ὄρους».

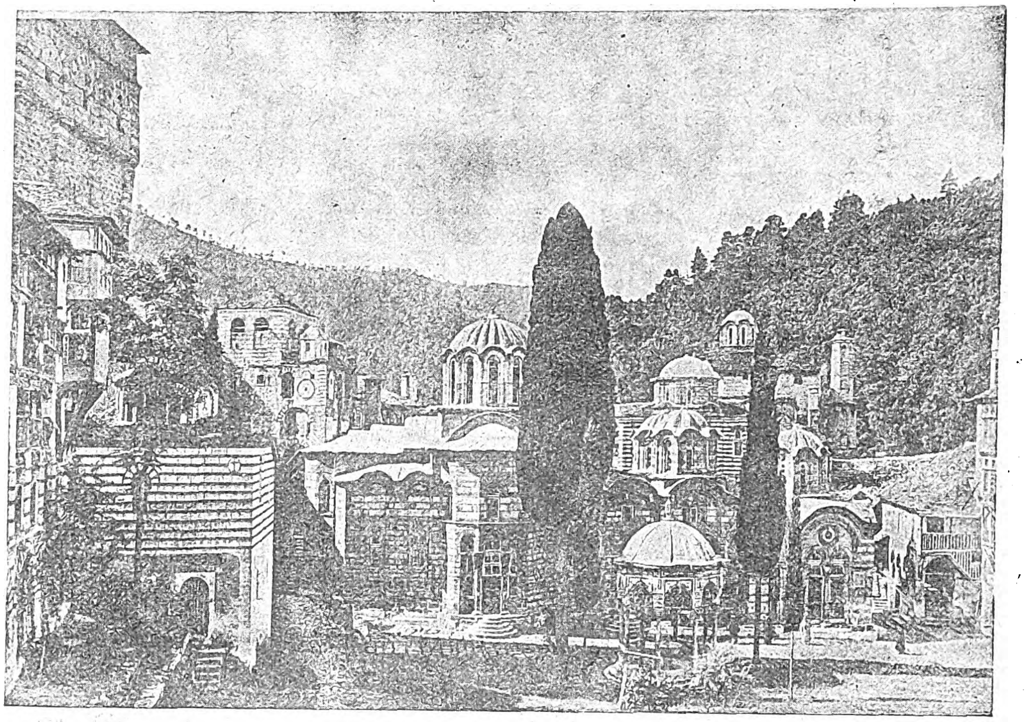

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Χιλανδαρίου.

[Ἡ αὐλὴ τοῦ μοναστηρίου μὲ τὴν «φιάλην», τὸ καθολικὸν κ.λ.π.—(Brockhaus)].

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς πρώτους μοναχικούς, ὄχι πλέον ἀσκητικοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ μοναχισμοῦ. Ὁ βίος περὶ τὸν 10ον αἰῶνα.— Δὲν εἶναι βεβαίως εὔκολον ν' ἀναπαρασταθῇ ὁ βίος τῶν παλαιῶν, τῶν περὶ τὸν 10ον αἰῶνα μοναχῶν, πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ ὠργανωμένου μοναχικοῦ βίου καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους αὐτοῦ. Τεκμήρια δὲν ὑπάρχουν. Ἐξ ὀλίγων ἐν τούτοις ἐσπαρμένων εἰδήσεων δυνάμεθα ν' ἀναπλάσωμεν μέρος τι τοὐλάχιστον τοῦ παραδόξου ἐκείνου μοναχικοῦ βίου.

Εἰς σιγίλλιον τοῦ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος (περὶ τὸ 885) δίδεται εἴδησις περὶ τοῦ τρόπου τοῦ μονήρους βίου τῶν τότε μοναχῶν: «*Τοὺς τὸν ἐρημικὸν βίον ἑλομένους καὶ τὰς καταμονὰς καὶ διατριβὰς ἐν τῷ τοῦ Ἄθωνος λεγομένῳ Ὄρει ποιησαμένους, καὶ τὰς εὐτελεῖς σκηνὰς ἐκεῖ πηξαμένους... ἡ θεοσυνέργητος ἡμῶν Βασιλεία δίκαιον ἡγήσατο... τοῦ λοιποῦ ἀθορύβους καὶ ἀταράχους διάγειν*». Ἐνταῦθα δὲν γίνεται λόγος περὶ μοναστηρίων. Ἀλλ' ἀπὸ σιγίλλιον τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (τῶν ἀρχῶν τοῦ 10ου αἰῶνος) δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὴν ὕπαρξιν μοναστηρίων καὶ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἁγίας Λαύρας. Οἱ τότε μοναχοὶ ὀνομάζονται εἰς τὸ σιγίλλιον τοῦτο «*οἱ ἐν τῷ Ὄρει σχολάζοντες θεῖοι ἄνδρες*», «*οἱ ἐν τῷ Ἄθωνι σχολάζοντες μοναχοί*», ἐπίσης «*ἡσυχασταί*», «*ἀσκηταί*», μνημονεύεται δὲ ἡ ἀρχαία τῶν *Γερόντων καθέδρα*. Ἐκ τούτων δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι πιθανώτατον μὲν εἶναι νὰ ὑπῆρχον μικραί τινες μοναὶ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ἁγίας Λαύρας, ὁ βίος ὅμως ὁ ἀσκητικὸς δὲν εἶχε μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τὸν παλαιότερον, δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη βίος κοινωνίας μοναχῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἱδρύθη ἡ Ἁγία Λαύρα τῷ 963 καὶ ὅταν ἐξεδόθησαν τὰ πρῶτα *Τυπικά*, ὁ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει βίος ἔγινε μὲν ὀλίγον κοινωνικώτερος, ἔμεινεν ὅμως ἐπὶ πολὺ ἀκόμη εἰς ὀπισθοδρομικὴν κατάστασιν. Ἐνωρὶς διερρυθμίσθησαν τὰ γενικὰ ζητήματα τῆς τάξεως καὶ τῆς πρωτοκαθεδρίας μονῶν καὶ γερόντων, τῆς σχέσεως τῶν μονῶν, τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους ὅμως σχέσεις οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνοι τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὀλίγον κατόπιν δὲν διέφερον οὐσιωδῶς ἀπὸ τοὺς προκατόχους των ἀσκητάς. Ἡ σύμπηξις μάλιστα τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἔσχε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐφαρμογῆς της—παραδόξως μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ κατὰ φυσικὸν λόγον, προκειμένου περὶ μιᾶς νεοπαγοῦς κοινωνίας—ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας τοῦ ἱδρυτοῦ, τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου. Αἱ ἀρχαὶ τῆς μοναχικῆς κοινωνίας ἔχουν ἱστορίαν πλήρη ἐρίδων, ταλαντεύσεων, ἀκόμη καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς. Εἰς τὴν παρέκκλισιν δὲ ταύτην ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν ὅσιον βίον συνετέλεσεν ἡ εἰσροὴ κοσμικῶν, καὶ γυναικῶν ἀκόμη

Οἱ Βλάχοι εἰς τὸν Ἄθωνα.—Ὁποῖα ἦσαν τὰ ἤθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸν 11ον καὶ τὸν 12ον αἰῶνα, δυνάμεθα νὰ διΐδωμεν ἀπὸ διηγήσεις τινάς, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν εἰς κώδικα τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων (*Σμυρνάκη*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, 1903, σ. 59 ἑξ.). Εἰς τὸν Ἄθωνα τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα ὑπῆρχον πολλοὶ λαϊκοὶ μετὰ γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν χρησιμώτατοι πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἁγίων πατέρων. Βλέποντες δ' οὗτοι ὁπόσας εὐκολίας καὶ ὠφελείας εἶχον ἐξ αὐτῶν, ἐκάλεσαν Βλάχους, οἱ ὁποῖοι ἦλθον μὲ τὰς οἰκογενείας των, ἐπληθύνθησαν δὲ τόσον πολύ, ὥστε ἀναφέρονται καὶ 300 Βλαχικαὶ οἰκογένειαι. Ἀλλ' ὅταν ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἀπεμάκρυνε τοὺς λαϊκοὺς ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, οἱ πατέρες μεγάλως ἐλυπήθησαν. «Καὶ ἦν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει κοπετὸς μέγας... μέμνηνται (οἱ Ἁγιορεῖται) τὰ τῶν Βλάχων ὅσα καὶ οἷα ἡ τῆς ἡδονῆς συνήθεια, τά τε γάλακτα καὶ τὰ τυρία καὶ τὰ μαλλία, *τὰ συμπόσια* καὶ συναλλάγματα καὶ τὰς πραγματείας τὰς πρὸς ἀλλήλους, *τάς τε μεθυσίας* τὰς διαβολικάς, αἵτινες ἐφάνησαν ἐν ὑστέρῳ. Εἰσῆλθε γὰρ ὁ διάβολος εἰς τὰς καρδίας τῶν Βλάχων *καὶ εἶχον καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν μεθ' ἑαυτῶν φορούσας ἀνδρεῖα*, ὡς οἱ ποιμένες, καὶ ἔβοσκον τὰ πρόβατα καὶ τὰ μοναστήρια ἐδούλευον, *κουβαλοῦσαι εἰς αὐτὰ τὰ τυρία καὶ γάλακτα καὶ τὰ μαλλία, ποιοῦσαι καὶ τὰ ζυμωτὰ εἰς τὰς πανηγύρεις* τῶν μοναστηρίων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ὡς δουλοπάροικοι καὶ ποθεινοὶ ἦσαν τοῖς μοναχοῖς. Τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν...».

Οἱ Ἁγιορεῖται ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ὁ ὁποῖος ἐμεσίτευσε παρὰ τῷ Πατρι-

Digitized by Google

άρχη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰς τὸν Ἄθωνα ἐπιστροφὴν τῶν λαϊκῶν. Διότι οἱ Βλάχοι διετήρουν, ὡς ἔλεγεν εἰς τὸν Πατριάρχην, *κατοῦνας*, ἤτοι ποιμνιοστάσια. Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης ἐπέμεινεν, «ἵνα μηκέτι Βλάχους εἰσάξωσι πώποτε ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει εἰς τὸν αἰῶνα....*Ἐγεμίσθη*, λέγει, *ἡ Κωνσταντινούπολις ψευδοησυχαστῶν Ἁγιορειτῶν, ματαιολόγων καὶ ἀπατεώνων καὶ ψευδολόγων*... ἀγανακτοῦσι δὲ καὶ ἡμᾶς οἱ ἀγράμματοι καὶ χοιροβοσκοί... *Οἱ Ἁγιορεῖται βαγένια ἔχουσι μέγιστα εἰς οὐσίας καὶ γλυκοπάλαια*».

Ἀπὸ τὰς τοιαύτας εἰδήσεις ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μετὰ τῶν λαϊκῶν καὶ μάλιστα Βλάχων συμβίωσις ἐπέφερεν ἀνειμένα ἤθη εἰς τοὺς καλογήρους, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον συνήθιζον ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν τρυφὴν καὶ τὴν μαλθακότητα μὲ τὰ γάλακτα καὶ τὰ τυρία καὶ τὰ ζυμωτά, ἀλλὰ καὶ εἰς μέθην ἐτρέποντο, ἀφοῦ εἶχον βαγένια μέγιστα γεμᾶτα ἀπὸ γλυκοπάλαια (προφανῶς κρασία). Αἱ δὲ γυναῖκες καὶ κόραι τῶν Βλάχων, αἱ ὁποῖαι ἐφόρουν ἀνδρικά, δὲν φαίνεται ὅτι ἐκουβάλουν εἰς τοὺς πατέρας μόνον ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῶν κατουνῶν των, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια ἑαυτῶν σώματα, ἀφοῦ τόσον πολὺ αἱ διηγήσεις αὗται ἐπιμένουν εἰς τὴν διαβολικὴν παρουσίαν γυναικῶν καὶ εἰς τὸ νὰ σιωπῶσι διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, τὰ ὁποῖα «*οὐ θέμις γραφῇ παραδοῦναι*».

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη ἔρις ἐξερράγη κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ὑπεμφαίνουσα μεγαλυτέραν ἀκόμη παρέκκλισιν ἠθῶν, ἡ ἔρις ἡ ἀφορῶσα τοὺς ἀγενείους παῖδας καὶ τοὺς εὐνούχους, οἱ ὁποῖοι τέλος ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οὗτοι εἶχον καὶ τὸ θάρρος νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ νὰ ζητήσουν ὅπως τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν Ἄθωνα, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ (πάλιν ὁ Ἀλέξιος ὁ Α') εἶχε σκοπὸν νὰ ῥινοκοπήσῃ καὶ νὰ διαπομπεύσῃ αὐτούς. Βεβαίως αἱ τοιαῦται παρεκτροπαὶ δὲν ἀπετέλουν τὸν συνήθη Ἁγιορειτικὸν βίον τῶν πατέρων, οἱ ὁποῖοι κατὰ κανόνα ἠκολούθουν τὴν σεμνὴν πολιτείαν, διάγοντες τὸν βίον αὐτῶν μὲ προσευχὰς καὶ μὲ τὴν ἐνάσκησιν συνεχῶν θρησκευτικῶν ἱεροπραξιῶν. Τὸν ἄλλον δὲ χρόνον εἴτε ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα, εἴτε ἐμόχθουν εἰς ἄλλας ἐργασίας ὑπὲρ τῆς κοινότητος, εἴτε τέλος εἰργάζοντο, ὅπως καὶ σήμερον, εἰς τὴν κατασκευὴν διαφόρων ἐργοχείρων, ἤτοι ἔργων τέχνης.

Ἡ συγκριτικὴ ἀνάγνωσις τῶν Τυπικῶν, τῶν χρυσοβούλλων, τῶν ἄλλων σιγιλλίων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πλουσιωτάτας πηγάς, δύναται βεβαίως νὰ μᾶς δώσῃ ποικιλωτάτας εἰδήσεις περὶ τοῦ παλαιοῦ βίου τῶν ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀρκεῖ ἡ διαγραφεῖσα γενικὴ εἰκών, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτόνισα καὶ τὰ σκιερὰ σημεῖα, διότι ὁ συνήθης βίος τῆς σεμνῆς μοναχικῆς πολιτείας εἶναι γνωστός. Τοιαῦτα σκιερὰ στίγματα ἐξηλείφοντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκ τῆς εἰκόνος, ἐφ' ὅσον ἡ μοναχικὴ πολιτεία συνεπήγνυτο στερεωτέρα καὶ ἀρτιωτέρα. Ὁ βίος τῶν μοναχῶν ἤρχισε νὰ γίνεται ὁμαλώτερος καὶ νὰ προσεγγίζῃ πρὸς τὸν σημερινόν, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι παρὰ τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα προαιωνίων παραδόσεων. Τὰ πατροπαράδοτα ταῦτα ἔθιμα βίου, στηριζόμενα ἀφ' ἑνὸς ἐπὶ τῶν Τυπικῶν καὶ τῶν κανονισμῶν, ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ αἰωνοβίων συνηθειῶν μετεδόθησαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μοναχῶν. Ἀρκεῖ λοιπὸν νὰ δοθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ σημερινοῦ βίου, ὁ ὁποῖος ἀποκρυσταλλώνει καὶ τὸν παλαιότερον. Πρὸ τούτου ὅμως πρέπει ν' ἀναφερθῶσι, τοὐλάχιστον κατὰ τὰ οὐσιωδέστατα, καὶ αἱ ἐξ ἐξωτερικῶν καὶ ἱστορικῶν μεταβολῶν ἀλλαγαὶ τῆς μοναχικῆς κοινωνίας, εἶναι δὲ αὗται κυρίως αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὑλικὴν κατάστασιν τῶν μονῶν καὶ εἰς τὸν μοναχικὸν πληθυσμὸν κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου.— Βεβαίως δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, οὔτε ἀναγκαῖον εἶναι, πλήρης στατιστικὴ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν μονῶν καὶ τοῦ μοναχικοῦ πληθυσμοῦ των. Ἁπλῶς μία γενικὴ εἰκὼν ἀρκεῖ νὰ δοθῇ, διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τῆς συστάσεως τῆς μοναχικῆς κοινωνίας τοῦ Ἄθωνος.

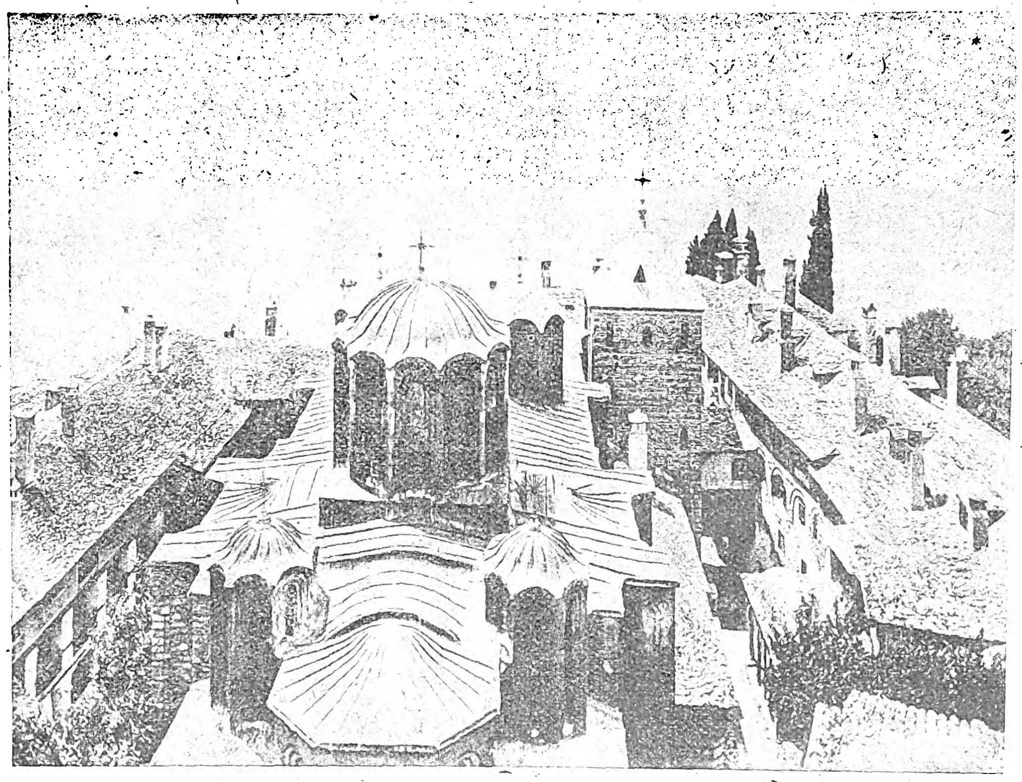

Μονὴ τοῦ Δοχειαρίου: Οἱ τροῦλλοι καὶ αἱ στέγαι τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν κτιρίων.

Πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἀσκητικὸς πληθυσμὸς εἰς τὸ Ὄρος, ὄχι ὅμως λιθόκτιστοι ναοί, οὔτε μοναί, ἀλλ' εἴτε καλύβαι, εἴτε μικρὰ ἐκκλησίδια. Ὁ κοινωνικὸς λοιπὸν βίος δὲν ἦτο ἀνεπτυγμένος, διότι βίος κοινωνικὸς ἀναπτύσσεται, ὅπου πολλοὶ ὁμοῦ ζῶσι καὶ δὴ εἰς πολλὰ καὶ εὐπρεπῆ ὁπωσδήποτε οἰκοδομήματα. Τοιαῦτα κτίρια ἱδρύθησαν τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ἦσαν αἱ τρεῖς πρῶται καὶ δὴ αἱ μέγισται μοναὶ — τῆς *Λαύρας*, τῶν *Ἰβήρων*, τοῦ *Βατοπεδίου*. Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον ἱδρύθησαν, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἄλλαι μοναί. Ὥστε ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἔχομεν ἤδη ἀνεπτυγμένον τὸν κοινωνικὸν βίον μεταξὺ τῶν μοναχῶν.

Ὅτι ταχέως αἱ πρῶται μοναί, καὶ δὴ αἱ τρεῖς μεγάλαι, ηὐξήθησαν εἰς πληθυσμόν, πρέπει νὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς ἀναμφίβολον. Εἶναι φυσικὸν ὅτι ἀθρόοι προσέτρεξαν οἱ μοναχοὶ ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀνεγέρσεως σπουδαίων μονῶν καὶ σημαντικῶν οἰκοδομῶν. Ἄλλως τε τοῦτο μαρτυροῦν καὶ τὰ λεγόμενα περὶ τῶν μεγάλων ἐκπολιτιστικῶν ἔργων τοῦ Ἀθανασίου (βλ. ἀνωτέρω). Πρότερον, ὡς λέγεται εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἁγίου, οἱ διεσκορπισμένοι γέροντες δὲν συνήρχοντο παρὰ τρὶς τοῦ ἔτους εἰς τὰς Καρυάς, τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα καὶ τὴν 15ην Αὐγούστου. Ἡ σύναξις δὲ αὕτη «αἰτίαν μὲν τὸ κοινωνικὸν καὶ φίλαλλον ἔσχε διὰ τὸ πάντῃ τῶν ἐκεῖσε *μοναδικόν τε καὶ ἀκοινώνητον*». Ὥστε μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀσκητηρίων, ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα, ὑπῆρχε τακτικώτερα τὸ *κοινωνικὸν* καὶ *φίλαλλον*. Ὅτι δὲ καὶ ὁ μοναχικὸς πληθυσμὸς ηὐξάνετο δεικνύει ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη ὁ Ἀθανάσιος ν' ἀγοράσῃ «ζεύγη βοῶν καὶ ἡμιόνων», διότι δὲν ἐπήρκουν οἱ ὑπηρέται νὰ ἐκτελοῦν ὅλας τὰς ἐργασίας· ἐπίσης τὰ ποιμνιοστάσια προβάτων καὶ αἰγῶν—αἱ *κατοῦνες*—αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν πολυάριθμοι, ἀφοῦ ἐχρειάζοντο δι' αὐτὰς 300 οἰκογένειαι Βλάχων. Φανερὰ ἄλλως τε εἶναι ἡ ἐπελθοῦσα κοινωνικὴ κίνησις, ἀφοῦ κατηγορεῖτο ὁ Ἀθανάσιος ὅτι μετέβαλε «τὸ Ὄρος εἰς κόσμον». Κατὰ σωζομένην εἴδησιν, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἱδρύσεως τῆς Λαύρας ἠσκοῦντο ἐν αὐτῇ 80 μοναχοί, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου ηὐξήθησαν εἰς 120, εἰς δὲ τὸ Τυπικὸν τοῦ Μονομάχου (μόλις μετὰ ἥμισυν περίπου αἰῶνα) ἔφθασαν εἰς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ὀκτακοσίων. Ὥστε ἡ Λαύρα, εὐθὺς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος, ἦτο μονὴ πολυανθρωποτάτη, περισσότερον πολυάνθρωπος ἴσως παρ' ὅσον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐποχήν.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ βίου.—Τὴν ταχεῖαν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν δεικνύουν καὶ ὅσα εὑρίσκομεν παραδεδομένα περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῆς συγκροτουμένης μοναχικῆς πολιτείας. Καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλείου Β' ἀκόμη, ὑπῆρχον ἤδη πλούσιοι μοναχοὶ εἰς τὸ Ὄρος. Διότι τὸ Τυπικὸν αὐτοῦ, ὡς καὶ κατόπιν τοῦ Μονομάχου, ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἡγουμένους τὴν κατασκευὴν πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐνήργουν τὸ ἐμπόριον οἴνου. Διὰ τῶν τυπικῶν τούτων ἐπετράπη ἡ κατασκευὴ μόνον πλοιαρίων, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύναντο νὰ πωλοῦν τὸν περισσεύοντα οἶνον καὶ τὰς ὀπώρας εἰς τὰς πλησίον χώρας καὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Μεγάλην δὲ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν δεικνύουσιν αἱ εἰς τὰ Τυπικά, ἰδίως τοῦ Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Μονομάχου, δηλαδὴ ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, μὲ τόσην λεπτολογίαν καθοριζόμεναι σχέσεις πρωτοκαθεδρίας τῶν μονῶν καὶ τῶν ἡγουμένων, ἡ δικαιοδοσία τῶν μοναστηρίων, αἱ σχέσεις μὲ τὰς Συνάξεις τῶν Καρυῶν, ἡ ἀκολουθία τῶν ἡγουμένων εἰς τὰς Συνάξεις,—ὁ τῆς μονῆς τῆς Λαύρας εἶχε δικαίωμα νὰ ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἓξ ἀκολούθους (*ὑπουργούς*, ὡς ἐλέγοντο), ὁ τῶν μονῶν τοῦ Βατοπεδίου καὶ τῶν Ἰβήρων ἀνὰ τέσσαρας, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνὰ ἕνα ἕκαστος.

Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ εἴδη τῶν μοναχικῶν οἰκήσεων.—Ἰδοὺ ὁποῖος ἦτο κατὰ διαφόρους αἰῶνας ὁ ἀριθμὸς τῶν μονῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀναγραφῆς αὐτῶν ἢ ὑπογραφῶν ἡγουμένων εἰς ἔγγραφα παλαιά. Κατὰ τὰ μέσα τῆς 11ης ἑκ. ἀναφέρονται ὑπὲρ τὰς 60 μοναί, τὰ μέσα τῆς 12ης 30, τὰς δὲ ἀρχὰς τῆς 14ης ἑκ. εὑρίσκομεν 31 μονάς, ἤτοι ἕνδεκα περισσοτέρας ἀπὸ τὰς σήμερον εἴκοσι κυριάρχους μονάς, τὰς μεγάλας βασιλικὰς καὶ πατριαρχικὰς μονὰς (βλ. *Γεδεών*, Ὁ Ἄθως. σ. 129 ἑξ.). Ὁ ἀριθμὸς τῶν μονῶν ποικίλλει ὄχι μόνον διὰ τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ διότι, νομίζω, δὲν ὑπῆρχε τότε ἡ ὁριστικὴ διάκρισις τῶν μεγάλων ἀπὸ τὰς μικρὰς μονάς. Εἰς τοῦτο δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῇ καὶ ὁ ὑπερμέτρως ὑπερβολικὸς ἀριθμὸς τῶν «τριακοσίων μοναστηρίων», τὰ ὁποῖα ἀναφέρει τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' εἰς κολακευτικὴν αὐτοῦ ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Ἀθωνίτας μοναχοὺς («cum trecentis monasteriis»). Τὰ 300 ταῦτα μοναστήρια τοῦ Ὄρους ἦσαν βεβαίως ὄχι μόνον αἱ μοναί, ἀλλὰ καὶ αἱ σκῆται καὶ τὰ κελλία.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἤρχισαν νὰ ὀλιγοστεύουν καὶ αἱ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί. Καὶ ὅμως τὸν 16ον αἰῶνα ἔχομεν 24 μονὰς καὶ 5,000 μοναχούς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 600 ἔζων εἰς τὴν Λαύραν καὶ τὸ Βατοπέδιον. Τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἀριθμοῦνται 24 πάλιν μοναί, σκῆται 11, μεγάλα δὲ καὶ μικρὰ κελλία περὶ τὰ 200 (*Γεδεών*, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 149). Ἔπειτα ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Κράτους, ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀναλαμβάνουν αἱ μοναὶ καὶ ἐν γένει ὅλον τὸ Ἅγιον Ὄρος ἤρχισε ν' ἀποκαθίσταται εἰς εὐημερίαν καὶ περιωπήν, ὑπενθυμίζουσαν τοὺς καλοὺς παλαιοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰκόνες τοῦ μοναχικοῦ βίου.—Ἡ ἐνεστῶσα κατάστασις ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει γενικῶς παρουσιάζει τοιαύτην εἰκόνα, τῆς ὁποίας ἁδρομερὴς διαγραφὴ ἐνταῦθα εἶναι χρήσιμος διὰ τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βίου εἰς τὸ παράδοξον, ἀλλὰ καὶ σεβάσμιον τοῦτο ὄρος τῶν μονῶν καὶ τῶν μοναχῶν. Τὸν ὁλικὸν σημερινὸν πληθυσμὸν τοῦ Ἁγίου Ὄρους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν εἰς ὀκτακισχιλίας περίπου ψυχάς, ἐξ ὧν μέρος, τὸ $^1/_4$ ἢ $^1/_5$, ἀποτελοῦν οἱ λαϊκοὶ εἰς τὰς Καρυάς, τὰς μονὰς καὶ τὴν ὕπαιθρον χώραν, ὡς καὶ ὁ κινητὸς πληθυσμός. Οἱ μοναχοὶ εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος Ἕλληνες. Ἐσχάτως ἐπληθύνθησαν οἱ Σλάβοι (πρωτίστως οἱ Ρῶσοι, κατὰ πολὺ δὲ ὀλιγώτερον οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι), ὑπάρχουσι δὲ καὶ ὀλίγοι τινὲς Γεωργιανοὶ (ἢ Ἴβηρες), Ρωμοῦνοι καὶ Βλάχοι. Οἱ Ἕλληνες κατάγονται ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, διακρίνονται δὲ καὶ διὰ τὸν ζωηρότερον χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προσήλωσιν εἰς τὸν ἐθνισμόν των γενικῶς, οἱ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ Πελοποννήσιοι. Ἡ συχνὴ ἐπικοινωνία μὲ τὰ πέριξ καὶ δὴ μὲ τὴν Θεσσαλονίκην, αἱ συχναὶ προσεγγίσεις ἀτμοπλοίων, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐμπορίας ἔδωκαν κοσμικώτερον χαρακτῆρα εἰς τὴν μοναχικὴν πολιτείαν, ἀνέπτυξαν τὸ αἴσθημα τὸ πλεονεκτικὸν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ πλουτισμοῦ (ἀναφέρονται πάμπλουτοι μοναχοί), ἀλλ' ἐπέφεραν, φυσικά, καὶ μεγαλυτέραν εἰς τὸ σύνολον ἐκπολίτισιν. Πολλάκις βλέπεις μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ἐπιδίδονται εἰς ἐργασίας ὄχι καὶ τόσον μοναχικάς, εἰς ναυτιλίαν, εἰς ἁλιείαν, ἀκόμη καὶ εἰς κυνηγέσια. Εὑρίσκεις θαυμασίους καλογήρους ναύτας, οἱ ὁποῖοι προσδένοντες εἰς τὴν ὀσφὺν τὸ ράσον αὐτῶν ἀψηφοῦσι τὰς μεγαλυτέρας τρικυμίας. Διότι ἡ συγκοινωνία μεταξὺ τῶν μονῶν

Digitized by Google

ἐκτελεῖται ὄχι μόνον μὲ τὰ ζῷα τῶν μονῶν καὶ τοὺς ἀγωγιάτας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ πλοιάρια αὐτῶν καὶ μὲ μοναχοὺς ὡς ναύτας.

Δύνασαι δὲ νὰ συναντήσῃς καὶ μοναχοὺς ἐνόπλους καὶ συνοδευομένους ἀπὸ κύνας, ἔχοντας ἀρειμάνιον τὸ ὕφος καὶ πολεμοχαρές. Ὁ συνήθης εἰς τὴν ἡμετέραν φυλὴν ἀτομικισμὸς γεννᾷ πάντοτε τὰς γνωστὰς ἐν ταῖς μοναῖς διαιρέσεις εἰς μερίδας κομματικὰς εἰς τὰς ἀνωτέρας μοναχικὰς τάξεις. Αἱ δὲ κατώτεραι διατηροῦν πολλάκις ἀτομικὰς ἐχθρότητας, αἱ ὁποῖαι ἐκσπῶσι καὶ εἰς θορυβώδεις πράξεις. Κάτω εἰς τὰ μαγειρεῖα καὶ τὰ πτωχὰ κελλία συναντᾷς καὶ ἀθλιότητα καὶ ἐνίοτε πολλὰς κακίας μεταξὺ καλογήρων λιμωττόντων, ἐνῷ ἐπάνω εἰς τὰς αἰθούσας τῶν προϊσταμένων παρατίθεται πλουσία καὶ ἄφθονος τράπεζα. Παρεπονεῖτο ἤδη ἀπὸ τὸν 12ον αἰῶνα ὁ Πτωχοπρόδρομος:

«ἐκεῖνοι γὰρ χορταίνουσι τὰ πρῶτα τῶν ἰχθύων,
ἐμένα δὲ μὲ δίδουσι θύνναν τὴν βρωμισμένην».

Ἐν μέσῳ τοιαύτης εὐζωΐας ἀναπτύσσονται φυσικὰ καὶ ἐλαττώματα, ἰδίως ἡ ἀρχομανία καὶ ἡ ἔφεσις πρὸς πλουτισμόν. Ἀλλὰ γίνεται καὶ ἀξιοπρόσωπος ἐπίδειξις τοῦ πλούτου τῶν μεγάλων μονῶν εἰς μεγάλας ἱεροτελεστίας ἢ εἰς ὑποδοχὰς καὶ γεύματα εἰς ἐπισήμους ἐπισκέπτας. Πλησίον εἰς πάντα ταῦτα καὶ γλυκαίνοντα ὅλον τὸν μοναχικὸν βίον εὑρίσκεις πολὺ συχνὰ τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ψυχικὴν ἠρεμίαν, τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἀληθινῶν ἁγίων πατέρων, τοὺς ὁποίους ἀνύψωσεν εἰς ὑψηλότερον ἠθικὸν βίον μελέτη καὶ σοφία, εἴτε ἔμφυτος ψυχῆς ἀγαθότης. Αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τελειοτέρων ἠθικῶν πατέρων διαχυνομένη εἰς τὴν ὅλην μοναχικὴν πολιτείαν ἄρρητος γλυκύτης εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία προσείλκυσε πάντοτε ὄχι μόνον τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς Βυζαντινούς, οἱ ὁποῖοι, φεύγοντες τὸν κοσμικὸν βίον, ἐζήτησα τὴν ὑπερκόσμιον γαλήνην εἰς τὰς θαυμασίας καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ ἐκ τῆς τέχνης Ἀθωνιτικὰς μονάς. Τὸν ἀναλλοίωτον ροῦν ἠκολούθησε πάντοτε ἡ μοναχικὴ πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ὄρους, διότι αἱ ποικίλαι τοῦ βίου σκηναί, τὰς ὁποίας κεφαλαιωδῶς διέγραψα, εἶναι ἀναμφισβητήτως καὶ σκηναὶ τοῦ παρελθόντος βίου, τὸν ὁποῖον διῆγεν αὕτη καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν—βίου μακραίωνος καὶ ἀναλλοιώτου κατὰ τὸ σύνολον αὐτοῦ.

Ἡ ἱεραρχία τῶν μοναχικῶν σκηνωμάτων καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς βίου.— Οἱ παλαιοὶ ἀσκηταί, ὅπως καὶ οἱ σημερινοί, κάθηνται εἰς *ἡσυχαστήρια*, εἰς *καθίσματα*. Ὅταν οἱ ἀσκηταὶ ἀρχίζουν νὰ συνέρχωνται, διὰ νὰ ζήσουν ἐν κοινωνίᾳ μεταξύ των, ἀρχίζει καὶ ὁ μοναχικὸς βίος. Τότε συνίστανται αἱ *μοναί*, ἀλλ᾽ ὅταν αἱ μοναὶ λαμβάνουν ἐπέκτασιν μεγάλην, ὡς καὶ ὁ ὅλος μοναχικὸς βίος, τότε καὶ τὰ μοναχικὰ σκηνώματα κατὰ τὰ εἴδη αὐτῶν ἀποτελοῦν τάξεις ἱεραρχικάς.

Ἡ ἁπλουστέρα μορφὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου διάγεται εἰς τὰς *καλύβας*, αἱ ὁποῖαι εἶναι μεμονωμέναι μικραὶ κατοικίαι, πρὸς κατοικίαν ἑνὸς μοναχοῦ· μετὰ τὰς καλύβας ἔρχονται τὰ *κελλία*, εἰς τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ κατοικοῦν τρεῖς μοναχοί. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ *Γέρων*. Αἱ δὲ *Σκῆται* εἶναι ἄθροισμα κελλίων διεσπαρμένων, τοῦ ὁποίου τὸν προϊστάμενον ἐκλέγουν οἱ *κελλιῶται*, ὀνομάζεται δὲ οὗτος *Δικαῖος*. Καλύβαι, κελλία καὶ σκῆται, ὅπως καὶ τὰ *ἡσυχαστήρια* καὶ τὰ *καθίσματα*, ὑπάγονται ἱεραρχικῶς εἰς μίαν κυρίαρχον μονήν, ἀποτελοῦσαι ἅλυσιν ἱεραρχίας, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸ περίφημον φεουδαλικὸν σύστημα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Αἱ Σκῆται ἔχουσιν ἐν μέσῳ τὸν ναὸν αὐτῶν, ὁ ὁποῖος κατὰ παλαιοτάτην ὀνομασίαν λέγεται *Κυριακόν*, ἐνῷ τῶν μονῶν ὁ κύριος ναὸς ὀνομάζεται *Καθολικόν*.

Σκῆται τινὲς εἶναι ὡς μεγάλαι μοναί· οὕτως ἡ Λαυρεωτικὴ σκήτη τῆς *Ἁγίας Ἄννης* εἶχε πρὸ δύο αἰώνων 60 κελλία. Παράδειγμα δὲ καταπληκτικὸν αὐξήσεως, γενομένης ἰδίως διὰ πολιτικοὺς λόγους, παρέχει ἡ Βατοπεδινὴ σκήτη τοῦ *Ἀνίοι Ἀνδρέου*, ἡ ὁποία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος ἤρχισε διὰ τῶν γιγαντιαίων οἰκοδομῶν καὶ διὰ τοῦ πλούτου αὐτῆς νὰ ὑπερτερῇ τὰς μεγάλας κυριάρχους μονάς. Παρόμοιον παράδειγμα αὐτόχρημα Ἀμερικανικῆς προόδου παρέχει καὶ ἡ κυρίαρχος Ρωσικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Τὰ δύο ὅμως ταῦτα ἱστορικὰ φαινόμενα ἐξηγοῦνται εὐκόλως ἐκ τῶν πολιτικῶν Ρωσικῶν βλέψεων (βλ. ἀνωτ. Οἱ Ρῶσοι ἐν Ἁγίῳ Ὄρει).

Οὕτως ἡ μοναχικὴ πολιτεία, ἡ συγκροτηθεῖσα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὄχι μόνον ὑπῆρξε κάλλιστον πολιτειακὸν δημιούργημα, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀνεπτυγμένον ἀκόμη καὶ ὑπὸ ἔποψιν κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Ἡ τόσον σοφὴ διοικητικὴ ἱεραρχία, τῆς κατὰ βαθμίδας λελογισμένας προχωρούσης τάξεως τῶν ἀσκητικῶν καὶ μοναχικῶν ἱδρυμάτων: *Ἡσυχαστήριον-Κάθισμα-Καλύβη-Κελλίον-Σκήτη—Μονὴ* (βασιλική, ἤτοι κυρίαρχος), ἀπὸ αἰώνων, κατὰ *δίκαια παλαιγενῆ*, τηρουμένη ἕως σήμερον, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἔχῃ καὶ ἀναλόγου κοινωνικῆς εὐρυθμίας καὶ τάξεως ἀποτέλεσμα. (Τὰς διοικητικὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας διακρίσεις, τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως, τοὺς προϊσταμένους κλ. βλ. Διοίκησις.)

Πολὺ σοφῶς καὶ λεπτομερῶς ἐπίσης εἶναι διαγεγραμμένη εἰς τὰ *Τυπικὰ* ἡ ὀργάνωσις τῆς ὅλης καὶ τῆς μερικῆς διοικήσεως, τὰ ζητήματα τῆς πρωτοκαθεδρίας, τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως τῶν ἡγουμένων καὶ προϊσταμένων τῶν μεγάλων μονῶν πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν ὑποτεταγμένων μοναχικῶν σκηνωμάτων, ὡς καὶ ἡ τῶν διαφόρων ἐν ταῖς μοναῖς ὀφφικιαλίων. Οὕτω σώζεται καὶ σήμερον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος πλήρης ἡ παλαιὰ ἱεραρχικὴ μοναχικὴ τάξις. Οἱ πρὸς διακονίαν τῶν τῆς Μονῆς, τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν προϊσταμένων διατηροῦσι τὰ παλαιὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν μὲ τὰ ἄπειρα *ὀφφίκια* αὐτῶν καὶ ἐνθυμίζουν τὴν παλαιὰν Βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν.

Τὸ ἐν Καρυαῖς Πρωτᾶτον.—Εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἁγίου Ὄρους, εἰς θέσιν θεσπεσίαν διὰ τὰς φυσικὰς καλλονάς, εἶναι ἐκτισμένη ἡ ἀνέκαθεν πρωτεύουσα, ἂς εἴπωμεν, τῆς μοναχικῆς πολιτείας, τὸ *Πρωτᾶτον*. Τὸ ὄνομα τῆς πρωτευούσης, *Καρυαί*, ἢ κατὰ τὰ παλαιὰ ἔγγραφα *Καρεαί*, ἔχει προφανῶς σχέσιν μὲ τοὺς περὶ αὐτὴν φυομένους λεπτοκαρυῶνας. Εἰς τὰς Καρυάς, ὅπου ὑπῆρχεν ἄλλοτε «ἡ Μεγάλη Λαύρα τῶν Καρεῶν», συνήρχοντο ἀνέκαθεν ἡ *Σύναξις τῶν Γερόντων*, ἤτοι τῶν προϊσταμένων μοναχῶν, ἕως δὲ σήμερον, ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας, αἱ Καρυαὶ εἶναι ἡ ἕδρα τῆς κεντρικῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, εἰς τὴν ὁποίαν ἑδρεύουσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἴκοσι κυριάρχων μονῶν, ἂς εἴπωμεν ἡ Βουλὴ τῶν Γερόντων, καὶ ἡ *Ἱερὰ Ἐπιστασία*, ἡ Κυβέρνησις, ἡ συνισταμένη ἐκ τεσσάρων ἀντιπροσώπων, οἵτινες ὀνομάζονται *ἐπιστάται*, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εἶναι ὁ *Πρωτεπιστάτης* (εἶδος Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως). Ἡ Ἱερὰ Ἐπιστασία ἔχει τὴν *τετραμερῆ σφραγῖδα*, τῆς ὁποίας ἕκαστος Ἐπιστάτης κρατεῖ ἀνὰ ἓν μέρος.

Ἰδοὺ ὁποία ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς ἐν Καρυαῖς διοικήσεως τῶν μονῶν, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Κομνηνοῦ («Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους») πρὸ δύο καὶ ἡμίσεος αἰώνων: «Ἐκεῖ εἶναι, λέγει ὁ Κομνηνός, καὶ ἡ τῶν μοναχῶν ἀγορά, καὶ διάφορα τῶν τεχνιτῶν ἐργαστήρια τριγύρωθεν. Ἐκεῖ συνέρχονται συχνάκις πάντες οἱ μοναχοὶ καὶ ἡγούμενοι καὶ γέροντες τῆς Συνάξεως· καὶ μάλιστα κατὰ πᾶν Σάββατον· καὶ θεωροῦσι τὰς κοινὰς ὑποθέσεις καὶ χρείας ὅλονῶν τῶν μοναστηρίων καὶ σκέπτονται μετ᾽ ἀλλήλων· καὶ κρίνουσι καὶ ἀνακρίνουσι τὰς ἐπισυμβαινούσας διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἐκεῖσε πατέρων. Ἐκεῖ τριγύρω εἶναι καθίσματα καὶ μετόχια ἀπὸ ὅλα τὰ μοναστήρια, μὲ κελλία καὶ ἐκκλησίας, πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν εἰς σύναξιν ἐρχομένων μακρόθεν γερόντων».

Δὲν θὰ φαντασθῶμεν κατ᾽ ἄλλον τρόπον καὶ τὴν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων εἰκόνα τῆς διοικήσεως τῶν Καρυῶν, καὶ τὴν ἀγοράν, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν εἰς τὴν μοναχικὴν ταύτην πολίχνην πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ εὐκολίαν τοῦ βίου τῶν μοναχῶν. Ἡ σημερινὴ καθόλου ὄψις τῶν Καρυῶν εἶναι κοσμική. Μοναχοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ λαϊκοί, ἔχουσι τὰ πρατήρια καὶ τὰ ἐμπορικά των. Ἂν λησμονήσωμεν τὰς γυναῖκας, θὰ νομίσωμεν ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς μίαν εὐδαίμονα κωμόπολιν.

Ἡ Μονὴ τῆς Λαύρας.
[Ἡ περίφημος «φιάλη». Ἡ ἐμπροσθία ὄψις.—(Brockhaus)].

Ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν Ἀθωνιτικὴν πολιτείαν.—Ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν μοναχῶν ἀνεπτύχθη, ὡς βλέπομεν, καὶ διωργανώθη ἄνευ ἀναμίξεως τῆς γυναικὸς εἰς αὐτόν. Δὲν ἀνήκει εἰς ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν ἡ κοινωνιολογικὴ ἐξέτασις τοῦ μοναδικοῦ τούτου φαινομένου· θὰ ἠδύνατο ὅμως νὰ παρατηρήσῃ τις, χωρὶς νὰ νομισθῇ μισογύνης, ὅτι ἀποδεικνύει τοῦτο δυνατὴν τὴν ὀργάνωσιν κοινωνικοῦ βίου, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἔλλειψιν τῆς γυναικείας συνδρομῆς. Εἰς τὰ παλαιὰ Τυπικὰ (ὡς εἰς τοῦ Τσιμισκῆ), ὑπάρχει διάταξις ἀπαγορεύουσα τὴν εἴσοδον ἀγενείων παίδων εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, φυσικὰ δὲ πολὺ περισσότερον τῶν γυναικῶν. Ἡ διάταξις περὶ τῶν ἀγενείων παίδων ἐπαναλαμβάνεται τόσον συχνά, ὥστε δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ συχνὰ παρεβιάζετο. Εἰς τὸ τέταρτον Τυπικὸν τοῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, τὸ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 1393, ὑπάρχει διάταξις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύεται ἀκόμη καὶ ἡ εἰσαγωγὴ θήλεος ζῴου.

Ἐν τούτοις ἡ ἀπουσία γυναικὸς δὲν πιστοποιεῖται κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς συγκροτήσεως τῆς μοναχικῆς πολιτείας. Γνωρίζομεν ἐκ διηγήσεων τὰ κατὰ τὸν 11ον καὶ 12ον αἰῶνα σκάνδαλα, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τὰς ἀνειμένας πολυαρίθμους Βλάχας, ἀναστρεφομένας ἐλευθέρως μετὰ τῶν μοναχῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀπαγόρευσις ἔγινε νόμος ἀπαράβατος, συνδέεται δὲ μᾶλλον μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι κοινὴ μήτηρ καὶ μητροπάρθενον κλέος καὶ προστάτις πάντων τῶν ἐν τῷ Ὄρει ἀσκουμένων ἦτο ἡ Θεοτόκος. Ὄχι μόνον λοιπὸν οὐδεμία ἄλλη γυνὴ ἔχει θέσιν ἐν αὐτῷ, ἀλλ᾽ ἐν γένει πᾶν θῆλυ ἔμψυχον, ἀλλ᾽ ἔστω καὶ ἄλογον, ἀποκλείεται: *«Τὸ ὄρος ἀνεπίβατον τῇ γυναικείᾳ φύσει»*.

Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου γυναικὸς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς αἰσθηματικούς, εἴτε συνήθεις ψυχολογικοὺς λόγους. Ἀνάγεται εἰς δοξασίας πρωτογενεῖς τῶν πρώτων ἡλικιῶν τῶν ἀνθρώπων, ἢ καὶ τῶν σημερινῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἱερότης ἑνὸς ἀντικειμένου ἀναδεικνύεται διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως αὐτοῦ. Τὸ αἴσθημα τοῦ ἐκ τῆς *θεότητος* τρόμου, τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δύναται ν᾽ ἀποκληθῇ *εὐλάβεια* —religio— κυριαρχεῖ εἰς τὸν πρωτογενῆ ἄνθρωπον καὶ ρυθμίζει ὅλας τὰς πρὸς τὸ θεῖον καὶ τοὺς ὁμοίους σχέσεις αὐτοῦ. Ἀπὸ τὸ αἴσθημα τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι προέρχεται ἡ δοξασία τῆς *ἀπαγορεύσεως*— τὸ tabou, ὡς λέγεται εἰς τὴν λαογραφικὴν καὶ ἐθνογραφικὴν ἐπιστήμην (κατὰ Πολυνησιακὴν λέξιν, ἐπειδὴ ἐξαιρέτως εἶναι διαδεδομένη παρὰ τοῖς Πολυνησίοις ἡ δοξασία καὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀπορρέον ἔθιμον).

Τὴν τελειοτάτην διατύπωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀπαγορεύσεως εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Ἡ Πεντάτευχος εἶναι πλήρης τοιούτων προσταγῶν *ἀποχῆς*, διατυπουμένων μάλιστα μὲ πραγματικὴν θεοκρατικὴν στυγνότητα. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς λέξεως *ἅγιος*—sanctus—εὑρίσκομεν δὲ τὴν ἔννοιαν καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς λέξεις *θεῖος, ἱερός*. Ὅλα τὰ πολύτιμα πράγματα εἶναι κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον *ἅγια τῷ Κυρίῳ*, κατ᾽ ἀκολουθίαν, οὐδεὶς ἄνθρωπος ἔχει δικαίωμα ἐπ᾽ αὐτῶν, τρομερὰ δ᾽ εἶναι ἡ ποινὴ τοῦ παραβάτου. Τὴν ὑψίστην ἐκδήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ τρόμου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰεχωβᾶ, δεικνύει ὁ τόπος ὁ κατ᾽

Digitized by Google

ἐξοχὴν ἅγιος τοῦ Θεοῦ, τὰ *ἅγια τῶν ἁγίων*. Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ *τέμενος* τῶν Ἑλλήνων (ἀπὸ τὸ *τέμνω)*, τόπος τετμημένος, κεχωρισμένος, καὶ ἀφιερωμένος εἰς τὸν Θεόν. Τὸ *χωρίον* τοῦτο τὸ *ἅγιον*, ὁ *ἅγιος ἀγρὸς* εἶναι ἐπίσης τὸ *ἄδυτον*, τὸ *ἄβατον*, ὁποῖον ἦτο τὸ ὀνομαστὸν *ἄβατον* τῆς Ἐπιδαύρου. Ὅμοιον εἶναι καὶ τὸ *Kherem* τῶν Σημιτῶν, τὸ γνωστὸν *χαρὲμ* τῶν Μωαμεθανῶν, τόπος ἄβατος εἰς τοὺς ἄνδρας.

Συνέπεια λοιπὸν πρωτογενῶν, ἀλλὰ συμφυῶν μὲ τὸ καθολικὸν ἀνθρώπινον αἴσθημα δοξασιῶν, εἶναι καὶ ἡ διαταγὴ τῆς *ἀποχῆς*, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσδύσεως τῶν ἐναγῶν εἰς τόπους ἁγίους. Ἐναγεῖς δ' ἐθεωρήθησαν πάντοτε αἱ γυναῖκες, αἱ τὰς «καταμηνίους καθάρσεις» ἔχουσαι. Κατ' ἀκολουθίαν αἱ γυναῖκες ἀποκλείονται ἀπὸ ὡρισμένα ἱερά. Ὁ Στράβων ἀναφέρει «Ἀφροδίτης Ἀκραίας ναόν, *ἄδυτον* γυναιξὶ καὶ ἀόρατον» (C. 682). Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος «γυναιξὶν *ἄβατον* ἦν τὸ ἱερόν» (*Ἰωσήπου* Ἰουδ. Ἀρχαιολ. XV, 418). Καὶ σήμερον ἀκόμη ἰσχύει ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου τῶν γυναικῶν εἰς τὸ ἱερὸν τῶν ἐκκλησιῶν μας. Τὰ παραδείγματα εἶναι πάμπολλα. Ἀναφέρω ἀκόμη ὅτι εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ὑπάρχουν ἱερὰ ὄρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαγορεύεται ν' ἀνέρχωνται αἱ γυναῖκες (βλ. *Ἀδαμ. Ἀδαμαντίου*, «Ἁγνείας πεῖρα», Λαογραφία τ. Β', 1911 σ. 92 ἑξ.).

Ἀπὸ τοιαύτας ἀντιλήψεις προῆλθε καὶ ὁ *νόμος τῆς ἀποχῆς*, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον Ἅγιον Ὄρος, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς εἰσόδου τῆς γυναικὸς εἰς τὸν Ἄθωνα. Τὸ *Ὄρος* εἶναι *Ἅγιον*, διότι ἡ Παρθένος, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἁγνή, ἔχει ἤδη πατήσει τὸ ἱερὸν ἔδαφος αὐτοῦ. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ βεβηλοῦται ὁ *ἅγιος τόπος* αὐτῆς ἀπὸ τὰς γυναῖκας τὰς ἐχούσας τὰς «καταμηνίους καθάρσεις;» Ἡ Παρθένος ἡ Πάναγνος σκέπει τὸ *Ἅγιον Ὄρος*, τὸ εἰς αὐτὴν μόνην ὡς γυναῖκα καθιερωμένον *Ὄρος*. Δύνανται νὰ συμβαίνουν κάθε ἡμέραν βεβηλώσεις χειρότεραι τοῦ ἁγίου χώρου, κυριαρχεῖ ὅμως ἡ εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως πρωτόγονος ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶν *ἅγιον* ὑπόκειται εἰς τὸν *νόμον τῆς ἀποχῆς*. Ἡ ἁγνεία τῆς Παρθένου καὶ ἡ ἱερότης τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐξαίρονται ἀκόμη περισσότερον διὰ τῆς ἀπουσίας πάσης ἄλλης γυναικός.

Ὁ μοναχικὸς βίος.—Ἡ μοναχικὴ κοινωνία τοῦ Ἄθωνος διατηρεῖ ἕως σήμερον τὸν πατροπαράδοτον τρόπον τοῦ βίου, καὶ οὕτω τὸ Ἅγιον Ὄρος εἶναι σήμερον τὸ μόνον μέρος τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει πιστὴν εἰκόνα Μεσαιωνικοῦ βίου καὶ εἰς τὸ ὁποῖον διεσώθη γνησία καὶ πλήρης ἡ Βυζαντινὴ παράδοσις. Παρετήρησεν ἤδη τὸ ἰδιάζον τοῦτο ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρέχει ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν ὁ Ἄθως, ὁ ἐκ τῶν πρώτων περὶ αὐτοῦ γράψας Μανουὴλ Γεδεών. «Ὡς ἔχει σήμερον —λέγει ὁ ἀκάματος οὗτος ἐρευνητὴς—ὡς ἐν τῷ παρελθόντι, οὕτω καὶ ἐν τῷ παρόντι, διατελεῖ ὢν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἀναπαράστασις τοῦ μοναχικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων τοῦ Χριστιανισμοῦ χρόνων, εἰ μὴ καθόλου τοῦ Βυζαντινοῦ αἰῶνος ἀναπαράστασις... Ὁ μεταβαίνων εἰς Ἅγιον Ὄρος εὑρίσκει ἑαυτὸν αἰφνιδίως ἐν μέσῳ μεσαίωνι ἐντὸς τοῦ ἀρχαΐζοντος τούτου μοναχικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ σπουδάζει ἐν αὐτῷ... τὰ ἀσκητήρια τῆς Νιτρίας καὶ τῶν Ταβεννῶν, βλέπει ζώσας τὰς χαλκογράφους διατάξεις, ἃς εἰς τὸν Ὅσιον Παχώμιον ἔδωκεν ὁ ἄγγελος, βλέπει ζῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις καὶ πιστότατα τηρούμενον τὸ βυζαντινὸν ἐκκλησιαστικὸν τυπικόν, βλέπει τὰς ἱερὰς μονὰς ὁμοιαζούσας μεσαιωνικοῖς φρουρίοις, τοὺς καθολικοὺς—ὡς ἠθέλομεν εἴπει κοσμικώτερον τοὺς καθεδρικοὺς—ναοὺς διασώζοντας τὸ βυζαντινὸν σχέδιον. Ἡ ἔκπληξις τοῦ προσκυνητοῦ ἄρχεται ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰσόδου, ἣν καὶ αὐταὶ αἱ ἐπισημότεραι μοναὶ ἔχουσι χαμηλήν, περιελισσομένην, σκοτεινήν, οἷον εἰπεῖν μυστικήν» (Ὁ Ἄθως, σ. 28 ἑξ.).

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς των οἱ μοναχοὶ διέρχονται φυσικὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας. Ὁποία ἡ κατάνυξις κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς, ἰδίως κατὰ τὸν ὄρθρον, εἰς τοὺς ἐκ τῶν φώτων καταλάμποντας ἱεροὺς ναούς, μὲ τὰς ψαλμῳδίας αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν μοναχῶν εἰς τοὺς χορούς των, μὲ τὰς σεμνὰς ἱεροτελεστίας καὶ τὰς ἄλλας πατροπαραδότους συνηθείας τῶν ἐκκλησιαζομένων μοναχῶν! Ὄρθροι, λιταί, ἑσπερινοί, λειτουργίαι, τελεταὶ ἀπορροφῶσι τὸν χρόνον τῶν «ἐπιθυμούντων νὰ αἰνῶσι τὸν Κύριον ἑπτάκις τῆς ἡμέρας». Ὁ Ἁγιορείτης μητροπολίτης Κορινθίας Κύριλλος ἔγραφε μὲ ἁπλότητα: «ὅταν βλέπῃ τινὰς ἐκεῖνον τὸν ἀξιοθέατον καὶ ἀξιοσέβαστον καλλωπισμὸν τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν καὶ ἀκροάζεται ἐκείνην τὴν ἔκτακτον καὶ ἐναρμόνιον, κατανυκτικὴν καὶ διεξοδικὴν ἀκολουθίαν (ἡ ὁποία στοχάζομαι νὰ μὴ ψάλλεται εἰς ἄλλο μέρος τῆς γῆς οὕτως ἐντελῶς καὶ εὐτάκτως) νομίζει ὅτι εὑρίσκεται μέσα εἰς τὸν παράδεισον» (*Κυρίλλου* Προσκυνητάριον Δοχειαρίου, παρὰ *Γεδεὼν* «Ὁ Ἄθως» σ. 37).

Τὰ κοινόβια.—Ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους, οὕτω καὶ εἰς τὸν Ἄθωνα ἔχομεν μοναστήρια *ἰδιόρρυθμα* καὶ μοναστήρια *κοινόβια*, τῶν ὁποίων ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὰ κοινὰ ἢ μὴ συμπόσια. Τὰ *κοινόβια* διευθύνονται ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἡγουμενοσυμβουλίου, εἶναι δὲ κοινὴ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ θεωρεῖται καὶ αὕτη ὡς μία ἱεροτελεστία. Πηγαίνουν εἰς τὴν «*Τράπεζαν*», ἡ ὁποία εἶναι ἴδιον οἰκοδόμημα μὲ μεγάλην αἴθουσαν εἰς τὸ κέντρον, ἐν σώματι οἱ μοναχοί, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς γέροντας. Ἔμπροσθεν τοῦ ἡγουμένου φέρονται ἀνημμέναι λαμπάδες καὶ ἀκολουθοῦσι κατὰ στοίχους οἱ ἄλλοι πατέρες. Ὅταν φθάσῃ ἡ πομπὴ εἰς τὴν τράπεζαν καὶ ἕκαστος εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ «*ἀρχίζει ὁ διαβαστὴς καὶ λέγει τὸ Φάγονται πένητες, καὶ τὰ λοιπά· καὶ εὐλογεῖ ὁ καθηγούμενος, κτυπῶντας καὶ ὁ ἐφημέριος τὸ κόνδιον εἰς τὸν διωρισμένον καιρόν. Καὶ ὁ διωρισμένος κανονάρχος, ὄντας εἰς τὸν διωρισμένον ἄμβωνα τῆς Τραπέζης, ἀναγινώσκει τὰ κατὰ τὴν ἑορτήν, ὅλοι οἱ πατέρες τρώγουσι μὲ ἄκραν σιωπήν, ἀκροαζόμενοι τὴν ἀνάγνωσιν. Ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς νὰ πίῃ ὁ ἡγούμενος τὸ κρασοβόλι του, κτυπᾷ τὸ κόνδιον ὁ ἐφημέριος, λέγοντας καὶ ὁ ἴδιος ὁ κανόναρχος τὸ Δι' εὐχῶν τοῦ Ἁγίου Πατρός, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ μετὰ τοῦτο ὅλοι οἱ πατέρες πίνουσι τὸ κρασί τους*». Εἰς Προσκυνητάριον τῆς Λαύρας, γραφὲν πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος ὑπὸ Μακαρίου Τριγώνη (1772), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σκευοφύλαξ τῆς μονῆς, διὰ μακρῶν περιγράφεται ἡ ὅλη τάξις τῶν μοναχικῶν τούτων συσσιτίων, ἐχόντων μορφὴν ἱεροτελεστίας.

Ἡ φιλοξενία καὶ φιλανθρωπία. — Εἰς τὰς ἰδιορρύθμους μονὰς ὁ βίος εἶναι ὀλίγον κοσμικώτερος, διότι ἕκαστος ἐκ τῶν μοναχῶν ζῇ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἐργάζεται δι' ἴδιον λογαριασμόν, ἔχει ἰδίαν περιουσίαν, τρώγει μόνος ἔχων ἰδίαν τράπεζαν, ἂν εἶναι πλούσιος, καὶ ἰδίαν κατοικίαν μὲ ὅλα τὰ χρειώδη. Ἡ ὅλη ὅμως δίαιτα καὶ πολιτεία, ἂν καὶ ἀφίσταται βεβαίως ἀπὸ τὰ γνήσια μοναχικὰ ἔθιμα, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς μονὰς ταύτας ἔχει πάντοτε κἄτι τὸ ἀρχαϊκόν.

Συνήθεια ὡραία παλαιῶν χρόνων, μοναχικὴ καὶ ἰδιάζουσα εἰς τὰς ἀρχαίας μονὰς διατηρεῖται ἀναλλοίωτος εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος· εἶναι δ' αὕτη ἡ φιλοξενία τῶν ξένων. Καταλύουσιν ὅλοι οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν μονὴν εἰς τοὺς *ξενῶνας* ἢ ξενοδοχεῖα αὐτῶν. Εἰς τὸ *ἀρχονταρίκι*, ἤτοι τὴν αἴθουσαν τῶν ξένων, ὁ *ἀρχοντάρις* εἶναι ἐντεταλμένος νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς πᾶσαν ξενίαν καὶ περιποίησιν. Ὁ ἄρτος δίδεται προθύμως εἰς πάντα αἰτοῦντα, ἑκάστη δὲ μονὴ πρὸ τῆς μεγάλης πύλης αὐτῆς ἔχει πάντοτε προμήθειαν ἄρτου, ἡ ὁποία διανέμεται εἰς πάντα διαβάτην. Καὶ ἡ παλαιὰ συνήθεια αὕτη ἔχει τὴν ὡραίαν παράδοσίν της. «*Ἐστενοχωρήθη μίαν φορὰν ὁ Ἅγιος* (Ἀθανάσιος) *ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα τῆς τροφῆς, καὶ μὴ ἔχοντας ἄλλο τι νὰ κάμῃ, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Λαύραν λυπούμενος, καὶ πηγαίνοντας εἰς τὰς Καρυὰς τὸν ὑπήντησεν αὐτοῦ, ὅπου εἶναι τὸ ἁγίασμα, ἡ πανάμωμος δέσποινα Θεοτόκος, ἡ ἑτοίμη ἐλπὶς τῶν ἀπηλπισμένων, καὶ τοῦ εἶπε νὰ γυρίσῃ ὀπίσω εἰς τὴν Λαύραν του, εἰς τὴν ὁποίαν θέλει εὕρει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πλουσιοπάροχα*» (Προσκυνητάρια Κομνηνοῦ καὶ Τριγώνη). Εἰς τὸν βίον τοῦ κτίτορος τῆς Σίμωνος Πέτρας εὑρίσκονται αἱ ἑξῆς ὁδηγίαι: «*Φυλάττετε τὴν παράδοσιν τῆς κοινοβιακῆς ζωῆς, ὅπου εἴδετε, καὶ τὴν εὐταξίαν της Ἐκκλησίας... Νὰ εἶσθε εἰρηνικοί, φιλόξενοι*» (παρὰ *Γεδεών*, ἔνθα ἀνωτ. σ. 49 ἑξ.).

Ἐν γένει ὄχι μόνον ἡ φιλοξενία, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τοὺς πάσχοντας καθόλου περίθαλψις ἀποτελοῦν καλῶς διωργανωμένην μέριμναν δημοσίας περιθάλψεως, τοὐλάχιστον εἰς τὰς μεγάλας μονάς. Καὶ κατὰ τοῦτο προσέτι τὸ Ἅγιον Ὄρος παρέχει ἕως σήμερον εἰκόνα τῆς μεγάλης δημοσίας προνοίας, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἡ Βυζαντινὴ Διοίκησις καὶ ἡ ὁποία τιμᾷ τὴν Ἑλληνικὴν ἐκείνην κοινωνίαν τοῦ Μεσαίωνος. *Τὰ νοσοκομεῖα* τῶν μεγάλων μονῶν εἶναι καλῶς διερρυθμισμένα, ἔχοντα τοὺς ἰατροὺς καὶ τὰ φαρμακεῖά των. Ἰδιαιτέρα δὲ μέριμνα λαμβάνεται δι' εἰδικὰς ἀσθενείας, ὡς διὰ τοὺς λελωβημένους, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχον ἰδιαίτερα κελλία εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων πρὸ δύο ἤδη αἰώνων, ὅπως κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα εἰς μονὰς τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ ἀσχολίαι τῶν μοναχῶν.—Τὸ μὴ ἀφιερούμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν μέρος τοῦ βίου ὀφείλει διὰ τὸν Ἁγιορείτην μοναχὸν ν' ἀφιεροῦται εἰς τὴν

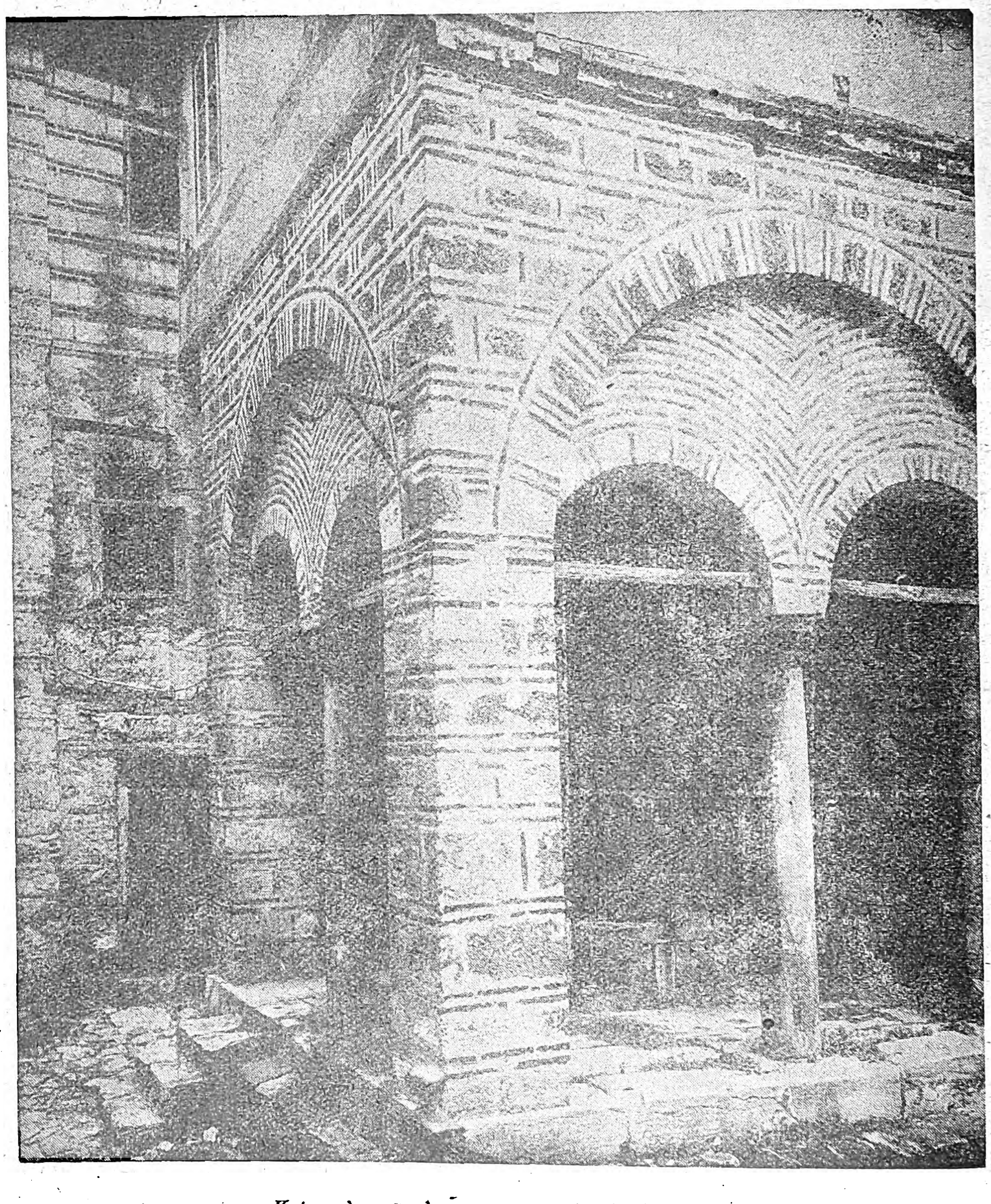

Κτίρια ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὸν Ἄθωνα.
(Ἡ τοιχοδομία εἶναι ὡς ἡ τῶν ἐκκλησιῶν, μὲ δόμους καὶ πλίνθους, καὶ μεγάλα δίλοβα ἀνοίγματα).

Digitized by Google

ἐργασίαν. Οἱ ἀνώτεροι ἔχουσι φροντίδα τὰ τῆς διοικήσεως τῆς μονῆς. Οἱ ἄλλοι ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται εἰς τὰ κελλία αὐτῶν ἐξασκοῦντες διάφορα χειροτεχνικὰ ἐπαγγέλματα. Ἐργάζονται ὡς ράπται, ὡρολογοποιοί, βιβλιοδέται καὶ παντοίων ἄλλων ἐπαγγελμάτων τεχνῖται. Τὰς δὲ κατωτέρας ἐργασίας, τὰς ἔξω μὲν τῆς μονῆς, ὡς τὴν γεωργίαν, τὴν φύλαξιν τῶν ποιμνίων καὶ ἄλλας, ἐκτελοῦν ἰδίως κοσμικοί, οἱ λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀρκετὰ πολυπληθεῖς εἰς τὸν Ἄθωνα (γεωργοί, βουκόλοι, ἀγωγιάται κ.τ.λ.), πολλάκις δὲ καὶ μοναχοί. Τὰς δὲ ἐργασίας τὰς γινομένας ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ, δηλαδὴ τὴν περιποίησιν, τὴν διακονίαν, «λάτραν», ὡς λέγομεν, αὐτῆς, ἐκτελοῦν συνήθως οἱ κατώτεροι μοναχοὶ καὶ οἱ ὑποτακτικοί, ἢ τὰ καλογηροπαίδια, τὰ ὁποῖα διακονοῦν τοὺς *γέροντάς των* καὶ ἔχουσι τὴν προστασίαν αὐτῶν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ μοναχικοῦ των βίου.

Δυσκολώτερος ἦτο πάντοτε ὁ βίος τῶν νεωστὶ προσερχομένων πτωχῶν νεοφύτων, καὶ ἐκείνων τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν κατώρθωναν διὰ δεξιότητός τινος νὰ ἐξασκῶσιν ἐπάγγελμά τι ἢ διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐργασίας των νὰ ὑψωθῶσιν εἰς ἀνώτερόν τι ὑπούργημα. Πάντες οὗτοι προορίζονται διὰ τὰ κατώτερα ἔργα: εἴτε ὑπηρετοῦσι τοὺς ἀνωτέρους των, εἴτε εἶναι κοινοὶ ὑπηρέται τῆς μονῆς, εἴτε στέλλονται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐργασίας. Ἡ σπουδαιοτέρα δὲ εἶναι ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων τῆς μονῆς, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ διαμένουσιν οἱ ἐν αὐτοῖς ἐργαζόμενοι, ἂν ταῦτα κεῖνται εἰς μακρινὰς ἀποστάσεις. Ἀλλ' ὅσα κτήματα, εἴτε κῆποι εἶναι περὶ τὴν μονήν, ταῦτα καλλιεργοῦνται ἀπὸ μοναχούς, οἱ ὁποῖοι ἐγειρόμενοι βαθέος ὄρθρου πορεύονται εἰς τὴν πολύπονον ταύτην ἐργασίαν των.

Ὁ κοινωνικώτερος βίος.—Εἰς τὰς μεγάλας μονάς, καὶ δὴ τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπεδίου, ὁ βίος, ὡς ἐκ τῆς εὐμαρείας αὐτῶν, παρέχει ὁπωσδήποτε κοινωνικώτερον θέαμα. Αἴθουσαι μεγάλαι καὶ εὐπρεπέσταται πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ξένων, *ἀρχονταρίκια* πλούσια, καθαριότης καὶ πολὺ ἀξιοπρόσωπος ἐμφάνισις τῶν μοναχῶν καὶ δὴ τῶν προυχόντων παρέχουν ἐξόχως εὐάρεστον ἐντύπωσιν, ὄχι μόνον εἰς συνήθεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπισημοτάτους ξένους. Ἔπειτα τόσον εὐχερῶς εὑρίσκει ὁ ξένος πᾶν ὅ,τι χρειασθῇ, ὥστε δὲν νομίζει ὅτι εἶναι μακρὰν πόλεως. Φωτογράφοι, ζωγράφοι, τεχνῖται διάφοροι, ἰατροί, φαρμακεῖα, νοσοκομεῖα—διὰ νὰ μὴ ὁμιλήσω περὶ τροφίμων καὶ τῶν ἄλλων πρὸς εὐχάριστον διαμονὴν ἀναγκαίων—πάντα ταῦτα δίδουσιν εἰκόνα ὄχι μόνον εὐμαρείας καὶ ἀξιοπρεπείας, ἀλλὰ καὶ λεπτοτέρου κοινωνικοῦ βίου, εἰς τὸν ὁποῖον κατώρθωσαν νὰ ὑψωθοῦν καὶ νὰ ὑψώσουν τὸ Ὄρος ὅσοι ἐκ τῶν πατέρων εἶχον καὶ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα καὶ εὗρον προσφόρους περιστάσεις.

Κατὰ τὰ τελευταῖα δ' ἔτη καὶ ὁ πνευματικὸς βίος ἔγινε ζωηρότερος καὶ προοδευτικώτερος. Δὲν συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο μόνον οἱ ἰατροὶ τῶν μοναστηρίων καὶ ἄλλοι κοσμικοὶ λόγιοι ἐπὶ πολὺ διαμείναντες εἰς μονάς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τοὺς μοναχούς, οἱ ὁποῖοι μὲ πᾶσαν φιλοτιμίαν κατέγιναν εἰς μελέτας. Τινὲς δὲ καὶ σπουδὰς συστηματικὰς ἠκολούθησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον, ἐπιστρέψαντες ἔπειτα εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας αὐτῶν. Εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην κίνησιν, ἡ ὁποία ἄλλως τε καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς ἔπειτα αἰῶνας δὲν ἔλειψεν, ἔδωκαν ὤθησιν αἱ συχναὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπισκέψεις λογίων καὶ ἐπιστημόνων πρὸς ἐρεύνας ἐπιστημονικάς, ἱστορικάς, ἐκκλησιαστικάς, ἀρχαιολογικάς. Παραλειπομένων τῶν ξένων, πρέπει ν' ἀποδοθῇ ὡς εἰς τὸν πρῶτον ἐκ τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν, τιμὴ εἰς τὸν γεραρὸν ἐρευνητὴν *Μανουὴλ Γεδεών*, ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τὸ 1885 ἔγραψεν ἄξιον λόγου βιβλίον «*Ὁ Ἄθως—ἀναμνήσεις—ἔγγραφα, σημειώσεις*», ἔπειτα εἰς τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν *Σπυρίδωνα Λάμπρον*, ὁ ὁποῖος μετὰ μαθητῶν του ἠρεύνησε καὶ ἐμελέτησε τὰς βιβλιοθήκας. Τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη καὶ πολλοὶ ἄλλοι νεώτεροι ἐπιστήμονες, εἴτε καὶ καλλιτέχναι, μετέβησαν καὶ διέμειναν πρὸς μελέτην εἰς τὸν Ἄθωνα. Ἡ παρουσία τῶν λογίων κοσμικῶν ὁμοεθνῶν ἐν μέσῳ τῶν φιλοτίμων πατέρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐνίσχυσε τὸν ἔμφυτον ζῆλον καὶ τὴν φιλομάθειαν πολλῶν μοναχῶν, καὶ σήμερον παρέχει ἡ σεμνὴ μοναχικὴ πολιτεία ὄχι μόνον τὴν πολύτιμον εἰκόνα τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ παρελθόντος ἱστορικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ τὴν νεωτεριστικὴν εἰκόνα τοῦ πολιτισμένου συγχρόνου βίου. Καὶ τὰς δύο ταύτας εἰκόνας φαιδρύνουν αἱ ἀπόψεις τοῦ καλλιτεχνικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ Ἁγιορειτικοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι εὗρον καλλίστην ἐμφάνισιν εἰς τὴν *Ἀθωνιάδα Σχολήν*, εἰς τὸ *Ἐργαστήριον τῶν Ἰωασαφαίων* καὶ εἰς τὰς περιφήμους *βιβλιοθήκας τοῦ Ἁγίου Ὄρους*.

Ἡ Ἀθωνιὰς Σχολή.—Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἐλειτούργει εἰς τὸν Ἄθω, εἰς τὸ κελλίον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, «Ἰβηρικὴ Θεολογικὴ Σχολή», ἡ ὁποία ἦτο βεβαίως σχολὴ Ἑλληνική. Ἀλλ' ἐκείνη, περὶ τῆς ὁποίας γνωρίζομεν πολὺ πλειότερα ἦτο ἡ περίφημος *Ἀθωνιὰς Σχολή*, ἡ ὁποία ἱδρύθη τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ τῆς ὁποίας σῴζονται μεγάλα καὶ ἐπιβλητικὰ ἐρείπια πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου.

Διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Ε' ἵδρυσεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τῷ 1749 σχολεῖον «*οἷον δυστυχοῦσι Γραικοῖς οὐδέπω ἐφάνη*». Ἡ Σχολὴ ἱδρύθη ἐπὶ ὑλομανοῦντος λόφου πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, διὰ φροντίδος καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἱερομονάχου Μελετίου τοῦ Βατοπεδινοῦ. Εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν διωρίσθη συνοδικῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἵδρυσιν, τῷ 1753, διδάσκαλος τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων ὁ διάσημος *Εὐγένιος Βούλγαρις*, συγχρόνως δὲ ἐξεδόθη καὶ Πατριαρχικὸν σιγίλλιον, τὸ ὁποῖον ἐκανόνιζε τὰ τῆς Σχολῆς, τὰ κατὰ τοὺς διδασκάλους, τοὺς διευθύνοντας καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῆς. Ἡ Σχολή, κατὰ τὸ σιγίλλιον τοῦτο, ἔπρεπε νὰ εἶναι «φροντιστήριον Ἑλληνικῶν μαθημάτων, παιδείας τε καὶ διδασκαλίας παντοδαπῆς ἔν τε λογικαῖς, φιλοσοφικαῖς τε καὶ θεολογικαῖς ἐπιστήμαις». Εἰς τὴν Σχολὴν θὰ ἠδύναντο νὰ διδάσκωνται καὶ παιδεύωνται ὄχι μόνον οἱ ἀπὸ τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, «ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἄλλος ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει σεβασμίων μονῶν βουλῇ τε καὶ ἀδείᾳ τῶν ἐν αὐταῖς προϊσταμένων ἢ καὶ ἔξωθέν ποθεν ἐπιδεδημηκὼς ἀφ' οἱασοῦν ἐπαρχίας καὶ πολιτείας καὶ χώρας κατ' ἔρωτα παιδεύσεως, ἱερωμένος τυχὸν ὤν, ἢ τῆς τῶν λαϊκῶν τάξεως, πλὴν ἱκανὸς πρὸς τὴν τῶν μαθημάτων ἀνάληψιν». Χαρακτηρίζει δὲ τὸ ἴδιον σιγίλλιον τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν «ἄνδρα πεπαιδευμένον καὶ λόγιον καὶ παντοδαπῆς ἐπιστήμης κεκοσμημένον καὶ γεγυμνασμένον καὶ δυνάμενον παιδεῦσαι τοὺς μαθητὰς οὐ μόνον τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν λογικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ναὶ μὴν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ ὅσα εἰς ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀνήκουσιν». Πρὸς ἐποπτείαν τῆς Σχολῆς διωρίσθησαν ἐπίτροποι, τῶν ἐπιτρόπων δὲ τούτων ἔφοροι καὶ ἐπόπται.

Πρὸς κανονικὴν λοιπὸν λειτουργίαν τῆς Σχολῆς εἶχον ληφθῆ συνετὰ μέτρα, ἀφοῦ ἐλαμβάνετο καὶ μέριμνα «πρὸς ἐπισκευὴν ἢ ἀνέγερσιν ἢ καλλωπισμὸν οἰκημάτων». Ἡ πρόοδος ὅμως αὐτῆς, παρὰ τὴν καλὴν διάθεσιν τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ τῶν εὐεργετῶν, προσέκοψεν εἰς ἔριδας, αἱ ὁποῖαι ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῇ τῇ Σχολῇ, ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν Εὐγένιον, ὁ ὁποῖος δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ περισσότερα τῶν ἓξ ἐτῶν. Ὁ σοφὸς ἀνήρ, ἔχων ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του καὶ ἄλλους διδασκάλους, εἰργάσθη συντόνως διὰ ν' ἀναδείξῃ εἰς περιωπὴν τὴν Ἀθωνιάδα Σχολήν, μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ὅμως ἤρχισεν αὕτη νὰ παρακμάζῃ. Ἐξηκολούθησαν ἐν τούτοις νὰ ὑπάρχουν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διάφορα σχολεῖα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ σήμερον λειτουργεῖ μικρὰ Ἱερατικὴ Σχολὴ εἰς τὰς Καρυάς, Ἀθωνιὰς Σχολὴ καὶ αὐτὴ καλουμένη, μελετᾶται δὲ πάντοτε ἡ ἵδρυσις μεγάλης Θεολογικῆς Σχολῆς.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀνάπτυξις.—Ἀπὸ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους, καὶ δὴ ἀπὸ τὴν σύστασιν τῆς μοναχικῆς πολιτείας, δὲν ἔπαυσε νὰ ἀκμάζῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀνώτερος βίος πνευματικὸς καὶ καλλιτεχνικός. Ἐννοεῖται ὅτι ὑπῆρξαν διάφοροι ἐποχαὶ ἀνθήσεως καὶ καταπτώσεως τοῦ βίου τούτου, γενικῶς ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὐδέποτε ἔλειψαν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος αἱ ἀσχολίαι τῶν μοναχῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα καλλιτεχνικὰ καὶ πνευματικά. Κατὰ ταῦτα τὸ Ἅγιον Ὄρος ὁμοιάζει, εἰς πολὺ βεβαίως μικρότερον βαθμόν, ἀλλὰ κατά τινα ἀναλογίαν, πρὸς τὰς παλαιοτάτας μεγάλας μονὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὴ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν σημαντικώτατα κέντρα τῆς δημιουργίας τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκτὸς τῶν σημαντικωτέρων ἔργων τέχνης, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω, ἀείποτε διάφοροι τεχνῖται καὶ καλλιτέχναι μοναχοὶ ἐξετέλουν πολυποίκιλα ἔργα τέχνης ἢ δεξιοτεχνίας. Πλεῖστοι εἶναι οἱ ζωγράφοι, οἱ ὁποῖοι ζωγραφίζουν μικρὰς εἰκόνας ἐπὶ ξύλου πρὸς πώλησιν, εἴτε εἰς τὰ κελλία των, εἴτε εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Καρυῶν. Πλεῖστοι δὲ εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰς καλύβας ἢ τὰς σκήτας αὐτῶν κατασκευάζουν μὲ μεγάλην ἐπιτηδειότητα, ἐκ ξύλου συνήθως, πολυειδῆ ἀντικείμενα τῆς ἐκκλησίας, εἴτε τοῦ κοινοῦ βίου (σφραγίδας, κοχλιάρια κλπ.). Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ φωτογράφοι μοναχοὶ ἐξασκοῦν εἰδικῶς τὴν τέχνην ταύτην. Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ὑπῆρχον οἱ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καταγινόμενοι εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ διακόσμησιν χειρογράφων, οἱ *καλλιγράφοι* λεγόμενοι καὶ *χρυσογράφοι* καὶ *μικρογράφοι*, ἐπίσης καὶ οἱ θεραπεύοντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν.

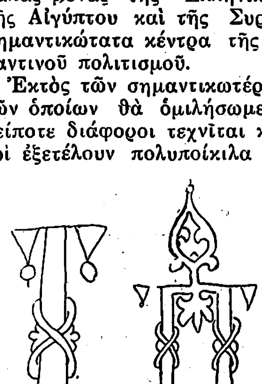

Ἀρχικὰ γράμματα.
(Ἀπὸ παλαιὸν χειρόγραφον)

Ἀξιοθαύμαστα ὅμως εἶναι πρὸ παντὸς τὰ ἔργα τῆς Ἁγιορειτικῆς ξυλογλυφίας. Κινοῦν ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξιν πολλὰ τοιαῦτα λεπτοτεχνήματα διὰ τὴν ὑπομονήν, τὴν δεξιότητα καὶ πολλάκις τὴν τέχνην αὐτῶν. Συχνάκις φιλοτεχνοῦνται μεγάλαι εἰκονικαὶ παραστάσεις ἐπὶ τοῦ ξύλου, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ὁλοκλήρους συνθέσεις, περιεχούσας ἀπειρίαν προσώπων. Ἐσχάτως ἐξετέθη ἐν Ἀθήναις ἓν τοιοῦτον ξυλογλυφικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον παρίστανε ὁλόκληρον τὴν *Δευτέραν Παρουσίαν* μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας αὐτῆς. Πρὸς κατασκευὴν τῶν λεπτουργημάτων τούτων ἀφιερώνεται πολλάκις ὁλόκληρος ὁ βίος ἑνὸς ἢ περισσοτέρων μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ πολυειδῆ ἐργαλεῖα, κατασκευαζόμενα ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, καὶ μετὰ θαυμαστῆς ὑπομονῆς σκαλίζουσιν ἐπὶ τοῦ ξύλου τὴν σύνθεσίν των. Φαίνεται ὅτι καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἠσκεῖτο ἡ τοιαύτη μικροτεχνία εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς παραδόσεως ἔχει φθάσει εἰς μοναδικὸν βαθμὸν τελειότητος.

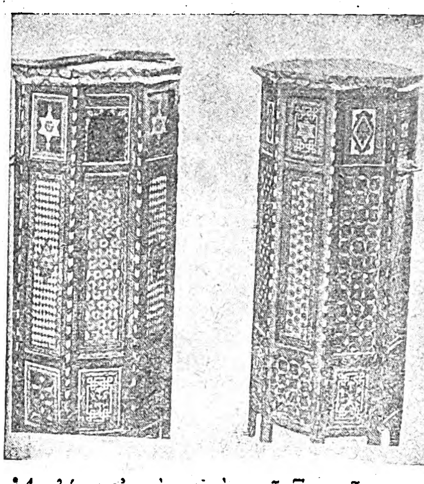

Ἀναλόγια εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ξενοφῶντος.
(Εἰργασμένα μὲ ἐπικόλλησιν σιντεφίου)

Μὲ τόσην ἀφέλειαν, ἀλλὰ καὶ γραφικότητα, παριστάνει τὰς ποικίλας ταύτας ἐργασίας τῶν ἀσκητῶν ὁ παλαιὸς προσκυνητὴς Ἰωάννης Κομνηνός, ὥστε ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφομένων θέλει δώσει ζωηρότατον χρωματισμὸν εἰς τὴν ἀφήγησίν μου:

«Οἱ δὲ ἐκεῖσε κατοικοῦντες—λέγει—ἐρημῖται καὶ ἀσκηταὶ ζῶσι μὲ τὸ ἐργόχειρόν τους· καὶ οἱ μὲν εἶναι καλλιγράφοι, οἱ δὲ βιβλιοδέται, οἱ δὲ ψάλται· καὶ ἄλλοι μὲν σκάπτουσι ἐγκόλπια καὶ σταυρούς· ἄλλοι δὲ πλέκουσι καλυμμαύχια· ἕτεροι δὲ ποιοῦσι χουλιάρια, καὶ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν κομπολόγια. Καὶ ἀπ' αὐτὰ ζωοτρέφονται... Συνάγονται δὲ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ λειτουργοῦνται ὁμοῦ εἰς τὸ Κυριακόν».

Ἡ ἐπίδοσις εἰς τὴν ζωγραφικὴν ὑπῆρξε συνεχὴς καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς συγκροτήσεως τοῦ μοναχικοῦ συνοικισμοῦ. Καὶ εἶναι τοῦτο φυσικόν, διότι ἐκτὸς τῶν μικρῶν εἰκόνων, μοναχοὶ ἦσαν πάντοτε οἱ ζωγραφήσαντες εἰς τοὺς τοίχους τὰς μεγάλας εἰκονογραφικὰς συνθέσεις τῶν ναῶν. Ἡ διὰ τοιχογραφιῶν δὲ διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν, ἰδίως ἡ ἀνακαίνισις τῶν παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν δὲν ἔπαυσε νὰ συνηθίζεται διαρκῶς ἕως σήμερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀφοῦ καὶ τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχομεν ἔργα τοιαῦτα μοναχῶν. Τὰ τέλη δὲ τοῦ 18ου αἰῶνος (τῷ 1795) ἐζωγραφήθησαν μεγάλαι τοιχογραφικαὶ συνθέσεις, αἱ ἀξιόλογοι τοιχογραφίαι, αἱ ὁποῖαι διακοσμοῦν τὸν νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων.

Τὸ δραστηριώτερον κέντρον ἀσκήσεως τῆς ζωγραφικῆς τέχνης εἶναι τὸ πασίγνωστον τῶν *Ἰωασαφαίων* εἰς τὴν ὁμώνυμον Καλύβην τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν Λαύραν ὅπου καὶ σήμερον ἐργάζεται ἀληθὴς μοναχικὴ σχολὴ ἁγιογραφίας, τῆς ὁποίας αἱ εἰκόνες κοσμοῦν ἐκκλησίας τοῦ Ἄθωνος καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος εἰργάσθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἁγιογράφος Ἰωάσαφ, τούτου δὲ οἱ μαθηταὶ διετήρησαν ἕως σήμερον τὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν τοῦ διδασκάλου. Ἡ Ἁγιορειτικὴ αὐτὴ σχολὴ ἐλευθεριάζει, διότι εἰς τὰ παλαιὰ Βυζαντινὰ εἰκονογραφικὰ θέματα ἐφήρμοσε τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ νεορωσικὴν τεχνοτροπίαν. Οἱ Ἰωασαφαῖοι ἐργάζονται ἐπὶ σχεδίων τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως κατώρθωσαν καὶ διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἀθωνιτικῶν προτύπων καὶ διὰ τῆς ἰδίας παρατηρήσεως νὰ προσδώσωσιν ἰδιάζοντά τινα χαρακτῆρα. Ὁ ἐπισκέπτης δὲν δύναται ἢ νὰ θαυμάσῃ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν τάξιν, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ εἰς τὸ ἐργαστήριόν των.

Αἱ βιβλιοθῆκαι τοῦ Ἁγίου Ὄρους.—Ἀλλ' ἡ

Digitized by Google

πνευματικωτέρα καὶ ἀρχαϊκωτέρα ὄψις τοῦ Ἀθωνιτικοῦ βίου εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰ χειρόγραφα καὶ τὰς περιφήμους βιβλιοθήκας αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι κινοῦν τὸ ζωηρότατον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, εἶναι δὲ ἀνεξάντλητον ταμεῖον γνώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ βίου.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς αἰῶνας ἤρχισαν οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ νὰ συναθροίζουν βιβλία, καὶ οὕτω νὰ συνεχίζεται ἡ πολύτιμος ἀρχαία παράδοσις τῶν μεγάλων Ἀλεξανδρινῶν βιβλιοθηκῶν. Ἤδη ἀπὸ τὸν 4ον αἰῶνα ἀναφέρεται ὅτι ἐσχηματίζοντο βιβλιοθῆκαι εἰς τὰς μονάς, εἰς τοὺς ναους, εἰς τὰ ἐπισκοπεῖα, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ κατηρτίζοντο μεγάλαι βιβλιοθῆκαι εἰς τὰς σπουδαίας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς. τῶν ὁποίων μεγαλύτεραι, φυσικά, ὑπῆρξαν αἱ περίφημοι βιβλιοθῆκαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὕτω καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος εὑρίσκομεν ἀρχὰς βιβλιοθηκῶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς συγκροτήσεως μοναχικῆς πολιτείας. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 980 ἀναφέρεται ἤδη συλλογὴ βιβλίων. Εἰς ἔγγραφον δὲ τῆς μονῆς τοῦ Ξυλουργοῦ, τῷ 1143, ἀναγράφονται διάφορα βιβλία, Ἀπόστολοι, Παρακλητικαί, Συναξάρια, Πατερικά, Ψαλτήρια κλπ. Ἐνωρὶς δέ, ὡς φαίνεται, ἤρχισαν οἱ μοναχοὶ νὰ κατασκευάζουν καὶ ἰδιαιτέρας βιβλιοθήκας Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὑπάρχουν καὶ κατάλογοι, ἔκτοτε δὲ ἤρχισε νὰ λαμβάνεται μεγαλυτέρα μέριμνα καὶ ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καὶ ἀπὸ ξένους ἐπισκεπτομένους τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐν τούτοις πολλαὶ συνέβησαν ἀπώλειαι χειρογράφων, πωληθέντων εἰς ξένους, εἴτε κλαπέντων, πολλαὶ δὲ καὶ καταστροφαὶ αὐτῶν ἕνεκα ἀμελείας καὶ κακῆς συντηρήσεως. Ὅτι πολυαριθμότατοι εἶναι οἱ ἐκ τοιούτων λόγων ἀπολεσθέντες κώδικες, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὁ ὑπολογισμὸς ὅμως εἶναι ἀδύνατος. Εἰς τὴν Συνοδικὴν βιβλιοθήκην τῆς Μόσχας γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχουν περὶ τὰ 500 χειρόγραφα ἐξ Ἀθωνιτικῶν μονῶν. Ἀλλ' ἡ κοινὴ συνείδησις, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη περὶ τῆς σημασίας τῶν Ἁγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν, ἐπέφερε τέλος τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μέριμναν τῶν ἰδίων τῶν μοναχῶν πρὸς εὐπρόσωπον φύλαξιν αὐτῶν.

Ὁ πρῶτος ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη συστηματικῶς εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ἁγίου Ὄρους, εἶναι ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος, διαμείνας ἐπὶ μῆνας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος εἰς δύο ταξίδιά του, τῷ 1880 καὶ τῷ 1895. Ἡ ἐργασία τοῦ Λάμπρου ὑπῆρξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ καταλογοποίησις τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀντιγραφὴ ἀνεκδότων χειρογράφων. Τὸ συλλεχθὲν μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ ὑλικὸν ὑπῆρξε πλουσιώτατον καὶ ἐτροφοδότησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα κατόπιν «Νέον Ἑλληνομνήμονα», τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὴν δευτέραν του διαμονὴν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ ὁμίλου μαθητῶν του, τῶν Φ. Γεωργαντᾶ, Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Σ. Κουγέα καὶ Β. Καργαδούρη. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Λάμπρου κατάλογοι 18 Μονῶν καὶ 2 Σκητῶν, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ὁ κατάλογος τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, δηλαδὴ τῆς Ρωσικῆς μονῆς, ὡς καί τινων δευτερευουσῶν μονῶν. Τὰ ἐν ταῖς μεγάλαις μοναῖς τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Βατοπεδίου χειρόγραφα ἔχουσι καταγραφῆ ὑπὸ λογίων μοναχῶν τῶν μονῶν τούτων.

Παρατίθεται ἐνταῦθα πίναξ τῶν πλουσιωτέρων Ἁγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν.

Βιβλιοθῆκαι:		*Χειρόγραφα:*
Λαύρας	*περίπου*	2.500
Βατοπεδίου	»	1.200
Ἰβήρων	»	1.500
Ἁγίου Παντελεήμονος (Ρωσικοῦ)	»	763
Διονυσίου		588
Κουτλουμουσίου		461
Δοχειαρίου		395
Ξηροποτάμου		342
Ἐσφιγμένου		320

Ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων τῶν τριῶν πρώτων μεγάλων μονῶν, Λαύρας, Βατοπεδίου καὶ Ἰβήρων, τίθεται κατὰ προσέγγισιν, οἱ δὲ ἑπόμενοι τῶν μικρῶν μονῶν κατὰ τοὺς καταλόγους τοῦ Λάμπρου, οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ Πανεπιστημίου τῆς Κανταβριγίας. Γενικῶς δὲ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴμεθα βέβαιοι ἀσφαλῶς περὶ ἀριθμοῦ ἀκριβεστάτου χειρογράφων μονῆς. Πιθανὸν νὰ μὴ ἐφανερώθησαν ὅλοι οἱ κώδικες μονῆς τινος εἰς τὸν Λάμπρον, ἀναμφισβητήτως δὲ καὶ ἄλλοι διεσκορπισμένοι θὰ συνελέγησαν κατόπιν, ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον πολλοὶ κώδικες θὰ ὑπάρχουν ἄγνωστοι εἰς μεμακρυσμένας Καλύβας ἢ Καθίσματα. Τοὐναντίον δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα θὰ κατεστράφησαν, ὡς εἰς τὴν καεῖσαν μονὴν τῆς Σίμωνος Πέτρας. Πολλὰ χειρόγραφα ἀπὸ ἐτῶν μετετοπίσθησαν· οὕτως ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἡ Ρωσικὴ μονή, ὅπως ηὐξήθη καταπληκτικῶς εἰς οἰκοδομὰς καὶ εἰς μέγεθος, ὁμοίως καὶ εἰς χειρόγραφα, περισυλλέξασα ταῦτα δι' ἁδρᾶς δαπάνης ἐκ Σκητῶν καὶ Καλυβῶν, καὶ οὕτω καταρτίσασα λαμπροτάτην βιβλιοθήκην. Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν σήμερον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπαρχόντων χειρογράφων, δὲν θὰ εἴμεθα ὅμως μακρὰν τῆς ἀληθείας ἂν ὑπολογίσωμεν αὐτὰ εἰς δωδεκακισχίλια περίπου.

Σιγίλλια καὶ ἔγγραφα.—Εἰς βιβλιοθήκας τῶν μονῶν τοῦ Ἄθωνος ὑπάγονται πολυειδῆ ἔγγραφα, ἤτοι διάφορα σιγίλλια, χρυσόβουλλα, μολυβδόβουλλα, τυπικά, πιττάκια, ἀφιερωτήρια, δωρητήρια, φιρμάνια, κ.λ. κ.λ. Δυσκολώτερον ἀπὸ τὰ χειρόγραφα εἶναι νὰ ὁρισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγράφων τούτων, ὄχι μόνον διότι δὲν ἔχουν γίνει ἀκριβεῖς καταγραφαί, ἀλλὰ καὶ διότι μονῶν τινων ἀγνοοῦνται πολλὰ ἔγγραφα. Ἐπίσης καὶ ἄλλη δυσκολία παρουσιάζεται εἰς τὸν ἐρευνητήν, ἡ ἐξακρίβωσις τῶν γνησίων ἀπὸ τὰ πλαστὰ ἔγγραφα, διότι ὑπάρχουν καὶ κίβδηλα χειρόγραφα, πλασθέντα πρὸς διεκδίκησιν δικαιωμάτων.

Γενικῶς μόνον ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τὰ πολυποίκιλα ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ φθάνουν ἕως σήμερον· ἔχομεν δηλαδὴ πηγὴν ἱστορικὴν ἀληθῶς ἀστείρευτον.

Τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων.— Τὰ Ἁγιορειτικὰ χειρόγραφα εἶναι ποικιλωτάτου περιεχομένου, γενικῶς ἐκκλησιαστικοῦ. Ἡ χαρὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Λάμπρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συνεργαζόμενοι, ὅτι θὰ ἀνεκάλυπτον μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων καὶ ἄγνωστόν τινα ἀρχαῖον συγγραφέα, ἀπεδείχθη ματαία ἐλπίς. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ χειρόγραφα ὀλίγα καὶ μικρᾶς σημασίας ἄγνωστα κείμενα παρέχουν. Ἐκτὸς ἐξαιρέσεών τινων, ἡ ἀξία τῶν Ἁγιορειτικῶν χειρογράφων δὲν εἶναι φιλολογική, ἀλλὰ μᾶλλον ἱστορικὴ καὶ παλαιογραφική. Ἔχομεν ἐνταῦθα πλουσιώτατον ὑλικὸν πρὸς μελέτην τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν Βυζαντινὴν φιλολογίαν καὶ βιβλιοφιλίαν, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ ζητήματα τῆς ἀντιγραφῆς χειρογράφων καὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς καὶ καθόλου τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν σύστασιν τῶν Βυζαντινῶν βιβλιοθηκῶν

Πολὺ ὀλίγοι εἶναι οἱ κώδικες ἐπὶ περγαμηνῆς, οἱ πλεῖστοι εἶναι κώδικες χαρτῷοι. Ἐπίσης πολὺ ὀλίγοι εἶναι οἱ κώδικες πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, καὶ δὴ *Ψαλτήρια*, *Τετραευάγγελα* καί τινα ἄλλα, ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας μονάς. Χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς λεπτομερείας, δύναται ἐν τῷ συνόλῳ νὰ κάμῃ γενικωτάτας τινὰς παρατηρήσεις Τὰ Ἁγιορειτικὰ χειρόγραφα διαιροῦνται εἰς τὰς ἑξῆς μεγάλας κατηγορίας: Μικρὸν μέρος ἀποτελοῦσι τὰ *κλασσικὰ* χειρόγραφα, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται πάντα τὰ κοσμικά. Τὰ δὲ ἄλλα, τὰ πολλά, εἶναι *Ἐκκλησιαστικὰ* γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ *λειτουργικά*, *νομοκάνονες* καὶ *μουσικά*. Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ εἶναι: Εὐαγγέλια καὶ Τετραευάγγελα, Ἀπόστολοι, Παλαιὰ Διαθήκη καὶ μέρη αὐτῆς καὶ δὴ οἱ Ψαλμοί—*Ψαλτήρια*—καὶ αἱ Παροιμίαι, Συναξάρια, Μηναῖα, Πατερικά. Τὰ Λειτουργικὰ εἶναι Ἱεραὶ Ἀκολουθίαι, Παρακλητικαί, Ὀκτάηχοι, Εἱρμολόγια κ. λ.

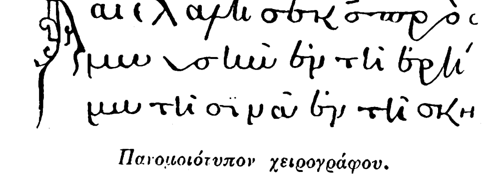

Παρομοιότυπον χειρογράφου.

Ἐκ τῶν κλασσικῶν κωδίκων πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθῇ ἡ ἐν τῷ Βατοπεδίῳ «*Γεωγραφία τοῦ Κλαυδίου τοῦ Πτολεμαίου*», κῶδιξ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἐκ δὲ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἐκτὸς ὀλίγων προγενεστέρων, ἓν Εὐαγγέλιον Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου (εἰς τὴν μονὴν Παντοκράτορος, τοῦ 12ου αἰῶνος), παλίμψηστος κῶδιξ Εὐαγγελίου (εἰς τὴν μονὴν Ἐσφιγμένου) τοῦ 14ου αἰῶνος, τῶν ἰδίων χρόνων χειρόγραφον τοῦ Συνεσίου (εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου) κ.λ. κ.λ.

Τὰ πολυτιμότερα τῶν χειρογράφων εἶναι τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς *Κανόνας* ἢ *Νομοκάνονας*, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται καὶ τὰ *Τυπικά*, ὡς εἰς τὴν Λαύραν ἡ *Διαθήκη καὶ ἀσφάλεια τοῦ Ὁσίου Ἀθανασίου* (ἴσως τοῦ 10ου αἰῶνος), εἰς τὸ Βατοπέδι *Τυπικὰ* τοῦ 14ου αἰῶνος. Πολυτιμότατοι δὲ εἶναι οἱ *Μουσικοὶ* κώδικες, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολυάριθμοι καὶ οἱ ὁποῖοι, ἀμελέτητοι ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ δυσκολώτατοι πρὸς μελέτην, περιμένουν μὲ τὰ *σημαδόφωνα* καὶ τὰ πολυποίκιλα ἄλλα σημεῖά των νὰ δώσουν εἰς τοὺς δυναμένους νὰ τοὺς ἐρωτήσουν, ἂν ὄχι τὴν κλεῖδα, πλείστας ὅμως εἰδήσεις περὶ τῆς σκοτεινῆς ἀκόμη Βυζαντινῆς μουσικῆς. Οὕτω πολλὰ θρυλοῦνται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος περὶ ἐπιφανῶν μουσικῶν καὶ ἱεροψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι ἤκμασαν εἰς τὰς Ἱερὰς μονὰς αὐτοῦ. Τὴν πρώτην θέσιν δὲ μεταξὺ πάντων κατέχει ὁ περιώνυμος μουσικὸς *Ἰωάννης Κουκουζέλης*, ὁ μαΐστωρ, ἤτοι διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος μεθ' ἑτέρου μουσικοῦ, τοῦ Γρηγορίου, ἔψαλλεν εἰς τὸν δεξιὸν χορὸν τῆς Λαύρας, καὶ ἀφῆκε πολλὰ ἴχνη τῆς θαυμασίας τέχνης αὐτοῦ.

Ἀλλ' εὐκολώτερον εἶναι νὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία ἄλλης κατηγορίας χειρογράφων, τῶν εἰκονογραφημένων. Δὲν ἀνήκουν ταῦτα εἰς ὡρισμένην τάξιν, ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν, ἀλλ' αἱ εἰκονογραφίαι ὑπάρχουν εἰς παντοῖα χειρόγραφα, εἰς Ψαλτήρια, εἰς Εὐαγγέλια, εἰς Λειτουργίας, ἤτοι Λειτουργικὰ κ.λ. Τὰ *ἱστορημένα χειρόγραφα*, ἤτοι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα φέρουν *ἱστορίας*, μικρὰς ζωγραφίας εἰς τὴν ὤαν (τὸ περιθώριον), εἴτε συχνότερον ἐν τῷ κειμένῳ, εἶναι τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει χειρογράφων, καὶ ταῦτα ἀκόμη ἀνεξερεύνητα κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῶν, τὴν καλλιτεχνικήν, πολυπληθέστερα δὲ ὅλων τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ κόσμου. Μεταξὺ τούτων εἶναι ὁ περιώνυμος κῶδιξ τοῦ Διοσκορίδου εἰς τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ἰδίαν μονὴν Ψαλτήριον καὶ Τετραευάγγελον τοῦ 10ου αἰῶνος, εἰς τοῦ Ἐσφιγμένου Μαρτυρολόγιον τοῦ 11ου, εἰς τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Βατοπεδίου πολλὰ Τετραευάγγελα τοῦ 12ου καὶ τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων, παλίμψηστον Ψαλτήριον καὶ ἡ πλουσιωτάτη εἰς μικρογραφίας Ὀκτάτευχος, χειρόγραφον τοῦ Συνεσίου, καὶ τὰ τρία ταῦτα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Βατοπεδίου.

Ἀρχικὰ γράμματα.

(Ἀπὸ χειρόγραφον τῆς Μονῆς Καρακάλλου.-Brockhaus)

Αἱ *ἱστορίαι* αὗται, ἤτοι αἱ διὰ χρωμάτων μικρογραφίαι (miniatures) τῶν Ἁγιορειτικῶν χειρογράφων, εἶναι πολυτιμότατον ὑλικόν, ἄγνωστον ἀκόμη πρὸς μελέτην τῆς καθόλου Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Εἶναι τόσον σημαντικὸν τὸ ὑλικὸν τοῦτο, ὥστε ἀρκεῖ νὰ μνημονευθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ περιώνυμος Ρῶσος Βυζαντινολόγος Kondakof ἐκ τῆς μελέτης μόνον αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔγραψε τὴν πρώτην *Ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης*, πολύτιμον ἀκόμη, παρ' ὅλας τὰς ἔκτοτε γενομένας προόδους («Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς τέχνης θεωρουμένης κυρίως ὡς πρὸς τὰς μικρογραφίας». ρωσιστί, 1876. καὶ Γαλλ. μετάφρ. 2 τ. 1886—1891).

Ἐξαιρετικῆς σημασίας εἶναι αἱ ἱστορίαι τῶν *κοσμικῶν*, ἤτοι τῶν μὴ Ἐκκλησιαστικῶν χειρογράφων, ὁποῖαι εἶναι αἱ τῆς Γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου εἰς τὸ Βατοπέδι, ὁ Διοσκορίδης τῆς Λαύρας καί τινα ἄλλα. Αἱ ποικιλώταται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν, πολυαριθμόταται δὲ εἰς ἀριθμὸν Ἁγιορειτικαὶ μικρογραφίαι ἀποκαλύπτουσιν εἰς ἡμᾶς ἐξαιρέτως πλουσίαν πηγὴν μελέτης τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν μικρῶν τούτων ἔργων ὄχι μόνον τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης βοηθεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν Βυζαντινὸν βίον, ὀλίγον γνωστόν, φωτίζει διὰ ζωηροτάτου φωτός. Ὁ λόγος οὗτος περὶ τῶν μικρογραφιῶν φέρει εἰς τὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἐξόχου εἰκόνος, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ Ἄθως καὶ ἡ Ἁγιορειτικὴ πολιτεία τῶν μοναχῶν ὡς θεματοφύλαξ πολυτιμοτάτων μνημείων τέχνης.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΤΕΧΝΗ

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις, ἡ ὁποία γεννᾶται εἰς τὸν θεατὴν τῶν μονῶν τοῦ Ἄθωνος εἶναι ὁ θαυμασμὸς διὰ τὰς ὡραίας καὶ μεγαλοπρεπεῖς φυσικὰς καλλονάς, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων αὗται εἶναι ἱδρυμέναι, ὡς καὶ διὰ τὴν αὐστηρὰν καὶ ἐπιβλητικὴν ὄψιν τῶν μοναχικῶν ἱδρυμάτων. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον καθιστάνει τὰς Ἁγιορειτικὰς μονὰς πολυτιμότατα κέντρα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἶναι ὅτι παρέχουσιν αὗται πλουσιώτατον ὑλικὸν μελέτης αὐτῆς ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα ἕως σήμερον καὶ μάλιστα εἰς ὅλα τὰ εἴδη τῆς τέχνης: ἀρχιτεκτονικήν, ἀστικὴν καὶ μοναστηριακήν, ἀκόμη καὶ στρατιωτικήν, εἰς τὴν ζωγραφικήν, εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ εἰς τὴν μικροτεχνίαν. Ἡ πλήρης ἐξέτασις τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ Ἄθωνος εἶναι βεβαίως ἀδύνατος ἐνταῦθα, δὲν εἶναι δὲ καὶ ἀναγκαία, διότι εἰδικαὶ περιγραφαὶ αὐτῶν θὰ γίνουν εἰς τὰ

Digitized by Google

ἰδιαίτερα περὶ ἑκάστης τῶν μονῶν ἄρθρα (βλ. οἰκείας λέξεις). Θὰ ὁμιλήσω μόνον ἐνταῦθα ἐν γενικότητι περὶ τῆς ὅλης Βυζαντινῆς τέχνης τῶν μνημείων τοῦ Ἄθωνος, ἀναφέρων τὰ σπουδαιότατα ἐξ αὐτῶν.

Ἡ τοποθεσία τῶν μονῶν.—Πρὸ πάσης ἄλλης περιγραφῆς πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ εἰς θαυμασίαν τοποθεσίαν ἵδρυσις τῶν μονῶν τοῦ Ἄθωνος. Εἰς ὀλίγα ἴσως μέρη τῆς οἰκουμένης ἔχει τις νὰ θαυμάσῃ τόσας φυσικὰς καλλονὰς καὶ τόσην ἐπιβλητικὴν ἢ καὶ ἀγρίαν θέαν τῆς περιβαλλούσης τὰς πλείστας μονὰς τοποθεσίας. Ὁ παλαιὸς προσκυνητὴς Ἰωάννης Κομνηνὸς γράφει σχετικῶς μὲ τὸ «σεβάσμιον μοναστήριον τῆς Μεγάλης Λαύρας» τὰ ἑξῆς: «Εἶναι τὸ μοναστήριον εἰς εὔμορφον θέσιν. Ἔμπροσθέν του ὅλον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὄπισθεν δὲ εἰς τὴν ράχιν του ἔχει τὸ ὄρος τοῦ Ἄθωνος ὑψηλότατον καὶ οὐρανόμηκες». Ὅταν δ᾽ ἔρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων

Ἡ Μονὴ τῶν Ἰβήρων.
(Ἀπὸ παλαιὰν χαλκογραφίαν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος)

καὶ ὁμιλῇ περὶ τῶν περὶ αὐτὴν λέγει: «Ἔξωθεν δὲ τοὺς διασκεδάζει (τὸ μοναστήριον) κάθε στενοχωρίαν τε καὶ μελαγχολίαν· πρῶτον μὲν μὲ μίαν πιάτζαν, ὁποῦ εἶναι εὐθὺς μετὰ τὴν ἐξώπορταν τοῦ μοναστηρίου, δεύτερον δὲ ἀντικρύ... μὲ ἕνα κιόσκιον, καὶ κοντὰ εἰς αὐτὸ μὲ δύο βρύσεις γλυκορρόους... Τὰ δὲ πέριξ ἁπάσης τῆς μονῆς πολυανθῆ καὶ ἀγλαόκαρπα περιβόλια, καὶ τοὺς εὐόσμους νερατζῶνας... καὶ τὰς πολυφόρους ἀμπέλους, πῶς νὰ σιωπήσω ἢ νὰ περιγράψω καθὼς πρέπει τὴν αὐτῶν ὡραιότητα»; Ἔπειτα περιγράφει τὸν *ἀρσανὰν* τῆς Μονῆς (τὸν λιμένα), ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς δίδει «μεγάλην τέρψιν καὶ ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς πατέρας». Ἄλλο πάλιν μοναστήριον (τοῦ Διονυσίου) ἔχει ἔξωθεν «νερατζῶνα ἀξιοθαύμαστον καὶ πρόσχαριν θεωρίαν κατὰ τὸ πέλαγος τῆς ἄσπρης θαλάσσης» Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας λέγει: «καὶ ἡ τοποθεσία τοῦ μοναστηρίου εἶναι πολλὰ θαυμάσιος, στολισμένη πανταχόθεν μὲ εὔμορφα καὶ κάρπιμα δένδρα, καὶ μὲ νεραντζίες καὶ κυπαρίσσια καὶ περιβόλια εὔμορφα». Ἐκπληκτικὴ δὲ καὶ ἐπιβάλλουσα εἶναι ἡ μονὴ τῆς Σίμωνος Πέτρας, ἡ ὁποία ὡς φωλεὰς ἀγρίων πτηνῶν παρουσιάζει τὰς πολυωρόφους οἰκοδομὰς αὐτῆς, ὡσεὶ κρεμαμένας ὑπὲρ τὴν θάλασσαν.

Γλαφυρωτάτη δ᾽ εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ παρὰ τὸ Βατοπέδιον λόφου, τὴν ὁποίαν εὑρίσκομεν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως: «Ἐδῶ καὶ ὕδατα καλλίρροα καὶ ἀὴρ εὐκραέστατος, καὶ αὔρα ποντιάς... ἄλση τε συνηρεφῆ καὶ κατάσκια πανταχόθι, καὶ χλόη ἀειθαλής, τὴν ὅρασιν κατατέρπουσα· φυτῶν δὲ εἴδη παντοῖα, ἐλαῖαι, ἄμπελοι, δάφναι, μυρσίναι... καὶ πτηνῶν στίφη καλλικελάδων, ἐν οἷς πολλὴ ἡ ἀηδὼν καὶ ὁ κόσσυφος καὶ ἡ χελιδών... Λιμενίσκος ὑπὸ τὸν λόφον μικρός... θάλασσά τε ὑπεστρωμένη κυκλόθεν, νῦν μὲν γαληνιῶσα καὶ κρυσταλλίζουσα, νῦν δ᾽ ὑποφρίσσουσα... νῦν δ᾽ ἐπαφρίζουσα καὶ ἐκ μυχῶν αὐτῶν ταρασσομένη ἄλλοτε ἄλλως ποικίλον παρίσταται θέαμα».

Ἡ φύσις βεβαίως ἔμεινεν ἡ ἰδία καὶ σήμερον, παρετέθησαν ὅμως παλαιαὶ περιγραφαὶ διὰ νὰ δειχθῇ ὅτι παρόμοια μὲ τὰ ἰδικά μας σήμερον αἰσθήματα διήγειρε καὶ εἰς τοὺς προγενεστέρους, καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν ὅτι καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μοναχοὶ τὰ ἴδια αἰσθήματα εἶχον ζῶντες ἐν μέσῳ τοιαύτης θαυμασίας φύσεως. Καὶ εἶναι πρέπον ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν τέχνην περιγραφὴ τῶν μνημείων νὰ ἔχῃ ὑπ᾽ ὄψει καὶ τὸ περιβάλλον, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἵστανται τὰ μνημεῖα, καὶ τὴν αἴσθησιν, τὴν ὁποίαν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ περιβάλλον τοῦτο διεγείρουσιν εἰς τὸν θεατήν. Τὰ ἴδια αἰσθήματα ἐπροξένει ἡ θεσπεσία φύσις τοῦ Ἄθωνος εἰς τὸν ἐπιφανῆ Βυζαντινὸν ἱστορικὸν Γρηγορᾶν, ὡς ἐν ἀρχῇ ἐλέχθη, ὁ ὁποῖος εὑρίσκει τὸν τόπον τοῦτον τὸν ἄριστον ὡς ἡσυχαστήριον μοναχῶν, ὅπως καὶ ἄλλοι κατόπιν ἐπανέλαβον (βλ. Langlois, Melchior de Voguë κ. λ.). Ἡ εἰς ἐκλεκτὰς τοποθεσίας ἵδρυσις μονῶν παρατηρεῖται ὄχι μόνον εἰς τὰς Ὀρθοδόξους μονὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μονὰς τῆς Δύσεως (βλ. παρὰ *Cabrol*, Dictionnaire d'archéologie chrétienne, λ. *Abbaye*), πρέπει δὲ νὰ συνδεθῇ καὶ μὲ τὰ μνημεῖα τέχνης, διότι καὶ ἡ αἴσθησις, τὴν ὁποίαν ἐμποιοῦν, εἶναι ζωηροτέρα καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν συναρμόζεται κατ᾽ ἀνάγκην πρὸς τὸ περιβάλλον.

Ὁ περίβολος τῶν μονῶν.—Αἱ μεγάλαι παλαιαὶ μοναὶ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἦσαν περικυκλωμέναι διὰ περιβόλου, ἤτοι περιτειχίσματος, περίπου τετραγώνου. Τοιαύτη ἦτο ἡ μονὴ τοῦ Συμεὼν τοῦ Στυλίτου εἰς ἔρημον τῆς Συρίας, ὡς δεικνύουν τὰ σωζόμενα ἐρείπια, ἔχομεν δὲ καὶ πλησιέστερον ἡμῶν τὴν μονὴν τοῦ Δαφνίου, εἰς τὴν ὁποίαν σώζονται τὰ πρὸς τὴν σημερινὴν ὁδὸν τείχη τοῦ 6ου αἰῶνος, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Καθ᾽ ὅμοιον τρόπον ὅλαι αἱ Ἀθωνιτικαὶ μοναὶ εἶναι περικυκλωμέναι διὰ τείχους τετραγώνου, εἴτε πολυγωνικοῦ, κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ χώρου, ἔχουσι μάλιστα, ἢ μᾶλλον εἶχον, τὰ τείχη ταῦτα καὶ ἐπάλξεις, καὶ πύργους ἀκόμη, δηλαδὴ ἦσαν ἀληθῆ περιτειχίσματα Βυζαντινῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σώζονται μερικοί, ὠχυρωμένων θέσεων.

Ἡ τοιαύτη συνολικὴ διάταξις τῶν μονῶν, αἱ ὁποῖαι οὕτως ὁμοιάζουσι πρὸς *κάστρα*, δεικνύει μὲν τὴν διατήρησιν τῆς παλαιᾶς οἰκοδομικῆς διατάξεως τῶν μονῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἑλληνιστικὴν δηλ. προέλευσιν, ἀλλ᾽ ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ τὸν βίον τῶν παλαιῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἕνεκα τῶν βαρβαρικῶν, εἴτε τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν νὰ εὑρίσκωνται εἰς προφύλαξιν καὶ ἕτοιμοι πρὸς ἄμυναν. Εἰς παλαιὰν χαλκογραφίαν τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων βλέπομεν δύο πολὺ ὑψηλοὺς πύργους, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχον καὶ ὀνομασίας (ὁ εἷς ἐλέγετο «πύργος τοῦ Χρυσοστόμου», ὁ ἄλλος «πύργος τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν»), καὶ εἶναι ὁ μὲν εἷς τριώροφος, ὁ δὲ ἄλλος ἑξαώροφος, ἀπὸ τὸν πρῶτον μάλιστα ἐκπυρσοκροτοῦν πυροβόλα. Εἰς τὸν ἀνώτατον ὄροφον τῶν πύργων τούτων ὑπάρχουν ναΐδια μικρά, οἱ ἄλλοι δὲ ὄροφοι χρησιμεύουν πρὸς διαφόρους χρήσεις, ὁ δὲ κάτω συνήθως ὡς βιβλιοθήκη. Ὁ παλαιὸς σκευοφύλαξ τῆς Μ. τῆς Λαύρας Τριγώνης ἀριθμεῖ ὀκτὼ πύργους ὑπάρχοντας ἐν αὐτῇ. Διὰ τὸ Βατοπέδιον ὁ Κομνηνὸς σημειώνει «πύργους ὑψηλοὺς πέντε, καὶ ἄλλους μικροτέρους τέσσαρας· καὶ λουμπάρδας μεγάλας καὶ θαυμαστάς».

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου εἶναι αἱ οἰκοδομαὶ τῆς μονῆς καὶ ἡ ἐκκλησία. Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου τοῦ περιβόλου, κατὰ μῆκος τῶν τεσσάρων πλευρῶν, εἶναι ἐκτισμένα τὰ *κελλία* τῶν μοναχῶν. Τὰ κελλία ταῦτα δὲν εἶναι πάντοτε μεμονωμένα δωμάτια, ἀλλὰ πολλάκις ὁλόκληροι οἰκίαι διώροφοι ἢ καὶ πολυώροφοι. Εἰς τὴν σχηματιζομένην εὐρυχωροτάτην αὐλὴν εἶναι, εἰς τὸ μέσον συνήθως τὸ *Καθολικόν*, ἤτοι ὁ κύριος ναός, εἰς τὰς μεγάλας δὲ μονὰς καὶ ἕτεροι μικρότεροι ναοί, ἡ Τράπεζα (τὸ ἑστιατόριον τῶν μοναχῶν) καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα τῆς μονῆς. Παρουσιάζουν λοιπὸν καὶ σήμερον αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπως καὶ εἰς τὸν βίον τῶν μοναχῶν, οὕτω —καὶ μάλιστα ἀκόμη περισσότερον, φυσικά—καὶ εἰς τὴν ὅλην ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν, τὸν ἴδιον συνολικὸν κατὰ τὸ σχέδιον τύπον, τὸν ὁποῖον καὶ αἱ παλαιαὶ μεγάλαι μοναὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.

Τὰ ἀστικὰ κτίσματα τῆς Μονῆς. — Εἰς τὴν μονὴν δὲν εὑρίσκονται μόνον τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτίσματα, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *ἀστικά*, ὡς συνηθιζόμενα κυρίως εἰς τὰς πόλεις, τῶν ὁποίων τὴν ἵδρυσιν ἐπέβαλεν ὁ κατ᾽ ἀνάγκην κοινωνικὸς χαρακτὴρ τῆς μοναχικῆς πολιτείας τοῦ Ἄθωνος, χάριν τῶν ποικίλων κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῶν μοναχῶν. Τοιαῦτα κτίσματα ἀναφέρει ὁ παλαιὸς προσκυνητὴς Κομνηνὸς καὶ θεωρῶ πολὺ χρήσιμον νὰ παραθέσω τὰς ἀφελεῖς αὐτοῦ ἀναγραφὰς διὰ τὰς ὀνομασίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν. Εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Λαύρας, λέγει, «θέλεις ἰδεῖ τῶν πατέρων τὰ μαγγιπεῖα, τὰ νοσοκομεῖα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τὰ βαγεναρεῖα, ἐλαιοτριβεῖα, τζακαρεῖα, ραπταρεῖα, καὶ τὰ λοιπά. Καὶ μάλιστα πάντων τὸ μέγα καὶ ὑπερθαύμαστον τραπεζαρεῖον». Τὰ ἴδια καὶ δὴ νοσοκομεῖον, ραπταρεῖον, ἐλαιοτριβεῖον, ἀναφέρει κάμνων λόγον καὶ περὶ ἄλλων μονῶν καὶ δὴ τῶν μεγάλων.

Καὶ τὰ μὲν οἰκοδομήματα ταῦτα πρέπει βεβαίως νὰ τὰ ἀναμένῃ τις εἰς μονάς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τόσους κατοίκους, κατ᾽ ἀνάγκην λοιπὸν καὶ τόσας βιωτικὰς ἀνάγκας. Ἔκπληξιν μεγαλυτέραν προξενοῦν οἱ *λιμένες*, οἱ ὁποῖοι εἶναι κατεσκευασμένοι εἰς τὰς παραλίους καὶ δὴ τὰς μεγάλας μονάς. «Ἔχει τὸ μοναστήριον (τῆς Λαύρας) κάτω εἰς τὸν αἰγιαλὸν λιμένα κατασκευαστὸν καὶ ἀρσανᾶν ἐπιτήδειον διὰ τὰ πλοιάρια» (Κομνηνός).

Ἄλλα κτίσματα, ἔχοντα στενωτέραν σχέσιν μὲ τὴν ἐκκλησίαν εἶναι τὰ *κωδωνοστάσια*, τὰ *καμπανοσεῖα*, ὡς ἐλέγοντο (Κομνηνός). καὶ αἱ *τράπεζαι*. Τὰ πρῶτα εἶναι ὡς πύργοι—ἴσως καί τινα νὰ ἦσαν πύργοι. Σημειωτέον ὅτι παλαιὰ κωδωνοστάσια Βυζαντινῶν ναῶν πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος δὲν σώζονται, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος συνηθίζοντο τὰ *σήμαντρα* (μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὡς λέγεται). Τὸ μόνον ἀσφαλὲς ὡς παλαιὸν κωδωνοστάσιον εἶναι τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν 15ον αἰῶνα, κατὰ τὴν σωζομένην ἐπιγραφήν:

«Κώδωνας ἄνω λαμπρὸν ἠχοῦντας φέρει
Πιστοὺς καλοῦντας πρὸς Θεοῦ ὑμνῳδίαν»,

καὶ σημείωσιν τοῦ ἔτους, ***ἀπὸ κτίσεως κόσμου*** *6935*, ἤτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1427.

Ἡ Τράπεζα καὶ ἡ Φιάλη.—Ἀκόμη στενώτερον συνδέεται μὲ τὸν ναὸν ἡ *Τράπεζα*, ἤτοι ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον παρατίθεται τὸ κοινὸν συσσίτιον εἰς τὰς κοινοβιακὰς μονάς. Ἡ ἑστίασις, κατὰ τὰς παλαιὰς συνηθείας τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν πρᾶξιν τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας, καὶ ἡ εἰς τὴν τράπεζαν πρόσοδος τῶν μοναχῶν, καὶ ἡ ἀποχώρησις, λαμβάνει, ὡς προανεφέραμεν, ἱεροτελεστικὸν χαρακτῆρα. Δὲν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν χαρακτηριστικωτέραν περιγραφὴν ἀπὸ τὴν ἀφελῆ, ἀλλὰ καὶ ζωηρὰν τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ ὁποῖος λέγει περὶ τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας:

«....τὸ μέγα καὶ ὑπερθαύμαστον *τραπεζαρεῖον· τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς σχῆμα σταυροῦ*, καὶ ἔχει τραπέζια εἰκοσιτέσσαρα μαρμαρένια ἀπὸ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος κατὰ τάξιν· καὶ ξεχωριστὰ εἰς τὴν κορυφὴν ἐπάνω, εἶναι ἡ ἡγουμενικὴ τράπεζα, ὅλα θεωρίας καὶ θαύματος ἄξια. Εἶναι δὲ τὸ τραπεζαρεῖον ἀντικρὺ εἰς τὴν μεγάλην πόρταν τῆς ἐκκλησίας, πρὸς δυσμάς, μέγιστον καὶ εὐρυχωρότατον, *ὅλον ζωγραφισμένον ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν μὲ ὡραιοτάτην ἱστορίαν»*. Παρόμοιον λαμπρὸν Τραπεζαρεῖον, «μεγάλον, ὅλον ἐζωγραφημένον». ἔχει καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἰβήρων. Τὴν στενὴν σχέσιν μὲ τὴν ἐκκλησίαν δεικνύει τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῆς τραπέζης καὶ ἡ εἰκονογράφησις αὐτῆς. Εἰς τὸ βάθος τῆς Τραπέζης τῆς Λαύρας, ὅπου εἶναι ἡ τράπεζα τοῦ ἡγουμένου, σχηματίζεται ἁψίς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὰς παλαιὰς Ἑλληνιστικὰς μονάς, ὡς καὶ τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἀπαραίτητος ἦτο εἰς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ ἡ *Φιάλη*, ἤτοι ἡ δεξαμενή, ἡ περιέχουσα τὸ ἱερὸν ὕδωρ πρὸς πλύσεις. Καὶ αἱ μοναὶ τοῦ Ἄθωνος ἔχουσι τὰς Φιάλας αὐτῶν. Εἰς τὴν Φιάλην τῆς μονῆς Ξηροποτάμου εἶναι ἐπιγεγραμμένη κύκλῳ ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτῆς τὸ ἑξῆς μεταγενέστερον καὶ φιλοσκῶμμον ἑξάστιχον:

«Χιώτισσα εἶμαι, Χιώτισσα, τί μὲ ρωτᾷς, παπᾶ μου;
Γιὰ τοῦτο εἶμαι, ὡς θωρεῖς, εὔμορφη, δέσποτά μου.
Θυγάτηρ Καισαρίου δὲ Δαπόντε, γέροντά μου,
Καὶ μ᾽ ἔφερε νὰ κάθωμαι εἰς τοῦ Χλωροποτάμου,
Γιὰ νὰ θωροῦν, νὰ ἐπαινοῦν τὴν ὡραιότητά μου.
Λέγεται δέ, ἂν ἐρωτᾷς, Φιάλη τ᾽ ὄνομά μου».

Ἀλλ᾽ ἡ σπουδαιοτέρα Φιάλη εἶναι ἡ τῆς Λαύρας, ἡ ὁποία διατηρεῖ λαμπρῶς γεγλυμμένα θωράκια, ἤτοι πλάκας, αἱ ὁποῖαι, ἱστάμεναι γύρω πολυγωνικῶς, ἀποτελοῦν τὴν περιφέρειαν αὐτῆς, πιθανὸν τοῦ 12ου αἰῶνος, ὡς δεικνύουν τὰ παριστανόμενα θέματα καὶ ἡ τεχνοτροπία. Καὶ τὴν ὡραίαν ταύτην Φιάλην δὲν θὰ παραστήσω καλύτερα ἀπὸ τὴν ἀφελῆ καὶ χαρακτηριστικὴν περιγραφὴν τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπάγεται ἐν

Θωράκιον, ἤτοι πλὰξ ἀνάγλυφος μὲ διακοσμήσεις.
(Ἀπὸ τὴν «Φιάλην» τῆς Λαύρας).

συνεχείᾳ τῶν περὶ τῆς Τραπέζης, ἤτοι τοῦ τραπεζαρείου τῆς Ἁγίας Λαύρας:

«Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τραπεζαρείου εὑρίσκεται ἡ φιάλη ἐκείνη ἡ περιβόητος, εἰς τὴν ὁποίαν τελοῦσιν οἱ πατέρες κάθε ἀρχιμηνίαν ἁγιασμόν· καὶ εἶναι ἀπὸ ἀτόφιον μάρμαρον... καὶ εἰς τὸν ὀμφαλόν της ἔχει ἕνα σωληνάριον μπρούτζινον ὀρθὸν πρὸς τὰ ἄνω μὲ διάφορα ζῶα τριγύρω του μπρούτζινα καὶ εἰς τὴν κορυφήν του δικέφαλον ἀετόν.. ἔργον καὶ θέας καὶ θαύματος ἄξιον. Ἵσταται δὲ ἡ Φιάλη ἐν μέσῳ κουβουκλίου (κιβωρίου) ὡραιοτάτου, τοῦ ὁποίου ὁ θόλος εἶναι ὅλος ἱστορισμένος ἀπ᾽ ἔσω· καὶ στέκει ἐπάνω εἰς δέκα κολῶνες μαρμαρένιες».

Αἱ μοναὶ ἔχουν εἰς τὸν περίβολον αὐτῶν καὶ παρεκκλήσια, ἔχουν δ᾽ αἱ μεγάλαι μοναὶ καὶ *ὡρολόγια* ἐπὶ ὑψηλῶν πύργων. Ἄξιον δὲ θαυμασμοῦ εἶναι τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, εἰς «πύργον ὑψηλὸν καὶ ἔντεχνον, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι ἕνα ὡρολόγιον θαυμασιώτατον, μὲ μίαν με-

Digitized by Google

γάλην καμπάναν καὶ τέσσαρας μικράς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ μὲν μεγάλη εἶναι διὰ τὰς ὥρας, αἱ δὲ μικραὶ διὰ τὰ κάρτα... Πρᾶγμα ἀληθινὰ τεχνικὸν καὶ νόστιμον» (Κομνηνός). Τὸ ὡρολόγιον δὲν εἶναι βεβαίως τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ἂν καὶ εἶχον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ὡρολόγια. Χρησιμεύει ὅμως καὶ τοῦτο πρὸς συμπλήρωσιν τῆς γενικῆς θέας τῶν μνημείων τῶν μονῶν. Εἰς τὰ μνημονευθέντα κτίρια πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὅσα ὑπάρχουν ἔξω τῶν μονῶν, ὡς βρύσεις, κελλία μεμονωμένα, μύλοι καὶ οἱαδήποτε ἄλλα, διὰ νὰ γίνῃ πλήρης ἡ εἰκών.

Τὸ σχέδιον τοῦ καθολικοῦ.— Ἡ κυρία ἐκκλησία τῆς μονῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἱδρυμένη εἰς τὸ μέσον τῆς μεγάλης αὐλῆς καὶ εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται ἡ ἀρίστη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφική, εἶναι τὸ λεγόμενον *Καθολικὸν* αὐτῆς. Οἱ ναοὶ οὗτοι τοῦ Ἄθωνος ἀποτελοῦν χρονολογικὴν ἅλυσιν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα καὶ φθάνει ἕως τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, παρουσιάζουν ἑπομένως πλούσιον καὶ εἰς πολλοὺς αἰῶνας ἐκτεινόμενον ὑλικὸν μελέτης.

Ἰδοὺ ποία εἶναι ἡ χρονολογικὴ κατάταξις τῶν σπουδαιοτέρων Καθολικῶν, ἤτοι τῶν σπουδαιοτέρων μεγάλων ναῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τοῦ ὅλου μοναχικοῦ βίου μιᾶς μονῆς:

Εἰς τὸν 11ον αἰῶνα ἀνήκει τὸ τῆς *Λαύρας*, τῶν *Ἰβήρων*, τοῦ *Βατοπεδίου*.

Εἰς τὸν 12ον—13ον αἰῶνα τὸ τοῦ *Χιλανδαρίου*.

Εἰς τὸν 14ον αἰῶνα τὸ τοῦ *Παντοκράτορος* (1363) καὶ *Ἐσφιγμένου*.

Εἰς τὸν 15ον αἰῶνα τὸ τοῦ *Ἁγίου Παύλου* (1447).

Εἰς τὸν 16ον αἰῶνα τὸ τοῦ *Κουτλουμούσι* (1540), τοῦ *Σταυρονικήτα* (1542), τοῦ *Ξενοφῶντος* (1545), τοῦ *Καρακάλλου* (1548), τοῦ *Διονυσίου* (1547), τοῦ *Δοχειαρίου* (1567) κλπ.

Ἐν γένει αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἄθωνος εἶναι *τρουλλωταὶ βασιλικαὶ* ἔχουσαι τὸ *σταυρικὸν* ἢ *σταυροειδὲς* σχῆμα, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον ἐσωτερικῶς εἶναι αἰσθητὸν ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως, ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικῶς (βλ. λ. Ἀθῆναι—*Ναοὶ καὶ μοναί*, καὶ γενικώτερον *Ch. Diehl*, Manuel d'art byzantin, 2α ἔκδ. 1925, σ. 177, 432 ἑξ.). Τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν σημεῖον ὡς πρὸς τὴν Ἀθωνιτικὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἶναι αἱ δύο μεγάλαι κόγχαι, αἱ ὁποῖαι τερματίζουν τὸν βόρειον καὶ τὸν νότιον τοῖχον τῆς ἐκκλησίας, οὕτως ὥστε μὲ τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ δίδεται εἰς αὐτὴν ἓν σχῆμα *τριφυλλοειδές*. Τοιοῦτοι ἦσαν παλαιοὶ *τρίκογχοι* ναοὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων, καὶ δὴ εἰς τὴν Ἑλληνίζουσαν Αἴγυπτον. Οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐπροκάλεσαν τὴν τοιαύτην ἀρχιτεκτονικὴν διαρρύθμισιν, ὥστε ἀπὸ τὸ κεντρικὸν τετράγωνον τῆς ἐκκλησίας νὰ ἐξέχουν εἰς τὰ τρία μέρη, τὸ Α. τοῦ ἱεροῦ, τὸ Β. καὶ Ν. τῶν μακρῶν πλαγίων πλευρῶν, ἀνὰ μία *κόγχη* ἢ *ἀψίς*, ὥστε νὰ σχηματίζεται τρίκογχον, εἶναι τρεῖς σπουδαιότατοι. Ὁ πρῶτος εἶναι λόγος μηχανικός, διότι μὲ τὰς δύο πλαγίας κόγχας στηρίζονται αἱ πρὸς Β. καὶ Ν. καμάραι τοῦ ναοῦ καὶ οὕτως ὁ τροῦλλος ἔχει μεγίστην στερεότητα καὶ ἀσφάλειαν (τοιοῦτον εἶναι τὸ σχῆμα τῶν ἐν Ἀθήναις Ἁγίων Ἀποστόλων). Οἱ ἄλλοι δύο λόγοι συνδέονται μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ μὲ τὴν ἐν αὐτῇ τελουμένην ἀκολουθίαν, διότι οὕτως ἐξαίρεται τὸ *σταυροειδὲς σχῆμα* τοῦ ναοῦ, καὶ συγχρόνως ἀνοίγεται χῶρος εὐρὺς διὰ τοὺς χοροὺς τῶν μοναχῶν, δι' ὃ καὶ αἱ κόγχαι αὗται ὀνομάζονται *χοροί*. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας εἶναι οἱ 4 κίονες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνέρχονται αἱ 4 ἀψῖδες, καὶ ὑπεράνω αὐτῶν ὁ *τροῦλλος*.

Τὸ διάγραμμα τοῦτο ἐφηρμόσθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, καὶ κατόπιν, κατὰ τὸν 11ον, μετεβιβάσθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγέρθησαν κατὰ τοιοῦτον σχέδιον τὰ πρῶτα Καθολικά, οἱ πρῶτοι μεγάλοι ναοὶ—τῆς Λαύρας, τοῦ Βατοπεδίου, τῶν Ἰβήρων. Ἐπειδὴ δὲ παρεῖχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀσφάλειαν διὰ τὸν ὅλον ναόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεγάλην εὐκολίαν διὰ τὴν εὐρύτητα τοῦ χώρου, μετεδόθη ἀπὸ τοὺς πρώτους τούτους ναοὺς καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτοὺς ἱδρυθέντας εἰς τὸν Ἄθωνα, ἐντεῦθεν δὲ διεδόθη καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Δὲν ἐκτίσθησαν δὲ μόνον Ἑλληνικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὸν τύπον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ Σερβικαὶ καὶ Βουλγαρικαί, μεγίστην δὲ διάδοσιν ἔλαβεν εἰς τὴν Ρουμανίαν, ὅπου κατέστη ὁ συνήθης τύπος τῆς Μολδοβλαχικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τοιοῦτον σχῆμα ἔχει ἡ λαμπρὰ ἐκκλησία Curtea d'Argesch, ἀκόμη καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν χωρίων τῆς Ρουμανίας. Εἰς τὰς ξένας ταύτας ἐκκλησίας ὑπάρχουν παραλλαγαί τινες, καθαρώτερος δὲ διεδόθη ὁ Ἀθωνιτικὸς τύπος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ἐκκλησίαι τῶν Μετεώρων εἶναι σχεδὸν ἀντίγραφα τῶν Ἁγιορειτικῶν (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Ἐργασίαι ἐν Μετεώροις, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1910), ἐπίσης οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκκλησίαι εἰς τὴν Πελοπόννησον (εἰς τὰ Καλάβρυτα, τὰ Χρύσαφα κ.λ.).

Ἄλλο σπουδαῖον χαρακτηριστικὸν τῶν Ἀθωνιτικῶν ναῶν εἶναι ὁ *νάρθηξ* αὐτῶν. Ἄλλοτε εἶναι διπλοῦς νάρθηξ, εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐκκλησίας καὶ ἕως τὸν 14ον αἰῶνα (Παντοκράτορος, Ἐσφιγμένου), ἀκόμη καὶ ἕως τὸν 16ον αἰῶνα (Διονυσίου). Ἀλλ' ἀπὸ τὸν 13ον αἰῶνα ἐμφανίζεται εἰς τὸ Χιλανδάρι ἄλλη διάταξις περίεργος· ὁ ναὸς ἀντὶ νάρθηκος ἔχει μέγα διαμέρισμα τετράγωνον, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μὲ ἐκκλησίαν καὶ αὐτό, προστεθειμένην εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἀφοῦ μάλιστα ἔχει καὶ τρούλλους. Ὀνομάζεται δὲ οὗτος *Λιτὴ* ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναγινωσκομένων προσευχῶν. Τὸν τύπον τοῦτον τοῦ εὐρυτάτου νάρθηκος εὑρίσκομεν ἐκ τοῦ 15ον αἰῶνα εἰς τοῦ Κωνσταμονίτου καὶ εἰς τοὺς πλείστους ναοὺς τοῦ 16ου αἰῶνο; (Σταυρονικήτα, Ξενοφῶντος κ. λ.).

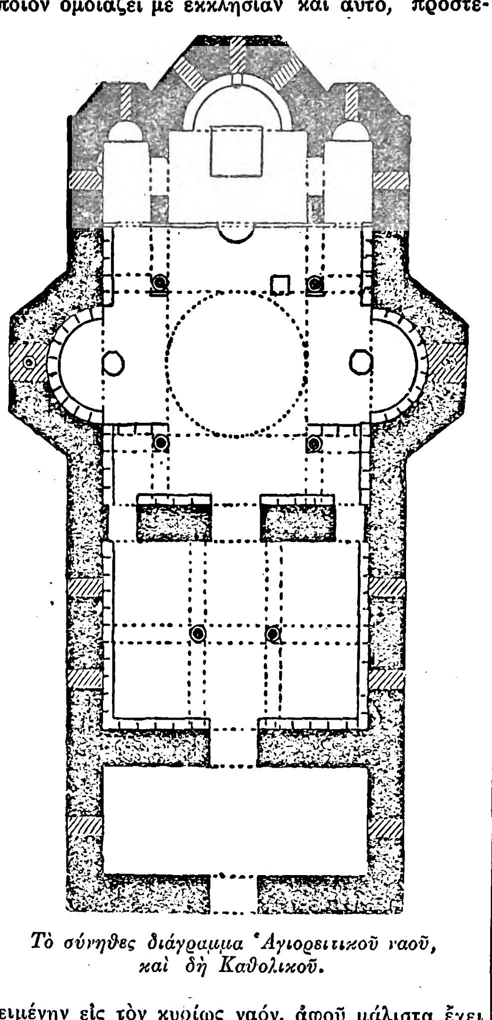

Τὸ σύνηθες διάγραμμα Ἁγιορειτικοῦ ναοῦ, καὶ δὴ Καθολικοῦ.

Ἡ ζωγραφική.— Ἐξαιρετικὴν ὅλως σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἔχουν οἱ μεγάλοι κύκλοι τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι διακοσμοῦν τοὺς τοίχους τῶν Ἁγιορειτικῶν ναῶν καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν κτισμάτων καὶ δὴ τῶν Τραπεζῶν. Ἡ ζωγραφικὴ καθόλου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀντιπροσωπεύεται μὲ ἀπέραντον πλῆθος ἔργων, τὰ ὁποῖα εἶναι ζωγραφίαι εἴτε ἐπὶ τοῦ τοίχου (τοιχογραφίαι), εἴτε ἐπὶ ξύλου (εἰκόνες), εἴτε μικραὶ ζωγραφίαι εἰς χειρόγραφα (μικρογραφίαι). Ἡ μελέτη καὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν ζωγραφικῆς, καὶ δὴ ἡ συγκριτικὴ μελέτη, θὰ ἠδύνατο νὰ μᾶς παράσχῃ πολὺ σημαντικὰ πορίσματα περὶ τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Διότι πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ μικρὰ ἔργα ἐπὶ ξύλου καὶ τὰ ἀκόμη μικρότερα ἐπὶ τῶν φύλλων χειρογράφων εὑρίσκονται εἰς σχέσιν πολὺ στενὴν ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως μὲ τὰς μεγάλας τοιχογραφίας τῶν ἐκκλησιῶν.

Εἶναι ἀπέραντον, ἐπαναλαμβάνω, τὸ ὑλικόν, καὶ εἶναι, φυσικά, ἀδύνατος ἡ ἔρευνα ὅλων τῶν ἔργων ζωγραφικῆς τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Εἶναι ἀδύνατος διὰ τὸ πλῆθος, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀδύνατος διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐργασιῶν καὶ ἐκδόσεως αὐτῶν. Ἐλαχίστας ζωγραφίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους γνωρίζομεν. Ἐσχάτως ζωγράφοι τινὲς μετέβησαν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἔκαμαν μερικὰ ἀντίγραφα, ἀλλὰ χρειάζεται ἐργασία σειρᾶς ἐτῶν διὰ νὰ συναθροισθῇ ἔστω καὶ ὀλίγον ὑλικὸν ἀπέναντι τοῦ ὑπάρχοντος απεράντου. Ἡ πλουσιωτέρα ἔκδοσις, ὡς φαίνεται, θὰ εἶναι ἡ ἀγγελλομένη ὑπὸ τοῦ κ. *G. Millet*, ὁ ὁποῖος ἔκαμε μακρᾶς μελέτας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸν χρόνον τοῦ μεγάλου πολέμου («Monuments d'Athos. I, Les peintures» μετὰ λευκώματος ἐκ 264 πινάκων).

Ὁ Πανσέληνος καὶ ὁ Θεοφάνης.—Διάκρισις σχολῶν ζωγραφικῆς, κατάταξις ἔργων καὶ ζωγράφων, ἐν μέσῳ τόσον ἀπείρου ὑλικοῦ ἀμελετήτου ἀκόμη, εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατος. Μόνον διὰ τὰς τοιχογραφίας θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ κατὰ γενικήν τινα κρίσιν μία ἀδρομερεστάτη διάκρισις εἰς δύο σχολάς, ἤτοι δύο τρόπους ἐργασίας. Οἱ θέλοντες νὰ ὁρίσουν ἀκριβέστερον τὰ πράγματα εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν ἐρευνῶν, κατάστασιν ἐλλιπεστάτην ἀκόμη, εἴτε θέλουν νὰ κάμουν ἐπίδειξιν γνώσεων, εἴτε εἶναι μικροσχολαστικοί τινες, οἱ ὁποῖοι ἐμπρὸς εἰς τὰ ἄσκοπα μικρολογήματά των χάνουν τὴν ἀκριβῆ ὄψιν τοῦ ζητήματος καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου, ἡ ὁποία εἶναι ἀνάγκη νὰ κυριαρχῇ πάντοτε.

Μόνον ὡς πρὸς τὰς τοιχογραφίας, ὡς ἐλέχθη, θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ διάκρισίς τις τρόπου ἐργασίας, ἡ ὁποία μάλιστα συνδέεται μὲ δύο μνημονευομένους ζωγράφους, τὸν *Πανσέληνον*, ζωγράφον ἄγνωστον, παλαιόν, καὶ τὸν γνωστὸν νεώτερον ἐκ Κρήτης *Θεοφάνην*.

Εἰς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἁγιογράφους ἐκυκλοφόρει ἓν βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο «*Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*» (ἡ πρώτη ἔκδ. εἶναι τοῦ Didron τῷ 1845, ἡ τελευταία τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως τῷ 1909). Εἰς τὸ παλαιὸν βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀνετυπώθη ἀπὸ χειρόγραφα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, γίνεται λόγος περὶ ἑνὸς περιφήμου ζωγράφου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Πανσέληνος (βλ. λ.) καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ διδάσκαλος τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ζωγραφικῆς τέχνης εἰς τὸν Ἄθωνα. Ποῖος εἶναι ὁ Πανσέληνος οὗτος; Ὡς χρόνοι ἀκμῆς αὐτοῦ ὡρίσθησαν ὑπὸ διαφόρων ἐποχαὶ διάφοροι, μεταβιβαζόμεναι ἀπὸ τὸν 11ον ἕως τὸν 16ον αἰῶνα. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους δεικνύουν τοιχογραφίας τοῦ Πανσελήνου, γίνεται δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ παρ' ἡμῖν πολὺς λόγος, ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἐπιστημονικαὶ ἀποδείξεις. Ὁ Πανσέληνος οὗτος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη ἄλλοτε *Βυζαντινὸς Ραφαὴλ* καὶ ἄλλοτε *Βυζαντινὸς Giotto*, φαίνεται μᾶλλον μυθικὸν πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεδόθη συνολικός τις τρόπος, εἴτε καὶ σχολὴ τοιχογραφήσεως εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος.

Τοὐναντίον ἀσφαλὴς εἶναι ἡ ὕπαρξις τοῦ ζωγράφου Θεοφάνους (βλ. λ.) ἐκ Κρήτης, ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα (περὶ τὸ 1540) καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον πάλιν προέρχεται ἄλλο εἶδος ἐργασίας, εἴτε καὶ ἄλλη σχολή. Οὕτω, δυνατὸν εἶναι νὰ γίνῃ λόγος περὶ δύο σχολῶν, αἱ ὁποῖαι εἰργάζοντο εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος πρὸς τοιχογράφησιν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ. Αἱ παλαιότεραι τοιχογραφίαι εἶναι τῆς συνήθους Βυζαντινῆς παραδόσεως τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι τῆς ὀνομασθείσης Κρητικῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας τὰ ἔργα ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα καὶ ἐντεῦθεν.

Ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος. — Ἐκ τῶν ἔργων τῆς ζωγραφικῆς, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὰ ἔχοντα μεγαλυτέραν σημασίαν εἶναι αἱ τοιχογραφίαι. Τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι τόσον ἐκπληκτικὸν διὰ τὴν ποσότητα, ὥστε, χωρὶς κανένα δισταγμόν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς οὐδὲν μέρος τῆς οἰκουμένης καὶ κατ' οὐδένα χρόνον συνήχθη εἰς ἕνα καὶ τὸν ἴδιον χῶρον τόσον ἄπειρον πλῆθος ζωγραφιῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δίδει τὴν θαυμασιωτάτην ὑπεροχὴν εἰς τὰς Ἁγιορειτικὰς τοιχογραφίας εἶναι, ὅτι εἰς ταύτας ἀπεικονίζεται ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἕως σήμερον εἰκονισθεισῶν παραστάσεων ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν Ἀθωνιτικῶν ναῶν εἶναι ζωγραφισμένον ὁλόκληρον τὸ *εἰκονογραφικὸν ἔπος* τῆς Ὀρθοδόξου τέχνης, καὶ ὁ θεατής, ἔκπληκτος ἀληθῶς, παρατηρῶν τὰς τοιχογραφίας ἑνὸς ἐκ τῶν μεγάλων ναῶν, βλέπει νὰ ἀνελίσσωνται ἐνώπιόν του μεγάλοι εἰκονογραφημένοι κύκλοι, ἐν τοῖς ὁποίοις ἡ ζωγραφικὴ δημιουργία ἀπηθανάτισε τὸ αἴσθημα καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Καὶ εἰς ἄλλας ἀκόμη Ὀρθοδόξους μονὰς ἐντυγχάνομεν εἰκονογραφικοὺς κύκλους. Παλαιούς, τοῦ Ι' αἰῶνος, εἰς τὰς ἐρημικὰς μονὰς τῆς Καππαδοκίας, ἄλλους, περιωρισμένους, εἰς μεμονωμένας μονάς, καὶ ἄλλους, μεγαλυτέρους, εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Ἐργασίαι ἐν Μετεώροις). Οἱ παλαιότεροι καὶ συγχρόνως πληρέστεροι εἶναι οἱ εἰκονογραφικοὶ κύκλοι τῶν ναῶν τοῦ Μυστρᾶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 13ου ἕως τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος (ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν ἕως τὸν Ἅγιον Νικόλαον). Οὗτοι βεβαίως ἔχουν καὶ μεγαλυτέραν σημασίαν, διότι ἀποτυπώνουν πλήρως τὴν ἀνὰ τὸν 10ον ἰδίως αἰῶνα μορφουμένην εἰκονογραφικὴν τάξιν καὶ διότι ἔχουν ἰδιάζουσαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, ὡς τὰ κάλλιστα προϊόντα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὡς ἔργα μεμονωμένα, δὲν ἔχουν τὴν καλλιτεχνικὴν σημασίαν τῶν Μυστριωτικῶν τοιχογραφιῶν· ὡς σύνολον ὅμως ἔχουν ἀνυπολόγιστον ἀξίαν, διότι περισώζουν ἐπὶ τῶν παναρχαίων Ἁγιορειτικῶν τοίχων, ὡς συνέχειαν Ἱστορίας, ὅλα τὰ ἐπεισόδια τοῦ θαυμαστοῦ εἰκονογραφικοῦ ἔπους τῆς Ὀρθοδοξίας, ζωγραφίας ἐκ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἡρώων τῆς μακρᾶς Χριστιανικῆς ἐποποιΐας (βλ. *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης — Λαογραφία τ. Β', 1910, σ. 210-240).

Ἡ χρονολογία τῶν Ἁγιορειτικῶν τοιχογραφιῶν.— Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐκ παραδόσεως ἀποδίδουσι τοιχογραφίας τινὰς εἰς τὸν

Digitized by Google

Πανσέληνον καὶ δὴ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τῶν Καρυῶν, ἤτοι τοῦ Πρωτάτου, ὡς καὶ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βατοπεδίου καὶ τοῦ Παντοκράτορος. Τὸν δὲ Πανσέληνον θεωροῦσι ζωγράφον τοῦ 10ου-11ου αἰῶνος. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι αἱ ἐπὶ τοίχων ζωγραφίαι τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀνήκουν εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν. Τὰ μόνα παλαιὰ μνημεῖα ζωγραφικῆς εἰς τὸν Ἄθωνα, πλὴν τῶν παλαιῶν μικρογραφιῶν, εἶναι πολὺ ὀλίγα ψηφιδωτά, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν εἰς τὸ Βατοπέδι. Εἰς τὸ τύμπανον τῆς κεντρικῆς ἀπὸ τὸν νάρθηκα θύρας εἰκονίζεται διὰ ψηφιδωτῶν ἐν ἐξαισίᾳ στάσει καὶ εὐγενείᾳ γραμμῶν ἡ *Δέησις*, ἤτοι εἰς τὸ μέσον ὁ Χριστὸς ἔνθρονος καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δεόμενοι ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Εἰς τὸ δεξιὸν δὲ τῆς ἰδίας θύρας εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ἐν στάσει εὐλαβείας, ἀποτελοῦσα προφανῶς μέρος τῆς ἄλλοτε πλήρους παραστάσεως τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Τὰ ἔργα ταῦτα, ὡς δεικνύει ἡ τεχνικὴ αὐτῶν, θὰ ἠδύναντο ν' ἀναβιβασθῶσιν εἰς τὸν 12ον αἰῶνα, καὶ εἶναι τὰ μόνα τῆς κυρίας Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἐπὶ τοίχων προϊόντα, τὰ πρὸ τῆς ἁλώσεως.

Ὅλα τὰ ἄλλα ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶναι τοιχογραφίαι—διότι μετὰ τὸν 12ον γενικῶς αἰῶνα, πλὴν τινων ἐξαιρέσεων, ἐγκατελείφθη ἕνεκα πτωχείας ἡ πολυδάπανος ψηφιδογραφία ἐπὶ τοίχων—ἀνήκουν εἰς τοὺς μεταβυζαντινοὺς λεγομένους χρόνους, δηλαδὴ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν. Καὶ οὕτως ὅμως μεταγενέστεραι οὖσαι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἁγίου Ὄρους δὲν ἐλαττώνονται πολὺ κατὰ τὴν ἀξίαν, διότι ἐκ παραδόσεως ἐπαναλαμβάνουν παλαιὰ θέματα καὶ τεχνικήν. Σπουδαῖον δὲ προσὸν αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἀποτελοῦν σειρὰν συνεχῆ ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα ἕως σήμερον σχεδόν. Κατ' οὐδένα χρόνον ἔπαυσαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθωνος νὰ φροντίζουν περὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν των, συνήθεια πολλάκις ἀτυχής, διότι οἱ μεταγενέστεροι μοναχοὶ προέβαινον πάντοτε εἰς ἀνακαίνισιν παλαιοτέρων τοιχογραφιῶν.

Ἐξ εἰδήσεων ἐγγράφων μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἐζωγραφήθησαν αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χιλανδαρίου καὶ τοῦ Βατοπεδίου, κατὰ δὲ τὸν 15ον αἰῶνα τοῦ Ἁγίου Παύλου καὶ τοῦ Κωνσταμονίτου. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος δὲν σώζονται, διότι ἀνεκαινίσθησαν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, θεωροῦνται ὅμως σήμερον ὡς ἔργα τῆς Μακεδονικῆς σχολῆς, διότι ἐφιλοτεχνήθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Σέρβων ἡγεμόνων, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐκάλεσαν ζωγράφους ἐκ τῶν κοσμούντων τὰς Σερβικὰς καὶ Μακεδονικὰς ἐκκλησίας. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη, ἡ ὁποία ἐσχάτως ἐπεκράτησε, δύναται νὰ εἶναι ἀληθής, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ νὰ ἔχῃ ἰσχυρὰν ἐπιστημονικὴν δύναμιν ὡς στήριγμα. Ἰδίως ὅμως κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα φθάνει ἡ Ἁγιορειτικὴ ζωγραφικὴ εἰς τὴν ἀληθινήν, τὴν καὶ μόνην πραγματικῶς γνωστὴν εἰς ἡμᾶς ἄνθησίν της.

Ἡ τέχνη τῶν τοιχογραφιῶν.—Εἰς τὰς παλαιοτέρας τοιχογραφίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος (1526 καὶ 1540), εἰς τὸ Πρωτᾶτον τῶν Καρυῶν, παρατηροῦμεν χάριν καὶ προσοχὴν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς ζωῆς. Αἱ συνθέσεις ἔχουν ἀρκετὴν κίνησιν, ἀρκετὸν πραγματισμὸν καὶ λαμπροὺς χρωματισμούς. Παρόμοια χαρακτηριστικὰ εὑρίσκονται καὶ εἰς τοιχογραφίας τοῦ Βατοπεδίου, καὶ τῆς Λαύρας (1512). Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ τῆς λεγομένης Μακεδονικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἰδίως ἡ Κρητικὴ Σχολὴ λαμβάνει ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα τὴν διεύ-

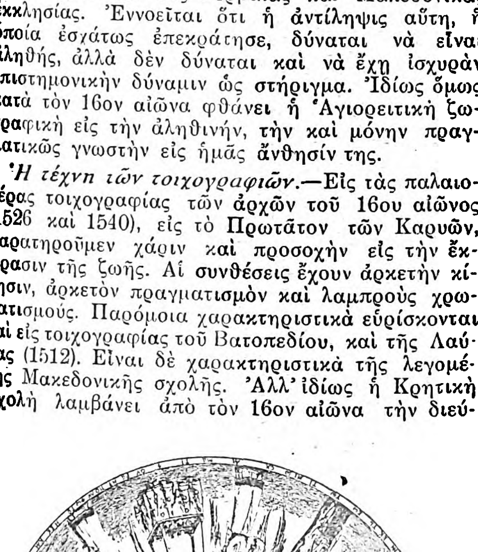

Ἡ Θεία λειτουργία. (Τοιχογραφία).
[Ἀπὸ τρούλλον (Didron, Annales archéologiques)].

θυνσιν τῆς καλλιτεχνικῆς κινήσεως. Τὸ καθολικὸν τῆς Λαύρας ἐζωγραφήθη ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος Θεοφάνους τοῦ Κρητός. Ἤδη εἰς τὸ παλαιὸν «*Προσκυνητάριον τῆς Λαύρας*», ὁ Τριγώνης, ὁμιλῶν περὶ τῶν εἰς τὸν κύριον ναὸν τοιχογραφιῶν, ἔγραφ ν: «ὅλαι αὗται, ὅπου εἶπον, εἶναι θαυμάσιαι καὶ ἐξαίσιαι, μὲ τὸ νὰ εἶναι *ἱστορία* τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἀρίστων Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι μεγάλην φήμην καὶ ὄνομα ἄφηκαν διὰ τὴν ἔμψυχον σχεδὸν καὶ ἀρίστην ζωγραφίαν των». Ὁ χαρακτηρισμὸς λοιπὸν τῶν τοιούτων ζωγραφιῶν, ὡς προϊόντων σχολῆς ἰδιαιτέρας, ἡ ὁποία δύναται νὰ κληθῇ *Κρητική*, εἶναι παλαιός, ἴσως καὶ δύο αἰώνων, πρέπει ἄρα νὰ δεχθῶμεν αὐτὸν ὡς ἔχοντα σπουδαῖον λόγον ὑπάρξεως, ἐνῷ τὸν χαρακτηρισμὸν ἄλλων ἔργων ὡς Μακεδονικῆς σχολῆς, πρέπει νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς ἁπλῆν εἰκασίαν νεωτέραν.

Ὁ Κρητικὸς οὗτος τρόπος ἐργασίας ἀναγνωρίζεται εἰς τοῦ Σταυρονικήτα, ὅπου πάλιν ὁ Θεοφάνης εἰργάσθη μὲ τὸν υἱόν του Συμεών, εἰς τοῦ Διονυσίου (1547) καὶ τοῦ Δοχειαρίου (1568). Ἡ τοιαύτη Κρητικὴ ἐργασία κατήντησεν ὀλίγον ξηρά, ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὴν νέαν δροσερότητα ὁ ἐκ Θηβῶν *Φράγγος Κατελλάνος*, ὁ ὁποῖος τῷ 1560 διεκόσμησε τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῆς Λαύρας. Ἡ τέχνη τοῦ Κατελλάνου δεικνύει περισσοτέραν χάριν καὶ κοσμικότητα καὶ ἐνθυμίζει τὰς πρὸ δύο αἰώνων ζωγραφηθείσας θαυμασίας τοιχογραφίας τῆς Περιβλέπτου τοῦ Μυστρᾶ. Ἐν γένει εἰς πάσας τὰς ζωγραφίας τοῦ Ἄθωνος, εἴτε αὗται θεωροῦνται Μακεδονικαί, εἴτε Κρητικαί, εὑρίσκομεν πολὺ ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικὰ καὶ προσπάθειαν ἀξιέπαινον ἀναπτύξεως τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς.

Ἡ πολύχρωμος διακόσμησις τῶν ναῶν.—Εἰς τὴν Βυζαντινὴν τέχνην ἐπεκράτησε, συμφώνως πρὸς παλαιὰς Ἑλληνιστικὰς συνηθείας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδίως ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν λαμπρὰν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ πολύχρωμος διακόσμησις τῶν ναῶν. Δὲν ἐγίνετο δὲ αὕτη μόνον διὰ τῶν ζωγραφιῶν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους τρόπους εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ἔφθασε δὲ ἡ τοιαύτη ἐσωτερικὴ πολύχρωμος διακόσμησις εἰς θαυμαστὴν τελειότητα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀργότερα δὲ ἤρχισαν καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τὴν τοιχοδομίαν καὶ κατ' ἄλλους τρόπους νὰ ἐπιδιώκουν οἱ τεχνῖται τὴν πολυχρωμίαν. Οἱ ναοὶ τοῦ Ἄθωνος εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον ὡραιότατα ὑποδείγματα τῆς λαμπρᾶς ταύτης Βυζαντινῆς πολυχρωμίας. Εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, ἡ ἐναλλασσομένη σειρὰ τῶν δόμων καὶ τῶν πλίνθων, τέρπει τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ θεατοῦ. Ἐνιαχοῦ τοποθετοῦνται φαβεντιανὰ πινάκια, τὰ συνήθως *Ρόδια* ὀνομαζόμενα. Δυνάμεθα δὲ νὰ φαντασθῶμεν ποίαν ἐντύπωσιν παρῆγον οἱ μεγάλοι Ἀθωνιτικοὶ ναοί, ὅταν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου προσέπιπτον ἐπὶ τῶν πολυχρώμων αὐτῶν διακοσμήσεων, καὶ τῶν μολυβδοσκεπάστων τρούλλων αὐτῶν.

Ἰδίως ὅμως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν λάμπει ἡ πολυχρωμία, συνδυαζομένη καὶ μὲ τοὺς στίλβοντας χρωματισμοὺς τῶν τοιχογραφιῶν. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων ἔχομεν τὰς περιφήμους ἐπενδύσεις διὰ πολυχρώμων μαρμάρων, τὰς *μαρμαρώσεις* εἴτε *ὀρθομαρμαρώσεις*, λεγομένας. Εἰς δὲ τὸ ἔδαφος ἔχομεν ἐνιαχοῦ ἔξοχα ψηφοθετήματα τοῦ ἐδάφους (εἰς τὸ Βατοπέδι, Ἰβήρων, Χιλανδάρι, Ξενοφῶντος). Τὴν ἐξ-ισίαν ἐντύπωσιν τῆς πολυχρωμίας ταύτης ᾐσθάνθη καὶ ὁ παλαιὸς προσκυνητὴς Κομνηνός, ὁ ὁποῖος γράφει περὶ τοῦ Βατοπεδίου εἰς τὸ *Προσκυνητάριόν του* τὰ ἑξῆς μὲ τὴν ἀφελῆ του γλῶσσαν: «Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ καὶ οἱ νάρθηκες, ἔσω καὶ ἔξω, εἶναι μετὰ λαμπρῶν καὶ στιλπνοτάτων μαρμάρων, τῷ χρώματι πορφυρῶν, ἐστρωμένοι». Ἐπίσης καὶ διὰ τὴν Λαύραν: «Ὁ δὲ ναὸς ὁ καθολικὸς εἶναι μέγας καὶ φωτεινός, καὶ κάτωθεν μὲ μάρμαρα μέγιστα καὶ λαμπρά, καὶ τὰ περισσότερα πορφυρᾶ, κατάστρωτος ὅλος, μὲ τόσην εὐαρμοστίαν συντεθειμένα, ὅπου ἤθελες εἰπεῖ πῶς νὰ εἶναι ὅλον τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ ἀπὸ ἕνα μάρμαρον πορφυροῦν· ὁ τοῖχος ἀπὸ τῆς γῆς ἕως ὅλου ὀργυίες στολισμένος μὲ τζινία ὡραιοπλούμιστα».

Αἱ εἰκόνες. — Διὰ νὰ συμπληρωθοῦν αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς Ἁγιορειτικῆς ζωγραφικῆς, πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν καὶ αἱ μικρογραφίαι τῶν *ἱστορημένων χειρογράφων*, περὶ τῶν ὁποίων ἐλέχθησαν τινά, καὶ αἱ ἐπὶ ξύλου εἰκόνες. Πολυτιμόταται ἰδίως εἶναι μικραὶ ψηφιδωταὶ εἰκόνες — τοιαῦται πολὺ ὀλίγαι σώζονται—, αἱ ὁποῖαι φυλάσσονται εἰς τινα σκευοφυλάκια τῶν μονῶν (τοῦ Βατοπεδίου, τῆς Λαύρας κ. λ.). Ἀλλ' ἀπειρία ἐζωγραφημένων διὰ χρωστῆρος εἰκόνων ὑπάρχει εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομασταὶ εἶναι αἱ *θαυματουργοὶ εἰκόνες*, αἱ καὶ παλαιότεραι, ἂν καὶ ἡ παράδοσις εἶναι πάντοτε ὑπερβολική.

Ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῶν εἰκόνων τοῦ Ἁγίου Ὄρους μὲ τὰς *ἱστορίας*, ἤτοι τὰς ζωγραφίας τῶν χειρογράφων καὶ τῶν τοίχων, ἔχει ν' ἀποδώσῃ πολλὰ καὶ σπουδαῖα διδάγματα. Γενικῶς δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ εἰκόνες τοῦ Ἄθωνος εἶναι τῆς Μεταβυζαντινῆς περιόδου, δηλαδὴ τῶν χρόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν ὅλαι σχεδὸν αἱ σωζόμεναι εἰκόνες. Ὑπάρχει ἐν τούτοις εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ μόνον ἐκεῖ ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ὅπως ἀπὸ τὰς ξένας χώρας μόνον εἰς μονάς τινας τῆς Ρωσίας καὶ εἰς τὸ Βατικανὸν τῆς Ρώμης, εἰκόνες τινὲς παλαιότεραι τῆς Ἁλώσεως. Εὐνόητος λοιπὸν εἶναι ἡ ἀξία τῶν ἔργων τούτων διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Ἐκ τῶν θαυματουργῶν εἰκόνων, ἡ *Πορταΐτισσα* τῶν Ἰβήρων εἶναι ἴσως ἡ παλαιοτάτη πασῶν (ὁ Κοντακώφ ἀνάγει αὐτὴν εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονομάχων), εἰς τὸν 13ον δὲ ἕως τὸν 15ον αἰῶνα ἀνήκουν ἡ *Κουκουζέλισσα* τῆς Λαύρας, ἡ *Τριχεροῦσα* τοῦ Χιλανδαρίου καὶ ἄλλαι τινές.

Τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς.—Ἐπὶ μαρμάρου γλυπτὰ ἔργα εἶναι καὶ εἰς τὸν Ἄθωνα τὰ κοσμοῦντα ἐσωτερικῶς ἰδίως τὰς ἐκκλησίας, κιονόκρανα, θωράκια, πλαισιώματα τῶν θυρῶν. Ἄξια λόγου εἶναι τὰ θωράκια, ἤτοι αἱ πλάκες αἱ διακοσμοῦσαι τὴν «Φιάλην» τῆς Λαύρας, ἔργον πιθανῶς τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἰδιαιτέρας δ' ἄξιαι προσοχῆς εἶναι ὀλίγισται ἀνάγλυφοι παραστάσεις Ἁγίων ἐπὶ μαρμάρου. Τοιαῦτα μικρὰ ἀνάγλυφα ἔχομεν καὶ ἐπὶ *στεατίτου λίθου*, ἐκ τούτων δὲ καλλιτεχνικώτερος εἶναι ὁ λεγόμενος *δίσκος τῆς Πουλχερίας* εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου (ἴσως τοῦ 11ου αἰῶνος). Ἐν γένει ὅμως ἡ ἐπὶ μαρμάρου γλυπτικὴ δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πολλὰ καλλιτεχνήματα εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Συνηθέστερα εἶναι τὰ ἔργα τῆς γλυπτικῆς ἐπὶ ἄλλης ὕλης, καὶ δὴ ἐπὶ μετάλλου. Τοιαῦτα εἶναι τὰ θυρόφυλλα τῆς Ἁγίας Λαύρας, δῶρον πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Νικηφόρου, καὶ ἡ ὀρειχαλκίνη θύρα ἡ κοσμοῦσα τὸ καθολικὸν τοῦ Βατοπεδίου. Πολυάριθμα δὲ εἶναι τὰ μικρογλυφικὰ ἔργα τὰ σωζόμενα εἰς τὸν Ἄθωνα ἐπὶ παντοίας ὕλης, τέμπλα ἰδίως, ἐπὶ ξύλου, καλύμματα Εὐαγγελίων ἐπὶ ξύλου καὶ συνηθέστερον ἐπὶ μετάλλου. Πολυπληθέστατα ἐπίσης εἶναι τὰ ἄλλα μικρότερα ἔργα ξυλογλυφίας, σταυροί, ἐγκόλπια φωτοστέφανοι κ.λ. κ.λ., τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς τὰ σκευοφυλάκια τῶν μονῶν.

Τὰ κειμήλια καὶ ἱερὰ σκεύη. — Πάντα τὰ ἔργα ταῦτα, ὡς καὶ πολυποίκιλα ἔργα χρυσοχοϊκῆς καὶ τὰ περίφημα Βυζαντινὰ σμάλτα, ἀνήκουσιν εἰς τὰ μικροτεχνήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μὲ ἓν ὄνομα καλοῦνται *κειμήλια*, ὡς ἀληθῶς πολυτιμότατα ἔργα. Περὶ τῶν ἀπειραρίθμων καὶ παμποικίλων τούτων ἔργων δὲν θὰ γίνῃ ἐνταῦθα μακρὸς λόγος, διότι ἡ περιγραφὴ εἴτε ἀναγραφὴ αὐτῶν δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν γενικὴν ταύτην ἐπισκόπησιν, πολλὰ δ' ἄλλως τε θὰ μνημονευθοῦν εἰς ἰδιαίτερα ἄρθρα (εἰς τὰ περὶ Μονῶν, εἴτε περὶ Βυζαντινῆς Μικρογλυφίας, Χρυσοχοϊκῆς κ.λ.π.). Ἄλλως τε πρέπει νὰ λεχθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ Βυζαντινολογικὴ ἐπιστήμη ἀκόμη δὲν εἶναι καλῶς πληροφορημένη περὶ αὐτῶν, πολλὰ δὲ καὶ πολυτιμότατα ἴσως εἶναι ἄγνωστα ἀκόμη — μὲ τόσην προσοχὴν καὶ εὐλάβειαν εὐτυχῶς οἱ πατέρες φυλάσσουσιν αὐτὰ εἰς τὰ σκευοφυλάκιά των, πιθανὸν καὶ εἰς κρύπτας.

Ἐξαισίας τέχνης εἶναι τὰ χρυσᾶ καὶ διάφρακτα Βυζαντινὰ σμάλτα, Σταυροθῆκαι, Λειψανοθῆκαι, ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν Λαύραν ἡ θεωρουμένη ὡς Λειψανοθήκη τοῦ Βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ, ἔργον τοῦ 12ου αἰῶνος. Τοιαῦται λειψανοθῆκαι, μικροτέρας ἀξίας, εἶναι καὶ τὰ *κιβώτια*, εἰς τὰ ὁποῖα φυλάσσονται ἐπίσης ἅγια λείψανα καὶ ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ εἶναι εἰς σχῆμα ἐκκλησίας μὲ τρούλλους. Ἓν ἀπὸ τὰ πολυτιμότατα κειμήλια τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶναι κύπελλον, *φιάλη ἐξ ἰάσπιδος*, δῶρον τοῦ Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου, μεμαρτυρημένη ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἔργον τοῦ τέλους τῆς 14ης ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς 15ης ἑκατ. Κειμήλια ἐν γένει κατέχουν ὅλαι αἱ μοναί, ἄλλαι περισσότερα, ἄλλαι

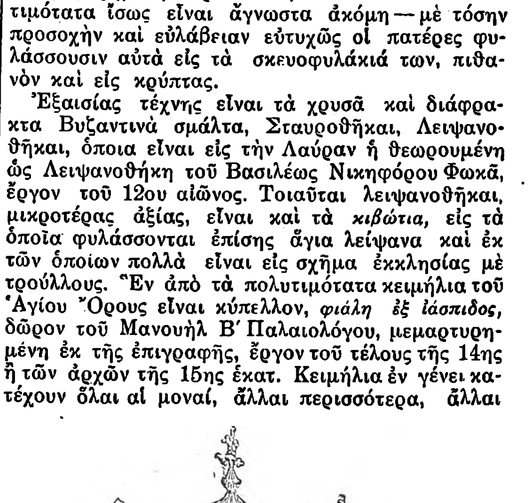

(Κιβώτιον ναϊδόσχημον (ἁγίων λειψάνων).
[Ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιον τῶν Καρυῶν].

ὀλιγώτερα, ἄλλαι πολυτιμότερα, ἄλλαι συνηθέστερα. Δὲν ἔπαυσαν ποτὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες, ἀκόμη καὶ Αὐτοκράτορες, νὰ διακοσμοῦν τοὺς Ἀθωνιτικοὺς ναούς, διὰ σειρᾶς δ' αἰώνων πολλῶν συνεκεντρώθη ἀνεκτίμητος πλοῦτος κειμηλίων εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Digitized by Google

Εἰς τὰ ἤδη ἀπειροπληθῆ ταῦτα ἔργα ἂς προστεθοῦν καὶ τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἔπιπλα ἢ σκεύη, ὡς ἄμβωνες, θρόνοι, ἀναλόγια, πολυέλαιοι, κηροπήγια κ. τ. τ., τῶν ὁποίων καὶ τούτων δὲν ὑπάρχει ἀριθμός. καὶ προσέτι δὲν ὑπάρχει μία, ἀλλὰ πολύμορφος τεχνικὴ ἐπεξεργασία. Πλουσιώταται δ' εἶναι αἱ συλλογαὶ τῶν *ἱερῶν ἀμφίων* καὶ τῶν ἄλλων ἔργων ὑφαντουργίας, τὰ ὁποῖα ἐνθυμίζουν τὰ περίφημα τῶν ἐργαστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Λαμπρότατος *ἀρχιερατικὸς σάκκος* φυλάσσεται εἰς τὴν Λαύραν, θεωρούμενος ὡς χλαμὺς τοῦ Φωκᾶ ἢ τοῦ Τσιμισκῆ, ἐπίσης καὶ εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἀποδιδόμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Τσιμισκῆν, καὶ ἔχων, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐξαισίων διακοσμήσεων, εἰκονισμένους ἐπ' αὐτοῦ τέσσαρας δικεφάλους ἀετούς.

Ὡς κειμήλια ἀληθῆ φυλάσσουν ἐπίσης οἱ Ἁγιορεῖται πατέρες τεμάχια τοῦ Τιμίου ξύλου καὶ πολυαριθμότατα ἅγια λείψανα· ἐπίσης δὲ τὸν θεωρούμενον ὡς *Σταυρὸν Ἀθονασιου τοῦ Ἀθωνίτου*, ὁ ὁποῖος ἐξαρτᾶται ἐκ μεγάλου σιδηροῦ κρίκου. Τὸν σιδηροῦν τοῦτον σταυρὸν ἔφερεν, ὡς λέγεται, ὁ Ὅσιος Ἀθανάσιος. κατ' ἔθιμον δὲ πατροπαράδοτον, οἱ ἐν τῇ μονῇ κειρόμενοι φέρουν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπισημοτάτην ὥραν τῆς κουρᾶς.

Ἐν μέσῳ τῆς αὐστηρῶς ἐπιβλητικῆς Ἀθωνιτικῆς φύσεως, ἐν μέσῳ τῶν ἐπιβλητικῶν καὶ παλαιῶν κτισμάτων τῶν μονῶν, ἐν μέσῳ τοῦ ζωντανοῦ ἐκείνου ἱστορικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον καθήλωσαν, οὕτως εἰπεῖν, παλαιγενεῖς καὶ ἱεραὶ παραδόσεις, διατηροῦν δὲ νεάζον τὰ πρὸς τὸν βίον χρήσιμα ἔτι παλαιὰ οἰκήματα καὶ τὰ ἔργα τέχνης καὶ κειμήλια, διεμορφώθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἡ μοναδικὴ ἐν τῷ κόσμῳ Μοναχικὴ πολιτεία τοῦ Ἄθωνος. Πολλαχοῦ δυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολλαχοῦ ἔχομεν ἐνώπιόν μας Βυζαντινὰς ἀναπλάσεις τοῦ παρελθόντος, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, εἰς τὴν Ραβένναν, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸν Μυστρᾶν. Ἀλλ' οὐδαμοῦ σώζεται ἐν τῇ ζωῇ, νομίζεις ἀκόμη, καὶ ἐν πλήρει δράσει, ἀναπαράστασις τόσον τελεία ἑνὸς σημαντικοῦ μερους τοῦ Βυζαντίου, ὅσον εἰς τὴν Ἁγιορειτικὴν ἐκείνην μοναχικὴν κοινωνίαν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— *Ἱστορία καὶ βίος*: *Πορφυρίου Οὐσπένσκη*, Χριστιανικὴ Ἀνατολή. Ἄθως, 1881 ἑξ. *Μανουὴλ Γεδεών*, Ὁ Ἄθως, 1885. *Κοσμᾶ Βλάχου*, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἄθω καὶ αἱ ἐν αὐτῷ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοί, πάλαι τε καὶ νῦν, 1903. *Γ. Σμυρνάκη*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, 1903. Πολλὰ εὑρίσκεις καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους περιηγητάς, Melchior de Voguë, Gelzer κ. λ.

Τέχνη: Τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι τοῦ *H. Brockhaus*, Die Kunst in den Athos—Klöstern, 1891. Διὰ τοὺς πολλούς: *Γ. Σωτηρίου*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος —Πολλὰ ἐγράφησαν ἰδίως περὶ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Ἄθωνος, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ *Didron* (μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος) ἕως τὸν *G. Millet*, Recheches sur l'iconographie de l'Evangile, 1916. Βλ. πλήρη βιβλιογραφίαν παρὰ *Ch. Diehl*, Manuel d'art byzantin, 2α ἔκδ. σ. 840, σημ. 3. Ἀξιολογώτατον εἶναι τὸ ρωσιστὶ γεγραμμένον βιβλίον τοῦ *N. B. Ποκρόφσκη*, Μνημεῖα τῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ εἰκονογραφίας, ἐν Πετρουπόλει, 1910.

ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Ἐκ περιοδείας μου ἀνὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος, κατὰ τὸ 1915, ἀπεκόμισα τὰς ἐφεξῆς ἐντυπώσεις καὶ πληροφορίας περὶ τῶν εἰς τὰς διαφόρους μονὰς αὐτοῦ ἱστορικῶν εἰκόνων καὶ τῶν περὶ ταύτας παραδόσεων.

Εἰς τὴν μονὴν ***Βατοπεδίου*** σώζονται αἱ ἑξῆς ψηφιδωταὶ εἰκόνες: Τοῦ *Εὐαγγελισμοῦ*, ἀποκειμένη ἄνωθι τῶν κιονοκράνων τῶν δύο ἀνατολικῶν κιόνων τοῦ Τρούλλου, τοῦ *Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ἐναποκειμένη εἰς τὴν θύραν τῆς Λιτῆς, καὶ τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* ἐν τῷ ὁμωνύμῳ παρεκκλησίῳ. Εἶναι ἀριστουργήματα τέχνης, ἔργα θεῖα, ὑπερκόσμια. Οἱ αἰῶνες, ποὺ βραδέως καὶ μὲ σεβασμὸν διῆλθον ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά, πολλαπλασιάζουν τὴν ἐντυπωτικὴν ἔκφρασιν τῆς Παρθένου, ἡ ὁποία μελανείμων δέχεται τὴν Θεϊκὴν ἀγγελίαν. Εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς ὑπάρχει εἰκὼν τῶν Πέτρου καὶ Παύλου, δῶρον Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἔχει ἑκατέρωθεν τὸν Σωτῆρα, τὴν Παναγίαν, τὸν Πρόδρομον, τὸν Ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τύρωνα, τὸν Ἅγιον Γεώργιον, Θεόδωρον τὸν Στρατηλάτην καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀρτέμιον, Νέστορα καὶ Λοῦπον. Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοῦ Χοροῦ ὑπάρχουν αἱ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὰς ὁποίας μετέφερον ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης, ὅταν οὗτος μετετράπη εἰς τζαμί.

Εἰς τὸ Σύνθρονον τοῦ Βήματος ὑπάρχει ἡ ἐφέστιος, οὕτως εἰπεῖν, εἰκὼν τῆς μονῆς, ἡ Παναγία ἡ *Κτιτόρισσα* ἢ *Βηματάρισσα*. Εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν ἐν τῇ μονῇ εἰκόνων, ἀναφέρεται δὲ περὶ αὐτῆς ἡ ἀκόλουθος παράδοσις: Ὅταν τῷ 862 κατεστράφη ἡ μονὴ Βατοπεδίου ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ὁ Βηματάρης, διὰ νὰ περισώσῃ τὴν εἰκόνα, τὴν ἔρριψεν εἰς φρέαρ ὁμοῦ μὲ ἀνημμένην λαμπάδα, ὅταν δὲ μετὰ πολὺν καιρὸν ὁ ναὸς ἐπεσκευάσθη, ἀνευρέθη ἡ εἰκὼν καὶ παρ' αὐτὴν ἡ λαμπάς, ἡ ὁποία δὲν ἔπαυσε νὰ καίῃ. Τὴν ἀρχικὴν λαμπάδα μᾶς ἐπιδεικνύουν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μας. Ἐπ' αὐτῆς καίουν ἄσβεστοι νέαι λαμπάδες τῇ φροντίδι τοῦ Βηματάρη.

Ἐπὶ τῆς *Βηματαρίσσης* ὑπάρχουν **ἄπειρα ἀνα-**

Τοιχογραφία ἀπὸ τὴν Σερβικὴν μονὴν τοῦ Χιλανδαρίου.

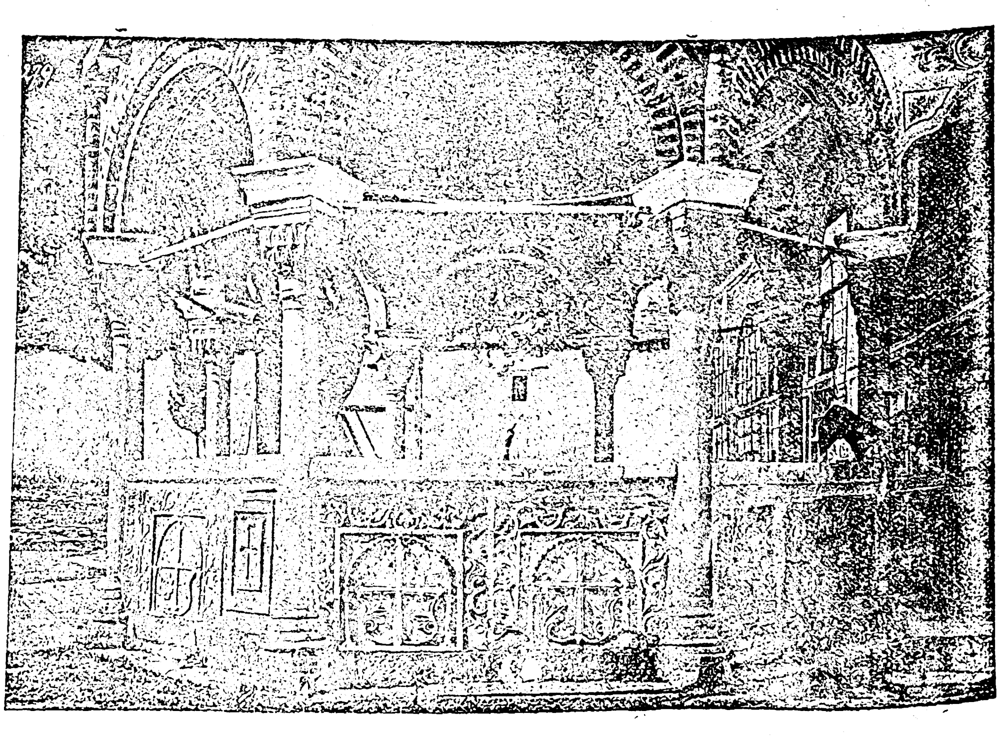

Ἱερὰ μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας.

[Ἡ «φιάλη» εἰς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν τῆς μονῆς, ἡ δεξαμενὴ δηλαδή, καλυπτομένη μὲ τὸ κιβώριον. Πλαγία ὄψις. (Brockhaus).]

Digitized by Google

θήματα. Ἐκ χειρογράφου δὲ ἀνευρεθέντος ἐν τῇ μονῇ γίνεται γνωστὸν ὅτι τὸ φρέαρ εὑρίσκετο κάτωθι τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀνευρέσεως τῆς εἰκόνος ἑκάστην Δευτέραν μετὰ τὸν ἑσπερινὸν τελεῖται ἐπίσημος παράκλησις καὶ κάθε Τρίτην ἐπίσημος λειτουργία μὲ κόλυβα καὶ μὲ τὸ Ὕψωμα τῆς Παναγίας.

Περίφημα εἶναι καὶ τὰ ἐν τῇ μονῇ ψηφιδωτὰ εἰκονίσματα τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Παναγίας. Εἶναι καλλιτεχνικώτατα, σπανίας τέχνης, μοναδικὰ εἰς τὸ εἶδός των, ἀληθινὰ ἀριστουργήματα. Ὅμοια δὲν ὑπάρχουν καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἐκτὸς ἑνὸς εὑρισκομένου εἰς τὴν μονὴν Χιλανδαρίου. Εἰς Βατοπέδι ὑπῆρχεν ἀκόμη καὶ ἓν ἄλλο μικρὸν εἰκόνισμα (0,15×0,11) τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ ὁποῖον ἀτυχῶς οἱ προϊστάμενοι τῆς μονῆς ἐδώρησαν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ποτὲ πρεσβευτὴν τῆς Ρωσίας Νελίδωφ!

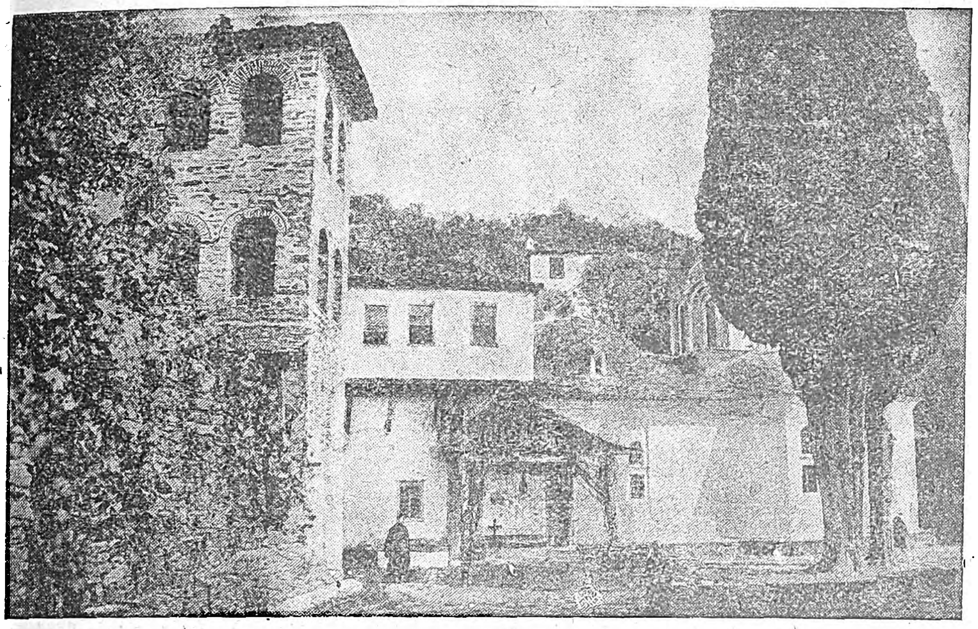

Ἡ Ἱερὰ Σκήτη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος.

[Ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν Κουτλουμουσίου καὶ ἐκτίσθη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα].

Διὰ τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν ἐπιλεγομένην τῆς *Παραμυθίας*, ἱστορεῖται ὅτι ὁ Ἡγούμενος τῆς μονῆς προσελθὼν τῇ σεβασμίᾳ εἰκόνι, ἵνα λάβῃ τὰς κλεῖδας κατὰ τὸ σύνηθες, ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν νὰ μὴ λάβῃ ταύτας, ἀλλὰ ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ τείχους μετὰ τῶν Πατέρων, ἵνα ἀποδιώξῃ τοὺς ἐνεδρεύοντας, πρὸς αἰφνιδίαν εἰσβολήν, πειρατὰς καὶ οὕτως ἡ Ἔφορος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ὑπεραγία Θεοτόκος ἀπεμάκρυνε τὸν κίνδυνον, ἀμυνθέντων καταλλήλως τῶν Πατέρων. Ἡ εἰκὼν εὑρίσκεται εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς *Θεοτόκου Παραμυθίας*.

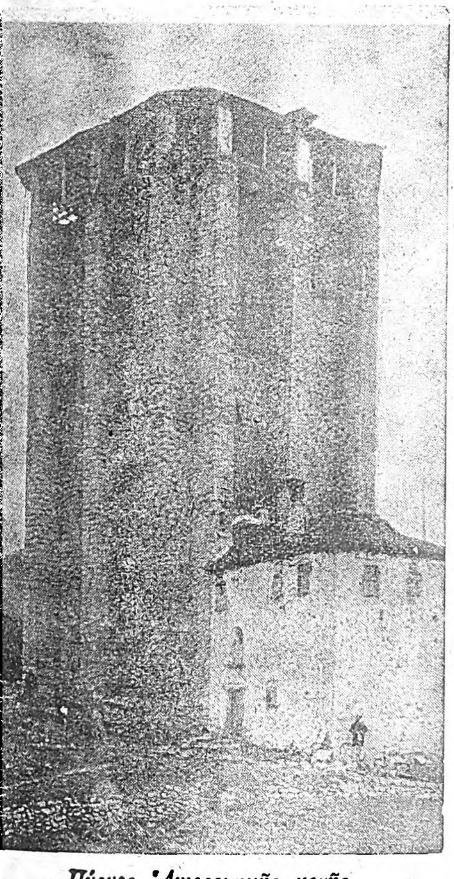

Πύργος Ἁγιορειτικῆς μονῆς τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

Εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα ὑπάρχουν εἰς μικρὸν δίπτυχον τρία μικρὰ εἰκονίσματα τῆς Αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, συζύγου τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, τὰ πασίγνωστα ἱστορικὰ «*Νινία τῆς Αὐτοκρατείρας*», δῶρον τῆς Ἄννας Φιλανθρωπινῆς τῆς Παλαιολογίνας. Τὰ «*Νινία*» σκορπίζουν μίαν λεπτὴν ἀλλὰ μεθυστικὴν εὐωδίαν, ἥτις συνυφάνθη μὲ τὴν ζωὴν τῶν καλλιτεχνημάτων αὐτῶν μέσα εἰς τὰ ἄδυτα τῶν γυναικῶν τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι ἐπρομηθεύοντο τὰ πολυτιμότατα τῶν ἀρωμάτων ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Τὰ εἰκονίσματα ταῦτα προσκυνοῦνται τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας, ὁπότε ἑορτάζεται τὸ γεγονὸς τῆς ἀναστηλώσεως τῶν Εἰκόνων.

Ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος εὕρηνται καὶ ἄλλαι εἰκόνες θαυμασίας τέχνης. Ὁ συγκεντρωμένος ἐκεῖ εἰκονογραφικὸς πλοῦτος προκαλεῖ βαθὺ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐμπνέει ἰδιαίτερον συναίσθημα εὐλαβείας πρὸς τὸν ναὸν αὐτὸν τῆς Τέχνης, τὸν ὁποῖον φιλοξενεῖ μὲ τόσην στοργὴν ὁ Ναὸς τοῦ Κυρίου.

Ἄλλαι θαυματουργοὶ εἰκόνες ὑπάρχουν ἡ *Ἐσφαγμένη*, ἡ *Ἐλαιοβρῶτις* καὶ ἡ *Ἀντιφωνήτρια*. Διὰ τὴν *Ἐσφαγμένην* ἱστορεῖται ὅτι Ἐκκλησιάρχης τις τῆς μονῆς, βραδύνων συνήθως νὰ προσέρχεται εἰς τὴν τράπεζαν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος, ἀπέμενεν ἐνίοτε τελείως νῆστις, τοῦ *τραπεζάρη* ἀρνουμένου νὰ παράσχῃ φαγητὸν εἰς τοὺς προσερχομένους πέραν τῆς διατεταγμένης ὥρας. Ὁ καλόγηρος οὗτος μένεα πνέων μίαν ἡμέραν διὰ τὴν σκληρότητα τοῦ τραπεζάρη ἐξέσπασεν ἐναντίον τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας. Εἰς στιγμὴν ταραχῆς καὶ διασαλεύσεως τοῦ νοῦ σύρει τὸ μαχαιρίδιον δι' οὗ ἐκαθάριζεν ἀπὸ τὸν κηρὸν τὰ *μανουάλια* καὶ τὸ ἐμπήγει εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνος. Αἷμα ἄφθονον ἐξέρρευσε τότε καὶ ζωηρὰ ὠχρότης ἐπεχύθη ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς Παναγίας. Ὁ ἀσεβήσας, τρέμων πρὸ τοῦ θεάματος καὶ φρικιῶν, ἀπέμεινεν ἄναυδος καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔχασε τὸ φῶς του. Ὁ Ἡγούμενος καὶ οἱ Ἀδελφοὶ κατάπληκτοι πρὸ τοῦ θαύματος ἔκαμαν ὁλονύκτιον ἀγρυπνίαν ἱκετεύοντες τὴν Παναγίαν ὑπὲρ τοῦ ἐγκληματίου. Τρία ἔτη παρέμεινε τυφλὸς ἕως οὗ, εὐδοκίᾳ τῆς Θεοτόκου, ἀνέβλεψε καὶ ὁλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου διῆλθεν ἐπὶ στασιδίου ἔναντι τῆς εἰκόνος, εἰδικῶς κατασκευασθέντος, εἰς τὸ ὁποῖον παρέμενε νυχθημερὸν προσευχόμενος καὶ συγγνώμην ζητῶν.

Διὰ τὴν *Ἐλαιοβρῶτιδα* ἱστορεῖται ὅτι διὰ θαύματος ἐπλήρωσε τοὺς πίθους τῆς μονῆς ἐλαίου, ὁπότε οἱ Πατέρες συνελθόντες ἐδόξασαν τὴν Παναγίαν διὰ τὴν μέριμνάν της, καὶ πρὸ τῆς εἰκόνος της, ἡ ὁποία ἐξέπεμπεν ἄρρητον εὐωδίαν, ἐτέλεσαν δοξολογίαν.

Διὰ τὴν *Ἀντιφωνήτριαν* ἱστορεῖται ὅτι ἡ Πλακιδία, κόρη τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου καὶ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλεύσαντος εἰς Ρώμην, ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρ' αὐτοῦ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μονὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ της εἶχεν ἀνεγείρει. Ὅταν ἔφθασεν ἡ βασιλόπαις εἰς τὴν μονήν, τῆς ἐγένετο ἐξαιρετικὴ ὑποδοχὴ καὶ μετὰ τιμῶν τὴν ὡδήγησαν πρὸ τοῦ ναοῦ, ὁπότε φωνὴ προσομοιάζουσα πρὸς βροντὴν ἀντήχησεν εἰς τὰ ὦτά της, ἀπαγορεύουσα εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον καὶ ἀπειλοῦσα: «Στῆθι, οὐδὲ βῆμα προχωρήσῃς ἐὰν θέλῃς σεαυτῇ ἀγαθόν». Ἔντρομος ἡ Πλακιδία ἐρρίφθη εἰς τὰ γόνατα καὶ ἐζήτει ἔλεος. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἀνηγέρθη τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐκεῖ ὅπου ἠκούσθη ἡ φωνὴ ἐζωγραφήθη ἡ *Ἀντιφωνήτρια*, πρὸ τῆς ὁποίας καὶ κατὰ διαταγὴν τῆς Πλακιδίας καίει ἔκτοτε κανδήλα ἀκοίμητος. Ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου, λέγει ἡ παράδοσις, ἀπηγορεύθη τοῦ λοιποῦ ἀπολύτως ἡ εἴσοδος γυναικὸς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Εἰς τὴν μονὴν *Γρηγορίου* καὶ δὴ εἰς τὸ ἀριστερὸν δυτικὸν Προσκυνητάριον ἀνάκειται ἡ Θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τῆς *Ὁδηγητρίας* καὶ ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ αὐτῆς ἐπενδύματος εἶναι ἀναγεγραμμένα: «Δέησις τῆς εὐσεβεστάτης κυρὰ Μαρίας Ἀσαννίνας Παλαιολογήνας κυρὰ τῆς Μολδαυΐας». Περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἱστορεῖται ὅτι, ἐν ᾧ δὶς ἐπυρπολήθη ἡ μονή, αὕτη ἀπέμεινεν ἄθικτος. Κατὰ τὸ 1761 μάλιστα τὸ πῦρ κατέφαγε τὴν μονὴν μέχρι θεμελίων. Ἡ εἰκὼν ἀνάκειται ἐκεῖ ποὺ ἀνευρέθη μετὰ τὴν πυρκαϊάν.

Εἰς τὴν ἰδίαν μονὴν ἐναπόκειται ἀπὸ τοῦ 1921 ἡ Παναγία ἡ *Γαλακτοτροφοῦσα* ἐν καλλίστῳ ξυλογλύπτῳ πλαισίῳ, θαῦμα τέχνης Ἁγιογραφικῆς. Ἡ εἰκὼν αὕτη, εὑρισκομένη ἀπὸ τοῦ 1916 εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Βυζαντινὸν καὶ Χριστιανικὸν Μουσεῖον, ἐπεστράφη εἰς τὴν ἰδιοκτήτριαν μονήν.

Εἰς τὴν μονὴν *Διονυσίου* μᾶς ἐπιδεικνύουν τὴν εἰκόνα τῆς *Θεομήτορος τῆς Ἀκαθίστου* κατεσκευασμένην ἀπὸ κηρομαστίχην, ἔργον τοῦ *Ἀποστόλου Λουκᾶ*, δωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Γ' εἰς τὴν μονήν, ὡς δηλοῖ τοῦτο πλὰξ ἀργυρᾶ, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται ἡ δωρεά. Διὰ τὴν εἰκόνα ταύτην ἀναφέρεται ὅτι εἶναι ἐκείνη πρὸ τῆς ὁποίας ἐψάλη ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος—ὁ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σερ-

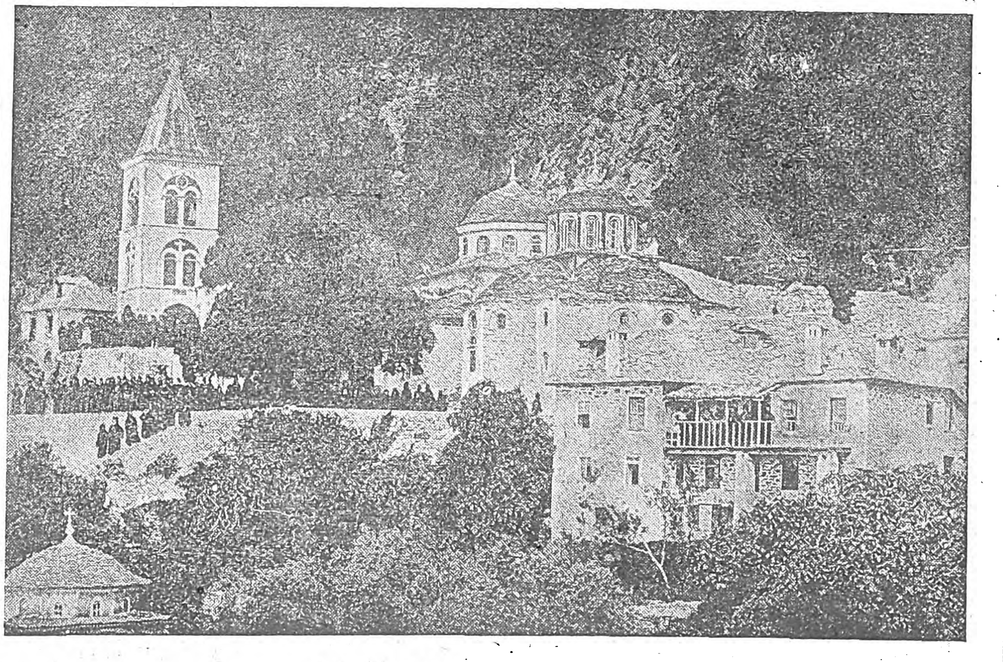

Ἡ Ἱερὰ Σκήτη τῶν Καυσοκαλυβίων.

(Ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν τῆς Λαύρας. Εἶναι «Ἰδιόρρυθμος» καὶ ἱδρύθη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα).

Digitized by Google

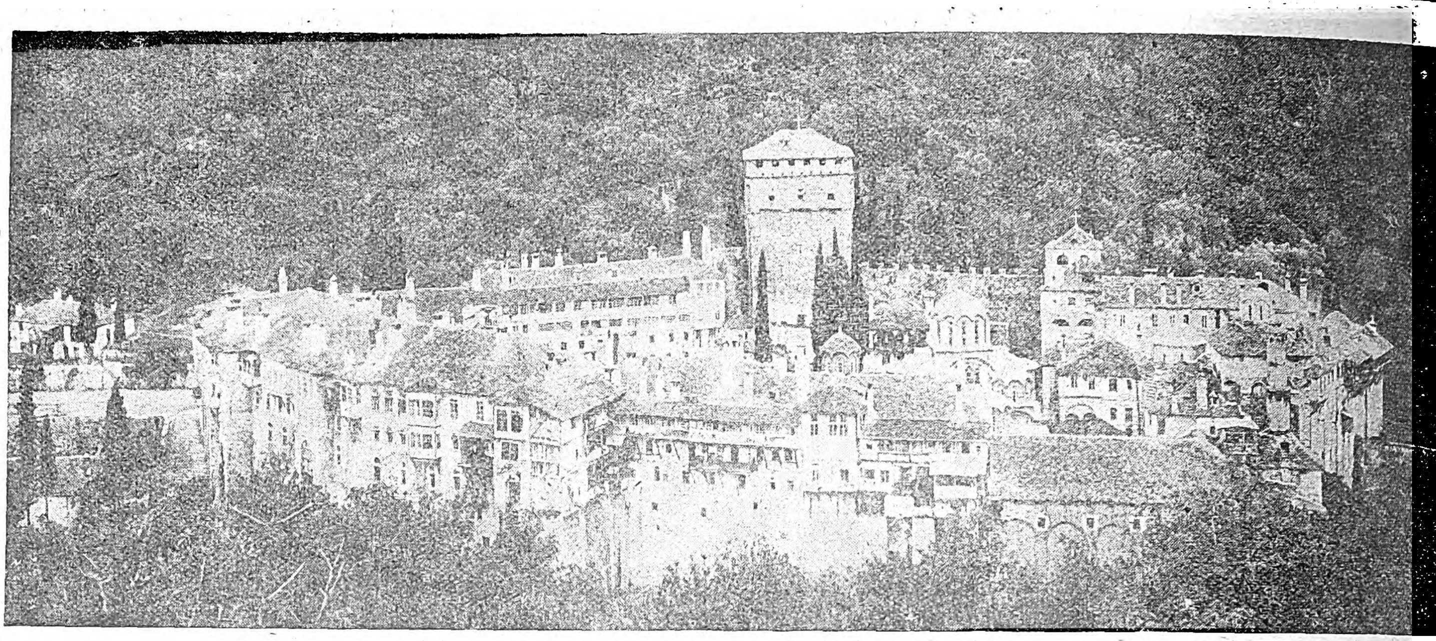

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἰβήρων.

γίου συντεθεὶς Ὕμνος τῆς Θεοτόκου, — μετὰ τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν καὶ Ἀράβων νίκην, ὁπότε ἐτελέσθη ἡ περιώνυμος λιτανεία. Περὶ ταύτης ἡ παράδοσις ἱστορεῖ ὅτι πειραταὶ τὴν ἔκλεψαν ἀλλὰ κατόπιν φοβεροῦ ὁράματος τὴν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν μονήν. Ὅταν δὲ ἤνοιξαν τὸ φέρον αὐτὴν κιβώτιον, διεσκορπίσθη τοιαύτη εὐωδία, ὥστε ἐπροξένησε κατάπληξιν εἰς τοὺς πειρατάς, τόσον ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν προσῆλθον εἰς τὸν Μοναχισμόν. Κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα πάλιν ἐκλάπη ἡ εἰκὼν καὶ μετεφέρθη εἰς Σκόπελον. Οἱ Μοναχοὶ τὴν ἐζήτησαν καὶ οἱ κάτοικοι ἠρνοῦντο νὰ τὴν ἐπιστρέψωσιν. Ἔπεσεν ὅμως λοιμὸς εἰς τὴν νῆσον καὶ ἔντρομοι οἱ κάτοικοι τὴν παρέδωσαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μονῆς ἀφιερώσαντες εἰς αὐτὴν καὶ μετόχιον ὑπάρχον καὶ σήμερον. Ἡ εἰκὼν εἶναι σχεδὸν κατεστραμμένη, πρὸ αὐτῆς δὲ καθ' ἑκάστην ἑσπέραν κατὰ τὸ ἀπόδειπνον προσέρχονται οἱ Ἀδελφοὶ τῆς μονῆς καὶ ἀναγινώσκουν τὸν Ἀκάθιστον Ὕμνον.

Εἰς τὴν μονὴν ***Δοχειαρίου*** καὶ δὴ εἰς τὸ Προσκυνητάριον ὑπάρχει εἰκὼν τῆς *Παναγίας* μὲ τὸν *Ἰησοῦν Χριστὸν* ἐξ ἀριστερῶν καὶ εἰς στάσιν ἀσυνήθη. Διὰ τὴν εἰκόνα ταύτην προσεφέροντο νὰ δώσουν πρὸ τοῦ πολέμου οἱ Ρῶσοι ὅ,τι ποσὸν ἤθελε τοῖς ζητηθῇ. Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχουν πλεῖσται ἄλλαι ἀρχαῖαι εἰκόνες πολλοῦ λόγου ἄξιαι. Ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀρχαγγέλου εἶναι δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν Τράπεζαν εὑρίσκεται παρεκκλήσιον τοιχογραφημένον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἡ καλουμένη *Γοργοϋπήκοος*, φέρουσα πολύτιμον ἐπ' αὐτῆς χιτῶνα. Ἐπὶ τῆς Γοργοεπηκόου ἀνατίθενται πολύτιμα δῶρα καὶ καίουν πρὸ αὐτῆς μεγαλοπρεπεῖς κανδῆλαι. Λόγῳ τῆς σημασίας τῆς εἰκόνος εὑρίσκεται ἐκεῖ ἱερεύς, *Προσμονάριος*, διὰ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰς εὐχὰς καὶ ὑποδέχεται τοὺς προσκυνητάς. Εἰς τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς αὐτὰς ἐπροξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν καὶ ἐπροκάλεσε τὴν βαθυτάτην εὐλάβειάν του. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει τὴν ἀνευλαβῆ ἀπέναντι τῆς εἰκόνος στάσιν ἑνὸς μοναχοῦ Νείλου, καλουμένου, ὅστις καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. Κατόπιν ὅμως θερμῶν καὶ μακρῶν προσευχῶν πρὸ τῶν ποδῶν τῆς εἰκόνος ἡ Παναγία ἦρε τὴν τιμωρίαν μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιφώνησιν: «Ἐγὼ εἰμὶ τῆς μονῆς ἡ Δέσποινα Θεοτόκος ἡ Γοργοεπήκουσα καὶ γοργῶς ἐπακούω τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομά μου». Ἔκτοτε οἱ μοναχοὶ περιεφρούρησαν τὴν τοιχογραφίαν ταύτην, θεωρηθεῖσαν ἐξηγιασμένην, κανδήλας καὶ λαμπάδας καίοντες καὶ παρακλήσεις πρωίαν καὶ ἑσπέραν ψάλλοντες. Ἀποδίδονται δὲ ἄπειρα θαύματα εἰς τὴν Θείαν Χάριν Της καὶ εὐσπλαγχνίαν Της.

Εἰς τὴν Βουλγαρικὴν μονὴν ***Ζωγράφου*** ὑπάρχουν πολλαὶ θαυματουργοὶ καὶ ἱστορικαὶ εἰκόνες. Εἰς τὰ εἰκονοστάσια τῶν ἀνατολικῶν κιόνων τοῦ μέσου τρούλλου, εὑρίσκονται δύο ἀρχαιόταται, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐκ δεξιῶν λέγεται *ἀχειροποίητος*. Ἐπὶ τῶν κιόνων, ἐφ' ὧν εὑρίσκονται αἱ εἰκόνες, εἶναι ἀνηρτημέναι πινακίδες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἐπικολληθῇ ὑπὸ τῶν μοναχῶν χειρόγραφα ἀναφέροντα τὴν ἱστορίαν ἑκάστης. Διὰ τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα σημειοῦται ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος Σοφοῦ, τρεῖς εὐγενεῖς ἀδελφοὶ ἐξ Ἀχρίδος, ἐγκαταλείψαντες δόξαν, τιμὰς καὶ ἀπολαύσεις, ἦλθον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐνδυθέντες «τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας» ἐξέλεξαν τόπον ἥσυχον καὶ ὑπὸ σκηνὴν διῆγον ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ. Ἡ φήμη τῆς ἁγιότητός των διεδόθη καὶ πέραν τοῦ Ὄρους καὶ συνέρρεον ἐκεῖ πολλοὶ συμμονασταί. Ὡς ἐκ τούτου ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται διὰ τὴν ἵδρυσιν ναοῦ καὶ μονῆς. Εὑρόντες τόπον κατάλληλον ἔκτισαν μονύδριον καὶ ναόν, περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ὁποίου κατὰ θείαν οἰκονομίαν διεφώνησαν. Διὰ τοῦτο ἐζήτησαν, ἵνα διὰ τῆς προσευχῆς ἀποκαλύψῃ τὸ Θεῖον τοῦ ναοῦ καὶ τῆς μονῆς τὴν καθιέρωσιν. Ἔθεσαν λοιπὸν σανίδα, ἡ ὁποία εἶχε προετοιμασθῆ διὰ τὴν εἰκονογράφησιν τοῦ Ἁγίου καί, νηστεύοντες καὶ προσευχόμενοι μετὰ θερμῆς πίστεως δι' ὅλης νυκτός, εἶδον αἴφνης φῶς ἀσυνήθους λαμπρότητος διαχεόμενον ἐπὶ τῆς νεοδμήτου ἐκκλησίας καὶ τῶν κελλίων τῆς μονῆς. Προσέδραμον τότε ὅλοι εἰς τὸν ναὸν ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήρχετο ἡ οὐράνια αὕτη λάμψις καί, ὢ τοῦ θαύματος, εἶδον ὅτι ἐπὶ τῆς προετοιμασθείσης σανίδος εἶχε ζωγραφηθῆ ἡ εἰκὼν τοῦ *Ἁγίου Γεωργίου.*

Διὰ δὲ τὴν ἄλλην θαυματουργὸν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπίσης, τὴν εὑρισκομένην εἰς τὸν κίονα τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, ἱστοροῦνται τὰ ἑξῆς: Ἦλθεν αὕτη διὰ θαλάσσης ἐξ Ἀραβίας εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βατοπεδίου. Τοῦτο διεδόθη εἰς ὅλον τὸ Ὄρος, διότι φωτεινὴ στήλη διεγράφετο ἄνω τῆς εἰκόνος. Προσέτρεξαν ἐκεῖ ἐξ ὅλων τῶν μονῶν καλόγηροι καὶ ὅλοι διεξεδίκουν τὴν ἀπόκτησιν τῆς εἰκόνος καὶ ἐπιμονώτερον καὶ ἐντονώτερον οἱ Βατοπεδινοί. Οἱ μοναχοὶ εἰσήρχοντο εἰς λέμβους καὶ διὰ δεήσεων καὶ λιτανειῶν ἐζήτουν νὰ παραλάβουν τὴν εἰκόνα· ἐφ' ὅσον ὅμως αἱ λέμβοι ἐπλησίαζον, τόσον ἡ εἰκὼν ἀπεμακρύνετο, δεῖγμα τῆς ἀπαρεσκείας της πρὸς τὰ ἐμφανιζόμενα πρόσωπα. Ἐλήφθη τέλος ἀπόφασις ὅπως ἐξ ἑκάστης μονῆς, κατ' ἀρχαιότητα καὶ τάξιν, ἐπιβῶσι τῆς λέμβου Πατέρες καὶ δεχθῶσι νὰ ἀνήκῃ εἰς ἐκείνους ἡ εἰκὼν πρὸς οὓς αὕτη καὶ θὰ παρεδίδετο. Καὶ διαδοχικῶς ἡ εἰκὼν ἠρνήθη νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ μόνον ἐδέχθη τοὺς Πατέρας τῆς μονῆς Ζωγράφου, οἵτινες καὶ τὴν παρέλαβον μετὰ πομπῆς καὶ ἐν λιτανείᾳ. Αἴφνης ὅμως οἱ ἄλλοι καλόγηροι ἠθέτησαν τὰ συμφωνηθέντα καὶ ἠξίωσαν νὰ τεθῇ ἡ εἰκὼν ἐπὶ ἀτιθάσου ἡμιόνου, ὅστις ἀφιέμενος ἐλεύθερος θὰ ὡδήγει τὴν εἰκόνα εἰς ἕνα οἱονδήποτε τέρμα ὅπου καὶ θὰ παρέμενε. Τὸ ζῶον διὰ βαρέος, ἰσομέτρου καὶ τακτικοῦ βήματος διέβη δι' ἀβάτων τόπων καὶ δασῶν καὶ ὑψωμάτων καὶ κατ' εὐθεῖαν διηυθύνθη πρὸς τὴν μονὴν Ζωγράφου. Οὕτω καθωρίσθη ἡ θέλησις τοῦ Ἁγίου καὶ δι' ἑορταστικῆς πομπῆς ἐτέθη ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ ὅπου ἐναπόκειται ἔκτοτε. Ἡ μνήμη τῆς θαυμαστῆς ἐλεύσεως τῆς εἰκόνος τελεῖται τὴν 3ην Νοεμβρίου ἑκάστου ἔτους. Ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἠριθμήσαμεν ἓξ Βουλγαρικὰ παράσημα ὡς ἀναθήματα.

Ἀλλὰ καὶ τρίτη θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ *Ἁγίου Γεωργίου*, ἡ ἐπιλεγομένη Στεφάνου τοῦ ΣΤ' ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας, ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐπὶ τοῦ βορειοδυτικοῦ κίονος αὐτοῦ. Περὶ αὐτῆς ἀναφέρεται ὅτι, προκειμένου ὁ Στέφανος ὁ καλούμενος Μέγας ἢ Ἀγαθὸς νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ Τατάρων, ἐδεήθη μετὰ δακρύων πρὸς τὸν Μεγαλομάρτυρα Γεώργιον. Μετὰ τὴν δέησιν κατελήφθη ὑπὸ ὕπνου, ὁπότε ἐμφανισθεὶς ὁ Ἅγιος τοῦ ἐνέβαλε θάρρος, συνιστῶν νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀφόβως καὶ μετὰ σαλπίγγων. Ἀφυπνισθεὶς καὶ ἐνισχυθεὶς ἐκ τῆς ὑποσχεθείσης θείας βοηθείας ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὡς λαῖλαψ, φέρων πρὸ τῶν στρατευμάτων τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, καὶ τοὺς κατετρόπωσεν. Ὡς στρατηγὸς μὲ λαμπρὰν στολὴν ἐφαί-

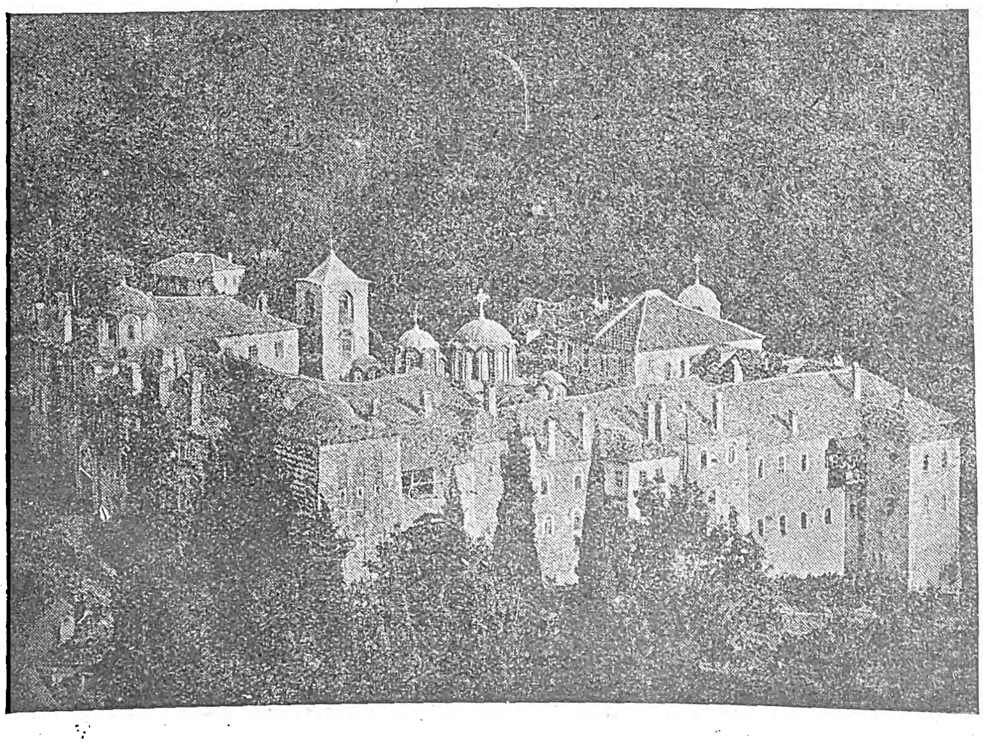

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Κωνσταμονίτου.

[Κατὰ τὴν παράδοσιν ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κώνσταντος. Πιθανώτερον ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα. Κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ἐμεγεθύνθη, ἔτυχε δὲ τῷ 1820 γενναίας συνδρομῆς ἐκ μέρους τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ].

Digitized by Google

νετο εἰς τοὺς ἐχθροὺς ὁ τροπαιοφόρος Ἅγιος, διευθύνων τὸν στρατὸν τοῦ Στεφάνου· τοιοῦτον δὲ τὸν δεικνύει καὶ ἡ εἰκών. Ὁ Βασιλεὺς ἀποδίδων τὴν νίκην εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Ἁγίου, ἔταξε νὰ ἑορτάζεται πανηγυρικῶς ἡ ἡμέρα αὕτη εἰς τὴν χώραν του. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὅμως φανεὶς εἰς αὐτὸν καθ' ὕπνον ἐδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅπως σταλῇ ἡ εἰκών του εἰς τὴν ἐν Ἄθῳ μονὴν Ζωγράφου. Οὕτω ἀπεστάλη αὕτη συνοδευομένη ὑπὸ πολλῶν μεγιστάνων, ἀπείρων δώρων καὶ ἀφθόνου χρυσοῦ.

Ἄλλαι θαυματουργοὶ εἰκόνες ὑπάρχουσιν εἰς τὸ Ἱερὸν Βῆμα ἡ τῆς Θεομήτορος, ἡ ἐπονομαζομένη ἡ *Ἐπακούουσα*, εἰς δὲ τὸ παρεκκλήσιον τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου ἡ τῆς *Ὑπεραγίας Δεσποίνης.*

Εἰς τὴν μονὴν τῶν ***Ἰβήρων*** ἀναφέρεται ἡ ***Παναγία ἡ Πορταΐτισσα***, ἧς ἡ ἱστορία ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονομάχων. Ἡ κάτοχος αὐτῆς, χήρα ἐκ Νικαίας τῆς Βυθινίας, διὰ νὰ διασώσῃ τὴν εἰκόνα, ἐπροτίμησε κλαίουσα νὰ τὴν ρίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Συγχρόνως ὅμως ἐπεβλήθη εἰς τὸν υἱόν της, ἵνα μόνη αὐτὴ ὑποστῇ τὴν τιμωρίαν, ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Νικαίας καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἑλλάδα. Ὁ υἱός της κατέληξε μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἐξ αὐτοῦ δὲ οἱ καλόγηροι ἔμαθον τὴν ἱστορίαν τῆς εἰκόνος.

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπεφαίνετο ἡμερονυκτίως ἡ εἰκὼν πρὸ τῆς μονῆς, ὡς ὅραμα στήλης πυρίνης, ἡ ὁποία ἔφθανε μέχρι τοῦ οὐρανοῦ. Μετὰ ἱκεσίας καὶ προσευχὰς ὁλονυκτίους τῶν καταπλήκτων Ἰβηριτῶν, ἐφανερώθη κατ' ὄναρ ἡ Θεοτόκος εἰς τὸν ὑπερενάρετον μοναχὸν Γαβριήλ, Ἴβηρα τὸ γένος, καὶ τὸν διέταξε νὰ μεταβῇ εἰς τὸ πέλαγος καὶ παραλάβῃ τὴν εἰκόνα της. Ὥριζε δὲ ἡ διαταγὴ ὅτι θὰ περιπατήσῃ ἐπὶ τῶν κυμάτων ἀφόβως ἕως οὗ καταξιωθῇ καὶ λάβῃ τὴν εἰκόνα εἰς τὰς ἀγκάλας του. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἐκεῖ, ὅπου διὰ πρώτην φορὰν ἐτοποθέτησαν τὴν Ἱερὰν Εἰκόνα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐκεῖ καὶ ἀνέβλυσεν ἁγίασμα. Ἐκεῖ ἐπίσης ἔκτισαν καὶ μικρὸν ναὸν ὑπάρχοντα μέχρι σήμερον. Κατόπιν τὴν ὡδήγησαν εἰς τὸν Καθολικὸν ναὸν καὶ τὴν ἐναπέθεσαν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, δὶς ὅμως ἀνελήφθη ἐκεῖθεν καὶ εὑρέθη πρὸ τῆς πύλης τῆς μονῆς, ὅπου καὶ ἐτοποθετήθη ὁριστικῶς (ἐξ οὗ καὶ *Πορταΐτισσα*) ἐντὸς ἀνεγερθέντος ἐπὶ τούτῳ παρεκκλησίου. Πλεῖστα εἶναι τὰ ἱστορούμενα θαύματα τῆς εἰκόνος ταύτης.

Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Ἀλέξιος Μιχαήλοβιτς ἀσθενήσας τῷ 1651 ἐζήτησε παρὰ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων νὰ τοῦ στείλῃ τὴν θαυματουργὸν «Πορταΐτισσαν». Ἡ μονὴ ὅμως ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου ἀπέστειλεν ἀντίγραφον τῆς εἰκόνος, γνωστοποιοῦσα εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τὴν λεπτομέρειαν ὅτι ἡ ζωγράφησίς του ἐγένετο, ἀφ' οὗ ὁλόκληρος ἡ Ἀδελφότης τῶν Πατέρων, ἐκ 365 μοναχῶν, ἐτέλεσεν ἀγρυπνίαν καὶ ἁγιασμόν. Ἡ εἰκὼν κατετέθη εἰς προσκύνημα εἰς τὴν ἐν Μόσχᾳ μονήν, τὴν ἐπιλεγομένην «*Νικόλαος, Μεγάλη Κάρα*», μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν δὲ τῆς ὑγείας του ὁ Αὐτοκράτωρ ἔκτισε ναὸν μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐναπέθεσε τὴν εἰκόνα, ὡς φύλακα τῆς πόλεως.

Ἡ εἰκὼν τῆς «Πορταΐτισσας» ἔχει ἤδη καταστῇ ἀμαυρὰ ἐκ τῆς πολυκαιρίας, εἶναι ὅμως ὑπερπλήρης ἀναθημάτων πολυτίμων. Ἡ διακονία τοῦ παρεκκλησίου εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τὸν πλέον ἐνάρετον τῶν Ἰβηριτῶν. Τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου τελεῖται μεγαλοπρεπῶς ἡ πανήγυρις τῆς εἰκόνος, τὸ δὲ Μέγα Σάββατον τὴν ὁδηγοῦν μὲ εὐλάβειαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πομπὴν εἰς τὸ

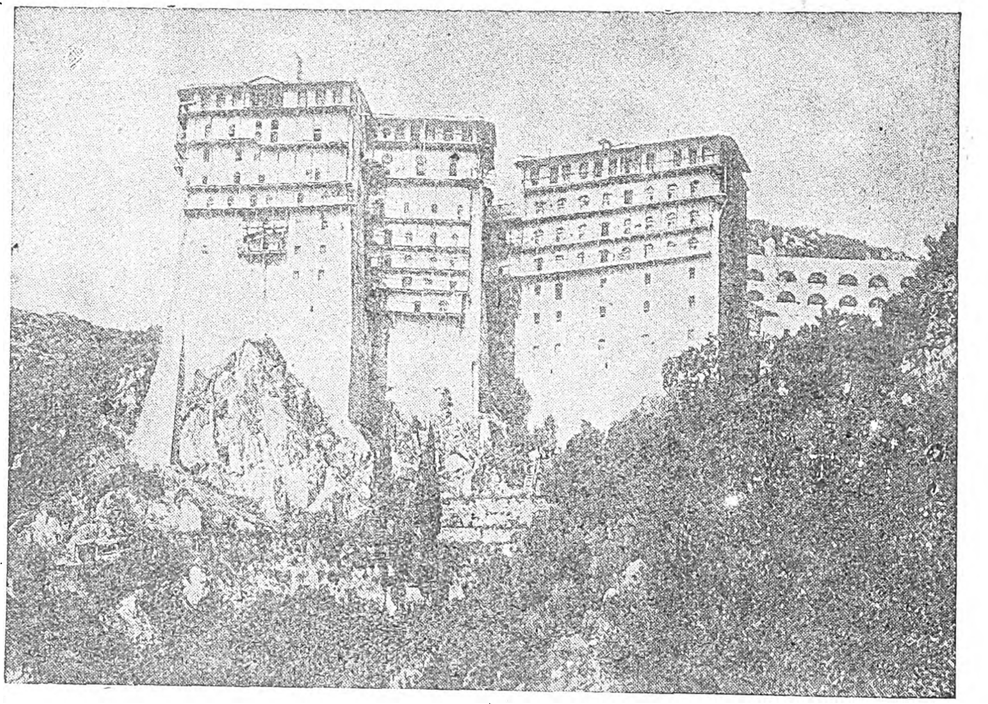

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Σίμωνος Πέτρας.

[Ὠκοδομήθη κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ὁσίου Σίμωνος, ἐμεγεθύνθη δὲ περὶ τὸ 1864 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας Ἰωάννου Οὔγγλες].

Καθολικόν, ἀφοῦ τὴν περιβάλλουν μὲ ἐπίχρυσον ἔνδυμα, ἐργασίας θαυμαστῆς, μετὰ στέμματος ἐκ πολυτίμων λίθων. Εἶναι τόσον εὐλαβὴς ἡ προσήλωσις τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει παρεπιδημούντων Χριστιανῶν, ὥστε καθημερινῶς γίνονται παρακλήσεις πρὸ ταύτης, πολλάκις μάλιστα δὶς καὶ τρὶς καὶ πεντάκις τῆς ἡμέρας.

Εἰς τὴν μονὴν ***Καρακάλλου*** ἡ ἐν τῷ τέμπλῳ ἀνακειμένη εἰκὼν τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, ἔργον τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, κινεῖ ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν.

Εἰς τὴν μονὴν ***Κουτλουμουσίου*** παρὰ τὴν ἀρκτικὴν πλευρὰν τοῦ Καθολικοῦ ἀνηγέρθη παρεκκλήσιον ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς «*Φοβερᾶς Προστασίας*», ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ ὁμώνυμος θαυματουργὸς εἰκών. Ἐν ταύτῃ ὁ Χριστός, φερόμενος ἐν ἀγκάλαις τῆς Θεομήτορος, ἔντρομος καὶ συγκρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν δεξιὰν αὐτῆς, βλέπει τὸν ἄνωθεν καὶ ἐκ δεξιῶν παριστάμενον ἄγγελον, δεικνύοντα τὰ σταυρικὰ ὄργανα τοῦ Πάθους, τὸν Σταυρόν, τὴν Λόγχην, τὸν Κάλαμον μετὰ σπόγγου. Ἑκάστην Τρίτην τῆς Διακαινησίμου γίνεται λιτανεία εἰς τὴν μονὴν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν θαυματουργὸν ταύτην εἰκόνα.

Εἰς τὴν μονὴν ***Κωνσταμονίτου*** εἰς τὸ Καθολικὸν ὑπάρχει ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ *Ἁγίου Στεφάνου*, πλήρης ἀφιερωμάτων. Περὶ αὐτῆς ἀναφέρεται ὅτι ἔφθασεν εἰς Ἅγιον Ὄρος ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, προερχομένη ἐξ Ἱεροσολύμων. Ἱστοροῦνται πολλὰ θαύματα τῆς εἰκόνος ταύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἅγιος ζωγραφεῖται ἔχων ἐξυρισμένην τὴν κόμην.

Εἰς τὴν ἰδίαν μονὴν ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τῆς *Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας*, δῶρον, ὡς λέγεται, Ἄννης τῆς Φιλανθρωπινῆς, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς *Ἀντιφωνητρίας*, περὶ ἧς ἡ παράδοσις λέγει ὅτι κατόπιν θερμῶν δεήσεων τοῦ Ἐκκλησάρη Ἀγάθωνος ἐνέπλησε τὴν μονὴν ἀγαθῶν. Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μαργαριτοφόρον διάδημα περικόσμητον ἐκ πολυτίμων λίθων, δῶρον ἰαθείσης παραλυτικῆς Ρωσίδος.

Εἰς τὴν μονὴν τῆς ***Λαύρας*** ἐπιδεικνύεται ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰκὼν *Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου*, συντεθειμένη ἐκ ψηφίδων πολυτιμοτάτων, δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ. Ἐπίσης διάφοροι ἄλλαι εἰκόνες, δωρηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Α΄. Ἐξ αὐτῶν δύο ἀρχαιόταται, μεγάλου μεγέθους, μὲ παράστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ἀνάκεινται ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου εἰκονοστασίου, φέρουσαι ἀρχαῖα Βυζαντινὰ ἐπενδύματα ἐκ χρυσοῦ καὶ διὰ στεφάνων περικόσμητοι, ἐφ' ὧν πολύτιμοι λίθοι, σάρδιοι καὶ ἀχάται. Ἐπίσης ἀρχαῖον δίπτυχον μετὰ τριῶν εἰκόνων,. Ἐμμανουήλ, Θεομήτορος καὶ Προδρόμου, ἀνῆκον εἰς τὴν Αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, τὴν ἀναστηλώσασαν τὰς εἰκόνας κατὰ τὸ 842. Τὸ παιδικὸν πρόσωπον τοῦ Ἐμμανουὴλ εἶναι θαυμαστόν. Ἐπὶ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ θρόνου ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου φέρουσα ἐπίχρυσον ἐπένδυμα, δῶρον, φαίνεται, τοῦ Ἰωάννου Βλαντισλάβου, Μεγάλου Βοεβόδα καὶ Αὐτοκράτορος Οὐγγροβλαχίας καὶ τῆς συζύγου του Ἄννης. Εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἀναγομένη εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν τῆς Κρήτης—τέλος Ζ΄ αἰῶνος. Εἰς τὸν ἴδιον χορὸν ἡ εἰκὼν Πέτρου καὶ Παύλου, ἥτις λέγεται ὅτι μετηνέχθη ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ναοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸν Πανσέληνον, τὸν περίφημον τοῦ Ὄρους ζωγράφον. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι εἰκόνες

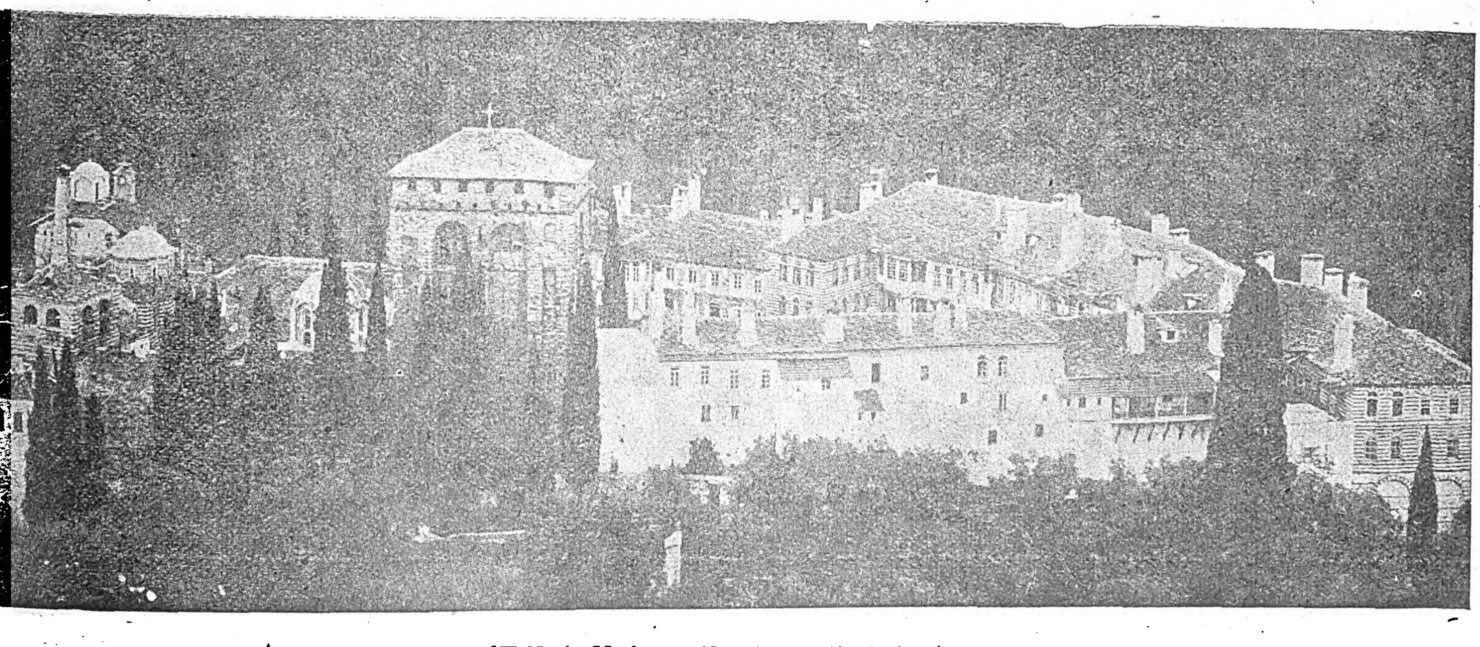

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Χιλανδαρίου (ἡ Σερβική).

Digitized by Google

ἐν Λαύρᾳ μνημεῖα τέχνης, πολύτιμοι καὶ περικόσμητοι ὑπὸ βαρυτίμων λίθων.

Διὰ τὴν εἰκόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς *Οἰκονομίσσης* τὴν εὑρισκομένην εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἱστοροῦνται τὰ ἑξῆς: Ὅταν ἔκτιζε τὴν Λαύραν ὁ *Ἀθανάσιος* (βλ. λεξ. Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης, ὅπου καὶ εἰκὼν τοῦ ναοῦ τῆς Λαύρας), κατὰ τὸ 963, ἦλθεν ἐπίκουρος ἡ Θεοτόκος εἰς τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας τῆς μονῆς, καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἡ μὲν μονὴ οὐδέποτε ἐκλέγει *Οἰκονόμον—Δικαῖον*, περιοριζομένη εἰς τὴν ἀνάδειξιν Παραοικονόμου, οἱ δὲ μοναχοὶ κατεσκεύασαν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἣν ἀπεκάλεσαν *Οἰκονόμισσαν*. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ ἄνω παρεκκλήσιον εὕρηται ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ παρὰ τοῦτον ἡ εἰκὼν αὐτοῦ.

Εις τὴν μονὴν *Ξενοφῶντος* ἀνάκεινται εἰς τὰ δυτικὰ προσκυνητάρια τοῦ ναοῦ δύο μωσαϊκαὶ εἰκόνες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Αἱ εἰκόνες αὗται εἶναι σπουδαιότατα κειμήλια καὶ ἀνάγονται εἰς τὸν Ι' καὶ ΙΑ' αἰῶνα. Ἐντὸς τοῦ Ἱ. Βήματος εὑρίσκεται ἡ Εἰκὼν τῆς *Μεταμορφώσεως* ἐκ κηρομαστίχης, διερρωγμένη ὅμως. Ἔχουσα ἐπένδυμα μαργαριτῶδες καὶ διακόσμητον ἀπὸ πολυτίμους λίθους καὶ ἰδίως ἀδάμαντας, καθίσταται πολύτιμον ἐκκλησιαστικὸν ἀπόκτημα.

Θαυματουργὸν εἰκόνα ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀναφέρομεν τὴν τῆς Ὑπεραγιας Θεοτόκου, τὴν καλουμένην *Ὁδηγήτριαν*. Ἡ εἰκων αὕτη, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνῆκεν εἰς τὴν μονὴν Βατοπεδίου, ἦτο δ' ἐναποκειμένη ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ τοῦ ναοῦ της καὶ ἐπὶ τοῦ κίονος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, ὅτε κατὰ τὸ 1730 αἰφνιδίως ἐξηφανίσθη, μολονότι αἱ θύραι τοῦ ναοῦ ἦσαν κατάκλειστοι. Μάτην τὴν ἀνεζήτησαν πανταχοῦ, ὁπότε ἐγνώσθη ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὴν μονὴν Ξενοφῶντος ἀπέχουσαν τρίωρον ἀπὸ τὸ Βατοπέδι. Ἀμέσως ἀπεσταλμένοι ἀνεχώρησαν πρὸς παραλαβήν της καὶ ἐπαναφοράν της, ἀλλὰ καὶ πάλιν διεξέφυγε, μολονότι ἐλήφθησαν προφυλακτικὰ μέτρα εἰς ἄκρον αὐστηρά. Ἔκτοτε παραμένει εἰς τὴν μονὴν Ξενοφῶντος φέρουσα ἐπ' αὐτῆς πληθὺν ἀναθημάτων, καὶ εἶναι τοποθετημένη ἐντὸς τοῦ Καθολικοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ κίονος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, καθὼς εὑρίσκετο καὶ εἰς τὸ Καθολικὸν τοῦ Βατοπεδίου. Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχει ἄλλη ἐνδιαφέρουσα εἰκών, ἡ καλουμένη *Κεχαριτωμένη*, ἀρχαιοτάτη καὶ μὲ στάσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρωτοφανῆ εἰς τὴν ἁγιογραφίαν Τὸ Ἱερὸν Βῆμα περικοσμεῖται ἀπὸ τόσας ἀνεκτιμήτους ἀρχαίας εἰκόνας, ὥστε δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι Ἁγιογραφικὸν Μουσεῖον.

Ἑτέρα θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς μονῆς ταύτης εἶναι ἡ τοῦ *Μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου* δι' ἣν ὑπάρχει ἡ ἑξῆς παράδοσις. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Εἰκονομάχων, λέγεται, ἐρρίφθη καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη εἰς τὸ πῦρ, ἀλλ' ὡς νὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἄφλεκτον ὕλη, ἀπέμεινεν ἄθικτος κυρίως κατὰ τὸ πρόσωπονν τοῦ Ἁγίου. Οἱ ἐπιφορτισμένοι τὸ ἀνόσιον ἔργον κατεπλάγησαν. Ὑπῆρξεν ὅμως καὶ θρασύς τις ὁ ὁποῖος μὲ μάχαιραν ἐκτύπησεν αὐτὴν ὑπὸ τὸν πώγωνα τοῦ Ἁγίου. Τότε ἔρρευσεν αἷμα καθαρὸν καὶ οἱ περιεστῶτες καταληφθέντες ὑπὸ δέους ἀπῆλθον ἐκεῖθεν. Τὴν νύκτα τὴν παρέλαβε κρυφίως Χριστιανὸς καὶ τὴν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ εἰκὼν ἔφθασε πλησίον τῆς μονῆς καὶ εἰς θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀναβλύζουν ὕδατα ἀλκαλικὰ ἰαματικά. Τότε ἔκειτο ἐκεῖ μονύδριον τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου. Οἱ μοναχοὶ αὐτοῦ παρέλαβον τὴν εἰκόνα καὶ ἀργότερον ἀνήγειραν ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τροπαιοφόρου Ἁγίου Γεωργίου. Καὶ ἀπὸ τὴν εἰκόνα ταύτην δὲν λείπουν τὰ κακότεχνα Ρωσικὰ ἐπάργυρα ἐπενδύματα, ἀλλὰ καὶ τὰ πολλὰ ἀναθήματα, δεῖγμα τῆς χριστιανικῆς εὐλαβείας.

Εἰς τὴν μονὴν *Ξηροποτάμου* ὑπάρχει παλαιοτάτη εἰκών, τὰ *Εἰσόδια τῆς Παναγίας*, ἔργον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Περὶ αὐτὴν ἀναπαρίστανται λεπτομερῶς: ὁ Ἄγγελος δίδων τροφὴν εἰς τὴν Μαρίαν· ὁ Εὐαγγελισμός· ἡ Γέννησις· ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀειπαρθένου μὲ τὴν Προμήτορα. Εἰκὼν ἐξαισίας τέχνης.

Εἰς τὴν *Ρωσικὴν* μονὴν τοῦ *Ἁγίου Παντελεήμονος* ὑπάρχει ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τοῦ ὁμωνύμου Ἁγίου. Ἡ εἰκὼν εὑρίσκετο ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων εἰς τὸ Παλαιομοναστήριον, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἡ ἀρχαιοτέρα μονὴ τῶν Ρώσων, ἡ ἄλλως λεγομένη τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τοῦ Θεσσαλονικέως. Ὅταν ὅμως οἱ Ἀδελφοὶ ἤρχιζαν νὰ σκέπτωνται νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὸ παράλιον μονύδριον τῆς Ἀναλήψεως, ὅπου ἡ σημερινὴ μονή, μετέφερον ἐκεῖ καὶ τὴν ἁγίαν εἰκόνα. Ἀλλὰ μετὰ πᾶσαν μεταφορὰν εὕρισκον ἐκ νέου τὴν εἰκόνα εἰς τὸ παλαιὸν ὀρεινὸν μοναστήριον, μόνον δὲ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας ταύτης μονῆς, ἀληθινοῦ κολοσσοῦ, παρέμεινεν ἐκεῖ. Ἡ παράδοσις ἀποδίδει εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην πληθὺν θαυμάτων. Πυρκαϊαὶ τῆς μονῆς διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ἁγίου κατεστάλησαν, τυφλοὶ ἀνέβλεψαν καὶ ἄλλοι, πάσχοντες καὶ μετὰ πίστεως ἀκραδάντου καὶ εἰλικρινοῦς θερμότητος προσευχηθέντες καὶ προσπεσόντες πρὸ τῆς εἰκόνος, ἐθεραπεύθησαν. Τὴν εἰκόνα πλαισιοῦν 14 ἄλλαι εἰκόνες ἀναπαριστῶσαι διάφορα ἐπεισόδια ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος.

Εἰς τοῦ *Παντοκράτορος*, εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ναοῦ, εὑρίσκεται ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης *Γεροντίσσης*, ὁλόσωμος (1,96X0,76). Ἡ εἰκὼν ἐκ τοῦ χρόνου ὑπέστη σημαντικὴν φθορὰν καὶ ἡ καλογηρικὴ εὐλάβεια ἐζωγράφησε νέαν, ὁμοίαν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀπέκρυψεν οὕτω τὴν γνησίαν. Ἓν ἀπὸ τὰ ἀναμφισβήτητα καλλιτεχνικὰ ἀνοσιουργήματα τοῦ Ὄρους. Διὰ τὴν ἀρχικὴν εἰκόνα λέγουν ὅτι εἶναι ἐκ τῶν σπανίων σωζομένων ἀντιτύπων τῆς Παναγίας Παρθένου, τῆς Ἀθηναΐας Γοργοεπηκόου.

Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου *Παύλου* μᾶς ἐπέδειξαν τὴν εἰκόνα τῆς *Παναγίας*, ἀνήκουσαν εἰς τὴν Αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, ἥτις τὴν ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τὸν Εἰκονομάχον Θεόφιλον, ἔχουσα κεκαλυμμένην αὐτὴν διὰ τοῦ καθρέπτου της. Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς μονῆς ταύτης ὑπάρχουν τόσαι ἀρχαῖαι ἐξαισίας τέχνης εἰκόνες, ὥστε νομίζει ὁ προσκυνητὴς ὅτι εὑρίσκεται εἰς καλλιτεχνικὸν ἐργαστήριον ἢ εἰς μικρὰν πινακοθήκην. Εἴδομεν ἐκεῖ περίεργον εἰκόνα τῆς Κυριακῆς τῆς Σαμαρείτιδος. Ἐπὶ δὲ ξυλίνου ἐγκολπίου Προσκυνηταρίου (0, 34 X 0,26) φέρεται ἐν μέσῳ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ πέριξ, κατὰ τετράγωνον διάταξιν, οἱ Ἀπόστολοι. Ὁ Κοσμᾶς Βλάχος Διάκονος, εἰς τὸ ἔργον του τὸ φέρον τὸν τίτλον «ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω» γράφει περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐργασία σύγκειται ἐκ φύλλων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου διὰ τὰς σάρκας, στερεοποιηθέντων διὰ τοῦ πυρὸς ἐπὶ πορφυρᾶς ὑάλου· τὰς σκιὰς ἀποτελοῦσιν ἀποξέσεις τοῦ μετάλλου δι' ἀκίδος... Αἱ χαριτόρρυθμοι πτυχώσεις ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ καὶ ἡ τολμηρὰ καὶ ἤρεμος ἀνάτασις τῶν εὐλογουσῶν τοῦ Κυρίου χειρῶν εἶναί τι ἀσύνηθες ἐν τῇ στερεοτύπῳ ἀνατολικῇ ἁγιογραφίᾳ»...

Εἰς τοῦ *Σταυρονικήτα* ὑπάρχει εἰς τὸ δεξιὸν Προσκυνητάριον τοῦ ναοῦ ἡ διὰ ψηφίδων καλλιτεχνημένη ἀρίστη εἰκὼν τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* σχισμένη κατὰ μετώπου. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν εἰκονομάχων εἶχε ριφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε βραδύτερον τὴν ἀνέσυρον ἐκ τοῦ βυθοῦ κατὰ τύχην διὰ τῶν δικτύων των ἁλιεῖς. Εἶχεν ἐπικολληθῆ εἰς τὸ μέτωπον τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου μέγα ὄστρακον. Τὸ ὄστρακον αὐτὸ ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας διήρεσεν εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν ἥμισυ ἁγιογραφηθὲν παρέμεινε καὶ παραμένει εἰς τὴν μονήν, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ ἐστάλη εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἡ εἰκὼν καλεῖται *Στρειδᾶς*.

Εἰς τὴν μονὴν ***Φιλοθέου*** ἀνάκειται ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ἡ ἐπικαλουμένη *Γλυκοφιλοῦσα*. Εἶναι θαυματουργὸς καὶ ἱστορεῖται περὶ αὐτῆς ὅτι, λόγῳ τῶν εἰκονομάχων, θεοσεβὴς γυνή, Βικτωρία καλουμένη, σύζυγος Πατρικίου καὶ Συγκλητικοῦ, φοβηθεῖσα τὴν καταστροφήν της, τὴν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν καταφιλοῦσα αὐτὴν καὶ εὐχομένη μετὰ δακρύων ἵνα τὴν διαφυλάξῃ ἡ Θεοτόκος. Ἡ εἰκὼν ὀρθία ἐπὶ τῶν κυμάτων διέπλευσε τὸν Μαρμαρᾶν, τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸ Αἰγαῖον καὶ προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμενίσκον τῆς μονῆς Φιλοθέου. Ἐκεῖ ἀνέπεμπε θεῖον ἐξαστράπτον φῶς. Ὁ ἡγούμενος εἰς ὃν ἀπεκαλύφθη τὸ θαῦμα, μετὰ πομπῆς κατῆλθε καὶ παρέλαβε τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μετέφερεν ὅπου σήμερον ἀκόμη κεῖται. Εἰς τὴν θέσιν ὅπου διὰ πρώτην φορὰν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐτοποθετήθη ἀνέβλυσεν ἁγίασμα. Ἐκεῖ κατ' ἔτος τὴν

«Ἄξιον ἐστίν»· ἀρχαιοτάτη εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Πρωτάτου εἰς Καρυάς.
Εἶναι ἔργον τοῦ Χρυσοστόμου, ἁγιογράφου κελλιώτου, καὶ περιβάλλεται μὲ ἀπεικονίσεις τῶν σφραγίδων τῶν 20 Ἱερῶν Μονῶν'.

Digitized by Google

Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου τελεῖται λιτανεία καὶ ἁγιασμός. Ἡ εἰκών, θαυμαστῆς τέχνης καὶ ἐκφράσεως, πλήρης χάριτος, παραστατικότητος καὶ μεγαλείου, λέγεται ὅτι εἶνε μία ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα, ἃς ἱστόρησεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Ἀτυχῶς ἡ εἰκὼν ἔχει ἐπενδυθῆ διὰ κακοτέχνου ἀργυροῦ χιτῶνος, ρωσικῆς κατασκευῆς, κατακαλυφθέντος οὕτως ἑνὸς περιφανοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης ἔργου.

Εἰς τὴν Μονὴν *Χιλανδαρίου* ἀνευρίσκομεν θαυματουργοὺς εἰκόνας· α) τὴν *Τριχεροῦσαν*, ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ἔχει ὡραίαν καὶ ἐπιβάλλουσαν τὴν μορφήν, φέρει ἐπένδυσιν πολυτελῆ, πλῆθος δὲ ἀφιερωμάτων καὶ ἀρχαίων νομισμάτων· β) τὴν *Γαλακτοτροφοῦσαν*· γ) τὴν τοῦ *Ἀκαθίστου*· δ) τὴν *Παπαδικήν*· ε) τὴν *Παιδεύσασαν τὸν Ἐκκλησιάρχην*· στ) τὴν *Μὴ Καεῖσαν εἰς πυρκαϊὰν*· καὶ ζ) τὴν *Ὁδηγήτριαν*, ἥτις εἶναι ὡραία εἰκὼν ἀποδιδομένη εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν.

Διὰ τὴν *Τριχεροῦσαν* ἱστοροῦνται τὰ ἑξῆς: Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σφοδρῶς καταπολεμῶν τοὺς εἰκονομάχους ἐσυκοφαντήθη ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου πρὸς τὸν Ἄρχοντα τῆς Δαμασκοῦ, πλησίον τοῦ ὁποίου κατεῖχεν ὑψηλὴν θέσιν. Ὁ Ἄρχων χωρὶς νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀλήθειαν διέταξε νὰ κόψουν τὴν δεξιὰν τοῦ Ὁσίου, δι' ὅσας δῆθεν ἔγραψεν ἐχθρικὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς. Ἀπεκόπη ἡ χεὶρ καὶ ἐκρεμάσθη εἰς δημόσιον μέρος. Πρὸς τὴν ἑσπέραν ὅτε ἡ ὀργὴ τοῦ Ἄρχοντος ἐκόπασεν, ὁ Ὅσιος τὸν παρεκάλεσε διὰ τρίτου προσώπου νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ λάβῃ εἰς κατοχήν του τὴν παλάμην του. Ὁ Ἄρχων τὸ ἐπέτρεψε. Κατὰ δὲ τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ἐκλείσθη εἰς τὸ εὐκτήριόν του καὶ προσαρμόσας τὴν νεκρὰν παλάμην εἰς τὸ ἀποκεκομμένον μέρος θερμῶς ἱκέτευε τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου νὰ θεραπεύσῃ τὴν δεξιάν του χάριν τῆς ἰδέας τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν εἰκονομάχων. Καθ' ἣν στιγμὴν προσηύχετο τὸν κατέλαβεν ὕπνος καὶ ἀμέσως εἶδεν ἐν ὁράματι τὴν Ἀειπάρθενον μὲ βλέμμα φωτεινὸν καὶ ἱλαρὸν λέγουσαν: «Ἰδοὺ ἡ χείρ σου εἶναι τώρα ὑγιής». Ἀφυπνίσθη καὶ ἔβλεπε τὴν χεῖρα του ἀκεραίαν καὶ μόνον ἐρυθρὰ γραμμὴ παρέμεινεν εἰς ἔνδειξιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ θαύματος. Ὁ Ἅγιος πλήρης εὐγνωμοσύνης καὶ θαυμασμοῦ κατεσκεύασεν ἀργυρᾶν παλάμην, ἣν ἀνέθηκεν ἐπὶ τῆς εἰκόνος, ἐξ οὗ καὶ ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν «*Τριχεροῦσα*». Τὸ θαῦμα ἐξέπληξε τὸν Ἄρχοντα ὅστις καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ὅσιον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Λαύραν τοῦ Ἁγίου Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου. Ὁ Ἰωάννης παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν εἰκόνα, ἡ ὁποία βραδύτερον ἐδωρήθη εἰς τὸν περιώνυμον Σάββαν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Σερβίας, ὅπου καὶ μετηνέχθη ἡ εἰκών. Ἐκεῖ ἄγνωστον πόσον διέμεινε· γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι κατὰ τὰς ἐπισυμβάσας εἰς Σερβίαν ἀνωμαλίας ἐτέθη ἐπὶ ὄνου, ὅστις ἀκυβέρνητος ὡδήγησεν αὐτὴν πρὸ τῆς μονῆς Χιλανδαρίου. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ βραδύτερον δι' ὀπτασίας ἐξεδήλωσε τὴν δυσαρέσκειάν της ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Πατέρων κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἡγουμένου καὶ κατέστησε γνωστὸν εἰς αὐτοὺς ὅτι θὰ διεκυβέρνα ἡ ἰδία τὴν μονήν. Ἔκτοτε οἱ μοναχοὶ δὲν ἐκλέγουσιν Ἡγούμενον παρὰ μόνον Τοποτηρητὴν τοῦ Καθηγουμένου, ἡ δὲ θέσις τοῦ Ἡγουμένου εἰς τὸν ναὸν παραμένει κενή, ἄνωθεν δ' αὐτῆς εὑρίσκεται ἡ ἁγία εἰκών. Ὡς ἐκ τούτου οἱ ἐκκλησιάρχαι καὶ ἐφημερεύοντες ἱερομόναχοι, καὶ ὅταν πρόκειται νὰ σημάνουν καὶ ὅταν πρόκειται ν' ἀρχίσουν τὴν λειτουργίαν, λαμβάνουν τὴν εὐλογίαν παρὰ τῆς «Τριχερούσης», ὑποκλινόμενοι πρὸ αὐτῆς καὶ ἀσπαζόμενοι τὴν δεξιάν της.

Διὰ τὴν ἑτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, τὴν καλουμένην *Γαλακτοτροφοῦσαν*, ἱστορεῖται ὅτι εὑρίσκετο κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Λαύραν τοῦ Ἁγίου Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου, 25 σταδίους μακρὰν τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ Ἅγιος Σάββας θνήσκων ἐπροφήτευσε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ συνωνύμου του Σέρβου Βασιλόπαιδος Σάββα, ἥτις ἐπραγματοποιήθη μετὰ ἓξ αἰῶνας, καὶ ἀφῆκε παραγγελίαν ὅπως ἡ εἰκὼν δωρηθῇ χάριν εὐλογίας εἰς τὸν ἐπισκέπτην αὐτόν. Οὗτος παραλαβὼν τὴν εἰκόνα τὴν μετέφερεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἐναποθέσας αὐτὴν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἐν Καρυαῖς κελλίου, τῆς μονῆς Χιλανδαρίου, τοῦ ἐπικαλουμένου *Τυπικαρεῖον*. Ἐκεῖ ἐτέθη ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ, ὅπου καὶ εὑρίσκεται. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶναι σπανίας τέχνης.

Διὰ τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, τὴν ἐπιλεγομένην τοῦ *Ἀκαθίστου*, ἱστοροῦνται ὅτι κατὰ τὸ 1837 ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ ἐκκλησιάρχου ἀνεφλέγη τὸ τέμπλον τοῦ Καθολικοῦ, ὅπου εὑρίσκετο καὶ ἡ εἰκών, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἀπέμεινεν ἀνέπαφος. Κατὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνεγνώσθη πρὸ τῆς εἰκόνος ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος, ἐξ οὗ καὶ ἡ προσωνυμία.

Δ. Λ. Ζ.

ΚΑΤΑ ΤΑ ΟΡΛΩΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

Τῷ 1770, κατὰ τὴν *Ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλώφ*, καὶ μολονότι ὁ Ἄθως οὐδὲ πόρρωθεν ἀνεμίχθη εἰς αὐτήν, ὀλίγον ἔλειψε νὰ ὑποστῇ τὴν τύχην τῆς Πελοποννήσου, διότι ἀπὸ μίαν σκήτην του ἐδραπέτευσεν ὁ πρώην Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σεραφεὶμ ὁ Β', ὅστις, καταφυγὼν εἰς τὸν παραπλέοντα τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος Ρωσικὸν στόλον τοῦ Ναυάρχου Σπυρίδωφ, ἐκάλει τὸ Πανελλήνιον εἰς ἀνταρσίαν κατὰ τῶν Τούρκων δι' ἐγκυκλίων παραινέσεών του. Τοῦ γεγονότος τούτου ἐπωφελούμενος ὁ Μουσελίμης Θεσσαλονίκης Χασάν—μπέης παρεσκεύασεν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, πράγματι ὅμως διὰ νὰ λεηλατήσῃ τὰς πλουσίας μονάς. Εὐτυχῶς προέλαβεν ὁ ζῆλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Θεοδοσίου, ἀμέσως ἐξαπολύσαντος αὐστηρὰς ἐγκυκλίους ὅπως καθησυχάσῃ τὴν Πύλην, οὕτω δὲ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Χασάν—μπέη μετετράπη εἰς βαρεῖαν μόνον φορολογίαν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δῆθεν δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Πατέρες νὰ συγκρατήσουν τὸν δραπέτην Πατριάρχην καὶ ἐξ ἀμελείας ἠπείλησαν τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπικρατείας. Ἐντεῦθεν καὶ πολὺ προσεκτικοὶ ἐστάθησαν οἱ Ἁγιορεῖται καλόγηροι κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν περίοδον τοῦ *Λάμπρου Κατσώνη* (1790-1792), ἂν καὶ κρυφὰ πολλοὺς ναυαγοὺς ἐβοήθησαν μετὰ τὴν περιπέτειαν τῆς «Ἀθηνᾶς τῆς Ἄρκτου» (βλ. λ.). Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν ἀπηνῆ διωγμὸν τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ Θεσσαλικοῦ *Ἀρματωλισμοῦ* ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων (1806-1811) πολλάκις διέσωσαν ὁλόκληρα σώματα, κρυπτόμενα ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἴτε εἰς τὰς μονὰς τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους, εἴτε εἰς τὰ κατεσπαρμένα μετόχια αὐτῶν.

Ἡ ναυμαχία τοῦ 1807.—Τὸν Μάϊον καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1807, εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἄθω, ὁ Τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Καπουδὰν-πασᾶ Σεΐδη-Ἀλῆν καὶ ὁ Ρωσικὸς ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Δημήτριον Σενιάβιν δὶς συνηντήθησαν, τοῦ πρώτου ἡττηθέντος εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ὑπὸ τοῦ δευτέρου. Ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη ναυμαχία τῆς 10ης Μαΐου 1807, ἀπολήξασα παρὰ τὰ Δαρδανέλλια, ἀπ' αὐτῶν παρωνομάσθη, ἡ δὲ ἄλλη, συγκροτηθεῖσα μεταξὺ Σκοπέλου ὅπου ἤρχισε καὶ τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους ὅπου κατέληξε, συγχέεται πολλάκις καὶ πρὸς ἄλλην συνάντησιν, γενομένην παρὰ τὴν Σκόπελον.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα.—Ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὰς ἰδιαιτέρας προσπαθείας ἐμπνευσμένων τινῶν Ἁγιορειτῶν Πατέρων πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ἐπαναστατικὴ ἱστορία τοῦ Ἁγίου Ὄρους δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστατικῶν γεγονότων καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν *Χαλκιδικὴν* (βλ. λέξιν). Σχετικαὶ λεπτομέρειαι παρατίθενται εἰς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ *Ἐμμανουὴλ Παππᾶ*, τῆς ψυχῆς δηλονότι καὶ τῆς μεγάλης μορφῆς τοῦ ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν Ἀγῶνος, μὲ τὸν ὁποῖον ἀλληλένδετος εἶναι καὶ τοῦ Ἄθω ἡ κατ' ἐκείνην τὴν περίοδον ἱστορία. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι, ἅμα τῇ εἰσβολῇ τοῦ Ἀ. Ὑψηλάντου εἰς τὴν Μολδαβίαν, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐσκίρτησαν ἀπὸ τὸ πολεμικὸν μένος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μέρη. Ἐν ἐγκυκλίῳ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος πρὸς τὰς μονὰς ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά:

Ἐπειδὴ ὁ μὲν φιλόχριστος Μακεδονικὸς στρατὸς προβαίνει νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος... ἀναχαιτίζεται δ' ὅμως ἡ γενναία του ὁρμὴ καὶ ἡ κατάκτησις τοῦ Μπογαζίου ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ μπαρουτιοῦ... ἀπεφασίσθη παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως ἐπιμόνως νὰ δώσῃ ἀπροφασίστως ἕκαστον Μοναστήριον ἐκ τῶν ὑστερημάτων ἀπὸ τρεῖς ἕως πέντε ὀκάδας καὶ ὅ, τι περισσότερον ἐν φόβῳ Θεοῦ δύναται νὰ δώσῃ ἢ δανεικὸν ἢ μὲ ἐξαγοράν, ἐπειδὴ ἐστάλησαν εἰς Ὕδραν ἀδελφοὶ διὰ ἀποκόμισιν τῶν πολεμικῶν ἀναγκαίων...»

Μέτρον προνοίας ἐκ τῶν πρώτων θὰ ἦτο βεβαίως ἡ ὀχύρωσις τοῦ δυσβάτου αὐχένος, ὅστις συνδέει τὴν χερσόνησον πρὸς τὴν λοιπὴν Χαλκιδικήν. Ἀλλ' ὁ Ἐμμανουὴλ Παππᾶς ἦτο τόσον πεπεισμένος περὶ τῆς προσεχεστάτης εἰσόδου τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὥστε δὲν ἀφῆκε τοὺς καλογήρους «νὰ ματαιοπονῶσιν εἰς ἄχρηστα ἔργα ἀμύνης, ἐνῷ ἑνὸς ἦτο ἀνάγκη: αὐξήσεως τῶν μέσων τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιθέσεως». Διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου ὠργάνωσε σῶμα δισχιλίων νεαρῶν καλογήρων, τοὺς ὁποίους ὥπλισε καὶ μετὰ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθη εἰς τὸν ἐπιθετικόν του ἀγῶνα. Οἱ λοιποὶ ὅμως τοῦ Ἁγίου Ὄρους μοναχοί, ὀλιγώτερον ἐνθουσιώδεις καὶ μετὰ δέους πληροφορούμενοι τόσον τὰς βιαιοπραγίας τοῦ Ἰσοὺφ βέη τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὸν διορισμὸν ὡς Ρούμελη-Βαλεσσῆ τοῦ περιωνύμου εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν διὰ τὴν ὠμότητά του Διοικητοῦ τοῦ Διαρμπεκὴρ Ἀμπτοὺλ - Ἀμποὺτ πασᾶ, τοῦ κοινῶς Ἀμπλουμποὺτ καλουμένου, ἐστοχάζοντο ὅτι μόνον μακρὰ καὶ καρτερικὴ ἄμυνα θὰ τοὺς ἔσωζεν ἀπὸ τὴν μυκωμένην γύρω αὐτῶν θύελλαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Καγκελλαρίαν τῶν Σπετσῶν, ὡς τὴν μόνην ἱκανὴν νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὰς κρισίμους περιστάσεις, διάφορα ἱκετευτικὰ γράμματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἀκόλουθον, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν χαρακτηριστικάς τινας περικοπάς:

« ... Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, οἱ τὴν ἐσχατιὰν τοῦ Ἁγιωνύμου Ὄρους τοῦ Ἄθω οἰκοῦντες καὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐνασκούμενοι ἀδελφοί, ... δεόμεθα θερμῶς καὶ καθικετεύομεν τὴν μετὰ Θεὸν χριστιανικωτάτην καὶ φιλευσεβεστάτην ὁμογενῆ καὶ ἀδελφικὴν ὑπεράσπισιν, ... καὶ ἐξαποστείλετε ἡμῖν ὅσον τάχος μπαροῦτι ἕως ὀκάδας 1000, ἑξακοσίας ὀκάδες ψιλὸ διὰ τουφέκια καὶ 400 ὀκάδες διὰ κανόνια. Μολῦβι, καντάρια 40. Ὁμοίως καὶ πέτρας, τουφέκια καὶ σπαθιὰ μετὰ τεσσάρων ἀρμαμέντων δυνατῶν μὲ τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωοτροφίας των, ἵνα δυνηθῶμεν, τῇ θείᾳ ἀντιλήψει ἀντιστηριζόμενοι, καὶ τῇ ὑπερμάχῳ πρεσβείᾳ τῆς πανυπερευλογημένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συνδρομῇ, διαφυλάξαι τὸν ἁγιώνυμον τοῦτον χῶρον, τὸ μέγα κλέος τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως, τὸν σωτήριον λιμένα τῶν Χριστιανῶν, τὸ καύχημα κτλ. κτλ.»

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰσοὺφ-μπέης τῆς Θεσσαλονίκης, συγκεντρώσας ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐκ τῶν ὠμοτάτων Σαριγκιουλήδων καὶ ἄλλων Ἰβλιὰ-Φατιχιὲ (τέκνων τῶν κατακτητῶν, ὡς ἐκαλοῦντο οἱ κατοικοῦντες τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν παλαιότουρκοι), ἐπετέθη ἐναντίον τῆς Χαλκιδικῆς, ἀλλ' ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τὸ τελειωτικόν. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παππᾶς εἶχεν ὁπλίσει, ὡς εἴπομεν, ὑπερδισχιλίους καλογήρους καὶ μετ' αὐτῶν ἐνήργησεν ἐπιδρομάς τινας, σχεδὸν μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀντετάχθη μάλιστα καὶ ἐναντίον τῶν ὀρδῶν τοῦ Μπαϊρὰμ πασᾶ, ὅταν διήρχετο ἐκ τῆς Χαλκιδικῆς διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ἐνισχύσῃ τὰ σώματα τοῦ Κιοσσὲ-Μεχμὲτ καὶ τοῦ Ὀμὲρ-Βρυώνη. Ἀλλὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1821, μὲ τὸν τρόμον τὸν ὁποῖον ἔσπειρεν ἡ φήμη τῶν προσεγγιζόντων Κούρδων τοῦ Ἀμπτοὺλ-Ἀμπούτ, εἶδε διαλυόμενα, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, τὰ σώματά του, σκορπιζομένους δ' ἔνθεν κἀκεῖθεν τοὺς καλογήρους καὶ τοὺς ἄλλους πολεμιστάς. Τέλος ἡ σφαγὴ τῆς Κασσάνδρας, τρομερὸν προοίμιον τῶν σφαγῶν τῆς Χίου, παρέλυσε τελείως τὴν ἄμυναν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ καλόγηροι, διὰ νὰ σώσουν τὰς μονὰς ἀπὸ τῆς ἐπερχομένης θυέλλης, ἠνάγκασαν τοὺς ὁπλισθέντας ἐξ αὐτῶν νὰ φύγουν εἰς τὰς νήσους τὸ ταχύτερον, εἰς ἄλλους δ' ἐνεπιστεύθησαν τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῶν μονῶν, ὥστε νὰ τὰ κρύψουν καὶ τὰ διαφυλάξουν, μέχρις ὅτου παρέλθῃ ὁ ἐπικρεμάμενος κίνδυνος. Ἡ πρόνοια αὐτὴ κατὰ πολὺ συνετέλεσεν ὥστε νὰ περιορισθῇ ἡ καταστροφή, τὴν ὁποίαν ἐπήνεγκον αἱ μετ' ὀλίγον εἰσβαλοῦσαι ὀρδαὶ τῶν Κούρδων. Διότι, κατὰ παράκλησιν τῶν μοναχῶν, φρουρὰ χιλίων ἀνδρῶν παρέμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μεταξύ των, ἀδρῶς πληρωνομένη. Τοῦτο δὲ τὸ τέχνασμα, ἂν ἐπεβράδυνε τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως, συνετέλεσεν ὅμως εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν κειμηλίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἅτινα ἀσφαλῶς θὰ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὰς διαφόρους ἐπιδρομάς.

Γ. Δ. Κ.

ΑΘΩΣ ΚΑΙ ΒΑΤΙΚΑΝΟΝ

Ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἐπανειλημμένως προσεπάθησε, ὅπως καὶ σήμερον προσπαθεῖ, νὰ ἑλκύσῃ ὀρθοδόξους εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, εἶναι γνωστόν. Δὲν ἦσαν ὅμως μέχρι τοῦδε γνωσταὶ αἱ Προσπάθειαι τῆς Ἁγίας Ἕδρας πρὸς ἐκκαθολικισμὸν τοῦ Ἄθω καὶ τῶν Ἁγιορειτῶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ ἐν Ρώμῃ ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῆς προπαγάνδας ἦσαν καὶ εἶναι κλειστὰ εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῶν ζητημάτων τούτων, ἰδίως τοὺς μὴ καθολικούς. Ἤδη ἀπεκαλύφθη μικρὸν μέρος τοῦ πέπλου, διὰ τῆς δημοσιεύσεως ὑπὸ τοῦ Ἰησουΐτου σοφοῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Καθολικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Ρώμης Γ. Ὄφμαν τόμου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄθως καὶ Ρώμη». Βεβαίως οὗτος θὰ ἐφρόντισε νὰ κοινολογήσῃ τὰς πληροφορίας μόνον ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι συμφέρουν εἰς τὸ Βατικανόν. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, δεδομένου, ὡς εἴπομεν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξερεύνησις τῶν ἀρχείων τούτων, καὶ μέχρις οὗ γίνουν καὶ εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθω ἔρευναι σχετικαί, τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησουΐτου καθηγητοῦ ἀποτελεῖ διαφωτιστικὴν πηγὴν πληροφοριῶν.

Ὁ Μονσινιὸρ Γρ. Ἴγκολη, γραμματεὺς τῆς Προπαγάνδας τοῦ Καθολικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης, εἰς τὸ ὁποῖον περισυλλέγονται καὶ ἐκπαιδεύονται νέοι προωρισμένοι διὰ τὴν προπαγάνδαν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔγραφε κατὰ τὸ 1628: «Εἶναι ἡ γενικὴ γνώμη ὅλων τῶν ἐμπείρων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν κατωρθώναμεν νὰ ἑλκύσωμεν μὲ τὸ μέρος μας τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἄθω, ἠθέλομεν διανοίξει μεγάλην ὁδὸν διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης μὲ τὴν Καθολικήν. Τοῦτο δὲ λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν οἱ καλόγηροι οὗτοι ἀσκοῦν. Μάλιστα μερικοὶ βεβαιώνουν ὅτι, ἑνουμένου τοῦ Ἄθωνος μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀμέσως ἡ Ρωσία θὰ προσεχώρει εἰς τὴν ἕνωσιν· διότι οἱ Ρῶσοι τρέφουν μέγαν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μοναχούς, βοηθοῦντες αὐτοὺς μὲ χρηματικὰ βοηθήματα ..»

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἀπέδιδε τὸ Βατικανὸν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, καὶ ἰδίᾳ Οὐρβανὸς ὁ Η'.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1626 ἡ προπαγάνδα εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὸν Ἄθω Ἕλληνά τινα ἀρνησίθρησκον, τὸν ἱερωμένον Ἀντώνιον Βασιλόπουλον, μαθητὴν τοῦ Κολλεγίου τῆς Προπαγάνδας. Εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς τελευταίας κατάκεινται τὰ ἀντίγραφα γραμμάτων πρὸς τοὺς καθολικοὺς

Digitized by Google

ἐπισκόπους Ζακύνθου, Κρήτης καὶ Κωνσταντινουπόλεως δι' ὧν συνιστᾶτο αὐτοῖς ὁ ἐν λόγῳ Βασιλόπουλος. Ὡρισμέναι ἦσαν αἱ διαταγαὶ τὰς ὁποίας εἶχε λάβει: νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῆς καταστάσεως, τῆς ζωῆς, τῶν ἠθῶν τῶν Ἁγιορειτῶν, καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰς ἐντυπώσεις του, ἐξακριβώνων προπάντων ἂν ὑπῆρχον ἐλπίδες περὶ ἑνώσεως, κυρίως δὲ ἂν τὴν ἕνωσιν ταύτην θὰ ἐπετάχυνε καὶ θὰ καθίστα εὐχερεστέραν ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐγκατάστασις καθολικῶν.

Συνεπὴς πρὸς τὴν ἐντολήν του ὁ Βασιλόπουλος, ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἔσπευσε νὰ στείλῃ ἔκθεσιν λεπτομερῆ, ἥτις ἀνεγνώσθη εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Προπαγάνδας τὴν 9ην Ὀκτωβρίου 162 . Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ τονίζει τὴν ἀνάγκην, ὅπως ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον γίνῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀποστολὴ ἀπὸ μοναχοὺς Βασιλειανοὺς Οὐνίτας, γνωρίζοντας καλῶς τὴν ἑλληνικήν. Ὑποδεικνύει ὅπως ἡ ἀποστολὴ ἀρχίσῃ πρῶτον ἀπὸ τὰς μονὰς τῆς Ἁγίας Λαύρας καὶ τοῦ Διονυσίου, προσφέρεται δὲ νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ πρῶτος τῆς ἀποστολῆς. Ἡ Προπαγάνδα κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν ἀποφασίζει ν' ἀποστείλῃ εἰς τὸν Ρουθένον μητροπολίτην ἀντίγραφον τῆς ἐκθέσεως, ἐντελλομένη αὐτῷ ὅπως ἐκλέξῃ δύο μοναχοὺς καταλλήλους διὰ τὴν εἰς Ἅγιον Ὄρος ἀποστολήν. Δὲν γνωρίζομεν ποῖον ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ ἐντολὴ αὕτη. Εἰς τὴν ἔκθεσίν του ὁ Βασιλόπουλος, ἀφοῦ ἀφηγεῖτο τὰ τῆς ζωῆς τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθω, καὶ τὰ τῶν χειρογράφων καὶ κωδίκων τῶν εὑρισκομένων ἐν αὐτῷ καταστρώνει σχέδιον ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους!

Τὸν Βασιλόπουλον εὑρίσκομεν πάλιν κατὰ τὸ 1631 ἀπεσταλμένον τοῦ Βατικανοῦ εἰς τὸν Ἄθω. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι τὸν συνέλαβον τότε καὶ μόνον διὰ καταβολῆς βαρέων λύτρων κατωρθώθη ν' ἀπελευθερωθῇ ὑπὸ κυβερνήτου γαλλικοῦ πλοίου. Φαίνεται τύπος τυχοδιώκτου, μισητότατος εἰς τὸν ὀρθόδοξον κόσμον. Μάλιστα εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου ἀπεπειράθη νὰ προπαγανδίσῃ, ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐξυβρίσθη.

Τῷ 1628 παρουσιάσθη νέα εὐκαιρία προσεγγίσεως Βατικανοῦ καὶ Ἄθω. Ὁ Οὐνίτης ἱερεὺς Κανάκης Ρώσσης ἐπεσκέφθη ἐξ ὀνόματος τῆς Προπαγάνδας τὰς μονὰς Διονυσίου, Μεγάλης Λαύρας καὶ ἄλλας μὲ σκοπούς, φυσικά, προπαγανδιστικούς. Καὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης σώζεται ἔκθεσις ἐν ᾗ περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ κτίσματα, ἅγια λείψανα, πολύτιμα χειρόγραφα καὶ τὰ ἤθη τῶν μοναχῶν. Ἡ γνώμη τοῦ γράφοντος εἶναι, γενικῶς εἰπεῖν, εὐνοϊκὴ διὰ τὰς μονάς, ἐκστομίζει ὅμως ἐνίοτε καὶ πικράς τινας λέξεις, ὅπως βεβαιοῖ ὁ Ὄφμαν. Πανταχοῦ, λέγει, ἔτυχεν εὐμενοῦς ὑποδοχῆς καὶ «πολλάκις οἱ μοναχοὶ τῷ ἐξεδήλωσαν ἐπιθυμίαν ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν». Εἰς τὴν Μεγάλην Λαύραν συνήντησε τὸν πρῴην Πατριάρχην Ἄνθιμον Β' καὶ ἕνα ἐπίσκοπον, ἀμφότεροι δὲ τῷ ἐξέφρασαν τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Ρώσση εἶναι, κατὰ τὸν Ὄφμαν, ἀξία τῆς προσοχῆς τῶν ἐπιστημόνων, ὅσον καὶ ἡ μεταγενεστέρα περὶ Ἄθω ἔκθεσις τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἡ ὁποία ἐτυπώθη τῷ 1701 καὶ ἀνετυπώθη ἀπὸ τὸν Μονφωκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παλαιογραφίαν», διότι ἀμφότεραι περιέχουν πολυτιμοτάτας πληροφορίας. Ὁ Ρώσσης ἔστειλεν ἕνα Ἕλληνα μοναχὸν εἰς τὴν Ρώμην μὲ αἴτησιν χρηματικῆς ἀρωγῆς. Ὁ μοναχὸς οὗτος θὰ ἦτο, ἀναμφιβόλως, ἐπιτήδειός τις σκεφθεὶς νὰ ἐκμεταλλευθῇ δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν ὑπόθεσιν. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ὁ Κανάκης Ρώσσης δὲν ἦτο καλύτερος καὶ ὅτι εἰργάζετο καὶ αὐτὸς δι' ἴδιον λογαριασμόν. Οὕτω παρακινεῖ τὴν Προπαγάνδαν νὰ ἱδρύσῃ καθολικὴν σχολὴν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, μεταβαίνει δὲ καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Ρώμην ἵνα συνεννοηθῇ περὶ τοῦ πράγματος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐπέτυχε νὰ τῷ δοθοῦν χρήματα ὅπως ἱδρύσῃ τὴν σχολὴν καὶ ὅτι ἵδρυσε πράγματι ἓν ὁμοίωμα σχολῆς. Ἐκ τῶν ἀρχείων τοὐλάχιστον τῆς Προπαγάνδας ἐμφαίνεται ὅτι σχολή τις καθολικὴ ὑφίστατο εἰς τὸ Πρωτᾶτον κατὰ τὰ ἔτη 1636-1641. Διευθυντὴς αὐτῆς καὶ πρῶτος διδάσκαλος ἦτο ὁ Νικόλαος Ρώσσης ἀνεψιὸς τοῦ Κανάκη. Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1636 ἐφοίτων ἐν τῇ σχολῇ δέκα μοναχοί. Ὁ ἀριθμός των ηὔξησε κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1636 εἰς 17. Καθὼς λοιπὸν ἀποδεικνύουν οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι, ἡ διὰ τῆς σχολῆς προπαγάνδα δὲν ηὐδοκίμει. Ὁ Ρώσσης ἐδίδασκε γραμματικήν, φιλολογίαν καὶ θρησκευτικά. Τῷ 1638 ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτώντων εἰς τὴν σχολὴν κατῆλθεν εἰς 13, ἕως οὗ τῷ 1841 ὁ Ρώσσης τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ Γ. Ὄφμαν δὲν λέγει τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἐγένετο ἡ μεταφορά, σημαίνουσα ὁπωσδήποτε ἐγκατάλειψιν τοῦ προγράμματος τῆς Προπαγάνδας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Ἡ δικαιολογία τὴν ὁποίαν προσάγει, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ρώσσης μετέφερε τὴν σχολὴν διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς ὀχλήσεις τῶν Τούρκων, ἐνεργούντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπογραφὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, εἶναι αὐτόχρημα ἀστεία. Διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ποίαν ὄχλησιν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἡ ἀπογραφή, δεδομένου ὅτι τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀπέλαυε καὶ τότε, ὅπως καὶ πάντοτε, περισσοτέρων ἐλευθεριῶν καὶ προνομίων ἢ αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι, αἱ τελοῦσαι ὑπὸ τουρκικὸν ζυγόν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικολάου Ρώσση (1642) εὑρίσκομεν ἐπὶ τριετίαν διευθυντὴν τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Σχολῆς τὸν Νικόλαον Λογοθέτην. Ὀλίγον μετά, τῷ 1643, τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω γράφουν εἰς τὴν Ρώμην, ζητοῦντα ὅπως τοῖς δοθῇ ἐκεῖ μία ἐκκλησία, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ ὑπισχνοῦνται νὰ προσφέρουν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς Οὐνίτας Βασιλειανοὺς μίαν μονὴν ἐν Ἄθω. Ταῦτα βεβαιοῖ ὁ καθολικὸς ἱστοριογράφος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὰς πληροφορίας ἀρυόμεθα καὶ ταῦτα πράγματι λέγει τὸ λατινιστὶ γεγραμμένον ἔγγραφον, οὗτινος δημοσιεύει τὸ κείμενον. Ἄλλο τι, σχετικὸν μὲ τὸ ζήτημα ἔγγραφον δὲν δημοσιεύει, ἀρκούμενος νὰ προσθέσῃ ὅτι ἡ ἰδέα ἐκείνη δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Ὡς πρὸς τὴν Σχολὴν τῆς Θεσσαλονίκης ἡ προπαγάνδα ἐπέμενεν ὅπως ἐπαναχθῇ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀλλὰ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1646 δὲν ὑπάρχουν πληροφορίαι ἂν ἡ Σχολὴ μετεφέρθη· οὔτε κἂν ἐὰν ὑφίστατο ἐν Θεσσαλονίκῃ. Φαίνεται μᾶλλον ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λογοθέτου ἔκλεισεν.

Ἀλλ' ἑτέρου τινὸς σχεδίου τὴν πραγματοποίησιν ἐπειράθη τὸ Βατικανὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὅμιλος Φραγκισκανῶν μοναχῶν ἐζήτησεν ὅπως ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἱδρύσῃ ἐκεῖ μονὴν καθολικήν. Ἡ προπαγάνδα ἔγραψε τὴν 7ην Μαΐου τοῦ 1646 εἰς τὸν ἐν Παρισίοις Παπικὸν Νούντσιον ὅπως ἐκλέξῃ τρεῖς Φραγκισκανοὺς μοναχοὺς γνωρίζοντας τὴν ἑλληνικήν, (ὡς γνωστὸν τοὺς χρόνους ἐκείνους πλεῖστοι Φραγκισκανοὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐκμάθει τὴν ἑλληνικήν). Ἀπὸ αὐτοὺς ἐζήτει τὸ Βατικανὸν τρεῖς ἵνα τοὺς στείλῃ εἰς τὸν Ἄθω, διότι ὁ αὐστηρὸς μοναχικός των βίος, ἔλεγε τὸ σχετικὸν ἔγγραφον, κατὰ πολὺ ὁμοιάζει μὲ τὸν βίον τὸν ὁποῖον διάγουν οἱ ὀρθόδοξοι μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ τῆς Προπαγάνδας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γάλλον πρεσβευτὴν ἀναφέρεται ὅτι προορισμός των θὰ ἦτο νὰ διδάξουν εἰς τοὺς Ἁγιορείτας μοναχοὺς τὰ λατινικὰ γράμματα καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν καθολικὴν ἀλήθειαν· ἐν ἄλλοις λόγοις νὰ δημιουργήσουν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἑστίαν προπαγάνδας καθολικῆς.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου παρεκαλεῖτο ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γάλλος πρέσβυς, ὅπως συνεννοηθῇ μὲ τὸν Μποσταντζῆ πασᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκον τὰ εἰσοδήματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἢ μὲ ἄλλο ἐπίσημον πρόσωπον ἐπιρροῆς πρὸς τὸν σκοπὸν διευκολύνσεως τῆς εἰσδοχῆς τῶν Φραγκισκανῶν μοναχῶν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀπάντησιν καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς Πρεσβείας, διότι δὲν γράφει τι σχετικὸν ὁ καθολικὸς ἱστορικός· δημοσιεύει μόνον ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Προπαγάνδα ἀποδέχεται τοὺς τρεῖς Φραγκισκανούς, τοὺς ὁποίους ὁ ἐν Παρισίοις Νούντσιος ὑπέδειξεν ὡς καταλλήλους διὰ τὴν ἀποστολήν. Στερούμεθα ἐπίσης ἄλλης πληροφορίας περὶ τῆς ἀποπείρας ταύτης.

Ὡσαύτως οἱ Ἰησουῗται ἐπειράθησαν νὰ ἱδρύσουν μονὴν ἰδικήν των εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Αἱ σχέσεις των μὲ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἄθω ἀνάγονται εἰς τὸ 1611, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα, καίτοι ἱστορεῖται ὅτι ὁ Ἰησουΐτης Ἰούλιος Μαντσινέλλη εἶχε σχέσεις μὲ τὸν Ἄθω ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι μόνον ἀπὸ τοῦ 1611 ἔχομεν ἔγγραφα σχέσεων μεταξὺ Ἰησουϊτῶν καὶ Ἁγιορειτῶν. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ταῦτα βλέπομεν ὅτι εἷς Ἕλλην μοναχὸς προσηλυτίσθη, καὶ τὴν 3ην Δεκεμβρίου τοῦ 1622 ἐγένετο ἐπισήμως καθολικὸς τὸ θρήσκευμα. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκατεστημένοι Ἰησουῗται μὲ πάντα τρόπον προσεπάθουν ὅπως ἑλκύσουν τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἄθω καὶ εἰς διάφορα ἔγγραφα ἀναφέρονται Ἀθωνῖται ἐπισκεφθέντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἶκον τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τυχόντες πολλῶν περιποιήσεων.

Τῷ 1633 οἱ Ἰησουῗται ἐξέφρασαν βασιμωτάτας ἐλπίδας περὶ ἐπικειμένης ἱδρύσεως εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀποστολῆς καθολικῆς, ὅπως ἐμφαίνεται ἀπὸ ἔγγραφον τοῦ ἡγουμένου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰσαὰκ ντ' Ὀλτρὺ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Τάγματος Βιτελέσκη τῆς 3ης Μαρτίου τοῦ 1633.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ Κύριλλος Κονταρῆς, ὁ ἀπὸ Βερροίας. Οὗτος, κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ καθολικοῦ ἱστοριογράφου, ἦτο ἕτοιμος νὰ γράψῃ διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλὰ πολὺ ὀλίγον ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, καὶ δὲν ἐπρόφθασε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιον τῶν προστατῶν του περὶ ἐκκαθολικισμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἐντούτοις τῷ 1644 ἐδόθη ἀπὸ τὴν μονὴν τῆς Λαύρας εἰς τοὺς καθολικοὺς Ἰησουΐτας μικρὰ ἠρειπωμένη ἐκκλησία ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀλλ' ὁ πόλεμος ὁ ἀρξάμενος τότε μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑνετῶν παρημπόδισε τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ ἐκκλησιδίου. Ταυτοχρόνως ἡ μονὴ τῆς Λαύρας προσέφερεν εἰς τοὺς Ἰησουΐτας ἀγρούς, ἀμπέλους καὶ μικρὰν ἐκκλησίαν παρὰ τὰ τείχη αὐτῆς.
ἔγγραφα τῆς Προπαγάνδας (τῶν ὁποίων ὅμως τὸ
Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὡς ἀναφέρουν
ἀξιόπιστον δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν), τὰ μοναστήρια τοῦ Ἄθω ἐπανειλημμένως ἐκάλεσαν τοὺς Ἰησουΐτας ὅπως ἱδρύσωσιν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Σχολήν. Ὁ ἡγούμενος Ντ' Ὀλτρύ, περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν καὶ ἀνωτέρω, προσέφερεν εὐεργεσίας εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας. Οὗτος, ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Γαλλίαν, κατὰ τὴν προσέγγισίν του εἰς Μελίτην, ἕδραν τοῦ τάγματος τῶν Ἱπποτῶν τῆς Μάλτας, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας νὰ παρακαλέσῃ τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ καὶ λάβῃ παρ' αὐτοῦ ἔγγραφον ἐγγυητικὸν τοῦ ὅτι ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Τάγματος ἐναντίον τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου:

«*Διερχόμενος ἐκ Μάλτας κατὰ τὸν τελευταῖον Μάρτιον (1650) ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἐξυπηρετήσω τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας. Διότι οἱ μοναχοὶ μοῦ εἶχον παραπονεθῆ ὅτι πειρατικὰ μαλτέζικα πλοῖα ἐπήγαιναν ἐκεῖ, συνελάμβανον τὰ πλοῖά των μὲ τοὺς ἐντὸς αὐτῶν μοναχοὺς καὶ τοὺς ἐξεβίαζον νὰ τοὺς δίδουν ἄρτον, οἶνον, τυρὸν κτλ. Διὰ τοῦτο παρεκάλεσα τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Τάγματος τῆς Μάλτας καὶ μοῦ ἔδωκεν ἔγγραφον, ἐκ τῷ ὁποίῳ δηλοῦται ὅτι, ἐπὶ τῇ λήψει πληροφορίας καθ ἣν οἱ καλόγηροι τῆς Ἁγίας Λαύρας ἔδωσαν κατοικίαν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς εἰς τοὺς Ἰησουΐτας, ἔθετο τὴν μονὴν ταύτην ὑπὸ τὴν προστασίαν του καὶ ἀπαγορεύει εἰς πάντα τὰ πλοῖα νὰ παρενοχλοῦν καθ' ἕνα οἱονδήποτε τρόπον τὴν μονὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ μοναχούς*».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐπιχύνει φῶς καὶ ἐξηγεῖ πως τὰ διαβήματα ὀρθοδόξων τοῦ Ἁγίου Ὄρους πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ἀτυχεῖς μοναχοί. ραγιάδες ὑποτελεῖς καὶ βασανιζόμενοι ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, ἠναγκάζοντο νὰ περιποιηθοῦν τοὺς ἰσχυροὺς τότε καθολικούς, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εὕρισκον παρ' αὐτοῖς ἠθικήν τινα ἀρωγήν.

Ὁ Ντ' Ὀλτρύ, ἀφοῦ ἔμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐπέστρεψε τῷ 1658 εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατὰ Μάρτιον τοῦ ἰδίου ἔτους μετέβη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἵνα θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σχέδιόν του, ἀφοῦ ἔλαβεν ἐπίσημον ἔγκρισιν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Τάγματος Νικὲλ πρὸς ἵδρυσιν Οἴκου Ἰησουϊτικοῦ. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἄδειαν τῶν ἐκεῖ μοναχῶν καὶ οὕτω ἐναυάγησε τὸ σχέδιον. Ὁ καθολικὸς ἱστορικὸς δὲν ἐκτείνεται ἐπὶ τῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν ὥστε ὁ Ἰησουΐτης προπαγανδιστὴς νὰ ἀποτύχῃ εἰς τὴν προσπάθειάν του, ἀρκούμενος εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι «αἱ μοναὶ τοῦ Ἄθω δὲν ηὐνόουν πλέον τὴν ἐκεῖ διαμονὴν τῶν Ἰησουϊτῶν...» Ἄλλως τε τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανεν εἰς τὴν Νάξον ὁ εὐφυέστατος Ντ' Ὀλτρύ, ὁ τόσον εὐφυῶς πράγματι πολιτευθεὶς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἰησουϊτικοῦ σχεδίου, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ζήτημα τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἀπετέλεσεν ὄνειρον τοῦ βίου του.

Ἄλλοι Ἰησουῗται συνέχισαν καὶ κατόπιν τὰς παπικὰς ἐνεργείας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἰδίως δὲ ὁ Φραγκῖσκος Ρισσὰρ καὶ ὁ Φραγκῖσκος Μπρακονιέ, Γάλλοι ἀμφότεροι. Κατὰ τὸ 1669 ὁ Ρισσὰρ ἐπεσκέφθη τὸν Ἄθω καὶ ἀπέστειλε σχετικὴν ἔκθεσιν εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἐπῄνει τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων καὶ τῆς Μεγάλης Λαύρας καὶ ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως «δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἐπανέλθουν τόσα ἀπολωλότα πρόβατα εἰς τὴν ποίμνην». Ὁ Ἰησουΐτης οὗτος ὑπελόγιζεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θὰ διέμενον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει δισχίλιοι μοναχοὶ καὶ ὅτι ἄλλοι τόσοι ἀπουσίαζον.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1706 ὁ Μπρακονιὲ ἐπεσκέφθη εἴκοσι καὶ ἓν μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀφῆκε δὲ περιγραφὴν τούτων, δημοσιευθεῖσαν. Ὁ Μπρακονιὲ βεβαιώνει ὅτι ἐγένετο δεκτὸς μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης παρὰ τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν, ὅτι δ' ἐν Καρυαῖς ἤνοιξεν ὀξεῖαν συζήτησιν μὲ Ἕλληνα ἐπίσκοπον περὶ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα, ἡ ὁποία συζήτησις ἔληξε φιλικῶς, μηδενὸς τῶν συζητητῶν μεταπεισθέντος. Κ. ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ

—Ἄθως ***καλύπτει πλευρὰν Λημνίας βοός***. Παροιμία ἥτις ἐλέγετο ἐπὶ τῶν βλαπτόντων ἐκ γειτνιάσεως. Ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς παροιμίας εἶχε δώσει μαρμαρίνη ἐν Λήμνῳ βοῦς ἐφ' ἧς ἔπιπτεν ἡ σκιὰ τοῦ Ὄρους Ἄθω. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Ἄθως** (ὁ) *[Ζωολ.]*. Γένος κολεοπτέρων ἐντόμων τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἐλατεριδῶν*.

Τὰ ἔντομα ταῦτα εἶναι μετρίου μεγέθους καὶ ἔχουσι σῶμα ἐπίμηκες. Ἡ κεφαλή των εἶναι εὐρεῖα καὶ πεπιεσμένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον· αἱ κεραῖαί των εἶναι λεπταὶ καὶ φέρουσιν 11 ἀρθρώσεις. Ὁ προθώραξ στενοῦται ἐλαφρῶς πρὸς τὸ πρόσθιον μέρος καὶ ἔχει τὰς ὀπισθίας γωνίας του εὐρείας, βραχείας καὶ ἀμβλείας. Τὰ ἔντομα ταῦτα ἀπαντῶσιν εἰς τὰς ψυχρὰς καὶ εὐκράτους χώρας τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου, ἐνδιαιτῶνται δὲ ἐπὶ τῶν σκιαδανθῶν φυτῶν. Ἡ θήλεια πάντοτε εἶναι μεγαλυτέρα καὶ εὐρωστοτέρα τοῦ ἄρρενος. Αἱ κάμπαι των εἶναι σκωληκοειδεῖς καὶ καλύπτονται ὑπὸ ἀνθεκτικοῦ θώρακος κιτρινοϋπερύθρου χρώματος.

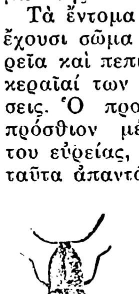

Ἄθως ὁ κοινός.

Τῶν ἐντόμων τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι περὶ τὰ 80 εἴδη, ἐξ ὧν γνωστότερα εἶναι τὰ ἑξῆς δύο:

1) *Ἄθως ὁ κοινὸς* (athus vulgaris) Τὸ μῆκός του εἶναι περίπου 10 ἐκ

Digitized by Google

τοῦ μέτρου, τὸ χρῶμα τοῦ σώματός του φαιόν, τὰ ἔλυτρά του ὑπέρυθρα καὶ κεκοσμημένα ὑπὸ φαιᾶς ὑπομελαίνης ταινίας.

2) *Ἄθως ὁ μέλας* (athus niger). Ὁ χρωματισμὸς τοῦ σώματός του εἶναι μελανὸς μὲ μεταλλικὰς ἀναλαμπάς. Δ. Ν. Π

ἀθῴωσις (ἡ)· τὸ ἀθῳοῦν, τὸ κηρύττειν τινὰ ἀθῷον.

[ΑΣΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ]. Ἐκαλεῖτο *ἀθῴωσις* παρὰ Ρωμαίοις *(acceptilatio)* ἡ διὰ πανηγυρικῶν τύπων λύσις τινὸς ἐξ ὑποχρεώσεως, παραίτησις ἀπὸ δικαιώματος. Καθὼς ἡ σύναψις ὑποχρεώσεως συνετελεῖτο παρὰ Ρωμαίοις διὰ πανηγυρικῶν τύπων *(stipulatio)*, οὕτω καὶ ἡ παραίτησις. Ὁ παραιτούμενος, ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου «*ἔχεις λαβών;*» («habesne acceptum») ἀπήντα «*ἔχω λαβών*» («acceptum habeo»). Τούτου δὲ γενομένου καὶ ἄνευ πραγματικῆς καταβολῆς, ἐπήγασεν ἡ συνήθεια νὰ γίνῃ παραίτησις διὰ τοῦ τύπου μόνον, καλουμένου *ἀθῴωσις*—*acceptilatio*. «Est autem acceptilatio imaginaria quaedam solutio». Διὰ τῆς ἀθῳώσεως ταύτης ἐλύετο ἐντελῶς πᾶσα ὑποχρέωσις συναφθεῖσα ῥήμασι (verbis), δὲν ἦτο δὲ αὕτη ἐπιδεκτικὴ αἱρέσεως ἢ προθεσμίας.

Διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου ἡ τυπικὴ αὕτη σύναψις καὶ λύσις ὑποχρεώσεως ἐξέλιπε καὶ ἥ τε σύστασις καὶ ἡ λύσις πάσης ἐνοχῆς δύναται νὰ γίνῃ δι' ἁπλῆς δηλώσεως ἢ καὶ νὰ προκύψῃ σιωπηρῶς.

[ΠΟΙΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ]. *Ἀθῴωσις* εἶναι ἡ πρᾶξις τοῦ δικαστηρίου ἢ δικαστικοῦ συμβουλίου, δι' ἧς διαπιστοῦται, ὅτι κατηγορούμενός τις δὲν εἶναι ἔνοχος ἀποδιδομένης αὐτῷ κατηγορίας καὶ κηρύσσεται οὗτος *ἀθῷος*. Ἡ ἀθῴωσις διαφέρει τῆς *ἀπολύσεως*. «Ἀθῷος» κηρύσσεται ὁ κατηγορούμενος, ὅταν βεβαιοῦται ὅτι ὁ κατηγορούμενος δὲν ἐτέλεσε ἢ δὲν ἀπεδείχθη ὅτι ἐτέλεσε τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένην πρᾶξιν. «Ἀπολύεται» δὲ ὁ κατηγορούμενος ὅταν, καίτοι ἐτέλεσε τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένην πρᾶξιν, ὅμως κηρύσσεται ἀτιμώρητος, λόγῳ αἰτιῶν ἀποκλειουσῶν τὸ ἀξιόποινον, ἢ κωλυουσῶν τὴν καταδίκην αὐτοῦ, ὡς παραγραφή, ἀμνηστεία κλπ. Ἡ Ποινικὴ Δικονομία δὲν διαστέλλει σαφῶς τὰς δύο ταύτας ἐννοίας τῆς *ἀθῳώσεως* καὶ *ἀπολύσεως*, ὡς πράττει τοῦτο ἡ Γαλλικὴ Ποινικὴ Δικονομία. Ἡ διαστολὴ ὅμως αὕτη ἔχει μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἐπακολουθοῦν συνέπειαι πειθαρχικαὶ ἢ διοικητικαὶ μετὰ τὴν καταδίκην, λόγου χάριν ἐπὶ ὑπαλλήλων καὶ δὴ στρατιωτικῶν. Ἐπὶ τούτων ἡ ἐν τῇ διοικητικῇ ἱεραρχίᾳ θέσις αὐτῶν διαφοροτρόπως κρίνεται, ἐὰν ἐν δίκῃ τινὶ αὐτῶν ἐπῆλθεν ἀθῴωσις ἢ ἀπόλυσις. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι, παρὰ τὴν παράλειψιν τῆς τοιαύτης διαστολῆς ἐκ τῆς κοινῆς ποινικῆς δικονομίας, ἡ ἀθῴωσις τοῦ πολιτικοῦ ὑπαλλήλου δὲν ἀποκλείει τὴν διὰ τὴν αὐτὴν πρᾶξιν πειθαρχικὴν δίωξιν αὐτοῦ, ἰδίως ὅταν τὸ ποινικὸν δικαστήριον ἔκρινεν ὅτι οὗτος διέπραξε τὴν πρᾶξιν, ἀπήλλαξεν ὅμως αὐτὸν ἐξ ἄλλου νομίμου λόγου.

Ἡ Στρατιωτικὴ ἡμῶν Ποινικὴ Νομοθεσία (ἄρ. 130, 131), διαστέλλει, κατὰ τὸ σύστημα τῆς Γαλλικῆς Ποινικῆς Δικονομίας, τὴν ἀθῴωσιν ἀπὸ τὴν ἀπόλυσιν.

Ἡ ἀθώωσις ἐπέρχεται ἢ διὰ βουλεύματος τοῦ Συμβουλίου ἢ δι' ἀποφάσεως τοῦ Δικαστηρίου. Αὕτη ἐλευθεροῖ ἀμέσως τὸν κατηγορούμενον, ἐκτὸς ἐὰν κρατεῖται δι' ἄλλην αἰτίαν. Ἐξαίρεσιν ἐν τούτῳ, ἐπὶ περιπτώσεως ἀπολύσεως καὶ οὐχὶ ἀθῳώσεως, ποιεῖται τὸ ἄρθρον 130 τῆς Στρατιωτικῆς Ποινικῆς Νομοθεσίας, καθ' ὃ ὁ κατηγορούμενος ἐλευθεροῦται, ἐὰν εἶναι προφυλακισμένος, μόνον μετὰ παρέλευσιν τῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς ἀποφάσεως προθεσμίας. Διὰ τῆς ἀθῳωτικῆς ἀποφάσεως διατάσσεται ἡ ἐπιστροφὴ παντὸς δημευθέντος πράγματος, πειστηρίων τοῦ ἐγκλήματος κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ ἐγγυήσεως κατατεθείσης εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ κατηγορούμενος εὑρίσκεται ὑπὸ προσωρινὴν ἀπόλυσιν. Ὁ ἀθῳούμενος δὲν ὑπόκειται εἰς πληρωμὴν δικαστικῶν ἐξόδων.

Ἥ τε ἀθώωσις καὶ ἀπόλυσις καθιστῶσι πλέον ἀνέγκλητον τὴν πρᾶξιν τοῦ κατηγορουμένου. Νέα δίωξις ἐπὶ τῇ αὐτῇ πράξει δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποκρουομένη διὰ τῆς ἐνστάσεως τοῦ δεδικασμένου (βλ. λ.). Ἀθωουμένου τοῦ κατηγορουμένου, τὸ ποινικὸν Δικαστήριον δὲν δύναται νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἐνώπιον αὐτοῦ ὑποβαλλομένας ἀστικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ παθόντος. Τὸ ἀθῳωτικὸν βούλευμα, ὡς καὶ ἡ ἀθῳωτικὴ ἀπόφασις, ἀθῳοῦσα τὸν κατηγορούμενον, δύναται νὰ ἐπιβάλῃ τὸ ὅλον ἢ μέρος τῶν δικαστικῶν ἐξόδων καὶ τελῶν εἰς τὸν καταμηνύσαντα μηνυτήν, ἂν ἡ καταγγελία ἀποδειχθῇ ψευδής, ἐκ δόλου ἢ ἐκ βαρείας ἀμελείας γενομένη, ἢ παρεμορφώθησαν δολίως τὰ πράγματα, ὅπως δοθῇ βαρύτερος χαρακτὴρ εἰς τὴν πρᾶξιν ἢ ὅπως περιληφθῶσιν εἰς τὴν καταδίωξιν πρόσωπα οὐδόλως μετασχόντα εἰς τὴν ἀξιόποινον πρᾶξιν (Νόμος ΓΨΜΓ' τοῦ 1911). Κατὰ τῶν ἀθῳωτικῶν βουλευμάτων (βλ. λ.) τοῦ Συμβουλίου τῶν Πλημμελειοδικῶν ἐπιτρέπεται ἀνακοπὴ (ἔφεσις) (βλ. λέξεις) εἰς τὸν εἰσαγγελέα καὶ τὸν πολιτικῶς ἐνάγοντα, ἀσκουμένη ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐφετῶν. Παρελθούσης τῆς προθεσμίας τῆς ἀνακοπῆς, ὡς καὶ κατὰ τοῦ βουλεύματος τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐφετῶν, ἐπιτρέπεται ἀναίρεσις (βλ. λ.) ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς τοὺς Εἰσαγγελεῖς καὶ τὸν πολιτικῶς ἐνάγοντα. Κατὰ τῶν ἀθῳωτικῶν ἀποφάσεων τῶν Δικαστηρίων δὲν χωρεῖ ἔφεσις (ἄρθρ. 352 Ποινικῆς Δικονομίας, Νόμος 261) ἀλλὰ μόνον δι' ὡρισμένον λόγον ἀναίρεσις ὑπὸ τοῦ εἰσαγγελέως, ἄλλοτε δὲ καὶ τοῦ ἰδιώτου κατηγόρου (βλ. λ.), ὑπὸ δὲ τοῦ πολιτικῶς ἐνάγοντος μόνον εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν οὗτος κατεδικάσθη εἰς ἀποζημίωσιν καὶ πληρωμὴν τῶν ἐξόδων (ἄρθρ. 480 Ποινικῆς Δικονομίας). Ἡ ἀναίρεσις αὕτη ἔχει, κατὰ τὸ ἄρθρ. 542 τῆς Ποινικῆς Δικονομίας, ὡς ἑρμηνεύει τοῦτο ὁ *Κωνσταντόπουλος* (Ἑρμηνεία Ἑλληνικῆς Ποινικῆς Δικονομίας § 1434) ἀνασταλτικὴν δύναμιν, δι' ὃ καὶ ὁ ἀθωωθεὶς δὲν ἀπολύεται εἰ μὴ μόνον ἐὰν περὶ τούτου συναινέσῃ ὁ εἰσαγγελεὺς τοῦ δικαστηρίου (ἄρθρ. 542 Ποινικῆς Δικονομίας), ἄλλοτε δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης κατήγορος ὅπου ὑπῆρχε τοιοῦτος, Α. Δ. Σ.

ἀθῳωτέος *(—έα,—έον)*· ὅστις δέον εἶναι νὰ ἀθῳωθῇ.

ἀθῳωτικὸς *(—ή,—όν)*· ὁ ἀθῳῶν «ἀθῳωτικὴ ἀπόφασις, ἐτυμηγορία, ψῆφος, κλπ.». Ἐπίρρ. *ἀθῳωτικῶς*.

αἱ· ὀνομαστ. τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου *ἡ*.

αἴ *ἢ αἶ*· ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ, ἐκπλήξεως, ἀγανακτήσεως ἢ θλίψεως («θρηνητικόν, δυσφορικόν, μεμπτικόν»). Ὡς πρὸς τὸν τόνον δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ γραμματικοί, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ θρηνητικὸν *αἶ* ἦτο περισπώμενον. Πρβ. *αἰαῖ*.

αΐ· νέον Ἑλληνικὸν ἐπιφώνημα 1) κλητικόν· 2) ἐρωτηματικόν· 3) ἀπαντήσεως εἰς ἐρώτησιν ἢ κλῆσιν.

—«*αΐ! τῆς λέμβου!*» *[Ναυτ.]*. Ἐπιφώνησις τῶν σκοπῶν τῶν πλοίων κατὰ τὴν νύκτα πρὸς διερχόμενα ἐγγὺς αὐτῶν *ἐφόλκια*· (βλ. λ. λέμβος).

ἄϊ· ἐπιφώνημα, ἐκπλήξεως σημαντικόν: «ἄϊ! τεῖν' αὐτά;», «ἄϊ τὸ χαζό!» Τουρκικῆς προελεύσεως. Μ. Φ.

Ἄϊ. Φαραὼ τῆς ΙΗ' δυναστείας. Εἷς τῶν διαδόχων τοῦ Ἀμενόθιος Δ' ὅστις ἐπολέμησε τὸ ἱερατεῖον τοῦ Ἄμμωνος διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ Ἀτονοῦ καὶ μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης ἀπὸ Θηβῶν εἰς τὴν νεόδμητον πόλιν τοῦ Χουτνιατονοῦ. Καίτοι δὲ ἔθηκε πέρας ὁ Ἄϊ εἰς τὸν διωγμὸν τοῦ Ἄμμωνος καὶ κατέλιπε τὴν Χουτνιατονοῦ καὶ τὸν ἐκεῖ τάφον του διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ταφῇ ἐν Θήβαις παρὰ τῷ πάππῳ του Ἀμενόθει Γ', ὅμως θεωρεῖται αἱρετικός. Ὑπῆρξεν ὁ ἄμεσος προκάτοχος τοῦ Τουταγκχαμμών, ὅστις κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη κατέστη περιώνυμος ἕνεκα τῶν πλουσιωτάτων κτερισμάτων τοῦ τάφου του. Γ. Α.

Ἀϊα. Περιοχὴ γόνιμος κατὰ τὰ βόρεια τῆς Σιναϊτικῆς χερσονήσου, ἄγνωστον ὅμως ἀκριβῶς ποῦ· μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Σινουχὶτ (βλ. λ.), μυθιστοριογράφου ζήσαντος ἐπὶ Σανουασὰτ Α' καὶ Ἀμενεμχάτ. Γ. Α.

Αἶα (=γαῖα). 1) Μυθικὸν ὄνομα πόλεως ἐν τῇ Κολχίδι, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Εὐξείνου πόντου. Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ἐντὸς ἄλσους κειμένου παρὰ τὴν πόλιν ταύτην ἦτο τὸ χρυσοῦν δέρας, τὸ ὁποῖον ἐζητεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν, ἡ δὲ πόλις αὕτη ἦτο τὸ θέατρον τῶν συμβάντων μεταξὺ τοῦ Αἰήτου, τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Μηδείας καὶ τοῦ Ἰάσωνος (βλ. Πίνδαρον Πυθ Δ, 293). Κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον καὶ τὸν Στράβωνα (1,45), ἡ Αἶα ἦτο κατὰ τὸν Φᾶσιν ποταμὸν (νῦν Ριών), ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς. [Περὶ Αἴας ὡς ἀγνώστου τὴν θέσιν βλ. Müller Orchomenos σ. 274 καὶ Deimling, die Leleger σ. 172].— Ἡ νῆσος τῆς Κίρκης· ἀπαντᾷ καὶ *Αἰαία* καὶ *Αἰαίη* (βλ. λ.). 3) Κυνηγός τις, ἥτις διέτριβεν ἐν τῇ νήσῳ τῆς Κίρκης. 4) Χώρα τῆς Θεσσαλίας (Σοφοκλ. ἀποσπ. 94, 2). 5) Πηγή τις τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐν Μακεδονίᾳ (Εὔδοξ. εἰς σχόλια II, 21 158. — Στράβ. 7,330 ἀποσπ. 21.13). Ι. Σ.

αἰάζω· λέγω *αἰαῖ*, ἀναβοῶ, στενάζω, θρηνῶ· ἀπολύτως ἢ μετὰ αἰτιατικῆς «αἰάζω τὸν Ἄδωνιν». Ἐκ τούτου ἐγένοντο τὰ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μόνον γλώσσῃ εὔχρηστα ὀνόματα *αἴαγμα* ἢ *αἴασμα* καὶ *αἰασμὸς*=θρῆνος, θρηνῴδημα, *αἰακτὸς*=ἄξιος οἰμωγῆς, θρήνου ἢ ὁ θρηνῶν. Ε. Α. Π.

αἰαῖ· ἐπιφώνημα θλίψεως («θρηνητικόν»), συνήθως μετὰ γενικῆς· ἐνίοτε διπλασιάζεται «*αἰαῖ! αἰαῖ!*».

Αἰαία (ἰων. *Αἰαίη*)· 1) Νῆσος ἐν τῷ ποταμῷ Φάσιδι τῆς Κολχίδος. 2) Ἐπίθετον τῆς Μηδείας (Ἀπολλών. ὁ Ρόδιος). 3) Ἡ νῆσος τῆς Κίρκης (βλ. Αἰαίη). 4) Ὄνομα αὐτῆς τῆς Κίρκης, ὡς κατοικούσης ἐν τῇ νήσῳ Αἴᾳ. 5) Ἐπώνυμον τῆς Καλυψοῦς. 6) Ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς (κατὰ τὸν Πομπώνιον Μέλαν 2, 7, 18 ἐν τῷ Σικελικῷ πελάγει). Ι. Σ.

Αἰαίη *[Ἀρχ. Γεωγραφ.]*. Ἡ περὶ ἧς οἱ στίχοι (Ὀδυσ. Μ):

Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ' ἔνθα δ' ἔναιεν
Κίρκη εὐπλόκαμος, δεινὴ θεὸς αὐδήεσσα

μικρὰ χερσόνησος, περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἰταλίας προέχουσα (ὅρα χάρτην εἰς λ. Ἀδριατικόν· Πλάτος=41°13', Μῆκος=13°04'). Καὶ σήμερον ἔτι ὀνομαζομένη *Μόντε Τσιρσέο* (Monte Circeo), ἢ παρά τινων *Μόντε Τσιρτσέλλο* (Monte Circello) κατὰ παραφθοράν, διασώζει τὸ ἀρχαῖόν της ὄνομα *Κιρκαῖον ὄρος*. Ἐγειρομένη δὲ εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῶν ἑλωδῶν τῆς Τερρατσίνα πεδιάδων (Selva di Terracina) σχηματίζει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὰς βραχώδη ὄγκον ὑψηλὸν (ὑψόμετρον κορυφῆς 541 μέτρων) κατακορύφως χύνοντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μακρόθεν ὁρατὸν καὶ τοῦ ἀπὼ ὁρίζοντος δεσπόζοντα· δι' ὃ καὶ σηματοτηλέγραφον ἔχει ἐπὶ τῆς ἄκρας του *Σὰν Κριστόφορο* (San Cristoforo), ἐγγύτατα κειμένης εἰς τὴν κορυφήν του τὴν ἐπονομαζομένην τῆς *σκοπιᾶς* (della Guard a).

Αἰαίη.—Τὸ σπήλαιον τῆς Κίρκης.
(Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ V. Berard «Les Phéniciens et l' Odyssée»).

Digitized by Google

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς φέρεται ἀνελθὼν ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως ἐπισκοπήσῃ τὸν πέριξ ὁρίζοντα,

καρπαλίμως παρὰ νηὸς ἀνήιον ἐς περιωπήν,

καὶ ἀπὸ ταύτης ἀντελήφθη ὅτι εὑρίσκετο ἐπὶ νήσου:

εἶδον γὰρ σκοπιὴν ἐς παιπαλόεσσαν ἀνελθὼν
νῆσον, τὴν πέρι πόντος ἀπείριτος ἐστεφάνωται.

Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐλεγχθῇ ἐπ' ἀνακριβείᾳ ὁ Ὅμηρος, χαρακτηρίσας ὡς «νῆσον» χερσόνησον· καὶ διότι πλειστάκις ὁ ὅρος «νῆσος» ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου «χερσόνησος» (λ.χ. *Πελοπόννησος),* ἀλλὰ καὶ διότι τὸ χθαμαλὸν τῶν ἑλωδῶν πεδιάδων Σίλβα ντὶ Τερρατσίνα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βραχώδη μᾶζαν τοῦ Μόντε Τσιρτσέο τῆς Ὁμηρικῆς *Αἰαίης,* ἐμφανίζει αὐτὴν ὡς νῆσον. Τοῦτο δὲ τονίζουσι τόσον ὁ κορυφαῖος τῶν γεωγράφων· ὅσον καὶ αἱ σύγχρονοι ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι. [« .. Τὸ Κιρκαῖον ὄρος ἐστί ... νησίζον θαλάσσῃ τε καὶ ἕλεσι... ἑξῆς δὲ ἐν ἑκατὸν σταδίοις τῷ Κιρκαίῳ Ταρρακίνα ἐστί .., πρόκειται δὲ αὐτῆς μέγα ἕλος» (Στραβ. Ε, γ, 6) «Cette montagne a l'apparence d'une île quand on la voit à distance» («*Instructions Nautiques, côte ouest d' Italie*» ἔκδ. 1914 σελ. 91). «Owing to the low land within it. the promontory appears as an island from a distance» (*Mediterranean Pilot,* τομ. II, ἔκδ. 1925, σελ. 265)

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν στοιχείων ταυτότητος μεταξὺ τῆς Ὁμηρικῆς *Αἰαίης* καὶ τοῦ σημερινοῦ *Μόντε Τσιρτσέο*, δὲν λείπουν οὐδὲ τὰ σπήλαια εἰς ἃ ἐχρειάσθη ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ κρύψῃ τοῦ πλοίου του τὰ ἐφόδια:

νῆα μὲν ἂρ πάμπρωτον ἐρύσσατε ἤπειρόνδε,
κτήματα δ' ἐν σπήεσσι πελάσσατε ὅπλα τε πάντα·

δι' ἓν μάλιστα τούτων διετηρήθη λεληθότως ἡ παράδοσις, ἀφοῦ ὀνομάζεται «grotta della Maga» («Σπήλαιον τῆς γοήσσης»).

Ὡς πρὸς τὴν ὀνομασίαν δὲ τῆς χερσονήσου, *Αἰαίη*, σταχυολογοῦμεν ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ σοφοῦ Victor Berard τὰ ἀκόλουθα (ὅρα «*Les Phoeniciens et l' Odyssée*»: *Théorie des doublets*, σελ. 49 κ. ἑ. 339 κ. ἑ.). Τῆς Ὀδυσσείας οὔσης συλλογῆς ναυτιλιακῶν ὁδηγιῶν τῶν Φοινίκων, ὁσάκις εὑρίσκεταί τις πρὸ τοπωνυμίας, ἥτις ἀπὸ ἀφετηρίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξεταζομένη δὲν δίδει ἐτυμολογικὸν συμπέρασμα, δέον νὰ ἀναζητήσῃ τὴν προέλευσιν αὐτῆς ἐκ τῆς Σημιτικῆς γλώσσης. (Π. χ. *Σῦρος*, ἐκ τοῦ σημιτ. *Σούρ*= βράχος. *Κατάνη* ἐκ τοῦ σημ. *Κάταν' ἂ*= ἡ μικρὰ κτλ.). Ὅταν δὲ πολλῶν τοπωνυμιῶν ἀφορωσῶν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, αἱ μὲν εἰσὶν καθαρῶς ἑλληνικαὶ καὶ σημαίνουσί τι τὸ ὡρισμένον, αἱ δὲ ἀκαταλήπτου ἐτυμολογίας καὶ οὐδὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίνουσι, συχνότατα τότε συμβαίνει, ὥστε μία ἑλληνικὴ τοπωνυμία καὶ μία σημιτικὴ νὰ εἶναι παράφρασις ἡ μὲν τῆς δέ· (π.χ. *Ρήνεια*, ἡ σημερινὴ *Μεγάλη Δῆλος*, ἡ τὸ πάλαι καὶ *Κελάδουσα καλουμένη*, ἀποτελοῦσι παράφρασιν ἡ μὲν τῆς δέ, ἅτε τῆς σημιτικῆς λέξεως *Ρίν' ἂ* σημαινούσης «κέλαδος»). Ὅταν πάλιν, εἰς τοπωνυμίαν μὴ ἐξηγουμένην ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπάρχῃ ὡς πρώτη συλλαβὴ *αἰ* ἢ *ε* ἢ *ι*, ἡ πρώτη αὕτη συλλαβὴ δέον νὰ ἐννοηθῇ ὡς σημαίνουσα «νῆσον» ἢ «χερσόνησον», (τῶν ἐννοιῶν τούτων συγχεομένων, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, κατὰ τοὺς ἀπωτάτους χρόνους), νὰ ἀναζητηθῇ δὲ εἰς τὰς συλλαβὰς σημιτικὴ ρίζα, δι' ἐπίθετον προσδιοριστικὸν τοῦ «νῆσος» ἢ «χερσόνησος».

Αἱ δύο τελευταῖαι τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων προσαρμόζουσιν εἰς τὴν ὁμηρικὴν τοπωνυμίαν *Αἰαίη*. Διότι τῆς πρώτης συλλαβῆς *Αἰ* σημαινούσης «νῆσον» (ἢ καὶ «χερσόνησον»), αἱ ὑπόλοιποι συλλαβαὶ ἀναζητούμεναι μεταξὺ τῶν ὁμοιοήχων σημιτικῶν ριζῶν δίδουν *αἶα*, λέξιν θηλυκοῦ γένους χρησιμοποιουμένην παρὰ τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης πρὸς ὀνομασίαν καὶ τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος τοῦ πτηνοῦ *Κίρκος-Νῖσσος* (*Κιρκινέζι* κοινῶς)= ἡ *Κίρκη*· ὥστε *Αἰ-αίη* καὶ *Νῆσος-Κίρκη* εἶναι διπλῆ τοπωνυμία, μετάφρασις ἡ μὲν τῆς δέ. Παρατηρήσεως δὲ ἄξιον εἶναι ὅτι τὰ ἀνωτέρωθεν τοῦ *Μόντε Τσιρτσέο* ἀκρωτήρια τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἰταλίας, *Ἄστουρα, Γκαέτα, Βολτοῦρνο* εἶχον διπλᾶς ἑλληνοσημιτικὰς τοπωνυμίας καὶ δὴ σημαινούσας ὀνόματα θαλασσίων ἁρπακτικῶν πτηνῶν.

Σ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Αἰάκεια *['Αρχ.]*. Ἑορτὴ ἐν Αἰγίνῃ πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος Αἰακοῦ. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐτελοῦντο γυμνικοὶ ἀγῶνες τῶν ὁποίων οἱ νικηταὶ ἐκρέμων τοὺς στεφάνους των εἰς τὸν ναὸν τοῦ Αἰακοῦ. Ὁ Πίνδαρος, εὐλαβὴς ὑμνητὴς τοῦ «ἀρίστου βουλαῖς Αἰακοῦ», πολλάκις (Ὀλ. VII, 156 XIII, 102. Νεμ. V. 78) ὕμνησε τοὺς ἀγῶνας τούτους καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς νικητὰς (βλ. καὶ O. Müller Aeginet. p. 18, 199). — Αἰάκεια ἐκαλεῖτο ἐνίοτε καὶ αὐτὴ ἡ Αἴγινα.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰάκειον. *['Αρχ.]*. Τὸ Αἰάκειον ἦτο περίβολος τετράγωνος ἐκ λευκοῦ λίθου εἰς περιφανέστατον μέρος τῆς νήσου Αἰγίνης. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἦσαν αἰωνόβιοι ἐλαῖαι καὶ βωμός, ὅστις, ὡς μυστικὰ ἐλέγετο, ἦτο καὶ τάφος τοῦ Αἰακοῦ. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ περιβόλου εἶχον ἀνεγείρει οἱ Αἰγινῆται τὰς εἰκόνας τῶν προεστώτων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, αἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς Αἴγιναν νὰ παρακαλέσωσι, καθ' ὑπόδειξιν τῆς Πυθίας, τὸν Αἰακὸν νὰ εὐχηθῇ εἰς τὸν πατέρα του, τὸν Πανελλήνιον Δία, νὰ βρέξῃ εἴς τε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ χώραν, διὰ νὰ σωθῶσιν ἄνθρωποι καὶ ζῷα ἐκ τῆς ἀκαρπίας, ἥτις ὠφείλετο εἰς τὴν ξηρασίαν. Τὴν θεομηνίαν ταύτην εἶχε προκαλέσει ἡ προδοτικὴ καὶ ὠμὴ διαγωγὴ τοῦ Πέλοπος, ὅστις μὴ δυνηθεὶς νὰ νικήσῃ τὸν Στύμφαλον καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀρκαδίαν συνῆψεν εἰρήνην πρὸς αὐτὸν καὶ ἔπειτα διὰ δόλου συλλαβὼν ἀπέκτεινε καὶ «μελεΐσας διέσπειρε». Ὁ Αἰακὸς ηὐχήθη καὶ ὁ Ζεὺς ἔβρεξεν «εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα γῆν» (Ἀπολλ. III, 12, 6. Παυσ. 11, 19, 7).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Αἰάκειον** *(Ajaccio)*. Ναυτικὴ βάσις τοῦ Γαλλικοῦ Στόλου ἐν Κορσικῇ. Ὁ λιμὴν εἶναι ὠχυρωμένος, στερεῖται ὅμως δεξαμενῶν διὰ τὰ πλοῖα. Ἔχει τέσσαρας μεγάλας ἀποθήκας πετρελαίου κινήσεως, περιλαμβανούσας ἐν συνόλῳ 3770 τόν-

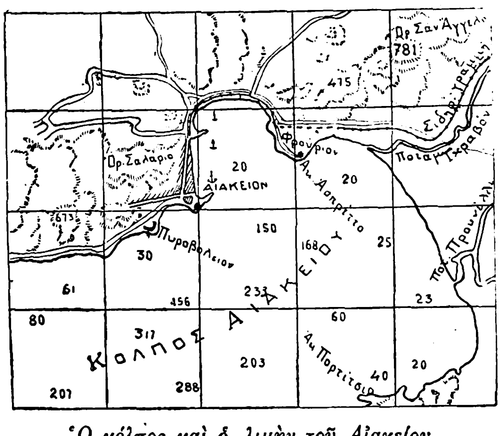

Ὁ κόλπος καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Αἰακείου.
(κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Βρεττ. Ναυαρχείου No 429).

νους. Ἐπίσης ναυτικὸν ἀεροδρόμιον κείμενον ἐν τῷ λιμένι καὶ χρησιμοποιούμενον ὡς μία τῶν ἀφετεριῶν τῆς ἐμπορικῆς ἀεροπορικῆς γραμμῆς Αἰάκειον—Ἀντίμπ (βλ. ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι).

Κ. Χ. Κ.

αἰάκειος *(-α,-ον)* ὁ ἀνήκων εἰς τὸν Αἰακόν. 2) ὁ υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ: «Πηλέα τὸν *Αἰάκειον*» (Σοφοκλ. ἀποσπ. 434).

Αἰάκης. Ὁ δεύτερος τύραννος τῆς Σάμου, υἱὸς τοῦ πρώτου τυράννου αὐτῆς Σιλοσῶντος (περὶ τὸ 600 π. Χ.) καὶ πατὴρ τοῦ περιφήμου τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτους. Ὁ τελευταῖος οὗτος, εὐφυέστερος καὶ φιλοδοξότερος ὢν τῶν δύο ἀδελφῶν του, ἐκυριάρχησε τῆς ὅλης νήσου, τὴν ὁποίαν ὁ πατὴρ Αἰάκης εἶχε διαιρέσει εἰς τρία μέρη πρὸς ἱκανοποίησιν καὶ τῶν τριῶν υἱῶν του (Πανταγνώτου, Πολυκράτους καὶ Σιλοσῶντος).

— **Αἰάκης**. Υἱὸς τοῦ σκληροῦ Σιλοσῶντος, ὅστις γενόμενος τύραννος τῆς Σάμου μετὰ τὸν Μαιάνδριον, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐγκαταστήσει οἱ Πέρσαι μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ Πολυκράτους, ἔσφαξε τοὺς πλείστους ἄνδρας τῆς νήσου. Ὁ δεύτερος οὗτος Αἰάκης, ὁ ἔγγονος τοῦ Α' καὶ τέταρτος ἢ πέμπτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν τυράννων Σάμου, κατὰ τὸ συμβούλιον τῶν Ἰώνων τυράννων, οἵτινες ἐφύλασσον τὴν ἐπὶ τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως) γέφυραν, ὅτε ὁ Δαρεῖος εἶχε στρατεύσει κατὰ τῶν Σκυθῶν, δὲν ἐτάχθη μὲ τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις εἶχεν ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν τῶν Σκυθῶν νὰ διαλύσωσι τὴν γέφυραν διὰ ν' ἀνακτήσωσι, μετὰ τὴν ἄφευκτον καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ τοῦ Δαρείου, τὴν ἐλευθερίαν των ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῶν Περσῶν «θεοῖσί τε καὶ Σκύθῃσιν εἰδότες χάριν» (*Ἡρόδ.* Δ' κ. 136). Ὁ Αἰάκης ἐτάχθη μὲ τὴν γνώμην τοῦ τυράννου τῆς Μιλήτου Ἱστιαίου, ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι συμφέρον των ἦτο νὰ σωθῇ ὁ Δαρεῖος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ὑποστηριζόμενοι διετήρουν τὴν τυραννίαν των ἐπὶ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, αἵτινες, καταστρεφομένου τοῦ Δαρείου, θὰ ἐξεδίωκον αὐτοὺς ἐπιθυμοῦσαι νὰ ἔχωσι δημοκρατικὸν πολίτευμα. Κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν ὁ Αἰάκης ἐκδιωχθεὶς ἐκ τῆς Σάμου ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως Ἀρισταγόρα, κατέφυγε πρὸς τὸν Δαρεῖον. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν παρὰ τὴν νησίδα Λάδην (494 π. Χ.) ἐγένετο εἷς τῶν ὑπαιτίων τῆς ἥττης τῶν Ἰώνων, διότι, ὅτε οἱ δύο στόλοι, Ἰώνων καὶ Περσῶν (Φοινίκων), ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς σύγκρουσιν, οἱ πλοίαρχοι τοῦ στόλου τῶν Σαμίων, πλὴν 11 τριηράρχων, παρασυρθέντες ὑπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Αἰάκου ἐγκατέλιπον τὸν στόλον τῶν Ἰώνων. Οἱ Σάμιοι ἐτίμησαν τοὺς ἕνδεκα τριηράρχους ὡς ἄνδρας ἀγαθοὺς γενομένους καὶ ἀνέγραψαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν (πατρόθεν) ἐπὶ στήλης, τὴν ὁποίαν ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ (Ἡρόδ. ΣΤ' κ. 14). Μετὰ τὴν κατίσχυσιν τῶν Περσῶν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ, οἱ Φοίνικες, κατὰ διαταγὴν τοῦ Δαρείου, ἐπανέφερον τὸν Αἰάκην εἰς Σάμον καὶ χάριν αὐτοῦ δὲν ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς. Ἐκ τῆς Σάμου ὅμως εἶχον ἀπέλθει εἰς Ζάγκλην ὅσοι ἐκ τῶν πολιτῶν αὐτῆς δὲν ἤθελον νὰ δουλεύωσιν εἰς τὸν Αἰάκην καὶ τοὺς Πέρσας. Τὸν Αἰάκην καὶ πάντας τοὺς τυράννους τῶν Ἰωνικῶν πόλεων καθήρεσε βραδύτερον τῆς ἀρχῆς ὁ Μαρδόνιος (Ἡροδότ. ΣΤ. 43). ὅστις ἐγκατέστησεν εἰς πάσας τὰς πόλεις τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰακίδαι. Αἰακίδαι ὠνομάζοντο οἱ υἱοί, οἱ ἀπόγονοι καὶ τὰ ἐπίσημα ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ γένη τὰ ἀπ' Αἰακοῦ (βλ. λ.), ὡς ἐπίστευον, ἕλκοντα τὴν καταγωγήν. Οὕτως Αἰακίδαι ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰακοῦ Πηλεὺς καὶ Τελαμών, ὁ τοῦ Πηλέως υἱὸς Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ τούτου υἱὸς Νεοπτόλεμος ἢ Πύρρος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ, ὡς ἐπίστευον, ἐν Ἠπείρῳ βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν. Αἰακίδαι ἦσαν ὡσαύτως οἱ τοῦ Τελαμῶνος υἱοὶ Αἴας καὶ Τεῦκρος καὶ οἱ ἀπ' Αἴαντος Μιλτιάδης ὁ Κυψέλου ἀπὸ Φιλαίου τοῦ Αἴαντος παιδὸς καταγόμενος καὶ Μιλτιάδης ὁ νικήσας ἐν Μαραθῶνι καὶ Κίμων καὶ οἱ ἀπὸ Τεύκρου καὶ Τευκρίδαι ἄλλως καλούμενοι, οἵτινες ἐβασίλευσαν ἐν Κύπρῳ μέχρι τοῦ βασιλέως Εὐαγόρα (βλ. Ἰσοκρ. Εὐαγ. δ', ζ' καὶ Νικοκλῆς ζ'). Αἰακίδαι ἦσαν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ ἐξ ἄλλης μητρὸς ἀδελφοῦ τοῦ Πηλέως καὶ Τελαμῶνος Φώκου, Πανοπεὺς καὶ Κρῖσος καὶ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ἐπειὸς Πανοπέως, ὁ τὸν Δούρειον ἵππον κατασκευάσας, καὶ Πυλάδης ὁ Στροφίου τοῦ Κρίσου καὶ Ἀναξιβίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος υἱὸς καὶ τοῦ Ὀρέστου ἰσάδελφος φίλος. Αἰακίδης πρὸς μητρὸς ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ νομίζων ἑαυτὸν ὡς ἀπόγονον τοῦ Νεοπτολέμου τοῦ Ἀχιλλέως, ὑποκείμενον εἰς τὴν ἀνεξιλέωτον τοῦ Πριάμου ὀργήν, ὅστις ἐθανατώθη διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Ἑρκείου Διός, ἐτέλεσεν, ὅτε ἦλθεν εἰς Τροίαν, ἐν τῇ ἐπιδειχθείσῃ πρὸς αὐτὸν οἰκίᾳ τοῦ Πριάμου, θυσίαν ἱλαστήριον πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ σφαγέντος βασιλέως.

Διὰ τὸ γένος των ἦσαν ὑπερήφανοι πάντες οἱ Αἰακίδαι καὶ πρὸ πάντων ὁ Πύρρος, ὁ τῆς Ἠπείρου ἡρωϊκὸς βασιλεὺς κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, ὡς ἐμαρτύρει καὶ τὸ ἐπίγραμμα ἐπὶ τῶν ἀνατεθέντων εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, τὸ μεταξὺ Λαρίσης καὶ Φερῶν, ὅπλων διὰ τὴν νίκην του κατὰ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ καὶ τῶν μισθοφόρων αὐτοῦ Γαλατῶν. «Τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσὸς Ἰτωνίδι δῶρον Ἀθάνᾳ Πύρρος ἀπὸ θρασέων ἐκρέμασεν Γαλατᾶν, Πάντα τὸν Ἀντιγόνου καθελὼν στρατόν. Οὐ μέγα θαῦμα· *αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαι*» (Παυσ. 1,13,2-3). Εἰς τὴν βλάστησιν τοῦ γενεαλογικοῦ αὐτοῦ δένδρου ἔδωκεν ἀφορμὴν βέβαια ἡ πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ὀνομάτων χωρῶν καὶ γενεῶν τάσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διὰ τῆς γενεαλογικῆς μεθόδου καὶ ἡ φιλοδοξία πολλῶν ἐπισήμων γενῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἅτινα ἐπεδίωκον νὰ περιβληθῶσι μὲ λαμπροτέραν αἴγλην διὰ τῆς ἐκ θεῶν καὶ ἡρώων καταγωγῆς των.

Ἡ λατρεία τῶν Αἰακιδῶν ἡρώων, ὡς καὶ ἡ λατρεία τῶν ἡρώων ἐν γένει, εἶχεν ὀργανωθῆ ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δράκοντος καὶ εἶχεν ἐνισχυθῆ πολὺ διὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος· διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα ἡ ἡρωολατρεία εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀκμήν της. Οἱ ἥρωες ἦσαν πρόθυμοι ὑπερασπισταὶ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος των. Ἐν Σαλαμῖνι κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης εἶδον οἱ εὐλαβεῖς Ἀθηναῖοι φάσματα ὡπλισμένα ἐκτείνοντα ἀπὸ τὰς κορυφὰς τῆς νήσου προστατευτικὰς τὰς χεῖράς των ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ἦσαν οἱ Αἰακίδαι, Τελαμὼν καὶ Αἴας, οἵτινες ἀπήντων εἰς τὰς εὐλαβητικὰς δεήσεις τῶν λατρευτῶν των ἀπογόνων. Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ θερμοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος εἰς τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ ἀναγνωρίσας καὶ ὁ δαιμόνιος ἐν τῇ ναυμαχίᾳ νικητὴς Θεμιστοκλῆς, εἶπε «*Δὲν ἐνικήσαμεν ἡμεῖς τοὺς Πέρσας, ἀλλ' οἱ θεοὶ καὶ ἥρωες*». Εἰς τὴν προστασιαν τοῦ Αἰακίδου Νεοπτολέμου καὶ οἱ Δελφοὶ ἀπέδιδον τὴν σωτηρίαν των ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν. «Ὡς δὲ χεῖρας συνήεσαν, ἐνταῦθα κεραυνοί τε ἐφέροντο εἰς τοὺς Γαλάτας καὶ ἀπορραγεῖσαι πέτραι τοῦ Παρνασσοῦ, δείματά τε ἄνδρες ἐφίσταντο ὁπλῖται τοῖς Βαρβάροις... *τὸν δὲ τρίτον Πύρρον εἶναι τὸν Ἀχιλλέως*.» (Παυσ. I, 4, 4.)

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰακίδης. Βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἠπείρου, υἱὸς τοῦ Ἀρύββα. Κατὰ τὰ ἔτη τῆς παιδικῆς ἡλικίας του κατέφυγε πρὸς ἀσφάλειάν του εἰς Ἀθήνας, διότι ὁ Φίλιππος, ἐκθρονίσας τὸν πατέρα του Ἀρύββαν, εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς τὸν θρόνον τῶν Μολοσσῶν τὸν ἀδελφὸν τῆς συζύγου του Ὀλυμπιάδος Ἀλέξανδρον, ἀνεψιὸν τοῦ Ἀρύββα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Αἰακίδου ἡ Ἤπειρος, ὅπως καὶ ἡ Ἑλλὰς ὅλη, διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων. Κατὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας μεταξὺ Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου ὁ Αἰακίδης ἐν ἔτει 317 π. Χ. συνεμάχησε μετὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος χάριν τῆς ἐξαδέλφης του Ὀλυμπιάδος, μητρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἥτις

Digitized by Google

μετὰ τοῦ ἐγγόνου της Ἀλεξάνδρου εἶχε καταφύγει πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτε ὁ Κάσσανδρος κατῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὁ Αἰακίδης ἐπῆλθε μετὰ τῆς Ὀλυμπιάδος κατὰ τῶν Μακεδόνων, οἵτινες ὡδηγοῦντο εἰς τὴν μάχην ὑπὸ τῆς Εὐρυδίκης. Ἡ μάχη ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Αἰακίδου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος, παρ' ὅλην τὴν λύσσαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπολέμησεν ἔνοπλος ἡ Εὐρυδίκη, διότι τῶν Μακεδόνων οἱ πλεῖστοι ἐθεώρησαν ἀνευλάβειαν νὰ ὑψώσωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὅμως καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῶν Μακεδόνων πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα μετετράπη εἰς ἀπέχθειαν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς αὐτὴν διὰ τὴν ὠμότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἐξεδικήθη πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Κασσάνδρου, πιστεύουσα ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰόλλας εἶχε δηλητηριάσει τὸν υἱόν της Μ. Ἀλέξανδρον. Τῆς ἀντιπαθείας ταύτης τῶν Μακεδόνων κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐπωφεληθεὶς ὁ Κάσσανδρος ἐπῆλθε κατ' αὐτῆς καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Πύδναν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε καταφύγει κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317 π. Χ. Πρὸς βοήθειαν τῆς Ὀλυμπιάδος ἔσπευσε πάλιν ἐξ Ἠπείρου ὁ Αἰακίδης, ἀλλὰ προέλαβον τὰ ἀφωσιωμένα εἰς τὸν Κάσσανδρον Μακεδονικὰ στρατεύματα νὰ καταλάβωσι τὰς μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας στενὰς διαβάσεις καὶ τότε ὁ στρατὸς τοῦ Αἰακίδου, διατελῶν ἐν ἐπιγνώσει ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ἐνῷ ὑπεβάλλετο εἰς κακουχίας καὶ κινδύνους ἐν μέσῳ χειμῶνι, ἐστασίασε καὶ καθήρεσε τὸν Αἰακίδην καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ Κασσάνδρου. Τρία ἔτη ὅμως βραδύτερον ἀπὸ τὴν κοινῷ δόγματι καθαίρεσίν του ἐπανῆλθεν εἰς Ἤπειρον καὶ ἐκδιώξας τὸν ἐπιμελητὴν τῆς ἐν Ἠπείρῳ Μακεδονικῆς ἀρχῆς Λυκίσκον, ἀνέκτησε τὸν θρόνον. Κατ' αὐτοῦ ἐπῆλθε τότε μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κασσάνδρου Φίλιππος, ὅστις συμμάχους ἔχων καὶ τοὺς Ἀκαρνᾶνας ἐνίκησεν τὸν Αἰακίδην καὶ ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν χώραν τῶν Οἰνιαδῶν. Ἐκεῖ καὶ τὸ δεύτερον ἡττηθεὶς ὁ Αἰακίδης ἐφονεύθη.

Ἐκ τῆς Φθίας, κόρης τοῦ Θεσσαλοῦ Μένονος, ἀπέκτησεν ὁ Αἰακίδης υἱὸν τὸν Πύρρον καὶ κόρην τὴν Δηϊδάμειαν. Κατὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ πατρός του ὁ Πύρρος, διετὴς ὤν, διεσώθη παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίᾳ, κατὰ δὲ τὸ 302, ὅτε οἱ Ἠπειρῶται ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος, ὁ Πύρρος κατατρεχθεὶς κατέφυγε πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητήν, ὅστις εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀδελφήν του Δηϊδάμειαν. Παρὰ τῷ Δημητρίῳ ἔλαβε καὶ ὅλην τὴν στρατιωτικὴν μόρφωσιν, δι' ἣν διεκρίθη, συνεπολέμησε δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν περίφημον μάχην Ἴψου τῆς Φρυγίας, 301 π. Χ. (βλ. Διοδ. ΙΘ' 11 καὶ 75 καὶ Παυσ. Α' 11).

Ὁ Αἰακίδης ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν τοῦ γένους του εἰς τοὺς Διογενεῖς **Αἰακίδας** (βλ. λ.). Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

αἰακὶς (ἡ) *[Ἀρχαιολ.]*· οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ *κύλιξ* παρὰ τῷ Τιμαχίδᾳ (Ἀθήν. ΙΑ'. σ. 782 F).

Αἰακός. Ὁ Αἰακός, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι θεοὶ καὶ ἥρωες (Ἀπόλλων, Διόνυσος, Ἡρακλῆς, Διόσκουροι κλπ.), εἶναι καρπὸς τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς μὲ θνητὴν γυναῖκα, εἶναι υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς *Αἰγίνης*, (κατά τινα ἄλλην παράδοσιν τῆς *Εὐρώπης*), μιᾶς τῶν 20 θυγατέρων τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, ὁ ὁποῖος ῥέει πλησίον τῆς Φλίας τῆς Ἀργολίδος. Ἡ Αἴγινα ἡρπάγη ὑπὸ τοῦ Διὸς μεταμορφωθέντος εἰς ἀετόν, καὶ διὰ μέσου τοῦ αἰθέρος μετεφέρθη εἰς τὴν νῆσον Οἰνώνην, ἥτις ἀπὸ ταύτης μετωνομάσθη Αἴγινα, ὁ δὲ πατήρ, ὅστις, ἂν καὶ ἔμαθεν ἐν Κορίνθῳ ἀπὸ τὸν Σίσυφον ὅτι ὁ ἅρπαξ τῆς κόρης του εἶναι ὁ Ζεύς, ἐπέμενεν εἰς τὴν καταδίωξίν του, ἐκεραυνώθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ῥεῖθρά του καὶ ἀπὸ τότε ἔφερε, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἰς αὐτὰ ἄνθρακας. (Ἀπολ. 111. 12. 6). Ἡ Αἴγινα βραδύτερον συνεζεύχθη τὸν Ἄκτορα ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγέννησε τὸν Μενοίτιον, πατέρα τοῦ Πατρόκλου.

Καὶ εἰς τὸν μῦθον αὐτὸν ἔχομεν μίαν παραλλαγὴν τοῦ αὐτοῦ φυσικοῦ φαινομένου, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον πάντες οἱ μῦθοι τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς μὲ θνητάς, ἰδίᾳ, γυναῖκας: τῆς εὐφορίας τοῦ ἐδάφους διὰ τῆς γονιμοποιοῦ ὑγρασίας τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ ἡρωῒς φέρει τὸ ὄνομα τῆς νήσου, ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ πρώτη μήτηρ τῆς φυλῆς, ἡ ὁποία ἐτράφη εἰς τὸ ἔδαφός της. Ὁ μῦθος ἱκανοποίει καὶ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ ὑπερηφάνου γένους τῶν Αἰακιδῶν, τοῦ ὁποίου κλάδος εἶχεν ἁπλωθῆ ἐν Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ ἐκ θηλυγονίας, Ἀθήναις, Κύπρῳ καὶ Φωκίδι καὶ ἦτο ἀπήχησις ἐν ταυτῷ τοῦ ἀποικισμοῦ Ἀργείων (Ἀχαιῶν) ἐν Αἰγίνῃ. Ἡ ἰσχὺς τοῦ Αἰακοῦ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἦτο τόση, ὥστε ἠδυνήθη νὰ γίνῃ οὗτος μέγας προστάτης καὶ τῆς Ἑλλάδος ὅλης καὶ τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Οὕτω τὴν νῆσον, ὅτε ἡ ζηλότυπος Ἥρα ἐκ μίσους πρὸς τὴν μητέρα του ἐδηλητηρίασε τὰ ὕδατα δι' ὄφεως καὶ ἀπέθανον πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν πιόντες κάτοικοι, κατώρθωσε νὰ ἐπανοικίσῃ διὰ τῶν παρακλήσεών του πρὸς τὸν πατέρα Δία, ὁ ὁποῖος μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους τοὺς ἐντὸς κοιλώματος δρυός τινος μύρμηκας, τοὺς καὶ Μυρμιδόνας διὰ τοῦτο κληθέντας. Οἱ Μυρμιδόνες κατῴκησαν βραδύτερον ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Αἰακοῦ Πηλέα εἰς Φθίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖθεν ἐστράτευσαν αὐτοί τε καὶ οἱ υἱοί των ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Πηλείδου Ἀχιλλέως κατὰ τῆς Τροίας (Ὁμ. Ἰλ. Α' 180). Τὴν δὲ Ἑλλάδα ὅλην ἔσωσεν ὁ Αἰακὸς ὅτε διὰ τῶν ἱκεσιῶν του πρὸς τὸν πατέρα ἀπήλλαξεν αὐτὴν τῆς θεομηνίας τῆς ξηρασίας, ἡ ὁποία κατέστρεφε τὰ δένδρα καὶ ἐξηφάνιζεν ἀνθρώπους καὶ ζῷα διὰ τοῦ λιμοῦ τὸν ὁποῖον προεκάλει. Οἱ ἄρχοντες τῆς Αἰγίνης καὶ οἱ προεστῶτες τῶν Ἑλληνίδων πόλεων εἶχον προσφέρει τότε, εὐγνωμονοῦντες διὰ τὴν σωτηρίαν, θείας τιμὰς πρὸς τὸν ἥρωα, ἀνήγειραν δὲ πανελλήνιον πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς ἱερὸν ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ εὐχηθεὶς ἐπέτυχε τὴν σωτηρίαν των. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι ἀπήχησις τῆς διαδόσεως τῆς λατρείας Διὸς τοῦ Πανελληνίου, τοῦ Δωδωναίου, εἰς τὸν ὁποῖον κατ' ἄλλην παράδοσιν εἶχεν ἀνεγείρει ναὸν ὁ Αἰακὸς ἐπὶ τοῦ Πανελληνίου ὄρους.

Ἡ σοφία τοῦ ἥρωος καὶ ἡ δικαιοσύνη του εἶχον καταστῆ πολυθρύλητοι· διὰ τοῦτο καὶ ὅτε καὶ εἰς τὸν Ἅδην κατέβη, ἐτιμήθη διὰ τὴν δικαιοσύνην πολὺ ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Περσεφόνης, γενόμενος εἷς τῶν τριῶν κριτῶν τῶν ψυχῶν τῶν ἀποθνησκόντων καὶ κλειδοῦχος τοῦ Ἅδου. Ἡ Ἀττικὴ λογοτεχνία κολακεύουσα τὸ ἐν Ἀθήναις γένος τῶν Αἰακιδῶν εἶχε καταστήσει

Ραδάμανθυς, Μίνως καὶ Αἰακός.

περίδοξον τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος. Αὐτὸς ὁ Πλάτων (Γοργ. 526ε) μακαρίζει, διὰ τοῦ Σωκράτους, τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες, ὑγιεστάτην ἔχοντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς νόσου ἀδικίας, θὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν υἱὸν τῆς Αἰγίνης, ὅστις θὰ στείλῃ αὐτοὺς εἰς τὰς νήσους τῶν μακάρων (Ἀριστ. Βατραχ. 465 καὶ ἑξῆς).

Ὁ Αἰακὸς εἶχε συζευχθῆ τὴν νύμφην Ἐνδηΐδα, θυγατέρα τοῦ Χείρωνος, ἐκ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποκτήσει δύο υἱούς, τὸν Πηλέα καὶ τὸν Τελαμῶνα, (κατὰ τὸν Φερεκύδην ὁ Τελαμὼν δὲν ἦτο ἀδελφός, ἀλλὰ φίλος τοῦ Πηλέως), εἶχε μιγῆ ὅμως καὶ τῇ κόρῃ τοῦ Νηρέως Ψαμμάθῃ εἰς «φώκην ἠλλαγμένῃ (μεταμορφωθείσῃ εἰς φῶκος) διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συνελθεῖν», ἐκ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποκτήσει υἱόν, τὸν Φῶκον. Ὡς πατὴρ ἐδοκίμασεν ὁ Αἰακὸς μεγάλην πικρίαν, διότι οἱ ἐκ τῆς Ἐνδηΐδος υἱοί του, Πηλεὺς καὶ Τελαμών, ζηλεύοντες τὸν ὁμοπάτριον ἀδελφὸν Φῶκον, ὅστις ὑπερέβαλεν αὐτοὺς εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἀπέκτειναν αὐτόν, ῥίψαντος τοῦ Τελαμῶνος κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Φώκου ἔν τινι ἀγωνίσματι τὸν δίσκον. Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐγκλήματος, οἱ δύο ἀδελφοκτόνοι ἀδελφοὶ ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ πατρός, καὶ ὁ μὲν Πηλεὺς κατέφυγεν, ὡς προελέχθη, εἰς Φθίαν πρὸς τὸν Εὐρυτίωνα, ὅστις, ἀφοῦ ἐκάθηρεν αὐτὸν τοῦ αἵματος, ἐνύμφευσε μετὰ τῆς κόρης του Ἀντιγόνης, δοὺς ὡς προῖκα «τῆς χώρας τὴν τρίτην μοῖραν», ὁ δὲ Τελαμὼν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ὅπου νυμφευθεὶς τὴν κόρην τοῦ βασιλέως Κιχρέως ἔγινε καὶ βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ ἄνευ ἄρρενος ἀπογόνου. Κατ' Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον, ὁ φόνος τοῦ Φώκου ἦτο ἀκούσιος. Ὁ Πίνδαρος δέ, ὁ ἀποκαθαίρων τοὺς μύθους παντὸς ῥύπου, ὑπαινιγμόν τινα μόλις κάμνει τοῦ φόνου τοῦ Φώκου. Δι' αὐτὸν ἡ Αἴγινα εἶναι χῶρος ἱερὸς τῆς πανελληνίου ὁμονοίας (βλ. καὶ Ὀλυμπ. VIII, τὸν ὁποῖον ἐποίησε πρὸς δόξαν παιδὸς Αἰγινήνου νικητοῦ)

Κατά τινα μῦθον ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Πινδάρου, ὁ Αἰακὸς μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκτισαν τὰ τείχη τῆς Τροίας, ἅτινα ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερβῶσι μόνον ἀπὸ τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἔκτισεν ο Αἰακὸς οἱ τρεῖς ἐφορμήσαντες κατ' αὐτῶν δράκοντες. Τοῦτο ἦτο προμήνυμα, κατὰ τὸν προφητεύσαντα τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν Ἀπόλλωνα, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ μόνον θὰ ἐκυρίευον τὰ τείχη τῆς Τροίας. (Πινδ. Ὀλ. VIII στ. 84).

Ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Αἰακοῦ ἀπεσπάσθησαν βίᾳ οἱ ῥήτορες Ὑπερείδης, Ἱμεραῖος καὶ οἱ μετ' αὐτῶν ἀπὸ τὸν ὑποκριτὴν Ἀρχίαν, τὸν Θούριον, τὸν ἐπικληθέντα φυγαδοθήραν καὶ ὡδηγήθησαν πρὸς τὸν Ἀντίπατρον εἰς Κλεωνάς, ὅπου καὶ ἐθανατώθησαν

Ἐπὶ Αἰγινητικοῦ νομίσματος ὁ Αἰακὸς παρίσταται καθήμενος ἐπὶ θρόνου καὶ κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα σκῆπτρον, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἵσταται ὄρθιος εἷς νεκρὸς πλησίον ἐπιταφίου στήλης. Ἐπὶ ἑνὸς ἀμφορέως ἀποκειμένου εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Μονάχου, εἰκονίζονται καὶ οἱ τρεῖς τοῦ Ἅδου κριταί, Μίνως, Αἰακὸς καὶ Ραδάμανθυς· ἑτέρα δὲ ἀπεικόνισις τοῦ Αἰακοῦ σώζεται ἐπὶ ἑτέρου ἀγγείου, ὅπου παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομά του.

Ἡ σχέσις τῆς ῥίζης τῆς λέξεως Αἰακὸς μὲ τὴν λέξιν *Αἶα* (γῆ), ὅπως καὶ τῆς λέξεως Ἐνδηΐς, ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Αἰακὸς ἦτο χθονία θεότης, δηλ. ἥρως ἐν τῇ κυριολεκτικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως.

[Βλ. Ἀπολ. III, XII, 6-7. Στρ. 8, 6, 16, καὶ 9, 5. 9. Ὀβιδ. Μεταμ 7,622. Πλουτ. Θησ Μυθολ. Descharmes Ἀδαμ. 44 418, 486, 488, καὶ 586 καὶ λ. Αἴγινα καὶ Αἰακίδαι]. Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Αἰαμηνή· χώρα τῶν Ναβαταίων ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Τὸ ἐθνικὸν *Αἰαμηνός* (Οὐράνιος παρὰ Στέφ. Βυζ.). Ὁ ὀρθὸς τονισμὸς εἶναι *Αἰαμηνὴ* καὶ οὐχὶ *Αἰαμήνη* (ὡς ἐν Pauly Realenc. [2]). Ε. Α. Π.

Αἴανα ἢ *Αἰανή*. *[Ἀρχ.]* Ἡ πόλις αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἐλίμειαν ἢ Ἐλι(υ)μιώτιδα τῆς Μακεδονίας, ἥτις εἶχε περίπου τὰ ὅρια τοῦ σημερινοῦ νομοῦ τῆς Κοζάνης. Ἐκτίσθη δέ, κατὰ τοὺς ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ Ἐλι(υ)μιῶται ἦλθον εἰς Μακεδονίαν ἐκ Τυρρηνίας (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Αἰανή*), ὑπὸ τοῦ Αἰανοῦ υἱοῦ τοῦ Ἐλίμου βασιλέως τῶν Τυρρηνῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ χώρα καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς *Ἔλιμα* ἢ *Ἐλίμεια*, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (3,13) καὶ Λιβίου (43, 21). Τὴν ἐκλιποῦσαν πόλιν *Αἴανα* ἄλλοι μὲν (Desdevises-du-desert p. 46) τοποθετοῦσιν ἐπὶ τῆς σημερινῆς κωμοπόλεως Γρεβενὰ (*Γραῖα Αἰαιὰ*), ἄλλοι δὲ (Pouqueville 2 p. 3 9 καὶ Ami Boué l. p. 180) παρὰ τὴν Σιάτισταν ἢ τὸ ἀρχαῖον Σισάνιον. Ἀμφοτέρας τὰς ὑποθέσεις ταύτας καθιστῶσιν ἀπιθάνους αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ κώμῃ Κάλλιανῃ, κειμένῃ ἐπὶ ὀχυροῦ λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται καὶ ἐρείπια ἀρχαίου φρουρίου, παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἁλιάκμονος. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀναφέρεται ἡ πόλις *Αἰανή*, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἡ σημερινὴ κώμη Κάλλιανη *(Καλὴ Αἰανή)* ἔχει κτισθῇ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Αἰάνης (βλ. καὶ *Π. Λιούφη* Ἱστορία τῆς Κοζάνης σελ. 28). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Εἰς τὰ ἀνευρεθέντα ἐρείπια τῆς Αἰάνης φαίνεται ἡ χαμηλὴ ἀκρόπολις μετὰ τοῦ ἰσοδομικοῦ τείχους αὐτῆς. Πολλοὺς ὅμως τῶν λίθων τοῦ τείχους διακρίνει τις χρησιμοποιηθέντας εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν τοῦ παρακειμένου χωρίου Καισαριά, ἀπέχοντος τέταρτον σχεδὸν τῆς ὥρας πρὸς Β. Ἡ πόλις φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο πρὸς Δ. τῆς ἀκροπόλεως, ἐν τῇ θέσει Ἅγιος Ἠλίας, ὅπου ἔχουσιν εὑρεθῆ ἐπιτύμβιά τινα ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφή. Ἀνάγλυφον εἶδον ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τῆς Καισαριᾶς τῷ 1919. ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν δ' ἐν μικρᾷ μονῇ εἰς τὸ ἀνατολ. ἄκρον τοῦ νῦν χωρίου Αἰανὴ (πρότ. Κάλλιανη), ἡ ὁποία ἀναφέρει τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν γραφὴν *Εανή*. Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ δὲν ἔχει γίνει εἰσέτι, ὑποτίθεται ὅμως ὅτι σπουδαῖα ἀρχαιολογικὰ λείψανα κρύπτονται εἰς τὸ αὐτόθι ὑπέδαφος. Ι. ΣΑΡΡΗΣ

—**Αἰανὴ** *[Γεωγρ.]*· χωρίον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, (τὸ πρότερον ὀνομαζόμενον *Κάλλιανη)*, ἕδρα ὁμωνύμου κοινότητος τῆς ἐπαρχίας Κοζάνης τοῦ νομοῦ Κοζάνης. Κεῖται πρὸς Ν. τῆς πόλεως Κοζάνης εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς 3½ ὡρῶν καὶ συνδέεται μετὰ ταύτης δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ. Ὠνομάσθη οὕτω τῷ 1926 ἀπὸ τῆς ὥραν ἀπεχούσης πρὸς Α. ἀρχαίας πόλεως τῆς Ἐλιμιώτιδος Αἰανῆς (βλ. ἀνωτέρω). Οἱ κάτοικοι (705 ἐν ὅλῳ) ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν. Εἶναι ἕδρα ἀστυνομικοῦ σταθμοῦ. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον καὶ πρωτοδικεῖον Κοζάνης, ὡσαύτως δὲ εἰς τὴν Κοζάνην ὑπάγεται ἐφοριακῶς, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς.

Αἰάνειον *[Ἀρχ.]*. Ἄλσος παρὰ τὴν μητρόπολιν τῶν Λοκρῶν Ὀποῦντα. Ἐκλήθη δὲ τὸ ἄλσος οὕτως ἀπὸ Λοκρόν τινα *Αἰάνην*, τὸν ὁποῖον ἀκουσίως φονεύσας ὁ υἱὸς τοῦ Μενοιτίου Πάτροκλος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Πηλέα. Ἐντὸς τοῦ ἄλσους ὑπῆρχε καὶ κρήνη, *Αἰανὶς* καλουμένη· Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊάνο *(Ἀνδρέας κόμης Βρόλιο δ' Ἀϊάνο)*. Ἰταλὸς φιλέλλην, γεννηθεὶς ἐν Ρακανάτῃ τὴν 31 Μαΐου 1788. Ὁ πατήρ του, διάσημος ἑλληνιστὴς

Digitized by Google

τῆς ἐποχῆς του, εἶχε μεταφράσει μέρος τῆς Ὀδυσσείας τοῦ Ὁμήρου καί τινας ἐκ τῶν βίων τοῦ Πλουτάρχου, ἐμόρφωσε δὲ καὶ τὰ τέκνα του μὲ τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. Ἡ ἄφιξις τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ἰταλίαν, ὡς ἀρχιστρατήγου τοῦ δημοκρατικοῦ ἐν Ἰταλίᾳ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ αἱ μεγάλαι κατὰ τῶν Αὐστριακῶν νίκαι του ἐξήγειρον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ δὲ οἰκογένεια δ' Ἀϊάνο ἐπρωτοστάτησε τότε ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἐπαρχίᾳ της ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἀνεξαρτησίας.

Τῷ 1808 ὁ Ἀνδρέας δ' Ἀϊάνο κατετάχθη ὡς ἐθελοντὴς εἰς τὸ σῶμα τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τοῦ Μιλάνου, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀντιβασιλέως πρίγκιπος Εὐγενίου, καὶ συμμετέσχε τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς Ραάμπ, ὅπου οἱ Ἰταλοὶ κατήγαγον μεγάλην νίκην ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν. Εἶτα ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ρωσίας τῷ 1812, ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, λόγῳ δὲ τῆς ἀνδρείας του ἐτιμήθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τοῦ παρασήμου τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς. Τραυματισθεὶς κατὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς, ἐγένετο αἰχμάλωτος τῶν Κοζάκων καὶ ἀπήχθη εἰς Σιβηρίαν. Μετὰ μακρὰν αἰχμαλωσίαν, καθ' ἣν ὑπέστη τὰ πάνδεινα, ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του, κατετάχθη δὲ εἰς τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυρὰτ καὶ μετέσχε τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Βουρβώνων.

Ἡ ποντιφικὴ κυβέρνησις ὑπέβλεπεν αὐτὸν ὡς μετασχόντα τῶν Ναπολεοντείων πολέμων καὶ ὡς ὑπηρετήσαντα τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἰταλικῆς ἀνεξαρτησίας, ἰδίως δὲ διότι ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν ἐπαναστατικῶν ἑταιρειῶν τῶν Καρβονάρων, αἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἠναγκάσθη ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Βαρσοβίαν, καταγινόμενος εἰς τὴν γεωπονίαν, ἐκεῖ δὲ ἐνυμφεύθη Πολωνίδα εὐγενοῦς οἴκου. Κατὰ τὸ 1820 μετέβη μετὰ τῆς συζύγου του εἰς Ματσεράταν, ὅπου διέτριβεν ὁ πατήρ του. Κατὰ τὸ ταξίδιόν του τοῦτο διελθὼν διὰ τῆς Ἑλλάδος κατελήφθη ὑπὸ θλίψεως ἀντιληφθεὶς τὰ δεινὰ ἅτινα ὑφίστατο αὕτη ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Ὅταν δὲ ἡ Ἑλλὰς ἐξηγέρθη κατὰ τῶν δυναστῶν της τῷ 1821, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν της τὸ ξίφος του. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου (20 Ὀκτωβρίου 1827), καθ' ἣν ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, τὰ φιλελεύθερα στοιχεῖα ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης κατείχοντο ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἀκρατήτου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἀνδρέας δ' Ἀϊάνο ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀγκῶνος τὴν 16 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου. Ἀπεβιβάσθη εἰς Αἴγιναν, προσωρινὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ προσελήφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου Τζῶρτζ μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ, ὡς ἀρχηγὸς τῶν φιλελλήνων. Μετέσχεν εἰς διαφόρους μάχας, τὴν δὲ 23 Μαΐου τοῦ 1828, κατὰ τὴν ἔφοδον τοῦ Αἰτωλικοῦ, ὁ Ἀνδρέας δ' Ἀϊάνο, πάντοτε εὑρισκόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν του, ἔπεσε, θανατηφόρως πληγεὶς ὑπὸ σφαίρας τηλεβόλου. Ὁ θάνατος τοῦ ἡρωϊκοῦ φιλέλληνος ἐπλήρωσε πένθους τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα, ὁ δὲ ἀρχιστράτηγος Τζῶρτζ, γενόμενος ἑρμηνεὺς τῶν αἰσθημάτων τούτων τοῦ στρατοῦ, ἔγραψε πρὸς τὸν πατέρα του, κόμητα Ξαβέριον: «Δὲν φαντάζομαι, ἀγαπητὲ κόμη, ὅτι δύναμαι νὰ προσφέρω εἰς ὑμᾶς ἄλλην παρηγορίαν, ἐκείνης τὴν ὁποίαν εἷς πατὴρ δύναται νὰ αἰσθανθῇ πληροφορούμενος, ὅτι ὁ υἱός του ἐκαλύφθη δόξης, ὅτι ἀπέθανεν ὡς ἥρως καὶ ἐπεκύρωσε διὰ τοῦ θανάτου του καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τὴν ἀξίαν τῶν Ἰταλῶν πολεμιστῶν. Σᾶς διαβεβαιῶ ὅτι τὸ λαμπρόν του παράδειγμα δὲν θ' ἀποβῇ ἐπὶ ματαίῳ εἰς τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἔχυσε τὸ αἷμα του».

Ὅταν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1828 ἔφθασεν ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος, ὁ κοινοτάρχης κόμης Μονάλδος Λεοπάρδης ἀνήγγειλε ταύτην εἰς τὸν εὑρισκόμενον ἐν Φλωρεντίᾳ υἱόν του, τὸν μέγαν Ἰταλὸν ποιητὴν Ἰάκωβον Λεοπάρδην, ὡς ἀκολούθως: «Οἱ Ρακανάτοι ἐπλήρωσαν ἐπίσης τὸν φόρον των εἰς τὴν παραφροσύνην τοῦ αἰῶνος»! Ὁ Ἰάκωβος Λεοπάρδης ἀπήντησε τὴν 22αν Ἰουλίου: «Λυποῦμαι ἐξ ὅλης καρδίας τοὺς δυστυχεῖς δ' Ἀϊάνο, πατέρα καὶ υἱόν. Ἐπληροφορήθην ἐνταῦθα ἐκ τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων τὸν θάνατον ἑνὸς Ἀϊάνο· τίς ἠδύνατο ὅμως νὰ φαντασθῇ ὅτι ἡ εἴδησις ἀφεώρα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρέα δ' Ἀϊάνο; Δὲν ἐπίστευον ὅτι ὁ φανατισμός του τὸν ὡδήγησεν εἰς τὸ νὰ ἐκθέσῃ τὴν ζωήν του ὑπὲρ ὑποθέσεως καὶ πατρίδος, αἵτινες δὲν ἦσαν ἰδικαί του».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ ποιητοῦ, λέγει ὁ Ἰούλιος Νατάλι, δὲν ἐξέφραζε τὰ ἐνδόμυχα αἰσθήματά του. Ἔγραφη προφανῶς ὅπως μὴ ἀντιλέξῃ εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς καὶ παποκρατικὰς γνώμας τοῦ πατρός του. Ὁ Ἰάκωβος Λεοπάρδης, ὅστις οὐχὶ ἅπαξ εἶχεν ἐκδηλώσει τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα, ἔκλαυσεν ἐν σιγῇ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του, πεσόντος ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ἀντώνιος Μετζανότε ἐκ Περούζης, συγγραφεὺς τοῦ «Fasti della Grecia nel secolo XIX» ἐγκωμίασε μὲ θαυμασίους στίχους τὴν δόξαν τοῦ Ἀνδρέου δ' Ἀϊάνο. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ μάρτυς οὗτος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ὅστις ὤφειλε νὰ ταφῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Σαντόρε Σανταρόζα, εἶχε λησμονηθῆ ἐπὶ μακρόν, ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ. Μόλις κατὰ τὸ 1898, ὅτε ἐν Ρακανάτῃ ἑωρτάζετο ἡ πρώτη ἑκατονταετηρὶς τῆς γεννήσεως τοῦ ποιητοῦ Ἰακώβου Λεοπάρδη, ἐγένοντο τὰ ἀποκαλυπτήρια ἀναμνηστικῆς πλακὸς ἐντοιχισθείσης ὑπὸ τὰς στοὰς τοῦ μεγάρου τῆς Δημαρχίας τῆς πόλεως ταύτης, μετὰ ἐπιγραφῆς συντεθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μεστίκα, ὅστις ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ «τὸν ποιητὴν μετὰ τοῦ μαχητοῦ, δύο ἄνδρας οἵτινες, ὁ μὲν εἷς διὰ τῶν στίχων του ὁ δ' ἕτερος διὰ τοῦ αἵματός του, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάστασιν τῶν δύο ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν οἱ κήρυκες καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ».

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

– **Ἀϊάνο** *(Ξαβέριος Βρόλιο, κόμης δ' Ἀϊάνο).* Ἰταλὸς φιλέλλην, πατὴρ τοῦ προηγουμένου, γεννηθεὶς ἐν Τρέζα τῆς ἐπαρχίας Ματσεράτα τῆς Ἰταλίας τῷ 1749· πολυμαθὴς ἀνήρ, ποιητὴς διακεκριμένος τῆς ἐποχῆς του, διάσημος ἑλληνιστὴς καὶ μεταφραστὴς μέρους τῆς Ὀδυσσείας τοῦ Ὁμήρου καί τινων βίων τοῦ Πλουτάρχου. Μεταβὰς εἰς Ρακανάτην ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος τῶν συμπολιτῶν του καὶ Ἰακωβῖνος, εἶχε δὲ ὡς ἀντίθετον τὸν φίλον του Μονάλδον Λεοπάρδην, πατέρα τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ ποιητοῦ Ἰακώβου Λεοπάρδη, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ παπικοῦ κόμματος. Εἶχε δύο υἱούς, τὸν Βενάντζον καὶ τὸν Ἀνδρέαν (βλ. ἀνωτέρω) οἵτινες ἐγένοντο ἀμφότεροι μέλη τῆς ἐπαναστατικῆς ἑταιρείας τῶν Καρβονάρων.

Ὁ Ξαβέριος δ' Ἀϊάνο, ἀνὴρ φιλελευθέρων ἀρχῶν, κατελήφθη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καίτοι ἑβδομηκοντούτης ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς σχηματισθείσης τότε φιλελληνικῆς κινήσεως ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ ποιημάτων δέ, δι' ἀγορεύσεων καὶ δημοσιευμάτων κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς διάδοσιν τῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων ἐν τῇ πατρίδι του καὶ συνετέλει εἰς τὴν ἀποστολὴν μαχητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως, ὁποίαν ἐθεώρει τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐχαρακτήριζε δὲ ταύτην καὶ ὡς ὑπόθεσιν ἰταλικήν, καθ' ὅσον ἦτο ἡ πρώτη ἐξέγερσις ὑποδούλου λαοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του μετὰ τὴν σύμπηξιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἥτις ἐπεδίωκε τὴν κατάπνιξιν πάσης φιλελευθέρας πνοῆς ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ συμμετοχή του αὕτη εἰς τὴν ἐνέργειαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος κατέστησεν αὐτὸν ὕποπτον πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ παπικοῦ κράτους, ὅπερ μετὰ δυσμενείας εἶδε τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Κατελήφθη τοῦτο ὑπὸ φόβου ὅτι ἠδύνατο ἡ ἐπαναστατικὴ αὕτη φλὸξ νὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα τὸ πνεῦμα τῆς ἐξεγέρσεως ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ μυστικῶν ἑταιρειῶν Ἰακωβίνων καὶ Καρβονάρων, εἰς ἃς ἀνῆκον ὅ τε γέρων κόμης Ξαβέριος δ' Ἀϊάνο, καὶ οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί. Αἱ παρακολουθήσεις τοῦ Ξαβερίου δ' Ἀϊάνο ὑπὸ τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας ὑπῆρξαν ἐπίμονοι, ἀλλ' αὗται οὔτε τὸ φρόνημα, οὔτε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ κατέστελλον. Τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέα, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Ἑλλάδα καὶ συμμετάσχῃ τοῦ ἀγῶνός της, ὁ κόμης δ' Ἀϊάνο ἐνεθάρρυνε καὶ παραλαβὼν εἰς τὸν οἶκόν του τὴν σύζυγον τοῦ υἱοῦ του ἀπεχαιρέτισεν αὐτὸν ἀπερχόμενον καὶ τὸν συνώδευσε διὰ τῶν εὐχῶν του.

Τέσσαρες μῆνες μετὰ τοῦτο εἰς τὴν Ρακανάτην ἔφθανεν ἡ θλιβερὰ εἴδησις τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέου πεσόντος κατὰ τὴν ἔφοδον τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὁ κοινοτάρχης τῆς Ρακανάτης κόμης Μονάλδος Λεοπάρδης, στενὸς φίλος αὐτοῦ, ἀλλ' εὑρισκόμενος εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δημοκρατικὰς ἀρχάς του, συνελυπήθη τὸν Ξαβέριον, ἐκφράζων ἅμα ἰδιαιτέρως τὴν θλῖψίν του διότι εἷς τόσον γενναῖος ἀξιωματικὸς ἐθυσίασε τὴν ζωήν του δι' ὑπόθεσιν ξένην πρὸς τὰ ἰταλικὰ συμφέροντα. Ὁ κόμης Ξαβέριος, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀντώνιος Μετζανότε, ἀπήντησε μετὰ σπαρτιατικῆς τῷ ὄντι ὑπερηφανείας ὅτι ἐλυπεῖτο διότι τὸν εἶχε καταλάβει ὁ χρόνος καὶ δὲν ἠδυνήθη ὡς ἐκ τοῦ γήρατος αὐτοῦ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ υἱοῦ του, μεταβαίνων ὅπως συμμετάσχῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν πόλεμον ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως λαοῦ, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μετέδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας.

Μετὰ πάροδον ὄχι πολλοῦ χρόνου ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος εἶχε μεταβληθῆ καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις πιεζόμεναι ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης προέβησαν εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὁ Ξαβέριος δ' Ἀϊάνο εἶδε συντελούμενον τὸ θαῦμα τοῦτο, τὴν δὲ Ἱερὰν Συμμαχίαν ὑποκύψασαν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας των. Ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1832, μέχρι δὲ τῆς τελευταίας πνοῆς του προΐστατο τῆς δημοκρατικῆς μερίδος τῆς ἐπαρχίας του καὶ εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς ἑνότητος καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἰταλίας.

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Αἰανῖτις *[Ἀρχ].* Χώρα τῶν Ναβαταίων ἐν τῇ Ἀραβίᾳ. Οἱ κάτοικοι ἐκαλοῦντο *Αἰανῖται* (Στέφ. Βυζ.).

Αἰανός. Υἱὸς τοῦ Ἐλίμου βασιλέως τῶν Τυρρηνῶν. Μετοικήσας ἐκ Τυρρηνίας εἰς Μακεδονίαν ἔκτισε τὴν πόλιν Αἴαναν (βλ. λ.)

Αἴαντα (τὰ)· ἐν τῇ Γαλατίᾳ· «τοῦ χωρίου τῶν Αἰάντων» (Μνημ. ἁγιολ. σ. 474 Ἰωάννου).

Αἰάντεια. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ ἑορτὴ ἥτις ἐν Σαλαμῖνι μὲν ἐτελεῖτο πρὸς τιμὴν τοῦ Αἴαντος τοῦ Τελαμῶνος, ἐν Ὀποῦντι δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Αἴαντος τοῦ Ὀϊλέως. Ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο καὶ εἰς τὰς κώμας τῆς Ἀττικῆς αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν Αἰαντίδα φυλήν. Ἐν Σαλαμῖνι ἔφερον ἐπὶ ἑνὸς φερέτρου ἀνδρείκελλον ὡπλισμένον μὲ πάντα τὰ ὅπλα ὁπλίτου εἰς μνήμην τῆς ἀρετῆς τοῦ τιμωμένου ἥρωος. (Πινδ. Νεμ. 11.13. Ἁρποκρ. Εὐρυσάκειον) Καὶ μεταξὺ τῶν ἐν Σπάρτῃ ἑορτῶν ἐμνημονεύοντο Αἰάντεια.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰάντειον *[Γεωγρ].* 1) Ἀκρωτήριον τῆς Θεσσαλίας, οὕτως ὀνομαζόμενον καὶ ἐν ἀρχαιότητι, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Παγασητικὸν κόλπον. Εἶναι τὸ νοτιοδυτικώτατον ἄκρον τῆς χερσονήσου Μαγνησίας, καλούμενον κοινῶς Τρίκερι, ὡς καλεῖται καὶ τὸ ὑπερκείμενον χωρίον. Ἡ νῦν κοινότης Τρίκερι ἐκαλεῖτο πρότερον δῆμος *Αἰαντείου*. Τὸ ἀκρωτήριον λέγεται ἔτι καὶ Καβούλια, ὑπάρχει δ' ἐνταῦθα φανὸς λιμένος ἐρυθροῦ φωτὸς σταθερὸς κείμενος ἐπὶ πύργου στρογγύλου λιθοκτίστου. 2) Χωρίον καὶ ἕδρα ὁμωνύμου κοινότητος ἐν τῇ νήσῳ Σαλαμῖνι (ἐπαρχίας Μεγαρίδος τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας). Κεῖται κατὰ τὸν ὅρμον τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἀπέναντι τῆς πρωτ. τῆς νήσου, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέχει 1 ¼ ὥρ. Ν. Ν. Δ. Εἰς τὴν κοινότητα Αἰαντείου ὑπάγεται καὶ ὁ συνοικισμὸς Κακὴ Βίγλα. Ἡ κοινότης ὑπάγεται εἰς τὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν Σαλαμῖνος, δικαστικῶς εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Σαλαμῖνος καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Πειραιῶς, ἐφορειακῶς δέ, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὰ Μέγαρα.

Ι. Σ.

Αἰάντειος γέλως. Παροιμιώδης ἔκφρασις ἐπὶ τῶν γελώτων παραφρόνων, ἀπὸ τοῦ Σαλαμινίου Αἴαντος προελθοῦσα, διότι τοὺς ἀλαζονικοὺς λόγους του διὰ τοὺς Ἀτρείδας καὶ τὸν Ὀδυσσέα ἐν τῇ παραφροσύνῃ του ἀνεμείγνυε μὲ ἰσχυρὸν γέλωτα, εὐχαριστημένος ὅτι ἐτιμώρει τοὺς ἐχθρούς του, ὡς ἐνόμιζεν, ὅτε ἐβασάνιζε τοὺς ἀπαχθέντας εἰς τὴν σκηνήν του ταύρους (Σοφ. Αἴας στ. 302 κ. ἑ: *«σκιᾷ τινι λόγους ἀνέσπα, τοὺς μὲν Ἀτρειδῶν κάτα, τοὺς δ' ἀμφ' Ὀδυσσεῖ, συντιθεὶς γέλων πολύν, ὅσην κατ' αὐτῶν ὕβριν ἐκτίσαιτ' ἰών.»*

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰαντίδης. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ υἱὸς τοῦ τυράνου τῆς Λαμψάκου Ἱππόκλου, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου. Μετὰ τούτου ὁ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Ἱππίας, προβλέπων τὴν πτῶσίν του μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἱππάρχου, συνέζευξε τὴν κόρην του Ἀρχεδίκην ἵνα ἔχῃ ἄσυλον ἐν περιπτώσει ἐξορίας του.

—**Αἰαντίδης.** Μιλήσιός τις οὗτινος ὑπῆρχεν ἀνδριάς, ὁμοῦ μετ' ἄλλων, ὄπισθεν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἀνδριάντος τοῦ Λυσάνδρου, διότι εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς νίκην τῶν Λακεδαιμονίων (Παυσ. Χ. 9. 9.).

Αἰαντίς. Μία τῶν 10 ἐν Ἀθήναις φυλῶν ἐκ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος Αἴαντος τοῦ Σαλαμινίου. Κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος ἡ φυλὴ αὕτη κατεῖχε τὴν τιμητικὴν θέσιν, ἤτοι τὴν ἄκραν τοῦ δεξιοῦ κέρατος, οὐχὶ διότι ὁ Μαραθὼν ἀνῆκεν εἰς τὴν φυλὴν ταύτην, ὡς ὑπεστηρίχθη ὑπό τινων, ἀλλὰ διότι ἐξ αὐτῆς κατήγετο ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ὅστις ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρατος. Εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν ἀνῆκον καὶ πάντες οἱ πεσόντες ἐν Πλαταιαῖς, πεντήκοντο δύο, λαμπρῶς ἀγωνισάμενοι (Πλουτ. Ἀριστείδης XIX.)

Ἐκ τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς γνωρίζομεν ἑπτὰ ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν φυλὴν ταύτην ὁ Μαραθών, ἡ Οἰνόη (πρὸς Μαραθῶνα), ὁ Ραμνοῦς, οἱ Τιτακίδαι, ἡ Τρικόρυθος, ἡ Ψαφὶς καὶ τὸ Φάληρον.

Αἰαντὶς ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἐν Μεγάροις, ἔχουσα ἱερὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς πόλεως (Παυσ. Α' 42, 4).

Αἰαντόδωρος. Ἀδελφὸς τοῦ περιφήμου ζωγράφου Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ ἐπικληθέντος σκιαγράφου, καὶ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους.

Ἀϊάρ. Οὕτω καλοῦνται δύο Ἀραβικαὶ φυλαί, ζῶσαι ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀλγερίας, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Κωνσταντίνης.

Αἴαρι. Ἀγαλμάτιον Αἰγυπτιακὸν ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Παριστᾷ ἄνδρα

Digitized by Google

ὀκλαδὸν καθήμενον καὶ κρατοῦντα εἰς τὰ σκέλη του ὁμοίωμα ναοῦ. Ἐπὶ τῶν ὤμων του εἶναι χαραγμένον τὸ ὀνοματόσημον τοῦ Φαραὼ Σέτουϊ Β΄.

Αἴαρυ *(Sir George Biddell Airy)*. Διάσημος Ἄγγλος στρονόμος (1801—1892). Ἐγεννήθη ἐν Alnwick τῇ 27ῃ Ἰουλίου 1801 καὶ κατήγετο ἐκ παλαιοτάτης οἰκογενείας τῶν Airys, οἵτινες ἀνήγον τὴν καταγωγήν των εἰς ὁμώνυμον οἰκογένειαν, διαμένουσαν κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετηρίδα ἐν Kentmere τοῦ Westmorland. Εἷς ἐκ τῶν κλάδων τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἀπὸ τοῦ ὁποίου προήρχετο ὁ Airy, ὑποστὰς πολλὰ κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, μετῴκησεν εἰς Lincolnshire, ὅπου ἐπὶ πολλὰς γενεὰς οἱ πρόγονοι τοῦ Airy ἠσχολοῦντο εἰς γεωργικὰς ἐργασίας.

Ὁ Γεώργιος Αἴαρυ διήκουσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Hereford καὶ εἶτα εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦ Colchester. Τῷ 1819 εἰσῆλθεν ὡς φοιτητὴς εἰς τὸ Trinity College τοῦ Cambridge. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν διακριθεὶς μεταξὺ τῶν συμφοιτητῶν του καὶ ἀκολούθως ἀριστεύσας κατὰ τὰς πτυχιακάς του ἐξετάσεις, ἐτιμήθη τῷ 1823 διὰ τοῦ βραβείου τοῦ Smith. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1826 διωρίσθη καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν, διαδεχθεὶς εἰς τὸν ἕδραν του τὸν Thomas Turton. Τὴν ἕδραν ὅμως ταύτην δὲν ἐκράτησεν ἐπὶ πολύ, διότι τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1828 ἐξελέγη καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας καὶ διευθυντὴς τοῦ νέου τότε Ἀστεροσκοπείου τοῦ Καίμπριτζ.

Δεῖγμα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος καὶ τῶν περὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ φυσικὰ γνώσεών του ἀπετέλεσαν αἱ πρὸ τοῦ διορισμοῦ του εἰς τὴν θέσιν ταύτην σπουδαῖαι ἐπιστημονικαί του ἐργασίαι, ἐξ ὧν τρεῖς ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Β. Ἀστρονομικῆς Ἑταιρίας (Philosophical Transactions of the Royal Astronomical Society) καὶ ὀκτὼ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Cambridge Philosophical Society.

Ὡς διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Καίμπριτζ ὁ Airy ταχέως παρέσχε δείγματα ἀξιοσημειώτου διοικητικῆς ἱκανότητος. Ὅταν ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του τὸ μόνον τηλεσκόπιον τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ ἦτο μία *Μεσημβρινὴ Διόπτρα*. Ἐπιδοθεὶς μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μεσημβρινῶν παρατηρήσεων διὰ τοῦ τηλεσκοπίου τούτου καὶ ἀκολουθήσας πιστῶς τὴν ἀρχὴν ὅπως μὴ ἀφήνῃ ἀνυπολογίστους τὰς παρατηρήσεις του, κατώρθωνε πάντοτε νὰ δημοσιεύῃ αὐτὰς τακτικῶς καθ' ἕκαστον ἔτος, πρᾶγμα ὅπερ ἐξέπληττε τοὺς συγχρόνους του. Μετ' ὀλίγον τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Καίμπριτζ ἐπλουτίσθη διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἐγκαταστάσεως ἑνὸς *Παραιοιχίου Κύκλου*, οὕτω δὲ ὁ Airy ἤρξατο τῷ 1833 τὴν δι' αὐτοῦ ἐκτέλεσιν νέας σειρᾶς παρατηρήσεων. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Δοὺξ τοῦ Northumberland ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Καίμπριτζ ἀντικειμενικὸν φακὸν διαμέτρου 12 ἰντσῶν, δι' οὗ κατεσκευάσθη ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Airy *Ἰσημερινὸν Τηλεσκόπιον*. Τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ τηλεσκοπίου τούτου προέλαβεν ἡ μετάθεσις τοῦ Airy εἰς τὴν θέσιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Γρήνουϊτς τῷ 1835.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Airy ἐπεδόθη εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ εἰς τὴν φυσικὴν Ἀστρονομίαν. Αἱ ἐργασίαι του σχετίζονται κυρίως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ φωτός, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ «περὶ παραθλάσεως ἀντικειμενικοῦ φακοῦ μετὰ κυκλικοῦ ἀνοίγματος» (On the diffraction of an objectglass with circular aperture). Διὰ τὰς ἐργασίας του ταύτας ἡ Β. Ἀστρονομικὴ Ἑταιρεία τῷ ἀπένειμε τὸ μετάλλιον τοῦ Copley. Ἐκ τῶν καθαρῶς ἀστρονομικῶν του ἐργασιῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὡς μᾶλλον σπουδαία χαρακτηρίζεται ἡ ἔρευνα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μάζης τοῦ Διός. Ἐπίσης ἀξιόλογος θεωρεῖται ἡ πρὸς τὴν Βρεττανικὴν Ἕνωσιν (British Association) ἔκθεσις αὐτοῦ περὶ τῆς προόδου τῆς Ἀστρονομίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα καὶ τὸ ὑπόμνημά του περὶ «Ἀνωμαλίας μακρᾶς περιόδου εἰς τὰς κινήσεις τῆς Γῆς καὶ τῆς Ἀφροδίτης».

Ἐν μέρος τῆς πολυτιμοτάτης ἐκθέσεώς του πρὸς τὴν Βρ. Ἕνωσιν ἀφιεροῦται εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν προόδων, ἃς ἐπετέλεσεν ἡ Ἀστρονομία ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις. Τὸ συμπέρασμα τῆς συγκρίσεως ταύτης εἶναι ἥκιστα εὐμενὲς διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν τούτοις τὴν μομφὴν ταύτην ὁ ἴδιος ὁ Airy κατώρθωσε κατὰ μέγα μέρος νὰ ἐξαλείψῃ διὰ τῶν πολυτίμων αὐτοῦ ἐργασιῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Airy ἀνακάλυψιν νέας ἀνωμαλίας εἰς τὰς κινήσεις τῆς Γῆς καὶ τῆς Ἀφροδίτης, αὕτη ἀποτελεῖ ἀπὸ τινων ἀπόψεων τὴν μᾶλλον ἀξιοσημείωτον ἐπιτυχίαν του ἐν ταῖς ἀστρονομικαῖς του ἐρεύναις. Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην ἔδωκαν οἱ ὑπὸ τοῦ Delambre συνταχθέντες πίνακες τοῦ Ἡλίου. Διορθῶν τὰ στοιχεῖα τῶν πινάκων τούτων ὁ Airy ἤχθη εἰς τὸ νὰ ὑποπτεύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Delambre παροραθεῖσαν ἀνωμαλίαν, μετὰ βραχεῖαν δὲ μελέτην τοῦ ζητήματος κατέληξεν εἰς ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Τὸ ὀκταπλάσιον τῆς μέσης κινήσεως τῆς Ἀφροδίτης ἰσοῦται περίπου πρὸς τὸ δεκατριπλάσιον τῆς μέσης κινήσεως τῆς Γῆς παρὰ μικράν τινα διαφοράν, ἀνερχομένην πρὸς τὸ $\frac{1}{240}$ τῆς μέσης κινήσεως τῆς Γῆς. Ἐκ δὲ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ὅρος, ὁ ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἂν καὶ ἐλάχιστος καθ' ἑαυτόν, πολλαπλασιάζεται κατὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν διαφορικῶν ἐξισώσεων ἐπὶ παράγοντα περίπου ἴσον πρὸς 2.200.000, ὁ Airy συνήγαγε τὴν ὕπαρξιν αἰσθητῆς ἀνωμαλίας ὑπερβαινούσης τὰ 240 ἔτη. *(Phil. Trans. CXXII—67)*. Ἡ ἔρευνα, ἥτις ἤγαγεν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ὑπῆρξε πιθανῶς ἡ μᾶλλον ἐπίμοχθος ἐξ ὅσων ἐγένοντο ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν πλανητῶν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Airy, ἀπετέλεσε δὲ τὴν πρώτην εἰδικὴν βελτίωσιν τῶν ἡλιακῶν πινάκων, ἥτις ἐγένετο ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς θεωρίας τῆς παγκοσμίου ἕλξεως ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος. Εἰς ἀναγνώρισιν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ἐργασίας τοῦ Airy, ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν τῷ 1833 τὸ μετάλλιον τῆς Β. Ἀστρονομικῆς Ἑταιρίας.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1835 ὁ Airy, διωρίσθη Διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Greenwich, διαδεχθεὶς εἰς τὴν θέσιν ταύτην τὸν John Pond. Ἡ κατάστασις εἰς ἣν εὗρε τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦτο ὁ Airy ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ πρῶτος Λόρδος τοῦ Ναυαρχείου Auckland ἐφρόνει ὅτι τὸ ἵδρυμα ὤφειλε νὰ ἐκκαθαρισθῇ. Ἐπιληφθεὶς τῆς διοργανώσεώς του μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν δραστηριότητα, ἤρξατο τοῦ ὑπολογισμοῦ μεγάλου ὄγκου παρατηρήσεων, διερρύθμισε καταλλήλως τὴν ἐπιστημονικὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἱδρύματος, ἐγκατέστησε νέον Ἰσημερινὸν Τηλεσκόπιον καὶ ὠργάνωσε Μαγνητοσκοπεῖον. Τῷ 1847 ἐγκατέστησεν *Ἀλταζιμούθιον Τηλεσκόπιον* πρὸς ἐκτέλεσιν παρατηρήσεων τῆς Σελήνης. Τῷ 1848 ἐπενόησε τὸ *Κατοπτρικὸν Ζενιθιακὸν Τηλεσκόπιον* καὶ τῷ 1850 ἐγκατέστησε τὸν μέγαν Μεσημβρινὸν Κύκλον διαμετρήματος 8 ἰντσῶν καὶ ἑστιακῆς ἀποστάσεως 11 ποδῶν καὶ 6 ἰντσῶν, ὅστις ἀποτελεῖ μέχρι σήμερον ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων εἰς τὸ εἶδός του ὀργάνων τοῦ Ἀστεροσκοπείου τούτου. Κατὰ τὸ 1859 ἐπὶ τῇ ἐγκαταστάσει νέου Ἰσημερινοῦ Τηλεσκοπίου διαμετρήματος 13 ἰντσῶν ὁ Airy σημειοῖ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του τὴν φράσιν «Δὲν ὑπάρχει σήμερον κανὲν ἀπὸ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἰργάζοντο, οὔτε ἀπὸ τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦντο ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Pond». Ἡ ἐκ τῆς φράσεως ταύτης διαπιστουμένη τελεία ἀνακαίνισις καὶ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Greenwich συνεπληρώθη ἔτι ἐπιτυχέστερον διὰ τῆς ἐγκαινιάσεως κατὰ τὸ 1868 τῶν φασματοσκοπικῶν παρατηρήσεων καὶ κατὰ τὸ 1873 τῶν φωτογραφικῶν παρατηρήσεων τοῦ Ἡλίου.

Ἡ τεραστία ἐργασία τῆς ἀναγωγῆς τῶν ἀπὸ τοῦ 1750 - 1830 γενομένων ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ τοῦ Greenwich καὶ μὴ ὑπολογισθεισῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρατηρήσεων τῶν πλανητῶν ἀπετέλεσε τὸ κύριον μέλημα τοῦ Airy μόλις ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του. Ὀλίγον βραδύτερον ἀνέλαβε τὸ ἔτι ἐπίμοχθον ἔργον τῆς ἀναγωγῆς τεραστίου ὄγκου παρατηρήσεων τῆς Σελήνης, γενομένων ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ τοῦ Greenwich κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ J. Bradley, τοῦ N. Bliss, τοῦ N. Maskelyne καὶ τοῦ John Pond. Οὕτω, χορηγοῦντος τὰς σχετικὰς δαπάνας τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου, κατώρθωσε νὰ περισώσῃ ἄνω τῶν 8000 παρατηρήσεων τῆς Σελήνης καὶ κατὰ τὸ 1846 νὰ θέσῃ αὐτὰς εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀστρονόμων τῇ ὑφηλίου ὑπὸ μορφὴν πινάκων, δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εὐχερῶς πρὸς σύγκρισιν μετὰ τῆς θεωρίας τῆς Σελήνης καὶ πρὸς εὕρεσιν βελτιώσεων τῶν πινάκων τῆς κινήσεως αὐτῆς. Ἔχων ὡς βάσιν τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ Airy, ἀνεκάλυψεν ὁ P. A. Hansen δύο νέας ἀνωμαλίας ἐν τῇ κινήσει τῆς Σελήνης. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ὑπολογισμῶν τῶν προαναφερθεισῶν παρατηρήσεων, ὁ Airv πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Δανὸς Hansen εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῶν πινάκων τῆς Σελήνης ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας καὶ ὅτι, λόγῳ τοῦ ἐπισυμβάντος ἐν τῷ μεταξὺ θανάτου τοῦ βασιλέως, ὑπῆρχε κίνδυνος διακοπῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας ἐλλείψει τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον ὅπως ἐνισχυθῇ ὁ Hansen εἰς τὸ ἔργον του διὰ τῆς εἰς αὐτὸν χορηγίας τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων. Ἡ αἴτησις τοῦ Airy ἐγένετο ἀμέσως δεκτή, οὕτω δὲ οἱ περιώνυμοι «πίνακες τῆς Σελήνης» τοῦ Hansen ἀφιερώθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον.

Ἑτέρα ἐξ ἴσου σημαντικὴ ἔρευνα τοῦ Airy ὑπῆρξεν ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς πυκνότητος τῆς γῆς. Κατὰ τὸ 1826 ἐσκέφθη νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο, τῇ βοηθείᾳ πειραμάτων δι' ἐκκρεμοῦς, ἐκτελουμένων ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ στόμιον καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ βαθύτατον σημεῖον φρέατος ὀρυχείου. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα αὐτοῦ, γενομένη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, εἰς τὸ ἐν Cornwall ὀρυχεῖον τοῦ Dolcoath, ἀπέτυχε συνεπείᾳ βλάβης ἑνὸς τῶν ἐκκρεμῶν. Δευτέρα ἀπόπειρα, γενομένη τῷ 1828, ἐματαιώθη συνεπείᾳ κατακλύσεως τοῦ φρέατος ὑπὸ ὑδάτων. Ἔκτοτε παρῆλθον ἀρκετὰ ἔτη πρὶν ἢ παρουσιασθῇ κατάλληλός τις εὐκαιρία. Τέλος κατορθώσας νὰ ἐκτελέσῃ πειράματα τῷ 1854, εἰς τὸ πλησίον τοῦ South Shields φρέαρ τοῦ Harton, ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἔντασις τῆς βαρύτητος εἰς τὸ βαθύτατον σημεῖον τοῦ φρέατος τούτου ὑπερεῖχε τῆς ἐντάσεως τῆς βαρύτητος εἰς τὸ στόμιον τοῦ φρέατος κατὰ $\frac{1}{19286}$, τοῦ βάθους ὄντος ἴσου πρὸς 1256 πόδας, ἤτοι 382 μέτρα περίπου. Ἐντεῦθεν ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πυκνότης τῆς γῆς ἀνέρχεται εἰς 6,566 ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὕδωρ. (Phil. Trans. CXLVI—342).

Κατὰ τὸ ἔτος 1872 ὁ Airy συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μελετήσῃ τὴν θεωρίαν τῆς Σελήνης κατὰ νέον τινὰ τρόπον, οὕτω δὲ εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα ἑνὸς ἐτῶν οὐδόλως ἐδίστασε νὰ ἐπιληφθῇ λίαν ἐπιμόχθου ἐργασίας, ἣν ἡ νέα αὕτη ἔρευνα συνεπήγετο. (Λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς μεθόδου, ἣν ἐσχεδίασεν, εὕρηται ἐν τῷ περιοδικῷ Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, vol. XXXIV, Ἀρ. 3). Τὰ συμπεράσματα τῆς ὅλης ἐργασίας ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ὅτε ὁ Airy ἦγε τὸ ὀγδοηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας, κατετρύχετο ὑπὸ τῆς ὑποψίας ὅτι λάθος τι εἶχε παρεισφρήσει εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του καὶ ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ταύτῃ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν ὑπολογισμῶν του. Ἐν τούτοις αἱ δυνάμεις του δὲν ἦσαν πλέον ὁποῖαι ἦσαν ἄλλοτε καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα καθ' ὃν τρόπον ἤθελε.

Τῷ 1881 ὁ Σὲρ Γεώργιος Αἴαρυ παρῃτήθη τῆς θέσεως τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Greenwich καὶ διέμενεν εἰς White House, οὐχὶ μακρὰν τοῦ Ἀστεροσκοπείου τούτου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπισυμβάντος τῇ 2ᾳ Ἰανουαρίου 1892. Πλήρης σειρὰ τῶν ἔργων του ἀναφέρεται ἐν τῇ «Αὐτοβιογραφίᾳ» του, ἣν ἐδημοσίευσε τῷ 1896 ὁ υἱός του Wilfrid. Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων ἐργασιῶν του, αἵτινες ὑπερβαίνουσι τὰς 500, καταλέγονται καὶ αἱ ἑξῆς: Ἡ θεωρία τῆς Σελήνης, τὸ σχῆμα τῆς Γῆς, ἡ Μετάπτωσις καὶ ἡ Κλόνησις, ὁ λογισμὸς τῶν μεταβολῶν, ἡ θεωρία τῶν Πλανητῶν, ἡ θεωρία τοῦ φωτός, αἱ παλίρροιαι, πειράματα ἐπὶ σιδηροτεύκτων πλοίων διὰ τὴν ἀνεύρεσιν διορθώσεως τῆς παρεκτροπῆς τῶν πυξίδων τῆς προκαλουμένης ὑπὸ τῶν σιδηρῶν μερῶν τῶν πλοίων, κτλ. Πρὸς τούτοις ὁ Αἴαρυ ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ὅστις ἔδωκε πρῶτος πλήρη θεωρίαν τοῦ οὐρανίου τόξου.

Ὁ Αἴαρυ ἐξελέγη μέλος τῆς Β. Ἀστρονομικῆς Ἑταιρίας τῷ 1836 καὶ πρόεδρος αὐτῆς τῷ 1871. Ἔκτοτε ἐπανεξελέγη πεντάκις εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ἦτο ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων καὶ μέλος πλείστων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀμερικανικῶν ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Proceedings of the Royal Soc. li. I. *(E. J. Routh)*. Monthly Notices of the R. Astronomical Soc. lii—212, Observatory XV—74 *(E. Dunkin)*.—Nature 31st October 1878 *(A Winnecke)*.—The Times 5th of january 1892.—*R. Crant's* History of Phys. Astronomy.—*R. P. Graves's* Life of Sir W. Rowan Hamilton.—Encyclopedia Brittanica.—*Arago*, Astronomie Populaire.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

—Αἴαρυ (Airy). Κρατὴρ τῆς Σελήνης, ὀνομασθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ ὁμωνύμου Ἄγγλου ἀστρονόμου, καὶ εὑρισκόμενος εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τέταρτον τοῦ δίσκου τῆς Σελήνης πρὸς δυσμὰς τοῦ κρατῆρος Ἀρζαχὲλ καὶ νοτίως τοῦ Ἀργκελάνδερ. Αἱ σεληνογραφικαὶ αὐτοῦ συντεταγμέναι εἶναι: μῆκος: 5°. Ο΄. Δ. καὶ πλάτος:—18°. 30΄.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Αἴας [*Ἀρχ. Γεωγρ.*]. 1) Ποταμὸς τῆς Ἰλλυρίας (νῦν Ἀλβανίας) πηγάζων κατὰ τὸν Ἑκαταῖον ἀπὸ τοῦ ὄρους *Λάκμου* ἢ *Λάκμωνος*, ὡς καὶ ὁ ἐν τοῖς Ἀμφιλόχοις *Ἴναχος*, καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος παρὰ τὴν πόλιν *Ἀπολλωνίαν*. Ἐκαλεῖτο δὲ συνηθέστερον ὁ ποταμὸς οὗτος καὶ *Ἆφος* (Ἑκατ. παρὰ Στράβ. 6, σ. 271. 7. σ. 316 καὶ Στεφ. Βυζ. λ. *Λάκμων* κλπ.). —2) Ὄρος τῆς Ἀραβίας παρὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀκτὴν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης (Πτολ. Δ΄, 5, 14. Plin. VI. 33).

Αἴας Ὀϊλέως. Ὁ Αἴας οὗτος, εἷς τῶν πολλῶν μνηστήρων τῆς Ἑλένης καὶ τῶν διαπρεπεστέρων ἡρώων τοῦ πολυθρυλήτου Τρωϊκοῦ πολέμου, ἦτο υἱὸς τοῦ Ὀϊλέως καὶ τῆς Ἐριώπιδος καὶ βασιλεὺς τῶν Λοκρῶν. Εἰς τὴν Τροίαν συνεξεστράτευσε μετὰ τῶν ἄλλων μνηστήρων ἄγων τεσσαράκοντα ναῦς, σύμφωνα μὲ τὸν ὅρκον τὸν ὁποῖον εἶχον δώσει πρὸς τὸν πατέρα τῆς Ἑλένης Τυνδάρεων, ὅτι θὰ βοηθήσωσι τὸν προκριθησόμενον νυμφίον, ἐὰν ἤθελεν ἀδικηθῇ παρ' ἄλλου (Ἀπολλ. III. 10, 9·Ὁμ. Ἰλ. Β, 527). Ἦτο μὲν μικρότερος τοῦ ὁμωνύμου του Σαλαμινίου ἥρωος κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλ' ἦτο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἡρώων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ὅτε ὁ Ἀγαμέ-

Digitized by Google

μνων εἰς μίαν στιγμὴν καμάτου τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν παροτρύνει ἄλλους ἥρωας νὰ ἐνθυμηθῶσι τὴν προτέραν των ἀλκήν, δὲν κρίνει τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ διὰ τοὺς δύο Αἴαντας, οἵτινες ἦσαν στενῶς συνδεδεμένοι ἀναμεταξύ των, ἀλλὰ τουναντίον εὔχεται «τοῖος πᾶσιν θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γένοιτο» (Ἰλ. Δ. 289. Ἠρίστευσεν οὗτος κατὰ τὴν τειχομαχίαν καὶ κατὰ τὸν πολύμοχθον ἀγῶνα πρὸς διάσωσιν τοῦ πτώματος τοῦ Πατρόκλου ἀπὸ τῆς σκυλεύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τρώων. Διεκρίνετο πάντων, μετὰ τὸν Ἀχιλλέα, διὰ τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως θὰ ἐνίκα εἰς τὴν ποδώκειαν, ἂν ἡ Ἀθηνᾶ δὲν ἐβοήθει τὸν εὐνοούμενόν της Ὀδυσσέα, κατὰ δὲ τὰς μάχας πολλοὺς ἐφόνευε καταφθάνων αὐτοὺς φεύγοντας. Πρὸς τούτους εἶχε γίνει ὀνομαστὸς ὡς τοξότης καὶ ἀκοντιστής. Ἦτο ἄλλως τε ὁ τύπος τοῦ ἐλαφρῶς ὡπλισμένου, διὰ τοῦτο καὶ λινοθώρηξ ἐκαλεῖτο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὁμώνυμόν του, ὅστις ἦτο ὁ τύπος τοῦ βαρέως ὡπλισμένου ὁπλίτου. Ἐχαρακτηρίζετο ὠμός, θρασύστομος καὶ ἀσεβής. Ἕνεκα τῶν ἐλαττωμάτων του αὐτῶν εἶχε περιπέσει εἰς τὴν δυσμένειαν δύο παντοδυνάμων θεῶν, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Καὶ ἐκείνης μὲν διότι, εἰσορμήσας εἰς τὸν ναόν της καθαιμάκτους ἔχων ἀκόμη τὰς χεῖρας ἐκ τῆς σφαγῆς, ἀπέσπασε βιαίως, κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, τὴν κόρην τοῦ Πριάμου καὶ ἱέρειάν της Κασσάνδραν καὶ ἔγινεν αἴτιος ν' ἀνατραπῇ τὸ Παλλάδιον, τὸ ὁποῖον αὐτή, πρὸς προστασίαν της, εἶχεν ἐναγκαλισθῇ, καὶ διότι ἠτίμασε τὴν βασιλόπαιδα ταύτην ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ της. Τοῦ δὲ Ποσειδῶνος ἐπέσυρε τὴν μῆνιν, διότι ὅτε, παλιννοστῶν, ἐσώθη κολυμβῶν ἐκ τῆς τρικυμίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγείρει ὁ Ποσειδῶν κατὰ παράκλησιν τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπὶ τῆς Γυραίας πέτρας, παρὰ τὸν Καφηρέα, ἀπειλῶν μὲ τὴν πυγμήν του τὸν οὐρανὸν ἐκαυχήθη ὅτι ἐνίκησε τὴν ὀργὴν τοῦ Ποσειδῶνος. Θυμωθεὶς τότε ὁ ἐνοσίγαιος θεὸς ἔπληξε διὰ τῆς τριαίνης τὴν πέτραν καὶ διαρραγείσης ταύτης ὁ Αἴας κατεποντίσθη εἰς τὴν θάλασσαν. (Ὁμ. Ὀδ. Δ, 499 *καὶ ἑξῆς.*)

Ὁ μῦθος τοῦ Λοκροῦ Αἴαντος ἀπησχόλησεν ἐκτὸς τῆς ἐπικῆς καὶ τὴν τραγικὴν ποίησιν καὶ τὴν τέχνην τὴν ἀρχαίαν. Οὕτως ὁ μὲν Σοφοκλῆς εἶχε συνθέσει τὴν ἀπολεσθεῖσαν τραγῳδίαν του «*Αἴας ὁ Λοκρός*», ὁ δὲ Πολύγνωτος ἐν τῇ ἐν Δελφοῖς Λέσχῃ τῶν Κνιδίων, ὅπου εἶχε ζωγραφήσει τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας καὶ τὸν ἀπόπλουν τῶν Ἀχαιῶν ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ καὶ τὴν εἰς Ἅδην κατάβασιν τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῷ ἀριστερῷ, παρίστα καὶ τὸν Αἴαντα μετὰ τῆς Κασσάνδρας μὲν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ δεξιοῦ τοίχου, ἄνευ αὐτῆς δὲ εἰς τὴν τοῦ ἀριστεροῦ παρακολουθοῦντα τοὺς παίζοντας κύβους Αἴαντα Τελαμῶνος, Παλαμήδην καὶ Θερσίτην.

Μετὰ τῆς Κασσάνδρας παρίσταται ὁ Αἴας καὶ ἐπί τινος ἀγγείου ἀποκειμένου εἰς τὸ ἐν Νεαπόλει μουσεῖον, μόνος δὲ ἐπὶ νομίσματος τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν ἕτοιμος πρὸς ἐπίθεσιν μὲ τὴν ἀσπίδα ἐν τῇ ἀριστερᾷ καὶ μάχαιραν ἐν τῇ δεξιᾷ. Τὸ νόμισμα φέρει καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΟΠΟΝΤΙΟΝ. Καὶ ὁ Ὀνάτας εἶχε παραστήσει τὸν Αἴαντα ἐν Ὀλυμπίᾳ μετ' ἄλλων ἡρώων Ἀργείων καθ' ἣν στιγμὴν ἐγίνετο ἡ κλήρωσις τοῦ μέλλοντος νὰ μονομαχήσῃ μὲ τὸν Ἕκτορα.

Τὸ θράσος τοῦ Αἴαντος μὲ τὸ ὁποῖον σηκώσας τὴν πυγμήν του ἠπείλει τὸν οὐρανὸν κατέστη παροιμιώδης ἔκφρασις διὰ πάντας τοὺς ἀνδρείους,

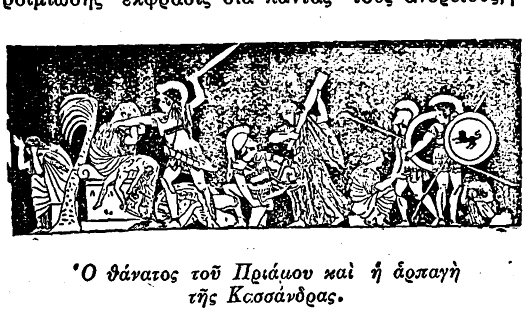

Ὁ θάνατος τοῦ Πριάμου καὶ ἡ ἁρπαγὴ τῆς Κασσάνδρας.

τοὺς ὁποίους ἡ ὑπερηφάνεια διὰ τὴν δύναμίν των ὠθεῖ καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς προσηκούσης εὐλαβείας πρὸς τὴν Θείαν Παντοδυναμίαν. Ὡς Λοκρὸς ἥρως δὲν ἐτιμᾶτο μόνον παρὰ τοῖς Ὀπουντίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἐπιζεφυρίοις Λοκροῖς, οἵτινες μάλιστα κατὰ τὴν πρὸς μάχην παράταξίν των ἄφινον μίαν θέσιν μαχητοῦ κενὴν διὰ τὸν Αἴαντα.

– **Αἴας *Τελαμῶνος*.** Ὁ Σαλαμίνιος Αἴας ἦτο ὁ μόνος υἱὸς τοῦ Τελαμῶνος (ἐξ οὗ καὶ Τελαμώνιος καὶ Τελαμωνιάδης καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ), υἱοῦ τοῦ Αἰακοῦ καὶ τῆς Περιβοίας ἢ Ἐριβοίας, θυγατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Πέλοπος Ἀλκάθου βασιλέως τῶν Μεγάρων. Ἦτο λοιπὸν Αἰακίδης πρὸς πατρὸς καὶ Πελοπίδης ἐκ μητρός. Καὶ ὁ Ὅμηρος ὅμως καὶ οἱ ἀρχαιότεροι λογογράφοι, ὅπως ὁ Φερεκύδης, ἀγνοοῦσι τὴν μεταξὺ Αἴαντος καὶ Ἀχιλλέως (ἐγγόνου τοῦ Αἰακοῦ) συγγένειαν, ἥτις ἐπλάσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Ὁ Αἴας εἶχεν ὁμοπάτριον ἀδελφὸν τὸν περίφημον τοξότην Τεῦκρον, ἡ δὲ γέννησίς του ἀπεφασίσθη ἀπὸ αὐτὸν τὸν Δία, ὅστις καὶ ἔπεμψεν ἀετὸν (ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη Αἴας) ὡς οἰωνὸν ὅτι εἰσηκούσθη ἡ εὐχὴ τοῦ Τελαμῶνος ν' ἀποκτήσῃ υἱὸν (Ἀπολ. III. XII, 7). Ὁ Αἴας ὅμως, οἰκτίρων ἑαυτὸν διὰ τὴν τύχην του, παρῆγε, κατὰ τὸν Σοφοκλέα (Αἴας στ. 430) τὸ ὄνομά του ἐκ τοῦ ἐπιφωνήματος *αἰαῖ* δηλωτικοῦ τοῦ ψυχικοῦ ἄλγους. Κατ' ἄλλην παρά-

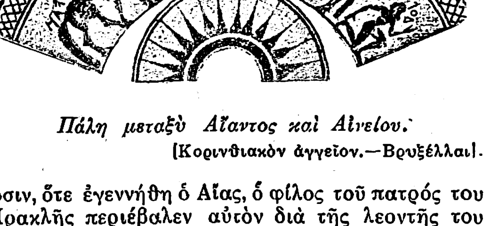

Πάλη μεταξὺ Αἴαντος καὶ Αἰνείου.
[Κορινθιακὸν ἀγγεῖον.—Βρυξέλλαι].

δοσιν, ὅτε ἐγεννήθη ὁ Αἴας, ὁ φίλος τοῦ πατρός του Ἡρακλῆς περιέβαλεν αὐτὸν διὰ τῆς λεοντῆς του καὶ ηὐχήθη εἰς τὸν πατέρα του Δία νὰ εἶναι ὁ Αἴας ἄτρωτος, ὅπως καὶ ἦτο, ἐκτὸς τῆς μασχάλης ἢ μιᾶς πλευρᾶς, ἥτις δὲν ἐκαλύφθη ὑπὸ τῆς λεοντῆς, τότε δὲ καὶ ἐφάνη ὁ ἀετὸς εἰς ἔνδειξιν ὅτι ὁ μέγας Ζεὺς εἰσήκουσε τὰς δεήσεις τοῦ υἱοῦ του.

Ἆθλοι καὶ χαρακτηρισμὸς τοῦ Αἴαντος.—Ἡ ἡρωικὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς μορφὴ τοῦ Αἴαντος ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον εἰς τὸν Ὅμηρον. Ἐν τῇ *Ἰλιάδι* προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν τὸ πελώριον ἀνάστημα, ἡ γενναία ψυχὴ καὶ τὸ ἀγέρωχον ἦθος τοῦ ἥρωος. Οὕτω κατὰ τὴν παράταξιν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἐν τῷ Τρωικῷ πεδίῳ Ἀχιλλεὺς καὶ Αἴας «ἠνορέῃ πίσυνοι καὶ κάρτεϊ χειρῶν» (Ἰλ. Λ' 9) κατέλαβον τὰς δύο πτέρυγας τοῦ στρατοπέδου. Ὅτε πρὸ τῆς μονομαχίας του μὲ τὸν Ἕκτορα βαδίζει ὁ Αἴας κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του, πελώριος ὡς ὁ Ἄρης, μὲ μεγάλα βήματα «κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος» (Ἰλ. Η, 208 καὶ ἑξῆ) προκαλεῖ τὴν χαρὰν τῶν Ἀργείων καὶ τὸν τρόμον τῶν Τρώων «*Ἀργεῖοι ἐγήθεον εἰσορόωντες. Τρῶας δὲ τρόμος αἰνὸς ὑπήλυθε γυῖα ἕκαστον*». Κατὰ τὴν πεισματώδη ἐπίθεσιν τοῦ Ἕκτορος (Ἰλ. Ξ 410 καὶ ἑξῆς) ὁ Αἴας διὰ «*χερμαδίου*» ἐξήπλωσεν εἰς τὴν κόνιν τὸν Τρωαδίτην ἥρωα, ὡς ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς τὴν δρῦν «*πρόρριζον*». Κατὰ τὸν πολύμοχθον ἀγῶνα, ὅστις συνήφθη διὰ τὴν διάσωσιν ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πτώματος τοῦ Πατρόκλου, ὁ πελώριος Αἴας ἀπέκρουσε τὴν λυσσώδη ἐπίθεσιν τοῦ Ἕκτορος (Ρ Ἰλ. 715 καὶ ἑξῆς). Κατὰ τὴν ἀπέλπιδα ἀντίστασιν τῶν Ἀχαιῶν, ὅτε ὁ Ἕκτωρ ὥρμησε νὰ πυρπολήσῃ τὰ πλοῖά των, ὁ Αἴας ἀνεχαίτισε τοὺς ἐμπρηστὰς πηδῶν ἀπὸ πλοίου εἰς πλοῖον καὶ ἀκαταπαύστως πληγώνων τοὺς ἐφορμῶντας. Εἶναι τὸ ἕρκος τῶν Ἀχαιῶν (Ἰλ. ΣΤ' 2:9) καὶ παραβάλλεται πρὸς λέοντα (Ἰλ. Λ' 548), πρὸς τὸν πελώριον Ἄρην (Ἰλ. Η' 208) καὶ πρὸς τὸν πείσμονα ὄνον (Ἰλ. Λ' 558), ὅτε βῆμα πρὸς βῆμα ὑποχωρεῖ πρὸ τῶν ἀπειλούντων νὰ καταπνίξωσιν αὐτὸν ὁρμητικῶν κυμάτων τῶν τῶν Τρώων πολεμιστῶν. Τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἥρωος ἔχομεν καὶ ἀπὸ τὰς περὶ αὐτοῦ κρίσεις τῶν δύο κορυφαίων Τρώων, τοῦ γεραροῦ Πριάμου ὅστις ἀπὸ τῶν τειχῶν τῆς Τροίας παρακολουθῶν μετὰ τῶν ἄλλων γερόντων τὴν κυδιάνειραν μάχην ἐρωτᾷ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐλθοῦσαν Ἑλένην τίς εἶναι ὁ «*ἠΰς μέγας τε, ἔξοχος Ἀργείων κεφαλήν τε καὶ εὐρέας ὤμους*» (Ἰλ. Γ 226 καὶ ἑξῆς), καὶ αὐτὸν τὸν Ἕκτορα (Ἰλ. Η' 228), ὅστις, λέγων πρὸς τὸν Αἴαντα «*Ἐπεί τοι δῶκε θεὸς μέγεθός τε βίην τε καὶ πινυτήν, περὶ δ' ἔγχει Ἀχαιῶν φέρτατος ἐσσί*», ἀναγνωρίζει τὰ θεῖα δῶρά του, τὸ μεγαλοπρεπὲς παράστημα, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ ἥρωος.

Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀμοιβαίας ἐκτιμήσεως οἱ δύο ἥρωες μετὰ τὴν μονομαχίαν ἀντήλλαξαν τὰ δῶρα, ἅτινα ἀπέβησαν ἄδωρα εἰς ἀμφοτέρους, διότι ὁ μὲν Ἕκτωρ φονευθεὶς ἐδέθη ὄπισθεν τοῦ ἅρματος τοῦ Ἀχιλλέως διὰ τοῦ ζωστῆρος τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ Αἴας, ὁ δὲ Σαλαμίνιος ἥρως ηὐτοκτόνησε πεσὼν εἰς τὸ ἀργυρόηλον ξίφος, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ δῶρον τοῦ Ἕκτορος. Ὑπὲρ πάντας ὅμως τοὺς εἰρημένους ἄθλους καὶ τὰς κρίσεις τῶν ἐχθρῶν, τὸν ἥρωα χαρακτηρίζει ἡ τιτάνειος ἐκείνη διαμαρτυρία του, τὴν ὁποίαν ἐξεστόμισε κατ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς διὰ τὴν μεροληπτικὴν ὑπὲρ τῶν Τρώων ἐπέμβασίν του, ὅτε θέλων ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Ἀχιλλέα τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου καὶ στρέφων περὶ ἑαυτὸν τὸ βλέμμα οὐδένα βλέπει συμπολεμιστήν του, διότι πυκνὴ ὀμίχλη εἶχε καλύψει τὰ πάντα. «*Ζεῦ πάτερ*—λέγει διαμαρτυρόμενος—, *ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἠέρος υἷας Ἀχαιῶν, ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι· ἐν δὲ φάεϊ καὶ ὄλεσσον, ἐπεί νύ τοι εὔαδεν οὕτως*» (Ἰλ. Ρ. 645). Εἰς τὴν διαμαρτυρίαν αὐτὴν ἡ αὐτοπεποίθησις εἰς τὴν ῥώμην του καὶ ἡ ἀδικία τῶν θεῶν ὤθησε τὸν ἥρωα μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως ἀδιαφορίας διὰ τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν. Ὅ,τι ζητεῖ τὸ ζητεῖ ὡς δικαίωμα. Οὕτως ὁ Αἴας «περὶ μὲν εἶδος, περὶ δὲ ἔργα τέτυκτο τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλείωνα».

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων τοῦ Αἴαντος κατὰ τῶν Τρώων οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ ἔψαλλον καὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἄθλους του κατὰ τῶν Φρυγῶν, ὅτε ἐπέδραμεν εἰς τὴν χώραν των. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους τότε ἔλαβεν, ἦτο καὶ ἡ κόρη τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Τελεύταντος Τέκμησσα, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Αἴας ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Εὐρυσάκην. Ἐπίσης εἶχεν ἀριστεύσει ὁ Αἴας, κατὰ τοὺς κυκλικοὺς ποιητάς, καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τῶν Ἀμαζόνων καὶ κατὰ τοῦ Μέμνονος.

Ἡ περὶ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως κρίσις.— Ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ (λ 543 καὶ ἑξῆς) καταπλήσσει ἡμᾶς τὸ ἀδάμαστον πάθος τοῦ μίσους τοῦ ἥρωος κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως, ὅτις προετιμήθη τοῦ Αἴαντος κατὰ τὸν ἀγῶνα περὶ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως. Ἡ ἐν τῷ Ἅδῃ σκιὰ τοῦ Αἴαντος κεχολωμένη ἵσταται μακρὰν καὶ ἀπαξιοῖ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς φιλικοὺς καὶ κολακευτικοὺς λόγους τοῦ Ὀδυσσέως. Τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην εἰκόνα τῆς σιωπῆς ὁ μὲν Λογγῖνος (Περὶ ὕψους VIII) εἰς τὴν ἀρίστην ἔκφρασιν τοῦ ἀνηλεοῦς μίσους θαυμάζει, ὁ δὲ Βιργίλιος ἐμιμήθη διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ψυχικῆς ὀδύνης τῆς ἐγκαταλειφθείσης ὑπὸ τοῦ Αἰνείου Διδοῦς (Αἰν. VI 450 καὶ ἑξῆς). Ἐκ τῆς σκηνῆς αὐτῆς γίνεται κατάδηλον ὅτι αἱ δύο ἐκεῖναι ἀντίθετοι φύσεις ἦτο ἀδύνατον νὰ συμφωνήσουν ποτὲ καὶ νὰ συμβιβασθοῦν. Τὰ αἴτια τοῦ ἀνηλεοῦς μίσους τοῦ Αἴαντος, ἅτινα, ἐνῷ γνωρίζει ὁ ποιητὴς τῆς *Ὀδυσσείας*, φαίνεται ἀγνοῶν ὁ ποιητὴς τῆς *Ἰλιάδος*, περιείχοντο εἴς τινα τῶν ἐπῶν τῶν κυκλικῶν ποιητῶν (τὴν *Αἰθιοπίδα*. ἔπος τοῦ Ἀρκτίνου, τὴν *μικρὰν Ἰλιάδα* τοῦ Λέσχου καὶ ἄλλα, ἔτι μεταγενέστερα, ὡς τὰ *μεθ' Ὅμηρον* τοῦ Κοΐντου Σμυρναίου). Τὴν ταφὴν τοῦ Ἀχιλλέως ἐπηκολούθησαν ἀγῶνες περὶ τῶν ὅπλων του, ἔργων τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοιούτων ὥστε θ' ἀπετέλουν τιμὴν καὶ εἰς θεὸν ἀκόμη ἐὰν τὰ εἶχε. Ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος, ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ

Ὁ ἀγὼν περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλλέως.

στρατοῦ, ἔκριναν ὀρθὸν οὐδεμίαν δι' ἑαυτοὺς νὰ προβάλωσιν ἀξίωσιν περὶ τοῦ ἀριστείου καὶ ἔγιναν μόνον οἱ κριταί. Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Θέτιδος τῆς θείας μητρὸς τοῦ Ἀχιλλέως (*Κόϊντ.* 5, 123), τὸ ἆθλον ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὁ ἄριστος τῶν Ἀχαιῶν, ὅστις νὰ εἶχε σώσει καὶ τὸ πτῶμα τοῦ ἥρωος. Ἐκ τῶν ἡρώων ὅλων δύο προέβαλον ὡς ἰσόπαλοι καὶ ἰσότιμοι καὶ μὲ ἴσα δικαιώματα διὰ τὸ ἀριστεῖον, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Αἴας, *μύθων ῥητὴρ* ὁ πρῶτος, *ἔργων πρηκτὴρ* ὁ δεύτερος. Ἐνῷ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέκρουε τοὺς ἐφορμῶντας Τρῶας, ὁ Αἴας διέσωζε τὸ πτῶμα τοῦ Ἀχιλλέως μεταφέρων αὐτὸ μακρὰν τῆς μάχης. Οἱ Ἀχαιοὶ εὑρέθησαν εἰς μεγάλην δυσχέρειαν διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ κρίνωσιν ἀκριβοδικαίως· διὰ τοῦτο ἔστειλαν, κατὰ τὸν ποιητὴν τῆς *μικρᾶς Ἰλιάδος*, κατασκόπους διὰ νὰ μάθωσι ποία εἶναι ἡ γνώμη τῶν Τρώων. Οἱ κατάσκοποι ἤκουσαν δύο παρθένους, αἵτινες συνεζήτουν περὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κατορθώματος, τῆς διασώσεως τοῦ πτώματος τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλὰ δὲν συνεφώνουν μεταξύ των εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο ἡρώων, τὸν Ὀδυσσέα ἢ τὸν Αἴαντα, ὠφείλετο ἡ τιμὴ τῆς διασώσεως. Ἡ μία ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ Αἴας ἔσωσε τὸ πτῶμα, ἡ ἄλλη ἀντέλεγεν ὑποστηρίζουσα ὅτι ἡ τιμὴ ὠφείλετο εἰς τὸν ἀποκρούσαντα τοὺς Τρῶας Ὀδυσσέα, διότι ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Αἴας (νὰ μεταφέρῃ τὸ πτῶμα) καὶ γυνὴ ἠδύνατο νὰ πράξῃ.

Κατὰ τὸν ποιητὴν τῆς *Αἰθιοπίδος*, τῇ συμβουλῇ τοῦ Νέστορος ἠρώτησαν τοὺς αἰχμαλώτους Τρῶας, τίς ἐκ τῶν δύο ἡρώων ἔβλαψε περισσότερον τὴν πατρίδα των, καὶ οὗτοι εἶπον ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς. Οὕτως ἔκριναν ὅτι τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως ἔπρεπε νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Ὀδυσσέα, προτιμηθείσης τῆς τῆς πνευματικῆς εὐστροφίας ἀντὶ τῆς σωματικῆς ῥώμης. Ὁ Αἴας, ἐπιρρεπὴς εἰς τὴν οἴησιν καὶ τὴν καταφρόνησιν τῶν ἄλλων ἕνεκα τοῦ ἤθους του, τόσον ἐλυπήθη διὰ τὴν προσβολὴν αὐτὴν καὶ τόσον πολὺ ἐπίστευσεν ἑαυτὸν ἠδικημένον, ὥστε ἀπεσύρθη μηνίων εἰς τὴν σκηνήν του καὶ ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ πείσματος καταληφθεὶς ὑπὸ μανίας τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας τῆς ἀποφάσεως ὥρμησε κατὰ τῶν σκηνῶν τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τοῦ Ὀδυσσέως

Digitized by Google

διὰ νὰ σφάξῃ αὐτούς. Ἡ Ἀθηνᾶ ὅμως, διὰ νὰ σώσῃ τοὺς προστατευομένους της ἥρωας, ἐτάραξε τὴν διάνοιαν τοῦ Αἴαντος καὶ ἡ λύσσα του τότε ἐξέσπασε κατὰ τῶν ποιμνίων τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Ὅτε δὲ συνῆλθεν εἰς τὰς φρένας του, περιέπεσεν εἰς ἠθικὴν ἀπόγνωσιν ἀναλογιζόμενος μετὰ πόσης χλεύης θὰ ἐφέροντο πρὸς αὐτὸν διὰ τὸ πάθημά του καὶ ὡς μόνην διέξοδον εὗρε τὴν αὐτοκτονίαν. Τὰ μετὰ τὴν παραφροσύνην τραγικὰ ἐπεισόδια τοῦ βίου του ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς ὑπόθεσις τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας.

Αἱ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος παραδόσεις.—Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι παραδόσεις· οὕτως ἐλέγετο ὅτι ἐπληγώθη ὑπὸ τοῦ Πάριδος καὶ ὅτι ἦλθεν εἰς τὰ πλοῖα ἐκ τῆς μάχης αἱμορροῶν καὶ ὅτι ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος. Ἄλλη παράδοσις ἐκληροδότει τὸν μῦθον ὅτι οἱ Τρῶες κατόπιν χρησμοῦ ἔβαλον κατ' αὐτοῦ διὰ πηλοῦ, διότι διὰ τοῦ σιδήρου ἦτο ἄτρωτος, καὶ οὕτως ἐφόνευσαν αὐτόν. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐκληροδότησαν οἱ μεθ' Ὅμηρον ποιηταί, οἵτινες ἔπλασαν καὶ τὴν συγγένειαν Αἴαντος καὶ Ἀχιλλέως. Εἰς τὴν τάσιν δὲ ταύτην ὀφείλεται καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ἀμφότεροι ἦσαν τρωτοὶ εἰς μικρόν τι μόνον μέρος τοῦ σώματος καὶ ἡ μυθοπλαστία τῆς μανίας τοῦ Αἴαντος ἐξ αἰτίας τῆς ἀδικίας τῶν Ἀτρειδῶν, ὅπως ἐξ αἰτίας αὐτῶν εἶχε προκληθῆ καὶ ἡ μῆνις τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ ὁποίου ὁ Αἴας ἦτο τὸ ἄλλο «ἐγώ», τὸ «ἐγὼ» ὅμως τὸ πεπροικισμένον μὲ ὀλιγώτερα πνευματικὰ δῶρα καὶ διὰ τοῦτο καὶ δυσκολώτερον δυνάμενον νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμόν τινα μὲ τοὺς ἀντιπάλους του.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Αἴας ἐτελεύτησεν αὐτοκτονήσας, ὁ Ἀγαμέμνων δὲν ἐπέτρεψε νὰ καῇ τὸ πτῶμα τοῦ Αἴαντος, ὅπως ἐκράτει τότε συνήθεια, διότι ἐπεβούλευσε τὴν ζωὴν τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, ἀλλὰ διέταξε νὰ ταφῇ πρὸς τιμωρίαν. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, οὐχὶ ὁ Ἀγαμέμνων, ἀλλ' ὁ Κάλχας ἦτο ἐκεῖνος ὅστις ἀπηγόρευσε, σύμφωνα μὲ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν, νὰ καῇ τὸ πτῶμα τοῦ Αἴαντος ὡς αὐτοκτονήσαντος. Ὁ τάφος τοῦ Αἴαντος ἐδεικνύετο καὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς ἀκόμη χρόνους ἐπὶ τοῦ Ροιτείου, ὅπου μέγας ἀνδριὰς καὶ ἱερὸν τοῦ ἥρωος ὑπῆρχεν. Τὸν ἀνδριάντα ὁ Ἀντώνιος εἶχε μεταφέρει εἰς Αἴγυπτον, ἀπέδωκεν ὅμως αὐτὸν πάλιν ὁ Σεβαστὸς Καῖσαρ (Στρ c. 595 . Ναὸς τοῦ Αἴαντος μετ' ἀγάλματος ἐξ ἐβένου ξύλου ὑπῆρχε καὶ ἐν Σαλαμῖνι, ὅπου καὶ ἡ ἑορτὴ Αἰάντεια πρὸς τιμήν του ἐτελεῖτο. Ἐκτὸς ὅμως τῆς Σαλαμῖνος ἐτιμᾶτο ὁ ἥρως καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἀττικῇ, τῆς ὁποίας ἦτο ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους καὶ εἷς τῶν 10 ἐπωνύμων ἡρώων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὠνομάζοντο αἱ 10 φυλαὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἡ ἀγέρωχος δὲ μορφὴ τοῦ ἥρωος ὠρθοῦτο παρὰ τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν, μεταξὺ τῶν ἀνδριάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπωνύμων. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ἐτιμᾶτο ὡς ἥρως ὁ Αἴας, ὅπως ἐν Βυζαντίῳ, ὅπου καὶ ἄγαλμα αὐτοῦ, ὡς νεανίου ἀγενείου καὶ ἄνευ ὅπλων, χαλκοῦν ὑπῆρχεν, ἐν Ροιτείῳ, ὅπως εἴδομεν, ἐν Ὄλβῃ τῆς Κιλικίας καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα ἡ πικρὰ ἀγγελία τῆς αὐτοκτονίας του, τὸ στοργικὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος του ἐστολίσθη λέγουν μὲ λευκὰ ὑπέρυθρα ἄνθη ὡς νεκρολούλουδα (Παυσ. Α'. XXXV 4).

Ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος ἐν τῇ Ἑλλην. λογοτεχνίᾳ.. Ἀπὸ τὸ ἔπος διωχετεύθη ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν. Αὐτὸς ὁ θεόπνευστος Πίνδαρος εἰς τοὺς ἐπινίκους του (VI, *53)* ἀναφέρει τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ Αἴας ἐβύθισε τὸ ἄδωρον δῶρον τοῦ Ἕκτορος, τὸ ξίφος, εἰς τὴν τρωτήν, ἐπειδὴ δὲν ἐκαλύφθη ἐκ τῆς λεοντῆς τοῦ Ἡρακλέους, πλευρὰν τοῦ σώματός του καὶ ὅτι ἡ ἄδικος κρίσις τῶν Ἀτρειδῶν περὶ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως ἦτο περιλάλητον παράδειγμα πλάνης.

Ἔπος καὶ λυρικὴ ποίησις ἐκληροδότησαν βραδύτερον πάσας τὰς παραδόσεις τοῦ μύθου τοῦ Αἴαντος εἰς τὴν τραγῳδίαν Ὁ Αἰσχύλος δὲ πρῶτος ἐκ τῶν τραγικῶν ἐξέλεξεν ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων τὸ ὑλικὸν δι οὗ ἀνήγειρε τὴν μεγαλοπρεπῆ τριλογίαν του: « *Ὅπλων κρίσις*», «*Θρῇσσαι*», «*Σαλαμίνιοι*», ἐκ τῆς ὁποίας, ἀτυχῶς, ἐλάχιστα λείψανα διεσώθησαν, τῇδε κακεῖσε διεσπαρμένα Ἐν τῇ τραγῳδίᾳ του «*Θρῇσσαι*», ὁ Αἴας αὐτοκτονῶν ταλαιπωρεῖται πολὺ ἕως οὗ τὸ ξίφος ἐπιτύχῃ τὴν τρωτὴν πλευράν.

Μετὰ τὸν Αἰσχύλον τὸν ὅλον μῦθον τοῦ Αἴαντος ἀνεχώνευσεν ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὰς δύο ἀπολεσθείσας τραγῳδίας του, *Τεῦκρον* καὶ *Εὐρυσάκη* καὶ εἰς τὴν διασωθεῖσαν, τὸν «Αἴαντα» (βλ κατωτέρω). Τὰ μνημειώδη ἔργα τῶν δύο μεγάλων τραγικῶν εἶχον καταστήσει τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος μῦθον ἀγαπητότατον εἰς τοὺς Ἀθηναίους (διότι ἐπρόκειτο καὶ περὶ ἐγχωρίου ἥρωος), μῦθον περιλάλητον εἰς Ἀθηναίους καὶ ξένους.

Ὁ Σωκράτης μακαρίζει ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀπολογίᾳ του, διότι θὰ συναντήσῃ ἐν τῷ Ἅδῃ τὸν ὁμοιοπαθῆ Αἴαντα λέγων «... Ἐπεὶ ἔμοιγε καὶ αὐτῷ θαυμαστὴ ἡ διατριβὴ αὐτόθι (ἐν τῷ Ἅδῃ), ὁπότε ἐντύχοιμι Παλαμήδει καὶ Αἴαντι τῷ Τελαμῶνος καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν παλαιῶν διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν» (Πλατ. Ἀπολ. Σωκρ. ΛΒ'.). Ὡς ἄδικον τὴν κρίσιν ἄλλωστε εἶχον θεωρήσει καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν παράδοσιν, ὅτε ἐναυάγησεν ὁ Ὀδυσσεύς, τὰ κύματα ἔφερον τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὸν ἐν τῷ Σιγείῳ τάφον τοῦ Αἴαντος (Παυσ. Α' XXXV. 4). Τῆς γενικῆς ταύτης πεποιθήσεως, ὅτι ὁ Αἴας ἠδικήθη ἐν τῇ κρίσει τῶν ὅπλων, ἀπήχησις ἦτο καὶ τὸ ἐπί τινος κενοταφίου ἐν Σαλαμῖνι πολυθρύλητον ἐπίγραμμα.

«Ἅδ' ἐγὼ ἁ τλάμων Ἀρετὰ παρὰ τῷδε» κάθημαι —Αἴαντος τύμβῳ κειραμένα πλοκάμους—θυμὸν ἄχει μεγάλῳ βεβολημένα οὕνεκ' Ἀχαιοῖς ἁ δολόφρων Ἀπάτα κρέσσον ἐμεῦ κέκριται».

Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων τραγικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος ἐπραγματεύθησαν ὁ Ἀστυδάμας ὁ νεώτερος, ὁ Καρκίνος, ὁ Θεοδέκτης, ὁ Δικαιογένης καὶ ἄλλοι (βλ. *H Patin* «Sophocle σελ. 41), Ὁ Εὐριπίδης ὅλως ἐπεισοδιακῶς ἀνέφερε τὸν μῦθον ἐν τῇ τραγῳδίᾳ του «*Ἑλένη*».

Ἀλλ' ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς ὑλικὸν εἰς τὸ ὁποῖον ἔδοσαν καλλιτεχνικὴν μορφὴν μόνον οἱ ὑπέροχοι ποιηταὶ καὶ τῶν τριῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑλικὸν διὰ τοῦ ὁποίου προσεπάθησαν νὰ δημιουργήσωσι καλλιτεχνήματα καὶ οἱ ἐργάται ἐκείνου τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τοῦ πεζοῦ λόγου, ὅπερ ἐπιτυχῶς ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν ποίησιν εἰς δημιουργίαν ἔργων τοῦ καλοῦ, τῆς ῥητορικῆς. Ἐκ τῶν δημιουργημάτων αὐτῶν σῴζονται δύο λόγοι τοῦ Σωκρατικοῦ Ἀντισθένους, οὐχὶ ἀναμφισβητήτου ὅμως γνησιότητος, οἵτινες θεωροῦνται ἀξιόλογα μνημεῖα τῆς σοφιστικῆς εὐγλωττίας (*βλ. O. Ribbek* «περὶ Ρωμαϊκῆς ποιήσεως» Τ. Β' σελ. 501 ὑποσ. ἐν τῇ μεταφρ. Μαρασλῆ ὑπὸ *Σ. Σακελλαροπούλου*). Ἐν τῷ ῥητορικῷ ἀγῶνι Αἴαντος καὶ Ὀδυσσέως, ὁ μὲν Αἴας χαρακτηρίζει τὸν Ὀδυσσέα ὡς ῥᾳδιοῦργον καὶ ἄνθρωπον τῶν ἀνάνδρων δόλων καὶ ὄχι τῆς ἐντίμου πάλης, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς χλευάζει τὸν Αἴαντα διὰ τὴν βραδυκινησίαν, χυδαίαν ἀφέλειαν καὶ ἁπλοϊκότητα. Οὕτως ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος ἔγινεν εἰς τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κοινὸς τόπος, ἐπικός, (βλ. καὶ *Κόϊντ. Σμυρν.* τὰ Μεθ' Ὅμηρον βιβλ. ε') τραγικὸς καὶ ῥητορικός.

Ἐν τῇ Λατινικῇ λογοτεχνίᾳ.— Οἱ Ρωμαῖοι δραματικοί, οἵτινες μετέφερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν σκηνὴν ὅλον τὸν τραγικὸν κύκλον τοῦ μύθου τοῦ Αἴαντος (ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος ἐποίησεν *Αἴαντα καὶ Τεῦκρον*, ὁ Ἔννιος *Αἴαντα καὶ Τελαμῶνα*, ὁ Πακούιος *Ὅπλων κρίσιν* καὶ *Τεῦκρον*, ὁ Ἄττιος *Ὅπλων κρίσιν* καὶ *Εὐρυσάκην*, ὁ Ι. Καῖσαρ Στράβων *Τέκμησσαν*, ὁ Πομπόνιος Σεκοῦνδος *Ὅπλων κρίσιν* κ. ὁ κ.), εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς διεσκευασμένας τραγῳδίας τῶν μεγάλων τραγικῶν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων ὁμοτέχνων των (τοῦ 3ου καὶ 2ου π. Χ αἰῶνος) σύμφωνα μὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγχρόνου των γενεᾶς. Συνέβη δηλ. ὅ,τι συνήθως συμβαίνει ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ καλλιτεχνίᾳ: ὅταν λείψῃ ἡ δημιουργικὴ πνοή, ἀναφαίνονται οἱ ἐκλεκτικοί, οἱ διασκευασταί, οἱ ἀντιγραφεῖς.

Ἐκ τῶν ἔργων τῆς Λατινικῆς λογοτεχνίας, ἅτινα πραγματεύονται τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος ἐπῃνέθησαν ἐκ μὲν τῆς τραγῳδίας τοῦ Πακουβίου *Ὅπλων κρίσις* (armorum judicium) ἡ μονῳδία τοῦ Αἴαντος, ἥτις ἐπροξένησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν, κατὰ τοὺς ἐπικηδείους ἀγῶνας τοῦ Καίσαρος, εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν πλῆθος, ὅπερ ἐνόμιζεν ὅτι ἤκουεν αὐτὸν τὸν Ρωμαῖον δικτάτορα νὰ παραπονῆται διὰ τὴν ἀχαριστίαν τῶν δολοφόνων του (*O. Ribbek*, ἔνθ' ἀνωτ. Τ. Α' σελ 263-4), ἐκ δὲ τῆς τραγῳδίας *Τεῦκρος* τοῦ αὐτοῦ δραματικοῦ, ἡ σκηνὴ ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ γέρων Τελαμὼν μετ' ἀγανακτήσεως ἀντικρύζει τὸν ἐπιστρέψαντα, ἄνευ τοῦ Αἴαντος, Τεῦκρον. Ἡ φωνὴ τοῦ ἠθοποιοῦ (ὑποκριτοῦ) ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ ἀνέβαινε πάσας τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος, ἐκ τῆς συγκινητικωτάτης ὀδύνης εἰς τὴν λύσσαν τῆς ἀγανακτήσεως. Μετὰ στοργῆς ἠσχολήθη μὲ τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος καὶ αὐτὸς ὁ κραταιὸς Αὔγουστος. Ἡ τραγῳδία του ὅμως δὲν εἶδε τὸ φῶς, «σπόγγῳ περιέπεσε», ὅπως ἀπήντησε, χαριτολογῶν, εἰς τὸν ἐρωτήσαντα αὐτὸν (*O. Ribbek* ἔνθ' ἀνωτ. Τ. Β' σελ. 17, ὑποσημ.) Οἱ Ρωμαῖοι τραγικοὶ ἐχαρακτήρισαν, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὸν Αἴαντα ὡς ἀλαζόνα καὶ ὀξύθυμον, ὡς ἄνθρωπον ἐν γένει τὸν ὁποῖον εὗρεν ὁ ὄλεθρος κατὰ τὰ παραπτώματά του.

Ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος κοσμεῖ σελίδας ὅλας ἔργων ἐπιλέκτων ποιητῶν, οἵτινες δὲν εἶναι τραγικοί, ὡς τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Ὁρατίου, τοῦ Ἰουβεναλίου καὶ ἄλλων, ἕως ὅτου εἰς τὰς μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου, ὅστις προσέθηκε καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκωπτικῆς διανοίας τὴν ὀξύτητα, ἔλαβε τὴν διαρκῆ μορφὴν τοῦ ἀγερώχου καὶ πείσμονος ἀνθρώπου, ὅστις ἐκφράζει τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποίθησιν. (βλ Ὀβ Μεταμορφ. XIII καὶ ἑξῆς καὶ *Ribbek* ἔ.θ. ἀν Τ Β' 501 καὶ ἑξῆς).

Ἱκανὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν, ὅλως ἐπεισοδιακῶς, ὑπάρχουσι καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους συγγραφεῖς καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ρώμης (βλ. Ἡροδ. V, 66 καὶ VIII 64 καὶ 121, Πλουτ. Σολ. Ἰσοκρ. Εὐαγ. (κζ') Παυσ. Ἀττ. καὶ Κορινθιακὰ Κικερ. Σουητ. κ.ο.κ.) ὡς καὶ εἰς ἀρχαίους σχολιαστὰς καὶ ὑπομνηματιστὰς ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς (βλ. Εὐστ. ὑπομν. εἰς Ἰλ. Σχολ. εἰς Ἱππεῖς Ἀριστοφ. Σχολ. εἰς Ὀδυσσ. καὶ H. Patin «Sophocle» 1904. p. 32 καὶ ἑξῆς.)

Ὁ μῦθος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καλλιτεχνίᾳ.—Ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος δὲν ἀπησχόλησε μόνον ἐπιλέκτους ποιητὰς καὶ λογοτέχνας τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ καὶ τοὺς συγχρόνους αὐτῶν καλλιτέχνας. Τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, τὸν ὁποῖον ἀνήγειραν μίαν περίπου δεκαετηρίδα μετὰ τὴν ἔνδοξον ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος ἐκ θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας οἱ Αἰγινῆται, οἵτινες εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον κατὰ τῶν Βαρβάρων, εἰς τὸ βορειοανατολικὸν ἀκρωτήριον τῆς νήσου των, εἶχον διακοσμηθῆ μὲ γλυπτὰ συμπλέγματα τῶν μυθικῶν παραδόσεων τῶν Αἰακιδῶν, τοῦ Τελαμῶνος καὶ τοῦ Αἴαντος, τῶν δύο δηλ. ἡρώων προγόνων των, οἵτινες ἐθριάμβευσαν εἰς τοὺς ἀγῶνάς των κατὰ τῶν Βαρβάρων τῆς Ἀσίας, τῶν Τρώων, καὶ τῶν ὁποίων αἱ ἱεραὶ σκιαὶ συνεπολέμησαν ἐν Σαλαμῖνι. Ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἀετώματι ἐμάχετο ὁ Τελαμὼν κατὰ τοῦ Λαομέδοντος, ἐν τῷ δυτικῷ ὁ Αἴας περὶ τὸ πτῶμα τοῦ Πατρόκλου (βλ. *H. Lechat* «Phidias» III σ. 45-47 καὶ *H. Luckenbach* «Kunst und Geschichte» 1913, σελ. 24 πίναξ III).

Ἀπὸ τὴν τραγῳδίαν τοῦ Αἰσχύλου «*Σαλαμίνιοι*» ἐμπνεόμενοι οἱ ζωγράφοι Παρράσιος, ὁ ὁποῖος διεκρίνετο εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σύμμετρον καὶ ἁρμονικὴν χάριν καὶ Τιμάνθης, εἶχον δημιουργήσει ἔξοχα ἔργα, εἰς ἕνα ἀγῶνα μεταξύ των, σχέσιν ἔχοντα μὲ τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος. Ὡς ἀναφέρει μάλιστα ὁ Πλίνιος (XXXV, 72), ὁ Παρράσιος ἡττηθεὶς εἶπεν, ὅτι λυπεῖται περισσότερον, διότι διὰ τῆς ἥττης του ἠδικήθη δὶς ὁ Αἴας.

Ὁ Πολύγνωτος, ὅστις πρῶτος ἔδωκε ζωὴν καὶ κίνησιν εἰς τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀπεικόνιζε καὶ μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν ἀπέδιδε τὰ ψυχικὰ συναισθήματα αὐτῶν, παρέστησε τὸν Αἴαντα παίζοντα κύβους μὲ ἄλλους, ἐχθροὺς τοῦ Ὀδυσσέως, ἐν τῇ ἐν Δελφοῖς λέσχῃ τῶν Κνιδίων. Ἄλλοι ζωγράφοι ἔλαβον ὡς θέματα τῶν ζωγραφιῶν των ἄλλας σκηνὰς τοῦ βίου τοῦ Αἴαντος (π. χ. τὴν μονομαχίαν Αἴαντος καὶ Ἕκτορος, τὴν πρεσβείαν Αἴαντος Ὀδυσσέως καὶ Φοίνικος πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, τὴν μονομαχίαν Αἴαντος καὶ Μέμνονος, τὴν μάχην τοῦ Αἴαντος κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, τὴν πείσμονα ἀντίστασίν του κατὰ τῶν Τρώων περὶ τὸ πτῶμα τοῦ Πατρόκλου κ. ὁ. κ.).

Ὑπεροχωτέρα ὅμως πασῶν τῶν ζωγραφιῶν, αἵτινες εἶχον θέμα τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος, ἦτο ἡ τοῦ Βυζαντίου Τιμομάχου, ὅστις διεκρίνετο εἰς τὴν παράστασιν βιαίων καὶ ὁρμητικῶν παθῶν. Περὶ τῆς εἰκόνος αὐτῆς εὐφημότατα ὁμιλεῖ ὁ μέγας Βίγγελμαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του περὶ ἀρχαίας τέχνης (βιβλ. IV κεφ. III). Ὁ Τιμόμαχος ἐμπνεόμενος ἐκ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Σοφοκλέους τέχνης ἀπεικόνισε τὸν Αἴαντα ὄχι ὅτε μαινόμενος ἀπεκεφάλιζε μὲ τὸ ξίφος ἢ διέσχιζε μὲ τὴν μάστιγα τὰς σάρκας τῶν ταύρων καὶ κριῶν, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν συνερχόμενος ἐκ τῆς μανίας κατελαμβάνετο ὑπὸ θλίψεως καὶ ἀπογνώσεως δι' ὅσα ἀσυνειδήτως εἶχε πράξει (βλ. *H. Patin*, Sophocle σ. 17). Ὁ καλλιτέχνης δηλαδή, ὅπως καὶ ὁ ποιητής, ὑπεβοήθει τὴν φαντασίαν τοῦ θεατοῦ νὰ μαντεύσῃ ἐκ τοῦ σωροῦ τῶν πτωμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε στρώσει τὸ ἔδαφος, τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα τοῦ πάθους τοῦ ἥρωος κατὰ τὴν θύελλαν τῆς μανίας του.

Αἱ ἐν τῇ ζωγραφικῇ παραστάσεις τοῦ μύθου τοῦ Αἴαντος ἔγιναν ἀφορμὴ καὶ πολλοὶ τῶν ἀγγειογράφων νὰ διακοσμήσωσιν ἀγγεῖα μὲ παραστάσεις ἐκ τοῦ μύθου τούτου. Οὕτως ἔν τινι ἀγγείῳ παρίστατο ἡ Ἀθηνᾶ καὶ κριὸς δερόμενος ὑπὸ τοῦ Αἴαντος (βλ. *W. Christ* « Ἱστορία τῆς Ἑλλ. λογοτεχνίας ἐν τῇ μεταφρ. *Α. Χ. Κώνστα* Τ. Α' σ. 433 ὑποσ.). Ἐπὶ κύλικος τοῦ Δούριδος ὑπάρχει ἡ παράστασις τοῦ ἀγῶνος περὶ τῶν ὅπλων. Εἰς τὸ μέσον ἵστατο ὁ Ἀγαμέμνων, εἰς τ' ἀριστερὰ ὁ Αἴας ἔχων περιβληθῆ σχεδὸν τὸν θώρακα τοῦ Ἀχιλλέως καὶ εἰς τὰ δεξιὰ ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐπὶ σαρκοφάγου δὲ εὑρεθείσης ἐν Ὀστίᾳ, τῷ ἐπινείῳ τῆς ἀρχαίας Ρώμης, εἰκονίζεται ἡ ἀπόφασις περὶ τοῦ ἀγῶνος ἐξαγγελλομένη ὑπὸ σεβασμίας ἐν τῷ μέσῳ μορφῆς, τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ Νέστορος, ἐγειρομένης ἐκ τοῦ θρόνου της. Εἰς τὰ ἀριστερὰ παρίσταται ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ φίλων του, πρὸς τὰ δεξιὰ δὲ φεύγει συνοδευόμενος ὑπὸ νεαρῶν φίλων του ὁ Αἴας ἔχων ἐξηγριωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς (Denkmäler des Klassischen Altertums von *A. Baumeister* I. 29). Ἡ παράστασις ὑπενθυμίζει τοὺς κατωτέρω στίχους ἀπὸ τὴν Ἰλίου Πέρσιν τοῦ Ἀρκτίνου *«ὅς ῥα καὶ Αἴαντος πρῶτος μάθε χωομένοιο ὄμματα τ' ἀστράπτοντα βαρυνόμενόν τε νόημα»* (βλ. Welcker Epischer Cykl. II. 178), εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὅτι πρῶτος ὁ ἰατρὸ

Digitized by Google

Ποδαλείριος διέγνωσε τὴν φρενοπάθειαν τοῦ Αἴαντος καὶ τὸ ἀνίατον αὐτῆς. Εἰς ἀγγεῖον Κορινθιακόν, ἀνευρεθὲν ἐν Ἐτρουρίᾳ, ὑπάρχει ἡ παράστασις τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Αἴαντος. Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς δακτυλιολίθους ὑπάρχουν παραστάσεις ἐκ τοῦ μύθου.

Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ οἱ δύο Αἴαντες ἔγιναν τὰ σύμβολα τοῦ ἀτρομήτου, ὁρμητικοῦ, ἰσχυρογνώμονος καὶ ριψοκινδύνου ἥρωος, καὶ ἡ αἰτία νὰ πλουτισθῇ ὄχι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἡ λογοτεχνικὴ γλῶσσα ξένων λαῶν, δι' ὡραίων καὶ ποιητικῶν ἐκφράσεων. Οἱ ὑπαινιγμοὶ γίνονται κυρίως εἰς τὴν μετὰ πείσματος διὰ τοῦ γρόνθου ἀπειλὴν τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ Αἴαντος τοῦ Λοκροῦ, ὅτε διεσώθη ἐκ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν Γυραίαν πέτραν, καὶ εἰς τὴν ἔντονον διαμαρτυρίαν Αἴαντος τοῦ Σαλαμινίου, ἀπαιτοῦντος τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀπὸ τὸν μεροληπτοῦντα ὑπὲρ τῶν Τρώων παντοδύναμον Δία..

Γ. Δ. ΚΑΨ.

—«Αἴας» *Σοφοκλέους* (τραγῳδία). Ἐκ τοῦ πλουσίου μύθου τοῦ Αἴαντος ὁ Σοφοκλῆς ἔκαμεν ἐπιλογὴν τοῦ ὑλικοῦ τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀνήγειρε τὸν μεγαλοπρεπῆ Αἴαντά του, ὅστις ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἀπολεσθείσης τραγῳδίας τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ «*Αἴας Λοκρὸς*» ἐκαλεῖτο καὶ «*Αἴας μαστιγοφόρος*», διότι ὅτε ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἰς τὴν σκηνὴν ὁ ἥρως κρατεῖ μάστιγα. (Ὁ Δικαίαρχος ἔδιδεν εἰς τὴν τραγῳδίαν τὸν τίτλον «*Αἴαντος θάνατος*»). Δὲν ἔκαμε δὲ μόνον ἐπιλογὴν τοῦ ὑλικοῦ του ὁ Σοφοκλῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ληφθὲν ὑλικὸν διέπλασε, καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ μύθου, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἦθος τοῦ ἥρωος, συνεκέρασε μὲ τὰ ἤθη ἄλλων ἡρώων.

Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ μύθου θέμα τῆς τραγῳδίας ἀπετέλεσεν ἡ ἐξέλιξις τοῦ σφοδροῦ πάθους τοῦ Αἴαντος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ἀτρείδας διὰ τὴν ἄδικον καὶ μεροληπτικήν, ὡς ἐπίστευσε, κρίσιν των, ἥτις ἐστέρησεν αὐτὸν τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τὸν προκριθέντα αὐτοῦ Ὀδυσσέα—πάθους, ὅπερ διεσάλευσε τὴν διάνοιάν του καὶ ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμούς του τόσον, ὥστε νὰ κορέσῃ τὴν ἐκδίκησίν του σφάζων καὶ βασανίζων τὰ ποίμνια τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν μὲ τὴν πλάνην ὅτι ἔσφαζε καὶ ἐβασάνιζε τοὺς ἐχθρούς του — καὶ κυρίως ἡ ἐξέλιξις τῆς ἠθικῆς ἀπογνώσεως, ἥτις κατέλαβε τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος, ὅτε συνελθὼν ἐκ τῆς φρενοβλαβείας ἔλαβεν ἐπίγνωσιν ὅσων ἔπραξεν ἐν τῇ παραφροσύνῃ του. Τὴν φρενοβλάβειαν τοῦ ἥρωος ὁ ποιητὴς ἀποκαλύπτει ὡς νόσον ἱεράν, ὡς τιμωρίαν τῆς Θείας Δίκης, ἥτις τιμωρεῖ τοὺς καυχηματίας καὶ ὑβριστὰς τῆς Θείας Παντοδυναμίας, διὰ νὰ ἐκδηλωθῇ οὕτως ἐναργὴς καὶ ὁ ἠθικὸς σκοπὸς τῆς τραγῳδίας.

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ. Δὲν εἶναι δύσκολον ὁ ἀναγνώστης νὰ λάβῃ θέσιν διὰ τῆς φαντασίας του ἐν τῇ μεσημβρινῇ κλιτύϊ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου νῦν τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου. Τὰ δρῶντα πρόσωπα τῆς τραγῳδίας εἶναι ὁ Αἴας, ὁ Ὀδυσσεύς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Τέκμησσα, οἱ δύο Ἀτρεῖδαι, Ἀγαμέμνων καὶ Μενέλαος, ὁ Τεῦκρος, ὁ Ἄγγελος καὶ ὁ ἐκ Σαλαμινίων ναυτῶν Χορός. Ἐκτὸς ὅμως τούτων καὶ ἄλλα πρόσωπα βωβὰ (δορυφορήματα καὶ πρόσωπα κωφά), ὅπως ὁ Εὐρυσάκης, ὁ παιδαγωγός του, καὶ οἱ θεράποντες καὶ ἀκόλουθοι τῶν Ἀτρειδῶν καὶ τοῦ Τεύκρου. Ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν σκηνὴν διακρίνονται ἡ Πολιοῦχος Παλλάς, σεμνὴ καὶ ἐπιβλητικὴ ἐπὶ τοῦ θεολογείου, σκηναὶ στρατοπέδου καὶ πρὸ αὐτῶν μία ἀνθρωπίνη μορφὴ κατασκοπεύουσα... Δὲν εἶναι ἄγνωστος ἡ μορφὴ ἐκείνη. Οἱ μῦθοι καὶ οἱ ποιηταὶ ἔχουσι ζωγραφήσει ζωηροτάτην εἰς τὴν φαντασίαν τῶν θεατῶν τὴν εἰκόνα τοῦ πανούργου Ὀδυσσέως Μὲ στοργικὰ βλέμματα τὸν παρατηρεῖ ἀπὸ τοῦ θεολογείου ἡ ὑψηλὴ προστάτις του, ἀόρατος εἰς αὐτόν, ὁρατὴ ὅμως εἰς τοὺς θεατάς. Εἰς τὸν Ὑμηττὸν ἀνατέλλει ὁ Ἥλιος καὶ εἰς τὴν σκηνὴν ἀρχίζει ἡ διδασκαλία τῆς τραγῳδίας. Ὁμιλεῖ ἡ παντοδύναμος Πολιοῦχος καὶ γίνεται βαθυτάτη σιωπή. Ἡ παντογνῶστις θεὰ γνωρίζει τί ζητεῖ ἐκεῖ ὁ εὐνοούμενός της ἥρως, γνωρίζει διατὶ μὲ ὄσφρησιν Λακωνικοῦ κυνηγετικοῦ κυνὸς (στ. 8) κατασκοπεύει τὴν σκηνὴν τοῦ Αἴαντος καὶ πληροφορεῖ αὐτὸν ὅτι μόλις ἐπέστρεψεν οὗτος ἐκ τοῦ τόπου τῶν σφαγῶν, τὰς ὁποίας διέπραξε καὶ ὅτι ἡ κεφαλή του στάζει ἀκόμη ἱδρῶτα καὶ αἱ χεῖρές του αἷμα. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναγνωρίζει τὴν φωνὴν τῆς ἀοράτου προστάτιδος, ἐξομολογεῖται τὸν σκοπὸν τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς του καὶ ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην του, διότι ἡ Μεγάλη Θεά, διὰ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκυβερνήθη ἕως τότε καὶ θὰ κυβερνᾶται καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, προσῆλθε βοηθὸς καὶ κατὰ τὴν ἐπίκαιρον ἐκείνην στιγμήν. Εἰς μίαν γοργὴν καὶ πλήρη ζωῆς ἔπειτα στιχομυθίαν (στ. 36-50) μεταξύ των, ὁ Ὀδυσσεὺς ἔμαθεν ὅτι ὁ Αἴας ἐξ ἐκδικήσεως τὴν παρελθοῦσαν νύκτα, μὲ δόλον (στ. 47) ἐπεχείρησε νὰ σφάξῃ τοὺς Ἀτρείδας καὶ αὐτὸν καὶ ὅτι ἐσώθησαν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις διετάραξε τὰς φρένας τοῦ Αἴαντος καὶ ἔστρεψε τὴν λύσσαν του κατὰ τῶν ποιμνίων, τιμωροῦσα οὕτως αὐτὸν διὰ τὴν γνωστὴν ἀσεβῆ μεγαλαυχίαν του (βλ. Αἴας Τελαμῶνος καὶ Ἰλ. Ρ. στ. 645 καὶ ἑξῆς). Διηγεῖται ἔπειτα εἰς συνεχῆ λόγον ἡ Ἀθηνᾶ ὅτι ὁ Αἴας βασανίζει ἐν τῇ σκηνῇ του τὴν «εὔκερων ἄγραν», νομίζων ὅτι κτυπᾷ διὰ τῆς μάστιγος ὡρισμένον ἐχθρόν του. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι πρόθυμος καὶ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν Ὀδυσσέα τὸν μαινόμενον Αἴαντα καὶ διὰ νὰ διηγῆται οὗτος εἰς τοὺς Ἀχαιούς, πρὸς σωφρονισμόν, τὴν μανίαν του, καὶ διὰ νὰ χαρῇ καὶ ὁ ἴδιος διὰ τὸ πάθημα τοῦ ἐχθροῦ του (στ. 79). Τὸν Ὀδυσσέα δὲν θὰ βλέπῃ ὁ Αἴας, ὡς διαβεβαιοῖ ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ μὲ ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς του, διότι αὐτὴ θὰ ἐπιχύσῃ σκότος εἰς τὸ βλέμμα του. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὅμως ἐκ σωφροσύνης προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ ὅ,τι ἄλογος καὶ ριψοκίνδυνος ἢ ματαιόδοξος ἀκόμη ὁρμή, καὶ οὐχὶ εὔτολμος σύνεσις, θὰ προεκάλει (ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν φοβεῖται τὸν Αἴαντα, ἀλλὰ τὴν μανίαν αὐτοῦ), ὑποχωρεῖ ὅμως εἰς τὴν θέλησιν τῆς θεᾶς. Ἐμφανίζεται τότε εἰς τὴν σκηνήν, κληθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς (στ. 89), ὁ Αἴας μὲ αἱμοφύρτους τὰς χεῖρας καὶ κρατῶν διπλῆν μάστιγα, προκαλούμενος δὲ ὑπὸ τῆς θεᾶς, ὁμιλεῖ μὲ ἀφόρητον ἀλαζονείαν καὶ εἰρωνείαν καὶ δεικνύει ὅλην τὴν ἀγριότητα τῆς χαρᾶς του διὰ τὴν φανταστικήν του ἐκδίκησιν. Ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσῃ εἰς σύστασιν τῆς Ἀθηνᾶς νὰ μὴ βασανίσῃ τὸν Ὀδυσσέα, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε δέσει εἰς τὸν στῦλον τῆς σκηνῆς του (στ. 105). Ὄχι, θὰ ἀποθάνῃ, λέγει, «μάστιγι πρῶτον νῶτα φοινιχθεὶς» (στ. 110). Φεύγει ἔπειτα ἐκ τῆς σκηνῆς μὲ τὴν πλάνην ὅτι ἔχει τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν ὁποίαν πιστεύει σύμ-

Ὁ μαινόμενος Αἴας.

Λευκανικὸν ἀγγεῖον εὑρεθὲν ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας. Παρίσιοι].

μαχόν του, διὰ νὰ βασανίσῃ τὸν Ὀδυσσέα. Ὁ Ὀδυσσεύς, ἀόρατος ἀπὸ τὸν Αἴαντα καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν σκηνήν, ἀκούει τὴν μεταξὺ ἐκείνου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς συζήτησιν καὶ οἰκτίρει τὸν Αἴαντα καὶ μετ' αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες εἶναι «εἴδωλα καὶ κούφη σκιά» (στ. 126). Ὁ πρόλογος τελειώνει μὲ συμβουλὰς τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὸν Ὀδυσσέα νὰ μὴ εἶναι ἀσεβὴς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ νὰ μὴ ἔχῃ ἔπαρσιν διὰ τὴν δύναμιν ἢ τὸν πλοῦτόν του.

Ἐκ τοῦ προλόγου ὁ θεατὴς ἔχει πάσας τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας χρειάζεται διὰ νὰ δυνηθῇ μετ' ἐνδιαφέροντος νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γνωστῆς ὑποθέσεως τῆς τραγῳδίας. Ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ ὅλα τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἠλλοίωσαν τὸ ἔπος εἰς τραγῳδίαν: ἡ σφαγὴ τῶν ζῴων καὶ ὁ ἀχνὸς τοῦ αἵματος, εἰς τὸν ὁποῖον βλέπει νὰ συστρέφωνται τὰ ἀντικείμενα ἐν τῇ παραφροσύνῃ του ὁ Αἴας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ὠμὴ ἀταραξία τῆς Παλλάδος, ἥτις ἀρέσκεται εἰς τὴν τιμωρίαν ἀνθρώπου, ὅστις ἠθέλησε νὰ ἐξισωθῇ μὲ αὐτήν. Ἀπὸ τὸν πρόλογον κατώρθωσεν ὁ ποιητὴς τεχνικώτατα νὰ γίνῃ ὁ ἐπικὸς ἥρως, διὰ τῶν μεγαλαυχιῶν του καὶ τῆς ἀσεβοῦς παρακοῆς εἰς τὰς συστάσεις τῆς Ἀθηνᾶς, ἥρως τραγικός. Οἱ εὐλαβεῖς θεαταὶ παρὰ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν ἥρωα, παρὰ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν ἔνδοξον πρόγονον καὶ τὸν πάσχοντα ἄνθρωπον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσιν ἐν τῇ συνειδήσει των ὅτι δικαίως προεκάλεσε τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν διὰ τὴν ἀλαζονείαν του, διὰ τὴν ἔπαρσίν του, διὰ τὴν ἀνυπακοήν του εἰς τὰς συστάσεις τῆς Ἀθηνᾶς, διὰ τὴν σκληρότητά του ἀκόμη πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του Ὀδυσσέα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ ἀνυπακοή του εἶναι ἡ διαμαρτυρία μιᾶς πιεσθείσης μεγάλης ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἔμφυτον ὁ Αἴας, τῆς φιλοτιμίας, ἥτις εἶχε πληγωθῇ βαθύτατα μὲ τὴν προτίμησιν τοῦ Ὀδυσσέως. Οὕτως ἡ τιμωρία διὰ τὰς ὑπερβολάς, εἰς τὰς ὁποίας ὤθησεν αὐτὸν ἡ αὐτοπεποίθησις τῆς ὑπεροχῆς του καὶ ἡ συναίσθησις τῆς καταπατήσεως τοῦ δικαίου του, προκαλεῖ τὴν συμπάθειαν εἰς πᾶσαν εὐαίσθητον ψυχήν. Καὶ εὐαίσθητοι δὲν ἦσαν μόνον αἱ ψυχαὶ τῶν θεατῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἥρωος. Οὕτω, τεχνικώτατα, τὴν φρίκην τῶν θεατῶν ἀπὸ τὴν θέαν τοῦ ἥρωος μὲ τὸ παραστρατημένον λογικὸν διαδέχεται ἡ συμπάθεια διὰ τὸν πάσχοντα ἄνθρωπον. Καὶ ἡ συμπάθεια εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν φόβον ἀφ' ἑνὸς μήπως ὁ ἥρως πάθῃ καὶ μεγαλύτερόν τι κακόν, ἀφοῦ τόσον σφοδρῶς ὠργίσθη κατ' αὐτοῦ ἡ παντοδύναμος θεά, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀνησυχίαν ἀφ' ἑτέρου τῆς ψυχῆς τῶν θεατῶν μήπως ἀσυνειδήτως ὅλως καὶ αὐτοὶ ἐκαυχήθησαν ποτὲ ἢ ἐφάνησαν ἀλαζόνες καὶ προκαλέσωσι τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν ἐναντίον των. Ἀπὸ τῶν πρώτων στίχων (1 - 2) «*δέδορκά σε πεῖραν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον*» φέρει ὁ ποιητὴς εἰς τὴν μνήμην τῶν θεατῶν τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς προσωπικότητος τοῦ Ὀδυσσέως, γνωστὸν ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, τὴν ἱκανότητά του νὰ ἐξιχνιάζῃ τὰ δόλια σχέδια τῶν ἐχθρῶν του καὶ νὰ ματαιώνῃ αὐτά. Πόσον δὲ γοητευτικὴ εἶναι ἡ τραγικὴ εἰρωνεία, ἡ ἐκλεκτὴ αὕτη τοῦ ἀριστοτέχνου τραγικοῦ δεξιοτεχνία. Ἐνῷ ὄχι μόνον οἱ θεαταί, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ ἥρωος οἰκτείρει αὐτὸν διὰ τὴν διασάλευσιν τῶν φρενῶν του, ἐνῷ εἶναι δυστυχέστατος, διότι τὴν ὑπέροχον ἀνδρείαν του, τὴν ἀκράτητον ὁρμήν του οἱ ἀμείλικτοι θεοὶ κατηύθυναν κατὰ τῆς ἀγέλης τῶν ποιμνίων, ἐνῷ εἶναι παράφρων, ἐνῷ ἔχει γίνει περίγελως εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν του, νομίζει ἑαυτὸν εὐτυχῆ καὶ γελᾷ τὸν Αἰάντειον γέλωτά του (βλ. λ.), ὅστις ἔγινε παροιμιώδης.

Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προλόγῳ τῆς ἀρχαιοτέρας ταύτης τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους ἔβλεπεν ὁ θεατὴς τὴν διαφορὰν τῶν ἀντιλήψεων Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου Δὲν καταδιώκει ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ τὸν ἥρωα ἡ σκοτεινὴ καὶ ἀόρατος εἰς τοὺς θεατὰς ἀγρία Μοῖρα μὲ πεῖσμα ἀδικαιολόγητον, ἀλλὰ τὸν ἀσεβῆ καυχηματίαν ἡ παντοδύναμος καὶ πάνσοφος θεά, ἐκπροσωποῦσα τὴν Θείαν Δικαιοσύνην. Εἶναι καταφανὴς ἡ ἠθικὴ πρόθεσις τοῦ ποιητοῦ.

Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ προλόγου.— Θαυμαστὴ εἶναι ἐν τῷ προλόγῳ καὶ ἡ ἁρμονία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς του μὲ τὴν ἀλληλουχίαν τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν προσώπων. Εἰς τὴν ἤρεμον ψυχικὴν κατάστασιν τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις γνωρίζει τὸν σκοπὸν τῆς κατασκοπείας, καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις μετὰ θάρρους—ἐθελοντὴς ἀνέλαβε τὴν ἐπιχείρησιν (σ. 24)—καὶ προσοχῆς καὶ ὑπολογισμοῦ βαίνει πρὸς τὸν σκοπόν του, ἀνταποκρίνεται ἐν ἀρχῇ τοῦ προλόγου μορφὴ διαλογικὴ μὲ ἐκτενέστερον τὸν λόγον ἀμφοτέρων τῶν προσώπων. Εἰς τὸν διάλογον ὅστις ἐπακολουθεῖ, τὸν ὁποῖον θερμαίνει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ὀδυσσέως νὰ μάθῃ ἂν ὁ Αἴας ἔσφαξε τὰ ζῷα καὶ τοὺς βοσκοὺς καὶ τίνα ἐλατήρια ὤθησαν αὐτὸν εἰς τοῦτο, ἀνταποκρίνεται ἡ στιχομυθία, διαλογικὴ μορφὴ γοργὴ μὲ ἀλλεπαλλήλους ἐρωταποκρίσεις. Καὶ ὅτε ὁ σκοπὸς ἐπετεύχθη —ἔμαθεν ὁ Ὀδυσσεὺς ὅ,τι ἤθελε νὰ μάθῃ—, ὁ διάλογος λαμβάνει καὶ πάλιν τὴν ἀφηγηματικὴν διαλογικὴν μορφήν, δηλ. τὴν μορφὴν τῆς ψυχικῆς ἠρεμίας διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν στιχομυθίαν, τὸν τύπον τῆς γοργότητος καὶ εὐστροφίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συγκινήσεως τῆς ψυχῆς, ὅτε ἡ Ἀθηνᾶ ἀνακοινώνει εἰς τὸν Ὀδυσσέα, ὅτι θὰ φέρῃ ἐνώπιόν του τὸν Αἴαντα. Τὴν γοργὴν μορφὴν ἔχει καὶ ὁ διάλογος Ἀθηνᾶς καὶ Αἴαντος, διότι ἡ ψυχὴ τοῦ ἥρωος ἐρεθίζεται καταλλήλως ὑπὸ τῶν ἐρωτήσεων τῆς Ἀθηνᾶς. Οὕτω τὴν ποικιλίαν τῶν ἀλληλοδιαδεχομένων ἀποχρώσεων τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν προσώπων ἐξέφρασεν ὁ ποιητὴς μὲ ποικίλας διαλογικὰς μορφάς, αἵτινες μετά τινος συμμετρίας διαδέχονται ἀλλήλας. Ἡ ἁρμονία αὐτὴ περιεχομένου καὶ μορφῆς μὲ τὰς αὐξομειώσεις τοῦ τόνου τῆς φωνῆς τῶν ὑποκριτῶν καὶ τοὺς χρωματισμοὺς αὐτῆς ἀσφαλῶς θὰ προεκάλει τὴν ἐντύπωσιν πολυτόνου μουσικοῦ συνθέματος.

Ἡ «πάροδος» τῆς τραγῳδίας.—Ἀθηνᾶ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐξέρχονται τῆς σκηνῆς ἀφοῦ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἀποστολήν των, καὶ ὁ ποιητὴς μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Χοροῦ εἰς τὴν ὀρχήστραν μετοχετεύει ἀλλεπάλληλα κύματα συγκινήσεων εἰς τὰς ψυχὰς τῶν θεατῶν. Οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Αἴαντα ναῦται ἔρχονται πεφοβισμένοι «ὡς αἱ δειλαὶ περιστεραὶ» (στ. 140). διότι κατετρόμαξεν αὐτοὺς ἡ συκοφαντικὴ διάδοσις ὅτι ὁ Αἴας, τοῦ ὁποίου ἡ εὐτυχία εἶναι εὐτυχία των καὶ ἡ συμφορά του συμφορά των (στ. 136. ἔσφαξε τὰ ποίμνια τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ οἱ συκοφάνται φλυαροῦσι, λέγει ὁ Χορός, διότι δὲν ἐμφανίζεται ὁ Αἴας νὰ διασκορπίσῃ αὐτούς, ὅπως ὁ ἀετὸς διασκορπίζει μὲ τὴν ἐμφάνισίν του τὰ φλύαρα μικρὰ πτηνά. Ἔρχονται λοιπὸν νὰ ἱκετεύσωσι τὸν ἥρωα νὰ μὴ ἀνέχεται τὴν συκοφαντίαν, ἥτις ὡς τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ὠθοῦσιν εὔνοϊκοὶ ἄνεμοι πρὸς πυκνόφυτον δάσος, ἥναψε καὶ καγχάζουσιν οἱ ἐχθροὶ καὶ θλίβονται οἱ φίλοι.

Μὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Χοροῦ εἰς τὴν ὀρχήστραν συνῆλθον μὲν οἱ θεαταὶ ἐκ τῆς φρίκης τὴν ὁποίαν εἶχε προκαλέσει ἡ θέα καὶ ἡ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἥρωος, ἀλλ' ἀρχίζουσι νὰ ἐνδιαφέρωνται ζωηρότερον ἔτι διὰ τὴν ἐκτύλιξιν τῆς ὑποθέσεως, διὸ

Digitized by Google

ηὔξησε καὶ ὁ φόβος των διὰ τὴν τύχην τοῦ ἥρωος, μετὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Χοροῦ ὅτι ἡ σφαγὴ τῶν ποιμνίων προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ. Ἀναμφιβόλως σοβαρὰ γεγονότα θὰ ἐπακολουθήσωσιν. Οὕτως ἐνῷ φαινομενικῶς ἐσταμάτησε τὴν δρᾶσιν τὸ πρῶτον χορικὸν ᾆσμα, μὲ τὸ νέον συναίσθημα τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν, μὲ τὴν νέαν κατεύθυνσιν τὴν ὁποῖαν ἔδωκεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς τραγῳδίας, ἥτις μαντεύουσιν ὅτι θὰ εἶναι μία πάλη ἀλληλοσυγκρουομένων παθῶν (παραφροσύνης ἥρωος καὶ ἀγρίας ὀργῆς Ἀτρειδῶν) καὶ συναισθημάτων (ἀγάπης καὶ στοργῆς τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν πάσχοντα ἥρωα οἰκειων καὶ φίλων), ὄχι μόνον δὲν ἐσταμάτησε τὴν δρᾶσιν, ἀλλ' ὑπέδειξε καὶ τίνα κατεύθυνσιν θὰ λάβῃ ἡ ὑπόθεσις τῆς τραγῳδίας.

Ἐνῷ ὁ Χορὸς ἀναμένει νὰ ἴδῃ τὸν Αἴαντα, ἐξέρχεται τῆς σκηνῆς του ἡ Τέκμησσα, ἡ δοριάλωτος σύζυγός του, ἥτις ἀρχίζει μὲ τὸν Χορὸν συζήτησιν, τὴν ὁποίαν τὸ πάθος καὶ ἡ στοργὴ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸν ἥρωα ναυτῶν καὶ συζύγου μεταβάλλει εἰς θρηνῳδίαν, τὸν πρῶτον *κομμόν*. Αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῆς Τεκμήσσης πληροφορίαι ἀποκαλύπτουσιν εἰς τὸν Χορὸν ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Αἴαντος καταχραυγὴ τοῦ στρατοῦ δὲν εἶναι συκοφαντία καὶ μὲ σπαραγμὸν ψυχῆς ἐκδηλώνει τότε οὗτος τὸν φόβον του διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Αἴαντος. Ἡ ἐκδήλωσις δὲ τοῦ φόβου τοῦ Χοροῦ ἀποκαλύπτει εἰς τὴν Τέκμησσαν ὅτι τὰ σφαγέντα ποίμνια ἦσαν τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ οὐχὶ τῶν Τρώων. Πανικόβλητος ὁ Χορὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ νὰ ριφθῇ εἰς τὰ πλοῖα διὰ νὰ διαφύγῃ τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ συγκρατεῖται μὲ νέαν πληροφορίαν τῆς Τεκμήσσης ὅτι ὁ Αἴας ἔχει συνέλθει ἐκ τῆς μανίας του.

Οὕτω τεχνικώτατα, μὲ τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ ὑλικοῦ διάταξιν, εἰς τὸν πρῶτον κομμὸν ἔγινεν ἡ διπλῆ ἀναγνώρισις: Ἡ Τέκμησσα ἔμαθεν ὅτι τὰ σφαγέντα καὶ βασανισθέντα κτήνη ἦσαν τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὁ Χορὸς ὅτι ὁ Αἴας ἔσφαξε τὰ ποίμνια καὶ τοὺς βοσκούς· καὶ τὰ πρόσωπα εἰσῆλθον εἰς νέας περιπετείας. Τὴν θλιβερὰν αὐτὴν διπλῆν ἀναγνώρισιν συνοδεύει ὡς μόνη παρήγορος ἐλπὶς ἡ πληροφορία τῆς θεραπείας τοῦ Αἴαντος. Καὶ ταύτην ὅμως φυγαδεύει ἡ λεπτομερειακὴ ἀφήγησις τῆς Τεκμήσσης πρὸς τὸν Χορὸν κατὰ τίνα τρόπον ἐβασάνισε τὰ ἀπαχθέντα εἰς τὴν σκηνὴν ζῷα καὶ εἰς ποίαν ψυχικὴν ἀπόγνωσιν περιῆλθεν, ὅτε ἔμαθε, συνελθὼν εἰς ἑαυτόν, ὅσα ἐν τῇ παραφροσύνῃ του ἔπραξε. Ἡ ἀπόγνωσίς του αὕτη ἔφερε καὶ τὴν Τέκμησσαν ἐκτὸς τῆς σκηνῆς τοῦ Αἴαντος διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομήν των πρὸς παρηγορίαν του, διότι φοβεῖται πολὺ ὅτι κακόν τι δι' ἑαυτὸν μελετᾷ.

Ἡ πρώτη περὶ αὐτοκτονίας τοῦ ἥρωος ὑπόνοια.—Οὕτω μὲ τὴν διήγησιν τῆς Τεκμήσσης ὁ ποιητὴς ἔρριψεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν τὸν σπόρον τῆς ὑπονοίας τοῦ τραγικοῦ τέλους τοῦ ἥρωος (στ. 326). Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου ἡ εὔστροφος τοῦ ποιητοῦ τέχνη διακόπτει τὴν περιγραφὴν τῆς θλιβερᾶς εἰκόνος τῶν θρήνων καὶ ὀδυρμῶν τοῦ Αἴαντος, διὰ νὰ ὑψώσῃ τὴν συγκίνησιν τῶν θεατῶν εἰς τὸ κατακόρυφον. Διακόπτεται ὁ διάλογος, διότι τὸ θέατρον ἀντηχεῖ ἐκ τῶν κραυγῶν τῆς ἀπελπισίας τοῦ Αἴαντος. «*Ἰώ μοί μοι*», κραυγάζει κατ' ἐπανάληψιν ἐκ τῆς σκηνῆς του ὁ ἥρως, καὶ Τέκμησσα καὶ Χορός, ἔντρομοι, διακόπτουσι τὴν συζήτησιν καὶ προσπαθοῦσι νὰ εὕρωσι τὰ αἴτια, ἅτινα ἧναψαν καὶ καὶ πάλιν τὸ πάθος του. «*Ἰὼ παῖ παῖ*», ἀντηχεῖ ἡ γοερὰ κραυγὴ τοῦ Αἴαντος καὶ ἡ φιλόστοργος τῆς μητρὸς καρδία λαχταρᾷ ἐκ φόβου μὴ πάθῃ τι κακὸν ὁ μονάκριβός της Εὐρυσάκης. Τεχνικωτάτη εἶναι καὶ ἡ προπαρασκευὴ αὕτη τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Αἴαντος καὶ ἡ συγκινητικωτάτη ψυχικὴ διατάραξις τῆς Τεκμήσσης. Γραφικώτατα ἀπεικόνισεν αὐτὴν ὁ ποιητὴς εἰς τὸ σπαρακτικὸν δίστιχόν του. «*Ὤ μοι· τάλαιν', Εὐρύσακες, ἀμφί σοι βοᾷ. Τί ποτε μενοινᾷ; ποῦ ποτ' εἶ; τάλαιν' ἐγώ.*», εἰς τὸ ὁποῖον αἱ διπλαῖ ἐρωτήσεις, οἱ ἐπαναλαμβανόμενοι ταλανισμοὶ τῆς δυστυχίας της, ἡ ἀνωμαλία τῆς πλοκῆς τῶν προτάσεων καὶ ἡ συσσώρευσις τοῦ δηλωτικοῦ τοῦ πάθους γράμματος (*π*) προκαλοῦσι τὴν ἐντύπωσιν φυσιολογικῆς ἀπηχήσεως τοῦ τρόμου τῆς ψυχῆς τῆς φιλοστόργου μητρός. Εἰς τετάρτην κραυγήν του ὁ Αἴας ζητεῖ τὸν Τεῦκρον καὶ ὁ Χορὸς κρίνει σκόπιμον νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ τοῦ ἥρωος μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ παρηγορίαι του θὰ θεραπεύσωσι τὴν κατάστασίν του. Ἡ Τέκμησσα ἀνοίγει τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ Αἴαντος καὶ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον πρότερον μόνον ἡ φαντασία τῶν θεατῶν εἶχεν εἰσδύσει, ἐμφανίζεται εἰς τὰ βλέμματα τῶν συγκεκινημένων θεατῶν ὁ ἥρως κρατῶν τὸ ξίφος καὶ αἱμόφυρτος ἐπὶ τοῦ σωροῦ τῶν νεοσφαγέντων ζῴων.

Ἡ ἠθικὴ ἀπόγνωσις τοῦ Αἴαντος.— Καθ' ὅλην τὴν σκηνὴν τοῦ β' κομμοῦ (στ 348—429) ὁ Αἴας οἰκτίρων ἑαυτόν, καὶ ὁτὲ μὲν παρακαλῶν τοὺς ἀφωσιωμένους ναύτας του νὰ φονεύσωσιν αὐτόν, ὁτὲ δὲ θρηνῳδῶν διὰ τὸ κατάντημά του νὰ γίνῃ ὁ περίγελως τῶν ἐχθρῶν του καὶ μάλιστα τοῦ ρυπαρωτάτου τὴν ψυχὴν πανούργου Ὀδυσσέως ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μελλοθανάτου. Παρακαλεῖ τὸν πρόγονόν του Δία νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸ φωτεινότατον δι' αὐτὸν σκότος τοῦ Ἅδου, ἀφοῦ μάθῃ ὅτι ἐτιμώρησε τοὺς Ἀτρείδας καὶ τὸν «αἱμυλώτατον— ἐχθρὸν ἄλημα — Ὀδυσσέα» (στ. 387—391), καὶ τέλος ἀποχαιρετίζει τὴν ὡραίαν Τρωϊκὴν φύσιν, ἥτις οὐδέποτε εἶδεν ἀνδρειότερον αὐτοῦ Ἕλληνα. Εἰς μάτην Τέκμησσα καὶ Χορὸς προσπαθοῦσι νὰ παρηγορήσωσιν αὐτὸν μὲ σοφὰ ἀποφθέγματα τῆς κοινωνικῆς πείρας, «...*μὴ κακὸν κακῷ διδοὺς ἄκος* (θεραπείαν) *πλέον τὸ πῆμα τῆς ἄτης τίθει*» (στ. 361, 377 κ. ο. κ.), μὲ παρακλήσεις καὶ δάκρυα (στ. 366). Εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἥρωος φαίνεται ὅτι ἔχει ρίψει βαθείας τὰς ρίζας της ἡ κατηραμένη σκέψις τῆς αὐτοκτονίας. Ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας μετεδόθη εἰς τὴν ψυχήν... Ἡ πνευματικὴ διατάραξις μετέπεσεν εἰς ἠθικὴν ἀπόγνωσιν. Εἰς τὰς τραγικὰς μέχρι τοῦδε πράξεις προσετέθη ἡ ἀγρία ἀπελπισία ἑνὸς γενναίου, ὅστις ἀντιμετωπίζων τὰς πράξεις τῆς τρέλλας του δὲν βλέπει ἄλλην σωτηρίαν ἀπὸ τὸν θάνατον διὰ νὰ διαφύγῃ τὴν καταισχύνην. Οὕτως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐπεισοδίου ὁ ποιητὴς ἀπασχολεῖ τοὺς θεατὰς μὲ τὰ τελευταῖα γεγονότα τῆς τραγῳδίας, ὄχι μὲ τὴν παραφροσύνην τοῦ ἥρωος, ἥτις εἶναι ἔργον τῶν θεῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν ἑκούσιον θάνατόν του, ὅστις εἶναι ἔργον ἰδικόν του. Ὁ ποιητὴς ὅμως δὲν θ' ἀφήσῃ τὸ δευτερογενὲς αὐτὸ νόσημα, τὴν ἠθικὴν ἀπόγνωσιν, ἀπολέμητον... θ' ἀναβάλῃ τὴν αὐτοκτονίαν, ἕως οὗ ἐκδηλωθῇ ἐναργῶς οὐχὶ ὡς ἔκρηξις ἀπελπισίας ἐκ τῆς ἀκουσίας μανίας, ἀλλ' ὡς στοχαστικὴ ἀπόφασις μὲ τὴν ὁποίαν καὶ μόνην θ' ἀποφύγῃ ὁ ἥρως τὴν καταισχύνην. Τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τοῦ ποιητοῦ ἀπολαύομεν εἰς τὸ β' ἐπεισόδιον (στ. 430-595).

Οὕτω μέχρι τοῦδε ἔχομεν τὴν ἑξῆς ἐξέλιξιν τῶν παθῶν τοῦ ἥρωος καὶ τῶν συναισθημάτων τῶν θεατῶν. Ἡ ἄδικος κρίσις τῶν Ἀτρειδῶν ἐπλήγωσε βαθύτατα τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Αἴαντος καὶ ἐκ τῆς πληγῆς ἀνέβλυσεν ἄφθονον τὸ δηλητήριον τῆς μανίας τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ἐνόχων τῆς ἀδικίας του. Τὸ πάθος τοῦτο ἐν τῇ ὁρμῇ του παρασύρει τὸ λογικὸν τοῦ ἥρωος, ὅστις ἐν τῇ παραφροσύνῃ του σφάζει καὶ βασανίζει ποίμνια καὶ βοσκοὺς ἀντὶ τῶν ἐχθρῶν του. Διὰ τὴν ἀγρίαν αὐτὴν ἐκδίκησιν, ὡς ἐνόμιζεν, οὐδεμίαν δεικνύει μεταμέλειαν καὶ ἀπαντᾷ μὲ ἀλαζονείαν καὶ ἀνευλάβειαν εἰς τὰς συστάσεις τῆς Ἀθηνᾶς περὶ συγγνώμης πρὸς τοὺς ἐχθρούς του. Λόγοι καὶ ἔργα λοιπὸν τοῦ ἥρωος τὴν φρίκην μόνον προκαλοῦσι. Τὴν φρίκην ὅμως μεταβάλλει εἰς οἶκτον ἡ τέχνη τοῦ ποιητοῦ, διότι τὴν μανίαν ἀποκαλύπτει ὡς νόσον, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ ὀργὴ τῆς παντοδυνάμου θεᾶς, καὶ τὸν ἥρωα ἐμφανίζει ὡς ἕνα πάσχοντα ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ δυστυχία προκαλεῖ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ του τὴν εὐσπλαγχνίαν. Τὸν οἶκτον τῶν θεατῶν μετὰ δεξιοτεχνίας ἐπαυξάνει ὁ ποιητὴς καὶ προάγει μάλιστα εἰς συμπάθειαν, διότι ἀνθρώπινον εἶναι νὰ οἰκτίρῃ τις καὶ τὸν πάσχοντα ἐγκληματίαν λησμονῶν τὸ ἔγκλημα, πολὺ δὲ περισσότερον, ὅταν ἐγκληματίας εἶναι εἷς ἔνδοξος ἥρως, ὅστις διέπραξε τὸ ἔγκλημα ἐν τῇ παραφορᾷ του. Τί πταίει αὐτὸς ἂν οἱ θεοὶ διεσάλευσαν τὸ λογικόν του; Οὕτως ἡ φρίκη ἐφυγαδεύθη ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν θεατῶν καὶ ἐκυριάρχησεν ἐν αὐτῇ ὁ οἶκτος, ὅστις ἐξειλίχθη εἰς συμπάθειαν ἥτις ἐπαυξάνει διὰ τῆς παρόδου τοῦ Χοροῦ, διότι τὸν πάσχοντα ἀπειλεῖ ὁ κίνδυνος τοῦ λιθοβολισμοῦ, καὶ διὰ τῶν μετέπειτα σκηνῶν τοῦ ἔργου. Οὕτως ἐλώφασεν ἡ φρίκη καὶ πνέει ἡ αὔρα τοῦ οἴκτου τὴν ὁποίαν ζωογονοῦσι καὶ ἐνδυναμώνουσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ πληροφορίαι τῆς Τεκμήσσης περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἥρωος, καὶ ἀφ' ἑτέρου κάποιος ἀόριστος φόβος μήπως ὁ ἴδιος μελετήσῃ τι κακὸν δι' ἑαυτόν. Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἥρωος εἰς τὸν δεύτερον κομμὸν οἱ θεαταὶ ἀναβαίνουσι βαθμιαίως, χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, τὰς βαθμίδας ὑψηλοτέρων καὶ γοητευτικωτέρων συγκινήσεων, τῶν συγκινήσεων τῆς στοργῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ, συναισθημάτων ἅτινα καὶ ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὴν λεπτὴν εὐαισθησίαν τῶν θεατῶν καὶ εἶχεν ὡς σκοπόν της ν' ἀναπτύσσῃ ἡ Ἑλληνικὴ τραγῳδία *(H. Patin* «Sophocle» P 16).

Δεινὰ τῆς ψυχῆς διλήμματα. — Εἰς τὸ β' ἐπεισόδιον (στ. 430-595) ὁ ἥρως οἰκτίρει ἑαυτὸν διὰ τὴν τύχην του. Εὑρίσκεται πρὸ ἀδιεξόδου. Τί νὰ κάμῃ; Εἶναι μισητὸς εἰς τοὺς θεούς, μισητὸς εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἀχαιῶν, τοὺς Τρῶας καὶ τὴν χώραν των. Νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Σαλαμῖνα εἰς τὴν ὁποίαν γεραρὸς πατὴρ καὶ φιλόστοργος μήτηρ μετὰ πόθου ἀναμένουσιν αὐτόν; Ἀλλὰ πῶς θὰ ἀντικρύσῃ ἄνευ ἀριστείου τὸν πατέρα του ὅστις ἐξ αὐτῆς τῆς Τροίας ἐπανῆλθεν ἄλλοτε εἰς τὴν Σαλαμῖνα ἔνδοξος καὶ μὲ τὰ πρῶτα βραβεῖα τετιμημένος; Νὰ δράμῃ κατὰ τῶν τειχῶν τῆς Τροίας καὶ μαχόμενος νὰ εὕρῃ ἔνδοξον θάνατον; Ἀλλὰ ἡ πρᾶξίς του αὐτὴ θὰ προξενήσῃ χαρὰν εἰς τοὺς μισητοὺς Ἀτρείδας. Οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη λύσις σώζει αὐτὸν ἐκ τῆς καταισχύνης. Ἀμφότεραι αἱ σκέψεις ὠθοῦσι τὸν ἥρωα πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν, ὡς ὑποδηλοῦται ἐκ τῆς φράσεώς του «*Ἀλλ' ἢ καλῶς ζῆν, ἢ καλῶς τεθνηκέναι τὸν εὐγενῆ χρή*» (στ. 479), ἥτις εἶναι τὸ συμπέρασμα τῶν συλλογισμῶν του. Οὕτως ἐπιτυγχάνει ὁ ποιητὴς ὄχι μόνον νὰ μὴ φανῇ ἡ αὐτοκτονία βιαία κίνησις σφοδροῦ πάθους, ἀλλὰ ἐνέργεια λελογισμένη, ἀλλ' ἐπιτυγχάνει ἔτι μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ, μὲ τὴν μετάπτωσιν ἐκ τῆς λυρικῆς μορφῆς τοῦ *κομμοῦ* εἰς τὸν ἥρεμον *ἴαμβον*, νὰ δώσῃ καὶ μίαν καλλιτεχνικὴν εἰκόνα τοῦ πάθους τοῦ ἥρωος, ὅπερ μεθ' ὁρμῆς ἐν ἀρχῇ χύνεται εἰς τὸν χείμαρρον τοῦ κομμοῦ, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν παραπονετικὴν ἐκροὴν τοῦ διαλόγου, ὅστις μὲ τὴν ἠρεμίαν του καθησυχάζει καὶ τοὺς θεατὰς ἀκόμη, ὥστε νὰ δυνηθῶσιν ἀνέτως ν' ἀπολαύσωσι τὴν τέχνην τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν πόνων καὶ τῶν μυστικῶν της.

Χορὸς καὶ Τέκμησσα ἐπωφελοῦνται τῆς ἠρεμίας τοῦ ἥρωος διὰ νὰ παρηγορήσωσιν αὐτόν. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι δυστυχίαι μεγαλύτεραι, λέγει ἡ Τέκμησσα, ὡς ἡ δουλεία ἀνθρώπου ὅστις ἐγεννήθη ἐλεύθερος, ὅπως συνέβη εἰς αὐτήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Αἴας κατέστησε τὴν ζωὴν ἀνεκτήν, καὶ ὡς ἐκείνη τὴν ὁποίαν κινδυνεύει νὰ ὑποστῇ καὶ αὐτὴ καὶ ὁ υἱός του εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τοῦ Αἴαντος, ὅτε θὰ ἀκούωσι λόγους πικρούς, οἵτινες θὰ εἶναι ἐντροπὴ καὶ διὰ τὸν Αἴαντα καὶ διὰ τὸ γένος του (στ. 505). Οἱ λόγοι οὗτοι κλονίζουσι τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἥρωος. Μήπως λοιπὸν ὀφείλει νὰ ζήσῃ διὰ νὰ μὴ στερηθῶσι τοῦ προστάτου των δυστυχὴς σύζυγος καὶ νήπιον ἔτι τέκνον; Εἶναι ἰσχυροτάτη ἡ ἀντίδρασις αὕτη, τὴν ὁποίαν μετὰ τέχνης προεκάλεσεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος ὁ ποιητής. Καὶ τὴν ἀντίδρασιν ἐνεδυνάμωσαν ἔτι μᾶλλον αἱ συγκινητικαὶ ἱκεσίαι τῆς Τεκμήσσης (στ. 506 καὶ ἑξῆς), αἵτινες ἐπράϋναν καὶ τὸ πάθος τοῦ ἥρωος, διότι οὐδὲν φάρμακον καταπραΰνει τὸν πόνον τοῦ δυστυχοῦς, ὅσον ἡ παρηγορία ὅτι ὁ δυστυχὴς εἶναι χρήσιμος εἰς ἄλλους δυστυχεστέρους αὐτοῦ. Ὁ οἶκτος διὰ τὴν ξένην δυστυχίαν σώζει ἡμᾶς ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν διὰ τὴν ἰδικήν μας δυστυχίαν, ὅπως προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ Saint-Marc Girardin (*Μαθημ. Δραματ. μεταφρ. Α. Βλάχου* Τ. Α' σ. 79). Οὕτω διὰ τῶν συγκινητικῶν σκηνῶν τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ἡ ἐλπὶς καὶ ὁ φόβος τῶν προσφιλεστάτων τοῦ Αἴαντος ὁ ποιητὴς ἐπιτυγχάνει νὰ συγκρατῇ καὶ νὰ ποικίλλῃ τὴν προσδοκίαν τῶν θεατῶν, οἵτινες διαισθάνονται τὴν τραγικὴν λύσιν. Ὁ κλονισμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος εἶναι κατάδηλος καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας του νὰ ἴδῃ τὸν Εὐρυσάκη. Ἀσυναισθήτως ἡ ζωή, ἥτις δὲν θέλει νὰ φύγῃ, ζητεῖ βοήθειαν ἀπὸ τὴν τρυφερὰν ἐκείνην ὕπαρξιν, ἥτις ἔχει δικαιώματα νὰ ζητήσῃ τὴν παράτασίν της. Πόσον συγκινητικὴ εἶναι ἐν τῇ τρυφερότητί της ἡ σκηνή! πόσον θελκτικὴ ἡ εἰκὼν τοῦ συμπλέγματος Αἴαντος - Τεκμήσσης - Εὐρυσάκους! Τὴν σκηνὴν αὐτήν, γράφει ὁ H. Patin (Sophocle σελ. 19), εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Fénélon, ὅταν καθίζῃ εἰς τὰ γόνατα τοῦ ἀναχωροῦντος διὰ τὴν Τροίαν Ὀδυσσέως τὸν Τηλέμαχον διὰ νὰ ἀκούσῃ λόγους ἀκαταλήπτους μὲν διὰ τὴν ἡλικίαν του, ἀλλ' ἀνεξαλείπτους εἰς τὴν μνήμην του, καὶ διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτούς, ὅταν θὰ ὡριμάσῃ ἡ διάνοιά του καὶ οἱ βραχίονές του θὰ εἶναι ἰσχυροί. Οὕτως ὁ Εὐρυσάκης οὔτε τὰ δάκρυα τῆς μητρός του ἐννοεῖ τί σημαίνουσιν, οὔτε οἱ ἀποχαιρετισμοί, αἱ συμβουλαὶ καὶ οἱ στοργικοὶ λόγοι τοῦ πατρός του. Θὰ ἐνθυμῆται ὅμως καὶ θὰ ἐννοήσῃ αὐτούς, ὅταν θὰ ἔχῃ χεῖρας, αἵτινες θὰ δύνανται νὰ φέρωσι τὴν ἀσπίδα τοῦ πατρός του, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα *(εὐρύ-σάκος)* εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν (στ. 574), καὶ θὰ δύναται νὰ εἶναι ἄξιος κληρονόμος τῆς δόξης του. Ὁ μικρὸς Εὐρυράκης, τὸν ὁποῖον κρατεῖ ὁ Αἴας εἰς τοὺς κόλπους του, θὰ εἶναι ὁ Αἴας τῆς ἐπομένης γενεᾶς, ἡ ἐλπὶς τοῦ μέλλοντος, ἡ παρηγορία τῆς δυστυχοῦς συζύγου μὲ τὰς ἐλπίδας τῆς μητρός. Θὰ ἀξιωθῇ ἆρά γε νὰ ἴδῃ τὸν Εὐρυσάκη πελώριον ὡς τὸν πατέρα του, ὑπερήφανον, ἀγέρωχον ὡς ἐκεῖνος, χαρὰν εἰς τοὺς φίλους, τρόμον εἰς τοὺς ἐχθρούς; ἀλλὰ καὶ εὐτυχέστερον ἐκείνου, ὡς καὶ ὁ ἴδιος ὁ πατήρ του εὔχεται, ὅταν τὸν κρατῇ εἰς τὴν ἀγκάλην μὲ τοὺς συγκινητικοὺς καὶ στοργικοὺς λόγους του «*ὦ παῖ, γένοιο πατρὸς εὐτυχέστερος, τὰ δ' ἄλλ' ὅμοιος· καὶ γένοι' ἂν οὐ κακός*» (στ. 550), οἵτινες ἔμειναν ἀλησμόνητοι; Τοὺς στίχους τούτους ὁ Ρακίνας εἶχε μεταφράσει εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του κειμένου τῆς τραγῳδίας ὡς ἑξῆς: «O mon fils, sois un jour plus heureux que ton père ;—du reste avec honneur tu peux lui ressembler». Ὁλόκληρος αὐτὴ ἡ σκηνὴ μαρτυρεῖ καὶ μὲ πόσην δεξιοτεχνίαν καὶ πνευματικὴν ἀνεξαρτησίαν ὁ Σοφοκλῆς ἀφωμοίωσε τὰ διδάγματα τοῦ μεγάλου διδασκάλου του, τοῦ Ὁμήρου, ἐκ τῶν παρομοίων σκηνῶν Ἀνδρομάχης—Ἕκτορος, καὶ Ἕκτορος—Ἀστυάνακτος (Ἰλ. Ζ 404 καὶ ἑξῆς).

Εἰς μάτην ὅμως γίνεται ἡ πάλη. Τὸ πάθος (ἡ ἠθικὴ ἀπόγνωσις) πλημμυρεῖ καὶ πάλιν τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος καὶ πνίγει ἐν αὐτῇ τὸ τρυφερὸν συναίσθημα

Digitized by Google

τῆς πατρικῆς στοργῆς. Ἀντιλαμβανόμεθα τοῦτο ἐκ τῶν συβουλῶν καὶ παραγγελιῶν τὰς ὁποίας δίδει διὰ τὸν Εὐρυσάκη καὶ διὰ τὰ ὅπλα του, ἅτινα θέλει νὰ συνταφῶσι μετ' αὐτοῦ (πλὴν τῆς ἀσπίδος του), ὡς ὁ θρυλικὸς νεώτερος *κλέφτης*, ὅστις γίνεται οὕτως ὁ γνήσιος ἀπόγονός του, διὰ τῆς κοινότητος τοῦ πόθου, διὰ τῆς κοινότητος τῆς ἀγάπης πρὸς τὰ τετιμημένα ὅπλα του. Ἀντιλαμβανόμεθα ἀκόμη ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ τραγικοῦ τέλους ἐνίκησε τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ζωήν, ἐκ τῶν βλασφημιῶν του διὰ τοὺς θεούς, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδὲν ὀφείλει, ὡς λέγει (στ 590), καὶ τῆς ψυχρᾶς συμπεριφορᾶς του πρὸς τὴν Τέκμησσαν, ἥτις ἱκετεύει αὐτὸν νὰ μὴ βλασφημῇ (στ. 592—4). Ἡ ἀπόφασις τῆς αὐτοκτονίας ἐκυριάρχησε, παρέσυρε πᾶν ἐμπόδιον, κατέβαλε πᾶν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον ἐπάλαισε πρὸς αὐτήν.

Ἡ παροῦσα δυστυχία, κατὰ τὸν ψυχολογικὸν νόμον τῆς ἀντιθέσεως, φέρει εἰς τὴν μνήμην τῶν ναυτῶν, τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας τοῦ βίου των εἰς τὴν ἀγαπητήν των Σαλαμῖνα, κατὰ τὸ στάσιμον (χορικὸν ᾆσμα), ὅπερ ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ζωηρὰ φαντασία των πλάττει τὴν εἰκόνα τῶν ὀδυρμῶν καὶ θρήνων, οἵτινες θὰ ἀκουσθοῦν, ὅταν γνωσθῇ ἐκεῖ ἡ παραφροσύνη τοῦ Αἴαντος. Οὕτως εἰς τὴν παραφροσύνην τοῦ Αἴαντος εἰς τὴν καταισχύνην του δι' ὅσα ἐν τῇ παραφροσύνῃ ἔπραξεν, ἐπεσωρεύθησαν αἱ λῦπαι καὶ οἱ φόβοι τοῦ Χοροῦ, οἱ θρῆνοι καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τῆς Τεκμήσσης καὶ ἐξυπακούονται ἀκόμη καὶ ἄλλοι στεναγμοὶ καὶ ἄλλα μοιρολόγια, ἅτινα θὰ ἀκουσθῶσιν ἐκεῖ που πλησίον τῶν θεατῶν, εἰς τὴν ἀγαπητήν των Σαλαμῖνα, ἀπὸ γέροντας γονεῖς διὰ τὴν συμφορὰν τοῦ τέκνου των, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ χαρά των, ἡ εὐτυχία των, ἡ ἐλπίς, ἥτις παρέτεινε τὴν ζωήν των. Ἀναμφιβόλως ὁ ποιητὴς θὰ εἶχε κατορθώσει ἡ συμπάθεια τῶν θεατῶν τῆς τραγῳδίας του νὰ φθάσῃ μέχρι δακρύων.

Τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ ἥρωος ἔχει καταστῇ πλέον ἀναπόφευκτον, οὐδεμία δὲ δύναμις φαίνεται ἱκανὴ καὶ ν' ἀναβάλῃ μόνον αὐτό... Καὶ ὅμως ἡ δαιμονία τέχνη τοῦ ποιητοῦ ἀνακαλύπτει καὶ ἄλλα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνει τὴν ἀναβολὴν τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μείνῃ ἀνενόχλητος ὁ Αἴας, διὰ νὰ προετοιμάσῃ μὲ πᾶσαν τὴν ἡσυχίαν του τὴν αὐτοκτονίαν, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς θέλει αὐτὴν ἀπόρροιαν τῶν στοχασμῶν του καὶ οὐχὶ ἔκρηξιν τοῦ πάθους του. Οὕτω, ἐνῷ ὁ χορὸς εἶχεν ἀποβάλει πᾶσαν ἐλπίδα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Αἴαντος, ἐξέρχεται οὗτος τῆς σκηνῆς κρατῶν τὸ ξίφος καὶ παρουσίᾳ τῆς Τεκμήσσης, ἥτις τὸν ἠκολούθει, λέγει πρὸς τὸν Χορὸν ὅτι «ἐθηλύνθη τὸ στόμα» ὑπὸ τῆς Τεκμήσσης καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι ὀφείλει νὰ ζήσῃ δι' αὐτὴν καὶ τὸ τέκνον των. Ἔχει λάβει τὴν ἀπόφασίν του καὶ ἡ ψυχή του εἶναι ἤρεμος πλέον Μαρτυρεῖ τοῦτο τὸ πλῆθος τῶν γνωμικῶν ἅτινα λέγει, καὶ ἅτινα εὐκόλως ἀπατῶσι, διότι πείθουσιν, ὅτι εἰς τὴν τεταραγμένην ψυχήν του καὶ τὴν σεσαλευμένην διάνοιάν του ἐπῆλθε γαλήνη, ἥτις ἀφίνει αὐτὸν νὰ σκέπτεται ὅτι ὁ χρόνος πάντα μεταβάλλει, ὅτι τὸ σκότος, τὴν θύελλαν, τὸν πανίσχυρον ἀκόμη ὕπνον, νικᾷ ἡ γαλήνη τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ψυχῆς, τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς· ὅτι εἰς τὰς σχέσεις του ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει ν' ἀγαπᾷ τὰς ἀκρότητας, διότι καὶ ὁ φίλος γίνεται ἐχθρὸς καὶ ὁ ἐχθρὸς φίλος (στ. 646-683)· καὶ δηλοῖ ὅτι θὰ μεταβῇ πρὸς καθαρμὸν εἰς τὰ λουτρὰ καὶ ὅτι θὰ κρύψῃ εἰς χῶρον ἀπάτητον τὸ ξίφος, τὸ δῶρον τοῦ μισητοῦ Ἕκτορος, διότι εἶναι ἀληθὴς ἡ παροιμία *«ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κοὐκ ὀνήσιμα»*. Ὁ δόλος τοῦ ἀδόλου Αἴαντος ἠπάτησε τὴν Τέκμησσαν καὶ τὸν Χορὸν—ἠπατήθησαν, διότι ἡ σωτηρία του ἦτο ὁ πόθος των καὶ μὲ τοὺς λόγους του ἔγινε καὶ ἐλπίς των—, ὄχι ὅμως καὶ τοὺς θεατάς, οἵτινες ἦσαν ἄριστα πληροφορημένοι ἐκ τῆς τεχνικῆς τῆς ὑποθέσεως ἐξελίξεως, τῆς διαγραφῆς τῶν χαρακτήρων, τῶν δισήμων φράσεων καὶ λέξεων τοῦ ἥρωος (στ. 556, 658, 660, 690, 692) καὶ τῆς εἰρωνικῆς πικρίας μὲ τὴν ὁποίαν ὁμολογεῖ, ὅτι θὰ ὑπακούῃ εἰς τὸ ἑξῆς τοὺς θεοὺς καὶ θὰ σέβεται τοὺς Ἀτρείδας (στ. 666-7).

Τὴν χαράν του διὰ τὴν μεταμέλειαν τοῦ Αἴαντος ἐκδηλώνει ὁ Χορὸς εἰς τὸ ἐπακολουθοῦν ὑπόρχημα μὲ ᾄσματα καὶ χορὸν ζωηρόν—τόσον εὐκόλως ἀπατῶνται οἱ ἄνθρωποι — καὶ καλεῖ τὸν Πᾶνα καὶ τὸν Ἀπόλλωνα νὰ μετάσχωσι τοῦ χοροῦ, διότι ὁ Αἴας «λαθίπονος πάλιν» μετέγνωσεν, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐν τῷ κόσμῳ, διότι «πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνει, κοὐδὲν ἀναύδητον» (στ. 713-714). Ἡ χαρὰ ὅμως δὲν διαρκεῖ πολύ, διότι καταφθάνει ὁ Ἄγγελος (ἐπεισ. δ'. στ 719 καὶ ἑξῆς), ὅστις φέρει τὴν ἀγγελίαν ὅτι ὁ μάντις Κάλχας συνέστησε νὰ κλείσωσι τὸν Αἴαντα εἰς τὴν σκηνὴν ἐπὶ μίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ μόνην θὰ διαρκέσῃ ἡ ὀργὴ τῆς Παλλάδος, διὰ τὴν ὑπερήφανον καὶ ἀσεβῆ ἀπάντησιν, τὴν ὁποίαν ἔδοσεν εἰς τὸν θεοσεβῆ πατέρα του συμβουλεύοντα αὐτὸν *«κρατεῖν δορί, σὺν θεῷ δ' ἀεὶ κρατεῖν»*, καὶ τὴν ἄλλην ἀλαζονείαν αὐτοῦ.

Ἡ παρεμβολὴ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἀνώνυμος ἀφηγητὴς τῶν συμβάντων, ἅτινα δὲν ἐξετυλίχθησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν, ἀναπαριστάνει ταῦτα ζωντανότατα διὰ τοῦ ζωηροῦ καὶ ἐναργοῦς ὕφους του, εἶναι τεχνικωτάτη διὰ τὴν ὅλην οἰκονομίαν τοῦ ἔργου, διότι δι' αὐτῆς προπαρασκευάζει ὁ ποιητὴς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν νὰ δεχθῶσιν ὡς δικαίαν τὴν τιμωρίαν τοῦ Αἴαντος ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς αὐτοκτονίας. Τέκμησσα καὶ Χορὸς σπεύδουσι τότε ἐν μεγάλῃ ταραχῇ πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Αἴαντος. Ἐρημοῦται ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου καὶ γίνεται μετασκευὴ αὐτῆς, μεθ' ἣν οἱ θεαταὶ βλέπουσιν εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς τὸν Αἴαντα. Τὸ τραγικώτατον μέρος τοῦ ἔργου θὰ ἐκτυλιχθῇ ἐνώπιόν των.

Ὅπως ἐν τῷ προλόγῳ εἶναι ἡρμονισμένον τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον τῆς τραγῳδίας μὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τῶν προσώπων, οὕτω καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ σειρᾷ τῶν σκηνῶν, ἀπὸ τῆς παρόδου μέχρι τοῦ μονολόγου τοῦ Αἴαντος. Τὴν πάροδον διαδέχονται κατὰ σειρὰν ὁ πρῶτος κομμός, τὸ α' ἐπεισόδιον, ὁ β' κομμός, τὸ β' ἐπεισόδιον, τὸ α' στάσιμον, τὸ γ' ἐπεισόδιον, τὸ ὑπόρχημα καὶ τὸ δ' ἐπεισόδιον, ὅπερ περιλαμβάνει καὶ τὸν μονόλογον· δηλ. τὰ ᾀσματικὰ μέρη (ἡ λυρικὴ μορφὴ) καὶ τὰ διαλογικὰ (ἡ ἐπικὴ μορφὴ) διαδέχονται ἄλληλα ἐναλλάξ, μὲ κανονικὴν σειράν. Οὕτω μία διαρκὴς παλίρροια παθῶν ἀπὸ ἐναλλασσομένας πλημμυρίδας καὶ ἀμπώτιδας συγκρατεῖ εἰς διαρκῆ συγκίνησιν τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν. Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς οὗτος ὀργανισμός, οὗτινος πλεῖσται εἶναι αἱ ποικίλαι δευτερεύουσαι διαλογικαὶ μορφαί, ἔχει διακοσμηθῇ μὲ ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (μεταφοράς, εἰκόνας, παραβολὰς κ.λ.π.), μετὰ τῆς λιτότητος ὅμως καὶ χάριτος, αἵτινες διέκρινον τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ καλοῦ.

Ο ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΙΑΝΤΟΣ. Μὲ πικρὰν εἰρωνείαν, ἥτις μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ πονεῖ δυνατά, ὁμιλεῖ ὁ ἥρως διὰ τὰς προετοιμασίας, τὰς ὁποίας ἔκαμε, καὶ διὰ τὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας ἔλαβε, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ θανάσιμον κτύπημα, τὸ ὁποῖον θὰ φέρῃ τὸ τραγικὸν τέλος του. Ρίπτει ἓν βλέμμα ἔπειτα διὰ νὰ πεισθῇ, ὅτι τίποτε δὲν ἐλησμόνησε καὶ εἶναι εὐχαριστημένος ὁ ταλαίπωρος. Ὅλα ἕτοιμα, τίποτε δὲν λείπει· ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἐξησφαλισμένη. Δὲν θὰ εἶναι τὸ βίαιον κτύπημα χειρός, τὴν ὁποίαν ὠθεῖ στιγμιαία ἔκρηξις μανίας, καὶ ἥτις θὰ πλήξῃ, ὅπου τύχῃ καὶ ὅπως τύχῃ, ἀλλὰ μία προμεμελετημένη ἐνέργεια, μία πρᾶξις στοχαστική. Ἔχει στερεωθῇ καλὰ εἰς τὴν γῆν τὸ ξίφος, τὸ ἀπαίσιον δῶρον τοῦ μισητοῦ Ἕκτορος. Ἡ ψυχὴ τοῦ θανασίμου ἐχθροῦ ἔχει τώρα δώσει εἰς αὐτὸ ζωήν· τὸ ξίφος ἔγινεν ὁ Σφαγεύς. Καὶ εἰς τὸν Σφαγέα αὐτόν, ὅστις ἔχει ψυχήν, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ του, ἔκαμνε πᾶσαν περιποίησιν. Διὰ τοῦτο ἐλπίζει νὰ γίνῃ φίλος καὶ νὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ εὕρῃ ταχὺν θάνατον ἐπάνω του. Ἀκόνη σκληρά, ἥτις μὲ ἀγριότητα τρώγει τὸν σίδηρον, παρεσκεύασε τὸν σφαγέα διὰ νὰ μὴ στομωθῇ ἀπὸ τὰς σκληράς του σάρκας. Ἀλλὰ μήπως θὰ εὐσπλαγχνισθῇ αὐτὸν ἡ γῆ καὶ θὰ ἀρνηθῇ τὴν βοήθειάν της εἰς τὸ ἀποτρόπαιον ἔγκλημα; Ὄχι, καὶ αὐτὸς ὁ φόβος λείπει. Ἡ γῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάρφωσε τὸ ξίφος, εἶναι ἡ ἐχθρικὴ χώρα, τὴν ὁποίαν ἔβαψε καὶ ἐμόλυνε μὲ τὸ αἷμα τῶν τέκνων της... Ἕτοιμα εἶναι ὅλα, λέγει ὁ ἥρως, μὲ ἀνακούφισιν, διότι ἔφθασεν εἰς τὸν σκοπόν του.

«Ὁ μὲν σφαγεὺς ἕστηκεν ᾗ τομώτατος
γένοιτ' ἄν, εἴτῳ καὶ λογίζεσθαι σχολή,
δῶρον μὲν ἀνδρὸς Ἕκτορος, ξένων ἐμοὶ
μάλιστα μισηθέντος, ἐχθίστου θ' ὁρᾶν.
Πέπηγε δ' ἐν γῇ πολεμίᾳ τῇ Τρῳάδι,
σιδηροβρῶτι θηγάνῃ νεηκονής·
ἔπηξα δ' αὐτὸν εὖ περιστείλας ἐγὼ
εὐνούστατον τῷδ' ἀνδρὶ διὰ τάχους θανεῖν.
Οὕτω μὲν εὐσκευοῦμεν».

Ὁ ἥρως ἔκαμεν ὅ,τι ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ κάμῃ. Δὲν ἀπομένει παρὰ μόνον ἡ προσευχή. Εἰς αὐτὴν κατοπτρίζεται ἡ πάσχουσα ψυχή, ἥτις μὲ λύπην ἐγκαταλείπει τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς. Ζητεῖ πρῶτον τὴν βοήθειαν τοῦ παντοδυνάμου Διός, καὶ ἐλπίζει νὰ μὴ φανῇ οὗτος ἄστοργος εἰς ἕνα ἀπόγονόν του. Οὕτω τεχνικώτατα ὁ ποιητὴς ἐξιλεώνει τὸν ἀγέρωχον πολεμιστὴν ἀπέναντι τῶν θεῶν, ἀφοῦ ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τοῦ θανάτου του φαίνεται ὅτι ἔχει θεραπευθῆ ἐκ τῆς ἀλαζονείας καὶ ἀσεβείας, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ εἶχε γίνει μισητὸς εἰς αὐτούς. Δὲν ζητεῖ ἄλλως τε, ὡς μετά τινος πικρίας λέγει, μέγα τι βραβεῖον· ζητεῖ μόνον ν' ἀσφαλισθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ταφή· νὰ εὐδοκήσῃ ὁ μέγας Ζεὺς νὰ στείλῃ ἄγγελόν του, διὰ νὰ φέρῃ τὴν θλιβερὰν εἴδησιν τῆς αὐτοκτονίας του εἰς τὸν προσφιλῆ ἀδελφόν του, τὸν Τεῦκρον. Θὰ τρέξῃ ἐκεῖνος μὲ στοργὴν νὰ σηκώσῃ τὸ σῶμά του ἀπὸ τὸ ἀχνίζον ἀκόμη ἐκ τοῦ αἵματος ξίφος. Ἔχει ζωηρὰν εἰς τὴν φαντασίαν του ὁ καλαίσθητος ἥρως τὴν ἀποτρόπαιον εἰκόνα τὴν ὁποίαν θ' ἀντικρύσῃ ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος θ' ἀνεύρῃ τὸ πτῶμά του καὶ φρίττει πρὸ τοῦ θεάματος. Ἀνηλεὴς δὲ ἡ φαντασία τὸν σύρει εἰς ἄλλο ἀγριώτερον τὴν ὄψιν καὶ ὠμότερον θέαμα: ν' ἀποσπᾶται τὸ αἱμόφυρτον σῶμά του διὰ τῆς βίας ἐκ τοῦ ξίφους ὑπό τινος τῶν ἐχθρῶν του καὶ διαμελιζόμενον νὰ ῥίπτεται εἰς τὰ ὄρνεα καὶ τοὺς κύνας. Αὐτὴ θὰ ἦτο ἡ μεγαλυτέρα δυστυχία του, καὶ ἀπ' αὐτὴν θὰ τὸν σώσῃ ὁ πολυφίλητος ἀδελφός, ἂν ὁ θεὸς θελήσῃ. Θ' ἀποθάνῃ τότε εὐτυχής, ἂν ἐν αὐτῇ τῇ ἐχθρικῇ χώρᾳ ὁ στοργικὸς ἀδελφὸς κηδεύσῃ αὐτόν.

Αὐτὰς τὰς δεήσεις μόνον ἀπευθύνει πρὸς τὸν μέγαν Δία. Κατόπιν παρακαλεῖ τὸν ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν νὰ κοιμίσῃ αὐτὸν ἐλαφρὰ καὶ ὄμορφα ἐπὶ τοῦ ξίφους, χωρὶς σφαδασμούς· νὰ φύγῃ ἡ ζωὴ μὲ ἓν ταχὺ πήδημα· ἡ διάβασις ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ φωτὸς εἰς τὰς χώρας τοῦ σκότους νὰ γίνῃ ταχεῖα καὶ εὔκολος. Καὶ τὴν δέησιν αὐτὴν ἀπευθύνει ὄχι μόνον ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἀποτροπιάζεται τὰ βασανιστήρια καὶ τοὺς πόνους τοὺς σωματικούς, ἀλλὰ καὶ ἡ καλαίσθητος Ἑλληνικὴ ψυχή, ἥτις πάσχει ἀντικρύζουσα τὰς ἀσχημίας σώματος ἀλγοῦντος καὶ βασανιζομένου. Οὕτως ὁ ἥρως κατέρχεται εἰς τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον πατοῦμεν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Δὲν ἐξαϋλώνεται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, δὲν πάσχει τὴν σωματικὴν ἀναισθησίαν τοῦ Χριστιανοῦ μάρτυρος, ὅστις καταφρονεῖ τὰ βάσανα τῆς ζωῆς παραδεδομένος ὅλος εἰς τὴν προσδοκίαν τῶν ἀπολαύσεων τῆς ψυχῆς πέραν τοῦ τάφου. Εἶναι ὁ αἰώνιος καὶ ἀΐδιος ἄνθρωπος. Ἀποτροπιάζεται τὸν θάνατον, ἂν καὶ ἀτενίζει αὐτὸν μὲ ὑπερηφάνειαν ἂν καὶ τὸν ἀναμένει μὲ ἀποφασιστικότητα, ἐκ καθήκοντος πρὸς τὴν φιλοτιμίαν του. Καὶ οἱ θεαταὶ αἰσθάνονται καὶ συμπονοῦσι τὴν δυστυχίαν του, διότι τὰ συναισθήματα τὰ ὁποῖα διερμηνεύει εἶναι καθαυτὸ ἀνθρώπινα.

«...... ἐκ δὲ τῶνδέ μοι
σὺ πρῶτος, ὦ Ζεῦ, καὶ γὰρ εἰκός, ἄρκεσον·
αἰτήσομαι δὲ σ' οὐ μακρὸν γέρας λαβεῖν·
πέμψον τιν' ἡμῖν ἄγγελον, κακὴν φάτιν
Τεύκρῳ φέροντα, πρῶτος ὥς με βαστάσῃ
πεπτῶτα τῷδε περὶ νεορράντῳ ξίφει,
καὶ μὴ πρὸς ἐχθρῶν του κατοπτευθεὶς πάρος
ῥιφθῶ κυσὶ πρόβλητος, οἰωνοῖς θ' ἕλωρ.
τοσαῦτά σ' ὦ Ζεῦ, προστρέπω· καλῶ δ' ἅμα
πομπαῖον Ἑρμῆν χθόνιον εὖ με κοιμίσαι
ξὺν ἀσφαδάστῳ καὶ ταχεῖ πηδήματι
πλευρὰν διαρρήξαντα τῷδε φασγάνῳ».

Μετὰ τὰς δεήσεις πρὸς τοὺς θεούς, δεήσεις, αἵτινες φαίνονται ὡς μία ἐξομολόγησις τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας πρὸς τὴν Θείαν Παντοδυναμίαν, ὡς μία μεταμέλεια διὰ τὴν προτέραν ἀγερωχίαν, ἀκούονται καὶ πάλιν ἄγριαι αἱ κραυγαὶ τοῦ μίσους. Τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως ἐζήτησε πάλιν τὰ δικαιώματά του καὶ ἐπλημμύρησε καὶ πάλιν τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος. Μετὰ τὴν ἤρεμον ἐπιθεώρησιν τῶν προετοιμασιῶν τῆς αὐτοκτονίας, μετὰ τὴν συγκινητικὴν προσευχήν του, ἐξέσπασεν ὁ ἥρως εἰς κατάρας κατὰ τῶν ἐνόχων τῆς δυστυχίας του. Εἶναι ἡ μόνη δύναμις τὴν ὁποίαν διαθέτει τὸ ἀφωπλισμένον μῖσός του. Δὲν προσεύχεται πλέον εἰς τοὺς θεοὺς τῆς συγγνώμης καὶ τοῦ ἐλέου, ἀλλ' ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν Ἐρινύων, τὰς ὁποίας σέβονται ὅλοι, διότι ὅλοι φοβοῦνται τὴν δύναμίν των. Αὐτῶν ἔργον εἶναι νὰ βλέπωσιν ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους δυστυχίας καὶ ἀκούραστοι νὰ σπεύδωσι νὰ τιμωρῶσι τοὺς ἐνόχους τῶν ἀδικημάτων. Προσεύχεται εἰς τὰς Ἐρινῦς, αἵτινες εἶναι ἡ προσωποποίησις τῶν τύψεων τῆς συνειδήσεως, αἵτινες παρακολουθοῦσι πᾶν ἔγκλημα καὶ εἶναι τὸ ὁρμέμφυτον τὸ ὁποῖον δαμάζει τὸν λογισμὸν καὶ δὲν σταματᾷ οὔτε πρὸ τοῦ βωμοῦ τῶν θεῶν, ὅπου ἵσταται ἱκέτης ὁ μετανοήσας ἐγκληματίας (βλ *S. M. Girardin* ἐνθ' ἀνωτ. Τ Α' σ. 366). Καὶ πάσχει τόσον πολὺ ἡ ψυχὴ τοῦ ἥρωος, ὥστε μὲ σκληρότητα ζητεῖ τὸν ὄλεθρον ὄχι μόνον τῶν Ἀτρειδῶν, ἀλλὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀργείων, διότι ἠνέχθη τὴν ἀδικίαν.

«Καλῶ δ' ἀρωγοὺς τὰς ἀεί τε παρθένους
ἀεὶ θ' ὁρώσας πάντα τἀν βροτοῖς πάθη,
σεμνὰς Ἐρινῦς τανύποδας μαθεῖν ἐμὲ
πρὸς τῶν Ἀτρειδῶν ὡς διόλλυμαι τάλας,
καὶ σφᾶς κακοὺς κάκιστα καὶ πανωλέθρους
ξυναρπάσειαν ὥσπερ εἰσορῶσ' ἐμέ.
Ἴτ' ὦ ταχεῖαι ποίνιμοί τ' Ἐρινύες,
γεύεσθε, μὴ φείδεσθε πανδήμου στρατοῦ.»

Μετὰ τὴν θύελλαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, μετὰ τὴν τρικυμίαν τοῦ μίσους, μετὰ τὰς κατάρας, τὰς ὁποίας ἐξεσφενδόνησεν ὡς κεραυνοὺς ἡ βεβυθισμένη εἰς τὸ σκότος ψυχή του, ἐλώφασαν οἱ ἄνεμοι, ἐγαλήνευσεν ἡ θάλασσα, ἐπανῆλθεν ἡ αἰθρία εἰς τὴν ψυχήν του. Ἔλαμπεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀκτινοβόλος ὁ ἥλιος καὶ αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνές του ἐθώπευσαν μὲ γλυκύτητα τὸν πάσχοντα ἥρωα καὶ ἀφύπνισαν εἰς τὴν ψυχήν του ἄλλα συναισθήματα, δυνατὰ καὶ αὐτά, ἀλλὰ ἥμερα, ἤπια. Ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν συμπονούντων θεατῶν ῥέουσιν ἄφθονα τὰ δάκρυα, τὰ ὁποῖα φέρει ὡς ἐαρινὴν δρόσον ἡ γλυκεῖα ἀνάμνησις τῆς πατρίδος καὶ τῶν γεννητόρων. Ὑψώνει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν διαυγῆ οὐρανὸν καὶ βλέπει τὸν ξανθὸν Φοῖβον νὰ ὁδηγῇ τὸ ἅρμα του πέραν πρὸς τὰ γαλανὰ τῆς ποθητῆς Σαλαμῖνος ὕδατα. Αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ μόνος μάρτυς τῆς αὐτοκτονίας του, αὐτὸς δὲ πρῶτος θὰ ἴδῃ καὶ τὴν πατρίδα του καὶ τοὺς γονεῖς του ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατόν του· αὐτὸν λοιπὸν ἱκετεύει, ὅταν θὰ φθάσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἅγια ἐκεῖνα χώματα νὰ κρατήσῃ τὰ «χρυσόνωτα» ἡνία, νὰ σταματήσῃ πρὸς στιγμὴν τὸν δρόμον του, διὰ ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν γέροντα πατέρα του καὶ τὴν

Digitized by Google

δυστυχῆ μητέρα του τὰς ἀλλεπαλλήλους συμφοράς του, τὸν θάνατόν του. Μὲ τὰς παραγγελίας ὅμως αὐτὰς μεταφέρεται ἡ σκέψις του ὅλη εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἡ φαντασία του ἀντικρύζει τὸ σπαρακτικὸν θέαμα τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ μητρικοῦ πόνου τὸν ὁποῖον θὰ προκαλέσῃ ἡ θλιβερὰ ἀγγελία, πόνου ὅστις συνοδευόμενος ἀπὸ σπαρακτικοὺς θρήνους θὰ πλημμυρήσῃ ὅλην τὴν πόλιν.

«Σὺ δ' ὦ τὸν αἰπὺν οὐρανὸν διφρηλατῶν
Ἥλιε, πατρῴαν τὴν ἐμὴν ὅταν χθόνα
ἴδῃς, ἐπισχὼν χρυσόνωτον ἡνίαν
ἄγγειλον ἄτας τὰς ἐμὰς μόρον τ' ἐμὸν
γέροντι πατρὶ τῇτε δυστήνῳ τροφῷ.
Ἦπου τάλαινα, τήνδ' ὅταν κλύῃ φάτιν,
ἥσει μέγαν κωκυτὸν ἐν πάσῃ πόλει».

Ἡ ἀνάμνησις τῶν φιλοστόργων γονέων του καὶ ἡ λύπη του διὰ τὴν δοκιμασίαν τὴν ὁποίαν θὰ ὑποστῶσιν ἐκ τοῦ θανάτου του, ἐκλόνησαν καὶ ἐξησθένησαν τὴν ἀπόφασιν τῆς αὐτοκτονίας καὶ ὁ ἥρως συναισθανόμενος αὐτὴν τὴν ἀδυναμίαν του ἐντείνει τὴν θέλησίν του καὶ παλαίει διὰ νὰ στερεώσῃ καὶ πάλιν τὴν ἀπόφασίν του. Ἀπευθύνει πρὸς ἑαυτὸν ἐπιπλήξεις διὰ τὰς ματαίας θρηνολογίας καὶ ἀργοπορίας του καὶ αὐστηρὰν προσταγὴν ὅτι ὀφείλει ταχέως ν' ἀρχίσῃ τὸ ἔργον· τὴν αὐτοκτονίαν...Μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἀπόφασίν του, δὲν μένει ἄλλος διὰ νὰ ἐπικαλεσθῇ ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἀλλ' εἰς μάτην· οὔτε ἡ ἐπίκλησις τοῦ θανάτου, οὔτε ἡ ἐπιμονή του νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἔχουσι τὴν δύναμιν ν' ἀποδιώξουν ἀμέσως τὰ τρυφερὰ συναισθήματα, ἅτινα ἐγαλήνευσαν τὴν τρικυμίαν τῆς ὀργῆς του. Λάμπει ὁ ἥλιος ὁ δημιουργὸς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ζωῆς καὶ αἱ θωπεῖαί του ἡμερώνουσι καὶ πάλιν τὴν ψυχήν του· ἐπιστρέφει καὶ πάλιν εἰς τὴν γοητευτικὴν ἀνάμνησιν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν εὐχαρίστησιν τὴν ὁποίαν γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἀνάμνησις φιλοστόργων γονέων καὶ φιλτάτης πατρίδος. Ναρκώνει τὸν μελλοθάνατον τὸ ἄρωμα τῆς ἐαρινῆς φύσεως καὶ ὁ ἥρως, ἡττημένος πρὸς στιγμήν, ἀπωθεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου καὶ ἀπομακρύνεται μὲ βιαίαν κίνησιν τοῦ ξίφους, τὸ ὁποῖον ἀνέμενε τὸ θῦμά του. Παρακαλεῖ ὅμως τὸν θάνατον νὰ ἔχῃ ὑπομονήν.. αὐτὸν θὰ τὸν χαιρετίσῃ καὶ εἰς τὸν Ἅδην· ἂς τὸν ἀφήσῃ λοιπὸν ὀλίγον ἀκόμη νὰ χαρῇ τὴν ζωήν, νὰ ροφήσῃ τὸ γλυκὺ ἄρωμά της. Χαιρετίζει καὶ πάλιν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, τὸν ἥλιον, διὰ τελευταίαν φοράν, ὡς λέγει, διὰ νὰ δείξῃ μὲ πόσην λύπην τὸν ἀποχωρίζεται.

Πόσον γνήσιος μαθητὴς τοῦ Ὁμήρου ἀποκαλύπτεται ὁ ποιητὴς μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀγάπης τοῦ ἥρωος πρὸς τὴν ζωήν, πόσον ὁ Αἴας ὑπενθυμίζει τὸν Ἀχιλλέα, ὅστις προετίμα «... *ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν, ... ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν*». (Ὀδυσ. λ' στ. 487). Ἀπὸ τὸ φῶς τὸ οὐράνιον ἡ σκέψις τοῦ Αἴαντος καταβαίνει εἰς τὸ φῶς τῆς ψυχῆς του, τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος, τὴν πατρικήν του οἰκίαν, τὰς κλεινὰς Ἀθήνας. Ὁ ποιητὴς δὲν λησμονεῖ ἀκόμη ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἥρωος δὲν ἔσβησεν εἰς τὴν Ἀττικὴν γῆν, ἀλλὰ μακράν, εἰς τὴν ξένην γῆν τῆς Τρωάδος· καὶ μὲ τὴν γῆν ἐκείνην ἔχει πολλοὺς δεσμοὺς ἀπὸ τὴν δεκαετῆ ἐν αὐτῇ διαμονήν του· εἶναι καὶ αὐτὴ ὡραία, γλυκεῖα καὶ μαγευτική· πολλάκις αἱ κρῆναί της ἐδρόσισαν τὰ διψῶντα χείλη του, πολλάκις ἐλούσθη εἰς τοὺς ποταμούς της· βουνὰ καὶ πεδιάδες, ποταμοὶ καὶ κρῆναι, εἶναι μάρτυρες τῶν ἀγώνων καὶ τῶν νικῶν του· δι' αὐτὸ λησμονεῖ τὴν ἔχθραν του καὶ δὲν τὴν ἐξαιρεῖ ἀπὸ τὸν ἀποχαιρετισμόν του. «*Χαίρετε!*» εἶναι ἡ τελευταία λέξις, τὴν ὁποίαν ὁ ἥρως ἀπευθύνει καὶ πρὸς τὴν μαγευτικὴν τῆς Τροίας φύσιν καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ κόσμῳ ἠγάπησε. Δὲν ἐλησμόνησε τίποτε ὁ φυσιολάτρης Ἕλλην, ὁ φιλόστοργος υἱός. Ὑπολείπονται μόνον ὅσα θὰ εἴπῃ εἰς τοὺς κάτω θεούς, εἰς τὸν Ἅδην, ὅπου πορεύεται.

«Ἀλλ' οὐδὲν ἔργον ταῦτα θρηνεῖσθαι μάτην·
ἀλλ' ἀρκτέον τὸ πρᾶγμα σὺν τάχει τινί.
Ὦ Θάνατε, Θάνατε, νῦν μ' ἐπίσκεψαι μολών·
καίτοι σὲ μὲν κακεῖ προσαυδήσω ξυνών·
σὲ δ' ὦ φαεινῆς ἡμέρας τὸ νῦν σέλας,
καὶ τὸν διφρευτὴν Ἥλιον προσεννέπω,
πανύστατον δή, κοὔποτ' αὖθις ὕστερον.
Ὦ φέγγος, ὦ γῆς ἱερὸν οἰκείας πέδον
Σαλαμῖνος, ὦ πατρῷον ἑστίας βάθρον,
κλειναί τ' Ἀθῆναι καὶ τὸ σύντροφον γένος,
κρῆναί τε ποταμοί θ' οἵδε, καὶ τὰ Τρωϊκὰ
πεδία προσαυδῶ, χαίρετ' ὦ τροφεῖς ἐμοί.
Τοῦθ' ὑμῖν Αἴας τοὔπος ὕστατον θροεῖ,
τὰ δ' ἄλλ' ἐν Ἅιδου τοῖς κάτω μυθήσομαι».

Εἰς τὴν ὑπέροχον αὐτὴν σκηνὴν συνοψίζεται ὅλη ἡ τραγῳδία. Ἦθος, συναισθήματα καὶ πάθη, ἐλατήρια, ἅτινα ὤθησαν τὸν ἥρωα εἰς τὴν αὐτοκτονίαν καὶ ἐμπόδια ἅτινα ἐσταμάτησαν αὐτὸν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν ζωήν, πάντα ὁμοῦ συναποτελοῦσι τὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων τοῦ πολυχρώμου αὐτοῦ πίνακος. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ κάλλος τῆς φύσεως ἀφ' ἑνός, τὸ ἄγριον μῖσος καὶ τῆς κατάρας τὰ στραπόβροντα ἀφ' ἑτέρου, εἶναι τὸ φῶς καὶ ἡ σκιὰ διὰ τῶν ὁποίων ἐπέτυχε τὴν ἔξοχον φωτοσκίασιν τῆς ὑπερόχου αὐτῆς εἰκόνος ὁ μεγαλότεχνος δημιουργός της, ὅστις συνήνωσεν εἰς τὸν χρωστῆρά του τὴν δεξιοτεχνίαν δύο συγχρόνων του μεγάλων ζωγράφων, τοῦ ἠθογράφου Πολυγνώτου καὶ τοῦ σκιαγράφου Ἀπολλοδώρου.

Συναισθάνεταί τις ὅτι αἱ λέξεις τοῦ μονολόγου δὲν ἔχουσι πηγὴν μόνον τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ καὶ τὰ σπλάγχνα πάσης ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ ἥρως εἶναι ὁ θεοποιηθεὶς ἄνθρωπος. Εἶναι τόσον φυσικά, τόσον ἀληθινά, τόσον ζωντανά, τὰ συναισθήματα καὶ τὰ πάθη του, ὥστε συναισθάνεταί τις αὐτὰ ὡς συναισθήματα καὶ πάθη πάσης ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ μονόλογος ἐκπληροῖ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως τὸν πρῶτον καὶ κυριώτατον ὅρον τῆς δραματικῆς συγκινήσεως: ὁ ἥρως ἔχει συναισθήματα ἅτινα καὶ γενικὰ εἶναι καὶ κοινὰ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους (S. M. Girardin ἐνθ' ἀνωτ. Α' σελ. 6). Δὲν λυπεῖται, διότι ἀποθνήσκει καὶ στερεῖται τῆς δόξης του, δὲν λυπεῖται διότι μὲ τὸν θάνατόν του θὰ σβήσῃ ἡ φλὸξ τῆς ἐκδικήσεώς του, χωρὶς νὰ καῶσιν εἰς αὐτὴν οἱ ἄσπονδοι ἐχθροί του, ἀλλὰ λυπεῖται, διότι φεύγει ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὰ θέλγητρά της, διότι θὰ παύσῃ νὰ βλέπῃ τὸ φῶς καὶ τὰ κάλλη τῆς φύσεως ἡ πρὸς τὰ ὁποῖα ἀγάπη εἶναι τὸ καθολικώτερον τῶν συναισθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Τὸ μῆκος τοῦ μονολόγου καὶ ἡ βραδυπορεία τῆς πράξεως εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν δὲν ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς θεατάς, διότι οὗτοι δὲν ἀνέμενον ἀνυπόμονοι τὸ τραγικὸν τέλος, ἀφοῦ προεγνώριζον αὐτό. Ὁ ἥρως δὲν αὐτοκτονεῖ ἐν τῇ παραφορᾷ τοῦ πάθους του, ὅτε ὁ μονόλογος θὰ περιωρίζετο εἰς ὀλίγας λέξεις, ἢ κραυγάς, ἢ βλασφημίας, ἢ σαρκασμούς Δι' αὐτὸ τὸ μῆκός του ἀντὶ ἐπικρίσεως προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν, διότι εἰς τόσον ὀλίγας φράσεις θησαυρίζονται τόσαι ἰδέαι καὶ τόσα συναισθήματα καὶ πάθη, μὲ τόσην ἄνεσιν. Τὴν τέχνην δὲ τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν μονόλογον συνεπλήρωσεν, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀρχαῖος σχολιαστής, ἡ τέχνη τοῦ μεγάλου ἠθοποιοῦ Τιμοθέου τοῦ Ζακυνθίου. Μετὰ τόσης δεξιοτεχνίας ἀπέδιδε τὰς ψυχικὰς μεταπτώσεις τοῦ ἥρωος καὶ μετὰ τόσης δεξιότητος ἐξετέλει τὴν πλαστὴν αὐτοκτονίαν ἐν τῇ σκηνῇ, ὥστε τὸ πλῆθος ἀπεκάλεσεν αὐτὸν προσφυέστατα, *Σφαγέα*.

Εἰς τὸν μονόλογον αὐτὸν ὁ Σοφοκλῆς δὲν μετουσίωσε μόνον τὸ Ὁμηρικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ ἀνέστησεν εἰς τὴν ζωὴν καὶ 34 τύπους τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσης τοῦ Ὁμήρου (Βλ. *Σ. Μενάρδου* «Στέφανος» σελ ιστ' καὶ ἑξῆς) μὲ τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἕκαστος λογοτέχνης καὶ καλλιτέχνης νὰ κοσμῇ τὸ ἔργον του μὲ τὸν πλοῦτον τῶν φράσεων, τῶν τύπων, τῶν τόνων, τῶν ἤχων, τῶν χρωμάτων, ἅτινα ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῆ εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον τὸ ὁποῖον ζῇ, καὶ μὲ τὴν βαθυστόχαστον παρατήρησιν σοφοῦ μελετητοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅτι ἡ θέα μιᾶς εἰκόνος, τὸ ἄκουσμα ἑνὸς ἤχου, μιᾶς λέξεως ἀκόμη, ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην μίαν ὁλόκληρον ἱστορίαν ἢ ἓν ὡραῖον ᾆσμα ἢ μίαν μελῳδικὴν φράσιν καὶ μετ' αὐτῶν ὅλα τὰ ἀναμνηστικὰ συναισθήματα, ἅτινα συνώδευσαν αὐτὴν εἰς πᾶσαν ἐμφάνισίν της.

Αἱ μετὰ τὸν μονόλογον σκηναί. — Μὲ τοὺς φόβους τοῦ Αἴαντος (στ. 826) διὰ τὴν ταφήν του παρεσκεύασεν ὁ ποιητὴς τὴν συνέχειαν τῆς τραγῳδίας του. Ἄπρακτοι, καὶ μὲ φράσεις καὶ λέξεις, αἵτινες αἰσθητοποιοῦσι τὴν κούρασίν των, εἰσέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν οἱ χορευταὶ καὶ ἐκσπῶσιν εἰς θρηνώδη εὐχήν, τὸν τρίτον *κομμόν*, πρὸς τὰς νύμφας, διὰ νὰ ἀποκαλύψωσι τίνα δρόμον ἔλαβεν ὁ Αἴας... Τὴν εὐχὴν διακόπτουσιν οἱ ὀλοφυρμοὶ τῆς Τεκμήσσης, ἥτις ἀνεῦρε τὸ πτῶμα τοῦ Αἴαντος, καὶ Χορὸς καὶ Τέκμησσα τότε συνεχίζουσι τοὺς θρήνους, οἵτινες εἶναι πιστὴ μεταφορὰ εἰς τὸ θέατρον σκηνῶν πενθίμων τοῦ καθημερινοῦ τότε βίου. Ὁ Χορὸς ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὸ πτῶμα τοῦ Αἴαντος, τὸ ὁποῖον εἶχε καλύψει ἡ Τέκμησσα, ἀλλ' αὕτη ἀρνεῖται, διότι τὸ θέαμα εἶναι ἀποτρόπαιον. Οὕτω δεξιώτατα ὁ ποιητὴς ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς σκηνῆς τὸν ἠθοποιὸν τὸν ὑποκρινόμενον τὸ πρόσωπον τοῦ Αἴαντος, διὰ νὰ ὑποδυθῇ οὗτος τὸν Τεῦκρον, τοῦ ὁποίου οἱ στεναγμοί, ἀκουσθέντες προτοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνήν, διέκοψαν τὸν κομμόν. Χορὸς καὶ θεαταὶ εἰς τὴν φωνήν, τὸ βῆμα καὶ τὸ ἀνάστημα, τοῦ Τεύκρου ἀναγνωρίζουσι τὸν ἀδελφὸν τοῦ Αἴαντος. Οἰκτίρει ὁ Τεῦκρος καὶ τὸν Αἴαντα καὶ ἑαυτόν, μάλιστα ὅταν ἀναλογίζεται τὴν σκληρότητα μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἐκδιώξῃ αὐτὸν ὁ πατήρ του Τελαμών, ὅταν μόνος, ἄνευ τοῦ Αἴαντος, ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ἑτοιμάζεται κατόπιν διὰ τὴν ταφὴν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ καταφθάνει ὁ Μενέλαος, ὅστις ἀπαγορεύει τὸν ἐνταφιασμὸν καί, μὲ εὐνόητον εἰς τοὺς θεατὰς ἀναχρονισμόν, ἀναπτύσσει τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τῆς πειθαρχίας τῆς Σπάρτης (στ. 1073-1087), ἀπειλεῖ δὲ ὅτι ἂν ὁ Τεῦκρος ἐπιμείνῃ θὰ συνταφῇ μετὰ τοῦ Αἴαντος. Ὁ Τεῦκρος ἀπαντᾷ μὲ φράσεις αὐστηρὰς καὶ πλήρεις πολιτικῶν ὑπαινιγμῶν, πρὸς τὸν Μενέλαον, ὅστις ἦλθεν εἰς Τροίαν «Σπάρτης ἀνάσσων καὶ οὐχὶ τῶν ἄλλων κρατῶν» (στ. 1102). Εἰς μάτην ἐπεμβαίνει ὁ Χορός. Εἰς μίαν στιχομυθίαν γοργήν, ζωηράν, ὁρμητικήν, εὔστροφον, ὁ Σπαρτιάτης (Μενέλαος) καὶ ὁ Ἀθηναῖος (Τεῦκρος) λογομαχοῦσι καὶ ἐκδηλοῦσιν ὅλην τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιζηλίαν μεταξὺ τῶν δύο μεγαλυτέρων κρατῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὁ Μενέλαος ἔφυγεν ἄπρακτος, ἠπείλησεν ὅμως ὅτι θὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του.

Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐμφάνισις εἰς τὴν σκηνὴν τῆς Τεκμήσσης καὶ τοῦ Εὐρυσάκους, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Τεῦκρος παραδίδει τρεῖς βοστρύχους, ἀποκοπέντας ἐκ τῆς κόμης του καὶ τῆς κόμης τῆς Τεκμήσσης καὶ τοῦ Εὐρυσάκους, καὶ συμβουλεύει αὐτὸν νὰ κρατῇ, ἕως ὅτου ἑτοιμάσῃ τὸν τάφον, δυνατὰ τὸ πτῶμα τοῦ πατρός του, ἂν θελήσῃ ν' ἀποσπάσῃ τις αὐτὸν διὰ τῆς βίας. Πόσον συγκινητικὴ θὰ ἦτο ἡ σκηνὴ ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἓν μειράκιον, τὸ ὁποῖον δὲν κατενόει τὴν τραγικὴν θέσιν του, ἐπροστάτευε τὸν νεκρὸν πατέρα του, ὡς ἱκέτης τοῦ Διός, καὶ εἷς νεκρὸς ἐπροστάτευεν ἀμοιβαίως τὸ μειράκιον ἀπὸ τὴν θύελλαν τοῦ μίσους τῶν ἐχθρῶν τοῦ πατρός του! Ἡ πένθιμος σιγὴ τῆς Τεκμήσσης γίνεται ἀφορμὴ νὰ διερμηνεύσῃ ὁ Χορὸς εἰς τὸ γ' στάσιμον (στ. 1185-1222) τὴν λύπην, ἥτις κρατεῖ εἰς ὅλον τὸ θέατρον, νὰ καταρασθῇ ἐκείνους οἵτινες ἐδίδαξαν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν πόλεμον καὶ νὰ νοσταλγήσῃ καὶ πάλιν τὴν ποθητὴν πατρίδα. Εἰς τὴν ἔξοδον (στ. 1223 καὶ ἑξῆς) ἐμφανίζεται ὁ στρατηλάτης Ἀγαμέμνων, ὅστις εἶναι ὑβριστικώτερος καὶ ἀλαζονικώτερος τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησίν του, διότι ὁ Τεῦκρος, ὁ υἱὸς δούλης, ὁ οὐδὲν ὤν, ἐτόλμησε νὰ ἀπειθήσῃ εἰς τὴν διαταγήν του. Δικαιολογεῖ τὴν κρίσιν διὰ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως, διακηρύττων ὅτι «*οὐχ οἱ πλατεῖς τοὺς ὤμους, οὐδ' οἱ εὐρύνωτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι, ἀλλ' οἱ φρονοῦντες εὖ κρατοῦσι πανταχοῦ*» (στ 1250-2). Ὁ Τεῦκρος ἄφοβος καὶ ἤρεμος, παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ὕβρεις τοῦ Ἀγαμέμνονος (στ. 1228, 1231, 1235, 1241, 1258, 1259. κ.ο.κ.), ἐλέγχει μετά τινος μάλιστα εἰρωνείας—ἥτις δεικνύει τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἀθηναίου—τὴν ἀγνωμοσύνην τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀπαριθμῶν τὰς τοῦ Αἴαντος καὶ ἰδικάς του ἀνδραγαθίας, καὶ ὀνειδίζει τὸν στρατηλάτην διὰ τὰ γνωστὰ αἴσχη τοῦ γένους του (Πέλοπος, Θυέστου, μητρός του). Αἱ δύο αὗται ὅμοιαι σκηναὶ (Μενελάου—Τεύκρου καὶ Ἀγαμέμνονος—Τεύκρου) παρεῖχον χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀντιλήψεων μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης· ὁ Σπαρτιάτης (Ἀγαμέμνων, Μενέλαος) ὑπεστήριζεν ὅτι ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν αὐστηρῶν ἀρχῶν τῆς πειθαρχίας σώζει τὰς πολιτείας καὶ τοὺς στρατούς, ὁ δὲ Ἀθηναῖος (Τεῦκρος) ὅτι ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων θεσμῶν εἶναι οἱ ἄγραφοι νόμοι τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου.

Τὸ τέλος τῆς ἔριδος φιλοτεχνεῖ ὁ ποιητὴς διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁ προτιμηθεὶς τοῦ Αἴαντος ἥρως ἐκ τοῦ προλόγου τῆς τραγῳδίας ἐχαρακτηρίσθη διὰ τῆς δεξιοτεχνίας τοῦ ποιητοῦ ὡς μία φύσις ἀνωτέρα, φύσις φιλοσοφική, ἥτις ἐπισκοπεῖ ἀπὸ περιωπῆς τὰ ἀνθρώπινα καὶ οἰκτίρει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἡ ὁποία ἕνεκα τῶν ἀδυναμιῶν της ὑπερβαίνει τὸ προσῆκον μέτρον καὶ δυστυχεῖ. Αὐτὸς ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Αἴας ἦτο ὁ εἷς ἄριστος τῶν Ἀργείων (στ. 1340), ὅπερ ὑπενθυμίζει τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους «*Ἀνδρῶν αὖ μέγ' ἄριστος ἔην Τελαμώνιος Αἴας, ὄφρ' Ἀχιλλεὺς μήνιεν· ὁ γὰρ πολὺ φέρτατος ἦεν*» (Ἰλ. Β' 768-9), καὶ πείθει τὸν ἀγανακτοῦντα καὶ ἀποροῦντα διὰ τὴν στάσιν του Ἀγαμέμνονα, ὅτι δὲν εἶναι ἧττα ἡ ὑποχώρησις τοῦ ἄρχοντος εἰς τὰς ὀρθὰς γνώμας τῶν φίλων, καὶ ὅτι τῆς ἔχθρας εἶναι πολὺ ἀνωτέρα ἡ συγγνώμη. Ὁ Ὀδυσσεὺς προσφέρεται μάλιστα νὰ συμμετάσχῃ τῶν μεριμνῶν διὰ τὴν ταφήν, ἀλλ' ἀρνεῖται ὁ Τεῦκτρος χάριν τοῦ νεκροῦ.

Πλοκὴ καὶ λύσις τῆς τραγῳδίας. — Μετὰ τῆς ταφῆς λήγει καὶ ἡ τραγῳδία μὲ πλήρη τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ Αἴαντος. Εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου ἐξεδηλώθη ἡ ἀλαζονεία τοῦ ἥρωος, μία ἀλαζονεία, ἥτις εἶχε φθάσει τὰ ὅρια τῆς ἀσεβείας πρὸς τοὺς θεούς, καὶ ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἡ ἀπόφασις τῶν Ἀτρειδῶν διὰ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως ἠδίκησε τὸν Αἴαντα. Μὲ τὴν λύσιν τὴν ὁποίαν ἔδοσεν ὁ ποιητὴς εἰς τὴν τραγῳδίαν του, ἐτιμωρήθη μὲν ἡ ἀλαζονεία, ἐθεραπεύθη ὅμως καὶ ἡ ἀδικία καὶ οὕτως ἀποκατέστη ἡ διαταραχθεῖσα ἁρμονία τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἡ ἁρμονία τῆς ὁποίας ἔπονται καὶ ρυθμισταὶ εἶναι πάντοτε, διὰ πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ εἰς πάσας τὰς ἐποχάς, αἱ οἱαιδήποτε Θεῖαι Δυνάμεις.

Ἡ τιμὴ τοῦ ἥρωος, τὸ ἀθάνατον αὐτὸ μόριον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀποκατέστη καὶ ἡ ὑστεροφημία, διὰ τὴν ὁποίαν πᾶς ἄνθρωπος μετὰ στοργῆς μεριμνᾷ — διότι ἔχει ἔμφυτον, φαίνεται, τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ αἴσθησιν καὶ μετὰ θάνατον τῆς ψυχῆς — τελείως ἐξησφαλίσθη.

Τοιαύτη ἐφιλοτεχνήθη ἡ λύσις τῆς τραγῳδίας. Δὲν συγκινεῖ ὅσον καὶ ἡ πλοκή, καὶ δικαίως, διότι ἡ πλοκὴ εἶναι ζωή, εἶναι δρᾶσις, καὶ διὰ τοῦτο ἑλκύει καὶ ἀρέσκει, ἐνῷ ἡ λύσις μόνον ἀνακουφίζει (*S. M. Girardin* ἐνθ. ἀνωτ. Α'. 99).

Ἡ γνησιότης τῶν τελευταίων σκηνῶν.—Τὴν γνησιότητα τῶν μετὰ τὸν μονόλογον σκηνῶν ἀμφισβητοῦσι τινές, ἀλλ' ἡ γνώμη των ἐλέγχεται ἐσφαλμένη διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: Ἐν πρώτοις. ὑποδηλοῦνται αἱ σκηναὶ αὗται ἐν τῷ μονολόγῳ

Digitized by Google

τοῦ Αἴαντος. ὅτε ὁ ἥρως εὔχεται νὰ εὕρῃ ὁ Τεῦκρος πρῶτος τὸ αἱμόφυρτον πτῶμά του, ἐπιβάλλουσι δ' ἀφ' ἑτέρου ταύτας αἱ περὶ τῆς σημασίας τῆς ταφῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ὁμήρου, ὅπου ὁ σεβάσμιος βασιλεὺς τῆς Τροίας Πρίαμος ἔρχεται εἰς τὰς σκηνὰς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ φιλεῖ τὰς χεῖρας τοῦ φονέως διὰ νὰ λάβῃ πρὸς ταφὴν τὸ πτῶμα τοῦ ἀγαπητοῦ του Ἕκτορος, ἐκ τῆς «Ἀντιγόνης» τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις προτιμᾷ ν' ἀποθάνῃ οἰκτρῶς ἢ ν' ἀφήσῃ ἄταφον τὸν ἀδελφόν, ἐκ τῆς ἐπισημότητος τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον εἰς τὴν ταφὴν τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων (βλ. Θουκ. Ἐπιταφ. Περικλέους), ἥτις σήμερον ἐκδηλοῦται διὰ τῆς μερίμνης τῶν κρατῶν διὰ τὸν τάφον τοῦ ἀγνώστου στρατιώτου, καὶ τῆς ἀγανακτήσεως ὑπὸ τῆς ὁποίας κατελαμβάνοντο ὅτε οἱ πεσόντες δι' οἱανδήποτε αἰτίαν ἐστεροῦντο τῆς τιμῆς αὐτῆς (βλ. Ξενοφ. περὶ καταδίκης τῶν ἐν Ἀργινούσαις νικητῶν στρατηγῶν). Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν σκηνῶν συνηγοροῦσιν ἄλλως τε καὶ οἱ ἑξῆς ἀκόμη λόγοι: ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, ὅστις ἐγίνετο ἐν εἰρήνῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, μόνον διὰ τῆς λογοτεχνίας· ὁ νόμος τῆς συμμετρίας ἀπῄτει ὁ Ὀδυσσεὺς ὁ ὁποῖος παρέστη εἰς τὴν ταπείνωσιν τοῦ ἀντιπάλου του ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ νὰ γίνῃ ὁ κήρυξ τῆς ὑστεροφημίας του ἐν τῇ τελευταίᾳ· αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλειος ὁρισμὸς τῆς τραγῳδίας (βλ. λ.), κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ἐγίνετο ἡ κάθαρσις ἄνευ τῶν τελευταίων σκηνῶν· καὶ τέλος αὐτὴ ἡ προγονολατρεία ἢ ἡρωολατρεία, μία τῶν πηγῶν τῆς ἀρχαίας θρησκείας, συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ὁποίας αἱ τελευταῖαι σκηναὶ ἦσαν μία ἱεροτελεστία τῆς δημοσίου λατρείας (βλ. Ἀριστ. «περὶ ποιητικῆς» 18, *W. Christ* Ἱστ. τῆς Ἑλλ. λογοτ. μεταφρ. *Λ. Χ. Κώνστα* Α' 434-436, *M. Croiset* «Histoire de la Litt Grec.» III p. 253 καὶ ἑξῆς καὶ *Schmidt* μεταφ. Ὀλυμ. «Ἠθικὴ τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων» Β' σ. 116 καὶ ἑξῆς κ. ἄ.).

Αἱ τελευταῖαι αὗται σκηναὶ μαρτυροῦσιν ἀκόμη ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα εἶχε πλέον ἀνδρωθῆ, ὅτι ἠρέσκετο εἰς τὴν ἀνάλυσιν, τὸν ὀρθολογισμόν, τὰς συζητήσεις καὶ εὐστόχους ἀπαντήσεις, αἵτινες εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διαλογικοῦ μέρους τῆς τραγῳδίας καὶ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ λυρικοῦ. Εἰς τὴν ἐπίδειξιν αὐτὴν τῆς ὡριμότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος—καὶ ἐγίνετο αὕτη εἰς τὰς τελευταίας σκηνὰς—ἀσφαλῶς θὰ εὕρισκον οἱ σύγχρονοι θεαταὶ πολὺ θέλγητρον. Ἦσαν δὲ καὶ αἱ μετὰ τὸν μονόλογον, ὅπως καὶ αἱ πρὸ αὐτοῦ, ἐνηρμονισμέναι ἐν τῇ μορφῇ των πρὸς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τῶν ἐμφανιζομένων ἐν αὐταῖς προσώπων.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. Τὸ ἔργον κατὰ τὴν σύνθεσίν του ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα τῆς αἰσθητικῆς τῶν καλῶν χρόνων. Πρωταγωνιστοῦν ἐν αὐτῷ ὁ Ἔλεος καὶ ὁ Φόβος, τὰ δίδυμα τέκνα τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας. Ἐκεῖνος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς συμπαθείας, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, ἥτις εἶναι τὸ εὐοσμότερον ἄνθος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· οὗτος, ὁ Φόβος τοῦ θείου, ἐξαγνίζει τὴν ψυχὴν καὶ κατευθύνει αὐτὴν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς. Ὁ ποιητής, ὡς τέλειος ἀρχιτέκτων, συνέθεσε τὸ ἔργον του ἐπιβλητικόν, κανονικόν, ὡραῖον, μετὰ συμμετρίας καὶ ἀναλογίας τῶν μερῶν καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ σύνολον, ὅπερ εἶναι τὸ δεύτερον ἐθνικὸν γνώρισμα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς λογοτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ἐκόσμησε δὲ τὸ δημιούργημά του μὲ τὰ κοσμήματα τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ, τῶν ἐναργῶν εἰκόνων, τῶν τολμηρῶν μεταφορῶν καὶ ζωηρῶν περιγραφῶν καὶ τῶν ἄλλων κοσμημάτων τοῦ λόγου, ἅτινα εἶχεν ἐφεύρει ἡ ζωηρὰ φαντασία ἐπιλέκτων τέκνων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ μύθου.— Αἱ οὐσιωδέστεραι τῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ εἶναι, ὡς εἴδομεν, ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ προλόγῳ, ἡ αὐτοκτονία τοῦ Αἴαντος ἐν στιγμῇ ἐχεφροσύνης καὶ αἱ ἔριδες Τεύκρου καὶ Ἀτρειδῶν περὶ τῆς ταφῆς. Καὶ αἱ τρεῖς μαρτυροῦσι μίαν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς Τραγῳδίας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους. Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ἀθηνᾶς ἐτήρησεν ὁ ποιητὴς τὸν σεβασμόν του εἰς τὴν λογοτεχνικὴν παράδοσιν, ἱκανοποιήσας τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κοινοῦ, ὅπερ ἠρέσκετο εἰς αὐτὰ τὰ θεάματα (H. Patin ἐνθ. ἀνωτ. p. 14), ἀπήλλαξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐαισθήτων Ἀθηναίων ἀπὸ τοῦ ἀποτροπαίου θεάματος τῶν σφαγῶν, καὶ μετέβαλε τὸν ἐπικὸν ἥρωα, ὡς εἴδομεν, εἰς ἥρωα τραγικόν. Μὲ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς σκηνῆς τῆς αὐτοκτονίας, κατεδείχθη ἡ εὐγενὴς καὶ λεπτὴ αἰσθητικὴ ἀντίληψις τοῦ ποιητοῦ, ὅστις δὲν τρομοκρατεῖ τὰς αἰσθήσεις μὲ σπαρακτικὰ θεάματα, καὶ ἡ ὑψηλὴ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀντίληψις αὐτοῦ, ἥτις ἐμφανίζει τοὺς θεοὺς μὲν τιμωροῦντας τὸ ἔγκλημα, τὴν ἀσέβειαν, καὶ οὐχὶ τὸν ἀδύνατον ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον δέ, ὑπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις του, αὐτεξούσιον, καὶ οὐχὶ τυφλὸν ὄργανον τῆς Μοίρας.

Μὲ τὴν προσθήκην τῶν σκηνῶν Τεύκρου-Ἀτρειδῶν ἀποδεικνύεται ὁ ποιητὴς βαθὺς γνώστης τῆς τε τεταραγμένης ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἥτις ἐλαφροῦται ἐκ τῶν σφοδρῶν παθῶν της μόνον διὰ μιᾶς συνεχοῦς βραδείας ἐκροῆς αὐτῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχολογίας τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν τοῦ Ἄστεως, οἵτινες ἔχαιρον ἀκούοντες, ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνῆκεν ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως εἰς τὸν Αἴαντα τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως, ὡς βραβεῖον τῶν εὐεργεσιῶν των πρὸς σύμπαντα τὸν Ἑλληνισμόν, ἠρέσκοντο εἰς τὴν πολιτικὴν συζήτησιν, καὶ δὲν ἐλησμόνουν, ὅτι καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ ἀκόμη ἦσαν ὁ κυρίαρχος δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ὅστις ἐξ ἀντιζηλίας ὑπερέχαιρε νὰ μαστιγώνεται ἡ Σπαρτιατικὴ ἀλαζονεία. Διὰ τῶν σκηνῶν Τεύκρου-Ἀτρειδῶν ἐγίνετο ὁ συγχρονισμὸς τοῦ μύθου πρὸς τὰ σύγχρονα φλέγοντα πολιτικὰ ζητήματα καὶ ἡ τραγῳδία ἐλάμβανε ζωὴν καὶ δύναμιν ἀπὸ τὴν σύγχρονον πραγματικότητα.

Ὅ,τι ὅμως περισσότερον ἀκόμη ἐξαίρει εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ μύθου τὴν δημιουργικὴν τοῦ ποιητοῦ δύναμιν εἶναι ἡ διακόσμησίς του μὲ τὴν τρυφερὰν καὶ στοργικὴν Τέκμησσαν. Εἰσάγων αὐτὴν εἰς τὸν μῦθον ὁ δαιμόνιος ποιητὴς ὑπακούει εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον κυβερνᾷ ὅλα τὰ ἔργα του, ἀκολουθεῖ τὸν νόμον τῶν ἀντιθέσεων, ὅστις κυρίως δίδει τὴν ζωὴν εἰς τὴν τέχνην του.

Ἠθοποιία τῶν προσώπων τῆς τραγῳδίας.— Αἴας.—Πολὺ περισσότερον ἢ εἰς τὸν μῦθον ἀκτινοβολεῖ ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ ἤθους τοῦ τε ἥρωος καὶ τῶν ἄλλων προσώπων τῆς τραγῳδίας. Διὰ τῶν ποικίλων παθῶν καὶ συναισθημάτων, ἅτινα ἐζύμωσεν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἥρωος, ἐπέτυχε τὰς ἀντιθέσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐμάγευε τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν του, ἀγερωχίαν μέχρις ἀσεβείας, ἀλλὰ καὶ στοργὴν πρὸς τοὺς γονεῖς μέχρι λατρείας, ἄσβεστον μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ τρυφερωτάτην ἀγάπην πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἄλλους οἰκείους, ἀγέρωχον ἀκαμψίαν ἤθους, ἀλλὰ καὶ δεξιοτεχνίαν εἰς τὸν δόλον, περιφρόνησιν πρὸς τὸν θάνατον, ἀλλὰ καὶ προσκόλλησιν πρὸς τὴν ζωήν, αὐτοθυσίαν διὰ τὴν τιμήν του, ἀλλὰ καὶ ἀποχωρισμὸν μετὰ θρήνων ἀπὸ τὰ κάλλη τῆς φύσεως. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ τραγῳδία του νὰ εἶναι μία πολύμορφος λυρικὴ ἔκφρασις τοῦ πόνου, μία λυρικὴ ζωγραφία τοῦ πάθους.

Ὁμοίως ἐπιτυχὴς εἶναι ἡ ἠθοποιΐα καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ ἀνδρείου πολεμιστοῦ καὶ πανούργου καὶ πολυμηχάνου ἀνθρώπου· εἰς τὴν ψυχὴν τούτου προσέδωκεν ὁ ποιητὴς ἠθικὸν μεγαλεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέτυχε νὰ καταστήσῃ μᾶλλον ἔκδηλον τὴν πρὸς τὸν Αἴαντα γενομένην ἀδικίαν, ἀφοῦ τοιοῦτος ἀντίπαλος ἀνωμολόγει ὅτι ὁ Αἴας ἦτο ὁ ἄριστος τῶν Ἀργείων· ἐπέτυχε δ' ἀφ' ἑτέρου ὁ ποιητὴς νὰ τιμήσῃ τὸν Κίμωνα—ὅστις ἐμεσουράνει ἐν τῷ πολιτικῷ ὁρίζοντι τῶν Ἀθηνῶν ὅτε ἐδιδάχθη ἡ τραγῳδία—, ὑποδηλῶν ἐν τῷ προσώπῳ καὶ τῷ ρόλῳ τοῦ Ὀδυσσέως, ὅταν οὗτος ἐπετύγχανε νὰ διαλλάξῃ τὸν Τεῦκρον καὶ τοὺς Ἀτρείδας, τὸν Κίμωνα καὶ τὴν σώφρονα καὶ διαλλακτικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ. Ἡ διαγραφὴ τοῦ ἤθους τόσον τοῦ Αἴαντος, ὅσον καὶ τοῦ Ὀδυσσέως ἦτο σύμφωνος ἄλλως τε καὶ πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος, ὅστις εὐκολώτερον συνεπόνει εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ του, καὶ δυσκολώτερον συνέχαιρεν εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ φίλου του (L. Schmidt ἐνθ. ἀνωτ. Α' 315 καὶ ἑξῆς. Β' 466 καὶ ἑξῆς)· δι' αὐτὸ ἐθεωρεῖτο πολὺ ἐπιτυχὴς καὶ παράστασις ἀρχαίου ἀγγείου ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ φθόνος ὑπὸ τὴν μορφὴν νεανίου ἐμάδα τὰς πτέρυγας μιᾶς νίκης, ἥτις ἐστεφάνωνε ἄλλον νεανίαν.

Τῆς Τεκμήσσης τὸ ἦθος διέπλασεν ὁ Σοφοκλῆς σύμφωνον μὲ τὸ ἦθος τῆς Ἀνδρομάχης. Εἶναι τρυφερὰ καὶ αὐτὴ εἰς τὴν στοργήν της πρὸς τὸ τέκνον της. Ἔχει τὴν αὐτὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν σύζυγόν της. Εἶναι ὅμως περισσότερον ὑποτακτικὴ καὶ περισσότερον δειλὴ ἡ Τέκμησσα, διότι αὐτὸ καὶ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὴν καὶ ἡ τύχη της—εἶναι μὲν βασιλόπαις, ὅπως ἡ Ἀνδρομάχη, ἀλλὰ σύζυγος δοριάλωτος—καὶ ἡ παθολογικὴ κατάστασις τοῦ συζύγου της, ἡ παραφροσύνη του καὶ ἡ ἀπόγνωσίς του.

Παράξενον διὰ τὰ χριστιανικὰ ἤθη μας εἶναι τὸ ἦθος τῆς μεγάλης θεᾶς, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας καὶ τῆς συνέσεως, ἥτις ἐμφανίζεται σκληρὰ καὶ ἀμείλικτος εἰς τὴν ὀργήν της, χαιρέκακος ἀκόμη καὶ εἴρων. Τὴν ἐντύπωσιν ὅμως αὐτὴν δὲν εἶχον καὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ ποιητοῦ. Οἱ Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι Ἀθηναῖοι ἦσαν εὐλαβεῖς, ἐπίστευον καὶ ἐλάτρευον χωρὶς νὰ κρίνωσι, πολὺ δὲ περισσότερον νὰ ἐπικρίνωσι τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας τῶν θεῶν των καὶ μάλιστα τῆς Παντοδυνάμου πολιούχου, ἥτις ἐτιμώρει ὡς φιλόστοργος μήτηρ διὰ νὰ διδάξῃ τὴν εὐσέβειαν καὶ νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδήλωσιν ὁμοίων ἀσεβῶν διαθέσεων τῶν πολιτῶν τοῦ εὐνοουμένου της Ἄστεως. Ἔπειτα ἡ τραγῳδία ἐδιδάχθη, ὅτε ἀκόμη τὸ οὐσιωδέστερον γνώρισμα τῆς εὐσεβείας ἦτο ὁ φόβος καὶ ἡ ἐμφαντικωτέρα ἐκδήλωσις τῆς παντοδυναμίας τῶν θεῶν ἡ τιμωρία, ὅτε ἐκυριάρχει ἐν τῇ τραγῳδίᾳ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπηνοῦς Μοίρας, ἥτις ἐκτύπα μὲ σκληρότητα πᾶσαν ἀντίστασιν εἰς τὴν θέλησίν της, πᾶσαν διαμαρτυρίαν. Ἄλλως τε ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὸν πρόλογον, τὸ περιθώριον, τρόπον τινά, τῆς κυρίας πράξεως. Δὲν εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ δρῶν πρόσωπον τῆς τραγῳδίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ χειραφέτησις τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς Μοίρας.

Τὸν Ὁμηρικὸν Τεῦκρον ἐξύψωσεν ὁ Σοφοκλῆς ἀναστήσας εἰς τὴν ψυχήν του τὴν ψυχὴν τοῦ Αἴαντος, διὰ νὰ δυνηθῇ ν' ἀντιμετωπίσῃ μετὰ θάρρους καὶ σθένους τὴν ὑβριστικὴν ἀγερωχίαν τῶν Ἀτρειδῶν. Τεχνικώτατα δὲ παρεσκεύασεν ὁ ποιητὴς τὴν ψυχὴν τῶν θεατῶν διὰ τὴν προσδοκίαν ἑνὸς δυνατωτέρου Τεύκρου διά τε τῆς ἀφηγήσεως ἡρωϊκῶν αὐτοῦ πράξεων καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκδηλωθείσης ἐμπιστοσύνης τοῦ Αἴαντος. Πρὸ πάντων ὅμως ἐφρόντισεν ὁ ποιητὴς νὰ ἐμφανίσῃ τὸ ψυχικὸν σθένος τοῦ Τεύκρου ὡς μίαν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην — ἦτο ὁ ὑπέρμαχος ἑνὸς ἀγράφου θείου νόμου, τοῦ δικαίου τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἑνὸς νεκροῦ, τὸν ὁποῖον ἠπείλει νὰ καταργήσῃ ἡ ἀνθρωπίνη ἀσέβεια καὶ ἡ ἀνθρωπίνη βία — καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως τοῦ φιλαδελφικοῦ συναισθήματος, τὸ ὁποῖον ἐξυψώνει καὶ ἐξαϋλώνει τὸν ἄνθρωπον ἀφαιροῦν τὰ ὀστᾶ καὶ τὴν σάρκα, τὴν ἕδραν τοῦ φόβου καὶ τῆς δειλίας.

Οἱ δύο Ἀτρεῖδαι, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν Ὁμηρικὴν παράδοσιν καὶ συμφώνως πρὸς τὴν πλοκὴν καὶ τὴν λύσιν τὴν ὁποίαν ἠθέλησεν ὁ ποιητὴς νὰ δώσῃ εἰς τὴν τραγῳδίαν του, χαρακτηρίζονται ὡς ἀγέρωχοι, τραχεῖς καὶ ὑβρισταί, ὡς ἄνθρωποι, οἵτινες τιμῶσι καὶ ὑπολογίζουσι μόνον τὴν δύναμιν καὶ τὴν βίαν, στηρίζουσι τὴν πολιτείαν μόνον εἰς τὴν πειθαρχίαν, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ὁ φόβος τοῦ ὑπηκόου εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ εἶναι περιφρονηταὶ τῶν ἀγράφων τῆς ἠθικῆς νόμων.

Ὁ Χορός, ὅστις συναγωνίζεται ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, ὅπως συνιστᾷ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Περὶ ποιητ. 18), χαρακτηρίζεται ὡς μία ὁμὰς ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὸν ἀρχηγόν των, διὰ τὴν τιμὴν καὶ ζωὴν τοῦ ὁποίου ἐνδιαφέρονται ὅσον καὶ οἱ οἰκεῖοι του. Εἶναι ὅμως, ὅπως συνήθως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγῳδίᾳ, κατώτερος τῶν ἄλλων προσώπων κατὰ τὴν ψυχικὴν σύστασιν. Ἔχει τὰς προλήψεις, τοὺς εὐκόλους ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς εὐκόλους ἀπογοητεύσεις τοῦ πλήθους, καὶ δι' αὐτὸ πολλάκις κυριαρχεῖ ἐν τῇ ψυχῇ του τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου (στ. 254) καὶ ἡ φιλοζωΐα. Τοιαῦται εἶναι πάντοτε αἱ λαϊκαὶ μᾶζαι.

Οὕτως ὅλος ὁ μῦθος τῆς τραγῳδίας συνυφάνθη μὲ στήμονα τὴν ἐπικὴν παράδοσιν καὶ μὲ ὑφάδια τὰ λαμπρόχρωμα ἤθη τῶν προσώπων τῆς τραγῳδίας. Ὅλη ἡ τραγῳδία εἶναι μία σειρὰ εἰκόνων φρίκης καὶ συγκινήσεως, ὡραίων ὅμως ὅλων καὶ ἑλκυστικῶν. Ὅλη ἡ ζωηρὰ δραματικὴ κίνησις πηγάζει ἐκ τῆς ἐπιμεμελημένης διαγραφῆς τῶν χαρακτήρων διὰ τῆς δράσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐπιμεμελημένης ἀναπτύξεως τῆς δράσεως διὰ τῶν χαρακτήρων.

Καὶ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἐκτυλίσσεται περὶ ἓν πρόσωπον, ζῶν ἢ νεκρόν, καὶ λαμβάνει ἕνεκα τούτου τὸ ἔργον μίαν συγκέντρωσιν καὶ μίαν ἑνότητα, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιῶδες ἐθνικὸν γνώρισμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τραγῳδίας.

Ἠθικαὶ ἀξίαι τοῦ ἔργου. — Τὸ μεγαλειῶδες ὅμως τοῦτο μνημεῖον τοῦ ἀριστοτέχνου ποιητοῦ προκαλεῖ ἐξ ἴσου τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν καὶ ὡς ἔργον μεγάλων πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν, αἵτινες φωτίζουσι τὸν νοῦν, ἐξευγενίζουσι τὴν ψυχὴν καὶ ζωογονοῦσι πᾶν εὐγενὲς ἰδανικὸν τοῦ ἀναγνώστου. Αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ αὗται ἀξίαι, ὡς θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου τοῦ ἔργου, ἐκράτησαν αὐτὸ στερεὸν καὶ ἀσάλευτον εἰς τὸν θαυμασμὸν πολλῶν γενεῶν.

Πρώτη καὶ οὐσιώδης ἀξία τοῦ ἔργου εἶναι ὅτι κυρία ἰδέα δὲν εἶναι πλέον ἡ ἀδυσώπητος Μοῖρα, ἔχουσα τυφλὰ ὄργανά της τὰ πρόσωπα τῆς τραγῳδίας καὶ δεσπόζουσα αὐτὴ τοῦ ὅλου δράματος ὡς κύριος ἥρως, ὅστις μὲ ἓν κτύπημα, στιγμιαῖον καὶ αἰφνίδιον, συντρίβει πᾶσαν ἀντίστασιν καὶ γεννᾷ τὴν κατάπληξιν, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Αἰσχύλου· κυρία ἰδέα εἶναι ὅτι αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρὸ πάντων ἀποτελέσματα τῶν σκέψεων, τῆς διανοίας των, τῶν προαιρέσεων τῆς ψυχῆς των, τοῦ ἤθους των. «*Ἦθος ἀνθρώπου δαίμων*». Καὶ δὲν ἦτο μὲν ἡ ἰδέα νέα, ἦτο γνωστὸς ὁ πατὴρ αὐτῆς, ὁ σκοτεινὸς τῆς Ἐφέσου φιλόσοφος (ὁ Ἡράκλειτος), ἀλλὰ σάρκα καὶ ὀστᾶ ἔδοσεν εἰς αὐτὴν ὁ Σοφοκλῆς. Ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι πλέον ἀλυσόδετος. Αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ὅτι, καὶ ὅτε βίαια πάθη ταράττουσιν αὐτόν, διατηρεῖ τὴν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας του, ὅτι εἶναι κύριος τῶν ἀποφάσεών του, ὅτι αἱ πράξεις του ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν. Ἡ νέα αὐτὴ ἀντίληψις ἤλλαξε καὶ τὴν μορφὴν τῆς τραγῳδίας· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο ἔργον τοῦ Σοφοκλέους δὲν εἶναι ἡ ἁπλῆ τραγῳδία τοῦ Αἰσχύλου, ἥτις ἐστηρίζετο εἰς τὴν κατάπληξιν, ὡς προείπομεν, καὶ τὸν θαυ-

Digitized by Google

μασμόν, τὸν ὁποῖον προεκάλει τὸ βίαιον κτύπημα τῆς σκηρᾶς Μοίρας, ἀλλ' εἶναι τραγῳδία «πεπλεγμένη», προκαλοῦσα τὴν συγκίνησιν διὰ τοῦ πλούτου τῶν τρυφερῶν συναισθημάτων καὶ τῶν σφοδρῶν παθῶν, ἅτινα εἶναι καὶ τὰ ἐλατήρια τῆς δράσεως τῶν προσώπων διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χαρακτήρων, διὰ τῆς ποικιλίας τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, διὰ τῶν περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεων, διὰ τοῦ νέου θελγήτρου τῆς περιεργίας, ἥτις εἰσάγεται εἰς τὴν τραγῳδίαν, διὰ τῆς ἐξευγενίσεως τοῦ ἤθους τῶν προσώπων, ἅτινα πάντα ὁμοῦ ἀπαιτοῦσι μεγάλην δεξιότητα τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ.

Τὸ συναίσθημα τῆς ἀτομικῆς τιμῆς ἡ ψυχολογικὴ δεινότης τοῦ ποιητοῦ ἐμφανίζει ἐν τῇ τραγῳδίᾳ ταύτῃ παντοδύναμον. Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος τοῦ Ὁμήρου ἐμφανίζει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Αἴαντος, ὡς ἐκεῖνος ἐν τῷ τοῦ Ἕκτορος, τὰς εἰκόνας τῆς πάλης τοῦ συναισθήματος τῆς ἀτομικῆς τιμῆς πρὸς τὴν στοργὴν πρὸς γέροντας σεβαστοὺς γονεῖς, πρὸς τὴν τρυφερὰν ἀγάπην ἀφωσιωμένης συζύγου καὶ τὴν τρυφερωτέραν ἀκόμη πολυφιλήτου υἱοῦ—κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἕκτορα ὁ Αἴας ἦτο στοργικώτερος πατὴρ ἢ τρυφερώτερος σύζυγος—, πρὸς τὸν πόθον ἐπιστροφῆς εἰς φιλτάτην πατρίδα, πρὸς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ζωήν, ἥτις διὰ τὸν Ἕλληνα, ὅστις ζῇ ἐν τῷ ἐπιγείῳ παραδείσῳ τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν ἡ φύσις, εἶναι ἐντονωτέρα παρ' ὅσον εἰς ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς. Εἰς μάτην ὅμως ἐπάλαισαν καὶ ἕκαστον μόνον καὶ πάντα ὁμοῦ. Τὸ συναίσθημα τῆς ἀτομικῆς τιμῆς τοῦ ὑπερηφάνου ἥρωος εὗρε τὴν ἱκανοποίησίν του μόνον ἐν τῇ αὐτοκτονίᾳ, διότι οὕτως ἔσβησεν ἡ χαρὰ εἰς τὰ χείλη τῶν ἐχθρῶν του, ἥτις ἦτο τὸ μεγαλύτερον βασανιστήριον τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ (στ. 382, 454).

Ἄλλον ἀγῶνα ἠγωνίσθη, καὶ ἐνίκησεν, ὁ ποιητὴς διὰ τῆς λύσεως τοῦ μεγάλου προβλήματος «ἂν ὁ πολιτικὸς ἐγκληματίας—οὕτως ἐμφανίζεται ἡ ἀνταρτικὴ φύσις τοῦ Αἴαντος—εἶναι ἄξιος, μετὰ θάνατον, ἐπικηδείων τιμῶν ἢ πρέπει νὰ γίνεται βορὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν ὀρνέων». Εἰς τὴν πεπολιτισμένην ψυχήν του τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς λαμβάνει δύναμιν ἀγράφου θείου νόμου, ὅστις ὀφείλει νὰ κατισχύῃ παντὸς ἀνθρωπίνου θεσμοῦ, ἀπαγορεύοντος αὐτήν, ἢ διαταγῆς ἄρχοντος ἢ κηρύγματος ἔχοντος ἐλατήριον τὴν ὀργὴν ἢ τὸν θυμόν, τὸ μῖσος ἢ τὴν ἀγανάκτησιν τούτου κατὰ τοῦ προσβαλόντος ἐν συνειδήσει, ἢ ἀσυνειδήτως, διὰ τῆς ἀπειθείας του τὸν ἐφήμερον ἐγωϊσμόν του.

Ἡ ἱερὰ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου κληρονομία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, νὰ θεωρῇ ὡς τὸ ὑπέρτατον ἰδανικὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς τὸ «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων» (Ἰλ. Ζ. 208), ὅπερ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐλατήριον διὰ νὰ θαυματουργήσῃ εἰς τὴν σταδιοδρομίαν της ἡ Ἑλληνικὴ φυλή, κατέδειξεν ὁ ποιητὴς ὅτι ἄγει εἰς μεγάλους ἠθικοὺς κινδύνους, ὅταν δὲν στηρίζεται εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἥτις δωρεῖ τὴν σύνεσιν, ἡ ὁποία προφυλάσσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ πάσης ὑπερβολῆς. Τὴν εὐσέβειάν του ὅμως δὲν στηρίζει εἰς τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον ἐμπνέει ἡ παντοδύναμος τῶν θεῶν ὀργή, ἀλλ' εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ θεοὶ θέλουσι τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον.

Τὸ μῖσος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ἄσβεστον καὶ ἄσπονδον — χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο γνώρισμα τοῦ Ἕλληνος, ὅστις καὶ ἐμίσει μετὰ πάθους καὶ ἠγάπα σφοδρῶς—ἀναγνωρίζει ὁ ποιητὴς ὡς ἐθνικὸν ἐλάττωμα, καὶ πολεμεῖ αὐτὸ διὰ τοῦ προωδευμένου ἀνθρωπιστικοῦ πνεύματος τοῦ Ὀδυσσέως, ἀπαντῶντος εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ μίσους Ἀγαμέμνονα *«νικᾷ ἀρετὴ τῆς ἔχθρας πολύ»*.

Εἰς τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας τοῦ ἔργου ἀνήκουσιν ἀκόμη καὶ πᾶσαι αἱ γνῶμαι, αἵτινες κοσμοῦσι τὴν τραγῳδίαν καὶ εἶναι ψιχία τῆς μεγάλης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς πείρας τοῦ ποιητοῦ, ψιχία πλούτου γνώσεων ἐκ μελέτης καὶ βαθυτέρας ἐρεύνης τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Οὕτως, ὅπως πολεμεῖ τὸ κρατοῦν ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τραγῳδίᾳ ἀπολυταρχικὸν λογοτεχνικὸν πνεῦμα τῆς σκληρᾶς Μοίρας, ἥτις συντρίβει πᾶσαν ἀντίστασιν καὶ ἐπιβάλλει τὸν φόβον, διὰ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοίως πολεμεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπολυταρχικῆς πολιτείας, ἐκπροσωπουμένης ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν, διὰ τοῦ νεωτέρου δημοκρατικοῦ πνεύματος, ἐκπροσωπουμένου ὑπὸ τοῦ Τεύκρου καὶ Ὀδυσσέως. Τὰ πολιτικὰ ἀποφθέγματα τῶν Ἀτρειδῶν «οὐ γάρ ποτ' οὔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς φέροιντ' ἂν ἔνθα μὴ καθεστήκοι *δέος*, οὔτ' ἂν στρατός γε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι, μηδὲν πρόβλημα *φόβου*, μηδ' αἰδοῦς ἔχων» (στ. 1703 καὶ ἑξῆς) καὶ «Μέγας δὲ πλευρὰς βοῦς, ὑπὸ σμικρᾶς ὅμως *μάστιγος* ὀρθὸς εἰς ὁδὸν πορεύεται» (στ. 1253), συνωδευμένα ὑπὸ ἀφορήτου ἀλαζονείας, καταρρίπτει διὰ τοῦ εὐστρόφου ἐλέγχου τοῦ Τεύκτρου καὶ τοῦ ὑπερόχου πνεύματος τοῦ Ὀδυσσέως, διδάσκοντος ὅτι ἡ πρέπουσα πειθαρχία στηρίζεται οὐχὶ εἰς τὴν βίαν τοῦ ἄρχοντος καὶ τὸν φόβον τοῦ ἀρχομένου, ἀλλ' εἰς τὴν ὀρθὴν γνώμην (στ. 1351) καὶ τὸ δίκαιον.

Εἰς μίαν ὁμάδα ἀποφθεγμάτων βλέπομεν τὴν πίστιν τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τὴν νίκην τοῦ ἀγαθοῦ ἔν τε τῇ φύσει καὶ τῇ κοινωνίᾳ: «Καὶ γὰρ δεινὰ καὶ τὰ καρτερώτατα τιμαῖς ὑπείκει· τοῦτο μὲν νιφοστιβεῖς χειμῶνες ἐκχωροῦσιν εὐκάρπῳ θέρει· ἐξίσταται δὲ νυκτὸς αἰανῆς κύκλος τῇ λευκοπώλῳ φέγγος ἡμέρᾳ φλέγειν, δεινῶν τ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε στένοντα πόντον· ἐν δ' ὁ παγκρατὴς ὕπνος λύει πεδήσας, οὐδ' ἀεὶ λαβὼν ἔχει» (στ. 669-676) καὶ εἰς ἄλλην θαυμάζομεν τὴν σωφροσύνην τοῦ συγγραφέως, ψέγοντος τὴν ῥοπὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπερβολὴν (στ. 758 καὶ ἑξῆς, 1119 καὶ ἑξῆς).

Τὰ σύγχρονα σχεδὸν πολιτικὰ γεγονότα— αἱ κατὰ τοῦ Μιλτιάδου, Θεμιστοκλέους καὶ ἄλλων συκοφαντίαι—, φαίνεται, καὶ ἡ μελέτη τῶν παθῶν τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐπλούτισαν τὴν διάνοιαν τοῦ ποιητοῦ μὲ βαθείας κοινωνικὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἐξαγγέλλει διὰ στόματος τοῦ χοροῦ, ὅστις εἶναι τὸ στόμα τῆς Κοινῆς Γνώμης, «τῶν μεγάλων ψυχῶν ἱεὶς οὐκ ἂν ἁμάρτοις» (στ. 154) «πρὸς τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει» (στ. 154), «καίτοι σμικροὶ (λίθοι) μεγάλων χωρὶς σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται» (στ. 158-9), καὶ κατέστησαν αὐτὸν ἀνώτερον παθῶν.

Ἡ κοινωνικὴ πεῖρα ἔχει διδάξει τὸν ποιητὴν ὅτι τὸ καλύτερον φάρμακον διὰ πάσας τὰς ἀνθρωπίνους δυστυχίας εἶναι ὁ χρόνος, ὅστις μεταβάλλει ἀντιλήψεις καὶ αἰσθήματα καὶ δαμάζει τὰ πάθη καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀποφεύγῃ εἰς τὰς συμφοράς του νὰ προσθέτῃ νέας διὰ λόγων ἢ δι' ἔργων. «Ἅπανθ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος φύει τἄδηλα καὶ φανέντα κρύπτεται· κοὐκ ἔστ' ἄελπτον οὐδέν, ἀλλ' ἁλίσκεται χὡ δεινὸς ὅρκος καὶ περισκελεῖς φρένες» (στ. 646-9), «Πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνει, κοὐδὲν ἀναύδητον» (στ. 713-4), «Μὴ κακὸν κακῷ διδοὺς ἄκος, πλέον τὸ πῆμα τῆς ἄτης τίθει» (στ. 361-2).

Μὲ θλῖψιν οἰκτίρει ὁ ποιητὴς τὴν μοχθηρίαν καὶ τὴν τύφλωσιν τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους δὲν ἀφίνουσι τὰ πάθη των νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ ἀγαθόν, ὅταν ἔχωσιν αὐτό, καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν εὐεργεσιῶν εἰς τὰς μεταξύ των σχέσεις. Τὰς ἰδέας του δ' ἐν προκειμένῳ ἐξωτερικεύει εἰς ἀποφθέγματα, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος θὰ εἶναι ἀΐδιον: «Οἱ γὰρ κακοὶ γνώμαισι τἀγαθὸν χεροῖν ἔχοντες οὐκ ἴσασι, πρίν τις ἐκβάλῃ» (στ. 964 - 5), «Χάρις χάριν γάρ ἐστιν ἡ τίκτουσ' ἀεί· ὅτου δ' ἀπορρεῖ μνῆστις, οὐκ ἂν γένοιτ' ἔθ' οὗτος εὐγενὴς ἀνήρ» (στ. 522-3), « ... τοῦ θανόντος ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς χάρις διαρρεῖ καὶ προδοῦσ' ἁλίσκεται» (στ. 1266-7).

Τὸν ποιητὴν διακρίνει ἀνώτερον πνεῦμα ἀπηλλαγμένον τῶν δεισιδαιμονιῶν, αἵτινες τυραννοῦσι τὰς λαϊκὰς μάζας εἰς πᾶσαν ἐποχήν, ὡς δηλοῦται διὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Αἴαντος εἰς τὰς παρηγορίας τῆς Τεκμήσσης «Οὐ πρὸς ἰατροῦ σοφοῦ θρηνεῖν ἐπῳδὰς πρὸς τομῶντι πήματι» (στ. 581), καὶ ἠθικὸν μεγαλεῖον ψυχῆς, ὅπερ δίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκτιμήσῃ μὲ τίνα ἀκαταμάχητα ὅπλα ὁπλίζεται καὶ ὁ ἀδύνατος, ὅταν εἶναι ὑπέρμαχος τοῦ δικαίου «Ξὺν τῷ δικαίῳ γὰρ μέγ' ἔξεστι φρονεῖν» (στ. 1125), ἀπαντᾷ ὁ Τεῦκρος εἰς τὰς εἰρωνείας τοῦ Μενελάου.

Αἱ σοφαὶ αὗται γνῶμαι - ὀλίγαι ἐκ τῶν πολλῶν— μετὰ δεξιοτεχνίας συνυφασμέναι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς τραγῳδίας, ὥστε οὔτε ταύτην νὰ μεταβάλλωσιν εἰς ἐγχειρίδιον δογματολογίας, οὔτε τὸν ποιητὴν εἰς φιλόσοφον ἀπὸ σκηνῆς, μετὰ τῆς εὐρυθμίας τῶν κινήσεων τοῦ Χοροῦ, τῆς ποικιλίας τοῦ μέτρου, τῆς γλυκείας μελῳδίας τῶν χορικῶν ᾀσμάτων καὶ τῆς τεχνικῆς μιμήσεως τῶν ὑποκριτῶν, εἰς κινήσεις, στάσεις, καὶ ἀπαγγελίαν, καθίστανον γοητευτικώτερον τὸ σύνολον καὶ ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ φιλόκαλον καὶ νοῆμον, τῷ ὄντι, κοινὸν τοῦ ἄστεως, ὅτι ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐκείνῳ ναῷ τῆς Ἁρμονίας ἡ παράστασις τῆς τραγῳδίας ἦτο μία διανοητική, ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ διδασκαλία.

Ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὰς πράξεις του, ἀπὸ τὴν βαθυστόχαστον παρατήρησιν—σύμφωνον καὶ μὲ τὰ διδάγματα τοῦ Ὁμήρου—ὅτι τὸ συναίσθημα τῆς ἀτομικῆς τιμῆς εἶναι ἡ ἰσχυροτέρα κινητήριος δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς, ἀπὸ τὴν σωφροσύνην καὶ μετριοπάθειαν, ἥτις ἐκδηλοῦται εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ποιητοῦ ἐναντίον πάσης ὑπερβολῆς, ἀπὸ τὴν εὐθυκρισίαν του, διὰ τῆς ὁποίας διαβλέπει τοὺς κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους ἄγουσι καὶ αὐτὰ τὰ μεγάλα πνευματικὰ προσόντα, ὅταν δὲν χαλιναγωγοῦνται ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, ἀπὸ τὴν ἐρευνητικὴν καὶ μελετητικὴν φύσιν του καὶ τὴν φιλελεύθερον προαίρεσίν του, ἥτις ἐκδηλοῦται εἰς τὰς γνώμας του διά τε τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἄλλων ἀξιῶν τῆς τραγῳδίας, καὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν αὐτῆς καταφαίνεται ἡ βαθύνοια τοῦ ποιητοῦ, ὁ ἀνώτερος ἐν συγκρίσει πρὸς πολλοὺς συγχρόνους του διανοουμένους πολιτισμός του, ἡ βαθεῖα γνῶσίς του τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ εἰς τὰς ἐσωτάτας πτυχάς της, τὰ φιλελεύθερα καὶ ἁγνῶς δημοκρατικά του φρονήματα, ἡ ἰσορροπημένη διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ κατάστασίς του, τὸ φιλοπρόοδον καὶ αἰσιόδοξον πνεῦμα του, ὅπερ πιστεύει εἰς τὴν νίκην τῆς ἀρετῆς, τῆς προόδου, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ βαθεῖα ἐρευνητικὴ φύσις του, ἥτις, συνωδευμένη ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς εὐστροφίας του, καθιστᾷ αὐτὸν δεξιότεχνον συζητητὴν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς θρησκείας, τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἡ πρώτη διδασκαλία τῆς τραγῳδίας.— Δὲν εἶναι μεμαρτυρημένον πότε ἔγινεν ἡ πρώτη διδασκαλία τῆς τραγῳδίας· ἐπειδὴ ὅμως φέρεται πάντοτε πρώτη εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν σωζομένων τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐθεωρεῖτο ἡ ἀρχαιοτέρα ὅλων. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης συνηγοροῦσι καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφὴ τῆς τραγῳδίας (ἡ ἐν γένει κατασκευὴ αὐτῆς) καὶ αἱ τεχνικαὶ αὐτῆς ἀτέλειαι. Οὕτως ἀρχίζει μὲ πρόλογον, ὅστις ἔχει ἴδια πρόσωπα, ὅπως αἱ τραγῳδίαι τοῦ Αἰσχύλου «Προμηθεὺς δεσμώτης», «Ἀγαμέμνων» καὶ «Εὐμενίδες» καὶ τελειώνει ὅπως «Οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας» τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, δι' ἑνὸς συμπληρωματικοῦ ἐπεισοδίου. Τὰ λυρικὰ μέρη ἔχουσιν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ διαλογικὰ μέρη τῆς τραγῳδίας, σημαντικὴν ἀκόμη ἔκτασιν. Ἡ *πάροδος* ἔχει ἀρχαϊκὴν μορφήν, ὁμοιάζουσα μὲ τρεῖς τραγῳδίας τοῦ Αἰσχύλου, τῶν ὁποίων αἱ δύο εἶναι αἱ ἀρχαιότεραι τῶν τραγῳδιῶν του, τὰς «Ἱκέτιδας», τοὺς «Πέρσας» καὶ τὸν «Ἀγαμέμνονα». Τὸ ὕφος περιέχει πολλοὺς περιέργους ἀρχαϊσμούς, ὅπως εἴδομεν καὶ εἰς τὸν μονόλογον, καὶ ὁ Χορὸς ἐκ 12, πιθανώτατα, ἀκόμη προσώπων ἀποτελούμενος καὶ οὐχὶ ἐκ 15, ἔχει σπουδαῖον ῥόλον, ὧν σχεδὸν ὁ δευτεραγωνιστής, ἐν ᾧ εἰς τὴν «Ἀντιγόνην», τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν ἄλλων τραγῳδιῶν, κυριαρχοῦσιν οἱ ὑποκριταί, ὁ δὲ Χορὸς εἶναι ἐπικουρικὸς εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ ἔργου.

Ἐν τῷ «Αἴαντι» δὲν ἔχει ἀκόμη ὁ Σοφοκλῆς οὔτε τὴν δεξιότητα τοῦ χειρισμοῦ καὶ τοῦ τρίτου ὑποκριτοῦ — διὰ τοῦτο καὶ μετέχει οὗτος τῆς τραγῳδίας μόνον ἐν τῷ προλόγῳ καὶ τῇ τελευταίᾳ σκηνῇ, ὅτε ὁ Ὀδυσσεὺς παρεμβαίνει εἰς τὴν ἔριδα Ἀγαμέμνονος καὶ Τεύκρου—οὔτε τὴν δεξιοτεχνίαν τῶν ἀποχρώσεων καὶ λεπτῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἤθους τῶν προσώπων, αἵτινες ὑπάρχουσιν εἰς τὰς ἄλλας τραγῳδίας καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἐθαυμάζετο ὁ Σοφοκλῆς, ἀποκαλούμενος *δεξιός*, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ σωζομένων στίχων τῶν Μουσῶν τοῦ Φρυνίχου (βλ. *P. Masqueray* «Sophocle» 1922. T. I, XII). Κατὰ ταῦτα ἡ τραγῳδία, ὡς ἀρχαιοτέρα τῆς «Ἀντιγόνης» διδαχθείσης κατὰ τὰ Μ. Διονύσια τοῦ 441 π. Χ., ἐδιδάχθη πρὸ τοῦ 441 καὶ μετὰ τὸ 468, ὅτε τὸ πρῶτον ἐνίκησεν ὁ Σοφοκλῆς, διὰ τοῦ «Τριπτολέμου», πιθανώτατα, ὡς τραγικὸς ποιητής. Ἐδιδάχθη λοιπὸν περὶ τὸ 450 (*P. Masqueray* ἔνθ. ἀνωτ. p. 9), δηλαδὴ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ, γεννηθέντος μεταξὺ 497 - 494, καὶ διὰ τοῦτο ἡ δημιουργία τῆς προσωπικότητος τοῦ Αἴαντος εἶναι ἡ ἰσχυροτέρα δημιουργία του. Καὶ εἰς τὴν τραγῳδίαν ὅμως ταύτην—πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ ἐνταῦθα τοῦτο—, παρὰ τὰς εἰρημένας ἀτελείας της, ὑπάρχει ὁλόκληρος ὁ τραγικὸς Σοφοκλῆς καὶ εἰς τὴν δεξιοτεχνίαν τῆς ἠθοποιΐας, καὶ εἰς τὴν λεπτὴν τέχνην τῶν περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεων, καὶ εἰς τὴν θαυμαστὴν εὐγλωττίαν τοῦ αἰσθήματος. Ὑπάρχουσι καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες *(G. Murray)* ὅτι ἡ τραγῳδία, ὡς διεσώθη, εἶναι μὲν ἔργον πρώϊμον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπεξειργάσθη βραδύτερον ὁ ποιητής.

Ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης τῆς τραγῳδίας δύναται καὶ σήμερον νὰ ἐντρυφήσῃ καὶ εἰς τῆς γλώσσης τὸ κάλλος καὶ εἰς τὴν λεπτὴν δύναμιν καὶ τοῦ μέτρου τὴν ἁρμονίαν καὶ τοῦ ῥυθμοῦ τὴν χάριν· δὲν θὰ δυνηθῇ ὅμως οὔτε τῆς μελῳδίας τὸ θέλγητρον, ὅπερ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην («περὶ Ποιητικῆς» 6) εἶναι τὸ μέγιστον τῶν ἡδυσμάτων, ν' ἀπολαύσῃ, οὔτε τὴν βαθεῖαν συγκίνησιν τῶν πρώτων θεατῶν τῆς τραγῳδίας, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἐδημιούργησεν ὁ μεγαλότεχνος ποιητὴς τὸ ἔργον του, νὰ δοκιμάσῃ, διότι λείπουσιν οἱ ἰσχυροὶ δεσμοί, οἵτινες συνέδεον τὴν ψυχὴν ἐκείνων μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος. Ἡ τραγῳδία ἐδιδάχθη ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἔνδοξον ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος ἐνώπιον θεατῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἦσαν οἱ ὑπερήφανοι αὐτουργοὶ τῆς νίκης, ἄλλοι δὲ οἱ εὐτυχεῖς κληρονόμοι τῆς δόξης ἐκείνων, οἵτινες μὲ τὸ πολύτιμον αἷμά των ἡγίασαν τὰ ὕδατα τοῦ στενοῦ, ὅπου κατεποντίσθη ὁ στόλος τοῦ ἀλαζόνος Ξέρξου. Μὲ τὸν Σαλαμίνιον ἥρωά της ἔφερεν εἰς τὴν μνήμην τῶν θεατῶν τὴν φιλόστοργον νῆσον, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παῖδες τότε, εἶχον διασωθῇ, φεύγοντες τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τῶν βαρβάρων, οἵτινες εἶχον πλημμυρήσει τὰ ἅγια χώματα τῆς πατρίδος των. Τῆς δὲ Σαλαμῖνος τὸ ὄνομα, τόσον συχνὰ ἀναφερόμενον εἰς τὴν τραγωδίαν, ἀντήχει εὐαρέστως εἰς τὰ ὦτα τῶν Ἀθηναίων καὶ διότι ἀκόμη ὑπενθύμιζε τὴν νίκην των κατὰ τῶν Μεγαρέων, καὶ διότι ἡ νῆσος, κατὰ τὴν παράδοσιν, προσεφέρθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς δῶρον ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἴαντος. (Παυσ. Α' XXXV, 2, Πλουτ. Σολ. VIII καὶ Χ.).

Ὁ Αἴας ἦτο ὁ πολιοῦχος ἥρως τῆς Σαλαμῖνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἱερὰ σκιά, ὅτε μὲ εὐλάβειαν ἐπεκαλέσθησαν εἰς τὴν κρισιμωτέραν στιγμὴν τῆς ζωῆς των (Ἡροδ. Η'. 64), ἐσταμάτησε τὴν ὁρμὴν τῶν βαρβάρων. Τὸ ὄνομά του ἐκόσμει τὴν φυλὴν

Digitized by Google

(τὴν Αἰαντίδα), ἥτις ἐν Μαραθῶνι ἔρριψε διὰ τῆς ὁρμῆς της εἰς τὴν θάλασσαν τοὺς Πέρσας, ἐν Πλαταιαῖς δὲ διὰ τῆς θυσίας τῶν τέκνων της— ἅπαντες οἱ πεσόντες ἦσαν τῆς Αἰαντίδος φυλῆς— ἐδώρησε τὴν ἀθανασίαν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἦτο ἀκόμη ὁ Αἴας ὁ πρόγονος τοῦ μεγαλουργοῦ Πεισιστράτου, ὅστις ἔφερεν εἰς Ἀθήνας τὸν Θέσπιν, τὸν ἱδρυτὴν τῆς τραγῳδίας, τοῦ ἐνδόξου Μιλτιάδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Κίμωνος, οὕτινος τὰ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τρόπαια διελάλουν τὰς νίκας τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας Καὶ ἔτι πλέον ἦτο ὁ Αἴας εἷς τῶν 10 ἐπωνύμων ἡρώων τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀνδριάντες ὠρθοῦντο ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τὸ βουλευτήριον.

Οἱ αὐτοὶ ἱεροὶ δεσμοὶ συνέδεον καὶ τὸν ποιητὴν μὲ τὸν ἥρωα τῆς τραγῳδίας καὶ τὴν θείαν Σαλαμῖνα. Ἦτο δέκα ἓξ ἐτῶν νεανίας ὁ Σοφοκλῆς ὅτε ἔγινεν ἡ ναυμαχία καὶ ἐξελέγη διὰ τὸ κάλλος του καὶ τὴν μουσικὴν μόρφωσιν νὰ προεξάρχῃ τοῦ χοροῦ, ὅστις ἔψαλε τὸν παιᾶνα καὶ ἐχόρευσε περὶ τὸ στηθὲν τρόπαιον. Οὕτω ποιητὴς καὶ θεαταὶ ζωογονοῦνται ἀπὸ τὰ αὐτὰ ἰδανικά, θερμαίνονται ἀπὸ τὰ αὐτὰ συναισθήματα, ταράσσονται ἀπὸ τὰ αὐτὰ πάθη καὶ εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὴν αὐτὴν νίκην. Ἡ τραγῳδία εἶναι Παναθηναϊκή. Ἀλλὰ παρὰ τὰς τοπικιστικὰς ἀποχρώσεις της εἶναι καὶ τραγῳδία Πανελλήνιος, διότι εἶναι τὸ κάτοπτρον τῆς ὡραίας Ἑλληνικῆς φύσεως καὶ πρὸ πάντων τῆς συγχρόνου πεπολιτισμένης Ἑλληνικῆς κοινωνίας, διότι καὶ ἡ τραγῳδία αὐτή, ὅπως καὶ πᾶσα ἡ σύγχρονός της λογοτεχνία, εἶναι εἰς πλήρη ἁρμονίαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ἥτις εἶναι, ὅπως καὶ ἡ λογοτεχνία της, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ ἀνυπάρκτους ἕως τότε ξένας λογοτεχνίας (βλ. καὶ *S. M. Girardin* ἔνθ. ἀνωτ. Α' σ. 345).

Οἱ ἡρωϊκοὶ μῦθοι εἶχον διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐνδιαφέρον ἐθνικὸν καὶ ἀνθρώπινον ἅμα, διότι οἱ ἥρωες ἦσαν δι' αὐτοὺς οἱ ἀνθρώπινοι τύποι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεύρισκον τὰς ἰδέας των, τὰ συναισθήματά των καὶ τὸν ἠθικὸν βίον των. Ἡ ἐποχὴ τῶν ἡρώων, ἐποχὴ θυελλώδους βίου, σφοδρῶν παθῶν καὶ συναισθημάτων, ἦτο μὲν ἐποχὴ παλαιοτέρα, ἀλλ' ἔζη ἀκόμη εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκοιμίσει αὐτὴν ὁ σύγχρονος πολιτισμός. Οἱ ἥρωές των ἄλλως τε ἦσαν δι' αὐτοὺς ὄντα πραγματικά, ἦσαν οἱ πρόγονοί των, οἱ προστάται τῶν πολιτειῶν καὶ τῶν φυλῶν των. Ἡ Ἑλληνικὴ γῆ εἶχε στρωθῆ μὲ τὰς ἀναμνήσεις των. Αἱ μεταξὺ τῶν ἡρώων φιλίαι καὶ αἱ ἔχθραι ἐνεθύμιζον τὰς συγχρόνους μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἑκάστη εἶχε τὸν προστάτην της ἥρωα, φιλίας καὶ ἔχθρας. Οὕτω τὸ παρὸν ἔζη ἐντὸς ἑνὸς τοιούτου παρελθόντος. Καὶ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ μέγα κατόρθωμα τοῦ ποιητοῦ, ὅστις κατώρθωσε διὰ τῶν πολιτικῶν ὑπαινιγμῶν του καὶ τῆς εἰσαγωγῆς συγχρόνων ἐθῶν νὰ ζωντανεύσῃ τὸν μῦθον καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν τραγῳδίαν του πανελληνίου ἐνδιαφέροντος ἔργον.

Ἀλλ' ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἐν τῇ δημιουργικῇ πνοῇ της, ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ καλλιτεχνίᾳ της, δὲν ἐμφανίζει ἄτομα, ἀλλὰ μορφὰς γενικάς, τύπους. Διὰ τοῦτο θεοί, ἥρωες, κοῦροι — ὑπεράνθρωποι, ἀστοί ἀγρόται — γέροντες, νέοι, παῖδες, εἶναι ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι μιᾶς κοινῆς εἰς πολλοὺς ἰδεολογίας, μιᾶς κοινῆς εἰς πολλοὺς ψυχολογικῆς καταστάσεως, κοινῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων καὶ παθῶν· καὶ οὕτως αἱ λογοτεχνικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ μορφαὶ τῶν ἔργων τῆς δημιουργίας της, ἐκ πανελληνίων, ἐγίνοντο τύποι παγκόσμιοι, τύποι ἀνθρώπινοι γενικῶς. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ ἡ τραγῳδία αὐτή, ὅπως πάντα τ' ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, προσφέρουσα τύπους γενικούς, ἀνθρωπίνους, χαρίζει τὴν καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθίσταται λογοτεχνικὸν προϊὸν παγκοσμίου διαφέροντος.

Ὁ «Αἴας» διὰ μέσου τῶν αἰώνων. — Καὶ ὁ μῦθος τοῦ Αἴαντος γενικῶς (βλ. Αἴας Τελαμῶνος) καὶ ἡ τραγῳδία τοῦ Σοφοκλέους ἰδιαιτέρως ἐθαυμάζοντο ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ὁ θαυμασμὸς ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους (βλ. *W. Christ* «Ἱστ. τῆς Ἑλλ. Λογ.» μετάφρ. *Λ. Γ. Χ. Κώστα* Α' 422-3), ὅτε ἦτο μεταξὺ τῶν τριῶν προτιμωμένων πρὸς ἀνάγνωσιν τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους,—αἵτινες ἦσαν ὁ «Αἴας», ἡ «Ἠλέκτρα» καὶ ὁ «Οἰδίπους τύραννος»—καὶ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, ὅτε διψῶσα ἡ ἀνθρωπότης ἀνωτέρας πνευματικὰς ἀπολαύσεις ἐπέστρεψεν εἰς τὸν παράδεισον τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἐμπνεομένη ὑπὸ τούτου ἐδημιούργησε τὴν Γαλλικὴν τραγῳδίαν τοῦ Κορνηλίου, τοῦ Ρακίνα καὶ τοῦ Βολταίρου, ἥτις εἶναι γνησία ἀπόγονος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγῳδίας. Τότε ἐπίλεκτοι τραγικοὶ δὲν ἠρκέσθησαν μόνον εἰς τὴν μετουσίωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐπεδίωξαν καὶ μὲ τὸ αὐτὸ ὑλικὸν νὰ προσφέρωσι νέας καλλιτεχνικὰς μορφὰς τῶν μύθων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μεταξὺ τούτων ὁ Poinsinet de Sivry ἐφιλοτέχνησεν «Αἴαντα», εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως ἀτόπως συνανεμειγνύοντο μετὰ τοῦ μύθου τοῦ Αἴαντος ἤθη μεσαιωνικὰ καὶ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Περισσότερον ὅμως ἐνδιαφέρον προκαλεῖ καὶ ἀπὸ τὰς μεταρρυθμίσεις, αἵτινες ἔγιναν εἰς τὸν μῦθον τοῦ Αἴαντος ἀπὸ τοῦ Αἰσχύλου μέχρι τοῦ Poinsinet de Sivry, καὶ ἀπὸ τὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ ἦθος τοῦ ἥρωος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιλήψεων τῆς ἑκάστοτε κοινωνίας, ἡ οὐσία τοῦ μύθου, ἡ ἐκδήλωσις δηλαδὴ τῆς ἀγάπης ἢ περιφρονήσεως πρὸς τὴν ζωήν. διότι ἡ ἱστορία ἑνὸς συναισθήματος εἶναι, ὡς ὀρθότατα παρετήρησεν ὁ S. M. Girardin (ἔνθ. ἀνωτ. Α' σελ. 16), μία ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἐν τῇ ἐκδηλώσει τοῦ συναισθήματος τούτου εἶναι ὁ Σοφοκλῆς ὁ νικητής, διότι γνήσιος ὢν μαθητὴς τοῦ Ὁμήρου, τοῦ πρώτου ἠθογράφου καὶ πρώτου ἑρμηνευτοῦ τῶν ἰδανικῶν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ εἰλικρινοῦς κήρυκος καὶ βαθέος ἐρευνητοῦ τῶν ἐλατηρίων, ἅτινα κινοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, συμφωνεῖ ὅτι ὁ ἔρως τῆς ζωῆς εἶναι τὸ δυνατώτατον τῶν συναισθημάτων τῆς καρδίας, καὶ ὅτι ἡ ἐκδήλωσίς του δὲν ἦτο ἐκδήλωσις δειλίας, ἀφοῦ μία ζωὴ μὲ τόσα θέλγητρα προσεφέρετο ὡς θυσία εἰς τὸν βωμὸν τοῦ καθήκοντος, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἑνὸς ὑψηλοῦ ἰδανικοῦ, ἑνὸς ἀγράφου νόμου. Δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ συναίσθημα τοῦτο νὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν φυσικότητα καὶ εἰλικρίνειαν, οὔτε εἰς τὴν Λατινικὴν τραγῳδίαν, τὴν ἐπηρεασμένην ἐκ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δισταγμὸς διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ζωῆς εἶναι κατάπτωσις, οὔτε εἰς τὴν Γαλλικήν, τὴν ἐπηρεασμένην ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὔτε εἰς τὴν Γερμανικήν, τὴν ἐπηρεασμένην ἐκ τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας, τοῦ στρατιωτικοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν ἐν γένει. Διαφορὰ οὐσιώδης ὑπάρχει ὡσαύτως καὶ εἰς τὰ θέλγητρα τῆς ζωῆς καὶ τὰ ἐλατήρια, ἅτινα ὠθοῦσι πρὸς τὴν αὐτοκτονίαν. Οἱ ἥρωες τῆς ἀρχαιότητος ποθοῦσι τὴν ζωήν, διότι θέλγουσιν αὐτοὺς τὰ κάλλη τῆς φύσεως, καὶ φεύγουσιν ἐκ τοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν ἀκλόνητον ἀπόφασιν τῆς θυσίας παντὸς ἀγαθοῦ εἰς τὸ καθῆκον. Οἱ ἥρωες τῆς νεωτέρας τραγῳδίας ποθοῦσι τὴν ζωὴν διὰ ν' ἀπολαύσωσι τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, τὴν δόξαν, τὰς τιμὰς καὶ φεύγουσιν ἀπὸ περιφρόνησιν πρὸς τὴν κοινωνίαν.

Νικητὴς εἶναι ὁ Σοφοκλῆς καὶ εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ πάθους τοῦ φθόνου, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Αἴαντος ἡ προτίμησις τοῦ Ὀδυσσέως. Οὕτω δὲν φθάνει τὸν Αἴαντα ὁ *Σαοὺλ* τοῦ Ἀλφιέρη, ὅστις καταληφθεὶς ὑπὸ μανίας, ὅπως ὁ Αἴας, ἐκ φθόνου πρὸς τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Δαυΐδ, ηὐτοκτόνησεν, ὅτε εἶδε νὰ προσεγγίζῃ ἡ ἐκμηδένισις τῆς ἡρωϊκῆς του ἀντιστάσεως, διὰ νὰ κρατήσῃ ὀρθίαν τὴν προσωπικότητά του.

Ἐκ τῶν πολλαπλῶν περὶ τοῦ μύθου τοῦ Αἴαντος δραματικῶν ἔργων, διεσώθη μόνον ὄρθιον ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῶν ἄλλων ὁ «Αἴας» τοῦ Σοφοκλέους, τὸ ἄφθαρτον αὐτὸ μνημεῖον τῆς πλουσίας ἁπλότητος, τὸ θαυματουργὸν κάτοπτρον, ὅπερ ἀντανακλᾷ ὅλα τὰ πάθη καὶ συναισθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Καταλαμβάνεται ὑπὸ θαυμασμοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὡς παρατηρεῖ ὁ H. Patin, πῶς εἰς τόσον στενόχωρον ὑπόθεσιν κατώρθωσε τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ νὰ συνοικήσῃ πολλαπλᾶ συναισθήματα καὶ πάθη μὲ τόσην ἄνεσιν καὶ ἁρμονίαν.

Ἡ φυσική, κανονική, καὶ ἐπαγωγὸς πορεία τῆς ὑποθέσεως, ἡ δεξιότεχνος διατύπωσις τῶν χαρακτήρων, ἡ ζωγραφία τοῦ ἤθους, τ' ἀστραπόβροντα τῶν παθῶν τῆς φρίκης καὶ τῆς ἀπογνώσεως, διακοπτόμενα ὑπὸ τοῦ θελγήτρου συναισθημάτων ἠρεμίας καὶ γαλήνης, ἢ συναισθημάτων, ἅτινα διεγείρει μία ἐλαφρὰ αὔρα συγκινήσεως, πάντα ταῦτα ὁμοῦ, μετὰ σοφίας τοποθετημένα καὶ καλαισθησίας διαπεπλασμένα, δικαιώνουσι τὴν λατρείαν τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου πεπολιτισμένου κόσμου πρὸς τὸ Σοφόκλειον πνεῦμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἄρθρου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας συγγράμματα τῶν W. Christ (μεταφρ. *Λυσ. Γ. Χ. Κώστα*), *A. M. Croiset*, *G. Murray* (μεταφρ. Σ. Μενάρδου), *Γ. Μιστριώτου* κ. ἄ. Τὰς ἐκδόσεις τραγῳδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ ἰδίᾳ τῆς Collection des Universités de France par *P. Masqueray*. Πρὸ πάντων ὅμως εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἑξῆς συγγράμματα: *Ἀριστοτέλους* «Περὶ ποιητικῆς», *H. Patin* «Etudes sur les tragiques Grecs», *Saint-Marc Girardin* (μεταφρ. *Ἀγ. Βλάχου*) «Μαθήματα δραματολογίας» καὶ *L. Schmidt* (μεταφρ. *Δ. Ι. Ὀλυμπίου*) «Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων». ΓΕΡ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

—Αἴας *ὁ Τεύκρου.* Οὗτος εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὄλβῃ, πρῶτος ἱερεὺς αὐτοῦ καὶ δυνάστης ἅμα τῆς Τραχειώτιδος, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ὀρεινὴ χώρα τῆς Κιλικίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἱερέων ὠνομάζοντο ἢ Τεῦκροι ἢ Αἴαντες.

—«Αἴας». Ἓν ἀπὸ τὰ θεατρικὰ ἔργα Λιβίου τοῦ Ἀνδρονίκου. Μόνον ὁ τίτλος του περιεσώθη. Διὰ τὸν «Αἴαντα», ὅπως καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Ταραντίνου Ἕλληνος, ὡς λ.χ. τὴν «Ἑλένην», «Ἑρμιόνην», «Αἴγισθον», οἱ μελετήσαντες τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συμφωνοῦν ὅτι ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος ἠρύσθη τὸ θέμα του ἐκ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς παραδόσεως.

Αἴατος. Υἱὸς τοῦ Φειδίππου ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν. Μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Πολυκλείας ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Βοιωτούς, τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἄρνην. Ὑπῆρχε δὲ χρησμός, ὅτι θὰ ἄρξῃ ὅστις ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν πρῶτος διαβὰς τὸν Ἀχελῷον ἐπιβῇ τῆς πολεμίας χώρας. Ὅτε δ' ἔμελλε τὸ στράτευμα νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν, ἡ Πολύκλεια προσεποιήθη ὅτι εἶχε τρωθῆ τὸ σφυρὸν τοῦ ποδὸς αὐτῆς καὶ παρεκάλεσε τὸν Αἴατον νὰ διαπεράσῃ αὐτὴν ὑπὲρ τὸν ποταμόν· οὗτος δὲ ἀνύποπτος ἔλαβε τὴν ἀδελφὴν διὰ τῶν χειρῶν καὶ ἐβάδιζε διὰ τοῦ ποταμοῦ βαστάζων αὐτήν. Ἀλλ' ὅτε ἦλθον πλησίον τῆς ἑτέρας ὄχθης, ἡ Πολύκλεια προφθάσασα ἐπήδησεν εἰς αὐτὴν καὶ στραφεῖσα εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφὸν «εἰς ἐμὲ ἀνήκει ἡ βασιλεία κατὰ τὸν χρησμὸν τοῦ θεοῦ, διότι πρώτη πάντων τῆς χώρας ἐπέβην». Ὁ Αἴατος ἐνόησε τὴν ἀπάτην, θαυμάσας δὲ τὸ φρόνημα τῆς κόρης ἔλαβεν αὐτὴν γυναῖκα, καὶ ὁμοῦ βασιλεύοντες ἐγέννησαν υἱὸν Θεσσαλόν, ἀφ' οὗ, ὡς λέγεται, ὠνομάσθη ἡ Θεσσαλία. (Πολύαινος Στρατηγ. Η', 44. Χάραξ παρὰ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Δώριον*).

αϊβάζης (τουρκιστὶ *αϊβάζ*· λέξις ἀραβικῆς προελεύσεως)· ὑπηρέτης ἀσχολούμενος εἰς τὰ τουρκικὰ «κονάκια» μὲ συνήθεις, οὐχὶ καὶ πολὺ κοπιαστικάς, ἐργασίας, ὡς βοηθὸς μαγειρείου κττ. Ὁσάκις αϊβάζης κατώρθωνε νὰ φθάσῃ εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα, διετηρεῖτο δι' αὐτὸν ὡς παρωνύμιον ἡ προέλευσίς του, π. χ. Ἀϊβὰζ Μεχμὲτ πασᾶς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ τουρκικὴ παροιμία: «*Ἀϊβὰζ κασσὰπ χέψι μπὶρ χεσάπ*» (αϊβάζης ἢ χασάπης, τὸ ἴδιον κάμνει)· δηλαδὴ εἴτε ἀπὸ τὸν κρεοπώλην ἀγοράσῃς, εἴτε διὰ τοῦ ὑπηρέτου πάντοτε θὰ γελασθῇς. Ν. Μ.

αϊβάζι (τό)· οὕτως ἐλέγετο ἐν τῇ ἑλληνοφώνῳ κεντρῴα Μικρασίᾳ τὸ δένδρον τὸ παράγον τὰ *ὄα* (=οὖβα, σούρβα), ἡ σουρβιά, ἡ σουρβιλιά, sorbus domestica. Μ. Φ.

Αϊβαζόφσκη, ***Γαβριήλ.*** Ἀρμένιος συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Θεοδοσίᾳ τῷ 1812 καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ μονῇ τῶν Λαζαριστῶν ἐν Βενετίᾳ, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας. Ἔγραψεν «Ἱστορίαν τῆς Ρωσίας» καὶ τῆς «Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας» δίτομον λεξικὸν τῆς ἀρμενικῆς καὶ κριτικὰς μελέτας περὶ τῶν χρονικῶν τοῦ Μωυσέως καὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἀρμενικοῦ κολλεγίου ἐν Παρισίοις, ἐξέδιδε τὴν ἐφημερίδα «La Colombe du Ma sis», ἐπιστρέψας δὲ εἰς Ρωσίαν ἐχειροτονήθη ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐτοποθετήθη εἰς Ναχισεβὰν καὶ ἐν τέλει εἰς τὴν Βεσσαραβίαν, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1901.

— **Ἀϊβαζόφσκη,** ***Ἰβὰν Κωνσταντίνοβιτς.*** Ὀνομαστὸς ζωγράφος ἀρμενικῆς καταγωγῆς. Ἐγεννήθη τὴν 17ην Ἰουλίου 1817 εἰς Θεοδοσίαν τῆς Μεσημβρινῆς Ρωσίας, εἰς τὸ δημόσιον σχολεῖον τῆς ὁποίας ἔλαβε τὴν προκαταρκτικὴν παίδευσίν του. Παιδιόθεν ἔδειξεν ἰδιαιτέραν κλίσιν πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ζωγραφικήν. Ἤρχισε νὰ μαυρίζῃ χαρτιὰ ὅταν ἔπιπτεν εἰς τὰς χεῖράς του τὸ πρῶτον τυχὸν μολυβδοκόνδυλον καὶ τοὺς τοίχους τῆς πατρικῆς οἰκίας μὲ τοὺς σβησμένους ἄνθρακας τοῦ μητρικοῦ μαγειρείου. Ἀντέγραφε τὰς πενιχρὰς λιθογραφίας τῶν ἡρωϊκῶν γεγονότων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, αἵτινες ἐκυκλοφόρουν εὐρύτατα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τὴν Κριμαίαν. Ἦσαν δὲ αὗται λιθογραφίαι ἐκτυπωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Φιλελληνικοῦ κομιτάτου τῶν Παρισίων καὶ ἀπεικόνιζον ἐνδόξους μάχας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ προσωπογραφίας τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Ἐν τέλει ἐζωγράφησεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ δωματίου του στρατιώτην ἑλληνικοῦ τινος τάγματος τῆς Κριμαίας λίαν ἐπιδεξίως. Ὅπως ἦτο αὐτοδίδακτος εἰς τὴν ζωγραφικήν, οὕτως ὑπῆρξε καὶ ὡς μουσικός. Παρ' οὐδενὸς διδαχθείς, κατώρθωσε νὰ ἀνακρούῃ ἐπὶ τετραχόρδου μετὰ πολλῆς εὐχερείας τὰ τοπικὰ τραγούδια. Ἡ ἀνάκρουσις τῶν ᾀσμάτων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ μικροῦ του βιολίου ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ὁδηγηθῇ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ κλίσιν καὶ νὰ διαγράψῃ τὸ εὐρὺ αὐτοῦ στάδιον.

Ἡμέραν τινὰ ὁ τότε διοικητὴς τῆς Θεοδοσίας Ἀλέξανδρος Καζνατσέγιεφ, διερχόμενος ἔξωθεν τῆς οἰκίας τοῦ Ἀϊβαζόφσκη, ἤκουσε τοὺς μελῳδικοὺς ἤχους τοῦ βιολίου καὶ τοῦ ἐγεννήθη ἡ ἐπιθυμία νὰ πληροφορηθῇ τίς ἦτο ὁ παίζων. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν οἰκίαν καὶ κατεπλάγη παρατηρήσας ὅτι ὁ ὀργανοπαίκτης ἦτο μικρὸν καὶ χαρίεν παιδίον. Παρετήρησε ταυτοχρόνως καὶ τὸν ἐζωγραφισμένον στρατιώτην τοῦ ἑλληνικοῦ τάγματος καὶ ἠρώτησε τὸν μικρὸν παῖδα ποῖος ἐζωγράφησεν αὐτόν, ἔμαθε δὲ παρ' αὐτοῦ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ ζωγράφος. Τὴν ἐπομένην ὁ Καζνατσέγιεφ ἐκάλεσε τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς πόλεως Κὸχ καὶ τὸν διέταξε νὰ προσλάβῃ αὐτὸν εἰς τὸ ἀρχιτεκτονικόν του ἐργαστήριον καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ τοῦτον εἴς τινα ζωγράφον, ὅπως τοῦ δώσῃ τὰ πρῶτα μαθήματα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ διοικητὴς ἀπέστειλεν εἰς τὸν μικρὸν Ἀϊβαζόφσκη χρώματα καὶ ζωγραφικὸν χάρτην, ὅπως ἀνετώτερον ἀσχολῆται εἰς τὴν ζωγραφικήν. Χάρις εἰς τὸν Καζνατσέγιεφ εἰσήχθη βραδύτερον εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Συμφερουπόλεως δημοσίᾳ δαπάνῃ. Προτοῦ ὅμως πε-

Digitized by Google

ρατώση τὰς ἐγκυκλίους σπουδάς του, προσελήφθη ὡς ὑπότροφος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χορηγήματος εἰς τὴν ἐν Πετρουπόλει Ἀκαδημίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἔνθα ἐφείλκυσεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν τοῦ καθηγητοῦ Τόντσι. Οὗτος κατέταξεν αὐτὸν εἰς τὴν κλάσιν τοῦ διασήμου τότε Ρώσου τοπιογράφου Μπορόβιέφ.

Ὁ Ἀϊβαζόφσκη ὅμως προὐτίμησε τὴν θαλασσογραφίαν, κλάδον τῆς γραφικῆς ὅλως νέον τότε ἐν Ρωσίᾳ, καὶ ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ τότε ἀφιχθέντι εἰς Πετρούπολιν Γάλλῳ ζωγράφῳ Φιλίππῳ Φαννέρ. Ἡ ἐπίδοσις εἰς τὴν τέχνην τοῦ Ἀϊβαζόφσκη ἦτο ὅλως ἔκτακτος. Κατὰ τὸ 1835 δεκαοκταετὴς μόλις ἐξέθεσε τὸν πρῶτον αὐτοῦ πίνακα «Σπουδὴ τῆς ἀτμοσφαίρας ἐπὶ τῆς θαλάσσης» εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐν Πετρουπόλει ἀκαδημίας τῶν Καλῶν Τεχνῶν. ἔλαβε δὲ τὸ ἀργυροῦν μετάλλιον. Ἐπεράτωσε τὰς σπουδάς του ἐπισπάσας τὸν θαυμασμὸν τῶν καθηγητῶν του καὶ τιμηθεὶς ὄχι μόνον διὰ χρυσῶν μεταλλίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ παρασήμου τοῦ Ἁγίου Στανισλάου, ἐπεδόθη δ' ἔκτοτε εἰς τὴν τέχνην ἀπεικονίζων τοπία ἀπὸ τοῦ Νέβα καὶ τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐμβαθύνων εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως. Τὸ ὄνομά του καθίστατο δημοφιλές, οἱ δὲ πρῶτοι αὐτοῦ πίνακες ἠγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ Τσάρου καὶ τῶν μεγάλων συλλεκτῶν εἰκόνων ἐν Ρωσίᾳ καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀϊβαζόφσκη, ἐπιθυμῶν ν' ἀπεικονίσῃ τὰς πολεμικὰς τῶν χρόνων ἐκείνων σκηνάς, κατῆλθεν εἰς Κριμαίαν, ὅπου διεξήγετο ὁ μέγας πόλεμος περὶ τὴν Σεβαστούπολιν.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ἐκείνου, ἐπέβη ρωσικῆς φρεγάτας καὶ ἔπλευσεν εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα, ἔνθα οἱ ἐπαναστατήσαντες Κρῆτες διεξῆγον δεινὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα. Μετέβη εἶτα διὰ τοῦ αὐτοῦ πλοίου εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ. Ὅταν πάλιν ἐξερράγη ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, παρηκολούθησε τὰς ναυτικὰς ἐκστρατείας τοῦ ρωσικοῦ στόλου. Μελετῶν τὴν θαλασσίαν φύσιν καὶ τὰς σκηνογραφίας αὐτῆς, ἐκόμισεν ἐκ τῶν διαφόρων τούτων ἐκδρομῶν ἀπειραρίθμους πίνακας, οἵτινες ἐπλήρωσαν αὐτὸν δόξης. Τοὺς δύο τῶν ἀρίστων, τὴν «ἄποψιν τοῦ Κέρτς» καὶ τὴν «Ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν», ἀπέκτησε τὸ ἐν Πετρουπόλει μουσεῖον Ermitage. Βραδύτερον ἐγένετο καθηγητὴς τῆς γραφικῆς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως. Ἀπεδήμησεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἱσπανίαν, διαμείνας ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὰς χώρας ταύτας.

Οἱ γραφέντες ὑπὸ τοῦ Ἀϊβαζόφσκη πίνακες ὑπερβαίνουν τὰς πέντε χιλιάδας, τὸ μέγιστον δὲ μέρος αὐτῶν εἶναι θαλασσογραφίαι. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ὁ Ἀϊβαζόφσκη τάσσεται μεταξὺ τῶν πρώτων ζωγράφων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Διήνοιξε νέον ὁρίζοντα εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς τέχνης, ἀπομακρύνας ἀπ' αὐτῆς τὸν ἐπικρατοῦντα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ρωμαντισμὸν ἐν τῇ τέχνῃ. Εἶναι ρεαλιστής, χωρὶς ὅμως καὶ ὑπερβολάς. Ἡ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ ἰδιότης τῆς τέχνης του εἶναι ὁ ἐκφραστικὸς τρόπος καὶ τὰ παίγνια τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ὑδάτων, ἐν ἠρεμίᾳ καὶ θυέλλῃ. Ὁ Ἀϊβαζόφσκη ἐγνώρισε τὴν θάλασσαν καὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τὰ μυστικά της ὅσον ὀλίγιστοι καλλιτέχναι.

Ἡ θάλασσα (ἰδίως ὁ Εὔξεινος) καὶ ἡ Θεοδοσία ἐκυριάρχουν πάντοτε τῆς διανοίας του. Μετὰ συγκινήσεως ἀνεμιμνήσκετο τῆς μικρᾶς πόλεως, ὅπου διῆλθε τὰ παιδικά του ἔτη καὶ ὅπου ἐξεκολάφθη ἡ ἰδιοφυΐα του. Ἀπὸ τοῦ 1847 διέμενεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Θεοδοσίαν, διατηρήσας τὸν πατρικόν του οἶκον καὶ ἐγείρας θαυμάσιον μέγαρον καὶ γραφικὴν ἔπαυλιν. Εἰς τὸ μέγαρόν του κατήρτισε πινακοθήκην ἐκ τῶν ὡραιοτέρων του ἔργων, τὴν ὁποίαν μετὰ θάνατον ἐκληροδότησεν εἰς τὴν κοινότητα τῆς πόλεως. Ὑπῆρξεν ἐπίσης εἷς μέγας φιλάνθρωπος, εὐηργέτησε τοὺς συμπολίτας του κατασκευάσας ἰδίαις δαπάναις ὑδραγωγεῖον καὶ κρήνας καὶ πολυτρόπως πλουτίσας τὰ σχολεῖα καὶ τὰ εὐαγῆ ἱδρύματα.

Συγγενεύσας δι' ἐπιγαμίας μετὰ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ ἑλληνικοῦ οἴκου τοῦ ἰατροῦ Λάτρη κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, περιέπλευσε τὰς ἀκτὰς αὐτῆς, μετέβη εἰς τὰς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν διατελούσας τότε νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπεικόνισε πλείστας ἀπόψεις αὐτῶν. Τρέφων ἰδιαιτέραν στοργὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐλησμόνησε ποτὲ ὅτι ἀπὸ τῶν λιθογραφιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἤρξατο ἀσχολούμενος εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέβη εἰς τὴν Χίον, ὅπως ἐπὶ τόπου μελετήσῃ τὴν φύσιν καὶ σχεδιάσῃ τὴν «Πυρπόλησιν τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοῦ Κανάρη». Τὸν πίνακα τοῦτον κατέχει σήμερον ἡ Ἐθνικὴ Πινακοθήκη. Ἐπίσης ἡ Ἑλληνικὴ Βουλὴ κατέχει ἄλλον μεγάλον πίνακα αὐτοῦ, τὸ «Σχολεῖον τοῦ Ὁμήρου», εἰς τὸν ὁποῖον ἐν σεληνοφώτῳ νυκτί, εἰς τοὺς πρόποδας ἐλαφρῶς φωτιζομένου ὄρους καὶ παρὰ τὴν ἠρεμοῦσαν θάλασσαν, ὁ Ὅμηρος συνδιαλέγεται μετὰ τῶν μαθητῶν του. Κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διαμονήν του πλεῖστοι Ἕλληνες ἐπρομηθεύθησαν ἔργα τοῦ Αϊβαζόφσκη, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ἀνδρέας Συγγρός, ὁ Β. Μελᾶς, ὁ Ἀλμεΐδας καὶ ἄλλοι. Καὶ τοῦ μὲν Συγγροῦ οἱ πίνακες μετεφέρθησαν ὑπὸ τοῦ κληρονόμου τῆς συζύγου του εἰς Παρισίους, οἱ τοῦ Μελᾶ ὅμως καὶ τοῦ Ἀλμεΐδα παραμένουν ἐν Ἑλλάδι.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ Ἀϊβαζόφσκη μετέβαλε τρόπον ἐργασίας καὶ ἔγραφε κολοσσιαίους διακοσμητικοὺς πίνακας. Ἀπέθανεν ἐν Θεοδοσίᾳ τὴν 19ην Ἀπριλίου 1900 εἰς ἡλικίαν 83 ἐτῶν. Εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ Πετρουπόλεως καὶ κατεγίνετο νὰ ἀποπερατώσῃ μίαν ἄποψιν τῆς Βενετίας, ἐκεῖ δὲ ἐργαζόμενον τὸν εὗρεν αἰφνιδίως ὁ θάνατος. Τὸ ὄνομά του εἶναι παγκοσμίως γνωστόν, ἡ δὲ προσωπογραφία του ἔχει πρὸ τριακονταετίας ἀναρτηθῆ εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ πινακοθήκην τοῦ ἀνακτόρου Πίττη, ὅπου ὑπάρχουν αἱ προσωπογραφίαι ὅλων τῶν διασήμων καλλιτεχνῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀκαδημίαι τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς Εὐρώπης εἶχον ἀπονείμει εἰς τὸν διάσημον καλλιτέχνην τιμῆς ἕνεκεν διπλώματα καὶ μετάλλια.

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

Ἀϊβαλί· ἐκ τοῦ *ἀϊβᾶ*, τουρκικῆς λέξεως, ἡ ὁποία σημαίνει κυδώνιον, ἑπομένως *Κυδωνεὼν* καὶ ἑλληνιστὶ Κυδωνίαι (βλ. λέξιν), ὅπερ οἱ Τοῦρκοι μετέφρασαν εἰς Ἀϊβαλί, ὑποδηλοῦντες οὕτω τὴν πόλιν τῶν Κυδωνιῶν καὶ τὴν ὑποδιοίκησιν (καζᾶ ἢ καϊμακαμλὶκ) τῆς ὁποίας ἕδρα εἶναι αἱ Κυδωνίαι.

Ἡ ὑποδιοίκησις (καζᾶς) Κυδωνιῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διοικήσεως (σαντζὰκ) Καράση ἢ Μπαλῆκεσίρ, ὑπαγομένης ἄλλοτε εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν (βιλαγὲτ) Προύσης, ἤδη ἀνακηρυχθείσης εἰς νομόν. Ὁ καζᾶς τοῦ Ἀϊβαλῆ κεῖται εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον τοῦ σαντζακίου Καράση καὶ τῆς ὅλης Γενικῆς Διοικήσεως Προύσης. Ὁρίζεται δὲ πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀδραμυττίου, πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ καζᾶ Κεμέρ, π ὸς Ν. ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἀϊδινίου (Σμύρνης) καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ στενοῦ τῆς Λέσβου. Εἰς τὸν καζᾶν τοῦτον οὐδεὶς ὑπήγετο δῆμος (ναχιές). Ἐκτὸς τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν, ὅπου ἑδρεύει ὁ ὑποδιοικητὴς (καϊμακάμης) ὑπάρχουσι τὰ χωρία: Γενιτσαροχώριον, Γκιουμέτς, Γιαγιάκιοϊ καὶ Κερέμκιοϊ. Τὸ ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τῆς Μητροπόλεως Κυδωνιῶν ἐξαρτώμενον χωρίον Ἁγιασμάτιον, ἀπέχον τρίωρον ἀπὸ τῆς πόλεως, ὑπάγεται πολιτικῶς εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Περγάμου τοῦ Νομοῦ Ἀϊδινίου.

Οἱ κάτοικοι τῆς ὑποδιοικήσεως ὑπελογίζοντο πρὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς εἰς 40.000 περίπου, ἅπαντας Ἕλληνας, ἐκτὸς μιᾶς τὸ πολὺ ἑκατοντάδος Τούρκων, ἤτοι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καί τινων ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένων ἰδιωτῶν.

Περὶ τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν βλ. ἐν οἰκείᾳ λέξει. Ν. Μ.

— **Ἀϊβαλί** (χωρίον τῆς Θεσσαλίας), βλ. **Ρήγαιον**.

—**Ἀϊβαλί·** χωρίον τῆς Τουρκικῆς Θράκης ἀνῆκον εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Ἀρκαδιουπόλεως (Λουλὲ-Βουργὰς) τοῦ Νομοῦ Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς εἶχεν ὀνομασθῆ Κύδωνες. Κάτοικοι 524.

Ἀϊβαλίκ. Χωρίον τῆς ὑποδιοικήσεως Λαγκαδᾶ τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης. Εἶναι ἕδρα τῆς κοινότητος Ἀϊβαλὶκ Δερὲ καὶ ἀπέχει τῆς μὲν κωμοπόλεως Λαγκαδᾶ 7 ὥρας Β.Α., τῆς δὲ Θεσσαλονίκης 11 (χιλιόμ. 54) Ἡ θέσις αὐτοῦ εἶναι 4 χιλιόμ. νοτίως τῆς ἁμαξιτοῦ, ἡ ὁποία συνδέει τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸν Λαγκαδᾶν μετὰ τῶν Σερρῶν, εἶναι δὲ πλησιέστερον τῶν Σερρῶν, ἢ τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας ὑπάγεται. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένος, διότι ἐγκατεστάθησαν πολλοὶ πρόσφυγες. Ἡ κοινότης Ἀϊβαλὶκ Δερὲ πλὴν τῆς ἕδρας ἔχει καὶ πολλοὺς μικροσυνοικισμοὺς μὲ διάφορα ὀνόματα. Ἀστυνομικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν σταθμὸν Ἐγρὶ-Μποτζὰκ τῆς ὑποδιοικήσεως Λαγκαδᾶ, τῆς διοικήσεως Θεσσαλονίκης· δικαστικῶς εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Σωχοῦ καὶ τὸ Πρωτοδικεῖον Θεσσαλονίκης, ἐφορειακῶς δέ, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὸν Λαγκαδᾶν. Τῷ 1920 εἶχεν 63 οἰκογενείας καὶ 229 κατοίκους.

Ἀϊβαλιώτης. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρονται διάφοροι Ἀγωνισταὶ καταγόμενοι ἀπὸ τὰς Κυδωνίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας *(Ἀϊβαλί)*, ὁπόθεν καὶ παρωνομάσθησαν. Εἶναι δὲ οἱ ἑξῆς:

—***Ἀγγελῆς.*** Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1770. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυδωνιῶν κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς Ὕδραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον. Ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐν Νεοκάστρῳ τῷ 1825.

—***Ἀθανάσιος τοῦ Γεωργίου.*** Ἀνεψιὸς τοῦ προηγουμένου καὶ υἱὸς τοῦ ἐν Φαλήρῳ πεσόντος. Ἐγεννήθη τῷ 1810, ἠκολούθησε τὸν πατέρα του καὶ διακριθεὶς ἐνωρίτατα, παρὰ τὴν μικράν του ἡλικίαν, ἐγένετο *Μπαϊρακτάρης*(?) τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, τῷ 1826. Διεκρίθη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀττικῆς. Τῷ 1826, ὀνομασθεὶς Μπουλουκτζῆς, ἔλαβε μέρος ὑπὸ τὸν Κίτζον Τζαβέλλαν εἰς πλείστας ἀψιμαχίας καὶ μετέσχε τῶν πολιορκιῶν τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου. Καταταχθεὶς ὡς ἑκατόνταρχος εἰς τὰς Χιλιαρχίας, παρέμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὴν Ὀροφυλακήν. Τιμηθεὶς διὰ τοῦ Χαλκοῦ Νομισματοσήμου, ἀπεσύρθη περὶ τὸ 1838, συνεπείᾳ παθήσεως ἥτις τὸν κατέστησεν ἀνάπηρον καίτοι νέον. Ἀπέθανε τῷ 1850.

—***Γεώργιος.*** Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Ἀγγελῆ καὶ πατὴρ τοῦ Ἀθανασίου, ἐγγράμματος καὶ ἐμπορευόμενος. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυδωνιῶν μετέβη εἰς Μακεδονίαν πρὸς συγγενεῖς τῆς συζύγου του. Ἐκεῖ ἠγωνίσθη ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παππᾶν. Διεκρίθη εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ναούσης ἔνθα ὀλίγον ἔλειψε νὰ καῇ ζωντανὸς ἐντὸς σιταποθήκης τὴν ὁποίαν εἶχε μεταβάλει εἰς φρούριον καὶ τὴν ὁποίαν ἔκαυσαν οἱ Γεννίτσαροι. Κατελθὼν μετὰ τῶν υἱῶν του *Ἀθανασίου*, *Δημητρίου* καὶ *Εὐστρατίου* εἰς Στερεάν, ἔσχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἴδῃ τὸν δευτερότοκόν του φονευόμενον ὑπὸ τὰ ὄμματά του εἰς τὸ Τρίκερι. Τραυματισθεὶς εἰς μίαν ἀψιμαχίαν παρὰ τὸν Κάλαμον τῆς Ἀττικῆς, ἔζησε μετ' ἄλλων Κυδωνιέων προσφύγων εἴς τι σπήλαιον τοῦ Κιθαιρῶνος μέχρι τοῦ 1827, ὁπότε, μετασχὼν τῆς ἀμύνης κατὰ τὴν Ἀττικὴν ὑπὸ τὸν Καλλέργην, στρατολογήσαντα Ἀρβανιτοβλάχους τινὰς τῶν περιχώρων, ἔπεσε κατὰ τὴν μεγάλην καὶ φονικὴν μάχην τοῦ *Φαλήρου*, μετὰ τοῦ υἱοῦ του Εὐστρατίου.

—***Κωνσταντῖνος.*** Υἱὸς τοῦ *Ἀγγελῆ* (βλ. ἀνωτέρω). Ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 1800· δραστήριος νέος, φιλότιμος καὶ γενναῖος, ὡς φαίνεται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων. Τεθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Δ. Ὑψηλάντου, ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσῃ σῶμα ἐκ πεντήκοντα Κυδωνιέων, μὲ τὸ ὁποῖον, συντηρούμενον δι' ἰδίων μέσων, διεκρίθη ἐπ' ἀγριότητι κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως. Δυσαρεστήσας διὰ τοῦτο τὸν Ὑψηλάντην, ἀπεμακρύνθη ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἠκολούθησε τὸν Χατζῆ-Χρῆστον. Ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐτραυματίσθη εἰς Νεόκαστρον ζητήσας νὰ προασπίσῃ τὸν ζωγρηθέντα ἀρχηγόν του, κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου. Μετασχὼν κατόπιν τῆς εἰς Ἀττικὴν ἐκστρατείας, διεκρίθη διὰ τὴν γενναιότητά του εἰς Κάρυστον, Καστέλλαν, καὶ Χασιάν, ὅπου ἐτραυματίσθη. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1850.

—***Νικόλαος.*** Κυδωνιεὺς καὶ οὗτος, ἀνήκων ὅμως εἰς ἄλλην οἰκογένειαν, ἐγεννήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος καὶ ἠγωνίσθη εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ὅπου ἐνυμφεύθη τῷ 1824 τὴν Τασοῦλαν Μαλάμου, διακριθεῖσαν κατόπιν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐτραυματίσθη εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλ' ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος, χάρις εἰς τὸν ἡρωϊσμὸν τῆς συζύγου του. Συμπλακεὶς τῷ 1827 μετὰ δεκάδος Τούρκων ζητησάντων νὰ πυρπολήσωσιν ἐγκαταλελειμμένον μοναστῆρι παρὰ τὸν Ἀχελῷον, ἐφόνευσε μόνος αὐτὸς τέσσαρας Ἄραβας, καὶ ἔσωσε τὰ γυναικόπαιδα μετὰ τῶν ὁποίων ἔζη εἰς τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς ἐκείνης. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐχρησιμοποιήθη εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας, ἰδίᾳ ὡς ὑπαξιωματικός.

—***Στρατῆς.*** Κυδωνιεὺς ἀγωνιστής. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1795. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του προσελήφθη ναύτης εἰς τὴν φρεγάταν τοῦ Ἀνδρέα Βώκου (Μιαούλη). Διεκρίθη διὰ τὴν ἀνδρείαν του εἰς Γλαρέντζαν καὶ Νεόκαστρον. Τραυματισθεὶς εἴς τινα πεζομαχίαν τῷ 1825 κατώρθωσε νὰ σωθῇ καί, διελθὼν τὴν Πελοπόννησον, πυρπολουμένην ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἰμπραήμ, κατέφυγεν εἰς Ὕδραν. Τῷ 1828, προσληφθεὶς εἰς τὸ μύστικον τοῦ Ὑδραίου Ἰωάννου Ψαρρούδα, μετέσχεν εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Εἰς τὴν Πρέβεζαν ἐτραυματίσθη βαρύτατα, ἐνῷ κατεγίνετο νὰ αἰχμαλωτίσῃ τουρκικὴν «σαλοῦπαν». Ἀνάπηρος πλέον, παρέμεινεν εἰς Βόνιτσαν, καὶ κατῴκει καλύβην τινά. Τὴν καλύβην ταύτην ἐνέπρησαν λῃσταί, ἐλπίζοντες νὰ εὕρουν κρυμμένους θησαυρούς. Τῷ 1835, ὁ Στρατῆς Ἀϊβαλιώτης ἐσώθη πάλιν ἀπὸ ἄλλην πυρκαϊὰν τὴν ὁποίαν ἔθεσαν κακοποιοί. Θρῦλός τις τὸν περιέβαλλεν ὡς ἐκ τοῦ ἀνέτου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον διήρχετο τὴν ἄνεργον ζωήν του. (Δὲν εἶναι γνωστόν, ἐὰν περὶ τούτου τοῦ Στρατῆ Ἀϊβαλιώτου ἢ περὶ ἄλλου τινός, σημειοῦται εἰς τ' Ἀρχεῖα ὅτι ἔδρασεν ὑπὸ τὸν Στάθην Κατσικογιάννην, τὸν Ἀ. Κουτσονίκαν καὶ τὸν Χριστόδουλον Χατζηπέτρον). Ἐτιμήθη διὰ τοῦ Χαλκοῦ Νομισματοσήμου, ἀφῆκε δὲ εἰς τὴν Βόνιτσαν τὴν φήμην ἀνδρὸς μυστηριώδους καὶ ἐπιδιδομένου εἰς μαγγανείας, ἀσώτου ἀλλὰ καὶ γενναίου. Ἀπέθανε βαθύγηρως περὶ τὰ 1880, κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν, θῦμα μιᾶς πυρκαϊᾶς, ἐκραγείσης εἴς τι οἰνοπωλεῖον τῆς Βονίτσης.

—***Σωτήριος.*** Ἀγωνιστὴς ἐκ Κυδωνιῶν. Ἀναφέρεται ὡς διακριθεὶς εἰς διαφόρους μάχας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1826-1827 ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καραϊσκάκη.

—***Τασοῦλα.*** Κόρη Μαλάμου καὶ σύζυγος Νικολάου Ἀϊβαλιώτου (βλ. ἀνωτ.), ἐγεννήθη εἰς τὸ Αἰτωλικὸν καὶ διεκρίθη διὰ τὴν γενναιότητά της. Ἀναφέρεται ὅτι μετέσχε τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἀγρινίου. Καταφυγοῦσα μετὰ ταῦτα εἰς ἐγκαταλει-

Digitized by Google

φθεῖσαν μονὴν παρὰ τὸν Ἀχελῷον μετά τινων οἰκογενειῶν, φαίνεται ὅτι ἐπεδόθη, κατὰ τὸ μέχρι τοῦ 1825 διάστημα, εἰς ληστρικὸν βίον, τὸν ὁποῖον ἐν πολλοῖς ἐνέπνεεν ὡς ἀδελφοποιτή. Κλεισθεῖσα ἔκτοτε εἰς τὸ Μεσολόγγιον, μετέσχε τῆς ἡρωϊκῆς ἐξόδου, κατ' αὐτὴν δὲ ἔσωσε τὸν τραυματισθέντα σύζυγόν της, τὸν ὁποῖον διὰ μυρίων κινδύνων κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ παρὰ τὸν Ἀχελῷον κρησφύγετον. Φαίνεται πιθανὸν ὅτι μετά τινα χρόνον ἀπέθανεν ἐκεῖ.

— **Χρῖστος.** Υἱὸς τοῦ Ἀγγελῆ Ἀϊβαλιώτου (βλ. ἀνωτ.). Κυδωνιεὺς Ἀγωνιστής, διακρινόμενος ἐπὶ κάλλει καὶ ἀνδρείᾳ. Προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Δ. Ὑψηλάντου καὶ κατόπιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὅστις, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως, τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Γιατρᾶκον, οὗτος δὲ τὸν ἔταξεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φρουρούντων τὰ περιβόητα χαρέμια τοῦ Χουρσὴτ πασᾶ καὶ τὸν Κιαμὴλ μπέην μετὰ τῶν υἱῶν του. Οἱ αἰχμάλωτοι ἐκεῖνοι, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον μέριμναν τοῦ Γιατράκου, μέλλοντες νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς διάφορα ἐθνικὰ ἀνταλλάγματα, ἀνήρχοντο εἰς διακοσίους περίπου. Μία ὅμως ἀπὸ τὰς ἐντολὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ὁ Χρῖστος Ἀϊβαλιώτης ἦτο νὰ ἐπισπάσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κιαμὴλ μπέη, καθ' ὃ κάτοχος τῆς τουρκικῆς, καὶ νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ τὸ μυστικὸν τῶν θησαυρῶν του. Ἀποτυχὼν εἰς τὰ διάφορα διαβήματά του, ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἐπιδοθεὶς δὲ εἰς τὸν πολεμικὸν βίον, πολλάκις διεκρίθη, καὶ μάλιστα εἰς τὰ Δερβενάκια, ὅπου ἔλαβε τρεῖς πληγάς. Τῷ 1823 μετέσχε τῆς εἰς Κρήτην ἐκστρατείας, ἐπανῆλθε δὲ τῷ 1825 καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς μάχας τοῦ Σχοινόλακκα, τοῦ Νεοκάστρου, ὅπου ἐτραυματίσθη ἐκ νέου, τῆς Δαβιᾶς καὶ τοῦ Παρθενίου. Τῷ 1826 μετέσχε μετὰ τοῦ πατρός του Ἀγγελῆ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου (βλ. ἀνωτ.) τῆς ἐκστρατείας εἰς Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Μετοχίου Πειραιῶς ἐτραυματίσθη. Ἔζησε μέχρι τοῦ 1850 εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη καὶ τὴν τῶν Βασιλικῶν Σταύλων.

— **Σεϊταρῆς, Γεώργιος.** Ἀγωνιστής, γεννηθεὶς ἐν Κυδωνίαις τῷ 1796, ἔφερεν αὐτὸ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα, κατέστη ὅμως γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀϊβαλιώτης, λόγῳ τῆς καταγωγῆς. Διεκρίθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυδωνιῶν, καθ' ἣν, καταρτίσας σῶμα πεντήκοντα περίπου συμπολιτῶν του, ἠμύνθη ἐπί τι διάστημα ἐναντίον τῶν ὀρδῶν, αἵτινες ἐλεηλάτουν τὴν πυρποληθεῖσαν καὶ ἐρημωθεῖσαν πόλιν. Κατόπιν, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, κατώρθωσε μὲ τὴν βοήθειαν Ψαριανῶν τινων ναυτικῶν νὰ διασώσῃ ἀρκετὰ γυναικόπαιδα, κρυμμένα εἰς σπήλαια, καὶ τὰ ὁποῖα μετέφερεν εἰς Τῆνον. Τῷ 1822 ὁ Σεϊταρῆς ἐσχημάτισε μικρὸν σῶμα Κυδωνιέων καὶ διαβὰς εἰς Κάρυστον ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ν. Κριεζώτου, ὃν μεγάλως ἐνίσχυσεν εἰς τοὺς ἀγῶνάς του, μετὰ τὸ πάθημα τοῦ Μπεϊζαδὲ Ἠλία Μαυρομιχάλη καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐκστρατείας τῆς Καρύστου. Γενόμενος μπουλουκτζῆς ἐπολέμησεν εἰς διαφόρους μάχας, τόσον εἰς τὴν Στερεάν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Εὔβοιαν. Μετασχὼν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Ι. Γκούρα, παρέμεινεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου βραδύτερον τὸν προσέλαβεν ὁ Σισίνης. Κατὰ τὴν μάχην ὅμως τοῦ Χλωμουτζίου, τῷ 1825, ᾐχμαλωτίσθη, καὶ ἀποσταλεὶς μετ' ἄλλων αἰχμαλώτων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τριετίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐργάζηται εἰς κτήματα μπέηδων παρὰ τὴν Δαμιέττην. Ἐπανελθὼν εἰς Πελοπόννησον, ὅταν ἤρχισαν ἐξαγοραζόμενοι καὶ ἀπελευθερούμενοι οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι περὶ τὸ 1828, κατετάχθη εἰς τὴν Χιλιαρχίαν τοῦ Ν. Κριεζώτου, κατόπιν δέ, ἀποσυρθεὶς εἰς Χαλκίδα, ἀπέθανε περὶ τὸ 1840.

Ἀϊβάν· χωρίον ἀποτελοῦν ὁμώνυμον κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας τοῦ νομοῦ Τρικκάλων. Ἔχει κατοίκους 238. Κεῖται ἐπὶ τῆς Πίνδου, ἀπέχει δὲ 6 ὥρας Ν. Δ. τῆς Καλαμπάκας καὶ 9 $^1/_2$ Δ. τῶν Τρικκάλων. Ἀστυνομικῶς ἀνήκει εἰς τὸν ἀστυν. σταθμὸν Κλεινοβοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέχει 2 $^1/_2$ ὥρας, δικαστικῶς δέ, ἐφορειακῶς, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὴν Καλαμπάκαν.

ἀϊβασιλειάτικα (τά)· τὰ δῶρα τοῦ νέου ἔτους. «Σέβουσι δὲ τὴν ἑορτὴν Ρωμαῖοι, Κρόνια προσαγορεύοντες.... τὴν τε τοῦ ἔτους ἀρχὴν ἱερομηνίαν ἄγουσι καὶ δεξιοῦνται ἀλλήλους. Ἐν ταύτῃ μάλιστα καὶ προσαγορεύουσι νομισμάτων τι ἀντιδόσει καὶ κοινωνίᾳ τῶν γῆς καὶ θαλάττης καλῶν» (Ἡρωδιανός). Ὥστε τὸ ἔθιμον εἶναι ἀναντιρρήτως Ρωμαϊκόν, οἱ δὲ ἐκχριστιανιζόμενοι Ρωμαῖοι ἐφύλαττον αὐτό, ὡς μὴ ἀντικείμενον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Ἀϊβατζίκ· χωρίον τῆς ἑλληνικῆς Θράκης· βλ. Λίβας.

— Ἀϊβατζίκ. Ὑποδιοίκησις (καζᾶς) τῆς τουρκικῆς διοικήσεως (σαντζακίου) Μπίγας (ἑλληνιστὶ *Πηγαὶ* ἢ *Πηγίον*) ἢ Δαρδανελλίων, τῆς ὁποίας κατέχει τὸ νοτιώτερον μέρος. Ὁρίζεται πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ καζᾶ Ἐζίνε (ἔνθα τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Τρῳάδος), πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ νομοῦ Προύσης, πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀδραμυττίου καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου. Ἀριθμεῖ 57 χωρία καὶ ἔχει πληθυσμὸν 19.000 κατοίκων περίπου, ὧν 1800 ἦσαν Ἕλληνες (πρὸ τῆς ἀναγκαστικῆς μεταναστεύσεως), οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι, ὧν περὶ τοὺς 300 ἔζων καὶ ζῶσιν ἀκόμη βίον νομαδικόν. Ἕδρα τοῦ καζᾶ εἶναι ἡ ὁμώνυμος πολίχνη ἔχουσα πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν 1890 κατοίκους, ὧν 770 Ἕλληνες, μὲ 2 δημοτικὰς σχολὰς (ἀρρένων καὶ θηλέων) τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος καὶ ἕνα ναὸν ὀρθόδοξον.

Τὸ Ἀϊβατζὶκ κεῖμενον μεσογείως, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, συνεδέετο μετ' αὐτῆς διὰ δύο ὁδῶν, μιᾶς ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ παραλίου χωρίου Γάργαρα καὶ μιᾶς ἄλλης ἀπὸ τοῦ *Ἄσσου*. Εἶναι κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς ὑποδιοικήσεως, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶναι σῖτος, κριθή, ἐλαιόλαδον, ἐλαῖαι, ὀπωρικά, βαλανίδια, ὡσαύτως δὲ καὶ κτήνη (κερασφόρα, ἵπποι, κάμηλοι, ὄνοι). Ἔχει μεταλλεῖα σιδήρου ἀνεκμετάλλευτα ἀπὸ αἰώνων (κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχον καὶ χρυσωρυχεῖα, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ ἴχνη ἀπωλέσθησαν). Ὑπάρχουσι πρὸς τούτοις δάση, ὧν κυριώτερον τὸ τοῦ ὄρους Γαργάρου (Δικιλῆ-Δάγ), πλούσιον εἰς ὡραίας δρῦς καὶ πεῦκα, μεγάλη δὲ εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἁλυκῆς πρόσοδος.

Ἐν τῇ ὑποδιοικήσει ἐκτείνονται αἱ διακλαδώσεις τῆς Ἴδης, πρὸς δὲ ὑπάρχει καὶ τὸ Γάργαρον ὄρος, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω, φθάνον εἰς ὕψος 725 μέτρων, δεσπόζον τοῦ ἀρχαίου πολίσματος τῶν Γαργάρων, οὗτινος τὰ ἐρείπια εὑρέθησαν παρὰ τὸ χωρίον Ἀκριλῆ. Περὶ τοῦ ὄρους τούτου ὁ Στράβων λέγει τὰ ἑξῆς: «.... καὶ γὰρ καὶ νῦν Γάργαρον ἐν τοῖς ἄνω τῆς Ἴδης δείκνυται τόπος, ἀφ' οὗ τὰ νῦν Γάργαρα, πόλις αἰολική» (Στράβωνος ΙΓ' 5). Τὸ Γάργαρον ἦτο γνωστὸν καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον, ὅστις θεωρεῖ αὐτὸ ὡς μίαν τῶν κορυφῶν τῆς Ἴδης (Κάζ-Δάγ), ἀφιερῶν εἰς αὐτὸ τοὺς ἑξῆς στίχους τῆς Ἰλιάδος:

Ἴδην δ' ἵκανεν πολυπίδακα, μητέρα θηρῶν
Γάργαρον· ἔνθα δὲ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις (Θ, 47-48]

Ἥρη δὲ κραιπνῶς προσεβήσετο Γάργαρον ἄκρον
Ἴδης ὑψηλῆς . . . (Ξ, 292)

Ὡς ὁ μὲν ἀτρέμας εὗδε πατὴρ ἀνὰ Γαργάρῳ ἄκρῳ
ὕπνῳ καὶ φιλότητι δαμείς, ἔχε δ' ἀγκὰς ἄκοιτιν. (Ξ, 352-53)

Τὴν ὑποδιοίκησιν διαρρέει τὸ ποτάμιον Τοῦζλα-τσάϊ («ποτάμιον τῆς ἁλυκῆς», ἢ «ἁλμυρόν»), ὁ τῶν ἀρχαίων *Σάτνιος*, πηγάζων ἐκ τῆς Ἴδης καὶ ῥέων παρὰ τὸ χωρίον Μπεχράμ-κιοϊ, ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἄσσου, φρουρίου ὀχυροῦ, σήμερον μικρὸν ἐπίνειον τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς ἁλυκῆς τοῦ Μπεχρὰμ-Σὰχ (τῆς τῶν ἀρχαίων Τραγασκίας) παρὰ τὴν ὁποίαν ῥέει ὁ Τοῦζλα-τσάϊ ἐκβάλλων εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομέτρων Α. τῆς ἄκρας τοῦ Μπαμπᾶ-καλεσὶ (Λεκτὸν ἀκρωτ.) καὶ 18 χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ Ἐσκῆ-Ἰσταμπὸλ (*Παλαιᾶς Κωνσταντινουπόλεως*), ὡς ἀποκαλοῦσιν οἱ Τοῦρκοι τὰ ἐρείπια τῆς Ἀλεξανδρείας—Τρῳάδος, πόλεως κτισθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ὀνομασθείσης κατ' ἀρχὰς *Ἀντιγονίας*.

Ἐπὶ τῆς νοτίας παραλίας τοῦ Ἀϊβατζὶκ δυτικῶς τοῦ Μπεχράμ-κιοϊ σῴζονται καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ λεγομένου Παλαμηδίου.

Τὸ Ἀϊβατζὶκ ἐξηρτᾶτο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου (ὑπερτίμου καὶ Ἐξάρχου παντὸς Ἑλλησπόντου).
Ν. Μ.

αἰβοῖ· ἐπιφώνημα θάμβους ἢ ἀγανακτήσεως («σχετλιαστικόν»). Ἀλλὰ τὸ «*αἰβοῖ, βοῖ!*» εἶναι γέλωτος δηλωτικόν.

Αἴβουρα. Πόλις τῆς Ἰβηρίας. Τὸ ἐθνικὸν *Ἐβουραῖος* καὶ *Αἰβουράτης*. Πρβ. *Ἔβουρα* καὶ *Ἔβουρα*. Παρὰ Φλέγοντι τῷ Τραλλιανῷ (FHG III, 609 1) ἀπαντᾷ ὄνομα πόλεως τῆς Λυσιτανίας *Αἰβουροβισυγγησία* (ἐν τῇ τοῦ Pauly Realenc. [2] γράφεται *Αἰβυροβισιγγυσία*) ἴσως τὸ Eburobrittium.

Αἰβουροβισυγγησία· βλ. Αἴβουρα.

Αἰγά (ἡ), γεν. Αἰγᾶς. *[Ἀρχ.]* 1) Ὄρος ἐν τῇ Αἰολίδι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπολῆγον εἰς ὁμώνυμον ἀκρωτήριον ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει· ἐκαλεῖτο δ' ἔπειτα τὸ ὄρος *Κάνη* καὶ *Κάναι* (Στράβ. ΙΓ'. σ 615). Τινὲς ἔλεγον αὐτὸ *Αἶγα*, οὐχὶ ὀρθῶς κατὰ Στέφ. Βυζ.—2) *Αἰγὰ* ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ παρὰ τὸν Κρᾶθιν ποταμὸν πόλις *Αἰγαί*, ἡ τρίτη (μετὰ τὴν Πελλήνην καὶ τὴν Αἴγειραν), ἥτις εἶχεν ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος· ὕστερον δὲν ᾠκεῖτο πλέον, τὴν δὲ χώραν εἶχον οἱ Αἰγιεῖς (Στράβ. Η', σ. 385—387).—3) *Αἰγὰ* ὠνομάζετο καὶ πόλις τῶν Φοινίκων (Ἑκατ. παρὰ Στεφ. Βυζ.), «αἱ *Αἰγαί* αἱ κατὰ Συρίαν» παρ' Ἀριστοτέλει.

αἶγα (ἡ)· βλ. αἴξ.

Αἶγα (ἡ) *[Ζωολ.]*. Γένος ἑδραιοφθάλμων μαλακοστράκων τοῦ ἀθροίσματος τῶν Ἰσοπόδων καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Γυμνοθοϊδῶν. Παρὰ τὸ στόμα των φέρουν τὰ ἀπομυζητικὰ των ὄργανα, αἱ δὲ κεραῖαι των εὑρίσκονται εἰς τὰ ἄκρα τοῦ μετώπου. Τὰ τρία πρῶτα ζεύγη τῶν ποδῶν των εἶναι βραχέα καὶ φέρουσιν ἰσχυροτάτους κροσσωτοὺς ὄνυχας, οἵτινες σχηματίζουν εἶδος λαβίδος. Τὰ τέσσαρα ζεύγη τῶν ὀπισθίων ποδῶν εἶναι μακρότερα τῶν προσθίων καὶ χρησιμεύουσι πρὸς βάδισιν. Τὸ γνωστότερον εἶδος εἶναι ἡ *Αἶγα ἡ δίτροπις* (aega bicarinata) ἥτις ἀπαντᾷ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔχει μῆκος 2-3 ἑκ. τοῦ μέτρου. Διακρίνεται ἐκ τοῦ στενοῦ καὶ πεπιεσμένου σώματός της καὶ τῆς τελευταίας ἀρθρώσεως τοῦ θώρακός της ἥτις εἶναι εὐρυτάτη κατὰ τὸ ἄκρον της καὶ φέρει πρὸς τὸ κάτω μέρος της δύο ἀσυμμέτρους τρόπιδας.

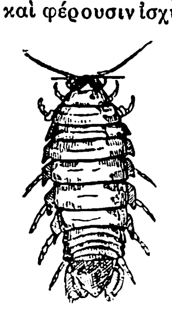

Αἶγα (Aega bicarinata).

Δ. Ν. Π.

— **αἶγα** (ἡ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομον κολεόπτερον τῆς οἰκογενείας τῶν Λυκανιδῶν. Πλεῖστα εἴδη αὐτοῦ εὑρίσκονται εἰς τὴν Μαλαισίαν, τὴν Ἰαπωνίαν καὶ τὰς νήσους τῆς Νέας Γουϊνέας.
Δ. Ν. Π.

αἰγάγρειος, *—εία, — ον·* ὁ ἀνήκων εἰς αἴγαγρον· «—ον δέρμα», «—ον κρέας».

αἰγάγριον (τό)· ὑποκοριστικὸν τοῦ αἴγαγρος.

αἴγαγρος (ὁ, ἡ) *[Ζωολ.]*. Ζῷον μηρυκαστικὸν τῆς οἰκογενείας τῶν κοιλοκέρων. Εἶναι τὸ μόνον ζῷον τοῦ γένους τῶν Ἀντιλοπῶν ὅπερ συναντᾶται ἐν Βορειοδυτικῇ Εὐρώπῃ. Ἔχει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀγρίαν αἶγα. Διακρίνεται ἐκ τοῦ μεγέθους του, ὅπερ εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τῆς αἰγός, καὶ τοῦ μακροῦ καὶ δασέος τριχώματός του, τοῦ ὁποίου ὁ χρωματισμὸς ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους· κατὰ τὴν ἄνοιξιν ὁ χρωματισμός του εἶναι λευκόφαιος, ἐπίξανθος κατὰ τὸ θέρος καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα σκοτεινόφαιος. Ἀμφότερα τὰ γένη φέρουσι κέρατα, τὰ τοῦ ἄρρενος ὅμως εἶναι πλέον ἀνεπτυγμένα ἢ τοῦ θήλεος. Τὰ κέρατά του ἔχουσι συνήθως μῆκος 12-14 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ φέρουσιν ἐπιμήκεις αὐλακώσεις καὶ καθέτους δυσδιακρίτους δακτυλίους. Ἐν τῇ ἀρχῇ των εἶναι εὐθύγραμμα, περαιτέρω δὲ κάμπτονται ἀποτόμως πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τελευτῶσιν εἰς κεκαμμένην αἰχμὴν ἐν εἴδει ἀγκίστρου. Ὁ χρωματισμὸς τῶν κεράτων των εἶναι στιλπνῶς μελανὸς καὶ οἱ πρὸς τὴν βάσιν δακτύλιοι εἶναι βαθέως φαιοί.

Οἱ αἴγαγροι κατοικοῦσι τὰς Ἄλπεις, τὰ Πυρηναῖα καὶ τὰ Καρπάθια. Ἐν Ἑλλάδι εὑρίσκονται ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Βελουχίου καὶ εἴς τινας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ἐνδιαιτῶνται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῶν χιονοσκεπῶν ὀρέων, κατὰ τὸν χειμῶνα δὲ πλησιάζουν περισσότερον πρὸς τὰ δάση. Κατὰ τὴν ἡμέραν κρύπτονται εἰς λόχμας ἢ σπήλαια καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐξέρχονται πρὸς εὕρεσιν τῆς τροφῆς των. Τρέφονται ἐκ διαφόρων φυτικῶν οὐσιῶν, ἐξ ἀρωματικῶν ῥιζῶν, ἀγρίων ἀνθέων καὶ τρυφερῶν φύλλων, λόγῳ δὲ ἀκριβῶς τῆς ἐκλεκτῆς τροφῆς των πιστεύεται ὑπό τινων ὅτι τὸ αἷμά των ἔχει ἰαματικάς τινας ἰδιότητας. Ὁ αἴγαγρος εἶναι ζῷον δειλὸν καὶ τρέπεται εἰς φυγὴν ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν κινδύνῳ ὅμως εὑρισκόμενον ὑπερασπίζεται θαρραλέως ἑαυτὸ καὶ τοὺς συντρόφους του. Εἶναι ὠκυποδέστατον καὶ δύναται μετὰ τῆς μεγαλυτέρας εὐκολίας νὰ τρέχῃ καὶ εἰς τὰ πλέον ἀπόκρημνα μέρη.

Τὰ θήλεα σχηματίζουσιν ἰδίους ὁμίλους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζει ἀρχηγόν, ὅστις ἐπαγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ διὰ χαρακτηριστικῆς φωνῆς εἰδοποιεῖ περὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Ἡ φωνὴ αὕτη ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς συριγμὸν τὸν ὁποῖον προκαλεῖ διὰ τῶν ῥωθώνων του. Εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς ὁλόκληρος ὁ ὅμιλος τρέπεται εἰς φυγήν.

Τὰ ἄρρενα ζῶσι κατὰ μόνας, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὀργασμοῦ, τὸ φθινόπωρον, πλησιάζουσι τὰς ἀγέλας τῶν θηλέων, ὁπότε συνάπτουσιν ἀληθεῖς μάχας διὰ τὴν ἀπόκτησιν θηλείας συντρόφου. Ὁ ἡττημένος αἴγαγρος, πολλάκις θανασίμως πληγωμένος, ἀνέρχεται εἰς τὴν ὑψηλοτέραν παρακειμένην κορυφήν, ὁ δὲ νικητὴς ἀπομονοῦται μετὰ τοῦ θήλεος, τὸ ὁποῖον μόνον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἀγέλην τῶν ὁμοφύλων του. Κατ' Ἀπρίλιον ἢ Μάϊον γεννᾷ ἓν ἢ δύο μικρά, ἅτινα μετὰ πάροδον ὀλίγων ὡρῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των συνοδεύουσι τὴν μητέρα των. Τὰ μικρὰ γεννῶνται μὲ τρίχας καὶ ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπὶ 6 περίπου μῆνας δὲν ἀπομακρύνονται τῆς μητρός.

Τὸ κρέας τοῦ αἰγάγρου εἶναι νοστιμώτατον καὶ διὰ τοῦτο θηρεύεται ἐπιμόνως· τὸ λίπος του εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερον τοῦ τῆς αἰγός. Τὰ κέρατά του καταλλήλως κατεργαζόμενα χρησιμεύουσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν πρὸς κατασκευὴν διαφόρων ἀντικειμένων, αἱ δὲ τρίχες του χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν στρωματοποιῶν καὶ ἐφαπλωματοποιῶν. Τὸ δέρμα του εἶναι πολύτιμον διὰ τὴν κατασκευὴν χειροκτίων καὶ ἄλλων δερματίνων εἰδῶν.

Digitized by Google

Τὸ **κυνήγιον** τοῦ αἰγάγρου εἶναι τόσον δύσκολον ὅσον καὶ ἐπικίνδυνον· μόνον πολὺ ἐξησκημένοι κυνηγοὶ δύνανται νὰ παρακολουθῶσι τοὺς αἰγάγρους ἀναρριχωμένους ἐπὶ τῶν πλέον ἀποκρήμνων βράχων καὶ χιονοσκεπῶν βουνοκορυφῶν. Ὁ Μπιγκὼ ἀναφέρει: «Κατόπιν πολλῶν κόπων, τοὺς ὁποίους εἶναι δύσκολον νὰ περιγράψω, ἐὰν ὁ κυνηγὸς τῶν αἰγάγρων ἀνακαλύψῃ τὸ κρησφύγετον τῶν ζῴων τούτων, χρειάζεται θαυμαστὴ τέχνη καὶ ἀρκετὸς δόλος, ὅπως δυνηθῇ καὶ πλησιάσῃ τὴν ἀγέλην των, διότι εἰς τὸν παραμικρότερον θόρυβον, ὡς ἐκ συνθήματος, πάντες οἱ αἴγαγροι ἐξαφανίζονται διὰ τῆς φυγῆς».

Συνηθέστερος τρόπος κυνηγίου τῶν αἰγάγρων εἶναι ὁ δι' *ἰχνηλασίας* (κοινῶς «παγανιά»). Πρὸς τοῦτο συνενοῦνται πολλοὶ κυνηγοὶ καὶ συνεκστρατεύουν εἰς τὰ ὄρη. Συνήθως διὰ τὸ κυνήγιον τοῦ εἴδους τούτου δὲν μεταχειρίζονται κύνας. Οἱ κυνηγοὶ φθάνοντες εἰς ὡρισμένον σημεῖον χωρίζονται εἰς δύο ὁμίλους. Οἱ ἐπιτηδειότεροι ἀνέρχονται εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐνῷ οἱ ἄλλοι καταλαμβάνουσι τὰς διόδους ἐκ τῶν ὁποίων γνωρίζουσιν ἐκ τῶν προτέρων ὅτι διέρχονται αἴγαγροι. Ὅταν ἡ πρωτοπορεία συναντήσῃ ἀγέλην αἰγάγρων, εἰδοποιεῖ διὰ συνθήματος τοὺς σκοπευτάς. Οἱ σκοπευταὶ διατρέχουσι μέγιστον κίνδυνον, ὅταν ἰδίως εὑρίσκωνται εἰς τὸ ἄκρον ἀποκρήμνου βράχου, διότι ὁ αἴγαγρος θορυβούμενος ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν διωκτῶν του καὶ προσπαθῶν ἀπεγνωσμένως νὰ διαφύγῃ, πηδᾷ πολλάκις εἰς τὸ κενόν, ὅταν δὲν εὑρίσκῃ δίοδον, δὲν εἶναι δὲ δύσκολον νὰ συμπαρασύρῃ καὶ τὸν κυνηγὸν μαζύ του εἰς τὸν κρημνόν.

Ὁ Σωσὶρ εἰς τὰ «*Ἀνὰ τὰς Ἄλπεις ταξίδιά του*», λέγει: «Τὸ κυνήγιον τοῦτο ἀπασχολεῖ ἀκόμη πλείστους κατοίκους τῶν παρὰ τὰς Ἄλπεις μερῶν καὶ κατ' ἔτος ἐξαποστέλλει εἰς τὸν Ἅδην πλείστους ἐκ τῶν καταγινομένων εἰς αὐτό Συνήθως οἱ κυνηγοὶ ἐκκινοῦσι κατὰ τὴν νύκτα, διὰ νὰ εὑρεθῶσι μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἠοῦς εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς ἐξ ὧν θὰ διέλθωσιν οἱ αἴγαγροι ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς νυκτερινῆς βοσκῆς των εἰς τὰ κρησφύγετά των. Μόλις ἓν ἢ περισσότερα ζῷα ἐμφανισθοῦν, ὁ σκοπευτὴς γονατίζει ἐπὶ τῶν ἄκρων τοῦ βράχου καὶ ἑτοιμάζει τὸ ὅπλον του πρὸς σκόπευσιν. Τὰ συνηθέστερα ὅπλα διὰ τὸ κυνήγιον τῶν αἰγάγρων εἶναι αἱ δίκανοι καραμπίναι. Ὅταν ὁ κυνηγὸς φονεύσῃ τὴν λείαν του, σηκώνει ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του τὸ ζῷον, ἀφοῦ πρῶτον κόψῃ τὰς ἐπιγονατίδας τοῦ αἰγάγρου, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸ χωρίον του. Ἐκ τοῦ κρέατος τοῦ θηράματος τρέφεται ἡ οἰκογένειά του, καὶ τὸ δέρμα του, ἀφοῦ τὸ ἀποξηράνῃ, τὸ πωλεῖ. Ἐὰν ὅμως ὁ αἴγαγρος ἀντιληφθῇ ἐγκαίρως τὸν κίνδυνον, τότε διὰ τοῦ ἰδιορρύθμου συρίγματός του καλεῖ εἰς βοήθειαν τοὺς συντρόφους του, οἵτινες συναθροίζονται πέριξ τοῦ κινδυνεύοντος ζῴου καὶ προσπαθοῦσι νὰ τὸ σώσωσι περικυκλοῦντα τὸν κυνηγόν, ὅστις πολὺ συχνὰ συμβαίνει νὰ χάσῃ τὴν ψυχραιμίαν του ἢ τὴν ἰσορροπίαν του καὶ νὰ κατακρημνισθῇ ἐκ τῶν βράχων».

Ἡ καταλληλοτέρα ἐποχὴ διὰ τὸ κυνήγιον τῶν αἰγάγρων εἶναι ἀπὸ τῶν μέσων Αὐγούστου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Νοεμβρίου, ὁπότε καὶ τὸ κρέας των εἶναι τρυφερὸν καὶ εὔγευστον.

Οἱ αἴγαγροι συλλαμβανόμενοι μικροὶ ἐξημεροῦνται εὐκόλως καὶ συνηθίζουν νὰ ἀκολουθῶσι τὰς ἀγέλας τῶν αἰγῶν εἰς τὰς βοσκάς των καὶ νὰ ἐπανέρχωνται τὴν ἑσπέραν μετ' αὐτῶν εἰς τὰ αἰγοστάσια. Δ. Ν. Π.

αἰγαγρόφιλα *[Ζωολ.]*. Οὕτω καλοῦνται τὰ συγκρίματα, τὰ εὑρισκόμενα ἐντὸς τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος θηλαστικῶν τινων καὶ ἰδίως τῆς τάξεως τῶν Μηρυκαστικῶν. Τὰ συγκρίματα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρίχας, τὰς ὁποίας καταπίνουσιν ἀπολειχόμενα τὰ ζῷα καὶ τὰ ὁποῖα, μὲ τὰς συσταλτικὰς καὶ διασταλτικὰς κινήσεις τοῦ στομάχου των, συγκεντροῦνται καὶ σχηματίζουσι συμπιλημένην σφαῖραν. Αἱ σφαῖραι αὗται καλοῦνται καὶ *ἐντερόλιθοι*. Ἐκτὸς τῶν τριχῶν εἰς τὰ συγκρίματα εὑρίσκονται καὶ φυτικὰ συντρίμματα καὶ τιτανώδεις οὐσίαι. Ὅταν αἱ τολύπαι αὗται ἔχουσι πρὸ πολλοῦ σχηματισθῇ, ἡ ἐπιφάνειά των εἶναι ἐφθαρμένη καὶ στίλβουσα καὶ ὁμοιάζει πρὸς ἀληθῆ λιθάρια. Τὰ συγκρίματα ὅταν αὐξηθῶσιν ἐπιφέρουσι ποικίλας διαταραχὰς εἰς τὸ ζῷον, πολλάκις δὲ προκαλοῦσι καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον.

Ἀνατολικοί τινες λαοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς ἐντερολίθους τούτους θεραπευτικὰς ἰδιότητας καὶ προσέφερον μεγάλας τιμὰς διὰ τὴν ἀγοράν των. Τῶν λίθων τούτων τὸ μονοπώλιον εἶχον ἄλλοτε οἱ πρίγκιπες τῆς Περσίας. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν σπανιώτατοι ἐγίνοντο ἀπομιμήσεις των. Πολλὰ θηλαστικὰ καὶ ἰδίως τὰ περισσότερα τῶν τρωκτικῶν παράγουσιν εἰς τὰ ἔντερά των τοιαῦτα συγκρίματα. Ἐπίσης καὶ εἰς πολλοὺς σεμνοπιθήκους παρουσιάζονται τὰ λιθάρια ταῦτα, καθὼς καὶ εἴς τινα εἴδη αἰγάγρων τῆς Περσίας. Εἰς παλαιούς τινας Εὐρωπαϊκοὺς φαρμακευτικοὺς κώδικας οἱ ἐντερόλιθοι οὗτοι ἐθεωροῦντο ὡς ἀλεξιφάρμακα.

Τὸ χρῶμα τῶν συγκριμάτων τούτων εἶναι ὑποπράσινον κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματά των καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὁμοκεντρικὰ στρώματα λεπτότατα τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζουσι κρυσταλλικὴν ὑφήν. Συνήθως ζυγίζουσιν 20 - 40 γραμμάρια. Ἔχουσι πικρὰν γεῦσιν καὶ ἀρωματικὴν ὀσμήν. Καίονται μετὰ λάμψεως καὶ ταχέως, ὡς ἡ ῥητίνη. Εἶναι διαλυτοὶ εἰς συμπεπυκνωμένον οἰνόπνευμα. Κατὰ τὸν Kaempfer, ἡ παρουσία των ἐπὶ τῶν αἰγάγρων ὀφείλεται εἰς ῥητινοειδῆ τινα ἀρωματικὰ φυτά, τὰ ὁποῖα ὑπεραγαπῶσι καὶ κατατρώγουσιν αἱ αἶγες καὶ οἱ αἴγαγροι. Τὰ φυτὰ ταῦτα βλαστάνουσιν εἰς ὄρη τινὰ τῆς Περσίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Kaempfer καί τινες ἄλλοι συγγραφεῖς ὀνομάζουσι τὰ συγκρίματα ταῦτα «λίθον τῶν χοίρων» ἢ «λίθον τῆς Μαλάκας». Κατὰ τὸ 1808 ὁ Σάχης τῆς Περσίας ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τρεῖς τοιούτους λίθους ὡς δῶρον· τοῦτο δεικνύει τὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν εἶχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ λίθοι οὗτοι. Δ.Ν.Π.

Αἰγάδες, ἢ ***Αἰγᾶται*** ἢ ***Αἰγοῦσαι*** *[Ἀρχ.]*. Τρία νησύδρια εἰς τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς Σικελίας μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Δρεπάνου καὶ Λιλυβαίου, ἡ *Φορβαντία*, ἡ κυρίως *Αἰγοῦσα* καὶ ἡ *Ἱερά*. Παρ' αὐτὰς συνεκροτήθη κατὰ τὸ 244 π. Χ. ἡ περίφημος μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ναυμαχία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκησαν οἱ Ρωμαῖοι ὑπὸ τὸν ὕπατον Κάτουλλον. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐπερατώθη ὁ πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων.

Νῦν αἱ νησῖδες αὗται καλούμεναι Faviniana, Levanzo καὶ Maretimo κατοικοῦνται ὑπὸ 10 χιλ. κατοίκων περίπου καὶ παράγουσι κρόκον καὶ ἐκλεκτὸν οἶνον. Γ. Δ ΚΑΨ.

Αἰγαί *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Τὸ ὄνομα Αἰγαὶ ἔφερον ἱκαναὶ τὸν ἀριθμὸν πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πᾶσα δὲ καλουμένη οὕτως ἢ ἦτο πόλις παράλιος, ἢ εἶχε κτισθῇ παρὰ τὴν ὄχθην ποταμοῦ τινος ἢ παρά τινα πηγὴν ἀφθόνων ὑδάτων. Ὅλαι δὲ ἦσαν καὶ ἱεραὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὑδάτων Ποσειδῶνος. Τῶν πόλεων τούτων ἐπισημότεραι ἦσαν αἱ ἑξῆς:

1) Αἱ *Αἰγαὶ* τῆς Μακεδονίας. Ἡ πόλις αὕτη ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ *Ἔδεσσα*, ἦτο ἀρχαιοτάτη, ἦτο δὲ καὶ ἡ φυσικὴ μητρόπολις τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία ἄρχεται ἀπὸ τῆς κτίσεώς της, καὶ ὁ πυρὴν ἐκ τοῦ ὁποίου ἐβλάστησε τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον. Ἡ παράδοσις ἀπέδιδε τὴν κτίσιν τῆς πόλεως εἰς τὸν Ἡρακλείδην Κάρανον, ὅστις ἔφθασεν ἐκεῖ ὁδηγούμενος, κατὰ τὸν χρησμόν, ὑπὸ ἀγέλης αἰγῶν, αἵτινες ἔμειναν ἔκτοτε σύμβολον τῶν Μακεδόνων καὶ εἰκονίζοντο εἰς τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀρχελάου (βλ. Iust. 7, 1. Cousinery voy. t. I. p. 75). Παρ' αὐτὴν ἦσαν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου τοῦ Γορδίου «ἐν τοῖσι φύεται αὐτόματα ῥόδα, ἓν ἕκαστον ἔχον ἑξήκοντα φύλλα, ὀδμῇ τε ὑπερφέροντα τῶν ἄλλων» (Ἡροδ. Η΄ 138). Πλησίον τῶν κήπων τούτων κατῴκησαν, καθ' Ἡρόδοτον, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Γαυάνης, Ἀέροπος καὶ Περδίκκας, οἱ ἐξ Ἄργους Τημενίδαι Ἡρακλεῖδαι, φεύγοντες ἐκ Λεβαίης, οἵτινες ἦσαν οἱ γενάρχαι τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Μακεδονίας.

Αἱ Αἰγαὶ ὑπῆρξαν μία τῶν ὡραιοτάτων καὶ ὑγιεινοτάτων πόλεων τῆς Μακεδονίας. Κειμένη ἡ πόλις ἐν μέσῳ πλουσίας βλαστήσεως, μεταξὺ τῶν δύο κλάδων τοῦ Βερμίου, οἵτινες Νῖτσος καὶ Τοῦρλα νῦν καλοῦνται, ἐπὶ ὀρθίου βράχου, ἦτο ἡ πύλη τῆς ὀρεινῆς χώρας (τοῦ ἐπιμήκους λεκανοπεδίου τῆς Ἑορδαίας) καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς πρὸ αὐτῆς μέχρι τοῦ Θερμαϊκοῦ ἐκτεινομένης πεδιάδος, ὄπισθεν τῆς ὁποίας ὑψοῦτο ὅπως αἱ ἀρχαῖαι Μυκῆναι. Ἡ ἄποψις ἐκεῖθεν εἶναι μαγευτική· ἐν εὐδίᾳ ὥρᾳ φαίνονται ἡ Θεσσαλονίκη, ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος καὶ τὰ δύο ἱερὰ ὄρη τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ Ὄλυμπος (τοῦ ἀρχαίου) καὶ ὁ Ἄθως (τοῦ νεωτέρου). Κατὰ τὸ ἔαρ ἡ κατάφυτος ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων μεταξὺ Ἐδέσσης καὶ Βλαδόβου κοιλὰς εἶναι ἀληθὴς ἐπίγειος παράδεισος. Ἡ ἐπίκαιρος καὶ ὀχυρὰ τοποθεσία της κατέστησεν αὐτὴν ἀετοφωλεὰν ἐκ τῆς ὁποίας ἐπέταξαν πρὸς κατάκτησιν τοῦ Κόσμου οἱ Μακεδονικοὶ ἀετοί. Ἀπ' αὐτῆς ὡρμήθη ὁ πρῶτος τοῦ βασιλικοῦ γένους κατακτητής, ὁ Περδίκκας, καὶ ἔγινε κύριος τῆς μεταξὺ Ἁλιάκμονος καὶ Λουδίου κοίλης χώρας, τῆς Ἠμαθίας, ἡ ὁποία ἀπέβη ἡ καθ' αὐτὸ Μακεδονία μὲ πρωτεύουσαν τὰς Αἰγάς. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ κράτους κατόπιν ἐπέβαλε τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Πέλλαν καὶ αἱ Αἰγαὶ ἔμειναν τότε ἱερὰ πόλις, ἡ νεκρόπολις τῶν βασιλέων.

Αἱ Αἰγαὶ κατέχουσαι τὰς πύλας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπικοινωνεῖ ἡ ἄνω καὶ μέση Μακεδονία πρὸς τὴν κάτω, καὶ ἐξησφαλισμέναι στρατιωτικῶς ἐκ τῶν δύο, ἑκατέρωθεν αὐτῶν, κλάδων τοῦ Βερμίου, εἶχον σπουδαίαν σημασίαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ἦσαν πάντοτε πόλις ὀχυρά. Πρῶτον ἀτύχημα τῆς πόλεως ἀναφέρεται ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, μισθοφόρων τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Πύρρου, μετὰ τὴν λαμπρὰν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου νίκην του. Κατὰ τὸν Μεσαίωνα δὲ ὑπέστη τὰ δεινὰ τῶν ἐπιδρομῶν διαφόρων βαρβάρων ἐθνῶν καὶ κατὰ τὸν Θ΄ μ. Χ. αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ οἱ Βούλγαροι, οἵτινες καὶ μετωνόμασαν τὴν πόλιν εἰς *Βοδενὰ* ἢ *Βοδηνά*, ἡ ὁποία λέξις εἶναι μετάφρασις καὶ τῆς λέξεως *Αἰγαὶ* καὶ τῆς λ. *Ἔδεσσα* (βλ. καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ἔδεσσα). Κατὰ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα διὰ προδοσίας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας καὶ ἀφοῦ ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του ἐνεπρήσθη (Κανταχουζ. 4,22). Βραδύτερον ἀνῳκοδομήθη καὶ πάλιν παρὰ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια καὶ μνημεῖα. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχε σημασίαν τινὰ ὡς κειμένη εἰς τὸ μέσον τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ἥτις τμῆμα οὖσα τῆς ἀρχαίας Ἐγνατίας ὁδοῦ ἥνωνε τὸ Μοναστήριον μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης.

Καὶ τὰ τρία ὀνόματα τῆς πόλεως, τὰ δύο Ἑλληνικὰ *Αἰγαί*, *Ἔδεσσα* καὶ τὸ Βουλγαρικὸν *Βοδενά*, ταυτόσημα ὄντα, ὑποδηλοῦσι τοποθεσίαν πλησίον ἀφθόνων ὑδάτων καὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ περὶ τῶν αἰγῶν παράδοσις ὠφείλετο εἰς παρετυμολογίαν τῆς λέξεως *Αἰγαί*, τῆς ὁποίας τὸ θέμα ἐταύτιζον πρὸς τὸ τῆς λέξεως *αἴξ*. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, Αἰγαὶ μὲν ἦσαν ἡ ἀκρόπολις, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὡς ἱερᾶς, ἐθάπτοντο οἱ ἀποθνήσκοντες βασιλεῖς, Ἔδεσσα δὲ ἡ πόλις κειμένη ἐν τῇ κοιλάδι.

2) *Αἰγαὶ* Εὐβοίας. Περὶ τῶν Αἰγῶν, πόλεως τῆς Εὐβοίας, ὁ Στράβων (C. 405) λέγει ὅτι «ἦν ποτε καὶ πόλις παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Αἰγαίου Ποσειδῶνος, τὸ ὁποῖον ἔκειτο ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ». Ἐκ τῶν στίχων τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Ν. 21 καὶ ἑξῆς) αἱ Αἰγαί, εἰς τὰς ὁποίας ἔφθασεν ὁ Ποσειδῶν μὲ τέσσαρα βήματα ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τῆς δασώδους Σαμοθράκης καὶ «ἔνθα δὲ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης, χρύσεα, μαρμαίροντα τετεύχαται, ἄφθιτα αἰεί», φαίνεται ὅτι ἦσαν διὰ τὸν Ποσειδῶνα ὅ,τι ὁ Ὄλυμπος διὰ τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἀθανάτους, δηλ. ἡ πόλις ἢ ὁ χῶρος, ὁ ἀκαθόριστος, ὅπου ὁ Ποσειδῶν ἦτο ἀόρατος, ὅπως ὅλοι οἱ θεοὶ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ (βλ. A. Pierron «L'Iliade d'Homère» Ν. σημ. εἰς τὸν στ. 21). Κατά τινας μάλιστα αἱ Αἰγαὶ ἦσαν μυστηριώδης νῆσος ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐτόλμων οἱ ναυτιλλόμενοι νὰ ἀποβιβασθῶσιν ἐν καιρῷ νυκτός, διότι ὅσοι ἀπεβιβάζοντο δὲν ἐπανήρχοντο πλέον εἰς τὰ πλοῖά των.

3) *Αἰγαὶ* Ἀχαΐας. Ἦτο ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν μετὰ τὴν Σικυῶνα πόλις τῆς Ἀχαΐας, κειμένη μεταξὺ Αἰγείρας καὶ Βούρας παρὰ τὸν ποταμὸν Κρᾶθιν. Ἦτο ἀρχαιοτάτη καὶ μετὰ τῆς Ἑλίκης ἀνεφέροντο παρ' Ὁμήρῳ (Ἰλ. Θ. 203) ὡς πολλὰ καὶ χαρίεντα δῶρα προσφέρουσαι πρὸς τὸν Ποσειδῶνα. Ὅτε κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰώνων, ἦτο κώμη καὶ ἡνώθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τῆς Αἰγείρας εἰς μίαν πόλιν. Ἐπὶ Στράβωνος ἡ *Αἰγὰ* ἢ *Αἰγαὶ* ἦτο χωρίον ἔρημον καὶ τὴν χώραν κατεῖχον οἱ *Αἰγιεῖς*. Ἡ καταστροφή της ὀφείλεται κατὰ τὴν παράδοσιν (Παυσ. VII. XXV. 12) εἰς νόσον ἐπιδημικήν. Οἱ κάτοικοι τῶν Αἰγῶν ἐκαλοῦντο *Αἰγαῖοι*.

4) *Αἰγαὶ* Αἰολίδος. Μία τῶν Αἰολικῶν πόλεων τῆς Μυσίας, κειμένη, μετὰ τῆς Τήμνου, εἰς τὴν ὀρεινὴν χώραν, ἡ ὁποία ἔκειτο ὄπισθεν τῆς χώρας τῶν Κυμαίων, Φωκαέων καὶ Σμυρναίων. Γ. ΚΑΨ.

Αἰγαία. Ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης ὡς γεννηθείσης ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει.

Αἰγαιαί. Πολίχνιον τῆς Κιλικίας, ἔχον ὕφορμον, πλησίον τῶν Ἀμανίδων πυλῶν, εἰς τὰς ὁποίας καταλήγει τὸ ὄρος Ἀμανόν. Ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ ὑπῆρχε περίφημος ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Σήμερον τὸ χωρίον καλεῖται «Ἁγιᾶς». Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγαιεὺς (ὁ)· ὁ κάτοικος τῆς πόλεως **Αἰγαὶ** (βλ. λ.) ἐν τῇ Αἰολίδι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. **Βλ. καὶ Αἰγαῖος.**

Αἰγαῖον· βλ. μετὰ λέξιν **Αἰγαῖος.**

Αἰγαιοπελαγικός, *ή,-όν*· ὁ ἀνήκων εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος· «—ικαὶ νῆσοι» κλπ.

Αἰγαιοπελαγίτης (ὁ)· ὁ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ὁ κάτοικος νήσου τινὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ θηλ. *Αἰγαιοπελαγῖτις*· («χώρα», «—ιδες γυναῖκες» κλπ.).

Αἰγαῖος, *-αία, -αῖον.* 1) Ἐπίθ. «*Αἰγαῖος*» ἐπίθετον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Νηρέως. «*Αἰγαῖος πόντος*» ἢ «*Αἰγαῖον πέλαγος*» ἢ «*Αἰγαία θάλασσα*» (βλ. κατωτέρω)· «*Αἰγαῖος ποταμὸς*» ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων, πατὴρ τῆς νύμφης *Μελίτης*, ἥτις ἐκ τοῦ Ἡρακλέους ἔτεκε τὸν *Ὕλλον*, ἀπὸ τούτου δ' ἐκλήθησαν, ὡς λέγεται, οἱ *Ὑλλεῖς*, ἔθνος τῆς Ἰλλυρίας. «*Αἰγαία*» ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης. «*Αἰγαῖον ὄρος*» ἐκαλεῖτο ἡ Ἴδη τῆς Κρήτης, ἔτι δὲ καὶ «*Αἰγὸς ὄρος*» καὶ «*Αἰγιδόκον*»· ἐκεῖ ἡ αἲξ Ἀμάλθεια ἐθήλασε τὸν Δία ὄντα βρέφος. «*Αἰγαῖον πεδίον*» πεδιὰς παρὰ τὴν Κίρραν ἐν Φωκίδι.—2) Οὐσ., ὁ κάτοικος πολλῶν πόλεων *Αἰγῶν* (οἷον τῆς Κιλικίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Αἰολίδος, τῆς

Digitized by Google

Ἀχαΐας, τῆς Λοκρίδος, τῆς Αἰτωλίας)· βλ. καὶ Αἰγαιεύς.—«*Αἰγαία*» ὄνομα βασιλίσσης τῶν Ἀμαζόνων. «*Αἰγαία*» ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Καρυστία.

ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ

Ὅπως ἡ ὡραιοτέρα τῶν θαλασσῶν, ἡ *Μεσόγειος*, κατέχει τὴν περιφανεστέραν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θαλασσῶν, οὕτω καὶ τὸ *Αἰγαῖον* μας εἶναι τό, ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἐπισημότερον τῶν πελαγῶν τῆς Μεσογείου.

Ἱστορικῶς, διότι, πέραν τῆς μνήμης τῶν αἰώνων, ὑπῆρξε τὸ Ναυτικὸν Σχολεῖον, τοῦ ὁποίου τὰ διδάγματα μετεδόθησαν εἰς ὅλον τοῦ κόσμου τοὺς λαούς, ἀλλὰ καὶ ἡ κοιτὶς δύο μεγάλων Ἑλληνικῶν πολιτισμῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος οἱ γεννήτορες. Καὶ δὲν δύναταί τις νὰ μὴ ἐνθυμηθῇ μίαν ἐπιγραμματικὴν ἀποστροφὴν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Σ. Μενάρδου: «*Τὸ Αἰγαῖον ἦτο καὶ θὰ μείνῃ Ἑλληνικὴ θάλασσα. Θὰ εἶναι ἀφετηρία μεγάλων σκαφῶν πρὸς ὅλα τῆς ὑδρογείου τὰ πελάγη. Ἀφήσατε ἡμᾶς τοὺς ὀνειροπόλους νὰ φανταζώμεθα, ὅτι ἐπὶ τῶν σκαφῶν ἐκείνων θὰ ταξιδεύσῃ ποτέ, νέος, τρίτος Ἑλληνικὸς Πολιτισμός*».

Ἀκτογραφικῶς, διότι κατέχον τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἰς μακρινοὺς χρόνους κατελάμβανεν ἡ καταποντισθεῖσα *Αἰγηΐς*, ἡ ἀφήσασα τὰς περὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων της ἐκτάσεις νὰ ἀναδύουν σήμερον ὡς νῆσοί του, εἶναι τὸ μᾶλλον ἰδιόρρυθμον, καλλιτεχνικῶς δὲ ἰδιόρρυθμον, εἰς γραμμὰς τῶν ἀκτῶν, τὰς ὁποίας «*σχηματίζει τοῦτο καὶ γεωγραφεῖ*» κατὰ τὴν παραστατικῶς ὡραίαν τοῦ κορυφαίου τῶν γεωγράφων ἔκφρασιν. Νομίζεις, πράγματι, ὅτι διακρίνεις εἰς πᾶσαν αὐτοῦ λεπτομέρειαν καὶ μίαν προσπάθειαν τῆς Δημιουργίας, ὅπως κληροδοτήσῃ εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀποκλειστικὸν τὸ προνόμιον τῶν θαλασσίων, διὰ μέσου αὐτοῦ, ἐπικοινωνιῶν τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν βορειοανατολικὴν Ἀφρικήν: Βορειοανατολικῶς, δύο πορθμοί, πραγματικοὶ θαλάσσιοι ποταμοί, τὸ συνδέουν πρὸς τὸν Εὔξεινον. Ἀκρωτήρια εὐτόλμως προέχοντα, προκαλοῦν, οἱονεί, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν εἰς ἐπαφὴν ἀμοιβαίαν, ὁμοιάζοντα πρὸς ἀκρόποδας γιγαντώδους πολυτόξου γεφύρας, τῆς ὁποίας αἱ ἐνδιάμεσοι νῆσοι ἀποτελοῦν τὰ φανταστικὰ μεσόβαθρα. Κατὰ τὰ πρὸς νότον ἔσχατά του ὅρια, μία τελευταία παράταξις νήσων,—τῶν Κυθήρων, τῆς Κρήτης, τῆς Κάσσου, τῆς Καρπάθου καὶ τῆς Ρόδου,—ἐκτείνεται, ἀπὸ Μαλέα εἰς Κνίδον, ὡς φανταστικὸς κυματοθραύστης πελώριος, ὁ ὁποῖος, κυρτούμενος πρὸς τὴν Κρήτην, φαίνεται προσπαθῶν καὶ αὐτὸς νὰ συντάμῃ τὴν πρὸς τὴν Αἴγυπτον θαλασσίαν ἀπόστασιν. Παντοῦ δέ, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν παραλίων, τόσον τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸ ἠπειρωτικῶν ἀκτῶν, ὅσον καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀναδυουσῶν νήσων, μὲ στοργικὴν πρόνοιαν καὶ μεθοδικότητα, ἀφθονοῦν οἱ κόλποι, οἱ λιμένες, τὰ ἀγκυροβόλια καταφυγῆς, τὰ καραβοστάσια (οἱ ὕφορμοι), καὶ αἱ ἀγκάλαι, τὰ ὁποῖα, πάντα ταῦτα, ηὐκόλυναν τοὺς πρώτους Αἰγαιοπελαγίτας ναυτικοὺς νὰ ἀποτολμῶσιν ὀλονὲν μακροτέρους πλόας, ὅταν ἡ ναυπηγικὴ εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν ἐμβρυώδη τῆς ἐξελίξεώς της περίοδον. Οὐδεμία ἄλλη τῆς Μεσογείου ἔκτασις παρουσιάζει τοσοῦτον μέγα ἀνάπτυγμα παραλίων, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐμβαδόν της, οὔτε τόσον καλλιτεχνικήν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φύσεως σκόπιμον ἀποτομὴν ἀκτῶν.

Μετεωρολογικῶς, διότι ἐναργέστερα ἀκόμη ἀποκαλύπτεται τῆς Δημιουργίας ἡ εὔνοια πρὸς τὴν προνομιοῦχον αὐτὴν θάλασσάν μας: Αἱ ἀπόγειοι καὶ αἱ πελάγιαι αὖραι, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ὑπαμειβόμεναι καθ' ἑκάστην, ἐπέτρεπον εἰς τοὺς πρώτους ναυτικούς της, νὰ ἀνάγωνται τὴν νύκτα πρὸς ἁλιείαν καὶ νὰ ἐπαναπλέουν τὴν ἡμέραν ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, ἐξοικειούμενοι οὕτως εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἱστίου καὶ ἐνθαρρυνόμενοι βαθμηδὸν πρὸς μακροτέρους πλόας. Οἱ «*ἐτησίαι*», οἵτινες τὴν αὐτὴν ἐποχὴν πνέουν, ἐπέτρεπον τὴν ὑπὸ τὰς ὑπηνέμους ἀκτὰς τῆς Αἰγαιοπελαγικῆς πολυνησίας ἀσφαλῆ ἐπικοινωνίαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Μικρασίαν καὶ τἀνάπαλιν, ἀλλά, πρὸ πάντων δὲ τοῦτο, καὶ ἐξησφάλιζον τὴν πρὸς τὴν Αἴγυπτον μακρὰν καὶ συνεχῆ οὐριοδρομίαν. Ἀρχομένου πάλιν τοῦ φθινοπώρου, οἱ πρῶτοι ἀπὸ Εὐρονότου λεπτοὶ ἄνεμοι, τὰ σημερινὰ «*κουφογόπια*», πρόαγγελοι τῆς παγιώσεως τῶν χειμερινῶν κακοκαιριῶν, ἐπανέφερον πάλιν οὐριοδρομοῦντα, εἰς ὀλίγας ἡμέρας, τὰ πλοῖα· διότι ἐγγὺς ἦτο τοῦ ἔτους ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ νεολκηθοῦν τὰ πλοῖα εἰς τὴν ξηράν, ἀκατάλληλα λόγῳ μεγέθους νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν μανίαν τῶν χειμερινῶν κακοκαιριῶν, καὶ ὁ ναυτίλος, ἀφίνων τὴν κώπην, νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἄροτρον.

Ρευματολογικῶς, διότι τὰ ἀπὸ Ἑλλησπόντου ἐκβάλλοντα *ρεύματα* καὶ πρὸς νότον διαθέοντα διηυκόλυνον τὸν πρὸς νότον πλοῦν, ἢ καὶ τὸν πρὸς ἃς διευθύνσεις ταῦτα ἀπεσχίζοντο, λόγῳ τῆς, ὡς ἀπὸ μυστηριώδους οὕτως εἰπεῖν εὐνοίας, μεθοδικῆς τῶν νήσων διασπορᾶς. *Ἀντιρρεύματα*, ἀφ' ἑτέρου, λείχοντα τὰς ἠπειρωτικὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου, προσεπεβοήθουν τὸν ἀνάπλουν αὐτοῦ. Ἀπόλυτος σχεδὸν *παλιρροιῶν* ἔλλειψις, καθίστα ἔτι εὐκολωτέραν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς τάσεως τῶν κατοίκων.

Ὑπὸ τοιαύτας εὐνοϊκὰς συνθήκας, γεωγραφικῆς θέσεως, διαμορφώσεως ἀκτῶν, ἀσφαλοῦς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ρευμάτων, ὁ Αἰγαιοπελαγίτης τῶν μεμακρυσμένων χρόνων δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ χρησιμοποιήσῃ τὴν θάλασσαν, ὡς μέσον, ὅπως προσφέρῃ εἰς τοὺς γείτονάς του ὅ,τι τῷ ἐπερίσσευεν, ἀνταλλάσσων αὐτὸ πρὸς ὅ,τι τῷ ἔλειπε. Γενόμενος δὲ ἄριστος ναύτης καὶ ἔμπορος μοιραίως ἐγένετο καὶ φορεὺς πολιτισμοῦ.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ.—Ἡ παραγωγὴ τῆς ὀνομασίας *Αἰγαῖον* εἶναι λίαν ἀμφίβολος. Ὁ Στράβων (Η, ζ 4) πιθανολογεῖ αὐτὴν ἀπὸ πόλεως *Αἰγῶν* τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, τῆς σημερινῆς Λίμνης, μὴ ἀποκλείων ἐν τούτοις ὡς ἀνάδοχον (ΙΓ, α, 68) καὶ τὴν ἄκραν *Αἰγὰ* (Αἴγα, σημ. *Λεγιὰ Μπουρνοῦ*, τὴν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν *Ἐλαϊτικὸν* κόλπον, σημ. *Τσανταλῆ*· Στραβ. IV Ε, β, 6κ). Ἄλλοι θεωροῦν «βεβαίαν» τὴν παραγωγήν του ἀπὸ τοῦ «*ἀΐσσω*» (ὁρμῶ), διὰ τὸ ὁρμητικὸν τῶν κυμάτων του, ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ ἰδίου ρήματος παραγώγου *αἶγες*, διότι τὰ ἀφρίζοντα τοῦ πελάγους κύματα «ὑποτίθενται ὁμοιάζοντα πρὸς αἰγῶν ἀγέλην»! Ὁ μῦθος πάλιν φέρει αὐτὸ ἐπώνυμον τοῦ ἐν αὐτῷ καταποντισθέντος *Αἰγέως* τοῦ Πανδίονος, δευτέρου τῆς Ἀττικῆς βασιλέως καὶ τοῦ Θησέως πατρός, ἐνῷ ἄλλοι διακρίνουν ἐν τῇ ὀνομασίᾳ παραφθορὰν τοῦ «*Ἀργὸν πέλαγος*» ἀπὸ ἠχητικῆς ὁμοιότητος. Ἄλλοι θεωροῦν βεβαίαν τὴν προέλευσιν ἐκ τῆς Φοινικικῆς λέξεως *ΕλFάν*, δι' ἧς οἱ Φοίνικες ὠνόμαζον τοὺς μεγάλους ποταμοὺς τοὺς χωρίζοντας τὰ ἐδάφη των ἀπὸ τὰ τῶν ἀλλοφύλων. Διὰ νὰ ἐπαυξηθῇ ὁ κυκεὼν οὗτος, ἐμφανίζεται εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν παλαιῶν ναυτικῶν μας τὸ Αἰγαῖον ὡς *Ἁγιοπέλαγος*, κατὰ προφανῆ παραφθορὰν τοῦ ὀνόματός του (ἔμμεσον ὅμως, ἅτε προηγηθείσης τῆς παραφθορᾶς τοῦ «Αἰγαιοπελαγίτου» εἰς *Ἁγιοπελαγίτην*, κατ' ἀναγραμματισμὸν τοῦ ι καὶ τοῦ α, συνηθέστατον εἰς τὰς Κυκλάδας. Τὴν παρεφθαρμένην ταύτην ὀνομασίαν ὑπολαμβάνει ὁ Γάλλος λεξικογράφος («La Grande Encyclopédie») ὡς σημαίνουσαν «*ἱερὸν πέλαγος*», ἀγόμενος μάλιστα, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ ἀπαριθμήσει τῶν διαφόρων ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς ὀνομασίας εἰκοτολογιῶν, εἰς ὅλως ἀντίστροφον συμπέρασμα, ὅτι ἐκ παραφθορᾶς τοῦ «Ἁγιοπέλαγος» προέκυψε τὸ «Αἰγαῖον Πέλαγος». Οἱ Ἑνετοί, θέλοντες νὰ τὸ χαρακτηρίσουν ὡς κατέχον πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν πελαγῶν, τὸ ἀπεκάλεσαν Archipelago· ὁ ἀπειρόκαλος δὲ αὐτὸς ὅρος, ἐπιβληθεὶς διὰ τῆς χρήσεως, ἐγένετο δεκτὸς καὶ ὑπὸ τῶν Γάλλων (Archipel) καὶ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων (Archipelago), δυστυχῶς δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, κάποτε, οἱ ὁποῖοι τὸν μετεχειρίσθημεν καὶ ὡς ἐπίσημον μάλιστα (*Μεραρχία Ἀρχιπελάγους, Γεν. Διοίκησις Ἀρχιπελάγους* κ. λ. π.). Ἀντιθέτως οἱ Ἰταλοί, παρὰ τὸ ὅτι Ἑνετοὶ ὑπῆρξαν τῆς ὀνομασίας Archipelago οἱ ἀνάδοχοι, ἐνεκολπώθησαν τὴν Ἑλληνικὴν ὀνομασίαν, μεταχειριζόμενοι τὴν ὀνομασίαν Mar Egeo εἰς τὰ ναυτικά των βιβλία καὶ Egeo ἐπὶ τῶν γραμματοσήμων, ὧν γίνεται χρῆσις εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας Δωδεκανήσους.

Ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, ἀκριβοφανεστέρα φαίνεται ἡ προέλευσις τοῦ *Αἰγαίου* ἐκ τῆς Ἀρίας ῥίζης *Αἰγ*, σημαινούσης τὸν δεσπόζοντα τῶν κυμάτων θεὸν τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς ρίζης προσέλαβον τὰς ὀνομασίας καὶ ἡ Εὐβοϊκὴ πόλις *Αἰγὰ* καὶ ἡ μικρασιατικὴ ἄκρα, ἔνθα ἐξαιρέτως ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ οἱ πρῶτοι «νησιῶται Κᾶρες ὄντες καὶ Φοίνικες» οὗτοι γὰρ δὲ τὰς πρώτας τῶν νήσων ᾤκησαν» (Θουκυδ. Α, 8) θὰ συνέβαλον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὀνομασίας· ἡ πρώτη δὲ τῆς ὀνομασίας συλλαβὴ *Αἰ* ὑποδεικνύει ὅτι δὲν θὰ ἀπετέλει ματαιοπονίαν μία τοιαύτη παρ' εἰδικῶν σημιτιστῶν ἔρευνα.

ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Αἰγαῖον λοιπὸν *πέλαγος* ἀπεκάλουν οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἡμεῖς ὀνομάζομεν, τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου ἔκτασιν τῆς θαλάσσης τὴν σχηματίζουσαν τὰς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου, τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θετταλομαγνησίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς νοτίας Θρᾴκης, ἀμφοτέρων τοῦ Ἑλλησπόντου τῶν ἀκτῶν, τὰς ἀκτὰς τῆς Δυτικῆς Μικρασίας [ἀπὸ τοῦ Σιγείου ἀκρωτηρίου («Γιεννί-Σέχρ») τῆς Τρῳάδος μέχρι τοῦ Γλαύκου κόλπου (τῆς «Μάκρης»), δηλαδὴ τὰς ἀκτὰς τῆς ἀρχαίας Μυσίας, τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας], καὶ τὰς βορείας τῆς Κρήτης ἀκτάς.

Περιλαμβάνει δέ, ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν νήσων (αἵτινες εἰσὶν α) αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ ἀκρωτ. Σουνίου *διάσπαρτοι*· β) αἱ *Κυκλάδες*· γ) αἱ *Δωδεκάνησοι*· δ) αἱ *προσκείμεναι τῇ Μικρασίᾳ*· ε) αἱ *Θρακικαὶ Σποράδες*· στ) αἱ *Θεσσαλικαὶ Σποράδες*), καὶ τὴν *Ρόδον* καὶ τὴν *Κάρπαθον* καὶ τὴν *Κάσσον* τὰς ἐκ τῶν Δωδεκανήσων οὔσας καὶ πέραν τῶν ὁποίων τὸ Αἰγαῖον ἑνοῦται πρὸς τὸ *Παμφυλιακὸν* πέλαγος. Αἱ νότιαι ἀκταὶ τῆς *Κρήτης* δὲν βρέχονται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον· ἀλλ' ἡ μὲν ΝΑ καὶ ἡ Α, δηλαδὴ ἡ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτινος (ἀρχ. «Λεισὴν») ἕως τοῦ ἀκρωτ. Κάβο Σίδερο, ὑπὸ τοῦ *Αἰγυπτιακοῦ πελάγους*, ἡ δὲ ΝΔ, ἡ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτινος μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Κριοῦ (ἀρχ. Κριοῦ Μέτωπον») ὑπὸ τοῦ *Λυβικοῦ*, ἐνῷ αἱ δυτικαὶ αὐτῆς ἀκταί, ἀπὸ ἀκρωτηρίου Κριοῦ ἕως ἀκρωτηρίου Μπούζο (ἀρχ. «Κώρυκος») καθὼς καὶ αἱ δυτικαὶ ἀκταὶ τῶν *Ἀντικυθήρων* καὶ τῶν *Κυθήρων*, βρέχονται ἀπὸ τὸ *Σικελικὸν πέλαγος*, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις πολλοὶ τῶν γεωγράφων συγχέουσι κατὰ τὰ μέρη ταῦτα, καὶ ὀρθῶς, πρὸς τὸ *Ἰόνιον*. Παρὰ ταῦτα ὅμως, ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ θὰ περιγράψωμεν τὴν παραλιακὴν γεωγραφίαν ὅλης τῆς Κρήτης, τῶν Κυθήρων καὶ τῶν Ἀντικυθήρων, καὶ διὰ τὴν πληρότητα, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ δύο τελευταῖαι, καίτοι ἀποτελέσασαί ποτε ἐδάφη τῆς Ἰονίου Πολιτείας, ὑπάγονται ἤδη διοικητικῶς εἰς τὸν νομὸν Ἀργολιδοκορινθίας, ὁπότε δέον νὰ λογισθῶσιν ὡς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἴς τινα τοῦ Αἰγαίου τμήματα, οἱ ἀρχαῖοι εἶχον δώσει ἰδιαιτέρας ὀνομασίας, θεωροῦντες ταῦτα ὡς *μερικὰς* τοῦ Αἰγαίου θαλάσσας. Καίτοι δὲ ἡ τοιαύτη διαίρεσις εἰς οὐδεμίαν σκοπιμότητα σύγχρονον, νομίζομεν, ἀνταποκρίνεται (δεδομένου ἄλλως τε ὅτι οὐδὲ οἱ ἀρχαῖοι εἶχον σαφῆ τῶν ὁρίων τῶν τοιούτων μερικῶν πελαγῶν τὴν ἀντίληψιν, ἀφοῦ καὶ ὁ Στράβων αὐτὸς ἀναφέρει ὅτι τὸ Κρητικὸν πέλαγος ἐξικνεῖτο, κατά τινας, μέχρις Αἰγίνης), ποιούμεθα ἐν τούτοις μνείαν καὶ τῆς κατὰ τὸ εἶδος τοῦτο διαιρέσεως, ἐχούσης οὕτω:

1) Μυρτῷον πέλαγος: ἁπλούμενον ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς τῶν ἀκτῶν μέχρι τοῦ Κρητικοῦ Πελάγους καὶ οἱονεὶ μεταξὺ τῶν μεσημβρινῶν τοῦ Σουνίου ἀκρωτηρίου καὶ τοῦ δυτικωτέρου τῶν Κυθήρων.—*2)* Ἡ *Εὐβοϊκὴ* θάλασσα, ἡ τὴν ὅλην Εὔβοιαν βρέχουσα καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Στερεᾶς ἀπὸ Σουνίου μέχρι Σηπιάδος ἄκρας τῆς ΝΑ τῆς Θετταλομαγνησίας ἐσχατιᾶς. — *3ον)* Ἡ *Θρακία* θάλασσα, ἀπὸ Σηπιάδος ἄκρας ἕως Λεκτοῦ ἀκρωτηρίου (κοιν. «κάβο Μπαμπᾶ») τῆς Τρῳάδος ἁπλουμένη, περιλαμβάνουσα δὲ τὴν νῆσον Σκῦρον καὶ τὴν νῆσον Λέσβον, καὶ τὰς αὐταῖς προσκειμένας μικροτέρας νησῖδας.—*4ον)* Τὸ *Ἰκάριον* πέλαγος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ βορείου τῆς Χίου παραλλήλου μέχρι τῆς νήσου τῆς Κῶ, περιλαμβάνον καὶ τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Δωδεκανήσων τὰς πλείστας.—*5)* Τὸ *Καρπάθιον* πέλαγος, ἐκτεινόμενον πρὸς νότον τοῦ Ἰκαρίου καὶ ἐξικνούμενον κατὰ τὸν Μέγαν Γεωγράφον «μέχρι Ρόδου καὶ Κρήτης καὶ τῶν πρώτων τῆς Ἀσίας μερῶν». — *6ον)* Τὸ *Κρητικὸν* πέλαγος, ἀκτογραφοῦν τὴν Βορείαν, ὡς εἴπομεν ἤδη, Κρήτην καὶ ἐν ᾧ οἱ ἀρχαῖοι ἐγεωγράφουν τὴν Ἀνάφην, τὴν Θήραν, τὴν Ἴον, τὴν Σίκινον, τὴν Φολέγανδρον, τὴν Μῆλον καὶ τὰ Ἀντικύθηρα.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην, μὴ οὖσαν σύμφωνον πρὸς τὴν σύγχρονον γεωγραφικὴν ἀντίληψιν, δὲν θέλομεν ἀκολουθήσει, προτιμῶντες, διὰ τὸ εὔχρηστον, νὰ περιγράψωμεν τὴν παραλιακὴν τοῦ Αἰγαίου γεωγραφίαν, τὴν ἀφορῶσαν δηλαδὴ εἰς α) τὰ ἀκρωτήριά του, β) τοὺς κόλπους, γ) τὰ στενά, δ) τοὺς λιμένας, τὰ ἐπίνεια καὶ τὰ ἀγκυροβόλιά του, ε') τέλος τὰς εἰς ἀκτὰς προσκειμένας βραχονησῖδας, σκοπέλους, ἢ ὑφάλους εἴτε τὰς διασπάρτους τοιαύτας, ἐφ' ὅσον ἔχουσιν ἰδιάζουσαν διὰ τὴν ναυτιλίαν σημασίαν, ἀκολουθοῦντες τὴν ἀκόλουθον κατάταξιν: *Α)* Ἀπὸ *Μαλέας* ἄκρας (κοινῶς «κάβο-Μαληᾶ», ἐπὶ τῶν Ἀγγλ. χαρτῶν Cape Malea), ἕως *Σουνίου* ἀκρωτηρίου (κοιν. «κάβο Κολῶνες», Cape Colonna). *Β)* Ἀπὸ *Σουνίου* ἀκρωτηρίου, ἕως *Σηπιάδος* ἄκρας (κοινῶς, «Κάβο Σέπια», Cape Sepia, ΝΑ τῆς Μαγνησίας ἐσχατιὰ) μετὰ πασῶν τῆς *Εὐβοίας* τῶν ἀκτῶν. *Γ)* Ἀπὸ *Σηπιάδος* ἄκρας, ἕως ἀκρωτηρίου *Ἕλλης* (κοινῶς «Σεντοὺλ Μπάχρ», Cape Helles). *Δ)* Τὸν *Ἑλλήσποντον*. *Ε)* Ἀπὸ τοῦ *Στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου*, ἕως τοῦ κατέναντι τῆς Ρόδου ἀκρωτηρίου *Ἀλοῦπο* (ἀρχ. «Κυνὸς Σῆμα», τὸ τῆς Καρίας, Cape Alupo). *ΣΤ)* Τὴν *Μεγαλόνησον Κρήτην*, περιγράφοντες τὴν παραλιακὴν γεωγραφίαν ὅλων τῶν πελαγῶν της. *Ζ)* Τὰς *Νήσους* καὶ δή: *1ον)* Τὰς *δυτικῶς τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Σουνίου*. *2ον)* Τὰς *Κυκλάδας*. *3ον)* Τὰς *Δωδεκανήσους*. *4ον)* Τὰς *προσκειμένας τῇ Μικρασίᾳ*, μὴ ἐκ τῶν Δωδεκανήσων. *5ον)* Τὰς *Θρακικὰς Σποράδας*. *6ον)* Τὰς *Θεσσαλικὰς Σποράδας*.

Παραθέτομεν περαιτέρω καὶ γενικὸν χάρτην τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου καὶ πρὸς γενικὸν αὐτοῦ κατατοπισμόν, δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ· διότι δὲν θὰ δύναταί τις νὰ ἀνεύρῃ εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένας τοπωνυμίας, ἕνεκα τοῦ μικροῦ τῆς κλίμακός του, ὧν ἐν τούτοις θέλει ἀντιλαμβάνεσθαι τὴν θέσιν, παρακολουθῶν τὴν σειρὰν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ περιγραφῶν. Εἰς τὰ ἰδιαίτερα ἄλλως τε ἄρθρα, τὰ εἰς τὰς ἐπισημοτέρας τῶν

Digitized by Google

ἀκτῶν ἢ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀφορῶντα, θέλουσι παρεμβάλλεσθαι οἱ οἰκεῖοι χάρται, ὑπὸ μείζονα δὲ κλίμακα.

ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΑΠΟ ΜΑΛΕΑΣ ΕΙΣ ΣΟΥΝΙΟΝ. — α') *Ἀκτογραφία.* Ἡ ἀπὸ *Μάλτας ἄκρας* (κοινῶς «Κάβο—Μαληᾶς»), νοτίας τῆς χερσονήσου τοῦ Ἕλους ἐσχατιᾶς μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου *Σουνίου* («Κάβο Κολῶνες») παραλιακὴ ἔκτασις, περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς ἀκτάς: *1)* τὰς ἀνατολικὰς τῆς χερσονήσου *Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς* ἢ καὶ *χερσονήσου τοῦ Ἕλους* καλουμένης. *2)* τῆς *Κυνουρίας*. *3)* τὰς τῆς *Ἀργολίδος* (χερσονήσου) αἵτινες διαστέλλονται εἰς τὴν κυρίως *Ἀργολικὴν* ἀκτὴν (τὴν ΝΔ), εἰς τὴν *Ἑρμιονίδα* (τὴν ΝΑ), τὴν τῆς *Τροιζηνίας* (τὴν ΒΔ). *4)* τὴν πρὸς ἀνατολὰς *Κορινθιακήν*. *5)* τὴν *Μεγαρικήν*, *6)* τὴν Δυτικὴν *Ἀττικήν*.

β') Ἀκρωτήρια.—Τὰ κυριώτερα τῶν ἀκρωτηρίων ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μαλέας μέχρι Σουνίου ἀκτῆς εἶναι τὰ ἀκόλουθα, ἀναφερόμενα ὑπό τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν σύγχρονον αὐτῶν ὀνομασίαν, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐξηκριβωμένη ἡ πρώτη, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸ ὑφ' ὃ σημειοῦνται ἐπὶ τῶν χαρτῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ ναυαρχείου ὄνομα· ἀστερίσκος δὲ ἐπὶ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν ὑποδηλοῖ φάρον ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου ὑπάρχοντα: *1)* ἡ *Μαλέα* ἄκρα, ἡ καὶ *Μαλέας* καλουμένη, (κοινῶς «Κάβο Μαληᾶς», cape Maleas), τὸ νοτιώτατον τῆς χερσονήσου Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς ἄκρον. Ἐπ' αὐτῆς φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 14 μιλ.—*2)* Ἄκρα *Καμῆλι* 7 μιλ. Β τῆς Μαλέας.—*3)* Ἀκρ. *Κάβο Γέρακας* (cape Ieraka) εἰς 20 μιλλια βορείως τῆς Μαλέας καὶ 1 ¹/₂ μίλ. πρὸς νότον τοῦ φερωνύμου ἀγκυροβολίου («Πόρτο Γέρακας», ἀρχ. Ζάραξ).—*4)* Ἀκρωτ. *Κάβο Τουρκοβίγλα* (cape Turkoviglia) εἰς 41 μίλλια βορείως τῆς Μαλέας, εἰς 20 μίλλια βορείως τοῦ κάβο-Γέρακα καὶ εἰς 1 ¹/₂ μίλλιον βορείως τοῦ ἀγκυροβολίου Φωκιανός.—*5)* Ἀκρωτ. *Κάβο Σαμπατεκή** (cape Sabbatiki), εἰς 8 μίλλια βορειοδυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Τουρκοβίγλα καὶ εἰς 2 ¹/₂ μίλλια βορείως τοῦ ἐπινείου Λεωνίδιον. Ἐπὶ τούτου φάρος Ἄγκα βλ. λ.) ἰσαπεχουσῶν λευκῶν ἀναλαμπῶν 9 μιλλίων. Ἀποτελεῖ τὸ βόρειον ὅριον τοῦ κολπίσκου τῶν Πουλήθρων.—*6)* Ἀκρ. *Τρίκκερι* 7 μιλ. Β. τῆς Σαμπατεκῆς.—*7)* Ἄκρα *Ἄστρος* (Cape Astros) ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Κυνουρίας, 15 μίλλια ΒΔ. τῆς ἄκρας Σαμπατεκή, σχηματίζουσα δὲ πρὸς νότον τὸ ἐπώνυμον αὐτῷ ἐπίνειον. Ἐπὶ τοῦ ἀκρωτ. φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλλίων.—*8)* Ἄκρα *Παναγίτσα** (Panagia point) εἰς 9 μίλλια ΒΑ. τῆς ἄκρας Ἄστρος μετὰ φανοῦ ναυτικοῦ, σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 5 μιλ. Ἀμέσως πρὸς βορρᾶν αὐτῆς διανοίγεται ὁ ὅρμος ἐφ' οὗ τὸ Ναύπλιον.—*9)* Ἀκρωτ. *Κόραξ* («κάβο Κόρακας», cape Corax) ΝΔ. τῆς Ἀργολίδος ἐσχατιά, τῆς νήσου Σπέτσαι κατέναντι. Εἰς 18 μιλ. ΝΑ. τῆς ἄκρας Παναγίτσα.—*10)* Ἀκρωτ. *Κάβο Μιλιανὸς* (Cage Milianos) ΝΑ. τῆς Ἀργολίδος ἐσχατιά. [Διὰ τὰ ἀκρωτήρια τῶν νήσων Σπετσῶν, Ὕδρας, Πόρου, Αἰγίνης, Σαλαμῖνος καὶ τῶν προσκειμένων αὐταῖς νησίδων, ὅρα κεφάλ Ζ] —*11)* Ἄκρα *Μουζάκι* (Mouzaki point) εἰς 5 μιλ. ΒΑ. τοῦ Μιλιανοῦ, δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ Στενοῦ τοῦ Δοκοῦ. Ἐπ' αὐτῆς φάρος Ἄγκα ἐκπέμπων μίαν λευκὴν ἀναλαμπὴν 9 μιλλίων ἀνὰ 7 δ. λ.—*12)* Ἀκρωτ. *Σκύλλαιον* («κάβο Σκυλλί», Cape Skyli), πράγματι θεωρητέον ὡς τοῦ ἀκρωτηρίου ἄκραν, τὴν τῶν πρὸ αὐτοῦ νησίδων Τσελεβίνια τὴν ἀνατολικωτέραν.—*13)* Ἄκρα *Παναγία* (cape Paragia), δυτικὴ τῆς χερσονήσου τῶν Μεθάνων ἐσχατιά.—*14)* Ἄκρα *Τραχῆλι* (Trachili point) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Κορινθίας, εἰς 9 μίλλια ἀπὸ τῆς ἄκρας Παναγία καὶ κατέναντι τῆς νήσου Ἀγκίστρι.—*15)* Γλῶσσα *Σουσάκι** (Soussaki point) ἐπὶ τῆς Μεγαρικῆς ἀκτῆς, εἰς 2 ¹/₂ μιλ. ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἰσθμίας στομίου τῆς Διώρυγος. Παρὰ τὸ ἀκρωτήριον, κρατὴρ ἐσβεσμένου ἡφαιστείου. Φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτός, 7 μιλλίων.—*16)* Ἄκρα *Θεμιστοκλέους** (cape Themistocles), δεξιᾷ τῷ εἰσπλεύσοντι τὸν λιμένα Πειραιῶς, ἐφ' ἧς οἱ τάφοι τῶν δύο ἐνδόξων, κατ' ἀφεστώσας ἐποχάς, τῆς Ἑλλάδος ναυάρχων, τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Μιαούλη. Παρὰ τὴν ἄκραν ἡ Σχολὴ τῶν Ναυτικῶν Δοκίμων, εἰς δὲ τὸ ἀκροχείλιον μεγάλου κυματοθραύστου, ἀπὸ τῆς ἄκρας ἀναχωροῦντος καὶ φερωνύμου αὐτῷ, ναυτικὸς φανὸς δύο κατακορύφων πρασίνων σταθερῶν φώτων 5 μιλ. —*17)* *Κωλιὰς* ἄκρα (ἐπὶ δουλείας κοινῶς «Τρεῖς πύργοι» βραδύτερον «Ξηροτάγαρου» ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου οἰκιστοῦ τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, ἀλλὰ καὶ «Κάβο Κόλιας» διότι οὕτως ἡρμήνευον πολλοὶ τὸ cape Colias τῶν ἀγγλικῶν χαρτῶν). Ἐὰν ὄντως ἡ Κωλιὰς ἦτο τὸ ἄκρον, ἐφ' οὗ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας οἱ «Τρεῖς Πύργοι», οἱ τοσαύτας προσενεγκόντες ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, διὰ τὰς σημάνσεις τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πειρατῶν ἢ τῶν Τούρκων, δὲν δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ σήμερον. Διότι ἡ *Κωλιὰς ἄκρα* τῶν ἀρχαίων, ἐφ' ἧς, ἀντὶ τῶν σημερινῶν ζυθεστιατορίων, ὑπῆρχε «Κωλιάδος Ἀφροδίτης ἱερὸν» (Στραβ. Didot σελ. 342. 24) καὶ βωμοὶ εἰς τοὺς Γεντυλλίδας (Παυσ. Ἀττικά, Α.) καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεβράσθησαν τὰ ναυάγια τοῦ Περσικοῦ στόλου μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν (Ἡροδ Η, 92), δὲν φαίνεται νὰ ἦτο εἰς τὸ σύγχρονον *Παλαιὸν Φάληρον*, ἀλλὰ εἰς τὸ σημερινὸν ἀκρωτήριον *Ἅγιος Κοσμᾶς*, ὡς ὁ Ἰάκωβος Ρίζου Ραγκαβῆς (Ἑλληνικὰ τομ. Ι. σελ. 167) πιστεύει.— *18)* Ἀκρωτήριον *Ζωστὴρ* (Ζερβί, Cape Zervi), κατέναντι τῆς νησῖδος Φλέβες· χερσονησίζον καὶ ἀπολῆγον εἰς τρεῖς ἄκρας, ὧν ἡ βορεία «Καβοῦρι» λέγεται, ἡ δὲ μεσαία «Βουλιαγμένη» ἐκ τῶν παρ' αὐτὴν θερμοπηγῶν. — *19)* Ἄκρα *Καταφυγὴ* (cape Catafeki), ΝΔ τῆς Ἀττικῆς ἐσχατιά. εἰς 12 μίλλια ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ζωστὴρ. καὶ τῆς νήσου τοῦ Πατρόκλου (Γαϊδουρονῆσι) κατέναντι. *20)* Ἀκρωτήριον *Σούνιον* ἢ *Σουνιὰς ἄκρα* («Κάβο - Κολῶνες» cape Colonna), ἡ νοτία τῆς Ἀττικῆς ἐσχατιά. Ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου περικαλλὴς ναὸς δωρικοῦ ρυθμοῦ, τοῦ ὁποίου σώζονται 14 κίονες καὶ ὅστις ἐνομίζετο ἀρχικῶς ὡς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ἀνεγνωρίσθη δέ, ἐξ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς, ὡς τοῦ Ποσειδῶνος.

γ') Κόλποι.—Οἱ κυριώτεροι κόλποι κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Αἰγαίου εἶναι: *1)* ὁ τῆς *Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς* (κοιν. «τῆς Μονεμβάσιας», Ἀγγλ. Monemvasia bay), ἐν τῇ κοιλότητι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς φερωνύμου χερσονήσου διανοιγόμενος.—*2)* Ὁ *Ἀργολικὸς* («τοῦ Ἀναπλιοῦ» ἢ «τοῦ Ναυπλίου», gulf of Nauplia), ἀκτογραφῶν τὴν Κυνουρίαν καὶ τὴν ΝΔ. Ἀργολίδα, ἔχων δὲ ὡς ὅρια τὸ ἀκρωτήριον Τουρκοβίγλα (ἀρ. 4) εἰς τὴν πρώτην καὶ τὸ ἀκρωτήριον Μιλιανὸς (ἀρ. 10) εἰς τὴν δευτέραν, τῶν μνησθεισῶν ἀκτῶν. Ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ σχηματίζονται τέσσαρες κόλποι ἐλάσσυνες ἢ κυριολεκτικώτερον μεγάλοι ὅρμοι, ὁ τῶν *Πουλήθρων* (Pulithra bay) νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου Σαμπατεκὴ (ἀρ. 5) καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ΝΔ. ἀκτῆς τῆς Ἀργολίδος τρεῖς: τὸ *Χαϊδάρι*, τὰ *Κοιλάδια* καὶ ἡ *Βεβερέντζα* (Chaïdari, Kiladia, Vevaronda).—*3)* Ἡ *Ἑρμιονὶς θάλασσα* («τῆς Ὕδρας», Hydra bay), ἡ μεταξὺ τῆς Ἑρμιονίδος ἀκτῆς, ἀπὸ Σκυλλαίου ἀκρωτηρίου μέχρις ἀκρωτηρίου Μιλιανός, καὶ τῶν ἀκτῶν τῶν κατέναντι αὐτῆς νήσων Ὕδρας καὶ Δοκοῦ καὶ τῶν μεταξὺ Ὕδρας καὶ Σπετσῶν νησίδων, περιλαμβανομένη θάλασσα.—*4)* Ὁ *Σαρωνικὸς* «κόλπος τῆς *Αἰγίνης*», (Gulf of Athens), ἀκτογραφῶν τὰς ἀκτὰς τῆς Τροιζηνίας, τῆς Ἀνατολικῆς Κορινθίας, τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς Ἀττικῆς, τῶν ἀκτῶν αὐτοῦ ἐκτεινομένων ἀπὸ Σκυλλαίου ἀκρωτηρίου (ἀρ. 12) ἕως Σουνίου (ἀρ. 20). Σχηματίζονται δὲ ἐν αὐτῷ τρεῖς ἐλάσσονες κόλποι: ὁ τῆς *Ἐπιδαύρου* (τῆς «Πηγιάδας» ἢ καὶ τῆς «Λεσσιᾶς», Epidavro bay) ἀπὸ τῆς Χερσονήσου τῶν Μεθάνων καὶ ΒΔ αὐτῆς διανοιγόμενος, βρέχων δὲ καὶ τῆς Αἰγίνης τὰς δυτικὰς ἀκτάς· ὁ τῶν *Κεγχριῶν* (τοῦ «Καλαμακιοῦ», Calamaki bay), μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐπιδαυρίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Κορινθίας εἰσδύων· ὁ *Μεγαρικὸς* (τῶν «Μεγάρων», Megara bay), ἀνατολικῶς τοῦ προηγουμένου καὶ μέχρι τῶν δυτικῶν τῆς νήσου Σαλαμῖνος ἀκτῶν· ὁ τῆς *Ἐλευσῖνος* (τῆς «Λεψίνας», bay of Eleusis), ἡ μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐλευσῖνος καὶ τῶν βορείων τῆς Σαλαμῖνος περικλειομένη θάλασσα· καὶ ὁ τῆς *Σαλαμῖνος* (Salamis bay), μεταξὺ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς φερωνύμου νήσου καὶ τῆς ΝΔ τῆς Ἀττικῆς καὶ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου ὁ Πειραιεύς.

δ') Στενά. Σχηματίζονται δὲ ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω κόλπων οἱ ἀκόλουθοι *δίαυλοι* ἢ *στενά*: 1) τὸ *τῶν Σπετσῶν* Spezzia strait), μεταξὺ βορείας ἀκτῆς τῆς νήσου Σπετσῶν καὶ νοτίας ἀκτῆς τῆς Ἀργολικῆς Χερσονήσου. — *2)* τὸ *τοῦ Δοκοῦ* (Dhoko strait), μεταξὺ τῆς ΒΔ ἄκρας τῆς νήσου Δοκὸς καὶ τῆς ἄκρας Μουζάκι (β, 11), ἀποτελοῦν τὸ ΝΔ. στόμιον τῆς Ἑρμιονιδος θαλάσσης (γ. 3)—*3)* Τὸ στενὸν *Πετάσσι* (Petassi strait), μεταξὺ νοτίας ἀκτῆς τῆς νήσου Δοκὸς καὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τῆς νήσου Ὕδρας, ἀποτελοῦν τὸ νότιον στόμιον τῆς Ἑρμιονίδος θαλάσσης.—*4)* τὸ στενὸν *τοῦ Πόρου* μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου Πόρου καὶ τῆς Τροιζηνίας, ἀποτελοῦν δὲ «πόρον» μᾶλλον παρὰ «δίαυλον».—*5)* τὸ τῆς *Μετόπης* (Metopi channel) μεταξὺ Αἰγίνης καὶ νήσων Ἀγκίστρι καὶ Μετόπη· ἀπολήγει δὲ τοῦτο πρὸς νότον εἰς τὸν δίαυλον *Ἁγίου Σώζοντος* (ἢ Ἁγίου Σώστη) *τῆς Πέρδικας*, πρὸς βορρᾶν δὲ εἰς τὸ *6)* τῶν *Διαπορίων* («Διαπόρια»), μεταξὺ τῆς νοτίας ἀκτῆς τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν ΒΔ. τῆς Αἰγίνης διηκουσῶν νησίδων τῆς φερωνύμου συστάδος.—*7)* *τῆς Φανερωμένης* (Trupica pass), μεταξὺ τῆς Μεγαρικῆς ἀκτῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Σαλαμῖνος —*8)* *τοῦ Ἁγίου Γεωργίου* (Georgio channel), μεταξὺ τῆς πρὸ τοῦ Ναυστάθμου φερωνύμου νησῖδος, ἐφ' ἧς τὸ λοιμοκαθαρτήριον, καὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ «Περάματος».—*9)* *τῆς Σαλαμῖνος* («Κερατσινιοῦ», Salamis Strait). ἡ ἐνδοξοτέρα τῶν θαλασσῶν, ἃς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία παντὸς ἔθνους οἱασδήποτε ἐποχῆς, μεταξὺ τῆς δυτικῆς τοῦ Πειραιῶς ἀκτῆς καὶ τῆς κατέναντι ἀκτῆς τῆς νήσου Σαλαμῖνος καὶ τῆς νησῖδος Ψυτταλείας.—*10)* Δίαυλος *τῶν Φλεβῶν* (Fleva pass) μεταξὺ ἀκρωτηρίου Ζωστὴρ (β, 18) καὶ νησῖδος Φλεβῶν.—*11)* Δίαυλος *τοῦ Γαϊδουρονήσου* (Gaïdaro Pass) μεταξὺ τῆς νοτίας τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς τῶν Λεγρενῶν καὶ τῆς νησῖδος τοῦ Πατρόκλου («Γαϊδουρονήσου»)· ἀναφέρομεν δὲ τοὺς δύο τούτους διαύλους (10 καὶ 11) ἂν καὶ μικρούς, διότι διὰ τούτων, πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου, διαπλέουσι τὰ ἀτμόπλοια τῆς πρὸς τὸν Εὐβοϊκὸν κόλπον ἀκτοπλοΐας.

ε) Λιμένες, ἐπίνεια καὶ ἀγκυροβόλια καταφυγῆς. — Τὰ κυριώτερα τῶν ἀνωτέρω, ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μαλέας ἕως Σουνίου ἀκτῆς, εἶναι τὰ ἀμέσως κάτωθι ἀναφερόμενα, (ὅπου παρατίθεται ἀστερίσκος * ὑποδηλοῖ τὴν ὕπαρξιν ναυτικοῦ φανοῦ ἢ φάρου). Τὰ ἐπὶ τῶν, ἐν τοῖς κόλποις τοῦ τμήματος τούτου, νήσων πολίσματα περιγράφονται εἰς τὸ γενικὸν περὶ τῶν νήσων τμῆμα.

*1) Μονεμβάσια** (καλουμένη κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ «Μαλβασία»), οὕτω κληθεῖσα ὡς ἔχουσα ἓν μόνον ἔμβασμα, ἅτε, ἐκτισμένη ἐπὶ νήσου ἥτις προέχει τῆς ἀκτῆς ἓν περίπου μίλλιον, δὲν ἐπεκοινώνει, οὔτε ἤδη ἐπικοινωνεῖ, μετὰ τῆς χερσονήσου τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς ἄλλως, παρὰ μόνον διὰ τῆς γεφύρας της, ἥτις ἔχει μῆκος 130 μέτρων καὶ 14 τόξα. Διαιρεῖται δὲ ἡ πόλις εἰς δύο· τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Ἑνετικὸν φρούριον, καὶ τὸν συνοικισμόν, εὑρισκόμενον εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς νησου καὶ περικλειόμενον ἐντὸς δύο τειχῶν κατερχομένων ἀπὸ τοῦ φρουρίου πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐν τῷ φρουρίῳ, περίφημος, ρυθμοῦ Βυζαντινοῦ, ναὸς (τοῦ ΙΔ' αἰῶνος) τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ «Ἑλκομένου Χριστοῦ». Παράγει ἔξοχον οἶνον ὅστις ἦτο ἐν Ἑσπερίᾳ περιζήτητος, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας. Κτισθεῖσα περὶ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, μετὰ μακροτάτην πολιορκίαν, ἀπὸ Γκυγιὼμ τὸν Βιλλαρντουεν, περιῆλθε δὲ ἀλληλοδιαδόχως εἰς Θωμᾶν τὸν Παλαιολόγον, τὸν Πάπαν, τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὸ δεύτερον τοῦ Ἀγῶνος ἔτος πολιορκηθεῖσα κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τοῦ Γ. Κατακουζηνοῦ καὶ ἀποκλεισθεῖσα ἀπὸ θαλάσσης ὑπὸ τῆς Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας, παρεδόθη τὴν 3 Αὐγούστου 1822. Αἱ οἰκίαι της, πολλαὶ τῶν ὁποίων ἑνετικῆς κατασκευῆς, εἶναι συσσωρευμέναι ἡ μὲν ἐπὶ τῆς δέ. Ὁ πληθυσμός της (τῷ 1920) 483 κάτοικοι. Εἰς τὴν θέσιν *Λειψωιᾶ* φάρος, λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 10 μιλλίων. —*2) Παληὰ Μονεμβάσια** (Port Palaio), ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς, μετὰ φαρίσκου Ἄγκα ἐκπέμποντος πρασίνας ἰσαπεχούσας ἐκλάμψεις 5 μιλλίων. Ὑπάγεται εἰς τὴν κοινότητα Ἁγίου Νικολάου· κάτοικοι 22. Παρὰ τὴν ἀκτήν, τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς.— *3) Πόρτο Γέρακας* (Porto Jeraka) τὸ πάλαι «Ζάραξ» (Παυσαν. Λακων. 24,—Πολυβ. Δ, 36 —πρβλ. Παυσαν. Ἀττικὰ 38). Ἀσφαλέστατον ἀγκυροβόλιον διὰ μικρὰ ἱστιοφόρα, δι' ὃ καὶ ἄλλοτε ὑπῆρξεν ἐπὶ βραχὺ ὁρμητήριον πειρατῶν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ, δεξιᾷ τῷ εἰσπλεύσαντι, λόφου ἀρχαία ἀκρόπολις, καλῶς διατηρουμένη, ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτὴν δὲ ἄκρας, ναυτικὸς φανὸς πρασίνου σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλλίων. Τὸ χωρίον Ἱέραξ ἀποτελοῦν μετὰ τεσσάρων συνοικισμῶν ἰδίαν κοινότητα ἔχει (1922) 781 κατοίκους.— *4)* Μεταξὺ Γέρακα καὶ Κυπαρίσσι, ἀγκάλη *Βαθὺ Αὐλάκι*.— *5)* Ἐπίνειον *Κυπαρίσσι** (Port Kiparissi), μέτριον ὡς ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλεύσαντι, ναυτικὸς φανὸς Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων 6 μιλλίων. Πληθυσμὸς (1920) 832 κάτοικοι.— *6) Πόρτο Φωκιανός*, καλὸν ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ βορείους ἀνέμους, ὑπὸ τὸ ἀκρωτήριον Τουρκοβίγλα (β, 4) σχηματιζόμενον. Ἔρημον κατοίκων.— *7) Πούληθρα* (τὰ), (Port Pulithra), πόλις 610 κατοίκων (1920), ἀποτελοῦν κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Κυνουρίας τοῦ νομοῦ Ἀρκαδίας.—*8) Λεωνίδιον** («Λενίδι»), συνοικισμὸς 24 κατοίκων, ἐπώνυμος τῆς κωμοπόλεως ἧς τὸ ἐπίνειον· ἔχει ναυτικὸν φανὸν ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλ. —9 *Ἄστρος*, ἐπίνειον φερώνυμον τῆς ἱστορικῆς πόλεως, ἐν ᾗ συνεκλήθη (1823) ἡ Β' τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις. Ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα, Παράλιον Ἄστρους, κάτοικοι 718 (1920). Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ προέχοντος τοῦ ἐπινείου ἀκρωτηρίου, φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλλίων. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἐπίνειον τοῦτο καὶ ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς.—*10) Κυβέρι* (Kiveri, ἀρχ. «Γενέσιον»), χωρίον 6 μίλλια βορείως τοῦ Ἄστρους· ἕδρα φερωνύμου κοινότητος, ἀριθμοῦν 951 κατοίκους.—*11) Μύλοι* (ἀρχ. «Λέρνα», ἐκ τῆς πλησίον λίμνης), ἐπίνειον τοῦ Ἄργους καὶ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἐπὶ τῆς γραμμῆς Ἄργους—Τριπόλεως—Καλαμῶν. Διὰ τὸ ἐκεῖ ἀναβλύζον ἄριστον ὕδωρ συνεκεντροῦντο ἄλλοτε εἰς Ναύπλιον οἱ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ Βρεττανικοὶ στόλοι πρὸς ὕδρευσιν. Πληθ. 245 κατ. Πλησίον, εἶχεν ἱδρύσει ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Καποδίστριας ἱπποφορβεῖον καὶ πυριτιδοποιεῖον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀρτισυστάτου Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.—*12) Ναύπλιον** ὅρα λέξιν. — *13) Τολό*, χωρίον ΒΑ φερωνύμου νήσου 5 μιλ. ΝΑ τοῦ Ναυπλίου κείμενον. Κατάφυτον, ἀπὸ ἑσπεριδοειδῆ ἰδίως, μαρτυρεῖ τὴν φιλοπονίαν τῶν εὐαρίθμων κατοίκων του (435), Κρητῶν προσφύγων ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος.—*14) Σκάλα Κρανίδι*, ἐπίνειον τῆς φερωνύμου πόλεως, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου Κοιλαδιὸ (γ, 2).—*15) Πόρτο Χέλι** (ἀρχ.

Digitized by Google

«Ἁλιεῖς»), ἄριστος λιμὴν φυσικός, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον εἰσδύει ἓν ὅλον μίλλιον ἐν τῇ ἀκτῇ. Κατέναντι τῆς νήσου τῶν Σπετσῶν κείμενον, φωτίζεται διὰ φωτὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλλ. ἀπὸ ναυτ. φανοῦ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἀκτῆς τοῦ στομίου του. Ἕδρα φερωνύμου κοινότητος, 542 κάτοικοι. — *16)* Ἐπίνειον *Καστρι**, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἑρμιόνης, εἰς τὸν μυχὸν τῆς Ἑρμιονίδος θαλάσσης. Ἔχει λιμενικὰ ἔργα καὶ ναυτικὸν φανὸν σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 5 μιλλίων. Πληθυσμὸς 2165. — *17) Γαλατᾶς*, κατέναντι τοῦ Πόρου ἐπὶ τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς τοῦ Στενοῦ (δ, 4), ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα 1442 κατοίκων.—*18) Μέθανα*, λουτρόπολις ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς φερωνύμου χερσονήσου. Μόνιμοι κάτοικοι 216.—*19)* Λιμὴν *Παλαιᾶς Ἐπιδαύρου* (κοινῶς «Πίδαυρα», Port Epidavro) παρὰ τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου τὰ ἐρείπια. Ἄριστα καλλιεργημένον τὸ μέρος, ἀλλὰ νοσηρότατον, διὰ τὰ πλησίον ἕλη. Ἰδία κοινότης 80υ κατοίκων.— *20) Νέα Ἐπίδαυρος* (κοινῶς «Πηγιάδα» ἢ «Πιάδα», Piadha bay), ἀγκυροβόλιον, οὐχὶ ὅμως καλόν, 2 μίλλια βορειότερον τοῦ προηγουμένου. Ἡ κωμόπολις εἶναι περὶ τὰ 3 χιλιόμετρα ἔσω τῆς ἀκτῆς εἰς τοὺς πρόποδας καὶ ἀνάμεσον δύο λόφων, τοῦ μὲν ἐπιστεφομένου ἀπὸ Ἑνετικὸν κατά τινας, μᾶλλον ὅμως Φραγκικὸν Φρούριον, τοῦ δὲ δασώδους «Ἄκρος» ὀνομαζομένου. Ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τὴν σύγκλησιν (1822) τῆς Α΄ τῶν Ἑλλήνων συνελεύσεως, τῆς τὸ πρῶτον ἀνακηρυξάσης τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος. Πληθυσμὸς 1234. —*21) Σοφικὸν-Κόρφος* (Sophico), ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Κορινθίας καὶ ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης. Πληθυσμὸς 217. Ἐπίνειον τοῦ ἐπωνύμου χωρίου καὶ ἕδρας τῆς ὁμωνύμου κοινότητος· 1705 κατ. — *22) Καλαμάκι*, (ἐπισήμως σήμερον «Ἰσθμία», ἀρχ. ὅμως «Σχοινοῦς»)· κεῖται ἐπὶ τῆς Μεγαρικῆς ἀκτῆς ἀνατολικῶς τῆς Κορίνθου, ἧς ἀπέχει τρίωρον. Εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς μεγίστης στενότητος τοῦ ἰσθμοῦ, ἡ ὁποία ἔχει τέρμα εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, τὴν σημερινὴν Ποσειδωνίαν(ἀρχ. «Λέχαιον») ἐκ παρακειμένου ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ στενότης αὕτη *δίολκος* (Στραβ. Didot 317,26: «κατὰ δὲ τὸν Σχοινοῦντα ὁ δίολκος, τὸ στενώτατον τοῦ Ἰσθμοῦ, περὶ ὃν Ἰσθμίου Ποσειδῶνος ἱερὸν»), διότι κατὰ μῆκος τῆς στενότητος ταύτης ἐσύροντο νεωλκούμενα τὰ ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πλοῖα, ὅπως καθελκυόμενα εἰς τὸν κόλπον Κεγχρεῶν (γ, 4) συνεχίζωσι τὸν ἀνὰ τὸν Αἰγαῖον πλοῦν. Ἡ Ἰσθμία (Καλαμάκι) ἦτο, πρὸ τῆς τομῆς τῆς Διώρυγος, πόλισμα ἔχον κίνησιν σημαντικήν, διότι τότε ἡ ἀτμοπλοΐα Lloyd Austro-Ungarico ἐξετέλει τὴν πρὸς Μπρίντεζι καὶ Τεργέστην συγκοινωνίαν δι᾽ ἀτμοπλοίου της ἐκτελοῦντος τὴν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Καλαμακίου συγκοινωνίαν, κατόπιν δὲ δι᾽ ἁμαξῶν ἀπὸ Καλαμακίου μέχρι Λουτρακίου ὅπου οἱ ἐπιβάται ἐπεβιβάζοντο ἄλλου ἀτμοπλοίου. Τὸν τρόπον τοῦτον, δι᾽ οὗ ἀπεφεύγετο ὁ περίπλους τῆς Πελοποννήσου, ἔσπευσαν νὰ μιμηθοῦν, ὡς εἰκός, καὶ αἱ ἡμεδαπαὶ ἀτμοπλοΐαι. Παροιμιῶδες εἰς δαπάνην ὑπῆρξε ταξίδιον τοῦ βασιλέως Ὄθωνος μέχρι Πατρῶν, δι᾽ ὃ διετέθησαν τέσσαρα πολεμικὰ (Πρβλ: *Πλοιάρχου Δημ. Γ. Φωκᾶ*, Χρονικὰ τοῦ ἑλλην. Ναυτικοῦ 1833-73 σελ. 147. Ἀφ᾽ ἧς ὅμως ὁ Στρατηγὸς Τύρ ἐπραγματοποίησε τὸ μεγαλεπήβολον τοῦ Νέρωνος σχέδιον, ἐπικοινωνήσαντος τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὸ Ἰόνιον διὰ τῆς Διώρυγος, ἡ κίνησις τῆς Ἰσθμίας ἐνεκρώθη· ἤδη ἀποτελεῖ ἕδραν κοινότητος ἐκ τριῶν ἐγγύτατα ἀλλήλοις κειμένων συνοικισμῶν, μὲ πληθυσμὸν 737 κατοίκων ἐν ὅλῳ.—*23) Μέγαρα* (9000 κάτοικοι) εἰς δύο χιλιόμετρα ἔσω τῶν ἀπορρώγων «Σκιρωνίδων Πετρῶν» («Κακῆς Σκάλας»)· τὸ ἐπίνειόν της καλεῖται Πάχη, λαβὸν πιθανῶς τὸ ὄνομα ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τῆς πρὸ αὐτῆς νησῖδος «Πακιακὴ» (=μικρά, κατὰ τὴν διάλεκτον), ἐκαλεῖτο δὲ τὸ πάλαι Νισαία καὶ ἀρχαιότερον Μινώα ἀπὸ ἐγγὺς φερωνύμου φρουρίου («Μετὰ δὲ τὰς Σκιρωνίδας Πέτρας πρόκειται Μινώα ποιοῦσα ἐν τῇ Νισαίᾳ λιμένα. Ἡ δὲ Νισαία ἐπίνειόν ἐστι τῶν Μεγάρων.... ἐκαλεῖτο δὲ καὶ τοῦτο Μινώα» (Στράβων Didot 336, 31).—*24 Ἐλευσίς*, ἐν τῷ βορείῳ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου· πληθυσμὸς 3371 κάτοικοι.—*25) Ναύσταθμος* (κοινῶς «Ἀράπης», ἐκ τοῦ ὑπεράνω τοῦ λιμένος του βράχου)· (βλ. λ.).—*26) Πειραιεὺς* (βλ. λ.) καλούμενος παλαιότερον καὶ «Πόρτο Λεόνε» καὶ «Πόρτο Δράκο» ἐκ δύο λιθίνων λεόντων φερόντων Ρουννιστὶ ἐπιγραφάς, οὓς ἤγειραν ἑκατέρωθεν τοῦ στομίου του οἱ Βαράγγοι καὶ οἱ ὁποῖοι ἀπεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑνετοῦ ναυάρχου Μοροζίνη εἰς Ἑνετίαν, εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ναυστάθμου τῆς ὁποίας εὑρίσκονται.—*27) Φάληρον* (Παλαιὸν καὶ Νέον) βλ. λ.— *28) Βάρη*, ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ δυτικοὺς ἀνέμους, δυτικῶς τῆς μικρᾶς χερσονήσου τῆς ἀποληγούσης εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ζωστὴρ (β, 18). Τοῦ ἀγκυροβολίου πρόκεινται τρεῖς νησῖδες φερόμεναι εἰς τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην ὑπὸ τὰς ὀνομασίας Diana, Apollo καὶ Latona.—*29) Ἀνάβυσσος* (Porto San Nicolo), ὡραῖον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς δι᾽ ὅλους τοὺς καιροὺς πλὴν τοῦ ἀπὸ Νότου ἕως Ζεφύρου, ἀπέχει τοῦ ἀκρ. Ζωστὴρ (β, 18) 8 μίλλια ΝΑ.—*30) Σούνιον*, ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ βορείους ἀνέμους, εἰς ὃ κατέφευγον τὰ ἱστιοφόρα πλοῖα, ἐμποδιζόμενα ἀπὸ τὰς ἀπὸ βορρᾶ κακοκαιρίας νὰ πλεύσωσι πρὸς τὸ Στενὸν τοῦ Καφηρέως («Κανάλι τοῦ Κάβο Ντόρου»), καὶ ἀναμένοντα καλυτέρευσιν τοῦ καιροῦ. Οἱ κίονες τοῦ ὕπερθεν ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος βρίθουσιν ὀνομάτων ἀξιωματικῶν πλοίων καταφυγόντων ἐκεῖ. Αἱ παλαιότεραι τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες μετέσχον πως βανδαλισμοῦ τινος, ἃς ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν ἐκεῖ, εἶναι ἡ Δαλματοῦ Ἑνετοῦ τινος ναυάρχου Μπουγιάκοβιτς (Bujakovitch 1724), τοῦ Γάλλου ναυάρχου de Rigny τοῦ Ναυαρίνου, τῶν ἀξιωματικῶν Ἀγγλικοῦ πλοίου Colconda (1824), ἀλλὰ καὶ τοῦ Βύρωνος, καλλιγραφικώτατα, Byron, μὲ «ρόνταις» χαραγμένη· βεβαίως ὅμως οὗτος δὲν θὰ ἔφθασεν ἕως ἐκεῖ φεύγων «θαλασσῶν θυέλλας», ἀλλὰ «γυναικῶν τοιαύτας», ὡς καὶ εἰς ποίημά του γράφει, καταφυγὼν ἐκεῖ πρὸς ρέμβην, ὅταν συνήρπαζε τὴν ψυχήν του τῶν Ἀθηνῶν ἡ Κόρη. Τοῦ ἀγκυροβολίου πρόκειται

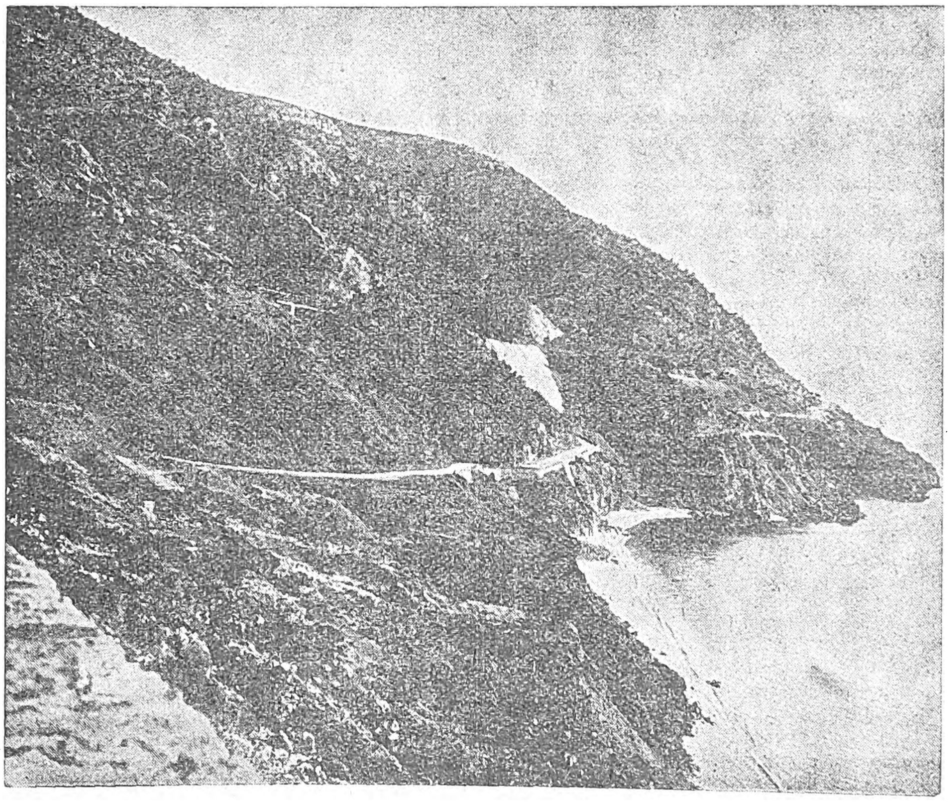

Αἱ ἀπορρῶγες Σκιρωνίδες Πέτραι («Κακὴ Σκάλα») παρὰ τὰ Μέγαρα.

Φωτογρ. Περ. Μειντάνη].

νησὶς ὀνομαζομένη Ἀρχὴ (Arkhi), τὰς δὲ ἐρήμους ἄλλοτε ἀκτάς του ἐπιστέφουσι σήμερον πλουσιώταται ἐπαύλεις.

στ΄) Νησῖδες καὶ ὕφαλοι.—Ἀφίνοντες τὰς νήσους, αἱ ὁποῖαι πρόσκεινται εἰς τὰς ἀπὸ Μαλέας μέχρι Σουνίου ἀκτάς, καθ᾽ ὅσον θέλομεν ταύτας περιγράψει ἐν κεφαλαίῳ Ζ, 1ον, θέλομεν ἐνταῦθα ἐπιτροχάδην ἀναφέρει μόνον τὰς νησῖδας καὶ τὰς ὑφάλους, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῆς συσχετικῆς θέσεώς των πρὸς τὰς συνήθεις γραμμὰς πλοῦ, δύνανται νὰ θεωρῶνται ὡς ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν.

1) Χοιράδες *Γουρούνα* (Kourno rocks), 3 μίλλια ΒΔ τοῦ φάρου Μαλέας (β, 1).—*2)* Ὕφαλος *Βαθύ*, 3 ὀργυιῶν, $2^1/_2$ μιλ. ΒΔ ἀκρωτ. Γέρακας (β, 3).— *3)* Ὕφαλος ἀνώνυμος $1^3/_4$ ὀργ., $2^1/_4$ μιλ. ΒΔ ἀκρωτηρίου Τουρκοβίγλα (β, 4) καὶ ἑτέρα ἐπίσης ἀνώνυμος 2 ὀργ. εἰς $^1/_8$ μιλλίου ἀπὸ τῆς ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κολπίσκον Πουλήθρα (γ, 2) ἀκτῆς.—*4)* νησὶς *Τολό*, εἰς 1 μιλ. ΝΔ τοῦ φερωνύμου χωρίου (Α, ε, 13).—*5)* ὕφαλος *Τολό*, 2 ὀργυιῶν, 1 μιλ. ΝΑ τῆς φερωνύμου νησῖδος.—*6)* νησὶς *Πλατειά*, 11 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Κόραξ (β, 9). -*7)* νησὶς *Ὑψηλή*, 7 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Κόραξ (β, 9).—*8)* ὕφαλος ἀνώνυμος εἰς $1^1/_2$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Κόραξ καὶ εἰς ἀπόστασιν $^1/_2$ τοῦ μιλλίου ἀπὸ τῆς νοτιωτάτης τῆς Ἀργολίδος ἀκτῆς· βόλισμα 3 ὀργ.—*9)* ὕφαλος *Μιλιανός*, εἰς $1^1/_5$ μίλλια Ν.ΝΑ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ. (β, 10) καὶ εἰς $1^4/_5$ Α.ΒΑ τοῦ φάρου Σπετσῶν· βόλισμα $3^1/_4$ ὀργ.—*10)* ὕφαλος *Τρίκκερι* εἰς $2^1/_5$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Μιλιανὸς καὶ εἰς 3 μίλλια Α τοῦ φάρου Σπετσῶν· βόλισμα 3 ὀργ.—*11)* ὕφαλος *Παπαχρήστου*, (Papachristo Shoal) ἀπὸ τοῦ εὑρόντος αὐτὸν καὶ προσδιορίσαντος τὴν θέσιν του ναυάρχου Δ. Παπαχρήστου (τότε ὑποπλοιάρχου Π. Ν.). Εἰς ἓν μίλλιον νοτίως τῆς ἀνατολικωτέρας τῶν Σπετσῶν ἄκρας· βόλισμα $1^3/_4$ ὀργ. [Διὰ τὸν τρόπον προφυλάξεως ἀπὸ τῶν ὑφάλων 9, 10, 11 ὡς καὶ διὰ τὰς νησῖδας τῆς συστάδος Ὕδρας καὶ Σπετσῶν ὅρα χάρτην Ἀγγλικὸν 1525: Hydra, Spezzia and Dhoko ect.] — *12)* Νησῖδες *Τσελεβίνια* (Kelevini islands)· δύο νησῖδες προεκτείνουσαι πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐπὶ $1^1/_2$ μίλλιον τὸ ἀκρωτήριον Σκύλλαιον. Ὁ μεταξὺ τῶν νησίδων πόρος (Kelevini pass), πλάτους 20 περίπου μέτρων, εἶναι ἀπολύτως ἐλεύθερος κινδύνου.—*13)* νησὶς *Μῶδι* (Modhi) ἢ καὶ «Λεοντάρι» καλουμένη, ἅτε τὰ μέγιστα προσομοιάζουσα, μακρόθεν, πρὸς λέοντα ἀναπαυόμενον· εἰς 1 μίλλιον περίπου, ἀπὸ τῆς ΝΑ τοῦ Πόρου ἀκτῆς.— *14)* νησὶς *Πλατειά*, εἰς $1^1/_2$ μιλ. ΒΑ τῆς βορείως τῆς νήσου Πόρος ἐσχατιᾶς. —*15)* Βραχονησὶς *Πετροκάραβο* (Petro Kargo rock), κυβοειδὴς βράχος μεμονωμένος, εἰς 5 μίλλια ΝΑ. τῆς δυτικῆς ἄκρας τῆς νήσου Μονῆς τῆς Αἰγίνης καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἑνούσης τὴν ἄκραν ταύτην πρὸς τὴν νησῖδα Πλατειὰ νοητῆς γραμμῆς. Ἐν νυκτὶ προφυλάττονται ἀπ᾽ αὐτῆς τὰ πλοῖα διὰ τοῦ φάρου τῆς νήσου Μονῆς, τοῦ ὁποίου αἱ ἐκλάμψεις λευκαὶ φαινόμεναι δεικνύουσιν ἐλεύθερον πλοῦν, ἐρυθραὶ δὲ σημαίνουσιν ἀνάγκην προσοχῆς ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τῆς βραχονησῖδος κινδύνου. [Διὰ τὰς νησῖδας καὶ τὰς ὑφάλους τῆς συστάδος Αἰγίνης βλ. λ. Αἴγινα].—*15)* νησῖδες *Διαπόριοι*· κομβολόγιον νησίδων βαῖνον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ δὴ ἀπὸ σημείου εὑρισκομένου $2^1/_2$ μίλλια βορείως τῆς βορείας τῆς Αἰγίνης ἀκτῆς πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Καλαμακίου (γ, 4)· εἶναι δὲ αὗται, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἡ *Λαγοῦσα** ἐφ᾽ ἧς φάρος Ἄγκα λευκῶν ἀναλαμπῶν 9 μιλλίων καὶ ἐγγὺς αὐτῆς αἱ νησῖδες *Πλατειά*, 3 μίλλια δυτικῶς τῆς Λαγούσας, *Στακτορρόη* (Stactoroya) $1^1/_4$ Δ. ΒΔ τῆς Πλατειᾶς, *Ὑψηλή*, $1^1/_2$ μιλ. ΝΔ τῆς Στακτορρόης, ἡ ὁμὰς *Ἅγιος Θωμᾶς*—*Ἅγιος Ἰωάννης*—*ἀνώνυμος*—*Μολάθι*—*Λεδοῦ* καὶ *Τραγονῆσι* (τὰς ὁποίας, μόνας αὐτάς, θέλουν τινὲς νὰ χαρακτηρίζουν ὡς *Διαπορίους*), ὁ *Ὀβρηὸς* κατέναντι τοῦ ὁρμίσκου Πιραιὸς (κοινῶς «Φραγκολιμάνι») τῆς Κορινθίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 5 μιλλίων ΒΔ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, καὶ τέλος ἡ *Πλατειὰ* $2^1/_2$ μιλ. Δ τοῦ Ὀβρηοῦ καὶ 5 μιλ. ΝΑ τοῦ ἀνατολικοῦ στομίου τῆς Διώρυγος.-*16)* Αἱ *Μεγαρικαὶ νησῖδες* Πάχη, Παχηάκι, Ρεβιθοῦσα καὶ Τρούπικα, πρὸ τοῦ δυτικοῦ στομίου τοῦ στενοῦ Μεγαρίδος-Σαλαμῖνος ἀνατολικῶς δύουσαι.—*17)* Αἱ ἐν τῷ στενῷ τῷ ἑνοῦντι τὸν κόλπον τῆς Ἐλευσῖνος πρὸς τὸν τῆς Σαλαμῖνος, ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Ναυστάθμου, νησῖδες *Φαρμακοῦσαι*, ἤτοι ἡ *Λέρος* καὶ ἡ *Κυρὰ* (ἐφ᾽ ὧν αἱ πυριταποθῆκαι τοῦ Π.Ν.), *Ἀρπηδόνι* καὶ *Ἅγιος Γεώργιος* (ἐφ᾽ ἧς τὸ λοιμοκαθαρτήριον), ἀλλὰ καὶ *δύο ὕφαλοι*, ἡ μὲν $^1/_8$ μιλλίου ἀνατολικῶς τῆς ἐν Ναυστάθμῳ ἐξέδρας ἐκσφενδονίσεως τορπιλλῶν, ἡ δέ, μετὰ στήλης ἐνδεικτικῆς, εἰς $^1/_4$ μιλλίου δυτικῶς τοῦ «Περάματος».—*18) Νησὶς Ψυττάλεια* * (κοιν. «Λιψοκουτάλα», Lipso island), εἰς $1^1/_8$ μιλ. πρὸ τοῦ στομίου τοῦ προλιμένος τοῦ Πειραιῶς· ἐπὶ ταύτης φάρος σταθεροῦ λευκοῦ φωτὸς ἐναλλάσσοντος πρὸς τριάδα ἐκλάμψεων λευκῶν ἀνὰ 24 δλ. 23 μιλλίων.—*19)* νησῖδες μεταξὺ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ ἀκρωτηρίου Ζωστὴρ (β, 18): *Πράσσο* καὶ *Κάβουρα*, καὶ ὕφαλοι περὶ ὧν βλ. χάρτην Ἀγγλικὸν 1657=gulf of Athens καθὼς καὶ διὰ τὰς ὑφάλους καὶ βραχονη-

Digitized by Google

σίδας τὰς μεταξὺ νήσων Φλεβῶν καὶ Πατρόκλου. —*20)* Νῆσος *Φλέβαις* * (ἀρχ. «Φαῦρα») κατέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ζωστήρ, ἀφ' οὗ χωρίζεται ὑπὸ διαύλου ἐλευθέρου κινδύνων, πλάτους 1 $^1/_4$ μιλλίου· μὲ καλὸν λιμενίσκον ἀνοικτὸν πρὸς βορρᾶν καὶ φάρον ἐκπέμποντα τριάδα ἐκλάμψεων λευκῶν 10 δλ, 26 μιλλίων.—*21)* Νῆσος *Ἀρσῖδα* (ἀρχ. «Ἐλεοῦσα») εἰς 7 $^1/_2$ μιλ. ΝΑ τῶν Φλεβῶν.—*22)* Νησὶς *Γαϊδουρονῆσι* (ἀρχ. «νῆσος Πατρόκλου») ἀποτόμως κωνική, εἰς ἀπόστασιν $^3/_4$ μιλλίου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῶν Λεγραινῶν, νοτίως τῆς Ἀττικῆς ἐσχατιᾶς, ἀφ' ἧς χωρίζεται ὑπὸ πόρου πλωΐμου μέν, πλὴν παρουσιάζοντος ἐπικίνδυνον ὕφαλον, τὴν *Μεδίνα*, παρὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ στόμιον.—*23)* Βραχονησὶς *Ἀρχή*, ἐν τῷ ἀγκυροβολίῳ τοῦ Σουνίου (ε, 30).

Β') ΑΠΟ ΣΟΥΝΙΟΝ ΕΙΣ ΣΗΠΙΑΔΑ ΚΑΙ ΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ. *α) Ἀκτογραφία.* Ἡ ἀπὸ τοῦ Σουνίου μέχρι τῆς Σηπιάδος ἀκτὴ τῆς Στερεᾶς ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰς ἀκτὰς *1) τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς*, ἐκτεινομένας ἀπὸ Σουνίου μέχρι καὶ τοῦ ἐπινείου τοῦ Ὠρωποῦ.— *2) τῆς Βοιωτίας*, ἐκτεινομένας ἀπὸ τοῦ Ὠρωποῦ, μὴ συμπεριλαμβανομένου, μέχρι τοῦ ΝΑ μυχοῦ τοῦ Ὀπουντίου κόλπου. —*3)* τῆς *Λοκρίδος* ἐκτεινομένας ἀπὸ τοῦ Ὀπουντίου κόλπου μέχρι τῆς νοτίας ἄκρας (κοιν. «Κάβο Ἄντερος») τοῦ στομίου τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου.— *4)* τῆς *Φθιώτιδος*, ἐκτεινομένας μέχρι τῆς δυτικῆς ἄκρας (ἀκρ. Σταυρὸς) τοῦ στομίου τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου.— *5)* τῆς *Θεσσαλίας*, περιλαμβανούσης τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. —*6)* τῆς *Μαγνησίας τῆς ἔσω*, δηλαδὴ τὰς ἐπὶ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἀκτὰς τῆς Χερσονήσου τοῦ Πηλίου.— *7)* τῆς *Μαγνησίας τῆς ἔξω* δηλαδὴ τὰς νοτίας ἀκτὰς φερωνύμου χερσονήσου (κοιν. Χερσονήσου τοῦ Τρίκκερι). Τὰς δὲ ἀκτὰς τῆς Εὐβοίας θὰ διαστείλωμεν εἰς *βορείας* (ἧς τὸ δυτικὸν τμῆμα ἡ Ἱστιαία ἀκτὴ τῶν ἀρχαίων), τὰς *δυτικὰς* τὰς *νοτίας* (ἀκτὴν τῆς Καρυστίας) καὶ τὰς *ἀνατολικάς*. Εἰς τὸ παρὸν τμῆμα περισσότεροι εἶναι οἱ δίαυλοι καὶ τὰ στενά, παρὰ οἱ κόλποι.

β) Ἀκρωτήρια. Τὰ ἀκρωτήρια θέλομεν περιγράψει οὐχὶ χωριστὰ δι' ἑκάστην τῶν ἀκτῶν, ἀλλὰ ἀναμίξ, τά τε τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Εὐβοίας, καθ' ἣν σειρὰν διαδοχῆς θὰ τὰ συνήντα ὁ ἀπὸ Σουνίου πρὸς Σηπιάδα ἀναπλέων καὶ ὁ ἀπὸ ταύτης διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Καφηρέως καταπλέων· εἶναι δὲ τὰ κυριώτερα τούτων: *1)* Ἄκρα *Φονηᾶς* ἢ *Πασᾶ* ἢ *Φοντριὲ* (Cave point) εἰς 3 μίλλια ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Σουνίου. Ἐπὶ ταύτης φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλλίων.— *2)* Ἀκρωτήριον *Βρυσάκι**, 4$^1/_4$ μίλλια βορείως τῆς ἄκρας Πασᾶ, ἔχον φάρον λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 14 μιλλίων μετὰ τομέως πρασίνου σκαρδαμύσσοντος φωτός, πρὸς φύλαξιν τῆς ὑφάλου τῆς Μακρονήσου (ε, 1).— *3)* Ἀκρωτήριον *Βελάνι* εἰς 7 μίλλια βορείως τοῦ Βρυσάκι.— *3α)* Ἀκρωτήριον *Μαραθῶνας* (ἀρχ. «Κυνόσουρα») 8 μίλλια Β. τοῦ προηγουμένου, δεξιᾷ δὲ τῷ καταπλέοντι εἰς τὸ ἀγκυροβόλιον Μαραθῶνας.— *4)* Ἀκρωτήριον *Παξιμάδι* (ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς) ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τῆς Καρύστου. —*5)* Ἄκρα *Ἁγία Μαρίνα* (ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς) 12 μίλλια ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Βελάνι (ἀρ 3).— *6)* Ἀκρωτήριον *Ἀλιβέρι* ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς, εἰς 5$^1/_4$ μίλλια βορείως τῆς Ἁγίας Μαρίνης. — *7)* Ἀκρωτήριον *Κάλαμος* ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς, εἰς 7 μίλλια ΒΔ τῆς Ἁγίας Μαρίνης. — *8)* Γλῶσσα *Ὠρωπός** (ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς) εἰς 7 μίλλια ΒΔ τοῦ Καλάμου. Ἐπὶ τῆς ἄκρας φάρος Ἄγκα ἐκλάμψεων λευκῶν 14 μιλλ.— *9)* Γλῶσσα *Αὐλίς**, ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς, 4 μίλλια ΝΑ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου. Ἐπὶ τῆς γλώσσης φάρος λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 12 μιλλ.—*10)* Ἄκρα *Κακὴ Κεφαλή** (Kakokephali head) ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς ἐγγὺς καὶ ΒΑ τῆς πόλεως Χαλκίδος, καὶ ἐπ' αὐτῆς φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ 9 μιλλίων. —*11)* Ἄκρα Γάϊδαρος (ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς) εἰς 6 μίλλια ΒΔ τῆς Χαλκίδος, προεκτεινομένη ἐπὶ μίλλιον ὑπὸ ἀβαθῶν καὶ χοιράδων κινδυνωδεστάτων· ἡ πρὸς τὰ ΒΔ τῆς ἄκρας ἐκκοίλανσις τῆς ἀκτῆς, λέγεται ὑπό τινων κόλπος τῆς Λαρύμνης. —*12)* Ἄκρα *Πολιτικά** ἢ *Μνῆμα* (ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς) εἰς 7 μίλλια βορείως τῆς Χαλκίδος, μετὰ φάρου Ἄγκα ἁπλῶν ἐκλάμψεων λευκῶν 12 μιλλίων.—*13)* Ἀκρωτήριον *Θεολόγος* (ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς) εἰς 19 μίλλ. βορειοδυτικῶς τῆς ἄκρας Γάϊδαρος Πέραν ταύτης ἄρχεται τῆς Λοκρίδος ἡ παραλία. — *14)* Ἄκρα *Ἀρκίτσα** (κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην Akritsa ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Λοκρίδος εἰς 10 μίλλια ΒΔ. τοῦ ἀκρ. Θεολόγος· ἐπ' αὐτῆς φάρος ἰσχυρὸς ἐκπέμπων δύο ἐκλάμψεις λευκὰς ἐναλλασσούσας πρὸς μίαν ἔκλαμψιν ἐρυθρὰν ἀνὰ 10 δ. λ. — *15)* *Γοργοβίτσα* (ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς) 2 μίλλια ΝΑ τῆς Αἰδηψοῦ. — *16)* Γλῶσσα *Βρῶμο* (ἀρχ. «Κνημίς», ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Λοκρίδος), εἰς 10 μίλλια ΒΔ τῆς Ἀρκίτσης· ἐπ' αὐτῆς φάρος Ἄγκα ἐκλάμψεων λευκῶν 12 μιλλίων, μετὰ τομέως ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς ἐγγὺς ἐκεῖ κινδυνώδους ὑφάλου Research.—*17)* Γλῶσσα *Μονσελητ* (Litha da point) ἐπὶ τῇ Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς ΒΑ τῶν Λιχάδων νήσων, ἀφ' ὧν χωρίζεται διὰ στενωτάτου πόρου, πλωίμου ὅμως. — *18)* *Ἄντερος** (ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Λοκρίδος· πέραν τούτου ἐκτείνεται ἡ ἀκτὴ τῆς Φθιώτιδος) ἢ *Χιλιομέλι* (Kiliomeli point), ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Μαλιακὸν κόλπον· πολὺ χθαμαλὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἄκρας της σιδηροῦς φάρος, ἐκπέμπων φῶς ἐναλλάσσον λευκὸν καὶ ἐρυθρόν, 10 μιλ.—*19)* Ἄκρα *Βασιλίνα** ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς (Ἱστιαίας) εἰς 7 μίλλια πρὸς Ἀν. τῆς γλώσσης Ἄντερος, ἔχουσα φάρον λευκὸν σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 12 μιλλίων, μετὰ τομέως πρασίνου σκαρδαμύσσοντος πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν περὶ τὰς Λιχάδας νήσους ἀβαθῶν.— *20)* Ἄκρα *Ἅγιος Σώστης* ἐπὶ τῆς ἀκτῆς Φθιώτιδος, εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους τοῦ στενοῦ τῶν Ὠρεῶν, ἀπέχουσα τῆς Βασιλίνας 15 μίλλια.— *21)* Ἀκρωτ. *Σταυρός* (ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Φθιώτιδος· πέραν δὲ τούτου ἐκτείνεται Θεσσαλικὴ ἀκτὴ) εἰς 20 μίλλια νοτίως τοῦ Βόλου. — *22)* Ἀκρωτήριον *Τρίκκερι* ἢ *Καβούλια* (Kavulia point) ΝΔ τῆς χερσονήσου τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἐσχατιά, μετὰ φάρου ἐκπέμποντος ζεῦγος ἐκλάμψεων λευκῶν ἐναλλάσσον πρὸς μίαν ἔκλαμψιν πρασίνην. 14 μιλλίων.—*23)* Ἀκρωτήριον *Σέσκλο* ἐν τῷ Παγασητικῷ πρὸ τοῦ Βόλου * μετὰ φανοῦ ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλλίων.— *24)* Ἀκρωτήριον *Σηπιὰς* (ἄκρα· κοινῶς «Κάβο Σέπια», Cape Sepias), ὁ ἀγκὼν καὶ ἡ Ν Α τῆς χερσονήσου τῆς Θετταλομαγνησίας ἐσχατιά, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀκτὴ τῆς Θετταλομαγνησίας «Σηπιὰς» ὡσαύτως ἐκαλεῖτο· ἦτο δὲ περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ: «ἡ μέντοι Σηπιὰς ἀκτὴ καὶ τετραγῴδηται μετὰ ταῦτα καὶ ἐξύμνηται διὰ τὸν ἐνταῦθα ἀφανισμὸν τοῦ Περσικοῦ Στόλου· ἔστι δ' αὕτη μὲν ἀκτὴ πετρώδης μεταξὺ δ' αὐτῆς Κασθαναίας κώμης, αἰγιαλός ἐστιν ἐν ᾧ ὁ Ξέρξου στόλος ναυλοχῶν, ἀπηλιώτου πολλοῦ πνεύσαντος, ὁ μὲν εὐθὺς αὐτοῦ πρὸς τὸ ξηρὸν ἐξώκειλε καὶ διελύθη παραχρῆμα ὁ δ' εἰς Ἰπνούς, ὁ δ' εἰς Μελίβοιαν, ὁ δ' εἰς Κασθαναίαν διεφθάρη» (Στρ. Didot C380,59),—*25)* Ἀκρ. *Ποντικονῆσι*(ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ νησίδος *· τὸ πάλαι Ἀρτεμίσιον) ΒΑ τῆς Εὐβοίας ἐσχατιὰ καὶ περιώνυμον διὰ τὴν ἧτταν τοῦ Περσικοῦ στόλου τοῦ Ξέρξου, κατὰ τὴν πρώτην μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ναυμαχίαν (480 π. Χ. Ἡροδ. Η. 9). Ἐπὶ τῆς ἐγγύτατα αὐτοῦ νησῖδος μέγας φάρος ἐκπέμπων κατὰ δύο τομεῖς λευκὸν σταθερὸν πρὸς ἔνδειξιν τοῦ ἐλευθέρου πλοῦ, κατὰ ἄλλον τομέα ἐρυθρὸν σταθερὸν πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν δυτικῶν τῆς Σκιάθου ἀβαθῶν καὶ κατὰ τρίτον τομέα λευκὸν σκαρδαμῦσσον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς ὑφάλου «Λευθέρης»(βλ. κατωτέρω).— *26)* Ἀκρωτ. *Σαρακίνικο* ἐπὶ τῆς Ἀν. ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας εἰς 25 μίλλια Ν Α τοῦ Ποντικονήσου (Ἀρτεμίσιον).—*27)* Ἀκρωτ. *Κύμη*, εἰς 22 μίλλια ΑΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Σαρακίνικο.—*28)* Ἀκρωτ. *Ὀχτονιὰ* 8 μίλλια Ν Α τοῦ ἀκρωτ. Κύμη.—*29)* Ἀκρωτήριον *Φυλάγρα* 6 $^1/_2$ μίλλια δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου, Καφηρεύς· ἐπιστέφεται ἀπὸ ἐρείπια φρουρίου, πιθανῶς μεσαιωνικοῦ. —*30)* Ἀκρωτήριον *Κάβο Ντόρος* * (ἀρχ. «Καφηρεὺς»), οὕτω καλούμενος διότι ἐν εὐδίᾳ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου οἱ ἀπορρῶγες του φαίνονται κατάχρυσοι. Ἐγγύτατα αὐτοῦ ὑπάρχει βραχονησίς, ἐφ' ἧς αὐτόματος φάρος Ἄγκα ἐκπέμπων λευκὰς ἐκλάμψεις 16 μιλλίων.—*31)* Ἀκρωτ. Κάβο *Μαντέλλο* ἢ *Μαντῆλι* * (ἀρχ. «Γαιρεστὸς» cape Mandili) ἡ νοτιωτάτη τῆς Εὐβοίας ἐσχατιά. Παρὰ τὴν ἐγγύτατα αὐτοῦ φερώνυμον νησίδα (ἀρχ. «Μυρτὼ»), φάρος περιστροφικὸς μέγας. ἐκπέμπων τριάδα ἐκλάμψεων λευκῶν, φωτοβολίας 30 μιλλίων.—*32)* Ἀκρ. *Παξιμάδι*, ΝΔ. τῆς Εὐβοίας ἄκρα, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τῆς Καρύστου τὸν κόλπον.

γ') Στενά. διέκπλοι (κανάλια) καὶ κόλποι. Ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀκτῶν, περὶ ὧν τὸ παρὸν κεφάλαιον, εἶναι τοιαύτη, ὥστε συγχέονται ἐν πολλοῖς οἱ *κόλποι* πρὸς τοὺς *διέκπλους*, τοὺς ἔχοντας μὲν μορφὴν κόλπου, ἀλλ' ἀντὶ μυχοῦ πορθμόν. Διὰ τοῦτο περιγράφομεν συλλήβδην τούς τε διέκπλους καὶ τοὺς κόλπους μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς κολπίσκων, ποιούμενοι εἰδικὴν μνείαν χαρακτηρισμοῦ ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει:

1) Κόλπος τοῦ *Μαραθῶνος* (ἐπίσημος ὀνομασία, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἀρχαία, ἥτις δὲν εἶναι γνωστή· κοινῶς «τῶν Πεταλιῶν», Petali gulf) Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς νοητῆς γραμμῆς τῆς ἑνούσης τὰ ἀκρωτήρια Σούνιον («Κάβο Κολῶνες» Cape Colonna, IV, Α β. 20) καὶ Γεραιστὸς («Καβο Μαντέλλο, Capo Mandili) ἐκτεινομένη θάλασσα. Μᾶλλον διέκπλους παρὰ κόλπος, ἀφοῦ ἀντὶ μυχοῦ παρουσιάζει πορθμὸν τὸ στενὸν τοῦ *Ραμνοῦντος* («μπουγάζι τῆς Καβαλλιανῆς») δι' οὗ ἑνοῦται πρὸς τὸν Νότιον Εὐβοϊκὸν κόλπον. Περιλαμβάνονται δὲ ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ οἱ ἀκόλουθοι ἐλάσσονες τοιοῦτοι: *1α)* Ὁ κόλπος τῆς *Καρύστου* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Παξιμάδι (β, 32) καὶ Μαντέλλο διανοιγόμενος.—*1β)* Ὁ καθ' αὑτὸ κόλπος *τῶν Πεταλιῶν* ὑπὸ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς καὶ τῶν βορείων ἀκτῶν τῶν νήσων τῆς συστάδος τῶν Πεταλιῶν σχηματιζόμενος.—*1γ)* Ὁ καθ' αὑτὸ κόλπος τοῦ *Μαραθῶνος*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων τῆς Ἀττικῆς Βελάνι καὶ Μαραθῶνα ἀνοιγόμενος.— *1δ)* Ὁ κόλπος τῶν *Στύρων* (κοιν· τῶν «Στούρων») ἐπὶ τῆς Βοιωτικῆς ἀκτῆς, κατέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγία Μαρίνα.—*2)* Ὁ *Νότιος Εὐβοϊκὸς*(κ. κόλπος «τοῦ Ἀλιβεριοῦ»), μᾶλλον διέκπλους καὶ οὗτος παρὰ κόλπος, καθ' ὅσον, ἔχων στόμιον τὸ μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς τοῦ Ραμνοῦντος καὶ τῆς νησίδος Καβαλλιανὴ στενόν, δὲν ἀπολήγει εἰς μυχόν, ἀλλ' εἰς τὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου. *2α)* Ἐν τῷ Νοτίῳ Εὐβοϊκῷ σχηματίζεται ὁ ἐλάσσων, καθ' αὑτὸ δὲ κόλπος τοῦ *Ἀλιβερίου*, βορείως τῆς χερσονήσου τῆς ἀποληγούσης εἰς τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον.—*3)* Ὁ *Βόρειος Εὐβοϊκὸς* (κοινῶς κόλπος «τῆς Ἀταλάντης»)· καὶ αὐτὸς μᾶλλον διέκπλους (κανάλι) παρὰ κόλπος, ἀφοῦ δὲν ἔχει μυχόν, ἀλλ' ἀπολήγει ἑτέρωθεν εἰς δύο πορθμούς, τὸν τοῦ Εὐρίπου πρὸς νότον καὶ τὸν τῶν Λιχάδων νήσων πρὸς βορρᾶν. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται οἱ ἑξῆς ἐλάσσονες κόλποι: *3α)* Ὁ *Ὀπούντιος* (κοινῶς ὁ τῆς «Ἀταλάντης» καθ' αὑτό, ὀνομαζόμενος) ἐπὶ τῆς Λοκρίδος ἀκτῆς καὶ *3β)* ὁ τῆς *Αἰδηψοῦ* (κοιν. «τῶν Γιάλτρων») ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς. — *4)* Ὁ *Μαλιακὸς* (κοινῶς «τῆς Λαμίας» καὶ παλαιότερον «τοῦ Ζητοῦνι», gulf of Zeitoun) πράγματι κόλπος αὐτός, μεταξὺ Λοκρίδος καὶ Φθιώτιδος εἰσχωρῶν μὲ διεύθυνσιν πρὸς δυσμάς. — *5)* Ὁ *τῶν Ὠρεῶν* (Oreos channel), μᾶλλον διέκπλους (κανάλι) παρὰ κόλπος, καθ' ὅσον ἀνοικτὸς ἑκατέρωθεν, ἐπικοινωνεῖ πρὸς ἀλλήλας, τὴν πρὸς δυσμὰς καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Εὐβοίας θάλασσαν. *6)* Ὁ *Παγασητικὸς* κόλπος, (κοιν. «τοῦ Βόλου») πραγματικὸς κόλπος ἔχων στόμιον τὸ μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σταυρὸς καὶ Καβούλια (ἢ Τρίκκερι) ἄνοιγμα καὶ περιλαμβάνων ἐν ἑαυτῷ, τοὺς ἐλάσσονας κόλπους τοῦ *Ἁλμυροῦ* ἐν τῇ δυτικῇ καὶ τὸν τοῦ *Βαθοῦδι* ἐν τῇ ἀνατολικῇ του ἀκτῇ. *7)* Ὁ κόλπος τῆς *Ὀχτονιᾶς* ἐπὶ τῆς κάτω ἀνατολικῆς τῆς Εὐβοίας ἀκτῆς, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κύμης (β, 27) καὶ Καφηρέως (β, 30) ἀναπεπταμένος. — *8)* Ὁ διέκπλους *τοῦ Καφηρέως* (κοιν. «Κανάλι τοῦ Κάβο Ντόρου», Doro channel) μεταξὺ ΝΑ ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας (Καρυστίας) καὶ ΒΔ ἀκτῆς τῆς Ἄνδρου διανοιγόμενος, εἰς πλάτος 6 μιλλίων. Ὁ διέκπλους οὗτος, ὡς καὶ ὁ ἑπόμενος, εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον διαπλεομένων τῆς Μεσογείου τμημάτων, ἅτε εὑρισκομένων ἐπὶ τῆς γραμμῆς Δυτικῆς Εὐρώπης —Ἑλλησπόντου—Βοσπόρου—Εὐξείνου Πόντου. Ὁ διέκπλους τοῦ Καφηρέως εἶναι ἐξαιρετικῶς τρικυμιώδης μὲ ΒΑ ἀνέμους καὶ ἰδίως ἐν χειμῶνι, ἐπίσης δέ, ἂν καὶ ὀλιγώτερον μὲ σφοδροὺς ΝΔ· *9)* ὁ διέκπλους τῆς *Κέω* («κανάλι τῆς Τζηᾶς», Zea channel) μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Λαυριωτικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Κέω διανοιγόμενος. Διαιρεῖ δὲ τοῦτον ἡ νῆσος Μακρόνησος (ἀρχ. τῆς «Ἑλένης») διὰ τοῦ μήκους της, εἰς τὸν κυρίως φερώνυμον διέκπλουν, πλάτος ἔχοντα 8 μιλλίων, καὶ εἰς τὸν δίαυλον τῆς *Μακρονήσου* («μπουγάζι τοῦ Μακρονήσου», Mandri channel), τὸν μεταξὺ τῆς Λαυρεωτικῆς καὶ τῆς Μακρονήσου πλάτος 2$^1/_2$ μόλις μιλλίων.

δ') Λιμένες ἐπίνεια καὶ ἀγκυροβόλια καταφυγῆς. Ὡς καὶ τὰ ἀκρωτήρια, οὕτω καὶ τοὺς λιμένας, ἐπίνεια καὶ ἀγκυροβόλια θέλομεν περιγράψει ἀναμίξ, καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐν ἀρχῇ τῆς § β καθορίζομεν. Εἶναι δὲ τὰ κυριώτερα τούτων:

1) *Λαύριον* (ἀγγλ. Ergastiria) 1 $^1/_2$ μιλ. βορ. τοῦ ἀκρωτηρίου Φονηᾶς (β. 1)· 4851 κάτ. (1920) (βλ. λέξιν).— *2)* *Πόρτο Μανδρί*, ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ βορείους καὶ δυτικοὺς ἀνέμους, εἰς ἀπόστασιν μιλλίου πρὸς βορρᾶν τοῦ Λαυρίου. Ἀμφίδομος αὐτῷ λιμενίσκος, εἶναι τὸ ἀγκυροβόλιον *Θερικὸ* (vrissaki bay, ἀρχ. «Θόρικος» (νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου Βρυσάκι (β, 2) διανοιγόμενος καὶ διαχωριζόμενος ἀπὸ τοῦ ὅρμου Μανδρὶ ὑπὸ μικρᾶς χερσονήσου Θερικὸ (Therico point), ἐπίσης τανῦν καλουμένης.— *3)* Ἀγκυροβ. *Δασκαλειὸν* (ἀρχ. «Ποταμὸς») εἰς 5 μιλ. βορείως τοῦ ἀκρωτ. Βρυσάκι (β. 2) *4)* Ἀγκυροβ. *Πόρτο Ράφτης* (ἀρχ. «Πρασιαὶ» ἄριστον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀλλὰ δυσχεροῦς εἴσπλου κατὰ τὴν νύκτα, λόγῳ τριῶν νησίδων ἀναδυουσῶν ἐν τῷ ὅρμῳ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἐξωτέρας τούτων Ραφτοπούλας (Statue island), κολοσσαῖος, ἐφθαρμένος ὅμως, ἀνδριὰς ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο παριστάνων κατ' ἄλλους Ρωμαῖον αὐτοκράτορα, κατ' ἄλλους δὲ τὸν Ἀπόλλωνα. Βραδύτερον ἐν τούτοις 1841 ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ἄγαλμα παριστάνει γυναῖκα καθημένην, καὶ τότε οἱ μὲν τῶν ἀρχαιολόγων ἤρχισαν ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀπεικονιζομένην ὡς Δήμητραν, οἱ δὲ ὡς Ἀθηνᾶν, ἢ Ἥραν, ἢ τῶν θεαινῶν ἄλλην, μερικοὶ δὲ καὶ ὡς προσωποποίησιν τῆς εἰς Δῆλον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στελλομένης «θεωρίας». Ὅπως δήποτε ἐπειδὴ ἡ στάσις τοῦ ἀγάλματος εἶναι ἡ τοῦ ἐργαζομένου ράπτου, ἔλαβον τὸ ὄνομα «Ράφτης» καὶ ἡ νησὶς καὶ ὁ ὅρμος. Ὁ ὅρμος δὲ οὗτος, ὑπαγόμενος εἰς τὴν κοινότητα Μαρκοπούλου, πρὸς ὃ ἐπικοινωνεῖ δι' ὁδοῦ, ἤρχισε προσελκύων τοὺς Ἀθηναίους πρὸς παραθερισμόν.—*5)* Ἐπίνειον *Μαρμάρι* (Εὐβοϊκὴ ἀκτὴ) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὅρμου ὃν μετὰ τῆς ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας σχηματίζουσιν αἱ νῆσοι Πεταλιοί.—*6)* Ἐπίνειον *Πεταλὶ* (κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀπογραφήν) ἐπὶ τῆς νήσου Μεγάλο τῆς συστάδος τῶν Πεταλιῶν.—*7)* Ἐπίνειον *Στύρων*

Digitized by Google

«Στοῦρα») ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς, κατέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγία Μαρίνα (β, 5) καὶ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου μικροῦ κόλπου —*8)* Ἀγκυροβόλιον *Μαραθῶνας* (Ἀττικὴ ἀκτὴ) παρὰ τὴν μασχάλην τὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνόσουρα (β, 3α) τοῦ Μαραθῶνος.—*9)* Ἐπίνειον *Κάλαμος* παρὰ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον τῆς Ἀττικῆς πληθ. 913 κάτοικοι. — *10)* *Ἁλμυροπόταμο*, ἐπίνειον ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου λιμένος τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς, τὸν ὁποῖον προασπίζει ἡ νησὶς Καβαλλιανὴ κατέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγία Μαρίνα (β, 5) κειμένη. Ἐγγὺς αὐτοῦ τὰ χωρία Βύρρα (574 κατ.) και Ἁλμυροπόταμο (362 κατ.), τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετεῖ τὸ ἐπίνειον, καὶ ἅλυκαί.—*11)* Λιμὴν *Ἀλιβέριον* * ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου μικροῦ κόλπου (1789 κάτοικοι), πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος (2340 κάτοικοι) τῆς Εὐβοίας (ἐπαρχ. Καρυστίας). Ἐπὶ τοῦ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι κυματοθραύστου, φανὸς σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 5 μιλλίων. Ἡ καθ' αὐτὸ κωμόπολις, πιθανῶς ὑπὲρ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχ. «Τάμωναι» (Ἡροδ. ΣΤ. 101—Πλουτ. Φωκ. ΙΡ—Αἰσχίνης περὶ Παραπρεσβείας 169) ἐκτισμένη, ἀπέχει 20 λεπτὰ τῆς παραλίας, τὸ δὲ ἐπίνειόν της λέγεται καὶ Κάραβος (πληθ. 304), ἐκ φερωνύμου χειμάρρου, παρὰ τὸν ὁποῖον φαίνονται ἐρείπια, πιθανῶς τοῦ ἀρχαίου «Πορθμοῦ», τοῦ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος ἀποτοιχισθέντος τῷ 342 π. Χ. (Δημοσθ. Φιλιππ. 19). Πλούσια ὀρυχεῖα λιγνίτου καὶ ἄρισται ἐγκαταστάσεις πρὸς ἐξόρυξιν καὶ φόρτωσιν αὐτοῦ.—*12)* *Ὠρωπὸς* (Ἀττικὴ ἀκτή), ἐπίνειον τοῦ φερωνύμου χωρίου (361 κάτοικοι), ἀπέχοντος αὐτοῦ 4 περίπου χιλιόμετρα ΒΑ, καὶ κειμένου ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης χειμάρρου (τοῦ Ἀσωποῦ). Πιθανῶς τὸ ἐπίνειον τοῦτο, καὶ «Σκάλα» σήμερον λεγόμενον, νὰ εἶναι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου «Δελφινίου», τοῦ λιμένος δι' οὗ ἡ πρὸς Εὔβοιαν διαπόρθμευσις καὶ ὅπερ ὑπῆρξεν, ὡς καὶ ὁ Ὠρωπός, ἀφορμὴ διενέξεων μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν (Ἡροδ. Ε, 77. ΣΤ. 100—Θουκ. Β 23 Γ 91 Δ 96 Ζ 28) ἀποληξασῶν ὑπὲρ τῶν πρώτων. Ἐγγύς, τὸ τοῦ Ἀμφιαράου μαντεῖον, ὃν ἡ ἐκεῖ γῆ σχισθεῖσα κατέπιε μετὰ τοῦ τεθρίππου του. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ τῷ καταπλέοντι ἄκρας, φάρος Ἄγκα ἁπλῶν ἐκλάμψεων λευκῶν 16 μιλλίων.— *13)* *Ἐρέτρια** (εὐβοϊκὴ ἀκτὴ σημ. «Νέα Ψαρὰ» ἔτι δὲ κατὰ παραφθορὰν «Ἀλέτρια»), ἀποικισμὸς τῶν διαφυγόντων ἀπὸ τῆς καταστροφῆς Ψαριανῶν (1824), ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἐρετρίας (βλ. λ.). Πληθυσμὸς 962 κάτ. Ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ ἡμιβυθισμένου ἀρχαίου κυματοθραύστου, ναυτικὸς φανὸς σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 5 μιλλίων.— *14)* *Βαθὺ* (Βοιωτικὴ ἀκτὴ) ἡ ἀρχαία Αὐλὶς* (βλ. λ.) ἡ δύο ἀμφιδύμους λιμένας ἔχουσα, ὧν ὁ εἷς καὶ παρ' ἀρχαίοις «Βαθὺς λιμὴν» ἐκαλεῖτο· ἐκ τούτου δέ, μεταβληθέντος εἰς πρόχειρον ναύσταθμον κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ἐξέπλευσαν οἱ ἐκεῖ συναθροισθέντες στόλοι (Ὁμηρ. Ἰλ. Β, 304) κατὰ τῆς Τροίας. Πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος (979 κάτ.) ὑπαγομένης εἰς ἐπαρχίαν Θηβῶν. Ἐπὶ τῆς γλώσσης «Αὐλὶς» φάρος σκαρδαμύσσοντος φωτὸς λευκοῦ 12 μιλλίων, εἰς δὲ τὴν ἀποχὴν τῶν ἀβαθῶν «Μπούρτζι» φωτοβόλος σημαντὴρ Ἄγκα λευκῶν ἐκλάμψεων 9 μιλλίων.— *15)* *Χαλκὶς* * ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, (βλ. λέξ. Χαλκὶς καὶ Εὔριπος), συνδεομένη πρὸς τὴν Βοιωτικὴν ἀκτὴν διὰ περιστρέπτου γεφύρας, Πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Εὐβοίας καὶ τῶν φερωνύμων ἐπαρχίας καὶ δήμου (13.280 κάτοικοι). *16)* *Χάλια*, χωρίον-κοινότης (1239 κάτοικοι) ἐπὶ τῆς βορείως τοῦ βορείου λιμένος τῆς Χαλκίδος χερσονησιζούσης Βοιωτικῆς ἀκτῆς, τῆς ἀποληγούσης εἰς τὴν ἄκραν «Γαΐδαρος» (β, 11). Ἀπέχει ἐξάωρον τῶν Θηβῶν καί τι ὑπὲρ τὴν ὥραν τῆς Χαλκίδος, ἀπὸ δὲ τῆς ἀκτῆς ἓν περίπου χιλιόμετρον. — *17)* *Πολιτικὰ** ἐν τῷ μυχῷ τοῦ ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς φερωνύμου ὅρμου, ὃν σχηματίζει ἡ εἰς τὸ ἀκρωτήριον Μνῆμα (β, 12) ἀπολήγουσα γλῶσσα. Πληθυσμὸς τοῦ χωρίου, ἀποτελοῦντος ἰδίαν κοινότητα, 970 κάτοικοι. — *18)* Λιμὴν *Σκροπονέρι*, μᾶλλον δὲ κολπίσκος, ἅτε εἰσδύων $2^1/_2$ μίλλια ἐν τῇ ἀκτῇ. Φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὸν κολπίσκον τοῦτον ἐκβάλλουσι δι' ὑποχθονίων καταβαθρῶν τὰ ὕδατα τῆς «Παραλίμνης», ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τὰ σχετικῶς μεγάλα, ἐν τούτοις, βάθη τοῦ κολπίσκου δὲν καθιστῶσιν αὐτὸν τόπον πρόσφορον εἰς ἀγκυροβολίας. — *19)* Αὖλαξ *Λάρμαις* (ἀρχ. Λάρυμνα), 3 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου, ἐπίσης δὲ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Στερεᾶς. Ἐν τῷ μυχῷ αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ καὶ ἐγκαταστάσεις μεταλλείων. Ἀποτελεῖ κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Λοκρίδος (473 κάτοικοι). — *20)* *Λίμνη* ἐπίνειον ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς ἐκτισμένον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Τελεθρίου («Κανδῆλι»), τὰς νῦν καλουμένας «Μεσόπετρα». Καίτοι ἀνεμοσκεπές, ὡς πρὸς τοὺς ΒΑ ἀνέμους, δὲν εἶναι ἐν τούτοις πρόσφορος τόπος ἀγκυροβολίας διὰ τὰ μεγάλα σχετικῶς βάθη τοῦ βυθοῦ· δι' ὃ καὶ ἔχει ἀγκυροβοληθῆ μέγα ναύδετον πρὸς πρόσδεσιν ἀτμοπλοίου μέχρι 3000 τόννων ἐκτοπίσματος. Φανὸς ναυτικὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλλίων βοηθεῖ τὴν ἐν νυκτὶ προσέγγισιν τῶν ἐξυπηρετούντων τὴν ἀκτοπλοΐαν σκαφῶν. Πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος τοῦ ποτὲ δήμου Αἰγαίων ἔχει πληθ. 2716 κατ. Πρῶτοι τῶν Εὐβοέων, οἱ Λίμνιοι, ἠσπάσθησαν τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα, ἐξοπλίσαντες τέσσαρα «μίστικα».—*21)* *Ἀταλάντη**κωμόπολις παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Λοκρίδος 3351 κατοίκων, ἔχουσα φερώνυμον ἐπίνειον («Σκάλα Ἀταλάντης») εἰς τὸν δυτικὸν μυχὸν τοῦ Ὀπουντίου κόλπου, ἐξυπηρετοῦν ἅμα καὶ τὴν Νέαν Πέλλαν, τὴν ὑπὸ προσφύγων Μακεδόνων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν συνοικισθεῖσαν, ἀποτελοῦσαν δὲ τανῦν ἰδίαν κοινότητα, παρὰ τὸ ὅτι ἔχει αὕτη συνενωθῆ πλέον μετὰ τῆς Ἀταλάντης, ἀποτελοῦσα τὸ ἀνατολικὸν τῆς κωμοπόλεως τμῆμα. Πρὸ τοῦ ἐπινείου νῆσος ἐπώνυμος αὐτῷ, καθιστῶσα τοῦτο καὶ καταφυγῆς ἀγκυροβόλιον, διὰ πάντας τοὺς ἀνέμους, πλὴν τῶν ἀπὸ ΣΒ (ΒΔ) ἕως Μ (ΒΑ)· παρὰ δὲ τὴν νῆσον, νησῖδες τρεῖς, εἰς τὴν μᾶλλον πελαγίαν τῶν ὁποίων(«Ἅγιος Νικόλαος») ναυτικὸς φανὸς σταθεροῦ ἐρυθροῦ 6 μιλλίων, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸ ἀγκυροβόλιον. *22)* *Ροβιαὶς* (ἀρχ. «Ὀροβίαι») ἐπίνειον ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς, $5^1/2$ μίλλια ΒΔ τῆς Λίμνης, δίδον τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν εἰς ἣν ὑπάγεται κοινότητα, ἀριθμοῦσαν 412 κατοίκους. — *23)* *Αἰδηψὸς* (κοιν. «Ληψὸ») χωρίον ἀπέχον ἓν χιλιόμετρον περίπου τοῦ ΒΑ μυχοῦ τοῦ φερωνύμου κόλπου, πρωτεύουσα (1209 κατ.) φερωνύμου κοινότητος. Αἱ παράκτιαι Θέρμαι τῆς Αἰδηψοῦ (βλ. λ.) εὑρίσκονται $3^1/_2$ χιλιόμετρα ΝΑ τοῦ χωρίου.— *24)* *Ἅγιος Κωνσταντῖνος* γραφικώτατον χωρίον, κατέναντι τῆς νήσου Στρογγύλης, ἀνάμεσον λόχμης κομόρων. Πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος (882 κάτοικοι) καὶ ἐγγὺς Μονὴ ἐπώνυμος τῷ χωρίῳ. — *25)* *Ἁγία Τριὰς*, χωρίον εἰς τὸν μυχὸν φερωνύμου ἀβαθοῦς ὅρμου ἐν τῷ μέσῳ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, ἐγγὺς δὲ καὶ ἀνατολικῶς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ (Ἀλαμάνας) ἀνοιγομένου. Ἀποτελεῖ φερώνυμον κοινότητα (260 κάτοικοι)· τρία χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, ὑπάρχει ἕτερον, ὁ *Μῶλος*, ἀπέχον τῆς ἀκτῆς 2 χιλιόμετρα (1480 κάτ.).— *26)* *Ἁγία Μαρίνα* ἀγκυροβόλιον ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ χωρίον ἀποτελοῦν μεθ' ἑνὸς ἑτέρου, τῆς *Ἁγίας Παρασκευῆς*, κοινότητα (601 κάτ.). Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Στρατοῦ τῆς Θεσσαλίας, ἐχρησίμευσεν ὡς ὁρμητήριον τοῦ στόλου. Ἡ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἄποψις τῶν περιβαλλόντων τὸν Μαλιακὸν κόλπον ὀρέων, εἶναι αὐτόχρημα μαγευτική. — *27)* *Στυλὶς* (ἀρχ. «Φάλαρα»), ἐπίνειον τῆς Λαμίας, ἧς ἀπέχει 15 χιλιόμετρα καὶ πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος (2706 κάτ.). Ἄριστος ἐν μικρογραφίᾳ τεχνητὸς λιμήν, ἔργον τοῦ μηχανικοῦ Δημ. Διαμαντίδου ἀποτελεῖται ἀπὸ πλόϊμον αὔλακα, διὰ μέσου τῶν ἀβαθῶν ἐκσκαφέντα, καὶ ἀπὸ τὸν κυρίως τεχνητὸν λιμένα, εἰς ὃν ὁ αὖλαξ ἀπολήγει· ὁ φωτισμὸς δὲ τῶν λιμενικῶν αὐτῶν ἔργων, διὰ ἀερίου «Μωλάου», τὸ ὁποῖον τότε ἦτο καινοφανές τι εἰς τοὺς φάρους διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, ὡς καὶ πᾶσα ἐν γένει λεπτομέρεια τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν προσμαρτυροῦσι τὴν ὑπέροχον τεχνικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τούτου.—*27)* *Ἀχινὸ* (Ekinos bay), ἄριστον ἀγκυροβόλιον ἐπὶ τῆς βορείας τοῦ Μαλιακοῦ ἀκτῆς, ἀκριβῶς δὲ πρὸς βορρᾶν τῆς γλώσσης «Ἄντερος», ἀλλὰ καὶ «ὑδρεῖον» (τόπος ὑδρεύσεως τῶν πλοίων) λόγῳ τῆς ἀφθόνου καὶ ὑπερόχου ποιότητος ρεόντων, ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς, ὑδάτων.—*28)* *Μιχάδα*, *Παληὸ χωνὶ* (ἀπὸ κοιλότητος, πιθανῶς ποτε κρατῆρος, τῆς γειτνιάσεως τῶν θερμοπηγῶν τῆς Αἰδηψοῦ δικαιολογούσης τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν) καὶ *Γιάλτρα*: τρία χωρία ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῶν Γιάλτρων, δυτικῆς τῆς Εὐβοίας ἐσχατιᾶς.—*29)* *Γαρδίκι*, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Φθιώτιδος ἐν τῷ Στενῷ τῶν Ὠρεῶν πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς Εὐβοϊκῆς ἄκρας Βασιλίνα (β, 19) ἐπίνειον φερωνύμου χωρίου (παλ Κρεμαστὴ Λάρισα: πληθ. 1226), ἀπέχοντος πεντάωρον μὲν τῆς Λαμίας, δύο δὲ χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ ἐπινείου του — *30* *Ὠρεοὶ* * (παλ. Ἱστιαία), ἐπίνειον (Εὐβοϊκὴ ἀκτὴ τοῦ φερωνύμου Στενοῦ) τοῦ Ξηροχωρίου, ἀπέχοντος αὐτοῦ $1^1/_2$ ὥραν (7 περίπου χιλιόμ.) Πληθ. 711 κάτ. Ἐπὶ τοῦ μικροῦ τοῦ ἐπινείου λιμενοβραχίονος ναυτικὸς φανὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλλίων, ἐπὶ δὲ τῆς πελαγίως τοῦ ἐπινείου ἐπικινδύνου ὑφάλου «Παναγίτσα Νησιώτισσα» φάρος Ἄγκα ἐκλάμψεων λευκῶν 9 μιλλίων.— *31)* Λιμὴν *Φτελιὸ* θαυμάσιον ἀγκυροβόλιον καὶ λιμὴν φυσικός, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τοῦ Παγασητικοῦ τὸ στόμιον. Ἐπισήμως λέγεται Πτελεόν, πλὴν ἡ ἀρχαιοφανὴς αὕτη ὀνομασία εἶναι νεοελληνικῆς προελεύσεως. Πληθυσμὸς 93 κατ. *32)* *Νέα Μιτζέλλα* χωρίον παράλιον τῆς Φθιώτιδος ἐν τῷ μυχῷ φερωνύμου ὅρμου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τοῦ Ἁλμυροῦ (γ, 6) ἀνοιγομένου. Συνῳκίσθη τῷ 1835 ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας πρὸς συγκέντρωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν ἀπὸ Μιζέλης (χωρίου τοῦ Ἀνατολικοῦ Πηλίου καταστραφέντος τῷ 1821) καταφυγόντων εἰς τὴν ἀγωνιζομένην τότε Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο καὶ *Ἀμαλιάπολις* ἐκαλεῖτο μέχρι τοῦ 1862, ὁπότε λόγῳ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξαλείψεως πάσης ἀναμνήσεως συνδεομένης πρὸς τὴν ἐκπεσοῦσαν δυναστείαν μετωνομάσθη Νέα Μιτζέλλα· σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως κατευναζομένων τῶν ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως παθῶν, ἤρχισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀναφαινομένη καὶ ὁλονὲν ἐπικρατοῦσα ἡ καταργηθεῖσα ὀνομασία, δι' ὃ καὶ βλέπομεν ταύτην ὡς ἐπισήμως καὶ πάλιν παραδεκτήν, ἀφοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀμαλιάπολις φέρεται ἡ Νέα Μιτζέλλα εἰ τῇ ἐπισήμῳ ἀπογραφῇ τοῦ Κράτους (1920). Πληθυσμὸς 763κατ.—*33)* *Τσιγκέλια* (Port Surbi) ἐπίνειον εἰς τὸν νότιον μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἁλμυροῦ (γ, 6) εἰς ὃ κατέληγον τὰ σύνορα τοῦ Κράτους πρὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας (1881)· καὶ ἀπὸ τότε μὲν ἦτο ἐπίνειον τῆς παραμεθορίου κωμοπόλεως Σούρπη, σήμερον δὲ ἐξυπηρετεῖ καὶ ταύτην καὶ τὴν κωμόπολιν Ἁλμυρός. Ἡ τοπωνυμία εἶναι σχετικὴ πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων γενομένας ἐκεῖ φρικαλεότητας, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν· σήμερον ὅμως μόνον εἰς τὴν ἐπιτόπιον ἀκτοπλοΐαν εἶναι γνωστὴ αὕτη. — *34)* *Βόλος* (βλέπε λέξιν). — *35)* *Ἀγριὰ* (βλ λέξ.) *35α)* *Καρὰ Νερά*, ὁρμίσκος-ἐπίνειον τῶν Μηλεῶν, Βυζίτσης, Πινακατῶν, Γατζέων καὶ Ἁγίου Γεωργίου (κατ. 355). Ροὴ ἀφθόνων ὡραίων ὑδάτων καὶ πηγὴ ἁλατούχου ὕδατος, ἐξ ἧς κατ' ἔθιμον πίνουσιν οἱ πέριξ κάτοικοι τὴν 15 Αὐγούστου. *36)* *Ἄφησσος*, ἓν τῶν γραφικωτέρων τῶν παραλίων χωρίων τοῦ Πηλίου τοῦ «Ἑλληνικοῦ» αὐτοῦ «Τυρόλου» κατὰ τὴν ὡραίαν ἀλλὰ καὶ ἀκριβῆ τοῦ Γ. Δροσινη παρομοίωσιν, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἀκτῆς, ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα (631 κατ.). Νοτίως τούτου τὰ χωρία *Καλάμι*, *Χόρτο* καὶ *Μηλῖνα* ἐπίσης γραφικώτατα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἴσου ἄγνωστα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινόν, τὸ ἀναμένον νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς χώρας του μόνον ἐξ ὅσων ἀναγράφονται εἰς τοὺς ξένους «ὁδηγούς» «Μπέντεκερ» κ.τ.τ. Ρέουν ἐξ αὐτοῦ ἄφθονα καὶ ὡραῖα ὕδατα, δι' ὃ καὶ ὁ Νικολ. Γεωργιάδης («Θεσσαλία», 176) διερωτᾶται μήτοι ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ τοποθετήσῃ τοὺς ἀρχαίους «Ἀφέτας» ἐξ ὧν ὑδρεύσαντο («ἀφήσαντο») οἱ Ἀργοναῦται, καθ' Ἡρόδοτον. *37)* *Τρίκκερι*, χωρίον παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τῆς κλιτύος ὁμωνύμου βουνοῦ ἐκτισμένον, παρὰ τὸ ἀκρωτήρ. Καβούλια (β 21). Ἕδρα (1259

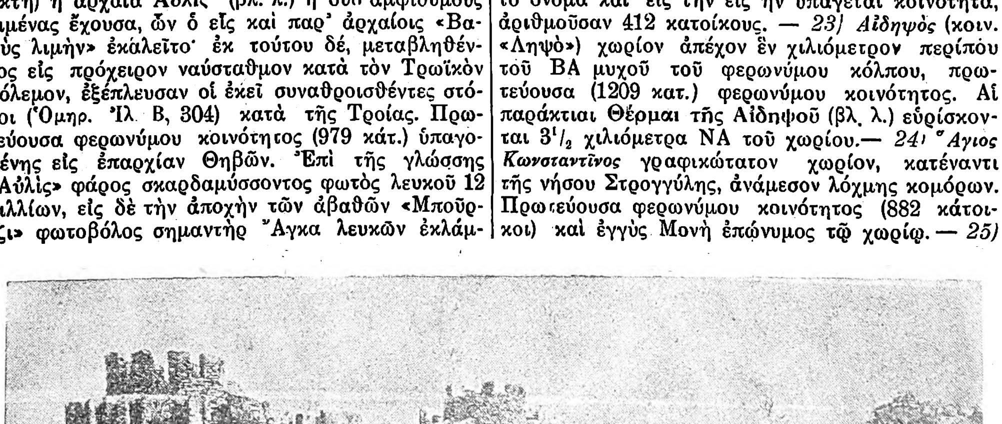

Παλαιὰ φωτογραφία τοῦ Εὐρίπου

[Ἡ γέφυρά του καὶ τότε ἠνοίγετο πρὸς διάπλουν τῶν ἀτμοπλοίων. Ἀριστερᾷ τοῦ πορθμοῦ τὸ φρούριον «Μπούρτζι») τῆς Χαλκίδος καὶ ἡ κυρία πύλη τῶν τειχῶν· τίποτε δὲν ὑπάρχει πλέον ἐκ τούτων κατεδαφισθὲν τῷ 1892]

Digitized by Google

κατ.) φερωνύμου κοινότητος (1550 κατ.). Οἱ κάτοικοί του ναυτικοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ δὴ ἄριστοι δῦται τῆς διὰ σκαφάνδρων σπογγαλιείας. *Παλαιὸν* δὲ *Τρίκκερι* ἢ *Παλαιὰ Τρίκκερα* (ἀρχ. «Κικύνηθος» Στραβ. Didot 375, 8), ἡ κατέναντι νησίς, ἐφ' ἧς 158 κάτοικοι.—*38) Μαντοῦδι*, χωρίον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας, ἐκτισμένον ὅπου ἡ ἀρχαία «Κήρινθος πολείδιον ἐπὶ τῇ θαλάττῃ» (Στράβ. Didot 383, 17. 382, 36) ἔχον

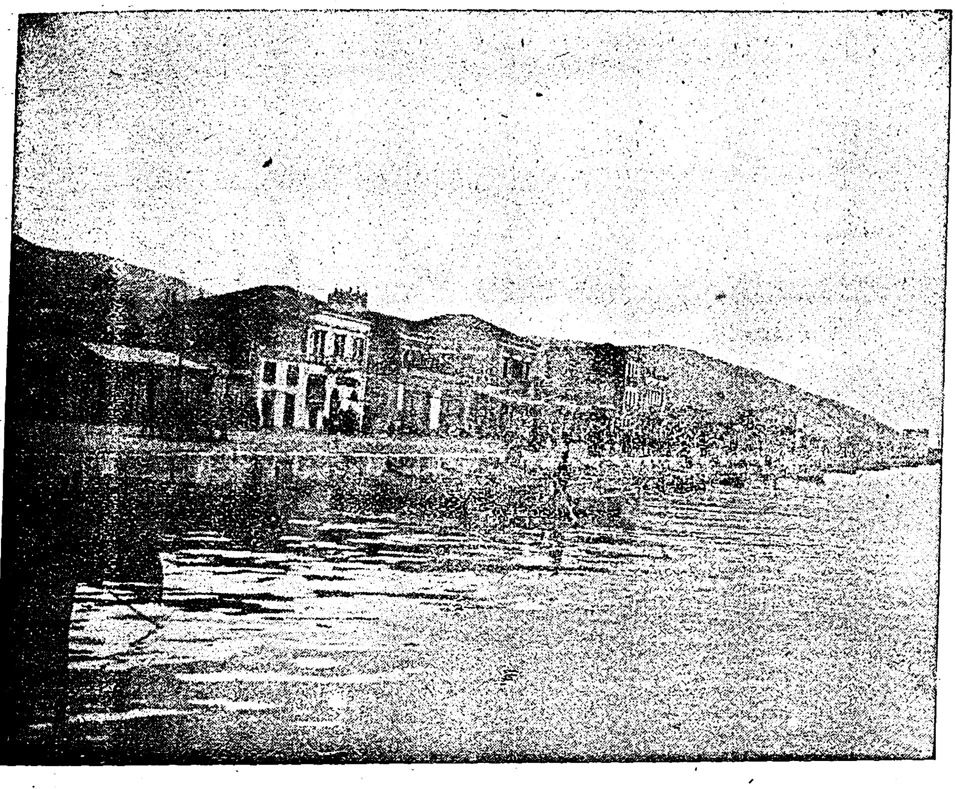

Παραλία τοῦ Βόλου.

[Φωτογραφία Περ. Μεϊντάνη].

1621 κατοίκους καὶ ἀποτελοῦν ἕδραν φερωνύμου κοινότητος (1750 κάτοικοι). Παρ' αὐτὸ πλούσια εἰς λευκόλιθον ἐκλεκτὸν ὀρυχεῖα. — *39) Κύμη* (κοιν. Κούμη), πόλις μᾶλλον ἢ κωμόπολις, ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς τῆς Εὐβοίας, 2 μιλ. ΝΔ τοῦ ἐπωνύμου ἀκρωτηρίου. ΒΔ αὐτῆς πλούσια ὀρυχεῖα λιγνίτου ἀρίστης ποιότητος, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ὁποίων πλεῖσται εἰδικαὶ ἐγκαταστάσεις. Παράγει ἐκλεκτὸν γλεῦκος, ἐξαγόμενον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς παρασκευὴν μέλανος οἴνου. Πληθυσμὸς 3984 κατ. Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν βλ. λ. Κύμη. —*40) Πετρηαὶς* ἢ *Ἅγιοι Ἀπόστολοι* πολύτιμον καταφύγιον διὰ τά, ὑπὸ τὴν ἐπιφορὰν τῶν ἀπὸ Β τρικυμιῶν, χειμαζόμενα πλοῖα. Τὸ καθ' αὐτὸ χωρίον Πετρηαῒς (371 κατ.) εὑρίσκεται ἡμίσειαν ὥραν ἔσω τοῦ ἐπινείου του Ἅγιοι Ἀπόστολοι (95 κατ.). Τὸ ἀγκυροβόλιον αὐτὸ ἑνοῦται πρὸς τὸ Ἀλιβέριον, δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ· ἐνῷ δὲ εἶναι ἀναπεπταμένον πρὸς Εὖρον (ΝΑ), κατὰ φαινόμενον σπανιώτατα ἀπαντώμενον, ὁ ἀπὸ τοῦ ἀνέμου τούτου κυματισμὸς γαληνίζει («μπονατσάρει») πρὶν εἰσβάλῃ εἰς τὸν λιμένα (τοῦθ' ὅπερ, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς βλαστήσεως, ἐκτεινομένης μέχρι χείλους τοῦ αἰγιαλοῦ, ἅτε μὴ βρεχομένης ὑπὸ τῆς ἅλμης τοῦ κυματισμοῦ), καθισταμένου οὕτω τοῦ ἀγκυροβολίου τούτου ἀσφαλοῦς καὶ μὲ ΝΑ ἀκόμη ἀνέμους εἰς τὰ ἐν αὐτῷ προσφυγόντα πλοῖα.—*41) Καστρί*, ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς ἐν ἀνάγκῃ διὰ πλοῖα, ἀφρόνως εἰσπλεύσαντα τὸ στενὸν τοῦ Καφηρέως (γ, 8) καὶ μὴ δυνάμενα νὰ συνεχίσωσι τὸν ἀνάπλουν αὐτοῦ, καθ' ὅσον συνήντησαν κακοκαιρίαν σφοδροτέραν τῆς ἣν προσεδόκουν. Χρησιμεύει δὲ τὸ ἀγκυροβόλιον τοῦτο καὶ ὡς ἐπίνειον τοῦ μεσογείου χωρίου Πλατανιστὸς (1019 κάτ). —*42) Κάρυστος*. Ὡραία κωμόπολις ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου, δυναμένου νὰ παράσχῃ (καὶ παρέχοντος, κατὰ τὰς χειμερινὰς χιονοθυέλλας καὶ τοὺς σφοδροὺς τοῦ θέρους «ἐτησίας») καταφυγὴν εἰς μέγαν ἀριθμὸν πλοίων. Εὐσυνειδήτου κατασκευῆς λιμενοβραχίων, «Βραχίων» ὑπὸ τῶν κατοίκων καλούμενος πρὸς τοπωνύμισιν τοῦ προσφιλοῦς αὐτῶν ἐπ' αὐτοῦ περιπάτου, προστατεύει τὰ μικρὰ ἱστιοφόρα καὶ τοὺς ἀποβιβαζομένους ἐπιβάτας. (Ἱστορικ. βλ. λ. Κάρυστος).

2) Νῆσοι, νησῖδες καὶ ὕφαλοι. — 1) *Μακρόνησος** ἢ «νῆσος Ἑλένης» 7 μιλλίων μῆκος καὶ 1 ¼ πλάτος ἔχουσα, βαίνει παραλλήλως σχεδὸν τῇ Λαυρεωτικῇ, μεθ' ἧς σχηματίζει τὸ φερώνυμον στενόν, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι τρεῖς ἐπικίνδυνοι ὕφαλοι: μία τοῦ *Πασᾶ* ὀνομαζομένη, ἐπώνυμος τῷ ἀκρωτηρίῳ (β, 1) καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν φοβεῖταί τις ἐφ' ὅσον εὑρίσκεται ἀνατολικῶς τῆς εὐθυγραμμίας τῶν ἀκρωτηρίων Πασᾶ καὶ Βρυσάκι (β, 2) ἤ, τὴν νύκτα, τῶν ἐπ' αὐτῶν φάρων· ἑτέρα, κατέναντι, ὀλίγον δὲ πρὸς νότον τοῦ ἀκρωτηρίου Πασᾶ καὶ εἰς ⅛ μιλ. ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς *Μακρονήσου* ἧς εἶναι φερώνυμος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προφυλάσσεταί τις ἐφ' ὅσον βλέπει τὸν φάρον Βρυσάκι μὲ λευκὸν φῶς, τοῦ πρασίνου φωτὸς ἀγγέλλοντος ἐπισφαλῆ πρὸς τὴν ὕφαλον πλεῦσιν· τρίτη, *Τρυπητὴ* καλουμένη καὶ ὀλίγον ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ἀναδύουσα, εὑρίσκεται εἰς ½ μιλ. ΒΔ τῆς Β. ἄκρας Τρυπητὴ τῆς Μακρονήσου καὶ καθίσταται τὴν νύκτα ἀκίνδυνος ἐὰν καὶ δι' αὐτὴν τηρῆται ὁ αὐτὸς κανών, τοῦ χρώματος τοῦ φωτὸς τοῦ φάρου Βρυσακίου.— *2)* Ἡ συστὰς τῶν νήσων *Πεταλιοί*, (ἀρχ. «Πεταλίαι») ἀποτελουμένη ἐκ τῶν νήσων *Μεγάλο*, (ἀρχ. Πεταλία) *Ξερό, Τράγος, Λαμπεροῦσα, Αὐγό, Μακρὸ Πράσο καὶ Φοῦντι** ἐφ' οὗ φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων 6 μιλλίων. Αἱ νῆσοι αὗται, παράγουσαι ὡραῖον οἶνον καταναλισκόμενον ἐν ἑσπερίᾳ (Clos Petalii) καὶ ἔλαιον, ἀνῆκον εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α'. Δύο ἀνώνυμοι ἐπικίνδυνοι ὕφαλοι εὑρίσκονται μεταξὺ τῆς νοτίας ἀκτῆς τῆς νήσου Μεγάλο καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἀκρωτηρίου Παξιμάδι (β, 32)—*3) Ἄκιο*, βραχονησὶς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ Πεταλιῶν καὶ Πορθμοῦ Ραμνοῦντος (γ, 1).— *4) Δίψα**, βραχονησὶς κατέναντι τοῦ ἀκρωτ. Μαραθῶνα (β, 3α), καταμεσῆς δὲ («μεσοκάναλα») τοῦ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην εὔρους τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος (γ, 1). Ἄλλοτε ἦτο ἐπικινδυνωδεστάτη εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν τοῦ Εὐβοϊκοῦ, ἅτε εὑρισκομένη ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῶν δρομολογίων τῶν πλοίων, πλεῖσται δ' ἐσημειώθησαν ἐκεῖ προσαράξεις, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἐπιβατηγοῦ ἀτμοπλοίου «Κλειὼ» (1899), ὅπερ κατεποντίσθη ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, εἰς τὸν περὶ τὴν βραχονησῖδα ἀποτόμως βαθύνοντα βυθὸν (κοινῶς «Κρεμαστὰ νερά»). Ἀπὸ τοῦ ἐφοδιασμοῦ της ὅμως διὰ φάρου Ἄγκα, ἐκπέμποντος λευκὰς ἐκλάμψεις 12 μιλλίων, οὐ μόνον ἀκίνδυνος κατέστη αὕτη, ἀλλ' ἀντιθέτως καὶ διευκολυντικὴ εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν.— *5)* Νῆσος *Στῦρα* (κοιν. «Στοῦρα») καὶ τέσσαρες περὶ αὐτὴν νησῖδες, ἀκτογραφοῦσα μετὰ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς τὸν φερώνυμον κόλπον (γ, 1δ).— *6)* Νησὶς *Βερδοῦλι** πρὸ τοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ραμνοῦντος (γ, 1) καὶ καταμεσῆς αὐτοῦ, εἰς 1 μίλλ. δὲ ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγία Μαρίνα. Ἐπ' αὐτῆς φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 9 μιλλίων.—*7)* Νησὶς *Καβαλλιανὴ* στενοῦσα τὸ στόμιον τοῦ ἐπὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς κολπίσκου Ἁλμυροπόταμο (δ, 10). — *8)* Ἀβαθῆ *Ἐρετρίας*, ὕφαλοι περιβάλλοντες εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ἰδίως πρὸς ἀνατολάς, τὸν φερώνυμον λιμενίσκον· δέον νὰ συμβουλεύηταί τις ὡς πρὸς ταῦτα τοὺς ὑπ' ἀριθ. 1554 καὶ 1557 χάρτας τοῦ Βρεττανικοῦ Ναυαρχείου. — *9)* Ἀβαθῆ *Μποῦρτζι** (ἢ Αὐλίδος) ἐκ τοῦ φερωνύμου ἐρειπίου Ἐνετικοῦ φρουρίου ἐπὶ τῆς ἔναντι τῆς Αὐλίδος (β, 8) Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς Βασιλικά, εἰς ἣν ἀκτὴν πρόσκεινται ταῦτα. Ἡ «ἀποχὴ» των (βλ. λ.) ἐπισημαίνεται διὰ φωτοβόλου σημαντῆρος Ἄγκα ἐκπέμποντος λευκὰς ἐκλάμψεις 9 μιλλίων. — *10)* Ὕφαλος *Πασᾶ Ἀντασσί** ἐν τοῖς νοτίοις προσγείοις τοῦ Εὐρίπου. Ἐπ' αὐτῆς στήλη ἐνδεικτικὴ μαρμαρόκτιστος, ἐφ' ἧς φαρίσκος Ἄγκα ἐκπέμπων ἐκλάμψεις ἁπλᾶς πρασίνας μὲν πρὸς νότον, ἐρυθρὰς δὲ πρὸς βορρᾶν.—*11)* Ἀβαθῆ *Τεκὲς** καὶ *Καραντίνα**, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνοίγεται τὸ στόμιον τοῦ «βορείου λιμένος» τῆς Χαλκίδος (βλ. Χαλκίς). Αἱ ἀντικρύζουσαι ἀλλήλας «ἀποχαί» των ἐπισημαίνονται διὰ φωτοβόλων σημαντήρων Ἄγκα, τοῦ μὲν πρασίνων, τοῦ δὲ ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων. — *12)* Ἀβαθῆ *Γάϊδαρος*, ὕφαλοι προεκτείνουσαι τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον (β, 11), ἐπὶ μίλλιον περίπου· κατέστησαν ὅμως ἀκίνδυνοι εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν, ἀφ' ἧς ἱδρύθη ὁ φάρος Πολιτικά (β, 12). — *13)* Νησὶς *Ἀταλάντη* ἐν τῷ Ὀπουντίῳ κόλπῳ (γ, 3α), ἀριστερᾷ δὲ τῷ καταπλέοντι εἰς τὸ φερώνυμον ἀγκυροβόλιον. Ἐγγύτατα ταύτης νησὶς *Ἅγιος Νικόλαος**, ἐφ' ἧς ἐρυθροῦ σταθεροῦ φανὸς φωτοβολίας 5 μιλλίων.— *14)* Ὕφαλος *«Research»* φερώνυμος τοῦ ἐξερευνήσαντος ταύτην Βρεττανικοῦ Ὑδρογραφικοῦ πλοίου. Πλεῖστα ναυτικὰ ἀτυχήματα εἶχον σημειωθῆ ἐπὶ ταύτης, καταστάσης τανῦν ἀκινδύνου χάρις εἰς τοὺς φάρους Βρῶμο (β, 16) καὶ Στρογγύλης (*περὶ ὧν κατωτέρω*)· ἀρκεῖ νὰ βλέπῃ τις τὸν ἕνα τούτων μὲ λευκὸν φῶς, διὰ νὰ ἐφησυχάζῃ ὡς πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς ὑφάλου κίνδυνον, νὰ ἔρχεται δὲ πρὸς νότον ὅταν βλέπῃ ἀμφοτέρους μὲ ἐρυθρὸν φῶς, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ἐπισφαλῆ πλεῦσιν.—*15) Στρογγύλη**, χαριτωμένη νησίς, κατάφυτος ἀπὸ μυρσίνας καὶ ἀρωματικὴν χλωρίδα καὶ λόχμας κομόρων, ἐν αἷς βρίθουσιν ᾠδικὰ πτηνὰ παντοειδῆ, καὶ μὲ πηγὰς ὡραίου ὕδατος, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἐχρησιμοποίουν οἱ Ρωμαῖοι, διότι διατηροῦνται εἰσέτι (1912) ρωμαϊκοῦ ὑδραγωγείου ἴχνη. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς της, φάρος σταθεροῦ φωτός, λευκοῦ μὲν διὰ τὸν ἐλεύθερον πλοῦν, ἐρυθροῦ δὲ ἐπὶ τὴν ὕφαλον Research (ἀρ. 14) προβαλλομένου. — *16) Λιχάδες* νῆσοι («Λιχαδονήσια» ἢ «Λιθαδονήσια»), μία μεγάλη νησὶς καὶ παρ' αὐτὴν πληθὺς «ἑρκῶν» καὶ «χοιράδων», αἵτινες θὰ ἦσαν ἐπικίνδυνοι ἐν νυκτὶ εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν ἐὰν δὲν τὰς ἐκάλυπτεν ὁ πράσινος τομεὺς τοῦ φάρου τοῦ ἀκρωτηρίου Βασιλίνα (β, 19). Κατὰ τὴν μυθολογίαν παρήχθησαν αὗται ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ὕλλου, τοῦ ὑπηρέτου τοῦ Ἡρακλέους, τὸν ὁποῖον οὗτος ἐκμανεὶς ἐξεσφενδόνησεν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Οἴτης εἰς τὴν θάλασσαν, διότι φορέσας τὸν χιτῶνα τὸν βεβαμμένον εἰς τὸ αἷμα τοῦ Κενταύρου Νέσσου, τὸν ὁποῖον ὁ Ὕλλος τῷ παρέδωκεν ἀγνοῶν τὰς ἰδιότητάς του, κατεκάη.— *17)* Ὕφαλος *Παναγίτσα Νησιώτισσα*, 1 ¾ μίλλια Δ τοῦ ἐπινείου τῶν Ὠρεῶν (δ, 30), λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς πρὸς Ν αὐτῆς νησῖδος φερωνύμου τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἐρημοκκλησίου, ὅπερ τὴν καθιστᾶ γραφικωτάτην. Ἐπὶ τῆς ὑφάλου ὑπῆρχε μαρμαρόκτιστος στήλη, ἐφ' ἧς ἤδη φάρος αὐτόματος λευκῶν ἐκλάμψεων 9 μιλλίων. — *18)* Νησῖδες *Ἀργυρονήσια**, ἐπὶ μιᾶς δ' ἐξ αὐτῶν φάρος περιστροφικός, ἐκπέμπων μίαν ἔκλαμψιν λευκὴν ἐναλλάσσουσαν πρὸς μίαν ἐρυθρὰν ἀνὰ 10 δευτερόλεπτα, φωτοβολίας 19 μιλ. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Παγασητικὸν κόλπον. —*19)* Νῆσοι *Παλαιὰ Τρίκκερα*, δύο, ὧν ἡ μικροτέρα λέγεται καὶ «Πιθοῦ». Βορείως τῆς ΝΔ ἄκρας τῆς χερσονήσου τῆς Θετταλομαγνησίας, δεξιᾷ δὲ τῷ εἰσπλεύσαντι τὸν Παγασητικὸν κόλπον.—*20)* Ὕφαλος *Λευθέρη* (ἀρχ. «Μύρμηξ» Ἡροδ. Ζ 183) μεταξὺ Θετταλομαγνησίας καὶ Σκιάθου, νοτίως δὲ 3 μιλ. τοῦ ἀκρωτηρίου Σηπιὰς (β, 24). Ἄλλοτε ἐπικινδυνωδεστάτη καὶ πλείστων ναυαγίων αἰτία, κατέστη τανῦν οὐ μόνον ἀκίνδυνος, χάρις εἰς αὐτόματον φάρον μετὰ κόπων ἱδρυθέντα ἐπ' αὐτῆς καὶ ἐκπέμποντα λευκὰς ἐκλάμψεις 14 μιλλίων, ἀλλὰ καὶ χρησιμωτάτη διὰ τὴν ἐκ Βόλου πρὸς Θεσσαλονίκην ἀκτοπλοΐαν.—*21)* Νησὶς *Ποντικονῆσι** ἐφ' οὗ καὶ φάρος μέγας ἔναντι καὶ ἐγγύτατα τοῦ Ἀρτεμισίου ἀκρωτηρίου (β, 25) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀρτεμισίου καὶ Κύμης νησῖδες ἄσημοι καὶ μὴ ἐνδιαφέρουσαι, ἐγγὺς τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς.—*22)* Νησὶς *Πρασσοῦδα** 4½ μιλ. ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτ. Κύμη, ἐφ' ἧς μέγας φάρος περιστροφικός, λευκῶν ἐκλάμψεων 19 μιλλίων.—*23)* Βραχονησὶς *Καφηρέως** («Πέτρα τοῦ Καβοντόρου», Doro islet) ἐγγύτατα τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου, ἄλλοτε κινδυνωδεστάτη τῇ ναυτιλίᾳ, τανῦν ὅμως ἀκίνδυνος, ἀλλὰ καὶ χρησιμωτάτη, χάρις εἰς τὸν ἐπ' αὐτῆς αὐτόματον φάρον λευκῶν ἐκλάμψεων 16 μιλλίων.—*24)* Νησὶς *Μανδῆλι** (ἀρχ. «Μυρτὼ») νοτίως καὶ ἐγγύτατα τοῦ ἀκρωτηρίου Γεραιστὸς (β, 31)· ἐπὶ ταύτης μέγας φάρος διὰ πυρακτώσεως διὰ πετρελαιατμῶν λειτουργῶν καὶ ἐκπέμπων τριάδα ἐκλάμψεων λευκῶν φωτοβολίας 30 μιλλίων ἀνὰ 10 δ.λ.

Γ) ΑΠΟ ΣΗΠΙΑΔΟΣ ΑΚΡΑΣ ΕΩΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ ΕΛΛΗ. *α) Ἀκτογραφία.* Ἡ ἀπὸ ἀκρωτηρίου Σηπιὰς ἕως ἀκρωτηρίου Ἕλλη παραλία ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰς ἀκτάς:

1) Τῆς πρὸς τῷ πελάγει *Μαγνησίας*, ἀπὸ Σηπιάδος μέχρι τοῦ ἀκρωτ. Πορὶ ἀνατεινομένης.—*2)* Τῆς *Θεσσαλίας* ἀπὸ ἀκρωτ. Πορὶ ἕως τοῦ Πηνειοῦ τῶν ἐκβολῶν.—*3)* Τῆς *Δυτικῆς Μακεδονίας* ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης ἐκτεινομένης.—*4)* Τῆς *Χαλκιδικῆς χερσονήσου*, τὰς ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης ἕως ἐκβολῶν Στρυμῶνος καὶ τὰς ἀκτὰς τῶν τριῶν χερσονήσων

Digitized by Google

Παλλήνης (τῆς δυτικῆς, νῦν «Κασσάνδρας»), *Σιθωνίας* (τῆς μεσαίας, νῦν «Λόγγος») καὶ τῆς *Ἀκτῆς* (τῆς ἀνατολικῆς, νῦν «Ἅγιον Ὄρος») αἵτινες ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς ἀποφύονται.—*5)* Τῆς *Ἀνατολικῆς Μακεδονίας* ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμῶνος ἕως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου.—*6)* Τῆς *Δυτικῆς Θρᾴκης* ἀπὸ τοῦ Νέστου τῶν ἐκβολῶν ἕως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου.—*7)* Τῆς *Ἀνατολικῆς Θρᾴκης* ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου ἕως τοῦ μυχοῦ τοῦ Μέλανος κόλπου («τοῦ Ξηροῦ»).—*8)* Τῆς *Δυτικῆς* τῆς χερσονήσου *Καλλιπόλεως* ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ Μέλανος κόλπου ἕως τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἕλλης.

Πρόσκεινται δὲ εἰς τὰς ἀκτὰς ταύτας νῆσοι, ἡ Θάσος, ἡ Σαμοθρᾴκη, ἡ Ἴμβρος καὶ τῶν Σποράδων αἱ Θεσσαλικαί. Δὲν θέλομεν ἐν τούτοις περιγράψει ταύτας ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἐν τῷ Ζ', τῷ περὶ νήσων κεφαλαίῳ.

β) Ἀκρωτήρια. — Τὰ κυριώτερα τῶν ἀκρωτηρίων τῶν ἀκτῶν τούτων εἶναι, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τῆς Σηπιάδος ἄκρας καὶ τοῦ ἐγγὺς καὶ βορείως αὐτῆς ἀκρωτ. Προμύρι:

1) Ἀκρωτ. *Πορί,* τὸ πρὸς βορρᾶν ὅριον τῆς χερσονήσου Μαγνησίας, 24 μίλλια Β τῆς Σηπιάδος.—*2)* Ἀκρωτ. *Δερματᾶς* (cape Kissabo), εἰς ὃ ἀπολήγει σπουδαία τῆς Ὄσσης (Κίσσαβος) ἀκρώρεια, ἐξ οὗ καὶ ἡ κατὰ τοὺς Βρετταν.Χάρτας τοῦ Ναυαρχείου ὀνομασία του. Ὀφείλεται δὲ τὸ ὄνομά του τὸ σύγχρονον, διὰ τὸ σφοδρῶς ριπαῖον τοῦ ἀνέμου, ὃν ἐκχέουσιν αἱ κλιτύες του, τῆς λέξεως «δερμάτια» σημαινούσης εἰς τὴν ἐκεῖ τοπικὴν διάλεκτον «ἀσκούς».—*3)* Ἄκρα *Πλαταμὼν* (κ. «Πλαταμώνας»), 5 μίλλια βορείως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Παρ' αὐτὴν μέγα μεσαιωνικὸν φρούριον. —*3)* Γλῶσσα *Ἀθερίδα,* 34 μίλλια Β. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Δερματᾶς καὶ 78 Β.ΒΔ τῆς Σηπιάδος Πρὸς τὴν κατέναντι γλῶσσαν «Ἐπανωμὴ» τῆς Χαλκιδικῆς προέχουσα, σχηματίζει μὲ αὐτὴν τὴν δευτέραν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου στενότητα (γ, 2).—*5)* Γλῶσσα *Βαρδάρ*,* ὑπὸ τῆς νοτιωτάτης διακλαδώσεως «Παληὸ Ποτάμι» τοῦ Δέλτα τοῦ Ἀξιοῦ παραχθεῖσα καὶ διαρκῶς ὑπ' αὐτῆς προσεπιχουμένη πρὸς τὴν θάλασσαν. Μετὰ τοῦ κατέναντι αὐτῆς ἀκρωτηρίου Καραμπουρνοῦ σχηματίζει τὴν τρίτην τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου στενότητα, τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ στόμιον τοῦ κυρίως κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης.—*6)* Ἀκρωτ. *Κουτσοὺκ* (ἢ *Μικρὸ* κατ' ἐξελλήνισιν) *Καραμπουρνοῦ*· εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τοῦ κυρίως Κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ εἰς 2½ μίλλια Ν. τοῦ Λευκοῦ Πύργου.—*7)* Ἀκρωτήριον *Καραμπουρνοῦ** (ἢ *Μεγάλο Καραμπουρνοῦ* κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ ἕτερον· ἀρχ. «Αἰναῖον»)· 9 μιλ. περίπου ΝΔ. τοῦ Λευκοῦ Πύργου, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἀκτῆς. Ἐπ' αὐτοῦ φάρος σκαρδαμύσσοντος φωτός, λευκοῦ μὲν διὰ τὴν ἀσφαλῆ, ἐρυθροῦ δὲ διὰ τὴν ἐπικίνδυνον, λόγω τοπογραφικῆς διαμορφώσεως τῆς ἀκτῆς, πορείαν.—*8)* Γλῶσσα *Ἐπανωμή** (ἀρχ. «Γίγωνον»),κατέναντι τῆς γλώσσης Ἀθερίδα καὶ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς πρὸς ἐκείνην προέχουσα, ὑφάλως δὲ προεκτεινομένη ἐπὶ ἓν εἰσέτι μίλλιον ὑπὸ ἐπικινδύνων ἀβαθῶν. Ἐπὶ τῆς ἄκρας της αὐτόματος φάρος ἐκπέμπων τριάδα ἐκλάμψεων λευκῶν 10 μιλλίων.— *9)* Ἄκρα *Ποσεῖδι* ἢ *Κασσάνδρα* ἀρχ. «Ποσείδιον»), τῆς δευτέρας ὀνομασίας οὔσης τῆς νῦν ἐπισήμου, προερχομένης δὲ ἀπὸ τῆς μετονομασίας τῆς ἀρχαίας Ποτιδαίας τῆς «ὕστερον δὲ Κασσάνδρεια ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Κασσάνδρου...» (Στρ. Did. 278 41). Ἡ δυτικωτέρα τῆς χερσονήσου Παλλήνης ἄκρα ἐφ' ἧς φάρος περιστροφικός, ἐκπέμπων μίαν παρατεινομένην ἀναλαμπὴν λευκὴν (9 δ.λ., 19 μιλ.) ἀνὰ πᾶν λεπτόν.—*11)* Ἀκρωτ. *Παλιοῦρι* (ἀρχ. «Καναστραῖον» ἢ καὶ «Κάναστρον» ἄκρον, Στραβ. Didot 278,35. 279,17, 24, 33)· ἡ νοτία τῆς χερσονήσου Παλλήνη (α, 4) ἐσχατιά, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Τορωναῖον κόλπον (Γγ 3).—*12)* Ἀκρωτ. *Δρέπανον* (ἀρχ. «Δέρρις» Στραβ. Didot 279 16,25,34, ἂν καὶ ὁ χάρτης τοῦ Ἀγγλ. Ναυαρχείου 1086, Gulf of Kassandra to Thassos and Lemnos islands, τοποθετεῖ αὐτὴν 1 μιλ. ἀνατολικώτερον τοῦ Δρεπάνου καὶ σημειοῖ ὅτι αὕτη καλεῖται σήμερον «Ψευδό»)· ἡ νοτιωτάτη τῆς χερσονήσου Σιθωνίας (α,4) ἐσχατιά, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Τορωναῖον κόλπον. — *13)* Ἄκρα *Ρηχά,* ἀγνώστου ἀρχαίας ὀνομασίας, ἐν τῷ Σιγγιτικῷ κόλπῳ (Γγ4) καὶ ἀνατολικὴ τῆς χερσονήσου Σιθωνία ἐσχατιά, εἰς 2 μιλ. δὲ βορείως τοῦ ἀγκυροβολίου καταφυγῆς «Πόρτο Συκιά».—*14)* Ἀκρωτ. *Πίνναις* (Cape Capso) παρὰ τὰ Κατουνάκια τοῦ Ἄθωνος, οὗ ἀποτελεῖ τὴν ΝΔ ἐσχατιάν.—*15)* Ἀκρωτ. *Ἅγιος Γεώργιος* ἢ καὶ *Φονηᾶς* ἢ καὶ *Σταυρὸς* (ἀρχ. «Νυμφαῖον», cape Santo), ἡ νοτιωτάτη τῆς χερσονήσου «Ἀκτῆς» ἢ τοῦ «Ἄθωνος» ἐσχατιὰ (α,4), πελαγίως τοῦ ὁποίου ὑπέστη πανωλεθρίαν, ὑπὸ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησποντίου ἐπιφοράν, τοῦ Μαρδονίου (483 π. Χ.) ὁ στόλος.—*15α)* Ἀκρωτ. *Τίμιος Πρόδρομος* (Cape Laura, ἀρχ. «Ἀκράθως» ἢ καὶ «Ἀκρόθωον»), ἡ ἀνατολικὴ ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου «Ἀκτῆς» (α4). —*16)* Ἀκρωτ. *Ἀράπης* (Cape Plati), ἡ βορεία τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθωνος ἐσχατιά, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τῆς Ἱερισσοῦ (Γγ5). — *17)* Ἀκρωτ. *Ἐλεύθερα* ἢ *Μάρμαρα* (Cape Eleutera), ἡ ἀνατολικὴ τῆς Χαλκιδικῆς ἐσχατιά, 3 μίλ. ἀνατολικῶς τοῦ ἐπινείου Στρατῶνι (Γ,ε,28) καὶ δυτικὴ ἀπαρχὴ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου (γ, 6).—*18)* Ἀκρωτήριον *Δεύτερο* (Cape Deutero), ἡ νοτία ἐσχατιὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, εἰς 8 μίλλια ἀνατολικῶς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος («Καρὰ-Σοῦ») —*19)* Ἄκρα *Βρασίδαις,* ἀπαρχὴ τοῦ κόλπου Καβάλλας καὶ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα τῶν Ἐλευθερῶν.—*20)* Γλῶσσα *Κεραμωτή,* (κοιν. «Κοὺμ-Μπουρνοῦ», ἀγγλ. χαρ. Koan), ΝΔ ἄκρα τῆς πεδιάδος τοῦ Νέστου ποταμοῦ καὶ Β ἄκρα τοῦ δυτικοῦ στομίου τοῦ στενοῦ τῆς Θάσου, ἅμα δὲ καὶ ΝΑ τοῦ κόλπου τῆς Καβάλλας, ἧς πόλεως ἀπέχει μιλ. 11. [Σημ. Διὰ τὰ ἀκρωτήρια τῆς Θάσου ὅρα κεφ. Ζ]. — *21)* Γλῶσσα *Καρὰ—Σοῦ,* ὑπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου σχηματισθεῖσα, ὁλονὲν δὲ πρὸς τὴν θάλασσαν προσεπιχουμένη· βορεία ἄκρα τοῦ ἀνατολικοῦ στομίου τοῦ στενοῦ τῆς Θάσου. — *22)* Ἄκρα *Φενάρ*,* δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον Πόρτο-Λαγώ, τῷ 1926 ἐτοποθετήθη ἐπ' αὐτῆς φάρος αὐτόματος Ἄγκα παρατεινομένων λευκῶν ἀναλαμπῶν 9 μιλλίων.— *23)* Ἀκρωτήριον *Γκρίμια* (κατὰ παραφθορὰν τοῦ «Ἀγρίμια», πιθανώτερον ὅμως τοῦ «Κρημνοί»)· ἡ ἀπὸ τῆς βορείας ἀκτῆς αὐτοῦ ἀπαρχὴ τοῦ κόλπου τοῦ Ξηροῦ.— *24)* Ἀκρωτήριον *Σουβλά,* δυτικὴ ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸ ἀγκυροβόλιον «Χαναφάρτ» (Γ, ε, 40).—*25)* Ἀκρωτήριον *Ἕλλη* («Σεντοὺλ Μπάχρ»)· ἡ νοτία τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως ἐσχατιά. Πλησίον αὐτοῦ συνεκροτήθη ἡ περίδοξος τῆς 3)15 Δεκεμβρίου τοῦ 1912 φερώνυμος ναυμαχία.

γ) Κόλποι καὶ στενά.—Ἡ ἀπὸ Σηπιάδος ἄκρας μέχρι γλώσσης Ἀθερίδας (Γ, β, 4) ἀκτὴ δὲν παρουσιάζει κόλπους, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τοιοῦτοι αἱ μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Πορὶ (Γ, β, 1) καὶ Δερματᾶ, Δερματᾶ καὶ Πλαταμῶνος, Πλαταμῶνος καὶ γλώσσης Ἀθερίδα κοιλότητες τῆς γραμμῆς τῆς ἀκτῆς. Ἀντιθέτως, ἡ βορεία ἀκτὴ τῆς Θρᾳκίας θαλάσσης τῶν ἀρχαίων εἶναι ἱκανῶς χερσονησίζουσα καὶ γεωγραφεῖ οὕτω πραγματικοὺς κόλπους. Ὁπωσδήποτε, τὰ ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ Αἰγαίου περιλαμβανόμενα θαλάσσια τμήματα, *στενὰ* καὶ *κόλποι,* εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Στενὸν ἢ διέκπλους τῆς Σκιάθου («κανάλι τοῦ Λευθέρη». ἀπὸ τῆς φερωνύμου ὑφάλου (Β, ε, 20). μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Μαγνησίας καὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Σκιάθου.— *2) Ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος* (συνεκδοχικῶς καλούμενος κοινῶς «τῆς Θεσσαλονίκης», ἀλλὰ καὶ Ἀγγλιστὶ gulf of Saloniki, ἐνῷ ἡ τοιαύτη ὀνομασία ἀνήκει εἰς τὸ μετὰ τὴν τρίτην στενότητα τοῦ Θερμαϊκοῦ ἐνδότατον αὐτοῦ τμῆμα)· ἀνοιγόμενος μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Πορὶ (Γ, β, 1) καὶ Παλιοῦρι (Γ, β, 11) παρουσιάζει τρεῖς στενότητας καὶ τρεῖς διευρύνσεις μέχρι τοῦ μυχοῦ του, ἐξ ὧν ἡ πρώτη στενότης μεταξὺ τῶν ἀντικρυζόντων ἄλληλα ἀκρωτηρίων Δερματᾶ (Γ, β, 2) καὶ Κασσάνδρας (Γ, β, 9), ἡ δευτέρα μεταξὺ τῶν γλωσσῶν Ἀθερίδα (Γ, β, 4) καὶ Ἐπανωμὴ (Γ, β, 8) καὶ ἡ τελευταία μεταξὺ τῆς γλώσσης Βαρδὰρ (Γ, β, 5) καὶ ἀκρωτηρίου Μεγάλου Καραμπουρνοῦ (Γ, β, 7), βορείως τῆς ὁποίας εὐρύνεται ὁ κυρίως *κόλπος τῆς Θεσσαλονίκης.— 3) Ὁ Τορωναῖος κόλπος* («κόρφος τῆς Κασσάνδρας») μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Παλιοῦρι (Γ, β, 11) καὶ Δρέπανον (Γ, β, 12) διανοιγόμενος καὶ βρέχων τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Χερσονήσου Παλλήνης καὶ τὰς δυτικὰς τῆς Χερσονήσου Σιθωνίας (Γ, α, 4). Ἐν αὐτῷ αἱ νησῖδες Γκέλφω καὶ Σπαλαθρονήσια πρὸς τὸ ΝΑ αὐτοῦ τμῆμα. — *4) Ὁ Σιγγιτικὸς* ἀπὸ πόλεως Σίγγου («κόρφος τοῦ Ἁγιονόρου») μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρ. Δρεπάνου (Γ, β, 12) καὶ Σταυροῦ (Γ, β, 15) διανοιγόμενος καὶ βρέχων τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Σιθωνίας χερσονήσου καὶ τὰς δυτικὰς τῆς Χερσονήσου «Ἀκτῆς». Ἐν αὐτῷ, παρὰ τὸν ΒΑ μυχόν, ἡ νησὶς Μουλιανὴ ἢ Μουλάρα σχηματίζει, μετὰ τῆς ἀκτῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ξέρξου, κολπίσκον *Πρόβλακα* καλούμενον, κατὰ παραφθορὰν τοῦ «πρὸ αὔλακος», «πρὸ τῆς διώρυγος» δηλαδή, ἣν ὁ Ξέρξης ἐπεχείρησε νὰ διωρύξῃ, ἑνώνων τὸν κόλπον τῆς Ἱερισσοῦ πρὸς τὸν Σιγγιτικόν, πρὸς ἀποφυγὴν ἀτυχήματος ναυτικοῦ, ἀναλόγου πρὸς τὸ παρὰ τὸν Ἄθωνα συμβὰν εἰς τὸν στόλον του, καὶ ἧς διώρυγος τὰ ἴχνη σαφῶς ἔτι καὶ νῦν διακρίνονται.—*5) Κόλπος τῆς Ἱερισσοῦ* (ἀρχ. «Ἀκάνθιος»), ἀπὸ κωμοπόλεως Ἱερισσοῦ (ἀρχ. «Ἄκανθος»), ὃν κακῶς ὁ Βρεττανικὸς χάρτης ὀνομάζει λόγῳ ἀκουστικῆς πλάνης Gulf of Erissos, δυνάμενος οὕτω νὰ γίνῃ αἰτία —ἱστορικὸν τοῦτο— νὰ νομίζωσί τινες ὅτι ἐν τούτῳ τῷ κόλπῳ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Παπανικολῆ τὸ πρῶτον ναυτικὸν ἆθλον τοῦ Ἀγῶνος, συγχέοντες τὴν ὀνομασίαν πρὸς τὴν «Ἐρεσσὸς» τῆς Λέσβου. Ἀνοίγεται δὲ ὁ κόλπος οὗτος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀράπης (Γ, β, 16) καὶ Ἐλεύθερα ἢ Μάρμαρα (Γ, β, 17).—*6) Στρυμονικὸς κόλπος* (κοιν. «Κόρφος τοῦ Ὀρφανοῦ» Gulf of Ruphani) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἐλεύθερα ἢ Μάρμαρα (Γ, β, 17) καὶ Δεύτερο (Γ, β, 18) χωρῶν. — *7) Κόλπος τῆς Καβάλλας* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Βρασίδαις (Γ, β, 19) καὶ τῆς γλώσσης Κεραμωτὴ (Γ, β, 20) ἀνοιγόμενος, περιλαμβάνων δὲ καὶ τὸν λιμένα τῶν Ἐλευθερῶν. — *8) Δίαυλος τῆς Θάσου* («μπογάζι τῆς Θάσου» Thasso Strait) μεταξὺ τῆς χθαμαλῆς ἀκτῆς τῶν πεδιάδων τοῦ Νέστου καὶ τῶν βορείων τῆς Θάσου ἀκτῶν διήκων, ἑνώνων δὲ τὰ δύο τμήματα τῆς «κατὰ Θάσον θαλάσσης» τῶν ἀρχαίων, περιλαμβάνει ἐν αὐτῷ νησῖδα, τὴν Θασοπούλαν.—*9) Κόλπος Λαγὼ* ἢ καὶ *Πόρτο Λαγὼ* (Kara Agatch bay) δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Φενὰρ (Γ, β, 22), ἔχων τὸ στόμιον.Παρεκτείνεται δὲ ὁ κόλπος πρὸς Β. ὑπὸ μεγάλης λιμνοθαλάσσης, τῆς σήμερον καλουμένης «Μπουρουγκιὸλ»(«Βιστωνίδος λίμνης» τῶν ἀρχαίων).—*10)* Κόλπος τοῦ *Ξηροῦ* ἢ τοῦ *Σάρου* (ἀρχ. «Μέλας κόλπος» Στραβ. Didot 283, 33) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων «Γκρεμηὸ» (Γ,β,23) καὶ «Σουβλὰ» (Γ,β,24) διανοιγόμενος. Τὸ κατέναντι τῆς Ἴμβρου κοίλασμα τῆς ἀκτῆς, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σουβλὰ καὶ Ἕλλη, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ κόλπος.

δ) Ποταμῶν ἐκβολαί. — *Λίμναι παράκτιοι.*— Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς πρὸ τοῦ 1881 Ἑλλάδος εἰς ἃς δὲν εὑρίσκει τις ἐκβολὰς ποταμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον χειμάρρων, (ἢ τὸ πολὺ ποταμίων, ὡς ὁ Σπερχειός, ὁ Φωκικὸς Κηφισός, ὁ παρὰ τὸν Ὠρωπὸν Ἀσωπός, ὁ Ἐρασῖνος καὶ ὁ Ἴναχος), αἱ ἀκταὶ ἀπὸ Θεσσαλίας ἕως Ἕλλης ἄκρας παρουσιάζουσιν ἐκβολὰς πραγματικῶν ποταμῶν. Καὶ αἱ μὲν κλιτύες τοῦ Πηλίου, ἀπεγγὺς τῆς ἀκτῆς χυταὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, δὲν ἀφίνουσιν ἐπαρκὲς μέχρι τῆς ἀκτῆς διάστημα, ὅπως ἀναπτυχθῇ ποταμοῦ ροῦς, δι' ὃ καὶ τὰ ἀπὸ τῶν χιόνων του καὶ τῶν πηγῶν του ὕδατα ρύακας μᾶλλον ἢ χειμάρρους σχηματίζουσι.

1) Ὁ τὰς θεσσαλικὰς ὅμως πεδιάδας διασχίζων *Πηνειός.* ἀπὸ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Λάκμωνος πηγάζων καὶ τροφοδοτούμενος ἀπὸ πληθὺν παραποτάμων (τὸν Ληθαῖον,τὸν Τιταρήσιον, τὸν Ὀνάχωνον, τὸν Ἐνιπέα, τὸν Ἐπιδανὸν καὶ ἄλλους) ζητεῖ, διὰ τῆς μεταξὺ Ὄσσης καὶ Ὀλύμπου θεσπεσίας κοιλάδος τῶν Τεμπῶν (βλ. λ.). διέξοδον πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐκβάλλει ἓν περίπου μίλλιον βορείως τοῦ γραφικοῦ χωρίου Τσάγεζι (ε, 8). — *2)* Δέκα μίλλια βορείως τῆς γλώσσης Ἀθερίδα (Γ, β, 4), ὁ *Ἀλιάκμων* (κοινῶς «Βιστρίτζα»), πηγάζων ἐκ τοῦ Βοΐου καὶ τερματίζων τὸν ροῦν του — τὸν ὁποῖον αἱ παλαιότεραι γενεαὶ ὠνειροπόλουν ὡς μεθόριον τοῦ Κράτους — εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τῆς «Σκάλας Ἐλευθεροχωρίου». — *3)* Ὁ *Λουδίας* (κοινῶς «Καρᾶ Ἀσμάκ»), βορειότερον, ἐκρέων ἐκ τῆς λίμνης τῶν Γενιτσῶν, συμβάλλει εἰς 15 περίπου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς χιλιόμετρα πρὸς τόν: —*4)* *Ἀξιὸν* (κοινῶς «Βαρδάρ»), τὸν μέγιστον τῶν Μακεδονικῶν ποταμῶν, ἀπὸ τοῦ Σκάρδου τῆς Σερβικῆς Μακεδονίας πηγάζοντα καὶ ἐκβάλλοντα ἐν τῷ Θερμαϊκῷ. — *5)* Ὁ *Ἐχέδωρος* τέλος (κοινῶς «Γάλλικος») ἐκβάλλει και οὗτος ἐν τῷ Θερμαϊκῷ, εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης ἀπόστασιν.— *6)* Ὁ *Στρυμὼν* (Βουλγ. «Στρούμα» κοινῶς καὶ τουρκ. «Καρὰ Σοῦ»), πηγάζων ἐκ τοῦ Σκομίου καὶ διερχόμενος τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν, χύνεται εἰς τὴν Κερκινίτιδα λίμνην, ἐξ ἧς ἐκρέων καὶ τὰ στενὰ τοῦ Παγγαίου ὄρους διερχόμενος ἐκβάλλει εἰς τὸν φερώνυμον κόλπον (Γ,γ,6).—*7)* Ὁ *Νέστος* (κοινῶς καὶ τουρκιστὶ «Καρὰ Σοῦ» ὡσαύτως), πηγάζων ἐκ τοῦ ὀροπεδίου Τζαδὶρ Τεπὲ καὶ ἐκβάλλων κατέναντι τῆς Θάσου. — *8)* Λίμνη *Μπουρουγκιὸλ* (ἀρχαία «Βιστωνίς»), ὀκτὼ μιλλίων μέγιστον μῆκος καὶ 5 μιλλίων μέγιστον πλάτος ἔχουσα, μέγιστον δὲ βάθος 2¼ ὀργ. Παρ' αὐτὴν πολλοὶ χείμαρροι μεταξὺ τῶν ὁποίων μεγαλύτεροι ὁ «Κιοπὲρ-Σοῦ» καὶ ὁ «Καραγὶ-Σοῦ».— *9)* *Ἕβρος* (κοιν. «Μαρίτσα»), πηγάζων ἀπὸ τῆς Ροδόπης, ἐνισχυόμενος ἀπὸ παραποτάμους, ὧν ἐπισημότεροι ὁ Ἄρδας καὶ ὁ Τούντζας, διαρρέων τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐκβάλλει, μετὰ ροῦν 200 περίπου μιλλίων καὶ ἀφοῦ στρέφων πρὸς Ν παραρρεύσῃ τὸ Διδυμότειχον, εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἐγγὺς καὶ ΒΔ τῆς Αἴνου, παρὰ τὴν ὁποίαν σχηματίζει λιμνοθάλασσαν, «Μπόρι» (Lake Bori) καλουμένην. Πρὸ τῶν ἐκβολῶν του, ἀποτελουσῶν τὸ σύνορον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς σημερινῆς Τουρκίας, ὑπάρχει νησίς, ἥτις ἀφορμὴ διαμφισβητήσεων πρὸς τὴν ὅμορον ἐπικράτειαν γενομένη, κατεκυρώθη ἐν τέλει εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

ε) Λιμένες, ἐπίνεια, ἀγκυροβόλια καὶ χωρία παράκτια.— Τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Θετταλομαγνησίας μὴ παρεχούσης ἀγκυροβόλια — δι' ὃ καὶ «ἄξενον» ἀπεκάλουν αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι,— θέλομεν ἀναφέρει μόνον τὰ ἐπίνεια τῶν πλουσίων καὶ γραφικῶν αὐτῆς χωρίων, ἅτινά εἰσι τὰ ἀκόλουθα:

1) *Πλατανιά,* ἐπίνειον τοῦ χωρίου Προμύρι, κατέναντι τῆς ὑφάλου Εὐρύαλος (Euryalos bank).— *2)* Ἀγκάλη *Νταμούχαρι* εἰς 15 μίλλια ΒΔ τῆς Σηπιάδος, ἐπίνειον θερινὸν τῶν χωρίων Τσαγκαράδα (1309 κάτ.) καὶ Μούρεσι (902 κάτ.)· ἐν αὐτῇ Βυ-

Digitized by Google

ζαντινὰ ἐρείπια, «Καραβοστασιά» ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καλούμενα. — *3)* Βορείως δὲ τοῦ Νταμούχαρι περὶ τὸ ἓν μίλλιον, συνοικισμός, *Ἅγιος Ἰωάννης* καλούμενος, ὅστις ὑπὸ εὐνοϊκὰς καιρικὰς συνθήκας χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπίνειον τῶν μαγευτικῶν χωρίων Κισσὸς (1079 κάτ.), Ἀνήλιο (577 κάτ.) καὶ Μακρορράχη (612 κατ.). —*4) Χορευτό*, 3 μίλλια Ν. τοῦ ἀκρωτηρίου Πορί, τὸ ὀνειρώδους γραφικότητος ἐπίνειον τῆς Ζαγορᾶς, θερινὸν ὅμως τοιοῦτον μόνον, διότι μὲ τὰς ἀπὸ τοῦ πελάγους χειμερινὰς κακοκαιρίας ἡ θάλασσα ἐκσπᾶ μέχρι τῶν οἰκίσκων του, ὄπισθεν τῶν ὁποίων, ὡς ὑπὸ κυματοθραύστην, ἀνελκύουσι πρὸς προφύλαξιν τὰς λέμβους (βλ. λ. Ζαγορά).—*5) Πορί*, παρὰ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον, (Γβ1). ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (697 κατ.). Ὀλίγον βορειότερον αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ χειμάρρου Πόρου διαχωριζομένη, ἔκειτο ἡ ἀνθοῦσα παράλιος πόλις *Μιτζέλα*, ἧς οἱ κάτοικοι ἦσαν ναυτικοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἡ ὁποία κατεστράφη ἐκ θεμελίων τῷ 1821, τῶν διασωθέντων κατοίκων της προσφυγόντων εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα (πρβλ. Β δ 32). Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1921 οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς ταύτης *Μιτζέλας* ἀνήρχοντο εἰς 6! — *6) Ἁγιόκαμπος* ἢ *Ἀθάνατον* (ἀρχ. «Μελίβοια»), ἐγγὺς τοῦ ἀκρωτηρίου Δερματᾶς (Γβ2) ἀκτὴ τοῦ φερωνύμου, ὥραν δὲ τῆς θαλάσσης ἀπέχοντος χωρίου, εἰς ἣν ἀπετελειώθη ὁ στόλος τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τῆς κακοκαιρίας (βλ. Β β 23).—*7)* Ὁ παραπλέων ἅμα τῇ παραλλάξει τοῦ Δερματᾶ (Γβ1) βλέπει πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Ὄσσης γραφικὸν χωρίον, τὴν *Καρίτσαν* (1002 κατ.)· παρ' αὐτὴν καὶ ἐντὸς πυκνοῦ δάσους, τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, κτισθείσης τὸν Η' αἰῶνα καὶ πυρποληθείσης τὸν ΙΘ' (1873) ὑπὸ — καθ' ἃ λέγεται — αὐτοῦ τοῦ ἡγουμένου της, ἰδόντος κατ' ὄναρ, ὅτι ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της θὰ εὕρισκε θησαυρούς. Εἶχον ὅμως χρησιμοποιηθῆ καὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Μονῆς τὰ ὑλικὰ ἀρχαίου ναοῦ καταστραφέντος πρὸς τοῦτο, ἴσως τοῦ Πετραίου Ποσειδῶνος, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπεχώρισε διὰ τῶν Τεμπῶν τὴν Ὄσσαν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, ἀρκετὰ δὲ ἴχνη τοῦ ναοῦ εἶναι εἰσέτι καταφανέστατα. Ἐγγὺς τῆς Καρίτσης ἐπίσης ἐρειπωμένος πύργος, τοῦ «Βασιλῆ τὸ σεράϊ» καλούμενος, καὶ ἴχνη βαθμίδων ἐπὶ τῶν παρακειμένων βραχωδῶν κλιτύων λαξευμένων· κατὰ τὴν παράδοσιν, διὰ τούτων ἀνῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ὄσσαν, διὰ νὰ κατέλθη εἰς Θεσσαλίαν, μὴ δυνηθεὶς νὰ παραβιάσῃ, διὰ τὸ ἀπόρθητον αὐτῶν, τὰ Τέμπη.—*8)* Ἐπίνειον *Τσάγεζι** (ἄλλοτε ἐλέγετο καὶ «Φτέρη», ἀλλὰ καὶ «Τσάϊ-Ἀγζῆ»=ποταμοῦ στόμιον, καὶ ἁπλῶς «Τσάη»)· καθ' ἡμᾶς, ἓν τῶν γραφικωτέρων μερῶν τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος. Χρησιμεύει καὶ ὡς ἐπίνειον τῆς Καρίτσας πρὸς ἣν συνδέεται διὰ ἡμιονικῆς μέν, ἀλλὰ καλῶς συντηρουμένης ὁδοῦ, ἐνιαχοῦ ἐπεστρωμένης διὰ λίθων (καλντερίμ), διηκούσης διὰ μέσου δασῶν ἀγρίων φιλυρῶν, κελαρυζόντων ρυάκων καὶ ἀγρίων λοχμῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀρωματικώταται μικραὶ ἀγριοφράουλαι καὶ μεγάλα καὶ γευστικώτατα βατόμουρα. Τὸ ἐπίνειον ἀπετέλει ἄλλοτε τὸν δῆμον Εὐρυμενῶν, νῦν δὲ κοινότητα 477 κατοίκων. Φανὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλλίων δεικνύει τὸ ἀγκυροβόλιον. Ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικώτερον, ρέουν μεταλλικὰ σιδηρυανθρακοῦχα ὕδατα, ὀνομαζομένης ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τῆς θέσεως «Κόκκινα Νερά». Τὸ Τσάγεζι ἔχει ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τόπου πρὸς παραθερισμόν, κλῖμα δὲ ὑγιεινότατον, ἐνῷ, παραδόξως, 2 μίλλια βορειότερον, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, ἡ ἑλονοσία ὀργιάζει.—*9) Λεπτοκαρυά*, εἰς $1\frac{1}{2}$ περίπου μίλλιον βορείως τῆς ἄκρας Πλαταμῶνος (Γ, β, 3)· ἐπίνειον φερωνύμου χωρίου (1112 κατ.), εἰς 10 λεπτῶν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν κειμένου. Κατὰ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ 1897 ἐβομβαρδίσθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου αἱ ἐκεῖ μεγάλαι τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ Ἐτχὲμ Πασᾶ παρακαταθῆκαι ἐφοδίων, καὶ μετὰ τοῦτο ἐνεπρήσθησαν ὑπὸ τῶν ἀγημάτων (9)21 Ἀπριλίου 1897). Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πλοῖα τῆς περιπολίας ἀνήγγειλαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Στόλου ὅτι ἡ τεθεῖσα πυρκαϊὰ εἶχε σβεσθῆ καὶ ὅτι πλεῖστα ἐφόδια παρέμειναν ἄκαυστα, διετάχθη ὁ ἀτμομυοδρόμων «Ἀλφειός» (κυβερνήτης Παῦλος Κουντουριώτης, Πλωτάρχης) τὸ τορπιλλοβόλον «14» (κυβερνήτης Ἰω. Βρατσᾶνος) καὶ τὸ τορπιλλοβόλον «16» (κυβερνήτης Ἐμμαν. Ἀντωνιάδης ἀνθυποπλοίαρχος) νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, ἀφοῦ βεβαιωθῶσιν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀντίστασις σοβαρά. Καταπλεύσαντα ἐκεῖ τὰ πλοῖα ταῦτα (τὴν 11)23 Ἀπριλίου 1897, Μεγάλην Πέμπτην, 5 μ. μ.) οὐδὲν τὸ ὕποπτον παρετήρησαν, γέρων δὲ χριστιανός, ἐντόπιος, κυβερνήτης μικροῦ ἱστιοφόρου προσωρμισμένου ἐκεῖ ἀπὸ ἡμερῶν καὶ γνωστὸς εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα ἦσαν κατηυλισμένα ἐκεῖ πρὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ, ἐβεβαίωσε, κληθεὶς ἐπὶ τοῦ «Ἀλφειοῦ», ὅτι τὰ στρατεύματα ἀπεσύρθησαν καὶ οὐδεὶς Τοῦρκος στρατιώτης ἀπέμενε· δι' ὃ καὶ ὁ κυβερνήτης τοῦ Ἀλφειοῦ διέταξε τὴν ἀποβίβασιν ἀγήματος ἐκ 40 ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς σημαιοφόρους Σταῦρον Πανουργιᾶν καὶ Στέφ. Μαλικόπουλον καὶ τὸν κυβερνήτην τοῦ «16» ἀνθυποπλοίαρχον Ἐμμ. Ἀντωνιάδην. Μόλις ὅμως ὁ Ἀντωνιάδης ἀπεβιβάσθη καὶ ἡ «α' Λέμβος» τοῦ Ἀλφειοῦ εὑρίσκετο ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς, ἠκούσθη πῦρ ὁμαδὸν ἀπὸ 300 τυφεκίων, κρυπτομένων ὄπισθεν τῶν σάκκων ἀλεύρου στρατιωτῶν, καὶ ὁ μὲν Ἀντωνιάδης ἔπεσεν ἀμέσως εἰς τὴν ἀκτήν, ὁ εἷς τῶν ναυτῶν του Γ. Ἀνδροῦτσος καίτοι βαρέως τραυματισθεὶς διεσώθη κολυμβῶν ἀπὸ τὸ τορπιλ. «14», τρίτος δὲ ναύτης Α. Κουστογιαννόπουλος, κρυβεὶς ἐπ' ὀλίγον ὑπὸ τὸν ἐκεῖ προβλῆτα φορτώσεως, παρεφρόνησε καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἀκτὴν τρέχων πρὸς σωτηρίαν, ὅπου εὗρε τὸν θάνατον, δεχθεὶς ὁμαδὸν πῦρ. Ἐν τῇ λέμβῳ τοῦ Πηνειοῦ ἐτραυματίσθησαν τέσσαρες ναῦται, ἐξ ὧν ὁ Ἰωάννης Γκολέμης ὑπέκυψε μετὰ μίαν ὥραν καὶ ἐτάφη εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Τσάγεζι. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κυβερνήτης τοῦ Ἀλφειοῦ διέταξε τὸν δόντα τὰς ἀνακριβεῖς πληροφορίας γέροντα πλοίαρχον νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς λέμβου του εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ διαπραγματευθῇ τὴν παράδοσιν τῶν νεκρῶν. Μόλις ὅμως ἡ λέμβος του, τὴν ὁποίαν ἐκωπηλάτει ὁ ἴδιος, ἐπλησίασε τὴν ἀκτήν, ἐδέχθη καὶ οὗτος ὁμαδὸν πῦρ καὶ ἔπεσεν ἐντὸς τῆς λέμβου του, ἥτις ἐβυθίσθη. Δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ διαδοθὲν τότε, ὅτι οἱ νεκροὶ τῶν πρώτων καὶ μόνων θυμάτων τοῦ Ναυτικοῦ μας κατὰ τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον πόλεμον ἐβεβηλώθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἀπ' ἐναντίας παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐνεδρεύσαντος τάγματος εἰς τοὺς προὔχοντας τῆς Λεπτοκαρυᾶς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐκήδευσαν.—*10) Ἅγιοι Θεόδωροι* ἢ καὶ *Σκάλα Λιτόχωρου*, ἐπίνειον τῆς ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κρασπέδων τοῦ Ὀλύμπου κωμοπόλεως Λιτόχωρον (4.200 κατ.), εἰς 13 μίλλια ἀπὸ τῆς ἄκρας Πλαταμῶνος (Γ β 3).—*11) Σκάλα Κατερίνας*, ἐπίνειον τῆς φερωνύμου κωμοπόλεως (κάτ. 6540), ἕδρας τῆς φερωνύμου ὑποδιοικήσεως, κειμένης δὲ ἐπὶ εὐφόρου πεδιάδος εἰς δύο ὥρας ἀπὸ τῶν ΒΑ τοῦ Ὀλύμπου κρασπέδων.—*12) Σκάλα Ἐλευθεροχωρίου*, εἰς 7 μιλλ. ΒΔ τῆς γλώσσης Ἀθερίδα (Γ β 4), ἴσως ἡ Ἀρχαία «Πύδνα», (Θουκ. Α. 61, 137), τὴν ὁποίαν Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ὠχύρωσεν, ἐκαλλώπισε καὶ ἐπεξέτεινε καὶ παρὰ τὴν ὁποίαν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος (Πλουτάρχου, Αἰμιλ. Παῦλ. ιστ') ἐνίκησε τὸν Περσέα, ἐπιτυχὼν οὕτω τῆς ὅλης Μακεδονίας τὴν καθυποταγήν. Τὸ χωρίον Ἐλευθεροχῶρι λέγεται ὅτι εἶναι τὸ ἀρχαῖον «Κίτρος», ἐξ οὗ πολλοί, κατὰ προϊοῦσαν περὶ τὴν ἀναζήτησιν ἐτυμολογιῶν τόλμην, ἐτυμολογοῦν τὴν προέλευσιν τῆς τοπωνυμίας Κατερίνα. Παρὰ τὸ ἐπίνειον λιμνοθάλασσα «Τοῦζλα» καὶ ἁλυκαί.—*13)* Ἡ ἀπὸ Σκάλας Ἐλευθεροχῶρι καὶ πρὸς βορρᾶν ἀκτὴ τοῦ Θερμαϊκοῦ, λόγῳ τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν (Γ, δ, 2-5), δὲν παρουσιάζει ἄξια μνείας χωρία παράκτια μέχρι Θεσσαλονίκης (βλ. λέξιν). Ἀβαθῆ ὅμως καὶ ὕφαλοι ἐν τῷ κυρίως κόλπῳ τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι: *α)* Ἀβαθῆ *Βαρδὰρ** πρὸς τὴν ΒΔ ἀκτήν, ἐπισημαινόμενα διὰ φωτοβόλου σημαντῆρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων· *β)* ἀβαθῆ *Ναζίκι** ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ προσεπιχωννύμενα καὶ ἐπισημαινόμενα δι' ὁμοίου σημαντῆρος, λευκῶν ἐκλάμψεων ὅμως· *γ)* ὕφαλοι *Βεσπασιανοῦ* παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ στομίου τοῦ κόλπου καὶ εἰς $^{3}/_{4}$ μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Καραμπουρνοῦ, ἐπισημαινόμενον δι' ὁμοίου σημαντῆρος, πρασίνων ὅμως ἐκλάμψεων.— *14) Ἐπανωμή*, εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἕδρα ὁμωνύμου κοινότητος.—*15) Στὰ Διοντάρια* ἢ *«Γκαρκὶ Λιμάν»*, $15\frac{1}{2}$ μιλ. νοτιανατ. ἀπὸ τῆς ἄκρας Ἐπανωμὴ (Γ β 8), ἀγκυροβόλιον προσκαίρου καταφυγῆς μὲ Β ἀνέμους.—*16) Κασσάνδρα*, ἄριστον κατὰ βορείων ἀνέμων ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς, 1 - 2 μίλλια ἀνατολικῶς τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (Γ β 9) καὶ ὑπὸ τὴν νοτίαν ἀκτὴν τῆς χερσονήσου Παλλήνης. Πρὸς βορρᾶν τοῦ ἀγκυροβολίου ἀνεγνωρίσαμεν (τῷ 1902) ἴχνη ἀρχαῖα καὶ πιθανῶς τῆς πόλεως Μένδη (Στραβ. Didot 279,5). Ἐγγὺς καὶ χωρίον Καλάνδρα 699 κατοίκ.— *17) Πορταριὰ* ἢ *Πόρταις*, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Κασσανδρείας, ἣν ἤγειρεν ὁ Κάσσανδρος καὶ ἥτις κατεστράφη ὑπὸ τῶν Οὔνων τὸν στ' αἰῶνα ἀνοικοδομηθεῖσα ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ. Εἶχε δὲ καὶ ἡ Κασσάνδρεια κτισθῆ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ποτιδαίας τῆς ὑπὸ Φιλίππου Β' τοῦ Μακεδόνος καταστραφείσης (Δημοσθ. Φιλιππ. Β'). Οἱ κάτοικοί της καὶ οἱ αὐτόσε προσφυγόντες κατεστράφησαν τῷ 1821 ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐκδηλωθεισῶν ἀγριοτάτων ὠμοτήτων ἰδίως παρὰ τὸν Ἅγιον Μάμαν (ἀρχ. «Ὄλυνθος»). Ἡ Πορταριὰ κεῖται ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Παλλήνης καὶ παρ' αὐτὴν φαίνονται ἴχνη τάφρου, ἥτις εἶχε διορυχθῆ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τειχῶν, κατὰ πλάτος αὐτοῦ διακρινομένων. Πληθ. 495 κάτ.—*18) Γερακινὴ* (298 κατ.), ἐπίνειον τοῦ Πολυγύρου (κατ. 2695) τοῦ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἀπολλωνίας τῆς Χαλκιδικῆς (Στράβ. Didot 377.36), εἰς τὸν Β. μυχὸν τοῦ Τορωναίου κόλπου (Γ γ 3).— *19) Ζαργανὶ* ἢ *Παλαιμάνα*, ἐπίνειον τοῦ χωρίου Ὀρμύλια (ἀρχ. «Σερμύλη;» κατ. 1517) ἀπέχοντος 2 ὥρας ἡμιονικῶς ἀπὸ τῆς ἀκτῆς.—*20) Πόρτο-Κουφό**, ἄριστος φυσικὸς λιμὴν δυνάμενος νὰ περιλάβῃ ἱκανὰ πλοῖα, ἐπὶ τῆς Ν Δ ἄκρος τῆς χερσονήσου τῆς Σιθωνίας καὶ 3 μίλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Δρέπανο (Γ β 12), ὁ ἀρχαῖος «Κωφὸς λιμὴν» (Στρρβ. Didot 279,25). Σωτήριον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ τὴν ἐπιφορὰν τῶν «Ἑλλησποντίων» ἀνέμων (ΜΒ—ΜΑ) ἰδίως, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλους τοὺς ἀνέμους, δι' ὃ καὶ ἐφωτίσθη ὁ ἐξωτερικὸς αὐτοῦ εἴσπλους διὰ δύο φάρων αὐτομάτων, τοῦ μὲν πρασίνων ἐκλάμψεων ἐπὶ τῆς δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἄκρας «Παγώνα», τοῦ δὲ ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων ἐπὶ τῆς ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλεύσαντι ἄκρας «Σπηλιά».—*21) Πόρτο-Συκιὰ** ἐν τῷ Σιγγιτικῷ (Γ γ 4) κόλπῳ καὶ ἐπὶ τῆς Ν Α ἀκτῆς τῆς Σιθωνίας, ἐπίνειον τοῦ φερωνύμου χωρίου (τῆς ἀρχαίας «Σίγγου»· «ὁ Σιγγιτικὸς κόλπος ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ πόλεως ἀρχαίας κατεσκαμμένης Σίγγου τοὔνομα» Στράβ. Didot 279, 19), ἔχοντος πληθυσμὸν 1652 κατ. καὶ ὥραν τῆς ἀκτῆς ἀπέχοντος. Ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ ἐπινείου Ἄδολο ἐτοποθετήθη ἤδη φάρος αὐτόματος ἐρυθροῦ μαρμαίροντος φωτὸς 6 μιλλίων. Κάλλιστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς δι' ὅλους τοὺς ἀνέμους πλὴν τῶν ἀπὸ Μέσου ἕως Εὐραπηλιώτου («Γρέγου» ἕως «Σοροκολεβάντε»).—*22)* Ἀγκυροβόλιον *Πόρτο-Δημήτρη* ἢ *Βουρβουροῦ*, ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς χερσονήσου Σιθωνίας καὶ ἐν τῷ Σιγγιτικῷ κόλπῳ, σχηματιζόμενον δὲ ὑπὸ κολπώσεως τῆς ἀκτῆς καὶ τῆς νήσου Δημήτρης, ἥτις στεγάζει τῆς κολπώσεως τὸ ἄνοιγμα. — *23)* Ἀγκυροβόλιον *Πρόβλακας* εἰς τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ Σιγγιτικοῦ κόλπου, σχηματιζόμενον ἀφ' ἑνὸς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου Ἀμμουλιανῆς ἢ Μουλάρας (ἀρχ. «Διαπόρος») ἐχούσης μῆκος 3 μιλλίων καὶ πλάτος μέγιστον $1\frac{3}{4}$, διηκούσης εἰς μῆκος ἀπὸ Σ=ΒΔ πρὸς Ε=ΝΑ, ἀνηκούσης δὲ εἰς τὴν Ἀθωνίτιδα μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνδέοντος τὴν χερσόνησον «Ἀκτὴν» (Ἁγ. Ὄρους Γ α 4) πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ διαχωρίζοντος τὸν κόλπον τῆς Ἱερισσοῦ ἀπὸ τὸν Σιγγιτικὸν κόλπον. Τοῦτον δὲ τὸν ἰσθμόν, ἔχοντα πλάτος $2\frac{1}{2}$ χιλιομέτρων, ἔδαφος δὲ ψαμμῶδες καὶ χθαμαλόν, ὁ Ξέρξης ἀπεπειράθη νὰ διατάμῃ ὅπως σχηματίσῃ διώρυγα πρὸς διάπλουν τοῦ στόλου του. Διότι πρόσφατοι τῷ ἦσαν αἱ ἀναμνήσεις τῆς τρομερᾶς καταστροφῆς ἣν ὑπέστη λόγῳ μεγάλης θαλασσοταραχῆς ἔξωθεν τοῦ ἀκρωτηρίου Νυμφαίου (Γ β 15), τὸ ὁποῖον ὁ στόλος του ἀπεπειράθη, παρὰ τὴν τρικυμίαν, νὰ παρακάμψῃ. Τοῦ ὄντως δὲ μεγαλεπηβόλου τούτου τοῦ Ξέρξου σχεδίου ζωηρὰ διατηρεῖται ἕως σήμερον ἡ ἀνάμνησις, καὶ ἀπὸ τὰ ἴχνη τοῦ ἔργου τὰ ὁποῖα σαφῶς διακρίνονται κατὰ χώραν, μεταξὺ τῶν ἐκεῖ μετοχίων τῶν μονῶν Χιλανδαρίου καὶ Λαύρας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν τοπωνυμίαν «Πρόβλακας», ἐκ παραφθορᾶς τοῦ «Πρὸ αὔλακος» προελθοῦσαν. Τὸ δὲ ἀγκυροβόλιον τοῦτο παρουσιάζει καὶ ἐλεύθερον εἴσπλουν ἀπὸ βορρᾶ, ἐνῷ ἀπὸ νότου κλείεται οἱονεὶ ὑπὸ σκοπέλων χοιράδων καὶ ἀβαθοῦς ὑφάλου ἰσθμοῦ, ὅστις συνήνωνέ ποτε τὴν νῆσον Διάπορον (τὴν νῦν Ἀμμουλιανὴν) πρὸς τὴν κατέναντί της ξηράν.—*24) Δάφνη**, τὸ ἐπίνειον τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὅλου, δύναταί τις εἰπεῖν, εἰδικῶς ὅμως τῶν Καρυῶν (τοῦ «Πρωτάτου», βλ. Ἄθως) διότι εἰς αὐτὸ προσεγγίζουσι τὰ ἀτμόπλοια τῆς ἀκτοπλοΐας, πρὸς ἀποβίβασιν ἐπιβατῶν καὶ ἐμπορευμάτων, διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς ὁποίας ἔχουσιν ἀγκυροβοληθῆ ἐν αὐτῷ τρία ναύδετα καὶ τοποθετηθῆ φανὸς σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 6 μιλλίων.—*25)* Ἀγκυροβόλιον *Ἰβήρων*, διὰ μικρὰ πλοῖα καὶ μόνον διὰ τοὺς ἀπὸ Σ Β (Β. ΒΔ), τοὺς Ζ (Δ) καὶ τοὺς ἀπὸ Ν ἀνέμους, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς ἀνατολικούς· φερώνυμον τῆς μεγάλης ἱερᾶς μονῆς, ἣν τοῦτο ἐξυπηρετεῖ. — *26)* Ἀγκυροβόλιον *Βατοπεδίου* διὰ μικρὰ πλοῖα, ἀκατάλληλον ὅμως δι' ἀνέμους ἀπὸ Σ Β, Β, Α καὶ ΕΑ (ἀπὸ Β. ΒΔ ἕως Α. ΝΑ καὶ ἐξ ἀνατολῶν)· φερώνυμον τῇ μεγάλῃ ἱερᾷ μονῇ, ἣν ἐξυπηρετεῖ.— *26)* Λιμὴν *Πλατύ*, εἰς 2 μίλλια ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράπης, εἰς ὃ ἀπολήγει ἡ χερσόνησος, ἡ ἀπὸ τῆς χερσονήσου «Ἀκτὴ» ἀποφυομένη καὶ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τῆς Ἱερισσοῦ προέχουσα.—*27) Ἱερισσός*, παράκτιος, γραφικωτάτη δὲ κωμόπολις, βορείως τοῦ ἀνατολικοῦ στομίου τῆς διώρυγος τοῦ Ξέρξου. Εἶναι τὸ ἐγγύτερον τῆς Χερσονήσου «Ἀκτὴ» πόλισμα, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι γυναῖκες καὶ δὴ ὡραιοτάτου τύπου, (πληθυσμός: 1958=ἀρρ. 925 καὶ 1033 θηλ.), καθ' ὅσον, ὡς γνωστόν, οἱ κανονισμοὶ τῶν ἱερῶν τοῦ Ἄθωνος μονῶν δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ ἀποβιβασθῇ γυνὴ καθ' ἅπαν τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐγγὺς τῆς Ἱερισσοῦ μετόχια τῶν ἱερῶν μονῶν (βορείων καὶ αὐτὰ τῆς διώρυγος τοῦ Ξέρξου) Βατοπεδίου, Ζωγράφου, Κουτλουμουσίου, Παύλου (Ἁγίασμα). Εἶναι δὲ ἡ Ἱερισσὸς ἡ ἀρχαία Ἄκανθος, Ἀνδρίων κτίσμα (Θουκ. Δ, 84—Στράβ. Didot 279.22), ὑποκύψασα εἰς τοὺς Πέρσας (490—480 π.Χ.) χρησιμοποιήσαντας τοὺς κατοίκους της εἰς τὴν ἐκσκαφὴν τῆς διώρυγος καὶ ἐξαναγκάσαντας αὐτοὺς νὰ ταχθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, κατόπιν παραδοθεῖσα εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, εἶτα ἡμιυποτελὴς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, βραδύτερον κατακτηθεῖσα ὑπὸ Φιλίππου, ἔπειτα καταστραφεῖσα (τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ.) ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ πάλιν ἀνεγερθεῖσα τὸν Μεσαίωνα, διὰ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἔκτοτε δὲν ἠνοχλήθη πλέον, ἀντιθέτως δὲ οἱ κάτοικοί της διῆγον ἐν μεγίστῃ ἁρμονίᾳ πρὸς τοὺς Τούρκους,

Digitized by Google

οἵτινες ὠνόμαζον τὴν κωμόπολιν «Ἐρσέ». Δεσπόζει τῆς πόλεως φρούριον μεσαιωνικόν, κτισθὲν δι' ἑλληνικῶν ἐρειπίων, ἐφ' ὧν εἴδομεν (1901) πλείστας ἐπιγραφὰς ἑλληνικάς, αἵτινες δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ἔχουσι μελετηθῆ.—*28) Στρατῶνι** (ἀρχ. «Στρατονίκη»), ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς καὶ ἐπίνειον τοῦ Ἰσβόρου καὶ τόπος φορτώσεως μεταλλευμάτων σιδηροπυρίτου καὶ μαγγανιούχου σιδήρου, τὰ ὁποῖα ἐξορύσσονται παρὰ τὸν Ἴσβορον, 10 χιλμ. ἔσω τῆς ἀκτῆς εὑρισκόμενον. Πληθυσμὸς 331 κάτοικοι, οἰκογένειαι μεταλλευτῶν. Φάρος αὐτόματος Ἄγκα λευκῶν ἀναλαμπῶν 9 μιλλίων, καὶ σοβαρώταται ἐγκαταστάσεις πρὸς εὐχερῆ φόρτωσιν τῶν μεταλλευμάτων.—*29) Ὅρμος Λιμπιάδα* ἢ *Λιμψάσδα*, πρόσκαιρον, διὰ μικρὰ πλοῖα καὶ κατὰ Ν καὶ ΝΔ ἀνέμων, ἀγκυροβόλιον, ἔχον πρὸ αὐτοῦ νησῖδα Καύκανα (ἀρχ. «Κάπρος»), εἰς ἀπόστασιν δὲ 7 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Δεύτερο (Γ, β, 18). Ὀλίγαι κάλύβαι ἀποτελοῦν σήμερον τὸν συνοικισμόν, ὅστις ἐκτίσθη ἄνωθεν τῶν ἀρχαίων Σταγείρων ἢ Σταγείρας, πατρίδος τοῦ Ἀριστοτέλους «...πρώτη μετὰ τὸν Ἀκανθίων λιμένα, Στάγειρα, ἔρημος, καὶ αὐτὴ τῶν Χαλκιδικῶν, Ἀριστοτέλους πατρίς, καὶ λιμὴν αὐτῆς Κάπρος, καὶ νησίον ὁμώνυμον τούτῳ (Στραβ. Didot. 280, 38).—*30) Ὅρμος Σταυρός*, βορείως φερωνύμου ἄκρας, εἰς τὴν ΝΔ ἀκτὴν τοῦ μυχοῦ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου προεχούσης· ἀγκυροβόλιον κατὰ τῶν Νοτίων καὶ Δυτικῶν ἀνέμων, μετὰ χωρίου 397 κατοίκων, ὑπαγόμενον εἰς τὴν κοινότητα Βρασνᾶ (Vrasta κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην 1086). — *31) Τζάγεζι Στρυμόνος*, ἀγκυροβόλιον δυτικῶς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος, κατάλληλον διὰ καταφυγὴν πλοίων ὑπὸ ΒΔ, Β καὶ ΒΑ ἀνέμους.—*32)* Λιμὴν *Ἐλευθεραὶ* 8 μίλλια δυτικῶς τῆς Καβάλλας. Ἀνοικτὸς πρὸς Ἀνατολάς, εἶναι ἐν τούτοις φυσικὸς λιμὴν δυνάμενος νὰ προφυλάξῃ πλοῖον ἀπὸ οἱασδήποτε διευθύνσεως κακοκαιρίαν, ἀρκεῖ κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ «ἀποσαλεύῃ» τοῦτο (βλ. ἀγκυροβόλιον). Πληθυσμὸς 737.— *33)* Λιμὴν *Καβάλλας* * (βλ. λ.). Ἐπὶ τῆς ἄκρας Καρὰ Ὀρμὰν αὐτόματος φάρος ἐκλάμψεων λευκῶν 9 μιλ., προσκαίρως τοποθετηθεὶς μέχρις ἐγκαταστάσεως τοῦ ὁριστικοῦ φάρου συστήματος Νταλὲν (βλ. λ.) ὅστις θὰ ἐκπέμπῃ σταθερὸν λευκὸν ἐναλλάσσον πρὸς ζεῦγος ἐκλάμψεων λευκῶν 24 μιλλίων.— *34)* Ἀγκυροβόλιον *Κεραμωτὴ* (Kalamuti κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1679) ἀνατολικῶς τῆς ἄκρας «Κοὺμ Μπουρνοῦ» ἢ «Κοὰν» (Γ β 20). Ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς καθ' ὅλων τῶν ἀνέμων πλὴν τῶν ἀπὸ Λιβονότου («Ὀστριογάρμπη»). — *35) Πόρτο - Λαγὼ* *, μεγίστου μέλλοντος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐπίνειον, κόλπος μᾶλλον παρὰ λιμήν. Δύναται διὰ λιμενικῶν ἔργων νὰ γίνῃ πρώτης τάξεως κέντρον ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς τῶν περιοχῶν τῆς Κομοτινῆς καὶ τῆς Ξάνθης καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ὅλων τῶν πόλεων τοῦ νομοῦ Ροδόπης, παρ' ὅλην τὴν ὑπάρχουσαν ἴσως παρά τισιν ἀπαισιόδοξον πρόβλεψιν, ὅτι ἡ ὕπαρξις τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης - Ἀλεξανδρουπόλεως θὰ ἀπετέλει πρόσκομμα εἰς τὴν ἀπὸ ἐμπορικῆς ἀπόψεως ἀναβίωσιν τοῦ λιμένος τούτου· διότι, ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας, ἤκμαζεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸ διὰ τοῦ λιμένος τούτου ἐμπόριον, καὶ ἦτο οὗτος ἐφωδιασμένος καὶ διὰ λεωφόρων καὶ διὰ τελωνειακῶν ἀποθηκῶν καὶ διὰ φάρου καὶ διὰ φωτοβόλων σημαντήρων. Ὁ εὐρωπαϊκὸς ὅμως πόλεμος ἐγένετο αἰτία τῆς καταστροφῆς πάντων τούτων, ὁ δὲ κατόπιν διαρρεύσας ἀπράκτως χρόνος ἀπετελείωσε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς. Θὰ ἀπετέλει, πράγματι, δυστύχημα ἐθνικόν, ἡ παράτασις τῆς ἀναβολῆς διὰ τὴν λῆψιν μέτρων πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ λιμένος τούτου, τὸν ὁποῖον τόσον γενναιοδώρως παρέσχεν ἡ Φύσις, διότι μεγάλως θὰ ἀνεχαιτίζετο ἡ πλουτοπαραγωγικὴ ἀπόδοσις ἀπὸ τῶν προϊόντων τῆς εὐφόρου αὐτῆς χώρας. Ὁ προσωρινῶς τοποθετούμενος ἐκεῖ φάρος Ἄγκα ἔχει ἀναλαμπὰς λευκὰς 9 μιλ. Ἡ ἔσω τοῦ κόλπου Βιστωνὶς λίμνη ἔχει σπουδαιότατα ἰχθυοτροφεῖα.- *36) Ἀλεξανδρούπολις*, ἥτις ἐκαλεῖτο μέχρις ἐσχάτων Δεδέ - Ἀγὰτς (τοῦ τελευταίου ὀνόματος περιορισθέντος εἰς τὸ ἀκρωτήριον)· κωμόπολις εἰς 9 μίλλια ΒΔ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου (πληθ. 6971), σχηματισθεῖσα ἀφ' ἧς ἐτέθη εἰς λειτουργίαν ἡ σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία μεταξὺ Δεδεαγὰτς καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἧς ἦτο καὶ τὸ ἐπίνειον. Ἡ ἀφετηρίαν τὸ Δεδεαγὰτς ἔχουσα σιδηροδρομικὴ γραμμὴ διέρχεται διὰ Φερετζίκ, Βεντικλῆ, Σουφλίου, Διδυμοτείχου, Λουλέ - Μπουργάς, ὅπου ἑνοῦται πρὸς τὴν γραμμὴν Ἀδριανουπόλεως - Κων)πόλεως. Παρὰ τὸ ἀναπεπταμένον τοῦ ἀγκυροβολίου εἰς τοὺς νοτίους ἀνέμους καὶ τὸ πάντῃ ἀλίμενον τοῦ αἰγιαλοῦ, εἶχεν ἄλλοτε σημαντικωτάτην ἐμπορικὴν κίνησιν. δίδουσαν ζωὴν μεγίστην εἰς τὴν τότε ἐν πλήρει ἀνθήσει ἱστιοφόρον ναυτιλίαν, ἰδίως λόγῳ ἐφοδιασμοῦ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν σιτηρῶν τὰ ὁποῖα ἐκεῖθεν ἐξήγοντο.— *37) Αἶνος*, ἥτις ἀρχαιότατα, ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ της Πόλτυος «Πολτυοβρία ποτὲ ὠνομάζετο» (Στραβ. 265, 23) δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἤδη ὡς τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸ ἐπίνειον. Ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ὄχθης τῆς λιμνοθαλάσσης Μπορου, ἐγγύτατα τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου, ἐξάγει διατηρημένους διὰ καπνισμοῦ ἰχθῦς, τὰ γνωστὰ «Νήτικα». (Δι' ἱστορικὰς ὡς πρὸς τὴν πόλιν ταύτην εἰδήσεις βλ. λ. Αἶνος). Ἡ ἐπικοινωνία τῆς πόλεως πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν εἶναι ἐφικτὴ διὰ τοῦ Ἕβρου, μέσῳ μικροῦ μὲν βυθίσματος λέμβων ἀπὸ Ἰουνίου μέχρις Ὀκτωβρίου καὶ διὰ μεγάλων καϊκίων ἀπὸ Ὀκτωβρίου ἕως Ἰουνίου. — *38) Πόρτο-Μπακλὰρ* (ἀρχ. «Καρδία») ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως (ἀρχ. «Χερρόνησος») ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Σάρου ἢ τοῦ Ξηροῦ. Παρ' ἀρχαίοις ἤκμαζε, τοῦ Στράβωνος βεβαιοῦντος ὅτι (283, 29 ἐκδ. Didot) «... τῷ Μέλανι κόλπῳ Καρδία κεῖται, μεγίστη τῶν ἐν τῇ Χερρονήσῳ πόλεων Μιλησίων καὶ Κλαζομενίων κτίσμα, ὕστερον δὲ Ἀθηναίων». Καλὸν ἀγκυροβόλιον ἀλλὰ δυσχεροῦς εἴσπλου διὰ τὰς παρ' αὐτὸ «χοιράδας» καὶ «ἕρκη». Τρία μίλλια ΝΔ αὐτοῦ ὁ ὅρμος *Γιενηκλῆ Λιμάν*, εἰς τὸ στενώτατον μέρος τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Χερρονήσου. Ἐκεῖθεν οἱ Ἀγγλογάλλοι τῷ 1853 ἀπεπειράθησαν τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Καλλιπόλεως, κατὰ δὲ τὸν Μέγαν Πόλεμον τόσον αὐτὸς ὁ ὅρμος, ὅσον καὶ οἱ εὐθὺς κατόπιν ἀναφερόμενοι, ὑπῆρξαν βάσεις ἐπιχειρήσεων τῶν Συμμάχων κατὰ τῶν Τούρκων.—*39) Ἄραπος Μερμεντιὰ* (Arabos Mermedia, ἀλλὰ καὶ «Ἐδζελμάρ»), ἀγκυροβόλιον προσκαίρου ὁρμίσεως, εἰς 6 μίλλια περίπου ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Σουβλὰ (Γ β 21)· εἶναι αἱ ἀρχαῖαι «Λίμναι»: «Μιλήσιοι συνῴκισαν καὶ περὶ Ἑλλήσποντον, ἐν μὲν τῇ Χερρονήσῳ Λίμνας ...» (Στράβ. Didot 542, 37).—*40) Ὅρμος Χαναφάρτ* (Hanafart bay) ἢ Σουβλά. Ὡραῖον ἀγκυροβόλιον δυνάμενον νὰ περιλάβῃ στόλον ὁλόκληρον, οὐχὶ ὅμως διὰ χειμερινὰς κακοκαιρίας ἢ ἐν γένει δι' ἀνέμους τοῦ δυτικοῦ ἡμικυκλίου. Πιθανῶς ἡ τῶν ἀρχαίων Ἀλωπεκόννησος (Στράβ. Didot 283,15). *41)* Ἀγκυροβόλιον *Καμπὰ-τεπέ*, εἰς τὸ μέσον τῆς κολπώσεως τῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σουβλὰ καὶ Ἕλλης ἀνοιγομένης, καλὸν δὲ θερινὸν ἀγκυροβόλιον διὰ ΒΑ, Α, καὶ Ν.ΝΑ ἀνέμους· ἴσως ἡ Δράβος (Στράβ. Didot 283,29) τῶν ἀρχαίων.—*42)* Ἀγκυροβόλιον *Τεκὲς* ὑπὸ τὴν ΝΔ ἀκτήν, τὴν ἐσχατιάν, τῆς Χερρονήσου, ἥτις ἀκτὴ ἐκαλεῖτο Μαστουσία, φερωνύμως τῷ ἀκρωτηρίῳ (νῦν Τεκές).

Δ΄. ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ. *α) Ἀκτογραφία.*— Ὁ *Ἑλλήσποντος*, θαλάσσιος πράγματι ποταμός, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα τῆς Προποντίδος συνεχῶς ἐκρέουν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὁ κοινῶς λεγόμενος *Δαρδανέλλια*, εἶναι ἡ στενὴ ἔκτασις θαλάσσης ἡ διαχωρίζουσα τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν ἀπὸ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ εἰδικώτερον, τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως (ἀρχ. «Χερρόνησος» ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς ἀκτῆς τῆς Τρωάδος. Καὶ τὸ μὲν μῆκός του, ἀπὸ τῆς ἐγγύτατα καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἕλλης (Γ β 25) ἄκρας «Σεντοὺλ Μπάχρ» μέχρι τοῦ φάρου τῆς Καλλιπόλεως, ἀνέρχεται εἰς 33 μίλλια, τὸ δὲ πλάτος του, μὴ ὑπερβαῖνον τὰ 4 μίλλια (μεταξὺ τῆς πρὸ τοῦ Ἀσιατικοῦ χωρίου Ἀρὲν-Κιοΐ ἢ Γκελμὲζ καὶ τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς κατέναντι ἄκρας Ντομοὺζ-Ντερεσσί), ἐλαττοῦται εἰς 1200 μόλις μέτρα, μεταξὺ τῆς, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἄκρας «Ναμαζιὲ-Καλλεσσί» («ἐν τῇ Χερρονήσῳ τὸ Κυνὸς Σῆμά ἐστιν, ὅ φασιν Ἑκάβης εἶναι τάφον». Στράβ. Didot 509,21) καὶ τῆς, ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἄκρας «Τσανὰκ Καλλεσσί», ἣν πρὸς νότον παραρρέει τὸ ποτάμιον Ρόδιος (ἀρχ. «Δαρδανὶς ἄκρα»: «ἥ τε Δαρδανὶς ἄκρα.... καὶ ἡ πόλις ἡ Δάρδανος.... μεταξύ τε ὁ Ρόδιος ἐκπίπτει ποταμὸς» (Στράβ. Didot αὐτόθι). Τὸ βάθος του, ἐξαιρέσει τοῦ τῶν παρακτίων ἀβαθῶν, ποικίλει μεταξὺ 25 καὶ 50 ὀργυιῶν.

Ἡ ἄποψις τῶν δύο ἀκτῶν παρουσιάζεται εἰς τὸν θεώμενον ὑπὸ δύο ἀντιθέτους ἐντυπώσεις. Καὶ ἡ μὲν Μικρασιατικὴ ἀκτὴ εἶναι, γενικῶς σχεδόν, χθαμαλὴ πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἁπλοῦται, μὲ προϊοῦσαν ἀνωφέρειαν, ἀμφιθεατρικῶς πρὸς τοῦ ὄρους Ἴδη τὰ κράσπεδα· ὑπὸ πλείστων δὲ χειμάρρων καὶ ρυάκων διαρρεομένη, εἶναι εὔφορος, καλῶς καλλιεργημένη καὶ ἐμφανίζεται καταπράσινος, μὲ πλεῖστα χωρία διάσπαρτα ἐν αὐτῇ, παρουσιάζοντα σύνολον γραφικώτατον· κολπίζουσαν, σχηματίζει ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν ἀγκυροβόλια, καὶ κατὰ τῶν ἀνέμων καὶ κατὰ τοῦ ρεύματος τοῦ Ἑλλησπόντου, εὐκόλου δὲ εἴσπλου, παρὰ τὰ ἀβαθῆ καὶ τὰς χοιράδας, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εὐάριθμα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς ταύτης. Ἀντιθέτως, ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ καὶ ὑψηλὴ ἐμφανίζεται καὶ εἰς ἀπορρῶγας ἀπολήγει, τῶν ὁποίων τὸ χρῶμα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ χρῶμα τῶν ἐσωτερικῶς αὐτῶν ἐκτάσεων σπειρομένων διὰ δημητριακῶν καρπῶν, παρουσιάζει τὴν ἀκτὴν κιτρινόχρουν, οἱονεὶ ἄγονον καὶ ἐμποιοῦσαν μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν.

Τὰ πρῶτα σημεῖα ἀναγνωρίσεως, τὰ ὁποῖα προσπίπτουσιν εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον κατευθυνόμενον, εἶναι τὸ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν γνωστὸν Σίγειον ἀκρωτήριον (νῦν «Γιεννὶ Σέχρι»: «τοῦ μὲν οὖν Ἀχιλλέως ἱερόν ἐστι καὶ μνῆμα πρὸς τῷ Σιγείῳ, Πατρόκλου δὲ καὶ Ἀντιλόχου μνήματα καὶ ἐναγίζουσιν οἱ Ἰλιεῖς πᾶσι καὶ τούτοις καὶ τῷ Αἴαντι». Στράβ. Didot 510, 9), προέχον ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς μὲ τοὺς καταλεύκους ἀπορρῶγάς του, $1^1/_2$ μίλλιον πρὸ τοῦ κτισθέντος ἀνωτέρω «Κοὺμ Καλέ», ἐπὶ δὲ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς ἡ ὑπερέχουσα ταύτης κωνικὴ διαγραφὴ τοῦ βουνοῦ «Ἀτσῆ Μπαμπᾶ» καὶ οἱ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἕλλη ἀπορρῶγες «Ἐσκὶ Ἰσσαρλίκ». Κατόπιν ἐμφανίζονται τὰ προασπίζοντα τὸ πρὸς τὸ Αἰγαῖον στόμιον τοῦ Ἑλλησπόντου δύο φρούρια, τὸ «Κοὺμ Καλὲ» ἐπὶ τῆς Μικρασιατικῆς καὶ τὸ «Σεντοὺλ Μπὰχρ» ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Δ΄ τῷ 1659, καὶ διαρκῶς ἔκτοτε μετασκευαζόμενα παραλλήλως πρὸς τῆς ὀχυρωτικῆς τὰς προόδους.

Ἀφ' ἧς δέ τις εἰσπλεύσῃ, συναντᾷ ἄκρας ἀπεγγὺς ἀλλήλας διαδεχομένας, καὶ φρούριον ἢ πυροβολεῖον ἐφ' ἑκάστης τούτων.

β') Ἀκρωτήρια. Ταῦτα θέλομεν περιγράψει οὐχὶ χωριστὰ δι' ἑκάστην τῶν ἀκτῶν, ἀλλ' ἀναμίξ, τά τε ἀπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς προέχοντα, καθ' ἣν σειρὰν διαδοχῆς θὰ τὰ συναντᾷ ὁ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὴν Προποντίδα ἀναπλέων· εἶναι δὲ τὰ ἀκρωτήρια ταῦτα μᾶλλον *ἄκραι*. Προκειμένου περὶ τοῦ ναυτικοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου (ὅπως καὶ διὰ τὸν τοῦ Βοσπόρου), ἐξαίρομεν τὸ μέτρον τῆς ὑπευθύνου διὰ τὸν ναυτικὸν τῆς Τουρκίας φωτισμὸν Γαλλικῆς «Ἑταιρείας τῶν Φάρων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους», καθ' ὃ πάντες οἱ φάροι τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς ἐκπέμπουν ***πράσινον*** φῶς, πάντες δὲ οἱ ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ***ἐρυθρόν***. [Ἐπὶ τῶν τοπωνυμιῶν τῶν ἀκρωτηρίων ἐκείνων, ἐφ' ὧν ὑπάρχει φάρος θέλομεν ἐπιθέτει ἀστερίσκον*].

*1) Σεντοὺλ Μπάχρ** ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς· νοτιωτάτη τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως ἐσχατιά· ἐπ' αὐτῆς φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων. — *2) Κοὺμ Καλέ** ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, βορειοδυτικὴ τῆς ἀκτῆς τῆς Τρῳάδος ἐσχατιά· ἐπ' αὐτοῦ φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων. – *3)* Ἀκρωτήριον *Κεφὴζ** ἢ «Μπερμπὲρ μπουρνοῦ», ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς· εἰς δέκα μίλλια ΒΑ τοῦ Κοὺμ Καλέ· ἐπ' αὐτοῦ φάρος περιστροφικός, ἐκπέμπων μίαν ἀναλαμπὴν παρατεινομένην ἐρυθρὰν ἀνὰ πᾶν ἥμισυ λεπτόν, φωτοβολίας 14 μιλλίων.— *4)* Ἄκρα *Τσανὰκ Καλεσσί** (ἀρχ. «Δαρδανὶς ἄκρα» ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, εἰς $3^1/_2$ μίλλια Β.ΒΑ τοῦ φάρου Κεφήζ· ἐπ' αὐτοῦ φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων. Ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ἐλαχίστου, μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων ἀκτῶν, πλάτους τῆς θαλάσσης.—*5) Κιλὶντ Μπάχρ** ἢ *Ναμαζιὲ* ἀπὸ τοῦ φερωνύμου φρουρίου (ἀρχ. «Κυνὸς Σῆμα»)· ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, κατέναντι τοῦ προηγουμένου· ἐπ' αὐτοῦ φάρος Ἄγκα πρασίνων ἐκλάμψεων.—*6-7)* Ἄκρα *Ναγαρᾶ Καλεσσί** ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς εἰς 3 μίλλια πρὸς Β τοῦ Τσανὰκ Καλεσσί (ἀρ. 4), σχηματίζουσα πρὸς νότον αὐτοῦ ἀσφαλῆ ὅρμον Ναγαρᾶ Λιμὰν ὑπὸ ἰσχυροῦ φρουρίου καὶ πυροβολείων προασπιζόμενον, προσφιλὲς δὲ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἀγκυροβόλιον. Ἐπὶ τῆς ἄκρας φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων. Ἄκρα *Μποβάλι Καλεσσί** (καὶ οὐχὶ Bokali Kalessi ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου 2429= The Dardanelles, The Narrows φέρεται)· ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἀκριβῶς δὲ κατέναντι τοῦ προηγουμένου· ἐπ' αὐτοῦ φάρος Ἄγκα πρασίνων ἐκλάμψεων. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἄκρων ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἀρχαία Ἄβυδος, ἡ δὲ δευτέρα ἡ Σηστός, ἀφορίζουσαι τὸ περιώνυμον ἐν τῇ ἱστορίᾳ στενόν, τὸ ὁποῖον ἔζευξεν ὁ Ξέρξης διὰ γεφύρας πρὸς διέλευσιν τῶν στρατευμάτων του. Εἰς ὀλίγους δὲ εἶναι ἄγνωστος ἡ παράδοσις, ἥτις ἐνέπνευσεν εἰς μὲν τὸν Μουσαῖον μικρὸν ἀλλ' ἁβρότατον ἔπος «τὰ καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον», εἰς δὲ τὸν Ὀβίδιον δύο τῶν ὡραιοτέρων κεφαλαίων (Leander Heroni καὶ Hero Leandro) τῶν «Ἡρωΐδων» του. Ἐπὶ ἑκάστης τῶν ἄκρων τούτων ἠγείρετο πύργος, χρησιμεύων ὡς σημεῖον ἀναγνωρίσεως διὰ τὴν περαίωσιν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀκτῆς εἰς τὴν ἑτέραν (Στράβ. Didot 506, 22), οὐδαμῶς δὲ ἀμφίβολον δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ ὅτι καὶ τὴν νύκτα ἐξετέλουν τὸν αὐτὸν προορισμὸν τῇ βοηθείᾳ πυρσῶν ἀναπτομένων εἰς τὰ δώματά των. Ὁ δὲ λύχνος, ὃν ἡ παράδοσις ἔθεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ἡροῦς, εἶναι ἀναμφιβόλως ποιητικὸς συμβολισμὸς τοῦ ἑνὸς τῶν πυρσῶν τούτων. Ἐπὶ δύο ἄλλως τε νομισμάτων τῆς Ἀβύδου καὶ ἑτέρου τῆς Σηστοῦ, εὑρισκομένου ἐν τῷ Βρετταν. Μουσείῳ (*Mionnet* Description des medailles antiques II, 368 No 60. πίν. Λβ', *Head-Σβορώνου* «Ἱστορία τῶν νομισμάτων» ἀρ. 2. BMC Thrace 200,18) εἰκονίζεται ὁ πύργος «ὄπη ποτὲ Σηστιὰς Ἡρὼ ἵστατο λύχνον ἔχουσα», ἐκ τῆς ἀπεικονίσεώς του δὲ συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦτο οὗτος κυλινδρικός, ἐκ κατειργασμένων λίθων ἄνευ ἐξωτερικοῦ ἀμμοκονιάματος. Ἂς ἀναφέρωμεν τέλος ὅτι ὁ Lord Byron ἐν τῇ ὑπερδιεγέρσει τοῦ φανατισμοῦ του ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, διῆλθε κολυμβῶν τὸ στενὸν ἀπὸ Ἀβύδου εἰς Σηστόν. — *8)* Ἄκρα *Καΐρ-Μπουρνοῦ*, 3 μιλ. Ἀν. τοῦ Ναγαρᾶ Καλλεσσί, ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς. Ἄκρα *Καντὶκ - Μπουρνοῦ* ἢ καὶ *Κουτζοὺκ - Μπουρνοῦ* ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς εἰς

Digitized by Google

9 μιλλ. ΒΑ τοῦ Ναγαρᾶ Καλλεσσί, ἓν χιλιόμετρον βορείως τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμίου Μπεργκὰζ Ἀσμὰκ (ἀρχ. «Πράκτιος». Στράβ. Didot 505,18). Ἐπ' αὐτῆ, φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων.—*10)* Ἀκρωτ. *Καράκοβα-Μπουρνοῦ**, εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμίου Καράκοβα-τσάη (ἀρχ. «Αἰγὸς Ποταμοί»), ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς Β. ΒΑ τοῦ Καντὶκ Μπουρνοῦ. Ἐπὶ τῆς ἄκρας φάρος Ἄγκα πρασίνων ἐκλάμψεων. — *11)* Ἄκρα *Λάμψακι-Μπουρνοῦ* ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, 7 1/2 μιλ. Β Α τῆς ἄκρας Καντὶκ-Μπουρνοῦ (ἀρ. 9), βορεία ἄκρα τοῦ ὅρμου τῆς Λαμψάκου.— *12)* Ἄκρα *Γαλατᾶ-Μπουρνοῦ*, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, 3 1/2 μιλ. Β. ΒΑ τῆς ἄκρας Καράκοβα-Μπουρνοῦ (ἀρ. 10), νοτία ἄκρα τοῦ ὅρμου τῆς Καλλιπόλεως.—*13)* Ἀκρωτ. *Γκαλλίπολι-Μπουρνοῦ** ΒΑ τῆς πόλεως ἄκρα, ἐφ' ἧς φρούριον καὶ ἐπὶ τούτου φάρος περιστροφικὸς λευκῶν ἐκλάμψεων. Ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, 7 μιλ. ΒΑ τῆς ἄκρας Καράκοβα-Μπουρνοῦ. — *14)* Γλῶσσα *Τσιαρδάκ-Μπουρνοῦ** ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, εἰς 9 μίλλια Α. ΝΑ τῆς Καλλιπόλεως, σχηματίζουσα λιμνοθάλασσαν· ἐπὶ τῆς ἄκρας φάρος Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων.—*15)* Ἀκρωτήριον *Ἐσκὴ-Φενὰρ* ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, 1 1/4 μιλ. ΒΑ τῆς Καλλιπόλεως μεθ' ἧς σχηματίζει τὸν ὅρμον Μπαστσεσμὲ λιμάν. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο, ἐφ' οὗ πύργος ὑψηλὸς τοῦ ποτὲ φάρου, εἶναι τὸ ἔσχατον ὅριον τῆς Εὐρωπαϊκῆς τοῦ Ἑλλησποντου ἀκτῆς, πέραν δὲ τούτου, ἡ δυτικὴ τῆς Προποντίδος ἀκτή. — *16)* Ἀκτὴ *Τϊντζίρ-Μποζὰν ** ἢ *Φανοὺς* (ἀπὸ τοῦ ποτὲ ἐκεῖ φάρου). Τὸ ἔσχατον ὅριον τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα ἀσιατικῆς τοῦ Ἑλλησπόντου ἀκτῆς. Ἐπὶ τῆς πρὸ τῆς ἀκτῆς κινδυνωδεστάτης ὑφάλου σημαντὴρ ἐρυθροῦ σκαρδαμύσσοντος φωτός.

γ) Ὅρμοι, ἀβαθῆ, καὶ ἐπίνεια: 1) ἀγκυροβόλιον *Γκρέκο*, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς μεταξὺ ἀκρωτηρίου Ἕλλης (Γ β 25) καὶ ἄκρας Σεντοὺλ Μπάχρ (Δ β 1)—2). Ἀβαθῆ (σπιλὰς 1-3 ὀργ.). *Μένδρες*, ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἀνατ. τοῦ ἀκρωτηρίου Κοὺμ Καλὲ (Δ β 2)—*3)* Κόλπος *Ἀρὲν-Κιοϊ*, ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κοὺμ Καλὲ (Δ β 2) καὶ Κεφῆζ (Δ β 3) ἁπλούμενος καὶ παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ ὁποίου τὸ ρεῦμα εἶναι ἀνεπαίσθητον, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ οὐδόλως αἰσθητόν. Πλεῖστα γραφικὰ χωρία παρὰ τὰς ἀκτὰς της, ἀλλὰ καὶ ἐρείπια Βυζαντινὰ καὶ Ἑλληνικὰ ἀρχαῖα μαρτυροῦσι πόσον ἡ ἀκτὴ αὐτὴ ἦτο ἐπιζήτητος πρὸς σύμπηξιν συνοικισμῶν.—*4)* Ἀγκυροβόλιον *Ἀρὲν-κιοϊ* ἢ *Γκελμὲζ* ἐπὶ τῆς Τρωαδικῆς ἀκτῆς «πλησίον δ' ἐστὶ τὸ Ὀφρύνιον, ἐφ' ᾧ τὸ τοῦ Ἕκτορος ἄλσος ἐν περιφανεῖ τόπῳ» (Στράβ. Didot ΙΓ, ι, 29)· τὸ ἀγκυροβόλιον δὲ ἐξυπηρετεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχαῖός του μῶλος.— *5)* Ἀγκυροβόλιον *Μόρτο*, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτ. Σεντοὺλ-Μπάχρ (Δ β 1). Μόνον τὸ μέσον τοῦ ἀγκυροβολίου εἶναι ἐλεύθερον κινδύνων· διότι ἡ μὲν δυτικὴ αὐτοῦ ἀκτὴ παρεκτείνεται ὑφάλως ὑπὸ «στήθους μετὰ μυρμήκων», ἡ δὲ ἀνατολικὴ ὑπὸ «στήθους ἀμμώδους». *6)* Ἀγκυροβόλιον *Κεφῆζ* πρὸς νότον τοῦ φερωνύμου φάρου (Δ β 3). Τοῦτο ἐχρησιμοποίει ὡς λιμένα ἡ Δάρδανος, ὅπου «συνῆλθον Σύλλας τε, Κορνήλιος ὁ τῶν Ρωμαίων ἡγεμὼν καὶ Μιθριδάτης ὁ κληθεὶς Εὐπάτωρ καὶ συνέβησαν πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ καταλύσει τοῦ πολέμου» (Στράβ. Didot 509,29). Ἔξωθεν ταύτης, κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (Θουκ. Η 104), ἐνίκησαν εἰς ναυμαχίαν οἱ Ἀθηναῖοι.— *7)* Ἀγκυροβόλιον *Σαρὴ-Σιγκλὰρ* ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κεφῆζ (Δ β 3) καὶ Τσανὰκ Καλεσσὶ (Δ β 4). – *8) Δαρδανέλλια* (Τουρκιστὶ *Νταρντὰν-Λιμὰν*) ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς· ἀγκυροβόλιον πρὸ τῆς φερωνύμου πόλεως, ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ροδίου (Σαρῆ-τσάϊ) ἐκτισμένης, ἐχούσης δὲ πληθυσμὸν 13000 κατοίκων ὧν τὸ τέταρτον Ἕλληνες. Ἄριστα ὠχυρωμένων, τοῦ πρώτου φρουρίου της «Τζιμενλὶκ Καλεσσὶ» ὡς καὶ τοῦ κατέναντι αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἄκρας Ναμαζιὲ (Δβ5), κτισθέντων ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ. Ἰδιάζουσα βιομηχανία εἶναι ἡ τῆς ἰδιοτύπου ἀγγειοπλαστικῆς, ἥτις διακομίζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα «Τσανακαλιώτικα» εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, διὰ πλοίων ἐχόντων εὐρεῖς γλουτούς, ὀνομαζομένων δὲ ὡς ἐκ τοῦ τόπου τῆς προελεύσεώς των «Νταρντάναις», ὅπερ ὄνομα μετέδοσαν καὶ εἰς Ἰωνικὰ παρεμφερῆ σκάφη (tartanes), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὡραίου, παραδόξως, εἰς τὰς ὑπερευσώμους γυναῖκας.—*9) Ναγαρᾶ-Λιμὰν* νοτίως τοῦ ἀκρωτηρίου Ναγαρᾶ Καλεσσὶ (Δβ6) ἐπὶ τῆς Τρωαδικῆς ἀκτῆς, ὁρμητήριον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ἄριστα ὠχυρωμένον.—*10) Μάϊτος*, ἡ ἀρχαία «*Μάδυτος* καὶ Σηστιὰς ἄκρα καθ' ἣν τὸ Ξέρξου ζεῦγμα» (Στράβ. Didot 284,3), ἐπὶ τῆς Θρακικῆς ἀκτῆς. Πληθυσμὸς 6000 κάτ., πάντες σχεδὸν Ἕλληνες.—*11) Χέλια-Λιμάν*· ὡραῖον ἀγκυροβόλιον, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, 1 μίλλιον Β. τῆς Μαδύτου καὶ κατέναντι τοῦ Ναγαρᾶ - λιμάν.— *12) Ἄκ Μπασιῆ λιμάν*, ἐπὶ τῆς Θρακικῆς ἀκτῆς, εἰς τὸ στόμιον τῆς ὡραίας κοιλάδος Ἄκ Μπασιῆ Ὀβά.—*13)* Ἐπὶ τῆς κατέναντι ἀκτῆς, ἀπὸ τῆς ἄκρας Ναγαρᾶ Καλεσσὶ (Δ β 6), ἐκτὸς τῆς ἀγκάλης Σαλτὶκ-λιμάν, ἡ Ἀσιατικὴ ἀκτὴ παρουσιάζει ἀβαθῆ, ὡς τὴν ὕφαλον *Ἄβοδος*, τὸ στῆθος *Ἅη Γιάννη* καὶ τὰς σπηλάδας *Μουσσᾶ*.— *14) Σαλτὶκ—λιμὰν* καὶ *Μπεργκὰζ-Ἰσκαλεσσί*, δύο ἀγκάλαι ἀβαθεῖς (1—2 1/2 ὀργυιαί), πρόσφοροι ὅμως πρὸς ἀγκυροβολίαν μικροῦ βυθίσματος πλοίων. Ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς εὑρισκόμεναι, μεταξὺ τῶν ἀβαθῶν Μουσσὰ καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Κουτζοὺκ Μπουρνοῦ (Δ,β,9), εἶναι οἱ «καταβαθμοὶ» («σκάλαις»), δι' ὧν ἐξάγονται τὰ προϊόντα τῆς εὐφόρου πεδιάδος Μπεργκὰζ - Ὀβασσὶ τῆς ἀρχαίας Περκώτης (Στράβ. Didot 505,16), τῆς ὑπὸ τῶν ποταμίων Μπεργκὰζ-Ἀσμὰκ (ἀρχ. «Πράκτιος») καὶ Μπεργκάζ-Τσάϊ (ἀρχ. «Περκώτης») ἀρδευομένης, καὶ δι' ἧς ἐπικοινωνοῦσι πρὸς τὴν ἀντίπεραν Χερρόνησον τὰ χωρία Μπεργκάζ, Καγκαρλῆ, Γκιὸκ-κιοϊ, Σανδὰλ-Ὀβασσὶ καὶ οἱ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ βουνοῦ Ἀγὶ-Ντὰγ συνοικισμοί.—*15)* Ἀμέσως πρὸς Β τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μπεργκάζ-Τσάϊ σχηματίζεται ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς ὅρμος ἀβαθής, κατάλληλος ἐπίσης διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὡς ἄνω χωρίων (βάθος 1-3 ὀργ.) ἀλλὰ προέχει τοῦ ὅρμου τούτου καὶ δὴ δυτικῶς τῆς γραμμῆς τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν τὸ στῆθος «*Μπεργκάζ*» (3 1/4 ἕως 4 1/2 ὀργ.), ἀφ' ἑνὸς μὲν δυσκολεῦον τὰ ἀναπλέοντα μεγάλου βυθίσματος πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσφέρον εἰς αὐτὰ ἀγκυροβόλιον κατὰ τῆς ἐπιφορᾶς τοῦ ρεύματος πρὸς δυσμὰς τῆς δυτικῆς «ἀποχῆς» του.—*16) Ἰντδζὶ-λιμάν*, ἀγκυροβόλιον ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Καράκοβα-μπουρνοῦ (Δ,β,10) καὶ νοτίως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καράκοβα-τσάϊ (ἀρχ. «Αἰγὸς Ποταμοί»). Πλησίον τοῦ ὅρμου κατεστράφη τῷ 405 π.Χ. ὑπὸ τοῦ ναυαρχοῦντος τῶν Σπαρτιατῶν Λυσάνδρου ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων (Ξενοφ. Ἑλλην. Β, 1, 21—Πλουτάρ. Ἀλκιβ. Λζ.—Ἡροδ. Β, 119). Ἐπίνειον τῶν πλουσίων καὶ εὐφόρων χωρίων Μπουρχάν-κιοϊ, Ντζεμαλῆ-κιοϊ, Μπαχίρ, Γαλατᾶ. — *17) Λαμψακὶ - λιμάν*, ἡ ἀρχαία *Λάμψακος*, (Πλάτ.=40° 20′1/2—Μῆκ.=26° 41′1/2) ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἀγκυροβόλιον καὶ ἐπίνειον σημαντικῆς ἐξαγωγικῆς κινήσεως τῶν προϊόντων τῶν κοιλάδων Κοὺσ-Ὀβασσὶ καὶ τοῦ ποταμοῦ Λαμψακί, ἰδίως εἰς τονωτικώτατον οἶνον, ὅστις ἀνέκαθεν ἦν περιώνυμος, δι' ὃ καὶ ἡ Λάμψακος παρεχωρήθη ὑπὸ Ξέρξου τῷ Θεμιστοκλεῖ (Θουκ. Α. 138. Στράβ. Didot 503, 6. Πλουτάρ. Θεμιστ. Κ.). Ἴσως, ἀλληγορίαν τοῦ τονωτικοῦ τοῦ οἴνου, ἀποτελεῖ ὁ μῦθος τῆς ἐκεῖ γεννήσεως, ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Πριάπου. Πατρὶς τῶν Χάρωνος, Ἀδειμάντου, Ἀναξιμένους, Μητροδώρου τοῦ τοῦ Ἐπικούρου ἑταίρου· «καὶ αὐτὸς δὲ Ἐπίκουρος τρόπον τινὰ Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε, διατρίψας ἐν Λαμψάκῳ καὶ φίλους χρησάμενος τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ» (Στράβ. Didot 504, 43). Ὁ πληθυσμός της περὶ τοὺς 1800· τὸ κλῖμα της ἥκιστα ὑγιεινὸν λόγῳ τοῦ ποταμίου ὕδατος, οὗ χρῶνται καὶ πρὸς πόσιν.— *18) Τσαρδὰκ - Λιμὰν* ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς· ἀγκυροβόλιον νοτίως τῆς φερωνύμου γλώσσης Τσαρδὰκ - Μπουρνοῦ (Δ β 14). Κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἀβαθὴς (2 - 1 ὀργ.) ταινία ἀμμώδης, μεταξὺ δὲ τῆς ἀκτῆς καὶ τῆς γλώσσης λιμνοθάλασσα ἀβαθής, ἧς τὸ στόμιον ἔχει πλάτος 230 μέτρων, αὐξανόμενον, εὐθὺς μετά, εἰς 700 μέτρα. Εἶναι δὲ καὶ ἐπίνειον ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων τῆς πεδιάδος Τσαρδὰκ - Ὀβασσί. — *19) Καλλίπολις*, Τουρκιστὶ δὲ *Γκαλλίπολι - λιμάν*· ὅρμος χρησιμεύων ὡς λιμὴν τῆς φερωνύμου ἐπὶ τῆς Εὐρωπ. ἀκτῆς πόλεως, τῆς μεγαλυτέρας τοῦ Ἑλλησπόντου (13500 κατ. τῷ 1905), ἥτις ὅμως ἔχει καὶ ἄλλον ἀμφίδυμον ὅρμον πρὸς βορρᾶν, τὸν Μακχτσεσμὲ - Λιμάν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ ᾠκοδομημένον μέρος προέχει. Πιθανῶς ἡ ἀρχαία Κριθώτη (Στρ. Didot 284. 10), μετονομασθεῖσα ἐπὶ Μακεδονικῆς κυριαρχίας. Ἐχρησιμοποιήθη πάντοτε, λόγῳ τῆς θέσεώς της, ὡς στρατηγικὸν σημεῖον, καὶ ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ ὑπὸ τῶν Καταλανῶν καὶ ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὑπὸ τῶν Συμμάχων, τόσον κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον τοῦ 1854, (ὁπότε κατεσκεύασαν τὴν ὀχυρωματικὴν γραμμὴν Μπουλαΐρ, παρὰ τὰ ἐρείπια τῶν ὀχυρώσεων τοῦ Μιλτιάδου), ὅσον καὶ κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον (βλ. λ. Καλλίπολις).—*20)* Ἀβαθῆ *Ντζιντζὶρ-Μποζὰν* ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ πρὸ τῆς φερωνύμου ἀκτῆς (Δ β 16). Ἀποτελοῦνται ἀφ' ἑνὸς ἀπὸ «στῆθος», ἐκτεινόμενον ἀπὸ γλώσσης Τσαρδὰκ (Δ β 14) ἕως ἄκρας Φανούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ σειρᾶς ὑφάλων ἀμμολόφων 3 ὀργυιῶν, σχηματιζούσης νοητὴν παρέκτασιν τῆς «ἀποχῆς» τοῦ «στήθους» (ὅρα χάρτην Ἀγγλ. 2129). Πέραν τῆς γραμμῆς Ντζιντζὶρ - Μποζὰν καὶ Ἐσκῆ - Φενάρ, ἁπλοῦται ἡ Προποντίς.

Ε΄. ΑΠΟ ΣΤΟΜΙΟΥ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΥ ΕΩΣ ΡΟΔΟΥ.

α) Ἀκτογραφία.—Ἡ ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῶν ἐκεῖθεν τῆς Ρόδου ἐσχάτων τοῦ Αἰγαίου μερῶν, Μικρασιατικὴ ἀκτὴ εἶναι ἡ, μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Γενῆ-Σέχρ τῆς Τρῳάδος (τοῦ ἀρχαίου Σιγείου) μέχρι τοῦ κατέναντι τῆς Ρόδου καὶ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τοῦ Γλαύκου ἀκρωτηρίου Σουβελαλὶ-Μπουροὺν (ἀρχ. «Ἀρτεμισίου» τοῦ τῆς Καρίας), περιλαμβανομένη. Ἡ μεγάλη δὲ εἰς ἀνάπτυγμα ἀκτὴ αὕτη, ἡ τὸ δυτικὸν μέτωπον, ὅλον, τῆς Μικρασίας ἀποτελοῦσα, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τοῦ Θρᾳκικοῦ πελάγους καὶ ὑπὸ τῶν Ἰκαρίου καὶ Καρπαθίου πελαγῶν βρεχομένη περιελάμβανε, κατὰ τὴν γεωγραφικὴν διαίρεσιν τῶν ἀρχαίων, τὰς ἀκτὰς τῆς Μυσίας ἐκτεινομένας ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου (Ε γ 5), τὰς τῆς Λυδίας μεταξὺ τῶν μυχῶν τῶν Ἐλαϊτικοῦ καὶ Ἐφέσου (Ε γ 9) ἀποτεμνομένας, καὶ τὰς τῆς Καρίας ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Γλαύκου (Ε γ 15) διηκούσας. Ἦσαν δὲ αἱ ἀκταὶ αὗται Αἰολικαὶ μὲν ἀπὸ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Κυμαίου κόλπου, Ἰωνικαὶ δὲ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Ἰασικοῦ κόλπου. Πρόσκειται δὲ εἰς τὰς ἀκτὰς ταύτας σειρὰ νήσων, μεγάλων ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀπὸ Τενέδου μέχρι Ρόδου ἐκτεινομένη, περὶ ὧν βλ. κατωτέρω ἐν κεφαλαίῳ Ζ, 3 καὶ 4· ἐνταῦθα θ' ἀναφέρωμεν μόνον τὰς νησῖδας ἐκείνας αἵτινες πρόσκεινται πλησιέστατα τῶν ἀκτῶν καὶ ἀποτελοῦσι τρόπον τινὰ παραρτήματα τούτων.

β΄) Ἀκρωτήρια.—Τούτων τὰ κυριώτερα, ἀπὸ Β. πρὸς Ν. περιγραφόμενα εἶναι: *1)* ἀκρωτ. *Γενῆ Σὲχρ* (ἀρχ. «Σίγειον»· βλ. Δ, α, ἐν τέλει). — *2* ἀκρωτ. *Ἁγιοκέρι* (Yukeri point) εἰς δέκα μίλλια νοτίως τοῦ Γενῆ Σέχρ, κατέναντι δὲ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Τενέδου. Εἰς τὸ μέσον δὲ περίπου μεταξὺ τῶν ἀκρ. 1 καὶ 2, ἄκρα *Μπεσίκια*.— *3)* Ἀκρωτ. *Ἐσκῆ-Σταμποὺλ* παρὰ τὴν θέσιν, καθ' ἣν ἡ ἀρχαία «Ἀλεξάνδρεια ἡ Τρωὰς» (Στρ. Didot 517, 10) — *4)* Ἀκρωτήριον *Μπαμπᾶ* (ἀρχ. «Λεκτόν»), εἰς 17 μιλ. Ν τοῦ Ἐσκῆ - Σταμπούλ, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ στενὸν Μπουζελὶμ καὶ ΒΔ ἄκρα τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου. —*5)* Ἀκρωτήριον *Μάλ-Τεπὲ* (πλάτ = 38° 57′.— Μῆκ=26° 49′, ἀρχ. «Κάναι». Στράβ. Didot 499,39) διαχωρίζον τοὺς κόλπους Καμπακοὺμ καὶ Τσανδαρλῆ.—*6) Λεγιὰ Μπουρνοῦ* (ἀρχ. «Αἰγά»· ὅρα Στράβ. Didot 525, 53) ἢ *Οὗτσ Κεουτσέγ*, εἰς 14 μίλ. Ν. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Μαλτεπέ· ἀφορίζει δὲ τοὺς κόλπους Κυμαῖον καὶ Ἐλαϊτικὸν (τουρκ. «Τσανδαρλῆ»). — *6α) Ἀσλὰν Μπουρνοῦ* (ἀρχ. «Ὕδρα». Στράβ. Didot 531, 45) εἰς 9 μίλ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου. Ἀφορίζει δὲ καὶ τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης πρὸς ΕΝ.—*7)* Γλῶσσα *Πελικὰν* ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι καὶ ὑπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕρμου διαρκῶς προσεπιχωννυμένου. —*8)* Ἄκρα *Νταραγάτς*, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, 1 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ λιμένος. — *9)* Γλῶσσα *Σαντζὰκ Καλεσσὶ* ἐφ' ἧς φρούριον· ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ἀριστερᾷ δὲ τῷ ἐκπλέοντι. — *10)* Ἀκρωτήριον *Καράμπουρνα* ἢ *Καρᾶ-Μπουρνοῦ* (ἀρχ. «Μέλαινα ἄκρα»), ΒΔ ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου Καράμπουρνα, ἀκρώρεια δὲ τοῦ ὄρους Μίμας (ἀρχ. «χερσόνησος τῶν Ἐρυθρῶν»).— *11* Ἀκρωτήριον *Μπιάνκο* ἢ *Ἀσπρόκαβος* (ἀρχ. «Ἄργεννον»: «ἄκρα τῆς Ἐρυθραίας πλησιάζουσα τὰ μάλιστα τῷ Χίων Ποσειδίῳ». Στράβ. Didot ΙΔ, α, 33) 5 μίλλ. ΝΔ τοῦ Τσεσμέ. Οὕτω κληθὲν διὰ τὸ ὑπέρλευκον τῶν ἀπορρώγων του.—*12)* Ἀκρωτήριον *Κόρακας* (πλάτ. 38° 05′1/2, Μῆκος 26° 36′3/4) εἰς 21 περίπου μίλ. ΝΑ τοῦ Ἀσπρόκαβου, ΝΔ ἄκρα τοῦ κόλπου τοῦ Σιγατζίκ. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι «Κώρυκος». Ὅπως καὶ ὁ Κώρυκος τῆς Κρήτης (Γραμβούζας) καὶ ὁ Κώρυκος τοῦ κόλπου τῆς Ἀτταλείας, οὕτω καὶ αὐτός, ὑπῆρξε πειρατῶν φωλεά, καὶ δὴ πειρατῶν ὠργανωμένων κατὰ ἐπιστημονικὴν τρόπον τινὰ νοοτροπίαν: «τὸν παράπλουν τοῦ Κωρύκου πάντα ληστήριον ὑπάρξαι τῶν Κωρυκαίων καλουμένων, εὑρομένων τρόπον καινὸν τῆς ἐπιβουλῆς τῶν πλοϊζομένων· κατεσπαρμένους γὰρ ἐν τοῖς λιμέσι τοῖς καθορμιζομένοις ἐμπόροις προσφοιτᾶν καὶ ὠτακουστεῖν τί φέροιεν καὶ ποῦ πλέοιεν, εἶτα συνελθόντας ἀναχθεῖσι τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτίθεσθαι καὶ καθαρπάζειν» (Στράβ. Didot 550, 30) δι' ὃ καὶ οἱ ὠτακουστοῦντες «Κωρυκαῖοι» ἐπεκαλοῦντο.—*12)* Ἀκρωτήριον *Μπουλμές*, 14 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*13)* Ἀκρωτήριον *Ἀσλὰν Μπουρνοῦ* (ἀρχ. «Κολυμβήθρα») ἢ καὶ *Λίτζια* (πλατ. 37° 50′—Μῆκος 27° 16′) εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου («Σκαλανόβας»), εἰς 23 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Κόρακας (ἀρ.13) Παρ' αὐτὸ θερμοπηγαὶ ἰαματικαὶ περιώνυμοι. —*14)* Ἀκρωτήριον *Καναπίτζα*, (ἀρχ. «Τρωγύλιον»: πλάτ. 37° 40′—Μῆκ. 27° 02′, εἰς 16 μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτζια, ἀρ. 13) εἰς ὃ ἀπολήγει τὸ ὄρος Σαμσοῦν Ντάγ, ἡ ἀρχαία «Μυκάλη τὸ ὄρος εὔθηρον καὶ εὔδενδρον» ἡ ὀνοματίζουσα τό, περιώνυμον ἐν τῇ ἱστορίᾳ μας, μεταξὺ Σάμου καὶ ἀκτῆς τῆς Μυλήτου στενόν. Ἡ Μυκάλη ὀνομάζεται σήμερον Καμήλα καὶ διερωτᾶταί τις μήτοι πρόκειται περὶ μετασυλλαβισμοῦ, ἀφοῦ οὔτε πρὸς κάμηλον ὁμοιάζει, οὔτε εἰς καμήλους εἶναι βατή.— *15)* Ἀκρωτ. *Γέροντας* ἢ *Μονοδένδρι* (ἀρχ. «Ποσείδιον»), ΒΔ ἄκρα τοῦ Βαργολικοῦ κόλπου (Μανδιληά, Πλάτος=37°21′, Μῆκος=27° 13′)· ἔδωσε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν νικηφόρον ναυμαχίαν τοῦ ὑπὸ τὸν Μιαούλην στόλου μας (1824). Κατέναντί του πρὸς Λ ἡ νησὶς Φαρμακοῦσα.—*16)* Ἀκρωτ. *Καραμπαγλᾶ*, δυτικὴ ἄκρα τῆς χερσονήσου τῆς Ἁλι-

Digitized by Google

καρνασσοῦ καὶ τῆς Καλύμνου κατέναντι. Πλάτ.= 37°02′ Μῆκ.=27°16.—*17)* Ἄκρα *Χουσεΐν* * (ἀρχ. «Τερμέριον») «καθ' ἣν ἀντίκειται τῆς Κῴας ἄκρα Σκανδαρία» (Στράβ. Didot ΙΔ, β, 18) εἰς 5 μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ προηγουμένου· ἐπ' αὐτοῦ φανὸς λευκοῦ σταθεροῦ 8 μιλ.—*18)* Ἀκρωτ. *Σκουγιοὺν* εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου (Πλ=36°48′.—Μῆκ.=27°40) βορειοτάτη ἄκρα τῆς «Χερσονήσου τῆς Δωρίδος».—*19)* Ἀκρωτήριον *Κριός*, τῆς ὀνομασίας προελθούσης πιθανοφανῶς ἐκ παραφθορᾶς ἀκουστικῆς τῆς ἀρχαίας του «Τριόπιον»· εἶναι δὲ πλεῖσται αἱ τοπωνυμίαι εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτάς, αἱ ἐμφανίζουσαι ὡς πιθανὴν προέλευσιν τὴν ἐκ παραφθορᾶς τῶν ἀρχαίων τοιούτων. Δυτικὴ τῆς χερσονήσου τῆς Δωρίδος ἐσχατιὰ καὶ τῆς Νισύρου κατέναντι.—*20)* Ἀκρωτ. *Ἀλοῦπο* (ἀρχ. «Κυνὸς Σῆμα τὸ ἐπὶ Καρίαν»), σχηματίζον τὸ στενώτερον μέρος τοῦ ὑπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ρόδου καὶ τῆς Καρίας ἀφοριζομένου στενοῦ.—*21)* Ἀκρωτήριον *Μαρμαρίσι* ἢ καὶ *Κάβο Κάτεργα* (Πλ=37°44′ Μῆκ=28° 21—)ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν φερώνυμον κόλπον.—*22)* Ἀκρ. *Καπνιὰ* εἰς 17 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*23)* Ἀκρωτ. *Σουβελαλὶ Μπουροὺν* (ἀρχ. «Ἀρτεμίσιον τὸ ἐπὶ Καρίαν». Πλ = 36° 35)— Μῆκ = 28 53′ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τοῦ Γλαύκου.

γ) Κόλποι καὶ διέκπλοι (στενά).— Οἱ κόλποι τοὺς ὁποίους τὸ Αἰγαῖον ἀκτογραφεῖ ἐπὶ τῶν Μικρασιατικῶν ἀκτῶν εἶναι οἱ ἑξῆς ἀπὸ Β πρὸς Ν περιγραφόμενοι: *1)* Ὁ μᾶλλον κόλπος παρὰ ὅρμος *Μπεσίκια*, πρὸς βορρᾶν τῆς ἄκρας Ἁγιοκέρι (β, 2) διανοιγόμενος. Κατ' ἐπανάληψιν χρησιμοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου ὡς ὁρμητήριον, διὰ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ναυτικὰς ἐπιδείξεις του.— *2)* Κόλπος *Ἁγιοκέρι* μεταξὺ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρ. καὶ τοῦ ἀκρωτ. Ἐσκῆ Σταμποὺλ (β, 3) διανοιγόμενος.— *3)* Στενὸν Μουζελὶμ μεταξὺ τῆς νοτίας ἀκτῆς τῆς Τρῳάδος καὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς Λέσβου διῆκον, ἑνοῦν δὲ τὸ κυρίως Αἰγαῖον πρὸς τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον. — *4)* *Ἀδραμυττηνὸς* κόλπος (βλ. λ.).—*4α)* Ὁ μᾶλλον κόλπος παρὰ ὅρμος *Καβακούμ*, πρὸς δυσμὰς ἀναπεπτάμενος καὶ ἀτενίζων τὴν ἐφ' ἧς ἡ πόλις τῆς Μυτιλήνης Λεσβίαν χερσόνησον.— *5)* Κόλπος *τοῦ Τσανδαρλῆ* (ἀρχ. «Ἐλαϊτικός», μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Μὰλ-τεπὲ (β, 5) καὶ Λέγια Μπουρνοῦ (β, 6) εἰσχωρῶν.— *6)* *Ὁ Κυμαῖος*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀσλὰν Μπουρνοῦ καὶ Λέγια Μπουρνοῦ (β 6 καὶ 6α).— *7)* *Ὁ Σμυρναίων κόλπος* (Στράβ. Didot 551, 34) μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ἀσλὰν Μπουρνοῦ (β, 6α) καὶ Καράμπουρνα (β, 10) διανοιγόμενος· ἐν αὐτῷ δὲ σχηματίζονται οἱ ἥσσονες κόλποι: *7α) τῆς Ἀγριᾶς* τῷ μόλις εἰσπλεύσαντι ἀριστερᾷ, *7β)* ὁ κόλπος *τῆς Σμύρνης*, ἀποτελῶν τὸν μυχὸν τοῦ Σμυρναίων κόλπου, *7γ)* ὁ τῶν *Βούρλων* ἢ *Βρυούλλων* (ἀρχ. τῶν Κλαζομενῶν), *7δ)* ὁ κόλπος τοῦ *Γκιοὺλ Μπαχτσὲ* μεταξὺ τῆς χερσονήσου τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῶν Ἐρυθρῶν εἰσχωρῶν. *7ε)* Συναφὴς καὶ ὁ κόλπος τῶν Ἐρυθρῶν, ἂν καὶ δυτικῶς τῆς χερσονήσου Καράμπουρνα διανοιγόμενος καὶ τὴν νῆσον Χίον ἀτενίζων.— *8)* Ὁ κόλπος *Σιγατζὶκ* (ἴσως ἀρχ. κόλπος τῆς «Τέω», Στράβ. Didot σελ. 549 § 30) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κόρακας (β, 12) καὶ Μπουλμὲς (β, 12α) εἰσχωρῶν.—*9)* Ὁ κόλπος τῆς *Ἐφέσου* (κοιν. «Σκαλανόβας») περιλαμβανόμενος μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Μπουλμὲ (β, 12α) καὶ τῶν βορείων τῆς Σάμου ἀκτῶν. — *10)* *Στενὸν τῆς Σάμου* μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς ἀκτῆς Μυκάλης διῆκον, δι' ὃ καὶ *στενὸν τῆς Μυκάλης* ἀποκαλεῖται· περιώνυμον διὰ τὰς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν Μέγαν Ἀγῶνα ναυμαχίας (δι' ἃς βλ. περαιτέρω «Αἰγαῖον ἱστορικῶς»).—*11)* *Λατμικὸς* κόλπος. Τὸν κόλπον τοῦτον εἰς μάτην θὰ ἀνεζήτει τις σήμερον, διότι τοῦ στομίου του προσεπιχωθέντος ὑπὸ τῆς ἰλύος ἣν κυλινδεῖ τοῦ Μαιάνδρου ὁ ροῦς, μετεβλήθη ὁ κόλπος εἰς λίμνην, ὑφάλμυρον, *Μπαφφὶ Ντενιζλὶ* ἢ *Μπάσταρδη θάλασσα* καλουμένην, τὴν ΒΔ ὄχθην τῆς ὁποίας παραρρέει ὁ Μέντρο-τσάη, ὁ ἀρχαῖος Μαίανδρος ἢ μᾶλλον, ἡ μετὰ τὴν προσεπίχωσιν τοῦ κόλπου προέκτασις τῆς ἀρχαίας του κοίτης. Παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης διακρίνονται τὰ ἐρείπια τῶν ποτὲ παραλίων πόλεων Μιλήτου, Πύρρας τῆς ἐπὶ Λάτμου, Ἡρακλείας τῆς ἐπὶ Λάτμου, ἡ ὁποία εἶχε τότε καὶ ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς, Μυοῦντος, ἐν ᾗ ἡ ποτὲ νῆσος Λάδη καὶ τὰ περὶ τὰς Τραγαίας, παρ' αὐτήν, νησίδια, τὰ ὁποῖα εἶχον τότε ἀγκυροβόλια χρησιμοποιούμενα παρὰ τῶν πειρατῶν ὡς ὁρμητήρια (Στράβ. Didot 543,9) καὶ σήμερον ὑψοῦνται ὡς ὀρθόπαγοι (ὑψόμ. Λάδης 105 μέτρα) ὑπὲρ τὴν εὔφορον τοῦ Μαιάνδρου πεδιάδα. — *12)* Ὁ *Βαργυλιακὸς* (Τουρκιστὶ *Ἀσσὶν Καλλὲ* ἢ καὶ *Ἰασικὸς* ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ μικροτέρου κόλπου· ἁπλοῦται δὲ οὗτος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Γέροντα (β 15) καὶ Καραμοαγλᾶ, (β, 16) καὶ πρὸς ἀνατολάς. Τέσσαρες δὲ μικρότεροι κόλποι: *12α)* ὁ *Βασιλικός*, *12β)* ὁ *Καζικλῆς* *12γ)* ὁ *Ἀλαγκουνὶ* καὶ *12δ)* ὁ *Ἰασικὸς* σχηματίζονται ἐν τῇ ΒΑ τοῦ Βαργυλιακοῦ κόλπου ἀκτῇ.—*13)* *Κεραμικός*, κοιν. «Κόλπος τῆς Κῶ», εἰσδύων ἐπὶ 55 μίλλια ἐν τῇ Μικρασιατικῇ ἀκτῇ, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Χουσεῒν (β,17) καὶ Κριὸς (β,19)· σχηματίζει δὲ ἐν αὐτῷ τρεῖς μικροτέρους κόλπους: *13α)* τὸν τῆς *Ἁλικαρνασσοῦ*, τουρκ. *Μπουδρούμ*, εἰς τὴν ΒΔ αὐτοῦ ἀκτήν, *13β)* *τῶν Γκιοβάτων*, ἀποτελοῦντα τὸν ἀνατολικὸν αὐτοῦ μυχόν, καὶ *12γ)* τὸν *Μουρντουρέκ*, ἀποτελοῦντα τὸν ΝΑ τοιοῦτον.— *14)* Ὁ κόλπος τῆς *Δωρίδος* ἢ κοινῶς *τῆς Σύμης*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κριὸς (β,19) καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀλοῦπο (β,20). Ἐν τῇ πολυδαιδάλῳ ἀνατολικῇ αὐτοῦ ἀκτῇ σχηματίζονται τρεῖς μικρότεροι κόλποι *Ἀρινέχ*, *Λοστὰ* καὶ ὁ τῆς *Σύμης*.— *15)* Ὁ κόλπος τῆς *Περαίας τῶν Ροδίων*, ἀνοιγόμενος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀλοῦπο (β,20) καὶ Σουβελαλὶ (β,23) σχηματίζονται δ' ἐν αὐτῷ οἱ ἐλάσσονες κόλποι *Μαρμαρίδι* (ἀρχ. Φύσκος) ἀνατολ. τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (β,21), *Καραγάτς*, ἐν τῷ μέσῳ τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς Περαίας τῶν Ροδίων, καὶ ὁ *Κεφκεζῆ* δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Καπνιὰ (β,22). Ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Σουβελαλὶ-Μπουροὺν ἐκτείνεται ὁ κόλπος *τῆς Μάκρης*, ὁ Γλαῦκος τῶν ἀρχαίων, ἀνήκων εἰς τὸ Παμφυλιακὸν πέλαγος μᾶλλον.

δ) Κολπίσκοι, ὅρμοι, ἀγκυροβόλια, λιμένες καὶ ἐπίνεια.—Καὶ ἡ μικροτέρα «ἀγκάλη» τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς μαρτυρεῖ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀνθῆσαν ἐκεῖ Ἑλληνικὸν Μεγαλεῖον· καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, καθ' οὓς ἀπῳκίζοντο αἱ ἀκταὶ αὗται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς λάμψεώς του, αἱ κατὰ μῆκος τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς ἑλληνικαὶ πόλεις ἀντηνάκλων τῶν Μητροπόλεων τὴν λαμπρότητα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μακραίωνος δουλείας, καθ' οὓς διετήρουν ἀμείωτον τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἀλκήν, ἐκθαμβωτικῶς ἐκδηλωθεῖσαν ὅταν τὰ στρατεύματά μας διήλαυνον τὰ ἐδάφη τὰ τόσον γνώριμα εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ Ξενοφῶντος. Καὶ ἂν ἐπῆλθεν ἡ συμφορὰ τοῦ Μικρασιατικοῦ φλογοστροβίλου, αὕτη δὲν ἐξερρίζωσε τὸν Μικρασιατικὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ τὸν ἐκλάδευσε μόνον, καὶ δι' αὐτὸ θὰ φουντώσῃ πάλιν, εἰς τὴν πρώτην ἄνοιξιν τῆς φυλῆς μας, ζωηρότερος ἴσως παρὰ πρίν. Παρὰ ταῦτα θὰ χρησιμοποιήσωμεν εἰς τὴν περιγραφήν μας τὰς Τουρκικὰς τοπωνυμίας, παραθέτοντες καὶ τὰς ἀντιστοίχους Ἑλληνικάς, ἐκτὸς ἐὰν αἱ τελευταῖαι εἶναι παγκοίνως γνωσταί, ὁπότε θὰ ἀναφέρωμεν ταύτας ἐν πρώτῃ μοίρᾳ, ἐν παραθέσει δὲ τὰς Τουρκικάς. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν πόλεων καὶ τῶν πολισμάτων, θὰ ἀποφύγωμεν πᾶσαν μνείαν, ὡς ἄγουσαν μᾶλλον εἰς πλάνην, τοῦτο μὲν διότι ἀπὸ τουρκικῆς πηγῆς δὲν ἔχομεν ἀπογραφήν, τοῦτο δὲ διότι ἡ εἰς τὸ τμῆμα τῶν Μικρασιατικῶν ἀκτῶν ἀφορῶσα ἀπογραφή μας τοῦ 1920 ἔπαυσε νὰ ἔχῃ ἀξίαν τινά, λόγῳ τῶν ἐπακολουθησάντων γεγονότων.

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τοῦ Στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου, βαίνοντες, ἐν τῇ περιγραφῇ, πρὸς νότον.—*1)* Χωρίον *Γεννῆ-Σέχρ* ὑπὸ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (β, 1) τοῦ ἀρχαίου Σιγείου. Δύο μαστοὶ ἐκ χώματος (μετενεχθέντος, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς συστάσεως πρὸς τὸ κυρίως ἔδαφος), εἰς 600 μέτρα ΒΑ τοῦ χωρίου, φέρονται ὡς οἱ τάφοι τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Πατρόκλου καὶ τοῦ Ἀντιλόχου (Στρ. Didot ΙΑ, α, 32.—Ὁμ. Ἰλ. Ω, 36.—Χαρτ. Ἀγγλ. 1599: Eski Stamboul to Kum Kalé) ἐφ' ὧν τάφων ἐπέχυσαν ὑψηλὸν χῶμα.—*2)* Χωρίον *Γεννῆ-Κιοΐ*, 3 ½ μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Γεννῆ Σέχρ (β, 1). Τὸ Ἴλιον εὑρίσκεται εἰς 9 ἀπ' αὐτοῦ χιλιόμετρα, Α. ΒΑ καὶ καθ' ὁριζοντίαν ἀπόστασιν μετρούμενα· ἡ μεσολαβοῦσα ὅμως πεδιὰς διακόπτεται ἀπὸ τοῦ Σιμόεντος καὶ τοῦ Σκαμάνδρου καὶ τῶν παραποτατάμιων των τοὺς ροῦς καὶ ὑπὸ τῶν ἀπὸ τούτων ἑλωδῶν ἐκτάσεων. Παντοῦ πέριξ λείψανα ἀρχαιοττήων.—*3)* Ἀγκυροβόλιον *Μπεσίκια* ὑπὸ τὴν φερώνυμον ἄκραν (β, 2) καὶ ἐν τῷ φερωνύμῳ κόλπῳ (γ, 1). Εὐρύτατον ἀγκυροβόλιον, ἀλλὰ μόνον διὰ τὴν θερινὴν περίοδον.—*4)* Παρὰ τὴν ἄκραν Γιουκέρι (β, 2) πιθανολογεῖται ἡ τοποθεσία τοῦ ἀρχαίου *Ἀχαιΐου* (Στρ. Didot 516,44) εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ διαύλου τῆς Τενέδου, τῆς «Τενεδίων Περαίας».—*4)* Χωρίον *Ταλιὰν* ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἐσκῆ Σταμποὺλ (β, 3) καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς *Ἀλεξανδρείας Τρῳάδος* τῆς ὑπὸ Ἀντιγόνου ἱδρυθείσης καὶ δι' αὐτὸ ἐπί τι διάστημα Ἀντιγονείας καλουμένης, ἣν ὁ Καῖσαρ ἐσκέφθη νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους (Σουετώνιος, Καῖσαρ 79). Ἀδριανὸς δὲ καὶ Αὔγουστος ἐπεμελήθησαν.—*5)* Μεταξὺ ἀκρωτηρ. Ἐσκῆ Σταμποὺλ (β, 3) καὶ Μπαμπᾶ (β, 4) ἔκειντο τὰ ἀκόλουθα κατὰ σειρὰν διαδοχῆς ἀρχαῖα πολίσματα: α') *Λάρισα*, καὶ ἐνδότερον αὐτῆς *Κολωναί*· β') *Σμίνθια* (τά, ἀλλὰ καὶ «ἡ Σμίνθη» καὶ τὸ «Σμίνθιον») ἀπὸ Σμινθέως, ἐπιθέτου ὅπερ ἐδόθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὡς ἐξολοθρευτὴν τῶν ἀρουραίων (σμίνθος=μῦς, εἰς ἀρχαίαν Κρητικὴν) τῶν καταστρεφόντων τὰς ἐσοδείας τῆς τρωϊκῆς πεδιάδος· γ') *Χρύση*, μεσογειότερον ἀλλὰ καὶ βορειότερόν τι τῶν Σμινθίων, ἐν ᾗ καὶ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐν αὐτῷ ἄγαλμα τοῦ μυοκτόνου θεοῦ ὑπὸ Σκόπα. πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ θεοῦ καὶ ἀγῶνες τὰ «Σμίνθια» ἐτελοῦντο· δ') *Ἀμαξιτός*, ὅπου κατὰ παράδοσιν, πάντως χαρακτηριστικὴν διὰ τοῦ Αἰγαίου τὸν ἀποικισμόν, Τεῦκροι ἐκ Κρήτης ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Σκάμανδρον (δόντα τὸ ὄνομα εἰς τὸν ποταμὸν) ζητοῦντες ποῦ νὰ ἐγκαταστῶσιν, ἔλαβον χρησμὸν «ἐκεῖ ἔνθα θὰ ἠνωχλοῦντο ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων»· προσγειωθέντες δὲ εἰς Ἀμαξιτόν, εἶδον τὴν ἑπομένην τῆς ἀποβιβάσεώς των πρωΐαν τὰς ἀσπίδας καὶ τῶν τόξων των τὰς χορδὰς διαβρωθείσας ὑπὸ μυῶν, θεωρήσαντες δὲ τὸ πρᾶγμα ὡς τοῦ χρησμοῦ τὴν ἐκπλήρωσιν, ἐγκατέστησαν ἐκεῖ, ἀναγνωρίσαντες ὡς πολιοῦχον τὸν Σμινθέα Ἀπόλλωνα, οὗτινος ἡ λατρεία ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν πέριξ ἐνδόχωραν (Στράβ. Didot ΙΑ, ι, 48)· καὶ ε') *Κορυβάντιον* («πιθανὸν δέ φησιν ὁ Σκήψιος Κουρῆτας καὶ Κορύβαντας εἶναι τοὺς αὐτοὺς» (Στράβ. Didot I, γ. 21), πρόσθετον καὶ σοβαρωτάτην ἀποτελοῦν ἔνδειξιν ὡς πρὸς τοὺς πρώτους τῶν μερῶν αὐτῶν οἰκήτορας.—*6)* Ἐπίνειον *Σιβρητζὴ* * ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ στενοῦ τοῦ Μουζελὶμ (γ, 3) καὶ εἰς 9 μίλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Μπαμπᾶ (β, 4), τὸ ἀρχαῖον «Πολυμήδιον». Ἐπὶ τῆς δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι εἰς τὸ ἀγκυροβόλιον φερωνύμου ἄκρας φανὸς ναυτικὸς λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 9 μιλίων.—*7)* Χωρίον *Μπεχράμ*, ἡ ἀρχαία Ἄσσος, εἰς 5 μιλ. Α τοῦ προηγουμένου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀκτῆς, κατέναντι δὲ τοῦ Λεσβιακοῦ ἀκρωτηρίου Σκαμνιά. *8)* χωρίον *Τσιπνέχ* (ἀρχ. Γάργαρα), ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, καὶ εἰς 17 μίλλια Δ τοῦ μυχοῦ αὐτοῦ. — *9)* Χωρίον *Παπαζλῆ*, ἡ ἀρχ. Ἄντανδρος, ἥτις κατὰ Ἀλκαῖον ὑπῆρξε Λελέγων ἀποικία «πρῶτα μὲν Ἄντανδρος Λελέγων πόλις (Στρ. Did. 518, 41)· ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου καὶ εἰς 9 μίλλια ἀπὸ τοῦ μυχοῦ του.— *10)* Χωρίον *Τακχτέχ*, εἰς δύο μίλλια Δ τοῦ μυχοῦ, παρὰ τὴν θέσιν ὅπου τὰ ἀρχ. Ἄστυρα. Τὴν ταυτότητα ταύτην, ἀμφισβητουμένην ὑπὸ τῶν Ἄγγλων (χάρτ. 1655=Mityleni island) προσεπικυροῖ ἡ ὕπαρξις θειούχων θερμοπηγῶν καὶ λουτρῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς χωρίον τοῦ Στράβωνος (Didot. 525, 16), καθ' ὃ «Πρὸς δὲ τοῖς Ἀστύροις λίμνη καλεῖται Σάπρα, βαραθρώδης εἰς ραχιώδη τῆς θαλάττης αἰγιαλὸν τὸ ἔκρηγμα ἔχουσα». — *11)* Ἐπίνειον *Ντογανὰ* τοῦ Ἀδραμυττίου, (εὑρισκόμενον εἰς 12 περίπου χιλιόμετρα ἔνδον τοῦ ἐπινείου)· «Ἀθηναίων ἄποικος πόλις ἔχουσα καὶ λιμένα καὶ ναύσταθμον». — *12)* Ἐγγὺς τῆς «Πυρρᾶς ἄκρας» (τουρ. Καρὰ Τεπὲ) προεχούσης ἀπὸ τῆς Ν. ἀκτῆς τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου εἰς 11 μίλλια ΝΔ τῆς Ντογανὰ (ἀρ. 11), ὑπῆρχόν ποτε τὰ πολίσματα *Κισθήνη*, ἥτις κατὰ Στράβωνα εἶχε λιμένα (λόγῳ δὲ τούτου εἰκάζεται ὡς τὸ σημερινὸν Ἀϊβαλὶ) καὶ εἰς τὴν ἐνδόχωράν της μεταλλεῖα χαλκοῦ, *Περπερήνα* καὶ *Τράριον* καὶ *Κοροφωντὶς* (σήμερον *Χαρέμ-Κιοΐ*) — *13)* *Κυδωνίαι* (*Ἀϊβαλῆ*) εἰς τὴν ΝΔ ἐσχατιὰν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου καὶ τῆς ΒΑ ἄκρας τῆς νήσου Λέσβου κατέναντι· ἴσως ἡ τὸ πάλαι Ἡράκλεια, ἴσως ἡ ἀρχαία Κισθήνη, ἄριστος καὶ εὐρυχωρότατος λιμήν, σχηματιζόμενος ὑπὸ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς καὶ τῆς νήσου Μοσχονῆσι (βλ. Ἀδραμυττηνὸς κόλπος). Ἑλληνικωτάτη πόλις, ἐκτισμένη εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν τοῦ λιμένος. Πληθυσμὸς 60000 περίπου (βλ. λέξεις Κυδωνίαι καὶ Ἀϊβαλῆ). - *14)* Ὅρμος *Σοῦνα* ἢ καὶ *Τατλὶ Σοῦ* (Πλάτ =39°15′, Μῆκ.=25° 42′), ἁπλούμενος πρὸς νότον τῆς πρὸς δυσμὰς προεξοχῆς τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς, ἐν τῇ βορείᾳ ἀκτῇ τῆς ὁποίας εἰσχωρεῖ ὁ λιμὴν τοῦ Ἀϊβαλῆ. Εἰς τὸ νότιον τοῦ ὅρμου προέχει γλῶσσα σχηματίζουσα ἀγκάλην *Ἁγιάσματα* καλουμένην. — *15)* Χωρίον *Μακαρονία* (ἀρχ. Ἄττεα) εἰς τὴν ΒΑ ἀκτὴν τοῦ κόλπου τοῦ Καβακοὺμ (γ, 4α).—*16)* Ἐπίνειον *Ντικιλὶ* * (ἀρχ. Ἀτταρνεύς. Πλάτ.=39 05′, Μῆκ.=26°54′) ἐν τῷ ἀνατολικῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τοῦ Καβακούμ. — *17)* *Ἀδζὰν λιμὰν* (κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην 1878 Port Ajano. Πλάτ. = 38° 01′, Μῆκ.=26°48′) καὶ εἰσχωρῶν ἀπὸ ΔΝ (Ν. ΝΔ) πρὸς ΜΒ (Β. ΒΑ) νησίδων στεγαζόμενος ὑπὸ τῶν Ἀργινουσῶν Ἀντά) ἐν (βλ λέξεις Ἀδζὰν λιμὰν καὶ Ἀδζὰν αὐτῷ τὸ χωρίον *Ἀλουγιά*, παρὰ τὸ ὁποῖον τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Κάναι καὶ θερμοπηγαὶ μετὰ ἰχνῶν ἀρχαίων λουτήρων. - *18)* Χωρίον *Τσανδαρλῆ* εἰς τὴν βορ. ἀκτὴν τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου (γ,5) καὶ ἐπὶ χερσονησιζούσης ἄκρας ποιούσης δύο λιμένας ἀμφιδύμους, τὸν Καρὰ Τουζλὰρ πρὸς δυσμὰς καὶ τὸν Τσανταρλῆ πρὸς ἀνατολάς, τὸν καὶ ἀσφαλέστερον. Ἐγείρεται δὲ τὸ χωρίον (Πλ=38°56′—Μῆκ. =26°57′) εἰς τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἡ ἀρχαία «Πιτάνη, πόλις Αἰολική, δύο ἔχουσα λιμένας καὶ ὁ παραρρέων αὐτὴν ποταμὸς Εὔηνος ἐξ οὗ τὸ ὑδραγωγεῖον πεποίηται τοῖς Ἀδραμυττηνοῖς· ἐκ δὲ τῆς Πιτάνης ἐστὶν Ἀρκεσίλαος, ὁ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας, Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως συσχολαστὴς παρὰ Πολέμωνι. Φασὶ δὲ ἐν τῇ Πιτάνῃ τὰς πλίνθους ἐπιπολάζειν ἐν τοῖς ὕδασι καθάπερ ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ νησῖς πέπονθε· κουφοτέρα γὰρ ἡ γῆ τοῦ ἐπισόγγου ὕδατός ἐστιν, ὥστ' ἐποχεῖσθαι»· ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης εἰδήσεως τοῦ κορυφαίου τῶν γεωγράφων (ἔκδ. Didot ΙΓ, ι, 67) τῆς θαυμασίως ὡραίας εἰς ἐπιστημονικοὺς ὅρους καὶ ἐπιστημονικὴν βαθύτητα, προκύπτει ὅτι συνωθοῦντο ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ρεύματος ἐλαφρόπετραι. Πόθεν ὅμως νὰ προήρχοντο αὗται;—ὅπως καὶ εἰς τὴν Τυρρηνικὴν νῆ-

Digitized by Google

σον Στρόμπολι συνέβαινε καὶ συμβαίνει (βλ. λ. Αἰολὶη). Τρία χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου, αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Μπακὶρ Τσάη, τοῦ ἀρχαίου Καΐκου.—*19)* Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου (γ, 5) συνοικισμὸς φέρων τὴν βαναυσόηχον τοπωνυμίαν «τοῦ Στραβομπακάλη αἱ ἀποθῆκαι» «Κιὸρμπακὰλ-μαγαζά»· ἓν χιλιόμετρον δὲ βορείως αὐτοῦ, τὰ ἐρείπια ἀκμασάσης πόλεως, ἥτις καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὸν κόλπον: «*Ἐλαία*, πόλις Αἰολική, Περγαμηνῶν ἐπίνειον. ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους διέχουσα τοῦ Περγάμου (Στρ. Did. 525,43). Αἱ προσεπιχώσεις ὅμως ὑπῆρξαν καὶ ἐξηκολουθοῦσιν οὖσαι τοιαῦται, ὥστε ὁ μὲν προλιμὴν τῆς Ἐλαίας ἐξεφυλίσθη εἰς τέναγος, ὁ δὲ κυματοθραύστης της προέχει σήμερον τοῦ ἐδάφους τῶν ἀγρῶν. Πλησίον της βουνὸς (420 περ. μέτρων), ἐκ τῶν κλιτύων τοῦ ὁποίου ἀναβλύζουν μεταλλικῶν ὑδάτων πηγαί. Πιθανῶς νὰ ἦτό ποτε ἡφαίστειον, ὁπότε εὐκόλως ἐξηγεῖται ἡ ἀνωτέρω (ἀρ. 18) τοῦ Στράβωνος εἴδησις.—*20)* Λιμὴν *Πόρτο Γλυμὶ* (ἀρχ. Γρύνιον) ἢ ***Μπεκταζὰτ Σακάν***, μᾶλλον ὑφαλολίμνη παρὰ λιμήν, διότι ἔχων μεγίστην ἔκτασιν (3 μίλ. × 1 $^{1}/_{2}$ μιλ.) καὶ βάθος 3 $^{3}/_{4}$ ὀργ. ἀποφράσσεται κατὰ τὸ στόμιόν του ὑπὸ ἐξάρσεως συνεχοῦς 1 ὀργ. βάθους.— *21) Πόρτο Ἀλῆ-Ἀγᾶ* (πλ. 38' 50'. Μῆκ. 26' 57') εἰς τὸ ΝΔ ἄκρον τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου. εἶναι ὁ ποτὲ «Ἀχαιῶν λιμήν, ὅπου οἱ βωμοὶ τῶν δώδεκα θεῶν»· ἐπὶ τῆς σχηματιζούσης δὲ τὴν ἀριστερᾷ τῇ εἰσπλέοντι ἀκτὴν ἄκρας, σαφῆ τὰ ἐρείπια τῆς Αἰολίδος πόλεως Μυρίνης (Στρ. Didot ΙΓ, γ, 5. Ἡροδ. Α, 149, Livius 33, 30) ἣν παρέρρεεν ὁ Πυθικὸς ποταμὸς (Γκιουζὲλ Ἀσσὰρ Τσάη) καὶ ἥτις εἶχε λιμένα «Καλαμπάκ-λιμὰν» σήμερον καλούμενον.— *22)* Ὅρμος *Ναμοὺρτ λιμάν*, 4 μίλ. Ν. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Λεγιὰ Μπουρνοῦ (β, 6) καὶ εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν τοῦ Κυμαίου κόλπου (γ, 6). Μέγα τσιφλίκιον εἰς τὸν μυχόν, μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Αἰολίδος Κύμης «Μεγίστη δ' ἔστι τῶν Αἰολικῶν καὶ ἀρίστη Κύμη καὶ σχεδὸν μητρόπολις αὕτη τε καὶ ἡ Λέσβος τῶν ἄλλων πόλεων, περὶ τριάκοντά που τὸν ἀριθμόν, ὧν ἐκλελοίπασιν οὐκ ὀλίγαι». Ὡς πρῶτοι αὐτῆς οἰκισταὶ φέρονται οἱ Λοκροὶ ὀνομάσαντες αὐτὴν Φρικωνίδα. Πατρὶς τοῦ ἱστορικοῦ Ἐφόρου, τινὲς δὲ εἶπον, καὶ τοῦ Ἡσιόδου. Ταύτης ἀποικίαι ἦσαν ἡ ἐν Καμπανίᾳ τῆς Ἰταλίας φερώνυμος αὐτῇ πόλις καὶ ἡ ἐν Παμφυλίᾳ Σίδη. Εἰς τὸν λιμένα της δὲ κατέφυγεν (Ἡροδ. Η. 130) ὁ τοῦ Ξέρξου στόλος, μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι πανωλεθρίαν του. Σεισμὸς ἐπὶ Τιβερίου ἐπισυμβὰς ἐπήνεγκε μεγάλας βλάβας καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰς ὧν προεμνήσθημεν γειτονικὰς ἀρχαίας πόλεις. — *23)* Ὅρμος *Νέαις Φώκηες* ἢ *Φώκηα Νόβα* (Πλ=38° 45'.—Μῆκ. 26° 51') ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κυμαίου κόλπου, εἰς 5 μιλ. ἀνατ. τοῦ ἀκρωτ. Ἀσλὰν Μπουρνοῦ β, 6α) μὲ κωμόπολιν μετὰ φρουρίου ἀποικισθεῖσαν ὑπὸ κατοίκων τῆς Φωκαίας.— *24) Λιμὴν Φώκηες** (Πλατ. =38' 40'—Μῆκ)=26 45, εἰς 2 $^{3}/_{4}$ μιλ. ΝΔ. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀσλὰν Μπουρνοῦ (β, 6α), ἀνοικτὸς πρὸς δυσμάς, διαχωρίζεται ὑπὸ γλώσσης, εἰς τὴν μασχάλην τῆς ὁποίας Ἐνετικὸν φρούριον καὶ ἣν προεκτείνει νησὶς Ἅγιος Γεώργιος, σχηματιζομένων δύο ἀμφιδύμων λιμένων. Εἶναι ἡ ὑπὸ Φωκαέων ἱδρυθεῖσα ἀποικία, ἡ βορειοτέρα τῶν Ἰωνίδων πόλεων, ἀνθήσασα ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας Φώκαια, ἧς αἱ ἀποικίαι ἔφθανον μέχρι τῆς Ἱσπανίας (Στρ. Did. 130, 9) καὶ ὧν σπουδαιοτάτη ἡ Μασσαλία («Μασσιλία»). Οἱ δύο λιμένες της ὧν ἐμνήσθημεν ὠνομάζοντο τὸ πάλαι «Ναύσταθμος» καὶ «Λαμπτήρ». Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Λυδίας ὑπὸ τοῦ Κύρου, πολιορκηθέντες οἱ Φωκαεῖς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ του Ἁρπάγου «τοὺς δυναμένους ἐμβάντας εἰς τὰ σκάφη πανοικίους πλεῦσαι» (Στραβ. Didot 210, 16) εἰς Κύρνον (Κορσικὴν) ὅπου ἔκτισαν ἀποικίαν Ἀλαλίαν (νῦν Aleria) καὶ Μασσιλίαν (Μασσαλίαν) ὅπου συνέπηξαν ἀποικίας, βραδύτερον ὅμως οἱ πλεῖστοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν γενέτειραν (Ἡροδ. Α, 165) δώσαντες πάλιν εἰς αὐτὴν τὴν προτέραν ἀκμήν, ἕως οὗ οἱ Ρωμαῖοι ἀπεκόμισαν (Liv 37.32), ὅ,τι καλὸν ἐν αὐτῇ εὗρον. — *25)* Ὅρμος *Ἀγριά*, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλεύσαντι τὸν πρόκολπον τῆς Σμύρνης, προεκτεινόμενος ἐσωτερικῶς ὑπὸ λιμνοθαλασσῶν μετ' ἰχθυοτροφείων. Εἰς τὴν ΝΑ ἀκτὴν τὰ ἴχνη καὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας πόλεως Λεῦκαι. Ἐπὶ τῆς βορείας ἄκρας Μερμιντζῆ* τοῦ ὅρμου, ναυτικὸς φανὸς σταθεροῦ φωτός. — *26) Κορδελιὸ* (τουρκιστὶ *Καρσιακᾶς* ἢ *Τουσμασαδὲ*) ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κολπίζοντα μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, ἐγγὺς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σμύρνης-Κασαμπᾶ, Δ: ΒΔ. τῆς ἄκρας Νταραγὰτς (β, 8) καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 $^{3}/_{4}$ μιλ. ἀπ' αὐτοῦ. Μεταξὺ δὲ Κορδελιοῦ καὶ Σμύρνης Ἁγία Τριάδα, Μπαριακλῆ, Σκάλα Μπουρνόβα, Χαλκᾶ Μπουνάρ, μεθ' ὅ: —*27) Σμύρνη*.— *28) Καραντίνα* ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς τοῦ Σμυρναϊκοῦ κόλπου καὶ 3 μίλ. ΝΔ τῆς ἄκρας Νταραγὰτς (β, 8).— *29) Κιὸσ-τεπὲ* εἰς 4 μιλ. ΝΔ τῆς ἰδίας ἄκρας. — *30) Κλαζομεναί*, νησὶς συνδεομένη διὰ μωλίσκου πρὸς τὴν ξηράν, κατασκευασθέντος, ὡς λέγεται, ἐπὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀπέχει 12 μιλ. Δ τοῦ Σαντζὰκ Καλεσσὶ (β, 9). Αἱ ἀρχαῖαι Κλαζομεναί, ἡ πόλις, τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀναξαγόρα τοῦ φυσικοῦ ἡ πατρίς, ἠγείρετο ἐν μέρει μὲν ἐπὶ τῆς νησῖδος, ἐν μέρει δὲ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς (Στρ. Didot 541, 14. 550, 10. 551, 28. 283, 30). Ἐπὶ τῆς νησῖδος λοιμοκαθαρτήριον ἀπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Διεθνοῦς Ὑγειον. Συμβουλίου ἐξαρτώμενον.- *31) Σκάλα Βουρλῶν*, εἰς τὴν δυτικὴν μασχάλην τοῦ μωλίσκου τῶν Κλαζομενῶν, ἐπίνειον τῆς πόλεως Βρυούλων (ἴσως ἀρχ. «Χύτριον») τῆς ἑλληνικωτάτης, ἀποικισθείσης ἀπὸ Λάκωνας (ὑπάρχει συνοικία «Μανιὰτ μαχαλέ»), Κυθηρίους καὶ Ναξίους, [Λεπτομερείας διὰ τὰ ὑπ' ἀριθ. 26-31 βλ. λέξεις Σμύρνη καὶ Σμύρνης Κόλπος.]—*32)* Ἐπίνειον *Γκιοὺλ Μπαχτσέ*, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου (γ,7δ). — *33)* Ἐπὶ τοῦ κυρίου σώματος τῆς χερσονήσου τῶν Ἐρυθρῶν («Καράμπουρνα») ἄσημα χωρία· τὰ κυριώτερα αὐτῶν εἶναι τὸ *Ἀχιρλὲ* καὶ τὸ *Σαΐτη*.— *34)* Λιμὴν *Τσεσμὲ* (ἀρχ. «Κρήνη») ἐν ὁμωνύμῳ κολπίσκῳ ἐπὶ τῆς Β Δ ἀκτῆς τῆς ἀποφύσεως (τῆς χερσονήσου τῶν Ἐρυθρῶν) ἥτις προέχει πρὸς τὴν Χίον. Ἑλληνικωτάτη πόλις, ἱστορικῶς γνωστὴ διὰ τὴν ναυμαχίαν (τῆς νυκτὸς τῆς 5 πρὸς τὴν 6 Ἰουλίου, ν. ἡ. τοῦ 1770) καθ' ἣν ὁ Ρωσικὸς στόλος, οὗτινος ἡγοῦντο οἱ Ὀρλώφ, Σπυριδὼφ καὶ οἱ παρὰ τῇ Ρωσικῇ ὑπηρεσίᾳ Ἄγγλοι Ἔλφινστον καὶ Γκραῒς, ἐπυρπόλησε τὸν ἐξ 22 μεγάλων πλοίων καὶ πολλῶν βοηθητικῶν Τουρκικὸν στόλον, τοῦ ὁποίου ὁ ναύαρχος Χασσὰν ἀφρόνως εἰσέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμὲ μετὰ τὴν ἀμφίβολον ναυμαχίαν τῆς προτεραίας. Ἡ δόξα τῆς ναυμαχίας ταύτης, δι' ἣν ὁ Ὀρλὼφ ἔλαβε τὸ προσωνύμιον τοῦ «Τσεσμένκυ», ὠφείλετο εἰς τὸν Ἄγγλον Ντεγντέϊλ (Dugdale), ὅστις ἦτο ὁ προσκολλήσας τὸ πυρπολικόν του μόλις διασωθεὶς κολυμβῶν παρὰ τὰ τρομερὰ ἐγκαύματα. (Ὅρα, σχετικῶς μὲ διπλωματικὸν ἐπεισόδιον λόγῳ τῶν Ρωσικῶν τάφων τῶν θυμάτων τῆς ναυμαχίας καὶ τῆς εἰς Μερμιντζῆ βυθισθείσης ναυαρχίδος τοῦ Ὀρλώφ, Σταμ. Ἀντ...οπούλου «Μικρὰ Ἀσία» σελ. 161). Πλησίον τοῦ Τσεσμὲ θερμοπηγαὶ «Ἁγιάσματα» καὶ χωρίον Λιθρὶ τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Ἐρυθρῶν ἐπέχον.— *35) Κάτω Παναγιὰ* ἐπὶ τῆς αὐτῆς μὲ τὸν Τσεσμὲν ἀκτῆς. Οἱ κάτοικοι τῆς ἑλληνικωτάτης αὐτῆς πόλεως ἦσαν ἄποικοι ἐκ Ζαγορᾶς, Λέρου καὶ Καλύμνου καὶ διετήρουν σημαντικὴν ναυτιλίαν.— *36) Ἀλάτσατα* ἢ καὶ *Ἐγριλὰρ Λιμάν*, 7 μίλ. Α.ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀσπρόκαβος (β,11), ἐν τῷ μυχῷ. Ἑλληνικωτάτη καὶ ἱερατική, οὕτως εἰπεῖν, πόλις, πατρὶς τῶν πλείστων τῶν ἐν Τουρκίᾳ μητροπολιτῶν, ἔχουσα δὲ πολλοὺς ναοὺς καὶ τέσσαρα γυναικεῖα μοναστήρια, εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν ὁποίων κατασκευάζονται διάφορα εἴδη ὑφαντουργίας καὶ τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἀλατζάδες» γνωστὰ ὑφάσματα. Τέσσαρα μίλ. Α ὁ ἀσφαλὴς λιμὴν ***Μερσίν***, εἰς ἕτερα τρία ἀκόμη ὁ λιμὴν ***Συκιὰ*** (ὅρα χάρτ. Ἀγγλ. 1635).— *37)* Λιμὴν *Σιβρῆ Ἰσσὰρ*, ἢ καὶ Πόρτο Σιγατζὶκ ἐκ τοῦ φερωνύμου κόλπου (γ, 8) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου καὶ εὑρίσκεται, εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχ. «Τέω», τῆς πατρίδος τοῦ Ἀνακρέοντος, ἧς οἱ κάτοικοι φεύγοντες τὴν προέλασιν τῶν Περσῶν κατέφυγον εἰς τὴν Θρᾴκην ὅπου ἔκτισαν τὰ Ἄβδηρα.—*38)* Χωρίον ***Κοιμητούρια*** εἰς τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ λεγομένου τῆς Λεβέδου· εἰς 8 μίλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Μπουλμὲς (β,12α).— *39)* Χωρίον *Γκιαούρ-Κιοΐ* καὶ αὐτὸ ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου (γ,9) καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀσλὰν Μπουρνοῦ (β, 13). Ἐγγὺς τούτου ἦν ἡ ἀρχ. Κολοφὼν πλησίον τῆς ὁποίας, εἰς τὸ ἄλσος τῆς Κλάρου ἡ κόρη τοῦ Τειρεσίου Μαντὼ ἵδρυσε κατ' ἐντολὴν τοῦ θεοῦ τὸ Μαντεῖον τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος.— *40)* Ἐπίνειον *Κοὺσ-Ἀντασσί** ἢ *Σκάλα Νόβα* ἢ *Νέα Ἔφεσος*, 3 μίλλ. Β. τοῦ ἀκρωτ. Ἀσλὰν Μπουρνοῦ. Ἐπίνειον τοῦ «Ἁγιὰ Σουλοὺκ» (κατὰ παραφθορὰν τοῦ Ἅγιος Θεολόγος), ἐπέχοντος τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἐφέσου (βλ. λ.). Εἰς τὸ Κουσάντασι, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποίου ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες, κατεσκευάζετο ὁ ὡραιότερος ξανθὸς χαλβᾶς, ὅστις ἐπωλεῖτο ἐντὸς ξυλίνων κυτίων. —*41)* χωρίον *Γκιοὺρ-Τσαγκλῆ* ἐπὶ τῆς Ν. ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου, εἰς ἀπόστασιν 7 μιλ. πρὸς Ν. ΝΑ. τοῦ ἀκρωτ. Ἀσλὰν Μπουρνοῦ (β, 13). Ἴσως τὸ ἀρχαῖον Πανιώνιον, ἔχον ἄλσος καὶ ναὸν ἀφιερωμένα εἰς τὸν Ποσειδῶνα, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον συνερχόμενοι οἱ Ἕλληνες ἐτέλουν τὰ Πανιώνια.— *42)* Ὅρμος *Κοβέλλο* (ἀρχ. Πάνορμος), 3 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Γέροντας (β, 15). Ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἄγει εἰς τὸ χωρίον Γέροντας ὅπου τὰ ἐρείπια τοῦ κολοσσιαίου ναοῦ τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος· κατὰ δὲ τὸν Π. Καρολίδην ἡ ὀνομασία «Γέροντας» προέρχεται ἐκ παραφθορᾶς τοῦ «Ἱερὸν», ἣν ἐκδοχὴν δέχονται καὶ οἱ τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου, σημειώσαντες τὴν θέσιν ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου 1546 διὰ τοῦ «Ieronda» καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ «Gheronda» ὡς θὰ ἔγραφον ἐν ἄλλῃ περιπτώσει. Πρὸς βορρᾶν ἔκειντο αἱ ποτὲ ἀνθηραὶ καὶ παράλιοι πόλεις Μίλητος καὶ Πριήνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ περιώνυμοι.—*43)* Ὅρμος *Σκρόφαις* εἰς 5 μιλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Γέροντας (β, 15). — *44)* Ὅρμος *Ἀκ Μποϊκὶ* εἰς τὸν Α μυχὸν τοῦ κόλπου Βασιλικοῦ (γ. 12).—*44α)* Λιμὴν *Καζικλῆ* εἰς τὸν μυχὸν τοῦ φερωνύμου κόλπου. — *45)* Λιμὴν *Αϊσὲν-καλλὲ* (ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου τῶν: Isene) ἐφ' ἧς θέσεως ἡ ἀρχαία Ἰασός, ἡ τὸ ὄνομα εἰς τὸν κόλπον δοῦσα.— *46)* Ὅρμος *Βαργύλια*, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ

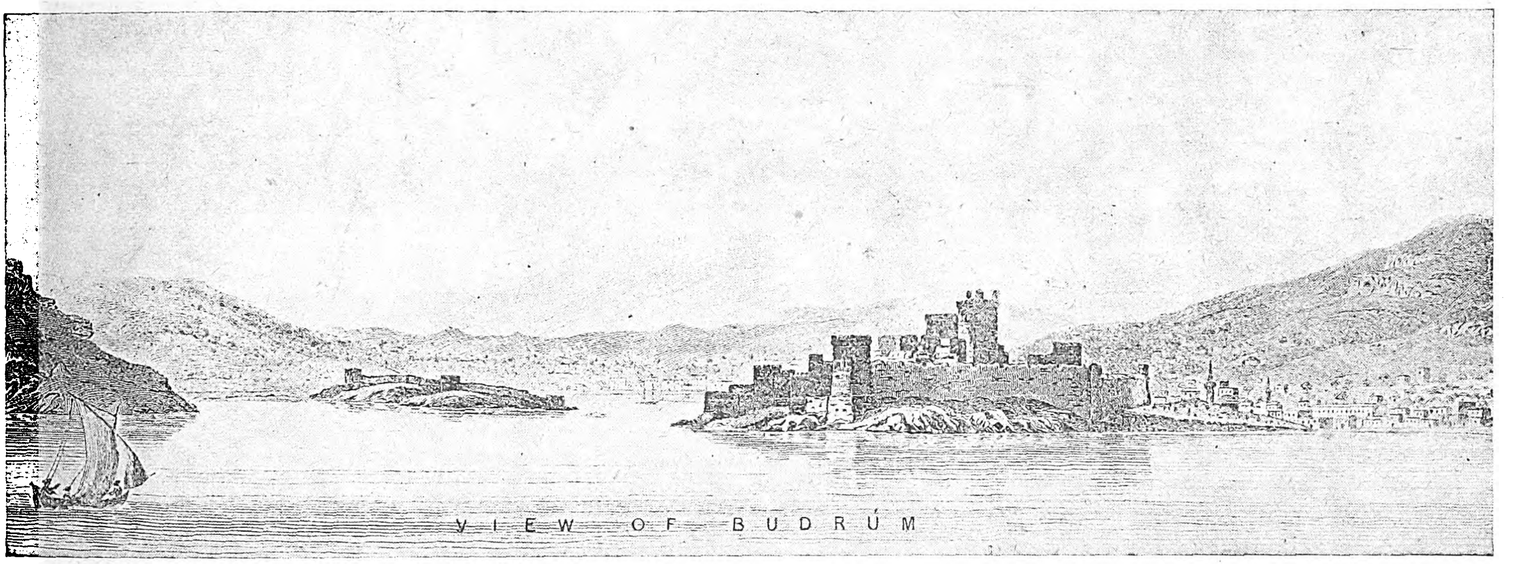

Ἄποψις τῆς Ἁλικαρνασσοῦ. Δεξιὰ πρὸς τὸ μέσον τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

[Τὸ φρούριον ἐλέγετο κοινῶς «Πετροῦνι», ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων κατὰ παραφθορὰν «Μουντροὺμ» ἐξ οὗ καὶ ἡ Ἁλικαρνασσὸς «Μπουντροὺμ» ὑπ' αὐτῶν ὀνομάζεται. Αἱ ἐν τῷ φρουρίῳ δὲ τούτῳ ἀπαίσιαι φυλακαὶ ἐγένοντο αἰτία νὰ ἐπικρατήσῃ, εἰς τὴν σημασίαν παντὸς ἀνηλίου καὶ ἀνθυγιεινοῦ κτίσματος, τὸ ὄνομα «μπουντροῦμι»].

Digitized by Google

ὁποίου τὰ ἐρείπια τῆς Βαργυλίας (ἢ τῶν Β.), πατρίδος τοῦ ἐπικουρίου Πρωτάρχου. — *47)* Λιμὴν *Κιουβερτζενῆ* εἰς τὴν ΝΑ μυχὸν τοῦ Ἰασικοῦ κόλπου. Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας *Καρυάνδας*, πατρίδος τοῦ γεωγράφου Σκύλακος. Πρὸ ταύτης τρεῖς νησίδες, *Τάρανδος*, *Ταρανδάκια* (ζεῦγος νησίδων) καὶ *Καρανδάκι*, εἰς τὰς ὀνομασίας τῶν ὁποίων διαβλέπει τις τὴν παραφθορὰν τῆς ἀρχαίας τοιαύτης.— *48)* Λιμὴν *Γκουμισλοῦ* (ὅπου ἡ ἀρχ. Μύνδος) 6 μιλ. Βορ. τοῦ ἀκρωτ. Χουσεῒν ἢ Τερμέριον (β, 17). — *49)* *Ἁλικαρνασσὸς* ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου ἐλάσσονος κόλπου, ἐν τῷ Κεραμικῷ τοιούτῳ (γ, 13) καὶ εἰς 9 μίλλια ΒΑ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Χουσεῒν (β, 17). Λιμὴν ἀσφαλὴς ὑπὸ Δ, Β καὶ Α. ἀνέμους, ἐν μέρει δὲ καὶ ὑπὸ Ν. ἅτε νήσου, τῆς Καρᾶ - Ἀντᾶ (ἀρχ. Ἀρκόνησος), σκεπούσης ἐν μέρει τὸ ἄνοιγμά του. Ὑπῆρξεν ἡ ἐπισημοτέρα τῶν πόλεων τῆς Καρίας, ὑπὸ Ἀργείων καὶ Δωριέων ἀποικισθεῖσα (Ἡροδ. Α, 144 - 2, 99) καὶ πατρὶς Ἡροδότου, Ἡρακλείτου τοῦ ποιητοῦ καὶ Διονυσίου τοῦ ἱστορικοῦ, (30 π. Χ.) τῆς περιωνύμου «Ρωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας» τοῦ συγγραφέως. Ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τυράννων ὧν ἐπισημότερος ὁ Λύγδαμις, πατὴρ τῆς θαυμαστῆς Ἀρτεμισίας τῆς ἐν Σαλαμῖνι πολεμησάσης μετὰ τῶν Περσῶν. Ἑτέρα Ἀρτεμισία ἤγειρεν ἐκεῖ εἰς μνήμην τοῦ συζύγου καὶ ἀδελφοῦ της Μαυσώλου τὸ ἐκ τῶν ὀκτὼ θαυμάτων θεωρούμενον Μαυσωλεῖον (περὶ τὸ 350 π. Χ.) ἐκ λίθου λευκοῦ, περικοσμούμενον ὑπὸ γλυφῶν τοῦ Σκόπα, Λεωχάρους, Τιμοθέου, Βρυάξιδος, Πύθιος, καὶ οὗτινος τὰ λείψανα ἀνεκαλύφθησαν, κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἀνασκαφὰς (1856-1859), ὑπὸ Νιοῦτον (Newton) καὶ μετακομισθέντα εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ British Museum ἐπέτρεψαν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Pallan νὰ συναγάγῃ πλήρη τοῦ μνημείου τὴν ἀναπαράστασιν· ἦτο δὲ τὸ μνημεῖον τετραγωνικοῦ βάθρου μετὰ κεντρικοῦ μικροτέρου περιπτέρου, περιβαλλομένου ἐκ τεσσάρων στοίχων κιόνων, 9 καθ᾽ ἑκάστην πλευράν, ὑποβασταζόντων πυραμίδα ἰσοϋψῆ τῷ περιπτέρῳ καὶ ἧς αἱ ἕδραι ἔφερον κλιμακωτῶς 24 βαθμίδας ἑκάστη, ἐνῷ τὴν κορυφήν της ἐπέστεφε τέθριππος, ἔργον τοῦ Πύθιος. Τῷ 1400 οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ καταλαβόντες τὴν πόλιν μετεσκεύασαν τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τότε ὀχυρωτικῆς, ἀφιερώσαντες αὐτὴν ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Τοῦτο δὲ κατά τινας ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ὀνομασθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Ἁλικαρνασσὸς «Μπουντρούμ», κατὰ παραφθορὰν τοῦ «Πετροῦμι», ὡς παρὰ τῶν Κῴων καλεῖται ἡ ἀκρόπολις αὕτη. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι ὑπάρχει φρούριον «Καποὺ Καλεσσὶ» ἐπὶ λόφου, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ θέσις ὅπου ἔρρεέ ποτε «ἡ Σαλμακὶς κρήνη, διαβεβλημένη, οὐκ οἶδα πόθεν, ὡς μαλακίζουσα τοὺς πιόντας ἀπ᾽ αὐτῆς. Ἔοικε δὲ ἡ τροφὴ τῶν ἀνθρώπων αἰτιᾶσθαι τοὺς ἀέρας ἢ τὰ ὕδατα· τροφῆς δ᾽ αἴτια οὐ ταῦτα, ἀλλὰ πλοῦτος καὶ ἡ περὶ τὰς διαίτας ἀκολασία» (Στραβ. Didot ΙΔ, β, 16).—*50)* ὅρμος *Ἀλακισλῆ*, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου, 21 μιλ. ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Χουσεῒν (β, 17). Πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια εἰς τὸν μυχόν του, ἀλλὰ τίνος ἀρχαίας πόλεως ἀγνοεῖται.—*51)* Ὅρμος *Βασιλικά*, εἰς 8 μιλ. ἀνατολ. τοῦ προηγουμένου. Εἰς τὸν δυτικὸν μυχὸν κυκλώπεια τείχη. Θεωρεῖται ὅτι ἐκεῖ ἦσαν τὰ ἀρχαῖα «Βάργασα», ἂν καὶ οἱ Ἄγγλοι θεωροῦσι ταῦτα εἰς τὴν θέσιν ἐφ᾽ ἧς νῦν τὰ «Γκιόβατα» (53).—*52)* Ὅρμος *Κέραμος* εἰς 9 μιλ. πρὸς ἀνατολὰς τοῦ προηγουμένου. Ἡ ἀκρόπολις καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐξ ἧς τὸ ὄνομα τοῦ κόλπου, εὑρίσκονται 2 περίπου χιλιόμετρα ἔνδον καὶ εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ Φεζλικιὰν Δὰγ (χάρτ. Ἀγγλ. 1604: The gulfs of Kos Doris and Symi) — *53)* Ὅρμος *Πόρτο Γκιόβατα*, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου. Ἐν τῷ ἀρχαίῳ φρουρίῳ, παρὰ τὴν Β ὄχθην τοῦ ἁλμυροποτάμου Καντίν, χαρακτηριστικαὶ εἰς βάρβαρον ἀπανθρωπίαν φυλακαί. Ἀπὸ Γκιοβάτων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἄγγλοι θεωροῦν ἐπέχοντα τὴν θέσιν ὅπου τὰ ἀρχαῖα Βάργασα, ἀρχαία λιθόστρωτος ὁδός, μετάγουσα εἰς Μαρμαρίσι.— *54)* Ὅρμος *Γκαλλίπολι*, ὡραῖον ἀγκυροβόλιον ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου δι᾽ ὅλους τοὺς ἀνέμους πλὴν τῶν ΒΔ, εἰς ἀπόστασιν $5\frac{1}{2}$ μίλ. Δ.ΝΔ τῶν Γκιοβάτων (πλ. 37" 00'—μῆκ.=28" 17'). Πολλὰ ἀρχαῖα ἴχνη, πόλεως μήπω ἐξακριβωθείσης ταυτότητος.— *55)* Ἀγκυροβόλιον *Σεχὴρ Ὀγλὰν* σχηματιζόμενον, εἰς ἀπόστασιν 2 μιλ. δυτικῶς τοῦ προηγουμένου (πλ.=37°00'—μῆκ.=28' 15'), ὑπὸ κολπώσεως τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου καὶ τριῶν φερωνύμων νησίδων. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὸ ἀγκυροβόλιον τοῦτο, ἀσφαλὲς δι᾽ ὅλας τὰς κακοκαιρίας πλὴν τῶν ἀπὸ δυσμῶν, ἀπεδίδετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγίστη σημασία, διότι κυκλώπεια τείχη περιβάλλουσι, τόσον τὰς τρεῖς νησῖδας Σεχὴρ Ὀγλὰν (ὧν δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀρχαία ὀνομασία) πρὸς ἀπόκρουσιν ἀπὸ θαλάσσης ἐπιθέσεων, ὅσον καὶ τὸν μυχὸν τοῦ ἀγκυροβολίου πρὸς ἀπόκρουσιν τοιούτων ἀπὸ ξηρᾶς. Εἰς τὴν μεγαλυτέραν δὲ τῶν νησίδων, ἐντὸς τοῦ κυκλωπείου τείχους, ὑπάρχει καὶ ἀρχαία Ἑλληνικῆς ἐποχῆς ἀκρόπολις, δι᾽ ὃ καὶ «τοῦ Κάστρου» ἡ νησὶς ἀποκαλεῖται.— *56)* *Πόρτο Ντερμέν*, ἀσφαλέστατος φυσικὸς λιμὴν (πλ.=36" 56'—μῆκ. 28' 12') δι᾽ ὅλους τοὺς ἀνέμους, ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου καὶ εἰς 11 μίλ. Δ. ΝΔ τῶν Γκιοβάτων. — *57)* Λιμὴν *Γιεντὶ Ἀτταλᾶ* ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου (πλ.=36' 51'. μῆκος 28° 02') εἰς ἀπόστασιν 20 μιλ. Α. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Σκουγιοὺν (β, 18), ἀσφαλέστατος φυσικὸς λιμὴν διὰ πᾶσαν κακοκαιρίαν.—*58)* Ὅρμος καὶ χωρίον *Μερσιντζὶκ* εἰς 9 μίλ. ΝΔ. Ν τοῦ ἀκρωτηρ. Σκουγιούν. Ἀναπεπταμένος πρὸς Βορρᾶν.—*59)* *Κνίδος*, Δωριέων ἀποικία, ἧς τὰ ἐρείπια, ἀνασκαφέντα ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Νιοῦτον (Newton), σώζονται εἰς Τατζὶρ λιμὰν βορείως τοῦ χερσονησίζοντος ἀκρωτηρίου Κριὸς (κοιν. Τριόπιον)· ὑπῆρξε δὲ ἡ Κνίδος ἕδρα τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης, τῆς ὁποίας ὑπῆρχε καὶ ἄγαλμα τοῦ Πραξιτέλους περιώνυμον, μετενεχθὲν ὡς λέγεται ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου καὶ κατεστράφη τῷ 476 ὑπὸ πυρκαϊᾶς· παρίστανε δὲ τὸ ἄγαλμα τοῦτο, τῆς Ἀφροδίτης τῆς Κνιδίας, ἀπροφυλάκτως γυμνὴν τὴν θεάν, δι᾽ ὃ καὶ εἰς ὑπερτέλειον αὐτοῦ ἀντίμιμον, εὑρισκόμενον εἰς τὸ Βατικανὸν Μουσεῖον, οἱ σεμνότυφοι πάπαι εἶχον περιθέσει, ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, «φουστάνι» ἐκ φύλλου χαλκοῦ. Ἡ Κνίδος ὑπῆρξε πατρὶς τῶν Εὐδόξου τοῦ ἀστρονόμου (περὶ τὸ 540 π.Χ.) Κτησίου τοῦ θεράποντος ἰατροῦ Κύρου τοῦ Νεωτέρου (περὶ τὸ 415 π.Χ.), Ἀγαθαρχίδου τοῦ Γραμματικοῦ (περὶ τὸ 170 π.Χ.) τοῦ συγγραφέως τοῦ «Περίπλου τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης», τοῦ περιωνύμου Σωστράτου τοῦ Δεξιφάνους (περὶ τὸ 270 π. Χ.), τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ φάρου τῆς Ἀλεξανδρείας (βλ. λ. Ἀλεξανδρείας φάρος). Παρὰ τὴν Κνίδον ὁ Κόνων ἐνίκησε (394 π Χ.) τὸν Σπαρτιατικὸν στόλον.—*60)* Ὅρμοι *Ἐπάνω Γεώργης* καὶ *Κάτω Γεώργης*, δύο ἀμφίδυμοι ὅρμοι 7 μιλ. Ἀν. τῆς Κνίδου (ἀρ 59) ἀναπτεταμένοι πρὸς Ν. καὶ ἔχοντες παρὰ τοὺς ἀμμώδεις των αἰγιαλοὺς ἴχνη ἀρχαίων ἐρειπίων.—*61)* Λιμὴν *Κουρβασίλη* εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν τοῦ κολπίσκου Ἀρινὲχ (γ, 14). Ἀσφαλέστατος λιμήν. Ὅλη ἡ παραλία, ἀπὸ Κνίδου καὶ ἐφεξῆς, βρίθει ἀρχαίων ἐρειπίων πόλεων ὧν αἱ ὀνομασίαι δὲν ἐξηκριβώθησαν. — *62)* Λιμὴν *Λοστὰ* εἰς τὸ βάθος τοῦ φερωνύμου ἐλάσσονος κόλπου (γ, 14). — *63)* *Μπὸζ-Μπορνοῦ λιμὰν* εἰς τὸν Β μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Σύμης. — *64)* Ὅρμος *Σαρίντα* εἰς τὸν ἀνατολ. μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Σύμης (γ, 14). — *64α* Ὅρμος *Ὁπλοθήκη* ἢ Ἁπλοθήκη εἰς ἣν θέσιν τὰ ἀρχαῖα Λώρυμα, 2 μιλ. Ἀν. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀλοῦπο (β 20). Ἐξακολουθεῖ ἡ παρουσία ἀρχαίων ἐρειπίων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ φρουρίων καὶ κυκλωπείων τειχῶν, Ἡ ὀνομασία ἑνὸς φρουρίου Φοίνιξ (σημ. «Φινιουὲτ») καλουμένου ἀνεγνωρίσθη ($4\frac{1}{2}$ μιλ. ἀνατ. τοῦ Λωρύμων) ἀπὸ τῆς νησῖδος Ἐλέσα, τῆς πρὸ αὐτοῦ, διατηρησάσης παρεφθαρμένον τὸ ἀρχαῖόν της ὄνομα. «Εἶτα Λώρυμα παραλία τραχεῖα καὶ ὄρος ὑψηλότατον τῶν ταύτῃ, ἐπ᾽ ἄκρῳ δὲ φρούριον ὁμώνυμον τῷ ὄρει Φοίνιξ, πρόκειται δὲ ἡ Ἐλεοῦσα νῆσος (Στράβ. Didot ΙΒ δ, 4). — *65)* Λιμὴν *Μαρμαρίσι* (ἀρχ. Φύσκος), εἷς ἐκ τῶν ὡραιοτέρων κολπιζόντων καὶ φύσει ὀχυρῶν λιμένων, ἔχων βαθύτητα $2\frac{1}{4}$ μιλ. καὶ πλάτος $3\frac{1}{4}$, προσφιλὴς τόπος συγκεντρώσεως τοῦ Βρεττανικοῦ στόλου, ἀφίνων στόμια, πλάτους μόλις ἡμίσεος μιλλίου τὸ ἓν καὶ ἑνὸς τρίτου τοῦ μιλίου τὸ ἕτερον, μεταξὺ τῆς ἀκτῆς καὶ μιᾶς νησῖδος, καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ μιᾶς μικρᾶς χερσονήσου. Ἡ ἀπόστασίς του ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον Μαρμαρίσι (β, 21) εἶναι 7 μιλ — *66)* Ἀγκυροβόλιον *Ἐκιντζίκ*, εἰς τὸν ἀνατολ. μυχὸν τοῦ ὁποίου καταφυγὴ διὰ κακοκαιρίαν ἀπὸ πάσης διευθύνσεως. Πέντε χιλιομ. ἀνατολικῶς αὐτοῦ ἐκβολαὶ ποταμοῦ Κεουτζεζῆ (τοῦ ἀρχ. Κάλβιος) καὶ ὄρος ὑψηλόν, τὸ ἀρχ. Ἴμβρος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τοῦ Κάλβιος, ἑνοῦντος μεγίστην λιμνοθάλασσαν πρὸς τὸ πέλαγος καὶ σχηματίζοντος γύρω του νοσηρότατα ἕλη, τὸ χωρίον Δαλιὰν ἢ Ταλαγιάνη, ἡ ἀρχαία Καῦνος, νοσηρότατον κλῖμα ἔχουσα. Τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον ἀφηγεῖται ὁ Στράβων (Didot ΙΔ, β, 3) περὶ τῆς Καύνου, διὰ τοῦ κλίματός της τὴν νοσηρότητα: Διελθὼν κάποτε ἐκ Καύνου ὁ Στρατόνικος, κιθαρῳδὸς ἐπίσημος καὶ ἀγχινούστατος σατυρικὸς (Ἀθήναιος Π, 9, Αἰλιανὸς Ποικ. Ἱστορ. ΙΔ, 14) καὶ ἰδὼν τὴν μεγάλην βλάστησιν τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἑλονοσίας μεγίστην τῶν κατοίκων ὠχρότητα, εἶπε τὸ τοῦ ποιητοῦ «οἵη περ φύλλων γενεή, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν»· ὅταν δὲ τῷ παρετήρησαν, ἐὰν εἶπε τοῦτο εἰρωνευόμενος τὴν πόλιν διὰ τὴν νοσηρότητά της· «ἐγώ, ἀπήντησε, ταύτην θαρρήσαιμ᾽ ἂν λέγειν νοσεράν, ὅπου καὶ οἱ νεκροὶ περιπατοῦσιν;». Παρῆγε δὲ ἡ Καῦνος τὰ ὡραιότερα τῶν Μικρασιατικῶν σύκων, τὰ ὁποῖα ξηραινόμενα ἦσαν περιώνυμα ὑπὸ τὸ προσωνύμιον «καυναῖα».—*67)* Τέσσαρα μιλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Καπνιὰ (β, 22) ὁ ψαμμαθὼν *Νταλαμόν*, ὅπου αἱ ἐκβολαὶ τοῦ φερωνύμου ποταμοῦ καὶ ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχ. Πίσιλις (Στρ. 556,26) ἧς σώζονται τὰ ἐρείπια.

ε) Νησῖδες καὶ ἀβαθῆ.— Αἱ εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτὰς προσκείμεναι νησῖδες, καὶ αἱ διὰ τὴν ναυτιλίαν ἐπικίνδυνοι ἐξάρσεις τοῦ βυθοῦ, εἶναι αἱ ἑξῆς: *1* Μεταξὺ ἀκρωτηρίου Γεννῆ Σέχρ (β, 1—βλ. χαρτ. Ἀγγλ. 1608) καὶ Μπαμπᾶ (β, 4): Τὰ *ἀβαθῆ* τὰ πρὸ τοῦ *Γεννῆ Σέχρ*—Αἱ νησῖδες *Μαυριὰ* (Rabbit islands) μεταξὺ τῆς Τενέδου καὶ Χερ. Καλλιπόλεως, κατέναντι δὲ τοῦ ὅρμου Μπεσίκια (γ,1). —*Ὕφαλοι* πρὸ τῆς ἄκρας *Γιουκέρι* (β, 2).—*Ὕφαλοι* πρὸ τοῦ ἀκρ. *Ἐσκὴ Σταμποὺλ* (β,2).—*2)* *Ὕφαλοι Μουζελὶμ* καταμεσῆς τοῦ φερωνύμου στενοῦ (γ,3).— *3)* *Νησῖδες Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου* (βλ. *Ἀδραμ. κόλπος* καὶ *Αἰβαλῆ*). *4* Νησῖδες κόλπου Τσανδαρλῆ (γ, 5—ὅρα χαρτ. Ἀγγλ. 1665) ἀπὸ Β πρὸς Α καὶ πρὸς Ν: *Ἅγιος Γεώργιος—Καρμὰν Ἀντασὶ—Ἰκισλὲο-Πρᾶσσα—Πλατύ.*—*5)* Ἐν τῷ Σμυρναϊκῷ κόλπῳ (γ,7—ὅρα χαρτ. Ἀγγλ. 1645): Μεταξὺ τοῦ ἀκρ. Λιγιὰ Μπουρνοῦ (β,6) καὶ τῆς λίμνης Φώκηες (δ,24) νησὶς *Γιερσιζ-Ὀγλὰκ** ἐφ᾽ ἧς δύο κατακόρυφα λευκὰ σταθερὰ φῶτα. *Μερμιντζῆ* σκόπελος.—Ἐν δὲ τῷ κυρίως κόλπῳ (Β ἀκτὴ) τὰ ἀβαθῆ: *Χεδὶζ* πρὸς δυσμάς, *Πελικὰν* (προεκτείνοντα τὴν φερώνυμον γλῶσσαν) ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ *Ἕρμου* ποταμοῦ ἀβαθῆ πρὸς Ἀν.—Ἀπὸ Κλαζομενῶν (δ,30) δὲ καὶ πρὸς Β *Πεναρλῆ*, *Γιλανιζάχ*, *Γιασσαζάχ*, *Γιλαλῆ* καὶ *Χιλσαλῆ Κιουστάν*, αἵτινες συλλήβδην ὀνομάζονται *Ἐγγλεζονήσια* (ὅρα χαρτ. Ἀγγλ. 1645 καὶ 1521)— *6)* Ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Ἐρυθρῶν (γ7ε) αἱ νησῖδες *Πλατειά*, *Μέσο*, *Γῶνι*, *Μακρὸ* ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι, αἱ ὕφαλοι *Κουμουδὶ* δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι, καὶ ἡ συστὰς οἱ *Ἵπποι* («Ἐρυθραί... ἔχουσα καὶ νησῖδας προσκειμένας τέτταρας, *Ἵππους* καλουμένας» Στρ. Did. 550,23) πρὸς τὸν μυχόν, ὀνομαζόμεναι σήμερον Ὄνος, Καραντάγ, Μοναυτί, Πρασόλι.—*7)* Μεταξὺ ἀκρωτ. Μπιάνκο (β,11) καὶ ἀκρωτ. Καναπίτζα (β.14): Νησῖδες *Ταβάταις* (ἀρχ. Ἁλόννησος) κλείουσαι τὸν λιμένα Μερσὶν (δ,36—χαρτ. Ἀγγλ. 1635). *Χατζῆ Φοῦτι*, *Ἄσπρο* καὶ *Πάλαμος*, ΝΑ τοῦ λιμένος *Σιβρῆ Χισσὰρ* (δ,37),—*Ὀβρηὸ Καλλεσσὶ* (ἀρχ. Μυόννησος), *Μπολέμο* (ἀρχ. Μάκρις) καὶ *Πλισὶ* (ἀρχ. Ὑψηλή), ἐγγύτατα τοῦ ἀκρωτ. Μπουλμὲς (β 12α)—Ὕφαλοι *Πετρῶνα* καὶ *Ξερατὰ Καργάν*, δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι εἰς Νέαν Ἔφεσον (δ,40)— Νησὶς *Παναγία* (ἀρχ. Νάρθηξ)· καταμεσῆς τοῦ στενοῦ τῆς Μυκάλης (γ,10)—*8)* Μεταξὺ ἀκρωτ. Καναπίτζα (β,14) καὶ Καραμπαγλᾶ (β,16): Νησὶς *Διαπόρι* (ἀρχ. Ψιλὸν) ἀμέσως Ν τοῦ ἀκρωτ. Καναπίτζα, σχηματίζουσα μετὰ τῆς ξηρᾶς λιμένα Ἁγίου Παύλου.—Ὕφαλος *Ποσειδι*, ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ ἀκρωτ. Μονοδένδρι (β,15)—Νησὶς *Παναγία* καὶ ὕφαλος *Κυριακὴ* ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Βασιλικὸν κόλπον (γ,12α)—Νησὶς *Καποτα* πρὸ τοῦ στομίου τοῦ ἰδίου κόλπου — ὕφαλοι *Ισαμπὲλ* καὶ *Ικικὰτ* δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ἴδιον κόλπον — *Μακρονῆσι*, *Χοιρονῆσι* καὶ *Ἀσπρονῆσι* πρὸς τὴν Β ἀκτὴν τοῦ Ἰασικοῦ κόλπου (γ, 12δ)— — Νῆσος *Τάρανδος* και νησῖδες *Ταρανδάκια* καὶ *Καρανδάκια* πρὸ τοῦ λιμένος Κιουβερτζενῆ (Καρύανδα-δ, 47).—Νησὶς *Ἅγιοι Ἀπόστολοι* νησίζουσα μικρὰ χερσόνησος *Σανταμὰ* μετὰ τῶν βορείως αὐτῆς «Σκοπέλων τῶν Ναυαγίων» (Wrecks Rocks), νησῖδες *Ποντικοῦσα*, *Κεραμίδι* καὶ *Κάτω*, κατὰ σειρὰν διαδοχῆς ἀπὸ λιμένος Κιουβερτζενῆ (δ, 47) ἕως λιμένος Γκουμισλοῦ (δ. 48) ἀναφερόμεναι εἰς 4 μίλλια δὲ Δ τῆς ἀκτῆς καὶ καταμεσῆς τοῦ στενοῦ Μικρασίας καὶ τῆς ἐκ τῶν Δωδεκανήσων Καλολίμνου ἡ ἐπικίνδυνος δυὰς τῶν νησίδων *Καρδάκ*. — *9)* Ἀπὸ ἀκρωτηρίου Καραμπαγλᾶ (β, 16) ἕως ἀκρωτηρίου Κριὸς (β, 19) δηλαδὴ πρὸς τὰς ἀκτὰς τοῦ Κεραμικοῦ κόλπου: Νησὶς *Παρθένα* ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τοῦ ἐλάσσονος κόλπου τῆς Ἁλικαρνασσοῦ (γ, 13α). — Νησὶς *Καρὰ Ἀντᾶ* πρὸ τοῦ στομίου τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ ἰδίου κόλπου.—Νησὶς *Ὀρὰκ* 7 μίλλια Α τῆς προηγουμένης. —Νησίδες *Σεχὶρ Ὀγλὰν* (ὅρα δ, 55). Νησὶς *Γιελοῦ* 3 μίλλια ΝΔ τῆς προηγουμένης.—Νησῖδες *Γιεντὶ Ἀτταλᾶ*, σχηματίζουσαι τὸν φερώνυμον λιμένα (δ, 57). — Νησὶς *Μουρνταλὰ* 7 μίλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Κριός. — Νησὶς *Κουτσί*, 4 μίλλ. Β. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Κριός.— *10)* Ἀπὸ ἀκρωτηρίου Κριὸς (β, 19) ἕως ἀκρωτηρίου Ἀλοῦπο (β, 20): Νησὶς *Μπαρμπανικόλας* ἢ *Μπαμπᾶ*, πρὸ τοῦ ὅρμου Ἐπάνω Γεώργης.—Νησὶς *Ἀγιὰκ Ἀντᾶ*, νοτίως τοῦ μέσου ἰσθμοῦ τῆς χερσονήσου τῆς Δωρίδος. — Συστὰς *Καλαπόδια*, δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι τὸν ἐλάσσονα κόλπον Λοστὰ (γ, 14), ἀποτελουμένη δὲ ἐκ τῶν ἑξῆς πέντε νησίδων, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς: *Ὀνσάχ*, *Ἰκιντζί*, *Μικαλέ*, *Καλογέροι* καὶ *Κεραμιὰ* (ἢ Καμαργιανή). — Ὀκτὼ νησῖδες ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Σύμης (γ, 14): *Βουνός*, *Λιμπούνια*, *Καρμάρι*, *Αὐλάκι*, *Πλατύ*, *Μακρύ*, *Πέτρο* καὶ *Μίνικο*.— *11)* Ἀπὸ ἀκρωτηρίου Ἀλοῦπο (β, 20) ἕως ἀκρωτήριον Σουβελαλὶ Μπουροὺν (β, 23): Νησὶς *Ἐλεοῦσα* ἢ Ἐλέσα, νοτίως τοῦ φρουρίου Φοίνιξ (δ, 64).— Νῆσος *Μαρμαρὶς Ἀντὰ* * ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Μαρμαρίσι (β, 65).—Νησὶς *Λινόζα*, 3 μίλλια πρὸ τοῦ στομίου τοῦ κόλπου τοῦ Καραγάτς (γ, 15).—Νησὶς *Παππᾶς* πρὸ καὶ ἐγγὺς τοῦ ψαμμαθῶνος Νταλαμὸν (δ, 64).

Ποταμῶν Ἐκβολαί. Οἱ κυριώτεροι τῶν ποταμῶν τῆς Μικρασίας, οἱ ἔχοντες τὰς ἐκβολὰς εἰς τὸ Αἰγαῖον, τοῦ Ἑλλησπόντου συμπεριλαμβανομένου ἐν αὐτῷ, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: *1)* Ὁ Λαμ-

Digitized by Google

ψακὶ ἐκβάλλων νοτίως καὶ ἐγγὺς τῆς Λαμψάκου. (Δγ 17) ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ.—*2) Περγὰζ-Τσάη* (κατ' ἄλλοις ὁ ἀρχ. Περκώτης, κατ' ἄλλους ὁ Πράκτιος) ἐκβάλλων ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ κατέναντι τῆς ἄκρας Καράκοβα (Δ β 10) εἰς τὸν ὅρμον Σαλτὶκ Λιμὰν (Δγ 14).—*3) Σαρῆ-Τσάη* ὁ ἀρχ. Ρόδιος), ἐκβάλλων νοτίως τοῦ Τσανὰκ-Καλὲ (Δβ4) ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ.— *4) Δουμπρὲκ* (ἀρχ. Σιμόεις) ὅστις πρὸς τὰς πηγάς του ὀνομάζεται *Χοσχοβασι*· τὸ πάλαι ἦτο παραπόταμος τοῦ Σκαμάνδρου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων μεταλλαγὴν τῆς κοίτης τοῦ δευτέρου διὰ τεχνητῆς διώρυγος, ὁ Σιμόεις ῥέει μόνος, ἐκβάλλων εἰς πελώριον ἕλος, σχηματιζόμενον ἀνατολικῶς τῆς περὶ τὸ ἀκρωτήριον Γενῆ Σέχρ Ε, β1) ἀκτῆς καὶ ἀποστραγγίζον πρὸς τὸ Αἰγαῖον διὰ διαφόρων ῥυάκων ὧν σημαντικώτερος ὁ Καλιφατί - ἀσμάκ.— *5)* ὁ *Μενδερὲ* (ἀρχ. Σκάμανδρος) ἐκβάλλων ἀνατολ. καὶ ἐγγύτατα τοῦ ἀκρωτ. Κοὶμ - Καλέ. — *6)* ὁ *Ἂκ-Σοῦ* (ἀρχ. Σατνιόεις) ἐκβάλλων εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, τὸν ὁποῖον προσεπιχώνει. — *7)* ὁ *Μπακὴρ-τσάη* (ἀρχ. Κάϊκος) ἐκβάλλων καταμεσῆς τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀκτογραφίαν μεταβάλλει διὰ τῶν προσεπιχώσεών του.— Τρεῖς παραπόταμοι ὁ Σελινοῦς (*Πέργαμα-τσάη*), ὁ Μύσιος καὶ ὁ Κύτειος συνενοῦνται αὐτῷ.— *8)* ὁ *Ἕρμος* (τουρκ. Γκεδὶζ-τσάη) δεχόμενος τὰ ὕδατα καὶ τῶν παραποτάμων *Νιφ Ἰρμὰκ* (Κρύου), *Κούμ - τσάη* (Ὕλλου) καὶ *Ἰνεγκιουλοῦ-Σοῦ* (Κογάμου) μεταβάλλει διὰ τῶν προσχώσεών του τὴν βορ. ἀκτὴν τοῦ Σμυρναϊκοῦ κόλπου.— *9) Χαλκᾶ Μπουνὰρ* (ἀρχ Μέλης), παραρρέων τὴν Σμύρνην. Μυθολογεῖται ὅτι παρὰ τὰς ὄχθας του ἐγέννησε τὸν Ὅμηρον ἡ Κριθηίς.— *10) Ἀβτζῆ-τσάη* (ἀρχ. Ἅλυς, περὶ οὗ ὁ χρησμὸς) ἐκβάλλων ἐγγὺς τοῦ χωρίου Γκιαούρ-Κιοϊ (δ, 39). — *11) Κουτσοὺκ Μένδερε* (ἀρχ. Κάϋστρος) ἐκβάλλων εἰς τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου (γ, 9) καὶ εἰς 5 μίλ. Β τοῦ Κουσάντασι (δ, 40).— 12) ὁ *Μαίανδρος* (τουρκ. Μένδερε ἢ Μένδρες), ὅστις δεχόμενος τοὺς ῥοῦς τοῦ *Μπᾶς - Μπουνὰρ* (Μαρσύου). τοῦ *Τσουροὺκ-Σοῦ* (Λύκου) καὶ τοῦ Ὀργᾶ ἐκβάλλει 7 μίλ. Β τοῦ ἀκρωτηρίου Μονοδένδρι (β, 15).—*13) Σαϊτάν*, ἐκβάλλων εἰς 2 μίλ. Α τοῦ ὅρμου Ἀλακισλῆ (δ, 50).— *14) Καντὶν* εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὅρμου Γκιόβατσ (δ, 53). -*15) Ἐρ-τσουζέ-τσάη* ἐκβάλλων εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου τοῦ Ἐρινὲχ (γ, 14). — *16) Κιουτζεζῆ* ἢ *Σιρενὶς τσάη*, ὁ ἀρχαῖος Κάλβιος σχηματιζόμενος διὰ τῆς συμβολῆς δύο ποταμίων, ἑνουμένων παρὰ τὴν ΒΔ πλευρὰν τῶν Δαιδάλων καὶ ὧν ἡ ἐφεξῆς κοινὴ κοίτη ἐκβάλλει παρὰ τὴν Καῦνον (δ. 66).

ΣΤ΄. ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ. Τὴν Μεγαλόνησον, διαιρουμένην διοικητικῶς εἰς τέσσαρας νομούς, τὸν τῶν *Χανίων*, πληθ. 99786, (ὑποδιαιρούμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας: Κισσάμου κατ. 23164, Κυδωνίας κατ. 48654, Ἀποκορώνου κατ. 18743 καὶ Σελίνου κατ. 9175), τὸν νομὸν *Ρεθύμνης*, πληθ. 67124, (ὑποδιαιρούμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας: Ρεθύμνης 24400 Μυλοποτάμου πληθ. 18455, Ἀμαρίου πληθ. 8243, Ἁγίου Βασιλείου πληθ. 11675, καὶ Σφακίων πληθ. 4351), τὸν νομὸν *Ἡρακλείου*, πληθ. 117400 (ὑποδιαιρούμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας: Τεμένους πληθ. 36253, Πεδιάδος πληθ. 28591, Μονοφατσίου πληθ. 17238, Καινούργιου 14027, Πυργιωτίσσης πληθ. 5280, Μαλεβυζίου πληθ. 16011) καὶ τὸν νομὸν *Λασηθίου*, πληθ. 62324 (ὑποδιαιρούμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας: Μιραμπέλλου πληθ. 20203, Σητείας 18716, Ἱεραπέτρας 11644, Λασηθίου 4406, Βιάννου 7333) θέλομεν περιγράψει ξηρῶς καὶ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως παραλιακῆς γεωγραφίας, καθ' ὅσον θέλει αὐτη ἀπασχολήσει ἱκανὰ αὐτοτελῆ ἄρθρα. Ἐπίσης, διὰ τὴν πληρότητα, δὲν θέλουσι περιγραφῆ μόνον αἱ βόρειοι αὐτῆς ἀκταί, ὡς αἱ μόναι ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου βρεχόμεναι, ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἄλλαι.

a) Ἀκρωτήρια, χερσόνησοι καὶ νησῖδες.— ***Βορεία καὶ Ἀνατολικὴ ἀκταί:*** 1) Χερσον. *Γραβούζας* (ἀρχ. ὁ Κώρυκος ἢ ὁ Κίμαρος), ἡ ἀπὸ τῆς ΒΔ. τῆς Κρήτης ἐσχατιᾶς ἀπόφυσις, (μῆκος 8μιλ. καὶ πλάτος εἰς τὴν ῥίζαν της $2^{1}/_{4}$ περίπου) προβαίνουσα λεπτυνομένη ὁλονὲν καὶ ἀπολήγουσα εἰς τό: — *2)* ἀκρωτήριον *Μπούζο* (ἀρχ. ὁ Κώρυκος ἢ ὁ Κίμαρος) ἣν προεκτείνει ἡ: —*3) Ἄγρια Γραβοῦζα* *, νησὶς τραχεῖα καὶ κρημνώδης, εἰς τὴν Β ἄκραν τῆς ὁποίας μέγας φάρος Ἄγκα ἁπλῶν ἐκλάμψεων 17 μιλ.—*4)* Πρόσκεινται δὲ ἐπίσης τῆς χερσον. τῆς *Γραβούζης* φερώνυμος νησίς, σημαντικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, Τουρκοκρατίας καὶ Ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ χερσονησίζουσα νησὶς Τηγάνι, εἰς 8 δὲ μιλ. ΝΔ τῆς Ἄγριας Γραβούζης ἀναδύει κωνοειδὴς καὶ ἀρκούντως ὑψηλὴ (730 ποδ.=223μ.) ἡ νησὶς Ποντικόνησον (αἱ ἀρχ. Μυλαί).- *5)* Χερσον. *Σπάδα*, ἀπόφυσις τῆς Β ἀκτῆς τῆς Κρήτης, 8 μιλ. πρὸς Α. τῆς χερσον. τῆς Γραβούσης (α, 1) ἀπέχουσα καὶ σχηματιζομένη ὑπὸ τοῦ ὄρους Ροδοποῦ ἢ Σπάδα (ὕψ. 2500 ποδ.= 762 μετ.—ἀρχ. Τίτυρον), ὅπερ προέχει τῆς ἀκτῆς 10 μιλ. πρὸς Β, ἀπολῆγον εἰς τὸ ἀκρωτηρ. Σπάδα (ἀρχ. Ψακὸν) τόσον κρημνῶδες ὥστε δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἀνέγερσις φάρου. *6)* Νησὶς Ἅη *Θόδωρος* ἢ *Θοδωροῦ* (ἀρχ. Βοῦδραι) ὕψους 540 ποδ.(=165 μετρ), ἀπέχουσα $4^{1}/_{2}$ μιλ. πρὸς Δ τῆς πόλεως τῶν Χανίων καὶ εἰς $^{1}/_{2}$ μιλ. ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ἀνοικτοῦ κόλπου τῶν Χανίων.— *7)* Χερσόνησος τοῦ *Ἀκρωτηρίου* (ἀρχ. Κύαμον) ἧς ἡ ῥίζα, ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως τῶν Χανίων, ἀποτελεῖ τὸν ἰσθμὸν τῆς Χαλέπας (βλ. λέξ. Ἀκρωτῆρι).—*8)* Ἀκρωτ. *Τρυπητὴ* ἡ Β τῆς Χερσον. τοῦ Ἀκρωτηρίου ἄκρα.—*9)* Ἀκρωτ. *Μαλέκα* * ἢ *Μέλχα* (ἀρχ. Κύαμον) ἐφ' οὗ θέλει ἀνεγερθῆ μέγας περιστροφικὸς φάρος τριάδος ἐκλάμψεων λευκῶν 20 μιλλίων.—*10)* Ἄκρα *Πρῶτο* ἢ *Μαύρη Ἄκρη*, ἡ ΝΔ τῆς χερσον. τοῦ Ἀκρωτηρίου ἐσχατιά.—*11)* Νησὶς *Παληὰ Σούδα* ἢ *Μαράθι*, ἐγγύτατα καὶ πρὸς νότον τῆς Ἄκρας Πρῶτο (ἀρ. 11).—*12)* Ἄκρα *Δεύτερο* νοτία τῆς χερσον. ἐσχατιά. —*13)* Νησὶς *Σούδα* * (ἀρχ. Λευκαί), ἐγγύτατα καὶ πρὸς νότον τῆς ἄκρας Δεύτερο (ἀρ. 12). Ἐπὶ ταύτης Ἑνετικὸν φρούριον, εἰς τὰς νοτίας ἐπάλξεις τοῦ ὁποίου ναυτικὸς φανὸς σταθεροῦ λευκοῦ φωτὸς 8 μιλ.—*14)* Ἄκρα *Ἰτζεδὶν* νοτίως τῆς νησῖδος Σούδα (ἀρ. 13) τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεως ἀποτελούσης τὸ στόμιον τοῦ κόλπου τῆς Σούδας. Ἐπὶ τῆς ἄκρας φρούριον Ἑνετικὸν μετὰ φυλακῶν.—*15)* Ἀκρωτ. *Δρέπανον* * 8 μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Μαλέκα (ἀρ. 9), ΝΑ ἄκρα τοῦ κόλπου τῆς Σούδας. Λέγεται κοινῶς καὶ *Δράπανο* ἢ καὶ *Κεφαλᾶ*. Ἐπ' αὐτοῦ φάρος, ἐκπέμπων μίαν λευκὴν ἀναλαμπὴν 9 δ.λ εἰς 17 μιλ. ἀνὰ πᾶν λεπτόν.—*16)* Ἀκρ. *Λιανὸς Κάβος*, 21 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. Ἐγγὺς αὐτοῦ τὸ Καστέλλι Μυλοποτάμου.—*17)* Ἀκρ. *Χονδρὸς κάβος* * τρία μίλ. Α τοῦ προηγουμένου· ἐπ' αὐτοῦ φάρος αὐτόματος ἐκπέμπων μίαν ἔκλαμψιν ἀνὰ 5 δ.λ., 15 μιλλίων.—*18)* Ἀκρωτ. *Ἅγιος Σώζων* ἢ *Σταυρός* * τὸ βορειότερον σημεῖον τῆς Β. ἀκτῆς τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, 13 μιλ. Α τοῦ Χονδροῦ κάβου· ἀπολήγει δὲ εἰς νησίζουσαν μικρὰν χερσόνησον, ἧς ὁ ἰσθμὸς ὑπερβρέχεται ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐνίοτε. Ἐπ' αὐτοῦ ὡραῖος αὐτόματος φάρος 19 μιλλίων καὶ ζεύγους λευκῶν ἐκλάμψεων.—*19)* Ἀκρωτ. *Ροδγιὰ (Ροδηά*, ἀρχ. Δῖον ἢ καὶ Δεῦον) 3 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Ἅγιος Σώζων ἢ Σταυρός.—*20)* Ἀκρωτ. *Παναγία* εἰς $2^{3}/_{4}$ ΝΑ τῆς Ροδγιᾶς.—*21)* Νῆσος *Στανδία* ἢ καί, ὅπως παρ' ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο, *Δία*, εἰς ἀπόστασιν 7 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ Ἡρακλείου. Ἔχει σχῆμα τετράπλευρον οὗ ἡ μία διαγώνιος, ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἔχει μῆκος $3^{1}/_{2}$ μιλ., ἡ δὲ ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ μῆκος $2^{3}/_{4}$ μιλ., τῶν τεσσάρων οὑτωσὶ σχηματιζομένων ἀκρωτηρίων της ὀνομαζομένων *Βόρειον* * τὸ πρὸς Β, ἐφ' οὗ αὐτόμ. φάρος ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων 10 μιλ., *Ἀνατολικὸ* τὸ πρὸς ἀνατολάς, *Ἀπύρι* * ἢ *Σταυρὸς* τὸ πρὸς νότον κρημνῶδες δὲ καὶ ἐφ' οὗ φάρος αὐτόματος 16 μιλ. λευκῶν ἐκλάμψεων, καὶ τὸ δυτικὸν *Ροδαρᾶς*. Ἡ νῆσος εἶναι βραχώδης καὶ ἀλίμενος, πλὴν τῆς νοτίου ἀκτῆς της εἰς ἣν σχηματίζονται τέσσαρες κολπίσκοι, ἀνεμοσκεπεῖς μὲν ἀπὸ Β, πλὴν δυσχρησιμοποίητοι διὰ τὸ πολὺ τοῦ βάθους τῶν βυθῶν των. Παρὰ ταῦτα τὸ πάντη ἀλίμενον τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἡρακλείου καθιστᾷ αὐτοὺς πολυτίμους τόπους καταφυγῆς· μόλις δὲ τὰ ἐν Ἡρακλείῳ ἠγκυροβολημένα πλοῖα προγνώσωσι κακοκαιρίαν ἀπὸ Β, εἰς ἕνα τῶν ὅρμων τούτων προσφεύγουσι, προσπαθοῦντα νὰ εὕρουν βυθὸν ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς. Εἶναι δὲ οἱ κολπίσκοι οὗτοι οἱ Ἀγρουληὰ πρὸς Δ, ἡ Κάπαρη ἀμέσως πρὸς Α, τῆς Παναγιᾶς ὁ μεσαῖος καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὁ Ἀν. Ὁ κολπίσκος τῆς Κάπαρης καλεῖται Royal Oak ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ φερώνυμον Ἀγγλικὸν θωρηκτόν. τῷ 1837, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν εὑρισκομένου εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα στόλου, παραμεῖναν εἰς τὸν κολπίσκον Κάπαρη, ἐχαρτογράφησε μὲ πᾶσαν λεπτομέρειαν (χάρτης 2982: Anchorages on the south coast of Standia) τοὺς κολπίσκους τούτους. Οἱ Ἑνετοὶ ὠνόμαζον τὸν μὲν κολπίσκον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου «San Nicolò», τὸν δὲ τῆς Κάπαρης «Greco». Χρησιμοποιεῖται ἡ νῆσος, ἔρημος κατὰ τὰ ἄλλα, ὡς χειμερινὸν ποιμνιοστάσιον. Πολλὰ τῶν ζώων ἐξαγριωθέντα ἐκλαμβάνονται ὡς αἴγαγροι, βρίθει δὲ ἡ νῆσος γένους τινὸς τρωκτικῶν, μετέχοντος τοῦ λαγωοῦ καὶ τοῦ κονίκλου. — *22)* Ἀκρωτ. *Χερσόνησος* 9 μίλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀπύρι τῆς νήσου Δίας.— *23)* Ἀκρωτ. *Ἅνιος Γιάννης* ἢ *Ἀφωρεσμένος* * (ἐξυπακούεται κάβος) διὰ τὸ κινδυνωδέστατον τοῖς ἱστιοφόροις τῶν παρ' αὐτὸν ῥευμάτων· εἰς 19 μίλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Χερσόνησος. Ἐπ' αὐτοῦ φάρος περιστροφικὸς λευκοῦ σταθεροῦ 14 μιλλίων, ἐναλλάσσοντος πρὸς λευκὴν ἀναλαμπὴν 19 μιλ. ἀνὰ πᾶν λεπτόν.— *24)* Χερσόνησος *Σπιναλόγγα*, τρία μίλ. νοτ. τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀφωρεσμένου, σχηματίζουσα μετὰ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς ἐπαρχίας Μιραμπέλλου, πρὸς ἣν ἑνοῦται δι' ἀμμώδους ἰσθμοῦ πλάτους 50 μόνον μέτρων, φερώνυμον κόλπον, ἔχοντα στόμιον πρὸς Β.—*25)* Νησὶς *Σπιναλόγγα* εἰς τὸ μέσον τοῦ στομίου τοῦ κόλπου. Ἐπ' αὐτῆς μέγα Ἑνετικὸν φρούριον, σήμερον δὲ λεπροκομεῖον.— *26)* Νῆσος *Κολοκυθιὰ* παρὰ τὴν ΝΑ τῆς χερσον. Σπιναλόγγας ἀκτήν, μεθ' ἧς σχηματίζει λιμένα.—*27) Νικολονήσια*, δύο νῆσοι 9 μιλλίων Ν τοῦ Ἀφωρεσμένου (ἀρ. 23) καὶ πρὸ τοῦ λιμένος Ἁγίου Νικολάου (τοῦ Λασηθίου), ὧν ἡ μία Ἅγιος Νικόλαος ἢ καὶ Ἅγιος Ἀντώνιος ἐκ μεγάλης διαλυθείσης ἤδη φερωνύμου μονῆς, ἡ δὲ πρὸς Β Μικρονῆσι *, ἐφ' οὗ φάρος σταθεροῦ φωτὸς λευκοῦ (μετὰ τομέως ἐρυθροῦ) 9 μιλ. —*28)* Ἀκρωτήριον *Φανερωμένη* 16 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Ἀφωρεσμένου (ἀρ. 23).—*29)* Ἀκρωτήριον *Βυμβακιά*, 3 μιλ. Α τοῦ Φανερωμένη ἀρ. 28 .—*29α)* Νῆσοι Γιαννησάδες, ὧν αἱ τρεῖς μεγαλύτεραι, *Γιαννησάδα* πρὸς Ν., *Δραγονέρα* ἡ μεσαία καὶ *Παξιμάδα** ἡ πρὸς Β ἐφ' ἧς ὡραῖος φάρος Ἄγκα λευκῶν ἐκλάμψεων 17 μιλ.) διήκουσαι ἀπὸ Β πρὸς Ν, εἰς ἀπόστασιν 21 μιλ. ἀπὸ τοῦ Ἀφωρεσμένου (ἀρ. 23). Εἶναι αἱ ἀρχ. *Διονυσιάδες*, ὧν τὸ ὄνομα παρεφθάρη. Ἀκατοίκητοι τελείως, ἐπρόκειτο κάποτε νὰ χρησιμοποιηθῶσι δι' ἀνέγερσιν γενικῶν φυλακῶν πρὸς ἐγκάθειρξιν βαρυποίνων.— *30)* Ἀκρωτήριον *Κάβο Σίδερος* * (ἀρχ. Σαμόνιον), ΒΑ ἐσχατιὰ φερωνύμου χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγαλονήσου αὐτῆς. Εἶναι δὲ ἡ χερσόνησος αὕτη δεῖγμα τῶν μᾶλλον ἐκκεντρικῶν τεχνοτροπιῶν τῆς φύσεως, ἀποτελουμένη ἐκ δύο μεγάλων (πλάτ. 2 μιλ.) νησιζουσῶν ἐκτάσεων, κομβολογιοειδῶς συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν μεγαλόνησον διὰ δύο στενωτάτων ἰσθμῶν. Ἡ ὕφαλος Σπιτφάαρ καὶ αἱ ὕφαλοι Κάβου Σίδερο ΒΑ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου καθιστῶσι τὸν παράπλουν χρήζοντα προσοχῆς. Ἐπὶ τοῦ ἀκρωτ. φάρος περιστροφικὸς ἀναλαμπῶν λευκῶν 9 δ. λ. ἀνὰ πᾶν λεπτόν, 17 μιλ. Εἰς τὸν φάρον τοῦτον ἀπέχουσι τὰ ἀπὸ Πειραιῶς πρὸς Ἀλεξάνδρειαν, ἢ ἀντιστρόφως, κατευθυνόμενα πλοῖα.— *31)* Νῆσος *Ἔλασα* (ἀρχ. «Πλατεῖα νῆσος» καὶ Plataea Insula) 4 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Σίδερο (ἀρ. 30).— *32)* Νησὶς *Γκράντες*, 7 μιλ. Ν. τοῦ ἰδίου (ἀρ. 30).— *32α)* Ἀκρ. *Πλάκα* ἢ *Σαμώνη* ἢ Salmone παρὰ τῶν ξένων. Χερσονησίζον ἀκρωτήριον, προέχον τρία μιλ. πρὸς Α τοῦ μέσου τῆς Α. τῆς Κρήτης ἀκτῆς, ἧς μεγαλονήσου ἀποτελεῖ τὴν Ἀνατ. ἐσχατιάν.— *33)* Ἀκρωτ. *Κάβαλλος* ἡ ΝΑ τῆς μεγαλονήσου ἐσχατιά.

Νοτία ἀκτή.—*34)* Νῆσος *Κουφονῆσι* (ἴσως ἀρχ. Ὀνησία, καθ' ὅσον ὑπὸ Ρωμαίων Onisia Insula ἐκαλεῖτο)· εὔφορος νῆσος, καλῶς καλλιεργουμένη. Πλῆθος Ρωμαϊκῶν ἐρειπίων ἐπ' αὐτῆς καὶ ὡραιότατος φάρος ἐκπέμπων τριάδα λευκῶν ἐκλάμψεων 29 μιλλίων. Βορείως αὐτῆς, νησῖδες Μακρουλὸ καὶ Στρογγυλό, αἵτινες καὶ Χριστιανὲς ἢ Χριστίνες καλοῦνται, καὶ ὕφαλοι ἐπικίνδυνοι μὲν ἀλλὰ βρίθουσαι ὑπερόχου ποιότητος σπόγγων (τῶν λεγομένων «χονδρὰ νήσων»).—*35)* Ἀκρωτήριον *Γουδεροῦ* (ἀρχ. Ἐρυθραῖον) πρὸς Β ἀκριβῶς τοῦ Κουφονῆσι.— *36)* Νῆσος *Γαϊδαρονῆσι* (ἀρχ. Χρυσαῖ) ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ 25° 45′ καὶ νοτίως τῆς Ἱεραπέτρας. Ἡ θέσις της εἶναι ἐπίσημος τόσον διὰ τὴν πορείαν τῶν πλοίων, ὅσον καὶ διὰ τὴν καταφυγήν, ὑπὸ τὴν νοτίαν ἀκτὴν αὐτῆς, τῶν πλοίων τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ παραμείνουν ὡρμισμένα εἰς Ἱεράπετραν, ὅπου ὁ Βορρᾶς ἐκχύνεται ἀπὸ τῶν κλιτύων σφοδρότατος.—*37)* Ἀκρωτήριον *Θεόφιλος* ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ 25° 30′.— *38* Ἀκρωτήριον *Λίτινος* * (ἀρχ. Λισσὴν ἢ Λίθινος), ἡ νοτιωτάτη τῆς μεγαλονήσου ἐσχατιά. Ἐπ' αὐτοῦ φάρος αὐτόματος ἐκλάμψεων λευκῶν 16 μιλλίων. — *39)* Νησῖδες *Παξιμάδια* (ἀρχ. Λητόη), δύο νησῖδες εἰς 9 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρ. Λίτινος, καταλαμβάνουσαι ἔκτασιν $2^{1}/_{2}$ μιλ. ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ 1160 πόδες (350 μίλλια). — *40)* Ἀκρωτήριον *Μέλισσα* (ἀρχ. Ψυχίον) 15 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτινο (ἀρ. 38).— *41)* Ἀκρωτήριον *Κακομούρη* ἢ *Κακιὰ Μούρη*, 9 μίλλια Δ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Μέλισσα (ἀριθ. 40). — *42)* Ἀκρωτήριον *Κάβο Μοῦρος* εἰς τὸν μεσημβρινὸν 24° 04 εἰς 37 μίλλια Δ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτινος (ἀριθμὸς 38). — *43)* Νῆσοι *Γαῦδος* καὶ *Γαυδόπουλο* ἐν τῷ Λιβυκῷ πελάγει (βλέπε λέξιν Γαῦδος). — *44)* Ἀκρωτήριον *Καστέλι Σελίνου* ἢ καὶ *Φράγκο Καστέλι* ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ Ἑνετικοῦ φρουρίου καλούμενον. Χερσονησίζον ἀκρωτήριον, εἰς ὃ ἀπολήγει ἡ μικρὰ χερσόνησος τῆς Παλαιόχωρας, πέντε μίλλια Α τῆς ΝΔ ἐσχατιᾶς τῆς μεγαλονήσου προέχουσα.—*45)* Ἀκρωτήριον *Κάβο Κριός* (ἀρχ. Κριοῦ Μέτωπον). ἡ ΝΔ τῆς Κρήτης ἐσχατιά.—*46)* Νησὶς *Ἐλαφονῆσι* *, χθαμαλὴ νησὶς $1^{1}/_{2}$ μιλ. μῆκος ἔχουσα, ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς. μεθ' ἧς συνδέεται διὰ σειρᾶς ἀναδυόντων «μυρμήκων» (βλ. λ.) ἐφ' ὧν βαδίζων τις ἐν γαλήνῃ δύναται νὰ μεταβῇ ἀπὸ τῆς νήσου εἰς τὴν ξηράν. Ἀπέχουσα 5 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου «Κριοῦ Μέτωπον», (ἀρ. 44) καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ παντοίας μορφῆς ἐπικινδύνων ἀβαθῶν, ἐγένετο τῷ 1907 θέατρον τραγικοῦ ναυαγίου, καθ' ὃ ἐπνίγησαν περὶ τοὺς 300, ὡς λέγεται, ἐκ τῶν ἐπιβατῶν τοῦ αὐστριακοῦ ὑπερωκεανίου «Imperatrice». Πλείστους ναυαγοὺς διέσωσε τὸ ἐν Σούδᾳ ὁρμοῦν Ρωσικὸν καταδρομικὸν «Χιβίνιτς», δι' ὃ ἐπαρασημοφορήθη ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ὁ κυβερνήτης του, πλοίαρχος Νικολ. Φιλοσοφώφ, βραδύτερον ναύαρχος καὶ διευθυντὴς τῶν φάρων τοῦ Εὐξείνου, ἤδη δέ, προσφυγὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κτησάμενος τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα, ἐπιστάτης φάρων α΄ τάξεως, πρῶτος δὲ διευθύνας τὸν μέγαν φάρον, ὃν τὸ Κράτος ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς νησῖδος ταύτης ἐγγὺς τοῦ κοινοῦ τάφου τῶν τραγικῶν ναυαγῶν.

Digitized by Google

«Τύχη τὰ τῶν θνητῶν πράγματα». Ὁ φάρος οὗτος, περιστροφικὸς ἐκπέμπει τριάδα λευκῶν ἐκλάμψεων 29 μιλλίων.—*47)* Ἀκρωτήριον *Καραβούτα* χερσονησίζον καὶ αὐτό, δι' ὃ καὶ χερσόνησος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὠνομάζετο, προέχει ἀπὸ τῆς δυτικῆς τῆς μεγαλονήσου ἀκτῆς ἐπὶ ἓν περίπου μίλλιον, 17 μιλ. νοτίως τῆς νησῖδος Ἄγρια Γραβούζα (ἀρ. 3).—*48)* ἀκρωτήριον *Κουτρὶ* (ἀρχ. Φαλάσαρνα) ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ἀκτῆς τῆς ρίζης τῆς χερσον. τῆς Γραβούζης (ἀρ. 1) ἐπὶ τοῦ παραλλήλου 35° 30' καὶ εἰς ἀπόστασιν 9 μιλ. νοτίως τῆς Ἄγριας Γραβούζας (ἀρ. 3).

β) Κόλποι. Οἱ κόλποι τῆς μεγαλονήσου εἶναι ἢ πολὺ ἀναπεπταμένοι, ἢ ὅταν ἔχουν τὸ καθαρῶς σχῆμα κόλπου εἶναι—ἐξαιρέσει τῶν κόλπων τοῦ Κισσάμου καὶ τοῦ Μαραθοκάμπου—ἐλάσσονες κόλποι. Εἶναι δὲ οὗτοι, κατὰ σειρὰν καὶ τὴν φορὰν τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου, ἀρχῆς γενομένης ἐκ τῆς Β Δ τῆς Κρήτης ἐσχατιᾶς: *1)* Ὁ κόλπος τοῦ *Κισσάμου*, πραγματικὸς κόλπος εἰσχωρῶν 10 μίλ. μεταξὺ τῶν χερσονήσων Γραβούζης (α,1) καὶ Σπάδα (α,5).—*2)* Ὁ πελαγίζων κόλπος *τῶν Χανίων* ἁπλούμενος μεταξὺ ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς χερσονήσου Σπάδα (α,5) καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς χερσονήσου Ἀκρωτῆρι (α,7). Εἰς τὴν ἐνδόχωραν τοῦ μέσου τμήματος τῆς ἀκτῆς τοῦ κόλπου ἐκτείνεται ἡ πεδιὰς τοῦ Ἀλικιανοῦ ὅπου ἕδρασε τῷ 1897 ἡ ταξιαρχία τοῦ Τίμ. Βάσσου.—*3)* Ὁ κόλπος τῆς *Σούδας*, μᾶλλον ὡς ἀχανὴς ἀσφαλὴς λιμὴν παρὰ ὡς κόλπος δυνάμενος νὰ χαρακτηρισθῇ, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀκρωτηρίων Πρῶτο (α,10) καὶ Δρέπανο (α,15) καὶ μεταξὺ αὐτῶν εἰσχωρῶν διὰ νὰ ἀφήσῃ τὴν χερσόνησον Ἀκρωτῆρι (α,7) πρὸς Β. Τὰ φρούρια Ἰτζεδὶν (α,14) καὶ νησῖδος Σούδας (α,13) τὸν καθιστῶν δυσπόρθητον. — *4)* Ὁ κόλπος τοῦ *Ἀποκορώνου* ἁπλούμενος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Δρεπάνου (α,15) καὶ Χονδροῦ Κάβου (α,17), τελείως δὲ πρὸς τὸν Β ἀναπεπταμένος, καὶ τὸ μὲν πρὸς δυσμὰς τμῆμα αὐτοῦ, τὸ πράγματι κολπίζον ὀνομάζεται: *4α)* κόλπος *τοῦ Ἀλμυροῦ* (ἀρχ. Ἀμφιμάλλης), τὸ δὲ πρὸς ἀνατολάς: *4β)* κόλπος τῆς *Ρεθύμνου*.—*5)* Κόλπος τοῦ *Ἡρακλείου*, παλαιότερον κόλπος *τοῦ Χάνδακος*, ὁ golfo di Candia τῶν Ἐνετῶν, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ροδυγνὰ (α, 19) καὶ Χερσόνησος (α,22) ἁπλούμενος, ἐντελῶς δὲ πρὸς Β ἀναπεπταμένος.—*6)* Ὁ κόλπος *Μαλλίων* μεταξὺ ἀκρωτ. Χερσόνησος (α, 22) καὶ Ἀφωρεσμένου (α, 23) ἁπλούμενος καὶ αὐτὸς δὲ ἐντελῶς πρὸς Β ἀναπεπταμένος.— *7)* Ὁ κόλπος τοῦ *Μιραμπέλλου* μεταξὺ τοῦ ἀκρωτ. Ἀφωρεσμένου (α, 23) καὶ Βαμβακιᾶς (α, 29) διανοιγόμενος. Καθαρῶς κόλπος αὐτὸς σχηματίζει ἐν αὐτῷ τρεῖς ἐλάσσονας κόλπους: *7α)* τὸν τῆς *Σπιναλόγγας*, βορ. τοῦ ἰσθμοῦ τῆς φερωνύμου χερσονήσου (α, 24). — *7β)* τὸν τοῦ *Πόρου* νοτίως τοῦ αὐτοῦ ἰσθμοῦ καὶ *7γ)* τὸν τῆς *Φανερωμένης*, μεταξὺ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (α, 28) καὶ τοῦ ἀκρωτ. Βαμβακιὰ (α, 29). —*8)* Ὁ κόλπος *Σητείας* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βαμβακιᾶς (α, 29) καὶ Κάβο Σίδερο (α, 30). — *9)* Ὁ κόλπος *Γκράντες* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρ. Κάβο Σίδερο (α, 30) καὶ Πλάκα (α, 32α) ἀναπεπτάμενος πρὸς ἀνατολάς. — *10)* Ὁ κόλπος *Καρουμπῶν* νοτίως τῆς χερσονήσου Πλάκα (α, 32α).—*11)* Ὁ διέκπλους (μπογάζι) *Κουφονήσου* μεταξὺ τῆς φερωνύμου νήσου (α, 34) καὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς μεγαλονήσου.—*12)* Ὁ κολπίσκος *Μακρὺς Γιαλὸς* δυτικῶς τοῦ ἀκρωτ. Γουδεροῦ (α, 35) καὶ ἀναπεπταμένος πρὸς Ν. —*13)* Ὁ κόλπος τῆς *Μεσσαρᾶς* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Λίτινος (α, 38) καὶ Μέλισσα (α, 40), ἀναπεπταμένος δὲ πρὸς δυσμὰς καὶ νότον.

Λιμένες, ὅρμοι, ἀγκυροβόλια καὶ ἐπίνεια.— Αἱ Κρητικαὶ ἀκταὶ παρέχουν ἱκανὸν ἀριθμὸν ὅρμων καὶ ἀγκυροβολίων καταφυγῆς καί τινας ἀρίστους φυσικοὺς λιμένας. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν της πολίσματα, παρατηροῦμεν, ὅτι ταῦτα εἶναι πολυάριθμα, ἀλλὰ καί, ἐξαιρέσει τῶν κυρίως πόλεων καὶ κωμοπόλεων, ὀλιγάνθρωπα τόσον, ὥστε νὰ θεωρῶνται μᾶλλον συνοικισμοὶ παρὰ χωρία. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν τελευταίων τούτων θέλομεν ἀναφέρει τὰ σημαντικώτερα, παραπέμποντες τὸν ἔχοντα ἀνάγκην λεπτομερεστέρων ὡς πρὸς τὰ πολίσματα εἰδήσεων, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἄριστον, χάρτην τῆς Μεγαλονήσου (Η. Οἰκονομοπούλου, 1897), τὸν καταρτισθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χαρτῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου καὶ ἄλλων ξένων χαρτῶν, συμπληρωθέντα δὲ διὰ τῶν κατὰ χώραν μελετῶν τοῦ στρατηγοῦ Ν. Καλομενοπούλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐπίσημον ἀπογραφὴν τοῦ Κράτους, εἰς τὰ «Κρητικὰ» τοῦ Ν. Καλομενοπούλου (1894) διὰ τὴν γεωγραφίαν τῆς Μεγαλονήσου καὶ εἰς τὴν τρίτομον «Ἱστορίαν τῆς Κρήτης» τοῦ Β. Ψιλάκι.

Οὕτως, ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς *Βορείας ἀκτῆς* ἀναφέρομεν: *1)* Ἀγκυροβόλιον *Ἅγιος Σώσης* ἐν τῷ κόλπῳ Κισσάμου (ΣΤ, β, 1) καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς Α ἀκτῆς τῆς χερσονήσου Γραβούζας (ΣΤ, α, 1).— *2) Καστέλλι Κισσάμου* εἰς τὸν νότιον μυχὸν τοῦ κόλπου (β, 1)· ἡ παλαιὰ συνοικία εἶναι ἐκτισμένη ἐν τῷ φρουρίῳ, ἡ δὲ νέα πρὸ τῶν τειχῶν, τοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τοῦ τῶν προαστείων Καμάρα, Κουνουπίτσα, Πύργος καὶ μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀνερχομένου εἰς 1073 κατοίκους. Πρὸ τοῦ φρουρίου ἴχνη ἀρχαίου λιμένος. — *3)* Χωρίον *Νόχια* (ἀρχ. Μέθυμνα) εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν τοῦ ἰδίου κόλπου. — *4)* Ὅρμος *Καντζηλιέρης* πρὸς Α τοῦ βορείου τμήματος τῆς χερσονήσου Σπάδα (α, 5) καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Χανίων (ἀρχ. Δικτύναιον, βωμὸς Βριτομάρτιδος Ἀρτέμιδος).— *4α)* Ψαμμαθῶν *Κολυμπάρι* ἐν τῷ ΝΔ μυχῷ τοῦ κόλπου τῶν Χανίων (β, 2) εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμίου Ταυρωνίτου. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν τοῦ πρὸς Ἀν. ποταμίου Πλατανιᾶ ἀπεβιβάσθη τὴν 5/17 Φεβρουαρίου 1897 Ἑλληνικὸς Στρατὸς ὑπὸ τὸν Τιμολ. Βάσσον. Εἰς Κολυμπάρι δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὰ τραύματά των οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ Πεζικοῦ Γ. Σαράτσογλους καὶ Τ. Δ. Τριγγέτας, τραυματισθέντες κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν πρὸς τὸν Τουρκικὸν Στρατόν. Πληθυσμὸς 234.— *5)* Χωρίον *Πλατανιᾶς* κατέναντι τῆς νήσου Θοδωροῦ (α, 6), πληθ. 581. — *6) Χανία* (βλ. λέξιν). — *7) Χαλέπα*, προάστειον γραφικώτατον τῶν Χανίων, εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κόλπου τῶν Χανίων ἀκτὴν τῆς χερσονήσου Ἀκρωτῆρι ἐκτισμένον, περιώνυμον ἐν τῇ Κρητικῇ Ἱστορίᾳ διὰ τὴν κατὰ τὸ 1878 γενομένην συνθήκην μεταξὺ Πύλης καὶ Ἐπαναστατῶν. Τῷ 1897, ὅτε εἰς Χαλέπαν ἦτο ἡ ἕδρα τῶν Προξένων, ἀπεβιβάσθη ἡ πρώτη ἐπισήμως πατήσασα τὸ Κρητικὸν ἔδαφος ἔνοπλος ἑλληνικὴ δύναμις, πρὸς φρούρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου ἐκ δύο διμοιριῶν ναυτῶν τοῦ θωρηκτοῦ «Ὕδρα» ὑπὸ τὸν σημαιοφόρον Σ. Ε. Λυκούδην (26 Ἰανουαρίου 1897), ἥτις ἐνισχύθη ὑπὸ λόχου Μαυροβουνίων χωροφυλάκων τεθέντων ὑπὸ τὰς διαταγάς του. ὑπὸ τοῦ εὐνοοῦντος τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν Βέροβιτς πασᾶ, τοῦ τελευταίου διοικητοῦ τῆς Κρήτης ἐπὶ Τουρκικῆς δεσποτείας, καὶ ἡ ὁποία ἐπεβιβάσθη ἐκ νέου μετὰ τοῦ τελευταίου Ἑλλ. Προξένου, τοῦ Ν. Γεννάδη, εἰς τὸ ὁπλιταγωγὸν «Μυκάλη» κατόπιν ἐνεργειῶν τῶν ξένων Προξένων καὶ τῶν κυβερνητῶν τῶν ξένων πλοίων,· ἀφοῦ ὑπεστάλη ἡ σημαία τοῦ Προξενείου, ἥτις δὲν ὑψώθη μετὰ ταῦτα παρὰ μόνον ὡς σημαία ἐνδεικτικὴ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους.—*8)* Διὰ τὰ ἐπὶ τῆς Χερσον. *Ἀκρωτῆρι* ἀγκυροβόλια καὶ πολίσματα, βλ. λέξιν.—*9)* Λιμὴν *Σούδας*. Εἷς ἐκ τῶν ἀρίστων ἐν τῷ κόσμῳ φυσικῶν λιμένων, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁμωνύμου κόλπου (β,3) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Δεύτερο (α,12) καὶ Ἰντζεδὶν ἢ Καλάμι (α,14) διανοιγόμενος, τῆς δὲ νησῖδος Σοῦδα (α,13) διαιρούσης τὸ στόμιον τοῦτο εἰς δύο μικρότερα, ὧν τὸ πρὸς νότον εἶναι τὸ ὡς ἀσφαλέστερον χρησιμοποιούμενον. Ἐχρησιμοποιεῖτο ἀνέκαθεν τόσον ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς ὁρμητήριον τῶν στόλων των, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ξένων στόλων ἀκόμη· τῷ δὲ 1885 ἐσημείωσε τὸν μεγαλύτερον παράπτε ἀριθμὸν ξένων πολεμικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀπέκλεισαν κατόπιν τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἐξαναγκασμόν της εἰς διάλυσιν τῆς ἀτυχοῦς ἐμπνεύσεως ἐπιστρατείας ἐκείνης. Ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ κτίρια τοῦ μικροῦ μὲν ἀλλ' ἀρκετὰ καλοῦ Τουρκικοῦ Ναυσταθμοῦ. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ ἐπινείου καὶ τῶν παρ' αὐτὸ ἀγροικιῶν ἀνέρχεται εἰς 887.—*10)* Ἐπίνειον *Γεωργιούπολις* εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἀλμυροῦ (β'4α), οὕτω ὀνομασθὲν εἰς τιμὴν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὑπάτου τότε τῆς Κρήτης ἁρμοστοῦ. Πληθυσμὸς 517 κατ., συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν εἰς τὴν αὐτὴν κοινότητα ὑπαγομένων ἀγροικιῶν.—*11) Γευάνι*, ἀγροικία ἐπὶ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Χανίων—Ρεθύμνης καὶ 5 χιλ. πρὸ αὐτῆς. Πληθ. 277.—*12) Ρεθύμνη**, πόλις καὶ λιμὴν μικρὸς κατασκευασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἐν ᾧ μόνον μικρὰ ἱστιοφόρα δύνανται νὰ εἰσπλεύσωσιν. Ἰσχυρὸν ποτε φρούριον Ἐνετικόν, βαρύτατα ὡπλισμένον προήσπιζε τὴν πόλιν· ἡ ἀκρόπολις του ἐκαλεῖτο Φορτέτζα, αἱ δὲ πύλαι του Πόρτα τῆς Ἄμμου ἡ πρὸς Α καὶ Μεγάλη Πόρτα καὶ Μαρμαρόπορτα αἱ πρὸς Ν. Πρωτεύουσα (7259 κάτοικοι) ὁμωνύμου δήμου (8783). Ἐπὶ τοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τοῦ λιμενίσκου μώλου φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 8 μιλ.— *13)* Ἐπίνειον *Πάνορμος*, ΝΔ τοῦ Λιανοῦ Κάβου (α,16) καὶ ἐπὶ τοῦ ἐρειπωμένου ἐνετικοῦ φρουρίου Καστέλλι Μυλοποτάμου. Ἐπίνειον νεωστὶ συμπαγέν, μεγίστου δὲ ἐμπορικοῦ μέλλοντος, διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων ὅλης τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μυλοποτάμου. Πληθ. 531 κάτ.— *14) Κάστρο τῆς Ρούμελης* 2 μίλ. Α τοῦ Χονδροῦ Κάβου, ψαμμαθὼν ἔρημος, δι' οὗ ἐφυγαδεύοντο τὰ γυναικόπαιδα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1889.— *15)* Ὅρμος *Μπαλῆ* 2 μίλ. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Χονδρὸς Κάβος (α,17) παρέχει καταφυγὴν ὑπὸ ΝΔ κακοκαιρίας.— *16)* Ὅρμος *Φόδελε*, ἀγκυροβόλιον κατὰ τῶν Α,Ν καὶ ΝΔ κακοκαιριῶν, σχηματιζόμενος δὲ ὑπὸ τῆς χερσονησιζούσης ἀκτῆς τῆς ἀπολήγουσης εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἅγιος Σώζων (α,18)· κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν καταδρομικῶν τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς «Ἕνωσις» καὶ «Ἀρκάδιον» καὶ τοῦ «Πανελλήνιου» τῆς Ἑλληνικῆς ἀτμοπλοΐας τῆς Ἑρμουπόλεως, πρὸς ἀποβιβάσεις πυρομαχικῶν καὶ πολεμιστῶν. Πληθ. 384 κατ.— *17)* Ὅρμος *Φρασκιὰ* καὶ ἀμέσως ΝΑ αὐτοῦ ὅρμος *Ἁγίας Πελαγίας*, ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτηρίου Ροδυγνὰ (α, 19)· ὅρμοι περιώνυμοι διὰ τὰς ἀποβιβάσεις ἐπαναστατῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1866. —*18)* Ἀγκυροβόλιον *Παλαιόκαστρον* (ἀρχ. Κύταιον) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Ἡρακλείου (β, 5). *19)* Λιμὴν *Ἡράκλειον* (βλ. λέξιν)· πρὸς Ν αὐτοῦ καὶ εἰς 5 χιλιόμετρα περίπου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἡ ἀρχ. Κνωσσὸς (βλ. λ.).—*20)* Ἀγκυροβόλιον *Χερσόνησος* μετὰ φερωνύμου χωρίου (688 κατ.) ἐπέχοντος τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας φερωνύμου πόλεως κτισθείσης, κατὰ Πλούταρχον, ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐν Ἴμβρῳ καὶ Λέσβῳ Τυρρηνῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων γυναικῶν ἃς ἀπήγαγον. Ἐκ τῶν κυριωτέρων χωρίων τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος, δι' ὃ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πεδιάδος «Χερρονήσου» ἐπικαλεῖται.—*21)* Λιμὴν *Σπιναλόγγα* μεταξὺ τῆς φερωνύμου χερσονήσου (β, 7α) καὶ τῆς φερωνύμου ἀκτῆς, βορείως δὲ τοῦ ἑνοῦντος ταύτας στενωτάτου ἰσθμοῦ, ἐφ' οὗ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχ. Ὀλοῦντος. *22)* Νῆσος *Σπιναλόγγα* ἐπὶ ταύτης λεπροκομεῖον.— *23)* Λιμὴν *Κολοκυθιά*, ὑπὸ τῆς Α ἀκτῆς τῆς χερσονήσου Σπιναλόγγας καὶ τῆς νήσου Κολοκυθιὰ σχηματιζόμενος. Εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ, ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια, ἴσως τοῦ λιμένος τῆς Ὀλοῦντος. —*24)* Ἀγκυροβόλιον *Πόρος*, πρὸς νότον τοῦ ἰσθμοῦ, ἄριστον κατὰ τρικυμιῶν ἀπὸ ΒΔ καὶ ΒΑ.—*25)* Λιμὴν *Ἁγίου Νικολάου*, μεταξὺ τῶν Νικολονησίων (α, 27) καὶ τῆς ἀκτῆς, ἐφ' ἧς καὶ φερώνυμος κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Λασηθίου (πλ. 1381).—*26)* Ἀγκυροβόλιον *Φανερωμένη*, Α τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (α, 28).— *27)* Λιμὴν *Σητεία* ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου (β 8), πληθυσμὸς 1489. Πατρὶς τοῦ ποιητοῦ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» Βιτσέντζου Κορνάρου.—*28)* Ἀγκυροβόλιον *Κάβο Σίδερο* ὑπὸ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον. Παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ «Σίδερο» εἶναι παραφθορὰ τοῦ «Ἰσίδωρος», ὅπερ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους τοῦ ἀπολήγοντος εἰς τὸ ἀκρωτήριον Σίδερο, πιθανῶς δὲ νὰ ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἐνετούς, διότι ὁμοία παραφθορὰ εἰς «capo Sidero», τοῦ φρουρίου «Ἅγιος Ἰσίδωρος», δηλαδὴ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Κερκύρας, χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κυριαρχίας τῆς Ἑπτανήσου.—*29)* Ἀγκυροβόλιον *Ἐρημόπολις*, εἰς τὸν ΒΔ μυχὸν τοῦ κόλπου Γκράντες (β, 9). Πλῆθος ἐρειπίων ἀρχαίας πόλεως κατὰ τοὺς μὲν τῆς Ἀρσινόης. κατ' ἄλλους τῆς Ἑταίρας. Τὰ ἐρείπια ταῦτα, φοίνικες μεταξὺ αὐτῶν ὀρθούμενοι καὶ ἡ ἀπόλυτος τοῦ μέρους ἐρημία μεταρσιοῦν τὸν ἐπισκέπτην.—*30)* Ὅρμος *Ζάκρο* (ἀρχ. Ἴτανος) ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Κρήτης, μεταξὺ ἀκρωτηρίων Πλάκα (α, 32α) καὶ Κάβαλλος (α, 33). Πληθ. 690 κατ. - *31)* Ἀγκυροβόλιον *Ἄμπελος*, διὰ μικρὰ πλοῖα, ὑπὸ ΒΔ κακοκαιρίας ὑπὸ τὰς πρὸ τοῦ ἀκρωτ. Κάβαλλος νησῖδας.

Ἐπὶ δὲ τῆς *νοτίας ἀκτῆς*, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς: —*32)* Ὅρμος *Μακρὺς Γιαλὸς* τριῶν μιλ. πλάτος ἔχων καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτ. Γουδεροῦ (α, 35) ἐκτεινόμενος.—*33)* Ἱεράπετρα* (ἀρχ. Ἱεράπυτνα καὶ Κόρβα καὶ Πότνα καὶ Κάμειρος). ἡ μεγαλυτέρα τῶν πόλεων τοῦ νομοῦ Λασηθίου (πληθ. 3066). Ἐπὶ τῆς ἐπάλξεως τοῦ φρουρίου Κουλές, φάρος αὐτόματος λευκῶν ἐκλάμψεων 10 μιλ.—*34)* Ὅρμος *Ψαρηὰ Φοράδα* ἀμέσως πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτ. Θεόφιλος (α, 37) καὶ ἀγκυροβόλιον *Κέρατο* 7 μιλ. δυτικῶς τοῦ ἀκρωτ. Θεόφιλος (α, 37).—*35)* Ἀγκυροβόλιον *Τζούτζουρο* (ἀρχ. Πρίανσος) 4 μιλ. Δ τοῦ προηγουμένου. Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ 1921 φέρει 3 μόνον κατοίκους.— *36)* Ἀγκυροβόλιον *Καλολιμνιῶνες* ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτηρίου Λίτινος. Κατὰ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἐκεῖθεν ἀπέπλευσεν ὁ Ἅγ. Παῦλος δι' Ἰταλίαν. *37)* Ἐπίνειον *Ἅγιος Γαλήλης*, * κατὰ δὲ τὴν ἀπογραφήν, οὐχὶ ὀρθῶς ὅμως, «Ἁγία Γαλήνη», εἰς τὸν Β Α μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Μεσσαρᾶς (β,13). Πληθυσμὸς 340. Ναυτικὸς φανὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλ.—*38)* Ὅρμος *Ἁγίας Μαρίνας*, ἀμέσως πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτηρίου Κακομούρη (α,41) καὶ ἀγροτικὸς ἅμα δῆμος (445 κατ.)· ἐγγὺς τὰ χωρία Μύρθιος (436 κατ.), Μαριγιοῦ (259 κατ.).—*39) Χώρα Σφακιῶν*, 3 μίλλια ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Μοῦρος (α,42)· πληθυσμὸς 4351 (βλ. λ. Σφακία).—*40)* Τὸ ἀκρωτήριον Μοῦρος σχηματίζει δύο ἀμφιδύμους λιμένας καὶ ὁ μὲν ἐξ ἀνατολῶν ὀνομάζεται *Πόρτο Λουτρό**, ὁ δὲ πρὸς δυσμὰς διατηρεῖ τὸ ἀρχαῖόν του ὄνομα τοῦ *Φοίνικος*. Ἐπὶ νησῖδος εὑρισκομένης ἐντὸς τοῦ Πόρτο Λουτρὸ φάρος αὐτόματος ἐκπέμπων μίαν ἀναλαμπὴν λευκὴν ἀνὰ πᾶν ὄγδοον λεπτοῦ, φωτοβολ. 9 μιλ.—*41)* Ὅρμος *Ἁγιὰ Ρουμέλης* (πληθ. 159 κατ.), 7 ½ μιλ. δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Κάβο Μοῦρος· ἐγγὺς ἀγροικία Ἀράδαινα, ἐφ' ἧς θέσεως ἡ ἀρχ. Ἀραδήν.— *42)* Ὅρμος *Σούγια* (ἀρχ. Συῖα), 14 μίλ. δυτ. τοῦ Κάβο Μοῦρος (α,42), ὄχι καλὸν ἀγκυροβόλιον διὰ τὸ ἐπικλινὲς τοῦ βυθοῦ (πληθ. 27)· ἀμφίδυμος πρὸς αὐτὸν ὅρμος ἐκ δυσμῶν ὁ *Ἅγιος Κίρκος* (ἀρχ. Λισσός).—*43)* Τὸ ἀκρωτήριον Καστέλλι Σελίνου (α,44) ἀφορίζει δύο ἀμφιδύμους ὅρμους, ἑκατέρωθεν τῆς χερσονήσου τῆς Παλαιοχώρας σχηματιζομένους, ἀμφοτέρους δὲ ἄριστα ἀγκυροβόλια κατὰ κακοκαιριῶν ἀπὸ Β, διὰ τοῦ βυθοῦ αὐτῶν τὸ «ἐπίβολον» (βλ. λ. βυθός)· καὶ τὸ μὲν πρὸς ἀνατολὰς διατηρεῖ τὸ ἀρχαῖόν του ὄνομα *Κάλαμος*, τὸ δὲ δυσμικὸν λέγεται *τῆς Παλαιόχωρας*.—*44)* Ἐπίνειον Πα-

Digitized by Google

λαιόχωρα, ἐπὶ τῆς φερωνύμου χερσονήσου· πληθ. 384.—*45)* Ὅρμος *Σταυρὸς* Β Δ τοῦ ἀκρωτ. Κριὸς (α,45) καὶ Ν Α τῆς νησῖδος Ἐλαφονῆσι (α,46) μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνοίγεται. Ἀκατάλληλος πρὸς καταφυγὴν καὶ διὰ τὸ ἐπικλινὲς τοῦ βυθοῦ καὶ διὰ τοὺς *μύρμηκας* (βλ. λ.) τοὺς πρὸς Ν τῆς νησῖδος, ἐφ᾽ ὧν εἶχον καταφύγει οἱ ναυαγοὶ τοῦ «Impératrice» (ὅρα α, 46) καὶ ὁπόθεν τοὺς διέσωσε τὸ Ρωσικὸν εὔδρομον «Χιβίνιτς».—*46)* Ὅρμος *Σφινάρι* εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς μεγαλονήσου· πληθ. 165 κατ.—*47)* Ἀγκυρ. *Κουτρὶ* (ἀρχ. Φαλάσαρνα: πλῆθος ἐρειπίων) σχηματιζόμενον εἰς τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς ρίζης τῆς χερσονήσου τῆς Γραβούζης (α,1) ἄριστον, ἀλλ᾽ ἔρημον ἀγκυροβόλιον· ἐγγύτερος συνοικισμὸς Καβοῦσι (49 κάτοικοι).

γ) Ποταμῶν ἐκβολαί.—Τὰ ἀπὸ τῶν Κρητικῶν ὀρέων ὕδατα ἐκρέουν πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ πληθύος ποταμίων. Τὸ πολυάριθμον δὲ αὐτῶν, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ὀρεογραφικὴν τῆς νήσου διαμόρφωσιν, γίνεται αἰτία ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχωσι μεγάλοι ποταμοί. Εἶναι δὲ τῶν ποταμίων τούτων τὰ κυριώτερα: *1)* ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Κισσάμου (ΣΤ,β,1) ἐκβάλλοντα, κατὰ σειρὰν διαδοχῆς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς: *Πυργιανός, Καμάρας, Κακοπέρατος, Δραπανιός, Κολλίνης.*—*2)* Τὰ ἐν τῷ κόλπῳ Χανίων (ΣΤ,β,2) ἐκβάλλοντα κατὰ τὴν ἰδίαν σειρὰν διαδοχῆς: *Σκουτελιῶνας, Καβρωνίτης, Κορσοῦς, Πλατανιᾶς, Πυκνός.*—*3)* Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σούδας: *Κοιλιάρης.*—*4)* Ἐν τῷ κόλπῳ Ρεθύμνης (ΣΤ, β, 3) ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς: *Ἀλμυροπόταμος, Μουσλᾶς, Σφαλάκι, Σταυρωμένος, Ἁγιασμάτης, Μυλοπόταμος, Φοδυλιανᾶς.*—*5)* Ἐν τῷ κόλπῳ Ἡρακλείου (Στ,β,5): *Αρμυρός, Γαζανός, Ξεροπόταμος, Πλατυπέραμα, Καραβός, Καρτερός, Βαθειανός, Γουρνειώτης, Ἀποσελέμης, Μαλιώτης, Σίσσι, Χελιδονοῦ, Καβαλλαρᾶς.*—*6)* Ἐν τῷ κόλπῳ Μιραμπέλλου (ΣΤ,β,7) *Μιραμπελλοπόταμος, Καλοπόταμος, Ριόντος.*—*7)* Ἐν τῷ κόλπῳ Σητείας (ΣΤ,β,8): *Παντελιός, Στόμιο.*—*8)* Ἐν τῷ κόλπῳ Καροῦμπες (ΣΤ,β,10): *Σάκρος.*—*9)* Εἰς τὴν ἀπὸ ἀκρωτηρίου Κάβαλλος (ΣΤ,α,33) ἕως ἀκρωτήρ. Λίτινος (ΣΤ,α,38) νοτίαν τῆς μεγαλονήσου ἀκτήν: *Κουτσουρός, Μαῦρος, Κόλυμπος, Ἀχλιᾶς, Ἁγιὰ-Φωτιᾶς, Κόρακας, Καθαρός, Μύρτος, Κρυοπόταμος, Κέρατος, Ἀναποδάρης, Τζούτζουρος.*—*10)* Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μεσσαρᾶς καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ: *Γεροπόταμος, Κλιματιανός, Ἀμαριώτης, Κουμιανός, Μεγαλοπόταμος, Ἀράδαινας, Ἁγιὰ-Ρούμελης* καὶ *Σαρακηνός.*

Ζ΄. ΝΗΣΟΙ

1) ΑΙ ΔΥΤΙΚΩΣ ΤΟΥ ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΟΥ ΤΟΥ ΣΟΥΝΙΟΥ.— Αὗται εἶναι: *α)* τὰ *Ἀντικύθηρα.* — *β)* τὰ *Κύθηρα.* — *γ)* ἡ *Φαλκονέρα.* — *δ)* ἡ *Παραπόλα.* — *ε)* αἱ *Σπέτσαι.*— *στ)* ὁ *Δοκός.*— *ζ)* ἡ *Ὕδρα.*— *η)* ὁ *Πόρος.*— *θ)* ὁ *Σὰν Τζώρτζη.* — *ι)* ἡ *Αἴγινα.* — *ια)* τὸ *Αγκίστρι.*— *ιβ)* ἡ *Σαλαμὶς* καὶ αἱ προσκείμεναι εἰς ταύτας νησῖδες. Μὴ ἐχουσῶν δὲ τῶν νήσων τούτων λιμένας φυσικοὺς — πλὴν τῆς Σαλαμῖνος, ἐὰν ὁ κολπίζων ὅρμος της ἤθελε παρά τινων κρίνεσθαι ὡς λιμὴν—οὐδὲ ποταμούς, θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀκρωτηρίων των, τῶν πολισμάτων των, τῶν παρ᾽ αὐτὰς διέκπλων (μπουγαζιῶν), ἐφ᾽ ὅσον εἶναι γνωστοὶ οὗτοι εἰς τὴν ναυτιλίαν ὑπὸ εἰδικὴν ὀνομασίαν καί, τῶν παρ᾽ αὐτὰς βραχονησίδων καὶ ὑφάλων, ἐφ᾽ ὅσον, εἴτε ἰδιαίτατα ἐνδιαφέρουσι τὴν ναυτιλίαν, εἴτε εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ εἰδικόν τι ὄνομα. Τὸ αὐτὸ ἄλλως τε σύστημα περιγραφῆς θέλομεν ἀκολουθήσει καὶ διὰ πάσας τὰς περὶ ὧν τὸ κεφάλαιον 2 νήσους, παραπέμποντες εἰς τὰ εἰδικὰ ἄρθρα, διὰ λεπτομερεστέρας εἰδήσεις ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἢ χερσαίας γεωγραφίας.

Α) ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ (κοινῶς *Τσιριγῶτο*, ἢ καὶ *Λιοί*, ἢ καὶ *Σιγιλιό*, ἀρχ. Αἴγιλα ἢ καὶ Αἰγιλία, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου 1685 Antikithera ἢ Cerigotto). Τὸ ἔσχατον πρὸς νότον ὅριον τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, πρὸ τῶν νικηφόρων πολέμων. Κατὰ τὴν πολεμικὴν τοῦ 1897 περίοδον, ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτοῦ κορυφῆς (1230 ποδ.=390 περ. μέτρα), εἶχεν ἐγκατασταθῆ σταθμὸς ὀπτικοῦ τηλεγράφου, δι᾽ οὗ συνεννοεῖτο ἡ Κυβέρνησις πρὸς τὸν ὑπὸ τὸν Τιμ. Βάσσον στρατὸν τῆς κατοχῆς ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Ἀλικιανοῦ.

Ἀκρωτήρια τῆς νήσου εἶναι: τὸ ἀκρωτήριον *Ἀπολυτάραις* ἢ *Ἀπολυταρία*, ἀντικρύζον τὴν Κρήτην, ἧς ἀπέχει (κατὰ τὸ πλάτος τοῦ *διέκπλου Ἀντικυθήρων*) 16 μίλλια, μέχρι τῆς νησῖδος Ἄγρια Γραβοῦσα (ΣΤ, α, 3) λογιζόμενα.—*Βλυχάδα* (ὑπάρχει καὶ ἑτέρα συνώνυμος ταύτης ἄκρα) εἰς τὸ μέσον τῆς Α ἀκτῆς.—*Μπλιμπάδα* ἡ ΒΑ τῆς νησῖδος.—*Κάστρο*, ἡ βορεία καὶ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ ἀγκυροβόλιον «Ποταμός».—*Βλυχάδα*, ἡ ἐσωτερικὴ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ ἀγκυροβόλιον.—*Ροβίθι* ἡ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι.—*Κεφάλι* τὸ ΒΔ τῆς νησῖδος ἀκρωτήριον, πέραν τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ὁ *διέκπλους τῶν Κυθήρων* (κανάλι τοῦ Τσιρίγου, πλάτους 18 μιλλίων μέχρι τοῦ ὅρμου «Καψάλι» τῶν Κυθήρων λογιζομένων. Ἐτονίσαμεν τὴν ὕπαρξιν δύο ἄκρων «Βλυχάδα», ἵνα μὴ περιπέσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ λάθος, εἰς ὃ ἔχουν ἐν τούτοις ὑποπέσει ὁ εἰδικὸς χάρτης τῶν Κυθήρων (ἔκδοσις Ζερλέντη) σημειῶν ὅπου σημειοῖ τὴν θέσιν εἰς ἣν ἀνευρέθησαν, ἐν τῷ βυθῷ, ὁ «Ἔφηβος» καὶ αἱ λοιπαὶ θαυμάσιαι ἀρχαιότητες. Διότι ἡ θέσις αὕτη εἶναι μὲν ΒΑ τῆς ἄκρας Βλυχάδα, οὐχὶ ὅμως τῆς δεξιᾷ τῷ εἰσπλεύσαντι τὸ ἀγκυροβόλιον, ὡς ὁ ρηθεὶς χάρτης σημειοῖ, ἀλλὰ τῆς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς, καὶ δὴ ἐγγύτατα αὐτῆς καὶ εἰς βάθος 35 ὀργυιῶν.

Ὅρμοι, αἱ «ἀγκάλαι»: *Ἀπολυτάραις* πρὸς νότον, *Σταυρωτός*, καὶ *Ἅγιος Γεώργιος* πρὸς ἀνατολὰς καὶ *Καμαρίλα* πρὸς δυσμάς, ἀγκυροβόλιον δέ, ἀνοικτὸν ὅμως πρὸς Β, ὁ *Ποταμός*, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου φερώνυμος κοινότης ἐκ 17 μικροσυνοικισμῶν ἀποτελουμένη, ἡ μόνη ἐπὶ τῆς νήσου (πληθ. 334 κάτοικ.). Ἐκεῖ ἐτήκοντο ὑπὸ ἀγρίαν ἐπιτήρησιν, ὁ Πυλαρινός, ὁ Ζερβός, ὁ Δομενεγίνης, ὁ Καλλίνικος, ὁ Μομφερᾶτος, οἱ μαρτυρικοὶ ριζοσπάσται τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, τῆς σκληρᾶς τότε καὶ ἀμειλίκτου κυβερνήσεως τοῦ Πάλμερστον, οἱ ἐξόριστοι, οἱ ἀγωνισθέντες νὰ ἐκβιάσωσι τὴν ἕνωσιν, ἐν πενιχρῷ δὲ τοῦ χωρίου οἰκίσκῳ ἀνεκάλυψεν ὁ πατὴρ τοῦ γράφοντος, παραστὰς κατὰ τὴν ἀνέλκυσιν τῶν ἀρχαιοτήτων, σκωληκόβρωτον στῦλον, ἐφ᾽ οὗ μόλις διεκρίνετο: «1851 οἱ ἐξόριστοι (Πυλ)αρινὸς—Ζερβὸς—Δομενεγίνης—Δημ. Καλλίνικος...»· ὁ συμπαριστάμενος δὲ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας διέταξε νὰ ἀποκόψουν τὸ τεμάχιον τοῦ στύλου, ὅπως κατατεθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

Νησῖδες καὶ ὕφαλοι ἐκτείνονται ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου «Κεφάλι» πρὸς τὰ Κύθηρα: *Θερμόνια* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων «Μπλιμπάδα» καὶ «Κάστρο», *Ψύρα* δυτικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου «Κεφάλι» καὶ ἀφοῦ μεσολαβήσῃ ἐλεύθερος διέκπλου 4 μιλλίων ἀναδύουν διάσπαρτοι ἐν συστάδι βραχονησῖδες *Ναυτίλος, Πορέτι, Πορί, καὶ Βοθὶ* (βλ. λ. Ἀντικύθηρα).

Β) ΚΥΘΗΡΑ (κοιν. *Τσιρῖγο*, Ἀγγλ. χάρτης Kithera ἢ καὶ Cerigo), ἀποτελοῦσα μετὰ τῶν Ἀντικυθήρων ἑνιαίαν ἐπαρχίαν. Πληθ. νήσου 9375.

Ἀκρωτήρια: *Τράχηλος* τὸ νοτιώτερον, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ ἀγκυροβόλιον Καψάλι. — *Χονδρὸ* * δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι, μετὰ φάρου ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλ.—*Καπέλλα* ἢ *Τράσσα Πούντα* ἡ ΝΑ ἐσχατιά.—*Μοδῶνι* ἢ *Ἅγιος Νικόλαος* δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι τὸν λιμένα Αὐλέμονος.— *Σουροῦμι* ἢ Ἀν.— *Σπαθὶ* ἢ *Μουδάρι* * (ἀρχ. Πλατανιστοῦς) ἐφ᾽ οὗ ἄριστος φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς ποικιλλομένου ὑπὸ λευκῆς ἀναλαμπῆς 23 μιλλίων, καὶ σηματοτηλέγραφος. Πέραν τοῦ ἀκρωτηρίου ὁ μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς Πελοποννήσου *διέκπλους* (κανάλι) τῆς *Ἐλαφονήσου*, πλάτους 3 μιλ. ἐκ τῶν μᾶλλον πλοιοβριθῶν τῆς Μεσογείου τμημάτων.—*Καραβούγια* 1 $^{1}/_{2}$ μιλ. πρὸς Δ. τοῦ Μουδαρίου.—*Ρουφογιαλὸς* ἡ δυτ. τῆς νήσου ἄκρα. — *Λιμνάρια*, δυτ. ἐπίσης ἄκρα. 4 μιλ. Ν τῆς προηγουμένης.—*Μηλιδῶνι* ἡ ΝΔ.

Ὅρμοι δὲ κυριώτεροι: *Καψάλι* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. «Τράχηλος» καὶ «Χονδρό». — *Αὐλέμων* (βλ. λ.) ἢ *Ἁγίου Νικολάου* ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιον, ὑπὸ χερσονησίζουσαν ἀπόφυσιν, ἀπολήγουσαν εἰς τὸ ἀκρωτ. «Μοδῶνι». — *Ἁγίας Πελαγίας* εἰς 3 $^{1}/_{2}$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. «Μουδάρι»· κακῶς ὁ Ἀγγλικὸς χάρτης 1685 ἀναγράφει Santa Panaghia.—*Ἁγίας Πατρικίας* ἀμέσως Β αὐτοῦ.—*Πλατειᾶς Ἄμμου* 1 $^{1}/_{2}$ μιλ. ΝΑ τοῦ φάρου «Μουδάρι». —*Ρούτσουνας* μεταξὺ ἀκρωτ. «Καραβούγια» καὶ «Μουδάρι». — *Ἁγίου Ἐλευθερίου* (Pallikari bay) 6 μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. «Καραβούγια».—*Μυλοποτάμου* ὅπου ὡραῖον σπήλαιον σταλακτιτῶν εἰς τὸ μέσον τῆς Δ. ἀκτῆς.-*Βαθὺ Αὐλάκι* ἀμέσως πρὸς Β τῆς ἄκρ. «Λιμνάρια»· ἐγγὺς μονὴ «Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης» πολιούχου τῆς νήσου.—*Μηλιδῶνι* ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς, ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου.

Νησῖδες προσκείμεναι: *Ὄβο* ἢ *Αὐγόνησο* (ἀρχ. Χύτρα) $1^{1}/_{2}$ μιλ. Ν. τῆς ἄκρας «Τράχηλας».—*Κουφωνήσια* $1^{1}/_{2}$ μιλ. ΝΑ τῆς ἄκρ. «Καπέλλα».—*Δραγονάρα, Ἀντιδραγονάρα, Φειδονῆσι, Πρασονῆσι* καὶ *Διακόφτι* (ἢ *Μακρὺ*) περὶ τὴν ἀπόφυσιν τὴν ἀπολήγουσαν εἰς τὴν ἄκρ. «Μοδῶνι». Ἡ τελευταία σχηματίζει μὲ τὴν ἀκτὴν τῶν Κυθήρων ἀγκυροβόλιον δι᾽ ὅλας τὰς κακοκαιρίας πλὴν Β καὶ ΒΔ. — *Ρούτσουνας* ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ὅρμῳ. — *Ἀξίναις* πρὸ τοῦ ὅρμου «Μυλοποτάμου».—*Μακρονῆσι* καὶ *Στρογγυλὰ* πρὸ τῆς ΝΔ ἀκτῆς.

Κοινότητες: *Κύθηρα* ἀποτελουμένη ἐξ ἓξ συνοικισμῶν (1431 κάτ.) μὲ φερώνυμον πρωτεύουσαν ἔχουσαν 890 κατοίκους καὶ ἐπίνειον τὸ *Καψάλι*, συνδεόμενον δι᾽ ἁμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς κοινότη- *Κύθηρα, Κοντολιάνικα* (313), *Καρβουνάδες* (577), *Ἀρωνηάδικα* (400)—*Ποταμὸς* (1175)—*Καραβᾶς* (599). Ἡ αὐτὴ ὁδὸς ἄγουσα καὶ ἕως *Ἁγίας Πελαγίας*, τόπου ἀποβιβάσεως μὲ νοτίους ἀνέμους, ἔχει διακλαδώσεις «βατῶν ὁδῶν» πρὸς τὰς κοινότητας *Γερακάρι* (173), *Λογοθετιάνικα* (906), *Φριλιγκιάνικα* (676), *Μιτᾶτα* (468), *Βιαράδικα* (234), *Φράτσια* (501), *Πιτσιάνικα* (524), ὅθεν ἡμιονικὴ ὁδὸς ἄγει εἰς «Παναγίαν Μυρτιδιώτισσαν», *Λειβάδι* (710) καὶ *Μυλοπόταμος* (589).

Ἡ νῆσος ἔχει γραφικώτατα τοπία· οὐδαμοῦ αὐτῆς ἡ μονοτονία, ἀλλ᾽ ὑπαμοιβὴ ἀτελεύτητος εἰκόνων, χρωμάτων καὶ σχημάτων, δι᾽ ὃ καὶ ὁ κατὰ τὸ 1900 ἁρμοστὴς τῆς Κύπρου Μποῦλβερ Λάϋτον, ἔγραψεν ὅτι «ποτὲ ἐκεῖ εἷς ὑδατογράφος δὲν θὰ ἐλάμβανεν ἀφορμὴν νὰ ἀντιγράψῃ τὰ αὐτά». Τὸ ἐπίνειον «Καψάλι» παρέχει ἐντύπωσιν χωρίου τοῦ γραφικοῦ κόλπου τῆς Ἰταλικῆς Νεαπόλεως, τῆς δὲ πρωτευούσης «Χώρας τῶν Κυθήρων» ὑπέρκειται Ἑνετικὸν φρούριον, τοῦ ὁποίου τὰ πυροβόλα, κροτήσαντά ποτε εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους τῆς Ἑνετίας, κατάκεινται ἤδη φθαρέντων τῶν κιλλιβάντων των· ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ ὑπάρχουν μέγισται οἰκίαι τῶν εὐπατριδῶν τῆς νήσου, ὧν τρεῖς ἢ τέσσαρες, ἐν αἷς ἡ τῶν Στάη, κατοικοῦνται εἰσέτι.

Γ) ΦΑΛΚΟΛΕΡΑ ἢ ΓΕΡΑΚΟΥΛΙΑ. Ἐρημόνησος 23 μιλ. Δ. ΒΔ τῆς Μήλου καὶ 42 ΒΑ τῆς «Μαλέας ἄκρας» κειμένη. Οὐδαμόθεν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτῆς παρ᾽ ἀρχαίοις. Ἔχει διαστάσεις 2 περίπου μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ 1 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὕψος δὲ 600 ποδῶν. Εἶναι ὅμως εἰς ἐπίσημον διὰ τὴν πορείαν τῶν πλοίων θέσιν, καθ᾽ ὅσον εἰς αὐτὴν διασταυροῦνται αἱ γραμμαὶ Μαλέας—Σμύρνης καὶ Πειραιῶς—Χανίων, δι᾽ ὃ καὶ εἶναι ὑπὸ μελέτην φάρος, ἀνεγερθησόμενος εἰς τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς ἄκραν *Παναγία τῶν Ἀνέμων* καλουμένην. Τελείως ἔρημος κατοίκων, ἐγένετο σκέψις νὰ χρησιμοποιηθῇ δι᾽ ἀνέγερσιν φυλακῶν βαρυποίνων. Ἐπ᾽ αὐτῆς εὕρομεν ἐρείπια οἰκίσκων καὶ ἴχνη δοκιμαστικῶν μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἔχει πρὸς νότον ἀγκάλην ἀσφαλῆ, ἣν συχνάζουσιν ἁλιεῖς, ἀλλὰ καί, ἰδίως, λαθρέμποροι. Ἡ γεωγραφική της θέσις εἶναι Πλάτ.=36" 49′ Μῆκος=23° 54′, χάρτης Ἀγγλ. 2836α=Archipelago Southern sheet.

Δ) ΠΑΡΑΠΟΛΑ* ἢ ΜΠΕΛΟΠΟΥΛΟ. Ἐρημόνησος 33 μίλ. ΒΑ τῆς Μαλέας ἄκρας καὶ 19 μίλ. ἀπὸ τοῦ ἐγγυτέρου σημείου τῆς Πελοπον. ἀκτῆς ἀπέχουσα. Οὐδ᾽ αὐτῆς εὕρομεν ἴχνη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γεωγράφοις· τὴν ἀναφέρει ὅμως ὁ Ἄραψ τοιοῦτος Ἐδριζί, περιηγηθεὶς τὰς νήσους τοῦ Νοτίου Αἰγαίου τῷ 1153. Εὑρισκομένη ἐπὶ τῆς γραμμῆς Μαλέας-Πειραιῶς, εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ναυτιλίαν, δι᾽ ὃ καὶ ἔχει μέγαν φάρον λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς ποικιλλομένου ὑπὸ λευκῆς ἀναλαμπῆς 26 μιλ. Κατὰ τὴν ἀπογραφήν, μόνοι κάτοικοι εὑρέθησαν 10 ἄτομα τῆς ὑπηρεσίας τοῦ φάρου καὶ 2 ἀνθρακεῖς.

Δα) ΚΑΡΑΒΙ. Νησὶς ἀπόκρημνος κυβοειδής, ὀνομαζομένη οὕτω διότι μακρόθεν φαίνεται ὡς ἱστιοφόρον πλοῖον· εὑρίσκεται ΝΑ τῆς «Παραπόλας» καὶ Δ. ΝΔ τῆς «Φαλκονέρας» ἀποτελοῦσα κίνδυνον διὰ τὸν διάπλουν τῆς γραμμῆς Μαλέα — Ἑλλησπόντου· ἕνεκα τούτου ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις ἐπ᾽ αὐτῆς αὐτομάτου φάρου «Ἄγκα-Δαλὲν» (Πλάτ. =36° 47′—Μῆκος=23° 36′).

Ε) ΣΠΕΤΣΑΙ. (ἀρχ. *Τυπάρηνος* ἢ *Πιτυοῦσα*), πευκόφυτος καὶ ὡραιοτάτου κλίματος. Ἐξαιρετικὴ θερινὴ παραμονή. Ἀποτελεῖ ἐπαρχίαν μετὰ τῆς Ἑρμιονίδος. Ἐπ᾽ αὐτῆς:

Ἀκρωτήρια: *Σουρμποῦτι*, καταμεσῆς τῆς ΒΑ αὐτῆς ἀκτῆς, *Κάβο Φανάρι** ἡ ἀνατολική, ἐφ᾽ οὗ φάρος λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 15 μιλ. *Μαυρόκαβος* ἡ ΝΑ, *Ζάστανο* ἡ νοτία καὶ *Μπρούμπουλο* ἡ ΒΔ, εἰς $^{3}/_{4}$ δὲ τοῦ μιλλίου ΒΔ αὐτῆς νησὶς *Μπρούμπουλο.*

Ὅρμοι: *Ζογιοργιὰ* ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τῆς νήσου ἀτενίζουσα τὸ «Πόρτο Χέλι» (Α, ε, 14), «*Ἄμμος Ἥμερος*» ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς, ἀμέσως πρὸς δυσμὰς τῆς ἄκρας «Σουρμποῦτι», *Πόλεως Σπετσῶν*, δηλαδὴ τὸ πρὸ τῆς πόλεως ἀγκυροβόλιον εἰς τὸν «*παλαιὸν λιμένα*» αὐτῆς, τὸν πρὸς δυσμὰς τῆς ἄκρας Κάβο Φανάρι διανοιγόμενον, καὶ οὗ ὁ εἴσπλους φωτίζεται διὰ φανοῦ ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλ., ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι, *Ἁγία Μαρίνα* καταμεσῆς τῆς ΝΑ ἀκτῆς, *Ἅγιοι Ἀνάργυροι* καταμεσῆς τῆς ΝΔ αὐτῆς ἀκτῆς καὶ *Ζογιοργιὰ* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς, ἀντικρύζουσα τὸ ἀκρωτήριον «Κόραξ» (Α α 7).

Διαύλους δὲ ἔχει δύο: τὸν *τῶν Σπετσῶν* (Σπετσιώτικο μπογάζι) μεταξὺ ΒΑ ἀκτῆς τῆς νήσου καὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς τῆς Ἑρμιονίδος, καὶ τὸ μπογάζι τῆς *Σπετσοπούλας* μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς πευκοφύτου νησῖδος *Σπετσοπούλας* (ἀρχ. Ἀριστερά).

Πολίσματα δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα (ἐν τῇ ἀπογραφῇ τοῦ 1921) πλὴν τῆς πόλεως τῶν Σπετσῶν (3248 κάτ.) καὶ τῆς γυναικείας μονῆς τῶν Ἁγίων Πάντων δι᾽ ἣν ἡ ἀπογραφὴ ἀναγράφει ἕνα ἄνδρα καὶ δώδεκα μοναχάς.

Ἀκρωτήρια δὲ τῆς νησῖδος εἶναι *Μπρακίτσι* πρὸς Α, *Ἅγιος Ἰωάννης* πρὸς Β, καὶ *Καμίνι* ΝΔ, πρὸς βορρᾶν δὲ δύο «ἀγκάλαι», *Ἅγιος Ἰωάννης* καὶ *Συκιά*

ΣΤ) ΔΟΚΟΣ μεταξὺ τῆς νήσου Ὕδρας καὶ τῆς Ἑρμιονίδος. Ἡ νῆσος ὑπαγομένη διοικητικῶς εἰς τὴν Ὕδραν, ἔχει 88 κατοίκους, ποιμένας ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Παράγει εὐγευστοτάτας μυζήθρας, ἐξάγει δὲ μάρμαρα χρωματιστὰ πολυτελείας, ἐκ τῶν λατομείων Μαρμαρόκαβος. Ἔχει *ἀκρωτήρια*: *Λαλ-*

Digitized by Google

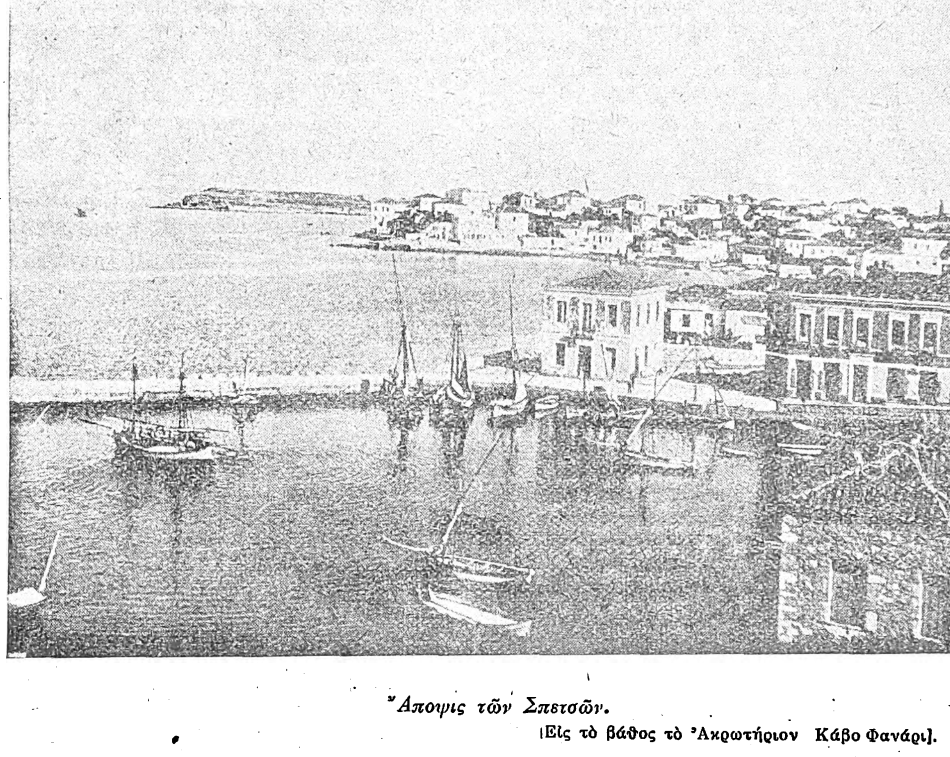

Ἄποψις τῶν Σπετσῶν.

[Εἰς τὸ βάθος τὸ Ἀκρωτήριον Κάβο Φανάρι].

γιώργην πρὸς Α, *Μαρμαρόκαβον* πρὸς Β, τὸν *Κάβον Μουζάκην* κατέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἑρμιονίδος «Μουζάκι» (Α α 9), πρὸς ὃ δέον νὰ μὴ συγχέηται, καὶ τὸν *Κάβον Φανάρι** ἐφ' οὗ φάρος περιστροφικὸς τριάδος ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων 12 μιλ.

Ὅρμους δὲ τὸν μέγαν, εὐρὺν καὶ ἀσφαλῆ πλὴν ἀνοικτὸν εἰς τὸν Β *Σκίντον* καὶ τὸν δυτικῶς αὐτοῦ *Λιμάνι τοῦ Δοκοῦ* ὅπου καὶ ὁ συνοικισμός. *Διέκπλους* δὲ τὸν τοῦ *Δοκοῦ*, (ἀρχ. Βούπορθμος, Παυσαν. Κορινθ. 34) καὶ τὸν τοῦ *Πετάσσι* μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τῆς νησῖδος «Πετάσσι», προσκειμένης εἰς τὴν Δυτικὴν ἐσχατιὰν τῆς νήσου Ὕδρας.

ζ) ΥΔΡΑ (ἀρχ. Ὑδρέα) (βλ. λ.):

*Ἀκρωτήρια: Ζούρβα** ἡ ἀνατολικὴ τῆς νήσου ἐσχατιά, ἐπίσημον διὰ τὴν ναυτιλίαν ἅτε εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς διεθνοῦς γραμμῆς Δυτικῆς Εὐρώπης—Πειραιῶς, δι' ὃ καὶ φάρος ἐπ' αὐτοῦ, τριάδος λευκῶν ἐκλάμψεων 23 μιλλίων.—Ἀκρ. *Ρήγας* ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς καὶ καταμεσῆς αὐτῆς προέχον.— Ἀκρ. *Μπίστι* ἡ δυτικὴ ἐσχατιὰ τῆς νήσου. —Ἀκρ. *Ντάπια** εἰς τὸ μέσον τῆς Β ἀκτῆς τῆς νήσου, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ἔχει δὲ ναυτικὸν φανὸν ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλ. Εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς νοτίας ἀκτῆς, δυτικῶς δὲ τοῦ ἀκρ. «Ρήγας», τὰ ἀκρωτήρια *Κάβος τῆς Νήσιζας* ἔχον κατέναντι εἰς 3 μιλ. τὴν νησῖδα «Σταυρὸς» καὶ *Ἅγιος Κωνσταντῖνος* 2 μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. «Μπίστι», ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου ἡμίσεος μεταξὺ «Ντάπιας» καὶ «Ζούρβας», ἄκρα *Καστέλλα*.

Νησῖδες: κομβολόγιον τοιούτων: *Ἀλέξανδρος Βέντζα, Δισάκι, Καρ'έλι, Στρογγυλό, Δράπι, Τρίκκερι* (ἀρχ. «Τρίκρανα») συνεχιζόμενον ὑπὸ ὑφάλων γεφυρουσῶν οἱονεὶ τὴν Δυτ. ἄκραν τῆς Ὕδρας (Μπίστι) πρὸς τὴν ΝΑ τῆς Ἑρμιονίδος («Μιλιανὸς —Α α 8—). Ἐπὶ δὲ τῆς Β ἀκτῆς: *Ποντικὸς* κατέναντι τοῦ ἀκρωτ. «Μπίστι», *Πετάσσι* κατέναντι τοῦ φάρου Δοκοῦ καὶ κατόπιν, *Ἐρημονῆσι, Κιβωτός*, κατέναντι τοῦ ὅρμου Μῶλος, *Βλυχὸ* καὶ *Παλαμιδᾶς*.

Ὅρμοι: Αὐλάκι τῆς Παναγίας ἢ *Ζωοδόχος Πηγὴ* ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ ἀκρωτηρ. «Ζούρβας»· *Παναγιὰ τῆς Ζούρβας* 2 μιλ. δυτικῶς τοῦ ἰδίου ἀκρωτ. λιμὴν *Μανδράκι* ἀνοικτὸς πρὸς Β, ἀμέσως πρὸς Α τῆς ἄκρας «Ντάπια»· ὁ λιμὴν *τῆς Ὕδρας*, περὶ ὃν ἡ ἀμφιθεατρικῶς ἐκτισμένη πόλις (πλ. 3236), ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον πόλισμα τῆς νήσου· *Πλάκες τοῦ Βλυχοῦ* ὑπὸ τὴν φερώνυμον νησῖδα· *Παλαμιδᾶς* ὑπὸ τὴν φερώνυμον νησῖδα· *Μῶλος* ὑπὸ τὴν νησῖδα «Κιβωτός»· *Ἅγιος Νικόλας* ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. «Μπίστι»· *ὁ κόρφος τῆς Νίσιζας*, εὐρὺς ὅρμος ἀναπεπταμένος πρὸς Ν, μεταξὺ Κάβου τῆς Νίσιζας καὶ Κάβου Ρήγα καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ νησῖδα ἧς εἶναι ἐπώνυμος· *Αὐλάκι τοῦ πηλοῦ*, ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτ. Ρήγας· ὅρμος *Λιμνιόνιζα* 1 ½ μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. «Ρήγας» καὶ *Ζογκοῦ* 1 μιλ. ΝΔ τῆς «Ζούρβας».

η) ΠΟΡΟΣ (ἀρχ. Καλαυρία). Ἡ νῆσος, ἐλλειψοειδὲς τὸ κύριον σῶμα ἔχουσα, ἀπολήγει εἰς τρεῖς χερσονησιζούσας ἀποφύσεις, τὴν μίαν πρὸς Βορρᾶν, τῆς *Ἁγίας Παρασκευῆς* λεγομένην, τὴν ἄλλην πρὸς δυσμάς, τοῦ *Ρωσικοῦ ναυστάθμου* λεγομένην, τὴν δὲ τρίτην πρὸς νότον, ἥτις κυρίως καλεῖται *Πόρος* καὶ ἐφ' ἧς ἡ πόλις φερώνυμος τῇ νήσῳ. Ἐγγύτατα τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς κειμένη (ἀκτῆς τῆς Τροιζηνίας) σχηματίζει μετ' αὐτῆς πρὸς ἀνατολὰς μὲν τῆς χερσονήσου Πόρος (ἣν θεωροῦσι πολλοὶ ὡς τὴν Σφαιρίαν τοῦ Παυσανίου) κολπίζοντα ὅρμον, τὸν ὅρμον τοῦ *Μοναστηριοῦ* καλούμενον, ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς γραφικωτάτης μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τοῦ ὁποίου ἀμφότεραι αἱ ἀκταὶ εἶναι κατάφυτοι, αἱ μὲν βόρειαι ὑπὸ πευκώνων, αἱ δὲ νότιαι (Τροιζηνικαὶ) ὑπὸ λεμονεῶν (δι' ὃ καὶ *Λεμονοδάσος* λέγεται), πρὸς δυσμὰς δὲ λιμένα φυσικὸν μέγαν καὶ ἀσφαλέστατον, τὸν λιμένα τοῦ *Πώγωνος*, δύο στόμια ἔχοντα, τὸ μὲν εἰς τὸ ΒΔ τοῦ λιμένος, πλάτους 3/10 τοῦ μιλλίου, τὸ δὲ πρὸς τὸ νότιον μέρος τῆς ἀκτῆς, ἐφ' ἧς ἡ πόλις, ἔχον μέσον πλόϊμον πλάτος 230 περίπου μέτρων, καθ' ὅσον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στενοῦ παρουσιάζει ἀβαθῆ πρὸς τὴν περαίαν ἀκτὴν τὴν λεγομένην *Γαλατᾶς* καὶ ἐφ' ἧς συνοικισμός. *Ἰσθμὸς* χθαμαλὸς καὶ ἀμμώδης, ὁ τοῦ *Προγυμναστηρίου*, ἑνώνει τὴν νοτίαν χερσόνησον πρὸς τὸ σῶμα τῆς νήσου· ἤδη ὅμως ἔχει οὗτος σκαφῆ διὰ διώρυγος μικρᾶς συνενούσης τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ λιμένος, ὅπου ὁ πολεμικὸς λιμὴν τοῦ ποτὲ ναυστάθμου καὶ ἤδη ὁ λιμενίσκος τοῦ Κεντρ. Ναυτ. Προγυμναστηρίου, πρὸς τὸν ΒΔ μυχὸν τοῦ ὅρμου τοῦ Μοναστηρίου.

Ἀκρωτήρια: Ἀχέρδο ἢ *Μπίστι*, Β ἐσχατιὰ τῆς χερσον. τῆς «Ἁγίας Παρασκευῆς» καὶ τῆς νήσου. —*Καλαῦρι* ἡ Α τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Εὐτέρπη* ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ ὅρμου τοῦ Πόρου, μεταξὺ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ «Προγυμναστηρίου» καὶ τοῦ «Μοναστηρίου», σχηματίζον ἀγκάλην «Ἅγιος Ἀθανάσιος» καὶ δυτικώτερον τὴν ἀμμωδίαν «Σκέλη». —*Σταυρὸς* ἡ νοτία ἐσχατιὰ τῆς χερσονήσου «Πόρος» καὶ τῆς νήσου, δεξιᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν νότιον Πόρον ἐξ ἀνατολῶν. —*Κολώνα*, ἡ δυτικὴ ἄκρα τῆς νοτ. Χερσονήσου, ὅπου καὶ ἡ φερώνυμος πλατεῖα τῆς πόλεως· οὕτω καλεῖται ἀπὸ στήλης ἐκ μελανωποῦ μαρμάρου ἐμπεπηγμένης ἐκεῖ, ἀγνώστου δὲ ἱστορικοῦ. — Ἄκρα τοῦ *Καΐκα* ἐπὶ τῆς Β. ἀκτῆς τοῦ λιμένος εἰς 1/2 μιλ. ΒΑ τῆς «Κολώνας».— Ἀκρ. *Νεδά*, ἡ ΝΔ ἄκρα τῆς νήσου, δεξιᾷ τῷ ἐκπλέοντι διὰ τοῦ Β στομίου. — Ἀκρ. *Ντάνα*, ἡ ΒΔ ἄκρα τῆς νήσου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι διὰ τοῦ στομίου.

Νησῖδες: *Μπίστι* εἰς $^1/_3$ τοῦ μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. «Ἀχέρδο» καὶ πρὸ τοῦ ὅρμου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. — *Μῶδι* ἢ *Λεοντάρι* πρὸς ἀναπαυόμενον λέοντα προσομοιάζουσα, εἰς $^1/_2$ μιλ. Ν. τῆς ἄκρ. «Καλαῦρι».—Ὕφαλος *Μαυροκορδάτου* πρὸς Ν. τοῦ «Μοναστηρίου» καὶ εἰς $^1/_8$ μιλ. ἀπὸ τῆς πρὸ αὐτοῦ ἀκτῆς.—*Μπουρτζι* εἰς $^1/_8$ μιλ. Ἀν. τῆς εἰσόδου, ἀπὸ τοῦ πελάγους, τοῦ νοτίου στομίου. Παρά τινων θεωρεῖται, ἐσφαλμένως νομίζομεν, ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Σφαιρία, οὕτω κληθεῖσα ἀπὸ Σφαίρου τοῦ Πέλοπος ἡνιόχου (Παυσαν. Κορ. 33) ταφέντος ἐκεῖ. Πρὸ ἐτῶν ὠνομάζετο *Κάστρο τοῦ Εἴδεκ* ἀπὸ τοῦ οἰκοδομήσαντος τὸ ἐπ' αὐτοῦ φρούριον Βαυαροῦ στρατηγοῦ.

Ὅρμοι: Ἁγίας Παρασκευῆς ἀμέσως πρὸς νότον τοῦ ἀκρωτηρίου «Ἀχέρδο» καὶ ἐπὶ τῆς ἀν ἀκτῆς τῆς φερωνύμου χερσονήσου.—*Βαρειαρνιὰ* ἐν τῇ δυτικῇ μασχάλῃ τῆς ἰδίας χερσονήσου, ἀπολήγων εἰς ψαμμαθῶνα.—Ψαμμαθὼν τοῦ *Μοναστηριοῦ* ἐπὶ τῆς Β. τοῦ φερωνύμου κολπίζοντος ὅρμου ἀκτῆς.—Λιμὴν τοῦ *Ναυστάθμου* παλαιότερον, τανῦν δὲ τοῦ *Προγυμναστηρίου*, ἐν τῷ ΒΑ μυχῷ τοῦ λιμένος «τοῦ Πώγωνος».—*Νεώριον* ἢ *Ρωσικὸς Ναύσταθμος*, ἀμέσως πρὸ τῆς ἄκρας «Νεδά»· ἐκεῖ ἐπὶ Κυβερνήτου Καποδιστρίου ἦσαν τὰ ναυπηγεῖα τοῦ ἀναγεννηθέντος Κράτους, ἀφ' ὧν ἐν τούτοις ἱκανὰ καθειλκύσθησαν πολεμικὰ πλοῖα, καὶ ἀποθῆκαι τοῦ Ρωσικοῦ Στόλου, ὅστις ἐστάθμευε τότε διαρκῶς, λόγῳ τῆς ζυμώσεως τῶν διαφόρων πολιτικῶν γνωμῶν.—*Βίδι*, ὁ δυτικὸς μυχὸς τοῦ λιμένος «Πώγωνος»· κυρίως δὲν εἶναι ὅρμος τῆς νήσου, ἀλλὰ τῆς εἰς ἣν αὕτη πρόσκειται ἀκτῆς τῆς Τροιζηνίας. Ἐκεῖ ὡραιότατον κτῆμα «τοῦ Κακουράτου», ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου του οὕτω κληθέν. Ἐγγὺς τοῦ «Βίδι», ἐν τῇ ἰλύϊ τοῦ πυθμένος ἀνευρέθησαν πρὸ ἐτῶν σωρεῖαι ξυλείας ἀπεβενωθείσης, ἥτις εἶχε ῥιφθῆ ἐκεῖ ὅπως μετὰ πάροδον ἐτῶν καταστῆ κατάλληλος πρὸς ναυπηγίαν κατόπιν προνοίας τοῦ περὶ παντὸς προνοήσαντος Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδίστρια.—Ἡ νοτία ἀκτὴ τοῦ λιμένος δὲν ἔχει

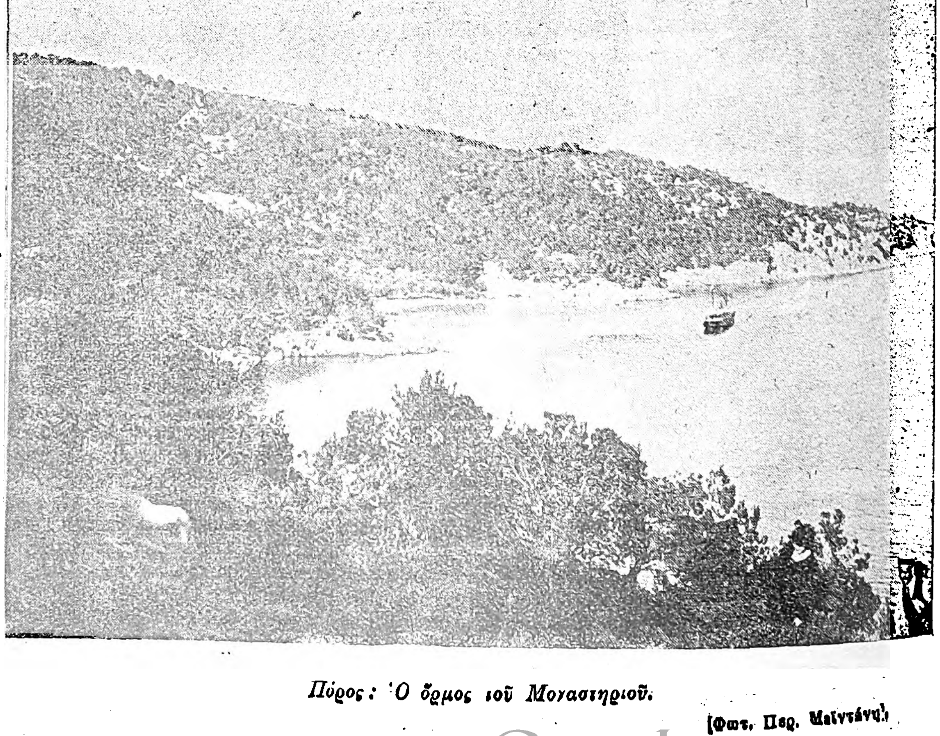

Πόρος: Ὁ ὅρμος τοῦ Μοναστηριοῦ.

[Φωτ. Περ. Μαϊντάνη]

Digitized by Google

ὅρμους. ἀλλὰ πλεῖστα ὑδρεῖα (βλ. λ.) ἐξ ὧν τὸ καλύτερον παρὰ τὸ κτῆμα Τουμπάζη (βλ. καὶ λ. Πόρος).

θ) ΣΑΝ ΤΖΩΡΤΖΗ* ἢ ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (μὴ ἐν χρήσει παρὰ ναυτικοῖς ἡ ἐξελληνισμένη αὕτη ὀνομασία, ὅσον ἡ πρώτη). Νῆσος ξηρὰ ἐπιμήκης ἀπὸ Β Δ πρὸς Ν Α, μικροῦ πλάτους, μήκους δὲ 3 μιλλίων, κειμένη εἰς $9\frac{1}{2}$ μιλ. Ν. τῆς νήσου τοῦ Πατρόκλου. Καλουμένη Βέλβινα τῷ πάλαι, κατῳκεῖτο καὶ περιελαμβάνετο εἰς τοὺς καταλόγους τοὺς εὑρεθέντας εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀκροπόλεως (τῶν Ἀθηνῶν) μεταξὺ τῶν ὑποφόρων συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, καταβάλλουσα 300 δραχ. Σκύλαξ ἄλλωστε ὁ Καρυανδεὺς (Περίπλ. Ἑρμ.) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος (λέξ. Βέλβινα) τονίζουσιν ὅτι καὶ πόλισμα ἐπ' αὐτῆς ὑπῆρχεν, οὗτινος ἄλλως τε ὑπάρχουσι τὰ ἴχνη τῶν ἐρειπίων, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἂν καὶ παρὰ τὴν Ἀττικὴν κειμένη, ἐλογίζετο ἐν τούτοις ὡς Πελοποννησιακὴ νῆσος.

Ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν *Σὰν Τζόρτζιο ντ' Ἄρμπορα* κληθεῖσα, ἀπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ d' Arbora, ὅπερ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε παραφθαρῇ εἰς d' Albora, καὶ παρέμεινε γνωστὴ εἰς τοὺς ναυτικούς μας ὡς *Σὰν Τζώρτζης*. Εἶναι κατ' ἐξοχὴν τραχεῖα καὶ δύσβατος, ἔχει ὅμως μικράς τινας πηγὰς καὶ ἔδαφος εὐφορώτατον, παντοῦ ὅπου ὑπάρχει μεταξὺ τῶν βραχωδῶν χῶμα. Ἀνήκουσα εἰς τὴν ὑδραϊκὴν οἰκογένειαν Πατέρου, κατοικεῖται μόνον ἀπό τινας ποιμένας, βόσκοντας ἀγέλας αἰγῶν, εἰς τὰς ἐξαιρετικῆς ποιότητος βοσκάς της, εἰς ἃς ὀφείλεται ὡραῖος ἀλλ' εἰς μικρὰν ποσότητα παραγόμενος τυρός. Ἡ ὑψηλοτέρα της κορυφὴ ἔχει ὕψος 1080 ποδ. (330 μέτρ.), ἐπὶ δὲ τῆς Ν Α της ἄκρας ὑψοῦται ἄριστος φάρος(πλάτ.=37°25'—Μῆκος=23°51'—Χάρτ. Ἀγγλ. 1657: Gulf of Athens) ἐκπέμπων λευκὰς ἐκλάμψεις 30 μιλλίων. Ἐπὶ τῆς νήσου βρίθουσι πέρδικες, τὸ κυνήγιόν των ὅμως εἶναι δύσκολον λόγῳ τοῦ τραχυτάτου ἐδάφους.

ι) ΑΙΓΙΝΑ (βλ. λέξιν).

ια) ΑΓΚΙΣΤΡΙ (βλ. λέξιν).

ιβ) ΣΑΛΑΜΙΣ (βλ. λέξ. Σαλαμὶς νῆσος, Σαλαμῖνος Ναύσταθμος).

Ἀκρωτήρια: *Κόγχη** (ἐξέλιξις τοπωνυμίας ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς τοιαύτης Κουκί: Κοκκί, Cochi ὑπὸ τῶν Βενετῶν, Κόχη κατ' ἀνάγνωσιν σχολαστικὴν τοῦ Ἰταλικοῦ, καὶ Κόγχη κατὰ ἔτι σχολαστικωτέρων ἐξελλήνισιν). Ἡ νοτία τῆς νήσου ἐσχατιά, ἡ τὴν Αἴγιναν ἀντικρύζουσα. Ἐπὶ τούτου φάρος ἰσχυρὸς ταχειῶν ἐκλάμψεων λευκῶν 24 μιλ. Ἐν μιλ. Α. ΒΑ τοῦ φάρου, ἀναδύουν οἱ «μηρμύκες» (σκόπελοι) *Περιστέρια*, ἐξ ὧν καὶ ὁ φάρος ἐπωνύμως παρά τινων φέρεται. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἡ ἀκτὴ «Λαμπριυὸς» ἐφ' ἧς διελύθη ἡ Πολ. κορβέττα «Ἀμαλία» ἀφιστωθεῖσα τὴν δείλην τῆς 14)26 Ὀκτωβρίου 1852 ὑπὸ καταιγίδος ἀπὸ Εὐρονότου, ἥτις κατέρριψε καὶ τὴν ἔτι καὶ σήμερον κατακειμένην στήλην τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.—*Κανάκια*, $2\frac{1}{2}$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. «Κόγχη». Ἐν μιλ. Β αὐτοῦ δύο φερώνυμοι νησῖδες.—Ἀκρ. *Πετρίτης*, $2\frac{1}{2}$ μιλ. Β τοῦ προηγουμένου, δεξιᾷ· δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κολπίζοντα ὅρμον τῆς Σαλαμῖνος.—Δύο ἄκραι, ὧν ἡ Νοτία *ἀνώνυμος*, ἡ δὲ Βορεία *Πέραμα*, σχηματίζουσαι τὸν ὅρμον Τρούπικα· ἀπὸ τῆς ἄκρας ταύτης διαπορθμεύεταί τις ἀπὸ τῆς νήσου εἰς τὴν Μεγαρικὴν ἀκτήν, ἁμαξιτὴ δὲ ὁδὸς συνδέει τὴν ἄκραν πρὸς τὴν πόλιν Σαλαμῖνος, πρὸς τὴν $1\frac{1}{2}$ χιλιόμετρον ἀνατολικῶς μονὴν τῆς Φανερωμένης, πρὸς τὸ Ἀμπελάκι καὶ πρὸς τὰ Παλούκια.—*Ἀνώνυμος* ἄκρα, ἀποτελοῦσα τὴν ΒΔ τῆς νήσου καὶ σχηματίζουσα μετὰ τῆς χερσονησιζούσης ἄκρας Πέραμα ὅρμον ἀνώνυμον.—Ἀκρωτ. *Ἀράπης*, εἰς ὃ ἀπολήγει ὁ ὑπὲρ τὸν Ναύσταθμον ὁμώνυμος βραχώδης βουνός.—Ἄκρα *Πούντα*, ἡ βορείως τῆς Κυνοσούρας ἀνατολ. τῆς Νήσου ἄκρα—*Κυνόσουρα* (κοιν. *Κάβο Βάρβαρος* ἢ καὶ *Σεντούκια*), ἡ ἀνατολικωτέρα τῆς νήσου Σαλαμὶς ἐσχατιά, περιώνυμος ὡς ἐκ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας (βλ. λ.).—*Περανή*, ἡ ΝΑ τῆς Σαλαμῖνος ἄκρα.

Ὅρμοι: *Κανάκια*, ἀμέσως πρὸς Β τῆς φερωνύμου ἄκρας καὶ Ἀν. τῆς φερωνύμου νησῖδος· τῆς *Κούλουρης* πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀκρωτ. «Πετρίτης»· ἐν τῷ κολπίζοντι τούτω ὅρμῳ, δύο ἐλάσσονες ὅρμοι, τοῦ *Μούλκι* ἐν τῷ ΝΑ μυχῷ ἀπὸ τοῦ φερωνύμου χωρίου (239 κατ.) καὶ ὁ τῆς *Σαλαμῖνος (Κούλουρης)* πρὸ τῆς φερωνύμου κωμοπόλεως (6548 κατ.)· τῆς *Τρούπικας* πρὸς Ν. τῆς ἄκρας «Πέραμα»· ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Χερσονήσου, ἥτις σχηματίζει ἀπὸ Β. τὸν ὅρμον, ἡ *Μονὴ τῆς Φανερωμένης*. ὅπου εἶχε προσωρινῶς ἐγκατασταθῆ ὁ Ναύσταθμος ὅτε ἀπεφασίσθη ἡ μεταφορά του ἐκ Πόρου καὶ πρὸ τῆς ἱδρύσεώς του ἐν τῷ ὅρμῳ Ἀράπης· ὅρμος *ἀνώνυμος* πρὸς Α. τῆς Μονῆς· *Ναύσταθμος* (παλαιότερον *Ἀράπης)*, ἐν τῷ ὅρμῳ τῷ πρὸς Ν. τοῦ ἀκρωτηρίου «Ἀράπης»· *Παλούκια*, ἐπίνειον τῆς πόλεως Σαλαμῖνος, ἀπεχούσης 4 περίπου χιλιόμετρα, δι' ὡραίας ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀρχομένης ἀπὸ τὸ γραφικὸν ἐρημοκκλήσιον Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἐχούσης τὸ μέγιστον ὑψόμετρόν της εἰς γραφικώτατον ὕψωμα «Ἅγιος Λαυρέντιος» ἀπὸ φερωνύμου ἐκεῖ ναοῦ, ὁπόθεν ἡ θέα εἶναι ὡραιοτάτη καὶ πρὸς τὴν δυτικῶς τῆς Σαλαμῖνος θάλασσαν καὶ πρὸς τὴν πρὸ τοῦ Πειραιῶς· ἡ μετάβασις εἰς «Παλούκια» (κατ. 335, ξενοδοχεῖα φαγητοῦ ἐξοχικά, καθημερινὴ πυκνὴ συγκοινωνία πρὸς τὸν Πειραιᾶ) ἀποτελεῖ τερπνὴν ἐκδρομήν. Συνοικισμὸς *Καματερό*, πρὸς Ν. ἀκριβῶς τῆς νησῖδος «Ἅγιος Γεώργιος» (148 κατ.), τόπος παραθερισμοῦ. *Ἁγίας Τριάδος* (ἀπὸ τοῦ φερωνύμου ἐξωκκλησίου) ἢ *Ἀμπελάκι* ἀπὸ τοῦ φερωνύμου χωρίου (1362 κάτοικοι) συνδεομένου δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ πρός τε τὰ «Παλούκια» καὶ πρὸς τὴν πόλιν «Σαλαμῖνα». Ἐγγὺς τῆς μασχάλης τῆς Ν. ἀκτῆς του, πλησίον καμίνων εὑρισκομένων ὀλίγον πέραν τῆς ῥίζης τῆς χερσονήσου τῆς «Κυνοσούρας» διακρίνεται ὁ τύμβος τῶν Σαλαμινομάχων, ἀνασκαφεὶς τῷ 1856 ὑπὸ Αὐστριακῶν ἀρχαιολόγων, μὴ εὑρόντων ἢ τέφρας ὀστέων στρῶμα· *Σελήνια*, ὅρμος εἰς τὴν νοτίαν μασχάλην τῆς χερσονήσου τῆς Κυνοσούρας σχηματιζόμενος· ὕπερθεν αὐτοῦ ἐπαύλεις τινές. Ἀνατολικῶς αὐτοῦ *μύρμηκες «Σκρόφαις»* καὶ νησὶς «*Ἀταλάντη*», οἱονεὶ γεφυροῦσαι τὴν «Ψυττάλειαν» πρὸς τὴν νοτίαν «Σαλαμῖνα». *Κακαβίλι*, ὅρμος εἰς τὸ μέσον τῆς ΝΔ ἀκτῆς τῆς Σαλαμῖνος διανοιγόμενος καὶ πρὸς Ε (ΝΑ) ἀναπεπταμένος. *Περανός*, ὅρμος ἀμέσως πρὸς Λ(ΝΔ) τῆς ἄκρας «Περανὴ» καὶ ἔχων παρὰ τὸ μέσον του νησῖδα «Πέρα» καλουμένην.

2) ΑΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ.— *Ὅρια*: Κυκλάδες καλοῦνται αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐντὸς πλαισίου ἀφοριζομένου ὑπὸ τῶν παραλλήλων 38° καὶ 36° καὶ τῶν ἀπὸ Γρήνουϊτς μεσημβρινῶν 26° καὶ 24°, ἀφαιρουμένης ἀπὸ τοῦ πλαισίου, καίτοι διοικητικῶς ὑπαγομένης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κέας, τῆς *Μακρονήσου* (Β 2, 1) ἅτε γεωγραφικῶς ἀποτελούσης τῆς Λαυρεωτικῆς ἀκτῆς προσάρτημα, ἀντιθέτως δὲ λογιζομένης μετὰ τῶν Κυκλάδων τῆς ἀνατολικῶς τῆς Ἀμοργοῦ *Δενοῦσα* μετὰ τῶν δυσμικῶς αὐτῇ νησίδων. Ἡ ὀνομασία των, ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἀποδίδεται κατὰ Στράβωνα καὶ Πλίνιον, εἰς τὸ ὅτι ἀναδύουν κύκλῳ τῆς Δήλου, τῆς ἱερᾶς νήσου, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος γενετείρας. Τελείαν σύγχυσιν ἀποτελοῦν αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων γεωγράφων πηγαί, ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν νήσων τῶν ἀποτελουσῶν τῶν Κυκλάδων τὴν ὁμάδα. Οὕτως ὁ Πλίνιος χαρακτηρίζει ὡς Κυκλάδας τὰς ἀκολούθους 14: Ἄνδρον, Τῆνον, Μύκονον, Σῦρον, Σκῦρον, Σίφνον, Κύθνον, Σέριφον, Πρεπέσινθον (Δεσποτικό), Ἐγλοσθένην (Δῆλον), Ῥήνειαν, Ὠλίαρον (Ἀντίπαρον), Πάρον καὶ Νάξον· κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα, αἱ Κυκλάδες ἦσαν 16: Νῆσος Ἑλένης (Μακρόνησο), Κέως, Κύθνος, Σέριφος, Σίφνος, Κίμωλος, Μῆλος, Πρεπέσινθος, Ὠλίαρος, Πάρος, Νάξος, Σῦρος, Μύκονος, Τῆνος, Ἄνδρος, Γύαρος. Ὁ Ἀπολλώνιος πάλιν ὀνομάζει τὰς τρεῖς τελευταίας Μινωΐδας, ἐνῷ ὁ Σουΐδας τὰς περιλαμβάνει εἰς τὰς Σποράδας· παρὰ Κωδινῷ πάλιν φέρονται ὡς Κυκλάδες ἡ Ῥόδος, Χίος, Σάμος, Κέα, Νάξία, Θήρα, Πάρος, Λέρος, Ἄνδρος, Τῆνος, Μῆλος. Τὴν τοιαύτην δὲ μεταξὺ τῶν συγγραφέων διαφωνίαν ἐξηγεῖ ὁ Brousted ὡς προελθοῦσαν ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Δηλιακοὶ ἀμφικτύονες ἐλάμβανον μέρος ἐν τῇ ἀμφικτυονίᾳ ταύτῃ, ἢ ἀπεσύροντο αὐτῆς, κατὰ τὰς ἑκάστοτε συμπαθείας των ἢ ἀντιπαθείας πρὸς τὴν ὁμοσπονδίαν ταύτην. Σήμερον ὁπωσδήποτε ὀνομάζονται Κυκλάδες αἱ νῆσοι αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν νομὸν Κυκλάδων, ἔχοντα πληθυσμὸν 122.347 (ἀπογρ. 1921· κατά τινα ἀναλυτικὸν πίνακα τοῦ 1848, ὃν ἔχομεν ὑπ' ὄψει, ὁ πληθυσμός των ἀνήρχετο τότε εἰς 119.188) καὶ διαιρούμενον διοικητικῶς εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας: *Ἄνδρου* (ἐκ τῆς φερωνύμου νήσου μόνης· πληθ. 16895), *Τήνου* (ἐπίσης· πληθ. 10769), *Σύρου* (ἐκ τῶν Γυάρου, Σύρου, Μυκόνου, Ῥηνείας, Δήλου· πληθ. 28889), *Νάξου* (κάτοικοι 26837· Νάξος, Πάρος, Ἀντίπαρος, Δεσποτικόν), *Θήρας* (κάτ. 17540· Θήρα, Ἀνάφη, Ἀμοργός, Δενοῦσα, Θηρασία, Ἴος, Ἡρακλειά, Σχοινοῦσα, Κέρος, Κουφονήσια), *Μήλου* (κάτ. 12067· Μῆλος, Κίμωλος, Σίφνος, Σίκινος, Φολέγανδρος), *Κέας* (κάτ. 9350· Κέα, Κύθνος, Σέριφος).

Συνοπτικὴ ἐπισκόπησις τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῶν Κυκλάδων.—Τὴν πολιτικὴν τῶν Κυκλάδων ἱστορίαν καλύπτει μέχρι τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος, τῶν μύθων καὶ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἡ ἀχλύς. Πρῶτοι αὐτῶν οἰκισταὶ φέρονται Φοίνικες καὶ Κᾶρες (Θουκυδ. Α 8)· βραδύτερον ὅμως ὑπετάγησαν εἰς τὴν δυναστείαν τοῦ Μίνωος καὶ μετὰ τοῦτο ἐκ νέου εἰς τοὺς Κᾶρας ἐκβαλόντας τοὺς Κρῆτας, ἀφοῦ ἐμεσολάβησε κατάκτησις ἐνίων τῶν νήσων ὑπὸ Σεσώστριος, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Διόδωρος. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Κᾶρας ἐξέβαλον βραδύτερον οἱ Ἴωνες, πιθανῶς περὶ τὸ 1130 π. Χ., ὅτε ἡ Ἀττικὴ ἔβριθε προσφύγων, φευγόντων τοὺς Δωριεῖς, οἵτινες ὑπὸ τοὺς Ἡρακλείδας εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ διασπαρέντων κατόπιν εἰς τὰς νήσους καὶ τὴν Μικρασιατικὴν ἀκτήν, ἀφοῦ ἡ Ἀττικὴ γῆ, δὲν ἐπήρκει πλέον πρὸς διατροφὴν τοῦ πρόσφυγος πληθυσμοῦ, ὅστις τὴν εἶχε κατακλύσει· τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης, ὅστις, ὀνομάζων τοὺς μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Σικελίας συνεκστρατεύσαντας Κυκλαδίους, τονίζει, ὅτι ἦσαν Ἴωνες ἐξ Ἀθηνῶν καταγόμενοι. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου χρόνους· φαίνεται δέ, ὅτι μέχρι τῆς ΣΤ' ἑκατοντ. διετέλεσαν αὐτόνομοι καὶ ὅτι, τότε περίπου, οἱ Ἐρετριεῖς ὑποτάξαντες τὴν Ἄνδρον, τὴν Τῆνον καὶ τὴν Κέω, ἀπῴκισαν αὐτὰς διὰ Δωριέων.

Πρώτη ἱστορικὴ εἴδησις ἐμφανίζεται ἡ ὡς πρὸς πόλεμον μεταξὺ Μιλησίων καὶ Ναξίων, δι' ἀφορμὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον προκαλέσασαν· κατέστησε δὲ ὁ πόλεμος οὗτος περιώνυμον τὴν Πολυκρίτην (ὅρα λέξ.). Ἀλλὰ καὶ ἄλλη τις εἴδησις, σχετικὴ καὶ αὐτὴ μὲ τὴν Νάξον, ἀποδεικνύουσα δὲ ὅτι αἱ Κυκλάδες ἦσαν προηγμέναι καὶ ἀρκετὰ μάλιστα εἰς τὴν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι νοοτροπίαν, ἀφορᾷ εἰς ἐπανάστασιν δημοκρατοφρόνων Ναξίων κατὰ τῶν διακυβερνώντων τὴν νῆσον ὀλιγαρχικῶν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας κατελύθη μὲν ἡ ὀλιγαρχία, πλὴν ἀντὶ δημοκρατίας ἐγκαθιδρύθη τυραννὶς (Ἀθήναιος 8,40)—συναρωγοῦντος ἀπὸ Ἐρετρίας τοῦ ἐκεῖ προσφυγόντος Πεισιστράτου—ὑπὸ τὸν Λιγδάμιδα, παρὰ τὸ ὅτι ὑπῆρξεν οὗτος σημαῖνον πρόσωπον ἐν τῇ ὀλιγαρχικῇ παρατάξει, μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς στάσεως· ἐβοήθησε δὲ ὁ Λίγδαμις οὗτος τὴν ἐγκαθίδρυσιν τυραννίδος παρομοίας καὶ ἐν Σάμῳ, ὑπὸ τὸν Πολυκράτην (532 π. Χ.), ὅστις ἀναλαβὼν ταύτην προέβη εἰς πλείστας ἀπελάσεις Σαμίων ἀντιθέτων πολιτικῶν φρονημάτων. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη, μεγάλην τότε περιβεβλημένη ἰσχύν, ἔβλεπε μὲ δυσμενὲς ὄμμα τὴν ὕπαρξιν τυραννίδων εἰς Ἑλληνικὰς πολιτείας, θεωροῦσα τὰ τοιαῦτα πολιτεύματα ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἰδικοῦ της· καὶ ἐπέτυχε μὲν τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Λιγδάμιδος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ Πολυκράτους, ὅστις ἀντιθέτως ἐγένετο θαλασσοκράτωρ, ἱκανὰς τῶν νήσων κατακτήσας, ἐν αἷς καὶ τὴν Δῆλον, ἣν ἀφιέρωσε τῷ Ἀπόλλωνι (525 π. Χ.). Εἰς τὴν Νάξον ὅμως συνεχίζοντο αἱ καθεστωτικαὶ διαμάχαι, ἐπιτυχόντων τῶν ὀλιγαρχικῶν νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν διακυβέρνησιν, ἀλλὰ καὶ τῶν δημοκρατικῶν στασιασάντων ἐκ νέου, νὰ ἀναλάβωσι καὶ πάλιν τὴν ἀρχήν· τότε ὅμως ἀπήλασαν ἅπαξάπαντας τοὺς ὀλιγαρχικούς, οἵτινες προσφυγόντες εἰς Μίλητον, ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Σατράπου της Ἱστιαίου, ἵνα πείσῃ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαρείου Ἀρταφέρνην εἰς πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος των, πρὸς ἐκδίωξιν τῶν κρατούντων δημοκρατικῶν καὶ πρὸς παλινόρθωσιν αὐτῶν. Καὶ ἐξέπεμψε μὲν ὁ Ἀρταφέρνης τὸν Μεγαβάτην, ναυαρχοῦντα διακοσίων τριήρων κατὰ τῆς Νάξου, ἀλλ' ἐν πλῷ, ὁ γαμπρὸς καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Ἱστιαίου Ἀρισταγόρας, συνοδεύων τὸν ναύαρχον, ἦλθεν εἰς διένεξιν πρὸς αὐτόν, καὶ ἀπέστειλε κρύφα τριήρη πρὸς τοὺς ἀνυπόπτους Ναξίους, ἵνα τοὺς εἰδοποιήσῃ περὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἐκστρατείας τῶν Περσῶν, ἣν αὐτὸς ἐν τούτοις εἶχε παρασκευάσει, καὶ τοὺς δώσῃ καιρὸν πρὸς προετοιμασίαν ἀμύνης· καὶ τοῦτο, μόνον διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τὸν Ἀρταφέρνην, τὸν Μεγαβάτην ἀνίκανον ναύαρχον. Οὕτω μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν, ἐξαντλητικὴν διά τε τοὺς πολιορκητὰς καὶ τοὺς πολιορκουμένους, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ ταύτην, ὁ οὐδὲν ὡς πρὸς τὴν μηχανορραφίαν ταύτην ὑποπτευθεὶς Μεγαβάτης.

Εἰς τοιαύτας διασπάρτους καὶ οὐδεμίαν ἀλληλουχίαν παρουσιαζούσας εἰδήσεις, συνοψίζονται τὰ τῆς προμηδικῆς τῶν Κυκλάδων ἱστορίας, οὐδεμίαν παρέχοντα σαφῆ ἔνδειξιν, περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλας πολιτικῶν σχέσεων τῶν Κυκλάδων· δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἀπίθανον νὰ ἐνεῖχεν ἡ ἐν Δήλῳ σύνοδος τῶν Νησιωτῶν καὶ πολιτικὴν πλὴν τῆς θρησκευτικῆς σημασίαν, αἱ δὲ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος «ξύνοδοι», ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ Θουκυδίδης, νὰ ἦσαν καὶ πολιτικοῦ χαρακτῆρος συνεδρίαι τῆς Νησιωτικῆς Ἀμφικτυονίας.

Ἀλλ' οὔτε καὶ ξένοι πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ὑπῆρξαν οἱ νησιῶται, διότι τὸ κοινὸν τῆς θρησκείας, τῆς φυλῆς καὶ τῆς γλώσσης ἀπετέλει δεσμὸν ἐθνικόν, ἐκδηλούμενον διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν Νησιωτῶν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὅπου ὁ θησαυρὸς τῆς Σίφνου (Ἡρόδ. Γ. 57) συγκαταλέγετο μεταξὺ τῶν πολυτελεστάτων. Εἶναι δὲ ἀληθοφανές, ὅτι οἱ Νησιῶται, οἱ Ἴωνες ἄλλωστε, καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀμφικτυονικοῦ Συνεδρίου μετεῖχον.

Ἀπότοκος τῆς ἀποτυχίας τῆς κατὰ τῆς Νάξου ἐκστρατείας τοῦ Μεγαβάτου ὑπῆρξεν ἡ ἔκρηξις ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Ἰωνικῇ Μικρασίᾳ, πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ, ἣν ὅμως ὁ Δαρεῖος ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ. Ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ σημείου, τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Κυκλάδων κενὰ καθίστανται ὀλιγώτερα. Ὁ Μέγας Βασιλεύς, πέμψας ἐν ἀρχῇ κήρυκας εἰς τὰς νήσους διὰ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν «*γῆν καὶ ὕδωρ*», εἰς ἔνδειξιν ἐκδηλώσεως τῆς ὑποταγῆς των, δὲν ἐβράδυνε νὰ στείλῃ πολυαριθμότατον κατὰ τῆς Ἑλλάδος στόλον, μετ, ἐπιβατικοῦ στρατοῦ, ὑπὸ Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνηο οἵτινες φοβηθέντες τὰς τρικυμίας τοῦ Ἄθωλ,ἱ προέκριναν τὸν διὰ τοῦ νοτίου Αἰγαίου πλοῦν· αν σκιαγραφίαι ὅμως τῶν ἀκτῶν τῆς Νάξου ἀνέμνησαν εἰς αὐτοὺς τῆς στρατείας τοῦ Μεγαβάτου τὸ ἄδοξον τέλος, καὶ ἀπεφάσισαν τὴν καθυπόταξίν

Digitized by Google

της. Οὐδεμίαν ἀντέταξαν οἱ Νάξιοι, ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὰς μὴ διακοπείσας καθεστωτικὰς διαμάχας των, ἀντίστασιν κατὰ τῶν ἀποβάντων Περσῶν, οἱ ὁποῖοι παρὰ τοῦτο εἶχον τὴν γενναιοφροσύνην νὰ ἀφήσουν ζῶντας μόνον ὅσους, κρυβέντας εἰς τὰ ὄρη, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ζωγρήσουν. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων νήσων ἦλθεν ἡ σειρά, ὅπως διὰ τῶν ἐφήβων των πλουτίσουν τὰ *ἐρετικὰ* τῶν Περσικῶν πεντηκοντόρων, διότι ὁ βαρβαρικὸς στόλος παραπλέων τὰς νήσους συνεπλήρου τὰ πληρώματά του παραλαμβάνων τοιούτους οὐχὶ ὡς αἰχμαλώτους ἀλλ' ὡς στρατευσίμους ὑποτελῶν χωρῶν· ἐπῆλθεν ὅμως ἡ ἧττα τῶν Περσῶν εἰς Μαραθῶνα, καὶ ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς ὁ ἐπανάπλους τοῦ Περσικοῦ στόλου, ἀφοῦ προσήγγισεν εἰς Μύκονον καὶ εἰς Δῆλον, πρὸς τοὺς φυγαδευθέντας κατοίκους τῆς ὁποίας εἶχον οἱ Πέρσαι δείξει, ἢ προσποιηθῆ, μεγίστην εὔνοιαν, προσαγορεύσαντες αὐτοὺς «*ἱεροὺς ἄνδρας*» (Ἡροδ. ΣΤ, 97).

Ἡ ἐπὶ τῶν Κυκλάδων ὅμως δεσποτεία τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, συγκρατουμένη ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Νησιωτῶν, μανθανόντων τὰς προπαρασκευὰς τῶν Περσῶν πρὸς νέαν στρατείαν. Σταθμίσαντες δὲ οἱ Νησιῶται τὰς φάσεις τοιαύτης τινὸς συρράξεως, ἐτάχθησαν ὑπὲρ τοῦ γεωγραφικῶς ἐγγυτέρου αὐτοῖς ἀντιπάλου, οἱ Κεῖοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ οἱ τῶν ἀνατολικῶν Κυκλάδων ὑπὲρ τῶν Περσῶν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπέκλινον ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν των, κρυφίως, καὶ διὰ τοῦτο ὅταν ὁ Περσικὸς στόλος ἔπλεε πρὸς τὴν Ἀττικήν, οἱ μὲν Πάριοι, ἀποχωρισθέντες τοῦ κυρίου σώματος κρύφα, ἐκρύβησαν ὑπὸ τὴν Κύθνον ἀναμένοντες τὸ ἀποτέλεσμα, τέσσαρες δὲ πεντηκόντοροι Νάξιαι ὑπὸ μοίραρχον Δημόκριτον ἡνώθησαν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, καὶ μία Τηνία τριήρης συνέβαλε κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνι, διότι παρὰ ταύτης, αὐτομολησάσης εἰς τοὺς Ἀθηναίους πρὸ τῆς Σαλαμῖνος, ἤκουσαν ἐκ δευτέρου οὗτοι ὅσα ὁ Ἀριστείδης τοῖς εἶχεν εἴπει καὶ εἰς ἃ δὲν ἔδωσαν πίστιν· τόσον δὲ πολύτιμος ἐθεωρήθη ἡ ὑπὸ τῆς τριήρεως ἐκείνης παρασχεθεῖσα ὑπηρεσία, ὥστε οἱ Τήνιοι ἀνεγράφησαν, ἐπὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Τρίποδος, μεταξὺ τῶν κατὰ τῶν Περσῶν συναγωνισαμένων (480 π. Χ.). Ἡ νίκη δὲ τῆς Σαλαμῖνος τοσοῦτον συνήρπασε τοὺς Νησιώτας κατὰ τῶν δορυκτητόρων, ὥστε, τὸ ἐπιὸν ἔτος, στρατιῶται Νάξιοι, Μήλιοι, Τήνιοι, Κεῖοι, Κύθνιοι καὶ Αἰγινῆται ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν.

Τοῦ θεάτρου τοῦ Μηδικοῦ πολέμου μετενεχθέντος, ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν καὶ κατόπιν, ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰς τὴν Μικρασίαν, καὶ τοῦ πολέμου καταστάντος ἐφεξῆς ναυτικοῦ, ἡ ὑπεροχὴ κατὰ θάλασσαν τῶν Ἀθηναίων ἐπήνεγκε τὴν εἰς τούτους ἀνάθεσιν τῆς προστασίας τῶν Ἰωνίδων πόλεων, συμπαγείσης οὕτω, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἀθηναίων, συμμαχίας, τῆς ὁποίας τοὺς ὅρους, κανονίζοντας τὴν εἰσφορὰν ἑκάστης πόλεως πρὸς διατήρησιν τοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων πολέμου, ὡς καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ θεσμοῦ τῶν Ἑλληνοταμιῶν (477), συνέταξεν ὁ Ἀριστείδης. Ἀλλὰ τὸ οὕτω συσταθὲν ἐν Δήλῳ συμμαχικὸν ταμεῖον μετηνέχθη ἀπὸ τοῦ Περικλέους εἰς Ἀθήνας, μεταβληθέντων τῶν Νησιωτῶν ἀπὸ συμμάχων εἰς φόρου ὑποτελεῖς (Πλουτ. Περικλ. 12), τοὺς ὁποίους κατέθλιβον οἱ ἀπὸ Ἀθηνῶν ἀποστελλόμενοι «ἀργυρολόγοι» καὶ «ἐκλογεῖς» διὰ τὰς εἰσφοράς, τόσον τὰς εἰς χρῆμα, ὅσον καὶ τὰς εἰς ἄνδρας, ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ τῆς μητροπόλεως.

Ἐπελθόντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἅπασαι αἱ νῆσοι, πλὴν τῶν περισσότερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κακωθεισῶν Μήλου καὶ Αἰγίνης, ἐξηκολούθησαν διατηροῦσαι τὴν πρὸς αὐτοὺς συμμαχίαν των, ἣν ὅμως μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς ἧτταν τῶν Ἀθηναίων διέσπασαν (405), μεταστάντες πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι βελτιώσεως τῆς ἀνεξαρτησίας των, τοῦθ' ὅπερ οἱ Σπαρτιᾶται ταῖς ὑπέσχοντο· δὲν ἐβράδυναν ἐν τούτοις νὰ νοσταλγήσουν τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, εὑρεθέντες πρὸ μείζονος ὑποδουλώσεως, καὶ ἐπωφελήθησαν τῆς νίκης τοῦ Κόνωνος ἐν Κνίδῳ (394), ὅπως ἐκ νέου προσεγγίσουν τοὺς Ἀθηναίους. Ἀλλὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης (387) παρασχούσης εἰς τοὺς Νησιώτας φαινομενικὰς ἐλευθερίας, εὑρέθησαν καὶ πάλιν αἱ Κυκλάδες ὑπὸ τὴν Σπαρτιατικὴν κατάθλιψιν, ἣν ὅμως ἀπετίναξαν ὁριστικῶς μετὰ τήν, παρὰ τὴν Νάξον, (375) καταναυμάχησιν τοῦ Σπαρτιάτου Πάλλιδος ὑπὸ Χαβρίου, ἥτις καὶ ἐσήμανε τὴν τερμάτισιν τῆς Σπαρτιατικῆς ἐπὶ τῶν Κυκλάδων ἐπικρατήσεως, τριάκοντα ἔτη διαρκεσάσης.

Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην Ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν, οἱ Ἀθηναῖοι, οὐδέποτε ἀπομακρυνθέντες τοῦ σκοποῦ τῆς προσεταιρίσεως τῶν Νησιωτῶν, εἶχον ἐκδώσει, μόλις ἠδυνήθησαν (δηλαδὴ περὶ τὸ 378) ψήφισμα ἐπὶ ἄρχοντος Ναυσινίκου, ὅπερ φέρον τὸ ὄνομά του περιεσώθη μέχρις ἡμῶν, ἀνευρεθὲν ἐν Ἀθήναις (ὅρα ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου. Φυλ. Β'. «Ἐπιγραφαὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς κυρίας Λουΐζης Ψωμᾶ εὑρεθεῖσαι» Ἀθῆναι 1852). Περιεῖχε δὲ τοῦτο πλείστας δελεαστικὰς διατάξεις ὑπὲρ τῶν Νησιωτῶν, οὓς ἤθελον νὰ σαγηνεύσωσι πρὸς συμμαχίαν. Εὐθὺς ὅμως ἀπ' ἀρχῆς, ἀπεδείχθη, ὅτι ὅλαι αἱ πομπώδεις διατυπώσεις τοῦ ψηφίσματος ὑπὲρ τῶν συμμαχίδων πόλεων ἦσαν λόγοι κενοί, ἀφοῦ ἐν τῇ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν συνθήκῃ (371), ὑποχρεώθησαν οἱ συμβληθέντες νὰ ἀφήσουν τὰς ὑπ' αὐτοὺς πόλεις ἐλευθέρας, αὐτονόμους, καὶ ἄνευ φρουρῶν. Τῷ 363 πάλιν, νέοι, ὑποσχόμενοι δῶρα ἐλευθερίας εἰς τοὺς εὐπίστους Νησιώτας, ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῶν ἀκτῶν τῶν Κυκλάδων, αὐτεπάγγελτοι προστάται, στόλος Θηβαίων ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν· καὶ οὗτος μὲν τότε δὲν προέβη εἰς καταθλίψεις, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (362) ὁ τῶν Φερῶν τύραννος Ἀλέξανδρος πλείστας τῶν Κυκλάδων ἐξηνδραπόδισε, ἐνῷ ἐκ παραλλήλου ὁ Χάρης, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν ὡς ἀπελευθερωτήν, πλείστας σφαγὰς καὶ ἁρπαγὰς διέπραξεν εἰς βάρος τῶν συμμάχων.

Ἡ ἐπακολουθήσασα κατάστασις τῶν Νησιωτῶν, ἐξαντληθέντων ἀπὸ τὰς διαρκεῖς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεις, ἀπὸ τὰς διατροφὰς τῶν καταθλιβουσῶν αὐτοὺς φρουρῶν, ἀπὸ τὰς ἀργυρολογίας τῶν Ἀθηναίων ναυάρχων, νησιαρχῶν καὶ στρατηγῶν, ἀπέβη ἀξιοθρήνητος, ὅτε (τῷ 352) ἐνεφανίσθη καὶ ὁ στόλος τοῦ Φιλίππου, ὁ ὁποῖος κατεβίαζε τοὺς Νησιώτας ἵνα ἀποστατήσωσι κατὰ τῶν Ἀθηναίων τῶν ὁποίων εἶχεν ἀπομείνει ἡ μόνη ἐνίσχυσις. Ἐπῆλθεν ὅμως (338) τὸ δρᾶμα τῆς Χερωνείας, τὸ τελειωτικὸν πλῆγμα κατὰ τοῦ—κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν—ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀνεφάνη κυρίαρχος ὁ τῶν Μακεδόνων Ἑλλήνων τοιοῦτος.

Διὰ τῆς ἐν Κορίνθῳ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Φιλίππου συνθήκης, ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν μάχην τῆς Χερωνείας, αἱ νῆσοι ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Φιλίππου, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας συγκαλέσας συνέδριον, ἐπίσης ἐν Κορίνθῳ (336), ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἑλληνικῶν δυνάμεων, θεωρήσας πάσας τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας ἐν συμμαχίᾳ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του, διατηρουμένης ὅμως τῆς αὐτονομίας ἑκάστης τῶν πολιτειῶν τούτων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου (323) καὶ τὸν κατατεμαχισμὸν τοῦ ἀπεράντου Ἑλληνικοῦ Κράτους, αἱ Κυκλάδες περιελήφθησαν εἰς τὴν Μακεδονικὴν διοίκησιν, τὴν ὑπὸ τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν Κρατερόν. Ἐν γένει, κατὰ τὴν ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας παραμονὴν τῶν Κυκλάδων, ἐσημειώθη περίοδος εὐημερίας τῶν νήσων, διότι αὗται, οὔτε εἰς τὰς πολιτικὰς διαμάχας τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον ἀναμιχθῆ, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ στόλου φόβος εἶχε πλέον ἐκλίπει. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 311, περιήρχοντο ἐκ περιτροπῆς εἰς τὸν Ἀντίγονον, τὸν Πτολεμαῖον, τὸν Λυσίμαχον, τὸν Σέλευκον (287), τὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν (266), τὸν Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην (244)· ἐν τούτοις μέχρι τοῦ 221 ἀπήλαυσαν πλήρη ἀστικὴν αὐτονομίαν, ἐπιτρέψασαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου των, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου, πάλιν ἤρχισαν τὰ δεινὰ τῶν Νησιωτῶν, λόγῳ τῆς ἐλεεινῆς διοικήσεως Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος, καὶ κατόπιν (202) τῆς διοικήσεως τοῦ Δικαιάρχου ὃν Φίλιππος ὁ Ε' ἀπέστειλε ναύαρχον κατὰ τῶν Κυκλάδων, ὧν τὰς πλείστας καιρίως ἔβλαψε. Ἀλλὰ καὶ ἡ πειρατεία ἐλυμαίνετο τὰς νήσους εἰς μέγιστον βαθμόν, καὶ προανακρούσματα τοῦ ἀπὸ τῶν Ρωμαίων κινδύνου ἐξεδηλώθησαν, διότι μετὰ τῶν συμμάχων των Ἀττάλου καὶ Ροδίων, ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς καταδιώξεως τοῦ Φιλίππου, τὰς πλείστας τῶν νήσων ἐδήωσαν.

Πρῶτος ὁ τοῦ Γαυρίου τῆς Ἄνδρου λιμὴν ὑπέστη τὴν Ρωμαϊκὴν καταιγίδα, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν νήσων ἡ κατάληψις δὲν ἐβράδυνεν. Ἐπολιτεύθησαν ἐν τούτοις οἱ Ρωμαῖοι μετ' εὐμενοῦς ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῶν Νησιωτῶν, ἀρκεσθέντες νὰ ἀπαγάγωσιν εἰς Ρώμην τὰ πλεῖστα τῶν καλλιτεχνημάτων τῶν νήσων, ἰδίως τὰ τῆς Ροδίας Σχολῆς· καὶ εἰς μὲν τὰς πλείστας τῶν νήσων ἔδοσαν πλήρη αὐτονομίαν, ἄλλας δὲ παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Καταστήσαντες δὲ τὴν Δῆλον ἐλεύθερον λιμένα, ἐπανέφερον ὅλην τὴν παλαιάν της ἀκμὴν καταστήσαντες αὐτὴν ἐμπορικὸν κέντρον καὶ προσθέσαντες ἓν ἀκόμη εἶδος ἐμπορίου, τὸ τῶν ἀνδραπόδων. Ἡ τοιαύτη δὲ εὐημερία τῶν νήσων διήρκεσε μέχρι τοῦ 88 π. Χ. ὅτε Μιθριδάτης ὁ Εὐπάτωρ κατέλαβε πάσας τὰς Κυκλάδας, τὴν δὲ Δῆλον, δείξασαν τάσεις ἀποστασίας πρὸς τοὺς Ρωμαίους, ἄρδην ἀνέτρεψε σφαγέντων τῶν κατοίκων της, τοῦ δὲ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος ριφθέντος εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔκτοτε δὲ ἡ Δῆλος δύναται νὰ θεωρῆται ὡς ἐρημωθεῖσα.

Κατὰ τὸν πρῶτον μ.Χ. αἰῶνα, αἱ Κυκλάδες ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς τόποι ἐξορίας, πολλοὶ δὲ τῶν ἐξορίστων εὗρον ἐν τῇ γαλήνῃ τῶν νήσων νηπενθὲς φάρμακον κατὰ τῶν ἀγρίων ἐντυπώσεων, ἃς ἀπεκόμισαν φεύγοντες τὰ κακουργήματα τοῦ Νέρωνος καὶ τῶν ὁμοίων του καὶ συνεδέθησαν δι' εἰλικρινῶν δεσμῶν ἀγάπης πρὸς τοὺς Νησιώτας· τινὲς δὲ τούτων πλούσιοι, ἐγένοντο καὶ χορηγοὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς δήμους τῶν «*φυγαδικῶν νήσων*»—ὡς ἀποκαλεῖ τὰς Κυκλάδας ὁ Πλούταρχος, ἐν τῷ παραμυθητικῷ αὐτοῦ λόγῳ «*περὶ φυγῆς*»—ὥστε καὶ διὰ ψηφισμάτων τῶν Νησιωτῶν ἐχαρακτηρίσθησαν «εὐεργέται», ὡς π.χ. ἐν Ἄνδρῳ ἡ Ἐγνατία Μαξιμίλλα καὶ ὁ Πούπλιος Γλείτιος Γάλλος· χειρότεροι ὅμως ὡς τόποι ἐξορίας ἐθεωροῦντο ἡ Σέριφος. εἰς ἣν εἶχεν ἐξορισθῆ ἡ ἀκόλαστος Βιστιλία σύζυγος Λαβέωνος, ἡ Γύαρος εἰς ἣν ἐξωρίσθη ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος Μουσώνιος, πρὸς ὃν προσήρχοντο πλεῖστοι Ἕλληνες, ὅπως ἀπολαύσωσι τῆς σοφίας του, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ὁ Νέρων διέταξε τὴν μεταφορὰν εἰς Ἰσθμίαν ἵνα ὡς ἐργάτης, παρ' ὅλα τὰ γηρατειά του, ἐργασθῇ εἰς τὴν διώρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἡ Κύθνος ὅπου ἐξωρίσθη (22 μ. Χ.) καὶ ὁ τῆς Ἀσίας ἀνθύπατος Γάϊος Ἰούλιος Σιλανός, καὶ ἡ Ἀμοργὸς δεχθεῖσα ἐξόριστον καὶ τὸν τῆς Ἱσπανίας ἀνθύπατον Γάϊον Βίβιον Σερένον (23 μ.Χ.). Ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Νέρωνα Βεσπασιανοῦ (68 μ.Χ.) αἱ Κυκλάδες ἐλογίσθησαν Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ εἰς τὸ δημόσιον καὶ ἀστικὸν δίκαιόν των ἐπῆλθον μεταβολαί τινες.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς β' ἑκατοντ., φαίνεται εἰσαχθεὶς ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὰς Κυκλάδας, ἂν καὶ ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἰσήγαγε αὐτὸν διὰ μαθητοῦ του, ὃν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Νάξον, ὅπως διδάξῃ τὴν νέαν θρησκείαν, ὁπόθεν διεδόθη καὶ εἰς ἄλλας νήσους, προσεπικυρουμένη δ' ἀνευρέσεως συμβολικῶν χαραγμάτων (σταυροῦ, νηός, ἰχθύος) ἐπὶ χριστιανικῶν τάφων, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουσι τὴν ὕπαρξιν χριστιανῶν εἰς τὰς Κυκλάδας πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν. Πάντως ὅμως ἡ πρόοδος τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς Κυκλάδας ὑπῆρξε βραδυτάτη, ἀφοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος ἐτιμᾶτο ἀκόμη ἐν Δήλῳ ὁ Ἀπόλλων, ἀφοῦ οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἐκ Κυκλάδων παρέστη εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον καὶ ἀφοῦ μόλις τῷ 362 φαίνεται ἐπίσκοπος Ἄνδρου, ὁ Ζώϊλος, ἐκ τῶν πράξεων τῆς Συνόδου Ἀλεξανδρείας. Εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἐν τούτοις Σύνοδον παρέστησαν Κυκλάδιοι ἀρχιερεῖς.

Κατὰ τὸ 267 ἐφάνησαν νέοι ἀνεπιθύμητοι ἐπισκέπται οἱ Γότθοι, ἔχοντες ὁρμητήριον τὴν Λῆμνον καὶ τὴν Σκῦρον, καὶ λεηλατοῦντες ἐκεῖθεν τὰς Κυκλάδας, ἐπὶ τριετίαν περίπου. Ἡ ὑπαγωγὴ ὅμως τῶν Κυκλάδων εἰς τὸν ὕπαρχον τοῦ Ἀνατολικοῦ Πραιτωρίου καὶ τὴν «Διοίκησιν» τῆς Ἀσίας (323) ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐξησφάλισαν μακρὰν περίοδον εὐημερίας. Τῷ 675 διάφορα σλαβικὰ φῦλα, ἀπὸ Θρᾴκης ὁρμηθέντα, ἐδήωσαν ἱκανὰς τῶν νήσων, ὡς ἀναφέρει ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 823 ὁ Ἀβοῦ Χὰφς Ὀσμὰρ Α' (*Ἀπόλαψις* κατὰ τοὺς Βυζαντινούς), παρασκευάσας ἰσχυρὸν στόλον καὶ ἐπιβιβάσας πλῆθος Σαρακηνῶν τῆς Ἱσπανίας, ἐπωφελήθη τῶν ἐμφυλίων διαμαχῶν μεταξὺ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Θωμᾶν στασιαστῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ πλεῖστον τῶν πλοίων τῶν Κυκλάδων, ἀποβιβάσας τὰς ὀρδάς του εἰς τὰς νήσους, τὰς ὁποίας ὅμως ἐξεκένωσεν, ὅταν καταδραμὼν εἰς Κρήτην καὶ ἰδὼν τὴν εὐφορίαν της, τὴν κατέλαβε, χρησιμοποιῶν αὐτὴν ὡς ὁρμητήριον, ἕως οὗ ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (961 - 965). Νέα ἐπιδρομὴ Σαρακηνῶν, ἀπὸ Ἀφρικῆς, ἐσημειώθη κατὰ τῶν Κυκλάδων τῷ 1033, ἀποκρουσθεῖσα ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Καραντηνοῦ. Πλεῖσται ὀνομασίαι *Σαρακινὸ* καὶ *Σαρακίνικο* εἰς νήσους, ὅρμους καὶ ἀκρωτήρια τῶν Κυκλάδων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Αἰγαιακῶν νήσων. ἔχουν ἄμεσον, φυσικά, σχέσιν πρὸς ἐκείνας τὰς τραγῳδίας.

Οὐδὲν σημαντικὸν γεγονός, πλὴν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων καὶ τῶν ναυτικῶν τῆς Δύσεως, ἀναφέρεται ὡς πρὸς τὰς Κυκλάδας, μέχρι τοῦ 1204, ὁπότε οἱ Σταυροφόροι τῆς Δ' Σταυροφορίας κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν (12 Ἀπριλίου) ἀναγορεύσαντες αὐτοκράτορα τὸν Μπωδουὲν ντὲ Φλὰνδρ καὶ πατριάρχην τὸν Τομάζο Μοροζίνη (16 Μαΐου). Διότι διάφοροι τῶν Ἑλλήνων εὐπατριδῶν, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀδυναμίας τοῦ Μπωδουὲν (*Βαλδουΐνου* ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰς ἑλληνιστὶ ἱστορίας), ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἡγεμόνας διαφόρων μερῶν καὶ δὴ τῶν νήσων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ διάδοχός του Ἐρρῖκος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποτάξῃ αὐτούς, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς συνδραμόντας εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἐνετοὺς καὶ ἄλλους, νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν αὐτοχειροτονήτων τούτων ἡγεμονίσκων, ἰδίοις ἀναλώμασι καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος· καὶ συνεστήθησαν οὕτω διάφορα κρατίδια εὐπατριδῶν Γαλατῶν καὶ Ἐνετῶν: Οἱ Ἀνδρέας καὶ Ἱερώνυμος Γκύζαι (ἢ Γρίτται κατά τινας) κατέκτησαν τὴν Σκῦρον, τὴν Σκόπελον, τὴν Μύκονον καὶ τὴν Τῆνον, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἔτι οἶκοι φέροντες τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Ραβὰν ντέλλα Καρκέρε τῆς Βερώνας τὸ πλεῖστον τῆς Εὐβοίας οἱ Κοσερίνι τὴν Ἀστυπάλαιαν· ὁ Μάρκος Σανοῦδος τὴν Νάξον, ὁρίσας ταύτην πρωτεύουσαν τῆς ἡγεμονίας του (δουκάτου), ἣν ἐπεξέτεινεν εἰς Πάρον, Ἀντίπαρον, Μῆλον, Κίμωλον, Σίφνον, Φολέγανδρον, Ἀνάφην, Ἴον καὶ Θήραν, ἀποκληθεῖσας *Δουκάνησα* καὶ βραδύτερον κατὰ παραλλαγὴν *Δωδεκάνησα* (ἄλλα ἢ τὰ σήμερον οὕτως ὀνομαζόμενα).

Ἡ οἰκογένεια δὲ τῶν Σανοῦδο, καθὼς καὶ ἡ συγγενὴς αὐτῇ τῶν Κρίσπι, ἦρξαν τῶν Κυκλάδων ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, δοῦσαι εἴκοσι καὶ ἕνα δοῦκας. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτων Ἰακώβου τοῦ Δ' Κρίσπη τὸ δουκᾶτον τῶν Σανούδων-Κρίσπων, τὸ ὁποῖον εἶχε λεηλατηθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Μπάμπ-Ἀρούδζ (Βαρβαρόσσα ἑλληνιστί, 1537), κατελύθη ὑπὸ τοῦ Σελὶμ τοῦ Β' (1566), ὅστις παρεχώρησε ταύτας εἴς τινά, ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας, Ἰουδαῖον Ἰωσὴφ Νάζην ἢ Νάχην (Joseph Nazi) ἐξ Ἱσπανίας κατά τινας, ἢ μᾶλλον ἐκ Πορτογαλλίας κατ' ἄλλους καταγόμενον (βλ. λ. Νάζης), ὃν ὠνόμασε «Βασιλέα τῆς Νάξου καὶ τῆς Δωδεκανήσου». Οὐδέποτε ὅμως μετέβη οὗτος εἰς τὸ Δουκᾶτον του, ἀλλ' ἐξέδιδεν ἀπὸ τοῦ ἐν Πέραν Κωνσταντινουπόλεως μεγάρου του (Palatio Ducali Belveder») τὰ Διατάγματά του ὑπὸ προμετωπίδα «*Josephus Naci dei gracia dux Ægei Pelagi, dominus Andri ect. Universis et singulis ministris et officialibus nostris has partes inspecturis notum sit*» ἔχων καταλίπει ὡς τοποτηρητήν του («*luogo tenente nostro nell administratione di tutte le isole nostre*») τὸν Francisco Coronello, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ὑψηλὴν κατέχων θέσιν ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπὶ Φερδινάρδου καὶ Ἰσαβέλλης, ἀποκατέστη περὶ τὴν δύσιν τοῦ βίου του εἰς Νάξον διευθύνων τὸ ἐκεῖ Γαλλικὸν Προξενεῖον. Ὁ Κορονέλλος ὑπῆρξε δραστήριος καὶ ἐντιμώτατος, ἀφήσας ἀγαθωτάτην ἀνάμνησιν καὶ ἐξελληνισθέντας ἀπογόνους. Θανόντος τοῦ Νάζη (2 Αὐγ. 1579) τὸ βασίλειον τῶν Κυκλάδων διεμελίσθη, τοῦ Κορονέλλου παραμείναντος διοικητοῦ τῆς Νάξου μέχρι τοῦ θανάτου του, τῆς Ἄνδρου δοθείσης ἐπὶ φόρῳ εἰς τοὺς Σομμαρίπα (de la Somme Rive) καὶ κατόπιν εἰς τὸν Ὀθωμανὸν Σουλεϊμὰν Τσαοὺς πλειοδοτήσαντα εἰς τὸν καταβλητέον φόρον. Ὅταν δὲ καὶ οὗτοι ἐξέλιπον, περιῆλθον ὁριστικῶς αἱ Κυκλάδες ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν δεσποτείαν, μετ' ἄκρας ὅμως πραότητος ἐξασκηθεῖσαν· οὔτε φρουράν, οὔτε διοικητικὰς ἀρχὰς ἀπέστειλαν, ἑκάστης νήσου ἀποτελούσης Δημοκρατίαν αὐτοτελῆ, τοῦ μόνου δείγματος ὑποτελείας συνισταμένου εἰς καταβολὴν φόρου, μικροῦ καὶ αὐτοῦ, εἰς τὸ Διβάνιον, τὸν ὁποῖον οἱ «*ἐπίτροποι*» τῶν νήσων προσεκόμιζον εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον, τὸν «*Καπουδὰν πασᾶ*», ὅστις ἀνὰ πᾶν ἔαρ ἠγκυροβόλει πρὸς τοῦτο εἰς τὸ ἀγκυροβόλιον *Δριὸ* (porto Trio, ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς τῆς Πάρου). Θὰ ἦσαν δὲ ἐντελῶς εὐτυχεῖς, οὕτω λησμονημένοι, οἱ «*Ταουσάν*», ὡς ἀπεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Κυκλάδιοι, ἐὰν ἔλειπον αἱ ἀνεπιθύμητοι ἐπισκέψεις Ἑνετῶν καὶ ἄλλων χριστιανῶν καταδρομέων, οἱ ὁποῖοι ἐξώγριζον ὅσους Κυκλαδίτας εὕρισκον ἔξω τῶν ἐπὶ ἀπροσίτων λόφων ὠχυρωμένων χωρίων των, ἀπάγοντες αὐτοὺς εἰς Λιβόρνον καὶ Μάλταν πρὸς πώλησιν.

Τῷ 1770 παρεκινήθησαν ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Β' (Μεγάλης) καὶ οἱ Κυκλάδιοι εἰς ἐπανάστασιν, εἰς ἣν ἐφάνησαν ἀποκλίνοντες, θεωρήσαντες (ἴσως λόγῳ τῆς παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούσης παραδόσεως, καθ' ἣν πρόρρησις ἁγίου τινὸς ἡγουμένου μονῆς ἐβεβαίου ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ κατεστρέφοντο ὑπὸ «ξανθῶν ἀνθρώπων») τοὺς Ρώσους ὡς ἐλευθερωτάς· διαισθανθέντες ὅμως τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἀπέσχον τεχνηέντως αὐτῆς, τηροῦντες ἐν τούτοις εὐμενῆ οὐδετερότητα ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Ὀρλὼφ καὶ Σπυριδὼφ ναυτικῶν δυνάμεων, αἵτινες εἶχον ὁρμητήριον τὴν Νάουσαν, τὸν ὡραῖον τῆς Πάρου λιμένα. Ἐν τέλει κατέληξαν νὰ καταλάβωσι καὶ οἱ Ρῶσοι πλείστας τῶν Κυκλάδων, ἃς κατεκράτησαν ἐφ' ὅσον διήρκεσαν αἱ κατὰ τῆς Τουρκίας, ἄκαρποι ἀποβᾶσαι, ἐπιχειρήσεις των.

Μετὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ μεγάλου ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος, αἱ Κυκλάδες ἀπετέλεσαν ἕνα τῶν δέκα τότε νομῶν τοῦ Κράτους. Αἱ νῆσοι αὗται εἶναι :

α) ΚΕΩΣ ἢ ΚΕΑ, κοινῶς *Τζηὰ* (βλ. λέξιν). Κειμένη κατέναντι τῆς Λαυρεωτικῆς, ἀφ' ἧς διαχωρίζεται διὰ τοῦ *διέκπλου τῆς Κέας* (Zea channel, *Κανάλι τῆς Τζηᾶς*), εἶναι ἡ ἄκρα ΒΔ νῆσος τῶν Κυκλάδων καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἐγγυτέρα. Ἔχουσα ΝΔ τὴν Σὰν Τζώρτζη (Ζ, 1, θ) Δ. τὴν Μακρόνησον, Β τὴν Εὔβοιαν, Α τὴν Γύαρον καὶ ΝΑ τὴν Κύθνον, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ *διέκπλου τῆς Κύθνου* (Thermia channel, *Κανάλι τῶν Θερμιῶν*), ὑψοῦται ἡ Κέως βουνώδης, παρουσιάζουσα ὕψος μέγιστον 568 μέτρων κατὰ τὴν κορυφὴν της *Ἅγιος Ἠλίας*. Αἱ διαστάσεις της εἶναι $10\,^1/_2$ μιλ. ἀπὸ ΛΝ πρὸς ΜΒ καὶ κατὰ τὸ ΒΑ τμῆμα της, $5\,^1/_2$ μιλ. ἀπὸ ΣΖ πρὸς ΕΑ.

Ἀκρωτήρια : *Ταμέλος* *, τὴν νοτίαν αὐτῆς ἐσχατιάν, ἐφ' οὗ φάρος περιστροφικὸς λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς (14 μιλ.) ἐναλλάσσοντος πρὸς λευκὴν ἀναλαμπὴν (19 μ.) καὶ οὗτινος αἱ γεωγραφικαὶ συντεταγμέναι εἶναι: Πλάτ $= 37'$ $25'$ $30''$, Μῆκος $= 24^0$ $17'$ $45''$ κατὰ τὸν χάρτην 1657=gulf of Athens. Ἀσφαλῶς τὸ ὄνομα Ταμέλος δὲν εἶναι τὸ ὀρθόν, πλὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεβλήθη διὰ τῶν Ἀγγλικῶν χαρτῶν, καθ' ὅσον παλαιότερον ἐκαλεῖτο *Ἀμίλιον*, ὁπόθεν εὐεξήγητος ἡ βαθμιαία παραφθορά. —***Μαῦρο Βουνὶ*** εἰς $1\,^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ Ταμέλου.—*Πεζούλια* $1^1/_2$ μιλ. Β τοῦ Ταμέλου καὶ ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς.—*Μακρυνόπουντα* 3 μιλ. Β τοῦ Ταμέλου.—*Ποῖσες* 1 μιλ. Β. τῆς Μακρυνόπουντα.—*Καλογήρου* 1 μιλ. Β τῆς ἄκρ. Ποῖσες. — *Καλαμίκι* 1 μιλ. Β τοῦ Καλογήρου. — *Σκλάβος* $2^1/_2$ μιλ. Β του Καλαμίκι. —*Ἅγιος Σάββας* * δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα Ἁγίου Νικολάου, ναυτ. φανὸς πρασίνου σταθεροῦ 5 μιλ.—*Ἅγιος Νικόλαος* * ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ἐπώνυμον λιμένα· ἐπ' αὐτοῦ φάρος λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 14 μιλ. καὶ σηματοτηλέγραφος τοῦ Lloyd δεχόμενος σημάνσεις ἀπὸ πλοίων διὰ τοῦ Διεθνοῦς Κώδικος πρὸς περαιτέρω διαβίβασιν διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς ὁδοῦ καὶ ἀντιστρόφως. —*Πέρλεβος* ἡ Β. τῆς νήσου ἐσχατιά. — *Λαδοῦς* ἡ ἀμέσως πρὸς Α τῆς προηγουμένης. —*Σίδερου* ἡ Α τῆς νήσου ἄκρα, $3^1/_2$ μ. ΝΑ τοῦ Πέρλεβου. — *Καλυδονύχη* $^1/_2$ μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ Σίδερου. —*Συκαμινιᾶς* 1 μιλ. Ν ΝΔ τοῦ Σίδερου. — *Μακρυνόπουντα Καμπούρη* $3^1/_4$ μ. Ν ΝΔ τοῦ Σίδερου. — *Ἁγίου Φιλίππου* 1 μιλ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου. — *Καλησκυᾶς* 3 μιλ. ΒΑ τοῦ Ταμέλου. —*Σχίνου* $1^1/_2$ μιλ. ΒΑ τοῦ Ταμέλου.

Ὅρμοι : *Πλατὺς Γιαλὸς* μεταξὺ Ταμέλου καὶ Μαῦρο Βουνί.— *Τραγόμανδρα*, *Ἀβύθου*, *Λιπαρός*, *Καμπί*, *Κοῦνδουρος* κατὰ σειράν, ἀπὸ Ν πρὸς Β, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Πεζούλια καὶ Μακρυνόπουντα.— *Καπελάκια* ἀμέσως πρὸς Ν τῆς ἄκρας Ποῖσες. — *Ποῖσες* (ἀρχ. Ποιήεσσα) ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἰδίου ἀκρωτηρίου. — *Ἀπηγιτνιὰ* καὶ *Εὐρόσκοπος*, δύο ἀγκάλαι ἐγγύτατα καὶ Β τῆς προηγουμένης.—*Μανοαμπέλι* καὶ *Ξύλα*, μεταξὺ ἀκρωτ. Καλαμίκι καὶ Ξύλα. — *Ἅγιος Νικόλαος* ἄριστος φυσικὸς λιμὴν ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τῆς νήσου· ὁ νότιος αὐτοῦ μυχός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν πόλιν ὁδός, ὀνομάζεται *Λειβάδι* (ἀρχ. Κορησία). ὁ δὲ ΒΑ *Βουρκάρι*. — *Ὀτζιᾶ* ὅρμος μεταξὺ Πέρλεβος καὶ Λαδοῦς. — *Καστρὶ* $^1/_2$ μίλλ. ΒΔ τοῦ Σίδερου.—*Ὀρκὸς* 1 μίλ. ΒΑ τῆς Μακρυνόπουντας Καμπούρη. — *Βρύσαις*, *Γκινι*, *Μηλαδέλφι*, *Πόλαις* (ἀρχ. Καρθαία) ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς, ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, μεταξὺ Ἁγίου Φιλίππου καὶ Καλησκυᾶς. — *Φουρνάκι*, *Χάλαρον* καὶ *Σπάσματα*, μεταξὺ ἀκρωτ. Σχίνου καὶ Ταμέλου.

Κῶμαι καὶ χωρία : *Κέα* (κάτ. 3200).— *Κορησία* (κάτ. 215).— ***Βουρκάριον*** (102) καὶ ἡ εἰς τὴν Κέαν διοικητικῶς ὑπαγομένη νῆσος *Μακρόνησος* τῆς Λαυρεωτικῆς (54).

β) ΚΥΘΝΟΣ (κοινῶς *Θερμιά*), ἔχουσα βορείως τὴν Κέαν, νοτίως τὴν Σέριφον, πρὸς ἀνατολ. τὴν Σῦρον καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Σὰν Τζώρτζη καὶ ἀπώτερον τὴν Ὕδραν. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 12 μίλ. ἀπὸ Ν πρὸς Β καὶ 6 μίλ. ἀπὸ Α.ΝΑ πρὸς Δ.ΒΔ. Καίτοι βουνώδης δὲν εἶναι ὑψηλή, τοῦ μεγαλυτέρου ὑψομέτρου της (κορυφὴ βουνοῦ Πετροβοῦνι) ὄντος 960 ποδ. Ὡς πρὸς τὴν σύνδεσίν της διὰ γεωγραφικῶν συντεταγμένων, σημειοῦμεν ὅτι ἡ τοποθεσία τῆς ἀρχαίας πόλεως ἔχει Πλάτ. $=37^0\,24'\,30''$—Μῆκ.$=24^0\,23'\,55''$ κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1817.

Ἀκρωτήρια. Τῶν ἀκτῶν της ἀκρωτηριαζουσῶν πολύ, σημειοῦμεν τὰ τέσσαρα κύρια αὐτῆς ἀκρωτήρια: *Ἅγιος Δημήτρης* (νοτ. ἐσχατιά).— *Ἅγιος Ἰωάννης* (ἀνατ. ἐσχατιά).— ***Κατακέφαλος*** ἢ *Κέφαλος* (βορεία ἐσχατιά). — ***Κολώνα*** (ἡ δυτικὴ ἐσχατιά).

Ὅρμοι. Βαίνοντες κατὰ τὴν φορὰν τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου καὶ ἀπὸ βορρᾶ, σημειοῦμεν τοὺς ὅρμους καὶ τὰς ἀγκάλας τῆς νήσου, διότι λιμένος στερεῖται: *Σκοιναρίου*, *Ἁγίας Αἰκατερίνης*, *Θέρμων*, ὅπου αἱ θερμοπηγαί, *Ἀρκουδιοῦ* καὶ *Ἁγία Εἰρήνη* * τὸ κύριον τῆς νήσου ἐπίνειον, ἔχον ναυτ. φανὸν ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλ. [εἰς τοὺς πρὸς νότον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης λόφους διεδραματίσθη ἡ καταστροφὴ τοῦ Λεωτσάκου ὑπὸ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Ἀμαλία» (κατόπιν «Ἑλλάς») καὶ τοῦ ἀπὸ τούτου ἀποβάντος στρατοῦ, κατὰ τὰ πρὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1861 γεγονότα], *Σταυρός*, *Λειβαδάκια καὶ Λούκαινα*, ταῦτα πάντα εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κατακέφαλο καὶ Ἅγιος Ἰωάννης ἀκτήν.—Μεταξὺ δὲ τῶν ἀκρωτηρίων Ἅγιος Ἰωάννης καὶ Ἅγιος Δημήτριος: *Ἅη Γιάννη τοῦ Τζούλη*, *Ἅγιος Στέφανος* ἐπίνειον τοῦ συνοικισμοῦ «Συλλακωτά», καλὸν μὲν ἀγκυροβόλιον, ἀλλὰ δεόμενον προσοχῆς διὰ τὰς ἃς ἔχει δύο ὑφάλους, *Ζωγκάκη*, *Λεύκας Σιφνιοῦ*, *Καλὸ Λιβάδι*, *Κανάλλα*, *Γάσπαρη*, *Ἀντώνηδες*, *Σκύλλου*, *Συμουσῆ*, *Γαδουρόμαντρα*, *Ἀπόγηρον*, *Ὀρνούς*, *Δελφίνια*, *Ἀλυκή*, *Μουτσοῦνες*, *Μαϊστράλια*, *Δίβλακα*, *Στυφό*, *Τρίβλακα*, *Ἀγριολάγκαδο*, *Μαυριάνου*.—Μεταξὺ δὲ τῶν ἀκρωτηρίων Ἁγίου Δημητρίου καὶ Κολῶνα: *Ἅη Δημήτρης*, *Καστέλλα*, *Φλαμπούρια*, *Μέλισσα*, *Φοῦρνοι*, *Μέριχας* (τῆς Δρυωπίδος τὸ ἐπίνειον, ἔχον φανὸν σταθεροῦ φωτὸς ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου 5 μιλλίων), *Ἐπισκοπὴ* (ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι αὐτήν, νησὶς «Βρυοκαστράκι» ποτὲ ἡνωμένη πρὸς τὴν νῆσον· βορείως ταύτης ὁρμίσκος *Μανδράκι*, ὅπου τῆς ἀρχαίας πόλεως τὰ ἐρείπια), καὶ *Ἀποκρείωσις* * (ὅρα: Ἀντ. Βάληνδα: Κυθνιακά. 10) ἐπὶ τοῦ Ἀγγλ. Χάρτ. 1817: Apokrusis).—Μεταξὺ δὲ τῶν ἀκρωτηρίων Κολώνα καὶ Κατακέφαλος: νησὶς μακρὰ 7 στάδια, τοῦ *Ἁγίου Λουκᾶ τὸ νησί*· ἑνουμένη πρὸς τὴν νῆσον δι' ἀμμώδους ἰσθμοῦ (σχηματίζοντος πρὸς Ν. τὴν ἀγκάλην *Κολοφωνία* καὶ πρὸς Β. τὴν ἀγκάλην *Φυκιάδα*) σχηματίζει βορείως αὐτῆς τὸν ὅρμον *Κολώνα*, οὕτω καλούμενον ἀπὸ κωνοειδῆ λίθον μονήρη, βορείως δὲ αὐτοῦ καὶ κατὰ σειράν: *Σαρακίνικο*, ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Σαρακηνῶν ἀναμνήσεων *Μερσινιά*, *Κούβαρος*, *Ἄξαχας*, *Σέλινο*, *Κακοξάνοιχτο*, *Γιαλοῦδι* καὶ *Σκλάβος* (ἐπίνεια τοῦ ὑπερκειμένου *Κάστρου*, διασώζοντα ἴχνη νεωλκείων καὶ ὑδραγωγείου) καὶ τέλος *Γλυφάδα*, *Μηλιοῦ* καὶ *Κατακεφάλου Αὐλάκια*

Πολίσματα δύο ἔχει ἡ νῆσος παρουσιάζουσα ἐν τούτοις ἀραιῶς καὶ ἀγροικίας: τὴν *Κύθνον* (1223 κατ.) μέχρι τοῦ 1834 καλουμένην *Μεσαριᾶν* καὶ τὴν *Δρυωπίδα* (κατ. 1809) ἥτις πρότερον ἐκαλεῖτο *Σύλλακα* (τά). Νησὶς *Πιπέρι* εἰς 8 μιλ. Α τοῦ ἀκρ. Ἅη Δημήτρης καὶ $6\,^1/_4$ μιλ. Ν,ΝΑ τοῦ Ἅη Γιάννη, ἀπορρὼξ βραχονησὶς (*Καλαπόδι* ἐπίσης ὀνομαζόμενος), ἔχουσα αἰγάγρους.

γ) ΣΥΡΟΣ (κοινῶς *Σύρα*, ἀρχ. *Συρίη*, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι ἀναμφισβητήτως Φοινικικῆς προελεύσεως (*Σοὺρ* = βράχος)· ἡ βασιλὶς τῶν Κυκλάδων, εὑρισκομένη ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως Κύθνου - Μυκόνου. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 9 μιλ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν καὶ 6 μιλ. ἀπὸ Α πρὸς δυσμάς. Ἴσως εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλίγα μέρη τοῦ κόσμου, ὅπου αἱ τοποθεσίαι εἶναι τόσον πυκνῶς ὠνοματισμέναι. Βουνώδης καὶ αὐχμηρά, ἔχει ἀντιθέτως καὶ γραφικώτατα τοπία καὶ θαυμασίας ἐν τῇ λιτότητί των ἐξοχὰς καὶ γονιμώτατον ἔδαφος, ἐκλεκτότατα παράγον τὰ προϊόντα του. Ἡ γεωγραφική της τοποθεσία δύναται νὰ καθορισθῇ διὰ τῶν γεωγραφικῶν συντεταγμένων τοῦ φανοῦ τοῦ μώλου «Νησάκι», οὐσῶν Πλ.$=37^0\,26'\,05''$ — Μῆκος$=24^0\,57'\,13''$, κατὰ τὸν ὑπὸ τῆς ὑδρογραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους ἐκπονηθέντα χάρτην.

Βουνοὶ (κορυφαί): *Πάλος* εἰς $1\,^1/_2$ χμ ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Πετρίτης (βόρ. ἐσχατιὰ) ὕψος 560 πόδ.—*Σύριγγας* 5 χμ ΝΑ τοῦ ἰδίου ἀκρωτ., ὕψος 1343 πόδ. Περὶ αὐτόν, ἔχοντα ὡραῖα νάματα «τὸ νερὸ τοῦ Σύριγγα», αἱ κορυφαὶ *Κρικάκι* (943) *Σκόπελος* (1212), *Ἀμυγδαλὸ* (1180).—*Πύργος* (1485 π.)· τὸ ὑψηλότερον τῆς νήσου ὑψόμετρον, $1^1/_2$ χμ. ΒΔ τῆς «Ἄνω Σύρου».—*Κάπαρι* (994) 1 χμ. βορείως τῆς Ἄνω Σύρου.—*Ψωμὶ* (870 π.) καὶ *Τυρὶ* (730 π.), δύο βουνοὶ δίδυμοι βορ. τῆς ἐξοχῆς «Ἐπισκοπειό». — *Μαντιληδοπὴ* 410 π. ἐγγὺς καὶ βορείως τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ «Δελλαγράτσιας» κατὰ τὴν θέσιν «Μάνα».—*Σκόπελος* (550 π.) μεταξὺ Μάνα καὶ ἀκτῆς «Ἀζόλιμνος».—*Φανερωμένη* (480 π.) εἰς τὸν διχασμὸν πρὸς «Χροῦσα» καὶ «Δελλαγράτσιαν» τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ.—*Γεροῦσι* (902 π.), 2 χιλ. Δ. τῆς προηγουμένης.—*Σχιστὴ Πέτρα* (1004 π.), εἰς τὴν Ν Δ χερσονησίζουσαν ἀπόφυσιν τῆς νήσου.—*Ὄρος* (510 π.), $1\,^1/_2$ χιλ. ἔσω τῆς Α ἄκρας («Φώκηα») τῆς νήσου. —*Μαῦρα Βουνάκια* (371 π.) εἰς τὴν Ν. ἐσχατιὰν τῆς νήσου καὶ *Νῆτες* καὶ *Ἁγία Θέκλα* (967 π. καὶ 964 π.) εἰς τὴν ἐξοχὴν «Χροῦσα», ὅπου τὸ θερινὸν κυνήγιον τῶν τρυγόνων.

Ἀκρωτήρια ἐξ ἀνατολῶν: *Στριμεσσος* ἢ *Πετρίτης* ἢ *Τρίμεσον*, ἡ βορεία τῆς νήσου ἐσχατιά· ἐπ' αὐτοῦ φάρος αὐτόματος ζεύγους ἐκλάμψεων λευκῶν 16 μιλ. Ὑπὸ τὸ ἀκρωτήριον προσήραξε καὶ κατεστράφη τῷ 1882 τὸ ἐπιβατηγὸν ἀ/π «Βυζάντιον» τῆς «Ἑλλ. Ἀτμοπλοΐας».—*Φόνισσα* (Mustapha κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1542=Syra island) $1\,^1/_2$ μ. Α ΝΑ τοῦ προηγουμένου. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἀνωτέρω κατὰ σειρὰν ἀπὸ Β πρὸς Ν *Χονδρὸς Κάβος*, *Πριονάκι*, *Μαύρη Μυτιά*, *Κακὸς Κατήφορος*, *Ξυλοφάος* (ἐκ ναυαγίων ἐπισυμβάντων).—*Καλόγερος* $2\,^1/_2$ μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Στριμεσσοῦ· μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς Φόνισσα, *Τραχήλια*, *Ἄσπρο Μπουντέ*, *Ἥπη*, *Γρίζα*.—*Μνήματα* (διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ πληθὺν ἀρχαίων τάφων) εἰς $1\,^1/_3$ μιλ. ΝΑ ἀπὸ τοῦ Καλογέρου, ἀνάμεσον δὲ αὐτῶν: *Φουρλᾶ*, *Πλακάκι*, *Μπακάλια Μπέρντουνας*, *Πέρασμα*.—*Ἄρμενο* $1\,^1/_2$ μιλ. Ν. τῶν Μνημάτων· ἀνάμεσον δὲ αὐτῶν: *Ἀγρελοπό*, *Κοράκι*, *Τοῦρκος*, νησὶς *Κομμένο* ἢ *Στίφτι* (ἐπὶ τοῦ Ἀγγλ. χάρτου ὑποτυπωθέντος τῷ 1835 φέρεται ὡς χερσονησίζον ἀκρωτήριον Stiphti καὶ ἦτο τοιοῦτον. Ἐπὶ τοῦ χάρτου «τῆς Νήσου Σύρου»—1892—τοῦ Νικ. Κοτσοβίλλη φέρεται ὡς βραχονησὶς καὶ εἶναι τοιαύτη, τοῦ ποτὲ ἰσθμοῦ της διαβρωθέντος, ἐξ οὗ καὶ ἡ μετονομασία του ἀπὸ Stiphti εἰς Κομμένο). —*Βαπόρια*, ὁ γραφικώτατος τῆς Ἑρμουπόλεως περίπατος καὶ ὡς *Τρεῖς Μύλοι* παρά τινων γνωστός. Εἰς τὴν «στεφάνην» τῶν εἰς αὐτὸ ληγουσῶν ἀπορρώγων αἱ ὡραιότεραι οἰκίαι τῆς Ἑρμουπόλεως. (συνοικίαι «Κουρκουτάκη» καὶ «Βαπόρια»). — *Νησάκι* * ποτὲ νησὶς χερσωθεῖσα πρὸς τὴν Ἑρμούπολιν πρὸς σχηματισμὸν τοῦ λιμένος της· μέγας κυματοθραύστης ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ὁποίου διοπτρ. φανὸς πρασίνου σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλ. — *Κοντογιάννης* * ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρα τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ λιμένος Ἑρμουπόλεως, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι αὐτόν, φωτιζομένη διὰ φάρου Ἄγκα ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων ά μιλλίων.—***Κρεμαστὴ*** $1\,^1/_8$ μιλ. ΝΑ τοῦ Κοντογιάννη

Digitized by Google

καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν *Καλαμίσια*.—*Φωκότρυπες* ἢ *Φώκηες* (ἐκ σπηλαίων - φωλεῶν φωκῶν), ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν ἀκρῶν τῆς Σύρου. Εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἀκρ. ἡ Γρηὰ Πούντα. — Ἀπορρῶγες *τὰ Χοντρὰ τῆς Βάρης*, ἡ ΝΑ τῆς Σύρου ἄκρα· μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς «Φωκότρυπες», ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, *Καμινάκι*, *Ἀδειανό*, *Σαντοριονιοῦ*, *Ἐμπάτης*, *στοῦ Καπέλλα*, *Κατεργάκι*.—*Μαῦρος* εἰς 1 $^{3}/_{4}$ μιλ. ΝΔ τῶν «Χονδρῶν τῆς Βάρης», καὶ μεταξὺ αὐτῶν *Ἀχλάδι* καὶ *Φυρά*.—*Χοντρὴ Πούντα* καὶ 1 μιλ. ΝΔ τοῦ Μαύρου, μεσολαβουσῶν τῆς ἄκρας *Πασᾶ-ἀκρωτῆρι*, τῆς «μιτόπης» *Καράμπονα* καὶ τῆς ἄκρας *Πηγαδάκι*.—*Βελοστάσι* ἢ *Βιγλοστάσι* ἡ νοτιωτάτη τῆς Σύρου ἐσχατιά· μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ προηγουμένου *Μαῦρες*, *Κολῶναις*, *Πριονάκι*, *Ἀσπροφυλλάδα* καὶ *Καππαριά*. Ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, ἐκ Νότου δὲ πρὸς Βορρᾶν: *Κουφὰ* εἰς 1 $^{1}/_{2}$ μιλ. Β τοῦ Βελοστάσι, μεσολαβουσῶν τῶν ἀκρῶν *Μουντιά*, *Κόκκινα* καὶ *Ἀγκαθοπαῖς*· εἰς τὸ ἀκρωτ. τοῦτο ἀπολήγει χερσόνησος *Διακόφτης*, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον Φοίνικας (Δελλαγράτσιας). — *Ἀργελιὸ* ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον Φοίνικας.— *Ἀτσιγκανόκαστρο*, ἡ ΝΔ τῆς Σύρου ἐσχατιά.—*Ἄη Στέφανος* 1 $^{1}/_{4}$ μιλ. Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου, μεσολαβουσῶν τῶν ἀκρῶν *Σκαλιά*, *Χαρασσῶνας*, *Φεργάδα*, *Βουνί*, *Γλῶσσα*.—*Κατακέφαλος* $^{3}/_{4}$ μιλ. πρὸς Β (Capitaniki κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην)· ἡ Β ἄκρα τῆς Χερσονήσου τῆς ἀποληγούσης εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ὀνομάζεται *Ἀμάχη*. —*Δανὴ* 1 $^{1}/_{4}$ Α.ΒΑ τοῦ προηγουμένου, μεσολαβουσῶν τῶν ἀκρῶν *Φυσάρα* καὶ *Σκοτεινή*.—*Πουλὶ* $^{1}/_{2}$ μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—Ἀπορρῶγες *Τράχηλας* $^{3}/_{4}$ μιλ. Β τοῦ προηγουμένου—*Σαρακίνικο* 1 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου.—*Φουρνάκι* $^{1}/_{2}$ μιλ. Β τοῦ προηγουμένου.—*Γρηὰ Πούντα* $^{3}/_{4}$ μιλ. Β.ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Διαπόρι* (Palos κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην σφαλερῶς), $^{1}/_{2}$ μίλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Στριμεσσὸς τῆς Β τῆς Σύρου ἐσχατιᾶς· μεταξὺ δὲ Γρηᾶς Πούντας καὶ Διαπόρι, αἱ ἄκραι: *Ἐγκρεμός*, *Πάλος*, *Καμινάκι*.

Λιμένες καὶ ὅρμοι καὶ ἀγκάλαι, ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Ν δι' ἀνατολῶν: *Φόνισσα*, ἀγκάλη ἀμμώδης μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Φόνισσα καὶ Τραχήλια.— *Συκαμινιὰ* μεταξὺ ἀκρῶν Ἄσπρο Μουντὶ καὶ Ἤπη· ἔχει ὕδωρ πόσιμον.— *Γρίζα* μεταξὺ ἀκρῶν Γρίζα καὶ Καλόγερος· ἔχει ὕδωρ πόσιμον.— *Καστρὶ* μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Φουρλᾶ καὶ Πλακάκια.— *Γλυσσοῦρα* βορείως τῆς ἄκρας Μνήματα· πόσιμον ὕδωρ.—*Λουλᾶς* ἢ *τοῦ Τόμαν* ἐκ τοῦ ἰδιοκτήτου ἐξοχικῆς ἐκεῖ ἐπαύλεως, Ν τῆς ἄκρας Μνήματα· πληθὺς ἀρχαίων τάφων· ὕδωρ πόσιμον.—*Ψύχα Νερὸ* καὶ *Ἀφόκου*, δύο ἀμμόεσσαι ἀγκάλαι μεταξὺ ἀκρῶν Ἀγρελαπὸ καὶ Κοράκι.—*Ἄξαχας*, ψαμμαθὼν κατέναντι τῆς νησῖδος Καμμένο· πόσιμον ὕδωρ.— Ψαμμαθὼν *Μάπα* μεταξὺ Ἄρμενο καὶ Βαπόρια· ὕδωρ πόσιμον.— *Λιμὴν Ἑρμουπόλεως* (βλ. λεξ. Ἑρμούπολις) ἐν ᾧ τὰ ἑξῆς τμήματα: τοῦ *Σανιτᾶ*, ὅπου τὸ Ὑγειονομεῖον, δηλαδὴ δυτικῶς τοῦ κυματοθραύστου καὶ πρὸ τοῦ *Νησακίου*· τοῦ *Τσότρα* (ἀπὸ τοῦ ὀνόματος παλαιοῦ παραλιακοῦ καφενείου) ὅπου προσορμίζονται τὰ ἀτμόπλοια τῆς ἀκτοπλοΐας, ἀπὸ τοῦ Τελωνείου μέχρι τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ· *Ψαράδικα*, εἰς τὴν προκυμαίαν τὴν ἀπὸ κάτωθεν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἕως τοῦ Νεωρίου ἐκτεινομένην, ὅπου ἔβλεπέ τις ἄλλοτε δάση ὁλόκληρα ἱστῶν τῶν διαχειμαζόντων ἱστιοφόρων καὶ ὅπου σήμερον προσορμίζονται τὰ ἀνθρακοφόρα φορτηγὰ ἀτμόπλοια. *Νταρσανᾶς*, ἡ πέραν τῆς θέσεως τοῦ «Σταυρῆ ὁ Μύλος» παραλία, ὅπου αἱ ναυπηγικαὶ κλῖναι τῶν ναυπηγείων, ἐφ' ὧν ἔβλεπέ τις ἄλλοτε δεκάδας τριϊστίων συγχρόνως ναυπηγουμένων. *Πηδάλι*, ὅρμος καταλληλότατος πρὸς μεταποίησιν εἰς δεξαμενὴν μόνιμον καθαρισμοῦ καὶ ἐπισκευῆς· βορείως τοῦ ὅρμου, τὸ λοιμοκαθαρτήριον «Λαζαρέττο» καὶ πρὸ αὐτοῦ ὕφαλος.— Εἰς δὲ τὸν προλιμένα καὶ δυτικῶς τῆς ἄκρας Κοντογιάννης, οἱ ὅρμοι: *Βαθὺ Γιαλοῦδι*.—*Καργιώτη* μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Κοντογιάννης καὶ Καλαμίσια.— *Φυρὸ Λαγκόνι* καὶ *Ξερολάγκονο*, δύο ἀγκάλαι μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Κρεμαστὴ καὶ Γρηὰ Πούντα.— *Καμινάκι*, ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ ἀκρωτηρίου Φωκότρυπαις· ὕδωρ πόσιμον.—*Ἀμπέλα*, μεταξὺ ἀκρῶν Σαντοριονιοῦ καὶ Ἐμπάτης.—Ὅρμος τῆς *Βάρης*, ἄριστον ἀγκυροβόλιον δι' ὅλας τὰς κακοκαιρίας πλὴν τῶν μεταξὺ Ε καὶ Λ· πανταχοῦ δὲ τῆς ἀκτῆς ἄριστον ὕδωρ. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς του ἀκτῆς ἐξώτερον ἡ ἀγκάλη *Ἀχλάδι* καὶ ἐσώτερον τοῦ *Στραβοκάνη*.— *Χασάνη*, μεταξὺ ἀκρῶν Ἀχλάδι καὶ Φυρά.— Ὅρμος *Μέγα Γιαλός*, μεταξὺ ἀκρ. Μαύρου καὶ Καράμπουα.— Ὅρμος *Τρία Λαγκόνια* μεταξὺ Καράμπουα καὶ Χονδρὴ Πούντα. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς καὶ ἐκ Ν πρὸς Β. λιμὴν *Φοίνικα* ἢ τῆς *Δελλαγράτσιας* (ὁ Ἀγγλ. χάρτης τὸν σημειοῖ Krassi, ἐξ ἀκουστικῆς παρανοήσεως τοῦ ὑδρογράφου), ὡραῖος λιμὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ ὁποίου ἐγείρονται ἐπαύλεις. —*Χαρασσῶνας* καὶ *Φρεγάδα*, δύο κολπώσεις μεταξὺ Ἀτσιγκανοκάστρου καὶ Ἅη Στέφανος.— Ὅρμος *Ἀλιφτὸ* καὶ ἀμέσως πρὸς Β αὐτοῦ ὁ μέγας ὅρμος *Γαλησσᾶ* μεταξὺ ἀκρῶν Ἅη Στέφανος καὶ Κατακέφαλος.—Ὅρμος *Κίν* καὶ ὅρμος *Δελφίνι*, δύο ἄριστοι ὅρμοι μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Πουλὶ καὶ Τράχηλας διανοιγόμενοι.—Μεταξὺ τῆς ἄκρας Τράχηλας καὶ τῆς ἄκρας Σαρακίνικο, δύο ὕφορμοι *Ζαγκρινὰ* καὶ *Βαρβαροῦσα* καὶ ὁ ὅρμος *Ἀετός*. — Μεταξὺ ἀκρωτηρίου Φουρνάκι καὶ Γρηὰ Πούντα οἱ ὅρμοι *Μέγας Λάκκος*, *Γρηὰ Σπηλιὰ* καὶ ὅρμος *Γράμματα* μὲ τρεῖς μυχοὺς ἀστεροειδῶς ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς του, ἄριστον ἀγκυροβόλιον δι' ὅλους τοὺς ἀνέμους, πλὴν Ε—Λ. Πληθὺς ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν καὶ τὸ ὄνομα.

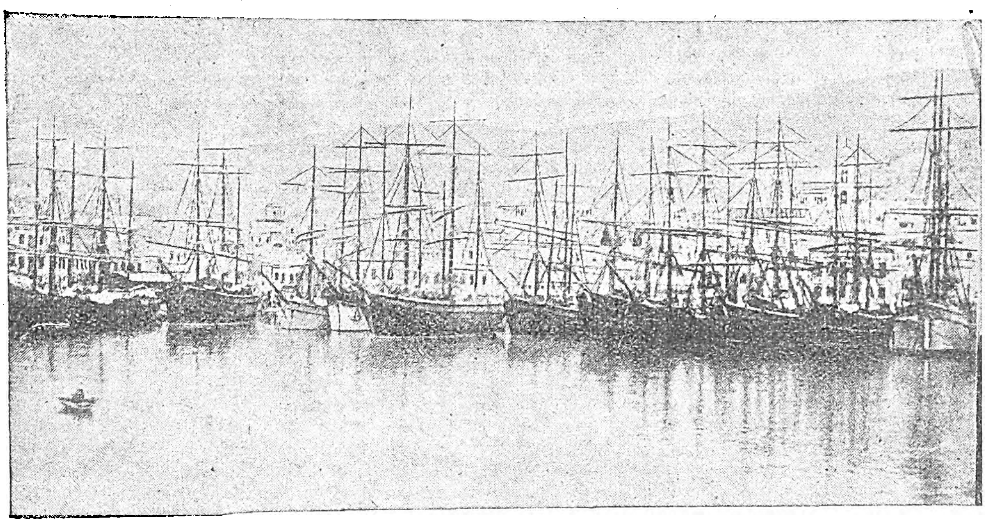

Σῦρος : Ἡ προκυμαία «Ψαράδικα» τοῦ λιμένος Ἑρμουπόλεως.

Φωτογραφία τοῦ 1884, ὅτε ἤκμαζεν ἔτι ἡ ἱστιοφόρος ναυτιλία. Δεξιᾷ διαφαίνεται τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς συνοικίας Ἄμμου παρὰ τὰ «Ψαριανά»].

Νησῖδες ἄξιαι μνείας καὶ ὕφαλοι: Νῆσος *Γαϊδουρονῆσι* *, παλαιότερον *Γράδα*, ἀρχ. *Διδύμη*, καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς νησὶς *Στρογγυλό*, ἀπέχον ἀπὸ τῆς ἄκρας Καλαμίσια $^{1}/_{2}$ μίλλιον μόλις· ἔχει πλάτος $^{6}/_{10}$ μιλ. καὶ βάθος $^{2}/_{10}$· ἡ Δ ἄκρα του ὀνομάζεται «Μαύραις», ἡ ἀνατολικὴ «Σπηλίτσα», ἡ ΒΔ «Σκαλιά», ἡ ΒΑ «Τηγανάκι» καὶ ἡ νοτιωτέρα «Ἀσβέστης». Δυτικῶς ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς του ἡ ἀγκάλη «Χοχλιὰ» καὶ ἀνατ. ἡ «Τραπεζα», πρὸς νότον της δὲ ἡ «Μεγάλη Ἀγκάλη»· εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον ὑψηλὸς φάρος ἐκπέμπων φῶς σταθερὸν 14 μιλ. ἐναλλάσσον πρὸς λευκὴν ἀναλαμπὴν 19 μιλ. Ὁ φάρος οὗτος, τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸ ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας του, ἔχει τὸν ὑψηλότερον πύργον τῶν ἐν Ἑλλάδι (29 μετρ.) καὶ εἶναι ὁ πρῶτος περιστροφικὸς φάρος τοῦ ἀναγεννηθέντος Κράτους, ἀναφερόμενος ὡς λειτουργῶν, ἐν τῷ Ἀγγλικῷ φαροδείκτῃ, τῷ 1847, ἦτο δὲ ἐν ἀρχῇ κατοπτρικός. Ὅσον διὰ τὴν νησῖδα, ὠνομάζετο παλαιότερον *Γράδα*. — *Ἀσπρονῆσι* (παλαιότερον *Σκάρπα*, Ἰακ. Ρ. Ραγκαβῆ «Τὰ Ἑλληνικὰ» 1854), 2 $^{1}/_{4}$ μίλλια πρὸς Ν.ΝΑ τοῦ προηγουμένου καὶ Α. ΝΑ τῆς ἄκρας Φωκότρυπες, ἔχουσα ἀγκάλην «Λαγκονάκι» πρὸς βορρᾶν, ἀπορρῶγας πρὸς Α καὶ ἄκραν «Πλακάκι» πρὸς Δ. Γύρωθεν αὐτοῦ ὕφαλοι ἐπικίνδυνοι, καθὼς καὶ ἄλλη «Τρύπα» Ν. τοῦ ἀκρ. Φωκότρυπες· πλεῖσται ἀπόπειραι πρὸς ἐπισήμανσιν τῶν πλεῖστα ναυάγια σημειωσάντων ἀβαθῶν τούτων ἀπέτυχον, τῶν σημαντήρων διαρκῶς παρασυρομένων ἢ ἀποκοπτομένων τῶν ἁλύσεών των ὑπὸ τῶν τρικυμιῶν. *Λὰ Νάτα* * ἢ *Λανάδο*, χθαμαλὴ βραχονησὶς 5 $^{1}/_{2}$ μιλ. ΝΑ τοῦ «Γαϊδουρονῆσι»· ἐπ' αὐτῆς φάρος «Ἄγκα» λευκῶν ἐκλάμψεων 15 μιλ., χάρις εἰς τὸν ὁποῖον ἡ νησὶς χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν πλοίων τῆς γραμμῆς Μαλέας Σμύρνης ὡς σημεῖον πορείας, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀπεφεύγετο πρὶν ὡς ἐπικίνδυνος, διότι πλεῖστα ναυάγια ἐπισυνέβησαν, ἓν δὲ τούτων τῷ 1884 τοῦ Ρωσικοῦ «Τσαρίτσα» κατερχομένου ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μὲ φορτίον χαβιαρίου ἐκλεκτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπελάμβανον ἐπὶ μῆνας, χάρις εἰς τὸ ναυάγιον, οἱ Ἑρμουπολῖται.—*Στρογγυλό*, *Σχοινονῆσι* καὶ *Πρασονῆσι*, τρεῖς νησῖδες ἐν τῷ λιμένι τοῦ «Φοίνικα». *Βαρβιροῦσα* δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον τοῦ «Ἀετοῦ».

Πόλεις καὶ χωρία : *Ἑρμούπολις* (κοινῶς *Σύρα*), πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ, ἀποτελοῦσα δῆμον (18663) (βλ. Σῦρος καὶ Ἑρμούπολις).—*Ἄνω Σῦρος* ἢ *Σῦρος* ἁπλῶς, κοινῶς *Ἀπάνω Σύρα*· καίτοι ἑνωθεῖσα πρὸς τὴν Ἑρμούπολιν, ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα· πληθ. 2050.—*Μάνα*, γραφικὴ ἐξοχή, ἕδρα (352 κ.) φερωνύμου κοινότητος ἀριθμούσης 12 συνοικισμούς. — *Βάρη* γραφικωτάτη παραλιακὴ ἐξοχὴ μὲ ὡραίας ἐξοχικὰς οἰκίας (Σαλάγα, Ζίμπιλιτς κλ.), κτήματα, καὶ βιομηχανίαν κεραμείας (πληθ. 800 κάτοικοι). Τόποι κυνηγίου παρεπιδημητικῶν πτηνῶν, ὅλοι οἱ βουνοί, ἀπὸ «Βάρης» ἕως «Χαρασσῶνα».—*Χροῦσα*, τόπος παραθερισμοῦ, 2 χιλ. ἀπὸ τῆς Βάρης (κατ. 142). — *Πάγος*, πρωτεύουσα (116 κατ.) φερωνύμου κοινότητος (602) εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγονται δύο χαριτωμέναι ἐξοχαί, τὸ *Ἐπισκοπειό* (152) καὶ ἡ *Παρακοπὴ* (132), ἔχουσα ὑγιεινότατον κλῖμα καὶ εὐεργετικὸν δι' ἀναρρωνύοντας.—*Ποσειδωνία* (κοινῶς *Δελλαγράτσια*), ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (676), ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐξοχὴ τῆς Σύρου, ἔχουσα πλουσίας ἐπαύλεις.—*Φοίνικας*, χωρίον τῆς κοιν. Ποσειδωνίας (676). — *Γαλησσᾶς* ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου ὅρμου 327. — *Κίνι* ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου ὅρμου τόπος παραθερισμοῦ (99).

Δ) ΓΥΑΡΟΣ (κοιν. τὰ *Γυοῦρα*). Νῆσος ἔρημος, δύο μόνον κατοίκους παρουσιάσασα κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920, ἕνα ἄνδρα καὶ μίαν γυναῖκα. Ἄλλοτε ἄφιναν εἰς αὐτὴν αἶγας πρὸς βόσκησιν.

Ἀκρωτήρια παρουσιάζει: *Φουρνάκι* τὸ ΒΑ, *Ἅγιος Ἀντύπας* τὸ μεσαῖον τῆς Α ἀκτῆς, *Ἀλυκὴ* τὸ ὁποῖον προεκτείνει τὸ ἀπόνησον *Γλαρονῆσι* τὸ ΝΑ, *Κάβο Φούης* ἡ ΝΔ ἐσχατιά, *Πετρίτης* ἡ ΒΔ.—

Ἀγκάλας δέ: *Ἄσπρος Βράχος*, *Κομμένα Βοῦρλα*, *Ζελαλᾶς* μεταξὺ ἀκρ. Φουρνάκι καὶ Ἅγιος Ἀντύπας. *Παναγία*, *Σὰν Μανώλης*, *Μπαμπᾶς* μεταξὺ Ἁγίου Ἀντύπα καὶ Ἀλυκῆς. *Νερό*, *Φυλλάδας Νερό*, *Βάτος Νερό*, μεταξὺ ἀκρωτ. Ἀλυκῆς καὶ Φούη. *Ψιλὴ Ἄμμο*, *Φωκότρυπες*, *Ἀραποσυκιά*, *Ψαρὸ Μποῦκα*, *Χαίρωμα Νερὸ Συκιᾶς*, *Μαρίνα*, *Κακὸς Ποταμὸς* μεταξὺ ἀκρ. Φούη καὶ Πετρίτη. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀκτῆς ἀγκάλη *Βαθὺ Ρέμμα* εἰς ἣν ἀπολήγει φερώνυμος Χαράδρα.

Ε) ΑΝΔΡΟΣ. Ἡ βορειοτάτη τῶν Κυκλάδων καὶ ἡ μεγαλυτέρα (445.128 στρεμ.), ὑπερβαίνουσα ὀλίγον εἰς ἐμβαδὸν τὴν Νάξον (443250 στρεμ.). Ἔχουσα μῆκος 21 μιλλίων, ἀπὸ τῆς Β. ἕως τῆς Ν. αὐτῆς ἐσχατιᾶς καὶ πλάτος 12 $^{1}/_{2}$ ἀπὸ τῆς Α ἕως τῆς Δ, χωρίζεται ἀπὸ μὲν τῆς Τήνου διὰ τοῦ διαύλου *Στενὸ* πλάτους $^{2}/_{3}$ τοῦ μιλλίου, ἀπὸ δὲ τῆς Εὐβοίας διὰ τοῦ διέκπλου τοῦ *Καφηρέως* (κανάλι τοῦ *Κάβο Ντόρο*) πλάτους 6 $^{1}/_{2}$ μιλλίων. Ὀρεινή, παρουσιάζει ὑψηλοτέραν κορυφὴν τὴν *Κουβάραν* (3201 π), κόμβον τοῦ ὀρεογραφικοῦ συστήματος τῆς νήσου, εὑρισκομένην δὲ ἐπὶ τῆς ἑνούσης τὰς Α καὶ Δ ἐσχατιὰς τοῦ μέσου τῆς νήσου καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὴν Δ τῆς νήσου ἀκτήν. Ἄλλαι κύριαι κορυφαὶ *Ἅγιοι Σαράντα* (2340 π) εἰς τὸ ΒΑ τμῆμα, *Γερακῶνας* (2290 π) καὶ *Ἀράνκα* (2250 π) εἰς τὸ Ν τμῆμα.

Ἀκρωτήρια, τὰ κυριώτερα: *Καμπανός*, ἡ Β ἐσχατιὰ τῆς νήσου. *Φάσσα**, ἡ ΒΔ ἐσχατιά· ἔχει φάρον λευκοῦ σταθεροῦ ποικιλλομένου ὑπὸ λευκῆς ἀναλαμπῆς 30 μιλλ., πρώτης τάξεως, καὶ τὸν πρῶτον καταδιοπτρικὸν ἅμα καὶ περιστροφικόν, ἱδρυθέντα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἀναγεννηθέντος Κράτους (1856). — *Πύργος*, 1 μίλ. Ν τῆς Φάσσας. —*Ἅγιος Σώστης*, 1 μίλ. Ν τοῦ Πύργου. — *Κακογκρέμι*, εἰς ὃ ἀπολήγει ὁ βουνός «Χάραχας» 3 $^{1}/_{2}$ μίλ. Ν τοῦ Ἁγίου Σώστη· ὁ Ἀγγλ. χάρτης τὸν ἀναφέρει Goremi. — *Διακόφτη*, 5 μίλλια ΝΑ τοῦ Κακογκρέμι· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἡ ἄκρα *Καστρί** ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον Γαυρίου καὶ Κολώνα.—*Ὑποθήκαις*, 3 $^{1}/_{2}$ μίλ. ΝΔ τοῦ Διακόφτη, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἡ ἄκρα *Θουρίδα*. — *Πετραγκάθι*, 4 $^{1}/_{2}$ μίλ. ΝΑ τοῦ Ὑποθήκαις.—*Στενό*, ἡ νοτία τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Φρύγελο* ἢ *Κάτω Κόσμος*, 5 $^{1}/_{2}$ μίλ. Β. ΒΑ του Στενό. — *Βλυχός*, 2 μίλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Ἀκαμάτης*, 1 $^{1}/_{2}$ μίλ. Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Κούρβουλο*, 1 μίλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Λύδι*, 1 $^{1}/_{2}$ μίλλιον ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Γρηά**, ἡ ἀν. ἐσχατιὰ τῆς νήσου· ἐπ' αὐτοῦ φάρος περιστροφικὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ ἐναλλάσσοντος πρὸς ἐρυθρὰν ἀναλαμπὴν 14 μιλ.—*Ἀρτεμίδι*, 7 μίλ. ΒΔ τῆς Γρηᾶς καὶ 3 μίλ. ΝΑ τοῦ Καμπανοῦ.

Κόλποι, ὅρμοι καὶ λιμένες: Κόλπος μόνον ὁ *Βιτάλι* μεταξὺ ἀκρωτ. Καμπανοῦ καὶ Γρηᾶς διανοιγόμενος καὶ ἀναπεπταμένος πρὸς Α., τὸ Β. δὲ αὐτοῦ τμῆμα ἀποτελεῖ ὁ ἐλάσσων κόλπος *Μικρογιάλι*.— *Ἄχλα*, ἀμμώδης ἀγκάλη ὑπὸ τὸ ἀκρωτή-

Digitized by Google

ριον Γριὰ ἐπίνειον τῆς Βουρκωτῆς.—Ἀγκάλη ἀμμώδης *Γιάλια,* ἀμέσως πρὸς Β τοῦ λιμένος Κάστρο· ἐπίνειον τῶν Στενιῶν.—Λιμὴν *Κάστρου* * ὅπου κυματοθραύστης μετὰ φανοῦ σταθεροῦ φωτὸς 6 μιλ. Τὴν ΝΑ ἀκτὴν τοῦ λιμένος ἀποτελεῖ γλῶσσα πρὸ τῆς ὁποίας βραχονησὶς *Τουρλίτης* * ἐφ' οὗ φάρος διαρκὴς λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 10 μιλ. Ὁ ΝΑ τῆς γλώσσης ἀμφίδυμος ὅρμος λέγεται *Παραπόρτι.*—Ὅρμος *Κορθίου.* ὁ γραφικώτερος τῶν αἰγιαλῶν τῆς Ἄνδρου, εἰς τὸ βάθος κολπίζοντος ὅρμου, διανοιγομένου μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀκαμάτης καὶ Φρύγελο.— *Παλαιόπολις* ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς τῆς νήσου μεταξὺ ἀκρωτ. Θουρίδα καὶ Διακόφτης· παρὰ τὸν μυχόν του τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως *Μπατσί,* ἀνατολικῶς τῆς ἄκρας Κολώνα. — *Γαύριον* (κατὰ τὸν Μεσαίωνα *Γαυρολέων*) ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτ. Κακογκρέμι, καὶ δὴ τοῦ Καστρί. Πρὸ τοῦ ὅρμου νησῖδες καὶ ὕφαλοι *Τουρλίτης, Λαγονῆσι, Πλάτη, Ρώσσα, Βουβή, Καπητήτα* (φοβούμεθα ὅτι ἡ τοπωνυμία εἶναι οὐσιωδῶς παρηλλαγμένη), *Ἁλιδονῆσι καὶ Μεγάλο νησί.* —*Πύργος* μεταξὺ ἀκρωτηρίου Πύργος καὶ Ἅγιος Σώστης. Ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς του μεσαιωνικὸς τετράγωνος πύργος ὑψηλὸς καὶ ἀτραπὸς πρὸς τὸν φάρον· ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων του κατεθρυμματίσθη τῷ 1901 τὸ ἐπιβατικὸν Sarkia, τοῦ ὁποίου οἱ ἐπιβάται διεσώθησαν, παρ' ὅλην τὴν ἐπικρατοῦσαν τρομερὰν καταιγίδα, χάρις εἰς τὴν ἐθελοθυσίαν τοῦ πληρώματος τοῦ ἀγγλ. θωρηκτοῦ Impress of India, ὅπερ τυχαίως εὑρέθη ἐγγύς, ἀναπλέον τὸν διέκπλουν τοῦ Καφηρέως.

Πόλεις καὶ χωρία: *Ἄνδρος* (*Κάτω Κάστρο* παλαιότερον) ἕδρα (1884) φερωνύμου κοινότητος (2313) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ λιμένος Κάστρου ἐπὶ ἀνωφεροῦς ἀκτῆς.—*Ἀποίκια* (259) ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (582)· μεσόγειον 4 χιλ. ΒΔ τῆς πόλεως Ἄνδρου. — *Στενὴ* (745) 1 χιλ. ἔσω τῆς ἀμμωδίας τοῦ, πρὸ τοῦ λιμένος Κάστρο, αἰγιαλοῦ Γιάλια.—*Μεσαριὰ* (280 κατ.) ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (1554) ἐν ᾗ καὶ τὸ χωρίον *Μένητες* (293 κ.), ἡ γραφικωτέρα τῆς Ἄνδρου τοποθεσία.—*Λάμυρα* (281 κ.) ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (1163) μεσόγειον ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, ἀπέχοντα 5 χιλ. ΝΔ τῆς Ἄνδρου.—*Πετροφοῦ* ἢ *Πιστροφοῦ* (715 κ.) ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (1006 κ.) — *Παληόκαστρο* ἢ *Πέρα Χωριὸ* ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (142 κ.), δυτ. τοῦ ἀκρωτ. Βλυχὸς καὶ βορ. τοῦ ὅρμου Κορθίου. — *Ὅρμος Κορθίου* (384) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὅρμου, ἕδρα τῆς φερωνύμου κοινότητος (726 κ.) καὶ ἐπίνειον τῶν ἀποτελούντων ἰδίαν κοινότητα Κορθίου ἑπτὰ χωρίων (1331 κ.) καὶ τῶν χωρίων *Κοχύλου* (482) καὶ *Καπαριὰ* (668) ἀποτελούντων ἰδίας κοινότητας. — *Κατακοίλου* (326 κ.) χωρίον ἕδρα κοινότητος εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου. — *Βουρκωτὴ* (381 κατ.) ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα· ἐπὶ τῆς Ν κλιτύος τοῦ ὄρους Πέταλο, ἔχει δὲ ἐπίνειον τὴν ἀγκάλην Ἄχλα. — *Βιτάλι* (212) ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (423) εἰς τὸν ΒΔ μυχὸν τοῦ φερωνύμου κόλπου ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Ἀρτεμίδι.—*Μακρομάνταλο* (379 κ.) ἕδρα τῆς φερωνύμου κοινότητος (815) εἰς τὴν ΒΔ ἄκραν τῆς νήσου. — *Φελλὸ* (209 κ.) μεταξὺ τοῦ προηγουμένου καὶ τοῦ Γαυρίου.—*Γαύριον* ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς τοῦ φερωνύμου ὅρμου (379 κ.). Μίαν ὥραν ἀπ' αὐτοῦ, τὸ χωρίον *Ἅγιος Πέτρος* (129) ὅπου πελώριος ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πύργος, διάσημος ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν «φρυκτωρίων» (βλ. λ.). — *Ἐπάνω Γαύριον:* 4 χωρία ἀποτελοῦντα ἰδίαν κοινότητα (508) βορ. τοῦ ἐπινείου Γαύριον.—*Μπατσὶ* ἐν τῷ φερωνύμῳ ὅρμῳ (533 κ.). — *Ἀκροβάτου* ἔσω ἀγκάλης σχηματιζομένης 1 μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. Διακόφτης.- Τέλος τὰ μεσόγεια χωρία *Συνετὴ* (457 κ.), *Ἀμολόχου* (211), *Ἄρνη* (665).

ΣΤ) ΤΗΝΟΣ ἡ ἀμέσως ΝΑ τῆς Ἄνδρου, 15 μιλ. μέγιστον μῆκος καὶ $6\frac{1}{2}$ μέγιστον πλάτος ἔχουσα. Διαχωρίζεται δὲ ἀπὸ τῆς Ἄνδρου διὰ τοῦ διαύλου *Στενό,* ἀπὸ δὲ τῆς Μυκόνου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Μυκόνου (*κανάλι τοῦ Τσικνιᾶ*) $4\frac{3}{4}$ μιλ. πλάτος ἔχοντος. Ὀρεινή, παρουσιάζει τὸ μεγαλύτερον ὑψόμετρον εἰς τὸ ὄρος *Τσικνιᾶς* παρὰ τὴν Α. της ἀκτήν, χρησιμεῦον ὡς «δοκίμι» εἰς τοὺς ναυτικούς, καθ' ὅσον ἡ κάλυψις τῆς κορυφῆς του ὑπὸ νεφῶν ἀποτελεῖ ἀσφαλὲς προγνωστικὸν ἐπικρατήσεως βορείων ἀνέμων καὶ ἐτησίων.

Ἀκρωτήρια ἡ νῆσος ἔχει: *Περατὴ* (Peirati κατὰ τὸν χάρτην 1815 Tinos, Mykoni, Rhenea, Dilos) ἡ ΒΔ τῆς νήσου ἐσχατιὰ τῆς Ἄνδρου ἀπέναντι. Πρὸ αὐτῆς δύο νησῖδες, *Καλόγεροι* ὁμοῦ καλούμεναι καὶ ὧν ἡ μείζων *Δύσβατον**, ἔχουσα φάρον ἐκπέμποντα μίαν ἔκλαμψιν λευκὴν ἐναλλάσσουσαν πρὸς μίαν ἐρυθρὰν 17 μιλλίων. Αἱ νησῖδες αὗται εἶναι μᾶλλον ἀπόνησα (βλ. λέξιν). — *Ἄξενο* (Axinos) $3\frac{1}{4}$ ἀνατ. τοῦ προηγουμένου. — *Σιᾶγο* $3\frac{1}{4}$ ἀνατ. τοῦ προηγουμένου. — *Σέλινα* $3\frac{1}{4}$ ἀν. τοῦ προηγουμένου.—*Λιβάδα** ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἐσχατιά· ἐπ' αὐτοῦ φάρος λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 14 μιλ.—*Ἂη Γιάννης* ἡ ΝΑ τῆς νήσου ἐσχατιὰ ἀντικρύζουσα τὸν φάρον «Ἀρμενιστῆ» τῆς Μυκόνου. — *Οὔριο* ἡ Ν τῆς νήσου ἐσχατιά. — *Ἀκρωτῆρι,* παλαιότερον δὲ τοῦ *Πασᾶ τἀκρωτῆρι,* 1 μίλ. Δ τοῦ Οὔριο. — *Ζέφυρος* 3 μίλ. Δ. ΒΔ τοῦ Ἀκρωτῆρι.— *Κιστέρνια* 5 μίλ. ΒΔ τοῦ Ζεφύρου.— *Βίγλα* $7\frac{1}{3}$ μιλ. ΒΔ τοῦ Ζεφύρου.

Ὅρμοι: Πάνορμος * (παλαιότ. *Παλέρμο*) εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Β ἀκτῆς· ἐντὸς αὐτοῦ ὕφαλος ἐπισημασμένη καὶ νησὶς *Πλανοῦμι,* δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι, ἐφ' ἧς φάρος λευκοῦ σταθεροῦ 12 μιλ.—*Κολυμβήθρα* (Kolumpetro) εἰς τὸ μέσον τῆς Β ἀκτῆς. — *Λιβάδα* ἢ *Ἀγκάλη* εἰς τὸ ἀνατολ. τμῆμα τῆς Β ἀκτῆς, δυτικῶς τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου. Κανεὶς τῶν ὅρμων τούτων δὲν ἀποτελεῖ ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς, διότι εἶναι ὅλοι ἀνοικτοὶ εἰς τὸν Βορρᾶν.—Ἀγκυροβόλιον *Ἀκρωτῆρι* ἢ *Ἅγιος Νικόλαος* μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Ἀκρωτῆρι καὶ Οὔριο. Σωτήριον διὰ τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦν νὰ ἀναπλεύσουν τὸν διέκπλουν τῆς Μυκόνου, λόγῳ τρικυμίας ἀπὸ Βορρᾶ.—*Σταυρὸς* ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ ἀκρωτ. «Ἀκρωτῆρι» διανοιγόμενος· εἰς τὸν Α αὐτοῦ μυχὸν ὁ λιμενίσκος τῆς *Τήνου**, ἔχων δύο λιμενοβραχίονας, ὧν ὁ μὲν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι φωτίζεται διὰ πρασίνου σταθεροῦ φωτὸς 4 μιλλίων, ὁ δὲ ἀριστερᾷ δι' ἐρυθροῦ τοιούτου.

Κοινότητες: Τήνου (2124 κ.). — *Κώμης* εἰς τὸ κέντρον τῆς νήσου, εἰς ἣν ὑπάγονται καὶ αἱ μοναὶ τῶν Καθολικῶν καὶ τὸ σχολεῖον τῶν Οὐρσουλινῶν (2033).—*Καρδιανὴ* (309).—*Δυὸ Χωριὰ* (595).—*Κελλιὰ* (742).—*Ὑστέρνια* (ἢ *Κιστέρνια*) παρὰ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον.— *Τριάνταρον* (595).— *Στενῆς* (861). — *Κτικάδου* (649).— *Φαλατάδου* (638). — *Πανόρμου* ἐξ 8 χωρίων· ἡ ἕδρα τῆς Κοινότητος Πάνορμος ἢ Πύργος καὶ παλαιότερον *Ξώμπουργας* (1574 κάτοικοι).

Φρυκτωρικοὶ πύργοι: Εἷς τετράγωνος παρὰ τὸ χωρίον *Καρδιανή*· ἡ σύγχρονός του ὀνομασία «Ληνικὰ» ἢ «Φλακαίς», προδίδει ἴσως ὡς πιθανὴν τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ προέλευσιν («Ἑλληνικά»—«Φυλακαί»). Ὁ δεύτερος, κυλινδρικός, παρὰ τὸ χωρίον *Κελλιὰ* ὀνομάζεται «Πύργος τῆς Κόρης», ἡ δὲ περὶ αὐτὸν ἔκτασις «τοῦ Πολέμου ὁ κάμπος», λόγῳ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀδελφοκτόνου πολέμου ἐξ ἐρωτικῆς ἀντιζηλίας· λέγεται δὲ ὅτι εἰς κτίσμα, οὗτινος τὰ ἐρείπια ὑπάρχουν εἰσέτι παρὰ τὸν πύργον, ὑπῆρχε καὶ ἐπιγραφὴ «πόλεμος ἀδελφῶν ἕνεκα κόρης».

Ζ) ΜΥΚΟΝΟΣ. Ἡ ἀμέσως ΝΑ τῆς Τήνου, ἔχουσα μέγιστον μῆκος $8\frac{1}{2}$ μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ μέγιστον πλάτος $5\frac{1}{2}$ μιλ. ὑπαγομένη διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σύρου. Λοφώδης, ἔχει τὸ μεγαλύτερον ὑψόμετρον εἰς τὴν Α κορυφὴν *Προφήτης Ἠλίας* (1150 π). Ἀλλὰ καὶ ἄλλος βουνὸς μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ἰσοϋψής, ἐγείρεται παρὰ τὴν βορείαν ἄκραν τῆς νήσου, δι' ὃ καὶ *Δίμαστοι* ἐλέγοντο αἱ κορυφαὶ αὗται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Χωρίζεται δὲ ἡ νῆσος ἀπὸ μὲν τῆς Τήνου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Μυκόνου (*Τσικνιᾶ*), ἀπὸ δὲ τῆς Ἰκαρίας διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Ἰκαρίας (*Κανάλι τῆς Νικαριᾶς*), εὐρυτάτου, ἅτε ἔχοντος πλάτος 26 μιλ.

Ἀκρωτήρια καὶ νησῖδες.—*Ἀρμενιστής,* ἡ ΒΔ ἐσχατιά, ἐφ' ἧς περίφημος φάρος, οὗ τὸ μηχάνημα ἐβραβεύθη εἰς τὴν Δ. ἔκθ. τῶν Παρισίων (1889) καὶ ὅστις ἐκπέμπει λευκὸν σταθερὸν ἐναλλάσσον πρὸς πεντάδα λευκῶν ἐκλάμψεων 30 μιλλίων.—*Τοῦρλος* ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς, 1 μιλ Ν τοῦ προηγουμένου. —*Ἅγιος Γεώργιος* καὶ νησῖδες πρὸ αὐτοῦ (ἡ μὲν *Καβουρονῆσι,* ἡ δὲ φερώνυμος), 2 μιλ. Ν. τοῦ προηγουμένου.—*Ἀλογόμανδρα,* ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιὰ καὶ πρὸ αὐτῆς νησῖδες *Πρασονήσια.*—*Ἀγριλὸς* $2\frac{1}{4}$ μιλ. Α. τῆς Ἀλογόμανδρας.—*Μαυροκέφαλος* $2\frac{1}{2}$ μιλ. Α τοῦ Ἀγριλοῦ.—*Ταρσανᾶς* 2 μιλ. Α. τοῦ Ἀγριλοῦ.—*Γονή,* 2 μιλ Α τοῦ Ταρσανᾶ.—Εἰς ἀπόστασιν 1 μιλ. πελαγίως πρὸς Α αὐτοῦ ἡ νησὶς *Τραγονῆσι* καὶ 6 μίλ. ἡ νῆσος *Χταπόδια* (Stapodia).—*Εὖρος* ἡ Α ἄκρα τῆς νήσου.—*Μαῦρος Βράχος* 3 μιλ. Δ τοῦ «Εὔρου». Εἰς τὸν ἀγγλ. χάρτην φέρεται Gamisto. — *Ἄρκτο,* τὸ βόρειον τῆς νήσου ἄκρον. Ἀπόδειξις λιτὴ τῆς συνεχείας τῆς φυλῆς, ἡ διάσωσις τῶν ἀρχαίων τούτων ὅρων τόσον συμφώνων πρὸς τὸν προσανατολισμὸν τῶν σημείων τὰ ὁποῖα ὀνοματίζουσι.

Ὅρμοι: Τοῦρλος ἐν τῇ δυτ. ἀκτῇ, εἰς τὸν Α μυχὸν τοῦ ὁποίου ἡ κωμόπολις τῆς *Μυκόνου.*—*Πάνορμος* πρὸς Β.—*Φτεληὰ* ὡσαύτως πρὸς Β ἀνατολικώτερον τῆς Πανόρμου.—Τῆς *Ἁγίας Ἄννης* πρὸς Α καὶ *Ὀρνὸν* πρὸς νότον, εἰς ὃν διεχείμαζον τὰ Μυκόνια ἱστιοφόρα, ἅτινα ἦσαν καὶ μεγάλα καὶ ὄχι ὀλίγα. Εἰς τὸν ὅρμον Πανόρμου ἔλαβε χώραν, τὴν αὐγὴν τῆς 16)28 Ἀπριλίου 1887 καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀκρωτήριον Μαῦρος Βράχος, τρομερὸν ναυάγιον τοῦ ἀτμοπλοίου «Volta» τῆς «Βρεττανικῆς Ἀνατολικῆς (Eastern) τηλεγραφικῆς Ἑταιρείας», καθ' ὅσον ἐνῷ ἐπὶ τοῦ «διέκπλου τῆς Μυκόνου» ἐπεκάθητο ὁμίχλη, πρὸ τῆς νήσου τῆς Μυκόνου ὑπῆρχεν ἀντικατοπτρισμὸς καὶ ἐφαίνοντο αἱ δύο κορυφαὶ «Ἅγιοι Ἠλίαι», ὡς δύο ξηραὶ χωριζόμεναι διὰ θαλάσσης· τὴν φανταστικὴν ταύτην θάλασσαν εἶχεν ἐκλάβει τὸ Volta ὡς τὸν διέκπλουν τῆς Μυκόνου καὶ ἐπροχώρησε πρὸς αὐτήν, ἐνῷ πυκνὴ ὁμίχλη ἐπικαθήσασα κατόπιν τὸ ἠμπόδισε νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐγκαίρως τὴν πλάνην του.

Κοινότητες: Ἄνω Μερὴα (1258), ἐγγὺς ἡ μονὴ Τουρλιανή. — *Μύκονος* (2031). — *Μαράθι,* ἤτοι 43 ἀγροικίαι περὶ τὴν κωμόπολιν (835 κατ.).

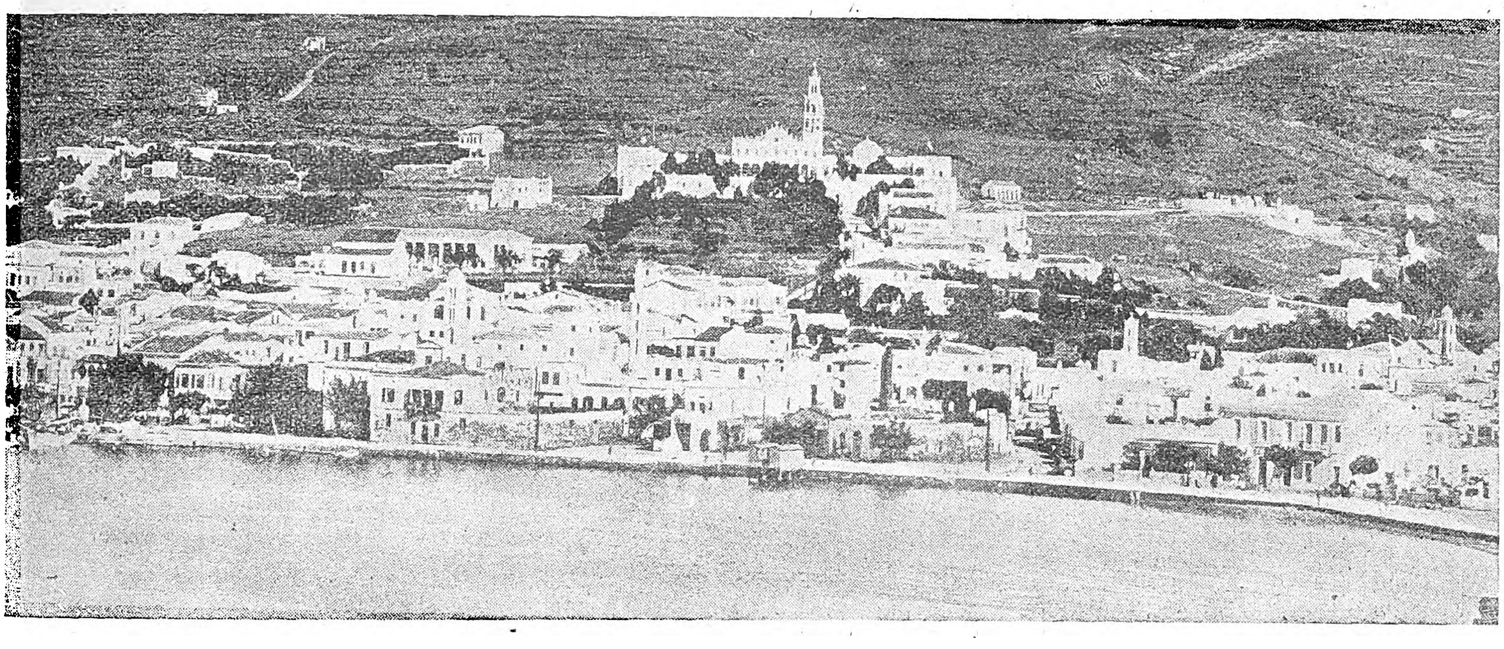

Ἄποψις τῆς προκυμαίας τῆς Τήνου.
(Διακρίνεται ἰδιαιτέρως ὁ ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ του κωδωνοστασίου).

Digitized by Google

Η) ΡΗΝΕΙΑ καὶ ΔΗΛΟΣ (κοινῶς *Δῆλες* συλλήβδην, *Μεγάλη Δῆλο* ἡ μέν, *Μικρὴ Δῆλο* δὲ ἡ κυρίως Δῆλος). Αἱ δύο περιώνυμοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ νῆσοι, ἡ μὲν διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ δὲ Ρήνεια ὡς νῆσος τοκετῶν καὶ ταφῆς τῶν Δηλίων, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς Δήλου ἐθεωρεῖτο βεβήλωσις τόσον ὁ τοκετὸς ὅσον καὶ ἡ θανή. Καὶ ἡ μὲν Ρήνεια ἔχει 4 μιλ. μέγιστον μῆκος καὶ 2 μιλ. μέγιστον πλάτος, ἀποτελουμένη ἐκ δύο τμημάτων διὰ στενωτάτου ἰσθμοῦ συνδεομένων, ἡ δὲ Δῆλος 2 μιλ. μῆκος καὶ $^3/_4$ πλάτος. Χωρίζεται δὲ ἡ Δῆλος ἀπὸ τῆς Μυκόνου διὰ διαύλου 1 $^1/_3$ μιλ., ἀπὸ δὲ τῆς δυτικῶς αὐτῆς Ρηνείας, διὰ πορθμοῦ $^3/_4$ μιλ., στενουμένου δὲ ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς παρεμβολῆς δύο βραχονησίδων *Μεγάλος Ρεματιάρης* καὶ *Μικρὸς Ρεματιάρης*, τῶν ἀρχαίων νησίδων τῆς *Ἑκάτης*. Τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς νήσου ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου *Κύνθου*. Τῶν ἄκρων της ἡ μὲν Β λέγεται *Κακό*, ἅτε ἔχουσα βορ. αὐτῆς σκόπελον, ἡ δὲ νοτ. *Γραντίτης*. Τῆς δὲ Ρηνείας τὸ μὲν νοτ. ἀκρωτ. λέγεται *Πόδι*, τὸ βόρ. *Βία* καὶ τὸ ΒΔ *Καλόγεροι*. Ἔχει, ἑκατέρωθεν τοῦ ἰσθμοῦ της, δύο ὅρμους *Σκοῖνος* πρὸς Α καὶ *Μισὸ* πρὸς Δ. ὅπου ἄριστον ἀγκυροβόλιον κατὰ Β καὶ ΒΑ ἀνέμων. Ἡ Ρήνεια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξε πειρατῶν φωλεά. Κατὰ τὰς μεγάλας περὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδημίας χρησιμοποιεῖται ἡ νῆσος ὡς λοιμοκαθαρτήριον. Πληθυσμὸς Ρήνεια: 835, Δῆλος 65· ἀμφότεραι δὲ ὑπάγονται εἰς τὴν κοινότητα Μυκόνου.

Θ) ΣΕΡΙΦΟΣ νοτίως τῆς Κύθνου, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Σερίφου (*κανάλι τῆς Σέρφο*) 7 μιλ., καὶ βορ. τῆς Σίφνου ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Σίφνου 6 μιλ. πλάτ. Σχήματος πολὺ τὸ κυκλικὸν προσεγγίζοντος ἔχει διαστάσεις 6 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 5 $^1/_2$ ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἡ δὲ θέσις της εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν διεθνῆ ναυτιλίαν, διότι τόσον πρὸς Ν ὅσον καὶ πρὸς Β αὐτῆς διέρχονται αἱ πορεῖαι Μαλέας—Σμύρνης, πρὸς Δ δὲ αὐτῆς ἡ γραμμὴ Ἀλεξανδρείας—Πειραιῶς.

Τραχέως ὀρεινὴ (μέγιστον ὑψόμετρ. 1585 ποδ.) ἔχει πλουσιώτατα μεταλλεύματα μαγγανιούχου σιδήρου, τόσον δὲ κατ' ἐπιπολήν, ὥστε πρὶν τὰ μεταλλεῖα πυκνωθῶσιν, ἤρκει μετρίας ἐντάσεως βροχὴ ὅπως ἀποκαλύψῃ τὰ μεταλλοφόρα στρώματα.

Ἀκρωτήρια παρουσιάζει τὰ ἑξῆς: *Τοῦ Πρώτου ὁ Βῶλος*, τὸ βορειότερον. *Φονιᾶς* ἢ *Ἀγκροῦφι* εἰς 1 μιλ. Α τοῦ προηγουμένου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἄκρα *Μαῦρο Βουνί*.—*Τοῦρκα* εἰς 1 μιλ. Α.ΝΑ τοῦ Φονιᾶ. — *Παναγία* ἢ *Πετεινὸς* $^3/_4$ μιλ. Ν.ΝΑ τῆς Τοῦρκα. — *Κένταρχος* $^1/_3$ μιλ. Ν.ΝΔ τῆς Παναγίας.—*Βορεινὸ' Πλακωτὸ* 1 $^1/_2$ Ν τοῦ Κένταρχου χερσονησίζον. —*Ἄσπρο Ἀκρωτῆρι* εἰς $^2/_3$ ΝΑ τοῦ Βορεινοῦ Πλακωτοῦ· *Διακόφτη* ἢ *Ἄμυνο* ἡ ΝΑ τῆς νήσου ἄκρα εἰς 1 $^3/_4$ ΒΑ τῆς ἄκρας Σπαθί. *Κάβος τοῦ Νεροῦ* εἰς $^1/_3$ μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ Ἄμυνο· *Σπαθὶ* * ἡ Ν τῆς νήσου ἐσχατιά, ἐφ' ἧς ὡραῖος περιστροφικὸς φάρος τετράδος λευκῶν ἐκλάμψεων 30 μιλ. καὶ μετὰ τοῦτο ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς *Λουμπάρδα* καὶ *Γαρμπιᾶς* ἔχον πρὸ αὐτοῦ φερώνυμον νησῖδα, καὶ «Μικρὸ» ἐπίσης ὀνομαζομένην.—*Χάλαρα* εἰς 1 $^1/_2$ μιλ. Δ.ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Γαρμπιᾶς ἔνθα τὰ πλουσιώτερα τῶν ἐν Ἑλλάδι μεταλλεῖα εἰς σίδηρον ἅτινα ἐκμεταλλεύεται ἡ Γαλλ. Ἑταιρεία «Σέριφος καὶ Σπηλιαζέζα».—*Κάβο Ἄσπρος* ἢ *Στέλι* $^1/_2$ μιλ. Δ.ΒΔ τῶν Χαλάρων.—*Ἀγριόψαρο* 1 $^1/_2$ μιλ. Δ.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Στέλι· ἀμέσως δὲ πρὶν (πρὸς Α) τοῦ ἀκρωτ. Κύκλωψ.—ἀκρωτ. *Κύκλωψ* * οὕτω κληθὲν λόγῳ τῶν ἐπ' αὐτοῦ κυκλωπείων τειχῶν· ἐπ' αὐτοῦ φάρος αὐτόματος ἐκπέμπων ζεῦγος ἐκλάμψεων ἐρυθρῶν 13 μιλλίων.—ἀκρωτ. *Βουνὸ* εἰς 2 μιλ. Β τοῦ Κύκλωπος. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου μέχρι τοῦ βορειοτάτου τῆς νήσου σχηματίζονται κατὰ σειρὰν καὶ ἐκ Ν πρὸς Β: *Φλῶμο*, *Γαλλίδας* (εἰς 2 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ Βουνό), *Κάτεργο*, *Καραβᾶς* παρουσιάζον μικρὰν χερσονησίζουσαν ἀπόφυσιν, *Φοῦρνος* ἢ *Ἅγιος Γιώργης Βίγλης* 3 $^2/_5$ μιλ. ἀπὸ ἀκρωτ. Βουνὸ καὶ *Συκαμιᾶς* τὸ ὁποῖον προεκτείνουν φερώνυμοι χοιράδες καὶ τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ Β ἀκρωτ. τῆς νήσου «τοῦ Πρώτου ὁ Βῶλος».

Ὅρμους καὶ ἀγκάλας σχηματίζει: *Παρασπαριὸ* μεταξὺ «τοῦ Πρώτου ὁ Βῶλος» καὶ Ἀγκρούφι, *Πλατὺς Γιαλὸς* μεταξὺ Ἀγκροῦφι καὶ Μαυροβουνί, *Δίστομος* μεταξὺ Μαῦρο Βουνὶ καὶ Τοῦρκα, *Βαθειὰ Λαγκάδα* μεταξὺ Τοῦρκας καὶ Πετεινοῦ, *Κένταρχος* μεταξὺ Πετεινοῦ καὶ Κένταρχου, *Ἅγιος Ἰωάννης* καὶ *Ψιλὴ Ἄμμο*, δύο ὅρμοι μεταξὺ Κεντάρχου καὶ Βορεινοῦ Πλακωτοῦ, *Ἅγιος Σώζων* Ν ἀμέσως τοῦ Βορεινοῦ Πλακωτοῦ, *Τσιλιπακὴ* μεταξὺ ἀκρωτ. Ἄμυνο καὶ Κάβος τοῦ Νεροῦ. *Λιβάδι* * μέγας ὅρμος ΒΔ τοῦ Κάβο τοῦ Νεροῦ διανοιγόμενος, ἔχων 1 $^1/_4$ μιλ. εἴσδυσιν καὶ $^2/_3$ μιλ. εὖρος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ φάρος ἐρυθροῦ φωτὸς σταθεροῦ 6 μιλ. ἀριστερᾷ τῷ καταπλέοντι εἰς τὸν μυχόν. *Σταμάτα* ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτ. Σπαθί. *Ἱερὰ* μεταξὺ ἀκρωτ. Σπαθὶ καὶ Λουμπάρδα, *Χάνδακας* μεταξὺ ἀκρωτ. Λουμπάρδας καὶ Γαρμπιᾶ, *Καλ' Ἀμπέλι* μεταξὺ Γαρμπιᾶ καὶ Χαλάρων, *Κουταλᾶς* μεταξὺ Χαλάρων καὶ Στέλι. Ἕπονται ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Στέλι ἕως ἀκρωτ. Ἀγριόψαρο οἱ ὅρμοι: *Μαλιάδικο, Καλόνηρος, Αχλάδι, Δυὸ Γιαλούδια, Μέγα Λειβάδι* Β τοῦ ἀκρωτ. Κύκλωψ, *Κούντουρο* Β τοῦ Μέγα Λειβάδι καὶ Ν τοῦ ἀκρωτ. Βουνό, *Ἀβέσαλλος* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βουνὸ καὶ Φλωμί, *Σκλαβογιάννη* μεταξὺ Φλωμὶ καὶ Γαλλίδας, *Ἑλληνικὰ* μεταξὺ Γαλλίδας καὶ Κάτεργο, *Καραβᾶς* μεταξὺ ἀκρωτ. Καραβᾶ καὶ Φοῦρνοι (Ἅγιος Γεώργης Βίγλης), *Ὅρμος* καὶ *Σκάλα Συκαμιᾶ* μεταξὺ ἀκρωτ. Φοῦρνοι καὶ Συκαμιᾶς, *Τῆς Συκιᾶς το Λαγκάδι* μεταξὺ Συκαμιᾶς καὶ «τοῦ Πρώτου ὁ Βῶλος».

Χωρία δὲ τῆς νήσου (2686 κατ.), ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κέας. εἶναι τὰ ἀκόλουθα: Κοινότης Σερίφου (2261): *Σέριφος* (1466), *Ἀβέσαλλος* (9), *Γαλανὴ* (159). *Κένταρχος* (111), *Λαγκάδι* (91), *Λειβάδι* (63) *Παναγιὰ* (257), *Ράμος* (96), *Μονὴ Ταξιαρχῶν* (9). Κοινότης Μεγάλου Λειβαδίου (426): *Μέγα Λειβάδι* (172), *Κουταλᾶ* (221), *Μέγα Χωριὸ* (33).

Νησῖδες: *Σερφόπουλο* ἢ *Σερφοπούλα* 5 μίλλια ΒΑ τῆς Σερίφου καὶ *Βῶδι Βολάνι* ἢ *Βοῦς* 1 μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἄμυνο.

Ι) ΣΙΦΝΟΣ (ἀρχ. *Μερόπη, Μεροπία* καὶ *Ἄκις* ὡσαύτως καλουμένη). Κειμένη μεταξὺ Σερίφου, Κιμώλου, καὶ Ἀντιπάρου, ἐκτείνεται ἐπὶ 8 μιλ. ἀπὸ Ν.ΝΑ πρὸς Β.ΒΔ καὶ ἐπὶ 4 μίλλια, κατὰ τὸ Ν. αὐτῆς τμῆμα, ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ὀρεινὴ παρουσιάζει μέγιστον ὑψόμετρον εἰς τὴν κορυφὴν *Προφήτης Ἠλίας* (περίπου 2280 πόδας) κατὰ τὸ κέντρον τῆς νήσου καὶ ἄλλους βουνούς, ὡς ὁ *Τροῦλλο*· παρὰ τὴν ΝΔ ἄκραν, *Πλατειὰ Ράχη* 3 χιλ. Δ τοῦ προηγουμένου, *Στοῦ Σπηλιώτη* μεταξὺ τῶν δύο, *Ἁγ. Συμεὼν* ΒΑ τοῦ ἐπινείου τῶν Καμαρῶν, ἄλλος *Προφήτης Ἠλίας* Β τῶν Καμαρῶν καὶ *Ἅγιος Γεώργιος* ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Χερσονήσου.

Ἀκρωτήρια: *Κοφτὸ* (Philippo cape) ἡ Β τῆς νήσου χερσονησίζουσα ἐσχατιά. Μίλ. περίπου ΒΑ ἐπικίνδυνος ὕφαλος Ἅγιος Φίλιππος, ἐγγύτατα δὲ

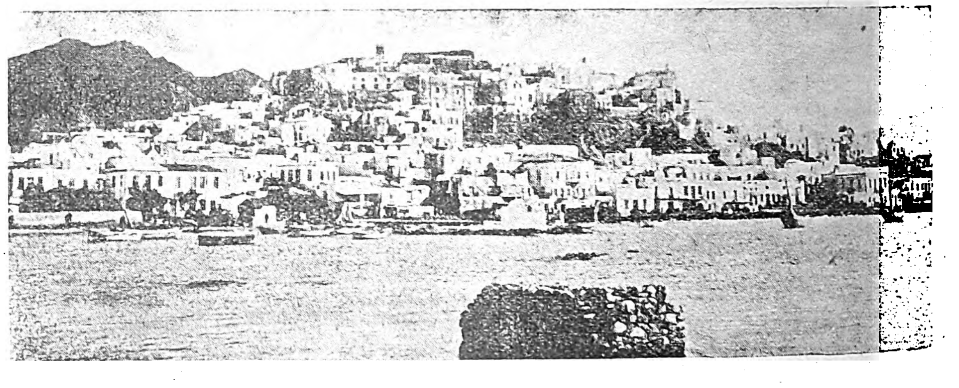

Ἄποψις τῆς Νάξου (πόλεως).

τοῦ ἀκρωτ ἀπόνησον.—*Βροντά*, $^3/_4$ μιλ. Ν. τοῦ προηγουμένου.—*Καβοκόκκαλος* 2 μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Κοκκινομύτης* 1 $^1/_4$ Ν. τοῦ προηγουμένου.—*Χονδροπὸ* 1 μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Αβολαδὴ* 2 μ. Ν τοῦ προηγουμένου.—*Μαΐστρας*, $^1/_4$ μιλ. Ν. τοῦ προηγουμένου. — *Σαρακίνικο* 1 $^1/_4$ Ν.ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Ποῦντα τοῦ Φώτη* (cape Condos) ἡ νοτ. τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Καμινάκι* 1 $^3/_4$ ΒΑ τοῦ προηγ.—*Ἀμμόνι* $^1/_2$ μιλ. Β τοῦ προηγ.—*Νάπος* 4 $^1/_5$ ΒΑ τοῦ «Πούντα τοῦ Φώτη» καὶ Α τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Κάστρο* 2 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγ.—*Γρηὰ-Σπηλιὰ* 1 $^1/_4$ Β.ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Ἅγιος Σώζων* 1 $^3/_4$ ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Μισερτουλλῆς* (προφανῶς πρὸς τιμὴν Φράγκου τινὸς φεουδάρχου οὕτω κληθὲν) 1 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Τραγουδιστὴς* 2 μιλ. Δ.ΒΔ τοῦ προηγουμένου.

Ὅρμοι· *Ἅγιος Γεώργιος*, ὑπὸ τὴν χερσόν. εἰς ἣν ἀπολήγει πρὸς Β ἡ νῆσος.—*Βρουλίδια* 1 μιλ. πρὸς Ν, στενὸς εἰσδύων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς Δ.—*Καμάραις* * τὸ ἐπίνειον τῆς κωμοπόλεως, ἐπίσης ἀνοικτὸς πρὸς Δ· δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μίλ. φανός.—*Βαθὺ* μεταξὺ τῶν ἄκρων Ἀβολαδὴ καὶ Μαΐστρας.—*Φυκιάδα* ἀμέσως πρὸς Β. τῆς Πούντας τοῦ Φώτη. Εἰς τὸν Ἀγγλ. χάρτ. 1817 φέρεται Port Kondos.—*Τουρκαύλακο* ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἰδίου ἀκρωτ..—Ἀγκυροβ. *Πλατυγιαλὸς* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Καμινάκι καὶ Ἀμμόνι, ἄριστον ἀγκυρ. καταφυγῆς δι' ὅλους τοὺς ἀνέμους πλὴν ἀπὸ Ν Α—Ν Δ.—*Φάρος* 1 μιλ. Ν. τοῦ ἀκρωτ. Νάπος.—*Κάστρο* ὑπὸ τὸ φερών. ἀκρωτήριον.

Πύργοι φρυκτωρικοί. Καὶ ἐπὶ πλείστων ἄκρων καὶ εἰς τὴν ἐνδόχωραν, πλεῖστοι πύργοι ὑπάρχουσιν ἀρχαιοελληνικοὶ καὶ μεσαιωνικοί, μεθοδικῶς ὅμως διατεταγμένοι, ὡς ὁ καθηγητὴς Ι. Χ. Δραγάτσης, εὑρὼν ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα τοιούτους, ἐξηκρίβωσε (βλ. λ. Σίφνος καὶ Φρυκτώρια).

Κοινότητες.—Ἡ Σίφνος, διοικητικῶς ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μήλου καὶ ἔχουσα (κατὰ τὴν ἀπογραφὴν 1920) 3576 κατοίκους, ἔχει δύο κοινότητας: τὴν *Ἀπολλωνίαν* (2028 κ.) περιλαμβάνουσαν τὰς κώμας *Ἀπολλωνίαν* (713) ἕδραν τῆς κοινότητος, *Ἐξάμπελα* (423), *Καμάρες* (ἐπίνειον, 12), *Κάστρον* (246), *Κατωβατὴ* (399) *Κάτω Πετάλι* (227), *Μονὴ Βρύσης* (8) καὶ τὴν τοῦ *Ἀρτεμῶνος* μὲ κώμας: *Ἀρτεμῶνας* (ἕδρα τῆς κοινότητος 1170) καὶ *Ἄνω Πετάλι* (278)

ΙΑ') ΝΑΞΟΣ (κοινῶς *Ἀξιά*) ἡ δευτέρα τῶν Κυκλάδων εἰς ἐμβαδὸν (443250 στρέμ.), πρώτης ἐρχομένης τῆς Ἄνδρου (445128 στρ.)· νοτίως τῆς Μυκόνου, ἀνατολικῶς τῆς Πάρου καὶ βορείως τῆς Θήρας κειμένη, ἔχουσα δὲ διαστάσεις 18 μιλ. ἀπὸ Β εἰς Ν καὶ 13 μιλ. ἀπὸ Δ εἰς Α εἶναι ἡ εὐφορωτέρα τῶν Κυκλάδων, ἴσως δὲ τοῦτο συνετέλεσεν, εἰς τὸ νὰ ἐμφανίζῃ, πρώτη αὐτὴ ἐξ ὅλων τῶν Κυκλάδων, ἱστορικὰς εἰδήσεις ἐν τῇ γενικῇ αὐτῶν ἱστορίᾳ, ὅπως καὶ εἰς τὸ νὰ καταστῇ ἡ πρωτεύουσα νῆσος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας. Ὀρεινὴ γενικῶς παρουσιάζει τρεῖς χαρακτηριστικὰς κορυφάς: *Κόρωνος* (3250 ποδ.) πρὸς Β, Δία (κοιν. *Ζιά*) ὀλίγον νοτίως τοῦ κέντρου τῆς νήσου, τὸ καὶ ὑψηλότερον (3290) καὶ *Φανάρι* (2980) μεταξὺ τῶν δύο. Χωρίζεται δὲ ἀπὸ τῆς Πάρου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Πάρου (*μπογάζι τῆς Πάρου*) ἀπὸ δὲ τὰς νοτίως αὐτῆς νήσους Κουφονήσια καὶ Ἡρακλειὰ διὰ τοῦ διαύλου τῆς Ἡρακλείας (*μπογάζι τῆς Ἀρακλειᾶς*).

Ἀκρωτήρια: *Σταυρὸς* ἡ Β τῆς νήσου ἐσχατιά. —*Βενέτικο* 2 μίλ. Ν.ΝΑ τοῦ προηγ. - *Χονδρὸ* 4 $^1/_2$ μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ Σταυροῦ. — *Μούτζωμα* 3 μιλ. Ν. Χονδροῦ, ἡ Ἀν. τῆς νήσου ἐσχατιά. — *Πάνερμο* ἡ ΝΑ ἐσχατιά.— *Κάλανδο* 3 μιλ. Δ.ΝΔ τοῦ προηγουμένου.— *Κατωμέρι* ἡ Ν. ἐσχατιά. — *Γαϊτάνι* 1 μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ προηγ — *Μονὴ* 1 μιλ. Β.ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Ρώγα* 2 $^1/_8$ μιλ. Β. ΒΔ τῆς Μονῆς. —*Κουρούπα* 3 $^1/_8$ μιλ. ΒΔ τῆς Μονῆς. — *Ἀγιάννης* 1 μιλ. Β. τοῦ προηγουμένου.— *Παρθένος* 3 $^1/_4$ Β.ΒΔ τῆς Κουρούπα. — *Ἅγιος Προκόπης* 1 $^1/_3$ Β. ΒΔ τοῦ προηγουμένου. — *Μουγκρὶ* 1 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου. — *Βάκχος* 1 $^3/_4$ Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου καὶ πρὸ τῆς πόλεως τῆς Νάξου.— *Ἄχαψι* 5 $^1/_3$ Β.ΒΔ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Προκόπη. — *Ἅγιος Μάμας* 8 μιλ Β.ΒΑ τοῦ Μουγκρί.— *Αἰμιλιανὸς* 2 $^1/_4$ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Σταυρός, τῆς Β. ἐσχατιᾶς.

Λιμὴν καὶ ὅρμοι: Ἀγκυροβόλιον *Ἅγιος Προκόπης*, νοτίως τοῦ φερωνύμου χερσονησίζοντος ἀκρωτηρίου, ἔνθα προσεγγίζουσι τὰ ταχύδρομ. ἀτμόπλοια, ὅταν, μὲ Β ἀνέμους, ἀδυνατοῦν νὰ ἀποβιβάσουν τοὺς ἐπιβάτας εἰς τὸν λιμένα τῆς Νάξου. Σκέψις γίνεται νὰ φωτισθῇ ἡ ἄκρα αὕτη διὰ φάρου Ἄγκα μετὰ τομέων, ὅπως, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ὑπάρχοντα τοιοῦτον ἐπὶ τοῦ κατέναντι ἀκρωτηρίου «Κράτζι» τῆς Πάρου ἀποφεύγωνται δυστυχήματα ἐπὶ τῶν ὑφάλων «Ἀμαρίδες», οἷα συνέβαινον πρὸ τῆς ὑπάρξεως φάρου ἐν τῷ διάπλῳ καὶ ὧν σημαντικώτερον τὸ τοῦ ἐπιβατηγοῦ α)π τῆς ἑταιρίας «Τζὼν» «Καλυψώ», καταβυθισθέντος ἐκ προσκρούσεως ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ ἀγκυροβολίου ὑφάλου. — *Νάξος* λιμὴν σχηματιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ «Βάκχος» κυματοθραύστου καὶ τῆς φερωνύμου νησῖδος, δυσπροπέλαστος μὲ βορείας τρικυμίας. Παλαιότερον (Ραγκαβῆ «Ἑλληνικὰ») *Ἀλοπήγιον*, ἀπὸ ὑπαρχουσῶν ἁλυκῶν, ἐκαλεῖτο ὁ κολπίζων ὅρμος τῆς Νάξου, ὁ μεταξὺ τοῦ ἀκρωτ. Μουγκρὶ καὶ νησῖδος Βάκχου, περιλαμβάνων τὸν νῦν λιμένα καὶ τὰς ΝΔ αὐτοῦ ἁλυκάς, Λίμνας παλαιοτ. ὀνομαζομένας. — *Φανερωμένη*, ἀγκάλη, ἀνοικτὴ πρὸς Σ (ΒΔ), 5 μιλ. ΒΑ τοῦ λιμένος τῆς Νάξου.—Ἀγκάλη *Ἅης Μάμας* ὑπὸ τὴν φερώνυμον ἄκραν. — Ἀγκάλη *Ἀνθόδωρο* νοτ. τῆς ἀκρ. Αἰμιλιανός. — *Σκῦρα* ὕφορμος, 1 μιλ. Δ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Σταυρὸς (Β. ἄκρα).—*Ἀπόλλωνας* 2 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Σταυροῦ καὶ βορ. τοῦ ἀκρωτ. Βενέτικο. Παρὰ τὸ ἐπίνειον κολοσσιαῖον τοῦ θεοῦ ἄγαλμα καὶ ἐπιγραφή. — *Λέοντας* ἀμέσως Β. τοῦ ἀκρωτ. Χονδρό. — Ἀγκυροβόλιον *Μούτζωμα* ὑπὸ τὴν χερσονησίζουσαν προβολὴν εἰς ἣν ἀπολήγει τὸ φερώνυμον ἀκρωτ. — *Υψηλιαμός*, 4 $^1/_2$ μιλ. Ν ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Μούτζωμα. — *Κλειδό*, 2 μιλ. Ν.ΝΔ τοῦ προηγουμένου.—*Πάνερμος*, δυτι-

Digitized by Google

κῶς τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ., κάλλιστον ἀγκυροβόλιον ὑπὸ ὅλους τοὺς ἀνέμους, πλὴν τῶν ἀπὸ Ν ἕως Δ (Ζ) ἀλλὰ διὰ μικρὰ πλοῖα· πρὸ αὐτοῦ σκόπελοι.— *Ρένα*, 1 μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Κάλανδο.— Ἀγκυροβόλιον *Κάλανδο* (παλαιότ. «Κάλαδο») εἰς τὸν μυχὸν τοῦ μεταξὺ τῶν ἀκρ. Κάλανδο καὶ Κατωμέρι διανοιγομένου κολπίζοντος ὅρμου. — Ἀγκυροβόλιον *Ἀηγιάννη Τσιάγκαθα*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ρώγα καὶ Κουρούπα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ρώγα καὶ Μονὴ ἐπίσης καλὸν διὰ Β καὶ Α ἀνέμους ἀγκυροβόλιον τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι ἐκαλεῖτο *Ποταμίδα*, νῦν δὲ εἶναι ἀνώνυμον.

Κοινότητες, κῶμαι, χωρία. Ἡ νῆσος διῃρεῖτο διοικητικῶς εἰς 4 δήμους, νῦν δὲ εἰς 16 κοινότητας ὡς ἀκολούθως: *Τέως δῆμος Νάξου*: Κοινότης *Νάξου* 1963 κατ.— *Τέως δῆμος Βίβλου* κατὰ τὸ ΒΔ τῆς νήσου τμῆμα: κοινότητες *Ἀγερσανὶ* (719), *Τρίποδες Βίβλου* (779), *Γαλανάδες* (423), *Γλυνάδος* (300), *Ἐγκαραὶ* παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἄχαψι (523), *Μέλανες* (582), *Ποταμιὰ* (533), *Σαγκρὶ* (671).— *Τέως δῆμος Τραγαίας*, κατὰ τὸ ΒΑ τῆς νήσου τμῆμα: Κοινότητες *Χαλκὶ* (1082), *Δαμαριῶνα* (855), *Μονὴ* (433), *Κυνήδαρος* (629), *Φιλότι* (2122).— *Τέως δῆμος Ἀπειρανθείας*, κατὰ τὸ Ν καὶ ΝΑ τῆς νήσου: Κοινότης *Ἀπειράνθου* (2487).—*Κορωνίδος* (1362) μὲ ἕδραν τὴν *Κωμιακὴν* (1320).—*Σκαδὸς* (648). — *Βόθροι* (1581).

Μοναστήρια ὑπάρχουσιν ἀμφοτέρων τῶν δογμάτων· ἓν γυναικεῖον τῶν καθολικῶν (ἀδελφῶν Οὐρσουλίνων) ἄριστον διὰ νεάνιδας διδακτήριον.

Προϊόντα ἑσπεριδοειδῆ, ἄφθονα καὶ ἐξαίρετα, ἰδίως φράπες καὶ σκαραμαγκάδες κίτρα, ἐξ ὧν ἡδύποτον «κιτρόρακον» εὐγευστότατον ἀποτελοῦν εἰδικότητα τοῦ τόπου, ὅπερ μιμηθέντες ἐν Γαλλίᾳ καὶ καταστήσαντες αὐτὸ δριμύτερον, φέρουσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κουαντρώ». Τὸ πλουσιώτερον ἐξαγωγικὸν εἶδος, αὐτόχρημα ἐθνικὸς πλοῦτος, ἡ Σμύρις (βλ. λ. Νάξος).

ΙΒ) ΝΗΣΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΑΜΟΡΓΟΥ ΚΑΙ ΝΑΞΟΥ. Εἶναι αὗται αἱ ἀκόλουθοι, κομβολογιοειδῶς ἐκτεινόμεναι ἀπὸ τοῦ Ἰκαρίου πελάγους ἕως Ἴου, ἀπὸ ΜΑ (Α.ΒΑ) ἕως ΛΖ (Δ,ΝΔ), καὶ ὑπαγόμεναι διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας, ὡς ἀποτελοῦσαι παραρτήματα τῆς νήσου Ἀμοργοῦ.

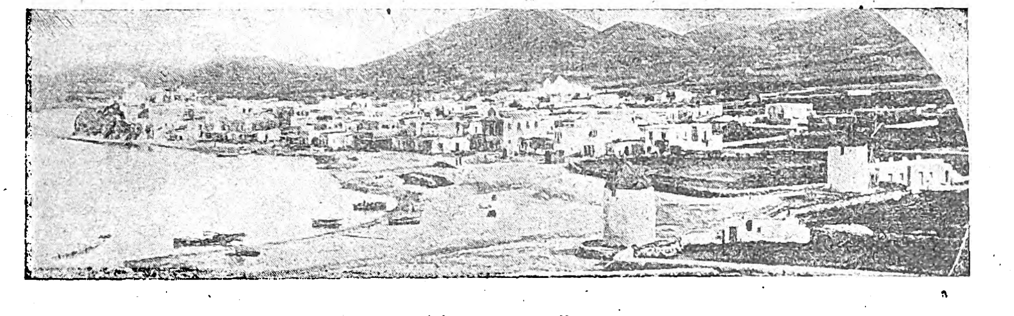

Πάρος: Ἄποψις τῆς Παροικίας.

Δενοῦσα εἰς 15 μ. Α.ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Σταυρός, τῆς Β τῆς Νάξου ἄκρας, (207 κατ. ὑπαγομένη εἰς τὴν κοινότητα Αἰγιάλης τῆς Ἀμοργοῦ. Ἀκρωτήριά της: *Καλότα* πρὸς Β, *Μοσχονάρι* πρὸς Α, *Γλάρος* πρὸς Ν, *Χέντρο* ΝΔ καὶ *Ἄσπρον* ΒΔ. Ἔχουσα πλάτος 3 μίλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 3 ½ μίλ. μῆκ. ἀπὸ Δ.ΒΔ πρὸς Α.ΝΑ, σχηματίζει μέγαν ὅρμον. *Ροῦσα*, ἀνοικτὸν πρὸς Α μὲ νησῖδα *Τρίγωνο* εἰς τὴν Β ἀκτήν του, τρεῖς μικροτέρους: *Μάταιο*, *Πειρατὴς* καὶ *Χένδρο* πρὸς νότον, καὶ *Σταυρὸς* ΝΔ. Τὸ μεγαλύτερον ὑψόμετρόν της 1605 ποδ. Νησῖδες δὲ παρ' αὐτήν, αἱ τρεῖς *Μακαριὲς* (τὸ ὀρθὸν Ἀκαριές, τοῦ Μ προστεθέντος διὰ τῆς χρήσεως πεπλανημένης ὀνομασίας, ὑπὸ τῶν Ἀγγλ. χαρτῶν): *Ἅγιος Νικόλαος* ἡ Β, *Πράσινη* ἡ μέση καὶ *Στρογγυλὸ* ἡ Ν εἰς 4 ½ μίλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Ἄσπρο, καὶ ἡ *Κοπριὰ* εἰς 11 μίλ. ΝΔ τοῦ ἰδίου.

Κέρος εἰς 5 ¾ Β.ΒΔ τῆς ΝΔ ἄκρας τῆς Ἀμοργοῦ, ἔχουσα διαστάσεις 4 μιλ. ἀπὸ Α εἰς Δ καὶ 2 μιλ. ἀπὸ Β εἰς Ν. Καίτοι κατῳκημένη τὴν ἀρχαιότητα, ὁπότε ἐκαλεῖτο *Κερία* καὶ κατέβαλλεν ὡς σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων ἐτήσιον φόρον 10 δραχ. καὶ 2 ὀβολῶν, οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίας ζωῆς εὑρίσκεται ἐπ' αὐτῆς, πλὴν φρουρίου εἰς τὴν ΝΑ αὐτῆς ἄκραν, τὸ ὁποῖον μᾶλλον ἦτο πειρατῶν κτίσμα. Λέγεται ὅτι κατεστράφη τῷ 1822 (Μηλιαράκη «Ἀμοργός» 67) ὑπὸ ἐπιδρομῆς τοῦ Ὑδραίου Τουρκοδημήτρη ἀρχηγοῦ συμμορίας Κρανιδιωτῶν, Πoριωτῶν, καὶ Ἑρμιονίων. Ἤδη εἶναι κτῆμα, καθὼς καὶ αἱ δύο πρὸς νότον της νησῖδες *Ἀντικέρια* (Ἀντίκερος καὶ Ντρίμα) τῆς Μονῆς Χοζοβιωτίσσης τῆς Ἀμοργοῦ.

Κουφονήσια (τὸ *Ἀπάνω Κουφονῆσι* καὶ τὸ *Κάτω Κουφονῆσι* ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας, κοινότητα Καταπόλων Ἀμοργοῦ· πληθυσμὸς ἀμφοτέρων 252)· δύο νῆσοι μικραὶ εἰς ἀπόστασιν 2-3 μιλ. ἀπὸ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς Νάξου, καὶ παρὰ τὴν Ν. ἀκτὴν τῆς Κάτω Κουφονῆσι, νησὶς *Γλάρος*. Χωρίζονται διὰ στενοῦ διαύλου, ἀποτελοῦντος ἅμα καὶ ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς διὰ Β. ἀνέμους. Σαρκοφάγοι, Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ κιονόκρανα, ἐντοιχισμένα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, καὶ μαρμάρινοι λήκυθοι ἐπιτύμβιοι πείθουσιν, ὅτι αἱ νῆσοι κατῳκοῦντο καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Αἱ νῆσοι αὗται ἦσαν ὁρμητήρια παλαιότερον μὲν πειρατῶν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ λαθρεμπόρων.

Σχοινοῦσα ἢ καὶ *Ἐχινοῦσα*. Χθαμαλὴ καὶ ἀκρωτηριάζουσα μικρὰ νῆσος (2 ½ μιλ. × 2 μιλ.), 4 μιλ. Ν. τοῦ ὅρμου Πάνερμο τῆς Νάξου, ἀποτελοῦσα ἰδίαν κοινότητα (2 9) τῆς ἐπαρχίας Θήρας. Ἀνήκει κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Μονὴν Χοζοβιωτίσσης τῆς Ἀμοργοῦ καὶ καλλιεργεῖται καλῶς. Ἔχει τέσσαρας ὅρμους, ὧν ἀξιοσημείωτοι ὁ *Ψιλήαμμο* πρὸς Α καὶ ἡ *Μυρσίνη* πρὸς Δ, καὶ δύο νησῖδες πρὸς Ν. *Ἀγριφλὸς* καὶ *Ὀφιδοῦσα*.

Ἡρακλειὰ ἢ *Ρακλειὰ* ἢ *Ἀρακλειὰ* νῆσος μικρὰ (4 μιλ. × 2 ¼ μ.) εἰς 5 μιλ. Νοτίως τῆς Νάξου, ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας, κοινότητα Καταπόλων Ἀμοργοῦ (πλ. 284). Ἔχει ἀρκετὰς πηγὰς ὡραίου ὕδατος καὶ καλῶς καλλιεργουμένας γαίας, ἀνηκούσας εἰς τὴν μονὴν Χοζοβιωτίσσης, ἐχούσης καὶ μετόχιον ἐν τῷ χωρίῳ. Εὑρίσκονται ἐπίσης ἐν αὐτῇ ἀρχαῖοι τάφοι, μὲ ἀγγεῖα καὶ μαρμάρινα ἀγάλματα, καὶ ἐρείπια φρουρίου καὶ πύργον ἀρχαιοελληνικῆς τεχνοτροπίας. Οἱ ὅρμοι της ὀνομάζονται *Μοῦρτο* ὁ ΒΑ, *Πηγάδι* ὁ Ἀν., *Σπηλιὰ* ὁ ΒΔ καὶ *Ἅλιμνο* ὁ ΝΔ πρὸ τοῦ ὁποίου δύο νησῖδες ὧν ἡ δυτικωτέρα λέγεται *Ἀβελός*.

ΙΓ) ΠΑΡΟΣ, δυτικῶς τῆς Νάξου, εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς ὁποίας ὑπάγεται καὶ ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ διαύλου (μπογάζι) φερωνύμου 3 μιλ. πλάτους, καὶ ἀνατολικῶς τῆς Ἀντιπάρου ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ πορθμοῦ ¼ τοῦ μιλ. πλάτους, λεγομένου δὲ «*στενοῦ τῶν 14 ποδῶν*» λόγῳ τοῦ βάθους του. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 12 μιλ. ἀπὸ Ν. ΝΔ πρὸς Β.ΒΑ καὶ 8 μιλ. ἀπὸ Δ πρὸς Α, τὸ δὲ σχῆμα της ἐλλειψοειδές. Ὀρεινή, παρουσιάζει δύο ὑψηλοτέρας κορυφάς, ἐγγὺς ἀλλήλων καὶ τοῦ κέντρου τῆς νήσου, τὸν *Ἅη Ἠλίαν* (2530π) καὶ τὸ *Κορομβόλι* (2450).

Ἀκρωτήρια: Τὸ χερσονησίζον *Κόρακας* * Β τῆς νήσου ἐσχατιά, ἐφ' οὗ φάρος περιστροφικὸς λευκοῦ σταθεροῦ ἐναλλάσσοντος πρὸς ἐρυθρὰν ἀναλαμπὴν 14μιλ. δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα τῆς Ναούσης.—*Μαΐστρος*, 3 ½ μιλ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου.— *Ἅγιος Φωκᾶς* * (Ficas point) 6 μιλ. ΝΔ τοῦ Κόρακα, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα Παροικίας· ἐπ' αὐτοῦ διοπτρικὸς φανὸς λευκοῦ σταθεροῦ 7 μιλ.— *Κριὸς* ἀπὸ τῆς Β. ἀκτῆς τοῦ λιμένος Παροικίας.— *Παναγία* ἡ δυτ. ἄκρα.— *Μακρυὰ* ἡ ΝΔ ἄκρα.— *Μαῦρο* ἡ Ν. — *Πύργος* ἡ ΝΑ εἰς 2 ¼ ΒΑ τοῦ Μαύρου.— *Χιοῦνι* εἰς 1 ½ μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου. — *Κράτζι* * ἡ ἀνατολ. τῆς νήσου ἐσχατιά, ἔχον αὐτόματον φάρον (ὅρα Ἄγκα) τριάδος ἐκλάμψεων 12 μιλ.—*Σταφίδα* 1 μιλ. Β αὐτοῦ.— *Σῖτος* 2 ¾ Β. τοῦ Κράτζι.— *Ἁγία Μαρία* 5 ½ Β τοῦ Κράτζι.—*Ἀγριὰ* ½ μιλ. Β αὐτοῦ. — *Τοῦρκος* 2 μιλ Α. τοῦ ἀκρωτ. Κόρακας.— *Καμίνα* εἰς τὴν Β ἀκτὴν τοῦ λιμένος Ναούσης.

Ὅρμοι: Παροικιᾶς λιμὴν* εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου· 7 μίλ. Β τοῦ στομίου αὐτῆς σκόπελοι «Μυρμήγκια», πρὸ αὐτοῦ δὲ «Πόρταις», «Μποῦβαις», «Ἅγιος Σπυρίδων» καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος σκόπελοι καὶ ὕφαλοι «Σκάλα», «Πεπόνι», «Superbe» ἀπὸ τοῦ ὑδρογραφήσαντος τὸν λιμένα πλοίου, καὶ *Παροικιᾶς** ἐφ' ἧς μαρμάρινος ὀβελίσκος μετὰ φάρου αὐτομάτου ἐκλάμψεων ἁπλῶν 8 μιλλίων.— *Νάουσα* (παλαιότ. *Ἄγουσα*) ἐπὶ τῆς Β. ἀκτῆς, μεταξὺ ἀκρωτ. Κόρακας καὶ Τοῦρκος διανοιγόμενος. Ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ ὅρμῳ σχηματίζονται δύο ἀσφαλεῖς λιμένες, ὁ μὲν *Ἅη Γιάννης* ὑπὸ τὴν χερσόνησον τὴν ἀπολήγουσαν εἰς τὸ ἀκρωτήριον Κόραξ, ὁ δὲ ὑπὸ τοιαύτην εἰς τὸ ἀκρωτήριον Τοῦρκος. Τὸν ὅρμον τοῦτον εἶχεν ὁρμητήριον ὁ ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Ὀρλὼφ καὶ Σπυριδὼφ στόλος Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης, κατὰ τὴν ἀτυχήσασαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς Τουρκίας (1771). Νησῖδες, σκόπελοι καὶ ὕφαλοι ἱκανοὶ ἐν τῷ ὅρμῳ. —*Μάρμαρα*, ἐκ τῶν παρὰ τὸν ὅρμον ἀρχαίων τάφων καὶ τῶν ἐγγὺς λατομείων Παρίου μαρμάρου, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σταφίδα καὶ Κράτζι διανοιγόμενος καὶ τὴν Νάξον ἀτενίζων.—Ἀγκυροβόλιον *Πόρτο Δρυός*, ἢ *Πόρτο Τρίο* ἐσφαλμένως λόγῳ τῆς διὰ τῶν Ἀγγλικῶν χαρτῶν ἐπικρατησάσης ὀνομασίας (Porto Trio). Ἔχει ἀφθόνους πηγὰς ὡραίου ὕδατος καὶ εἶναι ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιον διὰ ΒΔ ἀνέμους, ἀλλὰ θερινὸν μᾶλλον. Ἐν αὐτῷ προσωρμίζετο καθ' ἕκαστον θέρος ὁ στόλος τοῦ Καπουδὰν Πασᾶ, καὶ ἐκεῖ προσεκόμιζον οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν νήσων τοὺς πρὸς τὴν Ὑ. Πύλην φόρους των. Πρὸ τοῦ ἀγκυρ. νησῖδες *Δρυός*, *Μακρὸ* καὶ *Πράσο*. — Ἀγκυροβόλιον «*τῶν 14 ποδῶν*» νοτίως τοῦ φερωνύμου πορθμοῦ, μεταξὺ Ἀντιπάρου καὶ Πάρου, ἀσφαλὲς κατὰ Β ἀνέμων, ἔχον πολλὰς βραχονησῖδας *Πανδιερόνησα* καλουμένας, σκοπέλους καὶ ὑφάλους.

Κῶμαι καὶ Χωρία: Παροικία (2932 κατ.) ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς τοῦ ὅρμου, ἐκτισμένη καὶ εἰς ἐπίπεδον ἔδαφος καὶ ἐπὶ ἀπορρῶγος ἄκρας (Ἅγιος Κωνσταντῖνος). ΝΔ ψαμμαθὼν καὶ ἄκρα ἐφ' ἧς ἐρημοκκλήσιον Ἁγία Ἄννα. ΒΑ μεγάλη μονὴ *Ἑκατονταπυλιανὴ* (βλ. λέξιν) ἢ *Καταπολιανὴ* (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου). Εἰς 4 χιλ. Ἀν. ἀρχίζουν τὰ λατομεῖα τοῦ μαρμάρου μέχρι τοῦ χωρίου *Κῶστος* (339 κατ.) ἐκτεινόμενα.—*Νάουσα* εἰς τὴν Ν. ἀκτὴν τοῦ κολπίζοντος φερωνύμου ὅρμου (1376 κατ.) καὶ ἐγγὺς ἡ μονὴ τῆς *Λογγοβάρδας*.—Πρὸς δὲ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς νήσου τὸ χωρίον *Λεῦκες* (2285) ἀποτελοῦν ἰδίαν κοινότητα καὶ τὰ χωρία τῆς κοινότητος Τσιπίδου (1398): *Τσιπίδος* (821) *Ἀκρωτήρια* (24), *Δραγουλᾶς* (271), *Μάρμαρα* (242).

ΙΔ) ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ (ἀρχ. *Ὠλίαρος*). Ἡ νῆσος αὕτη δυτικῶς τῆς Πάρου κειμένη ἀπετέλει ποτέ, μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῇ νησίδων, χερσόνησον τῆς Πάρου. Νῆσος ἤδη ἔχει μῆκος 7 μιλ. ἀπὸ Β εἰς Ν καὶ εὖρος 2 ½ ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἐμβαδὸν δὲ 8600 στρεμ.

Ἀκρωτήρια ἔχει: *Βορεινὸ* πρὸς Β, τὸ ὁποῖον παρεκτείνουν αἱ νησῖδες Διπλό, Κάβουρας καὶ Τοῦρλος.—*Πεταλίδες* πρὸς Ν.—*Γλυφὸ* καὶ *Ἄκακο* ἐπὶ τῆς Ἀν. ἀκτ.—Τράχηλος καὶ Καλόγερος ἐπὶ τῆς Δυτ.

Ὅρμους δὲν ἔχει ἡ νῆσος, παρὰ μόνον ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς της, σχηματιζόμενον ὑπ' αὐτῆς καὶ τῆς νήσου Δεσποτικό.

Χωρία: *Ἀντίπαρος* (437) ἀποτελοῦσα ἰδίαν κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Νάξου (543) παρὰ τὴν Β ἄκραν τῆς νήσου καὶ *Κάμπος* (106) ἐν τῇ πεδιάδι τῇ ἀποτελούσῃ τὸ βορ. τῆς νήσου τμῆμα, καὶ παρὰ τοὺς Β πρόποδας τοῦ βουνοῦ Γκρόττο (1010). Σπήλαιον σταλακτιτῶν, ἓν τῶν θαυμασιωτέρων ἐν τῷ κόσμῳ, ἐπὶ τῆς ΝΑ κλιτύος τοῦ βουνοῦ· μεταβαίνει τις δὲ εἰς αὐτό, εἴτε ἀποβιβαζόμενος εἰς τὴν μασχάλην τὴν βορείως τῆς ἄκρας Ἄκακο, ὁπόθεν τὸ σπήλαιον εἶναι ἐγγὺς ἀλλὰ ἡ πορεία κοπιώδης, εἴτε ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἀντίπαρος (Κάστρο), ὁπόθεν ἡμιονικὴ ἀτραπὸς (1ω ¾). Εἴσδυσις ὅμως ἐν τῷ ἄντρῳ ἄνευ πεπειραμένου ὁδηγοῦ ἐντοπίου, εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνος.

ΙΕ) ΔΕΣΠΟΤΙΚΟΝ (ἀρχ. *Πρεπέσινθος*). Νῆσος βουνώδης (βουνὸς *Κοῦδρος* 640 ποδ. καὶ *Τουρλωτὸ* 610) 2 ½ μιλ. μήκους καὶ 1 ½ πλάτους, σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν Ἀντίπαρον, τῆς ὁποίας ἀπετέλει ποτὲ χερσόνησον προεκτείνουσαν αὐτὴν ΝΔ. Ἔχει πλουσίας βοσκὰς καὶ λατομεῖα μαρμάρου. ΝΔ αὐτῆς ἐρημόνησος *Στρογγυλό*, χωριζομένη ἀπὸ τοῦ Δεσποτικοῦ διὰ βαθέος διαύλου ἡμίσεος μιλλίου, καὶ βορείως ταύτης ὕφαλοι Κάλικας.

ΙΣΤ) ΑΜΟΡΓΟΣ (κοινῶς *Ἀμουργό*), ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν Κυκλάδων, ἔχουσα μῆκος 19 μιλ., ἀπὸ Δ. ΝΔ πρὸς Α. ΒΑ, καὶ μέγιστον πλάτος 4 ½, ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ κατὰ τὴν ΒΑ ἀκτήν της, ἐμβαδὸν δὲ 129 τετρ. χιλιόμ. Ὀρεινή, ἔχει ὑψηλοτέρας κορυφὰς τὸ *Κρίκελο* (2560 π) πρὸς τὴν Ἀν. ἀκτήν, *Ἅη Ἠλίας* εἰς τὸ μέσον τῆς νήσου (2175 π) καὶ *Ἄσπρο* (τὸ κατὰ σχῆμα ὀξύμωρον καὶ *Κόρακας* ὀνομαζόμενον) ἢ καὶ *Βουνὸ τοῦ χωριοῦ* (1890 π)· τὸ πρῶτον τῶν βουνῶν ἦν κατάφυτον δρυῶν καὶ ἀγριοκυπαρίσσων («φειδῶν» ὑπὸ τῶν Ἀμοργίνων ὀνομαζομένων), ἀλλὰ πυρκαϊά, τῷ 1835, τὸ ἀπεγύμνωσε. Διοικητικῶς ὑπάγεται ἡ νῆσος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας.

Ἀκρωτήρια: Πάλος ἢ *Καλοτάρι* ΝΔ ἐσχατιά.— *Γωνιὰ* ἢ *Κόραξ* ἡ Ν.—*Μούρου* ἡ ΝΑ εἰς 4 μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Ξώδοτος* ἡ Α. ἄκρα.— *Λιμανάρι* ἢ *Βιλλακάρδα* ἡ Β. ἄκρα.—*Λαγκάδα* ἢ *Ἀκρωτῆρι* 3 μιλ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου.—*Ἄλατος* (Dysari κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην) εἰς 7 μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρ. Πάλος.—*Ἅγιος Ἠλίας* * 1 μιλ. Ν. τοῦ προηγουμένου, μετὰ φάρου φωτὸς σταθεροῦ ἐρυθροῦ 6 μιλ.—*Κάτω Ἀκρωτῆρι* 1 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Τρούλλης* 3 μιλ. Δυτ. τοῦ προηγουμένου.

Ὅρμοι.—Ἐπὶ τῆς Β. ἀκτῆς: *Παραδείσια* 1 μιλ. Α τοῦ ἀκρ. Πάλος.—*Δημητριά*, ἡ πρώτη πρὸς ἀν. τοῦ προηγουμένου ἀγκάλη.—*Τσουκαλᾶ Ἄσπρις*, 2 μιλ. Α τοῦ ἀκρ. Πάλος.—*Κάτω Κάμπος*, αὖλαξ Ἀν. τοῦ ἀκρ. Τρούλλης.—*Περιβόλας Λιμενάρι*, 1 μιλ

Digitized by Google

ἀνατολικῶς.—*Ἅγιοι Σαράντα*, 2 μιλ. Ἀν. τοῦ προηγουμένου.—*Φοινικιές*, 1 μ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου. —*Κατάπολα* ἢ *Βαθὺ*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ἅγιος Ἠλίας καὶ Κάτω Ἀκρωτῆρι.— *Βλυχάδα*, *Ἀμουριάτη* καὶ *Κρύο Νερό*, τρεῖς ἀγκάλαι ἐντὸς ἀκτῆς δύο μιλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Ἅλατος.—*Καλοτύρι*, νοτίως τῆς νήσου «Νικουριὰ» καὶ μετὰ τῆς Ἀμοργινῆς ἀκτῆς σχηματιζόμενος.—*Γιάλης* (τῆς), Anna bay, ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Λαγκάδα ἢ Ἀκρωτῆρι.— *Βλοχάδα*, εἰς τὴν Β ἄκραν τῆς νήσου, ἀμέσως πρὸς Δυσμὰς τοῦ ἀκρωτ Λιμανάρι ἢ Βιλλακάρδα. Ἐπὶ δὲ τῆς Ν ἀκτῆς: *Σπαρτί*, εἰς 6 μιλ. Δ.ΝΔ τοῦ ἀκρ. Ξώδετος.—*Χάλαρα*, ὁ ἀμέσως πρὸς Δ αἰγιαλός.—*Κάψαλα*, 9 μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Ξώδετος.—*Ἁγία Ἄννα*, εἰς 12 μιλ. Ν.ΝΔ τοῦ αὐτοῦ ἀκρωτηρίου.—*Λιμενάρι Φυροῦ Χωιάτου*, ἐν τῇ Δ ἀκτῇ.—*Καλοταρίτισσα*, ἀγκάλη ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Πάλος ἢ Καλοτάρι.

Χωρία: *Αἰγιάλη*, ἐπίσης *Λαγκάδα* λεγομένη, 3 χιλ. ἔσω τοῦ ΝΑ μυχοῦ τοῦ ὅρμου Γιάλης (619). —*Θολάρια*, 2 χιλ. ΒΔ τῆς Λαγκάδας (668).—*Στρούμπος*, ἐγγὺς τῆς Λαγκάδας (38).—*Ποταμός*, 2 χιλ. ΝΑ ἔσω τοῦ ΝΑ μυχοῦ τοῦ ὅρμου Γιάλης (191). —*Ἔξω Μερηά*, 2 χιλ. Β τῆς ἀγκάλης Κάψαλα (14).—*Ἀμοργός*, ἐπὶ ὑψηλῆς κλιτύος (365 μέτρων) τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ καὶ εἰς ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Καταπόλων ἐκτισμένη· φρούριον Ἐνετικόν, τὸ «Κάστρον» ἢ «Ἅγιος Γεώργιος» ἀπὸ τοῦ φερωνύμου ἐν αὐτῷ ναοῦ προήσπιζε τὴν πόλιν ἀπὸ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, ὅπως καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον αὐτῆς σχέδιον, καθ' ὃ οἱ ὀπίσθιοι τῶν οἰκιῶν τοῖχοι ἐσχημάτιζον τεῖχος. Ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα (838). Εἰς ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Α τῆς κωμοπόλεως, ἐπὶ τῶν Ἀν. κλιτύων τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, εἰς ὕψος 1080 ποδῶν (300 περ. μέτρ.) ἐγείρεται τῆς «Παναγίας τῆς Χοζοβιώτισσας» ἡ γραφικωτάτη Μονή, παγκοσμίως διὰ τοῦτο γνωστή.—*Ἀρκεσίνη*, (ἀρχαία ἀλλὰ καὶ ἐπίσημος τῆς Κοινότητος ὀνομασία, γνωστῆς κοινῶς ὡς *Καστρί*) κειμένη ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὅρμου Περιβόλας Λιμανάρι καὶ ὑπὸ τὴν ἄκραν «Κορνακωπὸς» (579).—*Κατάπολα*, τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀμοργοῦ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὅρμου· ἀποτελεῖ ἕδραν (649) ἰδίας κοινότητος (1210).

Νησῖδες ἱκαναὶ τῶν ἀριθμόν, ὧν αἱ κυριώτεραι: *Γραβοῦσα*, Β τοῦ ἀκρωτ. Πάλος ἢ Καλοτάρι. —*Νικουριά*, τρία μιλ. μακράν, ὑψηλὴ δὲ (1140π) ἔχουσα πλουσίας βοσκάς.—*Λιάδι*, δύο νησῖδες εἰς 4 μιλ. Α τοῦ ἀκρωτ. Ξώδετος.—*Κίναρος*, ἡ ἀνατολικωτέρα τῶν Κυκλάδων, εἰς 11 μιλ. Α. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Ξώδετος. ἡ ὑψηλοτέρα της κορυφὴ 1050 ποδ., ἡ μεγαλυτέρα της διάστασις 2 μιλ. (Α—Δ)· 16 ἄτομα ἀπεγράφησαν τῷ 1920 ἐπὶ τοῦ ἀποκέντρου αὐτοῦ βράχου, θεωρηθέντα ὡς ἀποτελοῦντα συνοικισμὸν τῆς κοινότητος Αἰγιάλης.—*Διόκαστρο*, 1 μιλ. Ν τῆς ἀγκάλης Ἁγία Ἄννα καὶ *Ἄνυδρο* ἢ *Ἀμοργόπουλον*, 11 μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτηρίου Πάλος ἢ Καλοτάρι.

ΙΖ) ΙΟΣ (κοινῶς *Νιό*), κειμένη 11 μιλ. Ν. ΝΔ τῆς Νάξου καὶ 11 μιλ. Β. τῆς Θήρας, ἔχουσα διαστάσεις 9 $^1/_2$ μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 7 ἀπὸ Α πρὸς Δ, μέγιστον δὲ ὑψόμετρον 2410 ποδ. περὶ τὸ κέντρον τῆς νήσου καὶ ὑπαγομένη διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας.

Ἀκρωτήρια: *Ἀχλάδι* ἡ Ν. τῆς νήσου ἄκρα.— *Πυργάρι* 1 $^1/_2$ μ. Α. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.— *Κάβος τοῦ Παπᾶ* εἰς 1 μιλ $^1/_4$ Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.— *Γεώργη ποῦντα* ἡ Α. τῆς νήσου ἄκρα. — Ἀκρωτηριάζον ἀπόνησον *Ψαθονῆσι* εἰς 2 $^3/_4$ ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— Ἀκρωτηριάζον ἀπόνησον *Πεταλίδα* ἡ Β τῆς νήσου ἐσχατιά.— *Ἄσπρος Ἀγκρεμός* εἰς 1 $^1/_2$ μιλ. Δ ΝΔ.— *Διακοφτονῆσι*, ἀκρωτηριάζον ἀπόνησον, ἀποτελοῦν τὴν Δ. τῆς νήσου ἐσχατιάν.— *Φανάρι* * 1 μ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. Φανὸς διοπτρικὸς λευκοῦ σταθεροῦ 9 μιλ. *Ἡ Ξέραις* $^1/_4$ μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.— *Πρασονῆσι* ἀκρωτηριάζον ἀπόνησον 2 $^1/_2$ μιλ. Β ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Ἀχλάδι.

Λιμὴν καὶ ὅρμοι: *Λιμὴν τῆς Ἴου* (*Πόρτο Νιὸ*) μέγας καὶ ἀσφαλὴς λιμὴν ὑπὸ τὴν δυτικὴν ἐσχατιὰν τῆς νήσου μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Φανάρι καὶ Ἡ Ξέραις διανοιγόμενος εἰς πλάτος $^3/_{10}$ μιλ. καὶ εἴσδυσιν $^9/_{10}$, καὶ βολίσματα 8—17 ὀργυιῶν. Ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ ἡ ἀγκάλη *Κοχιτσᾶνοι* καὶ ὁ ὅρμος *Μυλοκοτός*.— *Κλῆμα*, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Πρασονῆσι· ἡ ἀμέσως δὲ πρὸς Β τοῦ ὅρμου ἀκτὴ ὀνομάζεται *Σαπουνόχωμα*.— *Πικρὸ νερὸ* εἰς 2 $^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Ἀχλάδι, ἀμέσως δὲ πρὸς νότον ἡ ἀγκάλη *Πέπα*.— *Μαγγανάρι*, εὐρὺς ὅρμος μεταξὺ ἀκρωτ. Ἀχλάδι καὶ Πυργάρι διανοιγόμενος, σωτήριος δὲ διὰ τὰ πλοῖα τὰ ἀγωνιζόμενα νὰ ἀναπλεύσωσιν ὑπὸ βορρᾶν σφοδρόν, δι' ὃ εἶναι ἐπιτακτικῶς ἀπαραίτητος ὁ φωτισμός του. —*Δουκᾶ Αὐλάκι*, ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Κάβος τοῦ Παπᾶ. — Ὅρμος *Κάλαμος* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Κάβος τοῦ Παπᾶ καὶ Γεώργη Πούντα διανοιγόμενος καὶ πρὸς ἀνατ. ἀναπεπταμένος, ἔχων δὲ εἰς μὲν τὸν κυρίως μυχόν του ψαμμαθῶνα, εἰς δὲ τὸν βόρειον ἀγκάλην *Κατσιβέλα*.— Ἀμέσως πρὸς Β τοῦ Γεώργη Πούντα, δύο ἀγκάλαι *Βαθὺ Ρέμμα* καὶ *Ἅγια Κυριακή*.— Ὅρμος *Ψάθα* νοτίως τῆς ἀκρωτ. νησῖδος Ψαθονῆσι.— *Ἁγία Θεοδότη*, μέγας ὅρμος τῆς ΒΑ ἀκτῆς, τοῦ ὁποίου αἱ ἔσω γαῖαι ἐπιστέφονται ἀπὸ ἐρείπια Ἐνετικοῦ φρουρίου καὶ ἀρχαιοελληνικοῦ πύργου, ὁ μυχὸς δὲ αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὡραιότατον ψαμμαθῶνα. — Εἰς 1 $^7/_{10}$ μίλλ. ἀπὸ τῆς Β ἄκρας τοῦ ὅρμου Ἁγία Θεοδότη ὑπάρχει τόπος ἀποβάσεως.—*Γεροάγγελοι* καὶ $^1/_2$ μιλ. βορειότερον ἀγκάλη *Καλὸ Αὐλάκι*· εἰς $^1/_4$ τῆς ὥρας, Δυτ. τῆς πρώτης καὶ Νοτίως τῆς δευτέρας εἰς θέσιν «Ψαρόπυργος» ὑπάρχει ἀρχαῖος τάφος. Ὁ εὑρὼν αὐτὸν ἀξιωματικὸς τοῦ Ὀλλανδικοῦ Ναυτικοῦ κόμης Pasch Van Krienen (ὅστις, ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ρωσικῷ στόλῳ τῶν Ναυάρχων Σπυριδὼφ καὶ Ὀρλὼφ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποπείρας πρὸς ἐπανάστασιν τοῦ γένους, τῆς ὑποκινηθείσης ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ περιηγηθῇ τὰς Κυκλάδας δίς, οὐχὶ ὡς συνήθης περιηγητής, ἀλλ' ὡς βαθὺς ἐξερευνητής), παρακινούμενος ἐκ τῆς σχετικῆς πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Ὁμήρου περικοπῆς (Ἡροδ. Βίος Ὁμήρου 34) καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ἀπό τινας ἐπιγραφὰς ἃς ἀνεκάλυψε, θεωρεῖ ὡς τάφον τοῦ Ὁμήρου· ὡς τοιοῦτον δὲ ἀναφέρει αὐτὸν καὶ ὁ Ἀγγλικὸς χάρτης, (2753: Polykandro, Sikino and Nio).—Ἀγκάλη *Λορέντζαινας* 2 $^1/_4$ μιλ. Ν. ἀκρωτ. Ἄσπρος Ἀγκρεμός.—Ὕφορμος *Λαιμὸς Κουμπάρου* ἐν τῇ ΝΔ ἀκτῇ μεταξὺ Διακοφτονῆσι καὶ Φανάρι.

Κωμόπολις ἐπὶ τῆς νήσου, μόνον ἡ πρωτεύουσά της Ἴος (Νιό, πληθ. 2053) συνδεομένη πρὸς τὸ ἐπίνειόν της Σκάλα (101 κατ.), διὰ λιθοστρώτου (καλντερίμ) πλὴν ἀνωφεροῦς ὁδοῦ. Ἀραιῶς καὶ ποῦ συναντᾷ τις εἰς ἄλλα μέρη τῆς νήσου ἀγροικίας.

ΙΗ) ΣΙΚΙΝΟΣ μεταξὺ Ἴου καὶ Φολεγάνδρου κειμένη, χωριζομένη πρὸς ἀνατολ. ἀπὸ τὴν Ἴον διὰ διέκπλουν 3 μιλλίων πλάτους (*κανάλι τῆς Νιὸς*), ἀπὸ δὲ τὴν πρὸς δυσμὸς της Φολέγανδρον, διὰ διέκπλου ὅστις θὰ εἶχε 5 $^1/_4$ μιλ. πλάτος, ἐὰν αἱ νησῖδες *Καλόγηρος*, *Καρδιώτισσα* καὶ *Ἀδέλφια* παρεμβαλλόμεναι ἐν στίχῳ κατὰ τὸ πλάτος τοῦ διέκπλου δὲν διῄρουν αὐτὸν εἰς 4 πόρους, ὧν τὸ πλάτος ποικίλλει εἰς ἕκαστον ἀπὸ 1 μιλ.—$^1/_4$ μιλ. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 9 μιλ. ἀπὸ Λ (ΝΔ) πρὸς Μ (ΒΑ), τὸ δὲ πλάτος της 2 $^1/_4$ μιλ. ἀπὸ Σ (ΒΔ) πρὸς Ε (ΝΑ). Ἡ πρὸς Β αὐτῆς ἄκρα ὀνομάζεται *κάβος τῆς Μάλτας* ἔχουσα ὕφορμον, *Μάλταν* ὀνομαζόμενον. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς ἐπίνειον, *Σκάλα**, φωτιζόμενον δι' ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλ. δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι. Ὑπάγεται διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μήλου, ἀποτελοῦσα ἰδίαν κοινότητα, περιλαμβάνουσαν τὰ χωρία της *Κάστρο* (466) καὶ *Βουνὶ* (190). Πρὸς τὸ νότιον τμῆμα ὑπάρχει παλαιὰ ἐκκλησία «Ἐπισκοπὴ» ὑπὸ τὴν ὁποίαν πρῶτος ὁ Pasch Van Krienen (βλ. ἀνωτέρω: Ἴος) ἀνεκάλυψεν ἀρχαῖον ναὸν ὃν καὶ ἐξακρίβωσεν, ὡς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος ὄντα.

ΙΘ) ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ (κοιν. *Πολύκανδρο*), ἀπέχουσα τῆς Σίφνου 17, τῆς δὲ Μήλου 15 μιλ., ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων, ἑνουμένων διὰ στενοῦ ὁπωσοῦν λαιμοῦ, ὥστε νὰ ἀποτελῆται νῆσος μήκους 7 μίλ. ἀπὸ Σ (ΒΔ) πρὸς Ε (ΝΑ), μὲ πλάτος τοῦ μὲν κάτω τμήματος 2 $^1/_2$ μίλ., τοῦ δὲ ἄνω 1 $^2/_3$ καὶ τοῦ ἑνοῦντος αὐτὰ ἰσθμοῦ $^2/_3$ μίλ., ὑπάγεται δὲ διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μήλου, ἀποτελοῦσα ἰδίαν κοινότητα 541 κατοίκων (χωρίον *Φολεγάνδρου* 495, *Λειβάδι* 24, *Πετοῦσα*. 25). Βουνώδης οὖσα (1363 ποδ. ὑψόμετ. μεγ. Ν τμήματος, 1022 τοῦ Βορείου τμήματος) σχηματίζει *ἀκρωτήρια:* *Καστέλλι* τὸ Β τοῦ βορ. τμήματος, *Κυπάρισσος* τὸ Δ, *Ἀσπρόποντα** τὸ Ν, ἐφ' οὗ φάρος λευκοῦ σκαρδαμύσσοντος φωτὸς 14 μίλ. *Βιτσέντζος* τὸ ΝΑ τοῦ Ν. τμήματος, *Γκρότο* τὸ Β τοῦ νοτ. τμήματος, ἔχον καὶ σπήλαιον μέγα, *Πλάκα* ὁμοίως 1 μιλ. Δ αὐτοῦ, *Καβαλλάρης* ἡ ΒΑ ἄκρα τοῦ Β. τμήματος. —*Ὅρμους* δέ: *Βαθύ*, μὲ μυχὸν τὴν δυτικὴν τοῦ ἰσθμοῦ ἀκτήν, καὶ *Πλάκα*, μὲ μυχὸν τὴν ἀνατολικὴν τοιαύτην· *Καραβοστάσι** τὸ ἐπίνειον τοῦ χωρίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέχει ἡμίσειαν ὥραν καὶ ὅπου φανὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλ. *Λειβάδι* ἐπίνειον τοῦ φερωνύμου συνοικισμοῦ ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς τοῦ Β τμήματος, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρ. Ἀσπρόποντα. Τὸ σπήλαιον τὸ ὁποῖον προανεφέραμεν, ἔχει τὸ στόμιον εἰς 10 μέτρα ἄνωθεν τῆς θαλάσσης καὶ ὀνομάζεται *Χρυσοσπηλιά*· πηγὴ ψυχροτάτου ὕδατος, ἐν τῷ στομίῳ του ἀναβλύζοντος, πληροῖ δύο δεξαμενάς, ἀφ' ὧν ποτίζονται αἶγες· ἐπὶ τῶν τοίχων του φαίνονται πλεῖστοι σηκοί, σκαφέντες τὴν ἀρχαιότητα πρὸς ἐναπόθεσιν ἀναθημάτων, ἀγαλματιδίων ἢ ἀγγείων, ὧν ἱκανὰ θραύσματα εὑρέθησαν· τὸν θόλον του ὑποβαστάζουσι σταλακτῖται περιεργοτάτων σχημάτων. Ἐκ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν πρῶτος ὁ Πὰς φὰν Κρίνεν (βλ. ἀνωτέρω: Ἴος) τὸ διέκρινε καὶ τὸ περιέγραψε.

Κ) ΜΗΛΟΣ (σχοῦσα, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὰς ὀνομασίας: *Βυβλὶς*— ἀπὸ Βυβλίων Φοινίκων, τῶν οἰκιστῶν της—, καὶ *Ζεφυρία* καὶ *Γοργὶς* καὶ *Μιμαλλὶς* καὶ *Μέλαδα*)· ἡ νοτιοδυτικωτέρα τῶν Κυκλάδων. Ἔχει σχῆμα πετάλου, αἱ μεγαλύτεραι δὲ διαστάσεις της εἶναι 21 μίλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ 13 ἀπὸ Β πρὸς Ν. Λόγῳ τοῦ ἡφαιστειογενοῦς τῆς συστάσεώς της, παραδοξολόγος τὴν ἐχαρακτήριζεν ὡς σῶμα σπογγῶδες, διαπερώμενον ὑπὸ τοῦ θαλασσίου ὕδατος· ἐν τούτοις δὲν ἀπέχει τοῦτο καὶ τῆς πραγματικότητος. Βουνώδης οὖσα παρουσιάζει πρὸς τὰ ΝΔ τὰς ὑψηλοτέρας της κορυφάς: *Προφήτης Ἠλίας* (2538 π) καὶ *Κάλαμος* (1290 π).

Ἀκρωτήρια: *Ψάλης*, τὸ ΝΔ.— *Ἀκρωτῆρι*, 5 $^1/_2$ μίλ. Α τοῦ προηγουμένου καὶ ἐπὶ τῆς Ν τῆς νήσου ἀκτῆς. — *Ζέφυρος*, 1 $^3/_4$ Α τοῦ προηγουμένου, καὶ πρὸ αὐτοῦ φερώνυμος σκόπελος. — *Θειάφι* 1 μίλ. Α. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Στέλλι*, ἡ ΝΑ τῆς νήσου ἄκρα.—*Ρῶμμα*, ἡ δυτικὴ ἄκρα, ὅπου λατομεῖα μυλοπετρῶν. — *Ἅγιος Βασίλειος*, ἡ ΒΔ. τῆς Πολυαίγου κατέναντι. — *Σπιλᾶς*, ἡ Β τῆς νήσου ἄκρα.— *Λακίδας*, 1 μίλ. Δ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου. —*Φουρκοβοῦνι*, 1 μίλλ. Ν. ΝΔ τοῦ προηγουμένου. — *Βομβάρδα**, 2 $^1/_2$ μίλλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου, ἔχον διοπτρικὸν φανὸν πρασίνου σταθεροῦ 5 μιλ. — *Καλαμάρια*, ἡ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κολπίζοντα λιμένα τῆς Μήλου ἄκρα, εἰς 2 $^1/_4$ μίλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Λακίδας. — *Βανί*, ἡ ΒΔ ἄκρα τῆς νήσου.— *Ἀκρωτῆρι* ἡ Δ τῆς νήσου ἄκρα καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Βανὶ ἄκραι: *Μαῦρο* καὶ *Καλαφάτης*.

Λιμὴν καὶ ὅρμοι: ὁ κολπίζων λιμὴν τῆς *Μήλου*, ἔχων εἴσδυσιν 5 ὅλων μιλ. καὶ χωριζόμενος εἰς δύο τμήματα δι' ἐλαφρᾶς στενώσεως περὶ τὸ μέσον του, ἀποτελεῖ ἕνα τῶν μεγαλυτέρων φυσικῶν λιμένων τοῦ κόσμου. Τὸ βάθος του εἶναι ἕως 31 ὀργυιῶν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα.—*Ἀδάμας*. ἀγκυροβόλιον ἐν τῷ Β μυχῷ τοῦ Α τμήματος τοῦ λιμένος, ἀριστερᾷ ἀφινομένου ἀπὸ τὸν εἰσπλέοντα τοῦ ἀκρωτηρίου Βομβάρδα. Δύο μιλ. ΝΑ αἱ θερμοπηγαί, καὶ ἓν μιλ. Ν. αἱ ἁλυκαί.—*Ριβάρι*, ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τοῦ λιμένος.—*Ἅγιος Ἰωάννης*, 2 $^1/_2$ μ. Β τοῦ ἀκρωτ. Ψάλης.—*Πρόβατα*, μέγας ὅρμος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀκρωτῆρι καὶ Ζέφυρος διανοιγόμενος καὶ σχηματίζων δύο μικροτέρους ὅρμους ἀμφιδύμους ἐν αὐτῷ.—*Γεράκι*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ζέφυρος καὶ Θειάφι· ὕπερθεν αὐτοῦ τὰ θειορυχεῖα.—*Παλαιοχῶρι*, μεταξὺ τῶν ἀκρ. Θειάφι καὶ Στέλλι.—*Βουδιᾶς*, εἰς τὴν ΒΑ ἀκτὴν τῆς νήσου

Κοινότητες: *Ἀδάμαντος* (τοῦ), κάτοικοι 658.—*Πλάκα* ἢ *χώρα Μῆλος*, ἐκτισμένη πέριξ τῆς ἀκροπόλεως *Κάστρο* εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου (κάτ. 1470).—*Τριβασάλου* (1727).—*Τρυπητὴ* (1241), οὕτω ὀνομαζομένη διὰ τοὺς πολλοὺς ἀρχαίους τάφους, ἐξ ὧν φαίνεται πανταχόθεν διάτρητος ὁ ἐφ' ἧς ἡ κώμη λόφος. Κατὰ τὸν Ἰακ. Ρ. Ραγκαβῆν (Ἑλληνικὰ Γ. 233) ἀνευρέθη (πρὸ τοῦ 1854) ἀμφιθέατρον, ὁ τόπος δὲ ἐν ᾧ τοῦτο ἀνευρέθη ἦτο ἰδιοκτησία ἐξ ἀγορᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου.

Νῆσοι καὶ νησῖδες.—*Ἀντίμηλος* ἢ *Ἐρημόμηλος*, ὑψηλὴ (2250) μὲ ἀπορρῶγας ἀκτάς, ἄβατος εἰς τοὺς μὴ εἰδικοὺς εἰς ἀναρριχήσεις, 5 μίλ. ΒΔ τῆς Μήλου ἀναδύουσα. *Ἀνάναις*.—*Παξιμάδι* * ἢ *Πρασονῆσι*, 1 μίλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Ψάλης· τὸ μεταξὺ Παξιμάδι καὶ Ψάλη στενὸν εἶναι καθαρὸν κινδύνων, ἀλλὰ πρὸς Ν. τῆς νησῖδος ἐκτείνονται κινδυνωδέστατα ἀβαθῆ, ἐφ' ὧν κατεστράφη τὸ ἀντιτορπιλλικὸν «Ναυκρατοῦσα» (1921)· ἐπ' αὐτοῦ φάρος αὐτόματος, ζεύγους ἐκλάμψεων λευκῶν, 14 μιλ.—*Κτένια* ἢ *Πετρινοί*, κινδυνωδέσταιοι σκόπελοι δίκην ὀβελῶν ἀναδύοντες εἰς 3 $^1/_2$ μίλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Στέλλι.—*Κονίδες* καὶ *Καλόγηροι*, πρὸ τῆς ΒΔ ἄκρας τῆς νήσου.—*Ἀκραδιές*, * ἢ μᾶλλον *Ἀκραθιές*, τῆς πρώτης προελθούσης ἐξ ἀποδόσεως τοῦ ἀγγλικοῦ th διὰ δ ἀντὶ θ, ἂν καὶ κατὰ τὸν Ἰ. Ρ. Ραγκαβῆν ὠνομάζοντο (1854) Ἀκραριές.

ΚΑ) ΚΙΜΩΛΟΣ (κοινῶς *Ἀρζαντιέρα*, διὰ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀργυροῦχα μεταλλεύματα, διὰ παραλαβῆς τῆς παρὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ Γάλλων χρησιμοποιουμένης ὀνομασίας). Βουνώδης οὖσα (1305 ποδ.), ἀπολήγει εἰς τὰ *ἀκρωτήρια;* *Μοναστῆρι* πρὸς Β, *Ἀνατολὴ* πρὸς Α, *Κεδρᾶς* ΒΑ, *Πεταλίδα* πρὸς Δ, *Αηνικὸ* πρὸς ΝΔ καὶ *Κάτσογο* πρὸς Ν, σχηματίζοντα τοὺς *ὅρμους:* *Βρῶμο* ΒΑ. *Πρᾶσο* ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Ἀνατολή· *Κλῆμα*, *Ἅγιος Νικόλαος* καὶ *Ψαθὶ* ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς· *Αηνικὸ* ἀπὸ τῶν Α αὐτοῦ ἀρχαιοελληνικῶν ἐρειπίων· *Ἅη Ἀνδρέας* καὶ *Συκιὰ* ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς. Τὰ *στενὰ* τὰ διαχωρίζοντα αὐτὴν ἀπὸ μὲν τὴν Μῆλον εἶναι τὸ *Πολῶνι* (ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ κινδυνώδους ὑφάλου λαμβάνον τὸ ὄνομα), ἀπὸ δὲ τὴν Πολύαιγον τὸ *Πυργὶ** ἀπὸ φερωνύμου νήσου ἐφ' ἧς φάρος σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 6 μιλλίων.

Κύριον προϊὸν ἡ «Κιμωλία γῆ» ἥτις ἐκτὸς τῶν ἄλλων χρήσεων ἦτο, κατὰ Πλίνιον, λυσιτελεστάτη πρὸς θεραπείαν στηθικοῦ πάθους, ἐρυσιπέλατος, ἐπιληψίας, λειχήνων, ἀτόνων ἑλκῶν, οἰδημάτων, διαρροίας, καὶ μιγνυομένη μετὰ χολῆς αἰγείου μὲν πρὸς ἀποψίλωσιν, προβείου δὲ πρὸς ἀποφθειρίασιν· πραγματικὴ πανάκεια!

Εἰς ἓν μιλ. ΝΑ τῆς Κιμώλου ἐρημόνησος δυσπρόσιτος καὶ βουνώδης (1170 π.), ἡ *Πολύαιγος* (νῦν *Πόλινο*, παλαιότερον *Πόλυβο* καὶ *Πελάγοια*) ἀκατοίκητος, ἀλλ' ἔχουσα ποίμνια. Ἐπὶ τῆς

Digitized by Google

αὐτῆς ἄκρας Μάσκουλα, ἰσχυρὸς φάρος περιστροφικός, ἐκπέμπων μίαν ἔκλαμψιν λευκὴν 30 μιλ. ἀνὰ 5 δευτερόλεπτα καὶ ἐξυπηρετῶν τὴν διεθνῆ γραμμὴν Ἀλεξανδρείας Πειραιῶς.

Χωρία δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα πλὴν τῆς *Χώρας Κιμώλου* (1839) ἀποτελούσης κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Μήλου.

ΚΒ) ΘΗΡΑ (κοινῶς *Σαντορίνη*). Ἐκ τῶν περιεργοτέρων ἐν τῷ κόσμῳ νήσων (βλ. λ. *Θήρα*).

Ἀκρωτήρια: *Μαυρόπετρα*, ἡ Β τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Κολοῦμπο*, 2 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. —*Βουρβοῦλος* ἢ *Μπούρμπουλο*, 2 ½ μιλ. ΝΑ τοῦ Κολοῦμπο.—*Καμάρι*, 3 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Βουρβούλου.—*Ἅγιος Γεώργιος*, 1 ¾ νοτίως τοῦ Καμάρι. —*Μέσα Βουνό*, ἡ ΝΑ ἄκρα τῆς νήσου.—*Ἐξωμύτη* ἡ Ν ἐσχατιὰ τῆς νήσου.—*Ἀκρωτῆρι* *, ἡ ΝΔ ἄκρα τῆς νήσου· ἐπ' αὐτῆς ἰσχυρὸς φάρος περιστροφικός, ἐκπέμπων μίαν ἀναλαμπὴν παρατεινομένην λευκὴν ἀνὰ 30 δευτερολ. φωτοβολίας 24 μιλλίων. [Τὰ ἀνωτέρω ἀκρωτήρια εἶναι τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς, ἥτις εἶναι κυρτὴ πρὸς Α, ταπεινὴ καὶ ἀμμόεσσα, εἶναι δηλαδὴ ταῦτα μᾶλλον ἄκραι ἀμμώδεις, ἐξαιρέσει τοῦ «Μέσα Βουνοῦ», ἰδίᾳ δὲ τοῦ «Ἀκρωτῆρι», τὰ ὁποῖα εἶναι βραχώδεις προβολαί. Ἀντιθέτως, τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, στρεφούσης τὰ κοῖλα πρὸς δυσμάς, οὔσης δὲ ἀποκεκομμένης εἰς ἀπορρῶγας, τὰ ἀκρωτήρια ἢ αἱ ἄκραι αὐτῆς εἶναι ὑψηλαί. Τὸ ἀντίστροφον συμβαίνει διὰ τὴν Θηρασίαν, στρέφουσαν τὰ κυρτὰ πρὸς δυσμάς, τὰ δὲ κοῖλα πρὸς ἀνατολάς]:—*Σκάρος* καὶ *Τοῦρλος* κατέναντι τῆς Θηρασίας.—*Ἅγιος Νικόλαος τῆς Οἴας**, ἐφ' οὗ φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλλίων, Ν ἄκρα τοῦ Β τέρματος τῆς νήσου.

Ὅρμοι. Ἐν τῇ δυτικῇ ἀκτῇ, φαίνονται πολλοὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως δὲν εἶναι τοιοῦτοι, διὰ τὰ μεγάλα βάθη τοῦ θαλασσίου πυθμένος, τὰ καθιστῶντα ἀδύνατον τὴν ἀγκυροβολίαν. Μόνον εἰς *Ἀθηνιὸν* (βλ. λ.) δύναταί τις μετὰ προφυλάξεων νὰ ἀγκυροβολήσῃ ἐπὶ τοῦ «ὑφαλοπλαισιώματος» (βλ. λ. Βυθός). Ὑπάρχουσιν ὅμως ὕφορμοί τινες ἀραιοὶ καὶ αὐτοὶ ἐπιτρέποντες τὴν ἀγκυροβολίαν μικρῶν ἱστιοφόρων, ὡς τὸ *Ἀμμοῦδι* ὑπὸ τὸν φάρον τῆς Οἴας καὶ δυτικῶς αὐτοῦ, *Μουζάκι* ἐν τῷ ΒΑ μυχῷ τοῦ κρατῆρος, *Σκάλα Φηρῶν* ὑπὸ τοὺς ἀπορρῶγας, ἐφ' ὧν ἡ φερώνυμος κωμόπολις, (διὰ δὲ τῶν μεγάλων πλοίων τὴν προσόρμισιν πρὸ τοῦ ἐπινείου τούτου, ἔχουσιν ἀγκυροβοληθῆ εἰς μέγα βάθος δύο «ναύδετα» πρὸς πρόσδεσιν τῶν ἀτμοπλοίων τῆς συγκοινωνίας), καὶ *Μπάλος*, πραγματικὸν ἀγκυροβόλιον ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ βυθισμένου κρατῆρος καὶ πρὸς Β τοῦ χωρίου Ἀκρωτῆρι. Ἐν τῇ Ν ἀκτῇ τῆς νήσου δὲν ὑπάρχουσιν ὅρμοι· ἐν τούτοις πανταχοῦ ὑπ' αὐτὴν δύναταί τις νὰ ἀγκυροβολήσῃ πνεόντων Β ἀνέμων καὶ Ἀν. ἀκόμη μέχρις Ἀπηλιώτου. Τὸ νότιον ἥμισυ τῆς ἀνατ. ἀκτῆς εἶναι ἓν συνεχὲς ἀγκυροβόλιον, ἀπὸ ἀκρωτ. Ἐξωμύτη ἕως ἀκρ. Καμάρι, διακοπτόμενον μόνον περὶ τοὺς ἀπορρῶγας τοῦ ἀκρωτ. Μέσα Βουνό· ἡ ΒΑ ἀκτὴ ἔχει αἰγιαλίτιδα πρόσφορον εἰς ἀγκυροβολίαν ἀπὸ ἀπόψεως βάθους καὶ ποιότητος βυθοῦ, πλὴν οὐδεμίαν σκοπιμότητα παρέχει τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ἀκτῆς ἐκθετούσης ταύτην εἰς τὰς ἐπιφορὰς τῶν Β καὶ ΒΔ ἀνέμων.

Κοινότητες: *Οἴας* (χωρία: Οἴα, Θόλος, Περίβολος, Φοινικιά) εἰς τὸ βορειότατον τῆς νήσου (πληθ. 1560). — *Ἡμεροβιγλίου* (χωρία: Ἡμεροβίγλι, Βουρβοῦλος, Μονὴ γυναικ. ὀρθοδ. Ἁγίου Νικολάου), ἀνατ. τοῦ ἀκρωτ. Σκάρος (πληθ. 870). —*Θήρας* (χωρία: Φηρά, Λιμὴν Φηρῶν, Κοντοχῶρι, Φηροστεφάνι, Δυτικὴ Ἐπισκοπή, μονὴ Ἀδελφῶν Ἐλέους, μονὴ Λαζαριστῶν, μονὴ Δομινικανῶν), δυτικῶς ἐπινείου Φηρῶν (πληθ. 1711). — *Καρτεράδου* (μόνον χωρίον Καρτεράδος) πληθ. 669.— *Μεσσαριᾶς* (ὁμ. πληθ. 697).—*Πύργος* (χωρ. Πύργος, Μονὴ Προφήτου Ἠλιοῦ πληθ. 885).— *Βοθωνᾶς* (381). — *Ἔξω Γωνιᾶς* (411). — *Ἐπισκοπῆς Γωνιᾶς* (581).— *Μεγαλοχωρίου* (627).— *Ἐμπορείου* (1102) καὶ *Ἀκρωτηρίου* (313).

Νῆσοι: *Θηρασία*, ἔχουσα 3 μιλ. μῆκος ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 1 ⅗ πλάτος ἀπὸ Α πρὸς Δ. Σχηματίζει ἀκρωτ. «Ρίβα» πρὸς Β, «Τινὸ» πρὸς ΒΑ, «Σημαδίρι» πρὸς Α, «Τρυπητὴ» πρὸς ΝΑ, «Κίμινο» ΝΔ καὶ «Ὠμὸς» ΒΔ· ὅρμους δὲ «Ἅγιον Νικόλαον» ὑπὸ τὸ ἀκρ. Ρίβα. Ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα (668 κατ.) ἐκ τῶν τριῶν χωρίων της «Θηρασία» (397), «Ποταμὸς» (134) καὶ «Ἀγριλιά» (137). — Συστὰς *Καϋμένων* (βλ. λ. *Θήρα*). Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα περὶ τούτων, μόνον τὴν ὕπαρξιν θερμοπηγῆς ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς τῆς Νέας Καϋμένης, *Χαλυβοθέρμης* ὀνομαζομένης καὶ ἐχούσης τὴν ἰδιότητα νὰ ἀποκαθαίρῃ τὰς ἰωμένας ἐπιγλωσσώσεις τῶν πλοίων· οὕτω τῷ 1838 (Ραγκαβῆ Ἑλληνικά) ἐκαθαρίσθη ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος, ἐκ 12 πλοίων τῆς γραμμῆς, ἐντὸς 3 μόνον ἡμερῶν. —*Ἀσπρονῆσι* μικρὰ νησὶς καταμεσῆς τῆς ΝΔ ἀκτῆς τῆς Θηρασίας καὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς τῆς χερσονήσου τῆς ἀπολήγουσης εἰς τὸ ἀκρωτήρ. Ἀκρωτῆρι.

Διαμόρφωσις τοῦ βυθοῦ (ὅρα ἄρθρ. Θήρα).

Ὕφαλοι: *Τοῦ Κουλούμπου* 3 ½ μιλ. ΒΑ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου, ὑφαλόνησος διαμέτρου $^2/_{10}$ μιλ., ἔχει ἐλάχιστον ὑπὲρ αὐτὴν βόλισμα 11 ὀργ., ἡ δὲ ὑφαλοκρηπὶς της ἐκτείνεται εἰς κύκλον μιλλίου, ὑπερθεν βυθοῦ 110—160 ὀργυιῶν.—Ὕφαλος Mansell 1 μιλ. Ν τῆς ἄκρας «Κίμινο» τῆς Θηρασίας, ἔχουσα βόλισμα 1 ½ ὀργ. καὶ συνεπῶς ἐπικίνδυνος οὖσα διὰ τοὺς διαπλέοντας.— *Μπάγκος* 1 ½ μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου «Σκάρος» μὲ βολίσματα 5 ½—7 ὀργ. ὑπὲρ αὐτήν, ἐνῷ οἱ γύρω της βυθοὶ εἶναι 55—60 ὀργυιῶν. Ἐπὶ ταύτης δύνανται νὰ ἀγκυροβολῶσι πλοῖα. Ὡς πρὸς τὰ ἐνιαχοῦ τῶν ἀκτῶν ἀβαθῆ, παραπέμπομεν εἰς τὸν χάρτην 2043: Santorin island, ὑπομιμνήσκοντες τὴν ὕπαρξιν ὑφάλων ἐρειπίων παρὰ τὴν ΒΑ κόλπωσιν τῆς Θηρασίας, εἰς τὴν ἀμέσως πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτηρίου Ἐξωμύτης ἀκτήν, καὶ ἐν τῷ βορείως τοῦ ἀκρωτηρίου Μέσα Βουνὸ ὅρμῳ.

ΚΓ) ΧΡΙΣΤΙΑΝΑ. Τρεῖς νησῖδες ἀπόκεντροι, εἰς 11 μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκρωτῆρι τῆς Θήρας εὑρισκόμεναι. Αἱ τρεῖς ὁμοῦ καταλαμβάνουσιν ἔκτασιν 2 ½ μιλ. ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Καὶ ἡ μὲν ΒΔ λέγεται *Χριστιανὴ* (914 ποδ.)· ἡ μεσαία *Ἀσκανιὰ* (470 ποδ.), ἡ δὲ ΝΑ *Ἐσχάτη* ἢ *Χριστίνα* (45 ποδ.)· ἐπὶ ταύτης, εὑρισκομένης παρὰ τὴν διεθνῆ γραμμὴν Ἀλεξανδρείας—Πειραιῶς, μελετᾶται τοποθέτησις φάρου. Πᾶσαι εἶναι ἀκατοίκητοι. Νοτίως τῆς Χριστίνας ἁπλοῦται τὸ Κρητικὸν Πέλαγος, παρουσιάζον ὡς πρώτην ξηρὰν τὸν ἀπορρῶγα μονήρη βράχον *Ὄβο* (πλ.=35° 36', μηκ.=25° 35') εἰς 19 μιλ. πρὸ τῆς νήσου Δίας (ΣΤ, α, 21).

ΚΔ) ΑΝΑΦΗ· ἡ νοτιοανατολικωτέρα τῶν Κυκλάδων. Καὶ σήμερον ὁμοίως, παλαιότερον ὅμως *Ναφιὸ* καλουμένη, κεῖται εἰς Πλάτ.=36° 22' Μῆκ.= 25° 47' καὶ εἰς 12 ½ μιλ. Ἀν. τοῦ ἀκρωτ. Μέσα Βουνὸ τῆς Ἀν. ἀκτῆς τῆς Θήρας. Εἶναι 6 μιλ. μακρὰ ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ 3 ½ μιλ. εὐρεῖα καὶ βουνώδης (1530 π. ὑψ. σημεῖον), ἔχουσα ἐν τούτοις εὔφορον πλὴν ἀτελῶς καλλιεργούμενον ἔδαφος, παράγον κριθήν, σῖτον καὶ οἶνον, ὅσον χρειάζεται διὰ τοὺς ὀλίγους κατοίκους της. Λαγωοί, φάσσαις (ἀγριοπερίστεραι), ἀλλ' ἰδίως πέρδικες, αἵτινες, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρήχθησαν ἐξ ἑνὸς μόνον ζεύγους ἔξωθεν κομισθέντος, βρίθουσιν ἐν τῇ νήσῳ.

Ἀκρωτήρια: Τὸ *Βόρειο* ἡ Β αὐτῆς ἄκρα, *Λετρᾶς* ἡ δυτική, *Κάλαμος* μακρὸν καὶ χερσονησίζον ἡ ἀνατολική, καὶ *Ροκάνα*, ἐκ τοῦ πρὸ αὐτῆς σκοπέλου, ἡ νοτία τῆς νήσου ἄκρα.

Ὕφορμοι καὶ *Ἀγκάλαι*: *Βάγια* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς. *Ἀνάφη* ἐπὶ τῆς ΝΔ εἰς ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ φερώνυμον καὶ μοναδικὸν τῆς νήσου χωρίον (558 κατ.), ἀρχαίας πόλεως ὑπαρξάσης ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐγγὺς βουνοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς μεσημβρίαν ράχις ἀπολήγει εἰς τὴν θάλασσαν κατὰ τὴν θέσιν *Καταλυματάκια*.— *Μέγας ποταμός*, εἰς τὴν πρὸς Ν. μασχάλην τοῦ ἀκρωτηρίου Κάλαμος, ὅπου ἐκβάλλει χειμαρρίσκος.— *Κάλαμος*, ἡ πρὸς Β μασχάλη τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ. Μεταξὺ τῶν δύο ὅρμων ὑπῆρξαν ὁ ναὸς τοῦ Αἰγλήτου Ἀπόλλωνος, καὶ κατόπιν ἐπὶ τῆς θέσεώς του ἡ Μονὴ τῆς Καλαμιωτίσσης, τῆς ὁποίας δὲν ἀπομένουν ἢ ἓν ἢ δύο κελλία.— *Διάσελο*, ἀγκάλη ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς, ἔχουσα πρὸ αὐτῆς φερώνυμον σκόπελον.

Νησῖδες καὶ σκόπελοι: *Ἅγιος Νικόλας* καὶ *Ροκάνα* παρὰ τὴν νοτίαν ἀκτήν. — *Φτενὰ* ἢ *Φλινὶ* δύο βραχονησῖδες 50 ποδῶν ὕψους μετὰ βράχων ἀναδυόντων περὶ αὐτά. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ἀκτῆς, τοῦ βυθοῦ ὄντος εἰς 26 ὀργ., παρουσιάζεται ἐξαρσις εἰς 6 ὀργ. *Μπάγκος* καλουμένη καὶ δυναμένη τὰ χρησιμεύῃ ὡς τόπος ἀγκυροβολίας προσκαίρου. — *Αναφόπουλο* 4 ½ μιλ. Ν τῆς Ἀνάφης (740 ποδ.) λεγομένη καὶ «Παχειά», 1 ¾ δὲ μιλ. Ἀν. αὐτῆς ἡ *Μακρὰ* (420 πόδ), ἀμφότεραι ἀπὸ τῆς ὑφαλοκρηπῖδος τῆς Ἀνάφης ἀναδύουσαι. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρων δύο νησῖδας παρὰ τὴν Ἀνάφην, «Ἱππουρὸν καὶ Ἀσκανίαν» ἀσφαλῶς μὲν ταύτας ὑπονοεῖ, παραμένει ὅμως ἀκαθόριστος ἡ ταυτότης ἑκατέρας πρὸς ἑκατέραν.

3) ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ. «*Δωδεκάνησος*», ὀνομάζεται ἡ μεταξὺ Κρήτης - Κυκλάδων - Ἰκαρίας, Φούρνων καὶ Σάμου, καὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ Στενοῦ τῆς Μυκάλης μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Μάκρης τμήματος τῶν Μικρασιατικῶν ἀκτῶν περιλαμβανομένη συστὰς νήσων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ συστάδι ταύτῃ πρωτεύουσιν αἱ νῆσοι *Πάτμος-Ἀστυπάλαια-Λέρος-Κάλυμνος-Κῶς-Νίσυρος-Χάλκη - Τῆλος-Σύμη-Ρόδος - Κάρπαθος -Κάσσος*, συνέτεινεν ὁ ἀριθμός των, ὥστε ἡ ὀνομασία «Δωδεκάνησος», τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φορὰν ἐχρησιμοποίησε τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τῷ 730, πρὸς ὀνομασίαν τοῦ «Θέματος» ὅπερ περιελάμβανε τὰς νήσους ταύτας,ἀλλὰ καὶ τὰς Κυκλάδας, νὰ περιορισθῇ, εἰδικῶς, πρὸς συλλήβδην ὀνομασίαν τῶν προαναφερθεισῶν νήσων καὶ τῶν εἰς αὐτὰς προσκειμένων μικροτέρων τοιούτων. Ἀπότοκοι ποικίλης πλουτωνικῆς ἐπεξεργασίας, ἣν εὐγλώττως προσμαρτυροῦν τῆς Θήρας καὶ τῆς Νισύρου τὰ ἡφαιστειογενῆ φαινόμενα, εἴτε ἀνέδυσαν αὗται κατόπιν ἐξάρσεων τοῦ θαλασσίου βυθοῦ, εἴτε ἀπέμειναν νῆσοι τὰ ὄρη τῆς καταποντισθείσης ἠπείρου. Ἀπολιθώματα χερσαίων ζώων, τὰ ὁποῖα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔζων ποτὲ ἐπὶ νήσων τόσον μικρᾶς ἐκτάσεως —λ.χ. χαυλιόδοντες ἐλεφάντων εὑρεθέντες ἐν Κῷ— πείθουσι περὶ τῆς δευτέρας περιπτώσεως, ἐνῷ ὄστρακα καὶ ἀπολιθώματα ἰχθύων, εὑρεθέντα εἰς ἄλλας νήσους (Κάλυμνον, Λέρον, Πάτμον, Ρόδον) δικαιολογοῦν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀναδύσεως αὐτῶν. Τὴν δι' ἀναδύσεως δὲ γένεσιν τῆς Ρόδου ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Οὕτω ὁ Πίνδαρος, εἰς τὰς Ὀλυμπιακὰς ᾠδάς του, λέγει «Ρόδον ἔμεν ποντίῳ—Ἁλμυροῖς δ' ἐν βένθεσι νᾶσον κεκρύφθαι —....Βλάστε μὲν ἐξ ἁλὸς ὑγρᾶς νᾶσος....» ὁ δὲ Ἀριστείδης, ὁ ρήτωρ, ἐν τῷ Ροδιακῷ αὐτοῦ, ποιητικώτατα τονίζει «Τῆνδε δὲ τὴν νῆσον, οὖσαν ὑπὸ τῇ θαλάττῃ καὶ κεκρυμμένην, Ἡλίῳ δῶρον ἀνεῖσαν θεοί.»

Βορειοτάτη τῶν Δωδεκανήσων εἶναι ἡ *Ἡετοῦσσα* (*Γάϊδαρος κοινῶς*) ἔχουσα πλάτος 37° 29', ἀνατολικωτάτη ἡ *Ρόδος* (Μῆκ.=28°16'), νοτιωτάτη ἡ *Κάσσος* (Πλάτ.=35° 19') καὶ δυτικωτέρα τὰ *Λέβιθα* (Μῆκ=26° 25').

Ἱστορικαὶ σημειώσεις. Ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου ἦσαν σημαίνουσαι αἱ νῆσοι τῆς Δωδεκανήσου, ἀφοῦ ἀναφέρονται παρ' αὐτοῦ τόσον τὰ ὀνόματα καὶ αἱ γεωγραφικαὶ αὐτῶν θέσεις, ὅσον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὑφ' οὓς οἱ Δωδεκανήσιοι συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Τροίας. Εἶχον δὲ πολιούχους θεούς, ἡ Ρόδος τὸν Ἥλιον, ἡ Λέρος καὶ ἡ Πάτμος τὴν Ἄρτεμιν, ἡ Κάλυμνος καὶ ἡ Ἀστυπάλαια τὸν Ἀπόλλωνα, ἡ Νίσυρος τὸν Ποσειδῶνα, ἡ Κῶς τὸν Ἀσκληπιόν. Κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, παρεμπιπτόντως ἀσχολοῦνται οἱ ἱστορικοὶ ὡς πρὸς τὰς Δωδεκανήσους, τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ διὰ τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κῶ. Διότι ἡ μὲν Ρόδος «ἡ πόντῳ ἀγαλλομένη» ὑπῆρξεν ἡ Ἀλβιὼν τῆς ἐποχῆς της, καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀποικιστικοῦ πνεύματος ὅσον καὶ ἐμπορικοῦ καὶ ναυτικοῦ δικαίου, ἀφοῦ ἀποικίαι της ἦσαν ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ *Ρόδη*, ἡ *Παρθενόπη* ἡ σημερινὴ Napoli, ἡ *Ροδανουσία* (Bouches du Rhône),ἡ *Σύβαρις*, αἱ *Γυμνησίαι* (Βαλεαρίδες), οἱ *Σόλοι* ἐν Κιλικίᾳ, αἱ *Γάγαι* ἐν Λυκίᾳ, ἡ *Γέλα* ἐν Σικελίᾳ, καὶ ἀφοῦ ὁ Ροδιακὸς ναυτικὸς Κῶδιξ ὑπῆρξεν ἡ βάσις ὅλων τῶν περὶ τὸ Ναυτικὸν Δίκαιον νομοθεσιῶν· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ναυτικῆς ἰσχύος, διότι καὶ ἀπὸ τοὺς Τυρρηνοὺς πειρατὰς αἱ Ροδιακαὶ μοῖραι ἐξεκαθάριζον τὴν θάλασσαν καὶ σύμμαχοι ἐπιζήτητοι ἦσαν οἱ Ρόδιοι ἕνεκα αὐτῆς. Εἶχον δὲ διὰ τοῦτο οἱ Ρόδιοι τὸν ἐγωϊσμόν, ὅστις ἀποδίδεται εἰς τῆς Ἀλβιῶνος τὰ τέκνα, ἐγωϊσμὸν δίκαιον καὶ ὑποσυνειδήτως ἐκ τῆς αὐτοπεποιθήσεως ἀπορρέοντα, ὅταν μάλιστα ἑδράζεται αὕτη ἐπὶ τῆς ναυτικῆς ἰσχύος· καὶ ἔλεγον: «ἡμεῖς δέκα Ρόδιοι, δέκα νῆας»· ὅπως δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ θωρηκτοῦ «Βικτώρια» ναύαρχος Τράϊον ἐχάθη μετὰ τοῦ πλοίου του, τὸ ὁποῖον κατεβυθίσθη αὔτανδρον, ὀρθὸς ἐπὶ τῆς πρῴρας του, χωρὶς ἡ μουσικὴ του νὰ διακόψῃ τὸν Ἀγγλικὸν ὕμνον, (σύγκρουσις θωρηκτῶν «Βικτώρια» καὶ «Καπερντάουν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας ἐν ἔτει 1892), οὕτω καὶ ὁ Λίνδιος κυβερνήτης ἀναφωνεῖ ἀγέρωχος, τὴν στιγμὴν τοῦ καταποντισμοῦ τοῦ πλοίου του ἐν δεινῇ τρικυμίᾳ: «Ἀλλ' ὦ Ποτειδάν, ἴσθι, ὅτι ὀρθὰν τὰν ναῦν καταδύσω».

Ἡ Κῶς δὲ πάλιν, διότι ἀπ' αὐτῆς ἐξεπορεύθη φιλάνθρωπος τοῦ Ἱπποκράτους ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις, τῆς ὁποίας οἱ ἀφορισμοί, τὸ «ἡδέως ἰᾶσθαι», «φύσις ἰατρὸς» «ὠφελέειν, ἢ μὴ βλάπτειν» καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπιζοῦν, ἀδιάβρωτοι ἀπὸ τὰς τόσας πλημμυρίδας καὶ ἀμπώτιδας τῶν παλινδρομιῶν τῆς ἐν ἀτέρμονι ἐξελίξει ἱερᾶς ἐπιστήμης.

Ἐπελθούσης τῆς καταχτήσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ὑπετάγησαν εἰς αὐτοὺς καὶ τῆς Δωδεκανήσου αἱ νῆσοι. Καὶ ἐξηφανίσθησαν τὰ τρισχίλια ἀγάλματα τῆς Ρόδου, τὰ ὁποῖα εἶχον καταπλήξει τὸν Πλίνιον καὶ τῶν ὁποίων δεῖγμα μὲν ἀσφαλὲς εὑρίσκεται ἐν τῷ Βατικανῷ Μουσείῳ, —ἡ «συμφορὰ του Λαοκόοντος»,—πιθανὰ δὲ ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν τὰ ὅσα ἡ θάλασσα φιλοστόργως διαφυλάξασα εἰς τὸν βυθὸν τῶν Ἀντικυθήρων μᾶς ἀπέδωκε τῷ 1902. Παρὰ δὲ τοὺς διωγμοὺς οὓς ὑπέστησαν οἱ Δωδεκανήσιοι ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἡ μὲν Ρόδος τοῖς ἐπέβαλεν εἰς τὴν νομοθεσίαν των τὸν Ναυτικὸν Ροδιακὸν νόμον, ἡ δὲ Κῶς μετέδιδε τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν τὰ τέκνα της εἶχον παρὰ τοῦ Ἱπποκράτους κληρονομήσει.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατέστησε καὶ τρίτην τῶν Δωδεκανήσων περιώνυμον, τὴν πτωχήν, τὴν ξηράν, τὴν φαλακρὰν Πάτμον, διὰ τοῦ φιλοσοφικωτάτου τῶν Εὐαγγελιστῶν, τοῦ λατρευτοῦ μαθητοῦ τοῦ Σωτῆρος. Ὅταν δέ, διαιρεθέντος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἐσχηματίσθη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἡ ἣν νοοῦμεν σήμερον Δωδεκάνησος ἀπετέλεσε μετὰ τῶν Κυκλάδων, «Θέμα», πρωτεύουσαν ἔχον τὴν Ρόδον, ἥτις μετὰ τῆς Ἀστυπαλαίας ἀπετέλεσαν σπουδαιοτάτας ναυτικὰς βάσεις τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Digitized by Google

Κατὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὑπέστησαν καὶ αἱ Δωδεκάνησοι τὰ αὐτὰ μὲ τὰς ἀδελφάς των Κυκλάδας, ἀπὸ ἐπιδρομεῖς Σαρακηνούς, Ἐνετούς, Γενουηνσίους, Ἀλγερίνους καὶ Τούρκους, καὶ ἐν τέλει κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καταργησάντων τὴν ὀνομασίαν Δωδεκάνησοι καὶ θεσπισάντων ἀντ' αὐτῆς τὴν ὀνομασίαν *Σποράδες*. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου «Μεγάλου Μαγίστορος» Foulques de Villaret (1310-1319), ὀχυρώσεις, αἵτινες ἀκόμη καὶ σήμερον καταπλήσσουν, ἤρξαντο συντελούμεναι εἰς τὴν Ρόδον, καὶ οἱ προμαχῶνές των, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων «Γλωσσῶν» (ἐθνῶν) ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο τό, στρατιωτικὸν ἅμα καὶ μοναχικόν, τῶν *Ἰωαννιτῶν* τάγμα, πολλὰς ἀπέκρουσαν ἐφόδους τῶν Τούρκων, κατὰ τὰς δύο μεγάλας ὑπ' αὐτῶν πολιορκίας τῆς Ρόδου. Οἱ Δωδεκανήσιοι ὅμως, ἀφ' ἧς εἶδον τὴν Κωνσταντινούπολιν περιελθοῦσαν εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ τὰς ἀδελφάς των νήσους Χίον, Μυτιλήνην καὶ Σάμον νὰ ὑφίστανται ἀλληλοδιαδόχως τὴν αὐτὴν τύχην, βλέποντες δὲ ἑαυτοὺς ἐγκαταλειπομένους ἀπὸ τοὺς Ἱππότας, οἱ ὁποῖοι ἐκλείσθησαν εἰς τὰ φρούρια τῆς Ρόδου ἵνα ἀντιμετωπίσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Σολεϊμάν, ἑαυτοὺς δὲ ἀνισχύρους ὅπως ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τοῦ Μουσουλμανικοῦ χειμάρρου, ἀπεφάσισαν νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους πρὸς τὸν εἰς τὴν περαίαν τῆς Ρόδου ἐστρατοπεδευμένον Σουλτᾶνον καὶ προφανῶς νὰ δηλώσωσιν ὑποταγήν. Καὶ ὅταν ὁ τελευταῖος τῶν Μαγιστόρων Villiers de l'île d'Adam παρέδωκε, τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1523, τὸ Κράτος τῶν Ἱπποτῶν εἰς τοὺς Τούρκους μετὰ ἀγῶνας ἡρωικούς, ἀληθεῖς ἐποποιΐας, ὁ Σολεϊμὰν ἐφάνη ἐπιεικέστατος εἰς τοὺς λοιποὺς Δωδεκανησίους, δοὺς προνόμια εἰς ὅλας τὰς «*Ἰσπορὰτ Ἀνταςί*», ὡς ὠνόμασε τὰς Δωδεκανήσους, πλὴν τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ. Τὰ προνόμια δὲ ταῦτα, ἀπαγορεύοντα εἰς μὲν τοὺς στρατηγοὺς καὶ ναυάρχους «νὰ κακοποιῶσι τοὺς κατοίκους τῶν νήσων τούτων, ἐὰν κατὰ τύχην ἤθελον προσεγγίσει εἰς αὐτάς», εἰς δὲ τοὺς *Σουμπασῆδες*, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν σκιὰν τῆς τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας, «τὴν ἀνάμιξίν των εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν Δωδεκανησίων» καὶ παρέχοντα σύστημα πλήρους αὐτονομίας καὶ αὐτοδιοικήσεως διὰ *Δημογεροντιῶν αἱρετῶν*, ἐπεκυρώθησαν μεταγενεστέρως διὰ διαδοχικῶν φιρμανίων διαφόρων Σουλτάνων.

Ἐκραγέντος τοῦ Μεγάλου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος, οἱ Δωδεκανήσιοι ἔθεσαν κατὰ μέρος τὰ ἀπὸ τῶν προνομίων των ἀγαθά, λαβόντες μέρος ἐνεργὸν εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ Γένους. Αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ ἀτιμώσεις τῆς Κῶ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου καταστροφὴ τῆς Κάσσου τῷ 1824 ὑπῆρξαν ἡ ἀπάντησις τῆς Τουρκίας εἰς τῶν Δωδεκανησίων τὸ τόλμημα. Ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἀφ' ἑτέρου προσήρτησε τὴν Δωδεκάνησον, τῆς ὁποίας τὰ ἔγγραφα φέροντα τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Πολιτεία» καὶ ἀνεγνωρίζοντο διεθνῶς καὶ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ταῦτα μέχρι τοῦ 1830, ὁπότε, καθορισθέντων τῶν ὁρίων τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀντὶ τῆς Εὐβοίας, ἡ Δωδεκάνησος καὶ ἡ Σάμος.

Παρὰ τοῦτο ὅμως, δὲν ἐτέθησαν ἀμέσως ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν, διότι εὐθὺς ὡς διὰ τῶν πρωτοκόλλων τῆς 3 καὶ 6 Ἰουνίου 1830 καθωρίσθη ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς Δωδεκανήσου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐτέθησαν αἱ νῆσοί της σιωπηρῶς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Τριῶν Προστατίδων, ἐπ' ὀνόματι τῶν ὁποίων, ἐν γνώσει των καὶ τῇ συγκαταθέσει των, ἐξεδίδοντο τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα· ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ συνθήκη τῆς 9 Ἰουλίου 1832, κυρώσασα τὸ σιωπηρὸν τοῦτο καθεστώς, ἐπέτρεψε συγχρόνως τὴν εἰς Ἑλλάδα μετανάστευσιν τῶν Δωδεκανησίων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐξ αὐτῆς θὰ ἐπήρχετο σὺν τῷ χρόνῳ πλήρης ἐγκατάλειψις τῶν νήσων ὑπὸ τῶν κατοίκων των, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπέτυχε διὰ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων νὰ ἐπαναφέρῃ ἡ Πύλη ἐν ἰσχύϊ τὰ προνόμια ἅτινα, πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐπὶ αἰῶνας μακρούς, οἱ Δωδεκανήσιοι ἐκέκτηντο· ἐξεδόθη δὲ οὕτω, ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμοὺτ τοῦ Β', τὸ φιρμάνιον τῆς 15 Τζεμιοὺλ Ἐβὲλ τοῦ 1251 ἀ. Εγ. (1835), οὗ τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται ἐν τῇ Μονῇ τῆς Πάτμου, καὶ δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ἡ πλήρης αὐτονομία καὶ διοικητικὴ ἀνεξαρτησία τῶν Δωδεκανήσων, ἀντὶ καταβολῆς «Μακτοῦ» — κατ' ἀποκοπὴν φόρου — πρὸς κύρωσιν τῆς κατὰ τύπους Ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας, τῆς κατ' οὐσίαν δὲ ἀνυπάρκτου, ἀφοῦ ἡ διακυβέρνησις ἐτελεῖτο διὰ «Δημογερόντων» αἱρετῶν ἀνὰ πᾶν ἔτος.

Ἀλλ' ὅταν ὁ ἀκοίμητος ἀπολογητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἡ ἡρωϊκὴ Κρήτη, διὰ νέου σταθμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἔθνους κατέπλησσε τὸν Κόσμον μὲ τὰς ἐποποιΐας τοῦ 1867, ἡ γείτων της καὶ ἐξ ἴσου ἐθνομάρτυς Κάσσος προσφέρει διὰ τῶν πλοίων της σπουδαίαν βοήθειαν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην ἀδελφήν. Ἡ Πύλη τότε, εἴτε φοβηθεῖσα μίμησιν τοῦ παραδείγματος τῆς Κάσσου καὶ παρὰ τῶν ἄλλων νήσων, εἴτε θεωρήσασα τὸ πρᾶγμα παρέχον εὐκαιρίαν προφάσεως πρὸς κατάργησιν τῶν προνομίων, ἀπέστειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν Ἀχμὲτ Καϊσαρλῆ Πασᾶν, ἀνακληθέντα ὅμως κατόπιν διαμαρτυρίας τῶν Δωδεκανησίων πρὸς τὰς Προστάτιδας, εὐμενέστατα ὑποστηριχθείσης παρὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλά, τῷ 1869, ἐπανεξεδηλώθησαν αἱ ἐναντίον τῆς Δωδεκανήσου προθέσεις τῆς Πύλης, ἀποστειλάσης τὸν ἴδιον Πασᾶν μετ' ἰσχυροῦ στόλου καὶ «παραπομπῆς» (βλ. λ.) ἧς ἐπέβαινε νηΐτης στρατὸς μετ' ἀποβατικοῦ πυροβολικοῦ, ὅστις ἀποβὰς εἰς Κάλυμνον καὶ ἄλλας νήσους προέβη καὶ εἰς ἔνοπλον κατὰ τῶν κατοίκων ἐπίθεσιν καὶ εἰς βιοπραγίας. Αἱ προσπάθειαι τῆς Ἀγγλίας ὑπῆρξαν χλιαραὶ τότε, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ κέρδος διὰ τοὺς Δωδεκανησίους, ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη εἶχε μόνον ἀποτέλεσμα τὴν ἐπιβολὴν καϊμακάμηδων (ἐπάρχων), λιμεναρχῶν, τελωνῶν, καὶ ὑπαλλήλων διαβατηρίων, ἀφοῦ ἡ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία των διετηρήθη πλήρης, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοδιοίκησις κατ' οὐσίαν, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι καὶ τὴν γλῶσσαν ἀγνοοῦντες καὶ ὀλίγοι μεταξὺ πολλῶν ὄντες συνεβίουν ἁρμονικώτατα μετὰ τῶν Δωδεκανησίων, οἱονεὶ ρυμουλκούμενοι παρ' αὐτῶν εἰς πάσας τὰς ὑπηρεσιακάς των ἐνεργείας.

Οὕτω ἔρρεον τὰ πράγματα μέχρι τῆς 10 Ἰουλίου 1908, καθ' ἣν ἀνεκηρύχθη τὸ Νεοτουρκικὸν Σύνταγμα, συνέπεια τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τῶν προνομίων (27 Ἰουλ. 1909) καὶ ἡ πλήρης ἐξομοίωσις τῶν Δωδεκανήσων, καὶ ὡς πρὸς τὰς στρατολογικὰς ἀκόμη ὑποχρεώσεις, πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους· ἐγένετο δὲ τοῦτο ἀφορμή, ὅπως ἐκπατρισθῶσιν οἱ ἔχοντες στρατεύσιμον ἡλικίαν Δωδεκανήσιοι, ὧν οἱ πλεῖστοι καταταγέντες εἰς τὸν στρατόν μας διέπρεψαν κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Ἐκραγέντος ὅμως τοῦ Ἰταλοτουρκικοῦ πολέμου (1911), ἰταλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ernesto Presbitero κατέπλευσεν εἰς τὴν Δωδεκάνησον, ἀποβιβάσας εἰς τὴν Ρόδον, κατὰ τὴν ὑπὸ τὸ χωρίον *Κόσκινο* ἀκτὴν (22 Ἀπριλίου 1912), ἑνδεκακισχιλίους στρατιώτας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Amelio, ὅστις ἀφοῦ ἐξεκαθάρισε τὴν Ρόδον ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατιώτας, μετὰ σύρραξιν εἰς Ψίνθον, ἀλλὰ πρὸ πάντων κατόπιν τῆς βοηθείας τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, συνέλαβε καὶ ἀπήγαγεν ὡς αἰχμαλώτους τοὺς Τούρκους ὑπαλλήλους, καταλαβὼν τὴν πόλιν τῆς Ρόδου (4 Μαΐου 1912) καὶ ἀπευθύνας προκήρυξιν πρὸς τοὺς Δωδεκανησίους, καθ' ἣν «ἡ Τουρκικὴ κυριαρχία ἔληξε πλέον διὰ τὰς Δωδεκανήσους, τὸ μέλλον τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ᾖ ἄλλο εἰμὴ ἡ Αὐτονομία καὶ ἡ Αὐτοδιοίκησις αὐτῶν».

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται περίοδος νέας φάσεως τοῦ Δωδεκανησιακοῦ ζητήματος ἥτις ἐν τῇ ἐξελίξει της εὑρισκομένη ἐξετασθήσεται εἰς τὸ ἄρθρον Δωδεκάνησος.

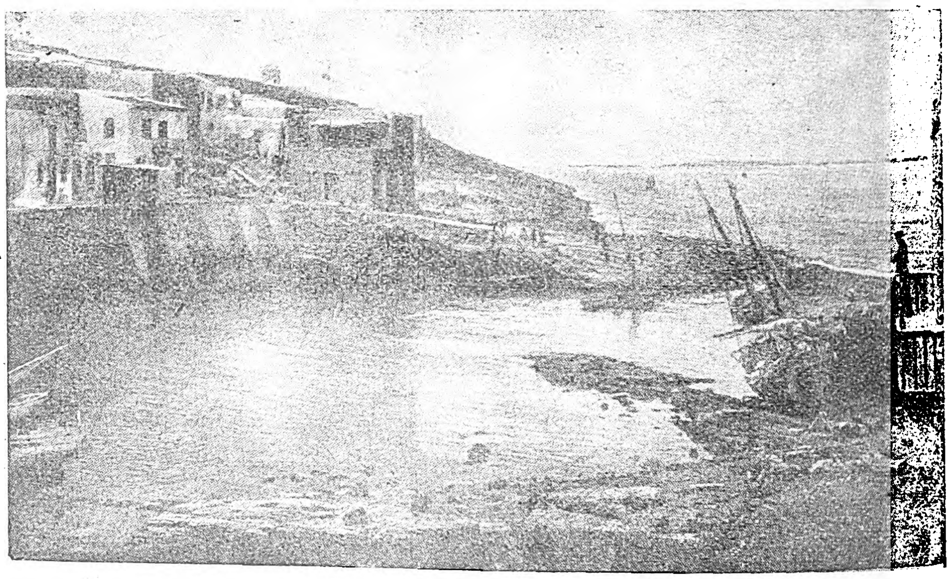

Ὁ μικρὸς Λιμὴν τῆς Κάσσου.

Α) ΚΑΣΣΟΣ. Ἡ τῆς Δωδεκανήσου νοτιωτάτη, χωριζομένη ἀπὸ τῆς Κρήτης διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Κάσσου (*κανάλι τῆς Κάσσου*) εὔρους 26 μιλλίων, ἀπὸ δὲ τῆς Καρπάθου διὰ στενοῦ διαύλου (*μπουγάζι*), εὔρους 3 μιλ. $^{1}/_{4}$ καὶ οὐχὶ «καθαροῦ», καθ' ὅσον καταμεσῆς αὐτοῦ καὶ ἐν χρῷ τῆς θαλάσσης ὑπάρχουσι «μύρμηκες». Ἐκτείνεται δὲ ἡ νῆσος ἐπὶ 6 $^{1}/_{2}$ μιλ. ἀπὸ Λ (ΝΔ) πρὸς Μ (ΒΑ) καὶ ἐπὶ 3 $^{3}/_{4}$ μιλ. ἀπὸ ΕΝ (Ν.ΝΑ) πρὸς ΣΒ (Β.ΒΔ) παρουσιάζουσα εἰς τὸ μέσον ἰσοΰψῆ κορυφογραμμὴν (Κορυφὴ *Πρίωνας* 1700 πόδες, κορυφὴ *Ἀκτὶς* 1700 ποδ.) καὶ σχηματίζουσα:

Ἀκρωτήρια: *Κάβο Ἀκτὶς* τὴν ΒΑ ἄκραν, *Ἄη Γεώργης* τὴν βορείαν, ***Πούντα Αὐλάκι*** τὴν ΝΔ, ***Κάβο Χέλατρος*** τὴν Ν, ***Κάβο Τρούτζουλα*** **τὴν ΝΑ,** ***Κάβο Πρίωνας*** **εἰς 1 $^{1}/_{2}$ μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.**

Ὅρμους ἀναπεπταμένους: *Ὀφρῦς* ἀμέσως πρὸς Α. τοῦ ἀκρωτ. Ἄη Γεώργης· παρ' αὐτὸν ἡ κωμόπολις τῆς *Κάσσου* καὶ τὰ χωρία *Ἅγια Μαρίνα*, *Ἀρβανιτοχῶρι*, *Κάστρο*, *Παναγια Θεοτόκος*, *Ἐμπορειό*.—*Κράμπα*, 1 μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Κάβο Ἀκτίς.—*Χέλατρος*, ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ. —*Χοχλακιά*, ἀμέσως πρὸς Δ. τοῦ προηγουμένου.—*Αὐλάκι*, πρὸς Α ἀμέσως τοῦ ἀκρ. Ποῦντα Αὐλάκι.

Νησῖδες πρὸς τὴν Β. ἀκτὴν ἱκαναὶ τὸν ἀριθμόν: *Πλατὺ* καὶ *Κουρέκια* ἐγγὺς τῆς ΝΔ ἄκρας.—*Κασσονήσια* (*Λίτρα*, *Πλατονῆσι*, *Ἀρμαθιά*, *Κουτζουμποῦ Μακρονῆσι*, *Καρυόφυλλο*) παραλλήλως σχεδόν, καὶ ἀπὸ μέσης ἀποστάσεως 2 $^{1}/_{2}$ μιλλίων, ἀπὸ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Κάσσου βαίνοντα.—*Κολοφῶνας* $^{3}/_{4}$ μιλ. Β τῆς ΒΑ ἀκτῆς.—*Στρογγυλονήσια* ἐγγὺς τοῦ ἀκρωτ. Κάβο Ἀκτίς.

Ὕφαλοι: ἡ ἧς ἐμνήσθημεν καὶ ἑτέρα μεταξὺ Ἀρμαθιᾶς καὶ Κάσσου.

Β) ΚΑΡΠΑΘΟΣ (κοιν. *Σκάρπαθο*, τουρκ. *Ἰσκαρπὰτ καὶ Κερμπέ*, εἰς δὲ τοὺς ξενογλ. χάρτας Scarpanto) ἡ μεταξὺ τῆς Κάσσου καὶ τῆς Ρόδου μακροτάτη νῆσος, ἐκτεινομένη ἐπὶ 29 ὅλα μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἀλλὰ πολὺ στενὴ (μέγιστον εὖρος 6 $^{1}/_{3}$ μιλ.) καὶ λίαν ὀρεινή. Ἀπὸ τῆς μιᾶς ἄκρας αὐτῆς ἕως τῆς ἄλλης διήκει μακρὰ κορυφογραμμὴ (ἧς τὸ μέγιστον ὑψόμετρον ἡ κορυφὴ *Καλολίμνη* ἀρχ. *Λάστον* ὕψ. 4000 πόδ.) ἀλλάσσουσα ἀπὸ Ν πρὸς Β τὰς ὀνομασίας *Χώμαλης*, *Καλολίμνη Προφητηλίας*, *Κιμαρᾶς*, *Μαλιός*· ἡ πληθὺς τῶν πύργων οἵτινες εὑρίσκονται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κορυφογραμμῆς ἀποδεικνύουσι τὴν σημασίαν τῆς νήσου ἀπὸ ἀπόψεως «φρυκτωρίων», τοὔθ' ὅπερ ἄλλως τε καὶ ἡ γεωγραφική της θέσις καθιστᾷ ἐξόφθαλμον. Κυρίως ὅμως εἰπεῖν τὰ 4 $^{1}/_{2}$ μίλλια ἀπὸ Β τῆς ξηρᾶς δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν Κάρπαθον, ἀλλ' ἀποτελοῦν τὴν νῆσον ***Σαρίαν***, διὰ στενωτάτου πόρου, *Ἐποριὸ* ὀνομαζομένου, χωριζομένην ἀπὸ τῆς Καρπάθου τῆς ὁποίας ἀπετέλει ποτὲ χερσόνησον, ἧς ὁ ἰσθμὸς διεβρώθη. Χωρίζεται δὲ ἡ Κάρπαθος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ Σαρία, ἀπὸ τῆς Ρόδου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Καρπάθου (*κανάλι τῆς Σκαρπάθου*) ἔχοντος πλάτος 26 μιλλίων.

Ἀκρωτήρια: ***Καστέλλο*** ἢ *Ἀκρωτῆρι*, ἡ Ν τῆς νήσου ἐσχατιά (ἀρχ. Θεάντειον).—*Λεγγί*, 2 $^{1}/_{2}$ ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Σκοπή*, 2 $^{1}/_{2}$ μιλ. Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου. — *Βόλακας*, εἰς 2 $^{1}/_{2}$ μιλ. ἀπὸ τοῦ προηγουμένου. — *Πηγάδια*, 2 $^{1}/_{2}$ μιλ. Β τοῦ προηγουμένου. Πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ἐπ' αὐτοῦ.—*Ἀπέλα*, *Βρόντος*, 2 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου.—*Μακρηὰ Πούντα*, 8 3 $^{2}/_{8}$ μιλ. Β. ΒΑ τοῦ Βρόντου.—*Μακρηὰ Πούντα*, 8 μιλ. Β τῆς Ἀπέλα. — *Διαφάνι*, 1 $^{1}/_{2}$ μιλ. Β τοῦ προηγουμένου. Ἀρχαῖα ἐρείπια.—*Γρηά*, 3 μίλλια Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Ἀλιμοῦντι* ἡ ΒΑ ἐσχατιὰ τῆς Σαρίας· εἰς 2 $^{1}/_{2}$ μιλ. πρὸ (Ν) αὐτοῦ ἡ ἀγκάλη «Παλάτια» ὅπου πληθὺς ἀρχαίων ἐρειπίων.—*Παρασπόρι* (ἀρχ. Ἐφιάλτειον), ἡ Β τῆς Σαρίας ἄκρα.—*Ἀκρωτῆρι*, ἡ Δ τῆς Σαρίας ἄκρα.—*Βουργούντα*, ἡ ΒΔ τῆς Καρπάθου ἄκρα· πλεῖστα ἀρχαῖα ἐρείπια.— *Σώκαστρο*, «ἀπόνησον», ἀποτελοῦν τὴν δυτικὴν τῆς Καρπάθου ἐσχατιάν· τόσον τὸ ἀπόνησον τοῦτο, ὅσον καὶ ἡ κατέναντί του ἀκτή, γέμει ἀρχαίων ἐρειπίων. —*Λευκος* (κάβος), εἰς 1 μιλ. ΝΑ τοῦ Σώκαστρο. — *Λιόνδας*, εἰς 1 μιλ. Ν τοῦ προηγουμένου.—*Ἀκρωτῆρι*, 3 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ Λιόνδα.—*Παλαιόκαστρο*, 4 μιλ. Ν τοῦ προηγουμένου.—*Ἅγιος Θεόδωρος*, ἡ ΝΔ τῆς Καρπάθου ἄκρα.—*Νησάκι*, «ἀπόνησον» μεταξὺ Ἁγίων Θεοδώρων καὶ Καστέλλο.

Ὅρμοι: ***Μακρὺς Γιαλός***, μεταξὺ ἀκρ. Λεγγὶ καὶ Σκοπή. — ***Ἄμορφος***, μεταξὺ Σκοπῆς καὶ Βό-

Digitized by Google

λακα. — *Πηγάδια*, μεταξὺ ἀκρωτ. Πηγάδια καὶ Βρόντος (ἐν τῷ ΝΔ αὐτοῦ μυχῷ τὸ ἐπίνειον *Σκάλα* τῆς Κωμοπόλεως). — *Κερα-Παναγιά*, ἀμέσως πρὶν (Ν) τοῦ ἀκρ.— *Απέλα* (Πόσια), ἀμέσως πρὸς Β τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ. — *Ἀλάρνια* ἐπίνειον τοῦ χωρίου Σπόα, *Ἀγνόντια*, *Φίλιος*, τρεῖς ἀγκάλαι μεταξὺ ἀκρ. Ἀπέλα καὶ Μακρυὰ Πούντα. — *Διαφάνι*, ἀγκάλι ὑπὸ τὸ φερώνυμον ἀκρωτ. — *Παλάτια* 2 ½ μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Ἀλιμοῦντι. — *Ἀλμυρός*, κολπίζων ὅρμος μεταξὺ Καρπάθου καὶ Σαρίας, ἀνοικτὸς πρὸς Δ καὶ ἔχων ΒΑ μυχὸν φερώνυμον. — *Τρίστομα* ἀσφαλέστατος λιμὴν εἰσδύων ἐπὶ 1 μιλ., ἀλλὰ στενὸς μόλις 270 μέτρα· ὑπῆρξε προσφιλὴς φωλεὰ εἰς τοὺς πειρατὰς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως· δύο νησῖδες πρὸ τοῦ στομίου του σκέπουσι τὸν λιμένα, ἀφίνουσαι τρία στόμια στενά, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομά του. — *Βουργούντα* ἀμέσως πρὸς Ἀν. τοῦ φερωνύμου ἀκρ. ἀνοικτὸς πρὸς Β.— *Εὐώνυμος*, 4 ½ μιλ. Ν. τοῦ ἀκρωτ. Βουργούντα· Β αὐτοῦ τὸ ὀρεινὸν χωρίον Ἔλυμπος. — *Μακρυγιαλός*, (τῆς Δ ἀκτῆς αὐτός)· ὁ Β μυχὸς του εἶναι ἡ ἀγκάλη Ἁγία Εἰρήνη, ὁ δὲ Ν. ἡ ἀγκάλη Μεσοχῶρι, ἐπίνειον τοῦ φερωνύμου χωρίου.— *Γλάρος*, Β. τοῦ Σώκαστρο.— *Φραγκολιμνιῶνας*, μεταξὺ ἀκρωτ. Σώκαστρο καὶ Λευκός. — *Σεκελᾶος*, Ν. τοῦ ἀκρωτ. Ἀκρωτῆρι (τῆς δυτ. ἀκτῆς). — *Ἀρκάσα*, Β τοῦ ἀκρωτ. Παλαιόκαστρο· ὁ Β μυχὸς ὀνομάζεται *Φοινίκι* εἰς δὲ τὸν νότιον ἐρείπια μεγάλου ναοῦ. — *Καστέλλο*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Καστέλλο καὶ Νησάκι, ἐπὶ τῆς ΝΔ. ἀκτῆς.

Χωρία: Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου, 7000 περίπου, εἶναι κατανεμημένος εἰς διάφορα χωρία ἢ ἀγροικίας· τὰ σπουδαιότερα τούτων εἶναι *Μένητες* ΒΔ τοῦ ὅρμου Ἄμορφος, *Σκάλα* τὸ ἐπίνειον, *Πυλὲς* Δ τοῦ ἀκρ. Ἀκρωτῆρι τοῦ πρὸς Δ, *Ὀδός*, *Βολάδα* καὶ *Απέρι*, καταμεσῆς τῆς νήσου, (ἡ πρωτεύουσα, 1300 κάτοικοι, καὶ γραφικωτάτη τοποθεσία)· *Μεσοχώρια* παρὰ τὸν φερώνυμον ὅρμον· *Ἔλυμπος* Β τοῦ ὅρμου Εὐώνυμος· *Αὐλῶνα* ΝΔ τοῦ ὅρμου Βουργούντα.

γ) ΡΟΔΟΣ ἡ βασιλὶς τῆς Δωδεκανήσου. Ὀ*φιοῦσα* καὶ *Τελχινὶς* καὶ *Αἰθραία* καὶ *Τρινάκρια* καὶ *Ὀλόεσσα* καὶ *Κορυμβία* καὶ *Ποήεσσα* καὶ *Μακαρία* ὠνομάσθη πρότερον, δεικνύουσα διὰ τῆς πληθύος τῶν ὀνομάτων τούτων πόσον ἡ ἀρχαία ποίησις ἠσχολήθη περὶ αὐτῆς. Ἐκτεινομένη ἐπὶ 42 μιλ. ἀπὸ Α (ΝΔ) πρὸς Ε καὶ ἐπὶ 19 ½ ἀπὸ Ε (ΝΑ) πρὸς Σ (ΒΔ) χωρίζεται ἀπὸ μὲν τῆς Καρπάθου διὰ τοῦ *διέκπλου τῆς Καρπάθου* (πλατ. 26 μιλ.), ἀπὸ δὲ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς (ἀκρωτ. Ἀλοῦπο) διὰ τοῦ *διέκπλου* (κανάλ.) *τῆς Ροδου* (πλατ. 10 μιλ.) Ὀρεινὴ οὖσα, παρουσιάζει ὑψηλοτέραν κορυφὴν (4069 ποδ. πρὸς τὸ μέσον τῆς ΒΔ ἀκτῆς) τὸ *Ἀτάβυρον* (κοιν. Ἀτάϋρος, ἢ Ἀρτεμίρα ἢ Ἀρταμίτης). Εἰς τὴν κορυφὴν αὐτήν, «ἀφ' ἧς ἔστιν ἀφορᾶν τὴν Κρήτην» (Διόδωρ. ΙΔ, 11) κατέφυγεν ὁ τοῦ Μίνωος ἔγγονος Ἀλθαιμένης φεύγων τόν, περὶ τοῦ παρ' αὐτοῦ φόνου τοῦ πατρός του Κατρέως, χρησμόν· «κατιδὼν δὲ καὶ Κρήτην καὶ τῶν πατρῴων ὑπομνησθεὶς θεῶν, ἱδρύετο «βωμὸν Ἀταβυρίου Διός» Ὅταν ἐξέπνευσε τοῦ Διὸς ἡ λατρεία, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ βωμοῦ ἠγέρθη ἐρημοκκλήσιον, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τιμώμενον, ἐρειπωμένον καὶ ἀσπενὲς καὶ αὐτὸ σήμερον. Τὰ ἄλλα ὄρη καὶ βουνὰ τῆς νήσου φαίνονται νάνοι πρὸ τοῦ Ἀταβύρου, ἀφ' οὗ ἀποφύονται: *Προφητηλίας* πρὸς Β του 2623 π), *Ἀκραμύτης* (2740 ποδ.) ΝΔ, *Σκαθὶ* κατὰ τὰ νότια (1860 π.), *Κομπούλι* (1366 π.) ΒΑ προέκτασις τοῦ «Προφητηλία» καὶ *Φιλέρημος* ἡ ΒΔ αὐτοῦ ἔκφυσις. Τὸ κλῖμα τῆς Ρόδου εἶναι ἐκ τῶν εὐκραεστέρων ἐν τῷ κόσμῳ, τὸ ἔδαφός της πολὺ καρποφόρον, ἂν καὶ ξηρόν, τῆς ξηρότητός του συντελούσης εἰς τὸ νὰ ἀποκτᾷ μεγίστην διαφάνειαν ἡ ἀτμόσφαιρά της καὶ ὑπεργλαυκον χρῶμα ὁ οὐρανός της, ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθη ὁ Πίνδαρος τὸν περὶ χρυσῆς βροχῆς καταπεσούσης ἐπὶ τῆς Ρόδου χαριέστατον μῦθον: «Κείνοισι μὲν ξαν—θὰν ἀγαγὼν νεφέλαν—πολὺν ὗσε χρυσόν».

Ἀκρωτήρια: κατὰ σειρὰν ἀπὸ Νότου πρὸς Ἀνατολάς, Βορρᾶν καὶ Δυσμάς: *Πρασονήσι* * (ἀρχ. Μνασώριον), ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιά· χερσονησίζον ἀκρωτήριον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ μετατραπῇ εἰς «ἀπόνησον», τοῦ ἰσθμοῦ του ὁλονὲν διαβιβρωσκομένου ὑπὸ τῶν τρικυμιῶν. Ἐπ' αὐτοῦ φάρος μετ' ἀναλαμπῶν λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν ἐναλλὰξ 24 μιλλίων.—*Ἴστρος* εἰς 9 μιλ. ΒΑ τοῦ Πρασονήσι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν: *Καταβιά*, *Νῆσος*, *Βιγλι.*— *Λαχανιᾶς* 2 ½ μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου—Γλῶσσα *Μυρμήγκια* ἢ καὶ *Μέρμηγκας*, εἰς 7 μιλ. ἀπὸ τοῦ Λαχανιᾶ, χθαμαλὴ καὶ ὑπὸ «μυρμηκων» περιβαλλομένη. *Κάβο Λάρδος*, ἡ ΝΑ τῆς μεγαλονήσου ἐσχατιά. Τρία μιλ. Ν. αὐτῆς ἐρημόνησος Παξιμάδα.—*Ἅγιος Μιλιανός*, εἰς 3 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου μεταξὺ τῶν δύο ἀκρωτ. *Σουμάνι*. — *Ἀρχάγγελος*, 5 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Βαγιά*, 5 μιλ. Β. τοῦ προηγουμένου.— *Λαδικό*, 5 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου.—*Βουθὶ* ἢ *Βοήθεια*, 4 μιλ. Β τοῦ προηγουμένου.—Γλῶσσα *Μολῖνο* * ἢ *Κουμ Μπουρνοῦ*, ἡ Β τῆς νήσου ἄκρα ἐφ' ἧς φῶς σταθερὸν ἐρυθρὸν 6 μιλ.— *Ἅγιος Μηνᾶς* (ἀρχ. Μυλαντία ἄκρα), 16 μιλ. ΝΔ τῆς ἄκρας Μολῖνο.— *Κοπριά* (ἀρχ. Θοάντειον), 8 μιλ. ΝΔ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ.— *Μονόλιθος* (ἀρχ. Πανὸς ἀκρωτ.), εἰς 9 μιλ. ἀπὸ τοῦ προηγουμένου.—*Καράβολος*, 4 μιλ. Β. ΒΔ τοῦ Πρασονήσι.

Ὅρμοι: Γιαννάθη, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Λαχανιᾶ καὶ Μέρμηγκας. — *Λάρδος*, μεταξὺ ἀκρωτ. Μέρμηγκας καὶ Λάρδος—*Λίνδος*, μεταξὺ ἀκρωτ. Σουμάνι καὶ Ἅγιος Μιλιανός· εἶναι ὁ περιώνυμος ἐν τῇ ἀρχαιότητι λιμήν, ὁπόθεν ἐξέπλευσεν ὁ Τληπτόλεμος κατὰ τῆς Τροίας καὶ οἱ ἀποικίσαντες τὰς Ροδιακὰς ἀποικίας στόλοι, νῦν δὲ ἔρημος, ὀλίγα ἁλιευτικὰ ἐφόλκια προφυλάττων. — Ὅρμος τῆς *Βελίκας* καὶ τῆς *Μαλόνας*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ἀγ. Μιλιανὸς καὶ Ἀρχάγγελος.—τῆς *Ἀφάντου*, μεταξὺ ἀκρωτ. Βαγιὰ καὶ Λαδικό.— *Καλλιθέας*, μεταξὺ ἀκρωτ. Βουθὶ καὶ Λαδικό. — *Κόσκινο*, μεταξὺ Λαδικὸ καὶ πόλεως Ρόδου· εἰς τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀκτῆς του ἀμμωδίαν ἐγένετο ἡ ἀπόβασις τοῦ ὑπὸ τὸν στρατ. Amelio ἰταλ. στρατοῦ, τὴν 22 Ἀπριλίου 1912.— *Τριάντα* ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Κοὺμ Μπουρνοῦ, θερινὴ διαμονὴ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ παραμενόντων Ροδίων· ἔχει πλουσιωτάτας ἐπαύλεις ὧν πολλαὶ εἶχον κτισθῆ ἐπὶ κυριαρχίας τῶν Ἱπποτῶν.— *Ἀπολλακιὰ* ἢ *Παλλατσά*, μεταξὺ ἀκρωτ. Μονολίθου καὶ Καράβολας.

Λιμένες. Γραφικώτατοι λόγῳ τῶν φρουρίων καὶ τῶν προμαχώνων, τῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν, σωζομένων δὲ οὕτω ἀρτίων, ὥστε νομίζει τις ὅτι χθὲς ἀκόμη ἐκυριάρχουν οἱ, μοναχοὶ ἅμα καὶ στρατιῶται, Ἱππόται. Εἶναι δὲ δύο οἱ λιμένες οὗτοι: ὁ ἀνατολικὸς κλειόμενος μεταξὺ τοῦ λιμενοβραχίονος τοῦ ἀπολήγοντος εἰς τὸ φρούριον τοῦ *Ἁγίου Ἀγγέλου* *, ἐφ' οὗ φάρος φωτὸς σταθεροῦ λευκοῦ καὶ πρασίνου, καὶ τοῦ λιμενοβραχίονος τοῦ ἀπολήγοντος εἰς τὸ φρούριον τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* («Πύργου τῶν Ἀράβων»)· ἕτερος λιμήν, *Μανδράκι* ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ *Τερσανὲ* ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀνομαζόμενος, καὶ ὃν οἱ Ἱππόται ἐκάλουν *Porto delle galere*, ἀνοίγεται ΒΑ τοῦ προηγουμένου, σχηματιζόμενος ὑπὸ τῆς ἀκτῆς, ὑπὸ κυματοθραύστου διήκοντος παραλλήλως αὐτῷ καὶ ἀπολήγοντος εἰς τὸ φρούριον τοῦ *Ἁγίου Ἔλμου* *, ἐφ' οὗ φάρος λευκῶν ἀναλαμπῶν, καὶ ὑπὸ δύο λιμενοβραχιόνων ἀναχωρούντων τοῦ μὲν ἀπὸ τοῦ κυματοθραύστου, τοῦ δὲ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Σχηματίζεται οὕτω μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τῶν δύο βραχιόνων τὸ στόμιον, τὸ ὁποῖον δι' ἀλύσεως ἔκλειον οἱ ἱππόται. Ἦσαν δὲ οἱ λιμένες οὗτοι οἱ ἴδιοι ἐκεῖνοι τῆς ἀρχαιότητος, περὶ ὧν Ἀριστείδης ὁ Ῥήτωρ, ὑμνῶν τὸ ναυτικὸν τῶν Ροδίων, ἔλεγεν: «Ἐπικείμενα δὲ τοῖς λιμέσι τὰ νεώ»ρια... Τριήρεις δὲ ἐπὶ τούτοις ὑπῆρχον ἰδεῖν δι»κρότους καὶ τρικρότους καὶ εἰς ἑπτὰ καὶ εἰς ἐν»νέα στίχους, τὰς μὲν πλωΐμους, τὰς δ' ἀποκει»μένας ὥσπερ ἐν ταμείῳ».Ὀλίγα τσερνίκια καὶ βρατσέραι σαλεύουν σήμερον εἰς τὰ ἥσυχα νερά των ἀντὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐκείνων σκαφῶν.

Χωρία καὶ πόλεις. Τὰ χωρία τῆς μεγαλονήσου εἶναι πολυάριθμα ἀλλὰ ὀλιγάνθρωπα, ἀγροικίαι μᾶλλον τὰ περισσότερα τούτων. Τὰ κυριώτερα εἶναι: *Λαχανιᾶς*, δύο μιλ. ἀπὸ τοῦ φερωνύμου ἀκρ. —*Γιαννάθη*, παρὰ τὸ μέσον τῆς φερωνύμου ἀκτῆς. —*Λάρδος*, 1 μιλ. ἔσω τοῦ μυχοῦ τοῦ φερωνύμου ὅρμου.— *Λίνδος* (ὅρα λέξιν), περὶ τὸν φερώνυμον λιμένα· 1600 κατ.— *Κάλαθος* παρὰ τὸν ΝΔ μυχὸν τοῦ ὅρμου τῆς Βελίκας (Viglika).— *Μασάρι* καὶ *Μαλώνα*, παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ φερωνύμου ὅρμου.— *Ἀρχάγγελος*, παρὰ τὸ φερώνυμον ἀκρωτ.— *Ἀφάντος*, *Καλλιθέα*, *Κόσκινο*, παρὰ τὰς ἀκτὰς τῶν φερωνύμων ὅρμων.— *Ρόδος* (βλ. λέξ.), κάτ. 14000.— *Νέο Μαράσι*, προάστειον τῆς Ρόδου γραφικώτατον ὅπου αἱ κατοικίαι τῶν προξένων (1000 κατ.). Τῆς ἀκτῆς ἀπὸ Ρόδου πόλεως ἕως Ἁγίου Μηνᾶ οὔσης χθαμαλῆς καὶ ὁμαλῆς, τὰ ἑπόμενα χωρία ἰσαπέχουν κατὰ τέσσαρα περίπου ἀπ' ἀλλήλων χιλιόμετρα: *Τριάντα*, *Κρεμαστή*, *Βίλλα Νόβα* (ἢ ἀρχ. Ἰαλυσός), *Δαμάτρια*, *Θόλος*, *Σορῶνι*, *Φαναῖς*, *Καλαβάρδα*, *Ἅγιος Μηνᾶς* (ἀρχ. Κάμειρος).— *Λογγώνια* καὶ *Καστέλλος*, παρὰ τὸ ἀκρωτ. Κοπριά.— *Μονόλιθος* παρὰ τὸ φερώνυμον ἀκρωτ.— Ἀπολλακιὰ ἢ *Παλατσά*, παρὰ τὸ μέσον τῆς ἀκτῆς τοῦ φερωνύμου ὅρμου.— *Καταβιά*, 3 μιλ. ἔσω τοῦ ἀκρωτ. Καράβολος.— Ἐντελῶς δὲ μεσόγεια χωρία ἀπὸ Ν πρὸς Β: *Παλαιὸ Κάστρο*, *Μεσανά*, *Βαθύ*, *Προφίλια*, *Ἀσκληπιός*, *Ἴστριδος*, *Ἅγιος Ἰσίδωρος*. *Ἀλάερμα*, *Ἔμπονα* ἐπὶ τῆς ΒΔ κλιτύος τοῦ Ἀταβύρου, *Νάνος*, *Ἀπόλλωνας*, *Πλατανιᾶς*, *Ἀρχίπολι*, *Δεμηλιά*, *Σάλαγκος*, *Ἀπάνω Καλαμῶνας*, *Ψίθος* ἢ *Ψύθος*, ὅπου συνεκρούσθη ὁ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Amelio ἀποβατικὸς στρατὸς μὲ τὴν φρουρὰν τῆς νήσου, *Μπασπίδα* καὶ *Μαρίτσα*.

Νησῖδες καὶ ἄβαθῆ (τὰ σπουδαιότερα): Σκόπελος *Χῆνα* 7 ½ μιλ. Ἀν. ἀκρωτ. Πρασονήσι.—*Παξιμάδι*, 2 μιλ. Ν τοῦ ἀκρ. Λάρδος. —*Πεντανήσια*, σκόπελοι μεταξὺ Λίνδου καὶ Ἁγίου Μιλιανοῦ.— *Χατὰρ* καὶ *Κολῶνα*, «στήθη» καὶ «μύρμηκες» πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Ρόδου.—*Μακρὺ* καὶ *Στρογγυλό*, δύο νησῖδες πρὸ τοῦ ἀκρωτ. Κοπριὰ καὶ κατέναντι τῆς συστάδος τῆς Χάλκης.— *Ὀκτωνησά*, 3 μιλ. Δ τοῦ ἀκρωτ. Καράβολος.—*Καράβολος*, 1 μιλ. Δ τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου.

δ) ΧΑΛΚΗ (κοινῶς *Χαλκιά*) καὶ αἱ παρ' αὐτὴν νησῖδες. Τὸ ΝΑ ἄκρον τῆς νήσου ἀπέχει 5 μιλ. ΒΔ ἀπὸ τῆς Β ἄκρας τοῦ Ροδιακοῦ ἀκρωτηρίου Μονόλιθος. Ἐκτεινομένη 5 ½ μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ 1 ½ μιλ. καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην, εἶναι ὀρεινὴ καὶ τραχεῖα, σχηματίζει δὲ ὀρθόπαγον ὕψους 1954 ποδ. κατὰ τὸ ¼ τοῦ μήκους της ἀπὸ τῆς Α αὐτῆς ἄκρας.

Ἀκρωτήρια: Κέφαλος, ἡ ΒΔ ἄκρα.—*Μύρτος*, ἡ ΝΔ.—*Τραχειά*, χερσόνησος ἀπολήγουσα εἰς φερώνυμον ἄκρον 3 μιλ. Α τοῦ Μύρτου, καὶ ἡ ὁποία δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀπόνησον διαβιβρωσκομένου τοῦ ἰσθμοῦ της ὑπὸ τῶν τρικυμιῶν.— *Κραββάτι*. ἄκρα καὶ ἀπόνησον, ἀποτελοῦν τὴν ΝΑ τῆς νήσου ἐσχατιάν.—*Περιστέρα*, ἡ ΒΑ ἄκρα τῆς νήσου.—*Λιμανάρι*, 1 μιλ. Δ τοῦ προηγουμένου.

Νησῖδες: Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀφ' οὗ ἡ Χάλκη ὑφαλοροπεδίου ἀναδύουσι αἱ νησῖδες: *Νίπουρη* ἢ *Νιπούρι*, *Νησάκι*, *Πρασοῦδα*, *Εὐπορειὸ* καὶ *Κωλοφῶνας* ΝΑ τῆς Α ἀκτῆς τῆς Χάλκης, ΒΑ δὲ αὐτῆς αἱ: *Μεγλονῆσι*, *Ἅγιος Θεόδωρος*, *Ἀπάνω Πρασσοῦδα*, *Ξέρα*, *Σοῦκα*, *Σφύρνα*, ἡ νῆσος *Ἀλιμνιά* (ἔχουσα ἀκρωτήρια: Μέρμηγκας τὸ ΝΔ, Σύχυσι τὸ Δ, Κατσοῦνα τὸ ΒΑ, ὅρμον πρὸς ΝΔ ὑποδιαιρούμενον εἰς δύο μικροτέρους, Φρούριον τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ἐπὶ τῆς κορυφῆς της – 900 ποδῶν καὶ μικρὸν συνοικισμόν). Ἡ νῆσις *Τράγωσα*, ἢ Τραγοῦσα (191 ποδ.) ἀναδύει ἀπὸ χωριστοῦ ὑφαλοροπεδίου.

Ὅρμοι: Εὐπορειὸν, μεταξὺ τῆς φερωνύμου νησῖδος καὶ τοῦ χερσονησίζοντος ἀκρωτηρίου Κραββάτι· εἰς τὸν ΒΔ αὐτοῦ μυχὸν συνοικισμὸς «Σκάλα». —*Ποταμὸς* ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ χερσον. ἀκρωτ. Κραββάτι· δυτικῶς δὲ τοῦ ὅρμου καὶ ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Τραχειά, τὸ χωρίον τῆς Χάλκης ἔχον περὶ τοὺς 1300 ἐκ τῶν 2000 κατοίκων τῆς νήσου, φρούριον εἰς τὴν κορυφὴν βουνοῦ 1000 ποδῶν καὶ βορείως του ἀρχαῖα ἐρείπια.

ε) ΔΙΑΣΠΑΡΤΟΙ ΝΗΣΙΔΕΣ. Οὕτω ὀνομάζω τὰς βραχονησῖδας τὰς ἀναδυούσας ἀπὸ ἐννέα *ὑφαλοροπεδίων* Ν. τῆς Ἀστυπαλαίας καὶ Δ. τῆς Καρπάθου. Εἶναι δὲ ταῦτα:

α') Τὸ (Πλατ.=36 23'—Μῆκ. 26 40',5') περιλαμβάνον τὰς νησῖδας *Ἀδελφαὶ* πρὸς Β καὶ τὴν νῆσον *Σκιρῆνα* ἢ *Ἅγιος Ἰωάννης* (1087 ποδ.) πρὸς νότον ἔχουσαν *ἀκρωτήρια:* Ἅγιος Ἰωάννης πρὸς Ν., Τρυπητὴ ΝΔ, Σοφράνο κάβο ΒΔ, Βρύσης κάβο Β, Μανδρὶ πρὸς Α, καὶ *ὅρμους:* Κάσσο ΝΑ, Ἅγιος Ἰωάννης (ἀπὸ φερωνύμου ἐρημοκκλησίου) πρὸς Ν, καὶ Πόρτο Βαθὺ πρὸς Δ.

β') Τὸ (Πλάτ.= 36° 18', Μῆκ.= 26 45') περιλαμβάνον τὰς 3 νησῖδας *Τρία νησιὰ* καὶ πρὸς Β δύο βραχονησῖδας *Κατσίκα* καὶ *Κατσικάκι*.

γ') Τὸ ἀνάμεσον αὐτῶν καὶ ὀλίγον πρὸς Ν μικρὸν ὑφαλοροπέδιον, ἀφ' οὗ ἀναδύει ὁ βράχος *Ναυάγιον* (Πλάτ. = 36 17', Μῆκ. = 26°42') ὁμοιάζων καταπληκτικῶς μὲ ἀφιστωμένον καὶ ἔρμαιον σκάφος.

δ') Τὸ (Πλάτ.= 35 54', Μῆκ.= 26 52') περιλαμβάνον τὰς νησῖδας *Στακίδα*, *Στακιδόπουλο*, *Φώκκα* καὶ ἀνώνυμον τετάρτην.

ε') Τὸ (Πλάτ.=35°49', Μῆκ.=26°29'), ἀφ' οὗ ἀναδύουν δύο νησῖδες *Οὐνιανήσια*.

στ') Τὸ εἰς 6 μιλ. Β.ΒΑ τοῦ προηγουμένου ἀφ' οὗ ἀναδύει ἡ βραχονησὶς *Αὐγονῆσι*.

ζ') Τὸ (Πλάτ.=36°00', Μῆκ.=26 28'), ἀφ' οὗ ἀναδύουν δύο βραχονησῖδες *Καραβονήσια*.

η') Τὸ (Πλάτ.=36°03', Μῆκ.=26°26'), ἀφ' οὗ ἀναδύουν τρεῖς νησῖδες *Σοφράνα* ἢ *Σοβράνα*, ὧν ἡ Β λέγεται *Μεγάλο Σοφράνο* καὶ ἡ Ν *Μικρὸ Σοφράνο*, τῆς μεσαίας οὔσης ἀνωνύμου.

θ') Τὸ ἀφ' οὗ ἀναδύει ἡ νησὶς *Καμηλανῆσι* (Πλ. =35°52', Μῆκ.=26 15').

στ) ΣΥΜΗ (τουρκιστὶ *Σουμπεκὴ Ἀδά*, ἀρχ. Μεταποντὶς καὶ Αἴγλη), πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν κόλπων τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Σύμης (Ε γ 14), ἐκτεινομένη ἐπὶ 6¾ μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 5¼ ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ὀρεινὴ ἡ νῆσος (1800 π) ἀπολήγει εἰς πολλὰς ἄκρας σχηματιζούσας πληθὺν ὅρμων, περιβάλλεται δὲ ἀπὸ πολλὰς νησῖδας. Μίαν τῶν νησίδων τούτων, *Νέμος*, θεωροῦμεν ὡς συνέχειαν τῆς νήσου Σύμης, καθ' ὅσον εἶναι ἀπόνησον της, τοῦ ὁποίου ὁ ἰσθμὸς διεβρώθη, ὑφισταμένων ὅμως συνδετικῶν σκοπέλων ἐν τῷ διὰ τῆς φθορᾶς γεννηθέντι, στενοτάτῳ ἄλλως τε, αὐλακι.

Ἀκρωτήρια: Πάτος ἡ Ν ἄκρα.—*Φανερωμένη* ἡ ΝΑ.—*Φιλόνεικο* ἡ ΒΑ.—*Ζαβέρι* ἡ Β.—*Κεφάλα* ἡ Δ.—*Βασάλι* ἢ *Ἁγιοβασίλης* ἡ ΝΔ.

Ὅρμοι: ὁ τῆς *Σύμης* νοτίως τῆς νήσου Νέμος. Ἐν τῷ Ν μυχῷ αὐτοῦ Γιαλός, ἡ *πόλις τῆς Σύμης* (10.000 κατ., τοῦ πληθησμοῦ τῆς νήσου ὄντος 12.800). Ἡ ἀρχαία πόλις, ὀνομαζομένη σήμερον *Χωριό*, κεῖται βορειότερον, ἐπιστέφεται δὲ ὑπὸ φρουρίου ἀνεγερθέντος τῷ 1400 ὑπὸ τοῦ μεγάλου Μαγίστορος Villaret, ὅστις κατέλαβε τὴν νῆσον

Digitized by Google

Digitized by Google

[Χάρτην τοῦ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ βλ. εἰς σελίδας 456—457]

Digitized by Google

τὸ προηγηθὲν ἔτος. Παρὰ τὸ ὅλως ἄγονον τῆς νήσου, ἡ πόλις ἔχει ἀρίστας οἰκοδομὰς καὶ εὐαγῆ ἱδρύματα καὶ ἔργα κοινῆς ὠφελείας· διότι πολὺς πλοῦτος ὑπάρχει εἰς τὴν νῆσον, πλοῦτος ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀπὸ τῆς ἁλιείας τῶν σπόγγων εἰσρέων· εἰς χεῖρας δὲ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν συγκεντρούμενος, δὲν ἠδύνατο παρὰ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα φιλαλληλίας νὰ διατίθεται. Ἐπὶ πλέον, ἡ Σύμη συγκεντρώνει μέγιστον μέρος τοῦ διὰ τὴν Δωδεκάνησον προωρισμένου εἰσαγωγικοῦ ἐμπορίου. Ἑκατὸν πεντήκοντα «μηχαναί», δηλαδὴ μικρὰ ἱστιοφόρα μετὰ καταδυτικῆς μηχανῆς, καὶ δεκαπεντὰς «ντεποζίτων» ἀπετέλουν τῷ 1918 τὸν σπογγαλιευτικὸν τῆς νήσου στόλον. Ἕτεροι ὅρμοι: *Παιδι.* ἀμέσως ΝΑ τοῦ ὅρμου τῆς Σύμης, ἔχων τὸ στόμιόν του πρὸς ΒΑ καὶ περιβαλλόμενος ἀπὸ ἴχνη κυκλωπείων τειχῶν, *Θεσσαλόνα*, *Νάννος*, *Μαραθῶνα* καὶ *Φανερωμένη*, καὶ οἱ τέσσαρες ἐπὶ τῆς Ἀνατ. ἀκτῆς τῆς νήσου, ἀπὸ Β πρὸς Ν αὐτῆς.— *Πάνορμος*, κολπίζων ὅρμος μεταξὺ ἀκρωτ. Πάτος καὶ Βασσάλι διανοιγόμενος. Εἰς τὴν ΝΑ τοῦ ὅρμου ἀκτὴν σχηματίζεται ὕφορμος, ἐν ᾧ ἡ ἱερὰ μονή, τοῦ *Πανορμίτου* ἐπιλεγομένη, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν, ἔχουσα δὲ παλαιοτάτην θαυματουργὸν τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ εἰκόνα, ἥτις, ὡς λέγεται, ἐξεβράσθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν κυμάτων. Περιεργόν τι δὲ συμβαίνει μὲ πλῆθος χηνῶν τῆς μονῆς· μόλις δηλαδὴ ἀντιληφθῶσιν αὗται πλοῖον κατευθυνόμενον πρὸς τὸν ὅρμον, ἀνάγονται ἀγεληδὸν πρὸς τὸ πέλαγος καὶ ἀκολουθοῦν τὸ πλοῖον ὡς τιμητική του συνοδεία. — *Γάβαλα* εἰς τὸ ΝΔ τῆς νήσου εἰσδύων. — *Μαρῶνι* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς.

Νησῖδες: ἐπὶ μὲν τῆς Α ἀκτῆς δὲν ὑπάρχουσι· πλεῖσται ὅμως ἐπὶ τῆς ΝΔ καὶ τῆς ΒΔ, ὧν ἀναφέρομεν τάς: *Σεσκλί*, ΝΑ τῆς ΝΑ τῆς νήσου ἀκτῆς.—*Τρομπέτα*, ΝΑ τῆς προηγουμένης.—*Γιαβάταις* ἢ *Διαβάταις*, κομβολόγιον βραχονησίδων καθ' ἃς ἀπετάμη οὐρά, ἥτις, πρὸ τῆς διαβρώσεώς της, παρεξέτεινε τὴν ΝΔ ἄκραν τῆς νήσου· ἡ τελευταία τούτων λέγεται *Μάρμαρα*, *Ὀξυά*, *Πλατὺ* καὶ *Χονδρός*, τρεῖς νησῖδες παραλλήλως πρὸς τὴν ΒΔ ἀκτὴν τῆς νήσου βαίνουσαι.

ζ) ΤΗΛΟΣ ἢ ΕΠΙΣΚΟΠΗ: Εἰς 11 μιλ. ΒΔ τῆς Χάλκης, 19 μιλ. Δ τῆς Σύμης καὶ 12 μιλ. Ν. τοῦ ἀκρωτ. Κριὸς τῆς Κνίδου (Α, β, 19). Μακρὰ $8^{1}/_{2}$ μιλ. ΒΔ - ΝΑ καὶ πλατεῖα $4^{1}/_{2}$ μιλ., εἶναι ὀρεινὴ (ὑψομετρ. κορυφ. *Προφητηλίας* 2010 ποδ.) παρέχουσα γραφικὴν ὡραιότητα.

Ἀκρωτήρια: *Κίνδυνος* ἢ *Ἄη Σέργιος*, ἡ Ν τῆς νήσου ἄκρα.—Ἀπορρῶγες *Πισκοπὴ* ἢ *Κεφάλα*, ἡ Δ.—Κάβο *Ἄγκιστρος* ἢ *Ψηλά*, ἡ Β.—*Σπανό*, ἡ ΒΔ.— *Ἀηλιᾶς* ἢ *Μοναστῆρι*, ἡ ΝΔ.—*Ἄη Ἀντρέας*, 2 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. — *Κάβο Μαρού*, εἰς $2^{1}/_{2}$ μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Κάβο Πελαγοῦσα*, εἰς $1^{1}/_{2}$ μιλ. ἀπὸ του προηγουμένου.

Νησῖδες: *Ἀντίτηλος* $1^{3}/_{4}$ μῆκος ἔχουσα, ἀλλὰ πολὺ στενὴ καὶ ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τμημάτων, συνδεομένων διὰ δύο ἰσθμῶν, οἱ ὁποῖοι ὁλονὲν διαβιβρωσκόμενοι θὰ καταντήσουν τὴν νησῖδα τρεῖς ἐγγὺς ἀλλήλων βραχονησῖδας. Ἀπέχει τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς Τήλου 2 μιλ. καὶ διήκει παραλλήλως αὐτῇ.—*Γαϊδαρονῆσι*, ἀπόνησον χερσονησιζούσης ἄκρας, εἰς $3^{1}/_{4}$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Πισκοπή, ἧς ὁ ἰσθμὸς διεβρώθη.—*Πρασοῦδα*, ἀπόνησον ὑπὸ ὁμοίων περιστάσεων παραχθέν, εἰς 1 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Γαϊδαρονῆσι* ἢ *Πλακονῆσι*, εἰς $^{1}/_{4}$ μιλ. ΒΑ τῆς ἄκρας Σπανό, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ διαύλου βαθέος $^{2}/_{3}$ μιλλίου εὔρους.

Ὅρμοι, σχηματίζονται μεταξὺ τῶν ὡς ἄνω ἀκρωτηρίων· οἱ κυριώτεροι ὅμως αὐτῶν εἶναι ὁ *Μεγάλος*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Κάβο Μαροῦ καὶ Ἄη Ἀντρέας διανοιγόμενος καὶ διαιρούμενος εἰς δύο ἀμφιδύμους ὅρμους *Καμάρα* πρὸς Δ καὶ *Ἔριστος* πρὸς Α, ὁ καὶ περισσότερον εἰσδύων· ἔσω τῆς Α τοῦ δευτέρου ἀκτῆς τὸ χωρίον *Λίβαδος*.— Τὸ Ν τμῆμα τῆς ΒΑ ἀκτῆς σχηματίζει ἀπὸ νησῖδος Γαϊδαρονῆσι ἕως τῆς ΒΑ ἄκρας τῆς χερσονήσου, ἥτις ἀπολήγει εἰς τὸ ἀκρωτ. Πισκοπή, εὐρὺν ὅρμον διαιρούμενον εἰς δύο ἐλάσσονας, ὧν ὁ Ἀνατολ. εἶναι ὁ τοῦ *Ἁγίου Ζαχαρία*, ὁ δὲ δυτικώτερος σχηματίζων ἀγκυροβόλιον μὲ ἀκτὴν ἀμμώδη, *Λιβάδια*· ἐγγὺς τοῦ μυχοῦ του κυκλώπεια τείχη.— *Πλάγιος* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Σπανὸ καὶ Ψηλὰ διανοιγόμενος· εἰς τὸν ΝΔ μυχὸν αὐτοῦ ἡ ἀμμώδης ἀγκάλη *Σκάλα*, οὖσα τὸ ἐπίνειον τῆς κωμοπόλεως Τήλου ἐπὶ ὀροπεδίου ἀνάμεσον ἀμυγδαλῶν καὶ ἀμπελώνων ἐκτισμένης καὶ ἐχούσης βορείως αὐτῆς ἐρειπωμένον κτίριον. Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου εἶναι 3000, γεωργοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, κατανεμημένος εἰς τὰ δύο χωρία.

η) ΝΙΣΥΡΟΣ (κοιν. *Νίσερο*), τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Ποσειδῶν θυμωθεὶς κατὰ τοῦ γίγαντος Πολυβώτου, ἐν στιγμῇ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν παραφορᾶς, ἐξεσφενδόνισε ἐναντίον του, ἀποσπάσας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Κῶ. Ἀναδύει εἰς 10 μιλ. Δ.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Κριὸς τῆς Κνίδου καὶ $7^{1}/_{4}$ μιλ. ΒΔ τῆς Τήλου, ἔχουσα σχῆμα πλησιάζον τὸ τοῦ κανονικοῦ πενταγώνου, οὗ αἱ διαγώνιοι εἶναι $4^{1}/_{4}$ μίλ., ἡφαιστειογενὴς δὲ καὶ παρουσιάζουσα μέγαν καὶ ἀνώμαλον κρατῆρα, καταλαμβάνοντα τὸ περισσότερον τῆς νήσου ἐμβαδόν. Τὰ χείλη τοῦ κρατῆρος τούτου ὑψοῦνται εἰς 1350-1874 ποδ. (410-570 μέτρα), ἐνῷ ἄλλος μικρότερος κρατήρ, ἐντὸς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ δυτικόν του χεῖλος, σχηματίζει τὸ ὑψηλότερον τῆς νήσου σημεῖον (2270 ποδ. 692 μέτρ.). Τοῦ μεγάλου κρατῆρος ὁ πυθμὴν σχηματίζει μικρὰν πεδιάδα, πολὺ χαμηλὰ ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῶν χειλέων εὑρισκομένην (μόλις 455 ποδ. ἢ 140 μέτρα, ὑπὲρ τὴν θάλασσαν) καὶ παρουσιάζουσαν, πολλαχοῦ αὐτῆς, θειώδεις ἐναποθέσεις πασχείας. Αἱ ἀκταὶ τῆς νήσου εἶναι «κρημνώδεις ἀνδηροειδεῖς» (βλ. λ. ἀκτή), συγκρατοῦσαι οὕτω ἐπὶ τῶν ἀνδήρων των τὰ ὑπὸ τῆς βροχῆς καταρρέοντα χώματα.

Ἡ νῆσος εἶναι πάντη «ἄνορμος», παρουσιάζουσα μόνον τὰ 5 κύρια τοῦ σχήματός της *ἀκρωτήρια*: *Λουτρός*, πρὸς Ν ὅπου καὶ θέρμαι ἰαματικαί.— *Φυλλώδη(ς)* ἄκρα τὸ Α. ΝΑ. — *Ἀμμώδης* τὸ ΒΑ.—*Μῶλος*, τὸ ΒΔ.—*Πετρώδη*, τὸ Δ. ΝΔ, νοτίως τοῦ ὁποίου ἀγκάλη *Ἄργος* εἰς τὸν μυχόν, τῆς ὁποίας ἰαματικαὶ θέρμαι.

Χωρία: *Μανδράκι* εἰς τὴν ΒΑ. ἀκρ. Μῶλος.— *Εἰμπορειὸ* εἰς τὸ Β χεῖλος τοῦ κρατῆρος καὶ *Νικία* εἰς τὸ Ν. χεῖλος αὐτοῦ. Πάντων ὁμοῦ τῶν κατοίκων τὸ σύνολον ἀνέρχεται εἰς 2500, ὧν τὸ πλεῖστον γεωργοί.

Προσκείμεναι νῆσοι: *Στρογγυλό*, εἰς $3^{1}/_{2}$ μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. Ἀμμώδης· κῶνος 410 ποδ. ὕψους, ἀπὸ ἰδιαιτέρας ὑφαλοκρηπῖδος ἀναδύουσα. *Γιαλή*, ἐπιμήκης (3 μιλ.) νησίς, ἧς ἡ Ν. ἄκρα ἀπέχει 2 μιλ. ἀπὸ τοῦ ἐπινείου Μανδράκι, καὶ εἰς τὴν Β ἐσχατιὰν τοῦ αὐτοῦ μὲ τὴν Νίσυρον ὑφαλοροπεδίου ἀναδύουσα. Μέγ. ὑψομ. 580 π. πρὸ τῆς Ν. ἀκτῆς τῆς βραχονησὶς Ἅγιος Ἀντώνιος καὶ δύο ὕφαλοι.— *Ραχηὰ* ἢ Πασᾶ 350 π. καὶ *Περιγοῦσα* (235 π.) περατοῦσαι πρὸς Δ. τὸ ὑφαλοροπέδιον τῆς Νισύρου. Τὰ ρεύματα εἶναι συνήθως ὁρμητικὰ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Κῶ.—*Κανδελιοῦσα* ἢ *Μαντόννα*, εἰς 8 μίλλια Ν.ΝΔ τῆς Νισύρου, 180 ποδ. ὑψηλὴ καὶ ἐκτὸς τοῦ ὑφαλοροπεδίου τῆς Νισύρου ἀναδύουσα. Εἰς τὴν ΝΔ αὐτῆς ἄκραν φάρος περιστροφικὸς λευκῶν ἀναλαμπῶν ἀνὰ 2 λεπτά, 17 μιλ.

θ) ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ (κοινῶς *Ἀστροπαλιά*, τουρκ. *Σταμπαλιά*), εἰς 26 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Κρίκελος (Ἀν. ἐσχατιὰ τῆς Ἀμοργοῦ) καὶ εἰς 23 μίλ. Α.ΒΑ τῆς Ἀνάφης, πρὸς ἣν διεύθυνσιν διήκει καὶ τὸ μῆκος της ἀνερχόμενον εἰς $9^{1}/_{2}$ μιλ. Εἶναι πολὺ διατετμημένη, σχηματίζουσα καὶ λιμένας καὶ ὅρμους καὶ νησῖδας πολλάς, ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ δύο ὑψηλὰς βραχώδεις μάζας, ἑνουμένας δι' ἰσθμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ εὖρος εἶναι μόλις 100 μέτρων, ἐνῷ αἱ πρὸς αὐτὸ παράλληλοι διαστάσεις τῶν δύο, ἅτινα ἑνώνει τμημάτων τῆς νήσου, εἶναι τοῦ μὲν ΝΔ $7^{1}/_{2}$ μιλ., τοῦ δὲ ΒΑ 6 μιλ. Ὡς πρὸς τὸ ὕψος, τὸ μὲν ΝΔ τμῆμά της παρουσιάζει (βουνὸν Βίγλα) 1600 ποδ., τὸ δὲ ΒΑ (βουνὸν Καστελλᾶνο) 1299 ποδ

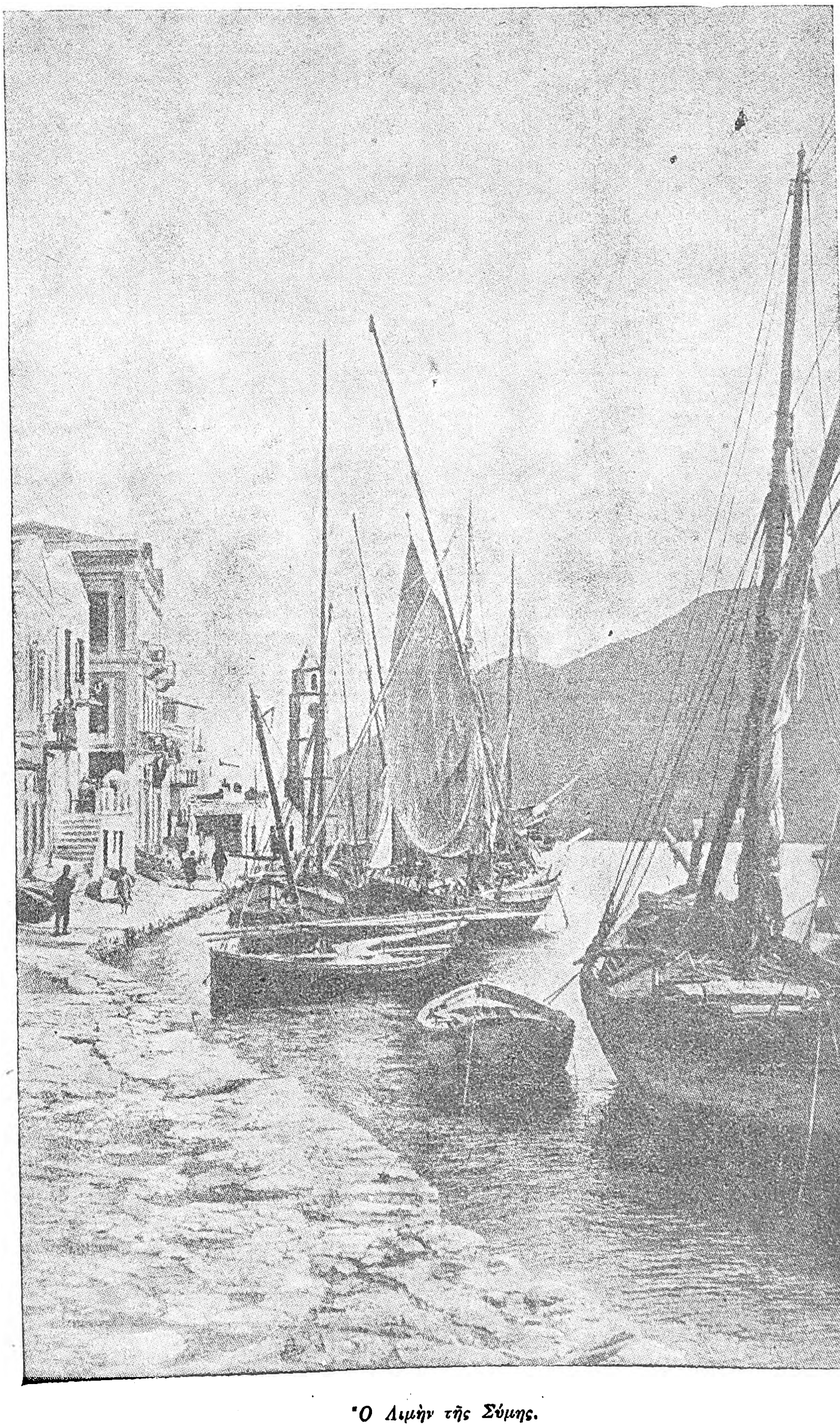

Ὁ Λιμὴν τῆς Σύμης.

Digitized by Google

'Ακρωτήρια: *Καπέλλος* ἢ Ν ἄκρα τοῦ Δ τμήματος. — *Κάβο Χειλοῦς* ἢ καὶ Κάβο Χεῖλος, ἡ ΝΑ τοῦ ἰδίου τμήματος. — *Μακρυὰ Πούντα*, εἰς 1 μιλ. Β.ΒΔ τοῦ προηγουμένου. — *Μέρμερη* $2\frac{3}{4}$ Β τοῦ Κάβο Χειλοῦ. *Μακρυὰ Πούντα* (ἄλλη αὐτὴ) ἡ ΒΑ ἐσχατιὰ τῆς Α ἀκτῆς τοῦ ΝΔ τμήματος τῆς νήσου.— *Κάβο Διαπόρι* ἡ Δ ἄκρα τῆς Ν ἀκτῆς τοῦ ΒΑ τμήματος τῆς νήσου.—*Βρύσης Πούντα*, εἰς 1 μιλ. Α τῆς προηγουμένης ἄκρας. — *Τουρκοβίγλα* εἰς $\frac{3}{4}$ τοῦ μιλ. Α. τοῦ προηγουμένου. — *Δεκανίκι* (τὸ κι προφέρεται τσι), εἰς $2\frac{1}{3}$ μιλ. Α.ΒΑ τῆς ἄκρας Βρύση Πούντα. — *'Εξώπετρας*, ἡ ΝΑ ἐσχατιὰ τοῦ Α. τμήματος. — *Τρυπητὴ* εἰς 2 μιλ. ΒΔ τῆς 'Εξώπετρας. — *Κατσάρι* εἰς $\frac{3}{4}$ μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου. — *Πούντα Ζεφυριοῦ*, εἰς 4 μιλ. ΒΔ τῆς 'Εξώπετρας. — *Φλοῦδα*, ἡ Β ἄκρα τοῦ Α τμήματος.— *Πούντα Αγριληοῦ*, ἡ Δ ἐσχατιὰ τοῦ Α τμήματος.— *Βάγια*, $1\frac{3}{4}$ μιλ. Ν τῆς Πούντα 'Αγριληοῦ.—*Μακρυὰ Πούντα* (τρίτη αὐτὴ) κειμένη ἀπ' εὐθείας (ἀπὸ Β πρὸς Ν) μὲ τὸν ἰσθμὸν καὶ τὴν δευτέραν μνησθεῖσαν Μακρυὰν Πούνταν.— *Λιμιονάρι*, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Δ τμήματος $1\frac{1}{5}$ μιλ. Δ τοῦ ἰσθμοῦ. — *Κόκκινα Χώματα* 3 μιλ. Δ. τοῦ ἰσθμοῦ.— *Λιανὴ Πούντα*, ἡ Β ἐσχατιὰ τοῦ Δ τμήματος.— *Κάβο Κουτσίμι* 1 μιλ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου.— *Κάβο Ἄρμενος* ἡ Δ ἐσχατιὰ τῆς νήσου.— *Ξυλάδια*, εἰς $1\frac{3}{4}$ μιλ. ἀπὸ τοῦ προηγουμένου.— *Κάβο Ταλιάρος*, ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιά.

Κόλποι, λιμένες, ὅρμοι: Τὰ δύο τμήματα τῆς νήσου, ἑνούμενα, ὡς εἴπομεν, δι' ἰσθμοῦ (ἔχοντος διάστασιν 3 μίλ. καὶ πλάτος μέγιστον $\frac{3}{4}$ μίλ., ὅπερ ἐλαττοῦται μέχρις 100 μέτρων) ἀπολήγοντος εἰς τὰ μέσα περίπου τῶν ἀντικειμένων ἀκτῶν τῶν τμημάτων, σχηματίζουσι μετὰ τῶν ἀκτῶν τοῦ ἰσθμοῦ δύο κόλπους, τὸν μὲν ἀνοικτὸν πρὸς Βορρᾶν (5 μίλ. εὖρος), τὸν δὲ ἀναπεπταμένον πρὸς Νότον (εὖρος 7 μιλ.). Σχηματίζονται δὲ ἐντὸς τῶν κόλπων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τε Β Α καὶ τῶν Ν Δ τῆς νήσου ἀκτῶν οἱ ἑξῆς ὅρμοι, λιμένες καὶ ἀγκάλαι: ὕφορμος *Γιαλίδι*, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ Κάβο Χειλοῦ.—*Λειβάδια*, εἰς 2 μίλ. Β. ΒΔ τοῦ ἰδίου ἀκρ. Ἔσω τοῦ Β αὐτοῦ μυχοῦ τὸ χωρίον *Λειβάδια*, ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου, ἔχουσα 1700 κατοίκους, τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς νήσου ὄντος 2500. Τὸ χωρίον παρουσιάζει πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ παρεκκλησίων—δύναταί τις νὰ συναντήσῃ καὶ ἓξ τοιαύτας εἰς τὴν αὐτὴν ὁδὸν—ἐκτισμένας ἀπὸ τεμάχια ἀρχαίων ναῶν, παντοῦ δὲ τοῦ χωρίου, ἄλλως τε, βλέπει τις κιονόκρανα καὶ ἀρχαῖα ἀνάγλυφα, χρησιμοποιημένα ὡς δομικὸν ὑλικόν· φρούριον Βυζαντινὸν δεσπόζει ἐπὶ θέας μαγευτικῆς. Τὸ ἐπίνειον τοῦ χωρίου *Σκάλα*, εἰς φερώνυμον ἀγκάλην ἐπὶ τῆς Β πλευρᾶς τοῦ ἀκρωτηρίου, ἐφ' οὗ ἐγείρεται τὸ χωρίον. - *Σπονδίστη*, ὅρμος ἀπολήγων εἰς τὴν νοτίαν ἀκτὴν τῆς μεγίστης στενότητος τοῦ ἰσθμοῦ. —Λιμὴν *Μαλτεζάνα*, νοτίως τοῦ 'Ανατολικοῦ τμήματος τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἑνοῦντος τὰ δύο τμήματα τῆς νήσου, μετὰ τῶν νησιδων «Λιγνὸ» (ἢ Γλυνὸ) Νησὶ» καὶ «Χονδρὸ Νησὶ» σχηματιζόμενος· ἔχων βάθη $4\frac{1}{2}$ ἕως 16 ὀργ. καὶ χρησιμοποιήσιμον ἔκτασιν $1\frac{1}{4}$ μιλ. κατὰ πλάτος καὶ 1 μιλ. κατ' εἴσδυσιν, ἀποτελεῖ ἀσφαλέστατον λιμένα καὶ εὐρύχωρον, χάριν τοῦ ὁποίου οἱ Ρωμαῖοι περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο τὴν φιλίαν τῶν 'Αστυπαλαιέων, μεθ' ὧν καὶ συνθήκας συνῆψαν. Ἡ 'Ιταλία, καταλαβοῦσα αὐτὸν τῷ 1912 τὸν ἐχρησιμοποίησεν ὡς ναυτικὴν βάσιν τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ τότε ἐπιχειρήσεών της.—*'Αγριλίδι*, ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτ. Τουρκοβίγλα· στενὸς καὶ βαθέως εἰσδύων ὅρμος ἔχων τὸ στόμιον αὐτοῦ πρὸς Ν.—Μεταξὺ ὅρμου 'Αγριλίδι καὶ ἀκρωτ. Δεκανίτσι ἀνοίγεται κολπίζων ὅρμος βλέπων πρὸς Ν καὶ σχηματίζων ἐν αὐτῷ τρεῖς ἐλάσσονας ὅρμους: *Κοχλάδι* εἰς τὸν Δ αὐτοῦ μυχόν, *Κοκκινόγκρεμος* εἰς τὸν Β, καὶ *Βλυχάδα* εἰς τὸν ΝΑ μυχόν.—*Ἅγιος 'Ιωάννης*, ἀγκάλη Α καὶ Β τοῦ ἀκρωτ. Δεκανίτσι.—*'Αγρηλιὰ* ἀμέσως Δ. τοῦ ἀκρωτ. Ἐξώπετρα.—*Πουλέρης* ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Ἐξώπετρα.—*Λάρυγκας* καὶ *Σπαθὶ* δύο μικροὶ ὕφορμοι μεταξὺ 'Εξώπετρα καὶ Τρυπητή. —*Μοναχός*, μεταξὺ ἀκρωτηρίου Τρυπητὴ καὶ Κατσάρι.—*Ζεφύρι*, Β τοῦ ἀκρωτηρίου Κατσάρι.— *Λιμανάρι 'Εκκλησιδίων* καὶ *Γρυπαοιά*, μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Λιμνιονάρι καὶ Φλούδα.— *Δρακιοδόσκυλα*, καὶ *Δρακοντοσπηλιά*, ὕφορμοι μεταξὺ ἀκρωτηρίου Φλούδα καὶ Πούντα 'Αγριληοῦ.—Ἔρχονται κατόπιν πρὸς Ν δύο ὕφορμοι *'Αγριληὰ* καὶ *Ταλούνδια*, καὶ κατόπιν, εἰς 1 μιλ. Ν τῆς Πούντα 'Αγριληᾶς, ὁ λιμὴν *Πόρτο Βαθύ*, ὅστις εἰσδύει ἐπὶ 1 μιλ. ἐν τῷ Α τῆς νήσου τμήματι καὶ θὰ ἦτο ἄριστος, ἐὰν δὲν παρουσίαζε τὸ στόμιόν του ἀβαθῆ ἔξαρσιν τοῦ βυθοῦ.—*Μικρὴ Βάλη* ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ λιμένος Βαθύ.—*Βάγι* ἢ *Ψιλὸς Ἄμμος*, ἡ πρὸς Β μασχάλη τοῦ Α τμήματος τῆς νήσου.— *Ἅγιος 'Ανδρέας*, ἡ πρὸς Β μασχάλη τοῦ Δ τμήματος.—'Επὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τοῦ δυτικοῦ τμήματος σχηματίζονται ἐξ Α πρὸς Δ οἱ αὐλῶνες *Λιμανάρι*, *Βλυχάδες* καὶ *Καμπένα*.—'Επὶ δὲ τῆς Β ἀκτῆς τοῦ Δ τμήματος οἱ ὅρμοι *Παχειὰ Ἄμμος* καὶ *Πάνορμος*, ὁ δυτικώτερος καὶ μεγαλύτερος τῶν δύο.— 'Επὶ τῆς Δ ἀκτῆς, δύο ὕφορμοι ἑκατέρωθεν τοῦ ἀκρωτ. Κάβο Ἄρμενος, τὸ *Κατσιδόνι* πρὸς Β, καὶ *Ἄη Γιάννης* πρὸς Ν.—'Επὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τέλος τοῦ δυτικοῦ τμήματος, ἐκ Δ πρὸς Α, οἱ ὅρμοι *Κομινάκια*, *Βοῦτσες* καὶ *'Αηγιάννης ὁ Πιατιός*.

Χωρία δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ὑπάρχουν ὅμως μικροὶ συνοικισμοί τινες (ὡς τὸ *'Αρμενοχῶρι*, *Πύργος*, *Τρούτουλας* εἰς τὸ Δ τμῆμα καὶ *Καταφυγή*, *Μανδρί*, *Ἁγία Βαρβάρα*, εἰς τὸ Α) καὶ ἀγροικίαι· ἡ νῆσος μακρόθεν φαίνεται κατάστικτος ἀπὸ λευκὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐρημοκκλήσια· οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ συναντήσῃ τις τοιαῦτα εἰς τόσην πυκνότητα.

Νησῖδες: *'Οφιδοῦσα*, $5\frac{1}{2}$ μιλ. Δ. τοῦ ἀκρ. Κάβο Ἄρμενος, στενὴ καὶ 2 μιλ. μακρὰ καὶ ἐπὶ ταύτης ἀρχαῖα ἐρείπια. — *Ποντικοῦσα*, 2 μιλ. Δ τοῦ ἰδίου ἀκρωτ. — *Κτένια*, $1\frac{1}{4}$ μιλ. νοτίως τῆς Ποντικούσας. — *Πανορμονῆσι*, $\frac{1}{2}$ μιλ. Β τῆς ἄκρας Λιανὴ Πούντα.—*Κατεργάρης*, εἰς 1 μιλ. Ν τῆς ἄκρ. Κουτσίμι. — *Φώκηες* ἢ *Φωκηονήσια*, τρεῖς νησῖδες, ὧν μείζων ἡ Βορειοτέρα, ἐν γραμμῇ καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν πρὸς Β προβολὴν τοῦ ἰσθμοῦ. — *Χονδρὸ Νησί*, πρὸ τοῦ Α τμήματος τοῦ λιμένος τῆς Μαλτετζάνας.—*Λιγνὸ* (ἢ *Γλυνο*) *Νησί*, ὕφαλος *Μπουγαζιοῦ*. νησὶς *'Αγία Κυριακὴ* καὶ ὑφαλονησῖδες 'Αγία Κυριακή, ἐν γραμμῇ καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν πρὸς Ν προβολὴν τοῦ ἰσθμοῦ. Εἰς $2\frac{1}{4}$ μιλ. Ν καὶ Ν.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Ἔξω Πετρα συστὰς ἀποτελουμένη (ἀπὸ Β πρὸς Ν.) ἐκ τῶν: νησῖδος *Κουτσομύτης*, ἐκ *βραχονησίδων* (Φτενός, Τηγάνι, Νησάκι, Χονδρονῆσι) καὶ τῆς νησῖδος *Κουνούπια*, ἀποτελουμένης ἐκ δύο τμημάτων συνδεομένων διὰ στενωτάτου καὶ χθαμαλοτάτου ἰσθμοῦ. Τὰ δύο ταῦτα τμήματα εἶναι ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι εἰς δύο νησῖδας, τοῦ ἰσθμοῦ ὁλονὲν διαβιβρωσκομένου.

1) ΚΩΣ 'ἀρχ. *Μενίππη* καὶ *Νέα* καὶ *Νυμφαίη* καὶ *Μερωπίς*, τουρκ. *Στανκιοῖ* ἢ *Στανκώ*). 'Επιμήκης (23 μίλ. ἀπὸ Δ. ΝΔ πρὸς Α. ΒΑ καὶ $4\frac{1}{4}$ μιλ. πλάτους), παρουσιάζουσα ὅμως στενότητα πρὸς τὸ ΝΔ αὐτῆς τμῆμα, χωρίζεται ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς ἄκρας Χουσεΐν (Ε, β, 17) διὰ τοῦ *διαύλου τῆς Κῶ* (3 μίλ. πλάτους), ἀπὸ δὲ τῆς Καλύμνου διὰ τοῦ *διαύλου τῆς Ψερίμου* (2 μιλ. πλατ.). 'Ορεινὴ οὖσα κατὰ μὲν τὸ ἀνατολ. αὐτῆς τρίτον πρὸς Ν, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν αὐτῆς τμῆμα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ πεδινὴ καὶ ἑλώδης κατὰ τὸ Β. μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τρίτου της, παρουσιάζει (ἐξ Α. πρὸς Δ.) τὰς κορυφὰς *Πιπεριὰ* (1530 π). — *'Ερημίτης* ἢ *Πηγὴ Ἱπποκράτους* (1400 π). — *Βούρινα* (1500 π). —*Δίκαιος* (2870 π).— *Προφήτης* (2770 π). — *Κέφαλος* (410 π).—*Θυμιανὸς* (1390 π). Τὸ ἐμβαδόν της εἶναι περίπου 291 τετρ. χιλιομ., ὁ δὲ πληθυσμός της 11000 περίπου. Μετὰ τὴν Ρόδον, ἐξ ὅλων τῶν Δωδεκανήσων τὴν Κῶν ηὐνόησεν ἐξαιρετικῶς ἡ φύσις, εἰς εὐφορίαν, φυσικὰς καλλονάς, καὶ ὑπερπαραγωγὴν προϊόντων, ἐν οἷς προέχουσι τὰ τῶν ἑσπεριδοειδῶν.

'Ακρωτήρια ὀλίγα παρουσιάζει, τῶν ἀκτῶν της οὐσῶν μᾶλλον ὁμοιομόρφων (βλ. λ. ἀκτὴ)· εἶναι δὲ αὐτά: *Φοῦκα* ἢ *Ἅγιος Φωκᾶς*, τὸ ΝΑ.— *Χελώνα* ἢ *'Αντεμάκη* (ἀρχ. 'Αντιμάχεια), τὸ Ν.— *Πολέμα*, εἰς $5\frac{1}{4}$ μιλ. Δ. τοῦ 'Αντεμάκη.— *Στὸ Κλῆμα*, $2\frac{3}{4}$ μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ προηγουμένου.— *Κρίκκελλος*, (ἀρχ. Λακτήρ), ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιά.— *Κεφάλα*, 1 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Ἄσπρο* 1 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Ἅγιος Γιάννης*, ἡ Δ. τῆς νήσου ἐσχατιά.— *Δάφνη*, ἡ ΒΔ τῆς νήσου ἐσχατιά.— *Γλυκίζο* (ἢ καὶ *Λουΐζο*), 6 μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου.— *Μαστιχάρι*, $9\frac{1}{4}$ μιλ. ΒΑ τοῦ Δάφνη. — *Κοὺμ* * (ἀρχ. Σκανδάλιον), ἡ βορειοτάτη τῆς νήσου ἄκρα, ἐφ' ἧς φάρος σταθεροῦ ἐρυθροῦ φωτὸς 6 μ.—*Λοῦρος* ἢ Ἅγιος Νικόλαος, ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἄκρα.

Κόλποι καὶ ὅρμοι: Ὁ κολπίζων *ὅρμος τῆς Κῶ*, οὗτινος κέρατα εἶναι τὰ ἀκρωτήρια Κοὺμ καὶ Λοῦρος καὶ ὅστις εἶναι ἀναπεπταμένος πρὸς ΒΑ. Ὁ μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Κρίκκελλος καὶ 'Αντεμάκη διανοιγόμενος καὶ πρὸς ΝΑ ἀναπεπταμένος, ὁ ὁποῖος συγχρόνου μὲν ὀνομασίας στερεῖται, ἀλλ' ὃς τὸ πάλαι (ὡς ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Λήμνῳ, ἀναγομένης δὲ εἰς τὴν ἀπωτάτην Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, προκύπτει) *κόλπος τῆς 'Αστυπαλαίας* ὠνομάζετο· ὁ δυτικὸς αὐτοῦ ὅρμος ὀνομάζεται σήμερον *Καμάρα*.

Πόλις καὶ χωρία. Ἡ πόλις *Κῶς* κατέχουσα τὴν θέσιν, ἣν ἡ ἀρχαία καὶ περιώνυμος πόλις, ἐγείρεται ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κολπίζοντος ὅρμου καὶ ἐπὶ τοῦ λιμενίσκου, ὃν ὠχύρωσαν οἱ 'Ιωαννῖται ἱππόται. Τοῦ 'Ασκληπιείου, ἐν ᾧ ἐθεραπεύοντο οἱ ἀπὸ πάσης ἀσθενείας κατατρυχόμενοι, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς 'Αφροδίτης, ἐν ᾧ ἠγείρετο τὸ ἄγαλμα τῆς 'Αναδυομένης θεᾶς, τοῦ Κῴου 'Απελλοῦ, μόνον τὰ ἐρείπια ὑφίστανται· διεσώθησαν ὅμως πλάκες ἐνεπίγραφοι, περιγράφουσαι ἀσθενείας προσελθόντων πρὸς ἴασιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς θεραπείας των, καθὼς καὶ ἀνάγλυφα ἀπεικονίζοντα ἀσθενεῖς προσερχομένους τῷ 'Ασκληπιῷ μετὰ δώρων, εἴτε τὸν θεὸν καθήμενον καὶ ἀκροώμενον τὸ ἀναμνηστικὸν τῶν ἀσθενειῶν των, ἢ αὐτὸν ἐξετάζοντα κλινικῶς τοιούτους. 'Εξ ἐκείνης τῆς πόλεως ἐγένοντο οἱ ἰατροί, ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Σῖμος, ὁ Δέξιππος, ὁ Δράκων, ὁ Ξενοφῶν ὁ μεταβὰς εἰς Londinium (Λονδῖνον) περὶ τῆς α' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος τὰ μέσα, Θεόμνηστος ὁ ἀοιδός, οἱ ποιηταὶ Φιλητᾶς καὶ Βακχυλίδης, καὶ τόσοι ἄλλοι. Ἤρκει διὰ τὴν δόξαν τῆς Κῶ, μόνου τοῦ Ἱπποκράτους τὸ ὄνομα, τοῦ ἐνανθρωπίσαντος καὶ μετουσιώσαντος τὴν πρὸν τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα ἀρωγὴν ἑνὸς θεοῦ εἰς ἐπιστήμην, ἀπορρέουσαν οὐχὶ ἐκ τῶν τελετουργιῶν τῶν ἱερέων τοῦ 'Ασκληπιείου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, τῶν κλινικῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν μελετῶν τῆς ἐπιστήμης.

'Εν μέσῳ τῆς μικρᾶς πλακοστρώτου πλατείας τῆς πόλεως, ἐγείρεται πλάτανος γιγαντία, ὃν οἱ φιλόξενοι Κῷοι μεθ' ὑπερηφανείας ἐπιδεικνύουν εἰς τὸν ἐπισκέπτην. 'Εκ πρώτης ὄψεως ἀντιλαμβάνεταί τις, ὅτι πρόκειται περὶ δένδρου ἀριθμοῦντος βίον χιλιετηρίδων: ὁ κορμός του κατήντησε σπηλαιώδης, οἱ δὲ κλάδοι του, πάχους κορμοῦ αἰωνοβίου δένδρου, ἐκτείνονται γύρω εἰς μεγίστην ἀκτῖνα, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ στηλῶν κυλινδρικῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων λευκοχρισμένων καὶ ἀλλοῦ ὑπὸ δοκῶν ἢ σιδηρῶν στύλων, ὅπως διατηροῦνται εἰς τὴν φυσικήν των θέσιν. Βυζαντῖνοι, 'Ιωαννῖται ἱππόται καὶ ἰδίως οἱ Τοῦρκοι, οἱ τόσον ἄλλως τε ἀγαπῶντες τὰ δένδρα, μετ' εὐλαβοῦς πείσματος προεφύλαξαν τὸ δένδρον κατὰ τῆς ἐπιφορᾶ τῶν αἰώνων· ἐγγὺς τῆς πλατάνου ὑπάρχει κρήνη μετὰ θολωτοῦ ἐπιστεγάσματος, εἶδος «ἁγιάσματος», εἴτε Μουσουλμανικοῦ «Τεκέ». Εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν θέσιν καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν πλάτανον πρὸ δύο καὶ ἡμισείας χιλιετηρίδων, ἠκούετο τὸ «ὁκόσα φάρμακα οὐκ ἰῆται, σίδηρος ἰῆται· ὁκόσα σίδηρος οὐκ ἰῆται, πῦρ ἰῆται· ὁκόσα πῦρ οὐκ ἰῆται, ταῦτα ἀνίατά ἐστιν» καὶ τόσοι παρόμοιοι ἀφορισμοὶ ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης· διότι ἡ παράδοσις, ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, φέρει, ὅτι ὑπὸ ταύτην τὴν πλάτανον ἐδίδασκεν ὁ θεῖος Ἱπποκράτης.

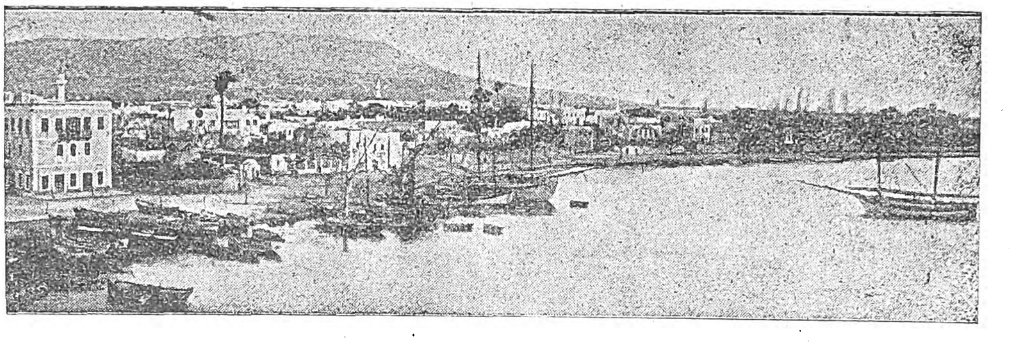

Ὁ σημερινὸς λιμὴν τῆς Κῶ.

Χωρία καὶ συνοικισμοί, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀγροικίαι, εἶναι παντοῦ τῆς νήσου διάσπαρτοι. 'Απὸ τὰ χωρία ὀνομάζομεν τά: *Χαλικοῦτες*, εἰς 4 χιλ. περίπου Δ.ΝΔ τῆς πόλεως.—*Ἅγιοι 'Ασώματοι* καὶ *'Ασφενδιοῦ*, εἰς τὰς Β κλιτύας τῆς κορυφῆς Δικαίου — *Καργιώταις* καὶ *Παληὰ Πύλη*, εἰς τὰς ΒΔ κλιτύας τῆς κορυφῆς Προφήτου 'Ηλιοῦ.—*Πύλη*, εἰς 4 χιλ. Β τῶν Καργιωτῶν.—*Βουκολιές*, ὅπου καὶ ἐρείπια Μεσαιων. Φρουρίου καὶ Ἑλλην. τειχῶν, εἰς 3 χιλ. Β τῆς Πύλης. —*Ἅγιος Γεώργιος*, παραλιακὸν χωρίον, 1 μιλ. ΝΔ τῆς ἄκρας Μαστιχάρι. — Ἔνδον καὶ πρὸς Ν. τῆς ἰδίας ἄκρας, μέχρι δὲ τῆς, ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς τῆς νήσου, ἄκρας 'Αντεμάκη, τὰ χωρία *'Ασφενδιοῦ* (ἄλλο αὐτό), *Ἅγιος Νικόλαος*, *Χριστὸς* καὶ *Ἁγία Μαρίνα* — *Κέφαλος*. εἰς τὸ χερσονησίζον δυτικὸν τμῆμα τῆς νήσου· εἰς 3 χιλ. ΒΔ αὐτοῦ, τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας *Εὐρυπέλου*, ἧς οἱ κάτοικοι, ἐλθόντες πρὸς ἀλλήλους εἰς ῥῆξιν, ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν των, τῶν μὲν τούτων ἀνεγειράντων τὴν πόλιν τῆς Κῶ, τῶν δὲ τὴν 'Αλυπάρνην, ἧς τὴν θέσιν κατέχει ἡ σημερινὴ τοποθεσία 'Αγία Τριάς. — ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. 'Αντεμάκη εἰς $2\frac{1}{4}$ μιλ. τελωνειακὸς σταθμὸς (κουμερκάκι), παρὰ τὸν ὁποῖον ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ καὶ ἄλλα, εἰς δὲ $4\frac{1}{2}$ μιλ. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀκρωτ. καὶ ἔσω

Digitized by Google

τῆς ἀκτῆς χωρίον *Ἅγιος Γεώργιος τῆς Βαλαρηᾶς* καὶ ἐγγὺς αὐτοῦ μεσαιωνικὰ ἐρείπια.

ΙΑ) ΚΑΛΥΜΝΟΣ (ἀρχ. *Κάλυδνα*). Ἡ νῆσος αὕτη ἔχει ἀκανόνιστον σχῆμα, τοῦ κυρίου σώματός της εὑρισκομένου πρὸς Νότον ($6^1/_2$ μιλ. διαμέτρου) καὶ ἀπολήγοντος πρὸς ΒΔ διὰ χερσονησιζούσης προβολῆς, ἐχούσης μῆκος 6 μιλ. καὶ πλάτος μέσον 1, παρουσιαζούσης δὲ χερσονησίζουσαν ἀπόφυσιν εἰς τὸ ΒΑ αὐτῆς μέσον. Ὀρεινή, παρουσιάζει μίαν βουνοσειρὰν κατὰ μῆκος τῆς χερσονησιζούσης προβολῆς της, ἧς αἱ δύο ὑψηλότεραι κορυφαὶ ὀνομάζονται *Ἄργανο* ἢ *Καλαθιανὴ* ἡ Ν (1920 π) καὶ *Σικατὴ* ἡ Β (1420 π.)· ἐν δὲ τῷ κυρίως σώματι τῆς νήσου αἱ βουνοσειραὶ σχηματίζουσι *Π*. τοῦ ὁποίου ἡ μὲν ὁριζοντία εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Δ, τὸ δὲ ἄνοιγμα πρὸς Α.ΝΑ, ἐνῷ τὸ μεταξὺ τῶν σκελῶν του ἄνοιγμα παρουσιάζει κοιλάδα, ὁμαλῶς προσκλίνουσαν πρὸς τὴν Ν.ΝΑ θάλασσαν καὶ ἀπολήγουσαν εἰς τὸν ὅρμον *Βαθύς*, καλυπτόμενον δὲ ἀπὸ ὡραῖον ἐλαιῶνα. Χωρίζεται δὲ ἡ Κάλυμνος ἀπὸ τῆς Κῶ διὰ τοῦ *διαύλου τῆς Ψερίμου* (πλατ. $6^1/_2$ μιλ.), ἀπὸ δὲ τῆς νήσου Ψέριμος ἢ Κάπαρη διὰ τοῦ *διέκπλου τῆς Καλύμνου* (πλατ. $1^2/_3$ μιλ.) καὶ ἀπὸ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Λέρου διὰ τοῦ *στενοῦ τῆς Λέρου* ($^1/_8$ μιλ.) Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνέρχεται εἰς 14000. Οὐδεμία μετριότης δύναται νὰ εὑρεθῇ, εὐκόλως τοὐλάχιστον, μεταξὺ τῶν Καλυμνίων, οἱ ὁποῖοι ἀποβαίνουν ἀριστεῖς, ὅπου καὶ ἂν ἤθελον στραφῇ, καὶ ὡς ἐπιστήμονες καὶ ὡς ἔμποροι καὶ ὡς τεχνῖται καὶ ὡς ναυτικοὶ καὶ ὡς δύται. Ἡ δὲ πρὸς τὸ διδάσκεσθαι ἔφεσις τῶν Καλυμνίων θίγει τὰ ὅρια τῆς ψυχώσεως, δι' ὃ καὶ «*γραμματοφάγους*» ἀποκαλοῦν αὐτοὺς οἱ ἄλλοι Δωδεκανήσιοι, ὡς τελείως ἀπορροφωμένους ἐν τῇ σπουδῇ τῶν βιβλίων. Ὅπως δὲ καὶ τῆς ἀδελφῆς Σύμης οἱ κάτοικοι, οὕτω καὶ οἱ Καλύμνιοι ἔχουν ἀναγάγει τὴν ἰδέαν τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος ὄχι μόνον εἰς περιωπὴν λατρείας, ὅπως ὅλοι οἱ Δωδεκανήσιοι ἄλλως τε, ἀλλὰ καὶ εἰς θρησκευτικὸν φανατισμόν, πρῶτοι αὐτοὶ πάντοτε εἰς τὴν πρώτην γραμμήν, ἐν τῷ Ἀγῶνι τῶν δικαίων τῆς Δωδεκανήσου, ὑπερασπισταί, τὸ ἑξῆς δὲ χαρακτηριστικόν, μοὶ διηγεῖτο ὁ αὐτόπτης τοῦ γεγονότος πατήρ μου. Παρουσιασθείσης ἀνάγκης ἀνακρίσεως πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἐνόχων θηριωδεστάτης πειρατείας, διαπραχθείσης εἰς τὴν νῆσον Λέβιθα (Ζ', 3, ιε) τῷ 1880, διετέθη ἡ ἀτμοημιολία «Σαλαμινία», ὅπως τὸν περιαγάγῃ παντοῦ ὅπου ἡ πορεία τῆς ἀνακρίσεως ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν παρουσίαν του· οὕτω προσήγγισεν ἡ «Σαλαμινία» καὶ εἰς τὴν Κάλυμνον. Ἦτο τὸ πρῶτον πλοῖον τῆς ἐλευθέρας Πατρίδος, τὸ ὁποῖον ἠγκυροβόλει εἰς τὴν νῆσον καὶ διὰ τοῦτο, ἐκτὸς τῶν περιποιήσεων καὶ τῆς ἀποθεωτικῆς ὑποδοχῆς ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὸ πλήρωμα, τὸ πλοῖον ἦτο διαρκῶς κεκλιμμένον πρὸς τὴν πλευρὰν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐπισκεπτῶν, ἢ μᾶλλον τῶν προσκυνητῶν, διότι ὡς χάριν ἐζήτουν οἱ Καλύμνιοι, νὰ παραμένουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον εἰς τὸ κατάστρωμα διὰ νὰ πατοῦν τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος καὶ γονυπετεῖς νὰ ἀσπάζωνται τὰ δύο μικρὰ τῆς ἀτμοημιολίας μας πυροβόλα. Οὔτε ὅμως εἰς τὰς περιποιήσεις, οὔτε εἰς τὴν τοιαύτην ἐκδήλωσιν περιωρίσθη ἡ πατριωτικὴ ἐκείνη φρενῖτις· διωργανώθη καὶ ἐπίσημος δοξολογία εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἣν ἐκλήθησαν οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἐπιβαίνοντες καὶ τὸ πλήρωμα τῆς Σαλαμινίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ καϊμακάμης, Ἕλλην τὴν καταγωγήν· καὶ παρόντος τοῦ καϊμακάρη, ἀλλὰ καὶ—τίς θὰ τὸ πιστεύσῃ—μετέχοντος τῆς ἱερᾶς αὐτῆς συγκινήσεως, ὁ ἱερεὺς κρατῶν ἐν χερσὶ τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων, ηὐχήθη ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν ἀγωνισαμένων καὶ πεσόντων· κατὰ τὸν Μέγαν ὑπὲρ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνα, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ. Τόσην δύναμιν ἐπιβολῆς εἶχε ἡ ἐκδήλωσις αὕτη τῶν Δωδεκανησιακῶν αἰσθημάτων, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ καϊμακάμη ἀφυπνίσθη ἡ φωνὴ τῆς καταγωγῆς του, καὶ ἐπιμελῶς ἀπέκρυψε τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον, ἐὰν καθίστατο γνωστόν, θὰ ἐγέννα δυσεπιλύτους προστριβὰς μετὰ τῆς Τουρκίας.

Κύρια προϊόντα ἔχει ἡ νῆσος ἡδύτατον μέλι, σῦκα, οἶνον, ἔλαιον καὶ κριθήν. Ἀλλ' ὁ πλοῦτος τῆς νήσου ἔγκειται εἰς τὴν σπογγαλιείαν· ἀνέκαθεν, πολὺ πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν σκαφάνδρων, οἱ Καλύμνιοι, ὅπως καὶ οἱ ἐν παντὶ ἐφάμιλλοι πρὸς αὐτοὺς Συμαῖοι, ὅταν μὲν ἦσαν νέοι ἡλίευον τοὺς σπόγγους καταδυόμενοι γυμνοὶ καὶ κρατοῦντες βαρεῖαν πέτραν πρὸς εὐκολωτέραν κατάδυσιν, ὅταν δὲ ἡ παρέλευσις τῆς ἡλικίας δὲν ἐπέτρεπε τὴν συνέχισιν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου τρόπου ἡλίευον τοὺς σπόγγους διὰ μακρῶν καμάκων· διὰ τοῦτο πλεῖστοι νέοι ἐγένοντο βορὰ τῶν καρχαριῶν ἢ θύματα τῆς εἰδικῆς παραλύσεως, τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «τῶν δυτῶν» γνωστῆς. Ἀφ' ἧς ἐπενοήθησαν τὰ σκάφανδρα καὶ ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς χρυσοφόρου ἐπιχειρήσεως φιλοπρόοδοι καὶ φιλάλληλοι κεφαλαιοῦχοι, αἱ πατριαρχικαὶ οἰκογένειαι τῶν Ὀλυμπίτη, Βουβάλη, Ζερβοῦ, Μαγκλῆ, Τουλουμάρη κ. ἄ., ἡ Κάλυμνος ἀπέκτησε διακόσια σπογγαλιευτικὰ (μηχαναὶς), τῶν ὁποίων οἱ δύται (ὡς καὶ οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Συμαῖοι ἄλλως τε) ἔχουν περιπατήσει βῆμα πρὸς βῆμα ὅλους τούς, μέχρι 35 ὀργυιῶν βάθους, βυθοὺς ὄχι μόνον τοῦ Αἰγαίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Καραμανίας τῆς Συρίας, τοῦ Ἔλ-Ἀρίς, τῆς Μανδρούχας, τῆς Βεγγάζης, τῆς Τριπολίτιδος τῆς Τύνιδος καὶ αὐτῶν ἔτι τῆς Σικελίας, τῶν Σικελικῶν νήσων καὶ τῆς Καλαυρίας, πρὶν ἡ Ἰταλία καταστήσῃ τὴν ἁλιείαν ἐν ταῖς ἀκταῖς της μονοπώλιον τῆς Ἰταλικῆς σημαίας.

Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Καλυμνίων, παρατηροῦμεν ὅτι μεταχειρίζονται λέξεις, αἵτινες καθιστῶσιν ἐκ πρώτης ὄψεως κατάδηλον τὴν ἀρχαιοελληνικήν των προέλευσιν· οὕτω «*ὕφασμα*» ἀποκαλοῦν τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν συνεκτικότητα τοῦ σπόγγου ὑφήν, «*βαρβαρίζει*» πρὸς χαρακτηρισμὸν ἀνθρώπου μὴ εὐπρεπῶς φερομένου ἐν στιγμαῖς ὀργῆς, «*βοντζάζει*» περὶ τοῦ καιροῦ ὅταν εὐδιάζει κτλ. Τὰ δὲ ὀνόματά των εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Βυζαντινοῦ τύπου, «Σακκελίων», «Σκευοφύλαξ» κτλ. ἢ καὶ ἀρχαίου ἀκόμη «Ἀγαθοποιός», «Θεμέλης» κ.λ.π.

Ἀκρωτήρια τῆς νήσου: *Ἀσπροπνίχτης*, ἡ Ν ἄκρα.—*Ἅγιος Γεώργιος*, εἰς $1^1/_2$ μιλ. Α τοῦ προηγουμένου.— *Σκιρρομύτης* ἢ *Χάλι* ἡ ΝΑ ἄκρα.— *Κατσοῦνι* 1 μιλ. Β. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— *Χρυσὸ Σπήλαιο* ἢ *Καραψιλῆ*, $2^3/_4$ Β τοῦ Σκιρρομύτη ἡ Α τῆς νήσου ἄκρα. —*Ἄτσιπα*, $1^3/_4$ μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου. — *Χονδρομύτης* ἢ *Σαρίκι* ἢ *Χονδρὴ Μύτη* $2^3/_4$ ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Πηταρίδια*, ἡ Β ἐσχατιά.— *Τέλος*, ἡ ΒΔ τοιαύτη, 1 μιλ. ΝΔ τῆς προηγουμένης.— *Κεφάλα* χερσονησίζουσα κεφαλὴ εἰς $2^3/_4$ μιλ. ΝΑ τῆς προηγουμένης.—*Μιλιανὸς* εἰς $4^1/_4$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Τέλος. — *Καστέλλι* χερσονησίζουσα ἄκρα ἐγγὺς καὶ Ν. τοῦ προηγουμένου· ἀρχαῖα ἐρείπια ἐπ' αὐτῆς. — *Τράχηλος* ἢ *Τράσηλος*, ἡ ΝΔ ἄκρα.—*Τόλμη*, εἰς 2 μιλ. ΝΑ. τῆς προηγουμένης.

Νῆσοι καὶ Νησῖδες: *Ψέριμος* ἢ *Κάπαρη*, εἰς 3 μιλ. Α τοῦ Σκιρρομύτη, 835 π. ὑψηλή, $4^1/_2$ μιλ. μακρὰ (ΒΔ-ΝΑ) καὶ $2^1/_3$ πλατεῖα, ἔχουσα ἀκρωτήρια: Ρούσσα πρὸς Ν, Βασιλικὴ ΒΑ, Ἄσπιλο Β, Σφυρὶ ἡ ΝΔ. Ἡ Ψέριμος βρίθει περδίκων.—*Μικρὸ* νησὶς $^1/_2$ μιλ. Δ τῆς Ψερίμου καὶ $1^1/_2$ Α τῆς ἄκρας Σκιρρομύτης τῆς Καλύμνου· βορ. αὐτῆς ἡ νησὶς *Νεκροθῆκες*.—*Καλόλιμνος** $6^1/_4$ Β τῆς νησ. Μικρό. Ἐπὶ τῆς Α αὐτῆς ἄκρας φάρος περιστροφικὸς λευκῶν ἀναλαμπῶν 17 μιλ. Δύο νησῖδες κεῖνται ἑκατέρωθεν τῆς Δ αὐτῆς ἄκρας, ἡ μὲν *Γαρνάρη* ἢ *Πήτα*, 1 μιλ. Β.ΒΔ, ἡ δὲ *Πλευρὸ*, $^1/_2$ μιλ. Ν. ΝΑ αὐτῆς. *Γλαρονήσια*, δύο νησῖδες ἐγγύτατα ἀλλήλων καὶ πρὸς τὴν βορ. ἄκραν Πηταρίδια τῆς Καλύμνου, μεθ' ἧς καὶ πρὸς ἄλληλα ἀπετέλουν ποτὲ ἓν σῶμα. —*Καλαβρός*, μεταξὺ τῆς χερσονησιζούσης κεφαλῆς Κεφάλα καὶ τῆς ἄκρας Μιλιανός.—*Τέλενδος*, ἧς ἡ δυτ. ἄκρα ὁμοίως ὀνομαζομένη εὑρίσκεται εἰς $3^3/_4$ μιλ. Ν. τοῦ ἀκρωτ. Τέλος. — *Ἁγία Κυριακὴ*, εἰς $1^1/_3$ μιλ. Β. τοῦ ἀκρωτ. Τράχηλας.—*Νέρα*, εἰς $^3/_4$ μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Τόλμη.—*Σαρῆ* ἐγγύτατα Β.ΒΑ τοῦ Σκιρρομύτη.

Ὅρμοι, πόλις καὶ χωρία: *Ἀργανό*, ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς, μεταξὺ τῆς χερσονησιζούσης πρὸς Β τῆς νήσου προβολῆς, τοῦ κυρίου σώματος τῆς νήσου καὶ Ἀνατολ. τῶν νήσων Τέλενδος καὶ Καλαβρός, αἱ ὁποῖαι τὸ σκέπουν Εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν φερώνυμος συνοικισμός, εἰς δὲ τὸν ΒΔ ἀγκυροβόλιον ἀσφαλὲς *Ἐμπορειό*.— Λιναριὰ ἐπίσης ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς, ΝΑ τῆς νησῖδος Ἁγία Κυριακή· εἰς τὸν μυχὸν ψαμμαθὼν καὶ φερώνυμος συνοικισμός.— Πιθάρι εἰς τὸ μέσον τῆς ΝΔ ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Τόλμη καὶ Τράχηλας.—Ἅγιος Ἀνδρέας αὐλὼν εἰς τὴν Δ μασχάλην τῆς χερσονησιζούσης ἄκρας Τόλμη ἔχων πρὸ αὐτοῦ φερώνυμον νησῖδα. —Βλυχάδια εἰς τὸ μέσον τῆς Ν ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Τόλμη καὶ Ἅγιος Γεώργιος.— Λιμὴν Καλύμνου (ἢ Χώρα· 12000 κάτ.) ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς τῆς νήσου ἔχων δύο λιμενοβραχίονας. Κύκλῳ τοῦ λιμένος ἀμφιθεατρικῶς ἐκτισμένη ἡ πόλις τῆς Καλύμνου, ἡ ἀκρόπολις τῶν ὑπὲρ τοῦ Δωδεκανησιακοῦ ζητήματος ἀγωνιζομένων Δωδεκανησίων. Ἔχει πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα, κτισθέντα μερίμνῃ καὶ ἀναλώμασι τῶν πατριαρχικῶν τῆς νήσου οἰκογενειῶν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν προέχει τὸ δαπάναις τοῦ Νικολάου Βουβάλη ἀνεγερθὲν δημοτικὸν Παρθεναγωγεῖον. Εἰς ὥρας ἀπόστασιν ΒΔ τοῦ λιμένος, ὀροπέδιον, ἐφ' οὗ ἀρχαία ἀκρόπολις καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀρχαία καὶ μεσαιωνικὴ πόλις καὶ σπήλαιον μέγα «τῶν Ἑπτὰ Παρθένων», ὀνομαζόμενον, καὶ παρ' αὐτὸ ἀρχαῖοι τάφοι πολλοί· εἰς τὸ $^1/_3$ δὲ τῆς πρὸς αὐτὸ ἀπὸ τῆς Καλύμνου ὁδοῦ, Βυζαντινὸν φρούριον. — Κατσοῦνι ἐπὶ τῆς Ἀν. ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἄκρων Σκιρρομύτης καὶ Κατσοῦνι.—Βαθὺς αὐλὼν ἀσφαλὴς δι' ὅλους τοὺς ἀνέμους πλὴν τῶν Α· εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ ψαμμαθών, φερώνυμος συνοικισμός, καὶ πηγὴ ἁλμηρά. — Ἀτσίπα, κολπίσκος ἀνοικτὸς πρὸς Β καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, ὁ Θρασόντας πρὸς Α καὶ Ἁλμηραὶς πρὸς Δ, ἀκατάλληλοι διὰ καταφυγὴν πλοίου. — Παλαιὸς λιμὴν ἢ Παλαιόνησος εἰς τὴν Ν μασχάλην τῆς ἀποφύσεως τῆς χερσονήσου, ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Σαρίκι· Β τοῦ μυχοῦ συνοικισμοὶ καὶ ἀγροικίαι.—Σεκάτι, εἰς τὴν Β μασχάλην τῆς αὐτῆς ἀπαφύσεως.— Πετρώδης ἢ Πετρούδα, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς 1 μίλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Πηταρίδια. —Ἀλέξης εἰς τὴν Β μασχάλην τῆς χερσονήσου Κεφάλα· πρὸ τῆς ἀγκάλης νησὶς

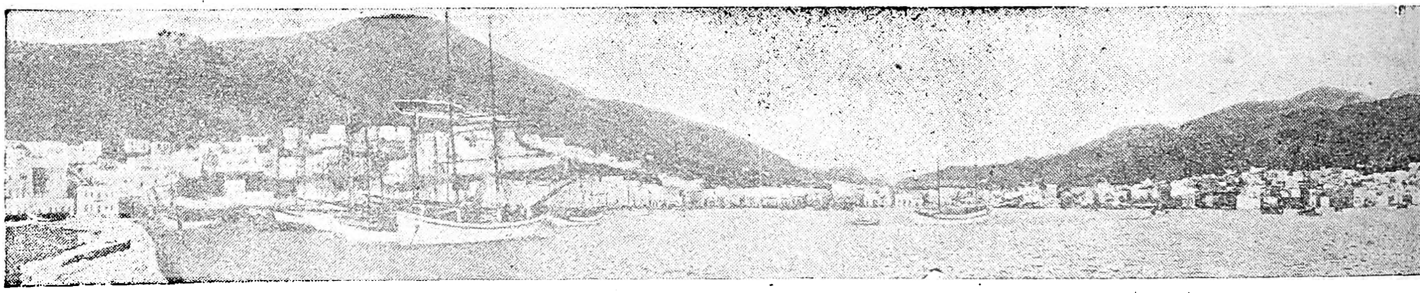

Πανοραματικὴ ἄποψις τῆς πόλεως Καλύμνου.

ΙΒ) ΛΕΡΟΣ, ἀνωμάλου ἐπίσης σχήματος καὶ πολυσχιδοῦς ἀκτῆς, παρουσιάζει ἀκρωτήρια καὶ βαθέως εἰσδύοντας ὅρμους. Μακρὰ 8 περίπου μιλ. ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ πλατεῖα 1-$4^1/_2$ μιλ., δὲν παρουσιάζει ὕψος μέγα, οὖσα μᾶλλον λοφώδης, τοῦ ὑψηλοτέρου της λόφου φθάνοντος μόλις τοὺς 1060 πόδας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου 5000 κάτ., ναυτικοί, σπογγαλιεῖς καὶ γεωργοί.

Ἀκρωτήρια σχηματίζει: *Τραχῆλι* καὶ *Διαπόρι*, κέρατα εἰς ἃ ἀπολήγει ἡ Ν τῆς νήσου ἀκτή.— *Λαγκάδα*, εἰς 1 μιλ. ΒΑ τοῦ Διαπόρι.—*Βρουλίδια*, εἰς 2 μιλ. Β.ΒΔ τῆς Λαγκάδας.— *Κάβο Παντελῆς* ἢ *Σκυλόγκρεμος*, ἡ Ἀν. τῆς νήσου ἄκρα.—*Ἄσπρο*, εἰς 1 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—*Πανωζύμη*, ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἄκρα. — *Τσομάρι*, ἡ ΒΔ ἄκρα.— *Ἀλσάκι*, ἡ Δ τῆς νήσου ἄκρα τέρμα τοῦ φερωνύμου λόφου.—*Πλάκα* 2 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.— *Εἰκόνισμα* 1 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. — *Λακὶ* ἡ ΝΔ ἄκρα τῆς νήσου.—*Ἄγκιστρο*, $^1/_2$ μιλ. ΝΑ τῆς προηγουμένης.—*Καλαφάτης*, τὸ Δυτ. τέρμα τῆς Ν ἀκτῆς.

Ὅρμοι: *Ξερόκαμπος*, μεταξὺ τῶν ἀκρῶν Τραχῆλι καὶ Διαπόρι, εἰσδῦον ἐν τῇ Ν ἀκτῇ καὶ σχηματίζον ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς. Πρὸ αὐτοῦ δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι νησὶς Βελῶνα.— *Πανάλι*, ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βρουλίδια καὶ Παντελῆ. — *Ἄλινδα* ἐπὶ τῆς Α. ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Παντελῆ καὶ Ἄσπρο εἰς τὸν Ν μυχὸν αἰγιαλὸς *Ἁγία Μαρίνα*.— *Βάγιες* καὶ *Πλακουτῆ*, δύο ὅρμοι ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς. — *Παρθένι*, μέγας ὅρμος ἀνοικτὸς πρὸς Β ὁπόθεν στεγάζεται ὑπὸ τῆς νήσου Ἀρχάγγελος· ἀλλ' ἀπὸ τὸν ΝΑ αὐτοῦ μυχὸν ἀναχωρῶν πόρος, βαίνων πρὸς Α καὶ ἀπολήγων εἰς μικρὸν ἀλλὰ θαυμάσιον καὶ πανταχόθεν κλειστὸν λιμένα τὴν *Ἁγίαν Ματρώναν*. Περὶ τὸν μυχὸν τοῦ ὅρμου Παρθένι κτῆμα καλὸν σχετικῶς ἀνῆκον εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. — *Ἅγιος Νικόλαος* $1^1/_2$ μιλ. Α τοῦ ἀκρωτ. Ἀλσάκι. — *Θερμῶνα* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Πλάκα καὶ Εἰκόνισμα· χοιράδες καταμεσῆς τοῦ ὅρμου ἀναδύσασαι καθιστῶσιν αὐτὸν δυσπροσπέλαστον.— *Πόρτο Λακί*, ἄριστον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς ἔχον τὸ στόμιον μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Λακὶ καὶ Ἄγκιστρο. — Πόλις εἶναι ἡ περὶ τὸν λιμένα Ἁγίας Μαρίνης τοῦ κολπίζοντος ὅρμου τῶν Ἀλίνδων, φερώνυμος τῇ νήσῳ

Digitized by Google

καὶ συγκεντροῦσα ὅλον τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. Λίαν καθάριος πόλις μὲ ὡραίας οἰκίας καὶ δημοτικὰ κτίρια κομψοτατα (Διοικητήριον, Δημογεροντία, Δημοτικὴ Ἀγορά, Δημοτικὸν Φαρμακεῖον) ἀνεγερθέντα φιλοτίμῳ δαπάνῃ Νικολάου Τζιγαδᾶ, ὁ ὁποῖος καθως καὶ ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια Ρούσσου ὑπῆρξαν εὐεργέται τοῦ τόπου των καὶ ἐπιφανεῖς στρατιῶται τῆς πατρίδος Δωδεκανήσου ἐν τῷ κοινῷ της ἀγῶνι.

Νησῖδες: *Πηγανοῦσα* $^3/_4$ μιλ. Δ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Λαγκάδα. — *Ἅγια Κυριακή, Στρογγυλὸ* καὶ *Τρυπητη* Β τοῦ ὅρμου Πλακουτή. — *Ἀρχάγγελος*, τῆς ὁποίας συνέχειαν ἀπετέλουν ἡ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἀποταμεῖσα *Φάριος* καὶ τρια παρ' αὐτὴν ἀπόνησα. — *Πεταλίδα* μεταξὺ Τρυπητῆς καὶ Ἀρχαγγέλου.— *Γουρνονῆσι*, νησὶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὅρμου Θερμῶνα περιβαλλομένη ἀπὸ χοιράδας.

ΙΓ) ΛΕΙΨΟΙ (Τὸ ὀρθὸν *Λήψω*). Μικρὰ ὀλιγάνθρωπος ἀλλὰ χαριτωμένη μικρὰ νῆσος, βορείως τῆς Λέρου ἀπὸ τὴν ὁποίαν χωρίζεται διὰ τοῦ *διέκπλου τῶν Λειψῶν* εὔρους 3 $^3/_4$ μιλ. καὶ Ἀν. τῆς Πάτμου ἀπεχούσης 4 $^3/_4$ μιλ. Σχηματίζει πολλοὺς *ὅρμους* καὶ ἀγκάλας ἡ νῆσος αὕτη, ὧν αἱ κυριώτεραι: *Πορτο Μοσχαρι* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς της. Ἀγκάλη *Παναγίας*, ὅπου ὁ συνοικισμός, εἰς τὴν Δ. ἀκτὴν τῆς νήσου καὶ *Πόρτο Σόκορο* εἰς τὴν ΝΔ, πλησίον τοῦ ὁποίου μεσαιωνικά τινα καὶ νεώτερα ἐρείπια. Αἱ διαστάσεις τῆς νήσου εἶναι 4 $^1/_2$ μίλ. (ΒΔ—ΝΑ) καὶ $^1/_2$—3 μίλ. εἰς πλάτος, ἡ δὲ ὑψηλοτέρα της κορυφή, πρὸς τὴν ΝΔ αὐτῆς ἄκραν, 903 πόδες. Περιβάλλεται δὲ ἡ νῆσος ὑπὸ ἱκανῶν τὸν ἀριθμὸν *νησίδων καὶ ἐρημονήσων*, ἤτοι πρὸς Ν: *Κάλαβρα* (6 νησῖδες) *Φράγκο, Σαράκι, Κοχλί, Καλαπόδι*. Πρὸς Α: *Κάτω Ἀσπρονήσια* (2 νησῖδες) *Ἀπάνω Ἀσπρονήσια* (3 νησῖδες καὶ πολλοὶ σκόπελοι). Πρὸς Β: *Ρεφούλια* (3 νησῖδες καὶ πολλοὶ σκόπελοι) *Αρκοί*, 3 $^1/_4$ μακρά, πολυσχιδὴς καὶ ἔχουσα πληθὺν ἀγκαλῶν (ἡ ὀρθή της ὀνομα-

Τρυπητή.—*Χέλια* 1 $^2/_3$ μιλ. Ν τῆς αὐτῆς ἄκρας· πρὸς νότον δὲ τῆς νησῖδος εἰς $^2/_3$ τοῦ μιλ. *ὕφαλος Χέλια* ἐπικίνδυνος.

Ὅρμους δέ: *Σταυρὸς* ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς ἔχων κέρατα τὰς ἄκρας Γιενοῦπα καὶ Κορτέσση, ΝΑ μυχὸν δὲ τὴν δυτικὴν ἀμμωδίαν τοῦ νοτίου τῶν ἰσθμῶν τῆς νήσου.—*Πόρτο Γκρίκο* σχηματιζόμενον μεταξὺ τῆς Β ἀκτῆς τῆς νησῖδος Τράγος καὶ τῆς ἀκτῆς τῆς ἀποληγούσης εἰς τὴν φερώνυμον ἄκραν. Ἀπὸ τοῦ Β μυχοῦ ἀτραπὸς πρὸς τὴν κωμόπολιν.—*Πόρτο Σκάλα* ἐπίσης ὡραιότατον, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς ἔχον τὸ στόμιον πρὸς ΝΑ, ὡς Β δὲ μυχὸν τὴν νοτίαν ἀμμωδίαν τοῦ Β ἰσθμοῦ τῆς νήσου.—*Παναγιὰ* ΒΔ. τῆς φερωνύμου νησῖδος καὶ ἔχων πρὸ τοῦ στομίου του ταύτην.— *Κάμπος* ὁ Β μυχὸς τοῦ πρὸς Α τῆς νήσου διανοιγομένου καὶ πρὸς ΝΑ ἀναπεπταμένου ἑνιαίου κόλπου. Ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς δύο κολπίσκοι ἀνώνυμοι, ἄχρηστοι πρὸς ἀγκυροβολίαν.—*Λεύκης* ἐπὶ τῆς Δ. ἀκτῆς, 1 $^1/_4$ μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Τζουλοῦφι.—*Μέριχας* 2 $^2/_3$ Ν τοῦ ἰδίου ἀκρωτηρίου.— *Ὅλακας* ἢ καὶ *Αὔλακας* 3 $^1/_3$ μιλ. Ν τοῦ αὐτοῦ ἀκρωτ. —*Συκαμια* 4 μιλ. ὡσαύτως.

Κωμόπολις καὶ ἀγροικίαι: *Σκάλα* εἰς τὸν ΝΔ μυχὸν τοῦ φερωνύμου λιμένος· εἰς 1 μιλ. ΒΔ λόφος μεμονωμένος, ὃν ἐπιστέφουν ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια. Εἶναι δὲ ἡ Σκάλα τὸ ἐπίνειον τῆς *Πάτμου*, ἐκτισμένης ἐπὶ κορυφῆς λόφου 700 ποδῶν περίπου, πρὸς ἣν ἄγει ἀνάντης ἀτραπός, 3 $^1/_2$ περίπου χιλιομέτρων μήκους. Εἰς $^1/_4$ τῆς ὥρας ἀνωφερικῆς πορείας ἀπὸ τῆς Σκάλας, συναντᾷ τις, ἐπὶ τῆς κορυφῆς πετρώδους μαστοῦ, ἐν καταστάσει ἐρειπώσεως, τὴν *Σχολὴν τῆς Πάτμου*, ἥτις ἂν καὶ ὀλιγώτερον ἐπίσημος τῆς Σχολῆς τοῦ Γένους, τῆς Ἀθωνιάδος καὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις, ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον, ὁ μόνος κατὰ τὴν Μικρασίαν καὶ τὰς νήσους φάρος τοῦ Ἔθνους, ὁ προικίσας τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ἐνθουσιωδῶν

φράκτων. Ὁ πληθυσμὸς τῆς κωμοπόλεως ἀνέρχεται εἰς 4500. Εἶναι δὲ αὕτη πέριξ τῆς μονῆς ἐκτισμένη, διότι ἡ μονή, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐγένετο πυρὴν τῆς συγκεντρώσεως χιλιάδων προσφύγων, εὑρισκόντων ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς μητρικὴν περίθαλψιν καὶ ἀφειδῆ ἀρωγήν· καὶ διὰ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτῶν περι τὴν μονήν, διεμορφώθη βαθμηδὸν ἡ σημερινὴ κωμόπολις.—*Χωριδάκι*, εἰς τὸν Β μυχὸν τοῦ ὅρμου Σταυρός, ἀγροικίαι μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῶν οἰκίσκων εἰς οὓς ἐπέτρεψεν ὁ ὅσιος Χριστόδουλος τὴν ἐγκατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν κτιστῶν, κατὰ μεγίστην συγκατάβασιν καὶ παρὰ τὸ καταστατικὸν τῆς μονῆς, κατηγορηματικῶς ἀπαγορεῦον νὰ πατήσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Πάτμου γυνή, παῖς ἢ εὐνοῦχος· καὶ ἦτο τόσον αὐστηρὸς εἰς τὴν τήρησιν τοῦ καταστατικοῦ τῆς μονῆς του ὁ ὅσιος, ὥστε πλειστάκις ἐκινδύνευσε νὰ μεταβληθῇ αὐτομάτως ἀπὸ ἡγουμένου εἰς ἀσκητήν, ἐγκαταλειπόμενος ἀπὸ τοὺς μοναχούς του, εἰς τοὺς ὁποίους καθίστα τὸν μοναχικὸν βίον ὑπὲρ τὸ δέον βαρύν.— *Κάμπος*, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ φερωνύμου ὅρμου, ἓν εἶδος λαχανοκήπου, ὀλίγα δένδρα καὶ τινες καχεκτικοὶ ἀμπελῶνες, διότι ἡ Πάτμος εἶναι τόσον ξηρὰ καὶ πτωχή ὥστε ἐὰν δὲν ἀντανεκλᾶτο ἐπ' αὐτῆς τὸ μεγαλεῖον τοῦ λατρευτοῦ μαθητοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐὰν δὲν εἶχε τις νὰ ἐξάρῃ τὸν ἔνθεον καὶ ἀκραιφνῆ τῶν κατοίκων της πατριωτισμόν, οὐδεὶς θὰ ἠσχολεῖτο περὶ αὐτῆς (βλ. λ. Ἀποκάλυψις).

ΙΕ) ΛΕΒΙΘΑ, ἡ ἐγγυτέρα πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος νῆσος (Πλάτ.=37 00', Μῆκ.=26 50') τῆς Δωδεκανήσου, ἀπέχουσα 5 $^1/_4$ μιλ. τῆς Κυνάρου, 550 ποδῶν (168 μέτρ.) μόλις ὕψος ἔχουσα καὶ ἐκτεινομένη ἐπὶ 5 μίλ. ἐξ Α πρὸς Δ καὶ ἐπὶ 2 ἀπὸ Β πρὸς Ν. Πολυσχιδὴς οὖσα, σχηματίζει *ἀκρωτήρια*: *Νεφρὶ* πρὸς Β, *Σπανὸ** πρὸς Α, ἐφ' οὗ φάρος δύο λευκῶν σταθερῶν κατακορύφων φώτων

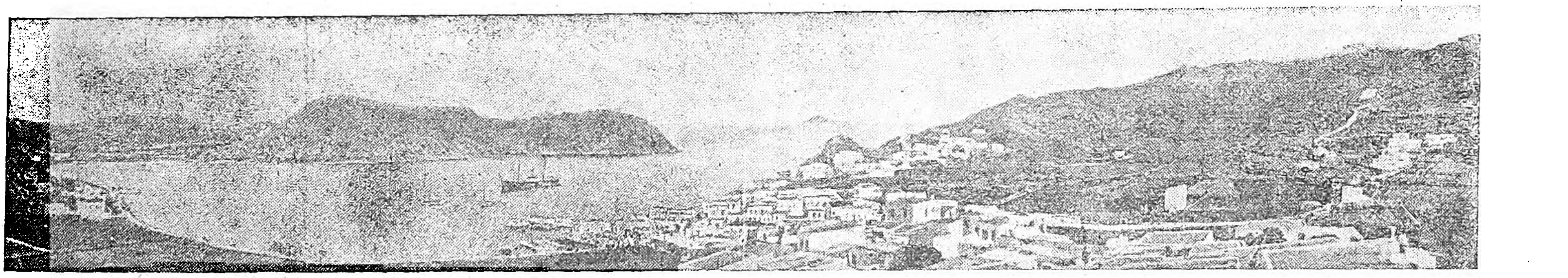

Ἄποψις τοῦ λιμένος τῆς Πάτμου.
(Εἰς τὸ βάθος ἐν ἀπόπτῳ οἱ *Λειψοί*. Δεξιᾷ ἄνω *ἡ Μονὴ τῆς Πάτμου* καὶ τὸ ἀμέσως ὑποκάτωθεν αὐτῆς λευκάζον *σπήλαιον*, ἐν ᾧ ἐγράφη ἡ «Ἀποκάλυψις».)

σία, προκύπτουσα ἐκ τοῦ καταστατικοῦ τῆς μονῆς τῆς Πάτμου, εἶναι *Νάρκιοι*). *Κουπάκι, Καλόβολο, Κουνέλλι* καὶ τρεῖς ἀνώνυμοι παρὰ τὴν ΝΑ ἀκτὴν τῆς νήσου Ἀρκοί, *Σπάλαθρο, Μάραθο, Στρογγυλὸ* καὶ *Γουλλοῦσα* ἢ *Κριλοῦσα* παρὰ τὴν ΝΔ αὐτῆς ἀκτήν, ἀνώνυμος νησὶς παρὰ τὴν ΒΑ. *Φαρμακοῦσα*, εἰς 15 μιλ. πρὸς Α τῶν Λειψῶν ἐρημόνησος σχήματος μηνοειδοῦς ἀπέχουσα τοῦ μικρασιατικοῦ ἀκρωτ. Μονοδένδρι (Ε, β, 15) 5 $^1/_2$ μιλ. ΝΔ καὶ *Ὑετοῦσα* (*κοιν. Γαΐδαρος*), ἡ Βορειοτέρα τῶν Δωδεκανήσων, εὑρισκομένη εἰς 15 μίλ. περίπου (Πλάτ.=37° 28', Μῆκ.= 27° 00') ΒΑ τῆς Λειψοί· ἔχει πρὸς νότον δύο ὅρμους παρέχοντας ἀσφαλῆ κατὰ βορείων ἀνέμων ἀγκυροβόλια καταφυγῆς. Βορείως καὶ ἐγγὺς τῆς νήσου τέσσαρες νησῖδες: *Γλάρος, Νερό, Στρογγυλὸ καὶ Ψαθό*.

ΙΔ) ΠΑΤΜΟΣ (κοινῶς *Πάτινος*, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότατα *Πάτνος*). Ἑπτὰ μίλλια μακρὰ ἀπὸ Β πρὸς Ν· ἡ Β. της ἄκρα καμπτομένη πρὸς ΝΑ. παρουσιάζει εὖρος 4 $^1/_2$ μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ· εἶναι δὲ τόσον πολυσχιδὴς ἡ νῆσος, ὥστε τὸ εὖρός της εἰς μερικὰ σημεῖα περιορίζεται εἰς 200—400 μέτρα. Τὸ μεγαλύτερον ὕψος της εἶναι μόλις 874 ποδῶν (Κορυφὴ Προφήτου Ἠλία), ἤτοι 270 περίπου μέτρων, τῶν ἄλλων της λόφων (*Σκλάβες* εἰς τὸ Β Α, 760 π,— *Πράσσον* εἰς τὸ Ν, 790 π) ὄντων ἔτι ταπεινοτέρων.

Ἀκρωτήρια ἔχει: *Κάβο Ἠλία* πρὸς Ν.—*Κάβο Γέρανο*, τὴν Α ἄκραν.—*Πούντα Τρυπητὴ* $^3/_4$ μιλ. πρὸς Δ τοῦ προηγουμενου. *Πούντα Μπάλωμα* αι Β Α.— *Κάβο Τσατσάρλα* ἡ Β καὶ πρὸ αὐτῆς (Ν Α) ἡ *Πούντα Φυρρό*.—*Κάβο Τσουλοῦφι* ἡ Β Δ.—*Κάβο Γιενοῦπα* ἢ *Ἐληὰ* ἡ Ν Δ καὶ *Κάβο Κορτέσση* ἡ Δ. ἄκρα τοῦ νοτιωτάτου χερσονησίζοντος τμήματος τῆς νήσου. Ἐντὸς δὲ τοῦ κόλπου, τοῦ ἀνοικτοῦ πρὸς Ν Α, *Τράγος* 2 μίλ. Β τοῦ Κάβο Ἠλία καὶ 2 $^3/_4$ ΝΔ τοῦ Κάβο Γέρανος, *Κούμανα* 1 $^1/_2$ μιλ. Β Δ τοῦ προηγουμένου καὶ *Βαμβακᾶς* εἰς $^1/_2$ Α. Β Α τοῦ προηγουμένου.

Νησῖδας παρουσιάζει ἡ Ἀν. ἀκτὴ καὶ ἰδίως ὁ προμνησθεὶς κόλπος. Οὕτω: *Πράσο* παρὰ τὴν νοτιωτάτην τῆς νήσου ἀκτὴν ἀφ' ἧς ἀπεκόπη.—*Τράγος* 1 $^1/_2$ μιλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. Ἠλία, πρὸς Β.—*Παναγιὰ* εἰς 2 $^1/_4$ Β τοῦ ἀκρωτ. Τράγος.—*Χονδρὸ* καὶ *Γιώργης* ΒΔ τῆς ἄκρας Τρυπητή.—*Σκλαβάκια* 4 βραχονησῖδες ἐν συστάδι $^3/_4$ μιλ. Ν. ΝΔ τῆς ἄκρας

τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Γλώσσης ἀποστόλων. Δέκα λεπτὰ περαιτέρω πορείας ἄγουν εἰς τὸ *Σπήλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως*, περιληφθὲν ἐντὸς ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς *Ἁγίας Ἄννης* τιμωμένου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ θόλου τοῦ Σπηλαίου, ὑπάρχει τριγωνικὴ ἐντομή, παριστῶσα κατὰ τὴν παράδοσιν τὴν Ἁγίαν Τριάδα· διὰ ταύτης ἀντήχησε τοῦ Κυρίου ἡ φωνὴ πρὸς τὸν θεόπνευστον Εὐαγγελιστήν: «Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ ὤν, ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος». Περιγραφὴν τῶν περὶ τοῦ σπηλαίου παραδόσεων εὑρίσκει τις εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς, ἐν χειρογράφῳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Νικήτα «Περίοδοι τοῦ Θεολόγου», ἐπιγραφομένῳ καὶ ἀποτελοῦντι περίληψιν ἑτέρου χειρογράφου, ἐπίσης ἐκεῖ σωζομένου, τοῦ Προχάρου, ὑπὸ τίτλον «Αἱ περίοδοι τοῦ Θεολόγου συγγραφεῖσαι παρὰ Προχάρου».

Εἰς τὸ ὕψος τοῦ λόφου, ὅπου τὸ τέρμα τῆς ἀτραποῦ, ἀποληγούσης εἰς λιθίνην κλίμακα, ἐγείρεται ἡ *Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου*, κτισθεῖσα κατὰ τὸ τέλος τῆς 11ης ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου, ἐπιτυχόντος διὰ χρυσοβούλλου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τὴν δωρεὰν αὐτῷ τῆς Πάτμου καὶ τῶν «πλησιαζόντων ταύτῃ νησιδίων, οἱ Νάρκιοι καὶ ἡ Λήψω». Διὰ νὰ ἀνεγείρῃ δὲ τὴν μονήν, κατέστρεψεν ὁ ὅσιος τὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἐγειρόμενον ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Ἀγάπιον «Πρῶτον ἐσύντριψεν ἕνα εἴδωλον, ὅπου εἴχασιν ἐκεῖ μὲ τέχνην πολλὴν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος». Ἔξωθεν θεωμένη ἡ μονὴ ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν φρουρίου μετὰ διπλῆς σειρᾶς τειχῶν, εἰς πλεῖστα μέρη τῶν ὁποίων εἶναι ἐντοιχισμένοι σπόνδυλοι ἀρχαίου ναοῦ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς εὑρίσκει τις καὶ ὡραίας πλάκας καὶ κίονας εἰς μέγα πλῆθος, ἐκ τῆς πλουσίας παρακαταθήκης ἣν εὗρεν ὁ ὅσιος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντι ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος· ὑπάρχει δὲ ἐν τῷ ναῷ καὶ λυχνία χρυσῆ μετ' ὀλιγοστίχου τουρκικῆς ἐπιγραφῆς ἐγχαράκτου, δῶρον Μωάμεθ τοῦ δευτέρου πρὸς τὴν νῆσον. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν σπανίων ἐν μοναῖς τοιούτων· παρὰ δὲ τὰς ἀπωλείας ἐκ κλοπῶν καὶ φθορῶν, ἃς ὑπέστη εἰς παλαιοτέρους χρόνους, περιεσώθη ἱκανὸς ἀριθμὸς βιβλίων καὶ ἐγγράφων, ἀλλὰ καὶ χρυσοβούλλων, ἅτινα φυλάσσονται ἐπιμελῶς ἐντὸς θηκῶν ὑελο-

καὶ *Ἔλμινο* ΝΔ. *Ὅρμους* δέ: τὸν *Βαθύν*, ἀνοικτὸν πρὸς Δ, καὶ τὰ *Λέβιθα*, ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς, ἔχοντα τὸ στόμιον πρὸς Ν καὶ ἄριστον καταφύγιον, ὡς τοιοῦτον δὲ τὸν ἐχρησιμοποίουν οἱ πειραταὶ καὶ περιώνυμος ἔμεινε διὰ τὴν θηριωδίαν μεθ' ἧς ἐξετελέσθη πειρατικὴ πρᾶξις, ἣν κατὰ τύχην ἀπεκάλυψαν ἐν τῷ βυθῷ τοῦ λιμένος Καλύμνιοι δύται τῷ 1880. Μεταξὺ τῆς νήσου Λέβιθα καὶ τῆς νησῖδος Γλάρος τῆς Κυνάρου, ἀναδύουσι δύο ἐπιμήκεις καὶ στενώταται βραχονησῖδες καλούμεναι «*Μαῦρα*», ἀποτελοῦσαι δὲ ὑπολείμματα βυθισμένης κορυφογραμμῆς.

4) ΑΙ ΠΡΟΣΚΕΙΜΕΝΑΙ ΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΝΗΣΟΙ

Α) ΙΚΑΡΙΑ (ἢ καὶ *Δολίχη* παρ' ἀρχαίοις, *Νικαριὰ* κοινῶς, *Καριότ* τουρκιστί). Τὸ ὄνομά της, ὡς καὶ τὸ τοῦ ἀπ' αὐτῆς ὀνομαζομένου «*Ἰκαρίου πελάγους*», ἀφορμὴν ἔχει, κατὰ τὴν μυθολογίαν, τὸν Ἴκαρον, τὸν υἱὸν τοῦ Δαιδάλου. Διότι ἀμφότεροι οὗτοι ἐγκαθειρχθέντες ἐν τῷ Λαβυρίνθῳ ὑπὸ τοῦ Μίνωος, πρὸς τιμωρίαν των, ἐπειδὴ ὁ Δαίδαλος ἔδωσεν εἰς τὴν Ἀριάδνην τὸν μίτον ὅπως ἐξαγάγῃ τὸν Θησέα, θελήσαντες νὰ ἀποδράσωσι προσεκόλλησαν εἰς τὸ σῶμά των διὰ κηροῦ πτερὰ καὶ ἀπέδρασαν ἀπὸ τοῦ Λαβυρίνθου. Ὁ Ἴκαρος ὅμως, πολὺ ὑψηλὰ πετῶν, ἔφθασε πλησίον τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ κηροῦ ἀναλυθέντος κατέπεσε καὶ ἐπνίγη εἰς τὸ πέλαγος, ὅπερ διὰ τοῦτο ἀπέμεινε φερώνυμον αὐτῷ. Ἐπιμήκης 21 $^1/_2$ μιλ. ἀπὸ Α. ΒΑ πρὸς Δ. ΝΔ καὶ 3 ἕως 5 μιλ. πλατεῖα, εἶναι μᾶλλον ὀρεινή, τῶν ὀροσειρῶν της βαινουσῶν παραλλήλως τῇ νοτίᾳ καὶ τῇ δυτικῇ ἀκτῇ καὶ ἀπεγγὺς αὐτῶν καὶ σχηματιζουσῶν κορυφάς: *Αφαλοβοῦνι* ἢ *Δρέπανον* (3200 π.) πρὸς Α, *Περανώρα* (3220) ἐν τῷ μέσῳ καὶ *Μελισσα* (3290) πρὸς Δυσμάς. Χωρίζεται δὲ ἀπὸ μὲν τῆς Μυκόνου διὰ τοῦ εὐρυτάτου διέκπλου τῆς Ἰκαρίας (*Κανάλι τῆς Νικαριᾶς*) πλάτος 26 μιλ., ἀπὸ τῆς Σάμου διὰ τοῦ διέκπλου τῶν Κορασιῶν (*κανάλι τῶν Φούρνων*) πλατ. 10 μιλ., ἀπὸ δὲ τῶν Δεμινῶν τῶν Φούρνων διὰ τοῦ διαύλου τῆς Ἰκαρίας (*Μπογάζι τῆς Νικαριᾶς*) πλάτους 5 μιλ.

Ἀκρωτήρια σχηματίζει τὰ ἑξῆς: *Κάβο Πάπα* (τῆς Ἰκαρίας, ὑπάρχοντος καὶ ἄλλου, τοῦ «Ἀράξου», ἐν τῷ Πατραϊκῷ κόλπῳ), νοτιοδυτικῆς τῆς νήσου ἐσχατιᾶς, ἐφ' ἧς φάρος περιστροφικὸς ἰσχυρότατος, ἀναλαμπῶν λευκῶν 25 μιλλίων.— *Σταμ-*

Digitized by Google

πόδι, 1/2 μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου· ἡ δυτ. τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Ἄκαρπα*, 1 μιλ. Β τοῦ προηγ.—*Ψαρόπουντα*, 1 1/2 μιλ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου, πέραν τοῦ ὁποίου ἡ ἀκτὴ ὁμοιόμορφος ἐπὶ 8 μιλ. ἕως τοῦ ἀκρωτ. *Στρεφῶνι* Β τῆς νήσου ἐσχατιᾶς, ἐφ' ἧς ἔχει ἀποφασισθῆ ἡ τοποθέτησις φάρου, χάριν τῆς γραμμῆς Πειραιῶς-Σάμου. — *Καβο Κρεμαστὴ* 3 μιλ. Α τοῦ Στρεφῶνι. - *Πούντα Εὔδηλου* (ἢ Κοφίνι), εἰς 4 1/2 μιλ. Α τοῦ Στρεφῶνι· πέραν δὲ ταύτης ἡ Β ἀκτὴ ὁμοιόμορφος ἐπὶ 7 μιλ. ἕως ἀκρωτ. *Γονάτι*. — *Κάβο Φινάρ* ἡ Α τῆς νήσου ἐσχατιά.—*Καλόμερο*, 1 μιλ. Ν. τοῦ προηγουμένου.—*Δαιμονόπετρα*, 3 1/4 ΝΔ τοῦ προηγουμένου. — *Ἴσκιο* ἢ *Ἁγ. Κηρῦκος*, εἰς 5 1/4 ἀπὸ τῆς ἄκρ. Καλόμερο. — *Αὐλάκι*, εἰς 3 1/2 μιλ. ΝΔ τοῦ Ἁγίου Κηρύκου. *Καβοῦρι*, 1 1/2 Ν.ΝΔ τοῦ Αὐλάκι. — Ἄκρα *Πράγια* 2 μιλ. Δυτ. τοῦ Καβοῦρι.— Ἄκρα *Κακὰ Ράφια*, ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς εἰς μῆκος 26° 06' 40''— Ἀκρωτ. *Ἅγιος Νικόλαος*, ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς εἰς μῆκος 26' 04' 15'. Ἀκρωτ. *Σύνεργο*, ἡ Ν τῆς νήσου ἐσχατιά. (Σημειωτέον ὅτι ἡ Ν, ἡ ΝΔ, καὶ ἡ Δ ἐσχατιαὶ εὑρίσκονται ἐγγύτατα ἀλλήλων, τοῦ Σύνεργο εὑρισκομένου 1/2 μιλ. πρὸ τοῦ Κάβο Πάπα καὶ τοῦ Σταμπόδι 1/2 μιλ. μετὰ τοῦτον.)

Κόλπος, ὅρμοι καὶ ἀγκυροβόλια. Τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου οὐσῶν ὁμοιομόρφων, αἱ κολπώσεις τὰς ὁποίας παρουσιάζει εἶναι ἀσήμαντοι. Ὡς «κόλπον» δὲ ἀναφέρομεν, ἐπειδὴ ὡς τοιοῦτος χαρακτηρίζεται, τὴν ἐπὶ τῆς Ν. ἀκτῆς κολπίζουσαν διάκαμψιν μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Πράγια καὶ Ἅγιος Νικόλαος ἐκδηλουμένην, ὀνομαζομένην δὲ *Ἀγριομέλισσα* ἢ *Μαγκανίτου*. Ὅρμοι καὶ ἀγκάλαι: Ἀγκάλη *Ψαλλίδα*, Β τοῦ ἀκρωτ. Σύνεργο, εἰς τὴν Ν ἀκτὴν τῆς νήσου.— Ἀγκάλη *Πεύκη*, εἰς 1 μιλ. Α τοῦ ἀκρωτ. Σύνεργο.— Ἀγκάλη *Ζωοδόχος Πηγή*, εἰς 3 μιλ. Α τοῦ ἀκρωτ. Σύνεργο.— Ὅρμος *Ἅγιος Νικόλαος*, Δ ἀμέσως τοῦ φερων. ἀκρωτ.— Ἀγκάλη *Κουρέλλο* εἰς 26° 06' μῆκος.— Ὕφορμος *Κακὰ Ράφια*, ὑπὸ τὸ φερώνυμον ἀκρωτ.— Ἀγκάλη *Περιχοῦ* καὶ ἀγκάλη *Πλαγιά*, ἀμέσως πρὸς Α τῆς ἄκρας Πλαγιά.—Ἀγκάλη *Λιβάδι* ὅπου ἡ ἄκρα Καβοῦρι.— Ἀγκάλη *Αὐλάκι*, ὅπου ἡ φερώνυμος ἄκρα.— Ἀγκάλη *Ξυλοσύρτης* εἰς μῆκος 26° 15' 40'' καὶ ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς.—Ὕφορμος *Λευκάδα*, ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς εἰς πλάτος 37' 36'.—Ὅρμος *Ἅγιος Κήρυκος*, ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς, εἰς πλάτος 37° 36', 9 καὶ ἀμέσως πρὸς Β τῆς ἄκρας Ἴσκιο. — Ὅρμος *Θέρμα*, ὅπου καὶ θερμοπηγαὶ εἰς μῆκος 26°19',5 ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς. — Ἀγκάλη *Ἀγκάλιασμα*, ἀμέσως πρὸς ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Δαιμονόπετρα· ΒΔ δὲ αὐτῆς εἰς ἔκτασιν 1 1/2 μιλ. οἱ ὅρμοι *Ντάσα*, *Ὀνύφι*, *Κεραμέ*, *Παναγία*, ὅπου ὑδρεῖον ἄριστον, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅρμος *Φάρος* μὲ ἐκτεταμένον ψαμμαθῶνα, ὑπὸ τὸ ἀκρ. Φανάρ. —Ὅρμος *Γέρος*, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς 1 μίλ. Δ τοῦ ἀκρ. Φανάρ.—Ἀγκάλη *Κιόνι*, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς εἰς μῆκος 26' 17',5. — Ἀγκάλη *Νέγια*, ὁμοίως εἰς μῆκος 26° 17' — Ἀγκάλαι *Αὐτάκι*, (πλησίον αὐτοῦ θερμοπηγαὶ καὶ ἐρείπια τοῦ «Ταυροπολίου» ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος) καὶ *Μέλιπο*, ἐγγὺς ἀλλήλων περὶ μῆκος 26° 15'. — Ἀγκάλη *Καραβόσταμο*, ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς εἰς μῆκος 26° 14'.— Ὅρμος *Εὔδηλος* ἀμέσως Α τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου, εἰς μῆκος 26° 11' 40''.— Πλαταμὼν *Ἀνυφαντῆς*, μεταξὺ ἀκρ. Κρεμαστῆς καὶ Εὐδήλου, εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ ὁποίου πολλὰ μεσαιωνικὰ ἰδίως, ἐρείπια.— Ἀγκάλη *Καλαμαρίδα* εἰς 3 1/4 μιλ. Α τοῦ ἀκρωτ. Στρεφῶνι.—Ὅρμος *Ἀρμενιστοῦ* ἀμέσως πρὸς Α τοῦ ἀκρωτ. Στρεφῶνι, καλὸν ἀγκυροβ. καταφυγῆς διὰ Δ καὶ ΝΔ ἀνέμους· εἰς τὴν Α αὐτοῦ ἄκραν, ἐπίνειον *Γιαλισκάριον*.— Αὐλὼν *Παληὸ Λιμάνι*, ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς 1 1/2 μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Στρεφῶνι. *Κάτω Ἀμπέλι* καὶ *Βαθὺ Σελάδι*, δύο ὅρμοι περὶ μῆκος 26° 03',6.— Ἀγκάλη *Ἄνουρα* καὶ *Νάνουρα* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς εἰς πλάτος 37°36'.—Ὕφορμος *Ἅγιος Γεώργιος*, ἀμέσως ὑπὸ τὸν Κάβο Πάπα.

Χωρία. Ἡ Ἰκαρία ἀποτελοῦσα ὑποδιοίκησιν τοῦ Νομοῦ Σάμου ἔχει πληθυσμὸν (τῷ 1920) 12059 κατοίκους, κατανεμημένον εἴς τινα χωρία, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως εἰς ἀγροικίας, τῶν καλλιεργούντων τὸν εὔφορον τόπον της κατοίκων προτιμώντων νὰ παραμένωσιν ἐντὸς τῶν κτημάτων των. Ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς 17 κοινότητας, εἰς ἃς δὲν περιλαμβάνεται, 18η οὖσα, ἡ κοινότης τῶν νήσων Φοῦρνοι περὶ ὧν κατωτέρω. Ἐπίνειον *Ἅγιος Κήρυκος* (642 κάτ.), ἕδρα τῆς φερωνύμου κοινότητος (1236 κάτ.) καὶ τῆς ὑποδιοικήσεως. — *Παναγία* (301 κάτοικοι) εἰς τὴν φερώνυμον πρὸ τοῦ ἀκρωτ. Φανάρ. ἀγκάλην, πρωτεύουσα φερωνύμου κοινότητος (864 κάτοικοι) ἐκ πέντε συνοικισμῶν. — *Περδίκι* (475 κάτοικοι), ἔχον ἐπίνειον τὴν «Νέγιαν» (69 κάτοικοι).— *Καραβόσταμο* (741), εἰς τὴν φερώνυμον ἀγκάλην, ἕδρα φερωνύμου κοινότητος. — *Εὔδηλος* (627 κ.), ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (780κ.) ἐκ τεσσάρων ἀποτελουμένης χωρίων. — *Φραντᾶτο* (336), ἔχον ἐπίνειον τὸν πλαταμῶνα Ἀνυφαντῆς («Κάμπος» 140 κ.)· ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (811 κατοίκους καὶ 8 συνοικισμοὺς ἐχούσης).—*Ἅγιος Πολύκαρπος* (265), ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (461) ἀποτελουμένης ἐκ 4 χωρίων· ἐπίνειον τοῦ *Γιαλισκαρίου* (64), ἐν τῇ φερωνύμῳ ἀγκάλῃ. — *Ἀρμενιστὴς* ἐν τῷ φερωνύμῳ ὅρμῳ, ἐπίνειον (25 κατ.) τῆς κοινότητος Ραχῶν ἐχούσης 1458 κατ. καὶ ἀποτελουμένης ἐξ ἑπτὰ χωρίων.—*Ἀμάλον*, ἐπὶ τῆς Δ. ἀκτῆς ὕπερθεν ἀκρωτ. Ψαρόπουντα· ἕδρα (214 κατ.) φερωνύμου κοινότητος (277 κατ.) — *Μαγγανίτης* (160), ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (453 κατ.) ἀποτελουμένης ἐκ τριῶν χωρίων· ἐπίνειόν του ἡ *Πλαγιὰ* (165 κατ.), ἐν τῇ φερωνύμῳ ἀγκάλῃ.—*Καρκινάγριον* (317), ἕδρα φερωνύμου κοινότητος (388), ὕπερθεν ἀκρωτ. Καβοῦρι.—*Ξυλοσύρτης* (295), ἐν τῇ φερωνύμῳ ἀγκάλῃ. —Μεσόγεια δὲ χωρία τὰ ἀποτελοῦντα τὰς κοινότητας *Χρυσόστομος* (451 κατ.) —*Καταφύγιον* (411). — *Δάφνη* (685).

Β) ΦΟΥΡΝΟΙ (ἀρχ. *Κορασιαί*). Αἱ νῆσοι αὗται, ὑπαγόμεναι διοικητικῶς εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Ἰκαρίας, παρουσιάζουσιν ἰδιορρυθμοτάτων σχημάτων κατατετμημένας ἀκτάς, ἐμφανιζούσας πολλὰς κολπώσεις, ἀλλ' οὐχὶ λιμένα τινά, παρὰ μόνον ἀγκυροβόλιά τινα καταφυγῆς ἔρημα, ὅπου μικρὰ πλοῖα, καλῶς ὅμως γνωρίζοντα τὰ μέρη, θὰ ἠδύναντο νὰ καταφύγωσι. Δυστυχῶς αὐτὰ τὰ ἀγκυροβόλια συχνάζονται ἀπὸ λαθρεμπόρους καὶ ζωοκλέπτας, κλέπτοντας ζῷα ἀπὸ τῆς Μικρασίας, ἰδίως βοῦς, οὓς δένοντες ἀπὸ τῶν κεράτων ρυμουλκοῦσι βίᾳ ἀπὸ τῆς βοσκῆς των εἰς τὴν θάλασσαν, ὑπὸ τὴν ἕλξιν τοῦ πλησιστίου πλοίου των. Ἀποτελεῖται δὲ ἡ συστὰς αὕτη ἀπὸ 12 νήσους, νησῖδας καὶ βραχονησῖδας, τάς: ***Φύμαινα*** (Themina ἐν τῷ Ἀγγλικῷ χάρτῃ 1037: Furni islands) πρὸς Δ, ἔχουσαν μέγιστον ὑψόμετρον 1585 ποδ., *ἀκρωτήρια* Τραχῆλι πρὸς Δ, Χριστίνα πρὸς Β καὶ Κοντογιάννης πρὸς Ν. *ὅρμους* Καργιώτικα πρὸς ΒΔ, Βάγια καὶ Κεραμίδι πρὸν Α· καὶ *χωρίον* Φύμαινα (142 κατ.). Ἡ νῆσος βρίθει ὄφεων.—***Φυμαινονῆσι*** νησὶς Β τοῦ μέσου τῆς Φύμαινας καὶ ἐγγύτατα αὐτῇ.—***Ἀλαζονῆσι*** (325 ποδ.), 3 μιλ. νοτίως τῆς Φύμαινας.—***Φοῦρνοι***, 7 1/2 μιλ. ἐπιμήκης ἀπὸ Β εἰς Ν, ἀποτελουμένη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κατὰ τὸ πλεῖστον, τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι 4 λατομεῖα. Τὰ μέγιστα ὑψόμετρά της εἶναι 1590 π. πρὸς Β. 890 πρὸς τὸ μέσον καὶ περὶ τοὺς 780 πρὸς Ν. Ἀποτελουμένη δὲ ἡ νῆσος ἐκ δύο τμημάτων συνδεομένων περὶ τὸ μέσον της διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ, παρουσιάζει *ἀκρωτήρια* Μαλακὴ (ἢ Σαΐτα), τὴν Β ἄκραν τοῦ Β τμήματος. Κριβούλια τὴν Δ, Ἀσπρόκαβος, τὴν Α τοῦ Β τμήματος, Χρυσομηλιά, τὴν Β τοῦ Ν τμήματος, Ἀγριδιό, τὴν Ν. Ἐντὸς δὲ τῶν ἀκτῶν της εἰσχωροῦσιν οἱ *ὅρμοι* Κριβούλια, ἐν τῷ Β τμήματι, ἀνοικτὸς πρὸς Ν, Βάλη, Β τοῦ ἰσθμοῦ ἀλλ' ἀνεμοσκεπὴς ἀπὸ Β, ὡραῖον ἀγκυροβόλιον διὰ μικρὰ πλοῖα, Φοῦρνοι, εἰς τὴν δυτ. ἀκτὴν τοῦ Ν τμήματος, Μαρμαροκοπειὸ καὶ Μόνος, ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀκτῆς νοτιώτερον τοῦ προηγουμένου, ἔχοντες δὲ λατομεῖα μαρμάρου ἔσω καὶ παρὰ τὸν μυχόν των, Κορσὶ καὶ Καμάρι, ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς τοῦ Β τμήματος. *Χωρία* δύο μόνον ὑπάρχουσιν εἰς τοὺς φερωνύμους ὅρμους τά: Χρυσομηλιὰ 133 κατ. καὶ Φοῦρνοι 731.—*Διαπόρι*, στενὴ καὶ ἐπιμήκης (1 1/4 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν) νησίς, ἡ ὁποία παλαιότερον συνεδέετο μὲ τὴν νῆσον Φοῦρνοι καὶ ἴσως ἀρχαιότατα μὲ τὴν Φύμαινα μεθ' ἧς τώρα χωρίζεται διὰ στενοῦ πλωτοῦ πόρου. Ἀκατοίκητος.—*Στρογγυλό, Πλατὺ* καὶ *Μακρύ*, τρεῖς νησῖδες νοτ. τῶν Φούρνων.—*Μεγάλος Ἀνθρωποφάγος* (ἢ *Ἀνθρώ*) καὶ *Μικρὸς Ἀνθρωποφάγος* (ἢ *Κεδρό*), δύο νησῖδες 1 1/2 μιλ. Α τῆς νοτίας ἄκρας Ἀγριδιὸ τῶν Φούρνων. — *Ἀγριδιό*, ἐγγὺς τῆς φερωνύμου ἄκρας.— *Ἅγιος Μηνᾶς*, στενὴ καὶ ἐπιμήκης (2 μίλ. ἀπὸ Ν. ΝΔ πρὸς Β. ΒΑ) νησὶς ἀκατοίκητος, ἀπὸ τῶν ἑκατέρωθεν ἀκτῶν τῆς ὁποίας προβάλλουσιν ἀκρωτήρια, ἐμφανίζοντα μορφὴν ἀκανθωτοῦ φύλλου· ἡ ΒΔ αὐτῆς ἄκρα ἀντικρύζουσα τὸν Ἀσπρόκαβον τῶν Φούρνων ὀνομάζεται ὁμοίως, ἡ Β. Γαϊδαροῦ καὶ ἡ ΝΑ Λιανὸς Κάβος.

Γ) ΣΑΜΟΣ (βλ. διὰ τὴν ἱστορίαν, στατιστικὰς καὶ ἄλλας εἰδήσεις, λέξιν Σάμος)· τὸ πάλαι *Ἀνθιμοῦς*, *Δρυοῦσα*, *Κυπαρισσία*, *Μελάμφυλλος*, *Παυθενία*, *Παρθενοαροῦσα*, *Στεφανία* καὶ *Φυλλάς*, πρὸς καταδήλωσιν ἐμφαντικὴν τῆς ἐπ' αὐτῆς ὀργώσης βλαστήσεως, ὧν ὅμως ὀνομασιῶν ἐπεκράτησε τὸ Φοινικικῆς προελεύσεως *Σάμος* σημαῖνον ὕψωμα, ἐπὶ τουρκοκρατίας δὲ *Σουσὰμ Ἀντὰ* ὀνομαζομένη. Εἶναι μία τῶν σημαντικωτέρων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ὀρεινή, παρουσιάζει δύο διακεκριμένας ἐξάρσεις: τὸν ἐν τῇ Δ πλευρᾷ ὀρθούμενον *Κερκετέα* (*Κέρκι* κοινῶς, Πλάτ.=37°44', Μῆκ. = 26°39'-Ὕψος 4725 πόδ.=1440 μ.), καὶ τὴν *Ἄμπελον*, ἐγειρομένην περὶ τῆς νήσου τὸ μέσον εἰς 3730 πόδ. Καὶ τοῦ μὲν Κέρκι ἡ δυσπροσπέλαστος, λόγῳ τῶν κρημνῶν της, κορυφὴ εἶναι γυμνὴ καὶ λευκωπῶς βραχώδης ἐκλαμβανομένη μακρόθεν ὡς χιονοσκεπὴς διὰ τοῦτο, ὅταν προσπίπτουσιν ἐπ' αὐτῆς αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου· εἶναι δὲ τρικόρυφος ἡ κορυφὴ αὕτη, τῆς πρὸς νότον τῶν τριῶν, ἰσοΰψων περίπου, κορυφῶν της ἐπιστεφομένης ὑπὸ ἐκκλησιδίου, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς σκοπιά. Ἀντιθέτως ἡ Ἄμπελος εἶναι καὶ εὐπροσπέλαστος καὶ ἐπενδεδυμένη ὑπὸ πυκνῶν δασῶν. Αἱ κομψαὶ σκιαγραφίαι τῶν ἀκτῶν καὶ τὸ βαθυπράσινον χρῶμά των, ἐμφανίζουν εἰς τὸν ἀπὸ βορρᾶ προσγειοῦντα, γραφικώτατον θέαμα, ἰδίως λόγῳ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὰ ἐν τῷ βάθει γυμνὰ βουνά. Ἔχουσα ἡ Σάμος ἐμβαδὸν 469 τετρ. χιλιόμετρα, μῆκος 26 μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ καὶ πλάτος 10 1/2 μιλ. χωρίζεται ἀπὸ μὲν τῆς Ἰκαρίας διὰ τοῦ *διέκπλου τῶν Φούρνων*, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου Τρωγύλιον (Καναπίτζα Ε,β,14) τῆς Μικρᾶς Ἀσία διὰ τοῦ *στενοῦ τῆς Μυκάλης*, 1 μιλ. εὖρος ἔχοντος. Ὡς πρὸς τὴν γενικὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη σχηματίζει μίαν χερσονησίζουσαν προβολὴν πρὸς Δ καὶ μίαν χερσόνησον πολυσχιδῆ πρὸς ΒΑ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σάμου διαιρουμένης εἰς 1 δῆμον καὶ 36 κοινότητας ἀνέρχεται (ἀπογρ. 1920) εἰς 50860 κατοίκους· ἀποτελεῖ δὲ μετὰ τῆς ὑποδιοικήσεως Ἰκαρίας τὸν νομὸν Σάμου. Πρὸ τῆς ἀνακτήσεώς της ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἡ νῆσος ἀπετέλει αὐτόνομον ἡγεμονίαν ὑπὸ ἡγεμόνα Χριστιανόν, τοῦ λαοῦ ἐκλέγοντος τοὺς ἀντιπροσώπους του, τῆς μόνης δὲ τυπικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας συνισταμένης εἰς τὴν καταβολὴν μικροῦ φόρου πρὸς τὴν Πύλην. Ἡ σημαία της δὲ ἦτο τότε ὡς ἡ Ἑλληνικὴ τῆς ξηρᾶς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὰ δύο ἄνω τετράγωνα ἦσαν ἐντόνως ἐρυθροῦ χρώματος, ἐνῷ τὰ δύο κάτω γλαυκῶς κυανᾶ· τοῦ δὲ ἡγεμόνος ἡ σημαία ἦτο βαθυκύανος μὲ τρίγωνον λευκὸν ἰσόπλευρον ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον τὴν κορυφήν του πρὸς τὸν κοντὸν καὶ τὴν κατέναντι πλευρὰν παράλληλον πρὸς αὐτόν, φέρον δὲ ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν ἐρυθρόν· ἡ στολὴ τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς τῆς νήσου ὡμοίαζε πρὸς τὴν τῶν Κρητῶν χωροφυλάκων πλὴν τοῦ χρώματος τὸ ὁποῖον ἀπέκλινε πολὺ πρὸς τὸ κυανοῦν.

Ἀκρωτήρια: Κατάβασις (ἀρχ. Κανθάριον), ἡ Δ τῆς νήσου ἐσχατιά, τοῦ ὄρους Κέρκι ἡ πρὸς δυσμὰς προβολή.—Ἀκρωτ. *Σεϊτάνι*, ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς, εἰς 4 μιλ. ΒΑ τοῦ Κατάβασις.— *Κάβο Σχοῖνος* ἢ *Παγκόζι*, εἰς 2 1/3 μιλ. ἀπὸ τοῦ προηγουμένου.—*Κοντάκι* ἢ *Περιστεροφωληαίς*, εἰς 3 μιλ. Α τοῦ προηγουμένου.—*Κάβος Αὐλακιῶν* ἢ *Γουρλωταίς*, εἰς 6 1/2 μιλ. Α ἀπὸ τοῦ προηγουμένου.—*Κοκάρι*, εἰς 2 1/4 ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Κέντροι*, εἰς 2 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ προηγουμένου.—*Ταβέρνα*, 2 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου, δεξιᾷ τῷ καταπλέοντι τὸν λιμένα Βαθέος.—*Πούντα Ταγκοῦ*, κατέναντι τοῦ προηγουμένου, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα Βαθέος.—*Πούντα Σπανοῦ*, ἀριστερᾷ τῷ καταπλέοντι τὸν κόλπον τοῦ Βαθέος.—Ἀκρωτήριον *Κότσικας**, ἡ Δ ἄκρα τῆς ΒΑ χερσονήσου· ἐπ' αὐτοῦ ναυτικὸς φανὸς λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 9 μιλλίων.—Ἀκρωτ. *Δασκαλιὸ* ἡ Β τῆς ἰδίας χερσονήσου ἄκρα. Ἀκρωτ. *Πράσο* ἢ *Ντομοὺς Μπουρνοῦ* ἡ Α τῆς ἰδίας χερσονήσου ἄκρα. Ἡ ἰδία χερσόνησος ἀπολήγει ΝΑ εἰς προβολήν, ἀποτελοῦσαν τὴν Α τῆς νήσου ἐσχατιάν· τῆς προβολῆς ταύτης αἱ τρεῖς ἄκραι, καταλαμβάνουσαι ἀκτὴν 1 1/2 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, ὀνομάζονται ἄκρα *Κορθράκια* ἡ Β, ἀκρωτ. *Γάτος* ἡ μεσαία καὶ ἄκρα *Γατίτσα* ἡ Ν.—Ἄκρα *Πέτρα τοῦ Σαμψῶνος* 1/2 μιλ. Δ. ΝΔ τῆς Γατίτσας. —*Γρηᾶς Πόδια* (Grepodi χάρτ. Ἀγγλ. 1530. Ἀρχ. Ποσίδειον) 1 μιλ. Δ. ΝΔ τῆς Γατίτσας. Ἀρχαῖα τείχη ἠρειπωμένα καὶ πύργος ἐπ' αὐτοῦ.—Ἄκρα *Μετζίκι* 1/2 μιλ. Δ τοῦ προηγουμένου.—*Ψιλὴ* ἢ *Κατσοῦνι*, 2 1/2 μιλ. Δ τῆς Γατίτσας.—Ἄκρα *Φονηᾶς* (ἀρχ. Ἀρήϊον) ἢ *Γλύκορα*, ἡ Δ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιά, εἰς 5 1/2 μιλ. Δ. ΝΔ τῆς Γατίτσας· ἐπ' αὐτοῦ ναυτ. φανὸς λευκοῦ σταθεροῦ 9 μιλ.—*Ἀσπρόκαβος*, ἡ ΝΑ ἄκρα τῆς νήσου, εἰς 4 1/4 ΝΔ μιλ. τῆς ἄκρ. Φονηᾶς.—Ἀκρωτ. *Κολώνα* (ἀρχ. Ἄμπελος). 1 1/4 μιλ. ΝΔ καὶ Δ. τοῦ προηγουμένου, ἡ νοτία τῆς νήσου ἐσχατιά.—Ἄκρα *Ἀράπης* ἢ *Νεράκι*, 2 1/2 μιλ. Δ τῆς Κολώνας καὶ κατέναντι τῆς νήσου Σαμοπούλας.—Ἄκρα *Πεῦκος*, εἰς 3 1/2 μιλ. Β. ΒΔ τοῦ Ἀράπη.—*Πούντα Κάμπου*, εἰς 7 μιλ. ΒΔ τοῦ Ἀράπη καὶ 1 μιλ. Δ τοῦ λιμένος Μαραθοκάμπου.—Ἀκρωτ. *Χονδρὸς Κάβος*, εἰς 11 μιλ, Δ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Κολώνα καὶ 3 μιλ. Δ. ΝΔ τοῦ λιμ. Μαραθοκάμπου. —Ἄκρα *Μακριὰ Πούντα*, 1 μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ Χονδροῦ Κάβου.—Ἀκρωτ. *Ἅγιος Δομένικος*, ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιὰ εἰς 3 3/4 μιλ. Ν. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Κατάβασις.—Ἄκρα *τοῦ Μανωλάκη*, 3/4 μιλ. Β. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.—Ἄκρα *Πλάκα*, 2 μιλ. Ν.ΝΑ τῆς Κατάβασις καὶ—Ἄκρα *Κατσοῦνι*, 1 1/3 Ν.ΝΑ τῆς ἄκρ. Κατάβασις.

Κόλποι: Τοῦ *Μαραθοκάμπου*, εἰς τὸ ΝΔ μέρος τῆς νήσου, καταλαμβάνων τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῶν Ν ἀκτῶν της καὶ ἀνοικτὸς πρὸς Ν, 10 μιλ. μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κολώνα καὶ Ἅγιος Δομένικος λογιζόμενα.—Ὁ τοῦ *Τηγανίου*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Κολώνας καὶ Γατίτσας περιλαμβανόμενος καὶ καταλαμβάνων τὸ ἀνατολ. ἥμισυ τῶν Ν τῆς νήσου ἀκτῶν, καὶ περιλαμβάνων ἐν αὐτῷ τὸ *Στενὸν τῆς Μυκάλης*.—Ὁ τῆς *Μυρτιᾶς*, εἰς τὴν Α ἀκτὴν τῆς ΒΑ χερσονήσου ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς μεγαλονήσου, εἰσδύων καὶ ἀνοικτὸς πρὸς Α.—Ὁ τοῦ *Βαθέος*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Αὐλακιῶν (Γουρλωταίς) καὶ Κότσικα εἰσδύων.

Λιμένες, ὅρμοι, ἐπίνεια καὶ ἀγκυροβόλια: Ἐν τῷ κόλπῳ Μαραθοκάμπου: *Ἁγία Κυριακὴ* καὶ *Λιμνιῶνας*, δύο ἀγκυροβόλια ἑκατέρωθεν τοῦ ἀκρωτ. Χονδροῦ Καβου διανοιγόμενα. Λιμὴν Μα-

Digitized by Google

ραθοκάμπου, (Πλάτ.=37° 42',5 — Μῆκος=26° 43') κατ. 218, ἐπίνειον τῆς πόλεως Μαραθοκάμπου (3266) ἀποτελούσης ἕδραν κοινότητος· ὁ ὅρμος συνδέεται πρὸς τὴν πόλιν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ. *Πάλος*, Β τοῦ ἀκρωτ. Πεῦκο κοινὸν ἐπίνειον τῶν κοινοτήτων Σχουρέϊκα (497), Κουμέϊκα (966). Νεοχωρίου (321) καὶ Πλατάνου (779). *Λιμνιονάκι*, ἐγγὺς καὶ Β τοῦ ἀκρωτ. Ἀράπης, ἐπίνειον τοῦ χωρίου Σπαθαραίων (1221) καὶ τῆς κοινοτ. Παγώνδας (2451). — Ἐν τῷ κόλπῳ Τηγάνι: Ἀγκυροβ. *Κολώνα*, ἐν τῷ Δ τοῦ κόλπου μυχῷ, ἐγγὺς του διέρχεται ἡμιονικὴ ὁδὸς πρὸς τὰς κοινότητας Μύλοι (463) καὶ Παγώνδα (2451). Λιμὴν *Τηγάνι* (Πλτά.=37° 41' — Μῆκ.=26° 58'), μικρὸς ἀλλὰ τεχνικώτατα μελετημένος, μεγίστου δὲ μέλλοντος νησιωτικὸς λιμήν, πληθ. 2189· συνδέεται πρὸς τὸ Βαθὺ (λιμένα) καὶ τὰς κοινότητας Βαθέος (5146) Μυτιληνῶν (5142) καὶ Χώρας (1895) διὰ κυκλοτεροῦς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀρχομένης καὶ ἀποληγούσης εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον. Ἀγκυροβόλιον *Μολὰχ Ἰμπραὴμ*, ἀμέσως ΒΔ τῆς ἄκρας Πέτρας τοῦ Σαμψῶνος, ἐπίνειον ἐκ νότου τῆς κοινότητος Παλαιοκάστρου (1054).— Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μυρτιᾶς: Ἀγκυροβ. πλοιαρίων *Γάτος*, Β τῆς ἄκρ. Γατίτσα. *Μεγάλη Λάκκα, Μικρὴ Λάκκα* καὶ *Μυρτιὰ* εἰς τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ κόλπου· ἡμιονικαὶ ὁδοὶ πρὸς μονὰς Ἁγίας Ζώνης, Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ Λιμένα Βαθύ.— Ἐν τῇ Β. ἀκτῇ τῆς Σάμου: *Ἁγία Παρασκευή, Νησὶ* καὶ *Γαλάζο*, τρεῖς ὅρμοι μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ντομοὺς Μπουρνοῦ καὶ Δασκαλιό, ἐγγύτερον δὲ τῷ δευτέρῳ, διανοιγόμενοι Ὅρμος *Γράβαις*, μεταξὺ ἀκρωτ. Δασκαλιὸ καὶ Κότσικα. *Λιμὴν Βαθέος**, ἡ ἄλλοτε πρωτεύουσα τῆς Σαμιακῆς ἡγεμονίας καὶ ἤδη τοῦ φερωνύμου νομοῦ, ἀποτελοῦσα δῆμον (6143 κατ.)· ἐρυθρὸς φανὸς 5 μιλ. ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας πρὸ ἐλαχίστου τοποθετηθεὶς χρόνου, εἰς τὴν ἄκραν τοῦ λιμενοβραχίονος, βοηθεῖ τὸν κατάπλουν· ἁμαξιταὶ ὁδοὶ πρὸς φάρον Κότσικα, πρὸς λιμένα Καρλόβασι, καὶ ἡ πρὸς λιμένα Τηγάνι κυκλοτερής. Ἀγκυρ. *Κοκκάρι*, εἰς 4 $^1/_2$ μίλ. Δ τοῦ λιμένος Βαθέος, διὰ μικρὰ πλοῖα καὶ δυτ. ἀνέμους, μετὰ χωρίου ἀποτελοῦντος κοινότητα (1385 κατ.). Ἀγκυρ. *Αὐλάκια*, εἰς τὸ φερώνυμον ἀκρωτηρ. ἐπίνειον τῶν κοινοτήτων *Βουρλιώταις* (1395). *Ἄνω Ἀρβανίταις* (622). *Κάτω Ἀρβανίταις* (296). *Πύργου* (1401). Ἐπίνειον *Ἅγιος Κωνσταντῖνος*, 1 $^1/_2$ μίλ. Δ τοῦ ἀκρωτ. Αὐλακίων, ἕδρα (370 κατ.) φερωνύμου κοινότητος (638 κατ.), ἐπίνειον δὲ ὡσαύτως τῆς κοινότητος Νεννέδες (630 κατ.), εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Βαθὺ πρὸς Καρλόβασι. *Ἅγιος Νικόλαος*, ἐπίνειον ὀλίγον Α τοῦ ἀκρωτ. Κοντάκι ἢ Περιστεροφωληαίς, ἐπίνειον τῶν κοινοτήτων Κονταχέϊκα (1197), Φοῦρνοι (691) καὶ Κοντέϊκα (482), πρὸς ἃ συνδέεται δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ. *Λιμὴν Καρλόβασι*, ἀνατ. τοῦ ἀκρωτ. Παγκόζι (ἢ Σχοῖνος), ἐξυπηρετῶν δὲ τὰς κοινότητας Μεσαίου Καρλόβασι (1066 κάτ.), Παλαιοῦ Καρλόβασι (796 κατ.) καὶ Νέου Καρλόβασι (3794 κατ.) καὶ συνδεόμενος δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν κοινότητα Πλάτανος καὶ τὸ χωρίον Σουρσῆδες καὶ δι' ἡμιονικῆς πρὸς τὴν κοινότητα Δρακαῖοι (272) καὶ Καλαμπακτσίων (604). Ὅρμος *Σεϊτάνι*, ἀμέσως πρὸς Α τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρ. Ὅρμος *Ἅγιος Ἰσίδωρος*, 2 μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρ. Κατάβασις. Ὅρμος *Ἅγιος Μηνᾶς*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Πλάκα καὶ Μανωλάκη.

Νησῖδες ὀλίγισται περὶ τὴν μεγαλόνησον: *Ἅγιος Νικόλαος, Δασκαλιὸ* καὶ *Διαπόρι* πρὸ τοῦ ὅρμου Γράβαις, 1 μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Κότσικα, ἀκατοίκητοι. — *Πρασονῆσι*, ἀπόνησον ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Μυρτιᾶς. — *Παναγία* ἢ *Νάρθηξ* (ἀρχ.), ἐν τῷ στενῷ τῆς Μυκάλης, μᾶλλον δὲ τῇ Μικρασιατικῇ ἀκτῇ προσκειμένη. Ἔχει ἐπισημοτάτην θέσιν διὰ τὴν ναυτιλίαν καὶ διὰ τοῦτο ἐπρόκειτο νὰ τὴν φωτίσωμεν δι' αὐτομάτου φάρου τῷ 1917. — *Πετροκάραβο*, 1 $^1/_2$ μιλ. Α.ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Ἀμπέλου.— *Σαμιοπούλα*, 3 μιλ. Δ τοῦ ἀκρωτ. Ἀμπέλου (πληθ. 58 κατ). — *Ἅγιος Ἰωάννης* ἢ *Κάτεργο*, μεταξὺ τοῦ ἀκρωτ. Ἅγιος Δομένικος καὶ Μανωλάκη.

δ) ΧΙΟΣ (διὰ πάσας τὰς λοιπὰς εἰδήσεις, πλὴν τῶν γεωγραφικῶν, βλ. λ. Χίος). Ἡ μεγίστου ἐνδιαφέροντος νῆσος αὕτη εὑρίσκεται Β. τῆς Ἰκαρίας, ἧς ἀπέχει 31 μίλλια, Ν. τῆς Λέσβου, ἧς ἀπέχει 27 μιλ., Δ. τῆς Χερσονήσου τῶν Ἐρυθρῶν, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ διαύλου τῆς Χίου *(μπογάζι τοῦ Τσεσμὲ)* 4 μιλ. εὖρος ἔχοντος, καὶ Α. τῶν Ψαρῶν, ἀπεχόντων 11 μιλ. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 27 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, τὸ δὲ εὖρος της 15 μιλ. εἰς τὸ Β τμῆμά της, 7 πρὸς τὸ κέντρον της καὶ 12 $^1/_2$ εἰς τὸ Ν. τμῆμά της, τὸ ἐμβαδὸν της 829 τετρ. χιλιομ. Ἀποτελεῖ μετὰ τῶν νήσων *Ψαρῶν* καὶ *Οἰνουσῶν* νομὸν ἔχοντα δύο δήμους καὶ πεντήκοντα ὀκτὼ κοινότητας, πληθυσμὸν δὲ 63236 κατ. Ὀρεινὴ μᾶλλον παρουσιάζει ὑψηλοτέρας κορυφὰς τὸ *Πελιναῖον* (ἢ *Προφήτης Ἠλίας*) ὕψους 4157 ποδ. (1274 μέτρα) πρὸς Β, τὴν Ἀμάνην πρὸς τὰ ΒΔ, τὸ *Ἔπος* (ἢ *Μίμας*) πρὸς τὰ Α, τὸ *Προϊάτον* ἢ *Προβάτιον* πρὸς τὸ κέντρον.

Ἀκρωτήρια: *Κάβο Μάστιχο* πρὸς Ν.— Ἄκρα *Αὐλαίς*, εἰς 5 μιλ. ΒΔ τῆς ἄκρας Κάβο Μάστιχο. Ἄκρα *Βενέτικο* εἰς 2 $^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ προηγουμένου.— Ἀκρωτ. *Μεστά*, ἡ ΝΔ ἄκρα τῆς νήσου, εἰς 9 $^1/_2$ μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Μάστιχο.— *Μαυρολόπετρα* (βραχονησὶς καὶ ἄκρα), εἰς 2 $^1/_2$ μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. Μεστά.— Ἄκρα *Οὐρά*, δεξιᾷ τοῦ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον Μεστά, 3 $^1/_4$ μιλ. ΒΑ τῆς ἄκρας Μαυρολόπετρα καὶ ἀνάμεσον αὐτῶν ἄκρα *Πρῶνας*.— Ἄκρα χερσονησίζουσα *Τραχῆλι*, 5 μιλ. ΒΑ τῆς ἄκρας Οὐρά — Ἄκρα *Τηγάνι*, 2 $^3/_4$ μιλ. Β. ΒΔ τῆς ἄκρας Τραχῆλι.— Ἄκρα *Λαγοῦδες*, 5 $^1/_3$ Β. ΒΔ τῆς ἄκρας Τραχῆλι.— Ἄκρα *Ἁγία Μαρκέλλα*, 8 $^1/_4$ μιλ. Β. ΒΔ τῆς ἄκρας Τραχῆλι.— *Ἅγιος Ἰσίδωρος*, 14 $^1/_4$ μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. Μεστά.— Κάβο *Μελανιὸς* ἢ *Ἅγιος Νικόλαος* (ἀρχ. Μέλαινα ἄκρα), κατέναντι τῶν Ψαρῶν.— Ἄκρα *Μαυρόπετραις*, 2 $^1/_2$ μιλ. ΒΑ τοῦ Μελανιοῦ.— Ἀκρωτ. *Ἀναπόμερα* ἢ *Ἐπανοχῶρι*, ἡ Β τῆς νήσου ἐσχατιά.— Ἀκρωτ. *Οὐρά*, 3 μιλ. Α. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Ἀναπόμερα.— Ἀκρωτ. *Βαμπακᾶς*, 6 $^1/_3$ ἀπὸ τοῦ Ἀναπόρεμα.— Ἀκρωτ. *Καμινάκι* ἢ *Ἁγία Παρασκευή*, ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἄκρα τῶν Οἰνουσσῶν κατέναντι.— Ἄκρα *Παλαιόπυργος*, 2 $^1/_2$ Ν. ΝΔ τοῦ Καμινάκι.— Ἄκρα *Θόλος* ἢ *Παχύ*, 2 μιλ. Ν τοῦ προηγουμένου καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἄκραι *Ἅγιος Ἰσίδωρος*.— Ἀκρωτ. *Κάστρο Χίου**, 10 μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Καμινάκι· ἐπ' αὐτοῦ φάρος ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλ.— Ἄκραι *Ἁγία Ἕλενα, Πούντα* καὶ *Ἁγία Ἑρμιόνη*, τρεῖς ἄκραι τῆς ἀποφύσεως τῆς ἀποτελούσης τὴν Α. τῆς νήσου ἐσχατιάν.— Ἀκρωτ. *Κατωμέρι*, 5 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ ἑπομένου.— Ἄκρα *Νένητα*, 7 $^1/_2$ μιλ. ΒΑ τοῦ Κάβο Μάστιχο (Ν. ἄκρας τῆς νήσου).— Ἀκρωτ. *τῶν Γριδιῶν*, ἡ ΝΑ τῆς νήσου ἄκρα, 5 $^1/_3$ μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Μάστιχο.

Κολπίσκοι καὶ ὅρμοι: Κολπ. *Καλαμωτῆς*, μεταξὺ ἀκρωτ. Μάστιχο καὶ Γριδιά, ἐν τῇ ΝΑ ἄκρᾳ τῆς νήσου. Εἰς τὸν μυχόν του ὅρμος *Καμάρι*, ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς.—Κόλπ. *Μεγάλο*, μεταξὺ ἀκρωτ. Νένητα καὶ Κατωμέρι· ἡ Β τοῦ ἀκτῆ σχηματίζει ἄριστον ἀγκυροβόλιον *Μέγας Λιμιῶνας*. — Ὅρμος *Ἁγίας Ἑρμιόνης*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Κατωμέρι καὶ Ἕλενα.— Λιμὴν *Χίου*, 2 $^2/_3$ μιλ. Β ἀκρωτ. Ἁγία Ἕλενα· Ἔχει δύο κυματοθραύστας - βραχίονας μετὰ φωτισμένων ἀκροχηλίων· τὸ βάθος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ λιμένος 30 ποδ.—Ὅρμ. *Παντουκιὸς* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Θόλος (Pali) καὶ Ἅγιος Ἰσίδωρος καὶ ἔχων πρὸ τοῦ στομίου του τὴν νησῖδα Ἅγιος Στέφανος. — Κολπ. *Κολοκυθιᾶς*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ἅγιος Ἰσίδωρος καὶ Παλαιόπυργος· ὁ ΒΔ τῶν ἐν αὐτῷ σχηματιζομένων ἀμφιδύμων ὅρμων λέγεται *τοῦ Δελφινιοῦ*, ὁ δὲ ΝΔ *Λαγκαδᾶς* ἢ *Γλυφάδα*. — Κολπ. *Καρδαμύλων*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βαμπακᾶς καὶ Οὐρά, ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς νήσου καὶ ἀνοικτὸς πρὸς Β. Ἐν τῷ μυχῷ του σχηματίζονται, διὰ τῆς παρεμβολῆς ἄκρας βραχώδους, ἣν προεκτείνει πρὸς τὸ πέλαγος ἡ νησὶς Μαργαρίτα, δύο ὅρμοι ἀμφίδυμοι, ὁ *Παραπάντων* πρὸς Α καὶ ὁ *Μάρμαρα* πρὸς Δ, ἐπίνειον τῶν Καρδαμύλων· ἐν τῷ αὐτῷ κολπίσκῳ σχηματίζονται, Δ μὲν τοῦ ἀκρωτ. Βαμπακᾶ ὁ ὅρμος *Ταξιάρχης*, ὑπὸ δὲ τὴν νησῖδα Μαργαρίτη πόρος *Διαπόρι*, οὗ ἡ ἐπὶ τῆς νησῖδος ἀκτὴ παρέχει ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς· ἀντιθέτως ὁ ὅρμος Μάρμαρα, παρὰ τὸν προσανατολισμόν του, δὲν ἀποτελεῖ καλὸν ἀγκυροβόλιον οὐδὲ κατὰ νοτίων ἀνέμων, ὅταν εἶναι σκληροί, καὶ διὰ τὸ δυσεπίβολον τοῦ βυθοῦ (βλ. βυθός) καὶ διὰ τὸ ἀπὸ τῶν πλαγίων σφοδρῶς ῥιπαίων τῶν Ν ἀνέμων. — Κόλπος τῆς *Βολισσοῦ*, ἀνοικτὸς πρὸς Δ ἐπὶ 15 μιλ. μεταξὺ τῶν ἀκρ. Ἁγία Μαρκέλλα καὶ Μεστά, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σχηματίζονται οἱ 8 πρῶτοι τῶν ἑπομένων.— Ἀγκυροβόλιον *Βολισσός*, ἀσφαλέστατον κατὰ Β καὶ Α ἀνέμων.— Ψαμμαθῶν *Ἀσταχιᾶς*, ἀμέσως πρὸς Ν τοῦ ὅρμου Βολισσοῦ.— Ὅρμος *Καλὴ Μερσινιά*, Ν τῆς ἄκρας Λαγοῦδας.— Ὅρμος *Μετοχιοῦ*, Β τῆς ἄκρας Τηγάνι.— Ὅρμος *Ἀλήντας* (Aluntha), 1 μιλ. Β τοῦ ἀκρωτ. Τραχῆλι. — *Ἅγιος Σώστης*. — *Ἐλάτας* καὶ *Μεστὰ* ἢ *Πασᾶ λιμάνι*, μεταξὺ τῶν νησίδων Ἅγιος Στέφανος (Aspro) καὶ τοῦ ἀκρωτ. Οὐρά.—Ὅρμος τῆς ΝΔ ἀκτῆς κολπίζων *Αὐλωνιᾶς*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βενέτικο καὶ Μεστά. — *Σαλάγωνα*, *Ἁγία Δύναμις* καὶ *Κάτω Φανᾶς*, τρεῖς ὅρμοι τῆς ΝΔ ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βενέτικο καὶ Αὐλαίς.— Ὅρμος *Καρῶντας*, ἀμέσως ΒΑ τῆς ἄκρας Αὐλαίς. — *Γλυφό*, ὅρμος 2 μιλ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Μάστιχο.— *Βουρλίδια*, 1 μιλ. ΒΔ τοῦ Κάβο Μάστιχο.

Κοινότητες: *Πυργί* (2223 κ.), 9 χιλ. Β. τοῦ ἀκρωτ. Μάστιχο. — *Καλαμωτὴ* (1491 κ.), εἰς 4 χιλ. Β τοῦ μυχοῦ τοῦ φερωνύμου κόλπου. — Ἀπὸ τῆς Καλαμωτῆς πρὸς τὴν ἄκραν Νένητα, ἰσαπέχουσαι κατὰ 2 χιλιομ. περίπου ἀλλήλων αἱ κοινότητες: *Πατρικὰ* 282 κ), *Φλάτσια* (207), *Νένητα* (1243).—Παραλλήλως τῇ ἀκτῇ τοῦ κολπίσκου Μεγάλο καὶ εἰς βάθος 2-4 χιλιομέτρων αἱ κοινότητες: *Βουνὸς* (541), *Κουνὴ* 377 κ.), *Καταράχτης* (614), *Παγίδι* (133), *Ἔξω Διδύμας* (224), *Μέσα Διδύμας* (437), *Μυομῆγκι* (251), *Θολὸ Ποτάμι* (870), *Καλλιμασιὰ* (1523), *Νεοχῶρι* (828), *Εὐφημιανὰ* (2284).— Ἐγγύτατα δὲ τῆς ἀκτῆς: Δῆμος *Χίου* (20032 κ.) καὶ Κοινότητες *Βροντάδου* (5719) παράλιος ἐπίσης, *Συκιάδας* (748), ἐπικοινωνοῦσα διὰ τοῦ ἐπινείου της Παντουκειός, *Λαγκάδας* (931) ἐπικοινωνούσης διὰ τοῦ ἐπινείου της Παραλία Λαγκάδας (678), *Καρδάμυλα* (4455), μὲ φερώνυμον ἕδραν (2401) καὶ ἐπίνειον τὸν ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς ὅρμον *Μάρμαρα* (695).— Εἰς 2-5 χιλ. ἔσω τῆς Β ἀκτῆς καὶ ἐξ Α πρὸς Δ: *Ἀμάδες* (374), *Βίκι* (370), *Σπαρτοῦντα* (137), *Καμπιὰ* (523), *Χάλανδρα* (214), *Κέραμος* (235), *Λεπτόποδα* (207), *Κουρούνια* (494), *Νενητούρια* (184).— Ὁμοίως παρὰ τὴν Δυτ. ἀκτὴν ἀπὸ Β πρὸς Ν: *Ἅγιον Γάλα* (243), *Μελανιὸς* (153), *Τρύπες* (180), *Παρπαριὰ* (461), *Πυραμὰ* (286), *Βολισσὸς* (1576), ἐπικοινωνοῦσα διὰ τοῦ φερωνύμου ἐπινείου μεθ' οὗ συνδέεται ἁμαξιτῶς, *Διευχὰ* (195), *Σιδηροῦντας* (294), ἐπικοινωνοῦσα διὰ τοῦ ἐπινείου της Καλὴ Μυρσινιά, *Ἀνάβατος* (41), ἐπικοινωνοῦσα διὰ τοῦ ὅρμου Ἀλήντα, *Ἀνώνυμα* (289), *Αἰθὶ* (769), *Βέσσα* (531). *Ἐλάτα* (597), *Μεστὰ* (811), ἐπικοινωνοῦσα διὰ τοῦ φερωνύμου ὅρμου.—Μεσόγεια δέ, δηλαδὴ περὶ τὸν ἄξονα τῆς νήσου καὶ ἀπὸ Β πρὸς Ν: *Πισπιλοῦντα* (168), *Φυτὰ* (187), *Πυτιὸς* (455), *Καρυὲς* (811), *Δαφνῶνας* (727), *Βερβεράτο* (293), *Χαλκειὸ* (716), *Ζυφιᾶς* (360), *Βασιλειονοίκον* (649), *Βαβύλοι* (403), *Ἅγιος Γεώργιος* (1611), *Ἀρμολιῶν* (529), *Ὀλύμπων* (618), *Ποταμιὰ* (219).

Νῆσοι καὶ νησῖδες: *Βενέτικο**, τραχυτάτη νησὶς εἰς 1 $^1/_4$ μιλ. ἀπὸ τοῦ ἀκρ. Μάστιχο καὶ πρὸς Ν· ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρὸς αὐτόματος φάρος ζεύγους ἐκλάμψεων λευκῶν 19 μιλ.— *Πάσπαργο**, νησὶς εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ στενοῦ τῆς Χίου, ἰσαπέχουσα καὶ τῆς Χιακῆς καὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς. Ἐπ' αὐτῆς ὑπῆρχε φάρος παρατεινομένων ἀναλαμπῶν λευκῶν, ὁ ὁποῖος κατεστράφη ἐντελῶς τὴν 5/18 Ὀκτωβρίου 1916, ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἔναντι, παρὰ τὸν Τσεσμέν, ἀκτῆς Τουρκικῶν πυροβολείων, ἀναπληρωθεὶς δι' ἑτέρου προσωρινοῦ φάρου, ἀνεγερθέντος ὑπὸ τῶν Συμμάχων ἐπὶ τῆς ἄκρας τῆς Χίου Ἁγία Ἕλενα· ἤδη λειτουργεῖ προσωρινὸς φάρος ἐπὶ τῆς νησῖδος, σκαρδαμύσσοντος λευκοῦ φωτός, 11 μιλ.—*Παναγία*, νησὶς μεγαλυτέρα τῆς προηγουμένης καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς κειμένη.— *Οἰνοῦσαι* (βλ. κατωτέρω).—*Κύο*, ἡ βορειοδυτικωτέρα δύο νησίδων *Πρασονήσια*, κειμένων 1 $^1/_2$ Ν τῆς Δ ἄκρας τῆς Οἰνούσης. Ἀπεφασίσθη ἡ τοποθέτησις ἐπ' αὐτοῦ αὐτομάτου φάρου πρασίνων ἐκλάμψεων.— *Στρόβιλο* ἢ *Στροβίλι*, ἐγγύτατα τῆς ΒΔ ἐσχατιᾶς τῆς Χίου ἀκρ. Βρουλίδια· ἀπεφασίσθη ὁ φωτισμὸς του δι' αὐτομάτου φάρου ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων.— *Μαργαρίτι** καταμεσῆς τοῦ κόλπου Καρδαμύλων, διαχωρίζουσα αὐτὸν μετὰ τῆς πρὸς Ν αὐτῆς χερσονήσου, εἰς τοὺς ὅρμους Παραπάντα καὶ Μάρμαρο· ἐπ' ἐσχάτων ἐτοποθετήθη φάρος Ἄγκα ἐρυθροῦ μαρμαίροντος φωτὸς 5 μιλ.—Νησὶς *Κέσσης*, 1 $^1/_4$ μιλ. Α. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Ἀναπόμερα, Β τῆς Χίου ἐσχατιᾶς.—*Πέτρες τοῦ Κομανοῦ*, σκόπελοι μᾶλλον, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον τῆς Δ ἀκτῆς Καλὴ Μυρσινιά *Κόκκινα*, *Ἄσπρο* καὶ *Ἅγιος Στέφανος* ἡ μεγαλυτέρα, ἐγγὺς τοῦ ΝΑ μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Βολισσοῦ.

ε) ΟΙΝΟΥΣΑΙ [ὑπὸ τῶν Χίων καὶ ἐνίων τῶν ἄλλων ναυτικῶν μας *Ἀγνοῦσες* ὀνομαζόμεναι, γενικῶς δὲ ὑπὸ τῶν πλείστων μὴ Χίων ναυτικῶν *Σπαλματόροι*, τῆς τελευταίας ὀνομασίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἐνετῶν καὶ κατόπιν ἐπιβληθείσης, διὰ τῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν ἀλλογλώσσων χαρτῶν (Spalmatori καὶ παλαιοτέρον Espalmador)]. Συστὰς ἐκ τῶν νήσων: *Οἰνοῦσα* (κοιν. *Ἀγνοῦσα*) ἡ μεγαλυτέρα (ἐπιμήκης, 4 $^1/_2$ μιλ. ἀπὸ ΒΔ εἰς ΝΑ καὶ 1 $^1/_2$ μιλ. πλάτους) καὶ ἡ ΒΔ ἐν τῇ συστάδι, λοφώδης (555 π=141 μ.) ἀλλὰ τραχεῖα. *Πασᾶ*, ἡ δευτέρα εἰς μέγεθος (2 μιλ. ἐπιμήκης ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ), χωριζομένη ἀπὸ τῆς Οἰνούσης διὰ πόρου στενοῦ 2 ὀργ. βάθους, (*Πασᾶ μπογάζι*), μεταξὺ τῆς ΝΑ ἄκρας τῆς Οἰνούσης καὶ τῆς ΒΔ τοῦ Πασᾶ διήκοντος. Εὐρυνόμενος δὲ ἀτόμως πρὸς ΝΔ τοῦ πόρου, μεταβάλλεται οὗτος εἰς ὅρμον παρέχοντα ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ δύο νησῖδες *Ἀρχοντόνησο* πρὸς τὴν Οἰνοῦσαν καὶ *Αὐλωνίτου* ἢ *Ἀλωνίτου* πρὸς τὴν Πασᾶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ πρὸς Ν. ἐγγὺς τρίτη νησὶς *Ποντικὸς* ἢ *Ποντικονῆσι* [κακῶς ἐπὶ τοῦ Ἀγγλ. χάρτου (1645 =Island of Khios and gulf of Smyrna) σημειουμένη Gavathi, ἀφοῦ *Γαβάθι* εἶναι νησὶς ὑπὸ τὴν ΝΑ τῆς Οἰνούσης ἐσχατιάν, ἐγγύτατα τῷ φερωνύμῳ ἀκρωτηρίῳ τῆς νήσου]. *Βάτος* πρὸς Ν. τῆς νησῖδος Πασᾶ. Ἐκτὸς δὲ τῶν 7 νησίδων τούτων, καὶ τρεῖς μικρότεραι ἀνώνυμοι καὶ τὰ *Πρασονήσια*, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν. Χωρίζεται δὲ ἡ συστὰς τῶν Οἰνουσῶν, ἀπὸ μὲν τῆς ΒΑ ἄκρας τῆς Χίου, διὰ τοῦ *διαύλου Σπαλματόρι*, ἀπὸ δὲ τῆς Δ. ΝΔ ἀκτῆς τῆς χερσονήσου τῶν Ἐρυθρῶν (Καράμπουρνα) διὰ τοῦ *διαύλου Ἐγριλίμαν* 3 $^3/_4$ μιλ.

Ἀκρωτήρια ἡ νῆσος Οἰνοῦσα παρουσιάζει τὰ *Καπασᾶς* τὸ ΒΔ, *Κλῆμα* τὸ Β, *Κατσίκια* τὸ ΒΑ, *Σπαρτόπουντα* τὸ Α κατέναντι τοῦ Πασᾶ, *Γαβάθι* τὸ ΝΑ, *Ἀπήγανος* τὸ ΝΔ. Ἡ νησὶς Πασᾶ ἔχει πλησίον ἀκρῶν ἐπὶ τῆς ἀνατολικωτέρας τῆς ὁποίας *Δαντὴλ*, φάρος περιστροφικὸς λευκῶν ἀναλαμπῶν 18 χιλ. ὅστις τὴν 23 Αὐγούστου ν. ἡ. 5 Σεπτ. 1916 ἔπαυσε λειτουργῶν λόγῳ σοβαρωτάτων βλαβῶν, ἐκ βορβαρδισμοῦ ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς Μικρασιατικῆς

Digitized by Google

ἀκτῆς Τουρκικῶν πυροβολείων, ἐπαναλαβὼν τὴν λειτουργίαν του τῷ 1919 μετὰ ἐπισκευὴν ἰσοδυναμήσασαν πρὸς ἀνακαίνισιν.

Ὅρμοι. Ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς: Ἅγιος Γεώργιος πρὸς Δ, Κόχλακας πρὸς Β, Καμπὶ πρὸς Α.— *Ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς:* Ἀλατσάρμη πρὸς Δ, Μπελάλη ἀμέσως πρὸς Α τῆς ἄκρας Ἀπήγανος, πρὸ αὐτῆς δὲ βραχονησῖδες τρεῖς, Μάνδρες εἰς τὸ μέσον, Φουρκερὸ πρὸς Α, ἀμέσως δὲ μετ' αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἄκρας Γαβάθι, ἀγκάλη Σέλινον.— Μεταξὺ δὲ τῶν νήσων Ἀγγοῦσα (Οἰνοῦσα), Αὐλωνίτου (Αὐλῶνι) καὶ Ποντικόνησο σχηματίζεται λιμὴν φυσικὸς ὀνομαζόμενος Πόρτο Μπουγάζι καὶ ἕτερος τοιοῦτος μεταξὺ τῶν νησίδων Αὐλωνίτου, Ποντικόνησο καὶ Πασᾶ, ὀνομαζόμενος Πασᾶ λιμάνι.

Χωρία εἰς τὴν νῆσον δὲν ὑπάρχουσι, διότι ὁ πληθυσμὸς εἶναι συγκεντρωμένος εἰς τὴν ἀνεπτυγμένην καὶ πλουσίαν κοινότητα *Οἰνοῦσαι* (πληθ. 1192), ἧς οἱ κάτοικοι ναυτικοὶ γενικῶς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐφοπλισταὶ πλουσιώτατοι· ἐξοχαὶ εἰς Κάστρο, Β τοῦ μυχοῦ τοῦ ὅρμου Μπελάλη, καὶ Καμπί, εἰς τὸν Β μυχὸν τοῦ λιμένος Πόρτο Μπουγάζι.

ΣΤ) ΨΑΡΑ. Ἡ νῆσος αὕτη, τὴν ὁποίαν ἀπηθανάτισαν ἡ δόξα της, τὸ ὁλοκαύτωμά της καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ ποιητοῦ τὸ ἐπίγραμμα (βλ. λέξ. Ψαρά) εὑρίσκεται εἰς 10 μίλλ. Δ τοῦ ἀκρωτ. Μελανιὸς (Δ τῆς Χίου), 37 μίλ. Ν.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Σίγκρι (Δ τῆς Λέσβου), 44 μίλλ. Α. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Λιθάρι (ΝΑ τῆς Σκύρου) καὶ 51 μίλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Καμπανὸς (Β τῆς Ἄνδρου).

Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν εἰς ξηρὰν μνείαν τῶν, ὀλίγων ἄλλως τε, τοπωνυμιῶν τῆς μικρᾶς ταύτης νήσου. Παρὰ τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιπαρέλθωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Αἱ Ἀγγλικαὶ ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι, αἱ ὁποῖαι, κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ κανόνα, περιορίζονται μόνον εἰς ξηρὰν καὶ πεζὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφερόντων τὴν παγκόσμιον ναυτιλίαν, ἐπιμελῶς, ἐξεζητημένως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀποφεύγουσαι τὴν μνείαν καὶ τῆς μᾶλλον ἀξιοσημειώτου ἱστορικῆς εἰδήσεως, παραβαίνουσιν ὡς πρὸς τὰ Ψαρά, ἴσως κατὰ μόνην ἐξαίρεσιν, τὴν ἀρχήν των ταύτην καὶ σημειοῦσι (Mediterranean Pilot IV ἔκδ. 1918 σελ. 392), παραπέμποντες μάλιστα τὸν ἀναγνώστην καὶ εἰς εἰδικὰς πηγάς, τὰ ἀκόλουθα: «Διαρκοῦντος τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας της, οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης νήσου, ἀνερχόμενοι μόλις εἰς 6000, ὅταν ὁ ἀγὼν ἤρχισεν, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι ὑπερεδιπλασιάσθησαν ἀπὸ πρόσφυγας χριστιανοὺς τῆς Μικρασίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀπέκτησαν ἀΐδιον δόξαν, ἕνεκα τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπήνεγκον εἰς τοὺς Τούρκους. Τοῦ Σουλτάνου ἀποφασίσαντος τὴν ἐξόντωσίν των, τὴν αὐγὴν τῆς 3 Ἰουλ. (ν. ἡ.) 1824, 200 περίπου πλοῖα μετὰ 14000 στρατοῦ προσέβαλον τὴν πόλιν, ἐπακολουθησάσης ἀποβάσεως εἰς μικρὰν ἀγκάλην τῆς βορείας τῆς νήσου ἀκτῆς. Οἱ Ψαριανοὶ μετὰ θρυλικὴν ἀντίστασιν, ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ ὅσον καὶ οἱ κατακτηταὶ συναπωλέσθησαν ἐν τῇ ἐκρήξει. Ἡ ἐπακολουθήσασα σφαγὴ ὑπῆρξεν ἀποτροπιαστικὴ ἀπαισιότης (owfule)· ἂν καὶ δισχίλιοι περίπου ἐξέφυγον ἐκ τῆς νήσου, ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους ἐξηφανίσθησαν, αἱ δὲ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ὑπερέβησαν τοὺς τετρακισχιλίους». Ἀλλὰ καὶ ὁ χάρτης 1891: Psara island, εἰδικῶς σημειοῖ τὴν θέσιν ταύτην, (ἐξαίρεσις δὲ καὶ τοῦτο, διότι ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, μία μόνον ἄλλη θέσις ἔτυχε τῆς τιμῆς νὰ σημειωθῇ, δι' ἱστορικὴν αἰτίαν, εἰς τοὺς ἀγγλικοὺς ὑδρογραφικοὺς χάρτας, ἡ θέσις εἰς ἣν κατεποντίσθη κατόπιν ἀνατινάξεως τὸ τρίκροτον «L'Orient» κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀμπουκίρ). Αἱ τῶν ἄλλων Κρατῶν ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι, οὐδεμίαν ποιοῦνται τοῦ κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος μνείαν, συμφώνως πρὸς τὴν καθιερωμένην ἀρχὴν τῆς ἀποφυγῆς πάσης ἀναγραφῆς ἱστορικῶν εἰδήσεων, μὴ ἐνδιαφερουσῶν ἄλλως τε τὸν πλοϊζόμενον.

Τὸ ὅλον τῶν διαστάσεων τῆς νήσου, μόλις ἀνέρχεται εἰς 4 1/3 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ εἰς 4 1/2 μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ κατὰ τὴν Β ἀκτήν της· εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὴ ὅμως, τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς της καθισταμένης ἀπὸ μακρόθεν ὁρατῆς.

Ἀκρωτήρια σχηματίζει τὰ ἑξῆς: Μαρκάκι, τὸ Δ τῆς Β ἀκτῆς. Τριτησπηλιά, τὸ Α τῆς Β ἀκτῆς. Βολδῶνι, τὸ Β τῆς Α ἀκτῆς. Τραγοπήδημα, 1 μιλ. Ν τοῦ προηγουμένου. Κόρακα—Πρασονῆσι—Μαδαρόπουλο, αἱ ἐφεξῆς πρὸς Ν τοῦ προηγουμένου ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς ἄκραι, μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Κοκκινόπουλο* ἐφ' οὗ φάρος περιστροφικὸς ἐντατικός, λευκῶν ἐκλάμψεων 20 μιλ. Ἅγιος Γεώργιος, ἡ Ν ἄκρα. Παλαιόκαστρο, τὸ ΝΔ ἀκρωτήριον, ἐφ' οὗ τὸ ἀνατιναχθὲν φρούριον, καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἄκραν, πρωτοβουλίᾳ τοῦ ναυάρχου Ι. Βρατσάνου, θὰ ἀνεγερθῇ Πολυάνδριον, ἐφ' οὗ ἄγαλμα τῆς Ἐλευθερίας, εἰς θέσιν δὲ καταφανῆ εἰς τοὺς παραπλέοντας. Ἅγιος Νικόλαος, εἰς τὸ Δ μέρος τῆς νήσου. Ἀνεμόμυλοι, εἰς 1 1/8 μιλ. Β. ΒΔ τοῦ Παλαιοκάστρου. Δάσκαλος, νησίζουσα ἄκρα, 2 μιλ. Β τοῦ Παλαιοκάστρου. Καραμὰν-βράχος, ἀμέσως ΒΔ τοῦ προηγουμένου. Τουρουζίπουλο, ἡ Δ τῆς νήσου ἄκρα. Πυργόνι, ἡ ΒΔ ἄκρα.

Ὅρμοι καὶ ἀγκάλαι: Χωραλολιμάνι (Χώρας λιμάνι), μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Παλαιόκαστρο καὶ Ἅγιος Γεώργιος, ἀνοικτὸν πρὸς Ν, ἀλλ' ἄριστον ἀγκυροβόλιον διὰ πᾶσαν ἀπὸ ἄλλης διευθύνσεως κακοκαιρίαν. Εἰς τὸν ΒΔ αὐτοῦ μυχὸν ἡ πόλις τῶν Ψαρῶν.— Ἅγιος Νικόλαος, μεταξὺ τῶν ἀκρ. Ἀνεμόμυλοι καὶ Δάσκαλος.—Ξέρα Τσουκαναρλοῦ, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Πυργόνι καὶ Μαρκάκι. Ὁ ὅρμος οὗτος χωρίζεται, δι' ἀνωνύμου ἄκρας, εἰς δύο ἀμφιδύμους ἀγκάλας.

Νησῖδες: Ἀντίψαρα 1 3/4 Δ τῆς ΝΔ ἀκτῆς τῶν Ψαρῶν.— *Κατωνῆσι*, νησὶς σχήματος κεφαλῆς βοὸς 1/4 μίλ. Ν τῶν Ἀντιψάρων.— *Ἅγιος Νικόλαος* νησὶς ἐν τῷ φερωνύμῳ ὅρμῳ.— *Ἅγιος Γεώργιος* καὶ *Μουσταφᾶ*, νησῖδες πρὸ τῆς ΒΔ ἄκρας τῶν Ψαρῶν.— *Καλόγηροι**, μονήρης βραχονησὶς εἰς 27 μίλ. Ν.ΝΑ τῶν Ψαρῶν, ἡφαιστειογενοῦς συστάσεως, ἀποτελουμένη ἐκ δέσμης ὑψηλῶν μονήρων ὀβελῶν (36 μέτρ.) καὶ προσομοιάζουσα μὲ τὸ οἰκιακὸν σκεῦος, δι' οὗ συλλέγεται ὁ ὀπὸς τῶν λεμονίων· ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν ὀβελῶν τούτων ἐτοποθετήθη αὐτόματος φάρος Ἄγκα 14 μίλ.

Ἐπὶ τῆς νήσου ὑπαγομένης διοικητικῶς εἰς τὸν νομὸν Χίου, ἀλλὰ συνταγματικῶς προνομιούχου ἐκλεγούσης δύο βουλευτὰς μετὰ τῆς Ἐρετρίας, ἓν μόνον χωρίον, *Παλαιὰ Ψαρά*, ὑπάρχει (πληθ. 716 κατ).

Ζ) ΛΕΣΒΟΣ (ἀρχ. καὶ Ἴσσα καὶ Πελασγία, κοινῶς *Μυτιλήνη*, τουρκ. Μύδιλου)· ἡ μετὰ τὴν Κρήτην πολυανθρωποτέρα (113358) καὶ ἐμπορικωτέρα τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος (βλ. λ. Λέσβος). Διαιρουμένη εἰς τρεῖς ὑποδιοικήσεις: Περιφέρειαν Μυτιλήνης (54914), Πλωμαρίου (23219) καὶ Μηθύμνης (Μολύβου 35235), ἀποτελεῖ μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ὑπαγομένων διοικητικῶς ὑποδιοικήσεων Λήμνου (26416) καὶ Σαμοθράκης (3195), νομόν, πρωτεύουσαν ἔχοντα τὴν Μυτιλήνην.

Αἱ μεγαλείτεραι διαστάσεις της εἶναι 39 μίλλια ἀπὸ Δ ΒΔ πρὸς Α.ΝΑ καὶ 24 1/4 μίλλια κατὰ τὸ μέγιστον εὖρος της. Ὀρεινὴ μᾶλλον. παρουσιάζει τὰς ἑξῆς ὑψηλοτέρας κορυφάς: Λιὸς (Ὄλυμπος 3079 π), Περιστέρι (2425 π), Καργιῶνα πρὸς Ν — Ὄρδυμνος (Κρυοσκόπος καὶ Ἀνεμώτης 1880 π) πρὸς ΒΔ — Λεπέτυμνος (Προφητηλίας 2752 π) πρὸς Β — Πετροχῶρι (1440 π) πρὸ Α — Ἁγία Μαρίνα (1740 π) πρὸς ΝΑ. Χερσόνησον παρουσιάζει τὴν τῆς Μυτιλήνης, ἔχουσαν 8 μιλίων προβολήν, 1 1/2 μιλ. ἐλαχίστην στενότητα, καὶ 4 1/3 μέγιστον εὖρος, ὑπὸ τοῦ βουνοῦ δὲ Ἅγιος Μαρῖνος σχηματιζομένην. Χωρίζεται δὲ ἀπὸ μὲν τῆς πρὸς Α Μικρασιατικῆς ἀκτῆς τῆς Αἰολίδος διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Μυτιλήνης (κανάλι τῆς Μυτιλήνης, εὔρους 7 μιλ. πρὸς Β, 13 πρὸς Ν), ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Β Τρωϊκῆς διὰ τοῦ διέκπλου Μουζελὶμ (εὔρους 5-6 μιλ.), οὕτω ὀνομαζομένου ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἐπικινδύνου ὑφάλου, (ἐν χρῷ τῆς θαλάσσης) ἐφ' ἧς πολλὰ ἐγένοντο δυστυχήματα, ἐν οἷς καὶ ἡ καταστροφὴ (1918) τοῦ ἰαπωνικοῦ ὑπερωκεανίου «Νιοῦ-Γιόρκ-Μαροῦ» καταφόρτου μὲ συμμαχικὸν στρατόν.

Ἀκρωτήρια καὶ νησῖδες: Ἀκρ. *Σίγκρι*, Δ τῆς νήσου ἐσχατιά. Εἰς 1 μιλ. πρὸς Β αὐτῆς νησῖδές τινες ὧν μείζονες ἡ Σεδούσα καὶ τὸ Σιγκρὶ* ἐφ' οὗ φάρος πρώτης τάξεως λευκῶν ἀναλαμπῶν 30 μιλ. — Ἀκρωτ. *Ἐληά*, ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς τῆς νήσου 3 μιλ. Β τοῦ Σίγκρι.— Ἀκρωτ. *Ὄρδυμνος* καὶ ἐγγύτατα αὐτοῦ νησὶς Ἅγιος Ἰωάννης, ἡ ΒΔ ἐσχατιὰ τῆς Λέσβου (Πλάτ.=39' 18'— Μῆκος 25" 56') εἰς 6 μιλ. ἀπὸ τοῦ Σίγκρι. Ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. τούτου τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Β ἀκτῆς τῆς Μεγαλονήσου χωρεῖ σχεδὸν ὁμοιομόρφως ἐπὶ 12 1/2 μίλλια Α. ΒΑ. (τρεῖς ἄκραι σχηματίζονται ἐν τῷ μεταξύ, «Τελώνια», «Γαβάθα» καὶ «Πιτσιλαδῆς», δύο ὕφαλοι πρὸ τῶν δύο πρώτων ἀκρῶν καὶ νησὶς «Πετρᾶς» ΒΑ τῆς τελευταίας), μεθ' ἃ ἡ ἀκτὴ ἀνακάμπτεται ἀποτόμως πρὸς Β παρουσιάζουσα εἰς 2 1/2 μιλ. μετὰ τὴν ἀνάκαμψιν τὸ χερσονησῖζον ἀκρωτ. *Μόλυβος* (Πλάτ.=39° 22'— Μῆκος =26° 11').—Ἀπὸ τούτου ἡ Β ἀκτὴ ἐξακολουθεῖ ὁμοιόμορφος ἀπὸ Δ πρὸς Α ἐπὶ 8 1/4 μιλ., ὅτε τὸ ἀκρωτήριον *Σκαμνιὰ** (ἐκ τοῦ «Συκαμινιά», ἢ *Κόρακας)* ἐφ' οὗ φάρος σταθεροῦ φωτὸς ἐρυθροῦ 6 μιλ.—Ἄκρα *Φυρό*, 1 μιλ. ΝΑ τοῦ προηγουμένου. —Ἀκρωτ. *Τομάρι*, ἡ ΒΑ τῆς μεγαλονήσου ἐσχατιὰ (Πλάτ=39' 20)—Μῆκος=26° 26)· νοτίως δ' αὐτοῦ νησῖδες Τοκμάκια ἢ Τομάρια, 3 1/2 μιλ. Ν. ΝΔ ἑτέρα Λησμονὴ ἢ Ἐρημονῆσι, πρὸς Α εἰς 5 μιλ. ἡ νησὶς (τουρκική) Ἐληὸς* ἐφ' ἧς φάρος αὐτόματος, λευκῶν ἐκλάμψεων καὶ ἀνατολικώτερον ἡ συστὰς Μοσχονήσια.—Ἀκρωτ. *Μυστιγνὰ* εἰς 7 1/2 μ. Ν ΝΑ τοῦ Τομάρι.—*Μπάφτα* εἰς 4 μιλ. ΝΑ τοῦ Μυστιγνά.—*Καβᾶ τεπὲ* (ἢ *Ἀσφαλὴ*) 2 μιλ. Ν τοῦ Μυστιγνά.—*Κάστρο Μυτιλήνης** εἰς 2 μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ Καβᾶ Τεπέ· ἐπ' αὐτοῦ φανὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ 5 μιλ. — *Κάβο Αγριληὸς* (ἢ *Ζεϊτούν*, ἀρχ. Μαλία Ἄκρα) εἰς 7 1/2 Ν. ΝΑ τοῦ προηγουμένου, ἡ ΝΑ τῆς Λέσβου ἐσχατιά.—*Κάβο Πετρᾶς* ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς 4 3/4 Δ. ΝΔ τοῦ προηγουμένου· πρὸ αὐτοῦ νησῖδες Προφυλακὴ καὶ Πετρᾶς.—*Μέρικας* εἰς 5 μιλ. Δ τοῦ προηγουμένου, ἡ Ν τῆς Λέσβου ἐσχατιά.—*Ποταμὸς* ἄκρα 4 μιλ. Δ τοῦ Μίρικα.—*Κάβο Νοῦρκος* ἢ *Βοῦρκος* εἰς 7 μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ Ποταμοῦ.—*Κάβο Καλλονὴ* εἰς 5 3/4 μιλ. ΒΔ τοῦ Νούρκου.—*Κάβο Βρυσσὰ* εἰς 6 μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ Κάβο Καλλονή. —*Κάβο Ἐρεσσὸς* εἰς 3 μιλ. ΒΔ τοῦ Κάβο Βρυσσά.

Κόλποι: ὁ τοῦ *Μολύβου* μεταξὺ ἀκρωτ. Μόλυβος καὶ Ὄρδυμνος, ἀναπεπταμένος πρὸς Β.—Ὁ *Μακροὺς* μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Τομάρι καὶ Μποστάνια, ἀναπεπταμένος πρὸς Α.— Ὁ τῆς *Γέρας* ἢ *Ὀλιβιέρι* ἔχων στόμιον στενώτατον καὶ βαθέως εἰσδύον, μεθ' ὃ ὁ κόλπος, διαστάσεις ἔχων 4 μιλ. ἀπὸ Ν. ΝΑ πρὸς Β. ΒΔ, καὶ εὖρος 3 μιλ., «ἐπιβολώτατον» βυθόν, 10 ὀργυιῶν· ἰδεώδης λιμὴν ἐκ τῶν ὀλίγων ἐν τῷ κόσμῳ, ὅστις θὰ ἠδύνατο στόλους νὰ περιλάβῃ ἐὰν ηὐτρεπίζοντο τὰ ὑφαλοπλαίσια τῶν ὀχθῶν τοῦ στομίου του.—*Τῆς Καλλονῆς* (ἀρχ. Πύρρας, φοινικικῆς προελεύσεως ὀνομασία), ἔχων ἐπίσης στενώτατον στόμιον, ἀλλ' ἐπὶ βραχύτερον εἰσδύων. Αἱ διαστάσεις του εἶναι 9 μιλ. εἰς εἴσδυσιν καὶ 6 εἰς μέγιστον εὖρος. Ὁ βυθός του καὶ τὰ πλεονεκτήματά του ὡς τοῦ τῆς Γέρας· ἀμφότεροι οἱ κόλποι εἶναι πλούσιοι εἰς εὐγευστότατα ὄστρακα, κτένια, πίννας, κυδώνια καὶ καλογρηὰς καὶ εἰς ἰχθῦς τοῦ ἀφροῦ, ἰδίως σαρδίνας καὶ σαφρίδια.

Λιμένες καὶ Ὅρμοι: Πόρτο Σίγκρι μεταξὺ τῶν φερωνύμων ἀκρωτηρίου, νήσου καὶ τῶν παρ' αὐτῇ νησίδων σχηματιζόμενος· ἄριστος λιμήν, προσφιλὲς τῶν Βρεττανικῶν Στόλων ἀγκυροβόλιον. Ὅρμος *Μολύβου*, ὡραῖον καὶ μέγιστον ἀγκυροβόλιον ἀλλὰ μόνον κατὰ ΒΑ, Α καὶ ΝΑ ἀνέμων, ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς, τῆς πρὸς τὸν Μόλυβον ἀνακάμψεως τῆς Β ἀκτῆς τῆς Λέσβου, σχηματιζόμενος.—Ὅρμος *Γιεννῆ Λιμάν*, ὁ μυχὸς τοῦ μεταξὺ τῆς ἄκρας Φυρό, καὶ τοῦ ἀκρωτ. Τομάρι, σχηματιζομένου κολπίζοντος ὅρμου.— *Μυστιγνά*, ὡραία τῆς Α τῆς Λέσβου ἀκτῆς ἀγκάλη, ὑπὸ τὴν φερώνυμον ἄκραν σχηματιζομένη καὶ ἔχουσα ἀμμωδίαν.—*Λιμὴν Μυτιλήνης* ὑπὸ τὸ ἀκρωτ. Κάστρο, μετὰ δύο λιμενοβραχιόνων φωτισμένων, τοῦ μὲν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι διὰ πρασίνου σταθεροῦ φωτός, τοῦ δ' ἀριστερᾷ δι' ἐρυθροῦ.—Ἐπὶ τῆς Ν τῆς Λέσβου ἀκτῆς καὶ (δυτικῶς) μετὰ τὸν κόλπον τῆς Γέρας, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς ὁποίας χωρία ἀρκετά, ὁ ὅρμος *Μυρσινιὰ* ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ ἀκρωτ. Πετρᾶς.—Ἐπίνειον *Πλωμάρι*, σημαντικώτατον καὶ διὰ τοὺς ναυτικούς του καὶ διὰ τὴν ἐμπορικήν του κίνησιν, 1 3/4 Δ τοῦ ἀκρ. Μέρικα.— *Χοχλακάρης*, ἐκτεταμένη «ἠϊὼν» («σπιάτζα», βλ. λ. ἀκτή) μεταξὺ ἀκρωτηρ. Ποταμὸς καὶ Νοῦρκον.—Ἐπακολουθεῖ ὁ κόλπος τῆς *Καλλονῆς* ἐν ᾧ ἱκανὰ χωρία καὶ ἐπίνεια Πολυχνίτου καὶ Ἀπόθυρο.— Ὅρμος τῆς *Ἐρεσσοῦ* ἀναπεπταμένος πρὸς Ν, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρ. Βρυσσὰ καὶ Ἐρεσσός, ἐλάχιστα δὲ κολπίζων.

Πόλεις, Κωμοπόλεις καὶ κοινότητες. Περιοχὴ Μυτιλήνης: Μιτυλήνη, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Λιμένι, πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ (17928), ἀποτελοῦσα μετὰ ἑπτὰ προαστείων, φερώνυμον αὐτῇ δῆμον (20081).— Παναγούδα, ΔΝΔ τῆς Μυτιλήνης καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Γέρας (276).— Λουτρό, παρὰ τὸν ΝΑ μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Γέρας καὶ ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς Ἁγίας Μαρίνας (1472).— Κάγιανιο, ἐπὶ τῆς ἰδίας χερσονήσου (1471).— Ἁγία Μαρίνα, ὁμοίως (878).— Ἀφάλωνος (806) καὶ Μόρια (1865) δύο κοινότητες εἰς τὴν ρίζαν τῆς χερσονήσου.— Μυστιγνὰ (1532), εἰς τὴν φερώνυμον ἀγκάλην ἐγγύς.— Θερμῆς (1625), ἐν τῷ ΒΑ μυχῷ τοῦ κόλπου τῆς Γέρας.— Ἵππειος, (1375).— Κάτω Τρίτος, (828), ἔνδον τῆς Δ ἀκτῆς τῆς Γέρας.— Παλαιόκηπος, (1654), ὁμοίως.— Πλακάδο, (671), ὁμοίως.— Παπάδο, (1942), ὁμοίως.—Μεσαγρός, (1591). ὁμοίως. — Σκόπελος, (3073), ὁμοίως.— Ἁγιάσσος, (4893), ἐξ ἧς λέγεται ὅτι τὸ πάλαι ἀπῳκίσθη τὸ Αἰάκιον τῆς Κορσικῆς· μεσόγειος ὡραία κωμόπολις εἰς τὰς χαμηλὰς Α. ΒΑ κλιτύας τοῦ Ὀλύμπου.— Μανταμάδος, (2892), πρὸς τὴν Β ἀκτὴν τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς, μεσόγειον.— Σκούνδα, (429).— Πάμφυλλα, (1757).— Κλειώ, (1002).— Πηγή, (1016).— Ἀσώματος, (778).— Κάπη, (1111).

Ὑποδιοίκησις Πλωμαρίου: Πλωμάριον, (7142), πρωτεύουσα φερωνύμου δήμου (7836), ἔχοντος 6 προάστεια, ἐν οἷς καὶ τὸ φερώνυμον ἐπίνειον.— Πολύχνιτος, (5655), πρὸς τῇ Α ἀκτῇ τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς.— Λισβόρι, (770), ὁμοίως.— Βορρός, (588), ὁμοίως.— Βρυσσά, (1678), βορείως τῆς ἀκτῆς Κοχλακάρης.— Ἀκράσι, (559), μεσόγειον.— Ἀμπελικό, (768).— Βασιλικά, (1029).— Μεγαλοχῶρι, (697).— Παλαιοχῶρι, (1326).— Τρίγωνος, (838).— Πλαγιά, (1480).

Ὑποδιοίκησις Μηθύμνης: Μήθυμνα ἢ Μόλυβος, (2187), ὑπὸ τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον.— Ἀργεννος, (274) 8 χιλ. πρὸς Α.— Χάλικος, (837), 3 χιλ. ἀνατολικώτερον.— Συκαμιά, (758), ὡσαύτως.— Πέτρα (1365) 7 χιλ. Ν. τοῦ Μολύβου.— Λαφιώνα,

Digitized by Google

(603), 2 χιλ. ΝΑ τοῦ Πέτρα.—Στύψη, (2709), ἐπὶ τῶν ΝΔ κρασπέδων τοῦ Λεπιτύμνου —Ὑψηλομέτωπον (494), ἐπὶ τῶν ΝΑ τοιούτων.—Γέλοια, (1007) 3 χιλ. Α τοῦ προηγουμένου.— Τελώνια (2479) 3 χιλ. Ν τοῦ φερωνύμου ἀκρωτ. τῆς Δυτ. ἀκτῆς.— Ἀνεμώτια, (1211), ἐπὶ τῶν κρασπέδων τοῦ Ὀρδύμνου.— Σίγκρι, (661), εἰς τὸν φερώνυμον λιμένα.— Ἐρεσσός, (2485), 5 χιλ. Β τοῦ φερωνύμου ὅρμου (94).— Παράκοιλα (1260), 1 χιλ. Δ ἔσω τοῦ μέσου τῆς Δ ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς.— Κεράμιον, (694), 2 χιλ. Β τοῦ μέσου τῆς Β ἀκτῆς τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς.— Χύδηρα (620). — Μεσότοπος (1691). — Βατοῦσα (1570). — Φίλια (1633). — Πτεροῦντας (824). — Ἄγρα (1303). — Σκαλοχῶρι (1731). — Καλλονὴ (5000), Β τοῦ ΒΔ μυχοῦ τοῦ κόλπου τῆς Καλλονῆς.—Ἁγία Παρασκευὴ (3433).

η) ΤΕΝΕΔΟΣ (ἀρχ. Καλύδνα καὶ Λεύκοφρυς, Τουρ. Μποζᾶ Ἀντά) εἰς 3 μιλ. ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς καὶ εἰς 12 μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου. Αἱ διαστάσεις της εἶναι 6 μιλ. Δ. ΒΔ πρὸς Α. ΝΑ καὶ 3 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν. Εἶναι δὲ χθαμαλή, τοῦ μεγαλυτέρου ὑψομέτρου της ὄντος τοῦ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου Προφήτης Ἠλίας 625 π) καὶ μετ' αὐτὸ τοῦ λόφου Σανὰ (385 π.) ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου μονή· τὸ ἐμβαδόν της εἶναι 37 τετ. χιλιομ.

Ἀκρωτήρια: *Πονώτι*, * πρὸς Δ, ἐφ' οὗ φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 16 μιλ. — *Μέλα* τὸ πρὸς Β.—*Οἰνὸς* τὸ ΝΑ. — *Μάρμαρα* τὸ Ν καὶ *Ἅγιος Δημήτριος* τὸ ΝΔ.

Νησῖδες προσκείμεναι αὐτῇ εἶναι τὰ *Μαυριὰ* (ἀρχ. Λαγοῦσαι, διὰ τοὺς πολλοὺς ἐπ' αὐτῶν λαγωκονίκλους, δι' ὃ καὶ Rabbits islands ὀνομάζουσιν αὐτὰς οἱ Ἄγγλοι), συστὰς τεσσάρων νησίδων: Μαῦρο, Πράσο, Φιδὸ καὶ Δρέπανο, περιβαλλομένη ὑπὸ ὑφάλων φερουσῶν τὰ ὀνόματα τῶν ὑδρογραφησάντων αὐτὰς Mausel, Aird, Smyth, Loney. — *Πέτρο*, βραχονησὶς παρὰ τὴν Β ἀκτὴν τῆς νήσου· παρ' αὐτὴν χοιράδες «Χιράκι» (καὶ νησὶς φερώνυμος), «Στρεβλὸς» (καὶ νησὶς φερώνυμος) καὶ «Shimal». — *Γαΐδαρος* * ἐν τῇ στενότητι τοῦ μεταξὺ Μικρασίας καὶ Τενέδου διαύλου καὶ εἰς τὸ $1/3$ τοῦ εὔρους του ἀπὸ τῆς Τενέδου. Ἐπ' αὐτῆς φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς ἐναλλάσσοντος πρὸς ἐρυθρὰν ἀναλαμπήν. Ὁ φάρος οὗτος εἶχε καταστραφῇ τὴν 14 Δεκεμβρίου 1916 ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Τρωάδος τουρκικῶν πυροβολείων καὶ ἀνηγέρθη ἐκ νέου.

Χωρία. Ἡ νῆσος πρὸ τῆς ἐπανεκχωρήσεώς της εἰς τὴν Τουρκίαν ἀπετέλει κοινότητα τῆς ὑποδιοικήσεως Λήμνου τοῦ Νομοῦ Λέσβου· ἀπετελεῖτο δὲ ἡ κοινότης ἐκ τῆς κωμοπόλεως Τενέδου συγκεντρούσης ὅλον τῆς νήσου τὸν πληθυσμόν, 2835 κατοίκους κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920.

5) ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΣΠΟΡΑΔΕΣ.— Ὑπὸ τὸν περιληπτικὸν τοῦτον τίτλον νοοῦμεν τὴν Ἴμβρον, τὴν Σαμοθράκην, τὴν Θάσον, τὴν Λῆμνον, τὸν Ἅγιον Εὐστράτιον καὶ τὰς εἰς τὰς νήσους ταύτας προσκειμένας νησῖδας. Ἐκ τούτων ἡ Λῆμνος καὶ ἡ Σαμοθράκη ἀποτελοῦν ἰδίας ὑποδιοικήσεις, ὑπαγομένας εἰς τὸν νομὸν Λέσβου, ἡ Θάσος ἐπίσης, ὑπαγομένη εἰς τὸν νομὸν Δράμας, ὁ Ἅγιος Εὐστράτιος κοινότητα τῆς ὑποδιοικήσεως Λήμνου, ἡ δὲ Ἴμβρος ἥτις ὑπήγετο εἰς τὴν αὐτὴν ὑποδιοίκησιν, ἐπανῆλθε δυνάμει τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

α) ΙΜΒΡΟΣ (πλάτ.=40°10'—μῆκ.=25°49'). Ἡ νῆσος αὕτη ἀπέχουσα 11 μιλ. ΒΔ τοῦ στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐκτείνεται ἐπὶ 16 μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ, οὖσα πλατεῖα 7 μίλλια κατὰ τὸ Α καὶ 5 μιλ. κατὰ τὸ Δ αὐτῆς τμῆμα. Εἶναι βουνώδης μὲ ὑψηλοτέραν κορυφὴν τὸν Προφήτην Ἠλίαν (1595), καὶ παρουσιάζει ἐμβαδὸν 223 τετραγ. χιλιομέτρων, ἀπολήγει δὲ πρὸς τὸ ΝΑ εἰς χερσονησίζουσαν γλῶσσαν 2 μιλ. κοιλουμένην πρὸς Β καὶ ἀπολήγουσαν εἰς τὴν γλῶσσαν Κέφαλος.

Ἀκρωτήρια: *Ἀράπης* τὸ Ν (σημειούμενον Cape Niger εἰς τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1087), *Σκυλόγκρεμνος* τὸ ΝΔ, *Αὔλακας* τὸ Δ, *Κάστρο* τὸ Β, *Κέφαλος* * τὸ Α, ἐφ' οὗ ὑπῆρχε φάρος δύο κατακορύφων λευκῶν σταθερῶν φώτων, ὅστις καταστραφεὶς τὴν 11 Ἀπριλίου 1916 ὑπὸ Γερμανικῶν ἀεροπλάνων ἐκ Μικρασίας ὁρμηθέντων, ἀντικατεστάθη δι' ὡραίου φάρου «Ἄγκα» τριάδος ἐκλάμψεων ἐρυθρῶν, ὅστις τώρα περιῆλθεν εἰς τὴν Administration générale des phares Ottomans.—*Ἀλυκὴ* τὸ ΝΑ.

Ὅρμοι ἐλάχιστοι καὶ ἀσημότατοι· ἐκ τούτων μόνον ὁ τοῦ *Κεφάλου*, βορείως τῆς χερσονήσου τῆς ἀπολήγουσης εἰς τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον, καὶ *Κάστρο* ἐπὶ τῆς Β ἀκτῆς.

Χωρία. Τὰ χωρία τῆς νήσου παρουσίαζον κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920 τοὺς ἀκολούθους πληθυσμούς: Σχοινοῦδι εἰς τὸ κέντρον τοῦ Δ. τμήματος τῆς νήσου 2035· Ἀγρίδια, ὀλίγον ἔνδον τοῦ μέσου τῆς Β ἀκτῆς, 1042· Κάστρο, ἐπὶ τοῦ φερωνύμου ὅρμου, 205· Γλυκύ, ἐν τῷ ΒΑ τμήματι, 630· Ἅγιος Εὐλάμπιος, ὁμοίως, 593 κατ. Παναγία, ὁμοίως, 1612.

β) ΛΗΜΝΟΣ (τουρκιστὶ *Σταλιμένι*). Εὑρίσκεται καταμεσῆς τοῦ Β τμήματος τοῦ Αἰγαίου καὶ μεταξὺ τοῦ Ἄθωνος καὶ τῆς Τενέδου. Τὸ σχῆμά της, ἀκανονίστου τετραπλεύρου, πλευρῶν σχεδὸν ἰσομήκων, διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα ὑπὸ τοῦ κόλπου Μπουρνιᾶ ἀπὸ Β καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Μούδρου ἀπὸ Ν. Λοφώδης, παρουσιάζει ὑψόμετρον τὸν βουνὸν Σκοπιὰ πρὸς ΒΔ (1410π), τὸν βουνὸν Θέρμα ΝΔ (1130π) καὶ τὸν βουνὸν Φακὸ πρὸς Ν (1106π). Ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως, ἀποτελεῖ ὑποδιοίκησιν τοῦ νομοῦ Λέσβου, παρουσιάσασαν τῷ 1920 πληθυσμὸν 30,383, ἐξ ὧν 21457 ἦσαν αὐτῆς ταύτης τῆς νήσου κάτοικοι.

Ἀκρωτήρια αὐτῆς: *Εἰρήνη*, ἡ ΝΑ ἐσχατιά.— *Ἅγιος Σώζων*, εἰς $1\frac{2}{3}$ μιλ. Β τῆς Εἰρήνης.— *Βολοσκόπος*, 3 μιλ. Β. τοῦ Ἁγίου Σώζοντος.—*Καβαλιέρε*, 2 μιλ. Β. τοῦ Βολοσκόπου. — *Χάρος*, 2 μιλ. Β τοῦ Καβαλιέρε. — *Πέτσα* 7 μιλ. Β. ΒΑ τοῦ Χάρος. Μεταξὺ τῶν δύο ἀκρωτηρίων Χάρος καὶ Πέτσα ἐκτείνεται κινδυνωδέστατον «στῆθος» 12 μιλ. Α τῆς Α τῆς νήσου ἀκτῆς· τὸ στῆθος τοῦτο καλύπτεται ὑπὸ τομέως ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτός, ἀπὸ τοῦ φάρου τῆς Πλάκας, τὸ ὁποῖον ἐρυθρὸν φῶς δέον νὰ ἀφίνουν ἐκτὸς τῆς πορείας των οἱ παραπλέοντες τὴν Α ἀκτήν. — *Βορειὰ Κάστρο*, εἰς 2 μιλ. Β τῆς Πέτσας. (Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων τούτων ὅρμον ἐξεβράσθησαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1919 πτώματα ναυαγῶν, ὧν ἡ ἐξακριβωθεῖσα ταυτότης ἀπεκάλυψεν ὅτι τὸ ἀτμόπλοιον «Σεϊζανούρ», πλέον ἀπὸ Σμύρνης εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ πλείστους ἐπιβάτας καὶ οὕτινος ἠγνοεῖτο ἡ τύχη, ἀπωλέσθη αὔτανδρον, πιθανώτατα τὴν νύκτα τῆς 23 Φεβρουαρίου 1919, ἴσως δὲ καὶ προσκρούσαν εἰς νάρκην, διότι ὡς ἀνέφερον οἱ φαροφύλακες τῶν φάρων Πλάκας καὶ Πουνέντε (Τενέδου) τὸ μεσονύκτιον τῆς νυκτὸς ἐκείνης καθ' ἣν ἐμαίνετο ἡ χιονοθύελλα ἤκουσαν ὑπόκωφον ἀλλ' ἰσχυρὸν κρότον ἐκρήξεως). — *Πλάκα**, εἰς 1 μιλ. ἀπὸ Βορειὰ Κάστρο, ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἐσχατιά· ἐπ' αὐτῆς φάρος περιστροφικὸς τριάδος λευκῶν ἐκλάμψεων 20 μιλ. μετὰ τομέως ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς καλύπτοντος τὰ ἀβαθῆ «Χάρος».—*Σωτήρης*, $3\frac{2}{3}$ μιλ. Δ. ΝΔ τῆς Πλάκας, ἡ ΒΔ ἄκρα τοῦ Ἀν. τμήματος τῆς νήσου.— *Χλόη* $2\frac{2}{3}$ μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ προηγουμένου.—*Ἑκατὸ Κεφαλαὶς* $2/3$ μιλ. ΝΔ τῆς Χλόης.—*Φαρακλό*, εἰς 6 μιλ. Δ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Σωτήρης, ΒΑ ἄκρα τοῦ Δ. τμήματος.—*Ἀγριλιὰ* εἰς 2 μιλ. Β αὐτῆς τοῦ Δ. τμήματος, εἰς 1 μιλ. Β αὐτῆς νησὶς Σιδερίτης.—*Μούρτζουφλο* ἡ ΒΔ ἄκρα τοῦ Δ τμήματος καὶ τῆς νήσου· τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο χερσονησίζει, ἀσφαλῶς δὲ θὰ μεταβληθῇ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς νησῖδα.—*Καλόγεροι*, 3 μιλ. Ν τοῦ Μούρτζουφλο.—*Πετάσι* 3 μιλ. Ν τοῦ προηγουμένου.— *Διαβάτας*, 2 μιλ. Ν.ΝΔ τοῦ Πετάσι· μεταξὺ δὲ αὐτῶν, χερσονησίζον, τὸ *Κάστρο* ἐφ' οὗ ἡ πρωτεύουσα,— *Τηγάνι* ἡ ΝΔ τῆς νήσου ἐσχατιά.— *Γιουκτάς*, 2 μ. Α.ΒΑ τοῦ προηγουμένου.—*Παρανησιά*, 2 μιλ. Α.ΒΑ τοῦ Γιουκτάς.— *Σταυρὸς* $1\frac{3}{4}$ Ν τοῦ Παρανησιά.—*Φακό*, ἡ Ν ἄκρα τοῦ Δ τμήματος τῆς νήσου.—*Κόμπι** (ὀρθότ. Κουμπί), ἡ ΝΑ ἄκρα τοῦ Δ τμήματος τῆς νήσου, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν κόλπον τοῦ Μούδρου. Ἐν τῇ *δυτικῇ ἀκτῇ τοῦ Μούδρου*, ἀπὸ Ν πρὸς Β, αἱ ἄκραι Λιμνί, Βουρλίδι, Ἄης Νικόλας· ἐν δὲ τῇ *Ἀνατολικῇ ἀκτῇ τοῦ Μούδρου*, ἀπὸ Β πρὸς Ν, αἱ ἄκραι Λίκνα καὶ Σαγράδα, μεθ' ἃς Βελανίδι ἡ ΝΔ ἄκρα τοῦ Α τμήματος τῆς νήσου καὶ μετὰ τοῦτο τὸ ἀκρ. Εἰρήνη ἀφ' οὗ ἠρχίσαμεν.

Κόλποι σχηματίζονται δύο: ἡ *Μπουρνιᾶ* ἢ *Παραδείσου*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Φαρακλὸ καὶ Σωτήρης διανοιγόμενος καὶ ἀπὸ Β μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων εἰσδύων, καὶ ὁ τοῦ *Μούδρου* ἢ τοῦ *Ἁγίου Ἀντωνίου*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Κουμπὶ καὶ Βελανίδι διανοιγόμενος καὶ εἰσδύων ἀπὸ Ν μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων.

Ὅρμοι σχηματίζονται μεταξὺ πάσης δυάδος τῶν ἀνωτέρω μνησθεισῶν ἀκρῶν· πάντες δὲ τῆς Ν ἀκτῆς τῆς νήσου εἶναι ἄριστα ἀγκυροβόλια. Σημαντικώτεροι εἶναι: ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς ὁ *τοῦ Χάρου* μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Χάρος καὶ Καβαλιέρε· ὁ *τῆς Μπουρνιᾶς* ἐν τῷ μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου τῆς Β ἀκτῆς· ὁ *τοῦ Κάσπακα* ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Καλογέροι καὶ Πετάσι· ὁ *τοῦ Κάστρου* Ν τῆς φερωνύμου ἄκρας· ὁ *Πόρτο Πλατὺ* μεταξὺ ἀκρωτ. Διαβάτας καὶ Τηγάνι. Μεταξὺ ἀκρωτ. Τηγάνι καὶ Παρανησιᾶς, ὅρμος εὐρὺς σχηματιζομένων ἐν αὐτῷ ὑπὸ ἄκρας δύο ἀγκυροβολίων, τὸ ἀνατολικώτερον τοῦ ὁποίου ὀνομάζεται *τοῦ Θάνου* (Tothano)· ὁ *τῆς Κονδιᾶς* ἐν τῇ Ν ἀκτῇ μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Παρανησιὰ καὶ Σταυρός· ὁ *τοῦ Μούδρου* ἐν τῷ Β μυχῷ τοῦ φερωνύμου κόλπου, ἔχων πρὸ τοῦ στομίου του ὑφάλους τινὰς καὶ νησῖδα Ἀλόγα ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι.

Κοινότητες: Μούδρου, (1496 κάτ.) εἰς τὸν ὁμώνυμον λιμένα. — Παναγία, ΝΑ τοῦ Μούδρου (331 κάτ.).—Σκανδάλι, (334 κ.) καὶ Φωσσίνη (479) κατὰ τὸ ἀκρ. Εἰρήνη. — Ρωσοπουλίου (516) περὶ τὰ 3 χιλμ. Β τοῦ Μούδρου. — Κοντοπουλίου, (1453) 4 χιλ. ΒΑ τοῦ Ρωσοπουλίου, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ φερωνύμου χωρίου καὶ τοῦ Καλλιόπη (456)· περὶ τὰ 4 χιλ. Α αὐτῶν λίμνη ἁλμυρά, «Μεγάλη Λίμνη», ἔχουσα μῆκος $4\frac{1}{2}$ χιλ., πλάτος 2 χιλ. καὶ βάθος 0,40 μ.- 0,60 μ., τῆς ἁλμυρότητος ἐξηγουμένης διὰ τῆς διηθήσεως τῆς θαλάσσης, δεδομένου ὅτι τὸ πλάτος τῆς Α ὄχθης τῆς λίμνης, τὸ χωρίζον λίμνην καὶ θάλασσαν, εἶναι πολὺ ὀλίγον καὶ ἐναιχοῦ ἀμμῶδες. — Ρωμανοῦ (ἐξελληνισμὸς τῆς ἠχητικῶς προσομοιαζούσης ὀνομασίας τῆς Ὀρμάνι), $4\frac{1}{2}$ χιλ. τοῦ χωρίου Ρωσοποῦλι, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλεται ὁ λόφος Κώμη (822). —Ἅγιος Θεόδωρος (873) καὶ Ρεπάνι (571), Β τοῦ Ρωμανοῦ μέχρι τῆς ἀκτῆς. — Πλάκα (471) πρὸς τὸ φερώνυμον ἀκρωτήριον. — Λύχνων (Talikna κατὰ τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1659, 330 κάτ.), παρὰ τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μούδρου.—Βάρους (6 4) ἐγγὺς τοῦ ὅρμου Μπουρνιᾶ. — Τοῦ Κορνοῦ (636) καὶ τῆς Ἀτσικῆς (1003) εἰς τὸ μέσον τοῦ πρὸς Β τοῦ κόλπου τοῦ Μούδρου τμήματος τῆς νήσου. — Λειβαδοχῶρι (443), Σαρπίου (304), Προσπεράγου (241), Τὰ Τσιμάνδρια (605), Πορτιανοῦ (839), παρὰ τὴν ΒΔ καὶ Δ ἀκτὴν τοῦ κόλπου τοῦ Μούδρου, ἀπὸ Β δὲ πρὸς Ν:—Κονδιὰ (1272) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ἀγκυροβολίου. — Θάνου (679), Πλατὺ (471), Κάστρο Λήμνου (2378), ἐγγὺς τῶν μυχῶν τῶν φερωνύμων ὅρμων περὶ τὴν ΝΔ τῆς νήσου ἄκραν. — Κάσπακας (820) ἐπὶ τῆς Β κλιτύος τοῦ βουνοῦ Ἅγιος Ἀθανάσης (1085 πόδ.) καὶ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ φερωνύμου ὅρμου τῆς Δ ἀκτῆς. — Τοῦ Καταλάκκου (302 κάτ., Ἀγγλ. χάρτ. Katalogo) ἐπὶ ράχεως 6 χιλιομ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Ἀγριλιὰ τῆς Β ἀκτῆς. — Ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δυτικοῦ τμήματος χωρία, τὰ ὁποῖα πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τοῦ πληθυσμοῦ ᾠκοῦντο ὑπὸ Μωαμεθανῶν: Σβερδιὰ (412). —Καρπάσι (486).—Σαρδῶνα (536).—Καμίνια (541).

[Βλ. καὶ λέξ. Λῆμνος καὶ Μοῦδρος].

γ) ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ (ἀρχ. καὶ Δαρδάνια, τουρκ. Σαμαντερὶκ). Εὑρισκομένη εἰς 13 μιλ. ΒΔ τῆς Ἴμβρου καὶ 24 μιλ. ΝΔ τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως (Δεδεαγάτς), ἐκτείνεται ἐπὶ 12 μιλ. Α. ΝΑ πρὸς Δ. ΒΔ μὲ μέγιστον εὖρος 7 μιλ. ᾠοειδὴς τὸ σχῆμα· ἀποτελεῖ ὑποδιοίκησιν (3190 κατ.) του νομοῦ Λήμνου. Ὀρεινή, παρουσιάζει ὀρθόπαγον οὗ ἡ κορυφὴ διατηρεῖ πάντοτε χιόνια τὸ ὄρος Φεγγάρι (5248 ποδ.), τὸ ὑψηλότερον ὄρος τοῦ Αἰγαίου μετὰ τὰ Κρητικὰ ὄρη (Λευκὰ ὄρη 8100 π — Ἴδη 8060 π) καὶ τὴν Δίρφυν (5730).

Ἀκρωτήρια: *Μαλαθρέα* τὸ Ν, *Κῆπος* τὸ ΝΑ, *Σκεπαστὸ* τὸ Α, *Φονιᾶς* τὸ ΒΑ, *Ζαγοριώτης* τὸ Β, *Παλαιόπολις* τὸ ΒΔ καὶ *Ἀκρωτῆρι* Δ ἄκρα, χθαμαλὴ καὶ προέχουσα τῆς νήσου.

Ὅρμους δὲν παρουσιάζει ποσῶς, ἐκτὸς ἐὰν θεωρηθῇ τοιοῦτος ὁ *Καμαριώτης* Β τοῦ ἀκρωτ. Ἀκρωτῆρι, ἀναπεπταμένος ὅμως πρὸς Β καὶ ὑπὸ ἔποψιν βυθοῦ μειονεκτικός, διότι καὶ ἀποτόμως «κρεμαστὸς» γίνεται ὁ βυθὸς καὶ «δυσεπίβολος» ταῖς ἀγκύραις (βλ. λ.).

Χωρία. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν κωμοπ. Σαμοθράκην (1749 κατ), ὅλα τὰ ἄλλα χωρία εἶναι ἐξαιρετικῶς ὀλιγάνθρωπα. Οὕτω δύο κοινότητες ἀποτελοῦσι τὴν ὑποδιοίκησιν Σαμοθράκης, ἡ τῆς Σαμοθράκης (2298), ἀποτελουμένη ἐκ τῶν χωρίων Σαμοθράκη (1749), Ἅγιος Γεώργιος (76), Ἀλώνια (397), Κοντάδα (49), Παλαιόπολις (27)· καὶ ἡ τοῦ Ξηροποτάμου ἣν ἀποτελοῦσι τὰ χωρία Ξηροπόταμος (298), Κουρμπέτι (213), Λάκκωμα (269), Μακρυλιὲς (112). Τὸ ἔδαφος (178 τ. χιλ.) πρὸς τὰς ἀκτάς, ἰδίᾳ τὰς Δυτικάς, εἶναι καλλιεργήσιμον· ἀλλ' οἱ ξυλάνθρακες ἀποτελοῦν τὸ μόνον εἶδος ἐμπορείας ἀπὸ τῆς νήσου. (Βλ. καὶ λ. Σαμοθράκη.)

δ) ΘΑΣΟΣ. Ἡ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου βορειοτάτη τῆς πεδιάδος τοῦ Νέστου κατέναντι, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ διαύλου τῆς Θάσου (*Μπογάζι τῆς Θασοπούλας*), πλάτους $3\frac{1}{2}$ μιλ., ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ἀναδύει ἡ νησὶς *Θασοπούλα* (355 ποδ.). Ἔχει προνομιακῶς εὐνοηθῆ ἀπὸ τὴν φύσιν, ὅσον οὐδεμία ἄλλη τῶν Βορειαιγαιατικῶν νήσων, ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις· ἀπὸ ἐπόψεως ὑγιεινῆς μόνον μειονεκτοῦν μέρη τινὰ τῆς νήσου, παρουσιαζομένης εἰς αὐτά, τὸ θέρος, ἑλονοσίας. Ὀρεινή, ἰδίως εἰς τὸ Α αὐτῆς μέρος παρουσιάζει ὑψηλοτέραν κορυφὴν τὴν τοῦ ὄρους Ἰτζαριὸ (3429 π.) καὶ χθαμαλωτέρας τὴν Προφήτης Ἠλίας (3188 π.) καὶ Τσουτσοῦλα (3374). Κυκλικοῦ ὡς ἔγγιστα σχήματος, διήκει ἐπὶ 14 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ ἐπὶ 10 μιλ. ἀπὸ Α πρὸς Δ. Εἶναι ἡ γραφικωτέρα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐμποιοῦσα μακρόθεν τὴν ἐντύπωσιν μαρμαρίνου ὄγκου, ἐπιστεφομένου ὑπὸ δασῶν.

Ἀκρωτήρια, τὰ κυριώτερα, διότι πληθὺς ἀκρῶν ἐμφανίζεται, εἶναι: *Παναγιά*, ἡ Ν ἄκρα καὶ 1 μιλ. ΝΔ αὐτῆς βραχονησὶς φερώνυμος.—*Γεώργιος*, ἡ ΝΑ τῆς νήσου ἄκρα.—*Γραβοῦσα*, ἡ Α τῆς νήσου ἄκρα.—*Ὀβριόκαστρο*, (Welling's point κατὰ

Digitized by Google

τὸν Ἀγγλ. χάρτην 1086)—*Μεγάλο Κλαδί*, ἡ Β.— *Μαρηαὶς* ἡ Δ καὶ *Κέφαλος* ἡ ΝΔ.

Ὅρμοι: *Παναγία*, ἡ μεταξὺ τῶν ἀκρ. Ὀβρηόκαστρο καὶ Μεγάλο Κλαδί. *Βάθη*, Β τῆς Γραβούσας, *Κίναρα*, εἰς τὸ μέσον τῆς Α ἀκτῆς, *Θυμωνιά*, εἰς τὴν ΝΑ ἀκτήν, *Κάστρο* ἢ *Χαμηδιέ*, εἰς τὴν ΝΔ, *Ἁλυκή*, εἰς τὴν Δ. *Καζαβῆτι*, εἰς τὴν ΒΔ.

Κοινότητες: Ἡ νῆσος ὑπαγομένη εἰς τὸν νομὸν Δράμας, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ὑποδιοίκησιν, ἔχει (1920) πληθυσμὸν 12929 καὶ δή: Ἄνω καὶ Κάτω Θεολόγος (2083) εἰς τὸ ΝΔ τμῆμα τῆς νήσου.— Καλλιράχη (1549). — Μαρηαίς, ἔνδον τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (742). — Σωτῆρος, ἐγγὺς τῶν Μαρηῶν (510).— Κάστρο, εἰς τὴν ΝΔ ἀκτὴν (1719).— Λιμένος (ὅρμος Παναγία) 1342.— Παναγίας, ἐντελῶς μεσόγειον (1151). — Ραχῶνι (960), ἐντελῶς μεσόγειον.— Ποταμιᾶς (965). — Καζαβήτια (Μεγάλο καὶ Μικρὸ) πρὸς τὴν ΒΔ ἀκτὴν (1307). Πάντα τὰ χωρία ταῦτα εἶναι ἐκτισμένα κατὰ τρόπον καθιστῶντα αὐτὰ ἀθέατα ἀπὸ θαλάσσης· παλαιὰ προφύλαξις πρὸς ἀποφυγὴν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπήγετο οἰκονομικῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον, δεῖγμα Σουλτανικῆς εὐνοίας πρὸς τὸν ἐκ Καβάλλας Κεδίβην Μεχμὲτ Ἀλῆν, μὲ δικαίωμα τῶν Κεδιβῶν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν Βάκφχ (Βακουφίων). Βραδύτερον ἡ Κεδιβικὴ Κυβέρνησις ἀπεπειράθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ δικαιώματα τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῆς Θάσου ἀποστείλασα φρουρὰν ἀστυνομικὴν ἥτις ὅμως ἀνεκλήθη βραδύτερον. Πάντως, κατὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς νήσου (1912) εὑρέθη στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τουρκικόν, νιζάμιδες, παραληφθὲν παρὰ τοῦ «Πάνθηρος».

Μὲ τὴν Θάσον, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔληγε ἡ περιγραφὴ τῶν Θρακικῶν Σποράδων, ἐὰν δὲν ἀπέμενεν ἡ νῆσος *Ἅγιος Εὐστράτιος*, τὴν ὁποίαν συγκαταριθμοῦμεν εἰς αὐτάς, καίτοι εἶναι ἄσχετος πρὸς ταύτας. Διότι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπετέλει αὕτη μέρος ἰδιαιτέρας συστάδος, ἐὰν δύο μεγάλαι πρὸς νότον αὐτῆς ὑφαλόνησοι εἶχον καὶ αὗται ἀναδύσει κατὰ τὴν τελικήν, ἀπὸ κοσμογονικῆς ἀπόψεως, τοῦ Αἰγαίου διαμόρφωσιν.

ε) ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ (ἀρχ. Νέα, ἀλλὰ καὶ Ἁλόννησος, κοιν. Ἅη-Στράτης ἢ Ἅγιος Στράτης). Τριγώνου σχήματος νῆσος ἧς ἡ πρὸς Β ἀκτὴ ἀκολουθεῖ τὴν διεύθυνσιν ΒΔ-ΝΑ, ἡ δὲ πρὸς Α τὴν διεύθυνσιν ΒΑ-ΝΔ. Ἀπέχει τῆς Λέσβου 42 μιλ. Δ. ΒΔ, τῆς Σκύρου 38 μ. Β, ΒΑ καὶ τῆς Λήμνου 17 Ν. ΝΔ. οὖσα, οὕτως εἰπεῖν, μεμονωμένη. Ἐκτείνεται δὲ ἀπὸ τῆς Β ἕως τῆς Ν ἐσχατιᾶς της 6 μίλλια, τοῦ μεγίστου πλάτους της ὄντος $3\frac{1}{4}$, τοῦ δὲ μεγαλυτέρου της ὑψομέτρου 933 ποδ. (βουνὸς «Σημάδι») καὶ ἀποτελεῖ κοινότητα τῆς ὑποδιοικήσεως Λήμνου τοῦ νομοῦ Λέσβου.

Ἀκρωτήρια αὐτῆς: *Καλαμάκι* πρὸς Β καὶ πρὸ αὐτῆς νησὶς *Ἅγιοι Ἀπόστολοι* δι' ἣν μελετᾶται τοποθέτησις φάρου. — *Βοῦδι* ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς 2 μιλ. Ν τοῦ Καλαμάκι. — Ἄκρα *Ἅγιος Νικόλας* εἰς 4 μιλ. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου.— *Τρυπητὴ* τὸ νότιον τῆς νήσου ἀκρωτήριον. — Ἄκρα *Κοπανιά*, εἰς τὸ μέσον τῆς ΝΑ ἀκτῆς.— *Δασκόλι* ἡ ἀνατολ. ἐσχατιὰ τῆς νήσου. Σειρὰ «μυρμήκων» σκοπέλων προεκτείνει τὸ ἀκρωτήριον ἐπὶ $\frac{1}{4}$ μιλλίου, Β. ΒΑ δὲ αὐτοῦ ρομβοειδοῦς σχήματος νησὶς *Ροῦμπος* λόγῳ αὐτοῦ καλουμένη. — *Αὐλάκι*, δύο μικραὶ ἄκραι εἰς τὸ μέσον τῆς πρὸς Β ἀκτῆς.

Ὅρμοι. Αἱ ἀκταὶ τῆς νήσου εἶναι κρημνώδεις κατ' ἀραιὰ διαστήματα παρουσιάζουσαι ἀμμωδίας· δὲν παρουσιάζουσιν ὅμως παρὰ ἀγκάλας τινὰς καὶ αὐτὰς δυσχρησιμοποιησίμους διὰ τὴν ὕπαρξιν ὑφάλων· μόνον ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς παρουσιάζεται εἷς ὅρμος καὶ «καθαραί» τινες ἀγκάλαι: ὁ ὅρμος *Ἅγιος Στράτης*, εἰς $1\frac{1}{2}$ μιλ. Ν τοῦ ἀκρ. Καλαμάκι, ψαμμαθὼν *Βοῦδι*, Ν τῆς φερωνύμου ἄκρας, ἀγκάλη *Ἅγιος Νικόλας* Ν τῆς φερωνύμου ἄκρας καὶ ἀγκάλη *Φράγκο* $1\frac{1}{2}$ μιλ. Β τοῦ ἀκρ. Τρυπητή.

Ἓν μόνον χωρίον ἔχει ἡ νῆσος, τὸν *Ἅγιον Στράτην* ἐν τῷ φερωνύμῳ ὅρμῳ (894 κατ.), εἰς τὸν ὁποῖον εἰσβάλλει ρεῖθρον, διαρρέον μικρὰν κοιλάδα καλλιεργουμένην. Τὰ πολλὰ λευκάζοντα στίγματα τὰ ὁποῖα παρατηρεῖ ὁ παραπλέων τὴν νῆσον εἶναι εἴτε παλαιοὶ φρυκτωρικοὶ πύργοι εἴτε ἐρημοκκλήσια.

Νοτιανατολικῶς τοῦ Ἁγίου Στράτη καὶ Δ τῆς Λέσβου ἐπὶ τῆς γραμμῆς Στενὸν Καφηρέως—Ἑλλήσποντος, ὑπάρχουν δύο μεγάλαι ὑφαλόνησοι, ὀνομαζόμεναι ὑφαλόνησοι *Σπιτφάϊαρ* (Spitfire) ἀπὸ τοῦ ὑδρογραφικοῦ πλοίου τοῦ Βρετ. Ναυτικοῦ. Ἡ βορειοτέρα τούτων διήκει ἐπὶ 19 μιλ. ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ μὲ πλάτος 4 μιλ. ἔχουσα δύο ἐξάρσεις ὀνομαζομένας, ἀπὸ τῶν ὑδρογραφησάντων αὐτὰς Βρεττανῶν ἀξιωματικῶν, *Τζῶνσον Μπάνκ* (Πλάτ.= 39° 18′ 30″—Μῆκος=25°23′—Βόλισμα 21 ὀργ.) καὶ *Μάνσελ Μπάνκ* (Πλάτ.=39° 13′—Μῆκος=25°17′—Βόλισμα 50 ὀργ.). Ἡ δὲ νοτιωτέρα, 15 μιλ. ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ μακρὰ καὶ 9 μιλ. εὐρεῖα, παρουσιάζουσα καὶ αὐτὴ δύο ἐξάρσεις, ὀνομαζομένας, δι' ὅμοιον λόγον, *Στρούκς Μπάνκ* (Πλάτ.=38°53′—Μῆκος=25°25′ 30″—Βόλισμα 50 ὀργ.). Ὁ ἐπὶ τῶν ὑφαλονήσων τούτων βυθὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄστρακα, ἄμμον καὶ κοράλλια· ἀναδύουν δὲ ἀπὸ βυθοῦ βάθους 100—300 ὀργυιῶν.

6) **ΘΕΣΣΑΛΙΚΑΙ ΣΠΟΡΑΔΕΣ.** Αἱ Θεσσαλικαὶ Σποράδες, αἱ ὁποῖαι, ἰδίως πρὸ τῆς ἐπανακτήσεως τῶν Θρακικῶν Σποράδων, ὠνομάζοντο καὶ Βόρειαι Σποράδες, τὴν ἀρχαιότητα δὲ *Μαγνήτων νῆσοι* («πρόκεινται δὲ τῶν Μαγνήτων νῆσοι συχναὶ μέν. ἐν δὲ ὀνόματι Σκίαθος τε καὶ Πεπάρηθος καὶ Ἰκός, Ἁλόννησός τε καὶ Σκῦρος» —Στραβ. Θ 436) εἶναι ἡ συστὰς ἡ περιλαμβάνουσα τὰς νήσους Σκίαθον, Σκόπελον, Περιστέρι, Σκάντζουρα, Πελαγονῆσι, Γιοῦρα, Πιπέρι, Ψαθούρα καὶ τὰς παρ' αὐτὴν νησῖδας· ἔτι δὲ καὶ τὴν Σκῦρον, κατὰ συνθήκην ὅμως, διότι δὲν συντρέχουν οὐσιαστικοὶ λόγοι, ὅπως συγκαταριθμῆται αὕτη εἰς τὰς Θεσσαλικὰς Σποράδας, ὅπως δὲν συντρέχουν τοιοῦτοι καὶ διὰ τὸν Ἅγιον Εὐστράτιον νὰ συγκαταριθμῆται εἰς τὰς Θρακικὰς Σποράδας (βλ. ἀνωτέρω)· ἐκ λόγων ὅμως διοικητικῆς σκοπιμότητος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιπολαίας καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν ἀντιλήψεως, ὑπεβλήθη ἡ τοιαύτη κατάταξις καὶ ἀπὸ αἰώνων μάλιστα, ἀφοῦ καὶ ὁ Μέγας Γεωγράφος τὴν εἶχεν ἀνεχθῆ (βλ. ἀμέσως ἀνωτέρω).

Ἀπὸ ὠκεανογραφικῆς ἀπόψεως αἱ νῆσοι αὗται παρουσιάζουσι δύο κατηγορίας χαρακτηριστικάς: Ἡ μὲν Σκῦρος, τὰ Σκάντζουρα καὶ τὸ Πιπέρι ἀναδύουν ἀπὸ ἀνεξαρτήτων ὑφαλονήσων, ἡ Σκίαθος ὅμως, ἡ Σκόπελος, ἡ Ἁλόννησος, τὸ Περιστέρι, τὰ Γιοῦρα ἢ Ψαθούρα καὶ αἱ παρ' αὐτὰς νησῖδες εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἠπειρωτικῆς ὑφαλοκρηπῖδος, ἀναδύουσαι ἀπὸ ὑφαλέμβολον (βλ. λ. βυθός) πελώριον χερσονησίζον, ἔχον τὴν ρίζαν του εἰς τὸ ΝΑ τμῆμα τῆς χερσονήσου τῆς Μαγνησίας ἣν παρεκτείνει μὲ ἰδιότροπον σχῆμα (ὅρα τὴν ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Β. Αἰγαίου σχετικὴν ***ἰσοβαθῆ*** τῶν 100 ὀργυιῶν) ἐπὶ 50 περίπου μίλλια, κυρτούμενον πρὸς Βορρᾶν, μὲ τὴν νησῖδα Ψαθούραν ὡς προκεχωρημένην κεφαλήν, τὸν Ἄθωνα ἀτενίζουσαν.

Αἱ νῆσοι τῆς συστάδος ταύτης εἶναι γραφικώταται, ἰδίως ἡ Σκίαθος καὶ ἡ Σκόπελος. Τὸ κλῖμα των γενικῶς ἡδὺ καὶ ὑγιεινότατον, ἂν καὶ τὸ θέρος ἡ θερμοκρασία εἶναι ἐνίοτε ὑψηλή, ὁπότε καὶ ἐμφανίζεται ἑλονοσία, τὸν δὲ χειμῶνα αἱ μεταπτώσεις ἀπὸ θαλπωρῆς εἰς ψῦχος καὶ ἀπότομοι εἶναι καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπρόγνωστοι. Ἀπότομοι ἐπίσης μεταπτώσεις ἀπὸ γαλήνης εἰς καταιγίδα δὲν εἶναι ποσῶς ἀσυνήθεις.

Ἡ ταυτότης τῶν νήσων, ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν τῶν συγχρόνων ὀνομασιῶν των σχετικῶς πρὸς τὰς ἀρχαίας τοιαύτας, μόνον προκειμένου περὶ Σκιάθου καὶ Σκύρου εἶναι ἀναμφισβήτητος, πλείστων ἀντιρρήσεων ὑφισταμένων ὡς πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν νήσων. Διεσώθησαν ὡσαύτως αἱ ἀρχαῖαι ὀνομασίαι *Εὐδημία*, *Σκανδύλη*, *Πολύαιγος* (ἢ Σολυμνία), *Γεροντία*, *Ἱρρεσία*, ἀφορῶσαι εἰς τὰς τελευταίας πρὸς Β ἐρημονήσους τῆς συστάδος, ἀλλ' ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος, ὡς ἀόριστος.

ΣΚΙΑΘΟΣ (κοινῶς Σκιάθο καὶ ὁ κάτοικος Σκιαθίτης)· ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὴν Θεσσαλικὴν ἀκτήν, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ διαύλου τῆς Σκιάθου *(Μπογάζι τοῦ Λευθέρη)* ἔχοντος εὖρος κατά τι ἔλασσον τῶν δύο μιλλίων μεταξὺ τοῦ Θεσσαλικοῦ ἀκρωτ. Σηπιὰς καὶ τοῦ τῆς Σκιάθου Πούντα, ἀπὸ δὲ τῆς Σκοπέλου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Σκοπέλου *(κανάλι τῆς Σκόπελος)*, τοῦ ὁποίου τὸ καθ' αὐτὸ εὖρος 4 μιλλίων μειοῦται, λόγῳ παρεμβολῆς νησίδων, οὐσιαστικῶς εἰς $2\frac{3}{4}$ μιλ. μεταξὺ τῶν νησίδων Ρέπι (Σκιάθου) καὶ Παξιμάδα (Σκοπέλου). Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Β Εὐβοϊκὴν ἀκτὴν ἡ νῆσος εἶναι ἐγγυτάτη ($6\frac{1}{2}$ μιλ.), δι' ὃ καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος (λέξις Σκίαθος) χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς Εὐβοΐδα νῆσον. Ἔχουσα ἔκτασιν $6\frac{1}{2}$ μιλ. Α.ΒΑ πρὸς Δ.ΝΔ καὶ $3\frac{1}{2}$ μιλ. καθέτως, ἐμβαδὸν δὲ 42 τετραγ. χιλιομέτρων, εἶναι μᾶλλον βουνώδης μὲ ὑψηλότερον ὑψόμετρον 1449 π. τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ Σταυρὸς παρὰ τὴν ΒΑ αὐτῆς ἄκραν.

Ἀκρωτήρια ἔχει: *Πούδα* ἢ *Πούντα* τὴν ΝΔ ἐσχατιάν.— *Ἁγία Ἑλένη* τὴν Δ.—*Γουρνηαὶς* καὶ *Ἅγιος Σώζων*, δύο ἄκρας ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς.—*Κάστρο βοκιὰ* τὴν Β.—*Κορακονέρι* καὶ *Κέφαλος* ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς. — *Μαραγκὸς* ἀπὸ τῆς πρὸ αὐτῆς νησῖδος, τὴν ΝΑ.—*Καλαμάκι* τὴν Νοτίαν.

Ὅρμους δὲ καὶ *λιμένα* σχηματίζει: *Καταβόθρα* ἐν τῇ ΒΔ ἀκτῇ μεταξὺ τῶν ἀκρ. Ἁγ. Ἑλένης καὶ Ἁγίου Σώζοντος. — *Πλατανιὰ* ἐν τῇ ΝΔ ἀκτῇ μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Πούντα καὶ Καλαμάκι.— *Λιμένα Σκιάθου* μεταξὺ ἄκρ. Καλαμάκι καὶ νησῖδος Μαραγκοῦ. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶναι ἀσφαλέστατος κατὰ πάσης κακοκαιρίας, προασπιζόμενος ἀπὸ τρεῖς νησῖδας, τὸν Μαραγκόν, τὸ Ζογριάκι καὶ τὴν Ζογριάν· ὁλόκληρος ὁ στόλος μας ἐκ τῶν τριῶν θωρηκτῶν «Σπέτσαι», «Ὕδρα», «Ψαρά», τῶν 6 Γερμαν. τύπου τορπιλλοβόλων, τοῦ «Κανάρη», πέντε Γαλλικοῦ τύπου τορπιλλοβόλων, τῶν ὁπλιταγωγῶν καὶ τῶν ἀνθρακοφόρων του, διεχείμασεν ἐν αὐτῷ ἀπὸ τέλους Φεβρουαρίου 1897 ἕως 2 Ἀπριλίου, κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου πολέμου, ἐν ἀπολύτῳ ἀνέσει. Ἐντὸς τοῦ λιμένος δύο νησῖδες *Δάσκαλος** Α τῆς πόλεως καὶ ΝΔ τοῦ ΒΑ μυχοῦ του, ἔχουσα φανὸν ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλλίων καὶ *Πρασοῦ*, ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ μεταξὺ ἀκρ. Καλαμάκι καὶ νησῖδος Ζογριάκι ΝΔ τοῦ λιμένος στόμιον· ἐπὶ ταύτης αὐτόματος φάρος λευκῶν ἐκλάμψεων, 8 μιλ. Ὁ λιμὴν οὗτος ἐξυπηρέτει, κατὰ Σκύλακα (Περίπλ. νησ. Κυκλ.). δύο πόλεις, τὰς ὁποίας συνῴκισαν τὸ πρῶτον Πελασγοὶ ἀπὸ τῆς Θρᾴκης ὁρμηθέντες καὶ κατόπιν, ἐρημωθείσας, οἱ Χαλκιδεῖς (Σκύμνος ς'. 582).

Ἡ πόλις τῆς Σκιάθου (2792 κ.), ἀποτελοῦσα κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Σκοπέλου τοῦ Νομοῦ Εὐβοίας, εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ἄκρας προβαλλομένης ἀπὸ τῆς ΒΑ ἀκτῆς τοῦ εὐρέος λιμένος, προσέκειτο δὲ αὐτῇ νησὶς ἑνωθεῖσα ἤδη μετὰ τῆς πόλεως διὰ τῶν προκυμαιῶν. Χθαμαλὴ ἡ πολίχνη πρὸς ἀνατολάς, βαίνει ὑψουμένη πρὸς Δ ὅπου ἡ πλατεῖά της καὶ ἡ ὡραία της ἐκκλησία. Στενὴ ἀτραπός, μόλις ἐπιτρέπουσα τὴν δίοδον μεταξὺ τῆς γραμμῆς τοῦ φλοίσβου καὶ τῶν φρακτῶν τῶν ἀγροκηπίων, ἄγει εἰς ἀμμωδίαν, ὅπου μύλος καὶ ναυπηγεῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον καθειλκύοντο, ἄλλοτέ ποτε, τριίστια, σήμερον δὲ βρατσέραι καὶ τρεχαντῆρες· ὀλίγα λεπτὰ παρέκει λιμνοθάλασσα χρησιμοποιουμένη ἐνίοτε δι' ἰχθυοτροφεῖον, κατόπιν ἐρημοκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τελευταῖον δύο οἰκήματα ἐρειπωμένα χρησιμεύσαντά ποτε ὡς λοιμοκαθαρτήριον. Μὲ τόσον πρόχειρα, ἐν τούτοις, καὶ πενιχρὰ μέσα, ἡ καλλιτέχνις Φύσις ἐδημιούργησε γόησσαν σκηνοθέτησιν, καὶ πᾶς τις ἔχων ἐν ἑαυτῷ λανθανούσας φυσιολατρικὰς τάσεις θὰ εὕρισκεν ἐκεῖ περικαλλῆ ναόν, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάμνησιν ἐπὶ μακρὰς δεκαετηρίδας θὰ διετήρει. Πλεῖστοι δέ, πλεῖστοι εἶναι οἱ θαυμασταὶ τῶν λιτῶν τοπίων καὶ τῶν πολυειδῶν θελγήτρων τῆς χαριτωμένης αὐτῆς νήσου, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἔχωσι ποτὲ ἐπισκεφθῆ αὐτήν: οἱ ἀναγνώσαντες τὸν Παπαδιαμάντην καὶ τὸν Μωραϊτίδην, τοὺς Σκιαθίτας διηγηματογράφους.

Νησῖδες: Ἐγγὺς τῆς ἀνατολῆς ἀκτῆς καὶ ἐν τῷ «διέκπλῳ τῆς Σκοπέλου» *Ἄσπρο* (252 π.), *Αρκιάκι* (351 ποδ.)· πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ *Ρέπι*,* ἔχον φάρον σκαρδαμύσσοντος φωτὸς λευκοῦ 14 μιλ. μετὰ τομέως ἐρυθροῦ· πρὸ τοῦ λιμένος δέ, *Μαραγκὸς* (195 ποδ.) πρὸς Α, *Ζογρηὰ* (ἢ Παχειά 151 ποδ.) πρὸς Ν, *Ζογριάκι* (178 ποδ.) πρὸς Ν. Δ.

Ὕφαλοι: *Γουρνηαίς*, (3 ὀργυιῶν βόλισμα) εἰς ἀπόστασιν $\frac{1}{4}$ μιλλίου ἀπὸ τῆς φερωνύμου ἄκρας. — *Ἁγία Ἑλένη* μὲ βόλισμα $1\frac{1}{4}$ ὀργυιᾶς εἰς 9 στάδια Β.ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. *Πούντα*. —*Λευθέρης*, περιώνυμος ὕφαλος περὶ τοῦ ὁποίου θὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα μίαν ἀξίαν μνείας ἱστορικὴν εἴδησιν. Ἐπὶ Μηδικοῦ πολέμου ὁ στόλος τοῦ Ξέρξου ὁρμώμενος ἀπὸ «Θέρμης» (Θεσσαλονίκης) κατηυθύνθη πρὸς τὴν Σκίαθον ἔνθα παρεφύλαττον τρεῖς ἑλληνίδες νῆες, μία Τροιζηνία, μία Αἰγιναία καὶ ἄλλη Ἀττική, αἵτινες ἀντιληφθεῖσαι τὸν κίνδυνον ἐτράπησαν εἰς φυγήν· καὶ τὰς μὲν δύο πρώτας προλαβόντες οἱ Πέρσαι ᾐχμαλώτισαν, τῆς δὲ τρίτης μόνον τὸ σκάφος κατέλαβον, τοῦ πληρώματός της ἐξοκείλαντος αὐτὴν παρὰ τὸ Τσάγεζι καὶ σωθέντος εἰς τὴν ξηράν. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλοτε εἶχον οἱ Πέρσαι ἀποκομίσει θλιβερὰς ἀναμνήσεις ἀπὸ τοῦ ὑφάλου «Μύρμηξ» (οὕτω ἐκαλεῖτο τότε ὁ «Λευθέρης»), τὴν φορὰν ταύτην τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ πλοηγοῦντος αὐτοὺς Πάμμωνος ἐκ Σκύρου ἐπλησίασαν αὐτὴν καὶ ἀνήγειραν ἐπ' αὐτῆς στήλην λιθόδμητον πρὸς ἐπισήμανσιν τῆς ὑφάλου καὶ ἀποτροπὴν ἐφεξῆς ἀτυχημάτων (Ἡρόδ. Β. ζ. 170). Εἰς παλαιὰς ἐξ ἄλλου ἀγγλ. ναυτιλιακὰς ὁδηγίας ἀναφέρεται ὅτι «ὑπῆρχον πρὸ ἐτῶν λείψανα ἀρχαίου κτιρίου ἐπὶ τῆς ὑφάλου Λευθέρης καὶ ὅτι οἱ κατειργασμένοι λίθοι τοῦ κτιρίου τούτου ἦσαν πλήρως καταφανεῖς»· πράγματι δέ, ὅτε, κατὰ τὸ 1919, ἀνηγείρετο μετὰ πολλῶν κόπων ἐπὶ τοῦ Λευθέρη φάρος αὐτόματος, παρετηρήσαμεν τὴν ὕπαρξιν τεμαχίων μεγάλων λαξευτῶν λίθων ἐπὶ τοῦ βυθοῦ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατασκευάζωνται ἔργα τοσαύτας δυσκολίας συναντῶντα, συμπεραίνομεν ἀσφαλῶς ὅτι τὰ ἐρείπια ἐκεῖνα ἦσαν τὰ τοῦ Περσικοῦ ἔργου.

β) ΣΚΟΠΕΛΟΣ· ἡ μετὰ τὴν Σκίαθον ἀνατολικωτέρα νῆσος. Πιστεύεται, ὅτι τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα ἦτο *Πεπάρηθος*, ἄλλοι ὅμως ἀμφιβάλλουν ἂν Πεπάρηθος καὶ Σκόπελος εἶναι ἡ ἰδία νῆσος καὶ ἂν ἡ ὀνομασία Σκόπελος εἶναι ἀρχαία ἢ νεωτέρα. Οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων, ἱστορικῶν ἢ γεωγράφων, μνημονεύει τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ἥτις κατὰ πρῶτον ἀναφέρεται δύο αἰῶνας μετὰ τὸν Στράβωνα, ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ ἀπὸ τὸν ἔτι μεταγενέστερον Ἱεροκλῆ, οἱ ὁποῖοι ὅμως περιέπλεξαν ἔτι μᾶλλον τὸ ζήτημα, διότι, ἐνῷ ἀναφέρουν τὴν Σκόπελον καὶ τὴν Πεπάρηθον, οὐδόλως ποιοῦνται μνείαν τῆς Ἁλοννήσου. Πλεῖστοι ἐν τούτοις λόγιοι, εἴτε ἐπὶ εὑρημάτων βασιζόμενοι, εἴτε ἐπὶ ἱστορικῶν πηγῶν, πείθουσιν ὅτι Πεπάρηθος ἐκαλεῖτο ἡ σημερινὴ Σκόπελος.

Digitized by Google

Ἡ μᾶλλον ὀρεινὴ αὕτη νῆσος χωρίζεται ἀπὸ μὲν τῆς Σκιάθου διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Σκοπέλου *(καvάλι τῆς Σκόπελος)*, ἀπὸ δὲ τῆς Ἁλοννήσου διὰ τοῦ διαύλου τῆς Ἁλοννήσου (*μπογάζι τῶν Διοδρομιῶν*), καταλαμβάνουσα ἔκτασιν 85 τετραγων. χιλιομ., χωροῦσα ἐπὶ $10\frac{1}{2}$ μιλ. ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ μὲ πλάτος μέγιστον 5 μιλ. καὶ παρουσιάζουσα μέγιστον ὑψόμετρον τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Δέλφι, περὶ τὸ κέντρον της.

Ἀκρωτήρια παρουσιάζει: τὴν ἄκραν *Βελόνα* πρὸς Ν.—*Κάβο Σταφύλης*, $1\frac{2}{3}$ ΒΑ τοῦ Βελόνα.— Κιοῦρτο, τὸ Α, ὅπερ προεκτείνουν αἱ νησῖδες Ἅγιος Γεώργιος καὶ Μικρό.—*Κάβο Γουροῦνι**, ἀπορρῶγα κεφαλήν, τὸ Β, ἐφ' ἧς ἰσχυρότατος φάρος λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς ποικιλλόμενος ὑπὸ λευκῆς ἀναλαμπῆς 20 μιλλίων.—*Κάβο Μύτη*, τὸ Δ. ΝΔ.

Νησῖδες : Ντέσα (Δέσα ἢ Δάσα, ἢ Ντάξα), Στρογγυλό, Κασίδα, Πλευρὸ καὶ Παξιμάδα παρὰ τὸ δεύτερον τριτημόριον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς.—Ἅγιος Γεώργιος καὶ Μικρὸ* ἐπὶ τῆς ΝΑ ἀκτῆς, προεκτείνοντα τὸ ἀκρωτ. Κιοῦρτος· ἐπὶ τοῦ Μικρό, ἀνατολικῶς τοῦ ὁποίου τὸ ὑπὸ τῶν πλοίων διαπλεόμενον εὖρος τοῦ διαύλου, φάρος αὐτόματος ἐρυθρῶν ἐκλάμψεων 6 μιλ.

Ὅρμους παρουσιάζει: *Σταφύλης* ἐν τῇ Ν ἀκτῇ πρὸς Δ τῆς φερωνύμου ἄκρας.— *Ἀγνοῦς* ἢ μᾶλλον *Ἀγνῶντας* (καὶ παρά τινων Ἀγωνιά), διανοιγόμενος μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Μύτη καὶ Βελόνα καὶ παρουσιάζων δύο ἀγκάλας (εἰς τὸν Α, τὴν δὲ εἰς τὸν Δ μυχόν του) προσφορωτάτας διὰ καταφυγὴν μικρῶν πλοίων.— *Πάνορμος*, $1\frac{2}{3}$ μιλ. Β τοῦ Μύτη. — *Κλῆμα*, ἄριστον ἀγκυροβόλιον διὰ μεγάλα πλοῖα καὶ διὰ Β καὶ Α ἀνέμους, 3 μιλ. Ν τοῦ Κάβο Γουροῦνι, καὶ *Σκοπέλου*, εἰς τὸ Α τριτημόριον τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς νήσου.

Χωρία. Ἡ νῆσος ὑπαγομένη εἰς τὴν φερώνυμον ἐπαρχίαν τοῦ νομοῦ Εὐβοίας ἔχει πληθυσμὸν 5415 κατοίκων κατανεμημένων εἰς τὰς κοινότητας. Γλώσσης (1383) μὲ ἕδραν τὸ φερώνυμον χωρίον (1273), ἐπὶ κλιτύος βουνοῦ ἐκτισμένον καὶ παρουσιάζον γραφικώτατον θέαμα εἰς τὸν ἀπὸ θαλάσσης προσβλέποντα· Κλήματος (Ἄνω, 272—Κάτω, 206) εἰς τὸ φερώνυμον ἀγκυροβόλιον καὶ Σκοπέλου, κάτοικοι 3554, εἰς οὓς συνυπολογίζονται καὶ οἱ μοναχοὶ τεσσάρων παρὰ τὴν πόλιν Μονῶν, ἀνερχόμενοι εἰς 21 συλλήβδην.

Γ) ΑΛΟΝΝΗΣΟΣ. Ἡ οὕτω ἐπισήμως καλουμένη σήμερον ἐσφετερίσθη τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς παραπλεύρως καὶ ἀνατολικῶς αὐτῆς Περιστέρας, ἐὰν ὄντως ἦτο αὐτὴ ἡ Ἁλόννησος· διότι ἡ *Διοδρόμια* ἢ *Χιλιοδρόμια* σήμερον ὀνομαζομένη ἐλέγετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα *Ἴκος*. Εἶναι ἐπιμήκης ($10\frac{1}{2}$ μιλ. ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ), στενὴ ($1\frac{2}{3}$ κατὰ μέσον ὅρον) καὶ βουνώδης (1590 ποδ. μέγ. ὑψόμετρον) παρουσιάζουσα *ἀκρωτήρια*: *Τέλειο** πρὸς ΝΔ, ἀφορίζον τὸν «δίαυλον τῆς Ἁλοννήσου», κατέναντι τῆς νησῖδος «Μικρὸ» τῆς Σκοπέλου καὶ διὰ ταῦτα φωτισμένον δι' αὐτομάτου φάρου λευκῶν ἐκλάμψεων 10 μιλ.—*Εἴρακες* ἡ Βορ. ἄκρα.—*Γρεγάλι* ἡ ΒΑ.— *Νότος* ἡ Ν.—Βραχονησῖδες *Μανώλα*, $4\frac{1}{2}$ μιλ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Τέλειο καὶ ἐπὶ τῆς Β. ἀκτῆς τῆς νήσου.—*Σταυρός*, 1 μιλ. Ν τῆς Μανώλα.— *Παιδὶ* καὶ *Μωρὸ* πρὸ τοῦ ἀκρωτ. Γρεγάλι.— *Παιδίνα* παρὰ τὸ ἀκρωτ. Νότος. *Ὅρμους* δέ, τούς: *Μυρτιὰ* ἐπὶ τῆς ΝΔ ἀκτῆς μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Παιδίνα καὶ Τέλειο.— *Κάτω Γιοῦρα* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς, 3 μιλ. ΒΑ. τοῦ Τέλειο.— *Πόρτο Εἴρακας* ἀπολήγων εἰς μυχὸν αὔλακα, εἰσδύοντα ἐν τῇ ΒΑ ἀκτῇ.— *Κόκκινο Κάστρο* ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς $3\frac{1}{3}$ μιλ. ΒΑ τῆς ἄκρας Νότος, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι βράχος «Κόκκινος».

Χωρίον Ἁλόννησος, τὸ μόνον ἐπὶ τῆς νήσου, ἔχον 779 κατοίκους. Ἡ ὕπαρξις ἐρειπίων Ἐνετικοῦ φρουρίου ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι κάποτε ἄλλοτε θὰ εἶχεν ἀρκετὴν σημασίαν, ὥστε νὰ κρίνεται σκόπιμος ἡ προάσπισίς της. Ἡ νῆσος βρίθει λαγωῶν καὶ κονίκλων, ἡ δὲ αἰγιαλῖτίς της εἶναι ἐξαιρετικῶς ἰχθυόεσσα.

Δ) ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ. Ἡ νῆσος αὕτη ἔχουσα μῆκος $4\frac{3}{4}$ μιλ., μεγαλύτερον δὲ ὕψος 817 π., βαίνει παραλλήλως τῇ Ἁλοννήσῳ, πλησιάζει πρὸς αὐτὴν διὰ δύο ἄκρων της, σχηματιζομένων οὕτω δύο στομίων ἐχόντων πλάτος τοῦ μὲν πρὸς ΝΔ $\frac{1}{2}$ μιλ., τοῦ δὲ ΒΑ $\frac{2}{10}$ μιλ. Μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων σχηματίζεται ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς ὅρμος, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου ὁ λιμενίσκος *Βασιλικό*, ὅπου μικρὰ πλοῖα δύνανται ν' ἀγκυροβολήσωσιν. Ἀκρωτήρια σχηματίζει ἱκανὰ τὸν ἀριθμόν, ἐν οἷς *Ἄσπρο* τὸ Β, Ξερὸ τὸ ΝΑ, *Ψαρὶ* τὸ εἰς τὸ μέσον τῆς Ν ἀκτῆς τοῦ ὅρμου.

Ἡ ἀκατοίκητος καὶ ἄνυδρος αὕτη νῆσος θεωρεῖται ὅτι ἐλέγετο τὴν ἀρχαιότητα *Εὐώνυμος* καὶ *Ἁλόννησος*, θεωρεῖται δηλαδὴ ὅτι ἔφερε τὸ ἴδιον ὄνομα μὲ τὸν σύγχρονον Ἅγιον Στράτην, καὶ τοῦτο βασίζουσιν εἰς τὸ ὅτι ὁ Στράβων ἀναφέρει ὡς νήσους τῶν Μαγνήτων «Σκίαθός τε καὶ Πεπάρηθος, καὶ Ἴκος καὶ Ἁλόννησος καὶ Σκῦρος», ὁπότε παραλείποντες τὰς βορειοτάτας ἐρημονήσους τῶν Σποράδων καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν συνέχειαν τῆς φυσικῆς διαδοχῆς τῶν νήσων καὶ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῶν κατὰ τὸν Στράβωνα, καταλήγουν εἰς συμπέρασμα ταυτότητος Ἁλοννήσου καὶ Περιστέρας. Καθ' ἡμᾶς, ὁ Στράβων, μὴ ἐπηρεαζόμενος ὡς ἡμεῖς ἐπηρεάσθημεν ἐκ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τῶν Σποράδων (μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ἅγιος Στράτης ἦτο μέχρις ἐσχάτων Τουρκικὴ νῆσος), ποιεῖται μνείαν μόνον τῶν κατῳκημένων Σποράδων, δηλαδὴ τῶν συγχρόνων Σκιάθου, Σκοπέλου, Ἁλοννήσου, Ἁγίου Στράτη καὶ Σκύρου, παραλείπων τὰς ἀκατοικήτους. Δηλαδή, καθ' ἡμᾶς, δὲν ἦσαν δύο Ἁλόννησοι, ἀλλὰ μία μόνον, καὶ δὲν ἦτο αὕτη ἡ Περιστέρα ἀλλ' ὁ Ἅγιος Στράτης.

Νησῖδες παρ' αὐτήν: *Λυκουρίνα* $1\frac{1}{2}$ μίλ. ΑΝΑ τοῦ Ἄσπρο, *«Γκάμβριαν»*, *Ἀδελφόπουλο*, *Ἀδελφή*, καὶ *Γαϊδουρονήσια*, κατὰ γραμμὴν πρὸς Ν ἀναδύουσαι νοτίως τοῦ ἀκρωτ. Ξερό.

Ε) ΣΚΑΝΤΖΟΥΡΑ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρεται συστὰς νήσων ἐκτεινομένη ἐπὶ $4\frac{1}{2}$ μίλ. καὶ εὑρισκομένη εἰς 12 μίλ. Ν.ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Τέλειο τῆς Ἁλοννήσου. Ἡ μεγαλυτέρα τούτων καὶ ἡ βορειοτέρα, φερώνυμος τῇ συστάδι, ἐκτείνεται ἐπὶ τρία μίλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, σχηματίζουσα πολλὰ ἀκρωτήρια, ἐν οἷς *Γλύφα* τὸ Β, *Λιανὸ* τὸ ΝΑ, *Κάβος* τὸ ΒΔ. Εἶναι τελείως ἀκατοίκητον καὶ μόνον τὰ ἴχνη διαλελυμένης μονῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς της μαρτυροῦν ὅτι ἔζησάν ποτε εἰς αὐτὴν ἄνθρωποι. Συχνάζεται ὅμως ἀπὸ ἁλιεῖς καὶ δύτας, διότι εἰς τὰ παράλιά της βρίθουν οἱ ἀστακοὶ καὶ οἱ σπόγγοι. Νησῖδες παρὰ τὴν Δυτικὴν αὐτῆς ἀκτήν, ἀπὸ Ν πρὸς Β, *Κορακονῆσι*, *Σκανίλι*, *Παροῦσα* καὶ *Στρογγυλό*.

ΣΤ) ΠΕΛΑΓΟΝΗΣΙ ἢ ΚΥΡΑ ΠΑΝΑΓΙΑ. Ἐρημόνησος, ΒΑ τῆς Ἁλοννήσου, ἀφ' ἧς χωρίζεται διὰ τοῦ *διέκπλου Πελαγονῆσι* $3\frac{1}{2}$ μιλ. εὖρος ἔχοντος. Τὰ τρία πρῶτα τῆς ὀνομασίας της σύμφωνα ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πληθὺν ἡμιαγρίων αἰγῶν αἵτινες τρέφονται ἀπὸ τὰς καλὰς σχετικῶς βοσκὰς τῆς νήσου, ἐμβάλλουν τὴν ἰδέαν μήτοι εἶναι αὐτὴ ἣν οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Πολύαιγον. Ἐπὶ τῆς νήσου ὑπῆρχον πρό τινων ἐτῶν τρεῖς μοναχοὶ ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ νῆσός των ἦτο μετόχιον τῆς Ἀθωνίτιδος Μονῆς τῆς Μεγάλης Λαύρας· οὐδεὶς δέ, φυσικά, διενοήθη νὰ τοὺς διαμφισβητήσῃ τοὺς τίτλους των ἐπὶ τῆς κυριότητος τῆς ἐρημονήσου ταύτης. Παρουσιάζει ἀκρωτήρια τὴν *Κυρά*, πρὸς Β, *Κέντο* ΒΑ καὶ *Παναγίαν* πρὸς Ν καὶ νησῖδας *Παπποῦ*, *Κουμπὶ* καὶ *Ποάσο*, ἐγγὺς καὶ Ν. ΝΑ, κατὰ σειράν, τοῦ ἀκρ. Κέντο, *Μέλισσα*, παρὰ τὴν ΝΑ ἄκραν τῆς νήσου, καὶ *Πελέρισσα*. Ὅρμους δὲ σχηματίζει τὴν *Κυρὰ Παναγιά*, πρὸς Ν, καλὸν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀνεμοσκεποῦς, πλὴν μέτριον διὰ τὸ «δυσεπίβολον» τοῦ βυθοῦ του ταῖς ἀγκύραις, καὶ τὸν *Πλανήτην* ἐν τῇ Βορ. ἀκτῇ, ἕνα τῶν ἀσφαλεστέρων μικρῶν λιμένων ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ διότι εἶναι τόσον κλειστός, ὥστε ὁ καταπλέων ἅμα εἰσπλεύσας δὲν ἀντιλαμβάνεται, ἐκ πρώτης ὄψεως, πόθεν εἰσέπλευσε, καὶ διότι ὁ βυθός του εἶναι λίαν «ἐπίβολος» ταῖς ἀγκύραις. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὡς καὶ πρὸ καὶ ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ δυσπροσπέλαστος, εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτόν, λιμὴν οὗτος, ὑπῆρξε φωλεὰ πειρατῶν δυσεξιχνίαστος· εἶναι δὲ τόσον ἰχθυόεις οὗτος, ὥστε ὁ ἁλιεύων διὰ καθετῆς ἔχει εἰς ὅλα τὰ ἀγκίστρια αὐτῆς ἰχθῦς, πρὶν ἀκόμη προφθάσῃ ἡ μολυβδίς της νὰ εὕρῃ τὸν βυθόν.

Ζ) ΓΙΟΥΡΑ. Ἡ ἄνυδρος αὕτη ἐρημόνησος ἔχει μῆκος 4 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν. καὶ πλάτος 1 μιλ. περίπου, χωριζομένη ἀπὸ μὲν τῆς Πελαγονῆσι διὰ τοῦ διέκπλου τῶν Γιούρων ἔχοντος πλάτος 2 μιλ., ἐλαττούμενον ὅμως εἰς τὰ $1\frac{1}{2}$ διὰ τῆς παρεμβολῆς τῶν νησίδων «Παπποῦ», «Κουμπὶ» καὶ «Πρασονῆσι», ἀπὸ δὲ τῆς Ψαθούρας διὰ τοῦ διέκπλου τῆς Ψαθούρας ἔχοντος πλάτος 3 μιλ. μεταξὺ τῆς ἄκρας Ἐρημίτης καὶ τῆς νησῖδος Μυῖγα λογιζόμενον. Βουνώδης καὶ μὲ ἀποκρήμνους ἀκτάς παρουσιάζει ἀκρωτήρια: *Στενὸ* Ν, *Γερόντι* ΝΑ καὶ *Ἐρημίτης* Β. Ὁρμίσκους δὲ ἕνα ἐπὶ τῆς Ν καὶ δύο ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς. Τῷ 1899 οὐδένα ἄνθρωπον εὕρομεν ἐπ' αὐτῆς· ἀλλ' εἰς τὴν παρειὰν ἀποκρήμνου βράχου, παρὰ τὴν ἄκραν Ἐρημίτης, εὕρομεν ἐπερειδόμενον οἰκίσκον ἐκ ξηρολιθιᾶς καὶ στεγασμένον μὲ ξύλα προδίδοντα προέλευσιν ἀπὸ ναυαγήσαντος πλοίου, ὡς δὲ μᾶς εἶπον οἱ φαροφύλακες τῆς Ψαθούρας, ἐπρόκειτο περὶ μόνου διασωθέντος ναυαγοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψε τῷ 1893 τὸ πλοιάριον τὸ ὁποῖον μετέφερε τὰ δομικὰ ὑλικὰ τοῦ φάρου, ὅταν ἤρχιζεν ἡ ἀνέγερσίς του.

Η) ΠΙΠΕΡΙ. Βραχώδης, μᾶλλον ὑψηλή, ἄνυδρος νῆσος, ἀκατοίκητος, εἰς $6\frac{1}{3}$ μιλ. Α. τῆς Γιούρα, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος 2 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ 1 ἀπὸ Α πρὸς Δ. Αἱ ἀκταί της εἶναι ἀπορρῶγες καὶ ἡ ἀπόβασις δυσχερεστάτη.

Θ) ΨΑΘΟΥΡΑ * (Πλάτ.=39° 29' 15'' Μῆκος= 24°10' 49'', ὁ φάρος της). Ἡ βορειοτάτη τῶν Σποράδων νησὶς αὕτη ἔχει μῆκος μόνον 1 μιλ. ἀπὸ Β πρὸς Ν, εἶναι δὲ καὶ πολὺ χθαμαλή, καθ' ὅσον ἡ βάσις τοῦ φάρου, ἀνεγερθέντος εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον, μόλις ἔχει 14 μέτρων ὑψόμετρον, πρὸς τὸ Β μέρος της. Ἂν καὶ γεώδης καὶ ἐπιδεκτικὴ καλλιεργείας, ἔχουσα δὲ καὶ ὕδωρ ἀπὸ φρεάτων, οὐδὲν παρουσίαζε πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως (1893 - 1895) τοῦ φάρου σημεῖον διελεύσεως ἀνθρώπου πλὴν ἀρχαίων ἐρειπίων, πιθανῶς ὀχυροῦ τινος, παρὰ τὴν Β ἀκτήν. Ὁ φάρος της, τεθεὶς εἰς λειτουργίαν τῷ 1895, χρησιμώτατος δὲ εἰς τὰ πλοῖα ἐν γένει τὰ ἀπὸ Σμύρνης πρὸς Θεσσαλονίκην, ἢ τὰ ἀπὸ διέκπλου Καφηρέως πρὸς Θεσσαλονίκην διαδρομοῦντα ἱστιοφόρα, εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων ἐν τῷ φωτιστικῷ μας δικτύῳ, τοῦ πύργου του ἔχοντος ὕψος 26 μέτρων ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, τοῦ δὲ φωτός του, λευκοῦ σταθεροῦ, ἐξικνουμένου εἰς 20 μίλλια. Ἡ ἀπομόνωσις ὅμως τῶν φαροφυλάκων του εἶναι ἀγρία, ἀπέβη δὲ καὶ τραγικὴ πρὸ διετίας, διότι, ἀσθενησάσης τῆς συζύγου τοῦ ἐπιστάτου τοῦ φάρου καὶ θανούσης, ὁ σύζυγός της μετὰ τῶν δύο ὑφισταμένων του ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ φαρμακοποιοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ νεκροθάπται κατὰ τὸ τραγικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον.

Ι) ΣΚΥΡΟΣ. Ἡ μεγαλυτέρα τῶν Θεσσαλικῶν Σποράδων (204 τετρ. χιλιόμ.), ἀπέχουσα τοῦ ἀκρωτ. Κύμη (Β α 26) τῆς Εὐβοίας 19 μιλ. Α. ΒΑ. Τὸ σχῆμά της εἶναι ἀνώμαλον, μήκους $15\frac{1}{2}$ μιλ. ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ καὶ πλάτους $6\frac{1}{2}$ μέχρι 2, σχηματιζομένων δύο σωμάτων, τοῦ ΒΔ καὶ τοῦ ΝΑ, ἑνουμένων διὰ στενότητος περὶ τὸ μέσον τῆς νήσου. Ὀρεινὴ οὖσα παρουσιάζει μεγαλύτερα ὑψόμετρα τὸν Κόγχυλαν (2565 π.) ἐν τῷ ΝΑ τμήματι, καὶ τὸν Φανωτὴν ἐν τῷ ΒΔ. Διοικητικῶς, ἀποτελεῖ κοινότητα τῆς ἐπαρχίας Καρυστίας τοῦ νομοῦ Εὐβοίας. Ὅλα σχεδὸν τὰ πετρώματα τῆς νήσου ἀποτελοῦνται ἐκ μαρμάρου, καὶ ἐνιαχοῦ μάλιστα ἀρίστης ποιότητος, λευκοῦ ἢ μετὰ φλεβῶν καὶ δὴ ἐρυθρῶν, ὡς εἶναι τὰ λατομεῖα τῆς Β ἀκτῆς τοῦ ὅρμου Τρεῖς Μπούκαις. Ἐκ τῶν δύο τμημάτων τὸ μὲν ΝΑ εἶναι κάπως ἄγονον· τὸ ΒΔ ὅμως εἶναι εὐφορώτατον, παράγον σῖτον, οἶνον, μέλι, ἑσπεριδοειδῆ καὶ τὸν περιώνυμον τυρὸν «τῆς Σκύρου» καὶ φημισμένας μυζήθρας.

Ἀκρωτήρια ἡ νῆσος παρουσιάζει: τὸ *Λιθάρι* τὴν ΝΑ τῆς νήσου ἐσχατιάν, ἐφ' ἧς ὁ ἰσχυρότερος τῶν φάρων τοῦ Κράτους ἐκπέμπων μίαν λευκὴν ἀναλαμπὴν ἀνὰ 15 δλ. Ἐὰν ὁ ἐπὶ πλοίου παρατηρητὴς εὑρίσκεται εἰς ἱκανὸν ὕψος (25 μέτρων), θὰ ἴδῃ τὸ φῶς τοῦ φάρου ἀναδῦον ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος μὲ ἰσχυρὰν ἔντασιν ἐξ ἀποστάσεως 30 μιλλίων· παρετερήθη ὅμως, ἐν συννεφώδει ἀλλ' οὐχὶ ὁμιχλώδει νυκτί, ἰδίως μὲ ξηρὸν βορρᾶν, ὅτι αἱ ἀναλαμπαὶ τοῦ φάρου φωτίζουσιν ἀμυδρῶς τὰ ὑπὲρ τὸ πλοῖον νέφη μέχρις ἀποστάσεως 55 ὅλων μιλλίων.—Ἄκρα *Ἀποκλείστρης*, 2 μιλ. Β τοῦ Λιθάρι.—Ἀπορρῶγες *Κορακιά*, $1\frac{2}{3}$ ΒΔ τοῦ Ἀποκλείστρη.—Ἄκρα *Κάτεργο*, 3 μιλ. ΒΔ τῆς Κορακιά.— Ἄκρα *Πουριά*, εἰς $4\frac{1}{2}$ μιλ. Β. ΒΔ τοῦ Κάτεργο· Ν. ΝΑ, Α, Β, καὶ ΒΔ αὐτοῦ «χοιράδες» καὶ «βραχέα» ἐπικίνδυνα καὶ ἱκανὰ τὸν ἀριθμόν, «Βρυκολακονήσια» ὀνομαζόμενα, καὶ ὕφαλος «Δημήτριος» πρὸς Ν.—Γλῶσσα *Γλῶσσα*, εἰς $2\frac{1}{4}$ μιλ. ΒΔ τοῦ Πουριά.—*Κάρτσινο*, ἡ Β τῆς νήσου ἐσχατιά, ἣν προεκτείνουσι νησῖδες καὶ χοιράδες.—*Βαθύ*, ἐπὶ τῆς Δ ἀκτῆς τῆς νήσου εἰς $2\frac{1}{3}$ Ν. ΝΔ τοῦ Κάρτσινο, μεταξὺ δὲ αὐτῶν αἱ ἄκραι *Πετρίτσα* καὶ *Τριπλασία*.—*Ὄρος*, ἡ Δ ἐσχατιὰ τοῦ ΒΔ τμήματος τῆς νήσου.—*Ἅγιος Νικόλας*, ἡ Δ ἐσχατιὰ τοῦ ΝΑ τμήματος.—*Μάρμαρα*, ἡ Ν ἄκρα τῆς καθ' αὐτὸ νήσου. *Ξυλοπάρα* $2\frac{1}{3}$ μιλ. Δ. ΝΔ τοῦ Λιθάρι.— *Ἄρμενο*, $1\frac{2}{3}$ μιλ. Ν. ΝΔ τοῦ Λιθάρι.

Νησῖδες πολλαὶ παρὰ τὴν νῆσον, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τάς: *Πόδια*, προεκτεινούσας πρὸς Β τὸ ἀκρωτ. Κάρτσινο.—*Κοτσοῦλι*, *Πετρίτσια*, *Μερμήγκι*, τρεῖς νησῖδες, ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς, δορυφορούμεναι ἀπὸ σκοπέλους, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Βαθὺ καὶ Ὄρος.—*Κουλούρι*, καὶ τρεῖς ἄλλαι βραχονησῖδες ἐγγὺς τῆς ΝΔ ἀκτῆς τοῦ ΒΔ τμήματος τῆς νήσου.—*Βαλάξα* *, ἡ μεγαλυτέρα τῶν παρὰ τὴν Σκῦρον νησίδων, ἔχουσα μῆκος $2\frac{1}{2}$ μιλ. καὶ ἐκτεινομένη ἀπὸ Ν. ΝΔ πρὸς Β. ΒΑ, μὲ πλάτος $\frac{3}{4}$ ἕως $\frac{2}{8}$ τοῦ μιλ., πελώριος ὄγκος μαρμάρου ἐξικνούμενος εἰς 670 πόδας. Ἡ ποιότης τοῦ μαρμάρου της εἶναι ἀρίστη, ἰδίως πρὸς τὸ νότιον αὐτῆς τμῆμα, τὸ ἀπολῆγον εἰς τὸ ἀκρωτήριον Λατομεῖο, ἐφ' οὗ φάρος αὐτόματος, λευκῶν ἐκλάμψεων 10 μιλλίων. Ἡ Β ἄκρα τῆς νησῖδος χωρίζεται ἀπὸ τῆς Σκύρου διὰ στενωτάτου πόρου, «Διαπόρι» ὀνομαζομένου.—*Ἐρηνηά*, εἰς $2\frac{1}{4}$ μιλ. Δ. ΒΔ τοῦ ἀκρωτ. Λατομεῖο· πρὸς Ν αὐτῆς «ὑφαλοβελοὶ» (βλ. λ. βυθός), ἀκίνδυνοι ὅμως, φερώνυμοι τῇ νησίδι.— *Σκυρόπουλον* ἢ *Σκυροπούλα*, εἰς $6\frac{1}{4}$ καὶ ἐπίσης πρὸς Δ. ΒΔ ἀπὸ τῆς ἄκρας Λατομεῖο, ὕψους 617 ποδῶν.—*Διαβάτης* καὶ *Ἔξω Διαβάτης*, προεκτείνουσαι πρὸς ΝΔ τὸ ἀκρωτ. Ἅγιος Νικόλας.— *Πλατὺ* καὶ *Πιᾶτο*, (ἔχουσαι ἀγκάλην ὡραίαν «Γλυφάδαν» ὀνομαζομένην) μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Λιθάρι καὶ Ξυλοπάρα.

Ὅρμοι πλεῖστοι, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τούς: *Μοναχή*, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Λιθάρι.—*Καθο-*

Digitized by Google

λικό, ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς εἰς 3 $^3/_8$ Ν τοῦ ἀκρωτηρ. Πουριά. — *Ἀγνός*, εἰς 3 $^1/_4$ μιλ. Ν. τοῦ ἀκρωτ. Πουριά.— *Ἀχίλι*, εἰς 3 μιλ. Ν τοῦ ἀκρωτ. Πουριά.— Ψαμμαθὼν *Σκάλα*, χρησιμεύων ὡς τὸ ἀπ' Ἀνατολῶν ἐπίνειον τῆς κωμοπόλεως τῆς Σκύρου, εἰς 1 μιλ. Ν.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Πουριά.— *Παλαμάριον* ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς εἰς 1 $^2/_8$ ΒΑ τοῦ ἀκρωτ. Κάρτσινο.— *Μαρκέζι* ἐπὶ τῆς ΒΔ ἀκτῆς μεταξὺ ἀκρωτ. Κάρτσινο καὶ Πετρίτσα.— *Ἅγιος Πέτρος* μεταξὺ ἀκρῶν Πετρίτσα καὶ Τριπλάσια. — Μεταξὺ ἀκρωτ. Ὄρος καὶ Β ἄκρας τῆς νήσου Βαλάξας, δύο ὅρμοι *Ὄρος* καὶ *Ἅγιος Φωκᾶς*, ἔχων πρὸ αὐτοῦ δύο βραχονησίδας, καὶ μία ἀγκάλη.— Κολπίζων ὅρμος *Καλαμίτζα*, ἐν τῇ ΝΔ ἀκτῇ τῆς νήσου, σχηματιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀκτῶν αὐτῆς καὶ τῶν Α ἀκτῶν τῆς νήσου Βαλάξας, ἔχων εἴσδυσιν 3 $^1/_2$ μιλ. καὶ εὖρος τὸ αὐτὸ περίπου, τὸ δὲ στόμιον μεταξὺ τοῦ ἀκρωτ. Λατομεῖο καὶ τῶν νησίδων Διαβάτης καὶ Ἔξω Διαβάτης· κατέναντι δὲ καὶ ΒΑ τοῦ στομίου προέχει ἡ ἄκρα Ψαρίνα χωρίζουσα τὸν ὅρμον εἰς δύο ἐλάσσονας ἀμφιδύμους. Ἐκ τούτων ὁ ΝΑ, *Ἀραζὸς* καλούμενος, ἔχει ταπεινὴν τὴν ἀκτὴν καὶ ἀμμώδη αἰγιαλόν, πλεῖσται δὲ ἀρχαῖαι σαρκοφάγοι καταδεικνύουσιν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξε λιμήν, καὶ εἶναι ὄντως «ναύλοχος» ὁ ὅρμος καὶ ἐπιτήδειος πρὸς νεώλκησιν· ὁ ΒΔ αὐτῶν, *Λιναριά* * ὀνομαζόμενος, εἶναι τὸ ἐκ δυσμῶν ἐπίνειον τῆς πόλεως, τὸ καὶ μᾶλλον συχναζόμενον ἀφοῦ ἐκεῖ προσεγγίζει τὸ ταχυδρομικὸν ἀτμόπλοιον, ἐπειδὴ δὲ ἡ προσέγγισις γίνεται πάντοτε νύκτα καὶ ὁ βυθὸς γίνεται βαθὺς ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν προσεγγίσεων ἐτοποθετήθη φανὸς λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς τὸ ὁποῖον γίνεται ἀποτόμως πράσινον ὅταν τὸ βάθος ἀρχίζῃ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν πόντισιν ἀγκύρας. Ἀπὸ τριακονταετίας καὶ ἐπέκεινα ὑφίσταται εἰς τὸ γραφικὸν αὐτὸ χωρίδιον πρωτόγονον ἐνυδρεῖον, μία ὕφαλος μεγίστη μάνδρα, ἐν ᾗ διατηροῦνται ζῶντες ἀστακοί· ἡ πρωτογενὴς αὕτη ἐπιχείρησις κατέστησε περιώνυμον τὴν συλλαβοῦσαν καὶ πραγματοποιήσασαν τὴν ἰδέαν αὐτὴν «Κυρὰ Ἀσημίναν», μεταξὺ τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν ἁλιέων τῶν Σποράδων.— *Τρεῖς Μπούκαις* (παλ. Γροτόμιον), μέγιστος λιμὴν σχηματιζόμενος ἐν τῇ Ν τῆς Σκύρου ἀκτῇ, οὕτω δὲ ὀνομαζόμενος, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ στομίου του εὑρίσκονται αἱ νησῖδες Πλατὺ καὶ Πιᾶτο, ἀφορίζουσαι οὕτω τρία στόμια τοῦ λιμένος, ἓν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἀνὰ ἓν μεταξὺ ἑκάστης αὐτῶν καὶ τῆς ἀντικειμένης ἀκτῆς τῆς νήσου. Ἂν καὶ μεγάλα βάθη παρουσιάζει ὁ λιμὴν οὗτος, ἐχρησιμοποιήθη ἐν τούτοις πολὺ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων κατὰ τὸν Μέγαν Πόλεμον. Τὸ δυτικὸν στόμιόν του ὀνομάζεται «Μπουγάζι Μάρμαρα» τὸ μεσαῖον «Μπουγάζι Πιάτου» καὶ τὸ ἀνατολικὸν «Μπουγάζι Σαρακήνικον», διότι ἡ νησὶς Πιᾶτο ἐλέγετο καὶ Σαρακηνό. Ἡ θέσις πρὸς ἀγκυροβολίαν μεγάλων πλοίων εἶναι τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς, ἐνῶ διὰ τὰ μικρὰ ὑπάρχει ἐν τῇ Ἀν. ἀκτῇ τοῦ λιμένος καὶ ἀγκάλη *Ἀχλάδι* ὀνομαζομένη.—*Ρένες* ἀμέσως πρὸς Δ τοῦ ἀκρωτ. Ξυλοπάρα, 3)4 τοῦ μιλ. εἰσδύων καὶ $^1/_3$ μιλ εὖρους.

Χωρία.—Ἡ νῆσος ἔχει δύο κοινότητας εἰς ἃς εἶναι συγκεντρωμένον τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων. τὴν Λιναριάν, τὸ δυτικὸν ἐπίνειον τῆς κωμοπόλεως, ἔχον πληθυσμὸν 167 κατ. καὶ τὴν κωμόπολιν τῆς Σκύρου ἐπὶ ὑψώματος παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν καὶ εἰς 2 $^1/_2$ χιλιομ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Πουριά. Ἡ ἡμιονικὴ ὁδὸς ἀπὸ Λιναριᾶς μέχρι κωμοπόλεως παρουσιάζει καταπλήσσουσαν ἐπαμοιβὴν γραφικωτάτων τοπίων. Ὁ πληθυσμὸς τῆς κωμοπόλεως ἀνέρχεται εἰς 2829 κατοίκους, εἰς τοὺς ὁποίους δέον νὰ προστεθῶσι πλέον τῶν 300 ἀκόμη, κατοικοῦντες εἴτε περὶ τὰ λατομεῖα εἴτε εἰς ἀγροικίας, αἵτινες εἶναι διάσπαρτοι εἰς πλεῖστα μέρη τῆς νήσου. Ἐπὶ τῆς νήσου ὑφίστανται δύο ἀρχαιοελληνικοὶ πύργοι (βλ. Δημητρ. Παπαγεωργίου «Ἱστορία τῆς Σκύρου», Πάτραι 1909, σελ. 88-97), ἀποτελοῦντες σύνδεσμον τοῦ μεγάλου φρυκτωρικοῦ δικτύου τὸ ὁποῖον τόσον ἦτο προηγμένον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.

V) ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Συχνότατα παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη, εἰς πάντα θέλοντα νὰ ἀναζητήσῃ τίνες χάρται ναυτικοὶ περιγράφουσιν ὡρισμένον τινὰ παράλιον τόπον, νὰ γνωρίζῃ τίς μεταξὺ τῶν χαρτῶν τούτων, ἐὰν ὦσι πλείονες τοῦ ἑνός, εἶναι συντεταγμένος ὑπὸ τὴν μεγαλυτέραν κλίμακα καὶ συνεπῶς παρέχει πλείονας λεπτομερείας ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀκτῆς, τῶν διαφόρων τοπωνυμιῶν, τῶν βολισμάτων κτλ. Πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ τοιούτου μελετητοῦ, παρέχομεν ἐνταῦθα α) Ἀντίγραφον τοῦ «Χάρτου εὑρετηρίου» (Chart index) τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ Αἰγαῖον χαρτῶν τοῦ Βρεττανικοῦ Ναυαρχείου, καὶ β) Κατάλογον τῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀφορώντων χαρτῶν τόσον τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου ὅσον καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας.

ΧΑΡΤΗΣ-ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ καὶ χρῆσις αὐτοῦ. — Ὁ χάρτης οὗτος, ἐν ᾧ ἐν σμικροτάτῃ κλίμακι εἰκονίζονται πᾶσαι τοῦ Αἰγαίου, ἀπεικονίζει ἐπίσης καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐκτάσεως τὴν ὁποίαν ἕκαστος τῶν χαρτῶν περιγράφει· ἀριθμὸς δὲ ἔν τινι γωνίᾳ, ἢ παρά τινα τῶν πλευρῶν τοῦ πλαισίου ἑκάστου τῶν εἰκονιζομένων χαρτῶν, δηλοῖ τὸν ἀριθμὸν ὃν φέρει ὁ Ἀγγλικὸς χάρτης, ὁ κατάλληλος διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ἐκτάσεως ἣν περικλείει τὸ πλαίσιόν του. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐὰν θέλῃ τις νὰ ἴδῃ ἐὰν ὑπάρχῃ χάρτης ἀπεικονίζων τὰς ἀκτὰς ἀπὸ ἀκρωτ. Ταινάρου μέχρι λιμένος Πειραιῶς, ἀναζητῶν ἐν τῷ *«χάρτῃ-εὑρετηρίῳ»* θὰ εὕρῃ ὅτι ὁ χάρτης 1800 ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του, ὅπως θὰ ἀνταπεκρίνετο ὁ 2836A, ἐὰν ἐχρειάζετο χάρτην περιέχοντα ἐν ἑνὶ φύλλῳ ὅλον τὸ Νότιον Αἰγαῖον, καθὼς θὰ εὕρισκεν ἀπολύτως χρήσιμον τὸν 2536A ἐὰν ἐχρειάζετο τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην, ἢ τὸν 1667 ἐὰν ἐχρειάζετο νὰ μελετήσῃ τὴν Ρόδον.

Ἀριθμὸς πλησίον ξηρᾶς τινος ἀπεικονιζομένης ἐν τῷ «χάρτῃ-εὑρετηρίῳ», ἀλλὰ μὴ περιλαμβανόμενος ἐντὸς πλαισίου, σημαίνει ὅτι διὰ τὸν τόπον τοῦτον ὑπάρχει ἰδιαίτερος καὶ ἀποκλειστικὸς χάρτης φέρων ὡς αὔξοντα ἀριθμὸν τὸν οὑτωσὶ ἀναγραφόμενον, συνήθως δὲ τοῦτο συμβαίνει προκειμένου περὶ ἀκτῶν νήσων. Π.χ. ὁ θέλων νὰ ἴδῃ τίνα χάρτην πρέπει νὰ συμβουλευθῇ ὅπως μελετήσῃ τὴν ἀκτογραφίαν τῆς Σύρου ἢ τῆς Θήρας παρατηρεῖ, ὅτι διὰ μὲν τὴν Σῦρον πρέπει νὰ συμβουλευθῇ τὸν 1542, διὰ δὲ τὴν Θήραν τὸν 2043.

Ἀστερίσκος* ἔναντι ὀνόματός τινος (π. χ. Kalloni) σημαίνει ὅτι ὑπάρχει διὰ τὸ μέρος τὸ ἔχον τὸ ὄνομα τοῦτο χάρτης μεγάλης κλίμακος ἐντὸς τοῦ χάρτου, οὗτινος τὸ πλαίσιον περιλαμβάνει ἔνδον τὸν ἀστερίσκον (εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ὀνόματος, Kalloni, ὁ χάρτης οὗτος εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 1665 τῆς νήσου Λέσβου).

Ἀριθμὸς μετ' ἀστερίσκου ἔναντι ὀνόματός τινος (π.χ. Skiatho 1196*) σημαίνει ὅτι ὑπάρχει χάρτης τοῦ μέρους (τοῦ λιμένος τῆς Σκιάθου, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ) περιλαμβανόμενος εἰς χάρτην ἄλλου μέρους ἀσχέτου, φέροντα τὸν ἀριθμὸν ὅστις προηγεῖται τοῦ ἀστερίσκου.

Ὄνομα μετ' ἀστερίσκου, ὑποκάτωθεν δὲ αὐτοῦ ἀριθμὸς μετ' ἄλλου ἀστερίσκου (πχ. Rhodes * / 2836 A*) σημαίνει ὅτι τὸ μέρος τοῦτο (ὁ λιμὴν τῆς Ρόδου) ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον χάρτην εἰς δύο διάφορα φύλλα, π.χ. ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, εἰς τὸν χάρτην 1667 τῆς νήσου Ρόδου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ χάρτῃ 2836A τοῦ Νοτίου Αἰγαίου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ. Ὁ κάτωθι παρατιθέμενος κατάλογος, ἀφορῶν εἰς τοὺς χάρτας τοῦ Αἰγαίου, περιέχει αὐτοὺς μὲ τοὺς τίτλους των ἐν μεταφράσει. Ὁ πρῶτος τῶν ἀριθμῶν εἶναι ὁ αὔξων ἀριθμὸς τοῦ χάρτου κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Ἀγγλικοῦ ναυαρχείου καὶ εἶναι τυπωμένος διὰ παχέων στοιχείων· ὁ δεύτερος, ἐντὸς παρενθέσεως καὶ μὲ κοινὰ στοιχεῖα εἶναι ὁ αὔξων ἀριθμὸς τοῦ αὐτοῦ χάρτου, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τοὺς καταλόγους τῆς Ἑλληνικῆς ὑδρογραφικῆς ὑπηρεσίας. Ἡ παρ' ἕκαστον τίτλον (ὄνομα) χάρτου ἀναφερομένη ἡμερομηνία εἶναι ἡ τῆς ἐκδόσεως τοῦ χάρτου, ἀριθμοὶ δὲ ἑπόμενοι τῶν συμβόλων ***M***= ἢ ***μ***= δεικνύουσι τὴν κλίμακα τοῦ χάρτου, σημαίνοντες, διὰ μὲν τὴν περίπτωσιν τοῦ συμβόλου ***M***, πόσον εἶναι τὸ μῆκος, εἰς δακτύλους καὶ δέκατα δακτύλου, τῆς μοίρας τοῦ μεσημβρινοῦ (τῶν 60 μιλλίων)· διὰ δὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ συμβόλου ***μ***, πόσον τὸ μῆκος τοῦ πρώτου λεπτοῦ τοῦ μεσημβρινοῦ (τοῦ 1 μιλ.=1852 μέτρ.). Οὕτω, 1 δακ. εἶναι τὸ μέσον μῆκος τὸ παριστῶν 60 μίλλια εἰς τὸν γενικὸν χάρτην τῆς Μεσογείου (τὸν ὑπ' ἀρ. 449), 4 δακτ. τὸ μῆκος τὸ παριστῶν 1 μίλ. ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀργολικοῦ (τὸν ὑπ' ἀρ. 1518).

Πρὸς εὐκολωτέραν ἀναζήτησιν τῶν χαρτῶν, ἀκολουθοῦμεν τὸν τρόπον τοῦ περὶ «Ναυτ. Χαρτῶν καὶ Εὑρετηρίων» βιβλίου τῆς Ἑλληνικῆς ὑδρογραφίας, κατατάσσοντες δηλαδὴ τοὺς οἰκείους χάρτας κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν τῆς Ἑλληνικῆς κατατάξεώς των (κατὰ διαδοχικὴν σειρὰν τῆς γεωγραφικῆς τῶν ἀκτῶν ἐμφανίσεως).

Α) ΓΕΝΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ: **449** (11) Μεσόγειος ὅλη· 15 Σεπτεμ. 1881, Μ=1,2.— **2158b** (13) Μεσόγειος Ἀνατολική· 18 Δεκ. 1883, Μ=1,9. — **1800** (101) Ἀπὸ Μάλτας εἰς Μαλέαν περιλαμβάνων τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς μέχρι Πειραιῶς ἀκτάς· 30 Ἀπριλ. 1894, μ=0,1. — **11**, Ἑλλην. Ὑδρ. Ὑπηρεσίας (102) — Χάρτης Ἑλλην. ἀκτῶν.— **13** ὁμοίως 103) Χάρτης Ἑλλην. Χερσονήσου. — **2836a** (104) Νότιον Αἰγαῖον· 15 Σεπτεμ. 1863, μ=0,1. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου δὲ φύλλου οἱ εἰδικοὶ χάρται (Πορτολάναις ἢ Λιμενοδεῖκται): Νήσ. Κανδελιοῦσα Δωδεκανήσων μ=1, λιμέν. Μαρμαρίσι Ν. Μικρασίας μ=1, λιμὴν Μάκρης Ν. Μικρασίας μ=0,6, λιμὴν Ρόδου μ=3,5, λιμέν. Λίνδου Ρόδου μ=4, λιμὴν Πειραιῶς μ=4,8 λιμὴν Μαλτετζάνα Ἀστυπαλαίας μ=1,1, λιμὴν Κέας μ=3,8, λιμὴν Πόρτο Χέλι Ἀργολίδος μ=3,8, Στενὸν Μυκάλης Σάμου μ=1,7.— **2836b** (105) Βόρειον Αἰγαῖον· 15 Σεπτεμ. 1863, μ=1, ἐν αὐτῷ δὲ οἱ εἰδικοὶ χάρται (Λιμενοδεῖκται ἢ Πορτολάναις): Φώκαια κόλπου Σμύρνης μ=2, λιμὴν Τσανδαρλῆ τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου μ=1,2, λιμὴν Σιγαζὶκ Βαργυλιακοῦ κόλπου μ=5,8, Σκάλα Βουρλῶν κόλπου τῆς Σμύρνης μ=0,5, λιμὴν Σμύρνης μ=0,5, λιμὴν Σίγκρι Λέσβου μ=1,1, λιμένες Μοῦδρο καὶ Κονδιὰ Λήμνου μ=1,0, λιμὴν Ἀλῆ Ἀγᾶ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου μ=1, λιμὴν Κολοκυθιᾶς (Δελφίνι) Χίου μ=1, ὅρμος Δεδὲ Ἀγάτς Ἀλεξανδρουπόλεως μ=1,3, ὅρμος Ρέμα Ἐλαϊτικοῦ κόλπου 1,2, ὅρμος Καβάλλας μ=1,3, ὅρμος Νέαις Φώκηαις Ἐλαϊτικοῦ κόλπου μ=1,2.— **1685** (129) Ἀπὸ νήσου Βενέτικο (Ἀκρίτας ἀκρωτ. Μεσσηνίας) εἰς Σπέτσας, περιλαμβάνων τοὺς μεταξὺ Μαλέας καὶ Κρήτης διέκπλους· 21 Ἰουλίου 1908, μ=0,3. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ οἱ Λιμενοδεῖκται (Πορτολάναις): ὅρμος Καψάλι Κυθήρων μ=2,9, ἀγκάλη Ἀσώματος Λακωνίας μ=4,0, ὅρμος Ποταμοῦ Ἀντικυθήρων μ=2,5, ἀγκάλη Βαθὺ Λακωνίας μ=4,0, ὅρμος Αὐλέμονος Κυθήρων μ=2.

Β) ΧΑΡΤΑΙ ΤΩΝ ΑΚΤΩΝ ΑΠΟ ΜΑΛΕΑΣ ΕΩΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ: **1436** (133) Ἀγκυροβόλια Ν καὶ Α ἀκτῆς Πελοποννήσου: Ξυλὴ μ=1,6, ὅρμος Βάτικα (Βοιῶν) καὶ Ἐλαφόνησος μ=1,6, λιμὴν Πόρτο Γέρακας μ=6,3, Μονεμβάσια μ=2,0· 6 Φεβρ. 1912.— **1525** (134) Νῆσοι Ὕδρα, Σπέτσαι καὶ Δοκὸς καὶ Ἑρμιονὶς θάλασσα 1 Δεκ. 1943 μ=1.— **1518** (135) Ἀργολικὸς Κόλπος 1 Αὐγ. 1843 μ=1,0=5 (Ἑλλ. Ὑδρ. Ὑπηρ.—136) Λιμὴν Ναυπλίου.— **1308** (137) Μυχὸς τοῦ Ἀργολικοῦ 18 Ἰουν. 1900 μ=4.— **1657** (138) Σαρωνικὸς κόλπος μετὰ τὸν διέκπλουν Κέω καὶ Κύθνου 6 Μαΐου 1892 μ=0,6.— **1517** (139) Νῆσος Πόρος 1 Νοεμβρ. 1843 μ=3,0.— **1514** (140) Αἴγινα καὶ Μέθανα 24 Ὀκτωβρ. 1843, μ=1,0.— **1513** (141) Ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Ἰσθμὸν μετὰ τῶν κόλπων Σαλαμῖνος, Ἐλευσῖνος, Μεγάρων καὶ Κεγχρεῶν καὶ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Αἰγίνης.—Λιμὴν Αἰγίνης 27 Ἰουν 1892 μ=1.— **894** (142) Στενὸν Σαλαμῖνος καὶ Ἁγίου Γεωργίου 16 Δεκ. 1897 μ=3.— **3**, Ἑλλ. Ὑδρ. ὑπηρ. (143) Ναύσταθμος Σαλαμῖνος καὶ ὅρμος Κερατσινίου.— **1520** (144) Πειραιεὺς καὶ Φάληρα· 4 Ἀπριλίου 1892, μ=9,6.— **1526** (145) Ἀγκυροβόλια ἐπὶ τῆς Λαυρεωτικῆς· 27 Νοεμ. 1897: Πόρτο Ράφτης μ=6,0, Διέκπλους Μανδρὶ μ=1,0, λιμὴν Ἅγιος Νικόλαος Κέω μ=6,7, λιμένες Λαύριον καὶ Μανδρὶ μ=5,4. — **1020** (146) Ἄνδρος καὶ Διέκπλους Καφηρέως· 10 Ἰουλ. 1847, μ=0,7. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λεπτομερέστερος χάρτης στενοῦ Στενὸ μ=1,8 καὶ ἕτερος λιμένος Γαυρίου (πρώην 1827).— **426** (147) Ἀπὸ Καφηρέως εἰς Θεσσαλονίκην· 30 Σεπτ. 1896 μ=0,3, καὶ ἐπ' αὐτοῦ λιμενοδείκτης (πορτολάνο) Κύμης μ=1,0. — **1597** (148) Νότιος Εὐβοϊκός· 5 Μαΐου 1857, μ=0,6.— **1788** (149) Νῆσοι Πεταλιοὶ καὶ ἀγκυροβόλια αὐτῶν· 17 Νοεμ. 1847, μ=2,7.— **6** Ἑλλην. Ὑδρογρ. Ὑπηρ. (150) Πορθμὸς Εὐρίπου καὶ Ν. αὐτοῦ πρόσγεια.— **1554** (151) Βόρειος Εὐβοϊκός· 18 Ἰουν. 1857, μ=0,6. — **2802** (152) Πορθμὸς Εὐρίπου· 10 Μαΐου 1861, μ=3,5. Εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον Χαλκὶς μ=12,3. — **1** Ἑλλην. Ὑδρ. Ὑπηρ. (153) λιμὴν Στυλίδος.— **1556** (154) Μαλιακός, Διέκπλους Ὠρεῶν καὶ Παγασητικός· 8 Μαΐου 1890, μ=0,7. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδείκτης Πόρτο Φτελιὸ μ=2,7.— **1871** (156) λιμένες Σούρπης καὶ Νέας Μιτζέλας· 10 Ἀπριλ. 1893, μ=4,0 Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου Πόρτο Βαθοῦδι μ=5,9 — **1196** (157) Λιμὴν Βόλου καὶ λιμὴν Σκιάθου· 1 Ὀκτ. 1888, μ=6,0.— **2** Ἑλλην. Ὑδρ. Ὑπηρ. (158) Λιμὴν Βόλου.— **2048** (159) Σκῦρος· 9 Μαΐου 1851, μ=1,0.— **2072** (160) Θεσσαλικαὶ Σποράδες· 5 Αὐγ. 1851, μ=0,5. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμὴν Πλανήτης Πελαγονήσου μ=4. — **1085** (161) Ἀπὸ Β Εὐβοίας ἕως Θεσσαλονίκης· 29 Μαρτ. 1890, μ=0,3 — **2070** (162) Κόλπος Θεσσαλονίκης· 25 Ἰουλ. 1851, μ=1,2. — (164 Ἑλλ. Ὑδρ. Ὑπηρ.) Κόλπος Θεσσαλονίκης.

Γ) ΑΚΤΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΥ ΚΑΙ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣ ΕΩΣ ΚΑΙ ΡΟΔΟΥ: **1086** (201). Ἀπὸ ἀκρωτηρίου Κασσάνδρας ἕως Θάσου καὶ Λήμνου 27 Ἀπριλ. 1888 μ=0,3.— **1679** (202) Ἀγκυροβόλια ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ Ἀνατ. Μακεδονίας 18 Μαρτίου 1846: Πόρτο Κουφὸ μ=6,3, Δίαυλος Θάσου μ=1,0, Πόρτο Δημήτρης μ=1,0 ἀγκυρ. Πόρτο Συκιὰ μ=1, Τσάγεζι Στρυμῶνος μ=1. ὅρμος Ἐλευθερῶν μ=3,9. ἀγκυρ. Κεραμωτῆς ἢ Καλαμοῦτι μ=6,4.— **1647** (203) Ἀγκυροβόλια Ἰσθμοῦ Ἄθωνος· 14 Ἀπριλ. 1900, ὅρμοι Ἱερισσὸς καὶ Πρόβλακας μ=1,0— **14** Ἑλλ. Ὑδρ. Ὑπηρ. (204) Πλατὺ μ=12,4.— **1684** Λιμὴν Ἀλεξανδρουπόλεως (Δεδὲ Ἀγάτς). — ὅρμος Παναγίας Θάσου· 15 Ἰουν. 1893, μ=4,0. — **1087** (205) ἀπὸ Θάσου εἰς Ἑλλήσποντον· 27 Ἀπρ. 1888 μ=0,3.—**1892** (206) Ἀγκυροβόλια ἐπὶ τῆς Ν ἀκτῆς τῆς Θράκης· 27 Νοεμ.— **1897** Κόλπος Πόρτο Λαγὼ καὶ Βιστωνὶς λίμνη μ=0,6 — Νῆσοι Ξηροῦ μ=3,9, λιμὴν Πόρτο Μπακλὰρ μ=6,0.—**1880** (207) Ἀγκυροβόλια ἐν τῷ κόλπῳ Ξηροῦ· 26 Ἰουν. 1893, ὅρμος Σουβλὰ μ=6,0 ὅρμος Ἄραπος Μερμιντιὰ μ=11,6. — **1659** (208) Νῆσος Λῆμνος· 12 Ἰουλ. 1848, μ=0.7.— **3428** (209) ὅρμος Κονδιᾶς Λήμνου· 29 Ἀπριλ. 1904, μ=6,0.— 23 Ἀπριλ. **1661** (210) Λιμὴν Μούδρου Λήμνου

Digitized by Google

Digitized by Google

1894, μ=4,0.— **1608** (211) Στόμιον Ἑλλησπόντου μετὰ τῆς νήσου Τενέδου καὶ τῆς Τρωϊκῆς πεδιάδος· 25 Ἰουν. 1854, μ=1,0. — **1599** (212). Ἀπὸ ἀκρωτ. Ἐσκὶ Σταμποὺλ εἰς ἀκρ. Κοὺμ Καλὲ μετὰ τῆς νήσου Τενέδου καὶ τοῦ ὅρμου Μπεσικίων· 30 Ἰανουαρ. 1877, μ = 1,0. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ καὶ λιμενοδείκτης (πορτολάνα) λιμένος Τενέδου, μ= 3,9. — **1891** (213) Ἀγκυροβόλια ἐν τῷ Βορ. Αἰγαίῳ καὶ νῆσοι· 19 Νοεμβρίου 1897, Ψαρὰ μ= 1,0, Ἅγιος Στράτης μ = 1,2, λιμὴν Κάστρο Λήμνου μ= 2,0, ὅρμος Μπουρνιὰ μ= 1,8. — **1665** (214) Νῆσος Λέσβος μετὰ τῶν κόλπων Ἀδραμυττηνοῦ καὶ Ἐλαϊτικοῦ· 26 Ὀκτ. 1860, μ=0,5. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ, λιμενοδεῖκται (πορτολάναις): Στόμιον Κόλπου Καλλονῆς μ = 2,0, Στόμιον Κόλπου Γέρας μ=2,0, ὅρμος Μυθήμνης (Μολύβου) μ = 2,0.— **15** Ἑλλ. ὑδρ. ὑπηρ. (215). Ὅρμος καὶ Λιμὴν Κυδωνιῶν (Ἀϊβαλῆ). — **381** (216). Ἀγκυροβόλιον Μυτιλήνης καὶ προσκείμεναι ἀκταί· 28 Ἰανουαρ. 1896, μ=4,0.— **1664** (217) Κόλπος τῆς Γέρας Λέσβου· 24 Ἰανουαρ. 1877 μ = 2,0. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ Στόμιον τοῦ κόλπου τῆς Γέρας μ = 4,0. — **1671** (218) Λιμὴν Σίγκρι Λέσβου· 28 Μαΐου 1891, μ = 6,0.—**1672** (219) Κόλπος Ἀϊβαλῆ (Κυδωνιῶν) καὶ Μοσχονήσια· 10 Αὐγουστ. 1848, μ = 1,7.—**1902** (220) Κόλπος τοῦ Τσανδαρλῆ (Ἐλαϊτικὸς κόλπος)· 20 Ὀκτωβρίου 1848, μ = 1,3.—**515** (221) Λιμὴν Ἀλῆ Ἀγᾶ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου· 16 Νοεμ. 1863, μ = 4,9.— **1645** (222) Νῆσος Χίος καὶ κόλπος τῆς Σμύρνης· 20 Ἰανουαρ. 1893, μ = 9,5, Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου: Λιμὴν Χίου μ = 5,6, λιμὴν Σαχὶμπ μ = 2 0.— **1522** (223) Λιμὴν Σμύρνης· 4 Σεπτ. 1860, μ=2,0. —**1521** Λιμένες ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σμύρνης· 3 Σεπτεμ. 1844: Λιμὴν Σμύρνης· μ = 7,9· ὅρμος Βουρλῶν, μ =2,0.—**1617** (224) ὅρμος Βουρλῶν 11 Νοεμβρίου 1898 μ = 4,2.—**1566** (225) Παλαιὰ Φώκαια· 18 Νοεμβρ. 1891 μ = 4,2.—**1635** Ἀγκυροβόλια ἐν τῷ διέκπλῳ τῆς Χίου· 30 Δεκ. 1897, Πόρτο Μορσίνη· μ = 2,0, Πόρτο Συκιὰ μ = 2,0, Οἰνοῦσαι νῆσοι καὶ λιμὴν Κολοκυθιᾶς μ = 1,0, Λιμὴν Ἐγρὶ-λιμάν· μ = 5,3, Τσεσμές· μ = 6,0.— **1568** (226) Λιμένες Μπογὰζ καὶ Πασᾶ Οἰνουσῶν· 18 Ἰανουαρ. 1892, μ = 5,8. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ λιμενοδείκτης: λιμὴν Ἐγριλάρ· μ = 6,2.—**3446** (227) Ἀπὸ νησῖδος Πάσπαργο ἕως Σάμου μετὰ τοῦ κόλπου τῆς Ἐφέσου ἢ Σκάλα Νόβας· 21 Ὀκτ. 1905, μ = 0,7. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ: Λιμὴν Καρλόβασι, μ = 10,0.—**1878** (228) Ἀγκυροβόλια ἐν τῇ ἀκτῇ ἀπὸ Πάσπαργο ἕως Σάμου· 15 Ἰαν. 1898: Λιμὴν Ἀγιανό· μ = 2,9, Λιμὴν Σιγαξὶκ μ = 5,9, Λιμὴν Ἰσήνη· μ = 5,0, Λιμὴν Τηγάνι· μ=8,5.—**1546** (229) Ἀπὸ Σάμου εἰς Βαργυλιακὸν κόλπον· 23 Νοεμβρ. 1898 μ = 0,7.—**1530** (230) Στενὸν τῆς Μυκάλης ἢ τῆς Σάμου· 1 Ἰαν. 1844· μ = 1,7.—**1537** (231) Συστὰς νήσων Φοῦρνοι καὶ αἱ προσκείμεναι ἀκταὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἰκαρίας· 1 Ἰανουαρ. 1844, μ = 1,0. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου χάρτης διαύλου Φούρνων· μ = 2,2. —**1574** (232) Νῆσοι Πάτμος, Ἀρκοί, Ληψοί· 27 Μαΐου 1844, μ = 1. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδεῖκται τῶν ἀγκυροβολίων Σκάλα καὶ Σταυρὸς μ = 2,5.—**1666** (233) Λέρος καὶ Κάλυμνος, 4 Σεπτεμβρίου 1844, μ = 1,0.—**872** (234) Ἀπὸ Καλύμνου ἕως Ρόδου σὺν τοῖς κόλποις τῆς Κῶ, τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Σύμης· 19 Δεκεμβρίου 1896 μ = 9,3.—**1898** (235) Κῶς, Νίσυρος καὶ Τῆλος· 25 Αὐγούστ. 1848, μ = 0,6.—**1604** (236) Κεραμικὸς καὶ Δωρίδος καὶ Σύμης κόλποι· 1 Ἰανουαρίου 1844, μ = 0,7.— **1899** (237) Διέκπλοι Καλύμνου, Κάπαρης καὶ Κῶ· 28 Φεβρουαρίου 1907, μ=1,2.—**1606** (238) Ἁλικαρνασσός· 9 Ἀπρ. 1851, μ=8,4.—**1533** (239) Ἀγκυροβόλια ἐν τῷ Κεραμικῷ κόλπῳ (τῆς Κῶ)· 19 Νοεμβρ. 1827: Γκαλλίπολι μ=5,1, Σεχὶρ Ὀγλὰν 7,1, Ντερεμὲν 4,8, Γιεντὶ Ἀτταλὰ 3,5.—**1667** (240) Ρόδος· 23 Ἰουλίου 1862. Ἐν τῷ ἰδίῳ φύλλῳ λιμενοδεῖκται: Πόλις καὶ Λιμὴν τῆς Ρόδου μ=8,5, λιμὴν Λίνδου μ=8,3.

Δ) ΚΡΗΤΗ, ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ: **2536a** (301) Δυτικὸν ἥμισυ τῆς Κρήτης· 15 Φεβρ. 1862, μ=0,5· Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδεῖκται ἀγκυροβολίων Ματάλα μ=8,0 καὶ Σφακίων μ=5,0.—**2536b** (302) Ἀνατολικὸν ἥμισυ Κρήτης· 17 Ἀπριλ. 1858, μ=0,5.—**2715** (303) Ἀγκυροβόλια Κρήτης· 9 Ἰανουαρ. 1860, Χερσόνησος μ=8,0, Ἐρημόπολις μ= 14,0 Ἱεράπετρα μ=8,0.—**2724** (304) Ἀγκυροβόλια Κρήτης· 28 Ἰαν. 1861, Σητεία μ=5,0 Γκράντες μ=5,0.—**217** (305) Ἀγκυροβόλια Κρήτης· 28 Φεβρ. 1861, Γραβοῦζα μ=2,9, Ρέθυμνος μ=8,0, Πόρτο Λουτρὸ μ=8,0, Πόρτο Κουτρὶ μ=8.—**1658** (306)· 18 Αὐγ. 1848. Κόλπος Σούδας μ=2,1· ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδεῖκται Χανίων μ=7,9.— **3691** (307) Ἀγκυροβόλιον Σούδας· 7 Ἀπρ. 1908, μ=7,3.—**1904** (308) Ἡράκλειον· 28 Δεκεμ. 1897, μ=7,9.—**2982** (309) Ἀγκυροβόλια νήσου Δίας· 12 Νοεμ. 1897, μ=7,9.—**2850** (310) ὅρμος Πόρου (κόλπου Μιραμπέλλου) μ=6,2 ὅρμος Ἁγίου Νικολάου μ=9,1· (1 Ἰουλ. 1863).—**1555** (311) Ἀγκυροβόλιον Κάβου Σίδερος· 20 Ἀπριλίου 1897, μ= 1,9.—**2824** (312) Κάρπαθος καὶ Κάσσος· 10 Ἰουλ. 1861, μ=1,0· ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδείκτης τοῦ ὅρμου Τρίστομα μ=8,4.—**2043** (313) Θήρα· 4 Ἀπριλ. 1861 μ=1,6· ἐπὶ τοῦ ἰδίου χάρτου αἱ νησῖδες Χριστιανοὶ (ἢ Χριστίνες) ὑπὸ τὴν ἰδίαν κλίμακα.—**2753** (314) Φολέγανδρος, Σίκινος καὶ Ἴος· 1 Ἰουλ. 1863, μ=1,0. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδείκτης λιμένος Ἴου μ=5,4.—**2051** (315) Μῆλος, Ἀντίμηλος, Κίμωλος καὶ Πολύαιγος· 7 Μαΐου 1851, μ=1,0 —**1817** (316) Σέριφος, Σίφνος, Γύαρος, Κύθνος· 25 Ἰουνίου 1851, μ= 1,0.— **1542** (317) Σῦρος, 1 Ἰανουαρίου 1844, μ.= 2,0· ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδείκτης λιμένος Ἑρμουπόλεως μ= 3,8.— **8** Ἑλλ. Ὑδρ. Ὑπηρ. (318) Λιμὴν Σύρου (Ἑρμουπόλεως). — **1815** (319) Τῆνος, Μύκονος, Ρήνεια καὶ Δῆλος, 15 Ἰουν. 1847 μ=7. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου χάρται Στενοῦ «Στενὸ» μ=1,8, Στενοῦ Δήλου μ=2,0, Ἀκροπόλεως Ζώμπουργα μ=15,0.— **1867** (320), Ἰκαρία 27 Ἰουνίου 1849 μ=1.— **1837** (321) 27 Δεκεμβρ. 1847, Πάρος καὶ Νάξος μ=1,0. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου λιμενοδείκτης τοῦ στενοῦ τῶν 14 ποδῶν μ=1,7.— **1732** Ὅρμος Νάξου 29 Σεπτ. 1847 μ=4,2.— **1832** (322) Ἀγκυροβόλια Κυκλάδων 2 Δεκεμβρ. 1897, Πόρτο Δρυὸς (Τρίο: Πάρου) μ=4,7, Πόρτο Νάουσα Πάρου μ=3,8, λιμὴν Τήνου μ=11,0.— **1866** (323) Ἀμοργὸς καὶ Δενοῦσα, 27 Ἰουνίου 1849, μ=0,7.— **1888** (324) Ἀστυπάλαια 3 Ἰαν. 1865 μ=1,3.— **2489** (403) Ἑλλήσποντος 25 Σεπτ. 1871 μ=1,0. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου φύλλου χάρτης τῶν Στενῶν μ=2,5. — **1004** (404) Δυτικὴ ἀκτὴ Προποντίδος μετὰ τμήματος τοῦ κόλπου τοῦ Ξηροῦ 20 Ὀκτ. μ=10. — **2606** (701) ἀπὸ Κρήτης εἰς Ἀλεξανδρέτταν 16 Ὀκτωβρ. 1897 Μ=4,0.

Ε) ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ. Ὡς εἴδομεν, ὁ αὔξων ἀριθμὸς ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν χαρτῶν τοῦ Βρεττανικοῦ Ναυαρχείου δὲν ἀκολουθεῖ καὶ τὴν γεωγραφικὴν σειρὰν διαδοχῆς τῶν μερῶν ἅτινα οἱ φέροντες τοὺς ἀριθμοὺς χάρται περιγράφουσι. Τοῦτο δὲ διότι, ὅταν χάρτης τις Ἀγγλικὸς ὑποστῇ πολλὰς μεγάλας διορθώσεις, λόγῳ μεταβολῆς τοῦ σχήματος τῶν ἀκτῶν, ἢ τῶν βολισμάτων, εἴτε ἕνεκα κατασκευῆς λιμενικῶν ἔργων κ.λ.π., ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἄλλου, ὅστις λαμβάνει συνήθως ἄλλον αὔξοντα ἀριθμόν, τῶν ἀδιαθέτων ἀπομενόντων ἀριθμῶν διδομένων κατόπιν εἰς ἄλλους χάρτας. Τονίζομεν δὲ αὐτό, διὰ νὰ ὑποδείξωμεν, ὅτι αἱ χρονολογίαι, τὰς ὁποίας εἰς τοὺς διαφόρους ὡς ἄνω μνησθέντας χάρτας ἀναφέρομεν ὡς χρονολογίας ἐκδόσεως, δὲν εἶναι καὶ χρονολογίαι τῆς *πρώτης ἐμφανίσεως* χαρτῶν περιγραφόντων τὰ παράλια ἐκεῖνα. Διότι πλεῖστοι χάρται περιέγραψαν τὸ ἴδιον μέρος πρίν, κατηργημένοι πλέον καὶ ἀντικατασταθέντες διὰ τῶν ὡς ἄνω μνησθέντων, ἀποτελούντων τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν, ἥτις μὲ τὸν χρόνον θὰ ἀντικατασταθῇ καὶ αὐτὴ δι᾽ ἄλλης νεωτέρας.

Ὅταν λοιπὸν χάρτου τινὸς (τοῦ Αἰγαίου ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει) δὲν γνωρίζομεν ἄλλο στοιχεῖον πλὴν τοῦ ἀριθμοῦ του, θέλομεν δὲ νὰ μάθωμεν ποῖον μέρος ἀπεικονίζει καὶ ὑπὸ ποίαν κλίμακα, ζητοῦμεν διὰ τοῦ κατωτέρω πίνακος τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν κατὰ τὴν ἀριθμολόγησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας· τῆς ἀριθμολογήσεως δὲ ταύτης προϊούσης σὺν τῇ γεωγραφικῇ διαδοχῇ τῶν χαρτῶν, καθίσταται εὐχερεστάτη ἡ ἀνεύρεσις τοῦ τίτλου τοῦ χάρτου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡς ἀνωτέρω, ἐν Ἑλληνικῇ παραφράσει, ἀναφερομένων χαρτῶν κατατεταγμένων κατ᾽ αὔξοντα ἀριθμὸν τῆς Ἑλληνικῆς σειρᾶς ἀριθμήσεως.

Εἰς τὸν πίνακα τοῦτον οἱ παχεῖς ἀριθμοὶ εἶναι οἱ τῆς Ἀγγλικῆς καὶ οἱ συνήθεις οἱ τῆς Ἑλληνικῆς οἱ καὶ ἐν παρενθέσει εὑρισκόμενοι:

217 (313).—**381** (216). — **426** (147).—**449** (11).— **515** (221).—**872** (234).— **894** (142).— **1004** (404).— **1085** (161). — **1086** (201). — **1087** (205). — **1196** (157),— **1308** (157).— **1436** (133). — **1513** (141)— **1514** (140). — **1517** (139). — **1518** (135). — **1520** (144).— **1522** (223).— **1525** (134).— **1526** (145).— **1530** (230). — **1533** (239). — **1537** (231). — **1542** (317).— **1554** (151).— **1555** (311).— **1556** (154).— **1566** (225). — **1568** (226),— **1574** (232). — **1597** (148).— **1599** (212).— **1604** (236).— **1606** (238).— **1608** (211). — **1617** (224). — **1645** (222). — **1647** (203).— **1657** (138).—**1658** (306).— **1659** (208).— **1661** (210). — **1664** (217). — **1665** (214), — **1666** (233).— **1667** (240).— **1671** (218).— **1672** (219).— **1679** (202). — **1685** (129). — **1788** (149). — **1800** (101) — **1815** (319).— **1817** (316).— **1820** (146).— **1832** (322).— **1837** (321). — **1836** (323). — **1867** (320).— **1871** (156).— **1878** (228).— **1880** (207).— **1888** (324). — **1891** (213). — **1892** (206) — **1898** (235).— **1899** (237).— **1902** (228).— **1904** (308).— **2043** (313).— **2048** (159). — **2051** (315). — **2070** (162).— **2072** (160).— **2158b** (13).— **2429** (403).— **2536a** (301).— **2536d** (302).— **2606** (701).— **2715** (303).— **2724** (304).— **2753** (314).— **2802** (152).— **2824** (312).— **2836a** (104).— **2836b** (105). —**2850** (310).— **2982** (309).— **3446** (227).— **3691** (307). —

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κλίμακα τῶν ναυτικῶν χαρτῶν ἥτις παρέχεται διὰ τῶν ἀνωτέρω καταλόγων, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἶναι προσεγγίζουσα, λόγῳ τῆς Μερκατορίου ἐπιπεδογραφήσεως, τοῦ μήκους τοῦ μιλλίου (μ=) διδομένου διὰ τὸ μέσον τοῦ χάρτου πλάτος καὶ ἐκπεφρασμένου εἰς δακτύλους καὶ δέκατα δακτύλου. Ἐὰν ὅμως θέλωμεν νὰ συναγάγωμεν κλίμακα χιλιομετρικήν, τότε: α) τρέπομεν τὸ μῆκος τοῦ μιλλίου εἰς χιλιοστόμετρα (1 δακ. = 25,4 χιλ.). β) διαιροῦμεν τὸν ἀριθμὸν 1851,85 διὰ τοῦ εὑρεθέντος μήκους τοῦ μιλλίου εἰς χιλιοστά· γ) τὸ οὕτω εὑρεθὲν πηλίκον πολλαπλασιάζομεν ἐπὶ 1000· δ) τὸν προκύψοντα ἀριθμὸν θέτομεν παρονομαστὴν κλάσματος οὗτινος ἀριθμητὴς εἶναι ἡ μονάς. Τὸ κλάσμα τοῦτο εἶναι ἡ χιλιομετρικὴ κλῖμαξ.

Ἐπὶ παραδείγματι, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν τίς ὁ τίτλος τοῦ Ἀγγλικοῦ Χάρτου 1514 καὶ ὑπὸ τίνα κλίμακα εἶναι συντεταγμένος, εὑρίσκομεν (§ ε) τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας, ὅστις εἶναι ὁ 140, καὶ δι᾽ αὐτοῦ εὑρίσκομεν (§ β): **1514** (140) ὡς Ἑλληνικὴν παράφρασιν τοῦ τίτλου τοῦ Χάρτου «Αἴγινα καὶ Μέθανα», συντεταγμένον ὑπὸ κλίμακα 1 δακτ.=1 μίλλιον ἤτοι $^1/_{72900}$ περίπου.

VI) ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΩΚΕΑΝΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄνεμοι καὶ καιροί. — Οἱ ἐπικρατοῦντες εἰς τὸ Αἰγαῖον ἄνεμοι εἶναι οἱ βόρειοι, ἀπὸ Σκίρωνος ἕως Μέσου, οἱ ὁποῖοι πνέουν τόσον ἐντατικώτερα, ὅσον ἡ διεύθυνσίς των πλησιάζει τὴν τοῦ Βορρᾶ. Ἀπὸ τέλους δὲ Σεπτεμβρίου ἕως τέλους Μαΐου, οἱ ἄνεμοι οὗτοι ἐναλλάσσουν πρὸς ἠπιωτέρους αὐτῶν Νοτιοδυτικούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι τόσον συχνότεροι, ὅσον ὁ χειμὼν εἶναι γλυκύτερος.

Μετὰ τοὺς Βορείους, ἐπικρατέστεροι ἔρχονται οἱ ἀπὸ Εὔρου καὶ Νότου, τοὺς ὁποίους ὅμως δέον νὰ διαστείλωμεν εἰς *ἐαρινοὺς* καὶ εἰς *χειμερινούς*. Καὶ οἱ μὲν ἐαρινοί, οἵτινες πνέουν συχνότερον ἀπὸ μέσων Ἰουνίου ἕως μέσων Ἰουλίου, ἰδίᾳ εἰς τοὺς διέκπλους (μπουγάζια) τῶν μικρασιατικῶν νήσων, εἶναι μᾶλλον εὐχάριστοι, διότι καὶ λεῖοι καὶ μέτριοι καὶ δροσεροὶ εἶναι. Ἀντιθέτος οἱ χειμερινοὶ εἶναι δυσάρεστοι, διότι καὶ ἀνώμαλοι εἰς ἔντασιν εἶναι, καὶ σφοδροὶ συνήθως πνέουν, καὶ πνιγηροὶ εἶναι, διὰ τὸ θαλπερῶς ὑγρόν των. Οὕτω, κατὰ Μάρτιον καὶ Σεπτέμβριον συμπυκνοῦν ὁμίχλας, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος προκαλοῦν καταιγίδας. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν Νοεμβρίου ἕως μέσων Μαρτίου (ὁπότε ἐπικρατεῖ μεγίστη ἀκαταστασία καιρῶν, τῶν Βορείων καὶ τῶν Νοτίων ὑπαμειβομένων, μετὰ παρεμβολῆς σπανιώτερον μὲν γαληνῶν, συνηθέστερον ὅμως ἀσταθῶν καὶ μεταπιπτόντων ἀνέμων ἐξ ἄλλων διευθύνσεων) οἱ νότιοι πνέουν, καὶ αὐτοί, μὲ πολλὴν σφοδρότητα, φθάνουσαν κάποτε τὴν ὁρμὴν τοῦ «οὐραγκάν». Τοιαύτη π. χ. καταιγὶς ἐξ Εὐρονότου, ἐκσπάσασα τὴν δείλην τῆς 26 (ν. ἡ) Ὀκτωβρίου 1852, κατέρριψε τὴν ἔκτοτε κατακειμένην στήλην τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὴν δὲ κορβέτταν Ἀμαλία «ἀφίστωσε» καὶ παρέσυρεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σαλαμῖνος, ὅπου ἐξοκείλασαν διέλυσαν κατόπιν αἱ τρικυμίαι. Σχεδὸν δὲ πάντοτε, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἐκσπᾶ κατὰ κανόνα καταιγὶς ἀπὸ Νότου, τὴν ὁποίαν οἱ παλαιοὶ ναυτικοί μας ὠνόμαζον «Μπόραν τῶν Ἁγίων Σαράντα», κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν τῶν τροπῶν, σφοδροὶ ἄνεμοι ἀπὸ Εὔρου καὶ Λιβός, στερεούμενοι τελικῶς εἰς Βορ. καὶ ΒΑ σφοδρούς.

Οἱ ἐτησίαι, τὰ μελτέμια, τὰ ὁποῖα οἱ Μουσουλμᾶνοι (καὶ ἡμεῖς παρὰ τούτων) διακρίνουν μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ὀπωρῶν τῆς ἐποχῆς καθ᾽ ἣν πνέουν, («κερὰς μελτέμ», «καρποὺζ μελτέμ» κτλ.) εἶναι οἱ συχνότεροι ἄνεμοι τῆς καλοκαιρινῆς ἐποχῆς· ἀρχίζουν δὲ ἀλανθάστως νὰ πνέουν ἀπὸ τέλους Μαρτίου ἕως τέλους Αὐγούστου καί, ἀπὸ Βορρᾶ ἕως Μέσου, ἐνίοτε σφοδροὶ ὑπὸ καθαρὸν μὲν οὐρανὸν ἢ μὲ μικρὰ νέφη φεύγοντα μὲ μεγάλην ταχύτητα, ἀλλὰ πρὸς ὁρίζοντα πυκνὸν ἀμυδροῦντα τὰς σκιαγραφίας τῶν μακρῶν ἀκτῶν ἐκτὸς ἐξαιρέσεων τινων κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Ὅταν δὲ αἱ κορυφαὶ τῶν νήσων, ἢ τῶν ὀρέων τῶν ἀκτῶν, κρατοῦν νέφη, εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ μελτέμιον θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ ἡμέρας, «ἀπακμάζον» (μετριαζόμενον) τὸ ἑσπέρας καὶ «ἐπακμάζον» (σφοδρυνόμενον) τὴν πρωΐαν. Τὰ μελτέμια συνήθως ἄρχονται πνέοντα τὴν 11 πρὸς τὴν 1 τῆς νυκτός, κρατοῦν δὲ δρόσον ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ θάλπος ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Τὰ μελτέμια εἶναι ὁ κυρίως Αἰγαιοπελαγίτης ἄνεμος, διαρκῶν 4 ἕως 10 ἡμέρας.

Ἄνεμοι καθαρῶς ἀπὸ Βορρᾶ πνέουν σφοδροὶ καὶ τὸ θέρος ἀκόμη, ὁπότε δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τοὺς ἐτησίας, ἂν καὶ εἶναι καὶ αὐτοὶ δροσεροὶ καὶ πυκνώνουν τὸν ὁρίζοντα. Ἡ ἔντασις τῶν Β ἀνέμων ἐλαττοῦται μὲ τὴν διάρκειαν αὐτῶν, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι συμβαίνει μὲ τοὺς νοτίους ἀνέμους, ἐξ οὗ καὶ τὸ δημῶδες «γέρο βοριὰν ἀρμένιζε καὶ νότο παλληκάρι»· κατὰ τὸ θέρος μάλιστα, ἐὰν ἄρξηται πνέων τὴν ἡμέραν καὶ ἀποτόμως σφοδρός, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κοπάσῃ εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐπελευσομένης νυκτός.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Ὀκτωβρίου ἕως τῶν μέσων Μαρτίου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ θέρους ἕως τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος, ἐπικρατεῖ συνεχὴς ἀκαταστασία καιροῦ μὲ συχνὰς καταιγίδας, βροχὰς κ[...]

Digitized by Google

χιονόλυτον. Ὅταν δέ, κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον, βλέπωμεν, τοῦ οὐρανοῦ ὄντος κεκαλυμμένου, τεφρὰ νέφη, συγκρατούμενα ἀπὸ κορυφὰς ἢ κλιτύας (πλαγιὲς) ὀρέων, ν' ἀποσπῶνται αἰφνιδίως καὶ νὰ ἀρχίσουν φεύγοντα, εὑρισκόμεθα τότε πρὸ ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίου προγνωστικοῦ καταιγίδος πρὸς τὴν διεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν τὰ νέφη φεύγουν («κατσάρουν»). Πάντως οἱ Βορ. ἄνεμοι εἶναι τότε ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνοι τὴν νύκτα εἰς τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἤθελον εὑρεθῆ μεταξὺ τῶν νήσων, διότι δύναται νὰ ἐπέλθῃ αἰφνίδιος ζόφος μὲ συνοδείαν βροχῆς, χαλάζης, ἢ χιόνος· ὅταν δὲ πλοῖον ἤθελεν εὑρεθῆ πρὸ συμπτωμάτων τοιαύτης καταιγίδος, πρέπει νὰ καταφύγῃ νοτίως τῶν νήσων ἢ νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸ πλησιέστερον ὑπήνεμον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς.

Κατὰ τὸν Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον, οἱ Ἐτησίαι ἀλλάσσουν πρὸς «λαμπροὺς» νοτίους («Ὄστριες φρέσκαις)», κατὰ δὲ τὸν Μάϊον πρὸς ἀσθενεῖς τοιούτους («Ὀστρέλλαις»), οἱ ὁποῖοι γίνονται σπανιώτεροι κατὰ Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, ἢ μὲ «ἀπνοίας» («μπονάτσαις»). Κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον ἐπικρατοῦν γενικῶς ἄπνοιαι μὲ εὐδίαν καὶ γαλήνας, αἱ δὲ αὖραι, ἀπόγειοι καὶ πελάγιοι, ὑπαμείβονται.

Κατὰ Σεπτέμβριον, κατὰ μὲν τὰς πρώτας ἡμέρας ἐπικρατοῦν συνήθως «Μέσαι λαμπροὶ» («Γρεγάλια φρέσκα») οἵτινες κοπάζουν συνήθως ὀλίγον πρὸ τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας, ἀποκαθισταμένης καλοκαιρίας δι' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν ὁποίαν οἱ παλαιοὶ ναυτικοί μας ὠνόμαζον «μπονάτσαις τοῦ Ἄη Σώστη» (ἐκ τοῦ ἑορτάζοντος τὴν 7 Σεπτεμβρίου κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολ. Ἁγίου· πᾶσαι δὲ αἱ ἀνάλογοι ὀνομασίαι, καθιερωθεῖσαι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παλαιοῦ ἡμερολογίου, θὰ καθίσταντο, ἐὰν ἤθελον διασωθῆ, δυσεξήγητοι μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν). Ἀπὸ τότε ὅμως ἀρχίζουν, τοῦ χειμῶνος πρόδρομοι, νότιοι ἄνεμοι λεπτοί, μετὰ γαληνῶν ἢ «ἀποθαλασσίας ἀπὸ Νότου» (τὰ «κουφονότια»), ἐνῷ χαρακτηριστικά, βαρέα, ὀγκώδη καὶ τεφρόλευκα νέφη ὑψοῦνται ἀπὸ τὸν πρὸς νότον ὁρίζοντα, τὰ «σύννεφα τῆς Ὄστριας» τῶν ναυτικῶν μας. Γενικῶς ἀπὸ τοῦ τέλους Σεπτεμβρίου (μέσων Σεπτεμβρίου, κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον) θεωρεῖται ὅτι παύουν αἱ καλοκαιρίαι ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐξ οὗ καὶ τὸ δημῶδες τοῦ «Σταυροῦ καὶ δέσε» διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἱστιοφόρου ναυτικοῦ τὰ μικροῦ μεγέθους πλοῖα προσωρμίζοντο («ἔδεναν») πρὸς διαχείμασιν, ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβ. παλ. ἡμερ.). Ὅσον ὅμως ἐπικρατοῦν γαλῆναι, τόσον τὴν νύκτα ἐπικάθηται δρόσος (ἀγιάζι) καὶ γενικῶς ὑγρασία, τῶν νοτίων ἀνέμων ἀσφαλὲς προγνωστικόν.

Ἀπὸ τῶν μέσων Οκτωβρίου, πρέπει νὰ προσδοκᾶ τις «λαμπροὺς» ἀνέμους βορείους, ψυχρούς, ἐναλλάσσοντας πρὸς νοτίους μετρίους. Ἐν τούτοις, περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου καὶ τὴν πρώτην ἑβδομάδα τοῦ Νοεμβρίου, ἀναφαίνονται ὀλίγαι ἡμέραι καλοκαιρίας μετὰ γαληνῶν, θαλπωρῆς τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ὑγρασίας τὴν νύκτα, τὰς ὁποίας, τόσον οἱ ναυτικοί μας ὅσον καὶ οἱ χερσαῖοι, ὀνομάζουν (πάντοτε λόγῳ τοῦ παλ. ἡμερολογίου των) «Ἁηδημητριάτικο» ἢ «Μικρὸ καλοκαιράκι». Μετὰ τὰς καλοκαιρίας ὅμως ταύτας, ὁ καιρὸς εἰς τὸ Αἰγαῖον χειμάζει ὁριστικῶς, αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου διέρχονται μεταξὺ τῶν νεφῶν κατὰ χαρακτηριστικὰς δέσμας (κοινῶς «ποδάρια»), ἰδίως πρὸς τὴν δύσιν, ἀσφαλὲς προγνωστικὸν ἐπικειμένης καιρικῆς ἀκαταστασίας (ἐξ οὗ καὶ τὸ δημῶδες «ἥλιος μὲ ποδάρια, βγῆκαν οἱ ἁμαρτωλοὶ στὸ πέλαο»), ἀλλὰ καὶ πνοῆς ἀνέμων «λαμπρῶν», εἴτε ἀπὸ Μέσου (Γρέγο) εἴτε ἀπὸ Εὔρου (Σορόκου), εἴτε, τὸ πιθανώτερον, ἀπὸ Εὔρου ὅστις βαθμηδὸν θὰ μεταπέσῃ εἰς Μέσην (ἐξ οὗ καὶ τὸ δημῶδες «ἥλιος μὲ ποδάρια, Σορόκια καὶ Γρεγάλια»), συνηθέστατα δὲ τότε, ἀβέβαιος καὶ μήπω καθωρισμένης διευθύνσεως ἄνεμος «στερεοῦται» εἰς διεύθυνσιν ἀντίθετον ἐκείνης πρὸς τὴν ὁποίαν, διαρκούσης τῆς κακοκαιρίας, ἀστράπτει· ἐὰν δηλ. ἀστράπτῃ πρὸς Λίβα, δέον νὰ προσδοκᾶ τις στερέωσιν τοῦ ἀνέμου εἰς Μέσην. Οὕτω τοὐλάχιστον δέχονται οἱ Ἕλληνες ναυτικοί, λέγοντες, π. χ., «ὁ Γαρμπῆς καλεῖ τὸν Γρέγο».

Τὸν Νοέμβριον, ἐπικρατοῦν οἱ νότιοι ἄνεμοι καὶ δὴ σφοδροὶ προκαλοῦντες κλύδωνα («φόρτσοι μὲ χονδρὴ θάλασσα»). *Τὸν Δεκέμβριον* δέ, πλησίον τῆς χειμερινῆς τροπῆς, ἐκσποῦν θύελλαι ἀπὸ ὅλας τὰς διευθύνσεις, στερεούμεναι τελικῶς εἰς καταιγίζοντας Β καὶ ΒΑ ἀνέμους καὶ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «τὰ Νικολοβάρβαρα», διότι κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον ἡ χειμερινὴ τροπὴ ἦτο ἐγγὺς τῶν ἑορτῶν τῆς Ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκ.) καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

Τὸν Ἰανουάριον, ἐπικρατοῦν οἱ βόρειοι ἄνεμοι ξηροί, προσδίδοντες μεγίστην διαφάνειαν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀλλὰ καὶ προκαλοῦντες ἀντικατοπτρισμούς, καταφανεῖς εἰς τὰς ἄκρας τῶν ἀκτῶν, οἵτινες ἐνίοτε καὶ προηγοῦνται, χρησιμεύοντες τότε ὡς προγνωστικόν· τοιοῦτοι δὲ ἀντικατοπτρισμοὶ παρουσιάζουν συνήθως ἀκτὰς χωριζομένας διὰ χθαμαλότητος, ὡς δύο ξηρὰς χωριζομένας διὰ διαύλου, ὁπότε εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῶσι δυστυχήματα ὡς τὸ τραγικὸν τοῦ «Volta» εἰς τὴν Μύκονον (1887) ἐκλαβόντος τοιαύτην ὀφθαλμαπάτην ὡς τὸ στόμιον τοῦ διέκπλου τοῦ Τσικνιᾶ. Ἐν τούτοις, δύναται συνηθέστατα νὰ παρατηρηθῇ ἐπὶ ἡμέρας συνεχὴς γαλήνη, μὲ καλοκαιρίαν ξηρὰν καὶ εὐχάριστον, αἱ «Γενναριάτικες Μπονάτσαις» τῶν ναυτικῶν μας, ἢ τὰ «Ἁγιάσματα», αἱ «Ἀλκυονίδες ἡμέραι» τῶν ἀρχαίων, μυθολογούντων ὅτι οἱ θεοὶ ἔδωσαν τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς τὴν Ἀλκυόνην, ὡς παρηγορίαν, διὰ νὰ κτίζῃ τὴν φωλεάν της.

Κατὰ τὸν χειμῶνα, ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀνέμου ἐπηρεάζεται, κατὰ κανόνα, ἀπὸ τοὺς κόλπους καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀκτῆς· διὰ τοῦτο, τόσον οἱ βόρειοι ὅσον καὶ οἱ νότιοι ἄνεμοι πλησίον μὲν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Αἰγαίου ἔχουν τάσιν νὰ ἐκκλίνουν πρὸς Ζέφυρον, εἰς δὲ τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτὰς πρὸς Ἀπηλιώτην.

Οἱ ἀπὸ νότου ἄνεμοι ὀπισθοχωροῦν κύκλῳ πρὸς Α («ψιλώνουν πὲρ Λεβάντε») καὶ πνέουν σκληροὶ μεταξὺ ΕΝ καὶ ΕΑ· ἐνίοτε δὲ ὑπερβαίνουν τὸν Ἀπηλιώτην, μεταπίπτοντες μέχρι Μέσου καὶ Βορρᾶ καὶ ἐμμένουσι ἐν τῷ ΒΑ τεταρτοκυκλίῳ πνέοντες μὲ μεγάλην σφοδρότητα, σπανίως ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ἀρχικήν των διεύθυνσιν, τὴν ἐκ Ν, πρὶν ἐκπνεύσωσι κοπάζοντες. Ὅταν πάλιν οἱ Νότιοι ἄνεμοι μεταπίπτουν διὰ δυσμῶν («ψιλώνουν πὲρ Πονέντε»), σπανίως ἀποκαθίστανται μεταξὺ Σκιρωνοζεφύρου καὶ Ζεφύρου· ἐὰν ὅμως ἀποκαταστῶσιν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ ἀνεμολογίου, ὁ καιρὸς εὐδιάζει ταχέως. Αἱ κύκλῳ τοιαῦται μεταπτώσεις συνοδεύονται μὲ ἀστραπὰς καὶ βροντὰς («Πρεβέντζα»)· ἐὰν ὅμως παρὰ τὴν τοιαύτην συνοδείαν ἐξακολουθῇ πνέων ἀπὸ νότου, τοῦτο ἀποτελεῖ ἀσφαλεστάτην ἔνδειξιν ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπιμόνως πνέων ἀπὸ τῆς διευθύνσεως ταύτης, ἐξ οὗ καὶ τὸ δημῶδες «ἄστραψε, βρόντησε δὲν ἐβόρησε, ποῦρος νοτιᾶς».

Οἱ ἀπὸ Λιβὸς καὶ Νότου ἄνεμοι σπανίζουν εἰς τὰ βόρεια τοῦ Αἰγαίου· ἀλλ' εἰς τὸ Δ τμῆμα τοῦ Θρᾳκικοῦ πελάγους πνέουν ἐνίοτε καὶ κατὰ τὸ θέρος. Συνοδευόμενοι δὲ συνήθως μὲ λαίλαπας («μπουρίνια»), ἰδίως κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου ἕως τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου, μεταπίπτουν εὐκόλως ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀποτόμως, ὅσον καὶ ταχύτατα, εἰς βορρᾶν καταιγίζοντα καὶ γεννῶντα ταχύτατα κλύδωνα. Ἡ μετάπτωσις αὕτη εἶναι σπουδαιότατος κίνδυνος εἰς ἱστιοφόρα ἠγκυροβολημένα εἰς ἀγκυροβόλια ἀνεμοσκεπῆ μὲν ἀπὸ νότου, ἀλλ' ἀναπεπταμένα πρὸς βορρᾶν. Οὐρανὸς δὲ βεβαρημένος ὑπὸ νεφῶν προερχομένων ἀπὸ Λιβός, ἐνῷ τὸ βαρόμετρον εἶναι χαμηλὸν ἢ πίπτει, ἀποτελοῦν βεβαίαν ἔνδειξιν ὅτι ἄνεμος ἀπὸ Λιβὸς ἐπίκειται. Κατὰ τοὺς λοιποὺς μῆνας, οἱ Λίβες, ὡς προανεφέραμεν, διαδέχονται τοὺς ἀπὸ βορρᾶ πνεύσαντας ἀνέμους καὶ μεταπεσόντας εἰς τὴν διεύθυνσιν ταύτην διὰ Σκίρωνος καὶ Ζεφύρου.

Κατὰ τὸ θέρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς χειμερινὰς καλοκαιρίας, ἐπικρατοῦν γενικῶς εἰς τοὺς διαφόρους κόλπους αἱ «ἀπόγειοι αὖραι» («βγάζουν ἡ στερηὲς») καὶ οἱ ἐγκολπίαι («κορφιάδες» καὶ «μποκαδοῦρες»), ἰδίως εἰς τὸν Σμυρναϊκόν, τὸν Θερμαϊκὸν καὶ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον. Ἡ πελαγία αὖρα («μπάτης») ἀρχίζει πνέουσα περὶ τὴν 10 πρωϊνὴν καὶ κοπάζει περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἡ δὲ ἀπόγειος ἀρχίζει τὴν 10 - 11 τῆς νυκτὸς διαρκοῦσα μέχρι πρωΐας. Ἐνίοτε ὅμως ἡ πελαγία αὖρα ἀρχίζει τὴν 2αν ἢ 3ην μ. μ., κάποτε δὲ διαρκεῖ καὶ τὴν νύκτα («νυκτομπάτης»), καὶ τότε ἡ ἀπόγειος αὖρα ἢ δὲν πνέει καθόλου ἢ ἀρχίζει μετὰ τὸ μεσονύκτιον καὶ διαρκεῖ ἐλάχιστα. Εἰς τὸν Σμυρναϊκὸν καὶ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, ὁ ἐγκολπίας («κορφιᾶς») ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν «λαμπροῦ» ἀνέμου («φρέσκου») καὶ ἐγείρει κυματισμόν· ἀντιθέτως, ἡ ἀπόγειος αὖρα οὐδέποτε εἶναι ἐντατική.

Παρὰ τοὺς γενικοὺς κανόνας ἡ οἰκονομία τῶν ἀνέμων παρουσιάζεται ὑπὸ πλείστας ἰδιοτροπίας εἰς διαφόρους κόλπους ἢ διέκπλους. Οὕτω *ἐν τῷ διέκπλῳ τοῦ Καφηρέως* («κανάλι τοῦ Κάβο Ντόρου») ἰσχυροὶ ἄνεμοι ἀπὸ Μέσου κυριαρχοῦσι τὸ θέρος ἄνευ διακοπῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Μαΐου ἕως τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου· καὶ συμβαίνει πολλάκις τὰ πλοῖα νὰ «παραλλάσσουν» τὴν πρωΐαν τὸ Σούνιον («κάβο Κολῶνες») μὲ λαμπρὸν Ζέφυρον, ὁ ὁποῖος τὰ παρακολουθεῖ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου, ἐκεῖ δὲ νὰ ἀντιμετωπίζουν ἄνεμον ἀντίθετον κατερχόμενον ἐκ τοῦ διέκπλου τοῦ Καφηρέως.

Εἰς τὸν *Εὐβοϊκὸν κόλπον*, ἐνῷ κατὰ τὸν κόλπον τῆς Ἀταλάντης πνέῃ βορρᾶς, ὅταν παραλλάξῃ τις τὴν Αὐλίδα (Μποῦρτζι) εὑρίσκεται πρὸ νοτίου ἀνέμου φερομένου ἀπὸ τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ.

Ἐπὶ τῶν ἀνατολ. ἀκτῶν τῆς Μικρασίας καὶ τῶν παρ' αὐτὰς νήσων οἱ ἄνεμοι παρουσιάζουν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά. Μετὰ ἀνέμους ἀπὸ Μέσου ὁ οὐρανὸς αἰθριάζει ἐπί τινας ὥρας, εἶτα σκοτίζεται ἐκ νέου, ὁπότε ὑπάρχει πιθανότης νὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τὰς ἀκολούθους 12 ἢ 15 ὥρας καταιγίς, ἀπὸ Εὔρου ἢ Εὐρονότου ἐν τῷ *κόλπῳ τῆς Σμύρνης*, ἀπὸ Εὔρου ἐν τῷ *διαύλῳ τῆς Χίου*, καὶ ἀπὸ Εὐρονότου καὶ Νότου κατὰ μῆκος τῆς λοιπῆς ἀκτῆς. Ἐνσκήπτει δὲ ἡ καταιγὶς αὕτη συνήθως περὶ τὴν ἑσπέραν, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ κατὰ τὴν νύκτα· περὶ τὴν πρωΐαν πνέει ὁρμητικὴ καὶ ἐξακολουθεῖ τοιαύτη μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ὁπότε τὴν διαδέχεται ὄμβρος ραγδαῖος, διαρκείας ὀλίγων ὡρῶν. Τότε ὁ ἄνεμος μεταπίπτει ἀποτόμως εἰς Λίβαν σκληρὸν μετὰ λαιλάπων, βαθμηδὸν «ἀπακμάζοντα» καὶ ὁλονὲν μεταπίπτοντα εἰς Μεσοβορρᾶν ἢ Μέσην μετὰ βροχῆς ραγδαίας ἢ χαλάζης. Ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς μεταβολῆς ταύτης παχέα μελανὰ νέφη ἐπιστέφουσι τῶν ὀρέων τὰς κορυφάς· ἐν τούτοις ὅμως, τὸ φαινόμενον τοῦτο παρουσιάζεται κάποτε ἀφοῦ ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀνέμου ἔχει πλέον συντελεσθῆ. Τὰ ὄρη τῆς Χερσονήσου *Καράμπουρνα* (τῶν Ἐρυθρῶν, πρὸ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης) εἶναι ἀξιοσημείωτα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, καθ' ὅτι συσσώρευσις νεφῶν προσομοιαζόντων πρὸς χιόνα ἐπὶ τῶν ΝΔ αὐτῶν κλιτύων ἀποτελεῖ βέβαιον προγνωστικὸν σκληροῦ ἀνέμου, ἀπὸ τῆς διευθύνσεως ταύτης, ἐν τῷ διαύλῳ τῆς Χίου.

Ὁ *Ἐλαϊτικὸς κόλπος* (τοῦ Τσανταρλῆ - Ε, γ, 5 -) ὑπόκειται εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν ἰδίων ἀνέμων· οὗτοι ἐξακολουθοῦν νὰ πνέουν τοιουτοτρόπως μεταβλητοὶ τὸν Νοέμβριον, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον· κατὰ Μάρτιον καθίσταται ὁ καιρὸς γλυκύς, κατὰ Μάϊον δὲ καὶ Ἰούνιον ὁ οὐρανὸς ἀποκαθίσταται εὔδιος καὶ ἡ ἀτμοσφαιρικὴ διαφάνεια διαυγεστάτη, ἄρχεται δὲ κανονικῶς πνέων καὶ ὁ πελάγιος ἄνεμος, ἐναλλάσσων πρὸς τὰς ἀπογείους αὔρας. Κατὰ Ἰούλιον πνέει συνήθως Σιρόκος (Ε ἕως ΕΝ), περὶ δὲ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν, ἀφοῦ βρέξῃ μετὰ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας, ἐπικρατεῖ μετὰ ταῦτα μακρὰ περίοδος γαληνῶν (συγχεομένων τῶν παρ' ἡμῖν καλοκαιριῶν «Μπονάτσα τοῦ Ἄη Σώστη» καὶ «Ἁηδημητριάτικο καλοκαιράκι» εἰς μίαν περίοδον γαλήνης) μέχρι τοῦ Νοεμβρίου, ὁπότε ἄρχεται ἡ μεταβολὴ τῶν καιρῶν ἀκολουθούντων τοὺς γενικοὺς κανόνας, οὓς ἀνωτέρω περιεγράψαμεν.

Πέμφιγες.—Τὸ Αἰγαῖον εἶναι μία ἐκ τῶν θαλασσῶν τοῦ κόσμου, εἰς ἃς ἐμφανίζεται ἡ *πέμφιξ*, ἡ «λευκὴ λαῖλαψ» ἄλλως λεγομένη· εἶναι δὲ αὗται μικρογραφίαι τῶν ἐπικινδύνων «Παμπέρος», τῶν στροβιλοειδῶν καὶ ὁρμητικωτάτων λαιλάπων τῆς Νοτιοαμερικανικῆς ἀκτῆς (βλ. λ. Ἄνεμοι), συνιστάμεναι εἰς σφοδρὰς ριπὰς ἀνέμου, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ ἀνέφελον οὐρανὸν ἐκχυνόμεναι ὁρμητικῶς ἀπὸ τῶν κλιτύων τῶν ἀκτῶν, προσδίδουν εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις καλύπτεται ἀπὸ ἀφρόν, πάλλευκον ὄψιν (εἰς ἣν καὶ ὀφείλει τὸ φαινόμενον τὸ ὄνομά του: grain blanc, white squall), καθ' ὅσον αἱ ριπαὶ προσπίπτουσαι λοξῶς ἐπὶ τῶν κυμάτων ἀποκόπτουν τὰς ράχεις αὐτῶν καὶ τὰς μετατρέπουν εἰς ἀφρόν. Ὅστις ἅπαξ εἶδε τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ ἀπατηθῇ. Ἡ σφοδρότης των εἶναι μεγάλη, ἀλλ' ἡ διάρκειά των σπανίως ὑπερβαίνει τὸ δωδεκάωρον· τώρα δὲ ὅπου τὰ ἀτμόπλοια ὑποκατέστησαν καὶ τὴν ἱστιοφόρον ναυτιλίαν εἶναι οἱ πέμφιγες ἁπλῶς ὀχληροί, καίτοι ἀξιοπερίεργοι, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπικίνδυνοι ὅπως ἦσαν καὶ εἶναι ἀκόμη διὰ τὰ ἱστιοφόρα, τὰ ὁποῖα, ἐὰν δὲν ἔχουν λάβει τὰ μέτρα των ὡς πρὸς τὴν ἱστιοφορίαν, δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἄνευ «ἐπιστυλίων». Προσφιλεῖς ἐκτάσεις εἰς τὰς πέμφιγας εἶναι τὸ στενὸν τῆς Ἐλαφονήσου, τῆς Μυκόνου, τοῦ Καφηρέως, ὁ διέκπλους τῆς Ἰκαρίας, ἡ παρὰ τὴν Κύμην ἀκτὴ καὶ αἱ νότιαι ἀκταὶ τῆς Κρήτης, ἰδίως τὸ πρὸς δυσμὰς τμῆμα αὐτῶν.

Βαρόμετρον.—Εἰς τὴν Μεσόγειον τὸ βαρόμετρον εἶναι ὑψωμένον τὸν χειμῶνα καὶ χαμηλὸν τὸ θέρος. Τὸ μέγιστον βαρομετρικὸν ὕψος παρουσιάζεται τὸν Ἰανουάριον καὶ τὸ μικρότερον τὸν Ἀπρίλιον· ἀπὸ δὲ τοῦ Απριλίου διατηρεῖται χαμηλὸν μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου ὁπότε ἀρχίζει νὰ ἀνυψοῦται. Τὸν κανόνα τοῦτον ἀκολουθοῦν καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον αἱ μεταβολαὶ τοῦ βαρομετρικοῦ ὕψους ἐκτὸς μικρῶν διαταράξεων.

Διὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ καιροῦ οἱ ναυτικοὶ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των τὴν μέσην βαρομετρικὴν πίεσιν τῆς ἐποχῆς, διὰ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκονται, καὶ προσέχουν εἰς τὴν ταχύτητα τῆς μεταβολῆς τῶν βαρομετρικῶν ἐνδείξεων, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὸ βαρόμετρον: *μὲ Ἀνατολικούς, Νοτιοανατολικοὺς καὶ Νοτίους ἀνέμους* πίπτει· *μὲ Νοτιοδυτικοὺς* παύει πῖπτον καὶ ἄρχεται ὑψούμενον· *μὲ Δυτικούς, Βορειοδυτικοὺς καὶ Βορείους*, ὑψοῦται καὶ διατηρεῖται ὑψηλόν· *μὲ Βορειοανατολικοὺς* παύει ὑψούμενον καὶ ἄρχεται πῖπτον.

Τὴν δὲ μέσην τιμὴν τῆς βαρομετρικῆς πιέσεως, ἐξηγμένην κατόπιν πολυετῶν παρατηρήσεων διαφόρων μετεωρολογικῶν σταθμῶν, εὑρίσκουν οἱ ναυτικοὶ διὰ πλείστας θέσεις τοῦ Αἰγαίου, λ. χ. διὰ Θήραν, Σῦρον, Ἄνδρον, Πειραιᾶ, Σμύρνην, Θεσσαλονίκην, Χανία, Κύθηρα, Χίον κ.λ.π. εἰς τὰς «Instructions nautiques bassin oriental de la Mediterranée vol. II», καὶ εἰς τὸν «Mediterranean pilot vol. IV».

Ρεύματα.—Τὰ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ρεύματα εἶναι ἀνώμαλα καὶ ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχύτητά των· διευθυνόμενα γενικῶς πρὸς νότον ἐπηρεάζονται πολὺ ἀπὸ τοὺς πνέοντας ἀνέμους, ἰδίως παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς ἠπειρωτικῆς

Digitized by Google

Ἑλλάδος, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνδυναμοῦνται μὲ τοὺς ἀπὸ Μέσου ἀνέμους καὶ ἐξασθενοῦν μὲ τοὺς ἀπὸ Νότου.

Μεσαπηλιώτου πνέοντος, τὸ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐξορμοῦν ρεῦμα συναντῶν τὴν Λῆμνον παραθέει αὐτὴν ἑκατέρωθεν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Αἰγαίου, ἀποκτῶν μεγίστην ταχύτητα ἐν τῷ διέκπλῳ τοῦ Καφηρέως, τῷ στενῷ Ἄνδρου—Τήνου, καὶ τῷ εὐρεῖ διέκπλῳ τῷ χωρίζοντι τὴν Μύκονον καὶ τὴν Ἰκαρίαν, ὀλιγωτέραν δὲ ἐν τῷ διέκπλῳ τοῦ Τσικνιᾶ (Τήνου—Μυκόνου). Ἀφοῦ δὲ διέλθῃ τοὺς διέκπλους τούτους καὶ πλησιάσῃ τὸ ΝΔ τμῆμα τοῦ Αἰγαίου, ἐξασθενεῖ εἰς ταχύτητα καὶ συνενοῦται παρὰ τὰ στενὰ τῆς Ἐλαφονήσου καὶ τῶν Ἀντικυθήρων, τὰ μεταξὺ Μαλέας καὶ Κρήτης, μετὰ τοῦ γενικοῦ καὶ πρὸς Ζέφυρον φερομένου ρεύματος, ὅπερ ἐπίσης ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς διευθύνσεως τοῦ πνέοντος ἀνέμου.

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς νότον φερομένου ρεύματος, ὑπάρχουσι καὶ τοπικὰ οὕτως εἰπεῖν ρεύματα, ἢ ἀντιρρεύματα: Οὕτω, Β τῆς Σαμοθράκης καὶ τῆς Θάσου παρατηρεῖται συνηθέστατα ἰσχυρὸν ρεῦμα, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Α. Παρὰ τὴν Τένεδον, ἐὰν νότιοι ἄνεμοι διαρκέσουν συνεχεῖς ἐπὶ ἡμέρας, τὸ πρὸς Νότον κύριον ρεῦμα παύει ἐκδηλούμενον ἐπί τινα χρόνον. Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σμύρνης, τὸ θέρος ἰδίᾳ, ὁ ἰσχυρὸς ἐγκολπίας («κορφιᾶς») συνωθεῖ τὸ ὕδωρ πρὸς Α καὶ τὸ συσσωρεύει ἐν τῷ μυχῷ· ὡς ἐκ τούτου, ὅταν ὁ τοιοῦτος ἄνεμος κοπάζῃ, τὸ συσσωρευθὲν ὕδωρ ἐπαναφέρεται πρὸς τὸ πέλαγος, καὶ παράγεται οὕτω ρεῦμα μὲ κατεύθυνσιν πρὸς δυσμὰς καὶ ταχύτητα 1 $^1/_2$ μιλ. ὡριαίως.

Πρὸς νότον τοῦ 36° παραλλήλου παρετηρήθη ὅτι μεταξὺ Θήρας καὶ Κρήτης, ἐπικρατούσης ἀπνοίας ἢ ἀνέμων ἀπὸ νότου, τὰ ρεύματα φέρονται πρὸς Ζ 1 Σ («Πονέντε κάρτα Μαΐστρο»), κατὰ μῆκος τῶν Β ἀκτῶν τῆς Κρήτης πρὸς Ἀνατολ., ἀλλ' ἔνδον τῆς Θήρας καὶ ὑπὸ κανονικὰς καιρικὰς συνθήκας πρὸς Β. Παρὰ τὰς Κρητικὰς ἀκτὰς τὰ ρεύματα, ἐπηρεαζόμενα καὶ ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἀνέμων ἀκόμη, εἶναι μεταβλητά· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν Δαρδανελλίων ρεῦμα, συνενούμενον πρὸς ἐκεῖνο ὅπερ προερχόμενον ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀκτῶν παραθέει τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας καὶ τῆς Καραμανίας, παράγει ρεῦμα, πρὸς νότον μὲν κυριαρχοῦν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, πρὸς Λ δὲ (Γαρμπῆ) ταχύτητος 1-1 $^1/_2$ μιλ. ὡριαίως, εἰς τὴν Κρητικὴν ἀκτήν.

Ἀλλά, κανόνες ἀκριβεῖς τῶν νόμων τῆς κινήσεως τῶν ρευμάτων ἐν τῷ Αἰγαίῳ —ἰδίως διὰ τὸ νότιον αὐτοῦ μέρος καὶ τοὺς διαύλους τοὺς κατὰ μῆκος τῶν Α καὶ Δ τῆς Κρήτης ἀκτῶν— δὲν ὑπάρχουσι. Μόνος κανὼν εἶναι ὅτι τὸ ρεῦμα διευθύνεται σχεδὸν πάντοτε πρὸς Νότον, τοῦ ροῦ αὐτοῦ ἐπηρεαζομένου ἐκ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων, εἴτε γενικοὶ εἴτε τοπικοὶ εἶναι οὗτοι. Τοιουτοτρόπως, αἱ ἀπὸ Νότου καταιγίδες τοῦ φθινοπώρου (ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ ποταμοὶ χύνουσιν εἰς τὴν θάλασσαν ὀλιγωτέραν ποσότητα ὕδατος ἢ καθ' ὅλον τὸ ἔτος) ἀναστρέφουσιν ἐντελῶς τὰ ρεύματα τοῦ Αἰγαίου καὶ παράγουσι ρεῦμα ἀντιστροφῆς πρὸς Βορρᾶν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, Προποντίδι καὶ Βοσπόρῳ, ρεῦμα ἀναστροφῆς πρὸς τὸν Εὔξεινον, ἀντὶ τοῦ συνήθους πρὸς Ν. ρεύματος, τὸ ὁποῖον ἡ εὐρεῖα καὶ περίκλειστος αὕτη θάλασσα, πληρουμένη διὰ τοῦ ὕδατος τῶν ἐν αὐτῇ ἐκβαλλόντων πολλῶν καὶ μεγάλων ποταμῶν, στέλλει πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ δὲ ἀπὸ Νότου ἢ ἀπὸ Λιβὸς ἄνεμοι προκαλοῦν εἰς τὰ νότια τοῦ Αἰγαίου ρεύματα φερόμενα πρὸς ἀνατολάς, καὶ τὰ ὁποῖα συνενούμενα μετὰ τῶν ρευμάτων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου, αὐξάνουσιν αἰσθητῶς τὴν ταχύτητα τοῦ ἀπὸ Β ρεύματος, ἐν τοῖς διέκπλοις τόσον τῆς Ρόδου καὶ τῆς Καρπάθου, ὅσον καὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κάσσου.

Πάντως, τὰ ρεύματα τοῦ Αἰγαίου εἶναι ἐπιφανειακά, ἐκδηλούμενα μέχρι βάθους 50 ὀργυιῶν, τῆς ταχύτητος αὐτῶν ἐλαττουμένης μετὰ τοῦ βάθους. Εἰς βάθη δὲ μεγαλύτερα τῶν 150 ὀργυιῶν, ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ρεῦμα ὑπάρχει ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἡ θάλασσα εἶναι ἀπολύτως ἤρεμος.

Ὡς μόνον κανόνα ἀκολουθοῦν οἱ ναυτικοί, ἰδίως διὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰς ἀνατ. καὶ δυτ. ἀκτὰς τῆς Κρήτης, τὴν ὕπαρξιν ρεύματος ταχύτητος $^1/_2$—1 $^1/_2$ μιλλίου ὡριαίως, φερομένου ὑπηνέμως («σοττοβέντο»), ὅταν πνέῃ ἄνεμος λαμπρὸς ἢ μέτριος· ὅταν δὲ τοιαῦτα ρεύματα εἶναι αἰσθητὰ ἐν τῷ ἀνοικτῷ πελάγει καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τῶν διαύλων, θὰ ὑπάρχωσι καὶ ἀντιρρεύματα κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν. Οἱ παλαιοὶ ναυτικοὶ ἐκράτουν λεπτολογικὸν λογαριασμὸν τῶν ρευμάτων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κανόνος τούτου, πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως περὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν διαύλων καὶ τῶν ὅρμων, διότι ἕνεκα τοῦ πλήθους αὐτῶν, τῆς μικρᾶς μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεως, καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐλλείψεως φανῶν, ἠδύναντο εὐκολώτατα νὰ ἐκληφθῶσιν ἄλλοι ἀντ' ἄλλων. Τρανὴ δὲ ἀπόδειξις τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποίους διατρέχουν τὰ πλοῖα τὰ μὴ λαμβάνοντα ὑπ' ὄψιν τὰ ρεύματα τοῦ Κρητικοῦ πελάγους εἶναι ἡ μετονομασία τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ «Ἁγίου Ἰωάννου» τοῦ Κόλπου τοῦ Μιραμπέλλου εἰς «Ἀφωρεσμένον Κάβον» ἐξ αἰτίας τῶν ναυαγίων ἱστιοφόρων, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῶν ρευμάτων σημειοῦνται πλησίον αὐτοῦ. Οἱ κίνδυνοι οὗτοι θὰ ἠλαττοῦντο σημαντικῶς, συμπληρουμένου τοῦ φωτισμοῦ δικτύου εἰς τὰς τοιαύτας ἐπικινδύνους ἀκτάς· δυστυχῶς ὅμως θὰ βραδύνῃ πολὺ τοῦτο διὰ πολλοὺς λόγους.

Παλίρροιαι.— Ἡ στάθμη τῆς θαλάσσης ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὅπως καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον ἄλλωστε, ἐπηρεάζεται πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἀνέμους, παρὰ ἀπὸ τὴν παλίρροιαν, ἡ ὁποία, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι ἐλαχίστη. Εἰς μερικὰ ἐν τούτοις μέρη τοῦ Αἰγαίου, ἡ καθ' αὑτὸ παλίρροια καὶ αἰσθητὴ εἶναι καὶ κανονική, ἰδίως κατὰ τὰς «συζυγίας» («καινούργιο φεγγάρι» καὶ «γεμᾶτο φεγγάρι»). Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παλιρροιῶν τοῦ Εὐρίπου (βλ. λ. Εὔριπος), ὅπου ἡ ὕψωσις τῶν ὑδάτων κατὰ τὰς συζυγίας φθάνει τοὺς δύο πόδας, πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ, διότι ἡ ὁρμὴ τοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν ἡμιαμπώτιδα φέρεται πρὸς Β καὶ μὲ τὴν ἡμιπλημμυρίδα πρὸς Ν, φθάνει τὰ 7 μιλ. καθ' ὥραν, ἐνῷ κατὰ τοὺς «τετραγωνισμοὺς» («μισὸ φεγγάρι») μόλις φθάνει τὸ 1 - 1 $^1/_2$ μιλ., κἄποτε δὲ μόλις εἶναι αἰσθητὸς ὁ ροῦς του. Εἰς τὸ βόρειον στόμιον τοῦ Βορείου Εὐβοϊκοῦ, δηλαδὴ πέριξ τῶν Λειχαδονήσων, ἡ παλίρροια ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν τοῦ Εὐρίπου, διότι ἡ μὲν ἄμπωτις παράγει ρεῦμα πρὸς Β, ἡ δὲ πλημμυρὶς πρὸς νότον, ρεῦμα ὅμως ἀσθενές, τῆς ταχύτητός του μὴ ὑπερβαινούσης τὰ 2 μιλ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βόλου ἐκδηλοῦται παλίρροια, τοῦ ὕψους τῆς πλημμυρίδος κατὰ τὰς συζυγίας φθάνοντος τοὺς 8 δακτύλους (20 ἑκατ.).

Εἰς τὴν Σμύρνην ἡ στάθμη τῆς θαλάσσης ὑψοῦται μὲ τοὺς νοτίους καὶ ταπεινοῦται μὲ τοὺς βορείους ἀνέμους, τοῦ συνόλου τῆς τοιαύτης διαφορᾶς στάθμης φθανούσης τοὺς 3 - 3 $^1/_2$ πόδας (1 μέτρον), ἐνῷ εἰς τὴν Χίον καὶ τὰς πλησίον νήσους εἶναι κατά τι μικροτέρα, 2 ποδ. (περίπου 60 ἑκατ.) τὸ πολύ.

Ἐπὶ τῶν Κρητικῶν ἀκτῶν καὶ κατὰ τὰς συζυγίας, ἡ διαφορὰ στάθμης δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 8 δακτύλους (0,20 περίπου)

Ὁ διὰ τοῦ Αἰγαίου πλοῦς.— Ὁ διάπλους τοῦ Αἰγαίου, ἂν καὶ εὐκολώτατος, ἀπαιτεῖ ἐν τούτοις πολλὴν προσοχήν. Διὰ τοῦτο οἱ πλοίαρχοι, τῶν ἱστιοφόρων ἰδίως, ἔχουν πάντοτε ὑπ' ὄψιν των τὰ ἀγκυροβόλια εἰς ἃ ἴσως ἤθελε χρειασθῇ νὰ καταφύγωσι πρὶν ἐπέλθῃ ζόφος ἐξ αἰτίας ἐπερχομένης καταιγίδος, διότι τότε ἡ ἀτμόσφαιρα γίνεται τόσον πυκνὴ μεταξὺ τοῦ λαβυρίνθου τῶν νήσων, ὥστε ὅταν ἤθελον διακρίνει τὴν ξηρὰν μόλις θὰ εἶχον τὸν καιρὸν νὰ τὴν ἀποφύγουν. Γενικῶς, τὸ πλοῖον τὸ ἀναπλέον τὸ Αἰγαῖον πρέπει μὲ τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν καταιγίδος ἀπὸ Β νὰ μὴ διστάσῃ νὰ ζητήσῃ πρόσκαιρον καταφυγὴν εἰς τὸ πλησιέστερον ἀγκυροβόλιον· διότι ἐνῷ δὲν ἔχει τίποτε νὰ κερδίσῃ ἂν ἐπιμείνῃ εἰς πλεῦσιν, εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ περιέλθῃ εἰς σοβαρωτάτην θέσιν, ἐὰν ἡ κακοκαιρία σφοδρυνθῇ πολύ.

Μὲ τὰς ἀπὸ Βορρᾶ καταιγίδας δύνανται πάντοτε νὰ ἀγκυροβολῶσι τὰ πλοῖα εἰς ὑπήνεμα ἀγκυροβόλια καταφυγῆς, τῶν νήσων ἢ τῆς στερεᾶς· καὶ ναὶ μὲν ὁ ἄνεμος ἐκχύνεται σφοδρὸς καὶ ριπαῖος ἀπὸ τὰς ὑπηνέμους τῶν ἀκτῶν κλιτύας, εἰς πλεῖστα δὲ μέρη, πρὸ πάντων εἰς τὰς νοτίας ἀκτὰς τῆς Κρήτης, ἐκχύνεται τόσον ὥστε νὰ ἀπαιτῆται ἄγρυπνος προσοχὴ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἀγκυρῶν καὶ τῶν ἁλύσεων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον οὐδεὶς ὑπάρχει φόβος νὰ μεταπέσῃ ἀποτόμως ἡ ἀπὸ Βορρᾶ καταιγὶς εἰς καταιγίδα ἀπὸ Νότου καὶ πάντοτε δίδεται καιρὸς εἰς τὸ πλοῖον, ὅταν θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ὁ καιρὸς ἀρχίζει νὰ μεταπίπτῃ πρὸς Νότον, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἀγκυροβόλιόν του μὲ καιρὸν ταξιδεύσιμον.

Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ μὲ τὰς ἀπὸ Νότου καταιγίδας. Οὐδέποτε, μὲ αὐτάς, πρέπει νὰ ἀγκυροβολῇ ἱστιοφόρον πλοῖον εἰς ἀγκυροβόλιον ἀναπεπταμένον εἰς τοὺς βορείους ἀνέμους, ἢ ἐν γένει ὑπηνέμως βορείων ἀκτῶν τῶν νήσων ἢ τῆς στερεᾶς, τοὐλάχιστον ἐφ' ὅσον δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν τοιαύτην ἀνάγκην· τοῦτο δέ, διότι αἱ ἀπὸ Νότου καταιγίδες, καὶ ἐν γένει οἱ ἀπὸ Νότου σφοδροὶ ἄνεμοι, συνηθέστατα μεταπίπτουν κατόπιν λαίλαπος εἰς βόρειον καταιγίζοντα, ὥστε νὰ μὴ δίδεται χρόνος εἰς ἱστιοφόρον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἀγκυροβόλιόν του, ἢ νὰ χειρίσῃ ὁπωσδήποτε, ἀφοῦ ἔχει τόσον ἐγγὺς καὶ ὑπηνέμως του τὸν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς κίνδυνον. Ἀτμόπλοιον δὲ τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀγκυροβολήσῃ ὑπηνέμως βορείας ἀκτῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ, πρέπει νὰ διατηρῇ πίεσιν ἀτμοῦ, ὥστε νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἕτοιμον, ὅπως ἀφήσῃ τὸ ἀγκυροβόλιον χωρὶς δυσκολίαν. Τὸ πλεονέκτημα ἄλλως τε τῶν Νοτίων ἀνέμων, τοῦ νὰ σφοδρύνωνται βαθμιαίως καὶ κατ' ὀλίγον, παρέχει πάντοτε χρόνον πρὸς ἀναζήτησιν ἀγκυροβολίου καταφυγῆς, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις καλὸν εἶναι νὰ μὴ χρησιμοποιῆται ἄνευ ἀναποδράστου ἀνάγκης, ἐκτὸς ἐὰν εἶναι ἀγκυροβόλιον ἀνεμοσκεπὲς ἀπὸ Βορρᾶ.

Αἱ κυριώτεραι, διὰ τοῦ Αἰγαίου, γραμμαὶ πλοῦ.—Τὰ ἀπὸ τῆς δυτικῆς Μεσογείου εἰς τὸ Αἰγαῖον εἰσπλέοντα πλοῖα χρησιμοποιοῦσι, τὰ μὲν ἱστιοφόρα ἀναλόγως τοῦ ἐπικρατοῦντος καιροῦ, τὰ δὲ ἀτμόπλοια ἀναλόγως τοῦ προορισμοῦ των, εἴτε τὸν *διέκπλουν τῆς Ἐλαφονήσου* (Ζ, β, 1) φωτιζόμενον καλῶς διὰ τῶν φάρων Ζόβολο (Ν ἄκρα χερσον. Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς) καὶ Μουδάρι (Ζ, β, 1) εἴτε τὸν *διέκπλουν τῶν Κυθήρων* (Ζ, α, 1), ἀλλὰ μόνον ἐν ἡμέρᾳ, διότι καὶ ἀφώτιστος εἶναι καὶ οὐχὶ ἐλεύθερος κινδύνων ἀπὸ σκοπέλων, ἢ τὸν *διέκπλουν τῶν Ἀντικυθήρων* ὅστις καὶ ἐλεύθερος κινδύνων εἶναι καὶ καλῶς φωτισμένος διὰ τῶν φάρων Ἀπολυτάραις (Ζ, α, 1) καὶ Ἄγριας Γραβούσας (ΣΤ, α, 3).

Τὰ ἐξ Ἰνδιῶν, Αἰγύπτου ἢ Συρίας πλοῖα εἰσπλέουν εἰς τὸ Αἰγαῖον εἴτε διὰ τοῦ *διέκπλου Καρπάθου, Ρόδου*, εἴτε διὰ τοῦ *διέκπλου Κάσσου-Κρήτης.*

Τὰ ἀτμόπλοια τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ Ταίναρον («κάβο Ματαπᾶς») κατευθύνονται εἰς λιμένας τοῦ Αἰγαίου, φθάνοντα εἰς ἀπόστασιν 3-5 μιλ. ΝΑ τῆς Μαλέας ἄκρας (Α,α,1), ἀκολουθοῦσι τὰς ἀκολούθους πορείας: Ἐὰν κατευθύνωνται πρὸς Πειραιᾶ (95 μιλ. ἀπόστασις) καταλείπουν πρὸς Α. τὴν Παραπόλαν (Ζ,δ), «ἐπιβάλλουν» πρὸς τὸ ἀκρωτ. Σούρβα (Ζ, στ, 1) τῆς Ὕδρας καὶ ἀφοῦ τὸ «παραλλάξουν» «ἐπέχουν» καταμεσῆς τῆς ἄκρας Τοῦρλος (ΒΑ τῆς Αἰγίνης) καὶ νήσου Φλεβῶν (Α, στ, 20) καὶ τέλος πρὸς τὴν ν. Ψυττάλειαν (Α, στ, 18). Ἐὰν δὲ κατευθύνωνται πρὸς τὴν Θεσσολονίκην, «ἐπέχουν» πρῶτον πρὸς τὸν *διέκπλουν τοῦ Καφηρέως*, διαπλέοντα εἴτε μεταξὺ ν. Παραπόλας (Ζ,δ) καὶ βραχον. Καράβι (Ζ,δ1), εἴτε μεταξὺ βραχον. Καράβι καὶ νησ. Φαλκονέρας (Ζγ - Ζδ1) καὶ κατόπιν πρὸς τὸν *διέκπλουν τῆς Κύθνου - Κέας* («κανάλι τῶν Θερμιῶν»), εἴτε διέρχονται πρὸς Σ τοῦ φάρου τῆς νήσου Παραπόλας, πρὸς Ε τῆς νήσ. Σὰν Τζώρτζη (Ζ,η) καὶ κατόπιν μεταξὺ τῶν φάρων ν. Μακρονήσου (Β,ε1) καὶ Ἁγίου Νικολάου τῆς Κέας ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν φάρων Μανδῆλι (Β,ε,24) καὶ Φάσσα ἀφ' ἑτέρου. Τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην γραμμήν, δυτικῶς τῆς Παραπόλας, πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα θὰ νυκτωθοῦν εἰς τὸν παράλληλον τῆς Φαλκονέρας, ἀφοῦ ἄλλως τε μόνον κατὰ 4 μιλ. εἶναι μακροτέρα τῶν δύο πρώτων, αἱ ὁποῖαι εἶναι καλαὶ μόνον ὅταν τὰ ἐπικίνδυνα Καράβι καὶ Φαλκονέρα παραπλέονται ἐν ἡμέρᾳ. Ἀφοῦ δὲ διεκπλεύσουν τὸν Καφηρέα (Β,β,29) τὰ ἀτμόπλοια, ἐπέχουν πρὸς τὸν φάρον τῆς νησ. Πρασσοῦδας (Β,ε,22) καὶ ἐκεῖθεν εἴτε πρὸς τὸν *δίαυλον Σκιάθου - Σκοπέλου* εἴτε πρὸς τὸν *δίαυλον Σκοπέλου - Ἀλοννήσου* («μπουγάζι τῶν Λιοδρομιῶν»)· καὶ ἡ μὲν πρώτη πορεία εἶναι 188 μιλ. ἀπὸ Καφηρέως εἰς Θεσσαλονίκην, ἡ δὲ δευτέρα 189· ἐπειδὴ δὲ ἀμφότερα τὰ στενὰ ταῦτα ἔχουσιν ἐπ' ἐσχάτων φωτισθῇ ἄριστα, ὁ καιρὸς εἶναι ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν πλοίαρχον τὴν ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου προτίμησιν. Διὰ τὰ ἱστιοφόρα ὅμως πλοῖα, συνετώτερον εἶναι νὰ διέρχωνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Σκύρου καὶ τῶν νησίδων Πιπέρι καὶ Ψαθούρα καὶ νὰ ἐπέχωσι κατόπιν πρὸς τὸν φάρον τοῦ ἀκρωτ. Κασσάνδρα (Γ,β,9).

Πλοῖον κατευθυνόμενον πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἀφοῦ διέλθῃ τὸν *διέκπλουν τοῦ Καφηρέως* (Βγ8) ἐπέχει πρὸς τὴν Τένεδον.

Πλοῖον κατευθυνόμενον εἰς Σμύρνην, ἀφοῦ διαπλεύσῃ τὸν διέκπλουν τοῦ Καφηρέως, διέρχεται πρὸς βορρᾶν τοῦ αὐτομάτου φάρου τῆς βραχονησῖδος Καλόγηρος, κατόπιν βορείως τῶν Ψαρῶν ἢ μεταξὺ τῆς νήσου αὐτῆς καὶ τῆς ΒΑ ἄκρας τῆς Χίου «Μέλαινα ἄκρα» (ἢ Ἅγιος Νικόλας) καὶ τελικῶς ἐπέχει πρὸς τὴν χερσόνησον Καράμπουρνα (Ε, β, 10) τὴν πρὸ τοῦ στομίου τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Δύναται δὲ ὅμως νὰ ἀκολουθήσῃ διάφορον πορείαν, ἐπέχον πρὸς τὸν *δίαυλον Σίφνου.* Ἐν τῇ τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀφοῦ ἐπαγρυπνήσῃ ἐπὶ τῶν παρὰ τὴν Φαλκονέραν ἰσχυρῶν καὶ ἀνωμάλων ρευμάτων, διέρχεται βορείως τοῦ Β ἀκρωτ. τῆς Σίφνου Ἅγιος Φίλιππος καὶ ἐξ ἀποστάσεως μείζονος τοῦ μιλλίου, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς φερωνύμου ὑφάλου ἥτις 3 ἀτυχήματα ἐσημείωσε τὸ παρελθὸν ἔτος, τηρῶν λογαριασμὸν τοῦ πρὸς Ν ὑπὸ Β ἀνέμους φερομένου ρεύματος· μετὰ τὸν διάπλουν τοῦ στενοῦ τούτου, ἐπέχει πρὸς τὸν *διέκπλουν Τσικνιᾶ* (στενὸν Μυκόνου), διαπλέον μεταξὺ τῶν παρὰ τὴν νῆσον Σῦρον νησίδων Ἀσπρονῆσι καὶ Λὰ Νάδο, μεθ' ὃ εἰσπλέει τὸν *διέκπλουν Χίου—Τσεσμὲ* ἀπὸ Νότου καὶ τέλος παρακάμπτον τὴν χερσόν. Καράμπουρνα εἰσπλέει τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης.

Ὕφαλος τοπογραφία: ἰσοβαθεῖς τῶν 100 ὀργυιῶν.— Ἵνα παραστατικώτερον ἀπεικονίσωμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν αἱ ἰσοβαθεῖς τῶν 100 ὀργυιῶν εἴτε πλαισιοῦν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου σχηματίζουσαι τὰς *ἠπειρωτικὰς ὑφαλοκρηπῖδας* των, εἴτε ἐμφανίζονται κλεισταὶ καὶ μεμονωμέναι, ἐν μέσῳ μεγαλυτέρων βολισμάτων, σχηματίζουσαι τὰς ἐν τῷ Αἰγαίῳ *ὑφαλονήσους*, θὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ στάθμη τοῦ Αἰγαίου ἦτο κατὰ 100 ὀργυιὰς τα-

Digitized by Google

πεινοτέρα, καὶ θὰ περιγράψωμεν πῶς θὰ ἤθελον τότε γεωγραφηθῆ αἱ ἀκταί του, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς πραγματικὰς τοιαύτας. Οὕτω:

Εἰς *Κρήτην καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους*, τῆς ἰσοβαθοῦς περιθεούσης τὴν νῆσον, μεγάλαι μεταβολαὶ δὲν ἤθελον παρουσιασθῆ. Ἡ δυτικὴ ἀκτή της θὰ ἦτο παράλληλος πρὸς τὴν πραγματικὴν καὶ μόλις κατὰ 1 μιλ. δυτικώτερον. Εἰς τὴν Β ἀκτήν της, ἡ χερσόνησος τῆς Γραβούσης θὰ ἐξετείνετο ὁλοτοίγυρα, αἱ δὲ νησῖδες Γραβοῦσα καὶ Ἄγρια Γραβοῦσα θὰ μετεβάλλοντο εἰς βουνοὺς ἀποκρήμνους· ὁ κόλπος τῶν Χανίων θὰ μετεβάλλετο εἰς πεδιάδα, ὁ δὲ τῆς Σούδας εἰς κοιλάδα, ἐνῷ ὁ Ἀμφιμαλὴς κόλπος θὰ εἶχε μικροτέραν εἰσχώρησιν. Τὸ ἴχνος τῆς Β ἀκτῆς μέχρι τοῦ ἀκρωτ. Ἀφωρεσμένος κάβος θὰ μετετίθετο 5—8 μίλ. βορειότερον τῆς πραγματικῆς ἀκτῆς, ὁ κόλπος τοῦ Ἡρακλείου θὰ ἐξηφανίζετο καὶ ἡ ἀκτὴ θὰ ἦτο ἐν γένει «ὁμοιόμορφος» καὶ οὐχὶ «πολὺ ἀκρωτηριάζουσα». Θὰ ἀπέμενεν ὅμως ἡ Δία νῆσος, τετραπλασίας ὅμως ἐκτάσεως ἢ ἡ τῆς πραγματικῆς Δίας, θὰ ἐχωρίζετο δὲ ἀπὸ τὴν «περαίαν» της διὰ πορθμοῦ μακροῦ, μιλλίου μόλις πλάτος ἔχοντος· ὁ κόλπος τοῦ Μιραμπέλλου θὰ διετήρει τὸ σχῆμά του, θὰ εἶχεν ὅμως μικροτέραν εἰσχώρησιν, δὲν θὰ εἶχε νήσους, τῶν πραγματικῶν μεταβεβλημένων εἰς κορυφάς, τοῦ δὲ κολπίζοντος ὅρμου τῆς Σπιναλόγγας εἰς φάραγγα· ἡ εἰς τὸ ἀκρ. Κάβο Σίδερος ἀπολήγουσα χερσόνησος θὰ ἦτο περισσότερον προκεχωρημένη καὶ πλατυτέρα, αἱ δυτικῶς αὐτῆς νησῖδες θὰ μετεβάλλοντο εἰς λόφους, αἱ Διονυσιάδες νῆσοι θὰ ἐνεφανίζοντο ὡς τρεῖς κορυφαὶ μεγάλης νήσου χωριζομένης ἀπὸ τῆς φανταστικῆς των «περαίας» διὰ διαύλου 5 μιλλίων, ἀλλὰ καὶ δύο νέαι νησῖδες—πράγματι ὕφαλοι—θὰ ἀνέδυον, εἰς 150 περίπου μέτρα ὑψούμεναι, μεταξὺ τῆς φανταστικῆς Διονυσιάδος καὶ τῆς φανταστικῆς χερσονήσου τοῦ Κάβο Σίδερο. Ἡ ἀνατολικὴ ἀκτὴ θὰ εὐθυγραμμίζετο ἀνατολικώτερα, οἱ ὅρμοι της θὰ ἐχερσοῦντο καὶ αἱ νησῖδές της θὰ ἐγίνοντο κορυφαὶ λόφων· τὸ Κουφονῆσι θὰ παρέμενε νῆσος, ἑξαπλασίας ὅμως ἐκτάσεως, χωριζομένη ἀπὸ τὴν «περαίαν» της διὰ στενωτάτου ἀλλὰ βαθέος πορθμοῦ. Ἡ νοτία τέλος ἀκτὴ θὰ διετήρει τὸ αὐτὸ σχῆμα, δύο μίλ. νοτιώτερον τοῦ πραγματικοῦ, πλὴν τοῦ κόλπου τῆς Μεσσαρᾶς, ὁ ὁποῖος θὰ ἠλαττοῦτο εἰς εἰσχώρησιν· ἡ νησὶς Χρυσᾶ θὰ παρέμενε νῆσος· ἡ νῆσος Γαῦδος καὶ τὸ Γαυδόπουλον θὰ προέβαλλον ὡς μία ἑνιαία νῆσος, μεγάλη ὅσον ἡ Κέα· τὸ Ἐλαφονῆσι δὲ θὰ συνηνοῦτο πρὸς τὸ Κριοῦ Μέτωπον.

Τὰ *Κύθηρα* θὰ ἐνεφανίζοντο συνηνωμένα πρὸς τὰ Ἀντικύθηρα, ὡς περίεργος μεγάλη νῆσος 40 μίλ. τὸ μῆκος ἔχουσα, πολὺ ὀρεινῶς ὑψηλὴ εἰς τὰ ἄκρα, πεδινὴ δὲ κατὰ τὸ μέσον.

Ἡ ἀπὸ *Μαλέας μέχρις Ἄστρους* ἀκτὴ θὰ ἐφαίνετο μετατοπισμένη πρὸς Α κατὰ 2-3 μίλ. ἄνευ ὅμως οὐσιωδῶν μεταβολῶν ἀκτογραφικῶν.

Ἡ εἰσχώρησις τοῦ *Ἀργολικοῦ* θὰ ἐμειοῦτο, ὁ κόλπος τοῦ Ναυπλίου θὰ ἀπετέλει πεδιάδα παρεκτείνουσαν τὴν τοῦ Ἄργους, αἱ ἐπὶ τῆς ΝΔ Ἀργολικῆς ἀκτῆς νησῖδες καὶ ὅρμοι θὰ ἐχερσοῦντο.

Αἱ Σπέτσαι, ὁ Δοκὸς καὶ ἡ Ὕδρα θὰ συνεχερσοῦντο πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἑρμιονίδος καὶ ἀπὸ τὴν Ἑρμιονίδα θάλασσαν δὲν θὰ ἀπέμενε, παρὰ μικρὸς ὅρμος μεταξὺ τῆς εἰς ὄρος μεταβεβλημένης Ὕδρας καὶ τοῦ ἀκρωτ. Σκύλλαιον, τὸ ὁποῖον θὰ διετήρει τὴν θέσιν του.

Ἀπὸ τοῦ *Πόρου* θὰ προέβαλλε μεγάλη (25 μιλ.) χερσόνησος χωροῦσα πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀπολήγουσα εἰς ὄρος, τὴν πραγματικὴν νῆσον *Σὰν Τζώρτζη*. Οἱ ἐν τῷ Σαρωνικῷ ἐλάσσονες κόλποι, τῶν Κεγχρεῶν, τῶν Μεγάρων, τῆς Σαλαμῖνος, τῆς Ἐλευσῖνος, θὰ ἐχερσοῦντο καὶ τοῦ τοιούτου ὑποθετικοῦ *Σαρωνικοῦ* ἡ νοτία ἀκτὴ θὰ ἠκολούθει τὴν Α ἀκτὴν τῶν Μεθάνων, τὴν ΝΑ τῆς Αἰγίνης, καὶ ἐκεῖθεν, μὲ ἐλαφρὰν καμπυλότητα, θὰ ἔφθανε νοτίως τοῦ Σουνίου, σχηματιζομένης οὕτω εὐρείας πεδιάδος, ὑπὲρ ἣν θὰ προεῖχον, ὡς ὀροπέδια ἢ βουνά, αἱ πραγματικαί του νῆσοι, ὥστε ἀπὸ τὸν Σαρωνικὸν δὲν θὰ ἀπέμενε, παρὰ ἀλλοκότου σχήματος κόλπος, ἔχων τὸ στόμιον μεταξὺ Σουνίου καὶ Σὰν Τζώρτζη, τὸν μυχὸν εἰς τὰ Μέθανα καὶ πλάτος 5—10 μιλλίων, ἐνῷ ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου θὰ ἐτριπλασιάζετο εἰς πλάτος· θὰ συνέβαινε ὅμως καί τι ἀκόμη περιεργότερον: δυτικῶς τῶν Μεθάνων, τοῦ Ἀγκιστρίου, τῆς Κυρᾶς, τῶν δυτικῶν Διαπορίων, νοτίως τῆς ἐγγὺς τοῦ Ἰσθμοῦ Μεγαρίδος καὶ ἀνατολικῶς τῆς Ἐπιδαυρίας καὶ τῆς Ἀνατ. Κορινθίας θὰ ἐσχηματίζετο μεγάλη καὶ βαθεῖα λίμνη, τροφοδοτουμένη ἀπὸ τὰς ἀφθόνους πηγὰς τῆς Λεσσιᾶς.

Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἕως Θεσσαλονίκης, τὰ παράλια θὰ ἦσαν ἀγνώριστα: ἡ νῆσος Κέα θὰ συνηνοῦτο πρὸς τὴν Κάρυστον, ὁ κόλπος τῶν Πεταλιῶν, ὁ Νότιος Εὐβοϊκός, ὁ Βόρειος Εὐβοϊκός, ὁ Μαλιακός, ὁ διέκπλους τῶν Ὠρεῶν, ὁ διέκπλους τῶν Τρικέρων καὶ ὁ Παγασητικός, θὰ ἐχερσοῦντο μεταβαλλόμενοι εἰς ὀροπέδια ἢ διασφαγάς· ὁ πολὺς Εὔριπος θὰ ἐγίνετο μικρά τις ἐκσκαφή, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεὶς θὰ ἐπρόσεχε, ἀπὸ δὲ τῆς Σηπιάδος μέχρι τῆς νήσου Ψαθούρας θὰ ἐξετείνετο πελωρία χερσόνησος μὲ ἰδιορρύθμους μικροτέρας χερσονήσους, στρέφουσα τὰ κοῖλα της πρὸς Βορρᾶν καὶ σχηματίζουσα μετὰ τῆς ἀντίπεραν ἀκτῆς, ἥτις θὰ προέκυπτε ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Πορὶ τῆς Μαγνησίας ἕως τοῦ ἀκρωτηρίου Κασσάνδρα τῆς Χαλκιδικῆς, πελώριον κόλπον, ὅστις θὰ ὑποκαθίστα τὸν Θερμαϊκόν, μεταβεβλημένον πλέον εἰς ἀτέρμονα χθαμαλὴν πεδιάδα, ἀρδευομένην ὑπὸ τῶν ποταμῶν τῆς Δ. Μακεδονίας. Νοτίως καὶ ἐγγύτατα τῆς χερσονήσου, ἥτις ὡς εἴπομεν θὰ ἀπετέλει προέκτασιν τῆς Μαγνησίας, θὰ ἐξηκολούθουν οὖσαι νῆσοι μόναι αἱ νησῖδες Πιπέρι καὶ Σκάντζουρα.

Ἡ *νοτία ὄψις τῆς Χαλκιδικῆς* δὲν θὰ μετεβάλλετο οὐσιωδῶς, ὁ Τορωναῖος κόλπος θὰ εἶχε μικροτέραν εἰσχώρησιν καὶ στενώτερον στόμιον, τῆς νησῖδος Γκέλφω μεταβεβλημένης εἰς λόφον, ὁ δὲ Σιγγιτικὸς κόλπος θὰ διετήρει τὴν γενικὴν αὐτοῦ μορφήν, πλὴν τοῦ ΒΑ μυχοῦ του, ὅστις θὰ ἐχερσοῦτο, τῆς νησῖδος Μουλιανὴ μεταβεβλημένης εἰς βουνόν.

Ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ Ξηροῦ, ἡ μορφὴ τῆς ἀκτῆς θὰ ἦτο ἀγνώριστος: ὁ κόλπος τοῦ Ὀρφανοῦ, ἕως 30 μιλ. ΝΔ τοῦ μυχοῦ του, θὰ ἐχερσοῦτο, ἡ δὲ ἀκτὴ τῆς Ἀν. Μακεδονίας καὶ τῆς Δυτ. Θράκης θὰ κατήρχετο 10 μιλ. νοτίως τῆς Θάσου καὶ 5 μιλ. νοτίως τῆς Σαμοθράκης, αἵτινες νῆσοι θὰ μετεβάλλοντο εἰς ὀροπέδια· ὁ ὀρθόπαγος τῆς Σαμοθράκης θὰ ἔφθανε τοὺς 5850 πόδας, ἐνῷ ἀνατολικῶς τῆς θέσεως ἣν θὰ κατεῖχεν ἡ Σαμοθράκη, θὰ ὠρθοῦτο ὑψηλός, δίκην στήλης, μικρότερος ὀρθόπαγος, ἡ πραγματικὴ ὕφαλος Τζουράφα. Ὁ κόλπος ὅμως τοῦ Ξηροῦ θὰ διετήρει ἓν τμῆμά του μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Χαναφάρτ.

Αἱ νῆσοι Ἅγιος Στράτης, Λῆμνος, Ἴμβρος, Τένεδος, ἡ μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Χαναφὰρτ καὶ Μπαμπᾶ ἀκτὴ καὶ ὁ Ἑλλήσποντος, ἤθελον ὑποστῆ τελείαν μεταμόρφωσιν. Διότι ἤθελε προβάλει ξηρά, παμμεγίστη χερσόνησος, περιλαμβάνουσα πάσας τὰς προμνησθείσας νήσους μεταβεβλημένας εἰς ὀροπέδια, καὶ ἀντικρύζουσα τὴν φανταστικὴν τῆς Χερσονήσου τῆς Μαγνησίας προέκτασιν, ἀφ ἧς θὰ ἐχωρίζετο διὰ στομίου 29 μιλ. Θὰ ἐσχηματίζετο οὕτω νέον πελώριον τμῆμα τοῦ Αἰγαίου, τὸ Βορειότατον αὐτοῦ, περίκλειστον καὶ λόγω φυσικῆς διαμορφώσεως ὀχυρώτατον· ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ἑλλήσποντος θὰ ἐχερσοῦτο μεταβεβλημένος εἰς φάραγγα (ἴσως καὶ εἰς ποταμὸν πελώριον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξεκένου τὰ ὕδατα τῆς ὑπερεκχειλιζούσης Προποντίδος, διότι καὶ αὐτὴ θὰ εἶχε μεταβληθῆ εἰς λίμνην) καθίσταται ἔκδηλον, ὅτι ἐὰν ἡ στάθμη τοῦ Αἰγαίου καθίστατο κατὰ 100 μόλις ὀργυιὰς ταπεινοτέρα, ἀσφαλῶς θὰ παρέσυρε καὶ τὴν παγκόσμιον διπλωματίαν πρὸς νέους ὁρίζοντας, καὶ τὸ «Ζήτημα τῶν Δαρδανελλίων» θὰ ἀπέμενε θρῦλος.

Αἱ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Μπαμπᾶ μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Κῶ Μικρασιατικαὶ ἀκταὶ καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος, Σάμος, Φοῦρνοι, Ἰκαρία, Πάτμος, Λέρος, Κάλυμνος καὶ Κῶς, θὰ ἀπετέλουν συνέχειαν τῆς περὶ ἧς ἡ προηγουμένη παράγραφος χερσονήσου, πρὸς τὴν Μικρασίαν ἅμα συνεχόμεναι. Ὁ μεταξὺ ἀκρωτηρίου Μπαμπᾶ καὶ τῆς Λέσβου διέκπλους Μουζελὶμ θὰ μετεβάλλετο εἰς κόλπον βλέποντα πρὸς δυσμάς· ὁ Ἀδραμυττηνὸς κόλπος καὶ ὁ διέκπλους τῆς Λέσβου θὰ μετεβάλλοντο εἰς ὀροπέδια. Οἱ Λέσβιοι κόλποι τῆς Γέρας καὶ τῆς Καλλονῆς θὰ ἐχερσοῦντο, ὡς καὶ ὁ τοῦ Τσανδαρλῆ (Ἐλαϊτικός), ἀφοῦ ἡ ἐκχέρσωσις θὰ ἐπεξετείνετο ἐπὶ 28 μιλ. πρὸς δυσμὰς τοῦ μυχοῦ του: Ὁ Σμυρναϊκὸς κόλπος καθὼς καὶ ὁ διέκπλους τῆς Χίου θὰ ἐχερσοῦντο καὶ αὐτοὶ καὶ θὰ ἀπετέλουν δύο πεδιάδας χωριζομένας ἀπὸ τὰ Καράμπουρνα (χερσον. τῶν Ἐρυθρῶν) τὰ ὁποῖα ἀπὸ χερσονήσου θὰ μετεβάλλοντο εἰς μονήρη ὀρεινὴν μᾶζαν· θὰ ἐγίνετο οὕτω μία ἰσόπλατος χερσόνησος μεγάλη, τῆς ὁποίας τὸ πρὸς δυσμὰς μέτωπον θὰ ἀπετέλουν τῆς Χίου αἱ δυτικαὶ ἀκταί, αἰσθητῶς διατηροῦσαι τὴν πραγματικήν των μορφήν. Μέγιστος οὕτω θὰ ἐνεφανίζετο νέος κόλπος, ἔχων ὡς βορείαν αἰγιαλῖτιδα τὰς νοτίας τῆς Λέσβου ἀκτάς, τὰς πρὸ τοῦ κόλπου τοῦ Τσανδαρλῆ χερσώσεις ὡς μυχὸν καὶ τὰς συγχερσωμένας ἐκτάσεις, Σμυρναϊκοῦ Κόλπου ἕως Χίου, διὰ νοτίαν· ἐντελῶς ἀνοικτὸς δὲ ὁ κόλπος οὗτος πρὸς δυσμάς, θὰ εἶχεν ἐν τούτοις τέσσαρα στόμια πρὸς τὸ ἐναπομένον Αἰγαῖον· διότι, καὶ τὰ Ψαρὰ θὰ ἀπέμενον νῆσος, πενταπλασίας ὅμως ἐκτάσεως, μὲ κορυφὴν ΝΔ τὰ Ἀντίψαρα, ἀλλὰ καὶ δύο νέαι μεγάλαι νῆσοι θὰ ἀνεφαίνοντο: ἡ μία ἰσομεγέθης πρὸς τὴν Πάρον, χθαμαλὴ (τὸ ὑψηλότερον σημεῖόν της 100 μέτρα) καὶ ὁμαλή, ἀποτελουμένη ἐκ τῆς πραγματικῆς ὑφαλονήσου Brooker bank, ἡ δὲ δευτέρα, ἓν εἶδος Ἀμοργοῦ, ἐκ τῆς ὑφάλου Mansell καὶ Johnston.

Εἰς τὸ πρὸς δυσμὰς τῶν τοιούτων ἀκτῶν ἐναπομένον Βόρειον Αἰγαῖον, δύο νῆσοι θὰ παρέμενον τοιαῦται: ἡ βραχονησὶς Καλόγηροι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀπετέλουν στήλην 250 μέτρων, ἀναδύουσαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπιστεφομένην ἀπὸ αἰχμηροὺς βράχους δίκην ἀκανθίνου στεφάνου, καὶ ἡ Σκῦρος, ἥτις θὰ ἐχερσοῦτο ἐπὶ 8 μίλ. πρὸς Β καὶ 10 πρὸς ΒΑ, ἐνῷ πρὸς δυσμὰς θὰ ἡνοῦτο πρὸς τὴν Σκυροπούλαν, σχηματιζομένης χερσονήσου ἐχούσης κόλπον ἀνοικτὸν πρὸς Β· ὁ κόλπος τῆς Σκάλα Νόβα θὰ ἐχερσοῦτο μὲν ἐπὶ 12 μίλ. ἀπὸ τοῦ μυχοῦ του, ἀλλὰ θὰ καθίστατο παρὰ τοῦτο πελώριος, ἀφοῦ ἡ βορεία του ἀκτὴ θὰ ἀπέληγεν εἰς Μεστὰ τῆς Χίου, ἡ δὲ νοτία του εἰς τὸ ἀκρωτήριον Πάπας τῆς Ἰκαρίας. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ πρὸς δυσμὰς τῆς γραμμῆς Φούρνων - Καλύμνου θάλασσα, θὰ ἐξηφανίζετο καὶ αὐτή, καὶ θὰ ἀπετέλει λεκανοπέδιον ἀπολῆγον πρὸς τὴν δυσμικὴν θάλυσσαν διὰ τῶν ὀρέων πλέον, Φούρνων, Πάτμου, Λέρου, Καλύμνου, Κῶ, ἐνῷ ἄνωθεν τοῦ μέσου αὐτοῦ θὰ ὑψοῦντο, μακρὰν ἀλλήλων, δύο βραχώδεις βουνοί, αἱ νῆσοι Γάϊδαρος καὶ Φάρμακο.

Ὁ *κόλπος τῆς* Κῶ θὰ παρέμενε μεγάλης εἰσχωρήσεως κόλπος, ἀφοῦ ἡ Β ἀκτή του θὰ ἐμεγεθύνετο διὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κῶ πρὸς τὴν Χερσόνησον τῆς Ἁλικαρνασσοῦ, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀντεστάθμιζε τὴν χέρσωσιν τοῦ ἐν τῷ μυχῷ του κόλπου τῶν Γκιοβάτων.

Οἱ *κόλποι τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Σύμης* ἐλάχιστα θὰ μετεβάλλοντο· ἡ πρὸς Ἀν. ὅμως τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀλοῦπο ἀκτὴ θὰ ἐχερσοῦτο 1-10 μίλλια νοτίως, καὶ οἱ κόλποι Μαρμαρίσι, Καραγὰτς, Κεφκεζῆ καὶ ὁ τῆς Μάκρης ἐν μέρει, θὰ ἀπετέλουν ἰδιορρύθμους χαράδρας.

Ἀπὸ τὰς Δωδεκανήσους, αἵτινες δὲν ἤθελον συγχερσωθῆ πρὸς τὴν Μικρασίαν, θὰ ἀπέμεναν νῆσοι, ἡ Κάρπαθος, ἥτις καὶ δὲν θὰ μετέβαλλε σχῆμα καὶ πρὸς ἣν θὰ συνηνοῦτο ἡ Κάσσος, ἐμφανιζομένη ὑπὸ παρόμοιον σχῆμα ἀλλὰ πενταπλασία τὴν ἔκτασιν· ἡ Ρόδος θὰ διετήρει κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ σχῆμά της, πλαισιουμένη ὑπὸ νέας παρακτίου ἐκτάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀποκτῶσα χερσόνησον πρὸς Δ, διὰ τῆς συνενώσεως πρὸς αὐτὴν τῶν νήσων Χάλκης καὶ Ἀλιμνιᾶς. Ἡ Σύμη θὰ ἔμενεν ἐντελῶς ἀμετάβλητος, πλὴν τῆς δυτικῆς αὐτῆς ἄκρης, ἥτις θὰ ἐμηκύνετο κατὰ 3 μιλ. Ἡ Ἐπισκοπὴ θὰ ἐστρογγυλοῦτο, μὴ παρουσιάζουσα ὅρμους. Ἡ Νίσυρος θὰ συνηνοῦτο μετὰ τῶν παρ' αὐτὴν νησίδων καὶ θὰ ἀπετέλει μίαν μόνην νῆσον, παρουσιάζουσαν κόλπον μὲ στόμιον πρὸς ΒΔ, τῆς παρ' αὐτὴν βραχονησῖδος Στρογγύλης παραμενούσης τοιαύτης καὶ ἀναδυούσης ὑπὲρ τοὺς 1000 πόδας εἰς ὕψος. Ἡ Κανδελιοῦσα θὰ ἐξηκολούθει οὖσα νῆσος. Ἐπίσης καὶ ἡ Ἀστυπάλαια, ἥτις θὰ ἐγίνετο τριπλασία τὴν ἔκτασιν, ἀλλὰ θὰ ἔχανε τοὺς λιμένας της καὶ ἑπομένως δὲν θὰ ὑφίστατο ἐφεξῆς περίπτωσις χρησιμοποιήσεώς της ὡς ναυτικῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ βάσεως, οἵα ἐγένετο ἀπὸ τοῦ Τουρκοϊταλικοῦ πολέμου. Αἱ βραχονησῖδες Ἀδελφαὶ θὰ συνηνοῦντο εἰς νῆσον μετὰ τῆς Σειρήνας, τὰ παρ' αὐτὰς Τρία Νησιὰ θὰ ἀπετέλουν ἑτέραν, ἐνῷ τρίτη θὰ ἀνέδυε ἀπὸ τῆς ὑφάλου Wreck. Τὰ τρία Σοφράνα θὰ ἀπετέλουν ὁμοῦ καὶ αὐτὰ νησῖδα, ἐνῷ οἱ σκόπελοι Αὐγό, Καμήλα, Οὐνιὰ καὶ Σταχίδα θὰ ἀπετέλουν, ἰδίαν ἕκαστον, μικρὰς νήσους. Τέλος ἡ Κίναρος, τὸ Μακρὺ καὶ τὰ Λέβιθα θὰ ἀπετέλουν ἐπιμήκη νῆσον, νοητῶς τὴν Ἀμοργὸν συνεχίζουσαν.

Εἰς τὰς *Κυκλάδας* ἡ μεταμόρφωσις τοῦ χάρτου θὰ ἔφθανεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἡ Θήρα θὰ ἀνελάμβανε τήν, ἣν εἶχέ ποτε, στρογγύλην αὐτῆς μορφήν, θὰ ἐσχηματίζετο δὲ ἐν αὐτῇ κόλπος ἀσφαλέστατος, τὸ στόμιον ἔχων μεταξὺ Οἴας καὶ Θηρασίας, ἀλλ' ὁ ὁποῖος ὡς τόπος ἀγκυροβολίας θὰ ἦτο ἄχρηστος, ἀφοῦ τὰ βάθη του θὰ ἐξηκολούθουν ὄντα μέγιστα. Ἡ Ἀνάφη θὰ ἔφθανεν εἰς τὸ μέγεθος τῆς πραγματικῆς Πάρου, καὶ τὰ Χριστιανὰ θὰ ἀπετέλουν μίαν νῆσον, συνενουμένων τῆς Ἀσκανιᾶς καὶ τῆς Ἐσχάτης (Χριστίνας). Ἡ Ἀμοργὸς θὰ ἔμενε νῆσος, ἀλλὰ μὲ τὸ Α αὐτῆς ἀκρωτ. Κρίκελος μεταβεβλημένον εἰς χερσόνησον ἐπὶ 12 μιλ. ἐκτεινομένην. Ἡ Μῆλος μετὰ τῆς Κιμώλου, τῆς Πολυαίγου καὶ τῶν νησίδων Ἀκραδιὰ καὶ Παξιμάδι, θὰ ἀπετέλει μίαν νῆσον μεγαλυτέραν τῆς Ἄνδρου, ὁ ἀσφαλέστατός της ὅμως λιμὴν θὰ ἐξεφυλίζετο εἰς ὅρμον ἀφιλόξενον, ἅτε πρὸς Σκίρωνα ἀναπεπταμένος. Ἡ Ἀντίμηλος θὰ ἔμενε νῆσος, τριπλασίας ὅμως ἐκτάσεως καὶ θὰ ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Μήλου διὰ διαύλου 3 μιλ. εὔρους. Αἱ Ἀνάνες, ἡ Φαλκονέρα, τὸ Καράβι καὶ ἡ Παραπόλα θὰ παρέμενον ἄσχετοι πρὸς ἀλλήλας νῆσοι, δεκαπλασίας περίπου ἑκάστη ἐκτάσεως. Ἡ Σέριφος, τριπλασιασμένη, θὰ παρέμενε νῆσος ἔχουσα λιμένα, μετρίου βάθους, νοτίως τοῦ Σερφοπούλου, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ ἡνοῦτο. Ἡ Κύθνος τέλος θὰ παρέμενε καὶ αὐτὴ νῆσος, ὁμοίου περίπου πρὸς τὸ πραγματικὸν σχήματος, πλαισιουμένη ὑπὸ περιθωρίου νέας ἀκτῆς, ἔχοντος εὖρος 2—3 μιλλίων.

Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ ἤλλασσε τελείως τοῦ Αἰγαίου τὴν ὄψιν θὰ ἦτο ὁ σχηματισμὸς πελωρίας νήσου, περιλαμβανούσης τὴν Ἄνδρον, τὴν Τῆνον, τὴν Μύκονον, τὴν Δῆλον, τὴν Γύαρον, τὴν Σῦρον, τὴν Ἀντίπαρον, τὴν Πάρον, τὴν Νάξον, τὴν Δενοῦσαν, τὴν Κέρον, τὴν Ἀντίκερον, τὰ Κουφονήσια, τὴν Ἡράκλειαν, τὴν Φολέγανδρον, τὴν Σίκινον, τὴν Ἴον καὶ τὰς εἰς τὰς νήσους ταύτας προσκειμένας νησῖδας, ἐκτὸς τοῦ Ἄνυδρο, τὸ ὁποῖον θὰ ἐμεγεθύνετο εἰς ἀνεξάρτητον νῆσον. Θὰ εἶχε δὲ ἡ ὑποθετικὴ αὕτη νῆσος 90 μιλ. μῆκος ἀπὸ Β. ΒΔ

Digitized by Google

(ΣΒ) πρὸς Ν. ΝΛ (ΕΑ) καὶ μέγιστον πλάτος 45 μιλ. κατὰ κάθετον πρὸς τὸ μῆκός της διεύθυνσιν. Θὰ ἐσχημάτιζε μέγαν κόλπον μὲ τὸ στόμιον πρὸς ΒΔ (Σ), ἔχοντα ΒΑ ἀκτὴν τὴν Ἄνδρον - Τῆνον, μυχὸν τὴν Σῦρον - Τῆνον καὶ ΝΔ ἀκτὴν τὴν Σῦρον - Γύαρον· ἕτερος ἀνοικτὸς κόλπος, ἀναπεπτάμενος πρὸς Β θὰ ἐσχηματίζετο πρὸς Β τῆς Μυκόνου, καὶ τρίτος ἀνοικτὸς πρὸς ΒΔ (Σ) ἔχων μυχὸν τὴν Σίκινον, ΝΔ ἀκτὴν τὴν Φολέγανδρον καὶ ΒΑ ἀκτὴν τὴν μεταξὺ Ἴου καὶ Ἀντιπάρου ὑποθετικὴν τοιαύτην. Θὰ ἐχωρίζετο δὲ ἡ ὑποθετικὴ μεγαλόνησος αὕτη, ἀπὸ τῆς ὑποθετικῆς ἀκτῆς Λαυρεωτικῆς - Κέω - Καρυστίας, διὰ τοῦ διέκπλου τοῦ Καφηρέως, ὅστις θὰ ἐστενοῦτο εἰς δίαυλον 3 μιλ, εὕρους, ἀπὸ δὲ τῆς Ἰκαρίας διὰ διέκπλου 10 μιλ. καὶ ἀπὸ τῆς Ἀμοργοῦ διὰ πόρου πλάτ. 1 μιλ.

Καὶ τὴν μὲν ὑποθετικὴν ταύτην ἐμφάνισιν τοῦ Αἰγαίου περιεγράψαμεν, ὅπως καταδείξωμεν τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἰσοβαθῶν τῶν 100 ὀργυιῶν, κατὰ τρόπον ἐκλαϊκεύοντα τὸ ζήτημα. Θὰ ἠδύνατο ἐν τούτοις νὰ διερωτηθῇ τις, μήτοι ἡ ἐξέτασις τῆς ἰσοβαθοῦς τῶν 100 ὀργυιῶν ἀπετέλεσεν ἀνέκαθεν ματαιοσχολίαν, μηδένα ἐξυπηρετοῦσαν πρακτικὸν σκοπόν, ἀφοῦ εἰς τοιαῦτα βάθη οὔτε ἀγκυροβολία εἶναι δυνατὴ οὔτε ἡ διὰ σκαφάνδρων ἁλιεία. Καὶ ὅμως, ὑπῆρξε περίπτωσις, καθ' ἣν ἡ μελέτη τῆς ἰσοβαθοῦς ταύτης καμπύλης παρέσχεν ὑπηρεσίας καὶ μάλιστα σωτηρίους ὑπηρεσίας· διότι, τῷ 1917, ὅτε ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἦτο εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς λύσσης, ὅλαι αἱ θάλασσαι αἱ ἔχουσαι ἔλασσον τῶν 100 ὀργυιῶν βάθος ἦσαν κατάσπαρτοι ναρκῶν· δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν ἄλλος τρόπος ναυσιπλοΐας, παρὰ ὁ διὰ μέσου πόρων ἐχόντων μεῖζον βάθος τῶν 100 ὀργ., δεδομένου ὅτι εἰς τοιοῦτον βάθος ἡ ἀγκυροβολία τῶν ναρκῶν ἦτο ἀδύνατος· ἐπὶ ἔτη λοιπὸν—διότι καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην ὁ ἀπὸ τῶν ἐγκατασπαρεισῶν ναρκῶν κίνδυνος ἐξηκολούθησεν ἀμείωτος—τὰ πλοῖα ἐταξίδευον λογίζοντα τὴν ἰσοβαθῆ γραμμὴν τῶν 100 ὀργυιῶν ὡς ξηράν, δηλαδή, ὡσανεὶ εἶχε πραγματοποιηθῇ ἡ γένεσις τῶν φανταστικῶν ξηρῶν, τὰς ὁποίας ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω· παρέσχε δὲ τότε ἡ ὑπηρεσία τῶν φάρων μεγίστην συναρωγήν, ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀπόψεως, ἐναντίον τοῦ ἀπὸ τῶν ναρκῶν κινδύνου, τοποθετήσασα προσωρινῶς ἰσχυρὸν φάρον Ἄγκα, εἰς τὴν παρὰ τὸ Γαύριον τῆς Ἄνδρου ἄκραν Γκορέμι, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον εὐχερέστερον διεπλέετο ὁ πράγματι στενὸς δίαυλος τῶν ὑπερεκατὸν ὀργυιῶν τοῦ Καφηρέως, ἐκεῖνος δηλαδὴ ὃν ὡς ὑποθετικὸν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω.

Μέγιστα βάθη τοῦ Αἰγαίου.—Τὰ μεγαλύτερα βάθη τοῦ Αἰγαίου παρουσιάζονται εἰς δύο μέρη, *βορείως τῶν Θεσσαλικῶν καὶ τῶν Θρακικῶν Σποράδων καὶ μεταξὺ Κρήτης καὶ Καρπάθου.* Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, προκύπτει ἡ ὕπαρξις μεγίστου ὑφαλολεκανοπεδίου, διήκοντος ἀπὸ Λιβὸς (ΝΔ) πρὸς Μ(ΒΑ), ἀρχομένου δὲ ἀνατολικῶς τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου καὶ χωροῦντος, μεταξὺ Χαλκιδικῆς καὶ Σποράδων, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν Σαμοθράκην· τὸ μέγιστον βόλισμα εὑρέθη, εἰς 10 μίλλια Β. ΒΑ τῆς Ψαθούρας, 687 ὀργυιῶν, μὲ ποιότητα βυθοῦ «θραύσματα» καὶ «πηλόν». Εἰς δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, διαπιστοῦται ἐπίσης ἡ ὕπαρξις ὑφαλολεκανοπεδίου, ὅπερ κυρίως ἄρχεται ἐκδηλούμενον ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς μεταξὺ τῶν νήσων Χριστιανὰ καὶ Δίας ἀποστάσεως, βαῖνον δὲ πρὸς τὸ Βορ. τῆς Καρπάθου ἄκρον, παρουσιάζει τὰ μεγαλύτερα βάθη μεταξὺ Στακίδας καὶ Κάσσου καὶ δὴ—1380 ὀργ.—νοτίως τῆς Στακίδας καὶ εἰς 13 μίλ. ἀπ' αὐτῆς.

Προϊόντα.—*Σπόγγοι* ἐκλεκτοὶ ὅλων τῶν εἰδῶν εὑρίσκονται εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τοῦ Αἰγαίου, ἰδιαίτατα ὅμως εἰς τὴν Σκῦρον εὑρίσκονται ἄριστα λαγόφυτα, εἰς τὴν Μῆλον χονδρὰ ἐκλεκτὰ καὶ εἰς τὴν Κρήτην πάσης ποιότητος ἄριστα. Οἱ Αἰγινῆται, ἰδίως, δύται ἔχουσι πλήρη γνῶσιν πάσης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου λεπτομερείας καὶ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἐὰν κατηρτίζετο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ἐπὶ τῆς Ἐθν. Οἰκονομίας χάρτης τοῦ Αἰγαίου ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἀκτῶν, δυνάμενος νὰ χρησιμεύσῃ εἰς συστηματικὴν καὶ μεθοδικὴν ἁλιείαν τόσον τῶν ἰχθύων, ὅσον καὶ τῶν σπόγγων οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν πλουτοπαραγωγὸν πηγὴν τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ *κοραλλίων* ἀκόμη, διότι «εἰς οὐδεμίαν ἄλλην θάλασσαν δύναταί τις νὰ συναντήσῃ τόσον ὡραῖα εἴδη ῥοδόχρου κοραλλίου (*Instruct. nautiques. Bassin oriental de la Mediterranée*, vol. II, renseignements generaux.—*Κ. Δοσίου*. Τὰ ἑλληνικὰ Κοράλια, 1903). Τοιαῦτα δὲ κοράλλια εὑρίσκονται ἰδίως παρὰ τὸν Αὐλέμονα καὶ τὸ Μουδάρι τῶν Κυθήρων, εἰς τὰ Κουφονήσια τῆς Νάξου, νοτίως τῶν Σπετσῶν, εἰς τὸν Μέριχα τῆς Κύθνου, νοτίως τῆς Μυκόνου, μεταξὺ Δήλου καὶ Μυκόνου, δυτικῶς τῆς Κέω, ΒΑ καὶ ΝΔ τῆς Τήνου, εἰς τὸν κόλπον Βιτάλι τῆς Ἄνδρου, παρὰ τὸ ἀκρωτ. Καμπανὸς τῆς Ἄνδρου, παρὰ τὴν Φάσσαν καὶ τὸ Γαύριον τῆς ἰδίας νήσου, εἰς τὴν Σαλαμῖνα, πρὸς νότον τῆς Καρύστου, παρὰ τὴν νησῖδα Μανδῆλι τῆς Καρυστίας, νοτίως τοῦ Καφηρέως, μεταξὺ Σκυροπούλας καὶ Σκύρου, νοτίως τῶν Σκαντζούρων, νοτίων τῆς Ἀλοννήσου, Βορ. τῆς Σκιάθου καὶ πρὸ τῆς ἀκτῆς τῆς πρὸ τοῦ χωρίου Κισσὸς τοῦ Πηλίου. Ἀναμφιβόλως καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν ἀνακτηθεισῶν χωρῶν θὰ εὑρίσκονται κοράλλια ἄριστα, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο εἰσέτι, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, σχετικαὶ ἐκεῖ ἔρευναι.

ΣΤ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΩΚΕΑΝΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἤρχισαν εἰς τὰ διάφορα Κράτη νὰ ἐκτελῶνται πολυάριθμοι ἐπιστημονικαὶ ἐξερευνήσεις τῆς φυσικῆς καὶ χημικῆς συστάσεως ὡς καὶ τῆς βιολογίας τῶν διαφόρων θαλασσῶν πρὸς μελέτην τῆς *πανίσκης* καὶ τῆς *χλωρίδος*.

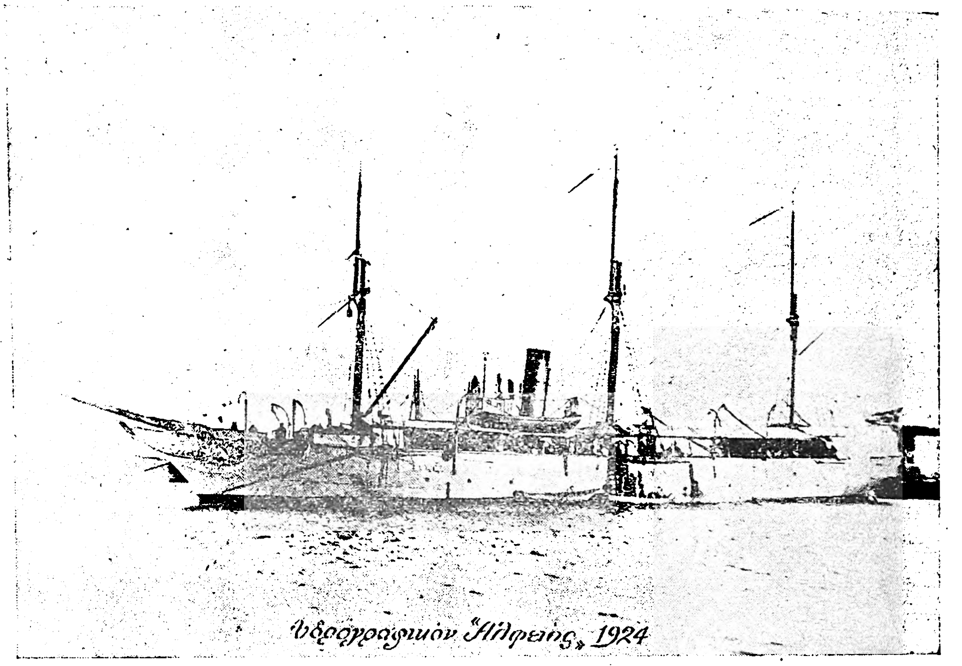

Τὸ Ὑδρογραφικὸν πλοῖον Π. Ν. «Ἀλφειός», δι' οὗ ἐκτελοῦνται κατὰ καιροὺς ὠκεανογραφικαὶ μελέται.

Αἱ μελέται αὗται, ἐκτὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος ὅπερ παρουσιάζουσιν, ἅτε πληροφοροῦσαι περὶ τοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον καλύπτει κατὰ τὰ $^3/_4$ τὸν ἡμέτερον πλανήτην, προσφέρουσι καὶ μεγάλας ὑπηρεσίας τόσον εἰς τὴν ναυτιλίαν, διὰ τῆς ὑποτυπώσεως χαρτῶν ῥευμάτων, βυθομετρικῶν χαρτῶν, παλιρροιογραφικῶν παρατηρήσεων κλπ., ὅσον καὶ εἰς τὴν ἁλιείαν, συντελοῦσαι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν αὐτῆς.

Ἀπὸ τοῦ 1921 ἤρχισαν καὶ ἐν Ἑλλάδι νὰ ἐκτελῶνται τοιαῦται θαλασσογραφικαὶ ἐργασίαι, διευθυνόμεναι ὑπὸ εἰδικῆς θαλασσογραφικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς ἀπαιτοῦσαι ὅμως μεγάλας δαπάνας δι' ἐξοπλισμὸν καὶ συντήρησιν εἰδικοῦ πλοίου, ἐγένοντο εἰς περιωρισμένην κλίμακα, τῇ συνδρομῇ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν, ὅπερ διέθεσεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὸ πλοῖον «Ἀλφειὸς» (νῦν «Ναυτίλος»). Αἱ ἐπιτελεσθεῖσαι παρ' ἡμῖν ἐργασίαι ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον περιορίζονται διὰ μὲν τὴν φυσικὴν καὶ χημικὴν ἔρευναν εἰς βολίσματα διαφόρων βαθῶν, προσδιορισμοὺς θερμοκρασιῶν, εἰδικοῦ βάρους, ἁλμυρότητος, διαφανείας κλπ., ὡς καὶ εἰς τὴν προκαταρκτικὴν μελέτην τῶν ῥευμάτων διὰ τὴν μέλλουσαν σύνταξιν εἰδικῶν χαρτῶν ῥευμάτων· ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν βιολογικὴν ὠκεανογραφίαν εἰς πειράματα μόνον δοκιμαστικὰ ἀνοικτῆς ἁλιείας διὰ μεγάλων συρομένων δικτύων, ὡς καὶ ἁλιείας διὰ δραγῶν (dragues). Τὰ πορίσματα τῶν ἐργασιῶν τούτων δημοσιεύονται εἰς εἰδικὸν δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Θαλασσογραφικῆς Ἐπιτροπῆς.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΔΟΚΙΜΑΣΤΙ ΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ. — Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1921 ἐξετελέσθη «δοκιμαστικὸς» θαλασσογραφικὸς πλοῦς, καθ' ὃν ἐγένοντο προσδιορισμοὶ θερμοκρασιῶν μέχρι βάθους 400 μέτρων, δειγματοληψίαι ὕδατος πρὸς προσδιορισμὸν τοῦ εἰδικοῦ βάρους, τοῦ χλωρίου ἐπὶ τοῖς χιλίοις, τοῦ SO_3 ἐπὶ τοῖς χιλίοις, ὡς καὶ τοῦ δείκτου διαθλάσεως, ἐπίσης πειράματα δοκιμαστικὰ ἁλιείας βάθους (ἁλιεία γενομένη εἰς διάφορα βάθη ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας) διὰ μεγάλων συρομένων δικτύων (Otter fish trawl, young fish-trawl), τέλος συλλογαὶ πλαγητοῦ δι' εἰδικῶν δικτύων κ.λ.π.

Ὁ παρατιθέμενος πίναξ περιέχει τὰ ἀποτελέσματα ἀναλύσεων δειγμάτων θαλασσίου ὕδατος ἀπὸ ἐπιφανείας μέχρι βάθους 400 περίπου μέτρων, ἐκτελεσθεισῶν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Ζέγγελη. Ἐν αὐτῷ καθορίζονται τὸ μέρος ὅπου ἐγένετο ἡ δειγματοληψία, τὸ εἰδικὸν βάρος τοῦ ὕδατος εἰς 15°, τὸ ποσὸν τοῦ περιεχομένου χλωρίου ἐπὶ τοῖς χιλίοις εἰς τὰ διάφορα βάθη, ὁ δείκτης διαθλάσεως εἰς θερμοκρασίαν 15° καὶ ἡ εἰς ἀνυδρίτην θειϊκοῦ ὀξέος περιεκτικότης ἐπὶ τοῖς χιλίοις.

Ἡμέρα		Τοποθεσία		Βαθ. εἰς μ.	Ε. Β. 15°	Cl ‰	Δείκτης διαθλάσεως 15°	SO_3 ‰
		Πλάτος	Μῆκος					
26	Νοεμβρίου 1921	37 32 40	23 20 30	56.69	1.01979	21.1684	1.3384	2.5972
20		37 54 30	23 35 20	91.44	1.01948	21.11:8	1.3390	2.5074
26		37 33 50	23 18	164.59	1.01955	21.0552	1.3388	2.5519
20		37 49 30	23 13 30	203	1.01962	21.1118	1.3385	2.5628
25		37 39 20	23 20 20	243.22	1.01963	21.4514	1.3389	2.6280
24		37 34 30	23 16 50	360 27	1.01959	21.2250	1.3387	2.5910
25		37 40 20	23 14 45	391.35	1.01963	21.3382	1.3389	2.6095

Προσδιορισμὸς θερμοκρασίας εἰς διάφορα βάθη.—Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρηθεισῶν θερμοκρασιῶν ἀπὸ ἐπιφανείας μέχρι βάθους 400 μέτρων, αἵτινες προσδιωρίσθησαν δι' *ἀναστρεψίμων* θερμομέτρων, συνετάχθη ἡ ἐν παρατιθεμένῳ σχεδιαγράμματι καμπύλη θερμοκρασίας, ἥτις παρουσιάζει διάφορα μέγιστα καὶ ἐλάχιστα. Οὕτω κατερχομένη αὕτη κανονικῶς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἔνθα ἦτο 16°.80, παρουσιάζει εἰς βάθος 150 μέτρων ἓν ἐλάχιστον (13°.38), ὁπότε πάλιν ἀνέρχεται παρουσιάζουσα ἓν μέγιστον (15°.92) καὶ ἐξακολου-

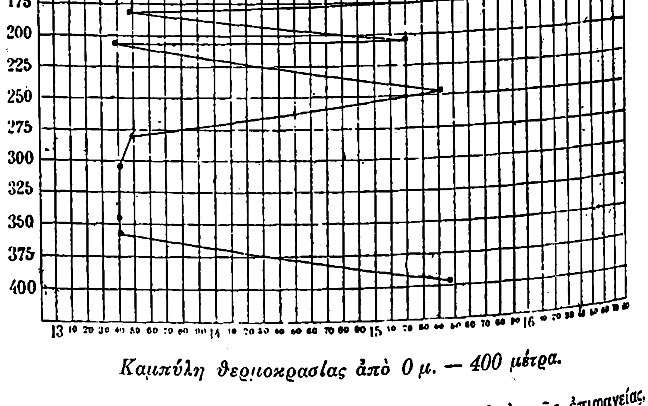

Καμπύλη θερμοκρασίας ἀπὸ 0 μ. — 400 μέτρα.

Digitized by Google

θεῖ τὰς αὐξομειώσεις μέχρι βάθους 305 μέτρων, ὁπότε ἐμφαίνει σταθερῶς μέχρι 360 μέτρων τὴν θερμοκρασίαν τῶν 13°.40 διὰ νὰ ἀνέλθῃ πάλιν, περὶ τὰ 400 μέτρα, εἰς τοὺς 15°.48. Αἱ ἀιότομοι αὗται μεταβολαὶ ἐξηγοῦνται μόνον ἐξ ὑποβρυχίων ρευμάτων, ὧν ἡ μελέτη δὲν ἐγένετο ἔτι. Ἄλλως ἡ θερμοκρασία ἔπρεπε νὰ βαίνῃ ἐλαττουμένη ὁπωσδήποτε κανονικῶς ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας πρὸς τὸν πυθμένα.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΘΑΛΑΣΣΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΛΟΥΣ.—Κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1924 ἐξετελέσθη ὑπὸ τῆς αὐτῆς ὑπηρεσίας δεύτερος θαλασσογραφικὸς πλοῦς ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον διὰ τοῦ ἰδίου ὑδρογραφικοῦ πλοίου μὲ πορείαν ἐκ Πειραιῶς εἰς Ἅγιον Γεώργιον, Μῆλον, Θήραν, Κρήτην, Τάφρον Καρπάθου, Σίφνον, Ἅγιον Γεώργιον, Πειραιᾶ. Ὁ παρατιθέμενος χάρτης δεικνύει τὴν πορείαν τοῦ πλοίου καὶ τοὺς διαφόρους θαλασσογραφικοὺς σταθμούς, οἵτινες ἐπραγματοποιήθησαν κατὰ τὸν πλοῦν.

Κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον πλοῦν αἱ παρατηρήσεις ἐγένοντο εἰς μεγαλύτερα βάθη, ἀπέδωκαν δὲ τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

1) Προσδιορισμὸς θερμοκρασίας.—Ἡ καμπύλη θερμοκρασίας τοῦ θαλασσίου ὕδατος ἀπὸ 0 μέχρι 2300 μέτρων (βάθος εὑρεθὲν πλησίον τῆς Κρήτης εἰς πλάτος 35° 34′ 5″ Β καὶ μῆκος 26° 2′ 3″ Α, ἤτοι εἴκοσι μίλλια περίπου ἀπὸ φάρου Σητείας Β 12° Ζ) παρουσιάζει τὰ ἑξῆς:

Ἀπὸ 0 μέτρα, ἔνθα ἡ θερμοκρασία εἶναι 22°. 8, (θερμοκρασία ἀέρος 25°), μέχρις 20 μέτρων παρουσιάζει διαφορὰν ἐπὶ ἔλαττον τριῶν βαθμῶν περίπου καὶ βαίνει ἀποτόμως ἐλαττουμένη μέχρι βάθους 450 μέτρων, κατερχομένη εἰς τοὺς 13°. 8· ἤτοι εἰς βάθος 500 μέτρων περίπου παρετηρήθη διαφορὰ ἀπὸ τῆς θερμοκρασίας τῆς ἐπιφανείας 9 βαθμῶν. Ἀπὸ τῶν 500 μέτρων μέχρι τῶν 2300 μ. ἡ θερμοκρασία εἶναι σχεδὸν σταθερά, παρουσιάζουσα μόνον διαφορὰν 5 δεκάτων βαθμοῦ περίπου. Εἰς τὴν καμπύλην ταύτην ἡ πτῶσις τῆς θερμοκρασίας εἶναι κανονική. Ἡ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν παρατηρουμένη μεγαλυτέρα θερμοκρασία ἐλαττοῦται εἰς βάθος ὀλίγων μόνον μέτρων ἀπ' αὐτῆς. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ἀνώτερα στρώματα, θερμαινόμενα περισσότερον καὶ διαφέροντα ὀλίγον ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ἀέρος, μεθ' οὗ εὑρίσκονται εἰς ἐπαφήν, μεταδίδουσι τὴν θερμοκρασίαν των εἰς τὰ κατώτερα βραδέως, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἀγωγιμότητος, ἣν παρουσιάζει τὸ ὕδωρ.

Ὁ προσδιορισμὸς τῶν θερμοκρασιῶν ἐγένετο δι' ἀναστρεψίμων θερμομέτρων ἐπιτρεπόντων τὴν ἐκτίμησιν εἰς ἑκατοστὰ βαθμοῦ.

2) Καμπύλη ἡμερησίας μεταβολῆς.—Ἡ εἰς παρατιθέμενον σχεδιάγραμμα καμπύλη ἡμερησίας μεταβολῆς τῆς θερμοκρασίας τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς θαλάσσης ἔχει προσδιορισθῆ μὲ ἀκριβὲς ἀναστρέψιμον θερμόμετρον δι' ὡριαίων παρατηρήσεων. Ἡ καμπύλη αὕτη δίδει ἀφ' ἑνὸς μὲν 2 ἐλάχιστα, ἓν τὴν 3ην πρωϊνὴν καὶ ἕτερον τὴν 11ην, ὡς ἐπίσης καὶ 2 μέγιστα, ὧν τὸ μὲν ἓν τὴν 7ην πρωϊνὴν καὶ τὸ ἕτερον (τὸ μέγιστον) τὴν 16ην (ἀπογευματινήν). Ἡ μεγίστη σημειωθεῖσα θερμοκρασία τοῦ ὕδατος τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν παρατηρήσεων (Ἰούνιος 1924) ἦτο 24°.06 ἡ δὲ ἐλαχίστη 23°.12. Ὥστε ἡ διαφορὰ ἦτο μόνον 0°,94. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἡ μεγίστη θερμοκρασία τοῦ ἀέρος ἦτο 30°, ἡ δὲ ἐλαχίστη 20°, παρουσιάζουσα διαφορὰν 10°.

3) Προσδιορισμὸς τῆς συστάσεως τοῦ ὕδατος.—Τὸ χλώριον ἐπὶ τοῖς χιλίοις εὑρέθη ἴσον περίπου πρὸς 21.1850. Ἡ ἁλμυρότης ἴση πρὸς 38,26 ἐπὶ τοῖς χιλίοις. Τὸ εἰδικὸν βάρος τοῦ ὕδατος προσδιορισθὲν δι' εἰδικῶν ἀραιομέτρων εὑρέθη ἴσον πρὸς 1,0293 ($t^0 = 22^0$). Ἡ ἀγωγιμότης ἴση πρὸς 1.0933, ὁ δὲ δείκτης διαθλάσεως, προσδιορισθεὶς μὲ διαθλασίμετρον διὰ συμβολῆς τύπου Zeiss, ἴσος πρὸς + 0,000628, μὲ διαθλασίμετρον δὲ Abbe ἴσος πρὸς 1.3385 ($t^0 = 15^0$). [Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ δείκτου διαθλάσεως καὶ τῆς ἀγωγιμότητος ἐγένετο ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ Φυσικῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Χόνδρου]. Ἡ διαφάνεια προσδιορισθεῖσα διὰ τοῦ δίσκου Secchi εὑρέθη ἴση πρὸς 45 μέτρα (ὥρα παρατηρήσεως 17).

Αἱ ἀνωτέρω ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν διὰ τῶν ἀκολούθων ὀργάνων: 1ον) Βολίσματα διὰ βολιστικῶν μηχανῶν τύπου Lucas καὶ Thomson. 2ον) Δειγματοληψίαι θαλασσίου ὕδατος εἰς διάφορα βάθη διὰ φιαλῶν συστήματος Scotish-Patern. 3ον) Προσδιορισμοὶ θερμοκρασιῶν εἰς διάφορα βάθη διὰ θερμομέτρων ἀναστρεψίμων Negretti-Zambra. 4ον) Μέτρησις διαφανείας διὰ τοῦ δίσκου Secchi. 5ον) Προσδιορισμὸς τοῦ εἰδικοῦ βάρους διὰ ληκύθου καὶ εἰδικῶν ἀραιομέτρων. 6ον) Συλλογὴ πλαγκτοῦ διὰ δικτύου Nansen κλπ.

(Ὁ χάρτης πορείας ἐλήφθη ἐκ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν, αἱ δὲ καμπύλαι θερμοκρασιῶν ἐκ τοῦ Ὑδροβιολογικοῦ Σταθμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας).

ΡΕΥΜΑΤΑ. Ἡ μελέτη τῶν ρευμάτων ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον ἐγένετο δι' ἐλευθέρων πλωτήρων, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν συλλεχθεισῶν πληροφοριῶν συνετάχθη ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας ὁ δη-

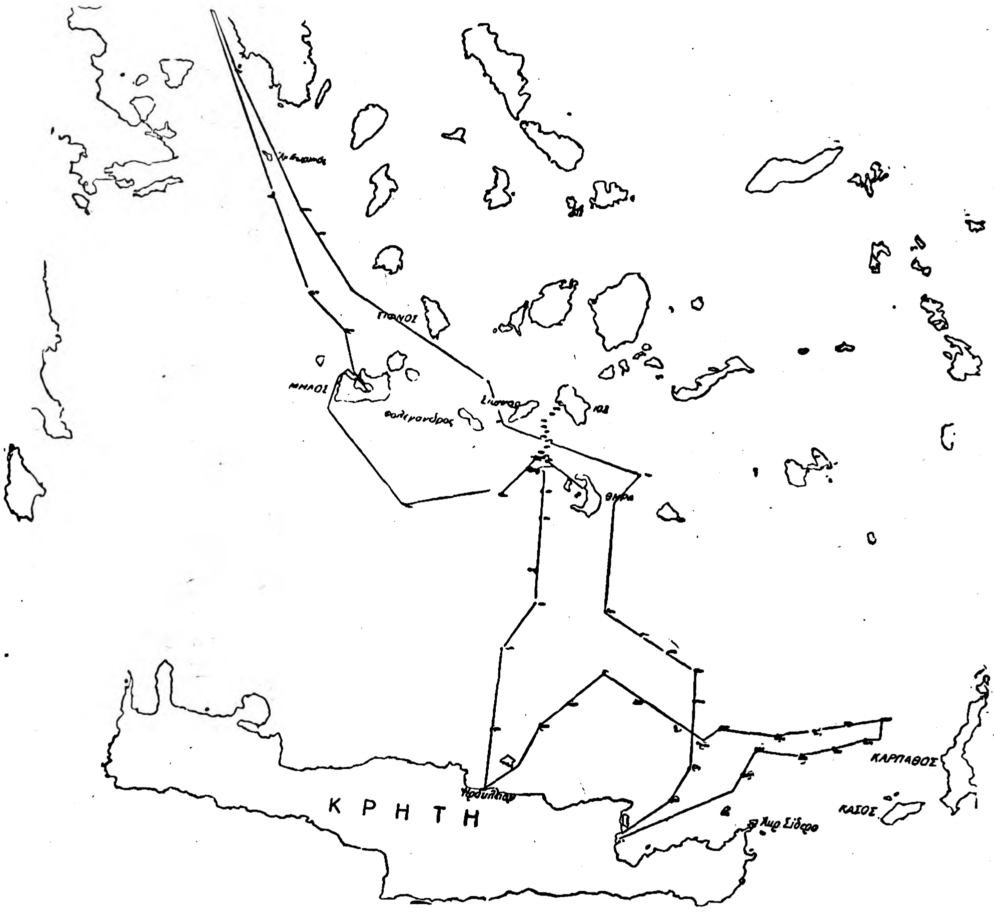

Χάρτης πορείας τοῦ δευτέρου θαλασσογραφικοῦ πλοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ.
(Συνταχθεὶς ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν).

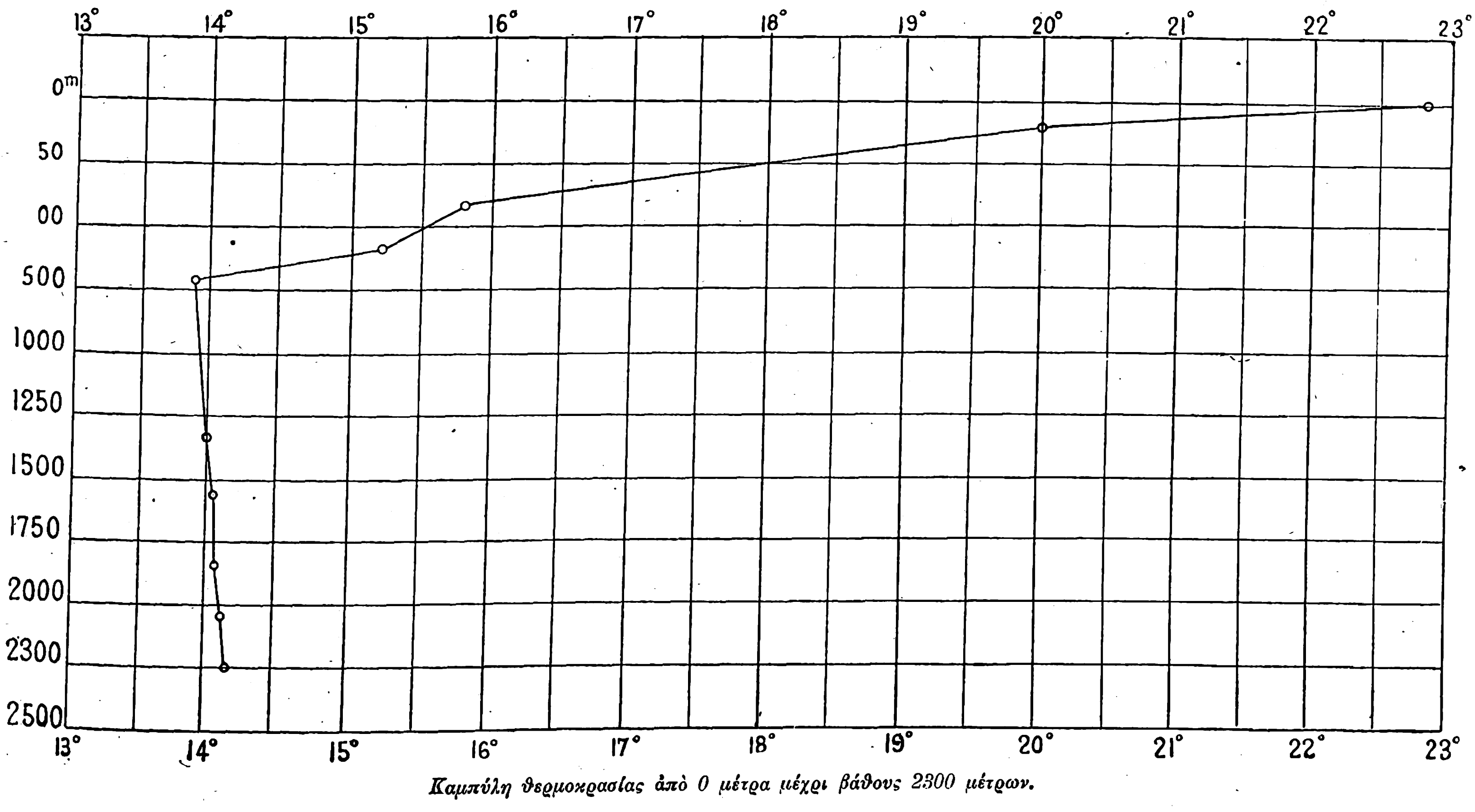

Καμπύλη θερμοκρασίας ἀπὸ 0 μέτρα μέχρι βάθους 2300 μέτρων.

Digitized by Google

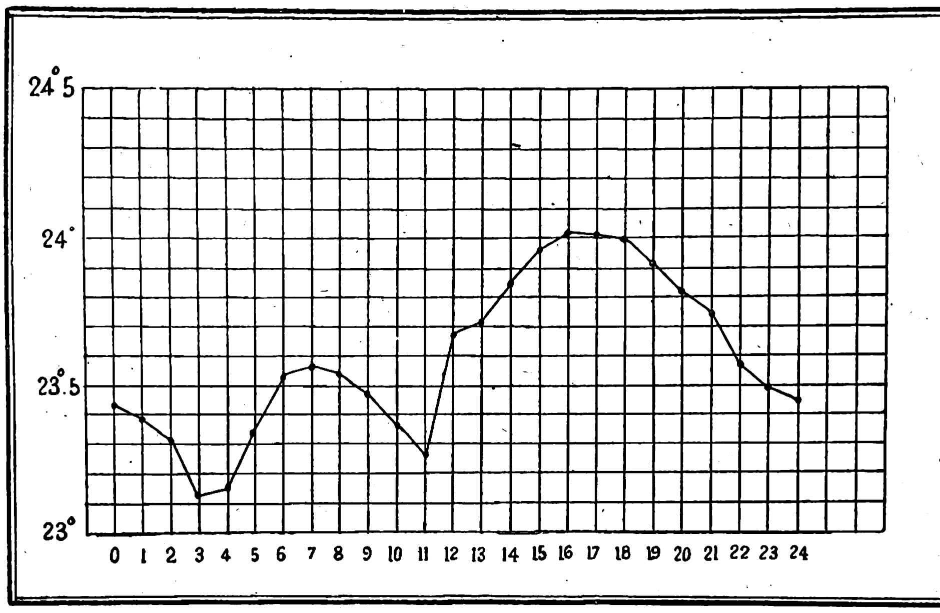

Καμπύλη θερμοκρασίας τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς θαλάσσης.

μοσιευόμενος χάρτης, ὅστις δίδει ἀμυδρὰν μόνον ἰδέαν τῶν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας κυκλοφορούντων ρευμάτων ἐπιφανείας. Ὁ χάρτης οὗτος ὑπόκειται εἰς πολλὰς τροποποιήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν βελῶν δεικνυομένας διευθύνσεις, καθ᾽ὅσον αἱ παρατηρήσεις πρέπει νὰ γίνωσιν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Ἡ μελέτη τῶν ὑποβρυχίων ρευμάτων ἐκτελουμένη δι᾽ εἰδικῶν ρευματομέτρων (Garley), ἐφηρμόσθη παρ᾽ ἡμῖν εἰς περιωρισμένην κλίμακα. Τοιαῦται παρατηρήσεις ρευμάτων βάθους μέχρις 8 μέτρων περίπου ἐγένοντο ὑπὸ τῆς Ὑδρογρ. Ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἀλεξανδρούπολιν (συσχετισθέντος τοῦ παρατηρηθέντος ρεύματος πρὸς τὴν γενικὴν κυκλοφορίαν ρευμάτων ὡς καὶ τὸ τοπικὸν παλιρροιακὸν ρεῦμα), εἰς τὴν Χαλκίδα (ὑπολογισθέντος καὶ πίνακος ὥρας ἐναλλαγῆς ρευμάτων), εἰς τὸν Βόρειον Εὐβοϊκὸν (Στενὸν Λιχάδων) καὶ εἰς Μοσχόνησα. Αἱ παρατηρήσεις διὰ τὰ ρεύματα ἐπιφανείας ἐγένοντο δι᾽ ἐλευθέρων πλωτήρων.

Ἐλεύθεροι πλωτῆρες.—Οὗτοι ἀποτελοῦνται ἐκ ζεύγους φιαλῶν καταλλήλως συνδεδεμένων, τῶν ὁποίων ἡ μία κενὴ χρησιμεύει ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὡς πλωτήρ, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ διὰ τὴν τοποθέτησιν ἐντὸς

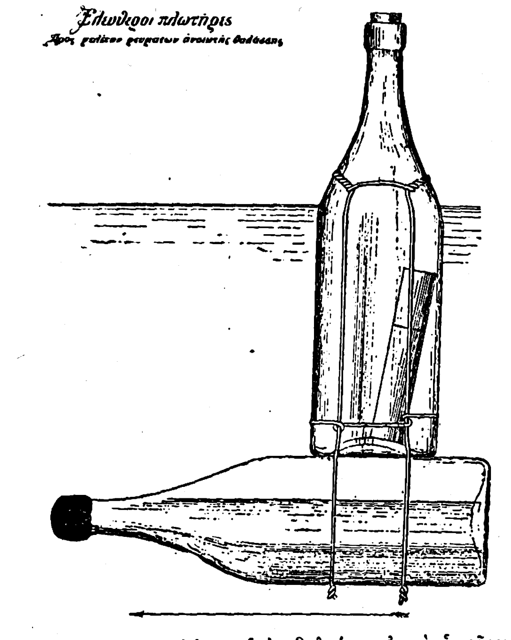

θήκης ἐκ λευκοσιδήρου ἑνὸς δελτίου εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται ἡ ἀκριβὴς θέσις, εἰς ἣν ὁ πλωτὴρ ἀφέθη ὡς καὶ ὁδηγίαι διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ δελτίου ἀπὸ τὸν εὑρόντα ναυτικόν, ὅστις παρακαλεῖται νὰ ἐπιστρέψῃ τοῦτο εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας. Ὁ τύπος τοῦ δελτίου εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΔΕΛΤΙΟΝ ΜΕΛΕΤΗΣ ΡΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΠΟΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΠΛΩΤΗΡΟΣ

ΗΜΕΡΟΜ. ....

ΠΛΑΤΟΣ .... Β

ΜΗΚΟΣ .... Α (ΓΚΡΗΝΟΥΙΤΣ)

ΟΝΟΜΑ ΠΛΟΙΟΥ ....

ΟΔΗΓΙΑΙ: «Ὁ ἀνευρίσκων τὰς φιάλας ταύτας αἵτινες ἐρρίφθησαν ὑπὸ τῆς Ὑδρογρ. Ὑπηρεσίας διὰ τὴν μελέτην τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν παρακαλεῖται νὰ συμπληρώσῃ τὸ κάτωθι δελτίον σημειῶν τὸν τόπον εὑρέσεως τῆς φιάλης διὰ τῶν γεωγραφικῶν συντεταγμένων ἢ τῆς ἀκριβοῦς ὀνομασίας τοῦ τόπου, τοῦ νομοῦ, δήμου ἢ κοινότητος, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ τόπος εὑρέσεως, καὶ νὰ ἀποστείλῃ κατόπιν τὸ δελτίον τοῦτο ὡς ἔχει εἰς τὴν ὀπισθογεγραμμένην διεύθυνσιν τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας.—Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ. . . . . . .»

ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΥΡΕΣΕΩΣ

Ἡμερομ . . . .

Στίγμα
Πλάτος . . . . Β
Μῆκος . . . . Α ΓΚΡΗΝΟΥΙΤΣ
ἢ
τόπος . . . .

ὄνομα καὶ διεύθυνσις τοῦ εὑρόντος . . . . . .

Ἡ ἑτέρα τῶν φιαλῶν τοῦ ζεύγους, πεπληρωμένη δι᾽ ὕδατος, χρησιμεύει ἁπλῶς ὡς ἔρμα. Ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος κανονίζεται οὕτως ὥστε τὸ ὅλον σύστημα, ἐπιπλέον, ἀφίνει ἐκτὸς τοῦ ὕδατος τὸν λαιμὸν τῆς φιάλης, ὥστε νὰ εἶναι μὲν ὁρατή, νὰ μὴ παρουσιάζῃ ὅμως καὶ μεγάλην ἐπιφάνειαν εἰς τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρος, μετακινουμένη μόνον ὑπὸ τοῦ θαλασσίου ρεύματος.

Κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1920, ἐρρίφθησαν ὑπὸ διαφόρων πλοίων, εἰς διαφόρους θέσεις, ὧν προηγουμένως προσδιωρίσθη τὸ στίγμα, πολλοὶ τοιοῦτοι πλωτῆρες, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ ἀνευρέθησαν. Τὰ ἐντὸς αὐτῶν δελτία, συμπληρωθέντα, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ὑδρογρ. Ὑπηρεσίας, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτων συνετάχθη, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἀντιπροέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Θαλασσογραφικῆς Ἐπιτροπῆς Πλοιάρχου Α. Χρυσάνθη, ὁ ἐν τῇ ἔναντι σελ. 429 παρατιθέμενος χάρτης.

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον, ὅστις εἶναι προκαταρκτικός, λόγῳ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ πληροφοριῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φανῇ ἡ ἀκριβὴς πορεία τῶν ρευμάτων, οὔτε καὶ νὰ ἐξαχθῶσι συμπεράσματα. Ἐν τούτοις ὅμως, ἐὰν προσέξῃ τις εἰς τὴν φοράν, ἣν τὰ βέλη τὰ δεικνύοντα τὰ ρεύματα ἀκολουθοῦν, βλέπει ὅτι αὐτὴ εἶναι ἀνάδρομος τῆς τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου, ἤτοι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς.

ΠΑΛΙΡΡΟΙΑ. Ἡ μελέτη τῶν παλιρροιῶν ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον γίνεται συστηματικῶς ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας διὰ παλιρροιογραφικῶν Σταθμῶν εἰς οὓς λειτουργοῦσιν, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν, παλιρροιογράφοι ἢ παλιρροιόμετρα. Σταθμοὶ εἰς ἐφωδιασμένοι διὰ παλιρροιογράφων (τύπου Thomson ἢ off) ἔχουν ἐγκατασταθῇ εἰς Πειραιᾶ, Θεσσαλονίκην, Χαλκίδα, Ἰσθμὸν Κορίνθου καὶ Χίον. Ἐπίσης ἐλήφθη ἀπόφασις ὅπως ἱδρυθοῦν τοιοῦτοι εἰς Βόλον καὶ Χανιά.

Διὰ παλιρροιομέτρων ἐξετελέσθησαν μετρήσεις πρὸς προσδιορισμὸν τῶν παλιρροιακῶν στοιχείων εἰς Θεσσαλονίκην, Βόλον, Στυλίδα, Λιχάδας, Αἰδηψόν, Κακοκεφαλήν, Αὐλίδα, Κάρυστον, Πόρον, Ναύπλιον, Κυκλάδας, Κυδωνίας καὶ Κάστρον Λήμνου. Τὰ ἐκ τῶν σχετικῶν παρατηρήσεων στοιχεῖα συλλέγονται ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας καὶ καταγράφονται εἰς εἰδικὸν Μητρῷον, ἐκ τούτων δὲ ἐξάγονται γενικὰ συναγόμενα περὶ τῆς παλιρροιακῆς κινήσεως εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια.

[Τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα παρεσχέθησαν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας Ὑπουργείου Ναυτικῶν].

ΓΕΩΜΑΓΝΗΤΙΚΩΣ, ΑΝΕΜΟΛΟΓΙΚΩΣ ΚΛΠ. Πρὸς ἐξαγωγὴν πορισμάτων χρησίμων εἰς τοὺς ναυτιλλομένους ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν φυσιολογικὴν διερεύνησιν τῆς Ὑδρογείου, διενεργοῦνται ὑπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἔρευναι:

Γεωμαγνητικαὶ μετρήσεις.—Ἡ χρησιμοποίησις τῶν μαγνητικῶν πυξίδων ὑπὸ τῶν ναυτιλλομένων καθιστᾷ ἀπαραίτητον τὴν παροχὴν εἰς τούτους στοιχείων τῆς ἐπὶ τῶν θαλασσῶν κατανομῆς τοῦ γηΐνου μαγνητισμοῦ. Ἀπαραίτητος ἰδίως εἶναι εἰς αὐτοὺς ἡ γνῶσις τῆς μαγνητικῆς ἀποκλίσεως καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἐπηρεαζούσης ἀμέσως τὰς πορείας τῶν πλοίων καὶ παρεχομένης ἕνεκα τούτου ἐπὶ τῶν ναυτιλιακῶν χαρτῶν. Αἱ πρὸς ὑπολογισμὸν τῶν στοιχείων τούτων παρατηρήσεις ἐγένοντο κυρίως εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῶν βορείων, ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, εἴς τινα δὲ μέρη κατ᾽ ἐπανάληψιν, κατηρτίσθη δ᾽ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὁ κατωτέρω πίναξ:

Γεωμαγνητικοὶ σταθμοὶ Αἰγαίου.

Περιοχή	Χρονολογία	Μαγνητική Ἀπόκλισις	Μαγνητική Ἔκκλισις	Ὁριζοντία Συνιστῶσα	Ἐτησία Μεταβολή
1-Δεδέαγατς	24 9]1923	61 38,9′	55 19,6	0,23821	
2-Λῆμνος	2]2]1925	3 7,5′	55, 4,3′		
3-Τένεδος	12]8]1922	1 50′	55 10,6′	0,250423	
4 Σμύρνη	14]2]1920	1 52 1′	52 15′		
5-Κίος	6]8]1922	0 48′	55 19,4	0,248601	
6-Μουδαν.	9]8]1922	0 28,4′	55 28,7	0,245737	
7-Νιχώρι	11,8]1922	0 53′	55 18,6′		
8-Πάνορμ.					
Ἀρτάκη	3]8]1922	0 1, 9′	56 26,2′		
9-Ραιδεστ.	11]8]1922	1 14,0′	56 00,7′	0,24510	
10-Κυδωνίαι					
Μοσχονῆσι	18]1]1921	1 55′	55 6,2′	0,243637	
Γυμνὸ	19]7]1922	1 19,6′	54 23,3′		
Μῦλος Ἀϊβ.	28]7]1922	2 5′	54 23,3′		
11-Χίος	23]9]1923	55, 3′	52 16′		
12- » Λιμὴν	1]2]1925	2 54,1′	53 12′		
13-Κάλυμν.	4]8]1922	1 1, 7	56 32,5′	0,243659	
14-Νάξος	20]12]1888	6 12′			
15-Σῦρος	20]12]1388	6 21′	51 49,5′	0,2660	
16-Παροικία	22]6]1924	1 46,4	51 16,4′		
17-Κοντογ.					
Ἄκρη	2]10]1920	2 32,6′	51 49,5′		
18-Δῆλος	23]5]1926	1 53,1′	52 12,5		
19-Θήρα	23]5]1926	0 8,6′	52 32,8′	0,255160	
20-Κύθνος.	18]5]1924	2 20,3′	52 33,7		
21-Ναύπλ	20]12]1888	7 10′		0,2627	
22-Πόρος	27]1]1925	2 50,8	52 39,35	0,249538	
23-Αἴγινα	20]12]1888	6 53′		0,2621	
24-Ἄργος	8]9]1893	6 43,7′	52 98′	0,25991	
25-Πειραιεὺς					
Φάρ. Θεμιστ	27]3]1922	2 21,6			
Β.Περίπτερ.	27]3]1922	2 26,6′			
Φαν.Προλιμ	23]4,1922	2 33,6			
Ναύ)μος	27]4]1922	2 59′			
26-Ἀθῆναι	11]8]1893	6 28′	52 27,4′	0,25914	
Χαλάνδριον	1]8]1921	3 38,1′	52 50,5′	0,240784	
Πεδ. Ἄρεως	5]4]1925	2 19,2′	52 35′		
Διόνυσος	26]6]1926	2 27,75′	50 50,55′		
27-Μέγαρα					
Στενὸν	7]11]1924	2 38,3′	51 48,5′		
28-Ἰσθμία	5]9]1926	2 30,1′	52 40′	0,258120	
29-Κάρυστος	24]6]1923	2 43,9′	53 26,7′	0,25000	
30-Χαλκὶς	13]5]1923	2 26′	53 05,7′	0,25062	Μέση ἐτησία Μεταβολή = —8,7
31-Αἰδηψὸς	8]7]1924	2 37,5′	54 31,75′	0,247057	
32-Σκῦρος	12]5]1907	4 27,8′	53 6, 6′	0,25685	
33-Σκόπελ.	13]5]1907	4 55,1′	53 43, 5′	0,25018	
34-Βόλος	13]5]1923	3 1,2′	54 12, 0′		
35-Αἰκατερ.	20]9]1926	2 28,58′	78 37,22′	0,245645	
36-Καλλίπ.	2]8]1922	2 4, 3′	55 45, 3′		
37-Ἁγιόκαμπ	29]5]1907	5 4, 4′	54 15, 7′	0,25188	
38-Τσάγεζι	16]5)1907	5 4,·2′	54 18, 5′	0,25181	
39-Θεσ)κη	31]8]1924	2 55,45′	55 56, 2′	0,2348905	
40- Πλαταμ.	31]5]1907	5 7, 1′	54 35, 2′	0,25052	
41-Σταυρὸς	9]9]1926	2 03,52′	69 03,30′	0,843827	
42-Ἐλευθ.	29]7]1926	1 41,28′	51 41,22′		
43- Καβάλλα	25]9]1923	26, 4′	55 27, 7′	0,245646	
44-Πόρτ.Λαγ	22]7]1926	1 42,03,	49 15,30′		
45-Μαρων.	18]7]1926	0 55,31′	55 09,29′		

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων, ὑπολογισθείσης τῆς ἐτησίας μεταβολῆς εἰς—8′,7 περίπου, καθωρίσθησαν αἱ σύγχρονοι ἀποκλίσεις εἰς ὡρισμένην χρονολογίαν καὶ κατὰ Μάρτιον 1926 συνετάχθη ὁ πρῶτος χάρτης τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ καμπύλων ἴσης ἀποκλίσεως, ὅστις ὅμως δὲν ἐδόθη εἰσέτι εἰς τὴν δημοσιότητα, κριθέντων ἀπαραιτήτων συμπληρωματικῶν τινων παρατηρήσεων. Οὐχ ἧττον ὁ ἀνωτέρω χάρτης ἐλήφθη ὑπ᾽ ὄψει κατὰ τὴν χορήγησιν ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ἐπιτελικὴν Ὑπηρεσίαν Στρατοῦ γενικοῦ χάρτου ἀποκλίσεων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ὑπὸ τύπον προσωρινοῦ χάρτου χρησιμοποιηθησομένου δι᾽ ἐπιτελικὰς ἀνάγκας.

Κατὰ τὸν χάρτην τοῦτον ἡ διανομὴ τοῦ Γηΐνου μαγνητισμοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κανονική, παρουσιάζουσα κέντρα τινὰ ἰσχυροτέρας ἐντάσεως, μεταξὺ νήσου Θήρας καὶ χερ-

Digitized by Google

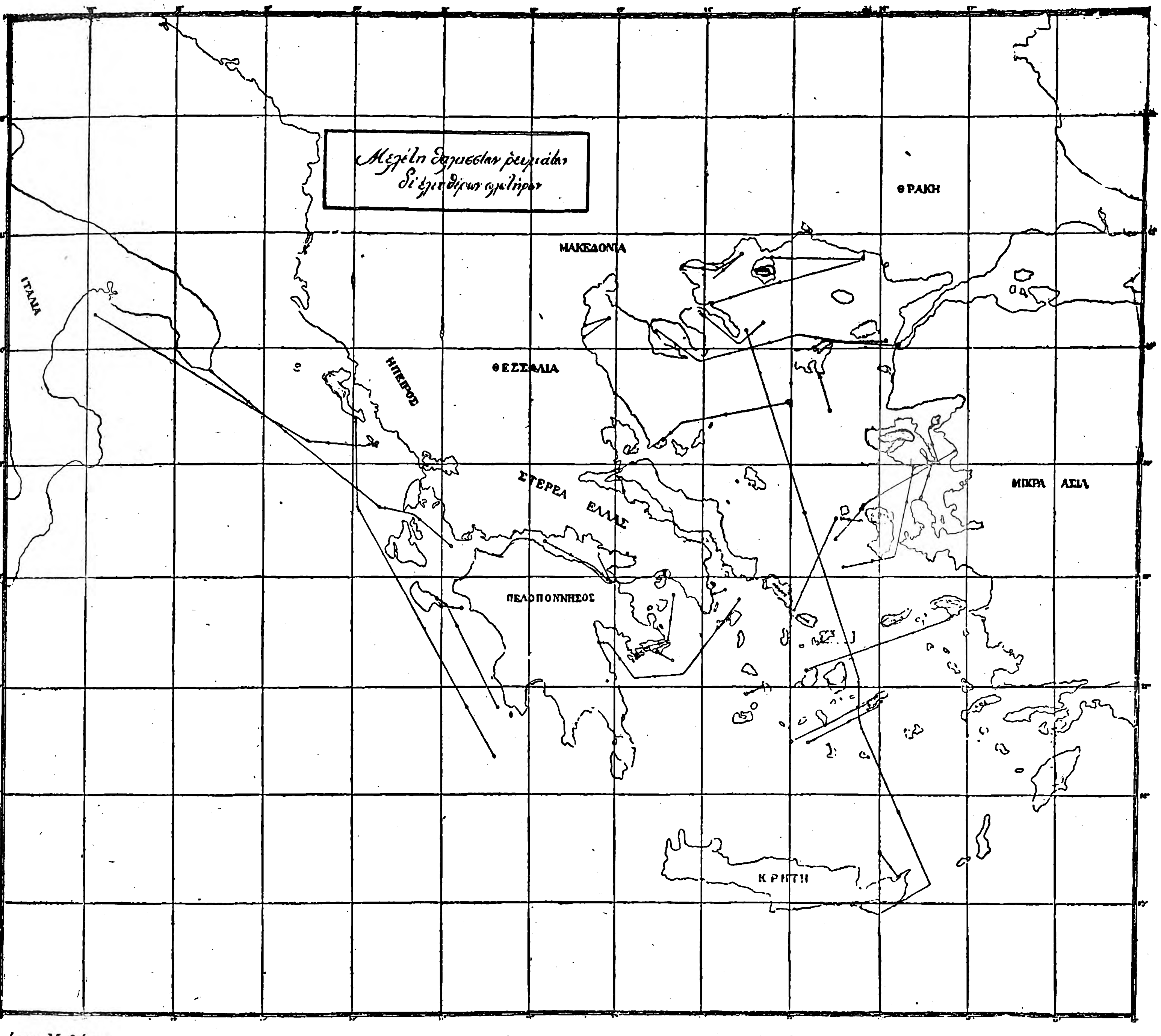

σονήσου Μεθάνων. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο παρατηρεῖται ἡ μεγίστη μεταβολὴ τῶν ἀποκλίσεων, φθάνουσα τὰς δύο μοίρας (2°) εἰς ἀπόστασιν 120 περίπου ναυτ. μιλλίων. Κατὰ τὰ λοιπά, ἐν τῷ Αἰγαίῳ αἱ ἀποκλίσει εἰσὶν ἅπασαι δυτικαί, αὐξάνουσαι ὁμαλῶς ἐκ τῶν Μικρασιατικῶν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια καὶ ἔχουσαι κατὰ τὸ 1926 τιμὰς ἀπὸ 1° μέχρι 3° περίπου.

Ὑδρογραφικαὶ ἐργασίαι.—Ἡ λεπτομερὴς ἐπὶ χαρτῶν ἀναπαράστασις τῶν ὑποθαλασσίων ἀνωμαλιῶν, εἰδικῶς ἐπίπονος καὶ μακροχρόνιος εἰς τὴν πολυσχιδῆ καὶ πλήρη μικρῶν νησίδων θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου, ἐκτελεῖται ἀπό τινος συστηματικῶς ὑπὸ τῆς διευθύνσεως Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας Π. Ναυτικοῦ. Ἡ ὕπαρξις γενικῶν χαρτῶν τῆς θαλάσσης ταύτης, συνταχθέντων ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς κυρίως Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ χρησιμοποιουμένων εἰσέτι ὑπὸ τῶν ναυτιλλομένων, ἔδειξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀνάγκην προτιμήσεως συντάξεως λεπτομερειακῶν χαρτῶν, μεγάλης κλίμακος, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς προσγειώσεως τῶν πλοίων.

Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἤρχισε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἡ συστηματικὴ ἐργασία ὑδρογραφικῶν ὑποτυπώσεων τῶν μᾶλλον πολυσυχνάστων κόλπων καὶ λιμένων τοῦ Αἰγαίου ὡς καὶ τῶν τμημάτων ἐκείνων, δι' ὃ οἱ ὑπάρχοντες ἀγγλικοὶ χάρται ἔχουσιν αἰσθητὰς πρὸς τὴν πραγματικότητα διαφοράς. Οὕτω μέχρι τοῦδε ἔχουσιν ἐκδοθῆ ἐκ τῆς θαλάσσης ταύτης οἱ ἀκόλουθοι λεπτομερειακοὶ χάρται.

Κόλπος, ὅρμος καὶ λιμὴν Θεσσαλονίκης-Ὅρμος Δεδεαγάτς-Λιμὴν Βόλου-Λιμὴν Ναυπλίου-Λιμὴν Σύρου-Λιμὴν Στυλίδος-Στενὰ Εὐρίπου-Ἀπὸ Πειραιῶς μέχρι Ναυστάθμου-Στενὸν Μεγάρων-Λιμὴν καὶ ὅρμος Κυδωνιῶν - Γενικὸς χάρτης Ἑλληνικῶν θαλασσῶν περιέχων ὁλόκληρον το Αἰγαῖον. Εὑρίσκονται δὲ ὑπὸ σύνταξιν, χάραξιν ἢ ἐκτύπωσιν οἱ ἀκόλουθοι χάρται Αἰγαίου: Βόρ. Εὐβοϊκὸς καὶ Μαλιακὸς ἀπὸ Αἰδηψοῦ μέχρι εἰσόδου Παγασητικοῦ-Λιμὴν Πειραιῶς καὶ ὅρμος Φαλήρου-Κόλπος Ἐλευσῖνος-Στενὸν καὶ ἀγκυροβόλιον νήσου Πόρου-Ἅγ. Νικόλαος Κέας-Λιμένες Κύθνου-Λιμένες Σερίφου-Λιμένες Σίφνου-Λιμὴν Μήλου-Στενὸν Μήλου-Κιμώλου-Λιμένες νήσου Σύρου-Λιμένες νήσου Ἄνδρου-Λιμὴν καὶ ὅρμος Τήνου-Ὁρμητήρια Νάξου-Στενὸν Πάρου-Ἀντιπάρου-Λιμὴν Παροικίας-Λιμὴν Ἴου-Λιμὴν Σπετσῶν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν ὑποτυπώσεως χαρτῶν ἔχουσι γίνει καὶ ἕτεραι ἐργασίαι διερευνήσεως ἀβαθῶν τινων σημείων τοῦ Αἰγαίου καὶ καθορισμοῦ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν. Ἡ ὅλη ἐργασία δύναται εὐχερῶς νὰ ἐντεθῇ εἰς γενικὸν χάρτην, καθόσον ἅπασαι αἱ μεμονωμέναι αὗται ἐργασίαι ἐβασίσθησαν ἐπὶ τοῦ πρωτεύοντος τριγωνισμοῦ τῆς χώρας μεθ' οὗ εἰσὶ γεωδαιτικῶς συνδεδεμέναι.

Ἀνεμολογικαὶ παρατηρήσεις.— Πρὸς προσδιορισμὸν τῆς μέσης συχνότητος τῶν ἐπικρατούντων ἐν τῷ Αἰγαίῳ κατὰ ἐποχὰς ἀνέμων καὶ σύνταξιν ἀνεμολογικῶν χαρτῶν, χρησίμων κυρίως εἰς τὴν ἱστιοφόρον ναυτιλίαν, ἥτις ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς πιθανωτέρας διευθύνσεως τῶν κρατούντων ἀνέμων θὰ δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἐνδεικνυομένην πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου ὁδόν, ἡ Ὑδρογραφικὴ Ὑπηρεσία Π. Ναυτικοῦ ἐπεδόθη εἰς παρατηρήσεις συστηματικὰς γιγνομένας εἰς διάφορα σημεῖα τῆς θαλάσσης ταύτης. Ἵνα δὲ αἱ παρατηρήσεις αὗται γίγνωνται ὑπὸ συνθήκας παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τῶν ἐν πλῷ ναυτιλλομένων, ἐξελέγησαν ὡς σταθμοὶ παρατηρήσεων οἱ εἰς διαφόρους χθαμαλὰς νησῖδας μεμακρυσμένας τῆς ἀκτῆς φάροι καὶ ἐπὶ τῶν ἠπειρωτικῶν ἀκτῶν, οἱ φάροι ἀκρωτηρίων καὶ στενῶν. Ἡ συλλογὴ τῶν στοιχείων ἀνετέθη εἰς τοὺς κατὰ τόπους ἐπιστάτας τῶν φάρων, ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικῶν ὁδηγιῶν ἀναλόγων πρὸς τὴν ναυτικὴν αὐτῶν μόρφωσιν, καθόσον ἅπαντες σχεδὸν εἰσὶν ἀπόστρατοι ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Π. Ναυτικοῦ. Παρὰ τούτων συντάσσονται δελτία δίδοντα τρὶς καθ' ἑκάστην, κατὰ τὰς ὥρας 8,14,21 τῆς ἡμέρας, τὴν δύναμιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ ἀνέμου ὡς καὶ τὴν κατάστασιν θαλάσσης. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τούτων πρόκειται συντόμως νὰ συνταχθῶσιν ἀνεμολογικοὶ χάρται δίδοντες ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τοὺς ἐπικρατοῦντας κατὰ ἐποχὰς ἀνέμους εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς θαλάσσης ταύτης.

Οἱ ὡς ἀνεμολογικοὶ σταθμοὶ ἐκλεγέντες ἐν τῷ Αἰγαίῳ φάροι εἰσὶν οἱ ἀκόλουθοι: Ἀλεξανδρουπόλεως (Δεδὲ-ἀγάτς). Πλάκας (Λήμνου). Κασσάνδρας (Χαλκιδικῆς). Ψαθούρας (Σποράδων). Σίγκρι (Μυτιλήνης). Λιθάρι (Σκύρου). Πρασούδι (μεταξὺ Σκύρου - Εὐβοίας). Σπαλματόρι (Οἰνοῦσαι Χίου). Πάσπαργο (Στενοῦ Χίου). Ερετρίας (Νοτ. Εὐβοϊκός). Βερδοῦγι (Νοτ. Εὐβοϊκός). Φάσσα (Ἄνδρου). Πάπας (Ἰκαρίας). Ἀρμενιστὴς (Μυκόνου). Παραπόλα (Νοτ. Σπετσῶν). Σπαθὶ (Σερίφου). Μαλέας, Ἀσπρόπουντα (Φολεγάνδρου). Ἀκρωτήρι (Θήρας). Σίδερο (Κρήτης). Κουφονῆσι (Ν Κρήτης).

ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κατέχει τὸ σημαντικώτατον ἴσως καὶ τὸ πλουσιώτατον πεδίον ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ γαλανὴ θάλασσα αὐτοῦ, αἱ χαρίεσσαι νῆσοι, αἱ ὁποῖαι εἶναι σκορπισμέναι εἰς τὴν περιοχήν του, ἡ γλυκεῖα ἀτμοσφαῖρα, εἵλκυσαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Βορρᾶ. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξαν μία ἀσφαλὴς γέφυρα μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ θάλασσά του, ἀντὶ νὰ χωρίζῃ, τοὐναντίον ἑνώνει τὰς χώρας, τὰς ὁποίας βρέχει, καὶ ἔγινεν ἀπὸ χρόνους παναρχαίους ἕως σήμερον τὸ μέσον διασταυρώσεως λαῶν καὶ πολιτισμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἰδιαιτέρως ἱστορίαν, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἔχει σημασίαν θεμελιώδη, διότι ὑπῆρξεν ἀείποτε ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴ θάλασσα. Εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ κόσμου οἱ κόλποι καὶ οἱ ὅρμοι δὲν εἶναι πολυπληθέστεροι καὶ βαθύτεροι, καὶ εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ κόσμου αἱ νῆσοι δὲν εἶναι τόσον πλησίον ἀλλήλων. Αἱ Κυκλάδες

Digitized by Google

φαίνονται ἐσκορπισμέναι εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὡς λίθοι πρὸς διάβασιν ἑνὸς ποταμοῦ, καὶ ἡ θάλασσα προσκαλεῖ οὕτως εἰπεῖν τὸν θαλασσοπόρον, ὁ ὁποῖος δὲν χάνει σχεδὸν ποτὲ τὴν γῆν ἀπὸ τὸ βλέμμα του καὶ εὑρίσκει παντοῦ προφύλαξιν πρόχειρον εἰς πᾶσαν ἀπροσδόκητον τρικυμίαν. Τὸ

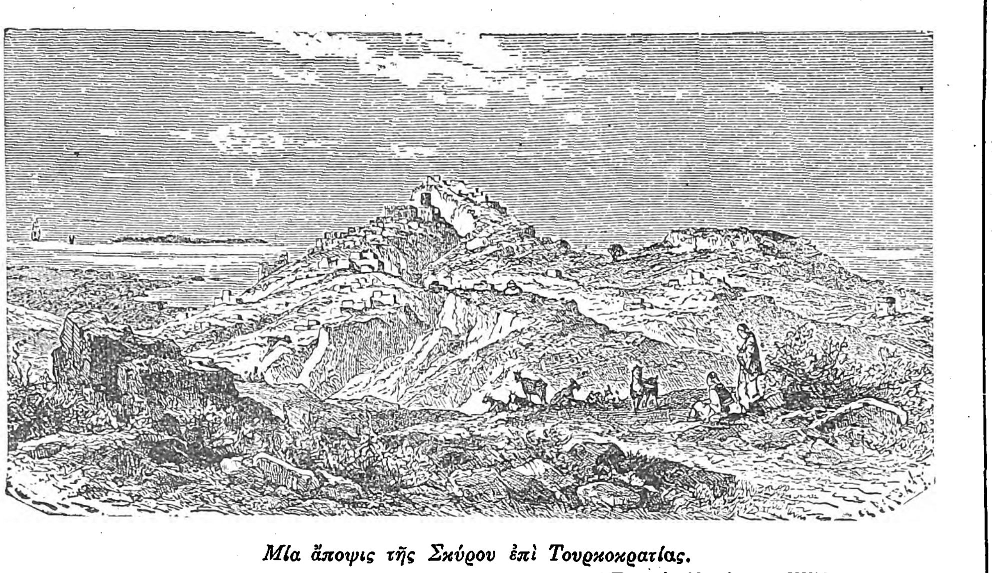

Μία ἄποψις τῆς Σκύρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

[«Tour du Monde», τ. XXXII, σελ. 79].

Αἰγαῖον πέλαγος ηὐκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ηὐκόλυνε τὰ σχηματισθέντα εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους Ἑλληνικὰ κράτη νὰ γίνουν ἀληθῆ Μεσογειακὰ κράτη καὶ νὰ λάβουν τὴν πρωτεύουσαν σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ Αἰγαῖον ὡς ἓν ἐνδιάμεσον πέλαγος μεταξὺ δύο μεγάλων θαλασσῶν— τῆς Μεσογείου ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τοῦ Εὐξείνου ἀφ᾽ ἑτέρου—παρουσίασε πάντοτε μέγιστον ἐνδιαφέρον, ἀπὸ ἐμπορικῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν, καὶ ἀπὸ στρατηγικῆς ἀπόψεως.

Ἡ ἀπὸ ἐμπορικῆς ἀπόψεως σημασία του ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἀποτελεῖ τοῦτο τὴν συντομωτέραν ὁδὸν μεταβιβάσεως τῶν προϊόντων τῆς Μ. Ἀσίας πρὸς τὴν Εὐρώπην (μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ διὰ θαλάσσης μεταφορὰ ἐμπορευμάτων εἶναι γενικῶς ἀπείρως εὐχερεστέρα καὶ οἰκονομικωτέρα τῆς διὰ ξηρᾶς), ἐνῷ συγχρόνως δι᾽ αὐτοῦ διέρχεται ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου, ἤτοι τῶν παραλίων τῆς Οὐκρανίας καὶ τοῦ Καυκάσου (κυρίως σιτηρὰ) καὶ πλεῖσται ἐμπορικαὶ ὁδοὶ τῆς Ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου.

Συνέπεια τῆς ἐμπορικῆς του σημασίας εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ἡ στρατηγικὴ σημασία τοῦ Αἰγαίου· μία τόσον μικρὰ σχετικῶς περιοχή, τὴν ὁποίαν διασχίζουσι καθ᾽ ὅλας τὰς διευθύνσεις αἱ σπουδαιότεραι γραμμαὶ ἐμπορικῶν συγκοινωνιῶν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Μεσόγειον, καὶ πλησίον τῆς ὁποίας ἀφ᾽ ἑτέρου διέρχονται ἔτι σπουδαιότεραι γραμμαί, αἱ ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ πρὸς τὴν Δ. λεκάνην τῆς Μεσογείου, ἦτο προωρισμένη νὰ ἀποτελῇ ἀείποτε μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν ἐχόντων ἐμπορικὰ κατὰ θάλασσαν συμφέροντα γειτονικῶν χωρῶν. Ἐὰν εἰς τοῦτο προστεθῇ ἡ φυσικὴ τοῦ πελάγους τούτου διασκευή, παρουσιάζοντος πληθὺν νήσων καὶ ὅρμων, καταφαίνεται εἷς ἀκόμη λόγος ἐπαυξάνων τὴν στρατηγικήν του σημασίαν· εἶναι δὲ οὗτος, ὅτι ὁ κρατῶν τοῦ Αἰγαίου διὰ ναυτικῆς δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ καλῶς ὠργανωμένης δύναται κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ παρενοχλῇ, ἢ καὶ τελείως νὰ διακόπτῃ, τὸ μεταξὺ Εὐξείνου καὶ Μεσογείου ἐμπόριον, ἐν ταὐτῷ δὲ νὰ παρεμβάλληται, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀποτελεσματικῶς, εἰς τὰς θαλασσίους συγκοινωνίας μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται εὐεξήγητον διατὶ ἀείποτε τὸ Αἰγαῖον ἀπετέλεσε θέατρον συγκρούσεων μεταξὺ ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν Κρατῶν, συγκρούσεων αἵτινες ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον βιαιότεραι, ἐφ᾽ ὅσον τὰ ἐμπορικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα ἅτινα τὰς προεκάλουν ἦσαν σημαντικώτερα. Εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τῶν θαλασσίων τούτων συγκρούσεων διαγράφεται μέγιστον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ *Αἰγαΐς*, ὡς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν περιοχήν, τὴν ὁποίαν κατέχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος μὲ τὰ περὶ αὐτὴν πλαίσια ἠπειρωτικῶν χωρῶν, εἶναι πεδίον ἱστορικὸν κατ᾽ ἐξοχὴν Ἑλληνικόν. Καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς θαλάσσης καὶ τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας βρέχουν τὰ κύματά του, καὶ ὡς ἐκ τῶν κατὰ μακραίωνα συνέχειαν ἐξελιχθέντων ἐν αὐτῷ ἱστορικῶν γεγονότων, τὸ Αἰγαῖον πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς μία ἐσωτερική, οὕτως εἰπεῖν, Ἑλληνικὴ λίμνη, ὡς αὐτὴ ἡ καρδία τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἱστορία συνεπῶς τοῦ Αἰγαίου πελάγους συνοψίζει τὸ μέγιστον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας· θὰ γίνῃ ἐν τούτοις προσπάθεια νὰ δοθῇ ἐνταῦθα μία συνοπτικὴ μόνον εἰκών, περιοριζομένη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θαλάσσης ταύτης, δεδομένου ὅτι αἱ λεπτομέρειαι τῶν συναφῶν ἱστορικῶν συμβάντων θὰ περιληφθῶσιν εἰς τὰ ἰδιαίτερα σχετικὰ ἄρθρα.

Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ χρόνους παναρχαίους ἤρχισε ν᾽ ἀναφαίνεται ὁ ἱστορικὸς βίος καὶ ὁ πολιτισμός, ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἰδικός μας, ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ἤδη καὶ κατὰ τὴν 4ην χιλιετηρίδα π. Χ. δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἴχνη ἀναπτύξεως τοῦ βίου, ἰδίως ὅμως κατὰ τὴν 3ην π. Χ. χιλιετηρίδα αἱ χῶραι καὶ αἱ νῆσοι, τὰς ὁποίας περιβρέχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἔγιναν τὸ θέατρον ἑνὸς λαμπροῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει κέντρον παλαιὸν τὴν Κρήτην (βλ. λ. Αἰγαῖος πολιτισμός). Ἔκτοτε δὲν ἔπαυσε τὸ Αἰγαῖον πέλαγος νὰ εἶναι ἕως τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τὸ κέντρον τοῦ λαμπροτάτου πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ κέντρα τῆς δημιουργίας καὶ ἀκτινοβολίας τοῦ πολιτισμοῦ τούτου μετετοπίζοντο κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Μετὰ τὴν Κρήτην, τῆς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς εἶναι προελληνικός, ἐξελληνίζεται ὁ πολιτισμὸς οὗτος διὰ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰς Μυκήνας, καὶ ἔπειτα κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους λαμβάνουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος αἱ *Ἀθῆναι*, ταύτας διαδέχεται ἡ *Ἀλεξάνδρεια* καὶ τούτων κληρονόμος γίνεται ἡ *Κωνσταντινούπολις*, τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον. Περὶ τὸ Αἰγαῖον λοιπὸν πέλαγος ἦσαν ἐπὶ 3,000 ἔτη καὶ κατὰ συνέχειαν αἱ μεγάλαι Ἑλληνικαὶ πρωτεύουσαι, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης αὐτοῦ ἤσκουν τὴν ἡγεμονίαν, Κρατικὴν καὶ πνευματικήν, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος.

Α) ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ.

Καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς μυθικὰς παραδόσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤρχιζε διὰ τοὺς ἀρχαίους ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κατέχει προεξέχουσαν θέσιν. Τρεῖς μεγάλοι κύκλοι μυθικῶν παραδόσεων ἔχουν στενὴν σχέσιν μὲ τὴν θάλασσαν ταύτην, ἡ *Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία*, ὁ *Τρωϊκὸς πόλεμος*, καὶ ἡ *βασιλεία τοῦ Μίνωος*. Οἱ δύο πρῶτοι κύκλοι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπόπειραι πρὸς διείσδυσιν ἐμπορικὴν τῶν μᾶλλον προηγμένων εἰς πολιτισμὸν ἀνθρώπων τοῦ Αἰγαίου εἰς χώρας ὀλίγον πολιτισμένας ἢ βαρβάρους. Ἡ βασιλεία πάλιν τοῦ Μίνωος συνδέεται μὲ τὴν θαυμασίαν θαλασσοκρατορίαν εἰς τὸ Αἰγαῖον τῶν πρώτων πολιτισμένων κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου, τῶν Κρητῶν τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς. Αἱ μεγάλαι δὲ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης, ἰδίως τῆς ἀρχαιολογικῆς, ἐπιβεβαιώνουν τοὺς παλαιοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους.

Οἱ Μινωϊκοὶ χρόνοι.— Ἀπὸ παναρχαίους χρόνους αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους κατοικοῦνται ὑπὸ λαῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ποῖοι ἦσαν καὶ πόθεν ἤρχοντο. Πιθανώτατον ἦσαν Μικρασιατικῆς καταγωγῆς — *Κᾶρες* καὶ *Λέλεγες* ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων—, γενικῶς δέ, ἐν ἀγνοίᾳ ἀκριβεστέρου ὁρισμοῦ, ἂς καλέσωμεν αὐτούς, ὅπως καὶ τοὺς Πελασγικοὺς λαοὺς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, «*Προέλληνας*». Ἀπὸ ὅλους τοὺς προελληνικοὺς τούτους λαούς, οἱ ὁποῖοι κατῴκησαν τότε εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ *Κρῆτες* τῆς παναρχαίας Μινωϊκῆς γενεᾶς ἐξήρθησαν εἰς δύναμιν καὶ διὰ τοῦ ὑπερόχου πολιτισμοῦ των ἐκυριάρχησαν ὄχι μόνον εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀλλὰ καὶ πολὺ πέραν αὐτοῦ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ πρὸς Δυσμάς. Οὕτως οἱ Κρῆτες, δολιχοκέφαλοι καὶ βραχύσωμοι, λαὸς καὶ αὐτοὶ Μικρασιατικῆς καταγωγῆς, ἐδημιούργησαν ὄχι μόνον τὸν πρῶτον Αἰγαῖον πολιτισμὸν (βλ. λέξιν), ἀλλὰ καὶ τὸν πρῶτον *Μεσογειακὸν πολιτισμόν*, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ ἐπικρατήσας Μεσογειακός, ἤτοι ὁ Ἑλληνικός, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου ἐδημιουργήθη καὶ ἤκμασεν.

Ἡ κατὰ θάλασσαν μοναρχία τῶν Μινωϊκῶν βασιλέων ἐστηρίζετο ἐπὶ μεγάλης θαλασσίας δυνάμεως, οὗτοι δ᾽ ἦσαν οἱ ἱδρύσαντες τὸ πρῶτον ἐν τῷ κόσμῳ θαλάσσιον κράτος, τοῦ ὁποίου ἡ κυριαρχία ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν Α. λεκάνην τῆς Μεσογείου, καὶ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀνάλογον πρὸς τὰς Μεσαιωνικὰς θαλασσίας δυνάμεις τῆς Ἱσπανίας, τῆς Πορτογαλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀνάμνησις δὲ τῆς Μινωϊκῆς ἐκείνης θαλασσίας δυνάμεως παρέμεινε ζωηροτάτη ἐπὶ αἰῶνας συνδυασθεῖσα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μίνωος. «Πρῶτος—λέγει ὁ μέγας ἱστορικὸς τῆς ἀρχαιότητος Θουκυδίδης—ὁ Μίνως κατήρτισε στόλον καὶ *ἐκυριάρχησε τοῦ Αἰγαίου*, ἀπῴκισε τὰς Κυκλάδας, ἐπέβαλε φόρους πανταχοῦ καὶ κατέστρεψε τὴν πειρατείαν». Ἔχομεν λοιπὸν ἀπὸ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους, ἀπὸ τὴν Γ´ χιλιετηρίδα π. Χ., τὴν ἀνάμνησιν τῆς πειρατείας, τῆς μάστιγος ἐκείνης τῶν Αἰγαιακῶν πληθυσμῶν, ἡ ὁποία συνεχῶς κατεφέρετο κατ᾽ αὐτῶν ἕως τοὺς τελευταίους αἰῶνας.

Τὸ ὄργανον δὲ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μινωϊκῶν βασιλέων ἦτο ὁ στόλος. Εἶχον δημιουργήσει οὗτοι στόλον ὄχι μόνον πολεμικόν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικόν. Τὰ Μινωϊκὰ πλοῖα ἦσαν μακρά, πολύκωπα καὶ ἔφερον ἱστίον. Μὲ τὰ ταχύπλοα σκάφη των οἱ Κρῆτες ἦλθον πολὺ ἐνωρὶς εἰς σχέσεις μὲ μακρινοὺς θαλασσινοὺς λαούς, διέτρεχον καὶ μακρινὰς μὲν θαλάσσας, ὁλόκληρον δὲ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καθ᾽ ὅλας τὰς διευθύνσεις, *ἐκυριάρχουν τοῦ Αἰγαίου*. Μὲ τὴν κυριαρχίαν δὲ ταύτην τῶν θαλασσίων διόδων ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐμπόριον εἰς τὰς χώρας καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἡ Κρήτη ἔκειτο εἰς τὸ μέσον τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ἦτο λοιπὸν μοναδικὴ χώρα διεθνοῦς συναλλαγῆς. Ἀνέπτυξε βιομηχανίαν καὶ ἐξῆγε τὰ προϊόντα αὐτῆς, εἰσῆγε δὲ πρώτας ὕλας καὶ ποικίλα εἴδη, ἅτινα δὲν παρῆγεν, ὡς καὶ ἄλλα χρειώδη τῆς ζωῆς. Πλὴν δὲ τῶν μεγάλων κέντρων πολιτισμοῦ, τῆς Κνωσσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ, ἔχομεν εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἄλλα ἐμπορικὰ κέντρα. καί, παραδόξως μάλιστα, ἀκόμη καὶ ἐφοπλιστικὰ κέντρα παράλια, τὰ ὁποῖα ἐξαπέστελλον τοὺς στολίσκους των ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Εἰς τὸ Α. ἄκρον τῆς Κρήτης, παρὰ τὴν Σήτειαν, εἶχον ἱδρυθῆ οἱ πρῶτοι ἐν τῷ κόσμῳ *οἶκοι εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς*. Ὁ τότε μεγαλέμπορος κατεσκεύαζε τὰ δέματά του, ἐσφράγιζεν αὐτὰ διὰ νωποῦ πηλοῦ, καὶ τὰ παρέδιδεν εἰς τὰ πλοῖα διὰ νὰ μεταφερθοῦν εἰς μακρινὰς χώρας. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ καὶ ἴχνη λιμένων Μινωϊκῶν καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς ἄλλας τινὰς παραλίας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εἰς τὰς ὁποίας ἐσώθη τὸ ὄνομα *Μινῴα*. Πιθανὸν δὲ καὶ οἱ Ἐνετικοὶ λιμένες τοῦ Ἡρακλείου νὰ ἐθεμελιώθησαν ἐπὶ παλαιοτέρων Μινωϊκῶν. Ἐν τῷ συνόλῳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπὸ τὴν Γ´ χιλιετηρίδα π. Χ. τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διὰ τῆς Μινωϊκῆς γενεᾶς ὑπῆρξε τὸ εὐρὺ πεδίον τοῦ ἀρχαιοτάτου ἐν τῷ κόσμῳ μεθοδικοῦ ἐμπορίου (βλ. *Σπ. Μαρινάτου*. Ὁ ἀρχαῖος Κρητικὸς πολιτισμός, 1927, σ. 141 ἑξ.).

Ἡ παναρχαία Ἑλληνικὴ περίοδος.— Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς 2ας π. Χ. χιλιετηρίδος ἀρχίζει ἡ ἐξάπλωσις εἰς τὴν *Αἰγαΐδα* τοῦ ρωμαλέου κλάδου τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ Ἀχαιοί. Οἱ Ἀχαιοὶ οὗτοι, ἀναμεμιγμένοι μετὰ Αἰολέων—διὰ τοῦτο λέγομεν καὶ *Ἀχαιοαιολεῖς* — κατέρχονται πρὸς Νότον, καὶ πρῶτοι αὐτοὶ εἰσάγουν τὸ γνήσιον καὶ εὔρωστον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰς τοὺς προελληνικοὺς λαοὺς τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ τῶν νησιωτικῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Μινωϊκὸς πολιτισμὸς καταστρέφεται καὶ ἀρχίζει ὁ Ἠπειρωτικὸς Ἑλληνικὸς καὶ ἡ πρώτη μεγάλη καὶ ὑπερπόντιος ἐξάπλωσις τῶν Ἀχαιῶν διὰ μέσου τοῦ Αἰγαίου πελάγους. *Εἶναι αὕτη ἡ πρώτη μεγάλη νίκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν*. Καὶ εἰς τὴν μεγάλην κίνησιν ταύτην τῶν Ἀχαιῶν, τὴν πρώτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ νίκην, *τὸ κύριον πεδίον δράσεως εἶναι τὸ Αἰγαῖον πέλαγος*.

Ἀπὸ τὸ 1500 π. Χ. ἕως τὴν στροφὴν τῆς 2ας πρὸς τὴν 1ην χιλιετηρίδα (περὶ τὸ 1000) διαρκεῖ ἡ πρώτη αὕτη μεγάλη ἀποικιστικὴ κίνησις, ἡ ὁποία ἔφερε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰς νήσους τῆς Αἰγαΐδος ἕως καὶ τὴν Κύπρον ἀκόμη, ὡς καὶ εἰς τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτὰς καὶ ἕως τὴν Ἀφρικήν. Τὸ κύριον πεδίον εἶναι πάντοτε ἡ *Αἰγαΐς*, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὸ δὲ κέντρον μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν Κρήτην εἰς τὰς Μυκήνας, ὁ Αἰγαιακὸς πολιτισμὸς γίνεται *Κρητομυκηναϊκὸς* καὶ ἀρχίζει νὰ ἐξελληνίζεται. Δὲν ἔχομεν εἰδήσεις ὡρισμένας καὶ δὲν δυνάμεθα ν᾽ ἀναφέρωμεν συγκρούσεις λαῶν κατὰ τὴν μεγάλην ταύτην κίνησιν. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἀναστάτωσιν καὶ τὰς συγκρούσεις αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν Ἀχαιῶν—ἔχομεν λαμπρὰν ἀπήχησιν ἑνὸς μέρους εἰς τὸν μυθικὸν κύκλον τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου (βλ. λ).

Καὶ ὅταν μετὰ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐπῆλθον οἱ ὁρμητικώτεροι Δωριεῖς, καὶ ἀντήχησαν αἱ χῶραι καὶ αἱ νῆσοι τῆς Αἰγαΐδος ἀπὸ τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων αὐτῶν, ἔφυγον τότε οἱ πολιτισμένοι Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Κρῆτες πρὸς τὴν Ἀσίαν ζητοῦντες καταφύγιον καὶ σωτηρίαν εἰς ἄλλας χώρας. Ὁ λαμπρὸς Κρη

Digitized by Google

τομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς ἐξαφανίζεται εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, φυλάσσεται ὅμως ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, τῶν ὁποίων οἱ πρόγονοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ τὰ φυλαχθέντα λείψανα αὐτοῦ δίδουν ἀργότερα τὸν σπινθῆρα τῆς ἀναπτύξεως, πάλιν εἰς τὴν Αἰγαιΐδα, τοῦ κυρίως λεγομένου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τούτους, ἀπὸ τὸ 1600 περίπου ἕως τὸ 900 π. Χ. τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἶναι ἡ θάλασσα, εἰς τὴν ὁποίαν πηγαίνουν καὶ ἔρχονται Ἑλληνικοὶ λαοί, οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰολεῖς, οἱ Δωριεῖς καὶ Ἴωνες διώκουν τοὺς παλαιοὺς προελληνικοὺς λαούς, καὶ μετὰ μακρὰς καὶ περιπετειώδεις συγκρούσεις πρὸς αὐτοὺς καταλαμβάνουν εἰς τὸ τέλος τὰς ὡρισμένας οἰκήσεις αὐτῶν. Φεύγουν οἱ παλαιοὶ Κρῆτες καὶ Μυκηναῖοι θαλασσοπόροι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλ' ἄλλοι τολμηροὶ θαλασσοπόροι λαμβάνουν τὴν θέσιν των εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἡ *Αἰγαιΐς* γίνεται πλέον ὁριστικῶς καὶ διὰ μακροτάτην σειρὰν αἰώνων ἡ ἐσωτερικὴ Ἑλληνικὴ λίμνη, εἰς τὴν ὁποίαν διαδραματίζονται ἔκτοτε τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ χρόνοι.—Ἀπὸ τὸν 9ον αἰῶνα π. Χ. ἀρχίζει ν' ἀναφαίνεται εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος χώρας ὁ κυρίως λεγόμενος Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔγινεν ὁ ἰδικός μας, ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Καὶ λαμπρὸν προανάκρουσμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀντηχεῖ εἰς τὰς νήσους καὶ χώρας τῆς Αἰγαιΐδος, εἶναι τὰ ἀθάνατα *Ὁμηρικὰ ποιήματα.* Κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, τὸν 9ον καὶ τὸν 8ον, ἔχουν παύσει αἱ συγκρούσεις καὶ ἡ ταραχὴ τῶν λαῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ Φοίνικες διέτρεχον τὴν θάλασσάν του μὲ τὰ μακρὰ πλοῖά των. Ἀλλ' ἤδη αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ Αἰολικαί, αἱ Ἰωνικαί, αἱ Δωρικαί, ἀρχίζουν ν' ἀκμάζουν, καὶ τὰ πλοῖα τῶν Ἑλληνικῶν τούτων πόλεων νὰ διατρέχουν τὸ Αἰγαῖον. Μετὰ ταῦτα ἔρχεται ραγδαία ἡ ἄνθησις τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν λαμπρὰν *Ἰωνίαν* τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀρχίζει τότε καὶ ἡ μεγάλη δευτέρα ἀποικιστικὴ κίνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἡ ὁποία φέρει αὐτὸν ἕως τὸ Γιβραλτὰρ πρὸς Δ. καὶ ἕως τὸν Τάναϊν ποταμὸν πρὸς Β. Ἦτο τόσον πυκνή, τόσον συνεχὴς ἡ ἀποικιστικὴ αὕτη κίνησις, ὥστε ἀδιαλείπτως σχεδὸν αὐλακώνεται τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ πλοῖα μεταφέροντα ἀποίκους. Ἡ Μίλητος μόνη ἐκπέμπει 80 ἀποικίας· ἦτο δὲ τότε ἡ Μίλητος ἡ μεγαλυτέρα ἴσως πόλις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἔχουσα τὰ περισσότερα, ἐμπορικὰ ἰδίως, πλοῖα. Τὸ Αἰγαῖον καθίσταται ἀπὸ τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ. καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνικὴ θάλασσα, ὁποία διαμένει συνεχῶς ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐξ ἀναμνήσεων τοῦ παναρχαίου *Κρητομυκηναϊκοῦ* ἀναπτυχθεὶς *Ἰωνικὸς πολιτισμός.* μεταβιβάζεται εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἀκμάζουν πολλὰ κέντρα αὐτοῦ, ἡ Αἴγινα, ἡ Ἐρέτρια, ἡ Σικυών, ἡ Κόρινθος, καὶ τέλος συγκεντρώνεται εἰς *«τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον», τὰς Ἀθήνας,* αἱ ὁποῖαι ἀναλαμβάνουν τὴν πνευματικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἡγεμονίαν, ὄχι μόνον τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ τότε κόσμου. Εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἤδη ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα, ἀπὸ τὸν αἰῶνα τῶν Πεισιστρατιδῶν, κυριαρχοῦν αἱ Ἀθῆναι (βλ. λέξιν **Ἀθῆναι: ἀρχαία ἱστορία,** ἄρθρον Γ. Καψάλη).

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι.—Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. ἀρχίζουν νὰ λαμβάνουν χώραν εἰς τὸ Αἰγαῖον συγκρούσεις στόλων πρὸς κυριαρχίαν αὐτοῦ. Εἶναι δ' αὗται τρεῖς σπουδαιότατοι ἀγῶνες τῶν ὁποίων κύριον θέατρον ὑπῆρξε τὸ Αἰγαῖον —οἱ δύο Μηδικοὶ πόλεμοι καὶ ὁ Πελοποννησιακός—, οἱ μὲν πρῶτοι ἀποτέλεσμα τῆς τάσεως τῶν Περσῶν Βασιλέων πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Κράτους των καὶ συνεπῶς τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς των ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ δεύτερος συνέπεια τῆς περὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀντιζηλίας ἥτις ἐπεκράτησε κατόπιν τῆς ἀποσοβήσεως τοῦ κινδύνου ἐκείνου, μεταξὺ δύο μεγάλων τμημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κύριον χαρακτηριστικὸν καὶ τῶν δύο τούτων πολέμων ὑπῆρξεν ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος ὃν ἔπαιξε κατ' ἀμφοτέρους ἡ ναυτικὴ ἰσχύς, εἰδικώτερον δὲ ἡ προσπάθεια ἐξασφαλίσεως τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν καὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου.

Κατὰ τὸν Α' Μηδικὸν πόλεμον (490 π.Χ.) ὁ Δαρεῖος, ὑποτιμήσας προφανῶς τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν μὲ δύναμιν τελείως ἀνεπαρκῆ, ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ σφάλματος τούτου ὑπῆρξεν ἡ κατόπιν τῆς ἐν Μαραθῶνι ἥττης του ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας. Ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου υἱὸς αὐτοῦ Ξέρξης, συνεχίζων τὴν πολιτικὴν τῆς ἐπεκτάσεως τῆς κυριαρχίας τῶν Περσῶν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, παρεσκευάσθη συστηματικώτατα ἐπὶ τετραετίαν καὶ τῷ 481 π. Χ. ἡγούμενος πολυαριθμοτάτης στρατιᾶς διέβη διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, διασχίσας δὲ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐνῷ ὁ στόλος του, συγκείμενος ἐκ 1320 πλοίων πάσης προελεύσεως, παρέπλεε τὰ παράλια παρακολουθῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν προχωροῦντα στρατόν· ἡ τοιαύτη ἀκτοπλοΐα τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξου ἐπεβάλλετο ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἐκ τοῦ εἴδους τῶν πλοίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὴ ἐπιτρέποντος μακροὺς πλοῦς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὁ στόλος οὗτος ἐξησφάλιζε τὰς συγκοινωνίας τοῦ τόσον πολυαρίθμου στρατοῦ, μὴ δυναμένου νὰ τροφοδοτῆται ἐκ τῶν χωρῶν δι' ὧν διήρχετο. Ἡ ἐξάρτησις τῆς ὅλης ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου ἦτο προφανής, καθόσον καταβαλλομένου τοῦ στόλου του καὶ συνεπῶς διακοπτομένων τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν του καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλῆ συντήρησις τοῦ στρατοῦ ἐν τῇ ἠρημωμένῃ καὶ τῇ μηδέποτε αὐτάρκει Στερεᾷ Ἑλλάδι θὰ καθίστατο ἀδύνατος.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς τρομερᾶς ἀπειλῆς τὸ συνελθὸν ἐν τῷ Ἰσθμῷ Συνέδριον τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀπεφάσισε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀποστολὴν δυνάμεως ἐκ 10000 ἀνδρῶν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ἀντίστασιν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη ἐγκαίρως καὶ τότε ἀπεφασίσθη ἡ ἄμυνα εἰς Θερμοπύλας καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ στόλου εἰς τὴν Β. εἴσοδον τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Ἡ θέσις αὕτη ἦτο πράγματι ἐπιτυχής, δεδομένου ὅτι, καθὼς ἀνωτέρω εἴπομεν, ὁ Περσικὸς στόλος, ἠναγκασμένος νὰ ἀκτοπλοῇ, παρακολουθῶν τὸν ἐν τῇ ξηρᾷ προχωροῦντα στρατόν, θὰ διήρχετο διὰ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κατ' ἀνάγκην. Ἀποτέλεσμα τῆς διατάξεως ταύτης τῶν Ἑλληνικῶν ναυτικῶν δυνάμεων ὑπῆρξεν ἡ ναυμαχία παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον (βλ. λ.), ἥτις ὅμως ἀπέβη ἀναποφάσιστος· οὐχ ἧττον ὁ Περσικὸς στόλος ὑπέστη τρομακτικὰς ἀπωλείας ἐκ τῆς κακοκαιρίας, 400 περίπου πλοίων του κατασυντριβέντων ἐπὶ τῶν ἀναπεπταμένων ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Μαγνησίας, ἑτέρων δὲ 200 ἐπιχειρησάντων νὰ πλεύσωσιν ἀνατολικῶς τῆς Εὐβοίας καταποντισθέντων ὑπὸ τρικυμίας παρὰ τὸν Καφηρέα.

Ἡ μεγάλη ναυμαχία πρὸς κυριαρχίαν τοῦ Αἰγαίου.—Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Περσικὸς στρατὸς προήλαυνεν, ὑπερνικήσας δὲ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ τὸν Λεωνίδαν 300 Σπαρτιατῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Τότε ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, μὴ ἔχων λόγον πλέον νὰ παραμείνῃ ἐν Ἀρτεμισίῳ, διέπλευσε τὸν Εὐβοϊκὸν καὶ κατέπλευσεν εἰς Σαλαμῖνα.

Κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην διὰ τὴν Ἑλλάδα περίοδον κατεφάνη πόσον ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τῆς ἐκβάσεως παντὸς ἀγῶνος ἡ ὀρθὴ ἀντίληψις τῶν αἰωνίων καὶ ἀναλλοιώτων ἀρχῶν τοῦ πολέμου· αἱ ἀρχαὶ αὗται ὑπηγόρευον ὅτι ὡς θέσεις διὰ τὴν ἀποφασιστικὴν μάχην ἔδει νὰ ἐκλεγῶσιν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων κατὰ ξηρὰν μὲν ὁ Ἰσθμός, ἐγκαταλειπομένης ὁλοκλήρου τῆς Ἀττικῆς, κατὰ θάλασσαν δὲ τὰ στενὰ τῆς Σαλαμῖνος. Τοῦτο ἀντελήφθη ἐγκαίρως ὁ δαιμόνιος Θεμιστοκλῆς, ὅστις καὶ κατώρθωσεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν του, ὅπως ἐκκενώσωσι τὰς Ἀθήνας καὶ καταφύγωσιν εἰς Σαλαμῖνα, Αἴγιναν καὶ Τροιζῆνα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξαναγκάσῃ (μὴ διστάσας μάλιστα νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τοῦτο καὶ τέχνασμα) τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν μοιρῶν τῶν λοιπῶν πόλεων νὰ παραμείνωσιν ἐν Σαλαμῖνι, καθόσον διέβλεπεν ὅτι ἡ θέσις αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησφάλιζε τὴν ἐπιτυχίαν λόγῳ τοῦ στενοῦ τοῦ χώρου εἰς τὰ ὀλιγαριθμότερα καὶ μᾶλλον ἐξησκημένα Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκάλυπτε τὰς νήσους ἔνθα εἶχον καταφύγει οἱ πρόσφυγες, ἀπαγορεύουσα συγχρόνως εἰς τὸν Ξέρξην νὰ προελάσῃ πρὸς τὸν Ἰσθμὸν ἐὰν προηγουμένως ὁ στόλος του δὲν ἐναυμάχει, καθόσον ἄλλως ἠπειλεῖτο διὰ διακοπῆς τῶν συγκοινωνιῶν του.

Ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν τοῦ Θεμιστοκλέους ὑπῆρξεν ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία (βλ. λ. Σαλαμίς) ἥτις ἀπέβη καταστρεπτικὴ διὰ τὸν στόλον τοῦ Ξέρξου καὶ κατεδίκασεν εἰς ἀποτυχίαν ὁλόκληρον τὴν ἐκστρατείαν του. Καθόσον ἀμέσως μετ' αὐτὴν τὰ μὲν λείψανα τοῦ στόλου του κατέφυγον ἐσπευσμένως εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, τὸ δὲ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ του, μὴ δυνάμενον πλέον νὰ συντηρηθῇ ἄνευ τῶν μετὰ τῆς Ἀσίας συγκοινωνιῶν του, ἀπεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, πλὴν τμήματος ἐκ 300.000 περίπου ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον, ὅπερ ὅμως τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους ἡττηθὲν ἐν Πλαταιαῖς (βλ. λέξιν) ἀπεχώρησε καὶ τοῦτο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος, ὃν ἔπαιξεν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ συνεπείᾳ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ἥττης ἀπώλεια τῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου ἐκ μέρους τῶν Περσῶν.

Τὸ μέγα ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου θαλάσσιον κράτος τῶν Ἀθηνῶν.—Μετὰ τὰς ἐνδόξους νίκας ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην δεσποτικὴν δύναμιν, ἀνέπνευσαν οἱ περὶ τὸ Αἰγαῖον κατοικοῦντες λαοί, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐξήρθη τότε εἰς τὴν ἀλησμόνητον ἀκμήν, ἡ ὁποία καθώρισε διὰ παντὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ὡς φωτεινὸν ὁδηγὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὸν σκληρὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα μία πόλις ὑπῆρξε κυρίως ὁ σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος, *αἱ Ἀθῆναι*· ἡ πόλις αὕτη λοιπὸν ἔγινε κέντρον καὶ πρωτεύουσα συνδέσμου Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπὶ τρία τέταρτα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος (477—404). Τότε δὲ παρήχθη εἰς τὰς Ἀθήνας «ἀπαραδειγμάτιστός τις ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἔξαρσις ὑψηλῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀρίστων καὶ καλλίστων κεφαλαίων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου, ἔξαρσις καταστήσασα τὴν πόλιν ταύτην κέντρον τοῦ ὑψίστου πνευματικοῦ βίου τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ κόσμου» (Π. Καρολίδης).

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα, εἶναι τὸ ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν τότε ἡ πραγματικὴ πρωτεύουσα ἑνὸς μεγάλου θαλασσίου κράτους, τὸ ὁποῖον ἦτο διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐντελῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ σημερινὸν Ἀγγλικὸν θαλάσσιον κράτος. Ἡ περιοχὴ δὲ τῆς Ἀθηναϊκῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἦτο ὁλόκληρον τὸ Αἰγαῖον, ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἁλικαρνασσὸν πρὸς Νότον ἕως τὰς ἀκτὰς τῆς Τρῳάδος καὶ τῆς Χαλκιδικῆς πρὸς Βορρᾶν. Συνεκροτήθη δηλαδὴ τότε ἓν ἰσχυρὸν *Αἰγαιακὸν κράτος*, τοῦ ὁποίου κεφαλὴ ἦσαν αἱ Ἀθῆναι. Αἱ λεγόμεναι χίλιαι παράλιαι καὶ νησιωτικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι «ἐτέλουν φόρους» εἰς τὰς Ἀθήνας, ἦσαν ἀληθῶς αἱ ὑπήκοοι πόλεις τῆς Αἰγαιακῆς ταύτης Ἀθηναϊκῆς Ἐπικρατείας. Διότι ἡ τότε σχηματισθεῖσα καὶ λεγομένη Συμμαχία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀπετέλεσε κατ' οὐσίαν ἓν ἀληθὲς κράτος.

Αἱ περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο συνε-

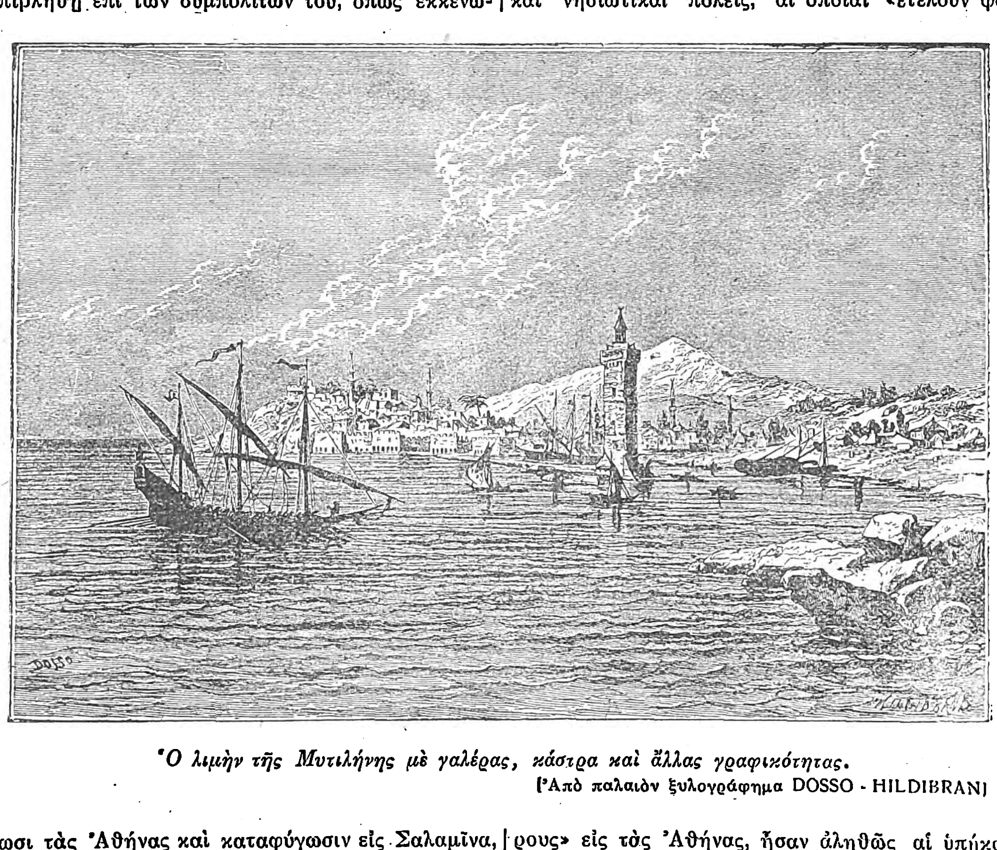

Ὁ λιμὴν τῆς Μυτιλήνης μὲ γαλέρας, κάστρα καὶ ἄλλας γραφικότητας.
(Ἀπὸ παλαιὸν ξυλογράφημα DOSSO - HILDIBRAN)

Digitized by Google

κροτήθη, ἦσαν συντόμως αἱ ἑξῆς: Μετὰ τὰς νίκας ὁ Ἑλληνικὸς στόλος διέτρεχε τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διὰ νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ παντοῦ τοὺς Πέρσας καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὁριστικὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐτέθη ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν Παυσανίαν, ὁ ὁποῖος ἐκυρίευσε τὸ Βυζάντιον καὶ οὕτως ἀπέκλεισεν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν ὁδὸν τοῦ Βοσπόρου. Ἀλλ' ὁ Παυσανίας κατηγορήθη ἐπὶ μηδισμῷ καὶ τότε ἔλαβον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου οἱ Ἀθηναῖοι, πρῶτον ὁ Ἀριστείδης, ἔπειτα ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου Κίμων. Εἶχον ὑπὸ τὰς διαταγάς των τὰ πλοῖα τῶν πόλεων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ οὕτω συνεκρότησαν μίαν ἰσχυρὰν θαλασσίαν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν αἱ πλεῖσται τῶν παραλίων πόλεων τοῦ Αἰγαίου. Τὸ κέντρον τῆς Συμμαχίας ἦτο εἰς τὴν *Δῆλον*, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος. Ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος ἔγινε τώρα ἐπιθετικός. Ἡ Ἰωνία ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὸν Περσικὸν ζυγόν, καὶ ἡ ἐν Μυκάλῃ, παρὰ τὴν νῆσον Σάμον, πεζικὴ καὶ ναυτικὴ νίκη τοῦ Κίμωνος (479) ἐξησφάλισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἀνατολικῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὰ Β. μέρη τῆς θαλάσσης ταύτης ἐδῃοῦντο ὑπὸ τῶν πειρατῶν, ὁ Κίμων ἐκαθάρισε τὴν θάλασσαν ἀπὸ αὐτούς, ἔπειτα ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἔπλευσε πρὸς Νότον τῶν Κυκλάδων, ἐκυρίευσε τὴν Ρόδον καὶ κατεδίωξε τὰ Περσικὰ πλοῖα, τὰ κατέστρεψε δὲ εἰς τὴν μάχην τοῦ Εὐρυμέδοντος (466). Κατόπιν ὁ Κίμων ἐπετέθη κατὰ τῆς Κύπρου, Ἀθηναῖοι ὁπλῖται ἐστάλησαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀκόμη πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ νῖκαι ἀντήχησαν ἕως τὴν αὐλὴν τῶν Σούσων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Περσικοὶ στόλοι ἔπαυσαν νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἡ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς θαλάσσης ταύτης ὑπῆρξεν ἀδιαφιλονίκητος. Τὰ Ἀθηναϊκὰ πλοῖα καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ Ἑλληνικά, πολεμικὰ καὶ ἐμπορικά, διέπλεον αὐτήν, εἴτε ὡς κυρίαρχοι, εἴτε πρὸς μεταφορὰν ἐμπορευμάτων. Τότε ἀνεπτύχθη τὸ μέγα ἐμπόριον τῶν Ἀθηνῶν τὸ ὁποῖον κατέκτησεν ὄχι μόνον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀλλὰ καὶ τὰς πέραν αὐτοῦ θαλάσσας.

Τὸ Αἰγαῖον κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (431—404).—Ἀνάλογος ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου καὶ κατὰ μίαν πεντηκονταετίαν περίπου, ὁπότε ἐξερράγη ὁ καταστρεπτικὸς Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὁ προκληθεὶς ἐκ τῆς περὶ ἡγεμονίας ἀντιζηλίας μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης. Χωρὶς νὰ ἐκταθῇ τις εἰς λεπτομερείας δύναται νὰ παρατηρήσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι, διὰ νὰ τερματισθῇ ἀποφασιστικῶς εἷς τοιοῦτος πόλεμος, θὰ ἔπρεπεν, εἴτε οἱ Πελοποννήσιοι νὰ καταβληθῶσι κατὰ ξηράν, εἴτε οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ θάλασσαν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον δὲν κατέστη δυνατόν, καθόσον οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ ὀργανωθῶσι στρατιωτικῶς κατὰ τρόπον ἐφάμιλλον πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐφ' ὅσον δὲ δὲν συνέβαινε τὸ δεύτερον, δηλ. ἐφ' ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι κατώρθουν νὰ κυριαρχῶσι τῆς θαλάσσης— καὶ δὴ τοῦ Αἰγαίου, ὅπερ ἦτο πάλιν τὸ κύριον θέατρον τοῦ πολέμου —, ὁ πόλεμος παρετείνετο ἀναποφάσιστος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, παρέχων μάλιστα ἐλπίδας τινὰς ἐπιτυχοῦς δι' αὐτοὺς ἐκβάσεως, ἰδίᾳ δὲ περὶ τὸ τέλος τῶν 10 πρώτων ἐτῶν, ὅτε ὑπεγράφη καὶ ἡ κληθεῖσα Νικίειος εἰρήνη. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους εἶχον ἤδη ἀρχίσει ἀπομακρυνόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ ὑποστηριχθείσης πολιτικῆς τῆς ἀποφυγῆς πάσης ἐπεκτάσεως τῶν ἠπειρωτικῶν αὐτῶν κτήσεων καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς ἀφιερώσεως εἰς τὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς αὐτῶν ἰσχύος· τὸ κορύφωμα τοῦ σφάλματος τούτου ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατεία, ἥτις, ἐκτὸς τῆς ἀνανεώσεως τοῦ πολέμου, ἀπέληξεν εἰς τὴν πλήρη πανωλεθρίαν αὐτῶν ἐν Συρακούσαις τῷ 413 π. Χ. Ἡ καταστροφὴ αὕτη, τῆς ὁποίας ἓν τῶν θλιβερῶν διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτελεσμάτων ἦτο ἡ μείωσις τῆς ναυτικῆς αὐτῶν ἰσχύος, ἔδωκεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιληφθῶσιν ἐντατικώτερον, ἐρχόμενοι ἀκόμη καὶ εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς Πέρσας Σατράπας τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς ὀργανώσεως τοῦ ναυτικοῦ των κατὰ τρόπον καθιστῶντα αὐτὸ ἐφάμιλλον πρὸς τὸ Ἀθηναϊκόν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τοῦ πολέμου ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἐπανειλημμένας κατὰ θάλασσαν συγκρούσεις, θέατρον τῶν ὁποίων ἦτο τὸ Αἰγαῖον καὶ ἡ Προποντίς, ἀποτελέσασα πάντοτε καὶ σήμερον ἀκόμη τὸν προθάλαμον, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸ Αἰγαῖον, μὲ τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ὡς κλεῖδα τῶν σπουδαιοτάτων ἐμπορικῶν θαλασσίων ὁδῶν. Αἱ σημαντικώτεραι τῶν συγκρούσεων τούτων ὑπῆρξαν ἡ παρὰ τὸ Κυνὸς Σῆμα (411 π. Χ.), ἡ ἐν Ἑλλησπόντῳ καταστροφὴ τοῦ στόλου τοῦ Μινδάρου καὶ ἡ ναυμαχία τῶν Ἀργινουσῶν (406 π. Χ.), καθ' ἣν καὶ πάλιν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπέστησαν καταστρεπτικὴν ἧτταν· ἀλλ' ἡ ἄκαμπτος αὐτῶν ἐπιμονὴ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ὑλικὴ βοήθεια τῶν Περσῶν Σατραπῶν ἀφ' ἑτέρου συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἀνασυγκροτήσωσι καὶ πάλιν στόλον ἰσχυρόν, ὅστις συγκείμενος ἐκ 200 τριήρεων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ὀνόματι μὲν τοῦ Ἀράκου, πράγματι δὲ τοῦ ἐπιστολέως αὐτοῦ Λυσάνδρου, εἰσέπλευσεν εἰς τὴν Προποντίδα, ἣν ἐχρησιμοποίουν ἤδη κατὰ προτίμησιν ὡς βάσιν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὸν παρὰ τῶν Περσῶν ἐφοδιασμόν των, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς στρατηγικῆς θέσεως, ἐξ ἧς ἠδύναντο νὰ προσβάλλωσι τὰ πλοῖα τὰ κομίζοντα σῖτον πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος ὑπὸ τὸν Κόνωνα εἰσέπλευσεν ὡσαύτως εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, μετὰ τινας δὲ ἡμέρας, καθ' ἃς οἱ Ἀθηναῖοι προὐκάλουν, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι προσεποιοῦντο ὅτι δὲν δέχονται τὴν ναυμαχίαν, ὁ Λύσανδρος ἐπιτυχὼν αἰφνιδιαστικῶς τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὰ πλοῖα ἀνειλκυσμένα εἰς τὴν ξηρὰν καὶ τὰ πληρώματα διεσκορπισμένα διὰ τὸ ἄριστον παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ ὁλοσχερῶς τὸν Ἀθηναϊκὸν στόλον, φονευθέντος τοῦ πλείστου μέρους τῶν πληρωμάτων του (405 π. Χ.).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξέφευγεν ὁριστικῶς ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Ἀθηνῶν ἡ κατὰ θάλασσαν ἰσχύς, ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη, ἡ πλήρης αὐτῶν ἧττα· καὶ πράγματι μετὰ μακρὰν πολιορκίαν αὐτὴ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξηναγκάζετο εἰς παράδοσιν ἄνευ ὅρων, τὸ 404. Οὕτως ἔληξεν ὁ πείσμων καὶ καταστρεπτικὸς οὗτος ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων μερίδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις κατὰ μέγα μέρος, ὡς διὰ τῆς ἀνωτέρω περιληπτικῆς ἀφηγήσεως ἐδείχθη, διεξήχθη εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, ἐκρίθη δὲ ἐκ τῆς κατὰ θάλασσαν ἥττης τοῦ ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων.

Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐκβάσεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ἐγκαθίδρυσις ἐν τῇ Ἑλλάδι, κυρίως δὲ ἐν ταῖς νήσοις καὶ ταῖς ἀποικίαις τῆς Ἰωνίας, τῆς πλήρους καὶ ἀπολύτου ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ παρὰ ταύτης εὐνοουμένου ὀλιγαρχικοῦ τρόπου διοικήσεως· τὸ σπουδαιότερον ὅμως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων ἦτο ἡ μείωσις τῆς ἰσχύος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς ἐπιρροῆς τῶν Περσῶν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Ἰωνίας.

Τὸ δεύτερον Ἀθηναϊκὸν κράτος.—Ἐν τούτοις τὸ διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐπιβληθὲν καθεστὼς ἐν τῷ Αἰγαίῳ δὲν ἐπέπρωτο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν. Δέκα μόλις ἔτη μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου τούτου ὁ Κόνων διὰ τῆς παρὰ τὴν Κνίδον νίκης του (394) ἐπέτυχανε τὴν ἀναβίωσιν τῆς ναυτικῆς ἰσχύος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν διὰ τῶν χειρῶν τῶν Φοινικικῶν καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν πληρωμάτων του ἀνοικοδόμησιν τῶν κατεδαφισθέντων Μακρῶν Τειχῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνηται πολὺ περισσότερον ἀντιδημοτικὴ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἢ ἡ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων ἤρχισε πάλιν νὰ ἐκδηλοῦται, ἡ δὲ φυσικὴ ἐπίδοσις τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, λόγῳ τῆς ὁποίας ἐντὸς ὀλίγου τὸ ναυτικὸν αὐτῶν, χωρὶς βεβαίως ποτὲ νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν παλαιάν του ἰσχύν, πάντως ὅμως εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσηται ἐπικινδύνως, ἐπέφερε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ πολέμου. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν καὶ αἱ ῥᾳδιουργίαι τῶν Περσῶν, οἵτινες, ἐπιθυμοῦντες τὴν διατήρησιν τῆς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων μερίδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ διχονοίας, παρεῖχον τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἀλληλοδιαδόχως εἰς ἐκείνην, ἣν ἔβλεπον ἐξασθενοῦσαν. Οὕτως ἐγένετο καὶ πάλιν τὸ Αἰγαῖον θέατρον ἑνὸς ἐξαντλητικοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος διεξήγετο κυρίως κατὰ θάλασσαν, ἕως οὗ τὸ παρὰ τῶν Περσῶν ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα ἐπετεύχθη· ἦτο δὲ τοῦτο, ἡ ἐν ἔτει 387 π.Χ. συναφθεῖσα κατόπιν συμφωνίας μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Περσῶν Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, δι' ἧς ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἀνελάμβανε τὴν κυριαρχίαν πασῶν τῶν ἐν τοῖς Μικρασιατικοῖς παραλίοις Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἐκ τῶν νήσων, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Κύπρου· ἅπασαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἀνεγνωρίζοντο αὐτόνομοι πλὴν τῆς Λήμνου, Ἴμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες ἀπέμενον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὡς οἰκτρὸν λείψανον τοῦ πάλαι ποτὲ θαλασσίου αὐτῶν κράτους. Τὸ χειρότερον ἦτο ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔπεσαν πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Περσῶν. Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἦτο ἐφεξῆς θάλασσα ἐλευθέρα καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ἡ ἐπαίσχυντος εἰρήνη, ὡς καὶ ἡ σκληρότης τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας, εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἵδρυσιν τοῦ δευτέρου θαλασσίου κράτους τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Αἰγαίου οὐδεὶς πλέον εἶχε τὴν δύναμιν νὰ προστατεύσῃ τὰς πόλεις καὶ τὰς νήσους, ἡ πειρατεία λοιπὸν ἔλαβε καὶ πάλιν ἀνάπτυξιν καὶ οἱ πειρατικοὶ στολίσκοι ἤρχισαν νὰ φέρουν καταστροφάς. Ἀφ' ἑτέρου οἱ νησιῶται εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ τὴν ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν, ἰδίως ἀπὸ τὸν σῖτον, τὸν ὁποῖον ἔφερεν ἀπὸ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον (τὴν σημερινὴν Κριμαίαν). Ἐκ τούτων τῶν λόγων αἱ παράλιοι καὶ αἱ νησιωτικαὶ πόλεις εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἑνωθοῦν καὶ πάλιν μὲ τὴν μόνην πόλιν τὴν δυναμένην νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ ἐμπόριόν των τὴν ἀσφάλειαν τῶν μεταφορῶν καὶ νὰ προστατεύσῃ τὸν ἥσυχον βίον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν. Ἡ θαυμασία δὲ ζωτικότης τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ἐπωφελήθη τῶν δυσκολιῶν τούτων πρὸς δημιουργίαν νέας ἡγεμονίας εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ Κόνων καὶ ὁ Θρασύβουλος ἦσαν οἱ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν πρὸς στερέωσιν τῆς νέας Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως. Ὁ θρησκευτικὸς δεσμός, ὁ ὁποῖος ἥνωνε μὲ τὸ ἱερὸν τῶν Κυκλάδων, τὴν Δῆλον, τὴν Ἰωνικὴν φυλήν, μετεβλήθη εὐκόλως εἰς πολιτικὸν δεσμόν. Ἡ Χίος, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ρόδος, ἡ Μυτιλήνη, ἡ Εὔβοια, τέλος 70 πόλεις παράλιαι ἢ νησιωτικαὶ ἐζήτησαν ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὴν ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς Συμμαχίας, ἡ ὁποία ἔδιδεν ἄλλοτε εἰς τὰς πόλεις ταύτας τὴν εἰρήνην, τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὸν πλοῦτον. Ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἤρχισε πάλιν (378), τὰ Μακρὰ Τείχη ἠνωρθώθησαν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔρριψαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος στόλον 100 τριήρων. Καὶ οὕτως ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη Ἑλληνικὴ θάλασσα εἶδε πάλιν τοὺς δύο Ἑλληνικοὺς στόλους, τὸν Ἀθηναϊκὸν καὶ τὸν Σπαρτιατικόν, συγκρουομένους πρὸς ἀλλήλους. Ἡ σπουδαιοτέρα τῶν λαβουσῶν χώραν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ναυμαχιῶν ἦτο ἡ τῆς Νάξου, τῷ 376 π. Χ., καθ' ἣν ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Χαβρίας κατετρόπωσε τὸν Πελοποννησιακὸν στόλον καταστρέψας ἢ αἰχμαλωτίσας 49 τριήρεις καὶ 3000 ἄνδρας.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 363 π. Χ. ἀνεφάνη ἐπὶ βραχὺ χρονικὸν διάστημα διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῷ Αἰγαίῳ σημαντικὸς στόλος Θηβαϊκός, ὅστις ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἐπεχείρησε νὰ ἀφαρπάσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Ἀθηναίων τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, πρὸς ἣν γοργῷ τῷ ποδὶ οὗτοι καὶ πάλιν ἔβαινον· ἡ προσπάθεια ὅμως αὕτη εἰς οὐδὲν ἀπέληξε, καθόσον μετ' ὀλίγον σπουδαῖαι ἐν Πελοποννήσῳ περιπλοκαὶ ἠνάγκαζον τοὺς Θηβαίους νὰ ἀνακαλέσωσι τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅπως διεξαγάγῃ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐκστρατείαν, ἀπολήξασαν εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην, ἔνθα καὶ ἐφονεύθη.

Τελευταία ἐμφάνισις τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ναυτικοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἦτο ἡ ἐν ἔτει 357 κατὰ τὸν λεγόμενον Συμμαχικὸν πόλεμον, ἤτοι τὸν πόλεμον τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων συμμάχων, Ρόδου, Χίου, Κῶ καὶ Βυζαντίου. Ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπὶ μίαν τριετίαν διαρκέσαντος τούτου πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ἀποτυχία τῶν Ἀθηναίων νὰ καταβάλωσι τοὺς συμμάχους καὶ ὁ ἐξαναγκασμὸς αὐτῶν νὰ δεχθῶσι τὴν πλήρη αὐτονομίαν των. Μὲ τὴν ἀπώλειαν τῶν συμμάχων ἔχανον αἱ Ἀθῆναι καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν πληρωνομένους φόρους. Τὰ οἰκονομικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν κατεστραμμένα καὶ ἤρχισεν ἔκτοτε ἡ ὁριστικὴ πτῶσις τῆς μεγάλης πόλεως.

Τὸ Αἰγαῖον κατὰ τοὺς Ἑλληνομακεδονικοὺς χρόνους.— Ἀπὸ τὸ ἔτος 355, ὅτε ἔληξεν ὁ πόλεμος οὗτος, οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐν τῷ Αἰγαίῳ πολεμικὸν γεγονὸς ἔλαβε χώραν, μέχρι τοῦ 334, ὅτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἀσίας. Ὁ στόλος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἀσθενής, μόλις συμποσούμενος εἰς 160 τριήρεις, ἐὰν δὲ ὁ ναύαρχος τῶν Περσῶν Μέμνων ὁ Ρόδιος κατώρθωνε νὰ συγκεντρώσῃ τὸν ἐκ 400 Φοινικικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον τριήρεων συγκείμενον στόλον του πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἡ διάβασις τῆς Μακεδονικῆς στρατιᾶς πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν θὰ καθίστατο προβληματική· ὁ Μέμνων ὅμως δὲν κατώρθωσε τοῦτο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος νικήσας τοὺς Πέρσας προὐχώρησε πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διαλύσας ἐν τῷ μεταξὺ τὸν στόλον του· τοῦτο ὑπῆρξε στρατηγικὸν σφάλμα, ὅπερ παρ' ὀλίγον νὰ διακυβεύσῃ τὴν ὅλην ἐκστρατείαν, καθ' ὅσον ὁ Μέμνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἀποστατήσῃ διὰ τοῦ στόλου του τὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ Μέμνωνος, ἡ σχετικὴ ἀπραξία τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Φαρναβάζου, ἡ παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀλληλοδιάδοχος κατάληψις τῶν ἐν τοῖς Μικρασιατικοῖς παραλίοις βάσεων τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ τέλος ἡ ἀγγελία τῆς τελείας ἥττης τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐπέφεραν καίριον πλῆγμα κατὰ τῆς προσπαθείας τοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀντιπερισπασμοῦ, ὅστις ἐναυάγησεν ὁριστικῶς κατόπιν τῆς παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἁλώσεως τῆς Τύρου καὶ ἀνασυγκροτήσεως ἰσχυροῦ στόλου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου (323) ἀρχίζουν νὰ ταράττουν ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ὅλην τὴν Ἀνατολὴν οἱ μεγάλοι πόλεμοι τῶν Διαδόχων. Κατὰ τὴν ἀναστάτωσιν ἐκείνην συνεκροτήθησαν στόλοι Ἑλληνικοὶ τῶν Διαδόχων, οἱ ὁποῖοι διέτρεχον τὸ Αἰγαῖον. Ὁ μεγαλύτερος δὲ κυρίαρχος τῶν θαλασσῶν ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀντιγόνου, ὁ περίφημος Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὁ ὁποῖος ἐπροσπάθησε μάλιστα νὰ κάμῃ τὸν Πειραιᾶ βάσιν

Digitized by Google

τῶν ναυτικῶν του ἐπιχειρήσεων. Μέγαν στόλον πολεμικὸν εἶχε καταρτίσει καὶ ὁ πρῶτος Πτολεμαῖος. Οἱ δύο τεράστιοι ἐκεῖνοι Ἑλληνικοὶ στόλοι, ἀποτελούμενοι ἀπὸ 2.0 περίπου ἕκαστος τριήρεις, πλὴν τῶν ἄλλων βοηθητικῶν πλοίων, συνεκρούσθησαν ἔξω τοῦ Αἰγαίου, παρὰ τὴν Κύπρον—ἡ ναυμαχία αὕτη ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας τῆς ἀρχαιότητος—ὁ ἀγὼν ὅμως ἦτο περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, κυριαρχίας, ἡ ὁποία θὰ ἔδιδε καὶ τὴν ὁριστικὴν νίκην πρὸς ἐπανίδρυσιν τοῦ παγκοσμίου Ἑλληνομακεδονικοῦ κράτους καὶ κατάκτησιν τῆς μονοκρατορίας.

Μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ τῆς Φρυγίας μάχην (301 π.Χ.), ἡ ὁποία ἔδειξεν ἀδύνατον τὴν ἐπίτευξιν τοιούτου μεγάλου σχεδίου, τρία μεγάλα Ἑλληνικὰ κράτη ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τὰ λείψανα τοῦ παγκοσμίου Ἑλληνομακεδονικοῦ βασιλείου, τὰ βασίλεια τῆς Μακεδονίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἤδη, ἀντὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν καὶ Σπαρτιατικῶν στόλων, ἔχομεν διαπλέοντας τὸ Αἰγαῖον τοὺς βασιλικοὺς στόλους, Μακεδονικόν, Ἑλληνοσυριακὸν καὶ Ἑλληνοαιγυπτιακόν. Ἰδίως ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι ὁ ἰσχυρότερος, καὶ συχνὰ ἔρχεται ἕως τὸν Πειραιᾶ, προσπαθῶν νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ τοὺς πρώτους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους μεγάλαι ναυτικαὶ δυνάμεις εἶναι τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Ρόδος (βλ. λέξεις). Περίφημοι μάλιστα ἔγιναν οἱ *Ναυτικοὶ νόμοι* τῆς Ρόδου, ὥστε εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐγεννήθησαν καὶ ἐφηρμόσθησαν πρῶτον οἱ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἐρρύθμισαν τὸ ἐν τῇ θαλάσσῃ δίκαιον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας.

Οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὸ Αἰγαῖον.—Ἀλλ' ἤδη, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ. ἐμφανίζονται καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, κατὰ δὲ τὸν 2ον αἰῶνα καὶ οἱ στόλοι αὐτῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Σημαντικὰ γεγονότα δὲν ἐσημείωσαν τὰ Ρωμαϊκὰ πολεμικὰ πλοῖα, συνετέλεσαν ὅμως βεβαίως καὶ αὐτὰ εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς Μακεδονίας καὶ ἔπειτα τῆς Ἑλλάδος (146 π.Χ.). Ἀφ ὅτου δ' ἔθεσαν τὸν πόδα οἱ Ρωμαῖοι καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν (133), ἀπὸ τότε τὰ πλοῖα αὐτῶν, πρὸ παντὸς τὰ ἐμπορικά, ἐγνώρισαν τὴν θαυμασίαν ὁδόν, τὴν ὁποίαν παρέχει διὰ τὸ ἐμπόριον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἀπὸ τότε χρονολογοῦνται τὰ ἐπίμονα καὶ ἑκάστοτε διὰ τῶν αἰώνων ἐμφανιζόμενα σχέδια τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ἰταλῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγα κέντρον ἐμπορίου γίνεται ἡ νῆσος Δῆλος ὑπαγομένη εἰς ὑποτέλειαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ παλαιὰ ἱερὰ ἑστία, περὶ τὴν ὁποίαν εἶχε συγκεντρωθῆ ἡ ἰσχυρὰ ἄλλοτε Συμμαχία Ἑλληνικῶν πόλεων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναζωογονεῖται καὶ πάλιν, γίνεται σπουδαιότατος ἐμπορικὸς σταθμός, εἰς τὸν ὁποῖον συγκεντρώνονται ὁ σῖτος καὶ τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐκεῖθεν μεταβιβάζονται διὰ τοῦ Αἰγαίου εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Αἱ ἐσχάτως γενόμεναι ἀνασκαφαὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς ἀπέδειξαν τὴν σπουδαιότητα τῆς Δήλου ὡς παγκοσμίου σχεδὸν ἐμπορικοῦ κέντρου κατὰ τὴν στροφὴν τοῦ 2ου πρὸς τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ.

Τὸ Αἰγαῖον λοιπὸν πέλαγος κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους εἶναι ἐστερημένον μὲν πολλῶν μεγάλων ναυτικῶν συγκρούσεων, βλέπει ὅμως εἰς τὰ ὕδατα αὐτοῦ μεγάλους στόλους, ἰδίως Ἑλληνικούς. Διέτρεχον τότε τὴν θάλασσαν ταύτην τὰ κολοσσιαῖα πλοῖα τῶν Πτολεμαίων, αἱ τεσσαρακοντήρεις καὶ δεκήρεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν ἓν ἀπὸ τὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Πρὸ παντὸς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κατὰ τοὺς ὁποίους ὁ πλοῦτος τῶν μεγάλων Ἑλληνικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ εὐμάρεια ἡ ἰδιωτικὴ εἶχον λάβει τόσον μεγάλην ἀνάπτυξιν, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἦτο ἡ θάλασσα, διὰ τῆς ὁποίας διενηργεῖτο τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου.

Ἡ πειρατεία. — Τὴν ἀσφάλειαν τῶν θαλασσίων ὁδῶν τοῦ Αἰγαίου ἐπέβλεπον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διάφοροι ναυτικαὶ δυνάμεις, οἱ Βυζάντιοι, οἱ Ρόδιοι, οἱ Σύριοι, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι μὲ καταπληκτικὴν ζωτικότητα ἀνέκυπτον πάντοτε ἀπὸ τὰς συμφοράς. Οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ λαὸς ναυτικός, εἶχον παραμελήσει τὸν πολεμικὸν αὐτῶν στόλον ἀφ' ἧς ἐξέλιπον οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους εἶχον ἀναπτύξει τὴν ναυτικὴν αὐτῶν ἰσχύν, συγκεκριμένως δὲ μετὰ τὴν ταυτόχρονον καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου (146). Συγκεκροτημένη λοιπὸν ἑνιαία δύναμις πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ἀσφαλείας τοῦ Αἰγαίου δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ. Ἄμεσον δ' ἀποτέλεσμα τῆς ἐλλείψεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς ὀλιγίστων ἐτῶν ἀνάπτυξις τῆς πειρατείας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ναυσιπλοΐα κατέστη ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνος. Οἱ πειραταὶ σὺν τῷ χρόνῳ συνεκροτήθησαν ἐξελιχθέντες εἰς πραγματικοὺς κυριάρχους ἐν τῷ Αἰγαίῳ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Τὸ ἔτος 67 π. Χ., ὅτε ἡ Ρώμη αἰσθανθεῖσα τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἀναθέσῃ τὴν κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν εἰς τὸν Πομπίλιον, οἱ πειραταὶ οὗτοι εἶχον στόλους ἀνερχομένους εἰς 1000 περίπου πλοῖα, τετρακόσιαι δὲ παράλιοι πόλεις εἶχον πέσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Ὁ Πομπήϊος ὅμως μὴ περιορισθείς, ὡς οἱ διάφοροι πρὸ αὐτοῦ ἀποσταλέντες στρατηγοί, εἰς μεμονωμένας ἐκστρατείας διεξήγαγε τὸν κατὰ τῶν πειρατῶν πόλεμον ἐπὶ γενικωτέρου σχεδίου, πολεμικοῦ ἅμα καὶ πολιτικοῦ, κατορθώσας ἐντὸς βραχυτάτου διαστήματος νὰ ἐξολοθρεύσῃ τελείως αὐτούς.

Οἱ βάρβαροι εἰς τὸ Αἰγαῖον.— Μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν Ρώμῃ συνεκροτήθη μόνιμος ναυτικὴ ὀργάνωσις, ἡ τάξις εἰς τὰς διαφόρους θαλάσσας—καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον—ἀποκατεστάθη πλήρως, τὸ δὲ θαλάσσιον ἐμπόριον, τὸ διὰ τοῦ Αἰγαίου διεξαγόμενον, ἀπέκτησε νέαν ζωὴν καὶ ἀκμήν. Μέγιστον μέρος τοῦ ἐμπορίου τούτου διεξήγετο ὑπὸ Ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων ἢ ὑπὸ Ρωμαϊκῶν ἐξασφαλιζομένων δι' Ἑλλήνων ναυτικῶν. Συνεπῶς καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς δὲν ὑφίστατο ὡς κράτος, οἱ Ἕλληνες ναῦται καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα δὲν ἔπαυσαν διασχίζοντα τὸ Αἰγαῖον.

Ἡ ἀπόλυτος εἰρήνη ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπεκράτησε μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι βάρβαροι, οἱ Γότθοι καὶ οἱ Ἐροῦλοι, τοὺς ὁποίους μέλλουν ν' ἀκολουθήσουν τόσοι ἄλλοι πολυώνυμοι ἐπιδρομεῖς κατὰ τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας. Εἰς τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις τῆς Νοτίας Ρωσίας εἶχον ἐξαπλωθῆ οἱ Γότθοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ διαφόρους περιστάσεις δὲν ἔπαυον νὰ ἐπιτίθενται εἰς τὰ σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας, νὰ ἐκτελοῦν δὲ ἐπιδρομὰς ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπὸ τὸν κάτω Δούναβιν, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θρᾴκην, τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἐροῦλοι ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν εἰσεχώρουν μὲ τὰ πλοῖά των εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἐλεηλάτουν τὰς παραλίους πόλεις καὶ νήσους καὶ ἀπῆγον μυριάδας αἰχμαλώτων. Ἡ φοβερωτέρα ἐπιδρομὴ εἶναι ἡ τοῦ ἔτους 268, κατὰ τὴν ὁποίαν Γότθοι πολεμισταί, περὶ τὰς 300 χιλ., ἐπιβαίνοντες ἐπὶ δισχιλίων πλοιαρίων ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὁ ἀπειράριθμος στόλος των ἐστράφη πρὸς τὴν Προποντίδα, ἠπείλησε τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Κύζικον, ἔφθασεν εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Ἄθωνος, ὅπου οἱ ἐπιδρομεῖς ἐδιχάσθησαν. Ἄλλοι ἐπέπεσαν ἐναντίον τῆς Κασσανδρείας (τῆς ὡραίας Ποτιδαίας) καὶ ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἄλλοι ἐλεηλάτησαν τὴν Ἑλλάδα, τὰς Κυκλάδας, τὴν Κρήτην, τὴν Ρόδον καὶ ἔφθασαν ἕως τὴν Κύπρον.

Οἱ τελευταῖοι ἀγῶνες τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς τὸ Αἰγαῖον εἶναι ἡ πάλη τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου πρὸς τὸν Λικίνιον περὶ τῆς μονοκρατορίας. Ἔμπροσθεν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ διεξήχθη ἡ μεγάλη ναυμαχία μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων στόλων. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε 200, ὁ δὲ Λικίνιος 350 τριήρεις, ἀλλ' ὁ γενναῖος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ναύαρχος Κρίσπος, δι' ἐπιτηδείων χειρισμῶν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον. Ὁ Λικίνιος εἶχε φύγει, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε κύριος τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τὸ τέλος κύριος τοῦ κόσμου (323 μ. Χ.).

Β) ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Ἀπὸ τοῦ ὁριστικοῦ διχασμοῦ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἀπὸ τοῦ Δυτικοῦ Κράτους (τὸν 4ον αἰῶνα) καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς καταρρεύσεως τοῦ τελευταίου τούτου (τὸν 5ον αἰῶνα), ἀρχίζει τὸ Αἰγαῖον νὰ ἀποκτᾷ πολὺ μεγαλυτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν καθόλου ἱστορίαν καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον. Ἀπὸ τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ κυριώτεραι θαλάσσιαι ἐμπορικαὶ ὁδοί, αἱ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας πρὸς τὴν Ρώμην ἄλλοτε ἄγουσαι, μετετοπίσθησαν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν—καταστᾶσαν παγκόσμιον κέντρον—καὶ συνεπῶς διήρχοντο διὰ τοῦ Αἰγαίου. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῦται, ἀσθενῶς κατ' ἀρχάς, ἐναργέστερον κατόπιν, ὁ Ἑλληνικὸς χαρακτὴρ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Εἰς δὲ τὸ Βυζαντινὸν ναυτικόν, τὸ ὁποῖον διέτρεχε τὸ Αἰγαῖον, ἐξεδηλώθη, φυσικά, πολὺ ἔντονος ὁ Ἑλληνικὸς χαρακτὴρ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί. — Γενικῶς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος δὲν ἔγινε θέατρον σπουδαίων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ δὴ κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα δὲν γίνεται λόγος περὶ μεγάλων στόλων, οἱ ὁποῖοι διέπλευσαν τὴν θάλασσαν ταύτην. Ἐν τούτοις τὸ Αἰγαῖον καὶ οἱ πληθυσμοὶ αὐτοῦ δὲν μένουν ἥσυχοι ἀπὸ τὸν ἀντίκτυπον τῶν μεγάλων ἐπιδρομῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Διότι πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὅτι πάντοτε συμμορίαι πειρατῶν ἐπέβαινον ἐπὶ μονοξύλων καὶ ἐλεηλάτουν τὰς παραλίας καὶ νήσους αὐτοῦ. Δεινὰς δὲ πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ἐξετέλουν κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων οἱ Βανδῆλοι τῆς Ἀφρικῆς, ὑπὸ τὸν φοβερὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Γιζέριχον. Ἡ ἀνάγκη ἀκριβῶς τῆς προστασίας τῶν Αἰγαιακῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὰς λεηλασίας ταύτας ἐπροκάλεσε καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πρώτου μεγάλου Βυζαντινοῦ στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τὸ ἐν τῇ Ἀφρικῇ πειρατικὸν τοῦτο κράτος τῶν Βανδήλων ἐξηκολούθει νὰ γεμίζῃ μὲ τρόμον καὶ μὲ καταστροφὰς τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, ἠναγκάσθη δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων Α΄ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀληθινὴν ναυτικὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον αὐτοῦ. Μέγας στόλος παρεσκευάσθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Χίλια καὶ ἑκατὸν πλοῖα φέροντα ἑκατὸν χιλιάδας πολεμιστῶν ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διέπλευσαν τὸ Αἰγαῖον. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, καὶ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν σκαφῶν κατεποντίσθησαν ὑπὸ τῶν Βανδήλων, οἱ ὁποῖοι ἐξετέλεσαν τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὄχι μόνον διὰ τῆς πειρατικῆς τόλμης αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ὁλοκλήρου στόλου πυρπολικῶν πλοίων.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.— Ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οἱ πολεμικοὶ καὶ οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τοῦ Βυζαντίου φθάνουν εἰς τὴν δύναμιν τῶν μεγάλων στόλων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ὁ Βυζαντινὸς πολεμικὸς στόλος κατὰ τὸν 6ον, τὸν 7ον καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος εἶναι κυρίαρχος ὄχι μόνον τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς Μεσογείου. Οἱ δ' ἐμπορικοὶ Βυζαντινοὶ στόλοι ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ ἐμπορίου ἕως τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἰταλικῶν στόλων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία εἶναι τὸ ἰσχυρὸν Μεσογειακὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἀληθῆ «θαλασσοκρατορίαν». Οἱ στόλοι αὐτοῦ εἶναι οἱ μόνοι Μεσογειακοὶ στόλοι, καὶ τὰ πληρώματά των εἶναι κυρίως, ἂν ὄχι ἀποκλειστικῶς, ἐκ τῶν κατοίκων τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ὑπερήφανοι διέπλεον οἱ Βυζαντινοὶ δρόμωνες καὶ αἱ ὁλκάδες, δηλαδὴ τὰ πολεμικὰ καὶ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἔφερον τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν χωρῶν αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 533 νέος μεγαλοπρεπὴς πολεμικὸς στόλος, ἐκπλεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διέπλεε τὸ Αἰγαῖον πρὸς καθυπόταξιν τοῦ Βανδηλικοῦ κράτους τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ Βυζαντινὸς οὗτος στόλος συνίστατο ἀπὸ 500 μεταγωγικά, τὰ ὁποῖα ἔφερον 35.000 στρατιώτας καὶ ναύτας, 6.000 ἱππεῖς, πολεμεφόδια, πολεμικὰς μηχανάς, τροφὰς καὶ ὕδωρ. Ἰσχυρὰ δὲ πολεμικὴ μοῖρα, συνισταμένη ἀπὸ 92 δρόμωνας, συνώδευε τὸν στόλον. Γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ περίφημος Βελισάριος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μικροτέρας δυνάμεις ἀπὸ τὰς σταλείσας ὑπὸ τοῦ Λέοντος Α΄, διὰ τῆς στρατηγικῆς του ὅμως ἱκανότητος ἐπέτυχε νὰ καθυποτάξῃ τὸ Βασίλειον τῶν Βανδήλων. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος μᾶς περιγράφει τὸν διὰ τοῦ Αἰγαίου διάπλουν τοῦ στόλου τούτου, ὁ ὁποῖος ἐστάθμευσεν εἰς τὴν Μεθώνην τῆς Πελοποννήσου πρὸς ἀνάπαυλαν τῶν στρατευμάτων. Ἦτο δὲ ὁ στόλος τοῦ Ἰουστινιανοῦ θαυμασίως συγκεκροτημένος, καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι τὸ Αἰγαῖον πέλαγος δὲν εἶχεν ἴδει ἀπὸ ἐννέα καὶ ἥμισυν αἰῶνα τοιαύτην ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν μετὰ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην τῶν Ἀθηναίων πρὸς κατάκτησιν τῆς Σικελίας (415 π. Χ.).

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμπορικοὶ στόλοι τῶν Βυζαντινῶν καθημερινῶς διέπλεον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἕως τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν, κύριοι ὅλων τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὰ ὁποῖα κατέληγον αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ὁδοὶ αἱ ὁποῖαι διέσχιζον τὴν Ἀσίαν καὶ ἔθετον εἰς συγκοινωνίαν τὴν Ἄπω Ἀνατολὴν πρὸς τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν καὶ πρὸς τὴν Μεσόγειον. Τὰ δὲ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς πολύτιμα ἐμπορεύματα, ξύλα ἀρωματικά, μπαχαρικά, πολύτιμοι λίθοι καὶ πρὸ παντὸς ἡ μέταξα, ἐκομίζοντο διὰ τῶν Βυζαντινῶν ὁλκάδων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα ἦτο ἡ παγκόσμιος ἀποθήκη τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ ταύτην δὲ πάλιν ἐκομίζοντο εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Δύσεως. Ἡ μεγάλη λοιπὸν ὁδὸς τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου ἦτο ἡ ὑγρὰ ὁδὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα καὶ σχεδὸν καθημερινῶς ἔβλεπε τὸν διὰ τῶν κυμάτων αὐτοῦ διάπλουν τῶν διενεργούντων τὸ ἐμπόριον τοῦτο Ἑλληνικῶν πλοίων.

Καὶ τρίτον εἶδος εἰδικῶν στολίσκων διέπλεε καθ' ὡρισμένας ἐποχὰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἦτο ὁ στολίσκος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τῆς ἱδρύσεως τῆς Αὐτοκρατορίας, ἦτο προωρισμένος νὰ φέρῃ ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ περίχωρα σῖτον. Ἦτο δὲ τακτὴ ἡ ἐποχὴ τῆς διαβάσεως διὰ τοῦ Αἰγαίου τοῦ στολίσκου τούτου, καὶ μεγάλη κατεβάλλετο φροντὶς διὰ τὴν ἔγκαιρον ἄφιξιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διότι ἡ κανονικὴ ἄφιξις τῶν σιτοπομπῶν τούτων

Digitized by Google

συνεδυάζετο μὲ αὐτὴν τὴν κανονικὴν ζωὴν αὐτῆς ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὀλίγων ἡμερῶν ἀργοπορία τῆς ἀφίξεως τοῦ στολίσκου εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀφορμὴ μιᾶς ἐκ τῶν συνήθων καὶ μεγάλων στάσεων τοῦ δήμου, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο πάλιν νὰ ἔχουν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας.

Ἡ ἀσφάλεια τῶν νήσων. — Κατὰ τὴν πρώτην λοιπὸν περίοδον τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ὁ βίος τῶν κατοίκων τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους διήρχετο ἐν σχετικῇ ἠρεμίᾳ. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰς πρώτας βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων καὶ τῶν Ἐρούλων, ἀπὸ τὸν 4ον ἕως τὸν 8ον αἰῶνα, οἱ παραλιακοὶ καὶ νησιωτικοὶ πληθυσμοὶ ἦσαν προφυλαγμένοι ἀπὸ κάθε ἀπότομον διατάραξιν καὶ αἰφνιδιαστικὴν καταστροφήν. Οἱ καθ' ἑκάστην διερχόμενοι διὰ τοῦ Αἰγαίου Βυζαντινοὶ στόλοι, εἴτε μοῖραι πλοίων πολεμικῶν καὶ ἐμπορικῶν, ἔφερον καὶ τὴν τακτικὴν προστασίαν τῶν θαλασσίων ὁδῶν αὐτοῦ καὶ τῶν παρὰ τὰς ὁδοὺς ταύτας διαβιούντων κατοίκων.

Τὰς ἐνασχολήσεις δὲ τῶν ναυτικῶν τούτων πληθυσμῶν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἀναπαραστήσωμεν. Καθημερινὴ ἐνασχόλησις ἦτο ἡ ἁλιεία καὶ τὸ μικροεμπόριον διὰ τῶν λέμβων καὶ τῶν πλοιαρίων εἴτε τῶν νήσων μὲ ἄλλας νήσους, εἴτε τῶν νήσων μὲ τὰς ἀπέναντι ἀκτάς, τὴν Εὐρωπαϊκὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ τῆς Πελοποννήσου, πρὸ παντὸς δὲ μὲ τὰς Μικρασιατικὰς ἀκτάς. Ἀλλὰ τὸ μέγα στάδιον βίου, τὸ ὁποῖον ἐπαρουσιάζετο εἰς τοὺς Αἰγαιακοὺς πληθυσμοὺς ἦτο ἡ κατάταξις αὐτῶν εἰς τοὺς πολεμικοὺς καὶ τοὺς ἐμπορικοὺς Βυζαντινοὺς στόλους. Ὅπως καὶ πάντοτε, ὅπως καὶ σήμερον, ἐκ τῶν κατοίκων τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου πελάγους συνελέγοντο τὰ πληρώματα τῶν Βυζαντινῶν δρομώνων καὶ ὁλκάδων, αἱ ὁποῖαι διέτρεχον ὡς κυρίαρχοι ὄχι μόνον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

Ἡ Βυζαντινὴ θαλασσοκρατορία.— Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀκμῆς, τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐποχὴν ἀκμῆς, τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων βασιλέων (κατὰ τὸν 6ον καὶ κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα), ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐκυριάρχει εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ἀπὸ τὴν Μαιώτιδα λίμνην (τὴν Ἀζοφικήν) ἕως τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους (τὸ Γιβραλτάρ). Οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες *ἐθαλασσοκράτουν*, καὶ τῆς θαλασσοκρατορίας των κέντρον ἦτο τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Διὰ τοῦ πελάγους τούτου διήρχοντο πάντοτε οἱ στόλοι οἱ πολεμικοί, οἱ στόλοι οἱ ἐμπορικοί· δι' αὐτοῦ διήρχοντο τὰ *βασιλικὰ πλώϊμα*, τὰ ὁποῖα μετεβίβαζον τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς διοικητὰς καὶ ὑπαλλήλους, τὰς βασιλικὰς διαταγάς. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας βλέπομεν σαφέστατα καὶ ἐναργέστατα τὴν προέχουσαν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἰς τὸν ὅλον βίον αὐτῆς, τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν κοινωνικόν. Εἶναι αὐτὴ ἡ καρδία τῆς Αὐτοκρατορίας· χωρὶς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὸ Βυζάντιον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, καὶ ἀπόδειξις ὅτι ἀπὸ τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχασε τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν, ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἤρχισε καὶ νὰ πίπτῃ ὡς κράτος.

Ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας. τὰ μακρὰ παράλια, οἱ κόλποι, οἱ ὅρμοι, αἱ νῆσοι ἔτρεφον πολυπληθεῖς ναυτικούς, οἱ ὁποῖοι ἔδιδον τὴν πεῖράν των εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν ναυτικόν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν ἕως τοὺς χρόνους τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἀφρικήν, εἰς διάστημα 1000 ἐτῶν, ἡ τέχνη τῆς ναυτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲν εἶχεν οὐδόλως ἀλλάξει. Τὰ ἴδια πολεμικὰ πλοῖα κατεσκευάζοντο, ἦσαν ὅμως ἐλαφρότερα καὶ ταχύτερα ὀνομαζόμενα *«δρόμωνες»*. Τὸ πλήρωμά των συνίστατο συνήθως ἀπὸ 300 ἄνδρας, ἐξ ὧν οἱ 70 ἦσαν πολεμισταὶ καὶ οἱ ἄλλοι ναῦται, ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τὰ καθήκοντά των πολλάκις ἐνηλλάσσοντο καὶ ἕκαστος ἐβοήθει εἰς τὴν ἀνάγκην τὸν ἄλλον.

Ἡ διοίκησις τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου.— Εἰς τοὺς ἀρχαίους γεωγράφους, ἰδίως ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν τὰς περιγραφὰς τῶν παραλιακῶν χωρῶν, τὰς γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Περίπλοι»*, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν χρησιμωτάτας εἰδήσεις περὶ τῶν παραλίων, τῶν ὅρμων, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Περίπλους τούτους εἶναι μεταγενέστεροι καὶ πολλαὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰδήσεις ἰσχύουν καὶ διὰ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους. Δὲν εὑρίσκομεν ὅμως εἰδήσεις ἀκριβεῖς διὰ τὴν διοικητικὴν θέσιν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τοὐλάχιστον ἕως τὸν 8ον αἰῶνα, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον εἰς τὰ περιγραφικὰ ταῦτα πονημάτια, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὰς ἄλλας πηγὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶναι δὲ αὗται πρωτίστως ὁ *«Συνέκδημος»* τοῦ Ἱεροκλέους (ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος) καὶ αἱ ἄλλαι *«Διατυπώσεις»* ἢ *«Τάξεις»* τῶν θρόνων τῶν ἐκκλησιῶν, εἴτε τῶν μητροπολιτῶν, τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπετέλει ἐπαρχίαν, ἡ ὁποία ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα. Ἐλέγετο εἰς τὰς «Διατυπώσεις» ἢ «Τάξεις», περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος, *«Ἐπαρχία νήσων Κυκλάδων»*, ἢ *«Ἐπαρχία νήσων»*, ὁ διοικητὴς δὲ αὐτῶν ὠνομάζετο ἡγεμών, καὶ εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τὰς νήσους Κυκλάδας καὶ τὰς μεγάλας νήσους Λέσβον, Χίον, Σάμον, Ρόδον. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα διαγράμματα εὑρίσκεται ἀπαρίθμησις τῶν νήσων. αἱ ὁποῖαι ἐτέλουν ὑπὸ τὸν Βυζαντινὸν «ἡγεμόνα». Εἶναι δ' αἱ σπουδαιότεραι: Ρόδος, Κῶς, Σάμος, Χίος, Μυτιλήνη, Τένεδος, Ἄνδρος, Τῆνος, Νάξος, Πάρος, Σίφνος, Μῆλος, Ἴος, Θήρα, Ἀμοργός, Ἀστυπάλαια. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ἐν τούτοις ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος εἶναι ἐλλιπής, καὶ ὅτι ἀκριβῶς καθωρισμένη πολιτικὴ διοίκησις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου δὲν ὑπῆρχε, τοὐλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸν πυρῆνα τῆς ὅλης περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου ἀπετέλουν καὶ τότε αἱ Κυκλάδες, ὅτι δ' αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν δὲν εἶχον διακοπὴν ἱστορικοῦ βίου καὶ ὅτι πᾶσαι αἱ νῆσοι αὗται μὲ τὰς μεγαλυτέρας παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἶχον μὲν ἴδιον διοικητήν, ὑπήγοντο ὅμως εἰς τὴν γενικὴν διοίκησιν, ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἕδραν εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

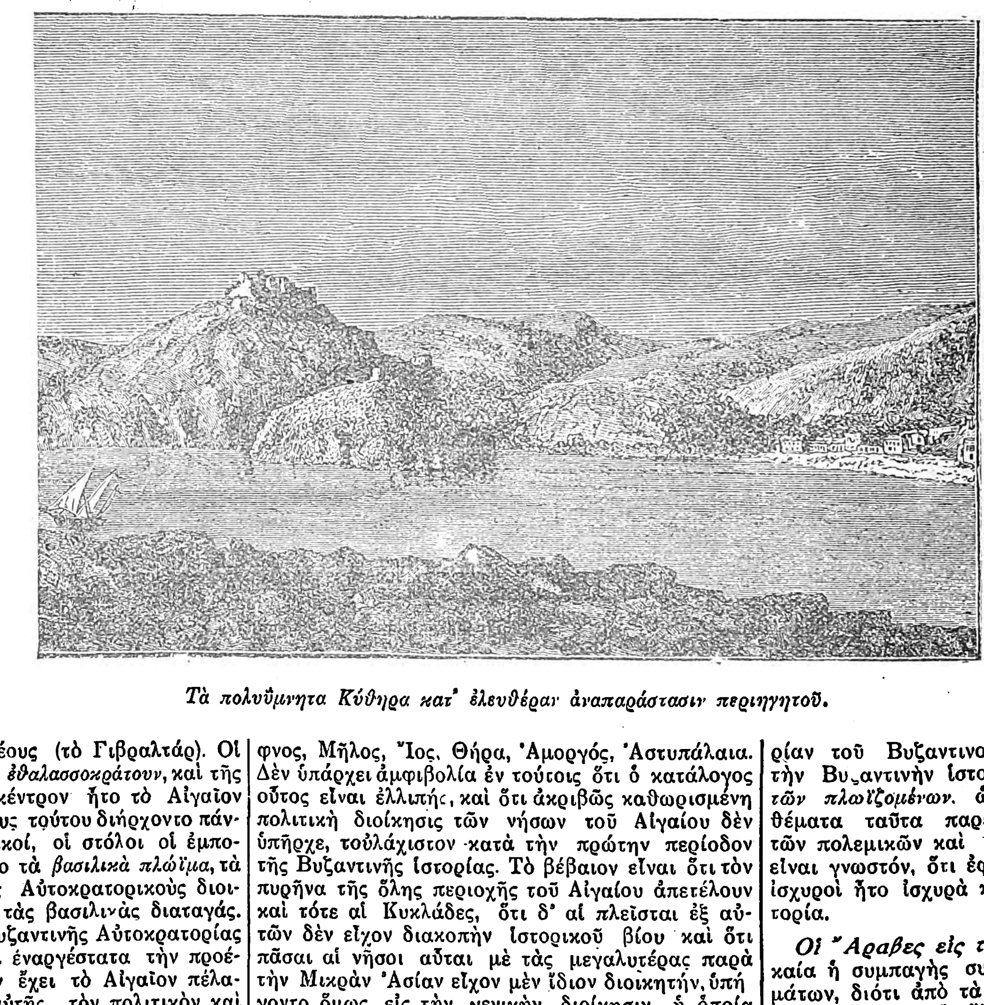

Τὰ πολυύμνητα Κύθηρα κατ' ἐλευθέραν ἀναπαράστασιν περιηγητοῦ.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὡς «θέμα». — Ἀπὸ τὸν Η' αἰῶνα λαμβάνει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἐκτὸς τῆς καθολικῆς ἱστορικῆς σημασίας, καὶ ὡρισμένην διοικητικὴν ὑπόστασιν. Ὁ Η' αἰὼν ἐσημείωσε κρίσιμον τροπὴν εἰς τὴν ὅλην Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσαίωνος, καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Βυζαντινοὶ ᾐσθάνοντο τὴν τροπὴν ταύτην, ἐξεδήλωσε δὲ τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἐκφραστικώτατα ὁ Αὐτοκράτωρ συγγραφεὺς τοῦ Ι' αἰῶνος Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Καὶ αὐτοὶ οἱ Αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀπογόνους τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τοῦ Καίσαρος, αἰσθάνονται ἤδη ὅτι τὸ κράτος των εἶναι Ἑλληνικόν, γίνεται δὲ πραγματικῶς Ἑλληνικόν, ὄχι μόνον κατὰ τὰ ἄλλα σπουδαῖα σημεῖα, ὡς τὸν βίον καὶ τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, διότι περιορίζεται εἰς τὰς κυρίως Ἑλληνικὰς χώρας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς *ἐστενώθη ἡ ἀρχὴ τῶν Ρωμαίων* (Ἑλλήνων) καὶ κατ' Ἀνατολὰς καὶ κατὰ Δυσμάς, καὶ ἔκτοτε διετέλουν οἱ βασιλεῖς (τοῦ Βυζαντίου) *ἑλληνίζοντες*· (Πορφυρογεννήτου, «Περὶ τῶν θεμάτων», σ. 12 ἑξ. ἔκδ. Βόννης).

Συνέπεια τῆς *στενώσεως* τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ νέα διοικητικὴ διαίρεσις εἰς μικροτέρας διοικήσεις, αἱ ὁποῖαι λέγονται «θέματα». χάριν τῆς ἀσφαλεστέρας ἀμύνης ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν. Συνέπεια ἐπίσης εἶναι ἔξαρσις εἰς σπουδαιότητα τοῦ Αἰγαίου Πελάγους τὸ ὁποῖον εἶναι πάλιν, ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἡ καρδία τοῦ Κράτους, καὶ ὑπὸ ἔποψιν τοπικὴν καὶ ὑπὸ ἔποψιν πολιτικὴν καὶ στρατηγικήν.

Μεταξὺ τῶν θεμάτων τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδὴ τοῦ Ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς Αὐτοκρατορίας, καταλέγει ὁ Πορφυρογέννητος (ἔνθα ἀνωτ. σ. 42 ἑξ.) τὸ *«θέμα τὸ καλούμενον Αἰγαῖον πέλαγος»*, ὑπὸ τὴν διοίκησιν καὶ αὐτό, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα, ἑνὸς στρατηγοῦ. Ὁ βασιλικὸς συγγραφεὺς μᾶς ἐξηγεῖ τὴν ὀνομασίαν, μᾶς δίδει, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἱστορικὰς εἰδήσεις, καὶ τέλος ἐπάγεται: «προσφκείωνται δὲ (ἀνήκουν) τῷ στρατηγῷ τοῦ Αἰγαίου πελάγους αἵ τε Κυκλάδες νῆσοι καλούμεναι καὶ αἱ Σποράδες, ὧν προέχουσιν ἥ τε Μυτιλήνη καὶ Χίος καὶ αὐτὴ ἡ Λῆμνος». Τὸ θέμα ὅμως τοῦ Αἰγαίου πελάγους δὲν περιελάμβανεν ὅλας τὰς χώρας τὰς ὑπ' αὐτοῦ βρεχομένας, διότι καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνῆκον εἰς ἄλλα θέματα καὶ ἡ Σάμος μὲ τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν ἀπετέλει ἰδιαίτερον θέμα. Εἰς τὸ θέμα τοῦτο μάλιστα ἀνῆκον πόλεις σπουδαιόταται, τῶν ὁποίων ἡ χώρα βρέχεται ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς Ν. ἡ Ἔφεσος. ἡ Μαγνησία, αἱ Τράλλεις, πρὸς Β. ἡ Μυρίνα, ἡ Τέως, ἡ Λέβεδος καὶ ἕως τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον. Ἦτο δηλαδὴ σπουδαιότατον Αἰγαιακὸν θέμα, διότι περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀρχαίαν Ἰωνίαν, τῆς ὁποίας αἱ πόλεις ἤκμαζον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον. Ὁ στρατηγὸς μάλιστα τοῦ θέματος τῆς Σάμου εἶχεν ὡς πραιτώριον, ἤτοι ὡς διοικητήριον καὶ ἕδραν, «αὐτὴν τὴν Σμύρνην πόλιν». Τὸ νοτιώτατον δὲ ἄκρον τοῦ Αἰγαίου ἀπετέλει τὸ *«θέμα τὸ καλούμενον Κιβυρραιωτῶν»* τοῦ ὁποίου αἱ σπουδαιόταται πόλεις ἦσαν ἡ Μίλητος, ἡ Ἁλικαρνασσὸς καὶ αὐτὴ ἡ Ρόδος. Τὸ βορειότατον δὲ μέρος τοῦ Αἰγαίου ὑπήγετο εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ θέματα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης μὲ τὴν χερσόνησον τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Καλλιπόλεως· προσέτι τὰς νήσους Ἴμβρον, Σαμοθράκην καὶ Θάσον. Ἡ Λῆμνος περιελαμβάνετο εἰς τὸ θέμα τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Τὰ τρία ταῦτα ναυτικὰ θέματα, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν, εἶναι σημαντικώτατα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ καὶ ἐν γένει εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, διότι ἦσαν τὰ *θέματα τῶν πλωϊζομένων*, ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί. Τὰ θέματα ταῦτα παρεῖχον τοὺς γενναίους ναύτας τῶν πολεμικῶν καὶ τῶν ἐμπορικῶν στόλων, καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ στόλοι οὗτοι ἦσαν ἰσχυροὶ ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ἤκμαζεν ἡ ὅλη Αὐτοκρατορία.

Οἱ Ἄραβες εἰς τὸ Αἰγαῖον.— Ἦτο δὲ ἀναγκαία ἡ συμπαγὴς συγκρότησις τῶν ναυτικῶν θεμάτων, διότι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος τὸ Αἰγαῖον βλέπει καὶ ἄλλους στόλους, τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἐφανταζόμεθα, θέλω νὰ εἴπω τοὺς στόλους τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἄραβες ἔχουν ἤδη κατακτήσει τὴν Συρίαν καὶ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου κατασκευάζουν ἀπὸ τὰ δάση τοῦ Λιβάνου ἰσχυρὰ πολεμικὰ πλοῖα. Ὁ δραστήριος διοικητὴς τῆς Συρίας Μωαβίας διοργανώνει τὸν πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφανιζόμενον Ἀραβικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος μάλιστα κάμνει τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του εἰς τὸ Αἰγαῖον! Αἱ θαλάσσιαι ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀρχίζουν, φυσικά, ἀπὸ τὴν Κύπρον, τῆς ὁποίας κυριεύεται τῷ 648 ἡ πρωτεύουσα Κωνσταντία. Μετά τινα ἔτη, τῷ 654, λεηλατεῖται ἡ Ρόδος. Τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος, 655, ἔχουν οἱ Ἄραβες τόσον ἰσχυρὸν στόλον, ὥστε τὸν στέλλουν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Καὶ εἰς μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ, νικᾷ ὅμως τὸν Αὐτοκρατορικὸν στόλον εἰς τὰ παράλια τῆς Λυκίας. Καὶ ἀρχίζουν τότε αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων εἰς τὰς νήσους. Ἐπὶ δέκα σχεδὸν ἔτη, περὶ τὸ 675, οἱ Ἄραβες εἶναι κύριοι τοῦ Αἰγαίου! Ὁ ἀκούραστος Μωαβίας ἑτοιμάζει τῷ 672 μεγαλοπρεπῆ ναυτικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι γνωστὸν κατὰ ποῖον τρόπον ἡ γενναιότης Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου καὶ τὸ περίφημον *ὑγρὸν πῦρ* κατέστρεψαν τὸν Ἀραβικὸν στόλον καὶ ἔσωσαν τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατο-

Digitized by Google

ρίαν καὶ τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν (673—677). Ὁ εἰς τὴν Συρίαν ἐπανερχόμενος στόλος τῶν Ἀράβων κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Παμφυλίας ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν.

Τοιουτοτρόπως ἀπέτυχεν ἡ προσπάθεια τῶν Ἀράβων νὰ γίνουν ἐπίφοβοι καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ὡς ναυτικὴ δύναμις. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρά των αὕτη ἀφῆκεν ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας φοβερὰν μάστιγα εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου, τὴν ὠργανωμένην ἀραβικὴν πειρατείαν. Αἱ ἀκταὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας γίνονται ὁρμητήριον τολμηροτάτων Ἀράβων πειρατῶν. Ἄλλοι πειρατικοὶ Ἀραβικοὶ στόλοι σχηματίζονται εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἀργότερα δὲ καὶ τῆς Ἀνδαλουσίας εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Ἄραβες δὲ Ἀνδαλουσιανοὶ καταλαμβάνουν τὴν Κρήτην (825) καὶ ἱδρύουν εἰς τὴν μεγαλόνησον φοβερὸν πειρατικὸν βασίλειον, ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Καὶ τότε ἐξαπολύεται κατὰ τῶν παραλιων καὶ τῶν νήσων, τὰς ὁποίας βρέχει τὸ Αἰγαῖον, φοβερὰ θεομηνία! Ἀδιακόπως πληθυνόμενοι οἱ Ἄραβες τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς τυχοδιώκτας ὅλου τοῦ Μωαμεθανικοῦ κόσμου γίνονται ὁ φοβερώτατος ἐχθρὸς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ μέγιστος κίνδυνος αὐτῆς. Ἀναρίθμητα ταχύπλοα πλοῖα μὲ μαῦρα ἱστία διατρέχουν τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, λεηλατοῦν τὰς χώρας, ληστεύουν, κατασφάζουν, αἰχμαλωτίζουν τοὺς κατοίκους, μεταβάλλουν ἐντὸς ὡρῶν ἀνθηρὰν πόλιν εἰς ἐρημίαν φρικώδη! Εἰς μίαν στιγμὴν ἐξαφανίζονται ὡς δαίμονες, καὶ οἱ Αὐτοκρατορικοὶ στόλοι δὲν εὑρίσκουν ἄλλο ἀπὸ τὴν καταστροφήν. Ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν σχεδὸν αἰῶνα ἐτρομοκρατήθη τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τὴν ὠργανωμένην ἐκείνην πειρατείαν τῶν Σαρακηνῶν, ἢ τῶν *ἀθέων Ἀγαρηνῶν*, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτὴν τὴν μεγάλην Θεσσαλονίκην κατέστρεψαν (*Ἀδ. Ἀδαμαντίου* «Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη» σ. 57 ἑξ.). Ἓξ στρατείας μὲ στόλον καὶ στρατὸν πολυάριθμον διωργάνωσαν οἱ Αὐτοκράτορες, διὰ νὰ σώσουν τὸ Αἰγαῖον καὶ νὰ καταστρέψουν τὴν φωλεὰν ἐκείνην τῶν πειρατῶν. Καὶ αἱ ἓξ ἀπέτυχον. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδὼν ἠγωνίσθη ἐπὶ μακρὸν ἐναντίον τῶν πανταχόθεν ἐφορμώντων Ἀράβων πειρατῶν, τῆς Σικελίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κρήτης, τέλος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἐκαθάρισε τὰς θαλάσσας (880). Ἀλλ' οἱ πειραταὶ τῆς Κρήτης ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη νὰ εἶναι ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Εἰς τὸν σιδηροῦν Βυζαντινὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ὁ ὁποῖος ἔγινε κατόπιν Αὐτοκράτωρ, ὀφείλεται ἡ ὁριστικὴ καταστροφὴ τῆς πειρατικῆς ἐκείνης κολάσεως, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς κέντρον τὴν Κρήτην.

Μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ προετοιμασίαι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διοικήσεως διὰ ν' ἀνακτηθῇ ἡ Κρήτη ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς πειρατὰς καὶ ἐλευθερωθοῦν οἱ πληθυσμοὶ τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἐκείνην θεομηνίαν. Αἱ νῆσοι καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου παρέσχον τὰ πληρώματα 112 δρομώνων καὶ 75 μικροτέρων πλοίων. Ὁ στόλος οὗτος ἔφερε 34 χιλ. ναύτας, 8600 περίπου πολεμιστάς. Ὁ κατάλογος τῶν ὅπλων, τῶν πολεμεφοδίων καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδείων, κατάλογος, τὸν ὁποῖον μᾶς δίδει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, μᾶς κάμνει νὰ θεωρῶμεν ὅτι ὁ μέγας οὗτος *στόλος*, ἡ μεγάλη αὕτη ἑτοιμασία, ὡμοίαζε πρὸς ἑτοιμασίαν διὰ ἀληθινὸν ἀποικισμόν, δι' ἀληθινὴν πρόσκτησιν ἀνθηρᾶς ἀποικίας. Δι' αἱματηροτάτων ἀγώνων ἐπέτυχε τέλος ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὴν καταστροφὴν τοῦ πειρατικοῦ βασιλείου (961). Ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐθριάμβευσαν τέλος καὶ ἐξηφάνισαν τὴν Ἰσλαμικὴν βαρβαρότητα ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας. Τὸ Αἰγαῖον ἐπανήρχετο πάλιν ἥσυχον καὶ ἀσφαλὲς εἰς τὴν νόμιμον κυριαρχίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ τελευταία ἀκμὴ τοῦ Αἰγαίου. — Διὰ νὰ συλλάβωμεν τὴν εἰκόνα τῶν πειρατικῶν ἐκείνων καταστροφῶν, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἅλωσιν τῆς δευτέρας μεγάλης πόλεως τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν πρωΐαν τῆς 29ης Ἰουνίου τοῦ 904 πλήρης τρόμου βλέπει ἡ μεγάλη πόλις νὰ ἐμφανίζεται ὁ πειρατικὸς στόλος τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης. Μὲ τόσην τόλμην καὶ ὁρμητικότητα διεξήχθη ἡ ἐπίθεσις αὐτοῦ κατὰ τῆς πόλεως, ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν τὸ μὲν πλεῖστον μέρος αὐτῆς κατεστράφη, οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἐφονεύθησαν, 22.000 κάτοικοι ἐσύρθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἀναρίθμητα λάφυρα καὶ πλούτη ἀπήχθησαν. Ἀποτέλεσμα φυσικὸν τῆς πειρατείας ἐκείνης, οὕτω διωργανωμένης, ἦτο ἡ νέκρωσις τοῦ μεγάλου ἐμπορίου καὶ ἡ διακοπὴ τῆς ζωηροτάτης ἄλλοτε κινήσεως τῶν ἐμπορικῶν πλοίων εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ πειρατικοῦ βασιλείου τῆς Κρήτης ἀνέπνευσαν οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Οἱ Αὐτοκρατορικοὶ στόλοι ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ διατρέχουν τὴν κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν καὶ τὸ ἐμπόριον ἐξασφαλίζεται καὶ πάλιν. Μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν ἐπανέρχεται καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ μεγάλη ἀκμὴ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Εἶναι ἀληθῶς ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός, ὅτι καθ' ὅλον τὸν μακρὸν βίον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας αἱ περίοδοι ἀκμῆς αὐτῆς συμβαδίζουν μὲ καλῶς ὠργανωμένην καὶ ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν. Ὅταν ἡ Βυζαντινὴ διοίκησις παρημέλησε τὸν πολεμικὸν στόλον, τότε ἤρχισε καὶ ἡ παρακμὴ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας φθάνει ἕως τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος δηλαδὴ ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἀκόμη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν πειρατῶν, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἶναι θάλασσα ἀποκλειστικῶς Ἑλληνική.

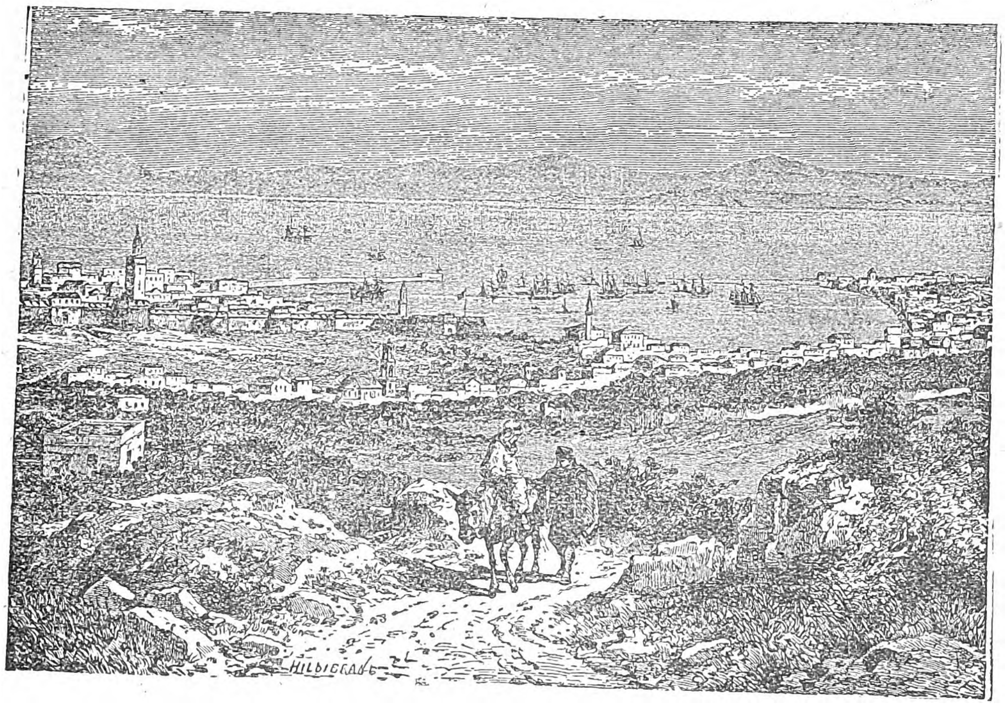

Ἄποψις τῆς Χίου κατὰ σχεδίασμα παλαιόν.

Ἀλλ' ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀρχίζουν νὰ ὑψώνωνται ἄλλαι ναυτικαὶ δυνάμεις, καὶ νὰ ὀργανώνωνται ἄλλοι στόλοι εἰς τὴν Δύσιν, οἱ ὁποῖοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον προχωροῦν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπί τινα χρόνον ἁμιλλῶνται μὲ τοὺς Ἑλληνικοὺς στόλους, ἔπειτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον λαμβάνουν αὐτοὶ τὴν κυριαρχίαν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. Ἀλλ' ἡ κυριαρχία αὕτη σημαίνει καὶ τὸν κώδωνα τοῦ θανάτου ὅλης τῆς Αὐτοκρατορίας.

Οἱ στόλοι τῆς Δύσεως. — Κατ' ἀρχὰς ἐμφανίζονται οἱ στόλοι τῶν Νορμανδῶν, ἔπειτα μὲ τὴν σειράν των οἱ στόλοι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων, τῶν Πισατῶν. Ἀρχίζουν καὶ αἱ μεγάλαι σταυροφορικαὶ ἐκστρατεῖαι, τὰ πλοῖα τῶν λαῶν τῆς Δύσεως μεταφέρουν ἐπὶ αἰῶνας τοὺς μαχητὰς τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν Παλαιστίνην· πολλὰ διέρχονται καὶ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον.

Πρῶτοι ὅμως ἔρχονται οἱ Νορμανδοὶ ἀπὸ τὴν Σικελίαν. Ὑπὸ τὸν γενναῖον Ροβέρτον Γυσκάρδον ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Κερκύρας (1081), ἀλλ' ὁ στόλος αὐτῶν καταναυμαχεῖται ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ Ἑνετικοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀλεθρία ἀρχὴ τῶν ἐμπορικῶν προνομίων, τὰ ὁποῖα ἠναγκάσθη Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνὸς νὰ δώσῃ εἰς τοὺς βοηθήσαντας αὐτὸν Ἑνετούς. Ἔκτοτε οἱ Ἑνετοὶ ὑπεισέρχονται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ οἱ στόλοι των εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, διὰ νὰ μὴ ἐξέλθουν παρὰ μετὰ αἰῶνας πολλούς. Μετὰ 60 ἔτη οἱ Νορμανδοὶ ἐπαναλαμβάνουν τὰ σχέδιά των κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτὴν τὴν φορὰν ὁ στόλος των εἰσέρχεται καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἡ ἁρπακτικότης καὶ ἡ ὠμότης των ἐκπᾶ ἐναντίον γεραρῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν, τῆς Κορίνθου (1147). Καὶ τότε κατέστρεψεν ὁ βασιλεὺς των Ρογῆρος τὰ περίφημα ἐργοστάσια μετάξης, τὰ ὁποῖα ἤκμαζον εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας, καὶ τότε κατεστράφη καὶ τὸ μονοπώλιον τῆς κατασκευῆς τῆς μετάξης, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὰ μεγαλύτερα πλούτη εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἔκτοτε πίπτει τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸ ἀρχίζει καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάπτωσις. Καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἐπιδρομὴν τῶν Νορμανδῶν διασχίζουν πάλιν οἱ πειραταὶ οὗτοι τὸ Αἰγαῖον, πολιορκοῦν καὶ καταστρέφουν τὴν Θεσσαλονίκην (1185). Ἔχουν ἀρχίσει πλέον οἱ δύσκολοι χρόνοι τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς μάτην οἱ Κομνηνοί, μεγάλοι Αὐτοκράτορες, ἐπροσπάθησαν νὰ ἀνυψώσουν τὸ Κράτος. Τὸ κατώρθωσαν μὲ τὰ μεγάλα πολεμικὰ κατορθώματά των καὶ μὲ τὴν ἡρωϊκὴν φιλοπατρίαν των. Παραδόξως ὅμως παρημέλησαν μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία, ὡς ἡ ἱστορία δεικνύει, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ σπουδαιοτέρα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους—καὶ εἶναι αὕτη τὸ ναυτικόν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, τὸ ὁποῖον παρεῖχε τοὺς ἡρωϊκοὺς ναύτας τῶν προηγουμένων αἰώνων, εἶχεν ἀπολεσθῇ διὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν, διότι μέρος μὲν αὐτοῦ ἦτο Σελδσουκικόν, μέρος δὲ ἠρημωμένον. Ἀλλ' αἱ παραλίαι καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου μὲ τοὺς ἀτρομήτους ναυτικούς των ἠδύναντο νὰ παράσχουν ἀκόμη θαυμάσιον ὑλικὸν πρὸς δημιουργίαν ναυτικοῦ πρώτης τάξεως. Ἀκατανόητος εἶναι ἡ παραμέλησις αὐτὴ ἐκ μέρους μάλιστα διοικήσεως τόσον συνετῆς καὶ τόσον ἐμπείρου εἰς τὰ στρατιωτικά. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὴν παραμέλησιν ταύτην ἐπηκολούθησεν ἡ κατάρρευσις τοῦ Κράτους.

Ἤδη οἱ Ἑνετικοὶ στόλοι διατρέχουν ὑπερήφανοι τὸ Αἰγαῖον. Διὰ νὰ ταπεινώσουν τὴν δύναμιν τῶν Ἑνετῶν ἀναγκάζονται οἱ Αὐτοκράτορες νὰ κάμουν ἐμπορικὰς ὑποχωρήσεις καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους, καὶ εἰς τοὺς Πισάτας, καὶ τότε εἰσέρχονται εἰς τὸ Αἰγαῖον οἱ στόλοι καὶ τῶν ἰσχυρῶν τούτων Ἰταλικῶν δημοκρατιῶν. Τέλος ἐπέρχεται ἡ 4η σταυροφορία καὶ ὁ Ἑνετικὸς στόλος ὑπὸ τὸν γηραιὸν Δάνδολον διαπλεύσας τὸ Αἰγαῖον πολιορκεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς βασιλευούσης ὑπὸ τῶν Φράγκων συνετέλεσε τὰ μέγιστα ὁ Ἑνετικὸς στόλος· δὲν ὑπάρχει πλέον Ἑλληνικὸς διὰ νὰ σώσῃ τὴν πόλιν, ὅπως ἄλλοτε εἶχε σώσει αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Μωαβία. Ἀξιοσημείωτον δ' εἶναι ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν κατώρθωσαν τὴν ἅλωσιν τῆς Πόλεως παρὰ μόνον ἀφοῦ ἔμειναν ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη κύριοι τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος καὶ κατώρθωσαν νὰ καταρτίσουν, πλὴν τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς, καὶ ναυτικήν τινα ὀργάνωσιν.

Κατὰ τὴν ἐπανίδρυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων, Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἦτο μία σκιὰ τῆς παλαιᾶς, καὶ κατὰ τοὺς ἡρωϊκούς, ἀλλ' ἀπέλπιδας ἀγῶνας τῶν τελευταίων ἐκείνων Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων, ἔγινε προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν στόλου. Εἶναι μάλιστα πρέπον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τοῦτο ναῦται παραλίων Πελοποννησιακῶν πόλεων —ἡ προσπάθεια αὕτη συνδέεται μὲ τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ καὶ τὴν προσπάθειαν ἱδρύσεως Ἑλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἦτο ὅμως ἀργὰ πλέον· αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις δὲν ἀντεῖχον ἀπὸ τὰ ἐπανειλημμένα καὶ ἰσχυρὰ πλήγματα, καὶ οὕτως ἐπῆλθεν ἡ μοιραία καὶ ὁριστικὴ πτῶσις τοῦ 1453. Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴ θάλασσα, ἡ κατ' ἐξοχὴν θάλασσα τοῦ ἐμπορίου, ἐκλείσθη δι' αἰῶνας πολλοὺς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Φραγκοκρατία καὶ ἡ Ἑνετοκρατία.— Κατὰ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς τοῦ Κράτους (Partitio Imperii), ἡ ὁποία ἐπηκολούθησε τὴν ἅλωσιν τοῦ 1204, τὸ μέγα μέρος ἔλαβον ἀφ' ἑνὸς οἱ Γάλλοι βαρῶνοι, ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἑνετοί· οἱ τελευταῖοι οὗτοι μάλιστα ἔλαβον τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Μεγάλη πεῖρα τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διεξαγομένου ἐμπορίου ἐβοήθει αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐκλέξουν τὰς λαμπροτέρας διὰ τὰς οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις των θέσεις καὶ πόλεις. Διὰ τῆς συνετῆς πολιτικῆς των ἐσχημάτισαν μίαν ἅλυσιν πόλεων, νήσων, ἐμπορείων, ἀπὸ τὴν Ραγοῦσαν τῆς Δαλματίας καὶ τὴν Α ἀκτὴν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἕως τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον. Εἰς τὸ θαυμά-

Digitized by Google

σιον τοῦτο ἐμπορικὸν κράτος τῆς Ἑνετίας περιλαμβάνεται καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς Ἑνετοκρατίας εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ἐποχήν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1204, διαρκεῖ δὲ διά τινας χώρας πολὺν χρόνον καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Τουρκοκρατίας, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος διέρχεται μίαν ἀπὸ τὰς μᾶλλον ταραχώδεις περιόδους αὐτοῦ. Ἡ σοφὴ εἰς τὴν ἐμπορικήν της πολιτικὴν Ἑνετία ἠννόησε ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἱδρύσῃ ἓν ἑνιαῖον Ἑνετικὸν κράτος εἰς τὴν Ἀνατολήν, διότι θὰ ἐπεβαρύνοντο μεγάλως οἱ πόροι τῆς δημοκρατίας ἐκ τῆς κατακτήσεως τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν νήσων. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ κατάκτησις ν' ἀφεθῇ εἰς ἰδιώτας, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἱδρύσουν Ἑνετικὰς ἀποικίας εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ ἔζων εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς πολιτείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν πολυάριθμα Ἑνετικὰ κρατίδια εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία δὲν ἀνήκει εἰς τὸ προκείμενον ἄρθρον (βλ. οἰκείας λέξεις καὶ γενικῶς τὴν λ. Ἑνετοκρατία).

Τὰ μεγαλύτερα Ἑνετικὰ κράτη τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐσχημάτισαν ἀφ' ἑνὸς αἱ Κυκλάδες νῆσοι, ἀφ' ἑτέρου ἡ Κρήτη. Ὁ Ἑνετὸς πατρίκιος Μᾶρκος Σανοῦδος συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν στῖφος τυχοδιωκτῶν, ἐξήρτυσεν ὀκτὼ γαλέρας δι' ἰδίας δαπάνης καὶ ἐξέπλευσε πρὸς ἵδρυσιν ἰδίου Δουκάτου εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καθυπέταξε δεκαεπτὰ νήσους, αἱ σπουδαιότεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ἡ Νάξος, ἡ Πάρος, ἡ Κύθνος, ἡ Σίκινος, ἡ Σῦρος. Ἄλλας νήσους ἔδωκεν ὁ Σανοῦδος ὡς φέουδα εἰς συμπολεμιστάς του, εἰς τὸν Μαρῖνον Δάνδολον τὴν Ἄνδρον, εἰς τὸν Λεονάρδον Φώσκολον τὴν Ἀνάφην, εἰς τὸν Quirini τὴν Ἀστυπάλαιαν, εἰς τὸν Βαρότσην τὴν Θήραν, ἡ ὁποία ἔκτοτε ὠνομάσθη Σαντορίνη, προφανῶς ἐκ περιόπτου τῆς ἐκκλησίας Santa Irene. Ἄλλο μεγαλύτερον φεουδαλικὸν Ἑνετικὸν κράτος ἵδρυσαν οἱ ἀδελφοὶ Γκίζαι, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὴν Τῆνον καὶ τὴν Μύκονον, προσέτι δὲ καὶ ἀπὸ τὰς Βορείας Σποράδας, καὶ δὴ τὴν Σκῦρον, τὴν Σκόπελον καὶ τὴν Σκίαθον. Εἰς Ἑνετοὺς εὐπατρίδας διενεμήθη καὶ ἡ Εὔβοια, ἐπίσης καὶ ἡ Αἴγινα καὶ τὰ μακρινὰ Κύθηρα ἔγιναν Ἑνετικαὶ κτήσεις. Εἰς τὰς μεγαλας νήσους τὰς παρὰ τὴν Μικρασιατικὴν παραλίαν, τὴν Λέσβον, Χίον, ἐγκατεστάθησαν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα τῶν Γενουηνσίων. Τὴν δὲ μεγίστην ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων, τὴν Κρήτην, κατέλαβον μετὰ κόπου οἱ Ἑνετοί, διότι διεξεδίκουν αὐτὴν οἱ τολμηροὶ ἀντίπαλοί των Γενουήνσιοι. Μόλις τὸ 1212 κατώρθωσαν νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν πρώτην ἀπόπειραν πρὸς ἀποικισμὸν τῆς Κρήτης καὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς διοικήσεως αὐτῆς.

Τῶν πολυποικίλων τούτων εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος Φραγκικῶν καὶ Ἑνετικῶν κτήσεων ἔγιναν κατόπιν ποικίλαι μεταβολαί, εἴτε διὰ νέων συνθηκῶν, εἴτε διὰ πολέμων μεταξὺ τῶν τυχοδιωκτῶν κυριάρχων. Δύο μόνον δυναστεῖαι, ἡ δυναστεία τῶν Σανούδων καὶ ἡ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν Γκίζη ἐξηκολούθησαν νὰ ἄρχουν ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἰδίως δὲ σπουδαῖον ἦτο τὸ Δουκᾶτον τῶν Σανούδων, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ὀνομασίαν *Δουκᾶτον τοῦ Ἀρχιπελάγους* ἢ *τῆς Δωδεκανήσου*. Διότι Ἀρχιπέλαγος (βλ. λέξιν) ἐλέγετο τότε ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν τὸ Αἰγαῖον. Μὲ τὴν ἐπανίδρυσιν δὲ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἐνεφανίσθησαν πάλιν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ οἱ νόμιμοι κυρίαρχοι, οἱ Ἕλληνες, κατορθώσαντες νὰ ἀνακτήσουν τὰς Βορείας Σποράδας, καὶ δὴ τὴν Σκῦρον, τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Λῆμνον, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν ἕως τὴν ὁριστικὴν καθυπόταξιν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὡς ἀπὸ τὴν Ἀμοργόν, τὴν Κέων, τὴν Σίφνον κ. λ. ἐξεδιώχθησαν οἱ ξένοι δυνάσται.

Γ) Η ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

Ἡ κατάτμησις αὕτη τῆς ἄλλοτε ἑνιαίας Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὸ Αἰγαῖον διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου ἕως τὰ τέλη σχεδὸν τοῦ 15ου. Ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἐν Κρήτῃ Ἑνετοκρατία παρέτεινεν ἐπὶ δύο ἄλλους αἰῶνας τὴν ἀνασιάτωσιν ταύτην τοῦ Αἰγαίου. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν ποῖον θέαμα παρεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐκείνη θάλασσα ἐπὶ πέντε σχεδὸν αἰῶνας μὲ τὰς ἀντιζηλίας τῶν ποικίλων Φραγκικῶν κρατιδίων καὶ τοὺς παντοίους στολίσκους αὐτῶν, οἵτινες διέπλεον τὸ Αἰγαῖον εἴτε συμπλεκόμενοι, εἴτε μεταβιβάζοντες ἐμπορεύματα ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο κρατίδιον. Ἡ ταραχώδης ὅμως αὕτη ἐποχὴ δὲν φαίνεται ὅτι ἐπίεζε πολὺ τοὺς Ἕλληνας ναυτικούς, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα ἀκριβῶς τῆς τόσον ζωηρᾶς ταύτης κινήσεως εὕρισκον εὐκολώτερον πόρον βίου, διότι κατετάσσοντο εἰς τὰ πληρώματα τῶν παντοίας ἐθνικότητος πλοίων.

Καὶ καθόλου ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα αὐτὴν ἐντὸς ὀλίγου καθυπόταξις ὁλοκλήρου τοῦ Κράτους ὑπὸ τοὺς Τούρκους δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξαλείψῃ τὴν Ἑλληνικὴν ναυτιλίαν ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον. Ἀκόμη καὶ πολεμικὰ πλοῖα ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπηνδρωμένα καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων κυβερνώμενα ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου 100 μόλις ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ κατ' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας τὸ Αἰγαῖον, ἐὰν ἔπαυσε νὰ βλέπῃ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, πάντως δὲν ἔπαυσε νὰ διασχίζεται ὑπὸ πλοίων Ἑλληνικῶν, καίτοι φερόντων ξένας σημαίας, καὶ ἰδίως Ρωσικήν, πρὸς προστασίαν· περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰγαίου, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τοῦ τῆς Μεσογείου διεξήγετο ὑπὸ Ἑλληνικῶν πλοίων· ἡ ἀκμὴ αὕτη ἔβαινε παραλλήλως πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀφύπνισιν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἐβράδυνον νὰ ἐκδηλωθῶσιν. Οὕτω τὸ Αἰγαῖον, ὅπερ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐμαστίζετο καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς πειρατείας, ἤρχισε νὰ ἐπαναβλέπῃ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν καλύπτουσαν ἐμπορικὰ μέν, ἀλλὰ πολεμικῶς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐκ τῶν πειρατῶν κινδύνου ἐξωπλισμένα καὶ ὠργανωμένα πλοῖα, περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος στολίσκοι καταδρομῆς τῶν Ψαριανῶν καὶ διαφόρων ἄλλων νησιωτῶν προέβαινον εἰς καθαρῶς ἐχθρικὰς ἐνεργείας κατὰ τῆς Τουρκίας.

Τὰ Ὀρλώφεια.— Αἱ ὀργανώσεις αὗται ὑπεστηρίζοντο συνήθως παρὰ τῆς Ρωσίας χρηματικῶς πρὸς δημιουργίαν ἀντιπερισπασμῶν κατὰ τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς Τουρκίας, κατὰ τὸν μεταξὺ ταύτης καὶ ἐκείνης πόλεμον τοῦ 1770. Τοῦ πολέμου τούτου σημαντικώτερον κατὰ θάλασσαν γεγονὸς ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐν Τσεσμὲ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1770. Ἐν συντομωτάτῃ περιλήψει ἡ καταστροφὴ αὕτη συνέβη ὡς ἑξῆς: Ὁ Ρωσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Ὀρλὼφ, περιλαμβάνων εἰς τὰ στελέχη του διακεκριμένους τινὰς Ἄγγλους ἀξιωματικοὺς ὡς τὸν Ἔλφιγκστον, Greigh καὶ Dongdale, συναντηθεὶς πρὸς τὸν Τουρκικὸν συγκείμενον ἐκ 14 πλοίων τῆς γραμμῆς καὶ πολλῶν φρεγατῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καπετὰν-πασᾶ, κατεδίωξεν αὐτὸν πρὸς τὸν Τσεσμέν. Τὰ τουρκικὰ πλοῖα εἰσέπλευσαν ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὸν ὅρμον, ὁ δὲ δειλὸς ναύαρχός των ἀπεβιβάσθη ἀμέσως εἰς τὴν ξηράν, ἵνα ἐπιτηρήσῃ δῆθεν τὴν κατασκευὴν προχωμάτων. Οἱ Ρῶσοι εἰσπλεύσαντες ἤρχισαν σφοδρὸν κανονιοβολισμόν, ἐξαπολύσαντες ἀκολούθως καὶ τρία ἐκ τοῦ προχείρου διασκευασθέντα πυρπολικά. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἀντέστη μετὰ ἡρωϊσμοῦ, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησε τοῦτο, καθόσον ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν τὰ Τουρκικὰ σκάφη ἐν ἀπεριγράπτῳ ἀταξίᾳ καὶ πανικῷ τῶν πληρωμάτων των κατεκαίοντο ὅλα, πλὴν ἑνὸς μόνον, ὅπερ ᾐχμαλωτίσθη παρὰ τῶν Ρώσων.

Ἐν τούτοις μετὰ τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ ἡ Ρωσία ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην των τοὺς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν τῇ συνδρομῇ αὐτῆς ἐξεγερθέντας Ἕλληνας καὶ οἱ στολίσκοι οὗτοι ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἐξηφανίσθησαν.

Ὁ Λάμπρος Κατσώνης. — Τὸ 1787 ἐξερράγη ἐκ νέου πόλεμος μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας. Οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν μνήμην τῶν ὁποίων εἶχε μείνει ζωηρὰ ἡ ἐντύπωσις τῆς ἐγκαταλείψεως ὑπὸ τῶν Ρώσων, δὲν ἐκινήθησαν. Ἀλλὰ μολονότι ἡ Ἑλλὰς σύσσωμος δὲν μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἓν ἡρωϊκόν της τέκνον, ἀνατραφὲν ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἀναπτυχθὲν ἐν τῷ Ρωσικῷ στρατῷ, ὁ Λάμπρος Κατσώνης, ἐνεφανίσθη ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ καὶ τῷ Αἰγαίῳ ἐπὶ κεφαλῆς στολίσκου πλοίων καταδρομῆς, ὅστις, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν διὰ προσθήκης ἐξοπλιζομένων λειῶν αὐξανόμενος, ἔφθασε νὰ σύγκειται ἐκ 15 πλοίων, ἀπέβη δὲ ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. Ὁ Σουλτᾶνος ἐξαπέστειλεν ἐναντίον του στόλον οὗ ἡ ναυαρχὶς ἦτο πλοῖον τῆς γραμμῆς τῶν 74 πυροβόλων· ὁ στόλος ὅμως οὗτος συναντηθεὶς μετὰ τῶν πλοίων τοῦ Κατσώνη παρὰ τὴν Κάρπαθον ὑπέστη τοσαύτας ζημίας, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ ἀπώλειαν 1000 ἀνδρῶν. Τὸ 1789 ὁ Κατσώνης ἀνασυντάξας ἐν Τεργέστῃ τὸν καταδρομικὸν στόλον του ἐνεφανίσθη ἐκ νέου ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπιβαίνων τοῦ πλοίου «Ἀθηνᾶ τῆς Ἄρκτου» (βλ. λέξ.), ἀφοῦ προηγουμένως κατενίκησεν ἔξωθεν τοῦ Δυρραχίου Τουρκικὸν στόλον καὶ ἐβομβάρδισεν αὐτὸ τοῦτο τὸ Δυρράχιον. Κατὰ τὴν δευτέραν του ταύτην ἐμφάνισιν ὁ Κατσώνης, χρησιμοποιῶν ὡς ὁρμητήριον τὴν νῆσον Κέαν, ἀπέβη καὶ πάλιν ὁ τρόμος τῶν Τούρκων· τὴν 3 Ἰουνίου συναντηθεὶς παρὰ τὴν Γῆνον μετὰ Τουρκικοῦ στόλου συγκειμένου ἐκ 14 πλοίων ἔτρεψε τοῦτον εἰς φυγήν. Τέλος ἡ Τουρκία κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1790 ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ δύο στόλους, ἕνα ἐκ Κων)πόλεως καὶ ἕνα ἐξ Ἀλγερίου. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Κατσώνης, ἐνῷ εὑρίσκετο ἐν Κέᾳ μετὰ 9 μόνον πλοίων (τῶν λοιπῶν ἀπησχολημένων εἰς καταδρομάς), ἀποφασίζει νὰ προσβάλῃ ἕνα ἕκαστον τῶν ἐχθρικῶν στόλων μεμονωμένως καὶ ἐκπλεύσας διευθύνεται πρὸς τὸ στενὸν Καφηρέως - Ἄνδρου ἔνθα τῇ 6ῃ Ἀπριλίου 1790 συνηντήθη μετὰ τοῦ ἐκ Κων)πόλεως ἐρχομένου Τουρκικοῦ στόλου συγκειμένου ἐκ 15 πλοίων. Ὁ Κατσώνης, χωρὶς νὰ διστάσῃ, ἐπιτίθεται. μετὰ πολύωρον δὲ πάλην ἄνευ ὁριστικοῦ τινος ἀποτελέσματος οἱ δύο ἀντίπαλοι διεχωρίζοντο μὲ σοβαρὰς ἀμφότεροι ἀπωλείας· τὴν ἑπομένην ὅμως, πραγματοποιηθείσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἑνώσεως τοῦ Τουρκικοῦ στόλου μετὰ τῆς ἐξ Ἀλγερίου καταπλευσάσης Μοίρας ἐκ 12 πλοίων, ὁ ἡνωμένος Τουρκικὸς στόλος ἐπιτίθεται ἐκ νέου. Ἡ πάλη ὑπῆρξεν ἄνισος· ὁ Κατσώνης παρὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασίν του οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ· ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν ὁ στόλος τοῦ Κατσώνη κατεστράφη, ἀπολεσθέντων 5 πλοίων καὶ 650 ἀνδρῶν.

Ὁ Κατσώνης ὅμως δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπελπίζονται· συγκεντρώσας τὰ λείψανα τοῦ στόλου του ἐν Κυθήροις, κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἔχῃ πάλιν ὑπὸ τὰς διαταγάς του 9 πλοῖα, ἀκολούθως δὲ διὰ διαφόρων ἐνεργειῶν παρὰ τῷ Ρώσῳ στρατηγῷ Ταμάρᾳ ἡ ὑπὸ τὰς διαταγάς του δύναμις δὲν ἐβράδυνε νὰ αὐξηθῇ εἰς 24 ἐν ὅλῳ σκάφη. Ἤδη ὁ Κατσώνης εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιον νὰ ὀργανώσῃ γενικωτέραν τῶν Ἑλλήνων ἐξέγερσιν· ἀλλ' ἡ ὑπογραφὴ τῆς μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας εἰρήνης τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου 1792 καὶ ἡ δυσπιστία τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ρώσους ἔθεσε τέρμα εἰς τὰ σχέδιά του.

Ἡ ναυτικὴ ὀργάνωσις τῶν Ἑλλήνων.— Τῷ 1807 ἐμφανίζονται νέα πάλιν ἑλληνικὰ πλοῖα καταδρομῆς ἐν τῷ Βορείῳ Αἰγαίῳ μὲ βάσιν τὰς Β. Σποράδας καὶ ἰδίᾳ τὴν Σκίαθον. Ἐντὸς ὀλίγου τὰ πλοῖα ταῦτα ἔφθασαν τὸν ἀριθμὸν τῶν 70, συγκεκροτημένα εἰς ἑπτὰ Μοίρας ὑπὸ διαφόρους ἁρματωλοὺς τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἀρχηγίαν τοῦ Σταθᾶ καὶ τὴν ὑπαρχηγίαν τοῦ Νικο-Τσάρα, ἡ ἰσχυρὰ δὲ αὕτη ναυτικὴ δύναμις ἐνέσπειρε πράγματι τὸν τρόμον ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐπεκτείνουσα τὴν δρᾶσίν της καὶ μέχρι τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων. Τέλος ἡ Τουρκία κατώρθωσε, συνδυάζουσα τὴν βίαν πρὸς τὸν δόλον, νὰ διαλύσῃ τοὺς στολίσκους τούτους καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα περιωρίσθησαν ἐκ νέου εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν ἀσχολίας καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον· ἐκ τοῦ ἐμπορίου ὅμως τούτου ἀκριβῶς προῆλθεν ἡ ἀκμὴ τῆς Ἑλληνικῆς ναυτιλίας καὶ συνεσωρεύθησαν εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Ὕδραν καὶ Σπέτσας, οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι, διὰ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὸς ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως σκληρὸν ὅσον καὶ ἄνισον ἀγῶνα πρωτεύοντα ρόλον ἔπαιξε καὶ πάλιν ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου· ἡ κατάστασις εἰς ἣν εὑρίσκετο τὸ Τουρκικὸν ναυτικὸν ὑπὸ ἔποψιν ὀργανώσεως, παρὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν καὶ τὸ μέγεθος τῶν πλοίων του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔμφυτος κλίσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὰ ναυτικὰ καὶ ἡ ἐκ ταύτης κατορθωθεῖσα ἐν βραχεῖ χρόνῳ πολεμικὴ ὀργάνωσις τῶν ἐμπορικῶν των πλοίων, συνετέλεσαν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὅλου ἀγῶνος.

Τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως.—Κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ Ἀγῶνος ἔτος (1821) τὰ μᾶλλον ἄξια λόγου ναυτικὰ γεγονότα ὑπῆρξαν ἡ μετὰ δύο ὅλους μῆνας ἀπὸ τῆς κηρύξεως καὶ τῆς διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐξαπλώσεως τῆς Ἐπαναστάσεως ἔξοδος τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ὅμως δὲν προὐχώρησε πέραν τῆς Λέσβου. Κατ' αὐτὴν ἐσημειώθη καὶ ἡ πρώτη χρῆσις πυρπολικῶν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἐρεσσῷ τῆς Λέσβου, ἔνθα ὁ Παπανικολῆς κατώρθωσε νὰ ἀνατινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα ἓν μέγα τουρκικὸν δίκροτον· συνέπεια δὲ τοῦ κατορθώματος τούτου ἦτο ἡ ἄμεσος κατάφυγὴ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς Δαρδανέλλια. Κατὰ μῆνα Ἰούλιον ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐκπλεύσας ἐκ νέου κατηυθύνθη πρὸς τὴν Σάμον, ἀποτυχούσης ὅμως τῆς προσπαθείας τῶν Τούρκων κατὰ τῆς νήσου ταύτης, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια· ἐν τῷ μεταξὺ διάφοροι δευτερεύουσαι μοῖραι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἔδρων ἐν τῷ Κορινθιακῷ καὶ περὶ τὰ Πελοποννησιακὰ παράλια. Παρὰ πάσας ὅμως τὰς ἀρχικὰς ταύτας ἐπιτυχίας τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως ἔκλεισε μὲ μίαν ἀποτυχίαν, τουτέστι τὴν παρὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου καταστροφὴν τοῦ Γαλαξειδίου, χωρὶς ὁ Ἑλληνικὸς νὰ κατορθώσῃ νὰ τὴν προλάβῃ.

Τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ ἀγῶνος, 1822, ἤρχισε μὲ μίαν προσπάθειαν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ὅπως συνδράμῃ τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, ἀπολήξασαν εἰς τὴν πρὸ τῆς πόλεως ταύτης ναυμαχίαν πρὸς τὸν ὑπὸ τὸν Μιαούλην Ἑλληνικὸν Στόλον, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐκ παρατάξεως μάχη μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων (9 Φεβρουαρίου 1822). Κατὰ Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔλαβε χώραν ἡ τρομερὰ καταστροφὴ τῆς Χίου παρὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ὑπὸ τὸν Ἀλῆ-Ζαντέ, χωρὶς νὰ προλάβῃ ὁ Ἑλληνικὸς νὰ παράσχῃ βοήθειάν τινα. Τὸ ἀτύχημα ὅμως τοῦτο ἐξεδικήθη ἐν μέρει ὁ ἔνδοξος πυρπολητὴς Κανάρης, ὅστις κατώρθωσε τὴν νύκτα τῆς 6ης Ἰουνίου νὰ εἰσπλεύσῃ μετὰ δύο πυρπολικῶν εἰς τὸ ἐν Χίῳ ἀγκυροβόλιον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ νὰ ἀνατινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα, φονευθέντων 3000 Τούρκων περίπου, καθὼς καὶ αὐτοῦ τοῦ Ναυάρχου. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐπανέπλευ-

Digitized by Google

σεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, μὴ ἐμφανισθεὶς πλέον εἰς τὸ Αἰγαῖον, εἰ μὴ τὸν Σεπτέμβριον, ὅτε ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μεχμὲτ ἐπεχείρησε νὰ ἀνεφοδιάσῃ τὸ στενῶς παρὰ τῶν Ἑλλήνων πολιορκούμενον φρούριον τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, συγκεντρωθεὶς τότε παρὰ τὰς Σπέτσας, ἀντέταξεν ἐρρωμένην ἀντίστασιν, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὰ σοβαρὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἡ ἐκλεγεῖσα θέσις ἀπὸ τακτικῆς ἀπόψεως λόγῳ τῆς στενότητος τῆς διόδου, κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ ἐπανειλημμένας ἐπιθετικὰς προσπαθείας τοῦ ἐχθροῦ. Οὕτως ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Δαρδανέλλια, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀπώλεσε παρὰ τὴν Τένεδον ἓν ἰσχυρὸν δίκροτον 84 πυροβόλων, πυρποληθὲν παρὰ τοῦ Κανάρη, ὡς καὶ δύο φρεγάτας, αἵτινες ἐξώκειλαν κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα πανικόν. Ἡ πλήρης ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἐνεργηθείσης μὲ τόσην ὑπεροχὴν δυνάμεων, ὠφείλετο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν τῆς θέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τελείαν ἔλλειψιν ἱκανότητος καὶ ἐπιθετικοῦ πνεύματος ἐκ μέρους τοῦ Τούρκου Ναυάρχου.

Τὸ τρίτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος (1823) παρουσιάζει ὡς κύριον αὐτοῦ χαρακτηριστικὸν ἐκ μέρους μὲν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου μίαν κατεύθυνσιν τῶν ναυτικῶν παρασκευῶν διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως φρεγατῶν καὶ ἄλλων ἐλαφροτέρων πλοίων ἀντὶ τῶν βαρέων δικρότων, ἐκ μέρους δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ ποιάν τινα ἀδράνειαν, ὀφειλομένην κυρίως εἰς τὴν ἐξάντλησιν τῶν χρηματικῶν καὶ ὑλικῶν πόρων τῶν νήσων. Ὁ Τουρκικὸς στόλος ἀποτελεσθεὶς ἐκ πεντηκοντάδος φρεγατῶν, κορβετῶν καὶ βρικίων, ἑνὸς δὲ μόνον δικρότου, τῆς Ναυαρχίδος, καὶ τεθεὶς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χοσρέφ, ἀνδρὸς φημιζομένου ἐπὶ δραστηριότητι καὶ ναυτικῇ τε καὶ διοικητικῇ ἱκανότητι, ἐξέπλευσεν ἐκ Δαρδανελλίων κατευθυνθεὶς εἰς Κάρυστον, ἧς ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, εἶτα δὲ πρὸς Σούδαν ἔνθα ἐνισχύθη δι' Ἀλγερινῶν καὶ Τυνησιακῶν πλοίων· ἐκεῖθεν περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον εἰσῆλθεν εἰς τὸν Πατραϊκὸν κόλπον. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ἐλλείψει ἐφοδίων παρέμεινεν ἀδρανῶν καὶ περιωρίσθη εἰς δευτερευούσας τινὰς ἐπιχειρήσεις διὰ μικρῶν μοιρῶν εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον καὶ εις τὰ ἔναντι τῶν Ψαρῶν Μικρασιατικὰ παράλια. Πλὴν τούτων τὰ μόνον ἄξια λόγου μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ναυτικὰ συμβεβηκότα ὑπῆρξαν συμπλοκαί τινες παρὰ τὰς Β. Σποράδας μεταξὺ μιᾶς μοίρας ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ μεγάλου τμήματος τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ἄνευ σοβαροῦ τινος ἀποτελέσματος.

Ἡ ἀνάμιξις τῶν Αἰγυπτίων.—Τὸ Δ' ἔτος τοῦ Ἀγῶνος (1824) παρουσίασεν, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων του καὶ ἐφεξῆς, τὴν μεγαλυτέραν ἔντασιν τῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὴν πρώτην πράγματι σοβαρὰν ἀπειλὴν τῆς ναυτικῆς ἰσχύος τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν συμφωνίαν μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Σατράπου τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ-Ἀλῆ, ἀνδρὸς φιλοδόξου καὶ ἐνεργητικοῦ. Τὸ κοινὸν σχέδιον ἐνεργείας περιελάμβανε καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Σάμου ἐκ μέρους τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἐξορμῶντος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καταστροφὴν τῆς Κάσσου ἐκ μέρους τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου, εἶτα δὲ ἕνωσιν τῶν δύο στόλων εἰς κοινὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Πελοποννήσου δι' ἀποβάσεως τακτικοῦ Αἰγυπτιακοῦ Στρατοῦ.

Ἐν Ἑλλάδι αἱ δυσαρέσκειαι καὶ αἱ προσωπικαὶ ἐχθρότητες, μεταξὺ τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ἀντὶ νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸ τοῦ τρομακτικοῦ τούτου κινδύνου, ἀπ' ἐναντίας ἐνταθεῖσαι εἶχον καταλήξει πλέον εἰς φανερὸν ἐμφύλιον πόλεμον, συνέπεια τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ πλήρης ἐγκατάλειψις τοῦ ναυτικοῦ· οὕτω δέ, ἀδρανοῦντος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, κατεστράφησαν ἀλληλοδιαδόχως ἡ Κάσσος ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου κατὰ μῆνα Μάϊον καὶ τὰ Ψαρὰ παρὰ τοῦ Τουρκικοῦ κατὰ Ἰούνιον. Κατὰ τὴν κρίσιμον ὅμως ταύτην στιγμὴν ἐξεδηλώθη εὐτυχῶς καὶ πάλιν ἡ Ἑλληνικὴ ζωτικότης, ὁ δὲ στόλος τῶν τριῶν νήσων συμπληρώσας ἐν τάχει τὰ παρασκευάς του ἐξέπλευσεν ἀναζητῶν τὸν ἐχθρὸν μέχρι Μυτιλήνης, μὴ ἐλθὼν δὲ εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτόν, διετάχθη νὰ ἐπαναπλεύσῃ εἰς τὰς βάσεις του πρὸς ἀνασύνταξιν καὶ ἐνίσχυσιν. Ἦτο καιρός, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος συγκεντρωθεὶς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κάσσου εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐξέπλεε συγκείμενος ἐξ 90 πολεμικῶν καὶ 300 μεταγωγικῶν ὑπὸ τὸν Ἰμβραήμ, ἐνῷ ὁ Τουρκικὸς ἡτοιμάζετο καὶ οὗτος πρὸς νέον ἔκπλουν. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τούτων ἐξέπλευσε κατὰ πρῶτον μία μοῖρα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρην μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν παρακολούθησιν τῶν κινήσεων τοῦ ἐκ Κων)πόλεως στόλου καὶ τὴν προστασίαν τῆς Σάμου, ἥτις ἦτο πλέον τὸ ἀντικείμενον τῶν Τουρκικῶν προσπαθειῶν Ἀπὸ τῆς 30ῆς Ἰουλίου μέχρι τῆς 5ης Αὐγούστου ἔλαβε χώραν σειρὰ συμπλοκῶν ἐντὸς τῶν στενῶν Σάμου - Μ. Ἀσίας μὲ ἀποτελέσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀμφίβολα· τὴν δὲ 5ην Αὐγούστου ἐγένετο ἡ σοβαρωτέρα ναυμαχία ἀπολήξασα εἰς πλήρη ἧτταν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου καὶ εἰς διασκορπισμὸν τοῦ ἔναντι τῆς Σάμου εἰς τὰ Μικρασιατικὰ παράλια συγκεντρωμένου Τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατόπιν τῆς ἀποτυχίας τῶν προσπαθειῶν του ὁ Χοσρὲφ ἔπλευσε πρὸς τὴν Κῶ, ἔνθα μετ' ὀλίγας ἡμέρας συνηνώθη μετὰ τοῦ ἐκεῖ καταπλεύσαντος Αἰγυπτιακοῦ στόλου, ὅπως γίνωσιν αἱ δέουσαι προπαρασκευαὶ διὰ τὴν ὁριστικὴν ἐπίθεσιν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως κατέπλευσεν ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Σάμον καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Μιαούλην μεῖζον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Οὕτως αἱ δυνάμεις τῶν δύο ἀντιπάλων, αἵτινες ἔμελλον νὰ διαμφισβητήσωσι πλέον ὁριστικῶς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Αἰγαίου, συνεποσώθησαν τῶν μὲν Ἑλλήνων εἰς 70 περίπου πλοῖα μετὰ 800 πυροβόλων καὶ 5000 ἀνδρῶν ἐν συνόλῳ, τῶν δὲ Τούρκων εἰς ἄνω τῶν 100 πολεμικῶν πλοίων (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἓν δίκροτον, 20 φρεγάται καὶ 25 κορβέται) μετὰ 2500 πυροβόλων, 8000 ναυτῶν καὶ 2500 στρατιωτῶν, ὡς καὶ ἐκ πολυαρίθμων μεταγωγικῶν μετὰ 10000 Αἰγυπτίων στρατιωτῶν. Ἡ ἀνισότης τῶν δυνάμεων ἦτο προφανής· τοῦτο ὅμως δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἀποθαρρύνῃ τοὺς Ἕλληνας ναυτικούς, οἵτινες ἀντελαμβάνοντο καλῶς ὅτι ἐκ τῆς μελλούσης συρράξεως ἐπρόκειτο νὰ κριθῇ ἡ τύχη τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Τὴν 23ην Αὐγούστου ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐκπλεύσας ἐκ Σάμου προσέβαλε τὸν Τουρκικὸν ἠγκυροβολημένον ἔναντι τῆς Κῶ (εἰς τὸν κόλπον Μπουδρούμ)· ἐπηκολούθησε συμπλοκὴ διαρκέσασα μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὁπότε κατέφθασεν εἰς ἐνίσχυσιν τῶν Τούρκων καὶ ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος, γενικευθείσης οὕτω τῆς ναυμαχίας. Τὸ πῦρ διήρκεσε μέχρι τῆς ἑσπέρας καὶ πολλαὶ ἐπιθέσεις Ἑλληνικῶν πυρπολικῶν ἔλαβον χώραν, ἕως οὗ οἱ ἀντίπαλοι ἐχωρίσθησαν ἐκ τῆς νυκτὸς καὶ τῆς τρικυμίας, τοῦ μὲν Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἀγκυροβολήσαντος ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Μπουδρούμ, τοῦ δὲ Ἑλληνικοῦ διαδρομοῦντος μεταξὺ Καλύμνου καὶ Μικρασιατικῆς παραλίας.

Ἡ ἀποφασιστικὴ σύρραξις μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων ἔλαβε χώραν τὴν 29ην Αὐγούστου ἐν τῇ περιοχῇ μεταξὺ Λειψῶ, Λέρου, Καλύμνου, εἶναι δὲ γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς *ναυμαχία τοῦ Γέροντα.* Κατ' αὐτὴν ὁ Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος, ἐπωφεληθεὶς ἕνεκα τῆς ἀκαταστασίας τοῦ καιροῦ διασπάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς δύο τμήματα (τὸ ἓν ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Γέροντα, τὸ δὲ ἕτερον μεταξὺ τῶν νήσων Λειψῶ, Λέρου καὶ Φαρμακούσης), ἐπετέθη προσπαθῶν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσίν των· ὁ Μιαούλης ὅμως, ὅστις εἶχεν ἀντιληφθῇ ἐγκαίρως τὸ σχέδιον τοῦ Τούρκου Ναυάρχου, κατώρθωσε, τὸ μὲν διὰ συντόνου ρυμουλκήσεως τῶν πλοίων του, τὸ δὲ ἐπωφελούμενος ἀραιῶν πνοῶν ἀνέμου, νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κόλπου τοῦ Γέροντα, ἐντὸς δὲ δύο ὡρῶν εἶχεν ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἑτέρου τμήματος τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ἡ ναυμαχία διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ὑπῆρξε πεισματωδεστάτη, καταλήξασα εἰς ἧτταν τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, ὅστις ἀπώλεσε μίαν κορβέταν καὶ ἓν βρίκιον, πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πυρπολικῶν. Διὰ τῆς ναυμαχίας ταύτης ἐματαιώθη τὸ κατὰ τῆς Σάμου τουρκικὸν σχέδιον, δὲν ἐξέλιπεν ὅμως παντελῶς ὁ κίνδυνος· διὰ τοῦτο ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐξηκολούθει παραμένων παρὰ τὴν Σάμον καὶ κατώρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ τὰς νέας ἀποπείρας τοῦ Χοσρέφ, ἕως οὗ ὁ ἐχθρός, ἀντιληφθεὶς τὸ μάταιον τῶν προσπαθειῶν του, ἐγκατέλιπε τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ κατηυθύνθη πρὸς τὴν Λέσβον. Κατὰ τὴν διὰ τῶν στενῶν τῆς Χίου διάβασιν, καταδιωχθεὶς ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἔχασεν ἀκόμη δύο πλοῖα, πυρποληθέντα.

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κατὰ τῆς Σάμου σχεδίου του ὁ Ἰμβραήμ, ὅστις ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκστρατείας, δὲν ἀπηλπίσθη, ἀλλὰ συγκεντρώσας τὸν στόλον του καὶ ἀνασυγκροτήσας αὐτὸν κατηυθύνθη πρὸς τὴν Κρήτην, ὅπως ἐκεῖθεν ἐκκινήσῃ διὰ τὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατείαν του. Ἔξωθεν ὅμως τοῦ Ἡρακλείου τὸ ἀπόγευμα τῆς 30ῆς Νοεμβρίου προσεβλήθη παρὰ τῶν ὑπὸ τὸν Μιαούλην Ἑλληνικῶν σκαφῶν, συνεχισθείσης δὲ τῆς μάχης καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐπῆλθε μέγας πανικὸς καὶ διάλυσις τοῦ Τουρκικοῦ στόλου.

Καὶ μεθ' ὅλα ὅμως τὰ λαμπρὰ ταῦτα κατορθώματα δὲν ἀπεσοβήθη ἡ ἐκ νέου συγκέντρωσις τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων εἰς Κρήτην καὶ ἡ πρώτη μεταφορὰ καὶ ἀποβίβασις Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον ἥτις κατόπιν ἐπανελήφθη πολλάκις· τοῦτο δὲ ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν παρακμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ, λόγῳ τῆς πλήρους ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ παρὰ τῆς κεντρικῆς Διοικήσεως, ἀπησχολημένης μὲ τὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιον πόλεμον.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος. — Αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ πέμπτου ἔτους (1825) παρουσιάζουσι τὸ χαρακτηριστικὸν μιᾶς ἀπέλπιδος προσπαθείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ διὰ τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐκ τοῦ Κέντρου ἀρωγῆς ἀντιμετώπισιν τῆς φοβερᾶς ἀπειλῆς τοῦ Ἰμβραήμ. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ὅμως ἐπὶ τῶν συμβάντων τούτων, καθόσον θέατρον αὐτῶν ἦτο κυρίως τὸ Κρητικὸν καὶ τὸ Ἰόνιον πέλαγος (τὸ τελευταῖον τοῦτο λόγῳ τῶν προσπαθειῶν ἀνεφοδιασμοῦ τῆς πολιορκουμένης ἡρωικῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου). Τὸ μόνον ἄξιον λόγου ναυτικὸν γεγονὸς ἐν τῷ Αἰγαίῳ ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τὸν Καφηρέα ναυμαχία (20 Μαΐου), καθ' ἣν ὁ Ἀντιναύαρχος Σαχτούρης, ἀφοῦ προηγουμένως ἐτηρήθη ἐπὶ ἡμέρας ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν ἐκπλεύσαντα ἐκ Δαρδανελλίων στόλον τοῦ Χοσρέφ, ἐπωφεληθεὶς τοῦ ἕνεκα νηνεμίας διασκορπισμοῦ τῶν πλοίων του, ἐπετέθη κατὰ 20 ἐξ αὐτῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ στενῷ τοῦ Καφηρέως· πυρποληθέντων δύο Τουρκικῶν πλοίων (μιᾶς φρεγάτας καὶ μιᾶς κορβέτας), ἐπῆλθε τελεία ἀποσύνθεσις εἰς τὸν στόλον τοῦ Χοσρέφ, ὅστις ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, ἀπολέσας ἐν τῇ φυγῇ μίαν ἀκόμη κορβέταν.

Αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν ἓξ πρώτων μηνῶν τοῦ ἕκτου ἔτους (1826) ἔσχον ὡς θέατρον ἐπίσης τὸ Ἰόνιον καὶ τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν, ἐν τῇ προσπαθείᾳ τοῦ ἀπὸ θαλάσσης ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ Μεσολογγίου. Μετὰ τὴν ἔνδοξον πτῶσίν του (11 Ἀπριλίου), ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐπανῆλθεν εἰς τὰς βάσεις του, διὰ νὰ ἐκπλεύσῃ καὶ πάλιν κατὰ μῆνα Ἰούλιον πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἐπιθετικῆς προσπαθείας τοῦ Τουρκικοῦ στόλου κατὰ τῆς Σάμου. Ἐπηκολούθησε σειρὰ ἄνευ σοβαροῦ τινος ἀποτελέσματος συγκρούσεων παρὰ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια, τέλος δὲ ὁ Τοῦρκος ναύαρχος, ἀπελπισθεὶς ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τι κατὰ τῆς Σάμου, προσωρμίσθη ἐν Μυτιλήνῃ παραμείνας ἐκεῖ μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁπότε μετὰ μίαν νέαν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον σύγκρουσιν ἄνευ ἀποτελέσματος εἰσέπλευσεν εἰς Δαρδανέλλια. Σημαντικὸν γεγονὸς τοῦ τέλους τοῦ ἔτους τούτου ἦτο ὁ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ὕδατα κατάπλους τῶν πρώ-

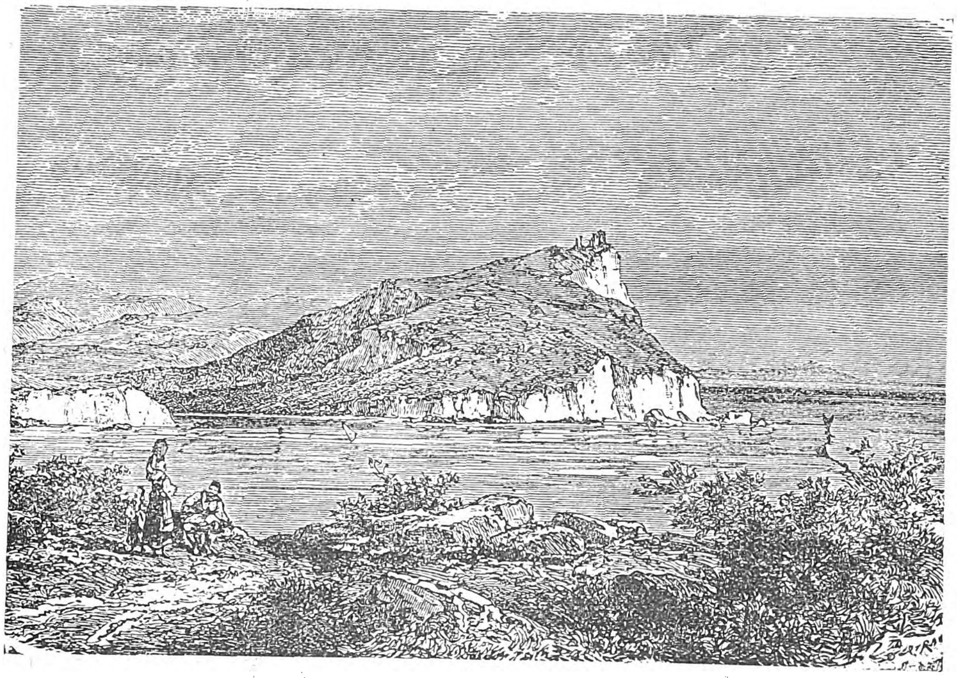

Τὸ Σούνιον κατὰ σχεδίασμα παλαιόν. Εἰς τὸ βάθος φαίνεται ἡ Κέα.
[«Le Tour du Monde» τ. XXXIV σελ. 352].

Digitized by Google

των νεοτεύκτων πολεμικῶν σκαφῶν, τῆς φρεγάτας «Ἑλλάδος» καὶ τῆς «Καρτερίας», ἥτις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἀτμοκίνητον πολεμικὸν πλοῖον τὸ λαβὸν μέρος εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Κατὰ τὰ ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου ἔτους (1827) ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ὅστις εἶχεν ἤδη τεθῆ ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἀρχηγίαν τοῦ Ἄγγλου Ναυάρχου Cochrane, ἠσχολήθη εἰς συνδεδυασμένας ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ δρῶντα στρατὸν τοῦ Καραϊσκάκη, εἶτα δὲ ἐν τῷ Εὐβοϊκῷ, μεθ' ὃ ἐστράφη καὶ πάλιν πρὸς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου· παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ Cochrane δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποσοβήσῃ τὴν συνένωσιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου πρὸς τὸν Αἰγυπτιακόν. Εἰς ἀντιστάθμισμα ἐπεχείρησεν οὗτος τὴν ἀλόγιστον κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιχείρησιν μετὰ 22 πλοίων (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ «Ἑλλὰς» ἡ «Καρτερία»), ἥτις ὅμως εἰς οὐδὲν ἀπέληξεν.

Ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ἔτους τούτου ἡ γενικὴ κατάστασις ἤρχισε νὰ παρέχῃ ἐλπίδας εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατόπιν τῆς περὶ ἐπιβολῆς τῆς ἀνακωχῆς ἀποφάσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Αἱ μετέπειτα ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις διεξήχθησαν κυρίως ἐν τῷ Ἰονίῳ καὶ τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, ἕως οὗ διὰ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ Ναυμαχίας (8 Ὀκτωβρίου 1827), καταστραφέντων ὁλοσχερῶς τῶν Τουρκοαιγυπτιακῶν ναυτικῶν δυνάμεων παρὰ τῶν ἡνωμένων στόλων, ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης περιῆλθεν ἀδιαφιλονικήτως πλέον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, περατωθέντος κατ' οὐσίαν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος ὑπῆρξεν ὁ ἀποφασιστικὸς ρόλος τὸν ὁποῖον ἔπαιξε κατ' αὐτὸν ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου. Ἐὰν ὁ Τουρκικὸς στόλος εἶχεν ὀργάνωσιν καὶ μαχητικότητα ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀριθμητικήν του ὑπεροχήν, θὰ ἐπεχείρει ἀσφαλῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ καταστρέψῃ τὰ ἐκ τοῦ προχείρου μετατραπέντα εἰς πολεμικὰ πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ὡς καὶ τὰς βάσεις αὐτῶν, καὶ ἀσφαλῶς θὰ κατώρθωνε τοῦτο· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ὁλόκληρος ὁ Ἀγών, παρὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν αὐτοθυσίαν καὶ τοὺς τόσους ἡρωϊσμούς, θὰ ἦτο καταδικασμένος εἰς ἀποτυχίαν. Τοὐναντίον ἡ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ, παρὰ τὰς ἀτελείας τῆς συγκροτήσεώς του καὶ τὰς παντοειδεῖς του ἐλλείψεις, καταβληθεῖσα συνεχὴς προσπάθεια πρὸς ἀπόκτησιν καὶ τήρησιν τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης — ἰδίᾳ δὲ ἐν τῷ Αἰγαίῳ — ἐπέτρεψε τὴν βαθμιαίαν ἐξάπλωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνίσχυσιν, καὶ τέλος τὴν παράτασιν τοῦ Ἀγῶνος ἕως οὗ ἡ ἐπέμβασις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐπεκύρωσε τὴν διὰ τόσων θυσιῶν καὶ αἱμάτων ἀποκτηθεῖσαν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν.

Διὰ τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τοῦ Αἰγαίου βλ. **Βαλκανικοὶ πόλεμοι, Παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία** κλπ.

Αὕτη εἶναι ἐν ὀλίγοις ἡ μακρὰ καὶ συγχρόνως πολυκύμαντος ἱστορία τοῦ Αἰγαίου, ἱστορία στενῶς συνυφασμένη μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων τὸ Αἰγαῖον καὶ αἱ περιβάλλουσαι αὐτὸ ξηραὶ ὑπῆρξαν ἡ ἰδιάζουσα κοιτίς. Διὰ τῆς συντόμου αὐτῆς ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως, ἔγινε προσπάθεια νὰ καταστῇ φανερόν, διατὶ ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου ἀπετέλεσε πάντοτε ἕνα τῶν πόλων οὐ μόνον τῆς ἰσχύος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς, ἃς ἐν τῇ μακραίωνι αὐτοῦ ἐξελίξει ἔλαβεν, εἴτε ὡς Ἀθηναϊκὸν ναυτικὸν Κράτος, εἴτε ὡς Σπαρτιατικὴ ἡγεμονία, εἴτε ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν διαφόρων ὑπολειμμάτων, τῆς τεραστίας Αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἴτε ὡς Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, εἴτε τέλος ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος συγκρότησίν του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—Διὰ τόσον ἀπέραντον θέμα, τοῦ ὁποίου δὲν ἐδόθη παρὰ μόνον συνολικὴ ἐπισκόπησις καὶ τοῦ ὁποίου ἡ βιβλιογραφία θὰ παρατίθεται εἰς τὰ καθ' ἕκαστον ἄρθρα, δὲν δύνανται ν' ἀναγραφοῦν ἐνταῦθα ὡρισμένα βοηθήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε καὶ δὲν ὑπάρχουν. Γενικαί τινες μόνον ὑποδείξεις δύνανται νὰ σημειωθοῦν. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν σημασίαν τοῦ Αἰγαίου: *Alfr. Philippson,* Das Mittelmeergebiet. Seine geschichtliche und kulturelle eigenart, 2α ἐκδ. 1907. — Διὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχήν: *Gustave Fougères* κ. λ., Les premières civilisations, 1926.— Διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἔχομεν τὰς γνωστὰς μεγάλας Ἑλληνικὰς Ἱστορίας τοῦ *Κουρτίου,* τοῦ *Duruy,* τοῦ *Belloch* κ. λ. — Διὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον τὸν *Droysen.* — Διὰ τὴν Βυζαντινὴν χρησιμωτάτη ὡς πρὸς τὸ Αἰγαῖον εἶναι, καίτοι ἀπηρχαιωμένη, ἡ Ἱστορία τοῦ *Γίββωνος.* — Διὰ τὴν Φραγκοκρατίαν σπουδαῖος ὁ *Hopf,* πρόχειρος δὲ ὁ *W. Miller* καὶ δὴ εἰς τὴν μετάφρ. *Λάμπρου* (2 τ. 1909-1910).— Ὡς πρὸς τὰς μεταγενεστέρας περιόδους, ἐσημειώθησαν ἐν συνεχείᾳ τὰ σπουδαιότατα ναυτικὰ γεγονότα.

ΑΔ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ - Κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ

ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΥΝΘΗΚΑΣ

Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἔκτοτε παρέμειναν εἰς αὐτὴν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅτε μέρος αὐτῶν παρεχωρήθη εἰς τὸ ἀρτιγέννητον Ἑλληνικὸν Κράτος. Εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς 10)22 Μαρτίου 1829 τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου, δι' οὗ καθωρίζοντο τὰ ὅρια τοῦ νέου Κράτους, καὶ δὴ εἰς τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον περὶ «Ὁροθεσίας τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων» περιείχετο ἡ ἀκόλουθος φράσις: «Αἱ νῆσοι αἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον παρακείμεναι, ἡ Εὔβοια καὶ αἱ κοινῶς καλούμεναι Κυκλάδες, θέλουσιν ὡσαύτως συμπεριληφθῆ ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ Κράτους». Οὕτω πως, νῆσοι τινὲς τοῦ Αἰγαίου πελάγους δυνάμει τῆς ὡς ἄνω ἀποφάσεως τῆς Λονδινείου Συνδιασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων (Μεγάλης Βρεττανίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας) θὰ ἔπαυον πλέον ν' ἀποτελοῦν τμῆμα τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, καθιστάμεναι ἑλληνικαί. Εἰς τὸ πρωτόκολλον ὅμως τοῦτο τοῦ Λονδίνου ἐπηκολούθησεν, ὡς γνωστόν, τὸ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου (22 Ἰανουαρίου) 1830 πρωτόκολλον «Περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος» διὰ τοῦ ὁποίου, ἐν § 3 τοῦ ἄρθ. 2 ὡρίζετο ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα περιέρχονται «ἡ νῆσος Εὔβοια ὁλόκληρος, αἱ Δαιμονόνησοι, ἡ νῆσος Σκῦρος καὶ αἱ νῆσοι αἱ ἐγνωσμέναι τὸ ἀρχαῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυκλάδες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, κείμεναι μεταξὺ τοῦ 36 καὶ 39 βαθμοῦ πλάτους βορείου καὶ τοῦ 26 βαθμοῦ μήκους ἀνατολικοῦ, τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Γρενβίσχ». Συνεπῶς, αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους κατεδικάζοντο νὰ παραμείνουν καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν, παρὰ τὴν διαμαρτυρίαν τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1830 ὑπομνήματος αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Τὸ διπλοῦν αὐτὸ καθεστὼς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους παρέμεινε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Διαρκοῦντος ὅμως τοῦ Ἰταλοτουρκικοῦ πολέμου ἡ Ἰταλία προέβη εἰς τὴν κατάληψιν τῶν **Δωδεκανήσων** (βλ. λ.). Κατὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα Βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον, ἡ Ἑλλὰς προέβη εἰς τὴν κατάληψιν τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, — ἤτοι τῆς Λήμνου, Σαμοθρᾴκης, Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ἰκαρίας, Τενέδου, Ἴμβρου κλπ. — κατόπιν προτροπῆς τοῦ Κλεμανσὼ ἀπηχοῦντος τὰς γνώμας τοῦ τότε Προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Πουανκαρέ, καθόσον προηγουμένως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, φοβουμένη μὴ ἡ Βουλγαρία ζητήσῃ καὶ συμψηφισθοῦν αἱ νῆσοι εἰς τὸ Μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐδίσταζε νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῶν. Οὕτω λήγοντος τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου, ἅπασαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου εἶχον ἀποσπασθῆ τῆς Τουρκίας. Ἡ ἐπακολουθήσασα δὲ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913 ὥριζε διὰ τοῦ ἄρθ. 5, ὅτι ἡ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου τύχη ἤρτηται ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σεβασθοῦν ἥ τε Ἑλλὰς καὶ Τουρκία διὰ τοῦ ἄρθ. 15 τῆς συνθήκης Ἀθηνῶν τῆς 1)14 Νοεμβρίου 1913.

Ἡ ἀπόφασις τῶν Μ. Δυνάμεων ὑπῆρξεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἔλαβεν αὐτῆς γνῶσιν ἐπισήμως διὰ τῆς ἀπὸ 31 Ἰανουαρίου (13 Φεβρουαρίου) 1914 Δηλώσεως τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων αὐτῶν, δι' ἧς ἐπιστοποιεῖτο ὅτι αὗται «ἀπεφάσισαν νὰ παραδώσωσι τῇ Ἑλλάδι πάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου τὰς ὑπ' αὐτῆς τανῦν κατεχομένας, ἐξαιρέσει τῆς Τενέδου, Ἴμβρου καὶ Καστελλορίζου, αἵτινες ὀφείλουσι νὰ ἐπιστραφῶσι τῇ Τουρκίᾳ». Ἡ πραγματοποίησις ὅμως τῆς ἀποφάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων ἐτέθη ὑπὸ διπλῆν αἵρεσιν: Ἀφ' ἑνὸς ὑπεχρεοῦτο ἡ Ἑλλὰς νὰ παράσχῃ ἐπαρκεῖς βεβαιώσεις ὅτι αἱ παραχωρούμεναι εἰς αὐτὴν νῆσοι «οὔτε θὰ ὀχυρωθῶσιν, οὔτε θὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ναυτικόν τινα ἢ στρατιωτικὸν σκοπὸν καὶ ὅτι θὰ ληφθῶσιν ἀποτελεσματικὰ μέτρα πρὸς πρόληψιν τοῦ μεταξὺ τῶν νήσων καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς ἠπείρου λαθρεμπορίου», ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡρίζετο ὅτι ἡ ὁριστικὴ παραχώρησις εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν νήσων τούτων θὰ ἐλάμβανε χώραν μόνον ἀφοῦ «τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐκκενώσωσι τὰ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ παραχωρηθέντα ἐδάφη δυνάμει τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τῆς 17 Δεκεμβρίου 1913... ὡς καὶ τὴν νῆσον Σάσωνα». Εἰς τὸ ἀπὸ 8/21 Φεβρουαρίου 1914 Ἔγγραφον τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνεν ὁ τότε ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Γ. Στρέϊτ ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις εἰς ἀπάντησιν τῆς ὡς ἄνω Δηλώσεως αὐτῶν, ἐδηλοῦτο ὅτι ἡ Ἑλλὰς «λαμβάνει ὑπὸ σημείωσιν τὴν προσκύρωσιν τῶν νήσων τούτων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, πλὴν τῆς Ἴμβρου, Τενέδου καὶ Καστελλορίζου, αἵτινες δέον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν Τουρκίαν», ὑποσχομένη «ὅτι αἱ νῆσοι αὗται δὲν θὰ ὀχυρωθῶσιν, οὔτε θὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς οἱονδήποτε σκοπὸν ναυτικὸν ἢ στρατιωτικόν», διετυποῦτο δὲ ἡ παράκλησις πρὸς τὰς Δυνάμεις, ὅπως εὐαρεστηθῶσι καὶ ζητήσωσιν ἀπὸ τὴν Πύλην «οὐσιαστικὰς ἐγγυήσεις», ὅπως οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τῶν νήσων τούτων διατηρήσωσι «τὰς ἐκκλησιαστικάς, σχολικὰς καὶ ἄλλας ἐλευθερίας, ὧν πάντοτε ἀπέλαυσαν», ἐφαρμοζομένης ταυτοχρόνως εἰς αὐτὰς τῆς καθιερωθείσης διὰ τοῦ ἄρθ. 3 τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν ἀμνηστείας.

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ὅμως Δήλωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, περὶ ἐπιδικάσεως τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀντίγραφον τῆς ὁποίας ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν, αὕτη εἰς τὴν ἀπὸ 3)16 Φεβρουαρίου 1914 ἀπάντησίν της, αἰτιωμένη τῶν Δυνάμεων ὅτι αὗται δὲν ἔδωκαν εἰς τὸ ζήτημα τῶν νήσων λύσιν ἀνταποκρινομένην πρὸς «τοὺς ἀνωτέρας φύσεως λόγους, τοὺς καθιστῶντας ἀπαραίτητον δι' αὐτὴν τὴν κατοχὴν τῶν νήσων τῶν γειτνιαζουσῶν πρὸς τὰ Στενὰ καὶ ἀποτελουσῶν ἀναπόσπαστον μέρος τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεων τῆς Αὐτοκρατορίας» καὶ ὅτι «δὲν ὑπελόγισαν ἀρκούντως τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ δὲν διηυθέτησαν τὸ ζήτημα τοῦτο κατὰ τρόπον ἀποτρέποντα πᾶσαν σοβαρὰν ἀμφισβήτησιν», ἐδήλου ὅτι «θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπικράτησιν τῶν δικαίων καὶ νομίμων αὐτῆς ἀξιώσεων».

Ἀπέναντι τῆς στάσεως ταύτης τὴν ὁποίαν ἐλάμβανεν ἡ Τουρκία ἐνισχύουσα, ταυτοχρόνως, τὸν πολεμικόν της στόλον διὰ δύο ἰσχυροτάτων καὶ τελειοτάτων μαχητικῶν μονάδων, τοῦ «Ρεσαδιέ» καὶ τοῦ «Ρίου Ἰανείρου», ἔναντι τῆς ὁποίας οὐδὲν σοβαρὸν ἀντίρροπον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ «φιλικὴ ἐπιρροή», τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν ν' ἀσκήσουν ἐπὶ τῆς Ὑ. Πύλης αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἡ Ἑλλὰς ἠναγκάσθη νὰ προσφύγῃ πρῶτον μὲν εἰς τὴν μεσολάβησιν τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως, νὰ χρησιμοποιήσῃ δὲ κατόπιν καὶ αὐτὸν τὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ «Ἡμερησίου Τηλεγράφου» Δίλλων. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἐνέργειαι αὗται εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερον, ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Βενιζέλος ἤλπισεν ὅτι δι' ἀπ' εὐθείας συνεντεύξεως αὐτοῦ καὶ τοῦ Μ. Βεζύρου Σαΐτ Χαλὴμ Πασᾶ θὰ κατωρθοῦτο ἡ ὁριστικὴ ἐπίλυσις τοῦ νησιωτικοῦ ζητήματος, διὰ τῆς προσφορᾶς εἰς τὸν Σουλτᾶνον τῆς ἐπὶ τῶν νήσων ψιλῆς ἐπικυριααχίας, διατηρούσης τῆς Ἑλλάδος τὴν διοίκησιν αὐτῶν. Ὡς τόπος συνεντεύξεως ὡρίσθησαν αἱ Βρυξέλλαι, πλὴν ὅμως πρὶν ἢ ἀκόμη ἐπέλθῃ ἡ πρώτη ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν δύο Ἀρχηγῶν Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἡ Αὐστρία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Σερβίας, ὅ,τι ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἰδέα αὐτή. Βραδύτερον ὅμως, πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἤρχισαν νὰ διεξάγωνται ἐν Βουκουρεστίῳ μεταξὺ αὐτῆς, διὰ τῶν ἀντιπροσώπων της Ἀ. Ζαΐμη καὶ Ν. Πολίτη, καὶ τῆς Τουρκίας νέαι διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ νησιωτικοῦ ζητήματος, αἱ ὁποῖαι εὐτυχῶς εἰς οὐδὲν κατέληξαν. Διότι ἡ Τουρκία, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὰς παραχωρήσεις εἰς τὰς ὁποίας προέβη ἡ Ἑλλάς, τὰς αὐτὰς παραχωρήσεις εἰς τὰς ὁποίας ἐσκόπει, ὡς εἴδομεν, νὰ προβῇ ὁ Ἐ. Βενιζέλος εἰς Βρυξέλλας ἄνευ οὐδεμιᾶς συστάσεως ἢ ὑποδείξεως τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' «ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας», ὅπως ρητῶς ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1914 ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἠξίου ἔμπρακτον ἀποκατάστασιν ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ τὴν ἀνάθεσιν τῆς διοικήσεως εἰς πρόσωπον ὑποδεικνυόμενον μὲν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐγκρινόμενον ὅμως καὶ διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Ἐπειδὴ δέ, ἐξ ἄλλου, λόγῳ τῆς πολεμικῆς κραιπάλης ἡ ἐποχὴ ἦτο ὅλως ἀκατάλληλος διὰ τοιαύτας διαπραγματεύσεις, ἀπεφασίσθη ὅπως αὗται ἐπαναληφθοῦν μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου.

Οὕτω αἱ ἐπιδικασθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Δυνάμεων νῆσοι τοῦ Αἰγαίου παρέμεναν ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν κατοχὴν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ὡς καὶ αἱ τρεῖς νῆσοι αἵτινες ἔπρεπε νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὴν Τουρκίαν, ἥτις δὲν ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ αὐτὰς φοβουμένη μὴ ἡ τοιαύτη πρᾶξίς της θεωρηθῇ ὡς ἔμπρακτος ἀναγνώρισις τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων τῶν Μ. Δυνάμεων. Ἐκ τῆς ἐκβάσεως δὲ τοῦ πολέμου, ἐκ τῆς νίκης τουτέστι τῶν Δυνάμεων ἐκείνων παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ὁποίων ἐτάχθη ἡ Ἑλλάς, ἢ ἐκ τῆς νίκης τοῦ ἑτέρου Συνασπισμοῦ εἰς ὃν προσεχώρησεν ἡ Τουρκία, ἐξηρτᾶτο πλέον ἡ ὁριστικὴ ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Διὰ τῆς νίκης τῆς Ἀντὰντ ἡ Τουρκία ὑπεχρεώθη νὰ ὑπογράψῃ ἐν Σέβραις τὴν 28 Ἰουλίου/10 Αὐγούστου 1920 τὴν ὁμώνυμον συνθήκην, διὰ τοῦ ἄρθ. 84 § 3 τῆς ὁποίας ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία παρῃτεῖτο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος «ὅλων τῶν δικαιωμάτων καὶ τίτλων αὐτῆς ἐπὶ τῶν νήσων Ἴμβρου καὶ Τενέδου». Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ παραγράφου ὡρίζετο ὅτι «ἡ ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιασκέψεως τῶν Πρεσβευτῶν ληφθεῖσα εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἄρθρων 5 τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 17/30 Μαΐου 1913 καὶ 15 τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἀπὸ 1/14 Φεβρουαρίου 1913, καὶ κοινοποιηθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τῇ 13 Φεβρουαρίου 1913 (ν. ἡμ.) ἀπόφασις περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν ἄλλων νήσων τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἰδίᾳ τῆς Λήμνου, Σαμοθρᾴκης, Λέσβου, Χίου, Σάμου (περὶ αὐτῆς β. λ.) καὶ Ἰκαρίας, *ἐπικυροῦται* χωρὶς νὰ ἐπηρεασθῶσιν αἱ διατάξεις τῆς παρούσης Συνθήκης αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὰς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἰταλίας τελούσας νήσους, περὶ ὧν τὸ ἄρθ. 122, ὡς καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς κειμένας εἰς ἀπόστασιν τριῶν μιλίων ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς». Διὰ τοῦ ἄρθρου δὲ 178 τῆς αὐτῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καθιερώθη εἰδικὸν καθεστὼς διὰ πέντε νήσους τοῦ Αἰγαίου,

Digitized by Google

ἤτοι τὴν Λῆμνον, Ἴμβρον, Σαμοθράκην, Τένεδον καὶ Λέσβον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἔδει νὰ κατεδαφισθῶσιν ὅλα τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, ἀπαγορευομένης ἐπιπλέον τῆς κατασκευῆς νέων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὄχι μόνον αἱ μετὰ τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον ἀμφισβητούμεναι νῆσοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἴμβρος καὶ ἡ Τένεδος—πλὴν τοῦ Καστελλορίζου (βλ. λ.)—ὅπερ παρεχωρεῖτο διὰ τοῦ ἄρθ. 122 τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν—περιήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰς νήσους, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται ἐντὸς ἀποστάσεως 3 μιλίων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, διὰ τοῦ ἄρθρου 27 Β' 1 § β' ὡρίζετο ὅτι αὗται θὰ παραμείνουν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας.

Ἡ συνθήκη ὅμως τῶν Σεβρῶν, ὡς γνωστόν, δὲν ἐκυρώθη, ταύτην δὲ ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπὸ 24 Ἰουλίου 1923 (ν. ἡμ.) συνθήκη τῆς Λωζάνης, τὸ ἄρθρ. 12 τῆς ὁποίας ὥριζεν ὅτι αἱ ἐπιδικασθεῖσαι ὑπὸ τῆς Πρεσβευτικῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν Ἑλλάδα νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, καὶ δὴ Λῆμνος, Σαμοθράκη, Μυτιλήνη, Χίος, Σάμος καὶ Ἰκαρία, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου (ἄρ. 5) τῆς 17)30 Μαΐου 1913 καὶ τῆς συνθήκης Ἀθηνῶν (ἄρθρ. 15) τῆς 1)14 Νοεμβρίου 1913 παραμένουν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος, μὴ θινομένων τῶν ὑπὸ τῆς Ιταλίας κατεχομένων νήσων, τῶν εἰδικῶς ἐν ἄρθ. 15 τῆς συνθήκης ταύτης τῆς Λωζάνης κατονομαζομένων. Ἐξ ἄλλου ὡρίζετο διὰ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ὅτι ὅλαι αἱ ἐντὸς ἀποστάσεως 3 μιλλίων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς κείμεναι νῆσοι παραμένουν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν. Διὰ δὲ τὰς νήσους Ἴμβρον καὶ Τένεδον (βλ. λ.) ὡρίζετο ἐν ἄρθ. 14 ὅτι αὗται τίθενται ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅ,τι ὥριζεν ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, διοικούμεναι τοῦ λοιποῦ ὑπὸ εἰδικοῦ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ.

Οὕτω πως, σήμερον αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους δὲν ὑπάγονται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μιᾶς Πολιτείας, ἀλλὰ τριῶν, τῆς Ἰταλίας ἧς ἡ κυριαρχία ἐκτείνεται μόνον ἐπὶ τῶν Δωδεκανήσων, τῆς Ἑλλάδος κυριαρχούσης ἐφ' ὅλων τῶν λοιπῶν, πλὴν Ἴμβρου καὶ Τενέδου, αἵτινες, ὡς ἐλέχθη ὑπάγονται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὰ κείμενα τῶν πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου εὑρίσκει τις ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐν *Α. Σούτσου*: «Συλλογὴ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Δημόσιον Δίκαιον τῆς Ἑλλάδος ἀναγομένων ἐπισήμων ἐγγράφων» 1858 σ. 92 ἑπ. 128 ἑπ. 162 ἑπ. Εἰδικῶς πρὸς τὸ θέμα μας διατριβὴ δὲν ὑπάρχει. Μνημονεύονται ἐν τούτοις τὰ ἑξῆς βοηθητικὰ συγγράμματα: *J. Stéphanopoli*: «Les îles de l'Égée» (avec documents et notes statistiques) Athènes 1912, *Καρόλου Μενδελσῶνος Βαρθόλδη*: «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» μετάφρασις Ἀγ. Βλάχου 1876 τ. ΙΙ. *Σ. Ἀντωνοπούλου*: «Αἱ συνθῆκαι Λονδίνου, Βουκουρεστίου καὶ Ἀθηνῶν» 1917. Πρβλ. καὶ *Τρ. Εὐαγγελίδου*: «Ἱστορία τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου, Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος 1828—1831)»,1894, ἰδίως σ. 275 ἑπ.

ΗΛ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙΓΑΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Αἰγαΐς [ἢ καὶ *Αἰγηΐς*] εἶναι γεωγραφικὸν ὄνομα, ἐπινοηθὲν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων καὶ ἀποδιδόμενον εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας κατὰ τὰς προϊστορικὰς ἐποχὰς τῆς 3ης καὶ 2ας π. Χ. χιλιετηρίδος. Ἐν λεπτομερείᾳ καταλέγονται ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον πᾶσαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους μετὰ τῆς μεγίστης καὶ σπουδαιοτάτης ἐξ αὐτῶν, τῆς Κρήτης, αἱ χῶραι τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Μακεδονίας πρὸς βορρᾶν, αἱ προσκείμεναι δυτικῶς νῆσοι τοῦ Ἰονίου, τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὴν Τροίαν ὡς κύριον τόπον, καὶ τέλος ἡ ἀπωτάτη μεγαλόνησος Κύπρος. Εἶναι εὔλογον νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας χώρας ἀνεπτύχθη κατὰ ποικίλους τρόπους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀποστάσεις καὶ μάλιστα τὴν σημαντικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ νησιωτικῶν τόπων. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω δὲν ἔλειψεν ἔκπαλαι ἡ ἐπικοινωνία, διευκολυνομένη θαυμασίως διὰ τῶν θαλασσίων ὁδῶν, ὥστε ὁ Αἰγαῖος πολιτισμὸς νὰ παρίσταται ἐξ ἀρχῆς ὡς τι σύνολον ἑνιαῖον, ἀπαραγνώριστον διὰ τὴν συνοχήν του.

Πρωϊμώτερον καὶ εἰς θαυμασίαν λάμψιν καὶ περιεχόμενον ἀνεπτύχθη ἐν Κρήτῃ ὁ κατὰ τὸν μυθικὸν βασιλέα Μίνωα κληθεὶς *Μινωϊκὸς πολιτισμός*. Παρ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἔχομεν ἄλλον ἱκανῶς διαφορετικόν, καταγόμενον ἀρχικῶς ἐκ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ὅστις ἐξειλίσσετο βεβαίως καθ' ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν, διαρκῶς αὐξανομένην, τῆς ἐκ Κρήτης ἀκτινοβόλου ἑστίας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδράσεως ταύτης κορυφώνονται εἰς τὸν λεγόμενον *Μυκηναϊκὸν πολιτισμόν*, ὅστις διεμορφώθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀργολίδα κατὰ τὴν 16ην ἑκατονταετηρίδα καὶ μετὰ ταῦτα διεδόθη εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Αἰγαΐδος καὶ πέραν αὐτῆς. Περὶ τοῦ Μινωϊκοῦ καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τὰς οἰκείας λέξεις, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀπαραίτητον εἶναι συντόμως νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατ' αὐτοὺς ὄχι μόνον διότι ἀποτελοῦν τὰς κυριωτάτας ἐκφάνσεις τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι ἄνευ αὐτῶν ὁ λοιπὸς λόγος θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀσαφὴς καὶ μετέωρος.

Ὁ σημαντικώτερος ἴσως παράγων ἀναπτύξεως πολιτισμοῦ εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν λαῶν εὔκολος ἐπικοινωνία. Σχετικῶς δὲ ἡ Αἰγαΐς, διὰ τὰς γεωγραφικὰς συνθήκας αὐτῆς, εἶναι ἐξαιρέτως εὐνοημένη χώρα τοῦ κόσμου. Τὸ Αἰγαῖον εἶναι λίμνη κατάσπαρτος ἐκ νήσων μὲ ὄχθας θαυμασίως ἀνεπτυγμένας, ἰδίως κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Οἱ βαθέως εἰσχωροῦντες κόλποι στενεύουν τὴν ἠπειρωτικὴν χώραν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν μεσογειοτέρων τόπων εὐκόλως κατέρχονται εἰς τὰ παράλια. Ἀλλὰ τότε γίνονται ταχέως ναυτικοί. Ὁ πλησίον ὅρμος, ἡ ἀπέναντι νησὶς ἐξασφαλίζουν τοὺς ἀρχαρίους καὶ ἐνθαρρύνουν εἰς μεγαλυτέρας ἐπιχειρήσεις. Ἄλλως αἱ πολυάριθμοι νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους, αἱ διεσπαρμέναι σχεδὸν κανονικῶς, ὡς ἂν εἶχον προορισμὸν νὰ ἀποτελέσουν γεφύρας μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, διευκολύνουν μεγάλως τὰ μακρινώτερα ταξίδια καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Προστίθενται οἱ ἐτησίαι, τὰ ὡρισμένα ρεύματα καὶ οἱ κανονικοὶ τοπικοὶ ἄνεμοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ μεγάλοι κίνδυνοι τοῦ συχνάκις ταρασσομένου πελάγους καθιστοῦν ἄγρυπνον καὶ πολύπειρον τὸν ναύτην τοῦ Αἰγαίου. Ἰδοὺ πῶς ἔγινε δυνατὸν εἰς τοὺς ἱκανωτέρους ἐκ τῶν νησιωτῶν, ὁποῖοι ἦσαν φυσικὰ οἱ Κρῆτες, νὰ προσεγγίσουν ἐνωρὶς τὰ παράλια τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας.

Ποῖοι ἦσαν οἱ διάφοροι λαοὶ οἱ κατοικήσαντες τὴν Αἰγαΐδα, καὶ πότε τὸ πρῶτον ἐπάτησεν ὁ ἄνθρωπος τοὺς ἐνδόξους τόπους τῆς Ἱστορίας εἶναι ἐρωτήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀπαντᾷ ἢ δι' ἀρνητικῶν ἀποφάνσεων ἢ δι' εἰκασιῶν πολὺ γενικῶν. Οὕτω μανθάνομεν π.χ., ὅτι κατὰ τὴν *παλαιολιθικὴν* ἐποχήν, τὴν τόσον σπουδαίαν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὸ πέρασμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν σημειώνεται οὐδαμοῦ τῆς Αἰγαΐδος, ὅτι κατὰ τὴν μετὰ χιλιετηρίδας ἀγνώστους ἐπακολουθήσασαν *νεολιθικὴν* περίοδον κατῳκήθη τὸ πρῶτον ἡ Κρήτη καὶ ἀργότερα ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς, ἐνῷ εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὴν Κύπρον τὰ ἴχνη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀραιὰ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας, κατοικηθείσας μόλις κατὰ τὸν *χαλκολιθικὸν* λεγόμενον αἰῶνα, ἀπουσιάζουν ἐντελῶς. Ἔπειτα ἐθνολογικῶς εἶναι βέβαιον, ὅτι οἱ πρῶτοι οὗτοι κάτοικοι τῆς Αἰγαΐδος οὔτε Ἕλληνες ἦσαν, οὔτε εἰς ἄλλον κλάδον τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς οἰκογενείας τῶν λαῶν ἀνῆκον, ἀλλ' οὔτε καὶ μεταξὺ τῶν σημιτικῶν λαῶν εἶναι δυνατὸν νὰ καταταχθοῦν. Σύμφωνοι γενικῶς εἰς τοῦτο ἦσαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἵτινες τοὺς προκατόχους αὐτῶν ἀντελαμβάνοντο ὡς ἀλλοεθνεῖς καὶ ἐκάλουν Πελασγούς, Κᾶρας, Λέλεγας καὶ Τυρσηνούς. Ὅτι δὲν ἐπλανήθησαν οἱ Παλαιοὶ συνάγει ἡ νεωτέρα γλωσσικὴ ἐπιστήμη ἐκ δεδομένων ἀρκετὰ σαφῶν. Ὑπάρχουν δηλ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν λέξεις ἱκαναί, (π. χ. θάλασσα, σῖτος, οἶνος, ἔλαιον, νῆσος, βωμός, ἐρέβινθος κ. τ. λ.) αἵτινες εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω γλωσσῶν εὑρίσκουν ὁμοίας ἢ ἀναλόγους. Ἔπειτα πολλαὶ τοπωνυμίαι καταλήγουσαι εἰς *—νθος* (*—νδα* ἐν Καρίᾳ) — *(σ) σος, — σα*, ἀπαντῶσαι τόσον δυτικῶς ὅσον καὶ ἀνατολικῶς τοῦ Αἰγαίου, π. χ. Κόρινθος, Τίρυνς, Κύνθος, Ἀράκυνθος, Λάβρανδα, Ἀλάβανδα, Τύλισσος, Κνωσός, Ὑμηττός, Λυκαβηττός, Παρνασός, Ἁλικαρνασσός, Σαγαλασσός, Λάρισα κτλ. δὲν ἑρμηνεύονται εἰμὴ διὰ τῆς παραδοχῆς γλώσσης διαφορετικῆς πρὸς τὰς ἰνδοευρωπαϊκὰς καὶ σημιτικάς. Τὸ αὐτὸ ἐπικυρώνουν ἐπιγραφαὶ γεγραμμέναι εἰς ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ἐν Κρήτῃ καὶ Λήμνῳ καὶ κατὰ τὸ ἰδιάζον συλλαβογραφικὸν σύστημα ἐν Κύπρῳ, ἀπὸ τῶν ὁποίων οὐδεμία λέξις συνάγεται ἀνήκουσα εἰς τὰς ρηθείσας μεγάλας γλωσσικὰς κατηγορίας. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἕπεται ἐκ τούτων, ὅτι οἱ προελληνικοὶ οὗτοι λαοὶ ἦσαν καὶ ὁμόγλωσσοι. Τὸ πολὺ θὰ δεχθῶμεν, στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν κοινῶν τοπωνυμιῶν, ὅτι εἶχον κάποιαν γλωσσικὴν ἑνότητα μὲ τὴν διάδοσιν μιᾶς ἐκ τῶν προϋπαρχουσῶν γλωσσῶν, γενομένην πρὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον καθόδου τῶν Ἑλλήνων (2.000 π. Χ. περίπου).

Τὴν πολυγλωσσίαν τῶν προελληνικῶν λαῶν τῆς Αἰγαΐδος ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, διότι ἔχομεν ἱκανὰ τεκμήρια πείθοντα, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι οὔτε μίαν ἀμιγῆ ἐθνότητα ἀπετέλουν οὔτε τῆς αὐτῆς καταγωγῆς ἦσαν. Τὰ νεολιθικὰ π. χ. ἀγγεῖα τῆς Κρήτης εἶναι ὅλως διαφορετικὰ πρὸς τὰ νεολιθικὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀνθρωπολόγοι ἀφ' ἑτέρου κατόπιν μετρήσεων ἐπὶ χρονολογημένων κρανίων, ἐκ Κρήτης προερχομένων, ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐπικρατῶν τύπος ἐν τῇ νήσῳ, ἀπὸ τοῦ 2800 μέχρι τοῦ 1400 π. Χ. περίπου, εἶναι ὁ δολιχοκέφαλος, τύπος χαρακτηρίζων τὴν μεσογειακὴν λεγομένην φυλήν, ὁρμηθεῖσαν ἐξ Ἰβηρίας καὶ ἐξαπλωθεῖσαν διὰ τῶν νήσων καὶ τῆς Ἀφρικῆς πρὸς ἀνατολάς. Μετὰ τὸ 1400 π. Χ. ἐπεκράτησεν ἐν Κρήτῃ ὁ τύπος τοῦ μεσοκεφάλου ἢ βραχυκεφάλου, διότι τοιοῦτοι ἦσαν, μὲ στρογγύλην κεφαλήν, οἱ μέχρι τῆς νήσου ἤδη τότε καταβάντες Ἀχαιοί. Ὁ αὐτὸς τύπος κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἔχει ἐν Κρήτῃ μὲν τὴν μειοψηφίαν, κατὰ τὴν ἄλλην δὲ Αἰγαΐδα, ἂν καὶ αἱ γενόμεναι μετρήσεις δὲν εἶναι πολλαί, καὶ τὰς Κυκλάδας, τὸν ἀνώτερον ἀριθμὸν ἀπέναντι τοῦ δολιχοκεφάλου. Ἀνθρωπολογικῶς ἄρα διακρίνονται δύο ρεύματα διασταυρούμενα κατὰ τὴν Αἰγαΐδα, ἐξ ὧν τὸ μὲν τῶν βραχυκεφάλων προέρχεται ἐκ τοῦ βορρᾶ, τὸ δὲ τῶν δολιχοκεφάλων κινεῖται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἐπικρατεῖ ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἐκ τῆς ἀνθρωπολογίας ἔνδειξις συμφωνεῖ λαμπρῶς πρὸς θεωρίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑποστηριχθεῖσαν, καθ' ἣν ἔχομεν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ρεῦμα πολιτισμοῦ χωροῦν κατὰ τὴν Μεσόγειον ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Χαρακτηριστικὰ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου εἶναι: κατοικίαι καὶ τάφοι μὲ σχέδιον κυκλοτερές, ἢ ἐλλειψοειδὲς ἀνεπτυγμένον, νεκροὶ θαπτόμενοι εἰς στάσιν κοιμωμένων κατὰ γῆς μὲ σκέλη συνεσταλμένα (Hocker), στεατοπηγικὰ εἰδώλια καὶ πήλινα ἀγγεῖα. Τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ἀπαντῶμεν ἐν Κρήτῃ καί, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ πήλινα ἀγγεῖα, εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν ἔχομεν συγχρόνως καὶ μνημεῖα δηλωτικὰ διαφόρου ρεύματος καταβαίνοντος ἐκ τῆς Εὐρώπης πρὸς νότον (μέγαρον, πολύχρωμα ἀγγεῖα). Εἶναι ἄρα βέβαιον, ὅτι καὶ κατὰ τὴν παλαιοτάτην γνωστὴν ἐποχὴν ὁ πληθυσμὸς κατὰ τὴν Αἰγαΐδα δὲν εἶναι ἀμιγὴς καὶ ὁ πολιτισμὸς ἑπομένως δὲν εἶναι ὁμοιότροπος καὶ ἁπλοῦς. Φαινόμενον εὐοίωνον. Διότι ἡ ἀνάμιξις τῶν διαφόρων λαῶν καὶ ἡ διασταύρωσις ποικίλων ἐκπολιτιστικῶν ρευμάτων σημαίνει πάντοτε, ἐκτὸς ἐὰν δὲν ἐπέλθῃ ἡ σύνταξις τοῦ ὅλου διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἰσχυροτέρου, σπουδαιότατον παράγοντα προόδου. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον θὰ εἴδωμεν ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τὴν κατὰ τόπους ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς ἣν μεταβαίνομεν.

Κρήτη.—Εἶναι χρήσιμον νὰ προτάξωμεν σύντομον ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, διότι ἄνευ αὐτῆς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ κατατοπισθῶμεν. Κυρίως ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 2800 π. Χ. (οἱ στρογγυλοὶ ἀριθμοὶ σημαίνουν μόνον πρακτικὴν εὐκολίαν) καὶ τελειώνει κατὰ τὸ 1400 π. Χ.· τότε οἱ ἐπιδραμόντες Ἀχαιοὶ κατέλαβον τὴν νῆσον καὶ ἔπαυσε πᾶσα ἐξέλιξις. Ἡ χρονολόγησις ἐπετεύχθη μὲ ἀρκετὴν βεβαιότητα, ἐπειδὴ εὑρέθησαν μινωϊκὰ ἀγγεῖα εἰς τάφους ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐπιχώσεις χρονικῶς ὡρισμένας. Τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ὁ ἐπιφανὴς ἐρευνητὴς τῆς Κνωσοῦ A. Evans διήρεσεν εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους: α) τὴν Π(ρώϊμον) Μ(ινωϊκὴν) 2800—2100 περίπου· β) τὴν Μ(έσην) Μ(ινωϊκὴν) 2100—1700 περίπου καὶ τὴν Ὑ(στέραν) Μ(ινωϊκὴν), 1700—1400. Πρὸ τοῦ 2800 π. Χ. ἔχομεν ἐν Κρήτῃ ἱκανῶς μακρὰν νεολιθικὴν ἐποχήν, ἐκτεινομένην εἰς βάθος μερικῶν αἰώνων, ἂν μὴ χιλιετηρίδων. Λείψανα τῆς περιόδου εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, παρὰ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα, πήλινα ἀγγεῖα μὲ ἐγχάρακτα κοσμήματα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα εἶναι χρωματιστά. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὡς καὶ διὰ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων εἰκάζεται συγγένεια πρὸς νεολιθικὰ ἀγγεῖα τῆς Ἱσπανίας καὶ τῶν δυτικῶν τόπων τῆς Μεσογείου. Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι τὰ κοσμήματα τῶν ἀγγείων τούτων, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὐθύγραμμα, συνεχίζονται τὰ αὐτὰ ἐπὶ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τῆς ἀμέσως ἑπομένης Π.Μ. περιόδου, ὥστε νὰ εἶναι ἀρκετὰ βέβαιον, ὅτι μὲ τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰσαγωγὴν τοῦ χαλκοῦ οἱ κατοικοῦντες τὴν νῆσον λαοὶ παρέμειναν οἱ αὐτοί. Ἡ Π.Μ. περίοδος εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης ἀκμῆς τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εἰσάγεται ἤδη ὁ χαλκός, ἀλλ' εἶναι εἰς χρῆσιν περιωρισμένην καὶ σχεδὸν ἁγνός, ἄνευ δηλ. κασσιτέρου, ὅστις τὸν καθιστᾷ σκληρότερον. Ὁ οὕτω κεκραμένος χαλκὸς (bronzé) ἀρχίζει ἀπὸ τῆς μεσομινωϊκῆς μόνον περιόδου. Τὴν μνημονευθεῖσαν ἀκμὴν φανερώνουν πλούσιοι εἰς κτερίσματα κυκλοτερεῖς κατὰ τὸ σχέδιον τύμβοι καὶ λείψανα μεγάλων κτιρίων ἀντὶ τῶν κατόπιν ἀνακτόρων. Εἰσάγεται ἐξ Αἰγύπτου ἡ τεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ λίθου εἰς κατασκευὴν ὡραιοτάτων καὶ ποικίλων τὸ σχῆμα λιθίνων ἀγγείων ἐξ ὑλικοῦ ἐγχωρίου πολυχρώμου. Εἰς τὸν χρωματισμὸν τῶν πηλίνων ἀγγείων ἐπενόησαν τώρα χρῶμα, ὅπερ ἐκ τῶν μεταλλικῶν του συστατικῶν ἔχει ἰδίαν λάμψιν, τὸ ἀτόπως ὀνομαζόμενον βερνίκιον. Διὰ τοῦ νέου τούτου μέσου, ὅπερ τελειοποιούμενον κατὰ τὴν ἀκόλουθον περίοδον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν δόξαν τῆς κεραμογραφίας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἢ ἔγραφον τὰ κοσμήματα, τρίγωνα συνήθως καὶ σπείρας, ἐπὶ ἐδάφους χρώματος τοῦ πηλοῦ ἀνοικτοῦ, ἢ ἤλειφον ὁλόκληρον τὸ ἀγγεῖον καὶ ἐπὶ τοῦ στίλβοντος τούτου μέλανος ἐδάφους ἔγραφον τὰ κοσμήματα δι' ἐπιθέτου χρώματος λευκοκιτρίνου ἢ ἐρυθροῦ. Ἡ μορφολογία τῶν ἀγγείων ἀποβαίνει πλουσία. Ἔχομεν ἀκόμη ἐκ τῆς Π. Μ. ἐποχῆς πήλινα εἰδώλια μὲ τάσιν φανερὰν εἰς νατουραλισμόν. Ἀλλ' ὅπερ σημαίνει τὴν σπουδαιότητα τῶν χρόνων εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς εἴδους γραφῆς ἰδεογραφικοῦ συστήματος. Ἡ Μ. Μ. περίοδος ἐμφαίνει τὴν πρώτην μεγίστην ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ νήσῳ. Κτίζονται μέγιστα μὲ τελειοτάτην τεχνουργίαν ἀνάκτορα (Κνωσός, Φαιστός, Μάλλια), κοσμούμενα διὰ τοιχογραφιῶν λαμπροτάτων, ἐξ ὧν ἓν μόνον τεμάχιον δι-

Digitized by Google

εσώθη, ὁ περίφημος «συλλέκτης κρόκου». Αἱ διακοσμητικαὶ τέχναι τελειοποιοῦνται εἰς βαθμὸν ὑπέρτατον. Τὰ πήλινα ἰδίως ἀγγεῖα, ἐξ ὧν διετηρήθησαν ἀρκετά, διὰ τὴν λεπτότητα τῶν τοιχωμάτων αὐτῶν, ἅτινα ἐνίοτε δὲν εἶναι παχύτερα φλοιοῦ αὐγῶν, τὴν ἐκπληκτικὴν πολυχρωμίαν των καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν κοσμημάτων, εἶναι ἀληθινὰ ἀριστουργήματα. Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῶν ἀγγείων τούτων ἅτινα ἐκλήθησαν καὶ *Καμαραϊκὰ* (*Καμάρες* μικρὸν χωρίον ἐπὶ τῆς Ἴδης), παρέχει ἡ εἰκ. 1. Ἐπὶ ἐδάφους μελανοῦ λάμποντος ζωγραφίζονται μὲ χρώματα ποικίλα, λευκόν, κίτρινον, ἐρυθρόν, κοσμήματα φανταστικὰ σπειροειδῆ ἐν συνδυασμῷ μετὰ φύλλων καὶ ἀνθέων. Ὁ συνδυασμὸς βεβαίως τῶν ἀνομοίων στοιχείων ὡς καὶ ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν εἶναι ὅλως αὐθαίρετος, ἀλλ' ὅμως τὸ ἐκ τῆς εἰκόνος θέλγητρον εἶναι μέγα. Ἡ Υ. Μ. ἀποτελεῖ τὴν ἑτέραν μεγίστην ἀκμὴν τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, ἄγνωστον πῶς καταστραφέντα, ἀνιδρύονται οὐχ ἧττον λαμπρά. Παρὰ ταῦτα ἔχομεν τώρα καὶ ἄλλα μικρότερα, ὡς τὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος παρὰ τὴν Φαιστὸν καὶ τῆς Τυλίσσου. Ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἀκμάζουν. Αἱ σχέσεις μετὰ τῆς Αἰγύπτου εἶναι συχνόταται, ὡς δηλοῦσι τοῦτο τοιχογραφίαι αἰγυπτιακαὶ εἰκονίζουσαι τοὺς *Κεφτιοὺ* κατὰ τὰ κείμενα ὀνομαζομένους νησιώτας, κομίζοντας δῶρα εἰς τὸν Φαραώ, ἀγγεῖα γνωστῶν μινωϊκῶν σχημάτων, καὶ ἡ ἀφθονωτέρα τώρα εἰσαγωγὴ πηλίνων ἀγγείων εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου. Ἐντεῦθεν εἰσάγεται εἰς τὴν νῆσον μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ τεχνουργία τῶν λεγομένων *φαγεντιανῶν* (fayence) πηλίνων. Ὡς πρὸς τὴν τέχνην κυριαρχεῖ κατὰ τὰς ἀρχὰς ὁ *νατουραλισμός*, μεθὸ ἀκολουθεῖ σχετικὴ *σχηματοποίησις*. Δεῖγμα τοῦ νατουραλιστικοῦ τρόπου εἶναι τὸ ἀγγεῖον τῆς εἰκόνος 2. Τὸ γαστροειδὲς ἀγγεῖον καταλαμβάνεται ὁλόκληρον ὑπὸ μεγάλου ὀκτάποδος καὶ ἄλλων θαλασσίων εἰδῶν εἰκονιζομένων μὲ θαυμαστὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἀλήθειαν. Τὸν αὐτὸν ἰσχυρὸν νατουραλισμὸν δεικνύει τὸ ἐκ fayence ἀνάγλυφον τῆς εἰκόνος 3. Τὸ παλλόμενον σῶμα τῆς ἀγρίας αἰγὸς τῆς θηλαζούσης τὰ νεογνά της παριστάνεται ἐκφραστικώτατα εἰς μίαν στιγμιαίαν στάσιν, ἥτις εἶναι συγχρόνως συνέπεια καὶ προϋπόθεσις κινήσεως. Διαφορετικὰ ὁ ἀμφορεὺς τῆς εἰκ. 4 κοσμεῖται διὰ φοινικοδένδρων, τὰ ὁποῖα εἶναι *σχηματοποιημένα* καὶ προσαρμόζονται πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου. Τὸ ἀγγεῖον ἀνήκει εἰς τὸν νεώτερον ρυθμόν, τὸν ὀνομασθέντα ρυθμὸν *τοῦ ἀνακτόρου* ἐκ τῶν εὑρεθέντων πολλῶν τοιούτων γραπτῶν ἀγγείων ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Κνωσοῦ.

Εἰκ. 1. Ἀγγεῖον Καμαραϊκόν.

Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἴσως φανῇ, ὅτι ἐπεμείναμεν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν ἐξέτασιν μικρῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, ὁποῖα εἶναι τὰ ἀνωτέρω ἀπεικονισθέντα ἀγγεῖα καὶ τὸ ἀνάγλυφον. Ἀλλ' ὅμως διὰ τούτων κατορθώνομεν ὄχι μόνον νὰ διακρίνωμεν διαφόρους σταθμοὺς ἐξελίξεως, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιλαμβανώμεθα, γενικῶς πάντως, αὐτὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ μικροῦ θαυμασίου λαοῦ. Εἰς τὸ Καμαραϊκὸν ἀγγεῖον ἡ αὐθαιρεσία τοῦ καλλιτέχνου εἶναι μεγάλη εἴς τε τὸν συνδυασμὸν

Εἰκ. 2. Ἀγγεῖον ἀπὸ τὰ Γουρνιά.

τῶν φυτικῶν καὶ γεωμετρικῶν κοσμημάτων καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ χρωματισμοῦ· εἰς τὸν ἀμφορέα μὲ τὰ θαλασσινὰ εἴδη ἔχομεν κατὰ τοῦτο πρόοδον, ὅτι αἱ διάφοροι καμπύλαι ἑνώνονται ὀργανικῶς εἰς τὸ σῶμα τοῦ τεραστίου ὀκτάποδος καὶ τῶν λοιπῶν ζωαρίων τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης, τοῦ ὁποίου ἔχομεν ζωηροτάτην ἀληθῶς εἰκόνα, ἀλλ' ὅμως λησμονεῖται τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον φανερὰ εἶναι ἀπροσάρμοστον πρὸς τὴν τοιαύτην παράστασιν. Ἐν τέλει εἰς τὸν ἀμφορέα τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ μὲ τὴν σχηματοποίησιν τῶν φοινίκων καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὤμου κλάδου τὰ μέρη τῆς διακοσμήσεως συσχετίζονται ὄχι μόνον καθ' ἑαυτὰ ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ σύνολον, ἐξαίρεται δὲ λαμπρῶς οὕτω ἡ μορφὴ καὶ ἰδιαιτέρα ὕπαρξις τοῦ ἀγγείου. Ἔχομεν λοιπὸν εἰς τὴν ἀνωτέρω σειρὰν τῶν εἰκόνων ἀξιοσημείωτον πρόοδον εἰς τὴν σκέψιν, χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἡ πρόοδος αὕτη καὶ μὲ ἀνάλογον θέλγητρον. Τοὐναντίον, ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία καὶ τῆς δευτέρας καὶ τῆς πρώτης εἰκόνος παραμένει ὑπέροχος καὶ ἀσύγκριτος, ἐνῷ εἰς τὴν προωδευμένην εἰς σκέψιν νεωτάτην εἰκόνα ἔχομεν ἀπαραγνώριστον μείωσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ θελγήτρου. Ἀλλ' αἱ φαινομενικῶς ἀντιφατικαὶ παρατηρήσεις, ἑρμηνευόμεναι ὀρθῶς, φωτίζουν διὰ μιᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου λαοῦ. Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι νέος τὴν ἡλικίαν, βλέπει τὸν κόσμον μὲ μάτια παιδικὰ καὶ συγχρόνως μὲ παρατηρητικότητα θαυμαστήν. Τὰς ζωηρὰς ἐντυπώσεις τῆς ὡραίας ζωῆς του ἐκφράζει μὲ γοργότητα, ὅλας μαζί, ἄνευ πολλῆς ἐπιβαρυντικῆς σκέψεως. Ὅταν ἀποφασίζῃ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς μακροτέρους ὑπολογισμούς, εἶναι ἤδη ὀλίγον ἀργά διότι μετ' ὀλίγον ἡ σταδιοδρομία του λήγει.

Πληρεστέραν εἰκόνα περὶ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μινωϊκοῦ λαοῦ παρέχει εἰς ἡμᾶς τὸ μέγιστον ἐκ τῶν μνημειακῶν ἔργων του, ὡς εἶναι τὸ ἀνάκτορον. Τοῦτο (εἰκ. 7) δὲν εἶναι συγκεντρωμένον εἰς περίοπτον κτίσμα, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τεράστιον σύμπλεγμα οἰκημάτων, ὅπου παρὰ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν πολυάριθμον προσωπικὸν ἔζη ἀνέτως καὶ μὲ ὅλας τὰς εὐκολίας τοῦ βίου. Ἡ μεγάλη ἐν τῷ μέσῳ αὐλή, 52×26 μ. ἐν Κνωσῷ καὶ ἱκανοὶ ἐκτεταμένοι εὐθεῖς διάδρομοι ηὐκόλυνον τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐνοίκων καὶ τὸν ταχὺν προσανατολισμὸν τοῦ ἐπισκέπτου. Σχεδὸν πανταχοῦ ὑπῆρχε δεύτερον πάτωμα, ὅπου δὲ τὸ ἔδαφος ἦτο ἐπικλινὲς τὰ ἐπάλληλα πατώματα ἦσαν περισσότερα. Οἱ διάφοροι χῶροι, ἀνοιγόμενοι πρὸς τὰ ἔξω διὰ συστήματος στύλων καὶ κιονοστοιχιῶν, καὶ αἱ ἄνετοι κλίμακες ἐφωτίζοντο ἐπὶ πλέον καὶ ἀερίζοντο διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων φωταγωγῶν. Τέλειον σύστημα ὑπονόμων καὶ ἀποχωρητήρια σχεδὸν νεωτερικὰ δὲν ἔλειπον. Τὰ ἐργαστήρια, αἱ ἀποθῆκαι, αἱ ἐκτεταμέναι καὶ εἰς τάξιν ἀπαράμιλλοι, εἶναι τεκμήρια ὄχι μόνον τοῦ πλούτου, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠργανωμένης σοφῆς διοικήσεως. Αἱ κοσμητικαὶ τέχναι (τοιχογραφίαι, ἔπιπλα, σκεύη) ἐξηυγένιζον σημαντικῶς τὴν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ εὐδαίμονα ζωήν. Ἀλλ' ὅμως, χαρακτηριστικὸν σπουδαῖον, λείπει ἐντελῶς ἡ *μνημειώδης* ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πλαστική. Καὶ αὐτοὶ οἱ χῶροι τῆς λατρείας ἔδει νὰ εἶναι μικρὰ ἀφανῆ δωμάτια περιέχοντα ὡς εἰκόνας τῆς κατ' ἐξοχὴν λατρευομένης μητρὸς θεᾶς μικρότατα εἰδώλια.

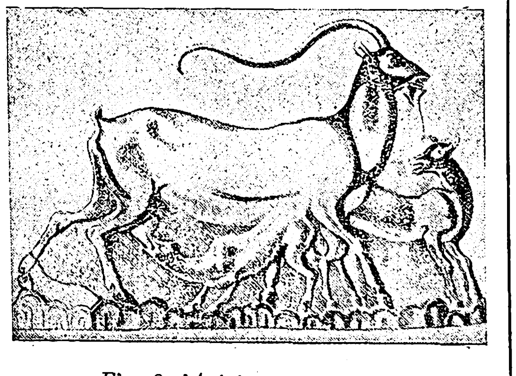

Εἰκ. 3. Ἀνάγλυφον (Fayence).

Ἡ ἔλλειψις τῆς μνημειώδους τέχνης εἶναι διδακτική. Δὲν ἐμιμήθησαν ἐν τούτῳ τοὺς Αἰγυπτίους καθόλου, ἂν δὲ ἐνθυμηθῶμεν ἐδῶ τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ ταχέως ἀφομοιώνουν τὰ παραλαμβανόμενα (τεχνουργίας ἢ θέματα διακοσμητικά), θὰ πεισθῶμεν, ὅτι ἐνωρὶς οἱ Κρῆτες εἶχον μορφώσει τὸν ἴδιον χαρακτῆρα τοῦ ἰσχυροῦ καὶ εὐδαίμονος ναυτικοῦ ἔθνους. Ἦσαν ἤδη ναυτικοὶ ἀφ' ἧς ἐπάτησαν ὁποθενδήποτε προερχόμενοι ἐπὶ τῆς νήσου, ἀλλ' εὑρόντες ἐδῶ ἀρκετὰ ἐκτεταμένον καὶ εὔφορον τόπον καὶ αὐξηθέντες εἰς πληθυσμὸν ἔγιναν ναυτικώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι. Ἵδρυσαν οὕτω τὴν παλαιοτάτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ θαλασσοκρατίαν, χωρὶς νὰ καταναυμαχήσουν προηγουμένως τίποτε μεγάλους στόλους. Τὸ περὶ τὴν νῆσον ἐκτεταμένον πέλαγος ἐξησφάλιζεν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως γειτόνων καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶχον ἀνάγκην τειχῶν. Ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῶν μεγάλων κρατῶν, ὡς ἡ Αἴγυπτος, εἶχον κανονικῶς καλὰς ἐμπορικὰς σχέσεις. Ἡ θαλασσοκρατία λοιπὸν ἡ Μινωϊκὴ ἀνεπτύχθη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατ' εἰρηνικὸν τρόπον καὶ εἶναι διὰ τοῦτο εὐεξήγητον διατὶ λείπουν τὰ μνημειώδη ἔργα τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Ἀσίαν προῆλθον ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ ὑμνηθῇ τὸ ἔργον καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ ἀγωνιζομένου κατὰ φοβερῶν ἀντιπάλων καὶ νικητοῦ μονάρχου. Παρὰ ταῦτα ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως ἢ τῶν βασιλέων ἐν Κρήτῃ δὲν ἦτο μικρά, ὡς δὲν ἦτο μικρὰ ἡ δύναμις τῶν θεοτήτων παρὰ τὰ ταπεινὰ μικρὰ εἰδώλια. Αἱ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰδήσεις περὶ πολλῶν λατρειῶν ἀναφερομένων εἰς ἱερὰ τῆς νήσου μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐντόνου θρησκευτικότητος τῶν παλαιῶν Κρητῶν.

Εἰκ. 4. Ἀμφορεὺς ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ.

Ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς.—Παραλλήλως πρὸς τὸν Μινωϊκὸν ἐξελίσσεται ὁ πολιτισμὸς τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Αἰγαιΐδος. Κυρίως οὗτος ἐκδηλώνεται κατὰ τὴν Ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ αὐτὸ ἐμφανίζεται, ἂν καὶ ὄχι κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, εἰς τὰς Κυκλάδας, τὴν Τροίαν καὶ τὴν Κύπρον.

Ἐν Θεσσαλίᾳ ἐμελετήθησαν τὸ πρῶτον τὰ ἴχνη πολιτισμοῦ, ἀναφερομένου εἰς τὴν λιθικὴν ἐποχήν. Χαρακτηριστικὰ μικρὰ ἀλλὰ πρόχειρα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου εἶναι πήλινα ἀγγεῖα πολύχρωμα. Ἐπειδὴ τοιαῦτα παρετηρήθησαν κατόπιν εἰς τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Κόρινθον, τὴν Λευκάδα (Χοιροσπηλιά), τὴν Μακεδονίαν, τελευταίως δὲ εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους καὶ παρὰ τὴν Τεγέαν, εἶναι θετικόν, ὅτι καθ' ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐξετάθη ὁ νεολιθικὸς οὗτος πολιτισμός. «Μαγοῦλες» εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ «Τοῦμπες» εἰς τὴν Μακεδονίαν ὀνομάζονται ὑψώματα, 8—10 μ, μὲ πλατεῖαν συνήθως ἄνω ἐπιφάνειαν, παρατηρούμενα κατὰ τὰς πεδιάδας καὶ σχηματισθέντα κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἐκ τῶν λειψάνων ἐπαλλήλων μικρῶν συνοικισμῶν, ἐξ ὧν πολλαχοῦ οἱ παλαιότατοι καὶ βαθύτατοι εἶναι νεολιθικοί. Ἀλλὰ τὰς ἀφθονωτέρας εἰδήσεις περὶ τῆς ἐποχῆς ἔχομεν ἐκ δύο ἀκροπόλεων νεολιθικῶν παρὰ τὰ χωρία Διμήνι καὶ Σέσκλο τῆς Θεσσαλίας. Καὶ εἰς τὰς δύο ἀκροπόλεις εὑρέθησαν οἰκήματα παρουσιάζοντα σχέδιον παρόμοιον

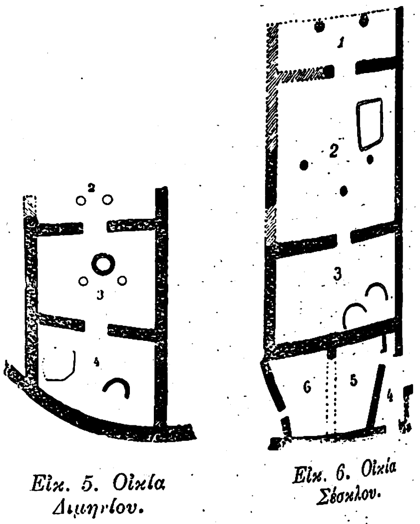

Εἰκ. 5. Οἰκία Διμηνίου. *Εἰκ. 6. Οἰκία Σέσκλου.*

πρὸς τὸ τοῦ μυκηναϊκοῦ καὶ ὁμηρικοῦ μεγάρου (ἰδὲ εἰκ. 5 καὶ 6). Ἀποτελοῦνται αἱ νεολιθικαὶ αὗται οἰκίαι ἐκ τριῶν δωματίων, ἐξ ὧν τὰ δύο μετὰ 4 τοίχων τὸ δὲ τρίτον ἐκ τριῶν, τοῦ τετάρτου ἀντιτοίχων καταστάθέντος διὰ δύο ξυλίνων κιόνων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ κεντρικοῦ καὶ μεγαλυτέρου δωματίου

Digitized by Google

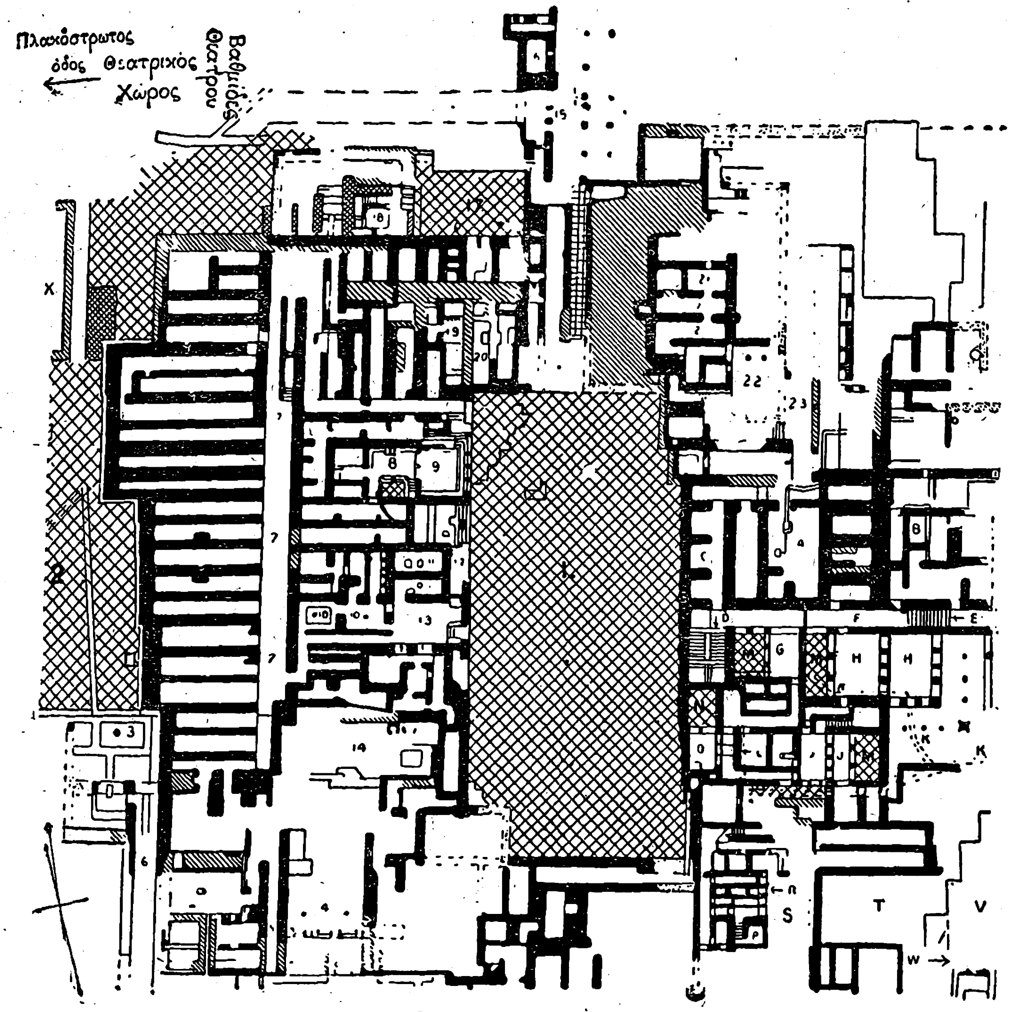

Εἰκ. 7. Ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ.

ὑπάρχει ἡ ἑστία μὲ κίονας παραπλεύρως, ὑποβαστάζοντας τὴν στέγην. Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Διμηνίου ὁ ὄπισθεν τοῖχος ἀνήκει εἰς τὸν περίβολον τοῦ τείχους, αἱ δὲ λοξαὶ καὶ ἀκανόνιστοι διαιρέσεις ἐδῶ καὶ εἰς τὰς οἰκίας τοῦ Σέσκλου πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τοπικὰς δυσχερείας ἢ ἄλλας ἀνάγκας.

Τὸ ἀρχικὸν βασικὸν σχέδιον ἦτο τὸ ὀρθογώνιον. Οὕτως ἔχομεν ἐκ Θεσσαλίας τὸ ἀρχαιότατον πα-

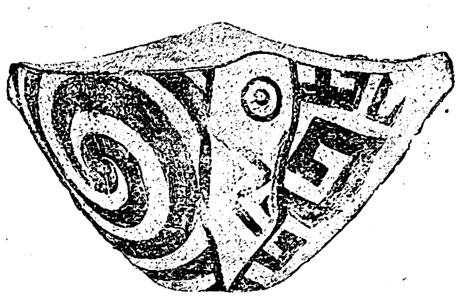

Εἰκ. 8. Ἀγγεῖον ἐκ Διμηνίου.

ράδειγμα κατοικίας τοῦ τύπου τοῦ μεγάρου, τύπου ἀπαντῶντος καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης (Potsdam παρὰ τὸ Βελιγράδιον), ὁπόθεν γενικῶς ἔχει καὶ τὴν καταγωγήν. Ἐκ Διμηνίου ἔχομεν ἀκόμη καὶ τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα τείχους, ἀποτελουμένου ἐκ περιβόλων ἕξ, ἐγγὺς ἀλλήλων ἐκτισμένων διὰ λίθων τὰ κάτω καὶ διὰ πλίνθων τὰ ἀνωτέρω μέρη. Τὸ εἶδος τοῦ τειχίσματος τῶν πολλαπλῶν περιβόλων θὰ ἴδωμεν συνεχιζόμενον εἰς νεωτέρας ἐποχάς, εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν Τίρυνθα.

Ὡς πρὸς τὰ νεολιθικὰ ἀγγεῖα, διακρίνονται δύο κατηγορίαι. ἡ παλαιοτέρα καὶ ἁπλουστέρα μὲ

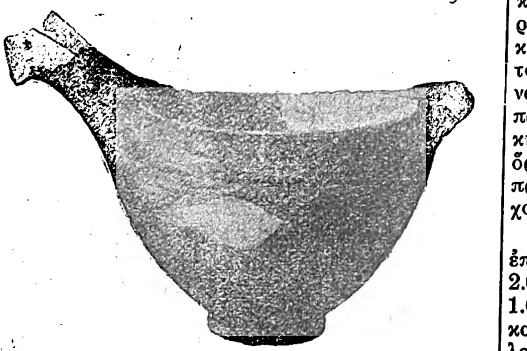

Εἰκ. 9. Ἀγγεῖον πρωτοελλαδικόν.

τεθλασμένας ἐρυθρὰς ἐπὶ κιτρινολεύκου ἐδάφους καὶ ἡ νεωτέρα καὶ πολυπλοκωτέρα εἰς κοσμήματα καὶ χρώματα. Ἐκ τῆς τελευταίας κατηγορίας εἶναι τὸ ἐν εἰκ. 8 παριστανόμενον ἀγγεῖον. Καὶ αἱ δύο αὗται τάξεις νεολιθικῶν ἀγγείων ἀπαντῶσιν ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Τούμπας τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐπίσης εὑρίσκονται εἰς Βουλγαρίαν, Τρανσυλβανίαν, Βουκοβίναν καὶ Βεσσαραβίαν.

Τὸ ρεῦμα λοιπὸν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας προέρχεται ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ κάτω Δουνάβεως καὶ ΒΑ αὐτοῦ. Ὅτι καὶ ὁ πρῶτος πληθυσμὸς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ἐκ τῶν κατὰ τὸν Δούναβιν χωρῶν θα ἔχῃ τὴν καταγωγήν του εἶναι ἀναμφισβήτητον. Πότε ἦλθον ἐκ τοῦ Βορρᾶ οἱ πρῶτοι οὗτοι ἰδόντες τὸν ἑλληνικὸν οὐρανὸν ἄνθρωποι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ καθορισθῇ. Ἀλλ' ὅμως τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι νὰ μὴ ὑπερβῶμεν τὸ ἔτος 3.000 π. Χ. Μεταξὺ 3,000 - 2,500 εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ ἡ λιθικὴ περίοδος καὶ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ πάχος τῶν σχετικῶν στρωμάτων. Παρὰ τὴν παλαιότητα τῶν χρόνων, φαίνονται ὅτι δὲν στεροῦνται πολιτισμοῦ τινος οἱ πρῶτοι οὗτοι κύριοι τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ζῶσιν εἰρηνικῶς εἰς τοὺς μικροὺς καὶ ἀτειχίστους συνοικισμούς των τῆς πεδιάδος, καταγίνονται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, δὲν ἀμελοῦσι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς θαλάσσης ἀγαθά, διότι πολλὰ εὑρίσκονται ὄστρεα καὶ κογχύλια μεταξὺ τῶν ἀπορριμμάτων.

Τὸ τέλος τῆς λιθικῆς ἐποχῆς δὲν ἐπέρχεται φυσικὰ ἀποτόμως οὔτε ἡ χρῆσις τοῦ χαλκοῦ εἶναι κατ' ἀρχὰς ἄφθονος. Ἀλλ' ὅμως χάριν εὐκολίας γίνεται δεκτόν, ὅτι ἡ χαλκολιθικὴ ἐποχὴ ἀρχίζει ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ κατσ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ὀλίγον βραδύτερον ἢ κατὰ τὴν προπορευομένην εἰς τὸν πολιτισμὸν Κρήτην, δηλ. ἀπὸ τοῦ 2.500 π. Χ. κἑ. Ἀπὸ τοῦ 2.000 μέχρι τοῦ τέλους τῆς χιλιετηρίδος ἀκολουθεῖ ἡ κυρία χαλκῆ περίοδος. Καὶ κατὰ τὰς δύο ἐποχὰς εἶναι φανερὰ ἡ ἐπίδρασις τοῦ προηγμένου Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὡς δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτὴν μόνον ὡς πρὸς τὰς τέχνας καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν κεραμεικήν. Διὰ τοῦτο σκόπιμον εἶναι νὰ δεχθῶμεν τὸν ὅρον τοῦ *Ἑλλαδικοῦ πολιτισμοῦ* καὶ τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἀγγειολογίαν ὑποδιαιρέσεις, ἀντιστοιχούσας πρὸς τὰς Μινωϊκὰς ἐποχάς.

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν τὴν Π(ρώτην) Ἑ(λλαδικὴν) ἐποχὴν 2.500—2.000, τὴν Μ(έσην) Ἑ(λλαδικὴν) 2.000—1.600 καὶ τὴν Ὑ(στέραν) Ἑ(λλαδικὴν) 1.600—1.200 π. Χ. Ἡ τελευταία περίοδος εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ἡ ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλλαδικοῦ πολιτισμοῦ ἔχομεν ἐκτὸς τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἐκ Κρήτης καὶ τρίτον σπουδαιότατον παράγοντα, ἀπὸ τῆς Μ.Ἑ. κ.ἑ., ἐθνολογικόν, τοὺς Ἀχαιούς, οἵτινες ὡς μεγάλη πρωτοπορεία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατέρχονται κατὰ τὸ 2.000 εἰς τὴν χερσόνησον. Οἱ Ἀχαιοὶ εἶναι λαὸς κατ' ἐξοχὴν πολεμικὸς καὶ διὰ χαλκῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅπλων ὑποτάσσει τοὺς προέλληνας ἱδρύων ἰδίως κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἰσχυρὰ βασίλεια τοπικὰ (Ἰωλκός, Ὀρχομενός, Ἀθῆναι, Μυκῆναι Τίρυνς). Δὲν ἔφεραν διάφορα στοιχεῖα πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα νὰ ἀντικαταστήσωσι τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ' ὅμως τὸ πολεμικὸν καὶ δραστήριον πνεῦμα τῶν ἰσχυρῶν βασιλειῶν συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸν συντονισμὸν τῶν δυνάμεων καὶ τὴν γοργὴν ἐξέλιξιν.

Κατὰ τὴν Π. Ἑ. ἐποχὴν τὰ πήλινα ἀγγεῖα, ἐξελιχθέντα βαθμιαίως ἐκ τῶν νεολιθικῶν, παρουσιάζουν καὶ νέα σχήματα ὡς τὸ τῆς εἰκ. 9. Ἐκ Κρήτης φαίνεται ὅτι εἰσήχθη τὸ νέον στιλπνὸν χρῶμα τὸ ὁποῖον ἀτελές, ὡς ἦτο κατ ἀρχάς, μεταχειρίζονται ὁπωσδήποτε οἱ Ἑλλαδικοὶ κεραμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ἐγκαταλείπουν. Ὡς πρὸς τὴν κατοικίαν ἔχομεν ἀξιόλογα ἔργα κυκλοτεροῦς σχεδίου. Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως δηλ. τῆς Τίρυνθος ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ βαθύτατον στρῶμα οἴκημα κυκλικόν, οὗ ἡ διάμετρος ἦτο 28 μ., εἰς δὲ τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας καὶ τὴν Θεσσαλίαν οἰκήματα ἀψιδοειδῆ, ἀναπτυχθέντα ἐκ τῶν κωνικῶν καλυβῶν, ὁποίας ἀπαντῶμεν εἰς τὸ κατώτατον νεολιθικὸν στρῶμα τοῦ αὐτοῦ Ὀρχομενοῦ. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὀρθογώνια οἰκήματα καὶ τὸ μέγαρον, τὰ μὲ στρογγύλην κάτοψιν κτίσματα ἔχουν διάφορον καταγωγήν. Διότι εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Μεσόγειον ἔγιναν σπουδαῖαι καὶ ἐπιβλητικαὶ κατασκευαὶ κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο.

Κατὰ τὴν Μ. Ἑ. περίοδον ὡς πρὸς τὴν κεραμεικὴν ἔχομεν ἐξαφάνισιν τῶν σχημάτων τῆς Π. Ἑ. καὶ ἐμφάνισιν νέων, ὁποῖα εἶναι τὰ *μινυακὰ* λεγόμενα (ἰδὲ εἰκόνα 10). Ἐν Ἑλλάδι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀνεπτύχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ παλαιοτέρων μορφῶν καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταταχθῶσι μεταξὺ τῶν ἐπίπλων τὰ ὁποῖα δῆθεν μετέφεραν ἐκ τῆς ἀγνώστου βορείας πατρίδος των οἱ κατερχόμενοι Ἀχαιοί. Ἀλλ' ὅμως ἦσαν σύγχρονα τὰ μινυακὰ ἀγγεῖα πρὸς τὴν ἐγκατάστασιν ἢ ἐπιδρομὴν τῶν Ἀχαιῶν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν εἰς τὸν καλῶς ἐξερευνηθέντα προϊστορικὸν συνοικισμὸν παρὰ τὴν Κόρινθον, εἰς *τοῦ Κοράκου*, ὑπεράνω τοῦ πυρποληθέντος πρώτου χωρίου τῆς Π. Ἑ. ἐποχῆς καλυτέρας οἰκίας καὶ μινυακὰ πήλινα. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι κατὰ τοῦτο σημαντικά, διότι εἶναι τὸ κύριον Ἑλλαδικὸν κεραμεικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐν γένει ἡ παραβολὴ τῆς πλουσίας καὶ

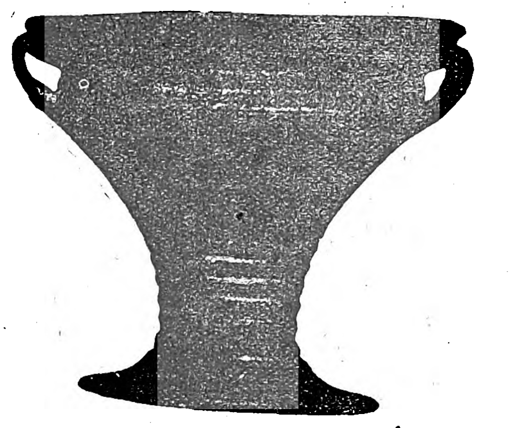

Εἰκ. 10. Ἀγγεῖον ἐφυραϊκόν.

ὑπερλέπτου Μινωϊκῆς ἀγγειοπλαστικῆς πρὸς τὴν Ἑλλαδικὴν εἶναι πολὺ διδακτική, καθόσον ἡ τελευταία παρουσιάζεται παρὰ τὴν ἔξωθεν ἐπίδρασιν αὐτοτελὴς καὶ σπουδαία, ἰδίως κατὰ τὴν Κορινθίαν καὶ Ἀργολίδα. Τοῦτο ἐξηγεῖ κατὰ μέγα μέρος τὸ σπουδαῖον φαινόμενον, πῶς κατωρθώθη

Εἰκ. 11. Μινυακὸν ποτήριον.

Digitized by Google

Εἰκ. 12. Ἀγγεῖα ἐκ Τροίας.

νὰ διαδοθοῦν διαμιᾶς τὰ ὑστερομινωϊκὰ ἀγγεῖα εἰς τὴν Ἀργολίδα πρῶτον καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Εἰς τὴν εἰκ. 11 ἔχομεν ἀγγεῖον μορφῆς μινυακῆς μὲ χρωματισμὸν καὶ θέμα, ἄνθος κρίνου μὲ τὰς ρίζας του, γνησίως κρητικά, προερχόμενον ἐκ τοῦ Κοράκου. Ἀλλ' ὅμως τὸ ὅλον ἔργον ἀνήκει εἰς Κορίνθιον κεραμέα, διότι εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ὑπῆρχε πρὸ πολλοῦ ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς λεπτῶν εἰς μίμησιν τῶν μεταλλίνων καὶ λείων πηλίνων ἀγγείων.

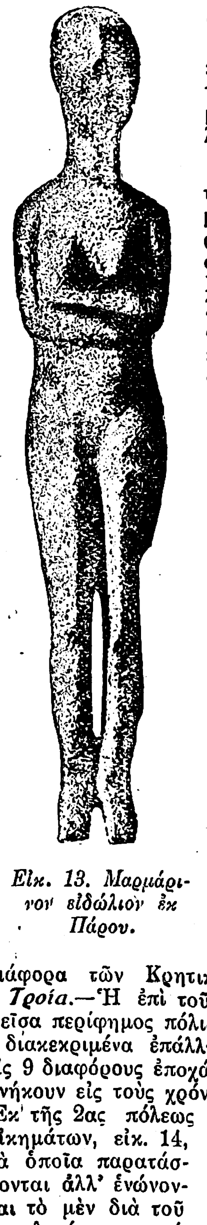

Εἰκ. 13. Μαρμάρινον εἰδώλιον ἐκ Πάρου.

Κυκλάδες.—Θ' ἀνέμενέ τις εἰς τὰς μικρὰς νήσους μεγάλην ἐπίδρασιν τῆς κυριάρχου νήσου τοῦ Μίνωος. Ἀλλ' ὅμως, πλὴν τῆς Μήλου καὶ Θήρας, εἰς τὰς λοιπὰς νήσους οὐδεμίαν σχεδὸν ἔχομεν ἐπίδρασιν ἐκ Κρήτης. Πολὺ μᾶλλον αἱ Κυκλάδες ἀνήκουν, ἄλλως αὐτοτελεῖς, εἰς τὸν Ἑλλαδικὸν κύκλον. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐξ Ἑλλάδος κατῳκίσθησαν ὄχι πρὸ τῆς χαλκολιθικῆς ἐποχῆς. Ἐκεῖθεν μετέφεραν τὸ σύστημα τῆς διὰ πολλαπλῶν ἐγγὺς κειμένων περιβόλων ὀχυρώσεως, ὡς τοῦτο δεικνύουν τὰ διατηρούμενα τείχη τῆς Σύρου, Σίφνου καὶ Μήλου. Καὶ ἡ ἀγγειοπλαστικὴ μεγαλυτέρας ὁμοιότητας παρουσιάζει πρὸς τὴν Ἑλλαδικήν. Ἰδιότυπον σκεῦος ἦτο πήλινον ἀγγεῖον, ὅπερ ἐχρησίμευε, τοποθετούμενον ὁριζοντίως καὶ πληρούμενον ὕδατος, ὡς κάτοπτρον. Εἰδικὰ εἰς τὰς Κυκλάδας εἶναι ἀκόμη τὰ μαρμάρινα εἰδώλια, εἰκ. 13. Ἐπίσης τὰ μαρμάρινα ἀγγεῖά των εἶναι διάφορα τῶν Κρητικῶν.

Τροία.—Ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου Ἰσσαρλὶκ ἀνασκαφεῖσα περίφημος πόλις παρουσιάζει, ὡς γνωστόν, 9 διακεκριμένα ἐπάλληλα στρώματα, ἀντίστοιχα εἰς 9 διαφόρους ἐποχάς. Ἐκ τούτων αἱ πόλεις 1-6 ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ. Ἐκ τῆς 2ας πόλεως ἔχομεν τὸ συγκρότημα τῶν οἰκημάτων, εἰκ. 14, τὰ ὁποῖα παρατάσσονται ἀλλ' ἑνώνονται τὸ μὲν διὰ τοῦ μεγαλυτέρου μεγέθους τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τὸ δὲ διὰ στοᾶς μετὰ προπυλαίων περιβαλλούσης τὴν κοινὴν αὐλήν. Ὁ τύπος τοῦ μεγάρου, οὗ τὴν ἀρχαιοτάτην μορφὴν εἴδομεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐνταῦθα εἶναι ἐντελῶς ἀνεπτυγμένος, ὥστε νὰ μὴ ὑπολείπεται τίποτε ἐκτὸς τοῦ πτεροῦ τῶν κιόνων εἰς τὸ σχέδιον τοῦ κατόπιν Ἑλληνικοῦ ναοῦ. Ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως προῆλθον τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωποειδῆ ἀγγεῖα τῆς εἰκ. 12, παρόμοια πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπαντῶσιν εἰς τὰς Κυκλάδας ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κύπρον.

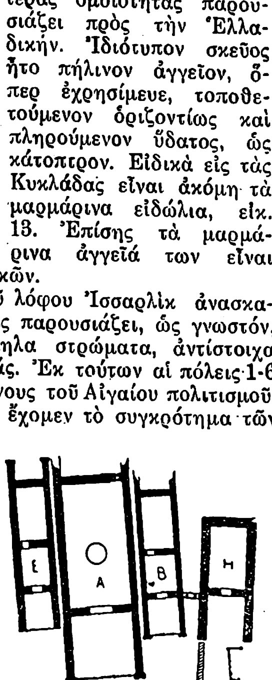

Εἰκ. 14. Ἀνάκτορον Τροίας.

Μυκῆναι κ.τ.λ.—Ἡ τελευταία φάσις τοῦ Ἑλλαδικοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν τοῦ Μινωϊκοῦ εἶναι ὁ Μυκηναϊκὸς λεγόμενος πολιτισμός, ὀνομασθεὶς οὕτω κατὰ συνθήκην ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν πρώτων καὶ πλουσιωτέρων εὑρημάτων. Ὁ πολιτισμὸς οὗτος, ἐνῷ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν φαίνεται ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Μινωϊκόν, κατ' οὐσίαν εἶναι ἐντελῶς διάφορος. Διότι οἱ Ἀχαιοὶ βασιλεῖς ἔχουν διάφορον ἱστορίαν. Διὰ τῆς πολεμικῆς ὁρμῆς των ἐπέτυχον νὰ συγκεντρώσουν περὶ ἑαυτοὺς δύναμιν μεγάλην καὶ ἀγαθά, ἀλλὰ τούτων τὴν ἐξασφάλισιν δὲν κατώρθωναν διὰ τοῦ φυσικοῦ ὀχυρώματος τῆς θαλάσσης ὡς ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ διὰ Κυκλωπείων τειχῶν. Τὰ ἀνάκτορά των δὲν ἦσαν ἀπέραντοι λαμπραὶ εὐμαρεῖς κατασκευαὶ ἀλλ' ἁπλᾶ οἰκήματα, τοῦ τύπου τοῦ μεγάρου, συντεταγμένα μὲ τὴν ὑπεροχὴν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν εἰς ἓν σύνολον ἐμποιοῦν ἐντύπωσιν. Τὰ Ἀχαϊκὰ ἀνάκτορα κατεσκεύασεν ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ κατοικῶν εἰς αὐτὰ ἄναξ πολὺ ὑπερέχει τῶν ἄλλων εἰς δύναμιν καὶ ἀρετήν. Ἐπίσης ἡ προσωπικότης τῶν βασιλέων ὑπῆρξεν ἡ δημιουργικὴ αἰτία τῆς κατασκευῆς τῶν θαυμασίων θολωτῶν τύμβων. Ὁ μνημειώδης ἄρα χαρακτήρ, ὅστις λείπει, ὡς εἴδομεν, ἐν Κρήτῃ, ἐκδηλώνεται κατὰ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τρόπον ἐξαίρετον. Ὁ αὐτὸς μέγας ρυθμὸς ἐκδηλώνεται καὶ διὰ τεραστίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας, ὡς εἶναι ἡ διὰ προχωμάτων καὶ διωρύγων γενομένη τότε ἀποξήρανσις τῆς Κωπαΐδος. Αἱ μεγάλαι κατευθύνσεις εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον δίδονται ὑπὸ τοῦ κυριαρχήσαντος πολιτικῶς εὐγενοῦς ἑλληνικοῦ φύλου. Καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Αἰγαιΐδος εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Ἀχαιῶν πανταχοῦ, μέχρι Κύπρου. Δικαίως διὰ τοῦτο ἐλέχθη, ὅτι ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς σημαίνει τὴν πρώτην μεγάλην νίκην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν θαῦμα.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

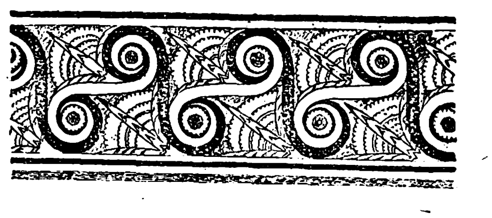

Εἰκ. 15. Ἐκ τοιχογραφίας ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος.

—**Αἰγαῖον ὄρος.** Οὕτως ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν παλαιοτάτην παράδοσιν τοῦ Ἡσιόδου (Θεογον. στ. 482 - 4) τὸ ὄρος, ἐν σπηλαίῳ τοῦ ὁποίου ἀπεκρύβη ὁ ἀρτιγέννητος Ζεὺς ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Κρητικῆς Λύκτου. Ἕνεκα τῆς γνωστῆς παραδόσεως ὅτι τὸν Δία ἐθήλασεν ἡ αἲξ Ἀμάλθεια, ὑπέλαβόν τινες ὅτι τὸ ἀνωτέρω ὄνομα δὲν ἀπεδίδετο κυρίως εἰς ὡρισμένον ὄρος, ἀλλ' ἦτο γενικώτερον ἐπώνυμον τῆς Ἴδης ἕνεκα τῆς Ἀμαλθείας (*Hirschteld* παρὰ Pauly - Wissowa Real - Encycl. 1, σελ. 947). Ἄλλοι φρονοῦσιν ὅτι ὑπῆρξεν ὄνομα ὄρους πραγματικόν, τὴν ἀρχὴν πιθανῶς λαβὸν ἐκ τῶν ἀγρίων αἰγῶν, αἵτινες ἦσαν ἄφθονοι ἐν Κρήτῃ. (*Preller-Robert* Griech. Mythol. 1,133 σημ. 1). Οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι δὲν μᾶς διέσωσαν τίποτε περὶ Αἰγαίου ὄρους, ἀλλ' εἶναι πιθανώτατον ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ὀνομασία, ἀποδιδομένη εἰς ὡρισμένον τόπον (πρβλ. τὸ *Τίτθιον ὄρος*, ἐν τῷ ἐπιχωρίῳ μύθῳ τῶν Ἐπιδαυρίων, ὅπου ἐκτεθέντα τὸν μικρὸν Ἀσκληπιὸν ἐθήλασεν αἴξ. Παυσ. II. XXVI). Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ὁ Ζεὺς ἐκ τῆς Λύκτου (τῆς Καρνησσοπόλεως παλαιότερον καλουμένης) ἐκομίσθη εἰς τὸ Αἰγαῖον ὄρος καὶ ἐκρύβη «ἄντρῳ ἐν ἠλιβάτῳ». Πράγματι ὀλίγας μόνον ὥρας ἀπέχει τῆς Λύκτου τὸ περίφημον σπήλαιον *τοῦ Ψυχροῦ*, ὅπερ ἀναγνωρίζεται γενικῶς σήμερον ὡς τὸ *Δικταῖον ἄντρον*, ἐν ᾧ ἔλαβε χώραν ἡ ἀνατροφὴ τοῦ Διός. (*Evans*, The Palace of Minos κλπ. I, σελ. 625. Ἐναντίαν γνώμην ὑπεστήριξεν ὁ *Beloch*, Klio XI, 1911 σ. 433 ἑξ.). Εἶναι λοιπὸν προφανὲς ὅτι Αἰγαῖον ὄρος ἦτο ἡ μερικωτέρα ὀνομασία τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Δίκτης, ὅπου σήμερον κεῖται τὸν ἄντρον τοῦ Ψυχροῦ (ἐν τῇ περιοχῇ Λασιθίου). Σημειωτέον ἔτι ὅτι κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἄντρου τούτου ὑπὸ τῶν Ἄγγλων (ἴδ. ταύτας ἐν British school annual τομ. VI (1899 - 1900) σελ. 94 ἑξ.), ἐδείχθη ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς (1650 - 1600 π. Χ.) ἠσκεῖτο ἐκεῖ λατρεία.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων ὑπάρχει τεμάχιον ἀγγείου, ἐφ' οὗ ἡ αἲξ ἐναλλάσσεται πρὸς τὸν διπλοῦν πέλεκυν (ἱερὸν σύμβολον). Ἀλλὰ καὶ ἐν Κνωσῷ εὑρέθη ἐπὶ ἀποτυπώματος σφραγῖδος κερασφόρον πρόβατον, οὗ τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν πιστοποιεῖ ὁ ἄνωθεν τούτου ὑπάρχων ἀγκυλωτὸς σταυρὸς (swastika ἢ crux gammata)· ἕτερον δὲ σφράγισμα ὑπὸ τὸ κερασφόρον πρόβατον ἀπεικονίζει παιδίον ἐν στάσει γαλουχουμένου, πρᾶγμα ὅπερ ἔχει σχέσιν προφανῆ πρὸς τοὺς μύθους περὶ *Κρητογενοῦς Διὸς* καὶ τῆς γαλουχήσεως αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ (βλ. *Evans* Palace κλπ. σελ. 515. εἰκ. 372 καὶ 373, ἔτι δὲ Br. school Annual IX, 1902—3 σελ. 88 καὶ ἑξῆς).

ΣΠ. Ν. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

—**«Αἰγαῖον»** *[Ναυτ.]*. Βοηθητικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐναυπηγήθη εἰς Φλένσμπουργ τῆς Γερμανίας τῷ 1906 ὡς φορτηγὸν πλοῖον, *«Χάγεν» («Hagen»)*, παρεχωρήθη δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ἔναντι τῶν γερμανικῶν ἀποζημιώσεων μετά τινων ἑτέρων πλοίων, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν «Κωνσταντινούπολις», «Λέσβος», «Ἑρμῆς», «Ἀρχιπέλαγος», «Καβάλλα», «Χίος» (μετέπειτα «Ἥφαιστος») κ.τ.λ.

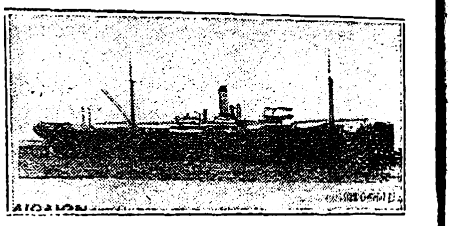

Τὸ βοηθητικὸν τοῦ Στόλου «Αἰγαῖον».

Εἶναι τόννων 4210, μήκους 388 ποδῶν, πλάτους 51 ποδῶν καὶ βυθίσματος 25 ποδ. Δύναμις μηχανῆς 2800 ἵππων, ἀποδιδουσῶν ταχύτητα 10.5 μιλλίων καθ' ὥραν. Εἰς περίπτωσιν ἐξοπλισμοῦ ὁπλίζεται διὰ μικρῶν ταχυβόλων καὶ πολυβόλων. Ὡς βοηθητικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὸ «Αἰγαῖον» προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ἰδίᾳ κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, καθ' ἣν ἐχρησίμευσεν ὡς ὁπλιταγωγόν. Καὶ μετὰ ταῦτα, κατὰ τὴν εἰρηνικὴν περίοδον, διετέθη διὰ τὴν ἐξ Εὐρώπης μεταφορὰν πυρομαχικῶν, τορπιλλῶν, ναρκῶν, καθὼς καὶ πληρωμάτων τῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπισκευαζομένων πολεμικῶν πλοίων. Τὸ «Αἰγαῖον», ἠγκυροβολημένον ἐν Ναυστάθμῳ, ἐχρησίμευσε πολλάκις διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κράτησιν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ στρατιωτικῶν κατὰ διαφόρους περιστάσεις πολιτικῶν διαμαχῶν καὶ ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἐν τῇ χώρᾳ.

Κ. Χ. Κ.

Αἰγαίων *[Μυθολ.]*.—Εἷς τῶν τριῶν Γιγάντων, οἵτινες πρῶτοι ἐγεννήθησαν ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, μετὰ τούτους δὲ οἱ Κύκλωπες καὶ οἱ Τιτᾶνες (Ἀπολλ. I. 1.). Ὑπὸ τῶν Θεῶν καλεῖται *Βριάρεως* (στιβαρός, δυνατός), καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μόνον *Αἰγαίων*, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος (Ἰλ. Α. 403). Ὁ Αἰγαίων ἔχει ἀδελφοὺς τὸν *Κόττον* (μανιώδη) καὶ τὸν *Γύγην* (τὸν ἔχοντα ἰσχυρὰ μέλη). Καὶ οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ εἶναι ὑπερμεγέθη καὶ ἀκατάβλητα τέρατα· ἕκαστος αὐτῶν ἔχει 50 κεφαλὰς καὶ 100 χεῖρας. Διὰ τοῦτο καὶ ἑκατόγχειρες καλοῦνται. Καὶ αὐτοὶ οἱ Θεοὶ φοβοῦνται τὴν δύναμιν τῶν Γιγάντων· διὰ τοῦτο ὅτε ὁ Ποσειδῶν, ἡ Ἥρα καὶ ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ εἶχον ἀποφασίσει νὰ δέσωσι τὸν Δία καὶ εἶδον ὅτι ἐκάθητο πλησίον του «κύδεϊ γαίων» ὁ Βριάρεως, τὸν ὁποῖον εἶχε φέρει πρὸς βοήθειαν τοῦ Διὸς ἡ Θέτις μαθοῦσα τὰ σχέδιά των, ἀπέστησαν τοῦ σκοποῦ των. Ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των, οἱ Γίγαντες εἶχον κηρύξει πόλεμον κατὰ τοῦ πατρός των· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Οὐρανὸς εἶχε κρύψει αὐτοὺς εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ὁ Αἰγαίων ἡττηθεὶς εἰς τὴν πάλην του μὲ τὸν Ποσειδῶνα ἐκλείσθη ὑπὸ τὴν Αἴτναν τῆς Σικελίας, ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς ὁποίας ἐξερεύγετο τὴν λάβαν, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ἐξεχείλισμα τῆς ὀργῆς του. Εἰς τὸν πόλεμον τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν κατὰ τῶν Τιτάνων ὁ Ζεὺς ἠλευθέρωσε καὶ τοὺς τρεῖς Γίγαντας, οἵτινες ἦσαν κάθειρκτοι εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, κατὰ παράκλησιν τῆς μητρός των, καὶ τοὺς μετεχειρίσθη ὡς συμμάχους, μετὰ τὸ πέρας δὲ τοῦ πολέμου διώρισεν αὐτοὺς φύλακας ἐκείνων.

Κατὰ Κορινθιακήν τινα παράδοσιν (Παυσ. Β', 2, 6), ὁ Αἰγαίων (Βριάρεως) ἐξελέχθη διαιτητὴς εἰς τὴν ἔριδα Ποσειδῶνος καὶ Ἡλίου περὶ κατοχῆς τῆς Κορίνθου καὶ συνεβίβασε τοὺς ἐρίζοντας Θεούς, παραχωρήσας εἰς μὲν τὸν Ἥλιον τὸν Ἀκροκόρινθον, τὸν ὁποῖον πρῶτον ἐξ ὅλης τῆς χώρας περιλούει μὲ τὴν πλήμμυραν τοῦ χρυσοῦ του ὁ ξανθὸς Φοῖβος (ὅστις ὅμως βραδύτερον ἐχάρισε τὸν Ἀκροκόρινθον εἰς τὴν Ἀφροδίτην), εἰς

Digitized by Google

δὲ τὸν Ποσειδῶνα τὸν Ἰσθμόν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἔγινε περίβλεπτος καὶ πλουσία ἡ Κόρινθος, διότι διεσταυροῦντο ἐν αὐτῇ λεωφόροι τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης.

Εἰς τὴν παράδοσιν τῆς γεννήσεως τοῦ Αἰγαίωνος καὶ τῶν ἀδελφῶν του βλέπομεν τὸν προσφιλῆ εἰς τοὺς Ἀρίους μῦθον. Ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γαῖα, τὸ ἀρχέγονον καὶ ἀθάνατον ζεῦγος, ἐξ οὗ προῆλθεν ὅλη ἡ ζωή, εἶναι οἱ γεννήτορες καὶ τῶν τερατομόρφων Γιγάντων, οἵτινες εἶναι τὰ πολύμορφα νέφη, τὰ ὁποῖα, εὐθὺς ὡς μετὰ τὴν γέννησίν των ἀνέλθωσιν εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς ἀναθυμιάσεις ἐκ τοῦ γηΐνου κόλπου τῆς μητρός των, κηρύττουσι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ γεννήτορός των, τοῦ αἰθρίου οὐρανοῦ, ἐξακοντίζοντα ἐναντίον αὐτοῦ τοὺς κεραυνούς των καὶ ἀπειλοῦντα αὐτὸν μὲ τὰς βροντάς των.

Κατὰ παρένθετον ὅμως χωρίον τῆς Θεογονίας (815 - 9) οἱ Γίγαντες κατοικοῦσιν εἰς τὰ βάθη τοῦ Ὠκεανοῦ «*ἐπ᾿ ὠκεανοῖο θεμέθλοις*», καὶ διατελοῦσιν εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Ποσειδῶνα. Ὁ Αἰγαίων εἶναι ὁ γαμβρὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἔχει συζευχθῆ τὴν θυγατέρα του Κυμοπόλειαν. Πολλάκις δὲ ὁ Αἰγαίων συγχέεται καὶ μὲ τοὺς Τιτᾶνας, μετὰ τῶν ὁποίων ἐνίοτε καὶ συμμαχεῖ (*M. Mayer* «Die Giganten» Berlin 1887, σ. 210 καὶ ἑξῆς). Ὁ ἑκατόγχειρ Αἰγαίων, ὁ γαμβρὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ κατοικῶν εἰς τὰ βάθη τοῦ ὠκεανοῦ, εἶναι πλέον ἡ προσωποποίησις τῆς τρικυμίας τῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία διὰ πολυαρίθμων κόλπων καὶ ὅρμων, ὡς διὰ βραχιόνων, περιβάλλει τὴν ξηρὰν καὶ τὰς νήσους. Πολλάκις μάλιστα ὁ Αἰγαίων συνταυτίζεται μὲ τὸν Ποσειδῶνα, ὅστις εἶναι τότε ὁ Αἰγαῖος ἢ Αἰγαίων Ποσειδῶν, καὶ ὁ μῦθος ἐμφανίζεται πολυμορφότερος ἀκόμη μὲ νέας παραλλαγάς, ὅτε γίνεται ὁ Αἰγαίων, υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς ἢ τῆς Θαλάσσης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Ὡς ἐνάλιος δὲ θεὸς γίνεται ὁ Αἰγαίων καὶ ὁ εὑρέτης τῆς νηὸς καὶ βασιλεὺς τῆς Εὐβοίας, εἰς τὰς πόλεις τῆς ὁποίας (Χαλκίδα, Κάρυστον) ἐτιμᾶτο καὶ ἐλατρεύετο, καὶ τῶν Κυκλάδων.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Αἰγαίων.** Εἷς τῶν πεντήκοντα υἱῶν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Λυκάονος τοῦ υἱοῦ τοῦ Πελασγοῦ. Τὸν Αἰγαίωνα τοῦτον ἐκεραύνωσεν ὁ Ζεὺς μετὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν του, πλὴν τοῦ Νυκτίμου, διότι παρέθεσαν εἰς αὐτὸν ὡς φαγητὸν τὰ μέλη ἑνὸς παιδός, τὸν ὁποῖον εἶχον σφάξει.

Αἰγαίων δῆμος. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἄλλοτε ὁ δῆμος Λίμνης τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδος τοῦ νομοῦ Εὐβοίας.

Αἰγάλεως. Ὁ τελευταῖος πρὸς Ν. πρόβουνος τοῦ Πάρνηθος, πρὸς τὸν ὁποῖον συνδέεται μορφολογικῶς καὶ γεωλογικῶς. Τὰ στενὰ τῆς Σαλαμῖνος διακόπτουν τὴν συνοχὴν εἰς τὴν περαιτέρω ἐπέκτασιν τῆς χέρσου.

Ὁ Αἰγάλεως, ἀπέχων μέσην ἀπόστασιν δέκα χιλιομέτρων ἀπὸ Ἀθηνῶν, ἐκτείνεται κατὰ ΝΔ. διεύθυνσιν εἰς 17 ½ χιλιόμετρα (μέγιστον πλάτος 5). Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ χωρίου Καματεροῦ καὶ τελευτᾷ εἰς τὸ ἀκρωτήριον *Ἀμφιάλη* (κ. «Πέραμα») ἀπέναντι τῆς Σαλαμῖνος, τῆς ὁποίας νήσου τὸ νότιον καὶ μέγιστον τμῆμα εἶναι ἡ συνέχεια τοῦ ὄρους τούτου. Χαμηλὴ σχετικῶς κοιλὰς διήκουσα ἐξ Α. πρὸς Δ. διατέμνει τὸ ὄρος εἰς δύο τμήματα, ἴσα σχεδὸν πρὸς ἄλληλα. Τοῦτων τὸ βόρειον ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *Ποικίλον* (νῦν «Δαφνοβοῦνι - Ζαχαρίτσα»). Ἡ ὑψίστη κορυφή του *(Βέρδη)* 453 μέτρα. Τὸ τμῆμα τοῦτο χωρίζει τὸ ἀθηναϊκὸν πεδίον τοῦ Θριασίου, ἡ δὲ κοιλὰς ἀφίνει δίοδον διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ἡ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς πρὸς Ἐλευσῖνα ἁμαξιτὴ ὁδός. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαίας διόδου τοῦ *Πυθίου* (νῦν Δαφνίου). Τὸ ὑψόμετρον τοῦ αὐχένος εἶναι μόλις 127 μ. Τὸ νότιον τμῆμα ἐκαλεῖτο πάλαι ἐκ παρακειμένου δήμου *Κορυδαλλός*· σήμερον λέγεται *βουνὸ τοῦ Σκαραμαγκᾶ* ἐξ ὁμωνύμου ὡσαύτως θέσεως (πρὸς Δ. τοῦ ὄρους) καὶ ὑψοῦται μέχρι 468 μέτρων. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Κορυδαλλοῦ καὶ ἡ νοτία καταπίπτουσιν ἀμέσως εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ ὄρος γενικῶς εἶναι ξηρὸν καὶ γυμνόν. Ἀραιαί τινες καὶ ἀτροφικαὶ πεῦκαι ἀπαντῶσιν εἰς τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ποικίλου, πυκνότεραι δὲ σχετικῶς κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ Κορυδαλλοῦ.

Ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου τείχους, τοῦ ὁποίου ἡ γραμμὴ φαίνεται κατερχομένη ἀπὸ τῆς ὑψίστης αὐτοῦ κορυφῆς καὶ διήκουσα ἐγκαρσίως διά τε τῆς διόδου τοῦ Πυθίου (κατὰ τὸ ἀρχ. *Ἀφροδίσιον*, νῦν «Ντουλαπάκια», ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ) καὶ πέραν τοῦ ὄρους διὰ τῆς θέσεως *Δέμα*, ὅπου ἡ μεταξὺ τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Πάρνηθος δίοδος, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ σήμερον ἡ σιδηροδρ. γραμμὴ καὶ διήρχετο πάλαι ἡ ἐκ τοῦ Θριασίου πεδίου πρὸς τὸ Ἀθηναϊκὸν διὰ Κρωπιᾶς ὁδός.

Ι. ΣΑΡΡΗΣ

[ΓΕΩΛΟΓ.]. Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Lepsius «Geologie von Attika» καὶ δὴ εἰς τὸ φύλλον «Ἀθηνῶν - Πειραιῶς» περιέχεται γεωλογικὸς χάρτης περιλαμβάνων μέγα μέρος τοῦ Αἰγάλεω. Ἀλλ᾿ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Lepsius μετεβλήθησαν αἱ περὶ τῆς γεωλογίας τῆς Ἀττικῆς ἀντιλήψεις, ἐν συνεπείᾳ τῶν γενομένων ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνητῶν ἐπὶ τοῦ Πάρνηθος καὶ ἀλλαχοῦ ἐργασιῶν, δι᾿ ὧν ἀνευρέθησαν στρώματα παλαιοτέρων διαπλάσεων ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆγον τοὺς ἰζηματογενεῖς σχηματισμοὺς οἱ πρῶτοι μελετηταὶ τῆς Ἀττικῆς.

Οὕτω, κατὰ τὸν Lepsius, ὁλόκληρος ἡ ὀρεινὴ διαμόρφωσις τοῦ Αἰγάλεω ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀσβεστολίθους τοῦ *ἀνωτέρου Κρητιδικοῦ*, ἐπικαθημένους ἐπὶ τῶν *Ἀθηναϊκῶν σχιστολίθων* οἱ ὁποῖοι ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὰ ἀνατολικὰ κράσπεδα τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου σχηματίζοντες τὸ ὑπόβαθρον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ περὶ τὸν Αἰγάλεω ταπεινὰ ἐπίπεδα καλύπτουν τὰ κροκαλοπαγῆ τῆς *Πικερμίου βαθμίδος*. Ἐν τούτοις τὸ ἀνώτερον Κρητιδικὸν δὲν ἀναπτύσσεται κυρίως εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Αἰγάλεω. Ἡ ἀσβεστολιθικὴ διάπλασις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν λόφων τοῦ Σκαραμαγκᾶ καὶ Δαφνίου μέχρι τοῦ Περάματος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀσβεστολίθους τοῦ *ἀνωτέρου Τριαδικοῦ*. Εἰς τὴν ΒΔ πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω ἀποκαλύπτονται σχιστοψαμμιτικὰ στρώματα τοῦ *ἀνωτέρου Λιθανθρακοφόρου*, εἰς δὲ τὴν ΝΑ πλευρὰν ἐμφανίζονται καὶ στρώματα τοῦ *Παλαιοκρητιδικοῦ*. Τὸ *Νεοκρητιδικὸν* ἀναπτύσσεται μόνον εἰς τοὺς πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ Αἰγάλεω προλόφους καὶ ἐπικάθηται ἐπὶ τοῦ Παλαιοκρητιδικοῦ, τὸ δὲ *Νεογενὲς* περιβάλλει αὐτόν, ἐξαιρέσει τῆς Β καὶ ΒΔ πλευρᾶς του καὶ καλύπτεται τόσον αὐτό, ὅσον καὶ αἱ προηγούμεναι διαπλάσεις εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ Αἰγάλεω, ἀπὸ προσχώσεις καὶ κροκαλοπαγῆ τοῦ *Τεταρτογενοῦς*.

Ἡ γενικὴ παράταξις τῶν στρωμάτων, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν τὸν Αἰγάλεω, εἶναι περίπου Α—Δ, ἡ δὲ κλίσις Ν. Τὰ στρώματα αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου Λιθανθρακοφόρου μέχρι τοῦ Νεοκρητιδικοῦ παρουσιάζουν τεκτονικὴν συμφωνίαν πρὸς ἄλληλα συνεπείᾳ τῶν ἀλπικῶν πτυχώσεων. Τὸ Νεογενὲς εὑρίσκεται εἰς ὑπερβατικὴν ἐπίστρωσιν πρὸς αὐτά, διότι πρὸ τῆς ἀποθέσεως τῶν σχηματισμῶν αὐτοῦ ἔλαβον χώραν αἱ μεγάλαι τεκτονικαὶ διαταράξεις τῆς περιόδου τῶν ἀλπικῶν πτυχώσεων (βλ. Αἰγηΐς), συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἠλλοιώθη τότε, μαζὶ μὲ τὸν κατακόρυφον, καὶ ὁ ὁριζόντιος διαμελισμὸς τῆς χέρσου. Τέλος τὰ κροκαλοπαγῆ καὶ αἱ προσχώσεις καλύπτουν τὰ ἐκ τῆς διαβρώσεως καὶ τῶν μεταπτώσεων σχηματισθέντα ταπεινὰ ἐπίπεδα.

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω διατάξεως τῶν προτριτογενῶν στρωμάτων διέπεται καὶ ἡ ἐπιφανειακὴ ἀνάπτυξις αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως εἰς τὴν ΒΔ πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος τῆς περιοχῆς, ἀποκαλύπτεται, ὡς ἐλέχθη, τὸ *ἀνώτερον Λιθανθρακοφόρον*. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ λευκοτεφρον ἕως τεφρόμαυρον ψαμμίτην κατὰ θέσεις ἀδρομερῆ, χαλαζιακόν, ὁ ὁποῖος ἐναλλάσσεται πρὸς ὁμοιόχροον ἀργιλλικὸν σχιστόλιθον καθ᾿ ὁριζοντίαν καὶ κατακόρυφον ἐπέκτασιν. Τὰ σχιστοψαμμιτικὰ αὐτὰ στρώματα περιέχουν ἐνστρώσεις καστανοφαίου μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου πάχους 20-25 μ. μὲ φουσουλήνας, τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπολιθώματα τοῦ *ἀνωτέρου Λιθανθρακοφόρου (οὐραλίου)* τῆς Ἀττικῆς, ἐγκλείουν δὲ ἐνιαχοῦ καὶ φακοὺς μαύρου κερατολίθου. Τὸ πάχος τῶν σχιστοψαμμιτικῶν στρωμάτων τοῦ ἀνωτέρου Λιθανθρακοφόρου εἰς τὴν ΒΔ πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω ὑπερβαίνει τὰ 100 μ.

Ἐπὶ τῶν στρωμάτων αὐτῶν ἐπικάθηται ἀσύμφώνως ἡ μεγάλη ἀσβεστολιθικὴ διάπλασις, ἡ ὁποία σχηματίζει ὁλόκληρον τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τῆς Ζαχαρίτσας. Εἰς τὴν ΒΔ ἐπίσης πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω, πλησίον δὲ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰ στρώματα τοῦ ἀνωτέρου Λιθανθρακοφόρου παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν τεφρολεύκων ἀσβεστολίθων τῆς διαπλάσεως ταύτης *γυροπορέλλαι* (Gyroporella vesiculifera Gümbel). Τὰ ἀπολιθώματα αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὸ *ἀνώτερον Τριαδικὸν (Νώριον)*. Ἡ βαθμὶς τοῦ ἀνωτέρου Τριαδικοῦ ἀναπτύσσεται καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀσβεστολιθικὴν ζώνην τῆς Ζαχαρίτσας, ἐπὶ τῆς ὁποίας αἱ γυροπορέλλαι εὑρίσκονται εἰς μεγαλυτέραν ἀφθονίαν.

Εἰς τὰ ἀνώτερα ὅμως στρώματα τῆς ἀσβεστολιθικῆς διαπλάσεως τοῦ Αἰγάλεω, τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς νοτίας καὶ νοτιοανατολικὰς κορυφὰς αὐτοῦ, παρατηροῦνται *μεγαλόδοντες* (Megalodons). Τὸ γεγονὸς αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀσβεστολιθικὴ διάπλασις δὲν περιορίζεται μόνον ἐντὸς τῆς βαθμίδος τοῦ ἀνωτέρου Τριαδικοῦ (Νωρίου), ἀλλ᾿ ὅτι ἐξικνεῖται καὶ μέχρι τοῦ *κατωτέρου Ἰουρασικοῦ (Ραδίου)*. Τοιαύτη ἀσβεστολιθικὴ διάπλασις ἐντὸς τῆς ὀρεινῆς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνεται κα ἡ Ἀττική, εἶναι συνηθεστάτη.

Τὸ *Κρητιδικὸν* ἐμφανίζεται εἰς τὴν ΝΑ πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ λόφους Τουρκοβοῦνι καὶ Κορυδαλλόν. Στρωματογραφικῶς παρουσιάζει ἀσυμφωνίαν πρὸς τὴν ἀσβεστολιθικὴν διάπλασιν τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς, ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς *Παλαιοκρητιδικὸν καὶ Νεοκρητιδικόν*. Ὁ ὅρος «Νεοκρητιδικὸς» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ὅρον «*ἀνώτερον Κρητιδικὸν*» τοῦ Lepsius.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγάλεω τὸ Νεοκρητιδικὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ μαύρους ἀσβεστολίθους μὲ *ρουδιστάς* (Rudistes), καλύπτει δὲ ἐν μέρει τὸ Παλαιοκρητιδικὸν ἀσυμφώνως. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτό, τὸ Παλαιοκρητιδικὸν παρουσιάζει πετρογραφικὴν ποικιλίαν, μεταξὺ δὲ τῶν ὁριζόντων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐμφανίζεται, ἄξιοι ἀναγραφῆς εἶναι οἱ τοῦ μαύρου πλακώδους μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου μὲ Toucasia carinata καὶ Requienia, καὶ τοῦ κυανοφαίου ἀσβεστολίθου μὲ Harpagodes, οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζουν, διὰ τῶν ἀπολιθωμάτων τούτων τὰ ὁποῖα περιέχουν, τὴν ἡλικίαν τῆς ἐν λόγῳ βαθμίδος.

Τὸ *Νεογενὲς* ἀπαντᾷ εἰς μεμονωμένα σημεῖα περὶ τὴν ὀρεινὴν προεξοχὴν τοῦ Αἰγάλεω. Εἰς τὸν λοφίσκον τοῦ Περάματος, ἀποτελούμενον κατὰ τὴν βάσιν ἀπὸ κροκαλοπαγές, πρὸς τὰ ἄνω δὲ ἀπὸ ἀσβεστολιθικὴν μάργαν καὶ ἀσβεστόλιθον, παρουσιάζει τοῦτο πετρογραφικῶς καὶ παλαιοντολογικῶς ἀναλογίαν πρὸς τὸ Νεογενὲς τῆς ἀπέναντι Σαλαμῖνος καὶ πλησιάζει μᾶλλον πρὸς ἀντιστοίχους σχηματισμοὺς τῆς Ψυτταλείας καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὴν δυτικὴν ὅμως πλευρὰν τοῦ Μολόχι, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς μικροτέρας τῶν νησίδων Κυράδες συνίσταται ἀπὸ κιτρινολεύκους μάργας μὲ ἐνστρώσεις μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου καὶ ἀπὸ τραβερτίνην μὲ ὑδρόβια. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν πετρογραφικὴν καὶ παλαιοντολογικὴν φάσιν ἐμφανίζε-

	Πετρογραφικὰ καὶ παλαιοντολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν στρωμάτων κατὰ βαθμίδας.	Διαπλάσεις	Αἰῶνες	
1	Προσχώσεις καὶ κροκαλοπαγῆ.		Τεταρτογενὲς	Καινοζωϊκὸς
2	Ἀσβεστόλιθοι, μάργαι καὶ κροκαλοπαγὲς παρὰ τὴν βάσιν.	Νεογενὲς	Τριτογενὲς	
3	α) Μαῦρος ἀσβεστόλιθος μὲ ρουδιστὰς τοῦ *Νεοκρητιδικοῦ*. β) Πλακώδεις μαργαϊκοὶ καὶ κυανόφαιοι ἀσβεστολιθικοὶ ὁρίζοντες μὲ Toucasia carinata, Requienia καὶ Harpagodes τοῦ *Παλαιοκρητιδικοῦ*.	Κρητιδικὸν	Μεσοζωϊκὸς (Δευτερογενὲς)	
4	Τεφρόλευκοι ἀσβεστόλιθοι τοῦ *Νωρίου - Ραιτίου*.	Τριαδικὸν-Ἰουρασικὸν		
5	Σχιστοψαμμιτικὰ στρώματα μὲ ἐνστρώσεις φουσουληνοφόρου μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου τοῦ *Οὐραλίου*.	Λιθανθρακοφόρον	Παλαιοζωϊκὸς (Πρωτογενὲς)	

Digitized by Google

ται τὸ Νεογενές, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται ἐπὶ τῆς Δ πλευρᾶς τοῦ λόφου Τουρκοβοῦνι, ἀποκαλύπτεται δὲ καὶ εἰς τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ χαράδρας ὑπὸ τὰ κροκαλοπαγῆ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι τὸ Νεογενὲς τοῦ Αἰγάλεω, ἐξαιρέσει τῶν σχηματισμῶν τοῦ Περάματος, ἀνήκει εἰς ζώνην, μέχρι τῆς ὁποίας δὲν ἔφθασεν, ἀλλ' οὔτε ἐπέδρασε κἂν ὁ θαλάσσιος βραχίων τοῦ Πειραιῶς.

Συνοψίζω τὴν ἀνάλυσιν τῶν σχηματισμῶν τοῦ Αἰγάλεω εἰς τὸν ἀνωτέρω πίνακα.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Αἰγάλεω ἐμφανίζονται μεταλλοφόρα κοιτάσματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ. Τὰ ἐν λόγῳ κοιτάσματα περιέχουν *κοκκώδη λειμωνίτην*, προέρχονται δὲ ἐκ τῆς χημικῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ περιδοτιτικοῦ μάγματος, τὸ ὁποῖον διασχίζει τὰ στρώματα τοῦ Παλαιοκρητιδικοῦ. Ἡ χημικὴ ἀποσάθρωσις ἔχει μεταβάλει τὸ ἐκρηξιγενὲς τοῦτο πέτρωμα εἰς σερπεντίνην, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ὡς ἄνω σιδηρούχου μεταλλεύματος καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸν σχηματισμὸν φαινομένων δευτερογενοῦς ἐξ ἐπαφῆς μεταμορφώσεως εἰς τὰ παρακείμενα πρὸς τὸν σερπεντίνην ἀσβεστολιθικὰ ἰζήματα. Γ. ΒΟΡΕΑΔΗΣ

[ΣΤΡΑΤΙΩΤ.] Τὴν ὅλην γραμμὴν τοῦ Αἰγάλεω ἢ Κορυδαλλοῦ διασχίζει εἰς τὸ μέσον τοῦ μήκους αὐτῆς ἡ στενωπὸς τοῦ Δαφνίου, ἣν διατρέχει ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς Ἀθηνῶν-Ἐλευσῖνος, ὁλικοῦ μήκους 22 χιλιομέτρων. Ἐκτὸς τῆς ἄνω ἁμαξιτῆς ὁδοῦ τὸ Θριάσιον πεδίον ἑνοῦται μετὰ τοῦ Ἀττικοῦ διὰ τῆς στενῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Πελοποννήσου-Ἀθηνῶν τῆς ἀκολουθούσης τὴν διάβασιν τῶν Ἄνω Λιοσίων τῆς εὑρισκομένης ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τοῦ Κορυδαλλοῦ.

Ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς Ἀθηνῶν διὰ Δαφνίου μέχρις Ἐλευσῖνος διὰ ἐργασιῶν, μὴ περατωθεισῶν εἰσέτι, ηὐρύνθη καὶ ἠσφαλτοστρώθη εἰς πλεῖστα μέρη, μέλλουσα οὕτω νὰ μετασχηματισθῇ εἰς ὡραίαν λεωφόρον φέρουσαν εἰς ἄμεσον συγκοινωνίαν τὴν πρωτεύουσαν μετὰ τῆς Ἐλευσῖνος.

Ἑτέρα ἁμαξιτὴ ὁδὸς κεχαραγμένη εἰς τὰς νοτίας ὑπωρείας τοῦ Αἰγάλεω καὶ παρακολουθοῦσα τὴν ἀκτὴν ἀπὸ Πειραιῶς μέχρι Περάματος φέρει εἰς συγκοινωνίαν τὸν Πολεμικὸν Ναύσταθμον μετὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ ὄρους Αἰγάλεω ἔναντι τῆς νήσου Ψυτταλείας (νῦν Λειψοκουτάλας) εὑρίσκετο τὸ Ἡράκλειον τέμενος, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου ἐπὶ θέσεως πλησίον τῆς θαλάσσης ὁ Ξέρξης, τῷ 480, καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦ, ἐθεᾶτο τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ θέσις τοῦ Ἡρακλείου δὲν εἶναι καθωρισμένη, ἐξ οὗ καὶ πολλαὶ

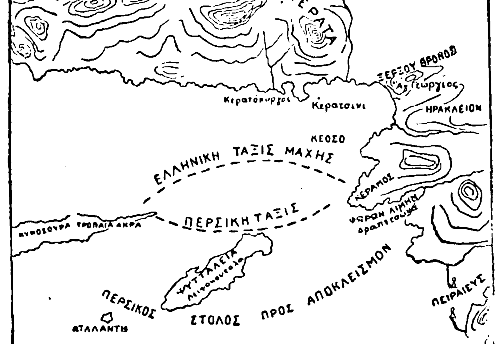

γνῶμαι περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ θρόνου. Πιθανωτέρα μοὶ φαίνεται ἐκείνη καθ' ἣν τὸ Ἡράκλειον τέμενος εὑρίσκετο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἐν Κερατσινίῳ νῦν ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τούτου δοθέντος, θέσις τοῦ θρόνου καθορίζεται ἡ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅστις δεσπόζει τοῦ Ἡρακλείου, ἐνῷ συγχρόνως, κατὰ τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἐδεσπόζετο ὁ θρόνος ὑπὸ τοῦ Αἰγάλεω, εἶναι δὲ εἰς θέσιν παρέχουσαν ἀρίστην θέαν τῶν στενῶν καὶ κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν — ἐξ οὗ ἐν καιρῷ τῆς μάχης ἀνηνέχθησαν παράπονα Φοινίκων καὶ Ἰώνων πρὸς τὸν Ξέρξην.

Ἄλλοι θέτουσι τὸν θρόνον εἰς τὸν σημερινὸν Κερατόπυργον, ὅστις ὅμως εἶναι μὲν πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ εἰς θέσιν εὐάλωτον ἐν περιπτώσει βιαίας ἀποβάσεως. Ἄλλοι τέλος θέτουσιν αὐτὸν μακρὰν τοῦ Ἡρακλείου ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Αἰγάλεω, μεταξὺ Περάματος καὶ Κερατσινίου, ὅλως ἀδικαιολογήτως.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ ὄρους Αἰγάλεω εἰς τὴν θέσιν Σκαραμαγκᾶ πρόκειται νὰ ἱδρυθῇ ὁ νέος Πολεμικὸς Ναύσταθμος.

Τὸ ὄρος Αἰγάλεω ἢ Κορυδαλλὸς προστατεύει τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ πάσης ἀπὸ δυσμῶν κατ' αὐτῆς διεξαχθησομένης ἐπιχειρήσεως.

Κατὰ τὸ 1827 ἡ τότε Προσωρινὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ ἐπικουρίας εἰς Ἀττικὴν ἅμα ἀγγελθείσης τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ρεσὶτ Κιουταχῆ Πασᾶ εἰς αὐτήν. Πρὸς τοῦτο ἐπικουρικὸν σῶμα εἶχε συγκεντρωθῆ ἐν Ἐλευσῖνι συγκείμενον ἐκ χιλίων τακτικῶν ὑπὸ τὸν Φαβιέρον καὶ δισχιλίων ἀτάκτων ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην.

Προελάσαντες οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος καὶ διελθόντες τὸν Κορυδαλλὸν δι' ἀτραποῦ κειμένης πρὸς βορρᾶν τῆς διαβάσεως τοῦ Δαφνίου ὠχυρώθησαν παρὰ τὸ Χαϊδάρι. Κατὰ τὴν 1ην Αὐγούστου 1827 ἀπεκρούσθη περιφανῶς ἡ προσβολὴ Τουρκικοῦ ἱππικοῦ σώματος. Τὴν 12ην Αὐγούστου ὁ Ρεσὶτ Πασᾶς ἐπετέθη ἐκ νέου μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως κατὰ τῶν ἐν Χαϊδαρίῳ παραμενόντων Ἑλλήνων. Ἡ μάχη διεξήχθη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, τὴν δὲ νύκτα οἱ Ἕλληνες ἀπεσύρθησαν εἰς Ἐλευσῖνα ἐγκαταλείψαντες ἐν Χαϊδαρίῳ τὰ τηλεβόλα αὐτῶν καὶ τὰς ἀποσκευάς. Ν. ΚΟΚΙΔΗΣ

Αἰγαλέον. Τὸ κεντρικὸν καὶ μακρὸν ὄρος τῆς Μεσσηνίας, τὸ ὁποῖον ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Κυπαρισσίου κόλπου καὶ τελευτᾷ ἀνατολικῶς τῆς Πύλου (Στραβ. Η, 359). Ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν κορυφογραμμὴν τῶν ὀρέων τῆς Κυπαρισσίας, ὡς καλοῦνται σήμερον γενικῶς πάντα τὰ ὄρη τῶν ἐπαρχιῶν Τριφυλίας καὶ Μεσσήνης, τὰ ὁποῖα μορφώνουσιν ὀρεινὴν χώραν λίαν πτυχώδη, μὲ διακρινομένας ὀροσειρὰς ἐκ Β πρὸς Ν. Τὸ κεντρικὸν σύστημα τοῦ Αἰγαλέου, τὸ ὁποῖον φέρει καὶ τὰς ὑψηλοτέρας κορυφάς, λέγονται κοινῶς «βουνὰ τῆς Μάλης» ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ὀρεινοῦ χωρίου. Εἰς τοὺς συνήθεις χάρτας, ὡς ὑψίστη κορυφὴ σημειοῦται «ἡ Ἁγία Βαρβάρα», πρὸς Δ τῆς Μάλης, ἡ ὁποία μεγαλοπρεπῶς διαγράφεται μὲ κωνικὴν μορφὴν εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὁρίζοντα τῆς πόλεως τῶν Φιλιατρῶν. Φέρει τὸ ὑψόμετρον 1220 μ. Καὶ ὅμως ὑψηλοτέρα εἶναι ἡ βορειοανατολικῶς ταύτης κορυφὴ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, μετὰ ναΐσκου τοῦ Ἁγίου τούτου, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ὑψομέτρησιν ἔχει ὕψος 1238 μ. Εἰς τὸ Αἰγαλέον ὑπάγομεν καὶ τὴν ἄνωθεν τῆς Κυπαρισσίας κορυφὴν Ψυχρὸν (ὑψ. 1115), ὡς καὶ τὰς νοτίας κορυφὰς Ροδιᾶς (1210 μ.), Ἅγιος Γεώργιος (1050 μ.), Ἁγιά (1090 μ.), Ἀντίλεχης καὶ ἄλλαι. Τὸ Αἰγαλέον εἶναι ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ὀρέων τῆς Ἑλλάδος. Διασῴζει δάση δρυῶν Ι. ΣΑΡΡΗΣ

Αἰγάν. Μασσαγέτης ἀρχηγὸς μισθοφόρων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α'. Συμμετέσχεν εἰς τὴν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βελισάριον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν (530) καὶ κατόπιν εἰς τὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Βελισάριον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βανδάλων τῆς Β. Ἀφρικῆς (534).

Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν Βανδάλων καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Αἰγὰν παρέμεινεν εἰς Β. Ἀφρικὴν καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σολόμωνος, ἀντικαταστήσαντος τὸν Βελισάριον, εἰς Βυζάκιον, ἵνα προστατεύσῃ τὴν περιφέρειαν ἐκείνην κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Μαυρουσίων (Βερβερίνων). Καὶ κατεδίωξε μὲν αὐτοὺς μετὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, ἀπελευθερώσας πλείστους αἰχμαλώτους ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Μαυρουσίων, ἀλλ' ἐν τέλει κυκλωθεὶς ὑπὸ πολυαρίθμων ἐχθρῶν κατεσφάγη ὑπ' αὐτῶν μετὰ μακρὰν καὶ ἄνισον ἡρωϊκὴν πάλην. Ν. Κ.

Αἴγανη. Χωρίον ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ Κάτω Ὀλύμπου τῆς Θεσσαλίας καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ὀροθετικὴν γραμμὴν (ὑψόμ. 310), ἀπέχον τοῦ ἄλλοτε σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Παπαπούλι (τοῦ Λαρισαϊκοῦ σιδηροδρόμου) 1 ½ ὥραν πρὸς Δ. Ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ συνοικισμοῦ Καραλῆ Δερβὲν κοινότητα, ὑπαγομένην εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τυρνάβου τοῦ νομοῦ Λαρίσης. Ἀστυνομικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν σταθμὸν Ραψάνης ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέχει 2 ὥρας καὶ 45', εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Τυρνάβου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέχει ὥρας 9 καὶ εἰς τὴν διοίκησιν Λαρίσης. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Ὀλυμπίων καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Λαρίσης. Ἐφορειακῶς καὶ ταμειακῶς εἰς τὴν Λάρισαν καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὸν Τύρναβον. Ὁ πληθυσμὸς τῆς κοινότητος ἀνέρχεται εἰς 113 οἰκογενείας ἀπαρτιζομένας ἐκ 586 ἀτόμων. Παράγει πολὺν ἀραβόσιτον.

Αἰγαριά. Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ἱστιαίας (Ξηροχωρίου) τῆς νήσου Εὐβοίας ἔχον 250 κατοίκους. Ἀπέχει τῆς Ἱστιαίας (Ξηροχωρίου) 1 ὥραν καὶ 30' καὶ εἶναι ἕδρα τῆς κοινότητος Αἰγαριᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ὁ συνοικισμὸς Γαλατζῶνα. Ἀστυνομικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν σταθμὸν Ἱστιαίας, δικαστικῶς εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Ἱστιαίας (Ξηροχωρίου), ὡσαύτως δ' ἐφορειακῶς, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς.

αἰγάριον (τό)· ὑποκορ. τοῦ αἴξ. Πρβ. *αἰγίδιον*, *αἰγίσκος*.

αἰγέα (ἡ)· ἀσυναίρ. τοῦ αἰγῆ (βλ. λ.).

Αἰγεῖδαι. 1) Ἐν Ἀθήναις οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ἀπόγονοι ἐν γένει τοῦ Θησέως τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰγέως. Οὕτω πυρ' Ἀριστοφάνει (Ἱππ. 1067) ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων προσαγορεύεται Αἰγείδης (πρβλ. καὶ Σχολ. Πινδ. Πυθ. Ε. 101: «πρώτους (οἱ Ἡρακλεῖδαι) τοὺς Θησέως τοῦ Αἰγέως ἀπογόνους ἐκάλουν, τοῦ τῆς καθόδου μὴ διαμαρτεῖν. Ἔπειτα... ἐπειδὴ τοὺς Ἀθήνηθεν Αἰγείδας πρώτους παρακαλοῦντες διημάρτανον κτλ»· ἰδιαιτέρως ὅμως Αἰγεῖδαι ἐν Ἀθήναις ἐκαλοῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Αἰγηίδα φυλὴν (Δημοσθ. 60, 28: «οὐκ ἠγνόουν Αἰγεῖδαι Θησέα τὸν Αἰγέως πρῶτον ἰσηγορίαν καταστησάμενον τῇ πόλει»· βλ. καὶ λ. Αἰγηίς).

2) Φυλὴ ἐν Θήβαις (Σχολ. Πινδ. Πυθ. ΣΤ' [Ζ'], 18: «Αἰγείδας νῦν οὐκ ἂν εἴη λέγων τοὺς Ἀθηναίους· περὶ γὰρ Θηβῶν ὁ λόγος· καὶ εἰσὶν Αἰγεῖδαι φατρία Θηβαίων, ἀφ' ἧς ἧκόν τινες εἰς Σπάρτην Λακεδαιμονίοις βοηθήσοντες»). Καὶ κατά τινα μὲν παράδοσιν οἱ Αἰγεῖδαι οὗτοι τῶν Θηβῶν, ἀνέκαθεν Φλεγραῖοι ὄντες, ἐγκατεστάθησαν εἰς Θήβας ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀφοῦ οὗτοι διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου (Σχολ. Πινδ. ἔνθα ἀνωτ.). Κατ' ἄλλην ὅμως παράδοσιν, ἡ ἐν Θήβαις φυλὴ τῶν Αἰγειδῶν τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἀπό τινος αὐτόχθονος Αἰγέως, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν Σπαρτῶν ἀνδρῶν τοῦ Κάδμου (Σχολ. Πινδ. Πυθ. Ε', 101: «τινὲς δὲ (φασίν) Αἰγέα. ἀφ' οὗ ἡ τῶν Αἰγειδῶν ἐν Θήβαις φατρία τοὔνομα ἔλαβε, Σπαρτὸν εἶναι τῶν ἀπὸ Κάδμου»)· καὶ κατὰ τρίτην τινὰ παράδοσιν οἱ ἐν Θήβαις Αἰγεῖδαι κατήγοντο ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις (Σχολ. Πινδ. Ἴσθμ. ΣΤ' [Ζ']. 18: «ἔνιοι δέ φασι... εἶναι τοὺς Θήβηθεν Αἰγείδας τὸ ἀνέκαθεν Ἀθηναίους»).

3) Φυλὴ μεγάλη ἐν Σπάρτῃ, ἥτις κατὰ ἐγχωρίαν παράδοσιν τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐπαναλαμβάνει, τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Αἰγέως, υἱοῦ τοῦ Οἰολύκου, υἱοῦ τοῦ Θήρα (Ἡροδ. 4, 149: «Οἰολύκου δὲ γίνεται Αἰγεύς, ἀφ' οὗ Αἰγεῖδαι καλέονται, φυλὴ μεγάλη ἐν Σπάρτῃ»), ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν ἀπὸ Αἰγέως τινὸς Θηβαίου, ὅστις ἐβοήθησε τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Λακωνικῆς (Σχολ. Πινδ. Ἴσθμ. ΣΤ' (Ζ'), 18: «ἔνιοι (φασίν), ὅτι οὕτως (Αἰγεῖδαι) ὀνομάζονταί τινες ἐν Λακεδαίμονι ἀπὸ Αἰγέως τινὸς Θηβαίου, ὃν συνεργῆσαι τοῖς Ἡρακλείδαις φασὶ πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς Λακωνικῆς»). Κατὰ τὸν αὐτὸν Σχολιαστὴν ὑπῆρχον καὶ οἱ καλοῦντες τὴν ἐν Σπάρτῃ φυλὴν *Ἀργεῖδας*, καὶ οὐχὶ Αἰγείδας ἀπὸ τῆς Ἀργείας, συζύγου τοῦ Ἀριστοδήμου (Σχολ. αὐτ. «ἔνιοι Ἀργεῖδαι γράφουσι διὰ τὸ Ἀργείαν ὀνομάζεσθαι τὴν Ἀριστοδήμου γυναῖκα»).

Οἱ Αἰγεῖδαι οὗτοι εἶχον μεγάλην ἐν Σπάρτῃ δύναμιν. Ὁ Θήρας ὅστις κατὰ τὴν παρ' Ἡροδότῳ παράδοσιν ὑπῆρξεν ὁ πρόγονος τῶν ἐν Σπάρτῃ Αἰγειδῶν, ἀδελφὸς ὢν τῆς Ἀργείας τῆς χήρας τοῦ Ἀριστοδήμου, ἤσκησε καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ἀριστοδήμου, τοῦ Εὐρυσθένους καὶ τοῦ Προκλέους (Ἡροδ. 1,147 κ. ἑ. Παυσ. III. 1.7 καὶ IV, 3,4). Ὁ δὲ Εὐρυλέων, εἷς τῶν ἀπογόνων τῆς φυλῆς τῶν Αἰγειδῶν, κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον συνεπολέμησε μετὰ τῶν δύο βασιλέων τῆς Σπάρτης Θεοπόμπου καὶ Πολυδώρου κατὰ τῶν Μεσσηνίων, διευθύνων τὸ μέσον τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων ὁρμώμενοι νεώτεροι ἱστορικοὶ εἰκάζουσιν, ὅτι οἱ Αἰγεῖδαι ἐν Σπάρτῃ ἦσαν ἰσότιμοι πρὸς τὰ δύο βασιλικὰ γένη τῶν *Ἀγιδῶν* καὶ *Εὐρυποντίων* (*Curtius* Griech. Gesch. I, 169 καὶ Gilbert Stud. z altspart. Gesch. 6. Griech. Staatsalt. I. 7).

Βραδύτερον ἓν μέρος τῶν ἐν Σπάρτῃ Αἰγειδῶν ἀπῴκησαν ὑπὸ τὸν Θήραν εἰς τὴν νῆσον, ἥτις πρότερον Καλλίστη ὀνομαζομένη μετωνομάσθη ἀπ' αὐτοῦ *Θήρα* (Ἡροδ. 4, 147-149. Παυσ. III, 15, 6). Οἱ εἰς τὴν Θήραν ἀποικήσαντες Αἰγεῖδαι ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατέσχον τὴν ἐν τῇ νήσῳ βασιλείαν μετέφερον δ' ἐκεῖ καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος (Πινδ. Πυθ. ε', 80). Ὀνόματα ἐπιφανῶν Θηρείων, ἐκ βασιλικοῦ πιθανῶς γένους καταγομένων (καθόσον πολλὰ τῶν ὀνομάτων τούτων συμπίπτουσι πρὸς ὀνόματα βασιλέων τῆς Σπάρτης: «Προκλῆς», «Προκλείδας», «Λεοντίδας») συνέλεξεν ὁ Boeckh (Kl. Schr. VI. 42) ἐξ ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἐπιγραφῶν.

Ἀπὸ τῆς Θήρας πάλιν μετὰ πολλὰς γενεάς, ἐπὶ Βάττου τοῦ ἐξ αὐτῶν καταγομένου, τινὲς τῶν Αἰγειδῶν τούτων ἀπῴκησαν εἰς Λιβύην κατά τινα χρησμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἔκτισαν αὐτόθι τὴν πόλιν Κυρήνην (Ἡροδ. 4, 150 κ. ἑ.). Παρὰ Πινδάρῳ (Πυθ. ε', 72 κ. ἑ.), ἔνθα ἐξυμνεῖται ὁ Κυρηναῖος Ἀρκεσίλας, νικήσας εἰς τὰ Πύθια ἐν ἁρματοδρομίᾳ, ὁ χορὸς τῶν Κυρηναίων καυχᾶται διὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Αἰγειδῶν, οἵτινες ἐκ Σπάρτης ἦλθον εἰς Θήραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνην.

τὸ δ' ἐμόν, γαρύειν
ἀπὸ Σπάρτας ἐπήρατον κλέος,
ὅθεν γεγενναμένοι
ἵκοντο Θήρανδε φῶτες Αἰγεῖδαι,
ἐμοὶ πατέρες,
οὐ θεῶν ἄτερ.

Ἐν τούτοις οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Mommsen τὸ «ἐμοὶ πατέρες» ὑπέλαβεν ὡς λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ποιη-

Digitized by Google

τοῦ περὶ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων, ἐνῷ τοῦτο λέγει ὁ χορὸς τῶν Κυρηναίων περὶ τῶν ἑαυτοῦ προγόνων. Ἐκ τῆς παρερμηνείας ταύτης προῆλθεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Πίνδαρος κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θήβαις φυλῆς τῶν Αἰγειδῶν (ἰδ. Σχολ. Πινδ. Πυθ. ε', 96. O. Müller Orchom. ·324 καὶ *Hermann Ber.* Sâchs. gesellsch. d. Wissensch. I 1848, 221 κ. ἑ.).

Ἔτι βραδύτερον ἐπίγονοι τῶν ἐν Θήρᾳ Αἰγειδῶν ὑπὸ τὸν Τηλέμαχον, ἔγγονον τοῦ Θήρα, ἀπῴκησαν διὰ Ρόδου τὸ πρῶτον εἰς Γέλλαν τῆς Σικελίας καὶ ἐκεῖθεν ὕστερον εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν κτισθεῖσαν πόλιν Ἀκράγαντα, ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν διὰ Ρόδου ἀπ' εὐθείας εἰς Ἀκράγαντα. Ἐκ τοῦ κλάδου τούτου τῶν ἐν Ἀκράγαντι Αἰγειδῶν κατάγεται τὸ γένος τῶν *Ἐμμενιδῶν*, οὕτω κληθὲν ὑπὸ τοῦ Ἐμμενίδου, ἐγγόνου τοῦ Τηλεμάχου. Ἐκ τοῦ γένους τούτου κατήγετο καὶ ὁ Θήρων, τὸν ὁποῖον, νικήσαντα εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐν ἁρματοδρομίᾳ, ἐξυμνεῖ ὁ Πίνδαρος (Ὀλ. Β').

Περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐν Σπάρτῃ Αἰγειδῶν πρὸς τοὺς ἐν Θήβαις ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι· ὅτι δ' ὅμως ἐν Θήβαις ὑπῆρξε φυλὴ Αἰγειδῶν, περὶ τούτου οὐχὶ ὀρθῶς ἀμφιβάλλει ὁ Gilbert· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ ὕπαρξις τοσούτων παραδόσεων περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐν Σπάρτῃ Αἰγειδῶν ἐκ Θηβῶν ἢ τῶν ἐν Θήβαις ἐκ Σπάρτης. Ἐκ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Σχολιαστοῦ αὐτοῦ μανθάνομεν τὰς ἑξῆς ἐκδοχὰς περὶ τῆς σχέσεως ταύτης καὶ τῆς καθόδου τῶν ἐν Θήβαις Αἰγειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

α') Κατὰ τὸν Σχολιαστὴν (Πινδ. Πυθ. ΣΤ' [Ζ'],18) ἐζήτησαν κατά τινα χρησμὸν καὶ ἔλαβον ὡς συμμάχους αὐτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου τοὺς Αἰγείδας, οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν Φλεγραῖοι. Τούτους οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ἐγκατέστησαν εἰς Θήβας.

β') Κατὰ τὴν παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Πινδάρου (Πυθ. ε' 101) μαρτυρίαν τοῦ Ἐφόρου, οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἀποτυχόντες εἰς τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ἐκστρατείαν, ἠρώτησαν τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, τίνας ἐκ τῶν Ἑλλήνων νὰ λάβωσι συμμάχους, ὅπως γίνωσι κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ὁ δὲ θεὸς ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς χρησμὸν νὰ λάβωσιν ὡς συμμάχους τοὺς εὐεργετηθέντας ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους καὶ πρώτους ἐκ τούτων τοὺς Αἰγείδας. Οἱ Ἡρακλεῖδαι, γινώσκοντες, ὅτι ὁ Θησεὺς ὁ Αἰγέως ἦτο ὁ τὰ μάλιστα εὐεργετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, ἦλθον πρῶτον εἰς Ἀθήνας καὶ ἐζήτησαν αὐτῶν τοὺς ἐν Ἀθήναις Αἰγείδας, νομίζοντες, ὅτι τούτους ἐνόει ὁ θεὸς ἐν τῷ χρησμῷ. Ἀλλ' οἱ ἐν Ἀθήναις Αἰγεῖδαι ἀπέπεμψαν αὐτοὺς ἀπράκτους. Τότε ὁ Ἀριστόδημος, πορευόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας, ἦλθεν εἰς Θήβας καθ' ἣν ὥραν Θηβαῖοί τινες ἐθυσίαζον· ἀκούσας δὲ τὸν κήρυκα νὰ εὔχεται εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῶν Αἰγειδῶν ἐνόησεν, ὅτι ὁ δοθεὶς εἰς αὐτὸν χρησμὸς εἰς τούτους τοὺς ἐν Θήβαις Αἰγείδας ἀνεφέρετο. Τούτους τότε παρακαλέσαντες καὶ λαβόντες ὡς συμμάχους αὐτῶν οἱ Ἡρακλεῖδαι κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον καὶ ἔγιναν κύριοι αὐτῆς. Εἷς τῶν ἐκ Θηβῶν μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν συγκατελθόντων ὠνομάζετο Αἰγεύς· ἀπὸ τούτου, κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, ὠνομάσθησαν οἱ ἐν Σπάρτῃ Αἰγεῖδαι.

γ) Κατὰ τὴν παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Πινδάρου (Πυθ. Ε', 101 καὶ Ἰσθμ. ΣΤ' [Ζ'], 12) μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν Λακώνων Πολιτείᾳ, κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, οἱ Λάκωνες πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Ἀμυκλαεῖς ἔλαβον χρησμὸν νὰ ζητήσωσιν ὡς συμμάχους αὐτῶν τοὺς Αἰγείδας. Ἐν ᾧ δὲ οἱ πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντες ἐπορεύοντο εἰς Ἀθήνας πρὸς τοὺς ἐκεῖ Αἰγείδας, κατέλυσαν εἰς Θήβας· ἐκεῖ προσκληθέντες εἰς εὐωχίαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Αἰγειδῶν ἤκουσαν μετὰ τὸ δεῖπνον τὸν ἱερέα νὰ εὔχεται εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ἀγαθὰ ὑπὲρ τῶν Αἰγειδῶν· ἐνόησαν τότε, ὅτι τούτους τοὺς Αἰγείδας ἐνόει ὁ θεὸς ἐν τῷ χρησμῷ καὶ τούτων τὴν συμμαχίαν ἐζήτησαν. Κατῆλθον τότε οἱ ἐν Θήβαις Αἰγεῖδσι ὑπὸ τὸν Τιμόμαχον καὶ διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκυρίευσαν τὰς Ἀμύκλας. Ὁ Τιμόμαχος ἐδίδαξε τοὺς Σπαρτιάτας τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ ἠξιώθη ἐν Σπάρτῃ μεγάλων τιμῶν.

Ὅτι οἱ ἐν Σπάρτῃ Αἰγεῖδαι προέρχονται ἐκ τῶν ἐν Θήβαις, περὶ τούτου οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ Curtius καὶ Wachsmuth εἶναι τελείως πεπεισμένοι· οὗτοι παραδέχονται, ὅτι εἰς πάσας ταύτας τὰς περὶ καθόδου τῶν ἐν Θήβαις Αἰγειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον διαφόρους παραδόσεις ὑπόκειται τὸ ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι μέγα μέρος τοῦ ὑπερπληθυνθέντος ἐν Θήβαις λαοῦ ἢ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων ἢ μετ' αὐτῶν τῶν Δωριέων κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα διεδραμάτισαν σπουδαῖον πρόσωπον καὶ ἀπετέλεσαν οὐσιώδη παράγοντα τῆς Σπαρτιατικῆς πολιτείας. Ὁ Gelzer (Rh. Mus. 1873. 13) ταυτίζει τοὺς ἐν Σπάρτῃ Αἰγείδας πρὸς τὸ βασιλικὸν γένος τῶν Προκλειδῶν.

Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

Αἰγείδας. Κρής· ἐνίκησε δόλιχον κατὰ τὸν κατάλογον Ὀλυμπιονικῶν Ὀξυρύγχου τῇ 83ῃ Ὀλυμπιάδι (=448 π. Χ.).

Αἰγείδης. Ἐκαλεῖτο οὕτως 1) ὁ υἱὸς τοῦ Αἰγέως Θησεὺς (Ὁμ. Ἰλ. Α, 265), 2) ὁ ἀνήκων εἰς τὴν Αἰγηΐδα φυλὴν Ἀθηναῖος πολίτης, 3) ὁ ἀνήκων εἰς τὴν ἐν Θήβαις φυλὴν τῶν Αἰγειδῶν καὶ 4) ὁ ἀνήκων εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ φυλὴν τῶν Αἰγειδῶν.

Αἰγεῖον. Τὸ τοῦ Αἰγέως ἐν Ἀθήναις ἡρῷον. Ἕκαστος τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπωνύμων ἢ ἀρχηγετῶν εἶχε καὶ τὸ ἱερόν του. Τινῶν μάλιστα ἐκ τῶν ἱερῶν ἀναφέρεται καὶ ἱερεὺς (G. Gilbert, μετάφρ. Ν. Πολίτου, Ἐγχ. ἀρχαιολ. τοῦ δημοσ. βίου τῶν Ἑλλήνων, σελ 250 σημ.).

αἴγειος, *—εία, ειον*. Ὁ ἀνήκων εἰς αἶγα, ὁ τῆς αἰγός· «αἴγειος τυρός, ἀσκός», «αἴγειον γάλα, κρέας, δέρμα» κλπ.

Αἴγειρα ἢ *Αἴγιρα*. Οὕτως ἐκαλεῖτο μία τῶν δώδεκα πόλεων τῆς Ἀχαΐας κειμένη εἰς τὴν βορειοτάτην ἄκραν τοῦ ὄρους Εὐρωστίνης, μεταξὺ Πελλήνης καὶ Αἰγῶν, τὰς ὁποίας καὶ συνῴκισαν εἰς Αἴγειραν (Στρ. C 386) οἱ Ἀχαιοί. Ἔκειτο δηλ. παρὰ τὰ σύνορα τῶν τέως ἐπαρχιῶν Κορινθίας καὶ Αἰγιαλείας «ἐπὶ λόφων ἐρυμνῶν καὶ δυσβάτων καὶ ἄνωνε τῇ θέσει πρὸς Παρνασσόν», ὡς γράφει ὁ Πολύβιος. Αἴγειρα δὲ ἐκαλεῖτο ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ τὸ δώδεκα σταδίους ἀπέχον ἐπίνειον τῆς πόλεως. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβεν ἡ πόλις αὕτη ἐπὶ τῶν Ἰώνων, οἵτινες κατῴκουν πρὸ τῶν Ἀχαιῶν τὴν Ν. παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἐκ τῆς ἑξῆς ἀφορμῆς, ὡς γράφει ὁ Παυσανίας (VII, 26, 2—4.). Ὅτε οἱ Σικυώνιοι εἶχον κηρύξει πόλεμον κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ὑπερησίας (οὕτως ἐκαλεῖτο πρότερον ἡ Αἴγειρα), οὗτοι, ἀδυνατώτεροι ὄντες, ἐσοφίσθησαν νὰ ἀθροίσωσι πάσας τὰς αἶγας τῆς χώρας καὶ νὰ δέσωσιν ἐπὶ τῶν κεράτων των δᾷδας, τὰς ὁποίας ἥναψαν ἐν καιρῷ νυκτός, ὅτε οἱ πολέμιοι προσήγγιζον εἰς τὴν χώραν των. Οἱ Σικυώνιοι ἀπατηθέντες—ἐνόμισαν ὅτι τὰ κινούμενα ἐκεῖνα πυρὰ ἦσαν πυρὰ τῶν προσερχομένων ἐπικουρικῶν στρατευμάτων—ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν των ἄπρακτοι. Οἱ Ὑπερησιεῖς ἐκ τῶν αἰγῶν τότε ὠνόμασαν τὴν πόλιν Αἴγειραν καὶ εἰς τὸν χῶρον εἰς τὸν ὁποῖον ἤκμασεν ἡ καλλίστη καὶ ἡγουμένη τῶν ἄλλων αἴξ ἔστησαν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τῆς *Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος*. Κατ' ἄλλην ὅμως παράδοσιν, ἡ πόλις ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ δένδρου αἰγείρου (λεύκης) ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο ὁ χῶρος ἐκεῖνος. Ἡ περὶ τῶν αἰγῶν ἐν Αἰγείρᾳ παράδοσις, πολλὴν ὁμοιότητα ἔχουσα μὲ τὴν παράδοσιν τῶν αἰγῶν ἐν Αἰγαῖς τῆς Μακεδονίας, ὠφείλετο εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων νὰ ἐτυμολογήσωσι τὰς λέξεις Αἴγειρα καὶ Αἰγαί. Καὶ ἐν τῇ λέξει Αἰγείρᾳ καταφανὴς εἶναι ἡ σημασία τῆς ῥίζης· πρόκειται περὶ πόλεως κειμένης εἰς τόπον εἰς τὸν ὁποῖον ἀφθονοῦσι τὰ ὕδατα.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος ὑπῆρχον ἐν Αἰγείρᾳ καὶ πολλὰ ἄλλα ἱερά, ὡς τὸ τοῦ Διός, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε καὶ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ξόανον, χρυσῷ διηνθισμένον, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἦσαν ἐξ ἐλέφαντος, τὸ τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἄγαλμα, ἀρχαῖον, τῆς Ἰφιγενείας, τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ τῆς Οὐρανίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ εἴσοδος, καὶ ἄλλα πολλά, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις ἐμαρτύρει τὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως καὶ τὴν εὐμάρειαν τῶν κατοίκων.

Ἴχνη τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ἀνευρίσκονται εἰς τὴν θέσιν, ἥτις καλεῖται σήμερον Παλαιόκαστρον, τοῦ δὲ ἐπινείου ἴχνη ἀνεῦρεν ὁ Λὴκ εἰς τὴν θέσιν Μαῦρα Λιθάρια. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ O. Walter, διευθυντοῦ τῆς Αὐστριακῆς Σχολῆς, ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια τοῦ μικροῦ ναοῦ τοῦ Διὸς καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (VII, 26, 4) ἀναφερομένου ἀγάλματος τοῦ καθημένου Διός, ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ἀποκειμένη σήμερον ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ Ἀθηνῶν. Τὸ ἄγαλμα ἦτο τοῦ Ἀθηναίου Εὐκλείδου, ἀκμάσαντος κατὰ τὰ 350 π. Χ., ἤτοι περὶ τὰ 80 ἔτη μετὰ τὸν Φειδίαν.

Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας πόλεως εἶχεν ὀνομασθῇ καὶ εἷς τῶν τέως δήμων *Αἰγιαλείας* δῆμος *Αἰγείρας*. Τοῦ δήμου τούτου κυριώτεραι κῶμαι ἦσαν τὰ Ἀρφαρὰ (πρωτεύουσα), ἡ Βλυβονιᾶ καὶ ἡ Βερσοβᾶ.

Γ. ΚΑΨ.

αἰγειρέλαιον, (τὸ)· =τὸ αἰγείρινον ἔλαιον.

Αἰγειρία, (ἡ) *[Ζῳολ.]*. Ἔντομα λεπιδόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν ῥοπαλοκέρων. Εἶναι ἡμερόβιοι ψυχαί. Τὸ σῶμά των εἶναι λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες, αἱ δὲ κεραῖαί των ἔχουσι σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς ῥόπαλον. Ὅταν εὑρίσκωνται ἐν ἀναπαύσει, αἱ πτέρυγές των διευθύνονται καθέτως πρὸς τὸ σῶμα. Φέρουσι λαμπροὺς χρωματισμούς. Αἱ κάμπαι των ἔχουσι πέντε ζεύγη ψευδοποδίων. Αἱ χρυσαλλίδες των ἔχουσι συνήθως αἰχμηρὰς προσακτρίδας. Ζῶσιν εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὴν Βραζιλίαν. Τὰ εἴδη τὰ ζῶντα εἰς θερμὰ κλίματα ἔχουσι ζωηρότερον χρωματισμὸν ἢ τὰ ζῶντα εἰς ψυχρά. Τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπάρχουσι περὶ τὰ 25 εἴδη.

Δ. Ν. Π.

αἰγείρινος,*—ίνη, —ινον*· ὁ ἐξ αἰγείρου ὤν· «αἰγείρινον ἔλαιον» τὸ ἄλλως λεγόμενον *αἰγειρέλαιον*, ὅπερ ἦτο χρήσιμον ὡς φάρμακον νοσούντων.

αἰγειρίτης, (ὁ). Ἐν τοῖς ἀρχαίοις Γεωπονικοῖς «αἰγειρίτης μύκης».

αἴγειρος (ἡ)· ἡ ὑψηλὴ «μακρὰ» λεύκη (populus nigra) ἡ ἔχουσα λεῖον φλοιὸν καὶ φύλλωμα μάλιστα πρὸς τὴν κορυφήν· «αἴγειρος ἄκαρπος» καὶ «αἴγειρος καρποφόρος», «αἴγ. κάρπιμος». Αἱ αἴγειροι καὶ αἱ ἰτέαι ἐνομίζοντο δένδρα τῶν ὑποχθονίων τόπων (ἄλση τῆς Περσεφόνης Ὁμ. Ὀδ. κ. 509—10.)

[Βοταν.]. Αἴγειρος ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν ἀρχαιων δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Ἰτεΐδῶν (Salicaceae), τοῦ γένους τῆς Λεύκης (Populus): *Λεύκη* ἢ *Αἴγειρος*. Ἔχει ἄνθη δίοικα τεταγμένα εἰς ἰούλους ἐπιφυεῖς, ἢ ἐμμίσχους κρεμαστούς. Βρακτειώδη λέπια ἔγγλυπτα ἢ ἐντετμημένα. Περιγόνιον κυπελλοειδές, πλαγίως κολοβόν. Τὰ ἄρρενα ἄνθη φέρουσιν 8—30 ἀσυνάπτους καὶ ἐν τῷ περιγονίῳ ἐγκλειομένους στήμονας καὶ ἀνθῆρας διχώρους· τὰ θήλεα ᾠοθήκην ἐπιφυῆ ἢ ἐπὶ ποδίσκων ἐζωσμένην ὑπὸ τοῦ περιγονίου, μονόχωρον, μετὰ πολλῶν σπερματικῶν βλαστῶν, στῦλον βραχύτατον, στίγματα δύο, δικρανώδη ἢ ἐσχισμένα. Καρπὸν κάψαν μονόχωρον, διμερῆ, πολύσπερμον. Σπέρματα μικρὰ φέροντα ἀπὸ τῆς βάσεως θύσανον ἐκ τριχῶν, ὄρθια. Λεύκωμα ἐλλεῖπον. Ἔμβρυον περιβαλλόμενον ὑπὸ ἐπιχιτωνίου λεπτοῦ καὶ ῥυτιδώδους.

Τὸ γένος *Λεύκη* περιλαμβάνει περὶ τὰ 18 εἴδη αὐτοφυῆ εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Μεσημβρινὴν Εὐρώπην μέχρι 61° βορείου πλάτους καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τῆς θαλάσσης 900 μέτρων. Κυριώτερα εἴδη εἶναι *Λεύκη ἡ λευκή*, (Populus alba L., γαλλιστί, Peuplier Blanc, τουρκιστὶ *Ἀκτζὲ* ἢ *Καβάκ*), *Λεύκη ἡ μέλαινα* (P. nigra L., γερμανιστὶ Schwarzpappel), *Λεύκη ἡ τρέμουσα* (P. Tremula) κλπ.

Τὸ γένος τῆς Λεύκης περιλαμβάνει δένδρα μεγάλα, φυλλοβόλα, πρωϊβλαστῆ, φίλυδρα, δασικά, κοσμητικά, εὐδοκιμοῦντα ἰδίως ἐπὶ ἐδάφους ψαθυροῦ, δροσεροῦ, εἰς κλῖμα ἤπιον, καὶ εἰς μέρη καλῶς φωτιζόμενα καὶ ἀεριζόμενα. Τὰ δένδρα ταῦτα προτιμῶνται λόγῳ τῆς μεγαλοπρεποῦς μορφῆς των, εἰς δενδροστοιχίας καὶ εἰς ἀναδάσωσιν παλαιῶν κοιτῶν ποταμῶν, ἀποξηρανθεισῶν λιμνῶν, δενδροφύτευσιν ὑγρῶν λειμώνων, ὁδῶν, προχωμάτων καὶ ὀχθῶν τῶν ποταμῶν πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν ἐκ τῆς διαβρώσεως τοῦ ὕδατος καὶ τῶν πάγων (εἰς χώρας ἐν αἷς οἱ ποταμοὶ καταφέρουσι πάγους). Ἐπίσης χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀσφαλιστικὴ ζώνη πυρὸς εἰς τὰ δάση κωνοφόρων δένδρων, παρακωλύοντα τὴν περαιτέρω ἐξάπλωσιν τοῦ πυρός.

Ἡ Αἴγειρος ἢ Λεύκη ἔχει ἀναβλαστικὴν δύναμιν ἰσχυροτάτην ἀναδίδουσα ἄφθονα βλαστήματα ἀπό τε τοῦ πρέμνου καὶ τῶν ῥιζῶν, πολλαπλασιάζεται δὲ διὰ μοσχευμάτων καὶ παραφυάδων. Τὸ ξύλον αὐτῆς εἶναι ἁδροϋφὲς καὶ ὀλίγον στιλπνόν, τὸ σομφὸν εἶναι κιτρινόλευκον, τὸ δὲ ἐγκάρδιον ἀνοικτὸν καστάνινον, ἐλαφρότατον, μαλακώτατον, εὔσχιστον, ὀλίγον ἐλαστικόν, ἕλκεται μετρίως, εἶναι μικρᾶς διαρκείας καὶ ἔχει πυρευτικὴν δύναμιν 50. Εἰδικὸν βάρος τοῦ νωποῦ χλωροῦ ξύλου 0,73-1,07 (μέσος ὅρος 0,90), τοῦ δὲ ἀπεξηραμένου εἰς τὸν

Λεύκη ἡ μέλαινα (Populus nigra).
[1 ἄρρην, 2 θῆλυς ἀνθοφόρος κλάδος, 3 ἄρρεν ἄνθος, 4 θῆλυ ἄνθος, 5 καρποί, 6 σπέρμα. -1 καὶ 2 $^3/_4$ φυσ. μεγέθους· 3—6 μεγεθυνσ. (Κατὰ Karsten)]

Digitized by Google

άέρα 0,39 - 0, 52 (μέσος όρος 0,45). Χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἐπιπλοποιῶν ἰδίως ὡς ἐσωτερικὸς σκελετὸς τῶν ἐπίπλων, καταλληλότατον δὲ ἐπίσης εἶναι πρὸς ἐσωτερικὴν ἐπένδυσιν σιδηροδρομικῶν ἁμαξῶν, πρὸς κατασκευὴν κιβωτίων, βυτίων συσκευῆς ξηρῶν ἐμπορευμάτων, ἔτι δὲ πρὸς κατασκευὴν γλυπτῶν ξυλίνων ὀργάνων (πτύων κλπ.), ξυλίνων ὑποδημάτων, κυτίων σιγάρων, πυρείων, καὶ ὡς χαρτοποιητικὸν ὑλικὸν ὑπὸ μορφὴν λειοτριμμένου ξύλου, εἰς τὴν πυριτιδοποιίαν κλπ. Ὁ φλοιὸς χρησιμοποιεῖται ἀλλαχοῦ ὑπὸ τῶν ἁλιέων ἀντὶ φελλοῦ, τὰ δὲ φύλλα εἶναι καλὴ τροφὴ τῶν ζώων.

Κοινὴ ὀνομασία ἁπανταχοῦ *Λεύκα, ἀγριόλευκα τοπόλι, καβάκι.*

Χαριέστατος εἶναι ὁ μῦθος ὃν ἔπλασαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐν σχέσει πρὸς τὴν καταγωγὴν τῆς Αἰγείρου: Ὁ υἱὸς τοῦ Ἡλίου Φαέθων, λαβών ποτε τὴν ἄδειαν νὰ διευθύνῃ τοὺς φλογεροὺς ἵππους τοῦ ἅρματος τοῦ πατρός του, ἐπλησίασε τόσον πολὺ πρὸς τὴν Γῆν, ὥστε αὐτὸς μὲν κατεκάη, ἐκείνης δ' ἀπεξήρανε μέρος. Ὅπως προληφθῇ λοιπὸν μεγαλυτέρα καταστροφή, ὁ Ζεὺς κεραυνώνει τὸν ἀπρόσεκτον νεανίαν, ὅστις πίπτει νεκρὸς εἰς τὸν Ἠριδανὸν ποταμόν. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τούτου θάπτουσι τὸν νεκρὸν αἱ ἀδελφαί του Ἡλιάδες, αἱ ὁποῖαι τὸν θρηνοῦσιν, ὀλοφυρόμεναι ἀκαταπαύστως παρὰ τὸν τάφον του. Ἕως οὗ τέλος μεταμορφοῦνται αὗται μὲν εἰς *Αἰγείρους*, τὰ δάκρυά των δὲ εἰς ἤλεκτρον.

Ὁ Στράβων τὸν Ἠριδανὸν θεωρεῖ ποταμὸν φανταστικὸν (μηδαμοῦ γῆς ὄντα Ε. 215). Κατ' ἄλλους πρόκειται περὶ τοῦ Πάδου, τοῦ Ροδανοῦ ἢ τοῦ Ρήνου. Καὶ παρὰ μὲν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ρήνου εὑρίσκετο, καὶ σήμερον ἔτι εὑρίσκεται, ἤλεκτρον, ἀλλ' αἱ ὄχθαι τοῦ Πάδου εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν κοιτὶς τῆς Αἰγείρου καὶ ἰδίως τῆς πυραμιδοειδοῦς διαφορᾶς, διὸ εἶναι γνωστοτέρα αὕτη ὑπὸ τὸ ὄνομα *Λεύκη ἡ λομβαρδική.*

Ὁ ἀνωτέρω μῦθος φαίνεται ἀναφερόμενος εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἐπεκράτησε μεγάλη καὶ παρατεταμένη ξηρασία, ἣν ἠκολούθησε περίοδος ἀφθόνων βροχῶν καὶ εὐβλαστίας. Ν. ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΣ

—**Αἴγειρος.** Νύμφη των δασῶν. Κόρη τοῦ Ὀξύλου καὶ τῆς Ἀμαδρυάδος.

Αἴγειρος. Κώμη τῆς Μηθυμναίας χώρας τῆς Λέσβου, κειμένη μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ Μηθύμνης, εἰς τὸ στενώτατον μέρος τῆς νήσου.

—**Αἴγειρος,** ***Αἴγειροι ἢ Αἰγείρουσα.*** Ἀρχαῖον χωρίον τῶν Μεγαρέων κείμενον ἄνωθεν τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς λίμνης Γοργώπιδος ἢ Ἐσχατιώτιδος (νῦν Βουλιαγμένης, πρὸς Δ. τῆς νῦν Περαχώρας). Οὐδὲν ἴχνος ταύτης σώζεται νῦν, ἐξαφανισθέντος τοῦ χωρίου ἐνωρίς, ἀφ' ὅτου ἡ περιοχὴ αὕτη ὑπήχθη εἰς τὴν Κορινθίαν (Στέφ. Βυζάντιος καὶ Πλουτ. Ἑλλ. ζητ. 59).

αἰγειροτόμος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ τέμνων αἰγείρους. *Αἰγειροτόμοι* ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν Ἡσύχιον «ἰθαγενεῖς τινες Ἀθήνησι».

«αἰγείρου θέα». Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πρὶν ἢ ἀνεγερθῇ τὸ ἐν Ἀθήναις λίθινον θέατρον, ἀνεγείροντο διὰ τὰς ἑκάστοτε διδομένας παραστάσεις *ἴκρια* ἢ *ἰκρία* διὰ τοὺς θεατάς, «ἅ ἐστιν ὀρθὰ ξύλα ἔχοντα σανίδας προσδεδεμένας οἷον βαθμούς, ἐφ' αἷς ἐκαθέζοντο πρὶν τοῦ κατασκευασθῆναι τὸ θέατρον» (Ἡσύχ.). Οἱ μὴ εὑρίσκοντες θέσιν ἐν τοῖς ἰκρίοις αὐτοῖς, κατέφευγον εἰς τὴν ὄπισθεν αὐτῶν εὑρισκομένην αἴγειρον (λεύκην) καὶ ἐκεῖθεν παρηκολούθουν τὴν παράστασιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ φράσις: «*αἰγείρου θέα*» ἢ καὶ «*θέα παρ' αἰγείρῳ*»: «αἴγειρος ἦν Ἀθήνησι πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἔνθα πρὶν γενέσθαι θέατρον τὰ ἰκρία ἐπήγνυον· ἀφ' ἧς αἰγείρου οἱ μὴ ἔχοντες τόπον ἐθεώρουν». Ἡ παρ' αἰγείρῳ θέα ἐθεωρεῖτο εὐτελής, οὐχ ἧττον ἐκ τῆς παρ' Ἡσυχίῳ φράσεως: «καὶ εὐώνου ὁ τόπος ἐπωλεῖτο», ἀγόμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ πρὶν ἢ ἀνεγερθῶσιν ἐπίσημα θέατρα ἐν Ἀθήναις, οἱ θεαταὶ θὰ ἐπλήρωνον τίμημα εἰσόδου εἰς αὐτά, ἀφοῦ καὶ διὰ τὴν μακρόθεν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ θέαν ἠναγκάζοντο νὰ πληρώνωσι. Ν. Ι. Λ.

αἰγειροφόρος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ φέρων, ὁ φύων αἰγείρους. Ἡ Βοιωτία ἐκαλεῖτο «αἰγειροφόρος».

αἰγειρὼν (ὁ)· τόπος πλήρης αἰγείρων, δάσος αἰγείρων.

Αἶγερ *[Παλαιοζ.]*· (Aeger Opp.) ἐκ τῶν καρκινοειδῶν μακρούρων τοῦ τριασικοῦ συστήματος καὶ τοῦ λιθογραφικοῦ σχιστολίθου τοῦ ἄνω λευκοῦ ἰουρασίου. Ἀπαντᾷ εἰς τὸ Σολενχόφεν καὶ Αἰχστὰντ τῆς Βαυαρίας ἄριστα διατετηρημένον. Δ. Σ.

Αἰγερία. Μία τῶν Νυμφῶν Καμενῶν (Camenae =νύμφαι τῶν πηγῶν) μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Νουμᾶς ἤρχετο εἰς νυκτερινοὺς διαλόγους. Ὑπῆρχε δὲ καὶ πηγὴ Αἰγερία, ἐξ ἧς ἤντλουν ὕδωρ αἱ Ἑστιάδες (Πλουτ. Νουμ. 13). Ι. Π.

αἰγερίνα (ἡ) *[Ζωολ.]*. Ἑρπετὸν τῆς οἰκογενείας τῶν σαυριδῶν. Τὰ ἑρπετὰ ταῦτα εἶναι περιεργότατα. Ἔχουσι κεφαλὴν κεκαλυμμένην διὰ μεγάλων θυρεοειδῶν κερατίνων λεπίων, τὸ δὲ σῶμά των φέρει μεγάλα σκληρὰ λέπια· ἡ οὐρά των εἶναι στρογγύλη καὶ φέρει πλῆθος ἀκανθῶν· τὸ μῆκος των φθάνει τὰ 25 ἑκ. τοῦ μέτρου. Εἶναι ζῷον σπανιώτατον, ζῇ δὲ ἐντὸς τῆς ἄμμου καὶ τρέφεται ἐκ φυτικῶν οὐσιῶν. Τινὲς ἀντιπρόσωποι τῶν ἑρπετῶν τούτων εὑρίσκονται παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Βραζιλίας καὶ τῆς Αὐστραλίας. Δ. Ν. Π.

Αἴγεστα· βλ. Ἔγεστα.

Αἰγεσταίων ἐμπόριον· ἀρχαία πόλις παράλιος πρὸς τὰ Δυτικὰ τῆς Σικελίας, ἐπίνειον τῆς Αἰγέστης. Ι. Π.

Αἰγέστης ἢ *Αἴγεστος* ἢ *Ἐγέστης* [παρὰ Βιργιλίῳ *Ἀκέστης*—«*Acestes*» (Aen. 1550)]. Υἱὸς τοῦ Σικελικοῦ ποταμοῦ Κριμισοῦ καὶ τῆς ἐκ Τροίας Αἰγέστης ἢ Ἐγέστης (ἀφ' ἧς ἡ ὁμώνυμος Σικελικὴ πόλις), θυγατρὸς τοῦ Τρωὸς Ἱππότου ἢ Ἱπποστράτου. Εἰς τὴν Σικελίαν εὑρέθη αὕτη ὑπὸ τὰς ἑξῆς περιστάσεις. Ὅτε ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Αἰανὸς ἔκτισαν τὰ τείχη τῆς Τροίας, ἀπῄτησαν παρὰ τοῦ βασιλεύοντος τότε Λαομέδοντος τὸν συμφωνηθέντα μισθὸν διὰ τὰ θεόδμητα τείχη· ὁ Λαομέδων ὅμως ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ. Ἐκδικούμενος τότε ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ποσειδῶν ἔστειλαν εἰς τὴν πόλιν ὁ μὲν λοιμὸν καταστρεπτικόν, ὁ δὲ τεράστιον κῆτος. Ἔντρομοι οἱ κάτοικοι ἐζήτησαν τότε χρησμὸν πρὸς σωτηρίαν των. Ὁ χρησμὸς ἐδόθη καὶ κατ' αὐτὸν ὤφειλον νὰ προσφέρωσι κατ' ἔτος εἰς τὸ κῆτος μίαν παρθένον. Ὁ εὐγενὴς Ἱππόστρατος, φοβηθεὶς τότε μὴ πέσῃ ὁ κλῆρος εἰς τὴν κόρην του Αἴγεσταν καὶ ἐκτεθῇ βορὰ εἰς τὸ κῆτος, ὅπως ἐξετέθη ἡ Ἡσιόνη, ἔθεσεν αὐτὴν ἐντὸς κιβωτίου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ κιβώτιον φερόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων προσήγγισε, κατὰ θείαν βούλησιν, εἰς τὰ παράλια τῆς Σικελίας. Ἐκεῖ ὁ ποταμὸς Κριμισὸς ἠράσθη τῆς ὡραίας παρθένου καὶ ἐμφανιζόμενος εἰς αὐτὴν ὅτε μὲν ὑπὸ τὴν μορφὴν Ταύρου, ὅτε δὲ ὑπὸ τὴν μορφὴν Ἄρκτου, ἔπεισεν αὐτὴν νὰ τὸν νυμφευθῇ. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη ὁ Αἰγέστης, ὅστις παρευρέθη καὶ εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Ὅτε ὁ Αἰνείας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν, ὁ Αἰγέστης ἐφιλοξένησεν αὐτὸν διὰ τοῦτο εὐγνωμονῶν ὁ Αἰνείας ἔκτισε χάριν αὐτοῦ τὴν Αἴγεσταν, πόλιν τῆς Σικελίας.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ὁ Αἰγέστης ἦτο υἱὸς εὐγενοῦς Τρωὸς καὶ τῆς Αἰγέστης, τὴν ὁποίαν ἐξεδίωξεν ἐκ Τροίας ὁ Λαομέδων πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Αἰγέστου. Ὅτε ἔγινεν ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ὁ Αἰγέστης ἦτο ὡρίμου ἡλικίας, διὰ τοῦτο καὶ τῇ ἀδείᾳ τοῦ Πριάμου μετέσχεν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας διεσώθη μετὰ τοῦ Ἐλίμου εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκτισε μετὰ ἑταίρων τοῦ Φιλοκτήτου τὴν Αἴγεσταν περὶ τὸν Ἔρυκα, λόφον ὑψηλὸν (Στρ. C 254 καὶ 272). Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰγέτα (ἡ) *[Ζωολ]*. Μαλάκια κογχώδη τῆς οἰκογενείας τῶν Κυραινιδῶν. Ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ὑφάλμυρα ὕδατα τῆς Ἀμερικῆς. Τὸ κογχύλιόν των εἶναι λεπτότατον, ἐπιμηκύνεται δὲ καὶ φέρει κατὰ τὸ ἄκρόν του εἶδος ροφητῆρος. Οἱ θυρεοὶ ἄνισοι. Δ. Ν. Π.

Αἰγεύς. Υἱὸς τοῦ Ἐρεχθείδου Πανδίονος καὶ πατὴρ τοῦ περιωνύμου ἥρωος Θησέως. Ὁ πατήρ του Πανδίων, βασιλεύων ἐν Ἀθήναις μετὰ τὸν υἱὸν τοῦ Ἐρεχθέως Κέκροπα (τὸν Β'), ἐξεδιώχθη τοῦ βασιλείου του ὑπὸ τῶν στασιασάντων ἐναντίον του υἱῶν τοῦ Μητίονος καὶ κατέφυγε

πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Μεγάρων Πύλαν, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα Πελίαν ἔλαβεν ὡς σύζυγον. (Κατ' ἄλλην παράδοσιν— Παυσ. Α'. V. 3 — εἶχε συζευχθῆ αὐτὴν πρὸ τῆς ἐξορίας του). Ὁ Πύλας τοσοῦτον ἠγάπησε τὸν Πανδίονα, ὥστε ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῶν Μεγάρων, ἀφοῦ πρότερον ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρός του Βίαντα, καὶ αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Πελοπόννησον ὅπου ἔκτισε τὴν πόλιν Πύλον.

Ἐκ τοῦ Πανδίονος καὶ τῆς Πελίας ἐγεννήθησαν ὁ πρεσβύτατος πάντων Αἰγεὺς καὶ οἱ Πάλλος (ἢ Πάλλας), Νῖσος καὶ Λύκος (κατά τινα παραλλαγὴν τοῦ μύθου ὁ Αἰγεὺς ἦτο ὑπόβλητος υἱὸς τοῦ Πανδίονος καὶ φυσικὸν τέκνον τοῦ Σκυρίου—Ἀπόλλ. III. XV. 5). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πανδίονος, τὸν ὁποῖον ἔθαψαν οἱ υἱοί του ἐν Μεγαρίδι ἐν τῷ καλουμένῳ σκοπέλῳ τῆς Ἀθηνᾶς Αἰθυίας, οἱ παῖδές του ἀνδρωθέντες ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Μητιονιδῶν, ἐξέβαλον αὐτοὺς τῆς ἀρχῆς καὶ διεμοίρασαν τὴν Ἀττικὴν εἰς τέσσαρα μέρη· καὶ ὁ μὲν Αἰγεὺς ἔλαβε τὰς Ἀθήνας καὶ τῆς ὅλης Ἀττικῆς, ὡς πρεσβύτατος, τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ὁ Λύκος «τὸν ἀντίπλευρον κῆπον Εὐβοίας», δηλ. τὰς ἐπὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς, ὁ Νῖσος «τὴν ὅμαιλον (γειτονικὴν) χθόνα Σκείρωνος ἀκτῆς, δηλ. τὴν Μεγαρίδα, καὶ ὁ «σκληρὸς Πάλλας, ὁ γίγαντας ἐκτρέφων» τὴν περὶ τὴν Παλλήνην ὀρεινὴν χώραν (Στραβ. C. 392). Ἐν Ἀθήναις ὁ Αἰγεὺς ἐνυμφεύθη κατὰ πρῶτον μὲν τὴν Μήταν, τὴν θυγατέρα τοῦ Ὅπλητος, ἑνὸς τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Ἴωνος, ἔπειτα δὲ τὴν Χαλκιόπην, τὴν κόρην τοῦ Ρηξήνορος. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἀπέκτησεν υἱὸν οὔτε ἐκ τῆς πρώτης, οὔτε ἐκ τῆς δευτέρας, καὶ ἐφοβεῖτο τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτὸν ἀδελφούς του, οἵτινες περιεφρόνουν τὸν Αἰγέα, ὡς ἄπαιδα, κατέφυγεν εἰς τοὺς Δελφοὺς διὰ νὰ συμβουλευθῇ τὴν Πυθίαν, ἀφοῦ ἵδρυσε πρότερον ἱερὸν τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, ἕνεκα τῆς ὀργῆς τῆς ὁποίας ἐπίστευεν ὅτι δὲν ἀπέκτησε παῖδας.

Ἡ Πυθία ἐχρησμοδότησεν εἰς αὐτὸν τὰ ἑξῆς:

«Ἀσκοῦ τὸν προύχοντα πόδα, μέγα φέρτατε λαῶν,
μὴ λύσῃς, πρὶν εἰς ἄκρον Ἀθηναίων ἀφίκηαι»,

ἅτινα ἐφάνησαν εἰς αὐτὸν σκοτεινὰ καὶ δυσεξήγητα· διὰ τοῦτο κατέφυγεν εἰς Τροιζῆνα καὶ ἀνεκοίνωσε τὸν χρησμὸν εἰς τὸν σοφώτατον Πιτθέα, τὸν υἱὸν τοῦ Πέλοπος, τοῦ ὁποίου καὶ ἐζήτησε τὴν συμβουλήν. Ὁ Πιτθεὺς ἠννόησε τὸν χρησμὸν καὶ ἀφοῦ ἐμέθυσε τὸν φιλοξενούμενον Αἰγέα συγκατέκλινεν αὐτὸν μὲ τὴν θυγατέρα του Αἴθραν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὅμως νύκτα «ἐπλησίασεν αὐτῇ καὶ Ποσειδῶν» (Ἀπολ. III. XV. 7). Συνελθὼν ἐκ τῆς μέθης ὁ Αἰγεὺς καὶ λαβὼν πλήρη συνείδησιν τῶν γενομένων παρήγγειλεν εἰς τὴν Αἴθραν, ἐὰν γεννήσῃ υἱόν, ν' ἀναθρέψῃ αὐτὸν καλῶς καὶ ν' ἀποστείλῃ εἰς Ἀθήνας χωρὶς ν' ἀνακοινώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του, ὅταν θὰ δυνηθῇ μόνος του ν' ἀποκυλίσῃ τὴν μεγάλην πέτραν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε τοποθετήσει μάχαιραν καὶ πέδιλα. Τὴν πρόνοιαν ταύτην ἔλαβεν ὁ Αἰγεὺς ἐκ φόβου μὴ πάθῃ τι ὁ μέλλων νὰ γεννηθῇ υἱός του ἀπὸ τοὺς πεντήκοντα υἱοὺς τοῦ ἀδελφοῦ του Πάλλαντος, οἵτινες ἐπεδίωκον νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου του. Ὁ Θησεὺς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀνατραφεὶς ὑπὸ τῆς μητρός του ἀπεκύλισεν εἰς ἡλικίαν δέκα ἓξ ἐτῶν τὸν λίθον, ὅστις πρότερον μὲν ὠνομάζετο «*βωμὸς Σθενίου Διός*», μετὰ ταῦτα δὲ ὠνομάσθη «*πέτρα Θησέως*» (Παυσ. Β' XXXII. 7), καὶ λαβὼν τὴν μάχαιραν καὶ τὰ πέδιλα διηυθύνθη εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὸ μεταξὺ τῆς γεννήσεως τοῦ Θησέως καὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεώς του χρονικὸν διάστημα ἡ βασιλεία τοῦ Αἰγέως εἶχεν ὑποστῇ πολλὰς περιπετείας. Εἶχε περιέλθει ὁ Αἰγεύς, μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ ἀδελφοῦ του Λύκου, ὅστις καταφυγὼν πρὸς τοὺς Τερμίλας τῆς Μ. Ἀσίας ἔγινεν αἴτιος νὰ μετονομασθῶσι Λύκιοι, εἰς πόλεμον πρὸς τὸν θαλασσοκράτορα τῆς Κρήτης βασιλέα Μίνωα, διότι τὸν υἱόν του Ἀνδρόγεων, νικήσαντα πάντας κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν Παναθηναίων, ἐκ φθόνου ἔστειλεν ἐναντίον τοῦ Μαραθωνίου Ταύρου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ διεμελίσθη. Ἐκ τοῦ πολέμου ἐκείνου, ἀποβάντος ὑπὲρ τοῦ Μίνωος, ὅστις καὶ τὰ Μέγαρα διὰ προδοσίας κατέλαβε καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπολιόρκησεν, ὑπεχρεώθη ὁ Αἰγεύς, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐθυσιάσθησαν αἱ κόραι τοῦ Ὑακίνθου πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ λιμοῦ καὶ τοῦ λοιμοῦ, οἵτινες ἐλυμαίνοντο αὐτήν, ν' ἀποστέλλῃ εἰς Κρήτην, συμφώνως μὲ τὸν χρησμὸν τοῦ θεοῦ, ἑπτὰ κούρους καὶ ἑπτὰ κόρας, ἀνὰ πᾶν ἔτος, πρὸς βορὰν τοῦ Μινωταύρου. Μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ Μίνωος ἐπηκολούθησαν ἐν Ἀθήναις στάσεις τῶν πολιτῶν, ὅτε καὶ οἱ Καφυεῖς ἐκβληθέντες ἐξ Ἀθηνῶν καὶ καταφυγόντες εἰς Ἀρκαδίαν ἔκτισαν τὰς Καφυὰς (Παυσ. Η', XXIII 3) καὶ οἱ Στιρεῖς ὑπὸ τὸν Πετεόν, τὴν Στίριν, πόλιν τῆς Φωκίδος (Παυσ. Ι', XXXV, 8), καὶ οἰκογενειακαὶ ἔριδες εἰς τὸν οἶκον τοῦ Αἰγέως· διότι οὗτος παραπεισθεὶς ὑπὸ τῆς μαγίσσης Μηδείας, ἥτις μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων της ἐν Κορίνθῳ εἶχε καταφύγει εἰς Ἀθήνας, ὅτι θ' ἀπαλλαγῇ διὰ τῶν φαρμάκων της τῆς ἀτεκνίας, εἶχε συζευχθῇ αὐτὴν καὶ εἶχεν ἀποκτήσει καὶ τέκνον, τὸν Μῆδον. Ἡ Μήδεια εὐθὺς ὡς εἶδε τὸν Θησέα, ἔκ τινος προαισθήσεως διετέθη δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ καὶ ἔπεισε τὸν Αἰγέα, φιλύποπτον καὶ καχύποπτον

Digitized by Google

ὄντα, καὶ ἕνεκα τῶν συχνῶν στάσεων τῶν πολιτῶν καὶ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν ἔχθρας τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Παλλαντιδῶν, νὰ δηλητηριάσωσι τὸν φιλοξενούμενον ὡραῖον νεανίαν, ὡς ἐπιβουλεύοντα τὴν ζωήν του. Ὅτε ὅμως παρεκάθισαν εἰς τὴν τράπεζαν καὶ ὁ ἄγνωστος εἰς τὸν πατέρα του Θησεὺς ἔσυρε τὴν μάχαιραν διὰ νὰ κόψῃ τὰ παρακείμενα κρέατα, ὁ Αἰγεὺς ἀνεγνώρισε τὸν υἱόν του, ἔχυσεν ἐκ τῆς κύλικος τὸ δηλητήριον, ἐνηγκαλίσθη αὐτὸν περιχαρὴς καὶ ἐξεδίωξε τῶν ἀνακτόρων του τὴν Μήδειαν καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς υἱόν του Μῆδον.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Θησέως ὡς υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Αἰγέως ἐξήγειρεν ἔτι μᾶλλον τοὺς καὶ πρότερον ἐχθρικῶς διακειμένους πρὸς τὸν θεῖόν των Παλλαντίδας, διότι ἀπώλεσαν πλέον οὗτοι πᾶσαν ἐλπίδα περὶ διαδοχῆς καὶ ἐπεχείρησαν διὰ πολέμου νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ κράτους τοῦ Αἰγέως προβάλλοντες ὡς δικαιολογίαν ὅτι ὄχι μόνον ὁ Θησεὺς ἦτο ἔπηλυς καὶ ξένος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Αἰγεὺς ἦτο θετὸς υἱὸς τοῦ Πανδίονος καὶ ἑπομένως δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος τῶν Ἐρεχθειδῶν. Οἱ Παλλαντίδαι ὅμως, ἂν καὶ ἐσφενδόνουν βράχους ἡττήθησαν, καὶ ὁ Θησεὺς ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ πατρός του, οἵτινες καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν καὶ δι' ἐμπιστοσύνης, θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης τὸν περιέβαλον ὅτε ἀπήλλαξε τὴν μὲν τετράπολιν τῆς Ἀττικῆς τοῦ Μαραθωνίου ταύρου, τὸν ὁποῖον ἔφερε ζῶντα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐθυσίασεν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν (Παυσ. Α'. XXVII, 10), τὴν δὲ πόλιν τοῦ ἀνηκούστου δασμοῦ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἑπτὰ νέων καὶ ἑπτὰ νεανίδων διὰ τὸν Μινώταυρον. Ὁ Αἰγεὺς δὲν ηὐτύχησε νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἐκ τοῦ θριάμβου τοῦ υἱοῦ του χαρὰν διότι ὁ Θησεὺς ἐλησμόνησεν ἐπιστρέφων ν' ἀλλάξῃ τὰ μέλανα ἱστία τοῦ πλοίου, τὰ ὁποῖα ἔφερε τοῦτο, ἐκ πένθους τῆς πόλεως διὰ τὴν ἀπάνθρωπον θυσίαν τῶν νεαρῶν βλαστῶν της, μὴ ἀντικαταστήσας διὰ λευκῶν κατὰ τὴν μεταξὺ Αἰγέως καὶ Θησέως συμφωνίαν, ὅτι θὰ ἐγίνετο τοῦτο, ἂν ὁ τελευταῖος θὰ ἐπανήρχετο νικητής. Τὸ θέαμα τῶν πενθίμων μαύρων ἱστίων ἔπληξε τόσον τὴν φιλόστοργον καρδίαν τοῦ Αἰγέως, ὥστε ἀπὸ τοῦ βράχου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀνέμενε νὰ ἐπανίδῃ ἐπιστρέφοντα νικητὴν τὸν Θησέα ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις μετωνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ «*Αἰγαῖον πέλαγος*», ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν τοῦ μύθου ἐκρημνίσθη ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ Αἰγεὺς ἐτιμᾶτο ἐν Ἀθήναις ὡς ἥρως ἐπώνυμος τῆς Αἰγηΐδος φυλῆς καὶ εἶχεν ἐν τῇ πόλει καὶ ἡρῷον καὶ ἄγαλμα. Ὁμοίως ἄγαλμα τοῦ Αἰγέως, ὡς καί τινων ἄλλων ἐπωνύμων, ὑπῆρχε καὶ ἐν Δελφοῖς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς τέχνης ἀπεικονίζετο ὁ Αἰγεύς, ὡς ἐν τῷ μαντείῳ τῶν Δελφῶν ἐρωτῶν τὴν Πυθίαν ἢ τὴν Θέμιδα, ἥτις ἦτο, ὡς γνωστόν, προφητικὴ θεὰ διαδεχθεῖσα τὴν Γαῖαν (βλ. εἰκ.) καὶ ἀλλαχοῦ ἀναγνωρίζων τὸν Θησέα ἢ θεώμενος αὐτὸν παλαίοντα πρὸς τὸν Μαραθώνιον ταῦρον.

Μὲ τὸν μῦθον τοῦ Αἰγέως, καὶ μάλιστα τοῦ υἱοῦ του Θησέως, ἀπησχολήθησαν καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ λυρικοί, μάλιστα ἡ Σαπφὼ καὶ ὁ Σιμωνίδης, καὶ οἱ τραγικοί, οἵτινες εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Αἰγείδου Θησέως συνήνωσαν ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Ἀττικοῦ ἰδεώδους. Οὕτως ὁ Σοφοκλῆς, ὅστις ἠρέσκετο νὰ λαμβάνῃ ὡς ὑλικὸν τῶν τραγῳδιῶν του Ἀττικοὺς μύθους, ἐποίησεν «Αἰγέα», τραγῳδίαν ἀπολεσθεῖσαν, ὁ Φιλοκλῆς ἀνεψιὸς ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Αἰσχύλου «Πανδιονίδα», ὁ Εὐριπίδης «Αἰγέα» καὶ κωμικός τις (ὁ Φιλύλλιος) «Αἰγέα» κωμῳδίαν. Ὁ Εὐριπίδης εἶχε λάβει ὡς ὑπόθεσιν τῆς ἀπολεσθείσης (ἐλάχιστοι στίχοι διεσώθησαν) τραγῳδίας του τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀποπείρας τῆς δηλητηριάσεως τοῦ Θησέως καὶ τῆς φυγῆς τῆς Μηδείας μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Θησέως ὑπὸ τοῦ πατρός του, ἄγνωστον ὅμως εἶναι κατὰ τίνα τρόπον ἐπραγματεύετο αὐτά. Εἶναι μόνον γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ. XXV) ἔψεγε τὴν τραγῳδίαν.

Τόσον ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅλου μύθου Αἰγέως-Θησέως, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων Αἰγεὺς (*αἶγες*=κύματα) καὶ *Αἴθρα* (αἰθρία) ἀναμφισβήτητα προκύπτουσιν ὅτι ὁ μὲν μῦθος ὤφειλε τὴν γέννησίν του εἰς τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἐν αἰθρίᾳ ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν εἰς ταύτην κατάδυσιν τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι Αἰγεὺς ἦτο ὁ *Ποσειδῶν Αἴγιος*. Τὸ ἐπίθετον ἐχωρίσθη ὅμως τοῦ οὐσιαστικοῦ (τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης) καὶ ἔλαβεν ἰδίαν μυθολογικὴν ὑπόστασιν, ἰδίαν προσωπικότητα, κατέστη ἥρως τῶν Ἰώνων τῆς Ἀττικῆς καὶ κατ' ἀνάγκην τότε συνεδέθη γενεαλογικῶς καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐγχωρίους ἥρωας (βλ. λ. Θησεύς). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Αἰγεύς**. Υἱὸς τοῦ Οἰολύκου τοῦ Θήρα καὶ ἀπόγονος τοῦ Κάδμου. Ἐκ τούτου εἶχε λάβει τὸ ὄνομα μεγάλη ἐν Σπάρτῃ φυλή, οἱ *Αἰγεῖδαι*, οἵτινες καὶ ἡρῷον πρὸς τιμὴν αὐτοῦ εἶχον ἱδρύσει πλησίον τῆς Ποικίλης καλουμένης λέσχης καὶ τῶν ἡρῴων τοῦ πατρὸς τοῦ Οἰολύκου καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ὅλου γένους τοῦ ἥρωος Κάδμου. Γ. Δ. Κ.

Αἰγεωνεύς. Εἷς τῶν πολλῶν υἱῶν τοῦ Πριάμου, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον γεννηθῆ ἐκ τῆς Ἑκάβης, ἀλλ' ἐξ ἄλλων γυναικῶν.

αἰγῆ (ἡ)· τὸ δέρμα τῆς αἰγός, οὐσιαστ. γενόμενον κατὰ συναίρεσιν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *αἰγέα* (δηλ. τοῦ *αἴγειος, αἰγεία—αἰγέα*) ἐνν. «*δορά*». Πρβ. *ἀλωπεκέα—ῆ, λεοντέα—ῆ, παρδαλέα—ῆ, τραγέα—ῆ* κτλ. Δημωδ. *αἰγιά*=κατσικόδερμα, προβιὰ τῆς κατσίκας, *γιδιά*.

Αἴγη. Θυγάτηρ τοῦ Ὠλένου. Μετὰ τῆς ἀδελφῆς της Ἑλίκης ἔθρεψαν τὸν Δία, βρέφος ὄντα· διὰ τοῦτο ὁ Ζεὺς *κατηστέρισε* τὴν Αἴγην. Ὁ μῦθος εἶναι παραλλαγὴ τοῦ μύθου τῆς Αἰγίδος, τῆς Αἰγοῦς καὶ τῆς Ἀμαλθείας. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγὴ ἢ ***Αἰγαί***· ἀρχαῖον πολύχνιον ἐν τῇ χερσονήσῳ Παλλήνῃ (τῆς Χαλκιδικῆς) ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (7,123) καὶ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου· οὗτος ἐν λέξει *Αἰγαί*, μνημονεύων τὴν ἐν λόγῳ πολίχνην, ἀναφέρει ὅτι ἐλέγετο «μηλοβότειρα». Ὁ Δήμητσας (Μακεδονικά, β', 407) τοποθετεῖ ταύτην ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν χωρίου Καψοχώρα. Ι. Σ.

Αἴγη. Μυθικὴ βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, ἥτις διεπεραιώθη μετὰ πολλοῦ στρατοῦ ἐκ Λιβύης εἰς Ἀσίαν καὶ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Λαομέδοντος. Μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Ἰλίου, πολυθρυλήτου τότε διὰ τὰ πλούτη του, ὅπως ἦτο καὶ τὸ Ἄργος, ἐπεβιβάσθη μετὰ τοῦ στρατοῦ της εἰς πλοῖα διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Λιβύην. Ἕνεκα σφοδρᾶς ὅμως τρικυμίας κατεποντίσθη ὁ στόλος καὶ ἀπωλέσθη ἡ πλουσία λεία, ἡ δὲ ἡρωϊκὴ βασίλισσα ἐπνίγη μετὰ τοῦ στρατοῦ της ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἥτις ἐξ αὐτῆς ὠνομάσθη *Αἰγαῖον* πέλαγος. Καὶ ὁ μῦθος οὗτος, ὅπως καὶ ὁ ὅμοιος τοῦ Αἰγέως, ἐπλάσθη πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ πέλαγος τοῦτο. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγήεις. Υἱὸς τῆς Γῆς, τέρας φρικτόν, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο τολύπαι καπνοῦ καὶ φλογῶν. Εἶχε καταστρέψει τὴν Λιβύην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Φρυγίαν, ἕως ὅτου ἐφόνευσεν αὐτὸν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἐκάλυψε διὰ τοῦ δέρματός του τὴν ἀσπίδα της.

Κατὰ τὸν Διόδωρον, τὸ τρομερὸν καὶ ἀκαταγώνιστον αὐτὸ θηρίον τῆς Φρυγίας ὠνομάζετο *Αἰγίς*. Ταύτης δὲ τὴν δορὰν ἐφόρει ἡ Ἀθηνᾶ, ἀφοῦ τὴν ἐφόνευσεν, εἰς τὸ στῆθός της: «ἅμα μὲν σκέπης ἕνεκα καὶ τῆς φυλακῆς τοῦ σώματος πρὸς τοὺς ὕστερον κινδύνους, ἅμα δ' ἀρετῆς ὑπόμνημα καὶ δικαίας δόξης». Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγηίς. Μία τῶν δέκα φυλῶν ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις, ἐπονομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ τοῦ Αἰγέως, πατρὸς τοῦ Θησέως. Οἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες δῆμοι ἦσαν: Ἁλαί, Ἀραφηνίδες, Βατή, Γαργηττός, Διόμεια, Ἐρεχθία, Ἐρίκεια, Ἐρχειά, Ἰκαρία, Ἰωνίδαι, Κολυττός, Κυδαντίδαι, Πλωθειά, Τίθρας, Φιλαΐδαι, Χολλίδαι καὶ Φηγαία. Ι. Σ.

Αἰγηΐς *[Γεωλογ.]* (Egéide)· ὠνομάσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ A. Philippson τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς νοτίου ἀκτῆς τῆς Θρᾴκης, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τῆς βαθείας — πρὸ τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου — θαλάσσης καὶ τῆς Κρήτης, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων ἀπὸ Δ. ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Αἰγηΐς δηλ. περιλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα (μετὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους) καὶ τὴν Δυτ. Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ É. Haug εἰς τὴν «Γεωλογίαν» του ἀναγράφει, ὅτι «ὑπὸ τὸ ὄνομα *Αἰγηΐς* περιλαμβάνεται τὸ σύνολον τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι κεῖνται μεταξὺ τοῦ Αἵμου καὶ τῶν Διναρικῶν Ἄλπεων»

Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον σήμερον χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ἐκτάκτως πλουσίου ὁριζοντίου καὶ κατακορύφου διαμελισμοῦ του (εἰς ὑψηλὰ Ἀλπικὰ ὄρη, κόλπους πλουσίους εἰς καταφύγια, νήσους, μικρὰς πεδιάδας ἐγκιβωτισμένας μεταξὺ καρστικῶν ψιλῶν ὀρεινῶν ἐκτάσεων κ. τ. λ.), ἀπετέλει ἄλλοτε, εἰς παλαιοτέρας δηλ. ἐποχὰς της γῆς, εὐρεῖαν ξηράν, καὶ μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς γῆς, τὴν *τεταρτογενῆ* δηλ., ἐγεννήθη τὸ Αἰγαῖον πέλαγος εἰς τὸ κεντρικόν του μέρος, συνεπείᾳ μεταβυθίσεων καὶ κυρίως κατακλυσμοῦ ennoyage τῶν ἀρχαίων ὀρεινῶν του μαζῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Ὑπὲρ τὴν περιοχὴν Αἰγηΐδος, καὶ δι' αὐτῆς ἐγίνετο εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς τῆς γῆς ἐπαφὴ μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων ὀρέων· ἢ τῶν ὀρεινῶν δηλ. πτυχώσεων τῆς δυτικῆς Ἀσίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν τῆς νοτίου Εὐρώπης ἀφ' ἑτέρου.

Θὰ προσπαθήσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γεωλογικῶν καὶ γεωγραφικῶν μελετῶν ἐπὶ τῶν σημερινῶν ὑπολειμμάτων τῆς Αἰγηΐδος νὰ δώσωμεν μίαν εἰκόνα τῆς χώρας ταύτης, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη μέχρι σήμερον (βλ. σχετικῶς καὶ λέξιν **Ἑλλάς: γεωλογικὴ κατασκευή**).

I. ΑΝΑΔΥΣΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΗΪΔΟΣ. Εἶχον ἤδη διαρρεύσει οἱ πρῶτοι αἰῶνες τῆς γῆς, ὁ κοσμικός, ὁ ἀζωϊκὸς ἢ ἀρχαϊκός, ὁ προτεροζωϊκὸς ἢ ἠωζωϊκός, ὁ παλαιοζωϊκὸς καὶ εὑρισκόμεθα κατὰ τὰ τέλη τοῦ *μεσοζωϊκοῦ* αἰῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος ἀποτελεῖ βυθὸν θαλάσσης καὶ ἐπὶ τοῦ βυθοῦ αὐτοῦ ἀποτίθενται ἄφθονα θαλάσσια ἰζήματα (θαλασσογενῆ πετρώματα.)

Ὁ μεσοζωϊκὸς αἰὼν λήγει καὶ ἀρχίζει ὁ *καινοζωϊκὸς* μὲ τὴν πρώτην αὐτοῦ περίοδον, τὴν «τριτογενῆ». Καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τριτογενοῦς περιόδου (τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος), κατὰ τὰς διαπλάσεις δηλ. *παλαιοηώκαινον* καὶ *ἠώκαινον*, ἡ Ἑλλὰς ἀκόμη καλύπτεται ἀπὸ θάλασσαν. Κατόπιν ὅμως—κατὰ τὸ τέλος τῆς ἠωκαίνου καὶ τὴν ὀλιγοκαίνου—ἀρχίζουν μερικὰ μέρη τοῦ βυθοῦ νὰ ἐξαίρωνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰς περιοχὰς αὐτὰς αἱ θάλασσαι γίνονται ὀλιγώτερον βαθεῖαι. Ἐντὸς αὐτῶν ἀποτίθενται ψαμμῖται καὶ ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι, πετρώματα, τὰ ὁποῖα σήμερον ἀποτελοῦν τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν μὲ τὴν περιληπτικὴν ἔκφρασιν: «*Φλύσχη*».

Μετ' οὐ πολὺ—πιθανῶς ἐν ᾧ διήρκει ἡ ὀλιγόκαινος διάπλασις—ἀρχίζουν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ κύριαι διαταράξεις τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς, αἱ *πτυχώσεις* δηλ., αἱ ὁποῖαι, γενικαὶ καθ' ὅλην τὴν γῆν ἐκδηλωθεῖσαι, ἐγέννησαν τὰς Ἄλπεις, τὰ Ἱμαλάϊα, κ.τ.λ. καὶ αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν *Ἀλπικαὶ πτυχώσεις*, τῆς γῆς. (Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἑλλάδος αἱ πτυχώσεις αὗται ἤρχισαν κατὰ τὴν ὀλιγόκαινον διάπλασιν, καὶ διήρκεσαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς μειοκαίνου. Φαίνεται δ' ὅτι τῆς κυρίας περιόδου τῶν πτυχώσεων προηγήθησαν πρόδρομοί τινες κινήσεις καθὼς καὶ ὅτι μετ' αὐτὴν ἐξηκολούθησαν καὶ μερικαὶ ἐπιγενεῖς κινήσεις). Συνεπείᾳ τῶν πτυχώσεων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἐπὶ ἑκατομμύρια ἔτη, ὁλόκληρος ἡ ἔκτασις τὴν ὁποίαν καταλαμβάνει ἡ Ἑλλὰς μετὰ τοῦ Αἰγαίου, τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἀνεδύθη *ὁλόκληρος* ἀπὸ τὴν θάλασσαν διὰ πρώτην φοράν, ἀδιαίρετος καὶ ἄμορφος, καὶ ἐσχημάτισε τὴν χερσαίαν μᾶζαν τῆς *Αἰγηΐδος*.

Ἡ ἔντασις τῶν—μεσοτριτογενῶν τὴν ἡλικίαν—Ἀλπικῶν πτυχώσεων, ἦτο ἰδιαιτέρως ἔντονος καὶ μεγαλυτέρα εἰς τὴν δυτικὴν καὶ νότιον Ἑλλάδα. Εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας ἔλαβον χώραν καὶ ὑπερπτυχώσεις καθὼς καὶ ἐπωθήσεις, λόγῳ τῶν ὁποίων παλαιότερα τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν στρώματα ἐπεκάθησαν ἐπὶ νεωτέρων τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν στρωμάτων. Ἐν συνεπείᾳ δὲ τῆς ἐντατικῆς πτυχώσεως, ἥτις τὴν ὠστικὴν δύναμιν εἶχεν ἐξ ἀνατολῶν, ἐσχηματίσθησαν αἱ ὀροσειραὶ τῆς Ἀλβανίας, Ἠπείρου καὶ Δυτικῆς Θεσσαλίας, αἱ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ αἱ Αἰτωλικαὶ καὶ Ἀκαρνανικαὶ Ἄλπεις, τὰ ὄρη τῆς κεντρικῆς, δυτικῆς καὶ νοτίου Πελοποννήσου, τῆς Κρήτης καὶ τῶν νοτιανατολικῶν Δωδεκανήσων, αἱ *Ἑλληνίδες* λεγόμεναι ὀροσειραί. Αἱ δέσμαι τῶν ὀρεινῶν πτυχῶν κατέρχονται εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα μὲ διεύθυνσιν Β.ΒΔ-Ν.ΝΑ, στρέφονται κατόπιν εἰς τὴν Κρήτην πρὸς Α καὶ διὰ τῶν νήσων Κάσου, Καρπάθου καὶ Ρόδου φθάνουν μέχρι τῶν ὀρεινῶν πτυχῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Σχηματίζουν οὕτως ἓν τόξον, τὸ ὁποῖον — κατὰ τὸν Suess—εἶναι τμῆμα ἑνὸς μεγαλυτέρου, ἀρχίζοντος ἀπὸ τὰς Διναρικὰς Ἄλπεις καὶ τελειώνοντος εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Μ. Ἀσίας, οὗ ἕνεκα ὠνομάσθη *Διναροταυρικὸν* τόξον.

II. ΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΥΣΙΝ ΜΕΤΑΒΟΛΑΙ. Μετὰ τὴν ἀνάδυσιν τῆς Αἰγηΐδος ἐπηκολούθησε περίοδος ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας τῶν διαφόρων τμημάτων αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἐπτυχώθησαν ὑπὸ τῶν Ἀλπικῶν πτυχώσεων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀλλαχοῦ μὲν ἐγίνοντο μεγάλαι διαρρήξεις καὶ ὡρισμένα τμήματα τῆς Αἰγηΐδος κατεβυθίζοντο, δίδοντα οὕτω γένεσιν εἰς *ταφροειδεῖς ἐγκατακρημνίσεις* ἢ *ταφροειδῆ καταβυθίσματα* (ὡς π. χ. ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, κ.τ.λ.)· ἀλλαχοῦ δ' ἐλάμβανον χώραν βραδεῖαι συνιζήσεις ἢ ἐξάρσεις τοῦ ἐδάφους, *ἠπειρογενετικαὶ* δηλ. *διαταράξεις*. Συνεπείᾳ τῶν τελευταίων τούτων, ἀλλαχοῦ μὲν ἡ θάλασσα εἰσεχώρησεν εἰς τμήματα τῆς Αἰγηΐδος καὶ κατέκλυσε ταῦτα, ἀλλαχοῦ δὲ ἀπεχώρησεν ἀπὸ μέρη αὐτῆς.

1) ΔΙΑΡΡΗΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΚΡΗΜΝΙΣΕΙΣ. Ἂς ἴδωμεν κατὰ πρῶτον τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαρρήξεων καὶ τῶν ταφροειδῶν ἐγκατακρημνίσεων.

Μέγα παράκτιον ῥῆγμα τοῦ Ἰουνίου συνετέλεσεν ὥστε τὰ νότια καὶ τὰ δυτικὰ τῆς Αἰγηΐδος, ἀπὸ τῆς Λυκίας μέχρι τῆς προεξοχῆς τῶν Ἀκροκεραυνίων, πέραν τῶν νήσων, αἵτινες κεῖνται πρὸ τῶν ἠπειρωτικῶν μαζῶν τῆς Ἑλλάδος, νὰ κατέρχηται ὁ πυθμὴν τῆς θαλάσσης πολὺ ἀποτόμως εἰς μεγάλα βάθη. Ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου μεθορίου ῥήγματος ἀρχίζουν πολυάριθμα ἄλλα πλευρικὰ μικρότερα, τὰ ὁποῖα καὶ διεισδύουν εἰς τὴν Αἰγηΐδα.

Ταφροειδὲς καταβύθισμα εἶναι ὁ βαθέως εἰς τὴν ξηρὰν εἰσδύων Κορινθιακὸς κόλπος, ὅστις, ὁμοῦ μὲ τὸν πρὸς ἀνατολάς του ἀντίστοιχον Σαρωνικόν, χωρίζει τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ κυ-

Digitized by Google

ρίου σώματος τῆς νοτιανατολικο—εὐρωπαϊκῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ ταφροειδῆ καταβυθίσματα εἶναι ὁ Εὐβοϊκὸς κόλπος (ὁ χωρίσας τὴν Εὔβοιαν ἀπὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος), ἡ τάφρος τοῦ Σπερχειοῦ, ἡ ἐγκατακρήμνισις τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τὸ Βοιωτικὸν πεδίον, αἱ λεκάναι τῆς Χαιρωνείας, Κωπαΐδος, Θηβῶν, ἡ Αἰτωλικὴ λεκάνη, οἱ κόλποι τῆς Χαλκιδικῆς, ἡ μεγάλη ταφροειδὴς κοιλὰς τοῦ Ἀλιάκμονος (Σερβίων) κ.ἄ.

Μεταξὺ τῶν ταφροειδῶν καταβυθισμάτων ἀπέμειναν εἰς τὴν θέσιν των τεμάχια ξηρᾶς ὡς ὄρη. Τὰ ἀπομείναντα ταῦτα ὄρη καλοῦνται *ρηξιγενεῖς προεξοχαὶ* (Horste). Τοιαῦτα εἶναι π.χ. τὰ ὄρη τῆς Ἀταλάντης, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς Οἴτης ἐκτείνονται μέχρι τῆς Χαλκίδος, σχηματίζοντα οὕτω μίαν ρηξιγενῆ προεξοχὴν ἐν εἴδει σφηνός. Ἄλλαι ρηξιγενεῖς προεξοχαὶ εἶναι τὰ Γεράνεια, ἡ σειρὰ Κιθαιρῶνος—Πάρνηθος, κ.τ.λ. Αἱ προεξοχαὶ αὗται ὑπέστησαν πλειόκαινον διάπλασιν τῆς τριτογενοῦς περιόδου καὶ κατὰ τὴν τεταρτογενῆ περίοδον ἐξάρσεις.

Ἐγκατακρημνίσεις ἐπίσης ἐγένοντο καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἀρκεταί. Ὁ Philippson σημειοῖ τὸ μεταξὺ Ὠλονοῦ καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀνδριτσαίνης βύθισμα, τοὺς κόλπους τῆς Μεσσηνίας, Λακωνίας καὶ Ἀργολίδος πρὸς τοὺς ὁποίους συνέχονται ἀντιστοίχως ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, τὸ Μεσσηνιακὸν πεδίον, τὰ πεδία τοῦ Εὐρώτα, τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ τὸ τοῦ Ἄργους. Ἐπίσης ἐγκατακρημνίσματα καὶ καταβυθίσματα εἶναι αἱ λεκάναι τῆς ἀνατολικῆς Ἀρκαδίας.

Ἡ περίοδος τῆς διαρρήξεως καὶ καταβυθίσεως τμημάτων τῆς Αἰγηΐδος καθὼς καὶ τῶν φαινομένων ἐξάρσεως καὶ συνιζήσεως πιθανῶς νὰ ἤρχισεν ἐν μέρει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κυρίας Ἀλπικῆς πτυχώσεως.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐξεδηλώθη κυρίως κατὰ τὴν μειόκαινον διάπλασιν τῆς τριτογενοῦς καὶ διήρκεσε μέχρι καὶ τῆς τεταρτογενοῦς περιόδου. Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅπως δεικνύουν οἱ συχνάζοντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα σεισμοί.

2) ΑΙ ΗΠΕΙΡΟΓΕΝΕΤΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΞΕΙΣ. Ἐκτὸς ὅμως τῶν διαρρήξεων καὶ ἐγκατακρημνίσεων, περὶ ὧν εἴπομεν ἤδη, εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Αἰγηΐδος ἐλάμβανον χώραν καὶ βραδεῖαι ἐξάρσεις ἢ συνιζήσεις ἐδαφῶν, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἡ θάλασσα ἢ ἀπεχώρει ἢ τοὐναντίον εἰσεχώρει καὶ κατέκλυζε τὰ συνιζάνοντα μέρη. Εἰς τὸν βυθὸν τῶν οὕτω κατακλυζομένων ὑπὸ τῆς θαλάσσης τμημάτων ἐλάμβανε χώραν ἐναπόθεσις ὑλικοῦ (καθιζημάτων στερεῶν) καὶ συνεπῶς σχηματισμὸς θαλασσογενῶν ἰζηματογενῶν πετρωμάτων (ἀργίλλων, μαργῶν, ψαμμιτῶν κ.τ.λ.)

α') Ἡ Ὑπεραιγαία αὖλαξ.—Ἐξ ὅλων τῶν οὕτω κατακλυσθεισῶν περιοχῶν, ἐνδιαφέρουσα καὶ χαρακτηριστικὴ εἶναι μία αὐλακοειδὴς κοιλότης ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς τότε Αἰγηΐδος ἡ ὁποία κατεκλύσθη ὑπὸ τῆς θαλάσσης τῆς ὀλιγοκαίνου κατ' ἀρχάς, τῆς μειοκαίνου κατόπιν διαπλάσεως, καὶ ἐχώρησε τὴν ὅλην Αἰγηΐδα χώραν εἰς δύο κύρια τμήματα, τὴν *Βόρειον Αἰγηΐδα* καὶ τὴν *Νότιον Αἰγηΐδα.*

Ἡ αὖλαξ αὕτη, ἐπονομασθεῖσα *Ὑπεραιγαία αὖλαξ*, εἶχε σχῆμα πολὺ ἀνοικτοῦ V. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν (ἀριστερόν) της σκέλος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου διὰ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, τῆς κοιλάδος τοῦ ἄνω Ἀλιάκμονος μέχρι τῆς περιοχῆς τῆς Πρέσπας. Εἰς τὸν πυθμένα τοῦ θαλασσίου αὐτοῦ βραχίονος (δυτικοῦ σκέλους τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος) ἀπετέθησαν κατὰ τὴν ὀλιγόκαινον διάπλασιν καὶ κατὰ τὰς (πρώτην καὶ δευτέραν) Μεσογειακὰς βαθμίδας τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως, ἰζηματογενῆ πετρώματα (ἄργιλλοι, μάργαι ἀμμώδεις καὶ σκληροὶ στιφροὶ ἀσβεστόλιθοι), τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκομεν σήμερον, ὁπότε ἡ θάλασσα ἔχει πλέον ἀποχωρήσει, ὁριζοντίως σχεδὸν ἐστρωμένα, εἰς τὴν Καλαμπάκαν, περὶ τὴν Λαψίσταν, Καστορίαν, εἰς τὰ ΝΔ τῆς Μακεδονιας καὶ ἀλλαχοῦ, περιέχοντα πλεῖστα θαλάσσια μαλάκια, ἀπολιθωμένα ζῷα. Τὸ δὲ ἀνατικὸν (δεξιὸν) σκέλος τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου μὲ κατεύθυνσιν Α.ΒΑ διὰ τῆς τάφρου τοῦ Β. Αἰγαίου πρὸς τὴν Προποντίδα. Λείψανα τῶν ἀποθεμάτων τῆς 2ας Μεσογειακῆς βαθμῖδος τῆς μειοκαίνου, εὑρέθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τοῦ Σάρου (εἰς τὸ Ἐρεγλί, ἄμμοι καὶ ἀμμώδεις ἀσβεστόλιθοι μὲ θαλάσσια δίθυρα ἐλασματοβράγχια), καθὼς καὶ εἰς τὸ Μυριόφυτον ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τῶν Δαρδανελλίων. Αἱ δύο αὗται ἐμφανίσεις πετρωμάτων θαλασσίας καταγωγῆς κεῖνται ἐπὶ γραμμῆς, ἡ ὁποία ἑνώνει τὴν βορείαν τάφρον τοῦ Αἰγαίου μὲ τὴν τάφρον τῆς Προποντίδος καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἄξονα τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος τῆς ὑπεραιγαίας αὔλακος.

Κατὰ τὴν μετέπειτα βαθμῖδα τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως, τὴν *σαρμάτιον* δηλ., τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης ἐπεξετάθησαν καὶ κατέκλυσαν περιοχὰς πέραν τῶν μέχρι τότε ὁρίων τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος. Οὕτω τὸ μεῖζον μέρος τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως καὶ αἱ ὄχθαι τοῦ στενοῦ τῶν Δαρδανελλίων (τὸ ὁποῖον εἶναι μία διαβρωσιγενὴς κοιλὰς κατακλυσθεῖσα ὑπὸ τῆς θαλάσσης), ἀποτελοῦνται ἀπὸ στρώματα σχεδὸν ὁριζόντια σχηματισθέντα εἰς βυθὸν σαρματικῆς θαλάσσης. Ἐκτείνονται δὲ τὰ στρώματα αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Τρωάδος καὶ τῆς νήσου Τενέδου. Ἐπίσης στρώματα σαρματικῆς ἐποχῆς εὑρίσκονται πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς Προποντίδος.

Τέλος κατὰ τὴν ἀνωτέραν νεογενῆ ἐποχήν, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶναι σήμερον ἡ Προποντίς, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε μία λίμνη, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων ζῷα, ἀνήκοντα εἰς τὴν τότε ζῶσαν εἰς τὰ νότια τῆς Ρωσίας ἀραλο-κασπιανὴν πανίσκην.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τῶν δύο σκελῶν-βραχιόνων τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος λεχθέντων συνάγεται ἡ πολὺ πιθανὴ ὑπόνοια, ὅτι μέχρι καὶ τοῦ μέσου τῆς νεογενοῦς περιόδου τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ βορείου Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ τοῦ νοτίου Εὐξείνου Πόντου μία ἀ ι' εὐθείας συγκοινωνία διὰ θαλάσσης διὰ τῆς αὔλακος ταύτης.

Σήμερον ἡ Ὑπεραιγαία αὖλαξ εἶναι ἀκόμη καταφανὴς καὶ δύναταί τις νὰ τὴν παρακολουθήσῃ ὡς ἑξῆς: Δυτικός τις βραχίων εἶναι ἡ κοιλὰς τοῦ ἄνω Ἀλιάκμονος ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς λίμνης Πρέσπας διὰ τῆς πεδιάδος Καστορίας καὶ Λαψίστης. Ὁ βραχίων αὐτὸς προεκτείνεται πρὸς ΝΑ μέχρι τῆς πεδιάδος τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Κοζάνη, ἡ Λαψίστα καὶ τὰ Γρεβενὰ εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν ἀποθεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέθησαν ὡς εἴπομεν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος. Ὁ ἀνατολικὸς βραχίων εἶναι σήμερον κατάδηλος εἰς τὴν μεγάλην βορείαν τάφρον τοῦ Αἰγαίου, ἡ ὁποία, μὲ διεύθυνσιν περίπου ΝΔ πρὸς ΒΑ, ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς Μαγνησίας μέχρι τοῦ κόλπου Σάρος, μὲ βάθη πάντοτε μεγαλύτερα τῶν 500 μ. καὶ εἰς δύο μάλιστα σημεῖα ὑπερβαίνοντα τὰ 1200 μ. Ὁ ἀνατολικὸς βραχίων προεκτείνεται πρὸς τὰ ἀνατολικὰ καὶ ἀναφαίνεται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης σχηματίζων τὰς δύο τάφρους, τὴν θάλασσαν δηλ. τῆς Προποντίδος καὶ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας.

Ἄς ἐξετάσωμεν νῦν τὰ δύο τμήματατα τῆς Αἰγηΐδος χώρας, εἰς τὰ ὁποῖα αὕτη ἐχωρίζετο διὰ τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος, τὴν βόρειον δηλ. καὶ τὴν νότιον Αἰγηΐδα.

β') Ἡ βόρειος Αἰγηΐς.—Τὸ πρὸς Β τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος τμῆμα τῆς Αἰγηΐδος περιλαμβάνει τὴν ἀρχαίαν ἐκ κρυσταλλοσχιστωδῶν πετρωμάτων μᾶζαν τῆς Ροδόπης, μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Θεσσαλίας. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ ἐκτείνεται μέχρι τῆς Σερβίας.

Εἰς τὴν βόρειον Αἰγηΐδα κατὰ τὰς ὑπολοίπους διαπλάσεις τῆς τριτογενοῦς ἐποχῆς, κατὰ τὴν *μειόκαινον* δηλ. καὶ τὴν *πλειόκαινον* διάπλασιν, δὲν κατώρθωσεν ἡ θάλασσα νὰ εἰσχωρήσῃ. Μόνον ἡ θάλασσα τῆς *σαρματίου* βαθμῖδος κατώρθωσε νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ κατακλύσῃ ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν Χαλκιδικὴν καὶ τμῆμα τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας. Εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης αὐτῆς ἀπετέθησαν τὰ ἰζηματογενῆ, θαλασσίας προελεύσεως, πετρώματα (ἄργιλλοι, ἄμμοι, ὠολιθικοὶ ἢ συμπαγεῖς ἀσβεστόλιθοι, μὲ ἀπολιθωμένα θαλάσσια ἐλασματοβράγχια καὶ γαστερόποδα ζῷα), τὰ ὁποῖα συνιστῶσι σήμερον τὸ ὑπόβαθρον σχεδὸν ὁλοκλήρου τῆς δυτ. Χαλκιδικῆς καὶ ἐν μέρει τὸ τῆς χερσονήσου τῆς Κασσάνδρας.

Ἐπίσης ἡ ἰδία θάλασσα—κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Σέρβου γεωλόγου-γεωγράφου Cvijic—εἶχεν εἰσέλθει τότε καὶ εἰς τὸ βαθύπεδον τῶν Σερρῶν-Σιδηροκάστρου-Νιγρίτης καὶ ἐγκατέλειψε τὰ ἰζήματά της, τὰ πετρώματα δηλ., τὰ ὁποῖα σήμερον σχηματίζουν τὰς ὑψηλοτέρας βαθμῖδας (terrasses) τοῦ βαθυπέδου τούτου.

Ἡ βόρειος Αἰγηῒς εἶχε καὶ ἄλλα βαθύπεδα. Ἐκ τούτων τὰ εὑρισκόμενα μεταξὺ Χαλκιδικῆς καὶ Εὐξείνου, εἰδικώτερον δὲ τὸ μέγα βαθύπεδον τῆς Ἀδριανουπόλεως, συνίστανται ἀπὸ πετρώματα (πηλοὺς καὶ χάλικας) ποταμίων σχηματισμῶν. Ἐντὸς τῶν στρωμάτων τούτων καὶ δὴ εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τῶν Δαρδανελλίων ὁ Neumayr εὗρε πανίσκην ἐξ ἀπολελιθωμένων θηλαστικῶν. Βαθύπεδά τινα τῆς βορείου Αἰγηΐδος εἶχον μεταβληθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς λίμνας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγίνετο ἐντατικὴ συσσώρευσις καὶ ἀπόθεσις ὑλικοῦ, προερχομένου ἀπὸ τὴν διάβρωσιν καὶ ἔκπλυσιν τῶν περὶ τὰς λίμνας ταύτας βουνῶν καὶ ὀρέων. Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ ἐκείνου προέρχονται τὰ πετρώματα, ἅτινα ἀνευρίσκομεν σήμερον, ἄμμοι δηλ. ἐναλλασσόμεναι μὲ κροκαλοπαγῆ, ἀργιλλικαὶ ἄμμοι κ.τ.λ. Ἡ λοφοσειρὰ π.χ. της Ἀλιστράτης, ἡ ὁποία διαχωρίζει μὲ διεύθυνσιν Β-Ν τὴν πεδιάδα τῆς Δράμας ἀπὸ τὸ βαθύπεδον Σιδηροκάστρου-Σερρῶν-Νιγρίτης, ἀποτελεῖται ἀπὸ τοιαῦτα πετρώματα λιμνογενῆ.

γ') Ἡ νότιος Αἰγηΐς.—Αὕτη ὁριζομένη πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς Ὑπεραιγαίας αὔλακος, περιελάμβανε μᾶζαν ἠπειρωτικὴν ἑνιαίαν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὸς νότον ὡρίζετο ὑπὸ θαλάσσης, ἡ ὁποία ἔβρεχε μέρος τῆς Κρήτης, τὴν Κάσον καὶ τὴν Ρόδον.

Ἄς παρακολουθήσωμεν τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας παρουσίασεν ἡ ἐπιφάνεια τῆς νοτίου Αἰγηΐδος ἀπὸ τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως μέχρι τοῦ τέλους τῆς πλειοκαίνου.

1) Κατὰ τὴν *δευτέραν μεσογειακὴν* βαθμῖδα: Εἰς

Digitized by Google

τὰ πρὸς τὸ Ἰόνιον καὶ τὸ Κρητικὸν πέλαγος τμήματά της (εἰς τὴν Ἤπειρον δηλ., τὴν Ἀκαρνανίαν, τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Νάξον) ἡ θάλασσα εἰσχωρεῖ εἴς τινα μέρη. Τοὐναντίον εἰς τὴν κεντρικὴν νότιον Αἰγηΐδα καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὰς τμήματά της, ὑπάρχουν ἐνιαχοῦ καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς μειοκαίνου τοπικαὶ λίμναι, μέσα εἰς τὰς ὁποίας ἀποτίθενται ἐντατικῶς καθιζήματα καὶ σχηματίζονται οὕτω τὰ σήμερον εἰς αὐτὰ τὰ μέρη ἀπαντώμενα λιμνογενῆ πετρώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχουν ἀποτεθῆ καὶ κοιτάσματα λιγνιτῶν. Οὕτω, π. χ. τὰ στρώματα τῆς Κύμης (κροκαλοπαγῆ, μάργαι μετὰ λιγνιτῶν καὶ πλακώδεις ἀσβεστόλιθοι μὲ ἀπολιθωμένα, μαλάκια ζῷα γλυκέων ὑδάτων, ἔντομα, ἰχθῦς καὶ λείψανα φυτῶν), τὰ ὁποῖα σχηματίζουν μικρὰν λεκάνην ἐπὶ τῆς βορειοανατολικῆς πλευρᾶς τῆς Εὐβοίας, ἐσχηματίσθησαν ἐντὸς λίμνης, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως.

2) Κατὰ τὴν *σαρμάτιον βαθμῖδα*. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην λίμναι τινὲς ὑπῆρχον εἰς τὴν νότιον Αἰγηΐδα. Μόνον εἰς τὴν Ἀττικὴν (βλ. Ἀθῆναι—γεωλογικὴ κατασκευὴ) παρουσιάζονται οἱ ἀσβεστόλιθοι τῶν Τραχώνων, αἱ μάργαι καὶ οἱ ἀσβεστόλιθοι τοῦ Πειραιῶς καὶ τὰ στρώματα τῆς Ραφίνας, περιέχοντα ἀπολιθωμένα θαλάσσια ζῷα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀνωτάτην μειόκαινον διάπλασιν. Τὰ στρώματα ταῦτα δεικνύουν, ὅτι εἰς τὴν Ἀττικὴν ὑπῆρχον τότε περιοχαὶ κεκαλυμμέναι ὑπὸ θαλάσσης, ἡ ὁποία, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, συνείχετο διὰ θαλασσίας διώρυγος μετὰ τῆς καλυπτούσης τότε τὴν Κρήτην θαλάσσης. Ἡ διῶρυξ αὕτη, διευθύνσεως ΝΑ]κῆς, ἐχώριζε τὴν σημερινὴν περιοχὴν τοῦ νοτίου Αἰγαίου ἀπὸ τὴν κρυσταλλοσχιστώδη μᾶζαν τὴν περιλαμβάνουσαν τὸν Ταΰγετον, τὰ Κύθηρα καὶ τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς Κρήτης.

3) Κατὰ τὴν *ἀνατολικὴν βαθμῖδα*. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ νότιος Αἰγηΐς εἰς τὸ κεντρικόν της μέρος ἦτο κατεσπαρμένη μὲ λίμνας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔζων ἄφθονα μαλάκια (δίθυρα, ἐλασματοβράγχια καὶ γαστερόποδα) ζῷα. Τὰ ἐντὸς τῶν λιμνῶν τούτων ἀποτεθέντα τότε καὶ σχηματισθέντα πετρώματα εὑρίσκομεν σήμερον παρὰ τὸ χωρίον Λιβανάταις (Ἀταλάντης περιοχή), ἐν Εὐβοίᾳ, Μυτιλήνῃ, Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Κῷ (2 μεγάλαι λιμναῖαι λεκάναι).

Κατὰ τὰ πρὸς τὸ Ἰόνιον ὅμως μέρη της—ἐκτὸς μιᾶς λίμνης, ἥτις ἐσχηματίσθη εἰς τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων, ἀρχὴ οὕτως εἰπεῖν τῆς σημερινῆς λίμνης—ἡ θάλασσα καλύπτει τὸ μέγιστον μέρος τῆς Κερκύρας, μεγάλην ἔκτασιν τῆς Ζακύνθου, καὶ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος (Ἀκαρνανία, Ἀχαΐα, Μεσσηνία, ὡς καὶ τὸν Λακωνικὸν κόλπον). Πανταχοῦ εἰς αὐτὰ τὰ μέρη εὑρίσκομεν θαλασσογενῆ πετρώματα μὲ ἀπολιθωμένα θαλάσσια ζῷα τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως τῆς ἀνωτέρας νεογενοῦς περιόδου.

Ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὰς προ-πλειοκαινικὰς καταβυθίσεις, ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερον ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ὑπῆρχε κατὰ τὴν πλειόκαινον διάπλασιν βραχίων θαλάσσης, πλατύτερος τοῦ σημερινοῦ, ὅστις πρὸς ἀνατολὰς ἐξετείνετο διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ καὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῶν Μεγάρων. Ἡ Πελοπόννησος ἦτο τελεία νῆσος. Ὁ βραχίων οὗτος κατεχώνετο ἀπὸ πλειοκαινικὰ καθιζήματα θαλάσσια ἢ ποταμιοθαλάσσια. Συγχρόνως ὁ πυθμὴν τοῦ θαλασσίου τούτου βραχίονος ὑφίστατο συνεχῆ καταβύθισιν, οὕτως ὥστε πάντοτε ὑπῆρχε μία θάλασσα ὀλίγον βαθεῖα, σχηματίζουσα εἰς πολλὰ μέρη κόλπους ὑφαλμύρων ὑδάτων.

Κατὰ τὴν πλειόκαινον ὅμως ἐποχὴν ἐκδηλοῦται ἀποχώρησις τῆς θαλάσσης (ἀρνητικὴ μετακίνησις τῶν παραλίων). Περὶ τὸ τέλος δὲ τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τεταρτογενοῦς ἔχει ἐπέλθει σπουδαία ἀποχώρησις, σχεδὸν γενική, εἰς ὅλην τὴν ἀκτὴν τῆς μεσογείου λεκάνης. Ἡ θάλασσα περιορίζεται εἰς τὴν κεντρικὴν τάφρον τῆς μεσογείου θαλάσσης. Ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τῆς Ἀδριατικῆς ἡ θάλασσα θὰ ἀπεσύρθη πέραν τῶν Ἰονίων νήσων. Ἔνδειξις τούτου ἡ παρουσία γύψου (προϊὸν ἐξατμίσεως θαλάσσης) εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν πλειοκαινικῶν στρωμάτων ἐν Κερκύρᾳ, Ζακύνθῳ, Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ.

Ὁ βραχίων θαλάσσης, ὁ σχηματίζων τὸν τότε Κορινθιακόν, ἀπεσύρθη καὶ ὁ νῦν κόλπος ἦτο τότε μία ἠπειρωτικὴ κοιλὰς (αὖλαξ χερσαία) τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια εὑρίσκετο εἰς ὕψος πολὺ ἀνώτερον τοῦ τῆς σημερινῆς θαλάσσης. Ἡ Πελοπόννησος ἔπαυσε νὰ εἶναι νῆσος, διότι διὰ τῆς κοιλάδος αὐτῆς ἡνοῦτο μετὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

III. ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΟΥ ΚΑΙΝΟΖΩΪΚΟΥ. Εἴδομεν ὅτι ἡ Αἰγηΐς, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως, ἔμενε σχεδὸν ὁλόκληρος ἔξω τῶν ὑδάτων, ἐκτὸς στενοῦ τινος κόλπου, ὁ ὁποῖος ἐκ δυσμῶν διεισέδυε μέχρι τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ τέλος τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τεταρτογενοῦς περιόδου, ἀποσυρθείσης τῆς θαλάσσης, μετεβλήθη εἰς κοιλάδα. Ἐπίσης εἴδομεν ὅτι ἡ θάλασσα εὑρίσκετο περιωρισμένη, κατὰ τὴν ἀνωτέραν καὶ νεωτέραν νεογενῆ ἐποχήν, εἴς τινα σημεῖα τῆς περιφερείας, τὴν ὀρεινὴν δηλ. ζώνην, ἥτις ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου περιέβαλλε τὸν κεντρικὸν ὄγκον τῆς Αἰγηΐδος. Ἀπὸ τῆς κατωτέρας ὅμως τεταρτογενοῦς ἐποχῆς, ἡ θάλασσα ἀρχίζει νὰ εἰσβάλλῃ καὶ νὰ κατακτᾷ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἰγηΐδος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*καταβύθισις τοῦ Αἰγαίου πελάγους*». Ὁ ὅρος εἶναι ἀκατάλληλος, διότι, ἐν τῇ πραγματικότητι, δὲν πρόκειται περὶ καταβυθίσεως, ἀλλὰ περὶ *κατακλυσμοῦ* (ennoyage), τουτέστι βραδείας συνιζήσεως τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τοῦ πελάγους, ἥτις ἐπέτρεψεν εἰς τὴν θάλασσαν νὰ εἰσδύσῃ καὶ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς περιοχὰς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βορειότερον κειμένας.

Εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης αὐτῆς τῆς κατωτέρας τεταρτογενοῦς ἐποχῆς (κατ' ἄλλους τῆς ἀνωτέρας πλειοκαινικῆς), ἀπετέθησαν πολλὰ πετρώματα, ὑλικὰ θραυσματοπαγῆ. Οὕτως εὑρίσκομεν αὐτὰ σήμερον εἰς τὴν Ρόδον. Εἶναι ἄμμοι, ἄργιλλοι καὶ ἀσβεστόλιθοι. Τεμάχια τοιούτων πετρωμάτων συναντῶμεν εἰς τὴν Ρόδον μέχρι 300 μ. ὕψους. Πλεῖστα καὶ ποικίλα εὕρηνται ἐντὸς τῶν πετρωμάτων τούτων ἀπολιθωμένα ζῷα τὰ ὁποῖα ἔζων εἰς τὰς θαλάσσας τὰς καλυπτούσας τὰ μέρη ταῦτα κατὰ τὴν κατωτέραν τεταρτογενῆ ἐποχήν. Εἶναι τρηματόκογχα πρωτόζῳα, κοράλλια, ἐχινοειδῆ, βρυόζῳα, βραγχιόποδα, ὀστρακώδη καὶ μαλάκια. Ἐπίσης πετρώματα μὲ τὰ αὐτὰ ἀπολιθωμένα ζῷα, σχηματισθέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐν τῷ βυθῷ τῆς τότε θαλάσσης, εὑρίσκομεν εἰς τὴν Κῶ μέχρις ὕψους 180 μ.

Πιθανὸν εἶναι ὅτι ἡ θάλασσα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τμήματος τῶν Κυκλάδων. Ἡ Δῆλος ὅμως, ὅπου ὁ Cayeux εὗρε λείψανα ἐλέφαντος τοῦ ἀρχαίου, ἦτο ἀναμφιβόλως ἔξω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης κατὰ τὴν μέσην τεταρτογενῆ ἐποχήν.

Κατέχομεν ἐπίσης ἀποδείξεις, ὅτι τὰ ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ τῆς Αἰγηΐδος προσεβλήθησαν ὑπὸ ἐντόνων ἐξάρσεων, μετὰ τὴν κατωτέραν τεταρτογενῆ ἐποχήν, ἐνῷ οὐδὲν τὸ ἀνάλογον παρατηροῦμεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ σημερινοῦ πελάγους. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο, τοὐναντίον, φαίνεται ὅτι ἡ θάλασσα, κατὰ τὴν μέσην τεταρτογενῆ ἐποχήν, ἐξετάθη πρὸς βορρᾶν, ὑπερβᾶσα τὰ ὅρια ἅτινα εἶχε κατὰ τὴν κατωτέραν τεταρτογενῆ ἐποχήν. Οὕτω, κατὰ τὴν μέσην τεταρτογενῆ ἐποχήν, ἡ θάλασσα εἰσέβαλεν ἐκ νέου εἰς τὴν Κορινθιακὴν κοιλάδα, ἐξ ἀνατολῶν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ ἐκ δυσμῶν διὰ τῆς περιοχῆς τῶν Πατρῶν. Δι' ὃ καὶ ἀπὸ τῶν Πατρῶν μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου καὶ εἰς τὸ Καλαμάκι εὑρίσκονται τὰ θαλάσσια ἀποθέματα, τὰ σχηματισθέντα εἰς τὸν πυθμένα τῆς ἐπικλυσάσης ἐκ νέου θαλάσσης, ἄμμοι δηλ., κροκαλοπαγῆ καὶ ἀσβεστόλιθοι, μὲ ἀπολιθωμένα θαλάσσια ζῶα, τῆς μέσης τεταρτογενοῦς ἐποχῆς, καθὼς καὶ στρώματα μὲ εἴδη ἀπολιθωμένα ζώων, ζώντων καὶ σήμερον εἰς τὴν Μεσόγειον. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἀπὸ τῆς μέσης τεταρτογενοῦς καὶ ἐντεῦθεν ὑπῆρχεν ἐκεῖ θάλασσα.

Ὁμοίως στρώματα, σχηματισθέντα εἰς τὸν πυθμένα θαλάσσης κατὰ τὴν αὐτὴν ἢ ὀλίγον νεωτέραν ἐποχήν, εὑρέθησαν εἰς τὴν Τένεδον, τὴν Σαμοθράκην, τὰ Δαρδανέλλια. Ἡ παρουσία τούτων εἰς τὰ μέρη αὐτὰ δεικνύει τὴν βαθμιαίαν προέλασιν τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν λεκάνην τοῦ Εὐξείνου, κατακλυσθεῖσαν τελικῶς ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς Μεσογείου. Διότι, ὡς εἴπομεν ἤδη, τὰ Δαρδανέλλια ἦσαν ποταμία κοιλάς, κατακλυσθεῖσα ὑπὸ θαλασσίων ὑδάτων, μετὰ τὴν συνίζησιν τῆς Αἰγηΐδος καὶ τὴν διείσδυσιν τῶν ὑδάτων τῆς Μεσογείου. Καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τουτέστι τοῦ Ἑλλησπόντου ἐγένετο συνίζησις καὶ ἡ θάλασσα ἠδυνήθη νὰ διεισδύσῃ, διὰ τῆς μέχρι τότε κοιλάδος τῶν Δαρδανελλίων, κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἀργότερον εἰς τὸν Εὔξεινον.

Ἐπίσης κατὰ τὴν τεταρτογενῆ ἐποχήν, θάλασσα περιέβαλλε καὶ τὴν Κύπρον, περισσότερον ἀπὸ σήμερον. Διότι εἰς ὅλην τὴν περιφέρειαν τῆς νήσου ὁ Gaudry εὗρε μίαν ταινίαν, σχεδὸν συνεχῆ, ἀπὸ πετρώματα (ἀσβεστολίθους, ἄμμους μὲ θαλάσσια τρηματόκογχα, πρωτόζωα καὶ κροκαλοπαγῆ), τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν εἰς βυθὸν θαλάσσης τῆς τεταρτογενοῦς περιόδου.

Συνεπείᾳ τῶν συνιζήσεων (θετικὴ μετακίνησις παραλίων) τῆς τεταρτογενοῦς ἐποχῆς, πολυάριθμοι ἕως τότε κοιλάδες μετεσχηματίσθησαν εἰς κόλπους καὶ λιμένας, πολλαὶ δὲ ὀροσειραὶ μετεβλήθησαν εἰς χερσονήσους καὶ νήσους. Εἰς σημεῖά τινα ὅμως τῆς Αἰγηΐδος συνέβησαν καὶ ἐξάρσεις κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους.

Τέλος τὴν τεταρτογενῆ περίοδον αἱ ὑψηλαὶ ὀρειναὶ περιοχαὶ (Βαρνοῦς, Βόρας, Ὄλυμπος, Παρνασσός, Γκιόνα, Βαρδοῦσσα, Ὠλονός, Χελμός, Ζίρια, Ταΰγετος) ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παγετώνων, τῶν ὁποίων ἡ τῆξις ἐλάμβανε χώραν εἰς ὑψόμετρα 1900 μέχρι 2100 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

IV. Η ΗΦΑΙΣΤΕΙΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΓΗΪΔΑ. Ἀποτέλεσμα τῶν συμβάντων κατὰ τὴν μετὰ τὰς Ἀλπικὰς πτυχώσεις περίοδον ἀποκαταστάσεως τῆς διαταραχθείσης ἰσορροπίας τῶν στρωμάτων, ἦτο καὶ ἡ ἐμφάνισις ἡφαιστείων εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Αἰγηΐδος καθ' ὡρισμένας μάλιστα διατάξεις. Συνεπείᾳ κυρίως τῶν διαρρήξεων, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς πολλὰ μέρη ἐδημιουργήθησαν πολλὰ σημεῖα ἐλαχίστης ἀντοχῆς εἰς τὸν στερεὸν φλοιὸν τῆς γῆς. Καὶ κατὰ μῆκος κυρίως τῶν διαρρήξεων καὶ κατακρημνίσεων τούτων τὸ μάγμα ἐκ τῶν βαθῶν κατώρθωσε νὰ διεισδύσῃ καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ἐπιφανείας τῆς Αἰγηΐδος, δίδον γένεσιν εἰς ἡφαίστεια.

Ἡ ἡφαίστειος ἐνέργεια ἤρχισεν ἐκδηλουμένη ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τῆς τριτογενοῦς ἐποχῆς καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον εἴς τινα σημεῖα. Οὕτω π.χ. ἡφαιστειογενῆ πετρώματα εὑρίσκομεν εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Τρωάδα, ἐν Θράκῃ, εἰς πολλὰς νήσους τοῦ βορείου Αἰγαίου (Σαμοθρᾴκην, Ἴμβρον, Λῆμνον, Μυτιλήνην), εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Εὔβοιαν κ.ἄ. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἄξιαι μνείας εἶναι ἡ ταινιοειδὴς ζώνη ἡφαιστείων, ἡ ὁποία παρουσιάζεται κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονος τῆς πεταλοειδοῦς κοιλάδος τῆς Ἁλμωπίας (Καρατζόβας) καὶ ἡ κυκλαδικὴ τοξοειδὴς ζώνη ἡφαιστείων.

Ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἀπὸ χθαμαλοὺς γηλόφους, τεταγμένους κατὰ στοίχους, καὶ ἀποτελουμένους ἀπὸ ἡφαιστειογενῆ πετρώματα, διήκει δὲ κατὰ μῆκος τῆς Ἀλπικῆς πτυχῆς (Β.ΒΔ—Ν.ΝΑ). Σήμερον εἰς τὸν κοιλάδα ταύτην ἡ ἡφαίστειος ἐνέργεια ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῆς παρουσίας μερικῶν θερμῶν πηγῶν (Μπάνια, Τσέρνοβο, κ. ἄ.) καὶ τῆς ἀναφυσήσεως ἀτμίδων εἴς τινα σημεῖα. Ἡ «κυκλαδικὴ τοξοειδὴς ζώνη ἡφαιστείων» περιλαμβάνει τὰ ἡφαιστειακὰ κέντρα Σουσακίου (παρὰ τὸ Καλαμάκι), Αἰγίνης, Μεθάνων, Πόρου, Ἀντιμήλου, Μήλου, Ἀνανῶν νήσων, Κιμώλου, Πολίβου, Στρογγυλοῦ, Δεσποτικοῦ, Ἀντιπάρου, Σαντορίνης, Χριστιανῶν, Κῶ καὶ Νισύρου. Εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἡ ἡφαιστεία ἐνέργεια ἤρχισε νὰ ἐκδηλῶται ἀπὸ τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως. Τὰ πλεῖστα τῶν ἡφαιστείων τῆς ζώνης ταύτης εἶναι σήμερον ἐσβεσμένα.

Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐνήργησε τὸ ἡφαίστειον τῶν Μεθάνων (τελευταῖα του ἔκρηξις τῷ 375 π. Χ.), τὸ τῆς Σαντορίνης (τελευταία του ἔκρηξις τῷ 1925-26 σχηματίσασα τὸν νέον ἡφαίστειον θόλον «Δάφνη») καὶ τὸ τῆς Νισύρου (τελευταία του ἔκρηξις τῷ 1873 μ. Χ.).

Αὕτη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἱστορία τῆς Αἰγηΐδος. Ἡ σημερινὴ ὄψις αὐτῆς εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μετὰ τὴν μεσοτριτογενῆ ἀνόρθωσιν τῶν ὀρέων κατατεμαχισμοῦ καὶ τῶν ταφροειδῶν ἐγκατακρημνίσεων, ὡς καὶ τῶν ἠπειρογενετικῶν διαταράξεων, αἵτινες προὐκάλεσαν ἐξάρσεις καὶ συνιζήσεις. Τὸ ποικίλον τῶν μορφῶν ἃς παρουσιάζει ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν προῆλθεν ἐκ τῶν ὡς ἄνω αἰτιῶν. Καὶ ἐδημιουργήθησαν οὕτω ἐπιμήκεις ἢ ἐγκάρσιοι τάφροι, στενὰ θαλάσσης ἢ θαλάσσιοι κόλποι, νῆσοι καὶ χερσόνησοι, λίμναι ἐντὸς τῶν μεσογείων, καθὼς καὶ πεδιάδες ἢ λιβάδια (Poljen).

Αὗται εἶναι αἱ παλαιογεωγραφικαὶ βάσεις, ὡς καὶ αἱ γεωλογικαὶ τοιαῦται «ἐπὶ τῶν ὁποίων»—γράφει ὁ Philippson—«στηρίζεται ἡ ἀσύγκριτος καλλονὴ τῆς χώρας τῶν Ἑλλήνων, καὶ, κατὰ μέγα μέρος, ὁ ἐθνικός των χαρακτὴρ καὶ ἡ ἐπίδρασίς των ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους χρόνους».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *A. Philippson*, La tectonique de l'Égeïde. (Ann. de Geographie 1898. No 32, Paris). — *Ém. Haug*, Traité de Géologie. II. (Les périodes géologiques. Σελ. 1676, 1869, 1905). — *Carl Renz*, Gebirgsbau Griechenlands. (Zeit. d. deut. Geol. Gesel. B. Monatsber. Nr 8/10. 1912. Σελ. 437 καὶ ἑφ.).—*Ch. Depêret*, Observations sur l'histoire géologique pliocène et quaternaire de l'Isthme de Corinthe. (Comp. Rend. de l'Academ. des Sciences, Paris, 1913. Σελ. 427, 659, 1048). — *A. Philippson*, Zusammenhang der griechischen und Kleinasiatischen Faltengebirge. (Peterm. Mitteil. Jahrg 1914. Σελ. 71-75). — *R. A. Sonder*, Zur Geologie und Petrographie der inselgruppe von Milos. (Zeit. f. Vulkanologie 1925. Bd. VIII. Heft. 4. Σελ. 225-230).

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

Αἰγίαι. Πολίχνη τῆς Λακωνικῆς· ἔκειτο πλησίον λίμνης παρὰ τὴν ὁποίαν ναὸς καὶ ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος. Παρ' Ὁμήρῳ ἡ πολίχνη καλεῖται *Αὐγειαὶ* «ἐρατειναὶ» (Β. 583), παρὰ Στράβωνι δὲ (C. 364) *Αἰγαιαί*. Ἐρείπια τῆς πολίχνης σώζονται κατὰ τὴν θέσιν «Παληοχώρα» εἰς ἀπόστασιν 1 ½ περίπου ὥρας ἀπὸ Γυθείου πρὸς τὰ μεσόγεια, ἐπὶ παραποταμίας κοιλάδος, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Λίμνη καὶ παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ «Μπαρδούνια». Τοὺς ἰχθῦς τῆς λίμνης ἐφοβοῦντο, ὡς ἀναφέρει ὁ Παυσανίας (ΙΙΙ. ΧΧΙ, 5), νὰ ἁλιεύωσι, διότι ὅστις ἡλίευεν αὐτοὺς ἀπέθνῃσκεν.

Αἰγιάλεια ἢ ***Αἰγιαλὸς*** ἢ καὶ ***Αἰγιάλη***. 1) Ἐκαλεῖτο οὕτω τὸ πάλαι ἡ εἰς τὰ ΒΔ παράλια τῆς Πελοποννήσου χώρα ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἠλείας: «καὶ τὸν Αἰγιαλὸν τῶν Ἀχαιῶν ἤδη συμβέβηκεν εἶναι μέχρι Δύμης καὶ τῶν ὅρων Ἠλείας». (Στράβ. VIII 587). Καὶ

Digitized by Google

ἐν ᾧ τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Γεωγράφου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ ἀρχαῖος Σχολιαστὴς γράφει διὰ τὸν Ὁμηρικὸν στίχον (Ἰλ. Β. 575) «Αἰγιαλὸν τ' ἀνὰ πάντα καὶ ἀμφ' Ἑλίκην εὐρεῖαν», ἐν τούτοις λέγει «Αἰγιαλός ἐστι καὶ χώρα ἐκεῖσε Αἰγιάλεια τὸ παλαιόν», ὑπολαμβάνων οὕτω τὸν Αἰγιαλὸν ὡς πόλιν τῆς χώρας Αἰγιαλείας. Ἀλλ' ὅτι ὁ ποιητὴς ἐν τῷ μνημονευθέντι στίχῳ ὅλην τὴν ἐκεῖ χώραν ἐννοεῖ καὶ οὐχὶ πόλιν, δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς φράσεως αὐτοῦ «Αἰγιαλὸν τ' ἀνὰ πάντα», ἐξ οὗ καὶ ὁ Στράβων λέγει (VIII. 592): «ὁ δὲ ποιητὴς τῶν μὲν ἐν Ἀχαΐᾳ Ὠλένου οὐ μέμνηται, ὥσπερ οὐδ' ἄλλων πλειόνων τῶν περὶ τὸν Αἰγιαλὸν οἰκούντων, ἀλλὰ κοινότερον λέγει «Αἰγιαλὸν τ' ἀνὰ πάντα καὶ ἀμφ' Ἑλίκην εὐρεῖαν» (πρβλ. καὶ Παυσ. VII 1, 1): «Ὁμήρῳ γοῦν ἐν καταλόγῳ τῶν μετὰ Ἀγαμέμνονος ἠξήρκεσε τὸ ἀρχαῖον δηλῶσαι τῆς γῆς ὄνομα «Αἰγιαλὸν τ' ἀνὰ πάντα καὶ ἀμφ' Ἑλίκην εὐρεῖαν». Ὀρθότερον ἐν ἄλλῳ ἀρχαίῳ σχολίῳ εἰς τὸν αὐτὸν Ὁμηρικὸν στίχον λέγεται: «ἐλέγετο δέ φασιν Αἰγιαλὸς καὶ ἡ παραθαλασσία πλευρὰ Πελοποννήσου, ἡ παρατείνουσα ἐκ Σικυῶνος ἕως Ἤλιδος καὶ τάχα διὰ τοῦτον τὸν Αἰγιαλὸν εἶπεν ὁ ποιητὴς τὸ ἀνὰ πάντα, ὡς τοσούτου τόπου ὄντος ὑπ' Ἀγαμέμνονι». (Πρβλ. καὶ *Στεφ. Βυζ.* ἐν λ. *Αἰγιαλός:* «Αἰγιαλός, μεταξὺ Σικυῶνος καὶ Βουπρασίου καλούμενος τόπος»).

Ὠνομάσθη δὲ ἡ χώρα Αἰγιάλεια ἢ Αἰγιαλὸς κατὰ τὴν παρὰ Παυσανίᾳ παράδοσιν τῶν Σικυωνίων ἀπὸ τοῦ *Αἰγιαλέως*, υἱοῦ τοῦ Ἰνάχου, τοῦ μυθολογικοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους, ὅστις πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ (Παυσ. ΙΙ, 5, 6: «Σικυώνιοι δὲ... περὶ τῆς σφετέρας λέγουσιν, ὡς Αἰγιαλεὺς αὐτόχθων πρῶτος ἐν αὐτῇ γένοιτο καὶ Πελοποννήσου δὲ ὅσον ἔτι καλεῖται καὶ νῦν Αἰγιαλός, ἀπ' ἐκείνου βασιλεύσαντος ὀνομασθῆναι», καὶ Ἀπολλώδ. ΙΙ, 1, 1 «Αἰγιαλέως μὲν οὖν ἄπαιδος ἀποθανόντος ἡ χώρα ἅπασα Αἰγιάλεια ἐκλήθη»). Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν παράδοσιν, δὲν ἔλειπον δ' ὅμως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι οἱ νομίζοντες, ὅτι ἡ χώρα ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῆς θέσεως, ὡς κειμένη παρὰ τὴν θάλασσαν (Στράβ. VIII, 537: «Ὁ μὲν οὖν (Ὅμηρος) τοὔθ' ὑπονοῶν φράζεσθαι, ὀνομά φησι τῆς πόλεως Αἶπυ ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος φυσικῶς, ὡς Ἕλος καὶ Αἰγιαλὸς καὶ ἄλλα πλείω» καὶ Παυσ. VII, 1. 1: «αὐτή τε (ἡ χώρα) Αἰγιαλὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ οἱ νεμόμενοι τὴν γῆν ἐκαλοῦντο Αἰγιαλεῖς, λόγῳ μὲν τῷ Σικυωνίων ἀπὸ Αἰγιαλέως βασιλεύσαντος ἐν τῇ νῦν Σικυωνίᾳ, εἰσὶ δὲ οἵ φασιν ἀπὸ τῆς χώρας· εἶναι γὰρ τὰ πολλὰ αὐτῆς αἰγιαλόν»).

Περὶ δὲ τῆς βραδύτερον γενομένης μετονομασίας τῆς χώρας ταύτης, ὁ μὲν Στράβων ἁπλῶς λέγει ὅτι ἡ χώρα ἀπὸ τῶν Ἰώνων μετωνομάσθη *Ἰωνία* (Στράβ. VIII 578. «ταύτης δὲ τῆς χώρας τὸ μὲν παλαιὸν Ἴωνες ἐκράτουν ἐξ Ἀθηναίων τὸ γένος ὄντες, ἐκαλεῖτο δὲ τὸ μὲν παλαιὸν Αἰγιάλεια καὶ οἱ ἐνοικοῦντες Αἰγιαλεῖς, ὕστερον δὲ ἀπ' ἐκείνου Ἰωνία»), ὁ δὲ Παυσανίας τὰ κατὰ τὴν μετονομασίαν ταύτην διηγεῖται ὡς ἑξῆς: Πρὸς τὸν Ἴωνα, τὸν υἱὸν τοῦ Ξούθου, ἑτοιμαζόμενον μετὰ στρατοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Αἰγιαλέων, ἔπεμψεν ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγιαλείας Σελινοῦς ἀγγέλους προτείνων εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του Ἑλίκην εἰς γάμον. Ὁ Ἴων ἀποδεχθεὶς τὴν πρότασιν ἔγινε γαμβρὸς τοῦ Σελινοῦντος, μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ ἐβασίλευσε τῆς χώρας· ἀπὸ τούτου βασιλεύσαντος οἱ μὲν κάτοικοι τῆς χώρας ὠνομάσθησαν οὐχὶ ἁπλῶς *Ἴωνες*, ἀλλ' *Αἰγιαλεῖς Ἴωνες*, ἡ δὲ χώρα ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται καὶ μετὰ ταῦτα *Αἰγιαλός*, ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τοῦ Ὁμήρου, ὅστις ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀνωτέρω στίχῳ (Β 575) τὴν χώραν ταύτην ὀνομάζει Αἰγιαλὸν (Παυσ. VII, 1. 3 κ. ἑ.).

Βραδύτερον ἡ χώρα μετωνομάσθη *Σικυωνία* ἀπὸ τοῦ Σικυῶνος, ὅστις ἐλθὼν ἐξ Ἀττικῆς ὡς σύμμαχος τοῦ βασιλέως Λαομέδοντος κατὰ τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον οὗτος διεξῆγεν ἐναντίον τῶν Ἀχαιῶν, ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ζευξίππην καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβασίλευσε τῆς χώρας (Παυσ. ΙΙ, 6 5 «ἀπὸ τούτου (τοῦ Σικυῶνος) βασιλεύσαντος ἡ γῆ Σικυωνία καὶ Σικυὼν ἀντὶ Αἰγιαλείας ἡ πόλις ὠνομάσθη»). Ἔτι βραδύτερον ἡ χώρα αὕτη μετωνομάσθη *Ἀχαΐα* ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν, οἵτινες, ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν κατελθόντων Δωριέων ἐκ Λακεδαίμονος καὶ Ἄργους, ἐπῆλθον κατὰ τῶν Αἰγιαλέων Ἰώνων καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἐκεῖθεν (Παυσ. 5. 1. 1 «καὶ οἱ μὲν (Ἀχαιοὶ) ὑπὸ Δωριέων ἐκ τῆς σφετέρας ἀνέστησαν, οὐ μέντοι Πελοποννήσου γε ἐξεχώρησαν, ἀλλ' ἐκβαλόντες Ἴωνας νέμονται Αἰγιαλὸν τὸ ἀρχαῖον, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν τούτων (Ἀχαΐαν) καλούμενον»).

Οὕτως ἐπὶ Παυσανίου ἡ ὅλη ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἠλείας παραθαλασσία χώρα ἐξηκολούθει νὰ ὀνομάζεται μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ἀλλ' ἡ μὲν πρὸς τὰ ΒΑ παράλια ἐκτεινομένη χώρα ἐκαλεῖτο μερικώτερον Σικυωνία, ἡ δὲ πρὸς πρὸς τὰ ΒΔ παράλια ἡ μεταξὺ τῆς Σικυωνίας καὶ τῆς Ἠλείας Ἀχαΐα (Παυσ. 7, 1, 1, «ἡ δὲ τῆς Ἠλείας μέση καὶ Σικυωνίας καθήκουσα ἐπὶ τὴν πρὸς ἕω θάλασσαν, Ἀχαΐαν δὲ ὄνομα τὸ ἐφ' ἡμῶν ἔχουσα ἀπὸ τῶν ἐνοικούντων, αὐτή τε Αἰγιαλὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ οἱ νεμόμενοι τὴν γῆν ἐκαλοῦντο Αἰγιαλεῖς»). Κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Ὁμήρου Αἰγιάλεια ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ ὅλη ἡ Πελοπόννησος (Σχολ. Ἰλ. Α, 30: «ἰστέον δέ, ὅτι ἡ Πελοπόννησος τὸ ἀρχαῖον Αἰγιάλεια ἐκαλεῖτο ἀπὸ Αἰγιαλέως τοῦ υἱοῦ Ἰνάχου, τοῦ ἐν Ἄργει ποταμοῦ»).

Τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῆς χώρας κατὰ τὸν Στεφ. Βυζάντιον εἶναι τὸ μὲν ἀρσενικὸν *Αἰγιαλεὺς* καὶ *Αἰγιαλίτης*, τὸ δὲ θηλυκὸν *Αἰγιάλεια* καὶ (παρ' Ἀλκμᾶνι) *Αἰγιαλίς*.

2) *Αἰγιάλεια* ἢ *πόλις Αἰγιαλέως* (Παυσ. ΙΙ, 7, 1) ἢ καὶ πληθυντικῶς *Αἰγιαλοὶ* (Σχολ. Ὁμ. Β 572) ἐκαλεῖτο καὶ ἡ πόλις, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν παρὰ Παυσανίᾳ παράδοσιν τῶν Σικυωνίων ἔκτισεν ἐν τῇ παρὰ τὴν θάλασσαν πεδιάδι ὁ Αἰγιαλεὺς ὁ υἱὸς τοῦ Ἰνάχου (Παυσ. ΙΙ. 6. 5 «καὶ Αἰγιάλειαν αὐτὸν (τὸν Αἰγιαλέα) οἰκίσαι πρῶτον ἐν τῷ πεδίῳ πόλιν»). Ἡ πόλις αὕτη βραδύτερον ἀπὸ τοῦ βασιλεύσαντος ἐν αὐτῇ Σικυῶνος μετωνομάσθη *Σικυὼν* (Παυσ. αὐτ. «ἀπὸ τούτου (τοῦ Σικυῶνος) βασιλεύσαντος ἡ γῆ Σικυωνία καὶ Σικυὼν ἀντὶ Αἰγιαλείας ἡ πόλις ὠνομάσθη»). Εἰς τὴν πόλιν ταύτην κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Σικυωνίων ἦλθον πρὸς καθαρμὸν ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις, ἀφοῦ ἐφόνευσαν ἐν Δελφοῖς τὸν Πύθωνα. Καὶ οἱ μὲν θεοὶ καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἀπεχώρησαν εἰς Κρήτην πρὸς τὸν Καρμάνορα (ἢ Καθαρμάνορα), ὅστις καὶ ἐκάθηρεν αὐτούς, τοὺς δὲ κατοίκους τῆς Αἰγιαλείας δεινὴ κατέλαβε νόσος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπηλλάγησαν, ἀφοῦ δι' ἱκεσιῶν κατέπεισαν τοὺς δύο θεοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν τότε ἀκρόπολιν τῆς πόλεως, ἔνθα καὶ ἱερὸν χάριν αὐτῶν ἱδρύθη, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἱερὸν Πειθοῦς ἐπωνομάσθη (Παυσ. ΙΙ, 7, 7 καὶ Χ, 7. 20). Τὴν ἐν τῇ πεδιάδι πόλιν τοῦ Αἰγιαλέως κατέστρεψε τῷ 303 π.Χ. ὁ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ὁ ἐπικαλούμενος Πολιορκητής, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἔκτισε πλησίον τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως τὴν ἐπὶ Παυσανίου σωζομένην πόλιν (Παυσ. ΙΙ. 7, 1).

Τὸ ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου (ἐν. λ. Ἄργος) λεγόμενον, ὅτι καὶ τὸ Ἄργος ἐκλήθη ποτὲ Αἰγιάλεια φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐκ συγχύσεως τοῦ ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ Ἄργους (=τῆς πόλεως Ἄργους) καὶ τοῦ κατὰ τὴν ποιητικὴν χρῆσιν ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ Ἄργους (=τῆς ὅλης Πελοποννήσου).

Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

[Νέα Γεωγραφία]. Αἰγιάλεια ἢ Αἰγιαλία *(ἐπαρχία Αἰγιαλείας)* ὀνομάζεται σήμερον τὸ Β.Α. τμῆμα τοῦ νομοῦ Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος, ἐκτεινόμενον κατὰ μῆκος τοῦ Κορινθιακοῦ. Ἐκλήθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς Ἀχαϊκῆς ταύτης παραλίας περιοχῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις πάλαι ἐθεωρεῖτο μακροτέρα, καθ' ὅσον τὸ ἀνατολικὸν ταύτης μέρος ὑπάγεται σήμερον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κορινθίας. Ἡ σημερινὴ ἐπαρχία ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μειγανίτα (Γαϊδουροπνίχτου), ἀφινομένης τῆς ἀνωτέρω αὐτοῦ κοιλάδος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πατρῶν, καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν θέσιν Μαῦρα λιθάρια ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ Κριοῦ (κ. Βλωβοκίτικον). Πρὸς Ν. ὁρίζεται ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων. Τὸ κατ' εὐθεῖαν μῆκος αὐτῆς εἶναι 64 χιλιόμ., ἡ δ' ἐπιφάνεια 530 τετραγ. χιλιόμ., δηλ. ἴση πρὸς τὴν τῆς Κερκύρας.

Τὸ βόρειον τοῦτο τμῆμα τῆς Πελοποννήσου εἶναι τὸ ἀπόκλιμα τῆς ὑψηλῆς κεντρικῆς Πελοποννήσου, τὸ καταπίπτον κατὰ ὀροπέδια καὶ τραπεζοειδῆ ὄρη πρὸς τὸν Κορινθιακόν. Καὶ δὲν περιλαμβάνονται μὲν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αἱ ὑψηλαὶ κορυφαὶ τοῦ Παναχαϊκοῦ καὶ τῶν Ἀροανίων (Χελμοῦ), μέτρια ὅμως ὄρη, παραφυάδες τούτων, σχηματίζουν τὰ νότια τῆς ἐπαρχίας ὅρια. Τούτων ὕψιστον εἶναι ἡ Κερύνεια (ὕψ. 1750μ.) καλουμένη κοινῶς Κλωκὸς ἢ Φτερέϊκο καὶ Μαυριώτικο. Τὰ ὄρη ταῦτα, ἄλλα μὲν ἐξηρθησαν κατὰ τὴν καινοζωϊκὴν ἐποχήν, ἄλλα δὲ προγενέστερον, μεταμορφωθέντα κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας. Ὁ ὑψηλὸς οὗτος ὄγκος εἴτε καταλήγει πρὸς Β., εἰς τὰς προσχωσιγενεῖς πεδιάδας τοῦ Αἰγίου καὶ τῆς Ἀκράτας, εἴτε ἐκτείνεται μέχρι τῆς ἀκτῆς, διακόπτων τὴν πεδινὴν λωρίδα τῆς βορείας παραλίας. Οὕτως ἡ παραλία σχηματίζεται σχεδὸν εὐθύγραμμος, ἐλάχιστα κολπουμένη. Αἱ πεδιάδες αὗται παρήχθησαν ἐκ τῆς πολλῆς ἰλύος, ἡ ὁποία ἄφθονος καταχέεται ὑπὸ τῶν ρευμάτων, τῶν κατερχομένων ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων. Ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀπότομος κλίσις αὐτῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ εὔθρυπτον τῶν κροκαλοπαγῶν πετρωμάτων τῶν ὀρέων, ἔχουσι δημιουργήσει τὰς βαθείας κοίτας τῶν ἐνταῦθα χειμάρρων καὶ ποταμῶν καὶ τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποτόμους φάραγγας καὶ διασφάγας.

Οἱ ποταμοὶ τῆς ἐπαρχίας (ἐκ Δ πρὸς Α) εἶναι: ὁ *Μειγανίτας* (κ. Γαϊδουροπνίχτης), ὁ *Σελινοῦς*, ὁ *Κερυνίτης* (κ. Μπουφούσκια), ὁ *Βουραϊκὸς* (τῶν Καλαβρύτων), ὁ *Λάδων* (ἢ Λαδοπόταμος), ὁ *Κρᾶθις* (τῆς Ἀκράτας), τὸ *Θολοπόταμον* καὶ ὁ *Κριὸς* (κ. Βλωβοκίτικο).

Ἡ ἐπαρχία αὕτη, διὰ τῆς τοιαύτης διεσχισμένης μορφῆς τοῦ ἐδάφους, διὰ τῶν ἐκ πευκῶν εἰς τὰ ὄρη δασῶν καὶ τῶν ἐλαιώνων καὶ ἄλλων δένδρων τῆς πεδιάδος, παρέχει εἰκόνας ἐκ τῶν ὡραιοτέρων, τὰς ὁποίας συναντᾷ τις εἰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ πληθυσμός της ἀνέρχεται εἰς 30 χιλ., (54 κάτ. ἀνὰ 1 τετραγ. χιλιόμ., ἐνῷ γενικῶς ἐν Πελοποννήσῳ ἡ πυκνότης εἶναι 50). Ἀσχολοῦνται δ' οἱ κάτοικοι κυρίως εἰς τὴν γεωργίαν.

Τὰ δάση τῆς ἐπαρχίας κατέχουν ἔκτασιν 56 τετρ. χιλ. (τὰ 10.5 % τῆς ὅλης ἐπιφανείας. Ἐκ τῶν 530 τετρ. χιλ. τὰ 105 περίπου καλλιεργοῦνται· 13 τετρ. χιλ. εἶναι ἀφιερωμένα διὰ λειμῶνας καὶ βοσκάς, $3^1/_2$ δ' εἶναι χέρσοι, ἀλλὰ καλλιεργήσιμοι. Ἐκ τῶν καλλιεργουμένων εἰδῶν τὴν περισσοτέραν ἔκτασιν κατέχουν αἱ σταφιδάμπελοι (46 τ. χ. ἢ 46.000 στρέμματα), μετὰ ταύτας δ' ἀκολουθοῦν αἱ ἄμπελοι (17.000 στρέμ.), οἱ ἀγροὶ τοῦ σίτου (15.000 στρ.), οἱ ἐλαιῶνες (5.100 στρ.), οἱ διάφοροι ἀγροὶ σανῶν διὰ ζῷα (4.000 στρ.), ὁ ἀραβόσιτος (3.400 στρ.), ἡ κριθὴ (1.700 στρ.), οἱ φασίολοι (870 στρ.), οἱ κύαμοι (400 στρ.), διάφορα ἄλλα λαχανικὰ (500 στρ.), ἡ σουλτανίνα (370 στρ.) κ. ἄ. Ἡ ποσότης τῆς ἐτησίας παραγωγῆς τῆς σταφίδος ἀνέρχεται εἰς 70.000 τόν., τοῦ δ' ἐλαίου καὶ τῶν ἐλαιῶν εἰς 22.000 τόν.

Ζῷα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Αἰγιαλείας ὑπάρχουν· ἵπποι 1000, ἡμίονοι 1400, ὄνοι 800, βόες καὶ ἀγελάδες 1520, πρόβατα 15,000, αἶγες καὶ τράγοι 17,500, χοῖροι 310, κόνικλοι 3,000, ὄρνιθες καὶ ἄλλα κατοικίδια πτηνὰ 35,000, κυψέλαι μελισσῶν 1820. Ὑπάρχει ἔτι καὶ παραγωγὴ μετάξης.

Ὡς πρὸς τὴν βιομηχανίαν ὑπάρχουν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ 16 βιομηχανικαὶ ἐγκαταστάσεις, ἀπασχολοῦσαι ἄνω τῶν 5 ἐργατῶν καὶ 193 ἀπασχολοῦσαι ὀλιγωτέρους τῶν 5. Ἐκ πασῶν τούτων 19 εἶναι μεταλλουργικαὶ καὶ οἰκοδομικαί, 12 ὑφαντικαὶ καὶ 163 βιομηχ. ἐπεξεργασίαι προϊόντων, γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας καὶ ἁλιείας.

Ἡ ἐπαρχία περιλαμβάνει 33 κοινότητας, ἐκ τῶν ὁποίων ἓξ μόνον ἔχουσι πληθυσμὸν ὑπερβαίνοντα τοὺς 1000 κατοίκους: ἡ τοῦ Αἰγίου, ἡ τῆς Ἀκράτας, ἡ τοῦ Διακοπτοῦ, ἡ τῆς Ἑλίκης, ἡ τοῦ Μουρλᾶ καὶ ἡ τῆς Πτέρης. Μόνη πόλις εἶναι τὸ Αἴγιον (βλ. λ.), ἀποτελοῦσα τὸ ἐμπορικὸν καὶ βιομηχανικὸν κέντρον τῆς ὅλης περιφερείας.

Τὴν ἐπαρχίαν διασχίζει ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κορίνθου-Πατρῶν. Μετὰ τῶν Καλαβρύτων συγκοινωνεῖ διὰ τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου Διακοφτοῦ-Καλαβρύτων. Ὡσαύτως διέρχεται κατὰ μῆκος τῆς ἐπαρχίας καὶ ἁμαξιτὴ ὁδός, ἑτέρα δὲ ἐπαρχιακὴ ὁδὸς εἶναι ἡ συνενοῦσα τὴν κώμην Ἀκράταν μετὰ τῆς παραλίας, μήκους 3600 μ. Περὶ τῶν παρὰ τὸ Αἴγιον βραχειῶν ὁδῶν ἐν οἰκείῳ ἄρθρῳ.

[Αἱ στατιστικαὶ πληροφορίαι ἐδόθησαν ἡμῖν ἐκ τῆς Διευθύνσεως Στατιστικῆς]. Ι. ΣΑΡΡΗΣ

— **Αἰγιάλεια** (κατὰ τοὺς ποιητὰς καὶ τὰς ἐπιγραφὰς) καὶ ***Αἰγιάλη*** (κατὰ τοὺς πεζοὺς) ἐκαλεῖτο ἡ σύζυγος τοῦ Διομήδους, θυγάτηρ τοῦ Ἀδράστου, βασιλέως τοῦ Ἄργους, καὶ τῆς Ἀμφιθέης ἤ, κατ' ἄλλην παράδοσιν, θυγάτηρ τοῦ Αἰγιαλέως, υἱοῦ τοῦ Ἀδράστου. Ὁ Ὅμηρος χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς φρόνιμον καὶ ἀνδρείαν (περίφρονα καὶ ἰφθίμην) καὶ λίαν φίλανδρον, διακαῶς ποθοῦσαν τὸν ἀπόντα σύζυγόν της Διομήδην, ὅστις μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἡγεμόνων εἶχεν ἐκστρατεύσει κατὰ τῆς Τροίας. Κατὰ δὲ τοὺς μεθ' Ὅμηρον συγγραφεῖς, ἡ θεὰ Ἀφροδίτη, τραυματισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διομήδους, ἐν μάχῃ πρὸ τῆς Τροίας, ἐχολώθη κατ' αὐτοῦ καί, πρὸς ἐκδίκησιν. ἐνέβαλεν εἰς τὴν καλὴν αὐτοῦ σύζυγον Αἰγιάλειαν ἐρωτικὴν μανίαν· ἕνεκα τούτου αὕτη, λησμονήσασα τὸν ἀπόντα σύζυγον, συνῆψεν ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ πολλῶν νέων τοῦ Ἄργους καὶ τελευταῖον μετὰ τοῦ Κομήτου, υἱοῦ τοῦ Σθενέλου, τὸν ὁποῖον ὁ Διομήδης, ἀπερχόμενος εἰς Τροίαν, ἀφῆκε φύλακα τοῦ Ἄργους. Μετὰ τούτου ἡ Αἰγιάλεια ἐπεβουλεύθη καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ Διομήδους, ὅταν οὗτος ἐπανῆλθεν ἐκ Τροίας εἰς Ἄργος· ὁ Διομήδης ἐσώθη καταφυγὼν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἥρας καὶ βραδύτερον ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἄργους εἰς Ἰταλίαν (Ὁμ. Ε, 412. Σχολ. Ὁμ. καὶ Εὐσταθ. αὐτ. Λυκοφρ. 610. Μίμνερμ. ἐν Ἀνθολ. Ἑλλ. Bergk II, 33).

Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

Αἰγιαλείδης ***(Αἰγιαλεύς, Γ.—).*** Γενικὸς ἀρχίατρος τοῦ Ἑλλην. Στρατοῦ. Ἐγεννήθη ἐν Σκιάθῳ. Τῷ 1877 ἐγένετο διδάκτωρ τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου καὶ ἀμέσως κατετάχθη εἰς τὸν Στρατόν. Ἐπανελθὼν ἐκ Παρισίων, ὅπου μετέβη τῷ 1892 πρὸς εὐρυτέραν μόρφωσιν, ἰδίᾳ ἐν τῇ Στρατ. Σχολῇ τοῦ Val-de-Grace, ἐγένετο ἐκ τῶν τακτικῶν συντακτῶν τῆς Ἰατρικῆς Ἐφημερίδος τοῦ Στρατοῦ, ἐν ᾗ ἐδημοσίευσεν οὐκ ὀλίγας ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 διετέλεσεν ὑποδιευθυντὴς τοῦ προσκαίρου Στρατ. Νοσοκομείου Κομποτίου, διακριθεὶς ἐν τῇ νοσηλείᾳ τῶν διακομισθέντων ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν τοῦ ἐν Ἠπείρῳ μαχομένου Στρατοῦ. Τῷ 1901 ἐγένετο διευθυντὴς τοῦ Στρατ. Νοσοκομείου Κερκύρας, τῷ δὲ 1909 τοῦ Β' Στρατ. Νοσοκομείου Ἀθηνῶν. Ὡς Διευθυντὴς τῷ 1910 τοῦ ὑγιειονομικοῦ τμήματος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἐπελήφθη τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐν ἐκστρατείᾳ ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας, τῆς συντάξεως νέου κανονισμοῦ αὐτῆς, τοῦ διακανονισμοῦ τῶν ὑγιειονομικῶν ἐφοδίων καὶ τοῦ καταλλήλου ἐφοδιασμοῦ τῶν διαφόρων Σωμάτων, ὡς καὶ ἑκάστου ἀξιωματικοῦ καὶ ὁπλίτου διὰ

Digitized by Google

2 ἀτομικῶν ἐπιδέσμων. Τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς ὀργανώσεως ταύτης κατεδείχθησαν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1912, ὁπότε 1070 ὑγιειονομικοὶ ἀξιωματικοὶ ἐκινητοποιήθησαν, πλεῖστα χειρουργεῖα κατηρτίσθησαν, 70 δὲ νοσοκομεῖα ἱδρύθησαν, ἐν οἷς ἐνοσηλεύθησαν περὶ τὰς 84000 ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ὡς γενικὸς ἀρχίατρος διηύθυνε τὸ Στρατ. Νοσοκομεῖον Ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ σχολεῖον ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας, εἶτα δὲ κατὰ τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ 1915 ἐτοποθετήθη ἐν τῷ Γενικῷ Ἐπιτελείῳ τοῦ Στρατοῦ. Μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν αὐτοῦ (1916) ἐγένετο γενικὸς γραμματεὺς (1921) τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος Βασ. Πατρικίου. ΑΡ. Π. Κ.

— Αἰγιαλείδης *Γεώργιος.* — Ἀγωνιστὴς ἐκ Σκιάθου, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Καπετὰν—Γεώργης ὁ Γιαλῆς. Ἰδιοκτήτης καὶ πλοίαρχος ἑνὸς Μυστίκου ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔδρασεν εἰς Εὔβοιαν καὶ τὸν Παγασητικόν, βοηθῶν τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Τζάμην Καρατάσσον καὶ Διαμαντῆν Ὀλύμπιον. Συγκροτήσας στολίσκον μὲ ἄλλους Σκιαθίτας καὶ Εὐβοεῖς, ἐξησφάλισε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Μαλλιακοῦ κόλπου καὶ οὕτως ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀνάσχεσιν τῶν μέχρι τῆς καθόδου τοῦ Ἰσοὺφ πασᾶ Μπερκόφτζαλη γενομένων ἐκστρατειῶν. Μετὰ ὅμως ἀπησχολήθη μὲ τὴν κάθοδον τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Τοπάλ—Χοσρὲφ πασᾶν, κατέβαλε δὲ ὑπερανθρώπους προσπαθείας διὸ νὰ προστατεύσῃ τὸν ἄμαχον πληθυσμόν. Ἐξηπατήθη ὅμως ἀπὸ τὰς ψευδεῖς ὑποσχέσεις ἑνὸς συγγενοῦς τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ Καρυστινοῦ, μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέετο πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως διὰ θερμῆς φιλίας, καὶ παρασυρθεὶς εἰς παγίδα ἐφονεύθη τῷ 1824. Ὁ Καπετὰν Γιαλῆς κατέλιπε μνήμην γενναίου ἀνδρός, μεγάλας παρασχόντος ὑπηρεσίας. Τούτου τέκνα καὶ ἔγγονοι ὑπῆρξαν οἱ εἰς πλείστους κλάδους ἀναδειχθέντες πολιτευταὶ καὶ ἐπιστήμονες Αἰγιαλεῖδαι. Γ. Δ. Κ.

Αἰγιάλειον. Ἡρῷον τοῦ Αἰγειαλέως, υἱοῦ τοῦ Ἀδράστου, ἐν Παγαῖς τῆς Μεγαρίδος.

αἰγιάλειος, -α, -ον, καὶ *αἰγιαλεύς*· ὁ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κατοικῶν.

αἰγιαλεύς (θηλ. *αἰγιάλεια*)· βλ. αἰγιάλειος.

Αἰγιαλεύς· 1) υἱὸς τοῦ μυθολογικοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Ἰνάχου καὶ τῆς Ὠκεανίδος Μελίας, ἀδελφὸς τοῦ Φορωνέως (Ἀπολλόδ. II, 1, 1. Σχολ. Ὀμ. Ἰλ. Λ. 30. Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Αἰγιαλός) ἤ, κατ' ἄλλην παράδοσιν, ἥτις φαίνεται καὶ πιθανωτέρα, υἱὸς τοῦ Φορωνέως καὶ τῆς Πειθοῦς (Σχολ. Εὐριπ. Ὀρ. 1246). Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον (II, 1, 1,) ἀπὸ τούτου, βασιλεύσαντος καὶ ἄπαιδος ἀποθανόντος, ὠνομάσθη ἅπασα ἡ χώρα Αἰγιάλεια (βλ. λ.) κατὰ δὲ τὴν παρὰ Παυσανίᾳ παράδοσιν τῶν Σικυωνίων ὁ Αἰγιαλεὺς αὐτόχθων ὢν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς χώρας αὐτῶν. Ὁ Αἰγιαλεὺς οὗτος ἦτο ὁ πατὴρ τοῦ Εὔρωπος, ὅστις ἐγέννησε τὸν Τελχῖνα, τὸν πατέρα τοῦ Ἄπιος, ἐξ οὗ ἅπασα ἡ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰσθμοῦ χώρα ὠνομάσθη Ἀπία, ἡ κατόπιν Πελοπόννησος (Παυσ. II, 5, 6). Κατὰ τὸν Βυζαντινὸν χρονογράφον Μαλαλᾶν (Χρον. IV, 6, 8) ὁ Αἰγιαλεὺς ἐβασίλευσε 52 ἔτη.

2) Αἰγιαλεύς. ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδράστου, βασιλέως τοῦ Ἄργους, καὶ τῆς Ἀμφιθέας ἢ κατ' ἄλλους (Hygin. μυθ. 71) τῆς Δημανάσσης, εἷς τῶν ἑπτὰ στρατηγῶν τῶν καλουμένων ἐπιγόνων, ὑφ' οὓς οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν τὸ δεύτερον ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Θηβῶν. Ἐκ τῶν ἑπτὰ τούτων στρατηγῶν μόνος ὁ Αἰγιαλεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Λαοδάμαντος, τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν, ἐν τῇ παρὰ τὸν Γλισᾶντα γενομένῃ μάχῃ. Τοῦτον οὕτως ἀποθανόντα παραλαβόντες οἱ οἰκεῖοι ἔφερον εἰς Παγὰς τῆς Μεγαρίδος καὶ ἐκεῖ ἔθαψαν αὐτόν, ἀνεγείραντες πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἡρῷον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπὶ Παυσανίου σῳζόμενον ἐκαλεῖτο *Αἰγιάλειον* (Παυσ. I.44,4 καὶ IX, 5, 13. 19, 2). Ὁ Αἰγιαλεὺς ἐτιμᾶτο ὡς ἥρως ἐπώνυμος τῆς φυλῆς, ἥτις ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάζετο «Αἰγιαλεῖς» (Ἡροδ. 5,68), καὶ εἰκὼν δὲ αὐτοῦ (ἀνδριάς), ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιγόνων ἀνέκειτο ἐν Δελφοῖς, ἀνάθημα τῶν Ἀργείων (Παυσ. X, 10, 4. Ἀπολλοδ. I, 8, 6, 3. 9, 13, 2. III, 7, 2, 3. Σχολ. Πινδ. Πυθ. 8, 68).

3) Αἰγιαλεὺς κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (4,45) ἐκαλεῖτο καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Αἰήτου, τοῦ βασιλέως τῆς Κολχίδος, ὅστις παρὰ τῶν ἄλλων συγγραφέων καλεῖται *Ἄψυρτος* (Πρβλ. καὶ Κικέρ. de nat. deor. III, 48 καὶ Just. XLII, II, 3, 1).

4) Στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας στρατηγήσας ἐπὶ ἓν ἔτος κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ μεταξὺ 442-235 π. Χ. (Ἐφημερ. Ἀρχαιολ. 1887, 9).

5) Ἁλιεύς τις ἐκ Σπάρτης (Ξενοφ. Ἐφ. 5, 1).

Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

Αἰγιάλη. Μία τῶν τριῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, οἰκισθεῖσα ὑπὸ Μιλησίων. Ἡ θέσις αὐτῆς δεικνύεται πρὸς Β. τοῦ σημερινοῦ χωρίου Θολαρίων, ἐπὶ λοφίσκου καλουμένου Βίγλα. Ἐλάχιστα ἴχνη σῴζονται, φαίνεται δὲ ὅτι διὰ τῶν προαστείων αὐτῆς ἡ πόλις ἐξετείνετο καθ' ἅπαν τὸ ΒΑ. μέρος τῆς νήσου, κατὰ τὸ ὁποῖον κεῖται ἡ διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ὀνομασθεῖσα σημερινὴ κοινότης. Τὸ ἀρχαῖον ὅμως ὄνομα διεσώθη ἔκπαλαι εἰς τὸν καλούμενον Λιμένα Γιάλης, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς πόλεως. Ὁ Πτολεμαῖος ἀποκαλεῖ τὴν Αἰγιάλην *Βελιαλίδα*, ὁ δὲ Σουΐδας *Αἰγιαλόν*. (Πλειότερα βλ. εἰς λέξιν Ἀμοργὸς καὶ εἰς Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας, Α' 619, ὑπὸ Α. Μηλιαράκη).

Τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Αἰγιάλη* σημερινὸν χωρίον τῆς Ἀμοργοῦ, ἕδρα ὁμωνύμου κοινότητος (κοινῶς *Λαγκάδα*), εἶναι μεσόγειον, κείμενον κατὰ τὸ ΒΑ τμῆμα τῆς νήσου. Ἐπίνειον ἔχει τὸν *Λιμένα Αἰγιάλης* (κοινῶς *Γιάλη*), ὁ ὁποῖος ἀπέχει ἀπ' αὐτοῦ ἡμίσειαν ὥραν. Πληθυσμὸς τοῦ χωρίου 581 κάτοικοι (ἄρρενες 269, θήλεις 312). Διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Θήρας τοῦ νομοῦ Κυκλάδων. Ἐκ τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου, τῆς Ἀμοργοῦ, ἀπέχει $4\frac{1}{2}$ ὥρας. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ Εἰρηνοδικεῖον Ἀμοργοῦ καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Σύρου, ἐφορειακῶς δέ, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὴν Θήραν. Ἔχει ἀστυνομικὸν σταθμόν, δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων καὶ θηλέων ἀριθμοῦν περὶ τοὺς 90 μαθητάς.

Ἡ *κοινότης Αἰγιάλης* κατέχει τὸ ΒΑ τμῆμα τῆς νήσου καὶ περιλαμβάνει πλὴν τῆς ὁμωνύμου ἕδρας τοὺς συνοικισμοὺς Λιμένα Αἰγιάλης, Ἔξω Μεριάν, Ποταμόν, Στροῦμπον καὶ τὰς νησῖδας Δενοῦσαν, Κύναρον καὶ Μακαριές, ἔχουσα ἐν ὅλῳ 1085 κατ. Τὸ ἔδαφός της εἶναι πετρῶδες· παράγεται σμιγὸς μέχρι 80 χιλ. ὀκ., ἔλαιον περὶ τὰς 25 χιλ. ὀκ., καπνὰ 15 χιλ. ὀκ., ροδάκινα, κατασκευάζονται δὲ καὶ ψάθες. Ὑπάρχουν περὶ τὰς 100 κυψέλας καὶ 4 ἕως 5 ἐλαιοτριβεῖα. Ι. Σ.

—**Αἰγιάλης** ***δῆμος***. Οὕτως ἐκαλεῖτο πρότερον ἡ νῦν ὁμώνυμος κοινότης τῆς Ἀμοργοῦ μετὰ τοῦ χωρίου Θολάρια.

«Αἰγιαλία» *[Ναυτ.]*. Ναρκοθέτις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ. Ἐναυπηγήθη τῷ 1881 μεθ' ἑτέρων δύο πλοίων τοῦ αὐτοῦ τύπου, τῆς «*Μονεμβασίας*» καὶ τῆς «*Ναυπλίας*». Ἐκτόπισμα 73 τόννων· διαστάσεις: μῆκος $75\frac{1}{2}$ πόδες, πλάτος $13\frac{1}{4}$, βύθισμα $8\frac{1}{2}$ ποδ., δύναμις μηχανῆς 60 ἵπποι· ταχύτης 9 μίλλια καθ' ὥραν· κατανάλωσις γαιανθράκων 60 τόννοι. Ἕκαστον τῶν πλοίων τούτων δύναται νὰ φέρῃ ἀνὰ 20 νάρκας.

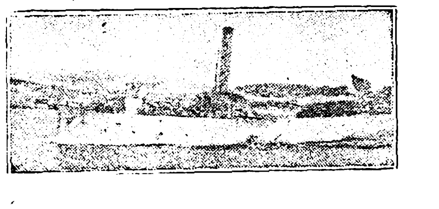

Ναρκοθέτις τύπου «Αἰγιαλίας».

Αἱ τρεῖς ναρκοθέτιδες ἐχρησίμευσαν πολὺ διὰ τὴν μεταξὺ τοῦ Ναυστάθμου τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς συγκοινωνίαν καθὼς καὶ εἰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας τοῦ Στόλου.

Κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ποντίσεως καὶ ἀνελκύσεως τῶν ναρκῶν, κατὰ δὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸν καὶ πρὸς ἄγρευσιν ναρκῶν εἰς τὸν Σαρωνικόν, διὰ τοὺς διαύλους ἀσφαλείας. Ἐκ τούτων σήμερον μόνον ἡ «Αἰγιαλία» εὑρίσκεται ἐν καλῇ σχετικῶς καταστάσει, ἀνήκουσα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑποβρυχίου Ἀμύνης· τὰ λοιπὰ δύο κεῖνται παρωπλισμένα ἐν Ναυστάθμῳ. Κ. Χ. Κ.

Αἰγιάλια (τά). Γένος κολεοπτέρων τῆς οἰκογενείας τῶν *Καράβων*. Γνωστότερα εἴδη εἶναι:

Αἰγιάλιον τὸ ἀμμοδίαιτον (Aegialia arenaria). Εἶναι μικρότατον ἔντομον 4—5 χιλιοστομέτρων μήκους. Τὸ σῶμά του εἶναι βραχὺ καὶ λίαν κυρτόν. Ὁ χρωματισμός του εἶναι μέλας, φαιὸς ἢ ἐπίξανθος μὲ μεταλλικὰς ἀποχρώσεις. Τὰ κεράτια καὶ αἱ προσακτρίδες ἔχουσιν ἐρυθρὸν χρῶμα. Ὁ προθώραξ εἶναι τελείως ὁμαλός, φέρει δὲ κατὰ τὴν βάσιν του καὶ τὰ πλάγια λεπτοτάτας ὑποκιτρίνους τρίχας. Τὰ ἔλυτρά του εἶναι εὐρύτατα κατὰ τὸ μέσον των, ἀποστρογγυλούμενα κατὰ τὰ ἄκρα των, καὶ καλύπτουσιν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν κοιλίαν. Οἱ πόδες του, βραχεῖς καὶ ἰσχυροί, εἶναι χνοώδεις καὶ τελευτῶσιν εἰς μικροτάτους ὄνυχας, μόλις ὁρατούς. Ἀπαντᾶται συνήθως ἐντὸς τῆς ἄμμου, καὶ εἰς παραθαλάσσια μέρη. Εὑρίσκεται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰ παρὰ τὸν Ἀτλαντικὸν παράλια.

Αἰγιάλιον τὸ ἀμμοδίαιτον (Aegialia arenaria)

Αἰγιάλιον τὸ πυρρόν, (Aegialia rufa). Ἔχει ἐπίμηκες σῶμα, ἀνώμαλον προθώρακα καὶ ὀδοντωτὰ ἰσχυρὰ ἔλυτρα. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Βόρειον Γερμανίαν. Δ. Ν. Π.

αἰγιαλίτης, θηλ. *αἰγιαλῖτις*. 1) ὁ εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἀνήκων, ὁ ἐκ τοῦ αἰγιαλοῦ, ὁ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, ὁ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κατοικῶν· *αἰγιαλῖτις ζώνη* (βλ. ἴδιον ἄρθρον κατωτέρω).

αἰγιαλίτης (ὁ) *[Ζωολογ.]*. Πτηνὸν παραπλήσιον πρὸς τὰς Αἰγιαλόρνιθας (βλ. λ.). Διακρίνεται τούτων ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ του καὶ ἐκ τῆς ἰδιορρύθμου διατάξεως τῶν κερατίνων πλακῶν τὰς ὁποίας φέρει ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῶν ταρσῶν. Αἱ πλάκες αὗται εἶναι συνήθως μεγαλύτεραι καὶ ὀγκωδέστεραι τῶν πλακῶν αἵτινες καλύπτουσι τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τῶν ταρσῶν καὶ εὑρίσκονται εἰς κατακορύφους σειράς. Οἱ ἀνατομικοὶ χαρακτῆρες τῶν πτηνῶν τούτων εἶναι τελείως ὅμοιοι πρὸς τοὺς τῶν αἰγιαλορνίθων. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ αἰγιαλίτου ἔχει τρεῖς τελείως διακεκριμένας ἀποχρώσεις, φαιοελαιώδη, λευκὴν καὶ μέλαιναν. Ὁ φαιὸς χρωματισμὸς ἐξαπλοῦται ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς κεφαλῆς, τῆς ῥάχεως, τῶν πτερύγων καὶ τῆς οὐρᾶς. Ὁ λευκὸς καλύπτει ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ὑποκάτω μέρος τοῦ σώματος καὶ ὁ μέλας καταλαμβάνει τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μέχρι τῆς μετωπικῆς χώρας. Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του κυμαίνεται μεταξὺ 15 ἕως 20 ἑκατοστῶν, ἔχουσι δὲ ἰσχυρὸν ράμφος καὶ πόδας μὲ τρεῖς δακτύλους· ὁ τέταρτος ὀπίσθιος δάκτυλός των εἶναι ἀτροφικὸς καὶ δυσδιάκριτος.

Ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι *Αἰγιαλίτης ὁ ποταμόβιος*, ὅστις εὑρίσκεται συνήθως ἐν Εὐρώπῃ (ὡς ἀποδημητικὸν πτηνόν), Ἀφρικῇ, Ἀσίᾳ καὶ ἐνίοτε καὶ Αὐστραλίᾳ. Τὰ διάφορα ἀνήκοντα εἰς τὸ γένος τοῦτο εἴδη ἀνέρχονται εἰς 25 περίπου.

Οἱ αἰγιαλῖται συχνάζουσιν εἰς παραλίμνια καὶ παραποτάμια μέρη, εἰς ἑλώδεις ἐκτάσεις καὶ τέλματα· τρέφονται ἐκ σκωλήκων καὶ ἐναποθέτουσι τὰ ᾠά των εἰς ἀβαθῆ ἐκσκαφὴν γῆς. Τὰ ᾠά των εἶναι ὠχροκίτρινα, ἀρκετὰ μεγάλα καὶ φέρουσι διακεκομμένας μελανὰς γραμμάς. Γεννῶσι περὶ τὰ μέσα Μαΐου. Ἡ ἐπώασις δὲ τῶν ᾠῶν των διαρκεῖ 15 ἕως 17 ἡμέρας. Δ. Ν. Π.

αἰγιαλῖτις ζώνη *[Διεθν. Δίκ.]*. Καλεῖται οὕτω τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς θαλάσσης τὸ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀσκεῖ ἡ παράκτιος Πολιτεία ὡρισμένα δικαιώματα. Ὁ ὅρος «αἰγιαλῖτις ζώνη» ὅστις ἐκφράζει ὅ,τι οἱ Γάλλοι ἐννοοῦν ὑπὸ τὸν ὅρον «mer territoriale ἢ littorale ἢ juridictionnelle», οἱ δὲ Γερμανοὶ λέγοντες «Küstemieer» ἢ «Küstengewässer», ἐτέθη τὸ πρῶτον ἐν χρήσει ὑπὸ τοῦ Σ. Στρέϊτ, ὅστις ἀντ' αὐτῆς ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸν ὅρον «*αἰγιαλῖτις θάλασσα*», δὲν ἔχει δὲ ἐπικρατήσει γενικῶς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς νομικὴν γλῶσσαν. Οὕτως, ὁ πατὴρ Σαρίπολος τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην καλεῖ «*αἰγιαλίτιδα γραμμήν*», ὁ δὲ Χρυσανθόπουλος «*παράκτιον θάλασσαν*», ἄλλοι δὲ «*χωρικὴν θάλασσαν*», ἐσχάτως δὲ ἐπροτάθη ὁ ὅρος «*πρόσγειος θάλασσα*», ἢ *πρόσχωρος θάλασσα*» (*Ν. Λιβαδᾶ*, «Παρατηρήσεις εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ναυτικὴν γλῶσσαν», ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου τ. Α' τεῦχ. 1, 1924, σ. 51), τὸν ὁποῖον δὲν ἀπεδέχθη ὁ Σ. Σεφεριάδης, ὅστις ποιεῖται χρῆσιν καὶ τῶν τριῶν ὅρων «παράκτιος θάλασσα», «χωρικὴ θάλασσα», καὶ «αἰγιαλῖτις ζώνη». Ὁπωσδήποτε ὁ ὅρος «αἰγιαλῖτις ζώνη» φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατέστερος τῶν ἄλλων, τούτου δὲ ἔκαμε χρῆσιν καὶ ὁ Ν. Ν. Σαρίπολος εἰς τὰς παραδόσεις του.

Μετὰ τὸν ἐν ἀρχῇ δοθέντα ὁρισμὸν τοῦ ὅρου «αἰγιαλῖτις ζώνη», ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσῃ κανεὶς ποία εἶναι ἡ νομικὴ βάσις τῆς ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἀσκουμένης πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐφόσον ἐν προκειμένῳ οἱ διάφοροι διεθνολόγοι ἐρίζουν πρὸς ἀλλήλους. Διότι οἱ μὲν τὴν ἐπὶ τῆς «αἰγιαλίτιδος ζώνης», ὑπὸ τῆς παρακτίου Πολιτείας, ἀσκουμένην πολιτικὴν ἐξουσίαν δικαιολογοῦσιν ὡς ἀποτέλεσμα κυριότητος. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη, ἥτις ἄλλως τε εἶναι συνέπεια τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς, καθ' ἣν καὶ ἡ χώρα, τὸ ἔδαφος (ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν τῆς λέξεως σημασίαν) τῆς Πολιτείας, εἶναι ἀντικείμενον κυριότητος τοῦ Κράτους, ἀποκρούεται σήμερον. Διότι, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς, ἡ Πολιτεία θὰ ἠδύνατο αὐθαιρέτως ν' ἀπαγορεύσῃ τὸν διάπλουν, καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀκόμη, τῶν ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοίων, ὅ,τι βεβαίως κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα (ἀφοῦ μάλιστα ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη εἶναι τμῆμα τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης, με τὴν διαφορὰν ὅτι ἐντὸς αὐτῆς ἀσκεῖ ἡ παράκτιος Πολιτεία ὡρισμένα δικαιώματα) δὲν δύναται νὰ πράξῃ. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἄλλων ὑποστηριζομένη θεωρία, ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ἀσκουμένη ὑπὸ τῆς παρακτίου Πολιτείας πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι συνέπεια τῆς ἐδαφικῆς κυριαρχίας, ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαιονομικὴ βάσις αὐτῆς. Διότι, καὶ οἱ ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης, δέχονται ὅτι ἡ Πολιτεία ἔχει ἐπὶ τῆς ζώνης ταύτης περιωρισμένην ἐδαφικὴν κυριαρχίαν, ἤτοι ὅτι ἡ Πολιτεία δὲν ἀσκεῖ πλήρη πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ περιωρισμένην. Ἂν δὲ ἡ Πολιτεία ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ πλήρη πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, αὕτη ἔπρεπε ν' ἀφομοιωθῇ ἐντε-

Digitized by Google

λῶς πρὸς τὴν ξηράν. Τοῦτο ὅμως ἀποκλείεται ἀκριβῶς λόγῳ τῶν συνεπειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψουν ἀπὸ ἀπόψεως Διεθνοῦς Δικαίου. Καθόσον, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἔδει π. χ. τὸ ἐπὶ γαλλικοῦ πλοίου, διαπλέοντος τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην τῆς Ἑλλάδος, γεννηθὲν παιδίον νὰ εἶναι Ἕλλην, ἐνῷ τὸ Διεθνὲς Δίκαιον δὲν ἀναγνωρίζει τοῦτο, τοῦ παιδίου θεωρουμένου Γάλλου. Ἀλλαχοῦ, συνεπῶς, θὰ ἔπρεπε ν' ἀναζητήσῃ τις τὴν δικαίωσιν τῶν ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δικαιωμάτων τῆς παρακτίου Πολιτείας. Δύο δὲ σχετικῶς θεωρίαι, κυρίως, ἀνεπτύχθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεξάγεται σήμερον ἀγὼν ἐπικρατήσεως. Ἡ μέν, θεωροῦσα τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην ὡς συνέχειαν τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης, ἥτις εἰς οὐδεμίαν Πολιτείαν ὑπάγεται, ἢ μᾶλλον ἀνήκει εἰς ὅλας τὰς Πολιτείας ἀπὸ κοινοῦ, αἵτινες ἀποτελοῦσι διεθνὲς νομικὸν πρόσωπον, δέχεται ὅτι πρόκειται περὶ ἐκχωρήσεως ὡρισμένων δικαιωμάτων εἰς τὴν παράκτιον Πολιτείαν ἐκ μέρους τοῦ ὡς εἴρηται διεθνοῦς νομικοῦ προσώπου. Ἡ δ' ἄλλη θεωρία, ὁρμωμένη ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ὡς καὶ ἡ πρώτη, θεωρεῖ τὰ ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δικαιώματα τῆς παρακτίου Πολιτείας ὡς *δουλείας*, αἱ ὁποῖαι μάλιστα ἔχουν, ἐν πολλοῖς, ὁμοιότητα πρὸς ὡρισμένας δουλείας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Καὶ ἡ θεωρία αὐτὴ φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατεστέρα.

Τίς ἡ ἔκτασις ὅμως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης; Ἀκριβὴς ἀπάντησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Πρῶτος ὅστις ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ «*κυριαρχία*» ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ἀνήκει εἰς τὴν παράκτιον Πολιτείαν, ὑπῆρξεν ὁ εἰς τὴν χώραν τῶν μεταγλωσσογράφων ἀνήκων «Bartholus», ὅστις τὴν ἔκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ὑπελόγιζεν εἰς 100 μίλλια ἢ ἄλλως εἰς διήμερον πλοῦν. Τὴν γνώμην τοῦ Bartholus ἠκολούθησεν ὄχι μόνον ὁ Baldus de Ubaldis—εἷς καὶ αὐτὸς τῶν μεταγλωσσογράφων—ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ δικαστικὴ πρᾶξις, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος ἀποφάσεως Ἰταλικοῦ δικαστηρίου ἐκδοθείσης περὶ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἡ τοιαύτη τάσις τῶν μνησθέντων συγγραφέων πρὸς ἐπέκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης προήρχετο ἐκ φόβου τῶν πειρατῶν, χάριν ἀποσοβήσεως ἀμέσου ἢ ἐμμέσου κινδύνου ἐξ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο, ἴσως, ἡ Ἱσπανία τότε εἶχε καθιερώσει τὴν ἀρχὴν τῆς «*ὁρατῆς ἀκτῖνος*» (rayon visuel), καθ' ὃν ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη διήκει ἕως τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ὅπου δύναται νὰ φθάσῃ ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ ἀπόστασις αὐτὴ ἦτο πολὺ μεγάλη. Λήγοντος τοῦ 16ου αἰῶνος, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Bodin, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ 60 μίλλια.

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ ὡς ἄνω ἀρχὴ φαίνεται ἐγκαταλειπομένη, νέα δὲ καθιεροῦται, τῆς ὁποίας κύριοι ἐκπρόσωποι ὑπῆρξαν ὁ Γρότιος καὶ ὁ Ὁλλανδὸς Bynkershoek. Ὁ δεύτερος ὡς ἑξῆς διετύπωσεν εἰς τὸ βιβλίον του «De domino maris» («Περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης») τὴν γνώμην του: Terrae dominium finitur ubi finitur armorum vis», τοῦθ' ὅπερ σημαίνει: «ἡ κυριαρχία τῆς Πολιτείας περατοῦται ὅπου καὶ ἡ δύναμις τῶν ὅπλων». Οὕτω τοῦ λοιποῦ, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζεται κατὰ μίλλια, ἀλλ' ἀναλόγως τῶν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἐστημένων ὅπλων. Ἡ τοιαύτη θεωρία, ἂν ἐπεκράτει, θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸ ἀκαθόριστον εἰς τὸ διηνεκὲς τῆς ἐκτάσεως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ὁσημέραι τελειοποιήσεως τῶν πολεμικῶν ὅπλων. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐπεκράτησεν. Ἐκ τούτου ἐννοεῖται πῶς ἡ παλαιοτέρα θεωρία ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ κατακτᾷ ἔδαφος, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν ὁ κατὰ μίλλια ὑπολογισμὸς τῆς ἐκτάσεως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ἐξηρτήθη ἐκ τῆς ὁλκῆς τῶν πυροβόλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (τοῦ 18ου αἰῶνος). Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ πρώτη θεωρία ὁλονὲν εὐρύτερον διαδιδομένη, ἔκλινε τέλος πρὸς τὸν περιορισμὸν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης εἰς τρία μίλλια (5556 μέτρα). Ἡ πρώτη δὲ ἐπίσημος καθιέρωσις εἰς τρία μίλλια τῆς ἐκτάσεως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ἐγένετο ἐν ἄρθρ. 5 τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 1763, τὸ ἄρθρ. 15 τῆς ὁποίας ὅμως τὴν ἔκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ὁρίζει εἰς 15 μίλλια ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἀκτῆς.

Ἔκτοτε ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἐπανελήφθη εἰς πλείστας ὅσας συνθήκας καὶ νομοθεσίας, ἀναγνωρισθεῖσα καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς νομολογίας. Οὕτω εἰς τὴν σύμβασιν Ἀγγλίας-Γαλλίας τῆς 11 Νοεμβρίου 1876, εἰς τὴν ἀπὸ 6 Μαΐου 1882 σύμβασιν τῆς Χάγης (ἄρθρ. 2) μεταξὺ Γερμανίας, Βελγίου, Δανίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, Κάτω Χωρῶν καὶ Σουηδίας, περὶ τοῦ διακανονισμοῦ τῆς ἁλιείας εἰς τὴν Βόρειον θάλασσαν, εἰς τὴν ἀπὸ 29 Ὀκτωβρίου 1888 συνθήκην τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἀφορῶσαν τὴν διώρυγα τοῦ Σουέζ, εἰς τὴν ἀπὸ 5 Δεκεμβρίου 1892 συνθήκην φιλίας μεταξὺ Γερμανίας καὶ Μεξικοῦ (ἄρθρ. 8), εἰς τὴν ἀπὸ 15 Αὐγούστου 1893 ἀπόφασιν τοῦ ἐν Παρισίοις Διαιτητικοῦ Δικαστηρίου, εἰς τὸν περὶ λειῶν Γερμανικὸν νόμον τοῦ 1909, εἰς τὸ ἄρθρ. 6 § β' τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης τῆς 24 Ἰουλίου 1923 (ν. ἡμερ.), ἀνεγνωρίσθη ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης εἰς 3 μίλλια ἀπὸ τῆς ξηρᾶς.

Τὰ παραδείγματα ὅμως ταῦτα δὲν ἀρκοῦν ὅπως ἀνενδοιάστως ὁμιλήσῃ κανεὶς περὶ ἀπολύτου ἐπικρατήσεως τῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη ἐκτείνεται ἐπὶ 3 μίλλια ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἐφόσον, μάλιστα, πλεῖσται ὅσαι ἀπόπειραι ἐγένοντο ὅπως εὐρυνθῇ ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Οὕτω, τὴν 16 Δεκεμβρίου 1864 διετυποῦτο εἰς τὸν ἐν Οὐασιγκτῶνι Πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπισήμως τὸ ἐρώτημα, ἂν τὰ Κράτη δὲν θὰ ἦσαν σύμφωνα ὅπως τὰ ὅρια τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης λήγουν εἰς 5 μίλλια ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Ἐξ ἄλλου, διαρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων (1874) περὶ συνομολογήσεως διεθνοῦς συμφωνίας ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰς τοὺς πορθμοὺς ἁλιείαν, ἡ Ἱσπανία ἐζήτει ὅπως ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ὁρισθῇ εἰς 6 μίλλια, τὰ Σκανδιναυϊκὰ Κράτη εἰς 4 μίλλια, ἐνῷ ἡ Ἀγγλία καὶ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι εἰς 12 μίλλια. Ἀλλὰ καὶ διὰ διεθνῶν συμφωνιῶν ἢ νομοθετημάτων διαφόρων Πολιτειῶν ὡρίσθη ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης εἰς μεγαλυτέραν τῶν 3 μιλλίων ἀπόστασιν. Οὕτω, ὁ ἀπὸ 16 Ἰουνίου 1912 Ἰταλικὸς νόμος ὁρίζει τὰ 10 μίλλια, τὸ Γαλλικὸν Διάταγμα τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1912 τὰ 6 μίλλια, καὶ ὁ ἀπὸ 4 Φεβρουαρίου 1913 Ἰταλικὸς νόμος περὶ τοῦ ἐν Τριπολίτιδι «τελωνειακοῦ ἐδάφους» τὰ 12 μίλλια, ἐνῷ ἡ Ἀγγλοϊταλικὴ συνθήκη τοῦ 1842 καὶ ἡ ἀπὸ 20 Ἰουνίου 1866 Ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν τῆς Ἰταλίας ὥριζον ὅτι ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη λήγει ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ δύναμις τῶν πυροβόλων.

Μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκτάσεως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ἠσχολήθη κατ' ἐπανάληψιν καὶ τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐν Παρισίοις σύνοδον τοῦ 1894. Ὡς δὲ ἐκ τοῦ διττοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἔχει ὁ καθορισμὸς τῆς ἐκτάσεως τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης, ὅπως ἡ Πολιτεία γνωρίζῃ τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς, ὡς πρὸς τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ἄσκησιν τῶν ἀστυνομικῶν καὶ τελωνειακῶν αὐτῆς δικαιωμάτων, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου, ὅπως ἀπαγορεύῃ, πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων αὐτῆς συμφερόντων, πᾶσαν ἐχθρικὴν πρᾶξιν τῶν ἐμπολέμων Κρατῶν, δυναμένην ν' ἀποβῇ ἐπιζήμιος εἰς αὐτήν, τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐζήτησεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του, νὰ συμβιβάσῃ, τρόπον τινά, τὰς δύο διϊσταμένας ἀρχάς. Οὕτω προέτεινε τὴν ἔκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς 6 μίλλια ἀπὸ τῆς ἀκτῆς (ἄρθρ. 2), διὰ τὴν περίπτωσιν δὲ πολέμου, μεταξὺ ἄλλων Κρατῶν, ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τοῦ οὐδετέρου Κράτους, ὅπως εἴτε δι' εἰδικῆς δηλώσεως, εἴτε διὰ τῆς περὶ οὐδετερότητος δηλώσεως αὐτοῦ, ὁρίσῃ τὴν ἔκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης καὶ πέραν τῶν 6 μιλλίων, ἤτοι μέχρι βολῆς τηλεβόλου, ἀπαγορεῦον τὴν ἐνέργειαν ἐχθρικῶν πράξεων ἐντὸς τῆς ζώνης αὐτῆς. Τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου σήμερον ἀποβαίνει πρακτικῶς ἀνεφάρμοστον, καθόσον ἂν ὑποτεθῇ, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Stier - Somlo, ὅτι ἡ βολὴ τηλεβόλου δύναται νὰ φθάσῃ ἀπὸ τοῦ Καλαὶ ἕως τὸ Λονδῖνον, ὑπερακοντίζεται ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Πάντως, οὐδέποτε δύναται Κράτος νὰ ὁρίσῃ τὴν ἔκτασιν τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης μεγαλυτέραν τοῦ σημείου ἐκείνου, ἕως οὗ ἐκτείνεται ἡ δύναμις τῶν ὅπλων του, ἄλλως, ἐλλείψει τοιαύτης προηγουμένης δηλώσεως, ὡς ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης παραμένει ἡ συνήθης κατ' ἔθιμον καὶ συμβατικῶς γενικῶς παραδεδεγμένη ἀρχὴ τῶν τριῶν μιλλίων.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἁλιείαν, ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης ὡρίσθη διὰ διαφόρων Βασιλικῶν Διαταγμάτων εἰς τρία μίλλια. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐδέχθη καὶ ἡ νομολογία. Διὰ τοῦ νόμου ὅμως ΔΡΜΑ' τῆς 26 Μαρτίου 1913, δι' οὗ ὡρίσθη ὅτι ὁ διάπλους καὶ ἡ παραμονὴ ξένων πλοίων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐν καιρῷ ἀνάγκης δύναται ν' ἀπαγορευθῇ, εἴτε διὰ Β. Διατάγματος εἴτε καὶ ὑπουργικῆς διαταγῆς, ἐθεσπίσθη «μέχρις ἀποστάσεως δέκα ναυτικῶν μιλλίων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς», ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Ὁ νόμος ὅμως οὗτος οὐδέποτε ἐφηρμόσθη μέχρι σήμερον.

Ἀπὸ ποίου σημείου ὅμως ἄρχεται ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης; Ποῖον εἶναι τὸ *σημεῖον τῆς ἀφετηρίας* «point de depart», «Landgrenze», ἀφ' οὗ δέον νὰ ὑπολογίζεται ὅτι ἄρχεται ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη; Ἄλλοτε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἑκάστοτε ἀμπώτιδος ἢ παλιρροίας. Σήμερον ὅμως κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, παρὰ τὰς σοβαρὰς ἀντιρρήσεις, ἡ ἔκτασις τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δέον νὰ ὑπολογίζεται ἀπὸ τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς ξηρᾶς, τὸ ὁποῖον δὲν καλύπτει ἡ παλίρροια, μέχρις ἀποστάσεως τριῶν ναυτικῶν μιλλίων, ἢ ἀναλόγως καθ' ἃ ἔχει ὁρισθῇ.

Ἡ ἀναγνωριζομένη εἰς τὴν παράκτιον Πολιτείαν πολιτικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης δέον νὰ διακριθῇ εἰς δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τῆς ἐν λόγῳ Πολιτείας.

Αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῆς συνίστανται εἰς τὸ passagium innocuum, ἤτοι εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέπῃ τὸν ἐλεύθερον διάπλουν τόσον εἰς τὰ ἐμπορικά, ὅσον καὶ τὰ πολεμικὰ πλοῖα ξένης Ἐπικρατείας, μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλῃ διόδια διὰ τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην, ἐκτὸς ἂν ταῦτα εἶναι ἀντάλλαγμα, οὕτως εἰπεῖν, ἔργων κατασκευασθέντων ὑπὸ τῆς Πολιτείας χάριν τῆς ναυσιπλοΐας. Δύναται ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὴν παραμονὴν ξένου πολεμικοῦ πλοίου εἰς τοὺς λιμένας της (ἐκτὸς τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης) ἢ καὶ τὸν διάπλουν γενικῶς, χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν κατοίκων της, ὡς καὶ παντὸς πλοίου, ἐμπορικοῦ ἢ πολεμικοῦ, τὸ ὁποῖον προβαίνει εἰς βυθομετρήσεις, εἰς τοποθέτησιν τορπιλλῶν, ἢ ἐνεργεῖ ἁλιείαν, ἢ προβαίνει εἰς τὴν φωτογράφησιν τῶν ὀχυρῶν κλπ. Τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν ἐξαιρέσεις ὅσον ἀφορᾷ τὰ πολεμικὰ πλοῖα ξένων Κρατῶν. Οὕτω, κατὰ τὸ ἄρθρ. 29 τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῆς 13 Ἰουλίου 1878, ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἀντιβάρεως εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Κρατῶν. Κατὰ τὸ ἄρθρον δὲ 11 τῆς ἀπὸ 30 Μαρτίου 1856 συνθήκης τῶν Παρισίων ἀπηγορεύθη ἡ εἴσοδος πολεμικῶν πλοίων εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν.

Ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἡ παράκτιος Πολιτεία ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ λαμβάνῃ ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ναυσιπλοΐας μέτρα. Τὸ ἐν Παρισίοις Ἰνστιτοῦτον τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου τῷ 1894 ἔλυσεν ἀρνητικῶς τὸ ζήτημα, ἀποφανθὲν ὅτι τοιαύτη ὑποχρέωσις δὲν βαρύνει τὰς παρακτίους Πολιτείας. Ἐν τούτοις, ἐν τῇ θεωρίᾳ, κρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι πᾶσα παράκτιος Πολιτεία, ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν εἰς αὐτὴν ἀναγνωριζομένων δικαιωμάτων, ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προβαίνῃ εἰς τὴν τοποθέτησιν φάρων καὶ φανῶν καὶ γενικῶς νὰ λαμβάνῃ κάθε μέτρον συντελεστικὸν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ναυσιπλοΐας.

Τὰ δικαιώματα τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης εἶναι τὰ ἑξῆς:

α') Ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς τὴν ἁλιείαν ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, ἐπιτρέπουσα αὐτὴν μόνον εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς της. Εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὴν Πορτογαλίαν καὶ παρ' ἡμῖν, ὅμως, ἡ ἁλιεία ἐπιτρέπεται εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Γερμανίαν δυνάμει τῆς § 296α τοῦ Ποινικοῦ Νόμου ἡ ὑπὸ ἀλλοδαπῶν ἐνεργουμένη ἁλιεία τιμωρεῖται. Ἐξαιρέσεις ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ καθιερωθοῦν διὰ τοὺς ἀλλοδαποὺς διὰ συνθηκῶν, ὅπως ἔπραξεν ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη σύμβασις τῆς 6 Μαΐου 1882 (βλ. λ. ἁλιεία ἀπὸ διεθνοῦς ἀπόψεως).

β') Ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἀκτοπλοΐαν εἰς ξένα πλοῖα, δηλαδὴ ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀκτοπλοΐαν (τὸν ἀπὸ λιμένος εἰς λιμένα κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν διάπλουν τῶν πλοίων) μόνον εἰς τὰ πλοῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα φέρουν τὴν σημαίαν αὐτῆς, ἱδρύουσα μονοπώλιον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀκτοπλοΐας. Εἴς τινα Κράτη, ὅπως εἰς τὸ Βέλγιον, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Ρουμανίαν, ἡ ἀκτοπλοΐα ἐπιτρέπεται εἰς ὅλα τὰ Κράτη γενικῶς. Ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἀκτοπλοΐας εἶναι δυνατὸν νὰ παραχωρηθῇ καὶ εἰς ξένα Κράτη κατόπιν εἰδικῆς μεταξὺ τῆς παρακτίου Πολιτείας καὶ τούτων συνθήκης (βλ. λ. «ἀκτοπλοΐα *ἀπὸ ἀπόψεως Διεθνοῦς Δικαίου*»).

γ) Ν' ἀσκήσῃ ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν. Ἡ ἀστυνομικὴ ἐξουσία τῆς Πολιτείας ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης εἶναι τριπλῆ: 1) Νὰ ἐκδίδῃ κανονισμοὺς ἀναγομένους εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ναυσιπλοΐας, τοὺς ὁποίους δέον ν' ἀκολουθοῦν τὰ εἰς τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην καὶ τοὺς λιμένας τῆς παρακτίου Πολιτείας εἰσερχόμενα πλοῖα, ἀσχέτως ἐθνικότητος ἢ κατηγορίας (ἐμπορικὰ ἢ πολεμικά). Τὸ τοιοῦτον δικαίωμα τῆς Πολιτείας ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου διὰ τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ τοῦ 1894 (ἄρθρ. 8). 2) Νὰ καθιερώσῃ τελωνειακὰ τέλη ἐπὶ τῶν διὰ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης διερχομένων ἐμπορευμάτων, νὰ ἐξετάζῃ, συνεπῶς, μὴ τυχὸν ἐνεργεῖται ἔν τινι πλοίῳ λαθρεμπόριον, καὶ 3) Νὰ ἀσκῇ τὴν ὑγειονομικὴν ἀστυνομίαν, ἤτοι νὰ ὁρίζῃ κανονισμοὺς χάριν τῆς ὑγείας πρὸς ἀποσόβησιν μεταδόσεως ἐπιδημικῶν ἀσθενειῶν κλπ. (βλ. *καὶ* λ. «Ἀστυνομία *ἐν τῷ Δ. Δικαίῳ*»).

δ) Ν' ἀσκῇ ὡρισμένην δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Ἡ ἔννοια τῆς ὑπὸ τῆς παρακτίου Πολιτείας ἀσκουμένης δικαιοδοσίας εἶναι ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν παρανόμων πράξεων ἰσχύουσα «ἔννομος τάξις» αὐτῆς ἐντὸς τῶν ἐδαφικῶν της ὁρίων, εὑρίσκει ἐπίσης ἐφαρμογὴν ἐπὶ ἀναλόγων περιπτώσεων, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Οὕτως, ἡ δικαιοδοσία τῆς παρακτίου Πολιτείας ἐκτείνεται ἐπὶ πάσης πράξεως ἥτις ἔλαβε χώραν ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης, ὄχι ὅμως καὶ ἐπὶ ἐκείνης ἥτις συνετελέσθη ἐπὶ ξένου πλοίου. Διότι τὸ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖον ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Πολιτείας ἐκείνης τῆς ὁποίας τὴν σημαίαν φέρει. Καὶ τοῦτο ἰσχύει γενικῶς δι' ὅλα τὰ Κράτη θεσπισθὲν διὰ τὸ ἴδιον ἑκάστου συμφέρον. Τὴν ἀρχὴν δὲ ταύτην ἠκολούθησε πιστῶς καὶ ἡ πρακτική. Οὕτως, ὅτε

Digitized by Google

τῷ 1876 πρὸ τοῦ ἰσθμοῦ Dover, ἤτοι ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης τῆς Ἀγγλίας, τὸ γερμανικὸν πλοῖον «Franconia» συγκρουσθὲν μὲ τὸ ἀγγλικὴν σημαίαν φέρον «Strathelyde» κατεβύθισε τοῦτο, ἐπνίγη δὲ εἷς Ἄγγλος ταξιδιώτης, τὸ Ἀγγλικὸν Δικαστήριον (Court for Crown cases reserved), ἐνώπιον τοῦ ὁποίου κατηγορήθη ἐπὶ φόνῳ ὁ πλοίαρχος τῆς «Franconia» Keyn, ἐκήρυξεν ἑαυτὸ ἀναρμόδιον διὰ ψήφων 7 κατὰ 6, καθόσον οὐδεμίαν δικαιοδοσίαν κέκτηται τὸ Ἀγγλικὸν Κράτος ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, ἥτις ἔλαβε χώραν ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ἠνάγκασε τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐκδώσῃ τὸν ἀπὸ 16 Αὐγούστου 1878 Territorial waters jurisdiction act, δι' οὗ ἐκηρύσσοντο ἁρμόδια τὰ Δικαστήρια νὰ ἐπιλαμβάνωνται πάσης ἀξιοποίνου πράξεως, προερχομένης ἐκ θαλασσίων ἀτυχημάτων καὶ λαβούσης χώραν ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης (3 μιλλίων) τῆς Μ. Βρεττανίας, ἀσχέτως τῆς ἐθνικότητος τοῦ πλοίου, ἐφόσον ἤθελεν εἰς τοῦτο συγκατατεθῇ ὁ ἁρμόδιος Ὑπουργὸς ἢ ὁ Διοικητής, προκειμένου περὶ ἀγγλικῆς ἀποικίας, εἰς τὴν αἰγιαλίτιδα ζώνην τῆς ὁποίας ἔλαβε χώραν ἡ πρᾶξις. Διὰ τοῦ νόμου τούτου δὲν ἐθεσπίσθη ἀντίθετος κανὼν ἐκείνου, ὅστις γενικῶς ἰσχύει εἰς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, ἀλλὰ καθιερώθη ἁπλῶς ἐξαίρεσις ὅσον ἀφορᾷ τὴν συνεπείᾳ θαλασσίου ἀτυχήματος προκαλουμένην ἀξιόποινον πρᾶξιν. Διὰ τοῦτο κατὰ κανόνα καὶ ἐκτὸς ῥητῆς ἐναντίας διατάξεως, οἱαδήποτε ἀξιόποινος πρᾶξις γενομένη ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης Πολιτείας τινὸς ἐπὶ ξένου πλοίου (π. χ. φόνος ναύτου κατόπιν συμπλοκῆς μετ' ἄλλου ἐπὶ ξένου πλοίου) ὑπάγεται, κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην (Stier-Somlo, Strupp), διότι ὑποστηρίζεται καὶ ἡ ἀντίθετος ἄποψις (Liszt, Boufils), εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Πολιτείας εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ πλοῖον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τῆς Πολιτείας, ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης τῆς ὁποίας ἐτελέσθη ἡ πρᾶξις.

Ἄλλως ὅμως ἔχει προκειμένου περὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς παρακτίου Πολιτείας ἐπὶ τῶν ἀγκυροβολημένων ἐντὸς τῆς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ὑπαγομένης θαλάσσης. Καθόσον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ παράκτιος Πολιτεία ἔχει πλήρη δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν τοιούτων πλοίων, ὅ,τι βεβαίως ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑτεροδικίας. Διὰ τοῦτο, ὑπεστηρίχθη μέση ἄποψις καθ' ἣν ἡ Πολιτεία δικαιοῦται νὰ ἐπέμβῃ διά τινα ἀξιόποινον πρᾶξιν λαβοῦσαν χώραν ἐπὶ ξένου πλοίου, ἐφόσον διατρέχει κίνδυνον ἡ ἰδία αὐτῆς ἀσφάλεια ἢ ἡ ἀσφάλεια τῶν ὑπηκόων της (Περὶ αὐτοῦ πλείονα βλ. λ. «Πλοῖον *ἀπὸ διεθνοῦς ἀπόψεως*»).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης οὐδεμία ἄλλη Πολιτεία δύναται ν' ἀσκήσῃ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐκτὸς τῆς παρακτίου Πολιτείας. Πᾶσα πρᾶξις ἐνεργουμένη ὑπὸ ἄλλης Πολιτείας ἐντὸς τῆς ζώνης ταύτης ἀντιβαίνει εἰς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, δικαιοῦται δὲ ἡ παράκτιος Πολιτεία νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι δεῖ πρὸς προστασίαν τῆς κυριαρχικῆς της ἐξουσίας. Οὕτω δὲν δύναται ἀγγλικόν, ἐπὶ παραδείγματι, πλοῖον νὰ καταδιώξῃ λαθρεμπόριον, ἔστω καὶ ἀγγλικόν, ὑφ' οἱανδήποτε σημαίαν καὶ ἂν καλύπτεται, ἔστω καὶ τὴν ἀγγλικήν, ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀκόμη ἂν ἡ καταδίωξις ἤρχισεν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσσῃ. Ὀρθῶς δὲ ἐνήργησαν τὰ ἀγγλικὰ ἐν Γιβραλτὰρ φρούρια καταβυθίσαντα τὸ ἱσπανικὸν καταδρομικὸν Bayo, τὸ ὁποῖον καταδιῶκον λαθρεμπόριον εἶχεν εἰσέλθει εἰς δύο μιλλίων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Γιβραλτάρ, ἤτοι ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Ἐπίσης ὡς πρᾶξις ἀντιβαίνουσα εἰς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ὑπὸ ἀγγλικοῦ ἁλιευτικοῦ ὡπλισμένου κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1915 βύθισις τοῦ γερμανικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου «Friedrich Arp» καὶ αἰχμαλώτισις τοῦ πληρώματος αὐτοῦ, εὑρισκομένου ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης τῆς Νορβηγίας, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῶν νορβηγικῶν ἀρχῶν (διότι ἡ Ἀγγλία ἰσχυρίζεται ὅτι εὑρίσκετο ἐκτὸς αὐτῆς).

Ἐν καιρῷ πολέμου τῆς παρακτίου Πολιτείας ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη αὐτῆς θεωρεῖται ὡς ἐχθρικὸν ἔδαφος· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ὑπὲρ αὐτὴν ἐναέριος χῶρος. Ἐν περιπτώσει πολέμου ἄλλων Κρατῶν, ἐφ' ὅσον ἡ παράκτιος Πολιτεία μένει οὐδετέρα, τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα αὐτῆς ὡς οὐδετέρας ἐκτείνονται καὶ ἐπὶ τῆς αἰγιαλίτιδος. Ὁ εἰρηνικὸς διάπλους πολεμικῶν πλοίων τῶν ἐμπολέμων Κρατῶν διὰ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης οὐδετέρας Πολιτείας ἐπιτρέπεται, ἡ παραμονὴ ὅμως εἴς τινα λιμένα αὐτῆς τότε μόνον, ἐφόσον δὲν πρόκειται περὶ πράξεως σκοπούσης νὰ βλάψῃ τὸν ἀντίπαλον, ἢ νὰ ὠφελήσῃ αὐτὸ τὸ Κράτος τοῦ ὁποίου τὸ πλοῖον κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς οὐδετέρας Πολιτείας, καθόσον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραβιάζεται ἡ οὐδετερότης τῆς ἐν λόγῳ Πολιτείας. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται νὰ καταστῇ ἡ αἰγιαλῖτις ζώνη τῆς οὐδετέρας Πολιτείας τόπος συγκρούσεων τῶν ἐμπολέμων Κρατῶν, ὡς καὶ πάσης ἄλλης πολεμικῆς πράξεως. Διότι καὶ πάλιν πρόκειται περὶ παραβιάσεως τῆς οὐδετερότητος, ὅπως συνέβη κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίπτωσιν τοῦ γερμανικοῦ πλοίου «Friedrich Arp». Εἰς τὴν Πολιτείαν, τῆς ὁποίας οὕτω πως παραβιάζεται ἡ οὐδετερότης, ἀνήκει τὸ δικαίωμα νὰ προβῇ εἰς οἱανδήποτε πρᾶξιν ἱκανὴν νὰ ἐγγυηθῇ τὸ ἀπαραβίαστον τῆς οὐδετερότητος αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὰς ἀναγνωριζομένας ὑπὸ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἀρχάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περὶ τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης πραγματεύονται ὅλα τὰ ἐπὶ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου γενικὰ ἔργα τοῦ Heilboru, Liszt, Nys, Boufils-Fauchille, Ullmann, Holtzendorff, Mériguhac, Hatschek, Strupp καὶ παρ' ἡμῖν *Σεφεριάδης* (τ. Α΄ σ. 361 ἐπ.).—Ἐκ τῶν εἰδικῶν ἔργων ἀναφέρομεν τοῦ *Schücking*, «Das Küstenmeer im internationalen Recht» 1897.— *Gellmann*, «Die rechtliche Natur der Meeresfreiheit» ἐν τῷ Oesterr. Zeitschrift für öffent. Recht. 1915 σ. 456 ἐπ. — *Godey*, «La mer cotière» 1896. — *Freuzel*, «Theorien über die rechtliche Natur des Küstenmeeres» 1908. — *Latour*, «La mer territoriale au point de vue théorique et pratique» 1889. — *Stier-Somlo*, «Küstenmeer» ἐν τῷ Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie τοῦ Strupp τ. I. σ. 780 ἐπ. — *Scholz*, «Raumliche Bedeutung der Gebietshoheit durch Rechtskonstruktionen» ἐν τῷ Zeitschrift für Völkerrecht τ. 5, σ. 159 ἐπ. — Πρβλ. ἐπίσης *Stier-Somio*, «Die Freiheit der Meere und das Völkerrecht» 1917 καὶ *Niemayer*, «Völkerrecht» 1923 σ. 100 ἐπ. καὶ 111 ἐπ. ΗΛ. Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰγιαλοί· χωρίον τῆς Τουρκικῆς Θράκης ὑπαγόμενον εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Σηλυβρίας. Ἔχει κατοίκους 599.

Αἰγιαλόρνιθες (αἱ) *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνῶν τῆς τάξεως τῶν **Καλοβατικῶν** ἢ **Καλοβαμόνων** (βλ. λέξεις) τῆς οἰκογενείας τῶν *Χαραδριιδῶν*. Τὸ σῶμά των εἶναι μετρίου μεγέθους καὶ ᾠοειδές· ἡ κεφαλὴ ἰσχυρά· τὸ ῥάμφος βραχύ, μαλακὸν κατὰ τὴν βάσιν του καὶ σκληρόν, ὀνυχῶδες καὶ ἐξογκωμένον ἐν εἴδει ῥοπάλου κατὰ τὸ ἄκρον του. Ὁ λαιμὸς εἶναι βραχύς· αἱ πτέρυγες περιωρισμέναι καὶ ὀξεῖαι· ἡ οὐρὰ ὑποτυπώδης· τὰ σκέλη χαμηλὰ μὲ μικρὸν ἢ ὅλως ἐλλείποντα ὀπίσθιον δάκτυλον.

Ὁ σκελετὸς τῆς τάξεως ταύτης τῶν πτηνῶν παρουσιάζει στέρνον ἐπίμηκες, ἀκρόστερνον (τὸ προέχον ὀστοῦν τοῦ στήθους τῶν πτηνῶν) ἐξέχον καὶ φέρον δύο βαθείας ἐντομὰς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοιχώματός του. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς κρανιακῆς κοιλότητος εἶναι λίαν καταφανὴς καὶ τὰ μετωπικὰ ὀστᾶ εὑρίσκονται εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον παρ' ὅ,τι εἰς ἄλλα πτηνὰ τῆς τάξεως ταύτης. Αἱ ὀφθαλμικαὶ κόγχαι εἶναι μεγάλαι.

Αἱ αἰγιαλόρνιθες εὑρίσκονται εἰς ὅλον τὸν Παλαιὸν καὶ Νέον Κόσμον καὶ κατὰ προτίμησιν ἐνδιατρίβουσιν εἰς λιβάδια, χέρσους ἀγροὺς καὶ εἰς παραθαλασσίους καὶ παραποταμίους χώρας. Ζῶσι κατὰ ζεύγη μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρώτων των, εἶτα δὲ ἀποχωρίζονται διὰ νὰ συναντηθῶσιν ἐκ νέου κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὁπότε κατὰ πολυπληθεῖς ὁμάδας μεταναστεύουσιν εἰς θερμότερα κλίματα, ὅπου καὶ θηρεύονται ἀπλήστως διὰ τὸ νόστιμον καὶ εὔχυμον κρέας των.

ΕΙΔΗ. Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ περιλαμβάνει πλεῖστα εἴδη, ὧν γνωστότερα εἶναι: Οἱ Σχοίνικλοι καὶ οἱ Χαραδριοί.

Α) Σχοίνικλοι (κοινῶς *σκοινοπούλια*). Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἔχουσι ῥάμφος εὐθύ, βραχύ, λεπτόν, κυλινδρικόν, κατά τι πεπιεσμένον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐλαφρῶς ἐξωγκωμένον κατὰ τὸ ἄκρον. Ἡ γλῶσσα εἶναι λεπτοτάτη, οἱ δὲ ῥώθωνες μικρότατοι, ἐσχισμένοι κατὰ μῆκος καὶ τοποθετημένοι ἐπὶ μεμβρανώδους αὔλακος. Αἱ ῥινικαὶ κοιλότητες ἔχουσι μῆκος ἴσον πρὸς τὰ $^2/_3$ τοῦ ῥάμφους. Αἱ πτέρυγες εἶναι εὐρεῖαι καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὀξεῖαι καὶ ἐνίοτε φέρουσι κατὰ τὸ ἄκρον των ἄκανθαν. Οἱ ταρσοὶ εἶναι μετρίου μεγέθους καὶ ἰσχνοί. Οἱ πόδες των φέρουσι τέσσαρας δακτύλους, τρεῖς ἔμπροσθεν καὶ ἕνα ὄπισθεν· οἱ ἐμπρόσθιοι δάκτυλοι ἑνοῦνται μετ' ἀλλήλων κατὰ τὴν βάσιν των δι' ἀνθεκτικῆς μεμβράνης, ὁ δὲ ὀπίσθιος εἶναι χαμηλὰ τοποθετημένος καὶ σχεδὸν ἐγγίζει τὴν γῆν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο χαρακτηριστικὸν διακρίνει τοὺς σχοινίκλους τῶν pluners.

Οἱ σχοίνικλοι ἵπτανται εἰς ἀρκετὸν ὕψος καὶ ἡ πτῆσίς των εἶναι ἀρκετῆς διαρκείας. Ζῶσι κατὰ ὁμάδας καὶ ἐνδιαιτῶνται εἰς ὑγρὰ καὶ ἑλώδη μέρη. Τρέφονται ἐξ ἐντόμων, σκωλήκων, ᾠῶν βατράχων κ. τ. λ. Ἡ φωνή των εἶναι ἰσχυρὰ καὶ μονότονος, ἀκούεται δὲ συχνότερον τὴν νύκτα παρὰ τὴν ἡμέραν.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ἀποδημητικά, ἔρχονται κατὰ πολυπληθεῖς ὁμάδας ἐκ τῶν θερμῶν κλιμάτων περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου καὶ ἀπέρχονται μὲ τὸ πρῶτον ψῦχος. Τινὰ μένουσι καὶ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα εἰς τὰ ψυχρὰ μέρη.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς των εἰς μίαν περιοχὴν δὲν ἀλλάσσουν τόπον παρ' ὅταν δὲν εὑρίσκουν πλέον τροφήν.

Ὁ Γάλλος φυσιοδίφης *Μπυφφὼν* λέγει διὰ τὸν σχοίνικλον: «Εἶναι πτηνὸν εὐθυμότατον, διαρκῶς εὑρίσκεται εἰς κίνησιν καὶ κατὰ τὴν πτῆσίν του ἐκτελεῖ διαφόρους ἐπιχαρίτους ἑλιγμούς. Ἵσταται διαφοροτρόπως εἰς τὸν ἀέρα, πότε μὲ τὴν κοιλίαν πρὸς τὰ ἄνω, πότε πλαγίως, πότε μὲ τὴν κεφαλὴν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὰ κάτω κ.τ.λ.».

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ὠφελιμότατα εἰς τὴν γεωργίαν, διότι καταστρέφουν πλῆθος ἐντόμων καὶ σκωλήκων ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν παραγωγήν. Εἶναι δὲ περίεργος ὁ τρόπος καθ' ὃν τρέφονται οἱ σχοίνικλοι. Ὁ *Μωντυΐ*, λέγει: «Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὰ πτηνὰ ταῦτα συλλαμβάνουσι τὴν λείαν των εἶναι ὅλως ἰδιόρρυθμος. Παραμερίζουν μὲ τὸ ῥάμφος των τοὺς βώλους τῆς γῆς, εἶτα κτυπῶσιν αὐτοὺς πλαγίως διὰ τοῦ ποδός των, ἐνίοτε μάλιστα ἀνυψοῦνται εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν καὶ ἐπιπίπτουν κατόπιν καθέτως εἰς ὡρισμένον σημεῖον, δι' ἀλλεπαλλήλων δὲ κτυπημάτων τοῦ ῥάμφους των ἀναγκάζουσι τοὺς σκώληκας τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς γῆς νὰ ἐξέλθουν, μεθ' ὃ τοὺς καταπίνουσι. Πρὸς τὴν ἑσπέραν, ἐνίοτε καὶ κατὰ τὴν νύκτα, διατρέχουν βαδίζοντες τὰς ὑγρὰς ἐκτάσεις, ὅταν δὲ αἰσθανθοῦν ὑπὸ τοὺς πόδας των τοὺς σκώληκας, οἵτινες κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἕρπουν ἐπὶ τῆς γῆς, τοὺς κτυπῶσι διὰ τοῦ ῥάμφους των καὶ τοὺς καταβροχθίζουν. Μετὰ τὸ πρωτότυπον τοῦτο κυνήγιον μεταβαίνουν εἰς παρακείμενον ἕλος ἢ ῥοὴν ὕδατος καὶ πλύνουν τὸ ῥάμφος των».

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου συνέρχονται τὰ ζεύγη. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἄρρενες συνάπτουσιν ἀληθεῖς ἀγῶνας πρὸς κατάκτησιν τοῦ θήλεως. Ὅταν ταιριάσουν τὰ ζεύγη, φροντίζουν ἀπὸ κοινοῦ νὰ κατασκευάσουν τὴν φωλεάν των, τὴν ὁποίαν τοποθετοῦν εἰς μικρὸν ὕψωμα γῆς καὶ τὴν περιβάλλουν μὲ ξηρὰ χόρτα. Τὸν Ἀπρίλιον ἡ θήλεια γεννᾷ 3—5 ἐπιμήκη ἐλαιόχροα ᾠὰ μὲ μελανὰς κηλῖδας, τὰ ὁποῖα ἐπωάζουν οἱ γονεῖς ἐπὶ εἰκοσαήμερον περίπου. Μετά τινας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐκκολάψεως τὰ νεογνὰ δύνανται νὰ παρακολουθῶσι τοὺς γονεῖς των εἰς τὴν ἀναζήτησιν τροφῆς. Τὸ σῶμα τῶν μικρῶν καλύπτεται ὑπὸ μελανῶν πτίλων, τὰ ὁποῖα μόνον κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου ἀντικαθίστανται ὑπὸ μονίμου πτερώματος. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος μικρὰ καὶ μεγάλα πτηνὰ συναθροίζονται εἰς ὡρισμένον μέρος καὶ ἑτοιμάζονται διὰ τὴν ἀποδημίαν εἰς θερμοτέρας χώρας, ἰδίως τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ τὰ νοτιώτατα μέρη τῆς Πελοποννήσου τὰ πτηνὰ ταῦτα παραμένουσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Παρὰ τὴν ἀγρίαν, φιλέριδα καὶ ὕπουλον φύσιν των, οἱ σχοίνικλοι ἐξημεροῦνται εὐκόλως καὶ ζῶσιν ἀρκετὰ ἔτη ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Συνήθως τοὺς ἀφαιροῦν τὰ πτερὰ τῆς οὐρᾶς καὶ τοὺς ἀφήνουν ἐλευθέρους νὰ περιπλανῶνται εἰς τοὺς κήπους καὶ τὰ φυτώρια, ὅπου εὑρίσκουν οἱ ἴδιοι τὴν τροφήν των, σκάπτοντες τὸ ἔδαφος.

Τὸ κρέας τῶν σχοινίκλων εἶναι νόστιμον, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Κατὰ τὸν χειμῶνα ἰδίως τὰ πτηνὰ εἶναι ἰσχνὰ καὶ τὸ κρέας των μέτριον εἰς ποιότητα καὶ γεῦσιν. Παχὺ καὶ νόστιμον κρέας ἔχουν κατὰ τὸ φθινόπωρον, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεώς των, ὁπότε καὶ ἀφθόνως θηρεύονται. Εἰς πολλὰ μέρη τρώγουσι καὶ τὰ ᾠὰ τῶν σχοινίκλων, τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι εἶνε νοστιμώτατα. Εἰς τὴν Ὁλλανδίαν εἶνε περιζήτητα.

Τὸ κυνήγιον τῶν σχοινίκλων διεξάγεται κατὰ τὰ τέλη Φεβρουαρίου, ὁπότε ἔρχονται κατὰ πολυπληθεῖς ὁμάδας ἐκ τῶν θερμοτέρων μερῶν εἰς τὰ ψυχρότερα. Παρὰ τὰς ὄχθας ποταμῶν ἢ λιμνῶν, τὰ πέριξ τελμάτων, εἰς μέρη τὰ ὁποῖα ἐκλέγουσιν ὡς τόπον διαμονῆς τὰ πτηνὰ ταῦτα, μεταβαίνουν οἱ κυνηγοὶ καὶ ἀναμένουν τὸ θήραμά των. Διὰ νὰ προσελκύσουν τὰ δειλὰ καὶ φιλύποπτα πτηνά, μεταχειρίζονται δόλον. Κατασκευάζουν μικρὰν καλύβην ἐκ κλάδων καὶ χόρτων πέριξ τῆς ὁποίας διοχετεύουσι δι' αὔλακος τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ, τῆς λίμνης ἢ τοῦ τέλματος καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἡ καλύβη νὰ φαίνεται ἡμιβυθισμένη εἰς τὸ ὕδωρ. Οἱ σχοίνικλοι, οἱ ὁποῖοι κατόπιν τῆς νυκτερινῆς θήρας των διευθύνονται—κατὰ τὴν συνήθειάν των—πρὸς τὴν πλησιεστέραν πηγὴν ὕδατος, διὰ νὰ πλύνουν τὸ ῥάμφος των, πλησιάζουν εἰς τὴν τεχνητὴν αὔλακα, ὁπότε οἱ κυνηγοί, κρυπτόμενοι ἐντὸς τῆς καλύβης, τοὺς φονεύουν ἀφθόνως καὶ εὐκόλως. Θηρεύονται ἐπίσης καὶ μὲ δίκτυα, ἰδίως κατὰ Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον.

1ον) Σχοίνικλος ὁ λοφοφόρος (vanellus cristatus). Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του εἶναι 35 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν πτερῶν του φθάνει τὰ 75 ἑκατοστά. Τὰ ἰνιακὰ πτερὰ εἶναι ἐπιμηκέστερα τῶν ἄλλων καὶ σχηματίζουσιν ὑψηλὸν λοφίον, ἐκ 5—6 πτερῶν. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ σώματός του εἶναι ποικίλος· ἡ ῥάχις του βαθέως κυανοῦ χρώματος, μὲ μεταλλικὰς ἀναλαμπάς· τὸ ῥάμφος μελανόν· τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς ὑπομέλαν· τὸ στῆθος μελανόν, μὲ πρασίνας ἀναλαμπάς· ἡ κοιλία λευκή· ἡ οὐρὰ λευκὴ καὶ μόνον κατὰ τὸ ἄκρον της μελανή· οἱ πόδες ἐρυθρόφαιοι. Χρωματισμὸς ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰ δύο γένη. Ὁ χρωματισμὸς οὗτος παρατηρεῖται μόνον κατὰ τὸν χειμῶνα, διότι κατὰ τὸ ἔαρ ὁ λαιμὸς γίνεται μελανὸς ὅπως τὸ στῆθος, καὶ γενικῶς τὰ χρώματα τοῦ πτηνοῦ γίνονται λαμπρότερα. Πτηνά τινα τοῦ εἴδους τούτου φέρουσι πολυσχιδεῖς παρυφὰς εἰς τὰ ἄκρα τῶν πτερύγων των ζωηροῦ λευκοῦ ἢ κιτρίνου χρώματος.

Ἔρχονται κατὰ τὸ ἔαρ εἰς θερμὰ κλίματα καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου ἀπέρχονται εἰς

Digitized by Google

Αἴγυπτον. Κατὰ προτίμησιν ἐνδιαιτῶνται εἰς βάλτους, πλησίον ποταμοῦ, λιμνῶν και γενικῶς εἰς δροσερὰ καὶ ὑγρὰ μέρη. Κατασκευάζουσι τὰς φωλεάς των μεταξὺ ξηρῶν χόρτων ἢ σχοίνων (βούρλων) καὶ ἡ θήλεια γεννᾷ 3—4 ἐλαιώδη ᾠὰ μὲ φαιὰς κηλῖδας.

Οἱ λοφοφόροι σχοίνικλοι διαμένουν εἰς τὴν Εὐρώπην, τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν μέχρι καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι μεταναστευτικὰ ἢ μή. Παρ' ἡμῖν, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Νοτίους Σποράδας, ὡρισμένος ἀριθμὸς σχοινίκλων μένει καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Πολλάκις τὸν χειμῶνα συναντῶνται πολαχοῦ, κατὰ μῆκος τῶν τελμάτων, τῶν λιμνῶν καὶ ὧν ποταμῶν ὁμάδες ἐκ 200 - 300 τοιούτων πτηῶν, ἅτινα, ἅμα τῇ θέᾳ ἀνθρώπου, ἵπτανται πρὸς λας τὰς διευθύνσεις. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ναύτην γίνεται τὸ μεγαλύτερον κυνήγιόν των.

Σχοίνικλος ὁ λοφοφόρος.

2ον) Σχοίνικλος ὁ χρυσὸς (vanellus apricarius). Εἶναι τὸ μεγαλύτερον πτηνὸν τοῦ εἴδους. Εἶναι κοινὸς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως εἰς τὰ περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας. Τὸ μῆκός του φθάνει τὰς 27 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἔχει ῥάχιν μελανὴν μὲ κιτρίνας κηλῖδας. Ὁ λαιμός του εἶναι τεφρόχρους καὶ ἡ κοιλία του λευκή. Κατὰ τὸ θέρος ὁ χρωματισμός του γίνεται σκοτεινότερος, ἡ κοιλία σχεδὸν μελανή, αἱ κίτριναι κηλῖδες ζωηρότεραι καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς λευκόν. Εἶναι πτηνὰ ἀποδημητικά, ἔρχονται εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν Φεβρουάριον καὶ ἀπέρχονται εἰς θερμοτέρας χώρας κατὰ τὸν Ὀκτώβριον. Ζῶσι κατὰ σμήνη καὶ ἐπιπίπτουν κατὰ τῶν καλλιεργημένων ἀγρῶν πρὸς εὕρεσιν τῆς τροφῆς των, ἐξ ἐντόμων καὶ σκωλήκων.

Σχοίνικλος ὁ χρυσός.

3ον) Σχοίνικλος ὁ φαιός (vanellus griseus). Τὸ μῆκος του φθάνει τὰ 30 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του εἶναι φαιά, κατὰ δὲ τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν φέρει ὑπολεύκους παρυφάς· τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος εἶναι λευκὸν μὲ ὑπομελαίνας ἀναλαμπάς· ἡ οὐρὰ λευκὴ μὲ καθέτους φαιὰς λωρίδας εἰς τὰ πλάγια πτερύγια. Κατὰ τὸ ἔαρ ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του εἶναι λαμπρότερος. Εἶναι εὔθυμον, φίλερι καὶ ἀεικίνητον πτηνόν, ἐνδιαιτᾶται δὲ κατὰ προτίμησιν εἰς ὑγρὰ καὶ ἑλώδη μέρη, ὅπου συνήθως μένει καὶ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Τρέφεται ἐξ ἐντόμων, καμπῶν, σκωλήκων κ. τ. ὁ. Εὑρίσκεται εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Βόρειον Ἀφρικήν.

Σχοίνικλος ὁ φαιός.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα συνήθως ἀκολουθοῦσι τὰς ἀγέλας τῶν βοῶν καὶ τῶν προβάτων διὰ νὰ εὑρίσκωσιν εὐκολώτερον τὴν λείαν των· τοῦτο δὲ διότι, μὲ τὸ βαρὺ βάδισμα τῶν ἐν λόγῳ ζώων ἀνασκάπτεται κατά τι τὸ ἔδαφος καὶ οἱ σκώληκες ἐξέρχονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς οὕτω δὲ δὲν ὑποβάλλονται εἰς τὸν κόπον νὰ ἀνασκαλεύουν τοὺς σβώλους μὲ τὸ ῥάμφος των πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν σκωλήκων.

4ον) Σχοίνικλος ὁ ποικίλος (vanellus varius). Ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου μέγεθος μὲ τὸν προηγούμενον καὶ τὸ πτέρωμά του εἶναι μελανόλευκον. Ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον εἶδος, εἶναι πτηνὸν ἀποδημητικὸν καὶ ἐνδιαιτᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς παραλίμνια μέρη.

Β) Χαραδριοί. — 1) *Χαραδριὸς ὁ σιβηρικὸς* (charadrius sibiricus). Τὸ μῆκος φθάνει τὰ 32 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ κυριαρχοῦν χρῶμά του εἶναι τὸ φαιόν: τὰ πτερὰ τῆς ῥάχεώς του φέρουσιν ἐπιξάνθους παρυφάς, ἡ δὲ κοιλία του εἶναι ὑπέρυθρος καὶ φέρει πλατεῖαν λευκὴν ταινίαν ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀπαντᾷ συνήθως εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Σιβηρίαν, σπανιώτερον δὲ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης.

2ον) Χαραδριὸς ὁ κοινὸς (charadrius vulgaris). Τὸ μῆκός του εἶναι 16 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἡ κεφαλή του μελανὴ φέρουσα πλατεῖαν λευκὴν λωρίδα, ὁ λαιμὸς καὶ ἡ κοιλία λευκοὶ μὲ εἶδος περιλαιμίου μελανοῦ χρώματος εἰς τὸ μέσον. Εἶναι πτηνὸν ἀποδημητικόν· ἔρχεται κατὰ πολυπληθῆ σμήνη περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου ἐκ τῶν θερμῶν χωρῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπιστρέφει περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου. Εὑρίσκεται εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ φθάνει μέχρι καὶ τῆς Γροιλανδίας. Τινὰ τῶν πτηνῶν τούτων εἰς τὰ νοτιώτερα μέρη τῆς Εὐρώπης μένουσι καὶ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Τὴν φωλεάν των κατασκευάζουν ἐπὶ ἄμμου ὅπου ἡ θήλεια γεννᾷ 4 ᾠά.

3ον) Χαραδριὸς ὁ περιλαιμιοφόρος (charadrius cantianus). Διαφέρει τοῦ προηγουμένου ἐκ τῆς λευκῆς κεφαλῆς του ἥτις ποικίλλεται διὰ μελανῶν στιγμάτων καὶ ἐκ τοῦ θώρακος ὅστις εἶναι λευκὸς καὶ ἑκατέρωθεν φέρει μελανὴν εὐμεγέθη κηλῖδα. Ἡ ῥάχις εἶναι τεφρόχρους. Εἶναι κοινότατος εἰς τὰς περὶ τὸν Ἀτλαντικὸν χώρας καὶ ἐνδιαιτᾶται παρὰ τὰ ἕλη ἰδίως κατὰ τοὺς μῆνας Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον, Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον.

4ον) Χαραδριὸς ὁ Φιλιππίνιος (charadrius philippinus). Εὑρίσκεται εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους, τὴν Φορμόζαν, τὴν Ἰαπωνίαν καὶ τὴν Νότιον Ἀφρικήν. Ὁμοιάζει πρὸς χαραδριὸν τὸν κοινόν, ἀλλ' ἔχει μικρότερον μέγεθος· τὸ ῥάμφος κατὰ τὴν βάσιν του εἶναι μελανὸν καὶ τὰ ἄκρα τῶν πτερύγων του ἔχουν ὑπόλευκον χρῶμα. Κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἔρχεται εἰς τὴν Εὐρώπην ὅπου καὶ γίνεται τὸ κυνήγιόν του. Τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον ζῇ κατὰ μόνας καὶ τὸν Ἀπρίλιον κατὰ ζεύγη. Δὲν εἶναι ἄγριον πτηνὸν καὶ πλησιάζει ἀφόβως τὸν ἄνθρωπον. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει συνήθως εἰς τὴν ἄμμον, παρὰ τὴν θάλασσαν ἢ ὑπὸ τὰς πέτρας παρὰ τὰ τέλματα, καὶ γεννᾷ 2-3 ᾠά, σχετικῶς μεγάλα, ὑποκιτρίνου χρώματος μὲ πυκνὰ στίγματα καὶ διακεκομμένας γραμμάς. Θηρεύεται πολύ, διότι τὸ κρέας του εἶναι λεπτὸν καὶ εὔγευστον.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[ΠΑΛΑΙΟΖ.]—(Aigialornis) πτηνὸν τῆς τάξεως τῶν κισσοειδῶν (Picariae) ἀπαντώμενον ἐντὸς τῶν φωσφοριτῶν τοῦ Ruercy τῆς ἠωκαίνου περιόδου. Θ. Σ.

αἰγιαλός· ἄκρα γῆς πλησσομένη ὑπὸ θαλάσσης· ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ παραθαλάσσιον, τὸ ἀκρογιάλι, τὸ περιγιάλι, ὁ γιαλὸς (ἐκ τοῦ *ἀΐσσω*).

[ΑΣΤ. ΔΙΚ.].— Αἰγιαλὸς καλεῖται ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν ταινία γῆς «μέχρις οὗ τὸ μέγιστον χειμέριον ἐξικνεῖται κῦμα» κατὰ τὸν Ρωμαϊκὸν ὁρισμόν· τοῦτο δὲ διότι ἐν τῇ Μεσογείῳ ὑψηλότερον εἶναι τὸ κῦμα τῆς θαλάσσης τὸν χειμῶνα ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ὥραν τοῦ ἔτους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ ἀκτάς, ἔνθα τοῦτο συμβαίνει τὸν μῆνα Μάρτιον, καὶ τοῦτο ἐκράτησεν ἐν Γαλλίᾳ.

Ὁ ἡμέτερος νεώτερος νομοθέτης δὲν ὥρισεν ὥραν τοῦ χρόνου, ἐξῄρεσεν ὅμως τὰς ἐκτάκτους πλημμύρας. Τοῦτο ἔπραξε διότι ἐν ταὐτῷ γίνεται λόγος καὶ περὶ ποταμῶν, καθ' οὓς οὐδεμίαν τὸ πρᾶγμα ἔχει ἔννοιαν, διότι ὁ ποταμὸς ῥέει παραπλεύρως πρὸς τὴν ἰδίαν ὄχθην καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῆς. Οὕτως, ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ «μεγίστου κύματος» ἐν προκειμένῳ, δέον νὰ νοῆται τὸ «μέγιστον τοῦ συνήθους κύματος», αἰγιαλὸς δὲ ἡ ὑπὸ τῆς μεγίστης πλὴν συνήθους ἀναβάσεως τοῦ ὕδατος βρεχομένη γῆ. Τὸ αὐτὸ καὶ προκειμένου περὶ λίμνης, ἐκτὸς ἐὰν αὕτη εἶναι ἰδιωτική. Αἱ προσκλύσεις τῶν αἰγιαλῶν καὶ τῶν ὀχθῶν ποταμοῦ (lais) ὡς καὶ τὸ ὁριστικῶς ἐγκαταλειπόμενον ἔδαφος τῆς θαλάσσης ἢ ποταμοῦ (relais) δὲν ἀποτελοῦσιν αἰγιαλόν, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ Δημοσίου. Ἐάν τις ὅμως τοὐναντίον μολώσῃ μέρος τῆς θαλάσσης καὶ οὕτως ὁ αἰγιαλὸς μετετέθη ἀπώτερον, πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι καθίσταται κύριος τοῦ οὕτω σχηματιζομένου ἐδάφους.

Παρὰ Ρωμαίοις ὁ αἰγιαλὸς ἦτο κτῆμα τῶν πάντων, ὡς ὁ ἀήρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα· τούτου ἕνεκα ὁ ἐπὶ αἰγιαλοῦ οἰκοδομῶν καθίστατο κύριος καὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς τῶν θηρευομένων ἢ ἁλιευομένων ζώων ὁ ἐπ' αὐτοῦ θηρεύων ἢ ἁλιεύων, ἠδύνατο πᾶς τις νὰ προσορμίζῃ ἐλευθέρως πλοῖον ἐπ' αὐτοῦ, νὰ ἀνεγείρῃ καλύβας ἢ σκηνάς, ἢ νὰ ἁπλώνῃ καὶ ἐπιδιορθώνῃ δίκτυα, νὰ λαμβάνῃ ἄμμον, οὐδενὸς ἑτέρου ὑπάρχοντος περιορισμοῦ πλὴν τῆς πρὸς μὴ παρενόχλησιν τῶν παρακειμένων δημοσίων οἰκημάτων ἢ μνημείων ὑποχρεώσεως πάντων, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὡς πρὸς τὸν δι' οἰκοδομήσεως κύριον τοῦ αἰγιαλοῦ καθιστάμενον, ὅτι, ἐὰν κατέπιπτεν ἢ κατέρρεεν ἡ οἰκοδομή, πάλιν ὁ αἰγιαλὸς κοινὸς τῶν πάντων καθίστατο.

Ἀπόρροια τῆς τοιαύτης φύσεως τοῦ αἰγιαλοῦ παρὰ Ρωμαίοις τυγχάνει τὸ ὅτι ἀδύνατος ἡ ἐπ' αὐτοῦ νομὴ ὡς καὶ πᾶσα περὶ τῆς νομῆς αὐτοῦ ἔρις, τούτου δ' ἕνεκα καὶ τὸ ἐν αἰγιαλῷ κτισθὲν δὲν ἀποκτᾶται διὰ χρησικτησίας, οὔτε μακροῦ χρόνου παραγραφὴ χωρεῖ ἐπ' αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἤθελε πέσει ἢ ἐγκαταλειφθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ κτισθὲν καὶ ἄλλος μετὰ ταῦτα ἔκτιζεν, οὗτος καθίστατο τούτου κύριος. Ἐξ ἄλλου ἔπαυεν ἡ νομὴ τοῦ νεμομένου ἀκινήτου εὐθὺς ὡς τοῦτο κατελαμβάνετο παρὰ τῆς θαλάσσης ἢ ποταμοῦ.

Καίτοι κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀντίληψιν ὁ αἰγιαλὸς ἀνῆκεν εἰς πάντας, μὴ νοουμένου ἐπ' αὐτοῦ δικαιώματος κυριότητος, οὐχ ἧττον ὅμως ἐτέλει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Δημοσίου.

Τὰ περὶ αἰγιαλοῦ παρ' ἡμῖν διέπει ἐκτὸς τῶν ρωμαϊκῶν ὁρισμῶν, καὶ ὁ «Περὶ διακρίσεως κτημάτων» Νόμος τῆς 21 Ἰουνίου 1837, καινοτομῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τὸ ὅτι, ἀκολουθῶν τὸ γαλλικὸν δίκαιον, ὁρίζει ἐν ἄρθρῳ 15 ὅτι οἱ αἰγιαλοί, ὡς καὶ αἱ ὁδοὶ καὶ ἀγυιαὶ αἱ διατηρούμεναι μὲ ἔξοδα τοῦ δημοσίου ταμείου, οἱ δυνάμενοι νὰ καταστῶσι πλευστοὶ ποταμοί, μὲ τὰς ὄχθας των, οἱ λιμένες, οἱ ὅρμοι καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπικρατείας ὅσα δὲν δύνανται νὰ γενῶσιν ἰδιοκτησία ἰδιωτική, *θεωροῦνται ὡς κτήματα δημόσια*. Ἐν συνεχείᾳ δ' ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ ὁρίζει, ὅπως περίπου καὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, ὅτι «ὄχθαι καὶ αἰγιαλοὶ εἶναι ἡ περιστοιχίζουσα τὴν θάλασσαν ἢ τοὺς ποταμοὺς γῆ, καθ' ὅσον μέρος βρέχεται ἀπὸ τὰς μεγίστας, πλὴν συνήθεις ἀναβάσεις τῶν ὑδάτων, ἀλλ' ὄχι καὶ τὰς ἐκτάκτους πλημμύρας», ἐξ οὗ συνέπεται ὅτι ἡ ἐξακρίβωσις τῆς ἐκτάσεως τοῦ αἰγιαλοῦ εἶναι ζήτημα πραγματικὸν ὑποκείμενον εἰς ἀπόδειξιν μαρτυρικὴν ἢ πραγματογνωμοσύνην (οὐχὶ ὅμως καὶ αὐτοψίαν. Α. Π. 14,90), χωρὶς ὁ συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 1843 ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Μαΐου 1923 Ν. Δ., γινόμενος ὑπὸ ἐπιτροπῆς καὶ ἀποτυπούμενος εἰς σχεδιάγραμμα προσδιορισμὸς τοῦ αἰγιαλοῦ νὰ κατισχύῃ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων.

Κατὰ ταῦτα παρ' ἡμῖν τὸ Δημόσιον ἔχει *κυριότητα* ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ (οὕτως Α. Π. 57,71· ἀντιθέτως 92.56, καθ' ἣν ὁ αἰγιαλὸς εἶναι κτῆμα κοινὸν τοῖς πᾶσιν, ὑποκείμενος μόνον εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Δημοσίου), καίτοι οὗτος εἶναι ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ Δημοσίου τῶν εἰς δημοσίαν προωρισμένων χρῆσιν. Τούτου δὲ ἕνεκα δύναται παρ' ἡμῖν νὰ ἐκποιῇ, νὰ ἐνοικιάζῃ τὴν γῆν ταύτην ἢ καὶ ἄλλους ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῆς νὰ θέτῃ περιορισμούς. Παραδείγματα τοιούτων πράξεων ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν τὸν Νόμ. ΡΟΓ' (1867) παραχωροῦντα τὴν Κωπαΐδα λίμνην εἰς ἰδιωτικὴν ἑταιρίαν, τοὺς Νόμους ΤΙΔ' (1868) καὶ ΒΨΞΕ' (1900) ἄρθρ. 9 ὡς πρὸς τὰ θαλάσια λουτρὰ καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Νέου Φαλήρου, τὰς προηγουμένας διοικητικὰς ἀδείας τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς ἀνέγερσιν παραπηγμάτων ἢ οἰκοδομῶν, πρὸς λῆψιν ἄμμου κλπ. κλπ. ἐκ τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἐπίσης ἔχει τὸ Δημόσιον παρ' ἡμῖν διεκδικητικὴν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ κατόχου μέρους τοῦ αἰγιαλοῦ, ἀνεγνωρίσθη δὲ ὅτι νομίμως πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀξιουμένης νομῆς παρεμβαίνει ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν τέλος διατάξεων, κατόπιν τοῦ ἄρθρ 15 τοῦ «Περὶ διακρίσεως κτημάτων» Νόμου, δὲν ἰσχύει σήμερον παρ' ἡμῖν ἐκείνη καθ' ἣν ὁ ἐπὶ αἰγιαλοῦ οἰκοδομήσας γίνεται κύριος τοῦ ἐδάφους.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τοῦ Αὐγούστου 1925, ὅτε διὰ τοῦ ἀπὸ 26 Αὐγούστου 1925 Ν. Δ. «Περὶ συστάσεως Ἀεροπορικῆς Ἀμύνης» ἄρθρ. 2 ὁ αἰγιαλὸς ὁμοῦ μεθ' ἁπάντων τῶν λοιπῶν ἐν αὐτῷ δημοσίων κτημάτων περιῆλθεν εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριότητα τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ν. Δ. ἐν ἄρθρ. 1 συνιστωμένου Νομικοῦ προσώπου δημοσίου δικαίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀεροπορικὴ Ἄμυνα». Διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 24 Δεκεμβρίου 1925 Ν. Δ. «Περὶ τῆς ἐν γένει διαχειρίσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν αἰγιαλῶν καὶ τῶν εἰς τὴν Ἀεροπορικὴν Ἄμυναν ἀνηκόντων παραλιακῶν γηπέδων» εἰδικώτερον καθορίζεται ἐν ἄρθρ. 1 μὲν ὅτι ἡ ὡς ἄνω διαχείρισις τῶν αἰγιαλῶν παρὰ τῆς Ἀεροπορικῆς Ἀμύνης διενεργεῖται διὰ μονοετοῦς ἢ πολυετοῦς μισθώσεώς των πρὸς ἵδρυσιν κέντρων ἀναψυχῆς, ἐγκατάστασιν λουτρῶν ἢ ἐκμετάλλευσιν κοινωφελῶν ἔργων, ἀκολούθως δ' ἐν ἄρθρ. 2 ὅτι αἱ ὡς ἄνω μισθώσεις διενεργοῦνται διὰ δημοπρασίας, ὡς καὶ πότε ἐπιτρέπεται κατ' ἐξαίρεσιν ἡ ἀπ' εὐθείας μίσθωσις. Ἐν ἄρθρ. 3 τοῦ ὡς ἄνω Ν. Δ. ὁρίζεται ὅτι ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀεροπορικῆς Ἀμύνης δι' ἀποφάσεώς της ἀνὰ τριετίαν, μετὰ γνώμην τοῦ Συμβουλίου τῶν Δημοσίων Ἔργων, καθορίζει παραλιακὴν ζώνην ἐφ' ἧς θ' ἀπαγορεύηται πᾶσα μίσθωσις, ἐν δὲ ἄρθρ. 4 ὅτι αἱ περὶ ἐνοικιοστασίου διατάξεις δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴν ἐπὶ θαλασσίων ἀκτῶν καὶ γηπέδων, τῶν ὑπολοίπων ἄρθρ. 5—8 ἀφορώντων τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἄμμου καὶ χαλικίων ἐκ τῶν δημοσίων ποταμῶν, τῶν θαλασσίων ἀκτῶν ἢ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, τῆς περιλαμβανομένης ἐντὸς τῆς αἰγιαλίτιδος ζώνης. Ἐνταῦθα δέον νὰ ὑπομνησθῇ καὶ ἡ ἐν ἄρθρ. 9 τοῦ αὐτοῦ Ν. Δ. διάταξις, καθ' ἣν «ἀποτελοῦν τίτλους δεκτικοὺς διοικητικῆς ἐκτελέσεως, κατὰ τὰς διατάξεις τῶν νόμων περὶ εἰσπράξεως δημοσίων ἐσόδων, αἱ ἀποφάσεις τοῦ Προέδρου τῆς Ἀεροπορικῆς Ἀμύνης, δι' ὧν καθορίζονται μισθώματα ἢ ἀποζημιώσεις διὰ τὴν χρῆσιν αἰγιαλῶν, ἐὰν οἱ χρησιμοποιήσαντες ταῦτα δὲν εὑρίσκωνται ἐν συμβατικῇ σχέσει μὲ τὴν Ἀεροπορικὴν Ἄμυναν».

Τέλος τὸ ἀπὸ 15 Σεπτεμβρίου 1926 Ν. Δ. «περὶ ἐκποιήσεως τῶν κτημάτων τῆς Ἀεροπορικῆς Ἀμύνης» ὥρισεν ὅτι ἡ Ἀεροπορικὴ Ἄμυνα δικαιο-

Digitized by Google

ται νὰ προβαίνῃ καὶ εἰς ἐκποίησιν τῶν ὡς αἰγιαλῶν χαρακτηριζομένων ἐκτάσεων. ΔΗΜ. Ι. ΖΕΠΟΣ

Αἰγιαλός. [ΑΡΧ. ΓΕΩΓΡ.]. 1) Παραλία τις τῆς Μ. Ἀσίας (Παφλαγονίας) μήκους 4 περίπου χιλιομέτρων (100 ἀρχαίων σταδίων) ὡς καὶ κώμη τις, καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β. 855) ἀναφερομένη, κειμένη ἐν τῇ παραλίᾳ ταύτῃ καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κυτώρου, ὀνομαστοῦ διὰ τὴν ἀρίστην πύξον, ἥτις ἐφύετο ἐν αὐτῇ καὶ χάριν τῆς ὁποίας οἱ Σινωπεῖς εἶχον ἱδρύσει ἐμπορικὸν σταθμὸν ἐκεῖ, Κύτωρον καὶ αὐτὸν καλούμενον (βλ. Στρ. C. 545).— 2) Ἀρχαία πόλις τῆς Θρᾴκης παρὰ τὸν Στρυμόνα (ἐν τῇ νῦν Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ), ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς κειμένη.

[ΝΕΩΤ. ΓΕΩΓΡ].—1) Χωρίον τῆς νήσου Κεφαλληνίας ὀνομαζόμενον ἐπισήμως Σάμη (βλ. λέξιν). 2) Λιμὴν κατὰ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Σίφνου καὶ παρὰ τὸ χωρίον Κάστρο, ὀνομαζόμενος καὶ *Σαράλια*.—3) Συνοικισμὸς παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον (*Ἐπάνω Αἰγιαλός*), ἀνήκων εἰς τὴν κοινότητα Εὐρωστίνης τῆς ἐπαρχίας Κορινθίας τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας (βλ. Εὐρωστίνη)· ἔχει κατοίκους 221.

αἰγιαλοσαυρίδαι *[Παλαιοζ.]*. (Aigialosauridae Kramb. em. Nopcsa). Ὁμοιογένεια τῶν λεπιδοσαύρων ἑρπετῶν περιλαμβάνουσα ζῷα μετὰ μεγάλης κεφαλῆς πυθωνομορφοειδοῦς, λαιμοῦ ἐξ 7 σπονδύλων, θώρακος ἐξ 21, ἱεροῦ ὀστοῦ ἐκ 2 καὶ οὐρᾶς ἐκ πολυαρίθμων σπονδύλων. Αἱ πλευραὶ αὐτῶν εἶναι μεγάλαι καὶ κεκαμμέναι· συνέχονται δὲ αἱ 6 κοιλιακαὶ πλευραὶ μετὰ τοῦ στέρνου. Οἱ ἐμπρόσθιοι καὶ ὀπίσθιοι πόδες αὐτῶν εἶναι σχεδὸν ἰσομεγέθεις. Τὰ ἐνταῦθα ὑπαγόμενα γένη *αἰγιαλόσαυρος, καρσόσαυρος, ὀπετιόσαυρος* καὶ πιθανὸν καὶ ὁ *μεσόλεπτος*, ἔζησαν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῶν θαλασσῶν τῆς νεοκωμικῆς διαπλάσεως τοῦ παλαιοκρητιδικοῦ συστήματος, τὸ δὲ μέγεθος αὐτῶν ἐξικνεῖτο ἀπὸ 1—2 ½ μέτρων. Θ. Σ.

αἰγιαλόσαυρος *[Παλαιοζ.]* (Aigialosaurus g. Kramberger) Γένος τῆς ὁμοιογενείας τῶν αἰγιαλοσαυριδῶν ἀπαντῶν μόνον εἰς τὴν νεοκωμικὴν διάπλασιν τῆς Δαλματίας. Ἡ κεφαλή του διαφέρει τῆς τοῦ μεσοσαύρου, καθ' ὅσον στερεῖται ὀδόντων ἐπὶ τοῦ πτερυγοειδοῦς ὀστοῦ. Θ. Σ.

αἰγιαλόφιλος *[Βοτ.]* (Aegialophila). Φυτὸν τῆς οἰκογενείας τῶν Συνθέτων (Compositae) τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος. Ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ποώδη εἴδη: αἰγιαλόφιλος ἡ κρητικὴ (Aeg. cretica), καὶ αἰγιαλόφιλος ἡ πυγμαία (Aeg. pumila), ἰθαγενὴ τῆς Αἰγύπτου. Αἱ ῥίζαι τούτων χρησιμοποιοῦνται παρὰ τῷ λαῷ πρὸς θεραπείαν τῆς παρωνυχίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ κοινὴ ὀνομασία αὐτῶν «πανάρριζα». Ν. Μ.

αἰγιαλώδης, (ὁ, ἡ), —*ες* (τὸ)· ὁ συχνάζων εἰς τὸν αἰγιαλόν: *αἰγιαλώδη* ζῷα (Ἀριστοτέλης).

Ἀϊγιάνζ (Hayange, Γερμ. Hayingen). Πόλις τῆς Λωρραίνης. Ἔχει πλούσια σιδηρωρυχεῖα καὶ σιδηρουργεῖα μεγάλα. Ἡ πόλις εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς ἀγούσης ἀπὸ τοῦ Ντιντενχόφεν εἰς τὸ Σεδάν. Κάτοικοι 6200.

Ἀϊ-Γιάννης. [Τὰ ἀπὸ τοῦ προσυνθετικοῦ *ἅϊ*-τοῦ ἅγιος σύνθετα ἐν χρήσει εἰς τὴν δημοτικήν, ἀναζητητέα εἰς τὴν λεξικογραφικὴν θέσιν τοῦ ὀνόματος ἑκάστου ἁγίου].

Ἀϊγιάννης ἢ *ἀϊγιαννίτης [Βοτ.]*· ἐλελίσφακον τὸ ἐρυθρανθὲς (salvia sclarea) εἰς τὴν δημώδη.

Αἰγιὰν-σὺρ-Τολὸν (Aillant-sur-Tholon). Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τοῦ Γιὸνν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τολόν. Ἔχει παλαιὰν ἐκκλησίαν γοτθικοῦ ῥυθμοῦ.

Αἰγιάρ, ***Σὲρ Σεσαντρί.*** Ἰνδὸς πολιτικός. Ἐγεννήθη εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Μαλαμπάρ· ἦτο δὲ υἱὸς Βραχμάνου. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ προεδρικὸν κολλέγιον τῆς Μαδράς, ἤρχισε δὲ ἐργαζόμενος ὡς διερμηνεύς. Ἐπὶ δεκατρία ἔτη εἰργάσθη εἰς διαφόρους θέσεις ἐν Μυσόρε ὑπὸ τὸν Ρούγγα Τσαρλόν, ὅτε ὅμως τῷ 1881 ἡ Μυσόρε ἀπέκτησεν ἐγχωρίαν διοίκησιν ἐγένετο βοηθὸς τοῦ Ρούγγα, ὃν διεδέχθη τῷ 1885. Εἰργάσθη συντόνως διὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας του ἐπιμεληθεὶς τῆς συγκοινωνίας, τῆς ἀρδεύσεως καὶ τῶν ὀρυχείων. Τῷ 1893 ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἱππότου. Ἀπέθανε τῷ 1901.

—**Αἰγιάρ,** ***Σὲρ Τιρουβαροὺρ Μουτουσβαμύ.*** Αὐστηρὸς Βραχμάνος διατελέσας δικαστὴς ἐν τῷ Ἀνωτάτῳ Δικαστηρίῳ τῆς Μαδράς (1832—1895).

Αἴγιδα. Πόλις τῆς Ἰστρίας ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Σουΐδα καὶ τοῦ Μελετίου (τμ. ΙΖ', κεφ. δ'). Σήμερον καλεῖται Κάπο δ' Ἴστρια (βλ. λ.)

Αἰγίδι (Aegidi) ***Λουδοβῖκος Κάρολος.*** Γερμανὸς πολιτικός, νομικὸς καὶ δημοσιολόγος. Ἐγεννήθη τὴν 10 Ἀπριλίου 1825 εἰς Τίλσιτ, ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἀϊδελβέργην, τὴν Καινιξβέργην καὶ τὸ Βερολῖνον, Νομικά, Ἱστορίαν καὶ Πολιτικὰς Ἐπιστήμας. Τῷ 1848 διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ πρωθυπουργικοῦ γραφείου καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν. Ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς «Deutsche Zeitung». Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1853 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὸ ἀκαδημαϊκὸν γυμνάσιον τοῦ Ἀμβούργου καὶ τὸ 1868 τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βόννης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου (1870—71), ἀφωσιώθη εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν. Ἀπὸ τοῦ 1867 μέχρι τοῦ 1873 διετέλεσε μέλος τοῦ Γερμανικοῦ κοινοβουλίου. Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1871 ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Βίσμαρκ Σύμβουλος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν συγγραμμάτων του εἶναι: «Ausdenn Jahre» καὶ «Das Staatsarchiv».

αἰγίδιον (τό)· μικρὰ αἴξ, γίδι, κατσικάκι, γιδάκι.

Αἰγίδιον (τὸ) *[Ζῳολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν σκαραβαίων. Ἔχουσι λαμπρὸν χρωματισμὸν κίτρινον πρὸς τὰ ἄνω μέρη τοῦ σώματός των καὶ ὑπόφαιον πρὸς τὰ κάτω. Αἱ πτέρυγές των εἶναι ὠχρῶς κίτριναι καὶ φέρουσιν ἐπιμήκεις κυανομελανὰς κηλῖδας, εὑρίσκονται εἰς τὴν Βραζιλίαν. Δ. Ν. Π.

Αἰγίδιος (Aegidius ἢ Egidius). Στρατηγὸς Ρωμαῖος, κατ' ἀρχὰς τοποτηρητὴς τοῦ Ἀετίου (βλ. λέξιν), ἔπειτα ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ αὐτοκράτορος Μαϊοριανοῦ ἐν Γαλατίᾳ. Ἐπολέμησε κατὰ τῶν Βησιγότθων ἀπὸ τοῦ 461 μ.Χ. μέχρι τοῦ 463. Ἀπέθανε τῷ 464 θῦμα ἐπιδημίας κατά τινας, δολοφονηθεὶς κατ' ἄλλους. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἀρχηγὸς τῶν ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἐν Γαλατίᾳ ἐγένετο ὁ υἱός του Ζοάγριος.

— **Αἰγίδιος.** Ἅγιος τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, οὗτινος ἡ μνήμη ἑορτάζεται τὴν 1ην Σεπτεμβρίου. Ἦτο Ἕλλην τὴν καταγωγήν, καὶ δὴ Ἀθηναῖος, καὶ ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ζ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος. Ἐπιθυμῶν νὰ ζῇ ἄγνωστος ἐν μέσῳ ἀγνώστων, ἦλθεν εἰς Γαλλίαν, ὅπου, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἔζησε βίον αὐστηροτάτης ἀσκήσεως εἴς τι δάσος τῆς Προβηγκίας τρεφόμενος ἀποκλειστικῶς ἐκ γάλακτος ἐλάφου, ἵδρυσε μοναστήριον, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ἡ πόλις ἡ ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα Saint Gilles (ὡς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ὁ Αἰγίδιος), πλησίον τῆς Ἀρελάτης. Τοῦ μοναστηρίου τούτου ἐγένετο ἡγούμενος. Ἀπέθανε περὶ τὸ 725. Ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἐτιμᾶτο πολὺ ἐν τῇ Δύσει, ὅπου ἐθεωρήθη ὡς ὁ προστάτης ἅγιος τῆς γυναικείας γονιμότητος. Δ. Σ. Μ.

— **Αἰγίδιος** ***Ἰωάννης.*** Μοναχὸς τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν ἐκ Ζαμόρας τῆς Ἱσπανίας ἀκμάσας περὶ τὰ 1270. Συνέγραψεν ἐγχειρίδιον θεωρίας τῆς μουσικῆς (*Γκέρβερτ* Scriptores τ. III). Δ. Λ.

— **Αἰγίδιος** ***ντὲ Μουρίνο*** (Aegidius de Murino). Θεωρητικὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ἡ πραγματεία του περὶ ἀναλογικῆς μουσικῆς (*Κουσμάκερ* Scriptores τόμ. III) περιέχει σημαντικὰς πληροφορίας ἐπὶ τῆς καταστρώσεως τῶν παλαιῶν τραγουδιῶν τῆς ἐποχῆς του. Δ. Λ.

— **Αἰγίδιος** ***Πέτρος.*** Γάλλος ἰατρὸς τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, οὗτινος κυρίως τὸ ὄνομα ἦτο Pierre *Gilles* Ἐγεννήθη ἐν Corbeil τῆς Γαλλίας, παρὰ τοὺς Παρισίους, διὸ καὶ εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Gilles de Corbeil, καὶ ἔτι γνωστότερος ὑπὸ τὸ λατινικὸν Petrus *Aegidius* Corboliensis ἢ de Corboilo. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ τοῦ Σαλέρνου, εἶτα δέ, περὶ τὸ 1179, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα ἐξήσκησε τὴν ἰατρικήν, γενόμενος ἀρχίατρος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου—Αὐγούστου καὶ εἷς τῶν πρώτων καὶ ἐξοχωτέρων καθηγητῶν τῆς ἰατρικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων. Ἴσως ἐδίδαξε καὶ ἐν Μομπελλιέ. Ἀπέθανε τῷ 1220.

Ὁ Αἰγίδιος ἔγραψε διάφορα συγγράμματα, ἅτινα ἐτύγχανον μεγίστης τιμῆς μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ταῦτα ἐγράφησαν εἰς στίχους κυρίως ἑξαμέτρους, καὶ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) *Περὶ οὔρων* (Carmen de urinis) εἰς 352 στίχους· (μετάφρασις τούτου εἰς γαλλικὴν ὑπὸ C. Vieillard ἐν L' Urologie et les médecins urologues etc. Paris 1903). 2) *Περὶ σφυγμῶν* (de pulsibus) εἰς 380 στίχους. 3) *Περὶ συνθέτων φαρμάκων* (de virtutibus et lautibus compositorum medicamentorum) εἰς 4663 στίχους. Τὰ τρία ταῦτα ἔργα ἐξεδόθησαν ὁμοῦ καὶ ἐν λαμπρᾷ ἐκδόσει (Leipzig, 1826, 8ον) ὑπὸ τοῦ Ludwig Choulant ὑπὸ τὸν τίτλον: «Aegidii Corboliensis carmina medica ad fidem manuscriptorum codicun et veterum editionum etc». 4) *Περὶ σημείων καὶ συμπτωμάτων τῶν νόσων* (de signis et symptomatibus aegritudinum), οὗτινος ἀποσπάσματά τινα ὑπὸ τὸν τίτλον: signa et causa febrium Egidii ἀνευρὼν ἐν Ὀξφόρδῃ ἐξέδοτο ὁ πολὺς Daremberg (ἐν Notices et extraits etc. σελ. 178), ἄλλα δέ τινα ὁ Val. Rose (ἐν Anecdota etc. σελ. 171-201) ὑπὸ τὸν τίτλον: Metra de physionomiis [aegrotorum] καὶ Egidii Corboliensis viaticus etc. Λειψ. 1907. Κατὰ νεωτέρους χρόνους (1837) ἀνευρέθη καὶ 5ον, ἡ σάτυρα Ierapigra etc. =ἱερὰ πικρὰ) εἰς 9 βιβλία καὶ 5929 στίχους.

Τινές, ὡς ὁ Τριθέμιος καὶ ὁ Van der Linden, συγχέουσι τὸν Αἰγίδιον τοῦτον πρὸς ὁμώνυμον αὐτῷ μοναχὸν τοῦ τάγματος τῶν Βενεδίκτων, ζήσαντα κατὰ τὸν ἕκτον ἢ ἕβδομον αἰῶνα, ἄλλοι δέ τινες, ὡς ὁ Bernier, πρὸς μοναχόν τινα τοῦ Monte-Cassino, καὶ ἄλλοι πρὸς Ἄγγλον δομινικανόν. Ἄλλοι πάλιν ἠθέλησαν νὰ ταυτίσωσι τοῦτον πρὸς τὸν ὁμώνυμον καὶ σύγχρονον αὐτῷ Gilles de Paris, ὅστις τοὐναντίον ἀναφέρων τὸν Αἰγίδιον θεωρεῖ ὡς ἕνα τῶν διασημοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του («celeberrimus arte medendi»). Τέλος καὶ ὁ Φαβρίκιος (Biblioth. latin. med. et infin. aetatis σελ. 52) ὀνομάζει αὐτὸν Ἀθηναῖον, ὡς σπουδάσαντα ἐν Ἀθήναις, καίτοι ὁ Πέτρος Αἰγίδιος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν γνωρίζει ἑλληνικά. ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

— **Αἰγίδιος** ***Ρωμαῖος***· βλ. Ζὶλλ (Gilles de Rome).

αἰγιδοφόρος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ φέρων, ὁ κρατῶν αἰγίδα· ἀρχ. *αἰγιδοῦχος*, ποιητ. *αἰγίοχος*.

αἰγιεύς. Ὁ ἐξ Αἰγίου καταγόμενος, ὁ κάτοικος, ὁ δημότης Αἰγίου.

Αἰγιεύς. Ἀθλητής, Ὀλυμπιονίκης ἐν παγκρατίῳ καὶ πάλῃ. Πρὸς τιμήν του ὑπῆρχε, κατὰ Παυσανίαν, ἀνεγηγερμένη καὶ στοὰ εἰς τὸ Αἴγιον (βλ. λέξιν). Γ. Π.

Αἰγιέων ***δῆμος.*** Οὕτως ἐκαλεῖτο πρὸ τοῦ 1914 ὁ πρωτεύων δῆμος τῆς ἐπαρχίας *Αἰγιαλείας* (νομοῦ Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος), ὁ ὁποῖος εἶχε πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Αἴγιον καὶ περιελάμβανε 33 ἄλλα χωρία καὶ συνοικισμούς. Σήμερον εἶναι κατανεμημένος εἰς τὰς ἑξῆς 21 κοινότητας: Αἰγίου, Ἀγριδείκων, Ἀραχώβης, Βελημιτίκων, Γαρδενῶν, Γκρέκας, Ἑλίκης, Κακοχωρίου, Κουλούρας, Κουνινῶν, Λόγγου, Μαμουσιᾶς, Μελισσίων, Μαυρικίου, Μουρλᾶ, Παρασκευῆς, Πτέρης, Σελιανιτίκων, Τεμένης, Τούμπας καὶ Χατζῆ.

Αἰγιθαλίδαι (οἱ). Γένος πτηνῶν τῆς τάξεως τῶν ᾠδικῶν ἢ ψαλτῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Αἰγιθαλιδῶν ἢ Παριδῶν (κοινῶς *τρυποκάρυδα, παπαδίτσες*).

Διακριτικὰ γνωρίσματα. Ράμφος βραχύ, ὀξὺ σχεδὸν κωνοειδές, μὲ ἐξεχούσας γωνίας κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ μικρὰς τρίχας κατὰ τὴν βάσιν. Οἱ μυκτῆρές των καλύπτονται ὑπὸ σμηρίγγων. Τὸ πτέρωμά των εἶναι μαλακὸν μεταξοειδές. Φέρουσι δέκα κωπαῖα πτερύγια, ἐξ ὧν τὸ τρίτον εἶναι μακρότατον. Αἱ πτέρυγές των εἶναι μετρίου μεγέθους καὶ ἀπεστρογγυλωμέναι. Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι μικρόσωμα ἀλλ' εὔρωστα καὶ εἶναι ᾠδικά.

Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός των εἶναι συνηθέστερον ἀνοικτῶς φαιός, ἢ ἀνοικτῶς κυανοῦς ἢ πράσινος εἰς τὴν ῥάχιν καὶ κίτρινος ἢ κιτρινόφαιος εἰς τὴν κοιλίαν. Τὰ πτερὰ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς ἐνίοτε ἐπιμηκύνονται εἰς μακρόν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, λοφίον, λαμπρῶν συνήθως χρωματισμῶν. Ἄλλοτε ἡ κεφαλὴ περιβάλλεται ὑπὸ εἴδους καλύπτρας λευκοῦ συνήθως χρώματος, ἥτις κατέρχεται μέχρι τῶν παρειῶν καὶ τὰς ἀποκρύπτει ἐν μέρει. Ἄλλοτε ἡ κοιλία περιβάλλεται κατὰ τὸ μέσον της ὑπὸ εὐρείας λωρίδος. Εἴς τινα εἴδη τὸ πτέρωμα κοσμεῖται ὑπὸ ἀκανονίστων λευκῶν ἢ κιτρίνων κηλίδων, εἶναι δὲ ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματος ὁ αὐτὸς καὶ διὰ τὰ δύο γένη.

Οἱ Αἰγίθαλοι διακρίνονται διὰ τὰς συνηθείας των, αἱ ὁποῖαι οὐσιωδῶς διαφέρουσι τῶν ἄλλων πτηνῶν. Εἶναι πτηνὰ ζωηρά, γενναῖα, ἐριστικά, ζηλότυπα. Ἀκαταπαύστως πετῶσιν ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον, ἀναρτῶνται ἐξ αὐτῶν καὶ ἐρευνῶσι διὰ τοῦ βλέμματος προσεκτικῶς τὰ φύλλα καὶ τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων ἀναζητοῦντα ἔντομα ἢ κάμπας. Ὅταν ἐξετάσωσιν οὕτω τὸ δένδρον μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἵπτανται εἰς ἄλλο· τοιουτοτρόπως διερευνοῦν οὐχὶ σπανίως δενδροστοιχίας ὁλοκλήρους.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι παμφάγα. Κατὰ τὸ θέρος τρώγουσι παντὸς εἴδους ἔντομα, μελίσσας, σφῆκας, κάμπας κττ., κατὰ τὸν χειμῶνα δὲ ὀπώρας, ξηροὺς καρπούς, ἐλαίας κτλ. Τοὺς καρποὺς τούτους κτυπῶσι μὲ τὸ ῥάμφος των καὶ τοὺς διανοίγουσιν ὅσον σκληροὶ καὶ ἂν εἶναι, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὴν ὀνομασίαν *τρυποκάρυδα*. Πολλάκις ἐπιτίθενται καὶ κατ' ἄλλων μικροτέρων πτηνῶν· τὰ φονεύουν δι' ἀλλεπαλλήλων κτυπημάτων, διατρυπῶσι τὸ κρανίον των καὶ ῥοφῶσι τὸν μυελόν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι περίεργον πως διὰ τὰ πτηνὰ ταῦτα, ἅτινα ζῶσι καὶ ταξιδεύουσι καθ' ὁμίλους, ἀκριβῶς διότι δὲν θέλουσι νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς κινδύνους, τόσον δὲ προστατεύει τὸ ἓν τὸ ἄλλο, ὥστε ὅταν τὸ ἓν πληγωθῇ ὑπὸ κυνηγοῦ, τὸ ἄλλο τρέχει πλησίον του καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ ὑπερασπισθῇ μὲ κίνδυνον τῆς ἰδίας του ζωῆς.

Ἡ κατασκευὴ τῆς φωλεᾶς τῶν Αἰγιθάλων ποικίλλει ἀναλόγως τῶν εἰδῶν. Ἄλλα κατασκευάζουν

Digitized by Google

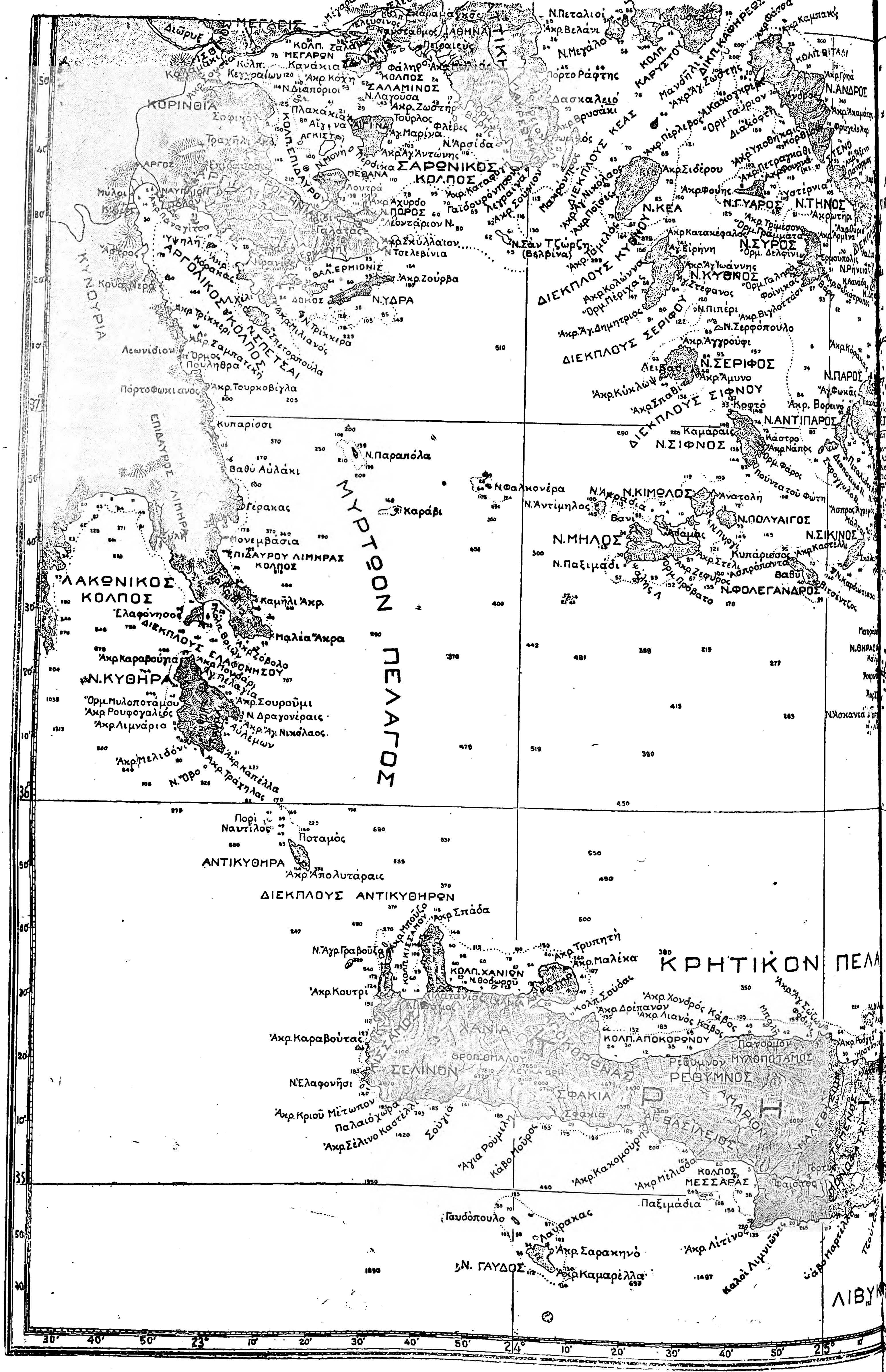

Digitized by Google

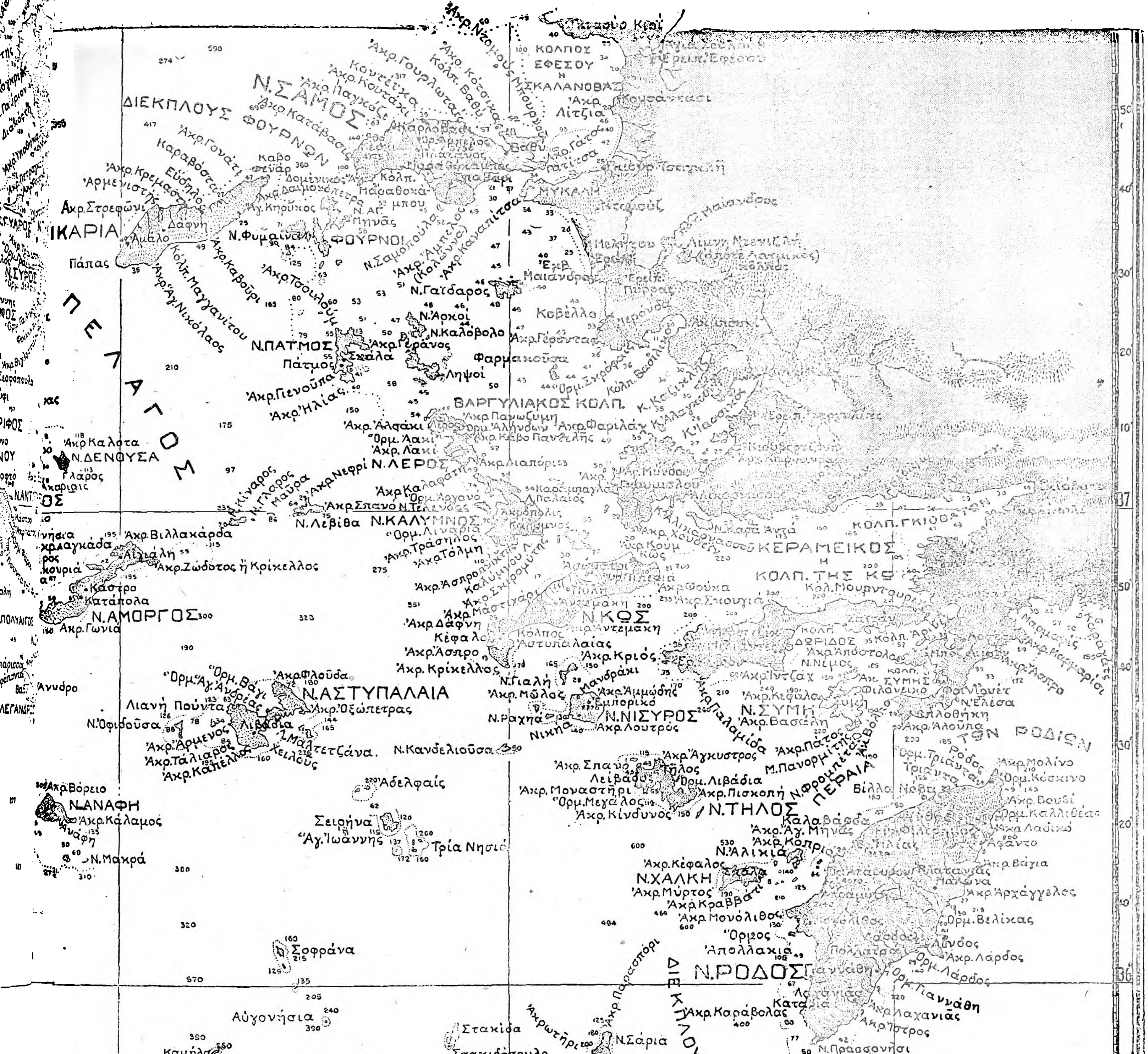

[Χάρτην τοῦ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ βλέπε εἰς σελίδας 408—409.]

αὐτὴν εἰς κοιλώματα δένδρων, σχισμὰς τοίχων, παλαιὰς ἐγκαταλελειμμένα φωλεάς, ἄλλα, πλέον καλαίσθητα, τὴν κτίζουν μεταξὺ τῶν πυκνῶν κλάδων δένδρου ἢ τὴν ἀναρτῶσιν εἰς λεπτοτάτους κλαδίσκους. Ἐξ ὅλων τῶν εἰδῶν *αἰγίθαλος ὁ μακρόουρος* καὶ *αἰγίθαλος ὁ αἰωρούμενος* διακρίνονται διὰ τὴν ἔντεχνον κατασκευὴν τῆς φωλεᾶς των. Ὁ πρῶτος τὴν κατασκευάζει ᾠοειδῆ, τὴν τοποθετεῖ εἰς δικρανοειδῆ κλάδον καὶ τὴν περιβάλλει μὲ λειχῆνας, βρύα, μαλλία, πτίλα ἁρμονικῶς καὶ καλαισθήτως διατεταγμένα. Εἶτα ἀνοίγει εἰς αὐτὴν δύο ὀπάς, μίαν διὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἄλλην διὰ τὴν ἔξοδον, διότι, λόγῳ τῆς μακρᾶς οὐρᾶς των, δὲν δύνανται νὰ στραφῶσιν ἐλευθέρως ἐντὸς αὐτῆς καὶ νὰ ἐξέλθωσι διὰ τῆς ἰδίας ὀπῆς. Ἡ φωλεὰ *αἰγιθάλου τοῦ αἰωρουμένου* εἶναι ἔτι ἀριστοτεχνικωτέρα· εἶναι ἡ ὡραιοτέρα φωλεὰ ἐξ ὅλων τῶν πτηνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁμοιάζει ἐν τῷ συνόλῳ της πρὸς ἐπιμήκη σάκκον κρεμάμενον διὰ τοῦ ἑνὸς ἄκρου ἐκ λεπτοτάτου κλαδίσκου, λυγίζοντος ὑπὸ τὸ βάρος της. Συνήθως εὑρίσκεται ὑπεράνω ὑδάτων καὶ ἡ ὀπή της πρὸς τὸ κάτω μέρος καὶ εἰς τὸ κενόν, ὥστε τὸ πτηνὸν μόνον διὰ πτήσεως, χωρὶς νὰ στηρίζεται πουθενά, εἰσέρχεται. Τὸ ἐσωτερικόν της εἶναι ἐστρωμένον διὰ μαλακοῦ καὶ παχέος στρώματος ἐκ χόρτων, τριχῶν καὶ πτίλων.

Φωλεὰ αἰγιθάλου τοῦ αἰωρουμένου.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα διακρίνονται διὰ τὴν μεγάλην γονιμότητά των. Αἰγίθαλος ὁ κυανοῦς π. χ. γεννᾷ μέχρι 18 ᾠῶν. Τὰ ᾠὰ τῶν διαφόρων εἰδῶν δὲν παρουσιάζουσι διαφορὰς μεταξύ των· πάντα εἶναι λευκὰ καὶ πεποικιλμένα μὲ ἐρυθρὰς καὶ ἰώδεις κηλῖδας.

Οἱ Αἰγίθαλοι εὑρίσκονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἰδίως ἀφθονοῦσιν ἐν Εὐρώπῃ. Ἐξημεροῦνται εὐκόλως, δὲν ζῶσιν ὅμως ἐν αἰχμαλωσίᾳ περισσότερον τῶν 3 ἢ 4 ἐτῶν. Μολονότι εἶναι ἀδηφάγα καὶ ποικίλλουσι τὴν τροφήν των, οὐδέποτε παχύνονται καὶ τὸ κρέας των εἶναι μελανὸν καὶ πικρόν.

Τοῦ γένους τῶν αἰγιθάλων ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς εἴδη:

1ον) Αἰγίθαλος ὁ μέλας (*κ. παπαδίτσα*).—Εἶναι ὁ μεγαλύτερος πάντων. Τὸ μῆκός του εἶναι 15 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ράμφους μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς του, τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ λαιμοῦ του καὶ τὸ στῆθός του εἶναι λαμπροῦ μελανοῦ χρώματος. Αἱ παρειαί του καὶ οἱ κρόταφοι λευκοί, τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ σώματος κίτρινον. Μελανὴ ταινία διήκει ἀπὸ στήθους μέχρις οὐρᾶς. Ἡ οὐρὰ πρὸς τὸ κάτω αὐτῆς μέρος εἶναι λευκή, πρὸς τὸ ἄνω κυανόφαιος. Ἡ ράχη καὶ αἱ πτέρυγες φαιοκύανοι.

Τὴν φωλεάν των κατασκευάζουν εἰς βαθείας ὀπὰς δένδρων. Τὸ θῆλυ γεννᾷ 8—10 ᾠά, τμηματικῶς, ἀνὰ 1 ἢ 2 τὴν ἡμέραν. Μόνον τὸ θῆλυ ἐπωάζει τὰ ᾠὰ καὶ τὰ ὑπερασπίζεται κατὰ παντὸς ἐχθροῦ. Μετὰ 15—16 ἡμέρας γίνεται ἡ ἐκκόλαψίς των. Καὶ τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ φροντίζουν τότε διὰ τὴν διατροφὴν τῶν νεοσσῶν, οἱ ὁποῖοι μόλις ἀναπτυχθῶσιν ἐγκαταλείπουν τὴν φωλεὰν καὶ ἵπτανται εἰς τὰ πλησίον δένδρα· οἱ γονεῖς των τοὺς ἐπισκέπτονται ἐκεῖ καὶ τοὺς προμηθεύουν τὴν τροφήν των. Οἱ Αἰγίθαλοι ζῶσι μὲ τοὺς νεοσσούς των μέχρι τοῦ Ἰουνίου, ὁπότε ἀρχίζει νέα ἐπώασις.

Αἰγίθαλος ὁ μακρόουρος.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τὰ πτηνὰ ταῦτα κρύπτονται εἰς σκιερὰ καὶ ὑγρὰ μέρη ὅπου καὶ ἀναζητοῦν τὴν τροφήν των, καὶ μόνον περὶ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου, ὅταν αἰσθανθοῦν ἔλλειψιν τροφῆς, ἀποδημοῦσιν εἰς ἄλλα μέρη τῆς αὐτῆς χώρας ἢ εἰς θερμότερα κλίματα. Ἡ πτῆσίς των εἶναι ταχυτάτη.

Ὁ Αἰγίθαλος ὁ μέλας εἶναι πτηνὸν γνωστότατον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς τὴν γεωργίαν, καταστρέφον πλῆθος ἐπιβλαβῶν ἐντόμων.

2ον) Αἰγίθαλος ὁ μελανωπός (*κ. κλειδωνᾶς*).—Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι τὸ μικρότερον τῆς οἰκογενείας. Τὸ ἀνάστημά του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 11 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τὰ πλάγια τοῦ λαιμοῦ ἔχουσι λαμπρὸν μελανὸν χρωματισμόν. Λευκὴ λωρὶς περιβάλλει τὸν λαιμὸν καὶ ἑτέρα διήκει ἀπὸ τοῦ ράμφους μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ λαιμοῦ. Ἡ ράχις του ἔχει κυανόφαιον χρωματισμόν, ἡ κοιλία εἶναι λευκὴ καὶ τὰ πλάγια τοῦ σώματος φαιά· αἱ πτέρυγες καὶ ἡ οὐρὰ στιλπνοῦ μελανοῦ χρώματος.

Αἰγίθαλος ὁ μελανωπὸς εἶναι πτηνὸν σπάνιον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μόνον εἰς δάση ἐλατῶν ἀπαντᾶται. Τὰ πτηνὰ ταῦτα βιοῦσι καθ' ὁμάδας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἀπὸ 6-12 πτηνὰ καὶ ἔχει συνήθως ἕνα ἀρχηγόν, ὅστις προηγεῖται τῆς ὁμάδος καὶ δι' ὀξειῶν κραυγῶν προειδοποιεῖ τὴν ἀκολουθίαν του περὶ τῶν τυχὸν κινδύνων.

Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει εἰς κοιλότητας δένδρων· ἐκεῖ ἡ θήλεια γεννᾷ 6-9 ᾠά, τὰ ὁποῖα ἐπωάζει ἐπὶ 15 περίπου ἡμέρας. Ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ ἐπώασις, τὸ ἄρρεν φέρει εἰς τὴν σύντροφόν του τροφὴν καὶ μένει πλησίον τῆς φωλεᾶς, ὅπως τὴν ὑπερασπίσῃ κατὰ παντὸς κινδύνου.

Αἰγίθαλος ὁ λοφοφόρος.

3ον) Αἰγίθαλος ὁ κυανοῦς (*κ. καλόγηρος*).—Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του εἶναι 12 περίπου ἑκατοστῶν. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς του εἶναι κυανοῦν, τὸ μέτωπον, αἱ παρειαὶ καὶ οἱ κρόταφοι λευκοί. Μελανὴ ταινία ἄρχεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ φθάνει μέχρι τοῦ ράμφους. Εἰς τὸν λαιμὸν φέρει κυανῆν ταινίαν ἐν εἴδει περιδεραίου, ἡ ράχις ἔχει ὡραῖον πράσινον ἐλαιῶδες χρῶμα, αἱ πτέρυγες καὶ ἡ οὐρὰ εἶναι ὑποκύανοι, ἡ κοιλία καὶ τὰ πλάγια μέρη τοῦ σώματος κίτρινα. Εἰς τὴν Ἑλλάδα σπανίως ἀπαντᾶται.

4ον) Αἰγίθαλος ὁ λοφοφόρος.—Διακρίνεται τῶν ἄλλων πτηνῶν τῆς ἰδίας οἰκογενείας ἐκ τῆς δέσμης τῶν πτερῶν, ἅτινα φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, ἐν εἴδει λοφίου, τὰ ὁποῖα ἀνοίγει ἢ κλείει κατὰ βούλησιν. Τὰ ἄνω μέρη τοῦ σώματός του ἔχουσι χρῶμα ὑπομέλαν πρὸς τὸ ὑπέρυθρον, αἱ πτέρυγές του εἶναι ὑπομέλαιναι, αἱ παρειαὶ καὶ τὰ πλάγια μέρη τοῦ λαιμοῦ ἔχουσι χρῶμα λευκόν, τὸ στῆθος, ἡ κοιλία καὶ τὰ πλάγια μέρη τοῦ σώματος εἶναι λευκά. Περὶ τὸ στῆθος φέρει μεγάλην μελανὴν κηλῖδα καὶ εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ δύο μελανὰς παραλλήλους λωρίδας.

Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει εἰς κοιλότητας δένδρων. Τὸ θῆλυ γεννᾷ 7—9 ᾠὰ τὰ ὁποῖα καὶ ἐπωάζει ἐπὶ 15—16 ἡμέρας.

5ον) Αἰγίθαλος ὁ μελαγκόρυφος.—Οὗτος ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου μέγεθος μὲ τὸ τοῦ λοφοφόρου αἰγιθάλου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λαιμοῦ του εἶναι μελανόν, ἡ ράχις ἔχει χρῶμα φαιὸν πρὸς τὸ ὑπέρυθρον, αἱ πτέρυγες εἶναι ὑπομέλαιναι, αἱ παρειαί, τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ λαιμοῦ, τὸ στῆθος, ἡ κοιλία καὶ τὰ πλάγια τοῦ σώματος φαιόχροα, ἡ οὐρὰ ὑπομέλαινα. Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι σπανιώτερον τῶν ἄλλων καὶ κατὰ προτίμησιν κατοικεῖ τὰ δάση καὶ τὰς παραποταμίους χώρας

6ον) Αἰγίθαλος ὁ μακρόουρος ἢ ὀρίτης.—Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του φθάνει τὰ 16 ἑκατ. τοῦ μέτρου, ἡ οὐρά του εἶναι κατά τι μακροτέρα τοῦ σώματός του. Ἡ κεφαλή, ὁ λαιμὸς καὶ τὸ στῆθος ἔχουσι λευκὸν χρῶμα, ἡ ράχις εἶναι βαθέως μελανή, μὲ πυρρὰς καὶ λευκοτεφρώδεις ἀναλαμπάς. Ἡ κοιλία καὶ αἱ πλευραὶ εἶναι λευκοϋπέρυθροι. Αἱ πτέρυγες ὑπέρυθροι καὶ μελαναί, φέρουσι δὲ μεγάλην ἐπιμήκη κηλῖδα λευκοῦ χρώματος. Ἡ οὐρὰ εἶναι μελανὴ καὶ πλάγιά τινα πτερά της λευκά.

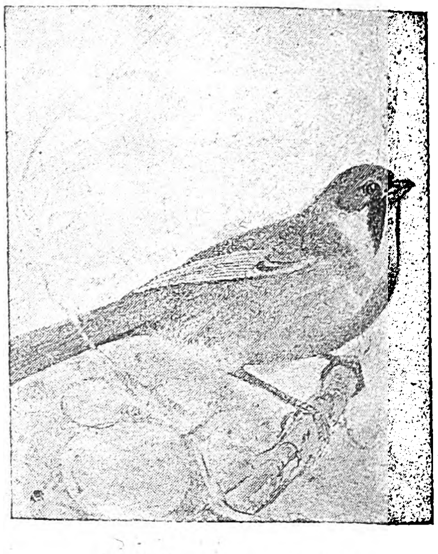

Αἰγίθαλος ὁ μυστακοφόρος.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι ἀρκετὰ διαδεδομένον ἐν τῇ μέσῃ καὶ νοτίῳ Εὐρώπῃ καὶ συχνάζει εἰς κήπους, λειμῶνας καὶ δάση. Τὸ φθινόπωρον κατὰ μικρὰς ὁμάδας μεταναστεύει εἰς μεσημβρινώτερα κλίματα. Τὸν χειμῶνα τὸ συναντῶμεν εἰς πυκνὰς λόχμας.

Εἶναι πτηνὸν εὔθυμον, ἥμερον, δὲν φοβεῖται τὴν παρουσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχει ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα τῶν ἄλλων πτηνῶν τοῦ αὐτοῦ γένους.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα σπανίως ἀπαντᾷ τὸ εἶδος τοῦτο.

7ον) Αἰγίθαλος ὁ μυστακοφόρος.—Ὠνομάσθη οὕτω, διότι εἰς τὰ πλάγια τοῦ ράμφους φέρει πυκνὴν τρίχωσιν, ὁμοίαν πρὸς μύστακα, μελανοῦ χρώματος καὶ ἥτις φθάνει μέχρι τοῦ λαιμοῦ. Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 17 ἑκατοστά. Ἡ κεφαλή του ἔχει σκοτεινῶς τεφρὸν χρῶμα· τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ ἡ ράχις εἶναι ζωηρῶς πυρρά, τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ στῆθος ἔχουσιν ὡραῖον ἀργυρόλευκον χρωματισμόν, μὲ ἐρυθρὰς ἀναλαμπὰς ἐπὶ τῶν πλαγίων μερῶν τοῦ στήθους. Ἡ κοιλία καὶ αἱ πλευραὶ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐρυθραί, αἱ πτέρυγες ἔχουσι τὸν αὐτὸν χρωματισμὸν μὲ τὴν ράχιν καὶ μὲ μελανὰς ἢ λευκὰς ἀποχρώσεις· ἡ οὐρὰ εἶναι πυρρὰ καί τινα πλάγια πτερά της ἔχουσι ζωηρὸν λευκὸν χρῶμα.

Ἡ θήλεια δὲν φέρει μύστακας.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι σπάνιον ἐν Εὐρώπῃ καὶ μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεώς του τὸ συναντᾷ τις εἰς τὰς πεδιάδας ἢ τὰ δάση.

Ἐνδιαιτᾶται κατὰ προτίμησιν εἰς ὑγρὰ μέρη. Τὴν φωλεάν του τὴν κατασκευάζει ἐπὶ τῆς γῆς μεταξὺ τῶν χόρτων ἢ εἰς κλάδους καλάμων. Ἡ θήλεια γεννᾷ 6 - 8 ᾠὰ χρώματος λευκοϋπερύθρου μὲ φαιὰς κηλῖδας. Τρέφεται ἐξ ἐντόμων ἢ ὑδροβίων σκωλήκων.

Ἐν Ἑλλάδι δὲν ἀπαντᾷ τὸ πτηνὸν τοῦτο.

8ον) Αἰγίθαλος ὁ αἰωρούμενος.—Εἶναι ὁ μικρότερος πάντων τῶν αἰγιθάλων· δὲν ὑπερβαίνει τὰ 10 ἑκατοστά. Ἡ ράχις του εἶναι φαιοπυρρόχρους, τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λαιμοῦ τεφρόχροα, αἱ παρειαὶ ἔχουσι λαμπρὸν μέλανα χρωματισμόν, τὸ στῆθος καὶ ἡ κοιλία εἶναι ὑπόλευκοι, αἱ πτέρυγες ἐρυθρόφαιοι μὲ ὑπομελαίνας ἀναλαμπὰς καὶ μὲ λευκοϋπερύθρους παρυ-

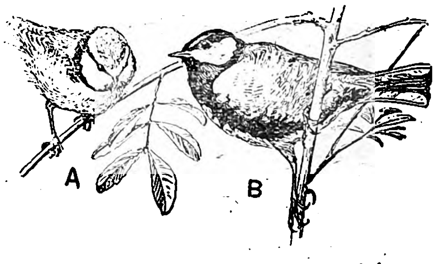

Αἰγίθαλος A. Ὁ κυανοῦς. *Αἰγίθαλος B. Ὁ μελανωπός.*

Digitized by Google

φάς, ἡ οὐρὰ ὑπομέλαινα καὶ ὑπέρυθρος κατὰ τὰ ἄκρα της. Εὑρίσκεται συνήθως εἰς παραλίμνια, παραποτάμια καὶ ἑλώδη μέρη. Διὰ νὰ κτίσῃ τὴν φωλεάν του χρειάζεται εἴκοσι περίπου ἡμέρας. Ἡ θήλεια γεννᾷ 5-6 ᾠὰ λευκοῦ γαλακτώδους χρώματος. Εὑρίσκεται εἰς τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην.

9ον) Αἰγίθαλος ὁ τελματαῖος.—Τὸ μῆκός του εἶναι 11,5 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του εἶναι τεφρὸν πρὸς τὸ ἀνοικτῶς ὑπέρυθρον, ὁ λαιμός του καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς του εἶναι βαθέως μελανά. Τὰ κάτω μέρη τοῦ σώματός του εἶναι λευκὰ μὲ φαιὰς ἀποχρώσεις, αἱ πτέρυγες καὶ ἡ οὐρὰ εἶναι φαιοχαλκώδεις.

Ἐνδιαιτᾶται εἰς ἑλώδη μέρη. Εἶναι ἡμερώτερος τῶν ἄλλων αἰγιθάλων καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα πλησιάζει τὰ κατῳκημένα μέρη.

Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει εἰς ὀπὰς δένδρων καὶ ἡ θήλεια γεννᾷ 8—15 λευκὰ ᾠὰ μὲ μικρὰ ὑπέρυθρα στίγματα.

Παρ' ἡμῖν εὑρίσκεται ἐν σχετικῇ ἀφθονίᾳ εἰς τὰ ἕλη τῆς Κωπαΐδος. Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

— **αἰγίθαλος** *['Αρχ.]* Μία τῶν κωμικῶν ὀρχήσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, λαβοῦσα τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκ τοῦ ὁμωνύμου πτηνοῦ ἐκ τοῦ γένους τῶν μελισσοφάγων. Οἱ κωμικοὶ χοροὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχον δύο περιόδους, τὴν *νεωτέραν*, καθ' ἣν οἱ χορευταὶ ἀπεμιμοῦντο τὰς σωματικὰς δυσμορφίας ἢ τὰς γελοιότητας τῶν ἀνθρώπων καὶ πρὸ παντὸς ἐκείνων τῶν ὁποίων τὰ ἐλαττώματα τοὺς προσήγγιζον περισσότερον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ζῴων, καὶ τὴν *ἀρχαιοτέραν*, καθ' ἣν οἱ χορευταὶ ἐμιμοῦντο τὰ εὔστροφα σκιρτήματα ἢ τὰ δυσκίνητα βαδίσματα τῶν ζῴων, ἐκαλοῦντο δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι χοροὶ γενικῶς *μορφασμοὶ* ('Αθήν. XIV 629. F.— Πολυδ. IV. 14 § 103). Αἱ διάφοροι τῶν *μορφασμῶν* ποικιλίαι ἔφερον ἰδιαίτερα ὀνόματα, ληφθέντα πάντα ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀλόγων ζῴων. Οὕτως ἀπαντῶμεν τὸν *σκῶπα* ἢ *σκωπίαν* «εἶδος ὀρχήσεως ἔχον τινὰ τοῦ τραχήλου περιφορὰν καὶ τὴν τοῦ ὄρνιθος μίμησιν, ὃς ὑπ' ἐκπλήξεως πρὸς τὴν ὄρχησιν ἁλίσκεται» (Πολυδ. ὡς ἄνω), τὴν *γλαῦκα*, τὴν *ἀλώπεκα* (Ἡσύχ. εἰς λ. «ἀλώπηξ»), τὸν *γέρανον*, τοὺς *γύπωνας* καὶ *ὑπογύπωνας* οἵτινες ἦσαν ἀληθεῖς κωμικαὶ παντομίμαι, καθ' ἃς οἱ χορευταὶ ἀπεμιμοῦντο ὁτὲ μὲν τοὺς ἀναπήρους, ὁτὲ δὲ ἄλλους βαδίζοντας ἐπὶ ἑνὸς ξυλίνου ποδός, ἢ τρέμοντας, κύπτοντας καὶ ἐπὶ ῥάβδου στηριζομένους ὅπως οἱ γέροντες. Τοιούτου εἴδους ὄρχησις ἦτο καὶ ὁ *αἰγίθαλος* (Σουίδ. εἰς λ. «αἰγίθαλος»).

Ν. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

— **«αἰγιθάλου τολμηρότερος»**. Ἀρχαία παροιμία λεγομένη ἐπὶ τῶν ἄγαν τολμηρῶν, διότι ὁ αἰγίθαλος ἐπιτίθεται κατὰ τῶν αἰγῶν καὶ ἐκμυζᾷ τὸ γάλα των, ὅπως καὶ σήμερον πιστεύει ὁ λαὸς (*Γραῖτσα*: «Τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ λόγγου»-γιδοβύζα, Αἰλ. 1,2,3,39). Ι. Π.

αἰγιθίδαι, οἱ *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Σπιζιδῶν χαρακτηριζόμενα ὑπὸ βραχέος ῥάμφους, βραχέων ταρσῶν, πτερύγων ἐπιμήκων καὶ μετρίας ὀδοντωτῆς οὐρᾶς. Ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι:

Αἴγιθος ὁ κοινὸς (aegithus vulgaris). Τὸ μῆκός του εἶναι 15 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Εἶναι ὡραιότατον πτηνὸν καὶ ἔχει ποικίλον χρωματισμόν. Ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τοῦ στήθους ἔχει ζωηρὸν ἐρυθρὸν χρῶμα, τὰ πλάγια μέρη τῆς κεφαλῆς, τὸ ἄνω μέρος καὶ τὰ πλάγια τοῦ λαιμοῦ εἶναι τεφρούπέρυθρα· ἡ ῥάχις εἶναι λαμπροῦ πυρροῦ χρώματος πρὸς τὸ φαιόν, τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ λαιμοῦ εἶναι ὑπόλευκον μὲ φαιὰς ἐπιμήκεις κηλῖδας, ἡ κοιλία εἶναι λευκή, αἱ πλευραὶ ὑπέρυθροι πρὸς τὸ φαιόν, αἱ πτέρυγες καὶ ἡ οὐρὰ εἶναι φαιαὶ μὲ λευκὰ στίγματα. Ἡ θήλεια εἶναι κατά τι μικρότερα τοῦ ἄρρενος καὶ ἔχει ἀμαυρότερα χρώματα.

Εἶναι πτηνὸν κοινὸν ἐν Εὐρώπῃ· ἔρχεται κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀναχωρεῖ περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου· εἴς τινα μέρη τῆς κάτω Ἰταλίας μένει καὶ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Τὰ ἤθη του εἶναι σχεδὸν ὅμοια μὲ τῆς ἀκανθυλίδος *(καρδερίνας)*. Ὅλον τὸ ἔτος, μόνον ὄχι τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρώτων του, ζῇ κατὰ πολυπληθεῖς ὁμάδας, αἵτινες κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεως συνενοῦνται εἰς σμήνη καὶ ἀναχωροῦσι συγχρόνως διὰ τὰ θερμότερα κλίματα. Τὸ θέρος διαιτῶνται εἰς σκιερὰ καὶ δροσερὰ μέρη. Κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου κατασκευάζει τὴν φωλεάν του εἰς λόχμας καὶ εἰς θάμνους εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν, καὶ τὴν ἐπιστρώνει μὲ βρύα καὶ τρίχας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἡ θήλεια γεννᾷ 4-6 ᾠὰ χρώματος λευκοελαιώδους μέ τινας ἐρυθρὰς κηλῖδας. Κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου γεννᾷ ἐκ δευτέρου. Πολλοὶ ὀρνιθολόγοι διατείνονται ὅτι ὀλίγον πρὸ τῆς μεταναστεύσεώς του γεννᾷ καὶ διὰ τρίτην φοράν. Ὁ αἴγιθος ἂν καὶ εἶναι κοκκοφάγον πτηνόν, ἐν τούτοις δὲν προξενεῖ βλάβας εἰς τὴν γεωργίαν, διότι συνήθως τρέφεται ἐξ ἀγρίων κόκκων, κυνόγλωσσον (κ. παξί, κόρχορον (κ. βοτάνι), σκόλυμον (κ. γαϊδουράγκαθο), μήκωνας (κ. παπαροῦνες) κλ.

Ὁ αἴγιθος εἶναι εὔθυμον καὶ εἰρηνικὸν πτηνόν· δὲν φοβεῖται τὴν γειτνίασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλως καὶ ἀφθόνως συλλαμβάνεται εἰς παγίδας. Ἐξημεροῦται εὐκόλως καὶ κελαδεῖ μελῳδικῶς, ἀλλὰ ἐν ἐξημερώσει διατελῶν χάνει τὸ λαμπρὸν ἐρυθρὸν χρῶμά του. Δ. Ν. Π.

αἰγιθίνη (ἡ) *[Ζωολ.]*. Πτηνὸν τῆς Μεσημβρινῆς Ἀσίας, ἂν καὶ πολλοὶ τὸ θεωροῦσιν ὡς ἰθαγενὲς τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ χρωματισμός του εἶναι κίτρινος καὶ κυανοῦς. Οἱ ῥώθωνές του εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ἄνω σιαγόνος καὶ διανοίγονται εἰς ᾠοειδεῖς ὀπάς. Ἡ τρόπις τοῦ ῥάμφους εἶναι ἀρκετὰ διακεκριμένη καὶ τὸ ἄκρον του αἰσθητῶς κυρτόν. Αἱ πτέρυγές του ἀποστρογγυλοῦνται κατὰ τὰ ἄκρα των καὶ ὅταν τὸ πτηνὸν εὑρίσκεται ἐν ἀναπαύσει μόλις ἐξέχουσι τῆς βάσεως τῆς οὐρᾶς. Τὰ πτερὰ τῆς οὐρᾶς εἶναι ὁμοιόμορφα. Γνωστότερα εἴδη αἰγιθίνης εἶναι:

1) Αἰγιθίνη ἡ τίφη (aegithina tiphia). Ἰθαγενὴς τῶν Ἰνδιῶν. Εὑρίσκεται ἐπίσης εἰς τὴν Ἰνδοκίναν, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μαλάκας καὶ τὴν Κεϋλάνην. Τὰ ἄρρενα ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος στιλπνῶς μελανοπυκνοκύανον καὶ τὸ κάτω ζωηρῶς κίτρινον. Τὰ θήλεα καὶ τὰ νεαρᾶς ἡλικίας πτηνὰ ἔχουν τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν ῥάχιν ὑποπράσινα, τὸν λαιμὸν καὶ τὸν θώρακα κίτρινα, τὰς πλευρὰς πρασίνους.

2) Αἰγιθίνη ἡ πρασινωπὴ (aegithina viridissima). Ἐπικρατῶν χρωματισμός της ὁ πράσινος. Τὸ εἶδος τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὴν Βόρνεον, τὴν Σουμάτραν καὶ τὴν Ἰάβαν.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἔχουσι περίπου τὰ αὐτὰ ἤθη μὲ τοὺς *μελισσοφάγους*. Καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς ἐποχάς, πλὴν τῆς τοῦ ζευγαρώματος, διατρέχουν καθ' ὁμάδας τοὺς κήπους καὶ τὰς παντοειδεῖς φυτείας πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς, συνισταμένης ἐξ ἀραχνῶν, διαφόρων ἐντόμων καὶ μικρῶν σκωλήκων. Διὰ νὰ συλλάβωσι τὴν λείαν των συνήθως ἵστανται εἰς τὸ ἄκρον κλάδου μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω κρεμαμένην· ἄλλοτε πάλιν ἀναρριχῶνται ἐπὶ τῶν κλάδων μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα καὶ δεξιότητα. Ἐξετάζουν μετὰ προσοχῆς τοὺς μίσχους τῶν φύλλων καὶ τοὺς φλοιοὺς τῶν κλάδων καὶ μόλις εὕρωσιν ἔντομόν τι ἐκβάλλουσι διαπεραστικὴν φωνὴν χαρᾶς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρώτων των τὰ ἄρρενα δεικνύουσιν ἐξαιρετικὴν εὐδιαθεσίαν καὶ εὑρίσκονται ἐν διαρκεῖ κινήσει. Πετῶσιν ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον ἀποσπῶντα διὰ τοῦ ῥάμφους των τὰ πτίλα τῆς οὐρᾶς των καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσπαθοῦν νὰ ἐπιδειχθῶσιν εἰς τὰ θήλεα.

Ἡ θήλεια γεννᾷ δὶς τοῦ ἔτους ἀπὸ 2—3 ᾠὰ χρώματος φαιοϋπερύθρου καὶ μὲ πολλὰς σκοτεινὰς φαιὰς κηλῖδας. Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι περιζήτητα διὰ τὸ λαμπρὸν πτέρωμά των, δι' ὃ κατὰ χιλιάδας τὰ κομίζουν κατ' ἔτος εἰς Εὐρώπην. Διατηρούμενα εἰς κλωβούς, στολίζουσι τὰς αἰθούσας οἰκιῶν καὶ τῶν καταστημάτων. Δ. Ν. Π.

αἴγιθος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν ἐρωτυλιδῶν. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ ποικιλοσχήμων κεραιῶν καὶ κερατίνων ἐλύτρων. Αἱ κάμπαι των ἔχουσι συνήθως κεφαλὴν κερατίνην, σιαγόνας ἐν εἴδει λαβίδος καὶ κερατίνους πόδας. Τὰ ἔντομα ταῦτα εὑρίσκονται εἰς τὰ θερμὰς χώρας τῆς Ἀμερικῆς. Δ. Ν. Π.

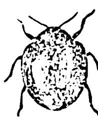

Αἴγιθος.

Αἰγικορεῖς. Μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων φυλῶν τῆς Ἀττικῆς, ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἴωνος Αἰγικορέως λαβοῦσα τὸ ὄνομα: «αἱ φυλαὶ τέως μὲν ἐπὶ Κέκροπος ἦσαν τέσσαρες . . . . . ἀπὸ δὲ τῶν Ἴωνος παίδων ἐπὶ Ἐρεχθέως Γελέοντες, Ὁπλητες, Αἰγικόρεις, Ἀργάδεις» (Πολυδ. 8, 109 Εὐρ. Ἴων 1580)· κατ' ἄλλους ὅμως ἐκ τῶν ἐπαγγελμάτων, εἰς ἃ τὸ πρῶτον διῃρέθησαν τὰ γένη: «καὶ τὰς φυλὰς εἰσὶν οἱ λέγοντες οὐκ ἀπὸ τῶν Ἴωνος υἱῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν γενῶν, εἰς ἃ διῃρέθησαν οἱ περὶ τὸ πρῶτον ὠνομάσθαι, τὸ μὲν μάχιμον Ὁπλίτας, τὸ δὲ Ἐργατικὸν Ἐργαδεῖς, δυοῖν δὲ τῶν λοιπῶν Γελέοντας μὲν τοὺς γεωργούς, Αἰγικορεῖς δὲ τοὺς ἐπὶ νομαῖς καὶ προβατείαις διατρίβοντας» (Πλούτ. Σόλ. 23).

Τὰ αὐτὰ ὀνόματα ἔφερον καὶ τέσσαρες φυλαὶ ἐν Κυζίκῳ, ἔνια δὲ τούτων καὶ φυλαὶ ἄλλων Ἰωνικῶν πόλεων (G. Gilbert - μετ. Ν. Πολίτου - «Ἑγχ. ἀρχαιολογίας» σ. 125 σημ.). Ι. Π.

Αἰγικορεὺς ἢ Αἰγικόρης (ἀπὸ τοῦ Αἶξ καὶ *κορέννυμι*=ὁ χορταίνων τὰς αἶγας, ὁ γιδοβοσκός). Εἷς τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Ἴωνος.

αἰγίκρανα. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ γλυπτὸς διάκοσμος, μετὰ παραστάσεως κεφαλῆς αἰγὸς ἢ κριοῦ, βωμῶν, ζωφόρων καὶ ἄλλων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ ὅλος γλυπτὸς διάκοσμος εἶχε μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰ βούκρανα (βλ. λ.). Γ. Δ. ΚΑΦ.

Αἴγιλα (τά)· Νῆσος μεταξὺ Κυθήρων καὶ Κρήτης· τὰ σημερινὰ Ἀντικύθηρα, κοινῶς *Τσιριγότο* ἢ *Σηγηλοί*. Καὶ τὸ μὲν Τσιριγότο, εἶναι, κατὰ τὸν Leake, ὑποκοριστικὸν τοῦ σλαβικοῦ *Τσερίγο*, οἱ κάτοικοι ὅμως τὴν καλοῦσι *Διούς*, ἴσως ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος. Ἔχει περίμετρον 20 χιλιομέτρων καὶ ἀπέχει τῶν μὲν Κυθήρων περὶ τὰ 18 χιλιόμετρα, τῆς δὲ Κρήτης περὶ τὰ 15.

Τὸ νησίδιον τοῦτο, οἰκισθὲν παρ' ὀλίγων Σφακιωτῶν κατὰ τὰ τέλη τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος, μετοικησάντων εἰς αὐτὴν τῇ συναινέσει τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν, ἦτο πρότερον καταφυγὴ πειρατῶν καὶ ἐνδιαίτημα αἰγάγρων. Οἱ εὐάριθμοι κάτοικοι δηλοῦσι τὴν Κρητικὴν καταγωγήν των ἐκ τῆς διαίτης, τῆς γλώσσης καὶ τῶν τραγουδιῶν.

Τὸ ὄνομα τῆς μικρᾶς ταύτης νήσου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χειρογράφοις καὶ τοῖς ἐκδοθεῖσι κειμένοις τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων παραλλάσσει ἀπαντώμενον ἀλλαχοῦ μὲν ὡς *Αἴγιλα*, *Αἴγυλα*, *Αἴγιλον* ἢ τὰ *Αἴγιλα*, ἀλλαχοῦ δὲ ὡς *Αἰγιλία*, *Αἰγιαλία* ἢ *Αἰγιαλαί*. Ἐξ ὅλων αὐτῶν τῶν ὀνομάτων πιθανώτερον φαίνεται τό: *Αἴγιλα*, ὅπερ ἀπαντᾶται παρὰ Διονυσίῳ τῷ Περιηγητῇ:

«Πολλαὶ δ' Ἀμνισοῖο βορειότεροι ὁρόωνται
Αἴγιλα τ' ἠδὲ Κύθηρα Καλαυρία τε τρηχεῖα»

(Geographi Graeci minores 498-499. Ἔκδοσις Κ. Μυλλέρου).

Πλὴν ταύτης ὅμως ὑπάρχει καὶ ἡ διὰ τοῦ *υ* γραφὴ παρὰ Πρισκιανῷ.

"sed multae boreae sub parte videntur
Aegylaque, inde Cythera, Calauria dura colonis.

(Geograph. 524—525).

Ἐν τῇ διὰ τοῦ υ γραφῇ φαίνεται ὅτι ὁ Πρισκιανός, ἀρχαῖος Λατῖνος τῆς Περιηγήσεως παραφραστής, ἠκολούθησε τὸν Εὐστάθιον, συγγράψαντα παρεκβολὰς εἰς τὸν γεωγράφον. Τὴν γραφὴν ταύτην παραδεχθέντες ἠκολούθησαν ὅ τε Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης καὶ ἀρχαία ἀνώνυμος παράφρασις τοῦ Διονυσίου. Ὁ Ροῦφος Αὐϊηνὸς ὅμως, Λατῖνος τοῦ Διονυσίου παραφραστής, ἠκολούθησε τὴν διὰ τοῦ *ι* γραφήν:

. . . Aegila parva
et procera caput turgescunt pulchra Cythera.

(Geog. 669-670).

Τὴν διὰ τοῦ *ι* γραφὴν παρεδέχθη καὶ ὁ Πλίνιος, οὗτινος ὁ ἐκδότης Sillig ὀρθῶς ἀναγράφει ταύτην Aegila, καθόσον εἰς ἄλλα ἀντίγραφα ἀπαντᾶται ἄλλως.

Παρὰ τῷ σχολιαστῇ τοῦ Θεοκρίτου (Α. στιχ. 147) ἀναγράφεται μὲν τὸ ὄνομα τοῦ νησιδίου μὲ *ι*, ἀλλ' εἰς ἑνικὸν ἀριθμόν· «ἔστι δὲ λακωνικὸν χωρίον Αἴγιλον, τινὲς δὲ ὅτι ἐστὶ καὶ νῆσος μεταξὺ Κρήτης καὶ Λακωνικῆς οὕτως καλουμένη».

Τὸ *Αἰγιλία*, ὡς ὄνομα τῆς νήσου, κατεχωρίσθη εἰς τὸ λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Pape (ἔκδοσις 1875), ἀλλὰ δὲν ἀπαντᾶται ἐν τοῖς ἀντιγράφοις, προῆλθε δὲ πιθανῶς ἐκ τῆς ἡμαρτημένης γραφῆς τῶν Ἐθνικῶν Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Κοραῆς ἐξ ἰδίας διορθώσεως μετέβαλε τὰ παρὰ Πλουτάρχῳ (ἐν Κλεομένει κεφ. 31 καὶ 32) ἀναγινωσκόμενα εἰς *Αἰγιλίαν* καὶ *Αἰγιλιῶν* ἀντὶ τῶν φερομένων τύπων *Αἰγιαλία* καὶ *Αἰγιαλῶν*. Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν τοῖς Ἐθνικοῖς ἀναγράφει κειμένην μεταξὺ Κρήτης καὶ Πελοποννήσου νῆσον *Ὤγυλον*, ἥτις φαίνεται ὅτι εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ *Αἴγιλα*. Ὅτι ἡ νῆσος ἐκαλεῖτο καὶ Ὠγυλία διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ σχόλια τῆς Ὀδυσσείας (Α 85): «Ὠγυγίην] ἐν τῷ κατ' Ἀντίμαχον Ὠγυλίην γράφεται, διαφέρουσι δὲ οἱ τόποι· τὴν μὲν γὰρ Ὠγυγίαν ἐντὸς εἶναι πρὸς ἑσπέραν, τὴν δὲ Ὠγυλίαν κατὰ Κρήτην Ἡσίοδός φησι κεῖσθαι». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐξάγεται ὅτι τὴν νῆσον ὁ Ἡσίοδος ἐμνημόνευσεν ὡς *Ὠγυλίαν*.

Παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ ἀπαντᾶται καὶ τὸ ὄνομα ΕΠΛΑ, ὅπερ ὅμως προῆλθεν ἐξ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τῆς ἐπίσης ἡμαρτημένης γραφῆς ΕΓΙΛΑ, ἀναγνωσθέντος τοῦ ΓΙ ὡς Π. Πλὴν ταύτης ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἡμαρτημένη γραφὴ παρὰ Σκύλακι ἐν τῷ Περίπλῳ, ἔνθα τὸ «Εἰς *Αἴγιναν* πλοῦς προαριστίδιος» διορθωτέον εἰς *Αἴγιλαν* ἢ εἰς *Αἰγιλίαν*, ὡς ὀρθῶς διώρθωσεν ὁ Μύλλερος.

Τῆς νήσου ταύτης ἀπαντᾶται, παρὰ τῷ Κερκυραίῳ Νικολάῳ Σοφιανῷ, ἀκμάσαντι κατὰ τὴν 15ην ἑκατονταετηρίδα, καὶ τὸ ὄνομα *Ἀντικυθουρία*, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, διότι καὶ τὰ Κύθηρα παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκαλοῦντο *Κυθουρία*.

Πλὴν τῶν διαφόρων τύπων τοῦ ὀνόματος τῆς μικρᾶς αὐτῆς νησῖδος οὐδὲν ἄλλο παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περὶ αὐτῆς. Ὁ Εὐστάθιος ὑπομνηματίζων Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν γράφει: «*Αἴγυλα* οὐκ ἠξίωται πολλοῦ λόγου τοῖς παλαιοῖς». Μόνον παρὰ Πλουτάρχῳ ἀναγιγνώσκομεν (Κλεομ. ΛΑ.' ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης, ἡττηθεὶς ἐν Σελλασίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὃν εἶχε καλέσει ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Ἄρατος εἰς βοήθειαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μεταβαίνων εἰς Αἴγυπτον, κατέσχεν εἰς Αἴγιλα. Ἐκεῖ ὁ φίλος καὶ ἀκόλουθος αὐτοῦ Θηρυκίων, βαρέως φέρων τὴν ἧτταν, προέτρεψε τὸν Κλεομένη νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰς δυσμενείας τῆς τύχης των αὐτοκτονοῦντες, ἀλλ' ὁ ἄξιος ἐκεῖνος βασιλεὺς εἶπε τοὺς ἑξῆς ἀξιομνημονεύτους λόγους

Digitized by Google

«Δεῖ τὸν αὐθαίρετον θάνατον οὐ φυγὴν εἶναι πράξεων, ἀλλὰ πρᾶξιν». Ὁ Θηρυχίων ὅμως μὴ πεισθεὶς εἰς τοὺς σοφοὺς τούτους λόγους ηὐτοκτόνησε βραδύτερον.

Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων τῷ 1204 καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα διαμελισμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κατέλαβε τὰ Αἴγιλα ὁ Βενετὸς Ἰάκωβος Βιάρος, πρώην δεσπότης Καλλιπόλεως, καὶ προσηγόρευσεν ἑαυτὸν μαρκήσιον τῆς νήσου (1207). Τὸν ἀπόγονον αὐτοῦ Θωμᾶν ἐξεδίωξεν ὁ Λικάριος τῷ 1275, ναύαρχος τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Α΄ τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἔδωκεν αὐτὰ μετὰ τῶν Κυθήρων πρὸς τὸν ἄρχοντα Παῦλον Μονογιάννην Σεβαστόν. Βραδύτερον ὅμως ὁ υἱὸς τοῦ Θωμᾶ Νικόλαος ἐπανέκτησεν αὖθις τὰ Αἴγιλα τῷ 1293. Ὁ οἶκος τῶν Βιάρων παρέμεινε διοικῶν τὴν νῆσον μέχρι τοῦ 1655, ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Βικεντίου Βιάρου ἄνευ ἀρρένων τέκνων, ἔσχον τὴν κτῆσιν τῆς νήσου μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Βενετικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ οἶκοι τῶν γαμβρῶν αὐτοῦ Λουδοβίκου Φοσκαρηνοῦ καὶ Ἱερωνύμου Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὴν 17ην ἑκατονταετηρίδα, ὡς ἀναφέρει ὁ Σπών, τὴν νῆσον διῴκει ὁ Κυθήριος Συνταγματάρχης Μαχαιριώτης· ὁ τελευταῖος δὲ γενικὸς Διοικητὴς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Βενετικῶν νήσων Κάρολος Βίδμαν ἐσκέφθη νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἀγγέλου Ἔμου ἐκπονηθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἐπικυρωθὲν σχέδιον ἐποικίσεως καὶ ὀχυρώσεως τῆς νήσου. Πρὸς τοῦτο ἀπεστάλη ἐκεῖ μηχανικὸς καὶ ἐξεῦρε τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ ἄμυναν μέσα, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ κατελύθη ἡ Βενετικὴ πολιτεία καὶ τὸ σχέδιον ἔμεινεν ἀνεφάρμοστον.

Τὰ Αἴγιλα ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς τόπος ἐξορίας. Οὕτως ἐπὶ μὲν τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐξωρίσθη ἐκεῖ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀσίας Γάϊος Σιλανὸς (Taciti Annal. III 69), ἐπὶ δὲ τῆς Ἀγγλικῆς ἐν Ἑπτανήσῳ κατοχῆς, ἐξωρίσθησαν εἰς Αἴγιλα πολλοὶ ἄνδρες πεπαιδευμένοι καὶ φιλοπάτριδες, ἐπειδὴ ὕψωσαν φωνὴν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. (Βλ. καὶ λ. Ἀντικύθηρα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Precis des operations génèrales de la division francaisc du Levant par *I. Bellaire,* Paris 1805, σ. 159.—Description exacte des îles de l'Archipel, traduite du Flamand d' *O. Dapper.* Amsterdam, 1793, σ. 379.—*Α. Μηλιαράκη,* Γεωγραφία πολιτ. τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας.—*Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ :* Geographi Graeci Minores, ἔκδοσις Κ. Μυλλέρου. Παρίσιοι, Β. στιχ. 498—499. —*Πλίνιος :* Natural histor. Δ΄ 19, 6.—Sillig : Gotha, 1851—1855.—Bucol. Graec. Rcliquiae, edid. Ahrens, Lipsiae 1859. —Claud, Ptolemaei Geogra. Parisiis 1883, σ. 560.—Λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ *Pape* ἐν λέξει Αἴγιλα.—*Meinke·* Steph. Byzant. ex recens. Berolini, 1849.—*Blass,* Plutar. Agis und Kleomenes, Leipzig, 1875 σ. 79 καὶ 81.—*Kiepert,* Neuer Atlas von Hellas, Β καὶ Γ πίναξ.—Scholia Graeca in Homeri odysseam edidit G. Dindorfius, oxonii, 1855, I, σ. 24—25.—Ersch und Gruber, Encyk. τόμ. 68 σ. 306.—Giustiniani, Venetianer in Griechenland, isolario del p. Coronelli, 1696, p. 190.—Hopf, chron. greco - romanes σ. 528.—Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant par S. *Spon et G. Wheler,* Amsterdam, 1679, Α. σ. 124.

Δ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Αἴγιλα *[Ἀρχ].* Πολίχνη τῆς Λακωνικῆς ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Δήμητρος. Κατὰ τὸν δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον ὁ Ἀριστομένης, γνωρίζων ὅτι τὴν ἑορτὴν τῆς Δήμητρος ἐπανηγύριζον μόνον γυναῖκες, ἐσκέφθη νὰ πράξῃ καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὅ,τι ἐπιτυχῶς εἶχε πράξει καὶ εἰς τὰς Καρύας πρότερον, νὰ συλλάβῃ δηλ. τὰς πλουσιωτέρας τῶν πανηγυριζουσῶν καὶ ν' ἀπολύσῃ ταύτας ἀφοῦ λάβῃ πολλὰ χρήματα ὡς λύτρα. Πράγματι λοιπὸν ἐπετέθη μετά τινων Μεσσηνίων κατὰ τῶν ἑορταζουσῶν· αὗται ὅμως, θείᾳ ἐμπνεύσει, ἀντεπετέθησαν καὶ διὰ τῶν μαχαιρῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἔσφαζον τὰ διὰ τὴν θυσίαν ὡρισμένα ζῷα, καὶ διὰ τῶν ὀβελῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπέρνων τὰ κρέατα, ἅτινα ἔψηνον, ἐτραυμάτισαν πολλοὺς Μεσσηνίους, τὸν δὲ Ἀριστομένην κτυπῶσαι μὲ τὰς δᾷδας συνέλαβον ζῶντα. Διεσώθη ὅμως οὗτος κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα τῆς συλλήψεώς του εἰς Μεσσηνίαν, ἀφεθεὶς ἐλεύθερος ὑπὸ τῆς ἱερείας τῆς Δήμητρος Ἀρχιδαμείας, ἥτις ἦτο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐρωμένη του. Τὴν διάσωσίν του ἐδικαιολόγησεν ἡ Ἀρχιδάμεια εἰποῦσα ὅτι ὁ Ἀριστομένης ἐδραπέτευσεν ἀφοῦ ἔκαυσε τὰ δεσμά του.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴγιλα ἢ **Αἴγιλος** ἢ **Αἰγιλία** *[Ἀρχ].* Ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς μεταξὺ τῶν ὀρέων Πανείου καὶ Ὀλύμπου. Ὁ Στράβων (C. 398) τοποθετεῖ τὸν δῆμον Αἰγιλιέων, ὡς καλεῖ αὐτόν, μεταξὺ τῶν δήμων Λαμπτρέων καὶ Ἀναφλυστίων. Ὑπό τινων τοποθετεῖται εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Σαλαμῖνος Ἀττικὴν ἀκτήν, ὑπὸ ἄλλων δὲ παρὰ τὸ χωρίον Ὄλυμπος, μεταξὺ τοῦ ὄρους Ὀλύμπου (Σκόρδι) καὶ τοῦ Κερατοβουνίου. Ὁ κάτοικος Αἰγιλιεύς.

Αἰγίλεια ἢ *Αἰγιλία.* Νῆσος τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου βραχώδης, κειμένη ἀπέναντι τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Στύρων τῆς Εὐβοίας. Ὁ Ἡρόδοτος (ΣΤ΄. 187) καλεῖ αὐτὴν *νῆσον Στυρέων,* ὅπως δηλ. περίπου καὶ σήμερον, ὅτε καλεῖται *Στοῦρα* ἢ *Στουρονήσι* καὶ *Μεγαλόνησος.* Εἰς ταύτην ἐξηφάνισε τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἐρετρίας αἰχμαλώτους του ὁ Δᾶτις πρὸ τῆς εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀποβιβάσεώς του. Σήμερον ἡ νῆσος εἶναι ἔρημος. Περὶ αὐτῆν ὑπάρχουσιν ἱκανὰ μικρότερα νησίδια. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγίλιον *[Ἀρχ.].* Νησίς τις πρὸς Β. Α. τῆς Κορσικῆς καὶ ἀπέναντι τῆς Ἐτρουρίας. Λέγεται ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ μεγάλου ἐν αὐτῷ πλήθους τῶν ἀγρίων αἰγῶν. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰγίλιψ (ὁ, ἡ) ὄρθιος, κρημνώδης: Τόπος *αἰγίλιψ,* —βουνός,—λόφος,—πέτρα κτλ. Ὄχι βέβαια ὁ καὶ ὑπὸ τῶν αἰγῶν ἀκόμη ἐγκαταλειφθείς, ὡς ἑρμηνεύουσί τινες, ἀλλ' ὁ ὑπὸ τῶν αἰγῶν ἀναβαινόμενος, - ἐκ δευτέρου συνθετικοῦ *λιψ* συγγενοῦς μὲ τὰ λιθουανικὰ lipù, lipti (=ἀνέρχεσθαι, ἀναρριχᾶσθαι). Ἕτερον ἑλληνικὸν τὸ Ἡσυχιανόν: *ἄλιψ,* ὅπερ ἀκολουθεῖται ὑπὸ τοῦ: *πέτρα* καὶ σημαίνει ἄφθαστος, μὴ ἀναβατὸς βράχος.

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ

—**αἰγίλιψ.** Τόπος ἀπόκρημνος τῆς νήσου Λευκάδος, χερσονήσου ποτὲ τῆς Ἀκαρνανίας (Στρ. C 452-3), ἢ τῆς νήσου Ἰθάκης, ἂν Ἰθάκη δὲν εἶναι ἡ σημερινὴ Λευκάς (Ὁμ. Ἰλ. Β΄ 633) «Οἵ ρ' Ἰθάκην εἶχον . . . . καὶ Αἰγίλιπα τρηχεῖαν». Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγίλου ἄκρα *[Ἀρχ.].* Ἀκρωτήριον τῆς Πελοποννήσου.

αἰγίλωψ *[Ἰατρ.]* Ὁ αἰγίλωψ εἶναι φλεγμονὴ τοῦ δακρυϊκοῦ ἀσκοῦ. Λέξις καὶ σημασία κανονικῶς εὔχρηστος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν συγγραφέων τοῦ μέσου αἰῶνος. Σήμερον ὅμως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ χρῆσις αὐτῆς ἐκλείπει, ἀναγραφομένη εἰς ὀλίγα συγγράμματα ὡς ἱστορικὴ πλέον λέξις, σημαίνουσα διάφορα εἴδη δακρυοκυστιτίδων.

Οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον αἰγίλωπα ἀπόστημα κείμενον κατὰ τὸν ἔσω κανθὸν πρὸς τὴν βάσιν τῆς ρινὸς καὶ ἐμπεριέχον πύον. Τὸ ἀπόστημα δύναται νὰ διαρραγῇ καὶ νὰ συριγγοποιηθῇ πρὸς τὸ δέρμα ἢ, τὸ καὶ σπανιώτερον, σὺν τῷ χρόνῳ νὰ γίνῃ διάβρωσις τοῦ ὀστοῦ, ὅστις χωρίζει τὸν δακρυϊκὸν σάκκον ἐκ τῆς ρινός, καὶ τὸ πύον νὰ ρέῃ πρὸς τὴν ρῖνα.

Οἱ ἀρχαῖοι, ὅταν ὡμίλουν περὶ αἰγίλωπος, ἐπραγματεύοντο ἐν ταὐτῷ καὶ ἀμέσως μετέπειτα καὶ περὶ *ἀγχίλωπος·* διέκρινον δὲ τοῦτον τοῦ αἰγίλωπος, διότι αὐτὸς μὲν ἦτο τὸ συριγγούμενον ἀπόστημα, ἐνῷ τὸ ἀγχίλωψ ἦτο ὁ αἰγίλωψ πρὶν ἢ συριγγοποιηθῇ. Ἡ διάκρισις αὕτη δὲν γίνεται πάντοτε, διότι ὁ μὲν Γαληνὸς θεωρεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ τόν τε αἰγίλωπα καὶ τὸν ἀγχίλωπα· ὁ δὲ Ἀέτιος, προκειμένου μὲν περὶ αἰγίλωπος συμφωνεῖ μὲ τοὺς ἄλλους, προκειμένου μὲν περὶ ἀγχίλωπος ρητῶς λέγει ὅτι πρόκειται περὶ κυστικοῦ καὶ ἀφλεγμάντου ἀθερωματώδους ἢ καὶ μελιτιώδους ὄγκου κειμένου κατὰ τὴν χώραν τοῦ αἰγίλωπος. Ἡ τοιούτη πάθησις ὀνομάζεται σήμερον *προδακρυϊκὴ κύστις.* Βεβαίως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀετίου συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ σήμερον ὀνομαζόμεναι *ἐγκεκυστωμέναι βλεννοκῆλαι καὶ ὕδρωπες.* Εἶναι δὲ αὗται δακρυοκυστίτιδες τῶν ὁποίων τὰ τοιχώματα ἐξετάθησαν καὶ ἐπαχύνθησαν, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον πυῶδες ὑγρὸν δὲν συγκοινωνεῖ πλέον οὔτε μετὰ τοῦ κολπώματος τοῦ ἐπιπεφυκότος ὀφθαλμοῦ οὔτε μετὰ τῆς ρινικῆς κοιλότητος διὰ τοῦ δακρυορινικοῦ πόρου, ἡ δὲ σύστασις τοῦ πύου μετεβλήθη εἰς βλεννῶδες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διαφανές. Εἰς τοὺς ὕδρωπας αὐτοὺς ἔνδειξις φλεγμονῆς δὲν ὑπάρχει.

Ὁ ἀγχίλωψ ἐθεραπεύετο ὁτὲ μὲν διὰ διαφόρων φαρμακευτικῶν μέσων μεταξὺ τῶν ὁποίων σημειοῦμεν τὰ διὰ τοῦ ἐκ τῶν δημητριακῶν φυτοῦ *αἰγίλωπος* καταπλάσματα, ὁτὲ δὲ διὰ χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων (σχάσις καὶ ἀναγωγὴ σαρκίων, σχάσις καὶ ξέσις τοῦ τε σάκκου καὶ τοῦ ὀστοῦ, καυτηριάσις διὰ φαρμάκων καὶ διὰ χαλύβδου εἰς κατάστασιν τάξεως, καὶ καυτηριάσις διὰ τοῦ πεπυρακτωμένου σιδήρου). Διὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀγχίλωπος ἐφηρμόζετο κατὰ ἀσκὸν ἡ χειρουργικὴ ἀφαίρεσις τοῦ κυστικοῦ ὄγκου.

Ἡ μὲν λέξις *ἀγχίλωψ* εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ *ἄγχι*=πλησίον καὶ *ὤψ*=ὀφθαλμός, διότι τὸ νόσημα εὑρίσκεται πλησίον τοῦ ὀφθαλμοῦ· ἡ δὲ *αἰγίλωψ* ἐκ τοῦ *αἴξ* καὶ *ὤψ,* ἢ διότι πιθανῶς, ἡ εἰσβολὴ τῆς νόσου εἶναι ἀπότομος καὶ ὁρμητικὴ καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι ἀνώμαλος καὶ ὑπερέχει πολύ· ἢ διότι κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ νόσημα ἀπαντᾷ παρὰ ταῖς αἰξί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Γαληνὸς* (Kühn. XIV, 722—XIX, 438).—*Ἀέτιος* (Ald. VII, 138,. — *Ἀναγνωστάκης,* Histoire de la Chirurgie oculaire chez les anciens 1872. p. 22.)— *Παῦλος Αἰγινήτης* (Heiberg IX 1ον Βιβ. III. σ. 175. Aldus VII. 54.—*Hirschberg* Graefe—Saemisch 1899, Zwöfter Band p. 136.)—*Celsus* (Etangs. VII, 7, p. 211).—*Νόννυς* (Bernard Gotha 1794. t. I. p. 216). — *Ἰωάννης Ἀκτουάριος* (Ideler. t. II. p. 445).

Α. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

αἰγίλωψ (Aegilops) *[Φυτολ.].* Γένος φυτῶν τῆς οἰκογενείας τῶν *ἀγρωστιδῶν,* κοινῶς *Σακκοτρῦπι, ἀγριόσταρο, σιδερόσταρο.* Τὰ λέπυρά των δὲν φέρουσι τρόπιδα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τοῦ σίτου). Εἶναι φυτὰ ἐτήσια ὕψους 20—30 ἑκατοστῶν χρησιμεύοντα ὡς βοσκὴ τῶν ζώων, φυόμενα εἰς πτωχὰς καὶ ξηρὰς γαίας. Δὲν καλλιεργεῖται, οὔτε χρησιμοποιεῖται ὡς ξηρὸν χόρτον, καθ' ὅτι οἱ ἀθέρες του εἶναι τόσον σκληροί, ὥστε πληγώνουσι τὸ στόμα τῶν ζώων κατὰ τὴν μάσησιν. Τὸ γένος *Αἰγίλωψ* ἔχει μεγίστας ἀναλογίας πρὸς τὸ γένος *Triticum* (βλ. λ. **σῖτος**), ὁσημέραι δὲ ἀνευρίσκονται νέαι ποικιλίαι ἔχουσαι ἀναλόγους χαρακτῆρας πρὸς τοὺς τῶν διαφόρων ποικιλιῶν τοῦ σίτου. Οὕτω τελευταίως ἀνευρέθη ἐν Ρωσίᾳ εἶδος Αἰγίλωπος μὲ μαύρους ἀθέρας. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἔχουσιν ἐπίσης τινὲς ἐκ τῶν καλλιεργουμένων ποικιλιῶν τοῦ σίτου, ὀνομαζόμεναι ἕνεκα τούτου *Μαυροθέρια* ἢ *Μαυραγάνια.*

Ὑβρίδιον αἰγίλωπος καὶ σίτου. (Aegilops crassa × Triticum vulgare).

Στάχυς αἰγίλωπος.

Διὰ τεχνητῆς διασταυρώσεως ἐπέτυχαν πλεῖστα ὅσα *ὑβρίδια* τοῦ σίτου μετὰ τοῦ αἰγίλωπος. Ἐν Τουρκεστάν, ὅπου ὁ αἰγίλωψ εἶναι λίαν διαδεδομένος ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει, εὑρέθησαν φυσικὰ ὑβρίδια τῶν δύο τούτων γενῶν. Ὅπως δὲ κατὰ τὴν τεχνητὴν διασταύρωσιν, οὕτω καὶ κατὰ τὴν φυσικήν, παρετηρήθη ὅτι τὰ ὑβρίδια εἶναι στεῖρα. Ἐξαίρεσις ἐν τούτοις παρετηρήθη εἰς τινα φυτὰ προελθόντα ἐκ φυσικῆς διασταυρώσεως μεταξὺ τοῦ Aegilops crassa καὶ τοῦ Triticum vulgare. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διασταυρώσεως ταύτης παριστᾷ ἡ παρατιθεμένη εἰκών.

Ἐν Ἑλλάδι ἀπαντᾶται *Αἰγίλωψ ὁ ὠοειδὴς* (ovata), *Αἰγίλωψ ὁ κερκοφόρος* (caudata). *Αἰγίλωψ ὁ τριδακτυλιαῖος* (triuncialis), *Αἰγίλωψ ὁ λοφοφόρος* (comosa), καὶ *Αἰγίλωψ ὁ χελδραΐχιος* (Heldreichii). ὁ τελευταῖος οὗτος ἔλαβε τὸ ὄνομά του ἐκ τοῦ διακεκριμένου ἐν Ἑλλάδι βοτανικοῦ Χελδράϊχ.

Σ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Αἰγιμιὸς ἢ ***Αἰγίμιος.*** Υἱὸς τοῦ Δώρου, μυθικὸς γενάρχης καὶ νομοθέτης τῶν Δωριέων, ὅτε οὗτοι κατῴκουν ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι τῆς Θεσσαλίας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐγιμιοῦ ὄχι μόνον συνετάχθησαν τὸ πρῶτον εἰς πολιτείαν οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ διὰ τῆς γείτονος κοιλάδος τῶν Τεμπῶν ἐδέχθησαν καὶ διεμόρφωσαν τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις κατέστη ὁ θεὸς τῆς Δωρικῆς φυλῆς, ἥτις ἐθεώρησε τὴν διάδοσιν τῆς λατρείας του ὡς ἀποστολήν της καὶ τὸν γενάρχην της Δῶρον, τὸν πατέρα τοῦ Αἰγιμιοῦ, υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπίστευσε. Τὸν Αἰγιμιὸν ὡς νομοθέτην εἶχεν ἐξυμνήσει καὶ αὐτὸς ὁ Πίνδαρος. Ὁ Αἰγιμιὸς περιῆλθέ ποτε εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Λαπίθας καὶ ἐπειδὴ ἀντελαμβάνετο ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ κατισχύσῃ αὐτῶν ἄνευ βοηθείας, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Ἡρακλέους ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ πρὸς αὐτὸν τὸ τρίτον τῆς Δωρίδος χώρας (Διοδ. Σικελ. IV. 37). Ὁ Ἡρακλῆς ἐβοήθησε τὸν Αἰγιμιὸν καὶ φονεύσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν Λαπιθῶν Κόρωνον καὶ τὸν σύμμιχον αὐτοῦ βασιλέα τῶν Δρυόπων Λεωγόραν, παρέδωκεν εἰς τὸν Αἰγιμιὸν ὅλην τὴν χώραν ἐλευθέραν μὴ ἀποδεχθεὶς τὴν μερίδα τὴν προσφερθεῖσαν ὡς ἀμοιβήν, ἢ κατ' ἄλλους ἀφήσας αὐτὴν ὡς παρακαταθήκην εἰς τὸν Αἰγιμιὸν διὰ νὰ τὴν παραδώσῃ οὗτος εἰς τοὺς Ἡρακλείδας. Οὕτως καὶ ἔγινεν. Ὅτε οἱ Ἡρακλεῖδαι ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν ἐκ Πελοποννήσου ἕνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος εἰς αὐτὴν λοιμοῦ, τὸν ὁποῖον τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἡρμήνευσεν ὡς θεομηνίαν διὰ τὴν πρόωρον κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐρυσθένους, κατέφυγον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν Ἡρακλειδῶν Ὕλλου (Διοδ. IV 58) πρὸς τὸν Αἰγιμιόν, ὅστις ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἡρακλέα υἱοθέτησε τὸν Ὕλλον καὶ διεμοίρασε τὴν χώραν του εἰς **τρία ἴσα μερίδια, διὰ τὸν** Ὕλλον καὶ τοὺς

Digitized by Google

δύο υἱούς του, Δυμᾶνα καὶ Πάμφυλον, οἵτινες ἔγιναν καὶ οἱ γενάρχαι καὶ ἐπώνυμοι τῶν τριῶν Δωρικῶν φυλῶν (Ὑλλέων, Δυμάνων καὶ Παμφύλων).

Τοὺς περὶ Αἰγιμιοῦ μύθους, καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Λαπίθας ἐπραγματεύετο ἀρχαῖόν τι ἔπος, ὁ Αἰγίμιος, τὸ ὁποῖον ἄλλοι μὲν ἀπέδιδον εἰς τὸν Ἡσίοδον, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Κέρκωνα τὸν Μιλήσιον (Ἀθην. XI, 503 d.) ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ὀνομακρίτου. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσί τινες καὶ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Θεογονίας καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἡσιόδου (*W. Christ* «Ἱστορία τῆς Ἑλλ. λογοτεχνίας» ἐν τῇ μεταφρ. *Λύσ. Γ. Κώστα* Α′ 182). Τοῦ ἔπους «Αἰγίμιος» ὀλίγιστοι στίχοι περιεσώθησαν. Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Αἰγίμιος.** Ἕλλην ἰατρός, Ἠλεῖος, ζήσας μετὰ τὸν Ἱπποκράτην καὶ πρὸ τοῦ Ἡροφίλου. Ἔγραψε μεταξὺ τῶν πρώτων, ἂν μὴ πρῶτος, εἰδικὸν βιβλίον περὶ σφυγμῶν («περὶ παλμῶν») ἀποκαλῶν, παρὰ τὰ παρὰ ἰδιώταις καὶ ἰατροῖς κοινῶς κρατοῦντα, τὸν σφυγμὸν *παλμόν*, (Γαληνός, Kühn VIII, 498, 716, 752), ἐξ ἀγνοίας, καθ' ἃ ἰσχυρίσθησάν τινες, τῆς μεταξὺ τούτων ὑφισταμένης διαφορᾶς (Ροῦφος, Ruelle, σελ. 218). Ὁ Αἰγίμιος ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν διαιτητικὴν (Γαλην. VI 159). Ὁ Wellmann ἀποδίδει εἰς τοῦτον καὶ τὰ πλακουντοποιϊκὰ συγγράμματα (Ἀθήναιος, XVI, 643ε). ΑΡ Π. Κ.

Αἰγίμορος ἢ ***Αἰγίμουρος***. Νησίς, κατ' ἄλλους (Στρ. C 277) κειμένη εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος (ἡ σημερινὴ *Ζέμμπρα*), κατ' ἄλλους (*Μελετ.*τμ. Β′, κεφ. γ′) 30 μίλλια ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀλγερίας ἀπέχουσα (ἡ σημερινὴ *Γαλίτα*).

Αἴγινα. Μία τῶν δώδεκα θυγατέρων τοῦ Ἀσωποῦ ἐκ Φλιοῦντος ἁρπαγεῖσα καὶ εἰς Αἴγιναν μετενεχθεῖσα, μήτηρ ἐκ Διὸς τοῦ Αἰακοῦ γενομένη ἐξ ἧς καὶ φέρεται λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἡ νῆσος, πρότερον Οἰνώνη καλουμένη (Διόδ. IV 72). Ι. Π.

Αἴγινα. Νῆσος χαριτωμένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μεταξὺ τῆς *Ἀττικῆς*, τῆς *Μεγαρίδος* καὶ τῆς *Ἀργολίδος* ἀναδύουσα. Τὸ σχῆμά της εἶναι περίπου ἰσόπλευρον τρίγωνον, τοῦ ὁποίου ἡ μία τῶν πλευρῶν, ἡ βορεία τῆς νήσου ἀκτή, ἔχει διεύθυνσιν ἀκριβῶς Ἀπηλιώτου - Ζεφύρου, ἐνῷ ἡ τρίτη κορυφὴ ἀποτελεῖ τὴν νοτίαν τῆς νήσου ἐσχατιάν. Καὶ ἡ μὲν ἀνατολικὴ τῆς νήσου ἄκρα ἀπέχει τοῦ στομίου τοῦ Προλιμένος τοῦ Πειραιῶς $12\frac{1}{2}$ μίλλια, ἡ δὲ δυτικὴ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου *Τραχῆλι* τῆς Ἐπιδαυρίας 12 μίλλια καὶ ἡ νοτία ἀπὸ τοῦ βορείου στομίου τοῦ Πόρου 9 μίλλια, τῆς ἀποστάσεως τοῦ λιμένος τῆς Αἰγίνης ἀπὸ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς οὔσης $16\frac{1}{2}$ μίλλια. Τὸ ἀνάπτυγμα τῶν ἀκτῶν της εἶναι $23\frac{1}{2}$ περίπου μίλλια, ἤτοι $8\frac{1}{2}$ μίλ. τὸ τῆς βορείας, $7\frac{3}{4}$ τὸ τῆς ἀνατολικῆς καὶ $7\frac{1}{4}$ τὸ τῆς δυτικῆς· ὁ Στράβων ἑπομένως ἐκτιμήσας αὐτὴν (Η, σ. 375) εἰς 180 στάδια τὴν εὗρε κατὰ $5\frac{1}{2}$ μίλλια μικροτέραν τῆς πραγματικῆς. Ἡ γεωδαισιακὴ θέσις της καθορίζεται διὰ τῶν γεωγραφικῶν συντεταγμένων τῆς κορυφῆς *Προφήτης Ἠλίας* (λεγομένης καὶ *Ἀνάληψις*) τοῦ ὀρθοπάγου *Ὄρος*, ἐχούσης τὸ μεγαλύτερον (1752 πόδ.=532 μέτρα) ὑψόμετρον, ὡς ἑξῆς: Πλάτος=37° 41′ 59″,2 καὶ Μῆκος ἀπὸ τοῦ Μεσημβρινοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν=0 13′ 20″,62 Δ, ἤτοι 23° 29′ 52″, 30 Α. ἀπὸ Γρήνουϊτς. Εἶναι ἑπομένως ἀξία μνείας ἡ ἀκρίβεια τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου 1514=Ægina and Methana, ὑποτυπωθέντος τῷ 1839 ὑπὸ τοῦ πλωτάρχου Thomas Graves κυβερνήτου τοῦ Βρετт. ὑδρ. πλοίου «Beacon», ἀφοῦ παρουσιάζει, ἐξηγμένας ἐξ ἀπ' εὐθείας παρατηρήσεων, συντεταγμένας τῆς κορυφῆς, Πλάτος=37° 41′ 54″ καὶ Μῆκος = 23° 29′ 56″, ἐλάχιστα διαφερούσας τῶν διὰ τοῦ τριγωνισμοῦ ἐξαχθεισῶν.

Εἶναι δὲ ἡ βασιλὶς αὕτη τῶν ἐν τῷ Σαρωνικῷ νήσων, ἀξία εἰδικῆς περιγραφῆς καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος, τόσον τῆς ἀρχαίας, ὅσον καὶ τῆς ἀναγεννηθείσης, θέσιν της, καὶ διὰ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἀρχαιότητας, καὶ διὰ τὰ ἐν τῇ λιτότητί των ὡραιότατα τοπία της, ἀλλὰ καὶ—προπάντων δὲ διὰ τοῦτο—διότι, καίτοι πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν περιπατητῶν τοῦ Ζαππείου καὶ τῶν Φαλήρων ἀναδύουσα, εἶναι ἐξ ἴσου ἄγνωστος εἰς τοὺς πλείστους, ὅσον καὶ αἱ νῆσοι τῆς Πολυνησίας.

Φερομένη κατὰ τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, ὑπὸ τὰς ὀνομασίας (Müller Aeginet 7 α) *Οἰνόνη* (κατ' ἄλλους *Οἰνώνη*), *Οἰνοίη*, *Οἰνόη*, *Οἰνοποιάς*, ὑπέστη τρεῖς βασικὰς ἐποικήσεις, πρώτην τὴν Πελασγικὴν ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὴν Προελληνικήν, δευτέραν τὴν τῶν ὑπὸ τὸν Ἄκτορα κατελθόντων Ἀχαιῶν, καὶ τρίτην, ἥτις καὶ νομίμως, οὕτως εἰπεῖν, ἐπεκράτησε, τὴν τῶν Δωριέων.

Ἐνδοξοτάτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐκπεσοῦσα ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ρώμης, καθυποδουλωθεῖσα εἰς διαφόρους κατακτητὰς τοῦ μεσαίωνος καὶ ἐν τέλει εἰς τοὺς Τούρκους, ἀναγεννηθεῖσα ἀπὸ τῆς τέφρας της μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξεν ἐν τέλει ἡ γῆ εἰς ἣν συνεπάγησαν αἱ πρῶται Κρατικαὶ ἐξουσίαι, εὐθὺς ὡς ἀνεγνωρίσθη, ἐπισήμως καὶ διεθνῶς, τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἡ ἀνάστασις.

Ἡ παράθεσις σημειωτικῶς εἰδήσεων, ὡς πρὸς τὰς διαφόρους ταύτας περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς νήσου, εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ παρόντος ἄρθρου.

Ι. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

α) Ἀκρωτήρια. — Τὸ τριγωνικὸν τῆς νήσου σχῆμα ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, μήτοι ἡ παράστασις «τρισκελίδος» (βλ. λεξ.) ἐπὶ μοναδικοῦ τῆς νήσου νομίσματος ἦτο συμβολισμὸς τοῦ σχήματός της, δεδομένου ὅτι καὶ ἐν Τρινακρίᾳ (Σικελίᾳ) ὑπῆρχεν ὡς ἔμβλημα ἡ τρισκελίς, ὑπόθεσιν ὅμως ἣν οἱ εἰδικοὶ δὲν δέχονται ὡς πιθανοφανῆ.

Τῶν ἀκρωτηρίων καὶ τῶν ἀκρῶν τὴν μνείαν θέλομεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς ΒΔ τῆς νήσου ἄκρας βαίνοντες κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου: οὕτω, εἰσὶ ταῦτα: *1)* Ἀκρωτ. *Πλακάκια* ἢ *Ἅγιοι Ἀπόστολοι*, ἐκ τοῦ ἐγγὺς φερωνύμου ἐκκλησιδίου δαπάνῃ τῶν Αἰγινητῶν δυτῶν ἀνεγερθέντος· ἡ ΒΔ τῆς νήσου ἐσχατιά, ἐφ' ἧς φάρος 10 μιλ. ἐκπέμπων δύο λευκὰς μακρὰς φάσεις ἐναλλασσούσας πρὸς δύο βραχείας τοιαύτας ἀνὰ 24 δ.λ. Ἐγγὺς τῆς ἄκρας, ὅπου ἡ ὡραιοτέρα ἴσως θέσις τῆς νήσου, ἐπαύλεις μεγάλαι καὶ ὡραῖαι, ὧν προέχει ἡ τοῦ Ἀλ. Ζαΐμη, τέως Γεωργ. Βενιζέλου.—*2)* Ἄκρα *Λειβάδια*, εἰς $1\frac{1}{2}$ μιλ. ἀνατολ. τοῦ προηγουμένου.—*3)* Ἄκρα *Τσερατσίνι*, 3 μιλ. Ἀνατ. τοῦ Πλακάκια, ἀποτελοῦσα τὴν ἄκραν μικρᾶς χερσονήσου *Φοῦρνοι*, ὅπου ὁ γνώστης τῶν τῆς πατρίδος του καὶ ἐρευνητὴς Ἐμμ. Φλετορίδης εὗρε σκωρίας χαλκοῦ ἐκκαμινευθέντος, αἵτινες, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ πέριξ εἰδικὸν χῶμα διὰ τὴν κατασκευὴν προτύπου χυτηρίου, ἄγουσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξαν πιθανῶς χυτήρια χαλκοῦ τῶν Αἰγινητῶν καλλιτεχνῶν, ὡς καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα ἐνισχύει. — *4)* Ἄκρα *Καλλιόπη*, $4\frac{1}{10}$ μιλ. Ἀν. τῶν Πλακακίων.— *5)* *Μαυρομούτσουνο*, 6 μιλ. Ἀνατ. τῶν Πλακακίων· εἰς $\frac{1}{8}$ ΒΑ τῆς ἄκρας, νησὶς *Νησίδα*, χθαμαλή, ἥτις ἡνοῦτό ποτε πρὸς τὴν Αἰγιναίαν ἀκτὴν εἴτε φυσικῶς εἴτε τεχνητῶς καὶ ἐφ' ἧς σήμερον εὐδιάκριτον εἰς τοὺς διαπλέοντας ἐρημοκκλήσιον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.—*6)* Ἀκρωτήριον *Τοῦρλος*, ἡ ΒΑ τῆς νήσου ἐσχατιά· ὑπὸ τὸ ἀκρωτήριον περίεργος ἀγκάλη, εἰς τοὺς ὀρθοὺς βράχους τῆς ὁποίας διετηροῦντο μέχρι τοῦ 1910 σαφῆ ἴχνη κρίκων προσδέσεως πλοίων πακτωμένων. - *7)* Ἀκρωτ. *Κάβος τῆς Ἁγια Μαρίνας*, $1\frac{1}{2}$ μιλ. ΝΑ τοῦ Τούρλου. Μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου καὶ τοῦ προηγουμένου, πέντε βραχονησῖδες ἀποκοπεῖσαι τῆς ἀκτῆς, δι' ὃ καὶ *Ἀπόνησα* ὀνομάζονται· τὸ ἓν τούτων ὅμοιον πρὸς σακχάρεως κῶνον, πρὸ τοῦ Τούρλου.—*8)* Ἄκρα *Κυρ' Ἀννίτσα*, $1\frac{1}{10}$ μίλ. ΝΔ τῆς ἄκρας Ἁγια Μαρίνα.—*9)* Ἀπορρῶγες *τοῦ Πενῆντα τὰ Βράχηα*, 3 μιλ. Ν.ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Τοῦρλος.—*10)* Ἄκρα *Πηνελόπη*, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν ὅρμον Πόρτες.—*11)* Ἀκρωτ. *Ἅγιος Ἀντώνης*, εἰς 5 μιλ. ΝΔ τοῦ Τούρλου· εἶναι ἡ ἄκρα εἰς ἣν ἀπολήγει ὁ κωνικὸς βουνὸς (ὑψομ. 298 μέτρα), ὅστις φαίνεται καὶ ἀπὸ τοῦ Ζαππείου ἀριστερᾷ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς Αἰγίνης, τοῦ «Ὄρους».—*12)* Ἄκρα *Μάντη*, $\frac{2}{3}$ μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρ. Ἅγιος Ἀντώνης.—*13)* Ἄκρα *Γελάδα*, $1\frac{3}{4}$ Δ.ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. Ἅγιος Ἀντώνης. — *14)* Ἀκρωτήριον *Πύργος*, ἀπὸ ἀρχαίου, πιθανῶς φρυκτωρικοῦ, πύργου· ἡ νοτία τῆς νήσου ἐσχατιά. — *15)* Ἀκρωτ. *Ἅγιος Σώζων*, $1\frac{4}{10}$ μιλ. ΒΔ τοῦ Πύργου, ἀπὸ φερωνύμου ναοῦ λαμπρῶς πανηγυρίζοντος τὴν 7 Σεπτεμβρίου, προσερχομένου τοῦ πλείστου τῶν Αἰγινητῶν.— *16)* Ἀκρωτ. *Πέρδικα*, $\frac{1}{3}$ μιλ. Β αὐτοῦ, εὐδιάκριτον ἀπὸ μακρόθεν ἕνεκα πελωρίου ἐρειπωμένου μύλου. Κατέναντι αὐτῶν ἡ νησὶς *Μονὴ* περὶ ἧς κατωτέρω. — *17)* Ἄκρα *Παλαιόπυργος* ἢ *Ἀώνη*, $2\frac{1}{4}$ μιλ. Β τῆς ἄκρας Πέρδικα· τὴν ἄκραν παρεκτείνουν καὶ προεκτείνουν ἐπὶ $\frac{6}{10}$ μιλ. ἐπικίνδυνα ἀβαθῆ, ἀντικρύζοντα ἕτερα ἀβαθῆ, προεκτείνοντα τὴν νησῖδα *Μετόπην* (βλ Ἀγκίστρι). Διαπλέει δέ τις ἀφόβως τὸν μεταξὺ τῶν ἀβαθῶν πλώϊμον πόρον, ἐὰν κρατῇ τὴν εὐθυγραμμίαν: Ἀν. ἄκρα τῆς Μονῆς μόλις διανοιγομένη πρὸς Δ τοῦ ἀκρωτ. Ἅγιος Σώζων. — *18)* Ἄκρα *τοῦ Συριώτη*, ἀπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου φερωνύμου ἐπ' αὐτῆς ἐπαύλεως. Παλαιότερον ἐκαλεῖτο *Μύλος*, ἀπὸ μύλου μὴ ὑπάρχοντος πλέον.—*19)* Ἀκρωτ. τοῦ *Σκεντιριώτη* (παλαιοτέρα ὀνομασία ὁλονὲν λησμονουμένη καὶ ὑποκαθισταμένη διὰ τῆς *Κολώνα*), εἰς $\frac{8}{10}$ μιλ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτ. Πλακάκια· εἶναι ἡ δυτ. ἄκρα τοῦ μαστοῦ, ἐφ' ἧς ὁ ναὸς ὁ θεωρούμενος τῆς Ἀφροδίτης—Εὐπλοίας.

β) Ὅρμοι. — Ἀπὸ τῆς ΒΔ ἄκρας τῆς νήσου καὶ δεξιοστρόφως χωροῦντες, συναντῶμεν τοὺς ἀκολούθους ὅρμους: *1)* *Λειβάδια*, ἀμέσως πρὸς Α τοῦ φερωνύμου ἀκρωτηρίου (ἀρ. 2)· καίτοι οὐδεμία μνεία γίνεται αὐτοῦ εἰς ἀρχαίαν τινὰ πηγήν, ἦτο ἐν τούτοις χρησιμώτατος λιμὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ κυματοθραύστου ἀρχαίου, ἀριστερᾷ τῷ καταπλέοντι, καὶ οὗ τὰ ἴχνη σαφῶς ἀναγνωρίζονται. Εἰς τὸν ὡραῖον καὶ δροσόλουστον τοῦτον ὅρμον ἤρξαντο (1926) οἰκοδομούμεναι ἐπαύλεις.—*2)* *Σουβάλα* εἰς $3\frac{3}{10}$ ἀνατ. τοῦ ἀκρ. Πλακάκια (ἀρ. 1)· ἡ ἀριστερᾷ τῷ καταπλέοντι χερσονησίζουσα τοποθεσία, ὀνομάζεται «Θέρμα»· ἐκεῖ δὲ αἱ λουτροπηγαὶ περὶ ὧν κατωτέρω.—*3)* *Βαγία*, εἰς $\frac{4}{10}$ μιλ. Α τοῦ Τούρλου (ἀρ. 6)· παρ' αὐτὸν ὡραῖον κτῆμα Κωνστ. Καλούδη. — *4)* Κολπίζων ὅρμος *Ἁγίας Μαρίνας*, μεταξὺ ἀκρωτηρίων Ἁγίας Μαρίνας καὶ Κυρ' Ἀννίτσα διανοιγόμενος (ἀρ. 7.- 8), ἄριστον ἀγκυροβόλιον διὰ βορείους ἀνέμους, τόπος δι' ἀποβιβάσεις πρὸς ἄκοπον μετάβασιν εἰς ναὸν Ἀφαίας. — *5)* Ὅρμος *Πόντζα*, $\frac{1}{2}$ μιλ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτ. «τοῦ Πενῆντα τὰ Βράχηα», παρ' αὐτὸν δὲ οἱ συνοικισμοὶ Τσούλινδρας καὶ Τζάνου.— *6)* Ὅρμος *Πόρταις*, εἰς $1\frac{1}{10}$ μιλ. ΝΔ. τοῦ ἀκρωτ. «τοῦ Πενῆντα τὰ Βράχηα» (ἀρ. 9), ἐπίνειον τοῦ συνοικισμοῦ «Ἀντσέου» καὶ τῶν ἀγροικιῶν «Σοφικήτηδες», «Μαργαρώνηδες», «Ἀποσπόρηδες».— *7)* Ἀγκαλ. *Λειβαδάκι*, εἰς τὴν Βορ. μασχάλην τῆς χερσονησιζούσης ἀποφύσεως, τῆς ἀποληγούσης εἰς τὸ ἀκρωτ. Ἅγιος Ἀντώνης (ἀρ. 11)· βορείως αὐτοῦ ὁ συνοικισμὸς Γκανάκηδες. — *8)* Ἀγκάλη *Κήπου*, εἰς τὴν νοτίαν μασχάλην τῆς ἰδίας χερσονήσου, ἐπίνειον τοῦ συνοικισμοῦ Βλάχηδες. — *9)* Ὅρμος *Λιγέα*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Γελάδα καὶ Πύργου (ἀρ. 13 καὶ 14) διανοιγόμενος. — *10 - 12)* Μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Πύργου καὶ Ἁγίου Σώζοντος τρεῖς ὅρμοι: *Κλῆμα*, *Λουριώταις*, *Σάρπα*, κατὰ σειρὰν διαδοχῆς.—*13)* Ὅρμος *Πέρδικα*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτ. Ἁγίου Σώζοντος καὶ Πέρδικας (ἀρ. 15 - 16). Εἰς τὸν ΒΑ αὐτοῦ μυχὸν μέγας κῆπος μοναστηριακός, ἐπὶ δὲ τῆς βορείας του ἀκτῆς τὸ γραφικώτατον καὶ ἡλιόλουστον χωρίον Πέρδικα μὲ τὴν ὡραίαν του ἐκκλησοῦλαν «Γενέσιον τῆς Θεοτόκου» καταμεσῆς τῆς προσόψεώς του. — *14)* Ὅρμος, μᾶλλον κόλπος ἐλάσσων, *τῆς Μαραθώνας*, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρ. Πέρδικα καὶ Παλαιόπυργος διανοιγόμενος, εὔρους δὲ 2 μιλλίων. Πρὸς τὸ ΝΑ αὐτοῦ τμῆμα οἱ ὅρμοι *Καρεώτη* καὶ *Προφητηλία*, ὅπου μετόχιον τῆς ἀνδρικῆς μονῆς, ὑπὸ δὲ τὴν Β αὐτοῦ ἀκτὴν τὸ ἄριστον ἀγκυροβόλιον τοῦ *Ἁγίου Βασιλείου* ἀπὸ τοῦ, καὶ ὡς γνώρισμα χρησιμεύοντος διὰ τὴν προσγείωσιν, φερωνύμου παλλεύκου ἐκκλησιδίου· τὸ αὐτὸ ἀγκυροβόλιον φέρεται καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*τῆς Περιβόλας*», ἀπὸ τοῦ φερωνύμου ἱστορικοῦ κτήματος τῆς οἰκογενείας Βούλγαρη. Δύο ἁμαξιταὶ ὁδοί, ἡ ἐσωτερική, ἡ πρώτη τοιαύτη τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, καὶ ἑτέρα ἐντελῶς παραλιακή, συνδέουν τὸ ἀγκυροβόλιον πρὸς τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης, ἐνῷ τρίτη, ἡμιονικὴ αὐτή, συνεχίζει τὰς δύο προηγουμένας πρὸς τὴν Πέρδικαν· εἰς τὴν θέσιν «Κακοπέρατο», πρὸς τὸ μέσον τῆς ἡμιονικῆς ὁδοῦ, λατομεῖα τραχίτου ἐξ ὧν ἐξάγεται ὁ διὰ τὴν λεωφόρον Ἀθηνῶν—Βουλιαγμένης χρησιμοποιούμενος τοιοῦτος. Ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὸ ἀγκυροβόλιον τοῦτο προσορμίζονται Ἀγγλικοὶ στόλοι.— *15)* *Λιμὴν Αἰγίνης* (βλ. κατωτέρω).

γ) Ὀρεογραφία. —Ἡ ὀρεογραφία τῆς Αἰγίνης ἀφορᾷ εἰς βουνοὺς καὶ λόφους μόνον, ἅτε τοῦ μόνου ὄρους, ἐὰν καὶ τοῦτο ὄρος πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ, ὄντος τοῦ «Ὄρους», τὸ ὁποῖον «*Πανελλήνιον*» παρὰ τοῦ Παυσανίου ὀνομάζεται. Πρὸς ἐπακριβῆ καθορισμὸν τῆς θέσεως τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου, θέλομεν καθορίζει τὴν ἐν ὁριζοντίᾳ προβολῇ ἀπόστασιν αὐτῶν, ἀπὸ εὐδιακρίτων σημείων, ὧν ποιεῖται ὁ χάρτης μνείαν. Τὰ δὲ ὕψη τῶν βουνῶν, μετρηθέντα βαρομετρικῶς παρὰ τῶν Ἐμμαν. καὶ Δημητρ. Λαμπαδαρίου, θέλομεν σημειοῖ εἰς μέτρα. Οὕτω ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς ΒΔ ἄκρας, *1)* *Βουνάκι*, εἰς $\frac{1}{2}$ χιλιομ. Α. ΒΑ τοῦ φάρου Πλακακίων, ὁρατὸς ἀπὸ τοὺς εἰς Αἴγιναν καταπλέοντας, τύμβος ἐκ χώματος μετενεχθέντος ἄλλοθεν, βάσεως δὲ κυκλικῆς ἥτις περιεβάλλετο ἄλλοτε ἀπὸ «μορφωμένους» ὀγκολίθους.—*2)* *Δραγονέρα* (ὑψομ. 275 καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς της λείψανα ἀρχ. βωμοῦ) εἰς $2\frac{1}{10}$ χιλιομ. καὶ ἀκριβῶς πρὸς Ν τοῦ ἀκρωτ. Τσερατσίνι (α,3). Τονίζομεν τὴν λεπτομέρειαν, ὅτι ἡ ἀπόστασις τῆς θέσεως ἀπὸ τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης εἶναι 20 ὀλυμπιακὰ στάδια, ὅση δηλαδὴ ἡ ἀπόστασις τῆς *Οἴας* κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.—*3)* *Μαδαρόβουνο*, εἰς 2, 9 χιλιομ. νοτίως τοῦ ἀκρ. Τσερατσίνι (α, 2) καὶ 4, 9 ἀνατ. τοῦ ἀκρωτ. Κολώνα (α,19)· ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Δραγονέρας διασφὰξ ὀνομάζεται «Βορεινά». — *4)* *Βουνὸ τοῦ Δένδρου* (ὑψομ. 306), εἰς 4 χιλ. Ν. ΝΔ τοῦ Τσερατσίνι (α ,2) καὶ εἰς 3, 5 Α. ΒΑ τοῦ Παλαιοπύργου (α, 17)· τὰ ΒΑ αὐτοῦ κράσπεδα ὀνομάζονται «*Ἅγιος Ἠλίας*», τὰ δὲ Ν. καὶ ΝΔ, «*Βουνὸ τοῦ Παγώνη*»· ἀπὸ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ Βουνοῦ τοῦ Δένδρου ἀναχωρεῖ πλόκαμος τοῦ βουνοῦ τούτου κατευθυνόμενος πρὸς Α. ΝΑ, εὐθέως δὲ πρὸς τὸν ὅρμον Πόντζα (β, 5), μὲ χθαμαλοτέρας κορυφὰς *Ψαχνὴ* (ὑψομ. 250) εἰς 1, 4 χιλιομ. καὶ *Ψωμᾶ Κοτρῶνι* εἰς 3,3 ἀπὸ τῆς κορυφῆς.—*5)* *Παληὰ Χώρα* εἰς 2,4 νοτίως τοῦ ὅρμου Σουβάλας (β, 2), ἐπέχουσα κατὰ τοὺς νεωτέρους ἑρμηνευτὰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας *Οἴας*. Τονίζομεν ὅτι ἡ ἀπόστασις Παληᾶς Χώρας καὶ πόλεως Αἰγίνης εἶναι 33 Ὀλυμπιακὰ στάδια. Ἡ μεταξὺ Παληᾶς Χώρας καὶ Δραγονέρας μικρογραφία ὀροπεδίου ὀνομάζεται *Τσουκαλιά*.—*6-7)*

Digitized by Google

Εἰς 1 χιλ. ΒΑ τῆς Παληᾶς Χώρας ὁ βουνὸς *Μπάσκου* (ὕψομ. 295), συνεχιζόμενος πρὸς τὸν ὅρμον, Βαγίας (β,3) μὲ κορυφὰς *Βροῦβα* καὶ *Βίγλα* καὶ εἰς 0,6 χιλιομ. τὸ *Σκασμένο Βουνάκι*, οὕτω καλούμενον διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παρουσίαν διαμπεροῦς σχισμῆς, σχεδὸν κατακορύφου. — *8) Παρλιᾶγκος* (ὕψομ. 360 μετρ.), εἰς 5 χιλ. ΝΔ τῆς ἄκρας Τοῦλλος (α, 6) καὶ εἰς $4\frac{1}{2}$ χιλ. ΝΑ τοῦ ὅρμου Σουβάλα (β, 2), ἐπικλινὲς ΒΔ καὶ κρημνῶδες ΝΑ, πευκόφυτον, μὲ σπήλαιον περὶ τὸ μέσον τῆς ΒΑ πλευρᾶς του *Ἀνάκωλη* καλουμένου· ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τούτου δύναται νὰ εἰσχωρήσῃ κανεὶς ἀκωλύτως εἰς μέγα βάθος μέχρι τοῦ σημείου ὅπου ὁ ἀὴρ διατηρεῖται ἀναπνεύσιμος· λέγεται δὲ ὅτι ἡ φυσικὴ αὕτη ὑπόνομος ἀπολήγει εἰς τὴν ἀνδρικὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου. Ὁ Παρλιᾶγκος συνεχίζεται πρὸς τὸν Τοῦρλον (α, 6) διὰ λοφοσειρᾶς, ἧς κορυφαὶ ὁ ναὸς *τῆς Ἀφαίας*, τὸ *Κοκκινόβραχο* καὶ τὸ *Λαφρί*.—*9) Ἅγιος Ἀνδρέας* (ὕψομ. 370), 5 χιλ. Ν. τῆς ἄκρ. Τσερατσίνι (α, 2). καὶ 4,1 ἀνατ. τοῦ ἀκρ. Παλαιόπυργος (α, 17).—*10) Βουνὸ τοῦ Σκρέκα*, 300 μέτρα περίπου νοτίως τοῦ βουνοῦ Ἅγιος Ἀνδρέας, ἀφ' οὗ χωρίζεται διὰ χαράδρας, δι' ἧς διέρχεται ἡ πρὸς τὴν ἀνδρικὴν μονὴν ὁδός· ὁ αὐτὸς βουνὸς προεκτείνεται Α. ΝΑ πρὸς τὸν ὅρμον *Πόρταις* (β, 6) μεταβαλλομένης τῆς ὀνομασίας του εἰς *βουνὸν Ρουμελιώτου* καὶ *βουνὸν Κουράγιου*.— *11)* Ὄρος *Ὄρος* (ὕψ. 532), εἰς 2,8 χιλ. Δ.ΒΔ τῆς ἄκρας Ἁγίου Ἀντώνη (α, 11), εἰς $^{9}/_{1}$ ΒΑ τοῦ Πύργου (α. 14) καὶ εἰς 4, 5 χιλ. Α.ΒΑ τοῦ ἀκρ. Ἁγίου Σώζοντος (α. 15). Εἷς πλόκαμος αὐτοῦ χωρεῖ πρὸς τὸ βουνὸν τοῦ Κουράγιου, ἀλλάσσων ὀνομασίας «Σφυρίχτρες», «Κοτρῶνι» «Λαζάρηδες»· δεύτερος, πρὸς τὸν Ἅγιον Ἀντώνην (α, 11), ἀπολήγων εἰς κωνικὴν φερώνυμον κορυφὴν (ὕψομ. 298), τρίτος πρὸς τὸ ἀκρωτ. Πύργου (α, 14) ἀλλάσσων ὀνομασίας «Κρυονέρι», «Σφεντοῦρι», «Ἅγιοι Ἀνάργυροι» (ὕψ. 288) καὶ τέταρτος πλόκαμος ἀποσβέννυται εἰς ἤρεμον κλίσιν πρὸς τὴν Πέρδικαν. Ὁσάκις ἐπικάθηται νεφέλη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὄρους ἡ ἐπακολούθησις βροχῆς εἶναι ἀναπόφευκτος ἐντὸς ὡρῶν· τοῦτο δὲ εἶχε παρατηρήσει ὁ Θεόφραστος καὶ τὸ ἀναφέρει εἰς τὸ «Περὶ σημείων καὶ πνευμάτων».

Παρὰ τὰς συστηματοποιημένας ἀνωτέρω βουνοσειράς, ὑπάρχουσι καί τινες μεμονωμένοι λόφοι, λ. χ. τῆς *Κουταλοῦς*, $2\frac{1}{2}$ χιλ. Α τοῦ Παλαιοπύργου (α, 17), *Μουντῆ* καὶ *Φωκῖτσα*. 800 μέτρα Α τοῦ Κακοπέρατο, *Νησῖδα*, παρὰ τὴν Ν. ἀκτὴν τοῦ κόλπου τῆς Ἁγ. Μαρίνας (β, 4), *Βωβοῦ*, ἥμισυ χιλ. Α.ΒΑ τῆς Περιβόλας (β, 14), ὁ λόφος ἐφ' οὗ ὁ θεωρούμενος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης - Εὐπλοίας, *Βίγλα*, $\frac{1}{2}$ χιλ. Ν τοῦ ὅρμου Σουβάλα (β, 2), *Προφητηλίας*, $^{8}/_{4}$ χιλ. ΝΔ ἀκρ. Μαυρομούτσουνο (α, 5), *Ἅγιος Δημήτριος*, εἰς Μεσαγρὸν καταμεσῆς Παληᾶς Χώρας (β, 5) καὶ Παρλιάγκου (β, 8).

δ) Χείμαρροι.—Οὐδὲν ποτάμιον ἔχει ἡ Αἴγινα· χειμάρρους ὅμως ἱκανοὺς καὶ ὧν αἱ κοῖται, βρίθουσαι τροχάλων, τὸ μὲν θέρος εἶναι κατάξηροι, τὸν δὲ χειμῶνα μὲ τὰς βροχὰς κατακυλοῦν ἰλὺν καὶ τροχάλους ὧν ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ἀνεξάντλητος. Οἱ κυριώτεροι τῶν χειμάρρων τούτων εἶναι 1) *Ἁγίου Γεωργίου ἢ Μαρινᾶς*, πηγάζων ἐκ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς Πυληᾶς Χώρας, τῆς Δραγονέρας, καὶ τοῦ Μαδαροβουνίου καὶ ἐκβάλλων εἰς τὴν θέσιν «Μοῦλος» (τὸ) τῆς Β. ἀκτῆς· τὴν νοτίαν αὐτοῦ ὄχθην παραθέει ἡ πρὸς Μεσαγρὸν καὶ Ναὸν τῆς Ἀφαίας ἡμιονικὴ ὁδός, ἀλλάσσουσα ὀνομασίας ἀναλόγως τῶν θέσεων (ὅρα μεθεπομένην παράγραφον), ἐπίσης καὶ τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον. — 2-3) *Μαυράγγελος καὶ Πoριτάδος*, πηγάζοντες ἐκ τῶν Β. κλιτύων τῆς Δραγονέρας καὶ ἐκβάλλοντες εἰς τὴν Β ἀκτήν.— 4) *Κορέντης*, πηγάζων ἐκ τῆς Β ἀκτῆς τῆς Τσουκαλιᾶς καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν ὅρμον Σουβάλας.—5) *Βαγίας*, πηγάζων ἐκ τῶν Β κλιτύων τῆς Παληᾶς Χώρας καὶ ἐκβάλλων εἰς Βαγίαν.—6) *Βλυχάδας*, πηγάζων ἐκ τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Κοντοῦ καὶ ἐκβάλλων ἀμέσως πρὸς Β τοῦ ἀκρωτ. Κυρ·Ἀννίτσα (α, 8).—7) *Τῆς Κουταλοῦς*, πηγάζων ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ ἐκβάλλων εἰς Ἅγιον Βασίλειον — 8) Τῆς *Σκοτεινῆς*, ὁ μεγαλύτερος πάντων, ὁ «Ἀσωπὸς» τῶν ἀρχαίων, πηγάζων ἀπὸ τοῦ Ψωμᾶ Κοτρῶνι (γ, 4) καὶ τῶν ἀνατολικῶν τοῦ ὀροπεδίου τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας, διέρχεται μεταξὺ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ Ψωμᾶ Κοτρῶνι, καὶ παραθέων τὰς ὑπωρείας τοῦ Βουνοῦ τοῦ Δένδρου καὶ τοῦ Παγώνη, ἐκβάλλει βορείως τῆς ἄκρας Παλαιόπυργος (ἢ Ἀώνη, α 17), ἧς τὰ ἀβαθῆ ὁλονὲν προσεπιχώνει καὶ διευρύνει. Παράδοξον πῶς διετηρήθη ἡ ἔννοια τῆς ἀρχαιοτάτης ὀνομασίας εἰς τὴν σύγχρονον τοιαύτην, δεδομένου ὅτι ὁ *Ἀσωπὸς* ὤφειλε τὴν ὀνομασίαν του εἰς τὴν «ἄσσον» δηλαδὴ εἰς τὸ σκοτεινόν του ὕδωρ, λόγῳ τῆς ἀναμίξεώς του μὲ χῶμα. (Πρβλ. etymol. M. λέξ. «Ἀσωπός»). 9) Τῆς *Μαραθῶνας*, δεχόμενος χειμάρρους ἐλάσσονας ἀπὸ τῶν κλιτύων Βουνοῦ Σκρέκα, Ρουμελιώτου καὶ Ὄρους καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸ μέσον τῆς ἀκτῆς Μαραθῶνας, Β τοῦ Κακοπεράτου, σχηματίζων ἐκεῖ ἕλος. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ὑπάρχουσι καί τινες ἀνώνυμοι ἐκβάλλοντες εἰς ὅρμους Ἁγία Μαρίνα (β,4), Πόντζα (β, 5), Πόρτες (β 6), Κῆπος (β, 8), Πέρδικα (β, 13), Προφητηλίας (β, 14).

ε) Πόλις καὶ Κοινότητες.—Ἡ νῆσος Αἴγινα μετὰ τῆς νήσου Ἀγκίστρι καὶ τῶν παρ' αὐτὰς νησίδων, ἀποτελεῖ ἐπαρχίαν (πληθ 4547 ἀρρ 4732 θηλ., 9279 σύνολον) τοῦ νομοῦ Ἀττικοβοιω.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΙΓΙΝΗΣ ΕΚΠΟΝΗΘΕΙΣ ΥΠΟ Ε. Ν. ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΥ

Digitized by Google

τίας. Διαιρεῖται δὲ εἰς ἓξ κοινότητας, ὧν ἡ μία, ἡ τοῦ *Μεγαλοχωρίου*, ἀνήκει εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀγκιστρίου, αἱ δὲ ἄλλαι πέντε, *Αἰγίνης, Χαλασμένης, Βαθύ, Μεσαγροῦ*, καὶ *Ἀνιτσαίου* εἰς τὴν νῆσον τῆς Αἰγίνης. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν ὅτι, ἐξαιρέσει τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης, τῆς Πέρδικας καὶ τῆς Χαλασμένης, συγκεντρωμένα χωρία δὲν ὑπάρ-

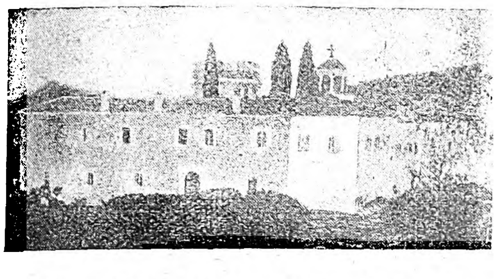

Τὸ *Ἀντρίκιο Μοναστῆρι*, ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένη μονή.

χουσιν ἐν Αἰγίνῃ, ἀλλὰ αἱ οἰκίαι τῶν συνοικισμῶν εὑρίσκονται εἰς ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεγάλην. Εἰς πλεῖστα μέρη ἀπετελέσθησαν διάσπαρτοι μικροσυνοικισμοί, οἰκογενειῶν ὧν τὰ μέλη ηὐξήθησαν, δι' ὃ καὶ πλείστων ἐκ τῶν τοιούτων μικροσυνοικισμῶν αἱ ὀνομασίαι συμπίπτουσι πρὸς τῶν οἰκιστῶν τὰ ὀνόματα μὲ κατάληξιν-*ηδες* (λ.χ. Λαζάρηδες ἐκ τῆς οἰκογενείας Λαζάρου κ. ἄ. δ.).

Ἡ κοινότης *Αἰγίνης* (3190 ἀρρ., 3076 θηλ, 6266 σύνολον) ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν πόλιν Αἰγίνης ἣν θέλομεν περιγράψει κατωτέρω καὶ ἐκ τῶν ἀκολούθων συνοικισμῶν: *Ἅγιοι Ἀσώματοι ἢ Ἀσώματος*, (408 κατ.)· εἰς 1 1/2 χιλ. ἀπὸ τῆς Αἰγίνης, πρὸς ἣν συνδέεται δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ· νοτίως αὐτῆς ναὸς δοὺς τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν κοινότητα. Ὀλίγον πέραν, ὅπου ἐκκλησίδιον τῆς Ἁγίας Ματρώ-

της παρ' αὐτὸν τοποθεσίας «Μπουρδέχτης», ἥτις προδίδει παραφθορὰν ἀρχαίου ὅρου σημαίνοντος ὑδατοδεξαμενὴν («ὀμβροδέκτην»). Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφήν, ἐν τῇ Μονῇ ἀπεγράφησαν 15 πατέρες καὶ 8 ἐργάτιδες.— *Μονὴ Ἁγίας Τριάδος ἢ Γυναικομονάστηρο* εἰς τὴν θέσιν *Ξάντος* μεταξὺ τῆς πρὸς τὴν Ἀφαίαν ὁδοῦ καὶ τῆς Παληᾶς Χώρας. Ἡ Μονὴ αὐτὴ εἶναι γυναικεία καὶ παραμένουσιν ἐν αὐτῇ 39 μοναχαί, πραγματικαὶ ἀδελφαὶ τοῦ Χριστοῦ, διότι καίτοι ἐλάχιστα πορίζομεναι ἐκ χειροτεχνημάτων, εἶναι εἰς ἄκρον ἐλεήμονες.— *Χλόη*, καταπράσινος συνοικισμὸς καταμεσῆς Χαλασμένης καὶ Πλακακίων.— *Λειβάδια*, μικροσυνοικισμὸς παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ φερωνύμου ὅρμου (β, 1), ἐγγὺς δὲ αὐτοῦ, ΝΔ, οἱ μικροσυνοικισμοὶ *Κάμπος* καὶ *Φαντάδο* καὶ *Βουκουλόμανδρα*.

Ὁ συνοικισμὸς *Χαλασμένης* (974 κατ.) ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ φερώνυμον χωρίον, τὸν μικροσυνοικισμὸν *Μοῦλος* (τὸ) καὶ διασπάρτους πέριξ ἀγροτικὰς οἰκίας. Τὸ χωρίον *Χαλασμένη* εἶναι ὡραιότατον χωρίον, αἱ δὲ περὶ αὐτὸ ἐκτάσεις του λαμπρὰ καλλιεργημέναι, διότι οἱ κάτοικοί του, ἄριστοι δύται, ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου, ὁπότε διακόπτεται ἡ διὰ σκαφάνδρων ἁλιεία, μέχρι τοῦ ἔαρος, μεταβάλλονται εἰς γεωργούς, ὅπως οἱ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ναυτικοὶ τοῦ Αἰγαίου. Συνδέεται δὲ τὸ χωρίον πρὸς τὴν πόλιν δι' ὡραίας ἁμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ ἔχει πλατεῖαν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία του, μεγάλη καὶ ὡραία, καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον· ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔχει κτισθῆ διὰ χρημάτων τῶν δυτῶν, ἀποκτηθέντων μὲ πάλην πρὸς τὸν θάνατον, εἴτε τὸν ἀπὸ ἀσφυξίας, εἴτε τὸν ἀπὸ τῶν καρχαριῶν, εἴτε τὸν ἀπὸ τῆς εἰδικῆς τῶν δυτῶν παραλύσεως (βλ. λ. *δύτης, σκάφανδρον, μηχανὴ κατοδυτική, σπογγαλιεία*).

Ἡ κοινότης *Βαθέος* (τὸ Βαθὺ 399 κατ.) περιλαμβάνει τοὺς μικροσυνοικισμοὺς καὶ τὰς ἀγροικίας τοῦ ΒΑ τμήματος τῆς νήσου, *Κοκκαλάκι, Βαθύ, Πορτάδος, Θέρμα, Ἅγιοι, Βαγία*.

Ἡ κοινότης *Μεσαγροῦ* (727 κατ.) περιλαμβάνει

φαίνεται, κατόπιν τῆς δεήσεως τοῦ Αἰακοῦ δὲν ἔβρεξε μόνον ὕδωρ, ἀλλὰ καὶ τροχάλους. Πάντως διὰ τὸ ἀπὸ τῶν πετρῶν ἐμπόδιον, ἰδίως δὲ καὶ διὰ τῶν κοινοτήτων τὴν ἀνέχειαν, ἡ Αἴγινα ὑπὸ ἔποψιν ὁδῶν εὑρίσκεται εἰς θλιβερὰν κατάστασιν. Αἱ κυριώτεραι αὐτῶν εἶναι:

Ἁμαξιτὴ ἀπὸ Αἰγίνης εἰς ἐπαύλεις Πλακακίων, σχετικῶς καλῶς διατηρουμένη. Ὁμοία κονιορτοβριθής, παράλληλος τῇ προηγουμένῃ, χρησιμοποιουμένη παρὰ τῶν διτρόχων φορταμαξῶν δι' ὧν μεταφέρονται οἱ πῶροι λίθοι (πουριά).

Ὁδὸς *Λεδιανὸς—Χλόη—Μοῦλος—Θέρμα—Ἅγιοι—Βαγία—Γαλία—Ναὸς Ἀφαίας*, διήκουσα ἀπεγγὺς τῆς Β. ἀκτῆς τῆς νήσου, ἡμιονική, εὔβατος. Ὑπῆρξε σκέψις τῆς μετατροπῆς αὐτῆς εἰς ἁμαξιτὴν ὁδόν, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ξένων· καὶ κατεσκευάσθη μὲν μικρὸν τμῆμα τῆς ὁδοῦ ταύτης ἁμαξιτόν, πλὴν ἐγκατελείφθη, διότι ἡ ἔλευσις τῶν περιηγητῶν δὲν θὰ ἀπέβαινεν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς νήσου, ἀφοῦ θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ ἀποβιβάζωνται καὶ εἰς τὸν ἤδη ἔρημον ὅρμον τῆς Σουβάλας (α, 2).

Ὁδός: *Αἴγινα — Ἀσώματοι — Ἁγία Ματρώνα— Ἅγιος Ἠλίας — Γρηᾶς Πήδημα — Ἅγιοι Πάντες — Ἅγιοι Ἀπόστολοι — Κοντὸς — Μπαροῦ — Ἅγιος Ἀθανάσιος* (τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Μεσαγροῦ, ἡ ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ὁποίου ἐπιγραφὴ ἔφερεν ἀναστάτωσιν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους)— *Μεσαγρὸς—Ναὸς Ἀφαίας — Τοῦρλος*. Εἶναι ἡ ὁδὸς δι' ἧς μεταβαίνει τις σήμερον ἀπὸ Αἰγίνης εἰς ναὸν *Ἀφαίας*, ἁμαξιτὴ ἕως τὸν Ἅγιον Ἠλίαν καὶ ἡμιονικὴ πέραν τῆς θέσεως ἐκείνης. Διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ εἰς Ἁγίους Ἀποστόλους, ἄγει εἰς Ξάντος, ὅπου ἡ μονὴ καλογραιῶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς *Παληὰν Χώραν*· δύο δὲ διακλαδώσεις ὑπὸ τὸ Σχασμένο Βουνάκι ἄγουσιν εἰς Ἁγίαν Μαρίναν. Ὁ Παυσανίας ἐλθὼν εἰς Αἴγιναν τῆς Ἐπιδαυρίας καὶ μεταβὰς εἰς Οἴην (Παληὰ Χώρα), ὅπου ἔθυσεν εἰς τὰ ἀγάλματα τῆς Αὐξησίας καὶ τῆς Δαμίας ἠκολούθησε τὴν πρώτην διακλάδωσιν, μετὰ τοῦτο δὲ ἐπιβιβασθεὶς διὰ Τροιζηνίαν, δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐπεβιβάσθη εἰς Αἴγιναν, ἀλλὰ εἴς τι σημεῖον τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, εἰς τὸ ὁποῖον μεταβαίνων εἶδε τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας ἐγγὺς ὁδοῦ ἀγούσης πρὸς τὸ ὄρος ἀπὸ Γαλέας· εἶναι δὲ καὶ σήμερον τοιαύτη ἀτραπός: *Δαφρὶ —Ἁγιὰ Μαρίνα — ΝΑ Παρλιάγκο—Ἀνιτσαίου—Ὄρος*. Ἐὰν δὲν δεχθῶμεν τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, τὸ χωρίον τοῦ Παυσανίου «*ἐν Αἰγίνῃ δὲ πρὸς τὸ Ὄρος τοῦ Πανελληνίου Διὸς ἰοῦσιν, ἐστιν Ἀφαίας ἱερὸν*» (Β, λ, 3) εἴτε θὰ ἐχαρακτηρίζετο ἀνακριβὲς σχετικῶς μὲ τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀφαίας εὑρεθεῖσαν ἐπιγραφήν, εἴτε θὰ ἦγεν εἰς πλάνην, ὡς καὶ ἤγαγε, νομισθέντος τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἤδη νομιζομένου ὡς τοῦ Πανελληνίου Διός, ὡς ἱεροῦ τῆς Ἀφαίας, διὰ τὸ εἶναι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πόλεως Αἰγίνης—Ὄρους· ταῦτα ὅμως, πάντοτε μέχρι νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς διαταγῆς. Ὅπως δήποτε, ἡ ὁδὸς Αἰγίνης-Μεσαγροῦ-Ἀφαίας, παρ' ὅλα της τὰ τρόχαλα, εἶναι τόσον γραφική, ὥστε ὁ σκώπτης About («La Grèce contemporaine») διελθὼν ταύτην τῷ 1882 μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Opéra, τοῦ Charles Garnier μεταβάντος εἰς τὸν τότε νομιζόμενον τῆς Ἀθηνᾶς ναὸν πρὸς συλλογὴν στοιχείων διὰ τὴν ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, ἀντὶ τῶν συνήθων του σκωμμάτων, σημειοῖ διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς ὁδοῦ ταύτης τὰ ἀκόλουθα. «Ἡ ὁδὸς αὐτὴ »γράφει, ποικίλλει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δι' ὅλου τοῦ »βίου θὰ ἠδύνατό τις νὰ βαδίζῃ ἐπ' αὐτῆς, ἄνευ »ἀνίας. Πότε ἀκολουθεῖ τὰς κλιτύας βουνοῦ τρα»χέος, πότε κατέρχεται ἐντὸς χαράδρων ἐκτετα»μένων, τὰς ὁποίας πληροῦν παντοειδῆ δένδρα »καὶ καλύπτουν ἄνθη ἄγρια, ἅτινα θὰ ἦσαν πολὺ »ἐπίφθονα διὰ τοὺς κήπους μας. Αἱ συκαῖ ἐκτεί»νουν τοὺς δυσκάμπτους κλάδους των, μεταξὺ τῶν »ἀμυγδαλῶν μὲ τὸ λεπτὸν αὐτῶν φύλλωμα. Ἀπαν»τᾶται ἐπίσης ἡ πορτοκαλλέα μὲ τὸ σκοτεινὸν αὐ-

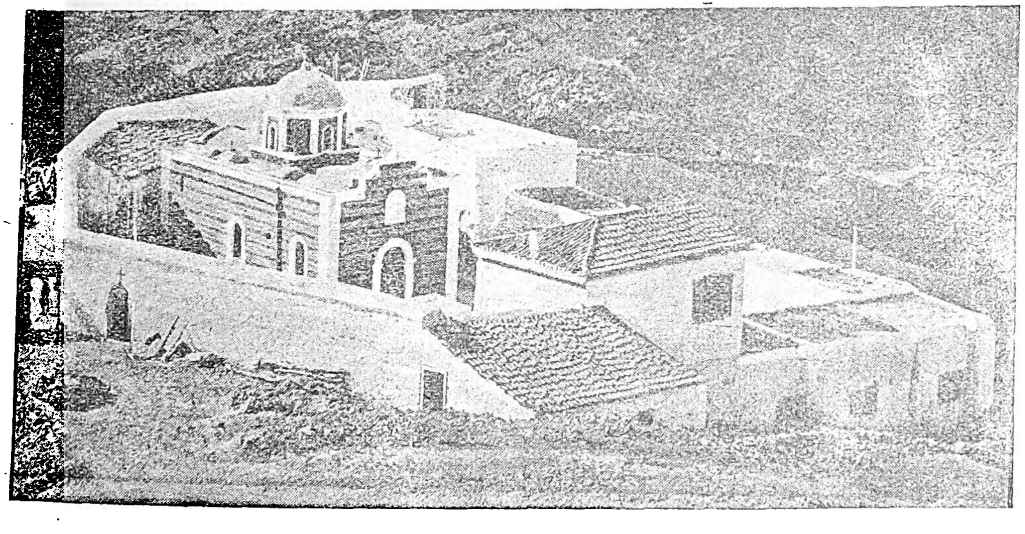

Τὸ *Γυναικομονάστηρο*, ἡ εἰς τὴν θέσιν *Ξάντος* ἐγγὺς καὶ νοτίως τῆς Παληᾶς Χώρας μονὴ καλογραιῶν, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος.

νας, ἄρχεται ἡ κυρίως πρὸς Μεσαγρὸν ὁδός, ἐπὶ μικρὸν τμῆμα ἁμαξιτή, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἡμιονική. Εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦτον δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὑπαγόμεναι αἱ ἀγροικίαι (μικροσυνοικισμοί) Πανταζῆδες, Παγώνη, Βουρκάνο. Συνοικισμὸς *Παχειὰ Ράχη* (352 κατ.), ἐπὶ τῶν Ν.ΝΔ κλιτύων τοῦ *Βουνοῦ τοῦ Σκρέκα* ἔχουσα γύρω τοὺς μικροσυνοικισμοὺς Τζίκηδες, Καπότηδες, Μετόχι.—*Πέρδικα*, μικρὸν μὲν ἀλλὰ συγκεντρωμένον χωρίον (288) ἐπὶ τῆς βορ. ἀκτῆς τοῦ φερωνύμου ὅρμου, γραφικώτατον δὲ γύρω του οἱ συνοικισμοὶ Διδυμιώτου, Ἀμυγδάλα, Μετόχι.—*Σφενδοῦρι* (110 κατ.), ἐπὶ τῶν Ν. ΝΔ κλιτύων τοῦ Ὄρους· εἰς αὐτὸ δὲ ὑπάγεται ὁ μικροσυνοικισμὸς Κλῆμα, ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος τοῦ βουνοῦ Ἅγιοι Ἀνάργυροι.— *Μονὴ Παναγίας* (Κοιμήσεως, κοινῶς Μοναστῆρι), ἐπὶ δροπεδίου τὸ ὁποῖον περικλείουν γύρω αἱ κορυφογραμμαὶ τῶν βουνῶν Ἅγιος Ἀνδρέας, Βουνὸ τοῦ Σκρέκα, Ρουμελιώτου, Κουράγιου, καὶ Ψωμᾶ Κοτρῶνι, πλουσία μονή. Ἰδιοκτήτρια τῶν 2/3 τῶν κτημάτων τῆς Αἰγίνης· κατεῖχε καλὴν βιβλιοθήκην καὶ ἀρχεῖον, ὅπερ θὰ ἦτο πολύτιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγίνης κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον διεσπάρη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαπρεποῦς ἐν μορφώσει ἡγουμένου Ἀνθίμου (1890). Οὐδεμία ἐπιγραφὴ διασώζεται πρὸς παροχὴν ἐνδείξεως διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Μονῆς, ἧς ἡ θέσις εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀναμφιβόλως θὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἐνισχύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ εἰς τὰς τοιαύτας θέσεις ἀνέγερσις μονῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου-Παρθένου, σχεδὸν κατὰ κανόνα προϋποθέτει προϋπαρξιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς-Παρθένου ἢ τῆς Ἀρτέμιδος· ἐπίσης δὲ ἐκ τοῦ ἐγγὺς ὑπάρχοντος ἀρχαιοελληνικοῦ πύργου καὶ

τοὺς συνοικισμοὺς καὶ τὰς ἀγροικίας τοῦ τριγωνικοῦ τμήματος τῆς νήσου, τοῦ περιλαμβανομένου μεταξὺ τῶν βουνοσειρῶν ἀφ' ἑνός: Βουνὸ τοῦ Δένδρου - Μαδαρόβουνο - Τσουκαλιά - Μπασκοῦ - Βροῦβα - Βίγλα· ἀφ' ἑτέρου: βουνὸ τοῦ Δένδρου Ψωμᾶ Κοτρῶνι, ἀπολήγοντος δὲ εἰς τὸ τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τὸ μεταξὺ τοῦ ἀκρωτ. Τοῦρλος (α, 6), καὶ τοῦ Πενῆντα τὰ Βράχηα (α 9), ἐξαιρέσει τῆς μονῆς τῶν Καλογραιῶν ὑπαγομένης εἰς τὴν κοινότητα Αἰγίνης. Οὕτω, ἐκτὸς τοῦ χωρίου *Μεσαγρός*, συνδεομένου τηλεφωνικῶς πρὸς τὴν Αἴγιναν, τοῦ ὁποίου αἱ οἰκίαι εἶναι διάσπαρτοι καὶ ἐνιαχοῦ ἱκανῶς ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχουσαι, ἡ κοινότης περιλαμβάνει τοὺς μικροσυνοικισμοὺς καὶ ἀγροικίας *Λοντός, Ψαχνή, Κάτω Ψαχνή, Βαλαλᾶ, Ἅγιοι Ταξιάρχαι, Ἅγιοι Ἀσώματοι, Ἀλῶνες, Μετόχι Σωτῆρος*, πανηγυρίζον τὴν 6ην Αὐγούστου, *Μώρου, Μπενάκηδες, Τζάνου, Ραδινοῦ, Βλυχάδα, Ἅγιος Γιάννης, Ἁγία Μαρίνα*.

Ἡ κοινότης *Ἀνιτσαίου* (217) περιλαμβάνει τοὺς μικροσυνοικισμοὺς καὶ τὰς ἀγροικίας τοῦ ΝΑ τμήματος τῆς νήσου: *Τσούλινδρας, Λαζάρηδες, Πόρτες, Σοφικήτηδες, Μαργαρώνηδες, Γκιωνάκηδες, Βλάχηδες, Σφυρίκτρες*.

στ) Ὁδοί.— Τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγίνης, ὡς ἐπακριβέστατα τὸ χαρακτηρίζει ὁ Στράβων, καίτοι γόνιμον κατὰ βάθος, βρίθει πετρῶν κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μέγα πρόσκομμα διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν καὶ διότι παρασύρονται ὑπὸ τῶν βροχῶν καὶ πρὸ πάντων διότι ἀπορρίπτονται εἰς τὰς ὁδοὺς ὑπὸ τῶν καλλιεργούντων τὰ παρόδια κτήματα· εἶναι δὲ κωμικὸς ἀτέρμον τὸ πλῆθος τῶν τροχάλων τούτων, διὰ τὰς ὁποίας ὁ σκώπτης About γράφει ὅτι ὁ Ζεύς,

Ὁ ναὸς τοῦ χωρίου *Χαλασμένη* «Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου», ἀνεγερθεὶς διὰ συνεισφορῶν δυτῶν. [*Φωτογρ. Μπέλλας Σ. Λυκούδη*].

»τῆς πράσινον, ἡ πίτυς καὶ ἡ κυπάρισσος μὲ τὰ »ἀλλόκοτα αὐτῶν σχήματα· καὶ εἰς ἀραιὰς δὲ ἀποστάσεις ὁ βασιλεὺς τῶν δένδρων, ὁ φοῖνιξ, ἐγείρει τὴν ὡραίαν, τὴν ἀτημέλητον αὐτοῦ κεφαλήν. »Χρυσώσατε εἶτα τὸ ὅλον τοῦτο τοπίον δι' ἀφθό»νων ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ σπείρατε πανταχοῦ

Digitized by Google

»ἐρείπια, ἀρχαῖα καὶ νεώτερα, ὡς καὶ ἐκκλησί»δια ἐπὶ πάσης κορυφῆς. Καὶ πανταχοῦ τὸ ᾆσμα »τοῦ κορυδαλοῦ, ὁ ὁποῖος ὑψώνεται εἰς τὸν ἀέρα »ὡς διὰ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν ἥλιον. Πανταχοῦ ἡ »προπετὴς φλυαρία τῶν κοσσύφων... Τὴν ἐπανεῖ»δον πολλάκις τὴν Αἴγιναν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πόσον »θὰ ἐπεθύμουν καὶ σήμερον νὰ διέλθω μίαν ἀκόμη »φοράν !»

Αἱ ἀπὸ *Αἰγίνης πρὸς Περιβόλαν* ὁδοὶ εἶναι διπλαῖ, ὡς εἴπομεν· ἡ μὲν ἐσωτερική, ἡ ἐπὶ Καποδιστρίου καταστρωθεῖσα, ἡ δὲ παραλιακὴ διερχομένη πρὸ τῶν ἐπαύλεων τῶν Περόγλου. ἁμαξιταὶ δὲ ἀμφότεραι. Ἀλλὰ καὶ τρίτη, μεταξὺ τῶν δύο τούτων, ἀφίνουσα ἀριστερᾷ τὰς ἱστορικὰς ἐπαύλεις Ἀλ. Κοντοσταύλου καὶ Σπυρ. Τρικούπη, δεξιᾷ δὲ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Αἰγίνης Ἁγία Εἰρήνη, ἄγει εἰς Ἅγιον Ἰωάννην, Περιβόλα καὶ Ἀώνην, ἀπολήγουσα ὀλίγον δυτικῶς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκκλησιδίου ἀναχωρεῖ ἡ πρὸς Πέρδικαν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Σφεντοῦρι ἡμιονικὴ ὁδός.

Ἡ ἀπὸ *Αἰγίνης πρὸς τὴν Μονὴν Θεοτόκου* («Ἀντρίκιο Μοναστῆρι») ἡμιονικὴ ὁδὸς ἄρχεται ἀπὸ σημείου τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς Περιβόλαν ὁδοῦ, κειμένου διακόσια περίπου μέτρα νοτίως τῶν φυλακῶν (τοῦ Καποδιστρείου Ὀρφανοτροφείου), ἀφίνουσα δὲ ἀριστερᾷ τὸ μετόχιον Φανερωμένη, κατοικίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης κατὰ τὴν περίοδον 1800—1829, καὶ τὸ κτῆμα Λαμπίρι, δεξιᾷ δὲ τὰς ἀγροικίας Λίμπονες καὶ Μαύρη, διατέμνει τὸν χείμαρρον τῆς Σκοτεινῆς, διακόσια μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Ἐκεῖθεν ἄρχεται καθισταμένη ἀνωφερὴς καὶ διερχομένη μεταξὺ τῶν Βουνὸ τοῦ Σκρέκα καὶ Ἅγιος Ἀνδρέας, φθάνει τὸ ὀροπέδιον ἐφ᾿ οὗ ἡ μονή, ἀφίνουσα δεξιᾷ πρὸ τοῦ τέρματός της τὴν «κυλίστρα τοῦ Παπᾶ Ἰωσήφ», ὀλισθηρὸν καὶ ἐπιπέδως ἐπικλινῆ βράχον. Διακλάδωσις τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπὸ τῆς θέσεως Μεσόραχα ἄγει πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς *Τζίκηδες* καὶ *Παχειὰ Ράχη*. Δύο δὲ ἀτραποὶ ἄγουσι ἀπὸ τῆς μονῆς, ἡ μὲν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Β πρὸς τὴν *Ψαχνήν, Ξάντος* καὶ *Παληὰν Χώραν*, ἡ δέ, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Ν, πρὸς *Μετόχι, ἐρείπια ἱεροῦ Πανελληνίου Διὸς καὶ Ὄρος*. Ἡ θεσπεσία θέα πρὸς τὴν θάλασσαν, τὴν Μετόπην καὶ τὸ Ἀγκίστρι, ἀποζημιοῖ τὸν ἀνοδεύοντα πρὸς τὸ Μοναστῆρι διὰ τοὺς κόπους τῆς ἀναβάσεως.

Ὑπάρχουσιν ὡσαύτως ἀτραποί τινες ἥσσονος σημασίας.

ζ) Νησῖδες. Παραρτήματα τῆς Αἰγίνης εἶναι αἱ νῆσοι: *Ἀγκίστρι* καὶ *Μετόπη* καὶ αἱ δυτικῶς αὐτῶν *Κυρὰ* καὶ *Σπαλαθρονῆσι*. Ἐπίσης αἱ τρεῖς νησῖδες *Λαγοῦσαις*, ἀναδύουσαι εἰς 3 μιλ. Β τοῦ μέσου τῆς Β τῆς νήσου ἀκτῆς· ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τῆς ἀνατολικωτέρας τῶν νησίδων, φαρίσκος *Ἄγκα* ἐκπέμπων μίαν λευκὴν παρατεινομένην ἀναλαμπὴν 9 μιλλίων, ἀνὰ $7\frac{1}{2}$ δ. λ.— Αἱ νησῖδες *Πλατειά, Στακτορρόη* καὶ *Ὑψηλὴ* ἀναδύουσαι εἰς στοῖχον δυτικῶς τῶν Λαγουσῶν καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ στοίχου δυτικώτεραι ἔτι *Διαπόριοι* (κοιν. *Διαπόρια*), οὖσαι πέντε, ἐγγύτατα δὲ ἀλλήλων, *Ἅγιος Γιάννης, Μολάδι, Λιθοῦ, Τραγονῆσι* καὶ *Ἅγιος Θωμᾶς*. Μεταξὺ δὲ Αἰγίνης καὶ Πόρου, κυβοειδὴς βραχονησίς, τὸ Πετροκάραβο, διάτρητον ἀπὸ ὀβίδας πάσης ἐποχῆς, ἅτε τῆς βραχονησῖδος χρησιμοποιουμένης ὡς στόχου ὑπὸ τῶν πάσης σημαίας στόλων.

Κατέναντι τῆς Πέρδικας, μεσολαβοῦντος δὲ πλωΐμου καὶ καθαροῦ στενοῦ δύο δεκάτων μιλλίου, ἡ νησὶς *Μονή*, πευκόφυτος πρὸς Β, ἀπορρὼξ δὲ καὶ γυμνὴ πρὸς Ν, ἔχουσα μέγιστον μῆκος 1 μιλ. ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ καὶ πλάτος ½ μιλ. ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ, δύο δὲ λιμενίσκους *Βορδῶνι* πρὸς Β καὶ *Σπηλιὰ* πρὸς Ν καὶ ἀκρωτήρια *Μανώλης* πρὸς Β δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸ Βορδῶνι, *Ἀγαθὸς* πρὸς Ν καὶ *τοῦ Κωστῆ* πρὸς δυσμάς, ἐφ᾿ οὗ φάρος *Ἄγκα* ἐκπέμπων ζεῦγος ἐκλάμψεων ἀνὰ $7\frac{1}{2}$ δλ. ἐχουσῶν χρῶμα φωτὸς ἀναλόγως τῆς θέσεως τοῦ θεωροῦ, λευκὸν (12 μιλ.) εἴτε ἐρυθρὸν (9 μιλ.) εἴτε πράσινον (7 μιλ.). Ἡ *Μονὴ* ἐλέγετο πρότερον *Μόνη*, καθὼς ρητῶς τὸ τονίζει ὁ Chandler (Voyage en Grèce 1764—66, σελ. 225) ἀναφέρων (παραπομπὴ 132) ὅτι «*ἡ ὀνομασία σημαίνει βραχονησῖδα μεμονωμένην*».

Ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ τῆς Βουλιαγμένης τῆς Ἀττικῆς νησὶς *Φλέβες* (ἡ ἀρχ. *Φαῦρα*) εἶναι παράρτημα τῆς Αἰγίνης ἀποτελοῦσα κτῆμα τοῦ ποτὲ δήμου Αἰγινητῶν, ὡς ἀπεφάνθησαν τελεσιδίκως τὰ δικαστήρια καὶ ἤδη πρόκειται νὰ ἐνοικιασθῇ πολυετῶς αὕτη ὑπὸ τῆς κοινότητος Αἰγινητῶν ὡς τόπος πολλαπλασιασμοῦ λαγωῶν καὶ κονίκλων ὡς καὶ διὰ τὰς ἐπ᾿ αὐτῆς βοσκάς.

II.—ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Μυθολογία καὶ ἀρχαία ἱστορικὴ ἐποχή, μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων.—Τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς Αἰγίνης, ὅπως καὶ πάσης γῆς Ἑλληνικῆς καλύπτει τοῦ μύθου ἡ ἀχλύς. Φέρεται δηλαδή, ὅτι ὁ Ζεύς, συμφώνως πρὸς τὴν τακτικήν, ἣν εἰς τὰς τοιαύτας, συχνὰς δὲ εἰς αὐτόν, περιστάσεις ἐφήρμοζε, μεταμορφωθεὶς εἰς ἀετὸν ἥρπασε τὴν *Αἴγιναν*, τὴν ὡραιοτέραν τῶν εἴκοσι θυγατέρων τοῦ ποταμοῦ *Ἀσωποῦ* τοῦ Φλοιοῦντος (ἢ Φλιοῦντος, νῦν *Ἄη Γεώργης* νοτίως τῆς Σικυωνίας καὶ ἀνατολ. τῆς Ἀρκαδίας), ἀπαγαγὼν αὐτὴν εἰς τὴν ἔρημον τότε νῆσον *Οἰνώνην* (Πινδ. Ἰσθμ. Δ, Ἡροδ. Η, 48, Ἀπολλοδ. Γ, 12, 7), διὰ νὰ τὴν προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν βαρὺν χόλον τῆς Ἥρας. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄγαλμα εἰκονίζον τῆς Αἰγίνης τὴν ἁρπαγήν, ἐν τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναῷ τοῦ Διὸς (Παυσαν. Ἠλ. κβ, 6), ὡς προσέτι καὶ εἰς Δελφοὺς ἀνάθημα Φλιασίων (Παυσαν. Φωκ. ιγ. 6), ἄγαλμα τοῦ Διὸς χαλκοῦν καὶ μετ᾿ αὐτοῦ ἄγαλμα τῆς Αἰγίνης.

Ἐκ τῆς ἐρωτικῆς ταύτης περιπετείας τοῦ ὑψίστου τῶν θεῶν, δωσάσης εἰς μὲν τὴν νῆσον νέον ὄνομα, εἰς δὲ τὸν Σίσυφον σκληρὰν τιμωρίαν (*Τζέτζης* εἰς Λυκόφρονα 176), ἐγεννήθη ὁ *Αἰακός*, ὅστις πλήξας ἐκεῖ, κατάμονος ἐπὶ ἔτη, ἐζήτησε παρὰ τοῦ θείου πατρός του οἰκήτορας. Ὁ Ζεύς, τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν ἐδυσκόλευεν, ἔκαμε νὰ βλαστήσουν ἀπὸ τῆς γῆς πλεῖστοι τοιοῦτοι, ἢ κατ᾿ ἄλλην ἐκδοχὴν μετεμόρφωσεν ὅλους τῆς Αἰγίνης τοὺς μύρμηκας εἰς ἀνθρώπους ὀνομασθέντας *Μυρμηδόνας*. Διὰ τούτους ὅμως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι τρεῖς ἐκδοχαί: κατὰ τὴν πρώτην, εἶναι οὗτοι ἀλληγορία τῆς φιλεργίας τῶν πρώτων κατοίκων τῆς νήσου, ἀνορυσσόντων δίκην μυρμήκων τὴν αὐχμηρὰν γῆν της πρὸς καλλιέργειαν· κατὰ τὴν δευτέραν, ἀποτελοῦν οὗτοι ἐπίσης ἀλληγορίαν (*Fiedler* reise I, 275) τῆς ὑπερόχου τῶν Αἰγινητῶν ἀγγειοπλαστικῆς, κατασκευαζόντων εἰδώλια ἐξ ὀπτῆς γῆς τελείως ἀπεικονίζοντα τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Τρίτη τέλος ἑρμηνεία τοῦ μύθου δίδεται ἡ ἀκόλουθος:

Μυρμηδόνες ὠνομάζετο καὶ λαὸς τοῦ γένους τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἐν Φθίᾳ, ἀπόγονοι τοῦ Μυρμιδόνος (*Ἀπολλων. Ροδ.* Α, 7, 3), υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Εὐρυμεδούσης τῆς Κλείτωρος, ἣν ὁ θεός, μεταμορφωθεὶς εἰς μύρμηκα, ἐξηπάτησεν (*Ἀπολλων. Ροδ.* 1, 55—*Ἀπολλοδ.* 1, 7, 5), ὁ Μυρμηδὼν δὲ οὗτος εἶχεν υἱὸν Ἄκτορα, σχόντα σύζυγον Αἴγιναν (Πινδ. Ὀλυμπ. Θ, 69, Εὐστ. εἰς Ἰλιάδα 320, 343, Ἀρνοβ. 4.26, Ἀπολλων. Ροδ. 1, 55, Κλημ. Προτρεπτ. 34). Ὡς δὲ εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε παρὰ τὴν Φθίαν πόλις *Ἑλλὰς* μεταξὺ Ἐνιπέως καὶ Ἀσωποῦ (τῆς Θεσσαλίας), ἧς τὸ ὄνομα ἐπεκράτησε βαθμηδὸν πρὸς ὀνομασίαν (Ὀδυσ. Α, 344, Ο, 80 πάσης τῆς ἣν νοοῦμεν Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων ἐξάγουσί τινες τὸ συμπέρασμα, καθ᾿ ὃ ὁ μῦθος ἀποτελεῖ ἀλληγορίαν τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Μυρμηδόνες τῆς Φθίας τοῦ γένους τῶν Ἀχαιῶν καὶ δὴ ἐξ Οἰνώνης, πόλεως τῆς χώρας ἐκείνης, καθοδεύοντες ὑπὸ Αἰακὸν καὶ ἑνούμενοι κατὰ τὴν διέλευσίν των μετὰ Αἰολέων τῆς Βοιωτίας, Φλιασίων καὶ Πελοποννησίων κατήγαγον ἀποικίαν εἰς Αἴγιναν τῷ 1358 π. Χ. (Προβλ. *Raoul Rochette*, chef de l' expedition scientifique de Morée, «Colonies Grecques VIII», σ. 184), εἰσαγαγόντες καὶ τὴν λατρείαν τοῦ *Ἑλλανίου Διός*, τοῦ πολὺ μετέπειτα, μετὰ τὴν γενίκευσιν τῆς ὀνομασίας «*Ἕλληνες*», καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ *Πανελληνίου Διὸς* κληθέντος.

Ἐν τούτοις, οἱ πρῶτοι τῆς Αἰγίνης οἰκήτορες φαίνονται προελθόντες ἐκ τῶν προελληνικῶν ἐκείνων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας φυλῶν, τὰς περὶ τῶν ὁποίων ἱστορικὰς εἰδήσεις καλύπτει τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἡ ἀχλύς· πιθανῶς Κᾶρες. Ἀλλὰ καὶ οἱ Φοίνικες φαίνονται παραμείναντες ἐν τῇ νήσῳ, ἐπειδὴ ἀνεῦρον οὗτοι παρὰ τὰς ἀκτάς της *πορφύρας*, δηλαδὴ κογχύλια, τὰ ὁποῖα κοπτόμενα ζῶντα ἀπέδιδον διὰ βρασμοῦ μικρὰν ἕκαστον ποσότητα χρωστικῆς ὕλης, περιζητήτου εἰς τοὺς Φοίνικας, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐχρησιμοποίουν πρὸς βαφὴν τῶν πολυτίμων ὑφασμάτων, ἅτινα παρῆγον τῆς Φοινίκης τὰ ὑφαντήρια. Οὕτω, ἀπὸ τῶν σωρῶν τοιούτων διατετρημένων κογχυλίων, καταφαίνεται ποῦ οἱ Φοίνικες εἶχον ἱδρύσει τοιαῦτα *πορφυρεῖα*· οὕτω λ.χ., εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀργολίδος, τῆς Αἰγίνης ἰδίᾳ τὰς Ν, τὰς Α καὶ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, ἧς (Ἀστάρτης) ἡ λατρεία πιθανώτατα εἰσήχθη εἰς τὴν νῆσον ὑπὸ τῶν Φοινίκων, εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ναυστάθμου νησῖδα Ἅγιος Γεώργιος, εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἧς τὸ ὄνομα σημαίνει φοινικιστὶ «νῆσον τῆς εἰρήνης», καθίσταται κατάδηλος τῶν Φοινίκων ἡ διέλευσις. Ὑπὸ τῶν ἐνδείξεων τούτων παρακινούμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ συλλαβὴ ΑΙ εἶναι καὶ φοινικικὴ λέξις σημαίνουσα νῆσον, ἐνομίσαμεν μήτοι ἡ προέλευσις τῆς ὀνομασίας *ΑΙ—γινα* τῆς νήσου, ἔδει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν Φοινικικὴν γλῶσσαν, ἥτις ἔδωκεν εἰς πλείστας νήσους (Αἰαίη, Αἰνάτρια, Αἰολίη κλπ.) τὰ ὀνόματά των. Ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὅμως τοῦ Γρὰτς σοφὸς καθηγητὴς *Νικολ. Ροδοκανάκις*, ὃν σχετικῶς ἠρωτήσαμεν, φρονεῖ ὅτι ἡ «ρίζα Αι—ΓΙΝΑ οὐδεμίαν παρέχει ἠχητικὴν ἔν»δειξιν, ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀναγωγήν της εἰς τὰς »Σιμητικὰς ἢ Ἑβραϊκὰς ρίζας. Πιθανωτέρα δὲ »φαίνεται ἡ προέλευσίς της ἐκ τῆς ἀγνώστου »γλώσσης τῶν προελληνικῶν κατοίκων τοῦ τόπου »τούτου». Ἀναφέρομεν δὲ τὸ πρᾶγμα, μὴ καὶ ἄλλος τις ἤθελε παρασυρθῇ πρὸς τοιαύτην κατεύθυνσιν ἐρεύνης.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ *Αἰακὸς* φαίνεται ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Αἰγίνης, διότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ ἐκ τῆς Ἐνδηΐδος τῆς Σκίρωνος θυγατρός, *Πηλεὺς καὶ Τελαμών*, φονεύσαντες, δῆθεν κατὰ λάθος κατά τινα δισκοβολίαν, τὸν *Φῶκον* (Θεογν. 1094, Ἀπολλόδωρος Γ, 12, 6)—νόθον υἱὸν τοῦ πατρός των ἐκ τῆς Ψαμμάθης, μὴ δυνηθείσης νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐρωτικὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὁρμητικοῦ, ὡς ὁ θεῖος πατήρ του, Αἰακοῦ, καίτοι ἐπίτηδες μεταμορφωθεῖσα εἰς φώκην—, ἠναγκάσθησαν νὰ φυγαδευθῶσι, προσφυγόντες ὁ μὲν Πηλεὺς εἰς Φθίαν, ὅπου ἐκ τῆς Θέτιδος ἐγέννησε τὸν Ἀχιλλέα, ὁ δὲ Τελαμὼν εἰς Σαλαμῖνα ὅπου ἐκ τῆς Περιβοίης ἐγέννησεν Αἴαντα τὸν Τελαμώνιον, ἐνῷ οἱ υἱοὶ τοῦ Φώκου *Κρῖσος* καὶ *Πανοπεὺς* ᾤκησαν παρὰ τὸν Παρνασσὸν (Ἀπολλόδ. Γ, ιϐ, Παυσ. Β, 29 καὶ Ι, 1) καταστήσαντες τὴν περὶ αὐτὸν χώραν φερώνυμον τοῦ πατρός των. Διαρκούσης δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Αἰακοῦ συνέβη μεγάλη καὶ διαρκὴς ἀνομβρία ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐρωτηθεῖσα δι᾿ αὐτὴν ἡ Πυθία ἐχρησμοδότησεν ὅτι μόνος ὁ Αἰακὸς ἔδει νὰ ἱκετεύσῃ τὸν Δία πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ· δι᾿ ὃ καὶ ἐπέμφθησαν πανταχόθεν ἀπόστολοι πρὸς αὐτὸν καὶ ἐπεκαλέσατο οὗτος τὸν Δία καὶ ἦλθεν ἡ ποθουμένη βροχή, δι᾿ ὃ καὶ οἱ Αἰγινῆται ἀνήγειραν τὸ Αἰάκειον ἐν ᾧ ἐτοποθέτησαν τὰς εἰκόνας τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Αἰακὸς ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὄρους ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διός· ἵδρυσε δὲ ἐπίσης καὶ τάφον τῷ υἱῷ του Φώκῳ, ἐφ᾿ οὗ σωρὸς χώματος περιβαλλόμενος κύκλῳ ὑπὸ κρηπῖδος, ἂν καὶ παρ᾿ ἄλλων πιστεύεται (Παυσαν. Κορινθ. 29, 9) ὅτι τὸν τάφον τοῦ Φώκου ἀνήγειρε, κρύφα ἀποβὰς εἰς τὴν νῆσον, ὁ μεταμεληθεὶς Τελαμών. Ἐπὶ τῶν Αἰγινητῶν ἐβασίλευσεν ὁ Αἰακὸς μετὰ τοσαύτης δικαιοσύνης καὶ φρονήσεως, ὥστε ὅταν ἀπεστρατεύθη τοῦ βίου τούτου, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ θείου πατρός του, παρὰ τὸ ὡς πρὸς τὴν Ψαμμάθην μικρόν του ὀλίσθημα, ἐν τῷ Ἅδῃ μέλος τοῦ τριμελοῦς δικαστηρίου, *κριτής*, ἅμα δὲ καὶ κλειδοῦχος τοῦ Πλούτωνος. Εἶναι περίεργον πῶς διεσώθη λεληθότως ἡ πρὸς τὸν Αἰακόν, καὶ τὴν ἱστορίαν των ἐν γένει, εὐλάβεια τῶν Αἰγινητῶν διὰ μέσου τῶν ἀπὸ αἰώνων ὑπαμειβομένων γενεῶν· εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία καὶ τοὺς μεμακρυσμένους συνοικισμούς, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συναντήσῃ τις χωρικὸν ὀνομαζόμενον Αἰακόν, ἢ χωρικὴν ὀνομαζομένην Ἀρτέμην (Ἀρτέμιδα).

Πάντως, διὰ τῶν ἐκγόνων τοῦ Αἰακοῦ Αἴαντος καὶ Ἀχιλλέως, ἔρχεται πλέον εἰς ἐπαφὴν ὁ μῦθος πρὸς τὴν ἱστορίαν, λόγῳ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, εἰς ὃν συνεξεστράτευσαν καὶ οὗτοι. Μετέσχον δὲ καὶ οἱ Αἰγινῆται τοῦ πολέμου ἐκείνου, ἄγνωστον ὅμως ἂν ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγοὺς ἢ τοὺς ἐκγόνους τοῦ βασιλέως των· εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἐτελεῖτο ἐν Αἰγίνῃ, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος, *Αἰγινητῶν ἑορτὴ* ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπανακαμψάντων ἐκ τῆς ἐκστρατείας, ἀλλὰ κρύφα καὶ ἐν στενωτάτῳ οἰκογενειακῷ κύκλῳ, ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὸ πένθος τῶν οἰκογενειῶν ὧν οἱ υἱοὶ ἀπωλέσθησαν ἐν Τροίᾳ.

Οὕτω, ἅμα ἀποθανόντος τοῦ Αἰακοῦ, ἦλθεν εἰς Αἴγιναν ὁ Τριάκων, φέρων νέαν ἀποικίαν Ἀργείων καταγομένων καὶ αὐτῶν ἐκ Θεσαλίας, μεθ᾿ ὧν ἡνώθη ὕστερον καὶ σῶμα Ἰώνων ὑπὸ Πιθύρεον (ὅρα Raoul Rochette o. c. XI, 219), ἐνῷ κατόπιν καὶ Κρῆτες ἐγκατέστησαν εἰς τὴν νῆσον. Ἰδίως ὅμως ἡ ἀπὸ τοῦ 1124 ἀρξαμένη μεγάλη τῶν Ἐθνῶν μετανάστευσις, ἀπετέλεσε τὸν μεγαλύτερον παράγοντα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου. Διότι ὁ Δηϊφόντης καταλαβὼν τὴν Ἐπίδαυρον διὰ τῶν Δωριέων του, οἵτινες ἐξεδίωξαν τοὺς Ἴωνας, καταφυγόντας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Σάμον, διεπεραιώθη καὶ εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ κατέλαβεν αὐτήν· οἱ τοιοῦτοι δὲ τῶν Αἰγινητῶν ἀνεπιθύμητοι σύμμαχοι ἐξεδώρισαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν νῆσον ἐντελῶς, ἐπιβαλόντες εἰς τοὺς Αἰγινήτας καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη τῶν Δωριέων, ἐν γένει δὲ προσήρτησαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὴν Αἴγιναν ὑπὸ τὴν Ἐπίδαυρον. Διὰ τοῦτο οἱ Αἰγινῆται, ὡς Δωριεῖς πλέον, μετέσχον τοῦ κατὰ τῶν Κυνουριέων πολέμου τῶν Δωριέων· ἕνεκα τούτου δὲ ὅταν οἱ Κυνουριεῖς εἰσέβαλόν ποτε εἰς τὴν Ἀργολίδα, κατέλαβον καὶ τὴν Αἴγιναν, τὴν ὁποίαν ἐδῄωσαν, καθυβρίσαντες καὶ τὴν λατρείαν τῶν Αἰακιδῶν, ἥτις εἶχε καταστῇ κοινὴ καὶ εἰς τοὺς Δωριεῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἑλλανίου Διός, τῆς νήσου ἀπαλλαγείσης ἀπὸ τῆς καταθλίψεώς των μόνον μετὰ τὴν καθυπόταξίν των ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν. Τότε δὲ φαίνεται εἰσελθοῦσα ἡ Αἴγινα εἰς τὴν *Ἀμφικτυονίαν τῆς Καλαυρίας, μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἑρμιόνης, τῶν Πρασιῶν* (Πόρτο Ράφτη), τῆς *Ναυπλίας* καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ τῶν *Μινυῶν* (Στράβ. Η, 376).

Κατὰ τὸ 750 π. Χ. (*Ἡροδ.* ΣΤ, 127, *Αἰλιαν.* Ποικ. Ἱστορ. ΙΒ, 10) ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τημενιδῶν τύραννος τοῦ Ἄργους *Φείδων*, μεγαλεπίβολος ὅσον καὶ ἀτυχὴς μονάρχης, ἀφοῦ ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἄργους ἐφ᾿ ὅλης τῆς Ἀργολίδος, ἦλθε καὶ εἰς τὴν Αἴγιναν, ἥτις ἦτο τὸ κέντρον τοῦ Δωρικοῦ διὰ θαλάσσης ἐμπορίου καί, κόψας τὰ πρῶτα κυρίως εἰπεῖν *νομίσματα* τῆς Εὐρωπαϊκῆς χερσονήσου, ἐπέβαλε τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν ὡς ἀνταλλακτικοῦ μέσου, συγχρόνως δὲ καὶ ὁμοιο-

Digitized by Google

μορφίαν μέτρων καὶ σταθμῶν εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καταργήσας τοὺς *ὀβελούς*, οἵτινες ἕως τότε ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς τὰ νομίσματα, καὶ καταθέσας ἅμα αὐτούς, ὡς ἀνάθημα, ἐν τῷ ἐν Ἄργει ἱερῷ τῆς Ἥρας.

Μετὰ περίοδον ἱστορικήν, ἐφ' ἧς ὅμως ἐπεκάθησεν ἀχλύς, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας οἱ Αἰγινῆται φαίνονται ὑπαχθέντες ὑπὸ τοὺς Κορινθίους, νικήσαντας Προκλέα τὸν τύραννον τῆς Ἐπιδαύρου, βραδύτερον δὲ ἀνακτήσαντες τὴν κοινὴν μετὰ τῆς Ἐπιδαύρου ἀνεξαρτησίαν των, καὶ κατόπιν ἐμπλακέντες εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Σαμίων, ἐμφανίζεται ἱστορικῶς πλέον ἐξηκριβωμένον γεγονός, ἡ ἀποστασία τῶν Αἰγινητῶν καὶ ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἐπιδαύρου (576 π. Χ.). Φθάσαντες οἱ Αἰγινῆται εἰς μέγαν βαθμὸν πλούτου καὶ ναυτικῆς ἰσχύος καὶ καταστάντες σὺν τῷ χρόνῳ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τῶν Ἐπιδαυρίων ὑπέρτεροι, ἐπωφελήθησαν στάσεων ἐκραγεισῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἀνέκτησαν δι' ἐπαναστάσεως τὴν ἐλευθερίαν των, ἁρπάσαντες ἅμα ἀπὸ τοὺς Ἐπιδαυρίους, ὅπως ἐξασφαλίσουν εὐφορίαν ἐν τῇ νήσῳ των, τὰ ξόανα τῆς *Αὐξησίας* καὶ τῆς *Δαμίας*, δηλαδὴ τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Περσεφόνης, ὧν τὸ ἱστορικόν, ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Ε, 82-88 Πρβλ. Παυσαν. Β 30, 5. 32, 2) εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ ἀκόλουθον: Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀποστασίας τῶν Αἰγινητῶν, ἐπισυμβάσης ἐν Ἐπιδαύρῳ σιτοδείας, οἱ Ἐπιδαύριοι ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πυθίας χρησμὸν περὶ τοῦ πρακτέου, ἔλαβον δὲ τοιοῦτον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγείρωσι ξόανα ἐξ ἐλαίας ἡμέρου εἰς τὰς θεότητας Αὐξησίαν καὶ Δαμίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἥμεροι ἐλαῖαι μόνον ἐν Ἀθήναις ἐφύοντο, ἐζήτησαν τὸ ἱερὸν ξύλον παρὰ τῶν Ἀθηναίων, στεργάντων εἰς παραχώρησιν τοιούτου, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀνὰ πᾶν ἔτος προσφορᾶς θυσιῶν πρὸς τὴν Πολιάδα Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἐρεχθέα· πράγματι δέ, τούτων γενομένων, ἡ εὐφορία ἀποκατέστη. Ὅταν ὅμως οἱ Αἰγινῆται ἀπεκόμισαν τὰ ἀγάλματα ταῦτα, οἱ Ἐπιδαύριοι μένεα πνέοντες, κατ' ἐπανάληψιν ἐπειράθησαν ὅπως διὰ βίας τὰ ἀνακτήσωσι, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασε τοὺς Αἰγινήτας νὰ τὰ διαφυλάξωσιν εἰς τόπον μεσόγειον τῆς νήσου *Οἴην* ὀνομαζόμενον, ὅπου καὶ διετηροῦντο ἐπὶ Παυσανίου, ὅστις μάλιστα προσήνεγκε θυσίαν εἰς αὐτά (Παυσ. Κορινθ. 30, 4).

Ἡ ἐξ ἴσου ὅμως ὁλονὲν ἀναπτυσσομένη ναυτικὴ ἰσχὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ αἱ συμμαχικαὶ των πρὸς τὰς Κυκλάδας σχέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνακάλυψις προπαγάνδας διενεργουμένης ὑπὸ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἀττικιζούσης μερίδος, ἧς ἡγεῖτο ὁ Νικόδρομος, ἐνέβαλεν εἰς τοὺς ἐκδωρισθέντας Αἰγινήτας, φύσει ἄλλως τε αἰσθανομένους ἀπέχθειαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ πολίτευμά των, ἀνησυχίας ὡς πρὸς τὸ μέλλον. Ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον τὴν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Αἰγίνης, ἰδίως μετὰ τὴν παρ' αὐτῆς κατατρόπωσιν τοῦ στόλου τῶν Σαμίων (519 π. Χ.), ὡς μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν τῆς Δημοκρατίας καὶ δὴ ἐπιπροσθοῦν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς πρωτευούσης. Τόσον λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅσον καὶ οἱ Αἰγινῆται ἐπεζήτουν προφάσεις διὰ δημιουργίαν ῥήξεως, πρὸς ἐκκαθάρισιν καταστάσεως, ἥτις εἰς ἀμφοτέρους ἐφαίνετο ἐπιβλαβὴς καὶ ἐγκυμονοῦσα κινδύνους. Οὕτω, οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν ἀφορμὰς πολέμου, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἁρπαγὴν τῆς κόρης τοῦ Πεισιστράτου ὑπὸ Αἰγινητῶν πειρατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Αἰγίνης σφαγὴν τῶν πληρωμάτων Ἀθηναϊκῶν τριήρεων, αἵτινες εἶχον ἀποσταλῆ, ὅπως κατάσχωσι τὰ ἀγάλματα τῆς Αὐξησίας καὶ τῆς Δαμίας, διότι οἱ Ἐπιδαύριοι εἶχον παύσει προσφέροντες θυσίας τῇ Πολιάδι καὶ τῷ Ἐρεχθεῖ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὰ ἀγάλματα πρὸς ἃ ὠφείλοντο αἱ συμπεφωνημέναι θυσίαι εἶχον ἁρπαγῆ ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν. Προσῆθησαν δὲ τὴν πρὸς ῥῆξιν ἐπιθυμίαν τῶν Ἀθηναίων οἱ Θηβαῖοι, ἐπικαλεσθέντες τὴν συνδρομὴν τῶν Αἰγινητῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων — συμμορφούμενοι πρὸς χρησμόν, καθ' ὃν ἔδει νὰ ζητήσωσι τὴν συνδρομὴν τῶν «πλησιεσιάτων αὐτῶν», — καὶ ἣν οἱ Αἰγινῆται προθύμως τοῖς παρέσχον, πρὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς καταστάσεως. Ἐνῷ ἐν τούτοις ἡ κήρυξις τοῦ ἐπισήμου πολέμου μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Αἰγίνης ἐπέκειτο, χρησμὸς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν αναβολὴν αὐτοῦ ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ταχίστην ἀνέγερσιν ἱεροῦ τῷ Αἰακῷ.

Ἐξηκολούθει οὕτως ὑποβόσκον τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος τῶν Αἰγινητῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἐνέσκηψαν εἰς τὴν Αἴγιναν οἱ κήρυκες τοῦ Δαρείου, ζητοῦντες παρὰ τῶν Αἰγινητῶν γῆν καὶ ὕδωρ (491) εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς, ἣν οἱ Αἰγινῆται προθύμως ἐδήλωσαν, τοῦτο μὲν διὰ τὸ κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἀχαλίνωτον μῖσός των, τοῦτο δὲ διὰ νὰ μὴ διακοπῇ ἡ κυκλοφορία τοῦ ἐμπορικοῦ των στόλου ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τῶν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως χωρῶν, ἀφοῦ ἄλλως τε ὁ Περσικὸς στόλος, ἡνωμένος μετὰ τοῦ Φοινικικοῦ καὶ τῶν μηδισασῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς Μικρασίας, θὰ ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὴν νῆσον δι' ἁπλοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὅστις θὰ ἐπέφερε τάχιστα τὸν λιμόν. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κατήγγειλαν ἀμέσως εἰς τὴν Σπάρτην τὴν μηδίσασαν Αἴγιναν, χαρακτηρίσαντες τὴν περὶ ὑποταγῆς δήλωσίν της ὡς ἐσχάτην κατὰ τῆς κοινῆς πατρίδος προδοσίαν, καὶ ἡ Σπάρτη ἔσπευσε νὰ στείλῃ εἰς Αἴγιναν κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν ἕνα τῶν βασιλέων της, τὸν Κλεομένην, βραδύτερον δὲ καὶ τὸν ἕτερον, τὸν Λεωτυχίδην, οἵτινες ὑπεχρέωσαν τοὺς Αἰγινήτας νὰ ἀποστείλωσιν εἰς Ἀθήνας ὁμήρους, δέκα τῶν προκρίτων των. Βραδύτερον ὅμως Αἰγινῆται, ἐλλοχεύοντες παρὰ τὸ Σούνιον, συνέλαβον Ἀθηναϊκὴν θεωρίδα τριήρη, πλήρη ἐπιφανεστάτων Ἀθηναίων, μεταβαινόντων εἰς τήν, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος, τῷ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου, τελουμένην τελετήν, τοὺς αἰχμαλώτους δὲ τούτους ἀφῆκαν ἐλευθέρους μόνον ἐπ' ἀνταλλαγῇ τῶν εἰς Ἀθήνας κρατουμένων Αἰγινητῶν ὁμήρων.

Ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων ἤρξατο πλέον εἷς διαρκής, ἀκήρυκτος μὲν πλὴν ἀπηνὴς πόλεμος, τῶν μὲν Αἰγινητῶν προσβαλλόντων τὰ Ἀθηναϊκὰ πλοῖα, ἅτινα συνήντων ἐν πλῷ, καὶ τὸ Φάληρον δι' ἐπιδρομῶν, τῶν δὲ Ἀθηναίων μὴ παραλειπόντων οὐδεμίαν εὐκαιρίαν ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ πλήξῃ καιρίως τοὺς Αἰγινήτας. Τοιαύτη τις παρουσιάσθη διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀπὸ ἐτῶν κρύφα καὶ ἐντέχνως λειτουργούσης προπαγάνδας ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Νικοδρόμου τοῦ Κνοίθου, ὑποσχεθέντος νὰ προβῇ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς αἰφνιδιαστικὸν συναγερμόν, ὡρισμένην νύκτα καὶ ὥραν (Ἡροδ. ΣΤ 86), ἐπὶ τῇ βεβαιώσει τῶν Ἀθηναίων, ὅτι θὰ ἐπετίθεντο συγχρόνως, διὰ τοῦ στόλου των καὶ ἀποβάσεως, κατὰ τῆς νήσου. Ἡ μὴ ἔγκαιρος ὅμως ἐμφάνισις τῶν Ἀθηναίων, ἀπολεσάντων πολύτιμον χρόνον εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Κορινθίων δι' ἀγορὰν τριήρεων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κατὰ τῆς Αἰγίνης διατεθεισῶν ἰδικῶν των, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄμεσον κατάπνιξιν τῆς στάσεως, μόλις διασωθέντος τοῦ Νικοδρόμου εἰς Σούνιον. Πόσον δὲ ὑπῆρξε τὸ μῖσος τῶν Αἰγινητῶν πρὸς τοὺς στασιάσαντας καταδεικνύει τὸ ἑξῆς γεγονός: Εἷς ἐκ τῶν στασιαστῶν, δραπετεύσας καθ' ἣν ὥραν ἀπήγετο ἐπὶ σφαγήν, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρας καί, ὅπως κρατῆται ἀπὸ ἀσύλου, ἔδραξε τὰς χειρολαβὰς (*ἐπισπαστῆρας*, Ἡροδοτ. ΣΤ, 91) τῆς θύρας τοῦ ἱεροῦ. Οἱ διῶκται τοῦ ἐπεχείρησαν πρὸς στιγμὴν νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν ἐκεῖθεν, ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς ἀνθίστατο κρατούμενος ἰσχυρῶς ἐκ τῶν ἐπισπαστήρων, κατέκοψαν τὰς χεῖρας του καὶ τὸν κατέσφαξαν ἄχειρα, τῶν χειρῶν του ἀπομεινασῶν εἰς τὰς χειρολαβάς. Μετὰ τὸ δρᾶμα τῆς καταπνίξεως τῆς στάσεως, κατέφθασαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπωθήσαντες τὸν Αἰγινητικὸν στόλον ἀποβάντες δὲ προέβησαν καὶ οὗτοι εἰς δῃώσεις κατασφάξαντες χιλίους ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Εὐρυβάτην Ἀργείους ἐθελοντάς. (Εἶχον δὲ ἔλθει εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγινητῶν ἐθελονταὶ μόνον ἐξ Ἄργους, διότι οἱ ἐπίσημοι Ἀργεῖοι εἶχον ἀρνηθῆ νὰ τοὺς ἐνισχύσουν διὰ στρατοῦ, λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ Αἰγινῆται εἶχον ἐπιτρέψει ἄλλοτε εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Κλεομένην νὰ ἁρπάσῃ Αἰγινητικὰς τριήρεις καὶ νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἀργολίδα, καθ' ἣν μάλιστα ἠκολούθησε καὶ μέρος τῶν Αἰγινητικῶν πληρωμάτων.) Ὁ Αἰγινητικὸς ὅμως στόλος, ἀντεπιτεθείς, κατήγαγε νίκην κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ ἀναγγελία τῆς ἐμφανίσεως τῶν Περσῶν εἰς τὰ βορειοανατολικὰ πρόσγεια τῆς Εὐβοίας, ἀνέστειλε τὰς θηριωδίας ταύτας, δοθέντος καιροῦ εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναλογισθοῦν τί ἤθελεν ἐπισυμβῆ ἐὰν τὸ δάσος τῶν ἱστῶν τοῦ Περσικοῦ στόλου ἐνεφανίζετο πρὸ τοῦ Πειραιῶς, ἀφοῦ μόναι αἱ τριήρεις τῶν Αἰγινητῶν ἤρκουν ὅπως ἐξουδετερώσωσι τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων ὁπλιτῶν. Ἡ διάνοια ὅμως τοῦ Θεμιστοκλέους, ἡ διορατικότης του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποφασιστικότης του περὶ τῶν ληπτέων μέτρων, ἡ διάθεσις τῶν ἐκ τῶν θησαυρῶν τῆς Λαυρεωτικῆς προσόδων πρὸς ναυπήγησιν τριήρεων. τὸ ἐν ἰσχύϊ τεθὲν μέτρον περὶ οὗ προεῖδε τοῦ Κλεισθένους τὸ πολίτευμα, τοῦ ἐξοστρακισμοῦ δηλαδὴ πάσης ἀντιδράσεως, ἐξησφάλισαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν ἀπόκτησιν ναυτικῆς ὑπεροπλίας· δὲν ἀποτελεῖ δὲ διὰ τοῦτο καμμίαν ὑπερβολὴν τὸ λεχθέν, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τῶν Περσῶν κινδύνου ὑπῆρξεν ἀπότοκος τοῦ ἀμοιβαίου μίσους τῶν Αἰγινητῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προκληθῇ ἡ ὑπερέντασις τῶν ναυπηγήσεων, ἥτις ὑπῆρξε πολύτιμος διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ Περσικοῦ κολοσσοῦ. Παρὰ ταῦτα αἱ συρράξεις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Αἰγινητῶν, ἀπὸ τοῦ Μαραθῶνος (490 π. Χ.) καὶ ἐφεξῆς, ἐξηκολούθουν κατὰ διαλείμματα· ὅταν ὅμως τοῦ Ξέρξου ἡ καταιγὶς ἀνηγγέλθη ὁλονὲν προσεγγίζουσα, ὁ κοινὸς κίνδυνος συνεκέντρωσε τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ παρὰ τὸν Ἰσθμὸν ἄλσος τοῦ Ποσειδῶνος καὶ πρῶτοι συνεφιλιώθησαν οἱ Αἰγινῆται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, συμμετασχόντες πάντων τῶν ἐπακολουθησάντων ἀγώνων τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου (480 π. Χ.), ὅπου διέπρεψαν αἱ δεκαοκτὼ Αἰγινητικαὶ τριήρεις, καὶ ἐφεξῆς. Δεῖγμα δὲ τῆς ἀνδρείας τῶν Αἰγινητῶν παρέσχον ὁ Ἀσωνίδης κυβερνήτης καὶ ὁ ὕπαρχος Πυθέας μιᾶς Αἰγιναίας τριήρεως, εὑρεθείσης ἐν Σκιάθῳ μεθ' ἑτέρας Τροιζηνίας καὶ ἄλλης Ἀττικῆς πρὸς κατόπτευσιν: μοῖρα Περσικὴ ἐκ δέκα εὐδρόμων νηῶν κατέλαβε τὰς δύο τῶν ἑλληνικῶν τριήρεων, μόνον τῆς Ἀττικῆς δυνηθείσης νὰ διαφύγῃ καὶ ἐξοκειλάσης παρὰ τοῦ Πηνειοῦ τὰς ἐκβολάς· ἐνῷ δὲ τῆς Τροιζηνίας τὸ πλήρωμα κατεσφάγη ἀπαξάπαν, τὸ τῆς Αἰγινητικῆς ἐθεωρήθη αἰχμάλωτον πολέμου, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ἣν ἐπέδειξεν, ὁ δὲ βαρέως τραυματισθεὶς Πυθέας ἔτυχε μεγίστων περιποιήσεων καὶ τιμῶν· κατὰ σύμπτωσιν δέ, ἡ Σιδωνία τριήρης, ἐφ' ἧς εὑρέθη ἐμβαίνων ὁ Πυθέας τὴν ἡμέραν τῆς Σαλαμῖνος, ᾐχμαλωτίσθη ὑπὸ Αἰγιναίας, κυβερνωμένης ὑπὸ Πολυκρίτου υἱοῦ τοῦ Κρίου, οὕτω δὲ ὁ Πυθέας ἐπανεῖδε τὴν πατρίδα του διὰ πλοίου αὐτῆς.

Κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν (20 Σεπτ. 480) οἱ Αἰγινῆται, ὡς ἔμπειροι ναυτικοί, ἦσαν οἱ μᾶλλον τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ σχέδιον ὑποστηρίξαντες, ὅπως ἡ ναυμαχία δοθῇ ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος καὶ οὐχὶ ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Κεγχρεῶν, ὡς ἡ πλειονότης τοῦ συμβουλίου τῶν ναυάρχων, ἰδίᾳ τῶν Πελοποννησίων, ἀπῄτει. Κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀβουλία καὶ δισταγμὸς εἶχε καταλάβει τοὺς Ἕλληνας, καταπλαγέντας ἀπὸ τὸν ὄγκον τῆς Περσικῆς παρατάξεως, ἡ Αἰγιναία ναῦς, ἥτις μόλις εἶχεν ἐπιστρέψει ἐξ Αἰγίνης κομίζουσα τὰ εἴδωλα τῶν Αἰακιδῶν, ἤνοιξε τὴν μάχην, ἂν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδέχοντο τοῦτο, βεβαιοῦντες ὅτι Ἀμεινίας ὁ Παλληνεὺς ἦτο ὁ ἀρχίσας αὐτήν. Πάντως οἱ Αἰγινῆται μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίθη ὁ Πολύκριτος, ὑπῆρξαν, διὰ τῶν τεσσαράκοντα δύο πλοίων των ἅτινα εὑρέθησαν ἀντίπαλα τῶν Κιλίκων καὶ τῶν Παμφύλων, ὁ μεγαλύτερος τῆς νίκης συντελεστής, ἀξιωθέντες τῶν ἀριστείων, ἀλλὰ καὶ τῆς τιμῆς τῆς ἐν τῇ νήσῳ των συγκεντρώσεως, μετὰ τὴν ναυμαχίαν, τῶν συμμαχικῶν στόλων, πρὸς διανομὴν τῶν λαφύρων, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν εἰς ἀκρόπρωρα ἀναλογήσασαν αὐτοῖς μερίδα ἀνέθεσαν οἱ Αἰγινῆται εἰς τοὺς Δελφούς, ὡς ἐπίσης καὶ τρεῖς ἀστέρας χρυσοῦς ἐπὶ χαλκίνου ὁμοιώματος ἱστίου, συμβολίζοντας τοὺς Διοσκούρους καὶ τὸν ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν τιμώμενον *Ἀπόλλωνα τὸν Δελφίνιον*, τοῖς πλωϊζομένοις παραστάτας. Ἔλαβον δὲ μέρος οἱ Αἰγινῆται καὶ εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν καὶ τῶν Ἐρυθρῶν (Ἡροδ. Θ 15, 19) καὶ τὴν ναυμαχίαν τῆς Μυκάλης (479), ἀλλ' εἰς τὰς δύο πρώτας δὲν ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις των ἰδιαιτέρας μνείας, διότι, ναυτικοὶ αὐτοί, δὲν ἦσαν ἐθισμένοι εἰς πεζομαχίας. Πάντως ὅμως οἱ Αἰγινῆται ἐνεγράφησαν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς, ὑπὸ τῶν μετασχόντων τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἀφιερωθέντα τρίποδα. Ἀλλὰ καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπιθετικοῦ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου μετέσχον οἱ Αἰγινῆται, ἀποσχόντες μόνον κατόπιν τοῦ πραξικοπήματος τοῦ Παυσανίου.

Ἡ διάλυσις τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, διήρεσε τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο ἀντιμαχομένους συνασπισμούς, τοὺς περὶ τὴν Σπάρτην Πελοποννησίους μετὰ τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Αἰγινητῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Ἀργείων ἀφ' ἑτέρου. Τοῦ πολέμου δὲ ὄντος ἐπὶ θύραις, οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν ἀπαραίτητον τὴν καταστροφὴν τῆς Αἰγίνης, ἐπικινδύνου προσκόμματος εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ὁ σπινθὴρ παρήχθη διὰ τῆς ῥήξεως τῶν Κορινθίων πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς, οἵτινες ἀποσπάντες τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ἐπεκαλέσθησαν τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων: οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβον τότε τὸν *λιμένα τῶν Ἁλιέων* (σημ. «Πόρτο Χέλι»), σύνορον τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων, πρὸς προάσπισιν τῶν πρώτων κατὰ τῶν δευτέρων, μεθ' ὧν ἦσαν συνησπισμένοι οἱ Ἐπιδαύριοι καὶ οἱ Αἰγινῆται· καὶ ἐνικήθησαν μὲν τὰ ἀποβατικὰ στρατεύματα τῶν Ἀθηναίων, ἀναγκασθέντα νὰ ἐπιβιβασθῶσι τοῦ στόλου πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ κατὰ τὸν διάπλουν, συναντηθέντων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου παρὰ τὴν *Κεκρυφάλειαν* (σημ. «Ἀγκίστρι»), ἐπηκολούθησε ναυμαχία (458 π. Χ.) ἀποβᾶσα ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων (Θουκυδ. Α 105—Διόδωρ. Α 78). Ἡ ἧττα δὲ αὕτη ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ ἐξαφανισμοῦ τῆς Αἰγιναίας δόξης, διότι στόλος ἰσχυρὸς ὑπὸ τὸν Λεωκράτην, τὸν ἐν Πλαταιαῖς συστράτηγον τοῦ Ἀριστείδου, συναντήσας τὸν Αἰγινητικὸν ἔξωθεν τῆς Αἰγίνης, τὸν κατεναυμάχησε, κυριευθεισῶν ἑβδομήκοντα τριήρεων καὶ ἀρξαμένης πολιορκίας τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ἀποβάντος Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ. Ἐνισχύσεις σταλεῖσαι εἰς τὴν νῆσον παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καθὼς καὶ εἰσβολὴ Πελοποννησίων εἰς τὴν Μεγαρίδα πρὸς ἀντιπερισπασμόν, οὐδὲν ἴσχυσαν ὅπως μετατρέψουν τῆς Αἰγίνης τὴν τύχην. Καὶ ὑπέκυψεν αὕτη (457 π.Χ.) εἰς τὸν Λεωκράτην καὶ σύμπας ὁ στόλος της παρεδόθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ πλουσία ναυτικὴ νῆσος, ἡ *λήμη τοῦ Πειραιῶς*, ὡς ὁ Περικλῆς τὴν ἀπεκάλει, ἡ ἐπὶ τόσον χρόνον ἀφορμὴ ἀγωνίας εἰς τοὺς Ἀθηναίους, παρεδόθη ὁλοκληρωτικῶς εἰς αὐτούς, ὑποχρεωθεῖσα καὶ εἰς ἐτήσιον φόρον τριάκοντα ταλάντων.

Digitized by Google

Ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τοῦτο κατηυνάσθη τῶν Ἀθηναίων τὸ μῖσος, καὶ ἐξεπάτρισαν πάντας τοὺς Αἰγινήτας, μέχρι γυναικῶν καὶ παιδίων, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκ. Δ, 57—Ἡροδ. Ε,82), ἀναγκάσαντες αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι νέαν πατρίδα, ἣν εὗρον εἰς *Θυρέαν*, παρὰ τὸ σύγχρονον Ἄστρος, παραχωρηθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες τὴν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τοὺς Ἀργείους, μετὰ τὴν ἐν Τίρυνθι μάχην (524)· εἰς δὲ τὴν ἐρημωθεῖσαν Αἴγιναν ἀπέστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι κληρούχους ἐν οἷς ἦν καὶ τοῦ Πλάτωνος ὁ πατὴρ (Διογ. Λαερτ. 3). Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ κἂν ἀφέθησαν ἥσυχοι, διότι μετὰ ἑπτὰ ἔτη κυριεύσαντες οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ Νικίαν τὴν Θυρέαν, αὐτὴν μὲν ἔκαυσαν, τοὺς δὲ κατοίκους ἀπήγαγον (Θουκυδ. Β 27, Δ 54, Ε 41)· μόνον περὶ τὸ πέρας τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς *Αἰγὸς Ποταμοὺς* (405), ἀπέδωσεν ὁ Λύσανδρος εἰς τοὺς πρώτους οἰκήτορας αὐτῆς τὴν Αἴγιναν (Ξενοφ. Ἑλλην. Β 1,21—Ἡροδ. Β 129—Πλουταρχ. Ἀλκιβ. ΛΖ, Λύσανδρ. Θ), ἀποβᾶσαν τόπον ἡδονῶν καὶ ἀκολασίας. Τῷ 390 π. Χ. ἀπεπειράθησαν οἱ Αἰγινῆται, ἀκολουθήσαντες τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας κατὰ τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἀνακτήσωσι τὰ παρελθόντα τῆς πατρίδος των μεγαλεῖα, πλὴν ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387) τὴν κατεδίκασε καὶ κατ' ἔφεσιν εἰς μαρασμόν. Ἐν Αἰγίνῃ δὲ διέμεινε (322) ἐξόριστος ὁ Δημοσθένης, πρὸ τῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Καλαυρίᾳ (Πόρῳ) αὐτοχειρίας του (30 Σεπτ. 322 π. Χ. Πλουτάρχ. Δημοσθ. 29).

Ἀπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων μέχρι τοῦ 1829.— Εἶχε πλέον ὁριστικῶς σημάνει τῆς Αἰγίνης ἡ παρακμή. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὑπῆρξε καὶ αὐτὴ ἕρμαιον τῆς ἀλλοπροσάλλου πολιτικῆς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, παραδοθεῖσα ἐξ ὑπαμοιβῆς εἰς τὸν Κάσσανδρον (318 π. Χ. Πλούταρχ. Φωκ.) καὶ Δημήτριον τὸν Ἀντιγόνου (τὸν Πολιορκητήν, 307 π. Χ.)· τῷ 210 π. Χ. ὁ συμμαχικὸς στρατὸς τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ρωμαίων κατέλαβεν αὐτήν, τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου Πουπλίου Σουλπικίου ἐξανδραποδίσαντος τοὺς κατοίκους, βραδύτερον δὲ πωληθεῖσα ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἄτταλον τὸν Α', βασιλέα τοῦ Περγάμου, ἀντὶ τριάκοντα ταλάντων, περιῆλθε (129 π. Χ.) μετὰ τοῦ βασιλείου τούτου εἰς τοὺς Ρωμαίους· καὶ παρεχωρήθη μὲν ὑπὸ Ἀντωνίου εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἀφῃρέθη πάλιν ἀπ' αὐτῶν ὑπὸ Αὐγούστου, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀποδόσεως ἐλευθερίας, ἐνῷ κατ' οὐσίαν ἐγένετο ἕρμαιον τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. (Ὅρα τὰς ἐν κεφ. *Νομισματολογία* ἱστορικὰς συμπληρωματικὰς εἰδήσεις).

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ ἄσημος πλέον Αἴγινα ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσα ἀνεξάρτητον ἀρχιεπισκοπήν· ἐξ Αἰγίνης δὲ κατήγετο ὁ Πατριάρχης Κοσμᾶς ὁ Β', ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀττικός. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, τὰ παράλιά της ὑφίσταντο τὰς ἐπιδρομὰς παντοειδῶν πειρατῶν, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασεν ἄλλους μὲν τῶν κατοίκων νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰς πέριξ τῆς Αἰγίνης ἀκτὰς τῆς στερεᾶς, ἄλλους δέ, μὴ θελήσαντας νὰ ἀφήσωσι τὴν νῆσον, νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα. Ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἀνέγερσις τῆς *Παληᾶς-Χώρας*, ἐπὶ τῆς θέσεως, ἥν, ὡς λέγεται, κατεῖχε τὴν ἀρχαιότητα ἡ *Οἴα*, ἀλλὰ καὶ ἡ φήμη τῆς νήσου ὡς «κοινοῦ καταφυγίου πειρατῶν», ἣν ἀναφέρει ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος*.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἡ Αἴγινα συνεμερίζετο μέχρι τινὸς τὰς τύχας τῶν Ἀθηνῶν· ὑπαχθεῖσα δὲ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίγου τοῦ ἐξ Ἀραγῶνος (1317-1338) καὶ τῶν ἀπογόνων του, ἐξασκουμένην ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐκχώρησιν τῶν δικαιωμάτων των ἐπὶ τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς Βενετούς, ἡ νῆσος ἐδόθη ὡς προὶξ εἰς τὴν δισέγγονον τοῦ Ἀλφόνσου κατὰ τὸν γάμον της μετὰ τοῦ Ἀντωνέλλου Καοπένα (1390) καὶ περιῆλθεν οὕτως ὑπὸ τὸν Καταλανικὸν οἶκον, ἀναγνωρίσαντα τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας, ἥτις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μὴ καταλιπόντος κληρονόμους Ἀντωνέλλο τοῦ Β', ὑπήγαγεν αὐτὴν ὑπὸ τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Ναυπλίας. Τὸ τελειωτικὸν ὅμως πλῆγμα ὑπῆρξεν ἀπότοκον τοῦ πολέμου τῆς Ἑνετίας κατὰ τῆς Τουρκίας (1537), ὁπότε ὁ τρομερὸς *Μπάμπ Ἀρούτς* (Βαρβαρόσσας) ἐνέσκηψεν εἰς τὸ Αἰγαῖον μὲ τριάκοντα γαλιότας καὶ ἑβδομήκοντα γαλέρας. Ἡ Αἴγινα ὑπέστη τὴν ἐπιδρομήν του τὰς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1537 δηωθεῖσα ὁλοτελῶς· ἑξακισχίλιοι τῶν κατοίκων της (vice amiral *E. Jurien de la Gravière* «Doria et Barberousse» σελ. 269) ἐξανδραποδισθέντες, ἀπήχθησαν, αἱ μὲν παρθένοι διὰ τὰ χαρέμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ δὲ ἄλκιμοι ἄνδρες διὰ τὰ σέλματα τῶν γαλερῶν, σφαγέντων τῶν γερόντων, ἐλαχίστων μόνον, δυνηθέντων νὰ κρυβῶσιν εἰς τὰ ὄρη, διασωθέντων. Βραδύτερον Ἀλβανοί, προελθόντες οὐχὶ ἐξ Ἀττικῆς, ἀλλὰ ἐκ νότου (ἴσως ἐκ Τροιζῆνος ἢ Ὕδρας, διότι πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς νήσου, ἀπὸ Πέρδικας ἕως Πόρτες, ἐγκατέστησαν) ἐγκαθιδρύθησαν εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν νῆσον καὶ τούτων ἔτι καὶ νῦν ὑπάρχουν ἀπόγονοι εἰς τὰ προμνησθέντα χωρία. Ὑπάρχει δὲ ἡ δόξα ὅτι μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἡ νῆσος ἐξηκολούθει οὖσα ἔρημος· οἱ τοῦτο ὅμως πρεσβεύοντες λησμονοῦν σπουδαίαν περὶ τοῦ ἐναντίου ἀπόδειξιν, δηλαδὴ «*τῆς Ζακύνθου τὸν γόνον καὶ Αἰγίνης τὸν πρόεδρον, τὸν φρουρὸν τῆς Μονῆς τῶν Στροφάδων*». Διότι ὁ κατὰ τὰ μέσα τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος γεννηθεὶς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σιγούρων *Ἅγιος Διονύσιος*, ὅστις ἐμόναζεν εἰς τὴν νησῖδα Στροφάδες, μεταβαίνων εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ διελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν, ἐγένετο τῇ παρακλήσει τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος Αἰγίνης, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀφῆκε τὴν ἐπισκοπήν του (1589), διὰ νὰ μονάσῃ εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ μονὴν «*τῆς Ἀναφωνήτριας*». Σαφῶς λοιπὸν προκύπτει, ὅτι πεντήκοντα δύο ἔτη μετὰ τὴν δήωσιν τοῦ Μπάμπ Ἀρούτζ, εἶχον συναχθῆ εἰς τὴν νῆσον τόσοι κάτοικοι, ὥστε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν νὰ κρίνῃ ἀναγκαίαν τὴν ἐκεῖ παρουσίαν ἐπισκόπου· ἐπὶ πλέον ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πόλις τῆς Αἰγίνης εἶχε συσταθῆ εἰς τὴν Παληὰν Χώραν, ὅπου ἡ παράδοσις δεικνύει ἀκόμη, εἴς τινα τῶν ἐγκαταλελειμμένων ἐκκλησιῶν της, τὸν ἐκ πωρίνου λίθου ἀρχιερατικὸν τοῦ ἐπισκόπου-ἁγίου θρόνον, καὶ ἀφοῦ ἄλλως τε ἐκεῖ ἦτο ἡ πόλις τῆς Αἰγίνης μέχρι τοῦ 1800, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Τῷ 1687 ὁ Φραντζέσκο Μοροζίνι ἀνακατέλαβε τὴν νῆσον, ἐπισκευάσας καὶ τὸν ἐπὶ τῆς *Σαρωνίδος ἑλληνικὸν πύργον* (βλ. κατωτέρω), πλὴν βραχεῖα ὑπῆρξε τῆς Βενετίας ἡ κατοχή, ἀφοῦ, δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ Passarowitz, τῷ 1718, παρεδόθη ἐκ νέου εἰς τοὺς Τούρκους ἡ Αἴγινα.

Τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος πλεῖστοι Αἰγινῆται μετέσχον, ἰδίως κατὰ τὴν μάχην τοῦ *Ἀγιωργοῦ* ὑπὸ τὸν Γεώργ. Λύκον, συντελέσαντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς δευτέρας φάλαγγος τοῦ Δράμαλη (ὅρα *Φωτάκου* ἀπομνημονεύματα)· διεκρίθησαν δὲ κατ' αὐτὴν οἱ Νικολ. Λαλαούνης, Μούρτζινος καὶ Κάτσας. Ἐπίσης εἰς τὴν μάχην τοῦ Φαλήρου, ἔλαβον μέρος πολλοὶ Αἰγινῆται, ἐξαίρεται δὲ ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν ἀδελφῶν Τσελεπῆ, τοῦ μὲν φονευθέντος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ δὲ αἰχμαλωτισθέντος, ὅταν, ἐξαντλήσας καὶ τὸ τελευταῖον φυσέκι, κατέπεσε βαρέως βληθεὶς εἰς τοὺς πόδας. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Φαβιέρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἦσαν καὶ οἱ Αἰγινῆται, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Μούρτζην, Κώστα Λιοῦργον καὶ Νικολ. Λαλαούνην, τὸν ὁποῖον τόσον ἐτίμα ὁ κυβερνήτης διὰ τὴν ἀνδρείαν του, ὥστε καὶ εἰς τὸν οἶκόν του παρέμενε μέχρι περατώσεως τοῦ Κυβερνείου καὶ διὰ πλείστων τιμητικῶν ἐνδείξεων τὸν περιέβαλεν.

Διαρκούσης τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ νῆσος ἐξένισε τὰς οἰκογενείας πλείστων τῶν προσωπικοτήτων τοῦ Ἀγῶνος, ἐν αἷς τοῦ Κανάρη, τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ Μαυροκορδάτου κ.λ.π., ἰδίως δὲ ἐχρησίμευσεν ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὁσάκις ἠναγκάζοντο νὰ ἀφίνουν τὴν πατρίδα των καὶ οὕτω ἐκεῖ κατέφυγον οἱ Καλλιφρονάδες, οἱ Ζαχαρίτσηδες, οἱ Χαλκοκονδύλαι καὶ τόσοι ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν διανοουμένων τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, οἷοι Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Ἄνθιμος Γαζῆς, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Θεόφιλος Καΐρης, Γεώργιος Πραΐδης, Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης, Λυμπέριος Λυμπερόπουλος, Σπυρίδων Τρικούπης, Ἰωάννης Κωλέττης, Κωνσταντῖνος Ζωγράφος, (;) Σκανδαλίδης (ὁ ἰσόβιος τοῦ Βουλευτικοῦ Γραμματεύς), Γεώργιος Γλαράκης, Ἀνδρέας Παπαδόπολος, Φίλιππος Ἰωάννου, Γεώργιος Χρυσείδης, Παναγιώτης Ρόδιος, Γεώργιος Αἰνιάν, Δημήτριος Χρηστίδης, Νικόλαος Σηλίβεργος, Ἰωάννης Φιλήμων, Γεώργιος Καραγιαννόπουλος Τισαμενό., Παναγιώτης καὶ Νικήτας Σπανόπουλοι (ἀδελφοί), Ἰκέσιος Λάτρης, Γεώργιος Ψύλλας, Δρόσος Μανσόλας, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Σκοῦφοι (Νικόλαος, Σπυρίδων καὶ Γεώργιος), Μάρκος Δραγούμης, Γεώργιος Γεννάδιος, Νεόφυτος Δούκας (;), Βορδολάχος, Σοῦτσοι (Ἀλέξανδρος καὶ Παναγιώτης), Χρῆστος Κλωνάρης, ἴσως δὲ καὶ ἄλλων ἐκτὸς αὐτῶν, ἐγένετο ἡ πόλις τῆς Αἰγίνης συγκεντρώσεως τόπος. Ἰδίως ὅμως οἱ Ψαριανοί, ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν μάχαιραν, συνέπηξαν μέγιστον συνοικισμὸν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνιμος αὐτῶν ἐγκατάστασις, εἴτε εἰς τὴν Μαραθῶνα, ΒΑ μυχὸν τοῦ φερωνύμου κόλπου, εἴτε εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν ἐπὶ τῆς Α ἀκτῆς τῆς νήσου· δυστυχῶς ὅμως, δι' οὓς λόγους παραπέμπομεν εἰς τὴν Γενικὴν ἱστορίαν, δὲν ἐπετεύχθη αὐτή, καὶ βραδύτερον, οἱ ἐκεῖ προσφυγόντες Ψαριανοί, ἐγκατέστησαν εἰς Ἑρμούπολιν τῆς Σύρου, ὅπου συνέπηξαν τὴν μεγίστην συνοικίαν «Ψαριανά», καὶ εἰς Ἐρέτριαν, τινῶν ἐπανελθόντων εἰς τὴν πατρώαν γῆν, ἀπολεσάσης τῆς νήσου, διὰ τὴν στενότητα ἀντιλήψεως τινῶν τῶν προυχόντων της, τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταστῇ σημαντικὸς ναυτικὸς παράγων καὶ διὰ ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ· ὁ πολὺς δὲ Βαρβάκης ἐνυμφεύθη Αἰγιναίαν κόρην, τὴν Ἀρτέμιδα Γ. Λογιωτατίδου, περιώνυμον διὰ τὴν καλλονήν της καὶ εὐφυΐαν της, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της νοσηράν της θρησκοληψίαν.

Ἄξιον μνείας ἰδιαιτέρας εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ ἐγένοντο ὑπαινιγμοὶ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ὡς ἑτερόχθονος, οἱ Ψαριανοὶ ἔσπευσαν κοινῇ ψήφῳ νὰ τὸν ἀναγορεύσουν *Ψαριανὸν* καὶ πολίτην τῆς ἐν Αἰγίνῃ παροικίας των, διὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. 873 ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1828 ψηφίσματός των, τοῦθ' ὅπερ ὁ Καποδίστριας ἀπεδέχθη ὡς ὑψίστην τιμήν, καταβαλὼν εἰς τὴν κοινότητα ποσὸν σεβαστὸν ἐκ τῆς προσωπικῆς του περιουσίας, ὡς φόρον του ὡς Ψαριανοῦ πολίτου. Τὸ ψήφισμα, δι' ὅλους τοὺς Ψαριανούς, εἶχον ὑπογράψει οἱ δημογέροντες τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ψαριανῆς παροικίας, Ν. Χ" Ἀλεξανδρῆς, Ν. Χ" Δ. Κοτζιᾶ, Ν. Χ" Γ. Ἀργύρη, (ὅρα κατωτέρω: *Ἡ πόλις Αἴγινα ὡς πρωτεύουσα τοῦ Κράτους*).

Ἀρχαῖον Πολίτευμα -Ἀρχαί.— Τὸ πολίτευμα τῆς νήσου ἦτο (βλ. *Π. Ἠρειώτου* Αἰγινητικὰ ΙΙΙ § 52) *ἀριστοκρατικόν*, τῆς διακυβερνήσεως τῆς νήσου οὔσης εἰς χεῖρας τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον πλουτήσει ἐκ τῆς ἐμπορίας καὶ ἀποκτήσει τοσαύτην ἰσχύν, ὥστε καὶ ἡ κατ' αὐτῶν στάσις τοῦ Νικοδρόμου νὰ καταπνιγῇ, ἅμα τῇ ἐκδηλώσει της.

Λεπτομερείας τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πολιτεύματος τῆς Αἰγίνης ἐπὶ τῆς ἀκμῆς της οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφέρει, τὸ δὲ ψήφισμα τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον, καθ' ὃ πᾶς Ἀθηναῖος συλλαμβανόμενος ἔπρεπε νὰ πωλῆται, παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ εἰκάσῃ τις, ὅτι καὶ ἐν Αἰγίνῃ ὑπῆρχεν, ὅπως καὶ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς Ἐπιδαύρῳ, βουλή τις ἀριστοκρατικῶν.

Τὸ πολίτευμα ὅμως τοῦτο δὲν ἔμεινεν, ἀμιγὲς ἀριστοκρατικόν, μέχρι τέλους, ἀλλὰ διερρυθμίσθη ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ· τοῦτο δέ, φαίνεται, ἐπέβαλον αἱ μέγισται καὶ φοβεραὶ συμφοραί, αἱ ἐπιπεσοῦσαι κατὰ τῆς νήσου, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος. Ἐξ ἐπιγραφῆς δὲ ἐν τῇ ἐγχωρίῳ δωρικῇ διαλέκτῳ, γεγραμμένης καὶ ἀναγομένης εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 1ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐξάγεται ὅτι αἱ ὕψισται τῆς νήσου ἀρχαὶ ἦσαν *συνέδριον*, πάντως ἀριστοκρατικῶν, καὶ *δῆμος*· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἀρχόντων μνημονεύονται ἐν αὐτῇ, *ταμίας*, *ἀγορανόμος*, ὅπερ ἦτο φαίνεται μέγα ἀξίωμα, καὶ *ἐπιμεληταί*. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, εἰς κοινὴν διάλεκτον γεγραμμένη αὕτη καὶ ἀναγομένη εἰς τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ., ἐξ ἧς εἰκάζεται, ὅτι ἡ Αἴγινα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἶχε δημοκρατικὸν πολίτευμα, *Βουλὴν* καὶ *Δῆμον*, ἄρχοντας δὲ *στρατηγούς*, *ταμίας* καὶ *γραμματέα* τοῦ δήμου καὶ *θεωροὺς* τοὺς τὰ ἱερὰ φυλάσσοντας, ὅτι οἱ κάτοικοι διῃροῦντο εἰς *φυλάς*, *φατρίας* καὶ *δήμους*, καὶ ὅτι ὑφίστατο *πρυτανεῖον*, ἐν ᾧ ἐσιτοῦντο διὰ βίου πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ οἱ εὐεργέται τῆς νήσου. Τὸ πολίτευμα ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο τὸ τῶν γνησίων Δωριέων Αἰγινητῶν, ἀλλὰ τῶν καταλαβόντων καὶ κατασχόντων τὴν νῆσον μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τὴν πώλησιν τῆς νήσου εἰς τὸν Ἄτταλον, τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου.

Φυλαὶ—Φατρίαι.—Οἱ Αἰγινῆται, ἅτε Δωριεῖς ὄντες, διῃροῦντο εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας φυλάς. Πιθανὸν εἶναι ὅτι τὸ πρῶτον ἦσαν αὗται τρεῖς, οἱ *Ὑλλεῖς, Πάμφυλοι καὶ Δυμᾶνες*, διότι καὶ οἱ Ἀργεῖοι, ἐξ ὧν οἱ Αἰγινῆται ἀμέσως κατήγοντο, τὰς αὐτὰς φυλὰς εἶχον, ὡς καὶ ἐν ἀποσπάσματί τινι τοῦ Πινδάρου ὑποδηλοῦται. Εἰς ταύτας δὲ προσετέθη, ὡς ἐν πάσῃ σχεδὸν Δωρικῇ πολιτείᾳ, καὶ τετάρτη, ἡ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς νήσου κατοίκων, πιθανῶς δὲ τὸ γηγενὲς καὶ μὴ Δωρικὸν γένος τῶν Βουδιδῶν, τῶν ἀπὸ πελασγοῦ ἥρωος Βουδίωνος, ἀνῆκεν εἰς τὴν τετάρτην φυλήν.

Εἰς φατρίας δὲ διῃροῦντο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγινῆται ἑπτά, αἵτινες ἦσαν αἱ ἑξῆς: *Μιδυλίδαι* ἀπὸ Μιδύλου, *Θεανδρίδαι* ἀπὸ Θεάνδρου, *Βασσίδαι* ἀπὸ Βάσσου Ἡρακλείδου, *Εὐξενίδαι*, *Χαριάδαι*, *Ψαλυχίδαι* καὶ *Βλεψιάδαι*, καταγόμενοι ἐκ τοῦ Αἰακοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Ἡρακλέους.

Αἰγινητικὸν δίκαιον. — Περὶ τοῦ Αἰγινητικοῦ δικαίου ἐλάχιστα εἶναι γνωστά. Ἐκ τοῦ «*Αἰγινητικοῦ*» τοῦ Ἰσοκράτους, ἐξάγονταί τινα ὡς πρὸς τοὺς νόμους περὶ υἱοθετήσεων καὶ διαθηκῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὸν περὶ διαθηκῶν νόμον ἐπετρέπετο νὰ διαθέσῃ τις κατὰ βούλησιν τὰ ἑαυτοῦ, ἐὰν ἦτο ἄπαις, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἐν Ἀθήναις, ὅθεν τὸ πρῶτον πιθανῶς εἰς Αἴγιναν ὁ νόμος οὗτος εἰσήχθη· κατὰ δὲ τὸν περὶ υἱοθετήσεως, ἐπετρέπετο υἱοθέτησις τέκνου, ἀλλ' ἐκ τῆς τάξεως τῶν πολιτῶν ἐκείνης εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ υἱοθετῶν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ λόγου τοῦ Ἰσοκράτους ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἐνάγων ἀπηλλάσσετο τῆς συνήθους εἰς τὰς περὶ κληρονομίας δίκας «παρακαταβολῆς». Ἐκτὸς δὲ τούτων μνημονεύεται ἀλλαχοῦ καὶ νόμος προστατευτικὸς τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, ἰδίᾳ τῆς κεραμευτικῆς.

Ἐκ δὲ τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων ἀναφέρεταί τις, ἀπαγορευτικὴ τῆς ἐν νυκτὶ περιπλανήσεως ἐν Αἰγίνῃ. Ἡ διάταξις αὕτη ἦτο λίαν ἀναγκαία διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν τῆς πόλεως, ἧς

Digitized by Google

ἕνεκα καὶ δι᾽ ὑπερμεγέθους σιδηρᾶς σφύρας ἐκλείοντο αἱ πύλαι τῆς πόλεως, ἵνα ἀκουσθῇ ὁ κρότος, ἐὰν πύλη τις παρεβιάζετο παρ᾽ ἐπιδρομέως, καὶ τρέξωσιν οἱ πολῖται εἰς τὰ ὅπλα πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ. Προήρχετο δὲ τὸ μέτρον τοῦτο ἐκ τοῦ φόβου αἰφνιδιασμοῦ παρὰ τῶν Ἀθηναίων, ἕνεκα τοῦ ὁποίου καὶ τὰ στόμια τῶν λιμένων ἀπεφράσσαντο δι᾽ ἁλύσεων, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν, ἣν ἠπείλει ὁ συνωστισμὸς τοσούτου ἀριθμοῦ κατοίκων, εἶχον φαίνεται ληφθῆ εἰδικὰ μέτρα, ἀφοῦ ἐμισθοδοτεῖτο δημοσίᾳ ἰατρὸς πρὸς τοῦτο, ὅπως Δημοκήδης τις, λαμβάνων μισθὸν ἓν τάλαντον ἐτησίως. Ἐκ τῶν ᾠδῶν δὲ τοῦ Πινδάρου ἐξάγεται ὅτι ἡ Αἴγινα ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μᾶλλον εὐνομουμένων πόλεων τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὅτι ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ξένους ὧν ἔβριθεν ἡ νῆσος, ἦτο παροιμιώδης· διὰ τοῦτο καὶ ἐπαινεῖται παρὰ τοῦ Πινδάρου ὡς «*εὔνομος δικαιόπολις καὶ δίκᾳ ξεναρκέϊ κοινὸν φέγγος*» καὶ ὡς πόλις «*ἔνθα Σώτειρα, Διὸς Ξενίου πάρεδρος, ἀσκεῖται Θέμις*». Ταῦτα δὲ πάντα δὲν δύνανται ποσῶς νὰ θεωρηθῶσιν ὑπερβολικά, διότι ἐμπορικὴ ἐπικράτησις καὶ ὑγιὴς πλουτισμός, ἄνευ ἀδιασείστου πεποιθήσεως πρὸς τὴν δικαιοσύνην, δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσι.

III. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΑΙΓΙΝΗΤΑΙ ΓΛΥΠΤΑΙ. Πολὺ πρὸ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Αἰγινῆται ἤκμασαν οὐ μόνον εἰς πλοῦτον καὶ ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ εἰς καλλιτεχνικὸν πνεῦμα. Ἀπὸ τῆς ἕκτης π. Χ. ἑκατοντ. τὸ *Αἰγινητικὸν Ἐργαστήριον* ἐκράτει τῆς τέχνης τὰ σκῆπτρα καθ᾽ ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἀρχαιότατος γνωστὸς μεταξὺ τῶν Αἰγινητῶν γλυπτῶν εἶναι *Σμῖλις* ὁ Εὐκλείδου, ὅστις ἐλέγετο σύγχρονος τοῦ Δαιδάλου (*Παυσ.* Ζ, 4), ὅπερ ὅμως σημαίνει ὅτι ἦτο ἁπλῶς «Δαιδαλίδης», ἤτοι παρακολουθῶν τὴν ἀρχαιοτάτην τεχνοτροπίαν, ἀφοῦ ἄλλως τε φέρεται ἐλθὼν εἰς Σάμον ἐπὶ Προκλέους (26 ἔτη πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἤτοι τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν Δαίδαλον) καὶ κατασκευάσας ἄγαλμα τῆς Ἥρας διὰ τὸν ἐκεῖ ναὸν (*Κλημ. Ἀλεξ.* Προτρεπτικὸν 13), ὡς καὶ ἕτερον ἄγαλμα τῆς αὐτῆς θεᾶς ἐν Ἄργει. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἰς τὸν ἴδιον ἀποδίδεται τὸ ἐν Ἡραίῳ τῆς Ὀλυμπίας χρυσελεφάντινον σύμπλεγμα τῶν Ὡρῶν, καὶ ἐπειδὴ φέρεται ὡς συνεργασθεὶς (Plin. XXXVI, 19) μετὰ Ῥοίκου καὶ Θεοδώρου εἰς τὸν ἐν Λήμνῳ Λαβύρινθον, τοῦθ᾽ ὅπερ συμπίπτει πρὸς τὴν 50ὴν Ὀλυμπιάδα, ἤτοι δύο καὶ πλέον αἰῶνας ἀπὸ Προκλέους, ἄγονταί τινες νὰ θεωρῶσι τὸν Σμῖλιν ὡς ἀνύπαρκτον μὲν πρόσωπον, ἀλλὰ προσωποποίησιν τῆς ἀρχαϊκῆς Αἰγιναίας γλυπτικῆς, καὶ τῆς ἐκ Σάμου διαδοθείσης χαλκοπλαστικῆς.

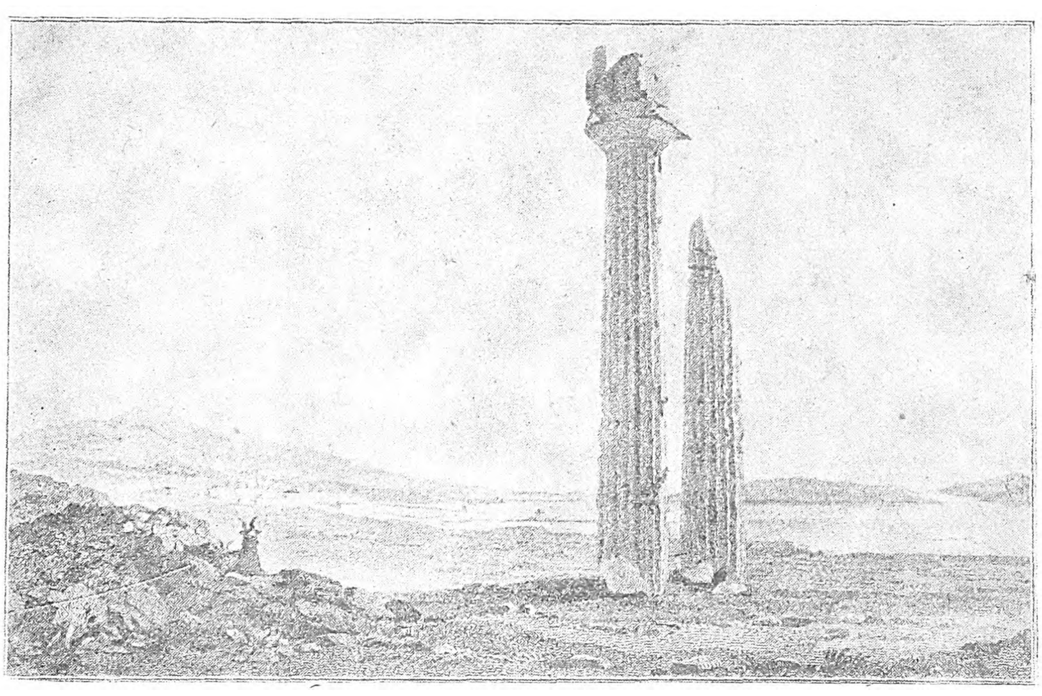

Τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ὡς εὗρον αὐτὰ τῷ 1800 οἱ Dodwell καὶ Leake.
[Τῷ 1861 κατέρρευσεν ὁ ἀκέραιος κίων καὶ ἤδη ἀπομένει ὀρθὸς μόνον ὁ κολωβομένος. Τῷ 1765 ὁ Chandler εἶχεν εὕρει ἀμφοτέρους ὀρθοὺς καὶ ὑποβαστάζοντας τὸ ἐπιστύλιόν των].

Ὁ *Κάλλων*, ἀκμάσας περὶ τὴν 60ὴν Ὀλυμπιάδα, ποιήσας τὸν ἐν Ἀμύκλαις τρίποδα, ἐφ᾽ οὗ ἄγαλμα Περσεφόνης, ἐν δὲ τῇ ἀκροπόλει Τροιζῆνος ξόανον Σθενιάδος Ἀθηνᾶς, ἐν τῷ ἐν αὐτῇ ναῷ τῆς θεοῦ (*Παυσαν*. Β, 32. Γ, 18. Δ, 14. Η. 18).

Ὁ *Ὀνάτας* ὁ τοῦ Μίκωνος, ὁ περιφημότερος τοῦ Αἰγινητικοῦ ἐργαστηρίου καὶ τῆς χαλκοπλαστικῆς ἀριστοτέχνης, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς Αἰγινητικῆς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῆς 70ῆς Ὀλυμπιάδος (500 π.Χ.) καὶ μετὰ ταύτην, ἀπεικονίσας δὲ θεούς, ἥρωας καὶ ἱστορικὰ πρόσωπα. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ ἰδιομορφότερον τῶν ἔργων του, τὸ ἄγαλμα τῆς *Μελαίνης Δήμητρας*, ἀλληγορία τῆς ἐν χειμῶνι καταστάσεως τῆς γῆς, ἐποίησε διὰ τοὺς Φυγαλεῖς εἰς ἀντικατάστασιν παλαιοῦ ξοάνου καταστραφέντος ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ πυρκαϊᾶς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μύθου, τῶν παραδόσεων, ὁμοιώματος τὸ ὁποῖον κατεῖχε, καὶ ὀνείρων ἅτινα, ὡς διϊσχυρίζετο, ἔβλεπεν ὡς πρὸς τὸ ἄγαλμα (*Παυσαν*. Η, 42). Ἕτερον ἔργον αὐτοῦ, ἄγαλμα *Κριοφόρου Ἑρμοῦ*, ὅπερ τῷ παρήγγειλαν οἱ Φενεᾶται, λατρεύοντες τὸν θεὸν ὡς προστάτην τῶν ζώων· ἄλλο δὲ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ τὴν κατασκευὴν τῷ ἀνέθεσαν οἱ Περγαμηνοί· ὡσαύτως τὸ τοῦ Ἡρακλέους, ὅπερ οἱ Θάσιοι ἀνέθηκαν ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὡσαύτως ἀνάθημα τῶν Ἀχαιῶν, σύμπλεγμα περιώνυμον παριστῶν τὴν πρόκλησιν τοῦ Ἕκτορος, τὸ τῶν Ταραντίνων ἀνάθημα ἐν Δελφοῖς, ἐφ᾽ οὗ συνειργάσθη μετὰ Καλίνθου, τὸ χαλκοῦν ἅρμα τοῦ Ἱέρωνος, τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ἐφ᾽ οὗ συνειργάσθη μετὰ Καλάμιδος καὶ ὅπερ κατετέθη ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ τέλος *πιθανῶς* τὰ ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας συμπλέγματα.

Ὁ *Γλαυκίας* (Παυσαν. ΣΤ. 10), ἀκμάσας περὶ τὴν 70 Ὀλυμπιάδα καὶ ποιήσας, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀγάλματα ἀθλητῶν, ὡς τὸ ἅρμα τοῦ Γέλωνος μετὰ τοῦ ἀνδριάντος του, ὅπερ οὗτος ἀνέθηκεν ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ τοῦ ἀθλητοῦ Θεαγένους τοῦ Θασίου στηθὲν ἐν τῇ Ἄλτει, τὸ τοῦ Κερκυραίου Φίλωνος καὶ τὸ τοῦ σκιαμαχοῦντος Γλαύκου τοῦ Καρυστίου.

Ἀναξαγόρας ἀκμάσας περὶ τὴν 75 Ὀλυμπιάδα, ἐργασθεὶς ἐν Ὀλυμπίᾳ δεκάπηχυν χαλκοῦν Δία, ὃν ἀπὸ κοινοῦ ἀνέθηκαν (475 π.Χ.) αἱ ἐν Πλαταιαῖς νικήσασαι πόλεις, ὧν τὰ ὀνόματα ἀνεγράφησαν ἐπὶ τοῦ βάθρου.

Σίμων, περὶ τὴν 77 Ὀλυμπιάδα, ὁ μετὰ τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐξ Ἄργους ποιήσας τὰ ἀναθήματα τοῦ Φόρμιδος, τοῦ ἐκ Μαινάλου τῆς Ἀρκαδίας Συρακουσίου στρατηγοῦ, τοῦ ἐπὶ τυράννων Γέλωνος καὶ Ἱέρωνος στρατηγήσαντος.

Ἄλλοι Αἰγινῆται γλύπται: *Ἄλτιμος*, γνωστὸς ἀπό τινος τῆς ἐποχῆς τῶν Μηδικῶν ἐπιγραφῆς, ὡς ποιήσας τὸ ἄγαλμα τῆς Κωλιάδος Ἀφροδίτης. *Ἀριστόνοος*, ἀγνώστου ἐποχῆς, ποιήσας ἄγαλμα Διός, ἐστεμμένου διὰ κρίνων, κρατοῦντος δὲ ἀετόν, καὶ διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς κεραυνόν, ὅπερ Μεταποντῖνοι τῆς Λουκανίας ἀνέθηκαν ἐν Ὀλυμπίᾳ.— *Συννόων*, μαθητὴς τοῦ Σικυωνίου Ἀριστοκλέους (Παυσαν. ΣΤ. 9).— *Πτόλιχος*, μαθητὴς τοῦ προηγουμένου (περὶ τὴν 49 Ὀλυμπιάδα, 465 π. Χ.) ποιήσας ἀνδριάντα Θεογνήτου τοῦ ἐκ Μιδυληδῶν τῆς Αἰγίνης (Παυσαν. ΣΤ. 9 — Πίνδαρος Πυθ. Η. 53) καὶ Ἐπικραδίου τοῦ Μαντινέως. — *Σήραμβος*, ὅστις ἐποίησεν ἀνδριάντα Ἀγιάδου τοῦ Ἠλείου νικήσαντος ἐν ἀγνώστῳ Ὀλυμπιάδι. — *Θεόπροπος*, ἀγνώστου ἐπίσης ἐποχῆς, ποιήσας χαλκοῦν ταῦρον ἀνατεθέντα ὑπὸ τῶν Κερκυραίων ἐν Δελφοῖς καὶ πιθανῶς ἕτερον τοιοῦτον ἀνατεθέντα ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐπίσης ὑπὸ τῶν Κερκυραίων.—*Φιλότιμος* (περὶ τὴν 100 Ὀλυμπ.= 380 π. Χ.) ποιήσας ἄγαλμα Ξενομβρότου, Μέροπος τῆς Κῶ.

ΝΑΟΙ, ΙΕΡΑ, ΒΩΜΟΙ.— Σύγχυσις καὶ ἀβεβαιότης ἀπόλυτοι ἐπικρατοῦσι περὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ταυτότητος τῶν θέσεων, ἃς ἐπεῖχον οἱ ναοί, τὰ ἱερά, οἱ βωμοί, τὸ θέατρον καὶ τὸ στάδιον τῆς ἀρχαίας Αἰγίνης. Ἴσως τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ Αἴγινα οὐδένα ἀνέδειξε συγγραφέα περιγράφοντα τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα, παρὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο ἡ σύγχρονος ἀρχαιολογία νὰ ἀντλήσῃ εἰδήσεις· ἴσως ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ὅτι, λόγῳ τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῆς ἐκ χαρακτῆρος ἀπεχθείας τῶν ἀρχαίων Αἰγινητῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πάντα ἑτερόχθονα, καθίστατο ἀδύνατος εἰς τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς, ἡ σαφὴς γνῶσις τῶν, πρὸς τοιαῦτα κτίσματα ἐν Αἰγίνῃ, σχετικῶν εἰδήσεων. Ὀλίγαι λέξεις τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Παυσανίου καὶ αἱ ἀπὸ ἐπιγραφῶν εἰδήσεις, ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τῶν πηγῶν, ἀφ᾽ ὧν ἡ σύγχρονος ἀρχαιολογία προσπαθεῖ νὰ ἀντλήσῃ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας τῆς Αἰγίνης. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ πηγαί, κατ᾽ ἀρχὴν γριφώδεις, συνηθέστατα συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας, ἴσως διότι ὁ Παυσανίας λόγῳ βραχυλογίας καθίσταται ἀκατάληπτος ἢ ἐπιδεκτικὸς διαφόρου ἑρμηνείας, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ προσλαμβάνοντος αὐτὸν συνήγορον ἀρχαιολόγου, ἴσως διότι οὗτος, ἐν βίᾳ διασχίσας τὴν Αἴγιναν, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, δὲν εἶδε τὰ πλεῖστα τῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἁπλῶς ἀναφέρει χωρὶς νὰ περιγράφῃ, συλλέξας τὰς περὶ τούτων εἰδήσεις του ἐκ παραδόσεων τοπικῶν, αἱ ὁποῖαι φυσικώτατον ἦτο νὰ περιεῖχον πλείστας ἀνακριβείας, ἄγουσαι εἰς πλάνην μᾶλλον, ἀφοῦ ἀφεώρων εἰς κτίσματα ἀνεγερθέντα ἓξ τοὐλάχιστον αἰῶνας πρὸ τῆς διευλεύσεως τοῦ Παυσανίου δι᾽ Αἰγίνης. Εἰκάζομεν δὲ ὅτι τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ δι᾽ Αἰγίνης δρομολόγιον τοῦ Παυσανίου ἐκ τῆς γεωγραφικῆς διαδοχῆς τῶν περιγραφῶν του, καθ᾽ ἣν ἦλθεν οὗτος ἐξ Ἐπιδαύρου, ὁπότε θὰ ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς λιμένα τῆς Αἰγίνης, καὶ ἀνεχώρησε διὰ Τροιζῆνα, ὁπότε θὰ ἀπεβιβάσθη εἰς σημεῖόν τι τῆς ΒΑ ἀκτῆς τῆς Αἰγίνης, δεδομένου ὅτι ἐὰν δὲν ἐπικρατῇ βόρειος ἄνεμος, ὁ πρὸς Πόρον πλοῦς ἱστιοφόρου εἶναι δυσχερέστατος ἐκ δυσμῶν λόγῳ τοῦ *ἐγκολπία* (μποκαδούρας), εὐχερέστερος δὲ ἐξ ἀνατολῶν τῆς Αἰγίνης. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἐμφαντικῶς τονίζει, ὡς πρὸς τὰ ξόανα τῆς Δαμίας καὶ τῆς Αὐξησίας, ὅτι τὰ εἶδε καὶ ἔθυσε μάλιστα ἐπ᾽ αὐτά, ἀποδεικνύει σιωπηρὰν ὑπόδειξιν, ὅτι τὰ ἄλλα ἢ μακρόθεν τὰ εἶδε ἢ ἐκ παραδόσεων τὰ περιέγραψε· ἡ θέσις δὲ τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἦτο εἰς τὴν ἀρχαίαν *Οἴαν*, ἣν τοποθετοῦσιν εἰς τὴν *Παληὰν Χώραν* ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Αἰγίνης εἰς Μεσαγρόν. Τὸ ὅτι δὲ δὲν διῆλθεν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας (τὸν ἤδη οὕτως ὀνομαζόμενον), ἀλλ᾽ ὅτι μακρόθεν εἶδεν αὐτόν, καθίσταται πρόδηλον, ἐκ τοῦ ὅτι ἁπλῆν μνείαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ποιεῖται· δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ περὶ τὰς λέξεις φειδὼ ὑπῆρξε τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἡ ἀφορμή, ἀφ᾽ ἑνὸς διότι θὰ εἶχε πολλὰ νὰ περιγράψῃ διὰ τὸν ναὸν ἐκεῖνον, ἐὰν τὸν εἶχεν ἰδεῖ, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου διότι καὶ ὁ ἴδιος, ἀναγνωρίζων οἱονεὶ τὴν κενότητα τῆς εἰδήσεώς του, προσεπάθησε νὰ συμπληρώσῃ τὴν μνείαν διὰ παραθέσεως τῆς ὡς πρὸς τὴν Βριτόμαρτιν παραδόσεως, οὐδὲν τὸ καινὸν παρεχούσης. Αἱ ἀπὸ ἐπιγραφῶν ἀφ᾽ ἑτέρου πηγαὶ παρουσιάζονται ἀναιροῦσαι ἀλλήλας· καὶ εἶναι φυσικὸν τοῦτο, ἐφ᾽ ὅσον ἡ σκαπάνη δὲν ἐπρόφθασε, ἕως τώρα, νὰ θέσῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν θέσιν.

Ναὸς τῆς Ἀφροδίτης.—Ἐπὶ λόφου ἀκρωτηριάζοντος, ἀμέσως Β. ΒΔ τῆς συγχρόνου πόλεως, ἐγείρεται ὑπόλειμμα κίονος δωρικοῦ, τὸν ὁποῖον πλεῖστοι ὑπολαμβάνουσιν ἀποτελοῦντα μέρος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, περὶ οὗ ὁ Παυσανίας γράφει: «*πλησίον δὲ τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ μάλιστα ὁρμίζονται, ναός ἐστι τῆς Ἀφροδίτης*» (Κορινθ. 29, 6). Ὅταν ὁ Chandler ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγιναν, τῷ 1765, ὑπῆρχον ἀκόμη ὀρθοὶ δύο κίονες ὑποβαστάζοντες τὸ ἐπιστύλιον («Voyage en Grèce» Paris 1806, II 3 12). Ὁ Dodwell καὶ ὁ Leake, περὶ τὸ 1800, εὗρον τὸν ἕνα κίονα ὀρθὸν μετὰ τοῦ κιονοκράνου του, τὸ δὲ ἄνω ἥμισυ τοῦ ἑτέρου κίονος, καταρρεῦσαν (βλ. εἰκόνα)· ἐμέτρησαν δὲ καὶ τὰς διαστάσεις τοῦ ὀρθοῦ κίονος, αἵτινες ἦσαν 25 πόδ. (7μ, 62) εἰς ὕψος ἀπὸ τῆς βάσεως ἕως καὶ τοῦ κιονοκράνου, 3 π. 8 δακ. (1 μ. 14) εἰς διάμετρον κατὰ τὴν βάσιν, τοῦ μεσαξονίου διαστήματος εὑρεθέντος 6 π. 4 δακ. 6 γρ. (1 μ, 95). Τῷ 1861 κατέρρευσεν ὁ ἀκέραιος κίων καὶ ἀπέμεινεν ὀρθὸς μόνον ὁ κολοβωμένος. Ἀνασκαφαὶ ἀρξάμεναι τὸν χειμῶνα τοῦ 1903 ἀπέδειξαν, ὅτι εἰς τὸ ὕψωμα, ἐφ᾽ οὗ ὁ ναός, ἦτο ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις ἡ ἀκρόπολις, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ οἰκοδομήματα τῆς Μυκηναίας ἐποχῆς χωροῦντα ὑπὸ τὸ κρηπίδωμα τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐξ ἕνδεκα ἐπιστρωμάτων, ὀρθογωνίων παραλληλεπιπέδων ὀγκολίθων (κασσόνια) 1,20×1.00 περίπου ἐκ ξανθοῦ πώρου, λατομηθέντος ἐκ τῶν ἐγγὺς τοῦ ναοῦ λατομείων. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, ὧν οἱ τοῖχοι ἔφερον φεγγίτας τριγωνικοῦ σχήματος, ἀπετέλουν ὀρθογώνιον κτίριον, παρὰ τὸ ὁποῖον ἀνευρέθησαν τάφοι τινὲς καὶ πληθὺς ἀγγείων, σῴων καὶ τεθραυσμένων, Μυκηναϊκῆς τεχνοτροπίας. Νεώτεραι ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σοφοῦ καὶ ἑλληνομαθοῦς Welter, χορηγοῦντος τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀπέδειξαν ὅτι ὁ ναὸς εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπὶ δύο ἀρχα-

Digitized by Google

τάτων τοιούτων, ὧν ἀνευρέθησαν καὶ τὰ θεμέλια, ὡς καὶ τὴν ὕπαρξιν μεγάλης ὑδροδεξαμενῆς εἰς ἣν ἀπέληγε, φαίνεται, τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον, οὗτινος πρόκειται νὰ γίνῃ ἤδη χρησιμοποίησις, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἐγένετο μερικὴ τοιαύτη, πρὸς ὕδρευσιν τῆς συγχρόνου πόλεως. Ὡς ὅμως θέλομεν ἴδει κατωτέρω, ἡ ταυτότης τοῦ ναοῦ, ὡς ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἀμφισβητεῖται.

Δυστυχῶς, μέγα μέρος τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ καὶ τούτου τοῦ ναοῦ ἐχρησιμοποιήθη τῷ 1829 διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ὀρφανοτροφείου, μόρφωσιν τῶν προκυμαιῶν καὶ διασκευὴν τοῦ νοτίου κυματοθραύστου τοῦ λιμένος.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1903, ἦτο καὶ μία ὡραιοτάτη ἐκ μαρμάρου *Σφίγξ* ἀναγομένη εἰς τὸ 460 π. Χ., στόλισμα τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ ναοῦ, ἣν περιέγραψε καὶ συνεπλήρωσεν ὁ Furtwängler, καὶ τῆς ὁποίας χαλκοῦν συμπεπληρωμένον ἀντίγραφον κοσμεῖ τὴν στήλην τοῦ τάφου τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου, εὑρισκόμενον ἐν τῷ Νεκροταφείῳ τῶν Ἀθηνῶν (βλ. Αἰγιναία Σφίγξ). Μία δὲ τῶν ὁδῶν τῆς Αἰγίνης ὠνομάσθη τότε ὁδὸς Φουρτβαῖγκλερ, τῇ προτάσει τοῦ τότε δημάρχου Ν. Σ. Πέππα καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Μουσείου Ἀντ. Πελεκάνου, τῆς φιλαρχαίου δράσεως τῶν ὁποίων ἐποιήσατο μνείαν ἐν τῷ ἔργῳ του «Aegina: Das Heiligtum der Aphaia» (Μόναχον 1906), ὁ σοφὸς Γερμανός.

Ναὸς τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος.— Ἡ μνεία αὐτοῦ διέλαθε τὸν Παυσανίαν· τὸν ἀναφέρει ὅμως ὁ Ἡρόδοτος (ΣΤ, 91) ποιούμενος μάλιστα μνείαν τοῦ βαρβάρου τραγικοῦ τέλους ἑνὸς τῶν ὀπαδῶν τῆς στάσεως τοῦ Νικοδρόμου, τὸ ὁποῖον ἀνεφέραμεν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς σημειώμασι τοῦ παρόντος ἄρθρου. Οὐδὲν ἴχνος ἢ ἄλλη εἴδησις περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει· ὑπομιμνήσκομεν ὅμως ὅτι εἰς νόμισμα ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου (Περιοδ. 9η, τύπος 3ος) εἰκονίζεται ναΐσκος τετράστηλος, τοῦ ὁποίου δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ ἡ ταυτότης.

Αἰάκειον. — Ὁ Παυσανίας ἀναφέρει ὅτι ἠγείρετο *«ἐν ἐπιφανεστάτῳ τῆς πόλεως περίβολος τετράγωνος λίθου λευκοῦ»*· δεδομένου δὲ ὅτι ἡ συνοικία *Βάρδια* ἀποτελεῖ τῆς συγχρόνου πόλεως ἐπιφανέστατον τμῆμα καὶ ὅτι ὑπῆρξε κατὰ τὴν θέσιν *Ἀτζινίδα* τῆς συνοικίας αὐτῆς, μέχρι τοῦ 1905, ἀρχαῖος περίβολος ἐξ ὀγκολίθων λευκῶν καὶ εἰργασμένων μετὰ μεγάλου ὀγκολίθου ἐν τῷ μέσῳ δίκην βωμοῦ, διερωτᾶταί τις μήτοι τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ λείψανα ἀνῆκον εἰς τὸ Αἰάκειον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Leake (Morea II, 438) διερωτᾶται ἐπίσης, μήπως ἡ φράσις αὕτη τοῦ Παυσανίου ἔδει νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς σημαίνουσα «εἰς μέρος περίοπτον ἄνωθεν τῆς πεδιάδος» καὶ ἐπειδή, ἀφ' ἧς ἡ ἀρχαιολογία, τῷ 1901, ἔφερε τὴν Ἀφαίαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ ἱερὸν ὅπερ ἀπεδίδετο εἰς τὴν θεότητα ἐκείνην μένει ἔκτοτε οἱονεὶ ἀδέσποτον, ἅτε τῆς παραχωρήσεώς του εἰς τὸν Ἑλλάνιον Δία, προσθέτως δὲ καὶ ἀνεξαρτήτως πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὄρους βωμόν του, μὴ ἀπορρεούσης ἀπὸ πηγῶν, διερωτώμεθα μήτοι ὁ Leake, ἐὰν ἔζη ἀκόμη, εὕρισκε, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς Ἀφαίας ἐκ τοῦ ἐν Σφυρίκτραις ἱεροῦ της, ἐπιχείρημα ὑποστηρίζον τὴν ἑρμηνείαν του, ἧς ἐμνήσθημεν. Εἶναι δὲ τὸ κτίριον ἐκεῖνο καὶ εἰς ἐπιφανεστάτην θέσιν ἄνωθεν τῆς πεδιάδος καὶ τῆς πόλεως ἀνεγηγερμένον καὶ ἐγγὺς τῆς κορυφῆς ἐφ' ἧς ὁ βωμὸς τοῦ Ἑλλανίου Διός, ἧς μάλιστα ἐπικάθηνται νέφη ὅταν πρόκειται νὰ βρέξῃ (Θεόφραστος περὶ σημείων καὶ πνευμάτων), ὅταν δηλαδὴ πρόκειται νὰ λάβῃ χώραν τὸ γεγονός, ἕνεκα καὶ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὁποίου, κατὰ Παυσανίαν, τὸ Αἰάκειον ἀνηγέρθη. Ἐὰν ὅμως τὴν ἀποκατάστασιν ταύτην ἤθελέ τις ἀποδεχθῆ, ἡ συσχετικὴ θέσις τοῦ Αἰακείου πρὸς τοῦ Φώκου τὸν τάφον, ὡς τὴν ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τὴν χλαμύδα (βλ. λ. Αἰάκειον).

Τὸ τέως ἱερὸν τῆς Ἀφαίας.—Ὑψηλά, ἐπὶ τῆς Β. κλιτύος τοῦ *Ὄρους* περὶ τὴν θέσιν *Σφυρίκτραις* μέχρι τῆς ὁποίας ἐξικνεῖτο ὀλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως πυκνὸν δάσος πευκῶν (*Μουστοξύδης* Ἰόνιος Ἀνθολογία 1834 σελ. 46) εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια ἀξιοθεάτου τινὸς κτίσματος, ἐκτισμένου ἀπὸ τραχύτην λευκόφαιον καὶ τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ὑπῆρξέ ποτε ἱερόν. Σχηματίζεται δὲ τοῦτο ἀπὸ περίβολον ἱκανοῦ ἀναπτύγματος σχηματίζοντα Π, ἔχον τὸ ἓν τῶν κεράτων του βραχύτερον καὶ μέτωπον 25 μέτρων ἐστραμμένον πρὸς τὴν πεδιάδα, ἐνῷ τὰ ἄκρα τῶν κεράτων προσεπερείδονται εἰς τοῦ ὀρθοπάγου τὴν κωνικὴν ἐπιφάνειαν. Τὸ σύνολον, εἶδος ἀνδήρου, ἀφ' οὗ ἄρρητος ἡ πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν πεδιάδα θέα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἴσου εἶναι καταφανέστατον τὸ οἰκοδόμημα. Οἱ τοῖχοί του ἐκ λίθων μεγίστων (3×1,20), ποῦ μὲν εἰργασμένων (κασσονίων), ποῦ δὲ ὡς οἱ τῶν Κυκλωπείων τειχῶν περιφράσσουν κρηπίδωμα κυκλώπειον, ἐφ' οὗ μεγάλαι τινὲς πλάκες, ὧν τὸ ἰσαπέχον καθιστᾷ ἀληθοφανῆ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, ὡς ὑποβάθρων στύλων πρωτογενοῦς τύπου· ἐσωτερικῶς δὲ τοῦ περιβόλου ἐπακουμβᾷ τοῦ τοίχου ἐρημοκκλήσιον τῶν Ταξιαρχῶν, παλαιοτάτης ἐποχῆς, ὡς ἀποδεικνύει κορμὸς ἐλαίας ἐντοιχισθείσης κατὰ τὴν οἰκοδόμησίν του, ἐγγὺς δὲ αὐτοῦ δεξαμενή, ὀμβροδέκτης ἀρχαῖος, μεγέθους ἱκανοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐπιγραφαὶ διαφόρων ἐποχῶν εὑρέθησαν ἐν τῷ περιβόλῳ, ἀναφέρει δὲ ταύτας ὁ Μουστοξύδης, ἐξετάσας τὸ κτίσμα ὡς διευθυντής, ἐπὶ Κυβερνήτου, τοῦ πρώτου τοῦ Κράτους Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Ἐπειδὴ δὲ ἐγγύτατα αὐτοῦ διέρχεται ἡ ἀπὸ πόλεως Αἰγίνης πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους ἄγουσα ἀτραπός, ἡ ἀρχαιολογία βασισθεῖσα ἐπὶ τῆς φράσεως τοῦ Παυσανίου *«ἐν Αἰγίνῃ δὲ πρὸς τὸ ὄρος τοῦ Πανελληνίου Διὸς ἰοῦσίν ἐστιν Ἀφαίας ἱερόν, εἰς ἣν καὶ Πίνδαρος ᾆσμα τοῖς Αἰγινήταις ἐποίησεν»*, (αὕτη εἶναι ἡ ὅλη μνεία τοῦ Παυσανίου ὡς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας), εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου κτιρίῳ τὴν φίλαθλον τῆς Ἀρτέμιδος φίλην ἣν αὕτη καὶ ἐθεοποίησε (βλ. λέξ. Ἀφαία). Τῷ 1901 ὅμως, τοῦ Φουρτβαῖγκλερ ἀνευρόντος τὸν περιώνυμον ἀσβεστόλιθον (βλ. κατωτ. *ναὸς Ἀφαίας*), ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὁποίου προέκυπτεν ὅτι ὁ πραγματικὸς ναὸς τῆς Ἀφαίας ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις μετὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔξωσιν τοῦ Διὸς εἶχε θεωρηθῆ ὡς τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ θεότης Ἀφαία μετετέθη ἀπὸ τοῦ παρὰ ταῖς Σφυρίκτραις ἐρημητηρίου της εἰς τὸν ὀκτὼ χιλιόμετρα ΒΑ καὶ ἐγγὺς τοῦ ὅρμου τῆς Ἁγίας Μαρίνης περικαλλῆ ναόν, ὃν ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀσβεστολίθου τοῦ Φουρτβαῖγκλερ ἔσπευσε νὰ ἐκκενώσῃ. Τὸ δὲ ὑπὸ τῆς Ἀφαίας ἐκκενωθὲν ἱερὸν παρεχωρήθη εἰς τὸν Πανελλήνιον (Ἑλλάνιον) Δία, ἔχοντα καὶ βωμὸν ἰδιαίτερον, ὀλίγον τι ὑψηλότερα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους κείμενον.

Ἱερὸν τοῦ Ἑλλανίου (Πανελληνίου) *Διός*.— Ὅταν ἀπεκαλύφθη ἡ πλάνη τῶν περιηγητῶν Spon καὶ Wheler, ὑπολαβόντων τὸν κατόπιν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, βραδύτερον δὲ ναὸν τῆς Ἀφαίας, ὡς ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διός, προέκυψε ζήτημα ἐγκαταστάσεώς που τοῦ Διός, περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ὁποίου ἔγραφεν ὁ Παυσανίας *«Τὸ δὲ Πανελλήνιον, εἰ μὴ τοῦ Διὸς τὸ ἱερόν, ἄλλο τὸ ὄρος ἀξιόλογον εἶχεν οὐδέν. Τοῦτο δὲ τὸ ἱερὸν Αἰακὸν λέγουσι ποιῆσαι τῷ Διΐ»*. Ἀλλ' ὁ Θεόφραστος ἐξεμαίευσε τὴν ἐξεύρεσιν τῆς λύσεως, διότι ῥητῶς ἀναφέρει («Περὶ σημείων καὶ πνευμάτων»), ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς *κορυφῆς τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ἑλλανίου Διὸς* ἐπικαθήμεναι νεφέλαι ἦσαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους βέβαιον σημεῖον ἐπικειμένης βροχῆς. Τὸ χωρίον δὲ τοῦτο τοῦ Θεοφράστου πρῶτος, ἢ τοὐλάχιστον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐὰν καὶ ἄλλοι τὸ εἶχον χρησιμοποιήσει, ἐχρησιμοποίησεν ὁ Μουστοξύδης (αὐτόθι σελ. 30. πρβλ. σελ. 42)· ἐνήργησε δὲ καὶ προχείρως ἀνασκαφὰς τότε (1829 ἢ 1830) καὶ ἀπεκάλυψεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἡμικυκλικὸν περίβολον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ στενοχώρου ἐκείνου καὶ μικροσκοπικοῦ ὀροπεδίου, στρέφοντα τὰ κυρτὰ πρὸς Βορρᾶν, ἵνα ἀντέχῃ εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Β ἀνέμων ἐπιφοράν· οἱ δὲ λίθοι τοῦ περιβόλου τούτου, διαστάσεων 1×1 περίπου, κατὰ μέρος μὲν εἶναι εἰς τὴν θέσιν των, κατὰ μέρος δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ περιβόλου μικροσκοπικοῦ ἐρημοκκλησίου, τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀναλήψεως καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἀποκλειστικῶν κυρίων καὶ νομίμων κατόχων πάσης κορυφῆς. Πάντως, τὸ ἱερὸν τοῦ Ἑλλανίου Διός, τὸ ὁποῖον μᾶλλον βωμὸς θὰ ἦτο, ἀφοῦ τὸ στενόχωρον τοῦ ὀροπεδίου δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνέγερσιν ἱεροῦ, εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γνωστόν, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ τοὐλάχιστον παρὰ θνητῶν ἀνηγέρθη, τρεῖς γενεὰς πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου.

Ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς.— Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φουρτβαῖγκλερ ἀποκάλυψιν τῆς πλάνης τῆς παγκοσμίου ἀρχαιολογίας, ὡς πρὸς τὸν ναὸν ὃν αὕτη ὑπελάμβανεν ὡς ναὸν Ἀθηνᾶς, ἀπέμεινεν αἴνιγμα ἄλυτον, ποῦ τῆς Αἰγίνης ἔδει νὰ ἀναζητηθῇ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἦτο σημαίνων ναός, ἀφοῦ ἐν αὐτῷ κατετέθησαν ὡς ἀφιερώματα τὰ ἀκροστόλια τῶν τριήρεων, κεφαλὰς κάπρων παριστῶντα, τὰς ὁποίας μετὰ Κρητῶν ἐκυρίευσαν ἀπὸ τοὺς Σαμίους (Ἡροδ. Γ, 59). Ἡ ὕπαρξις ἐν τούτοις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδ' ὑπὸ τοῦ Φουρτβαῖγκλερ ἀμφισβητεῖται, ἀφοῦ οὗτος ἐξηγεῖ τὰς τρεῖς ἐπιγραφὰς ΗΟΡΟΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΘΕΝΑΙΑΣ· αἵτινες εὑρέθησαν εἰς τρία ὅλως ἄσχετα ἀλλήλων σημεῖα, ὡς ὁρόσημα εἰς κτήματα τοῦ ναοῦ, ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἀπεφάνθη. Ἡ ὕπαρξις δὲ τοσούτων ἐκτεταμένων κτημάτων του ἀποδεικνύει προσθέτως πόσον σημαίνων ἦτο ὁ ναὸς καὶ καθιστᾷ αἴνιγμα τὴν παράλειψιν πάσης περὶ αὐτοῦ μνείας παρὰ τοῦ Παυσανίου. Ἡ ἀρχαιολογία ὅμως δὲν δέχεται ὡς πιθανοφανῆ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας προϋπῆρξε τοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ ἱερῷ, ἥτις ὑπόθεσις ἠδύνατο νὰ προβληθῇ κατόπιν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Μουστοξύδου καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ φέρων τὴν ὡς πρὸς τὴν Ἀφαίαν ἐπιγραφὴν ἀσβεστόλιθος εὑρέθη κατατεμαχισμένος καὶ τεθαμμένος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ (βλ. κατωτέρω : Ναὸς Ἀφαίας).

Ναὸς τῆς Ἑκάτης. — Μία περικοπὴ τοῦ Παυσανίου (Κορινθ. 30,20) τονίζει, ὅτι ἡ πολιοῦχος τῆς Αἰγίνης ἦτο ἡ Ἑκάτη, ἡ ὑποχθόνιος θεότης ἡ συγχεομένη πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα, καὶ ὅτι ὁ ναὸς αὐτῆς ἠγείρετο ἐντὸς τῶν τειχῶν *«Θεὸν δὲ οἱ Αἰγινῆται τιμῶσιν Ἑκάτην μάλιστα.... τοῦ περιβόλου δὲ ἐντὸς ναός ἐστι»*. Ἐτελοῦντο δὲ κατὰ Παυσανίαν καὶ μυστήρια τῆς θεᾶς ἐν Αἰγίνῃ, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγεν Ὀρφεὺς ὁ Θρᾷξ, προορισμὸν ἔχοντα τὴν ἀποκάθαρσιν ἁμαρτημάτων καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν θεραπείαν διαφόρων νόσων καὶ ἐμμόνων ἰδεῶν (Ἀριστοφ. Σφῆκες 122)· ἀναφέρει ὡσαύτως ὁ Παυσανίας, ὅτι ὑπῆρξεν ἐν τῷ ναῷ ξόανον τῆς θεᾶς *μονόμορφον*, ἔργον τοῦ Μύρωνος, τονίζων ἅμα πρὸς διαστολήν, ὅτι ἡ Τρίμορφος Ἑκάτη ὠφείλετο εἰς τὸν Ἀλκαμένην (γλύπτην σύγχρονον τοῦ Φειδίου, ἴσως ἐκ τῶν μετοίκων εἰς Λῆμνον), ὅστις καὶ ἔστησε ταύτην ἐν τῇ Ἀκροπόλει, παραπλεύρως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἐπὶ χαλκοῦ νομίσματος ἐν τούτοις Αἰγινητικοῦ, κοπέντος ἐπὶ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Γέτα (βλ. κατωτέρω : *Νομισματολογία, Περίοδος 9η, 3*) εἰκονίζεται ἡ Ἑκάτη τρίμορφος, ὡς καὶ ἡ παρὰ τοῦ Ἀλκαμένους ποιηθεῖσα· τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει, πάντως μὲν ὅτι ἡ λατρεία τῆς Ἑκάτης διετηρεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ἴσως δὲ ὅτι ἡ τρίμορφος Ἑκάτη τῶν Ἀθηναίων ὑποκατέστησε τὴν μονόμορφον τῶν Αἰγινητῶν, μετὰ τὴν ὑπὸ τὰς Ἀθήνας καθυπόταξιν τῆς Αἰγίνης. Ἀλλὰ ποῖος ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἑκάτης; Αἱ μεγάλαι διαστάσεις τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ, τοῦ παγκοίνως θεωρουμένου ὡς ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἔκαμε τὸν Leake νὰ θεωρῇ καὶ πολλοὺς ἄλλους νὰ ἀσπάζωνται τὴν γνώμην του (*Frazer* Paus. III, 263 καὶ Παραπομπαί), ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἑκάτης εἶναι ὁ πεπλανημένως ἐκληφθεὶς ὡς ναὸς τῆς Ἀφροδίτης. Ἐὰν οὕτως ἔχει ὅμως, ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῇ ὁ ναὸς τῆς «γαληναίας», τῆς «λιμνησίας» τῆς «Εὐπλοίας» Ἀφροδίτης, ὁ ὁποῖος κατὰ Παυσανίαν ἔκειτο *«πλησίον τοῦ λιμένος, ἐν ᾧ μάλιστα ὁρμίζονται»*; Ἕτερον αἴνιγμα πρὸς λύσιν. Ἐπαναλαμβάνομεν ἐν τούτοις, ὅτι ἡ ἀσβεστοποιΐα καὶ ἡ ἄνευ προνοίας ἀνοικοδόμησις τῆς Αἰγίνης πολλὰ ἀρχαῖα ἴχνη ἐξήλειψαν καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως, ὑπῆρχον θαυμάσια ψηφιδωτὰ καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἴχνη, πιθανοφανῶς εἰς μέγαν ναὸν ἀνήκοντα.

Ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους. — Ἡ ὕπαρξις τούτου προκύπτει ἐκ περικοπῆς τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. V— 1, 10), ἐξιστορούσης τὰ τῆς ἀποβάσεως τοῦ νηΐτου στρατοῦ τοῦ Χαβρίου εἰς *Ἡράκλειον*, δεκαὲξ στάδια ἀπὸ τῆς τοποθεσίας τριπυργίας. Καὶ τὸ μὲν Ἡράκλειον τοποθετεῖται σήμερον βορείως τῆς Χαλασμένης. Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας ὅμως τοῦ ἐν αὐτῷ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους, οὐδεμία ἐξ ἄλλης τινὸς πηγῆς προκύπτει εἴδησις, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Παυσανίου.

Ναοὶ Ἀπόλλωνος, Ἀρτέμιδος, Διονύσου καὶ Ποσειδῶνος. — Ὁ Παυσανίας ἀλλαχοῦ (Κορινθ. λα', 1) ἀναφέρει τὴν ὕπαρξιν ναῶν τοῦ *Ἀπόλλωνος*, τοῦ *Διονύσου* καὶ τῆς *Ἀρτέμιδος*, οὐχὶ εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν εὑρισκομένων· ἐπίσης ὅτι τὰ ἀγάλματα αὐτῶν ἦσαν ἐπιχωρίου τέχνης, τὸ μὲν τοῦ Ἀπόλλωνος γυμνόν, τὸ δὲ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸ τοῦ Διονύσου, ὅπερ ἦτο καὶ γενειοφόρον, ἐνδεδυμένα. Ἐλατρεύετο δὲ ὁ Ἀπόλλων ἐν Αἰγίνῃ καὶ ὡς θεὸς τῶν θυελλῶν καὶ τῆς θαλάσσης, ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν *Δελφίνιος*, ἕνεκεν ἴσως τῆς ὁποίας παράστασις δελφῖνος βαθμηδὸν εἰσήχθη διακοσμητικῶς εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων, ἐντὸς τοῦ ἐγκοίλου πενταχώρου, ὑποκαταστήσασα ἐντελῶς τὴν χελώνην ἀπὸ τῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς πέμπτης περιόδου· εἰς νόμισμα δὲ χαλκοῦν Αἰγιναῖον τῆς ἑβδόμης περιόδου, ἐμφανίζεται παράστασις τοῦ γυμνοῦ Ἀπόλλωνος. Εἰς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, τῆς ἀκτῆς Μαραθῶνα, εὑρέθη μάρμαρον μετ' ἐπιγραφῆς *«ὅρος τέμενος Ἀπόλλωνος καὶ Ποσειδῶνος»* (Wordsworth, Athens and Attica, 231), ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι καὶ ἱερὸν Ποσειδῶνος ὑπῆρχε μὴ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον, ἔχον δὲ κοινὸν τέμενος μετὰ τοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος· δεδομένου δέ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου, ὅτι οἱ προμνησθέντες ναοὶ δὲν ἀπεῖχον πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι ἠγείροντο μακρὰν τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης, πλησιέστερον δὲ πολὺ πρὸς τὴν «Πέρδικαν». Πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐτελοῦντο τὰ *Ποσειδώνια* καὶ κατὰ μῆνα Δελφίνιον (Ἀπρίλιος—Μάϊος) τὰ *Δελφίνια* (βλ. λέξεις).

Δαμία, Αὐξησία, Νέμεσις, Ἀσκληπιὸς καὶ ἄλλαι θεότητες.—Ἡ Δαμία καὶ ἡ Αὐξησία, προσφιλεῖς τῶν Αἰγινητῶν θεότητες ἐκπροσωποῦσαι τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρην, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τοῖς ἱστορικοῖς σημειώμασιν ἐποιησάμεθα μνείαν (Ἡροδ. Ε, 82—87), ἐξηκολούθησαν λατρευόμεναι ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ὅστις τονίζει (Κορινθ. λ, 4) *«ὅτι εἶδόν τε τὰ ἀγάλματα καὶ ἔθυσα σφίσι, κατὰ τὰ αὐτὰ καθ' ἃ δὴ καὶ Ἐλευσῖνι θύειν νομίζουσι»*. Τὰ ἀγάλματα δὲ ταῦτα εἶχον μετενεχθῆ, δι' οὓς λόγους ἀνεφέραμεν, ἐκ τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης εἰς τὴν Οἴαν, ἐφ' ἧς κατόπιν ἐκτίσθη ἡ Παληὰ Χώρα, ὡς νομίζεται. Παράστα-

Digitized by Google

σις ἄλλως τε δύο γυναικῶν, ἐπὶ Αἰγιναίου χαλκοῦ νομίσματος τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἣν ὑπολαμβάνομεν ὡς παριστῶσαν τὴν Δαμίαν καὶ τὴν Αὐξησίαν, προσεπικυροῖ τὸ γεγονὸς τῆς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συνεχίσεως τῆς λατρείας τῶν θεοτήτων τούτων.

Ἡ λατρεία τῆς *Νεμέσεως*, τῆς ἀπονεμούσης τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀνῆκον θεότητος, προσεπικυροῦται ἐξ Αἰγιναίου χαλκοῦ νομίσματος κοπέντος ἐπὶ Φουλβίας Πλαουτίλλας, τῆς συζύγου τοῦ Καρακάλλα. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶχε ναὸν ἐν Αἰγίνῃ, ἀλλὰ μᾶλλον βωμόν.

Ὡς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ *Ἀσκληπιοῦ*, ὁ Παυσανίας ἀναφέρει (Κορινθ. λ, 1) ὅτι εἶχεν ἱερόν, ὄχι ἐκεῖ ὅπου ἦσαν καὶ οἱ ναοὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλ' ἀλλαχοῦ που, καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ὑπῆρχε λίθινον ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καθημένου.

Ὁ *Ἑρμῆς* ἐλατρεύετο ἐπίσης παρ' Αἰγινήταις, ὡς προκύπτει ἐκ νομισμάτων χαλκῶν τῆς νήσου, τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐφ' ὧν παρίσταται οὗτος ὡς Κριοφόρος.

Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐλατρεύετο ὡσαύτως ἡ θεὰ *Ρώμη* καὶ πρὸς τιμήν της ἐτελοῦντο τὰ «Ρώμαια».

Ἐκ τοῦ χάρτου τῆς νήσου Αἰγίνης, τοῦ συνταχθέντος τῷ 1904 ὑπὸ Ε. Ν. Λαμπαδαρίου, προκύπτει ἱκανὸς ἀριθμὸς βωμῶν, ἀνηκόντων εἰς μήπω ἐξακριβωθείσας θεότητας.

Τάφος τοῦ Φώκου.—Ὁ Παυσανίας, ποιούμενος μνείαν τοῦ τάφου τὸν ὁποῖον ἀνήγειρε διὰ τὸν δολοφονηθέντα ἀδελφόν του ὁ μεταμεληθεὶς Τελαμὼν (κατ' ἄλλους, τὸν τάφον ἀνήγειρεν αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦ Φώκου Αἰακός), τονίζει: «*Παρὰ δὲ τὸ Αἰάκειον Φώκου τάφος χῶμά ἐστι περιεχόμενον κύκλῳ κρηπῖδι, ἐπίκειται δὲ οἱ λίθος βαρύς..... Οὕτως, εἰς τὸν κρυπτὸν καλούμενον λιμένα εἰσπλεύσας* (ὁ Τελαμὼν) *γνύκτωρ ἐποίει χῶμα. Καὶ τοῦτο μὲν ἐξεργασθὲν εἰς ἡμᾶς ἔτι μένει*». Ἡ ταυτότης τῆς θέσεως τοῦ τάφου τοῦ Φώκου, συνάρτησις οὖσα τῆς θέσεως τοῦ Αἰακείου, ἂν ἡ περὶ τούτου εἴδησις τοῦ Παυσανίου εἶναι ἀκριβής, δὲν εἶναι ποσῶς ἐξηκριβωμένη. Γενικῶς πιστεύεται, ὅτι εἶναι ὁ τύμβος, ὁ σήμερον καλούμενος *Βουνάκι*, εἰς $^1/_2$ χιλιομ. Α. ΒΑ τοῦ φάρου τῶν Πλακακίων, τῆς ΒΔ τῆς νήσου ἐσχατιᾶς. Διότι καὶ περιεβάλλετο ἡ βάσις του ἀπὸ μορφωμένους ὀγκολίθους καὶ τὸ χῶμά του φαίνεται μετενεχθὲν ἀλλαχόθεν· τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι εἶναι τῆς Σαλαμῖνος κατέναντι ἡ ἐφ' οὗ ὁ τύμβος ἄκρα, προσαρμόζει πως εἰς τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ τάφος κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Τελαμῶνος, κρύφα ἐκ Σαλαμῖνος ἐλθόντος. Ἀλλὰ διὰ τὸ Αἰάκειον δὲν παρουσιάζεται θέσις πιθανοφανής, ἐγγὺς τοῦ τύμβου· καὶ ἀναφέρεται μὲν ἡ ὕπαρξις τετραγώνου ἰσοπεδώσεως ἐν βράχῳ, ἐγγὺς τοῦ Βουνάκι, ἐχούσης περίπου 30 μέτρων πλευρὰν (*Frazer* Pausan. III 264 *καὶ παραπομπαί* του), ἀλλὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο δὲν εἶναι *ἐπιφανέστατον*, ὡς τονίζει διὰ τὸ Αἰάκειον ὁ Παυσανίας καὶ ὡς πεπλανημένως τὸ νομίζει τοιοῦτον ὁ Frazer. Ὁ Chandler ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρει (Voyage en Grèce II σελ. 311—313) ὅτι καταπλέων εἰς Αἴγιναν (1765) εἶδεν ἀπὸ θαλάσσης ἐγγὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης τάφον, ὃν ὑπελάμβανεν ὡς πιθανῶς τὸν τάφον τοῦ Φώκου. Τὸ θετικὸν εἶναι ὅτι ἀποτελεῖ ματαιοπονίαν ἡ ἀναζήτησις σήμερον τάφου ἀρχαίου, ὅστις ἦτο φανερός, ἐκεῖ ὅπου οἱ κεχρυμμένοι τάφοι ἀνακαλυπτόμενοι ἀναμοχλεύονται μετὰ τὴν σύλησίν των. Ὅσον διὰ τὸ *Βουνάκι*, τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶναι τύμβος, δύναταί τις νὰ διερωτᾶται, μήπως εἶναι τύμβος τῶν εἰς τὴν κατέναντι θάλασσαν τῆς Σαλαμῖνος πεσόντων Σαλαμινομάχων Αἰγινητῶν, ἀφοῦ ὅμοιος τύμβος ἦτο, καὶ διακρίνεται εἰσέτι, ἐγγὺς τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Ἀμπελακίου τῆς Σαλαμῖνος, ὅστις ἀνασκαφεὶς εὑρέθη ἔχων τέφραν ὀστῶν, ἀληθοφανῶς τῶν Σαλαμινομάχων Ἀθηναίων.

Τὸ Θέατρον καὶ τὸ Στάδιον.—Ἡ μόνη μνεία ἥτις γίνεται περὶ αὐτῶν, παρὰ τοῦ Παυσανίου (Κορινθ. 29, 11), εἶναι ὅτι πλησίον τοῦ Κρυπτοῦ λιμένος, ὑπῆρχε Θέατρον ἀξιοθέατον, ὅμοιον σχεδὸν τῷ τῶν Ἐπιδαυρίων, τό τε μέγεθος καὶ τὴν λοιπὴν ἐργασίαν καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ Στάδιον, οὗ ἡ μία τῶν πλευρῶν ἠρείδετο εἰς τὸ Θέατρον. Ἐν παλαιῷ Ἀγγλικῷ χάρτῃ τοῦ λιμένος τῆς Αἰγίνης (ἀριθ. 1816, ἔκδοσ. 1839), ἀπεικονίζεται τὸ σχῆμα τῆς κατόψεως τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Βιάρρος Καποδίστριας, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Κρυπτοῦ λιμένος, διὰ δομικοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον δαψιλῶς ἐχορήγησαν τὰ περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης ἀρχαῖα κτίσματα. Τὸ ἀμφιθεατρικὸν δὲ σχῆμα τῆς κατόψεως τοῦ κτίσματος τοῦ Βιάρρου προκαλεῖ τὴν ὑπόθεσιν, προσαρμόζουσαν ἄλλως τε πρὸς τὸν τοπογραφικὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ θεάτρου κατὰ Παυσανίαν, ὅτι τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ἡ σημερινὴ Καραντίνα τῆς ὁποίας ἐλάχιστα καὶ αὐτῆς σώζονται λείψανα, ἐπέχει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Θεάτρου. Ὡς πρὸς τὰ ἴχνη τοῦ Σταδίου, οὐδεὶς λόγος πρέπει νὰ γίνεται, διότι τὰ ὀλίγα λείψανά του θὰ ἀποτελοῦν ἤδη μέρος τῶν τοίχων τοῦ ὀρφανοτροφείου ἢ τῶν κρηπιδωμάτων τῆς προκυμαίας τοῦ συγχρόνου λιμένος καὶ τῶν λιμενοβραχιόνων του.

Ὑδραγωγεῖον.—Ὑπῆρξεν ἐποχή, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς τὴν ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, καθ' ἣν ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνήρχετο εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας κατοίκων, ὧν τὰ τρία τέταρτα ἦσαν δοῦλοι. Ὅσον ὑπερβολικὸς καὶ ἂν θεωρηθῇ ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ἀποδεικνύει ἐν τούτοις, ὅτι οἱ κάτοικοι ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔμβαδὸν τῆς νήσου ἦσαν πολυάριθμοι, καὶ διερωτᾶταί τις, πῶς ἐπήρκει ἡ νῆσος εἰς ὕδωρ τότε, ἀφοῦ σήμερον μετὰ βίας ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ συγχρόνου πληθυσμοῦ της, ἀνερχομένου μόλις εἰς τὸ ἑκατοστὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένου. Καὶ ὑπῆρχον μὲν εἰς διάφορα τῆς νήσου σημεῖα φρέατα καὶ ὀμβροδέκται (εἰς τὰς θέσεις *Μπουρδέχτης* = ὀμβροδέκτης, *Σφυρίκτρες* κλπ), ἀλλ' αὐτὰ μόνον εἰς στενωτάτας τοπικὰς ἀνάγκας ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν. Ὑπῆρχεν ὅμως τὸ ὑδραγωγεῖον, τεχνικώτατα κατασκευασθέν, τὸ ὁποῖον ἀκόμη καὶ σήμερον παρέχει ὑπηρεσίας εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως, καὶ τὸ ὁποῖον καθαριζόμενον θὰ τὰς ἐξυπηρετήσῃ καλύτερον. Τὸ ὑδραγωγεῖον δὲ τοῦτο, οὗ τὴν κατασκευὴν ἀνάγουσιν εἰς τὸ 520 π. Χ., ἀποτελεῖται ἀπὸ σήραγγα διήκουσαν ἐπὶ $5^1/_2$ χιλιόμετρα, καὶ ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ λεκανοπεδίου Κοντὸ καὶ δὴ νοτίως τοῦ χειμάρρου *Μαρινοῦ* (δ, 1) ἢ Ἁγίου Γεωργίου καὶ κατέναντι τοῦ ἐκκλησιδίου Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ἀκολουθοῦσα δὲ ἀπεγγὺς τὴν νοτίαν ὄχθην τοῦ χειμάρρου, ἐδέχετο τὰ ὄμβρια ὕδατα τῶν κλιτύων τῆς βουνοσειρᾶς τοῦ Δένδρου· ἡ σήραγξ, διερχομένη διὰ

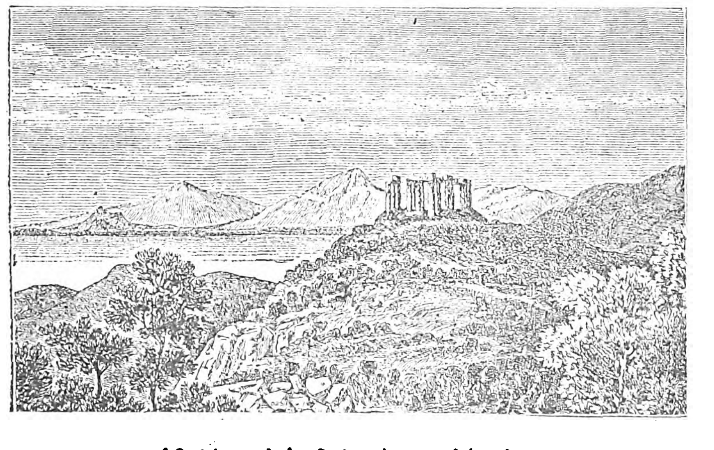

Ὁ λόφος ἐφ' οὗ ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας.
[Εἰς τὴν εἰκόνα διακρίνονται ἐπίσης ὁ ὅρμος τῆς Ἁγίας Μαρίνας, εἰς τὸ βάθος δὲ οἱ ἀπορρῶγες τοῦ «Πεντέλη τὰ βράχηα» (ἐν τῷ μέσῳ) καὶ ἡ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ Ἅγιος Ἀντώνιος (ἀριστερά)].

τῶν θέσεων Ἁγία Παρασκευή, Ἅγιοι Πάντες, Γρηᾶς Πήδημα καὶ τῆς μεταξὺ τῶν θέσεων Ἁγίου Ἠλία καὶ Βουνοῦ τῶν Δένδρων διασφάγος, ἐγκατέλειπε τὴν γειτονίαν τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου καὶ φθάνουσα εἰς τὸ πεδινὸν μέρος ἐκάμπτετο ἀριστερᾷ καὶ μὲ διεύθυνσιν ἀκριβῶς πρὸς δυσμάς, εὐθέως κατευθυνομένη πρὸς τὴν βορείαν μασχάλην τοῦ ἀκρωτηριάζοντος λόφου, ἐφ' οὗ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης φθάνουσα δὲ πρὸ τῆς συγχρόνου ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Αἰγίνης - Χαλασμένης καὶ δὴ κατέναντι τοῦ ἐρημοκκλησίου Ἅγ. Τρύφων, ἐστρεφεν ἀριστερᾷ, ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑδροδεξαμενήν, τὴν σήμερον ὀνομαζομένην *Πηγάδι τοῦ Μεριστοῦ*, κατέναντι τῆς εἰς τὸ ΒΑ ὅριον τῆς πόλεως ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Εἶναι τὸ φρέαρ ἐξ οὗ ἀρδεύεται ἡ σύγχρονος πόλις, τροφοδοτούμενον ἐκ τῆς ἀποστραγγίσεως τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου. Τὰ ἐφεξῆς ἴχνη τῆς ἀρχαίας σήραγγος χάνονται, ἀναφαινόμενα παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, ὅπου ἦν τὸ τέρμα αὐτῆς καὶ ὅπου ὁ Βέλτερ εὗρε τὰ ἴχνη δεξαμενῆς μεγάλης χωρητικότητος· δὲν εἶναι ἄλλως τε ἀπίθανον νὰ ἐδιχάζετο τὸ ὑδραγωγεῖον, ἀπολήγοντος ἑκάστου τῶν κλάδων εἰς δεξαμενήν, τῆς μὲν εἰς Μεριστόν, τῆς δὲ εἰς Ἀφροδίτην, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑδροληψίας τῆς πόλεως. Κατάπληξιν προξενεῖ ἡ ἐπιμέλεια μεθ' ἧς εἶναι κατασκευασμένη ἡ σήραγξ τοῦ ὑδραγωγείου, ἥτις εἶναι εὐκόλως ὁρατὴ ΝΑ τῆς ὡραίας ἐξοχικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ὅπου μεγίστου στομίου φρέατα, δι' ὧν ἐπεθεωρεῖτο τὸ ὑδραγωγεῖον καὶ τὰ ὁποῖα οἱ παλαιότεροι Αἰγινῆται ὠνόμαζον *φανούς*.

Τὰ διὰ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου διοχετευόμενα εἰς τὴν πόλιν ὕδατα ἦσαν πάντως ὄμβρια, ἀφοῦ πηγαὶ δὲν ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς νήσου, καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας τόσου πληθυσμοῦ, ὅσον ὁ τότε διὰ τῆς τροφοδοτήσεως τῆς σήραγγος ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν κλιτύων πρὸς τὴν μισγάγγειαν καταρρεόντων ὑδάτων. Ἀπομένει ἄρα νὰ δεχθῇ τις, ὅτι συγχρόνως θὰ μετέφερεν ἡ σήραγξ καὶ ὕδωρ περισυλλεγέν, διὰ ὑδροφράγματος ἢ κατ' ἄλλον ἄγνωστον τρόπον, εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Κοντοῦ. Ἀλλὰ καὶ διὰ συλλεκτηρίου δικτύου ἐτροφοδοτεῖτο ἡ κεντρικὴ ἀρτηρία, χάρις δὲ εἰς τοῦτο, ἐλπίζεται παρὰ τῆς κοινότητος ὅτι διὰ μικρῶν ἐπισκευῶν, παρὰ τὰς καταστροφάς του, θέλει ἐπιτευχθῇ ἡ μετοχέτευσις 30.000 ὀκάδων ὕδατος ἡμερησίως ἐντὸς τῆς νέας δεξαμενῆς.

ΝΑΟΣ ΑΦΑΙΑΣ. Εἰς τρία χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ Μεσαγροῦ, ἐπιστέφων τὴν κορυφὴν πευκοφύτου μαστοῦ, ἀνάσσων ἐν τῇ γύρω του ἐρημίᾳ καὶ σιωπῇ, ἐγείρεται ναὸς ἀρχαῖος, τοῦ ὁποίου τὰ ὠχροκίτρινα μάρμαρα, χρυσιζόμενα ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἀττικοῦ ἡλιόφωτος, προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπιβατῶν τῶν παραπλεόντων πλοίων. Κατέχει δὲ οὗτος ἐπὶ μικροῦ ὀροπεδίου, τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ὅλον σχεδὸν τὸν χῶρον, θέσιν θαυμασίαν, ὡς πάντοτε τῶν ἀρχαίων οἱ ναοί. Ὅλη ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ Σουνίου μέχρι Σαλαμῖνος καὶ Μεγάρων ἐκτυλίσσεται ἐκεῖθεν, εἰκὼν κάλλους ἀρρήτου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Παρθενὼν φαίνονται ἐκεῖθεν λευκόχρυσοι, ὑπὸ τὰ φιλήματα τῶν ἀκτίνων τῆς δύσεως, μὲ φόντο τὸ Πεντελικόν. Μόνον αὐτὴ ἡ πανοραματικὴ θέα καὶ πρὶν ἀκόμη στρέψῃ τις τὸ βλέμμα ἐπὶ τῶν σεπτῶν ἐρειπίων, ἀρκεῖ ὅπως ἀποζημιωθῇ δαψιλῶς διὰ τὴν ἐκδρομήν, ἀπαιτοῦσαν, πορείαν δύο καὶ ἡμισείας ὡρῶν, διὰ τῆς ὁδοῦ Αἰγίνης-Κοντοῦ-Μεσαγροῦ, ἢ ἡμισείας ὥρας μετρίως ἀνωφερῆ ἀνάβασιν, ἐὰν ὁ ἐπισκέπτης ἀποβιβασθῇ εἰς Ἁγίαν Μαρίναν.

Τίς ὁ ναός. — Πρῶτοι οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler, ἐπισκεφθέντες τὸν ναὸν τοῦ ὁποίου ἵσταντο ὀρθοὶ τότε 27 κίονες, τῷ 1657, καὶ ἀναμνησθέντες περικοπὴν τοῦ Παυσανίου «*Τὸ δὲ Πανελλήνιον, ὅ ι μὴ τοῦ Διὸς τὸ ἱερόν, ἄλλο τὸ ὄρος ἀξιόλογον εἶχεν οὐδέν*» (Κορινθ, λ, 4) ὑπέλαβον ὅτι εὑρίσκοντο πρὸ τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἑλλανίου Διός: «*c' était le temple de Jupiter qu' Aeacus, »premier roi de l' île, avait dédié,,* (Voyage ect. T. II, p. 278). Ἀρκεῖ δὲ νὰ λάβῃ τὸν στραβὸν δρόμον ἕνας, διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν οἱ λοιποί.

Οὕτω, καραβάνιον σοφῶν ἀρχαιολόγων ἀλλὰ καὶ δεινῶν ἅμα συλητῶν, ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς C. R. Cockerell, James Leake, J. Forster, C. Haller von Hallerstein, Stackelberg, Linkh καὶ Gropius πρόξενον τῆς Μ. Βρεττανίας ἐν Πάτραις, κατηυθύνθη τὸν Μάϊον τοῦ 1811 εἰς Αἴγιναν, πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ναοῦ τοῦ *Ὀλυμπίου Διός*, ὡς καὶ οὗτοι τὸν ὑπελάμβανον, καί, πρὸ πάντων δὲ διὰ τοῦτο, πρὸς ἀποκόμισιν τῶν ἃ προσεδόκων εὑρημάτων: ἦτο ἡ αὐτὴ συμμορία, ἥτις συλήσασα τὸν ἐν Βάσσαις τῆς Φυγαλείας ναὸν τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἐπλούτισε καὶ ἑαυτὴν καὶ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου τὴν φερώνυμον αἴθουσαν, καθ' ἣν σχεδὸν ἐποχὴν καὶ ὁ Ἔλγιν τὰ αὐτὰ διέπραττε κατὰ τῆς ζωοφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

Μετὰ εἰκοσαημέρους ἀνασκαφάς, καθ' ἃς τὰ εὑρήματα περιωρίζοντο εἰς ἐπιγραφὴν ἀπογραφικὴν τῶν σκευῶν τοῦ ναοῦ, εἰς ἀγγεῖον ἐφ' οὗ ἀπεικονίζετο ἡ ἁρπαγὴ τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς ὀφθαλμὸν ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ ἀνήκοντα εἰς ἄγαλμά τι, ἦλθον τέλος εἰς φῶς τὰ ἀνεκτίμητα τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα γενόμενα ἐν ἀρχῇ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν ἀρχαιολόγων-συλητῶν, κατεκυρώθησαν τέλος εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν Χάλερ καὶ Κόκκρελ, οἱ ὁποῖοι καὶ τὰ ἀπεκόμισαν. Αἱ ἔριδες δὲ αὗται, αἱ δυσχέρειαι τῆς φορτώσεως τῶν ἀγαλμάτων, ὁ κίνδυνος ὃν ἀπὸ τρικυμίας διέτρεξε τὸ πλοῖον των μέχρι Μάλτας, ὁ φόβος τῆς ληστεύσεώς των ὑπὸ πειρατῶν κατὰ τὸν διάπλουν, ἡ ἐκφόρτωσις αὐτῶν εἰς Νεάπολιν καὶ ἡ μεταφορά των διὰ ξηρᾶς εἰς Ρώμην, ὑπῆρξε πραγματικὴ ὀδύσσεια. Ἐκεῖ ὅμως, ὁ Martin von Wagner, γλύπτης διάσημος καὶ ἱκανώτατος πράκτωρ τοῦ τότε διαδόχου τῆς Βαυαρίας, τοῦ φιλαρχαίου καὶ φιλέλληνος Λουδοβίκου, πατρὸς τοῦ βασιλέως μας Ὄθωνος, τὰ ἠγόρασε μετὰ πολλὰς δυσχερείας ἀντὶ δεκακισχιλίων σκούδων καί, ἀφοῦ συνεπληρώθησαν ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ διασήμου Δανοῦ καλλιτέχνου Thorwaldsen, μετηνέχθησαν (1813) εἰς Μόναχον, τοῦ ὁποίου κοσμοῦν τὴν γλυπτοθήκην. Τοσοῦτον δ' ηὔφρανε τὸν Λουδοβῖκον ἡ ἀπόκτησις αὐτή, ὥστε καὶ δι' ἐπιστολῆς του διηρμήνευσεν εἰς τὸν Wagner «τὴν ἰσόβιον εὐγνωμοσύνην του», καὶ ἐνθύμιον, χρυσοῦν ὡρολόγιον μετὰ τοῦ μονογράμματός του *L* καὶ ἐγχαράκτου κύκλῳ ἀφιερώσεως «Post varios casus post tot discrimina rerum», τῷ ἐδώρησε.

Ἀπότοκος τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀγαλμάτων, καὶ τῆς ἀναπαραστάσεως αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν

Digitized by Google

Ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας: Ἀνατολικὴ ἄποψις. [Φωτογρ Γ. Ν. Μπήτρου].

Στάκελμπεργ γεννηθεῖσα βραδύτερον ἐντύπωσις, ὅτι ἡ δόξα καθ' ἣν ἐπρόκειτο περὶ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἦτο πεπλανημένη, καὶ ὅτι πράγματι ἐπρόκειτο περὶ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, λόγῳ τοῦ ὅτι τῆς θεᾶς ταύτης τὸ ἄγαλμα ἐπρωτοστάτει εἰς τὰ συμπλέγματα ἀμφοτέρων τοῦ ναοῦ τῶν ἀετωμάτων. Καὶ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα γεγονὸς βαθέως τιμῶν τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν ἐν τῷ κριτικῷ πνεύματι τοῦ πρώτου ἀρχαιολόγου τοῦ ἐκ τῆς τέφρας του ἀναγεννηθέντος Κράτους, τοῦ σοφοῦ Ἀνδρέου τοῦ Μουστοξύδου, τοῦ πρώτου διευθυντοῦ τοῦ πρώτου μας ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, ὅπερ ἐστεγάζετο ἐν τῷ ἐν Αἰγίνῃ Καποδιστρείῳ Ὀρφανοτροφείῳ. Διότι πρῶτος ὁ σοφὸς οὗτος, ἀγνοῶν τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου σκέψεις τοῦ Στάκελμπεργ, ἐδημοσίευσεν ἐν ἀρχῇ μὲν ἐν τῇ «*Αἰγιναίᾳ*» (1831 σελ. 158) κατόπιν δὲ Ἑλληνιστὶ καὶ Ἀγγλιστὶ ἐν τῇ *Ἰονίῳ ἀνθολογίᾳ* (1834, σελ. 31) περισπούδαστον μελέτην ὑπὸ τίτλον «*Περὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ νομιζομένου τοῦ Πανελληνίου Διὸς ναοῦ εἰκασίαι*», δι' ἧς κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ὡς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὰς μεταγραφὰς τῶν τίτλων κυριότητος τῶν διαφόρων θεοτήτων ἐπὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἔπαιξαν σπουδαῖον μέρος διάφοροι ἀνευρεθεῖσαι ἐπιγραφαί, σημειοῦμεν ὅτι, καθὼς ὁ Μουστοξύδης ἐν τῇ διατριβῇ του ταύτῃ ἐκθέτει, ὅταν πλέον εἶχε μορφώσει ὁριστικὴν πεποίθησιν, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ναοῦ Πανελληνίου Διός, τῷ ἀνηγγέλθη ἡ ἀνεύρεσις εἰς τὸν ναὸν ἐπιγραφῆς «*Διῒ Πανελληνίῳ*». Τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἐκλόνισε τὰς πεποιθήσεις του, θεωρήσας αὐτὴν ὡς μεταγενέστατα χαραχθεῖσαν, πιθανῶς ὑπό τινος τῶν περιηγητῶν, πάντως δὲ οὐδέποτε ἀρχαίαν καὶ δὴ Αἰγιναίαν, καθ' ὅσον τότε θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε γραφῇ, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν καλουμένην δωρικὴν διάλεκτον, «*Ζανὶ Ἑλλανίῳ*», τῆς ὀνομασίας «*Πανελληνίου*» μὴ φαινομένης ἀρχαιοτέρας τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐν τούτοις ὅμως, οἱ τίτλοι κυριότητος τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ ναοῦ δὲν ἀνεγνωρίζοντο ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ πολλούς, βασιζομένους ἰδίως εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Παυσανίας οὐδαμοῦ ποιεῖται μνείαν ὑπάρξεως κατὰ τοὺς χρόνους του ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Αἰγίνῃ· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πολὺς Ch. Garnier, ὁ ἀρχιτέκτων τῆς Opéra, ὅστις πλέον τοῦ μηνὸς παρέμεινε τῷ 1853 μετὰ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Edmond About κατὰ χώραν, καταμετρῶν λεπτομερῶς τὰς διαστάσεις τῶν λειψάνων τοῦ ναοῦ πρὸς ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, τὰς πρώτας ἀνακοινώσεις του, ὡς πρὸς τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν του, ἐδημοσίευσε (Revue archéol. II, σελ. 193-204, 343-361, 423-440) ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ile d'Egine: Temple de Jupiter Panhellénien*», ὑπὸ τὸν ἴδιον δὲ τίτλον ἐξέδωκε τῷ 1884 ἐν Παρισίοις τὴν θαυμασίαν τῶν μελετῶν του συγκεφαλαίωσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ Cockerell ἐδημοσίευσε τῷ 1860 μελέτην του ἐπὶ τῶν ναῶν οὓς ἀπεγύμνωσε, φέρουσαν τίτλον «*The temples of Jupiter Panellenius and of Apollo Epicurius at Bassae.*

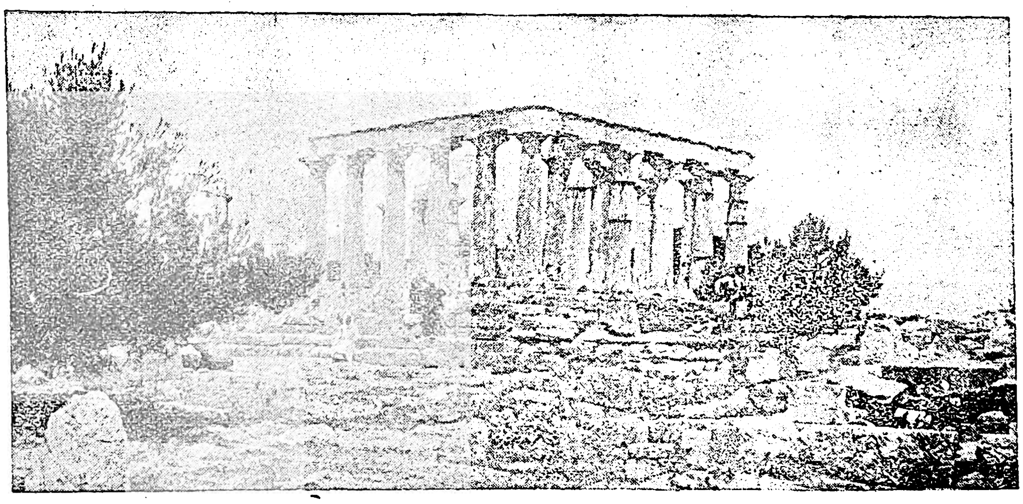

Ὁ ναὸς τῆς Ἀφαίας ὡς ἔχει σήμερον: ΒΔ ἄποψις. [Φωτογρ Γ. Ν. Μπήτρου].

Ἀλλ' ἰδοὺ αἱ ἐπιγραφαὶ ἐμφανίζονται, ἴσως διὰ νὰ διαφωτίσουν, ἴσως διὰ νὰ περιπλέξουν, ἔτι μᾶλλον, τὰ πράγματα. Δύο χιλιόμετρα δυτικῶς τοῦ ναοῦ, εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ νεκροταφείου τοῦ Μεσαγροῦ, (Fraser J. G.: Pausanias's Description of Greece, translated with a commentary. ἐκδ. 1913 III, σελ. 269) εὑρέθη ἐπιγραφὴ ΗΟΡΟΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΘΕΝΑΙΑΣ· καὶ νεθυμήθη τότε ἡ ἀρχαιολογία τὸν Ἡρόδοτον (III, 59), «*Ἕκτῳ δὲ ἔτεϊ Αἰγινῆται αὐτοὺς* (τοὺς Σαμίους) *νικήσαντες ἠνδραποδίσαντο μετὰ Κρητῶν, καὶ τῶν νεῶν καπρίους ἐχουσέων τὰς πρῴρας ἠκρωτηρίασαν καὶ ἀνέθεσαν εἰς τὸ ἱρὸν τῆς Ἀθηναίης ἐν Αἰγίνῃ*». Εὑρεθείσης δὲ καὶ ἄλλης παρομοίας ἐπιγραφῆς εἰς τὴν θέσιν Ἀσώματοι (Δελτίον Ἀρχαιολογικὸν 1888 σ. 36) ἐγγὺς τῆς πόλεως Αἰγίνης καὶ τῆς πρὸς τὸν ναὸν ὁδοῦ, τόσον ἡ ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξωσις τοῦ Διός, ὅσον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασις τῆς Ἀθηνᾶς ἐθεωρήθησαν ὁριστικαὶ καὶ ἀνεπίδεκτοι ἀναιρέσεως. Καὶ ὅμως, ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο τελεσίδικος. Διότι ἐνῷ ἐκαθαρίζετο τῷ 1901 τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ, εὑρέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου Adolf Furtwängler ἀσβεστόλιθος ἔχων ἐγκεχαραγμένην ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν ἥτις συμπληρωθεῖσα ἔχει οὕτω: [ΚΛ]ΕΟΙΤΑ ΙΑΡΕΟΣ ΕΟΝΤΟΣ ΤΑΦΑΙΑΣ ΩΙΚΟΣ [ΕΤ]ΕΘΗ ΧΩ ΒΩΜΟΣ. ΧΩΛΕΦΑΣ ΠΟΤ ΕΠΟΙΗΘΗ ΚΑΙ ΤΩΡΚΟΣ ΠΕΡΙΕΠΟΙΗΘΗ (Das Heiligtum der Aphaea nach dem resultatem der Baye rischen ausgrabung von 1901)· οὕτω ἐξώσθη καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, καθὼς εἶχε καὶ πρὸ ἔτους ἐξωσθῆ καὶ ἀπὸ τοῦ Σουνίου, τὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ναὸν κατεῖχε, μέχρι τῆς ἀνακαλύψεως τῆς πρὸς τὸν στρατηγὸν Κηφισόδοτον τιμητικῆς ἐπιγραφῆς (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1900 Γ, 114-150: *Βαλερ. Στάη* Ἀνασκαφαὶ ἐν Σουνίῳ), καὶ ἐγκατεστάθη ἡ Ἀφαία ἥτις φέρεται ἔκτοτε ὡς ἡ θεότης εἰς ἣν—ἴσως μέχρι νεωτέρας διαταγῆς—ὁ ναὸς εἶχεν ἀφιερωθῆ. Τόσον ὅμως εἶναι τῆς μοίρας του νὰ ἀλλάσσῃ ὀνομασίας ὁ ναὸς αὐτός, ὥστε καὶ εἷς τυπογράφος ἀκόμη, συγχύσας τὰς ἐπεξηγήσεις τῶν καρτποστὰλ τὰς ὁποίας ἐξετύπωνε, μᾶς παρουσίασε τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας, ὡς ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος: «Egina - *Temple de Posidon*». Ὅσον διὰ τὴν ἐξωσθεῖσαν Ἀθηνᾶν, ὁ Φουρτβαῖγκλερ, εὑρὼν εἰς τὴν θέσιν Ἀσώματοι τοῦ χωρίου *Σφεντοῦρι* ἐπὶ τῆς νοτίας τοῦ ὄρους κλιτύος ὁμοίαν ἐπιγραφὴν ΗΟΡΟΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΘΕΝΑΙΑΣ, ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ὁρόσημα ἦσαν τοιαῦτα κτημάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν ναόν, *μετοχίων* ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τῆς Ἀθηνᾶς. Περὶ τοῦ μέρους ὅμως εἰς ὃ ἠγείρετο ὁ ναὸς δὲν ἀπεφάνθη, ἀπορῶν καὶ αὐτός, πῶς τὸν Παυσανίαν, ὅστις εἶχε πολικὸν ἀστέρα τῶν περιηγήσεών του τὸν Ἡρόδοτον, διέφυγεν ἡ μνεία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλὰ μήπως δὲν τῷ εἶχε διαφύγει καὶ ἡ ὕπαρξις τριῶν ἄλλων τῆς *Θεσμοφόρου Δήμητρας* (Ἡροδ. ΣΤ'), τοῦ *Ἡρακλείου* (Ξενοφ. Ἑλλ. V-1,10) καὶ τοῦ *Ποσειδῶνος* (ἐπιγραφή: Wordsworth, Athens and Attica 231);

Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ναὸς τῆς Ἀφαίας ὑπῆρξεν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, θεωρεῖται ἀνεπίδεκτος συζητήσεως ὑπὸ τῶν εἰδικῶν.

Ὁ Ναός.—Τὸ κρηπίδωμα, ἐφ' οὗ ἐγείρεται ὁ ναός, ἀποτελεῖται ἐν μέρει μὲν ἀπὸ σκληρὸν βράχον, ἐν μέρει δὲ ἀπὸ μεγάλους πολυγωνικοὺς λίθους, ὧν ὑπέρκεινται πλάκες, καὶ ἔχει διαστάσεις 70 μ., 09 (130 πόδας) εἰς μῆκος καὶ 39 μ., 60 (130 ποδ.) κατὰ πλάτος. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ ἐπὶ τῶν *στυλοβατῶν* λογιζόμενον εἶναι 28 μ, 65 (94 ποδ), τὸ δὲ πλάτος 13 μ, 11 (45 ποδ). Ὢν δὲ *δωρικὸς περίπτερος ἑξάστυλος* εἶχε 12 κίονας κατὰ πλευρὰν συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τῶν γωνιῶν, ἤτοι 32 ἐν συνόλῳ. Ὅταν τὸν ἐπεσκέφθησαν οἱ Spon καὶ Wheller διεσῴζοντο ὀρθοὶ οἱ 27 τούτων· σήμερον ὅμως ἀπομένουν 20 ὀρθοί, (καὶ αὐτοὶ διασωθέντες, διότι ὄντες ἐκ πώρου λίθου, ἦσαν ἀκατάλληλοι πρὸς

Ἀναπαράστασις τῆς δυτικῆς ἀπόψεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας («τῆς Ἀθηνᾶς» ὡς ἐνομίζετο τότε) ὑπὸ Charles Garnier, ἀρχιτέκτονος τῆς Opéra, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατὰ τὸ 1854 κατὰ χώραν μελέτης του.

Digitized by Google

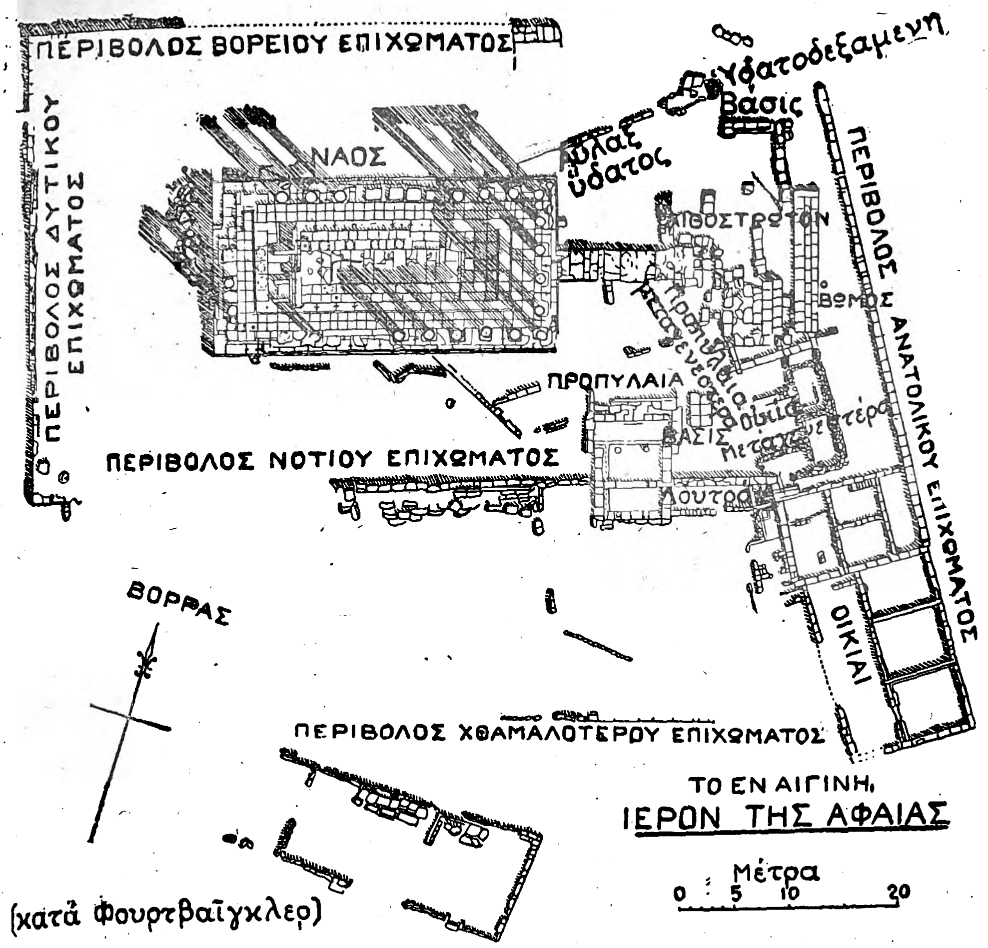

ἀσβεστοποιΐαν), κυρίως οἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν καὶ οἱ κατὰ τὸς προσόψεις προσκείμενοι τῶν πλευρῶν, διατηροῦντες τὰ ἐπιστύλιά των. Τὸ ὕψος τῶν κιόνων εἶναι 5μ, 23 (17 ποδ. 2 δακ.) ἀπὸ τῆς βάσεως ἕως τῆς κάτω ἐπιφανείας τοῦ κιονοκράνου. αἱ δὲ διάμετροί των 0 μετ. 99, (3 ποδ. 3 δακτ.) εἰς τὴν βάσιν καὶ 0 μ., 686 (2 ποδ. 3 δακτ.) ὑπὸ τὸ κιονόκρανον· τῶν κιόνων δέ, ἄλλοι ἦσαν μονόλιθοι καὶ ἄλλοι σπονδυλωτοί. Εἶχε δὲ ὁ ναὸς *πρόναον*, *ὀπισθόδομον* καὶ *σηκόν*· καὶ ὁ μὲν πρόναος καὶ ὁ ὀπισθόδομος ἦσαν *δίστυλοι*, ἔχοντες δύο κίονας κατὰ μέτωπον μεταξὺ τῶν παραστάδων, διαμέτρου 0. μ. 965 (3 ποδ. 2 δακτ.) καὶ ἐκ τούτων ἀπομένουν ὀρθοὶ οἱ δύο τοῦ προ-

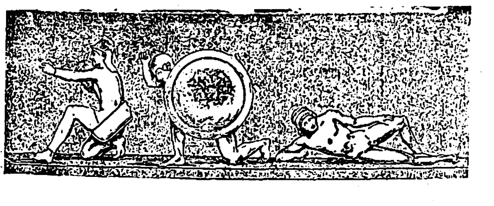

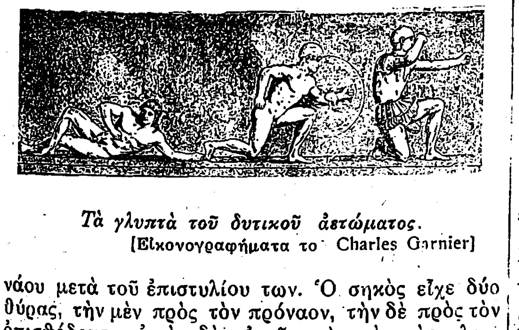

Τὰ γλυπτὰ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος.
[Εἰκονογραφήματα το Charles Garnier]

νάου μετὰ τοῦ ἐπιστυλίου των. Ὁ σηκὸς εἶχε δύο θύρας, τὴν μὲν πρὸς τὸν πρόναον, τὴν δὲ πρὸς τὸν ὀπισθόδομον, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰς πλευρὰς ἦσαν δύο σειραὶ ἐκ πέντε κιόνων ἑκάστη ἐχόντων διάμετρον 0,702 (2 ποδ. 4 δακτ.). Ὁ ναὸς εἶναι ᾠκοδομημένος διὰ ξανθοῦ πώρου, τὸ δὲ δάπεδον τοῦ προνάου καὶ τοῦ σηκοῦ ἦτο ἐπεστρωμένον διὰ σκληροτάτου καὶ ἐστιλπνωμένου ἐπιπλάσματος χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ, ἀποκλίνοντος πρὸς τὸ καρμίνιον καὶ οὗτινος διασώζονται σαφῆ τὰ ἴχνη. Ὁμοίως ἄλλα ἴχνη χρωματισμῶν, διατηρουμένων εἰσέτι, πείθουσιν ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου *ἀνθέμια* ἦσαν ὑποκίτρινα καὶ πράσινα, αἱ *τρίγλυφοι* καὶ ὁ *κανὼν* μετὰ τῶν *σταγόνων* κυανᾶ, ὑπεράνω τούτων ταινία ἐρυθρὰ καὶ ἐπὶ τῶν *ἡγεμόνων ἀνθέμιον* ζωγραφιστόν· αἱ *μετόπαι*, ὧν οὐδὲν ἴχνος ἀνευρέθη, ἐνδέχεται νὰ ἦσαν ξύλιναι μετὰ γραφῶν (*A. Furtwängler* καὶ *H. L. Ulrichs* ἀγγλιστὶ μεταφρ. ὑπὸ *Horace Taylor*: Greek and Roman sculpture σελ. 10). Εἰς τὸ ἄνω ἀκρωτήριον τοῦ ἀετώματος ὑπῆρχεν ὡραῖον ἀνθέμιον (βαΐς) μετὰ δύο γυναικείων παραστάσεων, πιθανῶς Ὡρῶν, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν πλαγίων ἀκρωτηρίων γρύψ. Εὑρέθησαν ὡσαύτως καὶ θεμελιώσεις ἄλλου ἀρχαίου κτιρίου, πιθανῶς προπυλαίων, ἐγγὺς καὶ ΝΑ τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ δεξαμενή, ἐν μέρει ἐντὸς βράχου, ἐν μέρει τεχνητή, ἐγγὺς καὶ ΒΑ αὐτοῦ.

Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι, κατὰ τὸν Leake, ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐν Ἑλλάδι δωρικοῦ ρυθμοῦ τοιούτων, μετὰ τὸν ἐν Κορίνθῳ, ὁ δὲ Cockerell δεχόμενος τοῦτο, ἀπεφάνθη ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτίσθη πολὺ ὕστερον τοῦ 600 π. Χ., ἐνῷ κατὰ τοὺς Furtwängler καὶ Ulrichs, ὁ τύπος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς του καὶ τῆς γλυπτικῆς του καταδηλοῦν ὡς ἐποχὴν ἀνεγέρσεώς του τὸ 490 - 480 π. Χ.

Τὰ ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων. — Τά, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Κόκκερελ καὶ Σία, ἀνευρεθέντα τῷ 1811 καὶ ἤδη κοσμοῦντα τὴν γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου ἀγάλματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, εἶναι δέκα ἑπτά, ὧν τὰ μὲν δέκα πέντε ἦσαν τῶν ἀετωμάτων καὶ δὴ 10 τοῦ δυτικοῦ καὶ πέντε τοῦ ἀνατολικοῦ, τὰ δὲ δύο μικρότερα ἦσαν τῶν ἀκρωτηρίων. Ἐκτὸς ὅμως τούτων, εὑρέθησαν καὶ ἀρκετὰ συντρίμματα, ἀνήκοντα εἰς τὰ ἐλλείποντα τῶν ἀετωμάτων ἀγάλματα. Οὐδενὸς ὅμως ἀρχαίου ναοῦ ἡ ἀναπαράστασις πλησιάζει τόσον πολὺ τὴν πραγματικότητα, ὅσον ἡ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας· καὶ τὰ μὴ ἀνευρεθέντα ἀγάλματά του ἀναπαρίστανται τελείως, χάρις εἰς μικρά τινα τεμάχιά των, ἀλλ' ἰδίως διότι τὸ ἥμισυ ἑκάστου ἀετώματος περιλαμβάνει, ὁμοιότυπα σχεδόν, τὰ ἀγάλματα τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τὸ ἕτερον ἥμισυ, πλὴν ἑτεροπλεύρως θεώμενα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἀγάλματα τοῦ ἑνὸς ἡμίσεος τοῦ ἀετώματος, δίδουν ἰδέαν τῶν ἐλλειπόντων ἐκ τοῦ ἄλλου ἡμίσεος· ἐπὶ πλέον αἱ κατὰ τὸ 1901 ἀνασκαφαὶ τοῦ Furtwängler ἔφεραν εἰς φῶς πέντε κεφαλὰς καὶ ἄλλα τινὰ τεμαχίδια ἀγαλμάτων, τοῦθ' ὅπερ πολὺ διηυκόλυνε τὴν ἀναπαράστασιν τῶν συμπλεγμάτων ἀμφοτέρων τῶν ἀετωμάτων, τοιαύτη δὲ ἀναπαράστασις, ἀνηγμένη εἰς τὸ πέμπτον τοῦ φυσικοῦ μεγέθους, ὑπάρχει εἰς τὴν γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου, δι' ἀμφότερα τὰ ἀετώματα. Ἐν τούτοις ὅμως, τόσον ἡ ταξιθέτησις τῶν εὑρεθέντων ἀγαλμάτων ἐν τοῖς ἀετώμασιν, ὅσον καὶ ἡ ἀναπαράστασις τῶν ἐλλειπόντων ἀγαλμάτων πολὺ διημφισβετήθησαν καὶ διαμφισβητοῦνται (*Frazer* Paus. descr. of Greece 1913. III 271).

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντιλαμβάνεταί τις τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ γλύπτου ὅστις τὰ ἐκαλλιτέχνησε, καὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ ἐν τοῖς ἀετώμασι χώρου, ἅτε τοῦ συμπλέγματος τῶν ἀγαλμάτων παρακολουθοῦντος παραλλήλως, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἀβιάστως τὴν κλίσιν τοῦ ὀρόφου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, ἣν ἐπέτυχε συνδυάσας ἁρμονικώτατα ἀνομοιότητας, προσώπων, στάσεων, ὅπλων, ἐνδυμασιῶν καὶ γυμνοῦ· ἡ δὲ Ἀθηνᾶ (Ἀρεία Πολεμικὴ Θεὰ εἰς τὸ ἀνατολικὸν καὶ *Ἐργάνη* εἰς τὸ δυτικόν), εἰς τὸ μέσον καὶ κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ἀετώματος ὀρθή, καὶ τὴν συμμετρίαν τοῦ συνόλου τονώνει καὶ τὸ βάθος ἐννοίας τῶν συμπλεγμάτων καθιστᾷ ἐπιβλητικώτερον.

Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὰ ἀγάλματα ἦσαν ὡς ἀκολούθως διατεθειμένα ἐν ἑκάστῳ ἀετώματι, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ὀρθῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὸ ἀκρωτήριον:

Δυτικὸν ἀέτωμα: Σύμπλεγμα τριῶν πολεμιστῶν ὧν οἱ δύο μάχονται ἄνωθεν τρίτου κατακειμένου, κατόπιν ζεῦγος πολεμιστῶν, ὕστερον μαχητὴς κατακείμενος καὶ τέλος, πρὸς πλήρωσιν τῆς γωνίας τοῦ ἀετώματος, ἀσπὶς καὶ κράνος.

Ἀνατολικὸν ἀέτωμα. Τέσσαρες μαχηταὶ ὧν ὁ δεύτερος πίπτει, μετ' αὐτοὺς πέμπτος κατακείμενος μὲ τοὺς πόδας πρὸς τὴν γωνίαν τοῦ ἀετώματος, ἣν τελικῶς πληροῖ κράνος.

Τὰ συμπλέγματα δὲ αὐτὰ δὲν ἦσαν ἁπλῶς διακοσμητικὰ τοῦ τυμπάνου τῶν ἀετωμάτων, στερούμενα δὲ ἄλλης τινὸς σημασίας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ πρόθεσις τοῦ καλλιτέχνου ἦτο νὰ ἀπαθανατίσῃ δι' αὐτῶν εἰς τοὺς Αἰγινήτας τὴν δόξαν τῶν προγόνων των Αἰακιδῶν. Δι' ὃ εἰς ἕκαστον ἀέτωμα παρέστησε πολεμικὰς σκηνὰς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, εἰς ἃς πρωταγωνιστοῦσιν ἥρωες Αἰακίδαι. Οὕτω, ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἀετώματι, παρίσταται ὁ ἀγὼν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Τελαμῶνος κατὰ τοῦ Λαομέδοντος βασιλέως τῆς Τροίας, φονεύσαντος τὸν Ὀϊκλέα (Ἀπολλοδ. Β, 6,4—Διοδ. Δ 32), πέριξ τοῦ ὁποίου πίπτοντος γίνεται ἡ συμπλοκή. Ὁ Τελαμὼν εἶναι ὁ γυμνός, ὁ ἐξορμῶν μὲ τὸ δόρυ, ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ὁ γονυπετῶς καὶ εἰς στάσιν ἐμφαίνουσαν αὐτοπεποίθησιν τοξεύων, καὶ ὁ Λαομέδων ὁ ξιφήρης κατὰ τοῦ Ὀϊκλέως ὁρμῶν.

Τὰ ἀνάγλυφα τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος, παριστάνουν τὴν μάχην τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων, ἄνωθεν τοῦ πτώματος τοῦ Ἀχιλλέως· ὁ τοξότης, μὲ τὴν Ἀσιατικὴν ὑψηλὴν περικεφαλαίαν καὶ τὴν ὡς γυναικὸς μορφήν του, εἶναι ὁ Πάρις, ὁ βαλὼν τὸ μοιραῖον βέλος, ὁ δὲ ὑπεραμυνόμενος, μὲ ὑψωμένον τὸ δόρυ, τοῦ πτώματος τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι ὁ Αἴας, ὅστις καὶ τὸ ἔσωσεν· ἄλλη δέ, ἀλλ' ὀλιγώτερον πιθανοφανής, ἑρμηνεία τῶν παραστάσεων τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος, εἶναι ὅτι παριστῶσιν αὗται τὴν συμπλοκὴν ὑπὲρ τὸ πτῶμα τοῦ Πατρόκλου, καθ' ἣν διεκρίθη ὁ Αἴας. Πάντως ὅμως ὁ σκοπὸς τοῦ γλύπτου ἦτο νὰ ἀπαθανατίσῃ τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Τελαμῶνα καὶ τὸν Αἴαντα, τοὺς Αἰακίδας.

Τὰ δύο μικρὰ ἀγάλματα τοῦ μέσου ἀκρωτηρίου (τῆς βαΐδος) παριστῶσι πιθανῶς *Ὥρας*.

Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος φαίνεται ὑπερτέρα καὶ καλλιτεχνικωτέρα τῆς τῶν τοῦ δυτικοῦ, πρὸ πάντων δὲ φυσικώτερον

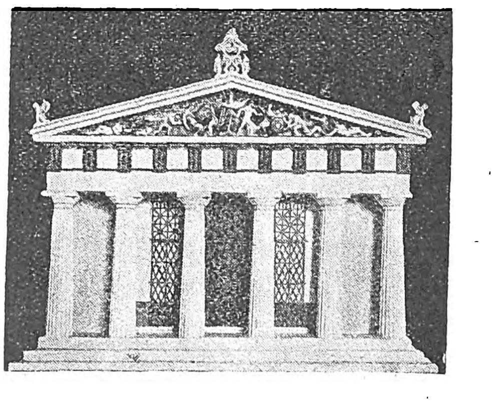

Πλήρης ἀναπαράστασις τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ τῆς Ἀφαίας.
[Κατὰ Furtwängler

ἀποδίδουσα τὴν ζωτικὴν διάπλασιν τοῦ σώματος, ἥτις εἰς τὰ ἀγάλματα τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος αἰσθητῶς ὑστέρει, παρουσιαζόντων τούτων ἀκαμψίαν καὶ ἔλλειψιν τῆς φυσικῆς εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα ἐλαστικότητος. Καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ ἀγάλματα τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου κατεσκευάσθησαν εἴτε ἀπὸ ἄλλον καλλιτέχνην εἴτε καὶ εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέραν ἢ τὰ τοῦ δυτικοῦ, ἀλλ' ἡ πιθανοφανεστέρα ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι κατεσκευάσθησαν καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν τοῦ δυτικοῦ τὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου, ὅστις ὁλονὲν ἐτελειοποιεῖτο ἐν τῇ προόδῳ τῆς κατασκευῆς τῶν ἀγαλμάτων. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι τὰ ἀγάλματα τοῦ ναοῦ τῆς Αἰγίνης ἀποτελοῦν τὴν τελευταίαν πάλην τῆς ἀρχαϊ-

Digitized by Google

κῆς τέχνης πρὸς τὴν νεωτέραν καὶ ὅτι ὁ καλλιτέχνης των, καίτοι δεσμευμένος διὰ τῶν δεσμῶν του πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, ἀφίνει ἐν τούτοις νὰ προδοθῇ ἡ τάσις του πρὸς διάρρηξιν τούτων, ἐκδηλουμένην καὶ διὰ τοῦ *Αἰγινητικοῦ μειδιάματος* (βλ. λέξιν) τῶν ἀγαλμάτων

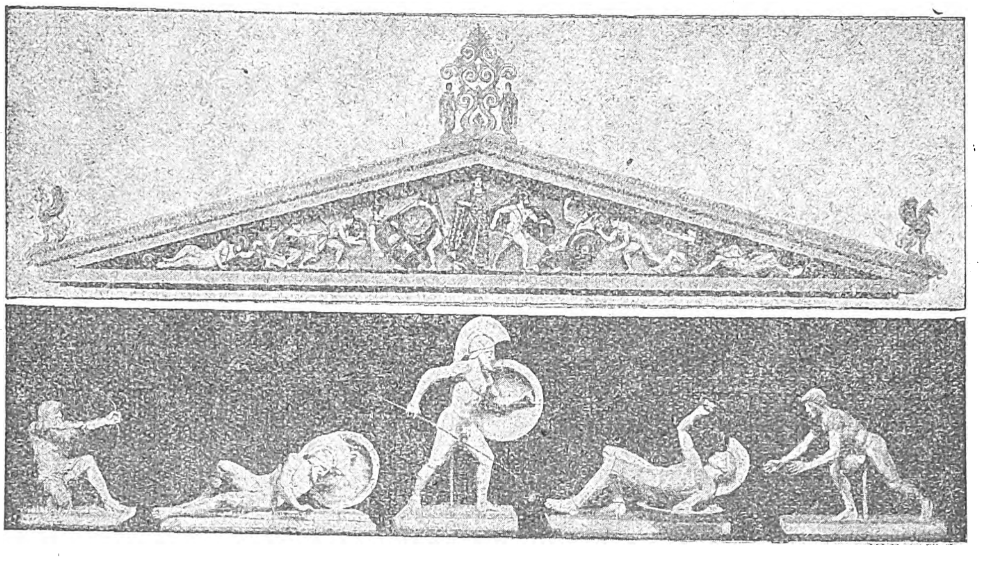

Ἄνω: Τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ναοῦ τῆς Ἀφαίας, ὡς ἀναπαρεστάθη ὑπὸ Furtwängler.
Κάτω: Τὰ ἀπὸ τοῦ 1813 ἐν τῇ γλυπτοθήκῃ τοῦ Μονάχου εὑρισκόμενα ἀγάλματα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, ὡς ταῦτα συνεπληρώθησαν τῷ 1812 ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Δανοῦ γλύπτου Thorwaldsen.

του, καὶ διὰ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν γλυπτῶν τῶν δύο ἀετωμάτων.

Ἅπαντα τὰ ἀγάλματα ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ *Παρίου* καὶ οὐχὶ Πεντελικοῦ μαρμάρου, τὰ δὲ ὅπλα, παρελκόμενα καί, ἐν μέρει, οἱ βόστρυχοι πρόσθετα ἐκ χαλκοῦ. Ἴχνη δὲ χρωματισμῶν πείθουσιν ὅτι τὰ ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων ἦσαν χρωματισμένα, ἐν μέρει τοὐλάχιστον· πάντως χρωματισμένα ἦσαν τὰ χείλη, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ αἱ ὀφρῦς· ἐπίσης καὶ αἱ ἀσπίδες, τὰ κράνη καὶ αἱ φαρέτραι, ἅτινα ἦσαν τὸ μὲν κυανοῦ, τὸ δὲ ἐρυθροῦ χρώματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καθʼ ἣν κατεσκευάσθησαν τὰ ἀριστουργηματικὰ τελευταῖα ταῦτα τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης δείγματα, ἀνάγουσι ταύτην ὀλίγον μετὰ τὸ 480 π. Χ., ἀλλʼ οὐχὶ ὑστερώτερον τοῦ 456 π. Χ, ὁπότε ἡ Αἴγινα κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἤτοι μεταξὺ τῆς 74ης καὶ τῆς 80ῆς Ὀλυμπιάδος, καθʼ ἣν δηλαδὴ ἐποχὴν ἤκμασαν οἱ Αἰγινῆται γλύπται, ὁ Ὀνάτας, Ἀναξαγόρας, Σίμων, Πτόλιμος, περὶ ὧν δὲν γνωρίζομεν ἐὰν εἰργάσθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν γλυπτῶν τῶν ἀετωμάτων, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀληθοφανές, ἰδίως διὰ τὸν Ὀνάταν, ὅστις ὡς ὑποδείγματα τῶν γλυπτικῶν του ἔργων ἠρέσκετο νὰ ἐκλέγῃ τὰς σκηνὰς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅπως διὰ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ *ἀνάθημα τῶν Ἀχαιῶν* εἶχε χρησιμοποιήσει τὴν ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγραφὴν τῆς σκηνῆς τῆς κληρώσεως, διὰ τὴν μετὰ τοῦ Ἕκτορος μονομαχίαν.

ΘΡΑΚΙΑΙΣ (ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ). — Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «*Θρακιαῖς*» ἀποκαλοῦνται ἐν Αἰγίνῃ τάφοι ἀρχαῖοι πάσης ἀρχαιολογικῆς περιόδου, συλημένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· οὐδαμοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος τοσαύτη ἀναλογία ἀριθμοῦ ἀρχαίων τάφων, ὅση ἐν Αἰγίνῃ, ἀπαντᾷ.

Ἀρχαιότατοι ὅλων εἶναι οἱ εὑρεθέντες μεταξὺ τῶν, ὑπὸ τὸ ἐπίχωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς οἰκοδομημάτων. Ἔχουσι δὲ οὗτοι τοὺς τοίχους των κτιστοὺς διὰ μικρῶν λίθων καὶ ἐπικεχρισμένους διὰ κονιάματος, σχῆμα δὲ τὸ σύνηθες τῶν τάφων. Ἐν αὐτοῖς εὑρέθησαν ὀστᾶ καὶ θραύσματα ἀγγείων Μηκηναϊκῆς ἐποχῆς, οὐδέποτε ὅμως κτερισμά τι, διότι φαίνεται ὅτι παλαιότατα εἶχον συληθῆ.

Μετὰ τοὺς τάφους τούτους ἔρχονται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐκεῖνοι (*Ἠρειώτου* Αἰγινητικὰ 80) οἵτινες ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς ὑπογείου δωματίου σχήματος κώνου ἀνεστραμμένου καὶ λαξευμένου ἐν τῷ βράχῳ, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχεταί τις διʼ εἰσόδου ἰσοβαθοῦς τῷ δωματίῳ καὶ ἐν τῷ βράχῳ ὡσαύτως λαξευμένης, ἐχούσης δὲ βαθμίδας τινάς· ἡ τοιαύτη εἴσοδος καλύπτεται ἄνωθεν διὰ πωρίνων λίθων, καὶ ἡ θύρα της ἐκλείετο διὰ πλακός, ἐκ πωρίνου ἐπίσης λίθου, τελείως προσαρμοζούσης. Ἔνδον ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου, ὑπάρχουσι σηκοὶ (ψευτοπαράθυρα), εἰς οὓς πιθανῶς ἐτοποθέτουν ὑδρίας, ἀγγεῖα, ἢ κτερίσματα. Ἐκτὸς τοῦ εἴδους τούτου τῶν τάφων εὑρέθησαν καὶ ἕτεροι, ὅμοιοι τοῖς ἀνωτέρω πλὴν ἄνευ ταφροειδοῦς εἰσόδου, ἣν ἀντικαθιστᾷ τετραγωνικὴ ὀπή, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου ἠνοιγμένη. Οἱ τὰ ἀνωτέρω γενικὰ σχήματα ἔχοντες τάφοι εὑρέθησαν ἔσω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ εἶναι ὀλίγιστοι.

Οἱ ἔξω τῶν τειχῶν ἀνευρεθέντες ὑπόγειοι τάφοι, ἐν βράχοις ὡσαύτως λαξευμένοι, παρουσιάζουν στόμιον τετράγωνον 1, μ. 3×2 μ. 0 περίπου, βάθος δὲ ἀνάλογον τοῦ πάχους τοῦ χώρου ἐν ᾧ εἶναι λαξευμένοι, συνήθως 4 ἕως 5 μέτρων. Τὸ τετράγωνον τοῦτο στόμιον, εὐρυνόμενον κατὰ τὴν βάσιν, σχηματίζει εἰς τὰς δύο ἀντικειμένας πλευρὰς δύο δωμάτια, τὸ ἓν πρὸς ἀνατολάς, τὸ δὲ πρὸς δυσμάς, ὕψους 1,5-2,0 μέτρων, πλάτους δὲ καὶ μήκους ἀναλόγου πρὸς τὰ τῆς λάρνακος, ἣν ἕκαστον τούτων περιελάμβανεν· Οἱ τάφοι οὗτοι, ἁπλοῖ καὶ ἄνευ κονιάματος, περιεῖχον δύο λάρνακας ἐκ μονολίθου πώρου, περιλαμβανούσας, ἑκάστη, ἕνα ἕως πέντε νεκρούς. Ἐνίοτε αἱ λάρνακες ἦσαν ξύλινοι καὶ ἐστηρίζοντο τότε ἐπὶ στρώσεως ἐκ μικρῶν λίθων· φαίνεται δὲ ὅτι πτωχοὶ μετεχειρίζοντο τοιαύτας, λόγῳ δὲ τούτου ἀσήμαντα ἀγγεῖα εὑρίσκοντο ἐν αὐταῖς, ἢ ποσῶς τοιαῦτα. Αἱ δὲ ἐν τοῖς τάφοις ἀνακαλυπτόμεναι ἀρχαιότητες εὑρίσκονται συνήθως ἐντὸς τῆς λάρνακος καὶ δὴ παρὰ τὴν κεφαλήν, τὰς χεῖρας, ἢ τοὺς πόδας, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς σηκοῖς, σπανιώτερον δὲ εἰς τὰς γωνίας τοῦ τάφου εἴτε ὑπὸ τὴν λάρνακα. Ἐνίοτε εὑρίσκονται εἰς τοιούτους τάφους καὶ ἐλάσματα, μολύβδινα ἢ καὶ χρυσᾶ, εἰς ἃ ἐνεχαράσσοντο τῶν νεκρῶν τὰ ὀνόματα. Τὰ στόμια τῶν τοιούτων τάφων ἀπεφράσσοντο διὰ καλῶς προσαρμοζουσῶν πωρίνων πλακῶν, αἱ δὲ λάρνακες ἐκαλύπτοντο διὰ τεσσάρων ἢ πέντε τοιούτων (*Σ. Λογιωτατίδου*: Οἱ ἐν Αἰγίνῃ ἀρχαῖοι τάφοι.— «Παρνασσὸς» 1870-1871, σελ. 341).

Τινὲς τῶν τάφων τούτων φέρουσιν ἐνεπίγραφον τὸ ὄνομα τῶν ἐν αὐτοῖς ταφέντων, εἴτε ἐπὶ τῆς πλακὸς τῆς ἀποφραττούσης τὸ στόμιον, εἴτε ἐπί τινος τῶν πλακῶν τῶν καλυπτουσῶν τὴν λάρνακα, συνήθως διʼ ἐρυθρῶν καὶ διʼ ἀλαξεύτων γραμμάτων, σπανιώτερον δὲ διὰ λαξευτῶν γραμμάτων κεχρωσμένων ἐρυθρῶν καὶ ἔτι σπανιώτερον μελανῶν.

Εὑρέθησαν δὲ καὶ τάφοι τινὲς τῆς τοιαύτης γενικῆς μορφῆς, ἄνευ πλακῶν ἀποφραττουσῶν τὸ στόμιον ἢ καλυπτουσῶν τὰς λάρνακας, ἀλλὰ πλήρεις χώματος μὲν μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τῶν θυρῶν τῶν ὑπογείων δωματίων, ἐκεῖθεν δὲ μέχρι τοῦ πυθμένος τοῦ στομίου διʼ ἄμμου θαλασσίας· ἀλλὰ καὶ τὰ δωμάτια εἰς αὐτοὺς εὑρίσκονται μέχρις ὀροφῆς πεπληρωμένα, τὸ μὲν διὰ θαλασσίας ἄμμου, τὸ δὲ διὰ κοχλάκων ἐκ τῶν ὀνομαζομένων ἐν Αἰγίνῃ «λαλάρια», ἐνίοτε δὲ μάλιστα εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν οὑτωσὶ πεπληρωμένων θαλαμίσκων ὀστᾶ πτηνῶν ἢ ζώων. Ἡ μόνη ἐξήγησις ὡς πρὸς τοὺς παραδόξους τούτους τάφους εἶναι ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν τάφοι ἀλλὰ κενοτάφια εὑρόντων θάνατον ἐν τῇ θαλάσσῃ, τῆς ἄμμου καὶ τῶν κοχλάκων συμβολιζόντων τὴν ἔρημον ἀκτὴν εἰς ἣν θὰ ἐξεβράσθησαν τῶν πνιγέντων τὰ πτώματα, τῶν δὲ ὀστῶν τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ζώων, ἅτινα πιθανῶς νὰ τὰ ἔθαπτον ζῶντα, ἐκδίκησιν κατὰ τῶν σαρκοβόρων πτηνῶν καὶ τετραπόδων, ὧν τὰ πτωματα τῶν τοιούτων νεκρῶν τῆς θαλάσσης θὰ εἶχον γίνει βορά.

Ἐκ τῶν ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως εὑρεθέντων τάφων, ὑπάρχει καὶ ἕτερον εἶδος μεταγενεστέρας ἐποχῆς τοιούτων, οἵτινες εἶναι μὲν ὡς ἐκεῖνοι ἐν τοῖς βράχοις λαξευμένοι, ἀλλὰ σύγκεινται ἐξ ἑνὸς μεγάλου ὑπογείου θαλάμου, μετὰ τριῶν λαρνάκων, εἰς ὃ κατέρχεταί τις διὰ βαθμίδων λαξευτῶν, ἢ προσθέτων ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει. Ἡ εἴσοδος, ἐν ᾗ αἱ βαθμίδες, ἐστεγάζετο ἄνωθεν διὰ πλακῶν πωρίνων, ἡ δὲ ἐσωτερική των θύρα ἀπεφράσσετο διὰ πλακὸς ἄριστα προσαρμοζούσης. Πλεῖσται ποικιλίαι τοιούτων τάφων ὑπάρχουσιν, ὡς καὶ παραλλαγαὶ αὐτῶν, καθʼ ἅς, ἀντιθέτως, παρουσιάζονται τρία δωμάτια. Εἶναι δὲ καλλιτεχνικῶς διεσκευασμένοι, μετὰ κονιάματος, γραφῶν ἐγχρώμων καὶ ἐπιγραφῶν, κυριαρχοῦντος τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ ξανθοκιτρίνου καὶ διακοσμοῦντος τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ κυανοῦ χρώματος. Εὑρέθη τάφος εἰς ὀλίγην ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο ἐπεστρωμένη διὰ ψηφιδωτοῦ, ἡ δὲ πλάξ, ἡ κλείουσα τὴν θύραν της, ἔφερε χαλκοῦν δακτύλιον ἐν τῷ μέσῳ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς στροφῆς της διʼ ἕλξεως· ὁ ἰδιοκτήτης ὅμως τοῦ κτήματος ἐν ᾧ ἀνευρέθη ὁ τάφος, ἀφοῦ ἀπεκόμισεν ὅ,τι ἀνεῦρεν ἐν αὐτῷ, τὸν ἐπλήρωσε μὲ λίθους καὶ χώματα, φυτεύσας ἄνωθεν αὐτοῦ ἄμπελον. Ἄλλος πάλιν καλλιτεχνικώτατος τάφος, ἀφοῦ διηρπάγη, ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀχυραποθήκη· διεσώζετο ὅμως ἡ ἐπιγραφή του (1871, *Λογιωτατίδης* αὐτόθι) ἡ ὁποία, κατὰ σύμπτωσιν εἴρωνα, διετύπου ἀπειλὰς καὶ ἀρὰς κατὰ τοῦ βεβηλώσαντος: «*Μὴ ἄνοιγε οὐ γάρ με συνενοίκη τοι ἄλλον τινὰ κταθέντι [ἐς] τὰν σορόν. Ἃ δὲ μή [σ] αὐτὸν αἰτιάσῃ*». Ἄλλος τάφος μετʼ ἐπιγραφῶν καὶ γραφῶν ἀκολάστων εὑρέθη ἐν τῷ Καποδιστρείῳ ὀρφανοτροφείῳ (Ross). Εἰς ἄλλους τάφους ἀναγιγνώσκονται ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσαι πράξεις πωλήσεως τοῦ τάφου μετὰ μνείας τῶν ὀνομάτων τῶν συμβληθέντων. Εἰς Ἁγίαν Μαρίναν, ὅπου ὑπάρχουσι πλεῖστοι τάφοι, εὑρέθησαν τοιοῦτοι μετὰ πλακῶν ἐκ κεράμου.

Ἐλάχιστοι τάφοι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εὑρέθησαν ἀσύλητοι, ἐνίων δὲ ἐξ αὐτῶν τὸ πολύτιμον περιεχόμενον ἐξεπατρίσθη. Δὲν εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι ἡ τυμβωρυχία ἐξησκήθη εἰς μεγάλην κλίμακα ὅταν ἡ Αἴγινα ἦτο πρωτεύουσα τοῦ Κράτους. Οἱ ἀνευρισκόμενοι παλαιότατα κεχωσμένοι πλὴν ἠνεωγμένοι τάφοι ἀποτελοῦν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ τυμβωρυχία ἠσκεῖτο εἰς πολὺ προγενεστέραν ἐκείνης ἐποχήν. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι τοιούτους τάφους ἀνεζήτουν, ἐπὶ Ἐπαναστάσεως, οἱ ἀπὸ πάσης γῆς τῆς Ἑλλάδος συρρεύσαντες εἰς Αἴγιναν πρόσφυγες, οὐχὶ πρὸς ἀρχαιοκαπηλίαν, ἥτις συμπτωματικῶς ἐλάμβανε χώραν, ἀλλὰ πρὸς ἐξεύρεσιν τόπου στεγάσεως.

Τὸ περίεργον καὶ παράδοξον εἶναι, ὅτι τοῦ φιλέλληνος Βρεττανοῦ πλοιάρχου Ἄστιγγος, τοῦ κυβερνήτου τῆς «Καρτερίας», εἶχεν ἀποτεθῆ ἢ ἐν

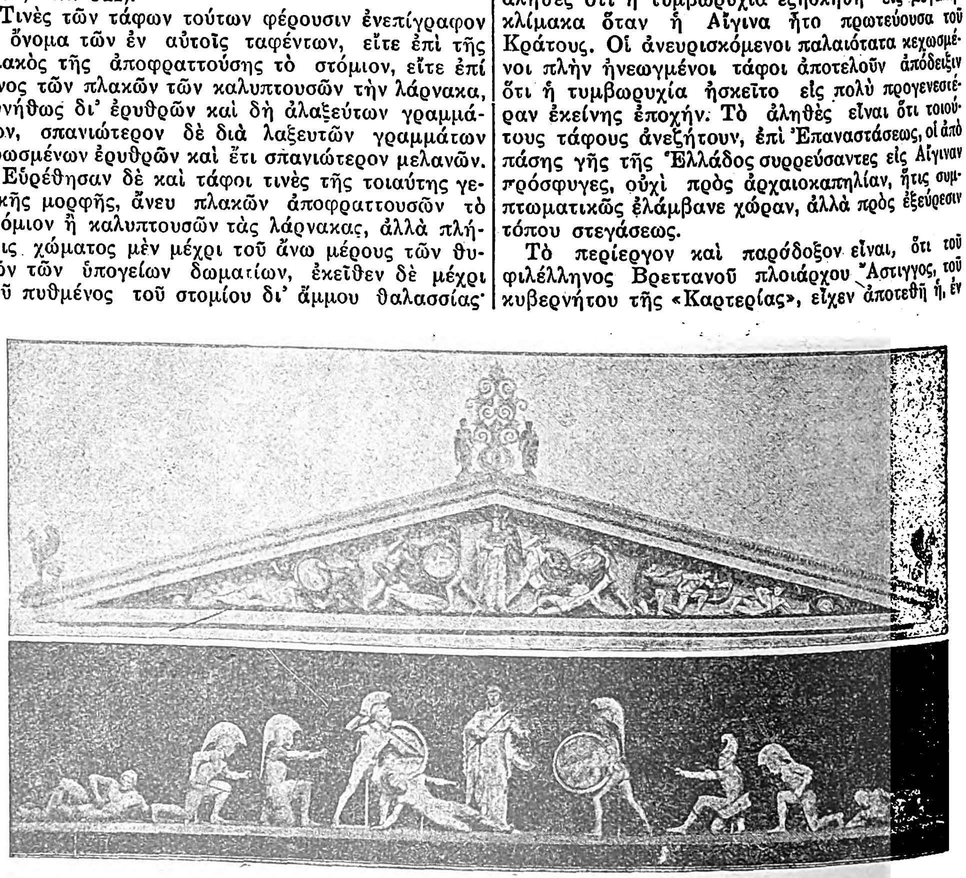

Ἄνω: Τὸ δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ναοῦ τῆς Ἀφαίας ὡς ἀναπαρεστάθη ὑπὸ Furtwängler.
Κάτω: Τὰ ἀπὸ τοῦ 1813 ἐν τῇ γλυπτοθήκῃ τοῦ Μονάχου εὑρισκόμενα ἀγάλματα τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀφαίας, ὡς ταῦτα συνεπληρώθησαν τῷ 1812 ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Δανοῦ γλύπτου Thorwaldsen.

Digitized by Google

οἰνοπνεύματι διατηρηθεῖσα σορός, εἰς μίαν τοιαύτην «θρακιάν», ἐν ἀναμονῇ εὑρέσεως εὐκαιρίας πρὸς μεταφοράν της εἰς Πόρον ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ταφῇ (Γεν. Ἐφημερὶς Γ, 44—28 Ἰουνίου 1828).

IV. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

Διὰ τὴν ἐπιβολήν του, ἐπὶ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου ἀπὸ Ἰλλυρίας ἕως Αἰγύπτου καὶ ἀπὸ Ἱσπανίας ἕως Κριμαίας, τὸ ἐμπόριον τῶν Αἰγινητῶν ἐβοηθήθη ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, τόσον ὑπὸ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου των, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν διάδοσιν τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων. Πρόχειρον δὲ τοῦ τελευταίου τούτου ἀπόδειξιν ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι τόσον τὸ τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου *Πεντακάπιον* (Ἡροδ. Δ 54, Στ. 18) ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ Εὐξείνῳ *Σινώπῃ* (Ἡροδ. Δ 12) εἶχον ἐπηρεασθῆ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπὸ τὴν Αἴγιναν ἀπὸ ἐμπορικῆς ἀπόψεως, ὥστε, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀμοιβαίων συναλλαγῶν των, ἔκοψαν τὰ πρῶτα νομίσματά των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Αἰγιναίων «προτύπων» (*Gardner* History of the ancient coinage σελ. 200).

Ἐξ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν πρώτη ἡ Αἴγινα ἔκοψε νόμισμα, πρωτοβουλίᾳ—καθ' ἃ φέρεται—καὶ ἐπιβολῇ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους *Φείδωνος*. Ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ὅμως τούτου ἀνάμιξιν τοῦ Φείδωνος, πλεῖσται προβάλλονται ἀμφισβητήσεις. Καὶ ἐν πρώτοις ἀμφισβητεῖται ἡ ἐποχή του, συσχετικῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Αἰγιναίου νομίσματος, καθ' ὅσον ἡ ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου (ΣΤ 127) ἐξαγομένη ὡς πρὸς τὸν Φείδωνα χρονολογία, 600 π. Χ., φαίνεται ἐντεῦθεν τῆς πραγματικῆς, διότι τὸ ἀρχαϊκὸν τῆς τεχνοτροπίας τῶν Αἰγινητικῶν «*στατήρων*» ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἐκόπησαν οὗτοι ἐντεῦθεν τοῦ 650 π.Χ., ἐνῷ πάλιν ἡ ἀπὸ τοῦ Παρίου Χρονικοῦ προκύπτουσα (850 π.Χ.) ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ Στράβωνος (Η γ 33) καὶ τοῦ Παυσανίου (ΣΤ, 22) παρεχόμεναι (750 π.Χ. περίπου) πίπτουσι πολὺ ἐκεῖθεν, ἀφοῦ ἔχει ἀποδειχθῆ, ὅτι τὰ ἀρχαιότερα τῶν ἐξ *ἠλέκτρου* (κράματος $^4/_5$ χρυσοῦ, $^1/_5$ ἀργύρου, Plin. XXXIII, 4, 23) νομισμάτων τῆς Μικρασίας δὲν ἔχουσι κοπῆ πολὺ πρὸ τοῦ 700 π.Χ. Οἱ ἐπὶ τῶν ἀμφιβολιῶν δὲ τούτων τὰς ἀντιρρήσεις των στηρίζοντες ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι τὸ νόμισμα εἶχε πρὸ τοῦ Φείδωνος κοπῆ ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν καὶ ὅτι ὁ Φείδων ἐπιστεύθη ὡς εἰσηγητὴς αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἰσήγαγε τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν μέτρων εἰς τὴν Πελοπόννησον, (Ἡροδ. ΣΤ, 127. Στράβ. Η στ 17. Πολυδ. Ι 170), ἴσως δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Αἰγιναῖον νόμισμα· ἐν τούτοις ὅμως ἡ ἱστορικὴ παράδοσις, ἡ ἀποδίδουσα εἰς τὸν Φείδωνα τὴν ἐγκαινίασιν τῆς κοπῆς τῶν νομισμάτων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ὀβελῶν, οὓς κατέθηκεν ἀθρόως ἐν τῷ ἐν Ἄργει Ἡραίῳ, προσεπικυροῦται ὑπὸ τῶν εὑρημάτων, διότι οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνευρέθησαν συγκεντρωμένοι τόσοι ὀβελίσκοι, ὡς ἐν τῷ μνησθέντι ἱερῷ. Ἀμφισβητεῖται ἐπίσης, ὅτι ἡ Αἴγινα ὑπῆρξε μέρος τῶν κτήσεων τοῦ Φείδωνος, ἐνῷ ἀντιθέτως θεωρεῖται ἀναμφισβήτητον (*Head* Historia numorum 395) ὅτι ἐξήσκησεν οὐχ ἧττον οὗτος σπουδαίαν ἐπὶ τῆς Αἰγίνης ἐπιρροήν. Ὅπως δήποτε τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Αἴγινα, χάρις εἰς τοὺς ναυτικούς της, προσοικειωθέντας τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματος τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρει μεταξὺ τῶν μικρασιατικῶν πόλεων, πρώτη αὕτη ἀντελήφθη τὴν ὑπεροχὴν τοῦ νομίσματος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀνταλλακτικὸν μέσον ἐν τῷ ἐμπορίῳ, καὶ οὐ μόνον ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν διευκόλυνσιν τῆς κυκλοφορίας τῶν νομισμάτων της τὴν ὁποίαν θὰ ἐπετύγχανε παραλαμβάνουσα τὸ ἔμβλημα τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν μικρασιατικῶν νομισμάτων ἐφέρετο, τὴν *θαλασσίαν χελώνην* (Chelone caouana), ἔμβλημα τῆς Ἀφροδίτης, ὡς θεᾶς τῆς εὐπλοίας καὶ τοῦ διὰ θαλάσσης ἐμπορίου. Οὕτω δὲ ἐγένετο διεθνῶς γνωστὴ καὶ εὐπρόσδεκτος ἡ στερλίνα τῆς ἀπωτάτης ἐκείνης ἀρχαιότητος, ἡ Αἰγιναία «*Χελώνη*», καὶ λόγῳ τούτου ἐξηγεῖται διατί, ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας, ἀπαντᾶται περίεργος ὁμοιομορφία μεταξὺ τῶν νομισμάτων τῶν διαφόρων χωρῶν, ἀδιάφορον ἐὰν ἐφέρετο ἐπ' αὐτῶν ἔμβλημα ὁ *Πήγασος* εἰς τὰ Κορινθιακὰ ἢ ἡ *γλαὺξ* εἰς τὰ Ἀθηναϊκά, καὶ διατὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Αἰγιναίας νομισματικῆς κλίμακος καθώριζον τὴν ἀξίαν τῶν εὐγενῶν μετάλλων, ἐνῶ καθίστων καὶ τὰ νομίσματά των ἰσοβαρῆ πρὸς τὰ Αἰγιναῖα, τοῦθ' ὅπερ διήρκεσε μέχρι τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Σόλωνος, καὶ μέχρι τῆς ἐπιβολῆς *Σεισαχθείας* πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πενήτων καὶ τῶν ὀφειλετῶν (Πλουτάρχ. Σόλων), δι' ἧς ἐκανονίσθη νέα δραχμὴ ἰσαξία πρὸς τὰ $72^1/_4$ ἑκατοστὰ (Ἀνδοκίδου, Περὶ μυστηρίων) τῆς παλαιᾶς.

Ἂν καὶ τὰ πρῶτα κοπέντα νομίσματα ἐν Μικρασίᾳ ἦσαν ἐξ ἠλέκτρου, οὐδὲν Αἰγινητικὸν κατεσκευάσθη ἐκ τοιούτου κράματος, ἀλλ' ἅπαντα ἐκόπτοντο ἐξ ἀργύρου καθαροῦ, μέχρι τοῦ 404 π.Χ., καὶ τοῦτο διότι οἱ Αἰγινῆται εὐκολώτερον ἐπρομηθεύοντο τὸν ἄργυρον, ἢ τὸν χρυσόν, τὸν ὁποῖον ἀντιθέτως οἱ Μικρασιᾶται εὕρισκον εὐχερέστερον. Πάντως ὅμως ἡ ἐμφάνισις *στατήρων* ἐξ ἠλέκτρου, ἐν Αἰγίνῃ, φερόντων ἔμβλημα τὴν χελώνην, προερχομένων δὲ ἐκ Μικρασίας, οὐ μόνον δὲν ἀποκλείεται ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι ἀληθοφανεστάτη· δυστυχῶς δέ, ἤκουσά ποτε παραμένων ἐν Αἰγίνῃ, ὅτι εἶχον εὑρεθῆ πρὸ ἐτῶν πολλῶν δύο στατῆρες ἐν Αἰγίνῃ χρυσοῖ ἢ ἐξ ἠλέκτρου, οἵτινες ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἄγουσαν, χωρὶς ὁ ζῶν τότε κέρβερος τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς πατρίδος του Ἀντ. Πελεκᾶνος νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξακριβώσῃ τοὺς ὑπαιτίους. Στατὴρ δὲ ἐξ ἠλέκτρου, ὃν κέκτηται ἡ «Bibliothèque Nationale» ἐν Παρισίοις καὶ ὅστις ἐπὶ μακρὸν ἐθεωρεῖτο ὡς Αἰγιναῖος, ἐξηκριβώθη ἐκ τῆς τεχνοτροπίας τῆς ἐπ' αὐτοῦ χελώνης, ὅτι δὲν ἦτο τοιοῦτος.

Μολονότι οἱ μικρασιατικοὶ ἐξ ἠλέκτρου στατῆρες ὑπῆρξαν οἱ παρασχόντες εἰς τοὺς ἐξ ἀργύρου Αἰγιναίους στατῆρας τὸ ἔμβλημα, τὴν θαλασσίαν χελώνην, δὲν φαίνεται ἐν τούτοις πιθανόν, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων ἐκανονίσθη ὡς συνάρτησίς τις τῆς τῶν Μικρασιατικῶν· ἀντιθέτως, φαίνεται ὅτι οἱ Αἰγινῆται ἐξίσωσαν τὴν ἐσωτερικὴν τῶν νομισμάτων των ἀξίαν, πρὸς τὴν τοῦ ὀρειχάλκου ἢ τῶν σιδηρῶν ὀβελίσκων, οἵτινες ἐκυκλοφόρουν πρότερον ἀντὶ νομισμάτων (βλ. λεπτομερείας εἰς Samuel R. Milbank The coinage of Aegina 1924 New York). Ἦτο δὲ τότε ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν μετάλλων τούτων: 1 βάρος ἀργύρου=120 βάρη ὀρειχάλκου=600 βάρη σιδήρου. Χάρις εἰς τὸν διακανονισμὸν τοῦτον, ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τῶν ἰσαξίων Αἰγινητικῶν νομισμάτων ὑπῆρξε ραγδαία καὶ ἡ *χελώνη* ὡς «πρότυπον» νόμισμα ἐπεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐμπορίου εἰς πλείστας πόλεις τῆς Πελοποννήσου, τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀποικίας τῶν Χαλκιδέων, τὰς Σικελικὰς πόλεις, τὴν Κρήτην, τὰς Κυκλάδας καί τινας τῶν μικρασιατικῶν πόλεων, ὡς τὴν Τέω καὶ τὴν Κύμην τὴν Αἰολικὴν (Babelon).

Ἡ νομισματικὴ κλῖμαξ τῶν Αἰγινητῶν, ἥτις ἐπεβλήθη διὰ τῆς χρήσεως, ἐν εἴδει λατινικῆς ἑνώσεως πρὸ 24 αἰώνων, εἶχεν ἐν ἀρχῇ ὡς ἑξῆς:

Στατὴρ ἢ δίδραχμον	βαρ. ἀργύρου καθ.	12,57 γραμμ.
Δραχμὴ = $^1/_2$ στατῆρος	»	6,28
Ἡμιδραχ. ἢ τριώβολον = $^1/_4$ στατ.	»	3,11
Ὀβολὸς = $^1/_{12}$ στατῆρος	»	1,04
Ἡμιωβόλιον = $^1/_{24}$ στατῆρος	»	0,52
Ἐν νεωτέρᾳ ὅμως ἐποχῇ προσετέθησαν		
Τριημιωβόλιον = $^1/_8$ στατ.	βαρ. ἀργυρ. καθ.	1,55
Τεταρτημόριον = $^1/_{48}$ στατῆρος	»	0,26

ὡς παραστατικὰ δὲ ὡρισμένης ποσότητος νομισμάτων, ἦσαν τὸ *τάλαντον* καὶ ἡ *μνᾶ*, συνοδευόμενα διὰ τῆς σχέσεως.

1 τάλαντον = 60 μναῖ = 6000 δραχμαί.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκόπτοντο τὰ πρῶτα ταῦτα νομίσματα, φαίνονται ἀληθοφανῆ τὰ ἀκόλουθα. Τὸ φύλλον τοῦ ἀργύρου ἐτίθετο ἐπὶ ἄκμονος φέροντος ἐν ἐξοχῇ σήμαντρον δι' οὗ θὰ ἐπεσημαίνετο ἡ ὀπισθία τοῦ νομίσματος ὄψις, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ φύλλου ἐπετίθετο ἄλλο σήμαντρον ἐν εἴδει σφραγῖδος παρουσιαζούσης ἐν κοιλότητι τὸν τύπον τοῦ ἐμβλήματος· οὕτω τῶν δύο σημάντρων φερομένων ἔναντι ἀλλήλων, ἐπλήττετο τὸ ἄνω σήμαντρον διὰ βαρείας σφύρας, καὶ ἀπεκόπτετο ἀπὸ τοῦ φύλλου νόμισμα παρουσιάζον ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεώς του τὸ ἔμβλημα ἐν προεξοχῇ· ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας του τὰς εἰσδύσεις τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄκμονος σημάντρου. Ἐπὶ μακροτάτην περίοδον, τὸ μὲν ἔμβλημα ἦτο χελώνη, τὸ δὲ ὀπίσθιον σύμβολον ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τετράγωνον ἔγκοιλον, διῃρημένον εἰς τέσσαρα ἄνισα τετράπλευρα, ὧν τὸ ἓν διὰ διαγωνίου διαιρεῖται εἰς δύο τρίγωνα, σχηματιζομένου οὕτω συμβολικοῦ πενταχώρου.

Ἡ νομισματολογία τῆς Αἰγίνης δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς ἐννέα χαρακτηριστικὰς περιόδους, ὡς ἀκολούθως.

Πρώτη περίοδος (650 - 600 π. Χ.). Εἶναι ἡ περίοδος καθ' ἣν ἐτέθησαν τὸ πρῶτον αἱ *χελῶναι*, τὸ δὲ νόμισμα ἔλαβε διεθνῶς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνταλλακτικοῦ μέσου. Δύο τύποι *χελωνῶν* εἶχον κοπῆ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην: 1ος) Προσθία ὄψις: θαλασσία χελώνη ἔχουσα σειρὰν ἓξ στιγμῶν πρὸς τὴν οὐράν. Ὀπισθία ὄψις: τετράγωνον ἔγκοιλον, διαιρούμενον εἰς ὀκτὼ τρίγωνα διὰ τῶν διαγωνίων του καὶ δύο καθέτων πρὸς τὰς πλευράς του ἠγμένων ἀπὸ τῆς τομῆς τῶν διαγωνίων. Ὁ τύπος οὗτος περιλαμβάνων πέντε ποικιλίας ἦτο ὁ ἁπανταχοῦ εὐπρόσδεκτος.— 2ος) Ἡ προσθία ὄψις παρουσιάζει καὶ πάλιν χελώνην ἀλλὰ μὲ τὴν ἄτεχνον ἀπόπειραν ἀπεικονίσεως ὀστράκου διῃρημένου εἰς πλάκας. Ἡ ὀπισθία ὄψις ὡς ἡ τοῦ προηγουμένου τύπου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ τύπος οὗτος δὲν εἶχε τύχει καλῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τῶν ξένων ἐμπόρων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐλάχιστα αὐτοῦ νομίσματα ἔχουσιν εὑρεθῇ.

Αἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑποδιαιρέσεις τῆς νομισματικῆς κλίμακος τῶν ἀνωτέρω τύπων εἶναι *στατήρ, δραχμή, τριώβολον, ὀβολὸς* καὶ *ἡμιωβόλιον*.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων παρατηροῦνται καὶ πρόσθετοι ἀποτυπώσεις, «ἐπισήματα» παρά τινων ὀνομαζόμεναι (ὁ Sam. R. Milbank παραθέτει τὰ σχήματα 30 τοιούτων εἰς σελ. 19 τοῦ Coinage of Aegina), ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ὁποῖα ὑπάρχουσι τέσσαρες γνῶμαι, ὅτι εἶναι δηλαδή: ἢ σήματα τραπεζιτῶν ἢ σημαινόντων ἐμπόρων, ἢ ἐμβλήματα πόλεων ἄλλων, ἐν αἷς αἱ *χελῶναι* ἐκυκλοφόρησαν, ἢ σφραγῖδες τῶν ναῶν ἐν οἷς αἱ *χελῶναι* εἶχον κατατεθῆ ὡς εἰσφοραί, ἢ — διά τινα καθαρῶς Αἰγινητικὰ σχήματα — ὡς ἐνδείξεις γνησιότητος τοῦ νομίσματος. Τοιαῦτα ὅμως πρόσθετα ἀποτυπώματα παρουσιάζονται καὶ εἰς ἄλλων τόπων νομίσματα.

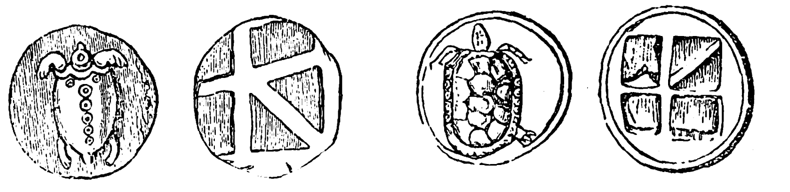

Ἀριστερά, ὁ *στατὴρ* (δίδραχμον) τῆς πρώτης περιόδου. Ἔμπροσθεν θαλασσία χελώνη, ὄπισθεν τὸ ἔγκοιλον πεντάχωρον. Τὸ ἀρχαιότερον (τοῦ 650 π. Χ. περίπου) νόμισμα τῆς Εὐρώπης.
Δεξιά, *στατὴρ* ἐπίσης τῆς ἐποχῆς τῆς παρακμῆς τοῦ ναυτικοῦ μεγαλείου Αἰγίνης. Ὄπισθεν τὸ κλασσικὸν ἔγκοιλον πεντάχωρον, ἀλλ' ἔμπροσθεν χερσαία πλέον καὶ οὐχὶ θαλασσία χελώνη (404—375 π. Χ.).

Δευτέρα περίοδος (600 - 550). Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ εὐημερία τῆς Αἰγίνης ὁσημέραι ηὔξανε· πανταχοῦ τῆς Μεσογείου τὰ νομίσματά της, τὰ πλοῖά της καὶ οἱ ναῦταί της ἦσαν περιζήτητα. Κατ' αὐτὴν ἐπῆλθεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Ἐπιδαυρίων, ἡ ἀπ' αὐτῶν ἁρπαγὴ τῶν ἀγαλμάτων τῆς Δαμίας καὶ τῆς Αὐξησίας, καὶ ἡ ἔναρξις προστριβῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Δύο τύποι *χελωνῶν* εἶχον κοπῆ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην: 1ος) Προσθία ὄψις: ὡς ἡ τοῦ α΄ τύπου τῆς πρώτης περιόδου. Ὀπισθία ὄψις: τέσσαρα ἢ καὶ πέντε ἢ καὶ ἓξ τρίγωνα *ἔγκοιλα* (ἐν ἐντομῇ), ἐμποιοῦντα ἐκ πρώτης ὄψεως ἐντύπωσιν ὅτι ἀπεικονίζουν *πτερὰ μύλου*.— 2ος) Προσθία ὄψις: Τὸ κέλυφος τῆς χελώνης οὐχὶ λεῖον, ἀλλ' ἀμυδρῶς κεχωρισμένον εἰς πλάκας. Ὁ δεύτερος τύπος ἐγένετο μόνον διὰ *στατῆρας*· φαίνεται δὲ ὅτι καὶ πάλιν δὲν εἶχε τύχει καλῆς ὑποδοχῆς. Ὁ πρῶτος τύπος, ἀντιθέτως, φαίνεται σχὼν μεγίστην κυκλοφορίαν, διότι καὶ αἱ ὑποδιαιρέσεις του εἶναι αἱ πέντε τοῦ α΄ τύπου τῆς πρώτης περιόδου καὶ τὰ πρόσθετα ἀποτυπώματα πολυάριθμα εἰς ποικιλίαν.

Τρίτη περίοδος (550-456), ἡ τῶν προστριβῶν τῶν Αἰγινητῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, τῆς καταναυμαχήσεως τῶν Σαμίων πειρατῶν, τῆς κηρύξεως τοῦ μεταξύ των πολέμου, τοῦ Μηδισμοῦ τῶν Αἰγινητῶν, τῆς παρεμβάσεως Κλεομένους καὶ Λεωτυχίδου, τῆς ἀποτυχούσης στάσεως τοῦ Νικοδρόμου, τοῦ Μαραθῶνος, τῆς ἐν Ἰσθμίᾳ συμφιλιώσεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Αἰγινητῶν, τῆς Σαλαμῖνος, τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῆς καθυποτάξεως τῆς νήσου εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τέσσαρες τύποι ἐκόπησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην: 1ος) Προσθία ὄψις: χελώνη. Ὀπισθία ὄψις: ἐμφάνισις τοῦ ἐγκοίλου πενταχώρου, περὶ οὗ εἴπομεν ἀνωτέρω.— 2ος) Ὅμοιος τῷ ἀνωτέρω, ἀλλὰ πλέον ἐπιμελημένος. Εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν ἐνίων μικρῶν ὑποδιαιρέσεων, ἀντὶ *πενταχώρου*, ἓξ τρίγωνα ἔγκοιλα. Οἱ τύποι 1 καὶ 2 περιλαμβάνουσι τὰς 5 ὑποδιαιρέσεις.— 3ος) Μόνον εἷς στατὴρ εὑρέθη, περιγραφόμενος, ὑπ' ἀρ. 143 *Attica*, ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου. Ἡ προσθία ὄψις του εἰκονίζει χελώνην, ἀλλ' ἡ ὀπισθία του δὲν εἰκονίζει τὰ συνήθη αἰγινητικὰ ἐντυπώματα, ἀλλὰ *τρισκελίδα* καὶ δὴ ἐν προεξοχῇ. Εἴχομέν ποτε προέλθει εἰς τὴν ὑπόθεσιν, μήτοι ἡ παράστασις αὐτὴ ἀπεσκόπει συμβολισμὸν τοῦ τριγωνικοῦ τῆς νήσου, δεδομένου ὅτι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν πλεῖσται Σικελικαὶ πόλεις εἶχον ἔμβλημα τὴν τρισκελίδα, συμβολίζουσαν τὴν *Τρινάκριαν Σικελίαν* καὶ ὅτι ὁ παρὰ τὰς Ἀθήνας λόφος Σικελία ὠνομάζετο καὶ *Τρισκελὶς (Σουΐδας: «Σικελίζειν»)*. Δι' οὓς ὅμως λόγους ὁ *B. Head* (Historia Numorum, σελ. 397) ἐκθέτει, δὲν πρόκειται πιθανώτατα περὶ Αἰγινητικοῦ στατῆρος, ἀλλὰ περὶ τοιούτου τῆς συμμάχου τῆς Αἰγίνης Φλιοῦντος (ἀναφέρομεν τὸ πρᾶγμα μὴ καὶ ἄλλος ὑποπέσῃ εἰς τὴν αὐτὴν πλάνην).— 4ος) Προσθία ὄψις: χελώνη. Ὀπισθία ὄψις: τετράγωνον ἔγκοιλον καὶ ἀπὸ τοῦ πυθμένος αὐτοῦ *δελφὶν* ἐν προεξοχῇ. Ὁ τύπος οὗτος μόνον εἰς ὀβολοὺς ἀπαντᾶται.

Περίοδος τετάρτη (456—404). Κατ' αὐτὴν ἡ Αἴγινα, ἥτις εἶχε καταστῆ φόρου ὑποτελὴς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐξεκενώθη βίᾳ (431 π.Χ.) ὑπὸ τούτων, ἐγκαταστησάντων εἰς τὴν νῆσον Ἀθηναίους κληρούχους, ἐνῶ οἱ κάτοικοί της ἐγκατεστάθησαν πρόσφυγες εἰς τὴν Θυρέαν, ἀποδιωχθέντες καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Νικίαν 424, ἐπανεγκαταστάντες δὲ εἰς τὴν νῆσόν των (404) ὑπὸ Λυσάνδρου μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς νίκην του.

Ἐπιστεύετο γενικῶς ὅτι ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς των μέχρι τῆς ἀπελάσεώς των οἱ Αἰγινῆται δὲν ἔπαυ-

Digitized by Google

σαν κόπτοντες νομίσματα, καὶ ἐθεωροῦντο τοιαῦτα τριώβολα ἄτεχνα, εἰκονίζοντα τὴν χελώνην ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως, τὸ ἔγκοιλον πεντάχωρον ἐπὶ τῆς ὀπισθίας, ἀλλὰ καὶ ἡμισέληνον εἴτε ἐπὶ τῆς μιᾶς, εἴτε ἐπὶ τῆς ἄλλης, εἴτε καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων· ἀπεδείχθησαν ὅμως τὰ νομίσματα ταῦτα Κρητικὰ καὶ τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς, τῆς ὀλίγον πρὸ τοῦ 150 π. Χ. Ἀντιθέτως διὰ τὴν μετὰ τὴν ἀπέλασίν των περίοδον ἐπιστεύευτο ὅτι τόσον οἱ Αἰγινῆται εἰς τὴν νέαν των πατρίδα Θυρέαν, τὴν παρὰ τὸ Ἄργος, ὅσον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κληροῦχοι εἰς τὴν Αἴγιναν, δὲν εἶχον κόψει νόμισμα· εὑρέθη ἐν τούτοις μοναδικὸν διώβολον (συλλογὴ Weber ἀριθ. 1764), τοῦ ὁποίου ἡ προσθία ὄψις παρουσιάζει χελώνην θαλασσίαν (τοῦθ' ὅπερ ἀνάγει τὸ νόμισμα εἰς ἐποχὴν πρὸ τοῦ 404), ὁπότε ἀντὶ θαλασσίων εἰκονίζοντο χερσαῖαι χελῶναι) καὶ εἶναι ἀπαράλλακτος ἐν γένει πρὸς τὴν τῶν ἀμέσως πρὸ τοῦ 456 νομισμάτων. Ἡ ὀπισθία, φέρουσα καὶ τὰ γράμματα Α Γ, οὐδεμίαν παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὰς τῶν ἐν Αἰγίνῃ κοπέντων νομισμάτων, ἀντιθέτως δὲ μεγίστην πρὸς τὰς τῶν τοῦ Ἄργους. Καθίσταται ὅθεν πιθανοφανές, ὅτι κατὰ τὸν ἐκπατρισμόν των οἱ Αἰγινῆται ἔκοψαν νομίσματα μικρᾶς ἀξίας, συνδυάσαντες ἐπ' αὐτῶν ἀπεικονίσεις σχετικὰς πρὸς τὰς τῶν νομισμάτων, τόσον τῆς παλαιᾶς των, ὅσον καὶ τῆς νέας των πατρίδος.

Περίοδος Πέμπτη (404 - 375). Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν ἡ κατάπτωσις τοῦ Αἰγινητικοῦ μεγαλείου ἦτο ἔκδηλος, ἐμφανίζονται πρώτην φορὰν *χαλκᾶ* Αἰγιναῖα νομίσματα· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται, διότι καταστραφέντος τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου τῶν Αἰγινητῶν ἀπὸ τοὺς πολέμους ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία τῆς νήσου κατέστη ἀραιοτέρα καὶ συνεπῶς ἡ εἰσαγωγὴ ἀργύρου μικροτέρα, καὶ εὑρέθη αὕτη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφύγῃ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν νομισμάτων της εἰς τὸν χαλκὸν τῶν Πελοποννησιακῶν μεταλλείων. Οἱ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὅθεν ἐν Αἰγίνῃ, ὄντες ἠναγκασμένοι νὰ κόπτωσιν ὅσους περισσοτέρους ἀργυροῦς στατῆρας ἠδύναντο διὰ τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλαγῆς, ἔκοπτον, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ τότε χῶραι, ὅσαι ἐπτώχυνον, λόγῳ τῶν μακρῶν πολέμων, πρὸς ἀποκλειστικὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν χαλκᾶ νομίσματα, πραγματικοὺς προπάτορας τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Αἴγινα εἶχε τότε γίνει τόπος ἀπολαύσεων, ὅλαι δὲ αἱ ἐργασίαι ἐπὶ τῆς νήσου ἐξετελοῦντο ὑπὸ δούλων, οὓς ὁ σχεδὸν σύγχρονος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἀριστοτέλης ἀναβιβάζει εἰς 400.000, τὰ χαλκᾶ ταῦτα νομίσματα ἔδει νὰ ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ ἐπαρκοῦν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοσούτων κατοίκων καὶ τοιούτων ἀναγκῶν.

Ἀλλὰ ἐκτὸς τῆς εἰσόδου τοῦ ὀρειχάλκου ὡς μετάλλου εἰς τὴν νομισματοκοπίαν τῆς Αἰγίνης, καὶ ἄλλη καινοτομία ἐμφανίζεται ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐμβλήματα. Διότι εἰς μὲν τὰ ἀργυρᾶ, κοπέντα εἰς ἑπτὰ τύπους (διαφέροντας κατὰ τὸ ὅτι ἐμφανίζουσιν οὗτοι γράμματα Θ, ΘΑ, Ο, Α, Φ, ΦΑ), παύει ἡ ἐμφάνισις τῆς *θαλασσίας χελώνης*, (chelone caouana) καὶ παρουσιάζεται ὡς ἔμβλημά των ἡ *χερσαία χελώνη* (testudo graeca) μὲ ὄστρακον διῃρημένον εἰς 13 πλάκας καὶ ἀρκετὰ καλλιτεχνικῶς εἰργασμένον. Καμμία σαφὴς ἐξήγησις τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς τοῦ ἐμβλήματος δὲν ὑπάρχει. Πιθανὸν ἐν τούτοις θεωρεῖται, ὅτι ἡ χερσαία χελώνη ἐθεωρεῖτο ὡς ἱερὸν σύμβολον θεοῦ ἢ θεᾶς παρὰ Σπαρτιάταις καὶ Θυρεάταις καὶ ὡς τοιοῦτον τὸ υἱοθέτησαν οἱ Αἰγινῆται δι' ἔμβλημα τῶν νομισμάτων των, εἰς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς συνδραμόντας αὐτοὺς κατὰ τὴν δυστυχίαν των, ἥτις ἐκδήλωσις ἄλλωστε δὲν παρέβλαπτε τὰς ἐμπορικάς των συναλλαγάς, ἀφοῦ καὶ τὸ νέον ἔμβλημα ἦτο κατ' ἀρχὴν προσόμοιον πρὸς τὸ ἀρχικόν, τὸ ὁποῖον, ὡς *χελώνην*, ἐγνώριζον πάσης γῆς οἱ ἔμποροι. Καὶ ἀποτελεῖ μὲν ἡ ἐξήγησις ἁπλῆν ὑπόθεσιν, ὁμοιαλήθη ἐν τούτοις, δεδομένου ὅτι οὐδεμία ἄλλη πιθανοφανεστέρα δύναται νὰ ἐξενεχθῇ (Sam. Milbank, The coinage of Aegina σελ. 45). Μήπως ὅμως δὲν θὰ ἠδύνατο μὲ ἴσην πιθανοφάνειαν νὰ ἐξηγηθῇ τοῦτο καὶ ὡς συμβολισμὸς τῆς καὶ παρ' αὐτῶν τούτων τῶν Αἰγινητῶν ἀναγνωρίσεως τῆς ναυτικῆς παρακμῆς των;

Τὰ ἀργυρᾶ τῶν τύπων τούτων νομίσματα εὑρέθησαν πάμπολλα, ἀλλ' εἰς χώρας οὐχὶ τοσοῦτον μεμακρυσμένας, ὡς ἐκεῖναι εἰς ἃς ἀνευρέθησαν παλαιότεροι «στατῆρες». Ὁ μέγας δὲ τῶν εὑρεθέντων τοιούτων νομισμάτων ἀριθμὸς ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Αἰγινητικὸν νόμισμα, παρ' ὅλην τὴν κατάπτωσιν τῆς νήσου, ἐξηκολούθει νὰ χρησιμεύῃ ὡς πρότυπον εἰς ὅλας τοῦ τότε κόσμου τὰς ἀγοράς. Τέλος τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι τὰ πρῶτα ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει ποιά τις καλλιτεχνικὴ ἐμφάνισις ἐργασίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ χαλκᾶ (δύο τύποι), τὸ ἔμβλημα τῆς χελώνης ἔχει καταργηθῆ καὶ ἀντὶ τοιαύτης παρουσιάζουσιν ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τρεῖς *δελφῖνας* νηχομένους πρὸς δεξιᾷ, ἢ δύο δελφῖνας νηχομένους πρὸς τὰ ἄνω. Εἰς τὸ κέντρον μεταξὺ τῶν δελφίνων τὸ γράμμα Α. Εἰς ἀμφοτέρων τῶν τύπων τὴν ὀπισθίαν ὄψιν, ἐμφανίζεται τὸ κλασσικὸν ἔγκοιλον «πεντάχωρον», τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων γνώρισμα, ὅπως καὶ ἡ χελώνη.

Περίοδος ἕκτη. (375-350). Ἡ παρακμὴ τῆς νήσου ἔβαινε προϊοῦσα, ἐν τούτοις ἀκόμη καὶ τότε, ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπεχθείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ἀπότομον μεταβολὴν τῶν συνηθειῶν του, τὰ Αἰγιναῖα νομίσματα ἐξηκολούθουν νὰ θεωρῶνται ὡς τὸ μᾶλλον ὑγιὲς μέσον ἐπικαταλλαγῆς, ἀπετέλει δὲ πραγματικὴν ἀλήθειαν τὸ τότε λεγόμενον λογοπαίγνιον «ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σοφία κατεκτήθησαν διὰ τῶν *χελωνῶν*».

Ὀκτὼ τύποι ἀργυρῶν νομισμάτων ἐκόπησαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἤτοι δύο τύποι στατήρων, τρεῖς δραχμῶν, εἷς τριωβόλων, εἷς ὀβολῶν καὶ εἷς ἡμιωβολίων, παρουσιάζοντες ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως τὴν χερσαίαν χελώνην μετὰ ἢ ἄνευ τῶν γραμμάτων Α, Ι ἢ C (ἴσως ἡμισελήνου), ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὸ κλασσικὸν πεντάχωρον μετὰ ἢ ἄνευ δελφῖνος καὶ μετὰ ἢ ἄνευ τῶν γραμμάτων Α, ΙΓΙ, Α ΙΓ, ΑΙ Γ, Α Ι, Φ καὶ κάτωθεν Α, ἢ Χ δεξιᾷ ἄνω.

Οἱ τύποι τῶν χαλκῶν ἦσαν δύο, οἱ τῆς προηγουμένης περιόδου.

Περίοδος ἑβδόμη (350-320). Τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέροντα, διότι ἀπὸ τοῦ 320 π.Χ. ἤ τι βραδύτερον, οἱ Αἰγινῆται ἔπαυσαν πλέον κόπτοντες ἀργυρᾶ νομίσματα. Οὕτω, τὰ νομίσματα ταῦτα εἶναι τὰ τελευταῖα δείγματα τῆς μακρᾶς ἐκείνης σειρᾶς τῶν χελωνῶν, ἡ ὁποία ἐσυνεχίζετο ἄνευ διακοπῆς ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας, ἀφ' ἧς δηλαδὴ ἡ Ἑλλὰς διέτρεχε τὴν νηπιώδη ἱστορικήν της περίοδον καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν μόλις ἦτο γνωστὸν πέραν τοῦ μυχοῦ τοῦ Σαρωνικοῦ. Κατὰ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἑκατονταετηρίδας αἱ χελῶναι αὐταὶ ὑπῆρξαν τὰ νομισματικὰ «πρότυπα» καθ' ὅλην τοῦ τότε κόσμου τὴν ἔκτασιν, τοῦ τε πο-

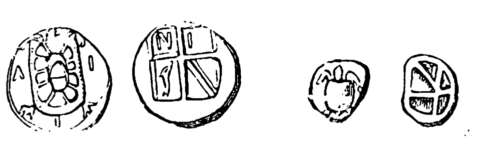

Ἀριστερά, τὰ τελευταῖα κοπέντα ἀργυρᾶ τῆς Αἰγίνης νομίσματα (350—320 π Χ.) Τὸ εἰκονιζόμενον, δραχμή, ἔμπροσθεν φέρει τὴν χερσαίαν χελώνην ὄπισθεν δὲ τὸ ἔγκοιλον πεντάχωρον μετὰ τῶν γραμμάτων Ν Ι καὶ δελφῖνα.

Δεξιά, ὀβολὸς τῆς πρώτης περιόδου (650—600 π. Χ.).

λιτισμένου καὶ τοῦ βαρβάρου. Ἀλλ' ὅταν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἔθεσε πόδα ἐπὶ τῶν ἐξησθενημένων Ἑλλαδικῶν Κρατῶν, ἡ Αἴγινα ἐσταμάτησε πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐμπόριον· καὶ μὴ ὑπαρχούσης ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ἀργύρου καταστάντος πλέον μὴ ἀναγκαίου διὰ τὰς μικράς της συναλλαγάς, ἡ νομισματοκοπία της περιωρίσθη εἰς μικρὰ χαλκᾶ νομίσματα, διὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦντο αἱ λιταὶ ἀνάγκαι τῶν κατοίκων τῆς ἐκπεσούσης νήσου, ἕως οὗ ἡ Ρώμη ἐσταμάτησε καὶ αὐτά.

Εἰς τὰ νομίσματά της ταῦτα ἡ Αἴγινα, μιμουμένη τὰς Ἀθήνας, προσέθετε τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπιτετραμμένων τὰ οἰκονομικά της, εἴτε τῶν νομισματοκόπων της, ἀλλ' οὐχὶ εἰς μονόγραμμα.

Οὕτω τὰ τελευταῖα ἀργυρᾶ Αἰγινητικὰ νομίσματα ἦσαν: *δραχμή*, ἧς ἡ προσθία ὄψις ἔφερε χερσαίαν χελώνην καὶ τὰ γράμματα *ΑΙ*, ἡ δὲ ὀπισθία τὸ κλασσικὸν πεντάχωρον μετὰ δελφῖνος καὶ *ΝΙ*, καὶ *ὀβολοὶ* ὁμοίου τύπου πρὸς τὰς δραχμάς, πλὴν φέροντος ὄπισθεν καὶ τὰ ἀρχικὰ *ΝΙ, ΕΥ, ΔΙ, ΔΙΚΑΙΟ*.

Τὰ δὲ χαλκᾶ, διαμέτρου 12 χιλ., ἔφερον ἐπὶ μὲν τῆς προσθίας ὄψεως δύο δελφῖνας νηχομένους πρὸς τὰ ἄνω καὶ μεταξὺ αὐτῶν *Α*, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὸ κλασσικὸν πεντάχωρον καὶ τὰ γράμματα *Α* ἢ *ΑΓ* ἢ *ΔΙ* ἢ *ΝΟ*. Σὺν τῷ τύπῳ δὲ αὐτῷ ἔπαυσεν ἡ ἐφεξῆς ἀπεικόνισις τοῦ ἐγκοίλου πενταχώρου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας συνέβαλλε διὰ τὴν ἄμεσον ἀναγνώρισιν τῶν Αἰγιναίων νομισμάτων.

Περίοδος ὀγδόη (320—130 π. Χ.). Εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου, τῆς νίκης τοῦ Κρατεροῦ ἐν Κρανῶνι, τῆς προσχωρήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, τῆς καθυποτάξεώς της εἰς τὴν Πέργαμον, τῆς κληροδοτήσεώς της ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου εἰς τὴν Ρώμην, τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀριστονίκου, τῆς καταπνίξεως αὐτῆς ὑπὸ Μάρκου Περπένα καὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς ἐγένοντο ἀπότομοι ἀλλαγαὶ τύπων τῶν νομισμάτων· τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο, ὅσον καὶ ἡ σπανιότης τῶν εὑρεθέντων νομισμάτων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὀλίγα νομίσματα ἐκόπτοντο ἐξ ἑκάστου τύπου· ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐκπεσούσης νήσου εἶχε τόσον περιορισθῆ, ὁ ὀλίγος ἐναπομείνας λαὸς ἦτο τόσον πτωχὸς καὶ οὐδαμῶς βιομήχανος, ἀλλὰ καὶ αἱ πέραν τῆς νήσου πόλεις τόσον ἠδιαφόρουν μὲ τὴν πτωχὴν πλέον Αἴγιναν, ὥστε ἡ ἔλλειψις ἀφθονίας νομισμάτων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δικαιολογεῖται πληρέστατα.

Ἓξ τύποι νομισμάτων ὀρειχαλκίνων ἐκόπησαν κατ' αὐτήν: 1ος. Ἔμπροσθεν *βουκράνιον* (κεφαλὴ βοὸς) καὶ ὄπισθεν *δελφὶν μετὰ ΑΙ* ἢ *Α* (διαμ.15 χιλ.). —2ος. Ὁμοίως, πλὴν τὰ γράμματα εἶναι *ΝΙ* καὶ *ΑΡΙ*, ἀλλὰ καὶ *ΑΙ* ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως (διαμ. 15 χιλ.).—3ος. *Πρῷρα τριήρεως* ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως μετ' *ΑΙΓΙ* καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας *κεφαλὴ κριοῦ* μετ' *ΑΙΓΙ* ἢ *ΑΓΛΑ* (διαμ. 18 χιλ.).—4ος. Ἔμπροσθεν, *πρῷρα τριήρεως* καὶ ἐπιγραφὴ *ΑΙΓΙΝΑ*, ὄπισθεν *κεφαλὴ κριοῦ* καὶ μονόγραμμα (17 χιλ. διαμ.).—5ος. Ἔμπροσθεν, *κεφαλὴ Διὸς ἐστεμμένου*· ὄπισθεν, *ἀρχαϊκὸν ἄγαλμα Ἀπόλλωνος γυμνοῦ* καὶ ἐπιγραφὴ *ΑΙ | ΓΙ | ΝΗ* (διαμ. 16 χιλ.) καὶ—6ος. Ἔμπροσθεν, *κεφαλὴ Διὸς ἐστεμμένου*· ὄπισθεν, *ὄφις* καὶ ἐπιγραφὴ *ΑΙΓΙΝΗ*.

Περίοδος ἐνάτη (193 - 221 μ. Χ.). Ἀφ' ἧς ἡ Αἴγινα περιῆλθεν (130 π. Χ.) ὑπὸ τὴν Ρώμην, διεκόπη ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας ἡ κοπὴ νομισμάτων ὑπ' αὐτῆς, διότι οἱ Ρωμαῖοι εἰς ἐλαχίστας τῶν καταχτηθεισῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπέτρεψαν, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τὴν κοπὴν νομισμάτων. Μόνον ὅταν Σεπτίμιος ὁ Σεβῆρος ἀνέλαβε τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐπέτρεψεν εἰς πολλὰς τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων νὰ κόψωσιν ἴδιον νόμισμα· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ ἡ Αἴγινα, ἡ ὁποία ἐπὶ διάστημα ἔλαττον τῆς τριακονταετίας ἔκοπτε μικρά τινα χαλκᾶ νομίσματα. Μὲ τὴν δολοφονίαν ὅμως τοῦ Καρακάλλα καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀναστάτωσιν, ἡ νομισματοκοπία τῆς Αἰγίνης διεκόπη, ἐπὶ 16 καὶ πλέον αἰῶνας, καθ' οὓς ἐκυκλοφόρουν νομίσματα, πότε φραγκικά, πότε ἐνετικὰ (μάρκαις) τοῦ τύπου «*νήσων καὶ στόλου*», «*Μωρέως καὶ στόλου*» (Isole e armata ἢ Morea e armata), πότε τουρκικά.

Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον κοπέντα νομίσματα εἶναι: α') Ἐπὶ *Σεπτιμίου Σεβήρου*, ὀκτὼ τύποι. 1ος: ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως, ἐστεμμένη *κεφαλὴ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου* καὶ ἐπιγροφὴ ΑΥ. Κ. Λ. CΕΠ. CΕΒΗΡΟC, ἐπι δὲ τῆς ὀπισθίας *Ζεὺς* (πιθανῶς ὁ «Πανελλήνιος») *γυμνός, κρατῶν κεραυνὸν καὶ ἀετόν*, καὶ ἐπιγραφὴ ΑΙΓΕΙΝΗΤΩΝ, ἐπαναλαμβανομένη εἰς ὅλους τοὺς τύπους ἕως καὶ τοῦ 6ου (23 χιλ. διαμ.).—2ος: ἔμπροσθεν *Προτομὴ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου ἐστεμμένου*, ὄπισθεν *Ἑρμῆς κριοφόρος* (διαμ. 20 χιλ.).— 3ος: ἔμπροσθεν ὡς εἰς τὸν 1ον· ὄπισθεν *Προστύλιον ναΐσκου τετράστηλον* (διαμ. 23 χιλ.).—4ος: ἔμπροσθεν ὡς ὁ 1ος· ὄπισθεν *Ἑρμῆς κριοφόρος* (διαμ. 21 χιλ.). —5ος: ἔμπροσθεν ὡς ὁ 1ος· ὄπισθεν *Ἑκάτη κρατοῦσα δαυλὸν* (διαμ. 23 χιλ.). —6ος: ἔμπροσθεν ὡς ὁ 1ος· ὄπισθεν *γυνὴ φέρουσα τὴν δεξιὰν εἰς τὸ στόμα* (διαμ. 23 χιλ.). —7ος: ἔμπροσθεν ὡς ὁ 1ος· ὄπισθεν *δύο γυναῖκες ὀρθαί*, πιθανῶς παριστάνουσαι τὴν Δαμίαν καὶ τὴν Αὐξησίαν, καὶ ἐπιγραφὴ ΑΙΓΕΙΝΗΤΩΝ CΑΛ.—8ος: ἔμπροσθεν ὡς ὁ 1ος· ὄπισθεν *Ἀθηνᾶ ὀρθὴ πάνοπλος, τὸ δόρυ εἰς τὴν δεξιάν, τὴν δὲ ἀριστερὰν στηριζομένην εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὀρθὴν ἀσπίδα* (διαμ. 22 χιλ.).—β') Ἐπὶ *Καρακάλλα*, δύο τύποι. 1ος: ἔμπροσθεν *Προτομὴ τοῦ Καρακάλλα ἐστεμμένου* καὶ ἐπιγραφὴ Α. ΚΑ. Μ. ΑΥ. ΑΝΤΩΝΕΙΝ· ὄπισθεν *Ζεὺς γυμνὸς κρατῶν ἀετὸν καὶ κεραυνὸν* καὶ ἐπιγραφὴ ΑΙΓΕΙΝ ΗΤΩΝ (24 χιλ.). — 2ος: ἔμπροσθεν, ὁμοία προτομὴ καὶ ἐπιγραφὴ Μ. ΑΥΡ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC, ὄπισθεν *Ζεὺς κρατῶν σκῆπτρον καὶ ἱστάμενος παρὰ τὴν Ἀφαίαν*· ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη, πηγὴν ἔχουσα τὸν Sestini καὶ γενομένη δεκτὴ ἀπὸ τὸν Miomet, ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τὸν Imhoof - Blumer. —γ') Ἐπὶ Γέτα: δύο τύποι. 1ος: ἔμπροσθεν *Κεφαλὴ τοῦ Γέτα* καὶ ἐπιγραφὴ Λ. CΕΠΤΙ. ΓΕΤΑC ΚΑΙ· ὄπισθεν, Ποσειδῶν μὲ *τρίαιναν ἀριστερᾷ καὶ δελφῖνα δεξιᾷ* καὶ ἐπιγραφὴν ΑΙΓΕΙΝ ΗΤΩΝ (διαμ. 17 χιλ.—2ος: ἔμπροσθεν ὡς εἰς τὸν 1ον, ὄπισθεν *πρῷρα τριήρεως* (17 χιλ.) —δ') Ἐπὶ Φουλβίας Πλαουτίλλας *συζύγου τοῦ Καρακάλλα*. Ὀκτὼ τύποι, ὧν ἡ προσθία ὄψις περίπου ὁμοία παρουσιάζει τὴν *προτομὴν τῆς Φουλβίας Πλαουτίλλας* καὶ ἐπιγραφὴν ΦΟΥΛΒΙΑ ΠΛΑΥΤΙΛΛΑ. Αἱ ὀπίσθιαι ὄψεις, φέρουσαι πᾶσαι τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΓΕΙΝΗΤΩΝ, παρουσιάζουσι: 1ος: *γυναῖκα καθημένην*, ἴσως τὴν Παλλάδα, *μὲ τὴν δεξιὰν τεταμένην καὶ κρατοῦσαν δόρυ* (22 χιλ.).— 2ος: *Ἑκάτην τρίμορφον κρατοῦσαν δαυλὸν* (22 χιλ.). 3ος: *Ἀφροδίτην κρατοῦσαν κλάδον διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ μῆλον ἐν τῇ ἀριστερᾷ* (24 χιλ.).—4ος: *Ἑρμῆν κριοφόρον*, ἴσως ἀντίγραφον Αἰγιναίου ἀγάλματος (23 χιλ.).— 5ος: *Ποσειδῶνα κρατοῦντα σκῆπτρον διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ δελφῖνα ἀριστερᾷ* τοῦ (21 χιλ.).— 6ος: *Νέμεσιν* (21 χιλ.).— 7ος: *Νίκη ὁδεύουσα καὶ κρατοῦσα στέμμα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ φοίνικος κλάδον διὰ τῆς ἀριστερᾶς* (22 χιλ.).—8ος: *Γνειοφόρος προτομὴ* (19 χιλ.).

Ὡραίας φωτοτυπίας καὶ λεπτομερεῖς περιγραφὰς τῶν νομισμάτων τούτων εὑρίσκει τις εἰς *Sam. R. Milbank* The coinage of Aegina (Νέα Ὑόρκη 1924)· ὁ συγγραφεύς του δὲ δηλοῖ ὅτι πι-

Digitized by Google

θανὸν νὰ διέφυγον. ὀλίγα πάντως, νομίσματά τινα, ἀνήκοντα εἰς ἰδιωτικὰς καὶ μήπω δημοσιευθείσας συλλογάς· τρία τοιαῦτα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ καθηγητοῦ τῆς γυναικολογίας κ. Ἀθ. Πετσάλη, ὧν τὸ ἓν ἔχει δημοσιευθῆ. Ἐν τῷ πίνακι δὲ V καὶ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 τοῦ μνησθέντος ἔργου ἀπεικονίζονται καὶ δύο νομίσματα, περὶ ὧν δὲν ἀναφέρει τι ἐν τῷ κειμένῳ· διὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 2 τοιοῦτον ὁ E. Babelon (Grande Encycl. Française) ἀναφέρει ὅτι ἀπεικονίζει τὸν Σεπτίμιον Σεβῆρον ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὸν λιμένα τῆς Αἰγίνης καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης.

Περίοδος δεκάτη (1828—1831). Ὡς προέφημεν, μετὰ τὰ ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω μνησθέντων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων κοπέντα νομίσματα, οὐδὲν ἄλλο νόμισμα ἐκόπη ἐν Αἰγίνῃ, ἐφ' ὅσον διετέλει ὑπὸ συνεχῆ δουλείαν ὑπαμειβομένων κατακτητῶν. Εἰς τὴν νῆσον ὅμως αὐτήν, ἥτις ἦτο ἡ πρώτη κόψασα νόμισμα Εὐρωπαϊκὴ χώρα, ἐπεφύλασσεν εὔνους μοῖρα τὴν τιμὴν νὰ κόψῃ καὶ τὰ πρῶτα νομίσματα τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Ἔθνους μας.

Καθιδρύων ὁ μέγας Ἕλλην πολίτης, ὁ Κυβερνήτης Ἰωαν. Καποδίστριας, τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, εὑρέθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸ μεγίστου κωλύματος, ἕνεκα τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν νομισμάτων τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρουν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀρτισυστάτου Πολιτείας. Εἰς ἔλαττον τοῦ μηνὸς ὅμως ἀπὸ τῆς ἀποβιβάσεώς του εἰς Αἴγιναν κατήρτισε διάταγμα (Ἀρ. 207, τῆς 8 Φεβρουαρίου, δημοσιευθὲν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 11 φύλλον τῆς *Γενικῆς Ἐφημερίδος* τῆς 11 Φεβρ. 1828) καθορίζον τὸ εἰς *γρόσια* καὶ *παράδες* ἰσότιμον ἑκάστου εἴδους τῆς νομισματικῆς ἐκείνης συλλογῆς, ἥτις ἀπετέλει τότε τὸ κυκλοφορικὸν τοῦ Κράτους ἀνταλλακτικὸν μέσον, ἐπειδὴ ἔκρινεν «*ἄτοπον καὶ ἐπιβλαβὲς εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ συναλλάγματα τὸ ἀνώμαλον τῆς τιμῆς τῶν νομισμάτων, προσδιοριζομένης ἀλλοῦ μὲν ὀλιγώτερον, ἀλλοῦ δὲ περισσότερον*». Παραθέτομεν δὲ ἀντίγραφον τοῦ συνοδεύοντος τὸ Διάταγμά του πίνακος, διὰ νὰ δείξωμεν ποῖα νομίσματα ἐκυκλοφόρουν, κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, εἰς τὴν Αἴγιναν ἰδίως, ἀλλὰ καὶ παντοῦ τοῦ ἀρτισυστάτου Κράτους, καὶ ποία ἦτο ἡ συσχετικὴ αὐτῶν ἀξία: *Λίρα στερλίνα* 73 γροσ.: 00 παρ. — *Σελλίνια* 3 : 20. — *Κορῶνα* 17:20 — *Ἡμίσεια κορῶνα* 8:30 — *Ναπολεώνια* 57:00. — *Λουΐγκια παλαιὰ* 62:00. — *Φράγκα* 2 :30.—*Νόμισμα 5 frs* 13:30.—*Δούπια Ἰσπανίας* (ταλλήρων 16 Ρεγγίνας) 236 :00. — *Δούπια Πορτογαλίας* (ταλλήρων 9 Ρεγγίνας) 132:20. — *Τάλληρα δίστηλα* 15:00. — *Ἄστηλα* 14:20. — *Ρεγγίναις* 14:30.— *Σπιθᾶτα* 14:20. — *Βενέτικα* 14:20. — *Οὐγγίαι Σικελίας* 64:00.—*Βασιλικὰ Φιορίνια* 32:20.—*Φιορ. Βενέτικα* 32:20.— *Φιορ. Ὁλλανδικὰ* 33:00.— *Σοφιορίνια* 90:00. — *Μαχμουδιέδες* 42:20. — *Ρουσσούτια* 19:00. — *Φουντούκια* 25:00. — *Πολίτικα* 17:00. — *Μισσίρια* 16.00. — *Τουνεζίνικα* 25:00. — *Πιολίκια* (πεντάρια) 10:20. — *Ἀλιέδες* 12:20. — *Ρουμπιέδες* 6:10. — Ὅμοιοι *τοῦ Πολίτικου* 4:10. — Ὅμοιοι *τοῦ Μισσιριοῦ* 3:20. — *Γιουζλούκια* 8:10.—*Σκιλίκια* (διπλόγροσσα) 7:10. — *Ἑξηντάρες* παλαιαὶ 6:20. — *Νεώτεραι* 6:10. — *Ζιλῆται παλαιαὶ* 5:10. — *Μισόγροσσα παλαιὰ* 4:10 — *Μισόγροσσα νέα* 2:10. — *Δεκάρια παλαιὰ* 1:5.— *Δεκάρια νέα* 0:35. — *Τριάρι γυροχαράκωτο* 3:30.— *Δαναλῆκι* 3:20.

Καὶ ἐρρύθμισε μὲν οὕτω τὰς συναλλαγὰς καθ' ὁμοιόμορφον τρόπον, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἀπέστειλε πρὸς τὸ *Πανελλήνιον* (ὅρα κατωτέρω) τὸ ἀπὸ 2 Ἀπριλίου 1828 ἔγγραφον («Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Καποδίστρια Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος», τ. Β', 7 Ἀθήνησι, τύποις Ράλλη 1841) ἐν ᾧ ἐτόνιζεν, ὅτι «....εὑρίσκει » σπουδαιοτάτην πασῶν τῶν χρειῶν καὶ καθ' ἑκάστην ἐπικειμένην, τὴν χρείαν *νομίσματος ἐθνικοῦ* » καὶ πρὸ πάντων χαλκοῦ κερματίου. Ἐπειδὴ δὲ » ἔχει ἡ πολιτεία τὴν πρώτην ὕλην τῶν τοιούτων, » ἔχουσα πολλὰ κανόνια χαλκᾶ χρήζοντα ἀναχωνεύσεως πρὸς τὸ εἶναι χρηστά, κατασκευάζουσα » ἄρα τὰ κερμάτια ἐξ αὐτῶν, εὐθὺς ἀποκτᾷ πόρον » τινὰ χρηματικὸν ἀξιόλογον. Κράτιστον εἶναι λοιπὸν νὰ ἀποφασίσωμεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τούτου καὶ περὶ καταστάσεως νομισματοκοπείου νὰ » ἐπιμεληθῶμεν, ἐν τῷ ὁποίῳ θέλει συμβῇ νὰ » κόπτηται καὶ νόμισμα ἀργυροῦν. Διὰ τοῦτο προσκαλῶ τὸ Πανελλήνιον νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ οἰκονομικὸν τμῆμα νὰ ἑτοιμάσῃ σχέδιον, τὸ ὁποῖον » θεωρηθὲν νὰ μοὶ διαβιβασθῇ μετὰ τῶν γενομένων διαβασανισμῶν. Νὰ περιέχῃ δέ: α) Σχέδιον » ψηφίσματος περὶ τῆς διαιρέσεως, τοῦ κράματος, καὶ τοῦ σχήματος τοῦ *Ἐθνικοῦ Νομίσματος*, » καὶ β) προεκλογισμὸν τῶν ἐκχωρηθησομένων » χρημάτων εἰς τὴν Οἰκονομικὴν ἐπιτροπήν, πρὸς » κατασκευὴν τοῦ *Νομισματοκοπείου*».

Τὸ πρῶτον βῆμα διὰ τὴν κοπὴν τοῦ ἐθνικοῦ Νομίσματος εἶχε γίνει, εὐτυχὴς δὲ συγκαιρία ἐβοήθησε τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδέας. Ὁ Ρῶσος ναύαρχος κόμης *Ἔϋδεν*, τοῦ Ναυαρίνου, τῷ παρέδωκε τρεῖς συναλλαγματικὰς 500.000 ρουβλίων ἑκάστην, τὴν ἐξαργύρωσιν δὲ αὐτῶν ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Κοντόσταυλον, μεταβαίνοντα πρὸς τοῦτο εἰς Μάλταν, λαβόντα δὲ καὶ πρόσθετον ἐντολὴν νὰ προβῇ εἰς ταχεῖαν καὶ οἰκονομικὴν ἀγορὰν καταλλήλου μηχανήματος. Προσθέτως ἀνήγγειλε τοῦτο ὁ Κυβερνήτης καὶ εἰς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ διαμένοντα τότε Ἀνδρέαν Μουστοξύδην, ἵνα βοηθήσῃ τὸν Κοντόσταυλον τόσον διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ μηχανήματος, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τεχνιτῶν διὰ τὴν συναρμολόγησιν τοῦ μηχανήματος καὶ τὴν πρώτην αὐτοῦ λειτουργίαν· ὑπεδείκνυε δὲ τεχνίτας Ἰταλούς, «*ἐπειδή*, ἔγραφε, *στοχάζομαι ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδεύοντες Ἰταλοὶ συμβιβάζονται μὲ ἡμᾶς καὶ μὲ τὴν πτωχείαν μας εὐκολώτερα παρὰ τὰ ἄλλα γένη*» (Ἐπιστ. Ι. Καποδίστρια, Β. 107.)

Εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ μηχανήματος ὁ Κοντόσταυλος ἐβοηθήθη θερμῶς ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ στρατηγοῦ Πάσσομβυ διοικητοῦ τῆς Μάλτας, *Φεδερίκου Ἅγκεη* (Frederic Hankey), φιλέλληνος ἀκραιφνοῦς. Ἴσως δὲ λόγῳ τοῦ γεγονότος τούτου ἐκόπη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀργυροῦν μετάλλιον ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων, εἰκονίζον γυναῖκα καθημένην καὶ ὄφιν, κάτωθι δ' αὐτῶν τὴν λέξιν ΙΟΝΙΑ καὶ περιγεγραμμένην ἐπιγραφήν: «ΑΤΕΡΜΑΝΤΟΥΣ ΧΑΡΙΤΑΣ ΤΗ ΠΡΟΣΤΑΤΙΔΙ, ὄπισθεν δὲ κατὰ στίχους: Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ—ΙΠΠΕΙ ΦΕΔΕΡΙΚΩι ΑΝΚΕΗ—ΚΟΙΝΩΦΕΛΩΝ ΥΠΟΥΡΓΗΜΑΤΩΝ ΕΝΕΚΕΝ—*Σκιροφοριῶνος δ'.*» (συλλογὴ Ι.Δ. Τασούλη). Τὸ μηχάνημα ἀγορασθὲν ἀντὶ 100 γυινεῶν, εἶχεν ἔνδοξον ἱστορίαν· ἦτο ἐκεῖνο ἀκριβῶς δι' οὗ οἱ Ἰωαννῖται τῆς Ρόδου ἱππόται ἔκοπτον τὰ νομίσματά των (Lambros P. Monnaies inédites des Grands Maitres de Rhodes, de l'ordre de St. Jean de Jerusalem) καὶ τὸ ὁποῖον συναπεκόμισαν εἰς Μάλταν, ὅπου μετὰ τῆς Ρόδου τὴν ἅλωσιν ἐγκατέστησαν (Jurien de la Gravière. Les Chevaliers de Malte). Ἡ ἀγορὰ δὲ τοῦ μηχανήματος τούτου εἶχε συντελεσθῆ ἀπὸ τὸν Κοντόσταυλον πρὸ τῆς 11 Ἰουνίου 1828, διότι τὴν 28 Ἰουνίου ὁ Κυβερνήτης ἐπιβαίνων τοῦ «Πολεμοκέντρου» (οὕτω μετέφραζον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγγλικοῦ δικρότου «Warspite») ἐν πλῷ καὶ μεταξὺ Μονεμβασίας καὶ Νεοκάστρου (Πύλου) εὑρισκόμενος, τὸν εὐχαριστεῖ διὰ τὴν ἀπὸ ἐκείνης τῆς ἡμερομηνίας ἐπιστολήν του, ἥτις ἀνήγγελλε τὴν ἀγορὰν καὶ ἣν ἔφερεν εἰς τὸν Κυβερνήτην ἡ Ρωσικὴ κορβέττα «Βρονταία» (Ἐπιστ. Καποδ. Β 157).

Τὸ μηχάνημα τοῦτο μετενεχθὲν εἰς Αἴγιναν συνηρμολογήθη ἐν τοῖς ἰσογείοις τοῦ *Κυβερνείου*, τοῦ «*παλατιοῦ τοῦ Μπάρμπα Γιάννη*», ὅπου ἐγίνετο ἡ κατεργασία τοῦ πρὸς νομισματοκοπίαν κράματος,—«*εὑρίσκουνταν οἱ φοῦρνοι ποῦ ἐχύναν τὸ μπακίρι*» ὡς διέσωσεν ἡ παράδοσις («Ἑστία» ΚΓ, 591 τῆς 26 Ἀπρ. 1887: *Σπ. Λάμπρου*. Τὸ παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη).

Αὐτὸ ἦτο τὸ πρῶτον νομισματοκοπεῖον τῆς ἀναγεννηθείσης πατρίδος καὶ εἰς αὐτὸ ἐκόπησαν τὰ πρῶτά της νομίσματα, φέροντα ἐπὶ τῆς προσθίας των ὄψεως, τὸ ποιητικώτατον ἀλλὰ καὶ παραστατικώτατον σύμβολον ὅπερ ὁ ὑπέροχος Κυβερνήτης ἔταξεν ἐθνικὸν ἔμβλημα, τὸν ἀπὸ τῆς τέφρας του ἀναγεννώμενον Φοίνικα, προσβλέποντα τὸν Σταυρὸν ὃν περιβάλλει ἅλως ἀκτίνων. Φέρουσι δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα, γύρω τοῦ Φοίνικος, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ—*αωκα'*— ἐπὶ τῆς ὄπισθεν δὲ ὄψεώς των, γύρω, ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ—1828—καὶ ἐν τῷ μέσῳ στέφανον δάφνης ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος. Τὰ πρῶτα κοπέντα νομίσματα, *Φοίνικες* (ἀργυρᾶ), *10 λεπτῶν, 5 λεπτῶν, 1 λεπτοῦ* (χαλκᾶ) ἀπεστάλησαν, τὴν 28 Ἰουλίου 1829, εἰς τὴν ἐν Ἄργει Δ' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν, ἥτις ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ πρώτου Ἐθνικοῦ Νομίσματος κατελήφθη ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκινήσεως, ἐπευφημήσασα μιᾷ φωνῇ «*Ζήτω ἡ Ἑλλάς*» (Πρακτ. Συνελ. 30 Ἰουλ. 29).

Ὡς πρὸς τὰ νομίσματα, ἅτινα ἐκόπησαν εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ νομισματοκοπεῖον, ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς εἰδήσεις, ἃς ὀφείλομεν εἰς τὸν Σπ. Λάμπρον («*Ἑστία*»: Δ, 687, 751. Στ 478) καὶ τὸν κατέχοντα τὴν ἀρίστην ἴσως συλλογὴν Νεοελληνικῶν νομισμάτων, εἰδικὸν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, μηχανικὸν Ι. Δ. Τασούλην. Οὕτω ἐκόπησαν: *Φοῖνιξ* (ἀργυροῦς = 100 λεπτὰ) τῷ 1828—Χαλκᾶ τῶν 20 λεπτῶν τῷ 1831.— Χαλκᾶ τῶν *10 λεπτῶν* τῷ 1828, 1830, 1831.— Χαλκᾶ τῶν *5 λεπτῶν* τῷ 1828, 1830, 1831.— Χαλκᾶ τοῦ *1 λεπτοῦ* τῷ 1828. 1830, 1831. Αἱ σφραγῖδές των ἐχαράχθησαν ὑπὸ τριῶν τεχνιτῶν· καὶ αἱ μὲν τοῦ 1828 ὑπὸ Ἀρμενίου τινὸς χρυσοχόου *Χατζῆ Γρηγόρη*, αἱ τοῦ 1830 ὑπὸ *Γεωργίου* τινὸς ἐκ Καρυταίνης ἀγνώστου ἐπωνύμου ἐπονομαζομένου δὲ *Δασκάλου*, τὰ δὲ τοῦ 1831 ὑπὸ τοῦ *Δημητρίου Κόντου* ἐκ Καρπενησίου. Τονίζομεν ὅτι ἅπαντα τὰ Καποδιστριακὰ νομίσματα ἐκόπησαν ἐν Αἰγίνῃ.

Διὰ τὰ κοπέντα τῷ 1828 νομίσματα, ἐχρησιμοποιήθησαν τέσσαρες σφραγῖδες ἐλάχιστα διαφέρουσαι ἀπ' ἀλλήλων· εἶναι δὲ πάντα τοῦ ἰδίου κράματος, πλὴν τῶν μονολέπτων, τῶν ὁποίων ἀπαντῶσι δύο εἴδη ὡς πρὸς τὸ κρᾶμα. Διὰ τὰ κοπέντα τῷ 1830 δεκάλεπτα καὶ πεντάλεπτα, ἐχρησιμοποιήθησαν πέντε σφραγῖδες ἐλάχιστα διαφέρουσαι ἀλλήλων κατά τι μικροτέρας διαμέτρου τῶν τοῦ 1828. Ἀπαντῶσιν, ἐν τούτοις, σπανιώτατα, δεκάλεπτα καὶ πεντάλεπτα τοῦ 1830, κοπέντα διὰ σφραγίδων τοῦ 1828 εἰς ἃς ἠλλάγη μόνον ἡ χρονολογία τῆς κοπῆς· ὑπάρχουσι δὲ καὶ τῶν 5 λεπτῶν, σπανιώτατα καὶ ταῦτα, ἔχοντα τὴν ἰδίαν διάμετρον πρὸς τὴν τῶν κοπέντων τῷ 1828, ἂν καὶ ἔχουν κοπῆ διὰ σφραγίδων τοῦ 1830. Τὰ μονόλεπτα τοῦ 1830 ἐκόπησαν διὰ τεσσάρων σφραγίδων, ἐλάχιστα διαφερουσῶν ἀπ' ἀλλήλων, ἔχουσι δὲ διάμετρον τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν τῶν τοῦ 1828. Ἀπαντῶσιν ἐν τούτοις σπανιώτατά τινα μονόλεπτα, κοπέντα διὰ σφραγῖδος τοῦ 1828, ἀλλαγέντος τοῦ ἐπ' αὐτῶν ἔτους τῆς κοπῆς. Τῶν νομισμάτων τοῦ 1 λεπτοῦ καὶ τῶν 5 λεπτῶν ἀπαντῶσι δύο κράματα.

Τὰ κατὰ τὸ 1831 κοπέντα δεκάλεπτα πεντάλεπτα καὶ μονόλεπτα νομίσματα, ἐκόπησαν διὰ τριῶν νέων ἐπίσης σφραγίδων ἐλάχιστα διαφερουσῶν μεταξύ των, εἶναι δὲ τῆς αὐτῆς διαμέτρου ὡς καὶ τὰ τοῦ 1830. Τὰ δὲ νομίσματα τῶν 20 λεπτῶν («*εἰκοσάραις*» ἐλέγοντο ἐν τῇ χρήσει) ἐκόπησαν διὰ τριῶν σφραγίδων, ἐπίσης ἐλάχιστα διαφερουσῶν. Τῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων τῷ 1831 ἀπαντῶσι δύο κράματα.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν «Φοινίκων», οἵτινες ἐκόπησαν ἐξ ἀργύρου, προερχομένου ἐξ ἐπιδικασθεισῶν λειῶν, μόλις ἀνήρχετο οὗτο. εἰς δώδεκα χιλιάδας (12000)· τὸ ἰσότιμον εἰς Φοίνικας ὅμως τῶν χαλκῶν νομισμάτων προελθόντων ἐξ ἐκχωνεύσεως τοῦ κρατερώματος τῶν παλαιῶν πυροβόλων, προσήγγιζε τὸ ἓν ἑκατομμύριον Φοινίκων, δι' ὃ καὶ ἡ ἀξία των εἶχεν εἰς τὸ τέλος ὑποτιμηθῆ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ ψυχολογικοὺς λόγους, ἀποτόκους τῆς κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἀγρίας ἀντιπολιτεύσεως. Ἀλλὰ καὶ χαρτονομίσματα τῶν 10, τῶν 5 καὶ τῶν 3 Φοινίκων εἶχον ἐκτυπωθῆ, ἀντιπροσωπεύοντα ὅμως μικρὸν ποσὸν κυκλοφορίας· τινὰ τούτων εὑρίσκονται εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ἐν Ἀθήναις Νομισματικοῦ μουσείου.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κυβερνήτου (ἐν Ναυπλίῳ 26 Σεπτεμ. 1831) ἔπαυσε λειτουργοῦν καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον ἐν Αἰγίνῃ. Κατελθόντος δὲ τοῦ Ὄθωνος, τὰ πρῶτα νομίσματα ἐκόπησαν εἰς Βαυαρίαν (Ἑστία Στ 478) καὶ ὁ Φοῖνιξ κατηργήθη ὡς ἐθνικὸν ἔμβλημα, ἀντικατασταθεὶς ἀπὸ τοὺς ρόμβους τῶν Βιττελσβάχ· ὁ μοιραῖος δὲ καὶ ἀδυσώπητος νόμος τῆς θέσεως ἐκποδὼν παντός, εἴτε ἐμψύχου εἴτε ἀψύχου, παύοντος νὰ παρέχῃ χρησιμότητα, ἀλλὰ καὶ τῆς λησμοσύνης τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς τοῦτο προσήνεγκε, δὲν ἐφείσθη καὶ τοῦ ἱστορικοῦ μηχανήματος τοῦ νομισματοκοπείου τῆς Αἰγίνης, τὸ ὁποῖον ἐξαρμοσθὲν ἀπεστάλη εἰς τὸ ὁπλοφυλάκιον (ὁπλοστάσιον) τοῦ Ναυπλίου (Ἑστία Δ, 95 σελ. 687).

V — ΑΙΓΙΝΗΤΙΚΑ ΣΤΑΘΜΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ

Περὶ τῆς ἀντιστοιχίας τῶν διαφόρων Αἰγινητικῶν μέτρων οὐδὲν ἀκριβὲς καὶ ἀσφαλὲς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἔχει παραδοθῆ, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ὡ πιθανὸν ἔχει ἀνευρεθῆ, ὅτι τὰ Αἰγινητικὰ ἐν γένει μέτρα ἦσαν μείζονα τῶν Ἀττικῶν. Πρὸς δ ἐπιτρέπεται ὡς βεβαία νὰ γίνῃ ἡ προϋπόθεσις ὅτι κατὰ τὰ Αἰγινητικὰ σταθμὰ εἶχον κανονισθ τὰ Ἀττικά. Ἐκ διαφόρων ὅμως ἀντιπαραβολῶ πρὸς ἄλλα ἐγχώρια καὶ ἀλλοεθνῆ μέτρα βάρο καὶ κατόπιν διαφόρων λεπτομερῶν ὑπολογισμῶ ἐξηκριβώθη ὅτι τὸ κανονικὸν βάρος τῆς ἀρχαιο τέρας Αἰγιναίας μνᾶς ἦτο 672 γραμμάρια καὶ τ τοῦ ταλάντου *40*,320 χιλιόγραμμα· τὸ δὲ τῆς νεω τέρας μνᾶς ἦτο 605 γραμμάρια, τὸ τοῦ ταλάντο *36*,29 χιλιόγραμμα καὶ τὸ τῆς δραχμῆς *6*, 0 γραμμάρια· (βλ. *Π Ἠρειώτου*, Αἰγινητικά, ΙΙ, 38)

Τῶν ἀρχαιοτέρων Αἰγιναίων σταθμῶν φαίνετα ὅτι ἐγένετο χρῆσις ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ Σόλωνο μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῷ ἐμπορίῳ μόνον.

Ὡς πρὸς τὰ μέτρα χωρητικότητος διὰ ξηρὰ κ δι' ὑγρὰ προϊόντα, ἔχουσιν ἀνευρεθῆ αἱ ἑξῆς κανονικαὶ ἀντιστοιχίαι:

Μέτρα ξηρῶν		Μέτρα ὑγρῶν	
Μέδιμνος	=1	Μετρητὴς	=1
Ἑκτεὺς	=6 -1	Χοῦς	=12—1
Ἡμίεκτον	=12—2—1	Δικότυλον	=72—6 -1
Χοῖνιξ	=48 -8—4—1	Κοτύλη	=144—12-
Δικότυλον	=96—16—8—2—1		
Κοτύλη	=192—13—16—4—2—1		

Τὰ μέτρα δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὰ νεώτερα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Μέτρα ξηρῶν		Μέτρα ὑγρῶν	
Μέδιμνος	=72, 740 λίτραι	Μετρητὴς	=54, 560 λίτραι
Ἑκτεὺς	=12. 123 »	Χοῦς	= 4, 547
Ἡμίεκτον	= 6, 062 »	Δικότυλον	= 0, 758
Χοῖνιξ	= 1, 515 »	Κοτύλη	= 0, 379
Δικότυλον	= 0, 758 »		
Κοτύλη	= 0, 379 »		

VI. ΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

Διαμόρφωσις τῆς ἀκτῆς των καὶ τῶν προσγείων των.—Οἱ κυρίως λιμένες τῆς Αἰγίνης ἦσαν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δύο, ἀμφότεροι τεχνητοί, ὁ *Κρυπτὸς λιμήν*, καὶ ἕτερος, ἴσως ὁ *ἐμπορικός*. παραπλεύρως καὶ ΝΑ τοῦ προηγουμένου: περιελαμβάνοντο δὲ ἀμφότεροι ἐν τῷ βορείῳ τμήματι τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου καὶ δὴ μεταξὺ τῆς ἄκρας, ἥτις παλαιότερον ἐλέγετο *τοῦ Σκεντιριώ* καὶ ἤδη τῆς *Κολώνας* καὶ τῆς ἄκρας, ἥτις παλαιότερον ὠνομάζετο *Μύλος* καὶ τὰ νῦν τοῦ *Σ ιώτη*.

Digitized by Google

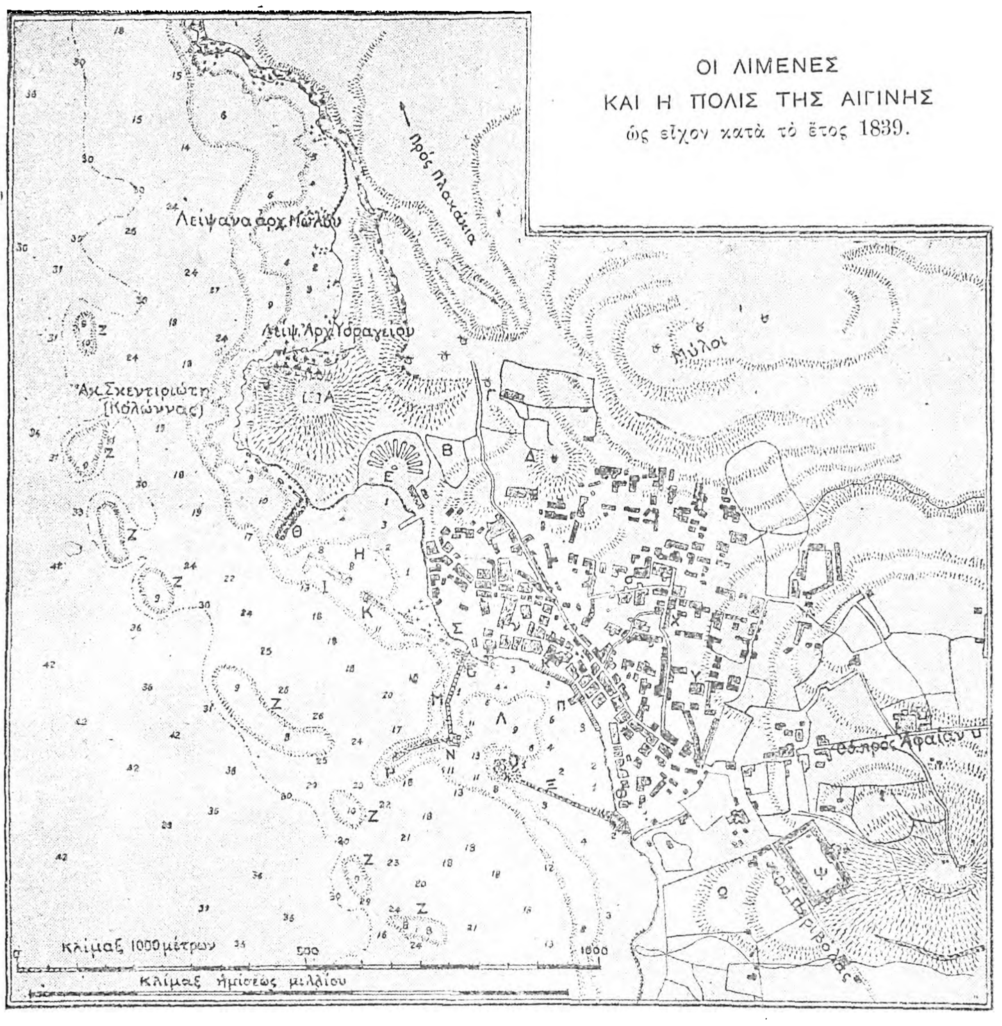

ΥΠΟΜΝΗΜΑ: **Α**=Ναὸς Ἀφροδίτης. — **Β**=Πιθανὴ θέσις τοῦ σταδίου. — **Γ**=Πιθανὴ θέσις τοῦ Αἰακίου. — **Δ**=θέσις «Βάρδια». — **Ε**=Πιθανὴ θέσις τοῦ θεάτρου. — **Ζ**=Τὰ πρὸ τῶν λιμένων τεχνητὰ ἀβαθῆ, τὰ ὀνομαζόμενα «μῶλοι». — **Η**=Ὁ ὡς «Κρυπτὸς Λιμὴν» θεωρούμενος. — **Θ**=Ὁ ΒΔ τοῦ «Κρυπτοῦ λιμένος» κυματοθραύστης. — **Ι**=Ὁ κάθετος τῷ προηγουμένῳ, ἀριστερᾷ δὲ τῷ εἰσπλέοντι τὸν «Κρυπτὸν λιμένα» κυματοθραύστης. — **Κ**=Ὁ δεξιὰ τῷ εἰσπλέοντι τὸν «Κρυπτὸν λιμένα» κυματοθραύστης ἀποτελῶν νοητὴν συνέχειαν τοῦ προηγουμένου καὶ ἀπολήγων εἰς τὸν ἀγκῶνα G ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἤρχιζεν ὁ ΒΔ λιμενοβραχίων τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος. — **Λ**=Ὁ ἐμπορικὸς λιμὴν ὁ ὁποῖος ἡνοῦτο πρὸς τὸν «Κρυπτὸν λιμένα», διὰ πόρου μεταξὺ Σ καὶ Τ ὅστις ἔχει ἤδη χερσωθῇ. — **Μ**=ὁ ΒΔ κυματοθραύστης τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος, ἀρχόμενος ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα G καὶ καταλήγων εἰς τὴν Ν. — **Ν**=Πλατεῖα εἰς ἣν ἦτο ποτε πύργος ἀμυντικὸς καὶ ἤδη ὁ *Ἅγιος Νικόλαος ὁ Θαλασσινός*. Μεταξὺ Ν καὶ Ο εἶναι ἡ μεγίστη στενότης τοῦ στομίου τοῦ ἐμπορ. λιμένος ἥτις ἐκλείετο δι' ἁλύσεως. — **Ξ**=ὁ νότιος κυματοθραύστης, «*Κέ*» σήμερον ὀνομαζόμενος, τοῦ ἐμπορ. λιμένος. — **Ο**=Πλατεῖα ἐπέχουσα τὴν θέσιν τοῦ ποτὲ ἐπιθαλασσίου πύργου *Μπούρτζι*. Εἰς τὸ ἄκρον αὐτῆς ὁ πράσινος φανός. — **Π**=Ἡ ἀποβάθρα εἰς ἣν τὸ πρῶτον ἀπεβιβάσθη ὁ Καποδίστριας, ἔμπροσθεν τῆς κατόπιν ἀνεγερθείσης οἰκίας Καλούδη. — **ΡΝ**=ὁ ΒΔ ἐξωτερικὸς κυματοθραύστης τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος, συνεχίζων τὸν **Μ** ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ· εἰς **Ρ** ὁ ἐρυθρὸς φανός. — **Σ**=Ἡ πρὸ τοῦ μεγάρου Βογιατζῆ ἔκτασις, ἥτις ἄλλοτε ἦτο θάλασσα συνδέουσα τὸν Κρυπτὸν καὶ τὸν ἐμπορικὸν λιμένα. Τῷ 1810 διεκρίνοντο ἐκεῖ ἴχνη νηοδοκῶν. — **Τ**=Ἡ θέσις τῆς *Σπιτάρας* τοῦ Ν. Λογοθέτη, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον τοῦ ἐπισήμου Κράτους τυπογραφεῖον. — **Υ**=Ἡ Μητρόπολις, ἡ ὁποία ἐχρησίμευσε καὶ ὡς Βουλευτήριον καὶ ἐν ᾗ ὡρκίσθη ὁ Κυβερνήτης. — **Φ**=Ὁ παλαιὸς ναὸς τῆς *Παναγίτσας* ἐν ᾗ ἐκκλησιάζοντο κατὰ προτίμησιν οἱ Ψαριανοί. — **Χ**=Τὸ «Παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη», δηλαδὴ τὸ Κυβερνεῖον. — **Ψ**=Τὸ Ὀρφανοτροφεῖον, τὸ Μουσεῖον καὶ ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. Ἤδη τὸ κτίριον χρησιμοποιεῖται ὡς φυλακαί. — **Ω**=Ἡ πρὸ αὐτοῦ ἔκτασις «*Χωράφια*». — **α**=Ὅπου ὑπῆρχεν ἡ οἰκία τοῦ Πετρόμπεη. — **μ**=Ὅπου ὑπῆρξεν ἡ οἰκία τοῦ Μαλουκάη, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον σχολεῖον τοῦ ἀναγεννηθέντος Κράτους. — **ν**=Ἡ οἰκία τοῦ Κωνστ. Κανάρη διατηρουμένη ἄριστα. — **σ**=Οἰκία Βαρβάκη ἄριστα διατηρουμένη. — **φ**=Ὁ λόφος εἰς οὗ τὴν Ν κλιτὺν ἡ Φανερωμένη.

[Αἱ ἐφεξῆς σημειούμεναι διὰ γραμμάτων παραπομπαὶ ἀφορῶσι τὸν ἀνωτέρω χάρτην τῶν λιμένων Αἰγίνης].

Παρουσιάζει δὲ ἡ ἀκτὴ αὕτη ἱκανὸν ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὑδρογραφικῆς ἀπόψεως, διὰ τὰ ἀβαθῆ της, ἅτινα εἶναι δύο εἰδῶν: Τὰ μὲν πρὸς τὴν κυρίως ἀκτὴν συνεχόμενα καὶ παρεκτείνοντα αὐτήν, ἣν διαρκῶς προσεπιχώνουσιν ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ ὄμβρου κυλινδουμένων χωμάτων· τὰ δὲ παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκτὴν χωροῦντα, εἶναι ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν μονήρη «*Ἕρματα*» *(Ζ)*, σωροὶ δηλαδὴ κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων, ἀπὸ ὀγκώδεις χάλικας ἀποτελούμενοι, τὴν παρέμβασιν ἀνθρωπίνης χειρὸς ἀποδεικνύοντα. Τὰ βολίσματα, εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λιμένας, μειοῦνται αἰσθητότατα σὺν τῷ χρόνῳ, λόγῳ συνεχῶν προσεπιχώσεων, ἃς ὑποβοηθεῖ ἡ ὕπαρξις τῶν λιμενοβραχιόνων, οἱ ὁποῖοι συγκρατοῦσι τὴν ἰλύν· ἀντιθέτως τὰ ἄνωθεν τῶν ἑρμάτων βολίσματα παραμένουν σταθερῶς ἀμετάβλητα καί, τὸ σπουδαιότερον αἰσθητῶς ὁμοιόμορφα, καὶ διὰ τὰ ὀκτὼ ἕρματα, 9 περίπου ποδῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὰ βάθη τῆς ἔξω τῶν ἀβαθῶν θαλάσσης, παρατηροῦμεν ὅτι ταῦτα εἶναι 19—36 ποδῶν, τόσον μεταξὺ τῶν ἑρμάτων καὶ τῆς ἀκτῆς, ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν ἑρμάτων ἀπ' ἀλλήλων. Τὰ ἕρματα ταῦτα οἱ σύγχρονοι Αἰγινῆται ναυτικοὶ ὀνομάζουν «*μώλους*», πεπλανημένως ὅμως, ὡς θέλει ἐξηγηθῆ κατωτέρω.

Κρυπτὸς λιμήν.—Οὗτος εἶναι ὁ *(Η)* βορειότερος τῶν δύο λιμένων, σχήματος ἡμικυκλικοῦ περίπου, μὲ τὸ καμπύλον πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ ΒΑ, τὴν δὲ διάμετρον πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ΝΔ, καὶ ἀνοίγεται νοτίως τοῦ μαστοῦ, οὗ τὴν κορυφὴν ἐπέστεφεν ὁ τῆς *Ἀφροδίτης - Εὐπλοίας* θεωρούμενος ναός. Λιμενοβραχίων *(Θ)* ἀπὸ τῆς Ν. ΝΔ ἄκρας τοῦ μαστοῦ ἀναχωρῶν καὶ πρὸς Λίβαν ἐπὶ 70 περίπου μέτρα ἐκτεινόμενος, προεφύλαττε τὸν Κρυπτὸν λιμένα ἀπὸ τῶν ἀπὸ Σκίρωνος κυμάτων· δεύτερος κυματοθραύστης *(Ι)*, κάθετος πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκροχειλίου του ἀναχωρῶν, ἐχώρει ἐπὶ 140 περίπου μέτρα, μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ρίζαν *(G)* τοῦ κυματοθραύστου *(Μ)*, τοῦ νῦν λεγομένου τοῦ *Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ*, περὶ οὗ κατωτέρω· τρίτος κυματοθραύστης *(Κ)* ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ρίζης *(G)* τοῦ κυματοθραύστου τοῦ *Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ* ἐχώρει ἐπὶ 240 περίπου μέτρα πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ δευτέρου κυματοθραύστου, οὗ ἀπετέλει νοητὴν συνήθειαν. Ἀφίνετο οὕτω μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων κεφαλῶν τῶν κυματοθραυστῶν, ἐφ' ἑκάστης τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ἀμυντικὸς πύργος, ἐλεύθερον στόμιον πρὸς εἴσπλουν, 45 μέτρων περίπου εὖρος ἔχον καὶ κλειόμενον ἐν καιροῖς κινδύνων δι' ἁλύσεως («κλειστὸς λιμήν»). Μεταξὺ τοῦ Κρυπτοῦ *(Η)* καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ λιμένος *(Λ)*, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε σειρὰ (εἰς *ΣΤ*) μικρῶν *νηοδοκῶν (ντὸκς)* προφυλασσομένων ἀπὸ θαλάσσης διὰ τείχους καὶ ἐπικοινωνουσῶν τὸν ἕνα λιμένα πρὸς τὸν ἄλλον. Σήμερον ὀλίγα λείψανα τῶν καταπλησσόντων ἐκείνων εἰς σύλληψιν ἔργων ὑφίστανται, διότι μέγα μέρος τῶν εἰργασμένων λίθων των ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ κυβερνήτου εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀρφανοτροφείου, πάντων δὲ εἰς τὰς ἀστόχους ἀνεγέρσεις λοιμοκαθαρτηρίων, δι' ὧν ὁ «ἐπιβλέπτωρ τῆς ὑγείας» Βιάρρος Καποδίστριας ἐνόμιζεν ὅτι θὰ καταπολέμει τὴν ἀπειλήσασαν τὴν Αἴγιναν πανώλη καὶ ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁ πιθανολογούμενος Κρυπτὸς λιμὴν «*Καραντίνα*» σήμερον καλεῖται. Τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ Κρυπτοῦ λιμένος, *στοῦ Σταματέλλου* σήμερον λεγομένην, παραθέει παραλιακὴ πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης ὁδὸς καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τὰ παραπήγματα τῶν θαλασσίων λουτρῶν *('στοῦ Κακάμπεη)*. Ἡ δὲ συνδέουσα τοὺς δύο λιμένας θάλασσα, εἰς ἣν ὑπῆρχον αἱ νηοδόκαι καὶ ἥτις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀμέσως πρὸ καὶ Δ. ΝΔ τοῦ κτιρίου Μπογιατζῆ, εἰς μάτην θὰ ἀνεζητεῖτο σήμερον, διότι προσεπιχωννυμένη βαθμηδὸν ὑπὸ τῆς ἰλύος τῶν βροχῶν, ἐχερσώθη τεχνικῶς πρό τινων ἐτῶν καὶ ἤδη ἀλσύλλιον πευκῶν καταλαμβάνει τὴν ἔκτασιν, ἥν ποτε αὕτη κατεῖχε. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀφύλακτον τῶν ἀρχαίων ἔργων συνέβαλεν ὥστε νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς δομικὸν ὑλικὸν οἱ εἰργασμένοι αὐτῶν λίθοι καὶ νὰ ἐξαλειφθῇ μέγα μέρος τῶν ἰχνῶν τῶν ἔργων ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων ὁ *Leake* (Morea II, 436) τονίζει ὅτι «δὲν παρουσιάζεται σημαντικώτερον παράδειγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς δαπάνης ἣν διέθετον οἱ ἀρχαῖοι πρὸς σχηματισμὸν καὶ προφύλαξιν τῶν τεχνητῶν των λιμένων». Εὐτυχῶς, ὁ κατηργημένος λόγῳ παλαιότητος χάρτης 1816 Town and Ports of Aegina ὑποτυπωθεὶς τῷ 1839 ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Thomas Graves τοῦ ὑδρογραφικοῦ Βρεττανικοῦ πλοίου «Beacon», διέσωσεν ὅ,τι ὁ χρόνος καὶ ἰδίως οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀφῆκαν, ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν τοπογραφίαν αὐτῶν.

Ἐμπορικὸς λιμήν.—Ὡς τοιοῦτος παγκοίνως χαρακτηρίζεται ὁ ἀμέσως ΝΑ τοῦ *Κρυπτοῦ λιμένος* ἀρχαῖος λιμὴν «*ἐν ᾧ μάλιστα ὁρμίζονται*» (Παυσαν. ἐκδ. Didot 110,52), (ὁ *Λ*), ἔχων μέγιστον εὖρος 370 περίπου μέτρων ἀπὸ Σκίρωνος πρὸς Εὖρον καὶ μεγίστην εἴσδυσιν 200 περίπου. Προεφυλάσσετο δὲ ὑπὸ δύο μεγάλων λιμενοβραχιόνων. Τούτων ὁ μὲν ΒΔ (ὁ *Μ*) ἀνεχώρει ἀπὸ τῆς ΝΑ ἄκρας τοῦ τρίτου κυματοθραύστου τοῦ *Κρυπτοῦ λιμένος*, ἐχώρει πρὸς Ν μετ' ἐλαφρᾶς κάμψεως, παρουσιαζούσης τὰ κυρτὰ πρὸς τὸ πέλαγος, ἐπὶ 150 περίπου μέτρα, καὶ ἀπέληγεν εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν *(Ν)*, δικαιολογουμένην μόνον ἐπὶ τῇ ἀληθοφανεστάτῃ ὑποθέσει τῆς ὑπάρξεως πύργου ἀμυντικοῦ ἐπ' αὐτῆς, οἷος καὶ κατέναντι ὑπῆρχεν, ὡς θὰ εἴπωμεν· ἀπὸ δὲ τῆς εὐρείας ἐκτάσεως ταύτης προέβαλλε πρὸς Ζ.ΛΖ (Δ ΝΔ) ἐπὶ 120 περίπου μέτρα κυματοθραύστης (ὁ *ΝΡ*)· ἀμφοτέρων δὲ τούτων, τοῦ τε λιμενοβραχίονος *(Μ)* καὶ τοῦ ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ κυματοθραύστου *(ΝΡ)*, κατεσκευασμένων διὰ πελωρίων ὀγκολίθων «μορφωμένων», τὸ εὖρος ἦτο 5,50 ἕως 6,50 μέτρων. Ὁ δὲ νότιος τοῦ λιμένος βραχίων *(Ξ)*, χωρῶν ἐπὶ 230 περίπου μέτρα, ἦτο ἀπολύτως εὐθύς, ὁμοίου πλάτους, ἢ καὶ κατά τι στενώτερος τοῦ ΒΔ λιμενοβραχίονος, ἀπολήγων καὶ οὗτος εἰς πλατεῖαν *(Ο)*, ἧς ἡ ἔκτασις δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ τῆς ὑπάρξεως ἀμυντικοῦ πύργου· διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ ὑποστηρίζομεν, ὅτι τὸ «*Μπούρτζι*»—ὁ ἀμυντικὸς πύργος, τοῦ ὁποίου ἡ πρωτοβουλία τῆς ἀνεγέρσεως ἀποδίδεται, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὸν Μοροζίνι—προϋπῆρξε πύργος Ἑλληνικός, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἡ ἐπιγραφή, ἥτις ἦτο ἐντοιχισμένη ἐν αὐτῷ καὶ ἧς μόναι αἱ λέξεις Ο ΔΗΜΟΣ εἶχον διασωθῆ, προσεπικυροῖ. Ἁπλοῦν βλέμμα εἰς τὸν παρατιθέμενον χάρτην, πείθει, ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐπὶ ἑκατέρου τῶν λιμενοβραχιόνων εὐρειῶν ἐκτάσεων μεγίστη τοῦ στομίου τοῦ λιμένος στενότης, ἠσφαλίζετο, ἐν καιροῖς κινδύνων, δι' ἁλύσεως ἀνατεινομένης ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις ἀμυντηρίων πύργων.

Ἀμφότεροι οἱ λιμενοβραχίονες οὗτοι εἶναι οἱ καὶ σήμερον ὑφιστάμενοι, ηὐτρεπισμένοι ὅμως. Καὶ ὁ μὲν νότιος *(Ξ)* ηὐτρεπίσθη τῷ 1898 ὅτε, κατεδαφισθέντος τοῦ πύργου *Μπούρτζι*, ὅστις ἐκινδύνευε νὰ καταρρεύσῃ, ἐπεστρώθη ἡ ἄνω τοῦ λιμενοβραχίονος ἐπιφάνεια διὰ μεγάλων πωρίνων λίθων, μεταβληθέντων, τοῦ τε λιμενοβραχίονος καὶ τῆς πλατείας του εἰς τόπον περιπάτου τῶν Αἰγινητῶν. Ἡ σύγχρονος δὲ ὀνομασία του *Κέ*, ἣν καὶ οἱ ξένοι μεταχειρίζονται (Elenco dei Fari 1926), ὀφείλεται εἰς Σμυρναίαν δέσποιναν, ἥτις παραμένουσα κατὰ διαλείμματα εἰς Αἴγιναν, εὕρισκεν εἰς τὸν περίπατον αὐτὸν νοσταλγὸν ἀνάμνησιν τοῦ «quai» (τῆς προκυμαίας) τοῦ προσφιλοῦς τῶν ἐν Σμύρνῃ περιπάτου. Ἤδη, κατὰ τὸ θέρος, λειτουργοῦν ἐπὶ τῆς πλατείας του ντάνσιγκ, καὶ συρρέουν εἰς αὐτὴν οἱ παραθερίζοντες καὶ πρὸς τέρψιν ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ζειδώρου αὔρας, ἥτις, ὅταν πνέῃ ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κατέναντι νήσου *Ἀγκίστρι*, φθάνει μυρωμένη μὲ τῶν πεύκων τὸ ἄρωμα. Εἰς τὸ ἀκροχείλιον τοῦ λιμενοβραχίονος λειτουργεῖ ναυτικὸς διοπτρικὸς φανὸς μετὰ κλεισιάδος, πρασίνου σταθεροῦ φωτὸς 5 μιλίων, παρ' αὐτὸν δὲ ἐγείρεται ἡρῷον τῶν κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πεσόντων Αἰγινητῶν, ὧν καὶ ἀναγράφονται ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὀνόματα, ἔργον τοῦ Αἰγινήτου γλύπτου Καρακατσάνη.

Ὁ ἕτερος τῶν κυματοθραυστῶν *(GNP)*, ὁ ΒΔ, φέρει σήμερον τὴν ὀνομασίαν τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* τοῦ Θαλασσινοῦ (ὅρα λέξιν) ἀπὸ τοῦ φερωνύμου γραφικοῦ καὶ παλλεύκου ἐκκλησιδίου· εἶναι δὲ τοῦτο *(Ν)* παλαιότατον, Βυζαντινὸν ἴσως, καὶ ἓν ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ *Chandler* καὶ τὸ μόνον ὅπερ ὀνομάζει (Voyages dans l'Asie Mineure et en Grèce, Paris 1806, II, 313), ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀνήφθη ὁ πρῶτος τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας

Digitized by Google

ναυτικὸς φανός, ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ Κυβερνήτου (Σ. Ε. Λυκούδη, Ἱστορικὸν τῶν Φάρων τῶν Ἑλληνικῶν Χωρῶν —1917— σελ. 151 καὶ παραπομπαί). Ὁ κυματοθραύστης οὗτος οὐδεμίαν ὑποστὰς ἀνακαίνισιν μέχρι τοῦ 1903 ὑπερεῖχε τῆς θαλάσσης 30-40 ἑκατοστά, ὑπερλουόμενος ὑπὸ τοῦ κυματισμοῦ μὲ τὴν παραμικροτέραν ἀπὸ δυτικῶν ἀνέμων θαλασσοταραχήν. Ἔκτοτε ὅμως ἤρχισαν ἐκτελούμεναι μικραί τινες ἀνακαινίσεις εἰς αὐτόν, ἀπὸ τοῦ 1907 δὲ ἐξετελέσθη τόσον ἡ ἰσοπέδωσις τοῦ συνόλου του καὶ ἡ ἀνέγερσις προπετάσματος ἐκ τραχύτου, ὅσον καὶ ἡ διὰ βυθοκόρου ἐκβάθυνσις τοῦ λιμένος. Κατὰ τὴν ἐκβάθυνσιν ταύτην, ἀνελκύσθησαν πρὸς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος ἐκ τοῦ βυθοῦ ἔνιοι μορφωμένοι ὀγκόλιθοι, ἐν οἷς σαφῶς ἐφαίνετο ὁ μόλυβδος, ὅστις τοὺς συνέδεε πρὸς τὸ ὃ ἀπετέλουν κτίριον· οἱ ὀγκόλιθοι ὅμως οὗτοι εὑρέθησαν χύδην καὶ οὐχὶ συνδεδεμένοι πρὸ. ἀλλήλους καὶ πιθανώτατα προήρχοντο ἐξ ἀνατροπῆς λέμβου ἐκ τῶν μεταφερουσῶν τοιούτους κατὰ τὴν ἐπὶ Κυβερνήτου ἀνέγερσιν τοῦ ὀρφανοτροφείου. Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι εἰς βάθος 4 μέτρων (13 ποδῶν) ἡ βυθοκόρος συνήντησε σκληρὰν ἐπιφάνειαν ἀργιλλώδη, ἣν ἡ βυθοκόρος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκσκάψῃ· γνωρίζω δὲ ὅτι οἱ ναυτικοὶ παρεπονοῦντο ὅτι μετὰ τὴν ἐκσκαφὴν αἱ ἄγκυραι ἐσύροντο μὴ ἐμπηγνύμεναι ἐν τῷ βυθῷ. Ἀμφότεραι αἱ εἰδήσεις αὗται εἶναι σπουδαιόταται ὡς ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός ὅτι (Φ. Νέγρης Vestiges antiques submergés, εἰς Athen. Mitteilungen 1904 σελ. 349 καὶ εἰς Revue univ. des Mines 1903 σελ. 257) κατασκευὴ παρουσιάζουσα ὄψιν ὀχετοῦ ὑδραγωγείου εὑρίσκεται εἰς βάθος 2 μέτρων ὑπὸ τὴν θάλασσαν, εἰς ἀπόστασιν 15 μέτρων ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ κυματοθραύστου καὶ μὲ διεύθυνσιν κάθετον πρὸς αὐτόν. Χρονογραφικῶς δὲ ἀναφέρομεν ὅτι ὑπάρχει παρ' Αἰγινήταις ἡ δόξα ὅτι ὁ πυθμὴν τοῦ λιμένος εἶναι πλακόστρωτος χειροποιήτως καὶ ὅτι οἱ μορφωμένοι ὀγκόλιθοι τῶν κυματοθραυστῶν συνεκρατοῦντο εἰς τὴν θέσιν των ὄχι μόνον διὰ τοῦ βάρους των, ἀλλὰ καὶ διὰ χαλκῶν ῥάβδων, αἵτινες ὁριζοντίως καὶ διαμπερῶς συνέδεον τὸν μὲν πρὸς τὸν δέ.

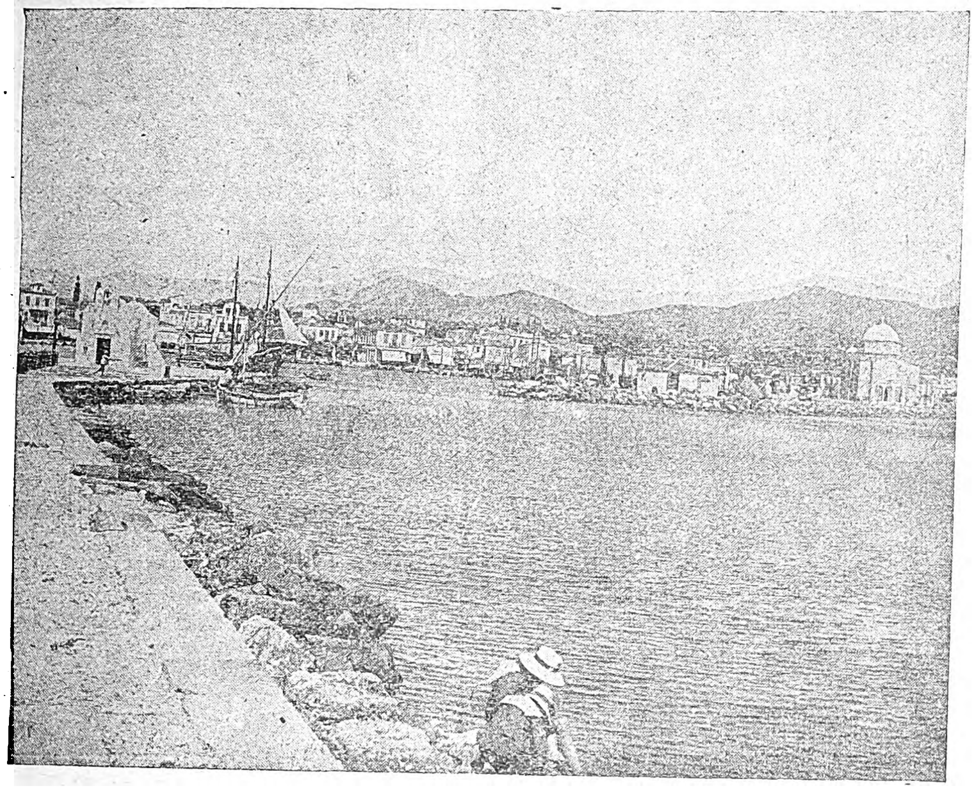

Τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Αἰγίνης.

Ἀριστερά, ἡ πρὸς νότον ὄψις τοῦ κυματοθραύστου *Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ*, τοῦ ὁποίου διακρίνεται τὸ ἐκκλησίδιον. Τὸ κυρίως στόμιον τοῦ λιμένος διανοίγεται μεταξὺ τοῦ ναΐσκου τούτου καὶ τοῦ ἑτέρου κυματοθραύστου «Κέ», ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ὁ ναὸς *τῆς Παναγίτσας*. Εἰς τὸ βαθος, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξια, βουνοὶ *Δραγονέρα*, τοῦ *Δένδρου* καὶ *Ἅγιος Ἀνδρέας*.

[Φωτογραφια Περ. Μεϊντάνη]

Ἄμυνα τῶν λιμένων καὶ τῆς πόλεως ἀπὸ ξηρᾶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.— Τὰ ἴχνη τῶν τειχῶν τῶν περιβαλλόντων πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς τὴν πόλιν, ἧς τὴν θέσιν ἐπέχει ἡ σύγχρονος, ἠδύναντο, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἀκόμη, νὰ ἀναγνωρίζωνται καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν. Εἶχον δὲ πάχος περίπου τρία ἕως τρία καὶ ἥμισυ μέτρα, καὶ ἐνεδυναμοῦντο διὰ πύργων κατὰ διαστήματα ποικίλλοντα ἀπὸ 30 μέχρι 50 μέτρων. Τὸ τεῖχος ἐπροστατεύετο ἐπιπροσθέτως ὑπὸ τάφρου λαξευμένης ἐν τῷ σκληρῷ βράχῳ καὶ ἐχούσης ὡς ἔγγιστα πλάτος μὲν 30 μέτρων, βάθος δὲ 3 μέχρι 5 μέτρων. Φαίνεται δὲ ὅτι ὑπῆρξαν τρεῖς κύριαι εἴσοδοι, ὧν ἡ μία, ἐγγὺς τοῦ μέσου τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰν μετώπου, ἦτο ἀφετηρία τῆς πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ὁδοῦ καὶ «ἦτο ὡς φαίνεται κατεσκευασμένη ὁμοία πρὸς τὴν κυρίαν πύλην τῆς πόλεως τῶν Πλαταιῶν, μετὰ τείχους ὄπισθεν αὐτῆς καὶ μεταξὺ δύο στρογγύλων πύργων». Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τῶν δύο λιμένων, ὑπῆρχεν ἀνοικτὸς ὅρμος μετὰ κυματοθραύστου κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ τρικυμιῶν, ἐφ' οὗ φαίνεται ὑπῆρχε τεῖχος ἀποτελοῦν προέκτασιν καὶ τέρμα τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Πρὸς νότον πάλιν, τὸ τεῖχος κατέληγεν εἰς τὸν νότιον κυματοθραύστην τοῦ μεγάλου λιμένος. Ἤδη ἐλάχιστα μόνον ἴχνη τοῦ τείχους τῆς ξηρᾶς δύναταί τις μετὰ δυσκολίας νὰ διακρίνῃ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος (*Frazer* Pausanias 's description of Greece, translated with a commentary τομ. ΙΙ σελ. 262, 263, βιβλ. ΙΙ 29,6 καὶ παραπομπὴν του).

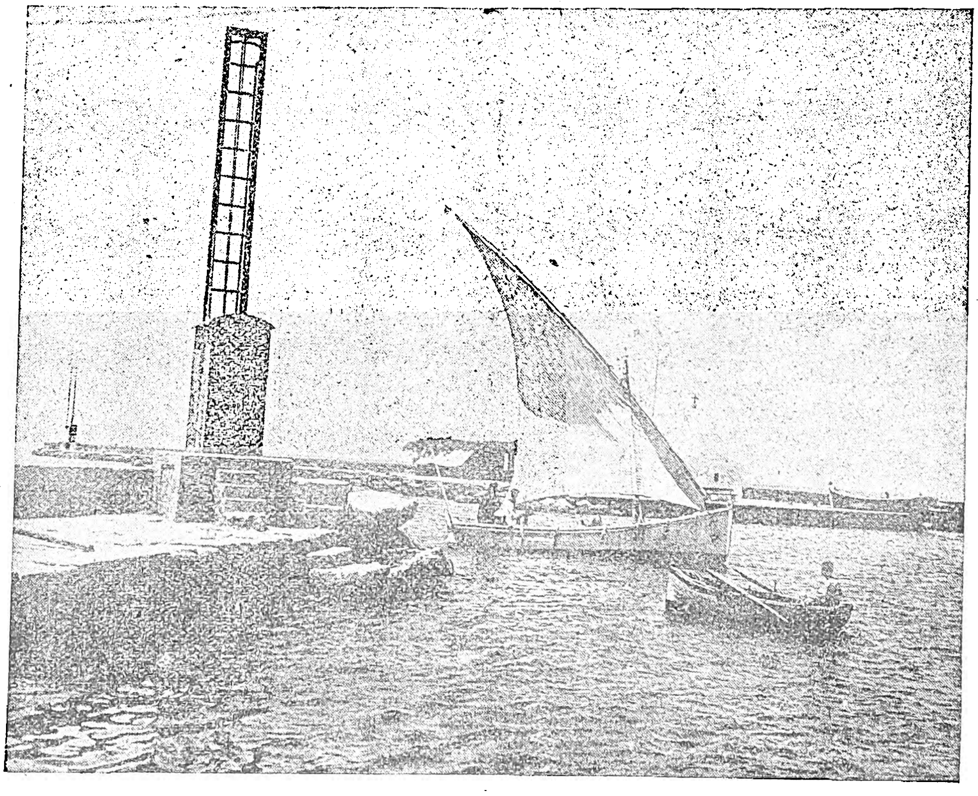

Τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Αἰγίνης ὁρώμενον πλαγίως ἀπὸ Νότου.

Εἰς τὸ βάθος ἀριστερᾷ, τὸ ἀκροχήλιον τοῦ κυματοθραύστου *Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ* καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ κλεισιὰς τοῦ διοπτρικοῦ φανοῦ.—Ἐμπρὸς ἀριστερᾷ, τὸ ἀκροχήλιον τοῦ κυματοθραύστου *Κὲ* ἢ *Μπούρτζι* καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ κλεισιὰς διοπτρικοῦ φανοῦ. Μεταξὺ τῶν δύο κυματοθραυστῶν, τὸ *στόμιον τοῦ λιμένος*, πρύμνηθεν τῆς εἰσπλεούσης ἱστιοφόρου λέμβου.

[Φωτογραφία Περ. Μεϊντάνη]

Ἡ ὑποβρύχιος ἄμυνα τῶν λιμένων τῆς Αἰγίνης.— Τὰ ὀκτὼ ἀβαθῆ ἕρματα *(Ζ)*, *οἱ μῶλοι*, ὧν ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου ἐμνήσθημεν, παρουσιάζονται ὡς ἰσάριθμα ἐρωτηματικά, εἰς τὸν μελετῶντα τὴν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Αἰγίνης ὕφαλον τοπογραφίαν. Διότι, δεδομένου ὅτι ἀποδεικνύονται χειροποίητα καὶ οὐχὶ φυσικά, διερωτᾶται τις τίνα σκοπὸν ἐξυπηρέτησαν, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι λείψανα κυματοθραύστου τινὸς πελωρίου, ὅστις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκτείνεται ἐπὶ 1500 περίπου μέτρα, πρὸς ὃ μέγεθος δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ τὸ εἶδος τῶν λίθων, μεγάλων χαλίκων, ἐξ ὧν τὰ ἕρματα ἀπετελέσθησαν· ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῶν μεταξὺ τῶν ἑρμάτων ὑφισταμένων ὑφάλων πόρων ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἀπετέλουν ταῦτα κυματοθραύστην, ἐπειδὴ εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ πόροι οὗτοι ἀφέθησαν ἐπίτηδες καὶ διότι φθάνουν εἰς βάθος τὸν φυσικὸν πυθμένα τῆς περιβαλλούσης τοὺς μώλους θαλάσσης καὶ διότι εὑρίσκονται ἐπὶ εὐθυγραμμιῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τῆς ξηρᾶς, τὰς ὁποίας ἀκολουθῶν τις διαπλέει ἐλευθέρως τοὺς πόρους, ἄνευ κινδύνου προσαράξεως ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ μώλων· εὐθυγραμμιῶν δ' αἵτινες θὰ ὑπῆρξαν χαρακτηριστικώτεραι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀφοῦ ὑφίσταντο τότε πλεῖστα ἱερὰ καὶ οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς σημεῖα εὐθυγραμμίσεως. Αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτηματικὰ ταῦτα συγκεφαλαιοῦνται, ὁμαδόν, εἰς ὀλίγας λέξεις τοῦ Παυσανίου (Β, 29, 6), ῥητῶς καὶ σαφέστατα μαρτυροῦντος «*Προσπλεῦσαι δὲ Αἴγινά ἐστι νήσων τῶν Ἑλληνίδων ἀπορωτάτη. Πέτραι γὰρ ὕφαλοι περὶ πᾶσαν καὶ χοιράδες ἀνεστήκασι. Μηχανήσασθαι δὲ ἐξεπίτηδες ταῦτα Αἰακόν, φασι, ληστειῶν τῶν ἐκ θαλάσσης φόβῳ καὶ πολεμίοις ἀνδράσι μὴ ἄνευ κινδύνου εἶναι*».

Ὥστε, οἱ «μῶλοι» τῆς Αἰγίνης ἦσαν τῆς ἰδέας τῆς ὑποβρυχίου ἀμύνης οἱ προπάτορες, διότι ἡ φράσις «*μὴ ἄνευ κινδύνου εἶναι*», ἣν ὁ Παυσανίας μεταχειρίζεται, δὲν θὰ εἶχε τόπον, ἐὰν οἱ μῶλοι ἦσαν ἔξαλοι καὶ κατὰ συνέπειαν ὁρατοί. Σκοπός των λοιπὸν ἦτο ἡ προσάραξις ἐπ' αὐτῶν τῶν πλοίων τῶν ἐπιδρομέων, οἱ ὁποῖοι ἀγνοοῦντες τὸ μυστικὸν τῆς διὰ τῶν ὑφάλων πόρων, μέσῳ εὐθυγραμμίσεων, ἐλευθέρας διόδου, κατηυθύνοντο εὐθέως ἐπ' αὐτήν. Τῆς προσαράξεως δὲ ἐπιτυγχανομένης, ἡ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Αἰγίνης κατὰ τῶν ἐπιδρομέων ἄμυνα καθίστατο λυσιτελεστέρα διὰ τῶν σφενδονῶν καὶ τῶν τόξων, ἐὰν οὗτοι νηχόμενοι ἐπειρῶντο ἀπόβασιν. Τὸν ἀμυντικὸν σκοπὸν τῶν «μώλων» προσεπικυροῖ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἄκρα τῶν περιβαλόντων τὴν πόλιν τειχῶν ἀντίκρυζον, τὸ μὲν τὸ βορειότερον, τὸ δὲ τὸ νοτιώτερον τῶν ἄκρων τῆς γραμμῆς τῶν «μώλων».

Πλήν, ἄλλο ἐρώτημα προβάλλει ἤδη. Αἱ ἄνω ἐπιφάνειαι πάντων τῶν «μώλων» παρουσιάζουσιν αἰσθητῶς τὸ ἴδιον βάθος, 9 σχεδὸν πόδας, δηλαδὴ 2. 70 μετρ. περίπου· πῶς λοιπὸν θὰ ἀπετέλουν οὗτοι κίνδυνον προσαράξεων εἰς πλοῖα ἐπιδρομέων, ἔχοντα βύθισμα 1, 5 μέτρ. ὡς ἔγγιστα

Digitized by Google

5 ποδῶν);—διότι τόσον περίπου ἦτο τὸ βύθισμα τῶν τότε πλοίων. Ἀλλ' εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπαντᾷ σπουδαιοτάτη καὶ σοφὴ τοῦ Φ. Νέγρη μελέτη, ἀποδεικνύοντος, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἐκείνης ἀρχαιότητος ἕως σήμερον, ἡ στάθμη τῆς Μεσογείου, ἰδίως τῆς ἀνατολικῆς καὶ δὴ τῆς τοῦ Αἰγαίου, ἀνῆλθεν αἰσθητότατα, ὑπολογιζομένη εἰς 2½ μέτρα (8 πόδας δηλαδή). Τοῦτο ὅμως νομίζομεν, προκειμένου περὶ τῶν δεδομένων ἅτινα παρέχει ἡ Αἴγινα, ἀνώτερον τοῦ πραγματικοῦ· διότι, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ λιμένος συνηντήθη ἀργιλλώδης σκληρὸς πυθμὴν εἰς βάθος 4 μέτρων (13 ποδῶν)· τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι οὐδέποτε ὁ βυθὸς τοῦ λιμένος τῆς Αἰγίνης θὰ εἶχε μεγαλύτερον βάθος. Ἐὰν λοιπὸν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀνάβασις τῆς θαλασσίας στάθμης ἦτο, ὡς ὁ κ. Νέγρης φρονεῖ, 8 ποδῶν (2,50 μέτρων) θὰ ἀπέμενεν εἰς τὸν λιμένα βάθος μόνον 1,50μέτρων (5 ποδῶν), ὁπότε ὁ ἐμπορικὸς λιμήν, ὢν ἄχρηστος πρὸς ἀγκυροβολίαν, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ εἶχεν ἐφελκύσει τὴν μέριμναν τῶν ἀρχαίων Αἰγινητῶν πρὸς κατασκευὴν τοσούτον μνημειωδῶν λιμενικῶν ἔργων. Ἀλλ' οὔτε καὶ «ναύλοχος», νεώριον πρὸς νεώλκησιν πλοίων, ὑπῆρξε, φαίνεται, ὁ λιμὴν τῆς Αἰγίνης, διὰ νὰ εἶναι ἀνεκτὸν τὸ βάθος τῶν 5 ποδῶν, ἀφοῦ τὸ ἔδαφος τῆς ἀκτῆς, κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν συγχρόνων προκυμαιῶν τοῦ λιμένος καὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν παραλιακῶν οἰκιῶν, παρουσίασε ποῦ καὶ ποῦ ἀρχαῖα ἴχνη, ἀλλ' οὐδαμοῦ εὑρέθη κεκλιμένον ἐπίπεδον νεωλκήσεως, ὡς τοιαῦτα εἰσὶ λαξευμένα εἰς τὸν βραχώδη πρὸ τοῦ νεκροταφείου τῆς πόλεως αἰγιαλόν, καὶ ὡς τοιαῦτα ἀνεγνώρισεν ὁ Leake κατὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης, ἥτις συνεδέε ποτε τοὺς δύο λιμένας καὶ ἥτις ἐπεχώσθη ἤδη. Δι' ὅλα ταῦτα, ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ «μῶλοι», οἵτινες ἀπεσκόπουν τὴν ὑποβρύχιον τῆς πόλεως ἄμυναν, δι' ὃ καὶ πάντων ἐπιμηκέστερος εἶναι ὁ πρὸ τοῦ *Κρυπτοῦ Λιμένος*, ἦσαν ὕφαλοι, πλὴν ὀλίγον ὑπὸ τῆς θαλάσσης τὴν τότε στάθμην εὑρισκόμενοι.

VII. Η ΑΙΓΙΝΑ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Σύμπηξις τῆς νέας πόλεως. —Ὡς εἴδομεν' ἠναγκάσθησαν περὶ τὸν 13ον αἰῶνα οἱ Αἰγινῆται' διὰ τὸν φόβον τῶν πειρατῶν, νὰ ἐγείρουν κωμόπολιν, ἐπέχουσαν, ὡς πιστεύεται, τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Οἴης, ἀριστερᾷ τῆς ὁδοῦ Αἰγίνης-Κοντοῦ-Μεσαγροῦ-Ἀφαίας, ἐπὶ τῆς Ν κλιτύος βραχώδους βουνοῦ. Ὁ Richard Chandler, διελθὼν ἐξ Αἰγίνης τῷ 1765 κατὰ τὴν ἀρχαιολογικήν, ἢ μᾶλλον ἀρχαιοκαπηλικήν, περιήγησίν του, δι' ἣν ἐχορήγει ὁ ἐν Λονδίνῳ «σύλλογος τῶν Ἐρασιτεχνῶν» (Dilettanti), ἀναφέρει διὰ τὴν Παλαιὰν Χώραν, (Γαλλ. μεταφρ. Voyage en Grèce II 317) ὅτι «εἶχε τετρακοσίας περίπου οἰκίας, κακοκτισμένας μὲ δώματα ἐξ ἀμμοκονιάματος, καὶ ἐγειρομένας ἀμφιθεατρικῶς ἐπὶ τῆς κλιτύος, πολὺ καθαρὰς ὥστε νὰ λείπουν ἐντελῶς τὰ εἰδεχθῆ ἐκεῖνα ἔντομα, τόσον συνήθη εἰς τὰς χώρας ταύτας. Εἰς τὴν ὕπερθεν τῆς πόλεως κορυφὴν ὑπάρχουν ἀνεμόμυλοι, ὑδροδεξαμεναὶ (ὀμβροδόχοι) καὶ τὰ λείψανα φρουρίου ἀνεγερθέντος τῷ 1654, ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ὑπῆρχον ἐπίσης καὶ οἰκίαι εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὧν 80 ἐσῴζοντο τῷ 1676, ἀλλ' ἤδη εἶναι ὅλαι ἐρειπωμέναι, καθὼς καὶ δύο ἐκκλησίαι καθολικῶν, ἐν τῇ μιᾷ τῶν ὁποίων μαυσωλεῖον Ἐνετοῦ τινος Διοικητοῦ. Οἱ Αἰγινῆται ἔχουσιν ἐπίσκοπον· ὑπάρχουσι δὲ ἐπὶ τῆς νήσου τῶν τόσαι ἐκκλησίαι, ὥστε ὁ ἀριθμός των εἶναι, κατ' αὐτούς, ὅσαι καὶ τοῦ ἔτους αἱ ἡμέραι».

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοποθεσίαν ἐφ' ἧς ἡ ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ ἡ σύγχρονος, πόλις, ὁ Chandler (σελ. 311) ἀναφέρει ὅτι ὁ τόπος ἦτο γυμνὸς τότε, ἐσπαρμένος κριθὴν καὶ ἡ σύγχρονος οἰκοδομικὴ ἀντεπροσωπεύετο ἀπὸ φράκτας τινὰς ἐξ ἀργῶν λί-

Τὸ παλαιότατον ἐκκλησίδιον Ἅγιος Νικόλαος ὁ Θαλασσινὸς ἐπὶ τοῦ φερωνύμου κυματοθραύστου.
(Φωτογ. Μπέλλας Σ. Λυκούδη)

θων· ὅτι ἀντὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν βωμῶν, οὓς ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, ὑπῆρχον δεκατρεῖς ἐκκλησίαι ἄσημοι, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι μαστοῦ δύο κίονες δωρικοῦ ῥυθμοῦ ὑποβαστάζοντες τὸ ἐπιστύλιόν των, οὓς ἀνεγνώρισεν ὡς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τάφος εἰς τὴν μᾶλλον προέχουσαν ἄκραν του ὃν ὑπέλαβεν ὡς τὸν τάφον τοῦ Φώκου· ὅτι ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα ὑπῆρχεν ἐκκλησίδιον (τὸ τοῦ *Ἁγίου Νικολάου τοῦ Θαλασσινοῦ*) καὶ κατέναντι αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἑτέρας τοῦ στομίου ἀκτῆς, τετράγωνος πύργος μεμονωμένος (τὸ ἐπὶ τῆς Σαρωνίδος λεγόμενον *Μπούρτζι*) μετὰ γεφύρας ἀνυψουμένης· δύο δὲ ἐπιγραφαὶ ἐντετοιχισμέναι ἡ μὲν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐξ ἧς, λόγῳ τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἀντανακλάσεως τοῦ ἡλίου, δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ ἢ τὴν λέξιν Χ Ο ΔΗΜΟΣ καὶ ἡ ἄλλη ἐνετική, σχετικὴ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνι ἀνέγερσίν του, ἢ μᾶλλον, διὰ τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς, ἀνακαίνισίν του: FRANCISCI MAVROGENI — DUCIS VENET & C G MIVSSV-ALOVISIO MOCENIGO G GULPHI CURANTE — ERRECTA A MDCXCIII.

Ἐκ τῶν δεκατριῶν ἐκκλησιδίων ἅτινα ὁ Τσάντλερ ἀναφέρει, τὰ πλεῖστα, ἂν μὴ ὅλα, εἶχον ἀνεγερθῆ ἐπὶ ἀρχαίων ἱερῶν, καθὼς ὁ γραφικὸς ναΐσκος τῆς Παναγίτσας (Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου) παραπλεύρως τοῦ ὁποίου ἐξετείνετο μωσαϊκὸν μὴ ὑπάρχον πλέον, καθ' ὅσον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἐκκλησιδίου ἀνηγέρθη τῷ 1906 μέγας φερώνυμος ναός, καθὼς καὶ Βυζαντινὸς ναΐσκος ἐγγὺς τοῦ (μεγάλου ναοῦ τῆς πόλεως) Ἁγίου Νικολάου, ἐκτισμένος ἐπὶ μωσαϊκοῦ καὶ ἀρχαίων ἐρειπίων ἐξαφανισθέντων πλέον.

Ἀπὸ τοῦ 1800 ὅμως ἤρχισεν ἐκδηλουμένη τάσις πρὸς ἀνέγερσιν νέας πόλεως ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς Αἰγίνης. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1769 εἶχε κτισθῆ ἡ ὡς φρούριον ἔπαυλις μετὰ πύργου τοῦ Βούλγαρη, ἡ *Περιβόλα*, καὶ τὸ παρὰ τὴν ΝΑ πλευρὰν τοῦ κατόπιν ἀνεγερθέντος ὀρφανοτροφείου (τῶν ἤδη φυλακῶν) μετόχιον *Φανερωμένη* ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τοῦ ἐπισκόπου. Τρία μαγαζεῖα ἦσαν τὰ πρῶτα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ λιμένος κτίρια, κτισθέντα κατά τι πρὸ τοῦ 1800. Πρώτη δὲ κατοικία ἦτο ἡ πυργοειδὴς τοιαύτη τοῦ Σ. Μαρκέλλου διατηρουμένη εἰσέτι· ἐπηκολούθησαν δὲ κατόπιν, ἡ οἰκία Λογοθέτου, ἡ *Σπιάρα* ἐπονομαζομένη, ἥτις ἐχρησιμοποιήθη ὡς Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον καὶ ἥτις δὲν ὑπάρχει πλέον, αἱ οἰκίαι Λυμπεροπούλου, Ζωγράφου καὶ Μαλοκάη, ἣν ὁ τελευταῖος οὗτος παρεχώρησε βραδύτερον τῷ Κυβερνήτῃ, ἵνα χρησιμοποιηθῇ ὡς σχολεῖον. Συγχρόνως (1806) ἐκτίζετο καὶ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἡ πρώτη ὤθησις εἶχε δοθῆ καὶ πλεῖστοι ἤρχισαν οἰκοδομοῦντες, τῆς Παληᾶς Χώρας βαθμηδὸν ἐγκαταλειπομένης. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐκ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος προσωπικοτήτων ἔδωσε νέαν ὤθησιν εἰς τὴν πύκνωσιν τῆς πόλεως· οὕτω ὁ ναύαρχος Κ. Κανάρης ἀνήγειρεν οἰκίαν πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, ἥτις διατηρεῖται καὶ ἤδη ἄθικτος, ὁμοίως ὁ Πετρόμπεης εἰς τὴν ΒΔ ἄκραν τῆς πόλεως παρὰ τὴν θέσιν «Μπάνια τῆς Καραντίνας», ἐπίσης ὁ Γεννάδιος, ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ φιλέλλην Ἰωάννης Φίνλεϋ ἐπὶ τῆς κορυφῆς μαστοῦ εἰς τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς πόλεως, δεξιᾷ τῆς πρὸς τὸν Μεσαγρὸν ὁδοῦ, καὶ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης ὡραίαν ἔπαυλιν ἔξω τῆς πόλεως καὶ εἰς 1 χιλιομ. Ν. ΝΑ αὐτῆς. Ἠδύνατο λοιπὸν νὰ λεχθῇ ὅτι κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Καποδιστρίου ἡ Αἴγινα εἶχε προσλάβει τὴν ὄψιν πόλεως.

Ἡ Αἴγινα ὡς ἕδρα τῆς Κυβερνήσεως.—Ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἀποστασία τῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου κατὰ τοῦ φρουράρχου της Φωτομάρα καὶ ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου τούτου εἰς τὸν Γρίβαν, ἀντιπολιτευόμενον τὴν Κυβέρνησιν, ἐξηνάγκασαν αὐτήν, ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, νὰ καταφύγῃ (16 Ἰουνίου 1826) εἰς τὸν *Θαλασσόπυργον* (φρούριον ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Ναυπλίου νησῖδος, τὸ καὶ *Μπούρτζι* καλούμενον) προσωρινῶς, ὅπου ὅμως ὁ Πρόεδρος καὶ τὰ μέλη της ἕνεκα τῶν ἐπικρατούντων φόβων ἡμερονυκτέρευον. Ἡ γάγγραινα ὅμως τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἀναρχίας ἠνάγκασε μετὰ ταῦτα τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀπομακρυνθῇ ὁλοτελῶς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ νὰ ζητήσῃ τόπον ἐλεύθερον πάσης στρατοκρατικῆς ἢ ὀχλοκρατικῆς ἐπιδράσεως, ὅπως ἀπερίσπαστος ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἀπειλοῦντας τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως κινδύνους· ἐξέλεξε δὲ ὡς τοιοῦτον τὴν Αἴγιναν, καὶ διὰ τὸ ἥσυχον καὶ μακρὰν πάσης ἐνοχλήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἐν αὐτῇ διαφόρων προσωπικοτήτων τοῦ Ἀγῶνος διηυκολύνοντο αἱ κυβερνητικαὶ προσπάθειαι. Ἡ ἄφιξις τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν ἀναγεννωμένην Αἴγιναν ἐπραγματοποιήθη τὴν 11 Νοεμβρίου 1826 καθ' ἣν ὥραν ἐγίνετο ἡ λειτουργία ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίτσας, ἐν ᾗ ὁ πρόσφυξ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἑώρταζε τὸν Ἅγιον Μηνᾶν ἡ λειτουργία διεκόπη ἐκκενωθείσης τῆς ἐκκλησίας, τοῦ ἐκκλησιάσματος, μὲ τοὺς Ψαριανοὺς ἐπὶ κεφα-

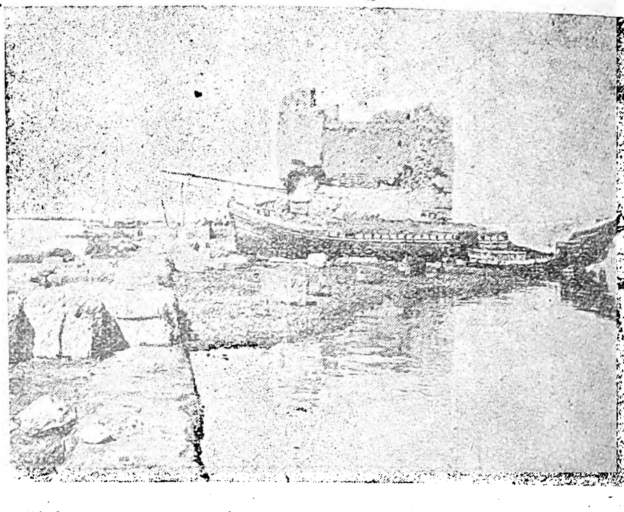

Τὸ ἐπιθαλάσσιον μικρὸν φρούριον Μποῦρτζι, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν λιμένα, μικρὸν πρὶν τὸ κατεδαφίσουν.
(Ἐπὶ τῆς γραφικῆς αὐτῆς τοποθεσίας, εἶναι τανῦν ἡ πλακόστρωτος πλατεῖα Κε]
(Φωτογραφία τοῦ 1897].

λῆς, σπεύσαντος μετὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων εἰς ἀποθεωτικὴν ὑποδοχὴν τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως.

Τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐκλεξάσης Κυβερνήτην τὸν Ἰωάννην Ἀντων. Καποδίστριαν καὶ ὁρισάσης (2 Ἀπριλίου 1827) ἐπιτροπὴν τριμελῆ ἐκ τῶν Γεωργίου Μαυρομιχάλη, Γιαννούλη Νάκου καὶ Μαρκῆ Μιλαήτη μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως διοικῇ τὸν τόπον μέχρις ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου, ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, «ἡ *Ἀντικυβερνητική*», ὡς ἐκλήθη, μετέβη εἰς Αἴγιναν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἣν ἔσχε ἐντολῆς. Ἐπλησίαζε τέλος ἡ εὐλογημένη ἐκείνη ἡμέρα, ἣν ὡς μακρᾶς νυκτός, ἣν ἐναγώνιος ἀγρυπνία ἐνεφάνιζε μακροτέραν: Ὁ Καποδίστριας ἐπιβιβασθεὶς ἐν Ἀγκῶνι τὴν 20 Δεκεμβρίου 1827 (π. ἡ.) τῆς Ἀγγλικῆς Κορβέττας «Wolf», (Γουόλφ) ὑπὸ κυβερνήτην Huyes, ἀποπλευσάσης αὐθημερόν, μετεβιβάσθη ἐν πελάγει (τῇ 25 Δεκεμβρίου 1827) καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς νησῖδος Σάσωνος ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ δικρότου «Warspite» (Οὐώρσπάϊτ), ὑπὸ κυβερνήτην Pasket ἀποσταλέντος ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Κόδριγκτων πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πλοίου τοῦ Καποδιστρίου. Τὴν 28 Δεκεμβρίου τὸ δίκροτον ἠγκυροβόλησεν εἰς Βαλέτταν (Μάλταν), ὅπου ὁ μέλλων Κυβερνήτης ἔσχε συνεντεύξεις μὲ τὸν στρατηγὸν Πάσσομβυ, διοικητὴν τῆς νήσου, καὶ τοὺς ἥρωας τοῦ Ναυαρίνου ναυάρχους Ἔϋδεν (Ρῶσον) καὶ Κόδριγκτων (Ἄγγλον), εἰς τὸν λιμένα δὲ ἦτο ἠγκυροβολημένον τὸ Ἑλληνικὸν (Ψαριανὸν) βρίκιον «Ἕκτωρ» ὑπὸ πλοίαρχον τὸν Νικόλαον Γιαννίτσην ἀποσταλὲν ὑπὸ τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ὑποδοχήν του, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ἐκληφθὲν ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν Κυβέρνησιν κατεσχέθη ἅμα τῷ κατάπλῳ του ὑπὸ Μελιταίων ἐμπόρων ἐχόντων λαμβάνειν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑποστηριζόντων ὅτι ὁ «Ἕκτωρ» ἦτο ἐθνικὸν κτῆμα· ὁ στρατηγὸς ὅμως Πάσσομβυ χαριστικώτατα ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀπόλυσιν τοῦ πλοίου (*Ἐπιστ. Καποδ.* πρὸς Πάσσομβυ 1 Ἰανουαρίου 28).

Τὴν 2)14 Ἰανουαρίου 1828, προπλέοντος τοῦ «Ἕκτορος», ἀπέπλευσε τὸ «Warspite», ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Πάσσομβυ διέταξε τὴν ἐπιβίβασιν 100 Ἑλλήνων πειρατῶν εἰς οὕς, ἐγκαθειργμένους εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Μάλτας, ἀπένειμεν εἰδικὴν χάριν. Τὴν 4 Ἰανουαρίου λαμπρὸς Λὶψ ἔφερε τὸ «Οὐώρσπάϊτ» εἰς τὸν διέκπλουν τῆς Ἐλαφονήσου, ἀλλ' ἐκεῖ μετέπεσεν εἰς Βορρᾶν σκληρόν, ἐπιβαλόντα τὴν προσόρμισιν εἰς Ναύπλιον. Ἐκεῖ ἐγνώσθη ἀκαριαίως ἡ ἔλευσις τοῦ Καποδιστρίου ὁ ὁποῖος τὴν ἐπομένην ἀπεβιβάσθη, πατήσας τὸ πρῶτον ἐλευθέραν Ἑλληνικὴν γῆν - ἀλλὰ καὶ ἐκείνην ἡ ὁποία μετὰ 3½ ἔτη θὰ τὸν ἐδέχετο πίπτοντα ἀπὸ Ἑλληνικὸν μπαλαρμᾶν — ἵνα χαιρετίσῃ τὸν κλῆρον, τὴν νεολαίαν τῆς πόλεως, ἥτις δαφνηφοροῦσα ἐπευφήμει τὸν Κυβερνήτην, τοὺς στρατηγοὺς οἱ ὁποῖοι τῷ ὑπεσχέθησαν εὐταξίαν, καὶ διὰ νὰ παραστῇ εἰς τὴν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀποτελεσθεῖσαν δοξολογίαν. Τὴν 9 Ἰανουαρίου ἀπῆρεν ἐκ Ναυπλίου τὸ «Οὐώρσπάϊτ» καὶ τὰς πρώτας μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς 11)23 παρήλλασσε τὴν νησῖδα Μονήν, ἐπέχον πρὸς τὴν *Περιβόλαν* τῆς Αἰγίνης πλὴν μόλις κινούμενον, διὰ τῆς πελαγίας αὔρας τὸ ἀσθενές.

Ὡς ἀκολούθως ἡ *Γενικὴ Ἐφημερὶς* (ἔτ. Γ' ἀρ. 4, Αἴγινα 14 Ἰαν. 1828) περιγράφει τὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὴν Αἴγιναν. «Τὸ *Οὐώρσπάϊτ*», τὴν 11ην περὶ λύχνων ἁφάς, ἀράξεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Αἰγίνης. Ἡ Ἀντικυβερνη

Digitized by Google

τικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ὅλοι οἱ Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας ἐπῆγαν εὐθὺς εἰς προϋπάντησιν τῆς Ἐξοχότητός του. Τὴν ἐπαύριον, 12ην Ἰανουαρίου, ἔγινεν ἀπὸ τὰ εἰς τὸν λιμένα προσωρμισμένα Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀπὸ τὴν γαλλικὴν φρεγάταν «Ἥραν» παρευρισκομένην εἰς τὸν λιμένα τῆς Αἰ-

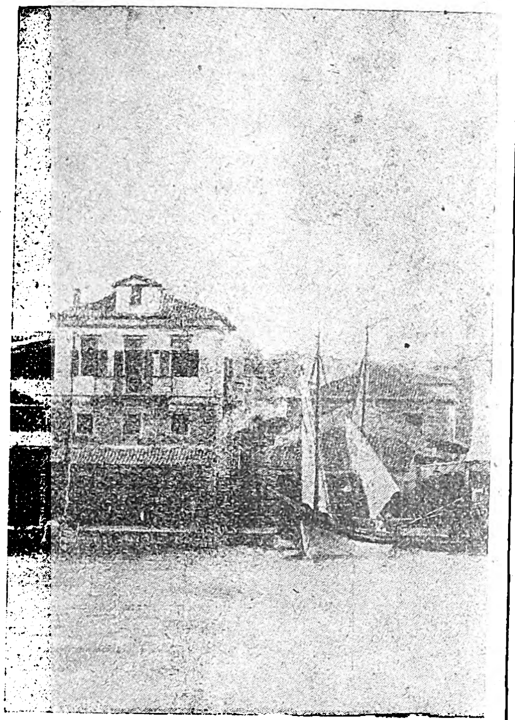

Ἡ πρώτη ἐν τῇ πόλει Αἰγίνης οἰκοδομηθεῖσα (1849) εὐρωπαϊκοῦ τύπου οἰκία Καλούδη. Εἰς τὴν ἐγγὺς αὐτῇ προκυμαίαν, ἥτις ἦτο αἰγιαλὸς τότε, ἀπεβιβάσθη τὸ πρῶτον ὁ Κυβερνήτης.

γίνης, καὶ ἀπὸ τὸ «Οὐώρσπάϊτ» πυροβολικαὶ ἀντιχαιρετίσεις. Ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, καὶ τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Βουλῆς, ἐπῆγαν ἐπισήμως εἰς ἀντάμωσιν τῆς Ἐξοχότητός του, καὶ ἐτιμήθησαν εἰς τὸ πλοῖον μὲ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς ὑποδοχάς. Ἐκανονοβόλησε τὸ «*Οὐωρσπάϊτ*» δεκαπεντάκις καὶ ὑψώθη ἡ Ἑλληνικὴ Σημαία εἰς τὸν ἐπίδρομον (μεντζάνα). Ὁ καπετάνιος τοῦ δικρότου ἐπρόσφερεν εἰς αὐτοὺς πρόγευμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου καὶ ὁ κ. Λεμπλὰν διοικητὴς τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας «*Ἥρα*». Πολλάκις προέπιαν εἰς ὑγείαν τῶν τριῶν ἡγεμόνων, εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς εὐπραγίαν τοῦ κόμητος Καποδίστρια. Περὶ τὴν πέμπτην ὥραν τῆς ἡμέρας ὁ Ἐξοχώτατος Κυβερνήτης ἀποβὰς ἐκ τοῦ δικρότου, ἔλαβεν ὅλας τὰς συνήθεις καὶ ἀνηκούσας τιμάς. Ἀπέβη δὲ εἰς τὴν ξηρὰν ἐπὶ ὁλκάδος τοῦ δικρότου φερούσης τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς καπετάνιους Λεμπλὰν καὶ Πάρκερ. Τόπος τῆς δημοτελοῦς ὑποδοχῆς τῆς Ἐξοχότητός του εἶχε προσδιορισθῆ τὸ προαύλιον τῆς ἐνταῦθα *Μητροπόλεως τῆς Παναγίας* ἥτις κατὰ τὸ παρὸν χρησιμεύει καὶ ὡς *Βουλευτήριον*. Ἐκεῖ λοιπὸν εἶχε σχηματισθῆ ὥς τις περίβολος, κατεστρωμένος ἀπὸ δάφνας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνελθόντες, ὅλος ὁ χορὸς τῶν ἀντιπροσώπων. συνεδρίαζον. Ὁ Ἐξοχώτατος Κυβερνήτης ἀπέβη εἰς τὸ παράλιον τῆς πόλεως (εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν τῷ 1849 ἐκτίσθη ἡ οἰκία Καλούδη) ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν ἀναριθμήτου πλήθους ἀναβοώντων: Ζήτωσαν οἱ τρεῖς Βασιλεῖς, Ζήτω τὸ Ἔθνος, Ζήτω ὁ Κυβερνήτης! καὶ νέος κανονοβολισμὸς ἤχησεν εἰς τὸ παράλιον. Ὁ δρόμος ὁ φέρων ἀπὸ τὸν αἰγιαλὸν εἰς τὸ Βουλευτήριον, ὅλαι αἱ περιστοιχοῦσαι οἰκίαι καὶ τὰ πέριξ τοῦ Βουλευτηρίου, ἦσαν πλήθοντα ἐνθουσιῶντος λαοῦ....»

Ἐν τῷ ναῷ ἐγένετο δοξολογία εἰς ἣν ἐχοροστάτησεν ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μούρας, ἐνῷ, ἀπὸ μνήμης, ὁ σοφὸς θεολόγος Θεόφιλος Καΐρης ἐξεφώνησε λόγον μεγαλειώδη καὶ αὐτόχρημα Ἰσοκράτειον (ὅρα αὐτὸν ἐν τῇ Γεν. Ἐφημ. Γ, 7 καὶ 8) ὁ ὁποῖος ἤρχιζε διὰ τῶν ῥητῶν «*οὐκ ἄρξω ἐγώ. Οὐκ ἄρξει ὁ υἱός μου ἐν ὑμῖν. Κύριος ἄρξει ὑμῶν, Κύριος κυβερνήσει ὑμᾶς*» (Κριτῶν Η 23) καὶ κατέληγεν: «*Ἀξίωσε δὲ καὶ ἡμᾶς νὰ ἰδῶμεν...καὶ νὰ καυχώμεθα ὅτι....αὐτὸς Σὺ κυβερνᾷς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τοῦ αὐτῆς Κυβερνήτου. Γένοιτο!*»

Ἁπλοῦν ξύλινον στασίδιον ἐχρησίμευσεν ὡς θρόνος τοῦ πρώτου τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος ὑπερόχου ἡγεμόνος κατὰ τὴν δοξολογίαν ἐκείνην· αὐτὸ δὲ τὸ ἴδιον στασίδιον ἐχρησιμοποίει ἔκτοτε ὁ Κυβερνήτης ὅταν, τακτικῶς, κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς ἐκκλησιάζετο· διατηρεῖται δὲ τοῦτο ἀκόμη ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ, τῇ Μητροπόλει τῆς Αἰγίνης, ἀλλὰ ἐλεεινῶς παρηλλαγμένον, διότι παλαιός τις τοῦ ναοῦ ἐπίτροπος ἐθεώρησε πρέπον νὰ τὸ χρυσώσῃ διὰ «μπρουντζίνας», ἐνῷ νεώτερος, ὄχι ὀλιγώτερον τοῦ ἄλλου ἀπειρόκαλος, τὸ ἐχρωμάτισε δι' ἐλαιοχρώματος ἀνοικτοῦ κυανοῦ.

Μετὰ τὴν λειτουργίαν, μετέβη εἰς τὴν δι' αὐτὸν προσδιορισθεῖσαν οἰκίαν τοῦ Ν. Λαλαούνη, εἰς ἣν ἐδέχθη δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν πληρεξουσίων. Τὴν οἰκίαν ταύτην ἐχρησιμοποίησεν ἔκτοτε ὡς κατοικίαν του, μεταβαίνων πρὸς παραθερισμὸν εἰς τὴν *Περιβόλαν* τοῦ Βούλγαρη, εἰς τὴν ὁποίαν σώζεται εἰσέτι πάλος, ἀφ' οὗ ἀνήρτα τὴν σκηνήν του, καί τινα τυφέκια τῶν Ψαριανῶν φρουρῶν οἵτινες τὸν συνώδευον. Πρὸ τῆς εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ οἰκοδομηθὲν *Κυβερνεῖον* ἐγκαταστάσεώς του, ὁ Καποδίστριας ἐχρησιμοποίει ὡς κατοικίαν τὴν οἰκίαν τοῦ Λαλαούνη, εἰς δὲ τὴν Περιβόλαν καὶ εἰς ἔπαυλιν Κοντοσταύλου κατῴκησεν ὅταν (Ἀπριλ.-Ἰουλ. 28) ἠπείλει τὴν Αἴγιναν ἡ πανώλης.

Ἡ ἐμφάνισις πλέον τῆς Αἰγίνης ὡς, ἔστω καὶ προσωρινῆς πρωτευούσης κράτους προωρισμένου νὰ ζήσῃ, ὑπῆρξεν ἔκδηλος ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου. Μετὰ τὸ ἀπὸ 12 Ἰανουαρίου διάγγελμα τῆς «Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς» δι' οὗ ἐδηλοῦτο πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας ὅτι ἀπέθετεν εἰς χεῖρας τοῦ Κυβερνήτου τὰς τύχας τοῦ Ἔθνους (Γεν. Ἐφ. 25 Ἰαν. 1828 σ. 21 φύλ. 6) μετὰ τὸ ἀπὸ 20 Ἰαν. διάγγελμα τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τοὺς Ἕλληνας (Γεν. Ἐφημ. αὐτόθι) τὸ ὁποῖον ἤρχιζε μὲ τὴν προφητικὴν φράσιν «ἐὰν ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν οὐδεὶς καθ' ἡμῶν», μετὰ τὴν αὐθημερὸν δημοσίευσιν τοῦ Α΄ ψηφίσματός Του, καθ' ὃ συμβούλιον ἀπαρτιζόμενον ἀπὸ 27 μέλη καὶ ὀνομαζόμενον *Πανελλήνιον* «μετέχει μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῶν ἔργων καὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως, ἕως τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις θὰ συνέλθῃ ἐντὸς τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς τοῦ 1828», μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ *Πανελληνίου* εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Οἰκονομίας, τῶν Ἐσωτερικῶν καθ' ὅλους τοὺς κλάδους, καὶ τῶν Ὡπλισμένων δυνάμεων ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἡ «*Προσωρινὴ Κυβέρνησις*» δηλαδὴ ὁ Κυβερνήτης καὶ τὸ *Πανελλήνιον*, ὡρκίσθησαν (Ψήφισμα ΣΤ) εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως τὴν 10ην πρωινὴν τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1828 τοὺς ὅρκους, οὓς εἶχε καθορίσει τὸ ψήφισμα Ε΄ (πάντα ταῦτα εἰς Γεν. Ἐφημ. Γ, 6). Μετὰ τοὺς ἀνωτέρω τύπους, ὁλοταχῶς ἐπελήφθη τῶν ἔργων ὁ Καποδίστριας, τὸν ὁποῖον περισσότερον ἀπὸ τοὺς πλείστους τῶν ἐπισήμων καὶ δὴ τῶν τότε διανοουμένων εἶχεν ἀγαπήσει ὁ λαὸς τῆς Αἰγίνης, ὀνομάσας αὐτὸν «*Μπαρμπαγιάννην*» εἰς ἔνδειξιν εὐλαβοῦς καὶ στοργικῆς οἰκειότητος.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν γεωμήλων εἰς τὴν Ἑλλάδα.—Ἡ συσσώρευσις εἰς τὴν Αἴγιναν τοσούτου πρόσφυγος πληθυσμοῦ εἶχεν ἐπιφέρει τὴν ἔλλειψιν καὶ τῆς στέγης καὶ τοῦ ἄρτου. Καὶ ἀντὶ μὲν

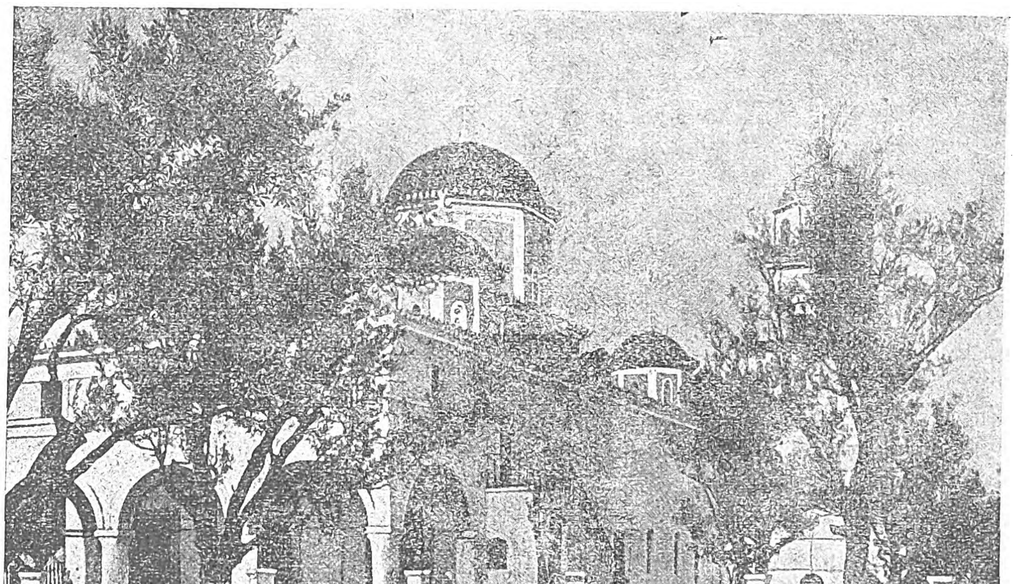

Ὁ κατὰ τὸ 1806 οἰκοδομηθεὶς τρισυπόστατος Μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ Ἁγίου Διονυσίου καὶ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

[Ἐν αὐτῷ συνεδρίαζε τὸ *Βουλευτικὸν* καὶ τὸ *Πανελλήνιον* ὅταν ἦτο ἡ Αἴγινα πρωτεύουσα. Ἐν αὐτῷ ὡρκίσθη ὁ Καποδίστριας καὶ ἐν αὐτῷ ἐκκλησιάζετο εἰς τὸ ἔτι σωζόμενον στασίδι του. Δεξιᾷ τὸ κωδωνοστάσιον ἐφ' οὗ ὁ Καποδίστριας διέταξε χάραξιν τοῦ ἡλιακοῦ ὡρολογίου, καὶ ἔτι δεξιώτερον, μὴ περιλαμβανόμενα ἐν τῇ εἰκόνι, τὸ Εὐνάρδειον καὶ τὸ Καποδιστριακὸν σχολεῖον.

οἰκημάτων ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἀνοικτοὶ ἀρχαῖοι τάφοι (βλ. ἀνωτέρω *Θρακιαίς*)· ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς διατροφῆς δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπευθῇ, ὁ δὲ λιμός, ἀλλὰ καὶ ἐπιδημικαὶ νόσοι ἦσαν ἐπικείμεναι. Προϊδὼν ὁ Κυβερνήτης τὴν σπάνιν τῶν τροφίμων, ἀπεφάσισε πρὸ τῆς καθόδου του, τὴν εἰσαγωγὴν τῆς καλλιεργείας τῶν γεωμήλων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τελείως ἄγνωστα εἰς τὴν τότε Ἑλλάδα. Συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ *Εὐνάρδου* ἐπέτυχε, χάρις εἰς τὴν ἐν Γενεύῃ Φιλελληνικὴν Ἑταιρείαν (Ἐπιστολαὶ Καποδιστρίου Ι, σελ. 262, 15 Φεβρ. 1827), ἰδίως δὲ τοὺς Πικτὲτ καὶ Φαζύν, τὴν ἀποστολὴν φορτίου γεωμήλων πρὸς ἐμφύτευσιν, ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ ὁποίου ἤρξατο ἐντατικὴ ἡ καλλιέργεια, παρουσιασθέντος εἰς τὸν Κυβερνήτην, κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν, Ἰρλανδοῦ τινος φιλέλληνος Stevenson, εἰδικοῦ περὶ τὴν τοιαύτην γεωργίαν καὶ ἀναλαβόντος τὴν διεύθυνσιν τῆς καλλιεργείας, ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοικητικὴν ἐποπτείαν τοῦ Θεοδώρου Βαλλιάνου (Ἐπιστ. Καποδ. Ι σελ. 224, 284). «Ἡ φύτευσις τῶν γεωμήλων,—ἔγραφεν ἡ Γεν. Ἐφημερὶς τῆς 15 Φεβρουαρ. 1828,—ἐξακολουθεῖται μὲ ἐνέργειαν πάντοτε αὐξανομένην καὶ ἤνοιξεν εἰς τοὺς πτωχοὺς βέβαιον καὶ φιλάνθρωπον ἐν ταὐτῷ καταφύγιον τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς δυστυχίας των. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργαζομένων αὐξάνει καθ' ἡμέραν. Τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἔργου, δηλαδὴ ἀπὸ 23 ἕως 29 Ἰανουαρίου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν ἦτο 500 ἕως 600, τὴν δὲ δευτέραν ἑβδομάδα ηὐξήθη εἰς 1500. Ἡ πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν μέρος τῆς πόλεως ἐκτεινομένη πεδιὰς ἐπὶ τῆς ὁποίας γίνεται αὕτη ἡ καλλιέργεια ἀπέκτησεν ἤδη ἕνα πλατὺν καὶ καλὸν δρόμον, ὁ δὲ εἰς τὸ παράλιον κατασκευασθεὶς μικρὸς μῶλος ηὐκόλυνε μεγάλως τὴν συγκοινωνίαν τῆς πόλεως πρὸς τὸν λιμένα». Ὁ ἐν Αἰγίνῃ παραμένων φιλέλλην νομοδιδάσκαλος Dutrône ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου τὴν ἐγκυκλοπαιδικήν του μόρφωσιν, βοηθῶν ἐν παντί, ἀπὸ διοργανώσεως σχολείων ἕως καλλιεργείας γεωμήλων, μᾶς πληροφορεῖ σχετικῶς ὅτι ὁ «πλατὺς καὶ καλὸς δρόμος» εἶναι ἡ ἀπὸ Αἰγίνης ἕως Περιβόλας ἐσωτερικὴ ὁδός, ἡ πρώτη στρωθεῖσα ἐν Ἑλλάδι ἁμαξιτή. Παρὰ τοῦ ἰδίου δὲ μανθάνομεν, ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ πεποίθησις τοῦ Κυβερνήτου εἰς τὴν ἀπὸ τῆς καλλιεργείας τῶν γεωμήλων ἐθνικὴν ὠφέλειαν, ὥστε τὴν πρώτην φύτευσιν ἐθεώρησεν ἑορτὴν καὶ ἐπροτίθετο «νὰ ἀγωνοθετήσῃ πανήγυριν διαγεωργοῦσαν καὶ σπείρουσαν τὸ πολύτιμον προϊὸν» (Γεν. Ἐφημ. 29 Φεβρ. 1828, Ἐπιστ. Καποδ. Ι σελ. 261). Ὥστε πρώτη τῆς Αἰγίνης ἡ γῆ παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πολύτιμον φυτόν, καὶ ἀπ' αὐτῆς διεδόθη εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ἡ καλλιέργεια ὅμως εἰς τὸ κτῆμα *Ἀπάθεια* ἐν Πόρῳ, τοῦ ὁποίου τὴν γῆν εἶχον χαρακτηρίσει ὡς προσφορωτέραν διὰ τὴν καλλιέργειαν γεωμήλων, δὲν ἠδυνήθη νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐν ἀρχῇ μὲν λόγῳ δυστροπιῶν τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ κτήματος, βραδύτερον δὲ διότι τὸ κλῖμα της ἀπεδείχθη νοσηρὸν καὶ δὲν ἠθέλησεν ὁ κυβερνήτης νὰ γίνουν οἱ καλλιεργηταὶ φορεῖς ἐπιδημιῶν.

Ἐκ παραλλήλου ὁ Κυβερνήτης ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν καλλιέργειαν τῆς μορέας ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἄλλων δένδρων ἐκ Σάμου. Δυστυχῶς δὲν τῷ ἦτο δυνατὸν νὰ μαντεύσῃ, ὅτι ἡ γῆ τῆς Αἰγίνης εἶναι ὑπὲρ πᾶσαν Ἑλληνικὴν ἀρίστη διὰ τὴν καλλιέργειαν πιστακιῶν, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ κ. Ν. Περόγλου πρὸ εἰκοσιπενταετίας.

Digitized by Google

Ὀρφανοτροφεῖον.— Τὸ πλῆθος τῶν ἐν τοῖς στρατοπέδοις διεσπαρμένων *ψυχογυιῶν*, ὀρφανῶν ρακενδύτων καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος, τῶν ὁποίων τὴν ἀθλιότητα ἐξ αὐτοψίας ἀντελήφθη ὁ Κυβερνήτης ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τροιζῆνος, κατέδειξεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχίστης συστάσεως μεγάλου ὀρφανοτροφείου ἐν Αἰγίνῃ. «Διὰ νὰ λυτρώσω, γράφει ἐκ Πόρου πρὸς τὸν ἐν Αἰγίνῃ Ράμφον, τὰ παιδία ἀπὸ τὴν κακοήθευσιν, τὴν ἐκ τῶν στρατοπεδειῶν, τῆς ἐνδείας καὶ τῆς πλανοδιότητος, θέλω νὰ ἀναλάβω τὴν φροντίδα ὅλων, ὅσα εὑρίσκονται εἰς τὸ στρατόπεδον». Διὰ τοῦτο, ἅμα τῇ ἐπανόδῳ του εἰς Αἴγιναν, προέβη ἀμέσως εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ πελωρίου ἐκείνου κτιρίου, ἐπιστατεύοντος τοῦ Νικολάου Λαλαούνη, ὃν ἐτίμα διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης του, ἐκλεγέντος πρὸς τοῦτο τόπου ἔξω τῆς ΝΑ ἄκρας τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς ἀπὸ Αἰγίνης πρὸς Περιβόλαν ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, τῆς ἀρτίως κατεστρωθείσης, ὥστε νὰ ἔχῃ πρόσοψιν πρὸς εὐρυτάτην πλατεῖαν καὶ τὴν θέαν ἐλευθέραν πρὸς τὰς γραφικὰς τῶν ὀρέων τῆς Ἐπιδαυρίας διαγραφάς. Ἐκακίσθη ὁ Κυβερνήτης ὡς ἐπιτρέψας τὴν χρησιμοποίησιν κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ὀγκολίθων εἰργασμένων ἀπὸ διαφόρων ἀρχαιοτήτων· ἀλλ' οὔτε χρόνος οὔτε χρῆμα ὑπῆρχε καὶ τὸ πελώριον αὐτὸ κτίριον ἔπρεπε τὸ ταχύτερον νὰ στεγάσῃ τὰ ὀρφανά, τόσον τῶν διαφόρων ἀγωνιστῶν μας, ὅσον καὶ τὰ ἐν τοῖς στρατοπέδοις φθειρόμενα· τὴν εὐλαβῆ ἀγάπην του ἄλλως τε πρὸς τὰς ἀρχαιότητας ἀποδεικνύει ἡ μέριμνά του περὶ συστάσεως Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου. Πράγματι δὲ τὸ κτίριον ἤρχισε τὸν προορισμόν του μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου εἰς Αἴγιναν, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀνδρέου Μουστοξύδου, καὶ τὴν 31 Δεκεμβρίου

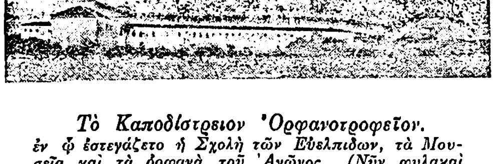

Τὸ Καποδιστρειον Ὀρφανοτροφεῖον.
ἐν ᾧ ἐστεγάζετο ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων, τὰ Μουσεῖα καὶ τὰ ὀρφανὰ τοῦ Ἀγῶνος. (Νῦν φυλακαὶ βαρυποίνων καταδίκων.)

1829 ἡ κατάστασις τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο στεγασθέντων καὶ διδασκομένων ὀρφανῶν, ἐδείκνυε 495 τοιαῦτα, ὧν 140 Πελοποννήσιοι, 175 Στερεολλαδῖται, 25 νησιῶται καὶ *πρόσφυγοι* 155, ἤτοι 495 ὀρφανά («Αἰγιναία Ἐφημερίς» 1831 σελ. 158). Ἐκτὸς δὲ τῆς γραμματικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1830, τυπογραφίαν, λεπτουργίαν, ὡρολογοποιΐαν, ὑποδηματοποιΐαν, ραπτικὴν καὶ βιβλιοδετικήν, καὶ ἐσκοπεῖτο ἡ διὰ νομοθετικοῦ μέτρου ἐξασφάλισις ἀμοιβῆς ἢ δωρεᾶς εἰς τὰ ἀποφοιτῶντα ὀρφανά ὡς πρῶτον ἐφόδιον διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐξάσκησιν τῆς τέχνης ἣν εἶχον ἐκμάθει. («Γεν. Ἐφημερίς» 8 Σεπτεμβρίου 1830). Ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ ὀρφανοτροφείου αὐλῇ ὑπῆρχε (καὶ ὑπάρχει ἔτι καὶ νῦν ὡς ἐκκλησίδιον τῶν φυλακῶν) ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Σωτῆρος, ἐπὶ δὲ τῆς θύρας τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Περιβόλας τοίχου ἡ ἐπιγραφή *«Ὁ Κυβερνήτης τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τόδε ἀνήγειρεν—1828»*. Ὑπῆρχε καὶ προτομὴ τοῦ Καποδιστρίου, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν *«Ἰωάννης Α. Καποδίστριας, πατὴρ καὶ προστάτης τῶν ὀρφανῶν»*, ἥτις ἄγνωστον πῶς εὑρίσκετο τῷ 1891 εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, ἤδη δέ, διαλυθείσης ταύτης, ἀγνοοῦμεν ποῦ. Ἐκ τοῦ Διατάγματος τοῦ Κυβερνήτου ἀπὸ 8 Σεπτεμβρίου 1830, μανθάνομεν ὅτι εἶχεν ὁρισθῆ καὶ στολὴ διὰ τὰ ὀρφανά, λευκὴ μετὰ κυανῆς ζώνης.

Στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν «Εὐελπίδων». — Ὁ Κυβερνήτης εἶχεν ἀποφασίσει, ἅμα τῇ καθόδῳ του, τὴν ἵδρυσιν Στρατιωτικῆς Σχολῆς ἐν Ναυπλίῳ, Ναυτικῆς Σχολῆς ἐν Ὕδρᾳ καὶ Γεωργικῆς Σχολῆς ἐν Τίρυνθι. Διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. ΙΗ' ψηφίσματος του (ἄρθρα λστ - μθ), δημοσιευθέντος ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 97 τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1828 φύλλῳ τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος, ἐθεσπίζετο ἡ σύστασις τῆς στρατιωτικῆς Σχολῆς, ἀποτελούσης λόχον εἰδικόν, εἰς ὃν ἐδίδετο τὸ παραστατικώτατον ὄνομα *«τῶν Εὐελπίδων»* καὶ ὅστις θὰ κατηρτίζετο κατὰ προτίμησιν ἐξ υἱῶν τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ψηφίσματος συνέπιπτε μὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὀρφανοτροφείου, ἡ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων ἐλειτούργησε τῷ 1829 ἐν αὐτῷ. «Τοσαύτη ὅμως ἦτο ἡ κατὰ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἀπέχθεια τῶν προὐχόντων, ὥστε οὐδεὶς ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Κυβερνήτου. Καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου πάντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἦσαν ἐκ τῶν ἑτεροχθόνων· οἱ αὐτόχθονες δὲ νέοι ἤρχισαν νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν Σχολὴν μόλις μετὰ τὸ 1833. Διοργανωτὰς καὶ διοικητὰς αὐτῆς ἔπεμψεν ἐκ Γαλλίας Κάρολος Δέκατος ὁ χριστιανικώτατος τρεῖς τῶν δοκιμωτέρων ἀξιωματικῶν, τὸν Pauzier, τὸν Peytier καὶ τὸν Carnot» (Νικολάου Δραγούμη Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις Ι, 115). Ἀντίγραφον τοῦ θεσπίσαντος τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων ψηφίσματος τοῦ Κυβερνήτου εἶναι ἀνηρτημένον ἐν τῷ Γραφείῳ τοῦ Διοικητοῦ τῆς εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως συγχρόνου Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων.

Ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὴν Ναυτικὴν Σχολήν, ἣν ἐσκέπτετο νὰ ἱδρύσῃ ὁ Κυβερνήτης εἰς Ὕδραν, ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ παραμένοντος φιλέλληνος Γεωργ. Φίνλεϋ, ἀπὸ 10 22 Ἀπριλίου 1828 πρὸς τὸν Κυβερνήτην ((Γεν. Ἐφημ. 26 σελ. 110), δι' ἧς τῷ παρέχει εἰδήσεις ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀρτισυστάτου Ναυτικῆς Σχολῆς τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Τὰ ἐν Αἰγίνῃ, πρῶτα δὲ τοῦ Κράτους, σχολεῖα. — Ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων μέριμνα τοῦ Κεβερνήτου, τοῦ ὁποίου «μόνη παρηγορία ἦτο νὰ καταγίνεται περὶ παιδίων καὶ σχολείων» ((Ἐπ. Καπ. Β, 23), πρὸς καταρτισμὸν γενεᾶς, ἥτις θὰ ἀπετέλει ἀφετηρίαν διὰ τὴν ἐφεξῆς τοῦ Ἕλληνος πολίτου ἐξέλιξιν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν σύστασιν τῶν πρώτων σχολείων τοῦ ἀναγεννωμένου Κράτους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀνέγερσις τοῦ ὀρφανοτροφείου ἀπερρόφα ὅλους τοὺς διαθεσίμους πόρους, ἡ προσπάθεια τοῦ Κυβερνήτου θὰ ἐναυάγει δι' ἔλλειψιν σχολικοῦ κτιρίου, ἐὰν πτωχὸς Αἰγινήτης, ὁ Μιχαὴλ Μαλοκάης, δὲν προσέφερεν, ὅπως χρησιμοποιηθῇ ὡς σχολεῖον, «τὸ παράλιον ἐργαστήριόν του μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ οἰκημάτων, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποφέρῃ ἐτήσιον ἐνοίκιον 2000 γρόσια» (Γεν. Ἐφημ. 2 Μαΐου 1828)· τὸ κτίριον τοῦτο, ἐν ᾧ ἐλειτούργησε τὸ πρῶτον σχολεῖον τοῦ Κράτους, καὶ οὗτινος ἡ θέσις σημειοῦται εἰς τὸν παρατεθέντα χάρτην τοῦ λιμένος Αἰγίνης, δὲν ὑπάρχει πλέον, μέχρι δὲ τοῦ 1916 ἐπὶ τοῦ γηπέδου του δὲν εἶχεν ἀνεγερθῆ ἄλλο τι κτίσμα.

Τοῦ Κυβερνήτου ὅμως ἡ φιλοπατρία καὶ τοῦ Εὐνάρδου ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα λατρεία ὑπερενίκησαν τὰς δυσχερείας, καί, τῷ 1830, καίτοι ἡ Αἴγινα δὲν ἦτο πλέον ἕδρα τῆς Κυβερνήσεως, περιελάμβανεν ὅλα τὰ προπαρασκευαστικὰ σχολεῖα: «Ἐκτὸς τοῦ ὀρφανοτροφείου, ὅπου παιδαγωγοῦνται πεντακόσιοι παῖδες (γράφει ὁ Κυβερνήτης πρὸς τὸν Βετὰν εἰς Γενεύην ἀπὸ 20 Νοεμβρ. 1830) ἐνυπάρχουσι δύο προσχολεῖα, τὸ μὲν ἀλληλοδιδακτικόν, τὸ δέ, τῶν Ἑλληνικῶν λόγων, τῶν στοιχείων τῆς μαθηματικῆς, τῶν ξένων γλωσσῶν, τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς μουσικῆς, ὀνομαζόμενον *Εὐνάρδειον*, διότι δαπάναις τοῦ Εὐνάρδου ἐκτίσθη καὶ συνέστη». Τὰ δύο ταῦτα σχολεῖα λιτῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο μεγίστης ἁρμονίας γραμμῶν, εἶναι ἐκτισμένα τὸ μὲν παρὰ τὸ δὲ καὶ κατὰ μέτωπον, ἐν τῇ ΝΔ πλευρᾷ τοῦ περιβόλου τῆς Μητροπόλεως, προσομοιάζοντα ἀρχιτεκτονικῶς τὸ Θησεῖον. Ἐπὶ τοῦ ἑνός, τοῦ Καποδιστριακοῦ, διασώζεται ἡ ἐπιγραφή: *«Ὁ Κυβερνήτης τῇ τῶν Ἑλλήνων νεολαίᾳ τὸ Διδασκαλεῖον τόδε ἐδείματο.—1830»*.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἀνήρχετο τῷ 1830 εἰς 833. Φαίνεται ὅμως, ὅτι οἱ Ψαριανοὶ διετήρουν ἰδιαίτερον ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, διότι ἡ «Αἰγιναία» (1831 ἀρ. 1), παρέχουσα εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτώντων μαθητῶν, ποιεῖται ρητὴν μνείαν «πεντήκοντα τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ τῆς Κοινότητος τῶν Ψαριανῶν».

Τὰ κείμενα ἐξ ὧν ἐδιδάσκοντο οἱ μαθηταί, ἐξετυποῦντο ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς τυπογραφίας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦσαν καὶ ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ. Μεγίστας ὅμως δυσκολίας συνήντησεν, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μόνον, ἡ ἐξεύρεσις διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης ἦτο διευθυντὴς τοῦ τε ὀρφανοτροφείου καὶ τῶν σχολείων, βοηθοὶ του δὲ ἐν ἀρχῇ ἦσαν ὁ Βορδολάχος, ὑπερεβδομηκοντούτης, εὑρὼν τραγικὸν θάνατον εἰς τὴν παρὰ τὴν Σέριφον νησίδα Βῶδι, καὶ ὁ Γεωργαντᾶς, βραδύτερον ὅμως ἀνέλαβον καθήκοντα εἰς μὲν τὸ Καποδιστριακὸν Σχολεῖον οἱ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Νεόφυτος Δούκας (μία δὲ τῶν αἰθουσῶν τοῦ σχολείου τούτου ἔτι καὶ νῦν ὀνομάζεται *«τοῦ Δούκα»*), εἰς δὲ τὸ «Εὐνάρδειον» ὁ Βενθύλος καὶ ὁ πολὺς Γ. Γεννάδιος. Μὴ ὑπαρχόντων ὅμως ἐπαρκοῦς χάρτου διὰ τετράδια, πλακῶν ἀρδησίας, μαυροπινάκων καὶ τῶν τοιούτων ἐκπαιδευτικῶν διευκολύνσεων, οἱ μαθηταὶ τῶν πρώτων τούτων σχολείων τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος ἐδιδάσκοντο τὴν γραφὴν ἐπὶ ἄμμου ἐστρωμένης ἐπὶ τοῦ δαπέδου.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μητέρων τῆς μελλούσης γενεᾶς εἶχε προΐδει ἡ μεγάλη τοῦ Κυβερνήτου ψυχή, διὰ τῆς ἱδρύσεως ἐν Αἰγίνῃ τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου· καὶ *«ηὐδόκησεν ἡ Κυβέρνησις νὰ γίνωσι μέτοχα καὶ τὰ κοράσια, διὰ νὰ ἔχωσι προῖκα καὶ τὴν παιδείαν, ἥτις μόνη δύναται νὰ καθωραΐζῃ τὰ καθαρὰ καὶ αὐστηρὰ ἤθη καὶ τὰς οἰκιακὰς ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι ἰδιάζουσιν εἰς τὰς Ἑλληνίδας· ἤ ἐν αὐτὸ τοῦτο διοριοθεῖσα ὁ διδασκάλισσα ἔχει 30 μαθητρίας»*. (Ὅρα *Αἰγιναίαν* 1831 ἀρ. 1 σελ. 40.)

Ὅπως δὲ παρακινῆται ἡ εὐγενὴς ἅμιλλα τῶν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Αἰγίνης φοιτώντων, ἔκοψεν εἰς τὸ αὐτόσε νομισματοκοπεῖον ὁ Κυβερνήτης καὶ μετάλλιον ἀργυροῦν διὰ τοὺς ἀριστεύοντας μαθητάς, φέρον ἐπὶ τῆς προσθίας μὲν ὄψεως *«ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος»*, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας *«Βραβεῖον Φιλομαθείας»* (τῶν σπανιωτάτων τούτων μεταλλίων ὑπάρχει ἕν, ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ι. Δ. Τασούλη μηχανικοῦ). *«Τὰ μεταλλόσημα εἶναι ἄριστα*, γράφει ἐκ Ναυπλίου πρὸς τὸν Μουστοξύδην ὁ Κυβερνήτης ἀπὸ 5 Μαΐου 1830, *νομίζω δὲ ὅτι πρέπει νὰ δοθῶσι καὶ εἰς τοὺς παῖδας τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ τῶν ἄλλων σχολείων... Οὐδ' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς λυσιτελείας τοῦ πράγματος, διότι οἱ Ἕλληνες εἶναι εὐαίσθητοι καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ ἰσχυροτάτη χορδὴ ὑπάρχει, ἡ τῆς φιλαυτίας, τὴν ὁποίαν ἀρκεῖ νὰ ἐξεύρῃ τις νὰ κρούσῃ εὐκαίρως»* (Ἐπιστ. Καποδ. Β. 23).

Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον-Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.—Ὡς εἴδομεν, ἐκακίσθη ὁ Κυβερνήτης, ὡς χρησιμοποιήσας δομικὸν ὑλικὸν ληφθὲν ἀπὸ ἀρχαιότητας πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ὀρφανοτροφείου. Δικαιοτέρα θὰ ἦτο ἴσως ἡ μομφὴ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρρου, διὰ τὰς βλάβας ἃς ἐπήνεγκεν εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον καὶ τὰς περὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης ἀρχαιότητας καὶ ἱερά, ὅταν ὡς «ἐπιβλέπτωρ τῆς ὑγείας», κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῆς πανώλους, ἀνήγειρε τὸ λοιμοκαθαρτήρια εἰς τὰς Ν κλιτύας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ ὁ Ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, τὰ ὁποῖα ἀκόμη εὑρίσκονται ἐρειπωμένα, «Καραντίνα» ὀνομαζόμενα. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον προεῖχεν, ὡς εἴπομεν, ἡ στέγασις τῶν ὀρφανῶν, ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐπὶ πλοίων διαρκῶς παραμένων, περιήρχετο τὰ πανωλόβλητα μέρη ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὴν μάστιγα, τελευταῖον δῶρον πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰμπραήμ, ὁπότε δὲν εἶχε καιρὸν καὶ νοῦν νὰ παρακολουθῇ τὰς βλάβας τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἄλλως τε τὸ κάτωθι ἀπόσπασμα ἐκ τῆς *«Αἰγιναίας»* (1831 σελ. 42), τοῦ ὁποίου ἡ ὑψηλὴ προέλευσις διαφαίνεται εἰς πᾶσαν λέξιν, ἀποδεικνύει πόσον ὁ Κυβερνήτης ἐνδιεφέρετο διὰ τὰς ἀρχαιότητας. «Ἀλλ' ἂν ἡ Κυβέρνησις τὰ πάντα κινῇ πρὸς μέλ- »λουσαν τῆς Πατρίδος εὐδαιμονίαν, δὲν ἐλησμό- »νησεν ὅτι πρὸς ἀπόκτησιν ἀρετῆς καὶ σοφίας »ἰσχυρότατα ἐλατήρια εἶναι αἱ λαμπραὶ ἀναμνή- »σεις τῆς φιλοκαλίας καὶ τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ »πολιτικοῦ μεγαλείου τῶν προγόνων μας. Ταῦτα »δὲ στοχαζομένη διέταξε τὴν σύστασιν ἑνὸς *Ἐθνι- »κοῦ Μουσείου*, διὰ νὰ συλλεχθῶσιν εἰς αὐτὸ ὅσα »λείψανα ἐκινδύνευον νὰ διαφθαρῶσιν ἢ νὰ γί- »νωσιν ἕρμαιον τῶν ξένων, ἀναβάλλουσα εἰς εὐ- »τυχέστερον καιρὸν νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν γῆν ὅσα »αὐτή, οἰκτείρουσα, καλύπτει εἰς τοὺς κόλπους »της».

Μέχρι δὲ τοῦ τέλους τοῦ 1830 εἶχον συλλεγῆ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ: ἀγγεῖα ἔγχρωμα διαφόρων σχημάτων, ἰδιοτήτων καὶ μεγέθους 1090—λύχνοι 108—ἀγαλμάτια 24—ἀλάβαστρα 34—ἀγγεῖα πήλινα καὶ κεράμια 35—ὅπλα καὶ χαλκᾶ σκεύη διάφορα 137 — ἐπιγραφαὶ 71— ἀγάλματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκέραια 24— ἀνάγλυφα 14—τεμάχια γλυπτικῆς 53—Νομίσματα 359.

Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη.— Σὺν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ ἐστεγάσθη ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ καὶ ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ἀπαρτιζομένη τῷ 1830 ἐκ 1078 βιβλίων καὶ 24 ἀρχαίων χειρογράφων, «τὰ ὁποῖα κατ' ἀλήθειαν εἶναι ὀλίγα, ἀλλ' ἀρκετά, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν πόσον βραχὺς εἶναι ὁ καιρὸς τῆς συλλογῆς αὐτῶν, καὶ πόσα ἐσφετερίσθη ἡ ἀπληστία τῶν ἀναζητούντων αὐτὰ ξένων, καὶ πόσα ἐφθάρησαν ἀπὸ τὴν ἀγνωσίαν καὶ βαρβαρότητα. Πλησίον τῆς βιβλιοθήκης ἀρχίζει νὰ συναπαρτίζηται μικρὰ συλλογὴ ὀρυκτολογικὴ καὶ γεωλογική, ἥτις, ὅταν θέλῃ συμπληρωθῆ, θέλει σχηματίσῃ τὴν σειρὰν τῶν δειγμάτων τῶν διαφόρων οὐσιῶν ἐξ ὧν σύγκειται τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος». (Αἰγιναία 1831 σελ. 40).

Ὠδεῖον.— Ἐν Αἰγίνῃ ἐσπάρη τὸ πρῶτον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ καταρτισμοῦ Ἑλληνικοῦ Ὠδείου, ὀφειλομένη καὶ αὐτὴ εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Κυβερνήτου διάνοιαν. Ὑπάρχει ὅμως ἡ ἰδέα, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ Ὠδείου ἀλλὰ περὶ σχολείου ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἴσως ὀφειλομένη εἰς τὸ ὅτι ἡ ἐφορευτικὴ ἐπιτροπή του ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ἀρχιεπισκόπων (τοῦ Ἄρτης *Πορφυρίου* καὶ τοῦ Καρυστίας *Νεοφύτου*) καὶ ἑνὸς λαϊκοῦ (τοῦ Νικολάου *Δεληγιάννη*), πλὴν δὲν εἶναι ἀκριβὲς τοῦτο, καθ' ὅσον ἐκ τῆς *«Γεν. Ἐφημερίδος»* (ἀρ. 30, τῆς 28 Ἀπριλ. 1828), ἐν ᾗ περιλαμβάνονται τὰ πρὸς τὴν ἵδρυσίν του σχετικά, σαφῶς προκύπτει ὅτι σὺν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, ἥτις ἀσφαλῶς θὰ ἐδιδάσκετο καὶ αὐτή, ἐδιδάσκετο καὶ *«ἡ πλήρης σαφήνεια τῆς γραφῆς καὶ τὸ ἀναλλοίωτον τῶν ὀρθογραφικῶν κανόνων της* (δηλ. τῆς μουσικῆς), *δεύτερον ἡ ἀνακάλυψις πολλῶν τρόπων ἀναγκαιοτάτων τῆς μουσικῆς τῶν προγόνων μας Ἑλλήνων, τρίτον δὲ καὶ τελευταῖον τὸ ἀνενδεὲς καὶ πλῆρες τῆς ἀλλοεθνοῦς μουσικῆς»*. Ἀφ' ἑτέρου διὰ διατάγματος τοῦ Κυβερνήτου ἀπὸ 8 Σεπτ. 1830 (Γεν. Ἐφ. σελ. 338) διενίσσετο ἡ ἀγορὰ δώδεκα τετραχόρδων. Διδάσκαλος ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἦτο ὁ μουσικοδιδάσκαλος Γεώργιος Λέσβιος, φαίνεται δὲ ὅτι ἐλειτούργει μὲ ἱκανὸν ἀριθμὸν μαθητῶν, ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ,

Digitized by Google

καὶ ὅτι βραδύτερον ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Κοκκινάκης «ὃν ἐγνώριζε τότε (βλ. κατωτέρω) τὸ κοινόν, οὐχὶ ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ καὶ δύο ἢ τριῶν μεταφράσεων, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἐμβατηρίου «*Ὢ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου*» καὶ τῆς ἐμμελοῦς καὶ ἐνθουσιώδους φωνῆς δι᾽ ἧς ἔψαλλεν αὐτόν, ὃν καίτοι πρὸ μικροῦ συνταχθέντα, ἤκουες ᾀδόμενον καὶ κατὰ τὰς ἐσχατιὰς τῆς Ἑλλάδος» (*Ν. Δραγούμη* Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις Ι, 167).

«Ἐθνικὴ Τυπογραφία». Ἐφημερίδες. — Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, μήτε ἀπὸ ἐγγράφων πηγῶν, μήτε ἀπὸ πληροφοριῶν, ποῖον ἦτο ἐν Αἰγίνῃ τὸ κτίριον, ἐν ᾧ, ἀπὸ τοῦ 1925, ἐστεγάζετο ἡ «*Τυπογραφία τῆς Διοικήσεως*», ὡς ὠνομάζετο ἐν ἀρχῇ, καὶ «*Ἐθνικὴ Τυπογραφία*» βραδύτερον, τὸ ἐπίσημον τυπογραφεῖον. ἐν ᾧ ἐξετυποῦτο ἔκτοτε ἡ «ἀξιωματικὴ» *Γενικὴ Ἐφημερίς*. Τῆς Αἰγίνης καταστάσης πρωτευούσης τοῦ ἀναγεννωμένου Κράτους, ἤρξατο ἡ κατασκευὴ κτιρίου ἐπὶ τῷ εἰδικῷ σκοπῷ ὅπως χρησιμοποιηθῇ ὡς τυπογραφεῖον· οὐδὲ τοῦ κτιρίου τούτου ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν ταυτότητα· μία ὅμως περικοπὴ διατάγματος τοῦ Κυβερνήτου προσυπογεγραμμένου παρὰ τοῦ «γραμματέως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας παιδεύσεως» Ν. Χρυσογέλου (ἀπὸ 8 Σεπτεμβρίου 1830) ἐντέλλεται πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Μουστοξύδην (Γεν. Ἐφημ. 1830 σελ. 338) τὰ ἑξῆς: «ἕως οὗ τελειώσῃ τὸ κτίριον τὸ ὁποῖον ἐδιωρίσθη διὰ τυπογραφίαν, θέλεις ἐγκαταστήσει ταύτην εἰς τὴν οἰκίαν Λογοθέτου». Ἡ διώροφος αὕτη οἰκία κειμένη ἐπὶ τῆς προκυμαίας καὶ ἀμέσως πρὸ (ΝΑ) τοῦ μεγάρου Βογιατζῆ, διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1906, ὁπότε κατεδαφίσθη. Ὁ Κυβερνήτης (Ἐπιστ. Καποδ. Β, 3) ἀπὸ 31 Μαρτίου 1828 ἐπεκαλέσθη τὴν «εἰδημοσύνην καὶ τὸν ζῆλον» τοῦ Ρίζου, τοῦ Κοντοσταύλου καὶ τοῦ Γενναδίου «πρὸς διευθέτησιν τῶν τοῦ τυπογραφείου, μέρους ὄχι ἀναξιοχρέου τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας». Ἡ ἰδία ἐπιστολὴ διέσωσε τὰς ἑξῆς πολυτίμους εἰδήσεις διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πρώτου Κρατικοῦ τυπογραφείου καὶ λιθογραφείου: «Τὸ τυπογραφεῖον, τό τε Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Γαλλικόν, εἶναι τῆς Κυβερνήσεως· τὸ μὲν πρῶτον διευθυνόμενον ἐν μέρει παρὰ τοῦ κ. Χρηστίδου, τὸ δὲ λοιπὸν παρὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Ἀνεξαρτήτου» πρῶτον ἐν Ὕδρᾳ ἐκτυπουμένου καὶ σήμερον ἐν Αἰγίνῃ, τὸ δὲ Γαλλικὸν πρωτοστατούμενον παρὰ τοῦ κ. Κιάππε. Ἄλλα δὲ σπάσματα τυπογραφικῆς ὕλης ἔμειναν εἰς Ναύπλιον ὑπὸ εὐθύνην τοῦ κ. Χρηστίδου καὶ πιεστήρια, τοῦ Ναυτικοῦ λογιζόμενα, ὄντα λησμονημένα ἐν Σύρῳ, τηροῦνται ἤδη ἐκ προσταγῆς μου, ὑπὸ τῷ προσωρινῷ διοικητῇ τῆς «Αἰγίνης». Ὑπάρχει τέλος διακομισθεῖσα ἐνθάδε, καὶ ἡ λιθογραφία ἡ παρ᾽ ἐμοῦ ἀγορασθεῖσα ἐν Παρισίοις, διευθυντὴν ἔχουσα, καὶ ἐνεργήτορα ἄξιον τὸν κ. Ἀποστολίδην.. Πρὸ πάντων τὸ τυπογραφεῖον πρέπει νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς τῆς Κυβερνήσεως χρείας. Αἱ δὲ ἐφημερίδες ἂς εἶναι κατὰ τὸ παρὸν δύο μόνον, ἡ μὲν Ἑλληνική, ἡ δὲ Γαλλική». Ἡ τεχνικὴ διεύθυνσις τῆς Γαλλικῆς Ἐφημερίδος ἐξησκεῖτο ὑπό τινος Ραιβώ, τούτου δὲ ἀποχωρήσαντος, ἐζήτει ὁ Κυβερνήτης ἀπὸ τὸν πολὺν Didot τῶν Παρισίων τὴν ἀποστολὴν νέου τυπογράφου, πρὸς δημοσίευσιν τῶν πρακτικῶν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἄρθρων τοῦ Μουστοξύδου (Ἐπιστ. Καποδ. ΙΙΙ, 269).

Ἡ Ἐθνικὴ Τυπογραφία ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ στοιχεῖα Didot ἐξαρκοῦντα διὰ στοιχειοθέτησιν 14 τυπογραφικῶν φύλλων, ἀπησχόλει δὲ ἓξ πιεστήρια, τοῦ προσωπικοῦ της ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ διευθυντοῦ της καὶ δέκα ἓξ ὑπαλλήλων (βλ. κατάλογον τῶν ἐκτυπωθέντων ἔργων καὶ ἐντύπων εἰς «*Αἰγιναίαν*» 1831 σελ. 41).

Καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς Ναύπλιον. ἐξηκολούθει ἐκτυπουμένη ἐν Αἰγίνῃ ἡ ἐπίσημος «Γενικὴ Ἐφημερίς». Τῶν δημοσίων πιεστηρίων μετενεχθέντων κατόπιν εἰς Ναύπλιον, τὸ τελευταῖον ἐν Αἰγίνῃ ἐκτυπωθὲν φύλλον της ἦτο τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 81 (8 Ὀκτ. 1830).

Ἐθνικὴ Χρηματιστικὴ Τράπεζα.—Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ἔκαμε τὴν πρώτην ἐμφάνισίν της ἐν Αἰγίνῃ, ὡς «*Ἐθνικὴ Χρηματιστικὴ Τράπεζα*», ἱδρυθεῖσα δυνάμει τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. Ζ ἀπὸ 2 Φεβρουαρίου 1828 ψηφίσματος τοῦ Κυβερνήτου (Γεν. Ἐφημ. ἀρ. 9 τῆς 4 Φεβρουαρ. 1828), δεχομένη καταθέσεις πρὸς 8% ἔναντι ὁμολογίας, γενομένας εἴτε εἰς μετρητὰ εἴτε εἰς προϊόντα ἀποτιμώμενα ἐπὶ τρεχουσῶν τιμῶν.

«Ἡ ἐπὶ τῆς *Ἐθν. Χρημ. Τραπέζης* Ἐπιτροπὴ» ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν *Γεωργ. Κουντουριώτου, Γεωργίου Σταύρου, Ἰω καὶ Ἀλεξ. Κοντοσταύλου*, οἵτινες ὡρκίσθησαν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τὴν 7 Φεβρουαρίου 1828 (Γεν. Ἐφ. 5 Φεβρ. ἀρ. διαταγ. 145), ἡ δὲ σφραγὶς αὐτῆς, ἐλλειψοειδὴς 24×19 χιλιοστῶν, εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν Ἀθηνᾶν ἄνωθεν διασταυρουμένων θαλλῶν φοίνικος, εἰς τοῦ ἑνὸς τῶν ὁποίων τὸ ἄκρον γλαὺξ γύρω δὲ ἐπιγραφὴ *Ἐθνικὴ Χρηματιστικὴ Τράπεζα* («Ἑστία», 8 Ἀπριλ. 1879 ἀρ. 171 σελ. 209). Ὁ τύπος τῆς ὁμολογίας καταθέσεων εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀπὸ 3 Φεβρ. 1828 ὑπ᾽ ἀριθ. 133 διάταγμα, πρῶτοι δὲ καταθέται ἦσαν: Ὁ Κυβερνήτης *ἐξ εἰσφορῶν φιλελλήνων* ἐγχειρισθεισῶν αὐτῷ εἰς Μάλταν παρὰ Ἰωαν. Ν. Παπάφη 4000 ἱσπανικὰ τάλληρα· ἄλλαι *εἰσφοραὶ φιλελλήνων* 7000· *ὁ Κυβερνήτης* προσωπικῶς 1000, *Ἰω. Δομπόλης* 700, *Ἀναγνώστης Δεληγιάννης* 500, ὁ Γάλλος νομοδιδάσκαλος Dutrône 200, *οἱ ἐν Αἰγίνῃ Ψαριανοὶ* ἱσπαν. τάλλ. 2988 ½ ὁ πλοίαρχος τοῦ Βρεττανικοῦ Ναυτικοῦ καὶ κυβερνήτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμηλάτου «Καρτερία» *Φράνσις Ἄμνεϋ Ἄστιγξ* φλωρία 1898, ὁ ὑπηρέτης του *Ρόσση* φλωρ. 200 κ. ἄ. (Γεν. Ἐφημ. 11 Φεβρ. καὶ 31 Μαρτίου 1828).

Τοῦ ψηφίσματος Ζ τοῦ Κυβερνήτου, περὶ ἱδρύσεως τῆς Τραπέζης, κυρωθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Ἄργει Ἐθν. Συνελεύσεως, (ἐξεδόθη τῇ 3 Ἰανουαρ. 1830) ἐπηκολούθησεν ἕτερον, ὁρίζον κεφάλαιον 6192 ὁμολογιῶν ἐκ 500 Φοινίκων ἑκάστης καὶ ἔτος ἐξοφλήσεως τὸ 1835. Εὐθὺς ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου, ἡ Ἐθν. Χρηματιστικὴ Τράπεζα ἔπαυσε τὰς ἐργασίας της («Ἑστία» 1879 ἀρ. 171 σελὶς 209).

Ἡ οἰκία τοῦ *Λογοθέτη*, ὅπου τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, ὅταν ἡ Αἴγινα ἦτο πρωτεύουσα τοῦ Κράτους. Ἐλέγετο κοινῶς *Σπιτάρα* καὶ κατηδαφίσθη τῷ 1906.

Ἡ πανώλης.—Ἀπὸ τῆς 7 Ἀπριλίου τοῦ 28, τὸ ἀρτισύστατον Κράτος, ἔχον ν᾽ ἀντιμετωπίσῃ τὴν πεῖναν καὶ τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυεν ὢν λυσσώδης εἰς τὰ μήπω ἐλευθερωθέντα μέρη, εἶχε νὰ πολεμήσῃ καὶ κατὰ τοῦ τελευταίου δώρου τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰμπραήμ, τῆς πανώλους, ἥτις βαρυτάτη ἐνέσκηψεν εἰς Σπέτσας καὶ Ὕδραν καὶ ἠπείλει τὸν Πόρον καὶ τὴν Αἴγιναν. Ὁ Κυβερνήτης, ὑποχρεωμένος, ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν νὰ παρακολουθῇ τὰ κατὰ τῆς προόδου τῆς νόσου μέτρα, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ νὰ ἔρχεται εἰς συνεχῆ ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς πλοιάρχους τῶν προστατίδων Δυνάμεων, διώρισεν «ἐπιβλέπτορας ἐπὶ τῆς ὑγείας» εἰς μὲν τὴν Αἴγιναν τὸν Γεννατᾶν, εἰς δὲ τὴν Ὕδραν καὶ Σπέτσας τὸν ἀδελφόν του Βιάρρον (Ἐπ. Καποδ. ΙΙ, 81), ἀνέθηκε τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν ληπτέων μέτρων εἰς τὸν Προσωρινὸν Διοικητὴν τῆς Αἰγίνης Ν. Γιαννίτσην καὶ ἐπέβη τῆς Ρωσικῆς φρεγάτας «*Ἑλένη*», μεταβαίνων ὅπως ἀντιληφθῇ αὐτοπροσώπως, ἐὰν ὁ ὑγειονομικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὕδρας ἐτελεῖτο καλῶς. Τῆς παραμονῆς του ὅμως ἐπὶ πλοίου παρουσιαζούσης δυσχερείας εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν Κρατικῶν ὑποθέσεων, ἐκήρυξε τῇ ἀστόχῳ συμβουλῇ τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρρου καὶ τὴν Αἴγιναν ὑπὸ ὑγειονομικὸν ἀποκλεισμόν, αὐτὸς δὲ παρέμενεν, ὅτε μὲν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βούλγαρη, ἐν τῷ κτήματι *Περιβόλα*, ἔχων ἅμα καὶ φρουρὰν Ψαριανῶν «ἐχόντων πᾶσάν του τὴν ἐμπιστοσύνην» (Ἐπ. Καποδ. πρὸς Γιαννίτσην ΙΙ, 54), ὁτὲ δὲ εἰς τὴν ἔπαυλιν Κοντοσταύλου. Δυστυχῶς ὁ Βιάρρος—οὐδέποτε πατήσας εἰς τὴν Αἴγιναν ἀπὸ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νόσου εἰς τὰς γείτονας νήσους, ἀλλ᾽ εἴτε ἀπὸ τὸν «*Νέλσωνα*», εἴτε ἀπὸ τὸν «*Ἀντίζηλον*» ἐκδίδων πλήρεις στόμφου καὶ ἀσυνταξιῶν διαταγὰς καὶ ὁδηγίας—συνέλαβε καὶ τὴν ἰδέαν νὰ ἐγείρῃ μέγιστον λοιμοκαθαρτήριον εἰς τὴν θέσιν ἥτις καὶ σήμερον ἀποκαλεῖται *Καραντίνα* ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, γενόμενος αἰτία ἀφ᾽ ἑνὸς νὰ διατελῇ ἡ πρωτεύουσα εἰς πανικόν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ νὰ ἐξαλειφθῇ πᾶν ἴχνος τῶν ἀρχαίων μνημείων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν πέριξ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου ἔκτασιν, χρησιμοποιηθέντων ὡς δομικὸν ὑλικόν, καταστήσας οὕτω ἐφεξῆς γρίφους ὅλας τὰς πολυτίμους τοῦ Παυσανίου εἰδήσεις. Ἐν τούτοις διεδόθη ὅτι καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐξέσπασεν ἡ Ἀπαισία Ξένη καὶ ἐπηκολούθησε μέγας πανικός, ὅστις ὅμως ἦτο ἀβάσιμος, καθ᾽ ὅσον ἡ ἐπί τινας ἡμέρας ἐκδηλωθεῖσα ἐν Αἰγίνῃ νόσος δὲν ἦτο πανώλης ἀλλ᾽ ἄλλη τις ἐπιδημία, ὀφειλομένη ἴσως εἰς τὴν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφίμων κακὴν τῶν κατοίκων διατροφήν. Τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ θεατρικοῦ ζήλου τοῦ Βιάρρου ἦτο ἡ ἀγρία πεῖνα καὶ δυστυχία, ἥτις ἐμάστισε καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν νῆσον, τοῦ ἀποκλεισμοῦ της ἀπότοκος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐλειτούργησε τότε μὲ ἀξιόλογον ἐπιτυχίαν ἡ «*Φιλανθρωπικὴ Ἑταιρεία*» ἧς πρόεδρος ἦτο ὁ Σπ. Καλογερόπουλος, μέλη δὲ Χρ. Μυταχίδης, Δ. Γουζέλης, Κ. Ἀξιώτης καὶ Ἀντ. Τζούνης. Δὲν ἔλειψεν ὅμως καὶ ἐλεεινὴ τῆς δυστυχίας ἐκείνης ἐκμετάλλευσις, τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Κυβερνήτην διασπειράντων τὴν φήμην, ὅτι πρὸς ἀναβολὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως εἶχεν ἐπινοηθῇ παρ᾽ αὐτοῦ ὁ μῦθος τῆς ἐμφανίσεως τῆς πανώλους ἐν Αἰγίνῃ (Δραγούμη, Ἱστορ. Ἀναμνήσεις).

Τὰ ἱστορικὰ κτίρια τῆς Αἰγίνης.—Ὡς εἴπομεν, ὅταν ὁ Κυβερνήτης παρέμενεν ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Αἰγίνης, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀφίξεώς του κατῴκει ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ν. Λαλαούνη· ἐπειδὴ ὅμως ἡ οἰκία αὕτη δὲν ἠδύνατο ἐπὶ μακρὸν νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τοιοῦτον σκοπόν, κατεσκευάζετο μετὰ σπουδῆς τὸ ἐπίσημον «*Κυβερνεῖον*», εἰς τὸ δεύτερον βορειοδυτικῶς τῆς Μητροπόλεως οἰκοδομικὸν τετράγωνον. Ἡ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἁψιδωτὴ εἴσοδός του ἄγει εἰς μεγάλην αὐλὴν δισχιλίων περίπου πήχεων, ἣν διασχίζων τις φθάνει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν θύραν τοῦ Κυβερνείου, ἀφ᾽ ἧς μαρμαρίνη κλῖμαξ ἄγει εἰς τὸν ἄνω ὄροφον συγκείμενον ἐξ ἐννέα δωματίων καὶ ἑνὸς διαδρόμου. Ἡ κατάστασις τῆς συντηρήσεως τοῦ κτιρίου (διὰ τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν οὔτε πότε ἐκτίσθη, οὔτε ἐὰν ἐκτίσθη ἐξεπίτηδες, ἢ—ὅπερ ἀπίθανον—ἂν ἐχρησιμοποιήθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παλαιοτέρα οἰκία δεόντως διασκευασθεῖσα, ἀφοῦ οὐδεμία ἀναμνηστικὴ ἐπιγραφὴ ὑπάρχει), εἶναι σήμερον ἀθλία. Δὲν ἦτο κτίριον πολυτελὲς βεβαίως τὸ Κυβερνεῖον, ἀλλὰ διακρίνει πᾶς τις μεθ᾽ ὁποίας ἐπιμελείας καὶ φιλοκαλίας ἅμα εἶχε διακοσμήσει αὐτὸ ὁ Καποδίστριας. Φαίνονται ἀκόμη αἱ διὰ τῶν Μελιταίων λεγομένων πλακῶν διαστρώσεις τοῦ δαπέδου, αἵτινες ἐνιαχοῦ προσλαμβάνουσι τύπον καλλωπιστικώτερον καὶ εἶναι διατεθειμέναι ἐπὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον. Τὴν ἐν κομψότητι ἅμα καὶ ἁπλότητι διασκευὴν τοῦ κτιρίου δεικνύει αὐτὸ τὸ γραφεῖον τοῦ Κυβερνήτου, καλύτερον τῶν ἄλλων δωματίων διασωζόμενον· κεῖται δὲ τοῦτο ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ, καὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς του σώζεται ἀκόμη ὁ κρῖκος, ἀφ᾽ οὗ ἠρτᾶτο ὁ λαμπτήρ, ὁ φωτίζων τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ἀγρυπνίας τοῦ ἄρχοντος (ὅρα «Ἑστία» 1887, 597, σελ. 265 *Σπυρ. Π. Λάμπρου*: «Τὸ Παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη»). Εἶναι τόπος προσκυνήματος διὰ πάντα Ἕλληνα. Ἐκεῖθεν ὁ ἀκαταπόνητος Κυβερνήτης ἐμερίμνα περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνορθώσεως τῶν πάντων· ἐκεῖθεν ἐξέπεμπε πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἰσχυρούς, πρὸς τοὺς ἐξόχους αὐτοῦ φίλους, πρὸς πάντα καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον δυνάμενον νὰ ἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, κάτοπτρον τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς μεγαλοφυΐας του. Τὸ Κυβερνεῖον μετὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1873 ἐχρησίμευσεν ὡς ἄσυλον ἑκατοστύων προσφύγων, σήμερον δὲ τὸ χρησιμοποιοῦν τέσσαρες δημοτικαὶ σχολαὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, πρὸς μεγίστην ἀγαλλίασιν τῆς ψυχῆς του, ἥτις τόσον εἶχεν ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν στέγασιν τῶν ἀνεστίων καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Τὸ κάτω πάτωμα τοῦ Κυβερνείου χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς Αἰγιναῖον Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ περιλαμβάνει μεγίστης ἀξίας ἀρχαιότητας· τούτων ὅμως ἀπεφασίσθη ἡ μεταφορὰ εἰς τὸ *Εὐνάρδειον* ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Μητροπόλεως, καταλλήλως διασκευαζόμενον ἵνα ἐφεξῆς χρησιμοποιῆται ὡς Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον. Τοῦτο ἦτο ἐν ὀλίγοις τὸ Κυβερνεῖον, τὸ *Παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη* ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν ὀνομασθέν.

Δεύτερον ἱστορικὸν ἐν Αἰγίνῃ κτίριον, διότι ἐν αὐτῷ διῆλθε τὰ παιδικά του ἔτη ἄλλος μέγας τῆς Ἑλλάδος πολίτης, εἶναι ἡ οἰκία τῆς οἰκογενείας Τρικούπη. Περατωθεῖσα τὰς ἀρχὰς τοῦ 1829, συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν γειτονικήν της οἰκίαν τοῦ Ἀλ. Κοντοσταύλου, ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ἡ κατοικία τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως, ἐπὶ Κυβερνήτου, Σπυρίδωνος Τρικούπη. Ἐν αὐτῇ ἐγράφη ὑπ᾽ ἐκείνου ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως· ἐν τῷ κήπῳ αὐτῆς καὶ εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς παραλίαν ἀπήλαυσαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὰ θέλγητρα ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καὶ ἡ ἀδελφή του Σοφία· ἐν αὐτῇ ἀπέθανε, κατόπιν ἀποπληκτικῆς προσβολῆς ἐν θαλασσίῳ λουτρῷ, ἡ μήτηρ των Αἰκατερίνη, ἡ διὰ τῆς εὐφυΐας της καὶ τοῦ κάλλους της ἐπισύρασα τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος

Digitized by Google

καὶ μετὰ ταῦτα. Χρηματικαὶ στενοχωρίαι τῆς οἰκογενείας Τρικούπη ἐκράτουν τὴν οἰκίαν ταύτην ἐνυπόθηκον δι' ὀφειλὴν 8 χιλιάδων δραχμῶν μέχρι τοῦ 'Ιουνίου τοῦ 1875, ὁπότε ἐξωφλήθη παρὰ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη τὸ πατρικὸν χρέος· ἐπειδὴ ὅμως ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν τέκνων τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη ἐξηκολούθει καὶ κατόπιν νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὴν διατήρησιν τῆς ἐπαύλεως, περιῆλθεν αὕτη δι' ἀγορᾶς εἰς τὴν 'Αγγλίδα Winton, ἀπὸ ταύτης δὲ εἰς τὸν κατόπιν γενόμενον πρεσβευτὴν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Sir Edwin Egerton, ὅστις πάλιν τὴν ἐπώλησε μετὰ τὴν ἐξ 'Αθηνῶν μετάθεσίν του.

'Η συγχρόνως οἰκοδομηθεῖσα οἰκία τοῦ 'Αλεξάνδρου Κοντοσταύλου, εἰς τὴν ὁποίαν διέμεινεν ἐπίσης ἐπί τινα χρόνον ὁ Καποδίστριας, ἐγγὺς τῆς οἰκίας Τρικούπη κειμένης ἀλλὰ πλησιεστέρα πρὸς τὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης, εἶναι ἐντελῶς Εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἔπαυλις· ἐν τῷ κήπῳ δὲ αὐτῆς φυτευθέντες τότε χιακοὶ σχοῖνοι μαστιχοφόροι ηὐδοκίμησαν πλήρως καὶ ἕως σήμερον διατηροῦνται.

Κοσμικὴ κίνησις.— 'Η Αἴγινα ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν πόλεων τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους εἰς τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἀπαρχὴ κοσμικῆς κινήσεως. Πρῶτος ὁ Finlay, θέλων νὰ γνωρισθῇ μὲ τὴν ἀρτιπαγῆ κοινωνίαν τῆς Αἰγίνης, προσεκάλεσε τὰς ἀπόκρεω τοῦ 1826 πλείστας οἰκογενείας εἰς τὴν ἐπὶ κορυφῆς λόφου ἐκτισμένην κομψὴν ἔπαυλίν του. 'Η ἀπόστασις ὅμως τῆς ἐπαύλεως ἀπὸ τῆς πόλεως, ἡ ἀθλιότης τῆς πρὸς αὐτὴν ὁδοῦ, δεινὴ

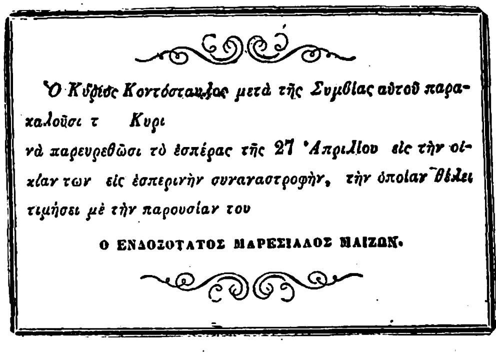
'Ο Κύριος Κοντόσταυλος μετὰ τῆς Συμβίας αὐτοῦ παρακαλοῦσι τ Κυρι
νὰ παρευρεθῶσι τὸ ἑσπέρας τῆς 27 'Απριλίου εἰς τὴν οἰκίαν των εἰς ἑσπερινὴν συναναστροφήν, τὴν ὁποίαν θέλει τιμήσει μὲ τὴν παρουσίαν του
Ο ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΜΑΡΕΣΙΑΛΟΣ ΜΑΙΖΩΝ.

Πανομοιότυπον τῆς πρώτης κατ' εὐρωπαϊκὸν τρόπον προσκλήσεως, διὰ τὸν πρῶτον ἐπίσημον χορόν, ὁ ὁποῖος ἐδόθη εἰς τὸ ἀναγεννηθὲν Κράτος πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρατιᾶς τῆς Πελοποννήσου.

καταιγὶς μετὰ ραγδαίας βροχῆς καὶ κεραυνῶν ἐκσπάσασα καθ' ἣν ὥραν μετέβαινον ἐπὶ ἡμιόνων οἱ κεκλημένοι καὶ μεταβαλοῦσα τὴν ὁδὸν εἰς ὁρμητικὸν χείμαρρον θορυβωδῶς κυλινδοῦντα πελωρίους τροχάλους καὶ ὁ ἀφηνιασμὸς τῶν ζώων ἀπὸ τὰς ἀστραπάς, αἱ θορυβωδῶς ἐκδηλούμεναι ἐκφράσεις ἀγανακτήσεως τῶν κεκλημένων καὶ τῆς καταιγίδος τὸ πανδαιμόνιον, πάντα ταῦτα κατέλιπον ἐπὶ μακρὰ ἔτη εὔθυμον ἀνάμνησιν εἰς τοὺς παρευρεθέντας εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἐπίσημον συναναστροφὴν (ἐξ ἀφηγήσεων Μαρίας Δ. Καλούδη).

'Η ἑτέρα συναναστροφὴ ἐγένετο ἐν τῇ νεοτεύκτῳ οἰκίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν 'Εξωτερικῶν Γραμματέως Σπυρίδωνος Τρικούπη τῇ 6ῃ Μαΐου 1829, πρὸς ἑορτασμὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Μεσολογγίου. Παρέστησαν δὲ κατὰ ταύτην, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους, οἱ πρέσβεις καὶ ὅσοι ἄλλοι γνωστοὶ ξένοι ἔτυχον τότε διατρίβοντες ἐν Αἰγίνῃ. Εἰς τὸν σοφᾶν τοῦ μεγάλου θαλάμου, ἐκάθηντο, κατὰ τὸ Τουρκικὸν ἔθος, ἀθρόαι αἱ δέσποιναι, φοροῦσαι φέσια, φακιόλια, μπόλιες, ἑνὶ λόγῳ ἐκπροσωποῦσαι πάσας τὰς πόλεις τῆς 'Ελλάδος. Τὰς δύο πλευρὰς περιεζώννυον θρανία μελιταῖα καὶ ἐν τῷ μέσῳ, πρὸς τὴν εἴσοδον, ἵσταντο ὄρθιοι ὁ Κυβερνήτης, οἱ ξένοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι. 'Εξεῖχε δὲ πασῶν τῶν δεσποινῶν κατά τε τὸ κάλλος, τὸ ἀξιοπρεπὲς τοῦ ἤθους καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν τρόπων ἡ οἰκοδέσποινα, ἥτις γένος οὖσα τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν σωζομένων ἀριστοκρατικῶν οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τῶν Μαυροκορδάτων, καὶ τυχοῦσα ἐλευθερίου ἀγωγῆς, διδαχθεῖσα δὲ καὶ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα ἔρωτα, διέπρεπεν ἐπὶ εὐπροσηγορίᾳ. 'Η ὀρχήστρα ἀπετελεῖτο ἐξ ἑνὸς μόνον βιολίου, τοῦ ὁποίου ὅμως, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, μία τῶν χορδῶν ἐθραύσθη μετὰ πατάγου καὶ τὸ ἀτύχημα ἦτο ἀνεπανόρθωτον, διότι καθ' ὅλην τὴν Αἴγιναν οὐδεμία χορδὴ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἀποκοπείσης εὑρίσκετο. Τὸν οὕτω ἀτυχήσαντα βιολιστὴν Νικόλ. Φλογαΐτην, διεδέχθη ὁ Σπυρ. Σκοῦφος, ὅστις ἤρχισεν ᾄδων συνοδείᾳ κιθάρας, τὸ ἀγοραῖον «'Η ὥρα ἦλθεν, ἔχε ὑγείαν..» ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ᾆσμα ἦτο ἄμουσον καὶ ὁ ἦχος βαρὺς καὶ ἡ φωνὴ ἄχαρις, ἡ συναναστροφὴ ἐξηκολούθησε, περιελθούσης τῆς κιθάρας εἰς τὸν Κωνσταν. Κοκκινάκην, τὸν παγκοίνως τότε γνωστὸν ἐκ τοῦ «ὦ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου», ὁ ὁποῖος ἀνεκούφισε διὰ τῆς ὡραίας του φωνῆς τὴν στενοχωρίαν τῶν οἰκοδεσποτῶν, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτων ἐκτελεστῶν (*Ν. Δραγούμη* 'Ιστορ. 'Αναμν. Ι, 163).

«Καὶ ἕτερος χορὸς πολυτελέστερος τοῦ ὑπουργικοῦ, διὰ τὸ εὐρύτερον τῆς οἰκίας, τὸ κομψότερον τῶν ἐπίπλων, τὸ ἁρμονικώτερον τῆς 'Αγγλικῆς μουσικῆς καὶ τὴν κατ' Εὐρωπαίους ἔνευπον πρόσκλησιν, εἶχε συγκροτηθῇ πρὸ δέκα ἡμερῶν πρὸς τιμὴν τοῦ στρατάρχου Μαιζών, ἐλθόντος νὰ ἀποχαιρετίσῃ τὸν Κυβερνήτην. 'Επειδὴ δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Έθνους δὲν εἶχε πῶς νὰ φιλοξενήσῃ προσηκόντως τὸν ἀρχηγὸν τῆς εὐεργέτιδος στρατιᾶς, ὁ 'Αλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνέλαβε φιλοτίμως νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν κοινὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Γαλλίαν, τὴν ἑκατὸν εἴκοσιν ἑκατομμύρια φράγκων δαπανήσασαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ὁ λαὸς δὲ κατακλύζων τὰς ὁδούς, ἐδήλου τὴν ἀγαλλίασιν αὐτοῦ, ἣν μάλιστα ἐπηύξανε τὸ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἱδρυθέν, ἔν τινι παραλίῳ καλύβῃ, ζαχαροπλαστεῖον τοῦ ἀρχαίου στρατιωτικοῦ *Μπάρμπα Παντελῆ*, τὸ πρῶτον ἐπιφανὲν ἐν τῇ ἀγωνιζομένῃ 'Ελλάδι» (*Δραγούμη* 'Ιστορ. 'Αναμν. Ι 168).

Μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης ἀπὸ Αἰγίνης εἰς Ναύπλιον.—'Η ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης εἰς Ναύπλιον καθορίζεται κατὰ συμπερασμόν, ὡς λαβοῦσα χώραν τὴν 3ην ἢ τὴν 4ην 'Οκτωβρίου 1829, καθ' ὅσον ἡ τελευταία ἐξ Αἰγίνης ἐπιστολὴ τοῦ Κυβερνήτου φέρει ἡμερομηνίαν τῆς 3ης 'Οκτωβρίου, ἡ δὲ πρώτη ἐκ Ναυπλίου ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν 'Αδαμάντιον Κοραῆν, τῆς 4ης 'Οκτωβρίου. 'Εξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὸν Firmin Didot προκύπτει ὅτι «ἡ Κυβέρνησις μετεκομίσθη εἰς Ναύπλιον, ἵνα μάλιστα ἐπιταχύνῃ τὴν ἀνακάθαρσιν καὶ ἀνοικοδόμησιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ 'Άργους» ('Επιστολ. Καποδιστρ. III, 246, 268).

VIII. — Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΙΓΙΝΑ

'Η σύγχρονος πόλις τῆς Αἰγίνης ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς προκυμαίας μέχρι τῆς πρὸς Β ὑψηλῆς συνοικίας *Βάρδια*, ἀπὸ τῆς ΝΑ συνοικίας *Περδικιώτικα* μέχρι τῆς ΒΔ τοιαύτης *τοῦ Σταματέλλου*, καὶ ἀπὸ τῆς Ν ἄκρας της *τοῦ Συριώτη* μέχρι τῆς ὀφρύος, ἐφ' ἧς αἱ μετὰ πύργου ἐπαύλεις Ράλλη καὶ Μπράουν.

Μέχρι τοῦ 1903 ἡ Αἴγινα διετήρει τὸν κλασσικὸν τύπον νησιωτικῆς πόλεως, τῶν κατοίκων της ἐχομένων τῶν ἀπερίττων καὶ διὰ μέσου τῶν ἐτῶν ἀναλλοιώτων ἕξεών των· δὲν προσείλκυε δὲ ξένους τὸ θέρος, εἰ μὴ τὰς οἰκογενείας ἐκείνων οἵτινες, εἴτε λόγῳ ἀγάπης πρὸς τὴν νησιωτικὴν μοναξιάν, τὴν ὁποίαν εὕρισκον τόσον πρόχειρον εἰς $2\frac{1}{2}$ μόνον ὥρας ἀπὸ τῆς πλατείας τῆς 'Ομονοίας, εἴτε λόγῳ συμφερόντων βιομηχανικῶν, ἐμπορικῶν ἢ γεωργικῶν συνεδέθησαν πρὸς τὴν Αἴγιναν, ἐκτιμηθέντες καὶ ἀνταγαπηθέντες ὑπὸ τῶν γηγενῶν.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ Αἴγινα ἐπεκοινώνει πρὸς τὸν Πειραιᾶ τρὶς τῆς ἑβδομάδος παλαιότερον καὶ εἶτα σχεδὸν καθ' ἑκάστην δι' ἀτμοπλοίων τῆς ἀκτοπλοΐας τοῦ Σαρωνικοῦ, τὰ ὁποῖα προσεγγίζοντα εἰς τὴν νῆσον *ἐκράτουν* ὑπ' ἀτμὸν ἔξω τῶν ἀρχαίων μώλων, τῶν ἐπιβατῶν ὄντων ἠναγκασμένων νὰ ταλανίζωνται κατὰ τὰς διαπορθμεύσεις των ἐν χειμῶνι καὶ μὲ τὰς ἀπὸ Καλαμακίου κακοκαιρίας. 'Η ναυτικὴ ὅμως ἐπιδεξιότης τῶν τότε χειριζομένων τὰς μεγίστας ἐκείνας ἱστιοφόρους λέμβους, ἰδίως κατὰ τὰς παραβολὰς αὐτῶν (ἀκοσταρίσματα) πρὸς τὸ ὁλοταχῶς καταπλέον ἀτμόπλοιον ἦτο ἀπαράμιλλος, μόνον πρὸς τὴν τῶν πλοηγῶν τῆς Βορείου θαλάσσης δυναμένη νὰ παραβληθῇ, καὶ ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν παντὸς εἰδικοῦ.

'Απὸ τὸ 1905 μικρότατόν τι ἀτμόπλοιον, τὸ ὁποῖον ἐγένετο παγκοίνως γνωστὸν εἰς τὴν Αἴγιναν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «*τὸ λεπτιμπατώ*», εἶχεν ἀναλάβει καθημερινὴν μετὰ τοῦ Πειραιῶς συγκοινωνίαν, καταπλέον εἰς τὴν νῆσον ἀργὰ μετὰ μεσημβρίαν καὶ ἀποπλέον διὰ Πειραιᾶ πολὺ πρωΐ. Εἰς τὸν λησμονημένου ὀνόματος ἐπιχειρηματίαν, τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ μικροσκοπικοῦ αὐτοῦ ἀτμοπλοίου ὀφείλει ἀρκετὰ ἡ ἐξέλιξις τῆς Αἰγίνης εἰς τόπον πολυτελοῦς παραθερισμοῦ, ὅπως κατέστη σήμερον. 'Η εὐχέρεια καὶ τὸ ὀλιγοδάπανον τῆς δι' αὐτοῦ συγκοινωνίας δὲν ἐβράδυναν νὰ φέρουν ἱκανὴν κίνησιν ἐκδρομέων καὶ παραθεριζόντων. Τὸ «λεπτιμπατώ» ἀπεδεικνύετο μετ' ὀλίγον ἀνεπαρκὲς καὶ ἄλλα μεγαλύτερα ἀτμόπλοια τὸ διεδέχθησαν, ἐξασφαλίζοντα ἤδη τακτικήν, δὶς τῆς ἡμέρας, συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Πειραιῶς. 'Εν τῷ μεταξὺ πολλαὶ ἐπαύλεις ᾠκοδομήθησαν ἀπὸ τοὺς πλουσίους παραθερίζοντας, νεωτεριστικὰ δὲ κέντρα διασκεδάσεως θορυβοῦσιν ὁλονυκτίως εἰς τὴν ἄλλοτε ἤρεμον παραλίαν τῆς νήσου, τῆς ὁποίας ἡ ὄψις κατέστη ἀγνώριστος.

Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 19 Δεκεμβρίου 1920 ἡ Αἴγινα ἠρίθμει 6266 κατοίκους καὶ δὴ 3190 ἄρρενας καὶ 3076 θήλεις. Το θέρος ὅμως ὁ πληθυσμὸς λόγῳ τῶν παραθεριζόντων εἶναι κατὰ τὸ $1/3$ μεγαλείτερος.

Πλατείας, κυρίως εἰπεῖν, ἡ Αἴγινα δὲν ἔχει. 'Η πρὸ τῶν φυλακῶν, ἡ *Χωράφα* λεγομένη, ἔχει μεταβληθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πευκόφυτον ἀλσύλλιον, ἐπίσης δὲ ἐπευκοφυτεύθη καὶ ἡ πρὸ τῆς οἰκίας Βογιατζῆ πλατεῖα ὅπως καὶ αἱ κλιτύες τοῦ μαστοῦ ἐφ' οὗ ὁ ναὸς τῆς 'Αφροδίτης· καὶ ὅμως πρόκειται περὶ τόπων ἀρχαιολογικῶν ὑψίστης σημασίας, διότι καὶ εἰς τὴν «Χωράφαν» εὑρέθησαν ἀρχαιότητες ξενιτευθεῖσαι, καὶ ὑπὸ τὸ ἀλσύλλιον Βογιατζῆ πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσι τὰ νεώρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν κατὰ τὴν ἀκτὴν τῆς ἔνδον τῶν λιμενοβραχιόνων θαλασσίας λωρίδος, τῆς ἑνούσης τοὺς δύο ἀρχαίους λιμένας, ἐνῷ ὑπὸ τὰς κλιτύας τοῦ λόφου τῆς 'Αφροδίτης δέον νὰ ἀναζητηθῶσι λείψανα τῶν βωμῶν καὶ τῶν κτιρίων ἅτινα ἀναφέρει ὁ Παυσανίας. Ἕτερον ἀλσύλλιον εὑρίσκεται δυτικῶς τῆς δημαρχίας, ἐν αὐτῷ δὲ προτομὴ τοῦ Κυβερνήτου.

Κτίρια δημόσια ἐν Αἰγίνῃ ἄξια εἰδικῆς μνείας εἶναι τὸ *Καποδιστρειον* καὶ *'Εϋνάρδειον*, τὰ δύο εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τεμένους τῆς Μητροπόλεως σχολεῖα, τὸ *Κυβερνεῖον* ὅπου ἦν τὸ ἀνάκτορον τοῦ Κυβερνήτου, *Τὸ Παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη*, *ἡ Δημαρχία καὶ αἱ φυλακαὶ* (τὸ κτίριον τοῦ Καποδιστρείου 'Ορφανοτροφείου). 'Εκ τῶν ἱστορικῶν οἰκιῶν διατηροῦνται οἱ τοῦ *Φίνλεϊ*.- *Μαυροκορδάτου*, τοῦ *Κοντοσταύλου*, τοῦ *Τρικούπη*, τοῦ *Βαρβάκη*, καὶ ἡ τοῦ ναυάρχου Κανάρη. 'Επὶ δὲ τῆς προκυμαίας, εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν ἀπεβιβάσθη τὸ πρῶτον ὁ Κυβερνήτης, σώζεται ἡ ἀνεγερθεῖσα τῷ 1849, πρώτη αὐτὴ κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τύπον, οἰκία τοῦ Δημητρίου Καλούδη.

Ναοὶ ἐν τῇ πόλει εἶναι: ἡ *Μητρόπολις*, τρισυπόστατος τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ 'Αγίου Διονυσίου καὶ τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡρκίσθη ὁ Κυβερνήτης καὶ ἐκκλησιάζετο κατόπιν καὶ ἥτις ὡς εἴδομεν ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Βουλευτήριον. Τὸ κωδωνοστάσιόν της ἐφωδιάσθη ἐπὶ Κυβερνήτου δι' ἡλιακοῦ ὡρολογίου σωζομένου ἀκόμη.— *'Άγιος Νικόλαος* (οὐχὶ ὁ «Θαλασσινὸς»), οἰκοδομηθεὶς ὡς ἐμάθομεν ἐπὶ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ ἐκκλησιδίου κτισθέντος διὰ δομικῶν ὑλικῶν ἀρχαίου ἱεροῦ· παρ' αὐτὸν εὑρίσκοντο ἄλλοτε θραύσματα μεγάλων κιονοκράνων καὶ ψηφιδωτά.— 'Η *Παναγίτσα* τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Μέχρι τοῦ 1904 ἦτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑφισταμένου μεγάλου ναοῦ παλαιοτάτη ἐκκλησία ἀπέριττος ἡ ὁποία συνεκέντρωνε τοὺς ναυτικοὺς τοῦ τόπου, κατὰ δὲ τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν τοὺς Ψαριανούς. Εἶχε κτισθῆ καὶ ἐκείνη ἐπὶ ἀρχαίου ἱεροῦ, διότι μέχρις ἐσχάτων διετηροῦντο ἴχνη μωσαϊκῶν δυτικῶς αὐτῆς μέχρι τοῦ κατέναντί της τότε ἐργοστασίου συσκευῆς σπόγγων. 'Ανασκαφαὶ γινόμεναι πρὸ τῆς μεγεθύνσεως τοῦ ναοῦ ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς φῶς σπουδαίας διὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς νήσου ἱστορίαν ἐνδείξεις. 'Εν τῷ ναῷ μεγάλη εἰκὼν *Τριῶν 'Ιεραρχῶν*, ἀφιέρωμα τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας τῶν σπόγγων.— Εἰς τὴν παραλίαν ὑπάρχει καὶ μικρὰ ἰδιόκτητος ἐκκλησία τῆς Παναγίας Μυρτιδιωτίσσης, κομψοτάτη εἰς ἀρχιτεκτονικήν.

'Εκτὸς τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς θέσεις μὲ τὰς ὁποίας ἡ αὐξηθεῖσα πόλις ἔχει σχεδὸν συνενωθῆ, ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς ἐκκλησίαι: ὁ *'Άγιος Βασίλειος* εἰς τὴν Περιβόλαν, ὁ *Άγιος 'Ιωάννης* παρὰ τὴν ἄκραν Παλαιόπυργος, ἡ *'Αγία Παρασκευὴ* ἐν τῷ τέρματι τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ἀρχίζει ἡ πρὸς τὴν Χαλασμένην ἁμαξιτὴ ὁδός, κτισθεῖσα καὶ αὐτὴ ἐπὶ ἀρχαίων ἰχνῶν ἴσως πύργου τοῦ τείχους τῆς πόλεως, *Άγιοι 'Απόστολοι* παρὰ τὴν ἄκραν Πλακάκια ἐγγὺς τῆς ἐπαύλεως Ζαΐμη, *'Αγία Βαρβάρα* νέα ὡραία ἐκκλησία, κτισθεῖσα ὅμως ἐπὶ ἀρχαίων ἰχνῶν, ἐγ-

ΒΔ τμῆμα τῆς Κεντρικῆς Προκυμαίας. 'Εν τῷ κέντρῳ ὁ ναὸς τοῦ 'Αγίου Νικολάου (ὄχι τοῦ Θαλασσινοῦ). Δεξιὰ εἰς τὸ ἄκρον + ἡ οἰκία Καλούδη.

Digitized by Google

γὺς τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου, *Παναγία* (ἄλλοτε Ἅγιοι Θεόδωροι καὶ *Ὥμορφη Ἐκκλησιὰ* ἐπονομαζομένη) *τοῦ Κουλινάρη*, μὲ ὡραίας βυζαντινὰς τοιχογραφίας· παρ' αὐτὴν ἐσμὸς ἀρχαίων τάφων ὡραίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνδέχεται νὰ ὦσι καὶ ἀσύλητοι.

Οἱ πόροι τῆς νήσου συνίστανται εἰς τὰ ἔσοδα

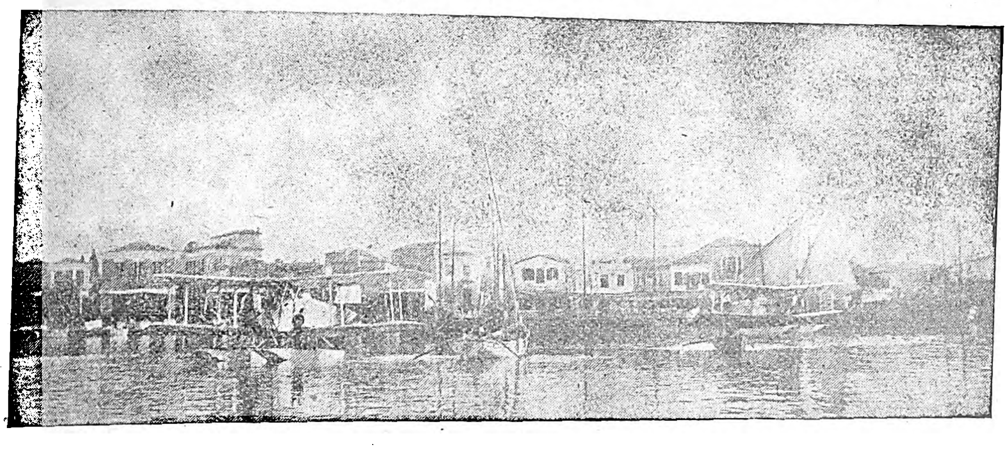

Τὸ νότιον τμῆμα τῆς κεντρικῆς προκυμαίας. Πρὸ αὐτῆς δύο ὑδροπλάνα. Ἡ δευτέρα ἐξ ἀριστερῶν οἰκία ἡ Δημαρχία καὶ ἀριστερᾷ αὐτῆς ἀλσύλλιον ἐν ᾧ προτομὴ τοῦ Κυβερνήτου.
[Φωτογρ. Γ. Ν. Μπήτρου].

ἀπὸ τὰς πωλήσεις τῶν ἐξαισίων σύκων της (ὧν καλύτερα εἶναι τὰ Βασιλικὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὰ Πέππηκα), τῶν σταφυλῶν της καὶ τοῦ γλεύκους της, ἅτινα εἶναι περιζήτητα εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς. Δύο ἄλλαι, σπουδαιόταται πλουτοφόροι πηγαί, οἱ σπόγγοι καὶ οἱ πῶροι λίθοι, φθίνουν ὁλονέν. Καὶ ἡ μὲν βιομηχανία τῶν σπόγγων, ἥτις ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἀκμῆς τῷ 1902-1903, ὅτε ἐλειτούργουν ἐν Αἰγίνῃ τὰ καταστήματα Greswell, Λουγγῆ καὶ Βογιατζῆ, ἐξέπεσεν ἤδη καὶ διὰ τὰ μέγιστα καὶ ὁλονὲν ὀγκούμενα ἔξοδα ἐκκινήσεως τῶν «μαγγιώρων» λεγομένων μηχανῶν (βλ. λ. σπογγαλιεία) καὶ διὰ τὴν ἀπειρίαν καὶ τὸ ἀπειθάρχητον τῶν συγχρόνων δυτῶν, καὶ διὰ τὴν ἐμφάνισιν ἐν τῇ κοινῇ χρήσει ἀπομιμήσεων σπόγγων ἐξ ἐλαστικοῦ, ἀλλὰ καί, πρὸ πάντων διὰ τοῦτο, ἕνεκεν τῆς καταργήσεως τοῦ σπόγγου ὡς εἴδους τοῦ σάκκου σκευῆς τοῦ Ἄγγλου στρατιώτου, κατόπιν τῆς ὁποίας ἡ κατανάλωσις τῶν σπόγγων ἐμειώθη σοβαρώτατα εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ Λονδίνου· εἰς αὐτὰς δὲ τὰς ἐναντιότητας προσετέθη καὶ οἱ ἀπὸ νομοθετικῶν μέτρων τῆς Γαλλίας, Ἱσπανίας καὶ Ἰταλίας προστατευτικῶν τῆς ἰδικῆς των σπογγαλιείας, περιορισμοὶ τῆς ἁλιείας τῶν δυτῶν εἰς τὰς χωρικὰς θαλάσσας τῶν Κρατῶν τούτων. Ἡ ἐλάττωσις αὐτὴ τῆς σπογγαλιείας ἐπήνεγκε κλονισμὸν εἰς τὰς ἀκολούθους ἐργατικὰς τάξεις: εἰς τοὺς δύτας, εἰς τοὺς ναύτας τῶν βοηθητικῶν σπογγαλιευτικῶν πλοίων, εἰς τοὺς ἐργάτας τῆς κατεργασίας τῶν σπόγγων, εἰς τοὺς ξυλουργοὺς τοὺς κατασκευάζοντας τὰ κιβώτια τῆς ἀποστολῆς τῶν σπόγγων, καὶ εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν ἱστιοφόρων, δι' ὧν μετεφέροντο οἱ ἐγκιβωτισμένοι σπόγγοι εἰς Πειραιᾶ πρὸς περαιτέρω εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἀγορὰς ἀποστολήν. Ἡ δὲ καχεξία περὶ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν πωρίνων λίθων, ἀπότοκος ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐπικρατούσης οἰκοδομικῆς κρίσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς παραγκωνίσεως τοῦ φυσικοῦ λίθου ὡς δομικοῦ ὑλικοῦ ὑπὸ τῶν διὰ μπετὸν ἀρμὲ ἢ διὰ πλίνθων καὶ τσιμεντολίθων κατασκευῶν, ἔχει ἀντίκτυπον ἐπὶ τῶν ἀκολούθων ἐργατικῶν τάξεων: λατόμων, λιθοξόων οἱ ὁποῖοι «μορφώνουν» τοὺς πώρους (πουριὰ - ἀγκωνάρια), καραγωγέων μεταφερόντων τοὺς μορφωμένους λίθους εἰς τὴν προκυμαίαν πρὸς φόρτωσιν, ἀχθοφόρων φορτώσεως ἀπὸ τῆς φορταμάξης εἰς τὸ πλευρισμένον ἱστιοφόρον, τῶν ἰδιοκτητῶν καὶ τῶν πληρωμάτων τῶν βρατσερῶν δι' ὧν ταῦτα μεταφέρονται εἰς Πειραιᾶ.

Μία βιομηχανία ἥτις ἀνθεῖ εἰς τὴν νῆσον ἐν γένει, ἀλλ' ἡ ὁποία ἐλάχιστα ἀποδίδει ἀναλόγως τοῦ καταβαλλομένου δι' αὐτὴν ἔργου, εἶναι ἡ τῶν χειροτεχνημάτων, δαντελῶν, «μοτίφ» κτλ., ἣν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Αἴγιναν ἡ λαίδη Egerton, σύζυγος τοῦ ἄλλοτε ἐν Ἑλλάδι πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας, μετ' ἄλλων κυριῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐργαστηρίου τῶν Ἀπόρων Γυναικῶν. Τὰ πλεῖστα τῶν κορασίων τῆς Αἰγίνης, τῆς Χαλασμένης, τῆς Χλόης, τοῦ Κοκκαλακιοῦ, τοῦ Μεσαγροῦ καὶ τοῦ Ἀσώματου καὶ τῶν μοναχῶν τῆς γυναικείας Μονῆς τοῦ *Ξάντος*, καταγίνονται εἰς τὴν χειροτέχνησιν τοιούτων εἰδῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι περιζήτητα εἰς Εὐρώπην· καὶ εἰς τὸν τελευταῖον μικροσυνοικισμὸν τῆς νήσου εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εὑρεθοῦν κοράσια ἀσχολούμενα εἰς τὴν καλλιτεχνίαν αὐτὴν χειροτεχνίαν.

Ἄλλη μικροβιομηχανία, ὅπως δήποτε προσοδοφόρος, ἀπόγονος δὲ τῆς ὀνομαστῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Αἰγιναίας ἀγγειοπλαστικῆς, τῆς ὁποίας ἀναρίθμητα ἴχνη, θραύσματα ἀγγείων παντοειδῶν, εὑρίσκει τις εἰς ὅλους τοὺς ἀγρούς, εἶναι ἡ σύγχρονος ἀγγειοπλαστικὴ τῶν ἐκ πορώδους ἀργίλλου, τῶν παγκοίνως γνωστῶν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα «Αἰγινήτικων κανατιῶν». Ὅμοια εἰς ἀπόδοσιν δροσεροῦ ὕδατος κατὰ τοὺς καύσωνας τοῦ θέρους, πρὸς τὰ ἰσπανικὰ Alcarazas, κατασκευάζονται ἐξ ἀργίλλου, ἐξαγομένης ἰδίως, ἐκ κοιτάσματος εὑρισκομένου ὀλίγον πέραν τοῦ ἐκκλησιδίου Ἅγιος Ἠλίας ἐγγὺς τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς ὁδοῦ Αἰγίνης—Μεσαγροῦ-Ἀφαίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου κοιτάσματος παρὰ τὸ μεταξὺ Μπαροῦ καὶ Μεσαγροῦ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς νήσου εἶναι: Ἀστυνομικὴ Ὑποδιεύθυνσις μὲ σταθμοὺς εἰς Μεσαγρὸν καὶ Ἀγκίστριον, Ἐπιστασία λιμένος, Ὑποτελωνεῖον, Εἰρηνοδικεῖον, Ταχυδρομεῖον καὶ Τηλεγραφεῖον μετὰ τηλεφωνικῆς συγκοινωνίας πρὸς Μεσαγρόν, Σχολεῖον Ἑλληνικόν, Παρθεναγωγεῖα, Δημοτικαὶ Σχολαὶ (Μονοτάξιοι δὲ τοιαῦται εἰς Μεσαγρόν, Χαλασμένην, Ἁγίους Ἀσωμάτους, Βαθύ, Παχεῖα Ράχη, Ἀνιτσαῖον, Πέρδικα) καὶ τὸ Σωφρονιστήριον, δι' ὃ χρησιμεύει, διαρρυθμισθέν, τὸ Καποδίστρειον Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ἐν ᾧ κρατοῦνται 500 περίπου, βαρύποινοι δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον, κατάδικοι. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ὑπάρχει οὔτε ὑποκατάστημα τραπέζης τινός, ἐνῷ εἶχεν ἄλλοτε τοιοῦτον ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, οὔτε Οἰκονομικὴ Ἐφορεία, πρὸς μεγάλην ζημίαν τῶν φιλονόμων Αἰγινητῶν, ὄντων ἠναγκασμένων νὰ μεταβαίνουσιν εἰς Πειραιᾶ πρὸς τακτοποίησιν τῶν συμφερόντων των καὶ τῶν φορολογικῶν των ὑποχρεώσεων.

Εἰδικὸν Ταμεῖον Κοινότητος Αἰγίνης.—Διὰ τοῦ νόμου 2817 τῆς 28ης Ἰουνίου 1922 συνεστήθη εἰδικὸν ταμεῖον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου Αἰγίνης, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Εἰδικὸν Ταμεῖον κοινωφελῶν ἔργων κωμοπόλεως Αἰγίνης».

Σκοπὸς τοῦ ταμείου τούτου εἶναι ἡ ὕδρευσις, ὁ φωτισμός, ἡ ὁδοποιία καὶ ὁ ἐξωραϊσμὸς ἐν γένει τῆς πόλεως Αἰγίνης, ἐφ' ὅσον δ' οἱ πόροι αὐτοῦ θὰ ἐπήρκουν διὰ τὴν κατὰ προτίμησιν ἐκτέλεσιν τῶν δύο πρώτων ἐκ τῶν ἄνω σκοπῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο καὶ ἔργα δημοτικῆς ὁδοποιίας καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον Αἴγιναν, δενδροφυτείας, ἔργα ἐξωραϊσμοῦ καὶ συγκοινωνίας ἐν γένει.

Πόροι τοῦ εἰδικοῦ ταμείου εἶναι 1) ἐτησία εἰσφορὰ τῆς Κοινότητος Αἰγίνης, ἀνάλογος πρὸς τὰ πρότερον καταβαλλόμενα ὑπ' αὐτῆς διὰ τὸν φωτισμόν, ὕδρευσιν, καθαριότητα, ὑπονόμευσιν καὶ ὁδοποιίαν, καὶ 2) ἐτησία εἰσφορὰ τοῦ Λιμενικοῦ ταμείου Αἰγίνης, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ὑδρεύσεως καὶ φωτισμοῦ τοῦ λιμένος, ὡς καὶ κατασκευῆς παραλιακῆς ὑπονόμου, ὧν ἔργων ἡ κατασκευή, συντήρησις καὶ λειτουργία ἀνετέθη εἰς τὸ Εἰδ. Ταμεῖον, ἀποτελουμένη ἐκ τῆς προσθέτου αὐξήσεως διαφόρων λιμενικῶν φόρων (Δ. 7 Ὀκτωβρίου 1922).

Αἱ εἰσπράξεις τοῦ εἰδικοῦ ταμείου κατατίθενται εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, ἡ δ' ἀνωτέρα ἐπ' αὐτοῦ ἐποπτεία ἀνήκει εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Συγκοινωνίας.

IX. ΧΛΩΡΙΣ — ΘΕΡΜΟΠΗΓΑΙ

Χλωρίς.—Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, καίτοι πολλὰ περὶ Αἰγίνης ἐπραγματεύθησαν, οὐδὲν ἐν τούτοις ἀξιόλογον ἀναφέρουσι περὶ τῆς χλωρίδος τῆς νήσου, πλὴν τοῦ *Θεοφράστου* ἀναφέροντος ἐν τῷ «*Περὶ ὀσμῶν*» (27) πονηματίῳ του: «Ἅπαντα συντίθενται τὰ μύρα, τὰ μὲν ἀπ' ἀνθῶν, τὰ δὲ ἀπὸ φύλλων..... καὶ πρὸς τούτοις τὸ *κρόκινον* βέλτιστος δ' ἐν Αἰγίνῃ—(δηλαδὴ ὁ «κρόκος», ζαφορά)—καὶ Κιλικίᾳ». Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων φυσιοδιφῶν ὁ Pitton de Tournefort, ὁ μελετήσας ἀπὸ Αὐγούστου τοῦ 1700 ἕως Ἰανουαρίου τοῦ 1701 τὴν χλωρίδα ἑκάστης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, δὲν ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγιναν, ὅπως δὲν τὴν ἐπεσκέφθη οὔτε ὁ Sibthorp ὁ διάσημος συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Χλωρίδος (Flora Graeca) παρὰ τὸ ὅτι δὶς (1786-1787 καὶ 1794-1795) περιηγήθη πρὸς μελέτην αὐτῆς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐφ' ἱκανὸν παρέμεινεν εἰς Ἀθήνας μελετῶν τὰ φυτὰ τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' οὔτε ὁ Dumont d' Urville, σταθμεύων εἰς διαφόρους τοῦ Αἰγαίου λιμένας (ὅρα *Jurien de la Gravière:* La Station du Levant) καὶ συλλέγων φυτὰ ἀπὸ τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων, ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγιναν.

Ὅταν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Μαιζὼν κατῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ Γαλλικὴ Ἐπιστημονικὴ ἀποστολή, ἐπεσκέφθησαν τὴν Αἴγιναν ὁ διευθύνων αὐτὴν Bory de Saint Vincent μετὰ τοῦ γεωλόγου Puillon Boblaye, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1829, ἀλλ' ἐξήτασαν τὴν νῆσον μᾶλλον ἀπὸ γεωλογικῆς ἀπόψεως (Expédition scientifique de Morée, Tom. I, Relation par *Bory de Saint-Vincent* p. 469) δὶς μόνον γινομένης μνείας τῆς Αἰγίνης ἐν τοῖς περὶ χλωρίδος τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Κυκλάδων.

Πρῶτος ὁ E. R. Friedrichsthal, ἐπιστήμων βοτανικός, ἐξήτασε μετά τινος ἀκριβείας τὰ τῆς χλωρίδος τῆς νήσου, καίτοι δὲ παρέμεινεν ἐκεῖ τρεῖς μόνον ἡμέρας (26-28 Μαρτίου 1835) συνέλεξε καὶ ἐκαταλόγισε 133 εἴδη φανερογάμων. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος, κατὰ Μάϊον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1852 καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1856, ὁ φαρμακοποιὸς τοῦ βασιλέως Ὄθωνος Joseph Sartori ὅπως καὶ ὁ φαρμακοποιὸς τοῦ στρατοῦ W. von Sprunner τῷ 1840 καὶ τῷ 1843, ἐπεχείρησαν βοτανολογικὰς ἐκδρομὰς εἰς Αἴγιναν, συλλέγοντες πλεῖστα δείγματα τὰ ὁποῖα βραδύτερον διεμοιράσθησαν εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Boissier καὶ τοῦ Θ. δὲ Χελδράϊχ. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1857 ὁ Giaccomo Guicciardi—Barazetti ἐπανεῦρεν εἰς Αἴγιναν τὸν κρόκον τοῦ Θεοφράστου. Βραδύτερον κατ' Αὔγουστον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1858, ὁ καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς Θ. Ὀρφανίδης ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγιναν, ὅσα δὲ δείγματα συνέλεξεν εὑρίσκονται ἐν τῷ Φυτολογικῷ Μουσείῳ τοῦ Πανεπιστημίου, εἰς ὃ περιῆλθε μετὰ τὸν θάνατον του ἡ συλλογή του. Ἑξάκις ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγιναν ὁ Χελδράϊχ (Ἰούν. 1848, Νοέμ. 1855, Μάϊον καὶ Ἰούνιον τοῦ 1860 καὶ 1865, Μάϊον 1870 καὶ Ἀπρίλιον 1881 μετὰ τοῦ Τιμολ. Χόλτσμανν) συλλέξας 380 εἴδη, ἄλλα ἢ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταλογισθῆ. Ὅταν δὲ δὲν ἠδύνατο πλέον ὁ σοφὸς πρεσβύτης νὰ ἐργάζηται αὐτὸς οὗτος, ἀνέθεσεν εἰς τοὺς Μάρκον Μίνδλερ καὶ Βασ. Τούνταν νὰ συμπληρώσωσι τὸ περὶ χλωρίδος τῆς Αἰγίνης ἔργον του. Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν καταλογισθέντων φυτῶν τῆς Αἰγίνης ἀνέρχεται εἰς 576 αὐτοφυῆ εἴδη, ἀπέναντι 1557 εἰδῶν τῆς χλωρίδος τῆς Ἀττικῆς (37,12 %), καὶ τοῦτο διότι ἡ χλωρὶς τῆς Αἰγίνης ἀντιπροσωπεύει μόνον τὴν *παράλιον καὶ πεδινὴν ζώνην βλαστήσεως* καὶ οὐχὶ τὴν *ὀρεινὴν ἢ ὑλώδη ζώνην* (700 μέτρα—1400), ἀφοῦ τὸ μέγιστον τῆς νήσου ὑψόμετρον εἶναι μόνον 532 μέτρα.

Τῆς Αἰγίνης εὑρισκομένης μεταξὺ Κυκλάδων, Πελοποννήσου καὶ Ἀττικῆς, ἡ Αἰγιναία χλωρὶς ἔχει κοινὰ εἴδη μετὰ τῶν τριῶν τούτων μερῶν, ἢ μετὰ τῶν δύο ἢ καὶ μετὰ τοῦ ἑνός, ἢ ἀντιθέτως εἴδη τινὰ τῶν ὡς ἄνω χλωρίδων ἐλλείπουσιν ἐν τῇ Αἰγιναίᾳ τοιαύτῃ. Οὕτω: 472 εἴδη εἶναι κοινὰ καὶ εἰς τὴν Αἰγιναίαν καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἄλλας χλωρίδας· 24 εἴδη ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὰς χλωρίδας τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν τῶν Κυκλάδων· 22 εἴδη μόνον ἐν Αἰγίνῃ, Ἀττικῇ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας· 20 εἴδη μόνον ἐν Αἰγίνῃ καὶ Ἀττικῇ· 12 εἴδη μόνον ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ· 6 συνάμα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ εἰς τὰς νήσους τῶν Κυκλάδων καὶ τέλος 8 μόνον ἐν Αἰγίνῃ καὶ εἰς τὰς Κυκλάδας. (Διὰ τὰς λεπτομερεῖς ὀνομασίας τῶν φυτῶν τούτων, Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστί, ὅρα «*Ἡ Χλωρὶς τῆς Αἰγίνης*» ὑπὸ Θ. δὲ Χελδράϊχ, τύποις «Ἑστίας» 1898). Πάντως, εὐθὺς ἀμέσως παρατηρεῖται, ὅτι μεγαλυτέρα σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν χλωρίδων τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Ἀττικῆς, δευτερεύουσα πρὸς τὴν χλωρίδα τῆς Πελοποννήσου καὶ τριτεύουσα πρὸς τὴν χλωρίδα τῶν Κυκλάδων.

Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ φυτὰ τῆς Αἰγιναίας χλωρίδος, τὰ ὁποῖα δὲν παρετηρήθησαν εἰς τὴν χλωρίδα τῆς Ἀττικῆς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Κυκλάδων, ἀλλ' εἰς χλωρίδας ἄλλων τόπων. Εἶναι δὲ ταῦτα: *Conringia Orientalis* (Μικρασία, Θράκη, Νοτ. Εὐρώπη), *Lythrum tribracteatum* (Νοτ. Εὐρώπη, εὑρεθὲν ὅμως καὶ ἐν Βοιωτίᾳ), *Orobanche hyalina* (εὑρεθὲν μόνον ἐν Κεφαλληνίᾳ), *Statice Thouini* (Β. Ἀφρικὴ καὶ Συρία), *Ornithogalum Pyrenaïcum* (μέση Εὐρώπη, εὑρεθὲν ὅμως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Κρήτῃ), *Bellevalia trifoliata* (Νεάπολις Ἰταλίας, Βυζάντιον, Κρήτη), *Avena fatua* (σπάνιον ἐν Ἑλλάδι, ὄχι ὅμως ἐν Εὐρώπῃ).

Ἐν Αἰγίνῃ ὑπάρχουσιν ἀφ' ἑτέρου καὶ φυτὰ ἐνδημικά, δηλαδὴ ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Αἰγιναίαν χλωρίδα, (ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον ὁ σοφὸς Χελδράϊχ, ὀνομάσας μάλιστα αὐτὰ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν συνεργατῶν του, δὲν τὰ ἐγνώριζεν ὑπάρχοντα εἰς χλωρίδας ἄλλων τόπων), τὰ ἀκόλουθα: *Cyclaminos Mindleri, Scilla Holzmannia, Leopoldia graminifolia* καὶ *Colchicum Tuntasium*, ἅτινα ὁ Χελδράϊχ περιέγραψεν ὡς νέα εἴδη. Ποικιλίας δὲ καὶ παραλλαγάς, νέας καὶ ὡς ἐνδημικὰς τῆς Αἰγίνης

Digitized by Google

θεωρητέας, περιέγραψεν ὁ Χελδράϊχ τὰς ἑξῆς: *Rubus ulmifolius forma Aeginensis. Salvia Horminum varietas comosula* καὶ *Phalaris minor varietas comosula.*

Χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν Αἰγιναίαν χλωρίδα εἶναι ἡ ἔλλειψις φυτῶν τινων, ἰδίως θάμνων καὶ φρυγάνων κοινοτάτων ἐν τῇ Ἀττικῇ, τῇ Πελοποννήσῳ καί τισι τῶν νήσων τῶν Κυκλάδων, διὰ τὰς ὀνομασίας τῶν ὁποίων ὅρα σελ. 12 τοῦ ρηθέντος ἔργου τοῦ Χελδράϊχ. Ἐκ δὲ τῶν οἰκογενειῶν δὲν ἀντιπροσωπεύονται ποσῶς ἐν τῇ χλωρίδι τῆς νήσου αἱ τῶν Ἰωδῶν, τῶν Ὀξαλιδωδῶν, τῶν Ραμνωδῶν, τῶν Ρηξιπετρωδῶν, τῶν Ἀσκληπιαδωδῶν, τῶν Ἀποκυνωδῶν, τῶν Θυμελαιωδῶν, τῶν Ἰτεωδῶν, τῶν Τοφωδῶν, τῶν Ἁλισμωδῶν καὶ τῶν Γνητωδῶν.

Τέλος, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡφαιστειακοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῆς Αἰγιναίας χλωρίδος, παρετήρησεν ὁ Χελδράϊχ ὅτι, ὀλίγιστα εἴδη φυτῶν φύονται ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπὶ ἡφαιστειακῶν πετρωμάτων, τὰ πλεῖστα δὲ ἀδιακρίτως ἐπί τε τῶν ἡφαιστειακῶν ἀνδεσίτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀσβεστολίθων τῆς κρητιδικῆς καὶ ἐπὶ τῶν πετρωμάτων τῆς τριτογενοῦς διαπλάσεως. Ὡς φυόμενα ἀποκλειστικῶς ἐπὶ ἡφαιστειακοῦ ἐδάφους, ἐγνώρισε μόνον τὰ ἑξῆς πέντε εἴδη: *Phagnolon saxatile* (ὅπερ καὶ ἐν Μεθάνοις καὶ ἐν Πόρῳ, ἐπὶ τοῦ ἀνδεσιτικοῦ πετρώματος φύεται), *Cyclaminos Mindleri, Leopoldia graminifolia, Scilla Holzmannia, Colchicum Tuntasium.*

Θερμοπηγαί. Τοιαῦται ὑπάρχουσιν ὑδροθειοῦχοι παρὰ τὴν Μαραθῶναν, αἵτινες, ἐξ ἐρειπίων ὑπαρχόντων παρ' αὐτάς, προκύπτει ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο ἄλλοτε, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν δὲν ἔχουσι μελετηθῆ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη ἁλιπηγὴ εἰς τὸν ὅρμον *Θέρμαι*, ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκτῆς, ἀκριβῶς κατέναντι τοῦ Φαλήρου, καὶ εἰς ὡραίαν τοποθεσίαν· ἡ πηγὴ αὕτη, ἥτις ἐξητάσθη κατ' ἐπανάληψιν, ἐντολῇ τοῦ Κράτους, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Α. Δαμβέργη, εἶναι *θερμὴ* (25°, 9 Cels.) *ἁλιπηγὴ βρωμιοῦχος, ἀσθενῶς ἀλκαλική*, ἓν λίτρον δὲ ὕδατος ταύτης, περιέχει: Θειϊκὸν Ἀσβέστιον 1,23757—Ἀνθρακικὸν Νάτριον 0,42400—Χλωριοῦχον Κάλιον 0,19455 — Χλωριοῦχον Νάτριον 8,40915 — Βρωμιοῦχον Μαγνήσιον 0,03050 — Χλωριοῦχον Μαγνήσιον 1,54679—Ἀνθρακικὸν Ἀσβέστιον 0,08501—Ἀνθρακικὸν Μαγνήσιον 0,34311—Ἀνθρακικὸν Ὑποξείδιον τοῦ σιδήρου 0,00160 -Ὀξείδιον Ἀργυλλίου 0,00200—Πυριτικὸν ὀξὺ 0,01600: ἤτοι ἄθροισμα στερεῶν συστατικῶν 12,29118· ἐπὶ πλέον περιέχει ἀνθρακικὸν ὀξὺ τῶν διττανθρακικῶν ἁλάτων 0,41004 καὶ *ἀνθρακικὸν ὀξὺ ἐλεύθερον* 0,14150· ὥστε τὸ ἄθροισμα ἁπάντων τῶν συστατικῶν εἶναι 12,84272. Συστηματικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν ὑδάτων τούτων, ἅτινα λόγῳ τῶν συστατικῶν των κατατάσσει ὁ Δαμβέργης εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καλλιτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἁλιπηγῶν, δὲν ἐγένετο· εἰς τοὺς ἀρχαίους ὅμως ἦσαν γνωσταὶ αἱ θεραπευτικαὶ ἰδιότητες αὐτῶν, ὡς μαρτυροῦσιν ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν λουτῆρες λαξευμένοι ἐντὸς βράχων, δεξαμεναὶ καὶ κοιλώματα ἐν εἴδει μεγάλων πίθων.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ. Ἐκτὸς τῶν γενικῶν ἱστοριῶν καὶ γεωγραφιῶν τῆς Ἑλλάδος, λεξικῶν καὶ πολλῶν ἄλλων δημοσιευμάτων: *About Edmond* «La Grèce contemporaine» (1854). — *Τοῦ ἰδίου* «Memoire sur l'île d'Egine», τρία ἄρθρα δημοσιευθέντα ἐν τοῖς «Arch. des Miss. Scientif.».—«*Αἰγιναία*» 1831, σελ. 158 «Περὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ νομιζομένου τοῦ Πανελληνίου Διὸς ναοῦ εἰκασίαι» (ἄρθρ. *Ἀνδ. Μουστοξύδου*). —*Annali del Istituto I* (1829), σελ. 207 καὶ ἑφεξ.—*Antiquities of Ionia* τῆς ἐν Λονδίνῳ Society of Dilettanti, II, σελ. 16 (τοῦ 1797).—*Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων* (1841) 5, 33, 39.—*Barckley Head* «Historia numorum» σελ. 331 καὶ ἑφεξῆς.—*Bursian* «Geography» II σελ. 81 καὶ ἑφεξῆς.—*Γενικὴ Ἐφημερὶς* 1828, 1829, 1830, 1831.— *Chandler Richard* «Voyages dans l'Asie Mineure et en Grèce» μεταφρ. ἐκ τοῦ Ἀγγλ. 1804, II, 313 καὶ ἑφεξ.—*Collignon* «Histoire de la sculpture grecque» I, 286-302.—*Cockerell C. R.* «The temples of Panellenius Jupiter at Aegina and of Apollo Epicurius at Bassae», Λονδῖνον 1860.—*Δαμβέργη Α. Κ.* Ἔκθεσις χημικῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν Αἰγίνῃ ἰαματικῶν ὑδάτων, εἰς «Γαληνὸν» 1884, σελ. 139, 155, 174, 178, 221.—*Δελτίον Ἀρχαιολογικὸν* 1888, σελ. 36.—*Dodwell E. A.* «Classical and topographical tour through Greece I, 559 καὶ ἑφεξ.—*Δραγούμη Νικ.* «Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις» (Ἀθῆναι, τύπ. Φιλαδελφέως 1879).—*Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Καποδιστρία, Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος*, (τομ. 4) ὑπὸ Βετὰν-Σχοινᾶ, Ἀθῆναι τύποις Ράλλη 1841.—*Expédit. scientif. de Morée*, Παρίσιοι 1838, ὑπὸ Bloit, Ravoise καὶ Poiret.—*Ὁμοίως*, Relation par Bory de Saint Vincent I, 469.—*Fiedler* Reise I, 273 καὶ ἑφεξῆς.—*Frazer I. G.* Pausanias's description of Greece translated with a commentary 1913 Λονδῖνον, III, 261-272. —*Furtwangler Adolf.* Das heiligtum der Aphaia nach den resultaten der Bayrischen grabung von 1901, Μόναχον 1906 Κείμενον καὶ Πίνακες.—*Τοῦ αὐτοῦ*, «Περὶ Αἰγιναίας Σφιγγός», εἰς τὸ Munchener Jahrbuch der bildenden, kunst I, 1906.—*Gardner*, History of the ancient coinage.—*Garnier Charles*· Le Temple de Jupiter Panellénien, εἰς τὴν Revue archéologique τοῦ 1854, σελ. 193—204, 343—361, 423—440.—*Τοῦ ἰδίου* τὸ αὐτὸ ὁλοκληρωτικῶς. Παρίσιοι 1880.—*Ηρειώτου Π.* «Αἰγινητικὰ» τύποις Σακελλαρίου 1891. Περισπούδαστος μελέτη ἧς μόνον τὰ 3 πρῶτα τεύχη ἐξεδόθησαν· ἀπολύτως δυσεύρετα.—*Hirschfeld* εἰς «Hermès» 5 (1871) σελ. 469.—*Imhoof, Blummer* καὶ *Gardner* Num. comm. in Pausanias σελ. 45.—*Ionian Anthology*, Κέρκυρα 1834, σελ. 31-51, Conjectures on the Temple of Aegina believed to be the temple of Jupiter Panellenius, διατριβὴ τοῦ *Ἀνδρέου Μουστοξύδου*.—*Jurien de la Gravière* Edmond Doria et Barberousse.—*Τοῦ ἰδίου*, Les corsaires barbaresques.—*Τοῦ ἰδίου*, La station du Levant.—*Καββαδία Π.* «Ἱστορία τῆς Τέχνης».—*Καμπούρογλου Δημ. Γρ.* Διάφοροι μελέται ἐν τῷ τύπῳ, σχετικαὶ πρὸς τὴν Αἴγιναν.—*Καλούδη Κωνστ. Δ.* Διάφορα χρονογραφήματα ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθῆναι», σχετικῶς μὲ τὴν Αἴγιναν, καὶ διάφορα ἀδημοσίευτα σημειώματα αὐτοῦ.—*Λάμπρου Σπυρ.* «Τὸ παλάτι τοῦ Μπαρμπαγιάννη», εἰς «Ἑστίαν» (περιοδ.) τόμος ΚΓ', φυλ. 591, σελ. 265.—*Λάμπρου Π.* σχετικὰ πρὸς τὴν ἐν Αἰγίνῃ ἐπὶ Καποδιστρίου νομισματοκοπίαν εἰς περιοδικὸν «Ἑστία» Δ' 95 καὶ Στ' 478.—*Leake M.* Travels in the Morea, σελ. 479 καὶ ἑφεξῆς.—*Τοῦ ἰδίου*, Peloponnesiaca 270.— *Λογιωτατίδου Σπύρου Γ.* Ἡ ἁρπαγὴ τῆς Αἰγίνης, (Ἀθῆναι τύπ. Μαυρομμάτη 1865) βαθυτάτη μελέτη, πλουσιωτάτη εἰς πηγάς.—*Τοῦ ἰδίου*,: Ὀνάτας.—*Τοῦ ἰδίου*, ἐν τῷ περιοδικῷ «Παρθενὼν» 1870-1871, σελ. 331 καὶ ἑφεξῆς.—*Loewes* Inschriften Griech Bildhauer, ἀριθ. 448.—*Λυκούδη Ἐμμανουὴλ Στλ.* «Γύρω εἰς τὸν τόπον μας (1921) Αἴγινα».—*Λυκούδη Στυλιανοῦ Ἐμμ.* «Ἱστορικὸν τῶν Φάρων τῶν Ἑλληνικῶν ἀκτῶν».—*Milbank Samuel* The coinage of Aegina, Νέα Ὑόρκη 1824.—*Müller K. O.* «De arte Aeginetica» Kunstarcheologische Werke I, σελ. 1-19.—*Νέγρη Φωκ.* Vestiges antiques submergés εἰς Athen Mitteilungen τοῦ 1904, σελ. 349.—*Τοῦ ἰδίου* καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος εἰς Revue universelle des Mines 1903, σελ. 257.—*Rochet Raoul*, chef de l'exped. scientif. de Morée: «Colonies grecques» VIII, 184.—*Roberts* «Greek Epigraphy» I, n. 120. —*S'childt A* «Die giebelgruppen von Aegina», Λειψία 1895.—*Smith A. H.* Catalogue of sculpture in the British Museum σελ. 73.—*Spon* καὶ *Wheler* «Voyages en 1657» κτλ.—*Taylor Horace* «Greek and Roman sculpture», μετάφρ. ἐκ τοῦ Γερμαν. τῶν A. Furtwaengler καὶ H. L. Ulrichs.—*Welcker* Tagabuch I, σελ. 341.—*Τοῦ ἰδίου* «Griechische Götterlehre» III, 130.—*Vischer* «Erinnerungen σελ. 511.—*Wordsworth* «Athens and Attica» σελ. 227 καὶ ἑφεξῆς.—*Χελδράϊχ Θ.* «Ἡ Χλωρὶς τῆς Αἰγίνης», τύποις Ἑστίας 1898· δυσεύρετον.—*Χάρται*, Ἀγγλικοί: 1657=Gulf of Athens.—1514=Aegina and Methana. —1816=Town and Port of Aegina καὶ Ἀγγλικαὶ καὶ Γαλλ. Ναυτιλ. Ὁδηγίαι Αἰγαίου.—*Ἐμμανουὴλ Ν. Λαμπαδαρίου*, Χάρτης τῆς νήσου Αἰγίνης (1904), πλουσιώτατος εἰς τοπωνυμίας τοποθεσιῶν.

Γ. Ν. ΜΠΗΤΡΟΣ, Ὑποστράτηγος, πρόεδρος κοινότ. Αἰγίνης
ΣΤ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ, πλοίαρχος Π. Ναυτικοῦ

ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΗΣ

Εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς νήσου Αἰγίνης συμμετέχουν τὰ ἀκόλουθα πετρώματα ἐκ τῶν νεωτέρων πρὸς τὰ ἀρχαιότερα:

I. Τοῦ Καινοζωϊκοῦ αἰῶνος. Τριτογενεῖς ἀσβεστόλιθοι καὶ μάργαι. Ἡφαιστειογενῆ πετρώματα, (Ἀνδεσίτης κεροστιλβικός, Ἀνδεσίτης κεροστιλ-

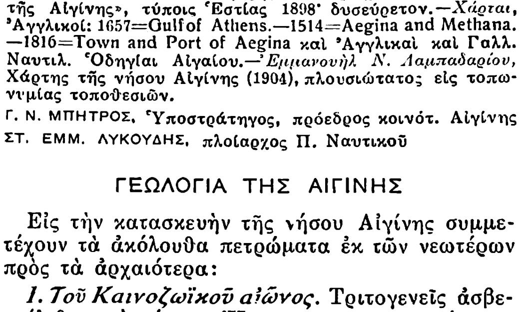

βικὸς αὐγιτικός, Ἀνδεσίτης ὑπερσθενικός, ἀνδεσίτης κεροστιλβικὸς ὑπερσθενικός, δακίτης κεροστιλβικός, δακίτης κεροστιλβικὸς ὑπερσθενικός). Τόφφοι ἡφαιστειογενεῖς.

II. Τοῦ Μεσοζωϊκοῦ αἰῶνος. Ἀσβεστόλιθοι κρητιδικοί.

Ἐκ τῶν κρητιδικῶν ἀσβεστολίθων ἀποτελεῖται κυρίως τὸ βορειοανατολικὸν τμῆμα τῆς νήσου καὶ αἱ παρὰ τὴν Αἴγιναν νῆσοι Μονή, Μετώπη, Ἀγκίστρι καὶ Θοροῦσσα. Οἱ ἀσβεστόλιθοι οὗτοι χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς κατασκευὴν ἀσβέστου καὶ ὡς λίθοι οἰκοδομικοί.

Ἐκ τριτογενῶν ἀσβεστολίθων καὶ μαργῶν ἀποτελεῖται κυρίως τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τμῆμα τῆς νήσου. Οἱ ἀσβεστόλιθοι εἶναι μαργώδεις (Mergelkalke) καὶ χρησιμοποιοῦνται ὡς οἰκοδομικοὶ λίθοι. Ἐφέροντο τοιοῦτοι καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Τὰ ἡφαιστειογενῆ πετρώματα καταλαμβάνουν τὸ μέσον καὶ νότιον μέρος τῆς νήσου. Ἐξ αὐτῶν κυριαρχοῦν κυρίως οἱ ἀνδεσῖται. Τὰ πετρώματα ταῦτα εἶναι αἱ ψυχθεῖσαι λάβαι τοῦ ἡφαιστείου τῆς Αἰγίνης, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν τοξοειδῆ «ζώνην ἡφαιστείων» τῶν Κυκλάδων. Ἡ ἡφαιστεία ἐνέργεια εἰς τὴν ζώνην αὐτὴν ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῦται κατὰ τὴν ἀνωτέραν πλειόκαινον διάπλασιν τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος. (Βλ. τὰς λέξεις Αἰγηΐς. καὶ Ἑλλάς - γεωλογικὴ κατασκευή.)

Τῶν ἡφαιστειογενῶν τούτων πετρωμάτων γίνεται τελευταίως χρῆσις ὡς σκύρων διὰ σκυρόστρωσιν ὁδῶν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Γ. Κ. Γ.

— **Αἴγινα**· πόλις τῆς Παφλαγονίας. Βλ. Αἰγινῖτις.

— **Αἴγινα** (Egine). Ἀστεροειδής, φερόμενος, κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεώς του, ὑπ' αὔξ. ἀριθ. 91. Ἀνακαλυφθεὶς τῇ 4ῃ Νοεμβρίου 1866, ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀσωποῦ. Τὰ ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα τῆς τροχιᾶς του εἶναι τὰ ἑξῆς: $\alpha = 2{,}591$ $T = 1523$ $e = 0{,}107$ $i = 2^{\circ}8'$ $L = 170^{\circ}25'$ $\Omega = 11^{\circ}4'$ $\pi = 83^{\circ}0'$. Σ. Π.

— «**Αἴγινα**». Τὸ πρῶτον ἀτμόπλοιον τῆς Αἰγιναίας ναυτιλίας (1895-1901), εἰς ὃ ἦσαν μέτοχοι πολλοὶ τῶν ναυτικῶν τοῦ τόπου. Σ. Ε. Λ.

— «**Αἴγινα**» (Ægina). Μέγα ἀτμόπλοιον τῆς ἐν Ἀμβούργῳ Ἀτμοπλοϊκῆς Ἑταιρίας Deutche Levant Linie, ἄγνωστον τύχην λαβὸν ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου. Σ. Ε. Λ.

αἴγινα, ἡ *[Ζωολ.]*. Κοιλεντερωτὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὑδρομεδουσῶν. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ δισκοειδοῦς σώματος πεπλατυσμένου ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, χονδρώδους συστάσεως, τοῦ ὁποίου τὸ περιφερικὸν μέρος εἶναι διῃρημένον εἰς λοβούς, τελείως διακεκριμένους ἀπ' ἀλλήλων καὶ χωριζομένους δι' αὐλακώσεων. Ἑκατέρωθεν τῶν αὐλακώσεων εὑρίσκεται σάκκος (γαστρικὸν παροχευτήριον)· ἐπὶ δὲ τῶν ἄκρων τοῦ δίσκου ἀκουστικαὶ κεραῖαι λίαν ἀνεπτυγμέναι. Τὰ ἄρρενα γεννητικὰ ὄργανα κεῖνται ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τοῦ γαστρικοῦ παροχευτῆρος. Τὰ γένη εἶναι τελείως κεχωρισμένα. Ἀπαντῶσιν ἐν τῷ Εἰρηνικῷ Ὠκεανῷ. Δ. Ν. Π.

Αἰγιναία. Ἐπίθετον, ὑφ' ὃ ἐλατρεύετο ἐν Σπάρτῃ ἡ Ἄρτεμις, ἔχουσα ἴδιον ἱερὸν παρὰ τὸ τοῦ Ἱπποκουρίου Ποσειδῶνος (Παυσ. III, XIV, 2). Γ. Δ. ΚΑΨ.

— «**Αἰγιναία**». «Ἐφημερὶς φιλολογική, ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνολογικὴ ἐκδιδομένη ἅπαξ τοῦ μηνὸς ὑπὸ Γ. Ἀποστολίδου Κοσμητοῦ». Τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν περιοδικὸν ἐν τῷ ἐλευθερωθέντι Κράτει. Κατὰ τὴν ἀπὸ 10 Φεβρουαρίου 1831 προαγγελίαν τοῦ ἐκδότου της, «*Ἡ Αἰγιναία*», οὕτω ὀνομασθεῖσα ὡς ὑπὸ παροικούντων εἰς Αἴγιναν ἐκδιδομένη, θὰ περιεῖχε ὕλην ὑπαγομένην εἰς τέσσαρα τμήματα: Τὸ πρῶτον, ὑπὸ τίτλον «κοινὴ ἢ δημοσία ἐκπαίδευσις» θὰ ἦτο σχετικὸν πρὸς πράξεις τῆς Κυβερνήσεως ἀφορώσας εἰς τὰ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως· πρὸς εἰδήσεις περὶ τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδος, «πρὸς τὴν διδακτικήν, ἤγουν πρὸς τὰς μεθόδους τοῦ διδάσκειν, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰς χρῆσιν εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἄλλα ἔθνη φωτισμένα» καὶ πρὸς τὰ διδακτικὰ βιβλία «τὰ τυπονόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ ἔξω αὐτῆς»· τὸ δεύτερον τμῆμα «θέλει »διαλαμβάνει περὶ φιλολογίας, ἱστορίας καὶ ἀρ»χαιολογίας· τὸ τρίτον, περὶ ἐπιστημῶν καὶ τὸ τέ»ταρτον περὶ τεχνῶν· εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, »θέλει γίνεσθαι λόγος περὶ τῶν τεχνῶν, ἐκείνων »ἐξαιρέτως ὅσαι ἰδιάζουσιν εἰς τὴν παροῦσαν ἡμῶν »κατάστασιν καὶ μάλιστα, περὶ τῶν τῆς γεωργίας »καὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας».

Τυπουμένη, καλλιτεχνικῶς δύναταί τις εἰπεῖν, παρὰ τῇ ἐν Αἰγίνῃ «*Ἐθνικῇ Τυπογραφίᾳ*», ἀπετελεῖτο ἐκ φυλλαδίων ἐκ δύο τυπογραφικῶν φύλλων —32 σελίδων— ἕκαστον, τῆς συνδρομῆς της οὔσης 18 Φοινίκων προπληρωτέας εἰς δύο δόσεις.

Τὰ ὀνόματα τῶν συνεργατῶν της, τῶν ὁποίων θαυμάζει τις τὸ ὕφος καὶ τὴν πρακτικότητα τῆς οὐσίας τῶν ἄρθρων, δὲν ἀπέμειναν γνωστά. διότι ὑπέγραφον οὗτοι τὰ δημοσιεύματά των μόνον διὰ τῶν ἀρχικῶν των, πίνακος τῶν ὀνομάτων τῶν συνεργατῶν μὴ δημοσιευθέντος. Διαφαίνονται ὅμως τὰ ἄρθρα τοῦ Μουστοξύδη, ὑπογραφομένου Α.Μ., ἀπὸ τὸ αὐθεντικὸν τοῦ ὕφους καὶ τὸ γλαφυρὸν τῆς γλώσσης· ἦσαν δὲ ταῦτα, ἄλλα μὲν ἀρχαιολογικά, ὧν προέχει τὸ «Περὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ νομιζομένου τοῦ Πανελληνίου Διὸς ναοῦ εἰκασίαι», διὰ τοῦ ὁποίου πρῶτος αὐτὸς ἐξήνεγκε τὴν δόξαν ὅτι ὁ ναὸς ἦτο τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς κατόπιν ἐπὶ μακρὸν ἐπιστεύετο, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ ἡ παραμικρὰ αὐτοῦ μνεία ἀλλ' ἄλλων ξένων ἐξενεγκόντων ὁμοίαν βραδύτερον δόξαν, ἄλλα δὲ ἠθολογικὰ ὡς «περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ ἐκλέγῃ τις γυναῖκα σύζυγον.»

Ἐξεδίδετο ἀνελλιπῶς ἀπὸ τῆς 15 Μαρτίου 1831, ἀνὰ πᾶσαν δεκάτην πέμπτην ἡμερομηνίαν· τὸ φύλλον ὅμως τῆς 15 Ὀκτωβρίου δὲν ἐξετυπώθη, διότι, γνωσθέντος ἐν Αἰγίνῃ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου, ἡ Αἰγιναία ἔπαυσε τὴν ἔκδοσίν της. Τόμος τῶν ἐκδοθέντων τευχῶν εὑρίσκεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς. Σ. Ε. Λ.

—**αἰγιναία ἐμπολή.** Περιφρονητικὴ ἔκφρασις τῶν ἀρχαίων, χαρακτηρίζουσα τὸ εὐτελὲς τῶν ἐκ χαλκοῦ καὶ πηλοῦ μικροτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα, προϊόντα τῆς πατρίδος των, ἀπεμπόλουν οἱ Αἰγινῆται ἔμποροι καθ' ὅλον τὸν γνωστὸν κόσμον. Ἦσαν δὲ ταῦτα πήλινα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, διακεκοσμημένα κακοτέχνως διὰ γραφῶν, δι' ὃ καὶ οἱ ἀρχαῖοι κωμικοὶ ἀπεκάλουν *χυτρόπολιν* τὴν Αἴγιναν. Ἐν τούτοις ἡ περιφρονητικὴ αὕτη ὀνομασία ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν πρὸς τοὺς Αἰγινήτας ἀπέχθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸν πρὸς αὐτοὺς φθόνον διὰ τὸν πλοῦτον ὃν ἀπεκόμιζον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν εἰδῶν τῆς «Αἰγιναίας ἐμπολῆς» (βλ. Αἰγινοπώλης). Σ. Ε. Λ.

—**Αἰγιναία Σφίγξ.** Ἄγαλμα Σφιγγὸς ὡραιοτάτου τύπου, τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ, ἀνευρεθὲν ἐν Αἰγίνῃ, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία της ὡς «*Αἰγιναίας*», κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Adolf Furwängler ἐνεργηθείσας ἀνασκαφὰς τοῦ ναοῦ τῆς *Ἀφροδίτης* (τοῦ κατ' ἄλλους τῆς *Ἑκάτης*), τοῦ ὁποίου τὰ ἀκρωτήρια ἔφερον στόλισμα τοιαύτην Σφίγγα. Ὁ κορμός της, οὗτινος τὸ ὀπίσθιον μέρος δὲν ἀνευρέθη εἶναι σῶος πρὸς τὸ στῆθος· αἱ πτέρυγες, ἀποκεκομμέναι ὀλίγον πέραν τῆς μασχάλης, ἐλλείπουσιν ὡσαύτως· ἡ κεφαλὴ ὅμως μὲ τὴν ὡραίαν κόμμωσίν της καὶ τὴν ἐκφραστικωτάτην μορφήν της, καίτοι ἐνιαχοῦ, ἰδίως κατὰ τὴν ρῖνα, βεβλαμμένη, διατηρεῖται. Ὁ Φουρτβαῖγκλερ συμπληρώσας τὴν Αἰγιναίαν Σφίγγα τὴν περιέγραψεν ἐν τῷ «Münchener Jahrbuck der bildenden» Kunst I, 1906 (σελ. 1 καὶ ἑφεξῆς). Τὸ ἀνευρεθὲν ἄγαλμα κατε-

Digitized by Google

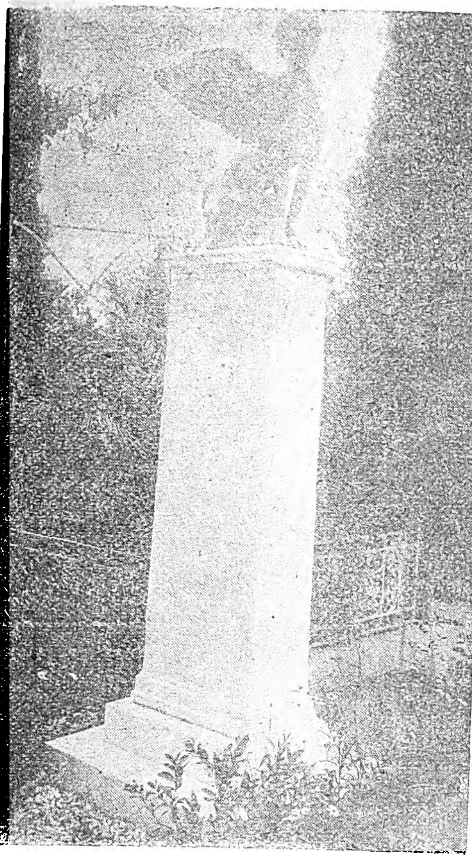

Τὸ ἐν τῷ νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν μνημεῖον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχαιολόγου Ἀδόλφου Φουρτβαῖγκλερ, ἀνεγερθὲν δαπάνῃ τῆς Ἑλλην. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας· ἐπὶ τῆς μαρμαρίνης στήλης ἐπιγραφαί: ἐν μὲν τῷ στεφάνῳ «*Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ*», ὑπὸ τὸν στέφανον δὲ «*ADOLF FURTVAENGLER 1853—1907*». Ἡ ἐπὶ τῆς στήλης *Αἰγιναία Σφίγξ*, χαλκοῦν ἀντίμιμον τῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀφροδίτης ἀνευρεθείσης, συμπληρωθείσης καὶ περιγραφείσης ὑπὸ τοῦ Φουρτβαῖγκλερ.

τέθη εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Μουσεῖον Ἀρχαιοτήτων, γύψινον δὲ ἐκμαγεῖον αὐτοῦ, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φουρτβαῖγκλερ γενομένην εἰς Γκέϊσλιγγεν συμπλήρωσιν, εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον.

Ὅταν δὲ ὁ σοφὸς ἐκεῖνος τῆς Αἰγιναίας ἀρχαιολογίας εὐεργέτης, ἀπέθανε, συνεπείᾳ λουτροῦ, ὅπερ κατάκοπος ὢν ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀφαίας θάλασσαν τῆς Ἁγίας Μαρίνας, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ τμήματι τῶν ἑτεροδόξων τοῦ Νεκροταφείου τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνήγειρεν ἐπὶ τοῦ τάφου του μαρμαρίνην στήλην ἐπιστεφομένην διὰ χαλκοῦ ὁμοιώματος τῆς Αἰγιναίας Σφιγγός, ὡς εἶχε συμπληρωθῆ αὕτη ὑπ' ἐκείνου. Σ. Ε. Λ.

αἰγιναῖος, *—α, —ον*· ὁ τῆς Αἰγίνης· «αἰγιναῖος ὀβολός,—στατήρ», «αἰγιναία δραχμή», «αἰγιναῖον τάλαντον,—σκεῦος,—κέρμα». Ἐλέχθη καὶ «γυνὴ αἰγιναία» ἀντὶ *αἰγινῆτις*.

Αἰγινέτα ἢ ***Αἰγινήτη*** *[Ζωολ.]*. Κοιλεντερωτὸν τοῦ γένους τῶν *Ὑδρομεδουσῶν*, τῆς τάξεως τῶν Ὑδροφόρων καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Αἰγινιδῶν. Τὰ ζῷα ταῦτα διακρίνονται διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν τῶν γαστρικῶν λοβῶν, οἵτινες ἀναπληροῦνται ὑπὸ γωνιώδους τινὸς ὀχετοῦ ὅστις εἰσέρχεται εἰς τὴν γαστρικὴν κοιλότητα. Ἡ κορυφὴ τοῦ γωνιώδους ὀχετοῦ διευθύνεται πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐκφύσεως τῶν σκληρῶν πλοκάμων του. Τὰ γνωστότερα εἴδη εἶναι: *Αἰγινέτα, ὁ ἥλιος τῆς θαλάσσης*, φέρουσα 18 πλοκάμους καὶ σπανιώτερον περισσοτέρους, καὶ *Αἰγινέτα ἡ χρυσίζουσα*, ἥτις φέρει 14-16 πλοκάμους. Ἀμφότερα τὰ εἴδη ταῦτα εὑρίσκονται εἰς τὸν κόλπον τῆς Μεσσήνης. Δ.Ν.Π

Αἰγινήτειον Νοσοκομεῖον. Ἀνήκει εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἱδρύθη διὰ κληροδοτήματος τοῦ καθηγητοῦ Διονυσίου Αἰγινήτου, πρωτοβουλίᾳ τοῦ καθηγητοῦ Μιχαὴλ Κατσαρᾶ, ὅστις εἶναι ὁ ἱδρυτής, ὀργανωτὴς καὶ διευθυντὴς τῆς ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ στεγαζομένης ἐν αὐτῷ πρώτης Νευρολογικῆς καὶ Ψυχιατρικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου (6λ. Β 252 γ.).

Τὸ κτίριον τοῦ Αἰγινητείου συνίσταται ἐκ δύο μεγάλων περιπτέρων, κειμένων ἐν μέσῳ εὐρέος κήπου καὶ συνδεομένων διὰ μακροῦ διαδρόμου. Τῶν περιπτέρων, τὸ μὲν πρὸς τὴν ὁδὸν Κηφισίας περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῶν γραφείων, τὸ διὰ τὰ κλινικὰ μαθήματα ἀμφιθέατρον, τὰ διάφορα ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια (μικροβιολογικόν, χημικόν, παθολογοανατομικὸν κτλ.) καὶ τὸ ἠλεκτροθεραπευτήριον μετὰ τοῦ φαρμακείου. Ἐν τῷ ἄνω καὶ κάτω ὀρόφῳ τούτου νοσηλεύονται αἱ ψυχοπαθεῖς γυναῖκες. Τοῦ ἑτέρου περιπτέρου, ὁ μὲν ἄνω ὄροφος εἶναι προωρισμένος διὰ τοὺς ψυχοπαθεῖς ἄνδρας, ὁ δὲ κάτω διὰ τοὺς νευρολογικὰ νοσήματα πάσχοντας. Ὄπισθεν τοῦ περιπτέρου κεῖνται τὰ διάφορα παραρτήματα τοῦ νοσοκομείου, τὰ μαγειρεῖα, πλυντήρια, αἱ ἱματιοθῆκαι, τὸ ὑδροθεραπευτήριον κτλ.

Ἡ Κλινικὴ τοῦ Αἰγινητείου, ἧς αἱ δαπάναι ἀνέρχονται εἰς 1,500,000 δραχμῶν ἐτησίως, συντηρεῖται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρρώστων, οὐδεμιᾶς χορηγίας παρεχομένης αὐτῇ, εἴτε ἐκ τῶν πόρων τοῦ κληροδοτήματος, εἴτε ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἢ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἁπλῶς χορηγεῖ αὐτῇ 20 χιλιάδας δραχμῶν ἐτησίως πρὸς συντήρησιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργαστηρίων αὐτῆς. Προσεπιτούτοις δὲ διὰ τῶν πόρων τούτων ἐπετεύχθη οὐ μόνον ὁ ἀριθμὸς τῶν κλινῶν ἐξ 24 ν' ἀνέλθῃ εἰς 110, νὰ ἱδρυθῶσι τὰ διάφορα ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια, τὸ φαρμακεῖον, τὸ ὑδροθεραπευτήριον, τὸ ἠλεκτροθεραπευτήριον, ἀλλὰ καὶ νὰ σχηματισθῇ ἰδία περιουσία καὶ περισσεύματα, δι' ὧν μέλλει ν' ἀνεγερθῇ καὶ τρίτον περίπτερον ἐξ 70 κλινῶν, συμπληρουμένου τοιουτοτρόπως τοῦ διδακτικοῦ καὶ φιλανθρωπικοῦ τοῦ ἱδρύματος σκοποῦ.

Οὕτω τὸ Αἰγινήτειον νοσοκομεῖον παρίσταται ὡς ἓν τῶν λαμπροτέρων καὶ τῶν τελειότερον ὠργανωμένων νοσοκομείων τῶν Ἀθηνῶν, ἐπαρκέστατον δὲ διὰ τὴν διδακτικὴν μόρφωσιν τῶν φοιτητῶν ἐπὶ τῶν ψυχικῶν καὶ νευρικῶν νοσημάτων, διότι πρὸς διδασκαλίαν αὐτῶν διατίθενται καὶ αἱ 110 κλίναι αὐτοῦ, τοῦ καθηγητοῦ ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπὶ πληρωμῇ ἀρρώστων.

Τὸ Αἰγινήτειον Νοσοκομεῖον ἐνοσήλευσεν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του μέχρι τέλους τοῦ 1926, 3108 ἀσθενεῖς, ὧν 1945 ψυχοπαθεῖς καὶ 1163 πάσχοντας ἐξ ἄλλων νευρικῶν νοσημάτων. ΑΡ. Π. Κ.

αἰγινήτης (ὁ)· ὁ κάτοικος τῆς Αἰγίνης· θηλ. *αἰγινῆτις*· σημειωτέα ἡ κατάληξις *—ήτης*· πβ. Ἰήτης (ὁ κάτοικος τῆς Ἴου), Ἰουλιήτης (ὁ κάτοικος τῆς Ἰουλίδος τῆς Κέω). Ἄλλως *αἰγινεὺς* καὶ *αἰγιναῖος*.

Αἰγινήτης [Ἀρχ.] Ὄνομα ποταμοῦ τῆς Παφλαγονίας νοτιοανατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου Καράμβιδος (βλ. **Αἰγινῆτις**).

— **Αἰγινήτης**. Υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Πόμπου. Ὁ πατήρ του ὠνόμασεν αὐτὸν Αἰγινήτην, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ τούτου τὴν εὔνοιάν του πρὸς τοὺς Αἰγινήτας ἐμπόρους, οἵτινες, ἀποβιβαζόμενοι ἐκ τῶν Αἰγινητικῶν πλοίων εἰς τὴν Κυλλήνην καὶ μεταφέροντες ἐκεῖθεν δι' ὑποζυγίων τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἶχον ἀναπτύξει τὰς μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Αἰγίνης ἐμπορικὰς σχέσεις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐγένετο αὐτὸς βασιλεὺς τῶν Ἀρκάδων. Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Αἰγινήτης**. Υἱὸς τοῦ Δηρείτου καὶ ἔγγονος τοῦ Ἀμύκλα, υἱοῦ τοῦ Λακεδαίμονος.

— **Αἰγινήτης**. Ἀνδριαντοποιός, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ζωγράφου Πασία, μαθητοῦ τοῦ Ἐριγόνου (Plin. XXXV 40, 29).

Αἰγινήτης ***Βασίλειος***. Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 1875. Γενόμενος διδάκτωρ τῶν Μαθηματικῶν (1897), διωρίσθη τὸ πρῶτον ἑλληνοδιδάσκαλος, μεθ' ὃ ἐπὶ τριετίαν (1899—1902) παρηκολούθησε τὰ μαθήματα καὶ τὰς ἀσκήσεις τοῦ Φυσικοῦ Τμήματος τῆς École Normale Supérieure καὶ τῆς Σορβόννης, ἐν Παρισίοις. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας ἐν τῇ στρατ. Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων· τῷ δὲ 1906 τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς Θεωρητικῆς καὶ Μαθηματικῆς Φυσικῆς, ἣν κατέχει μέχρι σήμερον· ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ (Χημεῖον) ἵδρυσε τῷ 1906 Β' Ἐργαστήριον Φυσικῆς, διὰ ἀσκήσεις τῶν φοιτητῶν, καταστραφὲν κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Χημείου. Ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1917 ἐχρημάτισεν ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος. Ἐξελέγη ἀντιπρύτανις διὰ τὸ ἔτος 1925-6 καὶ διατελεῖ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926-7.

Αἱ πρωτότυποι ἐπιστημονικαὶ αὐτοῦ ἔρευναι δημοσιευθεῖσαι ἐν τοῖς Comptes Rendus τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων καὶ τοῖς Annales τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν, περιστρέφονται κυρίως ἐπὶ τῶν φαινομένων τῶν ἠλεκτρικῶν σπινθήρων· δι' αὐτῶν ἠρεύνησε πειραματικῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς παρεμβολῆς πηνίου αὐτεπαγωγῆς, μετὰ ἢ ἄνευ πυρῆνος, ἐπὶ τοῦ φάσματος τῶν γραμμῶν τῶν μετάλλων καὶ τοῦ συνεχοῦς φάσματος καὶ ἐπὶ τῶν θερμικῶν καὶ τῶν φωτεινῶν φαινομένων τῶν πόλων τῆς ἐκρήξεως τῶν σπινθήρων. Ἕτεραι ἔρευναι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς πολώσεως τῶν ἀερίων καὶ ἐπὶ τῆς μεταθέσεως τῶν γραμμῶν τοῦ φάσματος τῇ ἐπιδράσει τῆς πιέσεως, ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀθηνᾶ» (1904). Πρὸς τούτοις ἐδημοσίευσεν ἑλληνιστὶ ἔργα, ἰδίᾳ διδακτικῆς φύσεως, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ «Στοιχεῖα τῆς Φυσικῆς καὶ Χημείας» διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων καὶ Λυκείων, τὰ πολύτομα «Μαθήματα Φυσικῆς» (Ἠλεκτρολογία 1915, Γενικὴ Φυσικὴ 1921—1925), «Περιστροφικὴ πόλωσις» καὶ «Σακχαρομετρία» (1908). Τὰ συγγράμματα ταῦτα, ἀποτελοῦντα πλῆρες διδακτικὸν σύστημα ἀπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου μέχρι καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, διακρίνονται διὰ τὸ εὐμέθοδον τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ἐπαγωγὸν τῆς φράσεως. Κ. Μ

— **Αἰγινήτης** ***Βελισάριος***. Ἀγωνιστὴς ἐξ Αἰγίνης, γεννηθεὶς τῷ 1798. Μετέσχεν εἰς πλείστας μάχας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως, διακριθεὶς ἰδίως εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ μάχας, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφίσσης κατὰ τὸ 1824 καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Ν. Κριεζώτην ἐκστρατείαν τῆς Βηρυτοῦ, τῆς Καρύστου, ὑπὸ τὸν Στέφον Νίβιτζαν, καὶ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς ἣν εἰσῆλθε μετὰ τοῦ Κριεζώτου.

— **Αἰγινήτης** ***Δημήτριος***. Ἀγωνιστὴς ἐξ Αἰγίνης, μετασχὼν εἰς διαφόρους περὶ τὰς Ἀθήνας μάχας, διακριθεὶς δὲ εἰς πλείστας ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν γενναιότητά του. Ἄγνωστον πότε ἐγεννήθη. Ἐφονεύθη εἰς μίαν συμπλοκὴν πρὸς τὸν Ὀμὲρ πασᾶν τὸν Καρυστινὸν τῷ 1826.

— **Αἰγινήτης** ***Δημήτριος Γ.*** Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ Καθηγητὴς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐγεννήθη τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1862 ἐν Ἀθήναις. Ἀφοῦ διήκουσε τὰ ἐγκύκλια καὶ γυμνασιακὰ μαθήματα, ἐνεγράφη (1879) εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῷ 1886· τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος μετέβη δαπάναις τοῦ Πανεπιστημίου εἰς Παρισίους πρὸς εἰδίκευσίν του εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἐσπού-

Τὸ Αἰγινήτειον Νοσοκομεῖον.

Digitized by Google

δασεν εἰς τὴν Σορβόννην, τὴν École Polytéchnique, τὰ Ἀστεροσκοπεῖα τοῦ Montsouris καὶ τῶν Παρισίων, τὸ Φασματικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Salet, τὸ Φυσικὸν Ἐργαστήριον τοῦ Cornu, τὸ Μετεωροσκοπεῖον τῶν Παρισίων, τὸ Μετεωροσκοπεῖον τοῦ Parc Saint Maur καὶ τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Meudon. Εἰργάσθη ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ τῆς Nice καὶ τῷ Λονδινείῳ Ἀστρονομικῷ Ἐργαστηρίῳ τοῦ Lockyer. Τῷ 1887 διετέλεσε Μαθητής-Ἀστρονόμος τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Montsouris καὶ τῶν Παρισίων, μετὰ ταῦτα δὲ μέχρι τοῦ 1890 Ἀστρονόμος προσκεκολλημένος εἰς τὴν τακτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀστεροσκοπείου τῶν Παρισίων. Κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Χ. Τρικούπη διωρίσθη Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1890.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς θέσεως ταύτης, διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῆς Γεωδαισίας ἐν τῇ Στρατιωτικῇ Σχολῇ τῶν Εὐελπίδων (1892-1902), ἀπὸ δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1896 καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, ἐκλεγεὶς κατ' ἐπανάληψιν Κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς (1903-1904) καὶ τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς (1908-1909).

Ἀντεπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῷ Διεθνεῖ Σεισμολογικῷ Συνεδρίῳ τοῦ 1905, τῷ Διεθνεῖ Γεωγραφικῷ Συνεδρίῳ τῆς Γενεύης, (Ἰούλιος-Αὔγουστος 1908), κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης, ἐν τῷ Διεθνεῖ Γεωδαιτικῷ καὶ Γεωφυσικῷ Συνεδρίῳ τῆς Μαδρίτης (1924), τῷ δὲ 1924 καὶ 1926 παρὰ τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἐθνῶν, ὡς τακτικὸν Μέλος τῆς ἐπὶ τοῦ Ἡμερολογίου εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς. Πρὸς τούτοις μετέσχε πλείστων ἄλλων ἐπιστημονικῶν συνεδρίων, ἐξελέγη Μέλος καὶ Πρόεδρος διαφόρων εἰδικῶν ἐπιτροπῶν διὰ τὴν μελέτην ποικίλων ἐπιστημονικῶν θεμάτων καὶ ἀποτελεῖ μέλος διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιρειῶν, ἤτοι τῆς Β. Ἀστρονομικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου, τῆς Ἀστρονομικῆς Ἑταιρείας τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανικῆς Ἀστρονομικῆς Ἑταιρείας, τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Κοΐμβρας, τῆς Διεθνοῦς Μετεωρολογικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Μεσημβρινῶν παρατηρήσεων τῆς Διεθνοῦς Ἀστρονομικῆς Ἑνώσεως. Τέλος κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διωρίσθη Ἀκαδημαϊκός. Ἀνεδείχθη δὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας (21 Ἀπριλίου - 14 Ἰουνίου 1917 καὶ 6 Μαρτίου - 16 Ἰουνίου 1926) καὶ ἐτιμήθη διὰ διαφόρων παρασήμων, μεταλλίων, διπλωμάτων καὶ βραβείων.

Τὸ ὄνομα τοῦ Δ. Αἰγινήτου εἶναι συνυφασμένον μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου, οὗτινος ἡ εἰς περιωπὴν προτύπου ἐπιστημονικοῦ ἱδρύματος ἀνάδειξις ὑπῆρξε τὸ κύριον αὐτοῦ μέλημα. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ σημερινὴ ὄψις τοῦ καταστήματος, ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐγκαταστάσεων αὐτοῦ, ὁ πλοῦτος τῶν ἤδη διατιθεμένων δι' ἐπιστημονικὰς μελέτας μέσων καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐκτελεσθεισῶν ἐν αὐτῷ ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν.

Δι' ἐπιμόνων προσπαθειῶν ἐπέτυχε καὶ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον οἰκονομικὴν ἀρωγὴν καὶ ἀπὸ τὸ Κράτος σημαντικὴν ἐνίσχυσιν. Καὶ διὰ μὲν τῶν χρημάτων τοῦ Πανεπιστημίου ἐπεσκευάσθησαν τὰ κτίρια, ἅτινα εὑρίσκοντο εἰς ἐρειπώδη κατάστασιν, καὶ τὰ δύο τηλεσκόπια, τὸ Ἰσημερινὸν καὶ τὸ Μεσημβρινόν, τὰ ὁποῖα εἶχε δωρήσει ὁ ἱδρυτὴς τοῦ καταστήματος Βαρῶνος Γεώργιος Σίνας καὶ τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ εἶχον καταστῆ ἀκατάλληλα, εἰ μὴ ἐντελῶς ἄχρηστα, διὰ σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις. Πρὸς τούτοις ἠγοράσθησαν ὀλίγα ὄργανα καὶ τὰ ἀπαραίτητα ἔπιπλα, βιβλία, βιβλιοθῆκαι κτλ. Ἐκ δὲ τῆς Κρατικῆς βοηθείας ἱδρύθησαν μέχρι τέλους τοῦ 1893 περὶ τοὺς 17 Μετεωρολογικοὺς Σταθμούς, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην σοβαρὰν βάσιν τῆς διοργανώσεως τοῦ Μετεωρολογικοῦ Τμήματος τοῦ Ἀστεροσκοπείου. Ὀλίγον βραδύτερον ἐν ἔτει 1894 ἠκολούθησεν ἡ ἵδρυσις εἰδικοῦ Γεωδυναμικοῦ Τμήματος ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ διὰ τὴν μελέτην τῶν σεισμῶν τῆς Ἑλλάδος. Κύριος ἐν τούτοις σκοπὸς τοῦ Δ. Αἰγινήτου, ὡς ἀστρονόμου, ἦτο ἡ διοργάνωσις τοῦ κυριωτέρου τμήματος τοῦ Ἀστεροσκοπείου, τοῦ Ἀστρονομικοῦ, καὶ ὁ πλουτισμὸς αὐτοῦ δι' ἰσχυρῶν τηλεσκοπίων καὶ ἄλλων ὀργάνων ἀκριβείας. Προβλέπων δὲ τὸ ἀδύνατον τῆς προμηθείας τῶν ὀργάνων τούτων, δαπάναις τοῦ Κράτους, κατέφυγεν εἰς τὴν φιλογένειαν τῶν διαφόρων ὁμογενῶν καὶ οὕτως ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν ἐκ τῶν ἐράνων, εἰς οὓς μετέσχον τὸ κληροδότημα τοῦ Δ. Δωρίδου, ὁ Α. Συγγρός, ὁ Π. Ζαρίφης, ὁ Μ. Κοργιαλένιος, ὁ Π. Στεφάνοβικ, ἡ Ἑλ. Γ. Ζαρίφη, ὁ Κ. Μαυρομιχάλης, ὁ Α. Σκουζές, ὁ Ν. Χρυσοβελώνης κ. ἄ., ἠγοράσθησαν ἐν Γαλλίᾳ ὁ Μεσημβρινὸς Κύκλος τοῦ Ἀνδρέου Συγγροῦ, καὶ τὸ μέγα Ἰσημερινὸν Τηλεσκόπιον τοῦ Δ. Δωρίδου μεθ' ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, εἰς τιμὰς ἐκτάκτως χαμηλάς, σχεδὸν ἄνευ κέρδους τῶν ἐργοστασίων. Εἰς προσωπικὴν ἐπίσης φιλίαν τοῦ Δ. Αἰγινήτου μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Μ. Κοργιαλένιου ὀφείλει τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ὁ ὁμογενὴς οὗτος ἀφῆκε διὰ τῆς διαθήκης του πρὸς ἀγορὰν μεγάλου Ἰσημερινοῦ Τηλεσκοπίου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο κατηρτίσθη καὶ πλουσία βιβλιοθήκη ἀριθμοῦσα σήμερον περὶ τὰς 20 χιλιάδας τόμων, προερχομένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀνταλλαγῆς τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ἀστεροσκοπείου πρὸς τὰ τῶν ξένων ἱδρυμάτων, ἐκ δωρεῶν τοῦ Δ. Αἰγινήτου καὶ ἀγορῶν.

Αἰγινήτης Διονύσιος.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν διοργάνωσιν τῶν τριῶν τμημάτων τοῦ Ἀστεροσκοπείου βαίνει καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συμβολὴ τοῦ Δ. Αἰγινήτου εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν οἰκείων ἐπιστημῶν. Ἡ μελέτη τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος, ἡ εἰσαγωγὴ ἐν Ἑλλάδι τοῦ παγκοσμίου χρονομετρικοῦ συστήματος τῶν ὡριαίων ἀτράκτων, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ὥρας τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης (ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 15|28 Ἰουλίου 1916), ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου παρ' ἡμῖν, ἀποτελοῦσιν ἔργον τοῦ Αἰγινήτου.

Ἡ πολυσχιδὴς δὲ ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ δρᾶσις καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀκολούθου σειρᾶς τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἄρθρων καὶ λοιπῶν πραγματειῶν:

1) *Sur la stabilité du système solaire* (Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris καὶ Annales de l'Observatoire de Paris, Mémoires).— 2) *Ἡ Κοσμογονία* (Περιοδικὸν «Ἑστία» 1891).— 3) *Μαθήματα Ἀστρονομίας* (Λιθογραφημένον κείμενον διὰ τὴν Σχολὴν τῶν Εὐελπίδων 1893). — 4) *Μαθήματα Γεωδαισίας* (ὁμοίως) — 5) *Τὸ Σύμπαν* (Ἐναρκτήριον μάθημα ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ, «Ἀθηνᾶ» 1896).—6) *Γενικὴ Ἀστρονομία* (Λιθογραφημένη 1897). — 7) *Sur le climat d'Athènes aux temps anciens* (Comptes Rendus du Congrès International d'Archéologie, Athènes 1905 p. 295).—8) *Ἡ σταθερότης τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος* (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου 1905 - 1906 σελ. 273 - 315).—9) *Τὸ κλῖμα τῆς Ἑλλάδος*, Τόμοι 2 (1908). — 10) *Οἱ κλιματολογικοὶ σταθμοὶ* (Πρακτικὰ συνεδρίου κατὰ τῆς φυματιώσεως 1909). — 11) *La brise de mer et la bataille de Salamine* (Comptes Rendus du Congrès International d'Archéologie, Le Caire 1909 p. 221). —*Πρακτικὴ Μετεωρολογία* (Ἔκδ. Β' 1909). — 13) *Ὁ κομήτης τοῦ Χάλλεϋ* (Μελέτη — 1910). —14) *Οἱ ἀστέρες* (Ἔκδοσις Συλλόγου Ὠφελίμων Βιβλίων).—15) Ὁ Οὐρανὸς (ὁμοίως). — 16) *Τὰ Μετέωρα* (ὁμοίως). — 17) *Τὸ ἔργον μιᾶς εἰκοσιπενταετίας* 1890 — 1915 (1916) — 18) *Κοσμογραφία* (Ἔκδοσις Δ' 1925). — 19) *Μαθήματα Ἀστρονομίας* (Λιθογρ. Ἔκδ. Β' 1926). —20) *Resultats definitifs de l'étude de l'ensemble des observations de la comète de Halley* (Annales de l'Obs. N. d'Athènes, Vol. VIII).—21) *Sur la question du Calendrier dans l'Europe Orientale* (Ὁμοίως Vol. IX).

Εἰς τὰ ἀνωτέρω δέον νὰ προστεθῶσι πλὴν τῶν ἐννέα ὀγκωδῶν τόμων τῶν *Χρονικῶν τοῦ Ἐθν. Ἀστεροσκοπείου* (Annales de l'Observatoire National d'Athènes, Vol I—X), εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῆ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δ. Αἰγινήτου γενόμεναι ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ ἐργασίαι καὶ περὶ τὰς 120 μονογραφίαι αὐτοῦ ἐπὶ διαφόρων θεμάτων ἀστρονομικῶν, μετεωρολογικῶν κτλ., ὡς καὶ ἐπὶ παρατηρήσεων πλανητῶν, κομητῶν, ἀπλανῶν, μεταβλητῶν, ἐκλείψεων, διαττόντων, σεισμῶν καὶ ἄλλων φαινομένων, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν εἰς διάφορα ξένα περιοδικά: Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris, Bulletin Astronomique (Paris). Astronomische Nachrichten, Annales de Géographie (Paris), Annales de l'Observatoire de Paris (Observations), Ciel et Terre (Bruxelles), Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κτλ. κτλ.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ: Τὸ ἔργον μιᾶς εἰκοσιπενταετίας *Δ. Αἰγινήτου* 1916.—Annales de l'Obs. N. d'Athènes, Vol. I—X καὶ Βιογραφίαι ζώντων καθηγητῶν τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1919). Σ. Π.

—**Αἰγινήτης** *Διονύσιος*. Ἰατρὸς καὶ Καθηγητὴς τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο Διονύσιος Παναγιώτου Χ. Χατζῆς, ἀλλ' ἐκλήθη Αἰγινήτης ἀπὸ τῆς Αἰγίνης, ἐν ᾗ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη. Οὗτος, μετὰ τὴν ἐν Αἰγίνῃ παρὰ τῷ διδασκάλῳ τοῦ γένους Νεοφύτῳ Δούκᾳ ἐγκύκλιον αὐτοῦ παίδευσιν, διήκουσε τῶν μαθημάτων τοῦ Γυμνασίου ἐν Ἀθήναις ὑπὸ διδάσκαλον τὸν Γεώργιον Γεννάδιον, εἶτα δὲ πιθανώτατα τὰ μαθήματα τῆς Ἰατροχειρουργικῆς σχολῆς (βλ. Τ. β' σ. 251), μεθ' ὃ (1843) ἀπῆλθεν εἰς Βιέννην καὶ Βερολῖνον, ἔνθα ἔλαβε (1848) τὸ διδακτορικὸν αὐτοῦ δίπλωμα. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐγένετο (1849) ὑφηγητὴς τῆς Παθολογικῆς Ἀνατομικῆς, (1855) ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς Εἰδικῆς Νοσολογίας καὶ Θεραπευτικῆς, τέλος δὲ (1862) τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος, διδάξας μέχρι τοῦ 1882, ὁπότε ἀπεχώρησεν, ἕνεκα λόγων ὑγείας, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου καθηγητοῦ. Ἀπέθανε τῇ 1η Νοεμβρίου 1882.

Διὰ κληροδοτήματος αὐτοῦ ἀνηγέρθη τὸ Αἰγινήτειον νοσοκομεῖον. ΑΡ. Π. Κ.

—**Αἰγινήτης** *Παναγιώτης*. Πλοίαρχος βριγαντίνου, γεννηθεὶς ἐν Αἰγίνῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Προσεκολλήθη εἰς τὸν Ὑδραιοσπετσιωτικὸν στόλον μὲ τὸν ὁποῖον ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας ναυμαχίας. Τὸ πλοῖόν του διεκρίθη ἰδίως εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Σάμου.

—**Αἰγινήτης** *Παῦλος*· βλ. Παῦλος Αἰγινήτης.

—**Αἰγινήτης** *Χρῆστος*. Πλοιοκτήτης κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος. Συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ὁσάκις ἐξηναγκάζοντο νὰ καταφεύγουν εἰς τὰς γύρω νήσους. Ναυαγήσαντος τοῦ πλοιαρίου του ἔξωθι τῶν Κεγχρεῶν, ὅπου ἀνέμενε νὰ μεταφέρῃ Τούρκους τοῦ Ἀκροκορίνθου, πεσόντος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1823, κατήρτισε μικρὸν σῶμα Αἰγινητῶν μετὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβε μέρος εἰς τοὺς ἐναντίον τοῦ Κιουταχῆ ἀγῶνας. Διεκρίθη εἰς τὰς παρὰ τὴν Ἐλευσῖνα συμπλοκὰς κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 1826. Μετέσχεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς μάχας τοῦ Χαϊδαρίου καὶ ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος τὴν 8ην Αὐγούστου 1826.

«Αἰγινητικά». Εἰδικὴ περὶ Αἰγίνης ἱστορία τοῦ Πυθαινέτου. Ἐξ αὐτῶν ἠρύοντο οἱ ὑπομνηματισταὶ τῶν Αἰγινητικῶν ἐπινίκων τοῦ Πινδάρου. Δὲν σῴζονται σήμερον. Ι. Π

αἰγινήτικα (ἐξυπακούεται: *κανάτια*). Πήλινα ἀγγεῖα, παγκοίνως γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καθ' ὅσον πρωτίστως ἐν Αἰγίνῃ κατασκευάζονται, ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνως λευκοφαίου, τὸ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὁποίου χῶμα ἐξάγεται ἀπὸ δύο θέσεων τῆς νήσου, *Κανατοβούνια* ὀνομαζομένων, τῆς μὲν ἐγγὺς τοῦ Προφήτου Ἠλία, τοῦ παρὰ τὴν πρὸς Ἀφαίαν ὁδόν, τῆς δὲ ἐπὶ τῶν κλιτύων λοφίσκου παρὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον τοῦ Μεσαγροῦ κειμένου. Ἀσθενῶς ἐψημένα, ἄνευ τινὸς ἐπαλείψεως (γάνωμα) ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν, εἶναι λίαν πορώδη καὶ λόγῳ τούτου ψύχουσι τὸ ἐν αὐτοῖς ὕδωρ, ἰδίως ὅταν ὦσιν ἐκτεθειμένα εἰς ρεῦμα ἀέρος· διότι ἐπέρχεται τότε ἐξάτμισις τῶν, διὰ τῶν πόρων, ἐξιδρουμένων σταγονιδίων ὕδατος, δαπάνῃ τῆς θερμότητος τοῦ ἐν τῷ ἀγγείῳ περιεχομένου ὕδατος, ὅπερ οὕτω καθίσταται δροσερόν. Ἡ βιομηχανία αὕτη τῆς νήσου, εἶναι οἱονεὶ ἀπόγονος τῆς ἀρχαίας, ἥτις παρῆγε καὶ καλλιτεχνικώτατα ἀλλὰ καὶ πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἄλλα, ἅτινα καὶ τότε, ὡς καὶ τώρα, ἦσαν παντοῦ γνωστὰ καὶ δὴ ὑπὸ τὸ περιφρονητικὸν ὄνομα «Αἰγιναία ἐμπολὴ» (βλ. λ.).

αἰγινητικὸν *ἐργαστήριον* ἢ *αἰγινητικὴ* ἢ καὶ *αἰγιναία τέχνη*). Ἡ ἀρχαϊκὴ τῆς γλυπτικῆς τέχνης περίοδος, ἐν ᾗ προέχουσι τὰ κατὰ Μάϊον 1811 ἀνευρεθέντα ἐν Αἰγίνῃ καὶ εἰς τὸν τότε νομιζόμενον ναὸν τοῦ Πανελληνίου Διὸς ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων αὐτοῦ. Καίτοι ὑστεροῦσα εἰς ἀπόδοσιν ζωῆς ἡ τέχνη τοῦ αἰγινητικοῦ ἐργαστηρίου, ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνην τοῦ Ἀττικοῦ ἐργαστηρίου, ἐν τούτοις ἐγένετο αἰτία νὰ ἀναζωπυρηθῇ τὸ φιλάρχαιον αἴσθημα, ἀφ' ἧς εἶδον τὸ φῶς τὰ πολύτιμα ταῦτα εὑρήματα, καὶ νὰ δοθῇ νέα ὤθησις ὑπὸ τῆς παγκοσμίου ἀρχαιολογίας πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ μελέτην τῶν ἀρχαιοτήτων ἃς φιλοστόργως ἐκάλυπτεν ἡ γῆ, προφυλάξασα αὐτὰς ἀπὸ τὴν ἀσβεστοποίησιν ἢ τὴν ἁρπαγὴν (βλ. Αἴγινα καὶ Αἰγινητικὸν μειδίαμα). Σ. Ε. Λ

Digitized by Google

—αἰγινητικὸν *μειδίαμα*. Σύσπασις ἀπεικονιζομένη εἰς τὸ στόμα τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀνευρεθέντων, τῷ 1811, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, τότε νομιζομένου ναοῦ τοῦ *Πανελληνίου ('Ελλανίου) Διός*. Προσομοιάζει δὲ ἡ σύσπασις αὕτη πρὸς μειδίαμα καὶ παρουσιάζεται εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἀγάλματα ἐκεῖνα, ἀκόμη και τὰ ἀπεικονίζοντα τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς τραυματίας. Τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων ὑπαρξάντων τῶν πρώτων τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου τῆς τέχνης, ἅτινα ἐπανέβλεπον τὸ φῶς καὶ δὴ ἐν ὁμάδι, ἡ διεθνὴς ἀρχαιολογία εὑρέθη πρὸ ἀήθους τύπου καὶ ὠνόμασε τὸ μειδίαμα τοῦτο Aeginitan smile, δηλαδὴ *αἰγινητικὸν μειδίαμα*, υἱοθετήσασα χαρακτηρισμὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ Cockerell, ἑνὸς τῶν τῆς ὁμάδος τῶν ἀρχαιολόγων - συλητῶν τῆς ἐνεργησάσης τὰς ἀνασκαφὰς καὶ ἀπεμπολησάσης τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα εὑρήματα. Ὑπετέθη δὲ τότε, ὅτι διὰ τοῦ μειδιάματος αὐτοῦ ἐσκόπει ὁ ποιήσας τὰ ἀγάλματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὰ ποιάν τινα ἔκφρασιν ζωῆς, πάθους, ἢ συγκινήσεως· ἐν τούτοις ὅμως, καὶ εἰς τὰ πολὺ βραδύτερον (τῷ 1885) ἀνευρεθέντα ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀγάλματα τῆς ἀρχαϊκῆς τῆς τέχνης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα τῆς αὐτῆς κατηγορίας, τὸ μειδίαμα αὐτὸ ἀποτελεῖ κοινὸν τύπον, ὡς ἐπίσης ἀνευρέθησαν καὶ μεταγενέστερα ἀγάλματα τῆς ἀρχαϊστικῆς τέχνης, εἰς τὸ στόμα τῶν ὁποίων προσέδιδον οἱ γλύπται τοιαύτης συσπάσεως ἔκφρασιν, νεωτερίζοντες πρὸς τὸ ἀρχαϊκώτερον. Σ. Ε. Λ.

«Αἰγινητικός». Εἷς τῶν δικανικῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους, οὕτω ὀνομασθεὶς διότι φαίνεται ἐκφωνηθεὶς ἐν Αἰγίνῃ. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐξάγονταί τινες εἰδήσεις, περὶ τῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς διαθήκας καὶ τὰς υἱοθετήσεις, παρ' Αἰγινήταις ἰσχυόντων καὶ δὴ ὅτι ἐπετρέπετο νὰ διαθέσῃ τις κατὰ βούλησιν τὰ ἑαυτοῦ ἐὰν ἦτο ἄπαις, ὡς ἐπίσης καὶ νὰ υἱοθετῇ τις, ἀλλὰ τέκνον ἐκ τῆς ἰδίας κοινωνικῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ ὁ υἱοθετῶν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου τοῦ Ἰσοκράτους προκύπτει ὅτι ὁ ἐνάγων ἀπηλλάσσετο τῆς «παρακαταβολῆς» εἰς τὰς περὶ κληρονομίας δίκας. Σ. Ε. Λ.

Αἰγινῆτις *[Αρχ.]*. Πόλις τῆς Παφλαγονίας, ἀποικία τῶν Αἰγινητῶν. Ἐλέγετο καὶ *Αἴγινα*.

Αἰγινητῶν *δῆμος*· τέως δῆμος τῆς Αἰγίνης (βλ. Αἴγινα).

αἰγίνθη (ἡ) *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνῶν μεταναστευτικῶν τοῦ ἀθροίσματος τῶν *φρυγιλιδῶν* (σπίνων). Εἶναι ἰθαγενῆ πτηνὰ τῆς Αὐστραλίας. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ αἰχμηροῦ ῥάμφους καὶ ὀξυτενῶν πτερύγων. Ὁ χρωματισμός των εἶναι φαιὸς καὶ ἐπὶ τῆς ῥάχεως φέρουν κυανᾶς ἀποχρώσεις. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν ὀφθαλμικῶν κογχῶν καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς φέρουν ζωηρῶς ἐρυθρᾶς κηλῖδας. Τὸ μῆκός των δὲν ὑπερβαίνει τὰ 11 ἑκ. τοῦ μέτρου (ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ῥάμφους μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς). Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι περὶ τὰ 50 εἴδη, τὰ ὁποῖα διαφέρουσι μεταξύ των κατὰ τὸ μῆκος τῶν πτερύγων, τὸ σχῆμα τῆς οὐρᾶς καὶ τὸν χρωματισμόν.

Τὰ γνωστότερα εἴδη εἶναι:

1ον) Α νθη ἡ Βεγγάλειος (aegintha Bengali). Τὰ πτηνὰ ταῦτα κυρίως εὑρίσκονται εἰς τὴν Τροπικὴν Ἀφρικήν· ἔχουσι μικρὸν μέγεθος, ῥάμφος κωνικόν, λίαν σκληρὸν κατὰ τὴν βάσιν του καὶ κατά τι ἀπεστρογγυλωμένον κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἐπιφάνειάν του. Οἱ πόδες των εἶναι μᾶλλον ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί· αἱ πτέρυγες εἶναι ἀμβλεῖαι καὶ ἡ οὐρὰ συνήθως μακρά. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός των εἶναι λαμπρὸς καὶ στίλβων· εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἔχουν ἀνοικτῶς φαιὸν χρῶμα, σκοτεινὸν φαιόν, πράσινον, ἐλαιοπράσινον· τὸ δὲ ὑποκάτω μέρος τοῦ σώματος ἔχει ὠχρόφαιον, ἀνοικτῶς κίτρινον, καὶ ἐρυθρωπὸν χρωματισμόν. Συνήθως ἐπὶ τῆς ῥάχεως καὶ τοῦ στήθους φέρουν ἐγκαρσίας φαιὰς γραμμάς, λευκὰ στίγματα ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν πτερύγων καὶ ζωηρῶς ἐρυθρὰς ἢ κυανᾶς κηλῖδας ἐπὶ τῶν πλαγίων μερῶν τῆς κεφαλῆς τοῦ μετώπου καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ θώρακος.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τὰ πτηνὰ ταῦτα σχηματίζουν πολυπληθῆ σμήνη, τὰ ὁποῖα πλανῶνται ἀνὰ τὰς καλλιεργημένας ἐκτάσεις πρὸς εὕρεσιν τῆς τροφῆς των· τὸ ἔαρ κτίζουν τὰς φωλεάς των εἰς θάμνους. Ἡ φωλεά των ἔχει σφαιρικὸν σχῆμα καὶ εἶναι κατεσκευασμένη μὲ πολλὴν τέχνην ἀπὸ μικροὺς κλώνους δένδρων καὶ βρύα. Ἡ θήλεια γεννᾷ 5-6 μικρὰ ᾠά. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρικὴν γίνεται διὰ δικτύων ἐντατικὴ θήρα τῶν πτηνῶν τούτων, ἅτινα μεταφέρονται καὶ πωλοῦνται ζῶντα ἐν Εὐρώπῃ ὅπου διατηροῦνται εἰς κλωβία καὶ κοσμοῦσι τὰς προθήκας τῶν διαφόρων πτηνοπωλείων. Διὰ νὰ ζήσῃ ὅμως ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἡ αἰγίνθη ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρων περιποιήσεων καὶ μεγάλων προφυλάξεων ἐκ τοῦ ψύχους.

2ον) Αἰγίνθη ἡ οὐλόθριξ (aegintha astrild). Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς αἰγίνθης εὐδοκιμεῖ περισσότερον ἐν Εὐρώπῃ καὶ εἰσάγεται περισσότερον τῶν ἄλλων εἰδῶν. Ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ἐκ τοῦ φαιοῦ χρωματισμοῦ τοῦ πτερώματός της, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν θώρακα καὶ τὴν κοιλίαν φέρει οὔλας ἐγκαρσίους ῥαβδώσεις. Δ. Ν. Π.

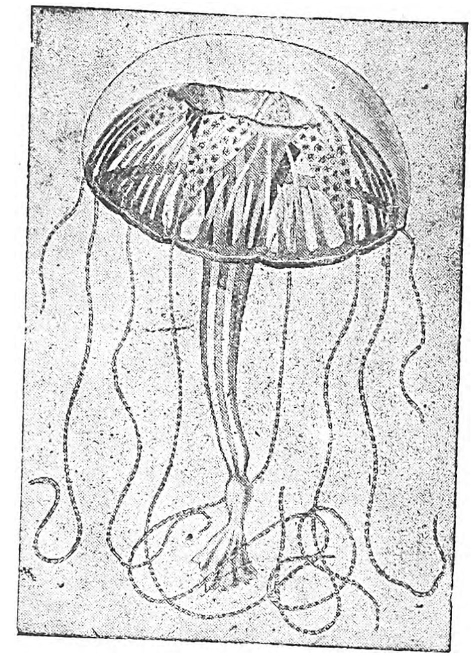

Αἰγίνουρον, ἡ δορυφόρος.

αἰγινίδαι (οἱ) *[Ζωολ.]*. Ζῷα θαλάσσια τῆς οἰκογενείας τῶν *Μεδουσῶν*. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ κωδωνοειδοῦς σώματος πηκτωματώδους συστάσεως, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ ἄκρα φέρει κράσπεδα. Ὁ χρωματισμός των εἶναι ὑποκύανος. Τὸ θρεπτικόν των σύστημα εἶναι ἁπλούστατον. Τὸ στόμα των περιβάλλεται ὑπὸ πλοκάμων. Φέρει ὑδροφόρα ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα ἄρχονται ἐκ τοῦ στομάχου καὶ φθάνουν μέχρι τῶν ἐξωτερικῶν τοιχωμάτων τοῦ σώματος. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα χρησιμεύουσι διὰ τὴν λῆψιν τῆς τροφῆς, τὴν πέψιν, τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος καὶ τὴν ἀναπνοήν. Ὁ πολλαπλασιασμός των γίνεται δι' ἀποβλαστήσεως, τοῦ νέου ζῴου ἐκβλαστάνοντος ἐκ τοῦ παλαιοῦ. Δ. Ν. Π.

Αἰγίνιον. Πόλις τῆς Ἑστιαιώτιδος τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Στράβων (C. 327) καλεῖ τὸ Αἰγίνιον πόλιν Τυμφαίων, ὅμορον Αἰθικίᾳ καὶ Τρίκκῃ. Οὐ μακρὰν τῆς πολίχνης ταύτης ἡ ὁποία ἔκειτο παρὰ τὴν σημερινὴν Καλαμπάκαν, ἐγίνετο ἡ συμβολὴ τοῦ ποταμοῦ Ἴωνος μὲ τὸν ποταμὸν Πηνειόν. Ἐκ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως εἶχε λάβει τὸ ὄνομά του ὁ τέως δῆμος Αἰγινίου, οὗτινος ἕδρα ἦτο ἡ Καλαμπάκα. Ἐπὶ Βυζαντίνων τὸ Αἰγίνιον ἐκαλεῖτο Σταγοί, ἡ ὀχυρὰ δὲ θέσις του ἔδιδεν εἰς αὐτὸ σπουδαίαν στρατηγικὴν σημασίαν. Μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ μάχην ἠρνήθη ὑποταγὴν εἰς τὸν ὕπατον Παῦλον Αἰμίλιον, ἀλλ' ἐκυριεύθη καὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ (Λιβ. 32,15).

—**Αἰγίνιον**. Πολίχνη τῆς ἀρχαίας Πιερίας τῆς Μακεδονίας. Ἔκειτο ἴσως πρὸς Δ. τῆς Μεθώνης (τοῦ σημερινοῦ Ἐλευθεροχωρίου), δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον. Ὁ Δήμητσας (*Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας* σ. 60) τοποθετεῖ τὸ Αἰγίνιον εἰς τὸ χωρίον Λιμπάνοβον, τὸ ὁποῖον δι' αὐτὸ καὶ μετωνομάσθη μὲ τὸ ἀρχαῖον τοπωνύμιον. Ἡ πολίχνη ἀναφέρεται μετὰ τῶν Ἀγασῶν, πολίχνης καὶ ταύτης τῆς Πιερίας, ὑπὸ τοῦ Λιβίου (45,27).

—**Αἰγίνιον**. Χωρίον τῆς Μακεδονίας (τὸ πρότερον καλούμενον Λιμπάνοβον) πρὸς Β. τῆς Κατερίνης καὶ οὐ μακρὰν τοῦ Ἁλιάκμονος. Διὰ τούτου διέρχεται ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τοῦ Λαρισαϊκοῦ σιδηροδρόμου. Εἶναι ἕδρα κοινότητος ὑπαγομένης εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Κατερίνης τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης. Ἀστυνομικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν σταθμὸν Κολινδροῦ, ἀφ' οὗ χωρίου ἀπέχει μίαν ὥραν ΒΑ., εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Κατερίνης καὶ τὴν διοίκησιν Βερροίας. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Κατερίνης καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Θεσσαλονίκης, ταμειακῶς δὲ καὶ ἐφορειακῶς εἰς τὴν Κατερίνην. Ἔχει ταχυδρομεῖον καὶ σιδηροδρ. σταθμὸν ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομα Κολινδρός. Ἡ σιδηροδρομικὴ ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ μὲν τῆς Κατερίνης εἶναι 33 χιλιόμ., ἀπὸ δὲ τῆς Θεσσαλονίκης 51. Κατοικεῖται ὑπὸ 187 οἰκογενειῶν ἢ 852 ἀτόμων. Ἡ κοινότης Αἰγινίου καλλιεργεῖ ὑπὲρ τὰ 9000 στρέμματα γῆς. Παράγει σιτηρὰ 1 ἑκατ. ὀκάδων, καπνὰ 5 χιλ. ὀκ., κηπαῖα 9 χιλ. ὀκ., κέχρον 4 χιλ. ὀκ. κλπ. Ἔχει πρόβατα περὶ τὰ 500, βοῦς καὶ βουβάλους 600, χοίρους 50, ἵππους, ἡμιόνους καὶ ὄνους περὶ τοὺς 50. Τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα ἀνέρχονται εἰς 1500 ὀκ. Ἡ ὀρνιθοτροφία ἀριθμεῖ περὶ τὰς 580 κεφαλάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐτησία παραγωγὴ τῶν ᾠῶν ἀνέρχεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 12 χιλιάδων. Ι. Σ.

αἰγινοπώλης. Ἀρχαία περιφρονητικὴ ἔκφρασις, συνώνυμος τοῦ «ῥωποπώλης», «γαλγοπώλης» καὶ τοῦ συγχρόνου «ψιλικατζῆς», σημαίνουσα πωλητήν, μικρὸν καὶ ἀξιοκαταφρόνητον, οὐτιδανῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ προέλευσις ἐν τούτοις τῆς ἐκφράσεως δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑπῆρξεν ἀπότοκος τοῦ μίσους τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Αἰγινήτας, ὧν τοὺς ἐμπόρους ἐθεώρουν πλουτίζοντας μόνον διὰ τῆς Αἰγιναίας ἐμπολῆς (βλ. λέξιν). Σ.Ε.Λ.

αἰγίνουρα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Κοιλεντερωτὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *Ὑδρομεδουσῶν*. Φέρουσι μέγαν ἀριθμὸν πλοκάμων. Τὸ σῶμά των συνήθως ἔχει σχῆμα ἀλεξιβροχίου, εἶναι διαφανὲς καὶ κοσμεῖται ὑπὸ λαμπρῶν χρωμάτων λεπτοτάτων ἀποχρώσεων. Κολυμβῶσι καθ' ὁμάδας καὶ εὑρίσκονται εἰς διάφορα βάθη τῶν Ὠκεανῶν. Φέρουσιν ἰδιαίτερά τινα ὄργανα χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἰσορροπίαν καὶ τὴν ἀναπνοὴν τοῦ ζῴου. Δ.Ν.Π.

αἰγινοψίδαι (οἱ) *[Ζωολ.]*. Ζῷα θαλάσσια τῆς οἰκογενείας τῶν *Τραχυμεδουσῶν*. Χαρακτηρίζονται ἐκ τοῦ δισκοειδοῦς σώματός των. Ἕκαστος λοβὸς τοῦ δίσκου ἀντιστοιχεῖ εἰς δύο γαστρικοὺς θυλάκους. Εὑρίσκονται εἰς τὰς περὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ἀκτὰς καὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Δ.Ν.Π

αἰγίνοψις (ἡ) *[Ζωολ.]*. Μέδουσαι τῆς οἰκογενείας τῶν *Ὑδρομεδουσῶν*. Οἱ πλόκαμοί των εἶναι λεπτοὶ καὶ ὑψηλοὶ καὶ φέρουσι διάφορα σχήματα· ἐνίοτε αἱ κεραῖαί των διακλαδοῦνται πολυπλόκως, ὁπότε τὸ μεταξὺ τῶν κεραιῶν διάστημα σχηματίζει εἶδος ἀλεξηλίου. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ζῴων τούτων εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τῶν Ναρκομεδουσῶν καὶ Τραχυμεδουσῶν (βλ. λέξεις), ἂν καὶ παρουσιάζῃ ἰδιαίτερά τινα χαρακτηριστικά. Εἰς τὸ κάτω μέρος τὸ σῶμά των σχηματίζει ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν ἐκ τῶν ἄκρων τῆς ὁποίας ἐξέρχονται δύο πλόκαμοι διευθυνόμενοι πρὸς τὰ ἄ ω. Τὸ στόμα τοῦ ζῴου εὑρίσκεται εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἐπιπέδου. Λόγῳ τῆς τοιαύτης διατάξεως ὁ κυριώδης ἄξων τῆς μεδούσης δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν κατὰ μῆκος τοῦ ἐπιπέδου, ἀλλ' εἰς τὸν ἐγκάρσιον τοιοῦτον. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν δεικνύει τὸν τρόπον καθ' ὃν διευθύνονται οἱ πλόκαμοι ὅταν τὸ ζῷον εὑρίσκεται ἐν κινήσει. Δ. Ν. Π.

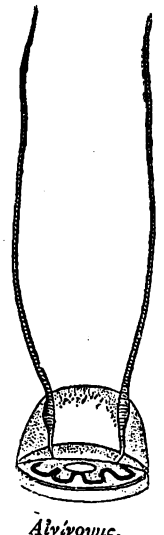

Αἰγίνοψις.
[ὀλίγον μεγαλειτέρα τοῦ φυσ. μεγ.]

Αἴγιον. Ἡ γνωστὴ διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῆς ἀρίστης Ἑλληνικῆς σταφίδος πόλις τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὁποία μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ἐκαλεῖτο κοινῶς *Βοστίτσα*, ὄνομα ἐπικρατῆσαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ λέξις *Αἴγιον*, κατὰ τὸν Στράβωνα, παρήχθη ἐκ τῆς Αἰγός, τῆς θρεψάσης τὸν Δία κατὰ τὴν παράδοσιν ἐνταῦθα (Στρ. Η, 387)· πιθανὸν δὲ νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ῥήματος *ἀΐσσω* (ἀττικῶς, *ἄττω*), σημαίνοντος κινοῦμαι· τοῦτο δ' ἐκ τῆς θέσεως παρὰ τὴν κινουμένην θάλασσαν, ἢ καὶ διὰ τὸ εὔσειστον τοῦ ἐδάφους.

Θέσις καὶ ἔδαφος. Τὸ Αἴγιον κεῖται κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ εἶναι πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Αἰγιαλείας, ἀνηκούσης εἰς τὸν νομὸν Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος. Συνδεόμενον μετὰ τῶν Πατρῶν, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Ἀθηνῶν διὰ σιδηροδρόμου, ἀπέχει τῶν μὲν Πατρῶν 39 χιλιόμετρα, τῆς Κορίνθου 90, τῶν Ἀθηνῶν 190. Ἡ κυρία πόλις ἐκτείνεται ἐπὶ νεογενοῦς κροκαλοπαγοῦς βαθμῖδος, ἡ ὁποία ἐκτείνεται Β. Α. τοῦ μετρίου ὄρους Χιονίστρας (κλάδου τοῦ *Παναχαϊκοῦ)* καὶ καταπίπτει ἀποτόμως, ἀπὸ ὕψους 50 μ., εἰς στενωτάτην λωρίδα ἐπιπέδου γῆς, ἡ ὁποία πάλιν καταπίπτει εἰς μέγα θαλάσσιον βάθος τοῦ Κορινθιακοῦ. Αἱ βαθμῖδες αὗται κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς νεωτάτης προσχωσιγενοῦς πεδιάδος τοῦ Αἰγίου, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ προσχώνεται ὑπὸ τῶν καταρρακτωδῶν ποταμίων Βουραϊκοῦ, Κερυνίτου, Σελινοῦντος, Μειγανίτα καὶ Φοίνικος. Ἡ πόλις κατέχει οὕτω δεσπόζουσαν θέσιν, ἐν μέσῳ τῶν δύο τούτων τμημάτων τῆς πεδιάδος, μεταξὺ τῶν ποταμίων Σελινοῦντος καὶ Μειγανίτα *(κ. Γαϊδουροπνίχτη)*. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ πρώτου, ὁ ὁποῖος ῥέει Ν. Α., ἀπέχει τρία περίπου χιλιόμετρα, ἐκ δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ δευτέρου δύο. Ἡ τοιαύτη κεντρικὴ θέσις ἐν μέσῳ εὐφόρου ἐδάφους καὶ ὁ κατὰ ταύτην σχηματιζόμενος ὅρμος ἐξηγοῦσι διατὶ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ πόλις ᾠκοδομήθη καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν τοποθεσίαν ταύτην, μολονότι, λόγῳ τῆς σεισμικῆς ζώνης ἐν ᾗ κεῖται, ἔπαθε πολλάκις ὑπὸ σεισμῶν. Ὡς ἰδιαιτέρως καταστρεπτικοὶ ἀναφέρονται οἱ σεισμοὶ τοῦ 23 μ. Χ., τῆς 14ης Μαΐου 1748 μ. Χ., τῆς 23ης Αὐγούστου 1817, (ὁπότε τὰ δύο τρίτα τῶν οἰκιῶν μετεβλήθησαν εἰς σωρὸν ἐρειπίων καὶ ἐθανατώθησαν 65 ἄνθρωποι),

Digitized by Google

τῆς 26ης Δεκεμβρίου 1861 καὶ τῆς 28ης Αὐγούστου 1888 ὁπότε ὅλαι σχεδὸν αἱ οἰκίαι διερράγησαν ἢ κατέρρευσαν, πολλοὶ δ' ἄνθρωποι ἐπληγώθησαν. [Πλήρη κατάλογον τῶν σεισμικῶν δονήσεων καὶ τῶν καταστρεπτικῶν σεισμῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν κατὰ τὸ 1861 συμβάντων, δύναται νὰ ἴδῃ τις εἰς τὸ τεῦχος τοῦ *Ι. Σμίθ* «Ὁ σεισμὸς τοῦ Αἰγίου τῷ 1861», μεταφρασθὲν ὑπὸ *Η. Μητσοπούλου*. 1867] Ἡ Αἰγιάλεια κατέχει τὴν τρίτην θέσιν μεταξὺ τῶν μᾶλλον σειομένων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος (πρώτη ἡ Ζάκυνθος καὶ δευτέρα ἡ Κεφαλληνία).

Κλῖμα.— Τὸ κλῖμα τοῦ Αἰγίου σχετικῶς πρὸς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἄστατον. Οἱ ἄνεμοι πολλάκις εἶναι σφοδροί, οἱ δὲ κάτοικοι φοβοῦνται τὸν νότιον ἄνεμον, ὁ ὁποῖος κατέρχεται ἐκ τοῦ ὄρους Κλωκοῦ. Ι. Σ.

[ΙΣΤΟΡΙΑ]. *1) Ἐπὶ τῶν μυθικῶν χρόνων*. Ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, οἱ πανάρχαιοι αὐτόχθονες κάτοικοι τοῦ Αἰγίου, *Πελασγοὶ Αἰγιαλεῖς* καλούμενοι, ᾤκουν εἰς κώμας ἑπτὰ ἢ ὀκτώ, ἀπομεμακρυσμένας ἀπ' ἀλλήλων, μετ' αὐτῶν δ' ἡνώθησαν, μᾶλλον εἰρηνικῶς, οἱ ἐξ Ἀττικῆς εἰσελθόντες ἐκεῖσε Ἴωνες, συμπήξαντες τὴν πόλιν τοῦ Αἰγίου. Ἐφεξῆς ἐκαλοῦντο *Ἴωνες Αἰγιαλέες* (=κάτοικοι τοῦ ὁμηρικοῦ *Αἰγιαλοῦ*=τῆς Αἰγιαλείας), ὄντες δὲ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Τροίαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, τὸ Αἴγιον, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Ἀχαΐα, κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐκ Λακεδαίμονος καὶ Ἄργους φυγόντων Ἀχαιῶν, ἐν οἷς καὶ ἀπόγονοι τοῦ τρωϊκοῦ κήρυκος Ταλθυβίου, καὶ πυκνότερον συνοικισθὲν ὠχυρώθη διὰ τείχους, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἀκροπόλεως.

2) Ἐπὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων. Κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ 12 Ἀχαϊκαὶ πόλεις (Δύμη, Ὤλενος, Φαραί, Τριταία, Πάτραι, Ρύπες, Αἴγιον, Ἑλίκη, Βοῦρα, Αἰγαί, Αἴγειρα καὶ Πελλήνη) διῳκοῦντο πιθανῶς ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνος ἑκάστη, καταργηθείσης δ' ὅμως τῆς βασιλείας κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα π. Χ. αἱ 12 αὗται πόλεις ἐσχημάτισαν τὴν πρώτην Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν μετὰ μιᾶς ἐν Αἰγίῳ (κατὰ τὸ ἄλσος καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὁμαγυρίου Διός, τοῦ Ἐθνικοῦ ἀχαϊκοῦ θεοῦ) δὶς τοῦ ἔτους συνερχομένης ἐκκλησίας, νομοθετούσης καὶ ἐκλεγούσης τοὺς δύο *στρατηγοὺς* ἢ *προέδρους* καὶ τὸν γραμματέα τῆς συμπολιτείας, ἐνῷ εἰς τὰς πόλεις ἦρχον πιθανώτατα οἱ *δημιουργοί*, ἀνὰ εἷς ἐν ἑκάστῃ, καὶ ἄλλαι μικρότεραι ἀρχαί. Ὥστε τὸ Αἴγιον, ἐπαυξηθὲν μάλιστα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν γειτονικῶν πόλεων Ἑλίκης, Αἰγῶν καὶ Ρυπῶν, καὶ ἐπεκταθὲν καὶ πλουτισθὲν κατέστη θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μητρόπολις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας (βλ. λ.), ἧς τὰς τύχας ἐν πᾶσιν ἠκολούθησε, καὶ ἐπομένως οὐδενὸς κοινοῦ τῇ Ἑλλάδι πολέμου μετέσχεν, ἐκ μίσους πιθανῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ Δωριεῖς τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον οἱ Σπαρτιᾶται, ἐκ φόβου μὴ οἱ Ἀχαιοὶ προσχωρήσωσι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μετέβαλον τὰ ἀχαϊκὰ πολιτεύματα εἰς ὀλιγαρχικὰ καὶ οὕτως οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Σπάρτης πάντοτε, πλὴν μικροῦ διαλείμματος (367 - 364 π. Χ.), καθ' ὃ ἦσαν ὑπὸ τοὺς Θηβαίους μὲ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, ἐκ τούτων δὲ μετασχόντες πως καὶ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ Φιλίππου μάχης (338) καὶ τῆς ἐν Μεγαλοπόλει μετὰ τοῦ Ἄγιδος κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου (330) π. Χ.) ἐβλάβησαν σημαντικῶς, περιελθόντες ὑπὸ τοὺς Μακεδόνας, οἵτινες καὶ διέλυσαν τὴν Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τῆς ἀκμῆς των ἰδίᾳ οἱ Αἰγιεῖς καὶ ὡς σφενδονῆται ἦσαν ὀνομαστοὶ καὶ ἀθλητὰς ὀλυμπιονίκας ἀνέδειξαν τοὺς Στράτωνα, Ξενοφῶντα, Λάδαν (νικήσαντα τῷ 296 π. Χ) καὶ Ἀθηνόδωρον (νικήσαντα τῷ 52 καὶ 56 καὶ 64 μ. Χ.)· ἀλλὰ καὶ αἱ Αἰγιάτιδες αὐλητρίδες ἦσαν ὀνομασταὶ κατὰ τὸν παρ' Ἀθηναίῳ Ἀντιφάνην.

3) Ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Καταλαβόντος τοῦ Κασσάνδρου τὴν Ἀχαΐαν ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου Ἀριστόδημος καὶ καταλαβὼν τῷ 319 π. Χ. καὶ τὸ Αἴγιον ἤθελε νὰ κηρύξῃ αὐτὸ ἐλεύθερον, ὅτε προλαβόντες οἱ μετ' αὐτοῦ συστρατεύσαντες ἅρπαγες Αἰτωλοὶ ἐδήωσαν καὶ κατέκαυσαν τὴν πόλιν καὶ πολλοὺς Αἰγιεῖς ἐφόνευσαν. Ἀλλὰ κατόπιν τῷ 308 π. Χ. κατέλαβε τὴν πόλιν τοῦ Αἰγίου ὁ Πολυσπέρχων καὶ ταύτην κατεχομένην ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτοῦ Στρομβίχου καὶ καλῶς ὠχυρωμένην ἐξεπολιόρκησεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς τῷ 303 π. Χ. ἀνασταυρώσας τὸν Στρόμβιχον καὶ 80 ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Ἔκτοτε τὸ Αἴγιον, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἀχαϊκαὶ πόλεις, ἐρίζουσαι πρὸς ἀλλήλας κατελαμβάνοντο ὑπὸ τυράννων προστατευομένων ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, ὅτε τῷ 276 π. Χ. οἱ Αἰγιεῖς ἐπαναστάντες καὶ ἐκδιώξαντες τὴν μακεδονικὴν φρουρὰν προσεχώρησαν εἰς τὴν ***νέαν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν***, ἥτις τῷ 287 π. Χ. ἀνασυνεστάθη ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν τεσσάρων πόλεων Πατρῶν, Δύμης, Τριταίας καὶ Φαρῶν καὶ αὐξανομένη καὶ διὰ τῶν ἄλλων πέντε ἀχαϊκῶν πόλεων (Βούρας, Κερυνείας, Αἰγείρας, Λεοντίου καὶ Πελλήνης) καὶ διὰ τῆς Σικυῶνος καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου κατέστη ὀνομαστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ (βλ. λ.). Οὕτω τὸ Αἴγιον ἀνέλαβε νέαν ζωὴν ὡς κέντρον τῆς νέας ταύτης συμπολιτείας, διότι εἰς αὐτὸ συνήρχοντο καὶ πάλιν αἱ ἐκκλησίαι τῶν Ἀχαιῶν ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Ὁμαρίου Διὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὁμαγυρίου Διὸς καὶ τῆς Παναχαιᾶς Δήμητρος, ἔκτοτε δὲ πάλιν ἠκολούθησε τὰς τύχας τῆς νέας συμπολιτείας, συνεπῶς δὲ καὶ συνυπεδουλώθη τέλος μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀχαιῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους τῷ 146 π. Χ.

4) Ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους δουλείας τὸ Αἴγιον, καίπερ κρημνισθέντων τῶν τειχῶν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, διετήρει ἀκμήν τινα ἕνεκα τοῦ λιμένος καὶ τῆς εὐφορίας τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε ὁ μὲν Ἰούλιος Καῖσαρ ἀνέκτισε τὴν κατεστραμμένην Κόρινθον (44 π. Χ.), ὁ δ' Αὔγουστος ἀνακτίσας τὰς Πάτρας ὑπεστήριξεν αὐτὰς διὰ τῆς ἐκεῖ συγκεντρώσεως τῶν κατοίκων τῶν Ρυπῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἀχαϊκῶν πόλεων, τὸ Αἴγιον κατέπεσεν εἰς δευτερεύουσαν πόλιν. Ἐξηκολούθει ὅμως νὰ εἶναι ἐπὶ Παυσανίου (περὶ τὸ 170 μ. Χ.) κέντρον συνελεύσεως τοῦ κατὰ τύπους ὑφισταμένου καὶ ἐπὶ Ρωμαίων Ἀχαϊκοῦ συνεδρίου, διετήρει δὲ ἀκόμη τὸ θέατρον, τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ πλεῖστα ἱερὰ αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπαθε καὶ τοῦτο συμφορὰς κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων τοῦ 267 καὶ τοῦ 396 μ. Χ., ἐνῷ συγχρόνως καὶ ὁ Χριστιανισμὸς εἰσέδυε βαθμηδὸν εἰς αὐτό. Παθὸν ὅμως ἐκ σεισμῶν τῷ 23 μ. Χ. ἔμενεν ἀφορολόγητον ἐπὶ Τιβερίου ἐπὶ τριετίαν καὶ ἄλλων εὐκολιῶν παρ' αὐτοῦ ἔτυχε, δι' ὃ καὶ ἀνεγράφη οὗτος ὑπὸ τῶν Αἰγιέων ὡς εὐεργέτης τῆς πόλεως, ὡς καὶ ὁ Βεσπασιανὸς δι' ὁμοίαν τινά, ὡς φαίνεται, εὐεργεσίαν.

5) Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν (395 - 1205 μ. Χ.). Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τὸ Αἴγιον δὲν ἀναφέρεται, ἡ δὲ ἰδέα ὅτι εἶχε κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἰδίαν ἐπισκοπὴν εἶναι ἐσφαλμένη. Ἐπὶ τῆς Σλαβικῆς δὲ ἐν Πελοποννήσῳ διεισδύσεως τοῦ 6ου

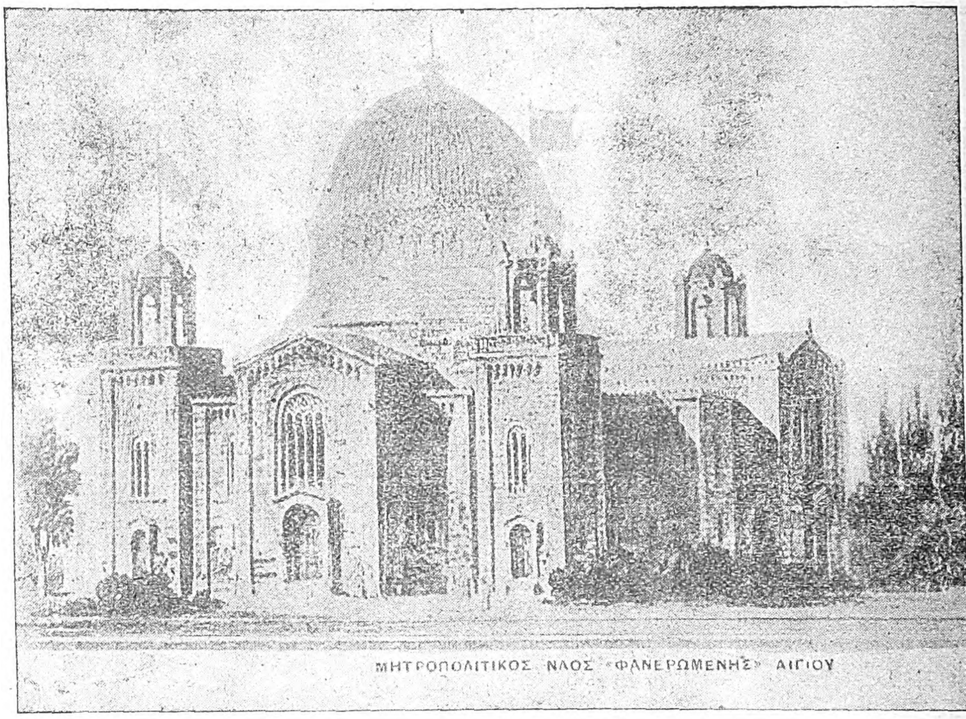

Ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Αἰγίου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» ἢ «Φανερωμένη».
(Ἡ οἰκοδομὴ ἀνηγέρθη ἐπὶ θέσεως ἔνθα ἔκειτο ἄλλος μικρὸς ναὸς ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα.)

Ἡ ὑπάρχουσα δεξαμενὴ τῆς πόλεως.
(Πρόκειται νὰ κατεδαφισθῇ ἀνεγειρομένης νέας, ἥτις νὰ πληροῖ ἐπαρκέστερον τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως.)

Τὸ κοινοτικὸν Νοσοκομεῖον.
(Κατὰ τοὺς πολέμους 1912-13 ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Κράτους διὰ τὴν ἐν αὐτῷ νοσηλείαν τραυματιῶν πολέμου.)

Digitized by Google

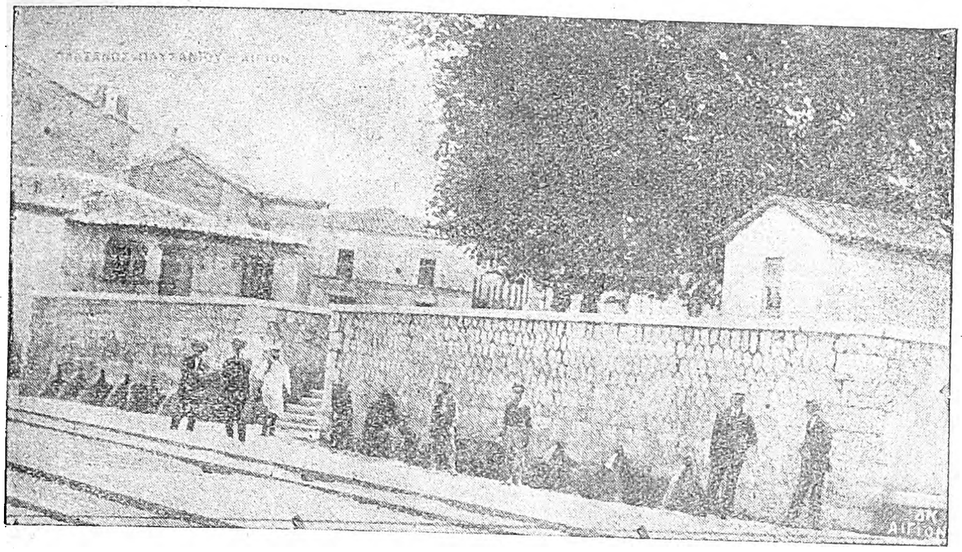

Δημοτικὴ πλατεῖα ἐν τῇ παραλίᾳ.
[Κάτωθεν αὐτῆς ῥέει ὁ ὑπόγειος ποταμὸς ὁ ὁποῖος ἀναβάλλει εἰς τὴν πολύκρουνον κρήνην (κοινῶς: *Δώδεκα βρύσες*). Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἦτο ὁ μέγας ἱστορικὸς πλάτανος.]

αἰῶνος, ὅτε οἱ Σλάβοι (τῷ 805 ἢ 807) ἐπαναστάντες ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Πατρῶν καὶ ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς, πιθανώτατα εἶχον προκαταλάβει καὶ τὸ Αἴγιον ἐπί τινα χρόνον καὶ μετωνόμασαν αὐτὸ εἰς *Βοστίτσαν*. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιδρομῶν ἐνίοτε ἐβλάπτετο τὸ Αἴγιον, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς τῷ 1147 μ. Χ. γενομένης ὑπὸ τοῦ δυνάστου Σικελίας καὶ Νεαπόλεως Ρογήρου, ὅστις μετὰ στόλου ἐπιπλεύσας κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐλεηλάτησε φρικωδῶς τὰς παραλιακὰς πόλεις τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνθούσας μάλιστα τότε, κυρίως διὰ τὴν μεταξουργίαν αὐτῶν, καὶ ἀπεκόμισε φυγὼν ἄφθονον λείαν.

6) Ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας (1205-1422 μ.Χ.). Τῷ 1205 μ. Χ. τὸ Αἴγιον, ὡς καὶ πᾶς σχεδὸν ὁ Μορέας, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων Γουλιέλμου Σαμπλίττου καὶ Γοδεφρείδου Βιλλεαρδουΐνου, ὅστις ὥρισε καὶ τὴν Βοστίτσαν ὡς μίαν τῶν 12 βαρωνιῶν τοῦ Μορέως καὶ ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν βαρῶνον Οὖγον ντὲ Σαρπινὺ (Hugues de Lille de Charpigny) τῷ 1209 μὲ ὀκτὼ ἱπποτικὰ φέουδα (= διαμερίσματα, τουρκιστὶ τσιφλίκια), τὰ ὁποῖα ὁ βαρῶνος παρεχώρησεν εἰς ἁπλοῦς εὐπατρίδας ἱππότας, ὑποτελεῖς εἰς αὐτόν, δηλαδὴ πληρώνοντας φόρον καὶ στρατευομένους ὑπ' αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ. Ἡ περιοχὴ τοῦ βαρώνου λοιπὸν ἐκαλεῖτο καὶ *Τσερπινία* ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐξ ἧς ἐκλήθη καὶ ἡ κατόπιν *Κερπινή*, ἥτις πιθανῶς ἦτο ὑπὸ τὴν κατοχήν του. Τὸν πύργον καὶ τὸ φεουδαρχικὸν φρούριόν του ἔκτισεν ὁ βαρῶνος ἐπὶ τοῦ πρὸς Α. τῆς πόλεως ἀπόπτου λόφου, χρησιμοποιήσας πρὸς τοῦτο ὑλικὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐπὶ τοῦ Οὔγου ντὲ Σαρπινὺ ἤνθει ἡ Βοστίτσα καὶ εὐημέρει οἰκονομικῶς· αὐτὸν δ' ἀποθανόντα τῷ 1278 διεδέχθη ὁ υἱός του Γουΐδων Α', ὅστις καὶ ὡς ἐπίτροπος τοῦ ὅλου πριγκιπάτου τοῦ Μορέως ἐκυβέρνησεν αὐτὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀπόντος πρίγκιπος Ἀνδεγαυοῦ Καρόλου, συζύγου τῆς Ἰσαβέλλας Βιλλεαρδουΐνου. Ὁ Γουΐδων Α' ἦτο χρηστὸς διοικητής, ἀλλὰ τῷ 1295 ἐφονεύθη ἐκ σφάλματος ὑπὸ τοῦ Κορινθίου Ἕλληνος Φωτίου Ζασσῆ ἐν Ἁγίῳ Νικολάῳ τῆς Συκιᾶς, νομίζοντος ὅτι ἐφόνευε τὸν φρούραρχον Κορίνθου Οὐάλτερον πρὸς ἐκδίκησιν. Διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὴν βαρωνίαν Βοστίτσης ὁ υἱός του Οὖγος Β' (1295-1303) καὶ τοῦτον ὁ υἱός του Γοδοφρέδος Σαρπινὺ (1303-1327), μεθ' ὃν ἡ βαρωνία ἐδόθη εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀγνὴν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἄλλην θυγατέρα του Γουλιελμίνην, ἥτις πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της Φιλίππου ντὲ Ζοανβὶλλ παρεχώρησε τὴν βαρωνίαν τῷ 1359 εἰς τὴν Γαλλίδα Μαρίαν αὐτοκράτειραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις πάλιν τῷ 1363, πρῶτον μὲν ἐνεχυρίασεν αὐτὴν εἰς τὸν Νικ. Ἀτζαγιώλην, Φλωρεντῖνον τραπεζίτην, κατόπιν δ' ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τὸν Νέριον Ἀτζαγιώλην, εἰς ὃν καὶ παρεδόθη ὑπὸ τοῦ φρουράρχου τῆς Μαρίας, τοῦ Ρογήρου Δεμόττα· ἀλλ' ἡ Βοστίτσα τότε ἦτο εἰς παρακμὴν καὶ ἀκαλλιεργησίαν τῶν κτημάτων, ἡ δὲ χώρα ἐλεηλατεῖτο συχνὰ ὑπὸ πειρατῶν Τούρκων ἢ Καταλωνίων. Ὑπὸ τὸν Νέριον διέμεινεν ἡ βαρωνία μέχρι περίπου τοῦ 1295, εἰ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ (περὶ τὸ 1381) εἶχε καταληφθῆ ἐπί τινα χρόνον ὑπὸ τῆς Ναβαρρικῆς Ἱσπανικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Ματθ. Κοκκαρέλλη κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πειρατικῆς ταύτης Ἑταιρείας Ἰακώβου Δεβώ. Ἐπὶ τέλους ἡ βαρωνία παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ Νερίου ὡς προὶξ τῆς ἀδελφῆς του Φρατζέσκας εἰς τὸν Κάρολον Τόκκον, δοῦκα Λευκάδος, περὶ τὸ 1394, ὅστις φαίνεται ὅτι κατεῖχεν αὐτὴν μέχρι τοῦ 1422 μ. Χ.

7) Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, Τούρκων καὶ Βενετῶν (1422—1821). Κατὰ τὸ 1422 τὸ Αἴγιον περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ, ὅστις τῷ 1427 παρεχώρησεν αὐτὸ εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον (τὸν θρυλικὸν ἥρωα τῆς Κωνσταντινουπόλεως), ὅστις διῴκει αὐτὴν διὰ τοῦ ἄρχοντος Ἀλεξίου Λάσκαρη, περὶ δὲ τὸ 1445 διὰ τοῦ Κωνστ. Κανταχουζηνοῦ. Ὅτε ὅμως ὁ Τουραχάν, στρατηγὸς τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ Β', εἰσέβαλεν εἰς Πελοπόννησον λεηλατῶν, καταλαβὼν καὶ τὴν Βοστίτσαν, ἐδῄωσε καὶ ἐπυρπόλησεν αὐτὴν καὶ κατόπιν ἀπῆλθε. Τῷ 1458 ὁ τότε δεσπότης τοῦ Μορέως Θωμᾶς Παλαιολόγος παρέδωκε διὰ συνθήκης εἰς τὸν Μωάμεθ Β' τὰς Πάτρας καὶ τὸ Αἴγιον καὶ τὰ Καλάβρυτα, τῷ δὲ 1460 αὐτὸς ὁ Μωάμεθ Β', μαθὼν ἐνεργείας τοῦ Θωμᾶ, ὅπως ἀνακτήσῃ αὐτά, ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ τὰ κατέλαβεν ὁριστικῶς, ζωγρήσας δὲ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν ἀντιστάντα εἰς αὐτὸν ἄρχοντα τῆς Βοστίτσης (ἴσως τὸν Κων. Κανταχουζηνὸν) διέταξε νὰ διχάσωσιν αὐτὸν διὰ πρίονος. Ἕνεκα ὅμως τῶν συχνῶν Τουρκοβενετικῶν πολέμων οἱ Βενετοὶ τῷ 1463 διὰ τοῦ ναυάρχου των Ἀλουϊσίου Λαουερδάνου κατέλαβον τὴν Βοστίτσαν καὶ ἔκαυσαν μέρος αὐτῆς αἰχμαλωτίσαντες καὶ πολλοὺς (Τούρκους πιθανῶς), τῷ δὲ 1468 εὑρίσκομεν πάλιν αὐτὴν ὑπὸ τοὺς Βενετούς, ὀχυρωθεῖσαν μάλιστα ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου Νικ. Κανάλη πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ πόλις ἐν τέλει παρεδόθη ὁριστικῶς εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῇ 3 Αὐγούστου τοῦ 1470, ἔκτοτε δὲ καὶ οἱ Αἰγιεῖς ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὑπὸ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βενετῶν.

Τὸ κοινοτικὸν κατάστημα, τέως «Δημαρχεῖον».
[Ἀριστερὰ αὐτοῦ τὸ Ταμεῖον, (ἀριθ. 1) καὶ περαιτέρω τὸ Ὑποθηκοφυλακεῖον (ἀριθ. 2)].

Ἐπὶ τῆς ἐν Μορέᾳ Βενετοκρατίας τοῦ 1687—1715 ἐβελτιώθη πως ἡ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ δὴ καὶ ἡ ἐν Αἰγίῳ κατάστασις, ἡ δ' ἐπαρχία Βοστίτσης εἶχε τότε 2 πόλεις κατοικουμένας (τὸ Αἴγιον καὶ ἴσως καὶ τὴν Κερνίτσαν), 8 πόλεις κατεστραμμένας, 5 μονάς, 992 οἰκογενείας, 4165 κατοίκους καὶ ἔκτασιν 546,612 στρεμμάτων· λόγῳ δὲ τῆς ἐρημώσεως τῆς χώρας οἱ Βενετοὶ τῷ 1691 μετῴκισαν καὶ ἐγκατέστησαν εἰς Πάτρας, Βοστίτσαν καὶ Καλάβρυτα 6.000 Ρουμελιωτικὰς οἰκογενείας ἐκ τῆς ἀπέναντι Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων ἀναφέρεται ἡ ἐπισκοπὴ *Τσερνίτσης* ἢ *Κερνίκης*, κληθεῖσα προφανῶς ἐκ μεσαιωνικῆς πόλεως Τσερνίτσης (κειμένης πιθανώτατα παρὰ τὸ νῦν χωρίον τοῦ Διακοπτοῦ Κερνίτσαν), ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἐπισκοπήν, κληθεῖσαν κατόπιν «*Κερνίτσης καὶ Καλαβρύτων*», ὡς περιλαβοῦσαν καὶ τὰ Καλάβρυτα, ὑπήγετο πιθανώτατα ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία Βο-

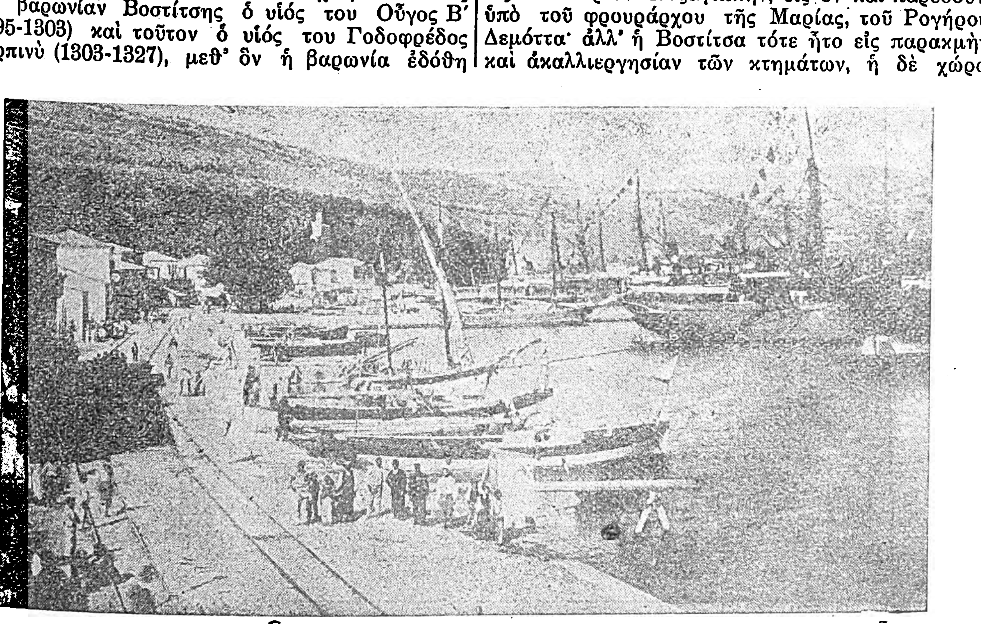

Ὁ λιμὴν τοῦ Αἰγίου ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως.

Digitized by Google

στίτσης μέχρι τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, μεθ' ὃν ἡ αὐτὴ ἐπισκοπὴ καλεῖται *«Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας»*.

Ἐπὶ τῆς τελευταίας Τουρκοκρατίας (1715-1821) ἡ Βοστίτσα ἀπετέλει ἴδιον καζᾶν (ἐπαρχίαν) διοικούμενον ὑπὸ βοεβόδα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1745 ὑπῆρχον καὶ σχολεῖα ἐν Αἰγίῳ, ἐν οἷς γνωστοὶ διδάσκαλοι ἀναφέρονται οἱ Πάριοι Δενδρινὸς καὶ Βενέδικτος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Τσιμπουράκις. Τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 μετέσχε καὶ ἡ Βοστίτσα ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Πατρῶν Παρθένιον, ὅστις ἐκστρατεύσας ἐξ Αἰγίου ἠλευθέρωσε καὶ τὰ Καλάβρυτα, ἀλλ' ὅτε κατόπιν ἐνεφανίσθησαν 6000 Τουρκαλβανοὶ πρὸ τοῦ Αἰγίου, οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ τολμηρότεροι ὀχυρωθέντες εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν ἀπέκρουον τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὕστερον, ἁλωθείσης καὶ καείσης ταύτης, κατεσφάγησαν ἅπαντες μετὰ καὶ πολλῶν μοναχῶν, ὄντες περὶ τοὺς διακοσίους. Ἀπὸ τοῦ 1778 προεστὼς τῆς Βοστίτσης ἦτο ὁ Σωτήριος Λόντος (πατὴρ τοῦ ἐνδόξου ἐν τῷ Ἀγῶνι Ἀνδρέου Λόντου), ὅστις ἑδρεύων ἐν Τριπόλει ὡς σύμβουλος τοῦ Βελῆ πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων, ἐπροστάτευε τοὺς ὁμοφύλους του καὶ ἀπέκτησε μεγάλην φήμην, δι' ἣν ὅμως ἀπεκεφαλίσθη ἐκ φθόνου καὶ φόβου τῇ 3ῃ Ὀκτωβρίου 1812 ὑπὸ τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, διαδόχου τοῦ Βελῆ.

Μεταξὺ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας κλεφτῶν ἀναφέρονται καὶ οἱ ἐκ Βοστίτσης Περδικούλιας καὶ Γιαννάκις, τῆς δὲ φιλικῆς ἑταιρείας ἀναφέρονται ὡς μετασχόντες οἱ ἐκ Βοστίτσης Ἀναστάσιος καὶ Ἀνδρέας Λόντοι, Κων. Δημητρίου, Π. Ἀνδρεόπουλος, Ἀναγν. Ἡλιόπουλος, Ἄγγ. Μελετόπουλος, Σπυρ. Χαραλάμπης καὶ Π. Δεσποτόπουλος, ἐν οἷς ἐξεῖχεν ὁ προεστὼς Ἀνδρέας Λόντος. Ἐν Αἰγίῳ δὲ τῇ 26 Ἰανουαρίου 1821 ἐγένετο ἡ συνέλευσις τῶν προκρίτων τῶν Πατρῶν, τῆς Βοστίτσης καὶ τῶν Καλαβρύτων, ἐν τῷ ἐξοχικῷ ναΐσκῳ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (κατ' ἄλλας δὲ μαρτυρίας ἐν τῇ ἐν Αἰγίῳ οἰκίᾳ τοῦ Ἀνδρ. Λόντου ἢ τῇ τῶν Δεσποτοπούλων), οἵτινες ἀκούσαντες τὸν ἐκ μέρους τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντου ἀπεσταλμένον Γρηγ. Δικαῖον ἢ Παπαφλέσσαν συνέσκέφθησαν τὰ γνωστὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, πανούργως δ' ἐδικαιολόγησαν τὴν ἐκεῖ παρουσίαν των εἰς τὸν βοεβόδαν τῆς Βοστίτσης Χαλὴλ ἀγᾶν. (Λεπτομερείας βλ. Βοστίτσης συνέλευσις.)

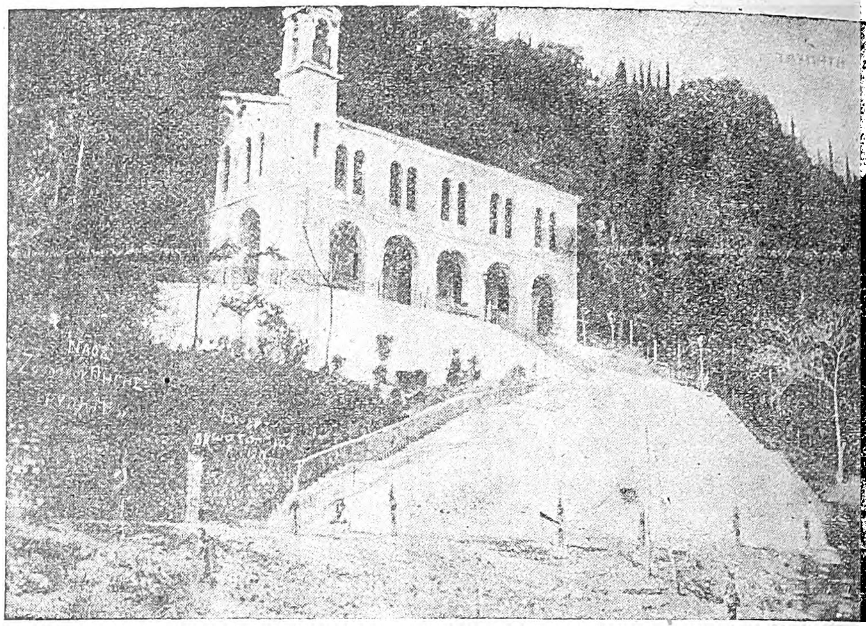

Ὁ Ἱερὸς ναὸς τῆς «Ζωοδόχου Πηγῆς» ἢ «Τρυπητῆς»

[Εἶναι ἐκτισμένος παραπλεύρως παλαιοῦ ναΐσκου κειμένου ἐντὸς σπηλαίου, εἰς γραφικὴν τοποθεσίαν.]

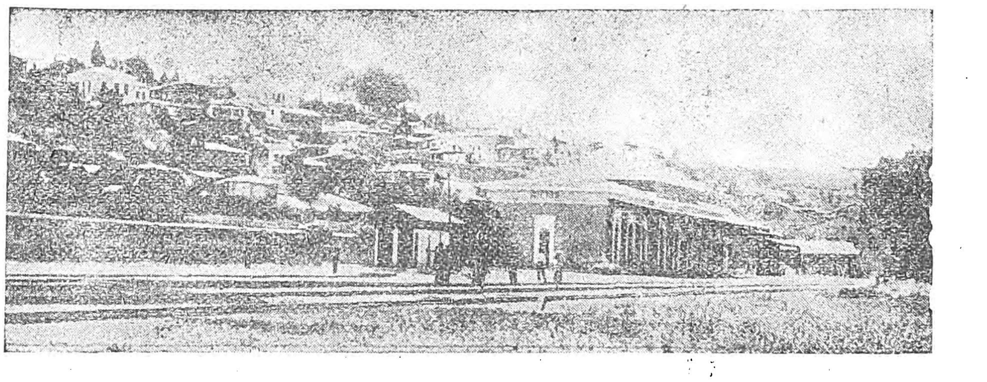

Ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἐν τῇ κάτω πόλει.

[Ἐνταῦθα ἡ διασταύρωσις τῶν τακτικῶν ἁμαξοστοιχιῶν ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Πάτρας καὶ ἀντιστρόφως.]

8) Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος. — Ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος αἱ ἐν Βοστίτσῃ ὀλίγαι Τουρκικαὶ οἰκογένειαι ἐκ φόβου διεπεραιώθησαν εἰς Γαλαξείδιον καὶ Ἄμφισσαν καὶ ἡ Βοστίτσα πρώτη ἠλευθερώθη, μεθ' ἣν ὁ Ἀνδρ. Λόντος μὲ 350 παλληκάρια καὶ ἐρυθρὰν σημαίαν ἔσπευσε πρὸς τὰς Πάτρας καὶ μετέσχε τῶν ἐκεῖ μαχῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐν Βοστίτσῃ δὲ τῇ 26 Μαρτίου ὑπὸ τοῦ προεστῶτος Δημ. Μελετοπούλου ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐν ᾧ ὅμως καὶ οἱ ἐν Πάτραις Ἕλληνες καὶ οἱ ἐν Ρίῳ Βοστιτσᾶνοι ὑπὸ τὸν Δημ. Ροδόπουλον ἀπεκρούοντο ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις ἐγκαταστάντος Γιουσοὺφ πασᾶ, ὁ ἀπεσταλμένος μετὰ στρατοῦ ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Τρίπολιν ὑπὸ τοῦ Χουρσὶτ Μουσταφάμπεης (Κεχαγιᾶ τοῦ Κιοσὲ Μεχμέτ), ἀποβιβασθεὶς εἰς Πάτρας καὶ διελθὼν ἐξ Αἰγίου κατέκαυσε καὶ ἠρήμωσε τὴν πόλιν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν εἰς τὰ ὄρη καταφυγόντων κατοίκων αὐτῆς, ᾐχμαλώτισε δὲ καί τινας, ἐνῷ παρὰ τὸ χωρίον Βόβοδα μὲ κίνδυνον οἱ ὑπὸ τὸν Ἀνδρ. Ζαΐμην Καλαβρυτινοὶ ἀπέκρουσαν 500 Ἀλβανοὺς σταλέντας κατ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Μουσταφάμπεη. Ἐπίσης τὸ Αἴγιον κατεστράφη ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1821, ὡς καὶ τῷ 1823 κατὰ τὴν πρὸς τὰς Πάτρας ὑποχώρησιν τῶν συντριμμάτων τῆς Δραμαλικῆς στρατιᾶς. Ὡσαύτως ὑπέστη ἄλλας καταστροφὰς ὑπὸ τῶν Τουρκοαιγυπτιακῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς Πελοπόννησον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου (1826). Κατόπιν οἱ Αἰγιεῖς καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα μετεῖχον πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος διαφόρων στρατειῶν καὶ μαχῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἀνδρ. Λόντον καὶ Δημ. Μελετόπουλον καὶ τοὺς προκρίτους καὶ καπεταναίους των Ἀναγν. Χαραλάμπην, Κ. Δημητρίου, Λέοντα Μεσσηνέζην, Ἰ. Φεϊζόπουλον, Κανέλλον Ἀλεξανδρόπουλον, Παν. Δεσποτόπουλον, Π. Χρυσανθακόπουλον, Πέτρον Σαλαμῶνα, Γεώρ. Τέρτζον, Ἀθ. Κανάταν, Ἀσημ. Σκαλτσᾶν καὶ ἄλλους. Εἰδικώτερον δ' οἱ ἐκ Βοστίτσης μετὰ καὶ ἄλλων ἐνίκησαν τοὺς ὑπὸ τὸν ἐν Πάτραις Δελῆ Ἀχμὲτ Τούρκους ἐν Κουνινᾷ τῷ 1827 εἶτα παρὰ τὸ χωρίον Τρυπιὰ καὶ τέλος κατ' Αὔγουστον τοῦ 1827, παρὰ τὸν ἱστορικὸν βουνὸν τῆς Καυκαριᾶς, ἰδίᾳ δ' ὁ Ἀνδρ. Λόντος (βλ. λ.) πολλὰς καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας παρέσχεν εἰς τὸν ἱερὸν Ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ βασιλείῳ τὸ Αἴγιον πολλαχῶς ἔδρασε καὶ δρᾷ ἐν τῷ ἔθνει διὰ τῶν πολιτικῶν κυρίως αὐτοῦ ἀνδρῶν, τῶν ὑψηλὰς θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀποκτησάντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μνημονεύομεν τὰς οἰκογενείας Λόντου, Μελετοπούλου, Μεσσηνέζη, Ἀλεξανδροπούλου.

[ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ]. Ὅτι τὸ ἀρχαῖον Αἴγιον κατεῖχε τὴν θέσιν τῆς νῦν πόλεως, δεικνύουσι πολλαχοῦ κατερριμμένα καὶ συντετριμμένα ἐρείπια, ὡς κιονοτεμάχια, κιονόκρανα μαρμάρινα, νομίσματα διασωθέντα, μωσαϊκά, πήλινοι σωλῆνες τοῦ τότε ὑδραγωγείου, τάφοι, κέραμοι κλπ. Πάντα δ' ὅμως τὰ οἰκοδομήματα καὶ οἱ ναοὶ κατεστράφησαν καὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ ὑπὸ τῶν σεισμῶν καὶ ὑπὸ τῶν κατακτητῶν (Φράγκων, Βενετῶν καὶ Τούρκων), οἵτινες, ὡς καὶ οἱ ἐγχώριοι κάτοικοι, ἐχρησιμοποίουν ἀσπλάγχνως τὸ ἀρχαῖον ὑλικὸν πρὸς οἰκοδόμησιν πύργων, φρουρίων καὶ οἰκιῶν. Μόνα δ' ἀγάλματα ἐξ Αἰγίου, κείμενα νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν, διεσώθησαν τρία, πάντα Ρωμαϊκῶν χρόνων, δηλ. τοῦ Ἑρμοῦ γυμνοῦ καὶ ὀρθίου μὲ βαλάντιον καὶ κηρύκειον, γυναικὸς ἐνδεδυμένης μὲ χαρίεσσαν πτύχωσιν τῆς ἐσθῆτος, καὶ γυναικείας κεφαλῆς ἐνθέτου ἐν τῷ κορμῷ.

Νομίσματα ἔκοπτε τὸ Αἴγιον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰ τὸ Αἰγινητικὸν σύστημα: 1) κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας ἀργυρᾶ, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Αἰγιαίων Ἀχαιῶν* (280—146 π. Χ.)· 2) περὶ τὸ 146—43 π. Χ. χαλκᾶ μὲ ἐπιγραφὴν *Αἰγιέων* καὶ κεφαλὰς Διός, Σελινοῦντος (ποτ.), νύμφης Φθίας (διακορευθείσης ἐν Αἰγίῳ ὑπὸ Διὸς ἐν μορφῇ περιστερᾶς), αἰγὸς θηλαζούσης τὸν Δία, κεφαλὰς Διονύσου, προτομὴν Ἀρτέμιδος κ.λ.· 3) αὐτοκρατορικὰ χαλκᾶ τῶν ρωμ. χρόνων μὲ προτομὰς αὐτοκρατόρων (Ἀδριανοῦ κλ.) ἀπὸ τοῦ 117 μέχρι τοῦ 217 μ. Χ.

Ὁ Παυσανίας (περὶ τὸ 170 μ. Χ.) εὗρεν ἐν Αἰγίῳ πρὸς Δ. μὲν καὶ ἐγγὺς τῆς πόλεως στοὰν πρὸς τιμὴν τοῦ Αἰγιέως ἀθλητοῦ Στράτωνος, Ὀλυμπιονίκου ἐν παγκρατίῳ καὶ πάλῃ, ἐν ᾗ ἠσκοῦντο οἱ ἔφηβοι, ἐν δὲ τῇ πόλει εὗρεν ἱερὸν ἀρχαῖον τῆς

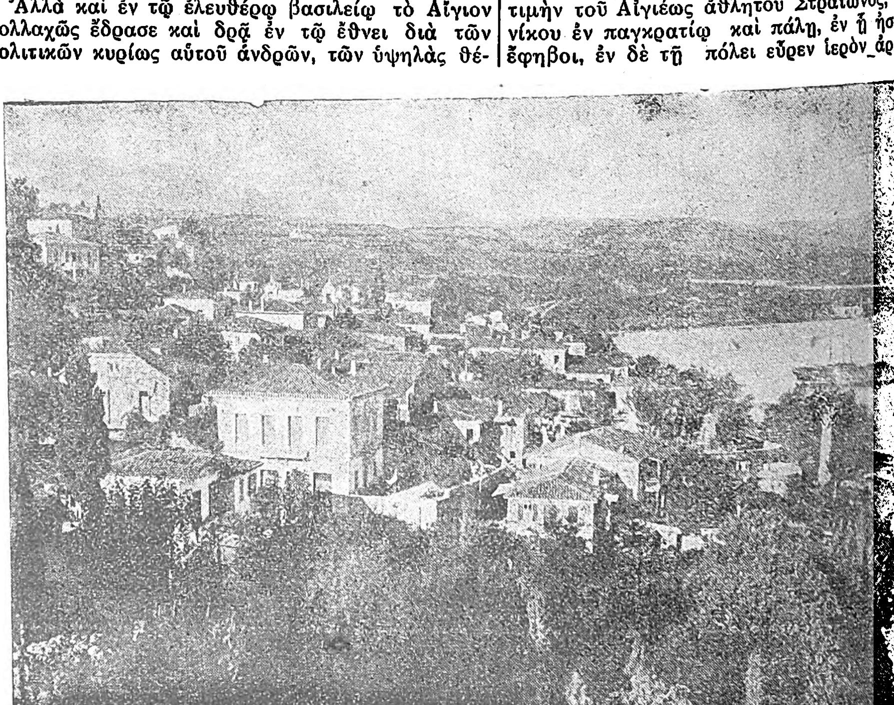

Μία πανοραματικὴ ἄποψις τῆς πόλεως.

Digitized by Google

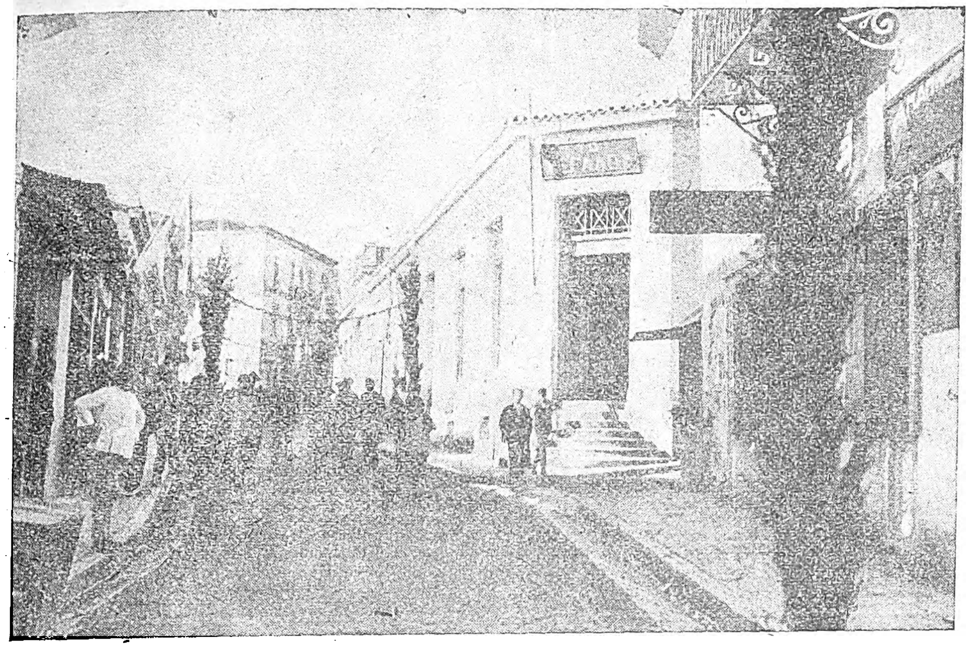

Ἓν ἐκ τῶν πολυσυχνάστων κέντρων τῆς πόλεως.

Εἰλειθυίας μὲ ξόανον τῆς θεᾶς, οὗ ὅμως ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ ἄκρα ἦσαν ἐκ Πεντελησίου μαρμάρου, ἔργον τοῦ Μεσσηνίου Δαμοφῶντος, πλησίον δ' αὐτοῦ τέμενος Ἀσκληπιοῦ μὲ ἀγάλματα Ὑγιείας καὶ Ἀσκληπιοῦ, προσέτι δὲ ναὸν Ἀθηνᾶς μὲ δύο ἀγάλματα ἐκ λευκοῦ λίθου, ναὸν Ἥρας μὲ ἄγαλμα μόνον ταῖς ἱερείαις αὐτῆς θεατόν, θέατρον (πιθανῶς κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως) καὶ παρ' αὐτῷ ἱερὸν Διονύσου καὶ ἄγαλμα αὐτοῦ ἀγένειον, ἀγορὰν καὶ ἐν αὐτῇ τέμενος τοῦ Διὸς Σωτῆρος μὲ χαλκᾶ ἀγάλματα αὐτοῦ δύο, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἦτο ἀρχαιότερον· προσέτι ἐντὸς οἰκήματος παρὰ τὴν ὁδὸν χαλκᾶ ἀγάλματα Ποσειδῶνος καὶ Ἡρακλέους καὶ Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς, κομισθέντα ἐκεῖσε ἐξ Ἄργους, ἐντὸς δ' ἐπίσης τῆς ἀγορᾶς κοινὸν ναὸν Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, ἄλλον ναὸν εἰδικῶς τῆς Ἀρτέμιδος μὲ ἄγαλμα αὐτῆς τοξευούσης ὡς κυνηγέτιδος καὶ παρ' αὐτῷ τάφον τοῦ ἐν Τροίᾳ κήρυκος Ταλθυβίου, ἴσως Αἰγιέως. Κατὰ δὲ τὴν παραλίαν (ἐν τῇ κάτω πόλει) καὶ παρὰ τὰς ἐκεῖ πηγὰς εὗρεν ἱερά, κατὰ σειρὰν ἀπὸ Δ πρὸς Α, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ποσειδῶνος, τῆς Κόρης τῆς Δήμητρος (Περσεφόνης), τοῦ Ὁμαγυρίου Διός, ἐν ᾧ ἦσαν ἀγάλματα Διὸς καὶ Ἀφροδίτης καὶ Ἀθηνᾶς, καὶ περαιτέρω τῆς Παναχαιᾶς Δήμητρος, μεθ' ὃ ἱερὸν τῆς Σωτηρίας, ἧς τὸ ἄγαλμα μόνον τοῖς ἱερεῦσιν αὐτῆς ἦτο ὁρατόν, περαιτέρω δὲ εἶδεν ἀγάλματα χαλκᾶ Διὸς καὶ Ἡρακλέους, ἀγενείων ἀμφοτέρων, ἔργα τοῦ Ἀργείου Ἀγελάδα, τὰ ὁποῖα ἐφύλαττον ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἱερεῖς ἀγένειοι ἐκλεγόμενοι κατ' ἔτος ἐκ τῶν ἐφήβων. Ἐκ πάντων τούτων μόνον τὸ τῆς παραλίας πηγῆς «ἄφθονον ὕδωρ, θεάσασθαί τε καὶ πιεῖν ἡδὺ» νῦν σώζεται καὶ λίθινοί τινες ὄγκοι ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκ τοῦ ἀρχαίου μώλου. Πρὸς Α δὲ τῆς κάτω πόλεως ἐξετείνετο τὸ *Ὁμάριον ἄλσος*, καθιερωμένον εἰς τὸν Δία, μεθ' ἑνὸς βωμοῦ τῆς Ἑστίας ὡς κέντρου, ἐν ᾧ κατ' ἀρχαίαν χρῆσιν συνήρχετο ἡ τῶν Ἀχαιῶν ἐκκλησία, τοῦτο δ' ἦτο ἐκτὸς τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἑλίκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τὸ Αἴγιον διὰ μέσου τῶν αἰώνων. *Π. Ξινοπούλου* (Ἀθ. 1912).—Ἀρχεῖον Ἀν. Λόντου.—Παυσαν. Ζ' 23 κ.ἑξ.—*Κουρτίου*, Πελοπον. τόμ. Α' σ. 458 κ.ἑ.—Bursian Γεωγρ. Ἑλλ. τόμ. Β' σ. 331 κ.ἑ.

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

[Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΣ].—Ἡ πόλις εἶναι ὡραία καὶ κατάφυτος, διακρίνεται δ' εἰς κάτω καὶ ἄνω. Ἡ κάτω πόλις κεῖται ἐπὶ τῆς στενωτάτης λωρίδος γῆς, ἡ ὁποία σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ καταπίπτοντος κρημνοῦ καὶ τῆς ἀκτῆς. Ἐνταῦθα εἶναι ὁ λιμὴν μετὰ κρηπιδώματος καὶ μώλου, ἐπὶ τοῦ ἄκρου τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ὁ φάρος τοῦ λιμένος· εἶναι δ' οὗτος πυρσός, τάξεως φανοῦ λιμένος, φωτὸς ἐρυθροῦ σταθεροῦ, ἱδρυθεὶς ἐπὶ στήλης σιδηρᾶς τῷ 1893. Κατὰ τὸν λιμένα εἶναι τὸ κοινοτικὸν κατάστημα, τὸ τελωνεῖον, μικρὰ βιομηχανικὰ καταστήματα, ἀποθῆκαι σταφίδος καὶ οἰκίαι τινὲς τῶν σταφιδοκτημόνων. Διὰ τῆς κάτω πόλεως διέρχεται καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κορίνθου—Πατρῶν. Παρὰ τὸν σιδηροδρ. σταθμὸν εἶναι δύο καλὰ ξενοδοχεῖα. Ὀλίγα μέτρα δυτικῶς τοῦ σταθμοῦ φαίνεται ἀριστερᾷ τῷ βαίνοντι πρὸς τὰς Πάτρας βρύσις, ἔχουσα δώδεκα κρουνοὺς ὑδάτων (ἄλλοτε δέκα ἕξ), τῆς ὁποίας αἱ πηγαὶ προέρχονται ἐκ τῆς ῥίζης τῶν βράχων. Ἡ βρύσις αὕτη ἐσκιάζετο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ παμμεγίστου πλατάνου, ἔχοντος κορμὸν περιφερείας δέκα τριῶν μέτρων. Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω ὑπάρχει σειρὰ πηγῶν καὶ βρύσεων μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς «*Παναγίας Τρυπητῆς*» (20 λεπτὰ ἐκ τοῦ σταθμοῦ). Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ναοῦ τούτου παρέχει εἰς τὸν ἐπισκέπτην σειρὰν ἐκπλήξεων. Ἀφοῦ ἀνέλθῃ τις ἀρκετὰς κλίμακας, εὑρίσκεται ἐν μέσῳ διωρόφου ναοῦ· εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη ταῦτα ὑπάρχουν τόσαι εἰκόνες καὶ ἡ διαρρύθμισις εἰς ἓν ἕκαστον τούτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ προκαλῇ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δύο ναῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ ἐπίσημοι ἱεροτελεστίαι γίνονται εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, τὸν καὶ κυρίως ναόν, τοῦ κάτω χρησιμοποιουμένου διὰ τὸ ἐκκλησίασμα, ἰδίως ὅταν οὗτος ὑπερπληροῦται ὑπὸ τῶν πιστῶν κατὰ τὴν ὁλονυκτίαν καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, δηλ. τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι νεώτερος, ἱδρυθεὶς παραπλεύρως παλαιοτέρου ναΐσκου, ἐκτισμένου ἐν δυσπροσίτῳ ἄλλοτε σπηλαίῳ τοῦ κρημνοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *Τρυπητή*. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὕψος τοῦ νέου ναοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τεχνικοὺς λόγους ἔπρεπε νὰ ἱδρυθῇ ἐπὶ τῶν χαμηλῶν βάσεων, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ καθ' ὕψος χῶρος διὰ δύο ὀρόφους. Κατὰ παράδοσιν, τὴν ὁποίαν μετὰ φανατισμοῦ ὑποστηρίζουν οἱ Αἰγιεῖς, ἀφορμὴ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ τούτου ὑπῆρξεν ἡ εὕρεσις τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας εἰς τὸν παλαιὸν ναΐσκον, μετὰ τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε σειρὰ ὁραμάτων καὶ θαυμάτων.

Σηραγγῶδες σπήλαιον φυσικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε πάλαι εὐρυνθῇ δι' ἀνθρωπίνων χειρῶν, ἥνωνε τὴν κάτω πόλιν μετὰ τῆς ἄνω. Σήμερον ἡ σῆραγξ

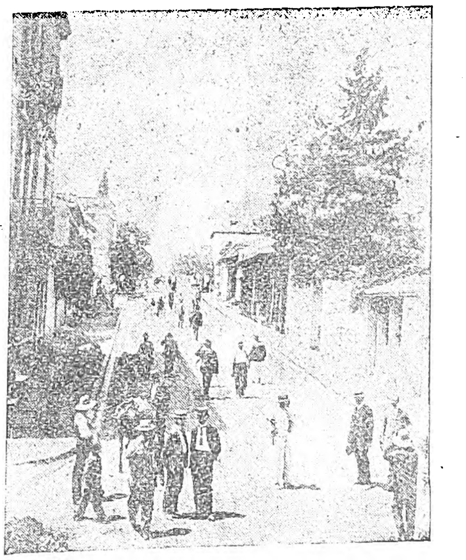

Ἡ ὁδὸς Μητροπόλεως.

αὕτη οὐδόλως σχεδὸν χρησιμοποιεῖται. Πλὴν τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία δι' ἑλιγμῶν ἀνέρχεται εἰς τὴν ἄνω καὶ κυρίαν πόλιν, ἔχει κατασκευασθῇ ἀπὸ τοῦ 1901 καὶ καλαίσθητος κλῖμαξ ἐξ 172 λιθίνων βαθμίδων διὰ τοὺς πεζούς· ἡ ἀνάβασις εἶναι ἀναπαυτικωτάτη, διότι ἀνὰ 10 βαθμῖδας ἔχει τις καὶ ἀνάπαυλαν μικρᾶς πλατείας. Πρὸς δὲ τὴν ὀφρὺν τοῦ κρημνοῦ ἔχουν τεθῇ κιγκλίδες σιδηραῖ, διότι πολλοὶ λέγεται ὅτι κατέπεσαν ἐκεῖθεν καὶ ἐφονεύθησαν.

Ἡ ἄνω πόλις διαιρεῖται εἰς τέσσαρας συνοικίας, ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν ταύταις ἐκκλησιῶν. Ἔχει καλὴν ῥυμοτομίαν μὲ πεζοδρόμια κανονικά, μὲ δενδροστοιχίας καὶ μὲ πολλὰς ὡραίας οἰκίας. Αἱ τέσσαρες συνοικίαι εἶναι: 1) τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἢ Γαλαξιδιώτικα· 2) ἡ τῆς Φανερωμένης· 3) ἡ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ 4) ἡ τῶν Εἰσοδίων.

Ἡ συνοικία Γαλαξιδιώτικα κατοικεῖται ὑπὸ ἀποίκων Γαλαξιδιωτῶν, τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι εἶναι ναυτικοί. Αὕτη εἶναι ἡ χαμηλοτέρα πασῶν, κειμένη ἐπὶ ἰδίας βαθμῖδος, ἀμέσως ἄνωθεν τῆς κάτω πόλεως. Ἡ τῶν Εἰσοδίων, καὶ ἡ τῶν Ταξιαρχῶν εἶναι πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἄνω πόλεως. Ἐν τῷ μέσῳ εἶναι ἡ ἀγορά, ἐκ τῆς ὁποίας κεντρικὴ ὁδὸς φέρει εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως, εἰς τὸν ναὸν καὶ τὴν συνοικίαν τῆς Φανερωμένης. Ὁ ναὸς τῆς Φανερωμένης (ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου) εἶναι ὁ μητροπολιτικὸς ναός, ἀρκετὰ μέγας καὶ ὡραῖος. Νεώτατος ὤν, μέλλει νὰ γίνῃ ὡραιότερος, ὅταν συμπληρωθῇ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ διακόσμησις. Εἰς τὸ Β.Δ. ἄκρον τῆς πόλεως ἁπλοῦται ἡ πλατεῖα «τῶν ὑψηλῶν Ἀλωνίων», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ χαριέστατον κῆπον, πλήρη παντοίων δένδρων καὶ ἀνθέων· ἀπὸ ταύτης θαυμάζει τις τὴν ὡραίαν θέαν τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ τῶν ἀπέναντι ὑψηλῶν ὀρέων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, Παρνασσοῦ, Κόρακος καὶ ἄλλων. Πρὸς τὴν ἄλλην πλευρὰν βλέπει τις τὸ Παναχαϊκόν, τὴν Χιονίστραν καὶ λοιποὺς προβούνους τοῦ Παναχαϊκοῦ, τὴν Κερύνειαν (Κλο-

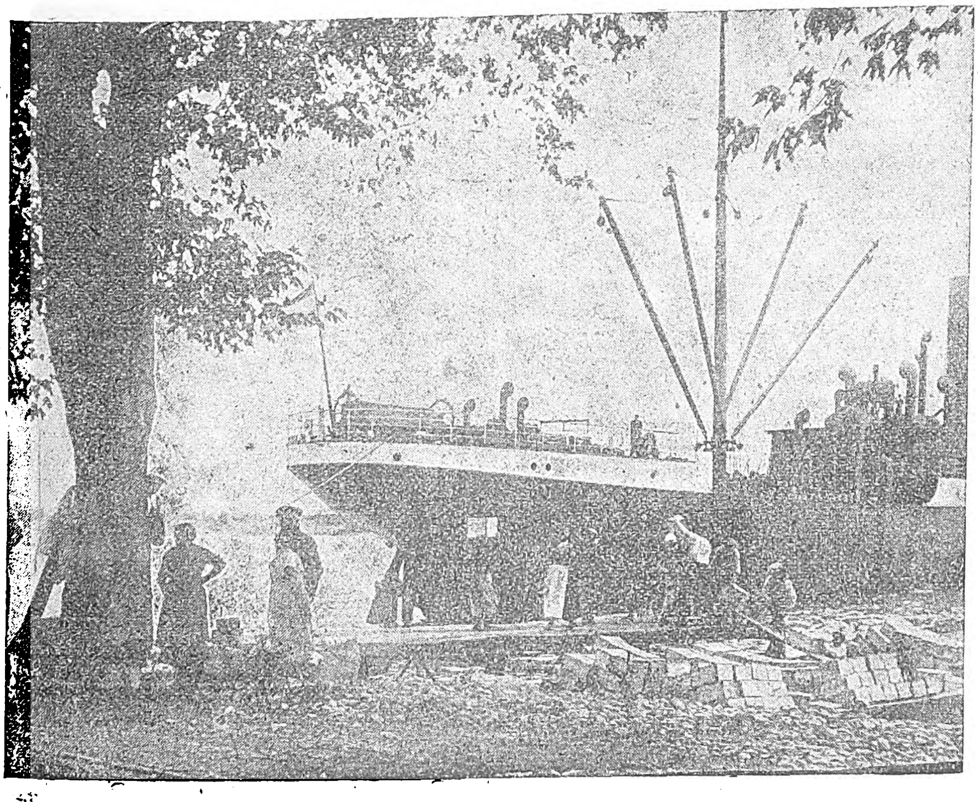

Τὸ γραφικὸν φόρτωμα τῆς σταφίδος τὸ ὁποῖον διενεργεῖται καὶ μὲ ἐργάτιδας.

Digitized by Google

κόν), μὲ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς προβούνους τῶν Ἀροανίων. Ἔτι θαυμασιωτέραν ἄποψιν παρέχει ἡ δυτικωτέρα θέσις Ἐληές, ὅπου καὶ νεοσύστατον καφενεῖον. Ὡραῖος κῆπος εἶναι καὶ εἰς τὸν περίβολον τοῦ δημοτικοῦ Νοσοκομείου, ἑνὸς τῶν ἀξιολόγων ἱδρυμάτων τῆς πόλεως.

Οἱ κάτοικοι καὶ ἡ ζωὴ τῆς πόλεως.—Ὁ πληθησμὸς τοῦ Αἰγίου τῷ 1851 ἀνήρχετο μόλις εἰς $2^1/_2$ χιλ. κατ. Τῷ 1897 ἡ ἀπογραφὴ ἐσημείωνε 7853 κατοίκους. Σήμερον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐγκατάστασιν 200 σχεδὸν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τοὺς κατοίκους εἰς 12—13 χιλ. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι βεβαίως δυναναλογος πρὸς τὸν ὁλικὸν πληθυσμὸν τῆς ἐπαρχίας ὁ ὁποῖος δὲν ὑπερβαίνει τὰς 30 χιλ. κατ. Ἡ μετοχέτευσις τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν πόλιν ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν χωρικῶν ἐκ τῆς καλλιεργείας τῶν σταφιδαμπέλων καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς σχετικῶς μικρᾶς ἱκανοποιήσεώς των, μὴ ληφθέντων, κατὰ τὴν κρίσιν των, ριζικῶν μέτρων διὰ τὴν λύσιν τοῦ ὅλου σταφιδικοῦ προβλήματος. Οἱ χωρικοὶ ἐπροτίμησαν οὕτω νὰ κατέλθουν εἰς τὸ Αἴγιον καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς μικρεμπόρους· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν καταστημάτων, παντοπωλείων κ.λ.π. παρουσιάζει δυσαναλογίαν πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμόν της. Ὁπωσδήποτε τὸ Αἴγιον δὲν στερεῖται κινήσεως ξένου κόσμου. Διότι πλὴν τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ κίνησις ἐπιβατῶν ὑπάρχει, λόγῳ τῆς

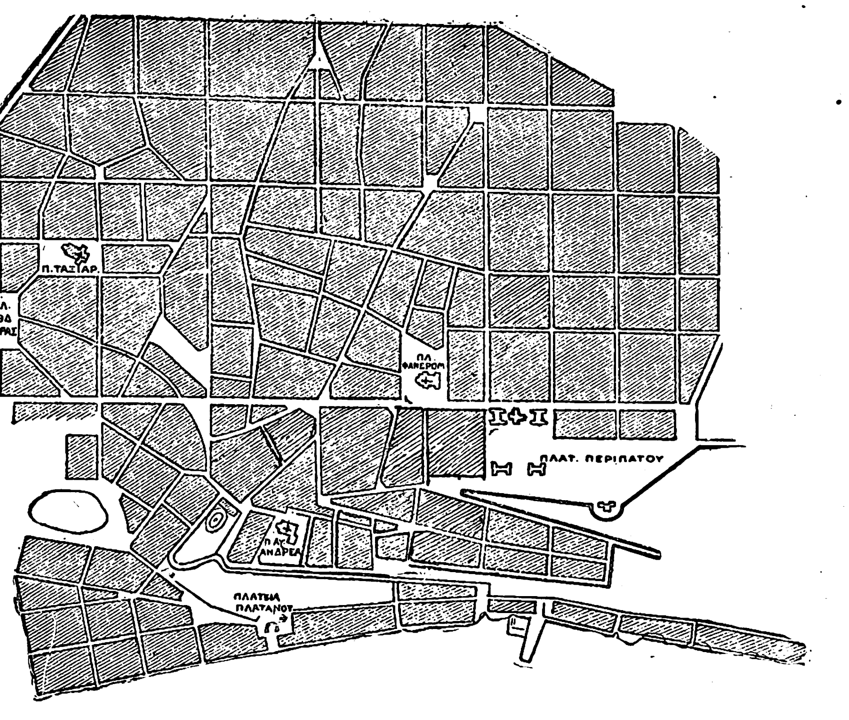

Τὸ ἐγκεκριμένον σχέδιον τῆς πόλεως.

ἐνταῦθα διασταυρώσεως τῶν σιδηροδρόμων καὶ προσεγγίσεων μικρῶν ἀτμοπλοίων, διαπλεόντων τὴν γραμμὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ἡ κοινωνία τοῦ Αἰγίου παρουσιάζει τάσιν πρὸς μίμησιν τῶν κόσμικῶν συνηθειῶν τῶν μεγαλοπόλεων, μεταβατικὴν κατάστασιν ἐξ ἐπαρχιακῆς πολίχνης εἰς πόλιν πρώτης τάξεως. Τὰ συναθροιζόμενα πλήθη εἴτε εἰς τὴν ἀγοράν, εἴτε εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν «Ψηλῶν Ἁλωνίων» ἐμφανίζονται ἀπὸ ἀπόψεως ἐνδυμασίας ὡς μωσαϊκόν· ὑπάρχουν δηλ. μεταξὺ αὐτῶν ἄτομα φέροντα τὴν ἐπιμελῶς σιδερωμένην φουστανέλλαν των ἢ καὶ τὴν περίφημον κάπαν των, ἀλλὰ καὶ ἄτομα ἐνδεδυμένα μὲ τὴν τελευταίαν τέχνην τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐμπορορραφείων. Δὲν εἶναι δ' ἀσύνηθες κομψὴ Αἰγιοπούλα, ἀντίγραφον τοῦ κοσμικοῦ Ἀθηναϊκοῦ κύκλου, νὰ συνοδεύεται μὲ ὁμοίαν, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ φέρῃ τὴν γραφικὴν «γιούρνταν» καὶ τὴν ὁλοκάθαρη «μαντυλοῦσαν» ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της. Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀργίας ἰδίως, πᾶς ξένος εὑρισκόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Αἰγίου ἀντιλαμβάνεται ὑπερασφυξίαν ἀνθρώπων, ἐμφανιζομένην κατὰ τρόπον δυσανάλογον πρὸς τὸν χῶρον τῆς μικρᾶς πόλεως. Εἰς δὲ τὴν ὡραίαν πλατεῖαν των Ψηλῶν Ἁλωνίων «κόβουν τὶς βόλτες των», κατὰ τὴν ἰδίαν των ἔκφρασιν· ἐκεῖ πέρνουν τὸν ἀέρα των, ἐκεῖ συγκροτοῦν τὰ συλλαλητήριά των διὰ τὰ ἑκάστοτε ἀναφυόμενα ζητήματα, ἐκεῖ ἀκούουν τοὺς προεκλογικοὺς λόγους, ἐκεῖ τέλος τελεῖται πᾶσα ἐπίσημος τοπικὴ ἑορτή.

Ἡ κοινωνία τοῦ Αἰγίου εἶνε ἠθική, συντηρητικὴ καὶ οἰκονομικῶς ἀνθηρά. Φυσικὴ συνέπεια τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι καὶ ἡ κοσμικὴ κίνησις. Ὑπάρχει ἐμπορικὴ λέσχη, θέατρον, πλεῖσται δὲ συγκεντρώσεις σημειοῦνται, χρησιμοποιουμένων πρὸς τοῦτο διαφόρων οἰκημάτων, ἰδίως τοῦ «τῆς Ἀναπλάσεως». Ἀριθμοῦνται δ' ἔτι 10 διάφοροι σύλλογοι καὶ σωματεῖα. Ἐκ τούτων ἡ «Ἕνωσις τῶν σταφιδικῶν συνεταιρισμῶν Αἰγιαλείας» περιλαμβάνει τοὺς συνησπισμένους τῶν πέριξ τοῦ Αἰγίου οἰκισμῶν μὲ κοινὴν ἕδραν τὸ Αἴγιον. Ἐκδίδεται δὲ καὶ τοπικὴ ἐφημερὶς ἡ «Ἔρευνα».

Τὸ Αἴγιον διοικητικῶς.—Τὸ Αἴγιον ἀπὸ τοῦ 1841 μέχρι τοῦ 1914 διετέλεσεν ὡς πρωτεύουσα *δήμου* α' τάξεως, τοῦ *τῶν Αἰγιέων*, περιλαμβάνοντος 33 χωρία. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1914, ὁπότε ἐφηρμόσθη ὁ περὶ κοινοτήτων νόμος, ἀποτελεῖ ἰδίαν *κοινότητα* τὴν *τοῦ Αἰγίου*, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγεται καὶ ὁ μικρὸς συνοικισμὸς Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἀπέχων 10 μόλις λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς Α. τῆς πόλεως. Ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίσκοπος ἑδρεύει τὸν μὲν χειμῶνα ἐν Καλαβρύτοις, τὸ δὲ θέρος ἐν Αἰγίῳ. Ἐν Αἰγίῳ ἑδρεύει ἀστυνομικὴ διοίκησις, εἰρηνοδικεῖον α' τάξεως ὑπαγόμενον εἰς τὸ πρωτοδικεῖον Πατρῶν, οἰκονομικὴ ἐφορεία, ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον, δασαρχεῖον, τελωνεῖον γ' τάξεως καὶ ὑποθηκοφυλακεῖον. Ὡσαύτως λειτουργεῖ καὶ καπνεργοστάσιον β' τάξεως. Ὑπάρχουν ἔτι ὑποκαταστήματα Τραπεζῶν, τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, τῆς Ἐμπορικῆς, τῆς Ἀθηναϊκῆς, ὑποκατάστημα τῆς «Προνομιούχου ἑταιρείας» πρὸς προστασίαν καὶ προαγωγὴν τῆς σταφίδος, καὶ ἀγροκήπιον τῆς ἐν Ἀθήναις Γεωργικῆς ἑταιρείας. Κοινοτικὰ καταστήματα εἶναι τὸ νοσοκομεῖον καὶ τὸ ἀδελφᾶτον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ἔχει δημοσυντήρητον γυμνάσιον, δύο Ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τέσσαρα δημοτικὰ (δύο ἀρρένων καὶ δύο θηλέων). Πρὸς τούτοις ὑπάρχουν καὶ 2 ἰδιωτικαὶ σχολαί.

Προϊόντα καὶ βιομηχανία.—Τὴν πρώτην καὶ ἐξαιρετικὴν θέσιν τῶν προϊόντων τοῦ Αἰγίου κατέχει ἡ κορινθιακὴ σταφίς· ἡ ἀρίστη ποιότης ταύτης φημίζεται ὅτι παράγεται εἰς τὴν θέσιν *Βουλωμένο*. Ἡ καλλιεργία ταύτης κατέχει ἔκτασιν ἐν τῇ κοινότητι 6.000 στρεμμάτων, τῶν δ' ἀμπέλων 2.600 στρεμ. Οἱ ἐλαιῶνες κατέχουν 1.200 στρέμ., τὰ ἰδιωτικὰ δάση 2.100, ἐνῷ οἱ ἀγροὶ τῶν σιτηρῶν ἔχουν ἔκτασιν μόνον 300 στρεμ. Καλλιεργοῦνται οὕτω πλὴν τῶν σταφιδαμπέλων καὶ τῶν ἀμπέλων, ἐλαῖαι, λαχανικά, δημητρ. καρποί, ὀπῶραι καὶ ἑσπεριδοειδῆ. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὴν παραγομένην ποσότητα σταφίδος ἐν τῇ κοινότητι τοῦ Αἰγίου· γνωρίζομεν μόνον τὴν κατ' ἔτος ἐξαγομένην ἐκ τοῦ λιμένος Αἰγίου, ἡ ὁποία ἀνέρχεται εἰς 10 ἑκατ. ὀκάδας σχεδὸν κατ' ἔτος. Ταύτην ἀκολουθεῖ τὸ ἔλαιον καὶ αἱ ἐλαιώδεις οὐσίαι. Ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων παράγονται διάφορα εἴδη τούτων. καὶ δὴ βούτυρον καὶ τυρός. Ἐν τῇ κοινότητι ἀριθμοῦνται 150 ἵπποι, 110 ἡμίονοι, 47 βόες καὶ ἀγελάδες, 620 πρόβατα, 630 αἶγες, 40 χοῖροι. 450 κόνικλοι, 4 500 ὄρνιθες καὶ ἄλλα κατοικίδια πτηνὰ καὶ περὶ τὰς 60 κυψέλας μελισσῶν. Ἐκ τῶν εἰσαγομένων προϊόντων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν αἱ σανίδες διὰ κιβώτια τῆς ἐξαγομένης σταφίδος καὶ τὴν δευτέραν θέσιν ὁ σῖτος.

Ἡ βιομηχανία, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, εἶναι προωδευμένη. Τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα εἶναι κυρίως εἰς τὴν κάτω πόλιν. Ἐκεῖ εἶναι τὰ κιβωτοποιεῖα, τὰ τῆς ἐκκαθαρίσεως καὶ συσκευῆς τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος (ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα «*Βοστίτσα*»), τὸ ἐργοστάσιον ἐλαιουργίας καὶ σαπωνοποιΐας τῆς ἑταιρείας «Βέλος» καὶ τὸ μέγα ἐργοστάσιον τῆς ἀνωνύμου Ἑλληνικῆς ἑταιρείας Χαρτοποιΐας. Ὑπάρχουν ἔτι 2 ἀλευρόμυλοι, ὑπὲρ τὰ 10 ἐλαιοτριβεῖα, 2 ἐλαιουργεῖα, 1 ναυπηγεῖον λέμβων, 1 οἰνοπνευματοποιεῖον καὶ ἄλλα μικροτέρας σημασίας.

Ὡς κέντρον ἐμπορικὸν περιλαμβάνει τήν τε ἐπαρχίαν Αἰγιαλείας καὶ τὴν τῶν Καλαβρύτων. Πρὸς τοῦτο κατὰ Σάββατον γίνεται ἀγορὰ παρὰ τὸ Νοσοκομεῖον.

Ὑπὲρ τοῦ Δήμου Αἰγίου εἶναι διὰ νόμου ἐπιβεβλημένος πρόσθετος φόρος ἐπὶ τῆς ξηρᾶς σταφίδος τῆς παραγομένης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Αἰγιαλείας καὶ τοὺς πρώην Δήμους Κραθίδος, Φελλόης, Κερπινῆς καὶ Ἐρινεοῦ, ἀνερχόμενος εἰς δραχ. 20 (ἀρχικῶς 1) κατὰ χιλιάδα ἑνετικῶν λιτρῶν. Αἱ ἐκ τοῦ φόρου τούτου πρόσοδοι προορίζονται εἰδικῶς 1) διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἢ ἀνακαίνισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ὑδραγωγείου Αἰγίου, 2) διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ὕδατος τῆς παραλίας τῆς πόλεως Αἰγίου μέχρι τοῦ ὑδραγωγείου αὐτῆς καὶ 3) πρὸς ἠλεκτροφωτισμὸν τῆς πόλεως (Ν. Δ. 17 Σ)βρίου 1926 ἄρθρ. 368).

Χάριν δὲ τῶν ἀναγκῶν τοῦ νοσοκομείου καὶ τῆς φιλαρμονικῆς τῆς πόλεως Αἰγίου ἐπεβλήθησαν διὰ νόμου οἱ ἑξῆς. εἰδικοὶ πρόσθετοι φόροι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς σταφίδος τῆς παραγομένης εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Αἰγιαλείας καὶ τοὺς πρώην Δήμους Κραθῖδος, Φελλόης, Κερπινῆς καὶ Ἐρινεῶν: 1) δραχ. 5 (ἀρχικῶς 1,20) κατὰ χιλιάδα ἑνετικῶν λιτρῶν ὑπὲρ τοῦ νοσοκομείου καὶ 2) δραχ. 2 (ἀρχικῶς 0,50) κατὰ χιλιάδα ἑνετικῶν λιτρῶν ὑπὲρ τῆς φιλαρμονικῆς. (Ν. Δ. 17 Σ)βρίου 1926 ἄρθρ. 368).

Παραθέτομεν ἐνταῦθα πίνακα τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων ἐκ τοῦ τελωνείου Αἰγίου, ληφθέντα ἐκ τοῦ γραφείου τῆς Ἑλληνικῆς στατιστικῆς καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἔτος 1925.

Εἰσαγωγὴ διὰ τοῦ τελωνείου κατὰ τὸ 1925

Ἐμπορεύματα	Ποσὸν κατὰ ὀκάδ.	Ἀξία εἰς δραχ.
Βούτυρον ἄτηκτον ἀλατισμένον ἢ ἀνάλ.	1.078	60.000
Λιπάσματα διὰ τὴν γεωργίαν	306.191	532.000
Δέρματα μεγάλων ζώων ἀκατεργ. ξηρὰ	1.463	45.000
» » » » ὑγρὰ	2.560	45.000
Σῖτος	852.496	4.735.36[illegible]
Ἀραβόσιτος	17.753	65.000
Βρώμη	9.556	60.000
Ἄλευρα ἐκ σίτου	40.374	333.717
Ὄρυζα κατειργασμένη	7.518	74.428
Φασίολοι	7.700	35.000
Ξύλα καύσιμα	29.583	7.625
Ξυλεία ἐξ ἐλάτης, πεύκ. ὀρθογωνισμένη	3.595	3.752.000
Ὁμοία πριστὴ πάχους ἄνω 50 χιλ.	1.653	1.365.000
Ὁμοία πάχους 20—50 χιλ.	256	255.000
» » 20 χιλ. καὶ κάτω	979	857.000
Σανίδες διὰ κιβώτια	2.263.483	1.883.000
Μάρμαρα, πλάκες καὶ λίθοι ἀκατέργαστ.	17.823	200.000
Πλάκες διὰ τὴν τυπογρ. καὶ λιθογραφ.	453	5.000
Σιμέντο	554 208	713.000
Καυστικὴ σόδα	3.635	50.000
Θειϊκὸς χαλκὸς	36.640	310.000
Ζάκχαρις	47.981	536.319
Νήματα ὑδατοβαφῆ ἐστρημμ. μονόκλωστα	96	9.000
Σατὲν	165	30.000
Καλύμματα κλινῶν μάλλινα	43	6.000
Ὑφάσματα μάλλινα	210	50.000
Ἀντλίαι ἀναρροφητικαὶ ἢ πιεστικαὶ	190	8.500
Κινητήριοι μηχαναὶ δι' ἀερίου, πετρελ. κλπ.	260	25.000
Μουσικὰ ὄργανα μετάλλινα	3	1.000
Ἐπιστημονικὰ ἐργαλεῖα	18	1.700

Ἐξαγωγὴ διὰ τοῦ τελωνείου κατὰ τὸ 1925

Σταφὶς μέλαινα Κορινθιακὴ	9.959.157	105.756.649
Σταφὶς Σουλτανίνα ἢ ραζακὶ	1.617	19.404
Ἔλαιον ἐλαιῶν ἐν βαρελίοις	115.106	2.360.281
Λοιπὰ ἐλαιώδη σπέρματα	583.703	2.000.000
Μαρμελάδες, πηκταί, γλυκὰ κουταλιοῦ	400	9.500

Ἡ ὕδρευσις τῆς πόλεως.—Τὸ ἄφθονον καὶ ψυχρὸν ὕδωρ τὸ ὁποῖον ἐκρέει ἐκ τῆς ρίζης τοῦ βράχου κατὰ τὴν παραλίαν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ἐκεῖ κατοίκων, μετακομίζεται δὲ διὰ ξυλίνων δοχείων καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1898 μέρος τῶν ὑδάτων τούτων δι' ἀναθλιπτικῆς ἀτμοκινήτου μηχανῆς ἀναβιβάζεται εἰς τὴν ἄνω πόλιν καὶ ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν αὐτόθι δεξαμενήν, ἔνθα μετοχετεύεται διὰ κτιστοῦ ὑδραγωγείου καὶ ἕτερον ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως δύο ὡρῶν, ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν. Ἐκ τῶν δύο τούτων ποσοτήτων ὕδατος ἡ πόλις ὑδρεύεται ἐπαρκῶς.

Πλὴν δὲ τούτου εἰς Αἴγιον διοχετεύεται ἄφθονον ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Σελινοῦντος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀρδεύονται οἱ εὐθαλεῖς κῆποι τῶν κατοίκων, τῆς κοινότητος, καὶ αἱ δενδροστοιχίαι· καθαρίζονται δὲ καὶ καταβρέχονται καὶ αἱ πλεῖσται ὁδοὶ τῆς πόλεως. (Ἰδ. χωρογραφίαν τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας ὑπὸ *Χ. Κορύλλου* σελ. 100.)

Συγκοινωνία.—Πλὴν τῆς διὰ τοῦ Αἰγίου διερχομένης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Κορίνθου—Πατρῶν, ἐκ τοῦ Αἰγίου διευθύνονται ἐθνικαὶ ἁμαξιτοὶ ὁδοὶ πρός τε τὴν Κόρινθον (Ν. Α.) καὶ πρὸς τὰς Πάτρας (Β. Δ,). Πλὴν τούτων ἁμαξιτοὶ ὁδοὶ εἶναι: ἀπὸ Αἰγίου εἰς Τεμένην μήκους 3200 μ. Ἀπὸ Αἰγίου εἰς Λαπανέϊκα μήκους 6200 μ. Ἀπὸ τοῦ 1ου χιλιομ. τῆς ἐθνικῆς ἁμαξιτοῦ Αἰγίου—Κορίνθου εἰς Φονισκαριὰν μήκους 3000 μ. Ἀπὸ τοῦ $3^1/_2$ χιλιομ. τῆς ἐθν. ἁμαξιτοῦ Αἰγίου Πατρῶν εἰς Ἀγριδέϊκα, μήκους 1100 μ. Ἀτμόπλοια δ' ἐκτελοῦν πλειστάκις τῆς ἑβδομάδος τὴν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν μετὰ τῶν Πατρῶν, τῶν ἀπέναντι λι-

Digitized by Google

μένων τῆς Στερεᾶ. Ἑλλάδος (Βιτρινίτσης, Γαλαξιδίου, Ἰτέας, Λουτρακίου) καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Ι. ΣΑΡΡΗΣ

Αἴγιος. Ἐπίθετον τοῦ Διὸς ἀπὸ τῆς αἰγὸς Ἀμαλθείας διὰ τοῦ γάλακτος τῆς ὁποίας ἐτράφη ἐν τῷ ἄντρῳ τῆς Δίκτης, ὄρους τῆς Κρήτης, ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ρέα ἔδωκεν εἰς τὸν σύζυγόν της Κρόνον λίθον ἐσπαργανωμένον, ἀντὶ τοῦ βρέφους, νὰ καταπίῃ (βλ. Ἀμάλθεια). Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Αἴγιος.** Εἷς ἐκ τῶν πεντήκοντα υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου, εἰς ὃν ἔλαχεν ὡς σύζυγος ἡ Μνήστρα, μία τῶν πεντήκοντα θυγατέρων τοῦ Δαναοῦ (Ἀπολλόδ. β' 1, 5).

Αἰγίπαν. Υἱὸς τοῦ Διὸς ἐκ τῆς Αἴγης, γυναικὸς τοῦ Πανός. Κατ' ἄλλους ἦτο υἱὸς τοῦ Πανὸς καὶ τῆς νύμφης Αἰγός· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὠνομάσθη Αἰγίπαν. Ἦτο θεότης ἀγροτικὴ ἀνθρωπόμορφος, μὲ ρύγχος ὅμως αἰγὸς καὶ οὐρὰν ἰχθύος. Παρευρεθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Τυφῶνος ἔκλεψε μετὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὰ νεῦρα, τὰ ὁποῖα εἶχε κόψει ὁ Τυφὼν ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ ἡττηθέντος Διὸς καὶ εἶχε κρύψει ἐντὸς δέρματος ἄρκτου εἰς τὸ Κωρύκειον ἄντρον τῆς Κιλικίας, καὶ προσήρμοσε λάθρα εἰς τὸν Δία. Ἀνακτήσας μετὰ τοῦτο τὴν ἰσχύν του ὁ Ζεὺς κατεδίωξε τὸν Τυφῶνα ὀχούμενος ἐπὶ ἅρματος, τὸ ὁποῖον ἔφερον πτηνά, καὶ βάλλων αὐτὸν διὰ κεραυνῶν μέχρι τοῦ ὄρους Νύσης (Ἀπολλ. Ι. VI. 3). Πιστεύεται ὅτι τὸ ἀνθρωπόμορφον τοῦτο τέρας ἐπλάσθη ἐξ ἀφορμῆς εἴδους τινὸς πιθήκων τῆς Λιβύης.

Μὲ τὸν Αἰγίπανα ἐταυτίζετο ὁ θεὸς τῶν Ρωμαίων Συλβανὸς (βλ. λ.), θεὸς τῶν δασῶν.

Αἰγίπανες, ὠνομάζοντο καὶ οἱ Σάτυροι. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγίπιος καὶ *Αἰγίπυος.* Ποταμὸς εὑρισκόμενος κατὰ τὴν χώραν των Μελαγχλαίων, κατοικουμένην ὑπὸ Σκυθικῆς ἐθνότητος (Scyl. 79). Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει αὐτὴν ὡς μὴ κατοικουμένην ὑπὸ Σκυθικοῦ ἔθνους (Βιβλ. Δ'. κεφ. 20).

αἰγίπλαγκτον· τόπος εἰς τὸν ὁποῖον πλανῶνται αἶγες. Ἀρχαῖον ὄνομα ὄρους τῆς Μεγαρίδος, ἴσως αἱ δυτικαὶ παρεκτάσεις τῆς Γερανείας, ἀπὸ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ Γοργῶπις Λίμνη, εἰς ἣν φῶς ἐνσκῆψαν, κατὰ τὸν ποιητήν, κατεφώτισε τὸ Αἰγίπλαγκτον (Αἰσχ. Ἀγαμ. καὶ Σουΐδας).

Αἰγίποδες. Οὕτως ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ κατοικοῦντες περὶ τὴν Σκυθίαν λαοί, οἵτινες, ὀρεσίβιοι ὄντες, ἐνεδύοντο δέρματα ζῴων, συνήθως αἰγῶν.

αἰγίπυρος *[Βοτ.]*· φυτὸν ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοφράστου, ἴσως Ὀνωνὶς ἡ ἀκανθώδης (Ononis spinosa). Βλ. Ὀνωνίς.

αἰγιρίνης *[Ὀρυκτολ.]*· ὀνομάζεται καὶ *ἀκμίτης.* Εἶναι ὀρυκτὸν πυριτικὸν ἅλας ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμάδα τῶν *αὐγιτῶν* καὶ δὴ εἰς ἐκείνην τὴν σειρὰν τῶν αὐγιτῶν, οἱ ὁποῖοι κρυσταλλοῦνται κατὰ τὸ μονοκλινὲς σύστημα. Ἔχει χρῶμα μέλαν πρὸς τὸ πρασινωπὸν ἢ ἐρυθρωπὸν καστανόχρουν. Ἡ χημική του σύστασις εἶναι $[SiO^8]^2 Fe\ Na$. Ὁ αἰγιρίνης ἀποτελεῖ τὴν τυπικὴν μορφὴν τοῦ μὲ νάτρον αὐγίτου τῶν ἐκρηξιγενῶν πετρωμάτων. Ἀπαντᾷ ὡς ὀρυκτολογικὸν συστατικὸν τῶν πλουτωνείων ἡφαιστειογενῶν καὶ φλεβικῶν πετρωμάτων τῆς ἀλκαλικῆς σειρᾶς, εἰς περιοχάς, ὅπου τοιαῦτα πετρώματα συναντῶνται, ὡς π. χ. εἰς τὴν Νορβηγίαν, Σουηδίαν, Πορτογαλίαν, Γροιλανδίαν, Βραζιλίαν καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ ὄνομα *ἀκμίτης* ἀνέκαθεν περιορίζεται καὶ χαρακτηρίζει τοὺς κρυστάλλους τοῦ ὀρυκτοῦ τούτου, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται εἰς τὰς γρανιτικὰς φλέβας τοῦ Rundemyr (Ecker Νορβηγίας) καὶ εἰς τοὺς ἐλαιολιθικοὺς συηνίτας τοῦ Ditro (Siebenbürgen) καὶ οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται διὰ τὰς ὀξείας κορυφάς των καὶ διὰ τῆς ζωνοειδοῦς κατασκευῆς (προερχομένης ἐκ τῆς κατὰ ζώνας διατάξεως μιᾶς πρασίνης καὶ μιᾶς ἐρυθροκαστανοφαίου οὐσίας).

Καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ ὀρυκτολόγοι συνηθίζουν νὰ ὀνομάζουν *αἰγιρίνας* τοὺς κρυστάλλους ἐκείνους τοῦ ὀρυκτοῦ τούτου, οἱ ὁποῖοι εἰς μικροσκοπικὰς τομὰς παρουσιάζονται διαφανεῖς πρασινωποί, ὡς *ἀκμίτας* δ' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἰς τοιαύτας τομὰς παρουσιάζονται διαφανεῖς ἐρυθροκαστανόφαιοι.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ αἰγιρίνης παρουσιάζεται ὡς συστατικὸν τοῦ ἀμφιβολίτου (βλ. λ.) τῆς Ἄνω Μεριᾶς τῆς Φολεγάνδρου μαζὶ μὲ **ριβεκκίτην**, βιοτίτην καὶ ἐνίοτε ἐπίδοτον (βλ. λέξεις). Γ. Κ. Γ.

αἰγιρινικὸς *ἀπλίτης* (Aegirinaplit) *[Πετρογρ.]*· βλ. ἀπλίτης.

— *αὐγίτης* (Aegirinaugit) *[Ὀρυκτολ.]*. Εἶναι πράσινος αὐγίτης περιέχων νάτρον (Na_2O), δηλαδὴ εἶναι μῖγμα αὐγιτικῆς καὶ αἰγιρινικῆς οὐσίας. Συχνὰ περιέχει καὶ ὀλίγον ὀξείδιον τοῦ τιτανίου καὶ ἀπαντᾷ ὡς ὀρυκτολογικὸν συστατικὸν εἰς πολλὰ ἐκρηξιγενῆ πετρώματα τῆς ἀλκαλικῆς σειρᾶς, δηλ. εἰς ἐλαιολιθικοὺς συηνίτας, φωνολίθους καὶ λευκιτικοὺς πορφύρας. Ν. Β. Λ.

— *αὐγιτικὸς συηνίτης* (Aegirinaugit syenit) *[Πετρογρ.]*· βλ. συηνίτης.

— *γρανίτης* (Aegiringranit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. γρανίτης.

— *γρανιτοπορφύρης* (Aegirin granit porphyr) *[Πετρογραφ.]*· βλ. γρανιτοπορφύρης.

— *γρορουδίτης* (Aegiringrorudit) *[Πετρογρ.]*· βλ. γρορουδίτης.

— *διτροϊτικὸς σχιστόλιθος* (Aegirinditroitschiefer) *[Πετρογραφ.]*· βλ. δριτοϊτικὸς σχιστόλιθος.

— *λουγαβρίτης* (Aegirin lujavrit). *[Πετρογρ.]*· βλ. λουγαβρίτης.

— *μαρμαρυγιακὸς τιγκουαΐτης* (Aegirin-glimmertinguaït). *[Πετρογραφ.]*· βλ. τιγκουαΐτης.

— *μικροκλινικὸς νεφελιωτικὸς συηνίτης* (Aegirin mikroklin nephelinsyenit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. συηνίτης.

— *νεφελιωτικὸς γνεύσιος* (Aegirin nephelin gueiss) *[Πετρογραφ.]*· βλ. γνεύσιος.

— *νεφελιωτικὸς συηνίτης* (Aegirin - Nephelin syenit) *[Πετρογρ.]*· βλ. συηνίτης.

— *παντελλερίτης* (Aegirin pantellerit). *[Πετρογραφ.]*· βλ. παντελλερίτης.

— *ριβεκκιτικὸς γρανίτης* (Aegirin-Riebeckit granit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. γρανίτης.

— *σοδαλιθικὸς συηνίτης* (Aegirinsodalith syenit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. συηνίτης.

— *συηνίτης* (Aegirin syenit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. συηνίτης.

— *συηνιτικὸς πορφυρίτης* (Aegirinsyenitporphyr) *[Πετρογραφ.]*· βλ. συηνιτικὸς πορφυρίτης.

— *σχιστόλιθος* (Aegirinschiefer) *[Πετρογρ.]*· βλ. σχιστόλιθος.

— *τραχείτης* (Aegirintrachyt) *[Πετρογραφ.]*· βλ. τραχείτης.

— *φελσίτης* (Aegirin felsit) *[Πετρογραφ.]*· βλ. φελσίτης.

— *φογαΐτης* (Aegrinfoyaït) *[Πετρογραφ.]*· βλ. φογαΐτης.

— *φωνόλιθος* (Aegirin-phonolith) *[Πετρογραφ.]*· βλ. φωνόλιθος.

— *χαλαζιακὸς τιγκουαΐτης* (Aegirin quartatinguaït) *[Πετρογραφ.]*· βλ. τιγκουαΐτης. Γ. Κ. Γ.

αἰγιρινίτης (Aegirinit) *[Πετρογρ.]*. Οὕτως ὀνομάζονται πετρώματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται σχεδὸν μόνον ἐξ ὀρυκτοῦ αἰγιρίνου. Εἶναι πετρώματα ἐκρηξιγενῆ καὶ κατὰ τὸν P. Niggli κατατάσσονται εἰς τὰ ἐβισιτικὰ μάγματα τῆς νατροσειρᾶς (evisitische Magmen der Natronreihe) Ἀπαντῶνται εἰς τὴν Κορσικήν. Γ. Κ. Γ.

Αἰγιρόεσσα. Ἀρχαία πόλις, μία τῶν δώδεκα αἰολικῶν τοιούτων ἐν τῇ παραθαλασσίᾳ Μικρᾷ Ἀσίᾳ· πιθανῶς ἡ μεταγενεστέρα *Ἐλαία*, Οἱ κάτοικοι: *Αἰγιρᾶται.*

αἰγίς. Ἡ αἰγὶς εἶναι τὸ ὅπλον τοῦ Διός, ὅστις διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ *αἰγίοχος* (ὁ κρατῶν τὴν αἰγίδα), τῆς Ἀθηνᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀναπόσπαστος, καὶ σπανίως τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἥρας.

Ἀλλὰ τίνος εἴδους ὅπλον εἶναι ἡ αἰγίς; εἶναι ἀμυντικὸν ἢ ἐπιθετικὸν ὅπλον; καὶ τίς εἶναι ἡ προέλευσις αὐτῆς; Ἡ ἔρευνα ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ ἐξέτασις ἡ προσεκτικὴ ὄχι μόνον τῶν μύθων εἰς τοὺς ὁποίους ἀγωνίζονται οἱ ὡπλισμένοι μὲ τὴν αἰγίδα θεοί, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας, ἅτινα ἐνεπνεύσθησαν οἱ δημιουργοί των ἐκ τῶν μυθικῶν τούτων ἀγώνων, ἀπεκάλυψαν τὴν ἔννοιαν, ἢ τὰς ἐννοίας μᾶλλον, τὰς ὁποίας καλύπτει ἡ λέξις αἰγίς, ὡς καὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ ὅπλου τούτου. Εἰς αὐτὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἅτινα εἶναι τὸ ἀρχαιότερον καὶ θαυμασιώτερον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δημιούργημα, ἡ αἰγὶς ἔχει διπλῆν σημασίαν· εἶναι τὸ θυελλῶδες νέφος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχονται αἱ ἀστραπαί, καὶ εἶναι καὶ ἡ δορὰ τῆς αἰγός, ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς θώραξ ἢ ἀσπὶς ἢ ἐπενδύτης. Ὡς νέφος ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται ἡ θύελλα, ἡ καταιγίς, εἶναι ἡ αἰγὶς τὸ φυσικὸν ὅπλον, τὸ ἐπιθετικὸν τῶν αὐστηρῶν θεῶν τῶν παναρχαίων χρόνων, τοὺς ὁποίους λατρεύει ὁ ἄνθρωπος, διότι ἐμπνέουσιν εἰς αὐτὸν τὸν τρόμον· διὰ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ ὅπλον τοῦ αἰγιόχου Διός, ὅστις σείει τὴν αἰγίδα, ὁσάκις θέλει νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ὀργήν του. Ὡς δορὰ τῆς αἰγὸς εἶναι ἡ αἰγὶς τὸ ὅπλον τὸ ἀμυντικὸν μὲ τὸ ὁποῖον ὁπλίζει τὸν θεόν του ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔπλασε τοὺς θεούς του κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσίν του, καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς γνώμης του περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τῆς αἰγίδος. Ὁ πραγματικὸς κόσμος ἦτο ὁ ὁδηγός. Εἰς πολλοὺς λαοὺς ἐκράτει ἡ συνήθεια ἕκαστος πολεμιστὴς νὰ καλύπτῃ τοὺς ὤμους καὶ τὸ στῆθός του διὰ δορᾶς αἰγὸς πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων τοῦ ἐχθροῦ του εἰς τὰς μάχας, ἢ νὰ περιβάλλῃ δι' αὐτῆς τὸν ἀριστερὸν βραχίονά του ἐν εἴδει ἀσπίδος. Ἑπόμενον ἦτο τὴν συνήθειαν ταύτην νὰ μεταφέρῃ καὶ εἰς τοὺς θεούς του, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τοῦτο ὤθει καὶ ἡ ταυτωνυμία τοῦ ὅπλου τούτου μὲ τὸ ἄλλο ὅπλον, τὸ φυσικόν, τὴν αἰγίδα (τὸ θυελλῶδες νέφος). Οἱ μυθογράφοι (Ψευδοερατοσθένης, Ὑγῖνος κλπ.) ἔπλασαν, συμφώνως καὶ μὲ τὰς γραπτὰς καὶ προφορικὰς λαϊκὰς παραδόσεις, τότε τὸν μῦθον τῆς δορᾶς τῆς *Ἀμαλθείας.* Εἶναι αὕτη ἡ αἴξ, ἥτις ἐθήλασε τὸν Δία, νήπιον ὄντα, εἰς τὸ ἄντρον τῆς Δίκτης, καὶ τῆς ὁποίας τὸ δέρμα, ἄτρωτον ὂν καὶ φοβερόν, ἔγινε τὸ ὅπλον αἰγίς, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ζεὺς ἐνίκησε τοὺς Γίγαντας, διότι οὕτως εἶχε λεχθῆ πρὸς αὐτὸν ὅτι θὰ νικήσῃ, ἐὰν φέρῃ δηλ. δέρμα αἰγὸς μετὰ τῆς κεφαλῆς τῆς Γοργόνος εἰς τὸ μέσον. Τῆς Ἀθηνᾶς ὅμως ἡ αἰγὶς ἔγινεν ἐκ τῆς δορᾶς τῆς Χιμαίρας ἢ τοῦ τέρατος Αἰγίδος ἢ Αἰγήεντος, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ εἶχεν ἐξολοθρεύσει τὰ πάντα εἰς τὴν Λιβύην, Αἴγυπτον, Φοινίκην καὶ Φρυγίαν, ἐφόνευσεν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἐκάλυψε μὲ τὸ δέρμα του τὴν ἀσπίδα της.

Οἱ ἱστορικοὶ καὶ λαογράφοι, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Παυσανίας, ἀνεκάλυψαν ὅτι οἱ ἀκολουθή-

Πρόμαχος Ἀθηνᾶ ἐξ Ἡρακλειου, φέρουσα τὴν αἰγίδα·

σαντες τὴν στρατιὰν τοῦ Ξέρξου Λύκιοι ἐφόρουν αἰγῶν δέρματα περὶ τοὺς ὤμους, «ἐπὶ δὲ αἰγὸς δέρματα περὶ τοὺς ὤμους αἰωρεύμενα» (Ἡροδ. Ζ', 92) καὶ ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον ὅσοι ἐκ τῶν Μεσσηνίων καὶ συμμάχων των Ἀρκάδων ἐστεροῦντο θώρακος ἢ ἀσπίδος «περιεβέβληντο αἰγῶν νάκας καὶ προβάτων, οἱ δὲ καὶ θηρίων δέρματα, καὶ μάλιστα οἱ ὀρεινοὶ τῶν Ἀρκάδων λύκων τε καὶ ἄρκτων» (Παυσ. IV. XI. 3). Ὁ Ἡρόδοτος μάλιστα ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς προελεύσεως τῆς αἰγίδος τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὰς σκυτίνας ἐσθῆτας τῶν Λιβυσσέων μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι «οἱ θύσανοι οὐκ ὄφιές εἰσιν, ἀλλὰ ἱμάντινοι» (Ἡροδ. IV. 189.).

Παρ' Ὁμήρῳ δὲν εἶναι κεχωρισμέναι ἀλλήλαιν, οὔτε αἱ δύο ἔννοιαι τῆς αἰγίδος, τῆς τῆς δορᾶς τῆς αἰγὸς καὶ τῆς τοῦ θυελλώδους νέφους, οὔτε αἱ πολλαπλαῖ ἰδιότητες τοῦ ὅπλου, ἂν εἶναι δηλ. ὅπλον ἐπιθετικὸν ἢ ἀμυντικόν, ἂν εἶναι θώραξ ἢ ἀσπὶς ἢ ἐπενδύτης (χλαμύς). Εἶναι πλήρης ὁ συμφυρμὸς τῶν τε ἀσχέτων πρὸς ἀλλήλας ἐννοιῶν καὶ τῶν πολλαπλῶν ἰδιοτήτων τῆς αἰγίδος. Οὕτως ἡ αἰγὶς τοῦ Διός, τὴν ὁποίαν ὁ Ὅμηρος καλεῖ (Ἰλ. Β 447) «ἐρίτιμον, ἀγήρων, ἀθανάτην» εἶναι ἀσπὶς τὴν ὁποίαν ἐσφυρηλάτησεν ὁ Ἥφαιστος «εἰς φόβον ἀνδρῶν» καὶ ὁ πατὴρ τῶν θεῶν ἐμπιστεύεται καὶ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν (Ὁμ. Ἰλ. Ε. 738, Σ. 204. κ. ο. κ.) καὶ σπανιώτατα καὶ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ὡς ὅτε ἐκάλυψεν οὗτος δι' αὐτῆς τὸν Ἕκτορα νεκρὸν (Ὁμ. Ἰλ. Ω', 20-1) «ἵνα μή μιν ἀποδρύφοι (διὰ νὰ μὴ ἐκδάρῃ) ἑλκυσιάζων». Ἀφοῦ προξενεῖ φόβον, ἐγκλείει τὴν ἔννοιαν τῆς καταιγίδος εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐπιθετικοῦ ὅπλου καὶ ἀφοῦ προστατεύει τὸ πτῶμα, διὰ νὰ μὴ ἐκδαρῇ συρόμενον, περικλείει τὴν ἔννοιαν τῆς δορᾶς αἰγὸς εἰς τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀμυντικοῦ ὅπλου

Digitized by Google

καὶ μάλιστα τοῦ ἐπενδύτου. Ὁ συμφυρμὸς εἶναι περισσότερον ἀκόμη καταφανὴς κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς αἰγίδος (Ὁμ. Ἰλ. Ε΄ 738 καὶ ἑξῆς), ὅτε ἡ Ἀθηνᾶ περιβάλλεται αὐτὴν διὰ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Ἄρεως: «Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετ' αἰγίδα θυσσανόεσσαν,—δεινήν, ἣν περὶ μὲν πάντῃ φόβος ἐστεφάνωται,— ἐν δ' Ἔρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρυόεσσα Ἰωκὴ (δίωξις), — ἐν δέ τε Γοργείη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου,— δεινή τε σμερδνή τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο». Ἔχουσα εἰς τὸ μέσον της ἡ αἰγὶς αὕτη τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἥτις ἀντὶ πλοκάμων ἐκ τριχῶν εἶχε πλοκάμους ἐξ ὄφεων καὶ ἐξηκόντιζεν ἀστραπάς, ἀπελίθωνεν ἐκείνους οἵτινες ἐτόλμων ν' ἀτενίσωσιν αὐτήν. Ἔχει οὕτως τὸ ὅπλον τοῦτο, τὸ ὁποῖον περιγράφεται καὶ ὡς θαυμάσιον καλλιτέχνημα, πλήρη τὰ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τῆς καταιγίδος καὶ ὑπερφυσικὴν τὴν δύναμιν τῆς ἀντιστάσεως ὡς ἀμυντικὸν ὅπλον, διότι οὔτε τὸ ἔγχος τὸ ὁποῖον ρίπτει κατ' αὐτοῦ ὁ Ἄρης (Ὁμ. Ἰλ. Φ 400) δύναται νὰ διαρρήξῃ αὐτό, οὔτε ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς ἴσχυε νὰ δαμάσῃ (Ὁμ. Ἰλ. Φ 401). Ἐκτὸς ὅμως τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεώς της καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας της ἡ αἰγὶς εἶναι καὶ πολυτελεστάτη — καὶ ἦτο ἑπόμενον τοῦτο, νὰ φαντασθῶσι δηλ. οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὅτι καὶ οἱ ὅμοιοί των θεοὶ εἶχον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ εἶναι πολύτιμα καὶ καλλιτεχνικὰ τὰ ὅπλα των—,ἀφοῦ ἑκατὸν θύσανοι, εὔπλεκτοι, ὁλόχρυσοι, ἀξίας ἑκατὸν βοῶν ἕκαστος, κρέμανται ἀπ' αὐτὴν (Ὁμ. Ἰλ. Β 448 καὶ ἑξῆς). Εἰς τοὺς στίχους τῆς Ἰλιάδος (Ρ 593 κ. ἑ.) μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς θέλει νὰ δείξῃ πῶς ἐξεδήλωνε τὴν ὀργὴν ἢ τὴν δύναμιν καὶ θέλησίν του ὁ Ζεὺς «Ἕλετ' αἰγίδα θυσανόεσσαν, μαρμαρέην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, ἀστράψας δὲ μάλα μεγάλ' ἔκτυπε, τὴν δὲ τίναξεν», εἶναι ὁλοφάνερον ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀντιλαμβάνεται τὴν αἰγίδα ὡς ἐξαπολυομένην θύελλαν μὲ τ' ἀστραπόβροντα, ὡς μίαν καταιγίδα τῆς ὁποίας ἡ ἔκρηξις ἐμποιεῖ φόβον καὶ τρόμον.

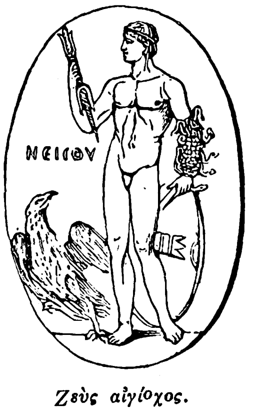

Ζεὺς αἰγίοχος.
[Μουσεῖον Λυῶνος]

Ἀλλὰ πῶς ἐπῆλθεν ὁ συμφυρμὸς τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς αἰγίδος; Ἀναμφιβόλως δύο εἶναι τὰ αἴτια, ἡ ὁμοιομορφία τοῦ θέματος τῆς τε λέξεως «αἴξ» καὶ τῶν λέξεων «αἶγες»=κύματα καὶ καταιγίς, καὶ ἡ συνήθεια νὰ περιβάλλωνται οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων δορὰς αἰγῶν. Ἡ παρετυμολογία λοιπὸν τῆς λέξεως «αἰγὶς» ἐδημιούργησε τὸν μῦθον καὶ τὰς παραλλαγάς του. Εἰς τὸν συμφυρμὸν ὀφείλεται καὶ ἡ ἔλλειψις ἀκριβείας εἰς τὰς Ὁμηρικὰς περὶ αἰγίδος περιγραφάς, ἐνῷ εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκρίβεια πασῶν τῶν ἄλλων Ὁμηρικῶν περιγραφῶν. Μολονότι ὅμως ἡ αἰγὶς εἶναι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὅπλον τοῦ Διός, ἐν τούτοις τόσον εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ὅσον καὶ εἰς τὰ τῶν καλῶν τεχνῶν, ἐμφανίζεται ὡς τὸ ἀναπόσπαστον ὅπλον τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ ὁποίου τὸ χαρακτηριστικώτερον γνώρισμα εἶναι τὸ Γοργόνειον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν τὸ ἐπίθετον τῆς Ἀθηνᾶς Γοργῶπις. Ἡ ἐπωνυμία αὕτη τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ Γοργόνειον εἶναι δύο οὐσιώδεις ἐνδείξεις ὅτι ἡ παρθένος θεὰ εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς θεᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων Γοργόνος ἢ Γοργοῦς. Εἶναι δηλαδὴ ἡ Ἀθηνᾶ ὁ ἀνθρωπομορφισμός, ὅστις διεδέχθη τὸν ζωομορφισμόν. Εἶναι ἡ θεά, ἥτις ἀνεφάνη ὄπισθεν τῆς ἀγρίας Γοργοῦς, τῆς θεᾶς τῆς καταιγίδος, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν, τῆς θεᾶς ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθη μόνον ὡς ἀνάμνησις τὸ Γοργόνειον, τὸ ὁποῖον ἀπέβη κόσμημα θριάμβου τῆς νικηφόρου θεᾶς τῆς γαλήνης καὶ τοῦ φωτός.

Τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τῆς αἰγίδος εἶναι ἄπειρα, πλεῖσται δὲ εἶναι αἱ εἰς πολυτίμους λίθους ἀνάγλυφοι εἰκόνες, εἴτε τῆς Ἀθηνᾶς φερούσης τὴν αἰγίδα, εἴτε τοῦ Γοργονείου μόνον, ὡσαύτως πλεῖστοι εἶναι καὶ οἱ μετ' αἰγίδος ἀνδριάντες. Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ ἰδίᾳ τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς αἰγίδος. Εἰς τὰ ἀρχαιότατα ἀγάλματά της, ὡς εἶναι καὶ ἡ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν λεγομένη Ἀθηνᾶ τοῦ Ἐνδοίου, ἡ αἰγὶς εἶναι ἐπενδύτης, ὅστις καλύπτει τοὺς ὤμους καὶ τὸ στῆθος καὶ πίπτει ὄπισθεν μέχρι τῶν κνημῶν. Ὁμοία περίπου ἦτο ἡ μορφὴ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας ἐν Αἰγίνῃ. Συνήθως ἡ αἰγὶς εἶναι ἐκ λεπίδων καὶ φέρει ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος, θυσάνους δὲ εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ ἀρχικὴ ὅμως αὕτη μορφὴ τροποποιεῖται. Αἱ διαστάσεις σμικρύνονται καὶ ἡ αἰγὶς προσαρμόζεται πρὸς τὸ σῶμα· οἱ ὄφεις τότε γίνονται οἱ δεσμοὶ τῆς ζώνης. Εἴς τινα ἀγάλματα, ὡς εἶναι τὸ ὡραῖον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Δρέσδῃ, ἡ αἰγὶς εἶναι χλαμύς, ἥτις ἔχει πορπωθῆ εἰς τὸν ὦμον. Εἰς ἄλλα ἀγάλματα χωρίζεται εἰς δύο περιστήθια ἑνούμενα διὰ κεφαλῆς Μεδούσης. Τοὺς θυσάνους, συνήθως, οἱ γλύπται ἀντικαθιστῶσι διὰ τῶν ὄφεων. Ἡ αἰγὶς φέρεται, συνήθως, εἰς τοὺς ὤμους, τὸ στῆθος, καὶ σπανιώτερον εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰ γόνατα. Εἰς τὰ γόνατα φέρει τὴν αἰγίδα ἡ Ἀθηνᾶ μόνον εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος. Ὡσαύτως φέρει τὴν αἰγίδα εἰς τὰ γόνατα καὶ εἷς ἀνδριὰς αὐτοκράτορος (τοῦ Τιβερίου πιθανώτατα). Καὶ αἱ δύο αὗται παραστάσεις εἶναι σύμβολα εἰρηνικά. Ἐν τῷ Παρθενῶνι ἡ πολεμικὴ θεὰ ἔχει ἀποθέσει δηλ. τὴν πανοπλίαν της καὶ εἰρηνικὴ ὑποδέχεται εἰς τὸν οἶκόν της τοὺς ξενιζομένους ὑπ' αὐτῆς θεούς, κατὰ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, καὶ τὸν λαὸν τοῦ πεφιλημένου ἄστεως. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀποθέτων τὴν αἰγίδα διακηρύττει τρόπον τινά, ὅτι εἰρήνη ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν ἐπικράτειαν τῆς κραταιᾶς αὐτοκρατορίας. Ὁ καλλιτεχνικὸς διάκοσμος τῆς αἰγίδος ἐπλάσθη ἐκ τῆς ἐπικρατησάσης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συνηθείας νὰ κοσμῶσι τὴν ἀσπίδα μὲ γλυπτήν, συνήθως, κεφαλήν. Πιστεύεται δὲ ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη προῆλθεν ἐξ ἐθῶν βαρβαρικῶν, διότι οἱ βάρβαροι ἀπέκοπτον τὰς κεφαλὰς τῶν ἡττωμένων ὑπ' αὐτῶν καὶ προσήρτων ταύτας θριαμβευτικῶς εἰς τὰς ἀσπίδας των. Αἱ ἀσπίδες ἔλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ διάφορα ἄλλα κοσμήματα καὶ συμπληρώματα, ἅτινα ηὔξησαν τὴν δύναμιν καὶ τὸ κάλλος των, πάντα δὲ ταῦτα μετέφερον διὰ τῆς φαντασίας των οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ καλλιτέχναι καὶ εἰς τὴν αἰγίδα. Ἡ αἰγὶς ἐκόσμησε συμβολικῶς βραδύτερον τὰ τείχη ὀχυρῶν πόλεων καὶ τὰς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς εἰκόνας ἡρώων, στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων. Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα μετ' αἰγίδος φέρουσιν ἀρχαῖα μετάλλια.

Ἡ διὰ τῆς αἰγίδος διακόσμησις τῶν εἰκόνων αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν ἐσήμαινεν ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος διετέλει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ αἰγὶς δηλ. ἔγινεν εἶδος περιάπτου (φυλακτοῦ). Οὕτω περίαπτον ἦτο καὶ ἡ κολοσσιαία αἰγὶς (ἀσπὶς) μὲ τὴν χρυσῆν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος Μεδούσης εἰς τὸ μέσον, ἥτις ἐκρέματο εἰς τὸ νότιον καλούμενον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὑπεράνω τοῦ θεάτρου, πολύτιμον δῶρον καὶ εὐλαβὴς προσφορὰ πρὸς τὴν Πολιοῦχον Παλλάδα τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου (Παυσ. Ι. XXI. 3 καὶ V. XII. 4). Τὴν τοιαύτην ἑρμηνείαν ἐνισχύει καὶ ἡ συνήθεια νὰ φέρωσι πολλάκις οἱ αὐτοκράτορες ἀντὶ ὅλης τῆς αἰγίδος μόνον τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος εἰς τὸ στῆθος. Εἰς τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην ὠφείλετο καὶ ἡ κρατοῦσα ἐν Ἀθήναις συνήθεια νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς νεονύμφους ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς φοροῦσα τὴν αἰγίδα. Ἀναμφιβόλως ἡ συμβολικὴ αὕτη ἐπίσκεψις ἐσήμαινεν ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἔθετεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα της (προστασίαν της) τοὺς νεονύμφους. Πλεῖσται εἶναι αἱ εἰς ἀγγεῖα, νομίσματα καὶ δακτυλιολίθους παραστάσεις αὐτοκρατόρων μετ' αἰγίδος ἢ καὶ αἱ παραστάσεις μόνου τοῦ Γοργονείου, ὡς φυλακτοῦ ἢ συμβόλου.

Ἐξ ὅλων τῶν διασωζομένων καλλιτεχνικῶν παραστάσεων τῆς Ἀθηνᾶς ἢ καὶ ἄλλων μορφῶν μετ' αἰγίδος ἢ καὶ μόνον τοῦ Γοργονείου αἱ ἀξιολογώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἡ παράστασις τῆς Ἀθηνᾶς ἀνατρεπούσης τὸν Ἐγκέλαδον, κατὰ τοῦ ὁποίου ρίπτει τὴν αἰγίδα, ἐπὶ ἀγγείου εὑρεθέντος εἰς Volci καὶ ἀποκειμένου εἰς τὸ ἐν Rouen μουσεῖον. 2) Ἀγαλμάτιον εὑρεθὲν εἰς τὸ Herculanum μετ' αἰγίδος ἐν εἴδει ἐπενδύτου φερομένου πρὸς τὰ ἔμπρὸς διὰ κινήσεως τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τὸν ὁποῖον προασπίζει. Ἡ ἔννοια τῆς αἰγίδος ὡς ἐπιθετικοῦ ὅπλου ἀποδίδεται διὰ τῆς ἀνορθώσεως τῶν κεφαλῶν τῶν ὄφεων. 3) Ἡ ἐπὶ δακτυλιολίθου, ἀποκειμένου εἰς τὸ Ermitage τῆς Πετρουπόλεως, παράστασις τοῦ Διὸς ἀγενείου, κρατοῦντος τὸν κεραυνὸν ἐν τῇ δεξιᾷ καὶ ἔχοντος περιτετυλιγμένον τὸν ἀριστερὸν βραχίονα διὰ τῆς αἰγίδος. 4) Ἡ ἐπὶ δακτυλιολίθου, ἐν Φλωρεντίᾳ εὑρισκομένου, παράστασις τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου φέροντος αἰγίδα. 5) Ἡ ἐπὶ δακτυλιολίθου, ἐν Παρισίοις εὑρισκομένου, παράστασις τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου, πιθανώτατα, φέροντος τὴν αἰγίδα ἐπὶ τῶν γονάτων. 6) Ἡ ἐπὶ φιάλης ἐξ ὄνυχος, ἀποκειμένης εἰς τὸ Μουσεῖον Νεαπόλεως καὶ γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «le tasse farnèse» θαυμασία παράστασις τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης, ἐγγεγλυμμένης εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πυθμένος.

Ἐκ τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ παράστασις τῆς αἰγίδος καὶ ἰδίᾳ τοῦ Γοργονείου, νὰ θεωρῆται δηλ. ὡς περίαπτον (φυλακτόν), εὔκολον ἦτο νὰ σημάνῃ ἡ λέξις αἰγὶς οἱονδήποτε ἀντικείμενον χρησιμεῦον πρὸς κάλυψιν καὶ νὰ λάβῃ καὶ μεταφορικὴν σημασίαν εἴς τε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ἄλλας ξένας, ὅπως εἰς τὰς φράσεις «ἔχε με ὑπὸ τὴν αἰγίδα σου (προστασίαν σου)» καὶ ἄλλας ὁμοίας, «La justice est l'égide de tous et de chacun» *(Me de Staël)*, «La seule égide des Églises est désormais le principe de la liberté de concience» *(J. Simon)* κ. ο. κ. (βλ. λ. Ἀθηνᾶ, ἀσπίς, γοργόνειον).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν κυρίως τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Παυσανίαν, ἐκ τῶν νεωτέρων δὲ συγγραμμάτων πρὸ πάντων τὴν Μυθολογίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος *P. Descharme*, κατὰ μετάφρασιν *Ἀδ. Ἀδαμαντίου*, καὶ τὴν μονογραφίαν *Ed. Saglio* εἰς τὸ Dictionnaire des Antiquités Ch. Daremberg et Ed. Saglio.

ΓΕΡ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

αἰγὶς *[Βοτ.]*. Παρὰ Θεοφράστῳ (Ἱ. Φ. Γ, 9, 3,) καλεῖται οὕτω τὸ ἐγκάρδιον, ἡ «καρδιὰ» ἢ τὸ σκλήρωμα τῆς πεύκης καὶ τῆς ἐλάτης (βλ. κωνοφόρα).

Αἶγις ἢ Αἶγυς. Ἦτο μία τῶν ἓξ πόλεων τῆς Λακωνικῆς, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν Λακωνικὴν ἑξάπολιν καὶ ἦσαν αὐτόνομοι καὶ ἰσότιμοι πρὸς τὴν Σπάρτην ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Δωριέων εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Εὐρώτα. Ταύτην ἐξηνδραπόδισαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ τῶν βασιλέων Ἀρχελάου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγησιλάου, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἔθεσε τοὺς νόμους εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὁ Λυκοῦργος, καὶ τοῦ Χαρίλλου, διότι ὑπώπτευσαν οἱ Σπαρτιᾶται ὅτι διετέλουν οἱ Αἰγῖται εἰς φιλικὰς σχέσεις καὶ συνεννοήσεις μὲ τοὺς ὁμόρους των Ἀρκάδας ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

Αἶνις, ἢ Αἰγῦτις. ὠνομάζετο καὶ ὅλη ἡ ὅμορος πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν ὀρεινὴ Λακωνικὴ χώρα, τῆς ὁποίας μία τῶν πόλεων ἦτο ἡ προειρημένη Αἶγις. Ἐφημίζετο ἡ ὀρεινὴ αὕτη χώρα διὰ τὸν οἶνόν της καὶ μάλιστα ἡ πόλις αὐτῆς Κάρυστος τῆς ὁποίας τὸν οἶνον καὶ ὁ Ἀλκμὰν ἀνέφερεν (Στραβ. C. 446). Ἐκ τῆς Αἰγύτιδος, μεσογειοτάτης ἀκρωρείας τοῦ Ταϋγέτου, πηγάζουσι καὶ οἱ δύο μεγαλύτεροι ποταμοὶ τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἀλφειὸς καὶ ὁ Εὐρώτας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Σπάρτης ἡ Αἰγῦτις ἀνῆκεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, βραδύτερον ὅμως περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀρκάδας. Κατὰ τὸν μεταξὺ Κλεομένους καὶ Ἀχαιῶν πόλεμον ὁ Ἀντίγονος ἐξέβαλε τοὺς φρουροὺς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐγκαταστήσει ὁ Κλεομένης εἰς τὰ ἐποικοδομηθέντα ὑπ' αὐτοῦ φρούρια τῆς Αἰγύτιδος καὶ παρέδωκεν αὐτὰ εἰς τοὺς Μεγαλοπολίτας. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴγισθος. Ὁ Αἴγισθος ἦτο υἱὸς τοῦ Θυέστου, γεννηθεὶς ἐξ αἱμομιξίας τούτου μετὰ τῆς θυγατρός του Πελοπίας, ἐν ἀγνοίᾳ της ὅτι ὁ ἅρπαξ τῆς τιμῆς της ἦτο αὐτὸς ὁ πατήρ της. Τὸν Αἴγισθον, νήπιον ἔτι ὄντα, ἐξώρισε μετὰ τοῦ πατρός του ὁ θεῖός του Ἀτρεύς· διὰ τοῦτο ὅτε ἠνδρώθη οὗτος ἐφόνευσε τὸν θεῖόν του Ἀτρέα διὰ νὰ ἁρπάσῃ τὸν θρόνον (Αἰσχ. Ἀγαμ. 1583 καὶ ἑξῆς).

Κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ φόνος τοῦ Ἀτρέως συνέβη ὡς ἑξῆς: Ὁ Ἀτρεὺς συνεζεύχθη τὴν Πελοπίαν ὡς κόρην τοῦ βασιλέως Θεσπρωτοῦ, διατελῶν ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ ὅτι αὕτη ἦτο κόρη τοῦ ἀδελφοῦ του Θυέστου καὶ ὅτι ἐξ αἱμομιξίας, ἐν ἀγνοίᾳ της, εἶχεν ἀποκτήσει αὕτη ἐκ τοῦ πατρός της ἀνοσιώτατον γέννημα. Ἡ Πελοπία τότε ἐξέθηκε τὸ νεογέννητον, τὸ ὁποῖον διέσωσαν οἱ εὑρόντες αὐτὸ ποιμένες, οἵτινες καὶ ἀνέθρεψαν δι' αἰγείου γάλακτος, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Αἴγισθος ἔλαβε. Τὸ παιδίον παρέλαβεν εἰς τὸν οἶκόν του βραδύτερον ὁ Ἀτρεὺς καὶ ἔτρεφεν ὡς ἴδιον τέκνον μέχρι τῆς ἀνδρικῆς του ἡλικίας, ὅτε κατὰ κέλευσμα τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἐπανέφερεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν ἀδελφόν του Θυέστην. Ὁ Ἀτρεὺς ὑπήκουσε μὲν εἰς τὸ μαντεῖον διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν Θυέστην, ὑπώπτευεν ὅμως αὐτὸν πάντοτε καὶ ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ· διὰ τοῦτο διέταξε τὸν Αἴγισθον νὰ φονεύσῃ τὸν Θυέστην καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ φόνου παρέδωκεν εἰς αὐτὸν ἓν ξίφος τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν τὸ ξίφος τοῦ Θυέστου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποκλέψει ἡ Πελοπία κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἀτιμώσεώς της, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀναγνωρίσῃ ποτὲ τὸν διαφθορέα της. Ἐκ τοῦ ξίφους ἀνεγνώρισεν ὁ Θυέστης ὅτι ὁ Αἴγισθος ἦτο υἱός του καὶ ἀπεκάλυψε τοῦτο πρὸς αὐτόν. Ἡ ἀποκάλυψις ἔσωσε μὲν τὸν Θυέστην, ἔγινεν ὅμως αἰτία τῆς αὐτοκτονίας—διὰ τοῦ αὐτοῦ ξίφους—τῆς Πελοπίας, ἥτις δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήσῃ κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ στυγεροῦ ἐγκλήματος τῆς αἱμομιξίας, καὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἀτρέως ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου, ὅστις, ἀφοῦ ἀπέσπασε τὸ ξίφος ἐκ τοῦ στήθους τῆς μητρός του, κατέφερεν ἐπανειλημμένα δι' αὐτοῦ κτυπήματα κατὰ τοῦ παρακινήσαντος αὐτὸν νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του. Οὕτω τὸν θρόνον τῶν Μυκηνῶν ἔλαβεν ὁ Θυέστης καὶ τοῦτον διεδέχθη ὁ Αἴγισθος. Ἐξεθρόνισεν ὅμως τοῦτον ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ πολυθρύλητος ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ φονευθέντος Ἀτρέως καὶ εἶχεν ἑπομένως κληρονομικὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα.

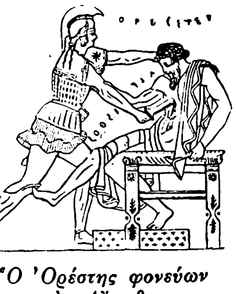

Ὁ Ὀρέστης φονεύων τὸν Αἴγισθον.

Digitized by Google

Ὁ Ἀγαμέμνων ἐξεδίωξε μὲν τῆς ἀρχῆς τὸν ἅρπαγα τοῦ θρόνου, ἐφείσθη ὅμως τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ μάλιστα, ὅτε ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Τροίαν, ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν τὸ βασίλειόν του. Ὁ ἀχάριστος Αἴγισθος προσεπάθει ὡς ἀντιβασιλεὺς νὰ διαφθείρῃ τὴν σύζυγον τοῦ Ἀγαμέμνονος Κλυταιμνήστραν, ἀλλ᾽ ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ του, διότι ἡ Κλυταιμνήστρα διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν συνετῶν συμβουλῶν τοῦ ἀοιδοῦ, τὸν ὁποῖον ἀπερχόμενος ὁ Ἀγαμέμνων εἶχεν ἐγκαταλίπει ὡς σύμβουλον εἰς τὴν σύζυγόν του. Ὁ Αἴγισθος ἀπεφάσισε τότε τὴν ἐξορίαν τοῦ ἀοιδοῦ εἴς τινα ἐρημόνησον (Στραβ. C. 16) καὶ οὕτως ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του. Ἡ Κλυταιμνήστρα ἐνέδωκε καί, προδότις γενομένη τῆς συζυγικῆς πίστεώς της, ἑκοῦσα συνέζη μετὰ τοῦ μοιχοῦ Αἰγίσθου, ὅστις μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀνοσίου πόθου του ἐμελέτησε καὶ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος, κατὰ τὴν εἰς τὰς Μυκήνας ἐπάνοδόν του. Πρὸς τοῦτο ἔταξεν εἰς κατάλληλον σκοπιὰν ἐπιτήδειον σκοπὸν καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν γενναίαν ἀμοιβήν, δύο χρυσᾶ τάλαντα, ἐὰν ἐγκαίρως ἀναγγείλῃ πρὸς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ ὁποίου ἐφοβεῖτο τὴν ἀγρίαν ἐκδίκησιν διὰ τὸ ἀνοσιούργημά του. (Ὁμ. Ὀδυσ. δ, 524). Ὁ σκοπὸς ἀνήγγειλεν ἐγκαίρως πρὸς τὸν Αἴγισθον τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀγαμέμνονος εἰς τὴν πάτριον γῆν καὶ ὁ μοιχὸς ἔσπευσε μετὰ προσποιητῆς χαρᾶς νὰ τὸν ὑποδεχθῇ. Παρέθεσεν εἰς αὐτὸν γεῦμα, ἐνῷ συγχρόνως ἔθετεν ἐνέδραν διὰ νὰ φονεύσῃ τοὺς ἑταίρους του. Οὕτω, καθ᾽ ὃν χρόνον ἐξένιζε τὸν κραταιὸν βασιλέα, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἀπίστου Κλυταιμνήστρας ἐφόνευσεν αὐτόν, ὡς βοῦν ἐν φάτνῃ (Ὁμ. Ὀδ. λ, 411), μετ᾽ αὐτοῦ δὲ καὶ τὴν Κασσάνδραν, θυγατέρα τοῦ Πριάμου, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὡς γέρας ἐκ τῶν λαφύρων ὁ Ἀγαμέμνων, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς διδύμους υἱούς του, Τελέδαμον καὶ Πέλοπα, νηπίους ἔτι ὄντας (Παυσ. II, XVI, 6), ἐνῷ οἱ ἐνεδρεύοντες πιστοὶ ὀπαδοί του ἐφόνευον τοὺς ἑταίρους τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Κατ᾽ ἄλλην παράδοσιν πρῶτος ἤρχισε ν᾽ ἀδικῇ ὁ Ἀγαμέμνων, φονεύσας τὸν υἱὸν τοῦ Θυέστου καὶ ἀδελφὸν τοῦ Αἰγίσθου Τάνταλον, ὅστις καὶ συνῴκει μετὰ τῆς Κλυταιμνήστρας, πρὸ τοῦ νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ Ἀγαμέμνονος, λαβὼν αὐτὴν παρθένον παρὰ τοῦ Τυνδάρεω.

Ἐπίσης κατ᾽ ἄλλην παράδοσιν, ἡ Κλυταιμνήστρα ἐφόνευσε τὸν Ἀγαμέμνονα ἐν τῷ λουτρῷ, εἴτε διὰ νὰ συζευχθῇ τὸν Αἴγισθον, εἴτε καὶ ἐκ ζηλοτυπίας πρὸς τὴν Κασσάνδραν. Ὁ Αἴγισθος ἐβασίλευσεν εἰς τὰς Μυκήνας ἑπτὰ—κατ᾽ ἄλλους δώδεκα—ἔτη μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐφονεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου, ἐκδικουμένου τὸν φόνον τοῦ πατρός του. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐφόνευσεν ὁ Ὀρέστης καὶ τὴν μητέρα του Κλυταιμνήστραν, ἥτις, ὡς καὶ ὁ Αἴγισθος, ἐτάφη πρὸς ὕβριν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐνῷ ὁ φίλος του Πυλάδης ἐφόνευσε τοὺς δραμόντας πρὸς βοήθειαν τοῦ Αἰγίσθου παῖδας τοῦ βασιλέως Ναυπλίου.

Κατὰ τοὺς κριτικοὺς καὶ ὁ μῦθος τοῦ Αἰγίσθου εἶναι μία ἀπήχησις τῶν γεγονότων ἅτινα ἐξετυλίχθησαν ἐν Ἑλλάδι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ὅτε πολλοὶ ὑποτελεῖς βασιλεῖς ὑπενόμευσαν διὰ τῶν στάσεών των τὴν δύναμιν τῶν κραταιοτάτων βασιλέων τῆς Ἀχαϊκῆς Ἑλλάδος, γενόμενοι οὕτως ὑπαίτιοι τῆς εὐχερεστέρας κατακτήσεως τῆς χώρας ὑπὸ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδρομέων ὁμοφύλων (*Ἐρ. Κουρτίου*—ἐν μεταφρ. *Σ. Λάμπρου*—«Ἑλλην. Ἱστορία» Α΄ 256).

Ὁ μῦθος τοῦ Αἰγίσθου, μέρος ὢν τοῦ ὅλου μύθου τῶν Ἀτρειδῶν, τοῦ περιλαμβάνοντος τὰ περιλάλητ᾽ ἀνομήματα τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν, εἶναι πλουσία κληρονομία τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, ἥτις ὄχι μόνον ηὔξησε τὸν πλοῦτον τοῦ μύθου, ἀλλὰ κατέστησε καὶ τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ, ἰδίᾳ διὰ τῆς «Ὀρεστείας» τοῦ Στησιχόρου καὶ τοῦ XI εἰς Πυθιονίκας ἐπινίκου τοῦ Πινδάρου, εὔπλαστον διὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους τραγικούς, οἵτινες δι᾽ αὐτοῦ ἀνήγειραν εἰς θαυμασμὸν τῆς ἀνθρωπότητος τὰ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα τῆς τέχνης των, τὴν γιγάντειον «Ὀρέστειαν» («Ἀγαμέμνονα», «Χοηφόρους», «Εὐμενίδας») τοῦ Αἰσχύλου, τὰς δύο «Ἠλέκτρας» (τὴν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν τοῦ Εὐριπίδου) καὶ τὸν «Ὀρέστην» (τοῦ Εὐριπίδου).

Ὅπως ἐνέπνευσε πολλοὺς καὶ μεγάλους ποιητὰς ὁ μῦθος τοῦ οἴκου τοῦ Πέλοπος, οὕτως ἐνέπνευσε καὶ πολλοὺς καὶ μεγάλους καλλιτέχνας. Οὕτως ἐν τῇ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν Πινακοθήκῃ ὑπῆρχε πίναξ παριστῶν τὸν Ὀρέστην φονεύοντα τὸν Αἴγισθον καὶ τὸν Πυλάδην φονεύοντα τοὺς υἱοὺς τοῦ Ναυπλίου. Μεταξὺ τῶν ὡραιοτέρων εἰκόνων τοῦ Τιμομάχου, τοῦ περιφήμου εἰς τὴν παράστασιν βιαίων καὶ ὁρμητικῶν παθῶν, ἦτο καὶ ἡ τοῦ Ὀρέστου. Πολὺ πεφημισμένη ὡσαύτως ἦτο ἡ παράστασις τῆς μητροκτονίας τοῦ Ὀρέστου ὑπὸ τοῦ Θέωνος, ζωγράφου ὀνομαστοῦ. Ἐκ τῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς διασώζεται θαυμάσιον ἀρχαϊκὸν ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον ἐκφραστικώτατα ἀποδίδει, διὰ τῶν καταλλήλων στάσεων τῶν προσώπων τοῦ συμπλέγματος, τὴν ψυχικὴν κατάστασιν ἑκάστου.

Τὴν λέξιν Αἴγισθος παρῆγον, ἢ μᾶλλον ἐπίστευον σύνθετον, ἐκ τῶν λέξεων «*αἴξ*» καὶ «*θάω*» =θηλάζω· εἰς τὴν ἐτυμολογίαν δὲ ταύτην, πιθανώτατα, ὀφείλεται καὶ τὸ μέρος τοῦ μύθου τὸ ἀφορῶν τὴν γέννησιν τοῦ Αἰγίσθου. Προφανὲς ὅμως εἶναι ὅτι καὶ ἡ λέξις αὕτη ἔχει σχέσιν μὲ τὸ θέμα τῶν λέξεων «*αἶγες*»=κύματα, «*καταιγὶς*» κ. ο. κ., ὡς ὑποδηλοῦται καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Αἰγίσθου Θυέστης ἦτο βασιλεύς, ὑποτελὴς—πιθανώτατα—τοῦ Ἀτρέως, παραλίας χώρας, τῆς περὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν τῆς Λακωνικῆς (*Ἐρ. Κουρτίου* ἐνθ. ἀνωτ. Α΄ 256).

Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

αἰγίσκος (ὁ)· αἰγίδιον, γιδάκι, κατσικάκι, μικρὰ αἶξ ἢ μᾶλλον μικρὸς τράγος.

Αἰγιστέας. Υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Φρυγῶν Μίδα, ὁ ὁποῖος ὅταν ποτὲ ἐκινδύνευε ἡ πατρίς του, πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς καὶ τοῦ λαοῦ του ἐπήδησεν ἔφιππος εἰς βάραθρον, ἀποτρέψας οὕτω τὸν κίνδυνον διὰ θυσίας τῆς ἰδίας του ζωῆς.

«Αἰγιστέου πήδημα»· ἀρχαία παροιμία ἁρμόζουσα εἰς ἄνδρας μεγαλοψύχους. Ἔχει τὴν ἀρχήν της ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Φρυγῶν Μίδα Αἰγιστέου (βλ. λέξιν).

Σ. Δ. Β.

Αἰγίτιον· ἀρχαία πόλις τῆς Αἰτωλίας καὶ πρωτεύουσα τῶν *Ἀποδωτῶν*. Ἔκειτο ἐπὶ χώρου ὀρεινοῦ εἰς ἀπόστασιν 80 ἀρχαίων σταδίων (15 *περίπου* χιλιομέτρων) ἀπὸ τῆς θαλάσσης, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ *Κόρακος*. Τὴν πόλιν ταύτην κατέλαβε τῷ 426 π. Χ. ὁ ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος στρατηγὸς Δημοσθένης (Θουκ. Γ΄ 94-98) μὲ τὴν σκέψιν νὰ συνενώσῃ πάντας τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ νὰ ἐνισχύσῃ οὕτω τὰς κατὰ ξηρὰν στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ᾽ ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του, διότι οἱ μὲν σύμμαχοι Ἀκαρνᾶνες οὐδεμίαν βοήθειαν ἔστειλαν χολωθέντες, ἀφοῦ δὲν ἐπέμεινεν ὁ Δημοσθένης εἰς τὴν καθυπόταξιν καὶ παράδοσιν εἰς αὐτοὺς τῆς Λευκάδος, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ παμπληθεῖς προσδραμόντες καὶ καταλαβόντες τοὺς περὶ τὸ Αἰγίτιον λόφους ἠνάγκασαν τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν τόξων των νὰ ὑποχωρήσωσι μὲ πολλὰς βλάβας διὰ τελμάτων καὶ ὀρεινῶν δυσβάτων ὁδῶν εἰς τὴν παραλίαν. Ἐρείπια τῆς πόλεως ταύτης εἶναι ἢ τὰ πρὸς Ν. τῆς Βετολίστης καὶ πρὸς Β. τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Μόρνου φαινόμενα, ὡς πιστεύει ὁ C. Bursian, ἢ τὰ ἐπί τινος λόφου ὑπερκειμένου τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Μόρνου, ἔνθα χύνεται εἰς αὐτὸν ὁ παραπόταμος Κοκκινοπόταμος, ὄχι μακρὰν τοῦ χωρίου Στρούτζα. Ἀπὸ τοῦ Αἰγιτίου τούτου εἶχεν ὀνομασθῇ ὁ τέως *δῆμος Αἰγιτίου* τῆς Δωρίδος.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

— **Αἰγιτίου** *δῆμος*. Οὕτως ἐκαλεῖτο δῆμος τῆς Ἑλλάδος πρὸ τῆς καταργήσεως αὐτῶν, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δωρίδος τοῦ νομοῦ Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος. Εἶχε πρωτεύουσαν τὸ Λιδωρίκιον καὶ περιελάμβανε τὰ χωρία Ἄβορον, Βραΐλαν, Καροῦτες, Λευκαδίτη, Μαλανδρίνου, Σεβεδῖκον, Σκαλοῦλαν, Συκιὰν καὶ Στροῦτζα.

Αἴγιτνα *[Ἀρχ.]*. Πόλις τῶν Λιγούρων.

αἰγιφίλη *[Βοτ.]*. Φυτὸν τῆς οἰκογενείας τῶν *ἱεροβοτανωδῶν* (Verbenaceae), περιλαμβάνον περὶ τὰ 30 εἴδη, δένδρα καὶ θάμνους ἀειθαλεῖς κοσμητικούς, ἰθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς καὶ Ἰνδιῶν· τὸ συνηθέστερον κοσμητικὸν εἶδος εἶναι *Αἰγιφίλη ἡ μεγανθὴς* (grandiflora), ἡ δὲ *Αἰγιφίλη Martinicensis L.* εἶναι τὸ δένδρον ἐξ οὗ εἰς τὰς Ἰνδίας ἐξάγουν τὸ εὔχρηστον ξύλον τὸ καλούμενον Bois Cabri.

Ν. Μ.

Αἰγιὼ *Πέτρος* (Pierre-Toussaint-Aillaud). Γάλλος ποιητὴς ἐκ Μομπελλιὲ (1759—1826).

Ἁϊ-Γιώργης· βλ. εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου.

Ἁϊγιωργίτης ἢ *Ἁϊγιωργιάτης* ἢ καὶ ἁπλῶς *Ἁϊγιώργης* καλεῖται πολλαχοῦ ὁ Ἀπρίλιος διὰ τὴν κατὰ τὴν 23ην αὐτοῦ ἀγομένην ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἁϊγιωργίτης *Ἰωάννης*. Ἀγωνιστὴς ἐκ Λεβαδείας. Ἐγεννήθη τῷ 1795, καὶ ἠκολούθει ὡς *ἀρκαντάσης* τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρίτζου. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος, ἐστάλη ἐκ Λεβαδείας εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Δήμου Ἀντωνίου, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Διονυσίου. Ἔκτοτε παρέμεινεν εἰς Ἀθήνας, προσκολληθεὶς παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Γκούρᾳ ὅστις πολὺ τὸν ἐξετίμα διὰ τὴν ἀνδρείαν του. Κατελθὼν μετ᾽ αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὸν Ἐμφύλιον πόλεμον, διεκρίθη διὰ τὴν ὠμότητά του. Αὐτὸς μετὰ τοῦ Γραμματέως τοῦ Γκούρα Σοφιανοπούλου, κατετυράννησαν τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν, κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ περιαγωγήν του, ἀνὰ τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον. Ἐπανελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἔλαβε μέρος εἰς ὅλας τὰς πρὸς τὸν Ὀμὲρ πασᾶν τὸν Καρυστινὸν μάχας, πολιορκηθεὶς δὲ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπέθανεν ἐκ τῶν κακουχιῶν, καὶ πιθανῶς κατόπιν πληγῆς παραμεινάσης ἀθεραπεύτου. Ὁ Ἁϊγιωργίτης εἶχε τὸ σῶμα κατάστικτον ἐκ τῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας ἐθεράπευε μόνος.

Γ.Δ.Κ.

Αἲγκ Βὶβ (Aigues Vives). Πολίχναι τινὲς τῆς Γαλλίας, κείμεναι εἰς τοὺς κάτωθι νομούς: Ἀριὲζ (Ariège), 368 κατ.—Ὢντ (Aude), 450 κατ.– Γκάρδ (Gard), 1.816 κατ.—Ἄνω Γκαρὸν (Haute-Garonne), 600 κατ. — Ἐρὼ (Hérault), 654 κατ. Ἡ γαλλικὴ ὀνομασία Aigues-Vives προῆλθεν ἐκ τῆς λατινικῆς Aquae vivae, διὰ τῆς ὁποίας τὰ χωρία ταῦτα ἐκαλοῦντο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ρωμαϊκῆς κατοχῆς.

Ἄϊγκερ (Eiger). Κορυφὴ τῶν Βερναίων Ἄλπεων, ὑψουμένη πρὸς Νότον τῆς κοιλάδος Γκρίντελβάλντ. Ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν 3,975 μέτρα.

Ἅϊγκερ (Haiger). Πόλις τῆς Γερμανίας ἐν τῇ πρωσσικῇ ἐπαρχίᾳ Ἕσσε Νάσσαου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ντίλλ, ἔχουσα 2780 κατοίκους. Ἔχει ἐργοστάσια κατασκευῆς γεωργικῶν μηχανῶν, χαρτοποιΐας καὶ βυρσοδεψεῖα. Παρὰ τὴν πόλιν εὑρίσκονται ὀρυχεῖα σιδήρου.

Αἰγκὶρ (Aegir). Ἀρχαία θεότης τῶν σκανδιναυϊκῶν χωρῶν, ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ὁποίας συμβολίζεται ὁ θαλάσσιος κυκλών. Εἶχε τὴν μορφὴν γίγαντος, διετέλει δὲ φιλικῶς μετὰ τῶν θεῶν, κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλους γίγαντας, οἱ ὁποῖοι διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτούς. Ὁ Αἰγκὶρ ὡς γίγας ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν θαλασσινῶν, ὡς λίαν ἐπικίνδυνος. Καὶ σήμερον ἀκόμη λέγοντες οἱ θαλασσινοὶ Αἰγκὶρ ἐννοοῦν τὴν ὑπερβολικὴν ἐξόγκωσιν τῶν κυμάτων τοῦ ποταμοῦ Τρέντ, ἡ ὁποία πολλάκις ἐπιφέρει καταστρεπτικὰς εἰς τὸν τόπον των πλημμύρας καὶ ἀμπώτιδας. Οἱ πρῶτοι λεμβοῦχοι τοῦ Νόττιγκαμ ἐλάτρευον τὸν Αἰγκὶρ ὡς θεόν. Πολλάκις εἰς τὴν σκανδιναυϊκὴν μυθολογίαν, οἱ ἀρχαῖοι θεοὶ βράζουν τὸν ζῦθον καὶ συμποσιάζουν μὲ τὸν Αἰγκίρ.

Κ. Μ. Κ.

Αἲγκλ (γερμ. *Αἴλεν*). Πολίχνη τῆς Ἑλβετίας καὶ πρωτ. ὁμωνύμου περιοχῆς τοῦ γαλλικοῦ καντονίου Vaud (γερμ. Waadt). Κάτ. 4000. Κεῖται 10 χιλιόμ. ΝΑ. τῆς λίμνης τῆς Γενεύης, οὐ μακρὰν τοῦ Ροδανοῦ (Rhône), εἰς ὑψόμετρον 419. Διὰ ταύτης διέρχεται ἡ σιδηρ. γραμμὴ Λωζάννης—Ἁγ. Μαυρικίου τοῦ σιδηροδρόμου Γιούρα—Σεμπλόν—Μιλάνου. Ἔχει ἀρχαῖον ἀνάκτορον, γυμνάσιον, βιομηχανικὴν σχολήν, κλωστήρια καὶ ἀξιόλογον ἀμπελουργίαν. Καίτοι τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς μοναστήριον, τὸ κέντρον τῆς πολίχνης, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον τῷ 1140, τὸ σῳζόμενον ἐθεμελιώθη ἐκ νέου τῷ 1231 ὑπὸ τοῦ κόμητος Θωμᾶ τῆς Σαβοΐας· καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1475 ἀναφέρεται ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Σαβοΐων, μέχρι δὲ τοῦ 1798 ὑπὸ τῶν Βερνίων. Ἀνατολικῶς, 120 μ. ἄνωθεν τῆς Αἲγκλ, κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς μαγευτικῆς κοιλάδος Ὀρμὸν (Ormonds) εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ροδανοῦ, κεῖται τὸ περίφημον σανατόριον τῆς ἀεροθεραπείας καὶ σταφυλοθεραπείας, βορείως τὸ περίφημον διὰ τὸν οἶνον χωρίον Ὑβόρνη καὶ νοτίως ὁ Ἅγ. Τρύφων, τοῦ ὁποίου ὁ «τετράγωνος πύργος», ἀναγόμενος εἰς τοὺς χρόνους τῶν Βουργουνδίων, εἶναι ᾠκοδομημένος ἐκ μαύρου μαρμάρου προερχομένου ἐκ τῶν παρακειμένων λατομείων.

Ι. Σ.

Αἲγκ Μόρτ (Aigues Mortes) *[Παραλ. Γεωγρ.]*. Ἐλάσσων κόλπος πρὸς τὸν Β.ΒΔ μυχὸν τοῦ *κόλπου τῆς Δυῶν*, μεταξὺ τῆς πόλεως Σὲττ (Cette) καὶ τῆς ἄκρας Ντὲ λ᾽Ἐσπιγκὲτ (Pointe de l'Espiguette, χάρτης Ἀγγλικὸς 1805=Cette to Marseille, Πλάτ.=43 29΄, Μῆκ.=4°08΄ Ἀν.), ἐπὶ 20 μιλ. εἰς εὖρος ἁπλούμενος, λαβὼν δὲ τὴν ὀνομασίαν του ἀπὸ τῆς ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ μυχοῦ του, νῦν δὲ καταστάσης μεσογείου, φερωνύμου πολίχνης. Προσχωματικὰ βέλη, τῶν ὁποίων τὴν γένεσιν ἐβοήθησαν τῆς ἀκτῆς τὸ χθαμαλόν, τοῦ βυθοῦ ἡ ὁμαλὴ κλίσις καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ ἀμέσως πρὸς Α *Δέλτα τοῦ Ροδανοῦ* ἰλύες, ἐκτείνονται καθ᾽ ἅπασαν τὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου, σχηματιζομένων, ὄπισθεν αὐτῶν, τῶν τεναγῶν (étangs) Ἰνγκρὶλ (Ingril), Παλαβὰς ἢ Βὶκ (Palavas ἢ Vic), Ἀρνὲλ (de l'Arnel), ντὺ Πρεβὼ (du Prevost), ντὲ Περὸλ (de Perols), Μωγκιὸ (Mauguio) ἢ ντὲ λ᾽Ὂρ (de l'Or), ντὲ Ρεπωσσὲ (de Repausset), ντὲ λὰ Μαρρὲτ (de la Marette), ντὲ λὰ Βὶλλ (de la Ville), ντὺ Ρουὰ (du Roi), ντὺ Ρεπὸ (du Repos). Πάντα τὰ τενάγη ταῦτα συνδέονται πρὸς ἄλληλα δι᾽ ὑφάλων διωρύγων ἐλασσόνων, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγίστης τοιαύτης, ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Μικροῦ Ροδανοῦ (Petit Rhône) καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν τῆς Σὲττ λιμνοθάλασσαν *Τῶ* (Thau), ἐπικοινωνοῦσαν καὶ αὐτὴν πρὸς τὴν Μεσόγειον διὰ προεκτάσεως τῆς διώρυγος. Ἀλλάσσει δὲ ὀνομασίας ἡ μακρὰ (35 μιλ.) αὕτη διῶρυξ, ἀναλόγως τῶν μερῶν ἅτινα διαθέει, ὀνομαζομένη διαδοχικῶς, canal: de Cette, des Etangs, lateral de Mauguio, de la Radelle, de Bourgidou. Διακόπτονται δὲ τὰ *προσχωματικὰ βέλη* διὰ *στομαλιμνῶν*, καλουμένων εἰς τὴν Προβηγκιανὴν *γκρὼ* (graus), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπισημότεραι εἶναι ἡ *γκρὼ ντὺ Παλαβάς*, στό-

Digitized by Google

μιον τῆς ἀβαθοῦς ποταμοδιώρυγος **Lez**, δι' ἧς τὸ Μονπελλιὲ ἐπικοινωνεῖ διὰ λέμβων πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ *γκρὼ ντὺ Ρουά*, στόμιον τῆς διώρυγος Γκρὰντ **Ρουμπὶν (Grande Roubine)**, δι' ἧς ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν ἡ *Αἴγκ Μόρτ*, ἡ πόλις. Παρὰ τὴν ἀκτὴν τὰ χωρία **Frontignan, Mirevals, Villeneuve, Mauguio**, ἡ πόλις τοῦ **Montpellier** καὶ ἡ πολίχνη *Αἴγκ Μόρτ* (πληθ. 5000 **Aiguemortains**).

Ἡ τελευταία αὕτη, ὀνομαζομένη ὑπὸ τῶν Προβηγκιανῶν **Aygas Mortas**, ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν της εἰς τὰ περὶ αὐτὴν τελματιζόμενα («νεκρὰ» **Aquae Mortuae**) λόγῳ τῶν τεναγῶν ὕδατα. Εὑρισκομένη δὲ ἤδη παρὰ τὴν δυτικὴν ἐσχατιὰν τοῦ Δέλτα τοῦ Ροδανοῦ καὶ εἰς τρία μίλλια ἔνδον τῆς ἀκτῆς, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξέ ποτε ἐπιθαλασσία· δὲν ἀπεσύρθη δὲ ἀπ' αὐτῆς ἡ θάλασσα, ὡς ἐπὶ μακρὸν ἐπιστεύετο, ἀλλ' αἱ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ ἰλύες καὶ ἄμμοι ἐσχημάτισαν τὰς προσχωματώσεις, αἱ ὁποῖαι μετέβαλον τὰ τέλματα εἰς τενάγη. Τούτων αἱ πελάγιαι ὄχθαι, ὁλονὲν προσεπιχούμεναι, διαρκῶς μεταβάλλουν τὴν διαμόρφωσιν τῶν αἰγιαλῶν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν χθαμαλῶν ἐκείνων ἀκτῶν. Ἡ θεμελίωσις τῆς πόλεως ἐπὶ μακρὸν ἀπεδίδετο εἰς Λουδοβῖκον τὸν Θ', τὸν «Ἅγιον», σφαλερῶς ὅμως, διότι, ἂν καὶ οὐδὲν κείμενον ποιεῖται μνείαν αὐτῆς πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, φαίνεται ὅτι ὑφίστατο αὕτη ὡς λιμὴν κατὰ τὸν ἀπώτατον μεσαίωνα, ὁπότε καὶ ἡ ἀπόστασίς της ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἦτο μικροτέρα τῆς σημερινῆς. Ἀπαντᾷ δὲ τὸ πρῶτον τὸ ὄνομά της, εἰς πρᾶξίν τινα τοῦ 1231 καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι τῷ 1240 Ριχάρδος ὁ κόμης τῆς Κορνουάλλης ἀπέρριψε τὸν λιμένα της, ὡς τόπον ἐπιβιβάσεώς του διὰ τὴν ἑβδόμην σταυροφορίαν, διὰ τὸ ἀνθυγιεινὸν τῶν μερῶν ἐκείνων, ἕνεκα τῶν ἀπὸ τῶν τελμάτων τοῦ Ροδανοῦ ἀναθυμιάσεων. Πάντως ὅμως, εἰς Λουδοβῖκον τὸν Θ' ὤφειλεν ἡ Αἴγκ Μόρτ τὴν ἀνάπτυξίν της καὶ τὴν ἀνάδειξίν της ὡς λιμένος καὶ δὴ πολεμικοῦ τοιούτου. Διότι, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, μέλλων νὰ ἡγηθῇ τῆς ἑβδόμης σταυροφορίας, ἐζήτει λιμένα διὰ τοὺς τελευταίους ἐξοπλισμούς του, μόνον πρὸς τά, διαρκῶς γαλήνια καὶ καλῶς διωρυγμένα εἰς ὅσον βάθος ἐχρειάζετο διὰ τὸν ἐκ γαλερῶν πολεμικὸν στόλον του, ὕδατα τῆς Αἴγκ Μόρτ ἠδύνατο νὰ ἀποβλέψῃ, ἀφοῦ ἡ Μασσαλία καὶ ἡ Προβηγκία δὲν τῷ ἀνῆκον, τὸ δὲ Λαγκεδὸκ (**Languedoc**) ἦτο εἰς χεῖρας τιμαριωτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ περιοχή, ἐφ' ἧς ἡ πόλις, ἀνῆκεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Καρολιδῶν εἰς ἀββαεῖον (**l'abbaye de Psalmodi**), ὁ βασιλεὺς εὐκόλως ἔπεισεν αὐτὸ νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἀφόρους καὶ νοσηροτάτας ἐκείνας τελματώδεις ἐκτάσεις πρὸς τὴν ζείδωρον καὶ ἐριβώλακα γῆν τῶν πέριξ τῆς **Alais** καὶ τῆς **Sommières**. Τὴν ἀνταλλαγὴν ταύτην ἐπηκολούθησεν ἔναρξις τῆς περιτειχίσεως τῆς πόλεως διὰ σπουδαιοτάτων ὀχυρώσεων καὶ ἡ διεύρυνσις καὶ ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ λιμένος της· ἔκτοτε ἐπεκράτησεν ἡ παραστατικῶς χαρακτηριστικὴ ὀνομασία Aigues Mortes (=νεκρὰ ὕδατα), καὶ διὰ τὴν πόλιν καὶ διὰ τὸν λιμένα, ὑποκαταστήσασα τὰς ὀνομασίας, Negaromieus τοῦ μὲν καὶ Bonaperforsa τῆς δέ, ἃς εἶχον πρότερον καὶ τὰς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐπροτίμων. Ἵνα ὅμως προσελκύσῃ Λουδοβῖκος ὁ Ἅγιος οἰκιστὰς εἰς τὴν ἀνακαινισθεῖσαν πόλιν του, τὴν τόσον κακοφημισμένην διὰ τὸ νοσηρότατον κλῖμά της, εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν προικοδοτήσῃ διὰ χάρτου προνομιῶν, ὁμοίας πρὸς τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχε παραχωρήσει καὶ αἵτινες συνίσταντο εἰς παντοειδεῖς ἀπαλλαγὰς καὶ ἐλευθερίας. Προεῖχε δὲ τῶν προνομιῶν ἡ, ἐπὶ ποινῇ κατασχέσεως, ὑποχρέωσις παντὸς πλοίου πλέοντος ἐν ὄψει τοῦ φάρου τῆς Αἴγκ Μόρτ, ὅπως προσεγγίσῃ εἰς τὸν λιμένα της· διὰ ταύτης δὲ τῆς προνομίας, βαρυνούσης ὅλους τοὺς ναυτικοὺς τῶν μερῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπετόλμων τῷ τότε καιρῷ νὰ χάνουν τὴν ὄψιν τῶν ἀκτῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησφαλίζετο ἡ διὰ τῆς εὐνοουμένης πόλεως μονοπωλιακὴ διέλευσις τοῦ ἐμπορίου ὅλης τῆς περιφερείας τοῦ Λαγκεδόκ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπετυγχάνετο ἡ νέκρωσις τοῦ ἐμπορίου τῆς "Αγκδ καὶ τῆς Ναρμπὸνν καὶ ἡ παρεμβολὴ δυσχερειῶν εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ Μομπελλιέ. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἐμπόρων καὶ διαφόρων συνελεύσεων καὶ τὴν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων τοῦ Λαγκεδόκ, ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν μνήμην Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου συνεκράτει ἐν ἰσχύϊ τὴν προνομίαν ταύτην καὶ οἱ μέχρι Λουδοβίκου τοῦ Δ' βασιλεῖς ἐθεώρουν ὑποχρέωσιν τιμῆς τὴν διατήρησιν αὐτῆς· οὕτω οἱ κάτοικοι τοῦ Λαγκεδὸκ μοιραίως ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ χρησιμοποιῶσι τὸν δύσχρηστον αὐτὸν λιμένα, ἀλλὰ καὶ νὰ καταβάλλωσιν ἐπαχθεστάτας ἐκτάκτους φορολογίας διὰ τὰς ἐπισκευὰς καὶ τὰς ἐκχωματώσεις του, πρὸς διατήρησιν τῆς πλοϊμότητός του, τὴν ὁποίαν αἱ ἀπὸ τοῦ Ροδανοῦ ἰλύες διαρκῶς διέκοπτον. Τὰ τελευταῖα μεγάλα ἔργα ἐγένοντο ἐπὶ Φραγκίσκου τοῦ Α', τῷ 1531, ὅστις ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ (1538) τὴν Αἴγκ Μόρτ πρὸς τὸ Μπωκαὶρ διὰ διώρυγος, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν κατοίκων αὐτοῦ παρῃτήθη τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου του, ὅπερ ἐπραγματοποίησεν ὁ Ναπολέων ὡς πρωθύπατος. Ἡ ὑπὸ Λουδοβίκου ΙΔ' ὅμως δημιουργία τοῦ λιμένος τῆς Σὲττ περιήγαγεν εἰς λήθην τὸ προνόμιον.

Αἱ ὡς πρὸς τὴν Αἴγκ Μόρτ ἱστορικαὶ εἰδήσεις συνοψίζονται ὡς ἀκολούθως: Τὴν 15ην Αὐγούστου 1248, ὁ στόλος Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου ἀνεπέτασε τὴν ἐρυθρὰν μετὰ χρυσοϋφάντου κρίνου βασιλικὴν σημαίαν καὶ ἀπέπλευσεν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ βασιλέως διὰ τὴν ἑβδόμην σταυροφορίαν (1248-1252), κατευθυνθεὶς εἰς Δαμιέττην τῆς Αἰγύπτου. Τῷ 1270 ἀπέπλευσεν ὁ στόλος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ἡγουμένου τῆς ὀγδόης καὶ τελευταίας σταυροφορίας καὶ εὑρόντος τὸν θάνατον ἐκ πανώλους, πρὸ τῆς Τύνιδος. Τῷ 1285 συνήχθη ὁ στόλος Φιλίππου Γ' τοῦ Τολμηροῦ, υἱοῦ Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου, πρὸς ἀπόπλουν κατὰ Πέτρου τοῦ Γ' τῆς Ἀραγῶνος, ἑνὸς τῶν ὑποκινητῶν τοῦ Σικελικοῦ Ἑσπερινοῦ. Τῷ 1320 κατελήφθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν *ποιμένων* (pastoureaux=χωρικῶν, οἵτινες ἐδῄουν τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸ 1214, 1251 καὶ 1320), ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ διάστημα, καθ' ὅσον ἐξεδιώχθησαν οὗτοι ὑπὸ τοῦ ἐν Μπωκαὶρ βασιλικοῦ ἐκπροσώπου (sénéchal). Φίλιππος ὁ ΣΤ' (de Valois) παρέμεινεν ἐπὶ βραχὺ ἐν αὐτῇ (1349) καθὼς καὶ ὁ υἱός του Ἰωάννης Β' ὁ Καλός. Καταληφθεῖσα περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ ΣΤ' ὑπὸ τῶν Μπουργκινιὸν (Bourguignons = ὀπαδῶν τοῦ δουκὸς τῆς Μπουργκώνʼἰ) ἀνεκτήθη μετ' ὀλίγον (Ἰαν. 1241) ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ «Δελφίνου», σφαγείσης τῆς φρουρᾶς της μέχρις ἑνός. Τῷ 1537 συνηντήθησαν ἐν αὐτῇ Φραγκίσκος ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ Κάρολος Κουίντος βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Φίλιππος ὁ Αὐστριακός, ὁ μετέπειτα Φίλιππος Β' τῆς Ἱσπανίας κτλ., προσήγγισε τῷ 1548, καὶ Κάρολος ὁ Θ', τῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ὁ ὑποβολιμαῖος ἐκτελεστής, διῆλθε τῷ 1563, ἀλλ' ἀμέσως (Ἰαν. 1575) μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Οὐγενότων, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων παρέμεινε μέχρι τῆς λήξεως τῶν ἐμφυλίων πολέμων, λογισθεῖσα (1598) μεταξὺ τῶν ὠχυρωμένων πόλεων, ἃς Ἐρρῖκος ὁ Δ' διὰ τοῦ «*ἐδίκτου τῆς Νάντης*» παρέσχεν εἰς τοὺς προτεστάντας πρὸς ἀσφάλειαν· ὡς τοιαύτη δὲ καὶ κατείχετο ὑπ' αὐτῶν μέχρις Αὐγούστου τοῦ 1622, ὁπότε κατελήφθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων. Τῶν εἰς τοὺς προτεστάντας χορηγηθέντων, διὰ τοῦ ἐδίκτου τῆς Νάντης, δικαιωμάτων καταργουμένων ἓν πρὸς ἕν, Λουδοβίκου δὲ τοῦ ΙΔ' ἀνακαλέσαντος ὁλοκληρωτικῶς τὸ ἔδικτον (1685), ἡ Αἴγκ Μόρτ ἐγένετο καθολικὴ πόλις, οἱ δὲ πύργοι τῶν τειχῶν της ἀπαισίας βαρβαρότητος φυλακαί: Εἰς δύο θολωτὰ δωμάτια τοῦ ἐπὶ τῶν ΒΔ ἐπάλξεων πύργου τοῦ ὀνομαζομένου «de Constance», εἶχον ἐγκαθειρχθῆ ἱκαναὶ τὸν ἀριθμὸν δυστυχεῖς γυναῖκες· ὅσαι ἐξ αὐτῶν ἐπέζησαν, ἠλευθερώθησαν τῇ εὐγενεῖ παρεμβάσει τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τοῦ Λαγκεδὸκ πρίγκιπος Μπωβὼ (Beauvau)· ἦσαν δὲ αὗται δεκατέσσαρες, τινὲς τῶν ὁποίων ἦσαν ἐγκάθειρκτοι ἀπὸ τεσσαρακονταετίας.

Μνημειώδη εἶναι τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα προήσπιζον τὴν Αἴγκ Μόρτ, ἰδίως τὰ ἀνεγερθέντα ἐν συνεχείᾳ τῶν ἐπὶ Λουδοβίκου Θ' ἀρξαμένων, ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Γ' ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γενουηνσίου Γουλιέλμου Μποκκανέγκρα (Guillelmo Boccanegra)· ἀρκετὰ καλῶς διατηρούμενα εἰσέτι, εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων στρατιωτικῶν μνημείων τοῦ κόσμου, ἐκ δὲ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν προσερειδομένων πύργων ἐπισημότερος εἶναι ὁ λεγόμενος «tour de Constance» οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν. Ἀξιοθέατα ἐν τῇ πόλει μνημεῖα, ἐκτὸς τῶν ὀχυρώσεών της, εἶναι κλῖμαξ, λείψανον ἀρχαιοτάτης μονῆς (13ου αἰῶνος) τῶν Κορδελλιέρων (σχοινοζώνων Φραγκισκανῶν), ἡ οἰκία Théaulon καὶ χαλκοῦν ἄγαλμα Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου, ἀνεγερθὲν τῷ 1849

Εἰς Αἴγκ Μόρτ ἐγεννήθησαν ὁ Luis Saint Aulas φιλόλογος (1724-1775), Στέφανος Théaulon ζωγράφος (1739-1780) καὶ Ἐμμανουὴλ Théaulon δραματικὸς ποιητὴς (1787-1841).

Σήμερον ἡ Αἴγκ Μόρτ κατήντησεν ἀσήμαντος πολίχνη τοῦ νομοῦ Γκάρντ (Gard), ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν διωρύγων *Μπουρζινιοῦ* (Bourgidou), Ραντὲλλ (Radelle) καὶ Μπωκαὶρ (Beaucaire), ἑνουμένη, διὰ διακλαδώσεως τοῦ σιδηροδρόμου Paris-Lyon-Mediterranée, πρὸς τὴν Νίμην (Nimes), Λυνὲλ (Lunel) καὶ Ἄρλ (Arles). Ὁ ἄλλοτε πολεμικός της λιμὴν κατήντησε μικρὰ νηοδόχη, 370 μ. μῆκος, 65 πλάτος καὶ 3 μέτρ. βάθος ἔχουσα· συνδέεται δὲ αὕτη πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῆς διώρυγος Grande Roubine, ἐχούσης πλάτος 30 μέτρων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ 20 εἰς τὸν βυθόν, βάθος δὲ 3μ,40 - 4μ,90. Δύο κυματοθραῦσται προεκτείνουσιν ἐπὶ 180 μέτρα πρὸς τὴν θάλασσαν τὰς ὄχθας τῆς διώρυγος καὶ τὸ στόμιον αὐτῆς, τὸ Γκρῶ ντὺ Ρουὰ (Grau du Roi), ἔχοντες φάρους. Ἐγγὺς τῆς μασχάλης τοῦ Β κυματοθραύστου μέγα νοσοκομεῖον, εἰς 400 δὲ μέτρα ἔσω τοῦ στομίου γέφυρα περίστρεπτος καὶ διὰ τὸν ὑπ' αὐτῆς διάπλουν καὶ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῆς διέλευσιν. Ὁ πληθυσμός της, περὶ τοὺς πεντακισχιλίους κατοίκους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐργάται ἐν ταῖς πλουσίαις ἐγγὺς ἐκεῖ ἁλυκαῖς, ἢ ἁλιεῖς. Τὸ μόνον ἐμπορικὸν εἶδος ὅπερ ἐξάγεται εἶναι τὸ ἅλας· ὑπάρχουν ὅμως καὶ μικραὶ βιομηχανίαι παραγωγῆς σόδας, ὡς καὶ ἀμπελουργία, ἀλλ' ὑπὸ κακὰς συνθήκας ἐδάφους. Τὸ σύνολον τῆς πόλεως ἐμποιεῖ μελαγχολικὸν συναίσθημα ἐγκαταλελειμμένης οἱονεὶ πόλεως.

Σ. Ε. Λ.

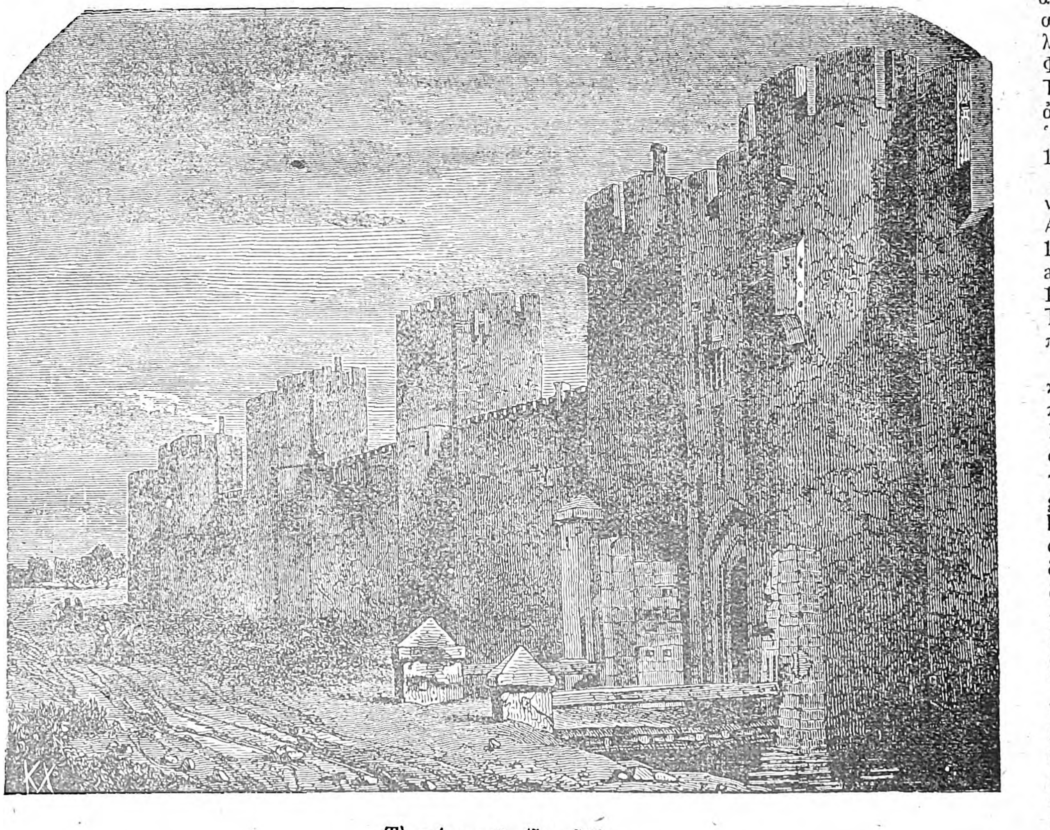

Τὰ τείχη τοῦ Αἴγκ Μόρτ.

Αἰγκμπὲλλ (Aeguebelle, λατ Aqua bella). Κωμόπολις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Σαβοΐας ἔχουσα 1059 κατοίκους.

— **Αἰγκμπὲλλ** (Aiguebelle, λατ. Aquabella ἢ Vallis Honesta). Μονὴ Τραππιστῶν ἐν Ντρὸμ τῆς Γαλλίας, ἱδρυθεῖσα τῷ 1137 ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου. Σώζεται ἀκόμη ἡ ἐκκλησία τῆς παλαιᾶς μονῆς.

Αἰγκμπελλὲτ (Aiguebellete). 1) Χωρίον τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Σαβοΐας. Ἔχει 718 κατοίκους καὶ εὑρίσκεται πλησίον τῆς ὁμωνύμου λίμνης. 2) Λίμνη τῆς Σαβοΐας, εὑρισκομένη εἰς ὕψος 371 μέτρων καὶ ἔχουσα μῆκος 4 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 600 μέτρων.

Digitized by Google

Αἰγκμπὲρ (Aigueberre), *Ἰωάννης Βαπτιστής*. Γάλλος λογογράφος γεννηθεὶς τῷ 1692 ἐν Φλωρεντίᾳ κατὰ τοὺς μέν, ἐν Τουλούζῃ κατ' ἄλλους, καὶ ἀποθανὼν τῷ 1755 εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν, ὅπου διετέλει κοινοτικὸς σύμβουλος. Διέτριψεν ἐπί τινα ἔτη εἰς Παρισίους, ὅπου συνεδέθη στενῶς μετὰ τοῦ Βολταίρου καὶ ἐγένετο οἰκεῖος τῆς δουκίσσης τοῦ Μαίν. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ θεατρικὰ ἔργα, συνέθεσεν ἓν εἶδος κωμῳδίας τιτλοφορουμένης «Αἱ τρεῖς παραστάσεις», ἥτις ἐπαίχθη τὴν 7 Ἰουλίου 1720· κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος συνέθεσε τὴν «Πολυξένην», τραγῳδίαν, τὸν «Ἐρωτευμένον φιλάργυρον», κωμῳδίαν, τὸν «Πᾶνα καὶ τὴν Δωρίδα» ποιμενικὸν εἰδύλλιον, ὅπερ ἐτόνισεν ὁ μουσουργὸς Μουρέ, ἡ δὲ διάσημος ἠθοποιὸς Ἀδριανὴ Λεκουβρὲρ ὑπεκρίθη τὸ πρόσωπον τῆς Δωρίδος, καταγαγοῦσα μέγαν καλλιτεχνικὸν θρίαμβον. Ὁ Αἰγκμπὲρ ἔγραψεν ἐπίσης τὴν κωμῳδίαν «ὁ Πρῖγκιψ Νοαζῦ» εἰς τρεῖς πράξεις, μετατρέψας αὐτὴν εἶτα εἰς μελόδραμα, φέρον τὸν αὐτὸν τίτλον, ὅπερ ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ θέατρον τοῦ Μελοδράματος τῷ 1760.

Εἰς τὸν Αἰγκμπὲρ ἀποδίδεται ἡ «Ἐπιστολὴ ὑπηρέτου καφενείου πρὸς τὸν ὑποβολέα τοῦ θεάτρου τῆς Ρουένης» ἐπὶ τοῦ ἔργου «Αἱ τρεῖς παραστάσεις» καὶ ἡ ἀκολουθήσασα «Ἀπάντησις τοῦ ὑποβολέως». Εἰς τὰ δύο ταῦτα τεύχη ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται τὸ ζήτημα τῆς ἐν τῷ θεάτρῳ ἀπαγγελίας, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ὡς ἐλαττωματικὴν καὶ ἀσθενοῦσαν τὴν παραγομένην ἐκ τῆς οὐσίας τῶν δραματικῶν ἔργων ἐντύπωσιν.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεκράτει ἐν τῷ Γαλλικῷ θεάτρῳ ἡ στομφώδης ἀπαγγελία, ἡ ἔλλειψις φυσικῆς ἐκφράσεως εἰς τοὺς διαλόγους καὶ αἱ παράφοροι κραυγαὶ καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔκφρασιν τῶν μᾶλλον ἀσημάντων πραγμάτων. Ὁ Αἰγκμπὲρ καταχρίνων τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ἑρμηνείας τῶν δραματικῶν ἔργων, ὑπεδείκνυεν ὅτι ὁ διάλογος ὤφειλε νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαν καὶ ὅτι, ὅπως εἰς τὸν καθημέραν βίον, ἡ ζωὴ ἔπρεπε νὰ ρέῃ καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς φυσικὴ καὶ ἀβίαστος. Τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ Αἰγκμπὲρ εἶχε προκαλέσει τὴν προσοχὴν διασήμων καλλιτεχνῶν τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οἱ δευτερεύοντες ἠθοποιοὶ ἀπέστεργον τὰς ὑποδείξεις ταύτας, θεωροῦντες ὅτι ὁ φυσικὸς διάλογος ἐν τῷ θεάτρῳ παύει πλέον νὰ εἶναι τέχνη. Ἐκ τούτου προεκλήθη καὶ ἑτέρα ἐπιστολὴ τοῦ «ὑπηρέτου τοῦ καφενείου πρὸς τὸν ὑποβολέα», ἀναλύουσα εὐρύτερον τὸ θέμα καὶ προκαλέσασα μακρὰν συζήτησιν. Θ. Β.

Αἴγκ Ντοὺς (Aigue-Douce). Ἀγκυροβόλιον ἐν Β.ΒΑ μυχῷ τοῦ κόλπου τοῦ Φὸς (Foz), βορείως τοῦ λιμένος *Μπούκ*, 20 μιλ. Δ. τῆς Μασσαλίας (Πλ.=43° 24'—Μήκ.=4° 59'. Χάρτ. Ἀγγλ. 1805= Cette to Marseille). Σ. Ε. Λ.

Αἰγκουάδα (Aiguada). Ἀκρωτήριον πρὸ τοῦ λιμένος *Τενὲς* (Tenez) τῆς Ἀλγερίας, ἐφ' οὗ φάρος λευκοῦ σταθεροῦ μετὰ τομέως ἐρυθροῦ σταθεροῦ φωτοβολίας 5 μιλ. (Πλάτος=36° 31'—Μῆκος=1° 19' Ἀν. Χάρτης Ἀγγλικὸς 3301=Tenez road and harbour). Σ. Ε. Λ.

Ἀϊγκούν. Πόλις τῆς Μαντζουρίας (Σινικῆς χώρας ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἰαπωνίας) κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἀμούρ, 35 χιλιόμ. κατωτέρω τῆς Ρωσικῆς πόλεως Βλαγοβιεστένσκης. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συνωμολογήθη τῇ 16/28 Μαΐου 1858 ἡ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Σινικὸν κράτος παρεχώρησεν ἐπισήμως εἰς τὴν Ρωσίαν τὴν ἀπὸ τῆς Σιβηρίας μέχρι τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀμοὺρ χώραν. Ὁ πλοῦς τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὡς καὶ τῶν παραποτάμων Σουγκάρη καὶ Οὐσσουρῆ, ἀνεκηρύχθησαν τότε ἐλεύθεροι εἴς τε τοὺς Σίνας καὶ τοὺς Ρώσους.

Σήμερον εἶναι πρωτεύουσα τῆς μεγάλης ἐπαρχίας Χελουνγκ-κιάγκ καὶ ἔχει κατοίκους 15 χιλ. (1920). Εἶναι κακῶς ᾠκοδομημένη, ἔχει ὅμως ἐμπόριον εἰς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ τεῖον. Γραμμὴ σιδηροδρομικὴ διατελεῖ ὑπὸ κατασκευήν, ἡ ὁποία θὰ ἑνώσῃ ταύτην μετὰ τοῦ ὑπερσιβηρικοῦ σιδηροδρόμου. Ι. Σ.

Αἰγκπὲρς (Aigueperse). Κώμη τῆς Γαλλίας. Πρωτεύουσα ἑνὸς καντονίου τοῦ νομοῦ Πυὶ-ντε-Ντὸμ (Puy-de-Dôme), ἔχει 2,300 κατοίκους. Ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ἥτις ἀπετέλει μέρος μοναστηρίου βενεδικτίνων περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνος. Ὡραῖα ἀγάλματα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἁγίου Λουδοβίκου καὶ τῆς βασιλίσσης Λευκῆς. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀνάκεινται πίνακες τοῦ *Μαντένια* καὶ τοῦ *Γκιρλαντάγιο*. Ἰαματικαὶ πηγαὶ εἰς τὰ πέριξ.

Αἰγκρμὸν-λὲ Ντὺκ (Aigrement-le-duc). Χωρίον τῆς Γαλλίας εἰς τὸν νομὸν τοῦ Ἄνω Μάρνη (Haute Marne), ἐκτισμένον ἐπὶ ἀποτόμου λόφου. Πλησίον τοῦ Αἰγκμὸν εὑρίσκετο παλαιότατος μεσαιωνικὸς πύργος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρολομάγνου, ὅστις ὑπῆρξε τὸ θέατρον πολλῶν ἀγώνων. Ὁ πύργος κατεστράφη πολλάκις, κατηδαφίσθη δὲ ὁλοσχερῶς τῷ 1651.

Αἰγκρφέϊγ (Aigrefeuille, λατ. Acrifolium). 1) Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τοῦ Κάτω Λείγηρος (Loire Inférieure), ἐκτισμένη ἐπὶ λόφου, ἔχουσα 1310 κατοίκους. — 2) Κωμόπολις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Κάτω Σαράντ (Charente Inférieure), ἔχουσα σταθμὸν σιδηροδρόμου καὶ ἐργοστάσια ὑφαντουργίας.

Αἰγκρφέϊγ (Aigrefeuille) *Φιλγερών, μαρκήσιος ντ'*—. Διάσημος εἰς τὰ γαστρονομικὰ χρονικὰ τῆς Γαλλίας. Γεννηθεὶς ἐν Μομπελλιὲ τὸ ἔτος 1745, ἦτο πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἱππότης τῆς Μάλτας καὶ Γενικὸς ἐπίτροπος τοῦ οἰκονομικοῦ συμβουλίου τῆς πόλεως ταύτης, ἐφημίζετο δὲ διὰ τὰς λαμπρὰς ἑστιάσεις του. Μεταξὺ τῶν κεκλημένων του κατεριθμεῖτο καὶ ἀνήρ, ὅστις βραδύτερον ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν πολλαπλασίως τὰ πλούσια συμπόσιά του. Ἦτο οὗτος ὁ Καμβασερὲς, διατελῶν σύμβουλος ἐν τῷ αὐτῷ οἰκονομικῷ συμβουλίῳ, τότε δ' ἐκλεγεὶς πληρεξούσιος ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει καὶ προστατεύσας τὸν ἄλλοτε προϊστάμενόν του κατὰ τὴν περίοδον τῆς τρομοκρατίας. Γενόμενος ὁ Καμβασερὲς δεύτερος ὕπατος τῆς Γαλλίας μετὰ τοῦ Βοναπάρτου περιέλαβε τὸν παλαιὸν φίλον του εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν συχναζόντων εἰς τὸν οἶκόν του. Ὁ Αἰγκρφέϊγ ἐγένετο ἓν εἶδος τελετάρχου τῆς μικρᾶς ἐκείνης αὐλῆς τοῦ ὑπάτου, ὅπου εἰσήγαγεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος καὶ ἐπεμελεῖτο ἰδίως μετὰ σοφῆς δεξιότητος τὴν πολυτέλειαν τῆς τραπέζης. Ἐκεῖνο ὅπερ ηὔξησε τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτὸν τοῦ Καμβασερὲς ἦτο ὅτι δὲν ἐνεθυμεῖτο οὐδέποτε ὅτι ὑπῆρξε προϊστάμενός του. Κατόπιν ὅτε ἐγκατεστάθη μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἀρχαία αὐλικὴ ἐθιμοτυπία, οὐδέποτε ἐπίσης, οὔτε εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἀκόμη συνομιλίας μετὰ τοῦ Καμβασερές, παρέλιπε νὰ ἀποκαλῇ αὐτὸν «γαληνοτάτην ὑψηλότητα», ὅτε ἐγένετο πρίγκιψ ἀρχικαγκελάριος. Διηγοῦνται σχετικῶς πρὸς τοῦτο ὅτι ἡμέραν τινὰ ὁ Καμβασερὲς τοῦ εἶπε: «Ἀγαπητέ μου δ' Αἰγκρφέϊγ, μαζύ σου δὲν εἶμαι γαληνοτάτη ὑψηλότης· ὀνόμαζέ με ἁπλῶς κύριον, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ». Ἀλλ' ὁ Αἰγκρφέϊγ, αὐστηρὸς τηρητὴς τῆς ἐθιμοτυπίας, οὐδέποτε συνήνεσεν εἰς τοῦτο.

Ὁ Αἰγκρφέϊγ εἶναι ἐκεῖνος πρὸς ὃν ὁ Γκριμὼν δὲ Ρενιὲ ἀφιέρωσε τὸ περίφημον Ἡμερολόγιον τῶν φαγάδων. Ἠγάπα τῷ ὄντι οὗτος τὰ ἐκλεκτὰ φαγητὰ καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν γαλλικὴν μαγειρικὴν πλῆθος τοιούτων, δίδων εἰς αὐτὰ ποικίλα ὀνόματα· οὕτω πως δὲ τὰ διδόμενα γεύματα ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος ἀρχικαγκελαρίου ἐγένοντο περιώνυμα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἠρέσκετο νὰ γευματίζῃ μόνον μετὰ ἐκλεκτῆς συντροφιᾶς, ἔκοπτε θαυμασίως τὰ ψητὰ καὶ εἶχε τὴν δεξιότητα τὸ κάλλιστον τῶν τεμαχίων νὰ ἀλείφῃ πάντοτε δι' ἑαυτόν. Ὅταν ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ Ναπολέων, ἡ αὐτοκράτειρα Ἰωσηφίνα κατέφευγεν εἰς τὰ φῶτα αὐτοῦ, προκειμένου περὶ ἐπισήμων γευμάτων· οὕτω πως δὲ κατέστη περιώνυμος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πρώτης αὐτοκρατορίας ὡς παρασκευαστὴς ἐπισήμων συμποσίων.

Διεκρίνετο ἐπίσης διὰ τὴν λεπτότητα τῶν τρόπων του, καὶ εἰς τὰ δυσχερῆ ζητήματα τῆς ἐθιμοτυπίας ἡ γνώμη του εἶχεν ἀπεριόριστον κῦρος· δύναταί τις δὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι οὗτος καθιέρωσε τὸ πρωτόκολλον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, τὸ ὁποῖον ἠκολούθησαν αἱ μετέπειτα γαλλικαὶ αὐλαὶ καὶ πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν τοιούτων. Ἦτο βραχύτατος τὸ ἀνάστημα καὶ καταφανοῦς εὐσαρκίας, μὲ πρόσωπον κατέρυθρον καὶ στίλβον. Ἐνεδύετο λίαν ἰδιορρύθμως, ἔφερε μικρὸν διπλωματικὸν ξίφος καὶ ἐσείετο βαδίζων, ὡς ὁ διάσημος πάτρων του· ἀπετέλει δὲ πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἕτερον ὁμοτράπεζον τοῦ πρίγκιπος μαρκήσιον δὲ λὰ Βιλλβιέϊγ, ἄνδρα πανύψηλον, ἰσχνὸν καὶ κάτωχρον. Ἐπὶ αὐτοκρατορίας, κατὰ τοὺς μακροὺς περιπάτους τοὺς ὁποίους ἔκαμνεν ἡ τριὰς αὕτη εἰς τὸν κῆπον τοῦ Palais—Royal, ἐνέπνεε τὴν γελοιογραφίαν καὶ προεκάλει τὴν κοινὴν περιέργειαν. Τὰ χρονικὰ τῆς ἐποχῆς γέμουν ἀνεκδότων τῶν καθημερινῶν ἐκείνων παρελάσεων κατὰ τὰς ὁποίας ὁ πρίγκιψ ἀρχικαγκελάριος, κοσμούμενος ἀπὸ ταινίας καὶ παράσημα, διήρχετο τὰς στοὰς τοῦ παλαιοῦ παλατίου τοῦ καρδιναλίου Ρισελιέ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν δύο φίλων του, πάντοτε ἐνδεδυμένων τὴν ἐπίσημον στολὴν μὲ τὸ κλὰκ εἰς τὰς χεῖράς των καὶ τὸ ξίφος εἰς τὴν ὀσφύν των. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὅμως τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' ὁ Καμβασερὲς ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ τὴν δίαιτάν του καὶ ἀπεμάκρυνε τὸν Αἰγκρφέϊγ, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὸ 1818, ἰσχνανθεὶς ἐν τῷ μεταξύ, διότι ἔλειψαν πλέον τὰ πλούσια γεύματα, εἶχε δὲ περιέλθει εἰς δεινὰς στερήσεις. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του συνετηρεῖτο ἐκ τῆς ἐπησίας ἐπιχορηγήσεως ἑκατὸν εἰκοσαφράγκων, παρεχομένης ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἐφημίζετο εἰς Παρισίους ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμων τῆς λεπτῆς μαγειρικῆς καὶ ὁ εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὴν τοσαύτην ποικιλίαν ἐδεσμάτων, ἠναγκάζετο νὰ γευματίζῃ λιτώτατα εἰς τὰ δευτερεύοντα ἑστιατόρια τοῦ Palais Royal, προκαλῶν τὴν συμπάθειαν ὅλων ἐκείνων, οἵτινες τὸν ἐγνώριζαν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης του. Αἱ εὔθυμοι ἐφημερίδες ἀνέφερον συνεχῶς τὸ ὄνομά του, καὶ εἰς τὰς κωμικὰς παραστάσεις τῶν Παρισινῶν θεάτρων ἐχρησίμευε πολλάκις ὡς τύπος ἀνθρώπου, ὅστις περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐσκέφθη εἰς τὴν ζωήν του, εἰμὴ διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ στομάχου του. ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

—**Αἰγκρφέϊγ** (Aigrefeuille) *Κάρολος*. Γάλλος ἱστορικὸς γεννηθεὶς ἐν Μομπελλιὲ τῇ 13 Ἰανουαρίου 1668 καὶ ἀποθανὼν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν τῷ 1743. Ὁ πατήρ του, ταμίας τοῦ κράτους, ἀνῆκεν εἰς ἀρχαίαν ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Ὁ Κάρολος Αἰγκρφέϊγ ἐσπούδασεν εἰς τὸ κολλέγιον τῶν Ἰησουϊτῶν τοῦ Μομπελλιὲ καὶ τῆς Τουλούζης, μεθ' ὃ ἐχειροτονήθη ἱερεὺς καὶ ἐγένετο βραδύτερον ἐπίσκοπος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Κατηνάλωσε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς «Ἱστορίας τοῦ Μομπελλιέ», ἥτις ἐξετυπώθη δαπάναις τοῦ συμβουλίου τῆς πόλεως. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκπηγάσαν ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῶν ἐπισκοπικῶν ἀρχείων, ἀποβαίνει χρησιμώτατον εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἱστορίαν μέχρι τῆς σήμερον, καίτοι τὸ ὕφος του εἶναι πλημμελὲς καὶ ὁ συγγραφεὺς παρέλαβεν ἀνεξετάστως πλείστους κυκλοφοροῦντας τότε μύθους. Ὁ Ζερμαὶν κατὰ τὸ 1869 ἀνεῦρε τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον τοῦ ἔργου τούτου, περιέχοντος πλείστας αὐτογράφους ἐπανορθώσεις, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτων ἀνετυπώθη εἰς ἐξ τόμους τῷ 1882. Θ. Β.

Αἰγκυγιὸν (Aiguillon). Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τοῦ Lot-et-Garonne εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Garonne καὶ Lot, ἔχουσα 2990 κατοίκους.

Ἡ πόλις λόγῳ τῆς θέσεώς της ἔχει μεγίστην στρατηγικὴν σημασίαν καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ὀχυρωθῆ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐκ τῶν παλαιῶν ρωμαϊκῶν τειχῶν εὑρίσκονται καὶ τώρα ἀκόμη πολλὰ σημαντικὰ ἐρείπια. Εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἡ πόλις ὑπέφερε πολὺ κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Κατὰ τὸν Ἑκατονταετῆ πόλεμον εἶχε περιέλθει εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἄγγλων, ἐπολιορκήθη δὲ ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους μῆνας. Κατὰ τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰγκυγιὸν ἦσαν μὲ τὸ μέρος τῶν διαμαρτυρομένων. Τῷ 1638 ἡ πόλις μετὰ τῆς περιοχῆς της ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' εἰς τὸν Ἀντώνιον ντὲ Λάζ, ἀπὸ αὐτὸν δὲ τὴν ἠγόρασεν ὁ Ρισσελιὲ καὶ ἐδώρησεν αὐτὴν εἰς τὴν ἀνεψιάν του δούκισσαν τοῦ Αἰγκυγιὸν (βλ. κατωτέρω).

Ἡ περιοχὴ τοῦ Αἰγκυγιὸν εἶναι εὐφορωτάτη· ἀκμάζει δὲ ἐν αὐτῇ ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς καννάβεως.

— Αἰγκυγιὸν *Μαρία Μαγδαληνὴ ντὲ Βινιερόντ, δούκισσα ντ'*—. Ἀνεψιὰ τοῦ διασήμου Καρδιναλίου Ρισσελιέ, θυγάτηρ τοῦ Ρενὲ δὲ Βινιερὸντ καὶ τῆς Φραγκίσκης Δυπλεσσί, ἀδελφῆς τοῦ Ρισσελιέ. Νεωτάτη ἐγένετο κυρία ἐπὶ τῶν τιμῶν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' καὶ προεκάλεσε διὰ τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς τὴν συμπάθειαν τοῦ Γάλλου ἡγεμόνος. Τῷ 1620 ὑπανδρεύθη τὸν Ἀντώνιον Δουροὺρ ντὲ Κομβαλέ, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐστέρησεν αὐτὴν μετ' ὀλίγον τοῦ συζύγου της, ὅστις κατέλιπεν εἰς αὐτὴν μίαν τῶν μεγαλυτέρων περιουσιῶν τῆς Γαλλίας· ἔλαβε δ' ἔκτοτε τὸν τίτλον τῆς δουκίσσης ντ' Αἰγκυγιόν, ἐκ μεγάλου τινὸς κτήματος δωρηθέντος αὐτῇ ὑπὸ τοῦ θείου της (βλ. ἀνωτέρω). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της ἀπεμακρύνθη τῆς αὐλῆς καὶ ἐν γένει τῶν τέρψεων τοῦ κόσμου, ἀφοσιωθεῖσα εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ θέσασα ὡς σκοπὸν τοῦ βίου αὐτῆς τὴν βοήθειαν τῶν πασχόντων καὶ τῶν στερουμένων. Κατηνάλωσεν οὕτω τὴν κολοσσιαίαν περιουσίαν αὐτῆς εἰς ἐλέη καὶ εὐσεβῆ ἔργα καὶ ἐλατρεύετο ὑπὸ τοῦ Παρισινοῦ λαοῦ. Ἀπέθανε τῷ 1675. Θ. Β.

— Αἰγκυγιὸν *Ἀρμάνδος Λουδοβῖκος ντὲ Βινιερόντ, δοὺξ ντ'*—. 1) Ἀνεψιὸς τῆς προηγουμένης, γεννηθεὶς τῷ 1683 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1750. Εἶναι γνωστὸς μόνον ὡς συγγραφεὺς ἀσέμνων τινῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα συνέγραψε μετὰ τῶν ἀββᾶ Κρεκοὺρ τοῦ Βινὸτ καὶ τῆς πριγκιπίσσης ντὲ Κοντί. Παρ' ὅλον τὸ ἄσεμνον τῆς ὑποθέσεώς των, τὰ ἔργα ταῦτα δὲν στεροῦνται οὔτε πνεύματος, οὔτε χάριτος, φαίνονται δὲ ὡς ἀπομιμήσεις τῶν διηγημάτων τοῦ Βοκκακίου καὶ ἀνεγινώσκοντο μετ' ἐνδιαφέροντος κατὰ τὴν ἐποχήν των, ὅτε καὶ τὰ ἤθη τῆς κοινωνίας εἶχον ἀπολέσει πολὺ ἐκ τῆς παλαιᾶς των αὐστηρότητος. Δὲν ἔλειψαν ἐν τούτοις αἱ καταχρίσεις ἐναντίον τοῦ συγγραφέως. 2) Υἱὸς καὶ ὁμώνυμος τοῦ ἀνωτέρω, διάσημος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΕ'. Ἐγεννήθη τῷ 1720, ἐμφανισθεὶς δὲ εἰς τὴν αὐλὴν προσείλκυσε τὴν συμπάθειαν τῆς δουκίσσης τοῦ Σατωρού, ὁπότε ὁ Λουδοβῖκος, ὑποπτευθεὶς ὅτι οὗτος ἐγένετο ἀντεραστὴς του παρὰ τῇ εὐνοουμένῃ του, τὸν ἀπέστειλεν εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἰταλίας. Διωρίσθη εἶτα διοικητὴς τῆς Ἀλσατίας καὶ βραδύτε-

Digitized by Google

ρον τῆς Βρετάνης, ἔνθα ἐξήγειρε τὸ κοινοβούλιον τῆς πόλεως ταύτης ἐναντίον τοῦ, λόγῳ τῶν παρανόμων πράξεών του. Οἱ Ἄγγλοι, θελήσαντες νὰ ἐκτελέσωσιν ἀπόβασίν τινα εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βρετάνης, ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῶν ζημιῶν. Ὁ Αἰγκυγιὸν ὀχυρωθεὶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων εἰς τινα μύλον ἐνέπαιξε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ λέγων ὅτι «ἐὰν δὲν ἦτο κεκαλυμμένος ὑπὸ δόξης, ἦτο ὅπως δήποτε κεκαλυμμένος ὑπὸ ἀλεύρων».

Τὸ κοινοβούλιον τῆς Βρετάνης, παρακινούμενον ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου Λὰ Σαλοταί, κατήγγειλε τὸν διοικητὴν διὰ πλείστας ὑπερβασίας καὶ ἐγκλήματα. Ἤρξατο οὕτως ἀνάκρισις ἐναντίον τοῦ δουκός, ἀλλ' ὁ Αἰγκυγιὸν ἔστρεψε τὴν κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ Λὰ Σαλοταί, καταγγείλας τοῦτον ἐνώπιον τῆς αὐλῆς, ὡς ἐπιδιώκοντα τὴν ἀνατροπὴν τῶν νόμων καὶ τῆς μοναρχίας, καὶ ἐπιτυχὼν νὰ φυλακισθῇ μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ τριῶν ἐκ τῶν συμβούλων εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σαὶν - Μαλό. Οἱ κατηγορούμενοι ἀπετάθησαν τότε πρὸς τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν δικαστὰς καὶ παρεπέμφθησαν ἐνώπιον εἰδικῆς ἐπιτροπῆς. Τὸ κοινοβούλιον τῶν Παρισίων ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Λὰ Σαλοταί, καί, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Σουαζέλ, ἡ κατηγορία ἀνεστάλη, ἐν τούτοις οἱ κατηγορούμενοι ἀπεστάλησαν εἰς ἐξορίαν. Ἐπηκολούθησαν νέαι κατὰ τοῦ Αἰγκυγιὸν καταγγελίαι, διεσώθη δὲ ἐκ τῆς καταδίκης τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἐρωμένης τοῦ βασιλέως Κυρίας Διβαρύ. Ὅταν ὁ πρωθυπουργὸς Σουαζὲλ περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν, ἐγένετο ὁ Αἰγκυγιόν, θεωρούμενος ὡς ἀφωσιωμένος εἰς τὴν μοναρχίαν, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῷ 1771. Ἐσχημάτισεν οὕτω μετὰ τοῦ Μοπεοῦ καὶ τοῦ ἀββᾶ Τεραὶ τὸ διάσημον ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον κατεράκωσε τὰ ἀρχαῖα κοινοβούλια τῆς Γαλλίας, ἠλάττωσε τοὺς δημοσίους πόρους καὶ ἐπέτρεψε τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας ὑπὸ τῶν ἐπικρατειῶν τοῦ Βορρᾶ. Ὁ Αἰγκυγιὸν θεωρεῖται ὡς παραίτιος τῆς ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως ἐν Σουηδίᾳ τῷ 1772, συνετέλεσε δὲ διὰ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὴν ἀνάρρησιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΣΤ' ὁ Αἰγκυγιὸν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ κόμητος ντὲ Βερζὲν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ διοίκησιν τῆς Βρετάνης, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1780, ἐν μέσῳ τοῦ μίσους πρὸς αὐτὸν τοῦ λαοῦ, ὅστις οὐδέποτε ἠνέχθη τὴν διοίκησίν του.

3) Υἱὸς τοῦ προηγουμένου, ὁμότιμος τῆς Γαλλίας, συνταγματάρχης τοῦ συντάγματος τοῦ Βασιλείου τῆς Πολωνίας, διοικητὴς τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ τοῦ βασιλέως, ἀντιπρόσωπος τῆς ἀριστοκρατίας κατὰ τὴν Συνέλευσιν τοῦ 1789. Οὗτος ἐπέδειξε μέγαν ζῆλον πρὸς τὰς νέας ἰδέας, ὑπῆρξε δὲ μεταξὺ τῆς μειοψηφίας ἐκείνης τῶν εὐγενῶν, οἵτινες ἡνώθησαν μετὰ τῶν τριῶν τάξεων τὴν 25ην Ἰουνίου, καὶ κατὰ τὴν 4ην Αὐγούστου ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος, ὅστις παρῃτήθη τῶν φεουδαλικῶν προνομίων τῆς τάξεώς του. Κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς Αὐστρίας, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων τῶν καταλαβόντων τὸ Πορεντρυό. Καταγγελθεὶς ὅμως εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐπὶ σφετερισμῷ τῆς ἐξουσίας, ἕνεκα ἐπιστολῆς τινος, τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τὸν Βαρνάβ, μετὰ τὰς σκηνὰς τῆς 10ης Αὐγούστου, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ, μόλις δυνηθεὶς νὰ διέλθῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Λονδῖνον· ἀπέθανε δὲ ἐν Ἀμβούργῳ τῷ 1800. Θ. Β.

Αἰγκυγιὸν-σὺρ-μὲρ (Aiguillon-sur-mer). Γαλλικὴ κωμόπολις ἐν τῇ Βανδέᾳ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λαί, 3 χιλιόμετρα μακρὰν τῶν ἐκβολῶν του. Ὁ ὅρμος τοῦ Αἰγκυγιόν, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὸ χωρίον, ἦτο ἄλλοτε μέγας κόλπος, ὅστις εἰς ἐποχήν, ὄχι πολὺ παλαιάν, ἔφθανε μέχρι τοῦ Πουατὸν καὶ ὅστις ἐξ αἰτίας ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς βαθμιαίας ἀνυψώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐγένετο ὁ σημερινὸς ὅρμος. Κάτοικοι τῆς κωμοπόλεως 3,370.

Αἰγκυΐγ (Aiguille). Διὰ πάσας τὰς ἀπὸ Aiguille ἀρχομένας ὀνομασίας κορυφῶν τῶν Ἄλπεων βλ. λέξ. Ἄλπεις.

—Αἰγκυΐγ (Mont de l'Aiguille) Βραχῶδες ὄρος πανύψηλον, εὑρισκόμενον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ νομοῦ τοῦ Isère ἐν Γαλλίᾳ. Ἔχει σχῆμα βελόνης, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομά του, καὶ ὕψος 2,097 μέτρων. Ἡ ἀνάβασις τοῦ ὄρους τούτου, λόγῳ τοῦ ἀποτόμου τῶν πλευρῶν του, ἐθεωρεῖτο ἀδύνατος καὶ κατωρθώθη διὰ πρώτην φορὰν τῷ 1892 ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ντὲ Μπωπραὶ καὶ τῆς συνοδείας του. Ἔκτοτε οὐδεὶς ἀναφέρεται ἐπιχειρήσας τὴν ἀνάβασίν του.

—Αἰγκυΐγ (Cape d'Aiguille). Ἀκρωτήριον τῆς Ἀλγερίας μεταξὺ Ὀρὰν καὶ Ἀρτζὲφ (Arzeu), ἐφ' οὗ ἰσχυρὸς περιστροφικὸς φάρος ἐκπέμπων ζεῦγος ἐκλάμψεων ἀνὰ 10 δ.λ. Τὸ ὕψος τῆς ἑστίας τοῦ φάρου ὄντος 65 μέτρων, ἡ γεωγραφικὴ φωτοβολία του εἶναι 20 μιλλίων. (Πλάτος=35° 53'—Μῆκος=0° 28' Δ'. Χάρτης Ἀγγλικὸς 2437 Cape Tres Forcas to cape Ivi.) Ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τὸ ἀκρωτήριον ὀνομάζεται *Ἀμπούγια* (Abuja). Σ. Ε. Λ.

Αἰγκὺλ (Aiguilhe). Κωμόπολις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τοῦ Ἄνω Λείγηρος (Haute Loire) ἔχουσα 605 κατοίκους. Τὸ παράδοξον ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ εἶναι βράχος ἡφαιστειογενὴς ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται κτισμένη ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ, κτισθεῖσα ἐπὶ Καρολομάγνου. Διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρέπει νὰ ἀνέλθῃ κλίμακα ἔχουσαν 249 βαθμίδας.

Αἰγκυρὰντ (Aigurande). Πολίχνη τῆς Γαλλίας εἰς τὸν νομὸν τοῦ Indre παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Μπουζὰν εἰς ὕψος 493 μ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ πόλις εἶχεν ὀχυρωθῆ, τὰ τείχη της ὅμως κατηδαφίσθησαν τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

Αἰγκφὸντ (Aiguefonde). Πολίχνη τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τοῦ Τάρν. Κατὰ τὸν μεσαίωνα εἶχε πολλὰ προνόμια καὶ ἐθεωρεῖτο σπουδαιοτάτη.

Αἰγλένοβα. Συνοικισμὸς τῆς Πελοποννήσου, ἀνήκων εἰς τὴν κοινότητα *Σαρακινίου*, ἡ ὁποία ὑπάγεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Γορτυνίας τοῦ νομοῦ Ἀρκαδίας. Ἀπέχει τῆς Δημητσάνης $4^1/_2$ ὥρας Β.Δ. καὶ ἔχει κατοίκους 131.

αἴγλη (ἡ)· φῶς, λάμψις, στιλβηδών· «χαλκοῦ αἴγλη», ἡ λάμψις τοῦ ἐστιλβωμένου χαλκοῦ, πβ. καὶ τὸ παροιμιῶδες «χαλκὸς πῦρ αἰθόμενον». «Ὥς τε γὰρ ἠελίου αἴγλη πέλεν ἠὲ σελήνης δῶμα καθ' ὑψερεφὲς Μενελάου κυδαλίμοιο», ἔλαμπαν σὰν τὸν ἥλιο καὶ σὰν τὸ φεγγάρι τὰ ὑψηλὰ ἀνάκτορα τοῦ ἐνδόξου Μενελάου (Ὀδ. Δ, 45)· ‖ μεταφ. «πόλεις τε... λάμπουσιν αἴγλῃ καὶ χάριτι» (Ἑλλ. Ρητ. 16, 225, 6)· ‖ ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ἁγίων ἀκτινοβόλος στέφανος, κοινῶς, φωτοστέφανος. Εἰς τὰ ἀνέκδοτα τοῦ Μπέκκερ εὑρηνται τὰ ἑξῆς: «...καὶ ἡ θυσία ἡ ὑπὲρ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς Δελφοὺς ἀπαγομένη αἴγλη ἐκαλεῖτο, καὶ ποπάνου τι εἶδος, ἐν ᾧ διεπλάσσετο εἴδωλα, καὶ βόλος φαῦλος κυβευτὸς αἴγλη ἐκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἡ σελήνη καὶ τοῦ ζυγοῦ τὸ περίμεσον, καὶ παιδιά τις ἐκαλεῖτο αἴγλη, καὶ ὁ Ἀσκληπιός, καὶ χλιδὼν δέ τις οὕτως ἐκαλεῖτο· ἔνιοι δέ φασι σημαίνειν καὶ τὸν περιπόδιον κόσμον ἢ τὸν ἀμφιδέα, ἢ ἁπλῶς ψέλλιον· σημαίνει δὲ καὶ τὴν πέδην ἡ αἴγλη, ὡς παρ' Ἐπιχάρμῳ».

— αἴγλη (Glimmlicht) *[Φυσική]*. Ἡ *αἴγλη* ἀποτελεῖ φωτεινὸν φαινόμενον παρατηρούμενη κατὰ τὰς ἠλεκτρικὰς ἐκκενώσεις δι' ἠραιωμένων ἀερίων, εἰς τοὺς πόλους τῶν στατικῶν μηχανῶν, ὡς καὶ εἰς ἀγωγοὺς διαρρεομένους ὑπὸ ρευμάτων λίαν ὑψηλῆς τάσεως. Ἐὰν διὰ σωλῆνος ἀεροκενοῦ, φέροντος κατὰ τὰ ἄκρα αὐτοῦ ἠλεκτρόδια (ὡς ἐν σχ. 1) προκαλέσωμεν ἠλεκτρικὴν ἐκκένωσιν, συνδέοντες τὰ ἠλεκτρόδια αὐτοῦ πρὸς ἠλεκτρικὴν πηγὴν ὑψηλῆς τάσεως, παρατηρεῖται ἐν αὐτῷ τὸ φωτεινὸν φαινόμενον τῆς αἴγλης τόσον πλησίον τῆς καθόδου, ἤτοι τοῦ ἠλεκτροδίου τοῦ συγκοινωνοῦντος πρὸς τὸν ἀρνητικὸν πόλον, ὅσον καὶ πλησίον τῆς ἀνόδου, ἤτοι τοῦ ἠλεκτροδίου τοῦ συγκοινωνοῦντος πρὸς τὸν θετικὸν πόλον.

Ἡ ἐκκένωσις διὰ μέσου τοῦ ἀεροκενοῦ σωλῆνος ἐφ' ὅσον ἡ πίεσις ἀερίου ἐν αὐτῷ εἶναι τῆς τάξεως περίπου 0,1 mm Hg χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ἀκολούθων φωτεινῶν φαινομένων.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς καθόδου ἀναφαίνεται (Σχ. 1) φωτεινὸν στρῶμα (1) περικαλύπτον τελείως αὐτήν, ὅπερ καλεῖται καθοδικὸν στρῶμα, ἐπακο-

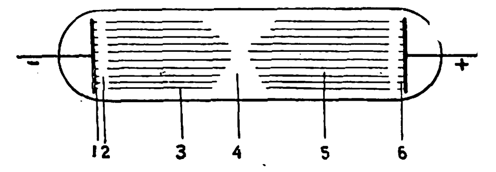

Σχῆμα 1.

λουθεῖ σκοτεινὸς χῶρος (2), καλούμενος *σκοτεινὸς χῶρος τοῦ Hittorf*, μετὰ τοῦτον δὲ ἔχομεν τὴν *ἀρνητικὴν αἴγλην* (3) (negatives Glimmlicht)· ἐπακολουθεῖ ἕτερος σκοτεινὸς χῶρος (4), γνωστὸς ὑπὸ τὸν ὅρον *σκοτεινὸς χῶρος τοῦ Faraday*, εἶτα ἔχομεν τὴν *θετικὴν φωτεινὴν στήλην* (5), μετὰ ταύτην τὴν *ἀνοδικὴν αἴγλην* (6) (anodisches glimmlicht), καὶ κατὰ περιστάσεις ἀνοδικὸν σκοτεινὸν χῶρον καὶ ἀνοδικὸν στρῶμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ἀρνητικὴν αἴγλην*, αὕτη γεννᾶται κατὰ τὰς ἐκκενώσεις ἐν ἠραιωμένοις ἀερίοις, ἕνεκα ἰονισμοῦ προερχομένου ἐκ τῶν ἐκ τῆς καθόδου ἐκπορευομένων καθοδικῶν ἀκτίνων.

Προκειμένου περὶ ἐκκενώσεως ὑπὸ μεγαλυτέρας πιέσεις, ἡ ἀρνητικὴ αἴγλη παρουσιάζεται ὡς φωτεινὸν περίβλημα παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς καθόδου καὶ οὕτινος τὸ πάχος καὶ ἡ ἀπόστασις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πιέσεως. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιφάνεια τῆς καθόδου δὲν εἶναι καθαρὰ ἢ ἐφ' ὅσον τὸ ῥεῦμα δὲν εἶναι σταθερόν, ἡ ἀρνητικὴ αἴγλη περιφέρεται ἐνίοτε περὶ τὴν κάθοδον χωρὶς νὰ περικαλύπτῃ αὐτὴν τελείως. Ἰδίᾳ ὅταν ἡ κάθοδος ἀποτελῆται ἐξ ἁπλοῦ λεπτοῦ σύρματος, τότε ἡ ἀρνητικὴ αἴγλη δὲν ἐπικάθηται ἐπὶ τῆς ἀκίδος τοῦ ἠλεκτροδίου ἀλλὰ εἰς μᾶλλον μεμακρυσμένον σημεῖον αὐτοῦ καὶ μάλιστα μετατοπίζεται κατὰ μῆκος τοῦ ἠλεκτροδίου. Ἐκ μετρήσεων τῶν Hittorf, Hehl, Wilson κατεδείχθη ὅτι ἐξαιρέσει ἐλαχίστων περιστάσεων, ἡ ἔκτασις τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης εἶναι ἀνάλογος τῆς ἐντάσεως τοῦ ρεύματος, ἐπὶ τῆς ἰδιότητος δὲ ταύτης στηρίζεται ἡ κατασκευὴ τοῦ κυματογράφου δι' αἴγλης (Glimmlicht-oscillograph), περὶ οὗ κατωτέρω, καὶ ὅστις χρησιμεύει διὰ τὴν λῆψιν τῶν καμπύλων μεταβλητῶν ρευμάτων καὶ τῆς σπουδῆς τῶν νόμων μεταβολῆς αὐτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πιέσεως ἐπὶ τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, τὰ πειραματικὰ συμπεράσματα τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν δὲν συμφωνοῦσι πρὸς ἄλληλα, ὡς τοῦτο καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῶν Hehl, Skinner, Cheney κ.λ.π. Τὸ αὐτὸ δ' ἰσχύει καὶ διὰ τὴν φωτεινότητα τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἀνωτέρω ζητήματα δὲν εἶναι εἰσέτι τελείως ἐξηρευνημένα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρῶμα τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, τοῦτο εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διάφορον πρὸς τὸ τῆς θετικῆς φωτεινῆς στήλης, καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐν τῷ σωλῆνι ἀερίου. Οὕτω δι' ἀέρα τὸ χρῶμα τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης εἶναι κυανοῦν, διὰ τὸ ἄζωτον κυανοῦν ἐπίσης, διὰ τὸ ὀξυγόνον κιτρινόλευκον, διὰ τὸ ἀργὸν κυανοῦν, διὰ τὸ κρυπτὸν πράσινον κ.ο.κ. Ἐν περιπτώσει ὅμως μίγματος ἀερίων, παρατηρεῖται, ὡς τοῦτο ἀνεκάλυψε ὁ

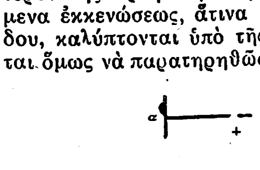

Σχῆμα 2.

Warburg, διπλῆ ἀρνητικὴ αἴγλη. Οὕτως ἐν τῇ περιπτώσει μίγματος ἀτμῶν ὑδραργύρου καὶ ὑδρογόνου παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς καθόδου ἡ διπλῆ ἀρνητικὴ αἴγλη (Σχ. 2), ἐν ᾗ ἡ μὲν (1) ἔχουσα χρῶμα ἐρυθρόλευκον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀρνητικὴν αἴγλην τοῦ ὑδρογόνου, ἡ δὲ (2) ἔχουσα πράσινον χρῶμα ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν αἴγλην τοῦ ὑδραργύρου. Ἐξ ἄλλου ὑπὸ τοῦ Gehlhoff παρετηρήθη ὅτι ἐν συνθέτοις ἀερίοις περὶ τὴν ἀρνητικὴν αἴγλην ἀναπτύσσονται ἀσαφεῖς δευτερεύοντες φωτοστέφανοι, ἑτέρου χρώματος τοῦ τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης.

Ἡ ἀνοδικὴ αἴγλη παρατηρεῖται πολὺ δυσκολώτερον τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, καθ' ὅσον τὰ φαινόμενα ἐκκενώσεως, ἅτινα παράγονται ἐπὶ τῆς ἀνόδου, καλύπτονται ὑπὸ τῆς θετικῆς στήλης, δύνανται ὅμως νὰ παρατηρηθῶσι διὰ καταλλήλου ρυθμίσεως τῶν συνθηκῶν τοῦ πειράματος. Ἡ μορφὴ ὡς καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης ἐσπουδάσθησαν ὑπὸ τῶν Gehrke καὶ Rechenheim, οἵτινες περιγράφουσι ταῦτα ὡς ἑξῆς:

Ἡ ἔκτασις τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης αὐξάνει μετὰ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἀερίου ἀναλόγως, ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης· ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει παρατηρεῖται ταυτοχρόνως καὶ μεταβολὴ τῆς μορφῆς τῆς αἴγλης. Ἐν τῷ ἀέρι καὶ ἐν ἀζώτῳ ἡ ἀνοδικὴ αἴγλη σχηματίζει ἐν ἀρχῇ λευκὴν φωτεινὴν κηλῖδα (Σχ. 3 ἄνω) ἥτις, ἐλαττουμένης τῆς πιέσεως, ἐκτείνεται καὶ μετατρέπεται εἰς ἐρυθρόλευκον, ἐν ὑδρογόνῳ λευκόν, ἡμισφαιρικὸν φωτεινὸν συνάθροισμα μετὰ φωτεινοῦ πυρῆνος. Βαθμηδὸν τὸ ἀνωτέρω φωτεινὸν συνάθροισμα διογκοῦται, ὁ φωτεινὸς πυρὴν καθίσταται ὁρατώτερος καὶ λαμβάνει κυανοῦν χρῶμα. Τῆς πιέσεως ἐλαττουμένης συνεχῶς, ἡ ἀνοδικὴ αἴγλη ἀποχωρίζεται τελείως τῆς καθόδου, φωτεινὴ δ' ἀκτίς, ἥτις φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ καθοδικὴν ἀκτῖνα, διήκει ἀπὸ τῆς ἀνόδου μέχρι τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης καὶ ἐκ τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης ἐκφεύγει ἑτέρα εὐθύγραμμος ἀκτίς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνοδικὴ ἀκτίς. Ἐν τῷ σχ. 3 ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, δεικνύεται ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης διὰ βαθμιαίας ἐλαττώσεως τῆς πιέσεως. Ὁ νόμος τοῦ Hehl ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐντάσεως τοῦ ρεύματος ὡς πρὸς τὸ μῆκος τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης ἰσχύει καὶ διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς ἀνοδικῆς αἴγλης, ὡς τοῦτο κατεδείχθη ἐκ πειραματικῶν ἐρευνῶν τοῦ Gehrke.

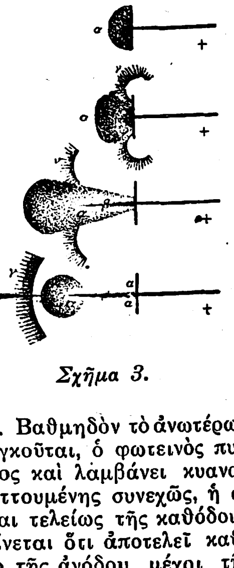

Σχῆμα 3.

Τὸ φυσικὸν φαινόμενον τῆς αἴγλης χρησιμο-

Digitized by Google

ποιεῖται ἐν τῇ πράξει ἐν τῇ πραγματοποιήσει τῶν κυματογράφων, οἵτινες ἀποτελοῦσι συσκευὰς διὰ τὴν σπουδὴν τῶν μεταβλητῶν ρευμάτων. Ὁ μᾶλλον ἐν χρήσει κυματογράφος τοῦ Gehrke ἀποτελεῖται ἐξ ἀεροκένου σωλῆνος φέροντος ἠλεκτρόδια ἀποτελούμενα εἴτε ἐξ ἐπιμήκων μεταλλικῶν συρμάτων ἢ μεταλλικῶν ἐλασμάτων (Σχ. 4.) Ἐν τῷ σωλῆνι περιέχεται καθαρὸν ἄζωτον ὑπὸ ἠλαττωμένην πίεσιν. Ἐὰν διὰ τοῦ ἀνωτέρω σωλῆνος διαβιβάσωμεν ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, τότε παρατηρεῖται ἐπὶ τοῦ ἀρνητικοῦ ἠλεκτροδίου ἡ ἀρνητικὴ αἴγλη, ἧς ἡ ἔκτασις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐντάσεως τοῦ ρεύματος. Οὕτως, ἐὰν διὰ τῆς παρεμβολῆς μεγάλης ἀντιστάσεως συνδέσωμεν τὸν σωλῆνα πρὸς πηγὴν μεταβλητοῦ ρεύματος, π.χ. πρὸς τοὺς πόλους συμπυκνωτοῦ ταλαντευομένου κυκλώματος, ἐν ᾧ διεγείρονται ἠλεκτρικαὶ ταλαντώσεις, τότε τὸ διὰ τοῦ σωλῆνος διερχόμενον ρεῦμα, καὶ ἑπομένως τὸ μῆκος τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, εἶναι ἀνάλογον τῆς μεταξὺ τῶν πόλων τῆς πηγῆς διαφορᾶς δυναμικοῦ. Διὰ φωτογραφήσεως δὲ τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης, τῇ βοηθείᾳ περιστρέπτου κατόπτρου, οὗτινος ὁ ἄξων εἶναι παράλληλος τῷ ἄξονι τοῦ σωλῆνος, λαμβάνομεν φωτογραφικὸν διάγραμμα δεικνῦον τὴν μεταβολὴν τοῦ ρεύματος. Ἐν τῷ σχήμ. 5 εἰκονίζεται πλήρης διάταξις κυματογράφου δι' αἴγλης τοῦ Gehrke, ἐν δὲ τῷ σχ. 6 φωτογραφικὸν διάγραμμα, ληφθὲν διὰ συνδέσεως τοῦ σωλῆνος τῆς συσκευῆς πρὸς τοὺς πόλους συμπυκνωτοῦ, κυκλώματος, ἐν ᾧ διεγείρονται ἀποσβεννύμεναι ταλαντώσεις. Ἡ ἀπόστασις τῶν φωτεινῶν ραβδώσεων παρέχει μέτρον

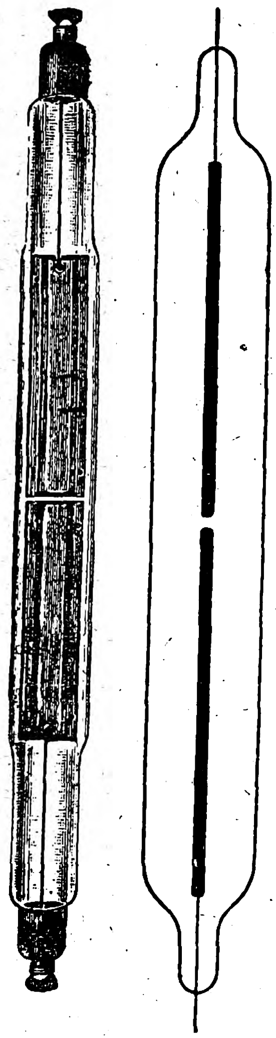
Σχῆμα 4.

Σχῆμα 5.

τῆς διαρκείας τῆς περιόδου, ἐν ᾧ τὸ μῆκος αὐτῶν εἶναι προσεγγιζόντως ἀνάλογον τῆς ἐντάσεως τοῦ ρεύματος. Ἡ συσκευὴ δὲν ἐνδείκνυται διὰ ἀκριβεῖς μετρήσεις, δύναται ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ἐπιτυχῶς διὰ πειραματικὰς ἐπιδείξεις.

Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἐφαρμογῆς, σωλῆνες ἐν οἷς παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τῆς αἴγλης δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς διέγερσιν ἐναλλασσομένων ρευμάτων λίαν ὑψηλῆς συχνότητος ἐν ταλαντευομένῳ κυκλώματι, τῆς λειτουργίας στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἀρνητικῆς χαρακτηριστικῆς, ἣν παρουσιάζει ἡ διὰ ἀεροκένου σωλῆνος ἐκκένωσις. Συνθήκη πρὸς διέγερσιν τῶν ταλαντώσεων εἶναι ὁμαλὴ καθοδικὴ πτῶσις, ἤτοι ἡ κάθοδος νὰ μὴ περικαλύπτεται τελείως ὑπὸ τῆς ἀρνητικῆς αἴγλης. Τὸ ταλαντευόμενον κύκλωμα συνδέεται παραλλήλως πρὸς τὸν σωλῆνα, ὡς ἐν τῇ περιπτώσει διεγέρσεως ταλαντώσεων διὰ τόξου Poulsen.

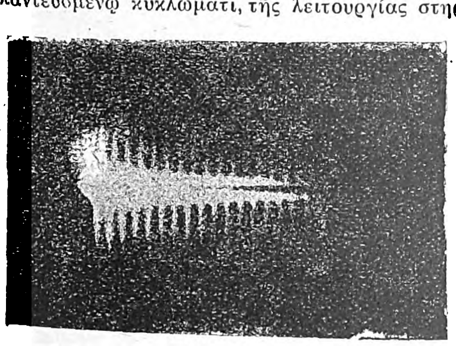
Σχῆμα 6.

Φαινόμενα αἴγλης παρατηροῦνται πρὸς τούτοις εἰς ἀγωγοὺς ὑψηλῆς τάσεως 70000 volts καὶ ἄνω, προερχομένων τούτων ἐξ ἐκκενώσεων αἵτινες λαμβάνουσι χώραν μεταξὺ γειτνιαζόντων ἀγωγῶν ἢ τῆς Γῆς, καὶ ἅτινα συντελοῦσιν εἰς ἀπωλείας ἐνεργείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *Craezt.* Handbuch der Elektrizitat u. Magnetismus III 1923. *Berliner Schel* Physikalisches Hanwörterbuch 1914. *Zenneeck* - Rukop.* Drahtlose Telegraphie 1925. Κ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

Αἴγλη. 1) Νύμφη ναϊάς, σύζυγος τοῦ Ἡλίου καὶ μήτηρ τῶν Χαρίτων (Παυσ. IX 35.5) Ὅλον τὸ συγκρότημα τῆς μυθικῆς ταύτης οἰκογενείας εἶναι σειρὰ εἰκόνων τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ κάλλους, μὲ τὸ ὁποῖον στολίζουσιν ὅλην τὴν φύσιν, καὶ τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποίαν γεννῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν ὅλων τῶν ἐμψύχων ὄντων, αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνες τοῦ ἐαρινοῦ ἡλίου.

2) Μία τῶν τεσσάρων θυγατέρων τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ὅστις καὶ αἰγλήεις καὶ αἰγλάωρ ἐπονομάζετο, καὶ τῆς Ἠπιόνης. Τόσον ἡ γενεαλογία τοῦ Ἀσκληπιοῦ (ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος) καὶ τὰ ἐπίθετα αὐτοῦ, ὅσον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν θυγατέρων του (Ὑγιείας, Πανακείας, Ἰασοῦς καὶ Αἴγλης), ἐκφράζουσι τὰς ἰδέας τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ ὑγεία, τὸ ὡραιότερον δῶρον τοῦ θεοῦ τῆς ζωῆς, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς χαρᾶς, τοῦ Ἀπόλλωνος (Ἡλίου), τοῦ γενάρχου τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

3) Θυγάτηρ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Κλυμένης ἢ Ρόδης. Ἡ Αἴγλη, ὅπως καὶ αἱ ἀδελφαί της, ἐξ οἴκτου τῶν θεῶν διὰ τοὺς θρήνους της, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ της Φαέθοντος, μετεμορφώθη εἰς αἴγειρον (λεύκην), δὲν ἔπαυσεν ὅμως νὰ αἰσθάνεται καὶ νὰ χύνῃ δάκρυα δι' αὐτὸν (βλ. λ. Αἴγειρος καὶ Φαέθων).

4) Θυγάτηρ τοῦ Πανοπέως. Μαγευθεὶς ἀπὸ τὰ ἀπαστράπτοντα κάλλη της, τὴν χάριν καὶ τὰ θέλγητρά της, ὁ περιώνυμος ἥρως Θησεὺς ἐγκατέλιπε χάριν αὐτῆς εἰς τὴν παραλίαν τῆς Νάξου τὴν Ἀριάδνην. Καὶ τοῦ μύθου τούτου εὐχερὴς εἶναι ἡ ἑρμηνεία. Ὁ Θησεύς, θεότης ἡλιακή, ἐγκαταλείπει τὸν Λαβύρινθον (σκοτεινὸν σπήλαιον τοῦ νέφους ἢ τοῦ θυελλώδους χειμῶνος), ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀριάδνης (τοῦ οὐρανίου πυρός), τὴν ὁποίαν ἐγκαταλείπει ἐν τῇ πορείᾳ του, σπεύδων πρὸς τὰ μαγευτικὰ κάλλη τῆς ἀπαστραπτούσης αὐγῆς, τῆς *Αἴγλης* (βλ. λ. Θησεύς, Ἀριάδνη).

5) Μία τῶν Ἑσπερίδων, θυγάτηρ τοῦ Ἑσπέρου. Μετὰ τῆς ἀδελφῆς της Ἐρυθείας (ὑπερύθρου) φυλάττει τὰ χρυσᾶ μῆλα εἰς τοὺς λαμπροὺς κήπους των, οἵτινες ἔχουσιν ἄφθονα δένδρα κατάφορτα ἀπὸ χρυσίζοντας καρπούς. Οἱ κῆποι οὗτοι κεῖνται πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου ὁ Ἄτλας ὑποβαστάζει τὸ βάρος τοῦ οὐρανίου θόλου. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς Ἑσπέρου, ὅστις εἶναι ἡ προσωποποίησις τοῦ ἑσπερινοῦ ἀστέρος, τοῦ ἐμφανιζομένου πλησίον τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηφανίσθη ὁ ἥλιος, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο θυγατέρων του καὶ ἡ λέξις μῆλα, ἥτις ἄλλοτε μὲν σημαίνει τὸν γνωστὸν καρπόν, ἄλλοτε δὲ τὰ πρόβατα, καὶ ἡ γενεαλογία τοῦ τέρατος, δράκοντος Λάδωνος, υἱοῦ τοῦ Τυφωέως καὶ τῆς Ἐχίδνης, τὸ ὁποῖον ἐφύλαττε τὰ μῆλα, ἐπιμαρτυροῦσιν ὅτι ὁ μῦθος τῶν μήλων τῶν Ἑσπερίδων εἶναι συγγενὴς μὲ τὸν μῦθον τῆς ἁρπαγῆς τῶν δαμάλεων τοῦ Γηρυόνου (βλ. λ.) ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ὅτι εἶναι σειρὰ εἰκόνων τὰς ὁποίας ἔπλασεν ἡ ζωηρὰ φαντασία τῶν Ἀρίων μὲ τὰ χρυσίζοντα ἢ πορφυρόχροα, ἐνίοτε καὶ μελανὰ καὶ ἀπειλητικά, νέφη, ἅτινα δέχονται τὰς τελευταίας τοῦ δύοντος ἡλίου ἀκτῖνας, αἵτινες γίνονται αἰτία νὰ λάβωσι ταῦτα ποικίλας μορφὰς καὶ νὰ στολισθῶσι μὲ ποικίλα χρώματα (βλ. Ἑσπερίδων μῆλα).

6) Βακχίς (βλ. λ. **Βάκχαι καὶ Διόνυσος**). Γ.Δ.ΚΑΨ.

— **Αἴγλη.** Ἀρχαῖον ὄνομα τῆς νήσου Σύμης.

— **Αἴγλη.** Ἀστεροειδής, φερόμενος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεώς του ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν 96. Ἀνεκαλύφθη τῇ 17ῃ Φεβρουαρίου 1868 καὶ ὠνομάσθη οὕτως, ἐκ τοῦ ὀνόματος μιᾶς τῶν Ἑσπερίδων, αἵτινες ἐφύλαττον τὰ χρυσᾶ μῆλα.

Τὰ ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα τῆς τροχιᾶς του εἶναι τὰ ἑξῆς: $a=3{,}059$ $T=1954$ $e=0{,}133$ $i=16^\circ.\ 2'$ $L=93^\circ.\ 11'$ $\Omega=322^\circ.\ 47'$ $\pi=163^\circ.\ 22'$. Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

—**Αἴγλη** (Aegle Marmelos L.) *[Βοτ.]*. Αἴγλη ἡ *Μάρμηλος*. Δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Ἑσπεριδοειδῶν (Aurantiaceae), ἰθαγενὲς τῶν Ἰνδιῶν, ὅπου τοὺς καρποὺς αὐτοῦ (κοινῶς Bel ἢ Bae) θεωροῦσι καὶ μεταχειρίζονται ὡς εἰδικὸν φάρμακον διὰ τὴν δυσεντερίαν, τὸ δὲ ἀφέψημα τοῦ φλοιοῦ ὡς δραστηριώτατον διὰ τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας, καὶ τὰ φύλλα διὰ τὸ ἄσθμα. Τὸ μικρὸν καὶ ἀκανθῶδες καὶ ἀειθαλὲς τοῦτο δένδρον δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὰ θερμότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος.— Αἴγλη ἡ *ψευδαίγλη ἢ ραχώδης* (Ae. ἡ Pseudaegle sepiaria)· δένδρον μετρίου μεγέθους, ἀκανθῶδες καὶ ἰθαγενὲς τῆς Ἰαπωνίας· ἀντέχει εἰς ψῦχος 10 καὶ πλέον βαθμῶν ὑπὸ τὸ μηδέν, δὲν προσβάλλεται ὑπὸ τῆς κομμιώσεως· δι' ὃ καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ὑποκείμενον εἰς ἐμβολιασμὸν τῶν εὐπροσβλήτων ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης ἑσπεριδοειδῶν. Τοιαῦτα δένδρα φύονται ἀπὸ ἐτῶν εἰς Πάτρας. Ὁ καρπός των εἶναι μικρός, ὁμοιάζων πρὸς πορτοκάλλιον μικροῦ μεγέθους, ἀκατάλληλος δὲ πρὸς βρῶσιν· εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ὅμως διὰ τῆς διασταυρώσεως παρήγαγον νέαν ποικιλίαν τῆς αἴγλης, ἧς οἱ καρποὶ εἶναι βρώσιμοι. Ἐνιαχοῦ τῆς Ἰαπωνίας καὶ τῆς Σινικῆς χρησιμοποιεῖται τὸ δένδρον τοῦτο πρὸς κατάρτισιν ζωσίμων φραγμῶν. Ν. Μ

— **Αἴγλη** (ἡ) *[Ζωολ.]*. Γένος ποδοφθάλμων μαλακοστράκων τοῦ ἀθροίσματος τῶν *μακρούρων* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *γαλατεϊδῶν*. Τὸ μόνον γνωστὸν εἶδος εἶναι *αἴγλη* ἡ *μαρμαρώδης*, ἥτις εὑρίσκεται εἰς τὰ παράλια τῆς Χιλῆς. Τὸ μῆκός της δὲν ὑπερβαίνει τὰ 6 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ ὄστρακόν της εἶναι ᾠοειδὲς - τριγωνικόν, κεκαλυμμένον διὰ μικρῶν τριχωτῶν θυσάνων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ὀστράκου της φέρει βαθεῖαν ἐντομήν, διαιροῦσαν τοῦτο εἰς δύο μέρη. Δ. Ν. Π.

— **«Αἴγλη»** *[Ναυτ.]*. Ἑλληνικὸν τορπιλλοβόλον, ἐκ σειρᾶς ἓξ πλοίων τοῦ ἰδίου τύπου, ὧν τὰ ἕτερα ὀνομάζονται *Ἀλκυόνη, Ἀρέθουσα, Δάφνη, Δωρὶς* καὶ *Θέτις*. Ἐκτοπίσματος 150 τόννων. Διαστάσεων: μῆκος 147 ποδ., πλάτους 9 καὶ βυθίσματος 4 π. Ὁπλισμός: 2 ταχυβόλα τῶν 6 λιτρῶν, συστήματος Μπέτλεεμ καὶ 3 τορπιλλοβλητικοὶ σωλῆνες, συστήματος Σβάρτσκωφ τῶν 18 ἰντσῶν. Μηχανὴ μία, παλινδρομική, δυνάμεως 2400 ἵππων. Κατὰ τὰς δοκιμὰς τῆς παραλαβῆς ἡ «Αἴγλη» ἔδωκε ταχύτητα 26,2 μιλ., ἡ δὲ Δωρὶς 25.7 μιλ.

Τὰ ἓξ ταῦτα τορπιλλοβόλα παρηγγέλθησαν εἰς τὰ ἐν Στεττίνῳ τῆς Γερμανίας ναυπηγεῖα Βούλκαν πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἔαρος τοῦ ἔτους 1912, τῆς τιμῆς ὁρισθείσης εἰς 500 χιλιάδας φράγκα δι' ἕκαστον. Ἐπρόκειτο κατ' ἀρχὰς νὰ παραγγελθῶσιν ὀκτὼ πλοῖα τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἀλλὰ βραδύτερον, ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπεθύμει νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐγχώριον βιομηχανίαν, περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων εἰς ἕξ, ἐπιφυλαχθεῖσα ὅπως παραγγείλῃ τὰ ἕτερα δύο εἰς τὰ ἐν Πειραιεῖ ναυπηγεῖα Βασιλειάδη, ἥτις σκέψις δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Ἡ ναυπήγησις αὐτῶν εἶχε συντελεσθῆ περὶ τὸ τέλος τοῦ 1913, μετὰ δὲ τὴν παραλαβὴν των ὑπὸ ἑλληνικῶν ἐπιτελείων καὶ πληρωμάτων καὶ τὴν ὕψωσιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας καὶ τὰ ἓξ τορπιλλοβόλα ὁμοῦ ἀπέπλευσαν ἐκ Στεττίνου διὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1914. Λόγῳ τοῦ μικροῦ αὐτῶν ἐκτοπίσματος, δυσαναλόγου διὰ πλόας εἰς τὰ παράλια τῆς Βορείου θαλάσσης, τῆς θαλάσσης τῆς Μάγχης καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, τὰ τορπιλλοβόλα ἠναγκάσθησαν νὰ πλέουν παρὰ τὰς ἀκτάς, προσορμιζόμενα εἰς διαφόρους λιμένας, εἴτε δι' ἀνθρακευσιν, εἴτε λόγῳ τοῦ καιροῦ. Ἐν τούτοις ὁ πλοῦς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁμαλός, μολονότι κατὰ τὸν διάπλουν τοῦ Βισκαϊκοῦ κόλπου συνήντησαν τρικυμίαν μεγάλην, ἀντιπαλαίσαντα πρὸς τὰ γιγαντιαῖα κύματα τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Οὕτω τὰ ἓξ τορπιλλοβόλα κατέπλευσαν εἰς Ἑλλάδα τὸν Μάϊον τοῦ 1914, μετὰ τετράμηνον περίπου πλοῦν, καθ' ὃν καὶ τὰ σκάφη καὶ αἱ μηχαναὶ ἐπέδειξαν ἀντοχὴν ἀξιοθαύμαστον.

Ἡ ἱστορία τῶν ἓξ μικρῶν τούτων σκαφῶν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ κατάπλου των εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα, ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων συνεχοῦς δράσεως, ἔν τε τῇ πολεμικῇ καὶ τῇ εἰρηνικῇ περιόδῳ τῆς χώρας. Ἐν καιρῷ μὲν πολέμου ἐξυπηρέτησαν παντοίας πολεμικὰς ἀνάγκας, ὑπερβάντα ἐν πολλοῖς εἰς ἀπόδοσιν πᾶν ὅ,τι ἠδύνατό τις νὰ ἀναμείνῃ ἐκ μικρῶν τορπιλλοβόλων, ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης ἐχρησιμοποιήθησαν λυσιτελέστατα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν πληρωμάτων καὶ τῶν θερμαστῶν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν πρακτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς τῶν Ν. Δοκίμων. Οὕτως, ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ κατάπλου των, ἀπετέλεσαν τμῆμα τοῦ Στόλου τοῦ Αἰγαίου, λαβόντα μέρος εἰς τὰ γυμνάσια τὰ συνήθως τελούμενα κατὰ τὴν θερινὴν καὶ χειμερινὴν περίοδον. Κατὰ τὰ γυμνάσια τοῦ θέρους τοῦ 1914 καὶ τοῦ 1915 ἀπετέλουν τμῆμα τοῦ Ἐλαφροῦ στόλου, τοῦ ὁποίου ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ ἱκανότης περὶ τὰ γυμνάσια μοίρας εἶναι ἀξιομνημόνευτοι. Βραδύτερον καὶ τελευτῶντος τοῦ ἔτους 1916, ὁπόταν ὁ ἀντίκτυπος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἤρχισε νὰ γίνεται αἰσθητὸς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικόν, τὰ τορπιλλοβόλα, μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου πλοίων κατέπλευσαν εἰς Ναύσταθμον, περιορισθέντων τῶν πλόων αὐτῶν λόγῳ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνωμάλου περιόδου, ἐκδηλωθείσης διὰ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν μόνον ἐξ αὐτῶν, ἡ «Θέτις», ὁρ-

Digitized by Google

μοῦν ἐν Πειραιεῖ, ἡνώθη μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν μεθορμισθὲν εἰς Κερατσίνι, ὅπου εἶχε καταπλεύσει ἰσχυρὰ μοῖρα Συμμαχικοῦ στόλου· ἐκεῖθεν ἔπλευσεν εἰς Θεσσαλονίκην, τεθὲν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως. Τὰ λοιπὰ τορπιλλοβόλα παρέμειναν ἐν Ναυστάθμῳ μέχρι τῆς 28ης Σεπτεμβρίου 1916, ὁπότε ἀπεβιβάσθησαν τὰ πληρώματα εἰς τὴν ξηράν, κατόπιν Συμμαχικῆς διακοινώσεως, τὰ δὲ πλοῖα καταληφθέντα ὑπὸ τῶν Γάλλων μεθωρμίσθησαν εἰς Κερατσίνι, ὅπου παρέμειναν, ὑπὸ τὴν φύλαξιν αὐτῶν, ὑπὸ μεσεγγύησιν, ὑποσταλείσης τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Τὴν 23 ὅμως Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους οἱ Γάλλοι ἐξώπλισαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἐλαφρῶν πλοίων τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ τὰ πέντε τορπιλλοβόλα ἐπιβιβάσαντες πληρώματα γαλλικὰ καὶ ὑψώσαντες τὴν γαλλικὴν σημαίαν, δικαιολογήσαντες δὲ ἐν διακοινώσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν πλοίων, λόγῳ τῆς καταβυθίσεως παρὰ τὰς Φλέβας τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων «Ἀγγελικὴ» καὶ «Κικὴ Ἡσαΐα» ἣν οὗτοι ἀπέδωκαν εἰς ὑποβρύχια γερμανικά, ἐνῷ ἐπρόκειτο περὶ προσκρούσεως εἰς νάρκας. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὰ πέντε τορπιλλοβόλα ἐτέθησαν εἰς διηνεκῆ κίνησιν, ὑπαγόμενα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Γάλλου ναυάρχου τοῦ Στόλου τοῦ Κερατσινίου ντὲ Μαρλιάβ.

Κατ' Ἰούνιον τοῦ 1917, μετὰ τουτέστι τὴν ἐπίσημον ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος, τὰ τορπιλλοβόλα τύπου «Αἴγλη» ἀπεδόθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πλοίων εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικὸν καὶ κατέπλευσαν εἰς τὸν Ναύσταθμον τῆς Σαλαμῖνος, καταπεπονημένα κατόπιν πολυμήνου συνεχοῦς ὑπηρεσίας εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, τυχόντα πλημμελοῦς ἐκ μέρους αὐτῶν συντηρήσεως. Πολὺς χρόνος, μετὰ τὴν ἐπιβίβασιν τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων καὶ τὴν ἐκ νέου ὕψωσιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας, ἀπητήθη δι' ἐπισκευάς, ἐξοπλισμὸν καὶ ὀργάνωσιν τῶν σκαφῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τῆς «Θέτιδος», ἥτις, παραμείνασα εἰς χεῖρας ἑλληνικῶν πληρωμάτων εὑρίσκετο εἰς καλὴν κατάστασιν, ἐτέθησαν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν, διατεθέντα διὰ τὴν ναυτικὴν βάσιν τοῦ Κερατσινίου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἕλληνος ἀρχηγοῦ τῆς βάσεως, ἐπιβαίνοντος τοῦ θωρηκτοῦ «Κιλκὶς» καὶ λαμβάνοντος ὁδηγίας παρὰ τοῦ Γάλλου ναυάρχου.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τούτων, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1917, ἄρχεται περίλαμπρος πολεμικὴ περίοδος διὰ τὰ μικρὰ ταῦτα σκάφη. Ἐπανδρωθέντα διὰ πεπειραμένων καὶ πειθαρχικῶν πληρωμάτων ἐκ τῶν κληθεισῶν ἐφεδρικῶν ἡλικιῶν, ἐν συνεχεῖ δράσει, παρέμειναν μέχρι τῆς ἀνακωχῆς διαπλέοντα τὰς θαλάσσας τοῦ Αἰγαίου, τοῦ Ἰονίου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς ἀδιακόπως, ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ παραμένοντα ἐπ' ἐλάχιστον μόνον ἐν ὅρμῳ διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν εἰς ἄνθρακας, τρόφιμα καὶ ὕδωρ. Τινὰ τούτων ἠσχολοῦντο εἰς συνοδείας ἐμπορικῶν συμμαχικῶν πλοίων κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, κυριώτεραι ὅμως γραμμαὶ συνοδειῶν ὑπῆρξαν αἱ γραμμαὶ Πειραιῶς — Μήλου, Μήλου — Κρήτης, Πειραιῶς—διώρυγος Κορίνθου, Πειραιῶς—Χαλκίδος, Πειραιῶς — Μούδρου, Πειραιῶς — νήσων, πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος καὶ τὰς νήσους αὐτοῦ· ἄλλα ἀπεστάλησαν καὶ ἔξω ἀκόμη τῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Γκαλλίπολιν καὶ τὸν Τάραντα τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν Ἀδριατικήν. Ἠσχολοῦντο ἐπίσης εἰς περιπολίας εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, ἕτοιμα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὅπως ἀντιμετωπίσουν τὰ γερμανικὰ ὑποβρύχια, ἐχθρὸν ἀόρατον καὶ ἀσύλληπτον, ἐν διαρκεῖ δηλαδὴ κινδύνῳ καὶ ὑπὸ ἀδιάκοπον ὑπερένтασιν δραστηριότητος. Ὅταν δέ, μετὰ ἔτος περίπου, ὁ Γάλλος ναύαρχος ἀνεχώρησεν ἐκ Κερατσινίου, ἰδιαιτέραν εὐαρέσκειαν ἐξέφρασεν ἐγγράφως πρὸς τὰ ἓξ ἑλληνικὰ τορπιλλοβόλα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν φράσιν του, προσέφεραν ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα.

Οὕτως ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἔργου τῶν ἓξ σκαφῶν τύπου «Αἴγλης» περιλαμβάνει συνεχεῖς πλόας, ἐξιχθέντας διά τινα ἐξ αὐτῶν μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 4000 μιλλίων κατὰ μῆνα. Αἱ διὰ τούτων συνοδεῖαι ἐμπορικῶν πλοίων ὑπῆρξαν ἀσφαλέσταται, πάντα δὲ σχεδὸν τὰ συνοδευθέντα σκάφη κατέπλευσαν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὸν λιμένα τοῦ προορισμοῦ των. Τρεῖς μόναι περιπτώσεις καταβυθίσεως πλοίων συνοδευομένων ὑπὸ τορπιλλοβόλου τύπου «Αἴγλη» ὑπάρχουσι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου: Ἓν πλοῖον ἀγγλικόν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς «Ἀλκυόνης» κατεβυθίσθη παρὰ τὰς Φλέβας, προσκροῦσαν πιθανώτατα ἐπὶ νάρκης· ἓν ἰταλικὸν συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς «Δάφνης», ἐβυθίσθη ἔξωθι τῆς Μήλου καὶ ἕτερον ἰταλικὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῷ συνωδεύετο ὑπὸ δύο ἰταλικῶν καὶ τῆς «Θέτιδος», προσβληθὲν ὅμως ἐκ τῆς πλευρᾶς τῶν ἰταλικῶν πλοίων.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ πολέμου, λόγῳ ἐντατικῆς δράσεως τῶν γερμανικῶν ὑποβρυχίων εἰς τὸν κόλπον Θεσσαλονίκης καὶ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Χαλκιδικῆς Κασσάνδρα, εἶχεν ὁρισθῆ ὁ Βόλος ὡς λιμὴν συγκεντρώσεως τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀπέπλεον πρὸς τὴν ἑσπέραν ἐκ Βόλου καὶ κατέπλεον εἰς Θεσσαλονίκην τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, διερχόμενα οὕτω τὴν ἐπικίνδυνον περιοχὴν ἐν καιρῷ νυκτός, καθ' ὃν ἡ ὑπὸ ὑποβρυχίων προσβολὴ πλοίων ὑπὸ συνοδείαν εἶναι δυσεπίτευκτος. Εἰς τὴν βάσιν ταύτην τοῦ Βόλου εἶχον ἀποσπασθῆ δύο ἐκ τῶν ἑλληνικῶν τορπιλλοβόλων, ἡ «Δάφνη» καὶ ἡ «Θέτις», εὑρισκόμενα εἰς ἀέναον κίνησιν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τἀνάπαλιν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνακωχῆς.

Μία ἐπίσης τῶν σοβαρωτάτων ὑπηρεσιῶν, ἃς προσέφερον τὰ τορπιλλοβόλα, ἦτο καὶ ἡ ὑπηρεσία τοῦ *arraisonnement*, ἀνατεθεῖσα εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπὸ τῶν Γάλλων· ὑπηρεσία τουτέστι περιπολίας παρὰ τὰς Φλέβας καὶ παρὰ τὸν ἐκεῖ «δίαυλον ἀσφαλείας», ἤτοι δίαυλον ἀσφαλοῦς πλεύσεως ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὸν Πειραιᾶ, ἀπηλλαγμένον ναρκῶν (τοῦθ' ὅπερ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἁλιείας αὐτῶν, ἐκτελουμένης καθ' ἑκάστην ὑπὸ εἰδικῶν ἁλιευτικῶν πλοίων). Τὰ τορπιλλοβόλα ἐκτελοῦντα διαδρομὰς ἐν μικρᾷ ταχύτητι παρὰ τὸν δίαυλον ἀσφαλείας ὡδήγουν τὰ καταπλέοντα πλοῖα μέσῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν Πειραιᾶ, δίδοντα ὁδηγίας διὰ τὸν μέχρι τοῦ λιμένος ἀσφαλῆ πλοῦν.

Μετὰ τὴν ἀνακωχὴν τὰ τορπιλλοβόλα ἐτέθησαν εἰς Ναύσταθμον ὑπὸ ἐπισκευὴν ἐκ περιτροπῆς.

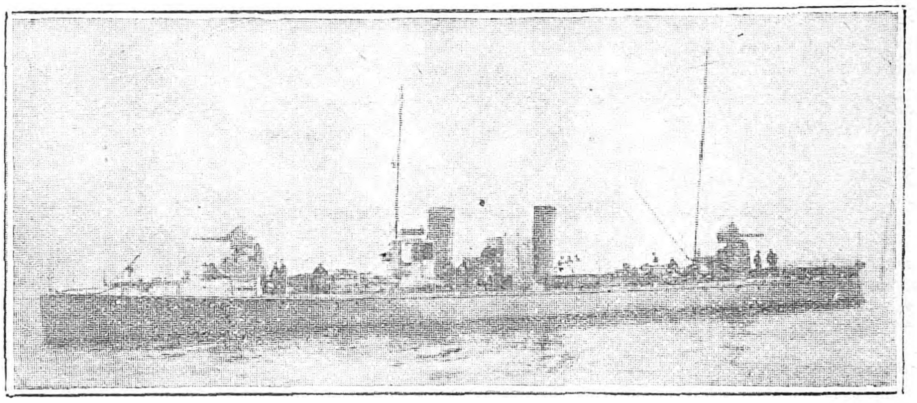

Τορπιλλοβόλον τύπου «Αἴγλη».

Βραδύτερον, ἤτοι πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1919, ἓν ἐκ τούτων ἀπεστάλη εἰς τὴν βάσιν τῆς Σμύρνης ἕτερον δέ, ἡ «Ἀλκυόνη», ἀπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν, προσκολληθὲν εἰς τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴν μοῖραν, ἧς ἡγεῖτο τὸ θωρηκτὸν «Κιλκίς». Εἰς τὴν «Ἀλκυόνην» εὑρισκομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεφυλάσσετο ἡ τύχη νὰ συμπράξῃ μετὰ ἰσχυρᾶς μοίρας τοῦ Βρεττανικοῦ στόλου κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τὰς γενομένας διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πανόρμου καὶ Ραιδεστοῦ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ στόλου κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1920. Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας ἡ «Ἀλκυόνη», λαβοῦσα μέρος ἐνεργὸν εἰς τὰς προετοιμασίας, ὡρίσθη ὡς πρῶτον πλοῖον τῆς φάλαγγος τοῦ ἡνωμένου ἀγγλοελληνικοῦ στόλου, ὅστις κατέλαβε τὴν Ραιδεστὸν καὶ τῆς ὁποίας δεύτερον πλοῖον ἦτο ἡ ἀγγλικὴ ναυαρχὶς «Ἄϊρον Ντούκ».

Μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ Μικρασιατικοῦ ἀγῶνος, ἐν ἔτει 1921, ἀρχίζει νέα πολεμικὴ δρᾶσις τῶν μικρῶν τορπιλλοβόλων. Ἀνήκουν ταῦτα εἰς τοὺς στόλους Α τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Β τῆς Σμύρνης καὶ ἀσχολοῦνται εἰς συνεχεῖς περιπολίας καὶ πολεμικὰς ἀποστολάς, ἰδίᾳ εἰς τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας, ὅπου ἡ δρᾶσις αὐτῶν κατεδείχθη ἐντονωτάτη. Τὰ τορπιλλοβόλα ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν ἀντιτορπιλλικῶν εἶχον παραλύσει τὴν κίνησιν τῶν τουρκικῶν πλοίων καὶ ἱστιοφόρων εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ἀδιακόπως δὲ συνελάμβανον αἰχμάλωτα ἱστιοφόρα καὶ βενζινόπλοια πλήρη τουρκικῶν ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων.

Κατὰ τὰς ἀτυχεῖς ἡμέρας τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τὰ τορπιλλοβόλα τύπου «Αἴγλη» ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὸ ἔργον τῆς διασώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πλέοντα μέχρι τοῦ μυχοῦ τῶν μικρῶν ὅρμων τῆς χερσονήσου τῆς Ἐρυθραίας καὶ μεταφέροντα τοὺς πρόσφυγας, εἴτε ἐπιβιβάζοντα αὐτούς, εἴτε ρυμουλκοῦντα μικρὰ ἱστιοφόρα καὶ λέμβους κατάμεστα ἐκπατριζομένου πληθυσμοῦ.

Καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1922 τὰ τορπιλλοβόλα τύπου «Αἴγλη» ἀπετέλεσαν τμῆμα τοῦ ἀπαύστως ὠργανουμένου ἑλληνικοῦ στόλου, πρῶτα δὲ ταῦτα ἐπρόκειτο νὰ εἰσπλεύσουν εἰς τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐν περιπτώσει ἐπαναλήψεως τῶν μετὰ τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξιῶν. Ἡ συνθήκη ὅμως τῆς Λωζάννης ἠνάγκασε ταῦτα ὅπως μετὰ τῶν λοιπῶν πλοίων καταπλεύσουν καὶ αὖθις εἰς Ναύσταθμον.

Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῆς δράσεως τῶν τορπιλλοβόλων ὧν ὁ βίος ὑπῆρξε πολυτάραχος καὶ ἔνδοξος.

Κατὰ τὴν μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάννης εἰρηνικὴν περίοδον τὰ τορπιλλοβόλα διετέθησαν εἰσέτι διά τινας δευτερευούσης σημασίας ὑπηρεσίας, ὡς ἐν Πόρῳ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐπόπτου τῆς Ναυτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐν Σάμῳ καὶ ἐν Κερκύρᾳ διὰ τὴν τάξιν καὶ καταδίωξιν τοῦ λαθρεμπορίου καὶ ἐν Ναυστάθμῳ διὰ τὰς ἐκτελέσεις ἐκσφενδονίσεως τορπιλλῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῆς Τορπιλλικῆς Σχολῆς. Μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν ἀνακαλούμενα ἐν Ναυστάθμῳ ἐτίθεντο, ἓν πρὸς ἕν, εἰς παροπλισμὸν καὶ καθωρμίζοντο παρὰ τὴν Ὑποβρύχιον Ἄμυναν, ἀποβιβαζομένων τῶν πληρωμάτων αὐτῶν. Τελευταῖον πάντων ἡ «Θέτις», τὸ μόνον ἐκ τῶν ἕξ, εὑρισκόμενον ἐν ἐνεργείᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1926 καὶ χρησιμοποιούμενον διὰ τοὺς ἑβδομαδιαίους ἐκπαιδευτικοὺς πλόας τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς Ν. Δοκίμων, ἐτέθη καὶ τοῦτο εἰς παροπλισμὸν κατὰ μῆνα Νοέμβριον, κατόπιν γνωμοδοτήσεως τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Ναυτικοῦ, ὡς χρῇζον καὶ τοῦτο ριζικῆς ἐπισκευῆς.

Κ. Χ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

αἰγλήεις, *εσσα, εν*· ὁ λάμπων, ὁ ἀστραποβολῶν, ὁ στίλβων.

αἰγληέντως· ἐπίρ. τοῦ αἰγλήεις: μὲ αἴγλην, μὲ λάμψιν, μεγαλοπρεπῶς.

Αἰγληΐς. Μία ἐκ τῶν τεσσάρων θυγατέρων τοῦ Ὑακίνθου, αἵτινες ἐσφάγησαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κύκλωπος Γεραίστου, κατὰ λόγιον παλαιόν, πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τοῦ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ, οἵτινες ἠπείλησαν τὸν ὄλεθρον τῆς πόλεως. Αἱ εἰρημέναι συμφοραὶ ἠπείλησαν τὴν πόλιν, ὅτε ἐπολιόρκει αὐτὴν ὁ Μίνως, πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ δολοφονηθέντος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκ φθόνου υἱοῦ του Ἀνδρόγεω. Παρὰ τὴν γενομένην ὅμως θυσίαν, ἡ πόλις δὲν ἀπηλλάγη τῶν συμφορῶν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν, κατὰ συμβουλὴν τῶν θεῶν, νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν Μίνωα, ὅστις, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀπήτησε τὴν ἀποστολὴν εἰς Κρήτην ἑπτὰ κούρων καὶ ἑπτὰ κορῶν, πρὸς βορὰν τοῦ Μινωταύρου.

Γ. Δ. ΚΑΨ

Αἴγλης (ὁ)· κωφάλαλός τις ἐκ Σάμου. Λέγεται περὶ τούτου ὅτι, νικήσας εἰς τὰ Ὀλύμπια καὶ βλέπων ὅτι παρεωρᾶτο ὑπὸ τῶν ἀγωνοδικῶν, οἵτινες προεκήρυξαν νικητὴν τὸν μετ' αὐτὸν ἐλθόντα, τόσον ἠγανάκτησεν, ὥστε, ἐκ τῆς νευρικῆς του ταραχῆς, ἀνέκτησε τὴν ἀκοὴν καὶ τὸν λόγον καὶ ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ, ὑπεραμυνόμενος τῶν δικαίων του, ὅτε, θεωρηθέντος τοῦ πράγματος ὡς θείου σημείου κατὰ τῆς γενομένης ἀδικίας, ἀπεδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν θεατῶν μετὰ βοῆς τὸ δίκαιον καὶ ἐκηρύχθη Ὀλυμπιονίκης (Valer. Maxim. I.8.) Μ. Φ.

αἰγλησία (ἡ)· *[Ζωολ.]*. Μαλάκιον γαστερόποδον προσωβράγχιον, τῆς οἰκογενείας τῶν *σκαλαριδῶν*. Τὰ βράγχιά του εἶναι κτενοειδῆ. Τὸ κογχύλιόν του στερεῖται ὀμφαλικοῦ κέντρου καὶ φέρει πολυπληθεῖς ἀπεστρογγυλωμένας ἢ ηὐλακωμένας ἐγκαρσίας ὀπάς, αἱ ὁποῖαι χωρίζονται διὰ βαθείας συναρθρώσεως. Τὸ στόμα του εἶναι μικρὸν καὶ κυκλικόν. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ κογχυλίου του εἶναι μικρὸν καὶ ἀπεστρογγυλωμένον καὶ ἔχει πεπλατυσμένα καὶ παχέα ἐσωτερικὰ τοιχώματα. Τὸ ἐπίπτυγμα εἶναι κερατῶδες, σπειροειδές, μὲ ὀλιγαρίθμους σπειροειδεῖς κύκλους. Εὑρίσκεται εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν καὶ Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν, ὡς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰαπωνίας. Ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ πολυαρίθμων εἰδῶν, ὧν τὸ κοινότερον εἶναι ἡ *αἰγλησία ἡ σπειροειδής*.

Δ. Ν. Π.

Αἰγλήτης. Ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος: «Αἰγλήτην μὲν ἐΰσκοπον εἵνεκεν αἴγλης Φοῖβον κεκλόμενοι» (Ἀπολ. Ροδ. Ἀργ. Δ' 1714). Ἐν Ἀνάφῃ ὑπῆρχε βωμὸς τοῦ Αἰγλήτου Ἀπόλλωνος, τὸν ὁποῖον εἶχον ἱδρύσει οἱ Ἀργοναῦται, ὅτε προσωρμίσθησαν εἰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποία παρὰ προσδοκίαν ἀνεφάνη—δι' ὃ καὶ Ἀνάφην τὴν ὠνόμασαν—πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των ἐν καιρῷ νυκτός, ὅτε κατήστραψεν ὁ Ἀπόλλων πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν, ὑπὸ δεινῆς τρικυμίας βασανιζομένων. Ἐκ τοῦ ἐπιθέτου αἰγλήτης προῆλθον τὰ κύρια ὀνόματα *Αἰγλάτας καὶ Αἰγλάνωρ*, ἅτινα ἀναγράφονται εἰς Λακωνικὰς ἐπιγραφὰς (βλ. 40ἰς Κ. Κόντου «Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή» σ. 278).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰγληφόρος (ὁ, ἡ), *—ον* (τὸ)· ὁ αἰγλήεις, ὁ ἀκτινοβολῶν, ὁ φέρων αἴγλην.

—αἰγληφόρος ἀδάμας (κοιν. *μπριλλάντι*). Οὕτω

Digitized by Google

καλεῖται ὁ διὰ λειάνσεως κατειργασμένος εἰς ὡρισμένην μορφὴν—τὴν *«μπριλλαντωμορφὴν»*—ἀδάμας.

Ἡ *«μορφὴ μπριλλαντίου»* δίδεται καὶ εἰς ἄλλους ἀχρόους ἢ διαυγῆ χρώματα ἔχοντας *«κοσμητικοὺς λίθους»*, κυρίως ὅμως καὶ ἰδιαιτέρως δίδεται εἰς τὸν ἀδάμαντα. Εἶναι δὲ ἡ μορφὴ αὐτη, ἐκείνη τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἓν κανονικὸν ὀκτάεδρον τοῦ ὁποίου δύο ἀπέναντι στερεαὶ γωνίαι ἀποκόπτονται Μ καὶ Μ΄ (σχ. 1) διαφορότρόπως καὶ κατὰ τὰς σημειουμένας ἐν τῷ σχήματι ἀναλογίας. Ὅταν οἱ λίθοι ἔχουν σκοτεινότερα κἄπως χρώματα, τότε ἡ ἀποκοπὴ τῶν στερεῶν αὐτῶν γωνιῶν γίνεται μεγαλυτέρα, ἵνα ὁ λίθος καταστῇ λεπτότερος καὶ διαφανέστερος. Ἐκτὸς αὐτῶν κατεργάζονται καὶ παράγουν καὶ ἄλλας ἕδρας ἐπὶ τῶν οὕτω πως κατ' ἀρχὰς παρασκευαζομένων λίθων, κατὰ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον δεικνύει τὸ σχῆμα 2. Τὸ τεμάχιον Ο.Ο.Θ.Θ. καλεῖται (σχ. 2) *«ἄνω τμῆμα»* (ἢ *ἄνω σῶμα, Pavillon, Krone*). Εἰς τὸ σχῆμα 3 παρίσταται τὸ *«ἄνω τμῆμα»* ὅπως τὸ βλέπει τις ἐκ τῶν ἄνω (ἢ ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὰ συνήθη δεσίματα τῶν μπριλλαντίων). Τὸ τεμάχιον Θ.Θ.Ψ.Ψ. (σχ. 2) καλεῖται *«κάτω τμῆμα»* (ἢ *κάτω σῶμα, Külasse*)· τὸ σχῆμα δὲ 4 δεικνύει τὸ τμῆμα τοῦτο ὅπως τὸ βλέπει τις ἐκ τῶν κάτω. Τὸ *«κάτω τμῆμα»* κατασκευάζεται διπλάσιον εἰς ὕψος ἀπὸ τὸ *«ἄνω τμῆμα»* (βλ. σχ. 1).

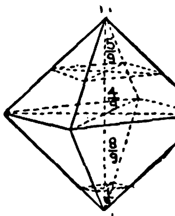

Σχῆμα 1.

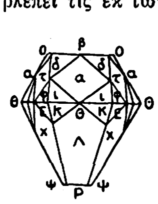

Σχῆμα 2.

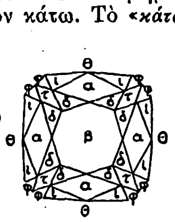

Σχῆμα 3.

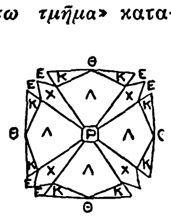

Σχῆμα 4.

Τὸ Θ.Θ.Θ. τοῦ σχήματος 2, τὸ ὁποῖον εἰς τὰ σχήματα 3 καὶ 4 παρίσταται ἀντιστοίχως διὰ τῶν γραμμάτων Θ.Θ.Θ.Θ. καλεῖται *«ἄκρον τοῦ δεσίματος»* (*Rundiste Fassungsrund, gürtel*). Εἰς αὐτὸ συναντῶνται τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τμῆμα, περὶ αὐτὸ δὲ γίνεται τὸ «δέσιμον» τοῦ λίθου. Ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια β τοῦ ἄνω τμήματος ὀνομάζεται *«πίναξ»* (*Table, Tafel*), ἐνῷ ἡ ἀπέναντι αὐτοῦ μικρὰ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια Ρ τοῦ κάτω τμήματος (σχ. 2 καὶ 3) καλεῖται *«πινακίδιον»* (*Culasse, Kalette*). Ἡ διάμετρος τοῦ *«πίνακος»* πρέπει νὰ εἶναι τὰ $^5/_9$ τῆς διαμέτρου τοῦ *«ἄκρου τοῦ δεσίματος»*, ἐνῷ ἡ διάμετρος τοῦ *«πινακιδίου»* μόνον τὸ $^1/_9$. Αἱ ἴδιαι ὀνομασίαι χρησιμοποιοῦνται καὶ εἰς ἄλλας μορφὰς λειάνσεως.

Εἰς ἓν κανονικὸν μπριλλάντιον (σχ. 2, 3, 4) κατασκευάζονται εἰς μὲν τὸ ἄνω τμῆμα, ἐκτὸς τοῦ *«πίνακος»*, καὶ 32 ἄλλαι ἕδραι, εἰς δὲ τὸ κάτω τμῆμα, ἐκτὸς τοῦ *«πινακιδίου»*, καὶ ἄλλαι 24 ἕδραι. Πολλάκις, ἰδίᾳ εἰς μεγάλους λίθους, κατασκευάζονται καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπὶ πλέον μικραὶ ἕδραι. Εἰς τὸ ἄνω τμῆμα αἱ ἕδραι κατασκευάζονται εἰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους σειρὰς (*τριπλοῦν μπριλλάντιον*, σχ. 2, 3 καὶ 4). Αὐτὴ εἶναι ἡ νεωτέρα μορφή. Εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς κατεσκεύαζον ὀλιγωτέρας ἕδρας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ ἄνω τμῆμα ἐτοποθετοῦντο εἰς δύο μόνον σειρὰς (*διπλοῦν μπριλλάντιον*). Τὸ *«ἄκρον τοῦ δεσίματος»* ἔχει διαφόρους μορφάς· τελευταίως δὲν τὸ κατασκευάζουν πολύγωνον (ὁπότε τὸ μπριλλάντιον εἶναι ὡραιότερον), ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περισσότερον στρογγυλοειδές, παρ' ὅσον δεικνύουν τὰ σχ. 2,3,4, οὕτως ὥστε αἱ ἕδραι α καὶ τ τοῦ ἄνω τμήματος καὶ ἀντιστοίχως αἱ ἕδραι Λ καὶ χ τοῦ κάτω τμήματος νὰ εἶναι περίπου ἴσαι μεταξύ των. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ νὰ δένεται τὸ μπριλλάντιον καλύτερον. Πολλάκις ἡ μορφὴ τῶν μπριλλαντίων κατασκευάζεται περισσότερον ἐπιμήκης ἢ τριγωνική, ἢ ἐπίσης ἐπιμηκυσμένη εἰς τὸ ἓν ἄκρον (ἀπιδιοειδὲς—ἢ *πεντελὸκ*—μπριλλάντιον) ἢ ὀξυωοειδὴς εἰς τὰ δύο ἄκρα του, καταλήγουσα εἰς ὀξὺ (*ναβὲτ*—ἢ μορφὴ *μαρκίζ*), ἢ καρδιοειδής, κ. οὕ. κ., ἀναλόγως τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἀκατέργαστος λίθος ἢ τῆς χρήσεως διὰ τὴν ὁποίαν προορίζεται.

«Ἡμιμπριλλάντια» καλοῦνται μπριλλάντια, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν *«κάτω τμῆμα»*. Ἡ ἀξία των εἶναι μικροτέρα, λόγῳ τῆς ὀλιγωτέρας ἀνταυγείας των.

Ἄλλαι μορφαὶ λειάνσεως, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν *«μορφὴν μπριλλαντίου»* εἶναι ἡ *«ἀστεροτομὴ τοῦ Caire»*, ἡ *«ἀμερικανικὴ λείανσις μπριλλαντίων»* καὶ ἡ *«λείανσις ἰωβιλαίου»* jubilâum schliff).

Γ. Κ. Γ.

αἰγλίνα (Aeglina Barr) *[Παλαιοζ.]*. Τριλοβίτης ἀνήκων εἰς τὴν ὁμοιογένειαν τῶν *ἀσαφιδῶν*, ἔζησε κατὰ τὸ *κάτω σιλούριον* σύστημα καὶ ἔχει τὴν φαλάκραν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἰσχυρῶς θολωτήν, λείαν καὶ δι' αὐλάκων χωριζομένην ἀπὸ τῶν παρειῶν. Οἱ μωσαϊκοὶ αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ εἶναι σημαντικῶς μεγάλοι, ὁ δὲ θώραξ συνίσταται ἐκ 5-6 ἄρθρων μετὰ πλευρῶν αὐλακοφόρων. Ἐνταῦθα ὑπάγεται ἡ Aeglina prisca Barr.

Θ. Σ.

Αἰγλοὶ *['Αρχ.]*. Λαὸς τῆς Περσίας κατοικῶν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς Μηδίας (Ἡροδ. 3,92).

αἰγλοφανὴς (ὁ) *[Ζωολ.]*. Ἰχθὺς τῆς οἰκογενείας τῶν *Γαδιδῶν* (βλ. **Γαδίδαι**).

Αἴγνερ (Aigner) ***Ἰωσὴφ-Ματθαῖος***. Αὐστριακὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Βιέννῃ τῷ 1818. Υἱὸς ἀργυροχόου, ἠκολούθησεν ἀρχικῶς τὴν τέχνην τοῦ πατρός του· αἰσθανόμενος ὅμως μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ἀπεμακρύνθη τοῦ ἀρχικοῦ του ἐπαγγέλματος καὶ εἰσήχθη εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ διασήμου ζωγράφου Ἄμερλιγκ, ὅπου ἐπέδειξεν ἔκτακτον ἰδιοφυΐαν, τάχιστα ἀναδειχθεὶς κυρίως ὡς προσωπογράφος. Τριακοντούτης παρεσύρθη ἐκ τῆς πολιτικῆς κινήσεως τοῦ 1848, ὅτε ἡ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου ἐν Γαλλίᾳ ἐκλόνισε καὶ ἐν Αὐστρίᾳ τὸ κρατοῦν μοναρχικὸν σύστημα· κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς 13 Μαρτίου 1848 ὁ Αἴγνερ μετέσχεν ἐνεργῶς αὐτῆς καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀκαδημαϊκῆς λεγεῶνος. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βιέννης ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ συνελήφθη καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ παρέσχεν εἰς αὐτὸν χάριν, ὁ δὲ Αἴγνερ ἀνεχώρησεν εἰς Μόναχον καὶ Παρισίους, ἔνθα διέτριψεν ἐπί τινα χρόνον· μετὰ τὴν χορήγησιν δὲ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἐπανέκαμψεν αὖθις εἰς Βιέννην καί, παραιτήσας τὴν πολιτικήν, ἀφιερώθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν τέχνην. Κυρίως κατέγινεν εἰς τὴν προσωπογράφησιν διαφόρων διασήμων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὡς ἄριστα τῶν ἔργων του τούτων θεωροῦνται αἱ εἰκόνες τοῦ Αὐτοκράτορος Φραγκίσκου Ἰωσήφ, τῆς Αὐτοκρατείρας Ἐλισάβετ, τοῦ Αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ, τοῦ τραγῳδοῦ Βιλχέλμε, τοῦ Ρώσου μουσουργοῦ Ἀντωνίου Ρουμπινστάϊν καὶ πλείστων ἄλλων, εὑρισκόμεναι εἰς διαφόρους πινακοθήκας τῆς Βιέννης. Ὁ Αἴγνερ ἀποφεύγει εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῶν προσώπων τὴν συνήθως τότε διδομένην εἰς αὐτὰ ἐπισημότητα ὡς καὶ τὴν ἐξωράϊσίν των, προκρίνων τούτων τὴν φυσικότητα· ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον διακρίνει τὰς προσωπογραφίας του, εἶναι ἡ ψυχικὴ ἔκφρασις.

Θ. Β.

αἰγοβόλος. Ἐπίθετον τοῦ Διονύσου εἰς τὰς Ποτνιὰς τῆς Βοιωτίας. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν Διόνυσον ἐκ τῆς ἑξῆς ἀφορμῆς. Κατά τινα θυσίαν μεθυσθέντες τινὲς ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἐφόνευσαν τὸν ἱερέα τοῦ Διονύσου, ὅστις τότε ἐτιμώρησε τοὺς φονεῖς μὲ νόσον λοιμώδη. Πρὸς σωτηρίαν των οἱ νοσοῦντες κατέφυγον εἰς Δελφοὺς καὶ ἐζήτησαν θεραπείαν ἐκ τῆς νόσου, τὸ δὲ μαντεῖον συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ θυσιάζωσιν εἰς τὸν Διόνυσον παῖδα ὡραῖον. Μετά τινα ὅμως ἔτη ὁ φιλεύσπλαγχνος Διόνυσος ὑπεδήλωσεν ὅτι θὰ ἦτο εὐχαριστημένος ν' ἀνταλλάξωσι τὸν ὡραῖον παῖδα μὲ αἶγα ὡς ἱερεῖον.

Γ. ΚΑΨ.

αἰγοβοσκὸς καὶ *αἰγίβοσκος*· ὁ αἶγας βόσκων, ὁ γιδοβοσκός.

αἰγόδερμος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ἔχων δέρμα αἰγός, ὁ αἰγόδορος, ὁ «γιδοπέτσης».

αἰγόδερμα (τό)· ἡ δορὰ τῆς αἰγός, ἡ αἰγῆ.

αἰγοδόντια (Aegodontia Zittel) *[Παλαιοζ.]*. Εἶναι ὑποομοιογένεια τῶν *ἀντιλοκαπριδῶν*, ὧν ἡ κεφαλή, ἥτις εἶναι πάντοτε θολωτὴ καὶ ἔχει ἄξονα κεκαμμένον, φέρει ἐπὶ τοῦ μετωπικοῦ καὶ παρὰ τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας κερατοειδεῖς ἀκωκάς, ἐφ' ὧν κέρα σπανίως εὐθέα καὶ κυλινδρικά· συνήθως εἶναι ταῦτα συμπεπιεσμένα πλευρικῶς καὶ κεκαμμένα πρὸς τὰ ὄπισθεν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ σπειροειδῆ ἢ καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἐστραμμένα. Οἱ τραπεζῖται αὐτῶν ὑπάγονται σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑψηλοδόντων· σπανίως φέρουσιν οὗτοι βασικοὺς στύλους, ἐξαιρετικῶς δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἢ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀκωκῶν εἰσὶν ἐφωδιασμένοι δι' ἀσθενῶν καθέτων γραμμῶν ἢ πλευρῶν. Καλύπτονται δὲ τόσον οἱ τραπεζῖται ὅσον καὶ οἱ προτραπεζῖται συνήθως ὑπὸ λείας σμαλτίνης. Εἰς τὰ αἰγοδόντια περιλαμβάνονται τὸ ἄθροισμα τῶν *νεοτραγινῶν*, τῶν *γαζελλινῶν*, τῶν *ρουπικαπρινῶν*, τῶν *ὀβικαπρινῶν* καὶ τῶν *ὀβιμποβινῶν*.

Θ. Σ.

αἰγοειδὴς (ὁ, ἡ), *—ές* (τὸ)· ὁ ὁμοιάζων πρὸς αἶγα, ὁ ἔχων πρόσωπον αἰγός, «γιδομούρης».

Μ. Φ.

αἰγοθήλης (ὁ) *[Ζωολ.]*. Πτηνὸν τῆς τάξεως τῶν *κεκραγτῶν* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *αἰγοθηλιδῶν* (κοινῶς *νυκτοπάτης, πλάνος, λαγοβυζάστρα*). Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 29 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του εἶναι φαιοϋπέρυθρος μὲ ραβδώσεις καὶ κηλῖδας μελανάς. Εἰς τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς φέρει ὑπόλευκον λωρίδα, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ράμφους καὶ τελευτᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ αὐχένος.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι μᾶλλον νυκτόβιον· τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας κρύπτεται, διότι τὸ πολὺ φῶς ἐνοχλεῖ τοὺς ὀφθαλμούς του, καὶ διὰ τοῦτο μόνον κατὰ τὴν πρωΐαν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ἑσπέραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀναζητεῖ τὴν τροφήν του. Συνήθως δὲν κατασκευάζει φωλεὰν καὶ ἐναποθέτει ὅπου εὑρεθῇ τὰ ᾠά του, ἐλάχιστα δὲ φροντίζει διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νεοσσῶν του. Ὁ αἰγοθήλης ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Ἀπρίλιον καὶ ἀπέρχεται περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἢ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ᾠοτοκίας τὸ ἄρρεν, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ζῇ πλησίον τοῦ θήλεος, τὴν ἐγκαταλείπει μόνην διὰ νὰ ἐπωάσῃ τὰ ᾠά της, τὰ ὁποῖα αὕτη ἐναποθέτει εἰς μικρὰν κοιλότητα γῆς, ἣν σκάπτει ὀλίγον πρὸ τοῦ τοκετοῦ, περιβάλλουσα αὐτὰ διὰ ξηρῶν φύλλων καὶ ριζῶν. Λέγεται, ὅτι, ὅταν προαισθανθῇ κίνδυνον, ἡ μήτηρ μεταφέρει μὲ τὸ ράμφος της τὰ ᾠὰ εἰς ἄλλο μέρος ἀσφαλέστερον. Τοὺς νεοσσούς της διατρέφει μέχρις ὅτου δυνηθοῦν μόνοι των νὰ εὑρίσκωσι τροφήν.

Ὁ αἰγοθήλης ἵπταται ταχύτατα καὶ τόσον χαμηλά, ὥστε φαίνεται ἐγγίζων τὸ ἔδαφος. Τρέφεται ἐκ κανθάρων, βομβύκων καὶ ἄλλων νυκτοβίων ἐντόμων, τὰ ὁποῖα θηρεύει πετῶν ὁρμητικῶς, χωρὶς θόρυβον, καὶ ἔχων ἀνοικτὸν τὸ στόμα διὰ νὰ συλλαμβάνῃ εὐκολότερον τὴν λείαν του. Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ ἔντομον εἰσέλθῃ εἰς τὸ στόμα του δὲν τὸ κλείει, διότι προσκολλᾶται ἐκεῖ διὰ γλοιώδους οὐσίας ἥτις καὶ τὸ συγκρατεῖ. Ὅταν ὁ αἰγοθήλης εὑρεθῇ πρὸ δυνατοῦ φωτὸς ἢ δυνατοῦ σκότους σταματᾷ ἐκεῖ ὅπου εὑρίσκεται· διὰ τὸν λόγον τοῦτον συχνάκις συναντῶμεν αἰγοθήλας κατὰ τὸ θέρος, ἰδίως μεταξὺ ἀμπέλων, πεδιάδων, κεκρυμμένους μεταξὺ λίθων ἢ χόρτων, εἰς μέρη δηλαδὴ ὅπου δὲν διαιτᾶται συνήθως. Ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζει δυσκόλως καὶ φαίνεται μᾶλλον ὅτι σύρεται ἐπ' αὐτῆς.

Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι ὠφελιμώτατον εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ κρέας του εἶναι εὔγευστον, θηρεύεται δὲ ἰδίως περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου.

Τὸ ὄνομα *αἰγοθήλης* προῆλθεν ἔκ τινος παλαιᾶς δοξασίας ὅτι τὸ πτηνὸν τοῦτο θηλάζει τὰς αἶγας. Σχετικῶς ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει («Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι») τὰ ἑξῆς: «ὄρνις ὀρεινός, μικρῷ μείζων κοττύφου, κόκκυγος ἐλάττων· ᾠὰ δύο ἢ τρία· τὸ δὲ ἦθος βλακικός· θηλάζει δὲ τὰς αἶγας, οὐκ ὀξυωπὸς τῆς ἡμέρας». Καὶ ὁ Αἰλιανὸς δὲ λέγει περὶ τοῦ αἰγοθήλη «τολμηρότατος ζῴων... ἐπιτίθεται ταῖς αἰξὶ κατὰ τὸ καρτερόν, καὶ τοῖς οὔθασιν αὐτῶν προσπετόμενος εἶτα ἐκμυζᾷ τὸ γάλα... τυφλοῖ τὸν μαστὸν καὶ ἀποσβέννυσιν ἐκεῖθεν τὴν ἐπιρροήν».

Αἱ ὀνομασίαι *νυκτοπάτης* καὶ *πλάνος* προῆλθον ἐκ τοῦ ὅτι πλανᾶται κατὰ τὴν νύκτα πρὸς ἀναζήτησιν τῆς τροφῆς του.

Καὶ σήμερον πολλοὶ χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ αἰγοθήλης θηλάζει τὰς αἶγας, διότι τὸ συναντῶσι πλανώμενον κατὰ τὴν ἑσπέραν ἀνὰ μέσῳ τῶν ποιμνίων τῶν αἰγῶν καὶ τῶν ἀγελάδων. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι καὶ θηλάζει πράγματι τὰ ζῷα· ἁπλούστατα ἀσχολεῖται εἰς τὸ νὰ συλλαμβάνῃ τὰ περιϊπτάμενα ἐκεῖ ἔντομα.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

αἰγοθηλίδαι οἱ *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνῶν τῆς οἰκογενείας τῶν *νυκτοβίων* τῆς τάξεως τῶν *κεκραγτῶν*.

Τὰ πτηνὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι νυκτόβια, μεγαλόφθαλμα καὶ τρέφονται ἐξ ἐντόμων ἅτινα συλλαμβάνουσι κατὰ τὴν πτῆσίν των. Ὠοτοκοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ βραχέος ράμφους πεπλατυσμένου τριγωνικοῦ, γαμψοῦ κατὰ τὸ ἄκρον του, βαθέως ἐσχισμένου, καὶ φέροντος κατὰ τὴν βάσιν του σκληρὰς καὶ μακρὰς τρίχας τὰς ὁποίας κινεῖ κατὰ βούλησιν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἐκβάλλουσιν ὀξείας κραυγάς. Οἱ πόδες των εἶναι βραχεῖς. Αἱ πτέρυγές των ἐπιμήκεις, ἐλαφρῶς ὀξεῖαι καὶ ἡ οὐρά των ἀπεστρογγυλωμένη. Κατοικοῦσι τὰ δάση καὶ τρέφονται ἐξ ἐντόμων, ἰδίως ἐκ ψυχῶν.

Δ. Ν. Π

αἰγοθήρας (ὁ)· θηρευτὴς τῶν αἰγῶν.

αἰγόθριξ (ὁ, ἡ)· ὁ ἔχων τρίχας αἰγός, ὁ «κατσικότριχος».

αἰγόκερα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομα λεπιδόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν *αἰγοκεριδῶν*. Τὸ μῆκος τοῦ σώματός των εἶναι 2 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν πτερύγων των δὲν ὑπερβαίνει τὰ 4 ἑκατοστά. Αἱ πρὸς τὰ ἄνω πτέρυγές των ἔχουσι φαιοϋποκίτρινον χρῶμα μὲ κηλῖδας σκοτεινοτέρας· αἱ κάτω πτέρυγες εἶναι λευκαὶ μὲ φαιὰς νευρώσεις εἰς τὰ ἄρρενα καὶ τεφρὰς εἰς τὰ θήλεα. Τὸ σῶμά των εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν φαιόν. Αἱ κεραῖαι εἶναι κτενοειδεῖς εἰς τὰ ἄρρενα καὶ νηματοειδεῖς εἰς τὰ θήλεα. Αἱ ψυχαὶ (πεταλοῦδες) αὗται ἀναφαίνονται περὶ τὰ μέσα Μαΐου καὶ ἵπτανται πάντοτε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ φθινοπώρου. Τὰ ᾠά των γεννῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Αὐγούστου καὶ τὰ ἐναποθέτουσιν ἐπὶ θάμνων καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν τεύτλων (κοκκινογούλια).

Digitized by Google

Μετὰ δύο ἑβδομάδας ἐξέρχονται ἐκ τῶν ᾠῶν αἱ κάμπαι αἱ ὁποῖαι ἔχουν σκοτεινῶς πράσινον χρῶμα —«*σταχτερὰ σκουλήκια*»,—καὶ φέρουσι πλαγίως τοῦ σώματός των δύο ἐπιμήκεις ὑποκιτρίνας γραμμάς, ἐπὶ ἑκάστου δὲ ἀρθρωτοῦ δακτυλίου τέσσαρας μικρὰς μελανὰς κηλῖδας. Τὸ μῆκός των εἶναι 5 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ πάχος των 6 χιλιοστόμετρα. Αἱ κάμπαι ἐπιφέρουν μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς λαχανοκήπους κατὰ τὴν νύκτα, ἐνῷ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας μένουν ἐντὸς τῆς γῆς ἡ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης, σχηματίζουσαι σφαῖραν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος παραμένουν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους· κατὰ τὸ ἔαρ ὅμως ἀφυπνίζονται, περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ Μαΐου λαμβάνουν τὴν τελείαν των ἀνάπτυξιν καὶ μεταμορφοῦνται πρῶτον εἰς χρυσαλλίδας καὶ κατόπιν εἰς ψυχάς.

Καταστροφὴ τῶν σκωλήκων.—Τὸ «σταχτερὸ σκουλῆκι» εἶναι καταστρεπτικώτατον εἰς τὰς φυτείας καὶ ἰδίως τῶν τεύτλων. Κατὰ τὸ 1865 ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βόρειον Γαλλίαν καὶ ἐπέφερε τελείαν καταστροφὴν τῶν φυτειῶν τοῦ ἔτους ἐκείνου. Διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐντόμων τούτων μεταχειρίζονται πολλὰ μέσα. Πρῶτον καταφεύγουν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἐχθροὺς τῶν καμπῶν τούτων, μυγαλάς, ἀσπάλακας καὶ διάφορα ἐντομοφάγα πτηνά, τὰ ὁποῖα διατηροῦσιν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν καμπῶν. Τὸ μέσον τοῦτο, ἂν καὶ δὲν εἶναι ῥιζικῶς ἀποτελεσματικόν, ἐλαττώνει ἐν τούτοις κατὰ πολὺ τὰς κάμπας. Ἡ συλλογὴ τῶν καμπῶν εἶναι πολὺ δύσκολος, ἂν μὴ ἀδύνατος, διότι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας μένουσι κεκρυμμέναι ἐντὸς τῆς γῆς, ἡ δὲ περισυλλογή των ἐν καιρῷ νυκτὸς τῇ βοηθείᾳ φανῶν ἢ ἠλεκτρικῶν λαμπτήρων δὲν εἶναι πρακτική. Ἄλλη μέθοδος πρακτικωτέρα εἶναι ἡ ἐκβολὴ τῶν καμπῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, ἐπιτυγχανομένη διὰ δευτέρας ἀρώσεως (διβόλισμα) πέριξ τῶν φυτειῶν, μεθ' ὃ εἶναι εὐχερὴς ἡ περισυλλογή των. Εἰς πολλὰ μέρη μεταχειρίζονται τὰς ὄρνιθας, αἱ ὁποῖαι μεταφερόμεναι εἰς τὰς φυτείας ἐντὸς κινητῶν ὀρνιθώνων κατατρώγουσι μεγάλας ποσότητας καμπῶν.

Προτιμότερον ἐξ ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων εἶναι ὁ ῥαντισμὸς τοῦ κάτω μέρους τοῦ φυτοῦ διὰ τῆς ἑξῆς διαλύσεως:

Ὕδατος	900 μέρη
Θειϊκοῦ ὀξέος	50 »
Νιτροβενζόλης	50 »

Ἀποτελεσματικὸν ἐπίσης φάρμακον πρὸς καταστροφὴν τῶν καμπῶν εἶναι αἱ ἀρσενικοῦχοι ἑνώσεις, αἵτινες ἐδοκιμάσθησαν κατὰ πρώτην φορὰν τῷ 1 59 εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας κατὰ τοῦ δορυφόρου (βλ. λέξιν) τῶν πατατῶν. Κατὰ τὸ 1872 ὁ Riley συνέστησε διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν καμπῶν τὸ «*πράσινον τῶν Παρισίων*» *(vert de Paris)*. Τὰ πρῶτα ὅμως μεθοδικὰ πειράματα τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀρσενικούχων ἑνώσεων ἐγένοντο κατὰ τὸ 1880 ὑπὸ τὸν καθηγητὴν Cook. Ἐπὶ πολὺν ἐν τούτοις χρόνον οἱ καλλιεργηταὶ ἐδίσταζον νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ χημικὰ ταῦτα μέσα. Κατὰ τὸ 1887 οἱ Alwood καὶ Cushman ἐφήρμοσαν εἰς μεγάλην κλίμακα τὰς ἀρσενικούχους ἑνώσεις, ἰδίως διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πυράλης (βλ. λέξιν) τῶν μηλεῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς ὅλας τὰς χώρας μεταχειρίζονται τὰς ἀρσενικούχους ἑνώσεις, μόνον δὲ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι καταναλίσκουν ἐτησίως 2,500 τόννους «*vert de Paris*». Ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν πρώτη ἡ Ἀγγλία ἔκαμε χρῆσιν τοῦ φαρμάκου τούτου καὶ κατόπιν ἡ Γαλλία τὸ μετεχειρίσθη κατὰ τῆς κάμπης τῶν τεύτλων, τῆς χρυσομέλης (βλ. λέξιν) καὶ ἄλλων τινῶν ἐντόμων. Κατὰ τὸ 1896 εἰς τὴν Ἀλγερίαν διὰ τῶν ἀρσενικούχων ἑνώσεων κατέστρεψαν τελείως τὴν κάμπην τῶν ἀμπέλων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔφερε θαυμάσια ἀποτελέσματα ὁ διὰ κονιοποιημένων ἀρσενικούχων ἑνώσεων ῥαντισμὸς τῶν ἐλαιῶν κατὰ τοῦ δάκου (βλ. λέξιν).

Τὰ ἀρσενικοῦχα ἅλατα τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ μολύβδου χρησιμοποιοῦνται εἴτε ξηρὰ ἢ ἐν ὕδατι διαλελυμένα. Ὅταν ἡ χρῆσις αὐτῶν γίνεται ὑπὸ μορφὴν κόνεως, πρέπει νὰ ἀναμιγνύωνται μετὰ βεβλαμμένου ἀλεύρου, ἀσβέστου, τιτάνου, ἢ λεπτοτάτης τέφρας ξύλων.

Διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν καμπῶν τῶν τεύτλων συνιστᾶται ἡ ἑξῆς σύνθεσις.

Vert de Paris	1 κιλὸν
Ἄσβεστος ἐσβεσμένη	2—3 κιλὰ
Ἄλευρον ἢ μελάσσα	1 κιλὸν
Ὕδωρ	800 λίτραι

Κατ' ἀρχὰς σχηματίζομεν εἶδος πολτοῦ μὲ τὸ *vert de Paris* καὶ τὸ ὕδωρ, εἶτα προσθέτομεν ὀλίγην ποσότητα ἐσβεσμένης ἀσβέστου, ἥτις ἐξουδετεροῖ τὸ ἐλεύθερον ἀρσενικῶδες ὀξὺ καὶ ἐμποδίζει παραλλήλως τὴν διαπύρωσιν τῶν φύλλων. Ἡ προσθήκη τοῦ ἀλεύρου ἢ τῆς μελάσσης δὲν εἶναι ἀπαραίτητος. Τὸ μῖγμα τοῦτο πρὸ τῆς χρήσεως πρέπει νὰ ἀνακινῆται καλῶς. Ἡ ὡς ἀνωτέρω ποσότης τοῦ μίγματος ἀρκεῖ διὰ νὰ ῥαντίσωμεν ἓν περίπου ἑκτάριον. Ὁ ῥαντισμὸς γίνεται διὰ ψεκαστῆρος λίαν πρωΐ, πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ἐν καλοκαιρίᾳ.

Ἡ καταστροφὴ τῶν ψυχῶν εἶναι εὐκολωτέρα τῆς καταστροφῆς τῶν καμπῶν. Πρὸς τοῦτο οἱ καλλιεργηταὶ ἀπὸ τῆς 15ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου ἐπωφελοῦνται τῶν σκοτεινῶν νυκτῶν καὶ ἀνάπτουσιν εἰς τοὺς ἀγρούς των, ἰδίως ὅταν φυσᾷ δυτικὸς ἢ νότιος ἄνεμος, πυράς, ἄνωθεν τῶν ὁποίων συναθροίζονται τὰ ἔντομα καὶ καίονται. Εἰς πλεῖστα μέρη, ἰδίως εἰς τὴν Ἀμερικήν, μεταχειρίζονται τὰς «*λυχνίας- παγίδας*» μὲ ἀσετυλίνην, τῶν ὁποίων ἡ λάμψις προσελκύει περισσότερον τὰ ἔντομα.

Αἰγόκερον τὸ ἡλιόφοβον.— Εἶναι τὸ κοινότερον εἶδος τῆς οἰκογενείας τῶν αἰγοκεριδῶν. Τὰ ἄνω πτερά του εἶναι ὑπόφαια μὲ ὑπολευκοκιτρίνας νευρώσεις· τὰ κάτω πτερά του ἔχουσιν ἀνοικτότερον χρῶμα καὶ φέρουσι διάφορα ποικίλματα. Τὸ ἔντομον τοῦτο πετᾷ κατὰ τὴν νύκτα ἀπὸ τὰ τέλη Ἰουλίου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἡ θήλεια ἐναποθέτει εἰς τὸ κατώτατον μέρος τῶν θάμνων τὰ ᾠά της, τὰ ὁποῖα ἐκκολάπτονται μετὰ βραχὺ χρονικὸν διάστημα· αἱ νεαραὶ κάμπαι ἀρχίζουν τότε νὰ κατατρώγουν τὰ φυτὰ ἀπὸ τῆς βάσεώς των, μόνον κατὰ τὴν νύκτα, παραμένουσαι τὴν ἡμέραν τελείως ἀκίνητοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ὅπου τὸ χρῶμά των ἀπομιμεῖται τὸν χρωματισμὸν τῶν πέριξ πετρῶν ἢ φύλλων. Κατὰ τὸν χειμῶνα εἰσδύουσιν ἐντὸς τῆς γῆς καὶ εἰς μικρὸν βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἐπανεξέρχονται δὲ κατὰ τὴν ἄνοιξιν· τότε ἔχουσι μῆκος 5 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ χρῶμα φαιόν· τὸ καταστρεπτικόν ἔργον των ἀρχίζουν περὶ τὰ μέσα Μαΐου. Περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου, εἰσδύουσιν ἐκ νέου εἰς τὴν γῆν καὶ μεταμορφοῦνται εἰς ὑπερύθρους χρυσαλλίδας, αἵτινες κατὰ τὸν Ἰούλιον γίνονται ψυχαὶ (πεταλοῦδες). Πολλάκις ἐμφανίζονται κατὰ χιλιάδας καὶ δύνανται ἐντὸς 15 ἡμερῶν νὰ καταστρέψωσιν ἔκτασιν μεγαλυτέραν τῶν 100 ἑκταρίων.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

αἰγόκερας (Aegoceras Waagen) *[Παλαιοζ.]*. Γένος τῶν *ἀμμωνιτῶν* τῆς ὁμοιογενείας τῶν αἰγοκερατιδῶν, ὅπερ ἔζησε κατὰ τὸ *λιασικὸν* σύστημα· τὸ κέλυφος αὐτοῦ φέρει ἁπλᾶς πλευρὰς παχυνομένας πρὸς τὰ ἔξω, αἵτινες ἐπεκτείνονται συνεχῶς ἀδιαίρετοι ἢ διαιροῦνται εἰς περισσοτέρους κλάδους πρὸς τὸ εὐρὺ καὶ μὴ τροπιδοφόρον ἐξωτερικὸν τμῆμά των. Ἐπ' αὐτῶν παρετηρήθη καὶ ἀνάπτυχος. Ἐνταῦθα ὑπάγεται Aegocera bifer Ruenst., ὅπερ χαρακτηρίζει τὸ *λιάσιον β*, τὰ δὲ Aeg. planicosta. Aeg. lataecosta καὶ Aeg. capricornus τὸ *μεσαῖον λιάσιον* σύστημα. Θ. Σ.

αἰγοκερατίδαι (Aegoceratidae Neumayr καὶ Zittel) *[Παλαιοζ.]*. Ὁμοιογένεια ἥτις ἐμφανισθεῖσα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ *λιασικοῦ* συστήματος καὶ ἐπεκταθεῖσα μέχρι τοῦ *κάτω δογγερίου* περιλαμβάνει ζῷα δισκοειδῆ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὐρυόμφαλα. Οἱ γῦροι αὐτῶν εἶναι λεῖοι ἢ φέρουσιν ἐγκαρσίας πλευράς, αἵτινες ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ μέρους πολλάκις σχάζονται. Τὸ στοματικὸν αὐτῶν ἄνοιγμα στερεῖται ἐξωτερικῶν πλευρικῶν ὤτων καὶ προεξεχούσης πλευρικῆς τρόπιδος ἢ ῥακῶν. Ὁ κατοικίδιος θάλαμος αὐτῶν καταλαμβάνει τὰ $^3/_4$ γύρου ἢ καὶ ὁλόκληρον γῦρον. Αἱ γραμμαὶ τῶν ῥαφῶν εἶναι ὀδοντωταί, αἱ πλευρικαὶ λεκάναι εἶναι μόνον δύο, τῆς ῥαφῆς μία καὶ μία τῆς ἀντισιφωνικῆς, ἥτις εἶναι δικόρυφος. Συνήθως ὑφίσταται καὶ ἀνάπτυχος. Αἱ αἰγοκερατίδαι καταγόμεναι ἐκ τῶν *φυλλοκεράτων* περιλαμβάνουσι τὰς ὑποομοιογενείας τῶν *ψιλοκερατινῶν*, τῶν *ἀριετινῶν*, τῶν *αἰγοκερατινῶν*, τῶν *πολυμορφινῶν* καὶ τῶν *ἀμματοκερατινῶν*. Θ.Σ.

αἰγοκερατῖναι (Aegoceratinae Zittel, συνων. *Capricorni* von Buch) *[Παλαιοζ.]*. Ὑποομοιογένεια τῶν αἰγοκερατιδῶν χαρακτηρίζουσα τὸ *λιασικὸν* σύστημα. Περιλαμβάνει εὐρυομφάλους ἀμμωνίτας μετὰ γύρων φερόντων πλευρικὰς πλευράς, αἵτινες συνήθως ἐξογκοῦνται εἰς κρασπεδώδεις κόμβους. Αἱ πλευραὶ δὲ αὗται ἢ ἐπεκτείνονται συνεχῶς ἢ διαιροῦνται ἐπὶ τοῦ ἀτροπιδοφόρου ἐξωτερικοῦ τμήματος τοῦ ὀστράκου. Ἡ λεκάνη τῆς ῥαφῆς ὀπισθοχωρητικῶς εἰσέχουσα καὶ πολλαχῶς διακλαδιζομένη σχηματίζει πολλὰς μικρὰς βοηθητικὰς λεκάνας. Ἐνταῦθα ὑπάγονται τὰ γένη *αἰγόκερας* καὶ *σλοταΐμια*. Θ.Σ.

αἰγοκερίδαι (οἱ) *[Ζῳολ.]*. Ἔντομα λεπιδόπτερα τῆς τάξεως τῶν ψυχῶν. Φέρουσι τέσσαρας πτέρυγας πάντοτε τεταμένας, αἱ ὁποῖαι καλύπτονται ὑπὸ ἐγχρώμων λεπίων. Τὰ λέπια ταῦτα εἶναι δερματοχρηστικὰ ἐλασμάτια στερεούμενα διὰ μίσχου ἐπὶ τῶν πτερύγων τοῦ ἐντόμου καὶ ἐναποτίθενται τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ὡς στέγασμα ἐκ κεράμων. Τὸ σχῆμά των διαφέρει κατὰ τὸ εἶδος τοῦ ἐντόμου καὶ τῶν πτερῶν. Πάντοτε κατὰ τὰ ἄκρα των εἶναι ὀδοντωτά, ἀποσπῶνται εὐκόλως καὶ μετατρέπονται ἀποσπώμενα εἰς εἶδος κονιορτοῦ. Τὸ στόμα ἔχει μετασχηματισθῆ εἰς μυζητῆρας, οἵτινες σχηματίζουσιν εἶδος σπειροειδοῦς σίφωνος. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ὀγκώδης, στρογγύλη καὶ λίαν εὐκίνητος καὶ φέρει 2 μεγάλους συνθέτους ὀφθαλμοὺς καὶ δύο μακρὰς κεραίας. Ὁ θώραξ εἶναι περιωρισμένος καὶ φέρει τὰ δύο ζεύγη τῶν πτερύγων καὶ τὰ τρία ζεύγη τῶν ποδῶν. Ἡ κοιλία εἶναι μαλακὴ καὶ μακρά. Ἐνίοτε ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ εἰς τὰ δύο γένη.

Αἱ μεταμορφώσεις των εἶναι τέλειαι. Τὸ σῶμα τῶν καμπῶν των, σκωληκοειδοῦς σχήματος, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν θωρακικῶν δακτυλίων, ἕκαστος τῶν ὁποίων φέρει ζεῦγος ἀρθρωτῶν ποδῶν, οἵτινες ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τρία ζεύγη ποδῶν τοῦ τελείου ἐντόμου. Οἱ δύο πρῶτοι κοιλιακοὶ δακτύλιοι δὲν φέρουσιν οὐδὲν εἶδος προσακτρίδων. Οἱ ὑπόλοιποι ἀρθρωτοὶ δακτύλιοι φέρουσι *ψευδοπόδια*, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ πέντε ζεύγη. Τὸ στόμα τῶν καμπῶν εἶναι ἐπιτήδειον πρὸς ἀπομύζησιν. Εἶναι λίαν ἀδηφάγοι, ὑφίστανται δὲ πλείστας μεταμορφώσεις ἕως ὅτου γίνωσι νύμφαι ἢ χρυσαλλίδες. Δ. Ν. Π.

Αἰγόκερω, *τροπικὸς τοῦ*—. Καλεῖται *τροπικὸς τοῦ Αἰγόκερω* κύκλος τοῦ νοτίου ἡμισφαιρίου τῆς οὐρανίου σφαίρας, διερχόμενος διὰ τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ παράλληλος τῷ ἰσημερινῷ. Ὁ κύκλος οὗτος ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν του ἐκ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Αἰγόκερω, ἐπειδὴ τὸ σημεῖον τῆς χειμερινῆς τροπῆς εὑρίσκετο πρὸ δύο περίπου χιλιάδων ἐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀστερισμοῦ τούτου, συμπίπτοντος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἱππάρχου (περὶ τὰ 160-125 π. Χ.) μετὰ τοῦ ὁμωνύμου ζῳδίου. Σήμερον, ὁπότε, λόγῳ τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν, τὸ σημεῖον τῆς χειμερινῆς τροπῆς εὑρίσκεται ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ Τοξότου, ἡ διατήρησις τῆς ἐπωνυμίας τοῦ τροπικοῦ τούτου κύκλου δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ σημεῖον τῆς χειμερινῆς τροπῆς εὑρίσκεται ἐν τῷ ζῳδίῳ τοῦ Αἰγόκερω, συμπίπτοντι σήμερον μετὰ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Τοξότου.

Τροπικοὶ κύκλοι.

Ὁ τροπικὸς τοῦ Αἰγόκερω, ἀπέχων τοῦ ἰσημερινοῦ κατὰ νοτίαν ἀπόκλισιν $\delta = -23°, 27'$ περίπου, ὀνομάζεται ἐνίοτε καὶ *Νότιος τροπικὸς κύκλος* κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν τροπικὸν τοῦ Καρκίνου, ὅστις καλεῖται καὶ Βόρειος τροπικός. Ὑπὸ τὰ αὐτὰ ὀνόματα φέρεται ἀντίστοιχος κύκλος κείμενος ἐπὶ τῆς γηΐνης σφαίρας εἰς νότιον γεωγραφικὸν πλάτος $\varphi = -23°. 27'$. περίπου.

Ὁ τροπικὸς τοῦ Αἰγόκερω ἀποτελεῖ ἐπὶ μὲν τῆς οὐρανίου σφαίρας τὸ νότιον ὅριον ζώνης ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ ἀπόκλισις τοῦ Ἡλίου μεταβάλλεται κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς ἔτους περίπου ἀπὸ $-23° 27'$ μέχρι $+23°. 27'$, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς καθορίζει μετὰ τοῦ τροπικοῦ τοῦ Καρκίνου τὴν λεγομένην Διακεκαυμένην Ζώνην, ἐκτεινομένην ἑκατέρωθεν τοῦ ἰσημερινοῦ εἰς ὁλικὸν πλάτος ὡς ἔγγιστα 46°. 54'. Εἰς πάντας τοὺς τόπους τῆς Γῆς τοὺς κειμένους ἐπὶ τοῦ τροπικοῦ τοῦ Αἰγόκερω ἅπαξ τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς χειμερινῆς τροπῆς, ὁ Ἥλιος μεσουρανεῖ εἰς τὸ ζενίθ.

Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ τροπικὸς τοῦ Αἰγόκερω, ὅπως καὶ ὁ τροπικὸς τοῦ Καρκίνου, ἐκαλεῖτο Πύλη τοῦ Ἡλίου, διότι ὁ οὐρανὸς ὑπετίθετο ὅτι εἶχε δύο πύλας, δι' ὧν διήρχετο ὁ Ἥλιος κατὰ τὰ ἡλιοστάσια ἀνερχόμενος καὶ κατερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἡμισφαιρίου εἰς τὸ ἕτερον. Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Αἰγόκερως (Capricornus, Capricorne) *[Ἀστρον.]*. Ἀστερισμὸς τοῦ νοτίου ἡμισφαιρίου, κείμενος ἐπὶ τῆς ἐκλειπτικῆς καὶ ἀποτελῶν τὸν δέκατον κατὰ σειρὰν ἐκ τῶν δώδεκα ἀστερισμῶν τοῦ Ζῳδιακοῦ Κύκλου.

Εἰς τοὺς χάρτας τοῦ οὐρανοῦ ὁ Αἰγόκερως εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν ἀμφιβίου τέρατος, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ προσθίου ἡμίσεος αἰγὸς καὶ τοῦ ὀπισθίου ἡμίσεος ἰχθύος. Ἡ παράστασις αὕτη φαίνεται ἕλκουσα τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς Βαβυλωνιακῆς Κοσμογονίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀφθονοῦσι παρόμοια τέρατα. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ ἡ μεταξὺ ἄλλων συμβολικῶν παραστάσεων διαφόρων ἀσσυριακῶν ἀστερισμῶν παρουσία *ἰχθυοκέρκου αἰγός*, ἥτις κατὰ τὸν Epping (Astronomisches s. 148-149) ἀποτελεῖ ἐν τῷ Χαλδαϊκῷ Ζῳδιακῷ Κύκλῳ ἴδιον ἀστερισμόν, φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Sakhû* καὶ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν παρ' ἡμῖν ἀστερισμὸν τοῦ Αἰγόκερω.

Παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἕκαστος τῶν Ζῳδιακῶν ἀστερισμῶν ὠνομάζετο ἐκ τοῦ οἰκείου ἐμβλήματος τῶν διεπουσῶν τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους ἰσαρίθμων αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, ὁ Αἰγόκερως ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν θεότητα Μένδην.

Digitized by Google

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐδοκίμασαν ποιάν τινα δυσκολίαν ἵνα ἀνεύρωσιν ἐν τῇ μυθολογίᾳ των παράστασιν ἀνάλογον τῇ Βαβυλωνιακῇ. Ἡ σύνθεσις ἐν τούτοις τοῦ Βαβυλωνιακοῦ τέρατος καὶ ὁ ἀμφίβιος αὐτοῦ χαρακτὴρ ὑποδηλοῦσι δεσμόν τινα μεταξὺ τοῦ Πανὸς καὶ τοῦ Τρίτωνος. Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν προέκυψεν ὁ δεσμὸς τοῦ θεοῦ τῶν ποιμένων μετὰ τοῦ θεοῦ τῶν θαλασσῶν πραγματεύεται ἀρχαῖος μῦθος σχετικὸς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Γῆς περιπλάνησιν τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον, οἱ θεοὶ ἐκδιωχθέντες ἐκ τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ τῶν Γιγάντων, κατέφυγον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐνῷ δὲ εὐωχοῦντο παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως ὁ τρομερώτατος τῶν Γιγάντων, ὁ Τυφών. Ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτοῦ οἱ θεοὶ μετεμορφώθησαν εἰς διάφορα ζῷα, ἵνα διαλάθωσι τὴν προσοχὴν τοῦ διώκτου των. Τότε ὁ Πὰν ἢ Αἰγιπάν, ὁμογάλακτος ἀδελφὸς τοῦ Διός, καθὸ ἐκτραφεὶς ὑπὸ τῆς αἰγὸς Ἀμαλθείας, μετεμορφώθη εἰς αἶγα καὶ ἔντρομος ἐρρίφθη εἰς τὸν Νεῖλον ἵνα σωθῇ, μεταβληθεὶς εἰς ἀμφίβιον, διὰ μετατροπῆς τοῦ ἐν τῷ ὕδατι βεβυθισμένου ὀπισθίου μέρους τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς ἰχθύν. Πρὸς ἀπαθανάτισιν τῆς μνήμης τοῦ γεγονότος, ὁ Ζεὺς ἔθηκε τὸ τέρας τοῦτο ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν.

Ἐπίσης καὶ ὁ κόχλος, δι' οὗ ὁ Πὰν κατὰ τὴν Τιτανομαχίαν ἐνέσπειρε τὸν πανικὸν μεταξὺ τῶν Τιτάνων, χρησιμεύει κατ' ἄλλους ὡς σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ Πανὸς καὶ τοῦ Τρίτωνος, συμβολιζομένων τοῦ μὲν δι' αἰγός, τοῦ δὲ δι' ἰχθύος. Κατ' ἄλλην τέλος ἐκδοχὴν ὁ Αἰγόκερως ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰγιπανός, ἀνατραφέντος μετὰ τοῦ Διὸς ἐπὶ τῆς Ἴδης ὑπὸ τῆς Ἀμαλθείας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνώμην, καθ' ἣν τὸ σύμβολον τοῦ ἀστερισμοῦ τούτου παριστᾷ τὴν Ἀμάλθειαν, αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθή, διότι ἡ τροφὸς τοῦ Διὸς ἔχει ἀπαθανατισθῇ δι' ἄλλου ἀστερισμοῦ (βλ. Αἴξ).

Ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὁ Αἰγόκερως ἐκαλεῖτο καὶ Τράγος, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ συμβόλου δι' οὗ παρίσταται τὸ ὁμώνυμον αὐτῷ Ζώδιον (βλ. ἀνωτέρω εἰκόνα) καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ προφανῶς συντομογραφικὸν σύμπλεγμα τῶν δύο πρώτων γραμμάτων τ καὶ ρ τῆς λέξεως Τράγος, ἢ ἐξελιχθεῖσαν παραφθορὰν τῆς εἰκονίσεως τῆς κερασφόρου κεφαλῆς τῆς αἰγός, τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ἡμίσεος τοῦ σώματος μετὰ τῶν προσθίων ποδῶν.

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγόκερω ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους (4η π. Χ. ἑκατονταετηρίς), καλούμενος ὑπ' αὐτοῦ ἁπλῶς *Πὰν* καὶ ἐξομοιούμενος πρὸς τὸν Αἰγιπᾶνα.

Κατὰ τὸν Hygin, τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Germanicus καὶ τὸν Ἰσίδωρον, ἐλάχιστοι τῶν παλαιῶν ἀστρονόμων παριστάνουσι τὸν Αἰγόκερων μὲ οὐρὰν ἰχθύος, ὡς παριστάνουσιν αὐτὸν ὁ Ἄρατος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Καζβινὶ καὶ ὁ Οὐλοὺγ Βέης. Ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων παραλαβόντες διετήρησαν τὴν παράστασιν τῆς ἰχθυοκέρκου αἰγὸς πάντες οἱ Ἄραβες ἀστρονόμοι, ὡς συνάγεται ἐκ δύο ἀραβικῶν σφαιρῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἄραψ Σχολιαστὴς τοῦ Οὐλοὺγ Βέη.

Ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὁ Αἰγόκερως ἐκαλεῖτο συνήθως Capricornus ἢ καὶ Aegoceros, ἐνίοτε δὲ καὶ ἁπλῶς Caper ἢ Capra. Τὰ περιφραστικὰ ὀνόματα τοῦ ἀστερισμοῦ τούτου: Corniger aequoris, Neptimia Capra, aequoris Hircus, equoris Caper, pelagi Capella κτλ. μαρτυροῦσιν ὅτι ἐξηκολούθησε καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἰσχύουσα ἡ ἐκ τῶν Ἑλλήνων παραληφθεῖσα ἰδέα περὶ συγγενείας τοῦ Αἰγόκερω μετὰ τοῦ Δυτικοῦ Ὠκεανοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πρῶτος εἶναι ἕτοιμος νὰ βυθισθῇ. (Hor. Od. II 47 καὶ V. I, 1, 86 κτλ.). Ὑπὸ τῶν Ἀράβων ὁ Αἰγόκερως ἐκαλεῖτο *Ἐλ-τζεντὶ* (= τράγος), ὁ δὲ ἐν τῇ ἀραβολατινικῇ Ἀλμαγέστῃ ἀναφερόμενος Alcaucurus εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ Αἰγόκερως.

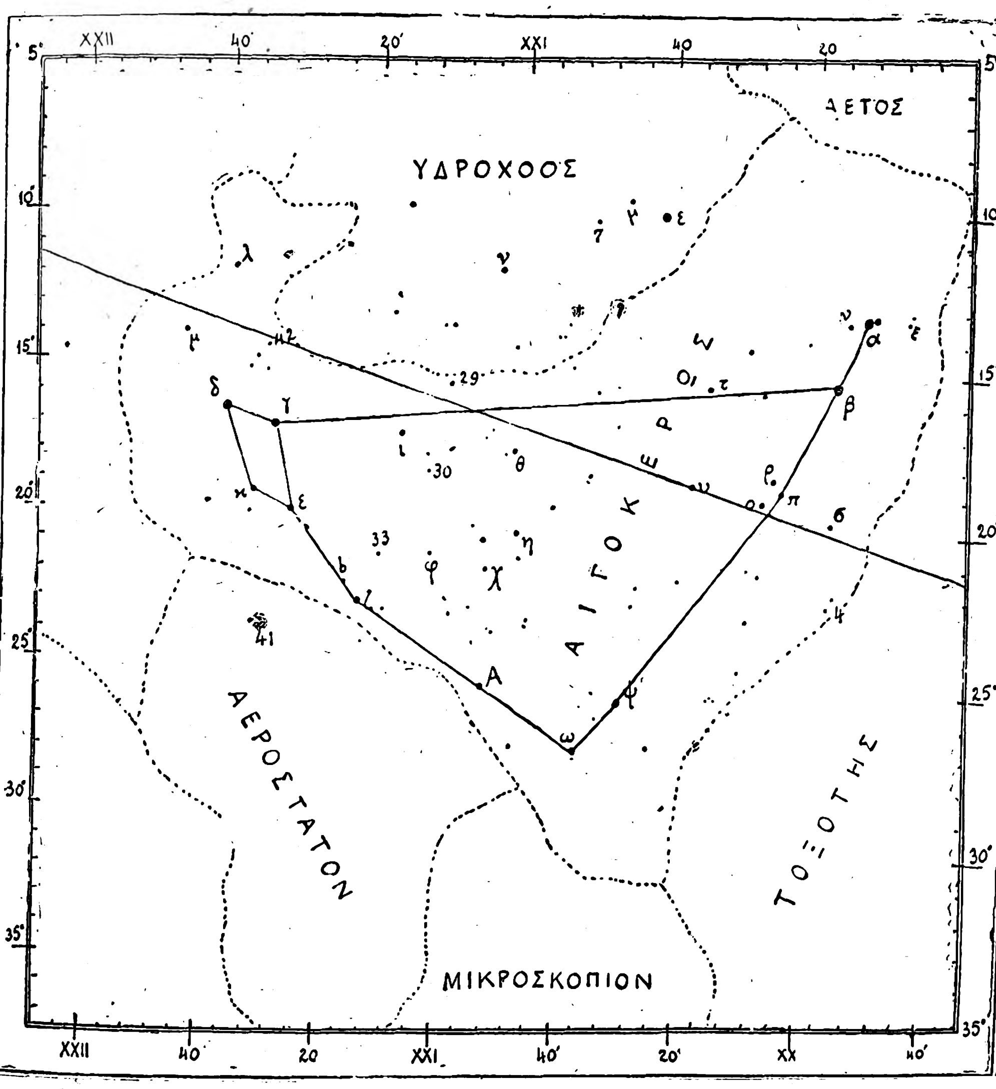

Ὁ Ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγόκερω.

Κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἡ εἴσοδος τοῦ Ἡλίου εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Αἰγόκερω ἐσημείωνε τὴν χειμερινὴν τροπήν· καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀστερισμὸς οὗτος κατελάμβανε τὸ ἀπώτατον πρὸς νότον τοῦ ἰσημερινοῦ δωδεκατημόριον τοῦ Ζωδιακοῦ Κύκλου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἥλιος, φθάσας εἰς τὸ σημεῖον τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου, ἐτρέπετο ἐφεξῆς ἐκ τοῦ νοτίου εἰς τὸ βόρειον ἡμισφαίριον, ἀνερχόμενος ὁσημέραι ὑψηλότερον κατὰ τὴν μεσουράνησίν του, διὰ τοῦτο, καθὼς λέγει ὁ ἀρχαῖος συγγραφεύς, ἐθεωρήθη ἡ αἲξ ὡς τὸ καταλληλότατον σύμβολον τοῦ ἀστερισμοῦ, λόγῳ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς τὸ ζῶον τοῦτο ἀναρριχᾶται καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἀπόκρημνα μέρη.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁ Αἰγόκερως, ὅπως καὶ ὁ Ὑδροχόος, ἐθεωροῦντο ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ ζῴδια, ὄχι διότι εὑρίσκεται ἐν αὐτοῖς ὁ Ἥλιος κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τοῦ Κρόνου, οὗτινος «οἶκος» ἐθεωροῦντο ἐν τῇ ἀστρολογίᾳ τὰ δύο ταῦτα ζῴδια. Ἡ παρουσία τοῦ Κρόνου ἐντὸς τοῦ Αἰγόκερω ἐθεωρεῖτο πρόξενος βροχῶν καὶ θερμομετρικῶν μεταπτώσεων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος (II, § 106) καὶ ἄλλοι. («Saturnus deus pluviarum est, unde etiam senex fingitur; nam senex semper novimus esse gelidos. Hic autem in Capricorno facit gravissimas pluvias praecipue in Italia», Serv. Geogr. I. 336.)

Ἡ συνάντησις τῶν πλανητῶν ἐντὸς τοῦ Αἰγόκερω, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν αἰτία κατακλυσμοῦ (Senec. Q. Nat. III, 29, Ch. II, p. 39), κατὰ δὲ Ἡράκλειτον τὸν Στωϊκὸν (Ch. LIII, 30-1), ἡ σύνοδος ὅλων τῶν πλανητῶν ἐντὸς τοῦ Αἰγόκερω θὰ ἐπέφερε *«σύγχυσιν τοῦ παντός»*. Σχετικῶς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην ὁ Scaliger ἀναφέρει ὅτι οἱ ἀστρολόγοι εἶχον ἀναγγείλει τῷ 1579 ὅτι θὰ ἐγίνετο τοιαύτη σύνοδος τῶν πλανητῶν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1586, καὶ ὅτι ἡ πρόρρησις ἔκαμε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη ὑπὸ τρόμον, φοβουμένην τὴν συμβησομένην καταστροφὴν τοῦ κόσμου.

Κατὰ τὸν Μανίλιον, ὁ Αἰγόκερως εἶναι ὁ πάτρων τῶν μεταλλουργῶν καὶ τῶν βιομηχάνων· ἐντεῦθεν δὲ προφανῶς προέκυψεν ἡ συσχέτισις τῶν ἰδεῶν, ἥτις ἤγαγε τοὺς ἀστρολόγους εἰς τὸ νὰ θέσωσιν ἐν τῷ ἀστερισμῷ τούτῳ τὸ *«ὕψωμα»* τοῦ Ἄρεως, θεοῦ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου. Ὁ Πτολεμαῖος, σκεπτόμενος περίπου ὡς ὁ Μανίλιος, φρονεῖ ὅτι τὸ «ὕψωμα» τοῦ Ἄρεως ἐτέθη ἐν τῷ ἀστερισμῷ τοῦ Αἰγόκερω, ἵνα θερμανθῇ τὸ ψυχρὸν τοῦτο ζῴδιον. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξ αἰγὸς καὶ ἰχθύος σύνθεσιν τοῦ ζῳδίου, αὕτη εἰκονίζει κατὰ τὸν Μανίλιον τὸν χαρακτῆρα τῶν ὑπὸ τὸ ζῴδιον τοῦτο γεννωμένων, οἵτινες κατὰ τὴν νεότητα εἶναι ζωηρῶν καὶ διφορουμένων ἠθῶν, κατὰ δὲ τὸ γῆρας ἡσυχώτεροι.

Ὁ Αἰγόκερως, ὡς ὡροσκόπος τοῦ Αὐτοκράτορος Αὐγούστου, εἰκονίζεται καὶ ἐπὶ διαφόρων ρωμαϊκῶν νομισμάτων μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην ἀδιαφόρως πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερά. Ὅπως δὲ ὁ Ταῦρος ἦτο τὸ ἔμβλημα τῶν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἱδρυθεισῶν λεγεώνων καὶ ὁ Σκορπίος τῶν ἐπὶ Τιβερίου πραιτωριανῶν στρατευμάτων, οὕτω καὶ ὁ Αἰγόκερως ἦτο ἔμβλημα τῶν λεγεώνων τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγόκερω συνέπιπτε μετὰ τοῦ ὁμωνύμου ζῳδίου πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ συνεπείᾳ τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν μετατόπισις τῶν ζῳδίων κατὰ 28° περίπου ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ζῴδιον τοῦ Αἰγόκερω ἐτοποθετήθη ἤδη εἰς τὸν παρακείμενον ἀστερισμὸν τοῦ Τοξότου. Περιλαμβάνεται δὲ ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγόκερω μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν τοῦ Ὑδροχόου καὶ τοῦ Τοξότου, τοῦ Ἀετοῦ καὶ τοῦ Νοτίου Ἰχθύος. Λόγῳ τοῦ μικροῦ σχετικῶς μεγέθους τῶν ἀστέρων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται, δὲν εἶναι εὐδιάκριτος ἐκ πρώτης ὄψεως, δύναται ὅμως νὰ ἀνευρεθῇ ἐπεκτεινομένης πρὸς τὸν ὁρίζοντα τῆς γραμμῆς, ἥτις συνδέει τὸν *Βέγαν (α Λύρας)* μετὰ τοῦ *Ἀλτάϊρ (α Ἀετοῦ)*. Ἡ ἐπέκτασις τῆς γραμμῆς ταύτης θὰ συναντήσῃ τοὺς λαμπροτέρους ἀστέρας τοῦ ἀστερισμοῦ τούτου: τὸν *α* καὶ τὸν *β* Αἰγόκερω. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐκαλεῖτο *Τζινὶ* καὶ ἀποτελεῖ σύστημα ἐξαπλοῦν, τοῦ ὁποίου οἱ δύο μεγαλύτεροι ($α_1$ μεγέθους 3ου μετὰ συνοδοῦ μεγέθους 9,5 καὶ ἑτέρου μικροτέρου καὶ $α_2$ μεγέθους 4ου μετὰ συνοδοῦ μεγέθους 9ου καὶ ἑτέρου μικροτέρου) διακρίνονται εὐκόλως διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, κἄπως ὀξυδερκοῦς, εὐκολώτερον δὲ διὰ διόπτρων. Ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος, ὅστις ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐκαλεῖτο *Δαβίχ*, ἀποτελεῖ σύστημα διπλοῦν, τοῦ ὁποίου ὁ εἷς ἀστὴρ μεγέθους 3,2 εἶναι πορτοκαλλόχρους καὶ ὁ ἕτερος μεγέθους 6,2 εἶναι κυανοῦς. Μεταξὺ τῶν ἀστέρων τούτων $β_1$ καὶ $β_2$ Αἰγόκερω ὑπάρχει διπλοῦς ἀστήρ, ἀποτελούμενος ἐκ δύο συνιστωσῶν, κειμένων εἰς ἀπόστασιν 3″ καὶ ἐχουσῶν μεγέθη ἀντιστοίχως 16 καὶ 17. Τοὺς μικροὺς τούτους ἀστέρας παρατηρήσας ὁ Sir john Herschel καὶ συγκρίνων αὐτοὺς πρὸς τοὺς δορυφόρους τοῦ *Οὐρανοῦ*, συνεπέρανεν ὅτι οἱ δορυφόροι τοῦ πλανήτου τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθῶσι διὰ τηλεσκοπίου μὴ ἔχοντος τὴν δύναμιν νὰ διακρίνῃ τὸν μεταξὺ τοῦ $β_1$ καὶ $β_2$ Αἰγόκερω περιλαμβανόμενον ἀμυδρὸν διπλοῦν. Ὡσαύτως διπλοῖ καὶ ποικιλόχρωμοι ἀστέρες εὐκόλως διακρινόμενοι εἶναι οἱ ο. π καὶ ρ Αἰγόκερω.

Ὁ Πτολεμαῖος καὶ βραδύτερον ὁ Τύχων κατέταξαν εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦτον 28 ἀστέρας, ὁ δὲ Hevelius 29. Ἐν τῷ Βρεττανικῷ καταλόγῳ ἀναφέρονται 51 ἀστέρες τοῦ Αἰγόκερω, ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ὅμως παρατηρήσεων τοῦ Bayer καὶ τοῦ Lacaille ὁ ἀριθμὸς οὗτος ηὐξήθη ἔτι μᾶλλον.

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Αἰγόκερω συνδέεται καὶ πρὸς τὸν θρίαμβον, ὃν κατήγαγεν ἡ Μαθηματικὴ Ἀστρονομία διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ *Ποσειδῶνος*, διότι ὅταν ὁ Le Verrier ἐδημοσίευσε τῇ 31 Αὐγούστου 1846 τὰ ὁριστικὰ συμπεράσματα τῶν ὑπολογισμῶν του καὶ ὥρισεν ὅτι ὁ παρέλκων τὸν *Οὐρανὸν* πλανήτης ὤφειλε νὰ εὑρίσκηται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ δ Αἰγόκερω, ὁ Galle ἐν Βερολίνῳ ἀνεῦρεν, ὀλίγον βραδύτερον, εἰς ἀπόστασιν 1° περίπου ἀπὸ τῆς ὁρισθείσης θέσεως ἀστέρα 8ου μεγέθους, μὴ περιλαμβανόμενον εἰς τοὺς χάρτας τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου, ἤτοι τὸν ἀναζητούμενον νέον πλανήτην *Ποσειδῶνα*.

Ὅπως εἰς διαφόρους ἄλλους ἀστερισμούς, οὕτω καὶ εἰς τὸν Αἰγόκερω παρετηρήθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πλεῖσται μεταβολαὶ μεγεθῶν διαφόρων ἀστέρων, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς συγκρίσεως

Digitized by Google

τῶν παρατηρήσεων, αἵτινες περιεσώθησαν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς τὰς σημερινάς. Πλὴν τῶν ὑποκειμένων δὲ εἰς τοιαύτας μακραίωνας μεταβολὰς λάμψεως, ὁ Αἰγόκερως περιέχει καὶ ἀρκετοὺς μεταβλητοὺς ἀστέρας βραχείας καὶ μακρᾶς ἢ ἀνωμάλου περιόδου, ὁποῖοι εἶνε οἱ R. S. T. U Αἰγόκερω κ. ἄ.

Ἐν τῷ ἀστερισμῷ τούτῳ ὁ Messier ἀνεῦρε μεταξὺ ἄλλων δύο νεφελοειδεῖς, οὓς ἀνέγραψεν ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς M 30 καὶ M 72. Ἐκ τούτων ὁ εἷς κεῖται πρὸς δυσμὰς τοῦ 41 Αἰγόκερω, καὶ ὁ ἄλλος μεταξὺ τοῦ β Αἰγόκερω καὶ τοῦ ν Ὑδροχόου. Ἀμφοτέρους ὁ William Herchel κατώρθωσε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ τηλεσκοπίου νὰ διαλύσῃ εἰς ἀστρικὰ σμήνη τῷ 1783.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *W. H. Roscher*. Die Elemente des Astronomischen Mythus von Aigokeros Jahrbb. f. Klass. Phil. CLI 1895 s. 333—342.—Histoire de l'Art. II p. 687 et 344—345.— *C. Flammarion*. Les étoiles et les curiosités du ciel. — *A. Bouché-Leclercq*. L' Astrologie grecque.— *F. Arago* Astronomie populaire I-IV.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

— **Αἰγόκερως.** Τὸ δέκατον κατὰ σειρὰν ἐκ τῶν δώδεκα ζῳδίων τοῦ Ζῳδιακοῦ Κύκλου, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκεται ὁ Ἥλιος ἀπὸ τῆς 22ας Δεκεμβρίου μέχρι τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου (1926).

Τὸ ζῴδιον τοῦτο, συμπίπτον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἱππάρχου μετὰ τοῦ ὁμωνύμου ἀστερισμοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα, μετετοπίσθη ἔκτοτε περὶ τὰς 28' κατὰ τὴν ἀνάδρομον φοράν, λόγῳ τῆς μεταπτώσεως τῶν ἰσημεριῶν, καὶ ἐτοποθετήθη ἤδη εἰς τὸν παρακείμενον ἀστερισμὸν τοῦ Τοξότου. (Βλ. ὁμώνυμον ἀστερισμὸν καὶ τροπικὸν κύκλον.) Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

—**Αἰγόκερως** *[Ἀποκρυφ.]* Ὁ Αἰγόκερως ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν Ἄνουβιν τῶν Αἰγυπτίων, μὲ τὸν Θιβὲτ τῶν Ἑβραίων, μὲ τὸν Μερκερὲ τῶν Ἰνδῶν. Ὁ Βυζαντινὸς Ἰωάννης Καματηρὸς ἐν τῷ περὶ ἀστρολογίας συγγράμματί του γράφει μεταξὺ ἄλλων:

Τὸν Τοξότην πληρώσαντες, Αἰγόκερων ζητοῦμεν,
θηλυκὸν καὶ νυκτερινόν, τροπικὸν καὶ πλάγιον,
χειμερινόν, ἀμφίβιον, λεπρῶδες καὶ ἀλφῶδες
φθοροποιὸν καὶ ἄγονον, κάθυγρον καὶ κυρτῶδες,
ἡμιτελές, γεωργικόν, λεπρῶδες, ἐψυγμένον,
αἰνιγματῶδες, ἀσελγές, κατωφερές, χωλῶδες·
οἶκος τοῦ Κρόνου πέφυκεν . . . κ.τ.λ.

Ὁ ἐν τῷ πρώτῳ δεκανῷ γεννηθεὶς πρωτότοκος, . . .
ἔχει μῆκος μέγιστον, εὐρύτερον τὸ στῆθος·
περιπατῶν καὶ ἐν ὁδοῖς τὰ νευρικὰ κινεῖται.
Ὁ ἐν τῷ δευτέρῳ γεννηθεὶς . . . ἔσται ἀκατάστατος
πρὸς γυναῖκα καὶ τέκνα . . . οἱ ὀφθαλμοὶ ἐνήδονοι
κακοήθης τυγχάνων, ἀλλὰ θερμὸς καὶ πονηρός . . .

Ὁ ἐν τῷ τρίτῳ δεκανῷ γεννηθεὶς . . .
πολύφιλος καὶ χαρωπός, ἀγχίνους, παιδεράστης
. . . . . κονδὸς ἐν τῷ σπονδύλῳ
μεσῆλιξ, θαλασσόφθαλμος . . .

Ὁ Αἰγόκερως εἶναι τὸ σύμβολον τῆς δεκάτης περιόδου τοῦ Κύκλου τῆς Ζωῆς. Ἀντιπροσωπεύει τὴν κυριαρχίαν τοῦ Λόγου ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται διὰ τῆς συνεχοῦς τῆς ψυχῆς τάσεως πρὸς τὰς ἀνωτάτας σφαίρας. Α. Φ. ΧΑΛΑΣ

—**αἰγόκερως** *[Βοτ.]* (Διοσκ.)· βλ. Τριγωνέλλα.

—**αἰγόκερως** (ὁ) *[Ζωολ.]*. Θηλαστικὰ τρωκτικὰ τῆς οἰκογενείας τῶν Κοιλοκέρων. Εἶναι ὡραιότατα ζῷα καὶ ἔχουσιν ἀνάστημα ἐλάφου. Τὰ κέρατά των εἶναι ἰσχυρά, κάμπτονται πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ σχηματίζουν ἡμικύκλιον ὅπως εἰς τοὺς αἰγάγρους. Τὰ κυριώτερα εἴδη εἶναι:

1ον *Αἰγόκερως ὁ κυανοῦς τῆς Σενεγάλης*. Ὁ χρωματισμός του εἶναι ἀνοικτῶς φαιὸς μὲ λευκὰς καὶ ὑποκυάνους ἀποχρώσεις. Κατοικεῖ τὰ δυτικὰ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ζῇ κατὰ μικρὰς ὁμάδας εἰς δασώδεις λόφους.

2ον *Αἰγόκερως ὁ μελανός*. Ὁ χρωματισμός του εἶναι βαθὺς φαιὸς πρὸς τὸ μελανόν. Οἱ ὀπίσθιοι πόδες του εἶναι ὑπόλευκοι καὶ φέρει μακρὰν πυκνὴν χαίτην. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν καὶ συναντᾶται καὶ μέχρι τῆς Μοζαμβίκης.

3ον *Αἰγόκερως ὁ ὑδροχαρής*. Ὀνομάζεται οὕτω διότι δὲν ἀπομακρύνεται τῶν ὑδάτων καὶ συχνὰ πίπτει εἰς αὐτά· κολυμβᾷ ἐξαίρετα. Διαφέρει τοῦ προηγουμένου κατὰ τὰ κέρατά του τὰ ὁποῖα διευθύνονται πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Ἔχει τὸ αὐτὸ ἀνάστημα μὲ τὰ προηγούμενα εἴδη.

4ον *Αἰγόκερως ὁ ἐλλειψίπρυμνος*. Τὸ χρῶμά του εἶναι φαιὸν καὶ φέρει εἰς ἀμφοτέρους τοὺς γλουτοὺς ἀνὰ μίαν ᾠοειδῆ λευκὴν κηλῖδα. Κατοικεῖ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Δ. Ν Π.

αἰγοκέφαλα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνῶν, τὰ ὁποῖα πολλοὶ ὀρνιθολόγοι ἐκλαμβάνουσιν ὡς ποικιλίαν τινὰ τοῦ *σκολόπακος* (μπεκάτσας). Δ. Ν. Π.

αἰγοκέφαλος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ ἔχων κεφαλὴν αἰγός, «κατσικοκέφαλος».

αἰγοκλέπτης (ὁ)· θηλυκὸν *αἰγοκλέπτρια*· ὁ κλέπτων τὰς αἶγας, ὁ «κατσικοκλέφτης».

αἰγόκλημα (Lonicera) *[Βοτ.]*. Φυτὸν καλλωπιστικὸν τῆς τάξεως τῶν *αἰγοκληματιδῶν* (Caprifoliaceae), καλλιεργούμενον διὰ τὰ ὡραῖα διαφόρων χρωμάτων καὶ εὔοσμα συνήθως ἄνθη του καὶ τοὺς θεαματικοὺς ῥαγώδεις καρπούς του. Τὰ αἰγοκλήματα εἶναι φυλλοβόλοι ἢ ἀειθαλεῖς, ὀρθοὶ ἢ ἀναρριχώμενοι θάμνοι, ἀνθεκτικοὶ εἰς τὸ ψῦχος. Ἡ καλλιέργειά των εἶναι ἁπλουστάτη, ὁ δὲ πολλαπλασιασμός των εὔκολος διὰ σπόρων καὶ μοσχευμάτων. Ὑπάρχουσι περὶ τὰ 175 εἴδη αἰγοκλήματος εἰς τὸ βόρειον ἡμισφαίριον, ἐξ ὧν 90 ἐν καλλιεργείᾳ.

Ἐν Ἑλλάδι ἀπαντῶνται: 1) *Αἰγόκλημα τὸ κοινὸν* ἢ *αἰγόφυλλον* (L. caprifolium L.), κοινῶς ὀνομαζόμενον *ἀγριόκλημα, ἁγιόκλημα, ἁγιόφυλλον*· τούτου τὰ ἄνθη εἶναι ὑπέρυθρα, ὁ δὲ καρπὸς ῥὰξ ἐρυθρόχρους. Ἀνθεῖ κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον. 2) *Αἰγόκλημα τὸ ἐμπεπλεγμένον* (L. implexa Ait.) κοινῶς *ἁγιόκλημα*. Ἄνθη φέρει κατ' Ἀπρίλιον καὶ Ἰούνιον ὑποκίτρινα, καρπὸν δὲ ῥᾶγα ἐρυθρόχρουν. 3) *Αἰγόκλημα τὸ τυρρηνικὸν* (L. etrusca Santi), φέρον ἄνθη ὑποκίτρινα καὶ καρπὸν ῥᾶγα ἐρυθρόχρουν. 4) *Αἰγόκλημα τὸ ἀδενανθὲς* (L. adenantha Haussk). 5) *Αἰγόκλημα τὸ περικλύμενον* (L. nummularifolia Gaub et Sp.), ὀνομαζόμενον κοινῶς *σουμάκι*. Εἶναι δενδρῶδες, παράγον ἄνθη σαρκόχροα. 6) *Αἰγόκλημα τὸ Ἑλληνικὸν* (L. hellenica Orph.). Θαμνῶδες, φέρον ἄνθη σαρκόχροα καὶ καρποὺς ἐρυθρούς. 7) *Αἰγόκλημα τὸ φορμανεκιανὸν* (L. Formanekiana Hal.). Ἐκτὸς αὐτῶν εὑρίσκονται ἐν καλλιεργείᾳ ὡς ἀναρριχώμενα φυτὰ καὶ τὸ *Ἰαπωνικόν*, τὸ *Σινικὸν* καὶ ἄλλα ἄξια λόγου διὰ τὸ φύλλωμά των καὶ τὰ ἄνθη των. Τὰ αἰγοκλήματα εἶναι πολύτιμα φυτὰ διὰ κάλυψιν στηλῶν, τοίχων καὶ φρακτῶν. Π. Α.

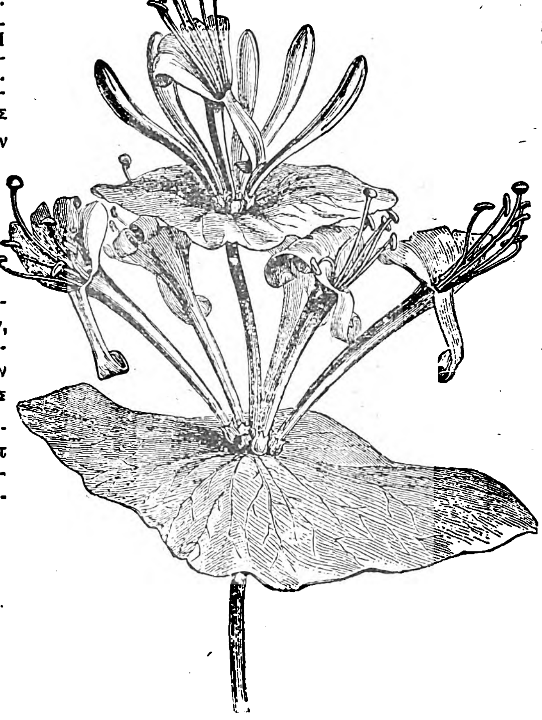

Αἰγόκλημα τὸ κοινόν.

αἰγοκληματίδαι (Caprifoliaceae) *[Βοτ.]*. Οἰκογένεια φυτῶν ἐκ τῶν ἐπικαλυκίων συμπετάλων. Ἔχουσι τὸν σωλῆνα τοῦ κάλυκος συμφυῆ μετὰ τῆς ᾠοθήκης, τὰ χείλη αὐτοῦ μικρὰ ἄσχιστα ἢ διῃρημένα εἰς 3-5 ὀδόντας, τοὺς στήμονας ἐπιστεφανίους 5 ἢ σπανίως 10· τὴν ᾠοθήκην ὑποκειμένην τρίχωρον ἢ πεντάχωρον, τὸν καρπὸν ῥαγοειδῆ ἢ δρυποειδῆ καὶ ἕνεκα ἐξαμβλώσεως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μονόσπερμον, τὰ σπέρματα μετ' ἐνδοσπερμίου καὶ τὸ ἔμβρυον ὀρθοφυές. Τὰ πλεῖστα τῶν φυτῶν τούτων εἶναι θάμνοι, ἔχοντες φύλλα ἀντίθετα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄσχιστα καὶ ἄνευ παραφύλλων.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη περιλαμβάνει 300 περίπου εἴδη, τὰ πλεῖστα ἰθαγενῆ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης· ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς δύο φυλάς:

α') τὰς *Λονικερίας*, ὧν ἡ στεφάνη ζυγόμορφος σωληνοειδὴς ἢ δίχειλος, ὁ στῦλος ἀδιαίρετος καὶ τὸ στίγμα τρίλοβον.

β') τὰς *Ἀκτάς*, ὧν ἡ στεφάνη ἀκτινόμορφος τροχοειδὴς ἢ χοανοειδής, οἱ στῦλοι διῃρημένοι 3 ἢ 5 τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ στίγματα ἰσάριθμα ἄστυλα.

Τὰ κυριώτερα γένη τῆς πρώτης φυλῆς εἶναι:
ἡ Λονικερία ἢ Αἰγόκλημα (Lonicera L.)
ἡ Διηρβιλλία (Diervilla Tourn.)
ἡ Λινναία (Linnaea Gron.)
ὁ Συμφορίκαρπος (Simphoricarpus Mich.)
Τῆς δὲ δευτέρας:
ἡ Ψευδοδάφνη ἢ Βιβοῦρνον (Viburnum L.)
ἡ Ἀκτὴ (Sambucus L.) καὶ
ἡ Ἄδοξα (Adoxa L.). Π. Α.

αἰγόλεθρον *[Βοτ.]*· φυτὸν ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Πλινίου· ἴσως ἡ *Ἀζαλέα*.

αἰγόμαλλος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ ἔχων μαλλίον αἰγός, αἰγόθριξ, «κατσικομάλλης».

αἰγόμορφα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Γένος κολεοπτέρων τετραμερῶν ἐντόμων τῆς οἰκογενείας τῶν *μακροκέρων*. Τούτων ὑπάρχουσιν 7 εἴδη, ἐξ ὧν 4 εἶναι ἰθαγενῆ τῆς Βραζιλίας, 2 τῆς Γουϊάνας καὶ 1 τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Δ. Ν. Π

αἰγοπίθηκος (ὁ) *[Ζωολ.]*. Θηλαστικὸν τῆς οἰκογενείας τῶν *τετραχείρων* ἢ *πιθήκων*. Διακρίνεται ἀπὸ τὸ μέγα του ἀνάστημα, τὸ εὔρωστον σῶμά του καὶ τοὺς ἰσχυροὺς μῦς. Ἡ κεφαλή του εἶναι ὀγκώδης καὶ τὸ ῥύγχος του προέχον, κολοβὸν πρὸς τὸ ἄκρον του, γενικῶς δὲ διωγκωμένον καὶ διηυλακωμένον. Οἱ ὀδόντες του εἶναι ἰσχυροὶ καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς των αἰχμηροί. Τὰ χείλη λη εἶναι εὐκίνητα, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ τοποθετημένοι εἰς βαθείας κόγχας. Τὰ μέλη του εἶναι μᾶλλον βραχέα ἀλλ' ἰσχυρότατα· οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες φέρουσι πέντε δακτύλους. Ἡ οὐρὰ εἶναι βραχεῖα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ φέρει λεῖον τρίχωμα. Τὸ χρῶμά του εἶναι βαθὺ καστανόν, ἢ φαιοϋπόπυρρον. Τὰ ζῷα ταῦτα ζῶσιν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐξαπλοῦνται καὶ μέχρι τῆς Ἀραβίας. Κατὰ προτίμησιν ζῶσιν εἰς ὑψηλὰ ὄρη, τρέφονται δὲ ἐκ διαφόρων χόρτων, βολβῶν, ὀπωρῶν καὶ μικρῶν ζώων· ἐνίοτε τρώγουσι καὶ μικρότερα θηλαστικά. Εἶναι γενναῖα καὶ πολλάκις ἐπιπίπτουσι καὶ κατὰ μεγάλων ζῴων, ὅπως π. χ. κατὰ τῶν ἀντιλοπῶν, αἰγάγρων κτλ. Δ. Ν. Π.

αἰγόποδα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Ὁ ὅρος οὗτος λέγεται ἐπὶ ζῴων ὧν οἱ πόδες ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς τῆς αἰγός. Δ. Ν. Π

αἰγοπόδιον (Aegopodium L.) *[Βοτ.]*. Γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *σκιαδοφόρων* (Umbelliferae), τῆς ὑποδιαιρέσεως τῶν *ὀρθοσπέρμων* καὶ τῆς φυλῆς τῶν *ἀμμεων*, ἔχον ὡς χαρακτηριστικὸν τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐλαιαγωγῶν ἐν τοῖς αὐλακιδίοις, τῶν περικαρπίων. Τὸ μόνον εἶδος εἶναι τὸ *Αἰγοπόδιον τῆς ποδάγρας* (Aeg. Podagria L.)· πόα πολυετὴς κοινοτάτη τῆς Εὐρωπαϊκῆς χλωρίδος, ἐν Ἑλλάδι σπανία, ἔχουσα τὰ ἐπίγεια φύλλα δὶς τριφυλλωτά, ἐδώδιμος ὡς τὰ σέλινα· ἄλλοτε ἐν χρήσει ὡς φάρμακον τῆς ποδάγρας. Ν. Μ

αἰγοποίμνιον (τό)· ποίμνιον ἐξ αἰγῶν, ὁμὰς αἰγῶν ἐπὶ ταὐτὸ βοσκομένη.

αἰγόπους (ὁ, ἡ)· ὁ ἔχων πόδας αἰγός, «γιδοπόδης», «κατσικοπόδαρος»· ἐπίθετον τοῦ Πανός.

αἰγοπρόβατα (τά)· ποίμνιον συνιστάμενον ἀπὸ αἶγας καὶ ἀπὸ πρόβατα, τὰ «γιδοπρόβατα».

αἰγοπρόσωπον (τό), *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν *δυτιδῶν*. Τὸ σῶμά των εἶναι πεπλατυσμένον ἐκ τῶν πλαγίων, κυρτὸν κατὰ τὸ ἄνω μέρος καὶ ἐλλειψοειδὲς κατὰ τὴν περιφέρειαν. Οἱ ὀπίσθιοι πόδες φέρουσι σκληρὰς μακρὰς κεραίας, αἵτινες εἶναι κατάλληλοι πρὸς νύξιν. Ζῶσιν ἐντὸς τῶν στασίμων ὑδάτων. Οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες τῶν ἐντόμων τούτων φέρουσιν εἶδος σικύας (βεντούζας), ἥτις χρησιμεύει διὰ τὴν γονιμοποίησιν. Αἱ προνύμφαι τῶν αἰγοπροσώπων εἶναι σαρκοφάγοι καὶ φέρουσιν ἰσχυρὰς σιαγόνας. Αἰγοπροσώπων ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη διεσπαρμένα εἰς πάντα τὰ ψυχρὰ καὶ μετρίας θερμοκρασίας ὕδατα. Δ. Ν. Π.

αἰγοπώγων (ὁ)· ὁ ἔχων πώγωνα αἰγός, ὁ «κατσικογένης», ὁ «τραγογένης».

αἰγόρινα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα τετραμερῆ. Τὰ ἔλυτρά των εἶναι κεράτινα. Αἱ κεραῖαί των ἔχουσι ποικίλον σχῆμα καὶ φέρουσιν 11 ἄρθρα. Αἱ κάμπαι αὐτῶν εὑρίσκονται ἐντὸς τῆς γῆς. Εἶναι ἔντομα φυτοφάγα καὶ εὑρίσκονται εἰς τὴν Χιλήν. Δ. Ν. Π

Αἶγος. Ἐπώνυμον τοῦ Ἀλεξάνδρου Δ', υἱοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Ρωξάνης, πλασθέν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τοῦ ΑΛΛΟΣ ὡς ΑΙΓΟΣ.

Αἰγόσθενα *[Ἀρχ.]*. Πόλις τῆς ὀρεινῆς ἐκτάσεως τῆς Μεγαρίδος, ἥτις εἶναι ὅμορος τῆς Βοιωτίας· διὰ τοῦτο καὶ τὰ Αἰγόσθενα ἐπί τινα χρόνον ὑπῆρξαν ἀπεσπασμένα ἐκ τῆς Μεγαρίδος καὶ ὑπήγοντο εἰς τὴν Βοιωτικὴν πόλιν Ὀγχησίου. Ἦτο πόλις παραθαλάσσιος, ἐκτισμένη εἰς τὴν ὄχθην ὅρμου τινὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μὲν ὠνομάζετο Ἀλκυόνιος, εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους ναυτικοὺς ἦτο γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Πόρτο Γερμανό. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Μελάμποδος τοῦ Ἀμυθάονος, ὅστις πρῶτος εἰσήγαγε τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου εἰς Ἑλλάδα καὶ πρῶτος εὗρε τὴν θεραπείαν διὰ καθαρμῶν καὶ φαρμάκων· ἐτελεῖτο δὲ κατ' ἔτος καὶ ἑορτὴ πρὸς τιμήν του μετὰ θυσίας. Τὰ Αἰγόσθενα ἐδέσποζον τῆς ἀπὸ Πελοποννήσου εἰς Βοιωτίαν ὁδοῦ (Ξεν. Ἑλλην. V. 4. 18 καὶ VI. 4. 26).

Τῶν Αἰγοσθένων σώζονται ἀξιολογώτατα ἐρείπια, τοῦ τείχους κυρίως, τὸ ὁποῖον εἰς πολλὰ μέρη ἔχει τὸ ἀρχικὸν ὕψος 4 - 5 ½ μ. καὶ τοὺς τετραγώνους πύργους του ἀλωβήτους.

Digitized by Google

Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ἔφερον, συνήθως, τὴν παράστασιν παιδὸς (τοῦ Μελάμποδος) θηλάζοντος αἶγα. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Σήμερον τὰ Αἰγόσθενα ἀνήκουν εἰς τὴν κοινότητα τῶν Βιλλίων, ἀπέχοντα ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου 2 ½ ὥρας (ἐκ Μεγάρων 6). Κατοικοῦνται δὲ ὑπὸ ὀλιγίστων Βιλλιωτῶν καὶ καθ' ὡρισμένας μό-

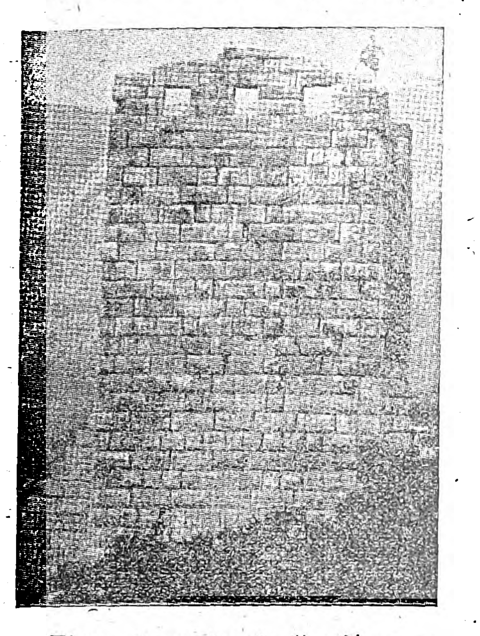

Πύργος τῶν τειχῶν τῶν Αἰγοσθένων ὅπως σώζεται σήμερον.

νον ἐποχάς, λόγῳ τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν ὑπὸ τῶν ὁποίων μαστίζεται ἡ ἔξοχος κατὰ τἆλλα τοποθεσία.

Καίτοι εἰς τὸν χάρτην ἡ θέσις τῶν Αἰγοσθένων φαίνεται καταλληλοτάτη διὰ τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης διείσδυσιν εἰς τὴν ἐνδοχώραν, ἐν τούτοις ἄλλοι ὅροι δυσμενεῖς ἐμποδίζουσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λιμένος τούτου. Πλὴν τοῦ νοσηροῦ κλίματος σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀπόστασις ἐκ τῶν ἀτμοπλοϊκῶν γραμμῶν τοῦ Κορινθιακοῦ, ἔτι δὲ τὰ περιβάλλοντα τὸν λιμένα ὄρη (*Κιθαιρὼν* καὶ διακλαδώσεις τοῦ *Πατέρα*) ἀποκλείουσι τὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα συγκοινωνίαν. Ι. Σ.

Αἰγὸς ποταμοὶ *[Γεωγραφ.]*. 1) Μικρὸς ποταμὸς τῆς Θρακικῆς χερσονήσου (Καλλιπόλεως), ἐκβάλλων εἰς μικρὸν ὅρμον τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπέναντι τῆς Ἀσιατικῆς πόλεως Λαμψάκου. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ὁμώνυμος πολίχνη. Ἀσήμαντος ὤν, ἔγινε περιώνυμος ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε παρὰ τὰς ἐκβολάς του ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος συνελήφθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Λακεδαιμονίων Λυσάνδρου δι' ἀπάτης καὶ δόλου, τὸν Αὔγουστον τοῦ 405 π. Χ. (Ξενοφ. ΙΙ, 1, 25 κ. ἑ. — Πλουτ. ἐν βίῳ Λυσάνδρου 10). 2) Σημερινὸν χωρίον τῆς Τουρκικῆς Θρᾴκης καὶ ἐν τῇ Θρακικῇ χερσονήσῳ ἐκαλεῖτο κοινῶς *Γαλατᾶς*, μετωνομάσθη δ' οὕτω ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν τελευταίαν ἑλληνικὴν κατοχήν, ἕνεκα τῆς πλησίον αὐτοῦ ἱστορικῆς θέσεως τῶν Αἰγὸς ποταμῶν. Διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν καζᾶν Καλλιπόλεως τοῦ νομοῦ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἔχει κατοίκους 782. Ι. Σ.

[Ἱστορία].— Οἱ Αἰγὸς Ποταμοὶ ἀπηθανατίσθησαν ἐκ τῆς νίκης ἣν ὁ Λύσανδρος κατήγαγε ναυμαχήσας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἥτις νίκη ἐπέφερε τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ὁ Λύσανδρος συγκροτήσας ἀξιόμαχον στόλον, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Κύρου, ἔπλευσεν εἰς Λάμψακον, κειμένην ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἔναντι περίπου τῶν Αἰγὸς Ποταμῶν, κατεχομένην ὑπὸ Ἀθηναϊκῆς φρουρᾶς, ἣν καὶ ἐκυρίευσεν. Οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πόδας πλέοντες, ἔφθασαν εἰς Αἰγὸς Ποταμούς, θέσιν ἀκατάλληλον διὰ τὸν προσορμισμὸν στόλου λόγῳ τοῦ ἀναπεπταμένου ἐκεῖ ὅρμου. Παραμένοντες ἐκεῖ, ματαίως προεκάλουν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας εἰς μάχην τὸν Λύσανδρον, ὅστις ὅμως ἐπετήρει μετὰ προσοχῆς τούτους διὰ τριήρων ἀπὸ τοῦ μακρόθεν καὶ παρετήρει τὴν ἄνευ μέτρων ἀσφαλείας ἀγκυροβολίαν των.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐξόριστος τότε καὶ κατοικῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ, παρῄνεσε μεταβὰς εἰς Αἰγὸς Ποταμοὺς νὰ μεθορμισθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς Σηστόν, ἔνθα καὶ ἀσφάλειαν θὰ εἶχον ἐν τῷ λιμένι καὶ εὐκολίαν τροφοδοσίας, μὴ εἰσακουσθεὶς ὅμως καὶ ἀποπεμφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ φρούριον αὐτοῦ.

Ἐπιστάσης τῆς πέμπτης ἡμέρας, ὁ Λύσανδρος, ἀναμείνας νὰ ἀποβιβασθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ νὰ διασκορπισθῶσι πρὸς συλλογήν, ὡς συνήθως, τροφῶν, ἐπέπλευσε κατὰ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου. Ὁ Κόνων, κυβερνήτης μοίρας ὀκτὼ πλοίων, παρατηρήσας τὸν ἐπίπλουν τοῦ Λυσάνδρου, κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ὅπως δυνηθῶσι νὰ ἐπιβῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τῶν τριήρων, ἀλλὰ ὀλίγοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἐγκαίρως εἰς τὰ πλοῖα. Ὁ Ἀθηναϊκὸς στόλος κατελήφθη σχεδὸν ἀμαχητὶ ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, καὶ οὕτω ἡ κατ' Αὔγουστον τοῦ 405 π. Χ. ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς πανωλεθρία ἐπέφερε τὴν μετ' οὐ πολὺ πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν, καθότι παρεκτὸς τῶν πλοίων τῆς μοίρας τοῦ Κόνωνος, τεσσάρων ἄλλων καὶ τῆς Παράλου, ἥτις ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν εἰς Ἀθήνας, πᾶσαι αἱ ἄλλαι Ἀθηναϊκαὶ τριήρεις, περὶ τὰς 170, μετὰ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν εἶχον ἀκόπως καὶ ἀκινδύνως περιέλθει εἰς τοὺς ἐχθροὺς ὡς λάφυρον. Ν. ΚΟΚΚΙΔΗΣ

αἰγόσθηθα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα πενταμερῆ τῆς οἰκογενείας τῶν *λεπιδοκέρων*. Αἱ κεραῖαι των εἶναι ὀδοντωταί, ἐν εἴδει πρίονος, ἡ κεφαλή των βραχεῖα καὶ σχεδὸν κεκαλυμμένη ὑπὸ τοῦ λαιμοῦ. Τὸ σῶμά των εἶναι ἐπίμηκες καὶ συνήθως πρὸς τὸ ὀπίσθιον μέρος τελευτᾷ εἰς αἰχμήν. Ὁ ἐπικρατῶν χρωματισμός των εἶναι ὁ ἐρυθροπράσινος. Τῶν ἐντόμων τούτων εἶναι γνωστὰ τρία εἴδη, συναντώμενα εἰς τὰ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος μέρη. Δ. Ν. Π.

«αἰγὸς τρόπος» ἀρχαία ἑλληνικὴ παροιμία λεγομένη διὰ τοὺς βλάπτοντας ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ τρόπου των. Προῆλθεν ἀπὸ τὸν Αἰσώπειον μῦθον, τῶν ἐπὶ τῆς στενῆς γεφύρας ἐριζουσῶν καὶ κερατιζομένων αἰγῶν, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἔπεσαν ἀμφότεραι ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Μ. Φ.

αἰγόσωμα (τὰ) *[Ζωολ.]*. Γένος κολεοπτέρων ἐντόμων τῶν ὁποίων κυριώτερος ἀντιπρόσωπος εἶναι:

Αἰγόσωμον τὸ τραχυκέρατον (Aegosoma scabricornia). Τὸ ὁλικὸν μῆκός του φθάνει τὰ 35-40 χιλιοστόμετρα. Τὸ χρῶμά του εἶναι γενικῶς φαιοϋπέρυθρον, ἀνοικτότερον εἰς τὰ ἔλυτρα καὶ τοὺς πόδας, σκοτεινότερον εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα. Ἡ κεφαλὴ εἶναι προέχουσα, σχεδὸν ὁριζόντιος, καὶ προεκτείνεται ὄπισθεν τῶν ὀφθαλμῶν σχηματίζουσα εἶδος τραχήλου. Αἱ κεραῖαι, εἰς τοὺς ἄρ-

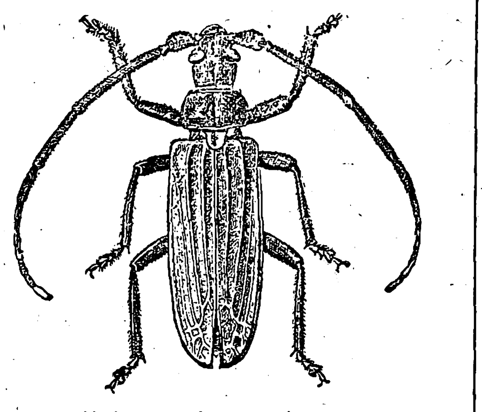

Αἰγόσωμον τὸ τραχυκέρατον.

ρενας, ἔχουσιν ἴσον μῆκος πρὸς τὸ σῶμά των, εἶναι πλήρεις ρικνώσεων καὶ φέρουσι βραχείας ἀκάνθας. Ἡ τρίτη ἄρθρωσις των εἶναι πολὺ μακρά. Ὁ προθώραξ εἶναι βραχύτατος, διπλάσιος κατὰ τὸ πλάτος ἢ τὸ μῆκος. Δὲν κυρτοῦται κατὰ τὰ πλάγια μέρη του καὶ αἱ σχηματιζόμεναι ὄπισθεν τούτου γωνίαι εἶναι ἐπιμήκεις καταλήγουσαι εἰς ἀμβλεῖαν ἄκραν. Τὰ ἔλυτρα εἶναι μακρά, ὀλίγον πεπιεσμένα καὶ ἀποστρογγυλοῦνται ἀποτόμως κατὰ τὰ ἄκρα των. Οἱ πόδες των εἶναι ἰσχυροί, κατὰ τι πεπιεσμένοι καὶ ἄοπλοι. Αἱ θήλειαι εἶναι ἐφωδιασμέναι διὰ μακροῦ καὶ προέχοντος *ᾠαγωγοῦ* (σωλῆνος δι' οὗ ἐξέρχονται ἐκ τοῦ ᾠοθυλάκου τὰ ᾠά).

Εὑρίσκεται εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀνατολικὰς χώρας. Αἱ κάμπαι του ζῶσιν ἐντὸς τῶν παλαιῶν κορμῶν τῶν φιλλυρῶν, τῶν καστανεῶν καὶ τῶν συκομορεῶν. Δ.Ν.Π.

αἰγότριχος (ὁ, ἡ), -ον (τό) ὁ αἰγόθριξ, ὁ αἰγόμαλλος, ὁ ἔχων τρίχας αἰγός.

αἴγους (ὁ) *[Ζωολ.]*. Πενταμερῆ κολεόπτερα ἔντομα τῆς οἰκογενείας τῶν λεπιδοκέρων. Τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπάρχουσι τέσσαρα εἴδη, ἐξ ὧν τρία κατοικοῦσι τὴν Νέαν Ὁλλανδίαν καὶ ἐν τῇ Σουμάτραν. Δ. Ν. Π.

Αἰγοῦσα. Νησὶς ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοποθετουμένη ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Ν. τῆς Σικανίας (Σικελίας).

αἰγοφάγος. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶχεν ἐν Λακεδαίμονι ἡ θεὰ Ἥρα, διότι ἐθυσίαζον εἰς αὐτὴν αἶγας. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν παράδοσιν ὅτι ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἱεροῦ τῆς θεᾶς Ἡρακλῆς πρῶτος ἐθυσίασεν εἰς αὐτὴν αἶγας ἐξ ἀπορίας ἄλλων ἱερείων (Παυσ. ΙΙΙ, XV, 9). Ἵδρυσε δὲ τὸ ἱερὸν καὶ προσέφερε τὴν θυσίαν ὁ Ἡρακλῆς εἰς τὴν ἔχθραν του, ὡς γνωστόν, θεάν, διότι εἰς τὸν ἀγῶνά του κατὰ τοῦ Ἱπποκόωντος καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ἡ Μεγάλη Θεὰ οὐδὲν ἐμπόδιον παρενέβαλεν.

Αἶγας προσέφερον θυσίαν εἰς τὴν Ἥραν καὶ ἐν Κορίνθῳ. Γ. Δ. ΚΑΨ

αἰγοφωνία *[Ἰατρ.]*. Ἀπήχησις ἰδιαιτέρα τῆς φωνῆς, προσομοιάζουσα πρὸς τὸ βέλασμα τῆς αἰγός, ἐξ οὗ προῆλθε καὶ ἡ λέξις (*αἰξ-φωνή*). Παρατηρεῖται κατὰ τὴν ὀροϊνώδη πλευρίτιδα καὶ εἶναι παραλλαγὴ τῆς βρογχοφωνίας (βλ. λ.)

Ἡ φυσικὴ φωνὴ τοῦ ἀρρώστου, κατὰ ταύτην, ὑφίσταται παραλλαγὰς καὶ ἀκούεται ξηροτέρα μετά τινος τραχύτητος, ὑποτρέμουσα καὶ διακεκομμένη, ἀποδίδουσα τὴν *αἰγοφωνικὴν* ἀπήχησιν. Ἄλλοτε ἡ φωνὴ προσλαμβάνει ἀπήχησιν ὁμοίαν ἐκείνης, ἣν θὰ ἀπέδιδεν ὁ ἄρρωστος ἐὰν ὁμιλῶν συνεκράτει μεταξὺ τῶν ὀδόντων καὶ τῶν χειλέων αὐτοῦ πλάκα λεπτήν, ὀστεΐνην, ἢ ἐὰν ὡμίλει ἐντὸς μεταλλικοῦ φωνητικοῦ σωλῆνος, ὅτε ἡ φωνή του ἀκούεται ἔρρινος καὶ τραυλίζουσα (φωνὴ τοῦ Polichinelle), ἢ ἀκούεται τρομώδης καὶ ἄτονος ὡς φωνὴ γραίας γυναικὸς (voix senile). Τὸ ἀκροαστικὸν τοῦτο παθολογικὸν φαινόμενον συνοδεύει τὴν φωνὴν καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἄρθρωσιν τῶν λέξεων οὕτως ὥστε κεχωρισμένως ἀκούεται ἡ φωνητικὴ ἀπήχησις ἀπὸ τὴν αἰγοφωνικὴν παραλλαγήν· ὁσάκις δὲ ὁ ἄρρωστος ὁμιλεῖ βραδέως καὶ κατὰ διακεκομμένας λέξεις, ἡ αἰγοφωνικὴ ἀπήχησις παρακολουθεῖ ἑκάστην συλλαβὴν ὡς ἠχώ. Ἡ *αἰγοφωνία* ἀκούεται ὁτὲ μὲν ἔντονος, ἄλλοτε ἀσθενής, συνήθως δὲ παρέχει εἰς τὸν ἀκροώμενον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ παρηλλαγμένη φωνὴ ἔρχεται ἐκ τοῦ μακράν, ἀπὸ τὸ βάθος, ἀπομεμακρυσμένη.

Τὴν αἰγοφωνίαν ἀκούομεν κατὰ τὸ κατώτερον ἡμιμόριον τῆς ὑπακανθίου χώρας, συχνότερον εἰς περιωρισμένην ἔκτασιν κατὰ τὴν γωνίαν τῆς ὠμοπλάτης. Ὁσάκις ἡ αἰγοφωνία ἀκούεται εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν, τὴν ἰσχυροτέραν αὐτῆς ἔντασιν ἔχει κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὸ φαινόμενον τῆς αἰγοφωνίας σπανιώτερον ἀκούεται ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ πάσχοντος ἡμιθωρακίου καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας καὶ πλαγίας μοίρας αὐτοῦ. Εἰς σπανιωτάτας δὲ περιπτώσεις, ἠκούσθη κάτωθεν τῆς κλειδός. Ἡ αἰγοφωνία εἶναι κινητὴ κατὰ τὰς διαφόρους στάσεις, ἃς δίδομεν εἰς τὸν ἄρρωστον, ἐξετάζοντες αὐτόν, καὶ ἀναλόγως μεταλλάσσει καὶ θέσιν, παύει δὲ ἀκουομένη ἅμα ὡς κατακλίνωμεν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ τῆς κοιλίας.

Ἡ αἰγοφωνία συνοδεύει τὸ πλευριτικὸν φύσημα (βλ. λ.), συνυπάρχει μετὰ τῆς βρογχικῆς ἀναπνοῆς (βλ. λ.), ἀκολουθεῖται δὲ πάντοτε ὑπὸ ἐξασθενήσεως ἢ ἐλλείψεως τοῦ ἀναπνευστικοῦ ψιθυρίσματος κατὰ τὴν βάσιν τοῦ πάσχοντος ἡμιθωρακίου.

Ὡς αἰγοφωνίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολάβωμεν τὴν φωνὴν ἐξησθενημένων ἀτόμων καὶ ἰδίως ἐξησθενημένων γυναικῶν (Voix senile), ἥτις ἐνίοτε προσλαμβάνει τὴν αἰγοφωνικὴν ἀπήχησιν, ἀλλ' ἡ μὲν ἀληθὴς αἰγοφωνία ἀκούεται μόνον ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἡμιθωρακίου, ἐνῷ ἡ γεροντικὴ φωνητικὴ ἀπήχησις ἀκούεται καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἡμιθωρακίων.

Ἡ φυσικὴ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου δὲν εἶναι εὔκολος. Ὁ Laënnec ἀπέδιδε τὴν αἰγοφωνίαν εἰς τὴν διαπλάτυνσιν τῶν βρογχικῶν διακλαδώσεων ἐκ τῆς πιέσεως τοῦ ὑγροῦ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην ἀπήχησιν τῆς φωνῆς ἐκ τῆς διόδου αὐτῆς διὰ μέσου τούτων καὶ τοῦ παρεντεθειμένου λεπτοῦ καὶ ὑποτρέμοντος στρώματος πλευριτικοῦ ἐξιδρώματος. Ἡ θεωρία αὕτη κατεδείχθη ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου, καθ' ὅσον, τὸ ὑγρὸν δὲν ὑποτρέμει, εὑρισκόμενον ἐν κλειστῷ χώρῳ, αἱ δὲ φωνητικαὶ δονήσεις παράγονται κατὰ τὸν λάρυγγα.

Πιθανωτέρα ἐφάνη ἡ θεωρία τοῦ Barth et Roger, καθ' ἣν ἀνεξάρτητοι δονήσεις εἰς τμῆμα τοῦ πνεύμονος, χαλαρουμένου ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πλευρικοῦ κενοῦ, ἀλλὰ διαχωριστοῦ ἔτι εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐν ἐπαφῇ μετὰ στρώματος κινητοῦ ὑγροῦ, ἀφίνει εἰς τὰς δονήσεις ταύτας ὅλην των τὴν ἔκτασιν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ φαινομένου τούτου. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κλινικῆς, καθ' ὅσον ὑπάρχουσι περιπτώσεις καθ' ἃς παρατηρεῖται αἰγοφωνία, ἐνῷ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἡ ἐλαχίστη ποσότης ὑγροῦ ἐντὸς τῆς πλευρᾶς, ὅπως κατὰ τὴν σπληνοπνευμονίαν τοῦ Graucher, καὶ ἥτις ἐπὶ πλέον συνοδεύεται καὶ μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων φυσικῶν σημείων τῆς πλευρίτιδος, οὕτως ὥστε ἐνίοτε μόνον διὰ τῆς δοκιμαστικῆς παρακεντήσεως νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διάγνωσις αὐτῆς. Ἐκτὸς ἐὰν ἀποδεχθῶμεν τὴν βεβιασμένην ἐξήγησιν ὅτι τὸ ἐντὸς τῶν πνευμονικῶν κυψελίδων ἐνυπάρχον ἐξίδρωμα κατὰ τὴν νόσον ταύτην ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο στοιχεῖον διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ φαινομένου, ὀφειλόμενον εἰς τὴν παρένθεσιν ὑγρῶν στρωμάτων, δι' ὧν αἱ δονήσεις τῆς διερχομένης φωνῆς προσλαμβάνουσι τὴν ἔρρινον καὶ αἰγοφωνικὴν ἀπήχησιν.

Ἡ αἰγοφωνία ἀκούεται κατὰ τὴν ὀροϊνώδη πλευρίτιδα, μετὰ μετρίας ποσότητος ἐξιδρώματος καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέραν μοῖραν τοῦ ὑγροῦ. Ὅταν τὸ ἐξίδρωμα αὐξηθῇ ὑπερμέτρως, τότε αὕτη παύει ἀκουομένη. Ἀκούεται καὶ ἐπὶ πυωδῶν ἐξιδρωμά-

Digitized by Google

των ἀλλὰ τόσον σπανίως, ὥστε τινὲς δὲν τὴν ἀποδέχονται (Baccelli).

Ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τοῦ ὑγροῦ ἐντὸς τῆς πλευρᾶς κατὰ τὴν πορείαν τῆς νόσου ἡ αἰγοφωνία μετατοπίζεται. Ὅταν τοῦτο αὐξάνῃ, αὐτὴ παρακολουθεῖ τὴν αὔξησιν αὐτοῦ καὶ ἀκούεται ἀνώτερω· ἐνῷ τοὐναντίον, ὅταν τὸ ὑγρὸν ἐλαττοῦται, ὑποστρέφει, καὶ ἀκούεται πρὸς τὰ κάτω *(ὑπόστροφος αἰγοφωνία)*.

Τὴν αἰγοφωνίαν ἐπίσης ἀνευρίσκομεν καὶ κατὰ τὸν ὑδροθώρακα. Δ. ΑΣΙΜΗΣ

αἰγυπιὸς (ὁ) *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ ἁρπακτικὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *Γυπιδῶν*. Τὸ μῆκος τοῦ σώματός των φθάνει τὰ 60—70 ἑκ. τοῦ μ. καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν πτερύγων του εἰς 1 μ. 70. Ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ λαιμὸς καλύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ πτερύγων. Τὰ πτερὰ τὰ εὑρισκόμενα ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς εἶναι μακρά, ἀραιότριχα καὶ ἀνορθοῦνται σχηματίζοντα εἶδος ἡμιπεριλαιμίου. Τὸ πρόσωπον καὶ τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ λαιμοῦ εἶναι γυμνὰ πτερῶν. Τὸ ῥάμφος του εἶναι λίαν μακρόν, λεπτὸν καὶ πεπιεσμένον ἐκ τῶν πλαγίων, ἔχει δὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν του κυρτὴν καὶ ἀπεστρογγυλωμένην. Ἡ κερατώδης μεμβράνα τὸ καλύπτει σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου. Οἱ ταρσοὶ τῶν ποδῶν του εἶναι λεπτοὶ καὶ γυμνοί. Αἱ πτέρυγες ἐπιμήκεις καὶ ἡ οὐρὰ βραχεῖα, τελευτῶσα εἰς γωνίαν. Τὸ πτέρωμά του εἶναι λευκὸν μὲ τινας φαιὰς καὶ ὑπερύθρους ἀποχρώσεις, αἱ δὲ μεγάλαι πτέρυγές του μελαναί. Ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ λαιμὸς εἶναι μολυβδοκίτρινοι. Ἡ κερατοειδὴς μεμβρᾶνα τοῦ ῥάμφους του εἶναι πορτοκαλλόχρους. Τὸ ῥάμφος εἶναι φαιὸν κατὰ τὸ ἥμισυ ἐμπρόσθιον τμῆμά του καὶ ὑποκίτρινον κατὰ τὸ ὀπίσθιον. Οἱ πόδες εἶναι ἐρυθροὶ καὶ μολυβδόχροοι, οἱ δὲ ὄνυχες μελανοί. Τὰ νεαρὰ πτηνὰ ἔχουσι φαιοϋπομέλαν πτέρωμα μὲ ὑπερύθρους κηλῖδας, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ὁ χρωματισμός των γίνεται ἀνοικτότερος. Τρέφονται ἰδίως ἐκ θνησιμαίων ζώων.

Ὁ αἰγυπιὸς ἔχει πατρίδα τὴν βόρειον Αἴγυπτον, ἀλλὰ ἔρχεται συχνὰ καὶ εἰς τὰ νότια τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως εἰς τὴν Μάλταν καὶ Σικελίαν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ ἐνίοτε φθάνει καὶ μέχρι τῶν κάτω Πυρηναίων. Κατοικεῖ πάντοτε τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ θέρους, ὁπότε ἐπιστρέφει κατὰ μικροὺς ὁμίλους εἰς τὴν πατρίδα του. Τὴν φωλεάν του τὴν κατασκευάζει ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ ἀποκρήμνων βράχων καὶ ἡ θήλεια γεννᾷ 3 συνήθως ᾠὰ λευκά, ἔχοντα 6—7 ἑκ. τοῦ μέτρου μῆκος καὶ 3—5 πλάτος, καὶ φέροντα πολυπληθῆ στίγματα καὶ κηλῖδας ζωηροῦ φαιοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος, ἐνίοτε δὲ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπέρυθρα.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκλείπουσιν ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ γίνονται σπανιώτερα καὶ ἐν τῇ Ἀφρικῇ.

Οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Τοῦρκοι τρέφουσιν ἰδιαιτέρον σεβασμὸν πρὸς τοὺς αἰγυπιούς. Οἱ Αἰγύπτιοι τὰ κατατάσσουν εἰς τὰς *«ὄρνιθας τοῦ Φαραώ»* καὶ θεωροῦσιν αὐτοὺς ἱερὰ πτηνά, οἱ δὲ Μουσουλμάνοι τὰ προστατεύουσι ποικιλοτρόπως. Δ.Ν.Π.

— **Αἰγυπιός.** Νεαρὸς Θεσσαλός, ὅστις διὰ τοῦ πλούτου του κατέκτησε τὴν εὔνοιαν τῆς Τιμάνδρας, ἥτις ἦτο ἐξόχου κάλλους. Ὁ υἱὸς τῆς Τιμάνδρας Νεόφρων ἀγανακτήσας διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ. Ἐφρόντισε λοιπὸν καὶ ἔγινεν ἐραστὴς τῆς Βούλιδος, μητρὸς τοῦ Αἰγυπιοῦ, καὶ ὅτε μίαν ἡμέραν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Αἰγυπιὸς θὰ ἤρχετο, ἐν καιρῷ νυκτός, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς μητρός του Τιμάνδρας, ὑποκατέστησε ταύτην μὲ τὴν Βοῦλιν, μετὰ δεξιοτεχνίας κατορθώσας ν' ἀπομακρύνῃ τῆς οἰκίας των τὴν μητέρα του.

Ὁ Αἰγυπιὸς ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν πρὸς συνάντησιν τῆς Τιμάνδρας καὶ μὴ ἀναγνωρίσας τὴν μητέρα του συνευρέθη μετ' αὐτῆς. Πλήρης φρίκης, μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ὕστερον ἀναγνώρισιν, ὁ Αἰγυπιὸς καὶ ἡ Βοῦλις ἠθέλησαν ν' αὐτοκτονήσωσι. Ὁ Ζεὺς ὅμως ἐλυπήθη αὐτοὺς καὶ μετεμόρφωσε τὸν μὲν Αἰγυπιὸν εἰς γῦπα θαλάσσιον, τὴν δὲ Βοῦλιν εἰς κολυμβίδα· μετεμόρφωσεν ὅμως πρὸς τιμωρίαν καὶ τὸν Νεόφρονα εἰς γῦπα καὶ τὴν Τιμάνδραν εἰς ἱέρακα. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰγυπτία λίθος. Ἐκαλεῖτο οὕτως ὁ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων χρησιμοποιούμενος διὰ τὴν κατασκευὴν ναῶν καὶ ὀβελίσκων λίθος, ἐν Συήνῃ (νῦν Ἀσσουάν) εὑρισκόμενος καὶ ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται *συηνίτης*. Αἰγυπτία λίθος ἐκαλεῖτο ἐπίσης καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἐκ τῶν Δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς φερομένη ὕελος.

αἰγυπτιάζειν· «τὸ πανουργεύεσθαι, διὰ τὸ παρ' Αἰγυπτίοις κακοήθειαν ἐπιχωριάζειν». (Ὡς κρητίζειν=ψεύδεσθαι, αἰξανεύεσθαι = πονηρεύεσθαι, λεσβιάζειν κ.λ. Βλ. *Εὐσταθίου* Κατάλογος δειγματικὸς διὰ *Ματθαίου Δεβάρη* παρεκβληθεὶς καὶ συγκεφαλαιωθεὶς σ. 16).

αἰγύπτια κακά· αἱ πληγαὶ τοῦ Φαραὼ (Δωροθέου Σχολαρίου Ταμεῖον σ. 97).

αἰγυπτιακὴ ὀφθαλμία. *[Ἰατρ.]*. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἠθέλησαν κατ' ἀρχὰς νὰ ὀνομάσωσι τὸ τράχωμα, μετὰ ταῦτα ὅμως καθώρισαν ὅτι πρόκειται περὶ ὀξυτάτης καταρροϊκῆς ἐπιπεφυκίτιδος, ἥτις προσβάλλει μέγα μέρος τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ὀφθαλμία αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς φλεγμονὴν τοῦ ἐπιπεφυκότος ἀλλὰ καὶ τοῦ κερατοειδοῦς, ἐξ οὗ προκύπτουσι θολερότητες τοῦ χιτῶνος τούτου. Αἱ βαρύτεραι μορφαὶ ἀναφαίνονται κατὰ τὸν Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον, ὁπότε ἡ πάθησις λαμβάνει ἐνδημικὸν χαρακτῆρα. Γ.Κ.

αἰγυπτιακὴ χλώρωσις *[Ἰατρ.]*· βλ. χλώρωσις.

αἰγυπτιακὸν βάλσαμον· βλ. βάλσαμον.

αἰγυπτιακός, *-ή, -όν·* ὁ τῆς Αἰγύπτου, ὁ τῶν Αἰγυπτίων.

αἰγυπτιολογία (ἡ)· ἐπιστήμη ἐρευνῶσα τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον.

αἰγυπτιολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ καταγινόμενος μὲ τὰ ἀφορῶντα τὴν Αἴγυπτον, ὁ αἰγυπτιοδίφης.

αἰγύπτιος, -α, -ον· ὁ κατάγόμενος ἐξ Αἰγύπτου.

—*«αἰγύπτιος πλινθοφόρος»* ἢ *«ἀχθοφόρος»*· παροιμία ἀρχαία δηλοῦσα μεταφορικῶς τὸν ἀκούραστον καὶ κρατερόν. Μόνη δὲ ἡ λέξις *αἰγύπτιος* εἶχε, πολλάκις, λοιδορικὴν σημασίαν, διότι ἦσαν παροιμιώδεις εἰς τοὺς ἀρχαίους αἱ φράσεις «δεινοὶ πλέκειν τοι μηχανὰς Αἰγύπτιοι» καὶ «Λυδοὶ πονηροί, δεύτεροι δ' Αἰγύπτιοι, τρίτοι δὲ πάντων Κᾶρες ἐξωλέστατοι».

Αἰγύπτιος. Γέρων Ἰθακήσιος, πατὴρ τοῦ Ἀντίφου, ἑταίρου τοῦ Ὀδυσσέως, τὸν ὁποῖον ὁ ἄγριος Κύκλωψ κατέφαγεν εἰς τὸ ἄντρον του. Ὁ Αἰγύπτιος πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Ἰθακησίων, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν ὁ Τηλέμαχος διὰ νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν μνηστήρων (Ὁμ. Ὀδ. β. 15).

Αἴγυπτος. Χώρα κατέχουσα τὴν ΒΑ γωνίαν τῆς Ἀφρικανικῆς ἠπείρου. Παρ' Ὁμήρῳ ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα *Αἴγυπτος* ὁ ποταμός, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου κατόπιν ὀνομαζόμενος *Νεῖλος*· φαίνεται δ' ὅτι ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἡ χώρα.

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΘΕΣΙΣ, ΣΥΝΟΡΑ, ΟΝΟΜΑΣΙΑ. Ἡ Αἴγυπτος κατέχει τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου· ἤτοι μεταξὺ τῶν βορ. πλατῶν 0°—31° καὶ τῶν μεσημβρινῶν ἀπὸ Γκρῆνιτς Ἀνατολικοῦ μήκους 23°—33°. Ἡ ἀπέραντος αὐτὴ ἔκτασις ἀπ' ἀρχαιοτάτων καὶ σήμερον ἔχει μὲν συνδετικὸν ἄξονα, οἱονεὶ σπονδυλικὴν στήλην, τὸν Νεῖλον, διακρίνεται ὅμως εἰς τὴν *Κυρίως Αἴγυπτον* περὶ ἧς καὶ μόνης πρόκειται εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον, ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι μικρὸν πέραν τοῦ τροπικοῦ τοῦ Καρκίνου εἰς Βάδη Χάλφα, τὴν Νουβίαν, ἀπὸ τούτου μέχρι βορείου πλάτους 18°, ἥτις εἶνε ἡ ἀρχαία Αἰθιοπία, καὶ τὸ Ἀγγλοαιγυπτιακὸν Σουδάν.

Κατὰ ταῦτα ὁρίζεται ἐκ Δ. μὲν ἀπὸ τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς ἐρήμου Σαχάρας, τοῦ Δαρφούρ, τῆς Χώρας τῶν ποταμῶν καὶ τοῦ Ἀνεξαρτήτου Κράτους τοῦ Κόγγου, πρὸς Ν. ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Μεγάλων λιμνῶν, πρὸς Ἀνατολὰς ἀπὸ συμβατικῆς γραμμῆς ἑνούσης τὸ ἐλ Ἀρὶς μετὰ τῆς Αἴναμπας, ὥστε αἱ δύο αὐταὶ πόλεις μετὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Σινᾶ νὰ ἀνήκωσι πολιτικῶς εἰς αὐτήν,

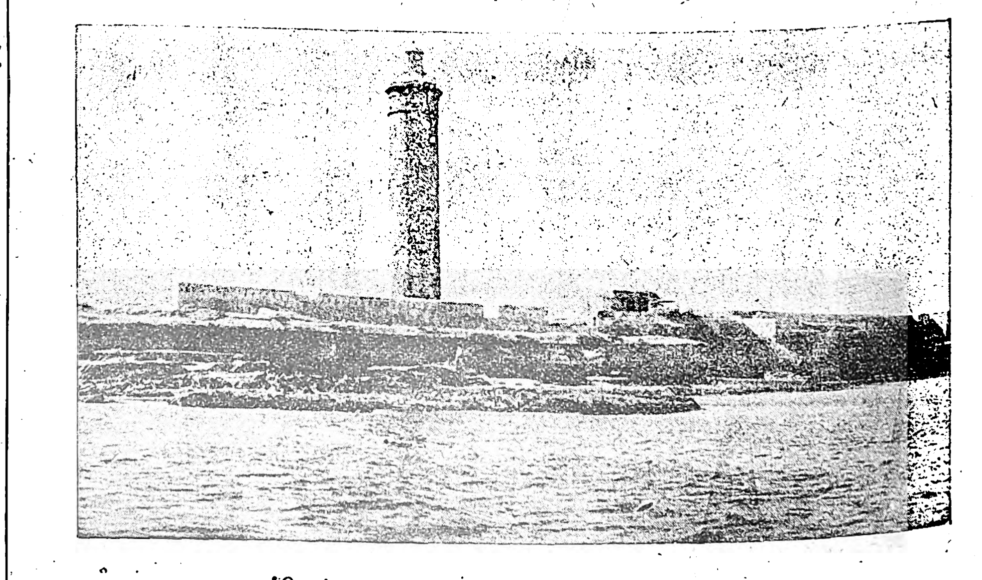

Ὁ φάρος τοῦ ἐξωτερικοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας.

ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς κτήσεως τῆς Ἐρυθραίας, ἀπὸ τῆς Ἀβησσυνίας καὶ ἀπὸ τῆς βρεττανικῆς κτήσεως τῆς Γῆς τῶν Σομαλῆ.

Τὸ ἐλ Ἀρὶς ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχαιοτάτων μεθοριακὴ πόλις Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης, τοῦτο δὲ σημειοῦται εἰς τὸν Μωσαϊκὸν χάρτην τῆς Μαδηβᾶς. Οἱ Ἑβδομήκοντα ὀνομάζουν τὴν ἐκεῖ κοιλάδα *Χειμάρρους Αἰγύπτου*, τὸ δ' ἑβραϊκὸν κείμενον *Ναχὰλ Μισραΐμ*. Ἑλληνιστὶ ἡ πόλις ὠνομάζετο Ρινοκόρουρα, διότι, κατὰ Διόδωρον καὶ Στράβωνα, ὁ βασιλεὺς Ἀκτιδάνης ἐξώριζεν ἐκεῖ τοὺς καταδίκους ἀφοῦ τοὺς ἔκοπτε πρῶτον τὴν ῥῖνα.

Ὀνόματα τῆς χώρας.—Οἱ ἀρχαῖοι τῆς κάτοικοι ἐκάλουν αὐτὴν *Χέμι* κατὰ τὰς ἱερογλυφικὰς ἐπιγραφάς, ἢ *Χῆμι* κατὰ Πλούταρχον, καὶ κατὰ τὰ κοπτικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης *Χμί*. Τοῦτο δὲ ἐκ τῆς μαύρης γῆς τῆς παροχθίου τοῦ Νείλου ἥτις καὶ μόνη καλλιεργεῖται καὶ λέγεται φαραωνιστὶ *Χέμ*, καὶ περὶ ἧς λέγει ὁ συγγραφεὺς (Πλούταρχος;) τοῦ «Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος» βιβλίου «ἐν τοῖς μάλιστα μελάγγειον οὖσαν, ὥσπερ τὸ μέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ». Παρ' Ἕλλησιν ἀπαντῶσιν αἱ ἐκφράσεις *Ἑρμοχύμιος* καὶ *Μελάμβωλος* (Στεφ. Βυζ.) καὶ *Μελαμπόδων Χώρα* (Εὐσταθ. Ἀπολλοδ). Παρωνύμων ὅμως αὐτὴν καὶ *Ἡφαιστίαν*, *Ἀερίαν* (Ἡσύχ. Στέφ. Βυζάν.) *Ἀστίαν* (Εὐστάθ. Στ. Βυζ.), *Ὠγυγίαν* καὶ *Ἀραγηκλίδα* (Ἡσύχ.). Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει *Αἴγυπτον* ὁτὲ μὲν αὐτὸν τὸν Νεῖλον «Αἰγύπτοιο διιπετέος ποταμοῖο» «στῆσε δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιελίσσας» ὁτὲ δὲ τὴν χώραν «Αἰγύπτῳ μ' ἔτι δεῦρο θεοὶ μεμαῶτα νέεσθαι» «Αἴγυπτον δ' ἰέναι, δολιχὴν ὁδὸν ἀργαλέην τε» (Ὀδυσ. Δ. 477, 581, Ξ. 258, Δ. 351, 483). Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρεινοὺς τοὔνομα τοῦτο ἔλαβεν ἡ χώρα ἐκ τοῦ Φαραὼ Αἰγύπτου τὸν ὁποῖον ὁ Φλ. Ἰώσηπος ταυτίζει (Κατὰ Ἀπίωνος) πρὸς τὸν Σέσωστριν Α' ἢ Ραμσῆν Β' οὗτινος ὁ ἀδελφὸς Ἀρμαῖος ἢ Ἀρμαῖς συνῴκισε τὸ Ἄργος καὶ τοῦτο κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Μανέθωνος. Ὁ ἄριστα πάντων ὅμως πραγματευθεὶς τὰ κατὰ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν τῆς χώρας αἰγυπτιολόγος Brugsch (Geogr. Inschrif. I. σ. 88) λέγει ὅτι ἡ λέξις Αἴγυπτος εἶναι μεταγραφὴ τῆς Φαραωνικῆς *Χά-κά-φθᾶ* (κατοικία τοῦ Φθᾶ), ἱεροῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης τῆς χώρας Μέμφιδος, τῆς ὁποίας τὸ λαϊκὸν ὄνομα ἦτο *Μαννοβὲρ* (ἀγαθὸς τόπος ἢ λιμήν), ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἔπλασαν τὸ *Μέμφις*. Συνήθιζαν πράγματι ἐκ τῆς πρωτευούσης νὰ ὀνομάζουν τὴν χώραν ὅλην καὶ δι' αὐτὸ ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ἄλλοτε καὶ τὰς Θήβας οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Αἴγυπτον. Φαίνεται δ' ὅτι ἐκ ταύτης οἱ Κόπται ὠνόμαζον ἑαυτοὺς *Κύπτ*, ἤτοι Αἰγυπτίους· ἐξ αὐτοῦ δ' ἐπεκράτησεν, ἄγνωστον πῶς, νὰ καλῶνται *Γύφτοι* (Gittani) οἱ πλάνητες Ἀτσίγγανοι. Ὑπάρχει καὶ ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως Αἴγυπτος ἐκ τοῦ *Ἀγκὲπ* ἢ *Ἀκὲπ* σημαίνοντος πλήμμυραν τοῦ Νείλου. Οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι διατείνονται ὅτι ἡ ὀνομασία *Χῆμι* ὀφείλεται εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Νῶε Χὰμ γενάρχην τῶν Ἀκανῶν, οἵτινες ἐπῴκισαν τὴν Ἀφρικὴν ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως τὴν Αἴγυπτον Ὁ Δαυῒδ καλεῖ τὴν χώραν *γῆν Χὰμ* (Ψαλμ. ΡΔ'). Ἐν τῇ Παλ. Γραφῇ ὅμως καλεῖται *Μεσραῒν* (Γεν. Α'. ι'. 6) καὶ *Μασοὺρ* (Βασιλ. Ιθ') ἐκ τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Χὰμ κατὰ τοὺς Ἑβραϊστάς. Ἐκ τούτου καὶ οἱ Ἄραβες ἐκάλεσαν αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς *Μίσρ*, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱστορικὸς Ἀβδ-ἐρ-Ρασὴτ-ἐλ-Βακάουϊ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Φοίνικες ἐκάλουν αὐτὴν *Μύσρα* (Στέφ. Βυζ.), *Μέστρην* δὲ καλεῖ αὐτὴν ὁ Φλ. Ἰώσηπος (Ἰουδ. Ἀρχ. Α'. ζ'.), *Μεστραΐαι* ὁ Σύγκελλος (Χρον. 210 Β) καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Σώθιος καὶ *Μισύρι* ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα. Ὁπωσδήποτε διὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπεκράτησε καὶ παρὰ Ρωμαίοις ἡ κλῆσις Αἴγυπτος καὶ δι' αὐτῶν παρὰ πᾶσι τοῖς νεωτέροις λαοῖς.

ΑΚΤΑΙ. Ἡ Μεσογειακὴ ἀκτὴ ἔχει μῆκος 870 χιλμ. ἀπὸ τοῦ Σολλουν μέχρι τοῦ Ἔλ Ἀρίς. Ἀπὸ Τριπολίτιδος μέχρις Ἀλεξανδρείας ἡ ἀκτὴ εἶναι τραχεῖα, γεμάτη ἀπὸ λόφους ἀμμώδεις, σχηματί-

Digitized by Google

ζουσα τοὺς κόλπους *Μποῦ-Σαΐφα*, *Καναΐς* καὶ *Ἀράβων*, ὅρμους δὲ τοῦ *Σολλοὺν* καὶ τῆς *Μάρσα Ματρούχ* (ἀρχ. Παραιτώνιον). Ἀπὸ Ἀλεξανδρείας μέχρις Ἐλ-Ἀρὶς εἶναι χαμηλή, ἑλώδης καὶ σχηματίζει ἕνα ὅρμον τὸν τοῦ *Ἀμπουκύρ*, σημαντικὸν εἰς τὴν πτολεμαϊκὴν καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς χώρας.

Αἱ ἀκταὶ τῆς Ἐρυθρᾶς διαφέρουν πολύ. Ἐκτείνονται εἰς μῆκος 1.300 χιλμ. ὧν 500 χιλμ. ἀπὸ Ἄκαμπα εἰς Σουέζ, ἤτοι αἱ ἀκταὶ τοῦ Σινᾶ, 500 ἀπὸ Σουὲζ εἰς Κοσσεΐρ καὶ 300 ἀπὸ τούτου μέχρι Ρὰς Μπένας. Εἶναι ἀκταὶ βραχώδεις καὶ συχνότατα ἀπότομοι. Στενὴ λωρὶς ἀμμώδους ἀκτῆς παρεμβάλλεται συχνὰ μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων, ἅτινα ὅμως ὑψοῦνται ἀπότομα, ἐνιαχοῦ δὲ αἱ πλευραί των κατέρχονται εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀκρωτήρια προβάλλει τὴν κορυφὴν τῆς Σιναϊκῆς χερσονήσου *Ρὰς Μωχαμέτ*, τὸ *Ρὰς Μαλλὰπ* δυτικῶς ταύτης, ὅπου οἱ Αἰγύπτιοι προσκυνηταὶ ἐκ Μέκκας ὑφίστανται τὴν δευτέραν των κάθαρσιν, τὸ *Ρὰς Γκεμσὰχ* κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου Σουὲζ πλησίον τῶν πετρελαιοπηγῶν τοῦ Δζέμπελ Ζέϊτ καὶ τέλος τὸ *Ρὰς Μπένας* εἰς τὸ πλάτος τοῦ Ἀσουάν, νοτίως τοῦ ὁποίου σχηματίζεται ὁ κόλπος *Οὒμ Ἐλ Κέτεφ*.

ΝΗΣΟΙ. Ἡ μεσογειακὴ παραλία τῆς Αἰγύπτου, τραχεῖα κατὰ τὸ δυτικόν της ἥμισυ καὶ χθαμαλὴ κατὰ τὸ ἀνατολικόν, δὲν ποικίλλεται ὑπὸ νήσων πλὴν τῶν νησίδων τοῦ Νέλσωνος ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ Ἀμπουκύρ. Εἰς τὴν πολὺ ὅμως τραχυτέραν καὶ ἐπιμηκεστάτην ἀκτὴν τῆς Ἐρυθρᾶς σημειοῦνται νησῖδές τινες, ὅπως ἡ *Ἀσράφη* καὶ *Σατβάν*, ὅπου εἶναι ἱδρυμένοι φάροι, τῶν ὁποίων οἱ φύλακες ἀποτελοῦν τὸν μοναδικόν των πληθυσμόν. Παρὰ τὸ νότιον ἄκρον τοῦ κόλπου τοῦ Σουὲζ αἱ νησῖ- *Γκεϋζούμ*, *Μουχαμὲτ* καὶ *Ζουμπάλ*. Εἰς δὲ τὴν *Ζεμπεργὲτ* ἢ *Νῆσον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου*, κειμένην 50 χιλμ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Μπένας, ἔγινε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκμετάλλευσις σμαράγδων. Πλὴν τούτων ὅμως ὁ ἀναπλέων τὸν Νεῖλον ἀπαντᾷ ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ πολλὰς νησῖδας τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι κατῳκημέναι καὶ κατάφυτοι. Ἀξιολογώτεραι εἶναι αἱ κατὰ τὸ Κάϊρον *Γκεζίρα* καὶ *Ρόδα*. Ἐπίσης παρὰ τὸ Ἀσουὰν εἶναι ἡ *Ἐλεφαντίνη*, ἄλλοτε πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἡ νοτιώτερον νῆσος *τῶν Φιλῶν* ὅπου σώζονται ἐρείπια λαμπρῶν ναῶν. Ἡ νῆσος αὕτη καλύπτεται ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς πλημμύρας ἀφ' ὅτου ἐκτίσθη παρ' αὐτὴν ὁ μέγας νειλοφράκτης. Πλῆθος ἄλλων νησίδων εὑρίσκονται ἀμέσως νοτιώτερον, ἀλλ' εἶναι ἀκατοίκητοι.

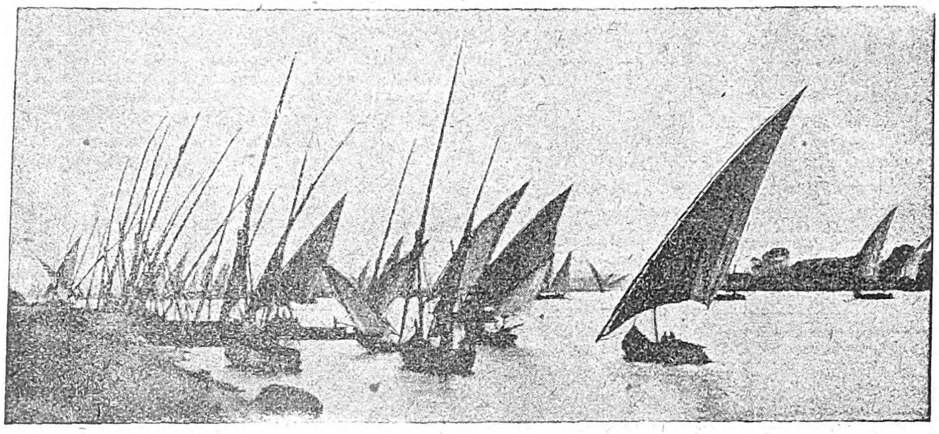

Φελοῦκες (ἤτοι ποταμόπλοια) ἐν τῷ Νείλῳ.

Ο ΝΕΙΛΟΣ. Ὁ *Νεῖλος* εἶναι ὁ μέγιστος ποταμὸς τῆς Ἀφρικῆς καὶ ὁ δεύτερος τοῦ κόσμου κατὰ τὸ μῆκος. Ἀπὸ τοῦ καταρράκτου *Ριπόν*, ὅστις πίπτει ἐκ τῆς Λ. Βικτωρίας-Νυάνζας μέχρι τῶν ἐκβολῶν του εἰς τὴν Μεσόγειον ἔχει μῆκος 5.600 χιλμ. καλύπτων ὀρθογώνιον 2.870.000 τετρ. χλμ., τοῦ ὁποίου ὅμως μόλις τὸ ἥμισυ βρέχεται. Πηγάζει ἀπὸ τὴν βορείαν ὄχθην μεγάλης λίμνης, τῆς Βικτωρίας-Νυάνζας, τετράκις μεγαλυτέρας τοῦ Δέλτα καὶ ὕψους 1.200 μέτρων, τὴν ὁποίαν διασχίζει ὁ Ἰσημερινός. Ἐκεῖθεν διευθύνεται Β.Δ. ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σομερσὲτ* σχηματίζων καταρράκτας πολλοὺς καὶ ἕλη ἐκτεταμένα καὶ διέρχεται τὴν λίμνην *Ἀλβέρτου*. Ἐξερχόμενος ταύτης ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βάχρ-ἐλ-Δζέμπελ*, μέχρι τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ *Βάχρ-ἐλ Γκάζαλ*, εἶναι πλωτὸς ἕως τὸ χωρίον Δουφιλέ, ὅπου σχηματίζει διαδοχικῶς 5 καταρράκτας. Ὁ ἐκεῖθεν ροῦς του γίνεται διὰ μέσου χώρας ἑλώδους καὶ νοσηρᾶς, πολλαχοῦ δὲ τὰ ὕδατά του σκορπίζονται ἀπὸ πυκνὰς καὶ ἰσχυρὰς βλαστήσεις. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Βάχρ-ἐλ-Γκάζαλ εἶναι μέγας ἐπίσης ποταμὸς δεχόμενος ἀπειρίαν παραποτάμων καὶ δι' αὐτὸ ἡ χώρα ἐκείνη (Δυτ. τοῦ Σουδὰν) λέγεται *Χώρα τῶν ποταμῶν*, γονιμωτάτη καὶ πυκνῶς κατῳκημένη. Ἀπὸ τῆς συμβολῆς τῶν δύο τούτων μεγάλων ποταμῶν ὅπου σχηματίζεται ἡ νησὶς Νῶ μέχρι τοῦ Καρτούμ, πρωτευούσης τοῦ Σουδάν, ὁ Νεῖλος λέγεται *Βάχρ-ἐλ-Ἄμπιατ* (Λευκός), πλωτὸς καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦτο, δεχόμενος δεξιᾷ τὸν *Σομπάτ*, μέγαν ἐπίσης ὅσον ὁ ἴδιος Νεῖλος. Εἰς τὸ Καρτοὺμ γίνεται ἡ συμβολὴ τοῦ Λευκοῦ Νείλου μὲ τὸν ἐξ Αἰθιοπίας καὶ ἀπὸ τῆς Λίμνης Τσάνας (1.800 μ.) πηγάζοντα *Βάχρ-ἐλ-Ἄζρακ* (Κυανοῦν Νεῖλον), ὅστις διερχόμενος μεγάλα καὶ πυκνότατα δάση καὶ δεχόμενος μικροὺς καὶ μεγάλους παραποτάμους καταφέρει κατὰ τὰς ἐαρινὰς βροχὰς τῆς Αἰθιοπίας πολὺ ὕδωρ καὶ παχεῖαν ἰλύν.

Ἀπὸ τοῦ Καρτοὺμ ὁ Νεῖλος ρέει πάντοτε πρὸς Β., ἀλλὰ μετά τινα καμπὴν μεγάλην στρέφει πρὸς τὰ Ν. Δ. ἐπὶ πολλὴν ἔκτασιν καὶ πάλιν κάμπτεται βαίνων πρὸς Β., ὥστε ἐν συνόλῳ νὰ σχηματίζῃ ἕνα μεγάλο Ν. Ὁ Στράβων λέγει, λογοπαικτῶν βέβαια, ὅτι ἐντεῦθεν ὠνομάσθη Νεῖλος. Κατ' ἀλήθειαν παράγεται ἐκ τῆς αὐτῆς σανσκριτικῆς ρίζης, ἐξ ἧς καὶ αἱ λέξεις *«νερὸν»* *«Νηρεὺς»* κλπ.

Μετὰ τὸ Καρτούμ, ἐκεῖ ὅπου ἑτοιμάζεται νὰ κάμῃ τὴν πρώτην του καμπήν, δέχεται ἐκ δεξιῶν μέγαν χείμαρρον, τὸν *Ἀτβάραν* (ὁ *Ἀσταβόρας* τῶν ἀρχαίων), ἐρχόμενον ἐξ Αἰθιοπίας. Ἀφοῦ δὲ σχηματίσῃ τὴν διπλῆν του καμπύλην, παρέρχεται τὴν πόλιν *Βάδι Χάλφα*, μεθοριακὴν Νουβίας καὶ Αἰγύπτου, ἔπειτα περνᾷ τὸν Τροπικὸν τοῦ Καρκίνου καὶ διὰ τοῦ Ἀσουὰν εἰσέρχεται εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἀπὸ τοῦ Καρτοὺμ μέχρις Ἀσουὰν σχηματίζει 6 καταρράκτας, τοὺς ὁποίους ἀριθμοῦν ὄχι κατὰ τὴν ὀρθὴν τάξιν, ἀλλ' ἀναπλέοντες τὸν ποταμόν, ὥστε ὀνομάζουν πρῶτον τὸν καταρράκτην τοῦ *Ἀσουάν*, ἐπειδὴ αὐτὸν συνήντησαν πρῶτον οἱ πολιτισμένοι λαοὶ οἱ εἰσδύσαντες ἀπὸ τὴν Μεσόγειον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς. Ἀληθινὰ δὲν εἶναι πτώσεις τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ ἡ κοίτη εἶναι εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν γεμάτη ἀπὸ βράχους ὅπου κτυποῦν τὰ νερά του καὶ νομίζει κανεὶς ὅτι κοχλάζουν. Τότε εἶναι δυσκολώτατον, ἂν ὄχι ἀδύνατον, νὰ τὰς ἀναπλεύσῃ κανείς. Κατὰ τὰς μεγάλας ὅμως πλημμύρας, ὅταν ὑψώνεται πολὺ ἡ ἐπιφάνεια τῶν νερῶν, περνοῦν πολὺ εὔκολα οἱ ἰθαγενεῖς λεμβοῦχοι. Ἀπὸ τοῦ Ἀσουὰν μέχρι Καΐρου διανύει ὁ Νεῖλος 940 χλμ. Εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ κοιλὰς εἶναι στενή, μεταξὺ δύο σειρῶν ὑψηλῶν λόφων, τῆς Ἀραβικῆς δεξιᾷ καὶ τῆς Λιβυκῆς ἀριστερᾷ. Ἡ κοιλὰς πρὸς Β. τοῦ Ἀσουὰν ἔχει πλάτος 3-4 χιλμ., εἰς δὲ τὸ στενὸν τοῦ Δζέμπελ Σιλσιλὲχ μόλις ἔχει πλάτος 1200 μ. Ἀπ' ἐκεῖ ὅμως τὰ βουνὰ ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων ἕως 15 χλμ., ἐκεῖ ὅπου ἦσαν ἄλλοτε αἱ *Θῆβαι* (Λοῦξορ). Πλησίον τῆς πόλεως *Κένας* σχηματίζει τὴν καμπύλην του, ἡ ὁποία τὸν φέρει εἰς τὴν ἐλαχίστην ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς ἀπόστασίν του· ἐκεῖ ἡ Ἀραβικὴ ὀροσειρὰ κόπτεται ἀπὸ βαθὺν λαιμὸν καὶ σχηματίζεται κοιλὰς μήκους 170 χλμ., διὰ τῆς ὁποίας συγκοινωνεῖ ἡ Κένα μὲ τὸν λιμένα Κοσεΐρ. Βορειότερον, κατὰ τὸ Ἀσιούτ, ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νείλου στενὸς βραχίων, ὡσὰν διῶρυξ, τὸ Βάχρ Γιοῦσεφ, ρέει παραλλήλως πρὸς τὸν Νεῖλον, ἕως τὸ Βένι Σουέφ ὅπου διχάζεται, καὶ ὁ μὲν εἷς βραχίων ἐξακολουθεῖ ρέων πρὸς Β., ἐγγὺς τῆς Λιβυκῆς ὀροσειρᾶς, ὁ δ' ἄλλος στρέφει ἀποτόμως πρὸς Δ., διέρχεται βρα-

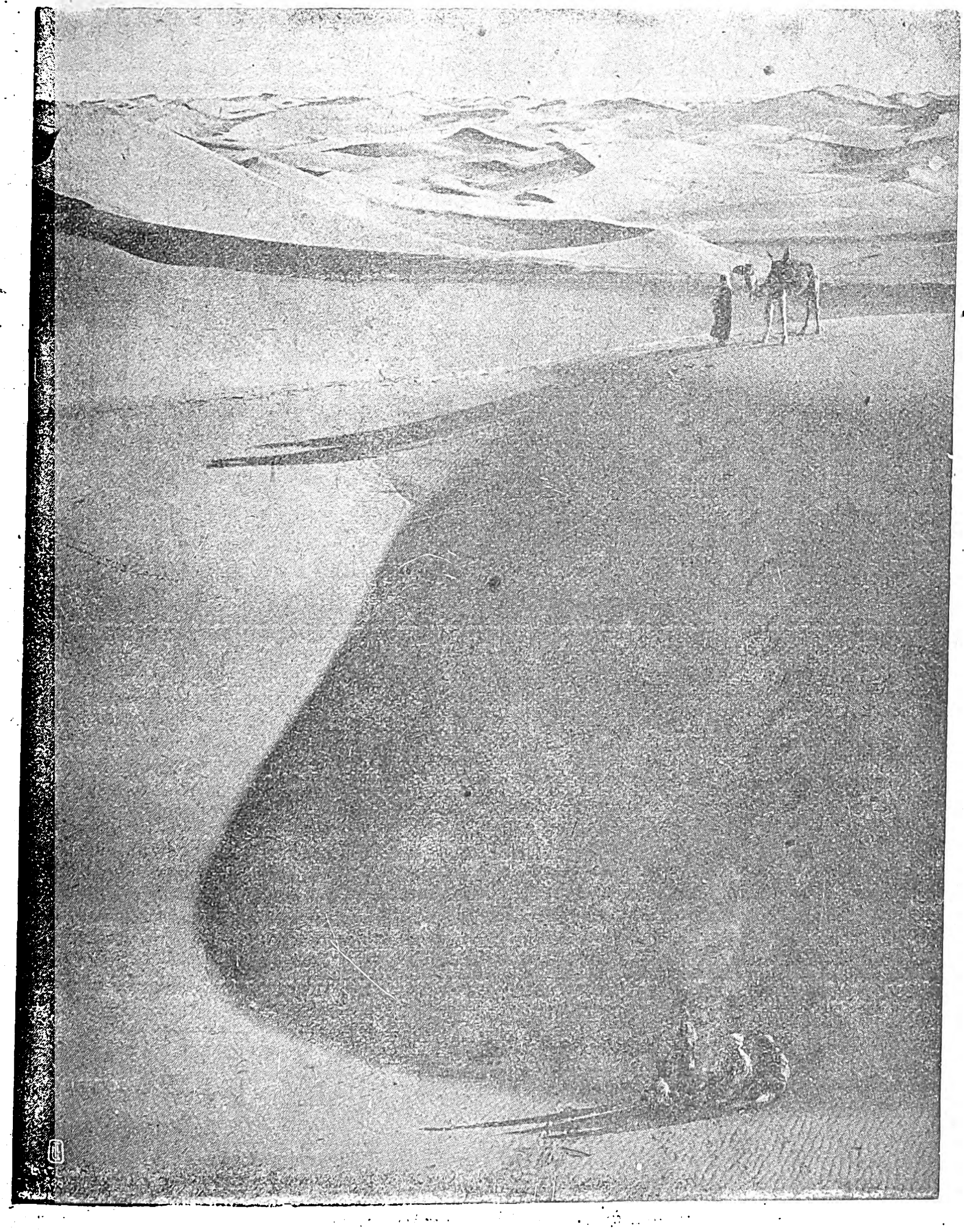

Εἰς τὴν Ἔρημον. Λόφος ἄμμου, μόρφωμα τεραστίου σίφωνος.

Digitized by Google

χώδη λαιμὸν μήκους 10 χλμ. καὶ εἰσέρχεται εἰς ἀμφιθεατρικὴν ὄασιν 180 χλμ. περιφερείας, ἀληθινὴν ὄασιν, τὸ *Φαγιούμ*, ὅπου, εἰς τὸ κέντρον τῆς κοιλάδος, διακλαδίζεται εἰς ὀκτὼ βραχίονας ἀρδεύοντας ὅλην τὴν κοιλάδα. Ὅταν τὰ ὕδατα εἶναι ἄφθονα, ἐκχύονται εἰς τὴν ἐκεῖ ἁλμυρὰν καὶ

Πωλήτρια πορτοκαλλίων.

ἱστορικὴν λίμνην *Βίρκετ ἐλ Κερούν*. Ὁ Νεῖλος ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς Β πορείαν του, παρέρχεται τὸ Κάϊρον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου σχηματίζει δύο νησῖδας, τὴν *Ρόδ.ν* καὶ τὴν *Γκεζίραν*. Αἱ μέχρι τοῦδε ἑκατέρωθεν ὀροσειραί, αἱ ἀπὸ τοῦ Βάδι Χάλφα περισφίγγουσαι σχεδὸν τὸν Νεῖλον, ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων, ἡ μὲν πρὸς τὰ ΒΑ, ἡ δὲ πρὸς τὰ ΒΔ καὶ ὁ Νεῖλος μικρὸν πέραν τοῦ Καΐρου διχάζεται εἰς δύο βραχίονας τῶν ὁποίων ὁ μὲν Ἀνατολικὸς ἐκβάλλει παρὰ τὴν *Δαμιέττην*, ὁ δὲ Δυτικὸς παρὰ τὴν *Ροζέττην*. Σχηματίζεται οὕτω μία τριγωνικὴ χώρα, πεδιὰς γονιμωτάτη, τὸ *Δέλτα* τοῦ Νείλου.

Ἐκ τῶν ἀκολούθων δύο πινάκων, ὁ πρῶτος παρέχει τὸ ἀπόλυτον ὕψος τῶν διαφόρων σημείων τοῦ ῥοῦ τοῦ Λευκοῦ Νείλου καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πηγῆς ὁριζοντίαν ἀπόστασιν, ὁ δὲ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ Κυανοῦ.

Ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Λ. Βικτωρίας καὶ ὕψος ὑπὲρ τὴν ἐπιπολὴν τῆς θαλάσσης τῶν κυριωτέρων σημείων τοῦ Λευκοῦ Νείλου,

	Ἀπόστ. εἰς χλμ.	Ὕψος εἰς μ.
Καταρράκτης Ριπὸν	0	1134
» Μούρκιζον	351	660
Λ. Ἀλβέρτου	389	618
Γονδοκόρο	787	457
Λ. Νῶ	1548	386
Τεουφικία	1680	383
Καρτοὺμ	2510	375
Συμβολὴ Ἀτβάρα	2835	345
Ἀμποῦ Χαμὰτ	3083	309
Βάδι Χάλφα	4040	118
Ἀσουὰν	4385	85
Λοῦξορ	4602	73
Ἀσιοὺτ	4929	48
Κάϊρον	5331	12
Μπαρὰζ τοῦ Δέλτα	5354	12
Ἐκβολὴ Βραχ. Ρωζέττης	5590	0

Ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Λ. Τσάνας καὶ ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν τῶν κυριωτέρων σημείων τοῦ Κυανοῦ Νείλου.

	Ἀπόστ. εἰς χλμ.	Ὕψος εἰς μ.
Λ. Τσάνα	0	1755
Φαζόγλι	875	477
Ροζάϊρες	975	442
Σεννυὰρ	1265	410
Βὰδ Μεδάνι	1411	392
Καριοὺμ	1617	375

Διακρίνομεν 5 λεκανοπέδια μέχρις Ἀτβάρα τὰ ὁποῖα προμηθεύουν εἰς τὸν Νεῖλον τὸ ὕδωρ τὸ ὁποῖον προσάγει εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἶναι δὲ ταῦτα α'.) τὸ τῆς Λίμνης Βικτωρίας· β'.) τὸ τῶν ποταμῶν Βὰχρ ἐλ Δζέμπελ, Βὰχρ ἐλ Ζιρρὰφ καὶ Βὰχρ ἐλ Γκάζελ· γ'.) τὸ τοῦ Σομπάτ· δ'.) τὸ τοῦ Λευκοῦ Νείλου καὶ ε'.) τὸ τῶν ποταμῶν Κυανοῦ Νείλου καὶ Ἀτβάρα. Ἐκ τούτων τὰ τρία πρῶτα προμηθεύουν τὸ ὕδωρ τοῦ Λευκοῦ Νείλου, εἰς δὲ τὰ δύο ἄλλα ὀφείλεται τὸ ὕδωρ τὸ προστιθέμενον κατὰ τὴν πλήμμυραν. Ὑπολογίζεται ὅτι ὁ Λευκὸς Νεῖλος παρέχει τὰ 10% τοῦ ὅλου ὕδατος κανονικῆς πλημμύρας, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ὕδατος μεταξὺ δύο πλημμυρῶν. Εἰς τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχικῶν μεγάλων λιμνῶν ὕδωρ τῶν δύο Νείλων πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ ἀπὸ τῶν βροχῶν τῶν 5 λεκανοπεδίων. Ἀπὸ τοῦ Ἀτβάρα καὶ ἔπειτα οὔτε παραπόταμον οὔτε βροχὴν δέχεται. Μόνον εἰς τὸ Δέλτα ἐντελῶς ἀσήμαντος πίπτει ἐτησίως ἡ βροχή.

Πλήμμυρα.—Προσχώσεις.—Οἱ κατ' ἔτος πνέοντες Ν. Α. ἄνεμοι εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν συνωθοῦν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἐκτεταμένων ὀροπεδίων τῆς Ἀβησσυνίας καὶ τῶν πρὸς Ν. αὐτῆς ὀρθουμένων τοὺς ἀτμούς, οἵτινες πίπτουσιν εἰς ραγδαίας βροχὰς ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Τότε τὰ ὕδατα αὐτῶν καταρρέουσι συμπαρασύροντα παχὺ στρῶμα φυτικῶν καὶ ἄλλων γεωδῶν οὐσιῶν ἀπὸ τῶν ἀπεράντων καὶ πυκνῶν δασῶν καὶ ἐξογκώνουν τοὺς δύο Νείλους, ἐξαιρέτως ὅμως τὸν Κυανοῦν. Τότε καὶ ὁ Ἀτβάρος, οὗτινος τὸ ὀλίγον ὕδωρ πρὶν δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ Νείλου ἀπορροφώμενον ὑπὸ τῶν ἄμμων, καθίσταται βαθύς, ὁρμητικὸς καὶ πλατύτατος. Τὸ ὕδωρ φθάνει εἰς τὴν Αἴγυπτον κοκκινωπὸν καὶ ἁπλοῦται ἐπὶ τῶν γαιῶν. Μέρος τῶν ὑδάτων πίνει ἡ γῆ, μέρος δὲ ἐξατμίζεται. Ἡ ἰλὺς ὅμως κατακάθηται καὶ λιπαίνει γονιμοποιοῦσα τὸ ἔδαφος τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως ὑψώνεται. Ἕνεκα τοῦ ἐκ τῆς ἰλύος χρώματος ἐκαλεῖτο ὁ ποταμὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μέλας, ὑπὸ τῶν Ἑβραίων Σιώρ, ὑπὸ δὲ τῶν Κοπτῶν Ἀμρίρι, ἅτινα σημαίνουν ἐπίσης σκοτεινός. Ἡ χημικὴ σύστασις τῆς ἰλύος εἶναι:

63% ὕδωρ καὶ ἄμμος.
18% ἀνθρακικὴ πότασσα.
9% γαλαζίας, ἤτοι καθαρὸν πυρίτιον.
6% ὀξείδιον σιδήρου.
4% ἀνθρακικὴ μαγνησία.

Ταυτοχρόνως ὅμως ὑψώνεται καὶ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ, διότι καὶ εἰς αὐτὴν κατακάθηται ἡ ἰλύς. Αὐτὸ ἐξηγεῖ διατὶ ὁ ποταμὸς εἶναι πάντοτε ὑψηλότερος τῶν πέριξ γαιῶν. Κάμνει δὲ ἡ κατακάθησις αὕτη καὶ κἄτι ἄλλο· προεκτείνει τὸ Δέλτα διαρκῶς, ἀπωθοῦσα τὴν θάλασσαν. Τὸ βλέπομεν εἰς τὸ κυρτὸν σχῆμα τῆς μεσογειακῆς βάσεως τοῦ Δέλτα. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ὀνομάζεται πρόσχωσις. Ὁλόκληρον τὸ Δέλτα εἶναι ἔργον τοῦ Νείλου. Ὀβελίσκοι καὶ ἄλλα μνημεῖα, μένοντα ἀκίνητα ὅπου πρὸ αἰώνων πολλῶν ἐκτίσθησαν μετὰ χρονολογημένων ἐπιγραφῶν, ἔχουσι σήμερον τὴν βάσιν των πολλὰ μέτρα χαμηλότερον τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους. Εὑρίσκομεν οὕτως ὅτι τὸ ἔδαφος ὑψοῦται κατ' αἰῶνα 0,126 μ. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον ἕως τὸ ἄλλο, ἡ μεσογειακὴ ἀκτὴ εἶναι διαρκὴς διαδοχὴ ἐκτεταμένων καὶ ἀβαθεστάτων λιμνῶν, αἱ ὁποῖαι συγκοινωνοῦν ἀκόμη μετὰ τῆς θαλάσσης.

Τὸ Δέλτα κατακτᾷ ἐτησίως 2,50 μ. ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Καὶ αἱ λίμναι διαρκῶς γίνονται ἀβαθέστεραι ἕως οὗ μίαν ἡμέραν θὰ ἐκλείψωσι. Τὸ φαινόμενον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε καὶ παρατηρεῖται εἰς τὰς ἐκβολὰς ὅλων τῶν μεγάλων ποταμῶν, μᾶς ἐξηγεῖ πολλὰς λεπτομερείας ἱστορικάς, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν σημερινὴν μορφὴν τῆς χώρας θὰ ἦσαν ἀνερμήνευτοι. Ὁ Νεῖλος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Δέλτα ἐξέβαλλεν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ ἐννέα στομίων. Ταῦτα κατεχώσθησαν καὶ ἀπέμειναν σήμερον οἱ δύο μεγάλοι βραχίονες ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω εἰς τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν τῆς χώρας. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον ἀρδευτικὰ ἔργα, ἡ πλήμμυρα μετέβαλλε τὸ Δέλτα καὶ τὴν κοιλάδα εἰς πέλαγος. Δι' αὐτὸ τὰ χωρία ἦσαν ἐκτισμένα ἐπὶ τεχνητῶν λόφων λεγομένων Κώμ, ὅπως λέγονται καὶ σήμερον τὰ ἐλαφρὰ ὑψώματα, καὶ συνεκοινώνουν διὰ λέμβων. Τὴν δὲ νύκτα διετήρουν πυράς, ὡς φάρους· καὶ ἡ ὄψις τῆς χώρας ὑπενθύμιζεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Κυκλάδων.

Ὅταν τὰ ὕδατα ἀπεσύροντο, τότε ἦτο δύσκολον νὰ ἐπανεύρουν οἱ κάτοικοι τὰ ἀκριβῆ σύνορα τῶν γαιῶν των. Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἐφευρέθη ἡ Γεωμετρία. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κανονικότης τοῦ φαινομένου τῆς πλημμύρας ὀφείλεται κατὰ τελευταίαν ἀνάλυσιν εἰς τὴν κανονικότητα τῆς ἑκατέρωθεν τοῦ οὐρανίου ἰσημερινοῦ θέσεως τοῦ ἡλίου, διότι αὐτὸς ρυθμίζει τοὺς ἀνέμους καὶ ἐμμέσως τὰς βροχάς. Ἀλλ' ἂν τὸ φαινόμενον τῆς πλημμύρας εἶναι τακτικόν, ἡ ἔντασίς του δὲν εἶναι πάντοτε ἡ ἰδία· ὑπερβολικὴ ὕψωσις ἔφερε καταστροφάς, ἀνεπαρκὴς δὲ ἦτο ἀληθὴς θεομηνία, διότι δὲν ἔφθανε ν' ἀρδεύσῃ οὔτε τὰς ταπεινὰς γαίας καὶ ἡ πεῖνα ἐμάστιζε τὴν χώραν. Δι' αὐτὸ εὐνόητον ὅτι πρὸς τῇ θρησκευτικῇ λατρείᾳ δι' ὕμνων καὶ τελετῶν, παρηκολούθουν μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν οἱ Αἰγύπτιοι τὰς κυμάνσεις τῆς ἐπιπολῆς τοῦ Νείλου. Γραφίτης τοῦ Βιβὰν ἐλ Μολοὺκ λέγει εἰς ἱερογλυφικὴν «ἔτος Β' τὴν 3 Παοφὶ ἐπὶ βασιλέως Μενεφθὲς ἐπῆλθεν ἡ πλήμμυρα ὡς σταγὼν ὕδατος ἐξ οὐρανοῦ». Ἐπίστευον, πράγματι, ὅτι ἡ πλήμμυρα ἤρχιζε διὰ τῆς πτώσεως σταγόνος ἐξ οὐρανοῦ. Καὶ ἡ δεισιδαιμονία διετηρήθη. Οἱ Κόπται πανηγυρίζουν τὴν νύκτα τῆς πτώσεως ταύτης, 11 Παονί, 4ην ἡμέραν πρὸ τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου. Εἶναι δὲ ἀπήχημα τῆς ἰδέας τῶν ἀρχαιοτάτων Αἰγυπτίων, οἵτινες ἀπέδιδον τὴν πλήμμυραν εἰς τὴν πτῶσιν τῶν δακρύων τῆς Ἴσιδος. Οἱ Κόπται τῆς Ἄνω Αἰγύπτου εἶχον εἰς τὸ λειτουργικόν των προσευχὰς εἰδικὰς ἀπὸ τῆς 12 Παονὶ μέχρι τῆς 10 Παοφὶ (12 Ἰουνίου-10 Ὀκτωβρίου). Καὶ εἰς τὸ εὐχολόγιον τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ὑπάρχει ἡ δέησις «*Μνήσθητι, Κύριε, τῆς συμμέτρου ἀναβάσεως τῶν ποταμίων ὑδάτων. Τὰ ποτάμια ὕδατα ἀνάγαγε ἐπὶ τὸ ἴδιον μέτρον αὐτῶν καὶ εὔφρανον καὶ ἀνακαίνισον τῇ καταβάσει αὐτῶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς*».

Ἱστορία τῆς ἀναζητήσεως τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου.—Τὸ πρόβλημα τῶν πραγματικῶν τοῦ Νείλου πηγῶν καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς περιοδικῆς του πλημμύρας ἀπησχόλησαν τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων. Προβλήματα τότε τόσον μυστηριώδη ὅσον πάντοτε εὐεργετικά. Ὁ Ἡρόδοτος (450 π. Χρ.) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀνάπλου τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τῆς νήσου Ἐλεφαντίνης μέχρι τῆς Μερόης, ἤτοι τῆς πρὸς Ν. τοῦ Καρτοὺμ καὶ μεταξὺ τῶν δύο Νείλων εὐρυτάτης ἐκτάσεως καὶ ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς ἐνδοχώρας ὅπου εἶχον προσφύγει ἐπὶ Ψαμμητίχου (650 π. Χρ.) 240 χιλ. στρατιωτῶν. Ὁμολογεῖ ὅμως ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ὅτι ὅσους σοφοὺς ἠρώτησεν εὗρεν αὐτοὺς ἀγνοοῦντας τὰς πηγάς. Διακόσια ἔτη κατόπιν ὁ Ἐρατοσθένης, ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας (230 π. Χρ.) περιγράφει τὸν Νεῖλον καὶ ἑρμηνεύει μὲ πολλὴν ὀξυδέρκειαν τὰς πλημμύρας ὡς ὀφειλομένας εἰς συνεχεῖς ραγδαίας καὶ περιοδικὰς βροχὰς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἰσημερινῶν ὀροπεδίων, ὅθεν πηγάζει ὁ Νεῖλος. Διάφοροι Φαραὼ ἐν οἷς ὁ Σέσωστρις, ἱδρυτὴς τῆς ΙΘ' δυναστείας, ἔπειτα δὲ ὁ Πέρσης κατακτητὴς Καμβύσης (520 π. Χρ.), ὁ Μ. Ἀλέξανδρος (312 π. Χρ)

Φορεῖον νυμφικόν.

Digitized by Google

Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (280 π. Χρ.), ὠργάνωσαν ἐξερευνητικὰς ἀποστολάς, αἵτινες ὅμως πᾶσαι ἀπέτυχον, ἐξ αἰτίας ἀνυπερβλήτων κωλυμάτων, ἰδίως νόσων καὶ στερήσεων καὶ τῆς ἐχθρότητος τῶν ἀγρίων ἰθαγενῶν. Ἀξιολογωτάτη ἐγένετο ἡ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος (60 μ. Χρ.) ἀποστολὴ δύο νεαρῶν στρατιωτικῶν. Οἱ τολμηροὶ Κεντυρίωνες ἔφθασαν μέχρι τῆς λίμνης Νῶ, ἤτοι 600 μίλλια ἐπὶ τοῦ Λευκοῦ Νείλου νοτίως τοῦ Καρτοὺμ εἰς πλάτος βόρειον 9° ὅπου ἀπέραντα πολτώδη καὶ νοσογόνα ἕλη τοὺς ἐσταμάτησαν. Παράδοξον ὅτι ὁ γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος (140 μ. Χρ.) θεωρεῖ τὸν Νεῖλον πηγάζοντα ἀπὸ δύο ὑψηλῶν καὶ μεγάλων λιμνῶν πέραν τοῦ Ἰσημερινοῦ. Βεβαιοῖ ἀκόμη ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν ὄρη χιονοσκεπῆ.

Τὰς πληροφορίας ταύτας ἤντλησεν ἀπὸ τὸν ἐκ Τύρου Μαρῖνον (150 π. Χ.), ὅστις εἶχε μάθει ταύτας ἀπό τινος Διογένους, εἰσδύσαντος εἰς τὴν ἰσημερινὴν Ἀφρικὴν ἀπὸ τῆς Ζανζιβάρης. Μέχρι τοῦ 1839 κανεὶς Εὐρωπαῖος δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς λίμνης τοῦ Νῶ. Κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα οἱ Πορτογάλοι εἰσδύσαντες εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν ἔφθασαν μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Κυανοῦ Νείλου. Τῷ 1698 ὁ τότε Νεγκούς, ἤτοι αὐτοκράτωρ τῆς Ἀβησσυνίας, ἀσθενῶν ἐκάλεσεν ἐκ Καΐρου τὸν ἰατρὸν Poucet. Οὗτος ἀνέπλευσε τὸν Νεῖλον μέχρι Δόγγολας καὶ ἐκεῖθεν ἀκολουθήσας τὸν Ἀτβάραν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀβησσυνιακὴν τότε πρωτεύουσαν Γκοντὰρ βεβαιώσας τὰς ἀνακοινώσεις τῶν Πορτογάλων.

Ὁ Σκῶτος ἐξερευνητὴς Jacques Bruce ἀνεκάλυψε τῷ 1766 τὴν ἀπὸ τῶν νοτίων χειλέων τῆς Τσάνας ἐκπήγασιν τοῦ Κυανοῦ Νείλου. Οἱ Ἀβησσυνοὶ ἐγνώριζον πρὸ πολλοῦ τοῦτο καὶ ὁ διάσημος Albuquerque τὸ ἤξευρεν, ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, θέλων νὰ καταστρέψῃ τὴν Αἴγυπτον, ἀντίζηλον τῆς Πορτογαλίας εἰς τὸ ἀσιατικὸν ἐμπόριον, ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Νεγκοὺς διὰ ν' ἀποτρέψῃ τὸν ῥοῦν τοῦ Νείλου καὶ χύσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Ἐρυθράν. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὁ Νεγκοὺς Ζέκλα Χιμμανότ, μεμφόμενος τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου διότι ἠρνήθη τὴν ἄδειαν εἰς τὴν Γαλλικὴν ἀποστολὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διὰ τὴν Ἀβησσυνίαν νὰ διέλθῃ ἐξ Αἰγύπτου, τῷ ὑπενθύμιζεν ὅτι ἀσεβῶν πρὸς τὸν πρέσβυν ὑβρίζει τὸν βασιλέα καὶ ἐπεράτωνε τὴν ἐπιστολήν του διὰ τοῦ ἑξῆς διαφωτιστικοῦ: «Ἐξετέθης εἰς τὴν δικαίαν μου ὀργήν. Μὴ λησμονῇς ὅμως ὅτι ἡ Πρόνοια ἔθηκεν εἰς τὰς χεῖράς μου τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου.»

Τῷ 1819 ὁ Μωχαμὲτ Ἀλῆς, ἱδρυτὴς τῆς παρούσης Αἰγυπτιακῆς Δυναστείας, ὠργάνωσεν ἐκστρατείαν πρὸς προσάρτησιν τῶν κεντρικῶν τῆς Ἀφρικῆς παρανειλίων χωρῶν, μὲ τὴν ὀρθὴν ἰδέαν ὅτι ἡ Αἴγυπτος δημιουργηθεῖσα καὶ γαλουχουμένη ἀπὸ τοῦ Νείλου, ὀφείλει νὰ κυριαρχῇ ὁλοκλήρου τοῦ ῥοῦ αὐτοῦ. Εἰς τὸ στράτευμα προσεκολλήθη ὡς μηχανικὸς ὁ Γάλλος Caillaud διακεκριμένος γεωλόγος. Οὗτος πρῶτος ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ Κυανοῦς Νεῖλος εἶναι ὁ δευτερεύων βραχίων καὶ ὅτι ὁ κυρίως ποταμὸς εἶναι ὁ Λευκὸς φθάνων εἰς Καρτοὺμ ἀπὸ Νότου. Εἰς τὰ 1840 συγκεντρώνεται νέα ἀποστολὴ εἰς Καρτούμ, ἡ ὁποία προχωρεῖ 1000 χιλμ. πρὸς Νότον τῆς σουδανικῆς πρωτευούσης μέχρι 4° βορ. πλ. Αὐτὴ ἀνεκάλυψε τὸν μέγαν παραπόταμον Σομπάτ, συμβάλλοντα εἰς τὸν Νεῖλον εἰς βόρ. πλ. 9 11' καὶ παρετήρησεν ὅτι 200 περίπου νησῖδες τοῦ ποταμοῦ καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδάτων ὅταν γίνηται ἡ πλήμμυρα. Τὴν λίμνην Νῷ εἶχον συναντήσει εἰς βόρ. πλ. 9° 17' καὶ παρετήρησαν ὅτι εἰς αὐτὴν χύνεται ὁ μέγας παραπόταμος Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, καθ' ἣν λευκοὶ ἔφθανον εἰς τὴν λίμνην αὐτήν. Ἐκεῖθεν πρὸς Ν σχηματίζεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βροχῶν ἀληθινὸς ὠκεανὸς πολτώδους ὕδατος, ἕνεκα πυκνοτάτης βλαστήσεως σπογγωδῶν φυτῶν. Τότε δὲ πλήθη κροκοδείλων λυμαίνονται τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν καὶ νέφη ἐντόμων αἱμοχαρῶν βομβοῦν, ἐνῷ οἱ πυρετοὶ καὶ ἡ πανώλης σπείρουν τὸν θάνατον. Ἔκτοτε ἐπανειλημμέναι ἐτολμήθησαν ἐκδρομαί, ὅπως τῷ 1851 ὑπὸ τοῦ Brun Rollet, ὅστις ἤκουσεν ἀπὸ ἰθαγενεῖς νοτίως τῆς λίμνης Νῶ, περὶ μεγάλων λιμνῶν ἰσημερινῶν. Εἰς τὴν δευτέραν του ἐκδρομὴν ὁ Brun δὲν ἐπρόφθασε νὰ διαπιστώσῃ τὸ πρᾶγμα τοῦτο, ἀποθανὼν ἐκ τῶν πυρετῶν.

Μετ' αὐτὸν προήλασε τῷ 1856 ὁ Bolognesi ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μέχρι τινὸς καὶ ἐπέστρεψεν. Ἐπὶ τέλους ἀπεφασίσθη νὰ μιμηθοῦν τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον Διογένη περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, δηλαδὴ νὰ ἐκκινήσουν ἀπὸ τῆς Ζανζιβάρης. Ἀπὸ τοῦ 1841 ἐδοκιμάσθη ἐπανειλημμένως καὶ ἡ ὁδὸς αὐτή. Μετά τινας ἀποτυχίας οἱ ἀγγλικανοὶ μισσιονάριοι Krapf καὶ Rehman ἐπέτυχαν ν' ἀνακαλύψουν τὸ Κιλιμάντζαρον καὶ τὸ Κένια, τὰς ὑψίστας κορυφὰς τῶν Ἀφρικανικῶν ὀρέων. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Κιλιμαντζάρου, ὕψους 6000 μ., πρῶτος ἀνῆλθεν ὁ Deckey· πρό τινων δ' ἐτῶν καὶ ὁ ἐξερευνητὴς τοῦ Β. Πόλου ἰταλὸς Δοὺξ τῶν Ἀβρούζων. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἀπόπειραι συνεκίνησαν τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπὶ τέλους ἡ Ἀγγλία ἀπεφάσισε νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἐξερεύνησιν. Τῷ 1856 λοιπὸν ἡ Βασ. Ἑταιρία τοῦ Λονδίνου, ὅπως καλεῖται ἡ Ἀγγλικὴ Ἀκαδημία, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν Buxton καὶ τὸν Speke. Ἐκκινήσαντες ἐκ Ζανζιβάρης ἔφθασαν μετὰ 8 μηνῶν πορείαν εἰς τὰς ὄχθας τῆς λίμνης Ταγκανίκας, εὑρισκομένης εἰς ὕψος 560 μ. Ἐκεῖθεν μόνος ὁ Speke, διότι ὁ Buxton ἐπάλαιε κατὰ τῶν πυρετῶν, ἐβάδισεν ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἀνεκάλυψε τὴν μεγίστην λίμνην Νυάνζαν τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Βικτωρίαν. Τὴν λίμνην διασχίζει ὁ Ἰσημερινός, τὸ δὲ νότιον αὐτῆς ἄκρον φθάνει εἰς πλάτος νότιον 2°24'. Ἐπειδὴ εὗρε τὴν ἐπιπολὴν αὐτῆς ὑψηλοτέραν τῆς τῆς Ταγκανίκας κατὰ 400 μ., συνεπέρανεν ὅτι ἀπ' αὐτῆς πρέπει νὰ πηγάζῃ ὁ Νεῖλος. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζανζιβάρην καὶ τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1860 ἐξεκίνησε πάλιν μετὰ τοῦ περιωνύμου ἐξερευνητοῦ Grant κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Βικτωρίας. Περικάμψας τὴν λίμνην καὶ ἐξερευνήσας οὕτω τὰ κεντρικώτατα τῆς Ἀφρικῆς ἔφθασεν εἰς Καρτοὺμ μετὰ μυρίους κινδύνους καὶ περιπετείας μὲ τὴν θεωρητικὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ Νεῖλος θὰ πηγάζῃ ἀπὸ τῆς Βικτωρίας. Τὸ ζήτημα ἔλυσαν δι' αὐτοψίας ὀλίγον κατόπιν ὁ sir Samuel White Baker καὶ ἡ σύζυγός του Λαίδη Baker.

Φελλαχίνα.

Πράγματι εἰς τὴν Εὐρώπην εἶχε διαδοθῆ ὅτι ὁ Speke καὶ ὁ Grant ἐχάθησαν. Τότε ἡ βρεττανικὴ Κυβέρνησις ἔστειλε τὸ ζεῦγος Baker εἰς ἀνακάλυψιν καὶ διάσωσιν, εἰ δυνατόν, τῶν μεγάλων της τέκνων. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον μετά τινα ἔτη ἔγινε διὰ τὸν Λιβιγκστῶνα, ὅταν ἡ ἐφημερὶς «Τάϊμς» ἔστειλε τὸν Stanley εἰς ἀνεύρεσιν καὶ διάσωσιν αὐτοῦ. Ὁ Baker συνήντησε τοὺς ἐξερευνητὰς εἰς τὸ Γονδοκὸρ (ἐπὶ τοῦ παραλλ. 5° βορ. πλ.) καὶ ἐκεῖ ἤκουσε παρ' αὐτῶν πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκδρομῆς των καὶ τὰς παρατηρήσεις καὶ πληροφορίας των. Καὶ οἱ μὲν Speke καὶ Grant ἐπέστρεψαν εἰς Λονδῖνον διατεινόμενοι ὅτι ἔλυσαν τὸ πρόβλημα τῶν πηγῶν, τὸ δὲ ζεῦγος Baker ἐβυθίσθη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μαύρης ἠπείρου. Εἶναι πραγματικὴ ὀδύσσεια ἡ ἀφήγησις τῶν τρομερῶν κινδύνων πάσης φύσεως, καθ' ὧν ἐπάλαιον ὁ εὐγενὴς Ἄγγλος καὶ ἡ σύζυγός του. Εἰς τὰς ἀντιδράσεις τῆς φύσεως, νόσους, πεῖναν, ἄγρια θηρία, δηλητηριώδη ἔντομα, ἕλη, μέρη ἀδιάβατα, καύσωνα, βροχὰς κτλ. εἶχε προστεθῆ καὶ ἡ ἐχθρότης ὄχι μόνον τῶν δουλεμπόρων, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὰς καταγγελίας τῶν ἐξερευνητῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐχθρότης τῶν ἰθαγενῶν, οἵτινες ἀπηλπισμένοι ἀπὸ τὰς ἀθρόας ἁρπαγὰς (ῥαζζιὰς) τῶν πληθυσμῶν των ὑπωπτεύοντο πάντα λευκόν. Εἰς ἐπίμετρον δὲ μυρίας ἐνέδρας ἔστηνε κατ' αὐτῶν ἡ δολιότης τῶν φυλάρχων ἀρχηγῶν, ὁποῖος βασιλεύς τις Καμράζη καὶ ἄλλος τις ψευδοβασιλεὺς ἰθαγενής.

Πλειστάκις ἡ δυστυχὴς λαίδη Baker ἔπιπτεν ἐξηντλημένη ἀπὸ τὰς στερήσεις, τὴν κόπωσιν ἢ τοὺς πυρετούς. Πάντα ταῦτα ἐκτίθενται εἰς τὰ δύο βιβλία «Ἀνακάλυψις τῆς λίμνης Ἀλβέρτου-Νυάνζα. Νέαι ἐξερευνήσεις τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου» ὑπὸ τοῦ sir Samuel White Baker (Παρίσιοι 1868) καὶ «Ἐπιστολαὶ τοῦ κ. Bizemont συνοδοῦ εἰς τὴν ἐκδρομὴν τοῦ sir S. W. Baker» δημοσιευθεῖσαι εἰς τὸ δελτίον τῆς γεωγραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Παρισίων (Ἰούνιος 1870). Ἡ ἀνάγνωσίς των εἶναι πολὺ διδακτικὴ ὄχι μόνον διὰ τὰ θαυμάσια τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν αὐ-

Digitized by Google

τοθυσίαν τῶν ἐξερευνητῶν, οἵτινες διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος των ὑπέστησαν καρτερικώτατα τόσας ἀπιστεύτους κακουχίας. Ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἐβεβαιώθησαν ὅτι ὁ Λευκὸς Νεῖλος διέρχεται τὴν λίμνην Ἀλβέρτου-Νυάνζα ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχικήν του πηγήν, τὸ ῥῆγμα τοῦ Β. χείλους τῆς λίμνης Βικτωρίας-Νυάνζας, ὅθεν καταπίπτει εἰς τὸν μέγαν καταρράκτην Ριπὸν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Σομερσὲτ ἐγκαινίζει τὴν πρὸς Β. πορείαν του. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐδίδετο διὰ παντὸς ἡ λύσις εἰς πρόβλημα τριάκοντα αἰώνων.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Νείλου.— Εἴδομεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων φαραωνικῶν χρόνων οἱ Αἰγύπτιοι ἐφρόντισαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὸ φαινόμενον τῆς πλημμύρας. Ἔκτοτε μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων ἐπεκράτησε τὸ σύστημα τῶν ἀρδεύσεων διὰ λεκανῶν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωχάμετ Ἀλῆ εἰσήχθη τὸ σύστημα τῶν νειλοφρακτῶν καὶ δι' αὐτῶν τῆς λεγομένης περιοδικῆς ἀρδεύσεως. Συμβαίνει ὅμως τὸ ἑξῆς: Ὁ πληθυσμὸς τῆς Αἰγύπτου αὐξάνει καταπληκτικῶς, ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὅροι τῆς ὑγιεινῆς ἐβελτιώθησαν, ἡ ἄλλοτε τρομακτικὴ θνησιμότης τῶν βρεφῶν ἠλαττώθη σημαντικῶς. Ἀσφυκτιᾷ λοιπὸν ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπεκτείνεται διαρκῶς ἡ καλλιεργήσιμος ἔκτασις. Ἀλλὰ ἡ Ἀβησσυνία καὶ τὸ Σουδὰν ἀφυπνίζονται καὶ φιλοδοξοῦν καὶ αὐταὶ αἱ χῶραι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας των. Ἐντεῦθεν οἱ Αἰγύπτιοι προβλέπουν ὅτι γρήγορα θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, καθ' ἣν τὸ ὕδωρ τοῦ Νείλου θὰ εἶναι ἀνεπαρκές. Οἱ νειλοφράκται τοῦ Δέλτα, Ἀσιούτ, Ἔσνας, Ζίφτας, ὑψώνοντες τὴν ἐπιπολὴν κατέστησαν καλλιεργησίμους νέας ἑκατέρωθεν ἐκτάσεις. Μελετᾶται ἤδη καὶ ὁ νειλοφράκτης τοῦ Νὰγκ Χαμὰντ ὅπου τὰ μεγάλα ζαχαρουργεῖα. Ἀλλὰ οἱ νειλοφράκται διαρκῶς πρέπει νὰ ἐπισκευάζωνται καὶ καταντᾷ ἔργον Δαναΐδων. Ἔπειτα ἂν ὑψώνουν τὴν ἐπιπολὴν δὲν αὐξάνουν τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος. Ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα τῶν δεξαμενῶν. Μὲ τεραστίας δαπάνας καὶ θυσίας πάσης φύσεως κατεσκευάσθησαν δύο τοιαῦται μέγισται, ἡ δεξαμενὴ τοῦ Ἀσσουὰν καὶ ἡ ἐν Σουδὰν δεξαμενὴ τοῦ Σενάρ ἐπὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου. Ἀλλ' αἱ τεχνηταὶ αὐταὶ λίμναι ἀπεδείχθησαν ἀνεπαρκεῖς ἀφότου ηὔξησεν ἡ ἐντεταμένη ἄρδευσις τοῦ Σουδάν. Τὸ σχέδιον νέας δεξαμενῆς ἐπὶ τοῦ Λευκοῦ Νείλου εἰς τὸν παράλληλον τοῦ Σεναὰς πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ. Μελετῶνται δὲ δύο ἀκόμη ἔργα κολοσσιαῖα: Πρῶτον νέα δεξαμενὴ ἐπὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου παρὰ τὴν λίμνην Τσάναν ὅθεν πηγάζει, ἂν συγκατατεθῇ ἡ Ἀβησσυνία (αὕτη ὅμως ἐδήλωσεν ὅτι ἐπιφυλάσσεται νὰ χρησιμοποιήσῃ δι' ἑαυτὴν τὰ ἐν τῷ κράτει της ὕδατα), καὶ ἄλλη δεξαμενὴ πρὸς Β τῆς λίμνης Ἀλβέρτου εἰς τὰ σύνορα τοῦ Ἰσημερινοῦ. Τὰ μέγιστα αὐτὰ ἔργα δι' ἃ θ' ἀπαιτηθοῦν ἀμύθητα κεφάλαια θὰ προσαγάγουν βεβαίως νέαν σημαντικὴν ποσότητα ὕδατος. Δυστυχῶς ὅμως αἱ δεξαμεναὶ αὐταὶ ἔχουν ἓν μέγα ἐλάττωμα· τὰ ὕδατα αὐτῶν ἠρεμοῦντα ἀπογυμνοῦνται τῶν ἐν αὐτοῖς γεωδῶν οὐσιῶν, αἵτινες καταχαθίζουν. Ὥστε τὸ ὕδωρ των διανέμεται ἄγονον. Διεπιστώθη πράγματι ὅτι ἡ γονιμότης τῶν γαιῶν τῆς Αἰγύπτου ἠλαττώθη σημαντικῶς. Πλὴν τούτου τὰ τεράστια αὐτὰ τοιχώματα διατρέχουν μεγίστους κινδύνους, ἐκ ραγάδων, ἐκ καθιζήσεων καὶ ἐκ σεισμῶν. Μία τοιαύτη καταστροφή, τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἀποκλείει, θὰ σκεπάσῃ μὲ πέπλον πυκνοτάτου πένθους τὴν Αἴγυπτον ὁλόκληρον.

Μελετᾶται δι' αὐτὸ ἡ γνώμη τοῦ κ. Potterat Ἑλβετοῦ μηχανικοῦ καὶ διευθυντοῦ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Πολυτεχνείου. Ὁ Νεῖλος διανύει ἀπὸ τῆς Βικτωρίας-Νυάνζας μέχρι τῆς Μεσογείου 6720 χλμ., ἐνῷ ἡ κατ' εὐθεῖαν ἀπόστασις εἶναι 3000 χλμ. μόνον. Ἐπειδὴ ἡ κοίτη ἀπὸ τῆς Βάδι Χάλφα μέχρι τῆς Μεσογείου εἶναι σχεδὸν εὐθύγραμμος, ἕπεται ὅτι 3 χιλ. χλμ. σπαταλῶνται εἰς ἑλιγμούς, διὰ μέσου τῆς διακεκαυμένης ζώνης. Ἡ ἐξάτμισις εἶναι μεγίστη. Εἶναι δὲ μεγίστη ἀκόμη καὶ διότι ὁ Νεῖλος δὲν ῥέει ἐντὸς τῆς κοίτης του, ἀλλὰ ἐκτείνεται λόγῳ τῶν πλωτῶν νήσων εἰς ἀτέραντα ἕλη. Χιλιάδας τετραγωνικῶν χιλιομέτρων καλύπτει εἰς τὸ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ. Ἐκεῖ χάνονται τὰ τέσσαρα πέμπτα τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου καὶ τῶν παραποτάμων του. Ἐξερχόμενος τῆς λίμνης Ἀλβέρτου, πρὶν ἡ δεχθῇ τὴν συμβολὴν τῶν ἀπειραρίθμων του παραποτάμων οἱ ὁποῖοι τοῦ προσκομίζουν τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν λεκάνης 3.500.000 τετρ. χλμ., ὁ Νεῖλος ἔχει πλάτος 500—1000 μ. καὶ βάθος 5—12 μ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Βάδι μέχρι τῆς Φασόδας, ἤτοι εἰς μῆκος 500 χλμ., ἐξαπλώνεται εἰς ἕλος δεκάκις μεγαλύτερον τοῦ Δέλτα ὁλοκλήρου. Καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν χώραν αὐτὴν δέχεται ἐξ ἀριστερῶν τοὺς μεγαλυτέρους του παραποτάμους. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐκεῖ πίπτει βροχὴ δίδουσα εἰς ὄγκον ὕδωρ περισσότερον παρ' ὅσον χύνει ὁ Νεῖλος παρὰ τὸ Κάϊρον. Τῆς ἀπεράντου ταύτης ποσότητος ἐλάχιστον μέρος διαρρέει διὰ τῆς κατόπιν κοίτης. Κατὰ τὰς πλημμύρας ὁ κύριος τοῦ Νείλου ροῦς καθὼς καὶ ὁ τῶν παραποτάμων του φράττονται ἀπὸ παντὸς εἴδους συντρίμματα, φυτικὰ φράγματα, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα σκορπίζονται εἰς τὸ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ, ἐκτρεπόμενα ἀπὸ τοῦ πρὸς Β δρόμου των. Ὥστε ἡ Αἴγυπτος δὲν ὠφελεῖται παρὰ μόνον ἀπὸ τὰ ὕδατα τοῦ Κυανοῦ Νείλου, ὅστις ἔρχεται ἀπὸ τὴν Τσάναν, ἐνῷ αἱ βροχαὶ τοῦ Οὐγάνδη καὶ τοῦ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ χάνονται δι' αὐτήν. Θὰ ἤρκει λοιπὸν ν' ἀπαλλαγῇ ὁ ἄνω ροῦς τοῦ Νείλου ἀπὸ τὰ φυτικὰ αὐτὰ φράγματα καὶ ἰδίως ὁ Βὰχρ ἐλ Ἄραμπ διὰ νὰ τριπλασιασθῇ ἡ ποσότης τῶν γονίμων ὑδάτων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σουδάν. Ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν εἶναι νέα, τὴν ἐμελέτησεν ὁ σὲρ Γκάρστεν καὶ κατόπιν ὁ σὲρ Μουρδὸχ Μακδόναλδ. Οὗτοι εἶχον προτείνει τὴν «Διώρυγα τῶν Σὰδ» (Sadds=τὰ φυτικὰ αὐτὰ φράγματα). Θὰ ὠρύσσετο μεταξὺ τοῦ χωρίου Μπὶρ καὶ τοῦ παραποτάμου Σομπάτ. Τότε τὰ ὕδατα τοῦ Λευκοῦ Νείλου δὲν θὰ ἐσκορπίζοντο ἀδίκως εἰς τὰ ἕλη τοῦ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ. Ὄχι μόνον θὰ ἤρχετο πολλαπλάσιον ὕδωρ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ πλῆρες τῶν γονιμοποιῶν του γεωδῶν οὐσιῶν, καὶ ἐπὶ πλέον θὰ καθίστατο ὁ Νεῖλος πλωτὸς δι' ὅλου τοῦ ροῦ του.

ΛΙΜΝΑΙ. — Ἡ λίμνη *Μαριοὺτ* (Μαρεῶτις) ἐκτείνεται Ν. τῆς Ἀλεξανδρείας. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἦτο ἐντελῶς ξηραμένη, διότι αἱ προσχώσεις εἶχον φράξει τὴν συγκοινωνίαν της μὲ τὴν θάλασσαν. Εἶχε μάλιστα 300 μικρὰ χωρία. Ἀλλ' ὁ Νέλσων ἔκοψε τὸν λαιμὸν τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν τοιχώματος καὶ τὰ νερὰ εἰσῆλθον πάλιν καὶ κατέστρεψαν τὰ χωρία. Ὀλίγον πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου εἶχεν ἀρχίσει ἡ δι' ἀντλιῶν σμίκρυνσίς της μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κερδηθῇ ἔδαφος πρὸς καλλιέργειαν. Συνεχὴς πρὸς αὐτὴν Β.Α. εἶναι ἡ μι-

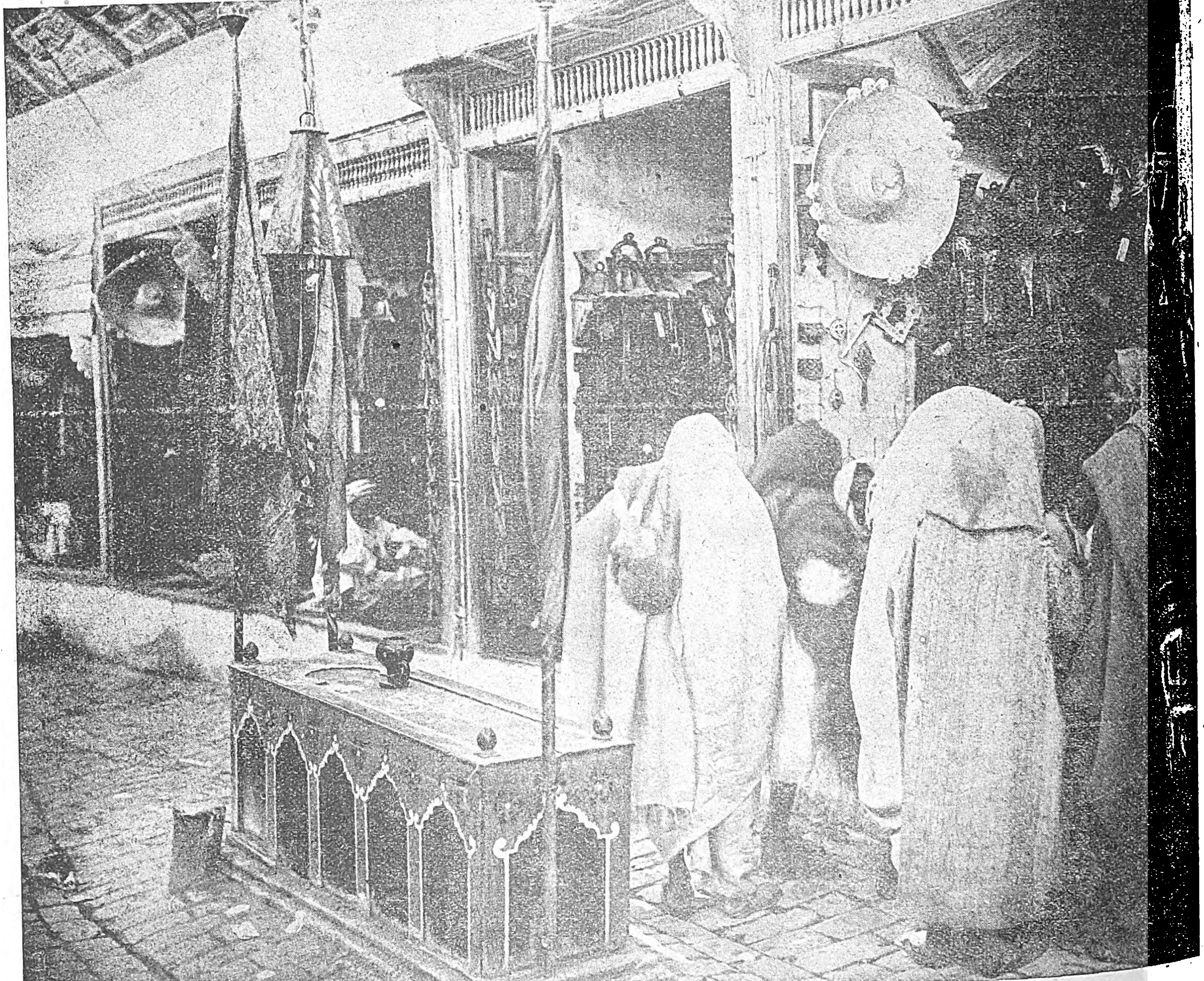

Χωρικαὶ ἀγοράζουσαι ἐν Καΐρῳ, εἰς τὸ Χὰν Χαλήλ, δερμάτινα σκεύη, ἡνία, φάλαρα, ὑποδήματα.

Digitized by Google

Εὐσταλεῖς καὶ εὐμελέσταται φελλαχῖναι, ἀληθεῖς Ταναγραῖαι, ἀποκομίζουσαι ὕδωρ ἀπὸ τὸν ποταμόν.

κροτέρα λίμνη *Ἐδκοῦ*, φθάνουσα μέχρι τοῦ Ἀμπουκύρ. Πραγματικῶς εἶναι ἕλος ἐκτεινόμενον Δυτ. τοῦ βραχίονος τῆς Ροζέττης. Ἡ Λίμνη τοῦ *Ἀμπουκὺρ* ἐσχηματίσθη τῷ 1778 ἐκ διαρρήξεως τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν φυσικοῦ ἐκ προσχώσεως προχώματος, ὅπως εἶχε συμβῆ καὶ πρὸ διακοσίων ἐτῶν.

Κατόπιν μεταξὺ τῶν δύο νειλωτικῶν βραχιόνων, κατὰ μῆκος τοῦ μέσου τῆς μεσογειακῆς τοῦ Δέλτα ἀκτῆς, εἶναι ἡ λίμνη *Βόρολλος* συγκοινωνοῦσα μὲ τὴν θάλασσαν δι' ἑνὸς ἀνοίγματος. Ὅταν ὁ Νεῖλος πλημμυρῇ ἡ ἔκτασίς της τριπλασιάζεται. Ἡ λίμνη Βόρολλος κατέχει μέγα μέρος τῆς ἀπὸ Ροζέττης εἰς Δαμιέττην μεσογειακῆς ἀκτῆς. Συγκοινωνεῖ δὲ μὲ τὴν θάλασσαν διὰ στενοῦ στομίου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἄλλοτε τὸ στόμιον τοῦ Σεβεννυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου. Ἀνατολ. ταύτης μέχρι τῆς Διώρυγος τοῦ Σουέζ, ἐκτείνεται ἡ μεγαλυτέρα λίμνη *Μεντζάλα* μεταξὺ τῆς Ἀν. ὄχθης τοῦ βραχίονος τῆς Δαμιέττης καὶ τοῦ Πὸρτ Σαΐτ. Ἔχει ἔκτασιν 170 χιλ. φεδδανίων καὶ μέσον βάθος μόλις 1 μ., συγκοινωνεῖ δὲ μὲ τὴν θάλασσαν διὰ τοῦ ἀνοίγματος Γκαμέλεχ κειμένου 20 χιλ. δυτικῶς τοῦ Πὸρτ Σαΐτ. Διαρκῶς καὶ αὐτὴ γίνεται ἀβαθεστέρα καὶ ἐλαττώνεται ἡ ἔκτασίς της. Ἡ διῶρυξ τῆς ἀπέσπασε ἓν ἀνατολικὸν τμῆμα τὸ ὁποῖον εἶναι σήμερον ξηρόν. Ἡ Μεντζάλα ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κόλπους μεγάλους περιωρισμένους πρὸς Β. ὑπὸ λωρίδος γῆς χαμηλῆς καὶ στενῆς. Τοὺς δύο κόλπους χωρίζει μέχρι τινὸς μικρὰ χερσόνησος, εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁποίας εἶναι αἱ νησῖδες *Ματταρίε*, μόναι κατῳκημέναι. Ἡ Μεντζόλα εἶναι πολὺ ἰχθυοτρόφος. Ἐκεῖ γίνεται ἡ βιομηχανία τῶν εὐτελῶν παστῶν ψαριῶν ποὺ τρώγει ὁ αἰγυπτιακὸς λαός (φυσίχας), κατασκευάζεται δὲ καὶ τὸ αὐγοτάραχον. Κατὰ μῆκος τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ εἶναι αἱ λίμναι *Βαλλάχ*, *Τιμσάχ*, καὶ *Πικραὶ* τὰς ὁποίας διέρχεται ἡ διῶρυξ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀξιόλογος λίμνη εἶναι ἡ *Ἐλ Κεροὺν* (ἀρχ. Μοῖρις) εἰς τὴν ὄασιν τοῦ Φαγιούμ. Εἰς ἀπόστασιν 110 χιλμ. Β. Α. τοῦ Καΐρου εἶναι ἡ κοιλὰς *Ἐλ Νατρούν*, ἀρχαῖος κόλπος καταχωθείς, ὅπου κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἤκμασεν ὁ μοναχισμός. Σώζονται πολλὰ κοπτικὰ μοναστήρια καὶ ἄλλα ἐν ἐρειπίοις. Ἐκεῖ ὑπολείπεται ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ κόλπου ἁλμυρὰ λίμνη ἡ *Βίρκετ ἐλ Νατρούν*. Ἐκ τῆς παλαιᾶς ταύτης προσχώσεως ἐξάγεται σήμερον ὀρυκτὸν ἅλας. Παραλλήλως καὶ δυτικῶς τῆς κοιλάδος ἐλ Νατρούν, εἶναι ἄλλη στενὴ καὶ ἄνευ λίμνης τινὸς ἡ *Βὰχρ Μπὲλ-Ἀμὲ* (ἄνυδρος ποταμὸς) ὑπὸ τοὺς ἄμμους τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν κορμοὶ ἀπολιθωμένου δάσους καὶ σκελετὸς μεγάλου ἰχθύος. Φαίνεται ὅτι ἄλλοτε ἦτο κόλπος διήκων ἀπὸ Φαγιοὺμ εἰς τὴν Μεσόγειον.

ΟΡΕΟΓΡΑΦΙΑ. Ἡ κυρίως Αἴγυπτος δὲν ἔχει μεγάλα ὄρη, ποῦ καὶ ποῦ μόνον κατὰ τὰς Ἀν. ἀκτάς της ἀνατινάσσει ἀποτόμως ὑψηλὰς κορυφάς. Δύο ὀροσειραί, ὧν τὸ ὕψος κυμαίνεται ἀπὸ 50 ἕως 350 μ., σφίγγουν ἑκατέρωθεν τὴν νειλωτικὴν κοιλάδα ἀπὸ τοῦ Βάδι Χάλφα, ἡ μὲν πρὸς Ἀν. καὶ λέγεται *Ἀραβική*, ἡ δὲ πρὸς Δ. καὶ λέγεται *Λιβυκή*. Ἡ πρώτη εἶναι μᾶλλον ἀνώμαλος καὶ τραχεῖα. Ἡ Λιβυκὴ σειρὰ εἶναι ταπεινοτέρα πολὺ τῆς Ἀραβικῆς. Ἀμφότεραι βαίνουν παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ Λοῦξορ· ἐκεῖ ἀπομακρύνονται, ἀλλ' ἀποτόμως ἀνοίγουν πλησίον τοῦ Καΐρου καὶ βαίνουν ἡ μὲν πρὸς τὰ Β. Α., ἡ δὲ πρὸς τὰ Β. Δ.

ΕΡΗΜΟΙ. Ἡ μεταξὺ Νείλου καὶ Ἐρυθρᾶς *Ἀραβικὴ* ἔρημος εἶναι πολὺ ἀνώμαλος καὶ πετρώδης, παρουσιάζουσα πολλὰ ὀροπέδια χωριζόμενα διὰ βαθειῶν κοιλάδων. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ κράσπεδα τῆς ἐρήμου ταύτης ὑψοῦνται βραχώδεις κορυφαὶ ὕψους ἐνίοτε 2000 μ. Πρὸς Ν. τοῦ Ἀσουὰν μία ἅλυσις βαίνει ἀπὸ Δ. πρὸς Α., ἡ τῶν Καταρρακτῶν λεγομένη, ἀπὸ τοῦ Ἀσουὰν μέχρι τῆς θαλάσσης ὅπου τὸ ἀκρωτήριον Ρὰ Μπένες καὶ χωρίζει τὴν κυρίως Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν Νουβίαν. Εἰς τὴν τριγωνικὴν χερσόνησον τοῦ Σινᾶ ὑψοῦται τὸ *Δζέμπελ Κατερίν*, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ ἱστορικὴ *Μονὴ τοῦ Σινᾶ*. Ἡ *Λιβυκὴ* ἔρημος πρὸς Δ. τοῦ Νείλου εἶναι ὀροπέδιον μέσου ὕψους 250 μ. κεκλιμένον πρὸς Δ.

ΟΑΣΕΙΣ. Παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ ἐντὸς τῶν Λιβυκῶν ἐρήμων ἀπαντῶμεν μερικὰς ὀάσεις: τὴν *Κουρκοὺρ* 100 χιλμ. ἀπὸ τοῦ Ἀσουάν, σήμερον ἀκατοίκητον. Ἔπειτα πρὸς Β, ἡ *Βέρις*, ἡ *Κάργα*, ἡ *Δάκχλα*, ἡ *Φαραφρά*, ἡ *Βαχαρία* καὶ τέλος Β. Δ. ἡ περίφημος ὄασις τῆς *Σίβας* ὅπου σώζονται τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαιοτάτου μαντείου τοῦ *Ἄμμωνος Διός*. Ὀφείλεται δὲ ἡ ὕπαρξίς των εἰς πηγὰς γλυκοῦ νεροῦ τὸ ὁποῖον ἀναβλύζει ἀρκετὰ ἄφθονον καὶ εἰς φρέατα χειροποίητα. Εἶναι ἐπιδεκτικαὶ πολλῆς ἀναπτύξεως. Σήμερον ὅμως χρησιμεύουν διὰ νὰ ἐξορίζωνται οἱ κακοῦργοι.

Δυτικῶς τῶν ὀάσεων τούτων θῖνες (dunes) ἄμμων κινουμένων ἀπέραντοι ἀποτελοῦν κινδυνωδέστατον ἐμπόδιον συγκοινωνίας μεταξὺ Τριπολίτιδος καὶ Αἰγύπτου. Παραλλήλως πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κάτω Νείλου καὶ ἐντὸς τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου ὑπάρχει μία μικρὰ κοιλὰς ὁμοία πρὸς ἄνυδρον ποταμόν. Οἱ Ἄραβες τὴν ὀνομάζουν *Βάχρ—μπελλᾶ—μάα*. Ἄλλη κοιλὰς δυτικῶς τοῦ Δέλτα ἡ *Οὐάδι Νάτρουν*, βαίνει ἀπὸ τῶν Δ. τοῦ Καΐρου πρὸς τὸν κόλπον τῶν Ἀράβων. Ἔχει, ὅπως εἴδομεν ἑπτὰ ἁλμυρὰ ἕλη ἀβαθῆ, λεγόμενα *Βίρκετ Νάτρουν* καὶ πολλὰ κοπτικὰ μοναστήρια.

ΓΕΩΛΟΓΙΑ. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἀπὸ τῆς Οὐάδι Ἄραμπα, κειμένης νοτιώτερον τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου Σουέζ, μέχρι τῶν νοτιωτάτων συνόρων τῆς Αἰγύπτου ἐπικρατοῦσιν ἀπολύτως πετρώματα τῶν *Θεμελιωδῶν ὀροσειρῶν*, πετρώματα δηλ. κρυσταλλοσχιστώδη ἢ κρυσταλλοπαγεῖς σχιστόλιθοι μετὰ γρανιτῶν, πορφυριτῶν καὶ διοριτῶν. Τὰ πετρώματα ταῦτα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐξαπλούμενα λαμβάνουσιν ἔκτασιν πάντοτε μεγαλυτέραν πρὸς Δ. χωρὶς νὰ φθάνωσι τὴν κοίτην τοῦ Νείλου. Ἀπὸ τὸ Ἀσουὰν ἐκτείνονται πρὸς Ν μέχρι τῆς πόλεως Καλάπχη μαρμαρυγιακοὶ σχιστόλιθοι, ἀμφιβολιτικοὶ σχίσται μετ' ἐκρηξιγενῶν σχηματισμῶν, ὅπως π. χ. οἱ περίφημοι συηνῖται τοῦ Ἀσουάν, ἐξ ὧν προέρχονται πλεῖστα ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν ἀγαλμάτων, ὀβελίσκων, σαρκοφάγων κ.λ.π. Δυτικῶς τῶν ἐκρηξιγενῶν καὶ μεταμορφωσιγενῶν τούτων διαπλάσεων ἐκτείνεται ὁ *κρητιδικὸς ψαμμίτης* τῆς Νουβίας, ὅστις κατέχει ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου μέχρι τῆς πόλεως Ἔσνας περίπου, ὁπόθεν ὁ ποταμὸς φιλοξενεῖται ὑπὸ τοῦ πλουσίου εἰς παλαιοντολογικὰ ἐγκλείσματα μαργαϊκοῦ ἀσβεστολίθου τῆς ἀνωτέρας κρητιδικῆς διαπλάσεως, μέχρι τῆς πόλεως Κένας. Ἀπὸ ταύτης διαρρέει ὁ Νεῖλος ἠωκαινικὰ καὶ λοιπὰ τριτογενῆ πετρώματα μέχρι τοῦ Καΐρου. Ἀπὸ τούτου καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Δέλτα, ἐξαπλοῦνται πετρώματα τῆς τεταρτογενοῦς περιόδου. Ἡ κανονικὴ αὕτη ἀνάπτυξις τῶν γεωλογικῶν διαπλάσεων ἀπὸ τῶν Ν. ΝΑ πρὸς τὰ Β. ΒΔ καὶ ἐν γένει ἀπὸ Ν.

Digitized by Google

πρὸς Β., καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου, ἀποδεικνύει τὴν βαθμιαίαν ἀποχώρησιν τῆς θαλάσσης ἄνευ σπουδαίων τεκτονικῶν διαταράξεων τοῦ ἐδάφους.

Ἡ χερσόνησος τοῦ Σινᾶ ἀποτελεῖται κατὰ τὰ νότια μέρη αὐτῆς ἐκ τῶν αὐτῶν ἀκριβῶς πετρωμάτων τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αἰγυπτιακῆς παραλίας, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Ταῦτα διαδέχονται πάλιν τὰ νεώτερα γεωλογικὰ στρώματα καθ' ἣν τάξιν εἴπομεν καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Αἰγύπτῳ.

Εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Καΐρου ὄπισθεν τοῦ Δζέμπελ Μοκάτταμ ἀπαντῶσι κορμοὶ δένδρων ὀξυπυριτιωθέντες. Εἶναι τὸ γνωστὸν *ἀπολελιθωμένον δάσος*. Καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἐρήμου ἀπαντῶσι φυτὰ ἀπολελιθωμένα, ἀποτελοῦντα δάση ὁλόκληρα. Παρόμοια ὑπάρχουν ἐπίσης δυτικῶς τῶν μεγάλων πυραμίδων τῆς Γκίζης.

ΟΡΥΚΤΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΑ. Ἡ Ἀραβικὴ ἔρημος εἶναι πλουσία εἰς μέταλλα. Συχνότατα ἀπαντᾷ κανεὶς εἰς αὐτὴν λατομεῖα ἢ μεταλλεῖα ἐγκαταλελειμμένα. Εἰς τοὺς *συηνιτικοὺς* βράχους τοῦ Ἀσουὰν οἱ Φαραὼ ἔκτισαν καὶ ἐλάξευσαν τοὺς μονολίθους των κολοσσοὺς καὶ τοὺς ὀβελίσκους. Ἀπὸ τὸ Δζ. Σίλσελεχ ἐλατόμουν τὴν πέτραν τῶν ναῶν των. Εἰς τὸ κέντρον τῆς κοιλάδος ἡ ὁποία ἑνώνει τὴν Κέναν μὲ τὸ Κόσεϊρ εὑρίσκονται εὐρύτατα λατομεῖα, ὅπου ἐκόπτετο ἡ *Πρασίνη Πέτρα* τῆς Αἰγύπτου, περίφημος διὰ τὴν ὡραιότητά της. Πλησίον τῶν λατομείων τούτων ἐκτείνονται τὰ ἐρείπια πόλεως, ἡ ὁποία θὰ εἶχε τοὐλάχιστον 2000 κατ. Βορειότερον, κατέναντι τῆς Μινίας καὶ τοῦ Βένι Σουέφ, ὑφίστανται τὰ περιώνυμα λατομεῖα *ἀλαβάστρων*. Τὰ ἀλάβαστρα τοῦ Τζαμίου Μωχ. Ἀλῆ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Καΐρου προέρχονται ἀπὸ τὸ Δζ. ἐλ Βουχὰμ (ὄρος τῶν Μαρμάρων) εἰς ἀπόστασιν 8 ὡρῶν πορείας ἀπὸ τὸ Βένι Σουέφ. Εἰς τὸ Μοκάτταμ μεταξὺ Καΐρου καὶ Χελουὰν εὑρίσκονται λατομεῖα *ἀσβεστολίθου*, ὅθεν ἐξήχθη ἡ πέτρα τῶν Μεγ. Πυραμίδων. Εἰς δὲ τὴν γρανιτικὴν ὀροσειρὰν τὴν παράκτιον τῆς Ἐρυθρᾶς εἶναι λατομεῖα *πορφυρίτου*, τὰ ὁποῖα ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Ἐκεῖθεν ἐξήχθη ὁ θαυμάσιος *Κόκκινος Πορφυρίτης* μὲ τὸν ὁποῖον ἔγιναν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον οἱ ναοὶ καὶ τὰ παλάτια τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τώρα ἐγκαταλελειμμένα, ἐκτὸς τῶν λατομείων τοῦ Μοκάτταμ. Εἰς τὰς ἄμμους τῆς Οὐάδι Ἄλλακι, νοτίως τοῦ Ἀσουὰν ἀπαντᾷ *χρυσός*. Ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων ὑπῆρχον ἐκεῖ σπουδαῖα χρυσωρυχεῖα, ὅπως μαρτυροῦν διάφοροι πάπυροι καὶ ἐπιγραφαί. Καὶ σήμερον ἀκόμη, οἱ βεδουΐνοι τῆς φυλῆς Ἀμπαμπδέχ, οἱ πλανώμενοι εἰς τὰ μέρη αὐτά, συλλέγουν ἀρκετὴν ποσότητα κόνεως χρυσοῦ. Εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἀκτῆς τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ ἰδίως πλησίον τοῦ Σουὲζ εἰς τὸ Δζ. Ζέϊτ εὑρίσκονται πηγαὶ *πετρελαίου* καθὼς καὶ ἀποθέματα *ἀσφάλτου*. Σήμερον γίνεται σπουδαία ἡ ἐκμετάλλευσίς των. Ἡ Σιναϊκὴ χερσόνησος εἶναι πλουσία εἰς μέταλλα σιδήρου καὶ χαλκοῦ. Ἐπίσης ἀπαντῶσι καὶ *τουρκουάζ*. Μένουν ὅμως ἀνεκμετάλλευτα διὰ τὴν ἔλλειψιν μέσων μεταφορᾶς καὶ καυσίμου ὕλης. Εἰς τὴν κοιλάδα Νάτρουν ὀρύσσεται *ἅλας* καὶ *ἀνθρακικὸν νάτριον* (σόδα), χρήσιμος εἰς τὴν βιομηχανίαν τοῦ ἰθαγενοῦς σάπωνος. Στρώματα *φωσφορικὰ* ἀπαντῶσι εἰς τὴν ὄασιν Δάκχλας, *στυπτηρία* εἰς τὴν ὄασιν Κάργας καὶ *σίδηρος* εἰς τὴν ὄασιν Βαχαρίας. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἔλλειψις μέσων εὐώνου μεταφορᾶς δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐκμετάλλευσιν.

ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΚΑ. Εἰς τὰ στρώματα τῆς Αἰγύπτου, τὰ ὁποῖα εἶναι ποταμιο-θαλασσίας καταγωγῆς καὶ ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἠώκαινον καὶ τὴν ὀλιγόκαινον διάπλασιν, εὑρέθησαν ἐν ἀφθονίᾳ πολλὰ λείψανα ἀπολιθωμένων θηλαστικῶν ζώων.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως τὸ *Ἀρσινοϊθήριον*, ὁ πρόδρομος τῶν κερασφόρων ὁπλοφόρων ζώων, καὶ τὸ *Μεριθήριον* καὶ *Παλαιομαστόδους*, ζῶα τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι-γνωστοὶ μέχρι τοῦδε-ἀντιπρόσωποι τῶν *προβοσκιδωτῶν* ζώων.

Ἡ ἄφθονος καὶ πλουσία αὐτὴ πανίσκη θηλαστικῶν ζώων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἀφρικανικὴ ἤπειρος κατὰ τὰς ἀνωτέρω διαπλάσεις τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος τῆς γῆς ἀπετέλει κατάλληλον τόπον διαμονῆς θηλαστικῶν ζώων καὶ ἐχρησίμευσε καὶ ὡς κέντρον, ἐκ τοῦ ὁποίου τὰ θηλαστικὰ ταῦτα ζῶα μετηνάστευσαν κατόπιν καὶ εἰς ἄλλας ἠπείρους.

ΦΥΤΑ. Χάρις εἰς τὴν δι' ὅλου σχεδὸν τοῦ ἔτους ἀνεφῆ προσηλίασιν καὶ τὴν ἄρδευσιν διὰ τοῦ ἀφθόνου ὕδατος, ἐνέχοντος τὸ πολύτιμον λίπασμα, ἡ βλάστησις τῆς χώρας εἶναι σφριγῶσα καὶ ποικίλη καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἐγκλιματισθέντων ζώων μεγάλη. Ἐκ τῶν φυτῶν ἀναφέρομεν τὸν *ὀξυφοίνικα*, ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ ὁποίου παρασκευάζεται δροσιστικὸν ρόφημα, τὴν ἄλλοτε εἰς μεγάλην ἔκτασιν καλλιεργουμένην *συκομορέαν*, ἀπὸ τὸ ξύλον τῆς ὁποίας κατεσκευάσθησαν τὰ φέρετρα (σαρκοφάγοι) τῶν μομιῶν, λέμβοι τοῦ ποταμοῦ, καὶ πλῆθος οἰκιακῶν σκευῶν, τὴν *ἀνατολικὴν πλάτανον* προελεύσεως ἰνδικῆς, τὴν *μελίαν*, τὴν *κυπάρισσον*, τὴν *ἐλαίαν*. Τὸ πολύτιμον τοῦτο δένδρον ἐξέλιπε σχεδὸν σήμερον, ἐνῷ ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων ἐκαλλιεργεῖτο εἰς δάση μεγάλα. Εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον σώζεται ὁ πάπυρος Harris μήκους 39 μ. τοῦ ΙΒ' π. Χρ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον Ραμσῆς ὁ Γ' ἀναγράφει τὰ ἀφιερώματά του εἰς τὸν ναὸν τοῦ Γοὺμτ ἐν Ματαρίᾳ τοῦ Καΐρου. Ἐκεῖ λοιπὸν λέγεται ὅτι ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν ἀμπελῶνας καὶ τὸν νοτίως κείμενον ἐλαιῶνα «εἰς ἔκθλιψιν αἰγυπτιακοῦ ἐλαίου ἀμιγοῦς καὶ ἐξαιρέτου ὅπως φωτίζεται ὁ λαμπτὴρ τοῦ ναοῦ σου». Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐλαία ἀναφέρεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πυραμίδος τοῦ Τέτιος, ἱδρυτοῦ τῆς ΣΤ' δυναστείας. Εὑρέθησαν μομίαι ἐνδεδυμέναι διὰ κλάδων ἐλαίας, ὁ δὲ Θεόφραστος ἀναφέρει ἐλαιῶνας εἰς Θήβας καὶ Φαγιούμ. Ἐκ τοῦ παπύρου Harris βλέπομεν ὅτι ἡ τοπωνυμία τοῦ Καϊρινοῦ προαστείου Ἔσβετ ἐλ Ζεϊτοῦν εἶναι φαραωνικὴ καὶ ὅτι ἡ ἀραβικὴ λέξις ζεϊτοῦν παρελήφθη ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς· τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ τὴν λέξιν μπατίχα καὶ γαλλιστὶ pastèques, ἥτις εἰς τὴν φαραωνικὴν *πατικὰ* ἐσήμαινε ὑδροπέπονα. Ἐκ τῶν λοιπῶν δένδρων ἀξιόλογον εἶναι τὸ *πεῦκον*, σχεδὸν ἐκλιπὸν σήμερον, ἡ *ἰτέα*, ἡ *μύρτος* καὶ ὁ *φοίνιξ*, τοῦ ὁποίου καλλιεργοῦνται δάση μεγάλα εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ ὅλην τὴν Λιβύην. Τὸ ὕψος (30 μ.), ἡ χάρις καὶ ἡ κομψή του ταλάντευσις εἰς τοῦ ἀνέμου τὴν πνοήν, προσδίδουν εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ τοπεῖα τὸ ὡραιότερον αὐτῶν θέλγητρον. Ὁ φοίνιξ εἶναι διὰ τοὺς ἐρημοβίους λαοὺς ὅ,τι καὶ ἡ κάμηλος. Τὰ δύο ταῦτα θαυμαστὰ δωρήματα τῆς στοργικῆς φύσεως παρέσχον ὅ,τι χρειάζεται εἰς τὴν λιτὴν δίαιταν τῶν λαῶν τούτων. Οἱ καρποὶ τοῦ φοίνικος «*χουρμάδες*» εἶναι, νωποὶ μέν, ἄφθονος, εὔγευστος καὶ θρεπτικὴ τροφή, ἀπεξηραμένοι δέ, συντρίβονται, ἀλέθονται καὶ τὸ ἄλευρον τοῦτο χρησιμεύει ὡς πολύτιμον ἀπόθεμα εἰς τὰ καραβάνια. Οἱ πυρῆνες βρεχόμενοι μαλακύνονται καὶ ἀποτελοῦν ἐξαίρετον τῶν ζώων τροφήν, τὸ ξύλον τοῦ κορμοῦ χρησιμεύει ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη, τὰ φύλλα πρὸς στέγασιν καὶ ἀντὶ σαρώθρων. Ἐκ τῶν καρπῶν παρασκευάζεται μεθυστικὸν ποτόν, πυρῆνες δὲ καὶ φλοιοὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς καύσιμον ὕλην. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐκράτουν τὰ φύλλα τοῦ φοίνικος ὡς σύμβολα θριάμβου χριστιανικῆς ἀρετῆς κατὰ τὰς κηδείας. Πλὴν τῶν δασῶν φοινικοδένδρων δὲν ὑπάρχουσιν ἄλλα δάση εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ δὲ ξυλεία εἰσάγεται ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Σκανδιναυΐας. Ὁ Ν. Νικολαΐδης, ἐπιμελητὴς τῶν δημοσίων κήπων τῆς Νούζχας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐδοκίμασε τὴν καλλιέργειαν (1902) *μορεῶν* μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας. Τό παράδειγμά του ἔμεινε στεῖρον, ἄλλως ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ σηροτροφία, διότι ἡ κατανάλωσις τῶν μεταξωτῶν εἶναι μεγάλη ὄχι μόνον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γείτονας πρὸς Α χώρας. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ σηροτροφία ἦτο μία τῶν κυριωτέρων βιομηχανιῶν, ὅσας οἱ Ἄραβες παρέλαβον ἀπὸ τοὺς Βυζαντινούς. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὰ ἑσπεριδοειδῆ, ἡ *λεμονέα*, ἡ *πορτοκαλλέα*, ἡ *μανταρινέα*, ἡ *ροδῆ*, ἡ *τζιτζιφιά*, ἡ *συκῆ* παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἡ *καϊσιά*, ἡ *ἀκακία*, ἡ *πιστάκη*.

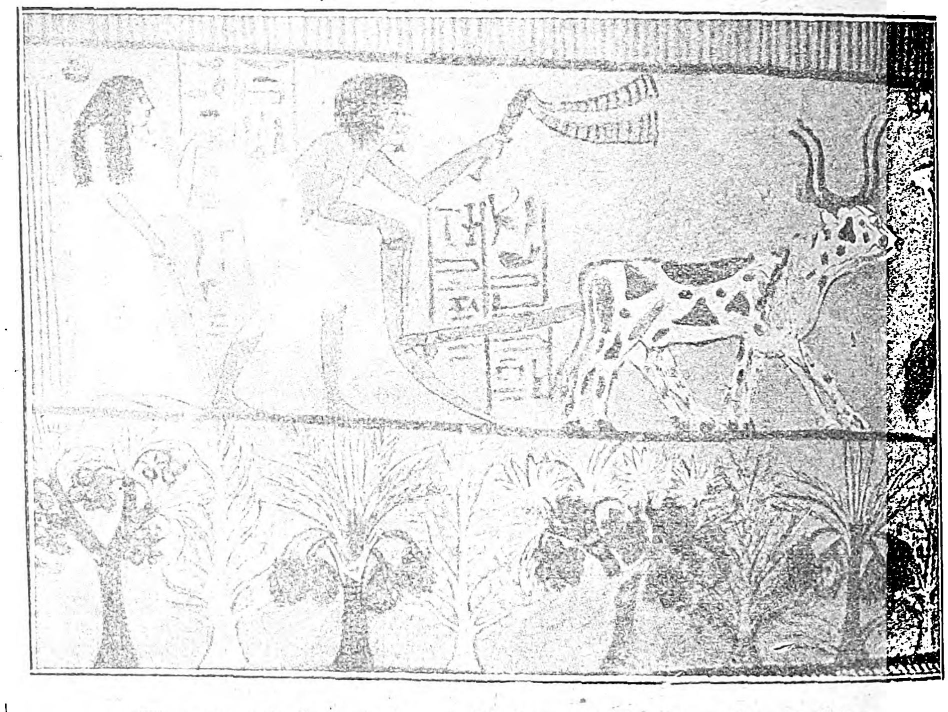

Τὸ φαραωνικὸν ἄροτρον εἶναι ἀκόμη ἐν χρήσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου.

Ὁ *σῖτος* (κάμχ) ἦτο ἄλλοτε τὸ κύριον προϊὸν τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος καὶ δι' αὐτὸ ἡ Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο ὁ σιτοβολὼν τῆς Ρώμης καὶ κατόπιν τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ρωμαῖοι Καίσαρες διένεμον τὸν σῖτον δωρεὰν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς παγκοσμίου πόλεως, ὅταν δ' ἐβράδυναν νὰ καταπλεύσουν εἰς τὴν Ὀστίαν τὰ αἰγυπτιακὰ σιταγωγά, ἡ ἐπανάστασις ὑπέβοσκεν ἀπειλητική. Σήμερον ὅμως ὁ παραγόμενος σῖτος εἶναι ἀνεπαρκὴς καὶ διὰ τῆς Αἰγύπτου τὰς ἀνάγκας, ἐπειδὴ ἡ παραγωγὴ τῶν δημητριακῶν εἰς τὴν Ἀμερικήν, τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην εἶναι ἄφθονος, αἱ δὲ μηχαναὶ σπορᾶς, θερισμοῦ καὶ ἁλωνίσματος καὶ οἱ ἀλευρόμυλοι κατήγαγον τὴν τιμήν των πολύ. Ἄλλως τε καὶ ἡ ποιότης τοῦ αἰγυπτιακοῦ σίτου δὲν εἶναι ἐξαίρετος, ὁ δὲ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας του πολὺ πρωτογενής. Ὁ βάμβαξ καὶ τὸ ζακχαροκάλαμον, ἀποδίδοντες πολὺ περισσότερα, ἐξετόπισαν τὰ δημητριακά.

Βανανεῶν ὑπάρχουν πολλὰ εἴδη, πάντα προερχόμενα ἀπὸ τῶν κεντρικῶν χωρῶν τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ *ζακχαροκάλαμον* καλλιεργεῖται πολὺ εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ὑπὸ τῆς ἐν Νὰγκ Χαμάντι Ἑταιρείας τῶν Ζαχαρουργείων. Οἱ κάλαμοί των ἀποτελοῦν ἀγαπητὸν τῶν ἰθαγενῶν μάσημα. Οἱ *μάγκοι* εἰσήχθησαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐξ Ἰνδιῶν. Οἱ καρποί, μεγέθους πορτοκαλλίου, ἔχουν φλοιὸν λεῖον καὶ δερματώδη, πυρῆνα πλατὺν καὶ σάρκα ἰνώδη κολλημένην εἰς τὸν φλοιὸν καὶ τὸν πυρῆνα, γεύσεως δὲ ρητινώδους. Σήμερον καλλιεργοῦνται πέριξ τοῦ Καΐρου εἰς μεγάλην κλίμακα. Ἡ *κερατέα*, πτεριδοειδῆ τινα καὶ ἄλλα δένδρα εἰσαχθέντα πρὸς δενδροφύτευσιν τῶν ὁδῶν εὐδοκιμοῦσι πολύ. Ἡ *ἰάσμη*, ἡ *ροδοδάφνη*, ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ *ρόδα*, τὰ *ἴα*, τὸ *γαρύφαλλον*, τὸ *δενδρολίβανον*, ὁ *κινᾶς* μὲ τὸν ὁποῖον βάφουν τοὺς ὄνυχας καὶ τὰς παλάμας των οἱ ἰθαγενεῖς πρὸς καλλωπισμόν, τὸ *βατράχιον* καὶ τὰ *χρυσάνθεμα* εὐδοκιμοῦσιν ἐξαιρέτως εἰς τοὺς ὡραίους κήπους τῆς Αἰγύπτου, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ αἱ ἐτήσιαι ἀνθοκομικαὶ ἐκθέσεις τῆς Γκεζίρας ἐν Καΐρῳ καὶ τοῦ Σὰν Στέφανο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκτρέφουν τὴν εὐγενῆ ἅμιλλαν τῶν φιλανθῶν. Οἱ ροδῶνες τοῦ Φαγιοὺμ ἦσαν ὀνομαστοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, σημαντικὸν δὲ τὸ εἰσόδημά των ἐκ τοῦ ἀποστάγματος καὶ ἐλαίου τὸ ὁποῖον παρήγετο.

Ὁ βάμβαξ. — Ἡ βαμβακέα εἶναι θάμνος τοῦ ὁποίου ὁ καρπὸς ἐν εἴδει καρύου ἀνοίγει κατὰ τὴν ὡρίμανσιν ἀποκαλύπτων ἀφρὸν ἐξ ἰνῶν λευκῶν καὶ λεπτῶν ὡς ἔριον, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τοὺς ἐντὸς σπόρους. Αἱ ἶνες αὐταὶ ἀποτελοῦν τὸν βάμβακα, εἶδος φυτικοῦ ἐρίου. Ἀρχαιότατα γνωστὸς εἰς ἄλλας χώρας καὶ ἐνιαχοῦ αὐτοφυής, χρησιμεύει κυρίως μὲν εἰς τὴν ὑφαντουργίαν, ἔπειτα δὲ εἰς πλεῖστα ἄλλα βιομηχανεύματα, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι μετὰ τὸν σίδηρον εἶναι τὸ πολυτιμότερον στοιχεῖον τῆς νεωτέρας βιομηχανίας. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐχρησιμοποίησαν αὐτόν. Οἱ Ἄραβες ὀνομάζουν τὸν βάμβακα Κοῦθν, ἐξ οὗ τὸ εὐρωπαϊκὸν Coton. Οἱ Ἰνδοὶ τὸν ὠνόμαζαν Καρπάσσι, οἱ δὲ Γερμανοὶ τὸν ὠνόμασαν Baumwolle ἤτοι μαλλόδενδρον. Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὴν ἄνω νειλωτικὴν κοιλάδα 12 αἰῶνας π. Χρ. Ὁ De Cantolle ἀναφέρει ὅτι ἀνεκαλύφθη κάρυον βαμβακέας ἐντὸς τοῦ φερέτρου μομίας. Ὁ Champollion, ὁμιλῶν περὶ τῆς ταριχεύσεως τῶν νεκρῶν παρ' Αἰγυπτίοις, λέγει ὅτι ἐμέστωναν αὐτὰς μ

Digitized by Google

χόρτα ξηρὰ καὶ διὰ βάμβακος ποτισμένου εἰς βάλσαμον. Αἱ ταινίαι μερικῶν μομιῶν ὅπως ἄλλως τε τὸ ἀναφέρουν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Στράβων, ὁ Πλίνιος, εἶναι βαμβακεραί. Ἡ Ἁγία Γραφὴ μνημονεύει τοῦ βαμβακοδένδρου. Ἀναφέρει δὲ ὅτι κατὰ τὴν εἰς τὴν Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν, ὁ Φαραὼ — πιθανῶς ὁ Τοὺτ - Ἄγκχ - Ἀμμὼν — ἐδώρησεν εἰς Ἰωσὴφ τὸν Πάγκαλον ἔνδυμα βαμβακερὸν εἰς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του. Τὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ κλήρου, διότι ὄντα ἐκ φυτικῆς οὐσίας ἦσαν μᾶλλον εὐπρόσδεκτα ἀπὸ τὰ ζωϊκῆς προελεύσεως μάλλινα. Τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος περιέγραψε κατὰ τὸν ΙΒ′ αἰῶνα ὁ Ἐλ - Μπὲν - Ἐλ - Ἀρὼν ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίων πηγῶν, αἰγυπτιακῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν. Ἦτο γνωστὴ τῷ 502 μ. Χ. εἰς τὴν Σινικὴν ἐπὶ Αὐτοκράτορος Βὰν - Τί. Τὴν κατέστησαν γνωστὴν οἱ Μαυριτανοὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν κατὰ τὸν Θ′ αἰῶνα καὶ μικρὸν κατόπιν εἰς τὴν Σικελίαν οἱ Σαρακηνοί. Μόλις εἰς τὰ 1663 ἔγινε δοκιμὴ καλλιεργείας εἰς τὴν Φλωρίδα τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, τῷ δὲ 1784 ἔφθασαν τὰ πρῶτα δέματα ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Ἀγγλίαν. Ὁ ἀπὸ Αἰγύπτου καταγόμενος βάμβαξ εἰσήχθη εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῷ 1790. Ἐπὶ Βοναπάρτου οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν σοφοὶ ἐσημείωσαν τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἐτόνισαν τὸ λαμπρὸν αὐτῆς μέλλον, ἰδίως δὲ ὁ πολίτης Nectoux προεῖπεν ὅτι ἡ χώρα θὰ εὐδαιμονήσῃ μὲ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ζακχαροκαλάμου, τοῦ βάμβακος καὶ τοῦ ἰνδικοῦ. Κατὰ τὸν μεσαίωνα φαίνεται ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο τὸ κέντρον τοῦ διαμετακομιστικοῦ τούτου ἐμπορίου διὰ τὴν Εὐρώπην, ὅπου ἔφθανεν ἀνεκκόκκιστος. Πρῶτος εἰς τὰ 1830 ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἔφερε σπόρους ἐκ Νουβίας, κατ᾿ ἄλλους δ᾿ ἐξ Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Γάλλου βιομηχάνου Ζουμὲλ καὶ ἐκαλλιέργησε δοκιμαστικῶς τὸ πολύτιμον φυτὸν εἰς τὸ Ζεϊτούν. Ἔκτοτε διεδόθη εἰς ὅλην τὴν χώραν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν δημητριακῶν, καὶ ἀποτελεῖ ἀπὸ μακρῶν δεκαετηρίδων τὸ κυριώτατον προϊὸν τῆς χώρας καὶ τὸν οὐσιαστικώτερον πόρον τοῦ Κράτους. Ὅπως ἡ βιομηχανία τῶν καπνῶν ὑπῆρξε δημιούργημα τῆς Ἑλληνικῆς δραστηριότητος, οὕτω καὶ ἡ εὐδοκίμησις τῆς βαμβακοπαραγωγῆς ὀφείλεται εἰς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν φωτισμένην σπουδὴν Ἑλλήνων καλλιεργητῶν. Καὶ ἰδοὺ πῶς:

Αἱ γεωργικαὶ ἀρεταὶ τοῦ φυτοῦ καὶ ἡ βιομηχανικὴ ἀξία τοῦ νήματος ἐξαρτῶνται μεγάλως ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ σπόρου, τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, τῶν ὅρων τοῦ κλίματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς καλλιεργείας του. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σύνολον τῶν συνθηκῶν τούτων εἶναι ἀσταθές, ἕκαστον εἶδος ἐντὸς ἐτῶν τινων ἐκφυλίζεται· δηλαδὴ οἱ ἐξ αὐτοῦ σπόροι δὲν δίδουν πλέον τῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων προϊόν. Ἡ καλλιέργεια ἐπιδιώκει διαρκῶς εἴδη καλύτερα, ἤτοι νήματα λευκότερα, μακρότερα, στερεώτερα, ὑφῆς ἐπὶ μᾶλλον μεταξίνης, καὶ ἀπόδοσιν κατὰ φεδδάνιον μεγαλυτέραν. Ἐκ τῆς προσπαθείας ταύτης προέκυψαν πλεῖστα εἴδη, ὧν τινα ἐπεκράτησαν ἐπί τινα ἔτη καὶ προσήγαγον πλοῦτον εἰς τὴν χώραν σημαντικόν. Τὰ γνωστότερα τῶν εἰδῶν εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Γκαλλίνι. Ἀπόγονον τοῦ Ζουμὲλ ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ χωρίου Γκαλιουμπίας, ὅπου διατηρεῖται ἀκόμη εἰς τὰς ἐκεῖ ἁλατούχους γαίας, ἐκλιπὸν ἐκ τῆς ἄλλης χώρας.

2) Ἀσμοῦνι. Ὀνομασθὲν ἐκ τῆς πόλεως ὅπου ἐξακολουθεῖ καλλιεργούμενον καθὼς καὶ τὸ Φαγιούμ. Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ δὲν εὐδοκιμοῦν τὰ καλύτερα εἴδη.

3) Μὶτ—ἀφίφι. Ἀνακαλυφθὲν εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀτμοκινήτων ἐκκοκκιστικῶν μηχανῶν, τὸ προήγαγεν ὁ ἐν Βέγχᾳ Περικλῆς Κανάβας. Καλλιεργεῖται ἀκόμη εἰς μεγάλην ἔκτασιν τῆς Κάτω Αἰγύπτου μὴ εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν Ἄνω.

4) Ἀσσίλι. Παραλλαγὴ τοῦ προηγουμένου κατὰ τὸ χρῶμα. Καλλιεργεῖται εἰς ὀλίγας γαίας τῆς Κάτω Αἰγύπτου.

5) Σαβίδη. Ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ Ἕλληνος εὑρέτου.

6) Μπάμια. Εἶδος τὸ ὁποῖον προήγαγεν ὁ Ἰ. Καρτούλης. Σήμερον καλλιεργεῖται περὶ τὴν Μανσούραν.

7) Ἀμπάσσι. Οὕτω τὸ ὠνόμασεν ὁ εὑρέτης του (1894) Ζαφ. Παραχειμώνας ἐκ τοῦ τότε Κεδίβου. Ὁ ἴδιος εὗρεν ἄλλο εἶδος, τὸ Ζαφεῖρι. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ βάμβακος τὸ ὄνομα τοῦ Παραχειμώνα κατέλαβεν ἐπισημοτάτην θέσιν, διότι ὁ μὲν πατὴρ κατηνάλωσε βίον ὁλόκληρον, περιουσίαν καὶ συμφέροντα πρὸς βελτίωσιν τοῦ φυτοῦ τούτου, προηγηθεὶς καὶ αὐτῆς τῆς τελειοποιήσεως τῶν κλωστικῶν μηχανῶν, ὁ δὲ υἱός του Νικόλαος, κατόπιν πολυετῶν ἐρευνῶν, μετὰ μυρίων στερήσεων καὶ πολλῆς ἀντιπράξεως, ἐφεῦρε ὑπερδισχίλια εἴδη ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι τὰ ἐκλεκτότερα εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἔδωκε τὰς ἀρίστας μέχρι τοῦδε συμβουλὰς διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ βαμβακοσκώληκος ζημιῶν. Ἐκ τῶν πρώτων εἰδῶν τοῦ Νικολ. Παραχειμώνα εἶναι τά:

8) Νουμπάρι. Ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ ζαπλούτου Ἀρμενίου γεωκτήμονος, εἰς οὗ τὰς γαίας ἐπειραματίζετο.

9) Ἡ Κίρκη, ἐκ τῆς ὁμηρικῆς νύμφης.

Τὰ εἴδη ταῦτα ἐγενικεύθησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν. Εἶναι πρώϊμα καὶ δι᾿ αὐτὸ ἡ συγκομιδή των γίνεται πρὸ τῆς ἐποχῆς, ἥτις εὐνοεῖ τὴν ἐκκόλαψιν τοῦ σκώληκος. Ἀποτελοῦν σήμερον τὴν βάσιν τῆς παραγωγῆς.

10) Τὸ Ἰωάννεβιτς. Ὀνομασθὲν ἐκ τοῦ Μακεδόνος εὑρέτου.

11) Τὸ Βόλτος. Ἐκ τῶν ἐν Κάφρ Ζαγιὰτ Ἑλλήνων γεωκτημόνων ἀδελφῶν Βόλτου.

12) Σακελλαρίδη, καλλιεργούμενον ἰδίως εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ διὰ τὰς ἰδιότητάς του ἀποτελέσαν ἕνα ἐκ τῶν σημαντικωτέρων πόρων οἵτινες ἐπλούτισαν τὴν Αἴγυπτον. Τελευταίως ἡ Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησις ἀπένειμεν ἐξαιρέτους τιμὰς εἰς τὸν Ἕλληνα ἄποικον τοῦ ὁποίου ἡ φιλοπονία, ἡ ἐπαγγελματικὴ εὐφυΐα καὶ ἐντιμότης ὑπῆρξαν τόσον καλλίκαρποι.

13) Πήλιον καὶ

14) Ζαγορά, εἴδη ὀφειλόμενα εἰς τὸν Ν. Παραχειμώναν, ὅστις ἐδανείσθη τὰ ὀνόματά των ἀπὸ τῆς Θεσσαλικῆς του πατρίδος.

Οἶνος καὶ ζῦθος.—Πέριξ τοῦ Καΐρου ἐκαλλιεργεῖτο ἐκτεταμένως ἡ ἄμπελος. Σήμερον τὸ κέντρον τῆς παραγωγῆς εἶναι τὸ Φαγιούμ, ὀνομασταὶ ὅμως εἶναι καὶ αἱ σταφυλαὶ τοῦ Ραμλίου. Ἡ ἄμπελος, πανάρχαιον ὅπως εἴδομεν ἐν Αἰγύπτῳ φυτόν, ηὐδοκίμει πολὺ καὶ ἰδίως παρὰ τὴν Μαρεώτιδα, ὅθεν ἐξήγετο περιζήτητος οἶνος, ὁ *ἕρπις*. Σήμερον εἶναι ὀνομασταὶ αἱ σταφυλαὶ τοῦ Φαγιούμ. Περὶ τῆς βιομηχανίας τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ζύθου ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἔγραψεν ἄλλοτε ὁ καθηγητὴς Ἐμμ. Πεζόπουλος μελέτην τῆς ὁποίας συνοψίζομεν τὸ περιεχόμενον:

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, ἡ ἄμπελος δὲν ἐκαλλιεργεῖτο ἐπὶ τῶν χρόνων του εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἕνεκα τούτου ἐγίνετο μεγάλη χρῆσις τοῦ ζύθου. (Ἡροδ. II. 77, 2, Διόδ. Ι 20, 34, Στρ. 17.) Κατὰ τοὺς μετέπειτα ὅμως χρόνους ἡ ἄμπελος ηὐδοκίμησεν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἡ κώμη Ἀντίφραι πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας «δὲν εἶνε εὔοινος, λέγει ὁ Στράβων, διότι ἡ γῆ δέχεται περισσοτέραν θάλασσαν παρὰ οἶνον, ὅστις λέγεται *Λιβυκός*, δι᾿ αὐτὸ ὁ πολὺς λαὸς τῶν Ἀλεξανδρέων πίνει ζῦθον». Ὁ Λιβυκὸς αὐτὸς οἶνος ὅστις ἀνεμιγνύετο εἰς τὰ δοχεῖα μὲ ὕδωρ θαλάσσιον ἐλέγετο «οἶνος τεθαλασσωμένος ἢ θαλασσίας». Κατωτέρω ὁ Στράβων λέγει «ἡ δὲ Μάρεια λίμνη... ἔχει ὀκτὼ νήσους καὶ τὰ κύκλῳ πάντα οἰκούμενα καλῶς εὔοινά τέ ἐστι περὶ τοὺς τόπους, ὥστε καὶ διαρκεῖσθαι πρὸς παλαίωσιν τὸν μαρεώτην οἶνον». Καὶ ὁ Ἀθήναιος (I. 33) προσθέτει «ὁ μαρεώτης οἶνος ὁ Ἀλεξανδρεωτικὸς τὴν μὲν προσωνυμίαν ἔχει ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λίμνης Μαρείας καὶ τῆς παρ᾿ αὐτὴν πόλεως ὁμωνύμου. Πολλὴ δὲ ἡ περὶ τὴν γῆν ταύτην ἄμπελος, ἧς καὶ ἡ σταφυλὴ πάνυ βρωθῆναι εὔστομος καὶ ὁ γινόμενος οἶνος κάλλιστος, λευκός τε γὰρ καὶ ἡδύς, εὐανάδοτος»· τὸν μαρεωτικὸν οἶνον ἀναφέρουν καὶ ὁ Ὁράτιος (Ὠδ. I. 17. 14), τὰ Γεωπονικὰ (20, 15), Στέφανος ὁ Βυζάντιος (ἐν λ. Μάρεια). Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ηὐδοκίμει. Ὁ Ἀθήναιος ἀναφέρει τὸν κατὰ τὴν Ἄντυλλαν, τὴν Θηβαΐδα καὶ τὴν Κοπτόν. Περὶ τούτου λέγει «οὗτός ἐστι λεπτὸς καὶ εὐανάδοτος καὶ ταχέως πεπτικὸς ὡς καὶ τοῖς πυρεταίνουσι διδόμενος μὴ βλάπτειν». Καὶ ὁ Γαληνὸς (ΙΔ′ σ. 649) «καὶ τί θαυμασιώτερον ὅτι καὶ κατ᾿ Αἴγυπτον γίνονται ὑδατώδεις οἶνοι

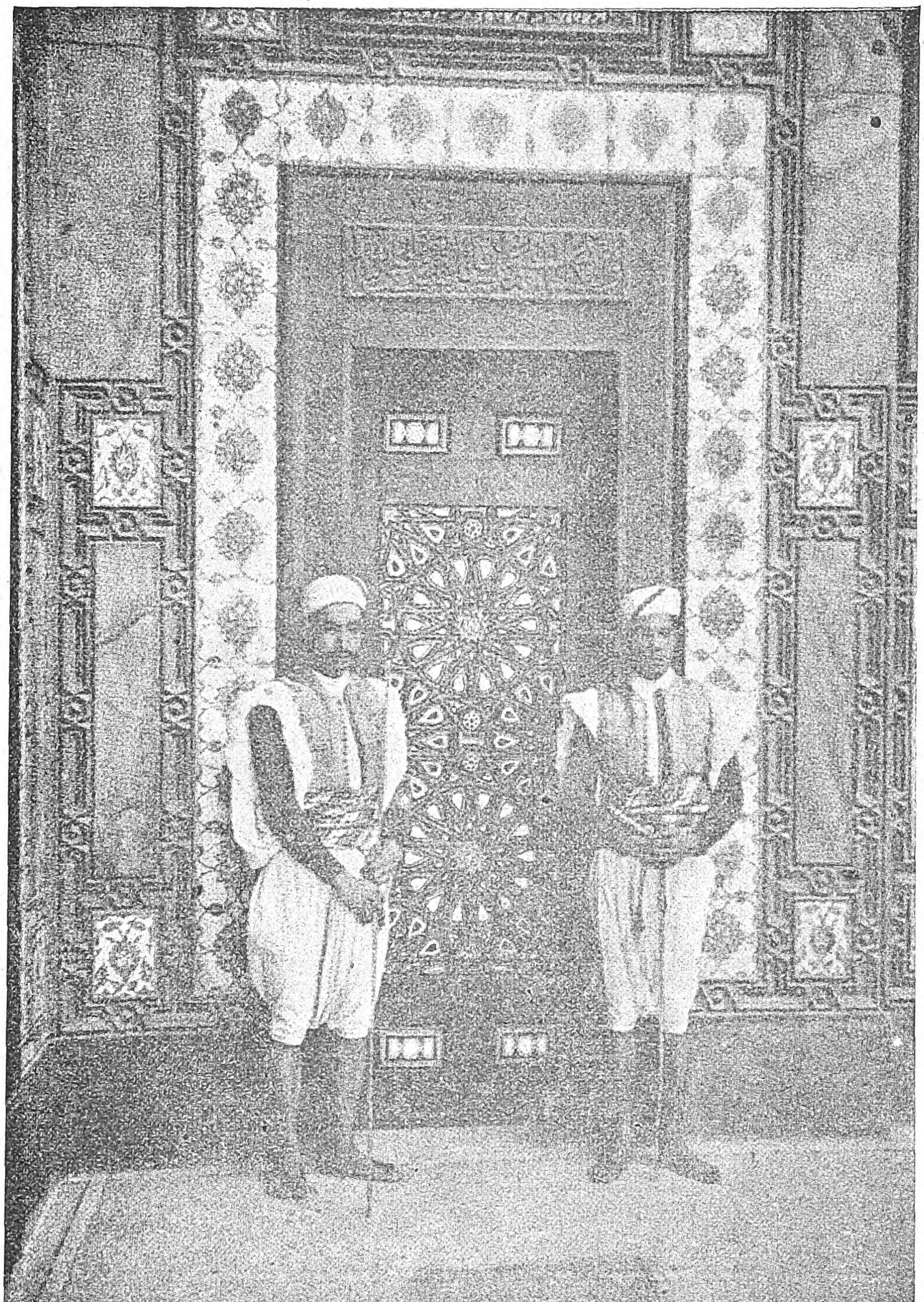

Πύλη νεοαιγυπτιακοῦ μεγάρου.

(Τὰ φύλλα τῆς θύρας εἶναι κοσμημένα μὲ ἐνσφηνωμένον ἐλέφαντα. Τὸ πλαίσιον τῆς πύλης ἀπὸ πλάκας μιλτωμένας χρωματιστάς. Δύο σαΐς γυμνόποδες καὶ κρατοῦντες μακρὰν ῥάβδον ἀναμένουν νὰ προηγηθοῦν τρέχοντες τῆς ἁμάξης τοῦ κυρίου των, ἀνοίγοντες δρόμον μετὰ κραυγῶν.

Digitized by Google

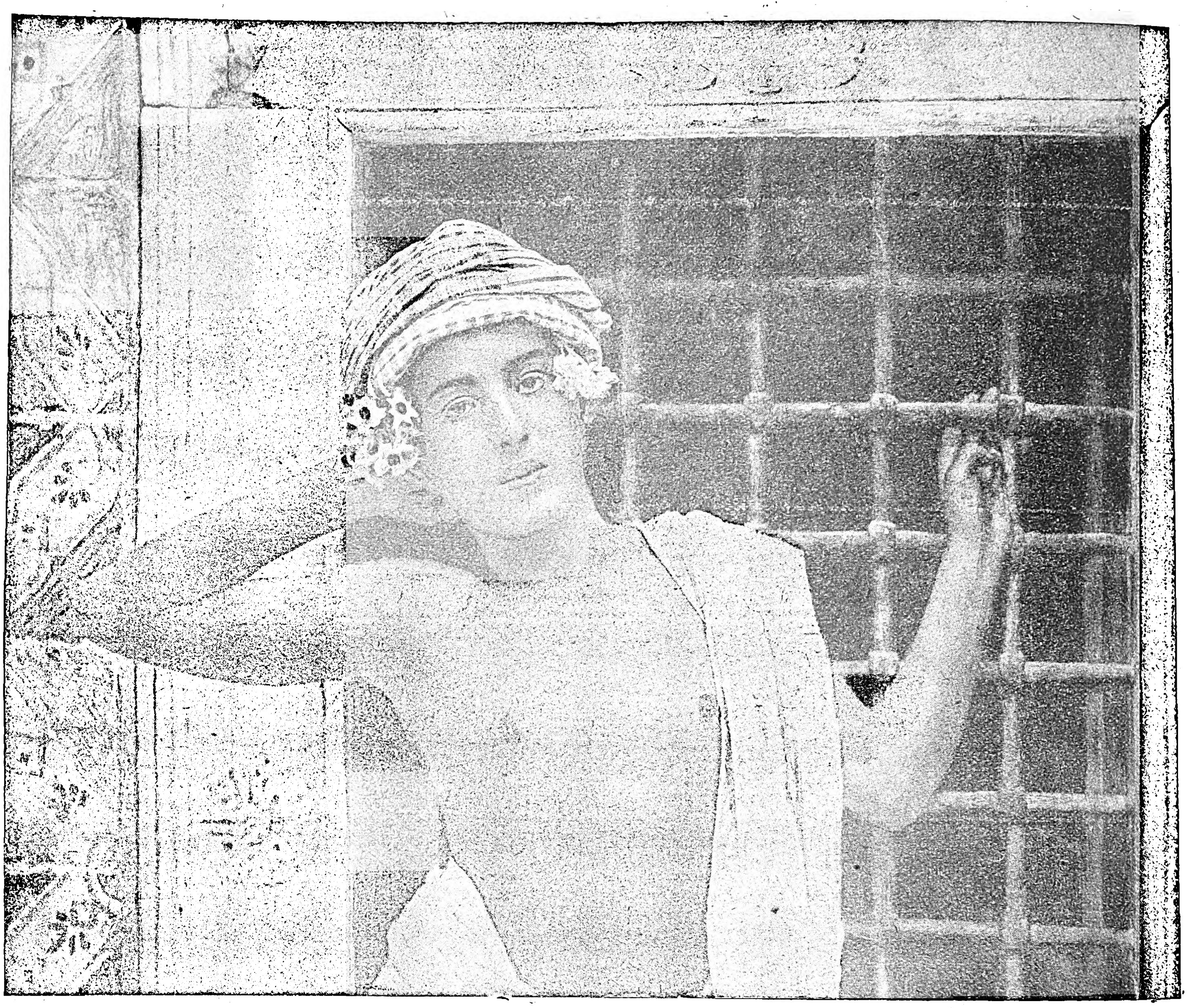

Ἰθαγενὴς νεανίας τοῦ Καΐρου.

Παχεῖς γὰρ οἶνοι καὶ ὀσμὴν ἔχοντες καὶ ἰσχυροὶ σφόδρα ἐν τοῖς θερμοῖς χωρίοις γεννῶνται».Παρὰ τῷ αὐτῷ ἀπαντᾷ καὶ ὁ *Αἰγύπτιος* οἶνος, ὡς καὶ παρὰ Ἀετίῳ (12,112) καὶ παρὰ Νικολάῳ τῷ Μυρεψῷ εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 1478 κώδικα τῆς Ἐθν. Βιβλιοθ. Ἀθηνῶν (φύλλ. 39 β'). Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει τὸν κατὰ τὸ Σεβεννιτικὸν στόμιον γινόμενον οἶνον ὡς ἀξιόλογον, λέγων ὅτι παράγεται «ἐκ τριῶν αὐτόθι εὐγενῶν εἰδῶν σταφυλῶν». Καὶ κατὰ τὸ τανιτικὸν στόμιον παρήγετο ὁ *ταινιωτικὸς* οἶνος, ὃν μνημονεύει ὁ Ἀθήναιος «τοῦ δὲ οἴνου τῆς Μαρείας ὁ ταινιωτικὸς καλούμενος καλλίων, ταινία δ' ἔστι ἐπιμήκης περὶ τοὺς αὐτοὺς τόπους, ἀφ' ἧς οἱ γινόμενοι οἶνοί εἰσι μὲν ἠρέμα ὑπόχλωροι... Οὗτος ὁ ταινιωτικὸς πρὸ τὸ ἡδὺς εἶναι ἔχει τι καὶ ἀρωματῶδες ἠρέμα ἐπιστῦφον». Ὁ Καΐβελ εἰκάζει ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ ταniωτικός. Ὑπὸ πολλῶν ἀναφέρεται καὶ ὁ *Μενδήσιος* οἶνος. (Ἱπποκράτης, Πολυδεύκης, Γαληνός, Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανός, Παῦλος ὁ Αἰγινήτης). Εἰς ὄστρακα καὶ παπύρους πτολεμαϊκοὺς ἀναφέρεται τὸ *οἴνου τέλος*, ἤτοι φόρος τῶν ἀμπελοκτημόνων (*Οὐλ. Βίλκεν.* Ἑλλην. ὄστρακα Α' σ. 268).

Ὁ Ε. Πεζόπουλος ἐπραγματεύθη περὶ πάντων τῶν ἀπὸ τόπων ὀνομαζομένων οἴνων παρ' ἀρχαίοις εἰς τὴν λατινιστὶ ἐκδοθεῖσαν μελέτην του «Κριτικαὶ καὶ γραμματικαὶ παρατηρήσεις εἰς τοὺς Ἕλληνας ἰατρούς» (σελ. 41 κ.ἑξ). Ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ συμπληρωματικῶς νὰ προσθέσωμεν τὰ ἑξῆς. Παρὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τινα μέρη τοῦ Δέλτα καὶ τῆς Ἑπτανομίδος ηὐδοκίμει ἡ ἄμπελος ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων.(*G. Maspéro* Hist. des peuples de l'Orient classique. Paris σ. 11). Ὁ Schweinfurth κατήρτισε διὰ τὸ μουσεῖον τοῦ Καΐρου σχεδὸν πλήρη χλωρίδα τῆς φαραωνικῆς Αἰγύπτου ἐκ τῶν εἰς τάφους εὑρεθέντων δειγμάτων. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει ἡ ἄμπελος.

Εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου ὑπάρχουν λάγυνοι καὶ πώματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφὴ «οἶνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος» «οἶνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀτονοῦ ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀτονοῦ». Καὶ ὁ Κάρναρβον ἀνεῦρε τῷ 1910 ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Χατσεπσιτοῦ ἐν Δεϊρ ἐλ Βάχαρι τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐπὶ οἷς θεμελίοις κατατεθέντα ἀναμνηστικά, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ λάγυνος ἐπὶ τοῦ πώματος τῆς ὁποίας ἀναγινώσκεται ὅτι ἐνείχετο οἶνος.

Ἔπειτα ὅτι ἡ γραφὴ *ταινιωτικὸς οἶνος* εἶναι ὀρθή. Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τανιτικοῦ βραχίονος ἀλλὰ τῆς Ταινίας, μακρᾶς βραχώδους λωρίδος γῆς χωριζούσης τὴν Μαρεώτιδα λίμνην ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τῆς Ταινίας ἔκειτο ἡ Μάρεια, πόλις ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Ἴναρος σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκ δύο ἐπιγραφῶν νεκρικῶν τὰς ὁποίας ἐδημοσιεύσαμεν ἀνεκδότους (Bull. Inst. Eg. 12 Janv. 1903) ἡ μία ἀναφέρει τὸν οἶνον *ἔρπιν*, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Ἀθήναιος, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι εὔθυμος μνεία ἑνὸς κρασοπώλου καὶ κρασοπατέρα:

Ἄμπελος Ἀβάκχου στοναχῇ σ' εἶδε κατθανόντα
ὅττι σέλας προλιπὼν ἤλυθας εἰς Ἀΐδην.
Ἀλλά γε σαῖς παλάμαις μελιηδέα οἶνον ἀφὺς
πᾶσι βροτοῖς ἐδίδους παυσίπονον σταγόναν.
Ἀλλὰ καὶ εἰς Ἀΐδαο μολόντα σε δέξαιτ' Ὄσιρις
σὸν δέμας τηρείη ἀνθοτόκος ἄρουρα.

Εἰς τὸ αὐτό του σημείωμα ὁ Ἐμμ. Πεζόπουλος δίδει τὰς ἑξῆς ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τοῦ ζύθου ἐν Αἰγύπτῳ: «Εἰς ὄστρακα καὶ παπύρους τῶν τε πτολεμαϊκῶν καὶ τῶν κατόπιν ρωμαϊκῶν χρόνων γίνεται συχνὴ μνεία τοῦ ζύθου. Ὁ συνήθης τύπος τῆς λέξεως ἦτο *ζύτος*, καὶ τὰ παράγωγα *ζυτοποιός*, *ζυτοπώλιον* (Πάπ. Keunon II. 1907), ἤτοι μπυραρία, καὶ *ζυτηρά*, ἤτοι φόρος τοῦ ζύθου. Ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐμφανίζεται ὁ τύπος *ζύθος* καὶ *ζυθοπώλης* καὶ *ζυθόπωλις* ἐπὶ γυναικός. Οἱ Ἄγγλοι ἐκδόται τῶν παπύρων τῆς Ὀξυρύγχου φρονοῦν ὅτι ὅπως τὸ ἔλαιον καὶ τὸ ζύθον ἦτο βασιλικὸν μονοπώλιον. Περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ζύθου λέγει ὁ Διοσκορίδης «ζύθος κατασκευάζεται ἐκ κριθῆς· ἔστι δὲ διουρητικὸς καὶ νεφρῶν καὶ νεύρων ἁπτικὸς καὶ μάλιστα μηνίγγων κακωτικός τε καὶ γεννητικὸς κακοχυμιῶν καὶ ἐλεφαντιάσεως ποιητικός, εὐεργὴς δὲ καὶ ἐλέφας βρεχόμενος ὑπ' αὐτοῦ»· ὁ δὲ Γαληνὸς «ὁ ζύθος δριμύτερός ἐστι τῶν κριθῶν, οὐ σμικρῷ κακόχυμος, ὡς ἂν ἐκ σηπεδόνος γεγεννημένος, ἔστι δὲ καὶ φυτώδης καὶ τὸ μέν τι δριμὺ καὶ θερμαῖνον ἔχων, τὸ πλεῖστον δὲ ψυχρὸν ὑδατῶδες ὀξύ».

Ἐπὶ τῶν ἀραβικῶν χρόνων φαίνεται ὅτι ἐξέλιπεν ἡ ἄμπελος ἐξ Αἰγύπτου καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὁ οἶνος ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς μουσουλμάνους. Ὁ Ἑλβετὸς Ammann (1612) λέγει εἰς τὸ ὁδοιπορικόν του: «Ἐπειδὴ οὐδεμία ἄμπελος ὑπάρχει καθ' ὅλην τὴν χώραν, καὶ οἱ Ἄραβες δὲν πίνουν, δὲν ἐπιτρέπουν τὴν εἰσαγωγὴν οἴνων εἰς ποσότητα οὔτε τὴν φανεράν των πώλησιν. Χρειάζεται ἕνα δουκᾶτον διὰ νὰ προμηθευθῇς μίαν λάγυνον οἴνου. Καὶ αὐτὸ ὑπῆρξεν εἷς τῶν λόγων διὰ τοὺς ὁποίους ἐγκατελείψαμεν ἐνωρὶς τὴν Αἴγυπτον». Τοῦτο ὅμως εἶνε παλαιὰ ἱστορία, διότι κατὰ τὸν Ζ' διωγμὸν τῶν χριστιανῶν ἀπὸ ἁλώσεως Ἀλεξανδρείας (850) ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ καλίφου Μονταουάκη, Ζάαφερ, διέταξε μεταξὺ ἄλλων τὸν ἐξαφανισμὸν τοῦ οἴνου ἐξ Αἰγύπτου καὶ τὴν αὐστηροτάτην ἀπαγόρευσιν τῆς εἰσαγωγῆς του ὅπως μὴ δύνανται οἱ χριστιανοὶ νὰ τελέσωσι λειτουργίαν.«Τότε, λέγει ὁ Σεβῆρος, οἱ χριστιανοὶ ἔθλιβον σταφίδα ἐντὸς ὕδατος καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν αὐτὸ ἐτέλουν τὴν μυσταγωγίαν».

Ὁ λωτός.—Τὸ ὑδροχαρὲς τοῦτο φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνθος μὲ μεγάλα κυανᾶ πέταλα πλέει εἰς τὴν ἐπιπολὴν τῶν ἑλῶν, εἰσήχθη ἐξ Ἰνδιῶν ὅπου διετηρεῖτο χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἱερέων. Σήμερον ἐξηφανίσθη ἐκ τῆς χώρας ἕνεκα κυρίως τῶν ἀτάκτων πλημμυρῶν καὶ τῶν μεγάλων ξηρασιῶν, ἰδίως κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς ἀραβικῆς καὶ τουρκικῆς κατακτήσεως. Ἡ ρίζα του εἶναι εὔγευστος καὶ ὀλίγον μεθυστική. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φυτοῦ (ἐκ τοῦ *λάθω*) διότι μὲ τὴν νάρκωσιν ρίπτει εἰς λήθην τὰς λυπηρὰς σκέψεις. Ἐκ τούτου ἐπλάσθη καὶ ὁ μῦθος τῶν λωτοφάγων περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσσειάν του. Ἀπὸ τῆς ἰνδικῆς θεογονίας παρέλαβον καὶ οἱ φαραωνῖται τὴν παράστασιν τῆς ἀναδύσεως θεῶν, ὅπως τοῦ Ὀσίριδος ἀπὸ ἄνθους λωτοῦ. Διὰ τὴν χάριν καὶ τὰς ἰδιότητάς του ὑμνήθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν ἐποχῶν, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὡς πηγὴ ἐμπνεύσεως χαριεστάτων κοσμητικῶν στοιχείων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γυναικείαν κόσμησιν. Οὕτω τὰ φαραωνικὰ κιονόκρανα παριστῶσιν ἄνθος λωτοῦ ἀνοικτὸν ἢ κλειστόν. Σήμερον ἀπαντᾷ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου παρατηρηθεὶς λευκὸς λωτός.

Περὶ τοῦ λωτοῦ λέγει ὁ Ἡρόδοτος: «οἱ ἐν

Digitized by Google

τοῖσι ἕλεσι κατῳκημένοι πρὸς εὐτελείην τῶν σιτίων τάδε ἐξεῦρον· ἐπεὰν πλήρης γένηται ὁ ποταμὸς καὶ τὰ πεδία πελαγίσῃ φύεται ἐν τῷ ὕδατι κρίνεα πολλά, τὰ Αἰγύπτιοι καλέουσι *Λωτόν*· ταῦτ' ἐπεὰν δρέψωσιν, αὐαίνουσι πρὸς ἥλιον καὶ ἔπειτα τὸ ἐκ μέσου τοῦ λωτοῦ, τῇ μήκωνι ὂν ἐμφερές, πτίσαντες ποιεῦνται ἐξ αὐτοῦ ἄρτους ὀπτοὺς πυρί. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ῥίζα τοῦ λωτοῦ τούτου ἐδωδίμη καὶ ἐγγλύουσι ἐπιεικέως, ἐὸν στρογγύλον, μέγαθος κατὰ μῆλον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα κρίνεα ῥόδοισι ἐμφερέα, ἐν τῷ ποταμῷ γινόμενα καὶ ταῦτα, ἐξ ὧν ὁ καρπὸς ἐν ἄλλῃ κάλυκι παραφυομένῃ ἐκ τῆς ῥίζης γίνεται, κηρίῳ σφηκῶν ἰδέην ὁμοιότατον· ἐν τούτῳ τρωκτὰ ὅσον τε πυρὴν ἐλαίης ἐγγίνεται συχνά, τρώγεται δὲ καὶ ἁπαλὰ ταῦτα καὶ αὖα»· ὁ δὲ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης «λωτός τε γὰρ φύεται πολύς, ἐξ οὗ κατασκευάζουσιν ἄρτους οἱ Αἰγύπτιοι δυναμένους ἐκπληροῦν τὴν φυσικὴν τοῦ σώματος ἔνδειαν».

Περὶ τῶν ὑδροχαρῶν τούτων φυτῶν, ἰδίᾳ τῶν νειλωτικῶν ἑλῶν, λέγει ὁ Διόδωρος τὰ ἑξῆς ἀξιόλογα: «πραεῖαν δὲ τοῦ Νείλου τὴν ῥῦσιν ποιουμένου καὶ γῆν πολλὴν καὶ παντοδαπὴν καταφέροντος, ἔτι δὲ κατὰ τοὺς κοίλους τόπους λιμνάζοντος, ἕλη γίνεται πάμφορα· ῥίζαι γὰρ ἐν αὐτοῖς φύονται παντοδαπαὶ τῇ γεύσει καὶ καρπῶν καὶ καυλῶν ἰδιάζουσαι φύσεις, πολλὰ συμβαλλόμεναι τοῖς ἀπόροις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἀσθενέσι πρὸς αὐτάρκειαν· οὐ γὰρ μόνον τροφὰς παρέχονται ποικίλας καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις ἑτοίμας καὶ δαψιλεῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς τὸ ζῆν ἀναγκαίων οὐκ ὀλίγα φέρουσι βοηθήματα». Καὶ ἀφοῦ ἀναφέρει τὸν λωτόν, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ *κιβωρίου* «δαψιλέστατον ὑπάρχον φέρει τὸν καλούμενον αἰγύπτιον κύαμον. Ἔστι δὲ καὶ δένδρων γένη πλείονα καὶ τούτων αἱ μὲν ὀνομαζόμεναι *περσαῖαι* καρπὸν διάφορον ἔχουσι τῇ γλυκύτητι, μετενεχθέντος ἐξ Αἰθιοπίας ὑπὸ Περσῶν τοῦ φυτοῦ καθ' ὃν καιρὸν ἐκράτησε Καμβύσης τῶν τόπων ἐκείνων». Ἡ περσαία αὐτή, αἰγυπτιαστὶ *ἄσι* ἦτο ἢ ἡ αἰγυπτιακὴ δρῦς (balanites aegyptiaca) ἡ ἀραβιστὶ λεγομένη *λεμπάκ*, ἤ, κατὰ τὸν Sweinfurth, ἡ mimusops Schimeperi, ἦτο ἓν τῶν κυριωτάτων ἱερῶν δένδρων τῆς φαραωνικῆς Αἰγύπτου, συχνὰ παριστωμένη εἰς σκηνάς, καθ' ἃς ὁ Θὼθ ἢ ἡ θεὰ Σαφὲκ ἐγγράφουσιν ἐπὶ τοῦ φυλλώματος τὸ ὄνομα βασιλέως τινὸς ἱσταμένου παρ' αὐτοῖς, καὶ οὕτως ἐξασφαλίζουσιν αὐτῷ τὴν αἰωνιότητα. Ἔπειτα ὁ Διόδωρος ἀναφέρει τὴν *συκάμινον*, τῆς ὁποίας διακρίνει δύο εἴδη: «τὴν φέρουσαν τὸ μόρων καρπὸν» καὶ τὴν φέρουσαν τὸν καρπὸν «τοῖς σύκοις ἐμφερῆ». Καὶ ἐπειδὴ σχεδὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους ἐφύετο, «συνέβαινε τοῖς ἀπόροις καταφυγὴν ἑτοίμην ἔχειν τῆς ἐνδείας». Ἀπὸ τοῦ ξύλου τῶν συκαμίνων κατεσκεύαζον συνήθως τὰ φέρετρα τῶν μομιῶν. Τὰ *βάτα* συνάγονται κατὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ποταμοῦ καὶ ὁ γλυκύτατος καρπός των χρησιμεύει ὡς τράγημα. Ἀπὸ τοῦ φυτοῦ *κίκι* ἀποθλίβουσιν ἔλαιον, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται εἰς τοὺς λύχνους, ἀπὸ δὲ τῆς κριθῆς κατασκευάζουσι ζῦθον.

Ὁ πάπυρος.— Τὸ ὑδροχαρὲς τοῦτο φυτόν, τοῦ γένους τῶν *καλάμων*, εἶχεν ἀναπτυχθῆ ὑπερβολικὰ εἰς τὴν Αἴγυπτον, χάρις εἰς τὰ ἕλη καὶ τὸν ἥλιον. Μόνον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου δὲν ηὐδοκίμει, διότι τὸ ὕδωρ εἶναι βαθὺ καὶ ὁρμητικόν. Ἀλλ' εἰς τὰς διώρυγας καὶ τὰ ἕλη καὶ ὅπου ἀποσυρομένη ἡ πλήμμυρα ἄφινε λάκκους πλήρεις ὕδατος ἠρέμου ἀνεπτύσσετο ἐκτάκτως. Ἔπαιξεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ σπουδαῖον ῥόλον διότι ἀπὸ τῶν ἰνῶν του κατεσκευάζετο χάρτης, ἡ δὲ χάρις τῶν φύλλων καὶ ἀνθέων του ἐνέπνευσε τοὺς διακοσμητάς. Δι' αὐτὸ ἔγινεν ἐντατικὴ ἡ καλλιέργειά του. Εἶχε καταστῆ τὸ ἔμβλημα τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἐνῷ ὁ λωτὸς ἦτο τῆς Θηβαΐδος. Ὁ κορμός του εἶναι τριγωνικῆς τομῆς, ὕψους δὲ $2^1/_2$—3 μ., στενούμενος κατὰ τὰ ἄνω ὅπου ἀναπτύσσει χαριεστάτην σκιάδα ὡς ἀλεξήλιον. Κατὰ τὴν γένεσιν τῆς σκιάδος ὑποβαστάζουν αὐτὴν φύλλα σκληρά, μικρὰ καὶ ξιφοειδῆ. Τὸ χονδρὸν φύλλωμα τοῦ φυτοῦ εἶναι κατὰ τὴν ῥίζαν βυθισμένον ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἕλους. Ἀρχαιότατα ἔγραφον ἐπὶ πλακῶν μολυβδίνων ἢ ταινιῶν δερμάτων τῶν λεγομένων διφθερῶν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἡ ἐπὶ παπύρου γραφή· τοῦτο δὲ διήρκεσεν ἐν Αἰγύπτῳ τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος μ. Χ. Οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν *χάρτην* τὴν γραφικὴν ταύτην ὕλην, *βιβλίον* δὲ ἢ *βίβλον* τὸ ἐκ πολλῶν τοιούτων χαρτῶν καταρτιζόμενον σύγγραμμα. Τὰ φύλλα ταῦτα ἐκάλουν καὶ *δέλτους* διότι εὗρον τὸ φυτὸν ἀφθονοῦν εἰς τὸ Δέλτα. Ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς ἦτο πανταχοῦ ὁ αὐτός. Αἱ ἶνες διετίθεντο πρῶτον παράλληλοι καὶ ἔπειτα ἄλλαι κάθετοι ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐκολλῶντο διὰ κόλλας. Πολλὰ φύλλα προσκολλώμενα κατὰ συνέχειαν ἀπετέλουν μακρὰν ταινίαν, ὥστε τὸ ἔγγραφον ἀνεγινώσκετο ὡς εἰλητάριον. Ἀλλ' ἐνωρὶς κατεσκεύασαν ἐκ μικρῶν καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους φύλλων τεύχη, ἤτοι βιβλία. Διότι συγγράμματα ὅπως τὰ τοῦ Ὁμήρου, Ἡροδότου, Θουκυδίδου κ.λ.π. θὰ εἶχον μῆκος 80 μ. καὶ θὰ ἦσαν πολὺ δύσχρηστα, ἂν καὶ ἔχομεν αἰγυπτιακοὺς παπύρους μήκους 45 μ. Δι' αὐτὸ ὁ ποιητὴς καὶ βιβλιοφύλαξ Ἀλεξανδρείας Καλλίμαχος (200 π. Χ.) εἶπε «μέγα βιβλίον μέγα κακόν». Τὸ μονόφυλλον βιβλίον ἔφερε κατὰ τὰ ἄκρα του ῥάβδους περὶ τὰς ὁποίας εἰλίσσετο, ὅπως οἱ σημερινοί μας γεωγραφικοὶ χάρται τοῦ τοίχου καὶ ἀπετέλει *τόμον*, ἤτοι κύλινδρον, ἦσαν δὲ βαμμέναι μαῦραι αἱ βάσεις τοῦ κυλίνδρου, ἐνῷ τὰ ἄκρα τῶν ῥάβδων ἐκαλοῦντο *ὀμφαλοὶ* φέροντα συχνὰ κομβία. Ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὅσον ἀνεγίνωσκεν ἐξετύλισσε τὸν κύλινδρον πρὸς τὴν συνέχειαν καὶ ἐτύλισσε τὸ ἀναγνωσθέν. Ἐφυλάσσετο δὲ ὁ πάπυρος ἐντὸς θήκης λιθίνης. Ὁ κύλινδρος τοῦ παπύρου ἔφερεν ἐξηρτημένον τεμάχιον δερμάτινον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεγράφετο ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, λεγόμενος *σύλλαβος*. Ἐπειδὴ ξηραινόμενος ὁ πάπυρος θρυμματίζεται, ἦτο ποτισμένος μὲ ἔλαιον κέδρου καὶ τοποθετημένος εἰς τὴν θήκην του. Τὸ βιβλίον τῶν νεκρῶν, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὴν ἀπολογίαν τοῦ νεκροῦ, ἐτίθετο εἰλιγμένον ἐντὸς τοῦ φερέτρου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐνεσφηνοῦτο ἐντὸς τῶν ταινιῶν τῆς μομίας. Ἦτο δὲ συχνὰ κοσμημένον μὲ εἰκόνας. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἡ μικρογραφία τῶν χειρογράφων, ἥτις ἀνεπτύχθη πολὺ ἐπὶ Πτολεμαίων καὶ κατόπιν παρὰ τοῖς Ρωμαίοις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ ἐλησμονήθησαν τὰ κείμενα καὶ ἡ οὐσία τῆς λατρείας, διετηρήθη δὲ μόνον ὁ τύπος. Δι' αὐτὸ οἱ ἁπλοϊκοὶ ἀπῄτουν μὲν νὰ τίθεται πάπυρος εἰς τὸ φέρετρον, ἀλλὰ δὲν ἐπρόσεχαν εἰς τὸ κείμενον. Οὕτως ἀνευρέθησαν χιλιάδες παπύρων εἰς τάφους αἰγυπτιακούς, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ὀξύρυγχον, περιεχόν-

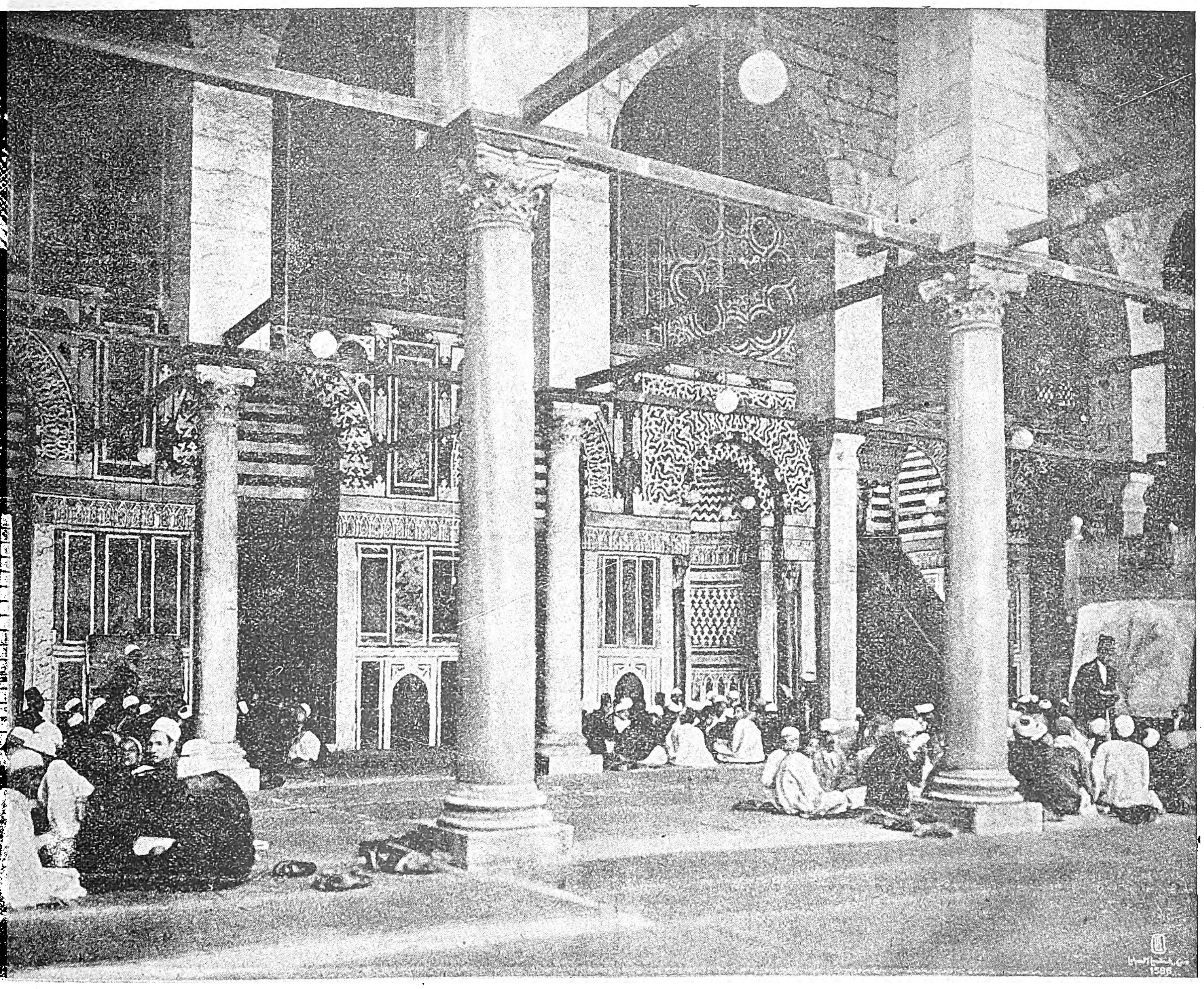

«Κουτὰμπ» ἤτοι δημοτ. σχολεῖον λειτουργοῦν ἐντὸς τοῦ θαυμασίου τζαμίου Ἐλ-Μουάγιαδ.

[Εἰς τὸ βάθος ἀριστουργηματικαὶ κόγχαι ἐκ πολυχρώμων μαρμάρων. Δεξιὰ ὁ ἄμβων, λεπτούργημα ἐκ ξύλου καὶ νάκρου. Ὁ κατὰ τὰ δεξιὰ διδάσκαλος διδάσκει γεωγραφίαν].

Digitized by Google

των ἀπολεσθέντα ποιήματα ποιητικοῦ ἢ πεζοῦ λόγου ἀρχαίων, ἀκόμη δὲ συμβόλαια καὶ διατάγματα. Ἀναφέρομεν τὴν «Ἀθηναίων πολιτείαν» τοῦ Ἀριστοτέλους δημοσιευθεῖσαν τῷ 1891, τὰς «Ὠδὰς» τοῦ Βακχυλίδου (1897), τοὺς «Μιμιάμβους» τοῦ Ἡρώνδα (1891), λόγους τοῦ Ὑπερίδου

Θυρωροὶ μεγάρων ἐν Καΐρῳ καπνίζοντες ναργιλὲ εἰς τὸν παρὰ τὴν θύραν μασταμπᾶ.

(1847,1889), σπουδαῖα ἀποσπάσματα τοῦ Ἀλκμᾶνος (1863), τοῦ Αἰσχύλου (1879), τοῦ Εὐριπίδου (1867,1891), τοῦ Μενάνδρου (1906), τῆς Σαπφοῦς (1898), καὶ εἰς Ἀμπουσὶρ ἐντὸς σάκκου εἰς ἑλληναιγυπτιακὸν τάφον τὸ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν βιβλίον, τοὺς «Πέρσας» τοῦ ναυκρατίτου Τιμοθέου (1900). Καὶ εἰς τὴν Πομπηΐαν καὶ τὸ Ἡράκλειον ἀνευρέθησαν πάπυροι, ὧν ἀξιολογώτεροι εἶναι, Φιλοσοφικὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ Φιλοδήμου, καὶ μικρὸν λατινικὸν ποίημα τοῦ Ραβιρίου εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου.

Εἰς τὸ περὶ πηγῶν τῆς φαραωνικῆς ἐποχῆς τῆς Αἰγύπτου κεφάλαιον ἀναφέρομεν τοὺς ἐπισημοτέρους αἰγυπτιακοὺς παπύρους.

Κέντρον τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ παπύρου ἦτο κυρίως ἡ Ἀλεξάνδρεια, ὑπῆρχον ὅμως ἐργαστήρια καὶ εἰς τὴν Ρώμην· πιθανῶς ἐκ τοῦ ἐν Σικελίᾳ εὐδοκιμοῦντος φυτοῦ. Σήμερον τοῦτο ἐξέλιπεν ἐντελῶς ἐξ Αἰγύπτου, ἀπαντᾷ δὲ ὀλίγον εἰς τὴν λίμνην Τσάναν τῆς Αἰθιοπίας, παρὰ τὸν ποταμὸν Πρίσμα τῆς Σικελίας, καὶ παρὰ τὸν Ἰορδάνην. Ἡ ἐπί τινα ἔτη ἀπαγόρευσις ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ παπύρου, ὡδήγησε τὸν Εὐμένη τῆς Περγάμου νὰ χρησιμοποιήσῃ δέρματα, τὰ κληθέντα *περγαμηνάς*.

Ἄλλα προϊόντα.—Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εὐδοκιμοῦσιν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅλα τὰ ὄσπρια καὶ λαχανικά. Ἐξαιρέτως δὲ ἡ ὄρυζα καὶ ἰδίως κατὰ τὰς παρακτίους ἐκτάσεις τοῦ Δέλτα πρὸς ἀφαλμύρωσιν τῶν γαιῶν. Ἡ φακή, τὰ κρόμμυα, τῶν ὁποίων γίνεται μεγάλη ἐξαγωγὴ εἰς τὴν Σκωτίαν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ οὐΐσκίου, οἱ κύαμοι ἀποτελοῦντες τὴν βάσιν τῆς λαϊκῆς τροφῆς, θρεπτικώτατοι καὶ πολὺ εὔγευστοι. Οἱ πέπονες (σιαμὰμ) καὶ οἱ ὑδροπέπονες δὲν εὐδοκιμοῦσι, καίτοι ὁ σπόρος αὐτῶν προέρχεται ἀπὸ τὰ ἐξαίρετα εἴδη τῆς πεδιάδος τοῦ Σάρωνος παρὰ τὴν Ἰόππην.

Ἡ χρῆσις, εἰσαγωγὴ καὶ καλλιέργεια τοῦ *χασὶς* ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς (διατάγματα 10 *Μαρτίου* 1884, 28 Μαΐου 1891, 8 *Ἰουλίου* 1894, 9 *Ἰανουαρίου* 1904). Πρὸς τοῦτο εἰδικὴ ὑπηρεσία ἀκτοφυλακῆς καὶ καμηλοβατικὸν σῶμα καταδιώκουν τοὺς λαθρεμπόρους, οἵτινες τὸ κομίζουν ἀπὸ Μ. Ἀσίας καὶ Πελοποννήσου διὰ πλοίων ἢ διὰ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐκαλλιέργησε τοῦτο μὲ δραστηριότητα. Ἐφύτευσε 30.000 στρέμμ. μὲ μήκωνας ὑπνοφόρους (papaver Sumniferum) τῷ 1831, ἐκάλεσε δὲ φυλὰς βεδουϊνικὰς νὰ ἐγκαταστῶσιν εἰς τὰς γαίας αὐτὰς διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν καλλιέργειαν αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ ὄπιον, χρήσιμον εἰς τὴν φαρμακευτικήν, εἶναι φοβερὸν δηλητήριον· καὶ δυστυχῶς οἱ βάρβαροι λαοὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὸ κάπνισμά του, ἐξ οὗ ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ ἠλίθιοι καὶ οἱ τρελλοί, αἱ αὐτοκτονίαι καὶ τὰ ἐγκλήματα. Δι' αὐτὸ δρακόντιοι νόμοι φρουροῦν τὴν ἀπαγόρευσιν. Ματαίως ἐδοκιμάσθη ὁ ἐγκλιματισμὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον τείου καὶ καφέ. Εἰς Αἴγυπτον ἐκαλλιεργεῖτο ἄλλοτε ὁ καπνός, ἀλλ' ἀπέδιδεν εἶδος εὐτελές. Ὁ Κεδίβης Ἰσμαὴλ ἔφερε σπόρους ἐκ Καβάλλας καὶ παρέσχε τὰ μέσα πρὸς ἐγκλιματισμὸν τῶν καλῶν εἰδῶν, ἀλλ' ἀπεδείχθη τὸ ἀνεπίτευκτον τοῦ ἐγκλιματισμοῦ των. Ἐν τούτοις τὸ κλῖμα τῆς χώρας εἶναι τόσον προσφυὲς εἰς διατήρησιν καὶ κατεργασίαν τῶν καπνῶν, ὥστε ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ χώρα καὶ ἐξαιρέτως, τὸ Κάϊρον, κατέστη τὸ κέντρον κολοσσιαίας βιομηχανίας, παγκοσμίου φήμης. Διὰ τοῦτο ἡ Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησις τῷ 1883 ἀπηγόρευσε τὴν φύτευσιν καπνῶν καὶ ὑπεστήριξε τὴν βιομηχανίαν τῶν ἐκλεκτῶν Ἑλληνοτουρκικῶν καπνῶν.

ΖΩΑ. Ἐκ τῶν κατοικιδίων ζῴων ἐξαιρέτου μνείας εἶναι ἡ ἀγελὰς καὶ ἡ κάμηλος, ἡ ὁποία κατέστη γνωστὴ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ κάμηλος δικαίως ὠνομάσθη τὸ *πλοῖον τῆς Ἐρήμου*. Ἀποτελεῖ ἀκόμη τὸ μοναδικὸν ὄχημα πρὸς διέλευσιν τῶν ἐρήμων. Δύναται νὰ βαστάσῃ 400-500 χλγρ. καὶ νὰ διανύῃ 10-12 χλμ. τρώγουσα ἅπαξ ὀλιγίστην τροφὴν καὶ ἀντέχουσα 3 καὶ 4 ἡμέρας εἰς τὴν δίψαν. Ἡ μηχανικὴ οἰκονομία τῶν ποδῶν καὶ τοῦ πέλματος τὴν βοηθοῦν πολὺ νὰ βαδίζῃ ἐπὶ τῆς ἄμμου. Τὸ κρέας της, ὅταν εἶναι μικρά, εἶναι τρυφερὸν καὶ νόστιμον, τὸ γάλα της πάντοτε παχὺ καὶ θρεπτικόν, τὸ τρίχωμά της χρησιμεύει εἰς κατασκευὴν σχοινίων (κάμηλος) καὶ ὑφασμάτων διὰ τὰς σκηνάς, ἡ δὲ κόπρος της ὡς καύσιμος ὕλη. Τὸ οὖρόν της παρέχει πολὺ ἀμμωνιακὸν ἅλας καὶ ἐκ τούτου μέχρις ἐσχάτων παρήγετο. Ὑπάρχουν πολλὰ εἴδη καμήλων. Τῆς Αἰγύπτου ἔχουν δύο ὕβους, ἐνῷ ἡ δρομὰς λεγομένη ἕνα μόνον. Αὕτη χρησιμεύει εἰς στρατιωτικὰς ἐνεργείας. Ὁ Βοναπάρτης εἶχε (1798) καταρτίσει σῶμα ἐν Αἰγύπτῳ καμηλοβατικόν, καθὼς καὶ οἱ Γάλλοι εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς

Ἰθαγενὴς προσευχόμενος.

Ἀλγερίας. Σήμερον δὲ ἡ Αἰγυπτιακὴ Κυβέρνησις διατηρεῖ καμηλοβατικὰ σώματα Σουδανῶν πρὸς καταδίωξιν τῆς δουλεμπορίας, τοῦ λαθρεμπορίου καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν δυτικῶν της συνόρων.

Ὁ βοῦς, ἡ ἀγελάς, ὁ ταῦρος, ὁ μόσχος, τὸ πρόβατον, ἡ αἶξ ἀναφέρονται εἰς τὰ πανάρχαια μνημεῖα καὶ τοὺς μύθους τῆς φαραωνικῆς θεογονίας. Ἡ Ἶσις, ἥτις συμβολίζει τὴν παχεῖαν καὶ γόνιμον παρόχθιον τοῦ ποταμοῦ γῆν, παρίσταται μὲ κέρατα ἀγελάδος, ὅπως καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀφομοιουμένων τεθεωμένων βασιλισσῶν.

Ἐπισημότατον τῶν λατρευομένων ζώων ἦτο ὁ *ταῦρος Ἆπις*. Κατήντησεν εἰς τὰ ὄμματα τῶν Αἰγυπτίων νὰ θεωρῆται ἡ τελειοτάτη ἔκφανσις τῆς θεότητος ἑνὸς ζώου. Ἐξεπορεύετο ταυτοχρόνως ἀπὸ τοῦ Ὀσίριδος καὶ ἀπὸ τοῦ Φθᾶ καὶ δι' αὐτὸ ἐκαλεῖτο «δευτέρα ζωὴ τοῦ Φθᾶ» καὶ τοῦ «Ὀσίριδος». Ἦτο ἀπάτωρ, ἀλλὰ δέσμη ἡλιακῶν ἀκτίνων προσπίπτουσα ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς δαμάλεως ἐγονιμοποίει αὐτήν, ὥστε ἀπὸ τῆς θείας ταύτης συλλήψεως δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συλλάβῃ. Ὁ Ἆπις ἔπρεπε νὰ εἶναι μαῦρος, νὰ φέρῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου λευκὸν τριγωνικὸν στίγμα, ἐπὶ τῶν νώτων τὸ σχῆμα γυπὸς ἢ ἀετοῦ μὲ ἀνεπτυγμένας τὰς πτέρυγας, ἐπὶ τῆς γλώσσης σάρκωμα ἐν μορφῇ σκαραβαίου, αἱ δὲ τρίχες τῆς οὐρᾶς του νὰ εἶναι διπλαῖ. Ἀλλ', ὅπως λέγει ὁ Μαριέττ, τὰ σημεῖα αὐτὰ ἀνεύρισκον οἱ ἱερεῖς, ὅπως οἱ ἀστρονόμοι διαβλέπουν εἰς τοὺς ἀστερισμοὺς τὰς γραμμὰς δι' ὧν σχηματίζονται τὰ ζῷα αὐτὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ Ἆπις διῃτᾶτο εἰς παρεκκλήσιον συνεχὲς τοῦ ἐν Μέμφιδι ναοῦ τοῦ Φθᾶ, ὅπου καὶ ἀπήλαυε τῶν θείων τιμῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ ἔδιδε χρησμοὺς εἰς τοὺς προσκυνητάς, ἐνῷ εἰς τὰ πλησιάζοντα αὐτὸν παιδία ἐνέπνεε προφητικὴν μανίαν (Πλίνιος). Οἱ θρησκευτικοὶ νόμοι ὥριζον τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς του. Ὅταν συνεπλήρωνε τὸ 25ον ἔτος, οἱ ἱερεῖς τὸν ἔπνιγαν ἐντὸς λίμνης ἀφιερωμένης εἰς τὸν Νεῖλον. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ σκληρὸς αὐτὸς νόμος, ἐπικρατήσας ἐπὶ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων, ἐφηρμόζετο ἀτελῶς ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν, διότι ἀναφαίνονται δύο Ἄπιες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τῆς ΚΒ' δυναστείας ἔζησαν ἄνω τῶν 26 ἐτῶν. Ὁ Ἆπις ἀποθνήσκων καθίστατο Ὄσιρις καὶ ἐλάμβανε τὸ ὄνομα Ὀσὰρ Ἆπις, ὅθεν ὁ Σάραπις τῶν Ἑλλήνων.

Κατ' ἀρχὰς ἕκαστος ἱερὸς Ἆπις εἶχεν ἴδιον τάφον εἰς τὴν μεμφιτικὴν νεκρόπολιν τὴν λεγομένην Σαράπειον. Συνίστατο δὲ ἀπὸ κουβούκλιον κοσμούμενον μὲ ἀνάγλυφα, ἐν ᾧ ὑπῆρχε θαλαμίσκος τετράγωνος μὲ χαμηλὴν στέγην. Ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τῆς βασιλείας Ραμσῆ Β' ἀφιερώθη κοινὸν κοιμητήριον δι' ὅλους. Ὤρυξαν εἰς τὸν βράχον σήραγγα ἑκατὸν περίπου μέτρων μήκους, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνὰ 14 θαλαμίσκοι ὠρύχθησαν διαδοχικῶς ὄχι καὶ μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Βραδύτερον ὁ ἀριθμὸς τῶν σηράγγων καὶ τῶν θαλαμίσκων ηὐξήθη ἐκ τῶν νέων Ἀπίων. Ὅταν ἡ μομία τοῦ Ἄπιος κατετίθετο εἰς τὸν θαλαμίσκον, οἱ ἐργάται ἔφραττον τὴν εἴσοδον ταύτην. Ἀλλ' οἱ προσκυνηταὶ συνήθιζον νὰ ἐντοιχίζουν εἴτε εἰς τὸν τοῖχον τοῦτον τῆς εἰσόδου, εἴτε πλησίον ἐκεῖ, στήλας, ἐφ' ὧν ἐνέγραφον τὴν ἐπίκλησίν των πρὸς τὸν τεθεωμένον Ἆπιν. Ἡ λατρεία αὐτὴ ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ δευτέρου βασιλέως τῆς Β' δυναστείας διήρκεσε μέχρι τῶν ὑστάτων χρόνων τῆς εἰδωλολατρείας ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ τελευταῖος Ἆπις οὗτινος γνωρίζομεν θετικῶς τὴν ὕπαρξιν εἶναι ὁ ὑπὸ Ἰουλιανοῦ τῷ 362 μ. Χ. λατρευθεὶς (Ἀμμιανός). Ἔκτοτε ὅμως οἱ ἱερεῖς διεσκορπίσθησαν, οἱ τάφοι ἐβιάσθησαν, ἐγκατελείφθησαν καὶ ἡ ἔρημος τοὺς κατέχωσε. Μετὰ 14 καὶ πλέον αἰώνων λήθην ἀνεκάλυψεν αὐτοὺς τῷ 1851 ὁ Μαριέττ.

Ὁ Διόδωρος λέγει περὶ τοῦ Ἄπιος τὰ ἑξῆς: Ὅταν ἀποθάνῃ θάπτεται μεγαλοπρεπῶς καὶ τότε οἱ ἁρμόδιοι ἱερεῖς ἀναζητοῦσι μόσχον ἔχοντα τὰ σημάδια τὰ ὁποῖα εἶχεν ὁ ἀποθανών. Ὅταν δ' εὑρεθῇ παύει τὸ πένθος τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ ἱερεῖς οὗτοι μεταφέρουν τὸν μόσχον εἰς τὴν πόλιν τοῦ Νείλου, ὅπου τὸν τρέφουν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἔπειτα τὸν ἐπιβιβάζουν εἰς ποταμόπλοιον θαλαμηγὸν φέρον δωμάτιον ἐπίχρυσον καὶ τὸν μεταφέρουν ὡς θεὸν εἰς τὸ ἐν Μέμφιδι ἱερὸν τοῦ Ἡφαίστου. «Ἐν δὲ ταῖς προειρημέναις τεσσαράκονθ' ἡμέραις μόνον ὁρῶσιν αὐτὸν αἱ γυναῖκες κατὰ πρόσωπον ἱστάμεναι καὶ δεικνύουσαι ἀνασυράμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια, τὸν δ' ἄλλον χρόνον ἅπαντα κεκωλυμένον ἐστὶν εἰς ὄψιν αὐτὰς ἔρχεσθαι τούτῳ τῷ θεῷ».

Ὁ βούβαλος δίδει γάλα, κρέας καὶ δέρμα, χρησιμεύει δὲ ὡς ζωϊκὴ δύναμις εἰς ἀροτρίασιν καὶ πρὸς περιστροφὴν τῆς σακκίας.

Ὁ ὄνος ἐχρησίμευσε μέχρις ἐσχάτων ὡς μοναδικὸν ὄχημα ἐντὸς τῶν μεγάλων πόλεων καὶ μεταξὺ τῶν χωρίων· ὁ λευκὸς μάλιστα ἦτο εἰδικῶς προωρισμένος διὰ τοὺς βαθμούχους καὶ τοὺς ἰα-

Παῖς ὀνηλάτης.

τρούς. Ἐπὶ φαραωνικῶν παραστάσεων βλέπομεν τὸν ὄνον ὡς φορτηγόν.

Ὁ ἵππος ἀποτελεῖ εἶδος πολυτελείας καὶ χρησιμοποιεῖται διὰ τὰς ἁμάξας. Ἡ χώρα δὲν παρουσιάζει στάδιον πρὸς ἐκτεταμένην καὶ ποικίλην του χρησιμοποίησιν. Κατὰ τὸν Lefebvre (Sur l'ancienneté du cheval en Egypte, ἐν Ann. de la Fac. des Lettres de Lyon, 2ον ἔτος σελ. 11) ὁ ἵππος

Digitized by Google

ἦτο γνωστὸς ἐν Αἰγύπτῳ ἤδη ἀπὸ τῆς ΙΒ' δυναστείας καὶ πιθανὸν προγενέστερον. *(Fr. Lenormant.* «Sur l'antiquité de l'âne et du cheval» καὶ τοῦ αὐτοῦ «Sur les animaux employés par les anciens Égyptiens aux champs et à la guerre». Τὸν Ὀκτώβριον 1926 οἱ αἰγυπτιολόγοι Firsh καὶ Garbell ἀνεκάλυψαν ἐν Θήβαις δύο μομίας ἵππων, τοὺς ὁποίους νομίζουν τῆς ἐποχῆς Ραμσῆ Β'. Ὁ κ. G. Guémart νομίζει ὅτι θὰ πρόκειται περὶ τῶν δύο

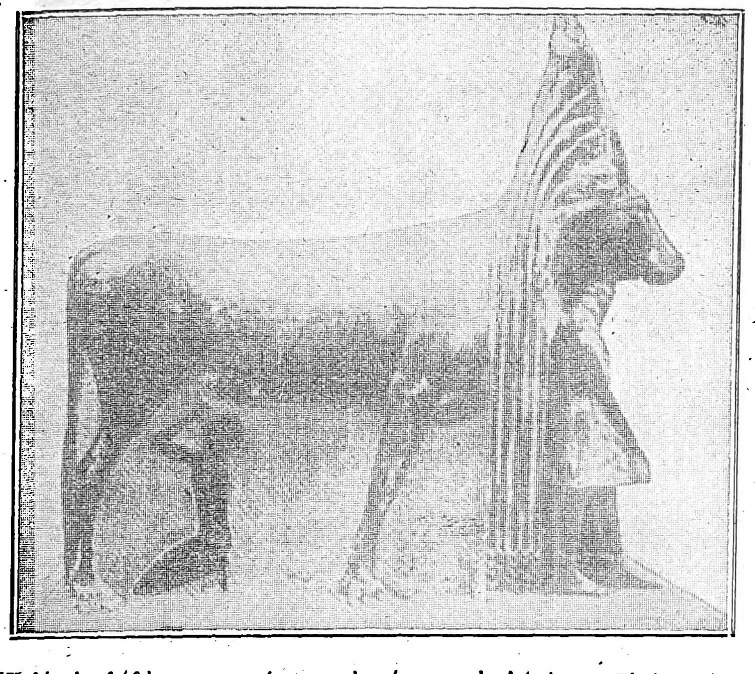

Ἡ δάμαλις Ἀθὼρ προστατεύουσα καὶ τρέφουσα τὸν Ἀμένοφιν Β' (ΙΗ' Δυν.) [Μουσεῖον Καΐρου]

ἵππων περὶ ὧν τὰ κείμενα ἀναφέρουν ὅτι ἔσωσαν τὸν Ραμσῆν Β' ἀπὸ ἐνέδρας τῶν Χιττῶν ἐν Γκαδές.

Ὁ κύων καὶ ἡ γαλῆ ἐλατρεύθησαν εἰς πολλὰς ἐπαρχίας, δι' ὃ καὶ ἀνευρίσκονται συχνὰ μομίαι των ἐντὸς ειδικῆς δι' αὐτὰ σαρκοφάγου.

Ἐκ τῶν μὴ κατοικιδίων καὶ ἀγρίων ζῴων ἡ ὕαινα, ὁ θώς, ὁ κάπρος, ἡ ἀλώπηξ, ὁ λύκος, ἡ δορκάς, ὁ λαγωός, ὁ ἀκανθόχοιρος, οἱ μῦς, ἡ φιλέκδικος ἰκτίς, κοινῶς νυφίτσα, καὶ τὰ διάφορα εἴδη ὄφεων εἶναι παλαιοὶ κάτοικοι ἰθαγενεῖς τῆς Αἰγύπτου. Ἕκαστον τῶν ζῴων τούτων, ἕνεκα τῶν ἰδιοτήτων του, συνεβόλισε καὶ μίαν θεότητα καὶ ἐλατρεύθη δι' αὐτὸ εἰς ἃς πόλεις καὶ ἡ θεότης ἐξαιρέτως ἐλατρεύθη.

Ἐκ τῶν ὄφεων ἄξιος ἰδίας μνείας εἶναι ἡ ἀσπὶς τὴν ὁποίαν βλέπομεν κοσμοῦσαν τὸ στέμμα τῶν Φαραὼ καὶ τὸν δίσκον τοῦ Ἡλίου Ρᾶ, καθὼς καὶ ψέλλια χρυσᾶ καὶ ἄλλα σκεύη πολυτελείας.

Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ μὲ τοὺς κροκοδείλους, οἵτινες ἐλατρεύθησαν εἰς τὴν *Κροκοδειλούπολιν* τοῦ Φαγιούμ. Ἐκεῖ ὁ ἱερὸς κροκόδειλος (σοῦχος) διητᾶτο ἐντὸς λίμνης τεχνητῆς φέρων ψέλλια καὶ ἐνώτια χρυσᾶ, ἐνῷ οἱ προσκυνηταὶ προσήρχοντο προσφέροντες εἰς αὐτὸν πλακούντια. Μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ κροκόδειλος ἦτο τὸ φόβητρον τῶν κατοίκων, ἰδίως κατὰ τὰς πλημμύρας. Εἰς τὰ 1836 μέγας κροκόδειλος ἔφαγε Γάλλον ἀξιωματικὸν ἐκεῖ ὅπου τώρα κεῖται ὁ κῆπος τῆς Ἐσβεκίας ἐν Καΐρῳ. Οἱ νειλοφράκται καὶ τὸ κυνήγιον των χάριν τοῦ δέρματός των ἐξηφάνισαν τὸ θηρίον τοῦτο ἐκ τῆς κυρίως Αἰγύπτου. Παραδόξως ὅμως τὸν Ἰανουάριον 1927 ἐφονεύθη ἐν Ραχμανίᾳ τοῦ Βένι Σουὲφ κροκόδειλος μήκους 4 μ.

Ἐπίσης ἐξηφανίσθη ὁ ἱπποπόταμος, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ἀκόμη εἰς τὸ Σουδὰν καὶ τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικήν. Καταδιωχθεὶς ἐγκαίρως ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἐξέλιπε, καταφυγὼν εἰς τὰ ἕλη τοῦ Δέλτα, ὅπου ὑφίστατο μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μ. Χ. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ λέων. Οἱ Φαραὼ ἐθεώρουν καθῆκόν των νὰ ἐξαφανίζουν τὰ θηρία. Ἐπιγραφὴ βεβαιώνει ὅτι ὁ Ἀμένοφις Γ' ἐφόνευσε 200 λέοντας κατὰ τὰ δέκα πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του.

Ἡ Αἴγυπτος χάρις εἰς τὰς δύο της θαλάσσας, τὰς λίμνας καὶ τὸν μέγαν της ποταμὸν εἶναι ἀληθινὸν ἰχθυοτροφεῖον. Ὁ Νεῖλος τρέφει μεγάλην ποικιλίαν ἰχθύων μεγάλων καὶ μικρῶν, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ποταμὸς εἰς τὸν κόσμον. Ἡ δὲ θάλασσα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐφημίζετο καὶ εἰς παλαιοὺς χρόνους διὰ τὰς περιφήμους της γαρίδας, τοὺς ἐχίνους καὶ τοὺς ἀστακούς. Εἰς τὴν Μαντζάλαν λίμνην ἀσκεῖται ἐκτεταμένη βιομηχανία παστῶν ἰσχύων καὶ αὐγοταράχου, εἰς δὲ τὸν βραχίονα τῆς Δαμιέττης ἀπαντᾷ μικρὸς ἰχθύς, ἡ *τορπίλλη*, τὸν ὁποῖον ὅταν ἐγγίσῃ κανεὶς ὑφίσταται ἠλεκτρικὸν τιναγμόν.

Οἱ βραχίονες τοῦ Νείλου καὶ αἱ διώρυγες εἰς τὸ Δέλτα ἦσαν κατάμεστοι ἰχθύων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐδώδιμοι, «ὁ ἐρυθρῖνος τῶν ἑλῶν τοῦ Πηλουσίου παχυνόμενος διὰ τοῦ λωτοῦ, ὁ κεστρεὺς τῶν τεχνητῶν δεξαμενῶν, ἢ ὁ συνήθης κεστρεὺς συνήθως συνοδεύων τὴν φαχάκαν» (Πάπυρος Γ'. Δ' Ἀναστάση), ὁ ὀξύρυγχος, ἡ μεγάλη χελώνη τῶν γλυκέων ὑδάτων καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Περίεργος εἶναι ἡ *φαχάκα*. Εἶναι ἰχθὺς ἐπιμήκης ἔχων τὴν ἰδιότητα νὰ ὀγκώνῃ τὴν κοιλίαν του κατὰ βούλησιν. Ὅταν ἐξογκωθῇ ὑπερμέτρως, τὸ βάρος τῆς ράχεως ὑπερισχύει καὶ ὁ ἰχθὺς ἀνατρέπεται ἀφιέμενος εἰς τὸ ρεῦμα μὲ τὴν κοιλίαν ἔξω τοῦ ὕδατος, ἡ ὁποία ἐπειδὴ εἶναι πλήρης ἀκανθῶν παρουσιάζεται ὡς ἐχῖνος. Ὅταν ἀποσύρωνται τὰ ὕδατα τῆς πλημμύρας, ἡ φαχάκα ἀπομένει εἰς τοὺς διαβρόχους ἀγρούς, ὅπου πτηνὰ καὶ ἄνθρωποι τὴν τρώγουν, τὰ δὲ παιδία εὑρίσκουν αὐτὴν ὡς διασκεδαστικὸν ἄθυρμα.

Πτηνὰ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπάρχουν πολλά, τόσον κατοικίδια ὅσον καὶ ὄρνεα. Ὁ Γάλλος καθηγητὴς Mouillard, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀεροπλοΐας, εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς σπήλαιον τοῦ Μοκάτταμ καὶ ἐκεῖ μὲ ἀτελῆ μέσα ὀπτικὰ καὶ χρονομετρικά, ἐμελέτησε τὴν πτῆσιν τῶν ὀρνέων. Ἀποθανὼν πενέστατος εἰς τὸ Κάϊρον ἀφῆκε τὸ κατόπιν μεγάλως ἐκτιμηθὲν σύγγραμμά του «L'empire des airs. Essai d'ornithologie appliquée à l'aviation» (G. Masson. Paris 1881). Ἡ Αἴγυπτος ἀργά, ἀλλ' ἐτίμησεν ἐπὶ τέλους τὸν Mouillard ἐγείρασα ἐν Ἡλιουπόλει τὴν προτομήν του καὶ ὀνομάσασα ἀπ' αὐτοῦ μίαν τῶν ὁδῶν τοῦ Καΐρου. Εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν Ἰνστιτοῦτον σώζεται ἔκτυπον γύψινον τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ ὡς καὶ ὑπόδειγμα ἀεροπλάνου τὸ ὁποῖον εἶχε σχεδιάσει ὁ δαιμόνιος ἐρευνητής.

Ἡ ὄρνις καλλιεργεῖται εἰς μεγάλην κλίμακα, ἀλλ' ἀμελῶς, τὸ δὲ ἐμπόριον τῶν αὐγῶν ἀποτελεῖ ἀξιόλογον ἐξαγωγικὸν εἶδος. Τὴν πρωτοβουλίαν ἔσχον Ἕλληνες, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς ἐφαρμόζουν σήμερον τὴν τεχνητὴν ἐπώασιν καὶ ἐκκόλαψιν. Τὰ αὐγὰ τοῦ Φαγιοὺμ εἶναι τὰ μεγαλύτερα, φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ τῆς Κάτω Αἰγύπτου καίτοι πολὺ μικρὰ παρουσιάζουν διαρκεστέραν νωπότητα.

Κατὰ τὸν Brugseh (Aegyptische Graberwelle σ. 14) ἡ ὄρνις ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς φαραωνικοὺς χρόνους· ἐν τούτοις εἰς τὸ Βένι Χάσσαν παρίστανται ἐν τοιχογραφίᾳ δύο ὄρνιθες(*Champollion.* Notices τομ. Β'. σελ. 387). Ἦσαν ὅμως ἄφθονοι αἱ χῆνες καὶ αἱ νῆσσαι.

Ἡ περιστερὰ καλλιεργεῖται εἰς μεγάλην κλίμακα ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ καὶ ἀποτελεῖ μίαν τῶν συνηθεστέρων τροφῶν τῶν χωρικῶν.

Τῆς στρουθοκαμήλου ηὐδοκίμησεν ἐπιτυχῶς ἡ καλλιέργεια εἰς τὴν Ματταρίαν τοῦ Καΐρου κατὰ πρωτοβουλίαν τοῦ ὁμογενοῦς Α. Χέλμη. Ἀλλ' ἡ κατεργασία τῶν πολυτίμων πτερῶν ἐστοίχιζε πολὺ καὶ ἐγκατελείφθη. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐμπορικὴ ἀξία τῶν πτερῶν τῆς οὐρᾶς της, διὰ τοῦτο κυνηγεῖται ἀμειλίκτως εἰς τὰς ἐρήμους διὰ στρουθοκαμήλων πάλιν, ἐφ' ὧν ἐπιβαίνουσιν οἱ κυνηγοί.

Ὁ Hans Jacob Ammann, Ἐλβετὸς ἐκ Ζυρίχης, ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἴγυπτον εἰς τὰ 1612—3 λέγει ὅτι οἱ βεδουῖνοι ὁδηγοί του τοῦ ἔδειξαν πέραν τῶν πυραμίδων πῶς συλλαμβάνουν τὰς στρουθοκαμήλους. Καὶ ἐπιλέγει «διότι ὑπάρχουν πολλαὶ στρουθοκάμηλοι εἰς τὸ μέρος αὐτό, εἶναι δὲ πολλαὶ ἐξημερωμέναι ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν».

Ὁ γὺψ καὶ ὁ ἱέραξ ἐχρησίμευσαν ὡς ἱερατικὰ σύμβολα. Συχνὰ βλέπομεν ἐπὶ τῶν μνημείων τὸν ἡλιακὸν δίσκον τανύοντα μακρὰς ἱέρακος πτέρυγας. Ἡ νυκτερίς, ἡ φήνη, καὶ ὁ κόραξ διαιτῶνται ἰδίως ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς ἀραβικῆς ὀροσειρᾶς. Ἄλλοτε ὁ πελεκὰν καὶ ἡ ἶβις ἀπήντων πολλοὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον· ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι αἱ ἴβιες ἦσαν τόσον πολλαὶ καὶ ἐξῳκειωμέναι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὥστε ἥρπαζαν ἀπὸ τὰ κάνιστρα τῶν πωλητῶν τὰ τρόφιμα. Σήμερον ἐξέλιπον ἀμφότερα τὰ εἴδη. Εἰς τὰ ἕλη καὶ τὰς διώρυγας γίνεται μέγα κυνήγιον νησσῶν.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅπως εἰς ὅλα τὰ θερμὰ κλίματα, βοηθοῦσης καὶ τῆς ἀκαθαρσίας τῶν κατοίκων, βομβοῦσι σμήνη ἐνοχλητικῶν καὶ βλαβερῶν ἐντόμων. Αἱ μυῖαι εἶναι μία ἀπὸ τὰς μάστιγας τῆς χώρας, οἱ κώνωπες, οἱ κορέοι, αἱ σκνῖπαι, αἱ φθεῖρες, διαιτῶνται ἐπὶ τῶν χωρικῶν οἵτινες συγκοιμῶνται μετὰ τῶν ζῴων των εἰς πηλοκτίστους καλύβας, μὴ ἀσπριζομένας καὶ ἀνεπιδέκτους καθαρισμοῦ. Ἰδιαιτέρας μνείας ἐκ τῶν ἐντόμων εἶναι οἱ σκορπιοί, οἱ σκαραβαῖοι καὶ ἡ ἀκρίς. Οἱ πρῶτοι ἀφθονοῦν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον καὶ εἰς τὰς ἠπειρωμένας συνοικίας τῶν πόλεων. Κατ' ἔτος ἀριθμοῦσι πολλὰ ἀνθρώπινα θύματα. Ὑπάρχει εἰδικὴ ἀμοιβὴ διὰ τοὺς φονεύοντας σκορπιούς, πρὸ τινων δ' ἐτῶν ἐδοκιμάσθη μετά τινος ἐπιτυχίας καὶ ἀντισκορπικὸς ὀρός. Ἡ ἀκρὶς σπανίως ἀναφαίνεται εἰς τὴν Αἴγυπτον, προερχομένη ἀπὸ τῶν Ν. Α. ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς ὅπου ἔζων οἱ ἀκριδοφάγοι, περὶ ὧν λέγει ὁ Στράβων ὅτι ἦσαν διὰ τοῦτο βραχύβιοι.

Ἐπὶ Μωχαμὲτ Ἀλῆ ἤκμαζεν ἡ μελισσοκομία. Ἐτοποθέτουν τὰς κυψέλας ἐπὶ ποταμοπλοίων καὶ διέσχιζον τὴν χώραν μετὰ συχνῶν σταθμῶν, καθ' οὓς ἐξαπέλυον τὰ σμήνη εἰς τοὺς ἑκατέρωθεν ἀγροὺς καὶ κήπους διὰ νὰ ἐκμυζήσουν τοὺς χυμοὺς τῶν ἀνθέων τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου. Εἰς τακτικὴν δὲ ὥραν τῆς ἑσπέρας αἱ μέλισσαι ἐπέστρεφον εἰς τὰς πλωτὰς των κυψέλας. Αἱ μέλισσαι καλλιεργοῦνται εἰς μικρὰν κλίμακα καὶ πολὺ πρωτογενῶς εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Τὸ παραγόμενον μέλι κακῆς ποιότητος χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῆς λαϊκῆς ζαχαροπλαστικῆς.

Ὁ σκαραβαῖος εἶναι κάνθαρος μέλας, μικρόσωμος, βαρὺς καὶ δυσκίνητος, στερεῶς δὲ θωρακισμένος, καὶ ἀνήκει εἰς τὰ κολεόπτερα. Ἡ κεφαλή του καὶ ὁ προθώραξ εἶναι ὡπλισμένοι μὲ κεραίας ἰσχυράς. Αἱ σιαγόνες δυναταὶ ἔχουν ὀδόντας, δι' ὧν συντρίβει τὰ σκληρὰ φύλλα καὶ ἐν γένει τοὺς ἰσχυροὺς ἰνώδεις ἱστούς. Εἰς ἄλλας χώρας, ὅπως τὰς Ἀντίλλας καὶ τὴν Ν. Ἀμερικήν, ἀπαντᾷ πολὺ σωματώδης. Ἐν Αἰγύπτῳ ὅμως εἶναι μικρός, μόλις 6 - 8 χλστμ. μήκους. Ἔχει τὸ ἔνστικτον τῆς ἀμύνης πολὺ ἀνεπτυγμένον, καθ' ὅλα δὲ παρουσιάζει ἤθη προδίδοντα πολλὴν εὐστροφίαν ἐνστίκτου. Οἱ χωρικοὶ Αἰγύπτιοι σκυμμένοι πάντοτε πρὸς τὴν γῆν τὸν ἐμελέτησαν καλῶς καὶ τὸν ἐλάτρευσαν ὅσον καὶ τὸν Ἆπιν. Ὅταν συνήντων σκαραβαῖον βαδίζοντα καθ' ἣν καὶ αὐτοὶ διεύθυνσιν ἐξελάμβανον τοῦτο καλὸν οἰωνόν. Ἀναφέρεται ὅτι στρατεύματα βαδίζοντα εἰς πόλεμον ἀνέστρεψαν, διότι συνήντησαν σκαραβαῖον ἐρχόμενον ἀντιθέτως. Ἐπειδὴ συναντᾷ τὸν ἀπαντᾷ κανεὶς κυλίοντα βῶλον χώματος, συνεβόλισαν δι' αὐτοῦ τὸν θεὸν Φθᾶ, τὸν πλάστην τοῦ σύμπαντος. Κατὰ τὴν ταρίχευσιν τῶν νεκρῶν ἔθετον λίθινον σκαραβαῖον εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀφαιρουμένης καρδίας. Αἱ σφραγῖδες των παρίστανον σκαραβαῖον λίθινον ἢ μετάλλινον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίπεδος βάσις ἔφερε γεγλυμμένον τὸ ἱερογλυφικόν των ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ ὡς κόσμημα εἰς δακτυλίους, ψέλλια, ἐνώτια, περιδέραια τὸν ἀνευρίσκομεν ἐκ ποικίλων λίθων ἢ μετάλλων καὶ εἰς διάφορα μεγέθη, ἀκόμη δὲ καὶ κεντημένον ἐπὶ ὑφασμάτων καὶ ἐζωγραφημένον ἐπὶ ἱερογλυφικῶν παραστάσεων ὡς γράμμα ἢ ἰδεογραφικὴν παράστασιν.

Γενικῶς ὑπολογίζεται τὸ πλῆθος τῶν κατοικιδίων ζῴων εἰς 150 χιλ. βοῶν, 180 χιλ. βουβάλων, 30 χιλ. ἵππων, 120 χιλ. ὄνων, 50 χιλ. καμήλων, 300 χιλ. προβάτων καὶ 50 χιλ. αἰγῶν. Ἡ παραγωγὴ τοῦ μαλλίου κατὰ μέσον ὅρον εἰς 850 χιλ. χλγμ. ἀξίας 40 χιλ. λιρῶν. Τὰ πουλερικὰ εἶναι ἀφθονώτερα, ἡ δὲ τεχνητὴ ἐπώασις τῶν αὐγῶν τῶν ὀρνίθων ἐξακολουθεῖ ἀκόμη εἰς μεγάλην κλίμακα.

ΚΛΙΜΑ. Τὸ κλίμα τῆς Αἰγύπτου ποικίλλει ὄχι μόνον κατὰ τὰ πλάτη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σύστασιν τῶν διαφόρων τῆς χώρας μερῶν. Τὸ Δέλτα, καὶ ἰδίως τὰ παράλια, λόγῳ τῆς γειτνιάσεως τῆς θαλάσσης, τῆς ἐκτεταμένης φυτείας, καὶ τῆς ἐλ-

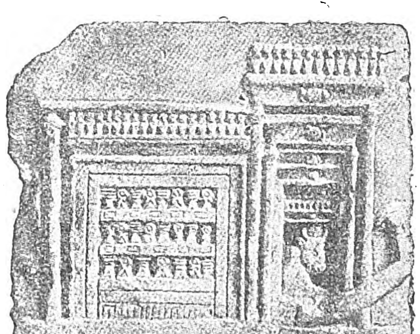

Λέμβος διαπεραιῶσα τὸν Ἆπιν ἐντὸς φερέτρου ἐν εἴδει ναοῦ. [Μουσεῖον Λειψίας]

λείψεως γειτόνων ἐρήμων, εἶναι εὔκραες, ὑγιεινὸν καίτοι ὑγρόν. Ἡ ὑγρασία τῆς νυκτὸς εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλ' ὄχι βλαβερὰ ὅσον ἐν χώραις ὅπου τῶν ἀνέμων ἡ μετάστασις εἶναι συχνοτάτη καὶ ἀπότομος. Εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ὅμως καὶ τὴν Νουβίαν μόνον ἓξ μῆνας, ἀπὸ Ὀκτωβρίου μέχρι Μαρτίου, εἶναι ἡ διαμονὴ εὐάρεστος. Ἐν τούτοις καὶ

Digitized by Google

ἐκεῖ τὸ κλῖμα καίτοι πολὺ θερμὸν εἶναι ξηρότατον καὶ δι' αὐτὸ ὑγιεινόν. Ἡλιάσεις δὲν σημειοῦνται οὔτε κατὰ τὸ θέρος, διότι ἕνεκα τοῦ τροπικοῦ πλάτους τῆς χώρας ἡ διάρκεια τῆς φυσικῆς ἡμέρας δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν τῆς νυκτός· καὶ τὸ ἔδαφος κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὸν ἀνέφελον οὐρανὸν εὐκαιρεῖ νὰ ἐκλύσῃ τὴν διὰ τῆς ἡμέρας προσκτηθεῖσαν ἡλιακὴν θερμότητα. Ὁ κατωτέρω πίναξ δίδει τὰ μετεωρολογικὰ στοιχεῖα τῆς κυρίως Αἰγύπτου κατὰ τὰ κυριώτατα αὐτῆς σημεῖα:

Πόλις	ΠΙΕΣΙΣ			ΘΕΡΜ. C.			ΥΓΡΑΣ. ΤΟΙΣ 100			ΒΡΟΧΗ ΕΙΣ ΧΛΣΤΜ. ΥΨΟΥΣ	
	Μέση τοῦ Ἔτους	Μεγίστη τοῦ Ἰανουαρίου	Ἐλαχίστη τοῦ Ἰουλίου	Μέση	Μεγίστη τοῦ Ἰουλίου	Ἐλαχίστη τοῦ Ἰανουαρίου	Μέση	Μεγίστη	Σύνολον Ἔτους	Μεγίστη	Ἐλαχίστη
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	761.3	764.3	757.3	23.4	30.0	16.7	72	76. Ἰουν.	204	67. Δεκ.	0 Ἰούν. Αὐγ.
ΚΑΪΡΟΥ	761.3	764.8	757.2	25.0	35.4	14.6	66	75. Ἰαν.	32	9. Ἰαν.	0 Ἰούν. Σεπτ.
ΑΣΣΙΟΥΤ	761.0	765.3	756.4	26.1	37.1	15.1	54	70. »	0	0	0 »
ΑΣΟΥΑΝ	759.9	764.5	755.6	30.2	41.8	18.5	36	46. »	0	0	0 »
ΒΑΔΙ ΧΑΛΦΑ	760.1	764.6	756.0	28.5	40.8	16.8	49	49. »	0	0	0 »

Ἐκ τοῦ πίνακος βλέπομεν ὅτι ἡ ἀτμοσφαιρικὴ πίεσις ἐλαττοῦται πρὸς τὰ ἐνδότερα. Τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ τόπου, διότι αἱ ἐνδείξεις ἔχουσιν ἀναχθῆ εἰς θερμ. 0° καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς τὴν ξηρασίαν τοῦ ἀέρος καὶ τὴν ἀραίωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς θερμοκρασίας. Τοῦτο ἄλλως τε καὶ ἐμφαίνεται ἐκ τῆς προϊούσης αὐξήσεως τῆς μέσης θερμοκρσίας ἐφ' ὅσον ἀνερχόμεθα τὸν Νεῖλον. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὸ ἐλάχιστον τῆς πιέσεως σημειοῦται εἰς ὅλην τὴν χώραν κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας.

Τὴν γειτνίασιν τῆς θαλάσσης καὶ τῶν λιμνῶν ἀναγνωρίζομεν εἰς τὴν στήλην τῆς ὑγρασίας, ἥτις εἶναι μεγίστη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ δὴ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, ἐνῶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐλαττοῦται πολὺ καὶ λαμβάνει τὸν χειμῶνα τὴν μεγίστην της τιμήν. Διότι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ Πόρτ — Σάϊτ οἱ ἄνεμοι τὸν χειμῶνα εἶναι ἰσχυρότεροι καὶ δυνατώτεροι, τὸ δὲ θέρος αἱ πόλεις αὗται μεταξὺ θαλάσσης καὶ λιμνῶν προσδέχονται ἀτμοὺς κατά τε τὴν πνοὴν τῶν ἀπογείων καὶ τὴν τῶν θαλασσίων ἐλαφρῶν ἀνέμων.

Ἡ θερμοκρασία διδομένη ὑπὸ τὴν σκιὰν καταγγέλλει βεβαίως κλῖμα θερμὸν καὶ δὴ εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Ἐν τούτοις, λόγῳ τῆς ξηρασίας, γίνεται ἐλευθέρα ἡ ἄδηλος διαπνοὴ καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν δὲν ὑποφέρει ὁ ἄνθρωπος ὅσον εἰς ὑγρὰ μέρη ὑπὸ θερμοκρασίαν πολὺ ταπεινοτέραν. Τὴν 30 Αὐγούστου 1905 συνέβη ὁλικὴ ἡλιακὴ ἔκλειψις ἧς ἡ κεντρικὴ τροχιὰ διήρχετο δι' Ἀσουάν. Εὑρεθέντες ἐκεῖ χάριν τοῦ φαινομένου, μετέβημεν τὴν μεσημβρίαν τῆς 31 Αὐγούστου ἔπονοι ἀπὸ Ἀσουὰν εἰς Σελὰλ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ νειλοφράκτου. Καίτοι δὲ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυεν ὑπὸ τὴν σκιὰν 39°8 ὅμως οὐδ' ἴχνος ἱδρῶτος ᾐσθάνθημεν, λόγῳ τῆς μεγάλης ξηρασίας.

Ἡ ὁμίχλη εἶναι σπανία εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐν τούτοις εἰς τὸ Κάϊρον καὶ τὸ Δέλτα ὁσάκις σχηματισθῇ εἶναι πυκνοτάτη, μικρᾶς ὅμως καὶ τότε διαρκείας χάρις εἰς τὸν ἥλιον. Ἡ χιὼν οὐδέποτε πίπτει. Σπανίως εἰς τὰ παράλια σημειοῦται πολὺ ὑδαρά. Εἰς τὰ 1833 ἔπεσε χιὼν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ροζέττην μέχρι Ἄτφεχ, πρὸς γενικὴν κατάπληξιν τῶν κατοίκων. Ἡ χάλαζα ἠλεκτρομετέωρον μᾶλλον ἢ ὑδρομετέωρον εἶναι σπανία. Ἀναφέρονται ὅμως πτώσεις της εἰς κόκκους πολὺ μεγάλους καὶ ζημίαι σημαντικαὶ ἐξ αὐτῆς. Εὐτυχῶς ἡ ἔκτασίς της εἶναι περιωρισμένη. Ἐπὶ Γαλλικῆς κατοχῆς ἔπεσεν εἰς τὴν Κέναν εἰς μέγεθος λεπτοκαρύου. Τῷ 1828 εἰς Ἀμπουταβὸτ ὁ Δρ. Clot βέης ἀναφέρει ὅτι ἐφονεύθησαν πολλὰ ζῶα καὶ κατεστράφησαν πολλοὶ ἀγροί. Τῷ 1832 ἀναφέρει ὁμοίαν πτῶσιν ἐν Κάγκῃ ὁ Prisse d'Avennes καὶ τῷ 1841 εἰς Λοῦξορ. Τότε ἐσημειώθη καὶ βροχὴ διαττόντων, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς συνεσχέτισαν τὰ δύο ἐντελῶς ἄσχετα ταῦτα φαινόμενα. Διότι ἡ μὲν χάλαζα εἶναι τοπικὸν μετέωρον ὀφειλόμενον εἰς ἠλεκτρικὰς συνθήκας δύο νεφῶν, ἐνῶ οἱ διάττοντες εἶναι κοσμικὸν φαινόμενον καθ' ὃ ἡ γῆ διέρχεται κατὰ τὴν περιφοράν της διὰ ρεύματος ὁμορρόπων καὶ ἰλιγγιωδῶς φερομένων συντριμμάτων οὐρανίου σώματος.

Εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον σχεδὸν οὐδέποτε βρέχει καὶ ἂν συμβῇ τοῦτο θεωρεῖται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὡς κακὸς οἰωνός. Ὅταν ἀνηγορεύθη Φαραὼ ὁ Ψαμμήνιτος, ἔβρεξεν εἰς τὰς Θήβας καὶ αὐτὸ προήγγελλε τὴν ὑπὸ Καμβύσου ὀλεθρίαν κατάκτησιν. «Ἐπὶ Ψαμμηνίτου δὲ τοῦ Ἀμάσιος βασιλεύοντος Αἰγύπτου φάσμα Αἰγυπτίοισι μέγιστον δὶς ἐγένετο· ὕσθησαν γὰρ Θῆβαι αἱ Αἰγύπτιαι, οὔτε πρότερον οὐδέποτε ὑσθῆσαι οὔτε ὕστερον τὸ μέχρι ἡμῶν, ὡς λέγουσιν αὐτοὶ Θηβαῖοι· οὐ γὰρ δὴ ὕεται τὰ ἄνω τῆς Αἰγύπτου τὸ παράπαν· ἀλλὰ καὶ τότε ὕσθησαν αἱ Θῆβαι ψακάδι». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γαλλικὴν κατοχὴν (1798) εἷς Αἰγύπτιος ἔλεγεν: «Ἐγνωρίζομεν ὅτι μεγάλη συμφορὰ μᾶς ἠπείλει· εἶχε βρέξει εἰς τὸ Λοῦξορ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Γάλλων». Ὁ Wilkinson παρατηρεῖ ὅτι ἡ βροχὴ δὲν εἶναι σπανία εἰς Θήβας, ἀλλὰ διατείνεται ὅτι πεντάκις ἢ ἑξάκις τοῦ ἔτους πίπτει βροχὴ εἰς τὰ βουνὰ τοῦ πλάτους τῶν Θηβῶν, ὄχι ὅμως καὶ τὴν πεδιάδα.

Ὁ δὲ Maspero λέγει ὅτι ἅπαξ εἶδε καὶ ἐκεῖνος ἀρκετὰ ἰσχυρὰν βροχὴν τῷ 1901.

Ἡ δρόσος συχνοτέρα τὸν χειμῶνα εἶναι ἀφθονωτάτη εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ ἰδίως τὰ βόρεια αὐτῆς. Εἰς τοῦτο συντελοῦν αἱ ἐκτεταμέναι λίμναι προμηθεύουσαι ἀτμοὺς πολλοὺς τὴν ἡμέραν, μεθ' ἣν ἡ νυκτερινὴ ἀκτινοβολία ὑπὸ οὐρανὸν ἀνέφελον καὶ νηνεμίαν κατακρημνίζει τούτους ἐν ἀφθονίᾳ. Εἶναι δὲ πότισμα σπουδαῖον.

Τὸ *Χαμσὶν* εἶναι σφοδρότατος ΝΔ ἄνεμος προσάγων νέφη λεπτοτάτης ἄμμου πολὺ θερμῆς. Ἐντεῦθεν τὰ ὑγροσκοπικὰ καὶ ὀπτικά του φαινόμενα. Ἀποξηραίνονται τὰ πτητικώτερα ὑγρά. Τὰ φυτὰ σχίζονται καὶ καταστρέφονται, τὰ χείλη τῶν ἀνθρώπων σκάζουν, ὁ οὐρανὸς εἶναι βαθὺς κίτρινος καὶ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου φαίνεται ἀμυδρῶς καὶ κιτρινέρυθρος. Τὸ Χαμσὶν πνέει συνήθως κατὰ Μάϊον. Κακῶς λέγεται ὅτι ὠνομάσθη οὕτω, διότι πνέει ἐπὶ 50 ὥρας. Πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ γειτνιάζουσαι πρὸς ἐρήμους ὑφίστανται τὸ Χαμσίν. Ἂν δὲ ὁ ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἄνεμος διέλθῃ ἐκτάσεις ὑδάτων φθάνει ψυχρός, ὁπότε δὲν προκαλεῖ τὴν συνήθη κακουχίαν εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα. Ἡ κεντρικὴ ἕδρα τῆς ὑδρομετρικῆς ὑπηρεσίας ἐν Καΐρῳ λαμβάνει τηλεγραφικῶς καθ' ἑκάστην τὰς παρατηρήσεις 77 σταθμῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ ἀπὸ 220 τὰς βροχομετρικάς, διότι εἶναι ἐγκατεστημένοι σταθμοὶ καὶ εἰς τὴν Ἀβησσυνίαν, τὴν Οὐγάνδαν καὶ τὸ ὄρος Κένια. Ἡ τοιαύτη θαυμασίως ὠργανωμένη καὶ λειτουργοῦσα ἀμέμπτως ὑπηρεσία σκοπὸν ἔχει, ἐκτὸς τῆς ἠθικῆς ὑποχρεώσεως παντὸς εὐνομουμένου κράτους νὰ συμβάλλῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, καὶ τὴν πρακτικὴν ἀνάγκην νὰ προβλέπωνται αἱ πλήμμυραι καὶ νὰ τηρῆται ἐνήμερος τῆς προγνώσεως τοῦ καιροῦ ἡ ἀεροπορικὴ ὑπηρεσία.

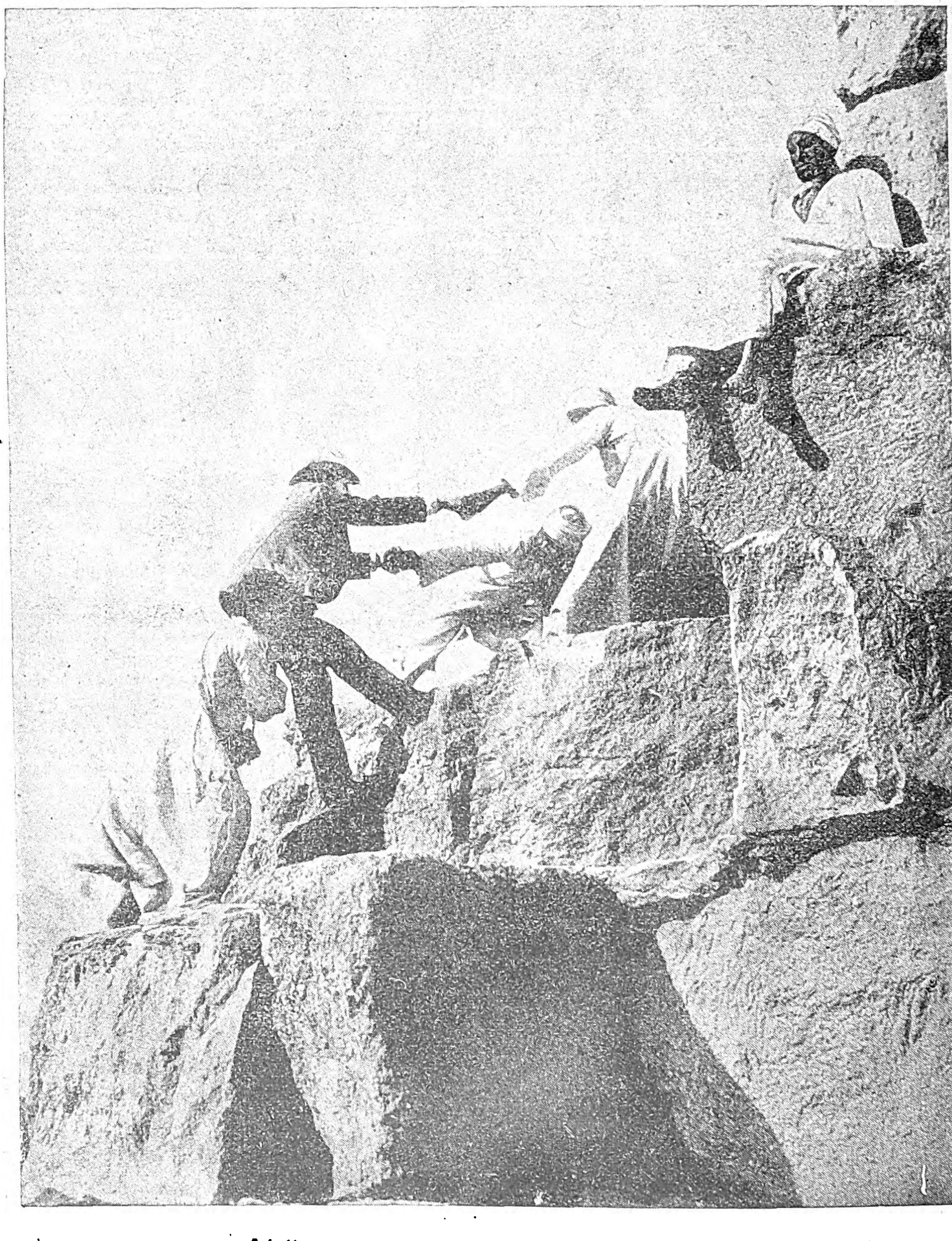

Ἀνέλκυσις περιηγητοῦ εἰς τὴν Μεγάλην Πυραμίδα.

Ἐπιπολάζοντα νοσήματα. — Λόγῳ τῶν κλιματολογικῶν καὶ περισσότερον τῶν διαιτητικῶν ὅρων ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιπολάζουν νοσήματά τινα εἰς μεγάλην ἔκτασιν.

Τὸ *τράχωμα* καὶ ἡ *ὀφθαλμία* εἶναι παλαιαὶ μάστιγες τῆς χώρας, (τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ἰατρικοῦ παπύρου τοῦ Ebers πραγματεύεται περὶ τῆς ὀφθαλμίας)· χάρις εἰς τὰ μέτρα ὅμως ἅτινα εἰσηγήθη ἐντόνως ἡ Βρετανικὴ κατοχὴ τὸ κακὸν ἠλαττώθη σημαντικῶς. Εἰς πολλὰς συνοικίας τῶν μεγάλων πόλεων καὶ πολλὰς δευτερευούσας πόλεις λειτουργοῦν ὀφθαλμιατρεῖα. Δυστυχῶς ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ ἐκτρέφει τὸ κακόν. Ὄχι μόνον ἀποφεύγουν τὴν θεραπείαν πιστεύοντες εἰς τὸ «μοιραῖον» ἀλλὰ καὶ ἐκ δεισιδαιμονίας αἱ μητέρες μολύνουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν βρεφῶν των διὰ νὰ ἐπικάθηνται αἱ μυῖαι καὶ οὕτως οἱ βάσκανοι ὀφθαλμοὶ τῶν ἄλλων ἀποτρέπωνται. Ἐντεῦθεν τὸ μέγα πλῆθὰς τῶν τυφλῶν ἰθαγενῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτησε φιλανθρώπως νὰ προηγῶνται τῶν κηδειῶν ὡς θρηνῳδοὶ καὶ λαμβάνουν δι' αὐτὸ πενιχρὰν ἀμοιβήν. Εἰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν Μιμὼ πρόξενον τῆς Γαλλίας παρὰ τῷ Μεχμὲτ Ἀλῆ, ὁ Καποδίστριας εὐχαριστεῖ αὐτὸν διότι τῇ μεσιτείᾳ του ἀπεσιάλησαν ὀπίσω 107 Ἑλληνόπαιδες ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ, προσθέτει ὅμως ὅτι τοὺς κρατεῖ ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ναυπλίου, διότι εἶναι προσβεβλημένοι ἀπὸ ὀφθαλμίαν. (Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἀνακαλυφθεῖσαι ὑφ' ἡμῶν ἐν Καΐρῳ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν «*Μουσεῖον*». Κάϊρον. 1911, τεύχη α' β').

Ἐπίσης ἡ *ἀμοιβαδικὴ δυσεντερία* ἐξ ἧς δευτερογενῶς προάγεται ἡ *ἀμοιβαδικὴ πνευμονία* καθὼς ἀπέδειξεν ὁ Δρ. Πετσετάκης τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἡ *μπιλχάρζια* προσβάλλουσα κυρίως τοὺς φελ-

Digitized by Google

λάχους καὶ ὄχι τοὺς ἀστούς, ὀφείλεται εἰς παράσιτον δίστομον αἱματόβιον «Βίς», ὡς καὶ τὸ ὄνομά του δηλοῖ, τὸ ὁποῖον ζῇ ἐντὸς τῶν φλεβῶν τῆς πυέλου (λεκάνης) καὶ προκαλεῖ τὴν αἱματουρίαν ἢ δυσεντερίαν ἢ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ἀναλόγως τῆς ἐντοπίσεώς του. Τὸ ἀνεῦρε πρῶτος εἰς νεκροψίαν φελλάχου ἀποθανόντος εἰς τὸ Νοσοκομεῖον Κάσρ-ἐλ-Ἀϊν κατὰ τὸ 1854 ὁ τότε Καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς Γερμανὸς Th. Bilharz,

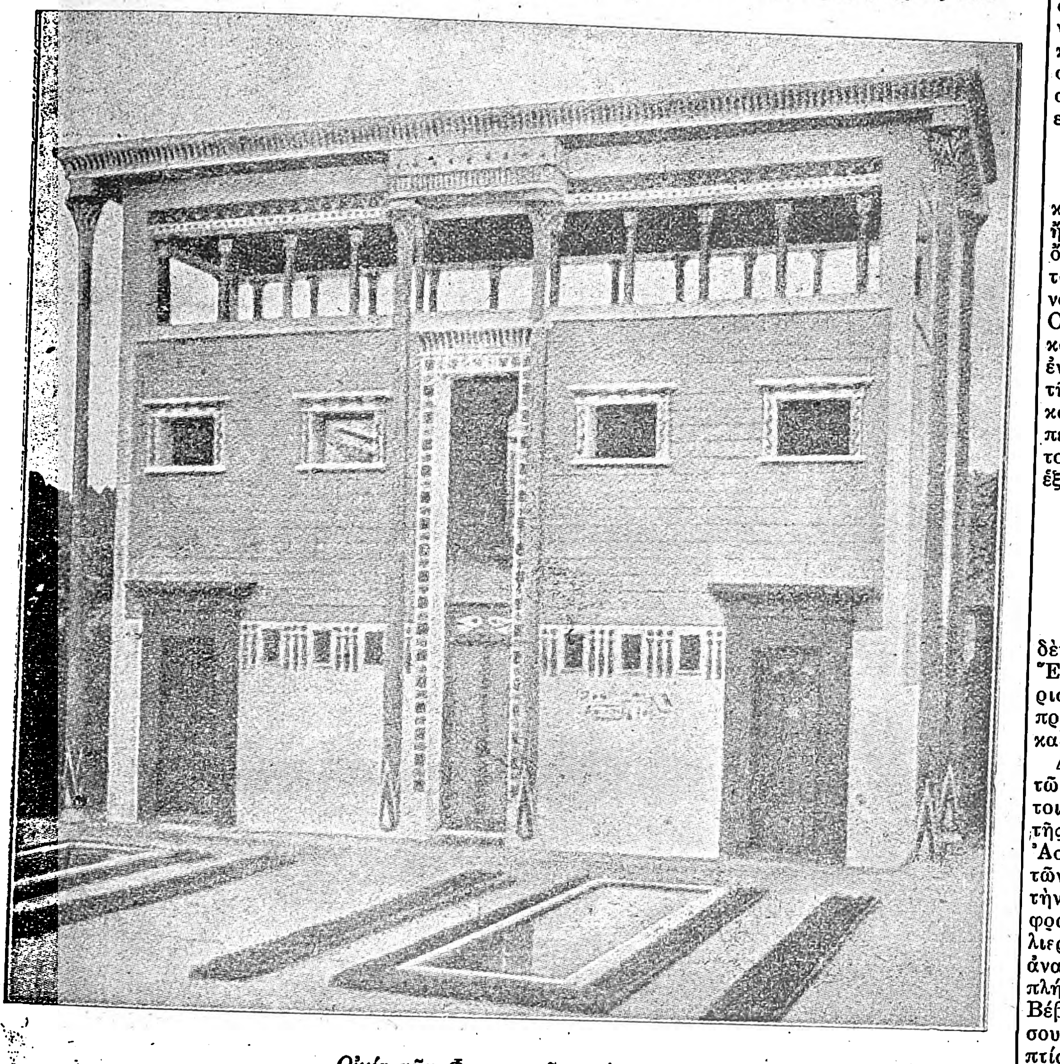

Οἰκία τῶν Φαραωνικῶν χρόνων.
(Ἀνασύστασις τοῦ ἀρχιτέκτονος Ch. Garnier).

πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου καὶ τὸ δίστομον τὸ αἱματόβιον ὠνομάσθη *Bilharzia*. Ὁ ζῳολογικὸς ὅμως κύκλος τοῦ παρασίτου τούτου ἔμενε μυστηριώδης μέχρι τοῦ 1915, ὁπότε ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Μ. Leipez ἀποσταλέντος εἰς Αἴγυπτον εἰδικῶς διὰ τὴν ἀνεύρεσίν του ἀπὸ τὸ London School of Tropical Medicine. Εἶναι δὲ ὁ κύκλος ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ὡς ἑξῆς: Ὁ μπιλχαρζικὸς οὐρῶν ἢ ἀφοδευόμενος πλησίον γλυκέων ὑδάτων (διώρυγες, τέλματα, ἕλη, χύνει μαζὺ μὲ τὰ ἀφοδεύματα μέγα ποσὸν ὠαρίων τῆς *μπιλχαρζίας*. Τὰ ὠάρια ἐκκολάπτονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα *μειρακίδια* (ὑποκ. τοῦ μεῖραξ), μικροσκοπικὰ σκουλήκια εἰσέρχονται εἰς τὸ ἧπαρ τῶν παρὰ τὰς ὄχθας τῶν διωρύγων ζώντων μαλακίων (μικρῶν σιαλιάγκων). Τὰ μειρακίδια ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἑβδομάδων μεταβάλλονται ὡριμάζοντα εἰς κερκοφόρους (μικροσκοπικοὺς σκώληκας μὲ οὐράν, ἡ ὁποία βοηθεῖ εἰς τὸ κολύμβημα) ἀφίνουν ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν τὸ ἧπαρ τοῦ καλοῦ μαλακίου καὶ πλέουν καραδοκοῦντα τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἢ ζῴου (διότι καὶ τὰ ζῷα προσβάλλονται ἀπὸ τὴν μπιλχάρζιαν), ὁ ὁποῖος θὰ εἰσήρχετο εἰς τὸ ὕδωρ. Ὡς ἀπέδειξε περιτράνως ὁ Leipez, ὁ κερκοφόρος εἰσέρχεται εἰς τὸν ὀργανισμὸν διὰ τοῦ δέρματος, ὁ δὲ Δρ. Α. Διαμαντῆς τοῦ Καΐρου στηριζόμενος ἐπὶ ἀνατομοπαθολογικῶν παρατηρήσεων καὶ γεγονότων ὑποστηρίζει ὅτι μόνον ἐὰν ἡ μπιλχάρζια εἰσέλθῃ διὰ τοῦ δέρματος τοῦ *περινέου* δύναται νὰ εὕρῃ τὰς καταλλήλους συνθήκας διὰ τὴν ἀνάπτυξίν της καὶ διὰ τὴν παρεπομένην μόλυνσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλαι νόσοι συχναὶ εἶναι αἱ *δυσεντερίαι αἱ παρασιτικαί*, ἀπὸ μπιλχάρζιαν ἢ καὶ ἄλλα παράσιτα. Πολὺ κοινὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ νόσος *ἠπατῖτις* τῶν θερμῶν κλιμάτων κατόπιν δυσεντερίας.

Ἐνδημικαὶ ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι καὶ ἡ *ἀγκυλοστομίασις*, ἡ *πελάγρα* καὶ ἡ λεγομένη *αἰγυπτιακὴ σπληνομεγαλία*. Ἡ *χολέρα* εἶναι ἐπιδημικὴ ἀσθένεια ἡ ὁποία τακτικῶς ἐπισκέπτεται τὴν Αἴγυπτον, ἐρχομένη μετὰ τῶν προσκυνητῶν — τοὐλάχιστον μέχρι σήμερον—καὶ ἐπιφέρουσα μεγάλας βλάβας εἰς τοὺς κατοίκους (90-105 χιλιάδες θάνατοι). Ἐξαιρετικὰς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας ἐπὶ τῆς ἀσθενείας ταύτης ἔδωσεν ὁ μικροβιολόγος Μ. Κρενδιρόπουλος. Ἡ *πανώλης*, ὅπως καὶ ἡ χολέρα, εἶναι ἀσθένεια, ἡ ὁποία ἐπισκέπτεται τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ ὁποία τελευταίως κατήντησεν ἐνδημική. Εἰς τὰς ἰδιαιτέρως μαστιζούσας τὴν Αἴγυπτον νόσους ταύτας πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ ἐν Εὐρώπῃ συνήθεις, οἷαι τυφοειδεῖς πυρετοί, μηνιγγῖτις κτλ.

Ἰδιαιτέρως ἐκ τῶν χειρουργικῶν νοσημάτων μαστίζουν τὴν Αἴγυπτον τὰ ἀποστήματα τοῦ *ἥπατος*. Εἰς τὴν μελέτην τῶν νόσων τούτων παρέσχον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐπιστήμην οἱ ἰατροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Νοσοκομείου Ἀλεξανδρείας ὧν αἱ ἐργασίαι ἀναφέρονται εἰς ὅλα τὰ περὶ τῶν νοσημάτων τούτων διεθνῆ συγγράμματα. Οὕτως ἡ ἐγχειρητικὴ μέθοδος ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Α. Πετρίδου καὶ αἱ μελέται τῶν Ζαγκαρόλα, Καρτούλη, Βαλασσοπούλου καὶ Π. Πετρίδου ὄχι μόνον ἐβραβεύθησαν ἀλλὰ καὶ διδάσκονται ἐν Εὐρώπῃ. Ἐπίσης αἱ *διστομικαὶ κυστῖτιδες* καὶ οἱ *διστομικοὶ ὄγκοι* εἶναι ἰδιάζοντως συχνοὶ εἰς τὴν χώραν.

ΜΑΓΝΗΤΙΣΜΟΣ.—Εἰς τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Χελουὰν Ν. Α. καὶ ἐγγὺς τοῦ Καΐρου τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1924 ἐσημειώθησαν:

Ἀπόκλισις 0^0 $57'$ *Δυτ.*
Ἔγκλισις 41^0 $2'$

Ἡ ἀπόκλισις παρουσιάζει ἐλάττωσιν 8' ἐτησίως. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ποικίλλουσιν ἐλαφρῶς κατὰ τὰ διάφορα τῆς χώρας σημεῖα. Παρέχομεν τὸν κατωτέρω πίνακα τοῦ μήκους, πλάτους καὶ μαγνητικῆς ἀποκλίσεως κατὰ τὰ κυριώτατα σημεῖα τῆς χώρας χάριν τῶν ἐκτελούντων χωρομετρικὰς καὶ ἐν γένει χαρτογραφικὰς ἐργασίας μηχανικῶν.

Πλάτος, μῆκος καὶ μαγνητικὴ ἀπόκλισις (1924 Ἰανουαρίου 1) τῶν κυριωτάτων πόλεων τῆς Αἰγύπτου.

Πόλις	Πλάτος Β.		Μῆκος Ἀν.		Μαγνητ. Ἀπόκλ. Δυτ.	
Ἀλεξάνδρεια	31^0	12'	29^0	54'	1^0	3'
Ἀσιοὺτ	27.	11	31.	13	1.	5
Ἀσουὰν	24.	02	32.	53	1.	3
Βάδι-Χάλφα	21.	55	31.	19	1.	3
Βένι Σουὲφ	29.	04	31.	06	1.	2
Βέγχα	30.	28	31.	11	1.	0
Γκίργκε	26.	20	31.	53	1.	2
Δαμαγχοὺρ	31.	02	30.	28	1.	1
Δαμιέττη	31.	25	31.	49	0.	7
Ἐλ-Δὶρρ	22.	44	32.	13	1.	5
Ἐτφοῦ	24.	59	32.	52	0.	9
Ἔσνα	25.	18	32.	33	1.	0
Ζαγαζὶκ	30.	35	81.	30	0.	9
Ἰσμαηλία	30.	36	32.	16	0.	7
Καΐρον	30.	03	31.	15	1.	0
Κάργκα	25.	26	30.	33	1.	7

Πόλις	Πλάτος Β.		Μῆκος Ἀν.		Μαγνητ. Ἀπόκλ. Δυτ.	
Κένα	26.	10	32.	43	1.	1
Κοσεῒρ	26.	06	34.	17	0.	7
Κὼμ Ὄμπο	24.	29	32.	47	0.	9
Λοῦξορ	25.	42	32.	38	1.	2
Μανσοῦρα	31.	03	31.	23	1.	0

ΣΕΙΣΜΟΙ. — Ἡ Αἴγυπτος δύναται νὰ θεωρηθῇ σήμερον γεωδυναμικῶς ἀποκατεστημένη χώρα. Σεισμοὶ δὲν σημειοῦνται, ἐνδοθιγενεῖς τοὐλάχιστον ἀπὸ αἰώνων. Μόνον κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας κατόπιν ἐξαιρετικῆς καὶ μακρᾶς τῆς θερμοκρασίας ὑψώσεως παρατηροῦνται συσπασμοὶ ἐλαφροὶ τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὴν ἱστορίαν ὅμως ἀναφέρονται μεγάλαι καταστροφαὶ ἐκ σεισμῶν, ἰδίως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Β'.) ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΤΟΙΚΟΙ. Ἡ Αἴγυπτος κατοικεῖται ὑπὸ 12.750.918 κατοίκων (ἀπογρ. τοῦ 1917), τῶν ὁποίων 12.670.414, ἤτοι 99 %, κατοικοῦν τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, τὴν ὄασιν τοῦ Φαγιοὺμ καὶ τὴν ζώνην τῆς Διώρυγος τοῦ Σουέζ. Οἱ ὑπόλοιποι 80.504 εἶναι διεσπαρμένοι εἰς τὰς ἐρήμους καὶ τὴν χερσόνησον τοῦ Σινᾶ. Οὕτως ἀναλογοῦν 410 κάτοικοι κατὰ τετρ. χιλμ. καλλιεργησίμου γῆς (Δέλτα καὶ κοιλὰς Νείλου), ἐνῷ μόλις εἷς κάτοικος ἀναλογεῖ εἰς 13 τετρ. χιλμ. τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς χώρας. Ἐκ τῶν 13 ἑκατ. κατοίκων μόλις 300 χιλ. εἶναι ξένοι, καὶ 850 χιλ. περίπου *Κόπται*. Ἡ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Αἰγύπτου ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἑξῆς πίνακος.

1800	Κατὰ τὴν Γαλλικὴν κατοχὴν	2.460.200
1821	Κατὰ τοὺς φορολογ. καταλόγους	2.536.400
1846	Κατὰ στατιστικὴν τῶν οἰκημάτων	4.476.440
1882	Ἀπογραφὴ	6.831.131
1897	»	9.734:405
1907	»	11 287 359
1917	»	12.750.918

Στατιστικὴ ἀκριβὴς τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ ἐπίσημος ἀπογραφὴ θεωρεῖ Ἕλληνας μόνον τοὺς ἔχοντας δημοτικὸν ἀνεγνωρισμένον (τῷ 1917 ἦσαν 56.731), ἐνῷ εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῶσιν οἱ ἐκ Τουρκίας, Κύπρου καὶ Δωδεκανήσων ἤτοι 150 χιλ. περίπου.

Δὲν διηυκρινίσθη ἀκόμη ἀσφαλῶς ἡ καταγωγὴ τῶν ἰθαγενῶν. Οἱ μὲν νομίζουν ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς κοιλάδος προῆλθον ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς, οἱ δὲ ὅτι εἶναι μετανάσται ἐξ Ἀσίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀλήθεια μετέχει καὶ τῶν δύο γνωμῶν. Ἐφ' ὅσον ὁ Νεῖλος ἐμόρφωνε τὴν κοιλάδα τοῦ ροῦ του, ἀφοῦ διέρρηξε τὸ φράγμα Ἀσσουάν, θὰ κατήρχοντο Ἀφρικανοὶ καλλιεργοῦντες τὴν ἔκτασιν. Κατόπιν δὲ πολιτικαὶ ἀναστατώσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀραβίᾳ θὰ ὤθησαν πλήθη μεταναστῶν διὰ τῶν ἑλῶν τοῦ Ἰσθμοῦ. Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ σημερινοὶ ἰθαγενεῖς, Μουσουλμάνοι καὶ Κόπται, εἶναι ἀπόγονοι τῶν Αἰγυπτίων τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Ἡ ἀνατομία των, αἱ κινήσεις καὶ αἱ ἕξεις των εἶναι ζωνταναὶ ἀναπαραστάσεις τῶν ἐπὶ τῶν παναρχαίων μνημείων εἰκονιζομένων καὶ τῶν μομιῶν. Κακῶς δὲ ὀνομάζονται Ἄραβες, διότι μετ' αὐτῶν μόνον τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν ἔχουν κοινάς. Ἀπὸ τοῦ Ζ' μ. Χ. αἰῶνος ὅτε ὁ Ἄραψ στρατηγὸς Ἀμροῦ-ἐλ-Ἄας κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον, τερματίσας οὕτω χιλιετῆ Ἑλληνικὴν τῆς χώρας κατοχήν, ὁ μουσουλμανισμὸς ἐπεκράτησεν εἰς τὴν χώραν, καὶ πλὴν ὀλίγων ἰθαγενῶν ἐπιμεινάντων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, οἱ ἄλλοι ξένοι σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν ἐπὶ μακρὰς ἑκατονταετηρίδας. Ἀπὸ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ὅμως ἤρχισαν πυκνὰ ἐγκαθιστάμενοι οἱ ξένοι καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες εἰς οὓς ὀφείλεται καὶ ὁ ἐκπολιτισμὸς τῆς χώρας, ἥτις ἰδίως ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς (ΙΣΤ' αἰῶνος) κατέπεσε τρομερὰ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ καὶ εὐημερίας καὶ ἰδίως ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ πρόοδος τῆς Αἰγύπτου ἐσημειώθη ἀλματική, διότι ὅλα τὰ μέλη τῆς δυναστείας του ἐπροστάτευσαν τὴν ἐν εἰρήνῃ πρόοδον αὐτῆς. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1882 ἀγγλικὴ κατοχὴ διαρκέσασα μέχρι τοῦ 1923 συνετέλεσεν ὥστε ἡ χώρα νὰ ἐμφανίζεται σήμερον ζηλευτὴ εἰς πρόοδον καὶ εὐημερίαν. Ἐκ τῶν ξένων παροικιῶν πολυπληθεστέρα εἶναι ἡ Ἑλληνική, μετ' αὐτὴν δὲ ἡ Ἰταλικὴ καὶ ἡ τῶν Σύρων.

Τοῦρκοι ὑπάρχουν ὀλίγοι, μόνον 2800 στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ τινες ἔμποροι. Πολλοὶ εἶναι πολιτικοὶ πρόσφυγες· ἡ τουρκικὴ γλῶσσα εἶναι γνωστὴ μόνον εἰς τοὺς πριγκιπικοὺς κύκλους, διότι ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια εἶναι, ὡς γνωστόν, ἀλβανικῆς μουσουλμανικῆς καταγωγῆς. Ἄλλοτε ἦσαν πολυαριθμότατοι. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἀραμπὴ κυρίαν αἰτίαν εἶχεν ὅτι τὰς πλείστας καὶ ἀνωτέρας θέσεις κατεῖχον Τοῦρκοι.

Οἱ *Σύροι* (Σαμλῆδες) εἶναι πάντες Χριστιανοί, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ λατινικοῦ δόγματος, περὶ δὲ τὰς 12 χιλ. ὀρθόδοξοι. Ὑπάρχουν καὶ τινες προτεστάνται. Ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς δημοσίας θέσεις. Οἱ πλεῖστοι εὔποροι διακρίνονται διὰ τὴν φιλαργυρίαν των. Ὁμιλοῦν καὶ γράφουν τὴν ἀραβικήν. Πολλαὶ σημαντικαὶ ἐφημερίδες ἀνήκουν εἰς Σύρους. Ἡ φυσικὴ των διάπλασις εἶναι συνήθως πλαδαρά, ἀλλ' ἔχουν ὡραῖα χαρακτηριστικά, ἰδίως ὀφθαλμοὺς καὶ κόμην,

Digitized by Google

Ἀγαποῦν πολὺ τὰ χονδρὰ κοσμήματα καὶ τὰ ζωηρὰ χρώματα. Δὲν ἔχουν ὅμως καθόλου τὸ αἴσθημα τῆς κοινωφελίας.

Οἱ *Ἀρμένιοι* ηὐξήθησαν πολὺ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν των συμφορῶν τῶν τελευταίων ἐτῶν. Εἰς χεῖράς των περιῆλθεν ἡ βιομηχανία τῶν σιγαρέττων. Καταγίνονται κυρίως εἰς τὴν χρυσοχοΐαν καὶ τὴν κατεργασίαν τοῦ χαλκοῦ. Πολύγλωσσοι, δεξιότεχνοι, εὐφυεῖς καὶ κοινωφελεῖς κατήρτισαν ἀνθηρὰν κοινότητα.

Οἱ *Ἑβραῖοι* μόλις φθάνουν τὰς 40 χιλ. εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Ἄλλοι προέρχονται ἐκ Παλαιστίνης, ἄλλοι ἐκ Ρουμανίας· τινὲς εἶναι πλουσιώτατοι. Εἰς τὸ Κάϊρον ἔχουν ἀρχαίαν συνοικίαν τὸ Χὰρτ ἐλ Γιαχούντ, ἥτις εἶναι καὶ ἡ παλαιά των συναγωγή. Πολλοὶ εἶναι ἀργυραμοιβοί, ἄλλοι ἔμποροι κοσμημάτων, τινὲς δ᾽ ἐπιστήμονες. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ηὐξήθη ὁ ἀριθμός των. Διακρίνονται διὰ τὴν πολυγλωσσίαν των καὶ τὴν ἐμμονήν των εἰς τὰ πατρῷα.

Εἶναι παρατηρημένον ὅτι οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐν Αἰγύπτῳ δὲν παρουσίασαν ποτὲ τάσεις μεταναστεύσεως. Οὐδὲν θέλγητρον ξένης χώρας συνεκράτησέ ποτε αὐτοὺς μακρὰν τοῦ Νείλου. Ἀφ᾽ ἑτέρου διεπιστώθη ὅτι πάντες οἱ ἐπήλυδες στειρεύουν ἐν Αἰγύπτῳ, εἰς τρόπον ὥστε σπανιώτατον εἶναι νὰ συναντήσῃ τις τρίτης γενεᾶς ἀπόγονον νειλογενῆ. Οἱ Μαμελοῦκοι παρουσίασαν τὸ φαινόμενον εἰς μέγαν βαθμόν· τὰ τέκνα των δὲν ἔφθαναν τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, σπανιώτατα δὲ τὴν ἐφηβικήν. Οἱ Ἕλληνες εἰς μικρότερον βαθμόν, πάντως ὅμως ἀποσβήνονται εἰς τὴν τρίτην γενεάν, τοῦτο δὲ διότι νυμφεύονται ἀλλοθιγενεῖς καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ταξιδεύουν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Αἰγύπτου αὐξάνει ἐν τούτοις, διὰ τῆς ἐκεῖ μεταβάσεως νέων μεταναστῶν Ἑλλήνων.

Φελλάχοι.—Οἱ *Φελλάχοι*, δηλ. γεωργοί, χωρικοί, ἀποτελοῦν τὴν καταπληκτικὴν πλειοψηφίαν τῶν κατοίκων τῆς κατ᾽ ἐξοχὴν γεωργικῆς ταύτης χώρας. Παρὰ πάντας τοὺς ἀπ᾽ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐπιβληθέντας ξένους πολιτισμοὺς διετήρησαν τὸν ἀρχικόν των τύπον. Ὑψηλότεροι τοῦ μετρίου ἔχουν σκελετὸν ἰσχυρόν, ἰδίως δὲ σκληρότατον τὸ κρανίον καὶ παχύ. Αἱ ἀρθρώσεις ποδῶν καὶ χειρῶν χονδραὶ καὶ βαρεῖαι. Τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ ἔχουν καὶ τὰ κατοικίδιά των ζῶα, ἀκριβῶς δὲ ἀντίθετα πρὸς τὰ τῶν κατοίκων τῆς ἐρήμου. Γενικῶς λείπει ἡ εὐσαρκία παρὰ τὸν χονδρὸν σκελετόν. Ἐντύπωσιν κάμνει ἡ εὐλυγισία τῶν νεανίδων καὶ τῶν γυναικῶν. Ἡ συνήθεια νὰ ξυρίζουν τὴν κεφαλὴν οἱ ἄνδρες καὶ νὰ τὴν καλύπτουν αἱ γυναῖκες δὲν ἀφήνει νὰ φαίνεται ἡ φύσις τῆς κόμης. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας οἵτινες δὲν ξυρίζουν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς πλεξίδας τῶν γυναικῶν φαίνεται ὅτι εἶναι ἁδρὰ καὶ μακρά. Κυματίζει χωρὶς νὰ εἶνε οὔλη ὅπως τῶν μαύρων καὶ χρώματος μελανοῦ ἢ καστανοῦ. Τὸ γένειον εἶνε ἀραιὸν καὶ οὖλον. Ἰδιαίτατα χαρακτηριστικὰ καὶ ὡραῖα εἶνε ἡ μεγάλη πυκνότης τῶν βλεφαρίδων ἀμφοτέρων τῶν βλεφάρων, τὰ ὁποῖα οὕτω σχηματίζουν συνεχῆ σκέπην μαύρην καὶ παρέχουν ζωηρὰν καὶ γλυκεῖαν ἔκφρασιν εἰς τὰ «σχιστὰ ἀμυγδαλωτὰ μάτια» τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ἡ ἀρχαία συνήθεια τὴν ὁποίαν συχνότατα ἀπαντᾷ κανεὶς εἰς τὰς φελλαχίνας νὰ βάφουν μὲ ἀντιμόνιον (*κόχα*) τὰ χείλη τῶν ὀφθαλμῶν δι᾽ ὑγιεινοὺς λόγους κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἡλιακῆς ἀκτινοβολίας, εἶνε μέτρον ὑποδειχθὲν ἀπὸ τὴν φύσιν. Ἐπίσης χαρακτηριστικὰ μὴ ἀπαντῶντα εἰς τοὺς βεδουΐνους οὔτε τοὺς κατοίκους τῶν ὀάσεων, εἶνε αἱ λεῖαι, πυκναί, παχεῖαι καὶ ἡνωμέναι ὀφρῦς καὶ τὸ πλατὺ στόμα μὲ τὰ παχέα χείλη.

Τὰ ζυγωματικὰ ὀστᾶ ἀπέχοντα καὶ προέχοντα πολύ, τὸ χαμηλὸν μέτωπον, τὸ πεπιεσμένον τοῦ ἄνω τῆς ῥινὸς καὶ ἡ κατατομή της οὐδέποτε ἐπίγρυπος ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδιάζουσαν διάπλασιν τοῦ κρανίου των, τὸ ὁποῖον διακρίνεται ἐκ τῶν ἄλλων χρωματιστῶν φυλῶν τῆς Ἀφρικῆς καθ᾽ ὅτι δὲν προέχουν πολὺ αἱ σιαγόνες. Ἐκ τούτου συνεπέραναν τινες τὴν ἀσιατικὴν καταγωγὴν τῶν Αἰγυπτίων. Τὸ χρῶμα τῶν φελλάχων εἶναι σκοτεινότερον τοῦ χρώματος τῶν ἀστῶν ὁμοφύλων των. Καὶ ἐν γένει ἀπὸ Ν πρὸς Β καθίσταται ἀνοικτότερον, ἀπὸ βαθὺ χαλκοῦν εἰς Ἄνω Αἴγυπτον γίνεται ἀνοικτὸν φαιὸν εἰς τὴν Νουβίαν. Ἡ διαφορὰ τοῦ χρώματος Νουβιανῶν καὶ κατοίκων τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου συνοικοῦν εἶναι πάντοτε αἰσθητή. Ἡ συνήθεια τῶν φαραωνικῶν ζωγράφων νὰ διακρίνουν τὴν γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ χρώματος, ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ γυναῖκα μένει εἰς τὸν οἶκον ἐνῷ ὁ ἀνὴρ διαιτᾶται εἰς τὸ ὕπαιθρον (Βίρχωβ).

Αἱ κατοικίαι τῶν φελλάχων εἶναι ἄθλιαι. Τέσσαρες χαμηλοὶ τοῖχοι ἀπὸ πλίνθους πηλοῦ τοῦ Νείλου ἐξηραμένους εἰς τὸν ἥλιον καλύπτονται δι᾽ ἀχύρων ντούρας· ἐσωτερικῶς γῆ πατημένη, ὀλίγαι ψάθαι, καμμιὰ προβιά, ἕνα ἢ δύο κιβώτια ξύλινα, ἕνα μαγγάλι, πήλιναι λάγυνοι καὶ μερικὰ ξύλινα τρίποδα ἀποτελοῦν ὅλην τὴν ἐπίπλωσιν. Μᾶλλον περιποιημέναι εἶναι αἱ οἰκίαι τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψει ὅτι τὸ κλῖμα εἶναι τοιοῦτον, ὥστε ὁ χωρικὸς νὰ προτιμᾷ τὸ ὕπαιθρον καὶ ἑπομένως ἡ οἰκία τῷ χρησιμεύει ἁπλῶς ὡς καταφύγιον. Ἄνδρες, παιδία καὶ γυναῖκες ζῶσι μετὰ τῶν κτηνῶν ἀναμίξ. Ὅταν δὲν εἶναι εἰς τὸν ἀγρὸν ἀναπαύεται ἐμπρὸς εἰς τὴν καλύβην του ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ἀκακίας, ἐνῷ τὰ περιστέρια διαρκῶς κελαρύζουν τριγύρω του. Ἡ τροφὴ τοῦ πτωχοῦ χωρικοῦ εἶναι οἰκτρά· χαρακτηρίζεται διὰ τῶν ἑξῆς τριῶν λέξεων «*γρήγορα, λίγο καὶ ἄσχημα*». Ἡ κυριωτάτη των τροφὴ εἶναι ψωμὶ ἀπὸ ἀλεῦρι ἀραβοσίτου· μόνον οἱ εὐπορώτεροι τρώγουν ψωμὶ ἀπὸ πυρόν. Ἡ προσθήκη ἀλεύρου ἀπὸ μοσχοσῖτον δίδει χρῶμα πράσινον εἰς τὸ ψωμί των. Ἔπειτα ἔρχονται τὰ φούλια, εἶδος κουκιῶν τῶν ἑλῶν, εὔγευστος καὶ θρεπτικὴ τροφή. Τὸ βράδυ καὶ ὁ πτωχότερος θὰ φάγῃ κἄτι ζεστὸν καὶ συνηθέστατα μιὰ σάλτσα ἀπὸ κρεμμύδια πολὺ ἀλατισμένη, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μὲν εὔποροι βάζουν βούτυρον, οἱ δὲ πτωχοὶ λινέλαιον ἢ σησαμέλαιον. Τρώγουν μὲ τὰ χέρια, βυθίζοντες τεμάχια ἄρτου

Ἰθαγενὴς ἀστὴ ἐξερχομένη εἰς τὴν ὁδόν.
(Εἰς τοὺς πόδας φορεῖ χονδρᾶ χρυσᾶ ψέλλια).

εἰς τὴν σάλτσαν αὐτήν, ἡ ὁποία ἕνεκα τῆς ψιλοκομμένης μπάμιας καὶ ἄλλων χόρτων γίνεται γλοιώδης. Ἐπίσης τὸ ξυνόγαλο καὶ τὸ τυρὶ εἶναι συνηθέστατον ἀλλ᾽ εἰς μικρὰν ποσότητα. Κατὰ τὸ θέρος γίνεται καταπληκτικὴ κατανάλωσις κολοκυνθοπιττῶν. Τὸ φθινόπωρον τρώγουν ὠμὰ χόρτα, ῥεπάνια, μαρούλια, λάχανα κ.λ.π. ταυτοχρόνως οἱ πολὺ πτωχοὶ κάμνουν τότε κατάχρησιν, χάριν διαίτης, μοσχοσίτου, ὁ ὁποῖος ὁμοιάζει τὸ τριφύλλι ἀλλὰ ἀποδίδει ὀσμὴν πολὺ δυσάρεστον. Τὸ ῥαμαζάνιον καὶ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ βαϊραμίου τρώγουν ὀλίγον κρέας, τὸ ὁποῖον μάλιστα διανέμεται δωρεὰν εἰς τοὺς πτωχούς.

Ἡ ἐνδυμασία τοῦ χωρικοῦ τῆς Αἰγύπτου εἶναι συνοπτική. Εἰς τὰ χωράφια ἐργάζεται γυμνός, ἐκτὸς τοῦ περὶ τὴν ὀσφὺν πανίου, φορεῖ ἕνα κοντὸ πανταλόνι φαρδὺ πολὺ ἀπὸ βαμβάκι, ἕνα πουκάμισο (*καμὶζ*) βαμμένο μὲ λουλάκι, καὶ ἕνα πλατύτατον μανδύαν (*ἀμπαγιὲ*) ἀπὸ τρίχας αἰγὸς ἢ ἀπὸ τρίχα προβάτου (*χιράμ*, χράμιον), εἰς δὲ τὴν κεφαλὴν μικρὰν καλότταν ἀπὸ χόρτον χρώματος καφέ. Συνήθως βαδίζει γυμνόπους, σπανίως φορῶν τὰ κόκκινα πέδιλα (*μαρκούμπ*), ὅμοια πρὸς τὰ τσαρούχια τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων ἢ τὰ κίτρινα φαρδιὰ ὑποδήματα (*μπάλγκα*). Οἱ δήμαρχοι (*σέϊχ*) καὶ οἱ εὔποροι γαιοκτήμονες φοροῦν φέσι παχὺ κόκκινο μὲ φούνταν μεταξωτὴν κυανῆν (*ταρμπούς*), εἰς δὲ τοὺς ὤμους πλατὺν μανδύαν ἀπὸ λινόν, χρώματος μαύρου. Πέριξ τοῦ φεσίου τυλίγουν σαρίκιον συνήθως λευκὸν (ἰμμὲ.) Συνήθως κρατοῦν εἰς τὴν χεῖρα ῥάβδον σκληρὰν ἀπὸ ξύλον τῆς Καραμανίας (*ναμποὺτ*) τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὅπλον εἰς χεῖράς των φοβερόν.

Ἡ καλλιέργεια ὁλοκλήρου τῆς χώρας εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς φελλάχους, τὸ δὲ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ προσφιλέστατον εἰς τὴν διανοητικότητα καὶ τὰς ὀρέξεις των. Ἡ ἐπίμονος αὐτῶν προσήλωσις εἰς τὴν γῆν ἀποδεικνύει μέχρι τίνος βαθμοῦ τὸ παλαιὸν Αἰγυπτιακὸν αἷμα ἐπεκράτησε τοῦ αἵματος τοῦ νομάδος Ἄραβος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως ἀνεμίχθη ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἰθαγενές. Ὁ ἀρχαῖος Αἰγυπτιακὸς τύπος διετηρήθη θαυμασίως ἁγνὸς εἴς τινας οἰκογενείας τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, ἐμφανέστατος ἰδίως εἰς τὰ παιδία καὶ τὰς γυναῖκας. Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ τοὺς Βεδουΐνους τοὺς μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου καταρράκτου οἱ ὁποῖοι νομίζει κανεὶς ὅτι διέφυγον ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα φαραωνικὰ ἀνάγλυφα. Εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ ἰδίως τὸ Ἀν. Δέλτα ὁ σημιτικὸς τύπος ὑπερίσχυσε τοῦ ἀφρικανικοῦ. Ὁ φελλάχος, ἂν διετήρησε τὰ φυσικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προγόνων του καθὼς καὶ τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἰδιότητας, διετήρησεν ὅμως μέχρις ἐσχάτων καὶ τὴν κακὴν μοῖραν νὰ δουλεύῃ εἰς ἄλλους δουλικώτατα. Δοῦλος τῶν ἱερέων καὶ βασιλέων του, ἐπλούτισε τοὺς πρίγκιπάς του, αὐτὸς μένων μὲ μόνον τὸν ἱδρῶτα τῶν πόνων του. Τὸ ἴδιον εἰς πάσας τὰς κατόπιν κατακτήσεις. Μόλις τώρα ἀφυπνίσθη καὶ φαίνεται ὁριστικῶς ἀποφασισμένος νὰ γίνῃ κύριος τῆς γῆς του. Ὁ φελλάχος ὅταν εἶναι μικρὸς ἀκόμη δεικνύει καταπληκτικὴν εὐφυΐαν, δραστηριότητα καὶ γλυκύτητα. Ἔπειτα ὅμως ἡ μονοτονία τῆς ζωῆς του, ἡ ἀθλιότης τῆς διαίτης καὶ ἡ λύπη τοῦ ἀφαιροῦν τὴν εὐθυμίαν, τὴν εὐστροφίαν καὶ τὴν δροσερότητα. Εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ του δὲν ἀπαντᾷ τὰς δυσκολίας τῶν βορείων κλιμάτων, ἐξαντλεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν ἄλλην ἐργασίαν, τὸ κλῖμα καὶ τὴν τροφήν. Δὲν ἔχει πρωτοβουλίαν καμμίαν εἰς βελτίωσιν τῆς τύχης του, διότι κατήντησε πολὺ μοιρολάτρης.

Εἰς ἡλικίαν 6 ἢ τὸ πολὺ 7 ἐτῶν τὰ τέκνα τῶν μουσουλμάνων περιτέμνονται καὶ τοῦτο γίνεται ἐν πομπῇ. Τὸ παιδίον περιάγεται εἰς τοὺς δρόμους ἔφιππον καὶ χρυσοντυμένον. Συχνὰ χάριν οἰκονομίας συναθροίζονται πολλὰ παιδία πρὸς περιτομὴν ἐντὸς κοινῆς ἁμάξης καὶ ἑνώνονται μὲ ἕνα γάμον. Τὸ πρὸς περιτομὴν ἀγοράκι φέρει ἕνα κόκκινον μάλλινον σαρίκι, ἐνδύματα κορασίδος καὶ κόσμημα γυναικεῖον πολὺ κτυπητόν· καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κακὸ μάτι. Ἕνα χρυσοκέντητο μανδῆλι σκεπάζει τὸ ἥμισύ του πρόσωπον. Ὁ κουρεὺς ὅστις θὰ κάμῃ τὴν ἐγχείρησιν προπορεύεται μὲ τοὺς μουσικούς. Συνήθως τὴν συνοδείαν ἀνοίγει ὁ ὑπηρέτης τοῦ κουρέως κρατῶν κιβώτιον ξύ-

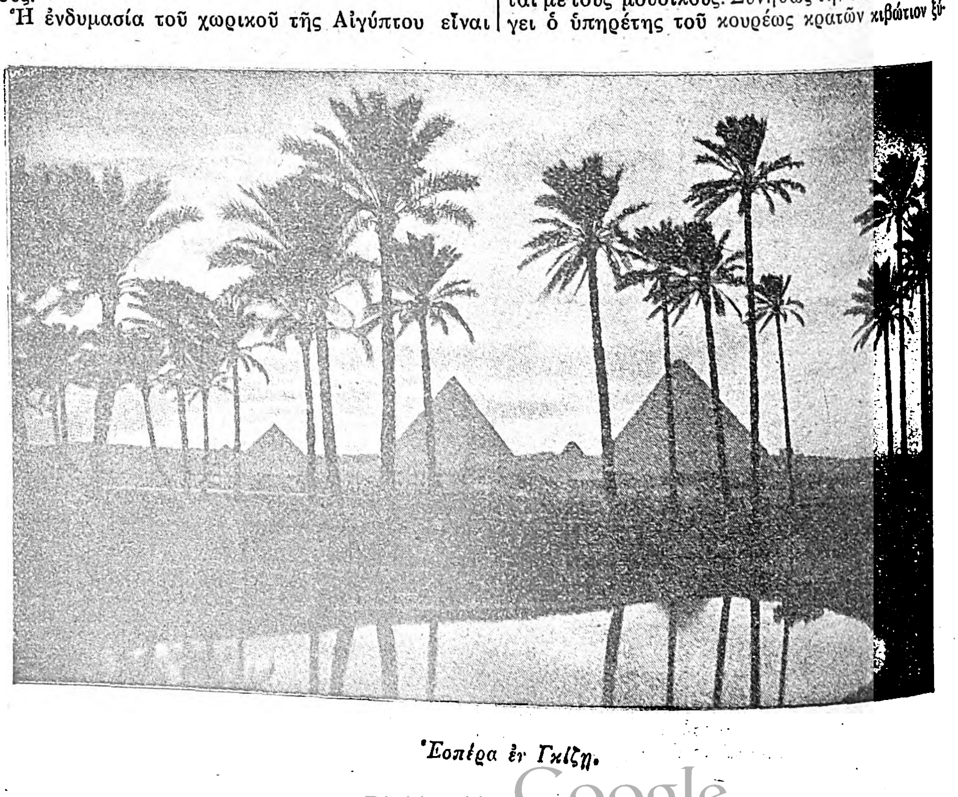

Ἑσπέρα ἐν Γκίζῃ.

Digitized by Google

λινον ἡμικυλινδρικὸν μὲ τέσσαρα κοντὰ πόδια, περιέχον τὰ σύνεργα τῆς ἐγχειρήσεως. Ὁ γάμος γίνεται συνήθως ὅταν ἡ κόρη φθάσῃ τὸ 12ον ἢ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας της. Ἀλλὰ δὲν εἶναι σπάνιοι οἱ γάμοι καὶ 10ετῶν κορασίων. Τὴν νύμφην προμηθεύουν εἰς τὸν γαμβρὸν οἱ γονεῖς ἢ αἱ προξενήτριαι

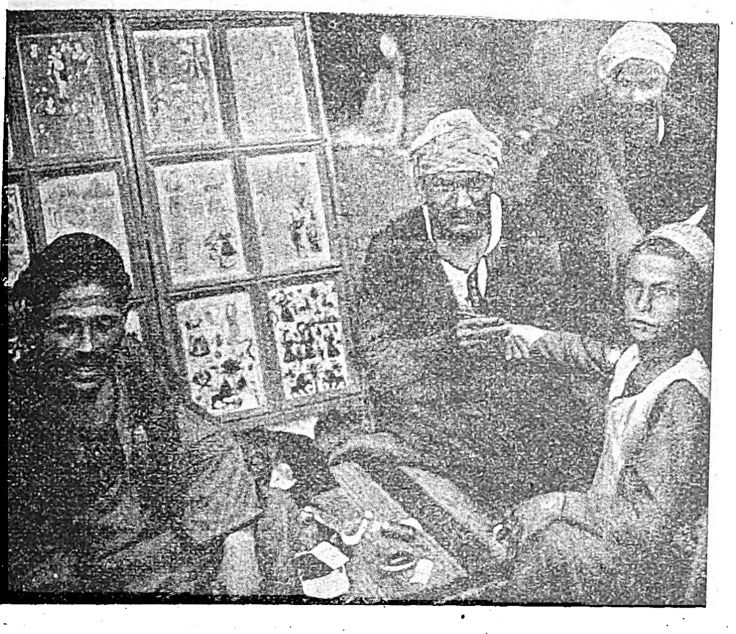

Ἀραβόπαις στιγματιζόμενος.

[Ὁ μέγας πίναξ εἶναι ἔκθεσις σχεδίων ἐξ ὧν ἐκλέγει ὁ πελάτης.]

καὶ τότε τὴν βλέπει διὰ πρώτην φοράν. Εἰς τὴν κατωτάτην ὅμως τάξιν γνωρίζονται ἤδη, διότι ὁ λιτὸς καὶ ἀπροκάλυπτος ἐργατικός των βίος τοὺς φέρει εἰς συγχρωτισμόν. Ἡ προὶξ τὴν ὁποίαν δίδει ὁ γαμβρὸς κυμαίνεται περὶ τὰ 750 φρ. χρ., ποσὸν ἐλαττούμενον σημαντικῶς διὰ τὰς χήρας. Συνήθως μετρῶνται τὰ δύο τρίτα, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐπιφυλάττεται εἰς τὴν γυναῖκα ἐν περιπτώσει χηρείας της ἢ ἀποπομπῆς. Πρὸ τῆς στέψεως ὁδηγεῖται ἡ νύμφη καταστόλιστος καὶ ἐν πομπῇ εἰς τὸ λουτρὸν *(Ζεφφὲτ ἐλ χαμμὰμ)*. Προηγεῖται μουσική, ἰδίως δὲ τύμπανον καὶ κλαρινέττο, ἕπονται ἀνὰ δύο αἱ φίλαι της, ὅσαι εἶναι νυμφευμέναι, καὶ αἱ συγγενεῖς, καὶ κατόπιν αἱ γνωσταί της δεσποινίδες. Ἀμέσως κατόπιν ἔρχεται ἡ νύμφη εἰς φορεῖον ἀνοικτὸν μόνον πρὸς τὰ ἐμπρός, ἂν καὶ σήμερον εἰς τὸ Κάϊρον χρησιμοποιοῦν τὸ αὐτοκίνητον. Τὴν συνοδείαν κλείουν πάλιν μουσικοί. Πέριξ δὲ γυναῖκες τοῦ λαοῦ ἐπὶ πληρωμῇ ἐκβάλλουν κραυγὰς χαρᾶς *«ζαγκρούττα»*. Ἡ ἰδία πομπὴ συνοδεύει τὴν νύμφην καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Ἡ κηδεία γίνεται καὶ αὐτὴ πομπική. Ὅταν ὁ θάνατος ἐπέλθῃ τὸ πρωί, ἡ ταφὴ τοῦ νεκροῦ γίνεται αὐθημερόν, ἄλλως γίνεται τὴν ἐπαύριον. Πρῶτον πλύνεται τὸ σῶμα, ἡ δὲ οἰκογένεια καὶ αἱ ἐπὶ πληρωμῇ θρηνῳδοὶ *(νεδδαμπὶ)* θρηνοῦν τὸν νεκρὸν ἐγκωμιάζοντες τὰς ἀρετάς του. Ὅμιλοι θρηνῳδῶν περιέρχονται τὴν πόλιν ἐξαγγέλλουσαι δι' ὀλολυγμῶν τὸ δυστύχημα. Κρατοῦν μαντήλια βαμμένα μὲ ἰνδικὸν καὶ στρεπτὰ ὡς σχοινίον τὰ ὁποῖα κινοῦν διαφοροτρόπως. Ἱεροδιδάσκαλος *(φίκι)* ἀναγινώσκει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τὰς καταλλήλους εὐχὰς τοῦ Κορανίου, ἐνῷ ἄλλοι περιβάλλουν τὸν νεκρὸν μὲ χιτῶνα λευκὸν ἢ πράσινον· ἡ ἐκφορὰ γίνεται ἀμέσως κατόπιν. Προηγεῖται ὅμιλος πτωχῶν, συνήθως τυφλῶν, ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς βραδέως ψάλλοντες τὸ σύμβολον τῆς πίστεως: *«Λὰ ἰλὲχ ἴλια Ἀλλάχ, Μουχάμετ τοὺλ Ρεσοὺλ οὐλλάχ»*, ἤτοι «δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἢ ὁ εἷς Θεός. Καὶ ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ ἀπεσταλμένος του». Ἕπονται οἱ ἐγγύτεροι συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ καὶ δερβίσσαι μετὰ τῶν λαβάρων των, κατόπιν ἔφηβοι, τῶν ὁποίων εἷς κρατεῖ τυλιγμένον εἰς φοίνικας ἀντίτυπον τοῦ Κορανίου. Τὰ παιδία ψάλλουν μὲ ὀξυτάτην φωνὴν στροφὰς τοῦ ποιήματος *χασριγιέ*, περιγράφοντος τὴν δευτέραν κρίσιν. Τὸ φέρετρον φέρουν φίλοι τοῦ νεκροῦ. Συχνὰ αἰωρεῖται ἐπὶ τούτου τὸ ὡρολόγιον τοῦ νεκροῦ εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἔκαμνε τὰς προσευχάς του τὰς τεταγμένας ὥρας. Τὸ φέρετρον ἀκολουθοῦν αἱ γυναῖκες, λυσίκομοι καὶ ὀδυρόμεναι. Ἓν ἀπὸ τὰ τρυφερώτερα ἐγκώμια τοῦ νεκροῦ εἶναι «ὢ ἀγαπητή μου καμήλα!», διότι ἡ καμήλα εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης τοῦ οἴκου. Ὁ νεκρὸς εἰς τὸ φέρετρον ἔχει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς πορείας. Ἡ πομπὴ σταματᾷ καὶ εἰσέρχεται εἰς τζαμίον ὅπου ἀναγινώσκονται μερικαὶ εὐχαί. Ἔπειτα κατευθύνεται εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου θάπτεται ὁ νεκρός, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Μέκκας. Οἱ συγγενεῖς ἄνδρες δὲν φέρουν πένθος, ἀλλ' αἱ γυναῖκες θέτουν περὶ τὴν κεφαλὴν ταινίαν βαθέως κυανῆν δεμένην ὄπισθεν. Εἰς τὰ χωρία συχνὰ αἱ πενθοῦσαι λασπώνουν τὰς παλάμας των καὶ τὸ στῆθός των, ὅπως ἐγίνετο καὶ ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων.

Εἰς τὰς κηδείας τῶν πλουσίων, διαφόρων ἐπισήμων σεϊχῶν καὶ οὐλεμάδων ἡ πομπὴ καταρτίζεται μεγαλοπρεπεστέρα. Κάμηλοι φέρουσαι κιβώτια πλήρη ἄρτων πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀκολουθοῦν τὴν κηδείαν καθὼς καὶ ὁ ἵππος τοῦ θανόντος, καὶ μία ἀγελάς, ἡ ὁποία σφάζεται ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ τὸ κρέας της διενέμεται εἰς τοὺς πτωχούς. Ὁ χωρισμὸς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τηρεῖται καὶ μετὰ θάνατον. Οὕτω καὶ εἰς τὸν αὐτὸν οἰκογενειακὸν τάφον εἶναι χωρισμένος ὁ θάλαμος τῶν γυναικῶν ἀπὸ τὸν τῶν ἀνδρῶν. Ἡ εἴσοδος ἀνοίγει μεταξὺ τῶν δύο, κλειομένη πρὸς εὐκολίαν μὲ μίαν μεγάλην πέτραν. Οἱ νεκρικοὶ θάλαμοι εἶναι ὑψηλοὶ ὥστε οἱ νεκροὶ νὰ σταθοῦν ὄρθιοι ἀνέτως ὅταν τὴν ἐπαύριον τῆς ταφῆς των θὰ ἀνακριθοῦν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων Μουνκὰρ καὶ Νεκίρ. (Βλ. κατωτέρω *«ἀρχιτεκτονικὴ ἀραβικὴ ἐν Αἰγύπτῳ»*, περὶ δὲ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων βλ. λ. Ἰσλάμ.)

Κόπται. — Οἱ *Κόπται* εἶναι οἱ διατηρήσαντες τὸν χριστιανισμόν των ἰθαγενεῖς. Ἀκριβῶς δὲ τοῦτο ἐντείνει τὴν βεβαιότητα τῆς ἀρχαίας των φαραωνικῆς καταγωγῆς. Εἶναι παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ μουσουλμανικὸν καθεστώς. Ἔπειτα ὁ μονοφυσιτισμός των τὸν ὁποῖον πεισματωδῶς ὑπεστήριξαν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου μαρτυρεῖ τὴν ἑνότητα τῆς καταγωγῆς των. Περὶ τὰς 710 χιλ., κατοικοῦν ἰδίως τὴν Ἄνω Αἴγυπτον (550 χιλ.), οἱ δὲ ἄλλοι εἶναι διεσπαρμένοι εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἰδίως Κυπτόν, Σιοὺτ Ἀχμίν. Ἀσχολοῦνται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας· ἕνεκα τούτου παρουσιάζουν διαφοράς τινας πρὸς τοὺς φελλάχους, εἴτε Μουσουλμάνους εἴτε Κόπτας ἀκόμη. Τὰς διαφορὰς ταύτας παρουσιάζουν καὶ τὰ ζῷα τῶν πόλεων πρὸς τὰ τῶν ἀγρῶν. Ἡ ταχεῖα διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἐξηγεῖται ἐκ τῆς κοινωνικῆς διαίτης τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δογματικῶν ὁμοιοτήτων τῆς φαραωνικῆς θρησκείας πρὸς τὴν χριστιανικὴν (βλ. κατωτέρω *«ὁ χριστιανισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ»*). Ἔγιναν κατόπιν μονοφυσῖται ἐκ μίσους πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν.

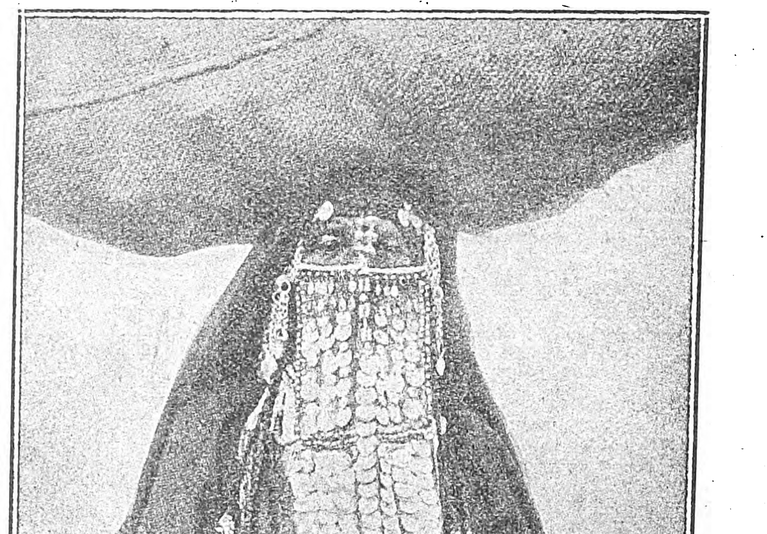

Ἰθαγενὴς Αἰγυπτία φέρουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς βαρύτατον φορτίον.

(Ἡ καλύπτρα της, κεκοσμημένη διὰ πολυπληθῶν φλωρίων, ἀποτελεῖ ὁλόκληρον περιουσίαν).

Τὸ ὄνομα *Κόπται* εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ *Αἰγύπτιος*. Ἐσφαλμένως ὁ Μακρίζι φρονεῖ ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ *Ἰακωβῖται* (Γιακούμπ), ὅπως καλοῦνται ἀκόμη ἐκ τοῦ Ἰακὼβ ἐλ - Βεράντιϊ, ἤτοι τοῦ φέροντος καλύμματα, διότι ὁ φανατικὸς αὐτὸς μοναχὸς φορῶν ῥάκη σαγμάτων περιῆλθε τὴν Μεσοποταμίαν, Αἴγυπτον καὶ Ἀβησσυνίαν διαδίδων τὸν μονοφυσιτισμόν. Ἡ κλῆσις Κόπται εἶναι προγενεστέρα τοῦ Ἰακὼβ τούτου. Οἱ Κόπται τυχόντες κακομεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἰδίως κληρικῶν, ἐπεκαλέσθησαν ὡς σωτῆρας τοὺς Ἄραβας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς κατακτήσεως ἔζησαν εὐτυχεῖς κατασχόντες τὰς καλυτέρας θέσεις καὶ μεγάλα ἀξιώματα. Γρήγορα ὅμως ἔγιναν ἀντικείμενον φρικωδῶν διωγμῶν, τοὺς ὁποίους προὐκάλεσαν ἡ ἀπεριόριστος φιλοδοξία των καὶ αἱ ἀδιάλειπτοί των συνωμοσίαι. Οἱ σύγχρονοι Ἄραβες τοὺς κατηγοροῦν ὡς δράστας τῶν συχνῶν ἐμπρησμῶν τοῦ Καΐρου. Ἀλλ' οὐδέποτε ἡ ἐθνικὴ ματαιοδοξία καὶ ἡ φυλετικὴ ὑπεροψία ὑπέστησαν ἐλεεινότερον ἐξευτελισμόν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὀμάρ, ὅστις προσηυχήθη ἔξω τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως διὰ νὰ μὴ μετατραπῇ εἰς τζαμίον, ἐδείχθησαν ἀπηνεῖς διῶκται τῶν Κοπτῶν, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι καὶ ἐπιμόνως ἔδωκαν τὸ παράδειγμα τῆς θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας. Οὕτως ὁλόκληρος ὁ ὑπαίθριος πληθυσμὸς ἐξεμουσουλμανίσθη. Ὀλίγοι δὲ παρὰ τὰς σκληρότητας ἐπέμειναν εἰς τὴν πίστιν των. Σήμερον ἀριθμοῦνται εἰς 710 χιλιάδας. Αἱ ἐκκλησίαι των, παλαιαὶ τὸ πλεῖστον, εἶναι ἀνάξιοι λόγου. Ἡ λειτουργική των γλῶσσα εἶναι ἡ αἰγυπτιακὴ τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ. Ἀλλ' οὐδεὶς τὴν ἐννοεῖ. Δι' αὐτὸ μεταχειρίζονται ἐκ παραλλήλου καὶ τὴν ἀραβικήν. Ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ὁ μονοφυσιτισμὸς κρατεῖ αὐτοὺς ἐν ἀπομονώσει ληθαργικῇ. Αἱ νηστεῖαι εἶναι συνηθέσταται παρ' αὐτοῖς.

Διατηροῦν τὰ παραγγέλματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἀποδεικνύουν πῶς ὁ χριστιανισμὸς οὐδέποτε θὰ προήγετο εἰς παγκόσμιον θρησκείαν ἂν δὲν ἀπεσχίζετο τῆς Συναγωγῆς. Παρὰ τὴν μεγάλην οἰκονομικήν των ἀνθηρότητα δὲν ἀπέκτησαν ἀκόμη μίαν Θεολογικὴν Σχολήν. Πενιχρὰ σπουδαστήρια ἔχουν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Οὐάδι ἐν Νάτρουμ. Ὁ Πατριάρχης των ἐκλέγεται μεταξὺ τῶν μοναχῶν τῶν πέντε προνομιούχων μοναστηρίων των ἐν Αἰγύπτῳ· ταῦτα δὲ εἶναι τὰ τῶν Ἁγίων Ἀντωνίου καὶ Παύλου, ἀνατ. τοῦ Βένι Σουὲφ δύο τῆς Οὐάδι ἐν Νάτρουμ καὶ τὸ λεγόμενον Ἐλ Μεχαρρὰκ παρὰ τὴν πόλιν Μανφαλούτ. Ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις τοῦ κλήρου τούτων εἶχε φθάσει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἰς μοναστήρια τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ἐγίνετο ὁ εὐνουχισμὸς τῶν ἀφρικανῶν παίδων τοὺς ὁποίους ὁδηγοῦν ἐκεῖ οἱ δουλέμποροι. Ἐπὶ 10 παιδίων μόλις τὰ τρία ἐπέζων τοῦ φρικώδους ἀκρωτηριασμοῦ. Ὅταν δὲ οἱ Ἄγγλοι ἔθηκαν πέρας εἰς τὸ ἔγκλημα, εὑρέθησαν οἱ περὶ τὰ μοναστήρια χῶροι κατάμεστοι ἀπὸ ὀστᾶ παιδικά. Ἐπὶ Κεδίβου Σαῒτ πασᾶ ὁ τότε πατριάρχης τῶν Κοπτῶν Κύριλλος συνεφώνησε μετὰ τοῦ ἰδικοῦ μας Ἱεροθέου νὰ ἀρθῇ τὸ μονοφυσιτικὸν σχίσμα καὶ ἡ περιτομή, παραιτουμένου δὲ τοῦ Ἱεροθέου νὰ συγχωνευθοῦν τὰ δύο Πατριαρχεῖα ὑπὸ τὸν Κύριλλον. Ἀλλὰ ἀντίθετοι τῆς ἑνώσεως ταύτης ἔπεισαν τὸν Κεδίβην ὅτι ἡ τοιαύτη ἕνωσις θὰ ἐνίσχυε πολὺ τοὺς Κόπτας, οἵτινες θὰ προεκάλουν διαρκῶς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρωσίας καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ὁ Κεδίβης μὴ ἐπιτυχὼν νὰ μεταπείσῃ τὸν Κύριλλον Λέγεται ὅτι ἐδηλητηριάσθη. Οἱ σημερινοὶ Κόπται ἐξωτερικῶς κατ' οὐδὲν διακρίνονται τῶν ὁμοφύλων των μουσουλμάνων. Ἐνίοτε εἶναι ἐστιγματισμένοι εἰς τὰς χεῖρας διὰ χριστιανικῶν σημείων. Μόνον οἱ ἱερεῖς των φέρουν ἀκόμη τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς αὐτοὺς περιβολήν: φέσιον χαμη-

Digitized by Google

λὸν μὲ σαρίκιον μαῦρον ἢ βαθύτατα κυανοῦν, καὶ ἐνδύματα σκοτεινά. Αἱ προτεσταντικαὶ προπαγάνδαι ἰδίως εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, προσηλύτισαν πολλοὺς Κόπτας, κυρίως τῆς καλῆς τάξεως, διὰ τῆς ἱδρύσεως σχολείων καὶ φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων. Ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος οἱ Φραγκισκανοὶ προσηλύτισαν μερικοὺς Κόπτας εἰς Γκίργκε, Ἀχμὶν καὶ Νακαδέ· τὸ δὲ 1899 ὁ πάπας ἵδρυσε Κοπτοκαθολικὸν Πατριαρχεῖον τεθὲν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν προστασίαν τῆς Αὐστρίας.

Βεδουΐνοι. — Ἡ λέξις σημαίνει νομάδες. Λέγονται δὲ καὶ *ἄραμπ*, προφανῶς ἐκ τῶν Ἀράβων οἱ ὁποῖοι μετηνάστευσαν ἐξ Ἀραβίας βραδύτερον καὶ ἐρριζώθησαν παρὰ τὴν νειλωτικὴν κοιλάδα. Ἀμφότεροι διαφέρουν αἰσθητῶς τῶν τε φελλάχων καὶ τῶν ἀστῶν. Οἱ βεδουΐνοι διαιροῦνται εἰς φυλάς, «καμπύλ», τῶν ὁποίων ἑκάστη ὑποτάσσεται εἰς ἕνα σεΐχην, διαφέρουσι τήν τε καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἔχουσι δὲ κοινὸν μόνον τὸ θρήσκευμα, διότι πάντες εἶναι μουσουλμάνοι. Τινὲς αὐτῶν μετηνάστευσαν ἐκ Συρίας ἢ Ἀραβίας ἐξ ἀρχαιοτάτων ἢ καί τινες κατὰ νεωτέρους χρόνους. Τινὲς εἶναι ἰθαγενεῖς, δηλ. Βέρβεροι ἐκ τῆς Βορ. Ἀφρικῆς, ἄλλοι Βλέμμυες ἢ Αἰθίοπες ἐκ Νουβίας. Εἶναι καταπληκτικὴ ἡ ἐν πᾶσι διαφορὰ τῶν φελλάχων καὶ τῶν βεδουΐνων, καίτοι συνοικοῦσιν ἀπὸ αἰώνων· τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὴν δίαιταν καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας τὴν ὁποίαν κατοικοῦσι, διότι οἱ μὲν διαιτῶνται εἰς τὴν νειλωτικὴν ὄασιν, οἱ δὲ εἰς τὰς ἐρήμους. Οἱ βεδουΐνοι ὑπολογίζονται εἰς 635 χιλιάδας ὧν 537 εἰς χωρία.

Οἱ βεδουΐνοι διακρίνονται εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: 1) Τοὺς κυρίως *βεδουΐνους*, ὁμιλοῦντας τὴν ἀραβικὴν καὶ προερχομένους ἐκ Συρίας καὶ Ἀραβίας, ἐγκατασταθέντας κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, τὸ δὲ λοιπὸν νεμομένους τὰς συνοριακάς της ἐρήμους τῆς Κάτω καὶ Μέσης Αἰγύπτου καὶ 2) Τοὺς *Μπετζά*, λαὸν ἀφρικανο-χαμητικὸν νεμόμενον τὰς ἀνατολικῶς τοῦ Νείλου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς ἐρήμους τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, τῆς Νουβίας μέχρι τῶν Ἀβησσυνιακῶν συνόρων. Εἶναι οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Βλεμμύων. Οἱ τῆς δευτέρας ταύτης κατηγορίας διακρίνονται εἰς τοὺς *Μπισαρὶν* καὶ τοὺς *Ἀβαβδέ*. Οἱ πρῶτοι κατοικοῦσι τὰ κράσπεδα τῆς ἐρήμου, ἐνῷ οἱ δεύτεροι εἶναι πολὺ διεσπαρμένοι μεταξὺ τοῦ Τροπικοῦ καὶ τοῦ πλάτους τοῦ Κοσσεΐρ, ζῶντες ἀθλίως ἀπὸ τὸ προϊὸν ὀλίγων καμήλων καὶ ὀλίγων αἰγῶν. Οἱ Ἀβαβδέ, καίτοι ἔχουν τὴν αὐτὴν σωματικὴν διάπλασιν τῶν ἄλλων Μπετζὰ καὶ τὰ αὐτὰ ἔθιμα, ὅμως ἐγκατέλειψαν τὴν ἀρχικήν των γλῶσσαν, «τὸ μπενταούγιε», καὶ ὁμιλοῦν ἐφθαρμένην ἀραβικήν, ἐδέχθησαν τὴν περιβολὴν τοῦ φελλάχου, ἐνῷ οἱ Μπισαρὶν ἡμίγυμνοι, φέρουν δερμάτινον λέντιον εἰς τὴν ὀσφὺν καὶ βαμβάκινον σάλι (μιλάγε) εἰς τοὺς ὤμους, βόσκοντες τὰ μεγάλα των ποίμνια καμήλων καὶ αἰγῶν. Ὅλαι αὐταὶ αἱ φυλαὶ διακρίνονται κατὰ τὰ εὐγενέστατα χαρακτηριστικά των, σχεδὸν καυκάσια, τὸ βαθὺ χαλκοῦν των χρῶμα καὶ τὴν λαμπρὰν πυκνήν των κόμην ἡ ὁποία περιβάλλει τὴν κεφαλὴν φυσικῶς χυμένη ἢ πλεγμένη εἰς πλήθη μικρῶν πλεξίδων. Εὐμελέστατοι εἶναι, εὐλύγιστοι καὶ ἔχουν τὰ ἄκρα λεπτὰ καὶ κομψά. Κατὰ τἆλλα ὁμοιάζουν τοὺς ἄλλους τῆς ἐρήμου κατοίκους, ἤτοι τὸν λεπτὸν καὶ προμήκη λαιμόν, τὸ καθαρὸν τοῦ χρώματος τὰς προώρους ρυτίδας κλπ. Οἱ Ἀβαβδὲ εἶνε ἤπιοι καὶ ἀβλαβεῖς, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς Μπισαρὶν ὑπερηφάνους καὶ ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν λῃστείαν. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν ἄλλων Βεδουϊνικῶν φυλῶν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, αἵτινες νέμονται τὴν Λιβυκὴν ἔρημον μέχρι τοῦ Δαρφούρ, διότι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Βεδουΐνους τῆς βορείου Αἰγύπτου, καίτοι διαφόρου καταγωγῆς, ἀφωμοιώθησαν πρὸς κοινὸν τύπον λόγῳ τῆς κοινότητος τῆς διαίτης των καὶ τοῦ στενοῦ σχετικῶς χώρου ἐν ᾧ ζῶσιν.

Εἰς τὴν Σιναϊτικὴν χερσόνησον ὑπάρχουν τρεῖς φυλαὶ βεδουΐνων σημαντικαί, οἱ *Τεραυπιγίν*, οἱ *Τιγιάχα*, ἀμφότεροι μεταξὺ Σουὲζ καὶ Ἄκαμπας, καὶ πρὸς Β. αὐτῶν ἡ *Σαουαρκὲ* ἢ *ἐλ Ἀραγιλ*. Αἱ ἄλλαι ἐκεῖ νομάδες φυλαὶ τῶν *Μπένι Οὐαζὲλ* καὶ τῶν *Ἀτουάνι* ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Θηβαϊκὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, ὅπου σχεδὸν ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τῶν φελλάχων, οἱ δὲ *Μααζὲ* ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον ἀπὸ Σουὲζ μέχρι Κένας, εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου ὅπου ἀπαντῶσι κατὰ μέρη πλούσιαι βοσκαί.

Αὐταὶ εἶναι αἱ σημαντικώτεραι φυλαί, αἱ ὁποῖαι μετὰ τῆς τῶν *Ἀβαβδὲ* κατέχουν καὶ τὴν Α. ὄχθην τοῦ Νείλου κατὰ τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Τοὐναντίον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης εὑρίσκονται αἱ περισσότεραι βεδουϊνικαὶ ὁμάδες· αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν Αἴγυπτον, κατέχουσαι τὰ ἄκρα τῆς κοιλάδος ἀπὸ Φαγιοὺμ μέχρις Ἀβύδου καὶ ὑπηρετοῦν τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ὀάσεων. Οἱ κάτοικοι τούτων, ἀπόγονοι Λιβύων συχνὰ ἀναφερομένων εἰς τὰς ἐπιγραφάς, καταγίνονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν γεωργίαν. Εἰς τοὺς βορείους βεδουΐνους, ἰδίως τοὺς *Οὐλὰντ Ἄλη* (τέκνα τοῦ Ἄλη), διατηρεῖται ζωηρὸν ἀκόμη τὸ θερμὸν αἷμα χάρις εἰς τὸ ὁποῖον κατώρθωσαν τόσον μεγάλα πράγματα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἰσλαμισμοῦ. Τοὺς συναντῶμεν μόνον κατὰ τὰς εἰς τὴν ἔρημον ἐκδρομάς. Οἱ βοηθοῦντες τοὺς περιηγητὰς ν' ἀναρριχηθοῦν εἰς τὰς πυραμίδας ἀνήκουν εἰς τὴν φυλὴν *Ναγκάμα*. Τὸν βεδουΐνον θὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς εἰς τὴν ἔρημον. Ἐκεῖ διατηρεῖ τὴν ὑπερήφανον ἀνεξαρτησίαν του, τὸ θάρρος καὶ τὴν εὐστροφίαν τῆς φυλῆς. Καὶ σήμερον ὅπως καὶ ἐπὶ Ἡροδότου μία σκηνὴ ἀπὸ τρίχωμα καμήλου ἢ αἰγὸς ἀποτελεῖ τὴν πατρίδα του. Ἀδιάφορον ποῦ εἶναι στημένη. Ἀρκεῖ οἱ μικροὶ πάσσαλοί της νὰ εἶναι καλὰ στηριγμένοι εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ τὸ σκέπασμα νὰ προστατεύῃ καλὰ τὴν γυναῖκά του καὶ τὰ παιδιά του ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου καὶ ἀπὸ τὴν ψυχρὰν δρόσον τῆς νυκτός, καὶ νὰ μὴν εἶναι πολὺ μακρὰν ἀπὸ πηγὴν καὶ βοσκήν. Εἰς τὸ Ράμλε κοντὰ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς τὴν παραλίαν πολλαὶ οἰκογένειαι πτωχῶν βεδουΐνων ζοῦν εἰς τὰς σκηνάς των, ἐμπρὸς εἰς τὰ βλέμματα τῶν ἐκεῖ πλουσίων Εὐρωπαίων. Ἐκεῖ φαίνεται ἡ παροιμιώδης γυμνότης των. Ὅλη των ἡ περιουσία εἶναι μία ἢ δύο αἶγες ἰσχναὶ καὶ μερικὰ πουλερικά. Ὁ ἰσλαμισμὸς τῶν βεδουΐνων εἶναι ὀλιγώτερον ὀρθόδοξος τοῦ τῶν φελλάχων, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι πολὺ αὐστηροί, ὅσον ἀφορᾷ τὰ θρησκευτικῶς καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα ζῷα. Παραμελοῦν τὰς πέντε ἡμερησίας προσευχὰς καὶ γενικῶς οὐδεμίαν σουρὰτ τοῦ Κορανίου γνωρίζουν. Τοὐναντίον διατηροῦν ἀκόμη συνηθείας τῆς παλαιᾶς των ἀστρολατρείας. Συχνὰ συναντᾷ κανεὶς βεδουΐνους εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγορὰς τῶν μεγάλων πόλεων, ἰδίως εἰς τὰ «μπαζὰρ» τῶν ὁπλοπωλῶν καὶ τῶν κατασκευαστῶν δερματίνων εἰδῶν. Ἐκεῖ ἡ ἀντίθεσις τῶν φυλετικῶν τύπων εἶναι ζωηρά. Ἡ ὑπερήφανος ἀνδρική των στάσις, τὰ ζωηρά των χαρακτηριστικά, αἱ ἡγεμονικαί των κινήσεις, τὸ ὀξύ των βλέμμα, φέρουν τὸν τύπον φυσικῆς εὐγενείας καὶ ἐνσυνειδήτου ἀνδρικότητος. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰ σύνορα τῆς κοιλάδος εἶναι ἐντελῶς ἀκίνδυνοι.

Δέησις Αἰγυπτίας εἰς τὴν Ἶσιν, προστάτιδα τῶν γάμων καὶ τῶν τοκετῶν.

Οἱ ἀστοί.—Οἱ ἀστοὶ Αἰγύπτιοι παρουσιάζουν πάσας τὰς ἀποχρώσεις τοῦ δέρματος, ἀκόμη καὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως. Τοῦτο λόγῳ τῶν πυκνῶν διασταυρώσεων τῶν φυλῶν. Εἰς τὰς κάτω τάξεις οἱ γάμοι μὲ νεάνιδας μαύρας τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς ἐνόθευσε πολὺ τὸν τύπον, εἰς δὲ τὰς ἄνω τάξεις οἱ γάμοι μὲ ὀθωμανίδας ἐξεφύλισαν αὐτὸν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Οἱ ἀστοὶ εἶναι γενικῶς εὐθυμότεροι καὶ ζωηρότεροι ἀπὸ τοὺς φελλάχους, διότι ἡ τυραννία δὲν ἠσκήθη ἐπ' αὐτῶν ὅπως ἐπὶ τῶν χωρικῶν τῆς ὑπαίθρου. Πάντως ὅμως διατηροῦν τὸ ρεμβῶδες τοῦ ἀνατολίτου καὶ τὴν ὑπαγωγὴν εἰς τὸ μοιραῖον, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν αὐτοὺς ὑποδεεστέρους τῶν συνοίκων Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου. Ἀπό τινων ἐν τούτοις ἐτῶν πολλοὶ νέοι Αἰγύπτιοι σπουδάσαντες ἐπιμελῶς ἐν Εὐρώπῃ ἤρχισαν εὐδοκιμοῦντες εἰς τὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα καὶ τὰ ἐμπόριον. Καίτοι δὲ καλοὶ μουσουλμάνοι οἱ ἀστοὶ Αἰγύπτιοι, ὅμως δὲν εἶναι πολὺ αὐστηροὶ τηρηταὶ τῶν διατάξεων τοῦ Κορανίου. Ὁ εὐρωπαϊσμὸς εἰς τὴν περιβολήν, τὴν δίαιταν, τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, ἐπεκράτησε πολύ. Ἡ πολυγαμία ἐξέλιπε σχεδόν, ἤρχισαν δὲ μετὰ τῆς ἐντόνου πολιτικῆς ζωῆς καὶ τολμηραὶ ἐνδείξεις νεωτεριστικῶν ἰδεῶν εἰς βαθμὸν ὥστε οἱ συντηρητικοὶ ἐν τῇ Βουλῇ ἠναγκάσθησαν νὰ προβῶσιν εἰς διώξεις. Ὁ συγχρωτισμός των μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐχαλίνωσε τὰς φανατικάς των τάσεις, πάντως ὅμως εἶναι γενικῶς μισαλλόδοξοι.

Οἱ Βερβερῖνοι. — *Βερβερῖνοι* (*μπέομπερι* καὶ πληθ. *μπαράμπρα*) λέγονται οἱ Νουβιανοί, ἀπὸ Ἀσουὰν μέχρι τοῦ 4ου καταρράκτου. Μισοῦν τοὺς Αἰγυπτίους καὶ οὐδέποτε βερβερῖνος νυμφεύεται ἐν Αἰγύπτῳ ἰθαγενῆ γυναῖκα. Εἶναι κατώτερος τοῦ φελλάχου καὶ σωματικῶς καὶ διανοητικῶς, καὶ ὀλιγώτερον τούτου φιλόπονος εἰς τὴν γεωργίαν. Πολὺ μᾶλλον δεισιδαίμων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν φυλακτῶν ποὺ φορεῖ, εἶναι τιμιώτερος, ἀξιοπρεπέστερος, καθαρώτερος. Κατὰ τὸν περίφημον αἰγυπτιολόγον Brusseb, ἡ νουβιανὴ διάλεκτος περιέχει πιθανώτατα τὴν κλεῖδα τῶν μεροϊτικῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἔμειναν ἀκόμη μυστηριώδεις. Τὴν ἀραβικὴν ὁμιλοῦν καὶ ἐνίοτε γράφουν ἀτελῶς. Εἰς τὴν πατρίδα των καλλιεργοῦν τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, ἀλλ' ἐλλείψει ἀρδευτικῶν ἔργων, ἐλαχίστη εἶναι ἡ καλλιεργήσιμος ἔκτασις καὶ ἑπομένως ἀνεπαρκὴς νὰ ζήσῃ τὸν πληθυσμόν. Δι' αὐτὸ κατὰ χιλιάδας μεταναστεύουν εἰς τὴν πλουσίαν Αἴγυπτον, ὅπου ἐργάζονται ὡς θυρωροὶ (μπουάμπ) καὶ ὑπηρέται. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ ἐδείχθησαν ἀπαράμιλλοι. Εἶναι δὲ κατηρτισμένοι εἰς ἀδελφότητας, αὐστηρότατα ὠργανωμένας. Ὑποστηρίζονται ἀμοιβαίως μὲ φανατισμόν, ἀλλ' ἐάν τις αὐτῶν κλέψῃ, ἡ ἀδελφότης πληρώνει τὴν ζημίαν καὶ τότε ὁ κλέπτης γίνεται ὁ δυστυχέστερος τῶν ἀνθρώπων, διότι, οὔτε εἰς τὴν πατρίδα του ἠμπορεῖ πλέον νὰ ζήσῃ. Ὅταν ὁ βερβερῖνος ἐξοικονομήσῃ ὀλίγα χρήματα, ἀποχωρεῖ εἰς τὴν πατρίδα του, διότι τὸ κλῖμα τῆς Αἰγύπτου εἶναι ὀλέθριον διὰ τὰ ἀναπνευστικά του ὄργανα. Εἶναι σπανιώτατον νὰ ἰδῇ κανεὶς Νουβιανὴν γυναῖκα εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Σουδανοί.—Οἱ μαῦροι Σουδανοὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπελογίζονται εἰς 63 χιλ. Εἶναι καὶ αὐτοὶ Μουσουλμάνοι μετὰ πολλοῦ φετιχισμοῦ. Οἱ πλεῖστοι ἀνήκουν εἰς οἰκογενείας ἰθαγενεῖς ὡς ἰσόβιοι δοῦλοι. Οἱ ἄλλοι εἶναι εὐνοῦχοι Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δέχονται τὴν ἀπελευθέρωσίν των, διότι θὰ ἀναγκασθοῦν νὰ ἀποδυθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου ὅστις εἶναι ἀπείρως σκληρότερος τῆς ζωῆς τὴν ὁποίαν διέρχονται εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτάς. Εἰς τὸ στρατιωτικὸν ἐπίσης καὶ ἰδίως εἰς τὰ καμηλοβατικὰ σώματα κατὰ τοῦ λαθρεμπορίου καὶ τῆς δουλεμπορίας εἶναι τεταγμένοι Σουδανοί.

Ὁ στιγματισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ.—Εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶνα πολὺ διαδεδομένος ὁ στιγματισμός. Ἀλλ' οὗτος δὲν εἶναι συνήθεια τῶν νεωτέρων. Εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Καΐρου ὑπάρχει μομία ἱερείας τῶν χρόνων Σέτι Β΄ φέρουσα ἐμφανῆ τὰ ἴχνη στιγματισμοῦ. Ὁ εἰς τὰ ἰθαγενῆ Δικαστήρια τῆς Αἰγύπτου δικαστὴς κ. Μ. Καλογιάννης ἐμελέτησεν εἰδικῶς τὰ στίγματα τῶν ἐγκληματιῶν τῆς Αἰγύπτου καί τινων Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Διεπίστωσεν ὅτι στίγματά τινα εἰδικῶς προτιμῶνται ὑπὸ τῶν ἐγκληματιῶν καὶ μάλιστα εἰδικοῦ κλάδου. Λωποδύται, νυκτοκλέπται, φονεῖς, εἶναι κλάδοι ὧν ἕκαστος προτιμᾷ ὡρισμένον εἶδος στιγμάτων. Ἄλλα ὅμως στίγματα προτιμῶνται ὑπὸ ἀγαθῶν ἀνθρώπων, εἴτε χάριν κοσμήσεως εἴτε χάριν ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας.

Εἰς παλαιοτέρους χρόνους καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ στιγματισμὸς ἦτο σημεῖον ἀριστοκρατίας. Τὰ οἰκόσημα τῶν εὐγενῶν ἐζωγραφίζοντο ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἀλλοῦ ἦτο σημεῖον δουλείας, ἐνῷ εἰς ἄλλας χώρας, ὅπως τὴν Ἄπω Ἀνατολὴν καὶ τὴν Πολυνησίαν, στοιχεῖον καλλωπισμοῦ Εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸ στίγμα τῆς ἱερείας τοῦ Σέτι Β΄ λεγόμενον «ταμαχοῦ» ἐπαναλαμβάνεται ἀκόμη. Ἄλλα στίγματα ἐκ τῶν ἐπικρατούντων παρὰ τὸν Νεῖλον εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῆς Πολυνησίας καὶ τῆς Σινικῆς, τινὰ εἶναι ἀφρικανικῆς προελεύσεως, ἐνῷ ἄλλα ἐμφανῶς προέρχονται ἀπὸ τὴν Σερβίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν γένει τὸν Αἶμον. Ἁπλᾶ σχέδια κρίνων καὶ ἄλλων ἀνθέων, ἔπειτα τὰ καλούμενα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων «δόντια τοῦ λύκου», τὸ «σύμβολον τοῦ Σολομῶντος», ὁ ὄφις, εἶναι τὰ συχνότερα παρὰ τὸν Νεῖλον καὶ τὰ ἀρχαιότερα. Ἐκ τῶν νεωτέρων τὰ κυριώτερα εἶναι γυνὴ κατὰ μέτωπον ἀνατολικοῦ τύπου χαρακτηριστικοῦ, ὁ λέων κατὰ τὸν περσικὸν καὶ βαβυλωνιακὸν τύπον· ὁ ἥρως Ἀμποῦ Ζὲντ ἐπιβαίνων λέοντος εἶναι συχνότατος. Ἀκόμη νεώτερα εἶναι, δύο χεῖρες ἡνωμέναι καὶ κρατοῦσαι αἰγυπτιακὴν σημαίαν, ἕνας σαουΐς (ἀστυνόμος) κρατῶν ἀπὸ τὴν γκελεμπίαν (χιτῶνα) ἄνδρα συλληφθέντα νὰ χασισοποτῇ. Σύνηθες στίγμα εἶνε: εἷς ἰχθύς, ἢ δύο ἰχθύες ἑκατέρωθεν γυναικός, ἢ

Digitized by Google

γυνὴ ἧς τὸ κάτω ἥμισυ εἶναι ἰχθύς, γυναῖκες κραδαίνουσαι σπάθην. Πάντα ταῦτα ἔχουν ψυχολογικὴν σημασίαν. Τινὰ δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ μελῶν ἐγκληματικῆς ἑνώσεως, τινὰ εἶνε ἁπλῶς καλλυντικά. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἰατρικὰ ἐναντίον τῶν ρευματισμῶν, τῶν νευραλγιῶν, τῆς βασκανίας. Οἱ Κόπται προτιμοῦν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ.

Μέχρι τοῦ μεγάλου πολέμου ὁ στιγματισμὸς ἐγίνετο διὰ βελονῶν συνδεδεμένων· ἡ χρωματιστικὴ ὕλη ἐτίθετο κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς λήξεως τῆς αἱματοχυσίας. Ἀλλ' ἔκτοτε οἱ Αὐστραλοὶ στρατιῶται εἰσήγαγον εἰς τὴν Αἴγυπτον μηχάνημα ἀνάλογον πρὸς τὴν ραπτομηχανήν. Εἰς τὴν Εὐρώπην μεταχειρίζονται πολλὰ χρώματα, ἕκαστον ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξακολουθεῖ τὸ μέλαν. Εἶναι μῖγμα αἰθάλης καὶ οἰνοπνεύματος. Ὁ πολύχρωμος στιγματισμὸς ἀπαιτεῖ τέχνην δύσκολον καὶ δι' αὐτὸ οἱ χυδαῖοι στιγματισταὶ τῆς Αἰγύπτου τὸν ἀποφεύγουν. Εἷς μόνος εὑρέθη μὲ στίγμα ἐρυθρὸν ὁμολογήσας ὅτι τὸν ἐστιγμάτισεν Ἰταλὸς τεχνίτης. Εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Πολυνησίαν στιγματίζουν ὅλον τὸ σῶμα καὶ ἐν γένει ἀδιαφόρως ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐν Αἰγύπτῳ οὐδέποτε κάτω τῆς μέσης τοῦ σώματος. Τέσσαρες μόνον εὑρέθησαν ἐπὶ 3000 ἐστιγματισμένων Αἰγυπτίων, καὶ αὐτοὶ εἶχον στιγματισθῆ εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Νεάπολιν, ἢ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον στιγματίζονται γυναῖκες, ἄνδρες καὶ παιδία. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι οὐδέποτε ἐσημειώθη στίγμα, ἔστω καὶ ἐπὶ γυναικῶν διεφθαρμένων, ἔχον χαρακτῆρα ἀνήθικον, ἐνῶ εἶναι πολὺ σύνηθες εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Βεδουῖνοι ἄνδρες δὲν στιγματίζονται, ἐνῶ ἀφίνουν τὰς γυναῖκάς των νὰ κοσμοῦν καὶ τὸ πρόσωπόν των ἀκόμη διὰ στιγμάτων. Οἱ ἐγκληματίαι δὲν στιγματίζονται συνήθως, ἀλλ' οἱ ἐξ αὐτῶν στιγματιζόμενοι προτιμοῦν τὸν ἰχθύν, τὸ Ἀμποῦ Ζεντ καὶ τὸν λέοντα. Κατὰ 77% οἱ φέροντες τὰ στίγματα ταῦτα ἀπεδείχθησαν μέλη ἐγκληματικῶν ἢ λωποδυτικῶν σωματείων. Ὁ ἰχθὺς τῶν ἀρχαίων ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν λόγῳ τῆς συμπτώσεως τῶν γραμμάτων Ι, Χ, Θ, Υ, Σ ὡς ἀρχικῶν τῆς ἐκφράσεως Ἰησοῦς Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ Σωτήρ. Τὸ στίγμα γυναικὸς ἀπαντᾷ πάντοτε ἐπὶ τοῦ βραχίονος, οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ στήθους. Καὶ ἂν μὲν ἡ γυνὴ κρατῇ ἄνθη, ὁ ἐστιγματισμένος διάγει βίον ἔκλυτον, ἂν δὲ κρατῇ σπάθην, ὁ ἐστιγματισμένος εἶναι ἐγκληματίας. Ἂν ἡ γυνὴ κρατῇ δύο σπάθας, τότε ὁ ἐστιγματισμένος εἶναι ὑπηρέτης οἴκου ἀνοχῆς. Ἰδιαίτερον στίγμα δηλώνει ὅτι ὁ φέρων εἶναι κλέπτης μὲν τὴν ἡμέραν, μαστρωπὸς δὲ τὴν νύκτα. Πτηνὰ ἐπὶ τῶν κροτάφων σημαίνουν εὐφυΐαν καὶ μακροβιότητα. Τὰ θέτουν αἱ μητέρες εἰς τὰ τέκνα των διὰ νὰ προκαλέσουν τὰς ἰδιότητας αὐτάς. Τοῦτο ὅμως μόνον ἐπὶ ἀρρένων καὶ κατόπιν σοβαρᾶς ἀσθενείας. Οἱ ναῦται καὶ οἱ στρατιῶται στιγματίζονται συχνότατα δι' ἐπαγγελματικῶν στιγμάτων.

Ἐν γένει ὁ στιγματισμὸς καταγγέλλει ἀδυναμίαν χαρακτῆρος καὶ τάσιν πρὸς παρανομίας. Ὁ Dr Lombroso ἠσχολήθη πολὺ περὶ τὴν ψυχολογικὴν ἔνδειξιν τοῦ στιγματισμοῦ. Τὰ συμπεράσματά του, ὀρθὰ τὸ πλεῖστον διὰ τὴν Εὐρώπην, ἀπεδείχθησαν ὑπὸ τῆς στατιστικῆς τοῦ κυρίου Μ. Καλογιάννη ὡς μὴ ἐφαρμόσιμα ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ ἐν Αἰγύπτῳ Dr. Sidney Smith ἀνέφερε τὸ ἑξῆς πρόσφατον γεγονὸς (1923):

Κλέπτης ἰθαγενὴς ἐπυροβολήθη εἰς *Ἔσβαν* διὰ κυνηγετικοῦ ὅπλου. Ἡ ἀνάκρισις εὗρεν αἵματα εἰς τὸν τόπον τοῦ ἐγκλήματος. Μετὰ πολλὰς ἐρεύνας συνελήφθη, ἀλλ' οὐδεμία πληγὴ διεπιστώθη εἰς τὸ σῶμά του. Ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὅμως βραχίονος ἔφερε στίγμα παριστάνον φοινικόδενδρον. Τότε διὰ τῶν ἀκτίνων Χ ἀπεκαλύφθησαν σφαιρίδια πυροβόλου σκεπασμένα ἀπὸ τοὺς κλάδους τοῦ δένδρου.

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ.—[Περὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ σημερινοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς Αἰγύπτου ἴδε κατωτέρω, ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς χώρας, τὰ κατὰ τὴν δυναστείαν τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ].

ΘΡΗΣΚΕΙΑ.—Ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Κράτους εἶναι ἡ Μουσουλμανική.

ΣΗΜΑΙΑ.—Ἡ Αἰγυπτιακὴ σημαία εἶναι πρασίνη μετὰ λευκῆς ἡμισελήνου ἐχούσης τὴν κυρτότητα ἐστραμμένην πρὸς τὸν κοντὸν καὶ ἐγκλειούσης τρεῖς λευκοὺς ἀστέρας. Τὸ πλάτος τῆς σημαίας εἶναι ἴσον πρὸς τὰ δύο τρίτα τοῦ μήκους αὐτῆς. Αἱ γραμμαὶ αἱ ἑνοῦσαι τὰ κέντρα τῶν πενταγώνων ἀστέρων σχηματίζουσιν ἰσόπλευρον τρίγωνον, ἑκάστη τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἓν ἕβδομον τοῦ μήκους τῆς σημαίας. Ἡ γραμμὴ ἡ ἑνοῦσα τὸ κέντρον τῶν πρὸς τὸν ἱστὸν ἀστέρων, ἀπέχει αὐτοῦ κατὰ τὰ δύο τρίτα τοῦ πλάτους τῆς σημαίας. Ἡ διάμετρος τῶν ἀστέρων εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἓν ὄγδοον τοῦ πλάτους τῆς σημαίας. Τὸ κέντρον τῆς ἡμισελήνου κεῖται ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς ἑνούσης τὰ κέντρα τῶν δύο πρὸς τὸν ἱστὸν ἀστέρων. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀκτὶς τῆς ἡμισελήνου εἶναι ἴση πρὸς τὸ ἓν τέταρτον τοῦ πλάτους τῆς σημαίας. Τὸ πλάτος τῆς ἡμισελήνου εἰς τὸ μέσον εἶναι ἴσον πρὸς τὰ τρία τέταρτα τῆς διαμέτρου τῶν ἀστέρων.

ΠΑΡΑΣΗΜΑ.—Τὸ ἀπὸ 15 Μαρτίου 1922 διάγγελμα δι' οὗ ἀνακηρύσσεται ἡ Αἴγυπτος βασίλειον ἀνεξάρτητον, κατήργησε φυσικὰ καὶ τὰ ἕως τότε αἰγυπτιακὰ παράσημα ἅτινα ἦσαν τουρκικά. Ἡ ἀπονομὴ των ὡς καὶ τῶν δύο πολιτικῶν βαθμῶν *πασᾶ* καὶ *βέη*, κατέστη προνόμιον τοῦ Στέμματος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἑκάστου εἴδους παρασήμου εἶναι ὁ βασιλεύς. Εἶναι δὲ ταῦτα τεσσάρων ταγμάτων.

α) Τὸ τάγμα τοῦ *Μωχαμμὲτ Ἀλῆ* ἱδρυθὲν τῷ 1915 δι' ἐξαιρετικὴν ἀξίαν καὶ ἐξαιρέτους πρὸς τὴν χώραν ὑπηρεσίας. Περιλαμβάνει ἓν περιδέραιον καὶ μίαν μεγάλην ταινίαν καθὼς καὶ δύο ἀστέρας, χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν. Τὸ περιδέραιον ἐπιφυλάττεται εἰς τὸν Μέγαν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ ἀπονέμεται εἰς βασιλεύοντας ἡγεμόνας, τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τοὺς πρωθυπουργούς.

β) Τὸ τάγμα τοῦ *Ἰσμαὴλ* ἱδρυθὲν τῷ 1924 εἰς διαιώνισιν τῆς μνήμης τοῦ μεγαλοπράγμονος πατρὸς τοῦ νῦν βασιλέως. Περιλαμβάνει τέσσαρας βαθμούς, Μεγάλην ταινίαν, Ἀνώτερον Ταξιάρχην, Ταξιάρχην καὶ Ἀξιωματικόν.

γ) Τὸ τάγμα τοῦ *Νείλου* ἱδρυθὲν τῷ 1915. Περιλαμβάνει τέσσαρας τάξεις: Μεγάλην ταινίαν, Ἀνώτερον Ταξιάρχην, Ταξιάρχην καὶ Ἱππότην.

δ) Τὸ τάγμα τοῦ *Ἀλ Καμὰλ* ἱδρυθὲν τῷ 1915 προωρισμένον ἀποκλειστικῶς διὰ τὰς γυναῖκας. Περιλαμβάνει τέσσαρας τάξεις: τὴν Ὑπάτην, τὴν Α' τάξιν (Μ. ταινίαν) τὴν 2αν καὶ τὴν 3ην. Ἡ Ὑπάτη τάξις ἐπιφυλάττεται εἰς τὴν βασίλισσαν καὶ τὰς ἡγεμονίδας. Ἀπονέμεται ὅμως καὶ εἰς πριγκιπίσσας τῶν βασιλευόντων οἴκων.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ. Ἡ σημερινὴ πολιτικὴ διαίρεσις ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὸν Μωχαμμὲτ

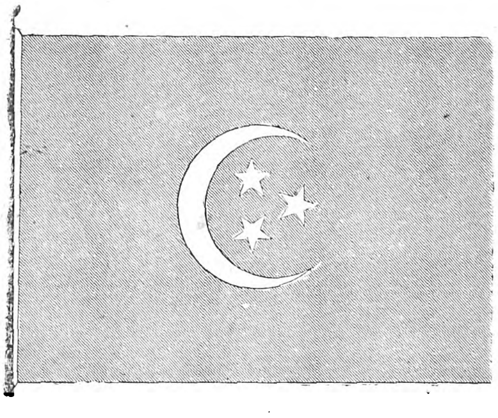

Αἰγυπτιακὴ σημαία.

Ἀλῆν. Πραγματικῶς ἀπέρρευσεν ἀπὸ ἐξελίξεως μακραίωνος. Τοὺς φαραωνικοὺς νομοὺς υἱοθέτησαν οἱ Πτολεμαῖοι ἄνευ σημαντικῆς τινος μεταβολῆς πλὴν τῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐξελληνισθέντων. Οἱ Ρωμαῖοι στρατιωτικῶς μόνον διήρεσαν διαφόρως τὴν χώραν, διότι ἡ κοσμοκρατορία των δὲν εἶχε τὰς ἀνάγκας τῶν προκατόχων. Ἡ πλησιεστάτη πρὸς τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν περιγραφὴ εἶναι ἡ τοῦ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου, Βυζαντινοῦ γεωγράφου τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος μ. Χ., ὅστις κατὰ μίμησιν τοῦ *Συνεκδήμου* τοῦ Ἱεροκλέους ἔγραψε γενικὴν περιγραφὴν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποσπάσματα δ' αὐτῆς διέσωσεν εἰς ἡμᾶς Βασίλειος ὁ Ἀρμένιος τὸν Θ' αἰῶνα εἰς ἐκκλησιαστικὸν τὸν πόνημα (H. Gelzer Gorngii Cyprii, Descriptio Orbis Romani). Τὸ Δέλτα διαιρεῖται διὰ τοῦ βραχίονος τῆς Δαμιέττης εἰς δύο ἐπαρχίας, τὴν τῆς Αἰγύπτου δυτικῶς, καὶ τῆς Αὐγουσταμνίκης ἀνατολικῶς. Ἑκατέρα διαιρεῖται εἰς δύο *δουκᾶτα* καὶ ἕκαστον τούτων εἰς μικροτέρας περιφερείας. Οἱ Ἄραβες διετήρησαν τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐξαφανίσαντες μόνον τὰ ὀνόματα. Μικρὸν κατόπιν ὅμως ηὔξησαν τὸ πλῆθος τῶν περιφερειῶν, τὰς ὁποίας ὠνόμασαν *Κουράχ*. Ἡ περίοδος αὐτὴ τῶν κουρὰχ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1058 μ. Χ. ὅτε δύο καὶ τρία κουρὰχ ἀπετέλεσαν μίαν ἐπαρχίαν. Τοῦτο ἐπεκράτησε μέχρι τοῦ 1300. Τότε πάλιν δύο καὶ τρεῖς ἐπαρχίαι ἡνώθησαν εἰς μίαν διοίκησιν καὶ αὐτὴ ἡ διοικητικὴ διαίρεσις ἐτηρήθη ἕως σήμερον.

Ἐν τῷ παρόντι ἡ Αἴγυπτος διαιρεῖται εἰς 14 νομούς, λεγομένους *μουδιρίας* καὶ ἓξ κυβερνεῖα, λεγόμενα *μοχάβζα*. Ἑκάστη μουδιρία διοικεῖται ἀπὸ ἕνα μουδίρην, ὑπαγόμενον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς πολλὰ *μάρκαζ*, ἤτοι ἐπαρχίας, ἑκάστου τῶν ὁποίων προΐσταται εἷς *μαμούρης*. Τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰσήγαγεν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς. Ἕκαστον κυβερνεῖον διοικεῖται ὑπὸ ἑνὸς *μουχάβζ*, ὑπαγομένου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐκτὸς τῶν κυβερνητῶν διώρυγος Σουὲζ καὶ Ὀάσεων, οἵτινες ὑπάγονται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. Ἡ πρωτεύουσα ἑκάστης μουδιρίας λέγεται *μπαντάρ*. Ἡ καλλιεργημένη ἔκτασις ἑκάστης μουδιρίας διαιρεῖται εἰς ὁμίλους χωρίων, ἑκάστου τῶν ὁποίων προΐσταται εἷς *ὀμδας*, κατὰ κανόνα δὲ κάτοικος καὶ γαιοκτήμων τοῦ μέρους εὐϋπόληπτος, ἄμισθος, ἀλλ' ἀπολαύων προνομίων τινῶν. Ἡ περιφέρεια τῆς δικαιοδοσίας ἑκάστου *ὀμδα* ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰς ἡμετέρας κοινότητας ἐν Ἑλλάδι. Τὰ *μάρκαζ* ὑποδιαιροῦνται εἰς ἀστυνομικὰς περιφερείας, ὧν τὸ κέντρον εἶναι ἐφωδιασμένον διὰ πυροσβεστικῆς ἀντλίας, τηλεφώνου καὶ ταχυδρομικοῦ γραφείου.

ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΙ. Παραθέτομεν κατωτέρω πίνακα τῶν νομῶν (μουδιρίαι) καὶ τῶν ἐπαρχιῶν (μάρκαζ) εἰς ἃς ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ὑποδιαιρεῖται:

Μουδιρίαι τῆς *Κάτω Αἰγύπτου:*

— Μουδιρία *Βεχέρας*. Πρωτεύουσα *Δαμαγχούρ*. Μάρκαζ: Ρωζέτη, Κάφρ ἐλ Δάουαρ, Ἀμποῦ Χούμους, Δαμαγχοὺρ (πόλις), Δαμαγχοὺρ (περίχωρα), Σούμπρα Κίτ, Ἰτιαῖ ἐλ Μπαρούτ, Κὸμ Χαμάντα.

— Μουδιρία *Γκαρμπίας*. Πρωτεύουσα *Τάντα*. Μάρκαζ: Φούβα, Σιρμπίν, Δεσούκ, Κάφρ ἐλ Σεΐχ, Τάλχα, Ἐλ Μεχάλα ἐλ Κούμπρα, Σαμανούτ, Κάφρ ἐλ Ζαγιάτ, Ζίφτα, Τάντα (πόλις), Τάντα (περίχ.), Σάντα.

— Μουδιρία *Δακαχλία* Πρωτεύουσα *Ἐλ Μανσούρα*. Μάρκαζ: Δεκέρνες, Ἐλ Μανσούρα, (πόλις) Ἐλ Μανσούρα (περίχ.), Ἀγκὰ Σιμπελάουϊν, Μὶτ Γκάμρ, Φαρασκούρ.

— Μουδιρία *Σαρκία*. Πρωτεύουσα *Ζαγαζίκ*. Μάρκαζ: Κάφρ Σάκρ, Φακούς, Χίχια, Ζαγαζὶκ (πόλις), Ζαγαζὶκ (περίχ.), Μίνιετ ἐλ Κάμχ, Μπιλμπεΐς.

— Μουδιρία *Μενουφία*. Πρωτεύουσα *Σίμπιν Ἐλ Κώμ*. Μάρκαζ: Τάλα, Κουέσνα, Σιμπὶν ἐλ Κώμ, Μινούφ, Ἀσμούν.

— Μουδιρία *Γκαλιούμπιε*. Πρωτεύουσα *Βέγχα*. Μάρκαζ: Βέγχα (πόλις), Τούκχ, Σιμπὶν ἐλ Κανάτερ, Γκαλιούμπ.

Μουδιρίαι τῆς *Ἄνω Αἰγύπτου:*

— Μουδιρία *Γκίζας*. Πρωτεύουσα *Γκίζα*. Μάρκαζ: Ἐμπάμπα, Ἐλ Γκίζα, Ἐλ Ἀγιάτ, Ἐλ Σάφ

— Μουδιρία *Φαγιούμ*. Πρωτεύουσα *Μεντινὲτ Ἐλ Φαγιούμ*. Μάρκαζ: Σεννοῦρες, Ἐλ Φαγιούμ, Ἴτσα.

— Μουδιρία *Βένι Σουέφ*. Πρωτεύουσα *Βένι Σουέφ*. Μάρκαζ: Ἐλ Βάστα, Βένι Σουέφ, Μπίμπα.

— Μουδιρία *Μίνιας*, Πρωτεύουσα *Μίνια*. Μάρκαζ: Ἐλ Φάσχν, Μαγάγα, Μπένι Μαζάρ, Σαμαλούτ, Ἐλ Μίνια, Ἀμποῦ Κουρκάς.

— Μουδιρία *Ἀσιούτ*, Πρωτεύουσα *Ἀσιούτ*. Μάρκαζ: Μαλάουϊ, Νταϊρούτ, Μανφαλούτ, Ἀσιοὺτ (πόλις), Ἀσιοὺτ (περίχ.), Ἀμποῦ Τίγκ, Ἀμπούμπ, Ἐλ Μπανταρί.

—Μουδιρία *Γκίργκε*. Πρωτεύουσα *Σοχάγκ*. Μάρκαζ: Τάχτα, Σοχάγκ, Ἀκχμίν, Γκίργκε, Μπαλυάνα.

—Μουδιρία *Κένα*. Πρωτεύουσα *Κένα*. Μάρκαζ: Νάγκ Χαμμάντι, Δίσνα, Κένα, Κούς, Λοῦξορ, Ἔσνα.

— Μουδιρία: *Ἀσουάν*. Πρωτεύουσα *Ἀσουάν*. Μάρκαζ: Ἐτφού, Ἀσουάν, Ἐλ Δὶρρ.

ΚΥΒΕΡΝΕΙΑ. Τὰ κυβερνεῖα (*μοχάβζα*) εἶναι:

Καΐρου.—Κίσμ: Ἀβδὶν Βὰλ ἐλ Σαπτία, Βουλάκ, Ἐλ Δὰρβ ἐλ Ἄχμαρ, Ἐζβεκία, Γκαμαλία, Χελουὰν (μάρκαζ) Καλίφα, Μοῦσκι, Παλαιὸν Κάϊρον (Μάσρ ἐλ Ἀττίκα), Σάϊδα Ζέναμπ (Ἁγία Ζηνοβία), Σούμπρα, Βαΐλι, Τούρα, Ἀχράμ, Ἰμὰμ ἐλ Σάφι, Ἀῒν Σάμς, Μανιὰλ ἐλ Ρόδα, Σάχελ Ρῶδελ Φάραγκ, Ἔζβετελ Σουδανίγια, ἐλ Κομπέσι, ἐλ Ζεϊτούν.

Ἀλεξανδρείας.— Κίσμ: Ἀτταρίν, Γκουμρούκ, Κουάϋ, Λαμπάν, Ἐλ Μανσία, Μίνετ ἐλ Μπασάλ, Μωχαρὲμ Μπέη, Ράμλε (μάρκαζ), Καρμούζ, Μαριοὺτ (μάρκαζ), Ἔζμπετ Κοσσεΐντ, Βαρντίγια, Ἐλ Δεκχέλε, Γκεῒτ ἐλ Ἐνάμπ, Ἐλ Ἀνφοῦσι.

Διώρυγος.—Περιλαμβάνει τὸ Πὸρτ Σαῒτ καὶ τὴν Καντάραν.

Μάρκαζ Ἰσμαηλίας.—Περιλαμάνει τὸ Φαγιὲτ καὶ τὸ Ἀμποῦ Σίρ.

Σουὲζ (Πόλεως).—Ἐλ Ἀρίς.

Δαμιέττης.

Σινᾶ.

Τὸ Σινᾶ (βλ. λ.) ἔχει δύο μόνον συνοικισμούς: τὸ Ἐλ-Ἀρίς, τἀρχαῖα Ρινοκόρουρα, ἀπὸ παλαιοτάτου μεθοριακὴν Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐπὶ τῆς Μεσογείου, καὶ τὸ Τώρ, τὴν ἀρχαίαν Ραϊθὼ ἐπὶ τοῦ κόλπου τοῦ Σουέζ, ὅπου τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῶν ἀπὸ Μέκκας προσκυνητῶν. Τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ Σινᾶ ὀφιοειδῶν λεγομένων ἐπιγραφῶν καὶ τῶν διεσπαρμένων τάφων καὶ οἰκήσεων, ἔπειτα δὲ αἱ πληροφορίαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀνὰ τὴν χερσόνησον μονασάντων ἀναχωρητῶν μαρτυροῦν ὅτι ἄλλοτε εἶχε χλωρίδα πλουσιωτέραν καὶ ἄρα ὕδατα ἀφθονώτερα. Σήμερον εἶναι τελείως ἔρημος καὶ αὐχμηρά. Οἱ σημερινοὶ κάτοικοι εἶναι Ἄραβες ἐξ Ἀραβίας, ἐλθόντες μετὰ τὸν Ζ' αἰῶνα. Μία ὅμως φυλή, οἱ λεγόμενοι *Σκλάβοι* τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, φαίνεται μῖγμα τῶν πάλαι ἰθαγενῶν χριστιανῶν πρὸς

Digitized by Google

τοὺς ἐπήλυδας μουσουλμάνους. Διαιτῶνται πέριξ τῆς Μονῆς τὴν ὁποίαν φρουροῦν καὶ ἀπὸ τῆς ὁποίας ζῶσιν.

Ἐπὶ τῆς τριγωνικῆς χερσονήσου καὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Δζέμπελ Κατερὶν κεῖται ἡ ἱστορικὴ *Μονὴ τοῦ Σινᾶ* ἔχουσα ὀνομαστὴν βιβλιοθήκην.

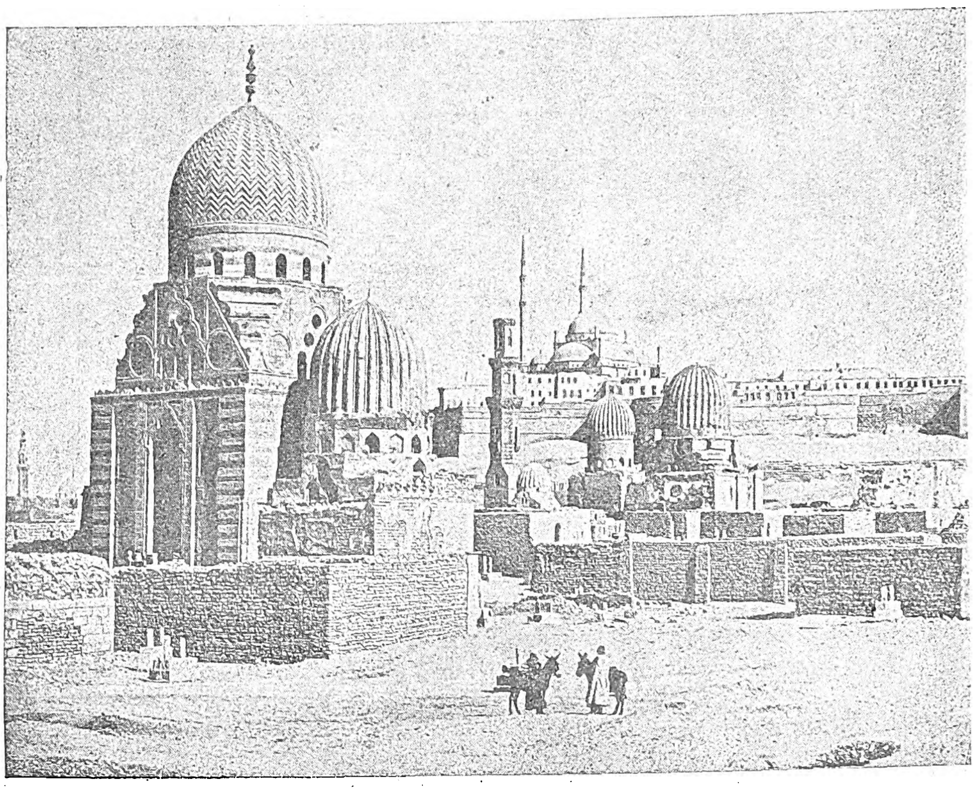

Τάφοι τῶν Καλιφῶν ἐν Καΐρῳ.
(Εἰς τὸ βάθος τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τζαμίον ὅπου καὶ ὁ τάφος τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ).

Ἡ Μονὴ ἐκτίσθη ἐκεῖ ὅπου τίθεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὴν φλεγομένην, ἀλλὰ μὴ καιομένην βάτον, εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ ὄρους Χωρέβ, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ἐκόμισεν εἰς τοὺς Ἑβραίους τὰς πλάκας τῶν ἐντολῶν. Εἰς τὴν ἄλλην τῶν γειτονικῶν κορυφῶν λέγεται ὅτι εὑρέθη τὸ σκῆνος τῆς Ἀλεξανδρινῆς μάρτυρος Ἁγίας Αἰκατερίνης (βλ. λ.), τῆς ὁποίας ὡραία εἰκὼν εὑρίσκεται ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς, ἔργον τοῦ Κρητὸς καλλιτέχνου Κορνάρου, ἀδελφοῦ τοῦ ποιητοῦ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου».

Ἡ Μονὴ μετὰ τῶν μοναχῶν της εἶναι ἀρχιεπισκοπὴ αὐτοκέφαλος. Ὁ ἐπίσκοπος χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἑδρεύει δὲ εἰς τὸ Δάχερ τοῦ Καΐρου εἰς Μετόχιον. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς ἀνεκάλυψεν ὁ Tissendorf τὸν περίφημον κώδικα, ἤτοι χειρόγραφον Εὐαγγέλιον τοῦ Δ' αἰῶνος, αἱ δὲ ἀδελφαὶ Smith ἀνεκάλυψαν ἔτι ἀρχαιότερον εἰς τὸ ἀραμαϊκὸν πρωτότυπον, ἤτοι τὴν ἑβραιοσυριακὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ὡμίλει ὁ Ἰησοῦς. Ἡ Μονὴ ἔτυχε προνομίων παρὰ τῶν πρώτων Καλιφῶν, ἕως σήμερον δὲ τιμᾶται ὑπὸ τῶν πέριξ Βεδουΐνων. Οἱ μοναχοί της φημίζονται διὰ τὴν φιλοξενίαν των.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΞΕΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ. Κατὰ τὸ διάταγμα τῆς 5 Φεβρουαρίου 1924, ὡρίσθησαν αἱ περιφέρειαι τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνικῶν Προξενικῶν ἀρχῶν ὡς ἑξῆς:

Τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς Διοικήσεως *Ἀλεξανδρείας* καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς *Ραμλίου* καὶ *Μαριοὺτ* καὶ ἐπὶ τῆς Μουδιρίας *Βεχέρας*.

Τοῦ Προξενείου Καΐρου, ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς Διοικήσεως *Καΐρου*, ἐπὶ τῆς Μουδιρίας *Γκίζης* καὶ τῶν Μάρκαζ *Γκίζης*, *Ἐμπάμπας*, *Βουλὰκ ἐλ Δακρούρ*, *Ἐλ Ἀγιάτ*, *Ἐλ Σάφ*.

Τοῦ Προξενείου Πὸρτ Σαῒτ, ἐπὶ τῶν Διοικητικῶν περιφερειῶν *Πὸρτ Σαῒτ* καὶ *Ἰσμαηλίας*.

Τοῦ Ὑποπροξενείου Σουέζ, ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς Διοικήσεως *Σουέζ*.

Τοῦ Ὑποπροξενείου Μανσούρας, ἐπὶ τῆς περιφερείας τῆς Διοικήσεως *Δαμιέττης* καὶ τῆς Μουδιρίας *Δακαχλίας*.

Τοῦ Ὑποπροξενείου Μινίας-Ἀσιούτ, ἐπὶ τῶν περιφερειῶν καὶ Μουδιριῶν *Ἀσουάν*, *Κένας*, *Γκίργκιας*, *Ἀσιούτ*, *Μίνιας*, *Βένι Σουὲφ* καὶ *Φαγιούμ*.

Τοῦ Ὑποπροξενείου Ζαγαζικίου, ἐπὶ τῶν περιφερειῶν τῶν Μουδιριῶν *Σαρκίας* καὶ *Γαλιουμπίας*.

Τοῦ Ὑποπροξενείου Τάντας, ἐπὶ τῶν περιφερειῶν τῶν Μουδιριῶν *Γαρμπίας* καὶ *Μενουφίας*.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ. Ἐκκλησιαστικῶς ἡ Αἴγυπτος ἀποτελεῖ τὸ *κλίμα* αὐτοκεφάλου Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὑπὸ ἐπίσκοπον αἱρετὸν ὑπὸ τοῦ λαϊκοῦ καὶ κληρικοῦ ποιμνίου του καὶ φέροντα τὸν τίτλον: *Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας*. Ἡ φήμη του ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μακαριώτατος Πάπας καὶ Πατριάρχης τῆς μεγάλης θεουπόλεως Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Πενταπόλεως, Αἰθιοπίας καὶ πάσης Ἀφρικῆς, τρίτος καὶ δέκατος τῶν Ἀποστόλων, κριτὴς τῆς Οἰκουμένης».

Ὁ Πατριάρχης, δεύτερος ἐν τῇ τάξει τῶν ὁμοδόξων αὐτοκεφάλων ἐπισκόπων, ἑδρεύει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τὴν δὲ Σύνοδον τοῦ Θρόνου ἀποτελοῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἀνώτεροι βαθμοῦχοι τῆς ἱεραρχίας τοῦ κλίματος. Ἡ παροῦσα εἰς ἐπισκοπικὰς περιφερείας διαίρεσις τῆς Αἰγύπτου δὲν συμπίπτει οὔτε πρὸς τὴν παλαιὰν ἐκκλησιαστικήν, οὔτε πρὸς τὴν διοικητικὴν τῆς χώρας διαίρεσιν, οὔτε καὶ πρὸς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Προξενικήν.

Οὕτως ἐν *Κάτω Αἰγύπτῳ*:

1) Ἡ ἐπαρχία *Ἀλεξανδρείας* περιλαμβάνει τὸ Δυτικὸν ἥμισυ τοῦ Δέλτα ἀπὸ τοῦ Δυτ. ἄκρου τῆς Μαρεώτιδος, τὴν Οὐάδη ἐλ Νάτρουμ, μέχρι τῆς Μεχάλλα ἐλ Κεμπὶρ καὶ τὸ Κάϊρον ἄνευ τῶν προαστείων του.

2) Ἡ ἐπαρχία *Μέμφιδος* τὰ προάστεια τοῦ Καΐρου, τὸ Σιμπὶν ἐλ Κὼμ καὶ τὴν Ὄασιν τοῦ Φαγιούμ. Ὁ Μητροπολίτης Μέμφιδος εἶναι καὶ πατριαρχικὸς ἐπίτροπος ἐν Καΐρῳ.

3) Ἡ ἐπαρχία *Πηλουσίου* ἔχει ἕδραν τὸ Πὸρτ Σαῒτ, κατέχει δὲ τὸ ΒΑ τοῦ Δέλτα περιλαμβάνουσα τὰς πόλεις Μανσούραν, Δαμιέττην, Σιρμπὶν καὶ Βελκάς.

4) Ἡ ἐπαρχία *Λεοντοπόλεως* τὸ λοιπὸν τοῦ Ἀν. Δέλτα, ἔχουσα ἕδραν τὸ Ζαγαζίκιον καὶ περιλαμβάνουσα τὰς πόλεις Ἰσμαηλίαν, Μὶτ Γκάμρ, Σουέζ, Φακούς, Μινὲτ ἐλ Γκάμχ καὶ Ζίφταν.

5) Ἡ ἐπαρχία *Τριπόλεως* τὴν Δυτ. τῆς Μαρεώτιδος ἔρημον ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Παραιτωνίου (Μάρσα Ματρούχ) μέχρι τῆς Τύνιδος, ἤτοι τὴν ἀρχαίαν Λιβύαν, περιλαμβάνουσα τὰς πόλεις Τρίπολιν, Βεγγάζαν, Σφάξ, Ζέμπαν καὶ Τύνιδα.

Οἰκίαι ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ μετὰ πύργων περιστερεώνων.
(Σχεδίασμα χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1737.)

Ἐν δὲ τῇ *Ἄνω Αἰγύπτῳ*:

6) Ἡ ἐπαρχία *Πτολεμαΐδος* ὁλόκληρον τὴν Ἄνω Αἴγυπτον μὲ ἕδραν τὸ Βένι Σουέφ.

7) Ἡ ἐπαρχία *Νουβίας* μὲ ἕδραν τὸ Καρτούμ, ἐκτείνεται δὲ καθ' ὅλον τὸ Αἰγυπτιακὸν Σουδάν.

8) Ἡ ἐπαρχία *Αἰθιοπίας* μὲ ἕδραν τὴν Ἀξώμην, περιλαμβάνει τὴν Ἐρυθραίαν καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀβησσυνίας.

[Περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, οὔσης αὐτοκεφάλου ἐπισκοπῆς, ἴδε ἀνωτέρω. Περὶ δὲ τῆς ἱστορίας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου ἰδιαιτέρως ἴδε ἰδιαίτερα κατωτέρω κεφάλαια].

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ.—Ἡ Δικαστικὴ Ὀργάνωσις εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶνε πολυμερής, λόγῳ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Λειτουργοῦν τεσσάρων εἰδῶν δικαστήρια:

α) Τὰ μικτά, β) τὰ ἰθαγενῆ, γ) τὰ ἱεροδικαστήρια καὶ δ) τὰ προξενικά.

Τὰ μικτὰ ἱδρύθησαν ἕνεκα τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐγκαταστάσεως πολλῶν ξένων, οἵτινες λόγῳ τῶν διομολογήσεων τῆς ἐπικυριάρχου Τουρκίας ἐδικαιοῦντο εἰς ἰδίαν προστασίαν. Ταῦτα δικάζουν ἀστικὰς ἢ ἐμπορικὰς διαφορὰς μεταξὺ ξένων καὶ ἰθαγενῶν ἢ ξένων διαφόρου ὑπηκοότητος. Ἑδρεύουν ἐν Καΐρῳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Μανσούρα, Βένι Σουέφ. Τὸ δὲ Μ. Ἐφετεῖον εἶναι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἡ ἀνάγκη ἀφ' ἑτέρου νὰ συμβιβασθοῦν αἱ ἀξιώσεις τῶν νεωτέρων ὅρων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς πρὸς τὸν ἱερὸν νόμον τῶν Μουσουλμάνων ἐπέβαλε τὴν ἵδρυσιν τῶν ἰθαγενῶν δικαστηρίων, ἅτινα δικάζουν ἐπὶ ἀστικῶν καὶ ἐμπορικῶν ὑποθέσεων μεταξὺ ἰθαγενῶν. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ ποινικὰ ἰθαγενῆ δικαστήρια ἐπὶ ἐγκλημάτων καὶ πταισμάτων. Τὰ ἰθαγενῆ ἑδρεύουν εἰς Κάϊρον, Τάνταν Ἀλεξάνδρειαν, Ζαγαζίκ, Βένι Σουέφ, Ἀσιούτ, Κέναν. Τὸ ἰθαγενὲς Ἐφετεῖον ἑδρεύει ἐν Καΐρῳ. *Ἡ Μουδιρία* τῶν *Συνόρων* (ἐλ Χοντούτ) ὑπόκειται εἰς εἰδικὸν δικαστήριον καὶ Ἐφετεῖον ἑδρεῦον ἐν Ἀσουάν. Τὰ ἱεροδικαστήρια διαιροῦνται εἰς τὰ ἰθαγενῆ (Μεχκεμὲ) καὶ εἰς τὰ τῶν ξένων θρησκειῶν, Πατριαρχικά, Ραβινικὰ κ.τ.λ., δικάζοντα ἐπὶ ζητημάτων προσωπικῆς φύσεως, σύμφωνα πρὸς τὸ ἴδιον θρησκευτικὸν δίκαιον ἑκαστον. *Οἱ Μεχκεμὲ σαρίγια* δικάζουν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μουσουλμανικοῦ Δικαίου, ἁρμόδιοι δι' ὅλα τὰ ζητήματα προσωπικῆς καταστάσεως, γάμου, διαζυγίου, δωρεᾶς, κληρονομίας, κληροδοτήματος κ.τ.λ. Ἐπίσης δικάζουν ἐπὶ σχετικῶν διαφορῶν πρὸς τὰ *Βάκφ*, διορίζουν τοὺς κηδεμόνας καὶ διαχειριστάς, ἐγγράφουν τὰς πωλήσεις τῶν ἀκινήτων, καὶ ἐκδίδουν *Χοτζέτ*, ἤτοι τίτλους ἰδιοκτησίας. Δύο τοιαῦτα μεγάλα δικαστήρια ἑδρεύουν εἰς τὸ Κάϊρον καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τὸ δικάζον σῶμα σύγκειται ἀπὸ τὸν *Καδῆν*, τὸν ἀντικαταστάτην του (*ναΐμπ*) καὶ πολλοὺς συμβούλους ἀποτελοῦντας τὸ *Μεγκλὶς σαρίγια*. Χωρὶς νὰ μετέχῃ τοῦ σώματος χρησιμεύει ὡς ἱερονομικὸς σύμβουλος εἷς *μουφτῆς*. Οἱ τοῦ Καΐρου φέρουν τὸν τίτλον *μέγας Μουφτῆς* καὶ *μέγας Καδῆς*. Οὗτος διοριζόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως διὰ διατάγματος εἶναι ὁ ἱεραρχικὸς ἀρχηγὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἰσλαμικοῦ κλήρου, ὁ δὲ μέγας Μουφτῆς εἶναι ὁ ἀνώτατος ἑρμηνευτὴς τοῦ ἱεροῦ νόμου. Εἰδικὸς μουφτῆς βοηθεῖ τὸν Ὑπουργὸν τῆς Δικαιοσύνης γνωματεύων ἐπὶ παντὸς ζητήματος σχετικοῦ πρὸς τοὺς Μεχκεμέ. Τὰ προξενικὰ δικαστήρια δικάζουν ἐπὶ ἀστικῶν καὶ ἐμπορικῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν ἰδίων των ἑκάστοτε ὑπηκόων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λειτουργεῖ καὶ καχουργιοδικεῖον Ἑλληνικόν.

Digitized by Google

ΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΠΟΛΕΙΣ. Αἱ κυριώτεραι, ὑπὸ ἔποψιν πληθυσμοῦ καὶ ἐμπορικῆς σημασίας, πόλεις τῆς Αἰγύπτου εἶναι αἱ κατωτέρω. [Περὶ τούτων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων Αἰγυπτιακῶν πόλεων, βλ. τὰς οἰκείας δι' ἑκάστην λέξεις.]

Κάϊρον, πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τοῦ Νείλου. Ἡ μεγαλυτέρα πόλις τῆς Ἀφρικῆς. Κάτοικοι 1.059.824.

Ἀλεξάνδρεια, ὁ πρῶτος λιμὴν τῆς χώρας, ἐπὶ τῆς Μεσογείου. Κάτοικοι 570.314.

Πὸρτ-Σαΐτ, λιμὴν ἐπὶ τῆς βορείας εἰσόδου τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ.

Δαμιέττη, 31 χιλ. κάτοικοι.

Μανσοῦρα, 171 χιλ. κάτοικοι· μὲ ἀκμάζουσαν ἑλληνικὴν παροικίαν.

Ζαγαζίκιον, 223 χιλ. κάτοικοι· εἶχε μέχρι τοῦ 1900 ἀκμαιοτάτην ἑλληνικὴν παροικίαν, ἐλαττωθεῖσαν ὅμως ἔκτοτε ἀριθμητικῶς, ὅπως καὶ ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τάντα, 285 χιλ. κάτοικοι· μὲ ἀκμαίαν ἑλληνικὴν κοινότητα.

Δαμαγχούρ, ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων *Ἑρμούπολις ἡ μικρά*· ἔχει σήμερον ὀλίγους Ἕλληνας μεταξὺ τῶν κατοίκων του.

Κὰφρ ἐλ Ζαγιάτ, ἔχον Ἑλληνικὴν κοινότητα.

Ἐκ τῶν ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ πόλεων ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιαι εἶναι:

Τὸ *Φαγιούμ*, κάτοικοι 167.000· πλησίον του ἦτο τὸ πολυδαίδαλον οἴκημα τοῦ *Δαχερούντ* (Λαβύρινθος) καὶ αἱ ταφαὶ τῶν ἱερῶν κροκοδείλων, τὰς ὁποίας περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Στράβων. Ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ δ' Ἑλληνίδων πόλεων ἀξιομνημόνευτοι εἶναι ἡ Κροκοδειλούπολις καὶ ἡ Ὀξύρυγχος, διὰ τὸ πλῆθος τῶν παρ' αὐταῖς ἀνακαλυφθέντων ἑλληνικῶν παπύρων, ἐν οἷς ἡ «Ἀθηναίων Πολιτεία» τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ οἱ «Μιμίαμβοι» τοῦ Ἡρώνδα.

Ἀσουάν, πλησίον τῶν ἐρειπίων τῆς παναρχαίας πόλεως Σουὰν (τῆς Συήνης τῶν Ἑλλήνων), κέντρον ἰδίως χειμερινῆς διαμονῆς περιηγητῶν· ἔχει Ἑλληνικὴν κοινότητα.

Λοῦξορ, ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Θηβῶν (βλ. λ.), κάτοικοι 140,000. Εἰς τοὺς παρ' αὐτὴν πρόποδας τῆς Λιβυκῆς ὀροσειρᾶς σώζονται τὰ ἐρείπια τοῦ Ραμψείου καὶ οἱ βασιλικοὶ τάφοι, ὅπου ἀνεκαλύφθη τῷ 1923 καὶ ὁ τάφος τοῦ Τοὺτ-Ἀγκχ-Ἀμμών, ὁ καταπλήξας τὸν κόσμον διὰ τοῦ ἀμυθήτου πλούτου τῶν κτερισμάτων του. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει Ἑλληνικὴ παροικία.

Ἐκ τῶν λοιπῶν πόλεων ἀναφέρομεν τὰς ἐχούσας Ἑλληνικὰς κοινότητας:

Βέγγα (κάτ. περιφερ. 111.000).—*Μεχὰλ ἐλ Κεμπὶρ* (κάτ. 202.000). — *Σιμπὶν ἐλ Κὼμ* (κάτ. 235.000). —*Ἰσμαηλία* (κάτ. 15.000).—*Φακοὺς* (κάτ. 145.000). — *Μίνετ ἐλ Γκὰμχ* (κάτ. 165.000). — *Ζίφτα* (κάτ. 169.000).—*Μὶτ Γὰμρ* (κάτ. 231.000).— *Βένι—Σουὲφ* (κάτ. 201.000). — *Μίνια* (κατ. 144.000). — *Σοχάγκ* (κάτ. 177.000).—*Ἀσιοὺτ* (κάτ. 144.000).

ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΜΟΝΑΔΕΣ. Ἀπὸ τοῦ κεδίβου Ἰσμαὴλ ἡ Αἰγυπτιακὴ κυβέρνησις χρησιμοποιεῖ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον διὰ τὰς μετὰ τῶν ξένων σχέσεις καὶ τὰς κρατικὰς χρονολογήσεις. Μολαταῦτα τηρεῖ τὸ μουσουλμανικὸν ἡμερολόγιον διὰ τὴν ἐθνικὴν δίαιταν τοῦ λαοῦ. Τὸ ἔτος τῶν Μουσουλμάνων σύγκειται εἰς 12 σεληνιακῶν μηνῶν ἀρχομένων ἀπὸ Νέας Σελήνης. Ἐπειδὴ δ' ὁ σεληνιακὸς μὴν περιέχει $29^1/_2$ ἡμέρας περίπου, δι' αὐτὸ οἱ μὲν περιττῆς τάξεως μῆνες ἀποτελοῦνται ἐκ 30 ἡμερῶν, οἱ δὲ ἀρτίας ἐξ 29. Εἶναι δὲ οἱ ἑξῆς:

1. Μωχαρρὲμ	ἡμ. 30	7. Ρεγκιὲπ	ἡμ. 30
2. Σαφὲρ	» 29	8. Σααμπὰν	» 29
3. Ρεμπὶ οὐλ Ἐβὲλ	» 30	9. Ραμαντὰν	» 30
4. Ρεμπὶ οὐλ Ἀχὶρ	» 29	10. Σαβὰλ	» 29
5. Τζεμάζι οὐλ Ἐβέλ	» 30	11. Ζοῦ ἐλ Καντὲ	» 30
6. Τζεμάζι οὐλ Ἀχὶρ	» 29	12. Ζοῦ ἐλ Χειζὲ	» 29 ἢ 30

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πραγματικὴ διάρκεια τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς εἶναι κἄτι πλέον τῶν $29^1/_2$ ἡμερῶν δι' αὐτὸ εἰς περίοδον 30 σεληνιακῶν ἐτῶν προσθέτουν 1 ἡμέραν εἰς 11 ἔτη, ἅτινα οὕτως ἔχουν 355 ἡμέρας καὶ λέγονται *πλήρη* («καμπίς»), ἐνῶ τὰ ἄλλα 19 σύγκεινται ἐκ 354 ἡμερῶν καὶ λέγονται *κοινά*. Οἱ Ἄραβες χρονολόγοι ἐλογάριαζαν τὸν σεληνιακὸν μῆνα ἐξ 29 ἡμερῶν 12 ὡρῶν 44 λεπτῶν, ἤτοι ἐξ 29 ἡμ., 53055 καὶ ἄρα τὸ ἔτος ἐξ ἡμερῶν 354,3666 ἢ 354+11/30. Τὸ ποσὸν τοῦτο πολλαπλασιαζόμενον ἐπὶ 30 δίδει ἡμέρας 10631. Ἐντεῦθεν ὁ 30ετὴς των κύκλος, εἰς 11 ἔτη τοῦ ὁποίου προσθέτουν ἀνὰ μίαν ἡμέραν. Εἶναι δὲ ταῦτα τὸ 2ον, τὸ 5ον, 7ον, 10ον, 13ον, 16ον, 18ον, 21ον, 24ον, 26ον. καὶ 29ον.

Αἱ ἡμέραι τῆς ἑβδομάδος φέρουσι τὰ τακτικὰ ὀνόματα ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν:

Γιὼμ	ἐλ	Οὐάχαντ	(ἡμέρα πρώτη)	=	Κυριακὴ
»	»	Τάνι			Δευτέρα
»	»	Ταλὰτ			Τρίτη
»	»	Ἄρμπα			Τετάρτη
»	»	Χαμὶς			Πέμπτη
»	»	Τζουμμᾶ			Παρασκευὴ
»	»	Σάμπτ			Σάββατον

Ἡμέρα ἀργίας εἶναι ἡ Παρασκευή.

Ἡ μουσουλμανικὴ χρονολόγησις ἀρχίζει ἀπὸ τῆς *Φυγῆς* (Ἐγείρας) τοῦ Προφήτου ἐκ Μέκκας εἰς Μεδίναν, τιθεμένης ὅτι συνέβη τὴν Παρασκευὴν 16 Ἰουλίου 622 μ. Χρ. καὶ ταυτιζομένης πρὸς τὴν 1 Μωχαρρὲμ τοῦ 1ου ἰσλαμικοῦ ἔτους.

Τὸ ἡμερονύκτιον ἔχει 24 ὥρας, ἡ δὲ ἡμέρα ἀρχίζει ἀπὸ τῆς πλήρους δύσεως τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου.

ΕΟΡΤΑΙ. Αἱ ἑορταὶ τοῦ ἰθαγενοῦς μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ εἶναι κυρίως δύο εἰδῶν: θρησκευτικαὶ καὶ Νειλωτικαί.

Θρησκευτικαὶ ἑορταί.— Ἡ ἀκριβὴς των ἡμερομηνία ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὁρατοῦ μηνίσκου τῆς Νέας Σελήνης.

Αἱ δέκα πρῶται ἡμέραι τοῦ μηνὸς Μωχαρρὲμ εἶναι ἐξαιρέτως ἱεραὶ καὶ ὑπὲρ ταύτας ἡ 1η, ὡς πρωτοχρονιὰ (*Ἄϊντ ἐλ Ριάχαμπ*), ἔπειτα δὲ ἡ 10η, καθ' ἣν τηρεῖται αὐστηρὰ νηστεία (*Ἀσ' σούρα*). Τὴν ἡμερομηνίαν αὐτὴν συνηντήθησαν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου ἐξώσεώς των ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα· ἐπίσης τὴν ἰδίαν ἡμερομηνίαν ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν κιβωτόν του ὁ Νῶε. Ἀκόμη τὴν 10ην Μωχαρρὲμ ὁ ἔγγονος τοῦ Προφήτου, ὁ ἀτυχὴς Χουσεΐν, εὗρε μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὴν μάχην τῆς Κερβέλας. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν οἱ εὐσεβεῖς διανέμουν ἐλεημοσύνας καὶ προμηθεύονται φυλακτά. Αἱ μητέρες περιάγουν τὰ παιδία των εἰς τοὺς δρόμους καὶ δέχονται χάλκινα νομίσματα ἀπὸ τοὺς διαβάτας, τὰ ὁποῖα ράπτουν εἰς τὸν σκοῦφόν των. Τὴν 8ην ὥραν μ. μ. συγκεντρώνονται εἰς τὸ ἐν Καΐρῳ τζαμίον Χουσεΐν χιλιάδες κόσμου. Τὸ τζαμίον αὐτό, Γκὰμ Σεϊντνὰλ Χουσεΐν ἢ ἐλ Χασσανεΐν, περιέχει τὴν κεφαλὴν τοῦ μάρτυρος μετακομισθεῖσαν ἀπὸ τῆς μάχης εἰς τὸ Κάϊρον τῷ 680 ἐντὸς σάκκου ἐκ πρασίνου μεταξωτοῦ. Τὸ ἔγκλειον αὐτὴν μαυσωλεῖον εἶναι σπουδαῖον ἀραβούργημα. Ὡς γνωστόν, ὁ Χουσεΐν ἔπεσε μαχόμενος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ πατρός του Ἀλῆ, γαμβροῦ τοῦ Προφήτου, δολοφονηθέντος τῷ 661. Λατρεύεται ὑπὸ τῶν Σαϊτῶν καὶ ἰδίως τῶν Περσῶν. Ἑκάστην Πέμπτην συχνάζεται ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ κατὰ Σάββατον ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Τὴν 10ην Μωχαρρὲμ λιτανεία τῶν Περσῶν λευχειμονούντων διασχίζει τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Πλήττονται τὸ πρόσωπον μὲ κοπτερὰ ξίφη εἰς ἔνδειξιν πένθους καὶ τὸ αἷμα ῥέει ἐπάνω εἰς τὰ λευκὰ των ἐνδύματα. Περιάγουν ἐπίσης οἱ λειτανεύοντες ἔφιππον ἕνα ἀγοράκι ἐνδεδυμένον λευκὰ καὶ αἱματωμένα ἐνδύματα ὡς εἴδωλον τοῦ Χουσεΐν.

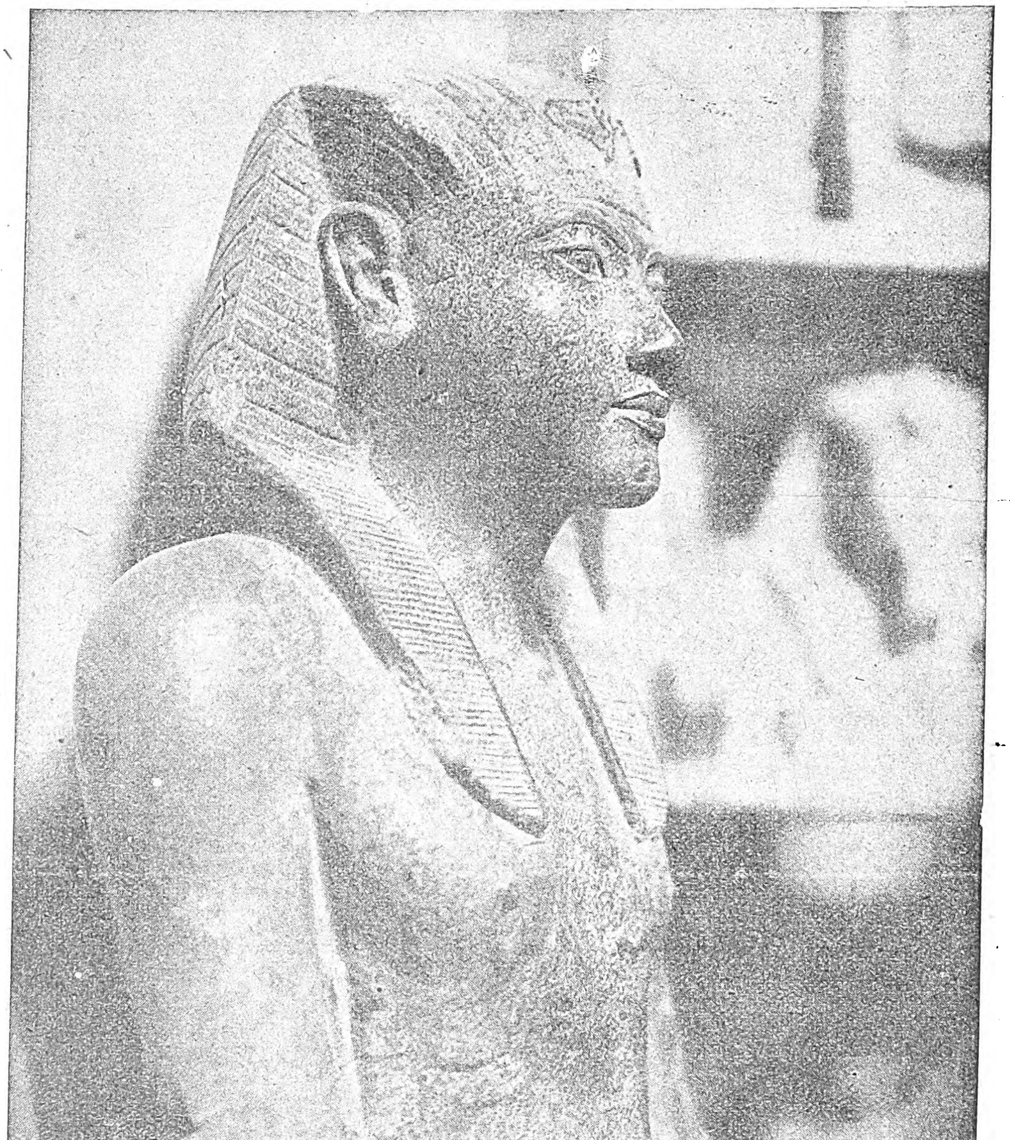

Τὸ ἐν τῷ Μουσείῳ Καΐρου ἄγαλμα τοῦ Τοὺτ Ἄγκχ Ἀμμών.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Σαφὲρ ἢ ἀρχὰς τοῦ Ρεμπὶ Οὐλ Ἐβὲλ ἑορτάζεται ἡ παλιννόστησις τοῦ καραβανίου τῆς Μέκκας. Ἀγγελιαφόροι εἰδοποιοῦν τὸν κόσμον περὶ τῆς ἀφίξεως τῶν προσκυνητῶν, μερικοὶ δὲ πηγαίνουν εἰς προϋπάντησίν των μέχρις ὁδοῦ τριῶν ἡμερῶν. Ὅμιλοί τινες φθάνουν ἐνωρίτερον, πάντοτε δὲ εἰσέρχονται εἰς τὴν πόλιν μετὰ κυμβάλων καὶ τυμπάνων. Ἡ κυρία πομπὴ συνοδεύει τὴν ἱερὰν κάμηλον, πάντοτε λευκήν, φέρουσαν ξύλινον κυβώτιον πυραμιδικῆς μορφῆς κοσμούμενον διὰ χρυσοκεντημένων ταπήτων. Αὐτὸ εἶναι τὸ *Μάχμαλ*, τὸ σύμβολον τῆς βασιλείας. Ἐσωτερικῶς εἶναι κενόν, ἔξωθεν δὲ ἔχει ἀνηρτημένα δύο ἀντίτυπα τοῦ Κορανίου. Ἡ πομπὴ εἰσέρχεται εἰς Κάϊρον συνήθως διὰ τῆς πύλης Βὰβ Ἐλ Νάσρ καὶ ἐντὸς δύο ὡρῶν τὸ πολὺ φθάνει εἰς τὴν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν πλατεῖαν Ρουμελίγιε ὁπότε ρίπτονται 12 κανονιοβολισμοὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀφοῦ κάμῃ τὸν γῦρον τῆς πλατείας ἀνέρχεται εἰς αὐτὴν διὰ τῆς πύλης Βὰβ Ἐλ Οὐεζίρ. Ἡ ἰδία τελετὴ γίνεται ἀντιστρόφως καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μάχμαλ εἰς τὴν Μέκκαν.

Τὴν 12 Ζεμπὶ Οὐλ Ἐβὲλ ἑορτάζονται τὰ γενέθλια τοῦ Προφήτου (Μοὐλετ Ἐλ Νέμπι), ὅστις ἐγεννήθη τὴν 23 Ἀπριλίου 571 μ. Χ. Αἱ προετοιμασίαι ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν 2 τοῦ μηνός, ἡ δὲ κυρία ἑορτὴ τελεῖται τὴν παραμονὴν τῆς 12. Γίνονται φωταψίαι εἰς τὴν μεγάλην πλατεῖαν τῆς Ἀμπασίας ὅπου στήνονται σκηναὶ μεγάλαι, διάφορα παιγνίδια λαϊκὰ καὶ ὅλος ὁ χῶρος σημαιοστολίζεται. Τὴν ἡμέραν διάφορα τάγματα δερβισσῶν περιέρχονται τὰς ὁδοὺς μὲ τὰ λάβαρά των, μόλις δὲ βραδυάσῃ φέρουν καὶ φανοὺς καὶ πυρσούς. Ἡ τελετὴ τῆς Ντοζὲ καθ' ἣν σεΐχης ἔφιππος διήρχετο ἄνωθεν τῶν σωμάτων τῶν ἐξηπλωμένων κατὰ γῆς δερβισσῶν κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Κεδίβου Τεουφίκ. Σήμερον ἡ τελετὴ περιορίζεται εἰς τὴν λιτανείαν τοῦ σεΐχου καὶ τὴν ἀνάγνωσιν προσευχῶν καταλλήλων εἰς τὴν βασιλικὴν σκηνήν. Τὴν νύκτα τελεῖται τὸ μέγα *Ζὶκρ* τῶν δερβισσῶν. Τὰ Ζίκρ αὐτὰ

Digitized by Google

συνίστανται εἰς τὴν ἐπανάληψιν θρησκευτικῶν ἐπῳδῶν μετὰ κινήσεων τῆς κεφαλῆς ἀποτόμων καὶ συνεχῶν ἕως οὗ νὰ καταπέσουν οἱ δερβίσσαι ἀφρίζοντες καὶ ἐξηντλημένοι. Ὅπως εἰς ὅλας τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις (μοῦλετ) καὶ εἰς τοῦτο διάφοροι ταχυδακτυλουργοί, ἀκροβάται, θαυματοποιοὶ ἐπιδεικνύουν τὴν τέχνην των ἐπὶ πληρωμῇ.

Τὴν 20 Τζεμάζι Οὐλ Ἐβὲλ ἑορτάζεται ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Ρεγκὲμπ τελεῖται τὸ μοῦλετ τῆς Ζέϊναμπ (Ζηνοβίας), ἐγγονῆς τοῦ Προφήτου, καὶ διαρκεῖ ἡ ἑορτὴ 14 ἡμέρας εἰς τὸ τζαμίον Σεΐντα Ζέϊναμπ. Τὴν 27 ἰδίου μηνὸς ἑορτάζεται ἡ Ἀνάληψις τοῦ προφήτου ἐπὶ τοῦ ὄνου Βοράκ. Ἡ νὺξ τῆς 29 λέγεται *Λεϊλὲτ «Ἐλ Μιράγκ»*. Ἡ συγκέντρωσις γίνεται εἰς προάστειον τοῦ Καΐρου ἔξω τῆς πύλης Βὰβ Ἐλ Ἀντάουϊ. Κατ' αὐτὴν συνεπληρώθη ἡ τμηματικὴ καὶ οὐρανοπετὴς κάθοδος τοῦ Κορανίου.

Τὴν πρώτην καὶ ἐνίοτε τὴν δευτέραν Τετάρτην τοῦ μηνὸς Σααμπὰν πανηγυρίζεται τὸ μοῦλετ τοῦ *ἰμὰμ ἐλ Σάφεϊ*, εἰς τὸ ΝΔ τοῦ ὄρους Μοοκάτταμ τζαμίον του ὅπου καὶ ὁ τάφος τοῦ ἱεροδασκάλου τούτου. Ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἑνὸς τῶν τεσσάρων κλάδων τῆς μουσουλμανικῆς ὀρθοδοξίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ πλειοψηφία τῶν Καϊρινῶν. Τὸ τζαμίον ἱδρύθη τῷ 1211 ὑπὸ τῆς Μελικὲ Σεμσέ, μητρὸς τοῦ Σουλτάνου Κάμελ, ἡ ὁποία καὶ ἐτάφη ἐκεῖ.

Ὁλόκληρος ὁ μὴν τοῦ Ραμαντὰν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὴν νηστείαν, δηλ. κατὰ τὴν ἡμέραν οὔτε ὕδωρ πίνουν, οὔτε καπνίζουν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου τρώγουν κατὰ κόρον. Ἡ 27η

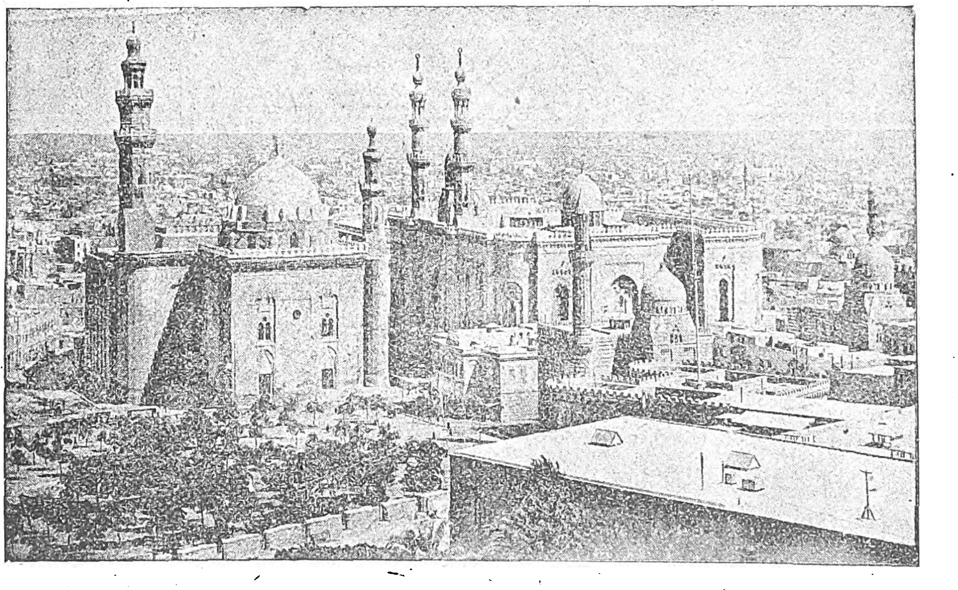

Τὰ ἐν Καΐρῳ τζαμία τοῦ Σουλτὰν Χάσσαν (δεξιὰ) καὶ Ριφάγελ (ἀριστερά).

(Εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ πρώτου ὁ ἐπισκέπτης βλέπει τὰς σφαίρας τῶν τηλεβόλων τοῦ Βοναπάρτου πολιορκήσαντος τοὺς ἐν αὐτῷ ὀχυρωθέντας Μαμελούκους.)

τοῦ μηνὸς τούτου εἶναι ἐξαιρέτως ἁγία, διότι κατ' αὐτὴν κατεπέμφθη ἐξ οὐρανοῦ τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κορανίου καὶ λέγεται *Λεϊλὲτ ἐλ Κὰτρ*, ἤτοι νὺξ τοῦ ἀξιώματος. Οἱ οὐρανοὶ ἀνοίγουν καὶ οἱ ἄγγελοι κατέρχονται νὰ εὐλογήσουν τοὺς θνητούς. Τὴν πρώτην νύκτα τοῦ Ραμαζανίου οἱ Μουσουλμᾶνοι ἡγεμόνες συνηθίζουν νὰ συντρώγουν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν τῷ κράτει τῶν θρησκευμάτων, καὶ τὸ δεῖπνον αὐτὸ λέγεται *Ἰφτιάρ*. Κατ' αὐτὸ ὁ Πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων προηγεῖται πάντων τῶν μὴ μουσουλμάνων συνδαιτημόνων του.

Αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι τοῦ ἑπομένου μηνὸς Σαβὰλ εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν χώραν καὶ δι' αὐτὸ λέγονται *ἐς ἴντ ἐλ σουγκαγιάρ*. Εἶναι ὅμως γνωστοτέρα ἡ ἑορτὴ μὲ τὸ τουρκικόν της ὄνομα *μπαϊράμ*. Εἶναι τὸ Πάσχα τῶν Μουσουλμάνων. Κατ' αὐτὴν δίδονται δῶρα εἰς τὰ τέκνα ὑπὸ τῶν γονέων των καὶ εἰς τοὺς ὑπηρέτας ὑπὸ τῶν κυρίων των. Οἱ φίλοι συναντώμενοι ἀσπάζονται ἀλλήλους καὶ οἱ γνωστοὶ ἀνταλλάσσουν ἐπισκέψεις. Γίνεται ὁμοίως ὑποδοχὴ καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα, τῶν μὲν πριγκίπων, διπλωματῶν καὶ βαθμούχων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τῶν δὲ πριγκιπισσῶν καὶ τῶν κυριῶν ὑπὸ τῆς βασιλίσσης. Ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν μεταφέρονται πομπωδῶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὰ τεμάχια τοῦ *κίζους*, τάπητος ὑφανθέντος ἐν Κων)πόλει δαπάναις τοῦ Σουλτάνου καὶ περιβάλλοντος τὴν Κάαμπα ἐν Μέκκᾳ. Ἐκεῖ ράπτονται καὶ φοδραρίζονται. Αἱ αὐταὶ σκηναὶ ἐπαναλαμβάνονται εἰς μεγάλην κλίμακα κατὰ τὴν 23 τοῦ ἰδίου μηνός, ὅταν γίνεται ἡ λαμπρὰ προπομπὴ τῶν εἰς Μέκκαν ἀναχωρούντων προσκυνητῶν, ἡ κομίζουσα καὶ τὸ *μάχμαλ*. Ἀπὸ τὰ χαράγματα οἱ δρόμοι γεμίζουν ἀπὸ κόσμον. Αἱ γυναῖκες κάμνουν μεγάλην τουαλέτταν· τὰ παράθυρα τῶν χαρεμιῶν ἀνοίγουν διάπλατα καὶ αἱ γυναῖκες μὲ σκεπασμένον τὸ πρόσωπον παρακολουθοῦν τὴν κίνησιν τῶν δρόμων. Τὸ κέντρον ὅμως τῆς τελετῆς εἶναι ἡ πλατεῖα τοῦ Σαλαδίνου ὅπου στήνεται εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως θαυμασία σκηνὴ ἀπὸ βελοῦδο βυσσινί, χρυσοκεντημένη, εἰς τὴν ὁποίαν συγκεντρώνονται οἱ βαθμοῦχοι. Ἔφιπποι στρατιῶται προηγοῦνται τῆς πομπῆς. Κατόπιν ἔρχονται κάμηλοι στολισμέναι μὲ πολυχρώμους τάπητας, ἐνῷ εἰς τὴν καμπούραν των λικνίζονται κλάδοι φοινίκων ἢ πορτοκαλλεῶν. Ὅμιλος μουσικῶν Ἀράβων προηγεῖται ἑκάστης συνοδείας, τούτων δὲ ὁ πολυπληθέστερος εἶναι ὁ συνοδεύων τὸ φορεῖον (ταχταραουὰν) τοῦ Ἐμὶρ Ἐλ Χάγκ. Σκεπασμένον μὲ κόκκινα ὑφάσματα παχέα φέρεται ὑπὸ δύο καμήλων, τοῦτο δὲ ἀκολουθεῖ τὸ φορεῖον τοῦ *Δελὶλ Ἐλ Χάγκ*, ἤτοι ἀρχηγοῦ τοῦ προσκυνήματος. Ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν περιβάλλει τὰ δύο αὐτὰ φορεῖα, ἀκολουθεῖ τὸ πλῆθος τῶν προσκυνητῶν καὶ οἱ δερβίσσαι μετὰ τῶν σημαιῶν των, μεθ' ὃ ἔρχεται τὸ Μάχμαλ. Τὴν 10 τοῦ μηνὸς Τζοὺλ Χιγκὲ τελεῖται τὸ μέγα βαϊράμιον κατὰ τὸ τυπικὸν τοῦ μικροῦ.

Μέγα *Μοῦλετ* εἶναι ἐπίσης τὸ τοῦ Σέϊχ Σάγετ Ἀβδὲλ Ραχὶμ ἐλ Δεμερτάς, τελούμενον εἰς τὸ βορεινὸν προάστειον τοῦ Καΐρου Δεμερτάς. Ἦτο μέγας ἅγιος καὶ ἱδρυτὴς σημαντικοῦ τάγματος. Εἶχε διαδοθῆ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅτι ἀπήχθη ἀπὸ τὸν ἐν Μεδίνῃ τάφον του τὸ σκῆνος τοῦ Προφήτου. Ἔσπευσαν ἐπὶ τόπου ὁ Καλίφης τῆς Αἰγύπτου μετὰ πολλῆς ἀκολουθίας καὶ ἀνεκάλυψε πραγματικῶς τὸ στόμιον ὑπονόμου διηκούσης ὑπὸ τὸ τίμιον προσκύνημα τοῦ Ἰσλάμ. Διεκήρυξε λοιπὸν ὅτι ἄν τις εὑρεθῇ πρόθυμος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν σύριγγα καὶ διαφωτίσῃ αὐτὸν περὶ τῆς κλοπῆς θὰ τὸν φονεύσῃ μέν, ἀλλὰ καὶ θὰ τὸν κηρύξῃ ἅγιον. Μέσῳ τῆς γενικῆς πάντων σιγῆς προβαίνει ὁ Σάγετ, χώνεται εἰς τὴν ὑπόνομον καὶ ἐπανέρχεται περιχαρὴς βεβαιῶν ὅτι τὸ ἱερὸν σκῆνος εἶναι ἄθικτον. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Καλίφης ἡτοιμάζετο νὰ θανατώσῃ τὸν προσβλέψαντα τὸ προφητικὸν σῶμα, ὅραμα οὐράνιον τὸν ἀνεχαίτισεν. Ἔκτοτε ὁ ἅγιος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ τάγματός του πρὸς διάδοσιν τῆς ἀρετῆς. Τὸ τάγμα διεπλάσθη εἰς θρησκευτικὴν μασσωνίαν ἀριθμοῦσαν σήμερον περὶ τὰ 5000 μέλη, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀνώτατοι βαθμοῦχοι τοῦ κράτους.

Νειλωτικαὶ ἑορταί.—Κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι φαραωνικαὶ ἑορταὶ εἰς λατρείαν τοῦ τροφοδότου τῆς χώρας ποταμοῦ. Τὴν νύκτα τῆς 11 τοῦ κοπτικοῦ μηνὸς Βαούνα (17 Ἰουνίου) πανηγυρίζεται ἡ *Λεϊλὲτ ἐν Νουκτέ*, ἡ νὺξ τῆς σταγόνος, καθ' ἣν πιστεύεται ὅτι μία σταγὼν θεία πίπτουσα ἐξ οὐρανοῦ προκαλεῖ τὴν πλήμμυραν. Οἱ φαραωνῖται ἐπίστευαν ὅτι ἓν δάκρυ τῆς Ἴσιδος πίπτον ἐξογκώνει τὸν γόνιμον ποταμόν. Οἱ τωρινοὶ ἀστρολόγοι ὁρίζουν ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν τῆς πτώσεως. Οἱ κάτοικοι ἰδίως τῶν παραποταμίων συνοικιῶν συνωστίζονται παρὰ τὰς ὄχθας ὅπου διανυκτερεύουν, χωρὶς νὰ παραλείπουν καί τινας δεισιδαίμονας πράξεις. Λ.χ. τὰ μέλη ἑκάστης οἰκογενείας ζυμώνουν μικρὰ ψωμάκια καὶ τὰ ἐκθέτουν τὴν νύκτα εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας των. Ἂν τὸ ζυμάρι αὐτὸ φουσκώσῃ ἐκεῖ, εἶναι σημεῖον εὐτυχίας. Τὴν 21 Ἰουνίου ἀρχίζει ἡ βραδεῖα ὕψωσις τοῦ Νείλου. Τὴν 27 Βαούνα (3 Ἰουλίου) οἱ δημόσιοι κήρυκες τοῦ Νείλου *(μουνάντι ἐν Νίλ)* λίαν πρωῒ ἀγγέλλουν εἰς τὰς ὁδοὺς τὸ ὕψος τῆς ἐπιπολῆς τοῦ ποταμοῦ. Ἕκαστος μουνάντι συνοδεύεται ἀπὸ ἕνα παιδάκι μὲ τὸ ὁποῖον διεξάγει θορυβώδη διάλογον θρησκευτικὸν τοῦ ὁποίου συμπέρασμα θὰ εἶναι τὸ ὕψος τοῦ ποταμοῦ. Ἔπειτα ἔρχεται ἡ ἡμέρα τῆς τομῆς τοῦ Χαλίγκ *(γιώμ γκέμπρ ἐλ μπάχρ)*, περὶ τὰ μέσα τοῦ κοπτικοῦ μηνὸς Μίσρα (6-19 Αὐγ.), καθ' ἣν ἡ ὕψωσις τοῦ ποταμοῦ φθάνει τὸ μέγιστον αὐτῆς. Ἡ ἑορτὴ τελεῖται εἰς τὴν πλατεῖαν τὴν Β. τοῦ Φοὺμ Ἐλ Χαλίγκ. Ὁ κῆρυξ τοῦ Νείλου συνοδευόμενος ἀπὸ παιδία φέροντα σημαίας ἀγγέλλει τὴν *«οὐέφα ἐν Νίλ.»*

Ἑορτὴ τοῦ Χαλίγκ.—Ὅσοι διέρχονται μὲ τὸ τρὰμ τὴν λεγομένην ὁδὸν τοῦ Χαλίγκ βλέπουν, πλησίον τοῦ Μουσκίου, ἑκατέρωθεν θύρας παλαιὰς ἡμιχωσμένας εἰς τὸ ἔδαφος, ἄλλας ὑψηλοτέρας μὲ βαθμῖδας σήμερον ἀδικαιολογήτους. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ ἦτο ἡ ἱστορικὴ διῶρυξ τοῦ Καΐρου καὶ ἐπεχωματώθη μόλις τῷ 1900. Ἐξακολουθεῖ ἐν τούτοις νὰ τελῆται ἀκόμη ἡ παλαιὰ πανήγυρις τῆς τομῆς τοῦ Χαλίγκ ὁπότε καὶ ἀργοῦν τὰ κυβερνητικὰ γραφεῖα ἐν Καΐρῳ. Εἶναι μία τῶν νειλωτικῶν ἑορτῶν.

Ἰδοὺ ἐν συνόψει ἡ ἱστορία τῆς διώρυγος καὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης: Ἀρχικῶς ἡ διῶρυξ ἐλέγετο «τῆς Ἐρυθρᾶς». Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς λέγει ὅτι περὶ τὰ 670 π. Χ. ὁ Νεχώς, υἱὸς τοῦ Ψαμμητίχου, ὤρυξε πλατεῖαν διώρυγα ἐκφεύγουσαν ἀπὸ τοῦ πηλουσιακοῦ βραχίονος κατὰ τὴν Βούβαστον (πλησίον τοῦ νῦν Ζαγαζὶκ) καὶ χυνομένην εἰς τὴν θάλασσαν. Ἦτο ἀρκετὰ πλατεῖα ὥστε δύο λέμβοι κωπήλατοι διεσταυροῦντο ἀνέτως. Ἡ διῶρυξ ἔβαινεν ἐπὶ πολὺ κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀραβικῆς ὀροσειρᾶς ἀπὸ Δ. πρὸς Α, ἤτοι συνέπιπτεν ἀκριβῶς μὲ τὴν διώρυγα Ἰσμαηλία ἀπὸ τῆς Ἀμπάσιας μέχρι τῆς λίμνης Τιμσάχ. Ἐκεῖθεν ἠκολούθει τὴν σημερινὴν τροχιὰν τῆς θαλασσίας διώρυγος τοῦ Λεσσὲψ μέχρι τοῦ Σουέζ. Κατὰ τὴν ὄρυξίν της ὑπὸ τοῦ Νεχῶ 120 χιλ. ἐργατῶν ἐχάθησαν. Χρησμὸς ὅμως τις ἐσταμάτησε τὸ ἔργον τοῦ Νεχῶ, τὸ ὁποῖον συνεπλήρωσεν ὁ Δαρεῖος τῷ 523 π. Χ., ὅπως μαρτυροῦν καὶ ἐπιγραφαὶ ἀνευρεθεῖσαι εἰς τὸ Σαραπεῖον τοῦ Ἰσθμοῦ. Κατὰ τὸν Διόδωρον, καὶ ὁ Δαρεῖος δὲν ἀπεπεράτωσε τὸ ἔργον, διότι ἐνομίσθη ὅτι ἡ ἐπιπολὴ τῆς Ἐρυθρᾶς εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς ἐπιφανείας τοῦ Δέλτα καὶ θὰ κατεκλύζετο τοῦτο. Προσθέτει ὅμως ὅτι Πτολεμαῖος ὁ Β' ἐπέρανε τὸ ἔργον τοῦ Νεχῶ καὶ Δαρείου κατασκευάσας κλεῖθρον εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου ὅπου ἔκτισε καὶ τὴν πόλιν Ἀρσινόην. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμῆμα ἐλέγετο ποταμὸς Πτολεμαίου. Μεταγενεστέρως ὁ Στράβων μᾶς δίδει ἄλλας πληροφορίας. Ἡ διῶρυξ λέγει καταλήγει εἰς τὴν Ἀρσινόην πλησίον τῆς Κλεοπατρίδος. Διέρχεται τὰς Πικρὰς λίμνας αἵτινες τώρα χάρις εἰς τὸ νειλῷον ὕδωρ ἔγιναν γλυκύτεραι καὶ πολὺ ἰχθυοφόροι, δι' ὃ καὶ πολλὰ πτηνὰ περιΐπτανται.

Πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀρσινόης εἶναι ὁ νομὸς Φαγρωριοπολίτης μὲ τὴν πόλιν Φαγρωριόπολιν, ὅθεν ἐκφεύγει ἡ διῶρυξ ἀπὸ τὴν κώμην Φακοῦσαν συνεχὴς πρὸς τὴν Φίλωνος κώμην «πλάτος δ' ἔχει πηχῶν ἑκατὸν ἡ διῶρυξ, βάθος δ' ὅσον ἀρκεῖν μυριοφόρῳ νηΐ· οὗτοι δ' οἱ τόποι πλησιάζουσι τῇ κορυφῇ τοῦ Δέλτα».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει ὁ Πλίνιος.

Ὁ de Naville ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Φακοῦσα δὲν εἶναι τὸ σημερινὸν Φακούς, ἀλλὰ τὸ χωρίον Σὰφτ ἐλ Χέννα. Ἕνα αἰῶνα κατόπιν ὁμιλεῖ περὶ τῆς διώρυγος ὁ Κλ. Πτολεμαῖος, ὅστις ὅμως λέγει ὅτι ἦτο ἔργον τοῦ Τραϊανοῦ, ἐξέφευγεν ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν Ἡρωόπολιν. Ὥστε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ὁ Τραϊανὸς μετετόπισε νοτιώτερον τὴν ἀρχὴν τῆς διώρυγος. Ὁ μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν γράψας Ἴβν Ἄβδ ἐλ Χάκαμ ἀναφέρει ἐπιστολὴν τοῦ Ἄμρ πρὸς τὸν καλίφην Ὀμάρ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζει ὅτι διὰ τῆς διώρυγος αὐτῆς διήρχοντο τὰ τρόφιμα τῆς Αἰγύπτου διὰ τὴν Μέκκαν πρὸ τοῦ Προφήτου. Ὁ Μακρίζι ὁμιλῶν περὶ τῆς διώρυγος ἀναφέρει μυθολογίας συγκεχυμένας, ἐξ ὧν ὅμως συνάγεται ὅτι ἡ Ἀραβία πέντε αἰῶνας πρὸ τοῦ Προφήτου ἐτροφοδοτεῖτο ἐξ Αἰγύπτου διὰ τῆς διώρυγος ταύτης. Ὁ Ἴβν Ἄβδ ἐλ Χάκαμ ἀναφέρει δριμεῖαν ἀλληλογραφίαν μεταξὺ Ἄμρ καὶ Ὀμάρ, διότι οὗτος μὲν διέτασσε νὰ καθαρισθῇ καὶ εὐρυνθῇ ἡ διῶρυξ, ὥστε ἀφθονώτερα καὶ ταχύτερα νὰ στέλλωνται τὰ τρόφιμα εἰς Χετζὰζ ὅπου ὑπῆρχε πεῖνα, ἐκεῖνος δὲ ἐδυστρόπει ὑπείκων εἰς τὰς συστάσεις τῶν αἰγυπτίων, μὴ θελόντων νὰ ἐξέρχωνται τὰ τρόφιμα καὶ ἀκριβαίνῃ ὁ βίος ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐπὶ τέλους ἐξετελέσθη ἡ θέλησις τοῦ καλίφου καὶ ἡ διῶρυξ ὠνομάσθη ἔκτοτε Χαλίγκ Ἐμὶρ ἐλ Μουμινίν, ἤτοι διῶρυξ τοῦ πρίγκιπος τῶν πιστῶν. Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ διῶρυξ ἐλειτούργει μέχρι τοῦ 723 μ. Χ., ἀλλ' ἔκτοτε ἐξ ἀμελείας τῶν κυβερνητῶν αἱ ἄμμοι τὴν ἀπέφραξαν καὶ οὕτως ἐπερατοῦτο εἰς Ζανὰμπ ἐλ Τιμσὰχ παρὰ τὸ Τάχα ἐλ Κούλλουμ. Ἔκτοτε ὑπέστη μεταβολάς τινας κατὰ διαφόρους περιστάσεις τῆς ἀραβικῆς ἐποχῆς καὶ ἐπεχωματώθη ἐπὶ Κεδίβου Ἀμπὰς Χιλμῆ. Ἡ ἑορτὴ ὅμως τῆς τομῆς του ἐξακολουθεῖ *Οὐάφα ἐλ Νίλ* (πλήρης ὕψωσις τοῦ Νείλου), διότι σημειώνει τὴν ὑποχρεωτικὴν ἔναρξιν τῶν γεωργικῶν φόρων. Τὴν ἵδρυσιν τῆς ἑορτῆς θεωρεῖ ὁ πλουσιώτατα περὶ τῆς γεωγραφίας τῆς Αἰγύπτου γράψας πρίγκιψ Ὀμὰρ Τουσοὺν ὡς ἔργον τῶν Κοπτῶν μετὰ τὸ 326, ὅτε ἐθεσπίσθη ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, διότι Ἄραβες

Digitized by Google

συγγραφεῖς ὡς ὁ Μακδίσσι βεβαιώνουν ὅτι ἐτελεῖτο πάντοτε τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ταύτης καὶ δὴ εἰς τὴν Ἡλιούπολιν (Ἄϊν Σάμς), ὅτι δὲ οἱ φατιμῖται μετέθηκαν τὸν τόπον εἰς τὸ Κάϊρον καὶ τὴν ἡμερομηνίαν κατέστησαν κινητὴν (ὅταν φθάνῃ ὁ Νεῖλος εἰς ὕψος 16 πήχ.) διὰ νὰ τηρήσουν μὲν τὴν λαϊκὴν πανήγυριν, νὰ ἀφαιρέσουν δὲ τὸν χριστιανικόν της χαρακτῆρα (Mém. sur l'hist. du Nil E. I. p. 241). Τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας πρὶν ἤρχετο ὁ Καλίφης καὶ εἰς τελετὴν μυθώδους πολυτελείας ἐγίνετο ὁ ἀρωματισμὸς τοῦ Νειλομέτρου διὰ μόσχου καὶ ἄλλων ἀρωμάτων. Μετὰ τοὺς φατιμίτας ἐξέπεσεν ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ πανηγυρισμοῦ. Ὁ Βοναπάρτης ἠθέλησε νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτήν, ἀλλὰ τὰ μέσα του δὲν ἦσαν οἷα τῶν φατιμιτῶν. Περιγραφὴν μᾶς δίδει τῆς μὲν ἀραβικῆς πολυτελείας ὁ Καλκασάντη, τῆς δὲ γαλλικῆς ὁ Marcel (Mém. sur le Meqias de l'île de Rodah).

Ἡ διῶρυξ κατὰ τὴν γένεσίν της εἶχε θυρίδα, τὴν ὁποίαν, ὅταν ὁ ποταμὸς ὑψοῦτο εἰς 16 κεράτια ἐντὸς τοῦ Νειλομέτρου τῆς Ρόδας, ἤνοιγον καὶ εἰσώρμων εἰς αὐτὴν τὰ θολὰ ἀλλὰ γόνιμα ὕδατα τοῦ ποταμοῦ. Πόσας καὶ ὁποίας ἀκαθαρσίας συμπαρέσυρον τότε, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν του ὅτι κατὰ κοινωνικοθρησκευτικὸν ἔθιμον, σεβαστὸν ἀκόμη εἰς τοὺς τηρητὰς τῶν πατρίων, ὅλα ρίπτονται ἀπὸ τὸ παράθυρον εἰς τὸν δρόμον, διότι εἶναι κακὸν νὰ διέρχωνται διὰ τῆς θύρας. Τὸ Χαλίγκ ἐπεχωματώθη, καὶ βλέπει κανεὶς διατρέχων σήμερον αὐτό, πολλὰς ἑκατέρωθεν θύρας κεχωσμένας ἢ μόλις προεχούσας τῆς ὁδοῦ. Ἡ ἑορτὴ ὅμως ἐξακολουθεῖ τελουμένη κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου. Ἀπὸ τὸ Βουλᾶκον, ὅπου ὁ κυβερνητικὸς ναύσταθμος, καταπλέει τὸ λευκὸν τροχοφόρον «Ἄκαμπα» ρυμουλκούμενον ὑπὸ κομψῆς ἀτμακάτου. Ἐπιβαίνει ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως, οἱ ἐπίσημοι καὶ ἡ στρατιωτικὴ μουσική. Ἔχουν μαζί των καὶ μίαν κοῦκλαν, παριστῶσαν ἰθαγενῆ ἤ κόρην πλουσίως ἐνδεδυμένην καὶ ὡραίαν. Εἰς τὴν ἀκτὴν ἄπειρος λαός, περὶ τὴν σκηνὴν τῶν ἐπισήμων, ᾄδει ὕμνους χαρᾶς καὶ εὐχῶν πρὸς τὸν Νεῖλον. Τὰ τηλεβόλα χαιρετίζουν τὴν ἀποβίβασιν, οἱ οὐλεμᾶδες ἀναγινώσκουν εἰδικὰς εὐχὰς καὶ σχετικὰ τοῦ Κορανίου ἐδάφια, μεθ' ὃ ὁ Σέϊχ ἐλ Μέκκιε, ἤτοι ὁ ἱερατικὸς προϊστάμενος τοῦ Νειλομέτρου, προσάγει πρὸς ὑπογραφὴν εἰς τὸν βασιλικὸν ἀντιπρόσωπον ἔγγραφον βεβαιοῦν ὅτι ὁ Νεῖλος ἔφθασεν ἐν Ρόδᾳ εἰς ὕψος 15 κεράτ καὶ 12 σάχμ. Τούτου γενομένου ρίπτονται πυροτεχνήματα καὶ ὑπὸ τοὺς κρότους καὶ τὰς λάμψεις των ἀποχωροῦν οἱ ἐπίσημοι.

Οἱ μουσουλμᾶνοι λέγουν ὅτι ὅταν ἦλθεν ὁ Ἄμρ εὗρε τὴν συνήθειαν νὰ ρίπτεται ζωντανὴ παρθένος εἰς τὸν Νεῖλον. Ἐξελέγετο δὲ ἐκ καλῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐειδής, τὴν κατεκόσμουν ὡς νύμφην, τὴν ὡδήγουν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Χαλίγκ καὶ ἐκεῖ, καθ' ἣν στιγμὴν ἤνοιγεν ἡ θυρίς, τὴν ἔρριπτον εἰς τὰς σφριγώσας ἀγκάλας τοῦ γηραιοῦ Νειλωτικοῦ δράκοντος. Ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος Ἀμροῦ ἐλ Ἄας ἐξηγέρθη κατὰ τῆς σκληρᾶς ταύτης δεισιδαιμονίας καὶ ὡς κῆρυξ θρησκείας φιλανθρώπου ἀπηγόρευσε τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἐγκλήματος. Οἱ ἰθαγενεῖς προὔχοντες ἐζήτησαν νὰ παραστήσουν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Χαλίφου ὅτι ζητῶν νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν μιᾶς κόρης ἐκθέτει εἰς κίνδυνον πείνης τὰ ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων τῆς χώρας, διότι ὁ Νεῖλος δὲν θὰ πλημμυρήσῃ. Ὁ κατακτητὴς ἐβεβαίωσεν ὅτι ἔχει τὰ μέσα νὰ κατευνάσῃ τὸ ἐρωτικὸν σφρῖγος τοῦ γέρω Νείλου χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ μειωθῇ καὶ ἡ γονιμότης του. Καὶ πραγματικῶς τὴν κρίσιμον στιγμὴν τῆς τελετῆς ἀντὶ νὰ ρίψῃ τὴν κόρην ἔρριψε κύλινδρον μεμβράνης εἰς τὸν ὁποῖον προσέδεσε βαρὺν λίθον. Ἐπὶ τῆς μεμβράνης ὁ Νεῖλος ἀνέγνωσε τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ φιλανθρώπου καὶ πανοικτίρμονος Θεοῦ, σὲ διατάσσω, βασιλεῦ τῶν ποταμῶν Νεῖλε, νὰ ἐκχειλίζῃς εἰς τὸ ἑξῆς χωρὶς ν' ἀπαιτῇς ἀνθρωποθυσίαν διότι ἀναγράφεται εἰς τὸ ἱερὸν Κοράνιον «Οὐ θύσεις εἰς εἴδωλα καὶ ψευδεῖς θεούς». Ἀπὸ τοῦδε νὰ λησμονήσῃς τὴν κατ' ἔτος προσφερομένην σοι ἄχραντον τῆς κοίτης σου μέτοχον καὶ τοῦτο κατὰ διαταγὴν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς τοῦ ἁγίου ἐκείνου προφήτου (εὐλογητὸν εἴη τὸ ὄνομά του), νὰ ἀρκεσθῇς εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς εὐχαριστηρίους του ὕμνους, ὅταν ἐπαρκῶς πλημμυρῇς. Θὰ ποτίσῃς λοιπὸν καὶ ἐφέτος καὶ εἰς τὰ ἐρχόμενα ἔτη τὰς χαμηλὰς γαίας ὅπως εἰς τὸ παρελθὸν ἵνα οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου οὐδενὸς στερηθοῦν τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ὥρισεν ὑπὲρ αὐτῶν». Ὅτι τοιαύτη ἀνθρωποθυσία οὐδέποτε ἐπεκράτησεν εἶναι βέβαιον, διότι οὐδεὶς οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς περιόδου συγγραφεὺς ἀναφέρει αὐτό. Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ παράδοσις εἶναι ἀπήχημα τοῦ θεμελιώδους τῆς Φαραωνικῆς θρησκείας δόγματος καθ' ὃ ὁ Ὄσιρις - Νεῖλος συνεμερίζετο κατ' ἔτος τὴν παρθενικὴν κοίτην τῆς ἀδελφῆς του Ἴσιδος, ἥτις ἦτο ἡ ἑκατέρωθεν παχεῖα γῆ τῶν ὀχθῶν. Ὁ Ὄσιρις ὠγκοῦτο καὶ ἐθολοῦτο ὑπὸ τοῦ πόθου, ἐκάλυπτεν αὐτὴν τὴν ἐπότιζε, τὴν ἐγονιμοποίει καὶ ἐγεννᾶτο ὁ Ὧρος, ἤτοι ἡ ὥρα τοῦ ἔτους, ἡ βλάστησις.

Ἡ λατρεία τοῦ Νείλου ἐμορφώθη εἰς τελετουργίαν υἱοθετηθεῖσαν κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς μᾶς περιγράφει τὴν ἑορτὴν τῶν Νειλῴων κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους: «Πρῶτος μὲν προέρχεται ὁ Ὠδὸς ἕν τι τῶν περὶ τῆς μουσικῆς περιφερόμενος συμβόλων· μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Ὡροσκόπος ὡρολόγιόν τε μετὰ χεῖρα καὶ φοίνικα ἔχων σύμβολα πρόεισιν. Ἑξῆς δὲ ὁ ἱερογραμματεὺς προσεύχεται ἔχων πτερὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, βιβλίον τε ἐν χεροῖν καὶ κανόνα, ἐν ᾧ τότε γραφικὸν μέλαν καὶ σχοῖνος ᾗ γράφουσι. Ἔπειτα ὁ στολιστὴς τοῖς προειρημένοις ἕπεται, ἔχων τόν τε τῆς δικαιοσύνης πῆχυν καὶ σπονδεῖον... ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ προφήτης ἔξεισι προφανὲς τὸ ὑδρεῖον ἐγκεκολπισμένος, ᾧ ἕπονται οἱ τὴν ἔκπεμψιν τῶν ἄρτων βαστάζοντες...» Κατήργησεν ὅμως τὴν ἑορτὴν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἕνεκα τῶν νυκτερινῶν ἰδίως ἀσχημιῶν «τοῖς κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἔθη ἔχουσι θεραπεύειν τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν δι' ἀνδρῶν ἐκτεθηλυμένων». Τότε μετεφέρθη καὶ τὸ ἐν τῷ Σαραπείῳ νειλόμετρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεωνᾶ.

Σὰμ ἐλ Νεσσίμ· ἤτοι ἐαριναὶ πνοαί. Πανηγυρίζεται τὴν δευτέραν τῆς Διακαινησίμου. Ὅλοι πηγαίνουν εἰς τὰς ἐξοχὰς ὅπου διημερεύουν μὲ χαρὰν καὶ φαιδρότητα. Ὁμοιάζει μὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι *Κούλουμα* καὶ τὸ *Μπακλᾶ Χουρὰν* τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διαφέρει ὅμως κατὰ τὴν ἡμερομηνίαν, διότι αὗται τελοῦνται τὴν καθαρὰν Δευτέραν, καὶ ἀκόμη ὅτι κατ' αὐτὰς τρώγονται μόνον νηστίσιμα. Ἐθεωρήθη ἀνερμήνευτον πῶς ἡ παναιγυπτία αὐτὴ καὶ ἄρα μουσουλμανικὴ πανήγυρις τελεῖται τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἥτις εἶναι κινητὴ ἑορτή. Τὴν ἑρμηνείαν ἐδώκαμεν πρὸ ἐτῶν γενομένην δεκτὴν γενικῶς ἐν Αἰγύπτῳ.

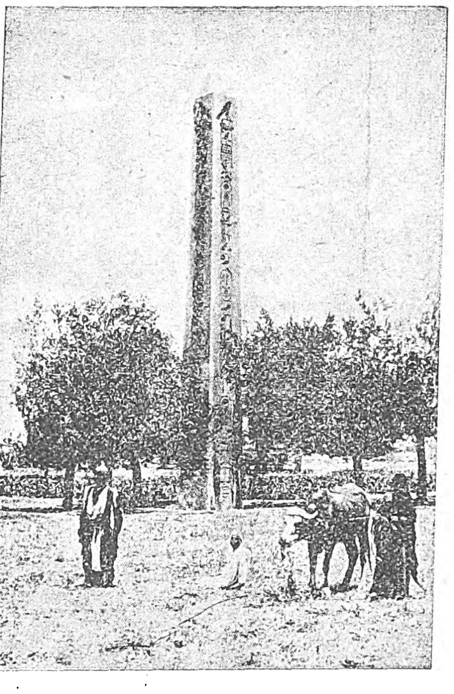

Ὁ ἐν Ματταρίᾳ (ἀρχ. Ἡλιουπόλει) σωζόμενος ὀβελίσκος.

(Ἡ βάσις του, πολὺ ὑπὸ τὸ ἔδαφος εἰσχωροῦσα, μαρτυρεῖ τὴν ὕψωσιν τοῦ ἐδάφους ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ Νείλου.)

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἥλιος μὲ τὰ φαινόμενα τῆς ἡμερησίας καὶ ἐτησίας του κινήσεως ἔδωκε τὴν βάσιν ὁλοκλήρου τῆς φαραωνικῆς θεολογίας καὶ τελετουργίας. Αἱ σπουδαιόταται τῶν ἑορτῶν τῶν φαραωνικῶν χρόνων ἀνεφέροντο εἰς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου ἡμερησίου ἢ ἐτησίου ἐν σχέσει πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς γονιμοποιοῦ πλημμύρας τοῦ Νείλου. Ἐπισημότατον τῶν σημείων τούτων ἦτο καὶ εἶναι ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία καθ' ἣν ὁ ἥλιος *ὑπερβαίνει* τὸν ἰσημερινὸν καὶ παύουν αἱ νύκτες νὰ εἶναι μεγάλαι. Τότε ἐγκαινιάζεται ἡ ἀναγέννησις τῆς φύσεως. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ ὑπῆρξεν εἰς τοὺς ἀγροτικοὺς καὶ ποιμενικοὺς λαοὺς ἡ ἐνδεδειγμένη πρωτοχρονιά. Λαὸς κατ' ἐξοχὴν ὕπαιθρος καὶ γεωργικὸς ὁ αἰγυπτιακός, ἐξαρτῶν δὲ τὴν εὐημερίαν του ἀπὸ τοῦ Νείλου, φυσικὰ ἐπέμενεν εἰς τὰς φυσιολατρικὰς του πανηγύρεις παρὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπαλλήλων πολιτισμῶν. Οἱ προσκεκολλημένοι εἰς τὴν γῆν των φελλάχοι, τῶν ὁποίων ἡ δίαιτα καὶ τὰ ἀγροτικὰ ὄργανα καὶ αἱ μέθοδοι μένουν οἷαι ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων, διετήρησαν τὴν ἑορτὴν τοῦ ἔαρος τοῦ ὁποίου ἡ ἡμερομηνία φαίνεται χαραγμένη εἰς τὸν ἀνέφελον θόλον τοῦ κυανοῦ των οὐρανοῦ καὶ τὴν ὑπενθυμίζει ἑκάστοτε ἡ ἀπαράμιλλος στολὴ τῶν ἀγρῶν των.

Ὅταν οἱ Ἑβραῖοι ἔφυγον ὑπὸ τὸν Μωϋσέα, κατόπιν μακραίωνος δουλείας ἐν Αἰγύπτῳ, συναπέφερον τὰς συνηθείας των. Τεκμήριον ὁ ὄφις καὶ ὁ μόσχος τοῦ Ἀαρών. Διετήρησαν λοιπὸν καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς ὑπερβάσεως (*Πεσὰχ* αἰγυπτ.) τοῦ ἡλίου, κατά τε τὴν ἡμερομηνίαν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πανηγυρισμοῦ, ἀλλὰ μετουσίωσαν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς. Τὴν ἀπέδωκαν εἰς τὴν ὑπέρβασιν αὐτῶν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς, ἀπὸ τῆς χώρας τῆς δουλείας εἰς τὴν χώραν τῆς Ἐπαγγελίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ φελλάχοι ἐξηκολούθουν νὰ πανηγυρίζουν τὴν Πεσὰχ τοῦ ἡλίου. Ἡ ἑορτὴ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἔγινε τὸ *Φάσκα*, τὸ ὁποῖον οἱ ἐξ Ἑβραίων χριστιανοὶ διετήρησαν ὡς *Πάσχα*, τηρήσαντες τὴν χρονολογίαν καὶ αὐτοὶ καὶ τὸν ἑορτασμόν, ἀλλὰ μετουσιάσαντες τὸ συμβολικόν της περιεχόμενον. Διὰ τοὺς χριστιανοὺς τὸ Πάσχα συνεβόλιζε τὴν ὑπέρβασιν τοῦ θανάτου, ὅτι διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου οἱ θανόντες χριστιανοὶ ὑπερέβησαν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἐξ Ἑβραίων χριστιανοὶ ἐξηκολούθουν μέχρι τοῦ Δ' αἰῶνος νὰ πανηγυρίζουν αὐτὸ μετὰ τῶν Ἑβραίων (ἴδε Πάσχα). Μόλις ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῷ 320 μ. Χ. ἐν Νικαίᾳ κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ ὅπως ἑορτάζεται τὴν ἀμέσως ἑπομένην Κυριακὴν τῆς πασχαλινῆς πανσελήνου καθ' ἣν ἑώρταζον οἱ Ἑβραῖοι. Ἑώρταζον δὲ τὴν πανσέληνον διότι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐμφανῆ δείκτην τῆς διαλανθανούσης ἰσημερίας. Ὅταν δὲ ὁ Χριστιανισμὸς εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐπεκράτησε καὶ ἐξεχριστιανίσθη ὁ αἰγυπτιακὸς λαός, ἡ Ἐκκλησία φυσικὰ μετέθεσε τὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς πανσελήνου εἰς τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου, διὰ νὰ μὴ ταράσσωνται αἱ τελεταὶ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, ὅπως καὶ τώρα γίνεται διὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὅταν πίπτουν εἰς τὴν Μ. Ἑβδομάδα.

Ἑορταὶ πολιτικαί. — Ἑορτάζονται κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον. —

1) Γενέθλια τοῦ Βασιλέως (ὁ νῦν Βασιλεὺς Φουὰτ ὁ Α' ἐγεννήθη τὴν 26 Μαρτίου 18·8. Ἐνυμφεύθη τῷ 1919 τὴν Ναζλῆ Χάννεμ καὶ ἀπέκτησε τὸν διάδοχον πρίγκιπα Φαροὺχ τὴν 11 Φεβρουαρίου τοῦ 1920.

2) Ἀνάρρησις τοῦ Βασιλέως (Φουὰτ ὁ Α' ὁ νῦν ἀνηγορεύθη τὴν 9 Φεβρουαρίου 1917).

3) Χριστούγεννα 25 Δεκεμβρίου.

4) Πρωτοχρονιὰ χριστιανῶν 1 Ἰανουαρίου.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ, ΑΡΔΕΥΣΙΣ. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐνωρὶς διεπίστωσαν ὅτι ἡ πλήμμυρα τοῦ Νείλου ἀπέβαινεν εὐεργετικὴ ὅταν τὸ μέγιστον ὕψος τῆς ἐπιπολῆς ἐκυμαίνετο μεταξὺ ὡρισμένων τιμῶν. Εἰς ὕψος ταπεινότερον τοῦ ἐλαχίστου ἠπειλεῖτο πεῖνα, εἰς ὑψηλότερον τοῦ μεγίστου ἠπειλοῦντο καταστροφαί. Γενικῶς εἰς ἑκάστην πόλιν ἐγνώριζον ὅτι καθ' ὡρισμένην ἡμερομηνίαν τὸ ὕψος τοῦ Νείλου ἔπρεπε νὰ κυμαίνηται μεταξὺ ὡρισμένων ὁρίων. Δι' αὐτὸ ἀπὸ τῶν πρώτων δυναστειῶν βλέπομεν ἐμφανιζομένην τὴν συνήθειαν νὰ σημειώνωνται τὰ ὕψη τῆς ἐπιπολῆς. Οὕτω ἐμορφώθησαν τὰ *νειλόμετρα* ἢ ὅπως ὀρθῶς τὰ ὀνομάζει ὁ Διόδωρος Σικελιώτης *νειλοσκόπεια*, ὄργανα τοπικῆς μόνον χρησιμότητος. Κάθε ναὸς καὶ κάθε πόλις εἶχε τὸ νειλόμετρόν της. Ἀλλ' ἐκ τῶν πηγῶν μόνον τὴν ὕπαρξιν 30 περίπου γνωρίζομεν τῶν ἑξῆς:

1) Τοῦ *Ἀμσούς*. Κατὰ τὸν Μακρίζι, ὁ Ἴβν Βασσίφ Σάχ («Ἀφηγήσεις καὶ θαυμάσια τῆς Αἰγύπτου») παρέχει μυθώδη τὴν ἱστορίαν καὶ περιγραφὴν τοῦ Μάσρ (Καΐρου), ἄλλοτε ὀνομαζομένου *Ἀμσοῦς*. Κατ' αὐτὸν πρῶτος τῆς χώρας βασιλεὺς ἐγένετο ὁ Νακραούς. Ὁ πέμπτος αὐτοῦ διάδοχος Χασλὶμ ἔκτισε τὸ πρῶτον νειλόμετρον. Εἰς τὴν ὄχθην ἱδρύθη μαρμαρίνη οἰκοδομή, εἰς τὸ μέσον δὲ ταύτης ἐτέθη δεξαμενὴ χαλκίνη μετὰ ὡρισμένης ποσότητος ὕδατος. Ὕπερθεν αὐτῆς ἐτέθησαν δύο χάλκινοι ἀετοί, εἷς ἄρρην καὶ μία θήλεια. Τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς καθ' ὃν ἄρχεται ἡ πλήμμυρα συνήρχοντο οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς εἰς τὸ ἵδρυμα καὶ ἐψιθύριζον τὰς οἰκείας προσευχάς. Τότε ἠκούετο ὁ κρωγμὸς τοῦ ἀετοῦ. Ἂν ὁ κρωγμὸς ἦτο τοῦ ἄρρενος ἡ πλήμμυρα προοιωνίζετο εὐτυχής, ἂν τοῦ θήλεος τότε ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν μέτρα προνοίας κατὰ τῆς σιτοδείας».

2) Τῆς *Ἀλάονα*. Μόνος ὁ Ἐλ Καβάρζμη ὁμιλεῖ περὶ τῆς πόλεως ταύτης ὡς εὑρισκομένης εἰς τὸ βασίλειον τῆς Μερόης. Λέγει ὅτι ἐκεῖ ἐμετρεῖτο τὸ ὕψος τοῦ Νείλου ἕως οὗ κατεσκευάσθη τὸ νειλόμετρον τῆς Μέμφιδος. Οὐδὲν ἄλλο περὶ τῆς πόλεως ταύτης γνωρίζομεν.

3) Τῶν *Φιλῶν*. Ἀνεκαλύφθη τῷ 1886 ἀπὸ τὸν ταγματάρχην Hancock. Λεπτομερῆ περιγραφήν του ἔδωκε τῷ 1896 ὁ ταγμ. Lyons γενικὸς διευθυντὴς τῆς γεωδαιτικῆς ὑπηρεσίας Αἰγύπτου.

4) Τοῦ *Ἀσουάν*. Πραγματικῶς κεῖται εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Ἐλεφαντίνης νησῖδος τοῦ Νείλου κατέναντι τοῦ Ἀσουάν. Τὸ περιγράφει καλῶς ὁ Στράβων (ΙΖ'. c. 1 § 48) καὶ κατόπιν ὁ Ἡλιόδωρος εἰς τὰ «Αἰθιοπικά» του. Εἶναι τὸ ἀρχαιότα-

Digitized by Google

τον τῶν σωζομένων νειλομέτρων. Φρέαρ λιθόκτιστον ἐκ γρανίτου συγκοινωνεῖ κάτωθεν μὲ τὸν ποταμόν. Στήλη λιθίνη κατὰ μέσον εἶναι βαθμολογημένη, καὶ κλῖμαξ ἐσωτερικὴ ἐπιτρέπει τὴν κάθοδον καὶ τὴν παρατήρησιν. Κατὰ τὸν Μακρίζι τὸ ἐπεσκεύασεν ὁ Ἄμρ. Μεταγενεστέραν καὶ καλὴν περιγραφὴν ἔχομεν τοῦ Girard ἑνὸς τῶν σοφῶν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Βοναπάρτου ὅστις ἀνεζήτησε καὶ ἀνεῦρεν αὐτό. Ἡ περιγραφή του εἶναι δημοσιευμένη εἰς τὴν Description de l' Egypte τόμος Α' «Mémoire sur le nilomètre de l'île d'Eléphantine». Ἐπὶ κεδίβου Ἰσμαὴλ ὁ Μαχμοὺτ ἐλ Φαλάκι ἐκαθάρισεν, ἐπεσκεύασε καὶ προσέθηκε νέαν μετρικὴν κλίμακα. Ἔχομεν τούτου νέαν περιγραφὴν δημοσιευμένην εἰς τὴν Journal Asiatique (janv. 1873).

5) Τοῦ *Κὸμ Ὄμπο.* Εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐκεῖ ναόν. Ὁ Maspéro μᾶς δίδει περιγραφήν του ὅπως τὸ ἀνεῦρε πρὸ τῶν διαταγῇ του γενομένων ἐπισκευῶν εἰς τὰς Notes de voyage (Annales du Service des Antiquités d'Egypte t XI. 1911 p. 154). Ἐκεῖ εὗρε καὶ δύο ἐπιγραφὰς Ἑλληνικὰς τοῦ Γ' αἰῶνος· ἡ μία εἶναι ἀφιέρωσις Ἰουλίας τινὸς τῷ Σαράπιδι ὑπὲρ τοῦ συζύγου της Ἀντωνίου Σερένου τοῦ Β' Τραϊανοῦ λεγεῶνος.

6) Τῆς *Ἔδφου.* Κεῖται παρὰ τὸν Ἀνατ. διάδρομαν τοῦ ἐκεῖ ναοῦ. Περιγραφήν του ἔδωκεν ὁ Μαχμοὺτ ἐλ Φαλάκι εἰς Journal Asiatique (Janv. 1873). Οὗτος καθώρισεν ὅτι ὁ νειλομετρικὸς πῆχυς τῶν φαραωνικῶν χρόνων ἦτο 0,μ53, ὁ αὐτὸς δηλ. μὲ τὸν βασιλ. πῆχυν, ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τοὺς ναούς.

7) Τοῦ *ἐλ Κὰμπ.* Εἶνε ἡ ἀρχαία Ελλείθυια. Μνείαν τοῦ νειλομέτρου κάμνει ὁ Marcel εἰς τὴν Descr. de l'Eg. (t. II. Ie partie p. 73) ἀνάγων τοῦτο εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων. Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κατοχῆς ὑπῆρχε μόνον μέσῳ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως τετράγωνος χῶρος ἔχων εἰς τὸ μέσον δεξαμενὴν μαρμαρίνην.

8) Τὸ τῆς *Ἔσνε.* Περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τοῦ νειλομέτρου δίδει ὁ Borehardt (Nilmesser und Nilstandsmarken 1906 σελ. 29).

9) Τὸ τοῦ *Ἀρμάντ.* Εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑρμονθις. Τὸ νειλόμετρον εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ ἐκεῖ ναοῦ. Ὁ Granger τῷ 1780 εὗρε τὸ ἥμισυ τοῦ βαθμολογημένου κίονος, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ εἶχε ἐξαφανισθῆ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς κατοχῆς. Περὶ τούτου ὁμιλεῖ καὶ ὁ Langlois εἰς τὰ Notes de voyage de Norden fait en 1737 (t. III σ. 226) ὁ d'Auville (Mém. sur l'Eg. anc. et mil. σ. 207), ὁ Somard εἰς τὴν Déser. d'Armant (Le Dec. de l'Eg. t. I).

10) Τὸ τοῦ *Λοῦξορ.* Περὶ τούτου ὁμιλοῦν ὁ G. Legrain (Rapport sur les travaux exécutés à Louqsor ἐν Ann. des Serv. du Aut. t XVII 1917 p. 62) Ὁ G. Daressy εἰς τὰ ἴδια χρονικὰ (t. XIX 1920 p. 166) καὶ ὁ Borchardt εἰς τὸ μνημονευθὲν βιβλίον του.

11) Τὸ τοῦ *Κούς.* Μόνην πληροφορίαν ἔχομεν τὴν τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ Σογιοῦτι ὅστις λέγει ὅτι ὁ Ἄχμετ Ἴβν Τουλοὺν ἔκτισε τὸ νειλόμετρον τοῦτο. Κατὰ τὸν πρίγκιπα Ὀμὰρ Τουσοὺν ὁ Τουλοὺν θὰ ἐπεσκεύασεν ἁπλῶς τὸν ειλόμετρον. (Mem Hist. du Nil. t II p. 297).

12) Τὸ τῆς *Κοπτοῦ.* Περὶ τούτου ὁμιλεῖ Ἀριστείδης ὁ ρήτωρ (Β' αἰὼν μ. Χ.). Φαίνεται ὅτι ἐξηφανίσθη πρὸ τῆς ἀραβικῆς κατοχῆς διότι οὐδεὶς ἄραψ συγγραφεὺς κάμνει μνείαν αὐτοῦ.

13) Τὸ τῆς *Κένας.* Μόνην μνείαν ἔχομεν τὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Μουβαρέκ, ὅστις λέγει ὅτι εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς προκυμαίας Χὸτ ἐλ Δαουὰρ καὶ ἦτο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἑνὸς τῶν κατοίκων.

14) Τὸ τῆς *Τεντύρας* (Δενδεράχης). Ὁ Μακρέζι ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὸν Ἄμρ.

Ἀλλ' ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ πρίγκιψ Ὀμὰρ Τουσοὺν (Ἐνθ. ἀν. σ. 298) ναὸς τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐν Τεντύρᾳ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐστερεῖτο νειλομέτρου, καὶ ἄρα θὰ πρόκειται περὶ ἐπισκευῆς.

15) Τὸ τοῦ *Χοῦ.* Μνημονεύει τοῦτο ἐν ἐρειπίοις ὁ Ἀλῆ πασᾶς Μουβαρέκ.

16) Τὸ τοῦ *Βαρδίς.* Ὁ ἴδιος λέγει περὶ τούτου ὅτι ἦτο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ὡρισμένης οἰκογενείας καὶ ὅτι αἱ ἐνδείξεις του ἐστέλλοντο καθ' ἑκάστην εἰς τὴν Γκίργκε.

17) Τὸ τοῦ *Ἀχμίν.* Κατὰ τοὺς Ἄραβας συγγραφεῖς ἱδρύθη ὑπό τινος βασιλίσσης τῆς Αἰγύπτου Δαλούκας κόρης τοῦ Ζάββα καὶ ἐλειτούργησε μέχρι τῆς Ἀραβικῆς καταχτήσεως. Ὁ δὲ Ἀλῆ Πασᾶς Μουβαρὲκ λέγει ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἀποβάθραν ἐρειπωμένην ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του.

18) Τὸ τοῦ *Ἀσιούτ.* Ὁ αὐτὸς λέγει ὅτι τὸ νειλόμετρον εὑρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν ἐλ Χάμρα, ὅτι ὡρισμένη οἰκογένεια εἶχε τὴν ἐπιμέλειάν του καὶ ὅτι αἱ ἐνδείξεις του ἀνηγγέλλοντο καθημερινῶς διὰ δημοσίου κήρυκος, ὅπως τοῦτο ἐγίνετο καὶ εἰς τὸ Κάϊρον.

19) Τὸ τῆς *Ἀντινόης (Ἀνσίνα)* (βλ. λ.). Καὶ τοῦτο ἀποδίδουν οἱ Ἄραβες εἰς τὴν Δαλούκαν. Ὁ Μακρέζι προσθέτει ὅτι ἐπὶ τῆς Καλιφείας τοῦ Μουαούμα κατεσκευάσθη νειλόμετρον ἐν Ἀνσίνᾳ χρησιμοποιηθὲν ἕως οὗ ὁ Ἀβδ ἐλ Ἀζὶζ ἴβν Μαρουὰν ἔκτισε τὸ ἴδικόν του εἰς τὸ Χελουάν. Ὁ Somard ἐν τούτοις ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἀντινόης ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν τοῦ νειλομέτρου τούτου (Descr. Eg. 2).

20) Τὸ τῆς *Μινιας.* Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς Μουβαρὲκ λέγει ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχον δύο νειλόμετρα, τὸ ἐν πλησίον τῆς κλίμακος τοῦ τζαμίου μὲ δύο παράθυρα διὰ τὴν *ουάφα* (πλήρη ὕψωσιν τοῦ Νείλου), τὸ ἄλλο κατὰ τὴν κλίμακα τοῦ τζαμίου Κουσέρι μὲ ἓν παράθυρον.

21) Τὸ τῆς *Μέμφιδος.* Τὸ ὀνομαστότερον τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Δυστυχῶς οὐδεμίαν περιγραφήν του ἔχομεν, οὔτε γνωρίζομεν πότε ἱδρύθη, φαίνεται ὅμως σύγχρονον τῆς πόλεως. Οἱ Ἄραβες τὸ ἀποδίδουν εἰς τὸν Ἰωσήφ, πρῶτον κατ' αὐτοὺς διανοηθέντα νὰ μετρᾷ τὸ ὕψος τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος (Β' 13) ὁμιλεῖ μόνον περὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐπιπολῆς, χωρὶς νὰ λέγῃ τι περὶ νειλομέτρου, ἀλλὰ φυσικὰ τὰ ὕψη αὐτὰ εἶναι ἐνδείξεις νειλομέτρου. Ὁ Διόδωρος (Α' 36) εἶναι σαφέστερος λέγων «διὰ δὲ τὴν ἀγωνίαν τὴν ἐκ τῆς ἀναβάσεως τοῦ ποταμοῦ γινομένην κατεσκεύασται νειλοσκοπεῖον, ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐν τῇ Μέμφει. Ἐν τούτῳ δὲ τὴν ἀνάβασιν ἀκριβῶς ἐκμετροῦντες, οἱ τὴν τούτου διοίκησιν ἔχοντες ἐξαποστέλλουσιν εἰς τὰς πόλεις ἐπιστολὰς διασαφοῦντες πόσους πήχεις ἢ δακτύλους ἀναβέβηκεν ὁ ποταμὸς καὶ πότε τὴν ἀρχὴν πεποίηται τῆς ἐλαττώσεως. Διὰ δὲ τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς μὲν ἀγωνίας ἀπολύεται πᾶς ὁ λαὸς πυθόμενος τὴν τῆς αὐξήσεως εἰς τοὐναντίον μεταβολήν, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἐπομένων καρπῶν εὐθὺς ἅπαντες προεπεγνώκασιν, ἐκ πολλῶν χρόνων τῆς παρατηρήσεως ταύτης παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἀκριβῶς ἀναγεγραμμένης».

Φαίνεται ὅτι εἰς τὸ νειλόμετρον αὐτό, μόνον τὸ φρέαρ ἦτο μόνιμον, ἡ δὲ ἐκτίμησις τοῦ ὕψους ἐγίνετο διὰ βυθομετρήσεως. Πάντως τὸ ὄργανον τῶν ἐνδείξεων ἦτο αἱρετόν. Ὁ Somard εἰς τὸ Mém. sur le Systéme métrique des anc. Egypt. (Ἐν Descr. Eg. f. I. p. 755). λέγει τὰ ἑξῆς: «Παρὰ τοῦ Ρουφίνου μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νὰ μεταφέρουν τὸ μέτρον τοῦ Νείλου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σαράπιδος, ἀλλὰ κατόπιν κατετίθετο εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὸν Σωζομενὸν ὁ πῆχυς τοῦ Νείλου ἔπαυσεν ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου νὰ μεταφέρεται εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς καὶ μετεφέρετο εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ὁ Σωκράτης ἐπίσης μαρτυρεῖ τὰ ἴδια. Ἀλλ' ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, ὁ πῆχυς τοῦ Νείλου μετεκομίσθη εἰς τὸν εἰδωλολατρικὸν ναόν. Τέλος ἐπὶ Θεοδοσίου ὁ ναὸς τοῦ Σαράπιδος ἐκρημνίσθη καὶ ἐτέθη τέρμα εἰς τὴν συνήθειαν αὐτήν». Ὁ Sablonski συνάγει ἐκ τούτων ὅτι τὸ μέτρον τῶν ὑψώσεων τοῦ Νείλου ἦτο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Σαράπιδος. Ἡ ταφὴ τοῦ Ἄπιος κατ' αὐτὸν ἦτο συμβολισμὸς τῆς φυλακῆς τοῦ πήχεως ἐν τῷ ναῷ ὅπου ἔμενεν ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας διὰ νὰ ἐξαχθῇ κατὰ τὴν ὕψωσιν τοῦ ποταμοῦ.» Κατὰ τὸν Ἴβν Ἀβδ ἐλ Χάκαμ ἡ μέτρησις ἐγίνετο ἐν Μέμφιδι καὶ μετεφέρετο εἰς τὸ Φοστώτ. Ἡ χρῆσις τοῦ ἔπαυσεν ἀφ' ὅτου ἐπεσκευάσθη τὸ νειλόμετρον τῆς Ρόδας.

22) Τὸ τοῦ *Χελουάν.* Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀβδ ἐλ Ἀζὶζ υἱοῦ τοῦ Μαρουὰν καὶ ἐβαθμολογήθη κατὰ μικροὺς πήχεις.

23) Τὸ τῆς *Βαβυλῶνος.* Ὑφίστατο κατὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν. Ὁ Ἐλ—Κονταῒ (παρὰ Μακρίζι τόμ. Α') λέγει ὅτι ἔκειτο ὄπισθεν τῆς πύλης τοῦ φρουρίου, δεξιᾷ εἰς τὸν διάδρομον, καὶ ὅτι εἰς τὰς ἡμέρας του ὑφίστατο ἀκόμη ἐρειπωμένον καὶ σκεπασμένον ἀπὸ ἄλλας οἰκοδομάς. Φαίνεται ὅτι εἶχε κατασκευασθῆ μὲ τὸ φρούριον μαζὺ τῆς Βαβυλῶνος. Ἄλλος ἄραψ συγγραφεὺς ὁ Σιχὰμπ ἐλ Δὶν ἐλ Χιγκάζι λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τούτου: «Οἱ Κόπται κατεσκεύασαν νειλόμετρον εἰς τὸ Κάσρ ἐλ Σάμχ (Βαβυλῶν) ἐκεῖθεν τοῦ Καισαριάτ ἐλ Σούφ. Τότε καὶ οἱ Ἕλληνες ἔκτισαν ἄλλο εἰς τὸ ἐλ Κάσρ πλησίον τῆς (πύλης) Βὰβ ἐλ Σαφίρ, τὸν ὁποίου τὰ ἐρείπια ὑφίστανται ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἰς Μυάλλακα, συνεχῆ τῆς Βὰβ ἐλ Χαντὴτ τὴν ὁποίαν τώρα κρατοῦν οἱ Μελχῖται, ἐνῶ ἄλλοτε ἀνῆκεν εἰς τοὺς Κόπτας.

24) Τὸ τοῦ *Καϊσαριὲτ ἐλ Ἀκοὺς.* Ὁ αὐτὸς ἐλ Κονταῒ (Γιακοὺπ Dict. géogr. εἰς λ. Μεχιας) λέγει ὅτι ἐλειτούργει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἂν καὶ οἱ μουσουλμάνοι ἔκτισαν τὸ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Βαβυλῶνος διάστημα. Ὥστε ἡ θέσις αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ κατέναντι τῆς Ν. ἄκρας τῆς Ρόδας, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης.

25) Τὸ τῆς *Ρόδας.* Εἶναι τὸ ὀνομαστότερον τῶν ἰσλαμικῶν χρόνων. Καίτοι γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ 7ου Καλίφου τῆς Δαμασκοῦ Σολιμὰν Ἴβν Ἀβδ Ἐλ Μαλέκ, τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν προκάτοχόν του Ἐλ Βαλίντ, τῷ 711 μ. Χ. Ἡ στήλη τοῦ φέρει ἀκόμη ἐπιγραφὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Περιγραφήν του πλήρη ἔδωκεν ὁ Marcel (ἔνθ. ἀν.). Ἔκτοτε ἐπεσκευάσθη πολλάκις τῷ 814 ὑπὸ τοῦ Ἐλ Μαμοὺν 7ον Καλίφου Ἀββασίδου τῆς Βαγδάτης τῷ 847, 861, 873 ὑπὸ τοῦ Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλοῦν, τῷ 1092 ὑπὸ τοῦ 7ου φατιμίτου καλίφου, τῷ 1518 ὑπὸ τοῦ Τούρκου Σουλτάνου Σελήμ, τῷ 1766 ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ δ', τῷ 1799 ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου. Ἄραβες καὶ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγραψαν διὰ μακρῶν περὶ τούτων, ἀλλὰ τὴν πληρεστέραν μελέτην ἔγραψεν ὁ πρίγκιψ Ὀμὸρ Τουσοὺν (ἔνθ. ἀνωτ.).

26) Τὸ τοῦ *ναυστάθμου.* Ὁ Γιακοὺμπ (ἔνθ. ἀν.) λέγει ὅτι ὁ Ἐλ Κάζεν ἔκτισε νειλόμετρον εἰς τὸν ναύσταθμον σωζόμενον εἰς τὰ 1223 μ. Χ., ἀλλὰ παραμένον ἄχρηστον. Ὁ ναύσταθμος ἄλλοτε ἦτο εἰς τὴν νῆσον Ρόδαν, ἀλλὰ τῷ 937 μ. Χ. μετεφέρθη εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τοῦ Φοστάτ, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Χαδίγκας, συζύγου τοῦ ἐμίρου Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλοὺν. Ὁ Fourmont εἰς τὰ 1755 (Descr. hist. et géogr. des Plaines d'Héliopolis er de Memphis) λέγει τὰ ἑξῆς περίεργα: «Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Νείλου, εἰς τὸ παλαιὸν Κάϊρον, ὑπάρχει ἕνα φρούριον κτισθὲν πιθανῶς ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαιοτέρου. Ἡ εἴσοδος ἐμποδίζεται διότι οἱ Τοῦρκοι ἔχουν ἐκεῖ μέσα ἕνα τζαμί. Φαίνεται ἀκόμη ὁ κίων βαθμολογημένος, ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὸ ὕψος τοῦ Νείλου. Ἐπενοήθη κατά τινας ὑπό τινος Νικολάου Γώρ, διοικητοῦ Αἰγύπτου ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Ἐκεῖ εἶναι στημένα δύο φυλακτά, τὸ ἓν νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς ἐξ Ἄνω Αἰγύπτου κατερχομένους κροκοδείλους νὰ προχωροῦν βορειότερον. Εἶναι μία πλὰξ μαρμαρίνη ὀρθογώνιος καὶ ἐπιμήκης φέρουσα ἀνάγλυφον ἕνα κροκόδειλον καὶ πέριξ τὰ σημεῖα τοῦ Ζῳδιακοῦ καὶ πολλὰ ἱερογλυφικά. Λέγουν ὅτι εἶναι πάντοτε ἀποτελεσματικὴ ἡ ἐνέργειά του. Ἅμα πλησιάσῃ κροκόδειλος ἀναστρέφεται ἐπὶ τῆς ράχεώς του καὶ φεύγει πρὸς νότον. Τὸ ἄλλο φυλακτὸν σκοπὸν εἶχε νὰ τηρῇ τὸν Νεῖλον ἐντὸς λογικῶν ὁρίων καὶ νὰ τὸν σταματᾷ εἰς τὴν διώρυγα τοῦ παλαιοῦ Καΐρου. Ἀλλὰ ἕνας πασᾶς νομίζων ὅτι κρύπτονται θησαυροὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἵδρυμα αὐτὸ τὸ κατέστρεψε. Ἀπὸ τότε ὁ Νεῖλος ἐτράπη πρὸς τὴν Γκίζαν καὶ τὸ φρούριον ἔμεινε μακρὰν τῆς ὄχθης.

27) Τὸ τοῦ *Δέλτα.* Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Δέλτα, δηλ. εἰς τὴν Νοτ. ἄκραν τῆς σημερινῆς νησῖδος Ἐλ Βαρράκ. Ἡ θέσις του πραγματικῶς ἦτο ἐπικαιροτάτη.

28) Τὸ τοῦ *Ἐλ Βαρουζάτ.* Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Μακρίζι, ἀλλ' ἡ τοποθεσία αὐτὴ εἶναι ἄγνωστος.

29) Τὸ τῆς *Μένδηλε.* Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος). Ἡ πόλις ἦτο πρωτεύουσα νομοῦ καὶ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Μενδισιακοῦ βραχίονος. Σήμερον λέγεται Τέλ Ἐλ Ρόμπ.

30) Τὸ τῆς *Ξοΐτος.* Καὶ τοῦτο μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου αὐτόθι. Ἡ πόλις σήμερον Σάχα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Φερμουθιακοῦ βραχίονος τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων, πρωτεύουσα νομοῦ.

31) Τὸ τοῦ *Κὼμ ἐζ Γκίζε.* Ἀνεκαλύφθη παρὰ τὴν Σχεδίαν ἐπὶ τοῦ Κανωπικοῦ βραχίονος, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἀποσπᾶται ἡ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διῶρυξ. Τώρα ἡ στήλη του ἀπόκειται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου. Περιγραφήν του δίδει ὁ G Daressy εἰς Annales du Service des Antiquités d' Egypte (τ. Α' σ. 91).

Ἐκ τούτων διαπιστώνει κανεὶς τὴν μέριμναν πάντων τῶν κυβερνησάντων τὴν χώραν πρὸς παρακολούθησιν τῆς πορείας τοῦ ὕψους τοῦ Νείλου. Μόνη ἡ φθοροποιὸς τουρκικὴ κατοχὴ τὸ πάντα ἠρείπωσε.

Διώρυγες.— Πρῶτος ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐξετέλεσε σοβαρὰ ἔργα μεθοδικῆς διοχετεύσεως τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου διὰ τὴν ἄρδευσιν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ὁ διπλοῦς νειλοφράκτης τοῦ Δέλτα πρὸς Β. τοῦ Καΐρου (Μπαρράζ) καὶ ἡ ἀνώρυξις τῆς Μαχμουδίας διώρυγος ἥτις ὑδρεύει τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ Αἴγυπτος δὲν ἀπολαύει βροχῶν, ὅπως εἴδομεν, ἐπαρκῶν διὰ τὰς γεωργικὰς της καὶ ἄλλας τῶν κατοίκων ἀνάγκας. Ὁ Νεῖλος εἶναι ἀέναος καὶ ἄφθονος ὑδροχόος τῆς χώρας καὶ ἀπὸ καλῆς ἢ κακῆς ἀπ' αὐτοῦ ὑδρονομῆς ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία τῶν κατοίκων.

Μέχρι τοῦ 1837 ὁλόκληρος ἡ χώρα τοῦ Νείλου ἦτο διῃρημένη εἰς *Λεκάνας πλημμυρισμοῦ* (bassin d'inondation). Κατὰ τὴν ὕψωσιν τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ αἱ λεκάναι αὐταὶ ἐπλημμυρίζοντο μεταβαλλόμεναι εἰς λίμνας ὅθεν ἀνέδυον ὡς νησῖδες τὰ ἐπὶ τεχνητῶν ἢ φυσικῶν ὑψωμάτων χωρία. Ὅταν δὲ ἀπεσύροντο τὰ ὕδατα δι' ἀπορροφήσεως καὶ ἐξατμίσεως, ἡ γῆ ἔδιδεν ἄφθονον συγκομιδήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μία μόνον σπορὰ ἦτο δυνατή, ἡ *σέτουϊ*, ἤτοι ἐτησία (χειμερινή). Ἔκτοτε ὅμως μετεβλήθη ἡ κατάστασις αὐτὴ διὰ διωρύγων καὶ φρακτῶν καθ' ὅλην τὴν Κάτω Αἴγυπτον, τὸ Φαγιοὺμ καὶ τὰ δυτικὰ τῶν μεθορίων Ἀσιούτ, Μίνιας καὶ Βένι Σουέφ. Εἰς τὰ μέρη ταῦτα αἱ γαῖαι δὲν πλημμυρίζονται κατὰ τὴν ὕψωσιν τοῦ Νείλου, διότι πολλαὶ διώρυγες ἄλλαι μὲν νίλι, ἤτοι στεγναὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ταπεινῆς ἐπιπολῆς τοῦ ποταμοῦ, ἄλλαι δὲ σέφι, ἤτοι ἔχουσαι ὕδωρ κατὰ τὸ θέρος, σχηματίζουν δίκτυον ἐπιτρέπον νὰ ἀρδεύωνται αἱ γαῖαι ὁσάκις θέλει ὁ γεωργός. Οὕτως ἔχομεν διαδοχικὰς σπορὰς καὶ συγκομιδὰς ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ γεωργικοῦ ἔτους.

Ἡ ἄρδευσις τῶν γαιῶν, ὅσαι ποτίζονται ἀπὸ

Digitized by Google

διωρύγων (γαῖσι διωρύγων) γίνεται κατὰ πολλοὺς τρόπους. Διαρκούσης τῆς ὑψώσεως τοῦ ποταμοῦ, τὸ ὕδωρ εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὸν ἐντὸς τῶν διωρύγων καὶ ἡ ἄρδευσις γίνεται φυσικῶς *(μπὲλ-ράχα)*, διότι ἀρκεῖ νὰ διαρρήξῃ τις τὸ χειλαῖον πρόχωμα τῆς διώρυγος ἵνα τὸ ὕδωρ εἰσρεύσῃ εἰς ὅσην ποσότητα θέλει ὁ γεωργός. Ὅταν τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶναι χαμηλωμένα κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ θέρους, τότε εἰς τὰς διώρυγας ἡ ἐπιπολὴ εἶναι χαμηλοτέρα τῶν γαιῶν καὶ δι' αὐτὸ μεταχειρίζονται ὑψωτικὰς μηχανάς. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην αἱ περισσότεραι τῶν δευτερευουσῶν διωρύγων εἶναι στεγναὶ καθὼς καὶ ὅλα τὰ μακρὰν τῶν ἀρτηριῶν μέρη. Εἰς αὐτὰ μεταχειρίζονται φρεάτιον ὕδωρ, ἀντλούμενον συνήθως διὰ *σακκίας*. Ὑπάρχουν τρεῖς χιλ. περίπου ἀτμαντλίαι καὶ 45 χιλ. *σακκίαι*. Εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ὅμως διατηρεῖται τὸ σύστημα τῶν λεκανῶν. Ἐκεῖ ἐγκάρσια προχώματα *(σαλίμπεχ)* διήκουν ἀπὸ τοῦ Νείλου μέχρι τῶν ἑκατέρωθεν ἐρήμων. Αἱ μεταξὺ λωρίδες τῶν λεκανῶν τέμνονται ὑπὸ καθέτων ἐπὶ τῶν πρώτων προχωμάτων *(τάραντ)*, ἤτοι παραλλήλων πρὸς τὸν ποταμὸν εἰς ὀρθογώνια λεκανικὰ τμήματα *(χὸδ)* διαφόρου ἐκτάσεως. Ἐγγὺς δὲ τέλος τοῦ ποταμοῦ καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸν πρόχωμα ὑψηλότερον τῆς μεγίστης πιθανῆς κατὰ τὴν πλήμμυραν ὑψώσεως τοῦ Νείλου προστατεύει τὸ ἑκατέρωθεν σύστημα τῶν χὸδ τούτων ἀπὸ ἀποτόμου πλημμυρισμοῦ. Ἐπειδὴ αἱ ἐγγὺς τοῦ ποταμοῦ ἑκατέρωθεν γαῖαι εἶναι ὑψηλότεραι τῶν ἀπωτέρω λόγῳ τῆς ἀφθονωτέρας καθιζήσεως γεωδῶν οὐσιῶν τοῦ κοκκίνου ὕδατος, διὰ τοῦτο τὸ ἔδαφος ἔχει διπλῆν κλίσιν, τὴν γενικὴν κλίσιν τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος ἀπὸ Ν πρὸς Β καὶ μίαν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ὀροσειράς. Ἡ διάταξις αὕτη ἐπιτρέπει νὰ πλημμυρίζωνται πρῶτον τὰ προσνειλότερα *χὸδ*, ἔπειτα δὲ διαδοχικῶς τὰ γειτονικά, τὰ ἀφιστάμενα μᾶλλον τοῦ ποταμοῦ. Ἡ διαρροὴ κανονίζεται διὰ συστήματος διωρύγων, ἐφ' ὧν εἶναι ἐγκατεστημένα κλεῖθρα, ἤτοι γέφυραι ρυθμιστικαί. Εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον αἱ διώρυγες αὗται εἶναι πολυάριθμοι, αἱ πλεῖσται ὅμως εἶναι προωρισμέναι εἰς τὴν πλήρωσιν καὶ τὴν κένωσιν *(μάσραφ)* τῶν μικρῶν λεκανῶν *(χὸδ)*. Ἐξ αὐτῶν ἡ Σουχαγκίε βαίνουσα ἀπὸ Σοχάγκ εἰς Ἀσιούτ, πλάτους 100 μ., εἶναι βεβαίως ἀρχαῖος τοῦ Νείλου βραχίων. Εἰς τὰς Μουδιρίας, Ἀσιούτ, Μινίας Βένι Σουὲφ καὶ Φαγιούμ, ἡ Βάχρ Γιοῦσεφ, ἀρχαῖος καὶ αὐτὸς βραχίων τοῦ Νείλου, ἦτο ἡ μόνη μεγάλη ἀρδευτικὴ διῶρυξ. Ἀλλὰ ἐπὶ Ἰσμαὴλ πασᾶ κατεσκευάσθη νέα μεγάλη διῶρυξ, ἡ Ἰβραημία, ἡ ὁποία ἐκφεύγουσα τοῦ Νείλου κατὰ τὸ Ἀσιοὺτ διέρχεται διὰ Μανφαλούτ, Δεϋρούτ, Μινίας, Ματάϊ καὶ περατοῦται μεταξὺ Βένι Σουὲφ καὶ Ἀσμάν. Χάρις εἰς αὐτὴν αἱ ὑψηλαὶ γαῖαι, αἱ δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ, ἀρδεύονται δι' ὅλου τοῦ ἔτους καὶ οὕτως εἶναι ἐπιδεκτικαὶ καλλιεργείας *σέφι*. Εἰς αὐτὰς γίνεται ἡ μεγάλη καλλιέργεια τοῦ ζαχαροκαλάμου. Ἡ Βάχρ Γιοῦσεφ ἐκφεύγει τώρα ἀπὸ τὴν Ἰβραημίαν παρὰ τὸ Δεϋρούτ. Πρὸ τῆς ὀρύξεως ὅμως ταύτης ἦτο στεγνὴ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑφέσεως τοῦ Νείλου καὶ ἡ κοιλὰς τοῦ Φαγιοὺμ ἦτο, ὅπως σήμερον ἡ Ἄνω Αἴγυπτος, διῃρημένη εἰς λεκάνας. Ἔκτοτε ὅμως ἔγινε καὶ αὐτὴ διῶρυξ *σέφι* καὶ ἤρθη ἀπὸ τῆς Ὀάσεως τοῦ Φαγιοὺμ τὸ σύστημα τῶν λεκανῶν καὶ αἱ γαῖαι διεσκευάσθησαν διὰ τὴν καλλιέργειαν *σέφι*. Ἡ λίμνη ἐλ Κερούν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιπολὴ εἶναι 40 μ. ταπεινοτέρα τῆς θαλάσσης, χρησιμεύει ὡς ὁ ἀποδέκτης τῆς στραγγίσεως τῆς κοιλάδος τῆς ὁποίας κατέχει τὸ ταπεινότερον σημεῖον.

Ἐκ τῶν μεγάλων διωρύγων τῆς Κάτω Αἰγύ-

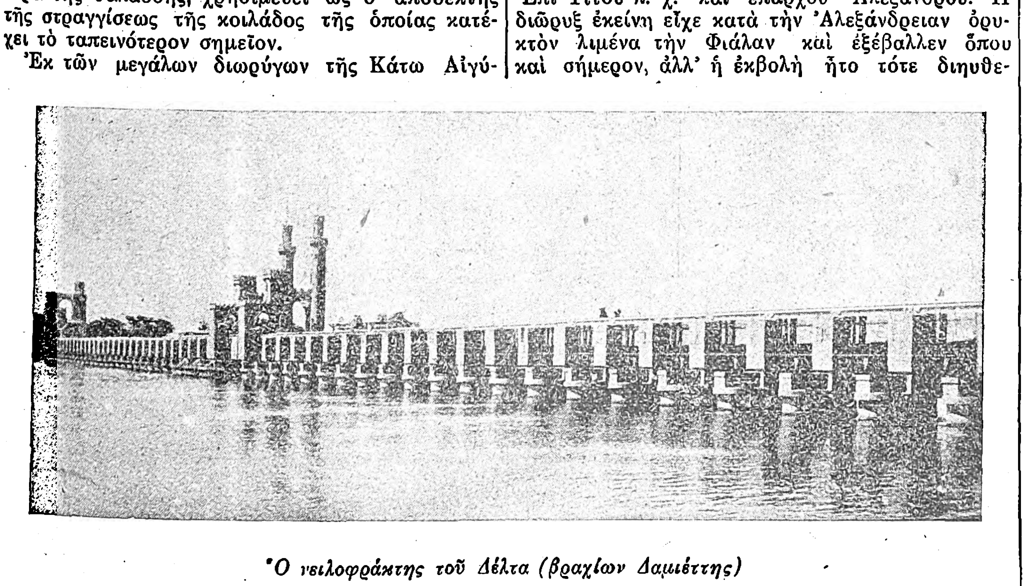

Ὁ νειλοφράκτης τοῦ Δέλτα (βραχίων Δαμιέττης)

πτου, αἱ ὁποῖαι ἀποσπῶνται τοῦ Νείλου μικρὸν μετὰ τὸ Φοὺμ ἐλ Μπάχρ (μπαρρὰζ τοῦ Δέλτα) αἱ πλεῖσται εἶναι πλωταί. Ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων των καὶ τῆς τροχιᾶς των θὰ ἦτο πολὺ κουραστική, ὄχι μόνον διὰ τὸ πλῆθος των, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ αὐτὴ διῶρυξ ἀλλάσσει κατὰ διαστήματα ὄνομα.

Ἄξιαι ἐν τούτοις ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι: α') ἡ *Ἰσμαηλλία*, ὀρυχθεῖσα διὰ νὰ προμηθεύσῃ ὕδωρ πόσιμον εἰς τὰς πόλεις τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκφεύγουσα ἐκ Σούμπρας διέρχεται διὰ Βίλβεϊς, Τὲλ ἐλ Κεμπὶρ καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην Τιμσάχ. Ἀπὸ τῆς πόλεως Ἰσμαηλίας ἐκφεύγει βραχίων, ὅστις βαίνων πα-

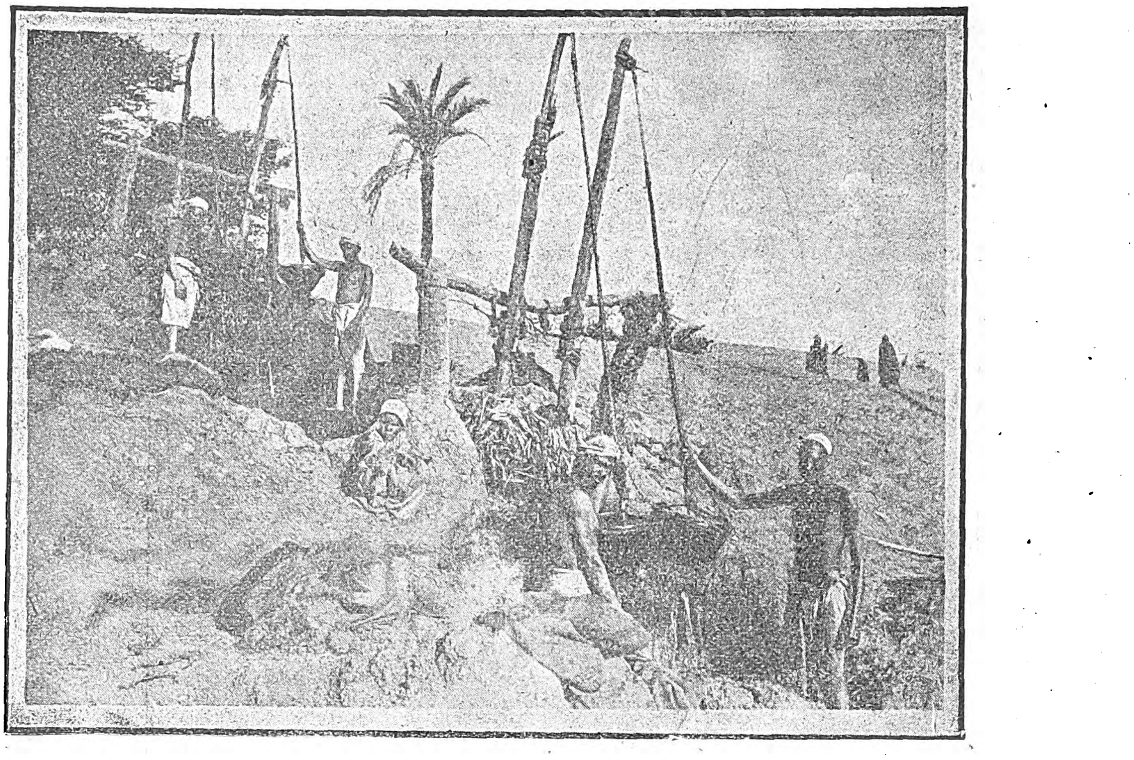

Σαντούφ, πρωτογενὴς ὑψωτικὴ τοῦ ποταμίου ὕδατος μηχανὴ ὁποίαν ἐχρησιμοποίουν καὶ οἱ ἀρχαιότατοι πρόγονοι τῶν σημερινῶν φελλάχων.

ραλλήλως πρὸς τὴν διώρυγα φθάνει εἰς Σουέζ. Μικρότερος βραχίων κατευθύνεται εἰς Πὸρτ Σαῒτ διερχόμενος τὴν Μεντζάλαν διὰ δύο σιδηρῶν σωλήνων. Ὁ Κεδίβης Σαῒτ πασᾶς, διὰ νὰ ἐφοδιάσῃ τὰς ἐργασίας τῆς Διώρυγος διὰ γλυκέος ὕδατος ἀπὸ Καΐρου εἰς τὸν Ἰσθμόν, ἐξεχώρησεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῆς διώρυγος Σουὲζ ὅλας τὰς γαίας ὅσας θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρδεύσῃ ἄνευ ὑψωτικῶν μηχανῶν κατὰ μῆκος τοῦ ἔργου. Ἀλλ' ὁ Ἰσμαήλ, μὴ θέλων ν' ἀφήσῃ εἰς χεῖρας ξένας τόσην ἔκτασιν γόνιμον, ἐξηγόρασε τὴν ἐκχώρησιν ἀντὶ 10 ἑκατ. φράγκων καὶ δι' Ἰταλοῦ ἀρχιτέκτονος ἔκτισεν εἰς Βὶρ Ἀμποῦ Μπαλλὰχ περίπτερον καὶ ἐφύτευσε πέριξ ἡγεμονικοὺς κήπους. Πάντα ταῦτα ἐξέλιπον, ἐξ ἀμελείας, διότι ἀφέθησαν αἱ ἐνδοσμώσεις ἁλατούχων ὑδάτων νὰ κατακλύσουν τὸ ὑπέδαφος.

β') Ἡ *Μαχμουδία* ὑδρεύουσα τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Εἶναι ἡ κοίτη τοῦ Μεγάλου ποταμοῦ ἢ Ἀγαθοδαίμονος, ὅπως ὠνομάζετο εἰς τοὺς Πτολεμαϊκοὺς χρόνους. Ἀπεσπάτο ἀπὸ τοῦ Δ. βραχίονος τῆς Ρωζέττης κατὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Χαγκὰρ ἐλ Ναβατία, ὅπου τότε ἦτο ἡ Σχεδία, λιμὴν τεχνητὸς κατὰ τὴν συμβολήν, χρησιμεύων ὡς ναύσταθμος τῶν βασιλικῶν θαλαμηγῶν διὰ τὸν ἀνάπλουν τοῦ Νείλου. Πολλάκις ἡ διῶρυξ ἐκείνη ἐκαθαρίσθη. Ἐπὶ Τίτου λ. χ. καὶ ἐπάρχου Ἀλεξάνδρου. Ἡ διῶρυξ ἐκείνη εἶχε κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὀρυκτὸν λιμένα τὴν Φιάλαν καὶ ἐξέβαλλεν ὅπου καὶ σήμερον, ἀλλ' ἡ ἐκβολὴ ἦτο τότε διηυθετημένη εἰς κλειστὸν μικρὸν λιμένα, τὴν Κιβωτόν.

γ') ἡ *ἐλ Ἀσάρα*

δ') ἡ *Δαμαγχοὺρ*

ε') ἡ δυτικῶς τῆς Ἡλιουπόλεως καταλήγουσα εἰς τὴν *Μπίρκετ ἐλ Χὰτζ*

στ') ἡ *Δεϋροὺτ* καὶ

ζ'.) ἡ *Μονεΰς* καταλήγουσα εἰς τὴν λίμνην Μεντζάλαν.

Νειλοφράκται.—Τὸ Μπαρρὰζ τοῦ Δέλτα ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τοιχώματα, κατὰ τὴν γένεσιν τῶν δύο βραχιόνων, κατακάθετα ἐπὶ τοῦ ρεύματος. Ἑκάτερον ἔχει πλῆθος θυρίδων, 70 περίπου τὸ πρῶτον (βραχ. Δαμιέττης), μήκους δὲ 520 μ. καὶ 58, τὸ δεύτερον (Ρωζέττης) μήκους 450 μ. Κατὰ τὰ ἄκρα κομψοὶ πύργοι προσδίδουν εἰς τὸ μέγα ὑδραυλικὸν οἰκοδόμημα πολλὴν χάριν. Αἱ θυρίδες κλείουν διὰ μεταλλικῶν πετασμάτων, ἅτινα δι' ἀλύσεων κατὰ τὰ ἄνω ἀνυψοῦνται καὶ ταπεινοῦνται κατὰ βούλησιν, ὥστε νὰ κανονίζεται τὸ ποσὸν τοῦ διαρρέοντος ὕδατος. Οὕτω τηρεῖται τὸ ὕδωρ εἰς τοὺς βραχίονας εἰς ὕψος σταθερὸν 4,50 μέτρων. Τὸ ἔργον ἤρχισεν ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ τῷ 1835 καὶ ἐπερατώθη τῷ 1890 ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Sir Colin Moucrieff, οὗτινος ὁ τάφος κεῖται ἐπὶ νησῖδος ἐνώπιον τοῦ Μπαρράζ, ἐφ' ἧς διατηρεῖται εἷς τῶν ὡραιοτέρων κήπων τῆς Ἀνατολῆς. Τοιοῦτοι φράκται ἐκτίσθησαν μικρότεροι εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς χώρας ἐπὶ τῶν διωρύγων. Τὸ δίκτυον δὲ τῶν διωρύγων, σαφῶς μελετηθὲν καὶ ἐκτελεσθὲν θαυμασίως ὑπὸ Ἑλλήνων ἐργολάβων ἐξ αὐλάκων μικρῶν καὶ μεγάλων, ὑπηρετεῖ ὄχι μόνον τὴν ἄρδευσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν συγκοινωνίαν. Καὶ βλέπει ἔκπληκτος ὁ ξένος, ὁ διασχίζων τὴν χώραν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, ν' ἀναδύουν πολλαχοῦ τοῦ καταπρασίνου τάπητος τῶν ἀγρῶν, λευκάζοντα, ὡς τεράστια κύκνων πτερά, τὰ λευκὰ ἱστία τῶν *φελοὺκ* (ποταμοπλοίων), τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὴν ἐσωτερικὴν διὰ τῆς «ὑγρᾶς ὁδοῦ» διαμετακόμισιν. Χάρις εἰς τὸ σύστημα τοῦ δικτύου τούτου καὶ τῶν κλείθρων, ἡ μέριμνα τῆς Κυβερνήσεως κατορθώνει νὰ ρυθμίζῃ τὴν κατὰ τόπους ἄρδευσιν, ὥστε ἀναλόγως τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τοῦ εἴδους τῆς σπορᾶς καὶ τοῦ εἴδους τῶν γαιῶν νὰ παρέχηται ὅσον πρέπει εἰς τὰς γαίας πτωχῶν καὶ πλουσίων ἀδιακρίτως.

Ἡ τεσσαρακονταετὴς Ἀγγλικὴ κατοχή, ἥτις εἰς ὅλα εὐηργέτησε μεγάλως τὴν χώραν, διαθέτουσα ἐπιστήμονας μεγάλης ἀξίας, προέβη εἰς τολμηρότερα ἔργα. Ἔκτισε τὸν νειλοφράκτην τοῦ Ἀσουάν, ὅστις εἶναι τὸ μέγιστον ὑδραυλικὸν ἔργον τοῦ κόσμου. Τὴν θέσιν ἐξετίμησε καὶ ὑπέδειξεν ὁ ἀνακαλύψας τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου Sir Samuel Baker, τὰ σχέδια ἐξεπόνησεν ὁ Wilcocks τῷ 1895, τὰ κεφάλαια παρέσχεν ὁ Sir Ernest Cassel, τὸ δὲ ἔργον ἐξετέλεσεν ὁ Sir John Aird. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1898 ἀνεπήδησεν εἰς τὸ Σελάλ, παρὰ τὸ Ἀσουάν, πολυάνθρωπος πόλις ἐργατῶν, μηχανικῶν, προμηθευτῶν, λογιστῶν κ.τ.λ. Ἡ ἀπὸ τῶν τελευταίων πληγμάτων τῆς σφύρας τῶν ρωμαϊκῶν λατομείων σιγήσασα ἠχώ, ἀφυπνίσθη αἰφνης τοῦ μακραίωνος αὐτῆς ληθάργου, καὶ τὴν 12 Φεβρουαρίου 1899 ὁ δοὺξ τοῦ Connaught ἔθετε πανηγυρικῶς τὸν θεμέλιον λίθον. Τὸ πλεῖστον τῶν ὑπεργολάβων ἦσαν Ἕλληνες καὶ τὸ μέγιστον τῶν προμηθευτῶν. Μετὰ κανονικότητος καὶ ταχύτητος ἐξετελέσθη τὸ γιγάντειον φράγμα καὶ τῷ 1904 ὁ ἴδιος πρίγκιψ προέστη τῶν ἐγκαινίων του. Ὁ φράκτης ἔχει 180 ὀπὰς δι' ὧν διαρρέει ὁ Νεῖλος, ὅσον ἐπιτρέπουν τὰ σιδηρᾶ του αἱρετὰ πετάσματα. Κατεσκευασμένος ἐκ γρανίτου τοῦ Ἀσουὰν καὶ χυτολίθου, ἔχει ἄνω μὲν πλάτος 8 μέτρων, ὕψος δὲ

Digitized by Google

ἀπὸ τοῦ οὐδοῦ τῶν ὀπῶν 40 μ. Τὸ μῆκός του εἶναι 1986 μ., τὸ δὲ ὅλον βάρος ὑπολογίζεται εἰς 1.500.000 τόννων, στηριζόμενον ἐπὶ δύο ἐνύδρων βράχων. Κατὰ τὴν δυτικὴν ἀμμώδη ὄχθην ὠρύχθη διῶρυξ 1.600 μ. μήκους, ἔργον τοῦ Stockiss, κλειομένη διὰ 4 θυρίδων, ἐντὸς τῶν ὁποίων διαδοχικῶς εἰσερχόμενα τὰ πλοῖα μεταβιβάζονται. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν δύο ἑκατέρωθεν ὀχθῶν καὶ τοῦ φράκτου σχηματιζομένη λεκάνη ἐγκλείει 1.000 ἑκ. κυβ. μ. ὕδατος, ἀρδεύουσα 2.400 τετρ.χιλμ. γῆς.

Μετὰ τὸν νειλοφράκτην τοῦ Ἀσουὰν ἐκτίσθη ὁ τοῦ Ἀσιοὺτ ὑπὸ τοῦ Steffens 800 μ. μήκους, μετὰ 111 τόξων καὶ θυρίδων 5 μ. ὕψους. Καίτοι μικροτέρων διαστάσεων, αἱ δυσχέρειαι ὑπῆρξαν μεγαλύτεραι, διότι ἔγινε ἀνάγκη νὰ στερεοποιηθῇ ἡ κοίτη. Ἀσφαλίζων τὴν ἄρδευσιν τῆς Μέσης Αἰγύπτου καὶ τῆς λεκάνης τοῦ Φαγιοὺμ ὑψώνει τὴν ἐπιπολὴν τῆς διώρυγος Ἰβραημίας καὶ ἐπιτρέπει τὴν καλλιέργειαν 12.000 τετρ. χιλμ.

Ὄχι κατώτερον μεγαλούργημα μηχανικὸν εἶναι ὁ φράκτης τῆς Ζίφτας, ἔργον τοῦ Ἕλληνος μηχανικοῦ Θ. Γενιδουνιᾶ.

Ὑψωτικαὶ μηχαναί.— Παραλλήλως πρὸς τὰς διώρυγας, αἵτινες, προσκομίζουσαι τὸ νειλωτικὸν ὕδωρ, γαλουχοῦσι τὴν χώραν, βλέπει κανεὶς ὠρυγμένας αὔλακας, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὅπως τὰ ἀπορροφώμενα ὑπὸ τῶν γαιῶν ὕδατα συλλέγωνται καὶ ἐκρέουν. Αἱ στραγγιστικαὶ αὗται αὔλακες λέλονται *Μάσραφ*, τὰς εἰσήγαγε δὲ πρῶτος ὁ μεγαλοκτηματίας Δρανὲτ πασᾶς. Οὗτος, Ἕλλην Κύπριος, ἐσπούδασε τὴν ὀδοντοϊατρικὴν δαπάναις τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἐν Παρισίοις παρὰ τῷ ἰατρῷ Tenard, οὗτινος ἐξ εὐγνωμοσύνης ἔλαβεν ἀναγραμματίσας τὸ ὄνομα. Ὑπηρετήσας ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὸν Ἡγεμόνα ὡς ἰδιαίτερός του ἰατρὸς ἴσχυσε μεγάλως παρ' αὐτῷ.

Ὅπως τὸ αὐτοκίνητον διασταυρώνει καμηλοβάτας, οὕτω καὶ τὰ τεράστια μπαρρὰζ δὲν ἔθηκαν εἰς ἀχρηστίαν τὰ πρωτογενῆ μέσα τῆς ἀρδεύσεως. Ἡ *σαντοὺφ* καὶ ἡ *σακκία* διακόπτουν πολλαχοῦ τὴν γαλήνην τῶν ἀγρῶν, καὶ ὁ ρυθμικός των τριγμὸς ἀκούεται ὡς ἐντόμων τεραστίων φωνὴ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν διωρύγων.

Ἡ «σαντοὺφ» εἶναι μοχλὸς ἐπὶ ἱστοῦ φέρων κατὰ τὸ ἓν ἄκρον σχοινίον ἢ ράβδον μετὰ ὑδροδόχου, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο ἄκρον λίθον βαρὺν ὡς ἀντίβαρον· συνήθως δύο φελλάχοι τὴν κινοῦσιν. Ὁ μὲν παρὰ τὸ ὕδωρ σύρει τὴν ὑδροδόχην, τὴν βυθίζει εἰς τὴν διώρυγα καὶ τὴν ὑψώνει, ὁ ἄλλος ὑψηλότερα ἱστάμενος τὴν κενώνει εἰς ξύλινον ὀχετὸν εἰς ὃν ἀπολήγει ἡ αὔλαξ. Ἀπαράλλακτα βλέπομεν τοῦτο εἰς μικροπλαστικὰς παραστάσεις τοῦ Μουσείου καὶ ἐπὶ ἀναγλύφων.

Ἡ «σακκία» εἶναι τροχὸς βαρὺς ξύλινος δύο καὶ πλέον μέτρων διαμέτρου, εἰς τὴν περιφέρειαν, τῆς ὁποίας εἶναι δεδεμέναι πήλιναι ὑδροδόχοι ἔχουσαι τὸ στόμιον πρὸς τὴν φορὰν τῆς στροφῆς. Τὸ κάτω μέρος τοῦ τροχοῦ βυθίζεται κατὰ μικρὸν τόξον του εἰς τὸ ὕδωρ. Ὁ ἄξων τοῦ τροχοῦ συνδέεται διὰ ξυλίνης ὀδοντώσεως πρὸς μοχλὸν τὸν ὁποῖον κινεῖ *γκαμοῦσα* (βούβαλος) ἢ ἄλλο τι ζῷον, ἔχον τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκαλυμμένους. Τὰ δοχεῖα κατὰ τὴν κάτω των διάβασιν πληροῦνται ὕδατος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἄνω χύνουν εἰς ξύλινον ὀχετὸν εἰς ὃν ἀπολήγει ἡ ἀρδευτικὴ αὔλαξ.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἐφηρμόσθη καὶ ὁ ἕλιξ τοῦ Ἀρχιμήδους διασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος *Ἱερωνυμίδου*. Ὡς γνωστὸν οἱ Αἰγύπτιοι τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων ἐγνώρισαν τὸν ἕλικα τοῦ Ἀρχιμήδους: «τῶν ἀνθρώπων ῥαδίως — λέγει ὁ Διόδωρος— ἅπασαν ἀρδευόντων διά τινος μηχανῆς, ἣν ἐπενόησε μὲν Ἀρχιμήδης ὁ Συρακόσιος, ὀνομάζεται δὲ ἀπὸ τοῦ σχήματος κοχλίας». Ἐπίσης ὠρύχθησαν καὶ πολλὰ ἀρτεσιανὰ φρέατα, πολλαχοῦ δὲ λειτουργοῦσιν ἀντλίαι ἀτμοκίνητοι.

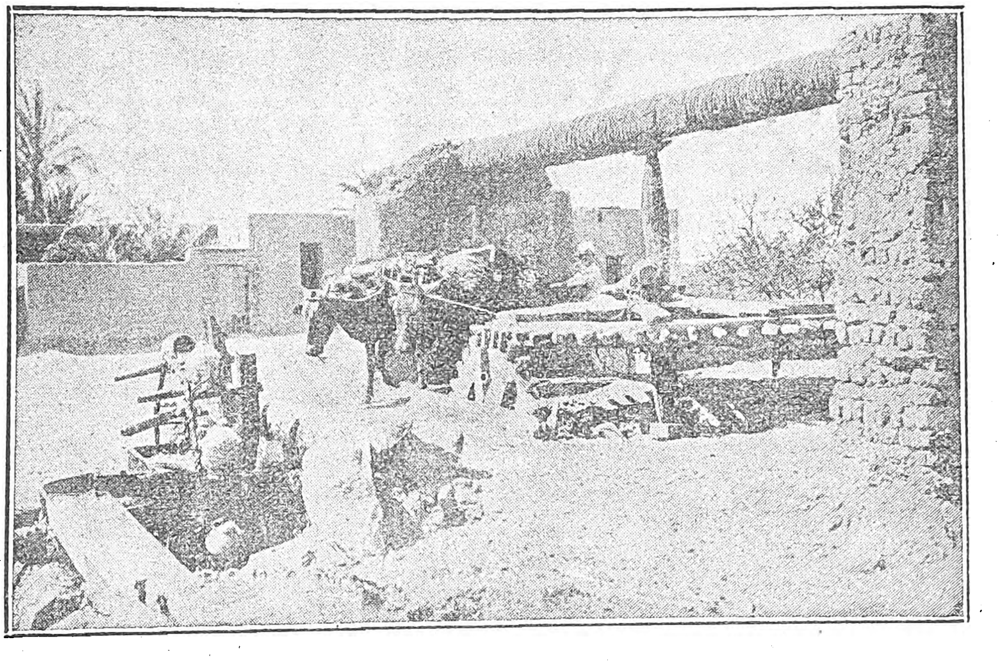

Σακκία κινουμένη ὑπὸ βουβάλων.

ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΙ. Αἱ καλλιέργειαι εἰς τὴν Αἴγυπτον διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: *σέφι, νίλι, σέτουϊ*. Μόναι αἱ γαῖαι ὅσαι εἶναι προφυλαγμέναι ἀπὸ τὴν πλήμμυραν κατὰ τὴν ὕψωσιν τοῦ Νείλου, εἶναι ἐπιδεκτικαὶ καλλιεργείας *σέφι*, ἤτοι θερινῆς. Τοιαῦται εἶναι αἱ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, τοῦ Φαγιοὺμ καὶ τῶν μουδιριῶν Ἀσιούτ, Βένι Σουέφ, Μίνιας, καθὼς καὶ ὅσαι ἀρδεύονται ἀπὸ τὴν διώρυγα Ἰβραημίαν. Αἱ κυριώτεραι καλλιέργειαι *σέφι* εἶναι ὁ βάμβαξ εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον, τὸ ζακχαροκάλαμον εἰς τὴν Ἄνω, ἡ ὄρυζα *σουλτάνι* παρὰ τὰς λίμνας, τὸ σησάμι, ἡ *ντούρα σέφι* (σοργκό), τὰ ἀγγούρια καὶ τὰ πεπόνια. Ἡ συγκομιδὴ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ πρὸ τῆς ἐτησίας πλημμύρας.

Αἱ καλλιέργειαι *νίλι* γίνονται διαρκούσης τῆς πλημμύρας, κυρίως δὲ εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ τὰς παρὰ τὸν ποταμὸν ὑψηλὰς γαίας τῆς Ἄνω Αἰγύπτου λεγομένας *σάχελ*. Αἱ μόναι καλλιέργειαι *νίλι* εἶναι ὁ ἀραβόσιτος, ἀποτελῶν τὴν βάσιν τῆς τροφῆς τοῦ φελλάχου, καὶ ἡ ὄρυζα *σαμπαΐνι* (τῶν 70 ἡμερῶν) καλλιεργουμένη παρὰ τὰς λίμνας. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς πλημμύρας, ὁ βάμβαξ, ἡ ὄρυζα καὶ τὸ ζακχαροκόλαμον ἐξακολουθοῦν ἀρδευόμενα, ἡ δὲ συγκομιδή των γίνεται τὸν Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον.

Αἱ χειμεριναὶ καλλιέργειαι *σέτουϊ*, γίνονται σχεδὸν ἐξ ἴσου εἰς τὴν Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτον. Αἱ κυριώτεραι εἶναι ὁ σῖτος, ἡ κριθή, τὰ κουκιά, ἡ φακή, τὸ λίνον, τὰ κρόμμυα καὶ τὰ λαχανικά. Τὰ λαχανικὰ καλλιεργοῦνται κυρίως κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ εὐδοκιμοῦν ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

ΓΕΦΥΡΑΙ. Δισχίλιαι περίπου γέφυραι συμπληρώνουν τὸ πυκνὸν δίκτυον τῶν ἀγροτικῶν δρόμων. Τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν ἔχει ἰδιαιτέρα ὑπηρεσία «Bridge service» εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀνατεθειμένη ἡ μελέτη τῶν σχεδίων τῶν νέων γεφυρῶν, ἡ τῆς ἐπισκευῆς ἢ ἐνισχύσεως τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ ἡ λειτουργία τῶν μεγάλων, αἵτινες ἀνοιγοκλείουν διὰ τὴν διάβασιν τῶν πλοίων. Ἀξιολογώτεραι τῶν γεφυρῶν εἶναι αἱ τοῦ Καΐρου καὶ αἱ ἑξῆς τῶν διαφόρων μουδιριῶν αἵτινες ἀνοιγοκλείουν.

Μενουφία: Γέφυραι Σιρσίνα, Σιμπὶν ἐλ Κώμ, Παλαιᾶς καὶ Νέας Μπακουρίγιας.

Δακαχλία: Γέφυραι Φοὺμ ἐλ Σαφουρίγια, Νταγκάντους, Ἄγκα καὶ Κάφρ ἐλ Μπανταμᾶς.

Γκαλιουμπία: Γέφυραι Σούμπρας, Ραγιὰχ Τεουφὶκ καὶ Βόγλιας.

Σαρκία: Γέφυραι Γέχια καὶ Μίνετ ἐλ Γκάμχ.

Γκαρμπία: Γέφυραι Νασχὰρτ καὶ Ναμπαρόχ.

Βεχέρα: Γέφυρα Ἀφλάκα.

ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΙ. *α) Σιδηρόδρομοι τοῦ Κράτους.*— Ἡ ὑπηρεσία των ὑπάγεται εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς Συγκοινωνίας. Τὸ δίκτυον αὐτῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς γραμμάς: Καΐρου — Ἀλεξανδρείας, διὰ Βέγχας, Τάντας, Δαμαγχούρ. — Καΐρου — Πόρτ Σαΐτ, διὰ Βέγχας, Ζαγαζίκ, καὶ Ἰσμαηλίας. Ἀπὸ ταύτης κλάδος φέρει εἰς Σουέζ. — Καΐρου—Μανσούρας, διὰ Βίλβεϊς, Ζαγαζίκ.

Μεταξὺ τῶν κυριωτάτων τούτων γραμμῶν ἀναπτύσσεται τὸ δίκτυον τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ γραμμὴ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου εἶναι Καΐρου-Ἀσουάν, διὰ Λοῦξορ. Ἐκεῖθεν κατὰ τὸ ἐλ Σελλάλ, ὅπου ὁ μέγας νειλοφράκτης, συνδέεται μετὰ τῶν σουδανικῶν σιδηροδρόμων, καὶ τῆς μέχρι Χάλφας ἀτμοπλοϊκῆς συγκοινωνίας.

Τὸ ὅλον μῆκος τοῦ Κρατικοῦ τούτου δικτύου εἶναι 2574 χιλμ.

Τὸ δρομολόγιον κανονίζεται τὴν 1ην Μαΐου καὶ Νοεμβρίου.

β') Σιδηρόδρομοι τοῦ Δέλτα. — Τὸ δίκτυον τοῦτο 965 χλμ. ἐν ὅλῳ, ἔχει τὰς γραμμὰς στενὰς 0.75 μ. καὶ ὑπηρετεῖ τὰς μουδιρίας τοῦ Δέλτα.

γ') Σιδηρόδρομοι τοῦ Φαγιούμ. — Ἀνάλογον δίκτυον τῷ ἀνωτέρω, ἐξυπηρετεῖ τὴν ὄασιν τοῦ Φαγιούμ. Ἔχει ἀνάπτυγμα 150 χλμ. εἰς ἓξ στενὰς γραμμάς: Σαβάσνα, ἐλ Κιαράκ, ἐλ Ἀγκαμιγίν, Καλάμπα, Λαχούν, Ταμία καὶ Ρόδα.

δ') Σιδηρόδρομοι τῆς Κάτω Αἰγύπτου.— Ἀνήκουν εἰς Γαλλικὴν ἑταιρείαν. Αἱ γραμμαὶ τῆς πλάτους 1μ. ἔχουν ἀνάπτυγμα 247 χλμ. καὶ ὑπηρετοῦν κυρίως τὸ Ἄνω Δέλτα.

Τ. Τ. Τ. Τὸ τηλεγραφικὸν δίκτυον εἶναι πυκνότατον. Πλὴν δὲ τοῦ Κρατικοῦ δικτύου τῶν «Αἰγυπτιακῶν τηλεγράφων» ἔχομεν τὸν «Ἀγγλικὸν Τηλέγραφον» καὶ ἐγκαταστάσεις Μαρκονείου εἰς χρῆσιν τοῦ δημοσίου. Τὸ τηλεφωνικὸν δίκτυον εἶναι ἐπίσης πυκνόν. Πᾶσαι αἱ πόλεις συγκοινωνοῦν τηλεφωνικῶς, καθὼς καὶ αἱ πρωτεύουσαι τῶν μάρκαζ κωμοπόλεις.

Μέχρι τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἡ Αἴγυπτος ἠγνόησε τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δημοσίου καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ὁ λόγος εἶναι ἁπλούστατος. Τὸ δημόσιον ἦτο ὑπηρέτης τῶν ἀρχόντων, ἑπομένως δὲν εἶχεν ἰδίας ἀνάγκας. Οἱ ἄρχοντες ἐχρησιμοποίουν διαγγελεῖς. Ὁ Βοναπάρτης κατήρτισεν ἐν Αἰγύπτῳ τὴν κινδυνωδεστάτην ὑπηρεσίαν ταύτην, μεταξὺ τῶν σωματαρχῶν του, δι' Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου. Πρῶτος ὠργάνωσεν ὑπηρεσίαν ταχυδρομικὴν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ἀλλὰ καὶ οὗτος διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς κυβερνήσεως μόνον. Ἡ μεταφορὰ ἐγίνετο διὰ δρομέων ὑπὸ

Σακκία, κατὰ ἰχνογράφημα τοῦ Φρ. Νόρδεν τῷ 1737.

(Οὐδαμοῦ τῆς Αἰγύπτου σήμερον ὑπάρχει σακκία τόσον περιποιημένη. Εἰς τὸ βάθος φαίνεται αὔλαξ εἰς ἣν χύνεται τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῶν δοχείων τῶν ἐπὶ τῆς περιφερείας τοῦ καθέτου τροχοῦ. Ὁ δεξιὰ φύλαξ ἀσφαλῶς δὲν ἦτο φελλάχος ἀλλὰ Τοῦρκος.)

Digitized by Google

τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καϊρώτου Σεΐχ Ὁμὰρ Χαμάτ. Ὅταν δὲ κατέλαβε τὸ Σουδὰν (1821), ἐπεξέτεινε τὴν ὑπηρεσίαν καὶ εἰς τὴν κτῆσιν αὐτὴν διὰ δρομάδων καμήλων. Βραδύτερον ὁ Σεΐχ Χάσσαν ἐλ Βαδίλη ὠργάνωσεν ἰδιωτικὴν ἑταιρίαν χάριν τῶν ἰδιωτῶν. Ὁ φόρος ἐκανονίζετο ἑκάστοτε αὐθαιρέτως. Μετὰ μικρὸν ἡ Κυβέρνησις ἠγόρασε τὴν ἐπιχείρησιν διὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Σουδὰν ὁρίσασα διατιμήσεις διὰ τὰ γράμματα κατὰ βάρος (10—30 παράδες διὰ 7½ δράμια διὰ τὴν Μέσην Αἴγυπτον, γρ. 1—3 διὰ τὴν Ἄνω καὶ 3 γρ. 25 παρ. ἕως 6. γρ. 5 παρ. διὰ τὸ Σουδάν). Τῷ 1827 κάποιος Κάρολος Μεράτι ἐκ Λιβόρνου ἵδρυσεν ἑταιρίαν ἰδιωτικὴν διὰ τὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐπιτυχὼν θαυμασίως ἵδρυσε τῷ 1843 εἰδικὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Καΐρου, ἐντὸς 24 ὡρῶν. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μεράτι, τὴν ἐπιχείρησιν συνέχισαν οἱ ἀνεψιοί του ἀδελφοὶ Σίνι (Chini). Τὸ ταχυδρομεῖον τοῦτο ὠνομάζετο «Εὐρωπαϊκόν». Τῷ 1847 συνεταιρίσθησαν μὲ τὸν Giacomo Muzzi, ὅστις κατόπιν γενόμενος βέης διωρίσθη ὁ πρῶτος διευθυντὴς τῶν Αἰγυπτιακῶν ταχυδρομείων. Ἡ ἑταιρία ἵδρυσε γραφεῖα τῷ 1854 εἰς Κάϊρον, ἐλ Ἄτφ καὶ Ρωζέττην, τῷ 1855 εἰς Δαμαγχοὺρ καὶ Κάφρ ἐλ Ζαγιάτ, διότι τότε ἐπερατώθη ὁ σιδηρόδρομος Ἀλεξανδρείας μέχρι τῆς πόλεως ταύτης καὶ ὅταν τὸ ἑπόμενον ἔτος, 1856, συνεπληρώθη ἡ γραμμὴ μέχρι Καΐρου ἱδρύθησαν γραφεῖα εἰς ταύτην, Βέγχαν καὶ Βίρχαν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐπιστολῶν ἐστέλλοντο καὶ χρήματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα. Εἰς ὅσα μέρη ἔφθανεν ὁ σιδηρόδρομος, ἡ ὑπηρεσία ἐγίνετο δι᾽ αὐτοῦ, ἄλλως ἐξηκολούθουν οἱ δρομεῖς. Δι᾽ ὅλην αὐτὴν τὴν ἐκμετάλλευσιν οἱ Σίνι καὶ Μούτζι ἐπλήρωναν κατ᾽ ἀποκοπὴν ἓν ποσὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, τὸ ὁποῖον ἔφθασε τὰς 780 λίρας ἐτησίως. Τῷ 1862 ἡ Κυβέρνησις παρεχώρησε δωρεὰν τὴν διὰ σιδηροδρόμων μεταφορὰν ἀπέναντι τῆς ὑποχρεώσεως τῶν ἐκμεταλλευτῶν νὰ μεταφέρουν δωρεὰν τοὺς κυβερνητικοὺς φακέλους.

Εἰς τὰ 1865 ἡ Κυβέρνησις ἐξηγόρασε τὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις εἶχε τότε 19 γραφεῖα, ἀντὶ 950 χιλ. φρ. χρ. Ἅμα δὲ ὡς ἀνέλαβεν αὐτὴν ἔσπευσε νὰ ἐλαττώσῃ τὰ τέλη καὶ τότε τὰ εἰσοδήματα ηὔξησαν πολύ. Ἡ Κυβέρνησις ὄχι μόνον εἰσήγαγε τὰς εὐρωπαϊκὰς μεθόδους, ἀλλὰ καὶ προσεχώρησεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν διεθνῶν συνεδρίων ὅπως τῆς Βέρνης (1874), τῶν Παρισίων (1878, 1880), τῆς Λισσαβῶνος (1885), τῆς Γενεύης (1891), Βασιγκτῶνος (1897), Ρώμης (1906), Μαδρίτης (1920).

Πρὶν ἢ ἡ Κυβέρνησις ἀναλάβῃ τὴν ἐπιχείρησιν, αἱ Δυνάμεις αἱ ἔχουσαι συμφέροντα ἐν Αἰγύπτῳ, εἶχον ἱδρύσει ἰδικά των ταχυδρομεῖα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐξ αὐτῶν μόνον τὸ ἱδρυθὲν τῷ 1836 γαλλικὸν ὑφίσταται ἀκόμη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ Πὸρτ Σαΐτ· τὰ ἄλλα κατηργήθησαν. Τὸ ἀγγλικὸν λ. χ. Ἀλεξανδρείας καὶ Σουὲζ κατηργήθη τῷ 1898· τὸ ἑλληνικόν, αὐστριακόν, ἰταλικὸν καὶ ρωσικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἱδρυθέντα τῷ 1859, 1838, 1866, 1867 κατηργήθησαν τῷ 1882, 1889, 1884, 1875.

Ὅπου δὲν ὑπῆρχε σιδηρόδρομος ὠργανώθησαν ὑπηρεσίαι ποταμοπλοϊκαί· εἰς τὴν Διώρυγα μεταξὺ Πὸρτ-Σαΐτ καὶ Ἰσμαηλίας τῷ 1869, μεταξὺ Ἀσιοὺτ καὶ Ἀσουὰν τῷ 1880, κατόπιν μεταξὺ Μανσούρας καὶ Μεντζάλας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὠργανώθη ἀγροτικὴ ὑπηρεσία τῷ 1889.

Τὸ ταχυδρομικὸν ταμιευτήριον ὠργανώθη τῷ 1901, ὁ τόκος δὲ ὡρίσθη εἰς 3% ἀπὸ τοῦ 1912. Ἐπιτρέπονται ὅμως καὶ ἄτοκοι καταθέσεις σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸν νόμον Σαρία. Μεγάλαι εὐκολίαι παρέχονται εἰς τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς μαθητάς.

Ἀπὸ τοῦ 1915 εἰσήχθη καὶ ἡ ὑπηρεσία τῶν ταχυδρομικῶν «μπόνων» (bons) διὰ μικρὰ ποσά. Τὰ ἐξέδωκεν ἡ Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας. Οὕτω διὰ ποσὰ 1 λίρας καὶ κάτω δὲν χρειάζεται ταχυδρομικὴ ἐπιταγή, τῆς ὁποίας αἱ διατυπώσεις εἶναι ἐνοχλητικαί.

Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1920 εἰσήχθη ἡ ὑπηρεσία τῶν λογ/σμῶν—καταθέσεων. Δι᾽ αὐτῆς αἱ τράπεζαι καὶ οἱ ἐμπορικοὶ οἶκοι ἀπαλλάσσονται νὰ στέλλουν χρήματα ἐπὶ ἀπωλείᾳ χρόνου καὶ κινδύνῳ κλοπῆς. Ἀνοίγουν τρεχούμενον λ)μὸν μὲ τὸ ταχυδρομεῖον καὶ αἱ πράξεις γίνονται δι᾽ ἁπλῆς ἀνταλλαγῆς συμπεπληρωμένων ἐντύπων.

Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1921 ἐγκαινιάσθη ἐναέριον ταχυδρομεῖον μεταξὺ Καΐρου καὶ Βαγδάτης τὸ ὁποῖον διεξάγει ἡ Royal Air Force τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς. Ἡ ἀπόστασις τῶν 848 μιλλίων διανύεται ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας, ἐνῷ ἡ διὰ θαλάσσης τακτικὴ ὁδὸς ἀπαιτεῖ 30 ἡμέρας.

Αἱ «ἐπιστολαί—ἐξπρὲς» εἰσήχθησαν δοκιμαστικῶς εἰς Κάϊρον τῷ 1922. Ἐπειδὴ ἐπέτυχε τὸ σύστημα, ἐφηρμόσθη ἀπὸ Ὀκτωβρίου 1926 εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις εἰς ἀκτῖνα ἑκάστοτε 3 χλμ., ἐτοποθετήθησαν δὲ καὶ ταχυδ. κιβώτια εἰδικά ὑπηρετούμενα ἀπὸ διανομεῖς ἐπιβαίνοντας μοτοσυκλέτ.

Τὰ πρῶτα αἰγυπτιακὰ γραμματόσημα ἐξεδόθησαν τῷ 1866 εἰς Γένουαν, ἦσαν δὲ τῶν 5, 10, 20 παρ. καὶ 1, 2, 5, 10 Γρ. διατ. Ἡ δευτέρα ἔκδοσις ἔγινε τῷ 1867 εἰς τὸ λιθογραφεῖον Penasson τῆς Ἀλεξανδρείας τῶν 5, 10, 20 παρ. καὶ 1, 2, 5 γρ. δ. Ἡ τρίτη τῷ 1872 εἰς τὸ κυβερνητικὸν τυπογραφεῖον τοῦ Βουλάκου, τῶν 5, 10, 20 παρ. καὶ 1, 2, 2½, καὶ 5 γρ. δ. Ἔκτοτε ἐγένοντο ἐκδόσεις τῷ 1874, 1879, 1880-81. Τῷ 1897 ἐτυπώθησαν τὰ πρῶτα γραμματόσημα τοῦ «Σουδάν». Ὅταν τῷ 1922 ἀνεκηρύχθη ἡ Αἴγυπτος εἰς βασίλειον, ἐκόπησαν γραμματόσημα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως Φουὰτ τοῦ Α΄.

Αἱ μετὰ τοῦ Σουδὰν ταχυδρομικαὶ συγκοινωνίαι ἱδρύθησαν τῷ 1821. Τῷ 1857 ἐξετάθησαν εἰς Δαρφοὺρ καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἰσημερινοῦ, ἐπὶ Ἰσμαὴλ πασᾶ. Ταχυδρομικὰ γραφεῖα ὅμως ἱδρύθησαν εἰς Σουδὰν μόλις τῷ 1873 εἰς Καρτούμ, Δόγκολα καὶ Βέρβερ. Τῇ αἰτήσει τοῦ Γόρδωνος ἤνοιξαν τῷ 1878 καὶ εἰς Μουσαλεμίε, Σεννὰρ Καρκούγ, Γκαδαρέφ, Φαζόγλου, Φασόστι καὶ Ὀβεΐδ. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Μάδη τῷ 1883 διέκοψε τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουδάν. Τὸ τελευταῖον ταχυδρομεῖον τοῦ Καρτοὺμ μετεφέρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοπλοίου «Βορδεΐν» φέρον ἡμερομηνίαν 4 Νοεμβρίου 1884. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ταχυδρομείου Καρτοὺμ Τζιάκομο Λουμπρόζο ἐσφάγη εἰς τὸ γραφεῖόν του.

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Κίτσενερ ὠργανώθη ἡ ὑπηρεσία ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως τοῦ Σουδάν. Εἰς τὴν διεθνῆ ὅμως ἕνωσιν θεωρεῖται ὡς ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς ὑπηρεσίας.

Ἐν γένει ἡ σημερινὴ θαυμασία ὀργάνωσις καὶ λειτουργία τῶν αἰγυπτιακῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων καταπλήττει ὅταν ἀναγινώσκῃ κανεὶς τὸν Edmond About γράφοντα τὰ ἑξῆς εἰς τὸν «Φελλάχον» του. «Ἡ ὑπηρεσία τῶν ταχυδρομείων διεξάγεται μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν, μέχρι τῶν ἀκροτάτων τῆς χώρας. Ἕνας γυμνόπους φελλάχος, χωρὶς ἄλλην ἀποσκευὴν ἀπὸ μίαν σακκούλαν κρεμασμένην εἰς τὸ ἄκρον τῆς ράβδου του, τρέχει μὲ ἐλαφρὸν πόδι κατὰ μῆκος τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἕως ὅτου συναντήσῃ ἕνα ἄλλον διανομέα, ὅστις θὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του. Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ταχυδρομικὸς σάκκος φθάνει ἕως τὰς ἐπαρχίας τοῦ Λευκοῦ Νείλου, χωρὶς βραδύτητα. Ὅλαι αἱ πόλεις ἔχουν ταχυδρομικὸν γραφεῖον. Τὸ δύσκολον εἶναι νὰ εὑρεθοῦν ὑπάλληλοι ἀναγινώσκοντες τὰ γαλλικά. Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ κανεὶς γαλλομαθὴς Αἰγύπτιος πρὸς Ν τοῦ Καΐρου. Δι᾽ αὐτὸ ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι ποὺ περιηγοῦνται τὴν χώραν ἕως τὸ Ἀσουάν, λαμβάνουν τὰς ἐπιστολάς των εἰς τὸν Μουσταφᾶ Ἀγᾶν, πράκτορα τοῦ ἀγγλικοῦ προξενείου εἰς τὸ Λοῦξορ. Ὁ Μουσταφᾶς ὁμιλεῖ κάπως τὰ ἀγγλικά, ἀλλὰ μόνον τὰ ὁμιλεῖ. Ὅταν τὸν ἐπεσκέφθην διὰ νὰ ἰδῶ μήπως ἔχω ἐπιστολὴν τοῦ φίλου μου Ἀχμέτ, μοῦ προσέφερε τὸ πατροπαράδοτον τσιμποὺκ καὶ τὸν καφὲν καὶ παρήγγειλεν εἰς τὸν ὑπηρέτην του νὰ μοῦ φέρῃ τὸ ταχυδρομικὸν κιβώτιον. Μοῦ παρουσίασαν ἕνα ἄσπρο ξύλινο κουτὶ γεμάτο ἐφημερίδας καὶ γράμματα. «Αὐτὰ ἔχω, μοῦ εἶπε. Ἂν εὕρῃς μέσα τίποτε δικό σου πάρ᾽ το». Ἔχασα μισὴν ὥραν νὰ σκαλίζω, ἀλλ᾽ ὁ κόπος μου δὲν ἀπέβη ἐντελῶς μάταιος, ἐπειδὴ δὲν εὕρηκα μὲν ἐπιστολὰς δι᾽ ἐμέ, ἀλλὰ εὕρηκα τρία γράμματα διὰ τὸν ἴδιον Μουσταφᾶ ἀγᾶν, ὁ ὁποῖος ἰδέαν δὲν εἶχε περὶ τούτου.»

Η ΔΙΩΡΥΞ ΤΟΥ ΣΟΥΕΖ. Ἡ γεωλογικὴ μελέτη τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ αἱ χωροσταθμήσεις τοῦ πείθουν ὅτι παλαίτατα ἦτο ἐκεῖ πορθμός. Ἡ Μεντζάλα εἶναι μεταγενέστερον μόρφωμα. Ὁ Ἡρωοπολιτικὸς κόλπος (Σουέζ) εἰσέδυε 50 χιλ. βορειότερον τοῦ σημερινοῦ μυχοῦ. Σεισμικοὶ σπασμοὶ ἀπέκοψαν τὸν ἐπιμήκη τοῦτον κόλπον κατὰ τὸ στενότερόν του καὶ οὕτως ἀπέμειναν αἱ Πικραὶ λίμναι. Ὁ Νεῖλος ἀπέφραξε τὸ βόρειον στόμιον τοῦ πορθμοῦ. Ὁ ἐξαφανισμὸς τῆς λίμνης Σιρβωνίδος καὶ τοῦ βουνοῦ Κασσίου, τὰ περιθώρια τῶν Πικρῶν λιμνῶν, ἐντελῶς ὅμοια παλαιοντολογικῶς πρὸς τὰς ἀκτὰς τοῦ Σουέζ, μαρτυροῦν τὴν σεισμικὴν ἀνατροπήν. Ὁ Νεῖλος ἐξέβαλλεν εἰς τὴν Μεσόγειον διὰ 7 στομάτων, εἰς ἃ ἔφερον ἀπὸ Α πρὸς Δ οἱ ἑξῆς βραχίονες:

1) ὁ Πηλουσιακὸς ἢ Βουβαστικός.
2) ὁ Σαϊτικὸς ἢ Τανιτικός.
3) ὁ Μενδήσιος.
4) ὁ Φατνιτικὸς (βραδύτερον τῆς Δαμιέττης).
5) ὁ Σεβεννυτικός.
6) ὁ Βολβιτινὸς (βραδύτερον τῆς Ρωζέττης).
7) ὁ Κανωβικός.

Τὰ ἴχνη τῆς κοίτης τῶν ἐπ᾽ αὐτῶν καὶ κατὰ τὰ στόμια τῶν ἔργων διδάσκουν ὅτι κατὰ τὴν βαθεῖαν ἀρχαιότητα οἱ τρεῖς ἀνατολικώτατοι ἐπρώτευον εἰς σημασίαν· τοῦτο δὲ διότι μόνον πρὸς Α ὑπῆρχον ἰσχυρὰ Κράτη ἀποτελοῦντα ἀπειλὴν διὰ τὴν χώραν. Ἀπὸ ξηρᾶς ἡ προσβολὴ ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος λόγῳ τῆς ἐρήμου, ἡ δ᾽ Ἐρυθρὰ πολὺ βραδύτερον ηὐλακώθη ὑπὸ στόλων ὁπωσδήποτε ἀξιομάχων. Μόνον ἀπὸ τῆς Μεσογείου λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς ἄνω νειλωτικῆς κοιλάδος ἦτο δυνατὴ ἐπίθεσις. Τοῦτο ἀποδεικνύουν αἱ 14 μεγάλαι ἱστορικαὶ ἐπιθέσεις ἀπὸ τῆς τῶν Ὑξὼς μέχρι τῆς τοῦ Ἀμροῦ, ὧν αἱ 11 ἀπέτυχον. Ὠχυρώθησαν λοιπὸν πρῶτοι οἱ ἀνατολικώτεροι βραχίονες καὶ κατέστησαν πλωτοί, συχνὰ καθαριζόμενοι. Τοῦτο προὐκάλει μείζονα εἰσροὴν ὑδάτων δι᾽ αὐτῶν εἰς βάρος τῶν δυτικῶν βραχιόνων. Πρὸς τὸ Α ἐπίσης στόμιον ἀνεπτύσσοντο καὶ τὰ μολύσματα.

Κατόπιν καὶ ἴσως ἐπὶ Ρωμαίων ἐγκαταλείπονται τὰ ἀνατολικὰ καὶ μετατίθεται τὸ κέντρον τοῦ πολιτικοῦ καὶ ὀχυρωματικοῦ βάρους πρὸς Δυσμάς. Αἱ Ἀν. πόλεις καταρρέουσιν, οἱ βραχίονες προσχωματοῦνται, τὰ φράγματα κατὰ τῆς θαλάσσης φθείρονται καὶ σχηματίζεται ἡ Μεντζάλα. Ὅταν οἱ Ὑξὼς εἰσέβαλον ἐξ Ἀν. (Κ΄ αἰῶνα π. Χρ.) ἐπὶ Φαραὼ Ἀμμώνος Τιμάου ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Μέμφιν. Ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς των Σάλατας, ἵνα μὴ πάθῃ τὸ ἴδιον ὠχύρωσεν ἐπίκαιρον πολίχνην, τὴν Ἄβαριν, κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Βουβαστικοῦ βραχίονος, ἐγκαταστήσας φρουρὰν 250 χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἡ πόλις αὐτὴ ὠνομάσθη κατόπιν Πηλούσιον. Σημαντικώτεραι τότε πόλεις ἦσαν: Ἡ Τέννις τῆς ὁποίας σήμερον σώζονται, εἰς νησῖδα τῆς λίμνης Μεντζάλας, θραύσματα ὀβελίσκων καὶ κιόνων καὶ τμήματα τείχους ἰσχυροῦ. Ἡ Τάννις (σήμερον χωρίον Σαμνάχ) ἐπὶ τοῦ Τανιτικοῦ βραχίονος, ἥτις κατεῖχε μεγάλην ἔκτασιν καὶ τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια μαρτυροῦν ἀκμὴν σπουδαιοτάτην· ἡ ΚΑ΄ δυναστεία ἤδρευεν εἰς αὐτήν. Νοτιώτερον ἦτο ἡ Βούβαστις, πρωτεύουσα τῆς ΚΒ΄ δυναστείας.

Ἐξωσθέντων τῶν Ὑξὼς ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ἡγεμόνων, ἦλθον οἱ Ἑβραῖοι, καὶ πρῶτοι οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἰωσήφ. Τούτους ἐγκατέστησεν ὁ Φαραὼ εἰς τὴν Γεσσέν, ἤτοι τὴν γόνιμον κοιλάδα, ἥτις ἀπὸ τοῦ Ζαγαζὶκ ἐκτείνεται εἰς τὴν Ἰσμαηλίαν. Βραδύτερον τυραννικοὶ Φαραὼ ὑπέβαλλον εἰς ἀγγαρείας τοὺς Ἑβραίους καὶ οὕτως ἐκτίσθησαν αἱ πόλεις Πιθὼμ (ὅπου τὸ Σαράπειον), Ὢν (Ἡλιουπόλεως) καὶ Ραμιγεία (Ραμσῆ Β΄) κατὰ μῆκος διώρυγος νειλωτικῆς ἐκφευγούσης κατὰ τὴν Βούβαστιν καὶ ἐκβαλλούσης εἰς τὴν λίμνην Τιμσάχ. Δι᾽ αὐτῆς ἠρδεύετο ἡ Γεσσὲν κατὰ τὸ μῆκός της. Δύο αἰῶνας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς φυλῆς Ἰακώβ, ἤτοι τῷ 1625 π. Χ., φεύγουν οἱ Ἑβραῖοι ὑπὸ τὸν Μωϋσέα εἰς Σινᾶ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Παλαιστίνην. Κατὰ τὴν Γραφὴν ἐπορεύθησαν πρὸς Νότον. ὁ δὲ διώξας αὐτοὺς Φαραὼ τοὺς ἀπήντησε κατηυλισμένους εἰς τὴν Βεελσεφὼν (σήμερον Βὲρ Σαμπά). Οἱ Ἰσραηλῖται γνωρίζοντες ἄριστα τὰ μέρη ἅτινα κατώκησαν ἐπὶ ἓξ γενεάς, διῆλθον κατὰ τὴν ἄμπωτιν διὰ τοῦ ἀβαθοῦς πόρου Σαλούφ, ὅταν δὲ οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ ἐσωτερικοῦ ἠθέλησαν νὰ τοὺς διώξωσιν, ὑπέστησαν τὴν ἐκ τῆς παλιρροίας πανωλεθρίαν. Ὁ Νεχώ, 600 π. Χ., ἐμεγάλυνε τὴν διώρυγα ἐκείνην τῆς Γεσσὲν εἰς πλάτος 3—4 μ., ὥστε νὰ διασταυρώνωνται δύο πλοῖα τῆς ἐποχῆς του, τὴν δὲ ἐκβολήν της ἀπέστρεψεν ἀπὸ τῆς Τιμσὰχ εἰς τὸν Ἡρωοπολιτικὸν μυχόν. Ἀφῆκεν ὅμως ἡμιτελὲς τὸ ἔργον, διότι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐφευρεθῆ τὰ ὑδροφρακτικὰ κλεῖθρα (écluses) καὶ ἐνόμιζετο ὅτι ἡ ἐπιπολὴ τῆς Ἐρυθρᾶς ἦτο ὑψηλοτέρα τοῦ Ἀν. Δέλτα. Οὕτω τὰ πλοῖα ἀπὸ τῆς Ἀβάριος ἀνέπλεον εἰς Βούβαστιν, ἐκεῖθεν διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Νεχὼ ἔφθανον πλησίον τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἡρωοπολιτικοῦ κόλπου, ὅπου ὅμως δὲν ἔφθανεν ἡ διῶρυξ. Τὰ ἐμπορεύματα μετεβιβάζοντο διὰ ξηρᾶς κατὰ μικρὰν ἀπόστασιν εἰς τὰ ἐν τῷ κόλπῳ ἀναμένοντα πλοῖα.

Ἐπῆλθεν ἡ περσικὴ ὑπὸ τὸν Καμβύσην κατάκτησις (525 π. Χρ.) Ὁ διάδοχος τούτου Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπους, διοικήσας ἤδη τριάκοντα ἔτη τὴν Αἴγυπτον, ἐγνώριζεν ὡς αὐτόπτης τὰ κατ᾽ αὐτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κατὰ τὸ Σαλοὺφ βραχώδης πόρος, ὃν εἶχον διέλθει οἱ Ἰσραηλῖται τοῦ Μωϋσέως, προσεχώσθη περισσότερον καὶ ἡ διάβασις τῶν ἐν τῷ μυχῷ πλοίων εἰς τὴν Ἐρυθρὰν κατέστη δύσκολος καὶ κατὰ τὴν παλίρροιαν ἀκόμη. Εἰς τὸν Δαρεῖον ἀνῆκεν ἡ τιμὴ ὅτι ὤρυξε βαθεῖαν αὔλακα ἐντὸς τοῦ στενοῦ λαιμοῦ τοῦ ἑνοῦντος τὸν Ἡρωοπολιτικὸν κόλπον μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Εἰς τὸ Σαράπειον εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ Λεσσὲψ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαὶ διαφωτίζουσαι τὸ γεγονός. Ἔκτοτε ἡ διῶρυξ τῶν Ἑβραίων καὶ τοῦ Νεχὼ καὶ ἡ αὔλαξ τοῦ Δαρείου ἐπανειλημμένως ἐπεσκευάσθησαν ὑπὸ διαφόρων ἡγεμόνων, ὅπως τοῦ Φιλαδέλφου, τοῦ Νέρωνος, Τραϊανοῦ, Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ πρώτου Ἄραβος κατακτητοῦ Ἀμροῦ. Ἀλλ᾽ αἱ δυσκολίαι ἔμειναν πάντοτε σημαντικαί, ἰδίως ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν παλιρροιῶν καὶ τῶν νοτίων ἀνέμων, οἵτινες συνώθουν τὰ ὕδατα εἰς τὸ στενὸν τοῦ Δαρείου. Δι᾽ αὐτὸ ηὐδοκίμησε πολὺ ἡ ἀποτέρα ὁδὸς τοῦ Φιλαδέλφου. Πράγματι ὁ μεγαλοπράγμων ἐκεῖνος ἡγεμὼν ἤνοιξεν ἁμαξιτὴν ὁδὸν ἀπὸ Μυὸς Ὅρμου ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς εἰς τὴν Κοπτὸν διὰ στενοῦ λαιμοῦ τῆς ἀραβικῆς ὀροσειρᾶς, ὀρύξας καὶ φρέατα καθ᾽ ὁδόν, οὕτως ὥστε αἱ συναλλαγαὶ Ν. Ἀραβίας, Σομαλῆ (Πούντ) Ἰνδιῶν καὶ Ταπροβάνης (Κεϋλάνης) μετὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐγίνοντο διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης, βραδυτέρας ἀλλ᾽ ἀσφαλοῦς. Ἐγκαταλειφθέντων τῶν ἔργων ἐπὶ τῶν μουσουλμανικῶν χρόνων ἀπεφράχθη τὸ στενὸν τοῦ Δαρείου, ὁ Ἡρωοπολιτικὸς

Digitized by Google

κόλπος ἀπέμεινε λιμὴν (Πικραὶ λίμναι)καὶ ἡ Μεντζάλα κατέκλυσε τὸ Β. Α. τοῦ Δέλτα.

Ὁπωσδήποτε μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἡ Αἴγυπτος ἤνθει οἰκονομικῶς, ὄχι μόνον διότι ἦτο ὁ σιτοβολὼν τῆς Ρώμης καὶ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ μετὰ τῶν Ἰνδιῶν ἐμπόριον διήρχετο δι' αὐτῆς. Ἔκτοτε λόγῳ τῶν πολιτικῶν ταραχῶν καὶ τοῦ μισοξένου πνεύματος τῶν κατακτητῶν ἡ εὐδαιμονία τῆς χώρας ἐξηφανίσθη. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βενετοὶ ἐπωφελοῦντο τῆς ὁδοῦ ταύτης. Ἀλλ' αἱ ἀνακαλύψεις τῶν Πορτογάλων καὶ αἱ ἐν τῷ Ἰνδικῷ ἐγκαταστάσεις των ἐξήλειψαν καὶ τὸν τελευταῖον τοῦτον λόγον τῆς ἐμπορικῆς τῆς χώρας ζωῆς. Τὴν κατάστασιν ἐπεδείνωσεν ἡ τουρκικὴ κατοχή, ἥτις πανταχοῦ ὅπου ἐπεβλήθη ἔφερε τὴν νέκρωσιν. Εἰς τὰ 1777 ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο κωμόπολις 6000 ψυχῶν διαιτωμένων ἐπάνω εἰς τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοπόλεως. Μικρά τις ζωὴ ἀνεφάνη ἀπὸ τῆς γαλλικῆς κατακτήσεως (1798) καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Ἡ διὰ τοῦ Σουὲζ πρὸς Ἰνδικὸν ὁδὸς ἠμελήθη ὅταν οἱ καλίφαι μετέφερον τὴν ἕδραν των εἰς Δαμασκόν, ἕως οὗ ὁ Ἀλ Μανσοὺρ (775) ἔφραξε τὸ στόμιον αὐτῆς. Οἱ Βενετοὶ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐδοκίμασαν, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς, τὴν ἀνόρυξιν, ὁ δὲ Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς Leibnitz ὑπέβαλε περὶ τούτου ὑπόμνημα εἰς Λουδοβῖκον τὸν ΙΔ'. Ὁ μηχανικὸς τοῦ Βοναπάρτου Lepère πρῶτος ἐσκέφθη νὰ ὀρύξῃ αὔλακα πλωτὴν ἀπὸ Μεσογείου εἰς Ἐρυθράν. Ἐπειδὴ δ' ἐνομίζετο ἀκόμη ὅτι ἡ ἐπιπολὴ τῆς Ἐρυθρᾶς εἶναι ὑψηλοτέρα τῆς Μεσογειακῆς, τὸ σχέδιόν του συνίστατο εἰς διαδοχικὰς δεξαμενάς, ὅπως βλέπομεν αὐτὰς ἐν σμικρῷ εἰς τοὺς νειλοφράκτας Ἀσουάν, Δέλτα κτλ. Καὶ ὁ Ἄγγλος Waghorn (1837), διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν διὰ Καΐρου εἰς Σουὲζ σιδηροδρομικὴν μεταφορὰν τοῦ φακέλου τῶν Ἰνδιῶν, διενοήθη τοιαύτην τινὰ ἐπιχείρησιν.

Τὸ ἔργον ἐπραγματοποίησεν ὁ Φερδινάνδος ντὲ Λεσσέψ, ὅστις, Πρόξενος ὢν τῆς Γαλλίας ἐν Καΐρῳ τῷ 1850, ἐπρότεινε τὸ ἔργον εἰς τὸν ἀντιβασιλέα Σαῒτ πασᾶν. Λαβὼν τὸ προνόμιον εἰς τὰ 1856 κατηνάλωσε τρία ἔτη ἕως οὗ νὰ κατανικήσῃ τὴν βρεττανικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπὶ τέλους μετὰ δεκαετῆ ἔντονον ἐργασίαν καὶ δαπάνην 19 ἑκατομμυρίων λιρῶν ἐτελέσθησαν τὴν 17ην Νοεμβρίου 1869 τὰ ἐγκαίνια τῆς Διώρυγος, χάριν τῶν ὁποίων ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς εἶχε περιέλθει τὴν Εὐρώπην προσκαλῶν τοὺς ἡγεμόνας καὶ ἐδαπάνησε μυθώδη ποσὰ ἀναπτύξας πολυτέλειαν ὅλως ἀσιατικήν. Ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰς Πυραμίδας οἱ ξένοι του ἐξετέλεσε τὴν μέχρις αὐτῶν ἐπιχωμάτωσιν καὶ δενδροφυτείαν, στρώσας τὸν δρόμον ὅλον διὰ ταπήτων, ἔκτισε δὲ τὴν Ὄπεραν καὶ παρήγγειλε τὴν «Ἀϊδὰν» εἰς τὸν Μαριέττ καὶ τὸν Βέρδη, ἐνῷ τὰ σκηνικὰ ἐζωγράφησαν ἐν Λοῦξορ ὀνομαστοὶ Ἰταλοὶ καλλιτέχναι καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ἠθοποιῶν ἦσαν ἀπὸ πολύτιμα μέταλλα καὶ λίθους γνησίους.

Ἡ Ἑταιρία τῆς Διώρυγος εἶναι διεθνής, διότι οἱ Ἄγγλοι ἠγόρασαν ἀπὸ τὸν Ἰσμαὴλ 177 χιλ. μετοχῶν ἀντὶ 4 ἑκατομμυρίων λιρῶν (Νοέμβριος 1875), ἐνῷ εἶχον στοιχίσει εἰς τὸν Ἰσμαὴλ 6 ἑκατομμύρια λιρῶν. Τὸ ἔργον ἐξετέλεσαν 20.000 ἐργάται δι' ἀγγαρείας, ἀντικαθιστάμενοι κατὰ τριμηνίαν. Κατὰ δὲ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα τοῦ Λεσσέψ, μεγάλως συνέβαλον εἰς ἐπιτυχίαν τῆς ἐκτελέσεως οἱ Ἕλληνες ἐργοληφοι. Δι' αὐτὸ καὶ ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τὰ ἐν Πὸρτ Σαῒτ καὶ Ἰσμαηλίᾳ οἰκόπεδα, ἐφ' ὧν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ σχολεῖά μας. Τὸ μῆκος τῆς Διώρυγος εἶναι 168 χιλμ., τῶν ὁποίων 7 εἶναι προέκτασις τῆς ἐκβαθύνσεως πέραν τοῦ Πὸρτ Σαῒτ πρὸς τὸ πέλαγος μεταξὺ δύο ἰσχυρῶν προβλήτων. Ὁ διάπλους της ἀπαιτεῖ 17-18 ὥρας. Τὸ ἀρχικὸν βάθος 8 μέτρων ἀνήχθη εἰς 11 μ. χάριν τῶν ὑπερωκεανίων, τὸ δὲ εὖρος ἀπὸ 22 εἰς 45 μ. Τὰ διόδια, ἅτινα τῷ 1874 ἦσαν 13 φρ. κατὰ τόννον καθαρόν, σήμερον εἶναι 7.70 φράγκα, τῶν ἐπιβατῶν ὅμως κατὰ κεφαλὴν μένουν πάντοτε 10 φρ. Τὸ προνόμιον τῆς Ἑταιρίας λήγει τῷ 1968. Οἱ πλεῖστοι τῶν πλοηγῶν εἶναι Ἕλληνες, καθόλου δὲ περὶ τὰς 3,000 Ἑλλήνων ὑπηρετοῦσι τὴν Ἑταιρίαν.

Παρὰ τὸ Σουὲζ ὁ Λεσσὲψ ἤγειρεν ἀναμνηστικὴν στήλην μετὰ διγλώσσου ἐπιγραφῆς, γαλλικῆς καὶ ἑλληνικῆς. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον εἶναι μετάφρασις τοῦ γαλλικοῦ γενομένη ὑπὸ τοῦ R. Klotz καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λειψίας καὶ δι' αὐτὸ κακόζηλος. Ἔχει οὕτω:

«Μωαμεθανικῷ μὲν ἔτει ϡσπβ! Χριστιανικῷ δὲ ϡωξθ! ἄρχοντος εὐκλεῶς τε καὶ λαμπρῶς τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κυρίου Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ Χὰν αὐτοκράτορος τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐπάρχοντος σοφῶς τε καὶ ἐπιφανῶς τοῦ κλεινοῦ κυρίου Ἰσμαὴλ πασᾶ, ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τόδε τὸ μνημεῖον ἀνεστάθη ὑπὲρ τοῦ ἐπιδεικνύειν τε καὶ φυλάττειν τὴν μνήμην τῆς ὀρύξεως τοῦ ὀχετοῦ τοῦ Σουέζ, ὃς ἐποιήθη πρὸς τὸ συνάγειν τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης τοῖς τῆς Ἀσίας, πρὸς τὸ ἐπίδοσιν παρέχειν ταῖς ἐμπορικαῖς ἐργασίαις καὶ πρὸς τὸ αὐξάνειν τὰ τῆς ἡμερώσεώς τε καὶ παιδεύσεως ἀγαθὰ καὶ πρὸς τὸ συμβιβάζειν εἰς τὴν οἰκειοτάτην κοινωνίαν ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον, τόδε τὸ μέγα Εἰρήνης ἔργον ὀφείλεται τῇ εὐτόλμῳ ὁρμῇ Φερδινάνδου τοῦ Λεσσὲψ καὶ ἀνωρθώθη συνεργούντων τῶν κρατίστων ἐθνῶν τῶν ἐπιθαλασσίων, προστατοῦντος τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων».

Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐνῷ τῷ 1870 διέπλευσαν αὐτὴν κατ' ἀμφοτέρας τὰς διευθύνσεις 486 πλοῖα, χωρητικότητος 437 χιλ. τόννων μετὰ 6.758 ἐπιβατῶν, καὶ τὸ μέρισμα κατὰ μετοχὴν ἦτο 23,500 φρ., κατὰ τὸ 1922 διέπλευσαν αὐτὴν 4.345 πλοῖα μετὰ 275.031 ἐπιβατῶν, τὸ δὲ μέρισμα ἀνῆλθεν εἰς 320.000 φρ. Ἡ διῶρυξ εἶναι ἠλεκτροφώτιστος καθ' ὅλον τὸ μῆκος, ὥστε νὰ μὴ διακόπτεται ὁ διάπλους τὴν νύκτα, τὰ δὲ μεγάλα ὑπερωκεάνια εἶναι ὑποχρεωμένα καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν νὰ τηροῦν ἐν ἐνεργείᾳ τοὺς ἠλεκτρικοὺς των προβολεῖς. Εἰς ἀπόστασιν 44 χιλμ. ἀπὸ τοῦ Πὸρτ Σαῒτ εἶναι ἡ Καντάρα, χωρίον, ὅπου γίνεται ἡ διαμετακόμισις ἀνθρώπων, κτηνῶν, ἀποσκευῶν καὶ ἐμπορευμάτων μεταξὺ τῶν δύο ὀχθῶν ἐπὶ *μπάκ*, ἤτοι κιβωτίων πλωτῶν. Σήμερον ἡ κίνησις αὕτη εἶναι πυκνή, διότι ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ὄχθης εἶναι ὁ σταθμὸς τῆς πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Τὸ ἐνώπιον τοῦ Πὸρτ Σαῒτ στόμιον ἀποτελεῖ τὸν λιμένα Ἰσμαηλῆ, τρεῖς δὲ δεξαμεναὶ ἢ τεχνητοὶ κόλποι διαδέχονται ἀλλήλους κατὰ μῆκος τῆς πόλεως, ἡ τοῦ Ἐμπορίου, ἡ τῶν Ναυστάθμων καὶ ἡ τοῦ Σερίφ. Μεταξὺ τῶν δύο πρώτων εἶναι ἐκτισμένον τὸ μέγαρον τῆς διευθύνσεως, ἔργον τοῦ Ἕλληνος μηχανικοῦ Φαβρικίου πασᾶ. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τελευταίων κομψότατος ἀγγλικὸς στρατών.

Ἐπὶ τῇ 30τηρίδι τῶν ἐγκαινίων τῆς διώρυγος ἔγιναν τῇ 17 Νοεμβρίου 1899 καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ κολοσσαίου ἀνδριάντος τοῦ Λεσσέψ, ἔργου τοῦ Fremier. Εἶναι τετράκις μεγαλύτερος τοῦ φυσικοῦ βάθρου 10,50 μ. Ὁ Λεσσὲψ παρίσταται ὄρθιος ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ δυτικοῦ κυματοθραύστου ἀποβλέπων πρὸς τὸ πέλαγος καὶ διὰ τῆς δεξιᾶς δεικνύει τὸ ὄρυγμα, ὡσεὶ καλῶν τὰ πλοῖα νὰ εἰσπλεύσωσιν αὐτό. Συμφώνως μὲ τὴν χειρονομίαν ταύτην ἀναγινώσκεται ἐπὶ τοῦ βάθρου ἡ ἐπιγραφή: «aperire terram gentibus» (ἀνοίγειν τὴν γῆν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν ἐθνῶν). Διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ χάρτην, ἐφ' οὗ εἶναι χαραγμένον τὸ μηχανικὸν σχέδιον τοῦ ἔργου μὲ τόσην ἀκρίβειαν ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ πάλιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐνδείξεών του. Τὸν κολοσσὸν μετέφερεν ἐκ Χάβρης ἀγγλικὸν πλοῖον, διότι κανὲν γαλλικὸν δὲν ἐρριψοκινδύνευε τὴν μεταφοράν. Καὶ πράγματι τὸ ἀγγλικὸν αὐτό, «Δοὺξ Βούκιγχαμ», ἔπαθε τόσον ἐκ τῆς τρικυμίας εἰς τὸν Οὐασκονικόν, ὥστε ἐπέστρεψεν εἰς Ἀγγλίαν, ἐπηνώρθωσε τὰς ζημίας του καὶ τότε ἐπανέλαβε καὶ ἔφερεν εἰς πέρας τὸν πλοῦν.

ΛΙΜΕΝΕΣ. Οἱ κυριώτεροι λιμένες τῆς χώρας εἶναι ἡ *Ἀλεξάνδρεια*, τὸ *Πὸρτ Σαῒτ* καὶ τὸ *Σουέζ*. Ἡ *Ρωζέττη* καὶ ἡ *Δαμιέττη* ἔχασαν ἐντελῶς τὴν παλαιάν των σημασίαν.

Ἀλεξάνδρεια.— Μέχρι τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶχεν ἐκπέσει ἐντελῶς. Τὰ ἐμπορεύματα ἔφθαναν εἰς Ρωζέττην καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Κανωβικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου μετεκομίζοντο εἰς Κάϊρον. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ὀρύξας τῷ 1820 τὴν Μαχμουδίαν πλωτήν, ἔστρωσε καὶ πλατεῖαν ὁδὸν ἀπὸ Ροζέττης εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων, ἕως οὗ νὰ διευθετηθῇ ὁ λιμὴν τῆς Ἀλεξανδρείας. Πραγματικῶς τὰ σοβαρὰ λιμενικὰ ἔργα ἤρχισαν εἰς τὸν Δυτικὸν λιμένα τῷ 1871. Διεσκευάσθη προλιμὴν καὶ ἐσωτερικὸς λιμήν. Διὰ τὰς εὐφλέκτους ὕλας κατεσκευάσθη τῷ 1903 εἰς *Γκάμπαρι* μεγάλη προκυμαία μετὰ δύο προβλήτων. Τὰ πετρελαιοφόρα, ὧν τὸ κύτος εἶναι δεξαμενὴ τοῦ ὑγροῦ, συνδέονται δι' ὑποβρυχίου σωλῆνος πρὸς τὰς σιδηρᾶς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀποθήκας, ὅθεν ἀντλεῖται τοῦτο. Εἰς τὸν προλιμένα εὑρίσκονται, ἀπὸ τοῦ 1905 περατωθεῖσαι, αἱ μεγάλαι ἀποβάθραι ἐκφορτώσεως ἀνθράκων καὶ οἰκοδομικῶν ὑλῶν. Ἄλλη προκυμαία εἶναι προωρισμένη διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν κτηνῶν, τελευταῖον δὲ ἐπερατώθη καὶ ὁ μέγας τετράγωνος προβλής, ὅπου καταλήγει φορτηγὸς ὁλκὴ δεχομένη ἀμέσως ἀπὸ τῶν πλοίων τὰ ἐμπορεύματα, διὰ τῶν βαρούλκων τῶν πλοίων. Τὸ στόμιον εὐρυνθὲν ἔχει σήμερον πλάτος 10 μ., ἐπαρκὲς νὰ διέλθουν τοῦ μεγίστου ἐκτοπίσματος ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἓξ φάροι ἐπιτρέπουσι τὸν ἀσφαλῆ εἴσπλουν εἰς τὸν λιμένα. Ἓν ἑλληνικὸν καὶ ἓν ἀγγλικὸν ἐργοστάσιον ἔχουν ἐγκαταστάσεις πρὸς ἐπισκευὴν τῶν κατὰ τὸν πλοῦν ζημιῶν τῶν πλοίων. Τῷ 1920 εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα Ἀλεξανδρείας 1242 πλοῖα χωρητικότητος 2527436 τόννων.

Πὸρτ Σαΐτ.—Ὁ δεύτερος λιμὴν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ πρωτίστης σπουδαιότητος διὰ τὸ διεθνὲς ἐμπόριον, ὀνομασθεὶς ἀπὸ τοῦ Κεδίβου ὅστις πρῶτος ὑπέθεσε τὸ ἔργον τοῦ Δὲ Λεσσέψ. Ὁ φάρος τῆς πόλεως ὕψους 55 μ. εἶναι στρεπτὸς καὶ ἔχει ἀκτῖνα ὁρατότητος 100 χλμ. Ἐκτὸς τῶν διαπλευσάντων τὴν διώρυγα σκαφῶν, κατέπλευσαν τῷ 1920 εἰς Πὸρτ Σαῒτ ὡς εἰς τέρμα τοῦ πλοῦ των 624 πλοῖα, χωρητικότητος 817,485 τόννων. Ἡ πόλις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξέτάθη σημαντικῶς καὶ ηὐπρεπίσθη ἐπιμελῶς καὶ φιλοκάλως. Ἡ Ἑλληνικὴ παροικία εἶναι ἀκμαία, τὸ δὲ πλεῖστον τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν εἶναι Κάσιοι. Τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς χεῖράς των, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι ἐργασίαι. Ἡ Ἐκκλησία, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος, καὶ τὰ Σχολεῖα ἔχουν ἐγερθῆ ἐπὶ οἰκοπέδου δωρηθέντος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Κεβίδου Σαΐτ, τῇ αἰτήσει τοῦ Δὲ Λεσσέψ, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Κατέναντι ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἐκτίσθη ἐσχάτως νέα πόλις τὸ *Πὸρτ-Φουάτ*, ἐγκαινιασθὲν τὸν Δεκέμβριον 1926. Εἰς αὐτὴν θὰ μεταφερθῇ ὁ ἐν Καντάρᾳ σταθμὸς τῶν σιδηροδρόμων τῆς Παλαιστίνης.

Σουέζ.—Πανάρχαιος λιμὴν τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἄλλοτε ἐκαλεῖτο *Κλύσμα*, διότι ἦτο ὑδραυλικὸν φράγμα πρὸς ῥύθμισιν τοῦ ὕψους τοῦ ὕδατος εἰς τὸ Ἡρωοπολιτικὸν στενόν. Ἐπὶ δὲ τῶν Πτολεμαίων *Ἀρσινόη* καὶ μετέπειτα *Κλεοπατρίς*. Ἐνταῦθα κατέληγεν ἡ ποταμία διῶρυξ δι' ἧς συνεκοινώνει ἡ χώρα μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Καλύπτει ἔκτασιν 2.200 φεδδάνια καὶ ἔχει κατοίκους 30.993 (τῷ 1920). Μέχρι τῆς διωρύξεως τοῦ Ἰσθμοῦ ἥδρευεν ἐν Σουὲζ σταθμὸς ἀγγλικὸς διαβιβάζων τὸν φάκελον τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ Δαμιέττης εἰς Σουὲζ καὶ ἐντεῦθεν διὰ πλοίων εἰς Βομβάην. Σήμερον ἡ πόλις κεῖται ἐνδότερον τοῦ στομίου, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἡ πολίχνη Πὸρτ-Τεουφίκ, διασκευασθεῖσα διὰ θαυμασίων λιμενικῶν ἔργων. Τὸ Σουὲζ εἶναι ἀφετηρία τῆς ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ αἰγυπτιακῆς ἀκτοπλοΐας συγκοινωνοῦσα μετὰ τῆς Ραϊθοῦς (Ἐλ-Τώρ), τῆς Τζέδδας, ἐπινείου τῶν ἱερῶν τόπων τοῦ Ἰσλάμ, καὶ μετὰ τῶν σουδανικῶν λιμένων ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς, Σουάκειμ καὶ Πὸρτ-Σουδάν. Παρὰ τὸ Πὸρτ Τεουφὶκ εἶναι ἐγκατεστημένα καὶ τὰ διϋλιστήρια τοῦ πετρελαίου τοῦ Δζέμπελ Ζέϊτ. Τὸ κλίμα τοῦ Σουὲζ εἶναι ἐξαίρετον, ὑγιεινὸν καὶ ἡ ἐκεῖ διαμονὴ λίαν εὐχάριστος. Εἶναι ἐνδεδειγμένον διὰ τοῦτο νὰ καταστῇ ταχέως θερινὸν κέντρον τῶν Αἰγυπτίων.

Ὁ κόλπος ὅπου κατόπιν ἐσχηματίσθη τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου.

Ρωζέττη.—Γνωστὴ εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐποχὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ραχίτιον*. Ἡ ἐπαρχία τῆς Ρωζέττης καλύπτει ἔκτασιν 126 χιλ. φεδδ. καὶ ἔχει 77.660 κατ. Ἡ πολίχνη κτισθεῖσα τῷ 870 κατὰ τὸ στόμιον τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου, εἶναι κομψή, μὲ ἀρχαίας οἰκοδομὰς καὶ πυκνοφύλλους κήπους, κοσμεῖται δὲ ἀπὸ τζαμίον, τὸ «Σαχλούν», κτισμένον ἀπὸ ἀρχαῖα συντρίμματα, ὧν ἀξιόλογα εἶναι οἱ κίονές του. Σήμερον διὰ τῆς Ρωζέττης διενεργεῖται ἐντελῶς ἀσήμαντον ἐμπόριον. Ἄλλοτε εἶχε σημαντικὴν Ἑλληνικὴν παροικίαν. Ἡ μονὴ καὶ ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅπου συχνὰ παρέμενεν ὁ Πατριάρχης, εἶναι τὰ μόνα λείψανα τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἑλληνικῆς ζωῆς.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ-ΠΡΟΪΟΝΤΑ. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι χώρα κατ' ἐξοχὴν γεωργική. Ἡ βιομηχανία μέχρις ἐσχάτων ἔμενε σχεδὸν ἄγνωστος ὅπως εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς, λόγῳ ὄχι ἐλλείψεως ἀνθράκων, ἀλλὰ ἐλλείψεως προνοητικῆς πρωτοβουλίας. Ὅπως δήποτε ἡ φιλοπονία τῶν ἰθαγενῶν καὶ ὁ φωτισμένος πατριωτισμὸς κεφαλαιούχων Αἰγυπτίων εἶναι βέβαιον ὅτι ἐγκαινίασαν μετὰ τὸν Μέγαν πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ περίοδον βιομηχανικῆς δράσεως, ἥτις προοιωνίζεται λαμπρὸν τὸ οἰκονομικὸν μέλλον διὰ τὴν Αἴγυπτον.

Ἐκ τῆς σημερινῆς παραγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς κυριώτερα εἴδη:

Ὀρυκτά.— Γρανίτης. Ὀρύσσεται εἰς τὸ Ἀσουάν. Ἄλλαι πέτραι πολυτελείας, ὅπως ὁ *πορφυρίτης*, τὸ *ἀλάβαστρον* κ. τ. λ., ἀφθονοῦν, ἀλλ' ἡ μεταφορά των στοιχίζει καὶ δι' αὐτὸ δὲν λατομοῦνται συστηματικῶς.

Βασάλτης. Λατομεῖται εἰς Ἀμποῦ Ζάαβαλ, χρησιμεύει δὲ εἰς τὰ λιμενικὰ ἔργα, τὰς καμπὰς τῶν σιδηροδρομικῶν καὶ τροχιοδρομικῶν γραμμῶν καί τινα σημεῖα τῆς ὁδοστρώσεως. Ψαμμόλιθος καὶ χαλικόλιθος εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἀμπασίαν Δζέμπελ Ἄχμαρ καθὼς καὶ περὶ τὸ Ἀσουάν.

Γύψος. Ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς Ἰσμαηλίας καὶ τοῦ Καΐρου. Εἶδος ἐκλεκτοῦ γύψου ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν λίμνην τῆς Μεντζάλας. Εἰς τὴν Μασσάραν καὶ παρὰ τὸ Κάϊρον εὐδοκιμεῖ ἡ βιομηχανία τοῦ *τσιμέντου*. Τὸ ἐν Μασσάρᾳ ἐργοστάσιον ἐξάγει 25 χιλ. τόννους τσιμέντου καὶ κατασκευάζει σωλῆνας ἐκ τσιμέντου παντὸς διαμετρήματος καὶ σχήματος.

Digitized by Google

Πωληταὶ χρυσοποικίλτων σκευῶν εἰς τὸ Χὰν Χαλὴλ τοῦ Καΐρου.

Σπουδαία βιομηχανία, ἀπὸ ἀπόψεως παραγωγῆς καὶ ποιότητος, εἶναι ἡ τῶν ἐν Κάφρ-᾿Αμμὰρ ἐργοστασίων Σορνάγκα. Κατασκευάζουν πλίνθους, κεράμους, σωλῆνας ὑδραυλικούς, εἴδη ὑγιεινῆς καὶ ἐπιχρίσματα. Ἡ ᾿Αμπασία εἶναι τὸ κέντρον τῆς κατασκευῆς πλίνθων ἐκ πυριτώδους ἄμμου.

Φωσφατικὴ γῆ. ᾿Ορύσσεται εἰς Κοσσεΐρ καὶ Σαφάγκα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ᾿Ερυθρᾶς καὶ ἐγγὺς τῆς Σεμπάγιας ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ. Τὸ πλεῖστον ἐξάγεται εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τὴν κατασκευὴν ὑπερφωσφατικῶν λιπασμάτων, τὸ δὲ λοιπὸν καταναλίσκεται ἐντὸς τῆς χώρας.

Πετρέλαιον. Πηγαὶ εἰς Γκέσμα καὶ Οὐργκάδα κατὰ τὴν Σιναϊτικὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου Σουέζ. Τὰ διυλιστήρια εὑρίσκονται εἰς Σουέζ.

Νιτρικὴ ἄργιλλος. Συλλέγεται μεταξὺ Κένας καὶ ᾿Εδφοῦ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, χρησιμοποιουμένη ἐν τῇ χώρᾳ ὡς λίπασμα.

Ἀνθρακικὴ καὶ θειϊκὴ ποτάσσα. ᾿Εξάγεται ἀπὸ τὰς ἁλμυρὰς λίμνας τῆς Βεχέρας καὶ κατεργάζεται εἰς τὴν ᾿Αλεξάνδρειαν. Εἰς τὴν Οὐάδι ἐν Νάτρουμ, ὅπου ὑπάρχουν πολλαὶ λίμναι ἁλμυραί, λειτουργεῖ ἐργοστάσιον καυστικῆς ποτάσσης.

Θειϊκὴ μαγνησία. Συλλέγεται εἰς μικρὰν ποσότητα ἐν τῇ ὀάσει τῆς Κάργκας καὶ κατεργάζεται εἰς ᾿Αλεξάνδρειαν.

Ὤχρα. Εὑρίσκεται πλησίον τοῦ ᾿Ασουὰν καὶ εἰς τὴν ὄασιν τῆς Κάργκας. Γίνεται προσπάθεια νὰ ἐνθαρρυνθῇ ἡ ἰθαγενὴς βιομηχανία χρωστικῶν ὑλῶν.

᾿Ασβεστόλιθος. Λατομεῖται εἰς μεγάλην κλίμακα ἀπὸ τοῦ Καΐρου καὶ τοῦ ᾿Ασουάν, εἰς τὸ Μέξ, τὸ Σουὲζ καὶ τὴν ᾿Ισμαηλίαν, διὰ τὰς οἰκοδομὰς καὶ ἄλλας παρεμφερεῖς ἀνάγκας. Ὅλη ἡ πέτρα τοῦ θαυμασίου προβλῆτος τοῦ Πὸρτ Σαΐτ καὶ τοῦ Νέου Σουέζ, προέρχεται ἀπὸ τὰ λατομεῖα τῆς Ἄτακα πλησίον τῆς πόλεως ταύτης.

Σμάραγδοι. Συλλέγονται εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἁγίου ᾿Ιωάννου, καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Εἴς τινα ἐπιγραφὴν τοῦ Μουσείου ᾿Αλεξανδρείας ἀναφέρεται στρατιωτικὴ ἀποστολὴ πρὸς προστασίαν τῆς «συναγωγῆς τῆς πολυτελοῦς λιθείας».

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνελέγη *χρυσὸς* εἰς διεσπαρμένα τινὰ σημεῖα τῆς Νουβικῆς ἐρήμου, ἀλλ᾿ ἡ ἔρευνα ἐσταμάτησε διότι τὰ ἔξοδα ὑπερβαίνουν πολὺ τὴν ἀπόδοσιν.

Βάμβαξ. — [Βλέπε σελ. 512 γ´ κ. ἑ. καὶ κατωτέρω: «Εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ—Συμπεράσματα»].

Ζαχαροβιομηχανία. Οἰνοπνεύματα.— Μεγάλη σχετικῶς βιομηχανία εἶναι ἡ τῆς ζακχάρεως. «Ἡ Société des Sucreries et de la Raffinerie de l'Egypte» διαθέτει μεγάλας ἐκτάσεις διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ζακχαροκαλάμου καὶ 5 ἐργοστάσια πρὸς παραγωγήν, καθαρισμὸν καὶ κρυσιάλλωσιν 100 χιλ. τόννων ἐτησίως.

Τὰ οἰνοπνευματοποιεῖα Κότσικα καὶ Σία τῆς Τούρας χρησιμοποιοῦν τὴν μελάσσαν τῶν Ζαχαρουργείων, παράγοντα τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν χώραν οἰνόπνευμα. Διαρκοῦντος τοῦ πολέμου ἐπρομήθευσαν εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἱππικὸν φορβὴν ἐκ τοῦ ἀπορρίμματος τῆς μελάσσης μεμιγμένου μετὰ *βερσίμ*.

Εἰς τὴν ᾿Αλεξανδρείαν καὶ τὸ Κάϊρον λειτουργοῦν εὐδοκίμως ἐργοστάσια ζυθοποιΐας καὶ ἄλλων πνευματωδῶν ποτῶν.

Ὑφαντουργία.— Ἡ διὰ μαλλίου, μετάξης καὶ βάμβακος ὑφαντουργία, χρησιμοποιοῦσα χειροκίνητα μηχανήματα (ἐργαλειούς) εἶναι διαδεδομένη ἀπ᾿ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς χώρας. Εἰς τὴν Δαμιέττην λειτουργεῖ ἐξαίρετον ὑφαντήριον χρησιμοποιοῦν ἰθαγενῆ μέταξαν ἀρίστης ποιότητος κατὰ σχέδια ὡραῖα καὶ χρώματα πολὺ στερεὰ καὶ παράγον κατ᾿ ἔτος περὶ τὰς 800 χιλ. μ. ὑφάσματος.

Πωλητὴς πολυχρώμων μπαμπούς.

Ἡ βιομηχανία αὕτη ἀσκεῖται ἐπίσης ἐπιτυχῶς εἰς Κάϊρον, Μεχάλα ἐλ Κούμπρα, ᾿Αμποῦ Κιρκάς, Γκαλιούπ, ᾿Ακμὶν καὶ ᾿Εδκοῦ. Εἰς τὰ ἴδια μέρη εὐδοκιμεῖ καὶ ἡ ἐκ βάμβακος ἢ λίνου ὑφαντουργία, ἀλλ᾿ εἰς κλίμακα πολὺ μικράν. Τὸ ἐν ᾿Αλεξανδρείᾳ ἐθνικὸν νηματουργεῖον παράγει ἐτησίως 9 ἑκατομμύρια γιάρδας ὑφάσματος βαμβακεροῦ καὶ 5 ἑκατομμύρια λίβρ. νήματος.

Ἡ φεσοποιΐα, ἐπιχείρησις καθαρῶς ἰθαγενής, εὐδοκιμεῖ ἐπίσης· μόνον τὸ ἐν Κάχᾳ φεσοποιεῖον παρήγαγε τῷ 1920 176 χιλ. φέσια.

Ἡ ἑταιρία The Clothing and Equipement Co ἵδρυσε μέγα ἐργοστάσιον εἰς τὴν Σούμπραν ὅπου ἐργάζονται 800 ἐργάται εἰς κατασκευὴν ἑτοίμων ἐνδυμασιῶν δι᾿ ὑφασμάτων εὐρωπαϊκῶν. Ἔχει δὲ ἐγκαταστήσει δύο καταστήματα λιανικῆς πωλήσεως ἐν Καΐρῳ καὶ ᾿Αλεξανδρείᾳ.

Καπνοβιομηχανία.— ᾿Επίσης τὰ μέγιστα ἤνθει καὶ ἀνθεῖ ἀκόμη ἡ σιγαροποιΐα. Μέχρι τοῦ μεγάλου πολέμου εἰσήγοντο ἐκλεκτὰ καπνὰ Θράκης καὶ Μικρασίας, τὰ δὲ χειροποίητα σιγαρέττα τῆς αἰγυπτιακῆς βιομηχανίας ἐξήγοντο εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένας χώρας, ὄντα ἀκαταγώνιστα. Ἔκτοτε ὅμως ἡ ἐξαγωγὴ αὕτη ἠλαττώθη κατὰ πολὺ καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ βιομηχανία περιωρίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐπιτόπιον κατανάλωσιν μὲ καπνὰ σινικὰ καὶ ἄλλα κατωτέρων ποιοτήτων. Τῷ 1920 εἰσήχθησαν καπνὰ ἀξίας 3.200.000 λιρῶν Αἰγ. καὶ ἐξήχθησαν σιγαρέττα 951 χιλ. λιρῶν.

Διὰ διατάγματος τῆς 25 ᾿Ιουνίου 1890 ἡ καλλιέργεια καπνοῦ καὶ τουμπεκίου εἶχεν ἀπαγορευθῆ εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν ἔδαφος καὶ πρόστιμα σημαντικὰ ἐπεβάλλοντο κατὰ τῶν παραβατῶν μὲ δικαίωμα κατασχέσεως καὶ καταγραφῆς τῆς ἐσοδείας. Μόλα ταῦτα ἡ ἐκ τῆς μονοφυτείας τοῦ βάμβακος ὀδυνηρὰ πεῖρα καὶ οἱ μεταπολεμικοὶ ὅροι τῆς εἰσαγωγῆς καπνῶν καὶ ἐξαγωγῆς σιγαρέττων ζημιώσαντες πολὺ τὴν ἐξαίρετον αὐτὴν βιομηχανίαν, ἐνέβαλον τὴν σκέψιν τῆς ἄρσεως τοῦ ἀπαγορευτικοῦ περὶ καπνοφυτείας νόμου, ἐπετράπησαν δὲ δοκιμαστικαὶ καλλιέργειαι. Πάντως, διὰ λόγους κλιματολογικούς, δὲν θεωρεῖται δυνατὸν νὰ παραγάγῃ ἡ Αἴγυπτος πρώτης τάξεως καπνά, ἐκεῖνα δὲ τὰ ὁποῖα ἔχουν καλλιεργηθῆ ἕως τώρα δύνανται γενικῶς νὰ παραβληθοῦν μὲ τὰ κοινὰ μεγαλόφυλλα ᾿Ινδιῶν, Κίνας καὶ ᾿Ιαπωνίας, γνωστὰ εἰς τοὺς ἐμπόρους ὡς εἴδη «παρακατινά». Ἡ καλλιέργεια δηλ. τοῦ καπνοῦ ἐν Αἰγύπτῳ δὲν θὰ ἐπηρεάσῃ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸν τόπον τῶν ἐκλεκτῶν ποιοτήτων καπνοῦ, ὅπως τὰ τῆς Ξάνθης κλπ. Τὰ ἐντόπια ὅμως εἴδη θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν πολὺ ἐπωφελῶς διὰ τὴν κατανάλωσιν τῆς μάζης τοῦ αἰγυπτιακοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις εἶναι καὶ ὁ κυριώτερος καταναλωτὴς τῶν εὐθηνῶν καὶ συνεπῶς τῶν κατωτέρων ποιοτήτων.

᾿Αγγειοπλαστική.—Εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων βιομηχανιῶν τῆς χώρας. Τὰ κοινὰ εἴδη, ὧν γίνεται τεραστία κατανάλωσις, καὶ ἰδίως τὰ *ζίρ*, κατασκευάζονται ὑπὸ ἰθαγενῶν ἐν Κένᾳ, τὰ ἀνωτέρας δὲ ποιότητος ὑπὸ ἐργοστασίων ἑλληνικῶν εἰς Τάνταν, εἰς τὴν Τούραν, Ρὼδ ἐλ Φάραγκ καὶ τὸ Κάϊρον. ᾿Αγγεῖα διάκοσμα κατασκευάζονται εἰς ᾿Ασιούτ, ᾿Εδφοῦ καὶ ᾿Ασουάν. ᾿Εν Καΐρῳ δύο ἐργοστάσια κατασκευάζουν μικρὰς πλάκας λειασμένας καὶ πολυχρώμους, διὰ πλακοστρώσεις αὐλῶν, λουτρώνων κ.λ.π. Νοτίως δὲ τοῦ Χελουάν, εἰς τὸ ἐλ Βάντη, λειτουργοῦν ἐργοστάσια κεραμοποιΐας καὶ ἀγγειοπλαστικῆς. Οἱ σωλῆνες

Πωλητὴς κλινοστρωμάτων ἐν Καΐρῳ.

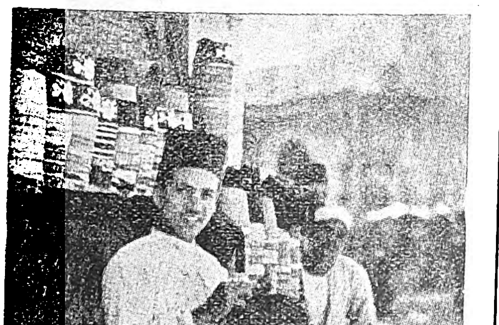

Πωλητὴς καὶ σιδερωτὴς φεσίων.

Πωληταὶ χαλκίνων σκευῶν.

Digitized by Google

καὶ τὰ πήλινα στοιχεῖα τῶν ὑπονόμων Καΐρου προέρχονται ἐκεῖθεν.

Ἄλλαι βιομηχανίαι.—Ἡ ***Βυρσοδεψία*** καὶ ἡ βιομηχανία τοῦ δέρματος εἶναι πολὺ διαδεδομέναι. Τὰ σπουδαιότερα ἐργοστάσια εἶναι εἰς τὸ Κάϊρον, εἰς χεῖρας Ἑλλήνων, καὶ εἰς τὸ Μέξ. Εἰς αὐτὰ κατασκευάζονται τὰ ἰθαγενῆ *μπαμπούς*, ὧν μεγάλη κατανάλωσις γίνεται εἰς τὰ τζαμία. Κατασκευάζονται ἐπίσης σάκκοι ταξιδιωτικοί, παντὸς μεγέθους καὶ σχήματος, σάγματα καὶ φάλλαρα ἵππων τόσον καλά, ὥστε συναγωνίζονται ἐπὶ τόπου τὰ εὐρωπαϊκά.

Σιδηροβιομηχανία. Τὸ ἐργοστάσιον τῶν Αἰγυπτιακῶν Σιδηροδρόμων ἀπασχολεῖ ἑκατοντάδας ἐργατῶν πρὸς ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν, ἁμαξῶν, βαγονίων καὶ ἐν γένει σιδηρουργικῶν ἔργων. Ὅμοιον εἶναι τὸ τῆς Ἑταιρείας Cook ἐν Βουλάκῳ. Εἰς δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὄχι μόνον ἐκτελοῦν παντὸς εἴδους σιδηρουργικὰς ἐργασίας τὰ δύο ἐκεῖ ἐργοστάσια—Ἑλληνικὸν καὶ Ἀγγλικὸν—ἀλλ' ἔχουσι καὶ πλωτὰς ἐγκαταστάσεις πρὸς ἐπισκευὴν τῶν πλοίων.

Ἡ *Ταπητουργία* εὐδοκιμεῖ εἰς Φαγιούμ, Ἀσιούτ, Νάγκ Χαμάντ, ὅπου τεχνουργοῦν μεγάλας ποσότητας ὡραίων μαλλίνων ταπήτων. Αἱ φυτικαί των βαφαὶ εἶναι στερεώταται, ζωηραί, καὶ τὰ σχεδιά των ἰδιόρρυθμα καὶ φιλόκαλα.

Ἡ *Καλαθοποιΐα* ἀσκεῖται εἰς Ἀσουάν, Ἔσναν καὶ Φαγιούμ. Ἡ δὲ κατασκευὴ ψαθῶν εἰς τὴν Μενουφίαν, Χόσρ, Δαμιέττην καὶ Φαγιούμ.

Ἡ κατεργασία τοῦ *Ἐλεφαντόδοντος* καὶ τοῦ σιντεφίου, ἰδίως πρὸς κόσμησιν ἐπίπλων καὶ ἄλλων σκευῶν ἀραβικοῦ ῥυθμοῦ, προήχθη κυρίως ἐν Καΐρῳ καθὼς καὶ ἡ βιομηχανία τῶν ὀρειχαλκίνων καὶ ἀργυρῶν σκευῶν.

Ἡ *Ξυλογλυπτικὴ* εἰς τὰ ἔπιπλα ἀνήχθη εἰς ἐντελῶς θαυμαστὴν καὶ ἰδιάζουσαν αἰγυπτιακὴν τέχνην.

Ἡ *Τυπογραφικὴ* ἀπασχολεῖ περὶ τοὺς 4000 ἐργάτας. Ἐκτὸς τοῦ ἐν Βουλάκῳ ὑπὸ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἱδρυθέντος κυβερνητικοῦ τυπογραφείου μετὰ χυτηρίου στοιχείων ἀνατολικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, πλεῖστα ἄλλα λειτουργοῦσι κατὰ τὸ πλεῖστον ἑλληνικά.

Αἱ 17 ἐπαγγελματικαὶ σχολαὶ τῆς χώρας προπονοῦν ἐργάτας τῶν ἰθαγενῶν τούτων βιομηχανιῶν. Συνέστη δὲ μετὰ τὸν Μέγαν πόλεμον καὶ εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς βιομηχανίας καὶ ἱδρύθη μόνιμος ἔκθεσις αἰγυπτιακῶν βιοτεχνημάτων ἀνοικτὴ καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἰς τὸ δημόσιον.

Ἡ Ἑταιρεία *Egyptian Salt and Soda* διαθέτει δύο ἐργοστάσια εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κάφρ Ζαγιὰτ κατασκευάζοντα *σάπωνα, βαμβακέλαιον* κτλ. Ἐκμεταλλεύεται ἐπίσης τὰς ἁλυκὰς τῆς Μαρεώτιδος καὶ τοῦ Πόρτ Σαῒτ ἐξάγουσα μέρος τοῦ προϊόντος εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Πλὴν τῶν παλαιῶν τούτων βιομηχανιῶν εἰσάγονται διαρκῶς καὶ νέαι, ὡς ἡ κατασκευὴ σχοινίων ἀπὸ σχοῖνον (σιζάλ), νημάτων ἐκ λίνου, ἡ παραγωγὴ γεωδῶν χρωμάτων, ἡ κατασκευὴ κλινῶν, ἡ βιομηχανία κόλλας, ἀμύλου κτλ. Ὁ ἰταλικὸς οἶκος *Pirelli* ἔκτισε παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν μέγα ἐργοστάσιον πρὸς κατασκευὴν *ἐλαστικῶν* δι' αὐτοκίνητα. Τὸν κλάδον τοῦτον αὐτοκινήτων καὶ ποδηλάτων παντὸς εἴδους εἰσήγαγον Ἕλληνες καὶ διεξάγουν ἀκόμη ἐπιτυχῶς.

Ἡ κατασκευὴ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων εἶναι παλαιὰ καὶ πολὺ διαδεδομένη τέχνη ἐν Αἰγύπτῳ. Εἰς κάθε σημαντικὴν κάπως κωμόπολιν ὑπάρχουν ἐργαστήρια χρυσοχοΐας. Εἰς μόνον τὸ Κάϊρον ὑπάρχουν 500.

Εἶναι παράδοξον πῶς ἡ Αἴγυπτος, ἥτις καὶ περισσεύματα διαθέτει καὶ ζωηρῶς ἐπιθυμεῖ ν' ἀναπτύξῃ τὴν βιομηχανίαν της, δὲν ἐχρησιμοποίησεν ἀκόμη ὡς κινητήριον δύναμιν τὸ ῥεῦμα τοῦ Νείλου καὶ ἰδίως τὰς πτώσεις τῶν ὑδάτων τοῦ νειλοφράκτου Ἀσουάν. Καὶ ἐνῷ παρέλειψε τοῦτο προέβη εἰς ἐφαρμογὴν μεθόδου ἥτις δὲν ἐγενικεύθη εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὅσον ὁ λευκὸς ἄνθραξ· ἡ Sun Power Co ἐγκατέστησεν εἰς τὸ νεόκτιστον προάστειον τοῦ Καΐρου, τὸ Μεάδι, ἐργοστάσιον *ἡλιοκίνητον* δυνάμεως 100 ἵππων, χρησιμοποιοῦν τὴν ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν πρὸς θέρμανσιν τῶν λεβήτων του. Οἱ λέβητες εἶναι μικροὶ κυλινδρικοὶ σωλῆνες, τοποθετημένοι εἰς τὴν ἑστίαν συστήματος κατόπτρων παραβολικῆς τομῆς. Τὸ σύστημα στρέφεται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, οὕτως ὥστε αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες νὰ προσπίπτουν πάντοτε ἐπὶ τῆς ἀνακλαστικῆς ἐπιφανείας τῶν κατόπτρων.

Ἁλιεία - Κυνήγιον. — Ἡ ἁλιεία εἶναι ἀφθονωτάτη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἀληθινὸν Μουσεῖον ἰχθυολογικόν, λόγῳ τοῦ Νείλου, τῶν λιμνῶν καὶ τῶν θαλασσῶν της. Δι' αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Φουὰτ ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τῆς βασιλείας του ἐθεώρησε τὴν ἵδρυσιν ἰχθυολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὁποῖον λειτουργεῖ εἰς τὸ Σάτμπι ὑπὸ Ἕλληνα ὀργανωτὴν καὶ διευθυντήν. Πρόκειται νὰ γίνεται ἡ ἁλιεία μεθοδικῶς, ὥστε νὰ μὴ καταστρέφεται τὸ ἔνυδρον τοῦτο κεφάλαιον τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιεργῆται. Τὸ σπουδαιότερον κέντρον ἐκμεταλλεύσεως εἶναι ἡ Μεντζάλα, ὑπερμέτρως ἰχθυοτρόφος. Ἡ κυβέρνησις ἐλέγχει τὰς ἰδιωτικὰς ἑταιρείας εἰς ἃς εἶναι ἐκχωρημέναι αἱ ἐκμεταλλεύσεις αὐταί, εἰσπράττουσα ἐτησίως 100 χιλ. λιρῶν.

Τὸ κυνήγιον περιορίζεται εἰς τὰ ὀρτύκια, τὰ ὁποῖα κατὰ Σεπτέμβριον διέρχονται τὸ Δέλτα κατὰ μυριάδας — ἐξάγονται εἰς Εὐρώπην περὶ τὰ 2 1/2 ἑκατομ., ἀξίας 30 χιλ. λιρῶν—καὶ εἰς τὰς ἐντὸς τῶν λιμνῶν ἀγρίας νήσσας, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ὑπολογίζεται ἐτησίως εἰς 10 χιλ. λιρῶν.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Ἐπειδὴ τὸ κλῖμα, καὶ ἰδίᾳ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, εἶναι κατὰ τὸν χειμῶνα πολὺ εὐχάριστον, τὰ δὲ σωζόμενα μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου της πολιτισμοῦ εἶναι καὶ πολλὰ καὶ θαυμάσια, ἡ χώρα ἑλκύει πολλοὺς ξένους ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ὅσῳ διὰ νὰ ἔλθουν μέχρις αὐτῆς διέρχονται δι' Ἰταλίας καὶ μάλιστα δι' Ἑλλάδος, χωρῶν πλουσιωτάτων εἰς ἐξόχως ἐνδιαφερούσας ἀρχαιότητας. Ἡ γειτνίασις δ' ἀκόμη τῆς Παλαιστίνης πρὸς ἣν συνεδέθη σιδηροδρομικῶς ἐπύκνωσε τὸ ῥεῦμα τῶν περιηγητῶν. Οὗτοι ἀποτελοῦν ἕνα πόρον εἰσαγωγῆς χρήματος εἰς τὴν χώραν, ὅστις ὅμως δὲν εἶναι ὅσον νομίζετσι σημαντικός. Διότι τὸ μέγιστον τῶν δαπανῶν τῶν περιηγητῶν ἀπορροφοῦν αἱ ἀτμοπλοϊκαὶ ἑταιρίαι, τὰ ξενοδοχεῖα, αἱ τράπεζαι, ἤτοι ξένοι ὅμιλοι. Ἀληθῶς εἰπεῖν, εἰς τὴν καλυτέραν ἐποχὴν δὲν μένουν εἰς τὴν χώραν πλέον τῶν 300 χιλ. λιρῶν. Ἂν ἡ Αἴγυπτος ἀπέκτα ἀτμόπλοια

Ξυλουργὸς Αἰγύπτιος φιλοτεχνῶν μουσαραμπίαν, ἤτοι λεπτούργημα μετ' ἐσφηνωμένων ἄκρων.

Digitized by Google

πολυτελῆ καὶ ταχύπλοα ἰδικά της καὶ ξενοδοχεῖα μὲ αἰγυπτιακὰ κεφάλαια, τότε ὁ πόρος θὰ ἀνήρχετο εἰς $1^1/_2$ ἑκατομμ. λιρῶν· πρὸς τὸ παρὸν ὅμως φαίνεται ἀπαράσκευος διὰ τοιαύτας δημιουργίας. Ἀπ' ἐναντίας, ἀπὸ τὸν Ἰούνιον μέχρι τοῦ Νοεμβρίου, χιλιάδες Αἰγυπτίων φεύγουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δαπανῶσαι εἰς Εὐρώπην τὸ μέγιστον τοῦ ἐτησίου των προϋπολογισμοῦ. Καὶ ἐνῷ οἱ ἐρχόμενοι ξένοι διαιτῶνται φειδωλοί, οἱ παραθερίζοντες ἔξω Αἰγύπτιοι δεικνύονται πολὺ σπάταλοι. Ὑπολογίζεται ὅτι 12 ἑκατομμ. λιρῶν ἐξάγονται ἐτησίως ἐξ Αἰγύπτου ἐκ τῆς ἐξόδου ταύτης. Ὄχι δὲ μόνον κατ' ἀριθμὸν οἱ ἐξερχόμενοι εἶναι πολλαπλάσιοι τῶν εἰσερχομένων, ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι δὲν εὑρίσκουν ἐν Αἰγύπτῳ ἀφορμὰς δαπάνης καὶ ἀσωτείας, ὅσας οἱ Αἰγύπτιοι ἐν Εὐρώπῃ. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἀληθινὸν κέρδος διὰ τὴν χώραν, ἂν ἀφ' ἑνὸς κατώρθωνε νὰ ὑποκαταστήσῃ αὐτὴ τὰς ξένας ἑταιρίας, πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐρχομένων, νὰ δημιουργήσῃ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ θερινὰ κέντρα (Ράμλεχ—Ρωζέττη—Δαμιέττη—Πὸρτ Σαΐτ—Σουὲζ) πρὸς συγκράτησιν τῶν ἀποδημούντων.

ΤΡΑΠΕΖΑΙ. Αἱ κυριώτεραι ἐν Αἰγύπτῳ Τράπεζαι εἶναι:

«The National Bank of Egypt», ἱδρυθεῖσα διὰ διατάγματος Κεδιβικοῦ (1898) ἔχει τὴν ἕδραν της ἐν Καΐρῳ, ὑποκαταστήματα δὲ εἰς τὰς πρωτευούσας πόλεις τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκδίδει μόνη αὐτὴ χαρτονόμισμα, Λιρ. Αἰγ. 100, 50, 10, 5, 1 καὶ Γρ. Δ. 50, 25. Διὰ διατάγματος τῆς 2ας Αὐγ. 1914 τὸ χαρτονόμισμα αὐτῆς εἶναι ἰσότιμον πρὸς τὸν χρυσόν, εἶναι δὲ τὸ μόνον κυκλοφοροῦν καὶ ἐν Παλαιστίνῃ. Τὸ ὡραῖον οἰκοδόμημα τῆς Κεντρικῆς ἕδρας ἐν Καΐρῳ εἶναι ἔργον τοῦ Ἕλληνος Δ. Φαβρικίου Πασᾶ.

«The Anglo-Egyptian Bank Ltd», ἔχουσα ὑποκαταστήματα ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ.

Ἡ «Τράπεζα τῶν Ἀθηνῶν» μὲ ἕδραν ἐν Ἀθήναις καὶ ὑποκαταστήματα εἰς ὅλας τὰς αἰγυπτιακὰς πόλεις. Ἐν Καΐρῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ εἶναι ἐγκατεστημένη εἰς ἰδιόκτητα μέγαρα.

Ἡ «Τράπεζα Ἀνατολῆς», ὁμοίως.

«Le Crédit Lyonnais».

«Le Comptoir National d'Escompte de Paris».

«La Banque Ottomane».

Ἡ «Cassa di Sconto e di Risparmio».

Ἡ «Banco Italo-Egiziano».

Ἡ «Banque Misr», πρώτη αὐτὴ ἱδρυθεῖσα μὲ καθαρῶς αἰγυπτιακὰ κεφάλαια.

Πλὴν τούτων εἶναι αἱ κτηματικαὶ Τράπεζαι:

«The Agricultural Bank of Egypt».

Τὸ «Crédit Foncier Égyptien», εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὁμολογίας εἶναι διατεθειμένον τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαϊκοῦ χρήματος.

Ἡ «Land Bank of Egypte», μὲ ἕδραν τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Ἡ «Land & Mortgage Co. of Egypt» ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ

Ἡ «Mortgage Co. of Egypt» ἐν Καΐρῳ.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ. *Προϋπολογισμός.*—Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους μαρτυρεῖ τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν τῆς Αἰγύπτου. Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ἐν τούτοις, ὅτι εἰς τὴν εὐρωστίαν ἐπέδρασαν αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι τῆς χώρας. Μὴ ἔχουσα νὰ διατηρήσῃ στρατόν, στόλον καὶ διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν, ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν $^3/_4$ τῶν βαρῶν τῶν ἄλλων Κρατῶν. Οὔτε εἶχεν, ὅπως ἡ Ἑλλάς, τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ὑποδούλους, αἵτινες συνεπήγοντο βαρείας ὑλικὰς θυσίας. Ὑπὸ τὴν βρεττανικὴν αἰγίδα ἡ Αἴγυπτος ἔμεινεν ὄχι μόνον ἐδαφικῶς ἀκεραία, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομική της διαχείρισις διεξήχθη ἐπὶ 42 ἔτη αὐστηρῶς χρηστή. Αἱ διὰ δημόσια δὲ ἔργα κολοσσιαῖαι τῆς χώρας δαπάναι ἦσαν ἁπλῶς προσοδοφόροι ἐπιχειρήσεις τοῦ Κράτους, ἀφοῦ δι' αὐτῶν ηὔξησεν ἡ ἔκτασις τῆς γεωργησίμου ἐπιφανείας καὶ ἡ ἔντασις τῆς καλλιεργείας.

Προϋπολογισμὸς ἐξόδων 1926 - 1927.

Αὐλὴ καὶ Βασιλικὴ οἰκογένεια		Λ.Αἰγ.	893.000
Βουλὴ		»	364.600
Ὑπουργεῖα:			
Ὑπουργ. Συμβούλιον	Λ.Αἰγ. 15.000		
» Ἐξωτερικῶν	» 421.000		
» Οἰκονομικῶν	» 2.541.300		
» Παιδείας	» 2.675.100		
» Ἐσωτερικῶν	» 5.165.000		
» Δικαιοσύνης	» 1.532.000		
» Δημ. Ἔργων	» 5.900.000		
» Γεωργίας	» 1.137.000		
» Συγκοινωνιῶν	» 9.582.200		
» Στρατ.-Ναυτ.	» 2.174.500		31.143.300
Συντάξεις καὶ ἀποζημιώσεις			1.886.200
Δημ. Χρέος			4.914.800
Διάφορα καὶ ἀπρόοπτα			158.100
			39.360.000

[Αἱ ἀποζημιώσεις εἶναι προωρισμέναι κατὰ τὸν νόμον 1923 διὰ τοὺς ἀπολυομένους ξένους ὑπαλλήλους, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ μείνουν μόνον ἰθαγενεῖς ὑπάλληλοι. Δὲν εἶναι μόνιμον λοιπὸν κονδύλιον. Ἐξ ἐναντίας ἡ ὑποχρεωτικὴ κατὰ τὸ σύνταγμα (19 Ἀπριλίου 1923) ἐκπαίδευσις θ' ἀπαιτήσῃ νέας δαπάνας αἵτινες θὰ καλυφθοῦν διὰ νέων φόρων, ἰδίως μετὰ τὴν ἐλπιζομένην ταχεῖαν κατάργησιν τῶν διομολογήσεων.]

Προϋπολογισμὸς ἐσόδων 1926 - 1927.

Τελωνεῖα	Λ. Αἰγ.	11.909.000
Σιδηρόδρομοι	»	7.300.000
Ἄμεσοι φόροι	»	5.778.000
Τόκοι ἐκ καταθέσεων	»	2.136.000
Δικαστικὰ δικαιώματα	»	2.072.000
Φόρος βάμβακος	»	1.225.000
Φόρος νυκτοφυλάκων	»	1.284.000
Κτήματα τοῦ Κράτους	»	930.000
Τηλέγραφοι καὶ τηλέφωνα	»	815.000
Ταχυδρομεῖα	»	700.000
Διάφορα	»	3.774.000
		37.923.000
Σήκωμα ἀπὸ τοῦ Ἀποθέματος πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ Λ. Αἰγ. 6.608.500 διὰ τὰ νέα ἔργα	»	1.437.000
		39.360.000

Δημόσιον χρέος.— Τὸ δημόσιον χρέος χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ πρώτου δανείου τοῦ Κεδίβου Σαΐτ πασᾶ (1862) ἐκ Λιρ. Αἰγύπτου 3.292.000 πρὸς 7 %. Ἔκτοτε νέα δάνεια καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ Ἰσμαὴλ πασᾶ προὐκάλεσαν τὸν Οἰκονομικὸν Ἔλεγχον. Σήμερον τὸ δημόσιον χρέος τῆς Αἰγύπτου ἀνέρχεται εἰς λίρ. Αἰγύπτου 91.977.000 διαιρούμενον ὡς ἑξῆς:

Ἑνοποιημ. χρέος	4 %	Λ. Αἰγ.	55.972.000
Προνομιοῦχον »	$3^1/_2$ %	»	31.128.000
Ἠγγυημ. δάνειον	3 %	»	4.877.000
		»	91.977.000

Πλέον τῶν 60 % τῶν ὁμολογιῶν τοῦ χρέους τούτου εὑρίσκεται ἐντὸς τῆς Αἰγύπτου, μέρος μὲν εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ταμείου αὐτοῦ τούτου τοῦ Δημ. χρέους (περὶ τὰ 9 ἑκατομ. λιρῶν) καὶ μέρος εἰς τὰς τραπέζας, ἀνῆκον εἴτε εἰς ταύτας εἴτε εἰς ἰδιώτας. Ἡ ὑπηρεσία του ἀπαιτεῖ ἐτησίους τόκους Λ. Αἰγ. 3.475.000.

Ἐκτὸς τούτων ἡ Αἴγυπτος βαρύνεται διὰ ποσοῦ Λ. Αἰγ. 1.020.000 περιλαμβάνοντος τὴν ἀποπληρωμὴν πρὸς ἰθαγενεῖς ἰδιοκτήτας παλαιοῦ δανείου, τοῦ λεγομένου *Μουκαβαλάγ*, ἔπειτα τὴν ἀπόσβεσιν τῆς δαπάνης διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς Δεξαμενῆς τοῦ Ἀσσουὰν καὶ ἄλλων τινῶν ἔργων, καὶ τέλος τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τριῶν ὀθωμανικῶν δανείων, λεγομένων τοῦ «*Φόρου*», διότι ἀπέβλεπον τὸν εἰς τὴν Ὑψ. Πύλην φόρον ὑποτελείας τῆς Αἰγύπτου.

Εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγή. — Παραθέτομεν τοὺς πίνακας τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τοῦ ἔτους 1926:

Ἐξαγωγή:

Βάμβαξ	Λ. Αἰγ. 49516369
Βαμβακόσπορος	3564831
Ὠὰ	478061
Δέρματα καὶ δερμάτινα εἴδη	241216
Σῖτος	9519
Ἀραβόσιτος	6197
Πλακοῦντες βαμβακελαίου	704989
Ὄρυζα	225391
Κρόμμυα	358040
Μπαχαρικὰ	1070146
Ζάχαρις	1057667
Μαλλὶ	71397
Ὄγκοι χρυσοῦ	21002
Σιγαρέττα	366948
Χρῆμα εἰς νόμισμα	230804
Φασόλια	6906
Βενζίνη	149729
Τραγήματα	30091

Εἰσαγωγή:

Κτήνη	Λ. Αἰγ. 632142
Ἄλλα ζῷα	2567
Τροφαὶ ζῴων	977747
Δέρματα καὶ δερμάτινα εἴδη	184071
Δημητριακὰ	160050
Ἄλευρα σίτου καὶ ἀραβοσίτου	1707037
Ὀπῶραι νωπαὶ	453293
Ὀπῶραι ξηραὶ	311408
Ποτὰ καὶ ἔλαια	2899485
Χάρτης καὶ χρωματιστοὶ χάρται	852312
Ξύλα	2347155
Ἄνθραξ	1565224
Τσιμέντο	199188
Σπίρτα	183492
Σάπωνες οἰκιακοὶ	395362
Σάπωνες πολυτελείας	48507
Φάρμακα καὶ εἰδικότητες	267587
Ἀρώματα	106236
Νιτρικὰ ἅλατα καὶ σόδα	841012
Λουλάκι	65362
Χρωστικαὶ ὗλαι	360450
Βαμβακερὰ εἴδη	9087592
Ὑλικὰ ὑφαντικῆς καὶ νήματα	517888
Μέταξα	309940
Ἔρια	73285
Λίνον	12302
Κάνναβις	61977
Μέταλλα καὶ μεταλλικὰ εἴδη	5357413
Διάφορα εἴδη	1533324
Τουμπεκὶ	1509864
Χρήματα εἰς νόμισμα	2259802

Τὰ ἀνωτέρω ποσὰ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων εἰδῶν κατανέμονται κατὰ χώρας ὡς ἀκολούθως:

Κυριώτεραι ἀγοραὶ αἰγυπτιακῶν προϊόντων:

Μ. Βρεττανία	Λ. Αἰγ.	28.354.293
Ἡν. Πολ. Ἀμερικῆς		7.246.787
Ἰταλία		3.649.192
Ἐλβετία		1.862.018
Γαλλία		6.686.681
Γερμανία		2.490.549
Ἄλλαι χῶραι		8.097.807
	Λ. Αἰγ.	58.387.327

Κυριώτεραι χῶραι ἀφ' ὧν προμηθεύεται ἡ Αἴγυπτος:

Μ. Βρεττανία	Λ. Αἰγ.	14.770.651
Βρετ. Ἰνδίαι		1.790.876
Ἰταλία		4.268.458
Ἡν. Πολ. Ἀμερικῆς		1.702.334
Ἑλλὰς		999.259
Γαλλία		3.827.664
Γερμανία		2.652.578
Βέλγιον		1.544.102
Ρουμανία		1.026.585
Αὐστραλία καὶ Νέα Ζηλανδία		1.361.940
Ἄλλαι χῶραι		11.328.574
	Λ. Αἰγ.	45.272.941

Συμπεράσματα ἐκ τῶν ἀριθμῶν.—Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν σχετικῶν πινάκων προϋπολογισμοῦ, ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς φαίνεται ὅτι τὰ προϊόντα τῆς βαμβακοφυτείας, τὰ σιγαρέττα καὶ ἡ ζάκχαρις ἀποτελοῦν τοὺς κυριωτάτους πόρους τοῦ Κράτους, ἡ δὲ εἰσαγωγὴ βαρύνεται μεγάλως ἀπὸ τῶν ἀνθράκων, καὶ τῆς ξυλείας.

Ἐπειδὴ ἡ παγκόσμιος παραγωγὴ τοῦ βάμβακος εἶναι σημαντικῶς κατωτέρα τῶν βιομηχανικῶν ἀναγκῶν, ἡ Αἴγυπτος ἔχει μέγα περιθώριον χρόνου διὰ νὰ ἐπαναπαυθῇ ἐπὶ τοῦ ἐξαιρέτου της προϊόντος. Διότι καὶ ποιοτικῶς ὁ αἰγυπτιακὸς βάμβαξ εἶναι ἀνυπέρβλητος, εἶναι δὲ καὶ μεγίστη ἡ ποικιλία τῆς βιομηχανικῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ φυτικοῦ τούτου νήματος. Πλὴν τῶν διαφόρων ὑφασμάτων καὶ τῆς θεραπευτικῆς, χρησιμεύει εἰς τὴν κατασκευὴν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν καὶ δερματίνων ἀπομιμήσεων παντὸς εἴδους. Τὸ κακὸν μόνον εἶναι ὅτι παρημελήθησαν ἀναγκαῖαι ἄλλαι καλλιέργειαι καὶ ὅτι ἡ συγκομιδὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπαρκοῦς ὑψώσεως τοῦ Νείλου καὶ τῆς ἐγκαίρου καταπολεμήσεως τοῦ βαμβακοσκώληκος. Ἡ ἀγγλοαιγυπτιακὴ περὶ τὸ Σουδὰν διαφορὰ ἔγκειται κυρίως εἰς τοῦτο. Ἡ κυριωτάτη πελάτις τοῦ αἰγυπτιακοῦ βάμβακος εἶναι ἡ Ἀγγλία. Ἀλλ' αὕτη ἐγκατεστημένη ἐν Σουδὰν προέβη εἰς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἀρδευτικῶν ἔργων, καὶ ἐκαλλιέργησε βάμβακα, συγκομίσασα τῷ 1922 περὶ τὰς 140 χιλ. δέματα ἅτινα ἐξήγαγε διὰ τοῦ Πὸρτ Σουδάν. Οἱ Αἰγύπτιοι φοβοῦνται καὶ δικαίως ὅτι ἡ ἀπέραντος σουδανικὴ ἔκτασις εἶναι δυνατὸν νὰ καταστήσῃ διὰ τὴν Ἀγγλίαν περιττὸν τὸν αἰγυπτιακὸν βάμβακα, εἰς ἐπίμετρον δὲ ἡ διάχυσις τῶν νειλωτικῶν ὑδάτων εἰς τὴν ἔκτασιν ταύτην εἶναι δυνατὸν νὰ καταστήσῃ τὸ εἰς τὴν Αἴγυπτον καταφθάνον νειλωτικὸν ὕδωρ ἀνεπαρκές.

Τὸ ἀπὸ τῶν σιγαρέττων κέρδος τῆς Αἰγύπτου εἶναι φαινομενικόν, διότι ἔπαυσεν ἡ ἐξαγωγὴ τῶν αἰγυπτιακῶν σιγαρέττων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μόνη ἡ ἐπιτόπιος κατανάλωσις ἔμεινε. Φορολογεῖ λοιπὸν τὸν λαόν της.

Ἡ παραγωγὴ τῆς ζακχάρεως δύναται ν' αὐξήσῃ ἀκόμη.

Τὸ σημαντικώτατον εἶναι ὅτι ἡ Αἴγυπτος δύναται ν' ἀπαλλαγῇ τῆς εἰσαγωγῆς ἀνθράκων, ἂν χρησιμοποιήσῃ ὡς κινητήριον δύναμιν τὸν λευκὸν ἄνθρακα, ἤτοι τὴν ὁρμὴν τοῦ Νείλου καὶ ἰδίως τὴν πτῶσιν τῶν ὑδάτων ἀπὸ τῶν νειλοφρακτῶν. Τότε εἰς εὐτυχὲς ἐπίμετρον, πλεῖσται ἄλλαι βιομηχανίαι θὰ ἐπιχειρηθοῦν, διότι ὄχι μόνον ὑπάρχουν αἱ πρῶται ὗλαι εἰς τὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐργατικοὶ ὅροι εἶναι εὐτυχέστεροι ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ εἰς τὴν Εὐρώπην. Δὲν ἔχει τὰς χειμερινὰς κακουχίας τῶν βορείων κλιμάτων, ἔχει τὴν φυσικὴν ἐλαχίστην ἡμέραν τῶν 9 ὡρῶν, οἱ δὲ ἐργάται εἶναι πολλοί, διότι δὲν μεταναστεύουσιν οἱ ἄλλως τε καὶ πολύτεκνοι ἰθαγενεῖς, εἶναι δὲ καὶ λιτότεροι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἐπὶ πλέον ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας, ἤτοι ἡ πελατεία τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας, κατοικεῖ τὰς ὄχθας τῆς μακρᾶς καὶ ὑγρᾶς ὁδοῦ δι' ἧς λίαν εὔωνος εἶναι ἡ ἀποστολὴ βιομηχανευμάτων ἀπὸ τῶν παροχθίων ἐργοστασίων εἰς τὰς παροχθίους ἀγορὰς τῆς καταναλώσεως. Πλεῖστα βαρέα, ὀγκώδη καὶ εὔθραυστα βιομηχανεύματα, ὅπως τὰ ὑαλικά, τὰ εἴδη πορσελάνης κτλ., προερχόμενα ἐξ Εὐρώπης, βαρύνονται εἰς ναύλους καὶ φθορὰν ἐκ τῆς διὰ τῶν σιδηροδρόμων καὶ θαλάσσης μεταφορᾶς. Ἡ ἐκ τῶν μεταφορικῶν τούτων δαπάνη εἶναι μεγαλυτέρα πολὺ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὑπερτιμήσεως τοῦ αὐτοῦ εἴδους λόγῳ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ γαιάνθρακος. Τὸ πιάτο λ. χ. βαρύνεται μὲ μεταφορικὰ ἐκ Γερμανίας 61 % τῆς ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τιμῆς του, ἐνῷ ὁ δι' αὐτὸ ἄνθραξ μὲ 15 %. Ἔπειτα ἡ Αἴγυπτος ἔχει πέριξ της χώρας ὑστερούσας κατὰ πολὺ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ ἑπομένως πελάτιδας τῶν προϊόντων της, λόγῳ τῆς γειτνιάσεως, τῆς ὁμογλωσσίας καὶ τῆς ὁμοδοξίας των.

Πραγματευθέντες τὴν οἰκονομικὴν γεωγραφίαν τῆς χώρας δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν γεγονὸς ἐνδιαφέρον πολὺ καὶ ἰδιαιτέρως ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς τυχὼν μακρᾶς εὐνομίας ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1884 ηὐκαίρησε ν' ἀναπτύξῃ τὰς ἀρετάς του στερεῶς. Εὐφυής, φιλόπονος καὶ φιλόμουσος ἐπεδόθη εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα μὲ πολλὴν ἐπιτυχίαν. Ἐπιστήμονες, ἔμποροι, τεχνῖται καὶ καλλιτέχναι ἀκόμη δόκιμοι ἐπληθύνθησαν, οὕτως ὥστε σήμερον ἐξετόπισαν ἐν τῷ ἐλευθέρῳ συναγωνισμῷ τοὺς ξένους εἰς πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ στάδια. Τελευταίως νόμοι προστατευτικοὶ τοῦ ἰθαγενοῦς ἐργατικοῦ ὑλικοῦ, ἀναποδράστως φέροντες χαρακτῆρα ξενηλατικόν, ὁποῖοι ἄλλως τε καὶ προηγήθησαν εἰς τὰς μάλιστα πεπολιτισμένας χώρας, ἔθηκαν φραγμὸν εἰς τὴν ἔξωθεν μετανάστευσιν. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθε μαρασμὸς τῶν ἐργατικῶν ξένων παροίκων καὶ μία ἀληθινὴ ἔξοδος αὐτῶν, ἰδίως τῶν Ἑλλήνων, ἐσημειώθη ἀπό τινων ἐτῶν. Ταύτην ἐπέτεινεν ἡ συναλλαγματικὴ διαφορά, διότι πολλοὶ Ἕλληνες ἀποκτήσαντες περιουσίαν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ βλέποντες τὸν ἰθαγενῆ συναγωνισμὸν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἐκεῖ βίου, ἐπροτίμησαν νὰ ἐγκαταστα-

Digitized by Google

θῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Παρὰ τὰς αἰσιοδόξους γνώμας τινῶν ὁμογενῶν ἐν Αἰγύπτῳ, ἡμεῖς ἐπιμένομεν ὅτι δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐκκενωθῇ ἡ χώρα ἀπὸ τῶν ξένων καὶ ὅτι μόνον ὀλιγομελεῖς παροικίαι θὰ ἀπομείνωσιν εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας πόλεις, Κάϊρον, Ἀλεξάνδρειαν καὶ Πὸρτ Σαΐτ. Ἤδη ἡ ὕπαιθρος σχεδὸν ἐξεκενώθη. Εἰς ἐπίμετρον ὑπὸ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα εὐδοκιμεῖ ἐξαιρέτως ἡ σωβινιστικὴ ἀντίληψις. Πᾶσαι αἱ δημόσιαι θέσεις, αἱ κυβερνητικαὶ προμήθειαι καὶ τὰ δημόσια ἔργα ἀφ᾽ ὧν εἶχον πλουτήσει οἱ ξένοι ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τούτων. Ἐπὶ 14 ἑκατομμυρίων κατοίκων, πάντες συλλήβδην οἱ ξένοι δὲν φθάνουν ἤδη τὸ ἥμισυ ἑκατομμύριον. Ἡ ἰθαγενὴς πελατεία ἀποφεύγει τὸν ξένον ὅσον τῇ εἶναι δυνατόν. Ἕκαστος δ᾽ ἐννοεῖ ποῦ ὁδηγεῖ μοιραίως ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις.

ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ. Διὰ τοῦ Νόμου 9 τοῦ 1914 (Ἐπίσημος Ἐφημ. 30 Σεπτεμβρίου ἀριθ. 192) ὡρίσθησαν ὡς ἑξῆς αἱ εἰς γαλλικὸν μετρικὸν σύστημα ἀξίαι τῶν θεμελιωδῶν ἰθαγενῶν μέτρων καὶ σταθμῶν.

Μέτρα μήκους:

1 Ντίρα μπάλαντι		= 0 μ. 58 ἑκατοστὰ
1 Ντίρα μάμαρι		= 0 μ. 75 »
1 Κάσαμπα		= 3 μ. 55 »
1 Μπάα	= 4 Ντίρα μάμαρι	= 3 μ.
1 Κιρὰτ βαρσοὺμ	= 1/6 Χάμπα σαϊρ	= 0 μ. 087 χιλιοσ.
1 Χάμπα σαΐρ	= 1/144 Ντίρα μάμαρι	= 0 μ. 521 »
1 Οὔσμπα	= 1/24 »	= 3 μ. 125 »
1 Καμπτὰχ	= 1/6 »	= 12 μ. 500 »
1 Χιντάζα		= 0 μ. 656 »

[Τὸ *Ντίρα μπάλαντι* χρησιμοποιεῖται διὰ τὰ ὑφάσματα· τὸ *Ντίρα μάμαρι* εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὸ *Κάσαμπα* διὰ τὰς γαίας].

Μέτρα ἐπιφανείας:

1 Σαχτοὺτ	= 1/24 σάχμ	= 0,304	τοῦ τετραγωνικοῦ μέτρου
1 Σὰχμ	= 1/24 κιρὰτ	= 7,293	» » »
1 Ντάνεκ	= 1/5 »	= 29,172	» » »
1 Χάμπα	= 1/3 »	= 58,345	» » »
1 Κιρὰτ	= 1/24 φεδδ.	= 175,035	» » »
1 Φεδδὰν		= 4200,833	» » »
1 Τετ. Ντίρα μάμαρ		= 0,5625	» » »
1 Τετρ. Κάσαμπα		= 12,6025	» » »

Μέτρα χωρητικότητος:

1 Κιρὰτ	= 1/32 κάδαχ	= 0,064	λίτρας
1 Κανούμπα	= 1/16 »	= 0,119	»
1 Τούμνα	= 1/8 »	= 0,258	»
1 Ρούμπα	= 1/4 »	= 0,516	»
1 Νοὺφσ καδὰ	= 1/2 »	= 1,031	»
1 Καδὰ	= 1/96 ἀρδὲπ	= 2,062	»
1 Μέλονα	= 2 καδᾶ	= 4,125	»
1 Ρούπ	= 4 »	= 8,210	»
1 Κέλα	= 8 »	= 16,500	»
1 Βέμπα	= 16 »	= 33,000	»
1 Ἀρδὲπ	= 6 βέμπαι	= 198,000	»

Βάρος κατὰ προσέγγισιν ἑνὸς *ἀρδὲπ* διὰ διάφορα γεωργικὰ προϊόντα: Βρόμη 150 χιλιόγρ., Κριθὴ 120 χιλιόγρ., Ἀραβόσιτος σάμι 140 χιλιόγρ., Ἀραβόσιτος ρεφία σβέγκα 135 χιλιόγρ., Φασόλια 155 χιλιόγρ., Φακὴ 157 χιλιόγρ., Βαμβακόσπρ. 270 χιλιόγρ.

[Ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ρευστὰ πωλοῦνται μὲ τὸ βάρος των, διότι δὲν ὑπάρχουν εἰδικὰ μέτρα ὄγκου τῶν ρευστῶν. Τὸ *γαλόνι* χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν πώλησιν τῆς παραφίνης.]

Βάρη συνήθους χρήσεως:

1 Δίρεμ (δράμι)		= 3,12	γραμμάρ.
1 Ὀκία (οὐγγία)	= 12 δράμια	= 37,44	»
1 Ρότλ	= 144 »	= 449,28	»
1 Ὀκᾶ	= 400 »	= 1,248	»
1 Καντὰρ	= 100 ρότλ (36 ὀκδ.)	= 44,928	χιλγρμμ.

Βάρη διὰ πολυτίμους λίθους καὶ μέταλλα:

1 Καμὰχ	= 1/4 κιρὰτ	= 0,4875	γραμμάρ.
1 Κιρὰτ (καρὰτ)	= 1/16 δραμ.	= 0,195	»
1 Μαγκὰρ	= 18 καρὰτ	= 3,51	»
1 Μιτκὰλ	= 24 »	= 4,68	»

Καντάριον βάμβακος:

Βάμβαξ ἐκκοκκισμένος 100 Ρότλα
» ἀνεκκόκκιστος 315 »

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ. Παραθέτομεν πίνακα τῶν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ μεταλλικῶν νομισμάτων:

Μέταλλον	*Ἀξία*	*Βάρος εἰς γραμ.*	*Τίτλος τοῖς 1000*
Χρυσᾶ	100 γρ. δ. = 1 λιρ. αἰγ.	8,50	
	50 » » = 1/2 » »	4,25	875
Ἀργυρᾶ	20 » = τάλληρον	28,00	
	10 » = 1/2 »	14,00	833 1/2
	5 » = σελλίνι	7,00	
	2 » = 1/2 φρ.	2,80	
Νικέλινα	10 μιλλιὲμ = (1 γρ. δ.)	6,00	Νίκελ
	5 »	5,00	250
	2 »	4,00	Χαλκὸς
	1 »	3,00	750
Χαλκᾶ	1/2 μιλιὲμ (νίκλα)	3,333	

Αἱ ἀντιστοιχίαι τῶν νομισμάτων τούτων πρὸς τὰ τῶν ξένων χωρῶν ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

Μία λίρα Αἰγύπτου = 1 λίρα Ἀγγλ., 0 σελ., 6, 1 πέννες = 25,87 χρ. φράγκα = 20,95 χρ. μάρκα = 12,41 Ὁλλανδικὰ φιορίνια = 18,62 κορῶναι (Σουηδικαί, Δανικαί, Νορβηγικαί) = 4,99 δολλάρια = 15,38 ρουπίαι Ἰνδιῶν = 10,01 γιὲν Ἰαπωνίας.

Μία λίρα Ἀγγλίας = 975 μιλλιὲμ τῆς Αἰγυπτ. λίρας.—Ἓν χρ. φράγκον = 38,66 μιλλιέμ.—Ἓν δολλάριον = 200,34 μιλλιέμ.

ΑΡΧΑΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ἐκ τῶν φαινομένων τῆς νειλωτικῆς προσχώσεως, τῶν ὁποίων παριστάμεθα μάρτυρες σήμερον, καὶ τῆς γενικῆς ἀπόψεως τῆς διαπλάσεως τῆς χώρας εὔκολα ἐννοοῦμεν ὅτι, πρὶν ἢ ὁ Νεῖλος διαρρήξῃ τὸ κατὰ τὸ Ἀσουὰν φράγμα, τὰ μεσογειακὰ ὕδατα εἰσεχώρουν μέχρι τῆς θέσεως τῆς Μέμφιδος εἰς κόλπον τριγωνικὸν ὅστις προσχωσθεὶς ἀποτελεῖ σήμερον τὸ Δέλτα. Τὰ κύματά της ἔπληττον τὸ ὀροπέδιον ἐφ᾽ οὗ ἐκτίσθησαν αἱ μεγάλαι πυραμίδες καὶ ὅπου σήμερον ἀπαντοῦν ἄφθονα τὰ θαλάσσια κογχύλια. Σήμερον ἡ κοιλὰς τοῦ Νείλου ἀποτελεῖ μακρὰν ταινίαν καλλιεργήσιμον, περιθεομένην ἑκατέρωθεν ἀπὸ τὰς ἄμμους καὶ τὰς δύο ὀροσειράς. Τοῦτο ὀφείλεται ὄχι μόνον εἰς τὸν γονιμοποιὸν Νεῖλον, ἀλλ᾽ ἀκόμη καὶ κυρίως εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κατόπιν μακραίωνος προσπαθείας κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ γονίμους καὶ τὰς ἐλαχίστας πτυχὰς τῆς κοιλάδος. Κατὰ τὴν μυθικὴν ὅμως ἐποχὴν εἰς τὸ αὐτὸ πλαίσιον ἡ κοιλὰς παρουσίαζεν ἄλλην τὴν ὄψιν. Ὁ Νεῖλος ἤρχισε νὰ ἕρπῃ τοὺς ἑλιγμούς του εἰς τὸ ταπεινότερον τῆς κοιλάδος χωρὶς ὡρισμένην κοίτην, ἀλλὰ ρέων πότε ἐντεῦθεν πότε ἐκεῖθεν. Παρῆλθε καιρὸς ἕως οὗ νὰ ὀρυγῇ μία ὁριστικὴ κοίτη διὰ μέσου τοῦ δαιδάλου τῶν προσχώσεων τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος ἑκάστοτε διέπλαττεν. Ἡ ἰλύς του ἐναπετίθετο κατ᾽ ἔτος εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τὴν ὁποίαν ἐπλημμύρει, ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἄμμους καὶ τοὺς χάλικας τοὺς ὁποίους συμπαρέσυρε καὶ οἱ ὁποῖοι κατεκάθιζον εἰς τὸν δρόμον τοῦ ροῦ του, ἡ κοίτη του ὑψοῦτο βαθμηδὸν ἀφήνουσα ἑκατέρωθεν εἰς τὰ ἄκρα τῆς κοιλάδος ἐκτάσεις ταπεινοτέρας ὅπου ἐσχηματίζοντο μεγάλα ἕλη πληρούμενα ὕδατος κατὰ πᾶσαν ὕψωσιν. Εἰς ταῦτα ἀνεπτύχθη πυκνὴ καὶ ὀργῶσα βλάστησις ὑδροχαρῶν φυτῶν, καλάμων, παπύρων, λωτῶν κλπ., κατὰ δὲ τὰ χείλη των δάση παντὸς εἴδους. Ἡ λιμνώδης αὕτη ζώνη, διετήρει εἰς τὴν σήμερον αὐχμηρὰν χώραν διαρκῆ ὑγρασίαν καὶ ἡ χώρα ὡμοίαζε πρὸς τὰς ἐκτάσεις τοῦ σημερινοῦ Ἄνω Νείλου. Τὸ κλῖμα ἦτο θερμότερον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν ἐλέφαντος, καμηλοπαρδάλεως, στρουθοκαμήλου, ζῴων ἅτινα ἐξέλιπον πρὸ μακροῦ, ὅπως τελευταίως ἐξέλιπον ὁ κροκόδειλος καὶ ὁ ἱπποπόταμος. Ὁ κατόπιν πυκνὸς οἰκισμὸς καὶ ὁ πολιτισμός του ἐξηφάνισαν ἢ

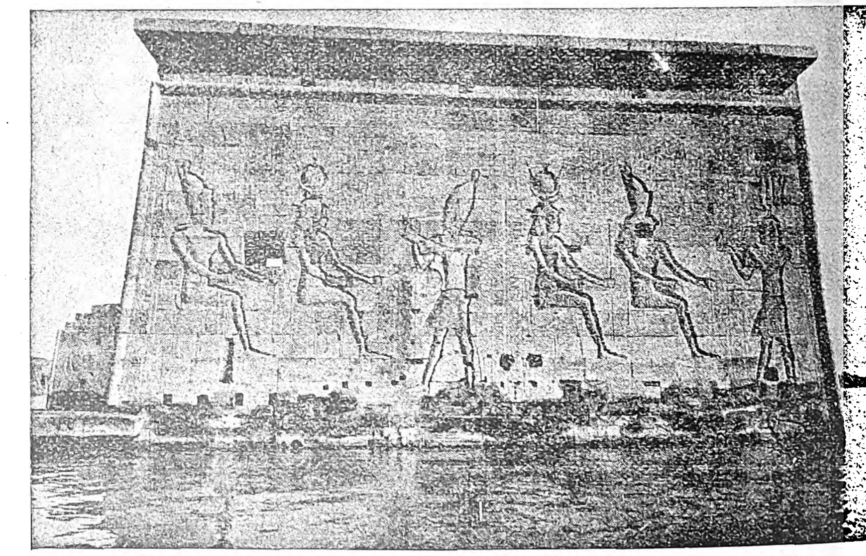

Ὁ πυλὼν τοῦ ἐν Φίλαις ναοῦ τῆς Ἴσιδος κατὰ τὴν πλήμμυραν εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ νειλοφράκτου τοῦ Ἀσουάν.

ἀπεμάκρυναν ζῷα καὶ φυτά, τὰ ὁποῖα ὁ πρωτογενὴς Αἰγύπτιος ἐκυνήγει ἢ ἡλίευεν.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐσχηματίσθη τὸ ἑλῶδες καὶ ταπεινὸν Δέλτα, ἡ Κάτω αὐτὴ Αἴγυπτος δὲν προσέλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁριστικὴν τὴν μορφήν. Αἱ Πικραὶ λίμναι κατὰ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Σουὲζ καὶ αἱ λίμναι τοῦ Νατροὺν κατὰ τὴν ὁμώνυμον κοιλάδα, ἔπειτα δὲ τὸ πλῆθος τῶν στομίων δι᾽ ὧν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐξέβαλλεν ὁ Νεῖλος, ἐνῷ σήμερον ἐκβάλλει διὰ δύο μόνον στομίων, μαρτυροῦν ὅτι ἐπῆλθε μεγάλη μορφολογικὴ μεταβολὴ εἰς τὸ Δέλτα. Ἡ σύγκρισις τοῦ χάρτου τῶν ἀρχαίων βραχιόνων πρὸς τοὺς σημερινοὺς εἶναι πολὺ εὔγλωττος. Ἡ τοιαύτη τῶν βραχιόνων τοῦ ποταμοῦ διάταξις καὶ αἱ μεταξύ των διώρυγες τεχνηταὶ ἢ φυσικαὶ κατεμέρισαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν γῆν εἰς τεμάχια αὐτάρκη σχετικῶς, σχηματίσαντα τοὺς *νομούς*. Φυσικὰ δὲ αἱ ὑδρογραφικαὶ αὐταὶ μεταβολαὶ ἐπέφεραν καὶ διοικητικὰς μεταβολὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀκόμη, διότι ἕκαστος νομὸς εἶχε διαπλάσει ἴδιον τυπικὸν τῆς τελετουργίας του. Ἕκαστος τῶν φαραωνικῶν νομῶν εἶχε καὶ τὸ ἱερογλυφικόν του σύμβολον, ἀντικείμενον ἢ ζῷον ἢ συνδυασμὸν ἀμφοτέρων. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων οἱ αὐτοὶ νομοὶ προσέλαβον ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἀφοῦ οἱ θεοὶ ἑκάστου νομοῦ ἐταυτίσθησαν πρὸς ἀντιστοίχους περίπου ἑλληνικὰς θεότητας.

Αἱ νεώτεραι ἔρευναι ἐν Αἰγύπτῳ ἀνὰ τὰς προϊστορικὰς νεκροπόλεις ἔδειξαν ὅτι πρὸ τοῦ Μενὲς τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ φαραώ, ἡ ἁλιεία, ἡ γεωργία καὶ αἱ πρωτογενεῖς κοινωνικαὶ τέχναι ἦσαν σχετικῶς προηγμέναι. Κατόπιν ἡ παράδοσις, ἐλλείψει γραπτῶν μνημείων, ἔπλασεν ὅτι οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι Αἰγύπτιοι ἔζων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν θεῶν. Χωρισμένοι εἰς πατριὰς ἐκυβερνῶντο ἀπὸ τὸν Ὧρον ὡς «ὑπηρέται τοῦ Ὥρου» (*Σαμσοῦ Χοροῦ*). Κατοικοῦσαι αἱ φατρίαι κατὰ μῆκος τοῦ Νείλου, εἶχον ἑκάστη τὸν θεόν των καὶ τοὺς νόμους των. Βραδύτερον ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας διὰ τὴν ὑδρονομὴν καὶ τὴν ρύθμισιν τῆς πλημμύρας ἐπῆξεν αὐτὰς εἰς ὁμοσπονδίας ἢ μικρὰ φέουδα, ἕως ὅτου αὐτὴ ἡ φυσικὴ διάπλασις τῆς χώρας ἥνωσεν αὐτὰς εἰς τὰ δύο κράτη, τὸ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου (*τὸ Ρέζι*) καὶ τὸ τῆς Κάτω (*τὸ Μουρί*), ἡ δὲ ἕνωσις ἀμφοτέρων ὑπὸ ἓν σκῆπτρον τῆς ὅλης χώρας (*Κεμὶτ*) ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Μενές. Ἐντούτοις τὰ κρατίδια ἐκεῖνα δὲν ἐξηφανίσθησαν, ἀλλ᾽ ἐγένοντο ἐπαρχίαι ἢ νομοί. Ὁ νομὸς περιελάμβανε μίαν ἢ περισσοτέρας πόλεις καὶ περιοχὴν περιωρισμένην. Περιελάμβανε δηλ. τὴν πρωτεύουσαν (*μουῒτ*), ἤτοι τὴν ἕδραν τῆς πολιτικῆς, στρατιωτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀρχῆς μὲ τὴν περιοχήν της, ἔπειτα δὲ τὰς γαίας (*οὐού*) τὰς ὑφισταμένας τὴν γονιμοποιὸν τοῦ Νείλου πλήμμυραν, καὶ τέλος τὰ ἕλη (*παχού*), ἤτοι μέρη πολὺ ταπεινά, ὥστε νὰ μὴ στεγνώνουν εὔκολα μετὰ τὴν πλήμμυραν, καὶ διὰ τοῦτο προωρισμένα διὰ βοσκάς, ὅπου ἦτο τοῦτο δυνατόν, ἢ καλλιεργούμενα μὲ λωτοὺς καὶ πάπυρον καὶ χρησιμοποιούμενα ἀκόμη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὑδροχαρῶν πτηνῶν. Εἰς ταῦτα ἂς προστεθοῦν αἱ διώρυγες ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἄρδευσιν καὶ τὴν συγκοινωνίαν. Ἐπὶ κεφαλῆς ἦτο πρίγκιψ κληρονομικὸς (*χὰκ ἢ χαῒτ*) συχνὰ φεουδάρχης, ἄλλοτε διωρισμένος ὑπὸ τοῦ φαραώ. Ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας ἦτο ὁ μέγας ἱερεὺς τοῦ ἐπιτοπίου θεοῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ νομάρχου πρίγκιπος, καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο ἢ κληρονομικὸν ἢ αἱρετόν. Οἱ κάτοικοι ἐπλήρωναν εἰς εἶδος τοὺς φόρους των καὶ δι᾽ αὐτὸ συχνὰ ἐγίνετο ἡ ἐκτίμησις τῆς κτηματικῆς περιουσίας κατ᾽ ἔκτασιν καὶ κατὰ παραγωγήν. Ὑπήγοντο εἰς στρατιωτικὴν θητείαν καὶ εἰς ἀγγαρείας διὰ τὰ δημόσια ἔργα, οἷον κατασκευὴν ναῶν, διωρύγων, ὀχυρωμάτων, ὁδῶν.

Τὸ πλῆθος τῶν νομῶν παρουσιάζεται μεταβλητὸν καθ᾽ ἱστορικὰς περιόδους. Οὕτως οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀναφέρουν 36, ἐνῷ οἱ αἰγυπτιακοὶ κατάλογοι δίδουν ἐνίοτε 44, ὧν 22 διὰ τὴν Ἄνω καὶ 22 διὰ τὴν Κάτω Αἴγυπτον. Νοτιώτατα ἦτο ὁ Τὸ Χεντίτ, μεθόριος τῆς Νουβίας, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀμποῦ (νησῖδα *Ἐλεφαντίνην*). Εἶχε τὰς πόλεις Σονανοῦ (Ἀσουὰν) καὶ τὰς νησῖδας Σενομουῒτ (Βιγκὰς) καὶ Λὰκ (Φίλας) εἰς ἃς κατέφυγον οἱ ἐθνικοὶ διωκόμενοι ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Ἔπειτα—ἀπὸ Ν πρὸς Β—ἤρχοντο ὁ Τὰς Χοροῦ (Ἀπολλωνίτης) μὲ πόλεις τὴν Δοδοῦ (Ἀπολλωνόπολιν τὴν Μεγάλην, σημ. Ἐδφοῦ) καὶ Κχουοῦ (σημ. Σίλσιλις) καὶ (Λατοπολίτης) νομὸς Τὲν μὲ πρωτεύουσαν κατ᾽ ἀρχὰς μὲν τὴν Νεχαβὶτ (Εἰλείθυιαν κατὰ Σαμπολλιών), ἔπειτα δέ, ἐπὶ Πτολεμαίων, τὴν Σανὶτ (Λατόπολιν, σημ. Ἐσνέ). Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ὑξῶς ἡ Νεχαβὶτ ἔγινε τὸ κέντρον τῆς πατριωτικῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐνίοτε ἡ πρωτεύουσα τῆς ἀνεξαρτήτου Αἰγύπτου. Δι᾽ ὃ καὶ οἱ ἡγεμόνες της, μέλη τῆς παλαιᾶς φαραωνικῆς δυναστείας, ἔφερον τὴν τίτλον *Βασιλικὸς υἱὸς τῆς Νεχαβίτ*. Ἀμέσως βορειότερον ἤρχετο ὁ ὀνομαστὸς νομὸς Οὐϊλίτ, ὁ Πενθυρίτης τῶν Ἑλλήνων, μὲ πρωτεύουσαν τὴν ἑκατόμπυλον Ἀπίτ, Ταπίτ, τὰς *Θήβας*, οἶκον τοῦ Ἀμωνρᾶ ἄνακτος θεῶν καὶ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου (*Πά-Ἀμών*),—*Διόσπολις ἡ Μεγάλη*. Ἀρχαιοτάτη πόλις πατρὶς γηΐνη τοῦ Ὀσίριδος καὶ ἕδρα δυναστείας προϊστορικῆς. Κατὰ τὴν ἀκμήν της ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Λιβυκῆς εἰς τὴν Ἀραβικὴν ὀροσειράν. Ἐννέα διαδοχικῶν καὶ ἐνδοξοτάτων δυναστειῶν (ΙΑ'—Κ') ἡ ἕδρα ἡλώθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τῶν Αἰθιόπων, εἶτα

Digitized by Google

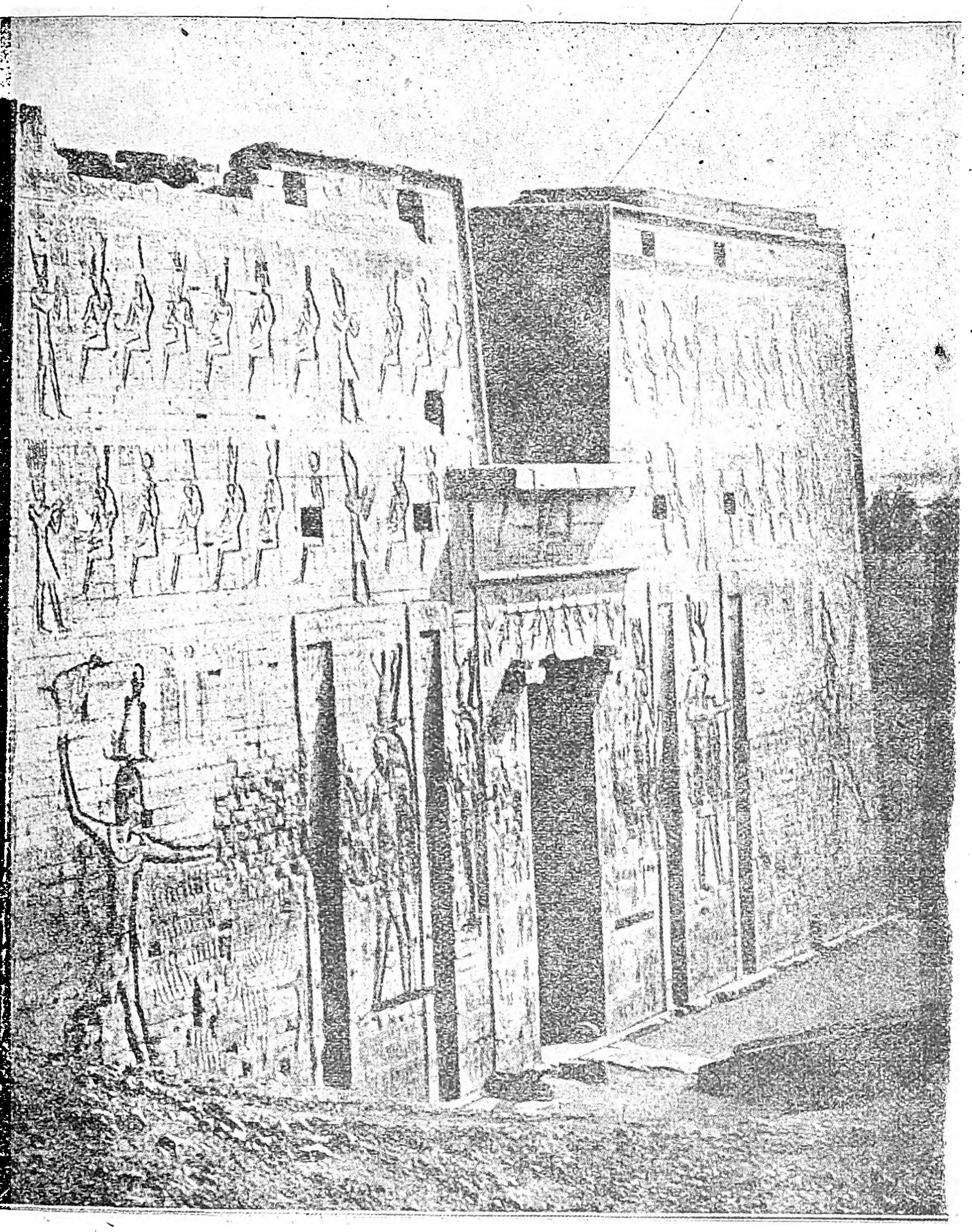

Πυλὼν τοῦ ἐν 'Εδφοῦ ναοῦ τοῦ ῞Ωρου.

τῶν 'Ασσυρίων καὶ κατόπιν τῶν Περσῶν, τελείως δὲ ἐξηφανίσθη ὑπὸ Πολεμαίου τοῦ Λαθύρου, τῷ δὲ 47 π. Χ. ὑποστᾶσα καὶ τὸ ἐπίμετρον δεινῆς σεισμικῆς ἀνατροπῆς. 'Επὶ τῶν ἐρειπίων της ἐγκατέστησαν πολλὰ ἀραβικὰ χωρία γνωστὰ σήμερον ὑπὸ τὰ ὀνόματα: ἐλ 'Αξοραὶν (Λοῦξορ) καὶ Κάρνακ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, Γκούρνα, Μεντινὲτ-'Αμποῦ, Ντέϊρ ἐλ Μπάχαρι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς. 'Απὸ τῆς πτώσεώς της ἡ πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ μετεφέρθη εἰς Νοτίαν 'Ονοῦ ἢ 'Ερμονθίδα, ἐπίσης πόλισμα προϊστορικόν.

Βορείως τῶν Θηβῶν εἶναι οἱ ἑξῆς νομοί: ἐπὶ μὲν τῆς δεξιᾶς ὄχθης ὁ Χαρουΐ (Κοπτίτης) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κοῦμπτι (Κοπτός), φρούριον καὶ ἐμπορικὸν σταθμὸν ὀνομαστότατον, ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὁ Τεντυρίτης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ταριρὲτ (Τέντυρις, Δενδεράχη) ὅπου ἀνεκαλύφθη ὁ περίφημος Ζωδιακὸς κύκλος. Κατόπιν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν οἱ Χαζεκχὸκ (Διοσπολίτης) καὶ ὁ Θινίτης, οὗτινος ἡ πρωτεύουσα Θῖνις ὑπῆρξε πατρὶς τοῦ Μενές, καὶ κατόπιν ἡ (῎Αβυδος) 'Αβουδοῦ, μία τῶν ἱερωτάτων μητροπόλεων τῆς Αἰγύπτου. 'Ο Μασπερὸ λέγει περὶ αὐτῆς ὅτι λόγῳ τῆς ἐδαφικῆς της στενότητος οὐδέποτε ἐξετάθη πολύ, ἀλλὰ λόγῳ τῶν ἱερῶν της παραδόσεων εἶναι ἡ συχνότερον πάσης ἄλλης μνημονευομένη εἰς τὰ κείμενα. 'Ο τάφος τοῦ 'Οσίριδος ἐδέχετο ἐκεῖ τὰς στήλας ὅλων τῶν ἰσχυρῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ αἱ πανηγύρεις της ἦσαν πολυσύχναστοι. Βραδύτερον ἐπὶ Πτολεμαίων ἐξέπεσε καὶ τὴν διεδέχθη ἡ Ψοΐς, τὴν ὁποίαν μεγαλύνας ὁ πρῶτος Λαγίδης ὠνόμασε Πτολεμαΐδα.

Οἱ νομοὶ τῆς Μέσης Αἰγύπτου μεταξὺ 'Αβύδου καὶ Μέμφιδος, χωρὶς νὰ ἀσκήσουν ποτὲ ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν, ἔπαιξαν οὐχ ἧττον ἱστορικὸν ῥόλον σημαντικόν. 'Εκτὸς τούτων ἀποσπασθέντες τῆς ῎Ανω Αἰγύπτου καὶ ἑνωθέντες εἰς μίαν κυβέρνησιν ἀπετέλεσαν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων τὴν *'Επτανομίδα*. Οἱ τῆς μέσης Αἰγύπτου νομοί, πολυάνθρωποι καὶ μεστοὶ ὀχυρῶν εὐστόχως τοποθετημένων, ἐκυριάρχουν τῶν ἀπὸ Μέμφιδος εἰς Θήβας ὁδῶν. 'Επὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης ὠρθοῦτο πρῶτον τὸ ὀχυρὸν 'Αποῦ ἢ Χμινοῦ (*Πανόπολις* ἢ *Χέμμις* τῶν 'Ελλήλων) εἰς τὸν ὁμώνυμον νομόν. 'Ελατρεύετο ἐκεῖ ὁ Μινοῦ, οὗτινος εἷς τῶν τίτλων Πεχριροῦ ἢ Πεχρισοῦ (δρομεὺς) ἐξειλίχθη ἐκ τῆς ὁμοηχίας ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων εἰς Περσέα. 'Αμέσως βραδύτερον ἤρχοντο ἡ Τουκαοῦ καὶ ἡ Παχαρνουβοὺς εἰς τὸν νομὸν Δοῦφ ('Ανταιοπολίτης) ἐνῷ εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην, εἰς τὸν νομὸν Βααλοῦ ('Υψηλίτης), ὠρθοῦτο τὸ φρούριον Σασοτποῦ (Σώτπ) καὶ εἰς τὸν νομὸν ῎Ανω 'Ιοτὲφ ('Ιοτὲφ Κχόντ, Λυκοπολίτης) ἡ ἰσχυρὰ πόλις Σιοὺτ (σήμ. 'Ασιούτ, ἑλλην. *Λυκόπολις*). 'Απὸ τούτου μετέβαινον εἰς τὸν Κάτω 'Ιοτὲφ ('Ιοτὲφ Ποχοῦ) ὅπου ἡ Κουζὶτ (Κοῦσσαι) ἐκυριάρχει. 'Απὸ τῶν Πτολεμαϊκῶν χρόνων ὁ νομὸς διεμελίσθη μεταξὺ τῶν δύο γειτονικῶν.

Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς *'Ερμουπόλεως* ἦτο *Χμουνοῦ*, ἤτοι ἡ πόλις τῶν ὀκτὼ θεῶν, ὠνομάζετο δὲ καὶ Οὐνοῦ, ἤτοι ἡ Πόλις τοῦ θεοῦ Λαγωοῦ, καὶ ἦτο πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Οὐνοῦ ('Ερμουπολιτικοῦ) ὅστις δὲν ἦτο παρόχθιος τοῦ Νείλου ἀλλὰ τῆς διώρυγος Βὰχρ Γιουσσούφ. Καὶ αὐτὴ ἦτο ἀρχαιοτάτη πόλις ὅπου κατήγαγε μίαν τῶν κατὰ τοῦ Σὲτ (Τυφῶνος) νικῶν του ὁ ῟Ωρος, ὁ δὲ πολιοῦχος τῆς πόλεως Θὼτ μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν 'Οσιριακῶν πολέμων. 'Η περιοχή του συνώρευε πρὸς Β καὶ Α πρὸς τὸν νομὸν Μιχέτ, ἕνα τῶν ἰσχυροτέρων νομῶν τῆς Θηβαΐδος. Πρωτεύουσα εἶχε τὴν Χιμπονοῦ (σημ. Μίνιαν) μεθ' ἣν εἶχε καὶ ἄλλας σημαντικὰς πόλεις, τὴν Νοφιρουῦς ('Ετλίδεμ), τὴν Μοναΐτ-Κουφοῦ, καὶ τὴν Χαουερίτ. Τὴν Μοναΐτ Κουφοῦ ἔκτισεν ἢ ἐμεγέθυνεν ὁ Κουφοῦ ἢ Χέοψ), ἀκμάζουσαν μέχρι τῆς ΙΒ' δυναστείας καὶ πατρίδα νέας ἐπαρχιακῆς δυναστείας γενομένην. Βορείως καὶ κατὰ μῆκος τῆς 'Αν. ὄχθης ἐξετείνοντο οἱ νομοὶ Πά, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Χσμπονοῦ ('Ιππώνην), καὶ Ματονοῦ ('Αφροδιτίτης), μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πὰ Νιβτεπὰχ ('Αφροδιτόπολιν, σήμ. 'Ατφίε). 'Επὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης μεταξὺ τοῦ Νείλου καὶ τῆς Λιβυκῆς ὀροσειρᾶς ἦτο ὁ νομὸς Οὐαμποῦ ('Οξυρυγχίτης) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Παμαζὶτ ('Οξύρυγχον) ὅπου ἀνεκαλύφθησαν τελευταίως πολλοὶ καὶ σπουδαιότατοι πάπυροι, ὁ νομὸς ῎Ανω Νουχὶτ ('Ηρακλεοπολίτης), μὲ πρωτεύουσαν τὴν Χακχινσοῦ ἢ Χνὲς ('Ηρακλεόπολις ἡ μεγάλη), καὶ ὁ νομὸς Κάτω Νουχίτ, εἰς ὃν ὑπήγετο καὶ τὸ σημερινὸν Φαγιούμ, ἤτοι ἡ ὄασις Τόσχε ἢ χώρα τῆς λίμνης Μίρι (Μοίριδος). Εἰς τὸν Κάτω Νουχὶτ ἀνῆκεν ἡ πόλις Μιριτοὺμ ἢ Μιτοὺμ (σήμ. Μεϊδοὺμ) εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Λιβυκῆς ὀροσειρᾶς. 'Επὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ἤδη ἐξαφανισθῆ, τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ Νείλου καὶ τοῦ ὄρους τμῆμα τῆς περιοχῆς της εἶχε προσαρτηθῆ εἰς τὸν 'Ηρακλεοπολίτην νομόν, ἐνῷ τὸ Φαγιοὺμ ἀπετέλεσεν ἴδιον νομόν, τὸν 'Αρσινοΐτην, οὗτινος ἡ ἀρχαία Σχοδοῦ ἢ Κροκοδειλούπολις κατέστη ἡ κυρία πόλις.

Χιλιόμετρά τινα βορ. τῆς Μιτοὺμ διήρχετό τις τὰ σύνορα τῆς Κάτω Αἰγύπτου εἰσερχόμενος εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Λευκοῦ τείχους ('Ανποῦ-Χαΐτ, ἢ Μεμφίτης νομός). Παρερχόμενος ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Πτόουϊ, στρατιωτικοῦ σταθμοῦ κατὰ τῶν ἀπὸ νότου εἰσβολῶν, ἔφθανεν ἐνώπιον τῆς Μαννοφρὶ (Μέμφιδος), τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ Φθᾶ, τῆς Χακαφθᾶ (οἶκος τοῦ Φθᾶ) ἐξ ἧς ὀνομασίας οἱ ῞Ελληνες ἔπλασαν τὴν λέξιν Αἴγυπτος. 'Η Μέμφις ἦτο τὸ ἰσχυρότατον ἴσως φρούριον τῆς ὅλης Αἰγύπτου. Συνέκειτο ἀπὸ τὴν παλαιὰν πόλιν, Λευκὸν τεῖχος, ἥτις ἦτο ἡ 'Ακρόπολις, περιέχουσα τὸν μέγαν ναὸν τοῦ Φθᾶ, καὶ ἀπὸ πολλὰς συνοικίας, ὧν ἡ κυριωτέρα 'Ανχτόουϊ κατέστη ἐπὶ τῆς περσικῆς ἐποχῆς ἡ διαμονὴ τῶν ξένων καὶ ἰδίᾳ τῶν Φοινίκων. 'Επισκιασθεῖσα ἀπὸ τὴν κτίσιν τῆς 'Αλεξανδρείας καὶ κατόπιν ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τὴν κτίσιν τοῦ Καΐρου κατήντησεν ἐπὶ τῶν 'Αράβων ἀπέραντος σωρεία ἐρειπίων. Κατὰ τὸν ΙΓ' μ. Χ. αἰῶνα ὁ 'Αβδαλλατὶφ ἔγραφε περὶ τούτων: «Παρὰ τὴν βαθυτάτην ἀρχαιότητα τῆς πόλεως καὶ τὴν μεγίστην ἔκτασίν της, τὰ ἐρείπιά της παρουσιάζουν ἔκτασιν καὶ μεγαλεῖον καταπλήττοντα. Τὰ τεράστια συντρίμματα τῶν οἰκοδομῶν της καλύπτουν ἀπέραντον ἔκτασιν. Εἴς τινα μέρη βλέπει κανεὶς τμήματα τῶν τειχῶν της ὄρθια ἀκόμη ἐκ λίθων ὀγκωδεστάτων. 'Αλλοῦ δὲν μένουν παρὰ τὰ θεμέλια, ἢ σωροὶ ἐρειπίων. Εἶδα τὸ τόξον μιᾶς πύλης ὑψηλοτάτης, τῆς ὁποίας ὁ πλάγιος τοῖχος εἶναι μονόλιθος καὶ ὁ ἄνω θόλος, μονόλιθος καὶ αὐτός, κατάκειται τώρα ἐμπρὸς εἰς τὴν εἴσοδον· τὰ ἐρείπια κατέχουν ἔκτασιν ἡμισείας ἡμέρας πορείας κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν.» ῎Εκτοτε ταῦτα ἐχρησίμευσαν εἰς οἰκοδομὰς ἐν Καΐρῳ καὶ εἰς ἄλλα γειτονικὰ χωρία, ἡ δὲ ἄμμος ἐκάλυψε τὰ ἐπίλοιπα.

Παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ Δέλτα καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης ἔθετον οἱ ἀρχαῖοι τὸν Λατοπολίτην, νομὸν μὲ πρωτεύουσαν τὴν 'Σοκμὶτ (Λατόπολιν) καὶ τὴν Κερκάσοραν. 'Επὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, συνορεύοντα πρὸς τὴν ἀραβικὴν ἔρημον, ἀπαντῶμεν τὸν 'Ηλιουπολίτην νομόν. 'Ονοῦ ἡ βορεία, ἡ 'Ηλιούπολις τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων, ἦτο ἡ μητρόπολις. 'Επὶ χειροποιήτου ὑψώματος ἐκτισμένη δὲν κατελάμβανε μεγάλην ἔκτασιν, οὔτε ἦτο πολυάνθρωπος· ἦτο ὅμως ἐπισημότατον θρησκευτικὸν κέντρον καὶ ἡ ἕδρα παγκοσμίου σεβασμοῦ θεολογικῆς Σχολῆς. Σόλων, Λυκοῦργος, Πυθαγόρας, Πλάτων, Εὔδοξος διῆλθον ἔτη ὁλόκληρα ἐν αὐτῇ μυούμενοι εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν θεολογίαν. Δύο γειτονικὰ χωρία, 'Αμποῦ καὶ Χαμπένμπεν (ἡ Βαβυλὼν τῆς Αἰγύπτου) διεδραμάτισαν σπουδαῖον ῥόλον κατὰ τοὺς ὀσιριακοὺς πολέμους καὶ ἦσαν ὀνομαστὰ προσκυνήματα. 'Επὶ τῆς ὄχθης ὑψοῦτο ἡ Ταροϊοῦ, σχεδὸν κατέναντι τῆς Μέμφιδος. Τὰ λατομεῖά της ὀρυχθέντα τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν πρώτων Φαραὼ ἐξηκολούθησαν ἄνευ σχεδὸν διακοπῆς λειτουργοῦντα μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως. Οἱ ῞Ελληνες τὴν ὠνόμασαν Τροίαν διατεινόμενοι ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ αἰχμαλώτων Τρῴων, ὅπως ἡ γείτων της Βαβυλὼν ὑπὸ αἰχμαλώτων Βαβυλωνίων.

'Η διάταξις τῶν ἄλλων νομῶν τοῦ Δέλτα καὶ ἡ ὀνομασία των δὲν καθωρίσθησαν ἀκόμη ἐπακρι

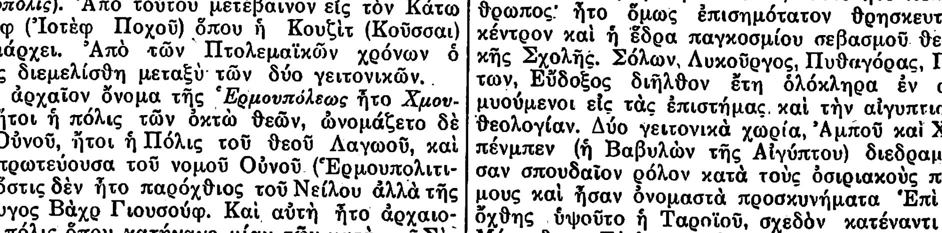

Κηδεία διὰ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν ῎Αβυδον.

('Ιστιοφόρον ῥυμουλκεῖ τὴν νεκροφόρον λέμβον. Παρὰ τὸ φέρετρον δύο ἱερεῖς θυμιῶσι καὶ ἀπαγγέλλουσι νεκρικὰς ᾠδάς.)

Digitized by Google

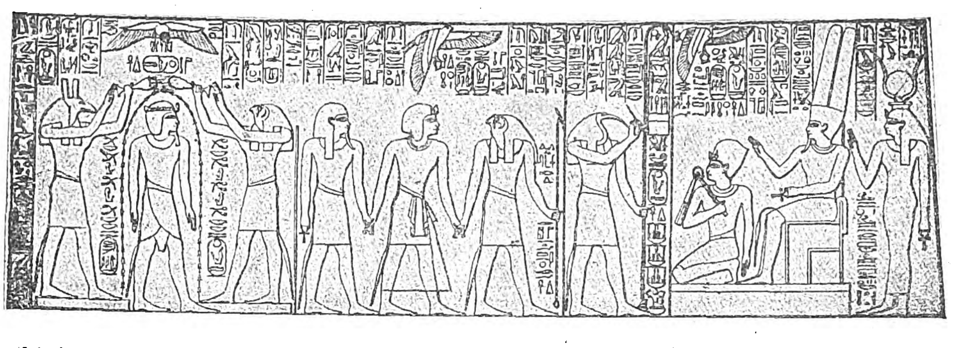

Ἀμένοφις ὁ Γ' καθαίρεται ὑπὸ τοῦ Ὥρου καὶ τοῦ Σὴθ καὶ ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ Χώνς καὶ τοῦ Ἀτοὺμ εἰς τὸν Ἄμμωνα ὅστις τὸν στέφει, ἐνῷ ὁ Θὼθ ἀναγράφει τὸ ὄνομα καὶ τὰ ἔτη τῆς Βασιλείας του. (ΙΗ' Δυν.-Κάρναχ)

βῶς. Ἐπὶ τοῦ Κανωπικοῦ βραχίονος, δεξιᾷ, ἦτο ὁ Σαΐτης νομός, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σάϊν. Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Σεβεννυτικοῦ βραχίονος ἡ Κσόου (Ξοΐς) καὶ Παουζὶτ (Βουτώ), ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὸν νομὸν Κάτω Ἀμ ἢ Πατουουζὶτ (Φθηνεῶτιν). Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Σεβεννυτικοῦ βραχίονος ἡ πόλις Θεπνουτὶρ (Σεβέννυτος), ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἡ Ἀτρὶβ (Ἄθριβις). Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ πηλουσιακοῦ Μπινιμπτιντὶ ἢ Ντιντοῦ (Μένδης) καὶ ἡ Τάνις. Δεξιᾷ τοῦ πηλουσιακοῦ πρὸς τὴν ἔρημον ὑψοῦτο τὸ φρούριον Ζαροῦ, μεθοριακὸν πρὸς τὴν Συρίαν, πιθανῶς ἡ Σέλλη τῶν κλασσικῶν γεωγράφων.

Αἱ ὑπὸ τοῦ διασήμου αἰγυπτιολόγου **Brugsch** προταθεῖσαι γεωγραφικαὶ ταυτίσεις κατὰ τὸ Δέλτα (**Dict. Géogr.**) ἐτέθησαν ἐν ἀμφιβόλῳ ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ **Petrie** καὶ **Naville** (1883, 1890). Ἡ κλασσικωτάτη μελέτη τῆς Φαραωνικῆς γεωγραφίας ἐγράφη ἀπὸ τὸν **J. Dümichen** εἰς τὸν Α' τόμον τῆς Ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων (**Geschichte des Alter Aegyptens, 1880 - 1884**) καὶ τὸν **J. de Rougé**.

Αἱ πόλεις τοῦ Δέλτα, παρὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ὑλικήν των εὐημερίαν, ἐξήσκησαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας πολὺ μετρίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἐκ τῶν εἴκοσι πρώτων δυναστειῶν,ἔδωκαν μίαν μόνον τὴν ΙΔ' Ξοϊτικήν, καὶ αὐτὴν δὲ ἀσήμαντον. Κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀνέλαβον τὴν πρωτεύουσαν σημασίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διὰ νὰ προστῶσι τῆς καταπτώσεως καὶ νὰ ἐπιταχύνουν ταύτην διὰ τῶν ἐμφυλίων των σπαραγμῶν. Ἡ κτίσις τῆς Ναυκράτιος καὶ ἔπειτα ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας τὰς ἐξηφάνισαν, τόσον ὥστε κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας αἱ μεγαλείτεραι ἐξ αὐτῶν εἶχον κατανήσει κωμοπόλεις ἀσήμαντοι.

Ὁ κατάλογος τῶν νομῶν παρέχεται διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ διάταγμα βασιλέως τῆς Η' δυναστείας (2400 π. Χ.) ὅστις ἀναθέτει εἰς πρωθυπουργόν του τὴν διοίκησιν 22 νομῶν τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, τῶν ὁποίων ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα κατὰ σειράν. Εὑρέθη εἰς τὴν Κοπτὸν ὑπὸ **R. Weil** καὶ ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ **A. Moret**. Οὐχ ἧττον εἰς τὰς πυραμίδας τῆς ΣΤ' δυναστείας καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μεμφιτικῶν τάφων ἀπαντῶσιν ὀνόματα μεμονωμένα νομῶν. Τῶν νομῶν τῆς Κάτω Αἰγύπτου δὲν ἔχομεν κατάλογον, ἀλλ' εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα ἀναφέρονται τινες. Νομοί τινες, ἐπειδὴ ὁ πληθυσμός των ηὔξησε πολύ, διηρέθησαν εἰς δύο, Ἄνω καὶ Κάτω ἢ Βόρειον καὶ Νότιον. Ὁ νομὸς ἀναφέρεται διὰ τοῦ συμβόλου του, ζῴου, δένδρου, ἀντικειμένου φερομένου ἐπὶ θυρεοῦ, ὅστις εἶναι τοποθετημένος ἐπάνω εἰς τὸ γραμμόσημον τὸ σημαῖνον ἔκτασιν γῆς. Ἡ παράστασις αὐτὴ δίδει τὸ ὄνομά της εἰς τὸν νομόν, τοῦτο δὲ διαρκεῖ μέχρι τέλους τοῦ φαραωνικοῦ πολιτισμοῦ. Τινὰ τῶν συμβόλων εἶναι προϊστορικά. Πολλαχοῦ τὸ σύμβολον γίνεται ἱερὸν τοῦ ἐπιτοπίου θεοῦ.

Ὁ φαραωνικὸς ὅρος τοῦ νόμου εἶναι *σπὰτ* ἐκ τῆς ῥίζης *σπ*= διαιρεῖν, ὅπως ἡ ἑλληνικὴ εἶναι ἐκ τοῦ *νέμω* = μοιράζω. Ἡ λέξις ἀναφέρεται εἰς τὴν γῆν καὶ ὄχι εἰς τὴν φατρίαν, διότι τὸ ἰδεόγραμμα τῆς λέξεως *σπὰτ* παριστάνει γῆν ὀρθογωνικήν, τεμνομένην ὑπὸ γραμμῶν ὀρθογωνικῶς διασταυρουμένων, συμβολιζουσῶν διασταυρώσειν ὁδῶν. Τὸ σύμβολον τοὐναντίον εἶναι τῆς φατρίας, ἥτις δυνατὸν νὰ εἶναι ἐρημονόμος, φερέοικος. Εἶναι τὸ ὁρατόν, τὸ ὑλικὸν σύμβολον τοπικῆς λατρείας, τὸ παλλάδιον τῆς φυλῆς. Δι' αὐτὸ ἀπαντᾷ ἐπὶ ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων διεσπαρμένων. Ὅπου ὅμως ἡ φατρία ἐνετοπίσθη εἰς νομόν, τὸ σύμβολον συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ἰδεόγραμμα *σπάτ*. Ὁ πρωτογενὴς νομὸς δὲν εἶναι ἔκτασις μὲ πόλεις καὶ χωρία, ἀλλὰ ἀγροί, ἕλη, διώρυγες καὶ μία ἀκρόπολις, φρούριον, ὅπου εἶναι ὁ ναὸς καὶ καταφεύγει ὁ πληθυσμὸς τὴν νύκτα. Ἐκεῖ ἐπανευρίσκει τοὺς τεχνίτας, ἱερεῖς καὶ δικαστικούς, ἐνὶ λόγῳ τοὺς ἐδρεύοντας εἰς τὴν πόλιν. Ἡ λέξις «ἕδρα» (*πίς'τ*) συχνότατα ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς. Ἡ πόλις (*νοὺτ*) κτισμένη εἰς τὴν διασταύρωσιν δύο μεγάλων ὁδῶν τῆς περιφερείας περικλείεται εἰς κυκλικὸν τειχισμόν. Ἐκεῖ συνωστίζοντο αἱ πηλόδμητοι καλύβαι ὅπου οἱ γεωργοί, οἱ ποιμένες, ταξιδιῶται καὶ ἄλλοι ὕπαιθροι κατέφευγον τὴν νύκτα διὰ τοὺς ἀπὸ τῶν νομάδων κινδύνους. Εὑρεῖαι ἀποθῆκαι, σιτοβολῶνες, σταῦλοι, ἐργαστήρια, μικροκαστηστήματα συνωθοῦντο πυκνὰ καὶ μικρὰ πέριξ τῆς κεντρικῆς πλατείας ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ κεντρικὴ ἀγορὰ ὅπου ἐγίνοντο αἱ ἀνταλλαγαὶ τῶν εἰδῶν. Ὑπὲρ τὰς οἰκίας ὑψοῦνται τὰ τείχη τοῦ «οἴκου τοῦ θεοῦ» (*χὲτ νέτερ*), ναὸς τοῦ πολιούχου τοῦ νομοῦ, καθὼς καὶ αἱ μοναὶ τῶν ἱερέων. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, βασιλεὺς ἢ νομάρχης, ἔχει τὸ ἀνάκτορόν του (*χέτ*), μέγα, εὐρύ, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς οἰκίας τῶν πολιτῶν (*πὲρ*) αἵτινες ἦσαν ἁπλοῦν πηλόκτιστον παράπηγμα μὲ μίαν θύραν. Αἱ ἕδραι τῆς διοικήσεως, βασιλικῆς ἢ ἐπιτοπίου διὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἐλέγχου τῶν φόρων, καὶ τῆς γεωργίας, αἱ φυλακαί, ἡ δημοσία ἀποθήκη, παρίστανται μὲ εὐρείας αἰθούσας καὶ μὲ ὑπόγεια ἐσφραγισμένα ὅπου καὶ οἱ θησαυροί. Ἀλλ' ὅταν ὁ πληθυσμὸς αὐξήσῃ, ὁ νομάρχης συνοικίζει ἄλλην πόλιν, ὁρίζων τὰ σύνορα αὐτῆς. Ἂν ἡ κοιλὰς εἶναι στενή, ὁ νομὸς ἐκτείνεται ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ.

Εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν ναῶν χαραγμένους καταλόγους τῶν νομῶν ἀναφέρονται, ἀπὸ διοικητικῆς πρῶτον ἀπόψεως: 1) τὸ ἐπίσημον ὄνομα τοῦ νομοῦ, 2) τὸ τῆς μητροπόλεως, 3) τὸ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν τῷ ναῷ θεοῦ. Ἀκολουθοῦν πληροφορίαι διὰ τὸ κυριώτερον ἱερόν, οἱ τίτλοι τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῆς πρώτης ἱερείας, τὸ ὄνομα τῆς λέμβου τοῦ θεοῦ, τὸ τοῦ ἱεροῦ του δένδρου, σύντομος κατάλογος τῶν ἐπιτοπίων ἑορτῶν, ὑπόμνησις τῶν ἀπαγορεύσεων (*ὑποὺτ* = ταμποὺ τροφῆς ἢ θρησκευτικῆς ἀποχῆς), τέλος τὸ ὄνομα τοῦ προστάτου ὄφεως, τοῦ *ἀγαθοδαίμονος*. Ἐπίσης τὸ μέλος τοῦ πτώματος τοῦ κρεουργηθέντος Ὀσίριδος τὸ φυλαττόμενον εἰς τὸ κύριον ἱερὸν τοῦ ναοῦ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς δὲ ἀπόψεως: 1) ἡ διῶρυξ ἢ ἡ κυρία λεκάνη ἀφ' ἧς ἀρδεύεται ὁ νομός (*μέρ*), 2) ἡ ἐδαφικὴ ἔκτασις, διακρινομένης ἰδιαιτέρως τῆς γεωργικῆς (*οὒ*), 3) τὰ σύνορα (*πεχοὺ*) τοῦ νομοῦ πρὸς τὴν ἔρημον, αἱ βοσκαί, τὰ κυνήγια, τὰ μέρη τῆς ἁλιείας, ὅπου εἶναι ἑλώδεις ἐπαρχίαι. Ἐκ τούτων πάντων φαίνεται ὅτι ὁ νομὸς εἶναι διοικητικὴ καὶ θρησκευτικὴ διαίρεσις τῆς Αἰγύπτου παναρχαία καὶ διαρκέσασα μέχρι τοῦ τέλους τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ.

Ὅπως σήμερον καὶ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἡ ἀρίστη ὁδὸς πρὸς συγκοινωνίαν ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι ὁ Νεῖλος καὶ αἱ διώρυγές του. Σήμερον διατρέχων τις σιδηροδρομικῶς τὸ Δέλτα βλέπει ἀπὸ τοῦ καταπρασίνου καὶ ἀπεράντου τῆς φυτείας τάπητος ν' ἀναδίδωνται λευκὰ τὰ ἱστία τῶν διαπλεόντων τὰς διώρυγας ποταμοπλοίων ὡς κύκνων πελωρίων ὀρθούμενα πτερά. Τὸ ἴδιον συνέβαινεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Καὶ οἱ πρωτόγονοι μάλιστα κάτοικοι θὰ προετίμων τὸν ὑγρὸν δρόμον διὰ ν' ἀποφύγουν τοὺς κινδύνους τῆς ἀγρίας ἀκόμη καταστάσεως, ὅπου λῃσταὶ καὶ ἄγρια θηρία τοὺς ἠπείλουν ἀνὰ πᾶν βῆμα, ἱπποπόταμοι καὶ κροκόδειλοι καὶ ὄφεις καὶ πάνθηρες καθ' ὧν ἦσαν ἀτελέστατα ὡπλισμένοι. Τὰ πρῶτα πλοῖα ἦσαν βέβαια ἁπλούστατα. Συνέδεον καλάμους καὶ κορμοὺς παπύρων εἰς δέσμας, τὰς ὁποίας ἥνωναν εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίσῃ σκάφος, ἀποστρογγυλούμενον εἰς τὸ βάθος καὶ καταλῆγον κατὰ τὰ ἄκρα εἰς αἰχμήν. Κατόπιν διὰ τῆς ἐπαλείψεως τὰ καθίστων ἀδιάβροχα, ὥστε ἡ λέμβος ἐγίνετο ἐλαφρά, δὲν ἐβυθίζετο, ἦτο ἐλαστική, καὶ φορητή.

Αὐτὸ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἰδίως διὰ τὸ κυνήγιον τῶν ὑδροχαρῶν πτηνῶν εἰς τὰ ἕλη. Κατόπιν, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, κατεσκεύασαν λέμβους μεγάλας μὲ κώπας καὶ εἶτα μὲ ἱστία, ἀβαθεῖς ἐπίσης, μὲ τὰ ἄκρα ὑψωμένα καὶ ὀξέα.

Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Νείλου ἦλθον εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν κατοίκων τῶν παραλίων τῆς Ἐρυθρᾶς, διότι εἰς τοὺς τάφους των ἀνευρίσκομεν ψέλλια καὶ περιδέραια ἀπὸ θαλάσσια κογχύλια ἀποκλειστικῶς τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Τὰ μαῦρα πήλινα ἄγγεια μὲ ἐγχαραγμένα κοσμήματα μαρτυροῦν ὅτι εἶχον σχέσεις καὶ μετὰ τῶν ἄλλων μεσογειακῶν λαῶν τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ ὅτι ἐπομένως ἐτόλμων Αἰγύπτιοι νὰ ῥιψοκινδυνεύσουν τὸν πλοῦν τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους.

Εἰς τὴν Φαιστὸν τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῆς νοτίας αὐτῆς ἀκτῆς, εὑρέθη εἰς βαθύτατον στρῶμα νεολιθικὸν τμῆμα χαυλιόδοντος, καὶ ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν βορείαν ἀφρικανικὴν παραλίαν μόνον ἡ Αἴγυπτος ἠδύνατο νὰ θρέψῃ ἐλέφαντας, ὅπου καὶ πραγματικῶς διῃτᾶτο τὸ παχύδερμον, εἶναι λογικὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐξ Αἰγύπτου μετηνέχθη εἰς Κρήτην εἰς χρόνους προϊστορικούς.

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΑΙΓΥΠΤΟΣ

Τὰ ἀθρόα καὶ καταπληκτικὰ εὑρήματα ἀνὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου τἀναγόμενα εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀπερρόφησαν τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν, ὥστε νὰ μὴ ἀναζητήσουν ἴχνη τοῦ πρὸ τοῦ Μενὲς πολιτισμοῦ. Καὶ ὅταν οἱ **Arcelin** καὶ **Dr Hamy** ἐζήτησαν νὰ ὁμιλήσουν περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ λίθου ἐπὶ τῇ βάσει πτωχῆς τινος συλλογῆς πυριτικῶν ὀργάνων τὴν ὁποίαν εἶχον καταρτίσει ἐρευνῶντες τὰ παλαιολιθικὰ στρώματα, ἡ γνώμη των ἀπερρίφθη, διότι τοῖς ἀντετάχθη ὅτι εἰς τάφους τῆς ΙΒ' δυναστείας εὑρέθησαν ἐξεσμένοι λίθοι. Τόσον δ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι ἡ Αἴγυπτος δὲν ἐγνώρισε λιθικὴν ἐποχήν, ὥστε διὰ νὰ ἑρμηνευθῇ πῶς ἀποτόμως ἡ χώρα ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ Μενὲς καὶ τῶν πρὸ τούτου θεῶν βασιλέων μετὰ πολὺ προηγμένου πολιτισμοῦ, ἐδίδασκον ὅτι μετηνάστευσαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου οἱ πρῶτοί της κάτοικοι ἄλλοθεν προσκομίσαντες τὸν ἐν τῷ ὁρμητηρίῳ των ἀναπτυχθέντα πολιτισμόν. Τὴν πλάνην ταύτην κατέρριψαν αἱ ἀπὸ τοῦ 1896 παλαιοντολογικαὶ ἔρευναι τοῦ **Flinders Petrie** καὶ **Amelineau**, μάλιστα δὲ αἱ κατόπιν τούτων ἀμέσως γενόμεναι συστηματικαὶ ἐξερευνήσεις τοῦ **Morgan**. Διὰ μιᾶς ἀπεκαλύφθησαν οἱ προϊστορικοὶ Αἰγύπτιοι μὲ τὰ λίθινά των ὅπλα, τὴν ὅλως ἰδιάζουσαν κεραμευτικήν των, τοὺς τάφους καὶ τοὺς συνοικισμούς των, μετὰ τούτους δὲ οἱ βασιλεῖς τῶν δύο ἀκόμη ἀγνώστων δυναστειῶν μὲ τὸ μέταλλον καὶ τὰ πρῶτα μνημεῖα τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς.

Τὰ λίθινα εὑρήματα τῆς Αἰγύπτου δὲν παρουσιάζουν τὰς διαφορὰς τεχνοτροπίας καὶ σχήματος αἵτινες ἐν Εὐρώπῃ διακρίνουν ταῦτα εἰς περιόδους σαφῶς χωρισμένας. Ἐξαιρέσει τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ λίαν πρωτογενῶν, ἅτινα ἀκολουθεῖ κενὸν ἀντιστοιχοῦν πρὸς κατακλυσμόν, τὰ κατόπιν πάντα παρουσιάζουν ὁμοιομορφίαν διαρκῆ, δυνάμενα νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν παλαιολιθικὴν καὶ τὴν νεολιθικὴν τῆς Εὐρώπης περίοδον. Αἱ σημειούμεναι ἐν Αἰγύπτῳ διαφοραὶ δὲν δικαιολογοῦν χρονολογικήν των διάκρισιν, διότι ἡ διαφορὰ τῆς ὕλης, λ. χ. τῶν πυριτικῶν λίθων Φα-

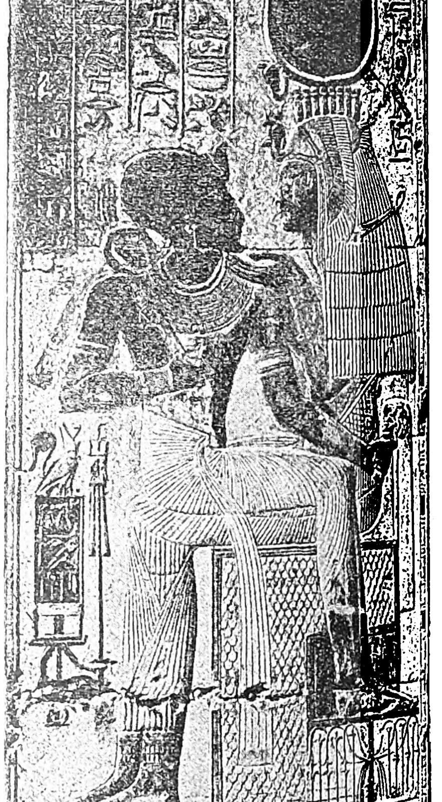

Σέθις ὁ Α' εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἰσιδος. (ΙΘ' Δυν.-Ἄβυδος)

Digitized by Google

γιούμ, Χελουάν, Ἀβύδου, εἶναι τοπικαί. Οἱ ἄνθρωποι κατειργάζοντο τὴν πέτραν τοῦ τόπου, ἡ δὲ διαφορὰ τοῦ σχήματος ὀφείλεται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ὀργάνου. Οἱ διαιτώμενοι εἰς τὴν κοιλάδα ἀπειργάζοντο γεωργικὰ ἐργαλεῖα, οἱ δὲ εἰς τὰ ἀπώτερα ἢ ὑψηλότερα ζῶντες ἀπὸ τοῦ κυνηγίου καὶ τῆς ἁλιείας, εἰς τὰ ἕλη, ἀπειργάζοντο ἀνάλογα ὄργανα. Δὲν παρατηροῦμεν λείανσιν τῶν λιθίνων κοπίδων καὶ ἐπομένως δὲν διακρίνομεν ὅρια παλαιολιθικῆς καὶ νεολιθικῆς ἐποχῆς. Καὶ αὐτὴ ἡ κεραμευτικὴ ἥτις ἰδιάζει ἐντελῶς ἐν Αἰγύπτῳ, προαχθεῖσα ἐνωρὶς εἰς πολλὴν τελειότητα, παραμένει ἡ αὐτή. Ἡ ἐξέλιξίς της δὲν παρουσιάζει ἀπότομον, ἀλλὰ βραδεῖαν ἀνάπτυξιν. Καὶ αὐτὸ τὸ μέταλλον ἐμφανίζεται χωρὶς νὰ θέτῃ τέρμα εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ λίθου. Τοὐναντίον μέχρι τῶν ἀμέσως προδυναστικῶν χρόνων ὁ λίθος ὑπερτερεῖ τοῦ μετάλλου. Βλέπομεν τὸν χαλκὸν ἀμιγῆ προαγόμενον ἐν τῇ κατεργασίᾳ του καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν λίθον τελειοποιούμενον ὅσον οὐδαμοῦ. Ὁ ὀρείχαλκος καὶ ὁ σίδηρος ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν, ἀλλ' ὁ λίθος δὲν ἐκτοπίζεται. Καὶ ἡ κεραμευτικὴ ἐξακολουθεῖ ἡ αὐτὴ μέχρι τῶν δυναστικῶν χρόνων, ὁπότε ὑποχωρεῖ εἰς τὴν κατασκευὴν λιθίνων ἀγγείων. Ταῦτα ὅμως πάντα βραδέως. Οἱ τάφοι ἀρχίζουν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων νὰ προσλαμβάνουν διὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς πλουσίους μορφὴν μνημειώδη καὶ ἴχνη ταριχεύσεως, ἐνῷ ταὐτοχρόνως οἱ πτωχοὶ ἐξακολουθοῦν θαπτόμενοι εἰς μικροὺς λάκκους, ὠρυγμένους εἰς τὴν ἄμμον τῶν κρασπέδων τῆς ἐρήμου, μὲ τὴν αὐτὴν διάταξιν τοῦ σκελετοῦ καὶ τὰ αὐτὰ κτερίσματα ἅτινα ἀπαντῶμεν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ προϊστορικοὶ Αἰγύπτιοι διῃτῶντο ὑπαίθριοι εἰς τὰ ἑκατέρωθεν τῆς κοιλάδος ὑψώματα ἢ εἰς καλαμίνας καλύβας, διότι οὐδαμοῦ εὑρέθησαν ἴχνη κατοικιῶν, ὅπου ἀπαντῶσιν ὀστᾶ καὶ ἐργαλεῖα πρωτολιθικά. Φαίνεται ὅτι ὁ κατακλυσμὸς ἔγινεν ἐξαιρέτως πυκνὸς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Τῆς ἀμέσως προδυναστικῆς περιόδου ἔχομεν ἄφθονα ἴχνη, ἐργαλεῖα αἰχμηρὰ καὶ κοπτερά, οἰκίσματα καὶ τάφους ἐντὸς τῶν ὁποίων σκελετοὶ καὶ κτερίσματα διαφωτίζουν σημαντικὰ τὴν αὐγὴν τοῦ πολιτισμοῦ. Πάντα ταῦτα ἀπαντῶσι μεταξὺ τῶν γεωργησίμων ὀχθῶν καὶ τῶν προπόδων τῶν ἑκατέρωθεν ὀροσειρῶν. Τὰ οἰκίσματα δὲν εἶναι οἰκοδομικὰ ἔργα, ἀλλ' ἁπλῶς ὑψώματα ἐλαφρὰ πλούσια εἰς ἴχνη τροφῶν καὶ ἐνοικήσεως, ἤτοι ὀστᾶ ζῴων, κόπρου καὶ δημητριακά. Ταῦτα δεικνύουν ὅτι ἤσκουν τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Ἐγγύτατα τοῦ συνοικισμοῦ τούτου καὶ πρὸς τὸν ποταμὸν ἀνευρίσκομεν τὰς νεκροπόλεις των. Οἱ τάφοι εἶναι λάκκοι βάθους 1-2 μ. καὶ διαμέτρου συνήθους $1 ^1/_2$ μ., σχήματος ᾠοειδοῦς ἢ στρογγύλου, ὠρυγμένοι εἰς τὰ στρώματα τῶν κυλισθέντων ἀπὸ τῶν βουνῶν χαλίκων, ἄνευ περιτειχίσματος. Παρ' αὐτοὺς ὑπάρχουν καὶ μεγάλοι, ὄχι μὲν βαθύτεροι ἀλλὰ ἀνοίγματος 4×2 μ. καὶ σχήματος ὀρθογωνικοῦ. Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν ἐκαλύπτοντο ἁπλῶς δι' ἄμμου καὶ στρογγυλωμένων λίθων, ὥστε ἡρμονίζοντο πρὸς τὴν γενικὴν ὄψιν τοῦ πέριξ ἐδάφους καὶ δὲν διεκρίνοντο. Ὁ νεκρὸς ἐθάπτετο κατὰ δύο τρόπους ἀντιστοιχοῦντας πιθανῶς εἰς δύο ἐποχάς. Κατὰ τὸν ἕνα, ὁ νεκρὸς τίθεται πλαγιασμένος εἰς τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν εἰς στάσιν ἐμβρύου ἢ καθημένου, ὥστε αἱ χεῖρες νὰ εἶναι πρὸς τὸ πρόσωπον, καὶ τὰ γόνατα εἰς τὸ στῆθος, ἐνῷ οἱ πόδες ἔφθανον εἰς τὴν λεκάνην· ἡ κεφαλὴ

Προϊστορικὸς τάφος.

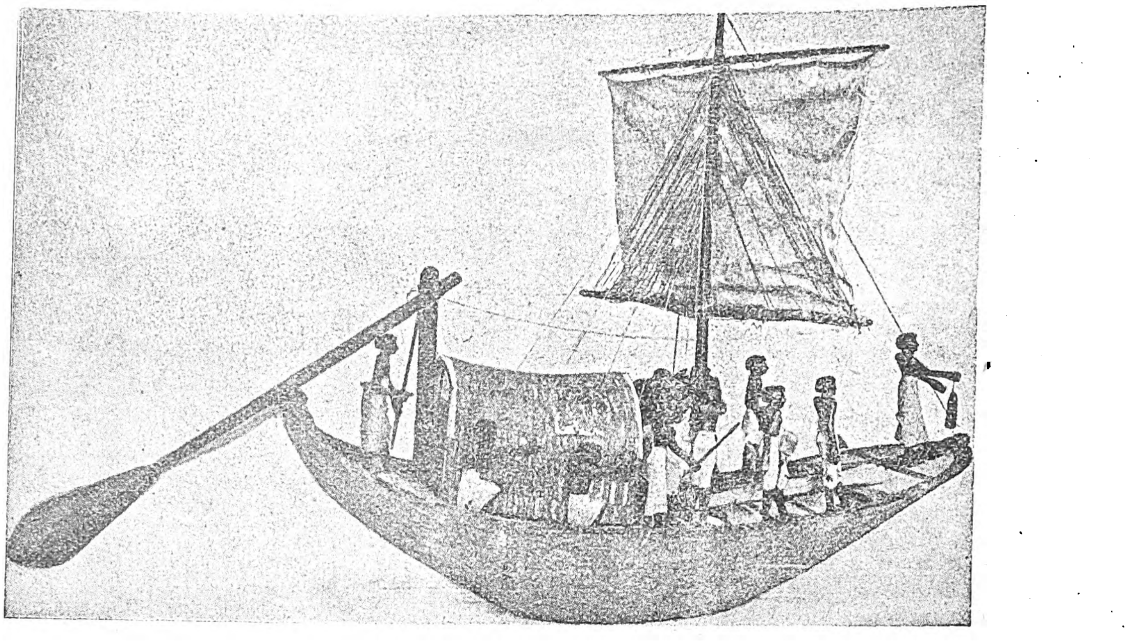

Ὑπόδειγμα ποταμοπλοίας νειλοθαλάμου, εὑρεθὲν εἰς τάφον ἐν Θήβαις.

γενικῶς κεῖται πρὸς Ν ἐστραμμένη πρὸς δυσμάς. Κατὰ μεταγενέστερον τρόπον ταφῆς, πάντοτε ὅμως προδυναστικῶν χρόνων, τὸ σῶμα εἶναι διαμελισμένον. Οὐδὲν ὀστοῦν εἶναι θραυσμένον ἢ κομμένον, ἀλλ' ἀνευρίσκονται ἀκέραια καὶ ἀναμίξ, ἐνίοτε δὲ λείπουν μερικά. Δὲν πρόκειται περὶ τεμαχισμοῦ τοῦ νεκροῦ, οὔτε περὶ ἀνθρωποφαγίας, ἀλλὰ περὶ συνηθείας ἀνευρισκομένης εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολ. Μεσόγειον, τὴν Κρήτην, τὰς Κυκλάδας, καὶ τὴν Ν. Ἰταλίαν, δηλαδὴ περὶ δευτέρας ταφῆς. Ἐθάπτετο προσωρινῶς ὁ νεκρὸς καὶ μετὰ δύο ἢ τρία ἔτη ἐξεθάπτετο διὰ νὰ ταφῇ εἰς τὸν ὁριστικόν του τάφον. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο σύστημα φωρᾶται εἴς τινας τάφους ὅπου ὁ σκελετὸς ἀνευρίσκεται πλαγιασμένος καὶ διπλωμένος, ἀλλὰ τὸ κρανίον ἀλλαχοῦ, λ. χ. παρὰ τὴν λεκάνην. Ἐπειδὴ οἱ τραχηλικοὶ σπόνδυλοι εἶναι ἄθικτοι, φαίνεται ὅτι δὲν πρόκειται ἀποκεφαλισμός, ἀλλὰ δευτέρα ταφή, ἥτις δὲν ἀνέμεινε τὴν τελείαν διάλυσιν τοῦ σώματος. Πρὶν ταφῇ ὁ νεκρὸς ἐτυλίσσετο εἰς δέρμα δορκάδος ἢ εἰς περίβλημα καλάμινον. Ἐνιαχοῦ διεπιστώθησαν ἴχνη ἀσφάλτου. Ἴσως πρόκειται πρωτογενὴς ἀπόπειρα ταριχεύσεως. Εἴς τινας δευτέρας ταφὰς οἱ διαμελισμένοι σκελετοὶ εὑρέθησαν ἐντὸς μεγάλων πηλίνων δοχείων εὐρυτάτων πρὸς τὰ κάτω μὲ ὄρυγμα μικρὸν εἰς τ' ἄνω, ἢ καὶ εἰς κίστην ὀρθογωνικὴν ἀπὸ ἄψητον ἄργιλον. Ἀλλαχοῦ ὑψηλὸς κώδων πήλινος καλύπτει ἐντελῶς τὰ συνηθροισμένα ὀστᾶ. Εἴς τινας μεγάλους τάφους εὑρέθησαν σκελετοὶ ἐπικείμενοι ἀλλήλων, εἰς δὲ τοιούτους δευτέρους τάφους ὁ ἀριθμὸς τῶν κρανίων ἦτο ἀνώτερος ἢ κατώτερος τῶν λοιπῶν ὀστῶν. Εἰς πολλὰς νεκροπόλεις οἱ τάφοι τοῦ πρώτου εἴδους εἶναι χωρισμένοι ἀπὸ τοὺς τοῦ δευτέρου. Συχνὰ ὅμως εἶναι ἀνακατωμένοι. Ἄγνωστον λοιπὸν ἂν πρόκειται περὶ δύο φυλῶν ἢ περὶ δύο ἐποχῶν. Γενικῶς ὅμως τὰ κρανία εἶναι ἀκέραια καὶ αὐτὸ καταγγέλλει ὅτι ὁ λαὸς ἦτο φιλειρηνικός. Ἀντιθέτως ὅμως ἐπὶ τῶν ὀστῶν διεπιστώθη συχνὰ ἡ φθίσις καὶ ἡ σύφιλις. Τὰ κτερίσματα ποικίλλουν ἀναλόγως τοῦ πλούτου τοῦ νεκροῦ. Πάντως ὅμως προδίδουν ὅτι οἱ προϊστορικοὶ Αἰγύπτιοι εἶχον ἤδη κατηγορηματικὰς ἰδέας περὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης. Ἀγγεῖα μετὰ τροφῶν, σπόρων, κρεάτων καὶ ὅπλα ἀναγκαῖα πρὸς ἄμυναν αὐτῶν κατὰ τῶν κακῶν πνευμάτων, καθὼς καὶ κοσμήματα οἷα προφανῶς ἔφερον ζῶντες. Τὰ κρέατα ἦσαν δορκάδος, διότι συχνότατα ἀπαντοῦν τὰ ὀστᾶ της, οἱ δὲ σπόροι δημητριακῶν καὶ ἰδίως κριθῆς. Τὰ ὅπλα σπάνια καὶ ὀλίγα, πολλάκις μία μάχαιρα παρὰ τὴν δεξιὰν παλάμην, πάντοτε ἄριστα ἐξειργασμένη, ἢ λόγχη ἢ βέλος ἢ πέλεκυς. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαντοῦν καὶ ἄγκιστρα, συμπεραίνεται ὅτι τὰ ὅπλα δὲν ἐσκόπουν μόνον τὴν ἄμυναν, ἀλλὰ καὶ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ νεκροῦ νὰ ἁλιεύῃ ἢ κυνηγῇ, ὅπως ἔκαμεν εἰς τὴν ζωήν. Τὰ κοσμήματα, κακότεχνα καὶ ἁπλᾶ, ἦσαν συνήθως περιδέραια ἐκ κόκκων πηλίνων ἢ σκληρᾶς πέτρας. Ἐνίοτε εἰς μορφὴν ἰχθύος ἢ μικρᾶς ἄρκτου. Ψέλλια ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἢ πέτρας καλῶς ἐξειργασμένης. Αἱ γυναῖκες ἔφερον κτένια κοσμημένα. Συχνὰ ἀπαντοῦν καὶ μικρὰ λίθινα κοσμήματα, πιθανῶς περίαπτα.

Ἡ κεραμευτικὴ παρουσιάζει ἐνωρίτατα μεγάλην πρόοδον καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν σχημάτων καὶ εἰς τὴν συμμετρίαν καὶ εἰς τὴν ὄπτησιν. Ἐγκαίρως ἔπειτα ἐμφανίζονται τὰ διάκοσμα ἀγγεῖα πάντοτε πήλινα. Ἀπαντῶσιν ὅμως καί τινα κατὰ τοὺς ὑστάτους προϊστορικοὺς χρόνους τὰ ὁποῖα ἐμφανῶς ὀφείλονται εἰς εἰσαγωγὴν ἔξωθεν.

Εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς βραχώδεις πλευρὰς τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος δὲν ὑπῆρχον οὔτε σπήλαια οὔτε στεγάσματα, ὅπου οἱ πρωτογενεῖς κάτοικοι θὰ διῃτῶντο ἐστεγασμένοι. Τὸ κλῖμα τοῖς ἐπέτρεπε νὰ ζοῦν ὑπαίθριοι, διότι εἴδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς κατῴκουν τὰ ὑψώματα, ἐνῷ οἱ τῆς προδυναστικῆς διῃτῶντο κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ ἄκρα τῆς κοιλάδος. Εἰς τοὺς συνοικισμοὺς αὐτοὺς δὲν ἀνευρέθη ἴχνος κτιστοῦ περιβόλου, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν εἰρηνικότητα τῶν νειλωτικῶν τότε πληθυσμῶν, ἀλλ' οὔτε καὶ κατοικιῶν ἴχνη. Θὰ εἶχον λοιπὸν καλύβας ἐκ φοινικοδένδρων ἢ καλάμων, ὅπως τώρα οἱ τῆς Κεντρῴας Ἀφρικῆς πρὸς φύλαξιν ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Πλησίον των συνώστιζαν τὰς συγκομιδάς των καὶ ἐφύλαττον τὰ ζῷά των. Τὰ χωρία των ὅμως ἦσαν ὀλιγοπληθῆ. Ἡ ἐνδυμασία των ἦτο πολὺ περιωρισμένη. Συνήθως λέντιον, ἤτοι τεμάχιον δέρματος ἢ κατόπιν ὑφάσματος περὶ τὴν ὀσφὺν ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τῶν γονάτων. Ἔκ τινων ὅμως ξοάνων φαίνεται ὅτι ἐφόρουν ἐνίοτε καπόταν ἀπὸ δέρμα ζῴου, ἀλλαχοῦ δὲ πῖλον προφανῶς ἐκ φύλλων. Ἡ γυναικεία κόσμησις πλὴν τῶν περιδεραίων καὶ ψελλίων ἐξετείνετο ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν κέντησιν τοῦ δέρματος (tatouage), πιθανῶς παρὰ ταῖς χορευτρίαις. Ὅπλα ἀνευρίσκομεν τὰ ῥόπαλα, δόρατα, ἀκόντια, μαχαίρας, πελέκεις καὶ τόξα.

Ἡ τεκτονικὴ τοῦ ξύλου δὲν ἀφῆκεν ἴχνη, ἡ δὲ τῆς ὀπτῆς γῆς ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἀμέσως προδυναστικῆς περιόδου. Ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ περιωρίζοντο εἰς τὴν κόσμησιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ γυναικείου καλλωπισμοῦ καὶ τῶν ἀγγείων. Εἰς ὅλας τὰς χειρωναξίας γενικῶς ἡ Αἴγυπτος τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς παρουσιάζει πολλὴν παρατηρητικότητα καὶ δεξιότητα. Ὁ χαλκὸς ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προδυναστικῆς περιόδου.

Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς προδυναστικῆς περιόδου συνέζων κατὰ ταῦτα εἰς χωρία ὅπου ὅμιλος οἰκογενειῶν συνῴκει καὶ ὅπου εἰς κοινὸν νεκροταφεῖον ἔθαπτε τοὺς νεκρούς του. Ἀγνοοῦμεν τὰ οἰκογενειακά των θέσμια. Ἐκ πολλῶν ὅμως ἐνδείξεων φαίνεται βέβαιον ὅτι ὑφίσταντο ὅμιλοι σπουδαιότεροι, φατρίαι ἢ φυλαὶ ἔχουσαι ἑκάστη τὸ ἔμβλημά της, παλλάδιον παριστάνον πιθανώτατα τὴν θεότητά της. Τοῦτο κατήντησε βραδύτερον τὸ σύμβολον τοῦ νομοῦ καὶ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς σῆμα συγκεντρώσεως τῶν ὁμοφύλων, οἵτινες, ὅταν ἀνεπτύχθησαν, θὰ περιῆλθον εἰς ἀντιζήλους διεκδικήσεις. Ἐντεῦθεν ἀγῶνες περὶ ὧν ἀμυδρῶς μνημονεύει ἡ παράδοσις, κατέληξαν ὅμως εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς φατρίας τοῦ Ὥρου ἐπὶ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ τῆς φατρίας τοῦ Σὲτ ἐπὶ τῆς Κάτω. Ἡ μὲν ὑπὸ ἔμβλημα τὸν ἱέρακα, ἡ δὲ τετράποδον μετὰ ῥύγχους κεκαμμένου καὶ ὤτων μακρῶν καὶ εὐθέων, κοινὴν εἶχον τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν πληθυσμῶν τῆς λιθικῆς βιομηχανίας, διότι ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων. Ἄγνωστον ἂν ἦσαν αὐτόχθονες ἢ οὔ. Πάντως ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ διέρρευσε κατ' ἀρχὰς εἰρηνικῶς καὶ κατέληξεν εἰς ἀγῶνας δημιουργήσαντας τὰ βασίλεια τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου καὶ ἐπὶ τέλους ἐπῆλθεν ἡ μοιραία στιγμὴ καθ' ἣν ἐπεκράτησε τὸ ἰσχυρότερον.

ΜΥΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ. Μεταξὺ τῶν περιόδων τούτων καὶ τῆς τοῦ Μενὲς δὲν ἔχομεν ἴχνη μεταβατικῆς ζωῆς, καὶ ὅμως ἐπὶ Μενὲς ἐμφανίζεται τόση πρόοδος κοινωνικὴ καὶ τεχνική, ὥστε ἀφεύκτως διεξήχθη ζύμωσις μακραίων. Διὰ νὰ πληρώσουν τὸ κενὸν μερικοὶ ἐζήτησαν νὰ θεωρήσουν τοὺς ἄνδρας τῆς Θινιτικῆς ταύτης περιόδου ὡς ἔξωθεν ἐλθόντας ἐκ Χαλδαίας, ἄλλοι δὲ ἐκ Νουβίας. Ἀλλ' εἶναι βεβιασμέναι αἱ συνηγορίαι των. Τὰ πάντα δεικνύουν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἐνδοθιγενής, καθαρῶς δηλαδὴ νειλωτική.

Digitized by Google

Οἱ μυθικοὶ βασιλεῖς, θεοὶ καὶ ἥρωες.—Κατὰ τὴν παράδοσιν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν οἱ μεγάλοι θεοί των κατὰ τὴν ἐν Ἡλιουπόλει διαπλασθεῖσαν διδασκαλίαν. Τὴν ἀρχικὴν ἐννεάδα τῶν θεῶν υἱοθέτησαν κατόπιν ὅλαι αἱ πόλεις, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἔθηκαν ἐπὶ κεφαλῆς της τὸν ἰδικόν της θεὸν ἑκάστη. Ὁ κατάλογος τοῦ Μανέθωνος θέτει πρῶτον τὸν δημιουργὸν Φθᾶ, ὅστις ἀπὸ τῆς παροχθίου τοῦ Νείλου ἰλύος ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὴν Ἐλεφαντίνην, κατὰ τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς χώρας, τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετέλεσεν ὁ ἐκεῖ θεὸς Κνούμ. Ἡ παράδοσις αὐτὴ δεικνύει ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς γηγενεῖς τῆς χώρας των. Δυστυχῶς ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Τουρίνου τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου τούτου βασιλέως ἐλλείπει ἐκ φθορᾶς τοῦ κειμένου. Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φθᾶ οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν εἰ μὴ μόνον ὅτι περατώσας τὸ δημιουργικόν του ἔργον παρεχώρησε τὸν θρόνον του εἰς τὸν ἥλιον Ρᾶ, τὸν μέγαν θεὸν τῆς Ἡλιουπόλεως καὶ ὅλων σχεδὸν τῶν αἰγυπτιακῶν πόλεων. Ὁ Ρᾶ ἐντολὴν ἔσχε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὕπαρξιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πρωτοπλάστου τούτου γένους τῶν ἀνθρώπων.

Συμπλοκὴ λεμβούχων ἐν τῷ Νείλῳ.

Καθ' ἑκάστην διέτρεχε τὸ κράτος του πρὸς ὀργάνωσιν αὐτοῦ καὶ παροχὴν ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε τεκμήρια εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τῶν ἡμιαγρίων τούτων πλασμάτων, οὔτε κἂν ἐκ μέρους τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἐκπορευθέντων θεῶν. Θεάνθρωπος ὁ Ρᾶ ἐγήρασε πολὺ καὶ κατά τι αἰγυπτιακὸν κείμενον «τὰ ὀστᾶ του ἔγιναν ὡσεὶ ἀπὸ ἀργύρου, αἱ σάρκες του ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ αἱ τρίχες του ἀπὸ λίθου κυάνου· τὸ στόμα του ἔτρεμε καὶ τὰ σάλια του ἔσταζαν εἰς τὴν γῆν». Ἐπωφελουμένη τῆς γεροντικῆς ταύτης καταπτώσεως ἡ Ἶσις, θεὰ κατωτέρας περιωπῆς, μετῆλθε μέσα ἐπίμεμπτα διὰ νὰ ὑποκλέψῃ τὸ μόνον ἀπομεῖναν εἰς τὸν γέροντα πολύτιμον περίαπτον, τὸ μυστικὸν τοῦ μαγικοῦ του ὀνόματος, δι' οὗ ὑπελόγιζεν ὅτι θὰ κυριαρχήσῃ τῶν ἄλλων θεῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν συνωμοτοῦντες κατὰ τοῦ εὐεργέτου των, ὁ Ρᾶ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ παραδειγματικὸν μάθημα καὶ εἰς οἰκογενειακὸν τῶν θεῶν συμβούλιον ἀπεφασίσθη καὶ ἀνέθηκεν εἰς τὴν λεοντοκέφαλον θεὰν Σεκχὲτ τὴν ἐντολὴν νὰ σπαράζῃ ἀνηλεῶς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ Σεκχὲτ ἐπεδόθη μὲ πολὺν ζῆλον εἰς τὸ καθῆκόν της, ἀλλ' ἡ πρώτη νὺξ ἀνέκοψε τὸ ἔργον της καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Ρᾶ νὰ οἰκτείρῃ τοὺς ἐνόχους. Διὰ νὰ καταπραΰνῃ τὴν τιμωρόν, μεθυσθεῖσαν ἐκ τοῦ αἵματος, ἀνέμιξε ζῦθον μετὰ χυμοῦ μανδραγόρα καὶ αἵματος ἀνθρωπίνου καὶ ἐρράντισε τὴν γῆν. Ἀφυπνισθεῖσα ἡ Σεκχὲτ ἔπιεν ἐκ τοῦ μίγματος καὶ κατηυνάσθη. Ὁ Ρᾶ συνεχώρησε τοὺς ἀνθρώπους μετανοήσαντας, ἀλλ' ἀηδίασε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη εἰς ἀπρόσιτον καταφύγιον, τὸ σῶμα τῆς ἀγελάδος Νουΐτ, θεᾶς τοῦ οὐρανοῦ καὶ θυγατρός του. Ἔκτοτε καθ' ἡμέραν ἡ φέρουσα αὐτὸν λέμβος διαπεραιοῦται ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ οὐρανίου ζώου καὶ ὁ Ρᾶ δύει ἐν αὐτῇ καθ' ἑσπέραν διὰ ν' ἀναφανῇ τὸ πρωΐ. Ὁ θεὸς-βασιλεὺς ἔγινεν ὁριστικῶς ὁ θεὸς-ἥλιος.

Προφανῶς ὁ μῦθος εἶναι ἀπήχημα τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τὸν ὁποῖον καὶ αἱ χαλδαϊκαὶ παραδόσεις καὶ ἡ Γραφὴ ἀναφέρουσιν. Ὅπως ὁ Ἰεχωβᾶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Νῶε ὁλοκαύτωμα, οὕτω καὶ ὁ Ρᾶ πρὶν ἀναληφθῇ εἰς οὐρανὸν καθιέρωσε τὴν θυσίαν ὡς βάσιν τελετουργικὴν τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς λατρείας. Εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας διεδέχθησαν αὐτὸν πρῶτον μὲν ὁ υἱός του Σοῦ, ἡ βαστάζουσα τὸν οὐρανὸν ἀτμόσφαιρα, ὅστις ἐπεράτωσε τὴν βασιλείαν του ἀναληφθεὶς καὶ αὐτὸς εἰς οὐρανὸν κατά τινα δεινὴν θύελλαν, ἔπειτα δὲ ὁ ἔγγονός του Κέμπ, ὁ θεὸς γῆ, περὶ ὧν ἀμφοτέρων ἐλάχιστα καὶ ἀσήμαντα γνωρίζομεν. Ἡ βασιλεία των διέρρευσεν εἰς περίοδον μεταβατικὴν ἀπὸ τῆς συνταράξεως τοῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰς κοινωνίαν. Ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν τρίτον διάδοχον τοῦ Ρᾶ, τὸν Ὄσιριν, νὰ χειραγωγήσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῆς ἀγρίας καὶ βαρβάρου καταστάσεως εἰς τὴν εὐστάθειαν βίου κοινωνικοῦ καὶ σχετικῶς ἀνωτέρου. Πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Κὲμπ καὶ τῆς Νουῒτ ὁ Ὄσιρις προσωποποιεῖ ταυτοχρόνως τὴν γόνιμον γῆν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ Νείλου. Ὅπως ὁ ποταμὸς διαχέει διαρκῶς τὸν πλοῦτον εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὕτως ὁ Ὄσιρις μόλις ἐνθρονισθεὶς καταβάλλει πάσας τὰς δυνάμεις του διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διαίτης τῶν ἀνθρώπων. Συνενώνει εἰς ὁμίλους τοὺς ἕως τότε ἀντιμαχομένους κτηνωδῶς ἀνθρώπους, σχηματίζει φατρίας, τιμάρια, ἱδρύει πόλεις. Εἰς αὐτούς, μετὰ κόπου ποριζομένους ἀπὸ τῆς ἁλιείας καὶ τοῦ κυνηγίου τὰ πρὸς τὸ ζῆν, διδάσκει τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, παρέχει εἰς αὐτοὺς ἐργαλεῖα γεωργικά, τοὺς διδάσκει τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν δημητριακῶν τὴν καλλιέργειαν, ἐν συνόψει προσήλωσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τοῖς παρέσχε τὰ μέσα ὄχι μόνον νὰ τρέφωνται, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγωνται. Παρ' αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ καὶ σύζυγός του Ἶσις τὸν βοηθεῖ θαυμασίως εἰς τὸ ἔργον του, ὥστε τὸ ὄνομά της δικαίως μένει ἀχώριστον ἀπὸ τὸ τοῦ συζύγου της. Ἐνῷ οὗτος θεσπίζει καὶ ὀργανώνει τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος, αὐτὴ ἱδρύει τὸν θεσμὸν τοῦ γάμου, θέτει τέρμα εἰς τὴν ἀνθρωποφαγίαν καὶ τοὺς διδάσκει νὰ ἀλέθουν τὸν σῖτον μεταξὺ δύο πετρῶν καὶ νὰ κατασκευάζουν τὸν ἄρτον. Τοὺς φωτίζει εἰς τὴν ὑφαντουργίαν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐνδυμάτων, ἐπὶ πᾶσι δὲ τοὺς διδάσκει τὴν ἰατρικὴν πρὸς ἀνακουφισμὸν τῶν σωματικῶν κακῶν καὶ τὴν μαγείαν. Ὁ Ὄσιρις ἐθέσπισε καὶ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν, ἐκανόνισε τὸ λειτουργικὸν καὶ τελετουργικόν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἰδὼν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτυχίαν ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Ἀνέθηκε τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Ἶσιδα καὶ ἐξεκίνησε πρὸς τὴν εἰρηνικὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τοῦ λόγου.

Ὁ Σέτ, ὃν οἱ Ἕλληνες ἐταύτισαν πρὸς τὸν Τυφῶνα, αὐτάδελφος τοῦ Ὀσίριδος, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἄκρον ἀντίθετον. Συμβολίζει τὴν ἔρημον τῶν ἄμμων, τὴν καυστικὴν καὶ ἄγονον, καὶ τὴν αἰωνίαν πάλην τῆς φθορᾶς. Φυσικὰ τοιαύτη ἀντίθεσις θὰ ἐξεδηλοῦτο εἰς ἀγῶνα ἐξοντωτικόν.

Ὁ Σὲτ πραγματικῶς φθονῶν τὴν δόξαν τοῦ ἀδελφοῦ στήνει εἰς αὐτὸν παγίδα. Τὸν ἐγκλείει εἰς κιβώτιον ξύλινον τὸ ὁποῖον ρίπτει εἰς τὴν θάλασσαν ὅπου κατεσπαράχθη ὑπὸ τῶν ἰχθύων. Οὕτως ἀνέρχεται αὐτὸς τὸν θρόνον τοῦ ἀδελφοῦ, οὐδενὸς τολμήσαντος νὰ ἀντισταθῇ. Ἡ Ἶσις, συνοδείᾳ θεῶν πιστῶν εἰς τὸν Ὄσιριν, τοῦ Ἀνούβιος καὶ τοῦ Θώθ, καταφεύγει εἰς τὰς νησῖδας τῶν ἑλωδῶν κρασπέδων τοῦ Δέλτα καὶ ἐκεῖθεν ὁρμωμένη ἐπιδίδεται εἰς μακρὰς καὶ περιπετειώδεις ἀναζητήσεις τῶν τεμαχίων τοῦ ἀδελφικοῦ σώματος. Ἐπιτυγχάνει τὴν ἀνεύρεσιν πάντων πλὴν ἑνὸς —τῶν ὄρχεων— καταποθέντος ὑπὸ τοῦ ὀξυρύγχου καὶ κατορθοῖ διὰ τῶν μαγικῶν της τεχνασμάτων νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ σῶμα. Καὶ δὲν κατώρθωσε μὲν νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ, ἀλλὰ ηὐτύχησε τοὐλάχιστον νὰ γονιμοποιηθῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ νὰ γεννήσῃ υἱὸν ὅστις κατέστη ἀνδρωθεὶς ὁ ἐκδικητὴς τοῦ πατρός του καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ του ἔργου. Ὁ μικρὸς Ὧρος ἐμεγάλωσε κρυμμένος ἀπὸ τὴν Ἶσιδα εἰς τοὺς καλαμῶνας τῶν ἀπροσίτων ἑλῶν τοῦ Δέλτα. Μόλις δὲ ἔγινε ἔφηβος ἔσπευσε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν ἀνασυσταθέντα νεκρὸν τοῦ πατρός του τὰ ὕστατα υἱικὰ καθήκοντα. Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀνούβιος ἐταρίχευσε τὸ σῶμα—καὶ αὐτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη μούμια—καὶ ἐθέσπισε τὰς νεκρικὰς διατυπώσεις αἵτινες ἐξασφαλίζουν εἰς τὸν νεκρὸν τὴν αἰωνίαν μετὰ θάνατον ζωήν.

Ὁ Ὄσιρις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θεὸς ὁ προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἐνῷ οἱ προκάτοχοί του ζῶντες καὶ βασιλεύοντες ἀπεθεώθησαν εἰς οὐρανούς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὧρος χάρις εἰς τὰς νεκρικὰς του τελετουργίας καὶ μαγικὰς ἐπῳδὰς ἐπέτυχε νὰ θεοποιήσῃ τὸν πατέρα του ὅστις ἀπήλαυσεν οὕτω τῆς νέας ζωῆς εἰς τὰς μονὰς τῶν νεκρῶν. Ὅπως δὲ ἐπὶ γῆς ἦτο βασιλεύς, καὶ ἐν τῷ Ἅδῃ ἐγένετο βασιλεύς, τὸν ὁποῖον ὠργάνωσεν ὅπως ὠργάνωσε τὴν κοινωνίαν τῶν ζώντων. Αἱ νομαὶ τοῦ Ἰαλοῦ καὶ τοῦ Χοτποῦ ἐν τῷ Ἅδῃ ἠρδεύθησαν, ἤνθισαν, ἔγιναν εὐτυχεῖς καὶ ἀπέβαλον τὴν πρὶν στυγνήν των ὄψιν, ὄψιν σπηλαίων σκοτεινῶν ὅπου ὁ ἥλιος τῆς νυκτὸς μόλις στιγμιαίαν αὐγὴν ἔρριπτεν ἀμυδρὰν καὶ μελαγχολικήν. Τώρα εἰς τὰς φαιδρὰς καὶ παραδεισίους ταύτας μονὰς ὁ Ὄσιρις δέχεται τοὺς θανόντας δικάζει αὐτοὺς ζῶντας τὴν αἰωνίαν ζωὴν χάρις εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὥρου θεσπισθείσας νεκρικὰς τελετουργίας, ὅπου ἡ ζωὴ ἐξακολουθεῖ εἴδωλον τῆς ἐπιγείου διανυθείσης.

Ὁ Ὧρος μεγαλυνόμενος εἰς τὸ κρησφύγετόν του παρεσκευάζετο διὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα τῆς ἐκδικήσεως. Μόλις ἀνδρωθεὶς ὥρμησεν ἀκάθεκτος κατὰ τοῦ ἐπιβήτορος καὶ ἔσχε τὰς πρώτας ἐπιτυχίας τῆς νίκης.

Ὁ Σὲτ ἐπανειλημμένως ἡττηθείς, μάτην ἐζήτησε νὰ σωθῇ μεταμορφούμενος εἰς παντὸς εἴδους κακοποιὸν ζῷον, ὅπως καὶ οἱ συνένοχοί του θεοί. Ἔγιναν κροκόδειλοι, ἱπποπόταμοι, ὄφεις κλπ. Καὶ θὰ ἐξηφανίζετο διὰ παντός, ἂν μὴ ἀπροσδοκήτως παρενέβαινεν ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ Ἶσις! Τὴν ὑστάτην στιγμὴν ἐνθυμηθεῖσα ὅτι εἶναι ἀδελφός της ἀντέστη εἰς τὸν ἐξολοθρευμόν του. Μανιώδης ὁ Ὧρος ἀπώθησε τὴν μητέρα καὶ ἀπέκοψε τὴν κεφαλήν της. Εὐτυχῶς ὁ Θὼθ σπεύσας προσεκόλλησε κεφαλὴν δαμάλεως μεθ' ἧς ἔκτοτε ἐμφανίζεται. Οὕτως ὁ ἀγὼν θὰ ἐξηκολούθει μεταξὺ Ὥρου καὶ Τυφῶνος ἐπ' ἄπειρον, ἂν μὴ ὁ Θὼθ ἐμφανισθεὶς ὡς διαιτητὴς διένεμε τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου εἰς δύο ἴσα, ὧν τὸ μὲν ἔδωσεν εἰς τὸν Ὧρον, τὸ δὲ εἰς τὸν Σέτ.

Ὁ μῦθος αὐτὸς εἶναι μία τῶν ἐκδόσεων τοῦ μύθου ὅστις ὑπαινίσσεται τὴν ἀδιάλειπτον πάλην μεταξὺ τῆς γονιμοποιοῦ δράσεως τοῦ Νείλου καὶ τῆς κακοποιοῦ δράσεως τῶν ἑκατέρωθεν ἄμμων. Ἐνιαχοῦ ὅμως ὁ αὐτὸς μῦθος ὑπαινίσσεται τὴν μακραίωνα πάλην τῶν κατοίκων τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ πρὸς εἰσβολεῖς ὁμοφύλους μὲν ἀλλὰ μεταγενεστέρως ἐλθόντας, ἢ τὴν πάλην τῆς Ἄνω Αἰγύπτου πρὸς τὴν Κάτω καὶ τὴν συμβιβαστικὴν ἔπειτα εἰρήνευσιν ἥτις ἐπῆλθε τελεία ὅταν ὁ Μενὲς συνήνωσεν εἰς χεῖράς του τὰ κράτη ὁλοκλήρου τῆς χώρας. Ἡ ἀντιπάθεια τῶν δύο ἡμίσεων τῆς Αἰγύπτου φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ τὴν παράδοσιν ἑκατέρου, ὁ Θὼθ ἔδωκεν εἰς τὸν Σὲτ τὸ κράτος ἐπὶ τῆς χώρας τοῦ ἄλλου. Ἑκάτερος ἰδιοποιεῖται τὸν Ὧρον ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ὁ Ὧρος, θεὸς ἱερακοκέφαλος ἢ γυποκέφαλος, κατέστη ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὁ προστάτης τοῦ φαραωνικοῦ θεσμοῦ καὶ τοῦ θρόνου. Ὁ φαραὼ εἶναι ἄμεσός του ἀπόγονος, ἀντιπρόσωπός του ἐπὶ τῆς γῆς καὶ δι' αὐτὸ προτάσσεται τοῦ ἰδίου του ὀνόματος τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ προϊστορικὴ φατρία ἡ ἔχουσα ἔμβλημα τὸν γῦπα ἐνίκησε καὶ ἐντεῦθεν ὁ γὺψ κατέστη τὸ ἔμβλημα τῆς βασιλείας. Οἱ σύντροφοι καὶ συμπολεμισταὶ τοῦ Ὥρου λέγονται *Μασνίτι*, ἤτοι μεταλλουργοί. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐπεβλήθησαν, διότι πρῶτοι μυηθέντες τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων, ὡπλίσθησαν ἀποτελεσματικώτερον. Εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Μανέθωνος οἱ θεοὶ-βασιλεῖς τελειώνουν μὲ τὸν Ὧρον καὶ τὴν Ἶσιδα. Ἐπεκράτησαν 13900 ἔτη. Ὁ πάπυρος τοῦ Τουρίνου ἐξετείνετο λεπτομερέστερον. Ἐκ τῶν διασωθέντων θρυμμάτων του μανθάνομεν ὅτι ὁ Σὲτ ἐβασίλευσε 200 ἔτη, ὁ δὲ Ὧρος 300. Μετ' αὐτὸν ὁ Θὼθ 3126 ἔτη καὶ μετὰ τοῦτον ἡ θεὰ τῆς Δικαιοσύνης Μαΐτ. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον τοῦ Ὀσίριδος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας.

Κατόπιν τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν βασιλέων θεῶν ἐβασίλευσαν δυναστεῖαι ἡμιθέων ἐπὶ 1255 ἔτη. Τὸν κατάλογον αὐτῶν περιεῖχεν ὁ δυστυχῶς ἐφθαρμένος ἐκεῖ πάπυρος τοῦ Τουρίνου. Ἀπὸ κακὸν ἀντίγραφον τοῦ Μανέθωνος βλέπομεν ὅτι τὸ πρῶτον ὄνομα εἶναι ὁ Ἄνουβις υἱὸς τοῦ Ὀσίριδος καὶ τῆς Νεφθύος. Μετ' αὐτὸν ἦλθεν ἡ δυναστεία τῶν *Νεκύων* ἢ δαιμόνων νεκρικῶν, ἤτοι τῶν τεσσάρων τέκνων τοῦ Ὥρου: Ἀμσέτ, Ἄπι, Δοναμοντὲφ καὶ Κεβσενοῦ καὶ κατόπιν ἄλλων. Ἡμίθεοι καὶ νέκυες ἐβασίλευσαν 5813 ἔτη, μεθ' οὓς ἦλθον βασιλεῖς μᾶλλον ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπὶ 1817 ἔτη, ἔπειτα 30 βασιλεῖς μεμφῖται ἐπὶ 1790 ἔτη καὶ τέλος 10 θινῖται ἐπὶ 350 ἔτη. Τούτους διεδέχθη ὁ Μενές.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι πολὺ μακρὰ διότι ἐνωρίτερον ἀπὸ κάθε ἄλλην χώραν ἐμφανίζεται εἰς αὐτὴν ὁ πολιτισμός, ἤτοι πολίσματα ὑπὸ νόμους καὶ ἄρχοντας μετὰ τέχνης καὶ μάλιστα γραφῆς. Πρὸς εὐκολίαν μας διαιροῦμεν αὐτὴν εἰς περιόδους ἀναφερομένας εἰς τὰ γεγονότα ἐκεῖνα τῆς πολιτικῆς τῆς χώρας ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἐπέδρασαν βαθέως ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ της. Αἱ περίοδοι αὗται εἶναι:

Α') *Ἡ φαραωνική.*—Ἡ χώρα αὐτόνομος κυβερνᾶται ἀπὸ βασιλεῖς ἰθαγενεῖς ἔχοντας τὸν τίτλον τοῦ Φαραώ. Διαρκεῖ δὲ αὕτη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ ἡγεμόνος Μενὲς (5004 πρ. Χ.), μέχρι τοῦ Ψαμμηνίτου (527 πρ. Χ.). Τὸ μέγα τοῦτο διάστημα τῶν 45 αἰώνων ὑποδιαιρεῖται εἰς τρεῖς περιόδους:
α) Τὴν *Ἀρχαίαν Αὐτοκρατορίαν* (5004—3064 πρ. Χ.).
β) Τὴν *Μέσην Αὐτοκρατορίαν* (3064—1703 πρ. Χ.).
γ) Τὴν *Νέαν Αὐτοκρατορίαν* (1703—527 πρ. Χ.).

Β') *Ἡ Περσική.*—Ὁ Καμβύσης καταλαμβάνει τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν καθιστᾷ ἐπαρχίαν του περσικοῦ κράτους. Διαρκεῖ δὲ αὕτη ἀπὸ τοῦ 527 πρ. Χ. μέχρι τοῦ 332 πρ. Χ., ὅτε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, κατα-

Digitized by Google

λύσας τὸ περσικὸν κράτος, προσήρτησε καὶ τὴν Αἴγυπτον εἰς τὸ ἀπέραντον αὐτοῦ βασίλειον.

Γ') *Ἡ Ἑλληνική*.—Διαρκεῖ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κατακτήσεως (332 πρ. Χ.), ὅτε καὶ ἐκτίσθη ἡ Ἀλεξάνδρεια, μέχρι τῆς ἁλώσεως ταύτης ὑπὸ τοῦ Ἀμροῦ ἐλ Ἄας (640 μ. Χ.)· ἡ χιλιετὴς ὅμως αὕτη ἑλληνικὴ δίαιτα τῆς χώρας, ἐξαιρέτως ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς, ἐγκλείει γεγονότα πολὺ σπουδαῖα καὶ δι' αὐτὸ τὴν ὑποδιαιροῦμεν εἰς τὰς ἑξῆς περιόδους:

α) Τὴν *Μακεδονικήν*, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ἀφίξεως εἰς Αἴγυπτον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (332 πρ. Χρ.) μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Πτολεμαίου Α' Σωτῆρος, υἱοῦ τοῦ Λάγου (306 πρ. Χρ.) εἰς ὃν ἐπεδικάσθη ἡ χώρα, ὅταν, θανόντος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ στρατηγοί του διενεμήθησαν τὸ ἀπέραντον ἀλλὰ καὶ ἐφήμερον κράτος του.

β) Τὴν *Πτολεμαϊκήν*, καθ' ἣν ἐβασίλευσαν τῆς χώρας οἱ ἀπόγονοι τοῦ Πτολεμαίου Α' γενομένου ἀρχηγοῦ τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων ἢ Λαγιδῶν. Τελευταία βασίλισσα ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περίφημος Κλεοπάτρα (30 πρ. Χρ.)

γ) Τὴν *Ἑλληνορρωμαϊκήν*, ἥτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς αὐτοκτονίας τῆς Κλεοπάτρας ἡττηθείσης ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Ὀκταβίου Αὐγούστου, ὅτε ἡ Αἴγυπτος ἔγινεν ἐπαρχία τῆς ρωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ αὕτη μεταβολὴ ὑπῆρξε μόνον διοικητική, διότι οὐδαμῶς διετάραξε τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν τῆς χώρας καὶ δι' αὐτὸ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἀποτελεῖ ἁπλοῦν ἐπεισόδιον.

δ) Τὴν *Βυζαντινήν*, ἥτις ἄρχεται ἀφ' ὅτου ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν του ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς εἰς τὴν Νέαν Ρώμην, ἤτοι τὸ Βυζάντιον. Ἔκτοτε ἡ Αἴγυπτος ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως (640 μ. Χρ.) ὅτε ἄρχεται:

Δ') ***Ἡ Μουσουλμανική***, ἥτις διαρκεῖ μέχρι σήμερον. Καὶ αὕτη κατὰ τοὺς δεκατρεῖς ὅλους αἰῶνας, οἵτινες διέρρευσαν ἔκτοτε, ἀνέγραψε σπουδαῖα πολιτικὰ γεγονότα, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς τὰς ἑξῆς περιόδους:

α) τὴν *Ἀραβικήν*, καθ' ἣν ἡ χώρα ἐκυβερνήθη ὑπὸ Ἀράβων διοικητῶν ἢ καλιφῶν ἑδρευόντων ἐν Αἰγύπτῳ ἢ ἐκτὸς αὐτῆς.

β) τὴν *Τουρκικήν*, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ 1517 ὅτε ὁ σουλτάνος τῆς Τουρκίας Σελὶμ κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον μέχρι τοῦ 1798 ὅτε ὁ Βοναπάρτης ἀπεβιβάσθη εἰς αὐτήν.

γ) τὴν *τῆς Γαλλικῆς Κατοχῆς*, διαρκέσασαν ἐπὶ τριετίαν (1798-1801).

δ) Τὴν *τῆς δυναστείας τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ*, ὅστις ἀνέλαβε μὲν ὡς διοικητὴς Τοῦρκος τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, τάχιστα ὅμως κατέστησεν αὐτὴν ἀνεξάρτητον καὶ πυρετωδῶς ἐπεδόθη αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του εἰς τὴν προαγωγήν της. Δι' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ τὴν ὀνομάσωμεν *Νεοαιγυπτιακήν*, ἀρχομένην ἀκριβέστερον ἀπὸ τοῦ 1922 ὅτε ἐπὶ Φουὰτ Α' ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητον βασίλειον.

ΠΗΓΑΙ. Μέχρι τῆς ἀνακαλύψεως, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Champollion, τῆς κλειδὸς πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν γραπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων φαραωνικῶν μνημείων (ἱερογλυφικῶν) μόναι πηγαί μας πρὸς μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἦσαν αἱ συγγραφικαί. Ἀξιολογώτεραι τούτων εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Ἑβραϊκὴ Ἀρχαιολογία τοῦ Φλ. Ἰωσήπου (Α' αἰὼν μ. Χ.) ὅπου ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῶν Ἑβραίων σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν Αἴγυπτον. Ἔπειτα Ἕλληνες ἐπισκεφθέντες τὴν χώραν καὶ ἐπιμελῶς ἐρευνήσαντες τὰ κατ' αὐτὴν ἔγραψαν, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος (455 π. Χ.), Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (8 π. Χ.), ὁ γεωγράφος Στράβων (40 π. Χ.), ὁ Πλούταρχος (Α' αἰὼν μ. Χ). Οὗτοι περιέγραψαν μὲν πιστῶς ὅ,τι εἶδον καὶ μᾶς μετέδωκαν ὅ,τι ἤκουσαν, ἀλλ' ἀγνοοῦντες τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ διερμηνέων φωτιζόμενοι, ὑπὸ δὲ τῶν ξενοφόβων ἱερέων ὑποβλεπόμενοι, δὲν μᾶς διαφωτίζουν ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θεολογίας τῶν Αἰγυπτίων ὅσον ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὸ πράξουν.

Τὸν Γ' αἰῶνα π. Χ. ὁ ἐκ Σεβεννύτου *Μανέθων*, μέγας ἱερεὺς καὶ ἀρχειοφύλαξ τοῦ ἐν Ἡλιουπόλει ναοῦ, συνέγραψεν ἑλληνιστὶ ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου. Δυστυχῶς τὸ πολύτιμον αὐτὸ βιβλίον ἐχάθη. Μόνον ἀποσπάσματα μᾶς διέσωσαν ὁ Ἰώσηπος, ὁ Εὐσέβιος (Δ' αἰὼν μ. Χ.), Γεώργιος ὁ Σύγκελλος (Η' αἰὼν μ. Χ.). Ἄλλοι δὲ χριστιανοὶ συγγραφεῖς ἀντέγραψαν ἀπ' αὐτοῦ καὶ μᾶς μετέδωκαν τὴν χρονολογίαν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, μετὰ σπανίων βιογραφικῶν σημειώσεων. Τὸ σύνολον τῶν χρονολογιῶν τούτων ἀνάγει τὴν βασιλείαν τοῦ πρώτου ἱστορικοῦ Φαραὼ Μενὲς εἰς τὰ 5004 π. Χ. Ἀκριβεστέραν χρονολογίαν τῶν δυναστειῶν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν, διότι οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχον *ἐποχήν*, ἤτοι χρονολογικὴν ἀφετηρίαν, ἀλλ' ἀνέφερον τὰ γεγονότα εἰς τὸ ἔτος τῆς βασιλείας ἑκάστου φαραώ.

Ἄλλαι πηγαὶ εἶναι τὰ μνημεῖα, ἤτοι οἱ ναοὶ καὶ οἱ τάφοι. Οἱ ναοὶ κατάφορτοι ἐπιγραφῶν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν κιόνων, τῶν ὀβελίσκων καὶ τῶν πυλώνων, ἀφηγοῦνται τὰ κατορθώματα τῶν βασιλέων οἵτινες τοὺς ἵδρυσαν. Οἱ δὲ τάφοι ὠρυγμένοι ὑποχθονίως μᾶς ἀποκαλύπτουν διὰ τῶν ἐπιγραφῶν των, τῶν τοιχογραφιῶν, καὶ τῶν ἀφθόνων των καὶ ποικίλων κτερισμάτων τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου τοῦ νεκροῦ ὅταν ἦτο εἰς τὴν ζωήν, διότι ἐνομίζετο ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ θανὼν συνεχίζει τὴν αὐτὴν δίαιταν καὶ δι' αὐτὸ ὄχι μόνον ἐταριχεύοντο τὰ πτώματα *(μομίαι)*, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελευταίαν των κατοικίαν ἐφωδιάζοντο διὰ τῶν πάσης φύσεως σκευῶν, ὀργάνων, ὑπηρετῶν καὶ μέσων, δι' ὧν ἐβίωσε καὶ ἔδρασε ζῶν.

Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων εἶναι καὶ οἱ *πάπυροι*. Ἐντὸς τοῦ φερέτρου τῆς μομίας ἀνευρίσκομεν εἰλιγμένους μακροὺς παπύρους. Οὗτοι εἶναι τὸ «βιβλίον τῶν νεκρῶν» δηλαδὴ ἡ ἀπολογία τοῦ νεκροῦ ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος κατὰ τὴν ὑστάτην κρίσιν. Ὅταν δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς φαραωνικῆς περιόδου αἱ ξενικαὶ κατακτήσεις καὶ οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ παρέλυσαν μὲ τὴν κρατικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας, ἐλησμονήθησαν δὲ καὶ τὰ ἱερογλυφικά, ὁ λαός, διατηρῶν τὰς ἕξεις του, ἐξηκολούθει νὰ ἐναποθέτῃ εἰς τὸ φέρετρον γραμμένον πάπυρον χωρὶς νὰ προσέχῃ τὸ περιεχόμενόν του. Οὕτως ἀνευρίσκομεν ἑλληνικοὺς παπύρους, συνήθως συμβόλαια, διαθήκας, ἐπιστολάς, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ πολύτιμα συγγράμματα Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Ὀξύρυγχον τοῦ Φαγιούμ.

Τὰ ἱερογλυφικὰ ὅμως κείμενα, γλυπτὰ ἢ γραπτά, παρέμενον βωβὰ δι' ἡμᾶς, μέχρις οὗ εὑρέθη ἡ κλείς των. Ὅσα τῶν μνημείων τούτων ἦσαν αἱρετὰ συνελέγησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ κοσμοῦσι σήμερον τὰ διάφορα Μουσεῖα τῶν δύο κόσμων. Τὰ πλουσιώτερα τούτων εἶναι τὸ ἐν

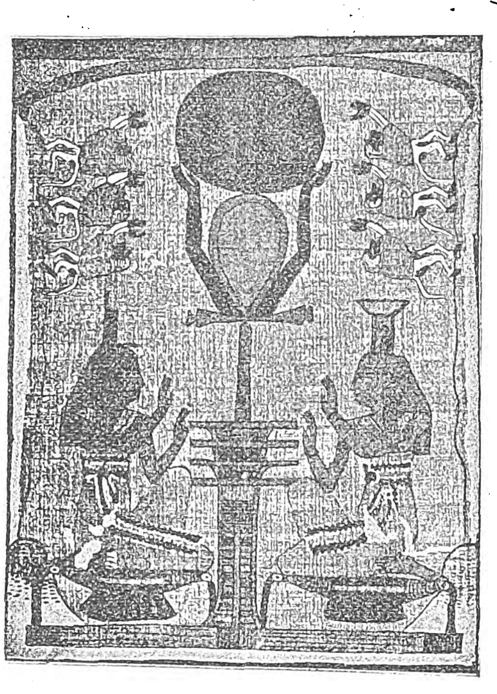

Ὁ ἥλιος δύων γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τοῦ συμβόλου τῆς αἰωνίας ζωῆς ἱσταμένου ἐπὶ τῶν 4 πασσάλων τοῦ ὁρίζοντος ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ οὐρανός.

Καΐρῳ, τὸ αἰγυπτιακὸν τμῆμα τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἐν Λονδίνῳ, τὸ τοῦ Λούβρου ἐν Παρισίοις καὶ τὸ τοῦ Τουρίνου ἐν Ἰταλίᾳ. Τὸ Ἐθνικόν μας Μουσεῖον ἐν Ἀθήναις ἔχει πολὺ μικρὰν συλλογὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ Ἀλεξ. Ρόστοβιτς.

Πάπυροι.— Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων τούτων τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις τῶν νεωτέρων αἰγυπτιολογικῶν μελετῶν εἶναι πρῶτον οἱ ἑξῆς πάπυροι (βλ. καὶ λέξιν).

Ὁ *βασιλικὸς πάπυρος τοῦ Τουρίνου* περιέχων κατάλογον πάντων τῶν μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν προσώπων ὅσα φέρονται βασιλεύσαντα τῆς Αἰγύπτου μέχρι Ραμσῆ Β' μετὰ διαρκείας τῆς βασιλείας των. Δυστυχῶς ἦτο πολλαχοῦ κατεστραμμένος καὶ κατά τινα πυρκαϊὰν ἀπώλετο.

Ὁ *πάπυρος Abbot*. Βρετταν. Μουσεῖον. Δικαστικὴ ὑπόθεσις ἐν Θήβαις.

Οἱ *πάπυροι Amherst*. Ἰδιοκτησία τοῦ λόρδου Amherst of Hackney. Δικαστικὴ ὑπόθεσις ἐν Θήβαις, διήγησις Σέκχιτ τινὸς καὶ Χέμτι, διήγησις Σανεχάτ. Μετεφράσθησαν ὑπὸ τοῦ Newberry καὶ τοῦ F. Griffith.

Ὁ *πάπυρος Δ' Ἀναστάση*. Ὁ Δ' Ἀναστάση ἦτο Ἕλλην τῶν χρόνων τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Τὴν ἀρχαιολογικήν του συλλογὴν ἠγόρασε τὸ Βρετταν. Μουσεῖον. Ἐκ τῶν παπύρων του ὁ μακρότατος καὶ ὁ ἀξιολογώτερος εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀφήγησις Αἰγυπτίου ἀξιωματικοῦ προσφυγόντος εἰς τὴν Συρίαν. Ἀνάγεται εἰς τὸ 1400 π. Χ., μετεφράσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Chabas.

Οἱ *πάπυροι τοῦ Βερολίνου*. Ὁ ὑπ' ἀρ. 1 εἶναι διήγημα τοῦ Σανεχάτ, ἀναγόμενον εἰς τὴν Μέσην Αὐτοκρατορίαν. Μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Chabas, Goodwin καὶ Maspéro. Οἱ δ' ὑπ' ἀρ. 2 καὶ 4 περιέχουν τὴν ἀφήγησιν τῶν Σέκχιτ καὶ Χέμτι.

Ὁ *πάπυρος Ebers*. Εἶναι ἐγχειρίδιον ἰατρικῆς, μεταφρασθὲν ὑπὸ τῶν G. Ebers καὶ Ludwig Stern.

Ὁ *πάπυρος Harris* τοῦ Βρετταν. Μουσείου. Περιέχει δικαστικὴν ὑπόθεσιν, κατάλογον προσφορῶν καὶ ἕνα λόγον τοῦ Ραμσῆ Γ' πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν στρατευμάτων του. Ἀνάγεται εἰς τὰ 1225 π.Χ., μετεφράσθη δὲ ὑπὸ τῶν Chabas, Piehl καὶ Eisenlohr. Ἄλλος πάπυρος τοῦ ἰδίου ἐν τῷ αὐτῷ μουσείῳ εἶναι ἐγχειρίδιον μαγικῆς μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Chabas.

Ὁ *πάπυρος Lee*. Ἀναγράφει συνωμοσίαν χαρεμίου.

Ὁ *ἰατρικὸς πάπυρος τοῦ Βερολίνου*. Ἀνάγεται εἰς τὴν ΙΘ' δυναστείαν καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Chabas καὶ τοῦ Brugsch.

Ὁ *πάπυρος D'Obiney* τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Τὸ μυθιστόρημα τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἀνάγεται εἰς τὴν ΙΘ' δυναστείαν καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Maspéro, Groff καὶ Renouf.

Ὁ *πάπυρος Prisze* εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Εἶναι Ἐγχειρίδιον ἠθικῆς. Ἀνάγεται εἰς τὴν Μέσην Αὐτοκρατορίαν. Μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Chabas, Heath καὶ Virey καὶ θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότατον βιβλίον τοῦ κόσμου.

Ὁ *πάπυρος Rhind* τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Μαθηματικά. Ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ραμσήδων καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Eisenlohr καὶ Griffith.

Οἱ *πάπυροι Sallier* τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Ὁ ὑπ' ἀρ. 1 εἶναι «Ἱστορία τῆς ἀναστάσεως τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ», ἤτοι τῶν Ὑξώς. Ἀνάγεται εἰς τὴν ΙΘ' Δυναστείαν. Μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Chabas, Maspéro, Goodwin καὶ Ebers. Ὁ ὑπ' ἀρ. 2 «Παραινετικὸς τοῦ Ἀμενεμχὰτ Α' πρὸς τὸν υἱόν του Οὐζερτσὲν Α' καὶ ὕμνος πρὸς τὸν Νεῖλον». Μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Maspéro, Schaek καὶ Amelinoan. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 3 εἶναι τὸ περίφημον ἐπικὸν ποίημα τοῦ Πενταούρ, μεταφρασθεὶς ὑπὸ τῶν de Rouge, Goodwin καὶ Brugsch.

Ὁ *πάπυρος Σέτνας* τοῦ Μουσείου Καΐρου. Εἰς δημοτικήν. Διηγεῖται τὴν ἔρευναν ἐπὶ μαγικοῦ βιβλίου. Εἶναι πτολεμαϊκῶν χρόνων καὶ μετεφράσθη ὑπὸ τῶν Brugsch, Maspéro καὶ Hess.

Ὁ *πάπυρος Πετρουπόλεως*. Εὑρίσκετο εἰς τὸ «Ἐρημητήριον» τῆς ρωσικῆς πρωτευούσης. Εἶναι ἀφήγησις ναυαγίου ὑπὸ ἑνὸς ναύτου. Ἀνάγεται εἰς τὴν ΙΒ' ἢ ΙΓ' δυναστείαν. Μετεφράσθη δὲ ὑπὸ τῶν Maspéro καὶ Golenischeff.

Οἱ πάπυροι τοῦ Τουρίνου. Πλὴν τοῦ σπουδαιοτάτου ὅστις εἶναι χρονολογικὸς πίναξ βασιλειῶν περὶ οὗ εἴπομεν, εἶναι καί τινες περιέχοντες διηγήματα δημώδη. Ὁ Maspéro ἐξέδωκε συλλογὴν τοιαύτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἰγυπτιακὰ διηγήματα».

Ἔπειτα τὰ ἑξῆς *λίθινα μνημεῖα*:

Ἡ *αἴθουσα τῶν προγόνων*, ἀποκειμένη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων. Ἐπὶ τῶν παρειῶν της παρίσταται Θούθμωσις ὁ Γ' προσάγων προσφορὰς εἰς τοὺς προγόνους. Δυστυχῶς ἡ σειρὰ τούτων δὲν εἶναι συνεχής, διότι ὁ Θούθμωσις ἔκαμε διαλογὴν ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐτίμα.

Ὁ *πίναξ τῆς Ἀβύδου*, εὑρισκόμενος εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, εἰς τὸν ὁποῖον παρίσταται Ραμσῆς ὁ Β' σέβων πεντήκοντα ἐκ τῶν προγόνων του. Παρὰ τὰ ἐκ τῆς φθορᾶς κενά, ἐφάνη πολὺ χρήσιμος εἰς τὸν Σαμπολλιὼν καὶ τὸν Λέψιους διὰ τὰς χρονολογικάς των ἐρεύνας.

Ὁ *δεύτερος πίναξ τῆς Ἀβύδου*, τὸ πρωτότυπον τοῦ προηγουμένου καὶ θαυμασίως διατηρούμενος· ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Μαριέτ.

Ὁ ἴδιος Μαριὲτ ἀνεκάλυψε τὸν *πίνακα τῆς Σακκάρας* εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Μέμφιδος ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ ἱερέως τοῦ Τουνάρι τῶν χρόνων Ραμσῆ Β'. Πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ βασιλεῖς παρίστανται ἐπὶ τοῦ μνημείου τούτου, τὸ ὁποῖον, παρὰ τὰ κενὰ τῶν μνημονευομένων δυναστῶν, ὑπῆρξε πολύτιμον, διότι περιέχει τοὺς βασιλεῖς τῶν ἓξ πρώτων δυναστειῶν, σχεδὸν ὅσον καὶ ὁ Μανέθων ἀκριβῶς.

Τὰ ἱερογλυφικά (βλ.λ.).—Πῶς ὁ Σαμπελλιὼν εὗρε τὴν κλεῖδα αὐτῶν; Κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον τοῦ 1799 ἐκστρατείαν του ὁ Βοναπάρτης παρέλαβε σοφοὺς διὰ νὰ μελετήσουν, ἕκαστος εἰς τὸν κλάδον του, τὴν ἱστορικωτάτην, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν χώραν. Ἐντὸς διετίας οἱ σοφοὶ οὗτοι συνέλεξαν τόσον ὑλικόν, ὥστε ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1830 τὸ πολύτιμον σύγγραμμα Description d'Egypte ἐκ 38 τόμων μεγάλου σχήματος μετὰ πινάκων καὶ εἰκόνων. Τότε ἀξιωματικός τις, ὁ Boussard, ἀνεκάλυψεν εἰς τὴν Ρωζέττην πλάκα μετὰ τριγλώσσου ἐπιγραφῆς, ἱερογλυφικῆς πρὸς τὰ ἄνω, δημοτικῆς εἰς τὸ μέσον καὶ ἑλληνικῆς πρὸς τὰ κάτω. Εἰς τὸν 37ον ἀριθμὸν τῆς τότε ἐκδιδομένης ἐν Καΐρῳ ἐφημερίδος τῆς γαλλικῆς κατοχῆς Courrier d'Egypte προβλέπεται ἡ σπουδαιότης της διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς κλειδὸς τῶν ἱερογλυφικῶν. Τὸ ἑλληνικὸν κεί-

Digitized by Google

μενον ἀνεγνώσθη ἀμέσως. Ἐπρόκειτο ψήφισμα τῶν ἐν Μέμφιδι ἱερέων τοῦ Φθᾶ ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου Ἐπιφανοῦς (200 π. Χ.). Προφανῶς αἱ δύο ἄλλαι γραφαὶ ἦσαν μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τῷ 1801 οἱ Ἄγγλοι νικήσαντες τοὺς Γάλλους ἐν Ἀμπουκὶρ ἐσυνθηκολόγησαν καὶ μεταξὺ ἄλλων λαφύρων παρέλαβον καὶ τὴν «πέτραν τῆς Ρωζέττης». Ἀμέσως ἀπέστειλαν εἰς ὅλας τὰς ἀκαδημίας καὶ τὰ πανεπιστήμια γύψινα ἔκτυπα αὐτῆς, ἐπικαλεσθέντες τὴν βοήθειαν τῶν σοφῶν, τὸ δὲ πρωτότυπον κατέθηκαν εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

Περὶ τῆς γραφῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐγνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ἄλλους ὅτι ἡ μὲν ἱερογλυφικὴ γραφὴ ἐκαλεῖτο *ἱερατική*, *δημοτική* δὲ ἡ ἐκ ταύτης προελθοῦσα τρέχουσα γραφή. Ὁ Δημόκριτος περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε΄ πρ. Χρ. αἰῶνος ἐπραγματεύθη τὰ ἱερογλυφικὰ τῆς Μερόης καὶ τινος ὀβελίσκου τῆς Μέμφιδος, ὁ δὲ Χαιρήμων (Α΄ αἰ. μ. Χρ.), ἐπιμελητὴς τῆς Σαραπείου βιβλιοθήκης, ἔγραψε περὶ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἀποσπάσματα δὲ τούτου διέσωσεν ἡμῖν ὁ Τζέτζης (ΙΒ΄ αἰ. μ. Χρ.). Ἔγραψε καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς. Ἀλλὰ καμμία τῶν πληροφοριῶν τούτων δὲν ἦτο συντελεστικὴ πρὸς εὕρεσιν τῆς κλειδός.

Οἱ Κόπται, γνήσιοι ἰθαγενεῖς, ἐμμείναντες εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ δι' αὐτὸ ἐγγράμματοι τοὐλάχιστον εἰς τὴν θρησκευτικὴν των δίαιταν, διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν των γλῶσσαν λόγῳ τῆς χαρακτηριζούσης τὴν θρησκείαν στερεότητος, ἀλλὰ διὰ τὴν γραφήν των προσέλαβον τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον μετὰ 7 ἐπὶ πλέον χαρακτήρων. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὁ Jablonsky παρετήρησεν ὅτι λέξεις ἀρχαῖαι φαραωνικαί, διαφυλαχθεῖσαι ἡμῖν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοπτικῆς. Τὰ κύρια ὀνόματα φυσικὰ διατηροῦνται κατὰ τοὺς φθόγγους των τὰ αὐτὰ εἰς τὰς διαφόρους γλώσσας. Παρετηρήθη λοιπὸν ὅτι μέσα εἰς τὴν ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφήν, ἐκεῖ ὅπου ἀντεστοίχει ἡ ἀναγραφὴ τῶν κυρίων ὀνομάτων τῶν βασιλέων, τὸ ἱερογλυφικὸν κείμενον ἦτο ἐγκεκλεισμένον εἰς ὀρθογώνιον ἐπίμηκες μετ' ἀπεστρογγυλωμένων γωνιῶν, καὶ τινος εὐθείας διηκούσης κατὰ τὴν δεξιὰ μικρὰν πλευρὰν (cartouche τὸ ὁποῖον ἡμεῖς θὰ ὀνομάζωμεν *ὀνοματόσημον*). Ὁ Belzoni εὗρεν ὀγκόλιθον μεθ' ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς καὶ μικρὸν ὀβελίσκον μεθ' ἱερογλυφικῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις ἀνεγνωρίσθη ὡς μετάφρασις ἐκείνης. Ἡ ἑλληνικὴ ἀνέφερεν ἕνα Πτολεμαῖον καὶ μίαν Κλεοπάτραν, καὶ πάλιν εἰς τὰ ἀντίστοιχα μέρη ἡ ἱερογλυφικὴ παρουσίαζε τὰ ὀνοματόσημα. Αἱ δύο λέξεις ΠΤΟΛΜΙΣ καὶ ΚΛΟΠΑΤΡΑ ἔχουν κοινὰ γράμματα τὸ Π πρῶτον τοῦ ἑνὸς καὶ τέταρτον τοῦ ἄλλου, τὸ Τ δεύτερον τοῦ πρώτου καὶ ἕκτον τοῦ ἄλλου, τὸ Λ τέταρτον τοῦ πρώτου καὶ δεύτερον τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ Ο τρίτον τοῦ πρώτου καὶ τρίτον τοῦ ἄλλου. Ἐδιδασκόμεθα οὕτω τὴν μορφὴν τῶν ἄλλων Ρ, Ι, Σ, Α. Τῷ 1820 ὁ Thomas Young διεπίστωσε τοῦτο, ἀλλ' ἠπατήθη νομίσας ὅτι τοῦτο συμβαίνει μόνον διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ξενικῶν ὀνομάτων, ὅτι δὲ διὰ τὸ ἄλλο κείμενον τὰ ἱερογλυφικὰ ἦσαν ὄχι φθόγγοι ἀλλὰ συμβολικαὶ παραστάσεις, «ἰδεογράμματα». Ὁ Φρ. Σαμπολλιὼν κατενόησεν ὅτι ὁλόκληρον τὸ κείμενον ἦτο ἐκ φθογγικῶν γραμμάτων ἀλλὰ κοπτικῆς γλώσσης. Κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον (1821) ἔκαμε συλλογὴν πολλῶν ὀνοματοσήμων πτολεμαϊκῶν καὶ ρωμαϊκῶν ὀνομάτων. Εἰς τὸν ὀβελίσκον τῆς Ρώμης ἀνέγνωσε τὸ ὄνομα τοῦ Ψαμμητίχου. Ἐφαρμόσας τὸ ἀλφάβητον καὶ καταφυγὼν εἰς τὴν ἀρχαίαν κοπτικήν, τὴν ὁποίαν ἐπιμελῶς ἐξέμαθε, κατώρθωσεν ἐντὸς μικροῦ νὰ ἐκδώσῃ γραμματικὴν καὶ λεξικὸν τῆς ἱερογλυφικῆς. Ὅταν ἀπέθανε τῷ 1832, ἀφῆκε χειρόγραφα, ἅτινα ἔμειναν κλασσικὰ παρὰ τὰς ἔκτοτε ἐπενεχθείσας διορθώσεις. Ἔκτοτε πλεῖστοι σοφοὶ ἠκολούθησαν τὴν τεχνοτροπίαν του καὶ σήμερον τὰ ἱερογλυφικὰ ἀναγινώσκονται ὡς οἱαδήποτε γνωστὴ γλῶσσα. Οἱ ἐπισημότατοι τῶν θεμελιωτῶν τῆς αἰγυπτιολογίας εἶναι οἱ Ch. Lenormant, Nestor l'Hête, Ampère, E. de Rougé, Mariette, Chabas, Deveria, S. de Rougé, Maspéro, Pierrot ἐν Γαλλίᾳ, Lepsius, Brugsch, Dunmichen ἐν Γερμανίᾳ, Birch, Goodwin, Wilkinson ἐν Ἀγγλίᾳ.

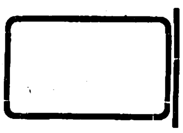

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ αἰγυπτιακὴ λατρεία φαίνεται χυδαῖον συνονθύλευμα δεισιδαιμονιῶν. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἀπὸ τὰ παναρχαιότατα μνημεῖα ἐμφανίζεται κατηρτισμένη ἤδη, καὶ ἀπορροφῶσα τὴν διανοητικὴν καὶ τεχνικὴν ζωήν, καὶ ὅτι ὅλη ἡ συνοδεία τῶν δευτερευουσῶν καὶ ζῳομόρφων θεοτήτων καὶ τῶν ἱερῶν ζῴων στρέφεται περὶ τὴν ἰδέαν ἑνὸς θεοῦ δημιουργοῦ, ἀγαθοῦ συντηρητοῦ καὶ κριτοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Πανταχοῦ διέβλεπον τὸν Θεόν, ἔζων ἐν αὐτῷ, δι' αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ. Τὰ πλεῖστα τῶν γραπτῶν καὶ γλυπτῶν των μνημείων εἶνε θρησκευτικοῦ περιεχομένου, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐνδιατρίβοντα εἰς ἄλλα θέματα εἶναι πάντοτε μεμιγμένα μετὰ θεολογικῶν δεδομένων.

Οἱ θεοὶ δὲν εἶναι μεμονωμένοι, ἀλλὰ οἱ πράκτορες τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως τοῦ ἑνὸς καὶ ἀνάρχου Θεοῦ, προσωποποιοῦντες τὰς ἰδιότητας τούτου, ἐκτελεσταὶ τῆς ἀπεράντου καὶ ποικίλης Ἐκείνου δράσεως ἥτις εἶναι ἡ θεία ἐκδήλωσις ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἀνθρωπίνης διαιτης. Ἄναρχοι, ἀθάνατοι, ἀόρατοι. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ *Νοῦ*, ὠκεανὸς ἀχανής, ἐνῷ ἐπλανῶντο ἀσύστατα τὰ σπέρματα τῶν ὄντων πάντων. Ὁ Θεὸς ἐγεννήθη ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἀμόρφῳ καὶ ἀσκόπῳ ἐκείνῃ ὑγρᾷ μάζῃ, τέλειος καὶ παντογνώστης. Ἴσος πρὸς ἑαυτόν, ἀμετάβλητος ἐν τῇ ἀκμάντῳ του τελειότητι, πανταχοῦ παρὼν καὶ πάντοτε ἀσύλληπτος. Ἀπ' αὐτοῦ ἐκπορεύονται αἱ ἰδιότητές του, ὡς θεότητες ἑκάστη ὁ *Ἄμμων* εἶναι ἡ ἐνδόμυχος δύναμις τῆς ἀνανεώσεως τῆς φύσεως. Ὁ *Ἰμχοτέπ* συγκεντρώνει τὸ πνεῦμα, τὴν σκέψιν, τὴν διάνοιαν. Ὁ *Φθᾶ* εἶναι τὸ φῶς τὸ μετὰ τέχνης καὶ ἀληθείας πραγματοποιοῦν τὰ ὄντα. Ὁ *Ὄσιρις* ἐκπροσωπεῖ τὴν θείαν ἀγαθότητα, *υἱὸς καὶ σύζυγος τῆς Ἴσιδος*. Ὁ *Θὼθ* εἶναι ὁ θεῖος λόγος, καὶ πρὸ πάντων τούτων ἡ *Νούτ*. Ὁ *Κνοῦφις* ὑπὸ τὴν Νοὺτ εἶναι ἡ θεία πνοή, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ἡ ἰδία του μήτηρ, γενέτειρα τῶν θεῶν. *Σὲμπ* εἶναι ἡ ὕλη ἡ ἐνέχουσα τὰ σπέρματα τῆς ζωῆς τὰ ἐν τοῖς κόλποις της κρυμμένα. Εἰς τὰς οὐρανίους χώρας ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς Νούτ, συζύγου τοῦ Σέμπ, μέλλει νὰ γεννηθῇ ὁ *Ρᾶ*, ὁ θεὸς ἥλιος καὶ πατὴρ τῶν *Φα-ρα-ώ*.

Θεὸς ἱπποπόταμος.

Ὅπως δὲ ὁ εἷς θεὸς ὑπενδύεται τὰς ἰδιότητάς του εἰς δευτερευούσας θεότητας, οὕτως ἑκάστη τούτων πολλαπλασιάζεται εἰς κατωτέρας θεότητας ἐκδηλώσεως ἰδίας. Ἐν τούτῳ ὅμως συναντᾷ παθητικήν τινα ὀντότητα, τὴν σύζυγον ἐξ ἧς γεννᾷ τρίτον θεόν. Ἐντεῦθεν αἱ *τριάδες* τοῦ αἰγυπτιακοῦ Πανθέου. Ἐν Μέμφιδι ἐλατρεύετο ἡ τριὰς Φθᾶ, Σάχτ, Ἰμχοτέπ, ἐν Θήβαις ἡ τοῦ Ἄμμωνος, Μοὺτ καὶ Κχόνς, εἰς τὴν Ἄβυδον ὁ Ὄσιρις, ἡ Ἴσις καὶ ὁ Ὧρος.

Ὁ Ρᾶ ἢ ἥλιος παρίσταται φέρων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἡλιακὸν δίσκον, ἱερακοκέφαλος συνήθως, ἄλλοτε δὲ ὡς ἱέραξ μετὰ τοῦ δίσκου εἰς τὴν κεφαλήν. Πατὴρ θεῶν καὶ βασιλέων, δημιουργὸς τῶν ὄντων. Κατὰ τὴν ἀκτινοβόλον του ἡμερησίαν πορείαν σκορπίζει τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑγείαν, νικητὴς τοῦ σκότους, νικητὴς τοῦ κακοῦ. Εἰς τὸν λεγόμενον «Πάπυρον τοῦ Βουλάκου» ὑμνεῖται ὡς ἑξῆς, — παρέχομεν δὲ τὸν ὕμνον ὡς δεῖγμα τῆς φαραωνικῆς ποιήσεως:

«Ὦ! εὐεργετικὲ Ρᾶ-Χαρμακῆ! Ὑπήγειρας τὸν οὐρανὸν ἄνω, ἵνα ὑψώσῃς τὴν ψυχήν σου. Ἐκάλυψας τὸν οὐρανὸν κάτω διὰ νὰ κρύψῃς τὰς νεκρικὰς ὄψεις. Ὕψωσας τὸν οὐρανὸν ἄνω ὅσον τῶν βραχιόνων σου τὸ εὖρος καὶ ηὔρυνας τὴν γῆν κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν βημάτων σου. Ἅγιε ἱέραξ, τοῦ ὁποίου τὸ πτερὸν εἶναι ὀξὺ ὡς ρομφαία. Πολύχρωμε Φοῖνιξ, Λέων μεγάλε, ἱκανὲ διὰ τῶν ἰδίων σου δυνάμεων ν' ἀμυνθῇς, ὁ διανοίγων τὸν δρόμον τῆς λέμβου. Ὁ μυκηθμός σου καταρρίπτει τοὺς ἐχθρούς σου, ἐνῷ προωθεῖς τὴν μεγάλην σου λέμβον. Οἱ θνητοὶ σ' ἐπικαλοῦνται, οἱ ἀθάνατοι σὲ φοβοῦνται. Κατέρριψες ἐπὶ προσώπων αὐτῶν τοὺς ἐχθρούς σου.

»Ταῦρος τὴν νύκτα, ἀρχηγὸς ἐν πλήρει φωτί, ὡραῖε κυανὲ δίσκε! Ἔστω σεβαστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Φαραὼ διὰ τὰς ἰδίας σου ἀρετάς.»

Ὁ Ρᾶ ἥλιος διαπλέει τὸν οὐράνιον ὠκεανὸν ἐπὶ λέμβου, ὅπως ὁ Φοῖβος τῶν Ἑλλήνων διανύει αὐτὸν διφρηλατῶν.

Καὶ ἡ ἀνθρωπινη ζωὴ ἐξωμοιώθη πρὸς τὸν ἡμερήσιον δρόμον τοῦ ἡλίου. Ὁ δύων ἥλιος συμβολίζει τὸν θάνατον. Μόλις ἐπέλθῃ, ὁ Ὄσιρις παραλαμβάνει τὴν ψυχήν, διὰ νὰ τὴν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν αἰωνίαν ζωήν. Ὁ Ὄσιρις κατῆλθέ ποτε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐξημέρωσε τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς εὐμενείας. Ἀλλ' ἔπεσεν εἰς τὴν μοχθηρὰν ἔνεδραν τοῦ *Σὲτ* ἢ *Τυφῶνος*, ἀδελφοῦ του, τοῦ πνεύματος τοῦ κακοῦ, καὶ ἐνῷ αἱ ἀδελφαί του *Ἴσις* καὶ *Νεφθὺς* συνέλεγον περιερχόμεναι τὴν χώραν τὰ τεμάχιά του, κρεουργηθέντος, ἅτινα ἐσκόρπισεν ὁ Τυφών, ὁ Ὄσιρις ἀνίστατο ἐκ νεκρῶν καὶ ὥριζεν ἐκδικητήν του τὸν υἱόν του Ὧρον. Ὁ Ὄσιρις συμβολίζει τὸν οὐρανοπετῆ Νεῖλον, ἡ Ἴσις τὴν παχεῖαν γῆν τῶν νειλωτικῶν ὀχθῶν, ὁ δὲ Τυφὼν τὰς ἑκατέρωθεν ἄμμους. Ὁ Ὄσιρις-Νεῖλος ὀγκοῦται, πλημμυρεῖ καὶ ποτίζει τὴν Ἴσιν-γῆν καὶ γονιμοποιεῖ αὐτήν. Ἐκ τῆς μίξεως ταύτης γεννᾶται ὁ Ὧρος, ἤτοι ἡ ὥρα τοῦ ἔτους, ἡ βλάστησις. Ἀλλ' ὁ Σέτ, αἱ ἄμμοι, ἀποσυρομένων τῶν ὑδάτων, προελαύνουν καὶ φθάνουν αὐχμηραί, πολλάκις μέχρι τῶν ὀχθῶν, κατατέμνουσαι τὴν κοιλάδα. Τεμαχίζεται ὁ Ὄσιρις. Νησῖδες ἀμμώδεις προβάλλουν εἰς τὴν κοίτην του. Ἡ Ἴσις, ἀγελαδοκέφαλος, ἀναζητοῦσα τὰ τεμάχια τοῦ Ὀσίριδος, συμβολίζει τὴν βουστροφηδὸν γινομένην ἀροτρίωσιν. Τὴν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θυσίαν του ταύτην ἀποτίει ὁ Ὄσιρις ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀπηλλαγμένος δὲ τῶν φθαρτῶν δεσμῶν τῆς σαρκός, ταυτίζεται πρὸς αὐτὴν καὶ ὑφίσταται τὰς δοκιμασίας τῆς τελειώσεως. Παλαίει πρὸς τὰ τέρατα τοῦ σκότους καὶ κάμπτει τοὺς αὐστηροὺς φύλακας τῶν μετὰ θάνατον μονῶν. Τέλος νικητής, κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς κρίσεως καὶ εἰσάγει τὸν δίκαιον εἰς τὴν αἰωνίαν ζωήν.

Πρὸς εὐκολίαν τῶν θνησκόντων, οἱ Αἰγύπτιοι συνέταξαν τὸ *βιβλίον τῶν νεκρῶν*, ἐν ᾧ ἐπὶ παπύρου εἶναι ἀναγεγραμμένη ἡ ἀπολογία των. Ὁ πάπυρος τεθειμένος ἐν τῷ φερέτρῳ εἶναι πρόχειρος, ἰδοὺ δὲ τὸ κείμενόν του: «Τιμὴ ὑμῖν, κύριοι τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης! Δόξα σοί, μεγάλε θεέ! Ἔρχομαι πρὸς σέ, κύριέ μου, παρίσταμαι ἐνώπιόν σου, διὰ ν' ἀπολαύσω τῆς θέας τῶν τελειοτήτων σου! Δὲν διέπραξα δόλον πρὸς ἄνθρωπον. Δὲν ἐτυράννησα τὴν χήραν. Δὲν ἐψευδομαρτύρησα. Δὲν ἐσυκοφάντησα τὸν δοῦλον πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ. Δὲν ἐπείνασέ τις ἐξ αἰτίας μου. Δὲν ἐδάκρυσέ τις δι' ἐμέ. Δὲν ἐφόνευσα. Δὲν ἔκλεψα τοὺς ἄρτους τῶν ναῶν. Δὲν ἀφήρεσα τὰς προμηθείας, ἀλλ' οὔτε ἔλυσα τὰς ταινίας τῶν μομιῶν. Δὲν ἐνόθευσα τὰ σταθμὰ τῶν σιτηρῶν. Δὲν ἰδιοποιήθην τι εἰς τοὺς ἀγρούς. Δὲν ἠλλοίωσα τὴν πλάστιγγά μου. Δὲν ἀφήρεσα τὸ γάλα τῶν νηπίων. Δὲν συνέλαβα εἰς δίκτυα τὰ ἱερὰ πτηνά. Εἶμαι ἁγνός! ἁγνός! ἁγνός!» Βλέπομεν πόσον ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας ἦτο ἀνεπτυγμένη παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Ὁ Ὄσιρις βοηθεῖται εἰς τὸ ἔργον τῆς κρίσεως καὶ ἀπολυτρώσεως τῶν ψυχῶν ὑπὸ τῆς Ἴσιδος, τοῦ Ὡρου, τοῦ Θὼθ καὶ τοῦ Ἀνούβιος. Οἱ δύο οὗτοι τελευταῖοι βοηθοῦν τὸν Ὧρον ἐν τῷ ἀγῶνί του κατὰ τοῦ Τυφῶνος, ὁ δὲ Θὼθ εἶνε ὁ πρακτικογράφος

Digitized by Google

τῆς κρίσεως. Ἐκ τῶν ἄλλων θεοτήτων ἀξιόλογοι ἦσαν ἡ *Νηΐθ*, πολιοῦχος τῆς Σάϊτος, ὁ *Σοῦ* ὑποβαστάζων τὸν οὐράνιον θόλον, *Βὰστ* ἢ *Βεζέτ*, ἡ γαλοκέφαλος θεὰ τῆς Βουβάστεως, ὁ *Σέμπ*, εἷς τῶν μεγίστων κοσμικῶν θεῶν, ὁ γεννήσας τὸ ᾠὸν τοῦ κόσμου, ὁ *Σεβέκ*, κροκοδειλοκέφαλος, τιμώμενος ἐν Φαγιοὺμ καὶ εἰς τοὺς καταρράκτας, ἡ *Ἀθὼρ* ἡ ταυτιζομένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, παριστωμένη συχνὰ ἀγελαδοκέφαλος.

Ἡ Ἀθὼρ δαμαλοκέφαλος.

ΤΑ ΙΕΡΑ ΖΩΑ. Διὰ νὰ ἀσκῆται ἐπιβολὴ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὥστε νὰ τηροῦν τὴν θρησκείαν των, οἱ Αἰγύπτιοι θεολόγοι ἔθηκαν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ λαοῦ ζωντανοὺς ἐπόπτας τῆς διαγωγῆς των, κατ' ἀρχὰς μὲν τοὺς τεθεωμένους βασιλεῖς, ἀργότερον ὅμως, ὅταν ὁ λαὸς προήχθη καὶ οἱ βασιλεῖς δὲν συγχρωτίζονται μὲ τὸν λαόν, ἐσκέφθησαν νὰ καθαγιάσουν τὰ ζῷα εἰς ἃ ἀπέδωκαν σπινθῆρά τινα τῆς θείας πνοῆς. Ἕκαστος νομὸς εἶχε τὸ ἱερόν του ζῷον ἐν ᾧ ᾤκει ὁ θεός. Τινὰ τούτων ἐλατρεύοντο καθ' ὅλην τὴν χώραν. Ὁ σκαραβαῖος τοῦ Φθᾶ, ἡ ἶβις καὶ ὁ κυνοκέφαλος τοῦ Θώθ, ὁ ἱέραξ τοῦ Χώρ, ὁ θὼς τοῦ Ἀνούβιος. Συνέβαινεν ὅμως ζῷα λατρευόμενα ἐδῶ νὰ μισῶνται καὶ καταδιώκωνται ἀλλαχοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλεφαντίνης, νησῖδος τοῦ Νείλου ἐν Ἀσουάν, ἐφόνευον τὸν κροκόδειλον, ἐνῷ εἰς Θήβας καὶ Σὲδ ἐτρέφετο ὡς *σοῦχος*. Ἐπισημότατα ὅμως τῶν ἱερῶν ζῴων ἦσαν ὁ βοῦς Ἄπις τῆς Μέμφιδος ἐκπορευόμενος ἀπὸ τὸν Ὄσιριν καὶ τὸν Φθᾶ, ὁ βοῦς Μνεῦις τῆς Ἡλιουπόλεως, ἐνέχων τὴν ψυχὴν τοῦ Ρᾶ, ὁ τράγος Μένδης ἐνέχων τὴν ψυχὴν τοῦ Ὀσίριδος. (Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 516, 517).

Περὶ τῆς ζῳολατρείας τῶν Αἰγυπτίων λέγει τὰ ἑξῆς ὁ Διόδωρος: «Εἰς ἕκαστον γένος λατρευομένων ζῴων ἀφιερώνουσι χώραν ἱκανὴν διὰ τῶν προσόδων της νὰ χορηγῇ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τροφήν των. Ὅταν πάθῃ ἐκ νόσου τὸ τέκνον των, κάμνουν τάξιμον· ξυρίζονται τὰς τρίχας των καὶ δίδουν χρήματα εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς τῶν ἱερῶν ζῴων ὑπὲρ τούτων. Ἂν εἶναι ἱέραξ, ἀγοράζουν κρέατα, τὰ κόπτουν εἰς τεμάχια καὶ μὲ φωνὰς τὰ προσκαλοῦν, ἕως οὗ ταῦτα περιιπτάμενα ἁρπάσουν τὴν προσφοράν, ἂν δὲ εἶναι αἴλουρος ἢ ἰχνεύμων μουσκεύουν ψωμιὰ εἰς τὸ γάλα καὶ μὲ κολακευτικὰς φωνὰς προσκαλοῦν τὸ ζῷον. Ἀλλὰ καὶ ἰχθῦς τοῦ Νείλου κόπτοντες ὠμοὺς δίδουν εἰς τὰ ζῷα αὐτά. Καὶ ταῦτα ἐπιδεικτικῶς κάμνουν, τιμώμενοι μεγάλως διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν συγχωριτῶν των. Ὅταν δὲ ἀποθάνῃ κανὲν λατρευόμενον ζῷον, τὸ σκεπάζουν μὲ σινδόνα καὶ κτυπῶντες τὰ στήθη των μὲ θρήνους τὸ μεταφέρουν εἰς τὸν ταριχευτήν, μετὰ δὲ τὴν ταρίχευσίν του δι' ἀρωματικῶν εἰδῶν, τὸ θάπτουν εἰς ἱερὰν θήκην. Ὁ ἑκουσίως ἢ ἀκουσίως φονεύσας ἱερὸν ζῷον θανατώνεται. Καὶ θανατώνεται ὑπὸ τοῦ ὄχλου, ὅστις εἶναι ἀμείλικτος, καὶ χωρὶς νὰ δικαιωθῇ. Διὰ τὸν φόβον τοῦτον ὅταν κανεὶς συναντήσῃ νεκρὸν τοιοῦτον ζῷον στέκεται μακρὰν καὶ φωνάζει

Ἡ γαλοκέφαλος Βούβαστις.
(Κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν σεῖστρον, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν αἰγίδα καὶ βαστάζει κάνιστρον.)
(Μουσεῖον Βερολίνου).

θρηνῶν καὶ κοπτόμενος ὅτι τὸ εὗρε νεκρόν. Συνέβη νὰ γίνω μάρτυς τῆς ἑξῆς σκηνῆς. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι δὲν ὠνόμαζαν ἀκόμη φίλον τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, οἱ Αἰγύπτιοι ἀπέφευγον νὰ δώσουν τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν δυσαρεσκείας εἰς τοὺς ἐπικινδύνους Ρωμαίους καὶ περιεποιοῦντο μεγάλως πάντα ἐξ Ἰταλίας παρεπιδημοῦντα. Καὶ ὅμως συνέβη τοιοῦτος Ρωμαῖος ἀκουσίως νὰ φονεύσῃ αἴλουρον, καὶ δὲν τὸν ἔσωσαν ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ οὔτε ὁ φόβος τῆς Ρώμης οὔτε ἡ στρατιωτικὴ δύναμις δι' ἧς ἐζήτησε νὰ τὸν προστατεύσῃ ὁ βασιλεύς. Ἐπῆλθέ ποτε πεῖνα τοιαύτη εἰς τὴν χώραν, ὥστε περιέπεσαν εἰς ἀνθρωποφαγίαν, καὶ ὅμως κανεὶς ἰθαγενὴς δὲν ἐσκέφθη νὰ φάγῃ ἱερὸν ζῷον. Ἂν ἀποθάνῃ κύων εἰς μίαν οἰκίαν, οἱ κάτοικοι ταύτης ξυρίζουν ὅλον τὸ σῶμά των καὶ πενθοῦν καὶ δὲν χρησιμοποιοῦν τὰ τρόφιμα τὰ ὁποῖα ἔτυχε νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὴν οἰκίαν των κατὰ τὸν θάνατον τοῦ κυνός. Εὑρεθέντες εἰς ἐκστρατείαν ἔσωσαν τοὺς αἰλούρους τῆς ἐχθρικῆς χώρας, προτιμήσαντες ν' ἀπορρίψουν ἐφόδια διὰ νὰ διευκολυνθοῦν εἰς τὴν ἀπαγωγὴν τῶν ζῴων. Ἂν δὲ διηγηθῶ τί κάμνουν εἰς τὴν Μέμφιν διὰ τὸν Ἄπιν, εἰς τὴν Ἡλιούπολιν διὰ τὸν Μνεῦιν ἢ εἰς τὴν Μένδητα διὰ τὸν τράγον δὲν θὰ πιστευθῶ. Ἡ παρασκευὴ τῆς τροφῆς των γίνεται ἐπιμελεστάτη καὶ μὲ τὰ ἐκλεκτότερα ὑλικά. Τὰ πλύνουν μὲ χλιαρὰ λουτρὰ ἀρωματικά, τὰ ἀλείφουν μὲ πολυτίμους ἀρωματικὰς ἀλοιφάς, καὶ τὰ θυμιάζουν διαρκῶς. Τὰ στρώματα τῶν ζῴων εἶναι πολυτελῆ καὶ ἀναπαυτικά, ἐκλέγουν δὲ τὰ ὡραιότερα θηλυκὰ τοῦ αὐτοῦ εἴδους, διὰ νὰ εἶναι παλλακαὶ τῶν ἱερῶν ζῴων. Ταῦτα δὲ μὲ δαπάνην μεγάλην. Ἂν δὲ ἀποθάνῃ τὸ ἱερὸν ζῷον, πενθοῦσιν ὡς νὰ ἀπέθανε φίλτατον μέλος τῆς οἰκογενείας των καὶ τὸ θάπτουν μὲ ἔξοδα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Πτολεμαίου Λάγου εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπέθανεν ἐκ γήρατος ὁ Ἄπις τῆς Μέμφιδος. Ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ ζῴου διέθετε μέγα ποσὸν διὰ τὴν κηδείαν του, καὶ ὅμως δὲν τῷ ἤρκεσεν, ἀλλ' ἐδανείσθη ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖον πεντήκοντα τάλαντα ἀργυρίου! Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν

Ὁ Ὧρος ἐμψυχῶν Φαραώ.

μου τινὲς ἐπιμεληταὶ ἐδαπάνησαν εἰς ταφὴν τοιαύτην ἄνω τῶν ἑκατὸν ταλάντων».

ΛΑΤΡΕΙΑ. Ἀναμφίβολον ὅτι παλαίτατα οἱ Αἰγύπτιοι ἵδρυσαν ναοὺς εἰς τοὺς θεούς των. Περὶ αὐτῶν γνωρίζομεν ἐλάχιστα, διότι αἱ ἀρχαιότεραι ἱερατικαὶ πόλεις Μέμφις καὶ Ἡλιούπολις εἶναι τελείως κατεστραμμέναι. Ἀρχικῶς «οἱ οἶκοι τῶν θεῶν» θὰ ἦσαν ἁπλούστατοι. Κατόπιν διὰ τῶν διαδοχικῶν κατεδαφισμῶν καὶ ἀνακτίσεων ἔφθασαν εἰς τὴν λαμπρότητα τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν. Ἡ πλήμμυρα τοῦ Νείλου καὶ αἱ καθιζήσεις τῆς ἰλύος του διὰ τῶν αἰώνων κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ναῶν ἐπαρχιῶν τινων ἐπὶ τοῦ νέου ἐδάφους. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ G. Legrain (1899) εἰς τὰς Θήβας ἀπέδειξαν τοῦτο ἀναμφισβήτητον (Annales du service des antiquités. IV) Τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν τῆς Μέσης καὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας, μεγαλειώδη καὶ θαυμαστά, καὶ ἰδίως τῶν Θηβῶν «τοῦ ὡραιοτάτου καὶ μεγαλυτέρου ἐν τῷ κόσμῳ θρησκευτικοῦ ἱδρύματος εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔσχε μόνιμον κατάλυμα», μαρτυροῦν τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων πολιτισμένων λαῶν περὶ τοῦ θείου. Ἐπιγραφὴ τοῦ Κάρνακ λέγει: «Ὁ βασιλεὺς ἵδρυσε τὸν ναὸν τοῦτον διὰ τὸν Κύριον τοῦ οὐρανοῦ Ἄμμων Ρᾶ. Ὁ ναὸς εἶναι τόσον μεγαλοπρεπὴς ὅσον τὸ στερέωμα καὶ ἐκτίσθη διὰ τὴν αἰωνιότητα».

Περὶ τῆς τεκτονικῆς τῶν ναῶν ὁμιλοῦμεν εἰς τὸ περὶ τέχνης κεφάλαιον. Ἡ συνήθεια νὰ παριστῶνται οἱ θεοὶ δι ὁμοιωμάτων ἀνθρωπομόρφων ἢ ζωοσχήμων ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν. Τὸν θεὸν δὲν παριστᾷ ἁπλοῦν ἄγαλμα, ἀλλὰ λέμβος ἐκ ξύλου πολυτίμου, ἀργύρου ἢ χρυσοῦ, ἡ ὁποία ἔφερε τὸ ὁμοίωμα τοῦ θεοῦ ἢ τὸ σύμβολόν του. Διὰ τὸν Ρᾶ ἐτίθετο δίσκος ἡλιακὸς ἢ χρυσοῦν πυραμίδιον. Ἡ κόσμησις τῶν ναῶν ἦτο πλουσιωτάτη καὶ οἱ χρωματισμοὶ ζωηρότατοι. Σήμερον θαυμάζομεν τὰ ἐρείπια, ἀλλὰ δύσκολα ἠμποροῦμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὴν τότε ὄψιν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία βέβαια κατέπληττε τὸν εὐσεβῆ. Τὰ πολύτιμα κοσμήματα, τὰ σκεύη καὶ τόσαι ἄλλαι λεπτομέρειαι ἐχάθησαν. Πέριξ τῶν ἐν Ἡλιουπόλει ναῶν (Ἀνοῦ) ὑπῆρχον πολλοὶ ὀβελίσκοι μὲ χρυσωμένην τὴν αἰχμήν. Ὁ Θούθμωσις Γ' ἔδωκε δῶρον εἰς τὸν

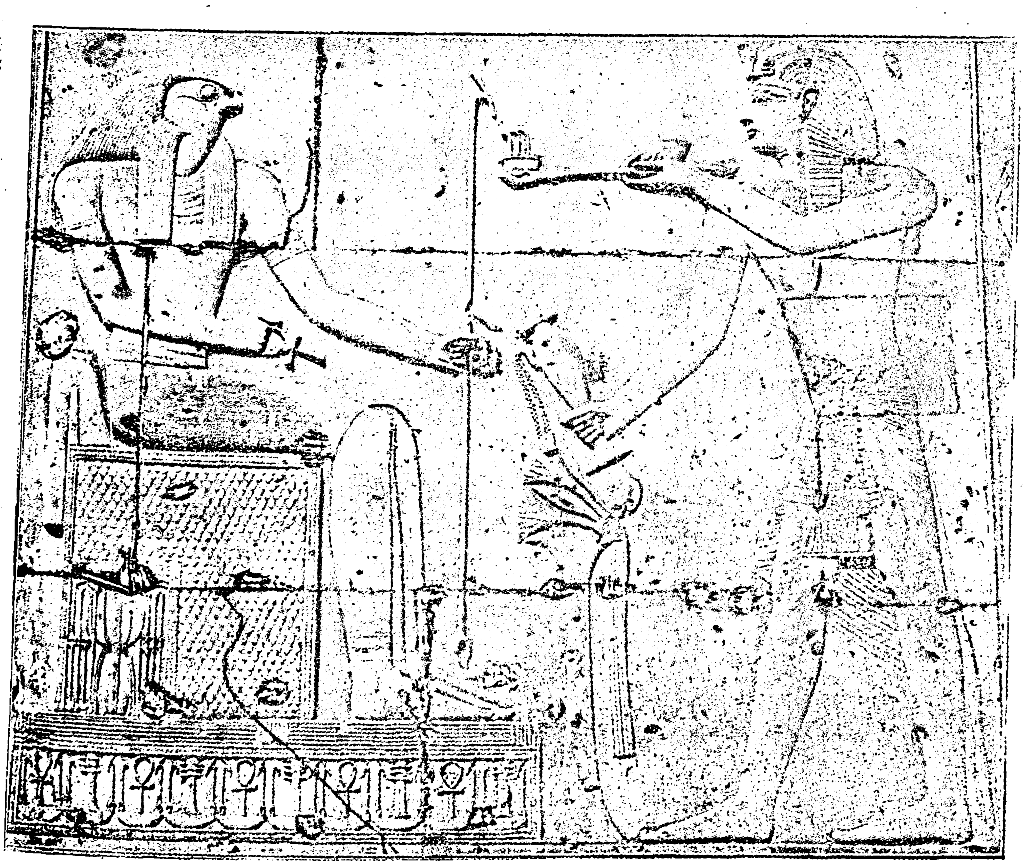
Ὁ Σέτουϊ Α' σέβων τὸν Ὧρον. (Ναὸς τῆς Ἀβύδου.)
(Ὁ Ὧρος κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ τὸν δακτυλιοφόρον σταυρόν, σύμβολον τῆς ἀναστάσεως, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὸ σκῆπτρον Οὐάς. Ὁ Σέτουϊ τῇ μὲν ἀριστερᾷ προτείνει τὸ θυμιατήριον, τῇ δὲ δεξιᾷ χύνει ἀπὸ δοχείου ἄρωμα.)

Digitized by Google

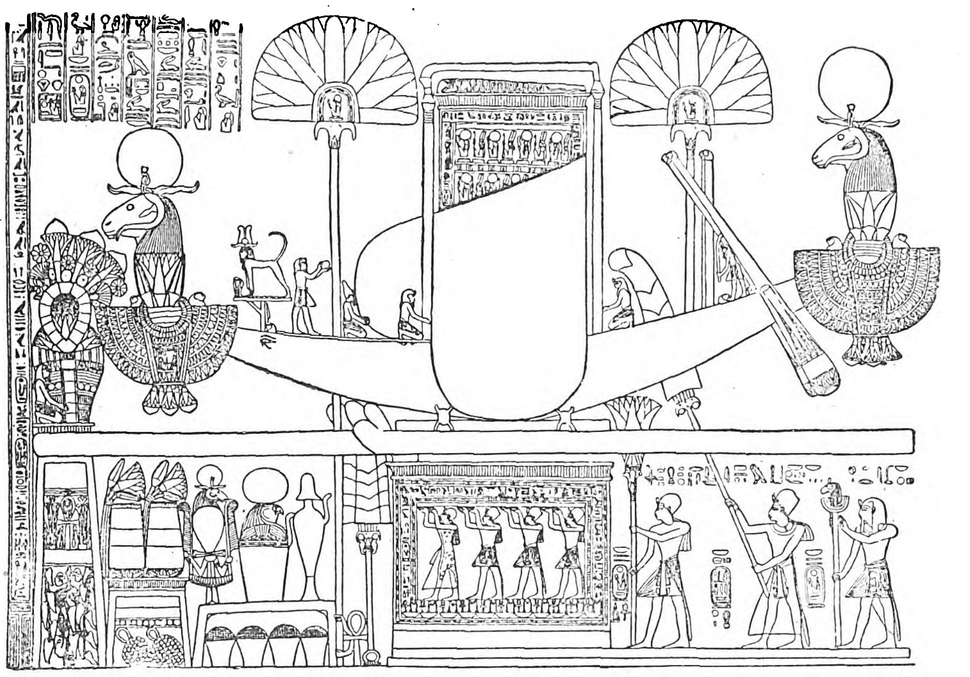

Ἡ λέμβος τοῦ Ἄμμωνος - Ρᾶ εἰς τὸ ἱερὸν Ἄδυτον. (ΙΘ' Δυν.).

ναὸν τοῦ Κάρναχ, μίαν ἅρπαν ἐκ σφυρηλάτου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, λιθοκόλλητον δὲ μὲ σαπφείρους, σμαράγδους καὶ ἄλλους τιμίους λίθους, ἀνέθηκεν ὀβελίσκους ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, θύρας ἀπὸ ξύλου ἀκακίας ὑπενδυμένης διὰ πλακῶν χρυσῶν καὶ ἄπειρα σκεύη ἐκ πολυτίμου ὕλης. Ἐπὶ τοῦ Διοδώρου ἀκόμη οἱ τοῖχοι τῶν ναῶν ἠκτινοβόλουν ἀπὸ τὸν χρυσόν, τὸν ἄργυρον καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους. Καὶ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἀναφέρει ὅτι οἱ ναοὶ ἔστιλβον ἀπὸ τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ ἦσαν κοσμημένοι μὲ τάπητας καὶ πετάσματα χρυσοϋφαντα.

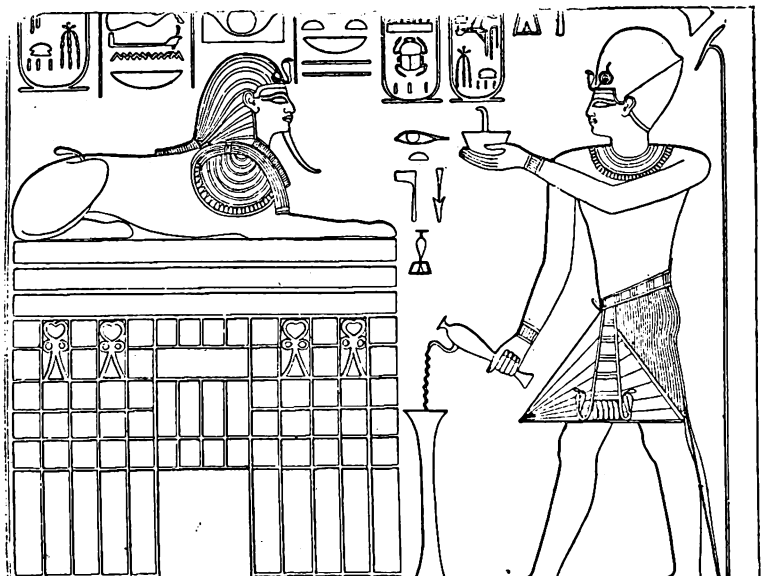

Θούθμωσις Δ' σέβων τὸν ἡλιακὸν θεὸν Ἁρμακῆ.

Ἡ ἱερωσύνη εἰς τὴν Ἀρχαίαν Αὐτοκρατορίαν ἀπετέλει δευτερεῦον ὑπούργημα τῶν μοναρχῶν καὶ τῶν αὐλικῶν. Ὑπῆρχον καὶ γυναῖκες «Προφήτιδες». Γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν Μέσην Αὐτοκρατορίαν εἰς τὸν ἐν Σιοὺτ ναὸν τοῦ Ἀνούβιος καὶ τὸν ἐν Ἀβύδῳ τοῦ Ὀσίριδος ὑπηρέτουν πλησίον τῶν ἱερέων καὶ «βοηθητικοί» λαϊκοί. Ἡ ἱερωσύνη προσέλαβε σπουδαιότητα μεγάλην ἐπὶ τῆς ΙΗ' δυναστείας καὶ κατὰ τὴν Νέαν Αὐτοκρατορίαν συνεκέντρωσε τὴν ὑπάτην ἀρχήν. Οἱ ἱερεῖς ἔφερον χιτῶνα λευκὸν ἐκ λίνου καὶ σανδάλια ἐρυθρά. Τὸ ἰδιαίτερόν των σῆμα ἦτο δέρμα λεοπαρδάλεως ἐπὶ τοῦ ὤμου. Κατὰ τὴν Νέαν Αὐτοκρατορίαν κάθε ναὸς συνίστα σωματεῖον, τὰ δὲ ὑπουργήματα ἐν αὐτῷ ἦσαν κληρονομικά. Ὁ πρῶτος ἱερεὺς ἐλέγετο *νοῦτρι ἔν* (προφήτης), ὁ δεύτερος *νοῦτρι ἀτέφ* (θεῖος πατήρ), ὁ τρίτος *νοῦτρι ἄμπ* (ἐξαγνιστής) καὶ ὁ τέταρτος *νοῦτρι μέρι*. Ἐκτὸς αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ δευτερευούσης περιωπῆς, ὅπως λ. χ. ὁ *θέμπ* (ὁ ἐλεγκτὴς τῶν ἱερῶν θυσιῶν), ὁ *σερχέμπ* (ἀναγνώστης καὶ μάγος). Ἀπὸ τῆς ΙΒ' δυναστείας δὲν ἀναφέρεται *νοῦτρι χέντ* (προφῆτις), ἀλλὰ αἱ σύζυγοι καὶ ἀδελφαὶ τῶν ἱερέων ἀπήλαυον ἰδιαιτέρας τινὸς τιμῆς καὶ ἐλέγοντο *νοῦτρα χέμτ* (σύζυγοι τοῦ θεοῦ). Εἰς τὸν ναὸν ὑπηρέτουν μουσικοί, ἀοιδοὶ ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Μία τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἱερέων ἦτο ἡ καθημερινὴ ἐπένδυσις καὶ ψιμυθίωσις τῶν θεῶν, ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ θυμίασις τῶν θαλάμων ἐντὸς τῶν ὁποίων διέμενον οἱ θεοί. Ὤφειλον ἀκόμη νὰ προσκομίσουν εἰς τὸν ναὸν τὰς προσφορὰς βοείων κρεάτων, γάλακτος, ὀπωρῶν, θυμιαμάτων, ἀρωμάτων, ἀνθέων

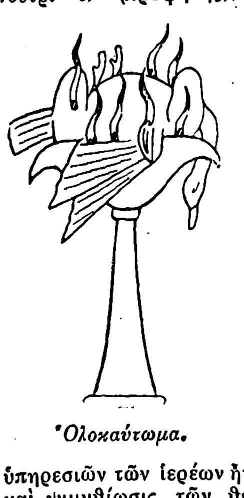

Ὁλοκαύτωμα.

καὶ ἀρωματικῶν ξύλων. Ὁ λαὸς προσηύχετο εἰς τὸ μέγα ὑπόστυλον. Οἱ ἱερεῖς τῶν κατωτέρων βαθμῶν καὶ οἱ μεμυημένοι διέμενον εἰς τὴν ὑπόστυλον αἴθουσαν ὅπου ἐψάλλοντο οἱ ὕμνοι. Ἐκεῖ κατηρτίζοντο αἱ πομπαὶ τῶν πανηγυρικῶν ἑορτῶν.

Ἐφέρετο τὸ εἴδωλον τοῦ θεοῦ ἐντὸς χρυσῆς λέμβου εἰς τὴν ἱερὰν λίμνην ὠρυγμένην πλησίον ἑκάστου μεγάλου ναοῦ, ἢ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Νείλου.

Τὸ ἄδυτον ὅπου ἥδρευεν ὁ θεὸς ἠνοίγετο μόνον ἐνώπιον τοῦ Φαραὼ καὶ τοῦ ἀρχιερέως.

Γνωρίζομεν τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῶν προσφορῶν, διότι μᾶς τὰς δίδει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Μεδινὲτ Ἀμποῦ, ὅπου ἀναγράφονται αἱ καθημεριναὶ προσφοραὶ τῶν Ραμσῆ Β' καὶ Ραμσῆ Γ'. Ἦσαν 3200 ἄρτοι, 24 διπυρῖται, 144 λάγυνοι ζύθου, 32 χῆνες καὶ πολλαὶ λάγυνοι οἴνου.

Σεῖστρον ναόσχημον.

Οἱ ὑπὸ τῶν Φαραὼ ἀνακτισθέντες ναοὶ ἀφηγοῦντο, διὰ τῶν γλυφῶν μόνον, τὰς θριαμβευτικάς των εἰσόδους, τὰ κατορθώματα καὶ τὰς προσφορὰς αὐτῶν. Ἐσφαλμένως ὅμω; νομίζεται ὅτι οἱ ναοὶ ἦσαν οἶκοι προσευχῆς μόνον διὰ τοὺς μονάρχας. Οἱ πιστοὶ διαρκῶς συνηνοῦντο εἰς τὰς πομπὰς καὶ τὰς πανηγύρεις τοῦ ναοῦ. Ἦτο ἔργον εὐγενείας ἡ συμμετοχὴ εἰς λιτανείαν. Ἡ μετάβασις πρὸς προσκύνησιν τῶν ὀνομαστῶν ναῶν καὶ τῶν ὀνομαστῶν ἀγαλμάτων ἐθεωρεῖτο ὁμοίως ὡς ἔργον πολλῆ: εὐσεβείας. Εἰς τὰς λιτανείας ἀνεπτύσσετο μεγάλη ἐπίδειξις. Λάβαρα, ἱερὰ κιβώτια, λέμβοι καὶ τὸ ἱερὸν ὁμοίωμα τοῦ θεοῦ φερόμενον ὑπὸ μεγαλοπρεπέστατον πέπλον ἦσαν τὰ στοιχεῖα τῆς πομπῆς. Εἰς τοὺς ἐπιταφίους ναοὺς καὶ τοὺς νεκρικοὺς ἀντιθαλάμους τῶν μασταμπᾶ προσεκόμιζον προσφορὰς καὶ ἀπηύθυναν προσευχὰς δι' ἃς ἐπληρώνοντο οἱ τεταγμένοι ἱερεῖς. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν κατάλογον τῶν δώρων τοῦ ναοῦ ἀναγράφονται καὶ μουσικὰ ὄργανα, εἶναι ἐμφανὲς ὅτι αἱ μεγάλαι θρησκευτικαὶ ἐπιδείξεις συνωδεύοντο ὑπὸ μουσικῆς. Ὁ λαὸς δὲν ἔδιδε προσφορὰς εἰς τοὺς ναοὺς οὔτε διὰ τὴν λατρείαν. Ἀλλ' εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας ὑπῆρχον μικρὰ εὐκτήρια διαμερίσματα μὲ εἴδωλον τῆς θεότητος, ὅπου καθημεριναὶ προσφοραὶ κατετίθεντο ἐπὶ τῶν προσφορικῶν πλακῶν. Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφων τὰ ὁλοκαυτώματα λέγει: «Μόλις ἔφθανεν ὁ βοῦς εἰς τὸν ναὸν ἤναπτον τὸ πῦρ. Ἐγίνετο σπονδὴ οἴνου, ἔπειτα ἐπίκλησις τοῦ θεοῦ καὶ κατόπιν ἡ θυσία. Ἐκόπτετο ἡ κεφαλὴ τοῦ σφαγίου, ἐνῷ ὁ ἱερεὺς ἀπήγγελλε προσευχάς τινας ἐπ' αὐτῆς: «Ἂν δυστύχημά τι πρόκειται νὰ πλήξῃ τὸν προσενεγκόντα τὸ σφάγιον ἢ τὴν χώραν, ἂς πέσῃ αὕτη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ζῴου». Ἐρρίπτετο κατόπιν ἡ κεφαλὴ εἰς τὸν ποταμὸν καὶ τὸ σῶμα γεμᾶτον ἀπὸ ἀρωματικὰς οὐσίας ἠλείφετο μὲ ἔλαιον καὶ ἐκαίετο. Οἱ ἱερεῖς παρεσκευάζοντο διὰ τὴν θυσίαν ἀπέχοντες ἀπὸ κρεωφαγίας ἐπὶ 7 ἕως 40 ἡμέρας. Ἐφ' ὅσον τὸ σφάγιον ἐκαίετο, ἐμαστιγοῦντο οὗτοι διὰ μαστιγίων. Ὅταν ἐτελείωνε τὸ ὁλοκαύτωμα, ἐγίνετο συμπόσιον εἰς τὸ ὁποῖον ἐτρώγοντο τὰ ἀποκοπέντα μέλη τοῦ ζῴου, ἤτοι κνῆμαι, οὐρά, λαιμὸς καὶ ὠμοπλάται.

Περίαπτα. — Πολὺ θρησκόληπτοι καὶ δι' αὐτὸ

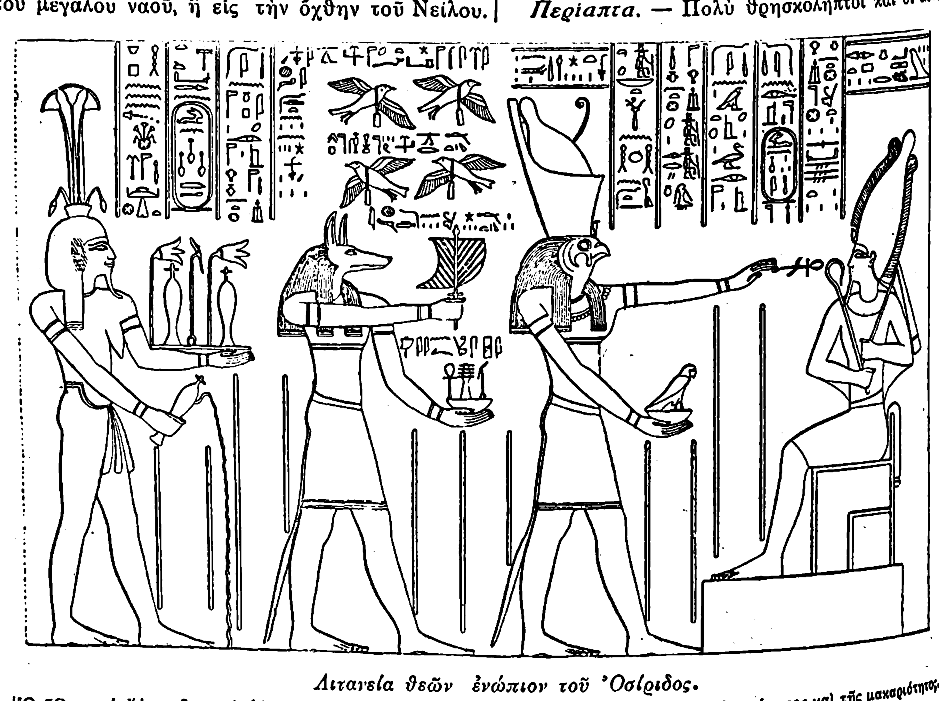

Λιτανεία θεῶν ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος.

[Ὁ Ὧρος, ὁ Ἄνουβις καὶ ὁ Νεῖλος μετὰ δώρων καὶ τῶν σημάτων τῆς ζωῆς, τῆς αἰωνιότητος καὶ τῆς μακαριότητος. Ἄνω 4 πτηνὰ σπεύδουν ν' ἀναγγείλουν εἰς τὰ 4 σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος ὅτι τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἅδου ἀνέλαβεν ὁ Ὄσιρις. (Τέντυρα.—Ρωμαϊκὴ Ἐποχή.)]

Digitized by Google

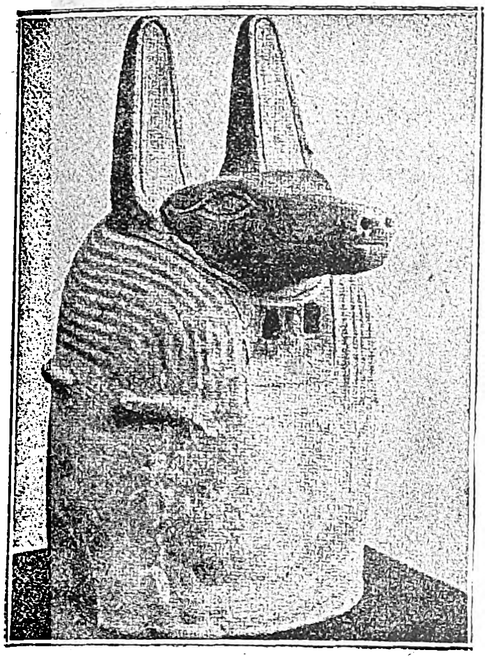

Προσωπὶς ἱερέως ὑποδυομένου τὸν θωοκέφαλον θεὸν Ἄννουβιν.

[Οἱ ἱερεῖς κατὰ τὰς ἱερουργίας των ἐν τῷ ναῷ ἀναπαρίστων σκηνὰς το θείου κόσμου. Ὑπεδυοντο δηλ. ἕκαστος ἕνα θεόν, φοροῦντες ἀντιστοίχους προσωπιδας.]

εἰς ἄκρον δεισιδαίμονες οἱ Αἰγύπτιοι μετεχειρίζοντο ποικίλα περίαπτα πρὸς προστασίαν ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκείων, ζώντων καὶ νεκρῶν, ἀπὸ τῆς βασκανίας καὶ τῶν κακοποιῶν πνευμάτων. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ τοῦτο, ἀφοῦ καὶ σήμερον καὶ παρ' αὐτῇ τῇ ἀνωτέρᾳ κοινωνίᾳ τῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ τοῦ καθολικοῦ κόσμου, ἀπαντῶμεν τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ διαδεδομένην καὶ ἔντονον. Τὰ αἰγυπτιακὰ περίαπτα ἀπαντῶσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς βαθυτάτης ἀρχαιότητος. Κατεσκευάζοντο δ' ἐκ πολυτίμων λίθων, ἰδίως πυριτικῶν χρωματιστῶν, ἢ ἐκ χρυσοῦ. Ἡ μακραίων ἐπεξεργασία των προήγαγε μέγιστον τὴν τέχνην καὶ δι' αὐτὸ ἀπαντῶμεν συχνὰ θαυμάσια κομψοτεχνήματα. Ἐξ αὐτῶν, πλὴν τοῦ σκαραβαίου, περὶ οὗ εἴπομεν εἰς τὴν *φυσικὴν γεωγραφίαν (Ζῷα) τῆς Αἰγύπτου*, ἀναφέρομεν καὶ τὰ ἑξῆς εἰκονιζόμενα ἐν τῷ παρακειμένῳ πίνακι:

1. *Θέλ*, ἡ πόρπη τῆς ζώνης τῆς Ἴσιδος. Συνήθως ἐκ πέτρας ἢ μίγματος, πάντοτε δὲ ἐρυθρόν. Συνεβόλιζε τὸ αἷμα τῆς θεᾶς ἐξαγνίζον τὰ παραπτώματα τοῦ φέροντος. Ἐτίθετο εἰς τὸν λαιμὸν τῶν μομιῶν καὶ συχνὰ ἔφερεν ἐγχαραγμένον τὸ 156ον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τῶν νεκρῶν.

2. *Οὐάζ*. Παρίστανε καυλὸν λωτοῦ, κατεσκευάζετο δὲ πάντοτε ἐκ πρασίνης ὕλης καὶ συνεβόλιζε τὸ χάρισμα τῆς αἰωνίας νεότητος.

3. *Τὰ δύο πτερά*, σύμβολα τῆς ἀληθείας καὶ ἰδιαιτέρως ἀφιερωμένα εἰς τὴν θεὰν Μαΐτ. Ὁ Ἄμμων παρίστατο συχνὰ φέρων ταῦτα πελώρια ἀντὶ στέμματος.

4. *Κροσσός*.

5. *Σύμβολον ἑνώσεως*.

6. *Στάθμη*. Ἠσφάλιζε τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν εἰς τὸν θανόντα κατὰ τὴν δευτέραν κρίσιν.

7. *Ὀνοματοσήμου πλαίσιον*. Τὸ ὄνομα εἶναι οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων. Ὁ χάνων τὸ ὄνομά του ἐξεμηδενίζετο. Καὶ οἱ θεοὶ ὑπέκειντο εἰς τὸν νόμον τοῦτον. Ἑπομένως τὸ περίαπτον αὐτὸ ἠσφάλιζεν εἰς τὸν νεκρὸν τὴν ὀντότητά του. Ἀπέφευγον ὅμως νὰ τὸ χαράξουν, ὑπονοούμενον, φοβούμενοι μήπως μάγος ἢ κακοποιὸς τὸ μάθῃ καὶ ἀσκήσῃ ἐπιζημίαν κατὰ τῆς μομίας τὴν τέχνην του.

8 *Οὖρς*. Προσκεφάλαιον ἐξ αἱματίτου λίθου. Ἐτίθετο ὑπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς μομίας, περιγραφόμενον εἰς τὸ 166 κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τῶν νεκρῶν.

9, 10. *Οὐζάτ*. Συμβολικοὶ ὀφθαλμοί. Ἐκρατοῦντο εἰς κλειστὴν τὴν παλάμην τῆς χειρὸς ἐναντίον τῆς βασκανίας, τῶν δηγμάτων τῶν ὄφεων καὶ ἀκόμη ἐναντίον λόγων λεγομένων ἐν ὀργῇ ἢ ἐκ φθόνου. Οἱ τέσσαρες ὁμοῦ ὀφθαλμοὶ ἀπετέλουν τὸν παντεπόπτην ὅστις πανταχοῦ ἔβλεπε τὴν ἔλευσιν κακῶν πνευμάτων καὶ ἀπέτρεπεν αὐτά.

11. *Ἄνχ*. Ὁ δακτυλιοφόρος σταυρός. Σύμβολον τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ συχνότατα ἀπαντώντων εἰς παραστάσεις θεῶν καὶ βασιλέων. Κατεσκευάζετο ἐκ ποικίλων λίθων. Ἐνίοτε εἰκονίζετο ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ *Δάτ* (Ἀρ. 14).

12. *Ἕξ*. Τὸ λευκὸν στέμμα τῆς Ἄνω Αἰγύπτου.

13. *Τεσχέρ*. Τὸ ἐρυθρὸν στέμμα τῆς Κάτω Αἰγύπτου.

14. *Δάτ*. Ἐτίθετο εἰς τὸν λαιμὸν τῆς μομίας. Ὡς ἰδεόγραμμα ἐσήμαινε τὴν εὐστάθειαν, τὴν διατήρησιν. Συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ 155 κεφαλαίου τοῦ Βιβλίου τῶν νεκρῶν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκ χρυσοῦ.

15. *Ἄμπ*. Ὁμοίωμα τῆς καρδίας ἐξ ἧς πηγάζει ἡ ζωή. Ἐνίοτε συμβολίζει τὴν συνείδησιν.

16, 17. *Δάκτυλοι*. Γενικῶς ἀνευρίσκονται ἐντὸς τῆς κοιλίας τῶν μομιῶν.

18. *Οὐραῖος*. Ὁ ὄφις ἀσπίς, σύμβολον τῆς βασιλείας. Ἐκόσμει τὸ στέμμα, ἐνῷ ἐφαίνετο ὀρθούμενος ὑπὲρ τὸ μέτωπον. Πλῆθος ὡραίων κοσμημάτων καὶ ἰδίως ψελλίων ἔσχον τὸν οὐραῖον ὡς θέμα.

19. *Μούτ*. Κατὰ τὸ 157ον κεφάλαιον τοῦ Βιβλίου τῶν νεκρῶν, ἔπρεπε νὰ εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ χρυσοῦ καὶ νὰ τίθεται τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς μομίας. Συνεβόλιζε τὴν προστασίαν τῆς Ἴσιδος «μητρὸς τῶν ἀνθρώπων».

20. *Οὐζέχ*. Περιδέραιον ἐκ χρυσοῦ, τιθέμενον εἰς τὸν λαιμὸν τῆς μομίας κατὰ τὴν κηδείαν. Δυνάμει τούτου ἡ μομία ἀπηλευθεροῦτο ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῶν ταινιῶν της, ὅπως τὸ λέγει τὸ 158ον κεφάλαιον τοῦ Βιβλίου τῶν νεκρῶν.

21. *Νέφερ*. Σημαίνει «καλὴν τύχην» καὶ πιθανῶς παριστάνει μουσικὸν ὄργανον.

22. *Σάμ*. Σημαῖνον τὴν ἕνωσιν.

23. *Ἄχ* ἢ *Χοῦ*. Παριστάνει τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς ὀροσειρᾶς. Τὸ περίαπτον αὐτὸ ἐτίθετο εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μομίας.

24. *Σέν*. Παρίστανε τὴν κυκλικὴν τροχιὰν τοῦ ἡλίου καὶ ἐντεῦθεν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξασφαλίζῃ εἰς τὸν θανόντα τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν φορὰν τοῦ ἡλίου.

25. *Μοναΐτ*. Σῆμα τῆς θείας προστασίας, προφυλακτικὸν κατὰ πάσης ἀνησύχου μερίμνης. Ἀπαντᾷ συχνὰ κατὰ τὴν σαϊτικὴν ἐποχήν.

26. *Νέχ*. Σύμβολον τῆς προστασίας κατὰ τῶν κινδύνων τῆς μετὰ θάνατον πορείας. Ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ στήθους τῆς μομίας.

27. *Ὁ Βάτραχος*. Σύμβολον τῆς ἀναστάσεως. Δὲν ἐμφανίζεται ἐν Αἰγύπτῳ πρὸ τῆς ΙΗ' δυναστείας· ὑποτίθεται ὅτι εἰσήχθη ἔξωθεν. Ὡς ἰδεόγραμμα σημαίνει «μυριάδες».

28. *Ἡ Κλῖμαξ*. Πιθανῶς συνεβόλιζε τὸν θρόνον τοῦ Ὀσίριδος καὶ τὴν ἰδέαν τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως.

29. *Οὐζερ*. Βασιλικὸν σκῆπτρον συμβολίζον τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ.

Τοιαύτη ἐν ἐλαχίστοις ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων ἐνέχουσα πολλὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀρετὴν καίτοι εἰς τὰς ἐκδηλώσεις της προσκρούει εἰς τὰς νεωτέρας ἡμῶν ἀντιλήψεις. Κατόπιν ὅμως κατέπεσεν εἰς χυδαίαν δεισιδαιμονίαν.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ—ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ—ΤΕΧΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ. Ὅ,τι ἡμεῖς καλοῦμεν ἐπιστήμην ἀπετέλει διὰ τοὺς Αἰγυπτίους μέρος τῶν ἀποκαλύψεων τῶν θεῶν καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Θὼθ (Ἑρμοῦ), τῶν «θείων λόγων», δι' ὧν θὰ ἐφωτίζετο ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τοὺς Ἕλληνας, αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ἦσαν αἰγυπτιακὸν ἔργον. Τοῦτο εἶναι ὑπερβολικόν. Πάντως ὅμως τὰ τεράστια ἀρδευτικὰ ἔργα, αἱ πυραμίδες, οἱ ὀβελίσκοι, οἱ μονόλιθοι, κολοσσοί, τὸ διάγραμμα καὶ ἡ ἐκτέλεσις ναῶν καὶ τάφων, μαρτυροῦν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐνωρίτατα ἐγνώριζαν τὴν πρακτικὴν λύσιν τῶν μηχανικῶν καὶ γεωμετρικῶν προβλημάτων. Ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ τοποθέτησις τεραστίων μαζῶν προϋποθέτουν γνώσεις πολὺ προχωρημένας (*Choisy* «L'art de bâtir chez les Égyptiens 1904). Τῷ 1926 ἐκυκλοφόρησε τὸ βιβλίον τοῦ Abbé Moreux «*La Science mystéreuse des Pharaons*». Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πυραμὶς τοῦ Χέοπος δὲν ἦτο τάφος, ἀλλὰ μνημεῖον περιεκτικὸν τῶν θεμελιωδῶν δεδομένων τῆς κοσμογραφίας καὶ τῆς γεωμετρίας. Θὰ ἦσαν κατα-

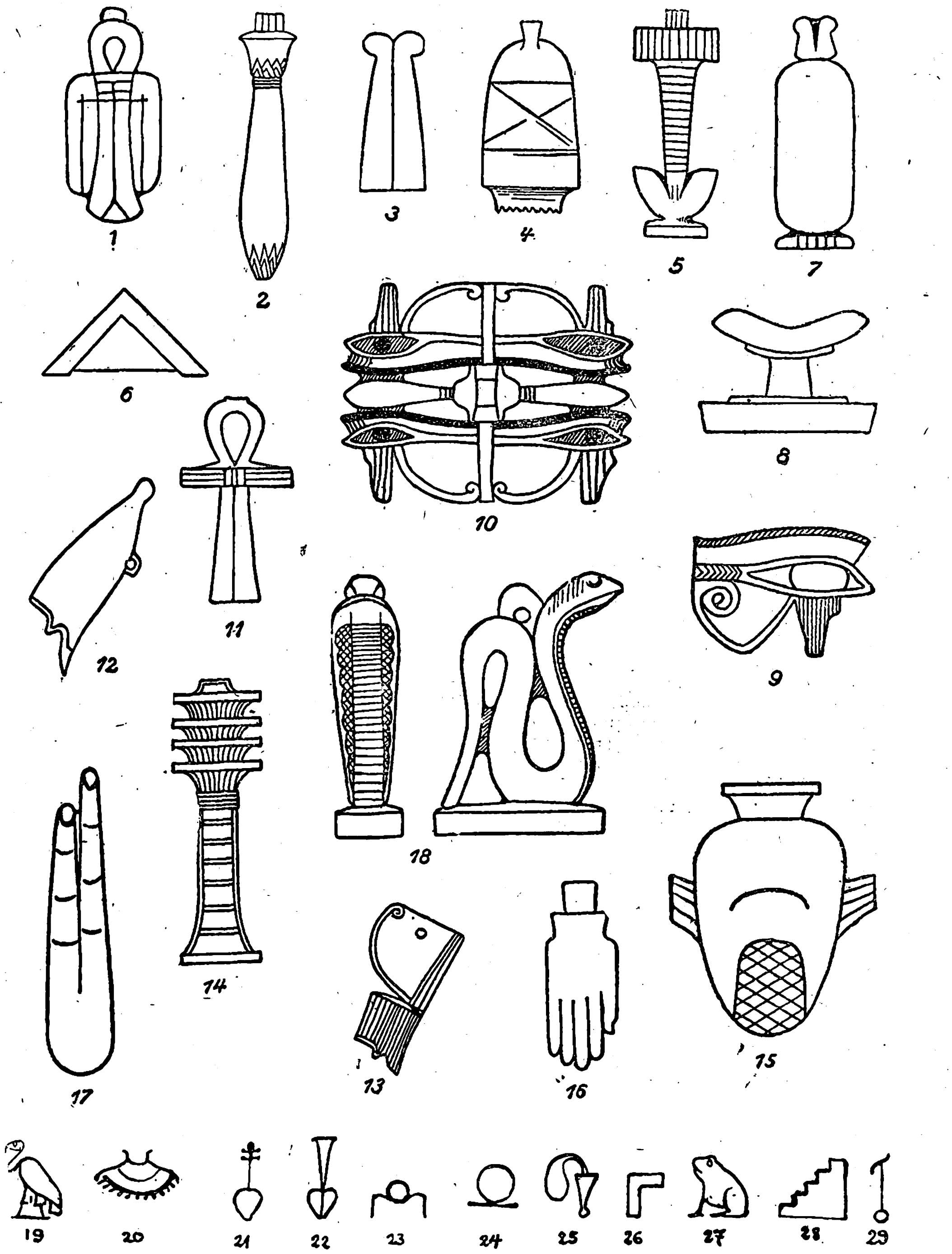

Περίαπτα φαραωνικά.

Digitized by Google

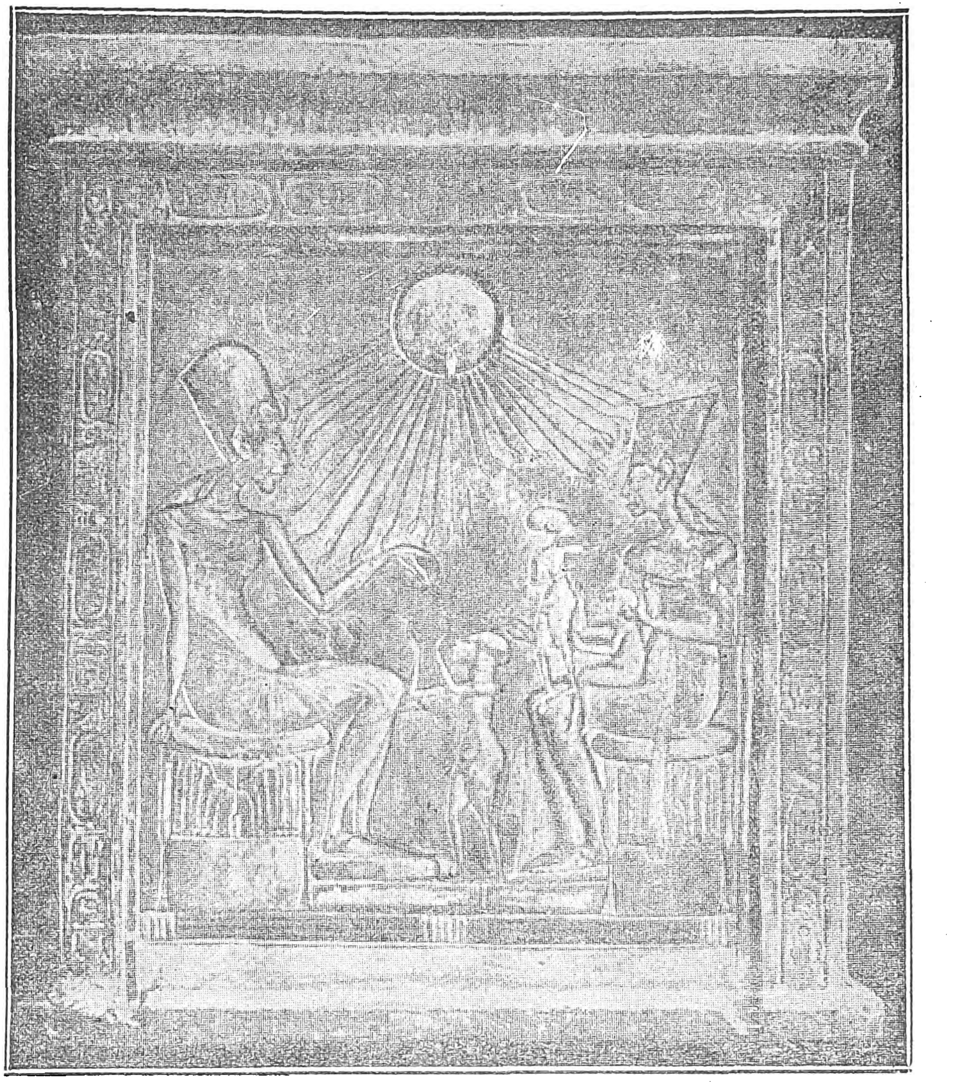

Ὁ Ἄτων ἢ Ἀτονοῦ ὡς ἡλιακὸς δίσκος φέρων οὐραῖον καὶ ἀκτινοβολῶν.

(Αἱ ἀκτῖνές του πίπτουν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους Ἀμενόφιος Δ´ καὶ τῆς συζύγου του, οἵτινες προσφέρουν δῶρα εἰς τὰ τέκνα των. Ἡ παράστασις αὕτη εὑρέθη ἐστημένη παρὰ οἰκιακὸν βωμὸν τοῦ Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα καὶ ἐκαλύπτετο διὰ μικρῶν δορυφύλλων. (ΙΗ´ Δυν.))

πληκτικὰ ὅσα προσάγει, ἂν μὴ ἡ ἀποδεικτική του μέθοδος ἐφωρᾶτο συχνὰ πρωθύστερος. (Βλ. κατωτέρω: *Πυραμίδες*).

Βέβαιον ἀπομένει, ὅτι μὴ ἔχοντες γραφὴν ἀριθμητικὴν πρόσφορον οὔτε μεθόδους λογισμοῦ ταχείας καὶ ἀκόπους, ἀνέπτυξαν θαυμασίαν δεξιότητα περὶ τὴν πρακτικὴν λύσιν τῶν προβλημάτων των, χωρὶς ὅμως νὰ δείξουν ἱκανότητα περὶ τὴν ἐλευθέραν καὶ θεωρητικὴν ἔρευναν. Ἡ γεωμετρία ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀγροτικοῦ κτηματολογίου. Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις ἀνὰ τὴν κοιλάδα ἐπέβαλεν ἐνωρὶς τὴν ἀποδοχὴν μέτρων σταθερῶν μήκους καὶ ἐπιφανείας. (*Brugsch.* «Die Aegyptologie» σελ. 370). Διὰ τὰ μήκη ἔλαβον ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὴν θεμελιώδη μονάδα τοῦ *ποδὸς* πρὸς χρῆσιν τῶν καλλιτεχνῶν, ἐνῶ ὁ *πῆχυς* ἐλήφθη διὰ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν ἐπιφάνειαν ὑποδιαιρούμενος εἰς δύο σπιθαμάς, ἓξ παλάμας καὶ εἴκοσι τέσσαρας δακτύλους. Διέκρινον δὲ τὸν συνήθη πῆχυν (0,μ 450) ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ (0, μ. 525) ὅστις ἐχρησίμευε διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν βασιλικῶν ἐργασιῶν. Διὰ τὰς μεγάλας ἐπιφανείας εἶχον τὸν «σχοῖνον» τῶν Ἑλλήνων (*ἰτροῦ*) ἰσοδύναμον πρὸς 5000 πήχεις, ἐνίοτε δὲ καὶ πολλαπλάσιον τούτου 10,000 πήχεων. Οἱ βασιλικοὶ τοπογράφοι ἐμέτρων τοὺς ἀγροὺς κατὰ «ἀρούρας» (*στᾶ*), τετράγωνα πλευρᾶς 100 βασ. πήχεων ἤτοι 2756 μ. τετρ. Μονὰς χωρητικότητος ἦτο τὸ *χενοῦ*, ἀντιστοιχοῦν πρὸς 45 ἑκατοστὰ τοῦ λίτρου.

Μονὰς βάρους ἦτο τὸ *δέμπεν*, ἴσον πρὸς 91 γραμμάρια. Μετεχειρίζοντο δὲ πλάστιγγα. Βάρη τινὰ ἦσαν ἐκ χρυσοῦ εἰς μορφὴν ζῴων (*πεκούνια*), ἄλλα δὲ ἐκ πέτρας ἐνεπίγραφα (*Weigell* ἐν Rev. Archéol. 1864 καὶ *C. Soutzo* ἐν Bull. Sect. Hist. de l'Acad. Roumaine janv. 1921 σελ. 83). Τοιαῦτα σώζονται εἰς τὸ Μουσεῖον Καΐρου τὸ ἐκ 270 «δεμπὲν» τοῦ βασιλέως Ταχαρκᾶ (ΚΕ´ δυναστείας) καὶ ἄλλο τοῦ Σέτι Α´ (ΙΗ´ δυναστείας), ἔχον σχῆμα κεφαλῆς βοός. Ἀξιόλογον εἶναι καὶ τὸ τῆς συλλογῆς Harris προερχόμενον ἐξ Ἡλιουπόλεως, βαρύνον 1 «κάτι» ἤτοι 45,23 γραμμ.

Νόμισμα δὲν εἶχον οἱ Αἰγύπτιοι μέχρι τῆς περσικῆς κατοχῆς, ἀλλ' ἡ ἐμπορικὴ ἀξία τῶν ἀντικειμένων ἐξετιμᾶτο εἰς βάρος χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ χαλκοῦ, κατά τινα μονάδα *σάτ* διὰ τὰς πληρωμάς, καὶ τὰς εἰς εἴδη ἀνταλλαγάς. Ἀνευρέθη μικρὸν χρυσοῦν κεμάτιον φέρον ἀφ' ἑνὸς τὸ ἱερογλυφικὸν «καθαρὸς χρυσός», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵππον. Ὁ Ι. Σβορῶνος ἀπέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ μονάδος βάρους πρὸς ἔλεγχον τῶν κυκλοφορούντων ἐν Αἰγύπτῳ ξένων χρυσῶν νομισμάτων καὶ ἰδίως δαρεικῶν. Ἐνῷ ἡ ἀριθμητική των ἐβασίζετο εἰς τὸ δεκαδικὸν σύστημα, διὰ τὸ ἡμερολόγιόν των εἶχον τὴν δωδεκαδικὴν διαίρεσιν: 12 μῆνας, 36 δεκάδας, 12 ὥρας νυκτὸς καὶ 12 ἡμέρας. Κατόπιν προσετέθηκαν 5 ἐπαγομένας ἡμέρας εἰς τὰς 30×12 τοῦ ἔτους των.

Ἀριθμητικὰ σημεῖα εἶχον διὰ τὰς 10 πρώτας μονάδας καὶ τὰ πολλαπλάσια τοῦ 10, χωρὶς νὰ ἔχουν μηδενικόν. Διεσώθησαν ἐγχειρίδια μαθηματικά, ὅπως ὁ πάπυρος Rhind τοῦ Βρετταν. μουσείου, ἀντίγραφον ἀρχαιοτέρου κειμένου τῶν χρόνων τῶν Ὑξώς. Ἀναγράφει σειρὰν ἀριθμητικῶν καὶ γεωμετρικῶν προβλημάτων τῆς πρακτικῆς ζωῆς πρὸς λογισμὸν «τῶν ἐξόδων καὶ ἐσόδων» τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ, τῶν συναλλαγῶν, τῆς μετρήσεως τῶν ἀγρῶν, τῆς χωρητικότητος τῶν σιταποθηκῶν. Δὲν εἶχον πολλαπλασιασμὸν καὶ διαίρεσιν, ἀλλὰ ἐπαναληπτικὰς πρόθεσιν καὶ ἀφαίρεσιν. Διὰ νὰ εὕρῃ τὸ γινόμενον 8×8 ὁ γραφεὺς παρατάσσει τὰ ἁπλᾶ πολλαπλάσια μέχρι τοῦ 8ου, τὸ ὁποῖον σημειώνει διὰ παύλας ἐπὶ τῆς α´ στήλης καὶ προσθέτει τοὺς ἀριθμοὺς τῆς β´:

1	8
2	16
4	32
—8	64

Διὰ νὰ διαιρέσῃ τὸ 77 διὰ 7 πράττει τὸ ἴδιον. Αἱ πλάγιαι παῦλαι σημειώνουν τοὺς ἀριθμοὺς οἵτινες θὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν πρόσθεσιν: 1+2+8=11.

—1	7
—2	14
4	28
—8	56

Ὁ λογισμὸς τῶν κλασμάτων γίνεται παιδαριώδης. Συνήθως χρησιμοποιεῖται μόνον ὁ ἀριθμητὴς 1 ὥστε τὰ $^5/_8$ γράφονται $^1/_8$ $^1/_8$ $^1/_8$ $^1/_8$ $^1/_8$. Μόλα ταῦτα ἀπαντοῦν καὶ αἱ γραφαὶ $^2/_3$ καὶ $^3/_4$. Ἐνίοτε ὁ γραφεὺς οἱονεὶ παίζων μὲ τὴν παιδικὴν αὐτὴν διάταξιν γράφει $^2/_3$ $^1/_{10}$ $^1/_{30}$ ἤτοι 20+3+1=24 διὰ νὰ σημειώσῃ τὴν 24ην ἡμέραν τοῦ μηνός.

Εἰς τὴν γεωμετρίαν ἡ θεωρία εἶναι στοιχειώδης. Ὁ λογισμὸς τῶν ἐπιφανειῶν βασίζεται ἐπὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν τριγώνων καὶ τῶν ὀρθογωνίων, τῶν τραπεζίων καὶ τοῦ πυραμιδικοῦ κορμοῦ. Εἰς τὸν πάπυρον Δ' Ἀναστάση ὁ γραφεὺς προτείνει εἰς συνάδελφόν του προβλήματά τινα, ὡς λ. χ.: Πόσοι πλίνθοι χρειάζονται διὰ τὴν κατασκευὴν κλιτύος διαστάσεων δεδομένων. Πόσοι ἄνδρες χρειάζονται διὰ νὰ σύρουν ὀβελίσκον 110 πήχεων (57 μ.20) ἀπὸ τὸ λατομεῖον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Περὶ ἐγκαταστάσεως κολοσσοῦ ὕψους 30 π. (15 μ. 60) καὶ πλάτος 20 π. (10 μ.40) (*H. Gardiner* Papyrus D'Anastassi I. σελ. 31). Τὰ σωζόμενα ἀκόμη ἐπὶ τόπου μνημεῖα δεικνύουν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἔλυον τὰ προβλήματα ταῦτα μετὰ καταπληκτικῆς εὐχερείας. Ὁ ἕτερος τῶν τεραστίων ὀβελίσκων, τοὺς ὁποίους ὁ ἔπαρχος Βάρβαρος μετέφερεν ἐξ Ἡλιουπόλεως καὶ ἔστησεν ἐνώπιον τοῦ Καισαρείου τῆς Ἀλεξανδρείας, εἶχε τὴν κάτω βάσιν ἐλαφρῶς κυρτήν, ἐστηρίζετο δὲ αὕτη εἰς τὸ βάθρον ἐπὶ τεσσάρων καρκίνων ἐκ χαλκοῦ, ὥστε ἐφαίνετο αἰωρούμενος!

Ἀστρονομία.—Οἱ Αἰγύπτιοι, παρατηρηταὶ ἄριστοι, ἐγνώρισαν ἐγκαίρως τὰς κινήσεις τῶν πλανητῶν καὶ τῶν ἄστρων, ἀλλὰ δὲν ἐξήρθησαν εἰς γενικωτέρας θεωρίας. Καὶ ἡ Ἀστρονομία ἦτο προνόμιον τῶν ἱερέων. Εἰς τὴν Ἡλιούπολιν ὑπῆρχεν ὅμιλος ἱερέων, οἵτινες ἐντολὴν εἶχον νὰ παρατηροῦν τὸν οὐρανόν, ὁ δ' ἀρχηγός των ἐλέγετο «μέγας παρατηρητής». Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ναοῦ τῆς Ἐδφοῦ, τῆς ὁποίας ὁ κατάλογος εἶναι χαραγμένος ἐπὶ τῶν τοίχων, ἀναγράφονται βιβλία διὰ «τὴν γνῶσιν τῆς περιοδικῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων», ἄλλα δὲ διὰ τὴν «συζυγίαν τοῦ ἡλίου». Οἱ θεοὶ ἔζων εἰς τὸν οὐρανόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν σημειωμέναι αἱ ἡμέραι τῆς γεννήσεώς των· παρετηροῦντο λοιπὸν καὶ ἐπανηγυρίζοντο, καὶ τίποτε, ἐξ ὧν συνέβαινον εἰς

Ἀστρονομικὴ παράστασις ἐν τοιχογραφίᾳ ναοῦ.

Digitized by Google

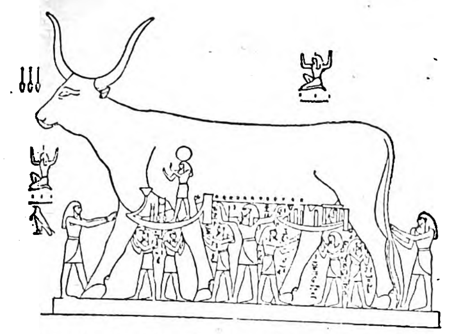

Ὁ Οὐρανὸς ὡς δάμαλις βαστάζεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀέρος Σοῦ, περιστοιχιζομένου ὑπὸ κατωτέρων θεοτήτων.

[Κατὰ μῆκος τῆς κοιλίας ἀστέρες καὶ πρὸ αὐτῶν ἡ λέμβος τοῦ Ἡλίου Ρᾶ. (Τάφος Σέθου Α´ τῆς ΙΘ´ Δυν.]

τὸν ἔναστρον ὠκεανὸν δὲν διέφευγε τὴν προσοχὴν τῶν ἱερέων «οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον τὴν διάταξιν τῶν οὐρανίων».

Ἐκ τῶν πλανητῶν ἐγνώρισαν τὸν Δία τὸν ὁποῖον ἡ λάμψις του ἔθηκεν ἀρχηγὸν τῶν ἄλλων. Ἐλέγετο «Ὧρος ὁδηγὸς τοῦ μυστηριώδους διαστήματος» *(Χαρταπσιτιοῦ)*. Ἔπειτα τὸν Κρόνον «Ὧρον τὸν ἄνωθεν γενεσιουργὸν» *(Χαρκαχρί)* ὅστις εἶναι ὁ ἀπώτατος τῶν διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρατῶν πλανητῶν. Τὸν Ἄρην *(Χαρμακίς)* ὅστις διὰ τὸ χρῶμά του ἐκλήθη καὶ *Χαρτοσίρ* ἤτοι ἐρυθρὸς Ὧρος, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ἐπανειλημμέναι ὀπισθοδρομήσεις δὲν διέφυγον τοὺς παρατηρητὰς τοῦ Νείλου. Τὸν Ἑρμῆν *(Σοβκοῦ)*. Τὴν Ἀφροδίτην, ἥτις κατὰ τὰς πρωϊνὰς ἐμφανίσεις της λέγεται *Δοναοῦ*, κατὰ δὲ τὰς ἑσπερινὰς *Βονοῦ*. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἥλιος, κέντρον τῆς δημιουργίας εἰς ὅλα τὰ ἀρχαῖα συστήματα, κινεῖται διανύων τὸν ἡμερήσιόν του δρόμον ἐν συνοδείᾳ τῶν πλανητῶν.

Διὰ τοὺς Αἰγυπτίους, ὁ οὐρανὸς ἦτο εἶδος στέγης στερεᾶς ἐκ σιδήρου, ἐφ' ἧς κυλίονται τὰ μυστηριώδη ὕδατα τὰ περιβάλλοντα τὴν γῆν πανταχόθεν. Κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὅταν τὰ στοιχεῖα τοῦ χάους ἀνελύθησαν, ὁ θεὸς Σοῦ ὑπήγειρε τὴν ὀροφὴν αὐτήν, καὶ τότε ὁ ἄνω Νεῖλος, ὁ οὐράνιος, ἤρχισε ρέων ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῶν περατούντων τὴν γῆν. Ἐπὶ τοῦ οὐρανίου τούτου ὠκεανοῦ πλέουν τὰ ἄστρα καὶ οἱ πλανῆται, ὅσοι ἔχουν ἀνατολὴν καὶ δύσιν ὁρατὰς εἰς τὴν κοιλάδα. Εἰς τὰ μνημεῖα τὰ βλέπομεν ὡς ἀνθρωπόμορφα ἢ ζωόμορφα πνεύματα ταξιδεύοντα ἕκαστον ἐπὶ ἰδίας λέμβου ὡς ἀκόλουθοι τοῦ Ὠρίωνος.

Ἀφ' ἑτέρου τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας ἐθεώρουν ὡς λυχνίας *(καμπισοῦ)* κρεμαμένας ἀπὸ τοῦ σιδηροῦ θόλου, τοὺς ὁποίους θεία δύναμις ἤναπτε καθ' ἑσπέραν πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ταύτην ἔθετον τὸν Σειριον (*Σῶθιν*), ἱερὸν τῆς Ἴσιδος, τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Ὠρίωνος (Σαχοῦ), ἱερὸν τοῦ Ὀσίριδος, ὅπου τινὲς ἐτοποθέτουν τὰς μονὰς τῶν μακάρων, τὴν Πλειάδα, τὰς Ὑάδας καὶ ἄλλα ἅτινα δὲν ἐταυτίσθησαν ἀκόμη τελείως. Τὴν πληρεστέραν μέχρι τοῦδε μελέτην περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ Henry Brugch («Astronomische und Astrologische Inschriften 1882).

Ἡ περίφημος *σωθιακὴ* περίοδος, καθ' ἣν 1460 ἔτη πολιτικὰ ἰσοῦντο πρὸς 1461 ἀστρικὰ μαρτυρεῖ μακραίωνα ἀναγραφὴν καὶ εὐφυᾶ ταύτης διερεύνησιν. Πράγματι, ὁ λαμπρότατος τῶν ἀπλανῶν Σείριος, Αἰγυπτιαστὶ *Σοπτίτ*—ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἔπλασαν τὸν Σῶθιν—ἐσημείωνε κατὰ τὴν ἑωθινὴν ἐπιτολήν του τὴν ἔναρξιν τῆς πλημμύρας ἥτις ἦτο καὶ ἡ πρώτη τοῦ ἔτους, τῶν 360 ἡμερῶν. Ἀλλ' ἦτο τοῦτο βραχύτερον τοῦ πραγματικοῦ κατὰ 5 ἡμ. $^1/_4$ καὶ ταχέως ἐπήρχετο ἀσυμφωνία τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους καὶ τῶν σεληνιακῶν μηνῶν. Ἐντεῦθεν ἐφεῦρον τὰς 5 ἐπαγομένας ἡμέρας εἰς τὸ τέλος ἑκάστου ἔτους. Ἡ διόρθωσις αὐτὴ ἔγινε πρὸ τοῦ Μενές. Ἀλλὰ τὸ $^1/_4$ ἐκεῖνο τῆς ἡμέρας προῆγε λάθος 1 ἡμέρας κατὰ τετραετίαν καὶ ἄρα ἑνὸς ἔτους εἰς 1460 ἔτη. Ὥστε λήγοντος τοῦ 1461ου πολιτικοῦ ἔτους ἡ ἐπιτολὴ τοῦ Σειρίου συνέπιπτε μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς πλημμύρας.

Οἱ ἀστέρες διακρίνονται εἰς «ἀφθόρους» *(ἰκεμοῦ—σέκ)*, οἵτινες εἶναι οἱ περίπολοι, δηλαδὴ οἱ ἀπέχοντες τοῦ πόλου ὀλιγώτερον ἢ ὅσον ὁ πόλος τοῦ ὁρίζοντος, καὶ ἄρα μὴ δύοντες, οἱ ἀεὶ ἐμφανεῖς. Ἕπονται οἱ «ἀκούραστοι» *(ἰκεμοῦ οὐρζ)* οἵτινες εἶναι οἱ πλανῆται. Ἀπλανεῖς εἶχον μετρηθῆ 36, ὧν ἕκαστος προΐστατο τῶν 36 δεκάδων ἡμερῶν τοῦ κανονικοῦ ἔτους τῶν 360 ἡμερῶν, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα *Δεκὰς* τὸ δοθὲν εἰς τὰς θεότητας ταύτας. Ὁ ἀρχαιότατος τῶν καταλόγων αὐτῶν ἀναγράφεται ἐπὶ τοῦ καλύμματος φερέτρου τῆς ΙΒ´ δυναστείας. Ἄλλοι κατάλογοι εὑρέθησαν εἰς βασιλικοὺς τάφους (Σέτι Α´ καὶ Ραμσῆ Δ´) εἰς τὸν ὄροφον τοῦ Ραμσείου καὶ εἰς ναοὺς Πτολεμαϊκῶν χρόνων. Ὁ Ζωδιακὸς κύκλος ἀπαντᾶ εἰς ναούς, ὅπως τοῦ τῆς Τεντύρας (Δενδεράχης) ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ ὀνόματα τῶν ζῳδίων εἶναι τὰ ἑλληνικὰ προερχόμενα ἀπὸ τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ τὰ ἑλληνοκοπτικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν εἶναι νεώτερα, προερχόμενα ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ὀνομάτων τῶν ἐπωνύμων θεῶν ἑκάστου μηνός.

Ἰδοὺ ἡ διαίρεσις τοῦ ἔτους:

5 ἐπαγόμεναι (μικρὸς μὴν Κοπτῶν)	1η ὥρα τοῦ ἔτους Πλημ. (Ἀκχὲτ)	2α ὥρα τοῦ ἔτους Βλάστησις (Πέρτ)	3η ὥρα τοῦ ἔτους Καύσων (Σεμοῦ)
	1 Θώθ	5 Τυβὶ	9 Παχὼν
	2 Παοφὶ	6 Μεχὶρ	10 Παονὶ
	3 Ἀθὺρ	7 Φαμενὼθ	11 Ἐπιφὶ
	4 Χοϊὰκ	8 Φαρμουθὶ	12 Μεσορί.

Ἡ ἡμέρα διαιρεῖται εἰς 12 ὥρας *(χαροῦ)* τῆς ἡμέρας, ὥστε ἡ 6η νὰ σημαίνῃ τὴν μεσημβρίαν, καὶ εἰς 12 τῆς νυκτός, ὥστε ἡ 6η νὰ σημαίνῃ τὸ μεσονύκτιον. Αὗται εἶναι αἱ *καιρικαὶ* ὧραι, ἄνισοι ἑαυταῖς καὶ ἀλλήλαις, διότι ἡ διάρκεια τῆς φυσικῆς ἡμέρας αὐξομειώνεται ἀπὸ ἡλιοστασίου εἰς ἡλιοστάσιον, ἐξετιμῶντο δὲ ἢ δι' ἡλιακῶν ὡρολογίων ἢ διὰ κλεψυδρῶν. Εἰς τάφους βασιλικοὺς τῆς Κ´ δυναστείας εὑρέθησαν ἀστρικοὶ πίνακες δεικνύοντες ἀπὸ τῆς 1ης μέχρι τῆς 15ης καὶ ἀπὸ τῆς 16ης μέχρι τῆς 30ῆς ἑκάστου μηνὸς τὴν θέσιν τῶν ἄστρων ἐν σχέσει πρὸς δύο παρατηρητὰς σκοπεύοντας ἀπὸ τῶν δωμάτων δύο ναῶν κατὰ διεύθυνσιν Β-Ν.

Φυσικὰ καὶ ἡ ἀστρολογία ἤκμαζεν. Ὧραι, ἡμέραι, στάδια τῆς ἡμέρας ἦσαν αἴσια ἢ ἀπαίσια διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν θρησκευτικὸν λόγον. Τρεῖς

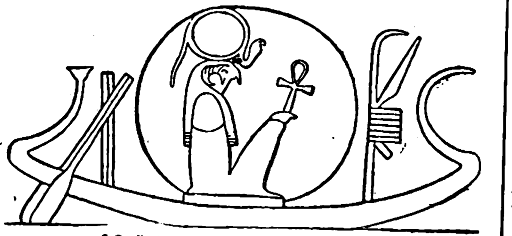

Ὁ Ἥλιος ἐν τῇ λέμβῳ του.

πάπυροι τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας δίδουν διὰ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους τὸν μυθολογικὸν λόγον τῆς αἰσιότητος ἢ μὴ ἑκάστης. Αἱ ἀπαίσιαι εἶναι γραμμέναι ἐρυθραί, μὲ τὸ χρῶμα τοῦ Σέτ. «Ἡ 26 Θὼθ εἶναι τρὶς ἀπαισία, διότι κατ' αὐτὴν ὁ Ὧρος ἐπολέμησε πρὸς τὸν Σὲτ (Τυφῶνα) καὶ δι' αὐτὸ τίποτε νὰ μὴ κάμῃς τὴν ἡμέραν αὐτήν. Τοὐναντίον ἡ 27 Ἀθὼρ εἶναι τρὶς αἰσία, διότι κατ' αὐτὴν συνεφιλιώθησαν ὁ Ὧρος καὶ ὁ Σέτ. Ἡ 6 Παοφί, ἑορτὴ τοῦ Ρᾶ, ὅστις γεννᾶται κατ' αὐτήν, ἀποθνήσκει δ' ἐκ μέθης, εἶναι τρὶς αἰσία ἡμέρα». Ἄλλαι ἡμερομηνίαι γεννήσεως ἀνθρώπων προδιαθέτουν αὐτοὺς εἰς θάνατον ὄφεως ἢ κροκοδείλου. «Ὁ γεννηθεὶς τὴν 10 Χοϊὰκ θὰ ἀποθάνῃ τρώγων. Τρὶς αἰσία! τὴν 10 Παοφί, ἑορτὴν τοῦ Ὀσίριδος ἐν Ἀβύδῳ: κἄτι ποὺ θὰ ἰδῇς τὴν ἡμέραν αὐτὴν θὰ σοῦ βγῇ σὲ καλό». Συχνὰ ταῦτα ἦσαν γραμμένα ἐπὶ παπύρου τυλιγμένου καὶ ἐφέροντο εἰς τὸν λαιμὸν ὡς περίαπτα.

Ἰατρική.—Περὶ ταύτης βλ. ἴδιον ἄρθρον κατωτέρω.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. Ὁ ἐπικρατῶν χαρακτὴρ εἶναι ἡ θρησκεία. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ὡς καὶ τὰ πάσης φύσεως θέματα συνυφαίνονται πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν. Παλαίτατα τὰ συγγράμματα συλλέγονται εἰς βιβλιοθήκας καὶ ὑπάρχει ἐπιμελητὴς εἰδικός. Εἰς τὸ Ραμσεῖον τῶν Θηβῶν τὰ ἀνάγλυφα μιᾶς θύρας παριστῶσι τὸν Θὼθ ὡς «Κύριον τῆς αἰθούσης τῶν βιβλίων», κατέναντι δ' αὐτῆς ὁ Σαφὲς «ἐπιστάτης τῆς αἰθούσης τῶν βιβλίων». Κατὰ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον ἐκεῖ εὑρίσκετο ἡ βιβλιοθήκη Ραμσῆ Β´, καλουμένη «Οἶκος τῆς ὑγείας τῆς ψυχῆς». Δὲν ἔπαυσε δὲ ἡ Αἴγυπτος νὰ ἔχῃ βιβλιοθήκας καὶ δι' αὐτὸ ὅταν οἱ Πτολεμαῖοι ἵδρυσαν τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας συνέλεξαν ἀμέσως 400.000 κυλίνδρων. Ἀνέκαθεν τὸν χάρτην τὸν κατεσκεύαζον ἐξ ἰνῶν παπύρου. Προσεκόλλων τὰ φύλλα κατὰ σειρὰν καὶ ἐσχημάτιζον μακρὰ φύλλα, τὰ ὁποῖα εἴλισσον εἰς κυλίνδρους. Ἐπ' αὐτῶν ἐγράφοντο τὰ φιλολογικὰ κείμενα, πάντοτε κατὰ τὴν φορὰν τῶν πλαγίων ἰνῶν. Σπουδαῖοι πάπυροι ἀνευρέθησαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀνασκαφὰς μνημείων καὶ τὰς νεκροπόλεις καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸ Φαγιοὺμ ἀπὸ τοῦ 1877. Τελευταίως δὲ εἰς τὴν Ὀξύρυγχον, τὰς Φίλας καὶ τὴν Ἐλεφαντίνην. Τ' ἀρχαιότατα κείμενα τῆς αἰγυπτιακῆς γλώσσης εὑρέθησαν εἰς τὰς πυραμίδας τῆς Σακάρας ἀναγόμενα εἰς τὴν Ε´ καὶ ΣΤ´ δυναστείαν καὶ περιέχοντα πληροφορίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Τὸ ἀξιολογώτατον ἴσως εἶναι τὸ «Βιβλίον τῶν νεκρῶν», τοῦ ὁποίου μέρος βεβαίως ἀνήκει εἰς τὴν ΙΑ´ δυναστείαν, ἀλλ' ἡ πρώτη του διατύπωσις ἀνάγεται ἴσως εἰς τὴν Α´ δυναστείαν. Εἰς τὰ πολυάριθμα ἀντίτυπα τῶν νεωτέρων συλλογῶν βλέπομεν ὅτι περιέχει γνώμας περὶ τῆς ὑπερπέραν ζωῆς, περὶ τῆς ταριχεύσεως καὶ τῆς κηδεύσεως τοῦ νεκροῦ, περὶ τοῦ δρόμου ὃν ἀκολουθεῖ ἡ ψυχὴ καὶ τῶν καταλλήλων μαγικῶν ἐπῳδῶν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων κλπ. Τὸ κύριον μέρος δύναται νὰ συνοψισθῇ: θάνατος, κρίσις, παράδεισος. Τὴν πρώτην ἔκδοσιν παρεσκεύασεν ὁ Lepsius (1842) ἐξ 77 πινάκων κατὰ τὸ κείμενον τοῦ Τουρίνου, τὸ πληρέστερον ὅλων. Ἐπίσης εἰς τὸ Λοῦβρον ἀπόκειται τὸ ἀρχαιότατον βιβλίον τοῦ κόσμου «ὁ πάπυρος Prisse», γραφεὶς κατὰ τὴν ΙΒ´ δυναστείαν, ἀλλὰ κατ' ἀντιγραφὴν ἀρχαιοτέρου τῆς ἐποχῆς τοῦ Σνεφρού. Ἄλλος πάπυρος τοῦ Τουρίνου περιέχει χάρτην τῆς χώρας. Εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γεωγραφικὸν ἔγγραφον. Σημειώνει τὰ χρυσωρυχεῖα τῆς Νουβίας ἐπὶ Σέτι Α´. Τὸ Βερολῖνον κατέχει ἀνατομικὸν πάπυρον. Εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον ἀπόκειται ὁ πάπυρος Rhind, ὅστις ἀνήκει εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ ἀνάγεται εἰς Ἄπωπιν Α´ τῆς ἐποχῆς τῶν Ὑξώς. Ὁλόκληρος ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπιστήμη, λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, περιείχετο εἰς 42 τόμους ἱερούς, οἱ ὁποῖοι ἐπραγματεύοντο περὶ θρησκείας, νόμων, γραφῆς, γεωμετρίας, ἀστρολογίας, μουσικῆς, ἰατρικῆς κλπ. Ἦτο ὅλη ἡ γνῶσις ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θώθ, τὸν ὁποῖον ἐταύτιζον πρὸς τὸν Ἑρμῆν, ἐντεῦθεν δὲ καὶ «ἑρμητικαὶ δέλτοι» ἐκαλοῦντο.

Ὁ Αἰγύπτιος ἠγάπα πολὺ τὰ διηγήματα καὶ τοὺς μύθους τῶν ὁποίων πολλοὶ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἀνάγεται εἰς τὴν Μέσην Αὐτοκρατορίαν καὶ μᾶς δίδουν ἰδέαν τῆς φιλολογικῆς των συνθέσεως. Εἰς ἕνα πάπυρον τῆς Πετρουπόλεως ἐκτίθενται αἱ περιπέτειαι ταξιδιώτου εἰς χώρας ἀγνώστους. Ναυαγήσας καταντᾶ

Ἡ οὐρανία θεὰ Νοὺτ βασταζομένη ὑπὸ τοῦ Σοῦ, θεοῦ τοῦ ἀέρος.

[Ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς του τὰ σύμβολα τῶν τεσσάρων στηριγμάτων τοῦ οὐρανοῦ. Κάτω ἡ θεότης Γῆβ συμβολίζουσα τὴν γῆν].

εἰς νῆσον μυθικήν, τὴν νῆσον τῶν ὄφεων. Ἐκεῖ βασιλεύει τεράστιος δράκων καὶ 74 ἄλλοι ἀδελφοὶ καὶ τέκνα του. Εἰς τὰς μαγευτικὰς αὐτὰς ἀκτὰς εἶναι ὅλα τὰ ἀγαθά, ἔλαια ἀρωματικά, θυμιάματα, μῦρα, ἐλεφαντόδοντες, λαγοί, πίθηκοι κλπ. Ὁ ναυαγὸς καταλείπει τὴν νῆσον κατάφορτος δώρων τιμίων ἐκ μέρους τοῦ δράκοντος, μεθ' ὃ ἡ νῆσος βυθίζεται. Ἄλλος πάπυρος τῆς αὐτῆς

Συμπόσιον. [Τοιχογρ. Θηβῶν.—Βρεττανικὸν Μουσεῖον.]

Digitized by Google

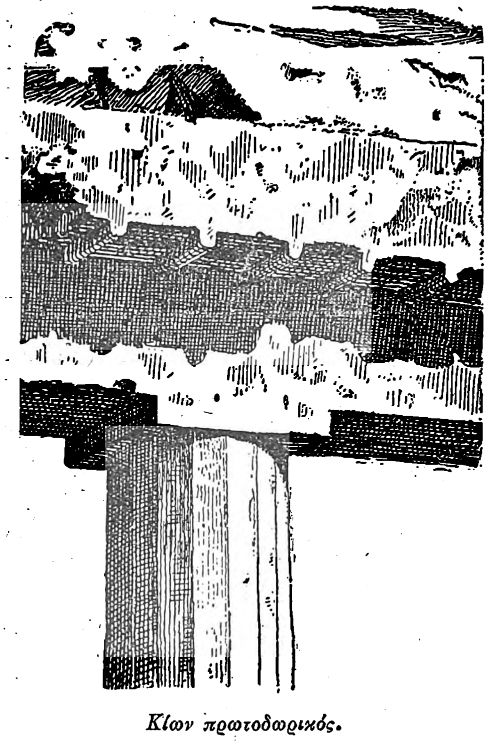

Κίων πρωτοδωρικός.

ἐποχῆς ἀφηγεῖται τὰς «περιπετείας τοῦ Σινὶς» μέσῳ τῶν Βεδουΐνων τῆς Συρίας, τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἀναχώρησίν του, τοὺς φοβεροὺς κινδύνους ὅσους διέτρεξεν εἰς τὴν ἔρημον, τὴν αἰχμαλωσίαν του καὶ τὴν εἰς τοὺς Βεδουΐνους ἄφιξίν του. Ἀφοῦ περιγράψῃ τὰ μυθικὰ ἀγαθὰ τῆς χώρας Ἐάας, τὰ σῦκά της, τὸ μέλι της, τὰ ἀμπέλια της, τοὺς ἐλαιῶνάς της κλπ., ἔπειτα δὲ τοὺς πολέμους καὶ τὰς μάχας τῶν ὁποίων μετέσχε, τελειώνει ἐγκωμιάζων τὸ εὐτυχές του γῆρας διαρρέον μέσα εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων. Ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας τὸ διήγημα προσλαμβάνει χαρακτῆρα μεγάλης ἁπλότητος. Τὸ παλαιότερον ἐξ αὐτῶν ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶς Ὑξῶς ἀφηγούμενον γεγονότα τῆς ἐποχῆς τῶν πυραμίδων. Πρόκειται περὶ τῶν πράξεων τοῦ μάγου Δεδέ. Ὁ Σωφοῦ τὸν ἐκάλεσε διὰ τοῦ πρίγκιπος Χορδουδὰφ ὅστις τὸν ὡδήγησε διὰ λέμβου. Ὁ Δεδὲ ἐξετέλεσε θαυμάσια πράγματα ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, λ. χ. ἔκοψε τὰς κεφαλὰς ζῴων καὶ τὰς ἐκόλλησε πάλιν ὥστε τὰ ζῷα ἐπανῆλθον εἰς τὴν ζωήν. Προεῖπε δὲ εἰς τὸν Σωφοῦ ὅτι ἄλλη οἰκογένεια θὰ καταλύσῃ τὴν δυναστείαν του. Τὸ «Διήγημα τῶν δύο ἀδελφῶν» τῆς ἐποχῆς Ραμσῆ Β′ εἶναι ἀξιόλογον διὰ τὴν σύνθεσίν του. Συγγραφεύς του εἶναι ὁ Σέτι Β′ ὅταν ἦτο ἀκόμη διάδοχος καὶ ἀφηγεῖται τὴν ἐρωτικὴν πλεκτάνην τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀνοὺπ ἐρασθείσης τοῦ ἀνδραδέλφου της Βιτιοῦ καὶ τὴν ἐγκράτειαν τούτου, τὸν ὁποῖον συκοφαντεῖ ἡ ἐξοργισθεῖσα σύζυγος. Ὁ Ἀνοὺπ θέλει νὰ φονεύσῃ τὸν ἀδελφόν του ὅστις φεύγει καὶ τέλος πείθει αὐτὸν περὶ τῆς ἀθωότητός του. Ὁ Ἀνοὺπ τότε φονεύει τὴν σύζυγόν του. Τὸ δεύτερον μέρος εἶναι φαντασιῶδες. Ὁ Βιτιοῦ παίζει τὸν ρόλον τοῦ μαγευμένου πρίγκιπος. Ὑπενθυμίζει τὸ σκάνδαλον τῆς Πουτιφὰρ καὶ τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλ' ἡ λύσις εἶναι διάφορος. Εἰς τὸν «Εἱμαρμένον πρίγκιπα», ἔργον τῆς Κ′ δυναστείας, οἱ θεοὶ ὥρισαν ὅτι θ' ἀποθάνῃ θῦμα κροκοδείλου, ὄφεως ἢ κυνός. Ὁ πατήρ του τὸν φυλάττει ἀγρύπνως. Ὁ πρῖγκιψ ἀνδρωθεὶς νυμφεύεται Σύραν εὐγενῆ, ἀλλὰ παρὰ πάσας τὰς προφυλάξεις αἵτινες τὸν σώζουν ἀπὸ κροκόδειλον καὶ ὄφιν, φονεύεται ἀπὸ κύνα. Εἰς ταῦτα ἠμποροῦν νὰ προστεθοῦν τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἰόππης ὑπὸ τοῦ Θουτιῆ στρατηγοῦ Θουθμώσεως Γ′, τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σάτνι, πτολεμαϊκῶν χρόνων, καὶ τὸ διήγημα τοῦ πλουσίου Ραμψηνίτου περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ἀναγόμενον εἰς τὰς τελευταίας σαϊτικὰς δυναστείας.

Ἐκτὸς τῶν διηγήσεων ὑπῆρχον καὶ διδακτικὰ καὶ παιδαγωγικά, αἱ συμβουλαὶ τοῦ Ἄνι πρὸς τὸν υἱόν του Πέπι, ἢ τὸ διδακτικὸν ποίημα τοῦ Δανούφ, ὅστις συμβουλεύει τὸν υἱόν του νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ ἐπάγγελμα ἀμαθοῦς. Ἔπειτα ἔχομεν ἄλλας παραινετικὰς ἐν εἴδει ἐπιστολῶν, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας.

ΠΟΙΗΣΙΣ. Τὴν ποίησιν ἑνὸς λαοῦ ἐκτιμᾷ κανεὶς κατ' ἀξίαν, ὅταν εἶναι ἐξῳκειωμένος πρὸς τὴν γλῶσσάν του καὶ τὴν κοινωνικήν του δίαιταν. Ἡ μετάφρασις ἀδικεῖ πάντοτε καὶ πολύ. Τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης διεκφεύγει. Ὁ τόνος καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν γηραιῶν παρανειλίων ᾀσμάτων δὲν ἀποδίδονται ἀπὸ τὰς σήμερον ζώσας ἡμῶν γλώσσας. Οἱ νειλῷοι ποιηταὶ ἠγνόησαν τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἀλλ' εἰς τὰ ποιήματά των ἀπαντᾷ ἡ συνήχησις, ὁ παραλληλισμὸς καὶ ἡ ἀντίθεσις, ὅπως εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Τὸ κείμενον τοῦ παπύρου Prisse παρουσιάζει στίχους χωριζομένους δι' ἐρυθρῶν στίξεων. Μερικὰ μέρη τοῦ «Βιβλίου τῶν νεκρῶν» ἐμφανίζουν λυρισμὸν καὶ ἰδίως ὅταν ὑμνῆται ὁ θεὸς Ρᾶ. Γενικῶς γέμουν πομπωδῶν ἐκφράσεων πρὸς τοὺς Φαραώ, ὅταν δὲ περιγράφουν τὴν φύσιν καὶ τὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων ἐξαίρονται εἰς αἰσθήματα εὐγενῆ καὶ ὡραῖα. Λείπει ὅμως ἡ φαντασία. Τὰ δημώδη των ᾄσματα εἶναι τὰ ὡραιότερα ὅπως «τὸ ᾆσμα τοῦ βοηλάτου», τὸ ὁποῖον ἔψαλλεν οὗτος ἀκολουθῶν τοὺς βοῦς του ἀροτριῶντας ἢ ἁλωνίζοντας, ἐκεῖ πλησίον τῶν Θηβῶν κατὰ τὴν ΙΗ′ δυναστείαν. Ἡ Νέα Αὐτοκρατορία μᾶς ἀφῆκε πολλὰ κείμενα τοῦ «ᾄσματος τοῦ ἁρπιστοῦ», ὅστις φαίνεται ν' ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ὁρατίου. Τὰ ἐρωτικὰ ποιήματα δὲν στεροῦνται πρωτοτυπίας, ἀλλὰ καὶ εἶναι μεστὰ ἁγνῶν καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων. Ἐξαίρονται εἰς ποίησιν ἀληθῆ κυρίως οἱ ὕμνοι τῶν φαραὼ καὶ τῶν θεῶν. Ἰδοὺ ὑποδείγματα.

«Πρὸς σὲ ἀνατείνω τὴν δέησίν μου, Ρᾶ ἀνατέλλων,
[Ἀτοὺμ δύων.
Ἀναδύων λάμπεις, λαμπρὸς ὡς βασιλεὺς τῶν θεῶν,
Δεσπόζων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς,
Παράγεις τὰ ἀνώτερα καὶ τὰ κατώτερα ὄντα,

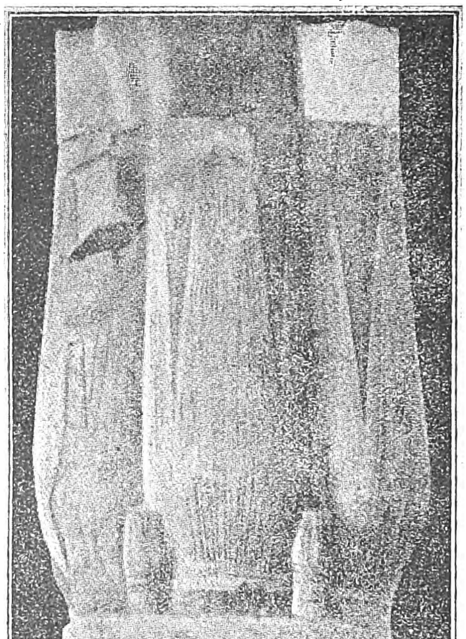

Κιονόκρανον λεπτόσχημον (Ναὸς Ἀμπουσίρ)

Σὺ εἶ ὁ μόνος καὶ ἄναρχος θεός,
ὁ χωρίσας τὴν οἰκουμένην εἰς χώρας καὶ πλάσας
[τοὺς ἀνθρώπους,
ὁ δημιουργήσας τὰ ὕδατα καὶ ἐμφυσήσας ζωὴν εἰς
[τὰ ἐν αὐτοῖς ἔμβια,
ὁ συνδέσας τὰ ὄρη εἰς ἁλύσεις καὶ προαγαγὼν εἰς
[τὸ εἶναι ἀνθρώπους καὶ ποίμνια.

Ὁ βασιλικὸς ὕμνος εἰς Θούθμωσιν τὸν Γ′ ἐπὶ στήλης γρανιτικῆς τοῦ Μουσείου Καΐρου εἶναι ἐκ τῶν ὡραιοτέρων:

Εἴσελθε πρός με, λέγει ὁ Ἄμμων, ἀγαλλιάσθητι καὶ
[ἐπισκόπησον τὸ βασιλικόν μου μεγαλεῖον,
σύ, υἱέ μου Θούθμωσι, ὁ τιμῶν ἐμέ....
Αἱ χεῖρές μου ἐκτείνονται ἐπὶ σὲ εἰς σωτηρίαν σου...
Θὰ σὲ πληρώσω ἀγαθῶν εἰς ἀμοιβήν...
Ἔσο ἰσχυρὸς καὶ νικητὴς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.
Οἱ λαοὶ πάντες ἂς τρέμουν τὴν ὀργήν σου,
ἂς σὲ φοβοῦνται μέχρι περάτων τῆς Δύσεως,
Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐν τῇ παλάμῃ σου,
ὑπὸ τοὺς πόδας σου οἱ ἐχθροί σου.
Εἰς θάρρος εὔθυμον φρικιᾷ πᾶσα χώρα παρθένος
Ἐγὼ ὁδηγός σου. [ξένων ποδῶν.
Τὸ στέμμα σου ἐπὶ τὴν κεφαλήν σου ὡσεὶ πῦρ κα-
Τοῦτο θέλω ὑπὲρ σοῦ. [ταβροχθίζον
Οἱ ἐξανιστάμενοι κατὰ σοῦ ἐξαλειφθήσονται ὡς καπνός,
ἡ καρδία των ἂς τρέμῃ ὡς φύλλον καὶ τὰ μέλη των
[ὡσεὶ ἐν σεισμῷ.
Ἐπεφάνην καὶ κατέβαλες τοὺς βασιλεῖς τοῦ Ζαμπῆ...
Εἶδον τὴν ἁγιότητά σου εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν σου.
Ἐπεφάνην καὶ κατέβαλες τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ.
Εἶδον τὴν ἁγιότητά σου εἰς τὴν ἀκτινοβολίαν σου.
Ἐπεφάνην καὶ κατέβαλες τὰς χώρας τῆς Δύσεως.
Εἶδον τὴν ἁγιότητά σου σφριγῶσαν ὡς ταύρου νέου,
Πλήρους θάρρους, καὶ προτείνοντος τὰ ὀξέα του
[κέρατα.
Ὡς λέων ἐγὼ μὲ ἀγρίους τοὺς ὀφθαλμούς, ἀφήσας
[τὸ ἄντρον του καὶ διατρέχων τὰς κοιλάδας,
Οὕτως αἱ χεῖρές μου ἀπὸ τοῦ οὐρανίου ὕψους ἀπο-
[στρέφουσιν ἀπὸ σοῦ τὸν κίνδυνον.
Σὲ προστατεύω, υἱέ μου πρωτότοκε,
Καὶ δι' αὐτὸ σὲ θέτω ἐπὶ τοῦ θρόνου του Ὥρου εἰς
[αἰῶνα τὸν ἅπαντα.
Κυβέρνα καὶ ὁδήγει τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων.

Ἓν μόνον ἔπος διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Εἶναι τὸ μακρὸν ποίημα τοῦ Πεν-τα-οὺρ ὑμνοῦντος τὰς νίκας Ραμσῆ τοῦ Β′ κατὰ τῶν Χετταίων. Περιέχει στίχους πλήρεις ὑψηλῶν ἰδεῶν:

Ὁ νεαρὸς Βασιλεύς, οὗτινος αἱ χεῖρες εἶναι τολμη-
[ραί, εἶναι ἀπαράμιλλος.
Βραχίων ἰσχυρός, καρδία εὐσταθής, ὄψις ὡς ἡ τοῦ
[θεοῦ τῶν πολέμων.
Εἶναι ἀναρίθμητοι οἱ ὁρμῶντες κατ' αὐτοῦ ἐχθροί,
Μυριάδες ἐκπνέουν ἀτενίζοντες τὸ βλέμμα του.
Ἐμπνέει τρόμον ὅταν ἐκβάλλῃ τὴν πολεμικήν του
[κραυγήν, θαρραλέαν ὑπὲρ πᾶσαν κραυγήν.
Σκορπᾷ τὸν τρόμον ὅπως λέων μανιώδης εἰς τὴν
[κοιλάδα τῶν μόσχων.
Ἡ συμβουλή του συνετή, ἡ ἀπόφασίς του ὁριστική,
[εἶναι ὁ ἀμύντωρ τοῦ λαοῦ.
Τοιοῦτος ὁ Ραμσῆς Μιαμούν.

Τὴν εἰκόνα αὐτὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ βασιλέως ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς μάχης, ταύτης δὲ ὡραῖον ἐπεισόδιον παρεμβάλλει ὁ ποιητὴς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Ραμσῆ πρὸς τὸν θεὸν πατέρα του, ὅταν, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του, περιστοιχίζεται ὑπὸ τοῦ σμήνους τῶν ἐχθρῶν.

Ἂς ἀναφέρωμεν καὶ ἓν ἔργον κριτικῆς, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς διδάξῃ ὅτι οἱ κανόνες μένουν οἱ ἴδιοι διὰ τῶν αἰώνων. Διδάσκαλος τῆς ποιητικῆς ὁμιλεῖ περὶ ποιήματος τὸ ὁποῖον τῷ ὑπεβλήθη πρὸς κρίσιν.

«Τὸ ὕφος εἶναι κενὸν καὶ πομπῶδες.— Λείπει ἡ ἀλήθεια εἰς τὰς περιγραφάς.— Ἡ περιγραφὴ τῶν τόπων μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν τοὺς γνωρίζει.— Εἰκόνες τινὲς εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανοι, ὅπως ὁ κρημνὸς αὐτὸς εἰς τὸν ὁποῖον κρέμαται, καὶ ἔχει βάθος 2000 ποδῶν. — Ὁ δρόμος εἶναι διαρκὲς ζίγκ-ζάγκ.— Ἡ διεύθυνσις τῶν ἵππων εἶναι ἀπίθανος.— Ὁ ποιητὴς δὲν ἐννοεῖ τίποτε ἀπὸ ποίησιν. — Ὑπερετίμησε τὰς δυνάμεις του, αἱ δὲ σκέψεις του εἶναι ἄνευ ἀξίας — Ἡ σύνθεσις εἶναι ἥκιστα κανονική.— Ρακώνει τὰς λέξεις».

Εἰς ἄλλους παπύρους οἱ ἱερεῖς θρηνοῦν εἰς ἐλεγεῖα τοὺς νεκρούς. Ἀπαντῶσιν ἐκφράσεις θλίψεως θαυμάσιαι καὶ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ πόνου ζωηρά.

Ἡ κατάπτωσις ὅμως ἐπέρχεται ἐνωρὶς καὶ ἡ φιλολογία καὶ ἡ ποίησις μετὰ τοὺς Ραμσῆ εἶναι ἁπλῆ μίμησις τῶν κλασσικῶν ἐκείνων χρόνων.

Τὰ ἐρωτικὰ ποιήματα λέγονται «Ἄσματα πρὸς

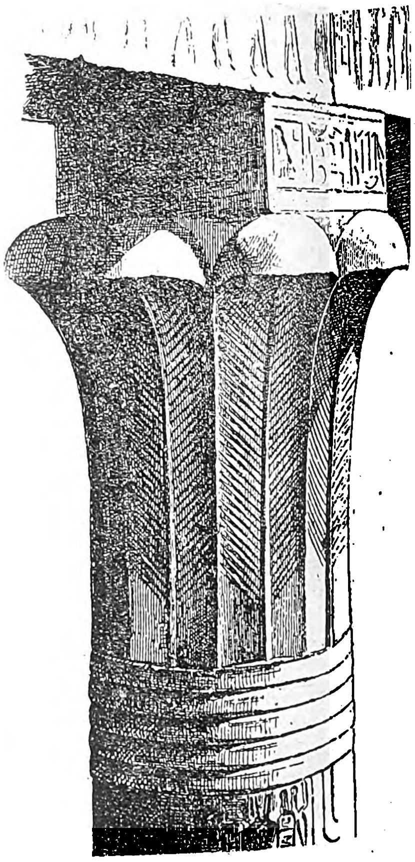

Κιονόκρανον φοινικόσχημον. (Ναὸς Ἐδφοῦ)

Digitized by Google

χυροποίησιν τῆς καρδίας» καὶ συνοδεύονται μὲ ὑπόκρουσιν ἅρπας ἢ πλαγιαύλου. Ἡ μουσική των εἶναι ἀσύλληπτος καὶ ἡ μετρική των μᾶς διαφεύγει. Γνωρίζομεν μόνον τὰ μουσικά των ὄργανα, ἅρπαν, λύραν, κιθάραν, πλαγίαυλον, σάλπιγγα, κύμβαλον, σεῖστρον, στρατιωτικὸν τύμπανον καὶ κρόταλα. Εἰς δὲ τὴν μετρικήν, ἐπειδὴ ἡ γραφὴ παραλείπει τὰ φωνήεντα, μᾶς λείπει ἡ φωνητικὴ ποιότης τῶν φθόγγων. Μᾶς μένουν ὅμως τὰ λόγια, καὶ βλέπομεν ὅτι τὰ ἐρωτικὰ εἶναι συνήθεις διάλογοι, ὅπου ἀνὴρ καὶ γυνὴ ψάλλουν ἐ ν α λ λ ὰ ξ καλοῦντες ἀ λ λ ή λ ο υ ς *«ἀδελφή μου»*, *«ἀδελφέ μου»*, μὲ εἰκόνας καὶ ὑπαινιγμοὺς ἐξαιρέτως ἐπιτυχεῖς. Καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ Ἡρόδοτος λέγων ὅτι αἱ Αἰγύπτιαι ἦσαν πολὺ ἐλεύθεραι εἰς τὰς μετὰ τῶν ἀνδρῶν σχέσεις των καὶ εἰς τὸν θόρυβον τῶν θρησκευτικῶν πανηγύρεων. Ἄλλως τε αὐταὶ ἐξέρχονται διὰ τὰς προμηθείας, ἐνῷ οἱ ἄνδρες οἰκουροῦσιν ἐργαζόμενοι. Εἰς τοὺς θηβαϊκοὺς τάφους αἱ τοιχογραφίαι δεικνύουν τὴν εὐθυμίαν καὶ ζωηρότητα τῶν γυναικῶν, ἐκ πολλῶν δὲ λαϊκῶν ἀφηγημάτων μανθάνομεν πόσον ἦσαν φλογεραὶ καὶ ἐπιθετικαί. Εἰς ἕνα πάπυρον ὁ ἐραστὴς μᾶς λέγει ὅτι καταπλέει τὸν Νεῖλον διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Μέμφιν. Ἐκεῖ θὰ εὕρῃ τὴν *«ἀδελφήν του»* εἰς ἀρωματώδη κῆπον κάτω ἀπὸ τὴν κληματαριὰ *«καὶ ἂν φιλήσῃ τ' ἀνοιχτά της χείλη θὰ μεθύσῃ χωρὶς ζῦθον!»* Ξεύρει ἐκ τῶν προτέρων ὅτι κοντά της εἶναι *«σὰν πουλὶ ποὺ τρέχει στὴν παγίδα,»* ὅμως ἡ χαρά του εἶναι μεγάλη, ὑποχωρεῖ, τὸ θέλγητρον εἶναι ἰσχυρότερον τοῦ οἴνου καὶ τῶν οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν. Καὶ ψάλλει ὁ ἐραστής:

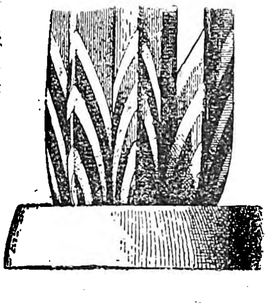

Βάσις κίονος παπυροσχήμου.

«Καταβαίνω τὸ ρεῦμα μὲ δέσμην καλάμων στὸν ὦμόν μου. Θὰ φθάσω στὴν Μέμφιν καὶ θὰ εἰπῶ τοῦ Φθᾶ, κυρίου τῆς δικαιοσύνης: «Δός μου τὴν ἀδελφήν μου αὐτὴν τὴν νύκτα». Ὁ ποταμὸς εἶναι ἀπὸ κρασί, ὁ Φθᾶ εἶναι τὰ καλάμια του, ἡ Σεχμὲτ εἶναι οἱ λωτοί του, ἡ Ἐαρὲτ οἱ κάλυκές των, ὁ Νεφερτοὺμ τὰ ἄνθη των. Ἰδοὺ ἡ χαραυγή. Ἡ Μέμφις εἶναι κάνιστρον ὀπωρικῶν ἐνώπιον τοῦ πανωραίου θεοῦ (*Φθᾶ*). Θὰ κοιμηθῶ εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ θὰ εἶμαι ἄρρωστος σὰν νὰ μ' ἔδειραν. Οἱ γείτονές μου θὰ ἔλθουν νὰ μὲ ἰδοῦν. Τότε καὶ ἡ ἀδελφή μου θὰ ἔλθῃ μαζύ τους καὶ θὰ διδάξῃ τοὺς ἰατροὺς ἐπειδὴ αὐτὴ ξεύρει τὴν ἀρρώστια μου... Βλέπω τὴν ἀδελφή μου νὰ ἔρχεται καὶ ἡ καρδιά μου σκιρτᾷ. Οἱ βραχίονές μου ἀνοίγονται διὰ νὰ τὴν ἐναγκαλισθοῦν καὶ ἡ καρδιά μου πηδᾷ στὸ στῆθός μου. Ὅταν τὴν ἐναγκαλίζωμαι καὶ οἱ βραχίονές της ἀνοίγουν νὰ μὲ περιπτυχθοῦν, νομίζω ὅτι εὑρίσκομαι εἰς τὴν χώραν Πούντ *(τῶν ἀρωμάτων)*. Ὅταν τὴν φιλῶ στὸ στόμα καὶ τὰ χείλη της ἡμιανοίγουν, μεθῶ χωρὶς ζῦθον».

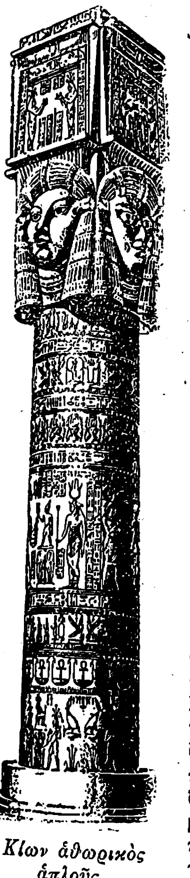

Κίων ἀθωρικὸς ἁπλοῦς.
(Ναὸς Ἀθὼρ ἐν Τεντύρᾳ.)

Ἡ φιληνάδα ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι εὐάλωτος, οὔτε ἀφελής. Ὁ ἔρως της εἶναι πρακτικός, πρὸς τὸ παρὸν πλατωνικός, ἐπιφυλάττεται δὲ θησαυροὺς ἐρωτικῆς παραφορᾶς *μετὰ* τὸν γάμον. Διότι φιλοδοξεῖ νὰ γίνῃ νοικοκυρά. *(W. Max Müller* Die Liebespoesie der alten Aegypter» 1899.) Ψ ά λ λ ε ι λοιπὸν ἡ ἐρωμένη:

«Ἀγαπημένε μου ἀδελφέ: ἡ καρδιά μου συμμερίζεται τὸν ἔρωτά σου... καὶ σοῦ λέγει: «Ἰδὲ τί ἔκαμα. Ἦλθα νὰ στήσω τὴν παγίδα μου ἡ ἰδία μὲ τὸ χέρι μου. Ὅλα τὰ πουλιὰ τοῦ Πούντ συναθροίζονται στὴν Αἴγυπτον, γεμᾶτα ἀπὸ μῦρα. Ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ φθάνει πρῶτο, ἁρπάζει τὸ δέλεάρ μου, φέρει ἀπὸ τὸ Πούντ τὸ ἄρωμά του καὶ οἱ γαμψοί του ὄνυχες εἶναι γεμᾶτοι ἀπὸ ἀρωματικὸν ἰξόν. Ὁ πόθος μου διὰ σὲ εἶναι νὰ τὸ ἀποσπάσωμεν μαζὺ οἱ δυό μας ἀπὸ τὴν παγίδα διὰ ν' ἀκούσῃς τὸ παραπονετικὸν ᾆσμα τοῦ ἀρωματισμένου μου πουλιοῦ. Τί χαρὰ γιὰ μένα ἂν εἶσαι μαζύ μου ὅταν θὰ στήνω τὴν παγίδα μου.

«Ἡ φωνὴ τοῦ πτηνοῦ παραπονεῖται ὅταν συλλαμβάνεται εἰς τὸ δέλεάρ μου. Ὁ ἔρως σου μὲ ἕλκει πρὸς σὲ καὶ δὲν εἶμαι ἱκανὴ νὰ τὸν ἀποσπάσω. Θ' ἀναγκασθῶ νὰ ἀφήσω τὰ δίκτυά μου. Τί θὰ εἰπῶ τῆς μητρός μου εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστρέφω καθημερινῶς, φορτωμένη μὲ τὰ πουλιά μου; Θὰ μ' ἐρωτήσῃ: «Δὲν ἔστησες παγίδα σήμερα;» Κι' ἐγὼ εἶμαι αἰχμάλωτος τοῦ ἔρωτός σου.

» Μόνον τὸ φίλημά σου ζωογονεῖ τὴν καρδιά μου, ὅταν τὸ βρίσκω! Εἴθε ὁ Ἄμμων νὰ μοῦ τὸ παρέχῃ αἰωνίως. Ὦ! ὡραῖέ μου φίλε, ἐκεῖνο ποὺ ποθεῖ ἡ καρδιά μου εἶναι νὰ γίνω ἡ κυρία τοῦ οἴκου σου (νέβτ πέρ). Ἂν ὁ ἔρως σου ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ, εἶμαι νεκρά, διότι εἶσαι ἡ ζωή μου καὶ ἡ ὑγεία μου».

Ἀλλ' ἔχομεν καὶ τὰς κατόπιν ζηλοτυπίας, τὰς ὑποψίας, ὅταν ὁ ἐραστὴς συνάπτῃ νέας φιλίας. Κατὰ πάσας τὰς περιπτώσεις τὸ γυναικεῖον αἴσθημα εἶναι σφοδρότερον. Ὁ ποιητὴς περιποιεῖται πολὺ τὸ περιβάλλον. Ἡ ἀγαπημένη του περιδιαβάζει εἰς κήπους κατηνθισμένους. Μερικὰ ἄνθη ἢ ὀπωρικὰ ὑπενθυμίζουν εἰς τὸν ποιητὴν χαρίσματα σωματικὰ τῆς φίλης του. Τὰ δένδρα ὁμιλοῦν, διότι αὐτὰ στεγάζουν ὑπὸ τοὺς κλάδους καὶ τὰ φυλλώματά των τὰς συναντήσεις των καὶ κρύπτουν τὰς θωπείας των. Εἰς ἀντάλλαγμα ὅμως τῆς ἐχεμυθίας των ἀπαιτοῦν κάποιαν στοργήν. Μία ῥοδῆ παραπονεῖται ὅτι παρημελήθη καὶ ἀπειλεῖ· μία συκῆ, τὴν ὁποίαν εἶχε φυτεύσει ἡ ἐρωμένη, καυχᾶται ὅτι ἡ τύχη τὴν ηὐνόησε καθ' ὅλα. Μία συκομωρέα, ἡ ὁποία εὐνοεῖ τὰς αἰσθηματικὰς συνεντεύξεις, παρατηρεῖ μὲ ἄκακον πονηρίαν τὰ ζεύγη καὶ ὑπόσχεται πῶς δὲν θὰ ἀποκαλύψῃ τίποτε.

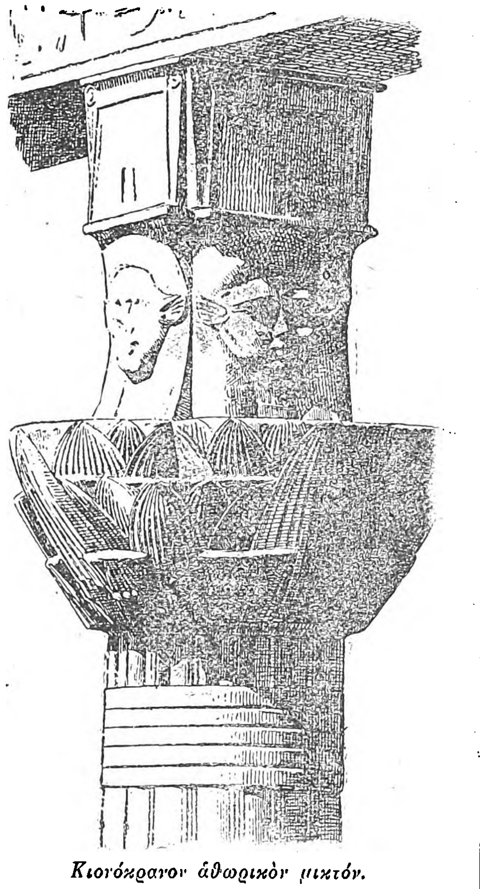

Κιονόκρανον ἀθωρικὸν μικτόν.

Εἴς τινα ποιήματα περιγράφεται ἡ ἰδεώδης γυναῖκα: *«μαλλιὰ μαῦρα, σκοτεινότερα τοῦ ἐρέβους, ὀδόντες λαμπρότεροι ἀπὸ θραύσματα νωπὰ πυρίτου λίθου· σῶμα εὐλύγιστον, στῆθος στιβαρὸν καὶ εὔγραμμον»*. Καὶ ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰς εἰκόνας, φαίνεται ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἐνθουσιάζοντο ὅπως οἱ σημερινοὶ Ἀνατολῖται ἀπὸ τὰ ὀγκώδη σώματα.

ΗΘΙΚΗ. Εἰς τὰ *«Ἠθικὰ δόγματα τοῦ γραφέως Ἀνί»*, εὑρίσκομεν εἰς γλῶσσαν ἐξαιρέτως καθαράν, τὰς ἑξῆς συγκινητικὰς συμβουλὰς ἐπὶ τῶν καθηκόντων τῆς υἱϊκῆς στοργῆς:

«Διπλασίασε τοὺς ἄρτους ποὺ δίδεις στὴν μητέρα σου. Βάσταζέ την ὅπως σ' ἐβάσταζε ὅταν ἐγεννήθης καὶ ὅταν κάπως ἐμεγάλωσες σὲ ἐσήκωνε εἰς τὸν τράχηλόν της καὶ ἐπὶ τρία ἔτη ὁ μαστός της ἦτο εἰς τὸ στόμά σου. Οὐδέποτε ἀηδίασε τὰς ἀκαθαρσίας σου, χωρὶς ποτὲ νὰ εἰπῇ: Διατί καταγίνομαι μ' αὐτό; Σὲ ὡδήγησεν εἰς τὸ σχολεῖον ὅπου ἔμαθες νὰ γράφῃς, καὶ καθ' ἑκάστην σ' ἐδέχετο μὲ ἄρτον καὶ ζῦθον οἰκιακόν. Ὅταν θὰ μεγαλώσῃς καὶ θὰ πάρῃς γυναῖκα καὶ θὰ γίνῃς νοικοκύρης, θυμήσου τὰ παιδικά σου χρόνια... Εἴθε οὐδέποτε νὰ σὲ μεμφθῇ καὶ οὐδέποτε νὰ ὑψώσῃ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν θεὸν ἐναντίον σου καὶ οὐδέποτε ν' ἀκούσῃς παράπονόν της..».

Ὁμιλεῖ ἀκόμη καὶ διὰ τὰς σχέσεις μὲ τὰς γυναῖκας:

«Φυλάξου ἀπὸ γυναῖκα τοῦ δρόμου, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ ἡ πατρίς της. Εἶναι νερὸ βαθὺ καὶ ἀπέραντον, τοῦ ὁποίου κανεὶς δὲν γνωρίζει τὰς ἀκτάς. Ἡ γυναῖκα, τῆς ὁποίας ἀπουσιάζει ὁ σύζυγος καὶ σοῦ λέγει συχνὰ «εἶμαι εὔμορφη!», ἐνῷ δὲν εἶναι κανεὶς ἄλλος ἐμπρός σας... εἶναι ἔγκλημα νὰ τὴν ἀκούῃς.»

Ἄλλος πάπυρος, πιθανῶς φιλολογικός, πιθανῶς πραγματικῆς περιπετείας, μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν ὄψιν τῆς συζυγικῆς ζωῆς. Ὁ σύζυγος παραπονεῖται κατὰ τῆς ἀποθανούσης συζύγου του, ἡ ὁποία καὶ νεκρὰ τὸν ἐνοχλεῖ.

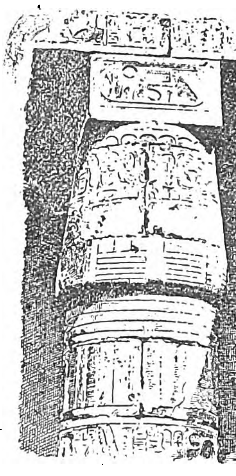

Κιονόκρανον μονόστηλον.

«Διατί μ' ἔκαμες τόσον κακόν, ὥστε περιῆλθον εἰς τὴν ἐλεεινότητα αὐτήν; Τί σ' ἔκαμα ὥστε νὰ σηκώσῃς ἐπάνω μου τὸ χέρι σου, ἐνῶ οὐδέποτε σ' ἔκαμα κακόν; Θὰ σ' ἐναγάγω ἐνώπιον τῶν ἐννέα θεῶν τῆς Δύσεως καὶ αὐτοὶ θ' ἀποφανθοῦν μεταξὺ σοῦ καὶ ἐμοῦ, σύμφωνα πρὸς τὴν παροῦσάν μου ἐπιστολήν.. Τί σ' ἔκαμα; Ὑπῆρξες γυναῖκά μου ὅταν ἤμην νέος καὶ ἔμενα πάντα κοντά σου. Ὅταν ἡ ὑπηρεσία μου μ' ἔφερεν εἰς ἄλλον τόπον, δὲν σ' ἐγκατέλειψα οὔτε προὐξένησα λύπην εἰς τὴν καρδιά σου. Ἄκουσε: Ὅταν ἤμουν ἀξιωματικὸς τοῦ Φαραὼ εἰς τὸν ὄρχον τῶν ἁρμάτων, ἄφηνα τοὺς ἄνδρας αὐτῶν νὰ σὲ πλησιάζουν καὶ σοῦ προσεκόμιζαν τόσα ὡραῖα πράγματα, ἐγὼ δὲ τίποτε δὲν ἔκρυψα ἀπὸ σὲ ἐφ' ὅσον ἔζῃς. Οὐδεὶς ποτὲ εἶπεν ὅτι ἐνήργησα κακῶς ἀπέναντί σου...οὔτε ὅτι «εἰσῆλθον εἰς ἄλλης οἰκίαν». Καὶ ὅταν διωρίσθην εἰς τὸ σημερινόν μου ἀξίωμα καὶ μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιστρέψω...σοῦ ἔστειλα τὸ λάδι μου, τὸ ψωμί μου καὶ τὰ ἐνδύματά μου. Τίποτε δὲν ἔστειλα ἀλλοῦ. Ὅταν ἀρρώστησες τὴν ἀρρώστια ποῦ σὲ κατέβαλε, ἔστειλα ἰατρόν, ὅστις σοῦ ἔκαμε γιατρικά, καὶ ἔκαμνε ὅ,τι ἔλεγες.. Ὅταν δὲ ὑπεχρεώθην νὰ συνοδεύσω τὸν Φαραὼ εἰς τὸν Νότον, σ' ἐσκεπτόμην καὶ πέρασα τοὺς ἑπτὰ μῆνας χωρὶς νὰ φάγω καὶ νὰ πίω σὰν ἄνδρας. Ὅταν δὲ ἐπέστρεψα μετὰ τὸν θάνατόν σου εἰς τὴν Μέμφιν, παρεκάλεσα τὸν Φαραὼ καὶ μ' ἔστειλε πρὸς σέ, σὲ ἐθρήνησα μὲ τοὺς ἰδικούς μου ἐμπρὸς εἰς τὴν οἰκίαν μας. Ἔδωκα ἐνδύματα καὶ ὑφάσματα διὰ νὰ σὲ περιτυλίξουν...Βλέπεις δὲ ὅτι ἕως σήμερα, μετὰ τρία ἔτη, ἔμεινα κατάμονος, χωρὶς νὰ «εἰσέλθω εἰς ἄλλην οἰκίαν»... Καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀδελφάς μου αἱ ὁποῖαι συγκατοικοῦν μαζύ μου, πρὸς καμμίαν ἐξ αὐτῶν δὲν εἰσῆλθον» *(πάπ. τοῦ* Leyde).

Εἷς πάπυρος τοῦ Βερολίνου διέσωσεν ἀπόσπασμα διαλόγου μεταξὺ ἑνὸς Αἰγυπτίου καὶ τῆς ψυχῆς του. Ἡ ψυχὴ προσπαθεῖ νὰ τοῦ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ θάνατος οὐδὲν ἔχει τὸ τρομερὸν δι' ἕνα ποὺ τὸν ἀτενίζει κατὰ πρόσωπον.

«Λέγω πρὸς ἐμαυτὸν καθ' ἑκάστην: ὅπως ἡ ἀνάρρωσις μετὰ τὴν ἀσθένειαν, εἶναι καὶ ὁ θάνατος μετὰ τὴν ζωήν. Λέγω κατ' ἐμαυτόν: ὅπως τὸ ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν, ὅπως ἐὰν καθήσῃς εἰς τόπον μέθης, τοιοῦτος εἶναι ὁ θάνατος. Λέγω κατ' ἐμαυτὸν καθ' ἑκάστην: ὅπως ὅταν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀρχίζει νὰ φωτίζεται ὁ οὐρανὸς ἐξέρχεται ὁ ὀρνιθοθήρας νὰ συλλάβῃ μὲ τὸ δίκτυον πουλάκια καὶ ἔξαφνα εὑρίσκεται εἰς τόπον ἄγνωστον, τοιοῦτος εἶναι ὁ θάνατος».

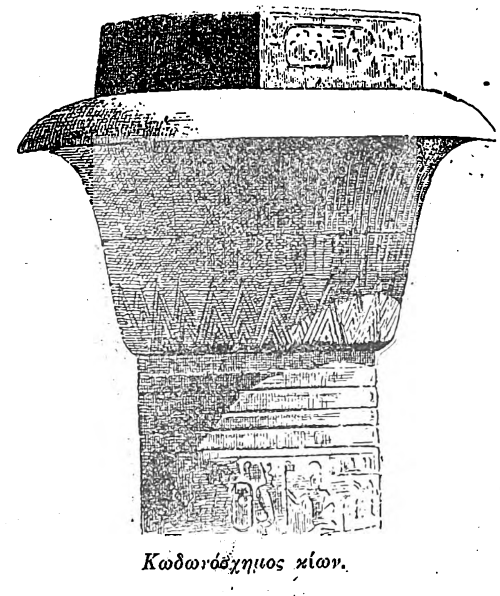

Κωδωνόσχημος κίων.

Ἄλλος πάπυρος δωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Prisse εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων περιέχει τὸ μόνον πλῆρες διασωθὲν κείμενον τῆς ἀρ-

Digitized by Google

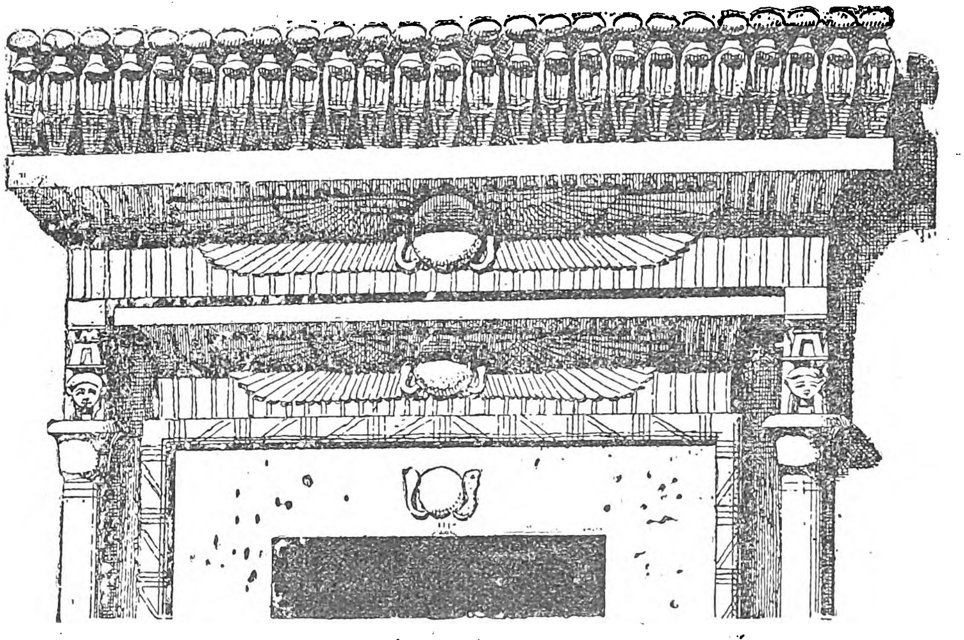

Ὑπέρθυρον κόγχης. (Ναὸς Ἀθὼρ ἐν Τεντύρᾳ).

χαϊκῆς σοφίας. Δημοσιευθὲν τῷ 1847 ἀνελύθη ὑπὸ τοῦ Chabas καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν (Heath), τὴν γαλλικὴν (Ph. Virey) καὶ τὴν γερμανικὴν (Lauth). Ἀνεγράφη εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ΄ δυναστείας καὶ περιέχει τὰς μεμψιμοιρίας δύο Αἰγυπτίων, ὧν ὁ μὲν ἔζησε κατὰ τὴν Γ΄, ὁ δὲ κατὰ τὴν Ε΄ δυναστείαν. Δι' αὐτὸ ἐκλήθη «τὸ ἀρχαιότατον βιβλίον τοῦ κόσμου». Ἀτελὲς κατ' ἀρχὰς περιέχει πρῶτον τὸ τέλος βιβλίου ἠθικῆς, συνταχθὲν ὑπό τινος Κακιμνὶ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ φαραὼ Σνοφρουΐ. Εἵπετο ἀμέσως ἔργον ἀπολεσθὲν σήμερον, διότι κἄποιος ἀρχαῖος κάτοχος τοῦ χειρογράφου ἀπέσβεσε τὸ παλαιὸν κείμενον διὰ νὰ γράψῃ κἄτι ἄλλο, χωρὶς νὰ εὐκαιρήσῃ νὰ τὸ γράψῃ. Αἱ δεκαπέντε ὅμως τελευταῖαι σελίδες περιέχουν τὸ περίφημον βιβλίον τῶν «Παραγγελμάτων τοῦ Φθαχοτέπ.»

Ὁ Φθαχοτὲπ αὐτὸς ἦτο υἱὸς ἑνὸς τῶν φαραὼ τῆς Ε΄ δυναστείας. Καὶ φαίνεται νὰ ἦτο ἡλικιωμένος ὅταν τὸ ἔγραψε, διότι ἀρχίζει ἀπὸ εἰκόνα θλιβερωτάτην τοῦ γήρατος:

«Ὁ μονάρχης Φθαχοτὲπ λέγει: Μεγαλειότατε βασιλεῦ, αὐθέντα μου, ὅταν ἡ ἡλικία πρόκειται καὶ τὸ γῆρας ἐπέρχεται, φθάνει καὶ ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ παλιμπαιδος, τὴν ὁποίαν βαρύνει ἡ ἀθλιότης ἐπὶ μᾶλλον καθ' ἑκάστην. Οἱ δύο ὀφθαλμοὶ σμικρύνονται ρικνούμενοι, τὰ δύο ὦτα πλατύνονται, ἡ δύναμις φθείρεται ἐφ' ὅσον ἡ καρδία ἐξακολουθεῖ νὰ πάλλῃ. Τὸ στόμα σιωπᾷ, δὲν ὁμιλεῖ πλέον ὡς πρίν. Ἡ καρδιὰ σκοτεινιάζει, δὲν ἐνθυμεῖται τὴν χθές. Τὰ κόκκαλα ὑποφέρουν καὶ αὐτά· ὅ,τι ἦτο καλὸν μετατρέπεται εἰς κακόν, καὶ ἡ ὄρεξις ἐκλείπει ἐντελῶς. Τὸ γῆρας καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀξιοθρήνητον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διότι φράττει ἡ μύτη του. δὲν ἀναπνέει πλέον, εἴτε εἶναι ὄρθιος, εἴτε κάθηται. Ἂν ὁ ταπεινὸς δοῦλος ποὺ βρίσκεται ἐνώπιόν σου διαταχθῇ νὰ λαλήσῃ ὡς ἐμπρέπει εἰς γέροντα, τότε θὰ σοῦ ἐπαναλάβω τοὺς λόγους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤκουσαν τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἤκουσαν λαλοῦντας αὐτοὺς τοὺς θεούς, διότι ἂν πράττῃς σύμφωνα πρὸς τοὺς λόγους ἐκείνους, θὰ ἐκλείψῃ ἡ δυσαρέσκεια τῶν ἀνθρώπων καὶ αἱ δύο χῶραι (Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτος) θὰ ἐργάζωνται διὰ σέ. Ἡ Ἁγιότης τῶν θεῶν τούτων εἶπε: «Δίδαξέ με τοὺς λόγους τοῦ παρελθόντος, καὶ τοῦτο θὰ ἐκπλήξῃ τὰ τέκνα τῶν μεγάλων· ὅστις εἰσδύσῃ καὶ κατανοήσῃ ταῦτα, ἡ καρδία του θὰ σταθμίσῃ ἐπιμελῶς τὴν ἔννοιάν των καὶ ὅ,τι εἴπῃ οὐδέποτε θὰ εἶναι ἀρκετόν».

Ὅπως βλέπομεν, ὁ Φθαχοτέπ, διὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς γέροντας χρησίμους, ἀποφασίζει νὰ ἐργασθῇ. Θέλει νὰ διδάξῃ αὐτοὺς τὴν σοφίαν τῶν προγόνων, διὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ εἰς θέσιν νὰ τὴν διδάξουν εἰς τοὺς νέους, καὶ οὕτω νὰ γενικευθῇ ἡ ἀρετὴ εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη θεωρεῖται ὡς σπουδαιότατον καθῆκον. Διατυπώνεται ὡραῖα εἰς τὸ 125 κεφάλαιον τοῦ Βιβλίου τῶν νεκρῶν ὅπου ἡ ἀπολογία τῶν νεκρῶν ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος. Εἶναι ὁ ἀρχαιότατος ἠθικὸς κῶδιξ ἐξ ὅσων ἔχομεν. Ἡ ψυχὴ δικαιολογεῖται λέγουσα: ***«Οὐδένα ἠπάτησα, οὐδέποτε ἔκλεψα, οὔτε ἐψευδόρκησα, οὐδέποτε ἐσυκοφάντησα τὸν δοῦλον πρὸς τὸν κύριόν του. Δὲν ἐβασάνισα τὴν χήραν, δὲν ἐπεφόρτισα δοῦλον μὲ ὑπέρμετρον ἐργασίαν, δὲν ἀπέσυρα τὸ γάλα ἀπὸ τὸ στόμα βρέφους, δὲν προὐξένησα πεῖναν ἢ πόνον εἰς ἄνθρωπον οὔτε ἐφόνευσα. Δὲν ὑπῆρξα ἄνανδρος, δὲν ἐβλασφήμησα τὸν θεόν, τὸν βασιλέα ἢ τοὺς συγγενεῖς του. Δὲν ἐψεύσθην, δὲν ἐματαιοδόξησα, δὲν παρέβην τὴν ἐγκράτειαν. Τοὐναντίον ἔθρεψα πεινῶντας, ἐπότισα διψῶντας, ἐνέδυσα γυμνητεύοντας, ἐθυσίασα εἰς τοὺς θεούς, προσηυχήθην καὶ προσέφερα προσφορὰς εἰς τοὺς νεκρούς»***. Νομίζει κανεὶς ὅτι ἀναγινώσκει τὰς δέκα ἐντολὰς ἢ κεφάλαια τῶν μακαρισμῶν. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Φθαχοτὲπ φαίνεται ἡ φιλαλληλία αὐτὴ ζωηρότερον: *«Ὅταν θὰ γίνῃς μεγάλος ἐνῷ ἦσο μικρός, καὶ πλούσιος ἐνῷ ἦσο ἄθλιος, καὶ σπουδαῖος εἰς τὴν πόλιν καὶ σὲ σέβωνται οἱ ἄνθρωποι ἕνεκα τῆς περιωπῆς σου, μὴ ἀφήσῃς τὴν καρδίαν σου νὰ σκληρυνθῇ διότι τὰ ἀγαθὰ αὐτὰ σοῦ τὰ ἔδωκεν ὁ Θεός. Μὴ περιφρονήσῃς τὸν πλησίον σου, διότι εἶναι ὅ,τι ἦσο σύ, ἀλλὰ μεταχειρίσου τον ὡς ἴσον»*. Εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἄνι λέγεται: *«Μὴ τρώγῃς τὸ ψωμί σου ἐμπρὸς εἰς ἄλλον χωρὶς νὰ τοῦ προσφέρῃς. Δὲν εἶδες ὅτι πάντοτε ὑπῆρξαν πτωχοὶ καὶ πλούσιοι; Καὶ ὅτι ὅστις ἐνεργεῖ φιλαδέλφως ἔχει πάντοτε ψωμί;»* Ὁ εἰς δημοτικὴν πάπυρος τοῦ Λούβρου περιέχει τὰ ἑξῆς: *«Οὐδέποτε νὰ κακομεταχειρίζεσαι τὸν κατώτερον... Μὴ σώζῃς τὴν ζωήν σου μὲ θυσίαν τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου... Μὴ διαφθείρῃς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου...»* Καὶ ταῦτα ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαὸν ὅσον καὶ εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Οὐζορτεζὲν τῆς ΙΒ΄ δυναστείας γράφει εἰς ἐπιγραφήν του: *«Οὐδέποτε ἐτυράννησα τὸν πτωχὸν ἢ τὴν χήραν»*. *«Οὐδεὶς ἐπείνασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας μου.... Οὐδέποτε προέκρινα τὸν ἰσχυρὸν ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ»*. Ὡς μέγα ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως Μεντουχοτὲπ (ΙΑ΄ δυναστείας) τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εὑρέθη τῷ 1904 εἰς Δεὶρ ἐλ Μπάχαρι ἀναγράφεται: *«Ἡ εἰρήνη ἦτο πάντοτε στὸ στόμα του»*.

Ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Ἄνι: *«Ὁμίλει ἠπίως πρὸς τὸν ὁμιλήσαντα βαναύσως εἰς σέ, διότι οὕτω τὸν κατευνάζεις...» «Εἰς τὴν οἰκίαν σου μὴ προσέχῃς τί κάμνει ὁ ἄλλος. Ἂν ὁ ὀφθαλμός σου τὸν εἶδε, μὴ ὁμιλήσῃς περὶ τούτου, καὶ μὴ ἐπιτρέψῃς εἰς ἄλλον νὰ τὸ ἀφηγηθῇ ἔξω. Ὅ,τι λεχθῇ ἔξω διαδίδεται εἰς ἔκτασιν... Ἀπόφευγε πάντοτε νὰ προξενήσῃς βλάβην μὲ τοὺς λόγους σου. Μὴ ἀνακοινώνῃς τὰς σκέψεις σου εἰς κακόγλωσσον ἄνθρωπον. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὑπεύθυνος τῶν δυστυχημάτων μας». «Φώτιζε τοὺς ἀμαθεῖς, παρηγόρει τὴν χήραν καὶ τὸ ὀρφανόν»* (ἐπιγραφὴ Ἀβύδου).

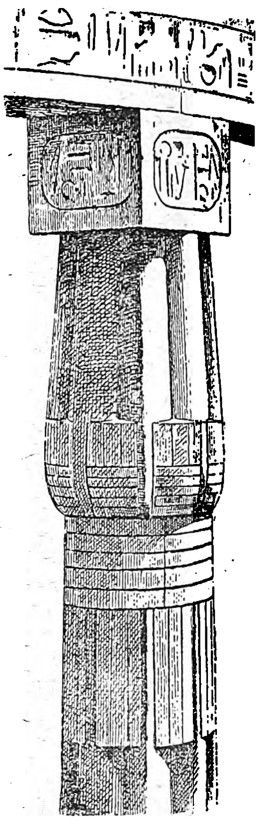

Κιονόκρανον παπυρόσχημον.

Εἰς τὸν τάφον τοῦ Ραμσῆ Γ΄ ἀναγινώσκομεν: *«Ἐνθυμοῦ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν εἰσῆλθες εἰς τὴν αἰωνιότητα! Οὐδεὶς ἐπανῆλθεν ἐκεῖθεν. Ὥστε ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃς δίκαιος. Ὁ δίκαιος θὰ εὐτυχήσῃ. Ἀπὸ τὸν μεταθάνατον κόσμον οὐδεὶς ἐδραπέτευσε»*.

Παραδόξως ὅμως κοντὰ εἰς τὰ θαυμάσια καὶ ἅγια αὐτὰ νουθετήματα συναντῶμεν κείμενα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ὁρατίου, προσκαλοῦν εἰς τὴν κραιπάλην. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν πολὺ ἐλευθέριοι εἰς τὰς σαρκικὰς ἀπολαύσεις, ὅπως μαρτυροῦν αἱ σκηναὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν τάφων. Ὁ γηραιὸς πάπυρος τοῦ Harris συνίστα ὡς κανόνα τοῦ βίου: *«Σκλήρυνε τὴν καρδίαν σου,* ἀπόλαυε τὴν

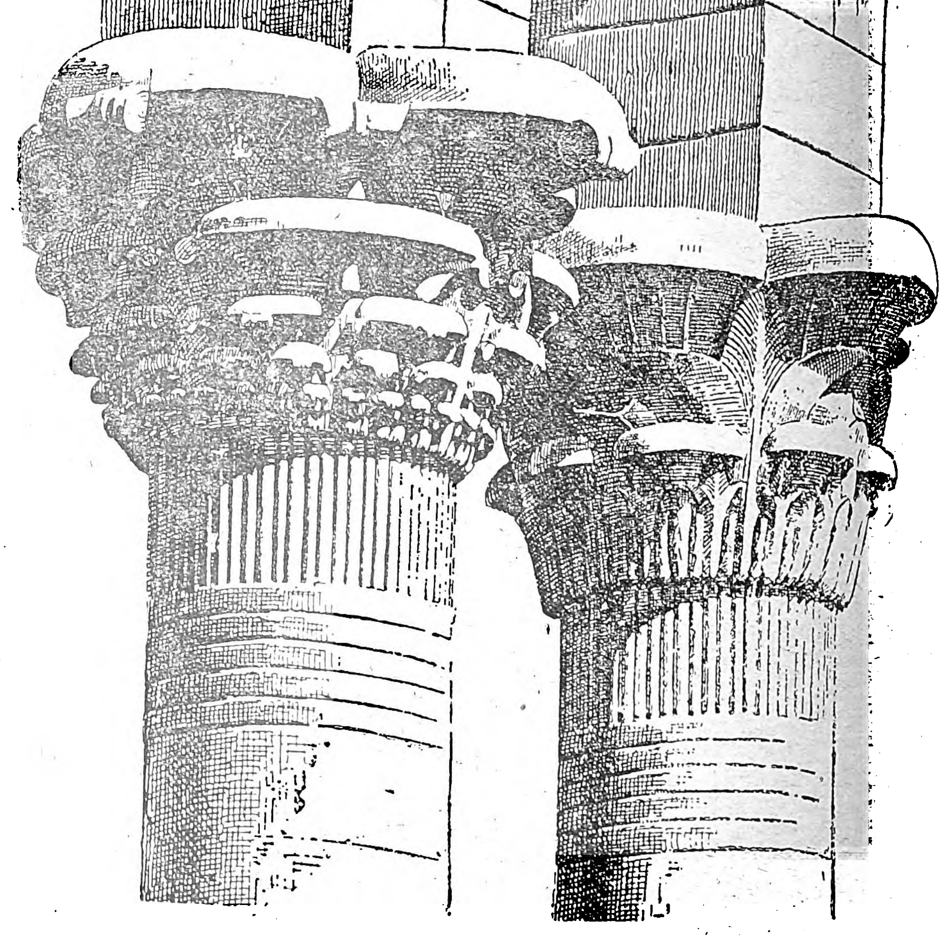

Κιονόκρανα σύνθετα, τετράλοβα. (Περίπτερον Τραϊανοῦ ἐν Φίλαις).

Digitized by Google

ζωήν, ἱκανοποίει τὰς ὀρέξεις σου ἐνόσῳ ζῇς.... Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα γρήγορα ὅπου θὰ ζητήσῃς ταῦτα, ἀλλὰ κανεὶς δὲν θὰ σ᾽ ἀκούσῃ. Ὅταν ἅπαξ διέλθῃς τὸν οὐδὸν τοῦ τάφου δὲν ξαναγυρίζεις πλέον!» Διαφωτιστικὴ εἶνε καὶ ἡ ἐπιτάφιος ἐπιγραφὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Πασχερενφθᾶ ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ τάφου της λέγει πρὸς τὸν σύζυγόν της: «*Ὦ σύζυγέ μου, μὴ παύῃς νὰ πίνῃς καὶ νὰ τρώγῃς, ν᾽ ἀγαπᾷς*

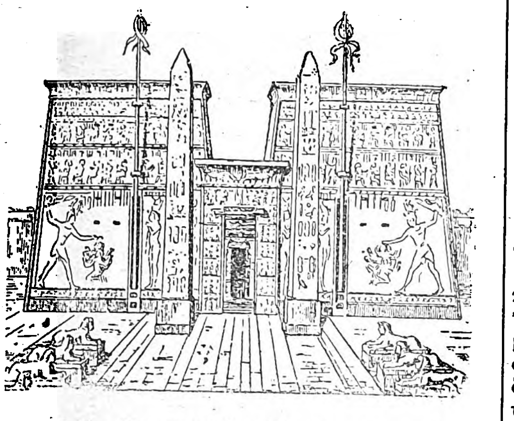

Πυλὼν Φαραωνικοῦ ναοῦ. ('Ανασύστασις.)

καὶ νὰ διασκεδάζῃς! Ἱκανοποίει καθημερινῶς τὰς ὀρέξεις σου! Ἐπειδὴ οἱ κοιμώμενοι εἰς τὸν Ἅδην δὲν ἀφυπνίζονται πλέον. Ὁ βασιλεύων ἐδῶ θεὸς ὀνομάζεται «ἀπόλυτος θάνατος». Καὶ ἀληθινὰ ὁ ἐργατικὸς ἰδίως κόσμος τῆς Αἰγύπτου παρουσίαζεν ἀπαίσιον θέαμα. Διαρκῶς ὀχλαγωγίαι καὶ ταραχαί, ἀσέλγειαι, παραβιασμοὶ τῶν ξένων γυναικῶν, ὁμοίως ἱεροδούλων γυναικῶν κλπ. Εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις δὲν ἦσαν ἠθικώτεροι ἂν πιστεύσωμεν παλαιὸν βιβλίον ἱερὸν *(Οὐνᾶ 629)* τὸ ὁποῖον «*ὑπόσχεται εἰς ἕνα ἀποθανόντα Φαραὼ τὴν εὐκαιρίαν ν᾽ ἀπαγάγῃ εἰς τὸν οὐρανὸν μαζύ του πολλὰς γυναῖκας ἀπὸ τοὺς συζύγους των.*»

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ. Τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης εἶχον πολὺ ἀνεπτυγμένον οἱ Αἰγύπτιοι, διότι ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Θέμιδός των, τῆς θεᾶς *Μάατ*, συνεχώνευον δύο ὑπάτας ἐννοίας, τὴν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἐνόουν, ὄχι ὅπως οἱ σήμερον προηγμένοι λαοὶ ἐνόθευσαν τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης χωρίσαντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ δικαίου καὶ περιορίσαντες ταύτην εἰς τὴν νομικὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ τὸ κατ᾽ ἀλήθειαν δίκαιον. Καὶ μάλιστα ἡ λέξις *μάατ* ἐσήμαινε γενικώτερον τὴν ἐν τῷ σύμπαντι κρατοῦσαν τάξιν, ἤτοι ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν ἀνθρώπων, ἀπορρέων ἀπὸ τῆς γενικῆς ἁρμονίας τῶν πάντων. Δι᾽ αὐτὸ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι ὤμνυον «πρὸς ἄνηχ καὶ μάατ», ἤτοι «πρὸς τὸ ζῆν καὶ ὑπάρχειν συμφώνως τῷ αἰωνίῳ κανόνι». Συνεδύαζον αὐτὴν πρὸς τὸν Θὼθ καὶ ἐν τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ εὑρίσκομεν τὴν εὐγενεστάτην ἰδέαν τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ Αἰγύπτιοι. Θυγάτηρ τοῦ Ρᾶ συνειργάσθη εἰς τὴν δημιουργίαν μετὰ τοῦ Φθᾶ καὶ τοῦ Κνεμοῦ. Εἶναι ἡ δέσποινα τοῦ οὐρανοῦ, ἡ κυβερνῆτις τῶν ἐπὶ γῆς καὶ ἡ πρόεδρος τοῦ καταχθονίου κόσμου. Σύμβολόν της εἶναι τὸ πτερόν, τὸ ὁποῖον βλέπομεν κατὰ τὴν στάθμισιν τῆς δευτέρας παρουσίας νὰ τίθεται εἰς ἀντίβαρον τῆς καρδίας. Ὁ Διόδωρος μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα τῆς ὀργανώσεως τῆς δικαιοσύνης παρ᾽ Αἰγυπτίοις: «Εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης δὲν ἔδιδον μικρὰν σημασίαν, νομίζοντες ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων ἀσκοῦσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἂν τιμωροῦνται οἱ ἁμαρτάνοντες, βοηθοῦνται δὲ ὑπὸ τῆς πολιτείας οἱ ἀδικούμενοι, αὐτὸ συντελεῖ ὡς οὐδὲν ἕτερον εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ἁμαρτημάτων. Ἐὰν δὲ ὁ φόβος τὸν ὁποῖον ἐμπνέουν αἱ τιμωρίαι εἰς τοὺς παρανόμους ἐξέλειπεν ἢ διὰ χρημάτων ἢ διὰ χαριστικῆς μεροληψίας, θὰ ἐπήρχετο κοινωνικὴ σύγχυσις. Δι᾽ αὐτὸ εὐστόχως ποιοῦντες ἀνεδείκνυον δικαστὰς κοινοὺς τῆς χώρας τοὺς ἐπιφανεστάτους πολίτας τῶν μεγάλων πόλεων. Ἐξέλεγον ἀπὸ τὴν Ἡλιούπολιν, τὰς Θήβας καὶ τὴν Μέμφιν ἀνὰ δέκα δικαστάς. Τὸ συνέδριον αὐτὸ ἦτο ἀνάλογον πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον τῶν Ἀθηναίων ἢ πρὸς τὴν Γερουσίαν τῶν Λακεδαιμονίων. Συνήρχοντο οἱ τριάκοντα καὶ ἐξέλεγον τὸν ἄριστον μεταξύ των ὡς ἀρχιδικαστήν, ὁπότε ἡ πόλις του ἔστελλεν ἄλλον ὡς δικαστήν.

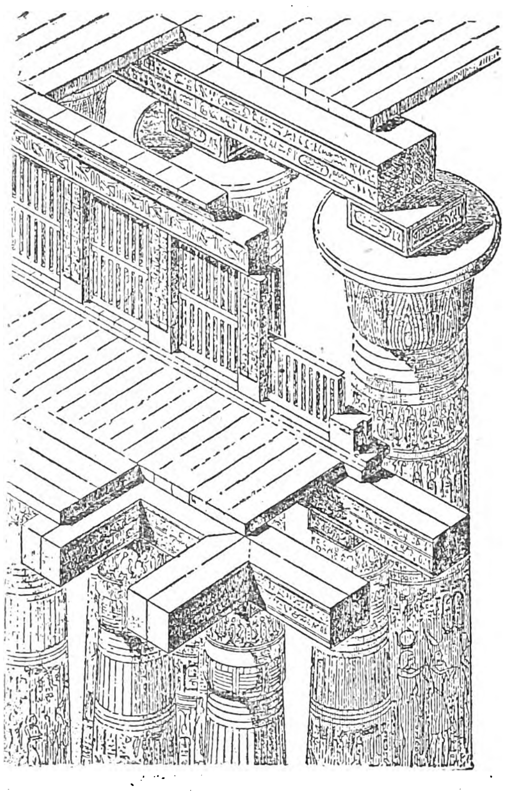

Ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ Κάρνακ.
[Ἄποψις ἔξωθεν καὶ ἐκ τοῦ πλαγίου διὰ νὰ δειχθῇ πῶς ἐφωτίζετο.

Ὁ βασιλεὺς ἀνελάμβανε τὴν διατήρησιν τῶν δικαστῶν χορηγῶν τὰ ἀναγκαῖα, εἰς δὲ τὸν ἀρχιδικαστὴν πολὺ περισσότερα. Οὗτος ἔφερε περὶ τὸν τράχηλον χρυσῆν ἅλυσιν ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξηρτᾶτο «ζῴδιον» ἐκ πολυτίμων λίθων, ὀνομαζόμενον ἀλήθεια. Ἔπρεπε νὰ φορέσῃ τὸ ἔμβλημα τοῦτο ὁ πρόεδρος διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ δίκη. Οἱ δικασταὶ εἶχον πλησίον των τοὺς ὀκτὼ τόμους τοὺς περιέχοντας πᾶσαν τὴν φαραωνικὴν νομοθεσίαν. Ὁ ἐγκαλῶν ἔγραφε τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεώς του, τὴν ζημίαν ἥτις τῷ προσεγένετο, ἢ τὴν βλάβην. Ἀφοῦ ἀνεγίνωσκον αὐτὸ οἱ δικασταί, τὸ ἐπέδιδον εἰς τὸν ἐγκαλούμενον, ὅστις ὤφειλε ν᾽ ἀπαντήσῃ λεπτομερῶς εἰς ὅλα τὰ σημεῖα. Ἐν συνεχείᾳ ἠδύνατο νὰ γράψῃ ἀναίρεσιν τῆς ἀπολογίας ὁ ἐγκαλῶν καὶ ν᾽ ἀπαντήσῃ πάλιν ὁ ἐγκαλούμενος. Συνεζήτουν ἐπὶ τούτων οἱ δικασταὶ καὶ τὴν ἐτυμηγορίαν ἐξέδιδεν ὁ ἀρχιδικαστὴς θέτων τὸ ζῴδιον τῆς ἀληθείας ἐπάνω εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ κερδίσαντος τὴν δίκην.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ διὰ συνηγόρων νομομαθῶν συζήτησις ἐσκότιζε τὴν ἀλήθειαν, διότι ἡ τέχνη τῶν ῥητόρων καὶ ἡ γοητεία τῆς ὑποκρίσεως καὶ τὰ δάκρυα τῶν κινδυνευόντων ὁδηγοῦν εἰς τὸ νὰ παραβλέπεται ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου καὶ νοθεύεται ἡ κατ᾽ ἀκρίβειαν ἀλήθεια. Ἐθεώρουν ὅτι πολλάκις οἱ φημιζόμενοι ὡς κριταί, ἢ ἀπατώμενοι ἢ ὑφιστάμενοι ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν ἢ ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὸν οἶκτον, παρασύρονται ἀπὸ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα τῶν συνηγόρων. Ἀλλ᾽ ὅταν οἱ ἀντίδικοι γράφουν τὰ δίκαιά των, αἱ κρίσεις θὰ ἦσαν ἀκριβεῖς, διότι τὰ πράγματα ἐκτίθενται γυμνά. Οὕτως οἱ εὐφυεῖς δὲν θὰ ἐπετύγχανον πλεονεκτικὴν θέσιν εἰς βάρος τῶν ἐχόντων τὴν σκέψιν βραδεῖαν, οὔτε οἱ ἐξησκημένοι ἀπέναντι τῶν ἀπείρων, οὔτε οἱ ψεῦσται καὶ οἱ τολμηροὶ ἀπέναντι τῶν φιλαλήθων καὶ σεμνῶν τὸ ἦθος, ἀλλὰ ὅλοι θὰ τυγχάνουν ἐξ ἴσου δικαίας κρίσεως, ἀφοῦ καὶ οἱ ἀντίδικοι εἶχον καιρὸν νὰ ἐλέγξουν ἀλλήλους καὶ οἱ δικασταὶ νὰ συγκρίνουν τὰ γραφόμενά των.

Ἐκ τῶν νόμων ἀναφέρομέν τινας:

Οἱ ἐπίορκοι ἐθανατοῦντο, διότι διέπραττον δύο τὰ μέγιστα ἁμαρτήματα, ὅτι ἠσέβουν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ὅτι ἐκλόνιζον τὴν μεγίστην πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ὁποία εἶνε ἡ πίστις εἰς τὸν ὁρκιζόμενον. Ἔπειτα, ἂν κανεὶς ἔβλεπε καθ᾽ ὁδὸν νὰ φονεύεται ἄνθρωπος ἢ ἐν γένει νὰ ὑφίσταται βιαιοπραγίαν καὶ δὲν τὸν ἔσωζεν, ἐνῷ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τὸ πράξῃ, ἔπρεπε νὰ θανατωθῇ. Ἂν συνῃσθάνετο ὅτι ἦτο ἀνίκανος νὰ κατισχύσῃ τοῦ βιαιοπραγοῦντος, πάντως ὤφειλε νὰ καταγγείλῃ αὐτὸν καὶ νὰ προσέλθῃ μάρτυς. Ἀλλ᾽ ὁ καὶ τοῦτο παραλείψας ὤφειλε νὰ μαστιγωθῇ καὶ νὰ μείνῃ νηστικὸς ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ καταγγείλαντες ψευδῶς τινα ὤφειλον νὰ ὑποστοῦν τὴν τιμωρίαν τὴν ὁποίαν θὰ ὑφίστατο ὁ κατηγορηθεὶς ὑπ᾽ αὐτῶν ἂν κατεδικάζετο.

Ἐπίσης ὑπῆρχε διαταγὴ εἰς ὅλους τοὺς Αἰγυπτίους νὰ δικαιολογῇ ὁ καθεὶς γραπτῶς πρὸς τοὺς ἄρχοντάς του πόθεν πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὅστις δὲ ἐψεύσθη εἰς τοῦτο ἢ ἐφωράθη ἀποζῶν ἐκ πόρων ἀδίκων ἔπρεπε νὰ θανατωθῇ.

Κολοσσοὶ Θουθμώσεως Γ' ἐν Κάρνακ.

Digitized by Google

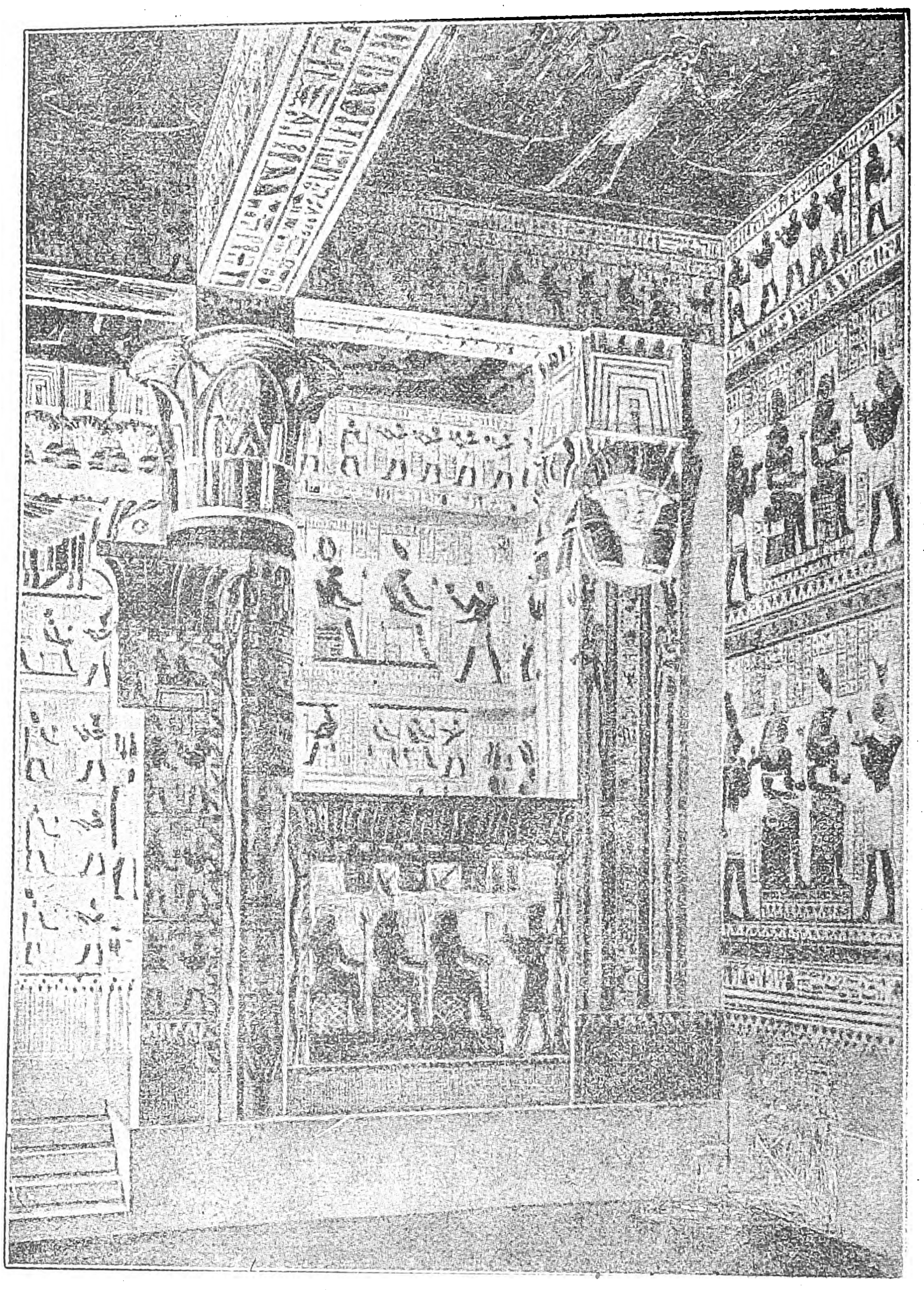

Εσωτερικὸν τοῦ ἐν Δέϊρ ἐλ Μεδινὲτ ναοῦ τῆς Ἀθώρ.

Ἂν κανεὶς ἑκουσίως ἐφόνευεν ἐλεύθερον ἄνθρωπον ἢ καὶ δοῦλον, οἱ νόμοι τὸν κατεδίκαζον εἰς θάνατον, διότι τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου ἤθελε νὰ διακρίνωνται οἱ ἄνθρωποι ὄχι κατὰ τὰς κοινωνικὰς διαφοράς, αἵτινες ὀφείλονται εἰς τὴν τύχην ἀλλὰ κατὰ τὰς πράξεις των, ἂν εἶναι καλοὶ ἢ κακοί. Ταυτοχρόνως διὰ τῆς προστασίας ταύτης τῶν δούλων ἐνέπνεον τὴν ἀντίληψιν εἰς τοὺς πολίτας ὅτι πολὺ περισσότερον ἔπρεπε νὰ σέβωνται τοὺς ἐλευθέρους. Οἱ γονεῖς οἱ φονεύσαντες τὸ τέκνον των δὲν ἐθανατοῦντο ἀλλὰ κατεδικάζοντο τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας νὰ ἔχουν ἐνώπιόν των τὸ πτῶμα ἐπὶ παρουσίᾳ ἀστυνομικῆς δυνάμεως. Διότι ἐκρίθη ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἀφαιρῆται ἡ ζωὴ ἀπὸ τοὺς δώσαντας τὴν ζωὴν εἰς τὸ τέκνον, ἀλλὰ διὰ τιμωρίας ἐμπνεούσης λύπην καὶ μεταμέλειαν νὰ ἀποτρέπωνται ἀπὸ τοιαῦτα ἐγκλήματα. Κατὰ τῶν πατροκτόνων ὅμως ἢ μητροκτόνων τέκνων ὥρισαν ἰδιάζουσαν ποινήν· ἔπρεπε νὰ σχισθῇ τὸ σῶμά των δι' ὀξέων καλάμων εἰς μῆκος δακτύλου πολλαχοῦ καὶ νὰ ριφθοῦν ἐπάνω εἰς ἀκάνθας. Διότι μέγιστον ἔγκλημα ἐκρίθη τὸ ν' ἀφαιρέσῃ κανεὶς βιαίως τὴν ζωὴν ἀπὸ τὸν δώσαντα εἰς αὐτὸν τὴν ζωήν. Αἱ εἰς θάνατον καταδικασθεῖσαι γυναῖκες, ἂν ἦσαν ἔγκυοι δὲν ἐθανατοῦντο πρὸ τοῦ τοκετοῦ των. Τὸ νόμιμον τῆς διατάξεως ταύτης κατέδειξαν καὶ πολλοὶ Ἕλληνες, φρονοῦντες ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ τιμωρηθῇ τὸ ἀθῷον πλάσμα, οὔτε νὰ τιμωρηθοῦν δύο διὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἑνός, καὶ ὅτι τὸ τέκνον ἀνήκει καὶ εἰς τὸν πατέρα ὅστις δὲν εἶναι δίκαιον ὢν ἀθῷος νὰ ὑποστῇ ζημίαν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ τέκνου του. Εἶναι ἐξ ἴσου ἀνήθικον νὰ μὴ τιμωρῆται ὁ ἔνοχος, ὅσον καὶ νὰ τιμωρῆται ὁ ἀθῷος. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ κυριώτεροι φονικοὶ νόμοι.

Εἰς τὸν στρατὸν ὁ λιποτάκτης ἢ ὁ μὴ ἐκτελέσας διαταγὴν ἀνωτέρου του ἐτιμωρεῖτο μὲ τὴν ἐσχάτην ἀτιμίαν. Ἂν δὲ κατόπιν δι' ἀνδραγαθιῶν ἐξηγόραζε τὴν ἀτιμίαν τότε ἀποκαθίστατο εἰς τὸ πρῶτόν του ἀξίωμα. Ὁ νομοθέτης ἠθέλησε νὰ θεωρηθῇ ἡ ἀτιμία βαρυτέρα ποινὴ ἀπὸ τὸν θάνατον, ὥστε νὰ συνηθίσουν ὅλοι νὰ θεωροῦν ὡς μέγιστον δυστύχημα τὴν αἰσχύνην· ἔπειτα ἐθεώρησαν ὅτι μὲ τὸν θάνατον τοῦ ἑνὸς κανεὶς δὲν ὠφελεῖται, ἐνῷ πολλὰ ἀγαθὰ προκύπτουν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀτιμασθέντος νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν αἰσχύνην. Ὁ προδίδων εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰ μυστικὰ τῆς ὑπηρεσίας του ἀπεκόπτετο τὴν γλῶσσαν.

Οἱ ἀφαιροῦντες βάρος ἀπὸ τὸ νόμισμα ἢ παραποιοῦντες μέτρα ἢ σταθμά, ἢ παραχαράττοντες τὰς σφραγῖδας, ἀκόμη δὲ οἱ γραμματεῖς οἱ γράφοντες ψευδῆ, ἢ ἀφαιροῦντές τι ἀπὸ τὰ γραμμένα, ἢ καὶ ἐπιδίδοντες ψευδῆ ἔγγραφα, ἐτιμωροῦντο δι' ἀποκοπῆς τῶν χειρῶν, τοῦτο δὲ διὰ νὰ τιμωρῶνται εἰς ὃ ὄργανον ἡμάρτησαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἰσοβίως νὰ βλέπουν τὴν τιμωρίαν των, ἡ δὲ οἰκτρά των ὄψις νὰ χρησιμεύῃ ὡς συμβουλὴ εἰς τοὺς ἄλλους.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νόμοι διὰ τὰς γυναῖκας ἦσαν αὐστηροί. Ὁ βιάσας γυναῖκα ἐλευθέραν ἔπρεπε νὰ ἀποκοπῇ τὰ αἰδοῖα, διότι τριπλοῦν ἔγκλημα διέπραξεν, ὕβρισεν, ἔφθειρε καὶ ἐπέφερε σύγχυσιν τῶν τέκνων. Ἂν δὲ ἐμοίχευσεν ἄνευ βίας, τότε αὐτὸς μὲν ἐλάμβανε χιλίους ραβδισμούς, τῆς δὲ γυναικὸς ἐκόπτετο ἡ μύτη, διότι ἐκρίθη ὅτι ἡ ἀσμενιζομένη εἰς παράνομον ἀκρασίαν θὰ ἔχανε τὸν κυριώτατον συντελεστὴν τῆς εὐπρεπείας της.

Τοὺς νόμους περὶ τῶν συμβολαίων ἀπέδιδον εἰς τὸν Βόκχοριν. Οἱ νόμοι οὗτοι ὥριζον ὅτι ὁ δανεισθεὶς ἄνευ ἀποδείξεως, ὤφειλε νὰ ὁρκισθῇ, ἂν διετείνετο ὅτι δὲν ὀφείλει. Τοῦτο δὲ διότι ἀποδίδοντες μεγίστην σημασίαν εἰς τὸν ὅρκον, ἐκ δεισιδαιμονίας κωλύονται νὰ ψευδορκήσωσι. Ἔπειτα ἐπειδὴ εἶναι φανερὸν ὅτι ὅστις συχνὰ ὁρκίζεται παύει νὰ ἐμπνέῃ ἐμπιστοσύνην, ὁ καθεὶς ἀποφεύγει νὰ ὁρκίζεται. Οἱ δανείσαντες ἐπὶ ἀποδείξει ὤφειλον νὰ μὴ ζητοῦν τόκον μεγαλύτερον τοῦ κεφαλαίου. Ἔπειτα ὥρισαν ὅπως ἡ εἴσπραξις τοῦ χρέους γίνεται ἀπὸ τὴν περιουσίαν τοῦ ὀφειλέτου, ἄνευ προσωπικῆς κρατήσεως. «Τὸ σῶμα κατ' οὐδένα τρόπον εἴασαν ὑπάρχειν ἀγώγιμον». Ἐνόμισεν ὁ νομοθέτης ὅτι ἡ περιουσία ἀνήκει εἰς τὸν ἀποκτήσαντα ταύτην διὰ τῆς ἐργασίας του ἢ ἐκ δωρεᾶς τοῦ κυρίου του, τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἀνήκει εἰς τὴν Πολιτείαν διὰ τὰς δημοσίας ἀνάγκας εἴτε ἐν εἰρήνῃ, εἴτε ἐν πολέμῳ. Εἶναι ἄδικον ὁ στρατιώτης ὅστις κινδυνεύει τὴν ζωήν του ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, νὰ διαθέτῃ τὸ σῶμά του διὰ χρέη χρηματικά, ὥστε νὰ κινδυνεύῃ ἡ ἀσφάλεια τῆς πόλεως ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν τῶν δανειστῶν.

Παράδοξος νόμος ὑπῆρχε περὶ κλεπτῶν. Ὥριζεν ὅτι ὁ θέλων ν' ἀσκῇ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κλέπτου ὤφειλε νὰ τὸ δηλώσῃ εἰς τὸν ἀστυνόμον καὶ ὁσάκις κλέψῃ τι νὰ τὸ παρουσιάζῃ εἰς αὐτόν, ὁ δὲ ἀπολέσας τὸ ἀντικείμενον νὰ ἀναγγέλλῃ τοῦτο εἰς τὸν ἀστυνόμον περιγράφων λεπτομερῶς τὸ κλαπέν, τὸν τόπον καὶ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν καθ' ἣν τὸ ἔχασεν. Ὅταν ἐξελεγχθῇ ἡ ταυτότης τοῦ ἀντικειμένου, ὁ ἰδιοκτήτης ἐπλήρωνε τὸ τέταρτον τῆς ἀξίας του εἰς τὸν κλέπτην. Ὁ νομοθέτης πεισθεὶς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ παύσῃ ἡ κλοπή, εὗρε τρόπον νὰ μετριάσῃ τὰς ἐκ τῶν κλοπῶν ζημίας.

ΤΕΧΝΗ. Ὁ αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς διήρκεσε 50 αἰῶνας (5000-30 π. Χ.), ἡ δὲ τέχνη του δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς ἓξ περιόδους: τὴν τῆς Ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας (5000 - 3100 π. Χ), τὴν τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας (3100-1600), τὴν τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας (1600 - 1080). τὴν Κάτω ἐποχὴν (1080-525), τὴν Σαϊτικὴν (525-332) καὶ τὴν Πτολεμαϊκὴν (332-30).

Ἡ πρώτη ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο: τὴν Θινιτικὴν ὅτε πρωτεύουσα ἦτο ἡ Θῖνις τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. περιλαμβάνουσαν τὰς δύο πρώτας δυναστείας, καὶ τὴν Μεμφιτικήν, ὅτε πρωτεύουσα ἦτο ἡ Μέμφις τῆς Κάτω Αἰγύπτου καὶ περιλαμβάνουσαν τὰς δυναστείας Γ'- Η'. Κατὰ τὰς δύο κατόπιν δυναστείας, Θ' καὶ Ι', ἡ χώρα εἶναι διῃρημένη πολιτικῶς εἰς κρατίδια, τῶν ὁποίων ἰσχυρότερον τὸ τῆς Ἡρακλεοπόλεως.

Ἡ δευτέρα ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ΙΑ' μέχρι τῆς ΙΖ' δυναστείας, ἤτοι τῆς πρώτης Θηβαϊκῆς ἐποχῆς ὅτε ἐπέρχεται ἡ εἰσβολὴ τῶν Ὑξώς. Πρωτεύουσα ἦσαν αἱ Θῆβαι.

Ἡ τρίτη περίοδος, ἀπὸ τῆς ΙΗ' μέχρι τῆς ΚΑ' δυναστείας, σημειώνει ἀκμὴν πολεμικὴν καὶ πνευματικήν, ἰδίως ὑπὸ τοὺς Θούθμωσιν Γ', Σέτι Α', Ραμσῆν Β' καὶ Γ'. Τότε ἐκτίσθησαν ἡ μεγάλη ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ Κάρνακ, οἱ ναοὶ τοῦ Μεδινὲτ Ἀμποῦ, τοῦ Κχονσοῦ ἐν Θήβαις, τοῦ Λοῦξορ, τοῦ Γκουρνᾶ, τὸ Μεμνώνειον ἐν Ἀβύδῳ, τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ραμσῆ Γ' εἰς Μεδινὲτ Ἀμποῦ καὶ οἱ δύο ὑπόγειοι ναοὶ τῆς Ἰψαμπούλ!

Ἡ τετάρτη, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ΚΒ' μέχρι τῆς ΚΕ' δυναστείας, ἀφῆκεν ὀλίγα ἀξιόλογα ἔργα. Ἡ Αἴγυπτος σπαράσσεται ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων καὶ ὑφίσταται τὰς ἐπιθέσεις Αἰθιόπων, Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν. Πρωτεύουσα τῆς ΚΒ' δυναστείας εἶναι ἡ Βούβαστις εἰς τὸ Δέλτα.

Ἡ Σαϊτική, ἀπὸ τῆς ΚΣΤ' μέχρι τῆς ΛΑ' δυναστείας, ἔχει πρωτεύουσαν τὴν Σάϊτα τοῦ Δέλτα' ἡ Αἴγυπτος κατ' αὐτὴν εἶναι περσικὴ σατραπεία. Τῷ 342 καθίσταται μακεδονικὴ κτῆσις καὶ τῷ 33 π. Χ. ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς ἐπιμήκους νειλωτικῆς ὀάσεως καὶ περιορίζεται ἀπὸ τὸ Ἀσουὰν εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἐπέδρασεν ὅμως ἐπὶ τῆς νουβιακῆς διὰ τῶν πόλεων Μερόης καὶ Ναπάτων, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς φοινικικῆς καὶ αὐτῆς τῆς περσικῆς.

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη εἶναι ἡ πρωτοτυπωτέρα δι' ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης. Εἶναι αὐτοφυής, οὐδενὸς πολιτισμοῦ ὑποστᾶσα τὴν ἐπίδρασιν. Ἐπιβλητικὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐχρησιμοποίησε τὰ

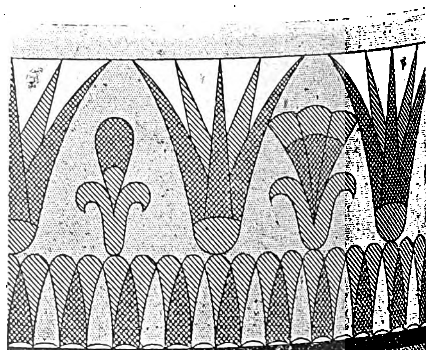

Γεῖσον ἐξ ἀνθέων κυανοῦ λωτοῦ.

Digitized by Google

ἁπλούστατα στοιχεῖα πρὸς παραγωγὴν μεγαλειωδῶν ἔργων. Τὰ οἰκοδομικὰ ἔργα ἐξ ὀγκολίθων εὐθυγράμμων ἔχουν τὴν σύστασιν πρωτογενῆ. Ἡ τεκτονικὴ εἶναι κολοσσαία. Ἡ ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ Κάρναχ καλύπτει ἐπιφάνειαν 5300 τ. μ., καὶ ὅμως ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ ὅλου ναοῦ. Ἡ τέχνη εἶναι σοβαρά, ἀγνοεῖ τὸ εὔθυμον καὶ τὸ χάριεν. Ἐπικρατεῖ ἡ σιωπή, καὶ ὅσα βραχύτατα λέγονται εἶναι βαθυστόχαστα καὶ σοβαρά. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἐκδηλοῦται κυρίως εἰς τὴν γλυπτικήν.

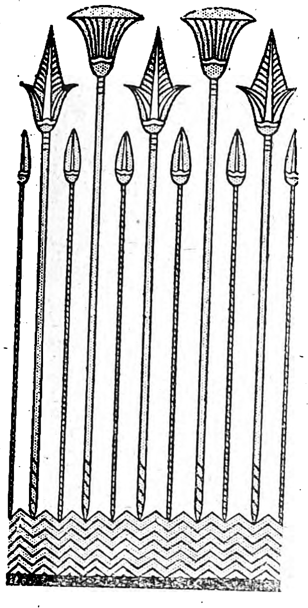

Ἄνθη λωτοῦ καὶ παπύρου ἀναδύοντα ἀπὸ τοῦ ὕδατος.

Τὸ θεμελιῶδες δόγμα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας εἶνε ὅτι ἐπιζῇ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὁρατὸν καὶ ἄϋλον ὁμοίωμά του «Κᾶ» ἢ «διπλοῦν». Συγγενεύεται τῷ ἀνθρώπῳ ὁμοίωμα τῆς πνευματικῆς καὶ σωματικῆς του ὀντότητος καὶ ἐπιζῇ αὐτοῦ, ἂν μὴ καταστραφῇ τὸ σῶμα. Ἐντεῦθεν ἡ ταρίχευσις καὶ ἡ συντηρητικὴ ταφή. Ἀσφαλείας ὅμως χάριν παρατίθεται τῷ νεκρῷ ἄγαλμα, τὸ «διπλοῦν» αὐτοῦ, ὁποῖος ἦτο ζῶν. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ δυτικὴ ὀροσειρὰ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον εἶνε κατὰ τοὺς νειλωτικούς της πρόποδας ἀτελείωτος νεκρόπολις. Πυραμίδες, μασταμπᾶ νεκρικαὶ σήραγγες.

Τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος ἔσχεν ὡς συνέπειαν ὅτι καὶ ἡ τέχνη κατὰ τὰ ἀντικείμενά της καὶ τὴν δογματικήν της σύστασιν ἔμεινεν ἡ αὐτή. Προήχθη βεβαίως ὡς τέχνη καὶ ἐξειλίχθη, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀγάλματα καὶ αἱ τοιχογραφίαι. Οἱ τεχνῖται τοῦ Νείλου ἐδείχθησαν ἀπαράμιλλοι εἰς τὸ ν' ἀποδίδουν τὸν ἐθνικὸν ρυθμὸν εἰς ὅλα τὰ προϊόντα των, τόσον εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικὴν κόσμησιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν κόσμησιν τῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὴν χλωρίδα καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ζώων τῆς χώρας των.

Ἀρχιτεκτονική.—Δόξα σημαντικὴ τῶν Αἰγυπτίων ἀρχιτεκτόνων εἶναι ὅτι ἐγένοντο πρόδρομοι χρησιμοποιήσαντες πρῶτοι τὸν κίονα, τὸ ἀρχικὸν τοῦτο στοιχεῖον τῆς τεκτονικῆς, καὶ ἱδρύσαντες τὴν ἀρχὴν τῆς κλασσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς διὰ τοῦ *πρωτοδωρικοῦ ρυθμοῦ*. Βραδύτερον οἱ Ἕλληνες ἔδωκαν εἰς τοὺς ρυθμοὺς τὴν ὁριστικὴν καὶ καθαρμένην των μορφήν. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ λίθινος κίων τῶν Αἰγυπτίων ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ ξύλινον. Ὁ δίσκος ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ὁ λίθινος κίων ὑπῆρχεν ὑπὸ τὸν ξύλινον, διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν. Διακρίνουν 8 εἴδη αἰγυπτιακῶν κιόνων: 1) τὸν πρωτοδωρικόν, 2) τὸν ἀθωρικόν, 3) τὸν φοινικόσχημον, 4) τὸν λωτόσχημον, 5) τὸν παπυρόσχημον, 6) τὸν μονόστυλον παπυρόσχημον, 7) τὸν κωδωνόσχημον, 8) τὸν σύνθετον.

Τὸν πρωτοδωρικὸν ὠνόμασεν οὕτως ὁ Champollion. Εἶναι πολυγωνικός. Κατ' ἀρχὰς ὀκταγωνικῆς τομῆς, ἢ κυλινδρικῆς, καταντᾷ ἐπὶ τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας μετὰ 16 ἢ καὶ 32 πλευρῶν. Ὅταν ἔχῃ 32 πλευράς, τότε ἑκάστη εἶνε αὐλακωτή. Ἐπὶ τοῦ κιονοκράνου στηρίζεται ἐπιστύλιον, δεχόμενον μεσόδμιον ὑπενθυμίζον τὴν ξυλίνην κατασκευήν.

Τὸν ἀθωρικὸν ρυθμὸν ἐνέπνευσε τὸ μουσικὸν ὄργανον τῆς Ἀθὼρ, *σεῖστρον*. Ὁ κορμὸς τοῦ κίονος παριστᾷ τὴν λαβὴν τοῦ ὀργάνου. Διακρίνομεν δὲ τὸ ἁπλοῦν ἀθωρικὸν κιονόκρανον καὶ τὸ μικτόν. Ἀμφότερα κοσμοῦνται ἐπὶ τῶν τεσσάρων των ὄψεων ὑπὸ προσωπίδος τῆς θεᾶς. Ὁ ἄβαξ εἶναι πρισματικὸς καὶ παριστάνει κατὰ πᾶσαν πλευρὰν τὴν εἴσοδον ναοῦ. Εἰς τὸ μικτόν, τὸ κιονόκρανον ἀναδίδεται ἄλλοτε ἀπὸ κυπέλλου, ἄλλοτε ἀπὸ ἀνεστραμμένου κώδωνος κοσμημένου διὰ λωτῶν.

Εἰς τὸν φοινικόσχημον ρυθμόν, τὸ κιονόκρανον, χωριζόμενον ἀπὸ τοῦ κορμοῦ διὰ 4 ἢ 5 δακτυλικῶν δεσμῶν, παρουσιάζει τὸν ἄβακα ἐμφανέστερον χάρις εἰς τὰ φύλλα τοῦ φοίνικος τὰ ὁποῖα ἀνοίγουν καὶ ἐκχειλίζουν περὶ αὐτόν. Λωτῶν ὑπάρχουν δύο εἴδη, ὁ κυανοῦς τοῦ ὁποίου τὰ πέταλα εἶναι ὀξέα, καὶ ὁ λευκὸς ἔχων πέταλα πλατέα καὶ στρογγύλα.

Ὁ λωτόσχημος κίων παριστάνει ὄχι ἄνθη λωτοῦ ἀλλὰ δέσμην ἀνθέων λωτοῦ περατουμένην εἰς κλειστοὺς κάλυκας. Ὁ κορμὸς τοῦ κίονος σχηματίζεται ἀπὸ δέσμην 4 ἢ 6 μίσχων λωτοῦ συγκρατουμένην διὰ δακτυλίου πέντε ταινιῶν. Μεταξὺ τούτων εἶναι ἐνσφηνωμένοι νεοφυεῖς κάλυκες μετὰ τῶν μίσχων των προέχοντες ἑκατέρωθεν τῶν δεσμῶν. Ἐμφανισθέντα τὸν ρυθμὸν τοῦτον κατὰ τὴν Ε' δυναστείαν ἐγκατέλειψεν ἡ Νέα Αὐτοκρατορία. Κατὰ τὴν Πτολεμαϊκὴν ἐποχὴν τὸ λωτόσχημον κιονόκρανον προσλαμβάνει τὴν μορφὴν ἄνθους ἀνοιγμένου, μετὰ ὑπερτεθειμένων πετάλων λευκοῦ λωτοῦ καὶ κλειστῶν καλύκων κυανοῦ. Τὸ σύνολον παριστάνει κύπελλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἀθωρικὸν κιονόκρανον.

Συχνὰ γίνεται σύγχυσις τοῦ λωτοσχήμου κίονος πρὸς τὸν παπυρόσχημον ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τοῦ κορμοῦ ὁ ὁποῖος εἰς ἀμφοτέρους εἶναι δέσμη μίσχων. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν αἰσθηταὶ διαφοραί. Εἰς τὸν πρῶτον οἱ μίσχοι εἶνε κυκλικοί, ἐνῷ εἰς τὸν δεύτερον εἶναι ᾠοειδεῖς. Οἱ παρεμβαλλόμενοι μίσχοι εἰς τὸν παπυρόσχημον εἶνε πλατυσμένοι καὶ σχηματίζουν κάλυκα ἄνθους κλειστοῦ. Ἔπειτα εἰς τὸν λωτόσχημον ὁ κορμὸς γεννᾶται εὐθὺς ἀπὸ τῆς βάσεως, ἐνῷ εἰς τὸν παπυρόσχημον ἡ ἔκφυσις τοῦ κορμοῦ εἶναι βολβώδης, δηλ. παρουσιάζεται εἶδος συστροφῆς ὑπὲρ τὴν γένεσιν τοῦ κορμοῦ, καὶ κοσμεῖται ἀπὸ τριγωνικὰ φύλλα ὑπενθυμίζοντα τὰ φυλλάρια τὰ ὁποῖα εἰς τὴν φύσιν βλέπομεν μεταξὺ τοῦ καυλοῦ καὶ τῆς ρίζης τοῦ παπύρου.

Ὁ παπυρόσχημος κίων ἀκμάσας ἐπὶ Ἀμενόφιος Γ' ἦτο ὁ ἀγαπημένος τῶν Αἰγυπτίων. Ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς Ε' δυναστείας καὶ ἐπροτιμᾶτο μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς αἰγυπτιακῆς αὐτονομίας. Ἀπαντᾷ εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ Λοῦξορ καὶ τοῦ Κάρναχ (ΙΗ' δυναστεία), ὅπως καὶ εἰς τοὺς τάφους τοῦ Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα. Ὁ μονόστυλος παπυρόσχημος διαδέχεται τὸν εἰς δέσμην καυλῶν παπυρόσχημον ἀπὸ τῆς ΙΘ' δυναστείας. Ὁ κορμός του εἶναι λεῖος καλυμμένος ὑπὸ ἱερογλυφικῶν, αἱ δὲ ἀναλογίαι του συχνὰ τὸν καθιστοῦν πολὺ βαρύν. Ὁ κωδωνόσχημος ρυθμὸς εἶναι πάπυρος ἔχων τὸ ἄνθος ἀνοικτόν, ὁπότε τὸ κιονόκρανον παριστᾷ πέτασσον παπύρου, ὑπενθυμίζον κώδωνα ἀνεστραμμένον. Ὁ κώδων αὐτὸς κοσμεῖται κατὰ τὴν γένεσίν του διὰ τριγωνικῶν φύλλων, ἡ δὲ κατὰ τὰ ἄνω τοῦ κιονοκράνου ἐκχείλισις τῶν πετάλων ἀποκρύπτει τὸν ἄβακα καὶ ἡ στέγη φαίνεται αἰωρουμένη, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν ὑπόστυλον αἴθουσαν τοῦ Θουθμώσεως Γ' ἐν Κάρναχ.

Ὁ σύνθετος ρυθμὸς ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἓν τῶν λαμπροτέρων δημιουργημάτων τῆς καλλιτεχνικῆς ἰδιοφυΐας τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀνήκει εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν ἐποχήν. Τὰ κιονόκρανα αὐτοῦ διακρίνονται εἰς ἁπλᾶ κωδωνόσχημα καὶ εἰς τὰ μετὰ πολλῶν λοβῶν. Τὰ τετράλοβα κιονόκρανα εἶναι ἐφαρμογὴ ἡμίσεος πετάσου παπύρου ἐπὶ ἑκάστης ὄψεως τοῦ τετραγωνικοῦ στύλου. Τὸ μᾶλλον μακρυσμένον κιονόκρανον ἔχει τὸ κάνιστρόν του κοσμημένον διὰ δύο μόνον σειρῶν ἐπαλλήλων πετάσσων, ἐνῷ εἰς τὸ πλησιέστερον ἀναπτύσσονται ἐπάλληλοι πέντε σειραὶ πετάσσων. Ἡ ἐπί-

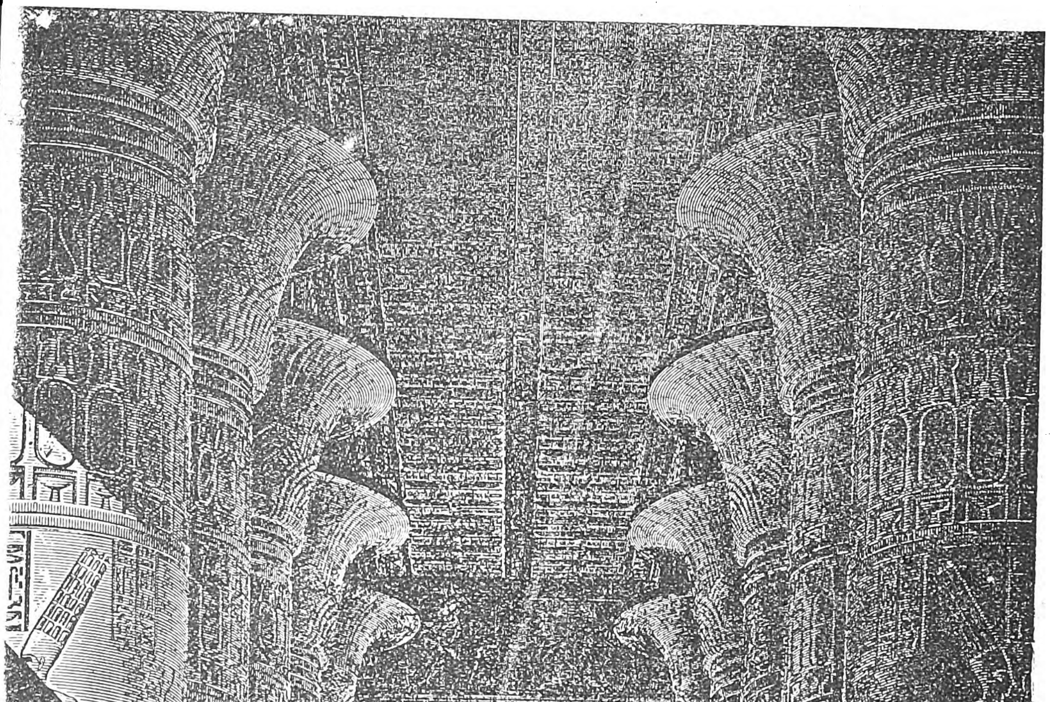

Κίονες κωδωνόσχημοι. Ὑπόστυλος αἴθουσα Θουθμώσεως Γ' ἐν τῷ ἐν Κάρναχ ναῷ τοῦ Ἄμμωνος.

(Ὕψος τῶν κιόνων 23 μ. διάμετρος 3 1/3 μ.).

Digitized by Google

Συστοιχία κριοκεφάλων σφιγγῶν ἐνώπιον τοῦ ἐν Κάρνακ ναοῦ τοῦ Χουνοῦ.

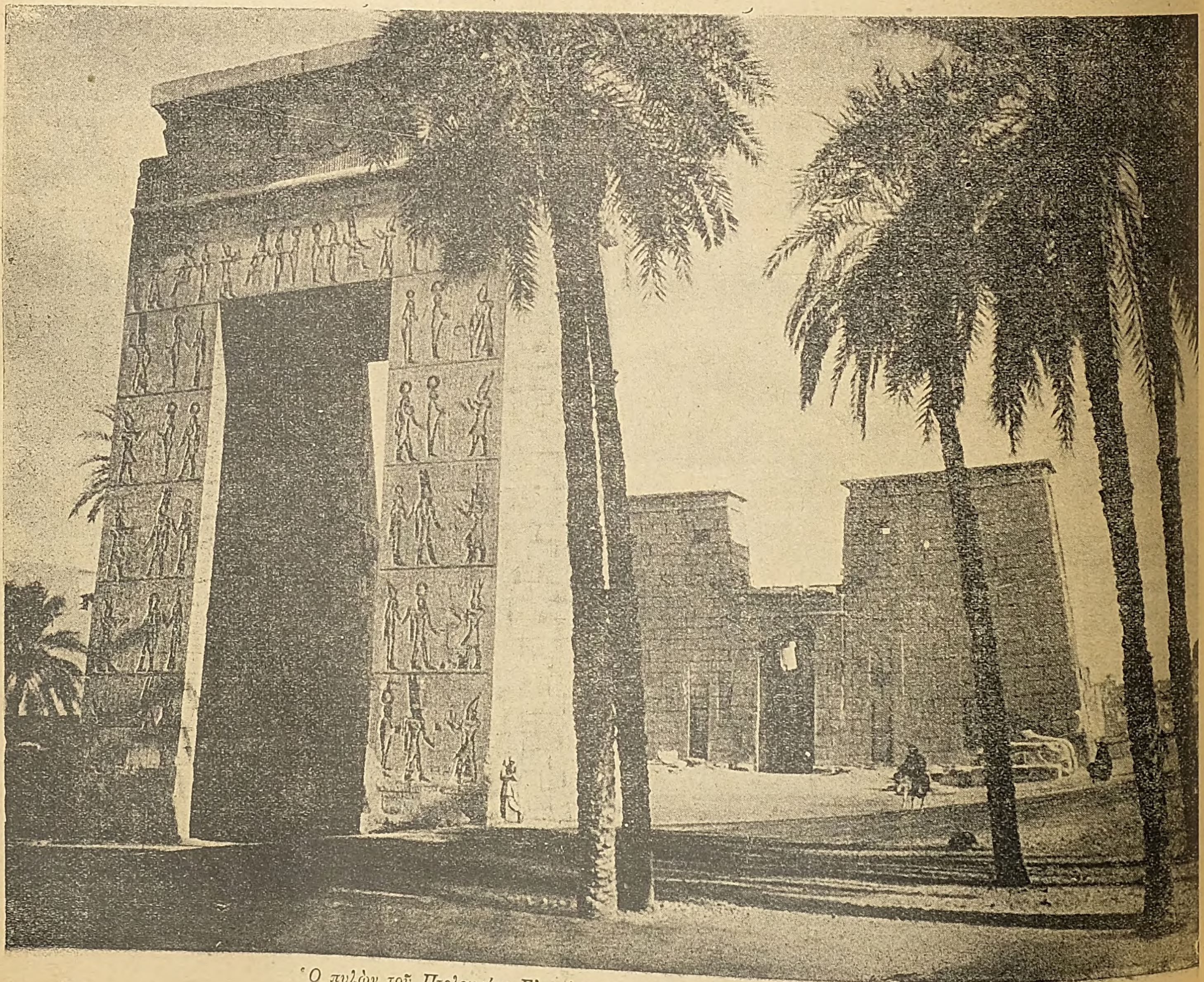

Ὁ πυλὼν τοῦ Πτολεμαίου Εὐεργέτου Β', πρὸ τοῦ ἐν Κάρνακ ναοῦ τοῦ Χουνοῦ.

Digitized by Google

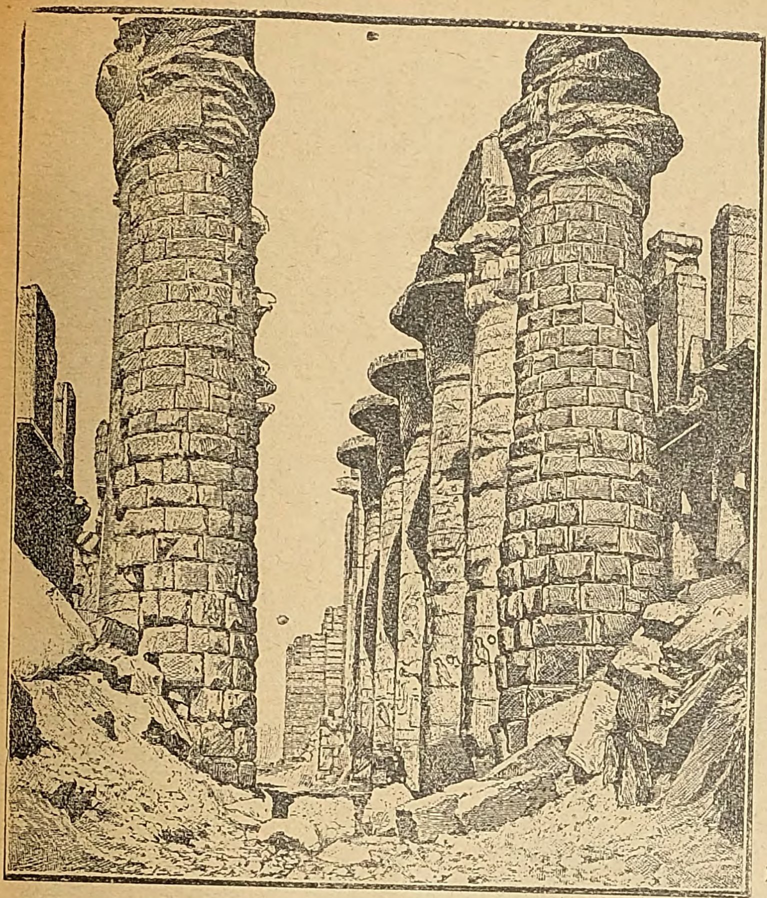

Ἡ ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ ἐν Λοῦξορ ναοῦ (ὡς εἶχεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα).

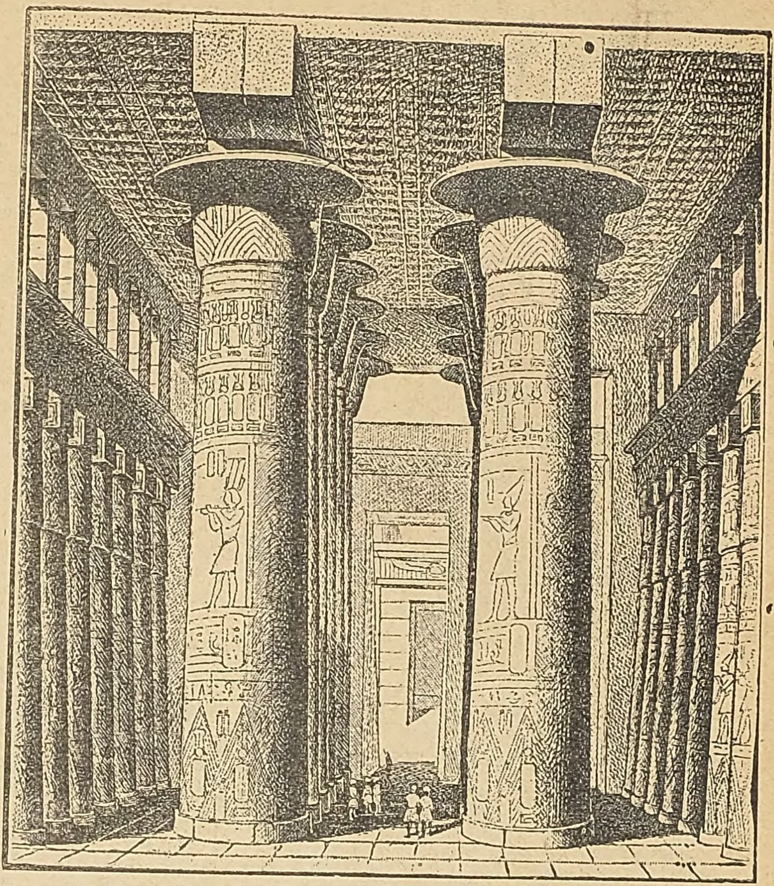

Ἡ ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ ἐν Λοῦξορ ναοῦ (ὡς ἔχει σήμερον).

Ὁ ἐν Τεντύρᾳ (Δενδεράχῃ) ναὸς τῆς Ἀθώρ.
[Ὁ βασιλεὺς (Πτολεμαῖος) δεξιά, σέβων τὴν Ἶσιν καὶ τὸν Ὧρον.]

Digitized by Google

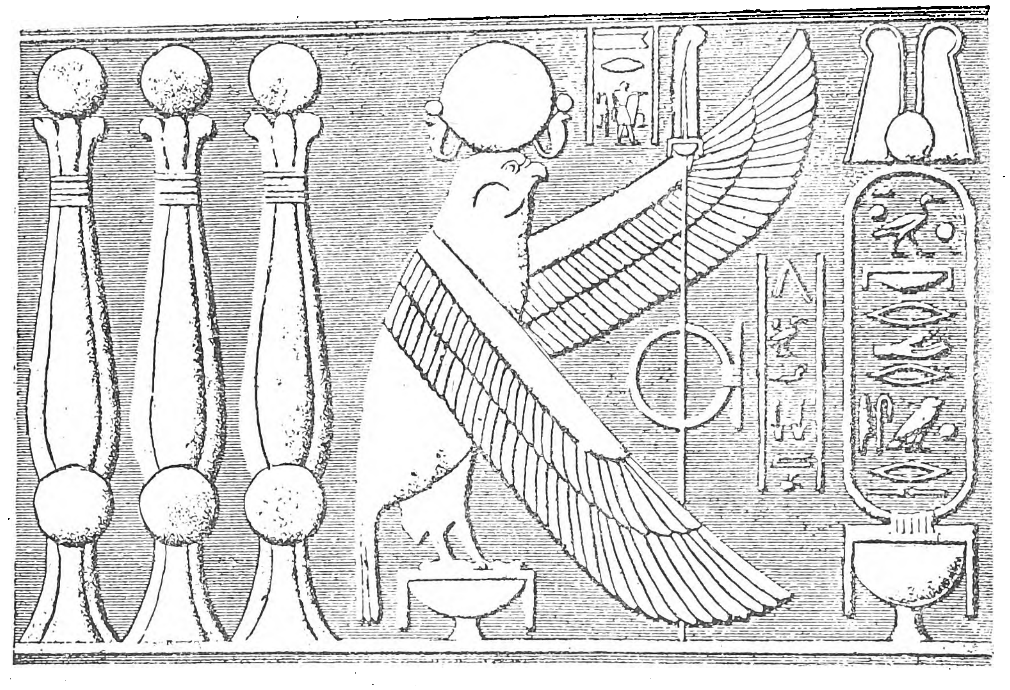

Γεῖσον τοῦ Χακεροῦ. (Ναὸς Τεντύρας.)

θεσις αὐτὴ τῶν πετάσσων δίδει τὴν ἐντύπωσιν τεραστίας ἀνθοδέσμης.

Ναοί. — Οἱ Αἰγύπτιοι μετεχειρίζοντο εἰς τὰς οἰκοδομάς των τὸν ἀμμίτην λίθον, τὸν γρανίτην καὶ τὸν ἀσβεστίτην, τοὺς ὁποίους ἐλατόμουν εἰς τὰ τοιχώματα τῶν ὀροσειρῶν τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ πλίνθου ἔκαμνον πολλὴν χρῆσιν. Αἱ πλινθοδομαὶ ἐκαλύπτοντο διὰ στρώματος λεπτοτάτου γύψου ἐπιτρέποντος τὴν γλυφὴν ἀναγλύφων. Ἐν γένει ἡ Κάτω Αἴγυπτος μεταχειρίζεται ἀσβεστίτην, ἡ δὲ Ἄνω ἀμμίτην καὶ γρανίτην.

Ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῶν ναῶν εἶναι ἡ βαθμιαία ἐλάττωσις τοῦ ὕψους τῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν αἰθουσῶν. Ἐντεῦθεν τὸ σκότος πυκνοῦται ἐφ' ὅσον εἰσδύει ὁ προσκυνητής. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ταπείνωσιν τῆς στέγης ἀλλὰ καὶ τὴν ὕψωσιν τοῦ ἐδάφους. Ὁ σκοπὸς τούτου ἦτο νὰ αὐξάνῃ τὸ μυστήριον διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς εἰς σκοτεινὰ εἰσδύσεως ἐπὶ τῆς φαντασίας.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ φέρει συνήθως διπλοῦς στοῖχος σφιγγῶν προσδίδων ἐπιβλητικότητα εἰς τὴν εἴσοδον. Τὰ *προπύλαια* εἶναι πύλαι μεγάλαι προηγούμεναι τοῦ *πυλῶνος*, ἀποτελοῦν δὲ τὴν εἴσοδον διὰ τοῦ περιτειχίσματος. Ὁ πυλὼν εἶναι κολοσσαία πύλη ἀνοίγουσα εἰς τὴν αὐλὴν τὴν πρὸ τοῦ ναοῦ. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὀγκωδῶν τοιχωμάτων προσκλινοῦς ὄψεως ὡς πυραμιδικοῦ κορμοῦ. Ἱστοὶ κόκκινοι φέρουν εἰς τὸ ἄκρον των μακρὰς ταινίας κυματιζούσας εἰς τὸν ἄνεμον, συγκρατοῦνται δὲ διὰ χαλκῶν κρίκων εἰς τὸ τοίχωμα καὶ διὰ νὰ εἶναι κάθετοι εἰσδύουν κατὰ τὸ κάτω αὐτῶν εἰς σχισμάδα τοῦ τοιχώματος, ὅπως τὸ βλέπομεν εἰς τὸν ἀκέραιον σχεδὸν πυλῶνα τῆς Ἐδφοῦ. Συνήθως ἐνώπιον τοῦ πυλῶνος ἵστανται δύο ὀβελίσκοι, ἐφ' ὧν μνημονεύεται ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ναοῦ. Τὴν κορυφήν των σκεπάζει πυραμίδιον ἐκ χαλκοῦ ἐπιχρύσου. Ὅταν διέλθῃ ὁ προσκυνητὴς τὸ μέγα προαύλιον, μεταξὺ ναοῦ καὶ πυλῶνος, εἰσέρχεται εἰς τὴν *ὑπόστυλον αἴθουσαν*, λεγομένην οὕτω διότι ἡ στέγη της βαστάζεται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ πολλῶν κιόνων. Εἰς αὐτὴν συνήρχετο τὸ ἐκκλησίασμα κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἐπενόησαν τὸν φωτισμὸν ἐκ τῶν πλαγίων τῶν μεγάλων αἰθουσῶν. Πρὸς τοῦτο ἔδιδον εἰς τὸν μεσαίτατον διπλοῦν στοῖχον τῶν κιόνων ὕψος μεγαλύτερον τοῦ ὕψους τῶν ἄλλων κιόνων. Τὸ φῶς εἰσήρχετο διὰ τοῦ ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης κενοῦ. Εἰς τὴν ὑπόστυλον αἴθουσαν τοῦ Κάρναχ οἱ κίονες τοῦ μέσου ἔχουν ὕψος 23 μ., ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἑκατέρωθεν μόνον 13 μ. Εἶδος λιθίνου κιγκλιδώματος μετὰ σχισμάδων ἐπέτρεπε τὴν εἴσδυσιν τοῦ φωτός. Ἡ αἴθουσα περιεῖχε 134 κίονας εἰς 13 σειράς, ὁ δὲ φωτισμός, ἀρκετὰ ἰσχυρὸς εἰς τὴν μεσαίαν σειράν, ἠλαττοῦτο πολὺ εἰς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Ἡ στέγη ἦτο ἐκ μεγάλων πετρίνων πλακῶν τεθειμένων ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων καὶ κατὰ πλάτος. Ἀπὸ τῆς ὑποστύλου αἰθούσης εἰσήρχετό τις κατόπιν εἰς τὸ *ἱερὸν* τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὸν *ναόν*, εἶδος σηκοῦ ἐν ᾧ ἵστατο τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Εἰς τοῦτο εἰσήρχετο μόνον ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ἱερεῖς.

Ἔχομεν ναοὺς ἐντελῶς γλυμμένους εἰς τὸν βράχον *(σπέος)* καὶ ἄλλους κατὰ τὸ ἥμισυ *(ἡμι-σπέος)*. Τὴν εἴσοδον τῶν σπέος ἐκόσμουν συνήθως κολοσσαῖα ἀγάλματα ὅπως εἰς Ἰψαμπούλ. Ἀπὸ δὲ τῆς Σαϊτικῆς ἐποχῆς εἰς τὸν πρόναον φέρει ὑπόστεγον, οὗτινος οἱ κίονες εἶναι ἡνωμένοι διὰ τοίχου. Διὰ ν' ἀποφύγουν δὲ τὴν δυσάρεστον ἐντύπωσιν ὑπερθύρου μεταξὺ τῶν δύο κιόνων τοῦ μέσου, ἔθετον ὑπέρθυρον κομμένον, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο ἐνάρξεων ὑπερθύρου στηριζομένων ἐπὶ τῶν παραστάδων.

Ὀβελίσκοι.—Ὁ ὀβελίσκος εἶναι στήλη μονόλιθος σχήματος πυραμίδος τετραγωνικῆς τομῆς, ὕψους πολὺ μεγαλυτέρου τῆς εὐρύτητος τῆς βάσεως. Ἡ κατὰ τὴν κορυφὴν μικρὰ βάσις ἐκαλύπτετο ὑπὸ μικρᾶς πυραμίδος καλουμένης «πυραμίδιον». Ἐπινόημα καθαρῶς αἰγυπτιακόν, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰ ἄλλα ἀνατολικὰ ἔθνη.

Οἱ ὀβελίσκοι ἐτίθεντο πάντοτε κατὰ ζεύγη ἐνώπιον τῶν κολοσσῶν, τῶν προσκολλημένων ἑκατέρωθεν τῆς πύλης τῶν ναῶν, καὶ ἐχρησίμευον εἰς κόσμησιν καὶ ἀναγραφὴν ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀξιομνημονεύτων κατορθωμάτων τῶν ἀφιερούντων τούτους μοναρχῶν. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν μικρῶν διαστάσεων καὶ ἐτίθεντο ἐνώπιον τῆς εἰσόδου τῶν τάφων, ἔπειτα δὲ προσέλαβον τὰς τεραστίας διαστάσεις αἵτινες ἐκίνησαν πάντοτε τὸν θαυμασμὸν τῶν θεατῶν. Πάντες οἱ γνωστοὶ ὀβελίσκοι εἶναι ἐκ γρανίτου ροδόχρου τῆς Συήνης. Ἐλαξεύοντο καὶ ἐλειαίνοντο εἰς τὸ λατομεῖον κατὰ τὰς τρεῖς των ὄψεις, ἡ δὲ τετάρτη ὄψις ἐλειαίνετο καὶ ἐδέχετο τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸν τόπον τῆς ἱδρύσεώς των. Πῶς μετεφέροντο εἶναι ζήτημα ἄγνωστον. Ἡ πολυχειρία, ἡ χρῆσις ἀσκῶν κατὰ τὴν δι' ὕδατος μεταφορὰν καὶ βεβαίως μηχανικὰ μέσα ἄγνωστα ἡμῖν ἐχρησιμοποιοῦντο. Ἡ πρόοδος τῆς τέχνης των καταπλήττει ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι αἱ πλευραί των, ἐπιμηκέσταται, δὲν εἶναι ἐπίπεδοι ἀλλ' ἐλαφρῶς κυρταί, ἀκριβῶς διὰ νὰ φαίνωνται ἐπίπεδοι, ἡ δὲ χάραξις τῶν ἐπ' αὐτῶν ἱερογλυφικῶν παρὰ τὴν τρομερὰν σκληρότητα τοῦ λίθου εἶναι ἐπιμελεστάτη. Αἱ ἀπώταται γραμμαὶ τῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ἐπιμηκέστεραι τοῦ δέοντος διὰ νὰ ἀναλαμβάνουν προοπτικῶς τὴν συμμετρικήν των στρογγυλότητα ὅταν ὁ ὀβελίσκος εἶναι ἐστημένος. Εἶναι δὲ τὰ ἱερὰ σημεῖα ἀνάγλυφα ἐν κοιλώματι, ὥστε ἡ σχηματιζομενη σκιὰ νὰ τὰ καθιστᾷ εὐκρινῆ. Πολλοὶ ἀρχαιολόγοι ἠθέλησαν νὰ δώσουν εἰς αὐτοὺς συμβολικὴν παράστασιν. Αὐτὸ ἐνόμιζεν ὁ Πλίνιος καὶ ὁ σχολιαστής του Πολύδωρος Βιργίλιος (ΙΣΤ' αἰῶν), ἀλλ' οἱ κράτιστοι αἰγυπτιολόγοι ἀπορρίπτουν πάντα συμβολισμὸν καὶ δέχονται ὅτι πρόκειται ἀνάπτυξις τῆς ἀρχικῆς ἀναθηματικῆς στήλης. Πολλοὶ ὀβελίσκοι ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων ἀφῃρέθησαν ἀπὸ τὴν θέσιν των καὶ μετεκομίσθησαν ἀλλαχοῦ ὡς κοσμήματα. Ὁ Φιλάδελφος ἐζήτησε νὰ στήσῃ ἐνώπιον τοῦ Ἀρσινοείου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν ὀβελίσκον τοῦ Νεκτανεβώ, ὕψους 35 μ. 52 (248 π. Χ.), ἔργον πραγματοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Εὐεργέτου Α'. Ἐπὶ Αὐγούστου ὁ ἔπαρχος Αἰγύπτου Πόντιος Βάρβαρος μετεκόμισεν ἀπὸ τῆς Ἡλιουπόλεως (Ματταρίας) δύο ὀβελίσκους τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐνώπιον τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Καισαρείου. Εἶχον λατομηθῆ ἐν Συήνῃ, διαταγῇ Θουθμώσεως Γ', ἢ μᾶλλον τῆς περιδόξου ἀντιβασιλίσσης Χατσεπσοῦ τῆς ἐπικληθείσης Μεσφρὲς (ΙΗ' δυναστ.), ἀδερφῆς ἐκείνου ὅπως συνάγεται ἐκ τοῦ εἰς τὴν θέσιν του ἱσταμένου ἀκόμη ἐν Ἡλιουπόλει ὀβελίσκου. Πάντες οὗτοι μετὰ τοῦ ἐν τῷ βυζαντινῷ ἱπποδρόμῳ ἱσταμένου ἐλατομήθησαν τῷ 1600 π. Χ., διὰ νὰ τοποθετηθοῦν ἐνώπιον τῶν ἐν Ἡλιουπόλει ναῶν τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου Χαρμακῆ καὶ τοῦ δύοντος Ἀθώμ. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐπὶ τῶν ὀβελίσκων τοῦ Καισαρείου ὁ Ραμσῆ Μεϊαμοὺν Β' (Σέσωστρις, ΙΘ' δυναστείας 1400 π. Χ.) εἶχεν ἀντικαταστήσει διὰ τῶν ἰδικῶν του τοὺς τίτλους τοῦ Θουθμώσεως. Ἐπὶ 13 αἰῶνας ἔμενον ἐκεῖ, ὅτε τῷ 13 π. Χ. τοὺς ἀπεκόμισεν ὁ Βάρβαρος ἐπιστρέφων ἐκ Συήνης. Τὸ ὕψος των εἶναι 20 μ. 46 ὅσον καὶ τὸ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ, ἐστηρίζοντο δὲ ἐπὶ τεσσάρων μεταλλικῶν καρκίνων, οὕτως ὥστε ἡ ἐλαφρῶς ἐπίκυρτος βάσις των ἀφίστατο τοῦ γρανιτικοῦ πρίσματος καὶ ἐφαίνοντο οἱονεὶ αἰωρούμενοι. Τὸ πρίσμα διαστάσεων 2×2,87×2,87 ἐκάθητο ἐπὶ τριβάθμου στυλοβάτου ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόγειος θάλαμος θεμελιωθεὶς ἐκ θραυσμάτων ξένων οἰκοδομῶν ἐνέκλειε κύβον φέροντα ἐγγεγλυμμένα τεκτονικὰ σήματα, θεωρηθέντα μασωνικά. Ὁ Δ. Οἰκονομόπουλος ἀπέδειξεν ὅτι παρίστανον τὰ ἐργαλεῖα δι' ὧν ἐπετεύχθη ἡ ἀναστήλωσις. Ἐκ τῶν τεσσάρων καρκίνων, θεωρηθέντων ὡς ἐκ χρυσομιγοῦς χαλκοῦ συγκειμένων, οἱ τρεῖς ἐκλάπησαν, ὁ δὲ τέταρτος πολὺ κολοβωμένος καὶ ὠξειδωμένος ἔφερεν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χηλῆς ἐπιγραφὴν ἀναγνωσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Τ. Νερούτσου οὕτω: «LIH' Καίσαρος Βάρβαρος ἀνέθηκε ἀρχιτεκτονοῦντος Ποντίου».

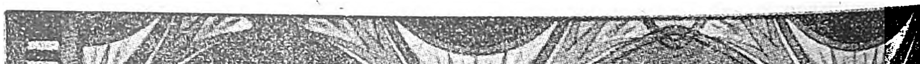

Ὀροφὴ τοῦ τάφου Ραμσῆ Γ'. (ΙΗ' Δυναστεία.)

Digitized by Google

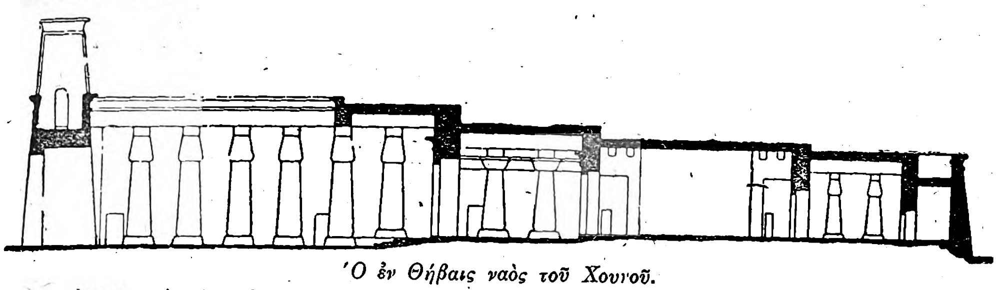

Ὁ ἐν Θήβαις ναὸς τοῦ Χουνοῦ.
[Τομὴ κατὰ μῆκος, δεικνύουσα τὴν προϊοῦσαν ἐλάττωσιν τοῦ ὕψους τῶν διαδοχικῶν αἰθουσῶν].

Ὁ καρκίνος εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Τεχνῶν τῆς Ν. Ὑόρκης, ὁ δὲ ὀβελίσκος κοσμεῖ τὸ Central Park τῆς πόλεως ταύτης. μετενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Corringe τῷ 1879. Δύο ἔτη προηγουμένως εἶχε μεταφερθῆ εἰς Λονδῖνον ὑπὸ τοῦ Dizon ὁ ἕτερος ἀπ' αἰώνων κατακείμενος, δωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον. Ἡ μεταφορὰ ἔγινεν ἐπὶ σχεδίας ρυμουλκουμένης. Εἰς τὸν Οὐασκωνικὸν κόλπον λόγῳ τρικυμίας ἀπέκοψεν ὁ πλοίαρχος τὸ σχοινίον τοῦ συνδέσμου καὶ ἡ σχεδία ἐρρίφθη ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἱσπανίας, ὅθεν βραδύτερον μετεκομίσθη εἰς Λονδῖνον ὅπου κοσμεῖ γέφυράν τινα τοῦ Ταμέσεως. Εἰς τὸ ἐθνογραφικὸν Μουσεῖον τῆς Βέρνης ἀπόκεινται δύο χαλκογραφίαι παριστῶσαι τὰς ἐργασίας τοῦ Dizon διὰ τὴν μεταφορὰν ταύτην. Τὴν πτῶσιν τοῦ κατακειμένου ἀπέδωκαν οἱ Ἄραβες ἱστορικοὶ εἰς τὸν φοβερὸν κυματοειδῆ σεισμὸν τοῦ 702 Ἐγείρας (1324 μ. Χ.). Ὁ Πλίνιος τοὺς εἶδεν ἱσταμένους. Ὁ Ἑνετὸς διπλωμάτης Ζαχαρίας Παγκάνι τῷ 1552 εἶδε τὸν ἕνα κατακείμενον. Εἰς τὸ τέμπλον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σάββα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος παριστῶσα τὸν Ἅγιον Μάρκον, ἐν ἀπόψει δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅπου φαίνονται οἱ δύο ὀβελίσκοι τοῦ Καισαρείου, ὁ μὲν ὄρθιος, ὁ δὲ κατακείμενος.

Ὁ εἰσέτι ἱστάμενος ἐν Ἡλιουπόλει (Ματταρία) ἔχει τὴν βάσιν πολὺ κάτω τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους. Ἐκ τῆς χρονολογίας του καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐδαφῶν βεβαιοῦται ὅτι κατὰ αἰῶνα τὸ ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου ὑψοῦται 0 μ. 128, ἕνεκα τῶν νειλωτικῶν προσχώσεων. Αὐτοκράτορες Ρωμαῖοι καὶ Βυζαντινοὶ μετεκόμισαν εἰς Ἰταλίαν καὶ Βυζάντιον ὀβελίσκους, οἵτινες κοσμοῦν τώρα διαφόρους πόλεις. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀπήγαγον καὶ οἱ Γάλλοι τινάς. Σώζονται ὅμως ἀκόμη τινὲς εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Οἰκίαι.—Αἱ αἰγυπτιακαὶ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι καὶ ἐκ πλίνθων ἐψημένων εἰς τὸν ἥλιον. Ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἰσόγαιον καὶ πρῶτον ὄροφον. Μακροὶ καὶ λεπτοὶ κίονες περατούμενοι εἰς κάλυκας λωτοῦ καὶ διήκοντες ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς στέγης ἐκόσμουν τὴν πρόσοψιν. Κλῖμαξ κατὰ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν ἔφερεν εἰς τὸ δῶμα. Αἱ παραστάδες τῶν παραθύρων προεῖχον πολὺ τοῦ τοίχου, καὶ τὰ παράθυρα ἐκλείοντο ἐσωτερικῶς διὰ ξυλίνων θυρίδων ἢ πετασμάτων ἀπὸ πλεκτὴν ψάθαν. Ἐναντίον τῆς πολλῆς θερμότητος ἤνοιγον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς στέγης σχισμάδας εἰς τὸν τοῖχον πρὸς ἀνεμισμὸν τῶν θαλάμων. Αἱ σχισμάδες ἔφερον ἔσωθεν πετάσματα αἱρετὰ ψάθας. Τὰ ἀνάκτορα ἀπετέλουν σειρὰν περιπτέρων διὰ τὰς ὑποδοχὰς καὶ τὴν κατοικίαν τῶν βασιλέων καὶ τῶν αὐλικῶν. Τεραστία συνοικία ἀπετέλει τὸν συνοικισμὸν τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν ἀποθηκῶν. Τὰ σημαντικώτερα λείψανα ἀστικῆς τεκτονικῆς εὑρέθησαν εἰς τὸ Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα.

Κοσμητική. — Τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς κοσμήσεως ἦτο ἡ *κορωνὶς μετὰ αὐχένος* περατουμένη εἰς κόψιν πλατεῖαν ὡς ταινία. Αἱ πλεῖσται τῶν θυρῶν κοσμοῦνται διὰ τῆς τοιαύτης κορωνίδος, ἐνίοτε διπλῆς. Ὁ αὐχὴν κοσμεῖται ἀπὸ τὸν ἡλιακὸν δίσκον μὲ τοὺς *οὐραίους*, ἤτοι ὄφεις ἀσπίδας (χαζοῦ) ἑκατέρωθεν, σύμβολον τοῦ ἡλίου καὶ ἔμβλημα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, καὶ τὰ δύο πτερὰ τοῦ ἱέρακος. Ὕπερθεν τῆς κορωνίδος ὑπῆρχε συνήθως μία σειρὰ οὐραίων, ὠρθουμένων καὶ φερόντων τὸν ἡλιακὸν δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Τὸ διάζωμα κοσμεῖται πάντοτε ἀπὸ κυανοῦν λωτόν, τοῦ ὁποίου τὰ σέπαλα καὶ τὰ πέταλα εἶναι μακρὰ καὶ αἰχμηρά. Τὰ γεωμετρικὰ ὑποδείγματα (motifs) τῆς κοσμήσεως εἶναι ποικίλα· ἀξιολογώτερα τούτων μᾶς φαίνονται αἱ σπεῖραι εἰς σχῆμα C, τῶν ὁποίων τὰ ἄκρα ἑνώνονται πρὸς ἄλληλα εἰς πλάτος καὶ ὕψος, καθὼς καὶ αἱ σχήματος S. Ἐνίοτε συνδυάζονται τὰ δύο εἴδη, ὅπως εἰς τὴν θαυμασίαν ὀροφὴν τοῦ τάφου τοῦ Ραμσῆ. Τὸ πλαίσιόν της εἶναι σύνηθες εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν διακόσμησιν. Σύγκειται ἀπὸ δύο χονδρὰς γραμμὰς μαύρας μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τετράγωνα ἐναλλὰξ κυανᾶ, πράσινα, κόκκινα καὶ κίτρινα. Ἀξιόλογοι εἶναι οἱ ῥόδακες καὶ ἰδίως οἱ σκαραβαῖοι, οἱ κοσμοῦντες τὰ διάμεσα κενά. Ἐκεῖ οἱ σκαραβαῖοι κρατοῦν διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν ἡλιακὸν δίσκον, διὰ δὲ τῶν ὀπισθίων τὸν κοπρώδη βῶλον, δι' οὗ θὰ καλύψουν τὰ ᾠά των, τὰ ὁποία συνηθίζουν νὰ κρύπτουν εἰς τὴν γῆν. Παράδοξον πολὺ δεῖγμα αἰγυπτιακῆς κοσμήσεως εἶναι ἡ τοῦ διαζώματος τοῦ Χακεροῦ. Ἐνομίσθη ὅτι παρίστανται πέτασσοι παπύρου, τῶν ὁποίων οἱ μίσχοι εἶναι προσδεδεμένοι διὰ τριπλοῦ δεσμοῦ καὶ φέρουν πρὸς τὰ ἄνω ἡλιακὸν δίσκον. Εἰς τὸ διάζωμα αὐτὸ παρίσταται καὶ ὁ ἱέραξ, ἱερὸν πτηνόν, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ βαστάζει ἡλιακὸν δίσκον μετὰ δύο οὐραίων. Ἡ διάταξις τῶν πτερῶν ἰδιάζει πολὺ εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην.

Ἐσωτερικὴ κόσμησις. — Αἱ ἐσωτερικαὶ τῶν τοίχων ἐπιφάνειαι κοσμοῦνται διὰ τοιχογραφιῶν ἢ ἀναγλύφων. Εἰς τὰ ζωγραφητὰ ἀνάγλυφα, λ. χ. τῆς Ἰψαμπούλ, θαυμάζομεν τὴν νευρώδη κομψότητα τῶν σωμάτων, καὶ τὴν ἔξοχον ἀκρίβειαν τῶν λεπτομερειῶν. Οἱ τόνοι παρουσιάζουν νωπότητα

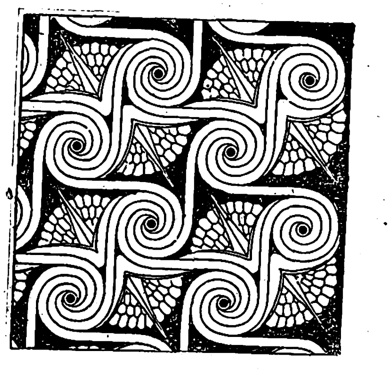

Κοσμητικαὶ σπεῖραι (σχήματος S).

καὶ ζωὴν καταπληκτικάς. Οἱ κοσμηταὶ συνδυάζουν μετὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἀναγλύφων τὰς ἱερογλυφικὰς ἐπιγραφάς. Ὡς γνωστόν, ἡ γραφὴ αὐτὴ σύγκειται ἀπὸ εἰκόνας ἐμψύχων ἢ ἀντικειμένων. Οἱ τεχνῖται τὰ συνδυάζουν θαυμασίως πρὸς τὴν ἄλλην κόσμησιν. Εἰς μίαν αἴθουσαν τοῦ ναοῦ

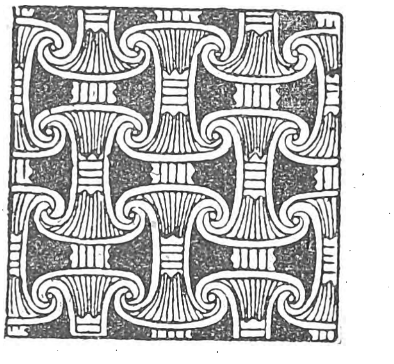

Κοσμητικαὶ σπεῖραι (σχήματος C).

τῆς Ἀθὼρ εἰς Δεὶρ ἐλ Μεδινὲτ τὸ ὑπόβαθρον ὑπὲρ τὴν πλίνθον κοσμεῖται, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, ἀπὸ μακροὺς μίσχους λωτοῦ καὶ παπύρου οἱ ὁποῖοι ἀναδίδονται ἀπὸ τρεμούσας ὁριζοντίας συμβολιζούσας τὰ ῥεῖθρα τοῦ Νείλου. Ἡ ὀροφὴ κοσμεῖται ἀπὸ εἰκόνας καὶ χρυσοῦς ἀστέρας ἐπὶ βάθους οὐρανοχρόου. Εἰς τὸν κεντρικὸν δῶμον τῶν ὑποστύλων αἰθουσῶν ἡ ὀροφὴ σχηματίζεται ἀπὸ διαδοχὴν γυπῶν ἐχόντων ἀνοιγμένας τὰς πτέρυγας, ἐπὶ βάθους ἐνάστρου καὶ χρυσοῦ. Τὰ κιονόκρανα τῶν δύο στυλοβατῶν τῆς αἰθούσης ταύτης ἔχουσι τὸ μὲν ἀριστερὰ σύνθετον μετὰ τεσσάρων πετάσσων ἢ λοβῶν, τὸ δὲ δεξιὰ ἀθωρικὸν ἁπλοῦν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθομαρμάρωσις διὰ πλακῶν μικρῶν σμιλτωμένων δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

Ἔπιπλα. — Γενικῶς ὁ κόσμος δὲν φαντάζεται εἰς ποῖον βαθμὸν πολιτισμοῦ εἶχον φθάσει οἱ Αἰγύπτιοι. Μόλις τελευταίως τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου τοῦ Τοὺτ Ἄγχ Ἀμὼν διέδωκαν τὴν ὀρθὴν περιωπὴν τούτου. Ὑπάρχει εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον εἰκὼν αἰγυπτιακὴ παριστῶσα συμπόσιον. Αἱ γυναῖκες πολυτελῶς ἐνδεδυμέναι φοροῦν ἐσθῆτας ἐκ διαφανοῦς ὑφάσματος καὶ ἀκούουν συναυλίαν. Δοῦλαι διανέμουν καρποὺς καὶ ἀναψυκτικά. Ἀλλ' ἡ μελέτη τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων καταπλήττει ἀκόμη περισσότερον. Θαυμάζομεν τὴν ἐγκράτειαν τῶν γραμμῶν, τὴν εὐφυΐαν τῆς διατάξεως τῶν μερῶν καὶ τὴν κόσμησιν. Εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον ὑπάρχει κάθισμα μὲ ἐνσφηνωμένον ἐλεφαντόδοντα. Οἱ πόδες εἶναι τορνευμένοι. Εἰς τὸ Λοῦβρον ἄλλο παριστᾷ δύο ὀρθίους λέοντας ἔχοντας τὸ σῶμα πολὺ ἐπίμηκες. Ἡ ἐπιμήκυνσις αὐτὴ τῶν ζῴων εἰς τὰ ἔπιπλα ἰδιάζει εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην. Συνήθως τὰ ἕδρανα ἔχουν τοὺς πόδας εἰς σχῆμα ποδῶν λεόντων κατὰ τὴν φυσικὴν θέσιν τῶν ποδῶν τοῦ ζῴου (30, 31). Στηρίζονται δὲ τὰ πέλματά των ἐπὶ μικρῶν κυλίνδρων. Τὸ ἐρεσίνωτον εἶναι ἰσχυρῶς κεκλιμένον. Ἐπὶ τῶν καθισμάτων ἐτίθεντο πολλὰ μαξιλάρια. Τὸ ξύλον ἦτο ἐπίχρυσον ἢ χρωματισμένον καὶ ὄχι

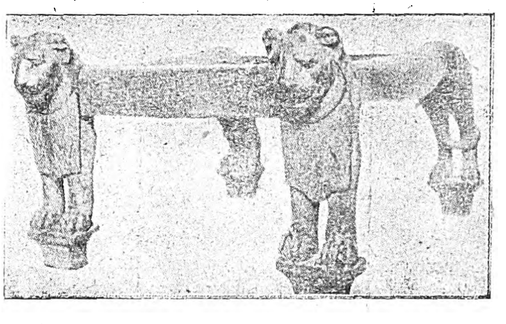

Κάθισμα (tabouret)

ὁμοιομόρφως. Ἡ τῷ 1923 ἀνακαλυφθεῖσα ἕδρα τοῦ Τοὺτ Ἄγχ Ἀμὼν κατέπληξεν.

Αἱ κλῖναι εἶχον τὸ πλαίσιον ἐκ ξύλου μετὰ λωρίδων δερματίνων καὶ ἐστερεοῦντο διὰ μεταλλικῶν πλακῶν. Ἦσαν ὑψηλαὶ καὶ ἐχρειάζετο σκίμπους διὰ ν' ἀναβῇ κανεὶς εἰς αὐτάς. Τὰ προσκεφάλαια ἐκράτουν τὸν αὐχένα εἰς σχῆμα ἡμισελήνου ἐπὶ ποδός. Οὕτως αἱ γυναῖκες ἐκοιμῶντο χωρὶς νὰ διαταραχθῇ ἡ κόμωσίς των. Συχνὰ ἦσαν ἐξ ἀλυβάστρου.

Κοσμήματα. Εἴδη καλλωπισμοῦ.—Ἡ κόσμησις τῶν γυναικῶν ἀπῄτει ποικίλην συσκευήν. Τὰ μικρὰ κοχλιάρια τῶν ἀρωμάτων εἶναι πάντοτε ἀριστουργήματα εὐφυοῦς κοσμήσεως καὶ ῥυθμοῦ. Τὰ δοχεῖα τῶν ψιμμυθίων ἀφθονοῦν εἰς ὅλα τὰ μουσεῖα. Εἶναι πέτρινα, ἐκ βασάλτου ἢ καὶ ξύλου. Τὰ τῶν ἀρωμάτων ἀπὸ γρανίτην, ἴασπιν ἢ ἀλάβαστρον. Τὰ κοσμήματα εἶναι γενικῶς κομψότατα καὶ λεπτά, μὲ χρωματισμοὺς πολὺ ἁρμονικούς. Τὰ τελειότατα ἀνήκουν εἰς τὴν ΙΒ' δυναστείαν· εἶναι ἀσφαλῶς τέλεια, ἐνῷ τὰ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας εἶναι κατώτερα, καίτοι πάντοτε κομψὰ καὶ ὡραῖα. Συχνὰ τοὺς πολυτίμους λίθους ἀντικαθιστᾷ μῖγμα σμιλτωμένον. Αἱ Αἰγύπτιαι ἔφερον πολλὰ ψέλλια καὶ μίαν ἅλυσιν καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τοὺς βραχίονας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πόδας, ὅπως καὶ σήμερον αἱ γυναῖκες τοῦ λαοῦ. Τὰ ψέλλια συνήθως ἀπετελοῦντο ἀπὸ σειρὰς χρυσῶν σφαιριδίων, ἢ ἀπὸ σάρδιον λίθον, ἀπὸ συανίτην πράσινον, ἢ ἀπὸ κόκκους κυάνου λίθου μετὰ νημάτων ἢ κόκκων χρυσῶν, ἀφ' ὧν ἐκρέμαντο ἀμέθυστοι. Τὸ κλείσιμον τῶν ψελλίων ἦτο μεταλλικὸν εἰς σχῆμα κεφαλῆς ἱέρακος ἢ ἄνθους λωτοῦ.

Οἱ Αἰγύπτιοι οὐδέποτε ἐγνώρισαν νὰ φυσοῦν τὴν ὕαλον, κατεσκεύαζον ὅμως ἀντικείμενα ἀπὸ χυτὴν ὕαλον, ὅπως μικρὰ φιαλίδια χαριέστατα καὶ ψευδεῖς μαργαρίτας. Ἐγνώριζον ἐπίσης τὸ σμίλτωμα τὸ ὁποῖον ἐφήρμοζον εἰς τὰ κοσμήματα, τοὺς μαργαρίτας καὶ μερικὰ ἀγγεῖα θαυμασίου κυανοῦ χρώματος, ὅπως τὰ τέσσαρα κανωπικὰ

Βασιλικὸν κάθισμα. Ἐνσφηνώματα ἐλεφαντόδοντος
[Μουσεῖον τοῦ Λούβρου].

Digitized by Google

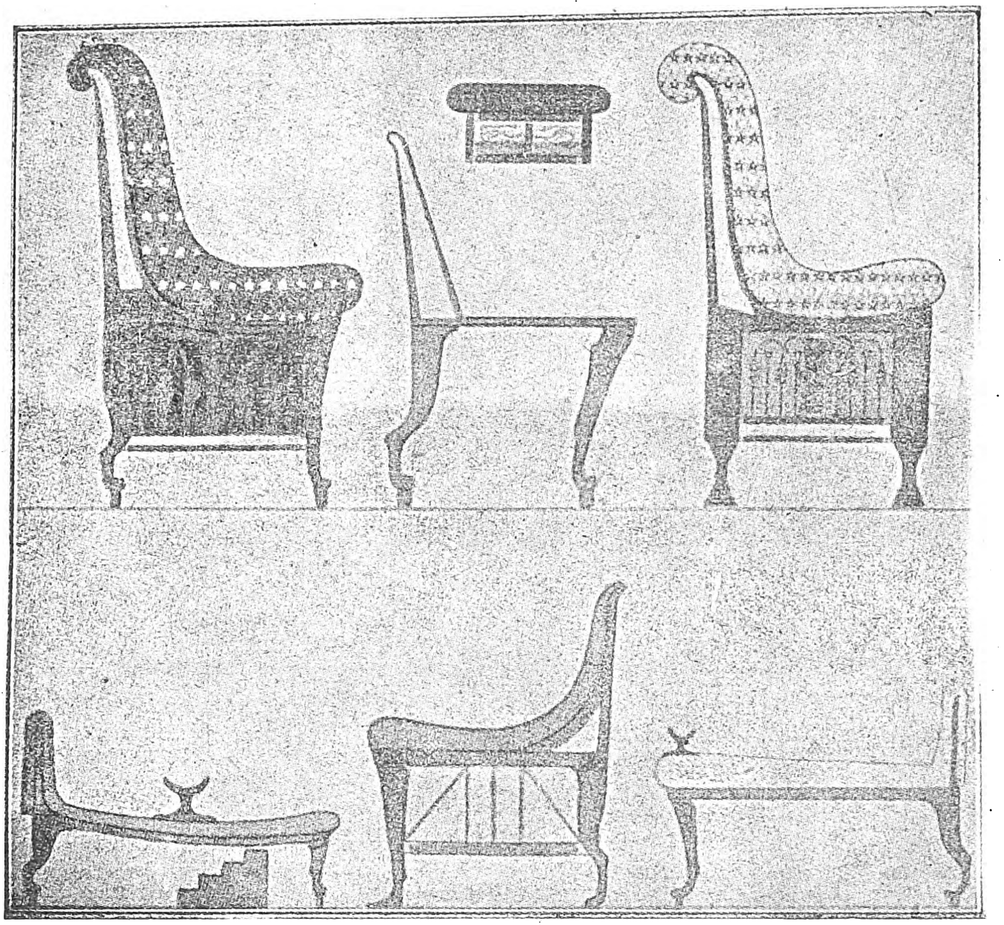

Ἕδραι καὶ κλῖναι Ραμσῆ Γ'. [Τοιχογραφίαι Θηβῶν.]

ἀγγεῖα τοῦ Λούβρου. Τὰ ἐνώτια ἦσαν κρίκοι ἐκ σαρδίου λίθου, εἴτε σφαιρικὰ ἀπὸ ἐλέφαντα, ἄλλοτε δίσκοι χρυσοῦ, καὶ πολλάκις μετὰ ἐξαρτημάτων βαρέων. Κάθε Αἰγύπτιος ἔφερε δακτύλιον μὲ τὴν πέτραν στρεπτήν, διότι εἰς τὴν κάτω αὐτῆς ἐπιφάνειαν ἦτο χαραγμένον τὸ ὀνοματόσημόν του καὶ δι' αὐτοῦ ἐσφράγιζε τὰ ἔγγραφά του.

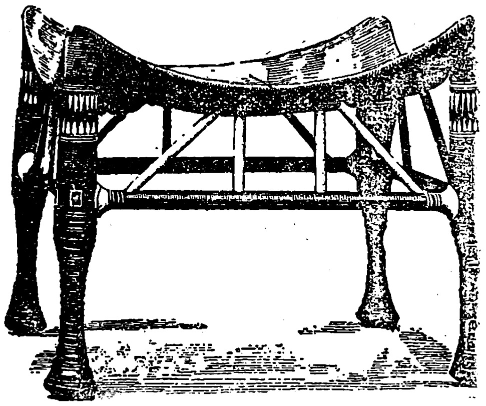

Κάθισμα (σχήμ. tabouret)

Καὶ σήμερον ὁ φελλάχος μόνον τὴν σφραγῖδα ἀναγνωρίζει, ἐνῷ δυσπιστεῖ εἰς τὴν ὑπογραφήν. Ἡ πέτρα αὐτὴ ἦτο ἢ μεταλλικὴ ἢ ἀπὸ σμιλτωμένην γῆν. Τὰ ἐγκόλπια ἢ ἐπιστήθια (pectoraux) εἶχον σχῆμα τραπεζίου, ἐξηρτῶντο δὲ ἐπὶ τοῦ στήθους κάτω τοῦ περιδεραίου. Συνήθως ἐκ χρυσοῦ ἦσαν λιθοκόλλητα. Τὸ ὡραῖον ἐγκόλπιον τοῦ Σανουασρὶτ Β' τῆς ΙΑ' δυναστείας παριστάνει ἱερὰ ζῷα, οὐραίους, ἱέρακας φέροντας τὸ ψέντιον καὶ σκαραβαῖον. Κόσμημα βασιλικόν, ὅπως τὸ παρ' ἡμῖν ἀρχιερατικὸν ἐγκόλπιον, ἐχρησίμευε καὶ ὡς περίαπτον. Ὡραιότατον εἶναι καὶ τὸ ἐγκόλπιον Ἀμενεμχὰτ τοῦ Γ' εἰς τὸ Μουσεῖον Καΐρου. Τὰ περίαπτα, καρδίαι ἐξ ὑάλου, κεφαλαὶ ἐχίδνης, κιονίσκοι ἐκ χρυσοῦ ἢ πέτρας, εὑρέθησαν πάμπολλα καὶ κατεσκευάζοντο μὲ τὴν ἰδίαν δεξιοτεχνίαν, ὅπως καὶ τὰ κοσμήματα.

Ἐγκόλπιον Σανουασρὶτ Β'.

Γλυπτική. Ἀνάγλυφα.— Ἡ πρώτη ἐντύπωσις εἶναι τὸ ὁμοιόμορφον τῆς στάσεως εἰς τὴν γλυπτικήν. Εἰς πᾶσαν ἐποχήν, βασιλεῖς καὶ βασίλισσαι κάθηνται μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων. Ἂν προτείνῃ τὸν πόδα, εἶναι πάντοτε ὁ ἀριστερὸς πούς. Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι ἡ στρέψις τοῦ κορμοῦ. Ἐνῷ ἡ κεφαλὴ εἶναι ἐν κατατομῇ, οἱ ὦμοι εἶναι κατὰ μέτωπον καὶ τὸ παράδοξον ὅτι ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι πάντοτε κατὰ μέτωπον, δηλ. τὸ βλέμμα εὐθύνεται πρὸς τὸν θεατήν. Αἱ συνηθέσταται παραστάσεις εἶναι τῶν θεῶν, τῶν βασιλέων καὶ βασιλισσῶν. Οἱ θεοὶ Ρᾶ καὶ Ὧρος παριστῶνται μὲ σῶμα ἀνθρώπου καὶ κεφαλὴν ἱέρακος. Ὁ Ὄσιρις φέρει ὑψηλὸν στέμμα, ἡ σύζυγός του Ἶσις ἄλλοτε κάθηται μὲ τὸν υἱόν της Ὧρον ἐπὶ τῶν γονάτων, ἄλλοτε ἵσταται ἐστεμμένη τὸν ἡλιακὸν δίσκον μέσῳ δύο κεράτων ἀγελάδος. Ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς θεᾶς Σαχὴτ στηρίζεται κεφαλὴ λεαίνης, ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Ἀνούβιος κεφαλὴ κυνός. Ἡ θεὰ Βαστὶτ ἢ Βούβαστις εἶναι γαλοκέφαλος, ὁ Μαχιρὶ λεοντοκέφαλος.

Οἱ βασιλεῖς καὶ αἱ βασίλισσαι κρατοῦν συχνὰ τὸν δακτυλιοφόρον σταυρόν, σύμβολον τῆς ζωῆς, καὶ σκῆπτρον ἀπολῆγον εἰς κεφαλὴν λαγωνικοῦ καλούμενον *οὐάς*. Οἱ βασιλεῖς συχνὰ φέρουν εἰς τὸ μέτωπον οὐραῖον.

Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη ἐπεξεργάζεται δύο εἰδῶν ἀνάγλυφα, τὸ ἁπλοῦν, καθ' ὃ ἡ παράστασις προέχει τῆς ἐπιφανείας τοῦ βάθους, καὶ τὸ ἔγγλυφον ἀνάγλυφον, καθ' ὃ ἡ παράστασις εἶναι ἀνάγλυφος μέν, ἀλλ' ἐν ὁμοιοσχήμῳ κοιλώματι ὥστε νὰ μὴ

Τὸ περίφημον ἄγαλμα τοῦ ὀκλαδὸν καθημένου Γραφέως εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου.

προέχῃ τῆς γενικῆς ἐπιφανείας τοῦ βάθους. Εἰς τὴν ἐντατικῶς ἡλιόλουστον χώραν αὐτὴν τὰ δεύτερα εἶναι πολὺ εὐκρινέστερα. Δι' αὐτὸ ἐχρησιμοποίουν τὰ μὲν ἁπλᾶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κόσμησιν, τὰ δὲ ἔγγλυφα εἰς τὴν ἐξωτερικήν. Ταῦτα ἐμφανίζονται ἀπὸ τῆς Δ' ἤδη δυναστείας. Εἰς τὸ ἐν Ἐδφοῦ ἀνάγλυφον παριστῶν Πτολεμαῖον ΣΤ' μεταξὺ τῶν θεῶν τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου (Κάτω καὶ Ἄνω Αἰγύπτου) ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ κόμμωσις τῶν τριῶν προσώπων. Ὁ βασιλεὺς φορεῖ τὸ ψέντιον, ἤτοι τὰ δύο στέμματα ἐπιτεθειμένα, τὸ τῆς Κάτω Αἰγύπτου καὶ τὸ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, συμβολίζει δὲ τοῦτο ὅτι ὁ βασιλεὺς ἄρχει ἀμφοτέρων.

Κατὰ τὴν Θινιτικὴν περίοδον τὸ ἀνάγλυφον

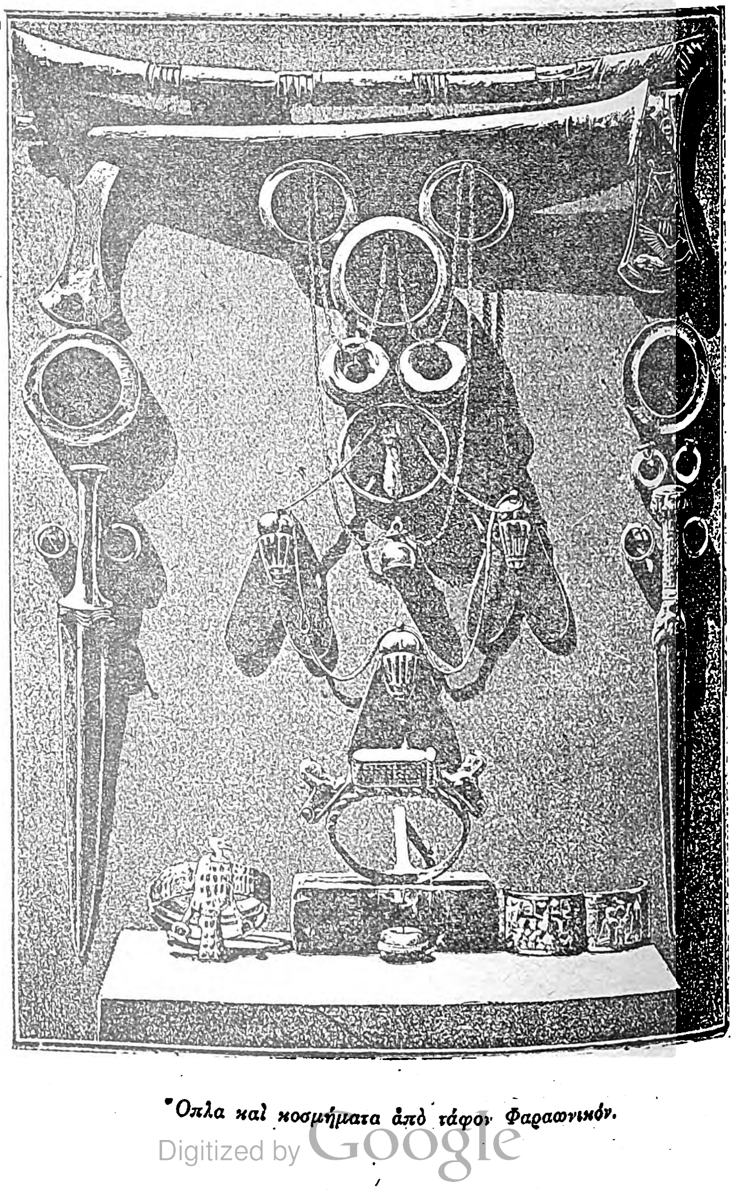

Ὅπλα καὶ κοσμήματα ἀπὸ τάφον Φαραωνικόν.

Digitized by Google

εἶναι βαρὺ καὶ κακότεχνον. Κατὰ τὴν Μεμφιτικὴν ἔχομεν καὶ καλὰ καὶ κακὰ ἀνάγλυφα. Τὰ προϊόντα τῶν βασιλικῶν ἐργαστηρίων εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτελεσμένα, τὰ τῶν ἰδιωτικῶν ὅμως εἶναι πολὺ μέτρια. Ἐκ τῶν πρώτων εἶναι ἡ τοῦ Λούβρου στήλη τοῦ Μενκαουχοροῦ.

Ἀπὸ τῆς Ε΄ δυναστείας ἀρχίζουν νὰ κοσμοῦν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ δι' ἀναγλύφων. Συνηθέστερον ἡ μορφὴ τοῦ νεκροῦ καταλαμβάνει ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τοίχου. Παρίσταται οὕτως εἰς τὰς σκηνὰς αἱ ὁποῖαι ἐξελίσσονται εἰς τὰ διάφορα καὶ ἐπ' ἄλληλα μητρῷα τῶν ἀναγλύφων. Τὰ ἀνάγλυφα τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰ τῆς Ἀρχαίας. Ἡ ἔξαρσις μόνον εἶναι ἐντονωτέρα. Ἐπὶ τῆς ΙΒ΄ δυναστείας τεκμηριώνουν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὸ σχέδιον καὶ πολλὴν λεπτότητα εἰς τὴν διάπλασιν, ὅπως τὰ ἀνάγλυφα τῆς Κοπτοῦ. Τὸ κορύφωμα τῆς ἐπιτυχίας τὸ ἔφερεν ἡ Νέα Αὐτοκρατορία. Ἡ ἐκτέλεσις εἶναι ζωντανὴ καὶ ἐλευθέρα, καὶ ἡ κομψότης τῶν διαστάσεων καὶ ἀναλογιῶν ἐξαιρετική. Ὡραιότατον ὑπόδειγμα τῆς περιόδου ταύτης εἶναι τὸ ἐν Ἀβύδῳ, παριστῶν Σέτι τὸν Α΄. Σπανίως ἡ διάπλασις ἔφθασεν εἰς τόσην τελειότητα. Ἐπίσης τὰ ἐν Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα καθὼς καὶ ἐν Ἰψαμποὺλ ὅπου παρίσταται ὁ Σέσωστρις μαχόμενος. Ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ἐγκατελείφθη τελείως τὸ σύστημα νὰ παρατίθενται εἰς ὁριζοντίας ταινίας ἐπαλλήλους τὰ ἀνάγλυφα. Τώρα ὁλόκληρος ὁ τοῖχος διατίθεται διὰ μίαν μεγάλην σύνθεσιν. Κατὰ τὴν Κάτω Ἐποχήν, τὴν Σαϊτικὴν καὶ τὴν Πτολεμαϊκὴν τὸ ἀνάγλυφον παρακμάζει· τὸ σχέδιον εἶναι χαλαρὸν καὶ διστακτικόν, καὶ οὐδεμία πρωτοτυπία ἐμφαίνεται. Ἀρκοῦνται πολλάκις ν' ἀντιγράφουν τὰ παλαιότερα ἀνάγλυφα, χωρὶς κἄτι νὰ εἰσάγουν τὸ πρωτότυπον.

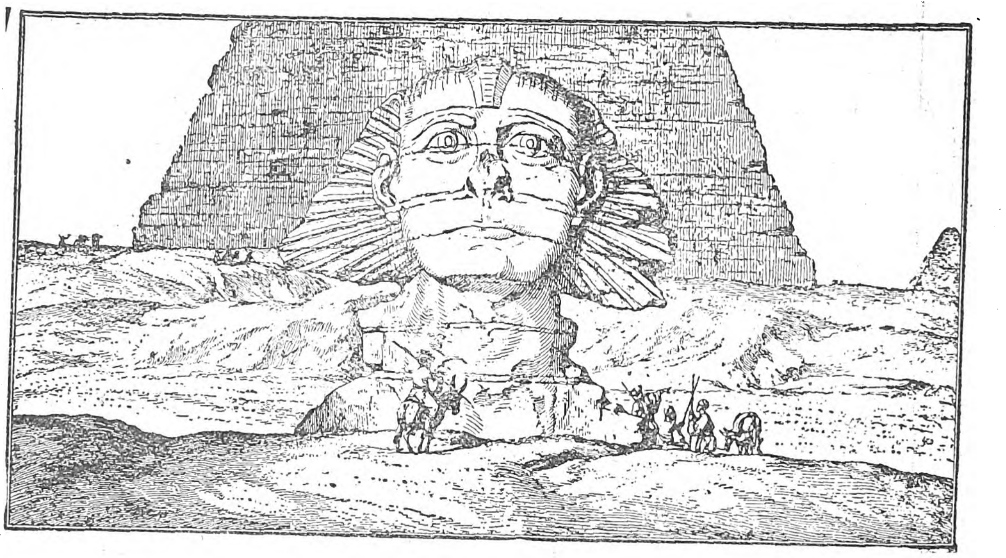

Ἡ Σφὶγξ τῆς Γκίζης κεχωσμένη, κατὰ σχεδιαγράφημα τοῦ Φρ. Νόρδεν (1737).
[Ἡ κεφαλὴ κατὰ μέτωπον προβάλλεται ἐπὶ τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος.]

Τὰ ἀγάλματα.—Ὁ νόμος τῆς μετωπικότητος διήκει δι' ὅλων τῶν περιόδων εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν ἀγαλματοποιΐαν. Ἐκάλεσαν οὕτω τὸ ἀπόλυτως καταχάθετον τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα εἶναι πάντοτε κατὰ μέτωπον ἄνευ τῆς ἐλαχίστης κλίσεως τοῦ σώματος ἢ τῆς κεφαλῆς. Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐξαιρετικὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀληθείας εἰς τὴν κεφαλήν, ἐνῷ συχνὰ τὰ σώματα ἐκτελοῦνται ἀμελῶς. Κατ' ἀρχὰς πολὺ ἀρχαϊκὸν καὶ βαρβάρως βαρύ, προάγεται ταχέως εἰς δεξιότητα καὶ δύναμιν ἀπαραμίλλους. Τὸ πολύχρωμον ἄγαλμα τῆς πριγκιπίσσης Ναφρὶτ παρουσιάζει ρεαλισμὸν ἔντονον καὶ ἠμπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίσης τὸ ἀριστουργηματικὸν ἄγαλμα τοῦ μεγάλου Κεφρῆνος εἰς τὸ ὁποῖον ἡ διάπλασις παρουσιάζει ζωὴν καὶ ἐγκράτειαν, τὰς ὁποίας μόνον εἰς τὰς ἀρίστας περιόδους τῆς τέχνης ἀπαντῶμεν. Ἡ κεφαλὴ εἶναι καλυμμένη διὰ κλάφτ καὶ ὄπισθεν αὐτῆς ὁ ἱερὸς ἱέραξ καλύπτει αὐτὴν μὲ τὰς προστατίδας του πτέρυγας, εἰς κίνησιν θαυμασίαν.

Εἰς τὴν Θινιτικὴν ἐποχήν, ἢ καὶ πρὸ τῶν Πυραμίδων, ἀνάγεται ἡ περίφημος Σφὶγξ τῆς Γκίζης, παριστάνουσα τὸν θεὸν Χαρμακῆ, ἤτοι τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον. Βράχος γεγλυμμένος εἰς λέοντα καθήμενον, μετὰ στήθους καὶ κεφαλῆς ἀνθρωπίνης, πλειστάκις κατεχώσθη καὶ ἐξεχώσθη, ὑπέστη δὲ ἐπισκευὰς ἐπανειλημμένας. Ἡ πρώτη μνημονευομένη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Χέοπος, ἡ δὲ τελευταία ἤρχισε τῷ 1926, ἐπὶ Φουὰτ Α΄. Ὁ ἄξων της διευθύνεται ἀπὸ Ἀν. πρὸς Δ., ἤτοι ἀτενίζει τὴν Ἀνατολήν. Τινὲς νομίσαντες ὅτι εὑρίσκεται ταπεινότερον τοῦ Νείλου καὶ ἐνθυμούμενοι ὅτι ὁ Μενὲς ἐξετόπισε τὴν κοίτην του ὅταν ἔκτιζε τὸ λευκὸν τεῖχος τῆς Μέμφιδος, ἐξήνεγκαν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ Σφὶγξ θὰ ἦτο νειλόμετρον, ἡ δὲ μορφή της συνδυασμὸς λέοντος καὶ παρθένου, διότι τότε ἡ πλήμμυρα συνέβαινεν ὅταν ὁ ἥλιος διέβαινεν ἀπὸ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Λέοντος εἰς τὸν τῆς Παρθένου. Τὸ ἀσύστατον τῆς ἄλλως ὡραίας ὑποθέσεως ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Σφὶγξ εἶναι πάντοτε γένους ἀρσενικοῦ, ἡ δὲ βάσις της εὑρίσκεται καὶ σήμερον ἀκόμη ὑψηλότερον τοῦ Νείλου.

Παρὰ τοὺς αἰῶνας καὶ τὴν φθοράν, ἡ ζωηρότης τῆς ἐκφράσεως, ἡ δύναμις τοῦ βλέμματος, ἐμποιοῦν βαθυτάτην ἐντύπωσιν.

Εἰς πολλὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι πρόσθετοι. Συχνὰ ἐνσφηνωμένοι εἰς περιθώριον χαλκοῦ εἴτε ἐκ σμάλτου ἢ ἐξ ἀδιαφανοῦς λευκοῦ κουαρκίου λίθου. Ἐνίοτε διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὸ βλέμμα προσήλωσις ἐντατικὴ τίθεται εἰς τὴν θέσιν τῆς κόρης ἀργυροῦς ἧλος. Εἶναι πασίγνωστον τὸ εἰς τὸ Λοῦβρον ἄγαλμα τοῦ ὀκλαδὸν καθημένου γραφέως, τέλειον ὑπόδειγμα ἀγάλματος μὲ τεχνητοὺς ὀφθαλμούς. Ὅσοι ηὐτύχησαν νὰ τὸ ἴδοῦν ᾐσθάνθησαν γενικῶς τὸ παράδοξον αἴσθημα ἐκ βλέμματος εἰσδύοντος εἰς τὰ μύχια τοῦ θεατοῦ. Τὸ ἄγαλμα τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας παρουσιάζει δύο τάσεις, τὴν μίαν πρὸς τὸν ρεαλισμόν, τὴν ἄλλην πρὸς τὸν ἰδεαλισμόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα ἀπασχολεῖ ἐπιμελέστερον τὸν τεχνίτην. Ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ἡ γλυπτικὴ τέχνη ἐπιζητεῖ κάποιον ἰδεαλισμὸν καὶ ἐκτέλεσιν ἀτομικότητος. Τὰ πρόσωπα εἶναι ἐπιμήκη ὅπως εἰς τὸν Θούθμωσιν Γ΄ τοῦ Μουσείου Καΐρου καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ μαλακώτερα. Ἡ δύναμις τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας ἐξαφανίζεται, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἡ χάρις καὶ ἡ κομψότης. Παράδειγμα τὸ ἐν Τουρίνῳ ἀλαβάστρινον ἄγαλμα Ραμσῆ τοῦ Β΄.

Εἴς τινα ἀγάλματα παρατηρεῖται μία ἔκφρασις μελαγχολικοῦ μειδιάματος καὶ ἰδίως εἰς τὴν Νέαν Αὐτοκρατορίαν. Τοιοῦτον εἶναι εἰς τὸ Μουσεῖον Καΐρου ἡ κεφαλὴ τῆς βασιλίσσης Ταΐας καὶ τὸ εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον ἄγαλμα τοῦ Τοὺτ-Ἄνχ Ἀμμών, τοῦ ὁποίου ἡ διάπλασις, σοφὴ καὶ λεπτὴ

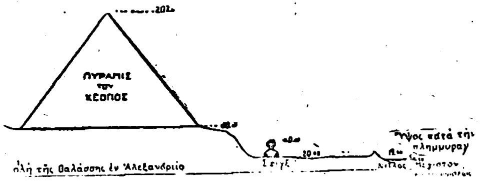

Τομὴ ἀπ' Ἀν. πρὸς Δ. τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος δεικνύουσα τὴν σχετικὴν θέσιν καθ' ὕψος τοῦ Νείλου, τῆς Σφιγγὸς καὶ τῆς Μ. Πυραμίδος.

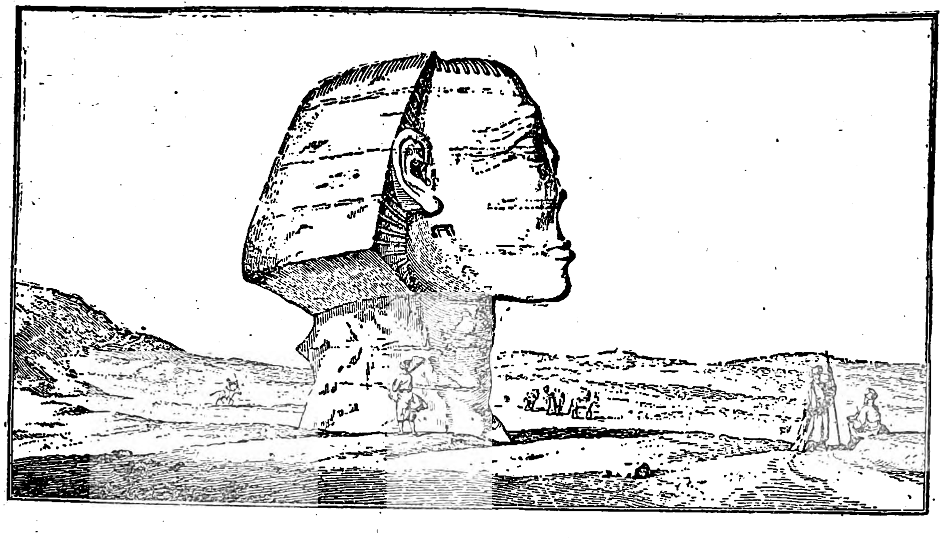

Ἡ Σφὶγξ τῆς Γκίζης κεχωσμένη ὡς ἦτο τῷ 1737 (Φρ. Νόρδεν).

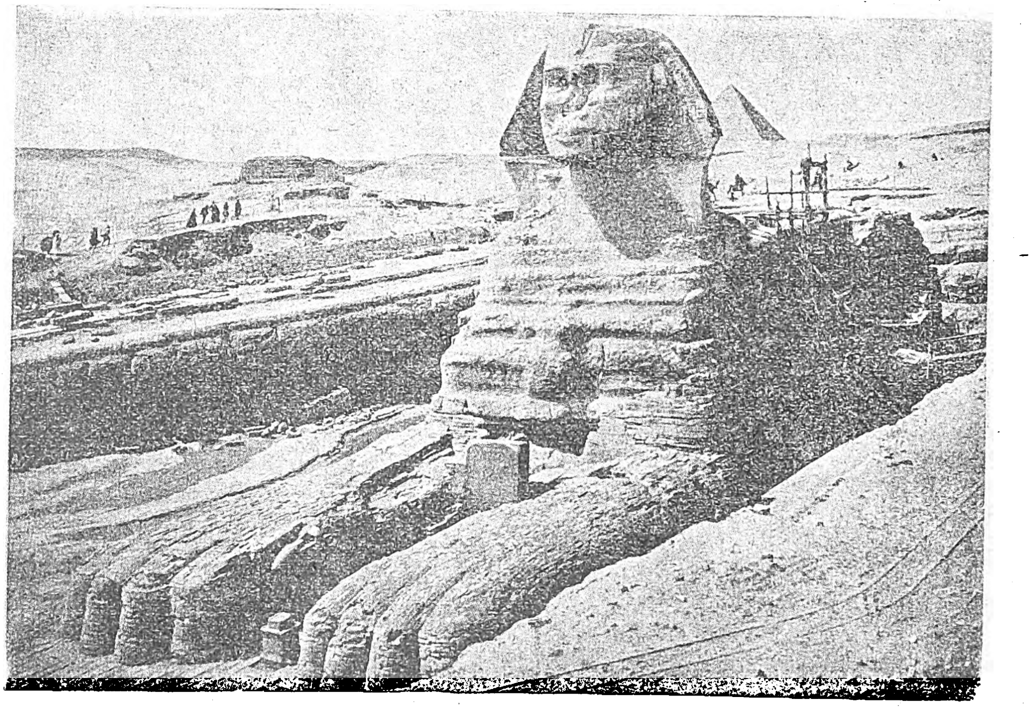

Ἡ Σφὶγξ τῆς Γκίζης ἐπισκευαζομένη τῷ 1926.

Digitized by Google

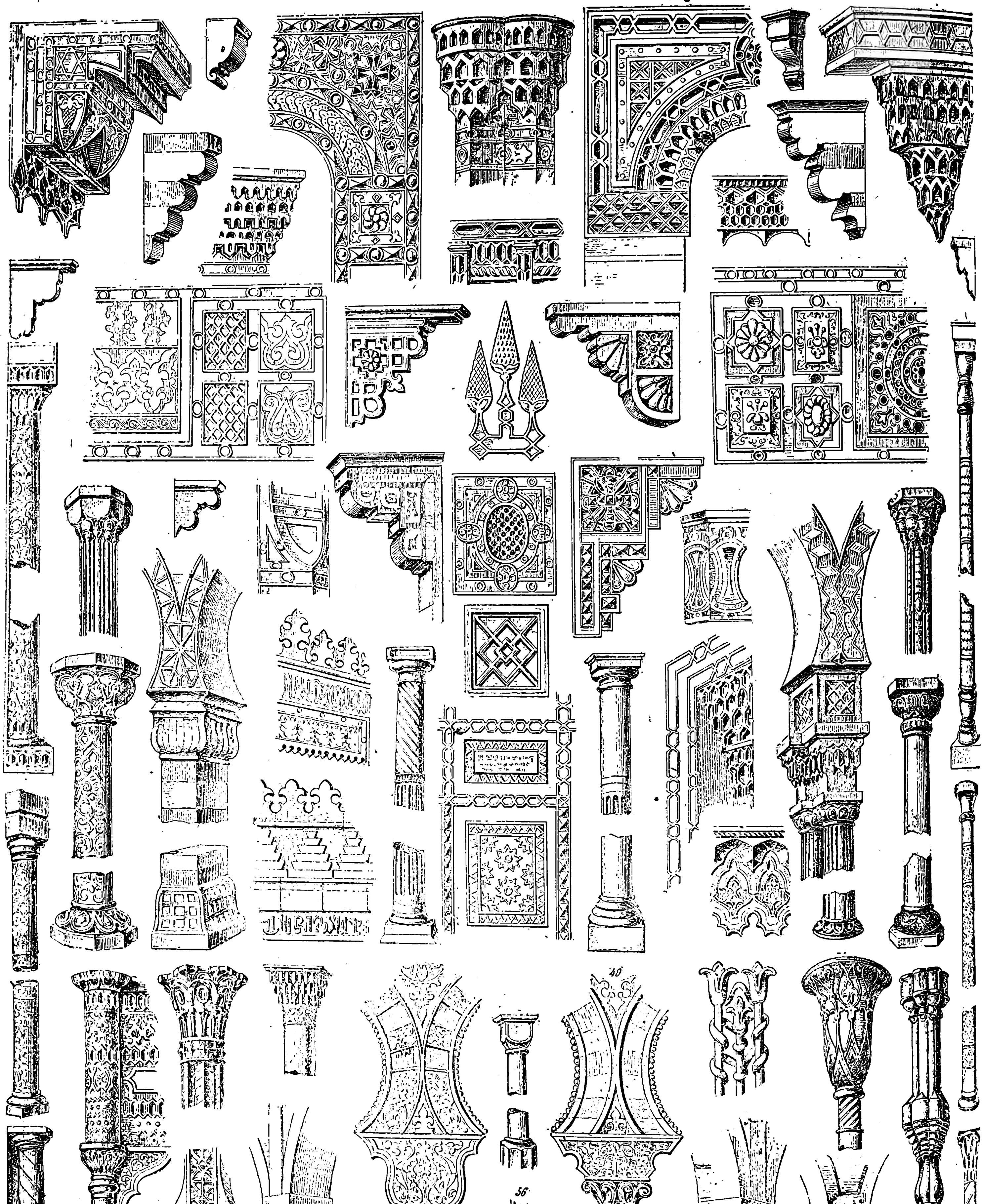

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ· Τύποι κιόνων, κιονοκράνων, ὠτίδων καὶ ἐγγλύφων διακοσμήσεων.

Digitized by Google

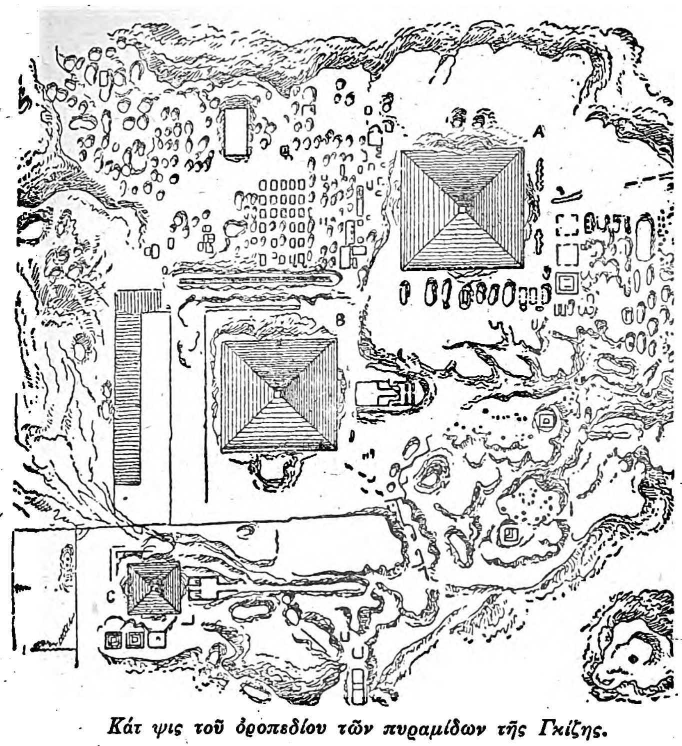

Κάτ ψις τοῦ ὀροπεδίου τῶν πυραμίδων τῆς Γκίζης.

κάμνει ἀντίθεσιν μὲ τὰ σύγχρονα ἀγάλματα τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς Σαϊτικῆς ἐποχῆς αἱ κεφαλαὶ ἐκτελοῦνται μὲ ρεαλισμὸν ἄγνωστον ἕως τότε. Οὐδὲν φυσικὸν ἐλάττωμα, οὐδὲν στίγμα παραλείπεται, ἀλλ᾽ ἀποδίδονται αἱ φυσικαὶ ἀτέλειαι μετὰ ἀμειλίκτου καὶ ἐπιμελεστάτης πιστότητος. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν καὶ ὁ χαλκὸς ὡς ὕλη ἀγαλματοποιΐας. Τὰ μεγάλα ἀγάλματα σπανίως ἀπασχολοῦν τὴν τέχνην, ἐνῷ ἔχομεν ἀπειρίαν ἀγαλματίων ὅπως τὸ τῆς βασιλίσσης Κσρομάματ. Ἡ Πτολεμαϊκὴ ἐποχὴ ὀλίγιστα ἔργα γλυπτικῆς μᾶς ἀφῆκεν ἀξιόλογα. Ἡ τέχνη εἶναι συμβιβασμὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς.

Τάφοι.— Τὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἀφηγοῦνται οἱ τάφοι. Οὐδὲν σχεδὸν ἀνευρίσκομεν ἀπὸ τοὺς συνοικισμούς των καὶ ἀπὸ τὴν ἐν τῇ ζωῇ δίαιταν αὐτῶν. Ναοὶ καὶ τάφοι εἶναι τὰ μόνα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ καὶ ἐπαρκῆ λείψανα, εἰς ἀναπαράστασιν τῆς ἐν ζωῇ διαίτης των καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν των δοξασιῶν. Πᾶσαι δὲ αὗται, ὧν τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν μήτραν τὴν διαμορφώσασαν τὰς ἔκτοτε θρησκείας, ὀφείλονται εἰς τὴν φυσικὴν διάπλασιν τῆς χώρας. Ἂν ὁ Νεῖλος ἐξέβαλλεν εἰς τὰ σουδανικὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ δὲν διερρήγνυε τὸ ἐν Ἀσουὰν φράγμα διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν ἐν ταύτῃ πολιτισμόν, ἄλλη θὰ ἦτο σήμερον ἡ μορφὴ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ διανοητικότης τῆς ἀνθρω-

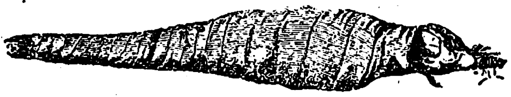

Μομία κροκοδείλου ταινιωμένη.

πότητος. Καὶ οἱ μὲν ναοὶ διὰ τῶν ἀναγλύφων παραστάσεών των καὶ τῶν ἐπιγραφῶν των μᾶς ἀποκαλύπτουν πόσον θεοκρατικὴ ἦτο ἡ ὅλη πολιτική, κοινωνικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ζωὴ τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ δὲ τάφοι μᾶς ἀναπαριστάνουν ὄχι μόνον ποίας ἰδέας εἶχον περὶ τοῦ ὑπερπέραν, ἀλλὰ καὶ πῶς διῃτῶντο εἰς τὴν ζωήν. Πρέπει ὅμως νὰ τονισθῇ ὅτι τόσων αἰώνων πολιτισμὸς δὲν διέπλασε τὰς πεποιθήσεις του διὰ μιᾶς, οὔτε ὁμαλῶς τὰς ἐξύφανε. Κατὰ καιρούς καὶ κατὰ τόπους ὑφίσταντο διαφοραὶ καὶ ἠσκήθησαν ἀλληλεπιδράσεις. Ἀκριβῶς δὲ διότι ἦσαν ἐνδοθιγενεῖς, ἐκ τοῦ Δέλτα ἐξεκολάφθησαν διάφοροι ἢ οἷαι ἐκ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Ἡ χώρα μεμονωμένη διὰ τῶν πέριξ ἐρήμων, τῶν ἑλῶν καὶ τῶν θαλασσῶν, ἐξύφανεν ἀρχικῶς τὸ πνευματικόν της περιέχον, ὅπως ἡ ἀράχνη ἐκ τοῦ ἰδίου σιέλου ὑφαίνει τὸν ἱστόν της. Καὶ ὅταν ἀνεπτύχθη ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς ἐξεχύθη εἰς τὰς γείτονας χώρας καὶ ὑπέστη μίξεις.

Γενικῶς ὅμως, καὶ εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους συνεχωνεύθησαν αἱ ἑκασταχοῦ τῆς χώρας δογματώσεις εἰς κοινήν τινα διδασκαλίαν.

Τὸ ἀνθρώπινον ὂν συνίστατο ἐκ τοῦ φθαρτοῦ καὶ σαρκικοῦ περιβλήματος, τοῦ *σώματος*, τὸ ὁποῖον ὅμως ἦτο τὸ substracium, ἤτοι τὸ ὑπόβαθρον τῶν ἄλλων του συστατικῶν καὶ τῶν λειτουργιῶν των. Ἐντεῦθεν ἡ ταρίχευσις. Ἔπειτα ἐκ τοῦ *Κᾶ*, τοῦ διπλοῦ, ἤτοι ἀΰλου, ἀλλ᾽ ὁρατοῦ ὁμοιώματος, καὶ δὴ ὁμοιώματος κατὰ πάντα, ἤτοι μετὰ πασῶν τῶν ὁρατῶν τῆς ὄψεώς του λεπτομερειῶν. Κατόπιν ἐκ τοῦ *μπάϊ*, ἤτοι τῆς ψυχῆς, τῆς ἐν ἡμῖν πνοῆς, παριστωμένου διὰ πτηνοῦ. Τέλος ἐκ τοῦ *Κοῦ*, τμήματος φλογὸς ἀπεσπασμένης ἀπὸ τοῦ θείου πυρός. Εἰς τὰ συστατικὰ ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι ἔδωκαν γένεσιν φυσικὰ φαινόμενα. Εἰς τὸ *Κᾶ* ἔδωκαν γένεσιν αἱ ἐμφανίσεις τῶν φασμάτων νεκρῶν καὶ ζώντων. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν αὗται εἶναι ὑποκειμενικαί, πάντως ὅμως εἶναι γεγονότα. Ἐπίσης οἱ ὄνειροι καὶ αἱ ἄλλαι ὀπτασίαι. Οἱ ἁπλοῖ δὲν διακρίνουν τὰς εἰς τὸ λυκόφως τῶν ὀνείρων φανταστικὰς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὰς διὰ τῶν ἐν ἐγρηγόρσει αἰσθήσεων γνωριζομένας πραγματικότητας. Τὰ ὁμηρικὰ *εἴδωλα* καὶ τὰ πλατωνικὰ *εἴδη* τί ἄλλο ἦσαν ἢ *διπλᾶ* τῶν τεθνεώτων; Τὴν ἰδέαν αὐτῶν ἀνευρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Σίναις. Πανάρχαιον καὶ αἰώνιον δόγμα διαφορωτάτων λαῶν ἐδιδάχθη εἰς αὐτοὺς ἀπὸ κοινοῦ διδασκάλου, τῆς φύσεως.

Τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχῆς, ὡς πνεύματος, ὡς πνοῆς, ἐδίδαξαν ἡ ἀναπνευστικὴ ἀγωνία τοῦ ψυχορραγοῦντος, ἡ λιποθυμία, ἡ νεκροφάνεια.

Τὸ *φωτεινὸν* (Κοῦ) ὀφείλεται εἰς τὰς μικρὰς φλόγας τῶν ἐκ τῆς σήψεως τοῦ πτώματος ἀναδιδομένων φωσφορικῶν ἀερίων, ἅτινα μετὰ τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀέρος ἀνάπτουσιν. Οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο κατὰ τὴν προδυναστικὴν ἐποχὴν εἰς ἀβαθεῖς λάκκους ἀμμώδους ἐδάφους, δι᾽ αὐτὸ ἡ ἀνάδοσις τῶν ἀερίων ἐγίνετο εὔκολος. Ἐνομίζετο λοιπὸν ὅτι τὸ *Κᾶ* ζῇ ἐν τῷ τάφῳ καὶ διατηρεῖ τοὺς πόθους, τὰ πάθη, τὸς ὀρέξεις, τὰς ἀνάγκας ὅσας ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἐν τῇ ζωῇ. Καὶ ἐπειδὴ θὰ ἐξηφανίζετο, ἂν ἀποσυνετίθετο τὸ σῶμα, ἐταριχεύετο τοῦτο καὶ ἐθάπτετο εἰς ἀσφαλὲς μέρος, ὥστε νὰ μὴ φθαρῇ διὰ βιαίας κακομεταχειρίσεως. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπόκρυψις τῆς εἰσόδου τῶν πυραμίδων καὶ τῶν ὑποχθονίων σηράγγων. Ἔθετον εἰς τὸν τάφον τροφὰς κατ᾽ ἀρχὰς πραγματικάς, ὅπως παρὰ τῷ λαῷ μας ἐνιαχοῦ γίνεται. Ἔπειτα ὅμως παρίστων ταύτας γραφικῶς ἢ γλυπτικῶς ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου, αἵτινες, χάρις εἰς μαγικὰς ἐπῳδὰς τῶν ἱερέων, ἐξυπηρέτουν ἐξ ἴσου ἐπαρκῶς τὸ Κᾶ. Ἐφωδίαζον ἀκόμη τοῦτο δι᾽ ὅπλων κατὰ τῶν κακῶν πνευμάτων, ἅτινα ἠρέσκοντο νὰ ἐνοχλοῦν τὸν νεκρόν, καὶ διὰ σκευῶν καὶ ὀργάνων καὶ ποικίλων ἀντικειμένων ὅσα ἐχρησιμοποίει ζῶν, ὥστε νὰ συνεχίσῃ τὸν βίον, οἷον τὸν διήγαγεν ἐπὶ γῆς. Ἐσκόρπιζον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὀφθαλμοὺς ἐκ μίλτου ἢ πέτρας (οὐτζᾶ), διὰ νὰ ἐπαγρυπνοῦν κατὰ τῶν ἐφόδων τῶν κακοποιῶν δαιμόνων. Τὰ σπλάγχνα τοῦ ταριχευμένου νεκροῦ ἐτίθεντο ἐντὸς τεσσάρων λαγύνων, *κανωπικῶν* λεγομένων, μετὰ πώματος ἐν σχήματι τῶν τεσσάρων νεκρικῶν θεῶν.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἀλλοιουμένου ἐκ τῆς ταριχεύσεως, ἐτίθετο προσωπὶς ἔγχρους ἢ καὶ ἐπίχρυσος, ὅσον τὸ δυνατὸν πιστή. Τὸ φέρετρον συνίστατο πολλάκις ἐξ ἀλλεπαλλήλων φερέτρων ἐκ ξύλου συκομορέας, συχνὰ ἀνθρωποσχήμων, καὶ τελευταῖον ἐντὸς σαρκοφάγου ἐκ βασάλτου ἢ γρανίτου. Τὰ φέρετρα δὲ ταῦτα ἀνευρίσκομεν κατάκοσμα διὰ παραστάσεων λεπτοτάτων χρωματιστῶν ἐκ τῶν περιπετειῶν τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Πλῆθος μικρῶν ἀγαλματίων, ὁμοιωμάτων τοῦ νεκροῦ, ἐσκορπίζοντο περὶ τὴν σαρκοφάγον, ὅπως, ἐξαφανιζομένης τυχὸν τῆς μομίας, τινὰ τοὐλάχιστον τούτων διασωθῶσιν, ἵνα ἐμφανισθῶσιν αὐτὰ ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος κατὰ τὴν ὑστάτην κρίσιν, τὴν *ψυχοστασίαν*. Τὸ *βιβλίον τῶν νεκρῶν* ἦτο εἱλιτάριον παπύρου ἐνέχον τὴν ἀπολογίαν τοῦ νεκροῦ, ἐνετίθετο δὲ εἰς τὸ φέρετρον, ἵνα μὴ ἡ συγκίνησις περιαγάγῃ ἀπολογούμενον τὸν νεκρὸν εἰς ἀφασίαν ἢ παράλειψιν. Μὲ τὸν καιρὸν ἐλησμονήθη ὁ λόγος καὶ ἐτίθετο ὁ,τιδήποτε χειρόγραφον. Ἐντεῦθεν τὸ πλῆθος τῶν συμβολαίων καὶ ἀποσπασμάτων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ βιβλίων ὁλοκλήρων, ἅτινα εὑρίσκομεν σήμερον ἐντὸς αἰγυπτιακῶν τάφων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Ὁ νεκρὸς δικαιούμενος, ἀπερροφᾶτο ἐν τῷ Ὀσίριδι, γινόμενος μέρος τῆς οὐσίας τούτου. Ἐλατρεύετο

Ἡ πριγκίπισσα Νεφρίτ. (Ὀφθαλμὸς πρόσθετος.)
[Μουσεῖον Καΐρου]

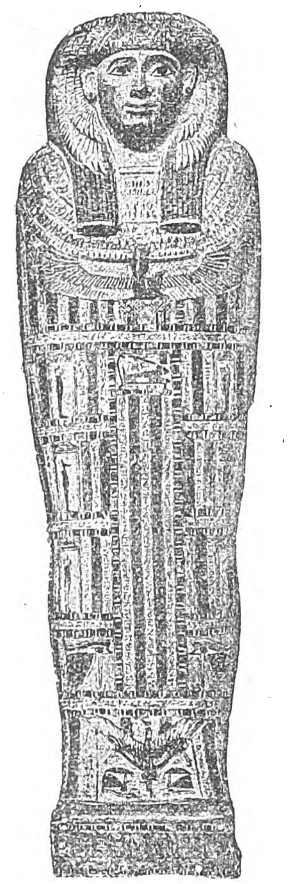

Φέρετρον μομιόσχημον.

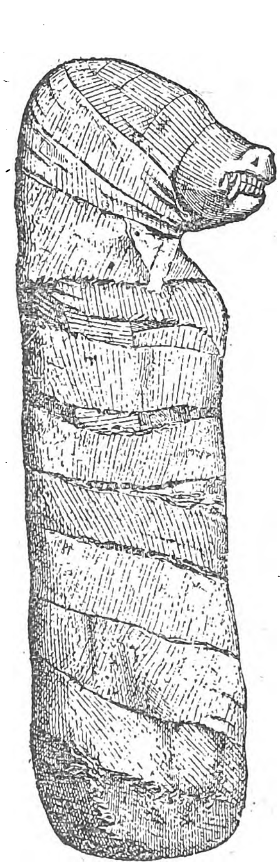

Μομία τετραπόδου.

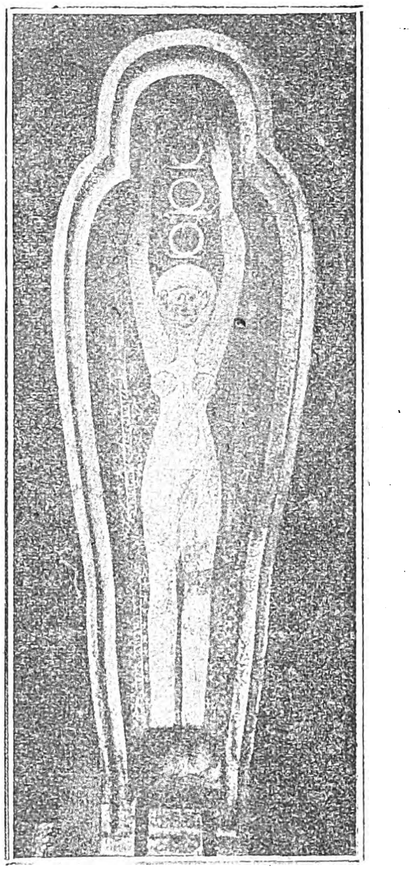

Εσωτερικὴ ὄψις τοῦ καλύμματος φερέτρου μομιομόρφου μὲ τὴν παράστασιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς θεᾶς Νούτ.

Digitized by Google

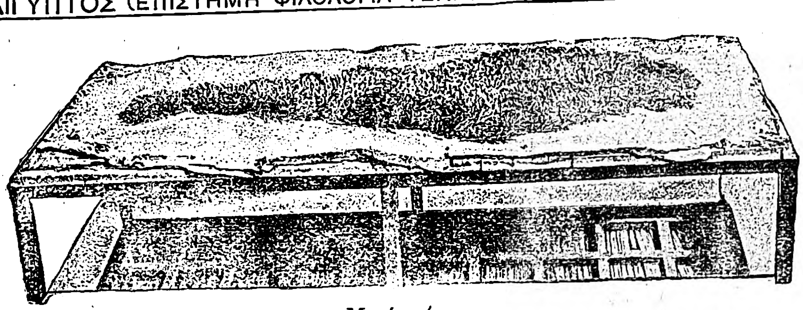

Μομία σίτου.

[Ἐπὶ ξυλίνου κραββάτου πλαίσιον πληρωμένον διὰ γῆς ἐν σχήματι Ὀσίριδος. Ἡ γῆ ἔχει σπαρῆ μὲ σιτηρά (ΙΗ´ Δυν.).—Μουσεῖον Καΐρου.]

λοιπόν, καὶ δι' αὐτὸ εἰς τοὺς νεκρικοὺς προθαλάμους ἀπαντῶμεν βωμοὺς καὶ πλάκας προσφορῶν καὶ σπονδῶν. Τόση δὲ ἦτο ἡ πίστις ἐπὶ τὴν μετέπειτα ζωήν, ὥστε ἕκαστος ἐφρόντιζε διὰ τοὺς οἰκείους νεκροὺς μὲ πᾶσαν θυσίαν. Πολλάκις δὲ ζῶντες ἐζήτουν νὰ ἐξασφαλίσουν ἑαυτοὺς κατὰ τοῦ μετὰ θάνατον ἀφανισμοῦ. Οἱ βασιλεῖς ἔκτιζον τὰς πυραμίδας των ἢ ὤρυσσον τοὺς τάφους των. Οἱ εὐγενεῖς ὁμοίως, ἀφιερώνοντες καὶ εἰσοδήματα διὰ τὰς ἀναγκαίας μνημοσύνους τελετουργίας. Οἱ πτωχοὶ παρέδιδον τὸν νεκρὸν εἰς τοὺς ταριχευτὰς ἐπὶ πιστώσει, οὗτοι δὲ ἐκράτουν τὴν μομίαν ἐπὶ ὑποθήκῃ. Καὶ ἐπειδὴ εἶχον πολλὰς τοιαύτας, ἐξήρτων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἑκάστης πινακίδα ξυλίνην ἀναγράφουσαν τὸ ὄνομά της. Εἰς ἑκάστην πόλιν οἱ ταριχευταὶ κατεῖχον ἰδίαν συνοικίαν καὶ πάντοτε εἰς τὸ δυτικὸν τῆς πόλεως. Διότι ἡ Δύσις (Ἀμέντι) συνεβόλιζε τὸν θάνατον. Οὕτως αἱ νεκροπόλεις καὶ ἡ βιομηχανία ὅλη τῶν νεκρῶν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην. Ἐν Θήβαις (Λοῦξορ, Κάρνακ) οἱ τάφοι τῶν βασιλέων, ὅπου καὶ ὁ πολύκροτος διὰ τὸν μυθώδη πλοῦτον τῶν κτερισμάτων του τάφος τοῦ Τοὺτ-Ἄνκχ-Ἀμμών, οἱ κολοσσοὶ τοῦ Μέμνονος (Ἀμενόφιος), τὸ Ραμσεῖον κλπ. εὑρίσκονται εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ ποταμοῦ. Ἐν Μέμφιδι ἡ Σακαρᾶ καὶ τὸ ὀροπέδιον τῶν μεγάλων πυραμίδων ἐπίσης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἡ νεκρόπολις εὑρίσκετο εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον (Γκαμπάρι) κλπ. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ὅταν κατελύθη ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ τῶν ἱερέων, ἡ δύναμίς των ἐν χώρᾳ ἤδη ποτισμένῃ τὴν περὶ μελλούσης ζωῆς φοβερὰν δεισιδαιμονίαν παρέμενε μεγίστη. Κατεῖχον τὰς μαγικὰς ἐπῳδάς, δι' ὧν ἐνεψύχουν τὰ ἄψυχα, ἐψιθύριζον εἰς τὸ οὖς τοῦ νεκροῦ τὰς ὁδηγίας πῶς νὰ διαφύγῃ τοὺς κινδύνους τῶν τρομερῶν ἀτραπῶν τῆς πρὸς τὸν Ὄσιριν πορείας των κλπ. Ὅπως δ' ἐταριχεύοντο οἱ ἄνθρωποι, ἐταριχεύοντο καὶ τὰ ἱερὰ ζῷα, ἀκόμη δὲ καὶ ἀντικείμενα. Διότι καὶ τὰ ἄψυχα ἀκόμη εἶχον τὸ διπλοῦν των.

Ἡ διατήρησις τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ, ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς μετὰ θάνατον ὑπάρξεως, ἐγίνετο κατὰ τὰς δύο πρώτας αὐτοκρατορίας διὰ τῆς βυθίσεως τοῦ πτώματος ἐντὸς νάτρου τὸ ὁποῖον ἐσκλήρυνεν αὐτό. Τὰ σπλάγχνα ἀφαιρούμενα προηγουμένως ἐτίθεντο ἐντὸς τεσσάρων ἀγγείων, λεγομένων *κανωπικῶν*, ἐξ ἀλαβάστρου. Τὸ πῶμά των ἔφερε κεφαλήν, ἕκαστον ἑνὸς τῶν τεσσάρων νεκρικῶν θεῶν. Ἐτίθεντο δὲ πλησίον τῆς σαρκοφάγου. Συχνὰ εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀπεξηραμένης καρδίας ἐτίθετο σκαραβαῖος, σύμβολον τῆς αἰωνίας ζωῆς. Ἀπὸ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ἤρχισεν ἡ πολύπλοκος ταρίχευσις τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος καὶ μαρτυροῦν αἱ ἀνευρισκόμεναι μομίαι ἀνθρώπων καὶ ἱερῶν ζῴων. Τὰ φέρετρα ἦσαν ἐκ ξύλου, συνήθως συκομορέας, καλυμμένα μὲ στρῶμα ἐπιχρίσματος ζωγραφημένου. Σπανίως ἀπαντῶσιν ἐξ ὀπτῆς γῆς. Διαρκούσης τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας αἱ μομίαι ἦσαν κεκλιμέναι εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος καὶ κατέναντι τοῦ προσώπου ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς σαρκοφάγου ἐζωγραφίζοντο δύο ὀφθαλμοὶ καὶ μία ψευδὴς θύρα. Διαρκούσης τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας τὰ καλύμματα τῶν σαρκοφάγων προσλαμβάνουν σχῆμα ἀνθρωποειδές. Κατὰ τὴν Σαϊτικὴν ἐποχὴν αἱ μομίαι τίθενται εἰς περίβλημα ἐκ νάστου χάρτου ἐζωγραφημένου καὶ τοῦτο ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου.

Ἡ ψυχὴ ὑπὸ μορφὴν πτηνοῦ προσκομίζει εἰς τὸν νεκρὸν τροφήν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μέμφιδος ἐναπέθετον τοὺς νεκρούς των εἰς τὸ ὀροπέδιον τῶν Πυραμίδων, ὅπου δὲν ἔφθανεν ἡ πλήμμυρα. Τὸ ἴδιον ἔκαμνον ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι, δηλ. ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των παρὰ τὴν Λιβυκὴν ὀροσειράν. Οἱ πτωχοὶ ἐθάπτοντο εἰς τὴν ἄμμον εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου, συχνότατα γυμνοὶ καὶ χωρὶς φέρετρον. Ἄλλοι ἐθάπτοντο εἰς μικροὺς ὀρθογωνικοὺς θαλάμους, χονδροειδῶς κτισμένους ἀπὸ πλίνθους κιτρίνους καὶ ἐστεγασμένους διὰ θολωτοῦ ἐκ κλάδων καὶ χώματος στεγάσματος. Κανὲν κόσμημα, κανὲν πολύτιμον ἀντικείμενον δὲν τοὺς συνώδευεν εἰς τὸν τάφον. Μόνον πήλινα ἀγγεῖα ἐτοποθετοῦντο πλησίον τοῦ πτώματος περιέχοντα τὰς τροφὰς διὰ τὴν μέλλουσαν ζωήν. Τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα, οἱ τύμβοι, ἦσαν κυρίως κατοικίαι τοῦ διπλοῦ. Ὅταν εἶναι πλήρεις ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία μέρη: ἓν εὐκτήριον ἵδρυμα ἐξωτερικόν, ἓν φρέαρ καὶ ὑπόγεια δωμάτια. Τὸ εὐκτήριον ἵδρυμα εἶναι ὀρθογωνικὴ οἰκοδομή, φαινομένη ὡς πυραμιδικὸς κορμός. Αἱ πλευραί του ἀπὸ πέτρας ἢ πλίνθους εἶναι συμμετρικῶς προσκλινεῖς καὶ συχνὰ λεῖαι. Ἄλλοτε ὅμως εἶναι κλιμακωταί, διότι ἑκάστη σειρὰ τῶν πετρῶν εἶναι ἐσώτερον τῆς ὑποκειμένης. Ἡ θύρα, συνήθως εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἔχει πρὸς τἄνω ἁπλοῦν

Μομία Ραμσῆ Β'. ('Ο Σέσωστρις τῶν Ἑλλήνων.) [Μουσεῖον Καΐρου.

Κανωπικὰ ἀγγεῖα, εἰς ἃ ἐτίθεντο τὰ διάφορα σπλάγχνα τοῦ νεκροῦ.

[Τὰ πώματα ἔχουν μορφὴν θεῶν νεκρικῶν.]

κύλινδρον, ἄλλοτε ὅμως ἑκατέρωθεν ἀνάγλυφον τὴν παράστασιν τοῦ νεκροῦ ὀρθίου καὶ ἄνω ἀντὶ κυλίνδρου πλάκα μετ' ἀναγλύφου ἐπιγραφῆς ὁριζοντίας, ἡ ὁποία εἶναι εὐχὴ τοιαύτη: «Προσκύνημα εἰς τὸν Ἄνουβιν ἑδρεύοντα εἰς τὸ θεῖον ἀνάκτορον, ἵνα δοθῇ ταφὴ ἐν τῷ Ἀμέντι (Ἅδῃ), τῇ χώρᾳ τῆς Δύσεως, τῇ μεγάλῃ καὶ ἀγαθωτάτῃ, εἰς τὸν πιστὸν τοῦ μεγάλου θεοῦ, ἵνα βαδίζῃ εἰς τὰς τρίβους τὰς ἀγαθάς, νὰ ἔχῃ προσφορὰς ἄρτων, ἀλεύρων καὶ ποτῶν, τὴν πρωτοχρονιάν, τὴν ἑορτὴν τοῦ Θώθ, τὴν ἑορτὴν τοῦ Οὐαγκάϊτ, τὴν μεγάλην ἑορτὴν τοῦ πυρός, τὴν ἡμέραν τῆς λιτανείας τοῦ θεοῦ Μινοῦ, τὴν ἡμέραν τῶν προσφορῶν, τὰς πρώτας καὶ μέσας ἑκάστου μηνὸς καὶ καθ' ἑκάστην». Συνήθως τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ εὐκτηρίου οἴκου περιέχει ἕνα μόνον θάλαμον. Εἰς τὸ βάθος ὀρθοῦται στήλη ὀρθογωνικὴ μεγάλη, εἰς τοὺς πόδας τῆς ὁποίας ἁπλοῦται πλὰξ προσφορῶν ἀλαβαστρίνη, ἢ ἐκ γρανίτου ἢ ἀσβεστολίθου, καὶ ἐνίοτε δύο μικροσκοπικοὶ ὀβελίσκοι ἢ δύο βωμοί, κοῖλοι ἄνωθεν διὰ νὰ δέχωνται τὰ πρόσφορα, ἢ τὰς σπονδὰς ἢ σφάγια, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιγραφή. Ἡ στήλη μιμεῖται θύραν κλειστήν. Εἰς τὸ ὑπέρθυρον ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ τῶν πετασμάτων εἶναι αἱ εἰκόνες αὐτοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του. Ἡ μικρὰ σκηνὴ τοῦ βάθους τὸν παριστάνει καθήμενον εἰς τὴν τράπεζαν καὶ μάλιστα ἐπιγραφὴ ἀναγράφει τὰ διάφορα φαγητά. Ἡ στήλη ἀποτελεῖ τὴν πρόσοψιν τοῦ «αἰωνίου οἴκου», ἦτο δὲ κλειστή, διότι ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ταφῆς οὐδεὶς πλέον ἐδικαιοῦτο νὰ εἰσδύσῃ ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἡ σαρκοφάγος. Τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ ἀναγράφεται, διότι ἀποτελεῖ τὴν ὀντότητά του. Ἀνώνυμος νεκρὸς εἶναι ὡς νὰ ἐξουδενώθη. Ἡ ἀφιέρωσις εἰς τὸν Ἄνουβιν γίνεται διὰ νὰ δώσῃ μέρος τῶν προσφορῶν εἰς τὸν νεκρόν, ἀφοῦ οὐδεμία ἐπικοινωνία ἄμεσος εἶναι δυνατὴ μεταξὺ νεκροῦ καὶ ζώντων. Τὸ «διπλοῦν» τῶν τροφῶν ἔτρεφε τὸ «διπλοῦν» τοῦ νε-

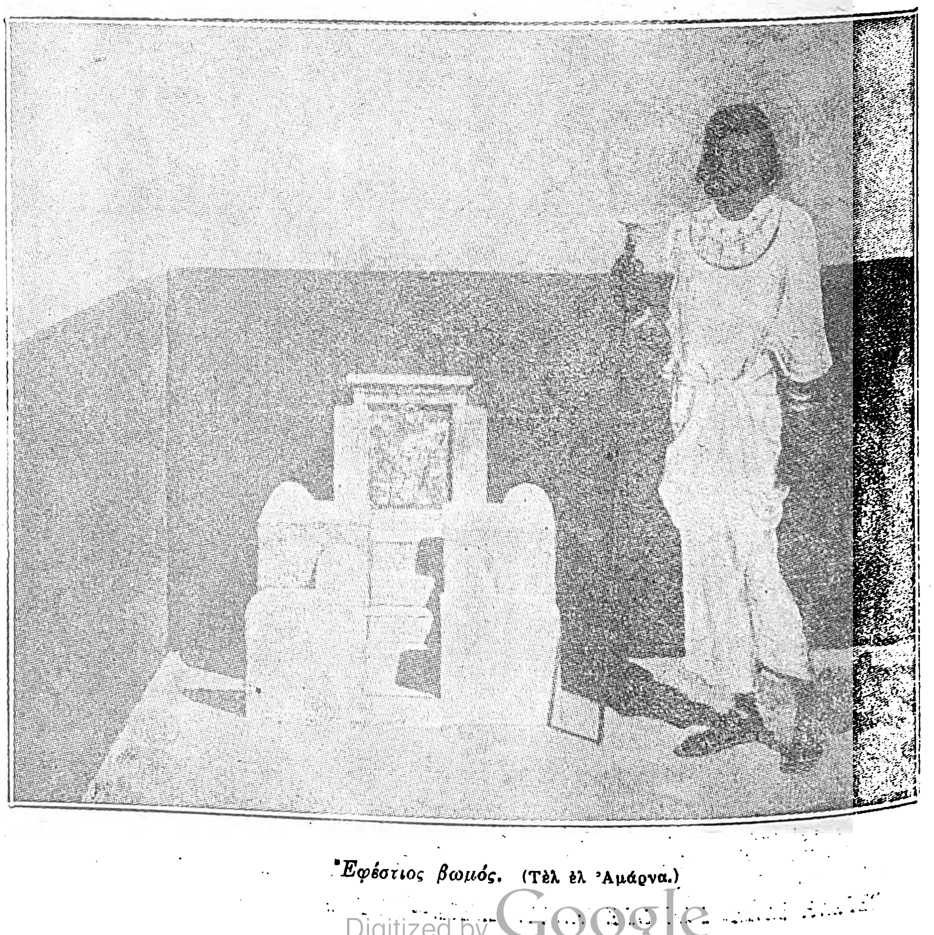

Ἑφέστιος βωμός. (Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα.)

Digitized by Google

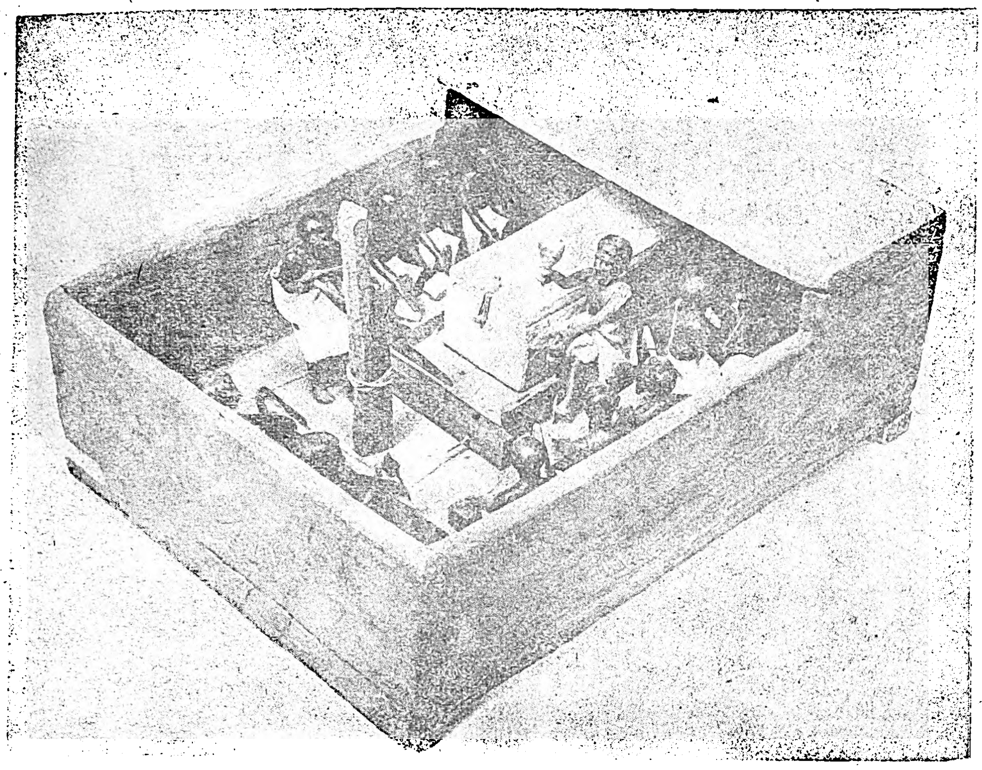

Ὑπόδειγμα ξυλουργείου, εὑρεθὲν ἐντὸς τάφου.

κροῦ. Ἐκτὸς τῆς στήλης ἐκοσμεῖτο καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων δι' εἰκόνων, αἵτινες χάρις εἰς τὰς ἐπῳδὰς ἐπραγματοῦντο ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ.

Εἰς τοιχογραφίας τάφων βλέπομεν εἰκονιζόμενον τὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ νεκρὸς διήνυε τὴν μετὰ θάνατον πορείαν. Οἱ Αἰγύπτιοι, ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν λαῶν, ἐπίστευον ὅτι ἡ διάβασις ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν «ἄλλην γῆν» γίνεται εἰς ὡρισμένον σημεῖον. Τὸ ἀκριβὲς λοιπὸν σημεῖον, ὅθεν αἱ ψυχαί των ἐξεκίνουν διὰ τὸν Ἀμέντι, τὸν Ἅδην, εὑρίσκετο δυτικῶς τῆς Ἀβύδου, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει μία βαθεῖα ρωγμὴ τῆς λιβυκῆς ὀροσειρᾶς. Ἡ λέμβος τοῦ ἡλίου φθάνουσα τὸ βράδυ εἰς τὸ τέρμα τοῦ ἡμερησίου δρόμου της ὠλίσθαινε μετὰ τῆς συνοδείας τῶν θεῶν εἰς τὸ «χάσμα τῆς ρωγμῆς» καὶ εἰσέδυεν εἰς τὴν χώραν τῆς νυκτός. Αἱ ψυχαὶ διαλίσθαινον καὶ αὐταὶ ταυτοχρόνως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ὀσίριδος. Ὤφειλον λοιπὸν πανταχόθεν τῆς Αἰγύπτου αἱ ψυχαὶ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἄβυδον, καὶ ἡ πορεία αὕτη ἐγίνετο διὰ τοῦ Νείλου. Ὁ διάπλους αὐτὸς τοῦ ποταμοῦ συχνὰ εἰκονίζεται εἰς παραστάσεις ἐνταφίους. Ὁ νεκρὸς περιβεβλημένος τὰ ἐπὶ γῆς ἐνδύματα, κυβερνᾷ τὸ πλοῖον ὡς νὰ ἦτο ἐν ζωῇ. Ἄλλοτε ὅμως εἶναι ἐγκλεισμένος εἰς φέρετρον περιστοιχούμενον ἀπὸ τὰς θρηνῳδοὺς καὶ τοὺς ἱερεῖς. Μικραὶ λέμβοι καὶ φορτηγίδες συνοδεύουν τὴν νεκροφόρον λέμβον φορτωμέναι ποικίλας προσφοράς. Τὸ πλήρωμα φωνάζει τὴν εὐχήν: «Ἐν εἰρήνῃ, ἐν εἰρήνῃ πλησίον τοῦ Ὀσίριδος!», ἐνῷ ἄλλοι συνομιλοῦν ζωηρῶς ἢ καὶ διαπληκτίζονται. Νομίζει κανεὶς ὅτι πρόκειται πραγματικὸς πλοῦς καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχαῖοι περιηγηταὶ ἠπατήθησαν. Ἔγραψαν ὅτι οἱ ἐπιφανέστεροι καὶ πλουσιώτεροι τῶν Αἰγυπτίων ἐθεώρουν τιμήν των νὰ ταφῶσιν εἰς Ἄβυδον παρὰ τὸν τάφον τοῦ Ὀσίριδος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ καθεὶς ἦτο θαμμένος εἰς τὴν πόλιν του, ἀλλ' ἡ ψυχή του ἐξετέλει τὸ ταξίδιον αὐτὸ τὸ ἀναπόφευκτον.

Ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐντάφιοι τοιχογραφίαι ἔχουν ὡς θέμα τὴν παρασκευὴν καὶ μεταφορὰν τῶν πρὸς τοὺς νεκροὺς προσφορῶν τῶν ζώντων. Συχνὰ πλούσιοι ἢ ἄρχοντες συνῆπτον συμβόλαιον ζῶντες ἀκόμη μετὰ τῶν ἱερέων. Ἔδιδον γαίας ἢ εἰσοδήματα εἰς ὡρισμένον ναόν, τούτου δὲ οἱ ἱερεῖς ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τελοῦν τὰς κανονισμένας μνημοσύνους θυσίας καὶ δεήσεις. Αἱ ἰδιοκτησίαι αὐταί, ὅμοιαι μὲ τὰ ἰδικά μας μοναστηριακὰ κτήματα εἰς «αἰώνιον μνημόσυνον» ἢ τὰ *βακούφια* τῶν μουσουλμάνων, ἦσαν τὰ «κτήματα τοῦ τάφου» καὶ ἐπρομήθευον τὰ κρέατα, τὰ λαχανικά, τὰ ὀπωρικά, τὰ ἀσπρόρρουχα καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται διὰ τὴν συντήρησιν ἑνὸς σπιτικοῦ. Δι' αὐτὸ αἱ ἐντάφιοι γλυπταὶ παραστάσεις μᾶς ἀπεικονίζουν τὰ ἀξιολογώτερα ἐπεισόδια τῆς ἀγροτικῆς, οἰκιακῆς ἢ καὶ βιομηχανικῆς ζωῆς. Ἐδῶ βλέπομεν τὸ ὄργωμα, τὴν σποράν, τὴν συγκομιδήν, τὸ ἁλώνισμα, τὴν ἀποθήκευσιν τοῦ σίτου, ἔπειτα τὴν καλλιέργειαν τῶν ζῴων καὶ τῶν πουλερικῶν. Παρέκει ὅμιλος ἐργατῶν καταγίνεται εἰς τὰς ἰδιαιτέρας του ἀσχολίας. Ὑποδηματοποιοί, ὑαλοποιοί, χύται, ξυλουργοί, παρίστανται κατὰ σειράν. Ναυπηγοὶ κόπτουν δένδρα καὶ ναυπηγοῦν πλοῖον, γυναῖκες νήθουν καὶ ὑφαίνουν, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἀρχιεργάτου αὐστηροῦ μὴ διατεθειμένου ν' ἀνέχηται τὰς φλυαρίας των. Καὶ ὅλα αὐτὰ συνοδεύονται μὲ ἐξηγηματικὰς ἐπιγραφάς, παρμένας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. «Βάστα καλά! Σφάζε δυνατά»! παραγγέλλει κρεοπώλης εἰς τὸν βοηθόν του, ὅστις κρατεῖ αἰχμάλωτον βοῦν εἰς σφαγήν. «Ἕτοιμος! Κάμε ὅπως θέλεις», ἀπαντᾷ ὁ βοηθός. Λεμβοῦχος ἀλλαχοῦ φωνάζει εἰς γέροντα ἁλιεύοντα ἀπὸ τῆς ὄχθης: «Ἔλα στὸ νερὸ νὰ βρῇς ψάρια» καὶ ὁ γέρων ἀπαντᾷ: «Ἄφησε τὰ λόγια». Εἰκόνες καὶ ἐπιγραφαὶ εἶχον μαγικὴν δύναμιν. Ἐπετύγχανον νὰ καταστήσουν ἄνετον τὴν ζωὴν τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἢ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τοὺς κινδύνους. Ὅπως ἡ ἐπανάληψις τοῦ τυπικοῦ «Προσκύνημα εἰς τὸν Ὄσιριν διὰ νὰ παρέχῃ τακτικῶς ἄρτον, ποτά, ἐνδύματα, τρόφιμα εἰς τὸν νεκρὸν» ἐπρομήθευεν εἰς τὸν νεκρὸν ἀντὶ πραγματικῆς προσφορᾶς, τὴν ἀπολαυὴν τῶν εἰδῶν τούτων, οὕτω καὶ ἡ ἀπεικόνισις μερικῶν πράξεων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ τάφου ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτὸν τὴν πραγματικὴν ἐκτέλεσιν τούτων. Τὸ διπλοῦν (Κᾶ) ἀποτραβηγμένον εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου του ἔβλεπεν ἑαυτὸ ἐπὶ τῶν τοίχων νὰ μεταβαίνῃ εἰς τὸ κυνήγιον, νὰ τρώγῃ καὶ νὰ πίνῃ μετὰ τῆς γυναικός του καὶ ἔτρωγε καὶ ἔπινε μετ' αὐτῆς. Ἡ σπορά, τὸ ὄργωμα, ἡ συγκομιδὴ ἐξετελοῦντο πραγματικῶς διὰ τῆς μαγικῆς ἐνεργείας. Ὅλος ὁ κόσμος τῶν θεραπόντων καὶ τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τῶν τοίχων ἦτο τόσον πραγματικὸς ὅσον καὶ τὸ διπλοῦν. Ἡ εἰκὼν τῶν δούλων ἤρκει διὰ τὴν σκιὰν τοῦ κυρίου. Ὁ Αἰγύπτιος ἐπίστευεν ὅτι γεμίζων τὸν τάφον του μὲ εἰκόνας ἐπιγείων ἀσχολιῶν παρέτεινε πέραν τῆς ἐπιγείου ζωῆς τὴν ἀπολαυὴν πάντων τῶν ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα εἰς τὰς εἰκόνας κατεσκευάζοντο καὶ παντὸς τοῦ πλούτου τὸν ὁποῖον τῷ προσεκόμιζον.

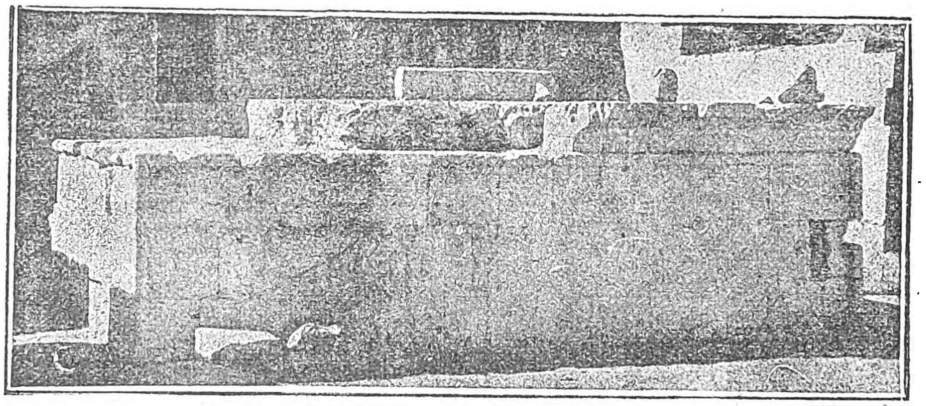

Βωμός. Εἰς τὴν ὄπισθεν πλευρὰν κλῖμαξ ἐπιτρέπει τὴν ἄνοδον εἰς αὐτόν.
[(ΙΗ'. Δυν.). — Δεῖρ ἐλ Μπάχαρι].

Εἰς τὸν οὕτω κοσμημένον θάλαμον τοῦτον συνήρχοντο τὰς τεταγμένας ἡμέρας οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς διὰ ν' ἀποδώσουν τὴν νενομισμένην τιμὴν εἰς τὴν μνήμην τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὰς τοιχογραφίας τὸν ἔβλεπον ὅπως τὸν ἐγνώρισαν, μὲ τὰς ἰδίας ἀσχολίας καὶ τὰς ἰδίας συνηθείας. Ἤξευραν ὅτι πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχον τοῦ θαλάμου του ἦτο μικρὸς χῶρος, ἕνα *σερδάπ*, εἰς τὸ πάχος τοῦ τοίχου γεμᾶτος ἀπὸ μικρὰ ἀγαλμάτια τοῦ νεκροῦ στοιβαγμένα ἀτάκτως. Συνήθως τὸ σερδάπ αὐτὸ δὲν συνεκοινώνει μὲ τὸν θάλαμον. Ἐνιαχοῦ ὅμως μία σχισμὴ ἀπὸ τοῦ θαλάμου ἔφερεν εἰς αὐτό. Τότε ἀπὸ τὴν σχισμὴν αὐτὴν ἐψιθύριζον εὐχὰς καὶ ἔκαιον θυμιάματα ὑπὲρ αὐτοῦ. Τὰ ἀγάλματα διὰ τῶν ἐπῳδῶν εἶχον ταυτισθῆ πρὸς ἐκεῖνον. Διότι ἡ μομία ἠδύνατο νὰ καταστραφῇ. Διὰ τῶν πολλῶν ὅμως ἀγαλμάτων παρείχοντο πολλὰ ὑπόβαθρα εἰς τὸ Κᾶ. Ἐντεῦθεν τὸ πλῆθος τῶν ἐνταφίων ἀγαλματίων τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται. Ἐτίθεντο ἀκόμη ἀγαλμάτια καὶ τῶν δούλων των, πάντοτε εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν στάσιν τῆς εἰδικῆς ἑκάστου ὑπηρεσίας. Ὁ γραφεὺς ἐκάθητο σταυροποδητί, ὁ ἄρχων ἐπὶ ἕδρας ἀνέμενε τὴν ὑποτέλειαν τῶν ὑπ' αὐτόν, ὁ ἐπιστάτης ὄρθιος ἐπέβλεπε καὶ ἐκράτει μαστίγιον κ.ο.κ. Σημειωτέον

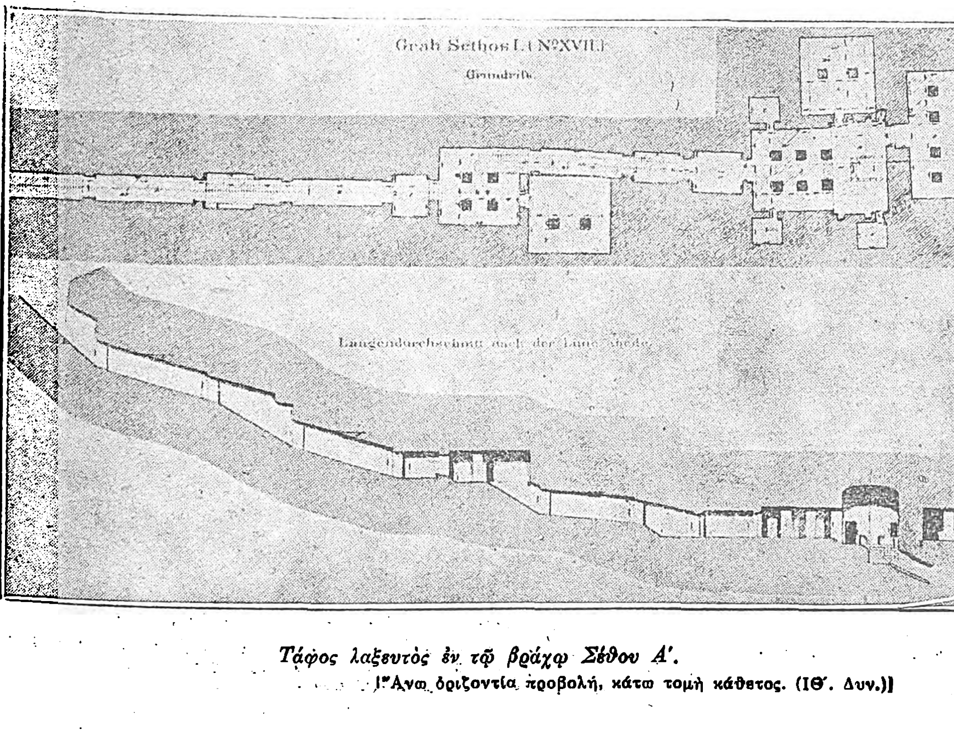

Τάφος λαξευτὸς ἐν τῷ βράχῳ Σέθου Α'.
[Ἄνω ὁριζοντία προβολή, κάτω τομὴ κάθετος. (ΙΘ'. Δυν.)]

Digitized by Google

Πλὰξ προσφορῶν καὶ σπονδῶν.
(Ἐμπρὸς ἐν ἀναγλύφῳ τεμάχια βοός, κεφαλή, μηρὸς κλπ., ὄπισθεν κοιλώματα μετ' ὀχετοῦ πρὸς σπονδάς.)

ὅμως ὅτι ἐνῷ ἐπετελεῖτο ἡ φυσιογνωμικὴ ὁμοιότης παρίσταντο κατὰ κανόνα ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς τὴν ἀκμήν των. Τοῦτο ἵνα ἀπολαύσουν τὴν μέλλουσαν ζωὴν χωρὶς τὰς κακουχίας τοῦ γήρατος καὶ τῶν παθήσεων. Μόνον ἔντονος παρασχηματισμὸς τοῦ σώματος ἀναπαρίστατο κατ' ἀνάγκην, διότι τὸ διπλοῦν δὲν θὰ ἐφήρμοζεν εἰς σύμμετρον σῶμα.

Τὸ φρέαρ τὸ φέρον εἰς τὸ ὑποχθόνιον νεκρι-

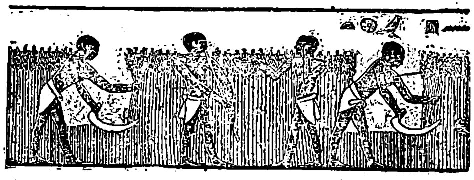

Θερισμὸς στάχεων.
(Ἀπὸ τοιχογραφίαν τάφου.)

κὸν δωμάτιον τῆς μομίας ἤνοιγε συνήθως εἰς μίαν γωνίαν τοῦ θαλάμου τῶν μνημοσύνων· συχνὰ ὅμως διὰ ν' ἀνακαλύψῃ κανεὶς τὸ στόμιον εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναβῇ εἰς τὸ δῶμα τοῦ ἐξωτερικοῦ ναΐσκου. Τὸ διὰ μέσου τοῦ χώματος ὄρυγμα εἶναι τετραγωνικῆς τομῆς κτιστὸν διὰ λίθων μεγάλων καὶ καλῶν πετρῶν μέχρι τοῦ βράχου. Τὸ σύνηθες βάθος του εἶναι 12—15 μ., ἐνίοτε ὅμως φθάνει τὰ 30 μ. Εἰς τὸ βάθος καὶ πρὸς τὸ νότιόν του

Πλινθοποιοί.
(Ἡ παράστασις εἰκονίζει πάσας τὰς λεπομερείας τῆς ἐργασίας.)

μέρος κάμπτεται εἰς διάδρομον ὁριζόντιον ταπεινότερον ἀπὸ ἀνθρώπου ἀνάστημα, ὅστις φέρει εἰς τὸ δωμάτιον τῆς μομίας. Εἶναι γλυμμένον εἰς τὸν βράχον μὲ τοιχώματα ἀκόσμητα. Εἰς τὸ μέσον εἶναι ἡ σαρκοφάγος ἀπὸ καλὸν μάρμαρον

Ἀμένωφις Δ' προσφέρων θυσίαν εἰς τὸν Ἄτουν.
(ΙΗ' Δυν.).—Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα.)

ἢ γρανίτην ἢ μαῦρον βασάλτην, φέρουσα ἐνίοτε τὸ ὄνομα καὶ τοὺς τίτλους τοῦ νεκροῦ. Οἱ ἐργάται ἀφοῦ συνεκόλλων καλῶς τὸ κάλυμμα τῆς σαρκοφάγου ἄφηναν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου τούτου τεμάχια βοός, τὸν ὁποῖον εἶχον θυσιάσει εἰς τὸν ἄνω θάλαμον, δοχεῖα μὲ ὀπώρας καὶ λαχανικά, ἀμφορεῖς μὲ οἶνον, δοχεῖα μὲ ὕδωρ πήλινα, ἔπειτα ἐτοίχιζον ἐπιμελῶς τὴν εἴσοδον τοῦ διαδρόμου καὶ κατόπιν ἐγέμιζον τὸ φρέαρ διὰ συν-

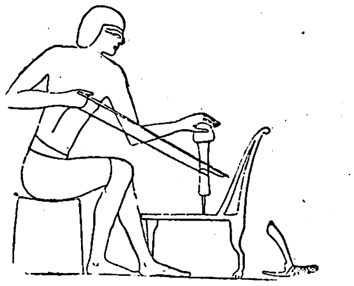

Ξυλουργὸς ἀνοίγων ὀπὰς εἰς τὸ ξύλον ἕδρας διὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ στηρίγματα τῶν χειρῶν.

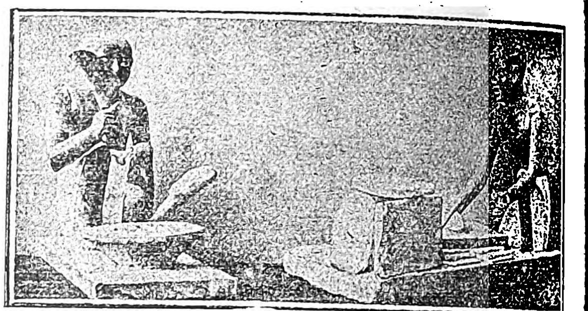

Μάγειρος καὶ ἀρτοποιός.
(Μουσεῖον Καΐρου).

τριμμάτων πετρῶν, ἄμμου καὶ χώματος. Ἔβρεχον αὐτὸ ἀφθόνως καὶ οὕτως ἐφράττετο στερεώτατα. Οἱ τάφοι οὗτοι κατήρτιζον ὑποχθόνιον πόλιν πολὺ μᾶλλον ἐκτεταμένην τῆς πόλεως τῶν ζώντων.

ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ (Ἀρχ.). Ἀπὸ τῶν πρώτων αἰγυπτιακῶν δυναστειῶν οἱ λαϊκοὶ τάφοι διαφέρουν τῶν βασιλικῶν, διότι οἱ βασιλεῖς, μετέχοντες ἐκ γενετῆς τῆς θεότητος, ἐλατρεύοντο θανόντες. Τῆς Α' καὶ Β' δυναστείας οἱ βασιλικοὶ τάφοι ἦσαν ὑπόγειοι. Ἀπὸ τῆς Γ' δυναστείας παρουσιάζουν ἐπίγειον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον εἶναι μέγας *μασταμπᾶς* ὀρθογωνικὸς ἐκ πλίνθων ὠμῶν, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου δώματος τοῦ ὁποίου ἤνοιγε κάθοδος ἢ κλῖμαξ απότομος φέρουσα εἰς τὸν νεκρικὸν θάλαμον. Οὐδεμία κόσμησις ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερική, οὔτε κἂν καμμία στήλη ἐξηγηματική. Ἡ περίφημος κλιμακωτὴ πυραμὶς τῆς Σακχαρᾶς κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δζέζερ, ἑνὸς τῶν τελευταίων φαραὼ τῆς Γ' δυναστείας, δὲν εἶναι ἀκόμη πλήρης πυραμίς. Γιγάντιος λιθόκτιστος μασταμπᾶς, τετραγωνικός, φέρει διαδοχικῶς μικροτέρων διαστάσεων ἄλλους ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ φαίνεται κλιμακωτός. Ἐπὶ τῆς Δ' δυναστείας ὁ πρῶτος τάφος τὸν ὁποῖον εἶχε κτίσει δι' ἑαυτὸν ὁ Σνεφροῦ εἰς Μεϊδοὺμ ἦτο μᾶλλον μασταμπᾶς παρὰ πυραμίς, ἀλλὰ κατόπιν ὁ ἴδιος ἐδέχθη τὸν ἐπικρατήσαντα τύπον τῆς ὀρθίας τετραγωνικῆς πυραμίδος μετὰ τριγωνικῶν πλευρῶν εἰς τὸν ἐν Δαχσοὺρ τάφον του. Οἱ θάλαμοι πολὺ μικροὶ κεῖνται σχεδὸν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐδάφους, θαμμένοι ὑπὸ τὸν τεράστιον ὄγκον τῆς λιθοδομίας, φέρει δ' εἰς αὐτοὺς διάδρομος κεκλιμένος καὶ ἀρχίζων ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ μνημείου. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σνεφροῦ υἱοθέτησαν τὸ παράδειγμά του καὶ χωρὶς ν' ἀλλοιώσουν τὰ μεγάλας γραμμάς, ἐπέφερον σημαντικὰς προσθήκας. Δυσκολώτατα τεχνικὰ προβλήματα εὗρον ἀξιοθαύμαστον τὴν λύσιν των εἰς τὰς πυραμίδας τοῦ Χέοπος, τοῦ Χεφρῆνος καὶ τοῦ Μυκερίνου, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀριστουργήματα οἰκοδομικῆς, διότι αἱ τεράστιαί των διαστάσεις οὐδαμῶς βλάπτουν τὴν τελειότητα τῶν λεπτομερειῶν. Τὰ ἐπικείμενα στρώματα τῶν τεραστίων λίθων ἐκάλυπτεν ἐπίστρωμα ἐξ ἀσβεστίτου ἢ γρανίτου λειασμένου. Κατὰ τὴν κάθετον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ὑπέρκεινται κενὰ πρὸς ἀνακουφισμὸν τῆς στέγης τοῦ θαλάμου, εἰς ὀχετοὶ ἀερισμοῦ φθάνουν ἀπὸ τούτου μέχρι τῶν πλευρῶν τοῦ κολοσσοῦ. Θάλαμοι καὶ κενὰ ἔχουν τοὺς τοίχους των ἀπὸ τεραστίους ὀγκολίθους λειασμένους καὶ τόσον τεχνηέντως ἡρμοσμένους, ὥστε καὶ σήμερον δὲν εἰσχωρεῖ εἰς τὰς ἁρμογάς των λεπὶς μαχαίρας. Κατὰ σημεῖα τῶν διαδρόμων ὀγκόλιθοι τοποθετημένοι εἰς ὑπερκείμενα κοιλώματα ἀφίνοντο νὰ καταπέσουν, ὥστε ἀπέφραττον διὰ παντὸς τὴν δίοδον, ἡ δὲ εἴσοδος τοῦ μνημείου ἐκρύπτετο ὑπὸ τὸ γενικὸν τῆς ἐπιφανείας ἐπίστρωμα τῶν πλακῶν τοῦ γρανίτου. Ἔξω τῆς πυραμίδος καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς Ἀν. πλευρᾶς ὑψοῦτο ὁ εὐκτήριος οἶκος, ὅπου ἐτελετουργεῖτο ἡ λατρεία τοῦ νεκροῦ, μετὰ τοῦ ἱεροῦ του, τὴν περίστυλόν του αὐλήν, τὰ προαύλια, τὰς ἀποθήκας, πέραν δ' αὐτῆς ὑψοῦντο ταπεινῶς αἱ πυραμίδες τῶν συγγενῶν τοῦ βασιλέως. Τὸ ὅλον ἦτο περιτειχισμένον ἐντὸς τετραγώνου λιθοκτίστου περιβόλου, δι' οὗ ἀπεμονοῦτο. Διάδρομος ὑπόστεγος κατήρχετο ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου πρὸς τὴν κοιλάδα, μέχρις οἰκοδομῆς χρησιμευούσης ὡς προπύλαια, συνήθως δὲ διαστάσεων μεγάλων, ὅπως εἰς τὴν πυραμίδα τοῦ Χεφρῆνος, γνωστῆς ὡς «ναὸς τῆς Σφιγγός», ὅπου θαυμάζομεν τοὺς τεραστίους γρανιτικοὺς στυλοβάτας καὶ τὰ ἀλαβάστρινά του τοιχώματα. Αἱ πυραμίδες τῆς Ε' δυναστείας βαίνουσιν ἐλαττούμεναι τὰς διαστάσεις, τὸ δὲ κρυπτόν των μέρος ἀμελέστερον οἰκοδομεῖται, ἐξ οὗ καὶ οἱ καταρρεύσεις αἱ συντρίψασαι τοὺς νεκρικοὺς θαλάμους. Ἀντιθέτως ἀναπτύσσονται μεγάλως οἱ νεκρικοὶ ναΐσκοι, πάντοτε πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἡ δὲ κοσμητική των διαρκῶς γίνεται πολυτελεστέρα. Αἱ βαρεῖαι τετράγωνοι παραστάδες ἀντικαθίστανται ἀπὸ κομψοὺς κίονας μετὰ κιονοκράνων φοινικοσχήμων ἢ παπυροσχήμων. Οἱ

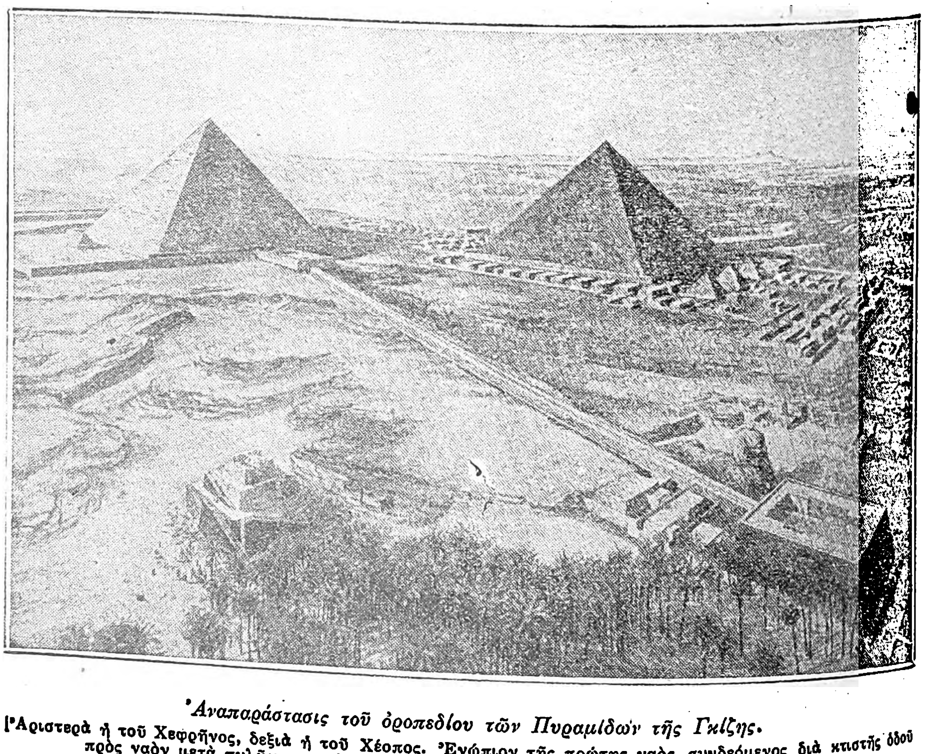

Ἀναπαράστασις τοῦ ὀροπεδίου τῶν Πυραμίδων τῆς Γκίζης.
[Ἀριστερὰ ἡ τοῦ Χεφρῆνος, δεξιὰ ἡ τοῦ Χέοπος. Ἐνώπιον τῆς πρώτης ναὸς συνδεόμενος διὰ κτιστῆς ὁδοῦ πρὸς ναὸν μετὰ πυλῶνος μεγάλου παρὰ τὴν Σφίγγα. Περὶ τὰς πυραμίδας πλῆθος μικρῶν πυραμίδων καὶ μασταμπᾶ.—(Δ' Δυν.).

Digitized by Google

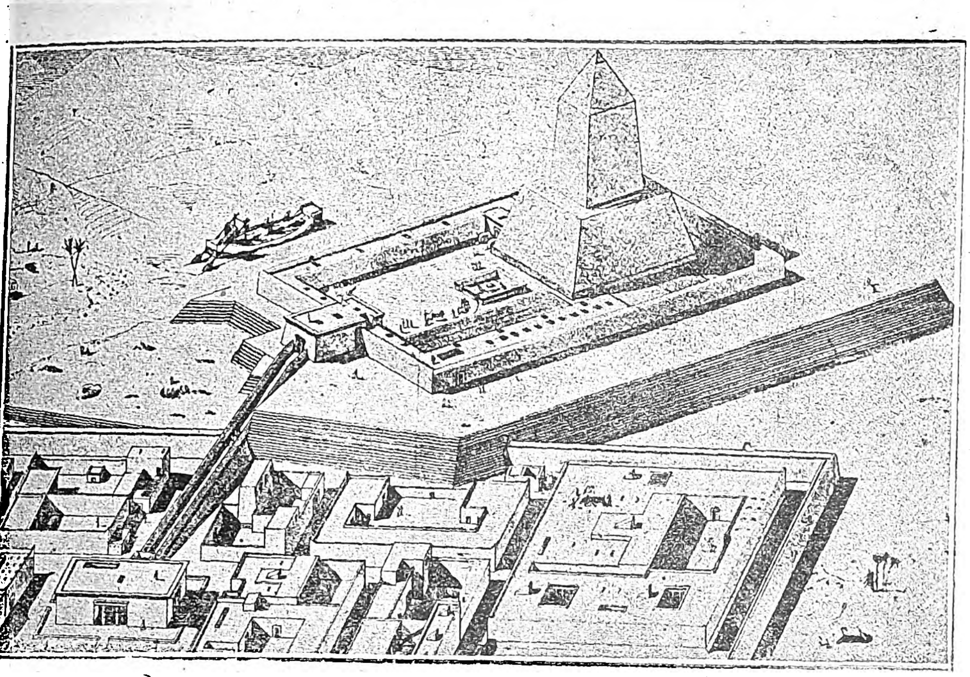

Ἀναπαράστασις τοῦ ὑπὸ τοῦ Νέουσερ παρὰ τὸ Ἀμπουσὶρ ἱδρυθέντος ἱεροῦ τοῦ Ρᾶ.

(Ἐπὶ ὑψηλῆς καὶ εὐρυτάτης κρηπῖδος πυραμιδικὸς κορμὸς βαστάζων ὀβελίσκον, σύμβολον τοῦ θεοῦ. Ἐνώπιον τούτου βωμὸς καὶ αὐλὴ θυσιῶν τοιχισμένη μὲ ἰσχυρὸν πυλῶνα εἰς ὃν ἄγει ἀπὸ τῆς πόλεως κειμένης κάτω τῆς κρηπῖδος ὁδὸς κτιστὴ ἀνάντης μὲ πυλῶνα καὶ κατὰ τὸ κάτω ἄκρον της.—(Ε΄ Δυν.)

κυριώτεροι θάλαμοι ἔχουν τὸ δάπεδον καὶ τὰς κρηπῖδας ἐκ μεγάλων πλακῶν βασάλτου, τὰ δὲ τοιχώματα ἐκ λίθου λευκοῦ λεπτοκόκκου καλύπτονται ἀπὸ ἀνάγλυφα καλλιτεχνικώτατα. Παριστάνουν τὰ κατορθώματα τοῦ θανόντος μονάρχου, τὰς νικηφόρους του ἐκστρατείας καὶ τῶν ἐχθρῶν του τὴν ταπείνωσιν. Παρίσταται ἁλιεύων ἢ κυνηγῶν καὶ παρ᾽ αὐτῷ οἱ θεοί, ὑφ᾽ ὧν τὴν προστασίαν ἐτέθη. Ἡ γενικὴ ἐν τούτοις διάταξις μένει ἡ αὐτή. Τὰ παρὰ τὴν κοιλάδα προπύλαια φέρουν εἰς τὸν ἐπίστεγον διάδρομον ὅστις ἀνέρχεται πρὸς τὴν μεγάλην αὐλὴν περίστοον, ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὸ δημόσιον διαμέρισμα τοῦ νεκρικοῦ ναοῦ. Ἀπωτέρω αἱ αἴθουσαι τῶν ἀγαλμάτων, τῶν ἀποθηκῶν καὶ σειρὰ μικρῶν θαλάμων φέρουν διὰ πολλῶν ἑλιγμῶν εἰς τὸ ἱερόν, ὅπου ἵσταται ἐπὶ τῆς πυραμίδος αὐτῆς ἡ μεγάλη στήλη, ψευδόθυρα δι᾽ ἧς ὑπετίθετο ὅτι τὸ διπλοῦν τοῦ νεκροῦ ἠδύνατο νὰ ἐξέρχεται καὶ ν᾽ ἀπολαύῃ τῶν προσκομιζομένων αὐτῷ προσφορῶν.

Ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Οὐνᾶ τελευταίου τῆς Ε΄ δυναστείας εἰς τὰ τοιχώματα τῶν ὑπογείων θαλάμων ἕως τότε τελείως γυμνὰ καὶ μόνην τὴν μομίαν περιβάλλοντα, ἐγγράφονται τὰ θρησκευτικὰ κείμενα τὰ χρήσιμα εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωήν. Ὁ Οὐνᾶς ἤντλησεν ἀφθόνως ἀπὸ τῶν ἡλιουπολιτικῶν κειμένων τῶν μαγικῶν ἐπῳδῶν καὶ δεήσεων, δι᾽ ὧν τὸ θεῖον τοῦ βασιλέως στοιχεῖον ἐπανεύρισκεν ἑαυτὸ ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ. Οἱ βασιλεῖς τῆς ΣΤ΄ δυναστείας ἤντλησαν ἀφθονώτερον. Δυστυχῶς τὰ πλεῖστα τῶν πυραμιδικῶν τούτων κειμένων ἀνευρέθησαν θρυμματισμένα. Οἱ τάφοι τῶν μετ᾽ αὐτοὺς φεουδαρχῶν πλέον βασιλέων οὐδὲ κἂν διεσώθησαν.

Ἐκ τῶν πολλῶν σωζομένων πυραμίδων, αἱ ὀνομαστόταται διὰ τὰς διαστάσεις των εἶναι αἱ τρεῖς μεγάλαι τῆς *Γκύζης*, ἡ τοῦ *Χέοπος*, ἡ τοῦ *Χεφρῆνος* καὶ ἡ τοῦ *Μυκερίνου* (βλ. *οἰκείας* λέξεις).

Ἡ τοῦ Χέοπος μεγίστη πασῶν ἔχει σήμερον ὕψος 138 μ. πλευρὰν τῆς τετραγώνου βάσεως 227 μ. καὶ κόψεως 217 μ. Ὥστε ὁ ὄγκος της εἶναι 2.562.576 μ. κ. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ πραγματικαὶ διαστάσεις ἦσαν μεγαλύτεραι, διότι ἡ βάσις εὐρυνομένη εὑρίσκεται κάτω τῶν ἄμμων καὶ σήμερον λείπει τὸ ἐπίστρωμα. Τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ παχείας πλάκας γρανίτου συγκολλημένας διὰ μίγματος στερεωτάτου καίτοι πάχους ὀλίγων χιλιοστῶν. Τῷ 1196 ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Μελὲκ ἐλ Ἀζὶζ Ὀσμὰν μπὲη Γιουσοὺφ ἐπειράθη νὰ διαλύσῃ τὴν μικροτέραν τῶν τριῶν, τὴν τοῦ Μυκερίνου. Ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας χιλιάδες ἐργατῶν ἐξηντλήθησαν παρ᾽ αὐτὴν δαπανηθέντων τεραστίων ποσῶν, καὶ δὲν κατωρθώθη παρὰ μέρος τοῦ ἐπιστρώματος νὰ ἀφαιρεθῇ. Καὶ ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς διενοήθη νὰ κατεδαφίσῃ τὴν μεγάλην πυραμίδα διὰ νὰ περιτειχίσῃ τὸ Κάϊρον. Εὐτυχῶς ὁ Λινὰν δὲ Βελλεφοὺτ ἀπέδειξεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ δαπάνη θὰ ὑπερέβαινε πολὺ τὸ κέρδος, ἡ δὲ ἠθικὴ ζημία ἐκ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐντυπώσεως θὰ ἦτο μεγίστη. Οἱ περιηγηταὶ ἀνέρχονται τῇ βοηθείᾳ τῶν ἰθαγενῶν ὁδηγῶν μέχρι τῆς κορυφῆς. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνάβασις αὐτὴ εἶναι πολὺ κοπιώδης, ἐπειδὴ οἱ λίθοι εἶναι πολὺ ὑψηλοί. Ἐπισκέπτονται ἐπίσης τὸ ἐσωτερικόν, ἂν καὶ ὁ ἀὴρ εἶναι πνιγηρὸς καὶ ἡ κίνησις ἐντὸς τῶν ὀχετῶν πολὺ ὀλισθηρά. Ἡ εἴσοδος εἶναι ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς.

Εἶναι δὲ ἄνοιγμα ὀχετοῦ ὕψους 1 μ. 20 καὶ 1 μ. 09 πλάτους, κατωφερικοῦ. Εἰς ἀπόστασιν 20 μ. συναντῶμεν εἴσοδον φραγμένην ἀπὸ ὀγκόλιθον γρανιτικόν, ὅστις ἔφραττεν ἄλλον ὀχετὸν ἀνερχόμενον. Εἰς τὴν διασταύρωσιν αὐτὴν εὐρύνεται τὸ ἄνοιγμα καὶ μία μὲν σῆραγξ κατέρχεται καὶ φθάνει εἰς θάλαμον κενὸν ὑπόγειον, μιὰ δὲ ἄλλη μεγάλη ἀνέρχεται. Ἡ κατερχομένη φέρει εἰς 70 μ. ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς εἰσόδου εἰς θάλαμον κενὸν καὶ μὴ περατωθέντα, πιθανῶς τὸν ἀρχικὸν νεκρικὸν θάλαμον. Τὸ κατέναντι τοίχωμα ἀνοίγει εἰς σήραγγα 16 μ. ἀδιέξοδον. Εἰς ὃ μέρος εὑρέθη ὁ ὀγκόλιθος ὤρυξαν οἱ μεταγενέστεροι τυμβωρύχοι διάδρομον 38 μ. πλάγιον, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτοπίσουν αὐτόν, καὶ δι᾽ αὐτοῦ φθάνομεν εἰς τὸν λεγόμενον *θάλαμον τῆς βασιλίσσης*. Οὗτος κεῖται ἐπὶ τῆς καθέτου τῆς κορυφῆς εἰς 120 μ. κάτω ταύτης καὶ εἰς 22 μ. ἄνω τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐδάφους. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν γρανιτικὸν ὀγκόλιθον εὑρίσκομεν ὄπισθεν αὐτοῦ τὴν εἴσοδον τῆς μεγάλης σήραγγος, μήκους 50 μ., πλάτους 1.50 καὶ ὕψους 8 μ. 50, ἥτις φέρει εἰς θάλαμον 5 μ. ὕψους, 5 μ. 34 πλάτους καὶ 10 μ. 33 μήκους, ὅστις λέγεται *θάλαμος τοῦ Φαραώ*. Πραγματικῶς εἰς αὐτὸν σώζεται ἀκόμη ἡ λάρναξ τοῦ Χέοπος ἀπὸ ρόδινον γρανίτην, ἀλλ᾽ εὑρέθη κενὴ καὶ ἄνευ τοῦ καλύμματός της. Ὅλος ὁ θάλαμος εἶναι ἐπεστρωμένος μὲ πλάκας ὁμοίου γρανίτου, ἡ δὲ ὀροφὴ βαστάζεται δι᾽ ἐννέα δοκῶν μονολίθων ἐπίσης ἐκ γρανίτου. Ἀπὸ τὸν θάλαμον αὐτὸν στενὸς διάδρομος φέρει εἰς πέντε ταπεινοὺς θαλάμους ἀμέσως καὶ διαδοχικῶς ὑπερκειμένους, εἰς

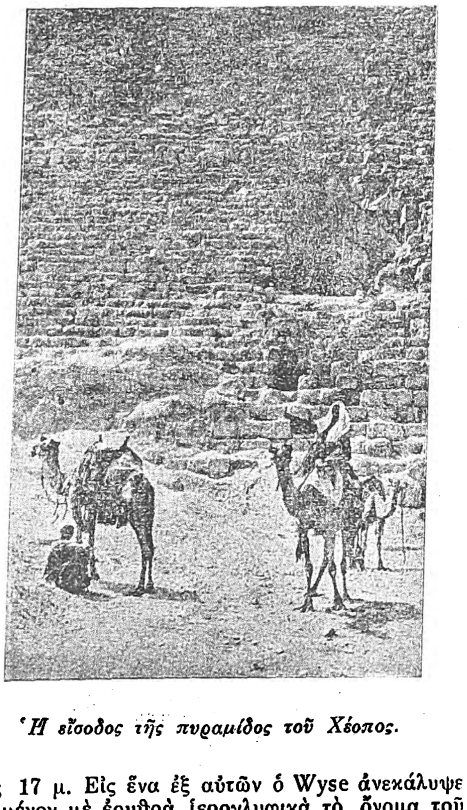

Ἡ εἴσοδος τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος.

ὕψος 17 μ. Εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν ὁ Wyse ἀνεκάλυψε γλυμμένον μὲ ἐρυθρὰ ἱερογλυφικὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πυραμίδος **Κουφοῦ (Χέοψ).**

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ὁ λαὸς μισῶν τοὺς δύο φαραὼ Χέοπα καὶ Χεφρῆνα διὰ τὴν τυραννίαν των ἀφήρεσε τὰ σώματα αὐτῶν ἀπὸ τὰς σαρκοφάγους του καὶ τὰ ἔκαυσε.

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως «Πυραμὶς» ἐγράφησαν πολλὰ αὐθαίρετα, ὅπως καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ δι᾽ ὃν ἱδρύθησαν. Ὁ Vilney ἠθέλησε νὰ παραγάγῃ τὴν λέξιν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὸ «πῦρ» καὶ «ἅπτω», διότι ἐνίοτε φαίνονται κατακόκκιναι, ὅταν δύῃ ὁ ἥλιος, καὶ διότι τὸ σχῆμά των προσομοιάζει πρὸς τὸ τῆς φλογός· ἄλλοι διότι ἦσαν δῆθεν ἀφιερωμέναι εἰς τὸν ἥλιον, ἄλλοι τέλος ἐκ τοῦ πυρὸς ἤτοι σῖτος, διότι δῆθεν ἐχρησίμευσαν ὡς ἀποθῆκαι σίτου εἰς τὸν πάγκαλον Ἰωσήφ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ λέξις εἶναι ἀρχαιοτέρα τῶν ἐθνῶν τούτων. Εἶναι φαραωνική, διατηρουμένη εἰς τὴν ἀρχαίαν κοπτικήν. *Πυραμὰ* σημαίνει *ὕψος*. Ὁ φαραωνικὸς λαὸς τὴν ὠνόμασε *Γεκουὲς Κουφοῦ*, ἤτοι τόπος τῆς λαμπρότητος τοῦ Χέοπος καὶ *Ἀκουΐς*, ἤτοι ἡ λαμπρά.

Πολλοὶ συγγραφεῖς ἐζήτησαν νὰ ἐξάρουν τὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν ἐμποιεῖ ὁ ὄγκος τοῦ ἱδρύματος τούτου εἰς τὸν πρῶτον ἐπισκεπτόμενον αὐτό. Καὶ ἐγράφησαν ἀληθῶς ὡραῖαι γραμμαί. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι οὐδεὶς ἔγραψεν ὡραιότερα τοῦ ἡμετέρου Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὅστις λέγει εἰς τὸν περιπλανώμενόν του:

«Καὶ τοῦ Ἄπιος τὴν Μέμφιν ἤγγισαν οἱ ὁδοιπόροι...
Ὢ! ἰδοὺ αἱ πυραμίδες, τὰ λατόμητά της ὄρη!
Ὡς θεοῦ δημιουργήσεις ἄρρηκτοι καὶ κολοσσαῖαι
Εἰς τὴν κόνιν νεκροῦ κόσμου στῆλαι μένουσιν ἀρχαῖαι.
Ἓν ἐκ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων, ἐπιζῶσιν αὗται μόνον
Σκιὰν χύνουσαι μεγάλην τεσσαράκοντα αἰώνων.
Μέτωπον ὑψοῦσι λεῖον
τροπαιοῦχοι τῶν τυράννων, τοῦ καιροῦ καὶ τῶν στοιχείων.

Ἤγειρε τοιοῦτον τύμβον εἰς τὰ νῶτα τῶν ἀέρων
ὁ τὴν ἄπειρον ἰδέαν τῆς ἀθανασίας φέρων.
Δὲν ἀνύψωσε τὸ γεῖτον τῶν ἀστέρων μαυσωλεῖον
χεὶρ θνητοῦ προσηλωμένου εἰς τὸν κάτω αὐτὸν βίον.
Ἔχουσαι εἰς γῆν τοὺς πόδας καὶ εἰς οὐρανὸν τὰ στήθη
αἱ μεγάλαι πυραμίδες ὀρθαὶ μένουσιν ὡς λίθοι
τοῦ συνόρου τοῦ ἐσχάτου
Μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου».

Καὶ ἐκ τοῦ ὄγκου των αἱ μεγάλαι πυραμίδες ἔδωκαν ὕλην εἰς ὡραίας μεταφοράς. Ἀναφέρομεν μόνον τὴν τοῦ Ἀλ. Δουμᾶ: «Ματαιοπονοῦν οἱ προβαίνοντες εἰς ἐγγραφὰς διὰ τὴν ἀνέγερσιν μνημείων πρὸς τιμὴν τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν. Διότι ἂν συνέλεγον τοὺς λίθους δι᾽ ὧν τοὺς ἄνδρας τούτους ἐλιθοβόλησαν οἱ σύγχρονοί των, θὰ ἐσχημάτιζον ὑπὲρ αὐτῶν πυραμίδας τοῦ Χέοπος.»

Πυραμίδες ὡς νεκρικὰ μνημεῖα ἀπαντῶσι πολλαχοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν ἀγρίων λαῶν: εἰς τὴν Νουβίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Ἐτρουρίαν, τὴν Περσίαν, τὰς Ἰνδίας, τὸ Σιάμ. Ἀκόμη δὲ εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Μαριάννων νήσων, εἰς τὴν Ρόζαν καὶ τὴν Τινίαν. Σπουδαιόταται δὲ εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἀμερικήν. Τυχοδιῶκται Εὐρωπαῖοι ἀναζητοῦντες συντομωτέραν ὁδὸν πρὸς διάβασιν τῶν βορείων ἐρήμων τῆς Ἀμερικῆς συνήντησαν πυραμίδα 41 μ. 80 ὕψους τῆς ὁποίας οἱ λίθοι εἶχον διαστάσεις μεταξὺ 1,62×0,48 καὶ 2,59×0,97. Διέφερον τῶν Αἰγυπτιακῶν καθ᾽ ὅτι αἱ πέτραι ἦσαν κομμέναι κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, ὥστε νὰ εἶναι λεῖαι, ἐνῷ εἰς τὰς αἰγυπτιακὰς ἡ λειότης τῶν πλευρῶν ἐπετυγχάνετο διὰ πλυκοστρώσεως ἰδιαιτέρας καὶ ἐπιχρίσματος. Πλησίον τῆς πόλεως Ταοτιχουαλκὰν τοῦ Μεξικοῦ, πλησίον μικροῦ ὄρους, ὑπάρχει πυραμὶς περιστοιχιζομένη ἀπὸ πολλὰς ἄλλας σχετικῶς πολὺ μικροτέρας, καὶ κτισμένη ἐπὶ γηλόφου. Ἔχει ὕψος 72 μ. καὶ πλευρὰν τῆς τετραγώνου βάσεως 208 μ. Αἱ πλευραί της ἀντικρύζουν τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, μία δὲ κλῖμαξ κατὰ τὴν βορεινὴν πλευρὰν διευθύνεται μέχρι πέραν τῶν προπόδων τοῦ γηλόφου πρὸς βορρᾶν. Μεμονωμένη τῶν ἄλλων πυραμίδων διὰ περιτειχίσματος κάμνει βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Αἱ ἄλλαι μικρότεραι ἔχουν τὰς πλευρὰς γεμάτας ἀπὸ ἐπιγραφὰς ἱερογλυφικῆς μορφῆς, τὸ δὲ περὶ ταύτας ἔδαφος εἶναι μεστὸν ἀπὸ συντρίμματα πηλίνων ἀγγείων κοσμημένων δι᾽ ἀναγλύφων ἢ ἐγγλύφων παραστάσεων. Ὁ σοφὸς Humbold εὗρεν εἰς Σολοῦλα τοῦ Μεξικοῦ μίαν πυραμίδα ὕψους 54 μ. καὶ πλευρᾶς βάσεως 4,39 μ.

Διὰ τοὺς ἀναζητοῦντας τὴν πάλαι ποτὲ πιθανὴν συγκοινωνίαν τῶν δύο κόσμων, παλαιοῦ καὶ νέου, καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἀτλαντίδος, αἱ ἀμερικανικαὶ πυραμίδες καὶ αἱ φαραωνικαὶ ἀποτελοῦν βεβαίως ἀξιόλογον ἐπιχείρημα.

Αἱ γνῶμαι τῶν Piazzi—Smith καὶ Abbé Moreux.—Ἐσχάτως ὁ ἀστρονόμος Abbé Moreux ἐξέδωκε βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον «Le Mystère des Pharaons» εἰς ὅ, ἐπαναλαμβάνων ἀρχαίαν φαντασιοπληξίαν τοῦ Σκώτου ἀστρονόμου Piazzi - Smith (1867), ζητεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ πυραμὶς τοῦ Χέοπος ἐκτίσθη διὰ νὰ ὑλοποιήσῃ, τρόπον τινὰ νὰ θεμελιώσῃ· δεδομένα τῆς γεωδαισίας καὶ κοσμογραφίας. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ βλέπει κανεὶς τὴν πολυμάθειαν ὑπηρετοῦσαν μίαν ἔμμονον ἰδέαν καὶ ἐνθυμεῖται τὸν εὐφυᾶ ἐκεῖνον Γάλλον ὅστις ἀνέλαβε ν᾽ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Ναπολέων Α΄. Καὶ τὸ κατώρθωσεν εὐφυέστατα, διὰ νὰ διδάξῃ ὅτι μὲ ὀλίγην εὐστροφίαν καὶ περισσοτέραν εὐρυμάθειαν ἠμπορεῖ κανεὶς ν᾽ ἀποδείξῃ ὅ,τι θέλει.

Ὁ Smith διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου

Digitized by Google

τοῦ Ἐδιμβούργου ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον καὶ τῷ 1867 ἔγραψε βιβλίον εἰς ὃ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ πυραμὶς τοῦ Χέοπος δὲν ἐκτίσθη ὡς τάφος τοῦ φαραὼ ἐκείνου, ἀλλ' ἠγέρθη ὡς μνημεῖον συνοψίζον τὰς σταθερὰς κοσμογραφικὰς ποσότητας καὶ μεγέθη. Τὴν παράδοξον αὐτὴν θεωρίαν συνοψίζει

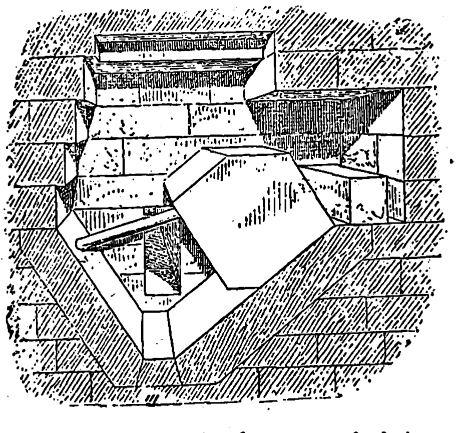

Πῶς ἔκλειεν ἡ εἴσοδος ἐσωτερικοῦ διαδρόμου πυραμίδος.

καὶ ἀναιρεῖ μὲ πολλὴν εἰρωνείαν ὁ Larousse «Dict. Univ. du XIX Siècle» ἐν λ. *Pyramides*. Πρὸ διετίας ὅμως ἐπανέλαβε τὴν ἰδίαν ὁ σοφὸς διευθυντὴς τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Bourgs Ἀββᾶς Moreux, διατυπώσας καὶ ὑποστηρίξας αὐτὴν μὲ πολλὴν ὁμολογουμένως δύναμιν. Παραθέτομεν περιληπτικῶς τὴν θέσιν τούτου.

«Αἱ πυραμίδες δυνατὸν νὰ περιέλαβον βασιλικὰς μομίας, ὅπως οἱ ναοὶ μὲ τάφους παπῶν καὶ ἡγεμόνων, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἐκτίσθησαν ἀποκλειστικῶς ὡς νεκρικὰ μνημεῖα. Ἡ πυραμὶς τοῦ Χέοπος ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως ἐκαλύπτετο ὑπὸ μαρμαροστρώσεως τόσον συμπαγοῦς ὥστε ἐφαίνετο μονόλιθος. Τὸ ἐπίστρωμα ἐξηφανίσθη καὶ ὅταν ἀνεκαλύφθη ἡ εἴσοδος, οἱ ἐσωτερικοὶ διάδρομοι καὶ ὁ θάλαμος, ὠνοματίσθησαν αὐθαιρέτως «τοῦ βασιλέως»,«τῆς βασιλίσσης» κλπ. Οὐδεμία ὅμως ἐπιγραφὴ ἢ κόσμησις ἐσωτερικὴ καὶ ἀντὶ σαρκοφάγου εὑρέθη εἰς τὸν κεντρικὸν θάλαμον λεκάνη πετρίνη θαυμάσια ἐπεξειργασμένη. Ὥστε δὲν εἶναι τάφος. Φαίνεται ὅτι τὸ τεράστιον ἔργον ἐκτίσθη διὰ διαδοχικῶν κεκλιμένων λεωφόρων, δι' ὧν ἀνεβιβάζοντο εἰς κάθε στρῶμα οἱ λίθοι. Τινὲς ἔχουν μῆκος 10 μ. Ἡ προσαρμογή των εἶναι τόσον τελεία ὥστε λεπὶς μαχαίρας δὲν εἰσδύει μεταξύ των,ἂν καὶ δὲν συγκολλῶνται διὰ μίγματος. Τὸ βάρος της εἶναι 6 ἑκτμ. τόννων, ὥστε 6000 ἀτμάμαξαι δυνάμεναι νὰ σύρουν ἑκάστη 1000 τόννους χρειάζονται διὰ νὰ τὴν κινήσουν. Θὰ ἔπρεπε δὲ νὰ πωληθῇ ὁλόκληρος ἡ Αἴγυπτος σήμερον, διὰ νὰ πληρωθοῦν τὰ ἐργατικὰ τοῦ κατεδαφισμοῦ της! Αἱ ἀρχικαὶ διαστάσεις της ἦσαν: ὕψος 148 μ. 208 καὶ βάσις τετραγώνου πλευρᾶς 232 μ. 805. Αἱ κλασματικαὶ τιμαὶ ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι τὰ αἰγυπτιακὰ μέτρα, πήχεις καὶ δάκτυλοι εἶναι ἀσύμμετρα πρὸς τὸ ἰδικόν μας.Οἱ σοφοὶ τοῦ Βοναπάρτου ἀπέδειξαν ὅτι αἱ διαγώνιοι τῆς βάσεώς της προεκβαλλόμεναι ἐσημείουν ἐπακριβῶς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου,ὁ δὲ μεσημβρινὸς τῆς κορυφῆς της διαιρεῖ τοῦτο εἰς δύο ἀκριβῶς ἡμίση. Μόνον τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος αἱ πλευραὶ εἶναι προσανατολισμέναι ἀκριβῶς κατέναντι τῶν τεσσάρων σημείων τοῦ ὁρίζοντος. Πασῶν τῶν ἄλλων εἶναι κατὰ προσέγγισιν.Σήμερον προσανατολιζόμεν διὰ τῆς μαγνητικῆς βελόνης ἀνακριβῶς, διότι ἡ ἀπόκλισις αὐτῆς ὑφίσταται κυμάνσεις καὶ ἡμερησίας ἀκόμη. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῇ χωρογραφικῇ ἀστρονομικὸς καθορισμὸς εἶναι ἀνακριβής, διότι ὁ πολικὸς ἀστὴρ εἶναι περίπολος. Λόγῳ δὲ τῆς λικνίσεως τοῦ γηΐνου ἄξονος ὁ πόλος εὑρίσκετο πολὺ μακρὰν ἐπὶ Χέοπος ἀπὸ τὸν σημερινὸν πολικὸν ἀστέρα. Δι' αὐτὸ σήμερον ὁ ἀκριβὴς προσανατολισμὸς ἐπιτυγχάνεται διὰ πολυπλόκων μεθόδων καὶ ὀργάνων ἐξαιρετικῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος, ὧν ἐστεροῦντο βεβαίως οἱ φαραωνῖται ἀρχιτέκτονες. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη πυραμὶς εἶναι προσανατολισμένη μὲ λάθος 4' 35" μόνον.

»Ἀκόμη ὁ μεσημβρινὸς τῆς κορυφῆς τῆς Μ. Πυραμίδος εἶναι ὁ ἰδεώδης πρῶτος μεσημβρινός, διότι ἀφ' ἑνὸς διέρχεται τὸ μέγιστον τῆς χέρσου καὶ τὸ ἐλάχιστον τῶν θαλασσῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διερχόμενος διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Μπέριγκ διασχίζει μόνον τὸν Ὠκεανόν. Ἐπὶ πλέον διχάζει εἰς δύο ἡμίση ἀκριβῶς τὰς κατοικησίμους χέρσους. Ἐξ ἄλλου ὁ παράλληλος τῆς κορυφῆς διασχίζει τὸ μέγιστον τῶν χέρσων.

»Παρετήρησάν τινες ὅτι ἡ πυραμὶς δὲν κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸν 30' βορείου πλάτους παράλληλον, ἀλλ' εἰς τὸν 29° 58' 51'", ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν 1' 9" εἶναι ἑκουσία, διότι ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἀτμοσφαιρικὴ διάθλασις.

»Οἱ ἱερεῖς εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Ἡρόδοτον ὅτι τὸ τετράγωνον τοῦ ὕψους τῆς Μ. Πυραμίδος εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς ἑκάστην τῶν τεσσάρων τριγωνικῶν πλευρῶν. Τοῦτο εἶναι ἀκριβὲς καὶ δεικνύει ὅτι ἐσῴζετο ἡ παράδοσις ὅτι τὸ μνημεῖον ἦτο σῶμα γεωδαιτικόν. Ὁ λόγος τῆς περιφερείας πρὸς τὴν διάμετρον εἶναι 3,1416. Ὁ Ἀρχιμήδης τὸν ἐξετίμα $3+\frac{10}{71}$ ἤτοι 3,1428. Ἐν τούτοις ἡ πυραμὶς τὸν δίδει ἀκριβῶς καὶ ἰδοὺ πῶς: ἡ περίμετρος τῆς βάσεως εἶναι 4×232μ,805=913,22, τὸ διπλάσιον τοῦ ὕψους της εἶναι 2×148μ,208. Διαιροῦντες τὰ δύο γινόμενα εὑρίσκομεν 3,1416. Κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἡροδότου, ἡ παρὰ τὴν κορυφὴν γωνία τῶν κόψεων ἔπρεπε νὰ εἶναι 51° 49', ἐνῷ εἶναι 51° 51'. Ὥστε ὁ λόγος τῆς περιμέτρου τῆς βάσεως πρὸς τὸ ὕψος εἶναι 3,1416×2. Πράγματι δηλαδή, τὸ μοναδικὸν τοῦτο εἰς τὸν κόσμον μνημεῖον εἶναι ἡ ὑλικὴ ἀπόδειξις διδομένων γεωμετρικῶν, δι' ἃ ἀνέκαθεν ἠσχολήθη τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀπεδείχθη ὅτι ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν χάραξιν τῶν τάφρων, αἱ ὁποῖαι ὠρύχθησαν ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῶν μεγάλων πυραμίδων διὰ νὰ γίνῃ ὁ ἀκριβὴς προσανατολισμὸς αὐτῶν. Ὁ δὲ St John Vincent Day παρετήρησεν ὅτι τὸ ἐμβαδὸν τῆς μεσημβρινῆς τομῆς τῆς Μ. Πυραμίδος ἔχει λόγον πρὸς τὸ τῆς βάσεως ὡς 1 : π.

»Σήμερον ἡ μονὰς μήκους, βάσις τῶν μονάδων ἡμῶν μήκους, ἐπιφανείας ὄγκων, βάρους καὶ νομίσματος εἶναι τὸ «μέτρον», ἀσταθὲς διότι οἱ μεσημβρινοὶ τῆς γῆς διαφέρουν ἀλλήλων. Οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ λάβῃ ὡς βάσιν τὸν σταθερὸν κατὰ μέγεθος ἄξονα τῆς γῆς ἢ τὴν πολικὴν ἀκτῖνα ἧς ἡ ἐκτίμησις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τῆς πλατύνσεως τοῦ ἰσημερινοῦ. Ἡ πολικὴ ἀκτὶς ἐκτιμᾶται σήμερον εἰς 6356700 μ. περίπου. Τὴν βάσιν αὐτὴν ὡς μονάδα μήκους ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν Μ. Πυραμίδα. Οἱ Αἰγύπτιοι μετεχειρίζοντο πῆχυν καὶ δακτύλους δύο εἰδῶν, λαϊκοὺς καὶ ἱερατικούς. Εἰς τὴν πυραμίδα ἐχρησιμοποιήθη ὁ ἱερατικὸς πῆχυς διαιρούμενος εἰς 25 δακτύλους. Ὁ πυραμιδικὸς δάκτυλος ἦτο ἴσος περίπου πρὸς τὸν σημερινὸν ἀγγλικόν: 999 πυρ. δακτ.=1000 ἀγγλ. δακτ., ἤτοι ὁ 1 πυρ. δακτ.=25 χλστμ., 4264 καὶ ὁ πυραμ. πῆχυς=0,μ 63566, ἤτοι 635 χστμ., 660. Ἂν πολλαπλασιάσωμεν αὐτὸν ἐπὶ 10 ἑκατομμ. εὑρίσκομεν 6356600 μ. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι τὸ μῆκος τῆς πολικῆς ἀκτῖνος! Ἡ διαφορὰ εἰς τὸ 4ον ψηφίον (6 ἀντὶ 7) εἶναι ὅση καὶ τὸ ὑποτιθέμενον λάθος τῆς σημερινῆς ἐκτιμήσεως. Ὥστε ἡ μονὰς μήκους τῶν φαραωνικῶν ἦτο τὸ δεκάκις ἑκατομμυριοστὸν τῆς πολικῆς ἀκτῖνος τῆς γῆς μὲ προσέγγισιν ἑνὸς ἑκατοστοῦ τοῦ χιλιοστομέτρου! Πῶς ἐξετιμήθη τότε; Μυστήριον. Ἀλλὰ πόσοι κόποι εἰς εὕρεσιν μεθόδων, τελειοποίησιν ὀργάνων, ταξίδια κλπ., διὰ νὰ εὕρωμεν κάτι γνωστὸν πρὸ 4000 ἐτῶν!

»Ἡ πρόσπτωσις τοῦ Ἰσημερινοῦ, ἀνακαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἱππάρχου τῷ 130 π. Χ., ἐξετιμήθη ὑπὸ τοῦ Newcomb εἰς 50",25 ἐτησίως. Ἕνεκα ταύτης ἐκτοπίζεται ὁ πόλος βαθμηδὸν διαγράφων πλήρη κύκλον εἰς 25800 ἔτη. Ἀλλ' ἂν προσθέσωμεν τὰς δύο διαγωνίους τῆς βάσεως τῆς Μ. Πυραμίδος ἐκτετιμημένας εἰς πυραμ. δακτύλους εὑρίσκομεν ἀκριβῶς 25.800.

»Ἂν πολλαπλασιάσωμεν ἐπὶ π, ἤτοι 3,1416, τὸ μῆκος τοῦ ἀντιθαλάμου τοῦ βασιλικοῦ θαλάμου τῆς Μ. Πυραμίδος ἐκτετιμημένον εἰς πυραμ. δακτύλους, εὑρίσκομεν 365,242, ὅσον εἶναι ἀκριβῶς τὸ μῆκος τοῦ τροπικοῦ ἔτους εἰς ἡμέρας.

»Πολλαπλασιάζοντες τὸν ὄγκον τῆς Μ. Πυραμίδος ἐπὶ 2,06, ὅσον εἶναι τὸ μέσον εἰδικὸν βάρος τῶν πετρῶν της, εὑρίσκομεν 5,52 ὅση εἶναι ἡ πυκνότης τῆς γῆς.

»Ἂν λάβωμεν ὡς μονάδα βάρους τὸ βάρος κυβικοῦ πυραμ. πήχεως ἔχοντος πυκνότητα 5,52, εὑρίσκομεν ὅτι τὸ βάρος τῆς Μ. Πυραμίδος εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὅλον βάρος τῆς Γῆς 1:10^{15}.

»Εἰς τὸν λεγόμενον θάλαμον τοῦ βασιλέως εὑρέθη λεκάνη ὀρθογωνικὴ ἐκ γρανίτου ῥοδίνου ἄνευ καλύμματος, ἐκληφθεῖσα ἐν ἀρχῇ ὡς σαρκοφάγος, οὐδὲν ὅμως ἴχνος εὑρέθη μαρτυροῦν ὅτι κατετέθη ποτὲ ἐν αὐτῇ νεκρός. Ἠχεῖ δὲ κρουομένη ὡς ὑάλινος κώδων. Τὸ παραλληλεπίπεδόν της κοίλωμα ἔχει μῆκος 1 μ. 97, πλάτος 0 μ. 68 καὶ βάθος 0 μ. 85. Ἂν ἦτο σαρκοφάγος θὰ ἦτο βαθυτέρα. Ὁ ἐξωτερικός ὄγκος της εἶναι ἀκριβῶς διπλάσιος τοῦ ἐσωτερικοῦ. Γεμάτη καὶ κλεισμένη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν πυραμίδα. Ἄρα ἐτοποθετήθη κενὴ καὶ ἀσκεπής. Ἡ χωρητικότης τοῦ κοιλώματος εἶναι 69000 κυβ. πυρ. δακτύλων. Καὶ λοιπὸν ἂν λάβωμεν μέσην πυκνότητα τῆς Γῆς 5,52, μονάδα βάρους τὴν τοῦ ὕδατος εἰς 20° Κ. καὶ λάβωμεν τὸν κύβον 50 πυρ. δακτ., ἤτοι κλάσμα τοῦ ἄξονος τῆς Γῆς παριστώμενον διὰ $1/10^7$, εὑρίσκομεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ χωρητικότης τῆς λεκάνης εἶναι $\frac{50^3\times5,5^2}{10}=69000$. Ἡ ἐσωτερικὴ λοιπὸν χωρητικότης τῆς λεκάνης ἦτο σκόπιμος.

Τὸ βάρος τοῦ πληροῦντος αὐτὴν ὕδατος εἰς θερμοκρασίαν 20 Κ. καὶ πίεσιν 760 χστμ. θὰ παρίστανε τὴν μονάδα τοῦ βάρους εἰς τὴν κλίμακα τῆς Μ. Πυραμίδος, πηλίκον τῶν 69000 διὰ τῆς μέσης πυκνότητος τῆς Γῆς, ὅπου 12500 θὰ παρίστανε τὸν ἀριθμὸν τῶν κυβικῶν πυρ. δακτύλων ὕλης ἴσης κατὰ πυκνότητα πρὸς τὴν ὅλην μᾶζαν τῆς Γῆς, καὶ αἱ 12500 αὗται κυβ. δακτ. θὰ ἐβάρυνον ὅσον τὸ περιεχόμενον τῆς λεκάνης εἰς ὕδωρ. Ἂν τὴν μεγάλην αὐτὴν μονάδα τοῦ βάρους τῆς πυραμίδος διαιρέσωμεν διὰ 2500 λαμβάνομεν τὸ βάρος τῆς ἀγγλικῆς λίτρας, ἤτοι 453 γραμ. 59. Ἀλλὰ καὶ τὸ τέταρτον τοῦ ἐσωτερικοῦ ὄγκου τῆς λεκάνης δίδει πάλιν ἀγγλικὸν μέτρον χωρητικότητος, τὸ «κουάρτερ», ἰσοδύναμον πρὸς 2 ἑκστ. 90. Πάντως τὸ ἄριστον πρότυπον μονάδος βάρους εἶναι αὐτό, δηλαδὴ τὸ βασιζόμενον

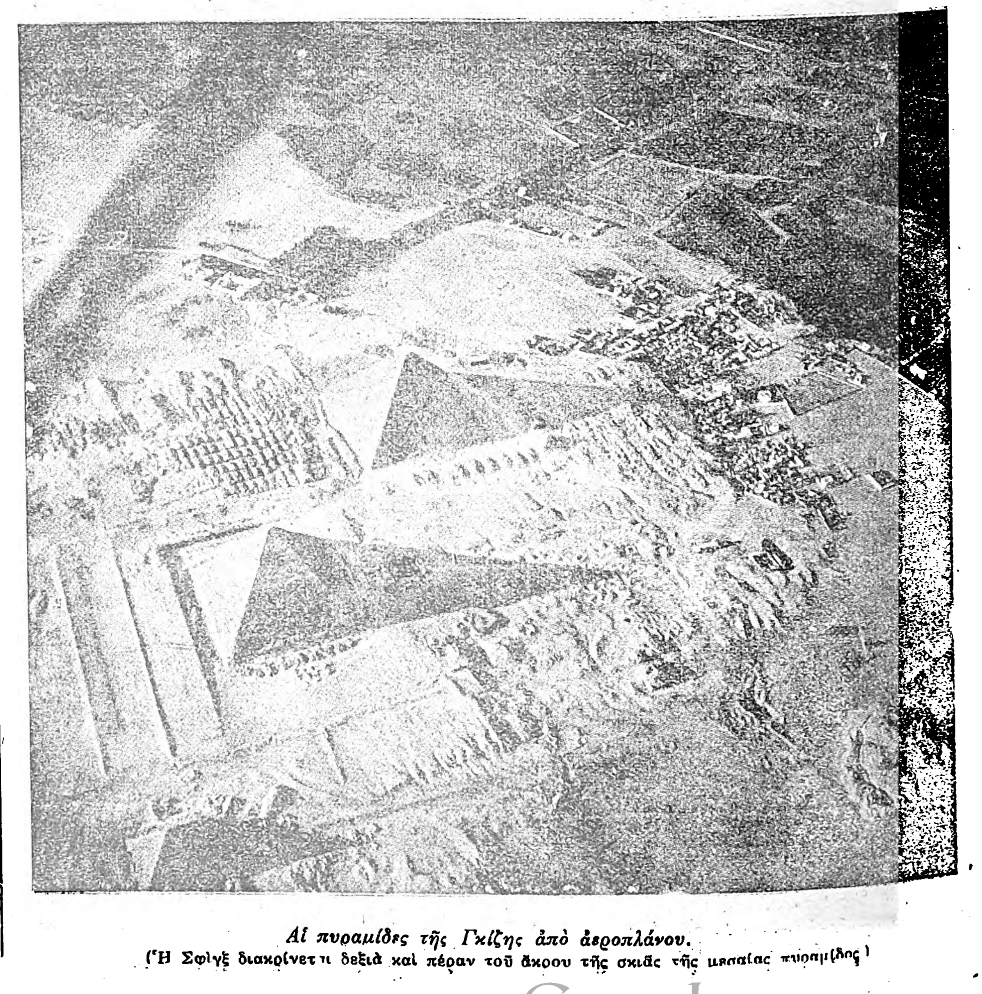

Αἱ πυραμίδες τῆς Γκίζης ἀπὸ ἀεροπλάνου.
(Ἡ Σφίγξ διακρίνεται δεξιὰ καὶ πέραν τοῦ ἄκρου τῆς σκιᾶς τῆς μεσαίας πυραμίδος)

Digitized by Google

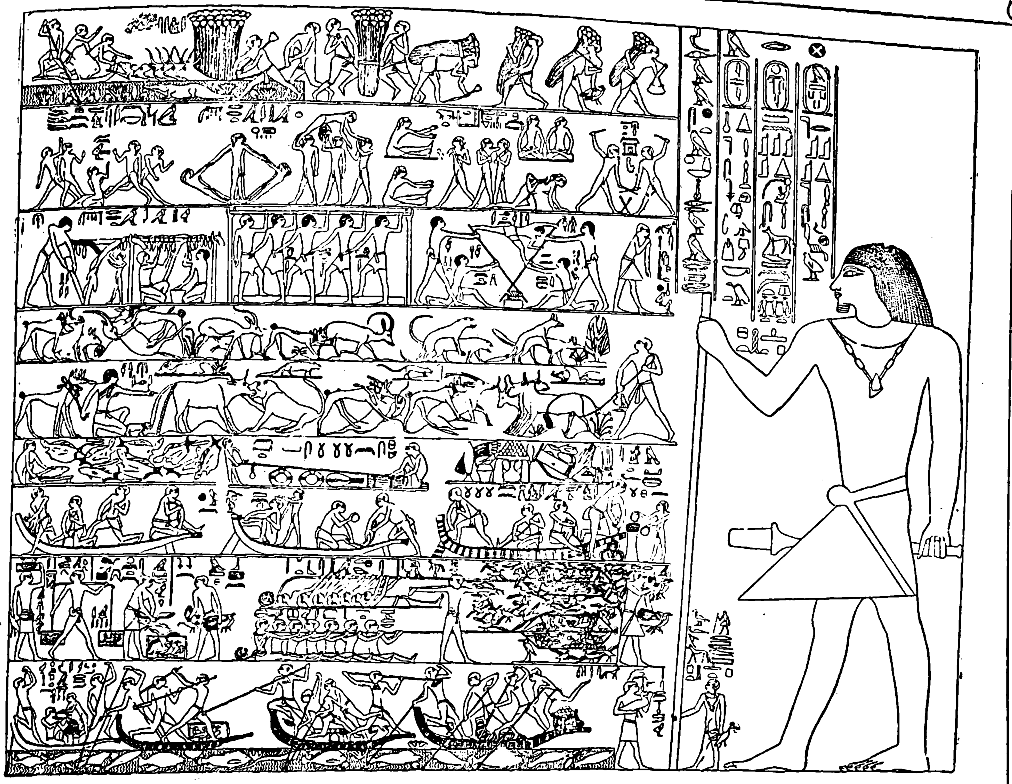

Τοιχογραφία τάφου. [Δεξιὰ ὁ νεκρός. Ἐνώπιόν του ποικίλαι σκηναὶ τοῦ βίου τὸν ὁποῖον ἔζησε.]

εἰς τὴν μέσην πυκνότητα τῆς Γῆς καὶ τὸν μικρὸν ἄξονα αὐτῆς.

»Μονὰς τῶν διαστάσεων καὶ μεγεθῶν τῶν οὐρανίων σωμάτων χρησιμεύει σήμερον εἰς ἡμᾶς ἡ ἀπόστασις Γῆς καὶ Ἡλίου. Ἡ ἐκτίμησις αὐτῆς κατωρθώθη μόλις ἐσχάτως (1900) εἰς 149.400 000 χλμ., μὲ προσέγγισιν 70.000 χλμ. ἤτοι δεκάκις τὴν ἀκτῖνα τῆς Γῆς. Καὶ ὅμως τὸ ὕψος τῆς Μ. Πυραμίδος εἶναι 1 ἑκτμ. φορὰς μικρότερον τῆς ἀποστάσεως ταύτης: 143.208.000. Ὑπάρχει τις διαφορά. Ἀλλὰ τοιαύτη τιμὴ αὐτῆς θὰ ἐτίμα τὴν ἐπιστήμην μέχρι χθὲς ἀκόμη.

»Πολλαπλασιάζοντες τὸν πυρ. δάκτυλον ἐπὶ 1 δισεκατομμύριον, εὑρίσκομεν τὸ μῆκος τοῦ τόξου τὸ ὁποῖον διανύει ἡ Γῆ εἰς 24 ὥρας. Ἐξ ἄλλου τὸ τόξον αὐτὸ ἐκφραζόμενον εἰς πυρ. πήχεις δίδει ἀριθμὸν πολλαπλάσιον ἀκριβῶς τοῦ π.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι τὸ δεκαδικὸν σύστημα ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς φαραωνίταις ὅτι οἱ παράγοντες 2, 5, 3, 7 συχνὰ ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ὅτι τὰ τελευταῖα δεδομένα τῆς κοσμογραφικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν σταθερῶν ποσοτήτων ἦσαν γνωστὰ καὶ ὑλοποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων».

ΚΕΡΑΜΕΥΤΙΚΗ. Ἀπὸ τῶν προδυναστικῶν τάφων ἐξήχθησαν σειραὶ πλήρεις ἀγγείων. Ἡ κεραμευτικὴ αὐτή, ἰδιάζουσα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ πρὸς οὐδεμιᾶς ἄλλης χώρας δυναμένη νὰ συγκριθῆ, προδίδει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων της ἤδη δειγμάτων ἀξιόλογον δεξιότητα καὶ μακρὰν ἐξάσκησιν. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι τόσον σύμμετρα καὶ κανονικὰ τό τε σχῆμα καὶ τὸ πάχος, ὥστε ἀπαιτεῖται ἐπίμονος καὶ λεπτὴ ἐξέτασις διὰ νὰ πεισθῇ κανεὶς ὅτι ὅλα εἶναι χειροποίητα. Ὁ ἀρχαιότατος τύπος εἶναι ὁ τῶν ἐρυθρῶν ἀγγείων μετὰ χείλους μέλανος, συχνότατος καὶ πολύσχημος. Κύπελλα βαθέα, κύπελλα ἀβαθῆ, ἀγγεῖα ὠοειδῆ μετὰ πλατέος καὶ ὀξέος πυθμένος, καὶ ἀνοικτοῦ στόματος. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐξ ἀργίλλου λεπτοτάτης ἀναμεμιγμένης πρὸς ἄμμον, ἠλειμμένος δ' ἔξωθεν διὰ ἐλαφροῦ στρώματος αἱματίτου καὶ λειασμένος διὰ λίστρου, ἔπειτα ψημένος εἰς μαλακὸν πῦρ μὲ τὸ στόμα πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ὁ τρόπος αὐτὸς δίδει εἰς τὴν ἄργιλλον σύστασιν ἐλαφρὰν καὶ εὔθρυπτον. Ἡ ἀλοιφὴ ἐκτιθεμένη εἰς ἰσχυροτέραν θέρμανσιν παρὰ τὸ στόμιον ἀποξειδοῦται καὶ προσλαμβάνει ὡραῖον μέλαν χρῶμα πολὺ λαμπρόν, ἐνῷ τὸ λοιπὸν τοῦ ἀγγείου διατηρεῖ τὸ ἐρυθρὸν βαθὺ χρῶμά του. Ὅμοια κατὰ τὴν ὕλην εἶναι τὰ ἐντελῶς ἐρυθρὰ ἀγγεῖα, διαφέροντα μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς ὀπτήσεως. Ὁ τύπος οὗτος, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ ἀνωτέρω, παρουσιάζει διάφορόν πως τὸ σχῆμα. Ἐκτὸς τῆς κοίλης κοτύλης καὶ τοῦ ὠοειδοῦς ἀγγείου ἔχομεν τὴν μετὰ κοιλίας βαύκαλιν μὲ πλατὺν πυθμένα καὶ λαιμὸν στενὸν καὶ τὸ σφαιρικὸν ἀγγεῖον. Ἐπί τι διάστημα ἐφήρμοσαν τὸ εἶδος αὐτὸ εἰς κατασκευὴν ἰδιορρύθμου σχήματος ἀγγείων, πλατέων, διδύμων, ἰχθυοσχήμων, πτηνοσχήμων κλπ. Τοῦτο ὅμως δὲν διήρκεσε πολύ. Ἄλλος κλάδος τῆς ἐρυθρᾶς ταύτης κεραμευτικῆς, σχεδὸν σύγχρονος πρὸς ἐκείνην ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐπὶ μικρὸν διαρκέσας, εἶναι ἡ ἐρυθρὰ μετὰ λευκῆς κοσμήσεως. Τὸ βάθος εἶναι πάντοτε ἐρυθρὸν λαμπρόν, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ εἶναι σχήματα λευκὰ εἰλημμένα ἀπὸ τὴν καλαθοπλοκίαν, γραμμαὶ τεθλασμέναι, πολλαπλαῖ, στικταί. ἐνίοτε δὲ καὶ δοκίμια ἐμψύχων, ἤτοι ἀνθρώπων καὶ ζώων. Διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἐπροτιμῶντο ἀγγεῖα σχήματος βαθέος κυπέλλου ἐστρογγυλωμένου καὶ μὲ πλατὺν πυθμένα, καὶ ἀγγεῖα ἐπιμήκη ἐξωγκωμένα κάτω καὶ ἐνίοτε πολὺ στενὰ ἐπάνω.

Ἡ λευκὴ ἀγγειοπλαστία, πραγματικῶς χρώματος ροδοχρόου κιτρίνου, εἶναι μεταγενεστέρα καὶ διαρκεῖ μέχρι τῆς Θινιτικῆς ἐποχῆς. Ὁ πηλὸς εἶναι λεπτότερος καὶ ἡ ἀναλογία τῆς ἄμμου μικροτέρα πολὺ καὶ ἡ ὄπτησις ἐπιμελεστέρα. Κατὰ βάθος ἔχει ἕνα τύπον βαθμιαίως μεταμορφούμενον. Τὰ ἀρχαιότερα εἶναι σφαιρικὰ μὲ στόμιον πολὺ στενὸν καὶ μὲ δύο ἐξοχὰς ὀφιοειδεῖς ἐπὶ τῆς κυρτώσεως σχηματιζούσας λαβάς. Κατὰ μικρὸν ἡ κύρτωσις στενοῦται, τὸ στόμιον εὐρύνεται, αἱ ὀφιοειδεῖς ἐξοχαὶ προεκτείνονται ἕως οὗ συναντῶνται καὶ σχηματίζουν περιφερικὴν ζώνην ἀνάγλυφον, τέλος δὲ τὸ ἀγγεῖον καταντᾷ κυλινδρικόν. Συχνὰ κοσμεῖται διὰ γραμμῶν ἐρυθρῶν καὶ διεσταυρωμένων. Ἡ ἀξιολογωτέρα τάξις τῆς ἀρχαϊκῆς κεραμευτικῆς εἶναι βεβαίως ἡ τῶν ἀγγείων τῶν κοσμουμένων δι' ἐρυθρῶν σχημάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὴν ὄπτησιν εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῆς προηγουμένης, ἀλλ' ἀνώτερα ἐκείνης κατὰ τὸ πλάσιμον καὶ τὰ σχήματα. Εἶναι σφαιρικά, συχνὰ ἔχοντα τὸ πλάτος ὅσον καὶ τὸ ὕψος, μὲ πυθμένα πλατύν, στόμιον ἀρκετὰ εὐρὺ καὶ μὲ λαβὰς πολὺ μικρὰς διατρήτους πρὸς ἐξάρτησιν. Ἄλλα εἶναι σφαιροειδῆ, ὀλίγον πλατυσμένα, καὶ φέροντα μικροτάτας ὁμοίας λαβάς. Τὰ τελευταῖα αὐτά, κοσμημένα διὰ συγκεντρικῶν κύκλων ἢ στιγμῶν ἐρυθρῶν, εἶναι ἀπομίμησις τῶν ἐκ σκληρᾶς πέτρας ἀγγείων, τὰ ὁποῖα σπανίζουν μὲν τότε, ἀλλὰ εἶναι συχνότατα κατὰ τὴν Θινιτικὴν ἐποχήν, ἐνῷ τὰ ἄλλα τὰ φέροντα γραμμμὰς ὁριζοντίας ἢ κυματοειδεῖς ὑπενθυμίζουν μᾶλλον τὰ εἴδη τῆς καλαθοποιίας. Τέλος εἰς τὰ μεγάλα ἀγγεῖα τῆς τάξεως ταύτης ἡ κόσμησις εἶναι διάφορος, ἀλλὰ πάντοτε διὰ τοῦ χρωστῆρος καὶ ἐρυθρά, μὲ ἀσφάλειαν χειρὸς καμωμένη. Τὰ κοσμήματα εἶναι ἄλλοτε φυτά, ἀλόαι ἐντὸς γάστρας, ἄλλοτε σειραὶ ζώων, στρουθοκαμήλων, αἰγάγρων. ἄλλοτε παραστάσεις ὑπενθυμίζουσαι μεγάλα πλοῖα κωπήλατα ἢ κατ' ἄλλους χωρία ἢ ἀγροτικαὶ ἐπαύλεις.

Ἄξιαι ἀναγραφῆς εἶναι δύο ἄλλαι τάξεις ἀγγείων. Ἀγγεῖα ἐκ γῆς τεφρᾶς χονδρῆς καὶ κατασκευῆς ἠμελημένης διὰ κοινὴν χρῆσιν καὶ ποικίλων σχημάτων. Ἀπαντοῦν εἰς τὰ τέλη τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου. Ἔπειτα ἀγγεῖα ἐκ γῆς μελαίνης ἢ βαθέως τεφρᾶς μὲ κόσμησιν ἐγχάρακτον καὶ λευκὴν ὕλην ἐσφηνωμένην εἰς τὰς χαράξεις. Ταῦτα σπανίως ἀπαντοῦν εἰς τὴν Αἴγυπτον κατά τε τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ τὰς κατόπιν ἱστορικὰς περιόδους. Οὐδὲν ἔχουν τὸ Αἰγυπτιακὸν καὶ ἀσφαλῶς εἰσήχθησαν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου.

Εἴπομεν περὶ ἀγγείων σφαιρικῶν ἢ σφαιροειδῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπομιμήσεις τῶν πετρίνων. Τὰ πέτρινα αὐτὰ ἐκ πορφυρίτου ἢ βασάλτου ἀπαντοῦν σπανιώτατα εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχήν, διότι τότε ἦσαν πολύτιμα. Τὰ ἐκ μαλακωτέρας ὅμως πέτρας, ἀλαβάστρου ἢ ἀσβεστολίθου, εἶναι ἤδη συχνότατα, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τεχνῖται εἶχον λαξεύσει κυλινδρικὰ ἢ κύπελλα διαφόρων διαστάσεων καὶ σχημάτων μὲ πολλὴν δεξιότητα.

Κατὰ τὴν Θινιτικὴν ἐποχὴν οἱ βασιλικοὶ τάφοι μᾶς παρουσιάζουν ἀγγεῖα πήλινα παντὸς σχήματος. Περιεῖχον σιτηρὰ ἢ ὑγρὰ ἐφόδια τροφῆς τῆς ἐνταφίου ζωῆς. Ἐστοιβάζοντο πολλὰ ὁμοῦ εἰς θαλάμους παρακειμένους εἰς τὸν νεκρικόν, ἀληθεῖς ἀποθήκας, τεράστιαι λάγηνοι, ἐπιμελῶς πωματισμέναι δι' ἀργίλλου. Ἐπὶ τοῦ πώματος συχνὰ ἀναγινώσκεται τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ προέλευσις. Περιεῖχον οἶνον ἢ ἔλαιον. Εἰς ἄλλον θάλαμον στάμνοι μικρότεροι ἢ λήκυθοι περιέχουσαι σῖτον, κριθήν, ὀπώρας ἢ κρέατα. Τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἦσαν κοινῆς χρήσεως, χυδαίας μάλιστα, ὄχι δὲ σκεύη πολυτελῆ. Καὶ μόλα ταῦτα αἱ καμπύλαι εἶναι χαρίεσσαι καὶ ἡ ἐμφάνισις καλαίσθητος, ὅπως ὅλα τὰ αἰγυπτιακὰ σκεύη, ἀλλ' ἡ κατασκευή των εἶναι πρόχειρος, ἡ ἄργιλλός των χονδρὴ καὶ ἡ ὄπτησις συχνότατα πλημμελής. Ἂν ὅμως ἡ διὰ τὰς χυδαίας

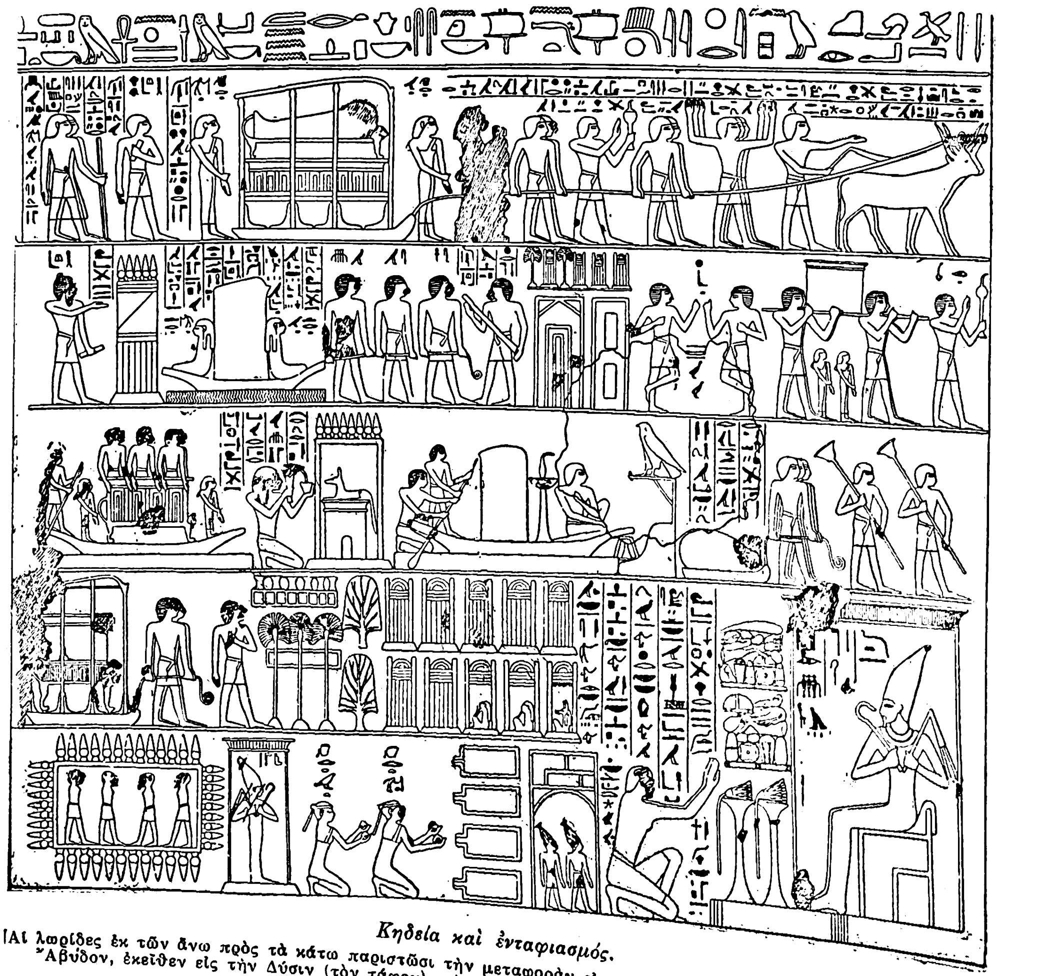

Κηδεία καὶ ἐνταφιασμός.

[Αἱ λωρίδες ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω παριστῶσι τὴν μεταφορὰν εἰς τὴν ὄχθην, ἔπειτα διὰ τῆς λέμβου εἰς τὴν Ἄβυδον, ἐκεῖθεν εἰς τὴν Δύσιν (τὸν τάφον) καὶ ἐπὶ τέλους καταλήγει ὁ νεκρὸς ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος.]

Digitized by Google

χρήσεις κεραμευτικὴ εἶναι κατωτέρα τῆς προδυναστικῆς περιόδου διαπιστώνομεν τοὐναντίον, τεραστίαν πρόοδον εἰς τὴν βιομηχανίαν τῶν πετρίνων ἀγγείων. Ὅλα τὰ ἀγγεῖα καὶ πινάκια τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων εἶναι λαξευμένα μὲ καταπληκτικὴν δεξιότητα, τὴν ὁποίαν δὲν κατώρθωσαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε. Οἱ ἐργάται κατεργάζονται ἀδιακρίτως καὶ μετ' ἴσης εὐχερείας τὸν πορφυρίτην, τὸν γρανίτην, τὸν βασάλτην, τὸν διορίτην, τὸν ἀσβεστόλιθον. Καὶ ἀπὸ ὀψιδιανὸν ἀκόμη κάμνουν μικρὰ δοχεῖα καὶ κύπελλα ἀριστουργήματα. Ἐκ τῶν ἐργαλείων των γνωρίζομεν μόνον τὸ χρησιμεῦον πρὸς ὄρυξιν τοῦ κοιλώματος, εἶδος τρυπάνης μὲ πλαγίαν κοπίδα φέρουσαν ἄνω βαρὺ ἀντίβαρον χρησιμεῦον διὰ νὰ διατηρῇ τὴν περιστροφὴν ταχεῖαν. Τὰ σχήματά των εἶναι ποικίλα. Τὸ κύπελλον διὰ τὸ ὁποῖον προὐτίμων τὸν ἀλάβαστρον, τὸν τίτανον, τὸν ἀμμόλιθον, τὸν κουάρκιον, χρησιμεῦον ταυτοχρόνως ὡς παροψὶς καὶ ὡς κώθων, εἶναι πλατὺ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βαθύ, ἐνίοτε μάλιστα περισσότερον ὑψηλὸν παρὰ βαθύ· ὁ πυθμήν του εἶναι ἐπίπεδος ἢ ἐστρογγυλωμένος, τὰ πλευρά του γενικῶς ὄρθια, ἐνίοτε ὅμως ἔχει τὰ χείλη ἐστραμμένα πρὸς τὰ μέσα. Ἔπειτα αἱ μεγάλαι λάγυνοι ἐξ ἀλαβάστρου, μιμήσεις τοῦ λίαν διαδεδομένου τύπου τῆς συνήθους ἀγγειοπλαστικῆς, φθάνουσαι ἐνίοτε εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου. Τὰ σφαιρικὰ ἀγγεῖα μὲ πυθμένα ἐπίπεδον καὶ μικρὰς λαβάς, ἄλλα μικροσκοπικά, ἄλλα ἐξαιρετικῶς μεγάλων διαστάσεων. Τὰ σφαιροειδῆ μὲ χείλη πλατυσμένα καὶ λαβὰς πρὸς ἐξάρτησιν, ἐκ γρανίτου, διορίτου ἢ πορφυρίτου, ἔχοντα τὸ κύτος λεῖον ἢ ραβδωτόν, συχνότατα εἶναι ἀληθινὰ ἀριστουργήματα. Τέλος ἔρχονται εἰς μέγα πλῆθος τὰ κυλινδρικὰ ἀγγεῖα ἐξ ἀλαβάστρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα σχήματα ἀπαντοῦν σπανιωτέρας χρήσεως, ὅπως τὰ ἔχοντα μορφὴν ζῴων. Ὅλα τὰ εἴδη αὐτὰ ἀνευρίσκονται εἰς τοὺς βασιλικοὺς τάφους, ἀλλὰ καὶ εἰς τάφους ἰδιωτῶν. Θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ὑπαγάγῃ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν καὶ τὰς τραπέζας ἐξ ἀλαβάστρου. Ἦσαν δίσκοι ἐπὶ χαμηλοῦ ποδὸς χρησιμεύοντες ὡς τράπεζαι δείπνου, συχνόταται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Ἀρχαίας Αὐτοκρατορίας.

Ἡ πορσελάνη ἐμφανίζεται μὲ ἀγγεῖα, πλάκας και διάφορα τεμάχια βερνικωμένης ὀπτῆς γῆς. Σήμερον τὸ χρῶμα τοῦ ἐπιστρώματος εἶναι πράσινον, πιθανὸν ὅμως νὰ ἦτο κυανοῦν κατ' ἀρχάς. Αἱ πορσελάναι αὐταὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τέλους τῆς φαραωνικῆς περιόδου.

Κατὰ τὴν Μέσην Αὐτοκρατορίαν ἐξακολουθοῦν τὰ μὲν πήλινα ἀγγεῖα ἀμελῶς κατασκευαζόμενα διὰ τὰς χυδαίας ἀνάγκας, τὰ δὲ πέτρινα διαρκῶς τελειοποιούμενα. Θαυμάσια εἶναι τὰ μικρὰ δοχεῖα πρὸς ὑποδοχὴν ψιμυθίων καὶ ἀλοιφῶν καλλυντικῶν, ἐκ λίθων πολυτίμων.

Κατὰ τὴν Νέαν Αὐτοκρατορίαν τὸ πλῆθος τῶν πετρίνων ἀγγείων ἐλαττώνεται πολύ, διότι καταθέτουν εἰς τοὺς τάφους ξύλινα ἀγγεῖα χρωματισμένα εἰς ἀπομίμησιν τῶν πετρίνων. Μόνον ἀλαβάστρινα εὑρίσκομεν ἀκόμη, ὡραιότατα ἄλλωστε κατά τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἀπ' ἐναντίας τὰ μετάλλινα πληθύνονται καὶ ἰδίως τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ποικιλώτατα τὸ σχῆμα καὶ εἰσαγόμενα εἰς Αἴγυπτον ἐκ Συρίας Φοινίκης, Κρήτης καὶ τοῦ Αἰγαίου. Αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ἀνάγλυφα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ θαυμάσια αὐτὰ κομψοτεχνήματα. Ἡ βιομηχανία τοῦ μίλτου προάγεται καταπληκτικῶς. Δεξιώτατοι οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὸν χειρισμὸν τῆς ὕλης ταύτης κατασκευάζουν ἀγγεῖα βαθέος κυανοῦ χρώματος, ὅπως καὶ ἀγαλμάτια, ἀληθινὰ ἀμιμήτου ὡραιότητος. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐμφανίζεται καὶ ἡ ὕαλος, ὄχι ἀκόμη ἡ φυσιωμένη, ἀλλὰ ὕαλος πολύχρωμος χυτή, διὰ τῆς ὁποίας κατεσκεύαζον τὰ χαριέστατα ὑάλινα μικρὰ ἀγγεῖα τὰ κοσμημένα διὰ κυματίων, τῶν ὁποίων ἐγίνετο τόση ἐξαγωγή, ὥστε ἀνευρίσκονται καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον. Σήμερον εἶνε ἀποδεδειγμένον ὅτι ἀδίκως ἡ βιομηχανία αὐτὴ εἶχεν ἀποδοθῆ εἰς τοὺς Φοίνικας, ἐνῷ εἶνε ἀκραιφνῶς αἰγυπτιακὸν προϊόν.

'Επίχρυσος καὶ πολύχρωμος προσωπὶς μομίας βασιλικῆς.

ΦΑΡΑΩΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ὁ ἀρχαιότατος μοναρχικὸς τίτλος εἶναι ὁ τοῦ *Φαραώ*. Ἡ λέξις σημαίνει «μέγαν οἶκον, ἀνάκτορον» ὅπως *Ὑψηλὴ Πύλη* ἐλέγετο ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις. Τὸν τίτλον αὐτὸν ἔφερον οἱ μονάρχαι τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ Φαραὼ ἦτο ἀποκλειστικῶς τὸ κέντρον τοῦ Κράτους, ἀπόλυτος μονάρχης. Ἄμεσος ἀντιπρόσωπος τοῦ ὑψίστου θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς «εἰκὼν τοῦ Ρᾶ μέσῳ τῶν ζώντων». Ἀπὸ τῆς Α΄ δυναστείας ἐμφανίζεται ἤδη ὡς «ὕπατος θεός», «βλάστημα τῶν θεῶν», «συναναστραφεὶς μετ' αὐτῶν καὶ ὢν εἷς ἐξ αὐτῶν». Πρακτικῶς ὅμως ὑφίστατο τὴν τυραννίαν πολυπλόκων καὶ ἀμειλίκτων πρωτοκόλλων. Ἀνεκηρύττετο βασιλεὺς εἰς τὸν ναόν. Ἡ ἀρχικὴ συνήθεια ὥριζε νὰ γίνεται ἡ τελετὴ αὐτὴ «ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ Ἀνοὺ» ὡς ἑξῆς: ὅταν ἐπλησίαζεν εἰς τὸν ναὸν οἱ κυβερνῆται τούτου τὸν ἐχαιρέτων εὐλαβῶς, ἐνῷ ὁ ψάλτης ἔψαλλε τὸν πολυχρονισμόν του. Εἶτα ὁ Φαραὼ ἐξηγνίζετο δι' ὕδατος καὶ θυμιάματος, μεθ' ὃ ἐλάμβανε δέσμας ἀνθέων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ θαλάμου «βέν - βέν», ὅπου μόνος εἰσέδυε διὰ νὰ λατρεύσῃ κατὰ πρόσωπον τὸν θεόν. Ὅταν ἐξήρχετο, τότε πάντες ἐρρίπτοντο πρηνεῖς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐφίλουν αὐτό. Ἦτο ἡ πρώτη ἀπόδοσις τιμῆς καὶ λατρείας. Μόνον οἱ προνομιοῦχοι ἠδύναντο νὰ ἀσπασθοῦν τὰ γόνατά του. Ἐχαιρετᾶτο διὰ τῶν ἐπευφημιῶν «Πάντοτε ἐμπρός!.. Οὐδέποτε νὰ δοκιμάσῃ ἀτυχίαν... ὁ φίλος τῆς πίστεως Ἀνού!». Ὁ τίτλος του ἦτο τοῦ λοιποῦ «Κύριος τοῦ διαδήματος», «Βασιλεὺς τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου», «βασιλεὺς τῆς μαύρης καὶ τῆς ἐρυθρᾶς γῆς (δηλ. τῆς καλλιεργησίμου γῆς τῶν ὀχθῶν καὶ τῆς ἐρήμου)», «Κύριος τῶν δύο κόσμων». Ἀπευθυνόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον «Ἡ Ἁγιότης του». Τὰ διακριτικὰ σήματα τοῦ Φαραὼ ἦσαν τὸ στέμμα, ἡ ποιμαντορικὴ ράβδος, τὸ μαστίγιον καὶ ἡ σπάθη. Ὁ οὐραῖος ὄφις, τὸν ὁποῖον βλέπομεν ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ στέμματος καὶ στολίζει τὴν κεφαλὴν τῆς βασιλίσσης, εἶναι τὸ ἔμβλημα τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος. Ὡς ἔμβλημα τῆς ὑψίστης του θείας καταγωγῆς ἔφερε τὸν ἡλιακὸν δίσκον. Ὅταν ἐπεδεικνύετο ὡς μέγας ἀρχιερεύς, ἔφερε τὰ δύο πτερὰ καὶ τότε παριστᾶτο ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του θεότης ἐκτείνουσα ἐπ' αὐτοῦ τὰς πτέρυγας πρὸς προστασίαν του. Ἄλλα ἐμβλήματα εἶχε τὴν σφίγγα καὶ τὸν λέοντα, ἀμφότερα φερόμενα καὶ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν λαβάρων. Οἱ πρίγκιπες καὶ αἱ πριγκίπισσαι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἔφερον ὡς σημεῖον διακριτικὸν πλεξίδας τῆς κόμης εἰς τοὺς κροτάφους. Καὶ ὁ Φαραὼ ἔφερε πλεξίδα, ἀλλ' εἰς σχῆμα ἐστραμμένου κέρατος βοός. Μέχρι τῆς Δ΄ δυναστείας οἱ Φαραὼ εἰς τὰς ἐπιγραφάς των εἶχον ἓν ὀνοματόσημον. Βραδύτερον προσέλαβον δύο.

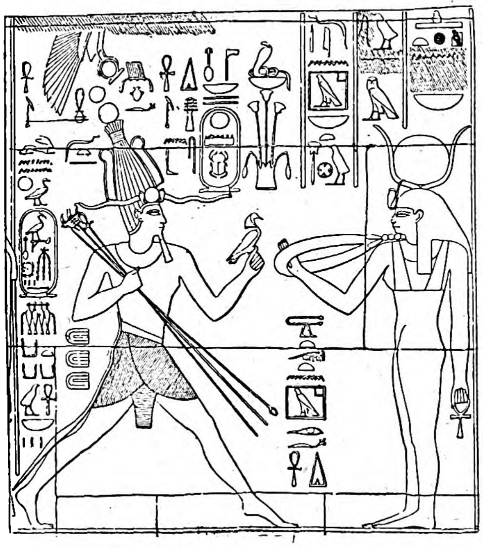

Θυσιαστήριος χορὸς Θουθμώσεως τοῦ Γ' ἐνώπιον τῆς Ἀθώρ. (ΙΗ΄ Δυν.)

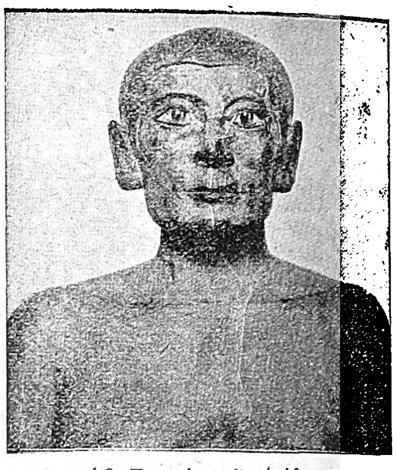

Ὁ Γραφεὺς τοῦ Λούβρου.

Ἐπειδὴ ὁ Φαραὼ διήρχετο τὴν νεότητά του ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ ἐπαιδαγωγεῖτο ὑπὸ τῶν ἱερέων, μόνων κατόχων τῆς γνώσεως, φυσικὰ διετίθετο εὐπειθὴς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις των. Μολοντοῦτο ὅταν ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ ἐξάρτησις αὐτὴ τὸν ἐβάρυνε. Συχνὰ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐλικοῦ κόσμου ἐδείκνυεν ἀνεξαρτησίαν πολλήν. Τὸ ἀνάκτορον ἦτο καὶ τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως. Διῃρεῖτο εἰς δύο μέρη: τὸ *οὐζεσέτ*, ὅπου ἦσαν συγκεντρωμέναι ὅλαι αἱ κεντρικαὶ ὑπηρεσίαι, ἤτοι τρόπον τινὰ τὰ ὑπουργεῖα, καὶ τὸ *ἀχά*, ἤτοι τὸ βασιλικὸν διαμέρισμα. Εἰς τοῦτο μεγάλη αἴθουσα ὑπῆρχε τοῦ συμβουλίου τοῦ στέμματος, παρέκειντο δὲ τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματα ὅπου κατῴκει ὁ Φαραώ. Ἄλλως τε καὶ οἱ Φαραὼ εἶχον εἰς ἑκάστην μεγάλην πόλιν ἰδιαίτερον ἀνάκτορον. Ὁ Ραμσῆς Β΄ καὶ ὁ Ραμσῆς Γ΄ κατῴκησαν ἐντὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ τῶν Θηβῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Α΄ δυναστείας ὑπῆρχεν αὐστηρότατα τηρουμένη συνήθεια: κάθε νέος μονάρχης ὤφειλε νὰ κτίσῃ ἰδιαιτέραν πόλιν, ὅπου πέριξ τοῦ ἀνακτόρου του συνωστίζοντο τὰ μέγαρα τῶν αὐλικῶν. Ἡ ἀνακτορικὴ αὐτὴ συνοικία περιετειχίζετο ἰσχυρῶς μὲ τεῖχος τετράγωνον. Ἰδιαιτέρα πύλη ἤνοιγεν εἰς ἐστρωμένον ἀνήφορον δρόμον ὁδηγοῦντα εἰς τοὺς πρόποδας τῆς γείτονος ὀροσειρᾶς, ὅπου ἐκτίζετο ἡ πυραμὶς τοῦ Φαραώ. Ἂν ἐβασίλευε τριάκοντα ἔτη, ἤτοι μίαν γενεάν, ἐθεωρεῖτο λήξασα ἡ πρώτη του βασιλεία καὶ ἀρχίζουσα ἡ δευτέρα, καθ' ἣν ὤφειλε νὰ κτίσῃ νέαν πόλιν.

Ἡ αὐλὴ τῶν Φαραὼ ἦτο πολὺ μεγαλοπρεπής. Ἀναφέρονται ὡς βαθμοῦχοι: ὁ οἰκονόμος τῆς αὐλῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ σοφοί, ὁ ἐπιθεωρητὴς τῶν ἀποθηκῶν, ὁ θησαυροφύλαξ, οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ ἰατροὶ κλπ. Μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων μεγιστάνων ἀναφέρομεν τοὺς μυστικοσυμβούλους, «τοὺς φίλους», «τοὺς συγγενεῖς» κλπ. Βραδύτερον ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ἔχομεν τοὺς «ριπιδοκράτας τοῦ βασιλέως». Εἰς Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα μία τοιχογραφία μᾶς δεικνύει πῶς διεξήγοντο οἱ περίπατοι τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἡ συνοδεία ἐξήρχετο ἀπὸ τὰς αὐλὰς τῶν ἀνακτόρων μὲ μεγάλην πομπὴν καὶ ἐπίδειξιν. Προηγοῦντο δύο δρομεῖς ρα-

Προσφοραὶ εἰς σειρὰν θανόντων βασιλέων. Ἐνώπιον ἑκάστου τὸ ὀνοματόσημόν του. (ΙΘ' Δυν.)

Digitized by Google

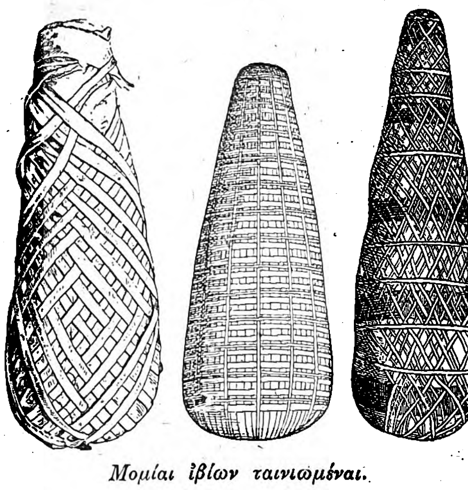

Μομίαι ἰβίων ταινιωμέναι.

βδοῦχοι (ὅμοιοι πρὸς τοὺς σημερινοὺς σαΐς τῆς εἰκόνος σελ. 513) ἀνοίγοντες δρόμον καὶ ἀπωθοῦντες τοὺς συνωστιζομένους περιέργους, ὥστε νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως τὸ βασιλικὸν ἅρμα. Ἡ Μεγαλειότης του ἐφαίνετο ἐπ' αὐτοῦ συρομένη ὑπὸ δύο θυμοειδῶν ἵππων μὲ πλουσιώτατα φάλαρα. Ἡ σωματοφυλακή του ἐκ στρατιωτῶν Αἰγυπτίων παντὸς ὅπλου, καθὼς καὶ ἀποσπασμάτων τῶν ξενικῶν ταγμάτων, λιβυκῶν ἢ ἀσιατικῶν καὶ βραδύτερον ἀπὸ Ἀμάσιος ἑλληνικῶν, ἠκολούθει τρέχουσα καὶ περιστοιχίζουσα τὸ ἅρμα. Ἠκολούθουν τὰ ἅρματα τῆς βασιλίσσης καὶ τῶν θυγατέρων του. Εὐθὺς ἀμέσως ἤρχοντο τὰ ἅρματα τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν. Μετ' αὐτὰ ἓξ ἅρματα ἔφερον τὰς γυναῖκας τῆς αὐλῆς, καὶ ἓξ ἄλλα τοὺς οἰκονόμους καὶ ἐπιμελητάς. Ἑκατέρωθεν τῆς πομπῆς πλῆθος ὑπηρετῶν καὶ ἄλλων δρομέων. Τὰ ἅρματα ἀκτινοβολοῦντα ὁλόχρυσα, τὰ πτερά, δι' ὧν ἦσαν κοσμημένοι οἱ ἵπποι, τὰ πολύτιμα φάλαρα, αἱ βαμμέναι οὐραί, τὰ λευκὰ καὶ ἀνεμιζόμενα ὑφάσματα, ὅλα αὐτὰ ὑπὸ τὸν φωτεινὸν ἥλιον τῆς Αἰγύπτου ἀπετέλουν θέαμα ἐπιβλητικώτατον.

Ὁ Φαραὼ ἐμφανίζεται πανταχοῦ ὡς ἀνώτατος κύριος τοῦ πολέμου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπορρέουν πάντες οἱ νόμοι καὶ πάντα τὰ δικαιώματα. Ὅταν ἀπέθνησκεν ἐτύγχανεν ἰδιαιτέρας ταφῆς.

Ἀπὸ τῆς Γ' μέχρι τῆς ΙΖ' δυναστείας ὁ τάφος τοῦ Φαραὼ ἦτο πυραμιδικός. Ἀπὸ τῆς ΙΖ' δυναστείας ὠρύσσετο σῆραγξ ἐντὸς τοῦ ὄρους. Κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας δυναστείας μέχρι τοῦ Σνοφροῦ ἡ συνήθεια ἤθελε νὰ γίνωνται δύο τάφοι τοῦ Φαραώ, πιθανώτατα ὡς βασιλέως τῆς Ἄνω καὶ τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Οἱ βασιλικοὶ οὗτοι τάφοι ἀπήλαυσαν πάντοτε μεγίστης τιμῆς καὶ εὐλαβείας. Μολονοτοῦτο ἂν ὁ Φαραὼ ἦτο μισητὸς εἰς τὸν λαόν, ἐσφυρηλάτουν ἀλύπητα τὸ ὀνοματόσημόν του ἀπὸ τὸν τάφον, τὸν ὁποῖον κατέστρεφον ἐνίοτε ἐντελῶς. Τὸ στέμμα ἦτο κληρονομικόν. Ἂν ἔλειπε διάδοχος ἄρρην, αἱ θυγατέρες ἐλάμβανον τὸ στέμμα εἴτε βασιλεύουσαι μόναι εἴτε διὰ γάμου των, μεταδίδουσαι τοῦτο εἰς ἄνδρα εὐγενῆ. Τὸν νόμον αὐτὸν ἐθέσπισεν ὁ Βαεννέτερ, Φαραὼ τῆς Β' θινιτικῆς δυναστείας. Καὶ ὁ νόμος αὐτὸς ἐπέδρασε πολὺ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν τυχῶν τῆς Αἰγύπτου. Συχνὰ ὁ Φαραὼ προσελάμβανε ζῶν συμβασιλέα τὸν υἱόν του. Ἀλλ' ἀναφέρονται καὶ ἁπλοῖ πολῖται οἱ ὁποῖοι ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰς στιγμὰς σπαραγμῶν.

Ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως ἡ χώρα διῃρεῖτο ἀνέκαθεν εἰς τὴν Ἄνω καὶ τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ 42 νομούς. Τὴν διαίρεσιν αὐτὴν ἀνέγνωσεν ὁ Brugsch ἐπὶ μνημείου τῆς Δ' δυναστείας. Κάθε νομὸς ἐτέλει ὑπὸ ἕνα νομάρχην καὶ διῃρεῖτο εἰς περιφερείας. Οἱ νομάρχαι ἦσαν αὐλικοὶ ἢ ἰσότιμοι πρὸς αὐτούς. Τὸν νομάρχην διώριζεν ὁ Φαραώ, διεδέχετο δ' αὐτὸν ὄχι ὁ υἱός, ἀλλ' ὁ ἔγγονός του. Οἱ

στεία) οἱ νομάρχαι κατέστησαν ἀνεξάρτητοι. Ἀπέκτησαν τότε ἰδίους τάφους, ἐφ' ὧν ἐτόνιζον ὅτι «ἠγαπήθησαν ἀπὸ τὴν πόλιν». Ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας ὁ τιμαριωτισμὸς αὐτὸς κατηργήθη πάλιν καὶ διωρίζοντο ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον νομάρχαι, στρατιωτικοὶ καὶ ἱερεῖς ἀκόμη τῶν νομῶν. Τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἐγκαινίασαν οἱ βασιλεῖς τῶν Ὑξώς. Αἱ πέντε πρῶται δυναστεῖαι δὲν εἶχον εὐγενεῖς κυρίως εἰπεῖν. Μόνον ἡ προσωπικὴ ἀξία προῆγεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ὁ περίφημος Τί, οἰκονόμος καὶ γραφεὺς τῆς αὐλῆς ἐπὶ τῆς Ε' δυναστείας, ὅστις κατεσκεύασε δι' ἑαυτὸν θαυμάσιον τάφον εἰς τὴν Σακαρᾶ, ἦτο ταπεινῆς καταγωγῆς, καὶ ὅμως ἐνυμφεύθη θυγατέρα τοῦ Φαραώ. Τῆς εὐνοίας αὐτῆς ἔτυχε καὶ εἷς ἀρχιτέκτων τῆς Δ' δυναστείας. Ἂν βραδύτερον ἐσχηματίσθη τάξις εὐγενῶν ἀσκοῦσα ἐπιρροὴν καὶ ἀνεξάρτητος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς ἐλευθεριότητας τῶν Φαραὼ πρὸς τοὺς πιστούς των αὐλικούς, διότι ἀντὶ διὰ πολυτίμων ἀντικειμένων ἤρχισαν ν' ἀνταμείβουν αὐτοὺς καὶ διὰ ἐπαρχιῶν ὁλοκλήρων. Τοῦτο ἤρχισεν ἀπὸ τὴν ΣΤ' δυναστείαν. Ἔκτοτε οἱ φεουδάρχαι ἤρχισαν νὰ κτίζουν τὰς πυραμίδας των πλησίον τῶν ἰδικῶν των πόλεων καὶ μακρὰν τῆς βασιλικῆς ταφῆς. Ἐπὶ τῶν Ὑξὼς ἐξαφανίζονται οἱ εὐγενεῖς καὶ τὰ φέουδά των. Εἰς τοὺς τάφους τῶν νομαρχῶν τῶν νομῶν Νεσέμβς, Ἀμτ, Παχὲρ θανόντων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ὑξὼς εὑρίσκομεν διὰ τελευταίαν φορὰν ἴχνη τῆς δραστηριότητος τῶν εὐγενῶν τούτων ὑπὲρ τῆς διατηρή-

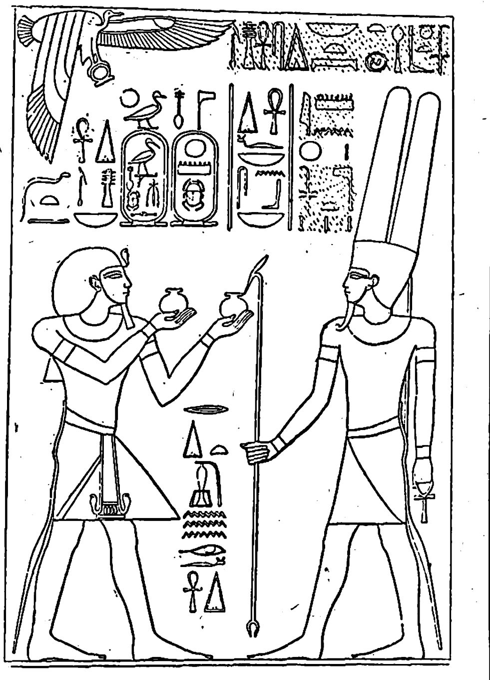

Θούθμωσις ὁ Γ' προσφέρων δροσερὸν ὕδωρ εἰς τὸν Ἄμμωνα.—(ΙΗ'-Δυν.) Μεδινὲτ Ἀμπού.

σεως τῶν προνομίων των περὶ τὴν σποράν, τὴν ὄργωσιν, τὴν συγκομιδήν, τὸν τρυγητὸν κλπ. Ἡ θέσις τοῦ νομάρχου κατοργεῖται καὶ διατηρεῖται μόνον ὁ τίτλος ψιλός.

Ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως οἱ Αἰγύπτιοι ἀστόχως θὰ ἐχαρακτηρίζοντο ὡς πολεμικὸς λαός. Τοῦτο ἑρμηνεύεται ἀπὸ τῆς φυσικῆς συστάσεως τῆς χώρας των, ἡ ὁποία δὲν ἔχει βουνά, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐγειτνίαζον πρὸς νομάδας καὶ μαύρους. Δὲν εἵλκυεν αὐτοὺς εἰς κατάκτησιν οὔτε ἡ Λιβυκὴ ἔρημος, οὔτε ἡ ἄνυδρος Παλαιστίνη. Μόνον ἐπὶ τῆς Νέας Αὐτοκρατορίας, ἡ Αἴγυπτος ἐμφανίζεται ἐπὶ μικρὸν στρατιωτικὸς παράγων σημαντικός. Ἡ ἀφύπνισις οὕτη ἀπέβη οἰκτρώς,

στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις. Δὲν ὑπῆρχεν ἐθνικὸς στρατός, ἀλλὰ κάθε νομὸς εἶχε τὴν εὐθνοφρουράν του, ὑπὸ διοικητὴν τὸν νομάρχην Οἱ στρατιῶται ἔφερον τόξα, ἀσπίδας, λόγχας, πελέκεις, σφενδόνας. Τὸ ἄνω τοῦ σώματος ἦτο τυλιγμένον μὲ ταινιας στενάς, ἐν εἴδει θώρακος. Οἱ στρατιῶται διεκρίνοντο ἀπὸ τοὺς πολίτας, διότι ἔφερον πτερὰ στρουθοκαμήλου εἰς τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ της Μεσης Αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν εἰσβολην τῶν Ὑξὼς (ΙΕ' και ΙΣΤ' δυναστεία) κατηρτίσθη ἐπιτελειον τοῦ στρατοῦ ἐθνικὸν ἐκ στρατιωτικῶν ἐξ ἐπαγγέλματος λαμβανομένων ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς αὐλῆς. Τοῦτο ἐστρατολόγει ἀνα πᾶσαν τὴν χώραν. Ὁ ὁπλισμὸς δὲν ὑπέστη μεταβολάς, μόνον ὁ ὀργανισμὸς κατέστη αὐστηρότερος. Τὸ Κράτος διέθετεν ἅρματα πολεμικὰ καὶ στόλον καλῶς γυμνασμένον καὶ ἐφωδιασμένον. Αἱ ἐκστρατεῖαι κατὰ τῶν πολιτισμένων Σύρων καὶ βραδύτερον τῶν ἰσχυρῶν Χετιῶν καὶ Λιβύων διεξήχθησαν καλῶς. Ὡς θρίαμβον ναυτικὸν ἀναφέρουν τὴν νικην τοῦ Ραμσῆ Γ' κατὰ τῶν Λιβύων εἰς τὸ στόμιον τοῦ Νείλου. Ὁ ἐν ἐνεργείᾳ στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 40.000, ἐπομένως ἦτο ὀλίγος διὰ τὰ 7 ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν ξένων μισθοφόρων διαρκῶς αὐξάνων καὶ διατηρούμενος εἰς βάρος τοῦ φορολογουμένου λαοῦ ἀπετελει ἄχθος. Ἡ ἀξία τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ἐνέκειτο εἰς τὴν δεξιότητα τῶν τοξοτῶν καὶ τῶν ἁρματηλατῶν. Χαρις εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου της Σεμνὲχ ἐν Νουβίᾳ γνωρίζομεν σήμερον ἀρκετὰ καλῶς και τὰ κατὰ τὴν ὀχυρωματικὴν τῶν Αἰγυπτίων.

Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἀπετέλει σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς βασιλικῆς κοσμήσεως καὶ αὐτῆς τῆς τῶν θεῶν ἐμφανίσεως. Τὰ φαραωνικὰ στέμματα εἶνε ποικίλα, τὰ ἀνευρίσκομεν δε εἴτε εἰς ἀγάλματα εἴτε εἰς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς παραστάσεις. Το εὐρτάσιμον στέμμα ἦτο τὸ *Ψὲντ* (7), συνδυασμος τοῦ λευκοῦ τῆς Ἄνω (4) καὶ τοῦ ἐρυθροῦ τῆς Κάτω Αἰγύπτου (6). Ὡς πολεμιστης ἢ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ὡς ἀρχιστράτηγος φέρει τὸ κράνος *κεπερς* (3). Ὁ «φύλαξ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος» κατεῖχεν ὑψηλὴν αὐλικὴν θέσιν κατὰ τὴν Παλαιὰν Αὐτοκρατορίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν Νέαν Αὐτοκρατορίαν κατηργήθη. Οἱ θεοὶ πάντοτε σχεδὸν φέρουν στέμματα, ἐνίοτε δὲ πολύπλυκα ἢ ἐπανειλημμένα. Τὸ ὑπ' ἀρ. 18 εἶναι ἐκ τῶν συχνότερον ἀπαντώντων ἐπὶ τε θεῶν καὶ βασιλικῶν κεφαλῶν, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀτέφ*. Τὸ στέμμα τῶν βασιλισσῶν παρίστανε γῦπα μὲ ἀνεπτυγμένας τὰς πτέρυγας περὶ τὴν κεφαλήν της ὡς πρὸς προστασίαν.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ. *Ἵδρυσις τῆς Α' ἱστορικῆς μοναρχίας.*—Ληγούσης τῆς προϊστορικῆς περιόδου ἡ τάξις τῶν ἱερέων συνεκέντρωνε τὴν ἀνωτάτην ἀρχήν. Ἀλλ' ὁ *Μενὲς* ἐκ τῆς Θινιος τῆς Ἄνω Αἰγύπτου κατέρριψε τὴν θεοκραικὴν κυβέρνησιν καὶ ἵδρυσε τὴν πρώτην ἱστορικὴν δυναστείαν (5004).

Α' Δυναστεία (5004 — 4751 π. Χ.).—Ἐπειδὴ ἡ πατρίς του Θῖνις ἦτο ἡ πόλις τοῦ Ὀσίριδος, παναιγυπτίως τιμωμένου θεοῦ, δι' αὐτὸ οἱ ἱερεῖς ἦσαν πολὺ ἰσχυροὶ ἐκεῖ. Ὁ Μενὲς ἔκρινε καλὸν νὰ κτίσῃ νέαν πρωτεύουσαν, τὴν *Μέμφιν*, νοτίως τοῦ σημερινοῦ Καΐρου καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Νείλου. Τότε ὁ Νεῖλος ἔρρεε πολὺ πλησιέστερον τῆς λιβυκῆς ὀροσειρᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Λιβυκὴ ἔρημος ἦτο ἰσχυρὸν ὀχύρωμα, ἐνῷ ἡ πόλις

Φαραωνικὰ στέμματα.

νομάρχαι καὶ οἱ εὐγενεῖς ἐφιλοδόξουν νὰ ταφοῦν παρὰ τὴν βασιλικὴν πυραμίδα, συχνὰ δ' ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τοῦ τάφου των ὅτι ἀπήλαυσαν τῆς βασιλικῆς εὐνοίας. Τότε ἐχρονολόγουν κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν Φαραώ, ὅπως οἱ σημερινοὶ Ἰάπωνες. Ἐπὶ τῆς Μέσης Αὐτοκρατορίας (ΙΒ' δυνα-

διότι τὰ μισθοφόρα τάγματα, δι' ὧν κατωρθώθησαν αἱ νίκαι, ἐπαναστάτησαν καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχήν. Οἱ πόλεμοι τότε ἦσαν σπουδαιότεροι τῶν τωρινῶν. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἐπιταφίου ναοῦ τοῦ Σαχοὺρ παρὰ τὸ Ἀμπουσὶρ (1907) ἀπέδειξαν ὅτι ἐπὶ τῆς Ε' δυναστείας διεξήχθησαν σπουδαῖαι

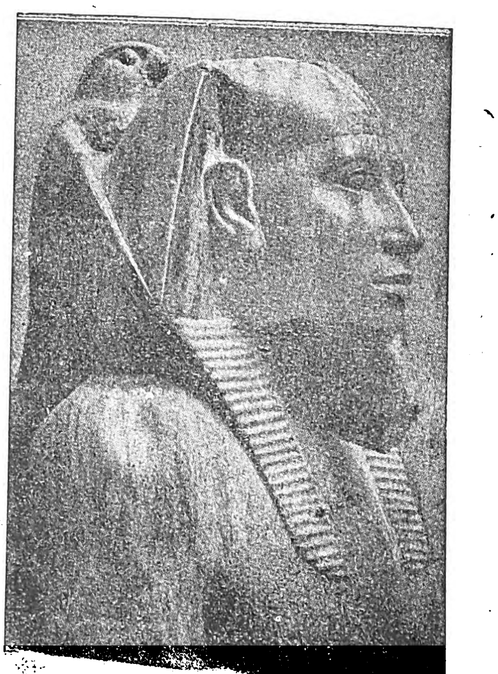

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς δευτέρας πυραμίδος τῆς Γκίζης Χεφρήν.

(Ἄγαλμα ἐκ διορίτου λίθου. Ὁ Ὧρος ὡς ἱέραξ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς του τὸν προστατεύει μὲ τὸν περιπτυγμὸν τῶν πτερύγων.—Μουσεῖον Καΐρου.

Digitized by Google

του εὐχερέστερον θὰ προσεβάλλετο ἀπὸ ἀσιατικῆς εἰσβολῆς, μετέφερε τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ ἀνατολικῶς τῆς Μέμφιδος, ὥστε νὰ εἶναι τάφρος ἀδιάβατος. Ὁ φράκτης τὸν ὁποῖον ἔκτισε διὰ νὰ σταματήσῃ τὸν παλαιὸν ροῦν ὑφίσταται ἀκόμη (φράκτης Κοσσοεῖρ) καὶ χρησιμεύει ἀκόμη νὰ συγκρατῇ τὰ ἀπὸ τῶν πλημμυρισμένων γαιῶν τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ἐκρέοντα ὕδατα. Ἡ νέα πρωτεύουσα ὠνομάσθη *Μαννοβὲρ* (Καλὴ θέσις) καὶ ἀφιερώθη εἰς

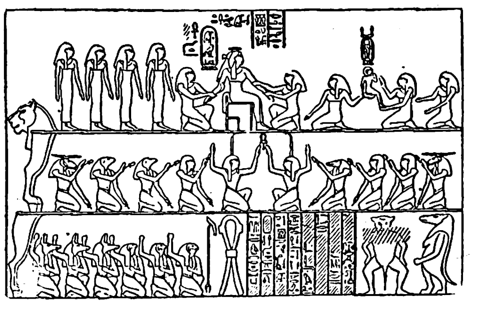

Ἡ γέννησις τοῦ Ἀμενώφιος Γ'.—(ΙΗ' Δυν.). [Λοῦξορ]

τὸν θεὸν *Φθᾶ*, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἱερόν της ὄνομα *Χὰ-Κᾶ-Φθᾶ* (οἶκος Φθᾶ), ἐκ τούτου δ' οἱ Ἕλληνες ἐσχημάτισαν τὴν λέξιν Αἴγυπτος. Ταχέως ἀπερρόφησε τὰς πρὸς νότον ἱερὰς πόλεις Θῖνιν, Ἄβυδον (ὅπου ὁ τάφος τοῦ Ὀσίριδος), Θήβας, Τέντυραν (Δενδεράχην, ὅπου κατῴκει ἡ Ἀθώρ). Φιλολογία, ποίησις, ἐπιστῆμαι καὶ πρὸ πάντων αἱ τέχναι ἀναπτύσσονται καταπληκτικῶς. Οἰκοδόμος καὶ νομοθέτης, ὑπῆρξε καὶ κατακτητὴς βασιλεύσας 62 ἔτη. Οἱ ἱερεῖς φυσικὰ ἐζήτησαν νὰ ἀμαυρώσουν τὴν μνήμην του.

Ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ τῶν τριῶν πρώτων δυναστειῶν. *Τέτα* ὁ υἱὸς τοῦ Μενὲς ἤρχισε τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Μέμφιδος. Κατέγινεν εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ συνέταξεν ἀνατομικὰ ἐγχειρίδια. Ἐπὶ *Οὐσεφὲς* πεῖνα ἠλάττωσε τὸν πληθυσμόν. Αὐτὸς ἔκτισε τὴν ἐν Σακαρᾷ πυραμίδα *Κῶχομέ*. Ὁ *Χεσεπτὶ* ἔμεινε διάσημος εἰς τὰ φιλολογικὰ καὶ θρησκευτικὰ χρονικά. Κεφάλαιά τινα μυστικιστικὰ τοῦ Βιβλίου τῶν Νεκρῶν συνετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ἓν τῶν τμημάτων τοῦ *ἰατρικοῦ παπύρου* «εὑρέθη ἐν ἀρχαίᾳ γραφῇ εἰς κιβώτιον βιβλίων παρὰ τοὺς πόδας τοῦ θεοῦ Ἀνοὺπ τῆς Σεχὲμ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγιωσύνης τοῦ βασιλέως τῶν δύο Αἰγύπτων Χεσεπτὶ τοῦ Φιλαλήθους».

Ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τούτου *Σεμεμψῆ* δεινὴ πανώλης ἐδεκάτισε τὸν πληθυσμόν. Ἐκ τούτου ἐγκλήματα καὶ ἐπαναστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν πτῶσιν τῆς Α' δυναστείας.

Β' Δυναστεία (4751—4449 π. Χ.). — Συγγενὴς καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς Θίνιος ἐγένετο ἱδρυτὴς ὁ *Βουτσαοῦ Νουτερβαϊοῦ*. Ἐπ' αὐτοῦ τρομερὰ καθίζησις τοῦ ἐδάφους εἰς Βούβαστιν (παρὰ τὸ Ζαγαζὶκ) κατέπιε χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἀπὸ τοῦ *Κακέου* ἀρχίζει σειρὰ νομοθετῶν βασιλέων, οἵτινες ἤλλαξαν οὐσιωδέστατα τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν σύστασιν τῆς χώρας. Ὁ Κακέου ἀνεκήρυξε τὴν θεότητα τῶν βοῶν Ἄπιος ἐν Μέμφιδι καὶ Μνευΐος ἐν Ἡλιουπόλει καὶ τοῦ τράγου Μένδητος. Ὁ διάδοχος τούτου *Βαϊνουτεροὺ* ἔδωκε τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς εἰς τὰς γυναῖκας. Τοῦτο δὲ διότι ὁ βασιλεύς, ὅπως πανταχοῦ ἐγγράφεται, ἦτο θεογενής, υἱὸς τοῦ Ἡλίου (Σὲ-Ρᾶ), ὥστε ἐκλειπούσης τυχὸν τῆς ἀρρενογονίας, ἐκινδύνευε τὸ σκῆπτρον νὰ περιέλθῃ εἰς κοινοὺς θνητούς. Ὑπανδρευομένη ἡ βασίλισσα διέσωζε τὸ θεογενὲς τῆς βασιλείας. Ἐκ τῶν βασιλέων τῆς δυναστειᾶς ταύτης ὁ μέχρι τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς τιμώμενος *Σὲντ* συνεπλήρωσε τὸ ἰατρικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ Χεσεπτὶ τὸ εὑρεθὲν εἰς Σεχχέμ. Ἄλλος, ὁ *Σέσοχρις*, ἦτο γίγας. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνάγονται μνημεῖά τινα τῆς ἐν Μέμφιδι νεκροπόλεως, ὁ τάφος τοῦ *Θὼτ-Χοτὲπ* εἰς Σακαρᾶν καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ *Σέπα*. Ἡ τέχνη καὶ ἡ γραφὴ εἶναι ἀκόμη πρωτογενεῖς καὶ ἀδέξιαι.

Πολλὰ βασιλικὰ ὀνόματα ἀναφερόμενα εἰς φαραωνικοὺς γλυπτοὺς καταλόγους καὶ μὴ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Μανέθωνα δεικνύουν ὅτι κατὰ τοὺς 5 αἰῶνας τῶν δύο πρώτων δυναστειῶν, ἡ καθυπόταξις τῆς ὅλης Αἰγύπτου εἰς τὸ σκῆπτρον τοῦ Μενὲς δὲν συνεπήγαγεν ἀμέσως καὶ τὴν συγχώνευσιν τῶν πληθυσμῶν. Οἱ πρὶν φεουδάρχαι καταντήσαντες διοικηταὶ θὰ ἐπωφελήθησαν ἢ τῆς ἀδυναμίας ἢ τῆς τυραννικότητος τινῶν βασιλέων καὶ ἵδρυσαν πλαγίας δυναστείας, ἃς ὁ Μανέθων δὲν ἀναγνωρίζει. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπῆλθεν ἡ πολιτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑνότης

Γ' Δυναστεία (4449-4235 π. Χρ.).—Αὐτὴ εἶναι μεμφιτική. Ἡ Θῖνις καταρρέει καὶ ἡ παρ' αὐτὴν Ἄβυδος ἑλκύει τὴν θρησκευτικὴν τῆς Θίνιος πελατείαν. Ἡ Μέμφις ἐπὶ 7 αἰῶνας μένει ἡ πρώτη ἰσχυρὰ πόλις. Ἐπὶ *Νεχεροφὲς* οἱ Λίβυες ἐπανεστάτησαν. Εὐτυχῶς ἐπικειμένης τῆς μάχης ἡ σελήνη ἐφάνη αἴφνης ὑπερμέτρως ὀγκουμένη. Οἱ δεισιδαίμονες Λίβυες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ κατόπιν ἔκλεισαν εἰρήνην. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ *Τοσοθρὸς* ἐτελειοποίησε τὴν γραφὴν καὶ τὴν λιθοτομίαν, συγγράψας καὶ ἰατρικὰ βιβλία. Ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων του αἱ τέχναι καὶ ὁ πλοῦτος τῆς χώρας προήχθησαν καὶ πολλὰ μνημεῖα ᾠκοδομήθησαν. Πέντε χιλιόμετρα Δ. τῆς Μέμφιδος ὑψοῦται βραχῶδες ὀροπέδιον βαῖνον παραλλήλως πρὸς τὸν Νεῖλον. Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τούτου ἡγεμὼν ἄγνωστος, πάντως ὅμως προγενέστερος τοῦ Μενές, ἐλάξευσε τὸν βράχον εἰς Σφίγγα, σύμβολον τοῦ Χαρμακῆ, ἤτοι ἀνατέλλοντος ἡλίου. Βραδύτερον ναὸς ἐξ ἀλαβάστρου καὶ γρανίτου ἐκτίσθη παρ' αὐτὴν καὶ ἄλλοι ἀργότερον ναοὶ ἐδῶ κι' ἐκεῖ τοῦ ὀροπεδίου, τὸ ὁποῖον κατέστη οὕτως εὐρύτατον πεδίον τῶν ὑποχθονίων θεῶν. Ἐκεῖ ὅπου δὲν φθάνει ἡ πλήμμυρα ἔθαπτον οἱ Μεμφῖται τοὺς νεκρούς των. Οἱ πτωχοὶ εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου γυμνοί. Οἱ εὔποροι εἰς πλινθοκτίστους θαλάμους ὀρθογωνικούς. Καμμία κόσμησις οὔτε κτερίσματα. Ἀγγεῖα μόνον πήλινα παρὰ τὸ πτῶμα εἰς τὰ ὁποῖα ἐναπετίθεντο αἱ τροφαί. Οἱ μνημειώδεις τάφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι ὀλίγοι (ἴδε πυραμίδες, τάφοι, νεκρόπολις).

Δ' Δυναστεία (4235—3951 π. Χ.)—Ἀρχίζει ἀπὸ τὸν *Σνεφροῦ*, τὸν *Σόριν* τοῦ Μανέθωνος. Ἐδάμασε τοὺς νομάδας οἵτινες ἐπέτρεχον τὴν χώραν ἐξ Ἀνατολῶν καὶ ἔφθασεν εἰς Σινᾶ, ὅπως μαρτυρεῖ ἀνάγλυφον εἰς βράχον τῆς Οὐάδι-Μαγκαρᾶ. Ἐξεμεταλλεύθη τὸν χαλκὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους τοῦ Σινᾶ, ὠχύρωσε δὲ τὰ ἐκεῖ σύνορα διὰ φρουρίων κατὰ διαστήματα. Ἀποθεωθεὶς μετὰ θάνατον ἐλατρεύθη μέχρι τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων. Ὁ τάφος του ἀνευρέθη τῷ 1926 παρὰ τὴν πυραμίδα τοῦ Χέοπος καθὼς καὶ ὁ τῆς μητρὸς τούτου ὑπὸ τοῦ Reisyer ἀρχηγοῦ ἀμερικανικῆς ἀποστολῆς. Ἐπισημότατος ἐν τούτοις τῶν βασιλέων τῆς δυναστείας ταύτης εἶναι ὁ Χέοψ τοῦ Ἡροδότου, ὁ *Κνουφοῦ* τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐδάμασε τὰς νομαδικὰς φυλὰς τῆς ἀνατολικῆς ἐρήμου καὶ ἐχρησιμοποίησε τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὴν πυραμίδα του, ἥτις εἶναι ἡ μεγαλυτέρα ὅλων. Διὰ νὰ τὴν κτίσῃ ἐδαπάνησε θησαυροὺς καὶ ἐξήντλησε μυριάδας δυστυχῶν ἐργατῶν, ὥστε ἀφῆκε μνήμην κατηραμένην. Δεύτερος τούτου διάδοχος ὁ *Χεφρὴν* (Κχαφρᾶ) ἔκτισε τὴν δευτέραν μεγάλην πυραμίδα, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ *Μυκερῖνος* (Μενκερᾶ) ὁ κατασκευαστὴς τῆς τρίτης ἦτο εὐσεβής. Ἐντὸς τῆς πυραμίδος του εὑρέθη ἡ σαρκοφάγος του, λαμπρὸν γλυπτικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀπαχθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἐβυθίσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πορτογαλλίας. Τὸ κάλυμμα τοῦ ἐντὸς αὐτῆς φερέτρου τῆς μομίας σώζεται εἰς τὸ Μουσεῖον Καΐρου.

Ὁ διάδοχός του *Ἀσες-κά-οῦ*, ὁ *Ἄσυχις* τῶν Ἑλλήνων, ᾠκοδόμησε τὸ μεσημβρινὸν πρόστοον τοῦ ἐν Μέμφιδι ναοῦ τοῦ Φθᾶ καὶ πυραμίδα ἐκ πλίνθων. Ὑπῆρξε δὲ νομοθέτης. Ἐκανόνισε τὸ λειτουργικὸν τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἐφεῦρε τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν τέχνην τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄστρων. Ἐνομοθέτησε τὴν ὑποθήκευσιν τῆς πατρικῆς μομίας παρασχὼν πάσας τὰς ἐγγυήσεις εἰς τὸν ταριχευτὴν δανειστήν.

Διαρκούσης τῆς δυναστείας ταύτης, σημειοῦται ἀληθὴς πυρετὸς πολιτισμοῦ. Κτίζονται νέαι πόλεις, λαμπραὶ ἀγροτικαὶ ἐπαύλεις, κτηνοτροφεῖα ἐκτεταμένα, ἀφθονία γεωργικὴ καταπληκτικὴ σημειοῦται, ἡ ἰδιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ διακρίνεται διὰ τὴν χάριν καὶ τὸν πλοῦτόν της, ὁ οἰκογενειακὸς βίος ῥέει ἤρεμος καὶ πατριαρχικός, πυκνὰ τὰ τετράγωνα ἱστία τῶν πλοιαρίων διασχίζουν τὸν Νεῖλον καὶ τὰς διώρυγας, τὸ ἐμπόριον ἀκμάζει. Αἱ τέχναι φθάνουν εἰς τελειότητα δυσυπέρβλητον. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει ὁ θαυμάσιος ἀνδριὰς τοῦ Χεφρῆνος εἰς τὸ Αἰγ. Μουσεῖον τοῦ Καΐρου.

Ε' Δυναστεία (3951—3703 π. Χ.). — Πρωτεύουσα τώρα εἶναι ἡ Ἐλεφαντίνη νῆσος ἐν τῷ Νείλῳ κατὰ τὴν Συήνην. Οὐδὲν τὸ ἀξιομνημόνευτον κατὰ ταύτην. Ἐκ τῶν 9 της βασιλέων, ὁ πρῶτος περατώνει πόλεμον κατὰ τῶν Νουβιανῶν, ὁ ἄλλος μεταβάλλει τὰς κυβερνητικὰς παραδόσεις τῆς χώρας καὶ διεξάγει ἐπιτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν πρὸς τὰ ΒΑ. νομάδων. Κατασκευάζουν τὰς πυραμίδας των, ἐπισκευάζουν ναοὺς καὶ ἱδρύουν νέας πόλεις. Ἐν συνόψει συγκρατοῦν τὴν κατάστασιν ὁποίαν τὴν παρέλαβον. Ληγούσης τῆς δυναστείας ταύτης, ἡ Μέμφις ἔχει ἤδη χωρισθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τοῦ κράτους τῆς Ἐλεφαντίνης.

Ἀξιόλογα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὁ *Μασταμπᾶ ἐλ Φαραοὺν* ἐν Σακαρᾷ (τάφος τοῦ Φαραὼ) καί τινες τάφοι θαυμασίως διατηρηθέντες, ὅπως ἡ πυραμὶς τοῦ Οὐνᾶς εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μασπερὼ ἀνεῦρε τμῆμα τῆς μομίας τούτου.

ΣΤ' Δυναστεία (3703—3500 π. Χρ.).—Ἐνῶ εἰς τὴν Μέμφιν ἐβασίλευεν ἀπόγονος τοῦ Μενὲς ὁ *Τέτα*, εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ἐβασίλευεν ὁ *Οὐσόρ—Κάρ—Ρᾶ—Ἄτι* (Ὄθωσις) τοῦ οἴκου τῆς Ἐλεφαντίνης. Τοῦτον δολοφονηθέντα διεδέχθη ὁ *Μερί-Ρᾶ-Πέπι* Α' (Φίος). Ἡ Μέμφις κατέρρεεν. Ἡ πρωτεύουσα ἔμενεν εἰς τὴν Ἄβυδον, τῆς ὁποίας ἡ νεκρόπολις μᾶς διεφύλαξε πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἡ χώρα ἐξετάθη καὶ ἤκμασεν ἐπὶ τῆς δυναστείας ταύτης, κυρίως διὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν βασιλέων της Πέπι Α'. Τυχὼν λαμπροῦ ὑπουργοῦ, τοῦ Οὐνᾶ, ἐδάμασε καὶ πάλιν τοὺς βεδουΐνους τοῦ Σινᾶ, ἐξεμεταλλεύθη τὰ ὀρυχεῖα του, ἤνοιξε τὸν ἀπὸ Ἀβύδου εἰς Κοπτὸν ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς δρόμον, ὑπέταξε τὴν Αἰθιοπίαν καὶ ἐνίκησε τὰς νομάδας τῆς Νοτ. Συρίας. Κατεσκεύασε πολλὰς οἰκοδομάς, ὧν μόνον αἱ ἐπιγραφαὶ σώζονται, ἰδίως δὲ ἀνῳκοδόμησεν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου σχεδίου τὸν προϊστορικὸν ναὸν τῆς Ἀθὼρ ἐν Τεντύρᾳ καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ ὀνοματόσημόν του τὸν τίτλον «Υἱὸς τῆς Ἀθώρ». Ὁ τίτλος του Ἄππαπος σημαίνει «γίγας». Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός τοῦ *Μέρ-ἐν-Ρᾶ*, τοῦτον δὲ ὁ *Νοβέρ-κᾶ-Ρᾶ* (Πέπις Β') βασιλεύσας ὡς λέγεται 100 ἔτη. Ἐπιγραφὴ τῆς Οὐάδι Μαγκαρᾶ ἐν Σινᾶ μαρτυρεῖ ὅτι ἐξηκολούθησε τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων. Θανόντα τοῦτον διεδέχθη ὁ *Μεντεμσὰβ* Β' (Μεντέσσυφις), δολοφονηθεὶς μετὰ ἓν ἔτος. Τὸν διεδέχθη ἡ ῥοδοπάρειος Νιτοκρίς, ἀδελφή του μὲ τὸν πόθον νὰ τὸν ἐκδικήσῃ. Λέγεται ὅτι ἔκτισεν ἀνάκτορον οὗτινος τὰς αἰθούσας τῆς ὑποδοχῆς κατεσκεύασεν ὑπὸ τὴν ἐπιπολὴν τοῦ Νείλου. Ἐκεῖ συνεκάλεσεν εἰς δεῖπνον τοὺς μεγιστᾶνας τῶν ὁποίων ἐγνώριζε τὴν ἐνοχήν. Εἰς δεδομένην στιγμὴν ἤνοιξε τοὺς ἀγωγοὺς δι' ὧν ὁ ποταμὸς ἐκοινώνει πρὸς τὰ πολυτελῆ ὑπόγεια καὶ πάντες ἐπνίγησαν. Ἡ Νιτοκρὶς αὐτὴ ηὔξησε τὰς διαστάσεις τῆς πυραμίδος τοῦ Μυκερίνου καὶ ἐπέθηκε τὸ ἐκ συηνίτου λίθου ἐπίστρωμα τὸ ὁποῖον ματαίως ἐζήτησαν οἱ Μαμελοῦκοι νὰ ἀφαιρέσουν. Ἐτάφη δὲ ἡ ἰδία εἰς τὸν κεντρικὸν θάλαμον ταύτης ἐντὸς λαμπρᾶς σαρκοφάγου ἐκ κυανοῦ λίθου οὗτινος ἀνευρέθησαν θραύσματα. Εἰς τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς ΣΤ' δυναστείας γίνεται λόγος συχνὰ περὶ «προφητῶν». Οὗτοι ἦσαν ἱερεῖς σοφοὶ καὶ πεπειραμένοι, σύμβουλοι τῶν ἀνθρώπων. Κατόπιν ἐξεφυλίσθησαν εἰς θεοπνεύστους ἐκμεταλλευτὰς τῆς λαϊκῆς εὐπιστίας. Καθ' ὅλην

Πτολεμαῖος ὁ ΣΤ' μεταξὺ τῶν θεαινῶν τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου.
[Ναὸς τῆς πόλεως Ἐδφοῦ. (Ἀνάγλυφον ἐν κοιλώματι).]

Digitized by Google

τὴν δυναστείαν αὐτὴν ἡ χώρα εὐτυχεῖ καὶ ἡ τέχνη συνεχίζεται προαγομένη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς χώρας.

Ζ', Η', Θ' καὶ Ι' Δυναστεῖαι (3500 — 3064 π. Χ.). — Ἐπὶ 5 αἰῶνας ἡ ἱστορία σιγᾷ ἐλλείψει ἐπαρκῶν μνημείων. Ἡ Θ' καὶ Ι' δυναστεῖαι ἦσαν ἡρακλεοπολιτικαὶ (Φαγιούμ), ἀλλ' ἐκεῖ δὲν ἔγιναν ἀκόμη πλήρεις αἱ ἀνασκαφαί. Λήγει μετ' αὐτῶν ἡ περίοδος ἡ λεγομένη Ἀρχαία Αὐτοκρατορία,

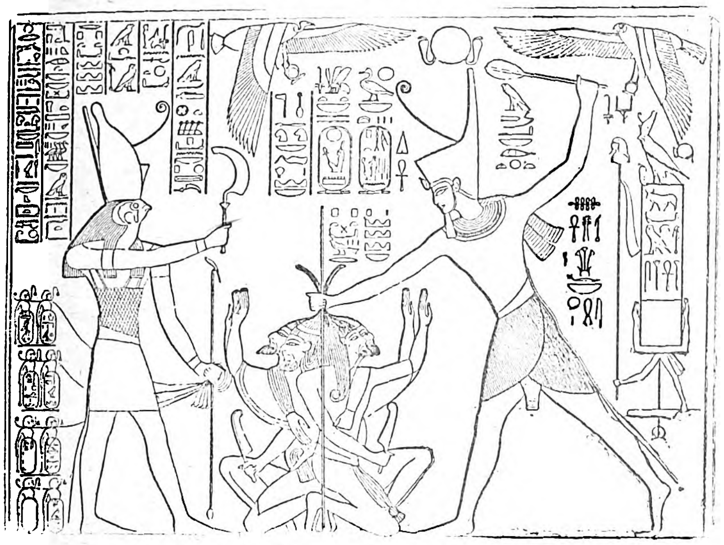

Σέθης ὁ Α' φονεύει ἐχθρούς· ἀπέναντί του ὁ Ὧρος προσκομίζει τῷ βασιλεῖ ἡττημένας φυλὰς καὶ προσφέρει εἰς αὐτὸν τὸ σύμβολον τῆς νίκης. (ΙΗ' Δυν.).

καθ' ἣν ἡ Αἴγυπτος ἀνέπτυξε καταπληκτικὸν πολιτισμόν, ἐνῷ ἡ λοιπὴ ἀνθρωπότης ἦτο ἀκόμη βάρβαρος.

Μέση Αὐτοκρατορία: ***ΙΑ' — ΙΗ' Δυναστεῖαι*** (3064 - 2851 π. Χ.).—Ἤδη ἐμφανίζονται αἱ Θῆβαι τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, κέντρον δυνάμεως καὶ πολιτισμοῦ. Ἱδρυτὴς τῆς ΙΑ' δυναστείας εἶναι ὁ *Ἐντὲφ Α'*. Ἀρχαιοτάτη πόλις ἔζη οἱονεὶ μεμονωμένη, καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ μεγάλου της πολιούχου Ἄμμωνος προήγετο εἰς ἀκμήν. Ἡ Μέμφις καὶ κατόπιν ἡ Ἄβυδος εἶχον ἀπορροφήσει τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τῆς χώρας. Ὁ Ἐντὲφ περιαχθεὶς ὑπὸ τῶν περιστάσεων εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ὅλης χώρας διετήρησε τὸν τίτλον «*ἔρπα*» (εὐγενής) καὶ δὲν ἀπεδέχθη ὀνοματόσημον. Ὁ υἱός του *Μεντουχοτὲπ Α'* ἐδέχθη ὀνοματόσημον μὲ τὸν τίτλον *Χὸρ* (ἀντιβασιλεύς). Ἐντὲφ ὁ Δ' κηρύσσεται κύριος τῶν δύο Αἰγύπτων, ἂν καὶ εἰς τὴν Ἡρακλεόπολιν βασιλεύουν ἀκόμη ἡγεμόνες ἐκτείνοντες τὴν ἀρχήν των ἐπὶ τοῦ Δέλτα. Ἐπιβάλλονται ἐπὶ τέλους αἱ Θῆβαι ἀλλ' ἡ Αἴγυπτος χάνει τὰς κτήσεις της. Σινᾶ, Λιβύα καὶ Νουβία ἀποσπῶνται. Τὰ μνημεῖα εἶναι ὀλίγα, ὅπως περιωρισμένη καὶ ἡ ἔκτασις τῆς χώρας. Ἡ τέχνη ὀπισθοδρομεῖ πολὺ καὶ ἡ διατύπωσις τῶν βαθμῶν καὶ ἀξιωμάτων γίνεται νέα. Μόνα μνημεῖα τῶν Ἐντὲφ ἔχομεν τὴν νεκρόπολίν των εἰς Δρὰχ-Ἀμποῦ ἐλ Νεγκά. Μετὰ τοὺς ἀσήμους βασιλεῖς τῆς ΙΑ' δυναστείας ἡ Αἴγυπτος χωρίζεται εἰς αὐτόνομα κρατίδια, ἅτινα συγκεντρώνει εἰς τὸ σκῆπτρόν του ὁ *Ἀμενεμχὰτ Α'*, ἱδρυτὴς τῆς ΙΒ' δυναστείας. Ἀνελθὼν τὸν θρόνον, ὥριμος ἤδη, ἀνακηρύττει συμβασιλέα τὸν υἱόν του *Οὐζορτεζὲν Α'*, καταβάλλει τὰς στάσεις τῶν μικροπριγκίπων, ἀλλ' ἤδη γέρων ἀποσύρεται τῆς ἐνεργοῦ ἀρχῆς μένων πολύτιμος σύμβουλος τοῦ υἱοῦ του. Θανόντος αὐτοῦ ἡ μεταβασιλεία ἔγινεν ἀνεπαίσθητος καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ ἐξηκολούθησεν. Ὁ Οὐζορτεζὲν Α' συμπαρέλαβε τὸν υἱόν του *Ἀμενεμχὰτ Β'* κατόπιν 42 ἐτῶν βασιλείας, οὗτος δὲ μετὰ 32 ἐτῶν βασιλείαν τὸν υἱόν του *Οὐζορτεζὲν Β'*. Κατόπιν συνεβασίλευσαν ἐπὶ μακρὸν οἱ Ἀμενεμχὰτ Γ' καὶ Δ'. Ἐξαίρεσιν φαίνεται ἔκαμαν ὁ *Οὐζορτεζὲν Γ'* καὶ ἡ βασίλισσα *Σεβὲκ -Νεφρού* (Σκεμίοφρις), μεθ' ἧς λήγει ἡ ΙΒ' δυναστεία.

Δὲν εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς περιόδου ταύτης. Ἐκ τῶν ὀλίγων μνημείων της συνάγεται ὅτι καὶ πολέμους διεξήγαγε καὶ τὰ γεωργικὰ ἔργα ἐπαρκῶς ἐνεθάρρυνεν, ὥστε ἡ χώρα ἔζησεν ἐν σχετικῇ εὐτυχίᾳ καὶ σταθερᾷ προόδῳ. Ἐπιδρομὰς ἀσημάντους ὑπέφερεν, ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης πάντοτε, ἀλλὰ ἡ διάβασις σοβαρῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἦτο δυσχερὴς ὡς ἐκ τῆς αὐχμηρότητος τῆς ἐρήμου. Φρούριά τινα καὶ τὸ τεῖχος τῆς Οὐάδι Σουμιλάτ, ἔργα τῆς Α' Αὐτοκρατορίας ἤρκουν εἰς ἄμυναν. Τοὺς πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ λαοὺς ἐγνώριζον ἀορίστως ἐξ ἀφηγήσεων τῶν καραβανίων ἢ τῶν ναυτῶν. Ἐπικινδυνότεροι ἦσαν οἱ ἀπὸ τοῦ πρώτου καταρράκτου (Συήνη) μέχρις Αἰθιοπίας (Νουβίας) πολυάριθμοι νομάδες. Τὸ κράτος των, *χώρα τῶν Κούς*, ἦτο ρευστή τις ὁμοσπονδία μετὰ ἀορίστων συνόρων. Πρώτη ἡ φυλὴ Οὐαουάϊ, ἀδιάλλακτος ἐχθρὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐδαμάσθη ὑπὸ τοῦ *Πέπι Α'* καὶ Ἀμενεμχὰτ Α', ἀλλὰ προὐτίμησε νὰ ἐκπατρισθῇ παρὰ νὰ δουλωθῇ. Νοτιώτερον οἱ *Χὲχ* καὶ οἱ *Σαάτ*, ὅπου λατομεῖα λευκοῦ ἀσβεστολίθου. Πλῆθος ἄλλο φύλων νομάδων καὶ ἁρπακτικῶν ἐπλήρου τὰς ἑκατέρωθεν τῶν δύο Νείλων ἐρήμους. Ἀλλὰ ἡ ἰσχυροτέρα φυλὴ ἦσαν οἱ *Κουσῖται*, προελθόντες ἐξ Ἀραβίας διὰ τοῦ διάπλου τοῦ στενοῦ Βὰβ ἐλ Μανδέβ. Οἱ Φαραὼ κατηνάλωσαν μακρὰ ἔτη καὶ ζωτικὰς δυνάμεις διὰ νὰ καθυποτάξουν ἢ ἀπωθήσουν τὰς φυλὰς ταύτας καὶ κατώρθωσαν νὰ ἀποικίσουν τὰ μέρη αὐτὰ διὰ φελλάχων, ὥστε νὰ καταληφθῇ τὸ μέγιστον τοῦ ροῦ τοῦ Νείλου ἀπὸ ὁμοιογενὲς στοιχεῖον. Οἱ Ἀμενεμχὰτ καὶ Οὐζορτεζὲν ἔθηκαν ἰσχυρὰ σύνορα κατὰ τὸν β' καταρράκτην ἐν *Σεμνέχ*. Ἐκεῖ ἡ βραχώδης διάπλασις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ τέχνη κατέστησαν τὴν πύλην τῆς Αἰγύπτου ἀπόρθητον. Ἐκεῖθεν πρὸς Ν., μόνον φόρον ἠξίουν οἱ Φαραώ, διότι ἡ κρατικὴ ὀργάνωσις ἦτο ἀδύνατος.

Ὁ Ἀμενεμχὰτ Γ' ἔκτισεν ἐκεῖ φράκτας καὶ φρούριον, ἐμελέτησε δὲ καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς Μοίριδος (*Μέρι* = λίμνη). Εἰς τὴν ὄασιν τοῦ Φαγιοὺμ ὤρυξε μεγάλην δεξαμενὴν καὶ διὰ διώρυγος ἔφερεν εἰς αὐτὴν τὰ ὕδατα τῆς νειλωτικῆς πλημμύρας κατὰ τὸ μέγιστον τῆς ὑψώσεώς των. Ὅταν συνέβαινεν ἀνεπαρκὴς ὕψωσις, τὰ ὕδατα αὐτὰ κατέρρεον καὶ ἐπότιζον τὴν κοιλάδα. Τὴν λίμνην οἱ ἰθαγενεῖς ὠνόμαζαν Φί-ἰούμ, ἐξ οὗ Ἄραβες ἔπλασαν τὸ Φαγιούμ. Τοῦ τερασείου τούτου ὑδραυλικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον προϋποθέτει μεθόδους ὑψομετρικὰς καὶ τεχνοτροπίαν οἰκοδομίας σπουδαιοτάτας, σώζονται ἴχνη ἀξιόλογα. Τὸ τείχωμα πέριξ εἶχε 50 μ. πλάτος καὶ 3 μ. ὕψος· ΒΔ δὲ τῆς κοιλάδος ἦτο ἡ λίμνη Κερούν, ἡ ὁποία ἀκόμη σώζεται. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς προϊστορικοὺς χρόνους ἕως ἐκεῖ εἰσεχώρει στενὸς καὶ μακρὸς βραχίων τῆς θαλάσσης ἀπὸ τῆς Φάρου, οὗτινος κατάλοιπον εἶναι ἡ Οὐάδι ἐν Νάτρουμ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ὀρυκτὰ ἁλατωρυχεῖα. Ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς Μοίριδος ἀνέδυον δύο πυραμίδες, ἐφ' ὧν ἐκάθητο ὁ κολοσσὸς τοῦ Ἀμενεμχὰτ ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ ὁ τῆς συζύγου του ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ὠκοδόμησεν ἀκόμη ἀνάκτορον καὶ τάφον, κακῶς ὅμως ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἡ κτίσις τῆς Κροκοδειλοπόλεως. Τὸ ἀνάκτορόν του θανόντος ἔγινε ναὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λόπε-ρὰ-Χούντ, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἔπλασαν τὴν λέξιν Λαβύρινθος. Ἦτο ἱδρυμένος κατέναντι τῆς Κροκοδειλοπόλεως καὶ δυτικῶς τῆς λίμνης ἐπὶ μικροῦ ὑψώματος.

Ἄλλοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας ταύτης ἔκτισαν ναοὺς ἐν Ἀβύδῳ, Θήβαις καὶ ἀλλαχοῦ, ἢ ἐπεσκεύασαν ἄλλους.

Ἀπὸ τῆς δυναστείας ταύτης ἀποθεοῦνται οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου. Τότε κατῴκουν αὐτὴν τρεῖς φυλαί: οἱ κυρίως Αἰγύπτιοι, οἱ *Μανοῦ*, κίτρινοι, μὲ ρῖνα γρυπὴν καὶ ἀσιατικῆς καταγωγῆς, οἱ *Ναχατζοῦ* ἢ *Ναζοῦ*, μαῦροι, μὲ τρίχωμα λεῖον, οἱ *Ταμαχοῦ*, λευκοί, κυανόφθαλμοι, ἐκ Λιβύας καὶ τῶν νήσων «τῆς μεγάλης πρασίνης», ἤτοι τῆς Μεσογείου, ἤτοι ὁμαίμονες τῶν Αἰγαιατῶν.

ΙΓ' Δυναστεία (2854—2398 π. Χ.).—Ἐπ' αὐτῆς ἐξακολουθεῖ ἡ κανονικὴ ζωὴ ἄνευ σημαντικῶν γεγονότων. Τοὐλάχιστον δὲν ἔχομεν μνημεῖα ἐπαρκῆ πρὸς ἀφήγησιν τῶν γεγονότων. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι τελευταία βασίλισσα τῆς ΙΒ' δυναστείας ἦτο ἡ Σεβὲκ Νεφροῦ καὶ 13 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμενεμχὰτ Γ' ἵδρυσε τὴν νέαν δυναστείαν ὁ *Σεβὲκ Χοτὲπ Α'* (Ρακχουταούϊ). Ἑξήκοντα βασιλεῖς κατὰ τὸν Μανέθωνα ἀπετέλεσαν τὴν δυναστείαν, ἀλλὰ παραλείπει τὰ ὀνόματά των. Συχνὰ ἀνηγορεύθησαν βασίλισσαι ἐλλείψει ἄρρενος. Ὁ *Σεβὲκ Χοτὲπ Β'* (Ρακχεμουατοταούϊ), υἱὸς τοῦ ἱερέως Μεντουχοτὲπ καὶ πριγκιπίσσης, διεδέχθη τὴν μητέρα του. Ὁμοίως ἐκ τῆς πριγκιπίσσης *Κάμα* ἐγεννήθη ὁ διάδοχος *Νοφὲρ Χοτὲπ Β'* (Ρακχασεσέχ).

ΙΔ' Δυναστεία (2398—2214 π. Χ.).—Οἱ βασιλεῖς τῆς ΙΓ' δυναστείας περιεποιήθησαν πολὺ τὰς πόλεις τῆς Κάτω Αἰγύπτου αἵτινες κατὰ μικρὸν ἀνέκτησαν πολὺ γόητρον. Τώρα πρωτεύουσα γίνεται ἡ *Ξοΐς* εἰς τὸ κέντρον τοῦ Δέλτα, μεταξὺ τῶν βραχιόνων φατνιτικοῦ καὶ σεβεννυτικοῦ (σήμ. Γκαρμπίε). 75 βασιλεῖς διεδέχθησαν ἀλλήλους. Τὰ ὀνόματά των ἀνεγράφοντο πολὺ ἐφθαρμένα εἰς τὸν πάπυρον τοῦ Τουρίνου. Γενικῶς ὅμως τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μᾶς εἶναι ἄγνωστα.

ΙΕ', ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' Δυναστεῖαι (2214—1703 π. Χ.).—Φθινούσης τῆς ΙΔ' δυναστείας φρικώδης καὶ πρωτοφανὴς συμφορὰ κατέστρεψε τὴν Αἴγυπτον: εἰσβολὴ μυριάδων Ἀσιατῶν. Οἱ Σαζοῦ, Ὑξὼς ἢ Ποιμένες (ἀκριβέστερον Λησταὶ) εἰσέβαλον ἐκ Συρίας καὶ ἐπεδόθησαν εἰς γενικὴν σφαγὴν τῶν ἀνδρῶν, τὰ δὲ γυναικόπαιδα ᾐχμαλώτισαν. Ἀκμαῖαι πόλεις κατεσκάφησαν, ναοὶ καὶ μνημεῖα λυσσωδῶς συνετρίβησαν. Ὁ ἀρχηγός των *Σαΐτης* (Σιλὰτ) ἐγκατασταθεὶς εἰς Μέμφιν προέβη εἰς σχετικήν τινα ὀργάνωσιν τοῦ νέου του κράτους. Ταυτοχρόνως οἱ ἐν Θήβαις ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται διὰ τὴν ἄμυναν. Ὁ Σαΐτης ἀφῆκεν ἥρεμον τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, ἐγκατέστησε φρουρὰς μικρὰς πολλαχοῦ τῆς χώρας του, λίαν ἐπαρκεῖς νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὸν συντετριμμένον αἰγυπτιακὸν πληθυσμὸν καὶ συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς ὀχύρωσιν τοῦ Ἰσθμοῦ. Διότι ἡ ἐπιτυχία τῶν Ὑξὼς ἀπήχησεν ἑλκυστικῶς εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου Φοίνικες καὶ Ἀσσύριοι, λαοὶ πολεμικοί, ἠδύναντο νὰ ἀπειλήσωσι τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ τῆς θέσεως λοιπὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως *Ἀβάριος* (Χᾶ-οῦ-ἀρ,) ἔκτισε στρατόπεδον διὰ 200 χιλ. ἀνδρῶν καὶ φρούριον ἀπόρθητον.

Κατὰ τὰ ἄλλα μᾶς εἶναι ἄγνωστος ἡ ἱστορία τῆς ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' δυναστείας, διότι οὐδὲν μνημεῖόν των διεσώθη. Ἐπὶ τῆς ΙΖ' αἱ Θῆβαι ἐξακολουθοῦν αὐτόνομοι τὴν διατήρησιν τῆς αἰγυπτιακῆς ἀρχῆς, οἱ δὲ Ὑξὼς τὴν κατοχὴν τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Ἤδη ἀντελήφθησαν ὅτι εἶναι συμφερώτερον δι' αὐτοὺς νὰ καλλιεργοῦν καὶ νὰ ἐκμεταλλεύωνται τὴν χώραν παρὰ νὰ λεηλατοῦν. Καίτοι δὲ στρατιωτικῶς ἰσχυρότεροι, συνησθάνοντο ὅτι πνευματικῶς ἦσαν ἀπείρως κατώτεροι. Ἦλθον λοιπὸν εἰς συμβιβασμόν, προσλαβόντες γραφεῖς καὶ τεχνίτας ἰθαγενεῖς. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης εἰσέρχονται καὶ αὐτοὶ ὁλοταχῶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου. Ἀναλαμβάνουν ταχέως τὴν ἀνακτορικὴν πολυτέλειαν καὶ ἰσχύν, ἀνέχονται ἐπιδεικτικῶς τὴν ἰθαγενῆ θρησκείαν, ἐπισκευάζοντες ἢ κτίζοντες ναοὺς καὶ ἰδίως εἰς Τάνιν, τὴν πρωτεύουσάν των, καὶ κηρύττονται υἱοὶ τοῦ ἡλίου, καίτοι θεός των εἶναι ὁ ἀσιανὸς *Σουτέκ*. Ἡ ἀρχή των ἀσκεῖται ἀπὸ Ἀβάριος καὶ Ρακώτιδος μέχρι Μέμφιδος καὶ Φαγιούμ. Ἡ Μέση καὶ Ἄνω Αἴγυπτος μέχρι τοῦ β' καταρράκτου ὑπακούουν εἰς τὸν Αἰγύπτιον μονάρχην τῶν Θηβῶν. Ἀπόπειραί τινες ἐπαναστατικαὶ πνίγονται ὑπὸ τῶν Ὑξώς. Ἀλλ' ἡ γενικὴ ἐπανάστασις ἐξερράγη μετὰ δύο αἰώνων κατοχήν. Ἡγεμόνευον τότε τῶν μὲν κατακτητῶν ὁ *Ἀπὰπ* ἐν Τάνει, τῶν δὲ Αἰγυπτίων ἐν Θήβαις ὁ *Ρασκενὲν Ταᾶ Α'*. Ἀφορμὴν εἰς τὴν ῥῆξιν ἔδωκαν θρησκευτικαὶ καὶ ὑδρονομικαὶ διαφοραί. Ὁ Ἀπὰπ διεκήρυξεν ὅτι μόνον θεὸν τοῦ λοιποῦ ἀναγνωρίζει τὸν Σουτὲκ καὶ ἔκτισε μέγαν ναὸν τούτου παρὰ τὸ ἀνάκτορόν του.

Ἤρχισαν διαπραγματεύσεις συμβιβασμοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχον. Τότε ὁ Ταᾶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν κύριον τῶν δύο Αἰγύπτων καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ὑξώς. Οὗτοι ἐνικήθησαν καὶ κατήντησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸ ἐν Ἀβάρει στρατόπεδόν των, ὅπου ἐκρατήθησαν ἐπὶ πολύ. Τέσσαρες Αἰγύπτιοι Φαραὼ ἀπέτυχαν ἕως οὗ ὁ Ἀχμὲς Α' (Ἄμωσις) ἐξεπόρθησε τὴν Ἄβαριν.

Ἐπὶ τῶν Ὑξὼς κατὰ τὴν ΙΣΤ' δυναστείαν οἱ Ἑβραῖοι ὑπὸ τὸν Ἀβραὰμ κατέλιπον τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἔφθασαν μέχρις Αἰγύπτου. Μετὰ δύο αἰῶνας Ἰωσὴφ ὁ πάγκαλος ἐπωλήθη εἰς τὸν Πουτιφὰρ (Πετεφρῆν) καὶ ἀχθεὶς εἰς Αἴγυπτον προήχθη εἰς ὑπουργὸν τοῦ Ὑξὼς βασιλέως, πιθανῶς τοῦ *Ἀπόφιος* (1967 π. Χ.) ἐν Τάνει. Οἱ Ἑβραῖοι λόγῳ τῆς συριακῆς των προελεύσεως

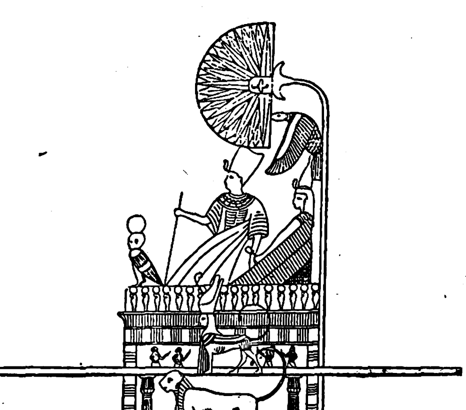

Φαραὼ ἐπὶ τοῦ φορείου του.

ἦσαν μισητοὶ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Ἐγκατέστησαν λοιπὸν εἰς τὴν Γεσσὲν μεταξὺ τοῦ μέσου τοῦ Πηλουσιανοῦ βραχίονος καὶ τοῦ μέσου τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὁ Ἰωσὴφ ἀπέκρυψε τὴν ἑβραϊκήν του καταγωγὴν καὶ δι' αὐτὸ μετωνομάσθη εἰς Ζαφνὰθ Πανέα, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ ἱερέως τῆς Ἡλιουπόλεως (Ὢν), τὴν Ἀσσάθ. Καὶ ὅταν εἰσήγαγε τοὺς ἀδελφούς του εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἔφαγε μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἰδιαιτέραν τροφήν, «διότι ἦτο ἁμάρ-

Digitized by Google

τῆμα ὁ Αἰγύπτιος νὰ γευθῇ τῶν αὐτῶν ἐδεσμάτων μετὰ ἰσραηλιτῶν».

Νέα Αὐτοκρατορία: ΙΗ′ Δυναστεία (1703—1462 π. Χ.).—*Ἀνασύστασις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Κράτους. Κατακτήσεις Θουθμώσεως Γ′.*

Ἐπὶ 150 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἠγωνίσθησαν οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Φυσικὰ ἡ πάλη αὐτὴ ἔφθειρε τὴν χώραν, ὥστε ὁ Ἀχμὲς εὗρεν ἐρείπια καὶ εὑρέθη ὑποχρεωμένος νὰ ἐπιδοθῇ εἰς

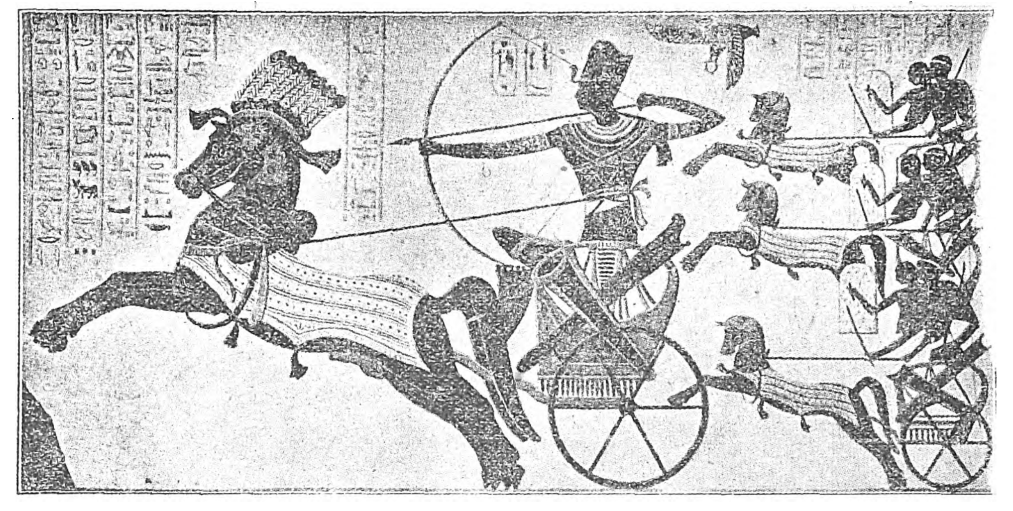

Τοιχογραφία ἀνάγλυφος τοῦ Ἰψαλπούλ.

τὴν ἀνασύνταξιν τῆς χώρας. Διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν ἀπὸ νότου κίνδυνον, ἐνυμφεύθη τὴν μαύρην πριγκίπισσαν *Νοφερταρί*.- Ἀποκατέστησεν οὕτω τὸ κῦρος τοῦ φαραωνικοῦ σκήπτρου ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἄνω Νείλου, ἐπεσκεύασε ναούς, ἔθεσε τὰ θεμέλια ἄλλων, ἀναδιωργάνωσε τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν, καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς τέχνας. Ἔφθασε νὰ διορίζῃ ἀντιβασιλεῖς διοικητὰς τῶν σουδανικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νὰ θέτῃ φρουρὰς εἰς τὰ ἐν Μεσοποταμίᾳ σύνορά του ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος. Τὸ ἐν Χὰ-ουὰρ στρατόπεδον τῶν Ὑξῶς κατεσκάφη, οἱ δὲ εἰς τὸ Δέλτα ἐγκατεστημένοι Ἀσιανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Γεσσὲν ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς ἀγγαρείας. Ὁ υἱός του ἐκ τῆς μαύρης, ὁ Ἀμενχοτὲπ Α′ (Ἀμένωφις), ἠκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ πατρός. Ἐκστρατεύσας μέχρι Ναπάτων τῆς Αἰθιοπίας ἐπεξέτεινε πρὸς Ν. τὸ κράτος του. Ὁ διάδοχός του Θούθμωσις Γ′ συμπληρώσας τὴν αἰθιοπικὴν κατάκτησιν εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Κατακτήσας τὴν γῆν Χαναάν, διέσχισε τὴν Συρίαν καὶ ἐνίκησεν ἐν Μεσοποταμίᾳ τοὺς Ροτεννοῦ. Τὰς νίκας του διαλαλοῦν ἀκόμη αἱ ἐπὶ τῶν παροχθίων βράχων τοῦ Εὐφράτου γλυμμέναι ἐπιγραφαί. Ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον χωρὶς νὰ προσαρτήσῃ τὰς κατακτήσεις του, ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν γόητρον. Πρὶν ἀποθάνῃ ἀνεκήρυξε συμβασιλίδα τὴν θυγατέρα του *Χαταζοῦ* νυμφεύσας αὐτὴν κατὰ τὴν ἱερὰν συνήθειαν μὲ τὸν υἱόν του Θούθμωσιν Β′. Ἐπὶ τούτου ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν Αἰθιοπίᾳ καὶ Ἀσίᾳ κατεστάλησαν εὐχερῶς. Ἀπὸ τοῦ β′ καταρράκτου μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἀβησσυνίας διῴκει ἀντιβασιλεὺς ὁ ἑκάστοτε διάδοχος «Πρῖγκιψ τῶν Κούς». Θανόντος ἀτέκνου τοῦ Θουθμώσεως Β′ ἡ Χαταζοῦ ἐκηδεμόνευσε τοῦ μικροτέρου ἀδελφοῦ Θουθμώσεως Γ′, τὸν ὁποῖον μετὰ μικρὸν ἐξετόπισεν. Ὠκοδόμησε ναοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ της ὀνόματι καὶ ἐκυβέρνα αὐτοπροσώπως τὰ στρατεύματα. Κυρία ἀδιαφιλονίκητος τοῦ κράτους, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀραβίαν διαυλακώσασα πρώτη αὐτὴ τὴν Ἐρυθρὰν διὰ στόλου πολεμικοῦ. Χάρις εἰς τοῦτον ἔπλευσεν ἡ ἰδία μέχρι τῆς χώρας τοῦ Πούντ, ὅθεν ἐπέστρεψε κατάφορτος λαφύρων ἰνδικῶν, ἀραβικῶν καὶ ἀφρικανικῶν. Πολλὰ μνημεῖα τεκμηριοῦσι τὴν ἀγάπην της πρὸς τὰς τέχνας, ὅπως οἱ δύο ἐν Κάρνακ ὀβελίσκοι, ὧν ὁ εἷς ἵσταται ἀκόμη ἐπὶ τόπου, βάρους 374 χιλ. χιγρ., ἐντούτοις ἐλαξεύθη καὶ μετεκομίσθη ἐξ Ἀσουὰν ἐντὸς 7 μηνῶν. Εἰς Δεῒρ ἐλ Μπάχαρι κοσμητὸς ναὸς ἐντὸς ἀνοίγματος κυκλικοῦ τῶν βράχων ἀφηγεῖται διὰ τῶν ἐπιγραφῶν του τὰς πολεμικὰς δάφνας τῆς Χατεζοῦ. Ἀπαλλαγεὶς ταύτης ὁ Θούθμωσις Γ′ ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Συρίαν καὶ κατήγαγε περιφανῆ θρίαμβον εἰς Μαγεδώ. Ὀκτὼ ἔτη κατόπιν ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ἐπόρθησε τὴν Κάδητα (σημ. Ἱεροσόλυμα), μεθ' ὃ ἔφθασε νικητὴς μέχρι Νινευΐ. Παντοῦ εὗρε προθυμίαν εἰς ὑποταγήν, ἀλλὰ ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον μανθάνει ὅτι πάλιν τὰ ἀτίθασα τῆς Συρίας καὶ παρὰ τὸν Εὐφράτην ἔθνη ἐπανέστησαν. Τὸ ἴδιον συνέβαινεν εἰς τὸ Σουδάν. Οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι ἐπανεστάτουν καὶ κατέφευγον εἰς τὰ ἕλη ἢ τὰ βουνά. Ὁ φαραὼ ἐπήρχετο, ἔκαιε καὶ ἐλεηλάτει κενὰ χωρία καὶ ἐπέστρεφε, δῆθεν νικητής, φέρων λάφυρα ὄγκους χρυσοῦ, πτερὰ στρουθοκαμήλων, ἐλεφαντόδοντα, ποίμνια, αἰχμαλώτους τινὰς κλπ. Ὁ Θούθμωσις Γ′ διήνυσε τὴν βασιλείαν του διαρκῶς βαδίζων ἀπὸ τὸν Εὐφράτην εἰς τὸν Ἄνω Νεῖλον καὶ τἀνάπαλιν. Ὁ διάδοχός του *Ἀμενχοτὲπ Β′* ἐστράτευσε κατὰ τῆς Ἀσσυρίας καὶ Μεσοποταμίας, ἐπανῆλθε δὲ νικητὴς εἰς Αἴγυπτον. Ἡ θριαμβευτική του λέμβος ἔφερε κρεμάμενα ἀπὸ τῆς πρῴρας τὰ σώματα τῶν 7 ἀρχηγῶν τοὺς ὁποίους ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρί. Αἱ κεφαλαὶ καὶ αἱ χεῖρες τῶν 6 ἐξ αὐτῶν ἀνηρτήθησαν εἰς τὰ τείχη τῶν Θηβῶν, τοῦ δὲ 7ου ἐστάλησαν εἰς Νάπατα πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν πριγκίπων.

Ὁ διάδοχός του *Θούθμωσις Δ′* ἐπέβαλε καὶ αὐτὸς τὸ φαραωνικὸν κῦρος δι' ἐκστρατειῶν εἰς Αἰθιοπίαν καὶ Συρίαν. Ὁ μετ' αὐτὸν *Ἀμενχοτὲπ Γ′* εἶδεν ἐκτεινόμενον τὸ κράτος του ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου πρὸς Β. μέχρι τῆς χώρας τῶν Γκαλλὰς πρὸς Ν. Κυρίως δὲν διεξήγοντο πλέον πόλεμοι κατακτητικοί, ἀλλὰ ἐπιδρομαὶ πρὸς ἁρπαγὴν ἐργατικῶν χειρῶν διὰ τὰ κολοσσαῖα τεκτονικὰ ἔργα τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος. Ὁ ἐν Σουδὰν ναὸς τοῦ Δζέμπελ Βαρκὰλ καὶ ὁ παρὰ τὸν τρίτον καταρράκτην εἶναι ἔργα του. Ἀλλὰ τὸ ὄνομά του ἀπαντᾷ καὶ εἰς οἰκοδομὰς ἐν Ἐλεφαντίνῃ, Δζέμπελ Σιλσιχέλ, ἐλ Κάμπ, Τοῦρα, Σεραπείῳ, Μέμφιδι καὶ Σιωᾶ. Ἐπεξέτεινε σημαντικῶς τὸν ναὸν τοῦ Κάρνακ καὶ ᾠκοδόμησεν ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τοῦ ἐν Λοῦξορ ναοῦ, τὸ καλυφθὲν ἀπὸ τὸ ἀραβικὸν τοῦτο χωρίον, κατέναντι δὲ πρὸς τὴν λιβυκὴν ὄχθην ᾠκοδόμησε ναόν, οὗτινος ἀπέμειναν μόνον οἱ δύο κολοσσοί, οἵτινες ἵσταντο ἐνώπιον τῆς εἰσόδου. Τῷ 27 π. Χ. σεισμὸς ἀνέτρεψε τὸ ἄνω τμῆμα τοῦ ἑτέρου ἀφήσας μόνον τὴν βάσιν. Ἔκτοτε διεδόθη ὅτι κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀνεδίδετο ἀπὸ ταύτης ἦχος γλυκὺς ὡς ἅρπας ἢ λύρας. Τότε Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι περιηγηταὶ ἐσύχναζον πυκνοὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Καὶ ἔπλασαν τὸν μῦθον τοῦ Αἰθίοπος Μέμνονος χαιρετίζοντος ἁρμονικὰ τὴν μητέρα του Ἠώ. Οἱ κολοσσοὶ εἶναι κατάστικτοι ἀπὸ ἐπιγραφὰς προσκυνητῶν. Ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος ἐπεσκεύασε τὸν κολοσσὸν ὅστις ὅμως ἔκτοτε ἐσιώπησεν. Ὁ λόγος ἦτο ὅτι εἰς τὰς ἐκ τοῦ σεισμοῦ ρωγμὰς ἐναπετίθετο πυκνὴ δρόσος, ἥτις ἐξατμιζομένη ὑπὸ τὸ θάλπος τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου ἐξεδίωκε τὸν ἐν ταῖς ρωγμαῖς ἀέρα. Ἡ ἐπισκευὴ ἔφραξε τὰς ρωγμάς. Ὁ Ἀμενχοτὲπ ἐνυμφεύθη ξένην καὶ ἀλλόδοξον γυναῖκα, τὴν *Ταΐαν*, ἐξ ἧς ἀπέκτησεν υἱὸν τὸν Ἀμενχοτὲπ Δ′, ὅστις διαδεχθεὶς τὸν πατέρα καὶ φρονῶν τὰ τῆς μητρὸς ἀπέκρουε τὴν λατρείαν τοῦ Ἄμμωνος, ἤλλαξε τὸ ὄνομά του εἰς *Κχουνάτεν* καὶ ἐλάτρευε μετὰ τοῦ Ἄμμωνος, ἐκ φόβου ἐπαναστάσεων τῶν πιστῶν, καὶ τὸν ἥλιον. Κατόπιν ὅμως ἐνισχυθεὶς κατήργησε τὴν λατρείαν τοῦ πολιούχου τῶν Θηβῶν καὶ ἀνεκήρυξεν ἐπίσημον τὴν τῶν ἡλιακῶν θεοτήτων Χαρμακῆ, Χὼρ καὶ Ρᾶ. Ἡ νέα θεότης, ἐν μιᾷ λέξει λεγομένη Ἀτούν, παρουσιάζεται ὡς δίσκος ἀκτινοβολῶν ἐπὶ τῆς γῆς, αἱ δὲ ἀκτῖνές του περατοῦνται εἰς χεῖρας κρατούσας τὸν δακτυλιοφόρον σταυρόν, σύμβολον τῆς ζωῆς. Πολεμιστὴς καὶ κτίτωρ ὁ ἴδιος ἀφῆκε μνημεῖα εἰς Αἰθιοπίαν, Μέμφιν καὶ Θήβας. Τὸν διεδέχθη ὁ ὁμογάλακτος ἀδελφός του *Ἄϊ*, νυμφευθεὶς τὴν πρεσβυτέραν του θυγατέρα. Οὗτος ἐξηκολούθησε μὲν τὴν ἡλιακὴν λατρείαν, ἀλλ' ἔπαυσε τὸν διωγμὸν τῶν πιστῶν τοῦ Ἄμμωνος. Διάδοχός του ἐγένετο ὁ *Τοὺτ-Ἀνκχ-Ἀμμών*, περὶ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ τάφου τοῦ ὁποίου ἔγινε τελευταίως τόσος θόρυβος λόγῳ τοῦ ἀμυθήτου πλούτου τῶν κτερισμάτων του. Διάδοχός του ἐβασίλευσεν ὁ *Ραζαακακχεποοῦ* σύντομον μὲν βασιλείαν, ἀλλ' ὡς φαίνεται εὐτυχῆ.

Ἀλλ' ἐπῆλθον θρησκευτικοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐβασίλευσαν ἐφήμεροι ἡγεμόνες, ὧν ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα. Ὁ βασιλεὺς *Χορεμχὲβ* (Ἀρμαΐς) ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην, καταργήσας τὴν ἡλιακὴν λατρείαν, συντρίψας τὰ μνημεῖα τοῦ Κχουνάτεν καὶ ἐπανέφερε τὴν παλαιὰν λατρείαν. Ἀνέκτησε τὴν πρὸς στιγμὴν ἀποσιᾶσαν Αἰθιοπίαν, ἐπέβαλε φόρον εἰς τοὺς Πουντίους. Αἱ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ κτήσεις ἀπωλέσθησαν. Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ τῶν ἰθαγενῶν τοπαρχῶν ἀπῄτησε μακροὺς ἀγῶνας.

ΙΘ′ Δυναστεία (1462—1288 π. Χ.).—*Σέτι Α′ καὶ Ραμσῆς Β′*. Ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας ταύτης ὑπῆρξε Ραμσῆς Α′, ἀπόγονος πιθανῶς τῶν μοναρχῶν Ὑξώς. Ὑπηρετήσας ὑπὸ τοὺς τελευταίους βασιλεῖς ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην. Ἐξεστράτευσεν εἰς Αἰθιοπίαν καὶ Βόρειον Συρίαν καὶ μετὰ 7ετῆ βασιλείαν τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Σέτι Α′ (Σέθις). Εὐθὺς ἀμέσως ἐξεστράτευσεν, ὑποτάξας τοὺς Σαζοῦ καὶ Πουντίους, μεθ' ὃ ὥδευσεν εἰς Συρίαν μέχρις Ὀρόντου. Ἐπανέκαμψεν ἐν διαρκεῖ καὶ ἐπιδεικτικωτάτῳ θριάμβῳ. Πραγματικῶς ἐπρόκειτο περὶ στρατηγικοῦ περιπάτου. Οἱ Σῦροι κακουχήσαντες ἐπὶ μακρὰς γενεὰς δὲν προέβαλλον ἀντίστασιν. Οἱ Φοίνικες, τέλειοι ἔμποροι, ἐπροτίμων νὰ πληρώνουν φόρον, διότι ἦτο μικρότερος τῶν δαπανῶν καὶ ζημιῶν ἀβεβαίου πολέμου καὶ διότι ὡς ἀντάλλαγμα εἶχον εἰς χεῖράς των τὸ εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' οἱ Χέτται καὶ οἱ Ροτεννοῦ, ἀτίθασοι καὶ πολεμικοί, ἀνθίσταντο καὶ ἠναγκάσθη ὁ Σέτι νὰ κλείσῃ φιλίαν μετ' αὐτῶν. Ὁ ναὸς τοῦ Ἄμμωνος ἐν Θήβαις ἐγέμισεν ἀπὸ ἀναθήματα καὶ ἀνάγλυφα πομπώδη. Φρουραὶ ἰσχυραὶ ἐν Γάζῃ, Ἀσκάλωνι καὶ Μαγεδὼ συνεκράτουν εἰς ὑπακοὴν τὰς ἀσιατικὰς κτήσεις καὶ οὕτως ὁ Σέτι Α′ ηὐκαίρησε νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Καταπλήττουν ἀκόμη τὰ τεκτονικά του ἔργα. Ἡ τεραστία ὑπόστυλος αἴθουσα τοῦ Κάρνακ, θαῦμα τῆς φαραωνικῆς τεκτονικῆς, ὁ ἐν Ἀβύδῳ ναός, οὗτινος ἡ ἀναγλυπτικὴ κόσμησις εἶναι ἀπαράμιλλος, ὁ ἐν Βὰβ ἐλ Μολοὺκ τῶν Θηβῶν τάφος του, ὑπόγειος, κινοῦν τὸν θαυμασμὸν πῶς ἀρχιτέκτων τῶν χρόνων ἐκείνων ἐτόλμησε νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τοιοῦτο σχέδιον. Ἔπειτα δὲ ἡ πλωτὴ διῶρυξ ἀπὸ τοῦ Πηλουσιακοῦ βραχίονος εἰς τὴν Ἐρυθράν.

Ραμσῆς Β′ (Σέσωστρις) ὁ υἱός του διεδέχθη αὐτόν. Ζῶντος ἀκόμη τοῦ Σέτι, ὡς διάδοχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπωθήσῃ ἀσιατικοὺς λαοὺς ἀποβιβασθέντας εἰς τὴν Λιβύαν καὶ ἀπειλήσαντας μετὰ τῶν Λιβύων νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ Δέλτα. Τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τῆς νίκης του ταύτης εἰσήγαγεν εἰς τὴν φρουράν του. Ἐπὶ ἕνα αἰῶνα τὸ πάθημα αὐτὸ συνεκράτει τούτους ἀπὸ δευτέρας ἀποπείρας. Κατόπιν ἀμέσως ὥδευσεν εἰς τὸν Ἄνω Νεῖλον, ἐκεῖ δὲ μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας. Ἦτο ἤδη μεστὸς ἀνὴρ ἔχων τέκνα πολλά, ὧν τινα ἱκανὰ νὰ ἀγωνισθοῦν παρὰ τὸ πλευρόν του. Κατ' ἀρχὰς ἡ βασιλεία του διέρρευσεν ἐν εἰρήνῃ, ἀλλὰ τὸ 4ον ἔτος ταύτης συνηνώθησαν ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς ἐγγὺς Ἀσίας καὶ οἱ Χέτται παρασπονδήσαντες μετ' ἄλλων τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένων ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ραμσῆς συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν νεόκτιστον πόλιν τοῦ Πά-Ραμσῆ-Ἀανακτοῦ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον. Ἐκεῖθεν ἐβάδισε κατὰ τῶν συνησπισμένων ἐχθρῶν. Δυστυχῶς θῦμα προδοσίας πεσὼν ἀπεμονώθη μὲ τὴν σωματοφυλακήν του. Ἐπάλαισεν ὡς λέων· ἀλλὰ βλέπων τὸν κίνδυνον ἀπεθαρρύνθη καὶ κατά τινα ποιητὴν ἐπεκαλέσθη τὸν Ἄμμωνα. «Οἱ τοξόται καὶ ἱππεῖς μου μ' ἐγκατέλειψαν. Σὺ τί σκέπτεσαι, πάτερ μου; Δὲν σοῦ ἔκαμα λαμπρὰς ἑορτάς, δὲν σοῦ ἐθυσίασα 30 χιλ. βοῦς ἕως τώρα μὲ ἀρωματικὰ φυτὰ καὶ τὰ πολυτιμότερα θυμιάματα; Δὲν σοῦ ἔφερα ὀβελίσκους ἐξ Ἐλεφαντίνης καὶ δὲν ἔστησα εἰς τιμήν σου αἰωνίας πέτρας; Σ' ἐπικαλοῦμαι, πάτερ μου! Εἶμαι μόνος ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν μου». Ὁ Ἄμμων ἐπήκουσε τῆς δεήσεως τοῦ υἱοῦ του καὶ ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ βασιλέως κατίσχυσε τῶν ἐχθρῶν. Ὁλόκληρον τὸν τοῖχον τοῦ ἐν Θήβαις Ραμσείου κατέχει ἡ ἀφήγησις τῶν ἀγώνων τούτων, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ποίημα τοῦ Πενταούρ», τοῦ ὁποίου μετάφρασιν ἐξεπόνησεν ὁ de Rougé. Παρὰ τὴν λαμπρὰν νίκην ἐπὶ ἔτη ἐξηκολούθησαν τοπικαὶ ἐπαναστάσεις ἐν Ἀσίᾳ. Οὕτω τὸ 8ον τῆς βασιλείας του ἔτος ὁ Ραμσῆς κατήγαγε τὰς νίκας τῆς λίμνης Μερὼμ (Σαμαχωνῖτις) καὶ τοῦ Θυβὼρ ἐν Γαλιλαίᾳ. Κατόπιν ἠγωνίσθη κατὰ τῶν Χαναναίων οἵτινες ἀφῄρεσαν τὴν ὀχυρὰν Ἀσκάλωνα καὶ τὴν ἀνέκτησε. Μετὰ δὲ τῶν Χετταίων κατέληξεν εἰς σύμβασιν, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον ἐχαράχθη ἐπὶ πλακὸς ἐξ ἀργύρου. Ἐπὶ 46 ἔτη ἐτηρήθη πιστῶς ἡ συμφωνία. Ὁ Ραμσῆς ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ φυλάρχου τῶν Χετταίων, ὅστις καὶ ἐφιλοξενήθη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τὸ ὄνομα τοῦ Ραμσῆ Β′ ἀπαντᾷ ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὰ φαραωνικὰ μνημεῖα τῆς χώρας. Ἔκτισε πλεῖστα καὶ κολοσσαῖα. Εἰς Ἰψαμποὺλ διηώνισε τὰς κατὰ τῶν Νουβίων καὶ Σύρων νίκας του. Τέσσαρες μονόλιθοι κολοσσοί, εἴκοσι μέτρων ὕψους, κοσμοῦν τὴν εἴσοδον αἰωρούμενοι ὑπὲρ τὸν Νεῖλον, ὡς λαξευμένοι ἐπὶ τοῦ κατακαθέτου βράχου (ἴδε εἰκ. ἐν λ. Αἰθιοπία—Νουβία). Ἐν Θήβαις ἔστησε δύο ὀβελίσκους, ὧν ὁ εἷς μετεκομίσθη εἰς Παρισίους. Ἡ μάχη τῆς Κάδητος ἐκτίθεται ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυλῶνος τοῦ ἐν Θήβαις ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος

Digitized by Google

Τὸ Ραμσεῖον, γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα τάφος τοῦ Ὀσυμανδίου, ἀφηγεῖται διὰ τῶν ἀναγλύφων του τὴν εἰς Συρίαν ἐκστρατείαν. Ἀνέκτισε τὴν πόλιν καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Τάνιος καὶ ᾠκοδόμησεν εἰς Μέμφιδα, εἰς Βούβαστιν, εἰς τὰ λατομεῖα τοῦ ὄρους Σιλσιλὲχ καὶ εἰς τὰ ὀρυχεῖα τοῦ Σινᾶ. Ἀπέθανε κατόπιν βασιλείας 67 ἐτῶν, ἀποκτήσας 170 τέκνα, ὧν 59 πρίγκιπες. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα, ἀρχιτέκτονες, γλύπται καὶ χαράκται ἠσχολήθησαν εἰς ἐξύμνησιν τῆς δόξης του. Πολλαχοῦ μάλιστα ἀπεξέσθη τὸ ὄνομα τῶν προκατόχων του καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἰδικοῦ του. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἑβραῖοι εἰς Γεσσὲν εἶχον πολλαπλασιασθῆ καὶ πλουτήσει, ὁ Ραμσῆς ἐφορολόγει ἀφειδῶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἠγγάρευεν ὡς ἐργάτας. Δι' αὐτὸ ἡ Γραφὴ παραπονεῖται ἐναντίον του (Ἔξοδος Α'. ΙΑ'. ΙΔ'.). Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν *Μενεφθᾶ* ἀντιβασιλεύσας 12 ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ πατρός του, οὗτινος ἦτο τὸ 13ον τέκνον, ἦτο πλέον ἡλικιωμένος ὅταν ἀνεκηρύχθη φαραώ. Ἐβοήθησε τοὺς Χετταίους παθόντας ὑπὸ σιτοδείας καὶ ᾠκοδόμησεν εἰς Θήβας, Ἄβυδον, Μέμφιδα καὶ Δέλτα ὅπου καὶ ἤδρευε. Τὸ γῆρας τοῦ φαραὼ ἐνεθάρρυνε τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς εἰς ἐξέγερσιν. Αἴφνης ἐγνώσθη ὅτι στόλος αἰγαιατικὸς κατέπλευσεν εἰς Λιβύαν καὶ ἐκεῖθεν βαδίζουν οἱ ξένοι μετὰ τῶν Λιβύων κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Λιβύας ἐλέγετο Μερμαϊοῦ. Ἡ μακρὰ εἰρήνη εἶχε φθείρει τὰ φρούρια καὶ παραλύσει τοῦ στρατοῦ τὴν ἀνδρείαν. Ὁ Μενεφθᾶ πυρετωδῶς παρεσκεύασε τὴν ἄμυναν καὶ ἐν κρατερᾷ μάχῃ ἐσκόρπισε τοὺς εἰσβολεῖς.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀναφέρουν αἱ ἑβραϊκαὶ παραδόσεις ὅτι ὁ Φαραὼ φοβούμενος τὴν αὔξησιν τῶν Ἑβραίων ἐν Αἰγύπτῳ διέταξε τὴν σφαγὴν τῶν ἀρρένων ὅσα θὰ ἐγεννῶντο. Ἐκ τούτων διεσώθη ὁ Μωϋσῆς. Οὗτος εἰς ἡλικίαν 40 ἐτῶν ἐφόνευσεν Αἰγύπτιόν τινα, διότι ἔτυπτεν Ἑβραῖον, μεθ' ὃ κατέφυγεν εἰς Σινᾶ. Μετὰ 40 ἄλλα ἔτη ἐξορίας, ἐπεφάνη αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐν βάτῳ φλεγομένῃ καὶ τὸν διέταξε νὰ ἔλθῃ εἰς Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐξαγάγῃ ἐκεῖθεν τοὺς Ἑβραίους. Ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀαρὼν ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Φαραὼ τὴν ἄδειαν, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι μεταβῶσιν εἰς τὴν ἔρημον καὶ θυσιάσωσιν εἰς τὸν θεὸν των. Ἐπέτυχον δὲ αὐτὴν ἀφοῦ ἔπληξαν τὴν χώραν διὰ δέκα πληγῶν. Κατεδιώχθησαν οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλ' ἡ Ἐρυθρὰ ἤνοιξε χάριν αὐτῶν, ὥστε νὰ διέλθουν ἀβρόχοις ποσίν, ἐνῷ ἔπνιξε τὸν Φαραὼ καὶ τὸν στρατόν του. Κατὰ τὰ βιβλικὰ κείμενα, ὁ Φαραὼ αὐτὸς ἦτο ὁ Μενεφθᾶ. Ἐν τούτοις ὁ τάφος του εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς Βὰβ ἐλ Μολούκ. Κατ' ἄλλην ἀξιόπιστον παράδοσιν, ἡ ἔξοδος ἐγένετο ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μενεφθᾶ. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Σέτι Β', Ἀμενμετῆς καὶ Σιφθᾶ, ἄσημοι ἱστορικῶς, μεθ' ὧν καὶ λήγει ἡ ΙΘ' δυναστεία.

Κ' Δυναστεία (1288-1110). *Ραμσῆς Γ'*.—Ὁ *Νὲχθ Σέτι* ἵδρυσε τὴν Κ' δυναστείαν ἐν Θήβαις, κατέστειλε ταραχὰς εἰς τὸ Δέλτα καὶ εἰρήνευσε τὴν χώραν. Ὁ υἱός του *Ραμσῆς Γ'* συμβασιλεύσας μετὰ τοῦ πατρὸς ἐβασίλευσεν ἀκόμη 32 ἔτη. Τὸ κράτος του εὗρε περικεχομμένον. Οἱ Βεδουῖνοι τοῦ Σινᾶ ἐξημίουν τὰς ἀποικίας τῶν ὀρυχείων καὶ τὰς ἐκεῖ φρουράς, οἱ Λίβυες εἶχον κατέλθει εἰς τὸ δυτικῶς τοῦ Κανωπικοῦ βραχίονος μέρος τοῦ Δέλτα. Ὁ Ραμσῆς ἐσωφρόνησεν ὅλους αὐτούς, καὶ δὴ τοὺς Λίβυας μὲ αὐστηρότητα τρομεράν. Εὐθὺς ὅμως κατόπιν οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ λαοὶ τῆς Συρίας συνησπίσθησαν, καὶ οἱ μὲν διὰ στόλων, οἱ δὲ διὰ στρατῶν ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Δέλτα. Ὁ Ραμσῆς Γ', ὅπως ἀφηγοῦνται τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Μεδινὲτ Ἀμποῦ, τοὺς μὲν ἔπνιξεν εἰς ναυμαχίαν παρὰ τὸ Πηλουσιακὸν στόμιον, τοὺς δὲ συνέτριψε διὰ τῶν ἁρμάτων του, ἐνῷ ὁ παρ' αὐτῷ λέων ἐχόρταινε μὲ τὰ θύματα τῆς λόγχης τοῦ φαραώ. Κατόπιν στόλος αἰγυπτιακὸς ἐλαφυραγώγησε τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν χώραν τοῦ Πούντ. Ἔκτισε ναοὺς καὶ ἀνάκτορα εἰς Κάρναχ, Λοῦξορ, Δέλτα, Μεδινὲτ Ἀμποῦ. Ἀσιάτης, ἐπιδεικτικός, πολεμιστὴς καλός, διεφθαρμένος πολύ, ἔγινε τὸ ἀντικείμενον τῆς χλεύης τοῦ λαοῦ του. Τὰ ἀνάγλυφα τῆς δόξης του εἶναι ἐστιγματισμένα ἀπὸ σατυρικὰς προσθήκας. Γηράσας προσέλαβε συμβασιλέα τὸν υἱόν του Ραμσῆ Δ' καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε. Ἀλλ' ὁ Ραμσῆς Δ' μετὰ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη ἀπέθανε καὶ αὐτὸς καὶ τὸν διεδέχθη μακρινός του συγγενής, ὁ Ραμσῆς Ε'. Τοῦτον διεδέχθησαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ραμσῆ Β', ἤτοι ὁ Ραμσῆς ΣΤ', ὁ Ραμσῆς Ζ', ὁ Ραμσῆς Η' καὶ ὁ Μεϊαμοὺν - Μερατοῦμ, οἵτινες παρῆλθον ἀσήμαντοι. Ὁμοίως ἡ βασιλεία Ραμσῆ Θ' διέρρευσεν εἰρηνική. Πλουσιωτέρα εἰς ἱστορικὰ γεγονότα ἐσημειώθη ἡ βασιλεία τοῦ Ραμσῆ ΙΑ' Μεϊαμούν, ὅστις ἤσκησε τὸ κῦρος του ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Οἱ διάδοχοί του παρῆλθον ἀσήμαντοι.

Ραμσῆς ὁ Γ' ἐτίμησε τὴν Κ' δυναστείαν καὶ ἀνέστειλε τὴν κατάρρευσιν τοῦ φαραωνικοῦ κύρους. Ἀλλ' ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ χιλιετηρίδας ἤδη ἀκμάσασα ἐγήρασκεν ἐμφανῶς, ἐνῷ οἱ ἐν Συρίᾳ λαοί, καίτοι ἡττώμενοι, ἦσαν νέοι ἔχοντες τὸ μέλλον ἐνώπιόν των. Ἐν τούτοις ἡ Αἴγυπτος ἔπραξε κακῶς ἐπεκταθεῖσα εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰσήχθησαν εἰς τὴν γλῶσσαν σημιτικαὶ λέξεις, καὶ ξένοι θεοὶ μετὰ τῶν ἱερῶν των εἰσήχθησαν εἰς τὴν χώραν. Ἔπαθεν ἐντεῦθεν ἡ φυλετικὴ καὶ παντοία αἰγυπτιακὴ ἑνότης. Ἐσωτερικαὶ συνταράξεις δὲν ἐβράδυναν. Οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ Ἄμμωνος ἐν Θήβαις κατέλαβον κατὰ μικρὸν πάντα τ' ἀξιώματα, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά. Τὸ κράτος τοῦ Μενὲς μετὰ τὸν Ραμσῆ Γ' ἤρχισε καταρρέον. Ὅταν οἱ ἀρχιερεῖς ἐφόρεσαν καὶ τὸ στέμμα, ἡ Αἴγυπτος εἶχεν ἀπογυμνωθῆ τῶν κτήσεών της καὶ τῆς ἐσωτερικῆς της δυνάμεως.

ΚΑ' Δυναστεία (1110-980 π. Χ.).—Αἱ Θῆβαι παρέμενον ἡ πρωτεύουσα. Ὅταν οἱ ἱερεῖς των ἠθέλησαν νὰ ἰδιοποιηθῶσι τὸ φαραωνικὸν στέμμα, ἡ Τάνις ἐπανέστη ὑπὸ τὸν Σμένδην (Σιμεντοῦ) ἱδρυτὴν τῆς ΚΑ' δυναστείας. Ἀλλ' οἱ νέοι δυνάσται ὄχι μόνον ἔχασαν τὴν Αἰθιοπίαν καὶ σπανίως εὕρισκον ὑπακοὴν εἰς Θήβας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Δέλτα εἶδον ὀρθωθέντας κατ' αὐτῶν τοὺς διοικητὰς τῶν ἄλλων νομῶν. Ἠναγκάσθησαν δι' ἐπιγαμιῶν καὶ συμμαχιῶν πρὸς τοὺς Χαναναίους καὶ Ἑβραίους νὰ παραδώσουν τὴν χώραν εἰς τοὺς ξένους. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἀπελάσεως τῶν Ὑξῶς καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑβραίων τὰ περὶ τὴν Μεντζάλαν ἦσαν μεστὰ ξένων πληθυσμῶν, οἵτινες, καίτοι κατέστησαν Αἰγύπτιοι, διετήρουν ὅμως πολλὰ τῶν πατρώων. Ἐξ ἄλλου ἡ Σαῒς καὶ τὰ κατὰ τὸ δυτικὸν Δέλτα, ὄντα εἰς διαρκῆ ἐμπορικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν Λιβύων, ἐνεῖχον πολλὰ λιβυκὰ στοιχεῖα. Χιλιάδες αἰχμαλώτων διετέθησαν εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν στρατὸν ἢ ἐπλήρωσαν τὰ κενὰ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Αὐτὰ ἔμειναν νοθεύσαντα τὸν πληθυσμόν. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Σημῖται ἔκλινον πρὸς τὰς τέχνας, τὰ γράμματα καὶ τὸ ἐμπόριον, οἱ Λίβυες διετήρουν τὸν πολεμικὸν των χαρακτῆρα. Οἱ Μασουὰς διετήρουν τὴν περιβολήν των καὶ ἐπληθύνθησαν στρατολογούμενοι τόσον, ὥστε νὰ καταστῶσι κύριοι τῆς ὑλικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους. Οἱ ἀρχηγοὶ καθίστανται αὐτόνομοι καὶ ἐνῷ ἐν Θήβαις τὰ ὀνόματα τῶν ἱερέων-βασιλέων εἶναι τὸ πλεῖστον σημιτικά, εἰς τὴν Τάνιν δυναστεύει οἶκος, ὃν ὁ Μανέθων δέχεται νόμιμον καὶ ὅστις στέλλει μίαν του πριγκίπισσαν εἰς τοῦ Σολομῶντος τὸν γυναικωνίτην. Κατ' ἀρχὰς ὑπερίσχυον οἱ σημῖται οὗτοι τοῦ Ἄνω Δέλτα. Ἔπειτα κατὰ τὰ μέσα τῆς Κ' δυναστείας ὁ ἐκ Λιβύας Βεβάϊ (ἢ Βουβουάϊ) ἐγκαθίσταται εἰς Βούβαστιν. Ὁ πέμπτος τῶν ἀπογόνων του νυμφεύεται μίαν βασιλόπαιδα, ὁ δὲ ἔγγονος τούτου ὁ *Σεσόνη*, ὁ Σιδάκης τῆς Γραφῆς, διαδέχεται τὸν *Ψουσενὲς Β'* καὶ ἱδρύει νέαν, τὴν ΚΒ' δυναστείαν.

ΚΒ' Δυναστεία (980-810 π. Χ.)—Ὁ σημίτης οὗτος διετήρει τὴν φυλετικήν του συνείδησιν καὶ τῶν θεῶν του τὴν ἀνάμνησιν. Ἐπισήμως ἐλάτρευε τὸν Ἄμμωνα-Ρᾶ, τὴν Ἶσιδα καὶ τὴν Βάστ, ἰδιωτικῶς ὅμως ἔσεβε τοὺς Σύρους θεούς. Ἠγόρασε δούλους ἐν Συρίᾳ διὰ νὰ τιμῶσι κατὰ τὰ πατρῷά των τὸν πατέρα του Νεμρώδ. Ἥνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του τὴν Αἴγυπτον ὅλην. Καὶ ἂν δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς ὑποταγὴν τὰ Νάπατα, ὅμως κατέκτησε τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀφῄρεσε τοὺς θησαυροὺς τοῦ Σολομῶντος. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ Κάρναχ ἀναγράφονται οἱ ἐν Παλαιστίνῃ θρίαμβοί του. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανε χωρὶς οἱ διάδοχοί του νὰ διεκδικήσουν τὴν ἐπὶ τῆς Συρίας κυριαρχίαν των. Ἔκτισαν ὅμως εἰς Μέμφιδα, Τάνιν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἐνῷ αἱ Θῆβαι ἔφθινον ἀνεπανορθώτως. Οἱ Οὐζορκὼν Α', Τεκελὸτ Α', Οὐζορκὼν Β', Σενσὼκ Β, διεδέχθησαν ἀλλήλους ἐν εἰρήνῃ. Πρὸς ἀσφάλειαν διώριζον μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας διοικητὰς καὶ ἀρχιερεῖς τῶν νομῶν μετὰ φρουρᾶς ξενικῆς, ἐκ Λιβύων, Μασσιοῦ καὶ Μασουάς. Κατήντησε κληρονομικὴ ἡ διοίκησις τῶν νομῶν, ἐνῷ ὁ φαραὼ ἤδρευεν εἰς Βούβαστιν ἢ Μέμφιν. Φυσικὰ διεσπάσθη ἡ διοικητικὴ ἑνότης, διότι διάφοροι τοπάρχαι πρίγκιπες στρατολογήσαντες ἐπανέστησαν καί τινες ἐπέτυχον νὰ γίνουν βασιλεῖς. Ἡ ἀποσύνθεσις αὐτὴ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τῶν κατόπιν βουβαστιτῶν φαραὼ Τεκελὸτ Β', Σεσὼγκ Γ', Πιμαῆ καὶ Σεσὼγκ Δ'. Ὅταν οὗτος ἀπέθανε, κατόπιν βασιλείας 37 ἐτῶν, τὸ σκῆπτρόν του ἦτο τόσον ἐφθαρμένον, ὥστε ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς ἄλλην οἰκογένειαν ἐκ Τάνιος.

ΚΓ' Δυναστεία (810—721 π. Χ.).—Πρὸς στιγμὴν ἠκτινοβόλησε κάποια δύναμις. Ὁ *Πετοβάστ* ὑπέταξε τὰς Θήβας καὶ ὑπήγαγεν εἰς ὑπακοὴν τοὺς τοπάρχας. Οἱ διάδοχοί του *Οὐζορκὼν Γ'* καὶ *Ψαμούτ* διετήρησαν τὸ σκῆπτρον καὶ τὴν ἑνότητα ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα. Ἡ ἀποσύνθεσις ὅμως εἶναι γενική. Ἐπὶ τέλους μία στιβαρὰ οἰκογένεια ἀναφαίνεται εἰς Σάϊτα τοῦ Δέλτα, μὲ πρόγραμμα τὴν ἑνότητα τῆς χώρας ὑπὸ ἓν σκῆπτρον διὰ τῆς καθυποτάξεως τῶν ἀνυποτάκτων τοπαρχῶν. Μάτην οὗτοι συνασπίζονται καὶ ἐπικαλοῦνται προδοτικῶς τὴν ξένην ἀρωγήν. Μάτην οἱ Κουσῖται ἀγωνίζονται νὰ ματαιώσουν τὸ ἔργον τῶν Σαϊτῶν. Οὗτοι γινώσκουν τί θέλουν καὶ ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὸ ἐπιτύχουν.

ΚΔ' Δυναστεία (721—715 π. Χ.).—Αἱ ἐπιγραφαὶ πρῶτον Σαΐτην ἡγεμόνα μᾶς γνωρίζουν τὸν *Ταουνέχτ*. Μικροσκοπικὸς τοπάρχης τῆς Νοῦτερ παρὰ τὴν Κάνωπιν ἐνίκησε τοὺς ἀμέσους του γείτονας. Ὁ φεουδαρχισμὸς εἶχε κατατμήσει τὴν χώραν εἰς μικρότατα κρατίδια, ἕκαστον δ' αὐτῶν ὠχυροῦτο καὶ κατήντησε τὸ Δέλτα νὰ εἶναι γεμᾶτον ἀπὸ φρούρια. Ὑψώματα, νησῖδες τοῦ ποταμοῦ, διασταυρώσεις διωρύγων, ὅλα τὰ στρατηγικὰ σημεῖα ἦσαν ὠχυρωμένα. Ὁ Ταουνὲχτ νικήσας τοὺς δυτικοὺς τοπάρχας Σάϊτος, Ἀθρίβιος, Λιβύας, ἐβάδιζε κατὰ μῆκος τοῦ δυτικοῦ βραχίονος ἀποφεύγων νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐν τῷ Ἄν. Δέλτα ἐν Τάνει ἡγεμόνας. Τότε οἱ τοπάρχαι Ἄνω Αἰγύπτου καὶ Δέλτα ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἀρωγὴν τῆς Αἰθιοπίας.

Οἱ ὑπὸ τῆς ΚΑ' δυναστείας ἐξορισθέντες εἰς Αἰθιοπίαν ἱερεῖς-βασιλεῖς τῶν Θηβῶν ἐσχημάτισαν κράτος ἀπὸ τῶν ἀβησσυνιακῶν ὀρέων μέχρι τοῦ δευτέρου καταρράκτου μὲ πρωτεύουσαν τὰ Νάπατα. Ἐκεῖ ἵδρυσαν ναοὺς καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἐν Κάρναχ καὶ ἐτέλουν τὰς ἐκεῖ παλαιὰς τελετάς. Νοσταλγοῦντες ὅμως τὴν ἀλησμόνητον πατρίδα ἐπέτυχον νὰ ὠθήσουν τὸ κράτος των μέχρι τῆς Ἀβύδου. Ἀπὸ 20 ἐτῶν βασιλεύων ὁ Πιάνκη-Μεϊαμοὺν ἔλαβε τὴν ἐπίκλησιν τῶν φεουδαρχῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ διαρκῶς ἐπεκτείνοντος τὸ κράτος του Ταουνέχτ. Πρόθυμος ἐπῆλθε μετ' ἰσχυροτάτων δυνάμεων, συνέτριψε δύο στόλους ποταμίους τοῦ Ταουνέχτ, κατέλαβε τὴν Μέμφιν καὶ τὴν Ἡλιούπολιν, ἐδέχθη τὴν ὑποταγὴν τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Νάπατα κατάφορτος λαφύρων. Ταῦτα πάντα ἀφηγεῖται ἡ μεγάλη στήλη τοῦ Πιάνκη. Τοῦ λοιποῦ ἡ Αἴγυπτος εἶναι κτῆσις αἰθιοπική. Οἱ παλαιοὶ τοπάρχαι καὶ αὐτὸς ὁ Ταουνὲχτ ἐν Σάϊτι ἡγεμονεύουν ὡς πληρεξούσιοι τῶν Ναπάτων.

Ἀποθανόντα τὸν Πιάνκη διεδέχθη ὁ Κάστα ἐξευγενισθεὶς διὰ τοῦ γάμου του μετὰ ἡγεμονόπαιδος τῆς θηβαϊκῆς δυναστείας. Φαίνεται ὅτι διὰ νὰ ἀνέλθῃ τὸν θρόνον προηγήθησαν εἰς Αἰθιοπίαν ταραχαὶ καὶ ὅτι δι' αὐτὸ ἠναγκάσθη ν' ἀποσύρῃ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ φρουράς. Ὁ υἱὸς τοῦ Ταουνὲχτ Βόχορις (Βοχενρανοῦ) ἐπέτυχε νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κράτος του εἰς ὅλον τὸ Δέλτα καὶ ἡ Σαῒς ἐγένετο ἡ βασιλεύουσα πόλις τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Κάστα Σουδανὸς *Σαβάκων* (Σαμπάκα) ἐπῆλθε τρομερὸς καὶ συντρίψε τὸν Βόχοριν ἔκαυσεν αὐτὸν ζῶντα, ἐνῷ οἱ συγγενεῖς του κατέφυγον

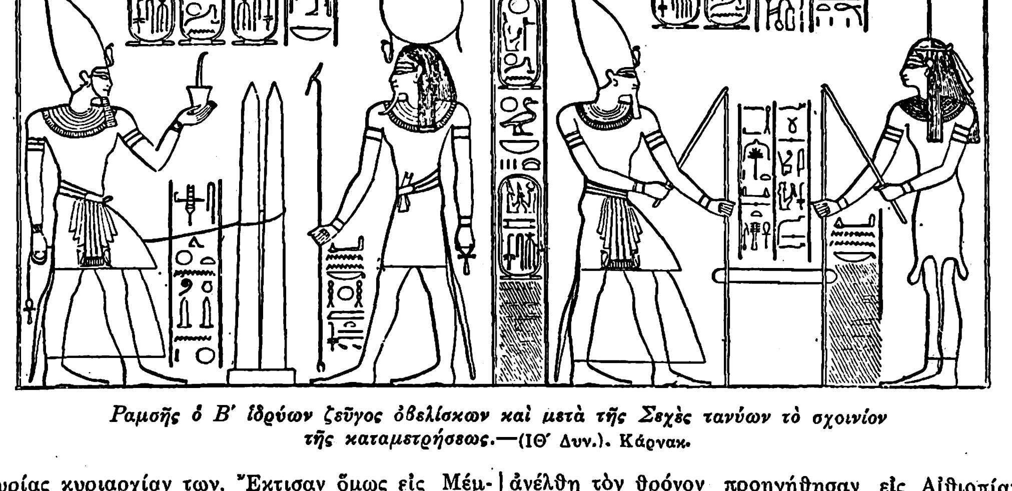

Ραμσῆς ὁ Β' ἱδρύων ζεῦγος ὀβελίσκων καὶ μετὰ τῆς Σεχὲς τανύων τὸ σχοινίον τῆς καταμετρήσεως.—(ΙΘ' Δυν.). Κάρναχ.

Digitized by Google

εἰς τὰ τέλματα τῶν κρασπέδων τοῦ Δέλτα ὅπου διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

ΚΕ' Δυναστεία (715—665 π. Χ.).—Ὁ Σαβάκων ἵδρυσε δυναστείαν ἀμιγῶς αἰθιοπικήν. Ἔλαβε τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα πρὸς τήρησιν τῆς πειθοῦς τῶν τοπαρχῶν, διώρισε τὴν ἀδελφήν του Ἀμενιρίτιδα βασίλισσαν τῶν Θηβῶν καὶ ἐπεδόθη εἰς ἐπισκευὴν τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων, τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων. Κατήργησε τὴν θανατικὴν καταδίκην καὶ ἐπεξέτεινε τὴν ποινὴν τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων. Ἀλλ' ἡττηθεὶς εἰς Παλαιστίνην εἶδε τοὺς φεουδάρχας τοῦ Δέλτα ἐπαναστατοῦντας καὶ ἀπωθοῦντας τοὺς Αἰθίοπας εἰς Θήβας. Ἡ Τάνις, ἡ Βούβαστις καὶ ἄλλαι πόλεις ἔμειναν πάλιν ἀνεξάρτητοι. Ὁ τῆς Σάϊτος ἡγεμὼν *Στεφινίτης* ἀνεκηρύχθη φαραώ. Ὁ Σαβάκων ἀπέθανεν ἀφήσας τὰς Θήβας καὶ τὰ πρὸς Ν. αὐτῶν εἰς τὸν διάδοχόν του. Εἰς τὸ Δέλτα ἤριζον οἱ τοπάρχαι τῆς Σάϊτος καὶ τῆς Τάνιος, αἱ Θῆβαι ἐφυτοζῴουν ὑπὸ τὸν Σαβατόκ. Αἴφνης ἐπῆλθεν ἐκ Νότου ὁ Αἰθίοψ *Ταχράκα*, ἐφόνευσε τὸν Σαβατὸκ καὶ ἐξεδίωξε τὸν Στεφινίτην. Πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ θρόνου του ἐκάλεσεν ἐξ Αἰθιοπίας τὴν μητέρα του, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε «μεγάλην ἀντιβασίλισσαν, δέσποιναν τῶν δύο χωρῶν, κυρίαν πάντων τῶν ἐθνῶν». Τὸ ὄνομα τῆς Αἰγύπτου ἐχαράχθη μεταξὺ τῶν δουλωθεισῶν χωρῶν ἐπὶ τοῦ Δζέμπελ Βαρκὰς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τοίχων τοῦ ἐν Θήβαις ναοῦ. Μετὰ εἰκοσαετῆ ὅμως βασιλείαν ὁ Ἀσσοὺρ—ἀκὲ—ἰδίν, βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, ἐξεδίωξε τοὺς Αἰθίοπας καὶ ὁ γέρων Ταχράκα ἔφυγεν εἰς Νάπατα. Ὁ εἰσβολεὺς ἀφῆκε τοὺς τοπάρχας ὡς φόρου ὑποτελεῖς, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὸν *Νεχὼ Α'* (Νοκοῦ), βασιλέα τῆς Σάϊτος. Τὸν Στεφινίτην εἶχε διαδεχθῆ ὁ υἱός του *Νεχεψώ*. Ὁ Ἀσσύριος κατακτητής, ἐκδικήσας οὕτω τὴν πυρπόλησιν τῆς Νινευὶ ὑπὸ τοῦ Θουθμώσεως Γ', ἐπέστρεψε καὶ ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ Νάχρ ἔλ Κέλπ ἀνέγλυψε παρὰ τὰς θριαμβευτικὰς στήλας τοῦ Ραμσῆ Γ' μακρὰν ἀφήγησιν τῶν νικῶν του, αὐτοκαλούμενος βασιλεὺς Αἰγύπτου, Θηβῶν καὶ Αἰθιοπίας. Ἀπόπειρα τοῦ Ταχράκα πρὸς εἰσβολὴν εἰς Αἴγυπτον ἀπεκρούσθη καὶ ὁ πολυπαθὴς μονάρχης ἀπέθανε μετὰ μικρὸν εἰς Νάπατα, βασιλεύσας 50 ἔτη τῆς Αἰθιοπίας καὶ 26 τῆς Αἰγύπτου.

ΚΣΤ' Δυναστεία (665—527 π. Χ.), Ἐν Σάϊτι τὸν Νεχὼ διεδέχθη ὁ Ψαμμήτιχος Α', ὅστις ἅμα οἱ Ἀσσύριοι περιεπλάκησαν ἐν Ἀσίᾳ τοὺς ἐγκατέλειψε. Τὸ Δέλτα ἀπετέλει τότε ὁμόσπονδον δωδεκαρχίαν. Χρησμός τις ἔλεγεν ὅτι θὰ δεσπόσῃ τῆς χώρας ὅστις θὰ κάμῃ σπονδὴν εἰς τὸν Φθᾶ διὰ κύλικος χαλκοῦ. Ἡμέραν τινὰ οἱ δώδεκα δυνάσται ἐτέλουν θυσίαν ἐν Μέμφιδι, ὅτε ὁ μέγας ἱερεὺς ἐζήτησε τὰ δώδεκα χρυσᾶ κύπελλα δι' ὧν οἱ δυνάσται ἔσπενδον, ἀλλὰ κατὰ λάθος ὁ νεωκόρος ἐκόμισεν ἕνδεκα κύπελλα. Τότε ὁ Ψαμμήτιχος, διὰ νὰ μὴ χρονοτριβῇ, ἔσπεισε διὰ τοῦ χαλκοῦ του κράνους. Οἱ ἕνδεκα ὁμότιμοί του δυσηρεστήθησαν ἐκ τούτου καὶ τὸν κατεδίωξαν, οὗτος δὲ κατέφυγεν εἰς τὰ ἕλη τῆς Βορυλός. Τὸ μαντεῖον τῆς Βουτὼ εἶπεν εἰς τὸν Ψαμμήτιχον ὅτι θὰ ἱκανοποιηθῇ ὅταν ἔλθουν ἀπὸ τῆς θαλάσσης χαλκοχίτωνες ἄνδρες. Πράγματι μετὰ μικρὸν ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ ἕλη Καροΐωνες θωρακισμένοι. Εἰς τὴν θέαν των ἰδὼν ὁ Ψαμμήτιχος τὴν πραγματοποίησιν τοῦ χρησμοῦ ἐμίσθωσεν αὐτοὺς καὶ δι' αὐτῶν κατέστη κύριος τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν καταρρακτῶν. Αἱ εἰσβολαὶ Αἰθιόπων καὶ Ἀσσυρίων καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχον ἐρειπώσει τὴν χώραν καὶ καταστρέψει τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα. Ὁ Ψαμμήτιχος ἐπεδόθη εἰς ἀνασύνταξιν καὶ ἐπισκευήν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀχύρωσιν τῶν συνόρων. Ἐν Μέμφιδι ὁ οἶκος τοῦ Ἄπιος καὶ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τοῦ Φθᾶ, ἐν Θήβαις ὁ ναὸς τοῦ Ἄμμωνος ἀνεκαινίσθησαν. Ἐπεκτείνας τὰ νότια σύνορα μέχρι Κερκίδος, ὅτε καὶ ἐχαράχθη ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν γνωστῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (βλ. ταύτην ἐν λ. Ἀβοῦ Σιμπὲλ σελ. 93 στ. β' γ'.), ὥδευσεν εἰς Συρίαν περιορισθεὶς εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Φιλισταίας. Ἐκεῖ ἄλλως τε καὶ ἠναγκάσθη νὰ πολιορκήσῃ τὴν Ἀσσὼβ ἐπὶ 29 ἔτη. Ἀπέθανε δὲ μετὰ βασιλείαν 54 ἐτῶν, καθ' ἣν ἡ Αἴγυπτος ἤστραψε τελευταίαν ἀναλαμπήν.

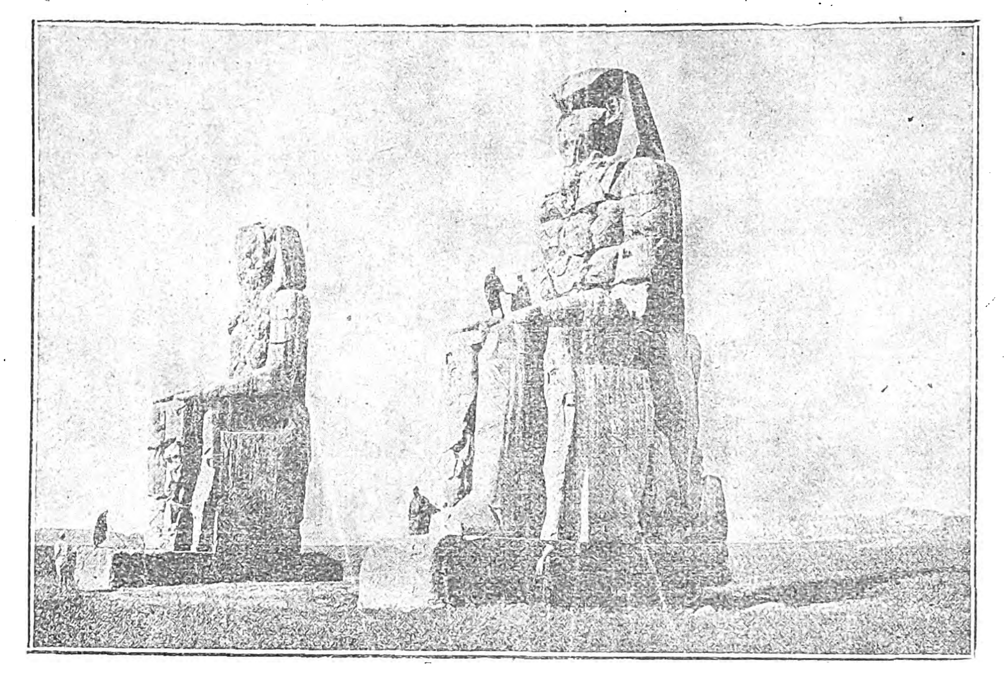

Οἱ κολοσσοὶ τοῦ Μέμνονος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Νεχὼ Β' ἐβελτίωσεν ἔτι μᾶλλον τὸν στρατὸν καὶ κατεσκεύασε νεώρια, ὅθεν ἔρριψεν ἰσχυροὺς στόλους εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Ἐρυθράν. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίησεν Ἕλληνας ναυπηγούς. Ὁ Ἡρόδοτος εἶδε τῶν νεωρίων τούτων τὰ λείψανα. Ἐπίσης ἐζήτησε νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν ἀπὸ τοῦ Νείλου εἰς τὴν Ἐρυθρὰν διώρυγα τοῦ Σέτι Α', ἀλλ' ἀφῆκεν ἡμιτελὲς τὸ ἔργον. Ὁ Νεχὼ οὗτος εἶναι ὁ ὀργανώσας τὴν ὑπερωκεάνιον ἀποστολὴν τῶν Φοινίκων ἥτις περιέπλευσε τὴν Ἀφρικήν. Ἠναγκάσθη δὲ καίτοι φιλειρηνικὸς νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν. Ἐν Μαγεδὼ ἐφόνευσε τὸν Ἰωσίαν, βασιλέα τῶν Ἑβραίων, καὶ κατέλαβε τὴν Καρκεμὶς ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀλλὰ μετὰ τρία ἔτη ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἀγωνισθῇ κατὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορος, ἀλλ' ἡττήθη παρὰ τὴν Καρκεμίς. Ὁ Ψαμμήτιχος Β', υἱὸς τοῦ Νεχώ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Νάπατα, ἀλλ' ἐπιστρέψας ἀπέθανε μετὰ ὀλιγοετῆ βασιλείαν. Τὸν διεδέχθη ὁ φιλόδοξος *Οὐχαβρᾶ* (Οὔαφρις). Ἐν Παλαιστίνῃ ἰσχυρὸν κόμμα ἐζήτει τὴν συμμαχίαν τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῆς τυραννίας τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπανέστη λοιπὸν ἡ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνη καὶ ἡ Φοινίκη. Ὁ Ναβουχοδονόσορ ἔσπευσεν ἀμέσως καὶ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ὑπέταξε τὴν χώραν. Μαθὼν ὅτι ὁ φαραὼ εἰσήλασεν ἰσχυρὸς εἰς Ἀσίαν, ἔσπευσε πρὸς αὐτὸν λύσας τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ἡττηθεὶς ἐπέστρεψε καὶ δι' ὁρμητικῆς ἐφόδου ἐπόρθησε τὴν πόλιν. Οἱ Ἑβραῖοι προσέφυγον τότε μετὰ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἔτυχον καλῆς ὑποδοχῆς. Ὁ ποταμὸς Βαβυλῶνος ἐφ' οὗ ἐθρήνησε τὴν δουλωθεῖσαν πατρίδα εἶναι ὁ Νεῖλος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ κροκοδείλου ὅστις δὲν ὑπάρχει εἰς Μεσοποταμίαν. Τὸν θρῆνον αὐτὸν ἐποίησε τόσον ὡραῖον ὁ ἰδικός μας Ἡλίας Τανταλίδης εἰς τὸ ᾆσμά του «Ἡ Αἰχμάλωτος Ἰουδαία»:

Εἰς ὄχθης ἰτέαν μακρὰν κρεμαμένη
δὲν ἔχ' ἡ πικρά μου κιθάρα χορδήν.
Ω! πῶς, πῶς νὰ κλαύσαι αἰχμάλωτος ξένη
Κυρίου Θεοῦ Σαβαὼθ τὴν ὀργήν;
Ἁγία Πατρίς μου!
Ὀδύνη κ' ἐλπίς μου,
τὴν δόξαν σου δούλην ὁ ξένος κρατεῖ.
Κατὰ τῶν γηΐνων,
ἀνάστα καὶ κρῖνον
τὸν ἄνομον ὅστις τὴν γῆν σου πατεῖ.

Λεηλατήσας ὁ Ἀσσύριος τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην, Χετζὰζ καὶ Ὑεμένην ἡτοιμάζετο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Οὐχαβρὰ ἔσπευσε καὶ διὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων του ναυτῶν κατεναυμάχησε τοὺς Φοίνικας τοῦ Ἀσσυρίου, διὰ δὲ τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεών του κατέκτησε τὴν Φοινίκην καὶ ἠνάγκασε τὸν Ναβουχοδονόσορα ν' ἀποχωρήσῃ. Ἀλλ' οἱ Λίβυες δυναστευόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κυρηναϊκῆς ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἀρωγὴν τοῦ φαραώ. Οὗτος διὰ νὰ μὴ στείλῃ Ἕλληνας καθ' Ἑλλήνων ἔστειλεν Αἰγυπτίους.

Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐδεκατίσθησαν οἰκτρῶς, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐνόμισαν ὅτι ὁ φαραὼ μεροληπτῶν ἔστειλεν εἰς σφαγεῖον τοὺς παθόντας καὶ ἐπανέστησαν. Ὁ φαραὼ ἔστειλε τὸν *Ἀχμὲς Β'* (Ἄμασιν), ἀγαπητὸν εἰς τὸν στρατόν, διὰ νὰ τοὺς κατευνάσῃ. Ἀλλ' οὗτοι ἀνεκήρυξαν αὐτὸν φαραὼ καὶ ὥδευσαν μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Σάϊτος. Ὁ Οὐχαβρὰ ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη. Ὁ Ἀχμὲς ἐνυμφεύθη ἀμέσως ἔγγονὴν τοῦ Ψαμμητίχου Β' διὰ νὰ ἐξευγενισθῇ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Πολὺ φρόνιμος, ἀπέφυγε κατακτήσεις, περιορισθεὶς εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Κύπρου καὶ διατηρῶν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Κύρου καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ηὐδαιμόνησεν ἡ χώρα του ἐξαιρέτως. Γεωργία καὶ δημόσια ἔργα ἀπησχόλουν ἐντελῶς τὸν λαόν του. Ἔκτισεν εἰς Μέμφιν ναὸν τῆς Ἴσιδος καὶ ἐν Σάϊτι ἐκόσμησε διὰ προπυλαίων τὸν ναὸν τῆς Νηῒθ ἐκ κιόνων κολοσσαίων καὶ λεωφόρου διπλοῦ στοίχου σφιγγῶν. Ἐκόμισεν ἀκόμη ἐξ Ἀμποῦ ναΐδιον μονόλιθον, ἐκ γρανίτου εἰς Σάϊτα· 2000 ναῦται ἐπὶ δύο ἔτη ἐκοπίασαν διὰ τὴν μεταφοράν του. Οἱ Ἕλληνες ἰδίως ἐπληθύνθησαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ προήχθησαν. Θανόντος τοῦ Κύρου ὁ Καμβύσης ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἄμασις ἀπέθανε πρὸ τῆς μάχης, ὁ δὲ υἱός του Ψαμμήνιτος ἐνικήθη. Ὁ Ἡρόδοτος διὰ μακρῶν περιγράφει τὴν τραγικὴν τύχην τοῦ δυστυχοῦς καὶ τελευταίου τούτου φαραώ.

Διὰ νὰ κερδίσῃ τοὺς Αἰγυπτίους ὁ Καμβύσης κατόπιν τῆς τρομερᾶς συντριβῆς τῶν ἱερῶν καὶ τῆς σφαγῆς τῶν ἡττηθέντων, ἐζήτησε νὰ ἐξυβρίσῃ τὴν μνήμην τοῦ Ἀμάσιος μὴ ἀγαπητοῦ εἰς τὸν λαόν. Ἐξέθαψε τὴν μομίαν του καὶ τὴν ἔκαυσεν ἐνώπιον τῆς χήρας του, ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τῆς Νηῒθ καὶ ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ὀσίριδος ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Οὐτσᾶ-Χερσοὺμ καὶ ἀπεδέχθη τὸ πρωτόκολλον τῶν φαραώ. Ἤθελε δι' αὐτῶν νὰ καταστήσῃ τὴν Αἴγυπτον ἀκίνδυνον ὁρμητήριον κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Ἀλλ' ὁ φοινικικός του στόλος ἠρνήθη νὰ πολεμήσῃ τὴν φοινικικὴν ταύτην ἀποικίαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὁδεύσῃ διὰ ξηρᾶς. Σῶμα στρατοῦ ἐστάλη ἐκ Θηβῶν κατὰ τῆς ὀάσεως τῆς Σίβας, ἀλλ' ἐχάθη ὁλόκληρον εἰς τὴν ἔρημον καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἐπεχείρησε τότε νὰ στραφῇ κατὰ τῆς Αἰθιοπίας διασχίζων τὴν σουδανικὴν ἔρημον, ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἀπολέσας ἐκ πείνης καὶ κακουχιῶν πολλοὺς ἄνδρας. Ἔπαθεν ἐκ τούτων μανίαν καὶ διήλασε τὴν Αἴγυπτον συντρίβων τὰ πάντα. Ἀπὸ Ἀσουὰν εἰς τὸ Δέλτα συνέτριψε τοὺς ναούς, ἥρπασε τὰ ἱερὰ καὶ ἀνώρυξε τοὺς βασιλικοὺς τάφους. Εἰς Μέμφιν ἐφόνευσε τὸν ἱερὸν Ἄπιν καὶ ὕβρισε τὸν Φθᾶ. Ἀποχωρῶν δὲ εἰς Ἀσίαν ἀπέθανεν. Ὁ διάδοχός του Δαρεῖος Α' περιεποιήθη πολὺ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἐπεσκέφθη τὴν Μέμφιν. Διὰ τῆς συνετῆς καὶ φιλανθρώπου κυβερνήσεώς του ἐκέρδισε τὴν ἀγάπην τῶν Αἰγυπτίων, ὥστε ἐκκινῶν διὰ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀνησύχει διὰ τὴν νομοταγειαν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἐξεδίωξαν τοὺς Πέρσας καὶ ἀνεκήρυξαν φαραὼ ἕνα ἀπόγονον τοῦ Ψαμμητίχου. Τὸν Δαρεῖον θανόντα μετ' ὀλίγον (485 π. Χ.) διεδέχθη ὁ Ξέρξης. Πρὶν ἢ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος καθυπέταξε τὴν Αἴγυπτον διορίσας σατράπην τὸν ἀδελφόν του Ἀχαιμένην. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἡττήθη καὶ τότε ὁ Ἴσαρος, βασιλεὺς τῆς Μαρέας, μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥδευσε κατὰ τῆς Μέμφιδος καὶ ἐφόνευσε τὸν Ἀχαιμένη, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐπεβλήθησαν οἱ Πέρσαι. Τὸν Ξέρξην διεδέχθη ὁ *Ἀρταξέρξης*, τοῦτον δ' ὁ Ξέρξης Β' (425) καὶ τοῦτον ἀμέσως δολοφονηθέντα ὁ νόθος ἀδελφός του *Σογδιανός*· τοῦτον ἐπίσης δολοφονηθέντα ὑπὸ ἄλλου νόθου ἀδελφοῦ *Ὦχος ἢ Δαρεῖος Β'*, οὗτινος ἡ βασιλεία ὑπῆρξε μακρὸν μαρτύριον. Εἶχε νυμφευθῇ τὴν θείαν του Παρύσατιν, μοχθηρὰν καὶ σκληρὰν καὶ διεφθαρμένην ὅσον ὀλίγαι γυναῖκες ἀναφέρονται.

ΚΗ' Δυναστεία (406-399 π.Χ.).—Οἱ Ἀμυρταῖος Α' καὶ Παύσιρις ἐβασίλευον ἐπὶ τμήματος τῆς Αἰγύπτου ὑποτελεῖς τῶν Περσῶν, ἀλλ' ἡ ΚΗ' δυναστεία ἀρχίζει ἀπὸ *Ἀμυρταίου Β'*, υἱοῦ τοῦ Παυσίριδος. Ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Δαρείου Β' ἡ ἐξέγερσις τῶν Αἰγυπτίων κατέστη γενική. Ὁ Ἀμυρταῖος Β', ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγίστου μέρους τῆς Αἰγύπτου, ἐπανέλαβε τὸ φαραωνικὸν πρωτόκολλον, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε νὰ ἐκδιώξῃ ἐντελῶς τοὺς Πέρσας, ἀποθανὼν μετὰ ἑπταετῆ βασιλείαν.

ΚΘ' Δυναστεία (399-378 π. Χ.).—Τοῦτο κατώρθωσεν ὁ *Νεφερίτης* (Ναϊβασυρούτ) τῆς Μένδητος. Ἡ Αἴγυπτος ἐπανεῦρεν ἑαυτὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν της ζωτικότητα. Ἐπεβάλλετο τώρα ἡ συμμαχία μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ Σπάρτη εἶχε τότε κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Περσίας. Ὁ Νεφερίτης συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του εἰς τὰ σύνορα ἀναμένων τὴν περσικὴν ἐπίθεσιν. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν *Χάκκωρος* ἐστρατολόγησεν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ στρατηγοὺς Ἕλληνας, οἱ δὲ ἐφήμεροι

Digitized by Google

διάδοχοί του *Ψεμοὺθ* καὶ **Νεφερίτης** Β′ παρῆλθον ὅταν ὁ Σεβεννύτης *Νεκτανεβὸ* συνεπλήρωσε τὰς παρασκευάς.

Λ′ Δυναστεία (378-340 π. Χ.).— Ὁ Νεκτανεβὼ (Ναχχορέμπ) ἱδρυτὴς τῆς νέας δυναστείας ὠχυρώθη εἰς χαρακώματα κατὰ τὸν Πηλουσιακὸν βραχίονα. Οἱ Πέρσαι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸ Μενδησιακὸν στόμιον καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς φρουρούς, ἀλλ' ὁ Νεκτανεβὼ ἐπελθὼν τοὺς συνέστριψεν, ἀπαλλάξας τὴν Αἴγυπτον τῶν Περσῶν δι' ἓν τέταρτον αἰῶνος. Αἴφνης οἱ δυτικοὶ σατράπαι ἐπανέστησαν κατὰ τοῦ βασιλέως των. Ὁ διάδοχος τοῦ Νεκτανεβό, *Τάχως*, ἐπὶ κεφαλῆς 80 χιλ. ἰθαγενῶν,10 χιλ. Ἑλλήνων καὶ 200 πλοίων ὥρμησε κατὰ τῆς Φοινίκης. Ἀλλ' ἀμέσως μανθάνει ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Νεκτανεβὼ Β′ ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ καὶ μετέστη πρὸς τοὺς Πέρσας. Καὶ θὰ ἐξηκολούθει τὸν πόλεμον ἂν μὴ ὁ κληρονομικὸς διοικητὴς τῆς Μένδητος ἐπανεστάτει καὶ αὐτός. Οὕτως ἡ Αἴγυπτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰς ἐνδοπερσικὰς ἔριδας.

ΛΑ′ Δυναστεία (340 - 332 π. Χ.).—Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 92 ἐτῶν. Ὁ υἱός του *Ὦχος* ἔσφαξεν αὐθημερὸν ὅλους τοὺς πρίγκιπας καὶ τὰς πριγκιπίσσας τῆς περσικῆς δυναστείας διὰ νὰ ἐκριζώσῃ τὰς δυναστικὰς ἔριδας. Καὶ διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ κράτος του ἀκέραιον ἡτοιμάσθη κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ στρατός του ὅμως ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων τοῦ Νεκτανεβὼ Β′. Μετά τινα ἔτη ἔφθανεν εἰς Πηλούσιον μεγάλη στρατιὰ περσική. Ὁ Νεκτανεβὼ ἐπτοήθη καὶ ἔφυγεν εἰς Μέμφιδα, ἥρπασε τοὺς θησαυροὺς καὶ ἐκεῖθεν κατέφυγεν εἰς Νάπατα. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Αἴγυπτος ξενοκρατεῖται καὶ πάλιν.

Τὸν Ὦχον ἐδηλητηρίασεν ὁ εὐνοῦχός του Βαγόας. Τὸν διεδέχθη ἐφήμερος ὁ υἱός του *Ἀρσῆς* καὶ τοῦτον συγγενής τού τις Κοδομανὸς προσλαβὼν τὸ ὄνομα Δαρεῖος Γ′, αὐτὸς οὗτος τὸν ὁποῖον ἡ ἐν Ἰσσῷ μάχη κατέστησε τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς Περσίας.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ. Μέχρις ἐσχάτων ἐπεκράτει ἡ γνώμη ὅτι οἱ φαραὼ ἀπέμειναν μεμονωμένοι ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Τὴν γνώμην αὐτὴν συνοψίζει κλασσικῶς ὁ Walkenau λέγων: «Κατὰ τὴν ἀκριβῆ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, εἰς οὐδένα ξένον λαὸν οἱ Αἰγύπτιοι ἐπέτρεψαν νὰ ἐγκαταστήσῃ ἀποικίαν ἐν Αἰγύπτῳ. Τοῦτο συνέβη μόλις τῷ 670 π. Χ. διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἕως τότε οὐδεμίαν ἄμεσον συγκοινωνίαν ἔσχον ποτὲ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ὥστε μέχρι περίπου τῆς ἱδρύσεως τῆς Κυρήνης, μεταξὺ 648 καὶ 625 π. Χ., καὶ αὐτοὶ οἱ νησιῶται Ἕλληνες ἠγνόησαν καὶ αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Λιβύας, μόλις δὲ εὗρον ἕνα Κρῆτα ναυτικόν, ὅστις τὴν ἐγνώρισε διότι εἶχε παρασυρθῇ ὑπὸ τῶν ἀνέμων (Ἡροδ. Δ′. 152). Ἡ μοναδικὴ περίπτωσις παρ' Ὁμήρῳ μνημονεύοντος τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Ἑκατομπύλων Θηβῶν εἰς τὴν Ἰλιάδα εἶναι μεταγενεστέρα παρεμβολή, καθὼς τὸ παραδέχονται καὶ οἱ ἐπιφυλακτικώτεροι κριτικοί. Εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ἡ ἀφήγησις τοῦ πλοῦ τοῦ Μενελάου μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Αἴγυπτος, κειμένη ἀκόμη, ὅπως καὶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Ἰταλία, εἰς τὸν γεωγραφικὸν ὁρίζοντα τῶν Ἑλλήνων, ἦτο χώρα μυθική, θαυμάτων καὶ ὑπερφυσικῶν πραγμάτων. Ἡ Αἴγυπτος οὐδέποτε ἔσχε λιμένας οὔτε ἐπὶ τῆς Μεσογείου, οὔτε ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς, ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῶν ὁποίων οὐδὲν ἴχνος φαραωνικοῦ μνημείου διεπιστώθη. Αἱ δῆθεν αἰγυπτιακαὶ ἀποικίαι τοῦ Ἰνάχου, τοῦ Κέκροπος ἢ τοῦ Δαναοῦ εἶναι κατασκευάσματα τῶν κατόπιν χρόνων, ἄγνωστα εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους Ἕλληνας. Τέλος αἱ ὁμοιότητες τῶν θρησκειῶν τῶν δύο χωρῶν ὀφείλονται εἰς βεβιασμένους παραλληλισμούς, μεταγενεστέρους τοῦ Ψαμμητίχου». Σήμερον τὰ ἀσφαλῆ δεδομένα ἀποδεικνύουν ὅτι παλαιότατα ἡ Αἴγυπτος ἦλθεν εἰς σχέσεις μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Προτάσσομεν ἐν τούτοις τῶν θετικῶν δεδομένων τῶν ἱστορικῶν χρόνων τὰς παραδόσεις τῶν μυθικῶν, διότι εἶναι ἀπηχήματα γεγονότων καὶ αὐταί. Οὕτως ὁ Φθᾶ δημιουργὸς φέρεται ἱδρυτὴς ὅλων τῶν πολιτισμένων χωρῶν, ὁ δὲ Ἄμμων ὁ ἐκπολιτιστὴς ὡς ὁ ὀργανωτὴς αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βύβλου Ζακαρβάας λέγει πρὸς τὸν Οὐνοῦ-Ἀμμών, ἀπεσταλμένον τοῦ Χὲρ-Χώρ, βασιλέως τῆς ΚΑ′ δυναστείας: «Ἔχεις δίκαιον, ὁ Ἄμμων ἵδρυσε πάντα τὰ βασίλεια καὶ ἐπροίκισεν αὐτά. Κατ' ἀρχὰς ἐπροίκισε τὴν Αἴγυπτον, ὅθεν προέρχεσαι. Καὶ ἡ τελειότης (ὁ πολιτισμὸς) προῆλθεν ἐξ αὐτῆς, εἰς ἣν χώραν εὑρίσκομαι, καὶ ἡ παιδεία ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς, διὰ νὰ φθάσῃ ἐδῶ». *(Fl. Petrie* A history of Egypt from the XIX to the XXX dyn. σελ. 197). Ἡ ἐν τῷ ναῷ τῆς Μέμφιδος φυλαττομένη κιβωτὸς τοῦ Φθᾶ καὶ τὸ πολυτελέστατον πλοῖον τοῦ Ἄμμωνος ἐν τῷ ναῷ τῶν Θηβῶν, συνεβόλιζον τοὺς μακρινοὺς τούτους τῶν θεῶν πλόας. Ἐπὶ πολλῶν μεταλλίων παρίσταται ἡ Ἶσις ὀρθία εἰς τὴν πρῷραν πλοίου, οἱ δ' Αἰγύπτιοι ἐπανηγύριζον κατ' ἔτος τὴν ἑορτὴν τοῦ πλοίου τῆς Ἴσιδος, ἑορτὴν γενομένην δεκτὴν καὶ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τὸ ὄνομα navigium Isidis. Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἶσις ἐθεωρεῖτο θεὰ τῆς θαλάσσης. Οἱ Ἕλληνες τὴν ἐλάτρευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Πελαγία. Τὸ οἰκόσημον τῆς πόλεως τῶν Παρισίων εἶναι πλοῖον μετὰ ἱστίου, τὸ δὲ ὄνομα Πάρ-Ἶσις ὀφείλεται κατά τινας εἰς ναὸν τῆς Ἴσιδος, ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Σηκουάνα, πολιούχου τῶν πλωϊζομένων. Ὁ Βάκχος-Ὄσιρις κατέκτησε τὰς Ἰνδίας, ὁ δὲ Κρόνος, ὁ βασιλεύσας τῆς Ἰταλίας καὶ παρασχὼν εἰς αὐτὴν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν παντοίων ἀγαθῶν, ἦτο πατὴρ τῆς τε Ἴσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος, ὅπως ἀνεγινώσκετο ἐπὶ πλακῶν τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Διόδωρος. Ταῦτα πάντα λέγει ὁ Du Mesnil Marigny, ἀπηχοῦν ἐξωτερικὰς σχέσεις τῶν Αἰγυπτίων θεῶν (Hist. de l'Écon. polit. des anciens peuples etc. 3η ἔκδ. τόμ. Α′ σελ. 296). Οἱ Αἰγύπτιοι φέρονται ἱδρύσαντες ἀποικίας εἰς Ἀττικήν, Πελοπόννησον καὶ Εὔξεινον, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος. Ἡ Κολχὶς ἦτο ἵδρυμα αἰγυπτιακόν. Τὰς Ἀθήνας ἵδρυσεν ὁ Κέκροψ καὶ τὸ Ἄργος ὁ Δαναός. Βέβαια αἱ παραδόσεις αὐταὶ εἶναι μεταπλάσματα, διότι οὐδὲν ἀποδεικνύει τὸν Κέκροπα ἢ τὸν Δαναὸν Αἰγυπτίους, οὔτε κανὲν μνημεῖον ἐν Αἰγύπτῳ κάμνει ὑπαινιγμὸν περὶ αὐτῶν.

Προϊστορικὴ ἐποχή.—Εἰς τοὺς τάφους τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἰδίως τῆς νεολιθικῆς εὑρέθησαν ἀντικείμενα ἐξ ὕλης μὴ ἀπαντώσης ἐν Αἰγύπτῳ. Προέρχονται ἄρα ἐξ Ἀσίας ἢ τῶν νήσων. Λ. χ. ὁ ὀψιδιανός. Ὑπετέθη ὅτι εἰσήχθησαν ὑπὸ τῶν Λιβύων, ἀλλ' οὗτοι εἰσέβαλον εἰς Αἴγυπτον μετὰ τὴν ΣΤ′ δυναστείαν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπαντῶσιν εἰς τάφους τῶν τε ἱστορικῶν καὶ προϊστορικῶν χρόνων, συμπεραίνεται ὅτι αὐτοὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἦλθον εἰς συναλλαγὰς μετὰ τῶν Αἰγαιατῶν.

Ἱστορικὴ ἐποχή. Τὸ Σινᾶ.— Ἀπὸ τῆς Β′ και Γ′ δυναστείας οἱ φαραὼ ἐχάραξαν τὰ ὀνοματόσημά των ἐπὶ τῶν σιναϊτικῶν βράχων. Ἀλλ' ὁ κύριος κατακτητὴς τῆς χερσονήσου πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐκεῖ μεταλλείων χαλκοῦ, χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων, ὑπῆρξεν ὁ Σνοφρουΐ, ἱδρυτὴς τῆς Δ′ δυναστείας. Σιναϊκὴ ἐπιγραφὴ παριστάνει αὐτὸν μετὰ τῆς βασιλικῆς του περιβολῆς κραδαίνοντα σπάθην ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν γονυπετοῦς βεδουΐνου καὶ μεταξὺ τῶν τίτλων του ὀνομάζει αὐτὸν «ὀλετῆρα τῶν βαρβάρων» (Breasted Ancient Records of Egypt τόμος 1 σελ. 75).

Ἔκτοτε πλειστάκις οἱ βεδουΐνοι αὐτοὶ ἐπανεστάτησαν καὶ ἔχομεν πολλὰς ἐπιγραφὰς τῆς καθυποτάξεώς των. Οἱ φαραὼ ἐτήρουν φρουρὰς ἐν Σινᾶ εἰς προστασίαν τῶν μεταλλωρύχων καὶ κατὰ τὴν ΒΔ μεθόριον τοῦ Δέλτα γραμμὴν ἰσχυρὰν ὀχυρῶν. Κυρίως λοιπὸν ἡ Αἴγυπτος ἠμύνετο κατὰ τῶν εἰσβολῶν καὶ τῆς ἀπειθαρχίας ἐν Σινᾶ. Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι ἐπὶ Πέπι Α′ τῆς ΣΤ′ δυναστείας ἔχομεν ἐκστρατείαν εἰς Παλαιστίνην καὶ δὴ μεταφορὰν στρατοῦ διὰ πλοίων. Σπουδαῖον τοῦτο καθόσον ἐμφαίνει ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι πολὺ ἀργὰ ἔθεσαν τὸν πόδα ἐπὶ πλοίων, διότι ἐφοβοῦντο τὴν θάλασσαν. Ἔχομεν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Οὔνα, στρατηγοῦ τοῦ Πέπι, ὅστις πεντάκις ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν σημιτῶν Χεροῦσα καὶ ἐχρησιμοποίησε μεταγωγικὰ πλοῖα εἰς τὴν Μεσόγειον (Lieblein I. Recherches sur l'Histoire et la Civilisation de l Ancienne Egypte τεῦχος Α′. σ. 34 καὶ Breasted ἔνθ. ἀν. σ. 143 τοῦ Α′. τόμου.

Ἀπὸ τῆς ΙΒ′ δυναστείας οἱ φαραὼ ἀλλάσσουν ἐξωτερικὴν πολιτικήν. Ἐπιτρέπουν τὴν ἐγκατάστασιν ξένων. Βέβαια ἐξακολουθοῦν νὰ φρουροῦν ἰσχυρῶς τὴν μεθόριον, ἀσκοῦν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν ξένων καὶ ἀμύνονται διὰ τῆς τονώσεως τῆς θρησκευτικῆς ἀντιθέσεως. Περὶ τῆς ὀχυρώσεως γνωρίζομεν πολλὰ χάρις εἰς τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σινουχέτ, ἐκδοθὲν πλήρως ὑπὸ τοῦ Maspéro ἐπὶ τῇ βάσει τεσσάρων παπύρων καὶ δύο ὀστράκων. Ὁ αὐλικὸς Σινουχὲτ εὑρίσκεται εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ διαδόχου (κατόπιν Οὐζερτεζὲν Α′) εἰς Λιβύαν. Ἔρχεται μυστικὴ εἴδησις ὅτι ἀπέθανεν ὁ πατήρ του φαραώ, τὴν ὁποίαν ἐξ ἀδιακρισίας μανθάνει ὁ αὐλικός. Φοβούμενος μήπως φονευθῇ δι' αὐτό, δραπετεύει καὶ καταφεύγει εἰς τὴν ΒΑ ἔρημον. Θ' ἀπέθνησκε τῆς πείνης καὶ δίψης ἂν μὴ φύλαρχός τις τὸν περιεῖπε. Ὁ Τενοῦ τὸν νυμφεύει μὲ τὴν κόρην του καὶ τοῦ δίδει τὴν χώραν Ἰαᾶ προικῷαν. Ἀλλὰ νοσταλγεῖ τὴν πατρίδα του καὶ τέλος ἐπιτυγχάνει τὴν ἀμνηστείαν. Παλινοστῶν γίνεται τιμητικῶς δεκτὸς ὑπὸ τοῦ φρουρίου Χαριοῦ-Χαροῦ, ἀλλ' ἡ φρουρά του ἐπιστρέφει εἰς Ἰαᾶ, διότι ἔνοπλοι ξένοι δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν Αἴγυπτον. Βραδύτερον ἐπὶ Ραμσῆ Β′ εἰδικὴ διαταγὴ τοῦ φαραὼ ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον εἰς τὴν φρουρὰν ἡ ὁποία συνώδευσε τὸν Χατιζαροῦ καὶ τὴν κόρην του. Ἡ περιγραφὴ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν βεδουΐνων εἶναι πιστὴ καὶ τὰ χρονολογικά του δεδομένα ἀκριβῆ. Εἶναι λοιπὸν ἱστορικὸν μυθιστόρημα ἀξιόλογον, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀντιγράφων φαίνεται ὅτι ἀνεγνώσθη πολύ.

Ἡ εἴσοδος διὰ τῶν φρουρίων τῆς μεθορίου ἀπῄτει διατυπώσεις περὶ ὧν μᾶς διδάσκουν οἱ πίνακες καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ ἐν Βένι Χάσσαν τάφου τοῦ Κνουμχοτὲπ τοῦ Β′ *(Fl. Petrie* A History of Egypt from the earliest times to the XVI dynastie σελ. 172). Τριάκοντα ἑπτὰ ἄνδρες ὑπὸ τὸν Ἀμπουσάϊ προσέρχονται εἰς τὰ μεθόρια ζητοῦντες τὴν φιλοξενίαν τοῦ φαραώ. Φαίνονται σημῖται καὶ δὴ ἀπὸ πολιτισμένον τόπον. Ἐξηγοῦν εἰς τὸν ἀρχικυνηγὸν Χέττη τὴν ἐπιθυμίαν των, οὗτος δὲ τοὺς εἰσάγει παρὰ τῷ ἀρχιφρουράρχῳ Κνουμχοτέπ, ἐνῷ ὁ γραφεὺς σημειώνει τὰ λεγόμενα. Τὸ ἔγγραφον στέλλεται εἰς τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν καὶ λέγει: «Τὸ 6ον ἔτος τῆς βασιλείας τῆς Μεγαλειότητος τοῦ Ὥρου, κυρίου τῶν δύο χωρῶν, βασιλέως τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου Χᾶ-Χέ-Πέρ-Ρᾶ (Οὐζερτεζὲν Β′). Ἀσιᾶται τριάκοντα ἑπτὰ εἰσήχθησαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ εὐγενοῦς Κνουμχοτὲπ ἕνεκα τῆς στύψεως τὴν ὁποίαν προσεκόμιζον». Φυσικὰ ἐπὶ τῆς πέτρας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χαραχθῇ ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Ἐμφαίνεται ὅμως ἐξ αὐτῶν ὅτι οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν χώραν κατόπιν διατυπώσεων καὶ ἐλέγχου. Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ὁ φύλαρχος Τενοῦ ἀνεγνώρισε τὸν Σινουχὲτ λιπόψυχον εἰς τὴν ἔρημον. Εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν ἐγνώρισε. Ἤρχοντο, ὅπως κατόπιν ὁ Ἰωσήφ, νὰ ἀνταλλάξουν κτήνη καὶ μέταλλα τῆς χώρας των πρὸς δημητριακὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἐγκαθιστάμενοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐθεωροῦντο πάντοτε ἀκάθαρτοι καὶ ζῶντες μεμονωμένοι ἀπετέλουν μίαν τῶν κατωτάτων τάξεων. Τοὐναντίον οἱ πρόσφυγες Αἰγύπτιοι ἐτιμῶντο ἐξαιρέτως ὑπὸ τῶν ξένων λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πολιτισμοῦ των. Ἄλλως τε καὶ ἡ εὐτυχία τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος πολλάκις κατηύναζε τὴν πεῖναν τῶν γειτόνων κατοικούντων χώρας ξηράς. Διὰ τοῦτο μόνον φυγόδικοι Αἰγύπτιοι ἔφευγον τὴν χώραν των καὶ αἱ φρουραὶ ἠγρύπνουν εἰς σύλληψίν των. Ἄνθρωποι καὶ πράγματα ἦσαν κτήματα

Πεζικὸν αἰγυπτιακόν.
Ἀριστερὰ τὸ βαρὺ πεζικὸν μὲ λόγχας καὶ ἀσπίδας, δεξιὰ τὸ ἐλαφρὸν μὲ τόξα καὶ βέλη εἰς τὰς χεῖρας. Τὰ στήθη τῶν ἀνδρῶν εἶναι γυμνά, εἰς τὰς κεφαλάς των ὅμως φοροῦν περρούκας παχείας κατὰ τοῦ ἡλίου.
(Εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου.)

Digitized by Google

τοῦ φαραώ. Ἡ φυγή των ἦτο ζημία τούτου. Ἔπειτα ἡ θεοκρατικὴ ὀργάνωσις ἀπέκρουε τὴν εἰσαγωγὴν ξένων ἰδεῶν.

Ἐκ τῶν γειτόνων οἱ Ἀσιᾶται καὶ οἱ Λίβυες ἦσαν λῃστρικοὶ καὶ πολεμικοί. Ἐντεῦθεν ἡ δυνατὴ στάσις τῶν Αἰγυπτίων ἀπέναντί των. Ἀλλ' οἱ πρὸς Ν. μαῦροι, οἱ Νουβιανοί, ἦσαν μὲν λῃστρικοὶ ἐκ πενίας καὶ βαρβαρότητος, ἀλλὰ ἀφυεῖς καὶ εὐδάμαστοι. Αὐτοὺς οἱ φαραὼ ἐζήτησαν ἐγκαίρως νὰ ἐκμεταλλευθοῦν ὡς ὑλικὸν ἀνθρώπινον διὰ τὰ δημόσια ἔργα καὶ τὸν στρατὸν (ἴδε λ. Αἰθιοπία).

Ἡ θεὰ Ἀνουκὲ γαλουχοῦσα ἕνα Φαραώ.

Αἱ πέντε πρῶται δυναστεῖαι ἀπησχολήθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Αἰγύπτου πολιτικήν. Ἐπὶ τῆς ΣΤ' δυναστείας ὁ Πέπι Α' ζητεῖ φόρον παρὰ τῶν Νουβίων καὶ ἐπειδὴ ἀρνοῦνται ἐκστρατεύει ὁ Οὔνα. Ἡ Νουβία ὑποτάσσεται καὶ ζῇ ὑποτελὴς ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ Πέπι Α' καὶ τοῦ διαδόχου του Μερενρᾶ. Ἐπὶ τούτου ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Χερκούφ (*Fl. Petrie* ἔνθ. ἀν.) μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ἐπανειλημμένως διεξήχθησαν ἐξερευνητικαὶ ἐκστρατεῖαι διὰ τῆς Νουβίας πρὸς εὕρεσιν ὁδῶν πρὸς Νότον καὶ εἴσπραξιν τῶν φόρων. Ὥστε ἡ Αἴγυπτος ἤδη ἀναζητεῖ ἀγορὰς τῶν προϊόντων της καὶ πηγὰς πορισμοῦ ξένων πρώτων ὑλῶν. Ἐπὶ Πέπι Β' ἐπαναστατοῦν οἱ Νούβιοι, ἀλλὰ συντρίβονται καὶ ὄχι μόνον λεηλατεῖται ἡ χώρα των ἀλλ' ἀπάγονται καὶ ὅμηροι οἱ ἐπιφανέστεροι. Ἔκτοτε ἐξακολουθεῖ τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν ὁμήρων. Καίτοι ὑποτελεῖς οἱ Νούβιοι δὲν ἐγκαθίστανται ἀκωλύτως εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὑπόκεινται εἰς διατυπώσεις ὁσάκις ἔρχονται διὰ ἐμπορικὴν συναλλαγήν. Ἀρχομένης τῆς ΙΒ' δυναστείας ἀνακαλύπτονται χρυσωρυχεῖα εἰς τὴν Νουβίαν. Τότε τὸ μέρος αὐτὸ προσαρτᾶται εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ σκληρῶν καὶ διαρκῶν ἀγώνων. Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ εἰς πόλεις τῆς Νουβίας ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους, καθ' οὓς οἱ ἰθαγενεῖς σκληρότατα κατεδιώχθησαν. Τὰ χρυσωρυχεῖα γίνονται τὰ κάτεργα τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Διόδωρος περιγράφει τὴν ἀφαντάστου θηριωδίας δουλείαν ταύτην τῶν χρυσωρύχων.

Ἐκ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρομεν τὴν τοῦ Σιχαθὼρ ἐπὶ Ἀμενεμχὰτ Β'. (*Breasted* ἔνθ. ἀν. σελ. 274): «Νεαρώτατος ἐπεσκέφθην τὰ μεταλλεῖα τοῦ Σιιὰ καὶ ἠνάγκασα τοὺς Νουβίους νὰ πλύνουν τὸν χρυσόν. Ἀπεκόμισα πολὺν μαλαχίτην. Ἔφθασα εἰς τὴν χώραν τῶν μαύρων Νουβιανῶν. Ἐνίκησα χάρις εἰς τὸν φόβον ποὺ ἐμπνέει ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως τῶν δύο χωρῶν. Μετέβην εἰς Χὲ (σήμ. Σεμνέχ), περιῆλθον τὴν χώραν καὶ ἐπέστρεψα ἀποκομίζων ὅλα τὰ προϊόντα».

Ὁ Οὐζερτεζὲν Γ' ἔκτισεν ἰσχυρὰ φρούρια ἐπὶ τοῦ Νείλου εἰς Σεμνέχ. Ἀναγινώσκεται ἀκόμη ἐπ' αὐτῶν ἡ ἐπιγραφή: «Ἐδῶ εἶναι τὸ μεσημβρινὸν σύνορον ὁρισθὲν τὸ 8ον ἔτος τῆς βασιλείας τῆς Α. Μ. τοῦ Οὐζερτεζὲν Γ' αἰωνοβίου. Ἀπαγορεύεται εἰς πάντα μαῦρον νὰ διέλθῃ πρὸς Β τῆς μεθορίου ταύτης, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ τοῦ Νείλου, ἐπίσης ἀπαγορεύεται εἰς πᾶν εἶδος ποιμνίων, μόσχων, αἰγῶν, προβάτων ἀνηκόντων εἰς μαύρους, νὰ διέλθουν τὴν μεθόριον ταύτην. Ἐξαίρεσις θὰ γίνῃ μόνον διὰ τὸν μαῦρον, ὅστις θὰ ἔλθῃ νὰ ἐμπορευθῇ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄκεν ἢ νὰ πραγματευθῇ ὑπόθεσιν. Ὅστις ἔλθῃ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν νὰ τύχῃ καλῆς μεταχειρίσεως καὶ νὰ μὴ τοῦ γίνῃ καμμία βλάβη. Ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπιτραπῇ οὐδέποτε καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἰς πλοῖον νουβιανὸν νὰ διέλθῃ πρὸς Β τῆς Χέ». Ἀλλὰ τὸ 16ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ ἰδίου φαραὼ ἄλλη ἐκεῖ ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Νουβιανοί τὸν ἠνάγκασαν εἰς ἐκστρατείαν: «Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἀληθινὰ ἄνανδρος διὰ νὰ ἀφίεται νὰ καταπιέζεται ἐντὸς αὐτῆς τῆς πατρίδος του. Ὁ μαῦρος ὑπακούει μόλις ἀνοίξῃς τὸ στόμα, ἡ ἐλαχίστη ἀπάντησις τὸν κάμνει νὰ ἐπιστρέψῃ. Στρέφει τὰ νῶτα εἰς τοὺς ὁρμητικοὺς διὰ νὰ κτυπηθῇ. Δὲν εἶναι θαρραλέος, εἶναι ἄθλιος, οὐρὰ καὶ σῶμα (ἐμπαικτικὸς ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν περιβολήν των). Ταῦτα διεπίστωσα αὐτόπτης. Δεν εἶναι μῦθος. Ἠχμαλώτισα τὰς γυναῖκάς των καὶ ἀπήγαγον τοὺς ἄνδρας των. Μετέβην εἰς τὰ φρεάτά των καὶ ἐσκότωσα τὰ κτήνη των κατέστρεψα τὸν σῖτον των καὶ ἐνέπρησα τὸ ἄχυρόν των. Ὁρκίζομαι εἰς τὴν ζωήν μου καὶ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πατρός μου ὅτι λέγω τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ψεῦδος δὲν εἶναι εἰς τὸ στόμα μου». Καὶ τελειώνει ὡς ἑξῆς: «Κάθε υἱός μου ποὺ θὰ διατηρήσῃ τὸ μεθοριακὸν αὐτὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον ἡ Μεγαλειότης Μου ἔκτισε, εἶναι ἀληθινὸς υἱός μου, ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν Μεγαλειότητά μου, εἶναι υἱὸς ἐκδικῶν τὸν πατέρα του καὶ ἐκτελεῖ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις θὰ καταστρέψῃ τὸ φρούριον αὐτὸ ἢ καὶ δὲν θὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, δὲν εἶναι υἱός μου, δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ ἐμέ. Ἰδοὺ τὸ ἄγαλμά μου, τὸ ἄγαλμα τῆς Μεγαλειότητός Μου, τὸ ὁποῖον ἵδρυσα εἰς τὸ φρούριον τοῦτο τῆς μεθορίου. Ἂς μείνῃ εἰς τὸ διηνεκὲς καὶ ἂς πολεμήσουν ὑπὲρ αὐτοῦ» (S. Lieblein ἔνθ. ἀν. σελ. 92).

Σχέσεις πρὸς τοὺς Βεδουΐνους τῆς Ἀραβικῆς καὶ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου.—Νομάδες ἐρημονόμοι καὶ πολεμικοὶ μόνον ἐχθρικὰς σχέσεις διετήρησαν μετὰ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νειλωτικῆς κοιλάδος. Οἱ Λίβυες μνημονεύονται τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Οὔνα ἐπὶ Πέπι Α'. Τινὲς θεωροῦν τοὺς ἐν Φαγιοὺμ τάφους ἀσαρικεύτων νεκρῶν ὡς ἀνήκοντας εἰς εἰσβαλόντας Λίβυας, ἄλλοι ὅμως τοὺς θεωροῦν προϊστορικούς. Ὁ Σενουχὶτ μᾶς λέγει ὅτι ἐπὶ τῆς ΙΒ' δυναστείας ὁ διάδοχος διεξήγαγεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Λιβύων.

Οἱ νομάδες τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου κατῴκουν τὰς ὀάσεις ἀπὸ Σουὲζ εἰς Κοσσεΐρ. Εἰς τὰ μνημεῖα ἀναφέρονται ὡς Βεδουΐνοι ἢ Τρωγλοδύται. Τὰ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν των μέτρα δικαιολογεῖ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ τοῦ Πέπι Νέκτ: «Τώρα ἡ Μεγαλειότης τοῦ αὐθέντου μου μ' ἔστειλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀσιατῶν διὰ νὰ τοῦ φέρω τὸν νεκρὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ καὶ ἀρχηγοῦ τοῦ καραβανίου Ἐνενχὲτ ὅστις κατεσκεύαζε πλοῖον διὰ τὴν χώραν τοῦ Πούντ, ὅταν οἱ Ἀσιᾶται, ἀνήκοντες εἰς τὰς βεδουϊνικὰς φυλάς, ἐσκότωσαν αὐτὸν καὶ τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα ποὺ ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγάς του». Αἱ σχέσεις ἔμειναν πάντοτε ἐχθρικαί, ὅπως μαρτυρεῖ ἄλλη ἐπιγραφή, ἡ τοῦ Νεσουμόντο ἐπὶ Ἀμενεμχὰτ Α': «Ὅ,τι γράφει ἡ στήλη αὐτὴ εἶναι ἀλήθεια· τὰ ἔγραψα μὲ τὸ χέρι μου, καμμία ὑπερβολή, κανὲν ψεῦδος. Ἐνίκησα τοὺς Ἀσιάτας τρωγλοδύτας, κατοίκους τῆς ἐρήμου, ἀνέτρεψα τὰ ὀχυρώματά των καὶ τοὺς ἐξηφάνισα. Τοὺς κατεδίωξα εἰς τὸ στρατόπεδόν των παρερχόμενος ἐνώπιον ἐκείνων ποὺ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριόν των ὡς ἥρως».

Σχέσεις μὲ τὴν χώραν τοῦ Πούντ.—Ἂν ὁ ἀνέκαθεν φιλήσυχος καὶ εὔθυμος αἰγυπτιακὸς λαὸς ἠναγκάσθη ἐνωρίτατα νὰ ἀπωθήσῃ καὶ ἐπιτεθῇ ἐναντίον γειτόνων ἐποφθαλμιώντων τὴν εὐτυχῆ χώραν των, δὲν θὰ εἰπῇ ὅτι ἦτο φιλοπόλεμος. Ἐπεθύμει σχέσεις εἰρήνης ἀλλ' ἀκινδύνους. Ἀπόδειξις αἱ μετὰ τοῦ Πούντ συναλλαγαί του. Κατά τινας, χώρα τοῦ Πούντ εἶναι τὸ Σομαλί, (Mar ette, κατ' ἄλλους ἡ ΝΔ Ἀραβία (Lieblein), κατ' ἄλλους δὲ αἱ κατέναντι τοῦ Βὰβ-ἐλ-Μανδὲβ χῶραι. Ἐπικρατεῖ ἡ θεωρία ὅτι οἱ πρωτογενεῖς κάτοικοι τῆς κοιλάδος ὄντες Ἀσιᾶται διῆλθον διὰ τοῦ στενοῦ τούτου εἰς Ἀφρικήν, ἀνῆλθον εἰς Κοσσεΐρ καὶ διὰ τῆς ἐρήμου ἔφθασαν εἰς Κοπτόν, ὅθεν εἰσήλασαν εἰς τὴν κοιλάδα. Ἐπὶ τῆς ΣΤ' δυναστείας ὁ Χερκούφ, τὸν ὁποῖον εἴδομεν πολεμοῦντα ἐν Νουβίᾳ διὰ τὸν φαραὼ Μερενρέ, λέγει ὅτι ἔφερεν ἐκ τῆς χώρας τῶν Τεμχοῦ ἕνα νάνον, δεξιώτατον χορευτήν, καὶ τοῦτο ηὐχαρίστησε τὸν κύριόν του περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα δῶρα καὶ φόρους (ὁ ΠέπιΒ' ἦτο τότε ὀκτὼ ἐτῶν). Ἠμείφθη περισσότερον ἀφ' ὅσον ὁ Βα-οὺρ-δεδοῦ διὰ τὸν νάνον ποὺ ἔφερεν εἰς τὸν Ἄσσαν ἀπὸ τὴν χώραν τοῦ Πούντ (*Fl. Petrie* ἔνθ. ἀν. σελ. 100). Ὥστε ἀπὸ τῆς Ε' δυναστείας ἀναφέρονται αἱ σχέσεις τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τοῦ Πούντ. Ἐπὶ τῆς ΣΤ' δυναστείας εἴδομεν ματαιουμένην τὴν ναυπήγησιν πλοίου διὰ τὸν Ἐνενκὲτ ὅστις θὰ ἔπλεεν εἰς Πούντ ἂν μὴ ἐφονεύετο ὑπὸ τῶν Τρωγλοδυτῶν.

Εἰς τὸ ἑξῆς ἰσχυρότατον σῶμα στρατοῦ προστατεύει τὰς ἐκδρομὰς αὐτάς, ὅπως τὴν τοῦ Χοννοῦ καὶ Κὲντ Κετιβέρ. Εἰς τὴν ἔρημον Χαμμαμὰτ (μεταξὺ Κοπτοῦ καὶ Κοσσεΐρ), ἐπιγραφὴ τοῦ Χοννοῦ τὸ 8ον ἔτος τῆς βασιλείας Σανκαρέ, τελευταίου βασιλέως τῆς ΙΑ' δυναστείας, λέγει: «ἡ Μεγαλειότης του μ' ἔστειλε καὶ ἐκπέμψω πλοῖα εἰς τὴν χώραν τοῦ Πούντ καὶ νὰ τοῦ φέρω θυμίαμα τοῦ Ἄντι νωπὸν ἀπὸ τοὺς σεΐχας τῆς ἐρυθρᾶς χώρας χάρις εἰς τὸν τρόμον ποὺ ἐμπνέει εἰς τοὺς ξένους. Ἐξεκίνησα μὲ 3000 στρατιώτας μετατρέψας τὸν δρόμον εἰς ποταμὸν καὶ τὴν ἔρημον εἰς κῆπον. Ἔδωκα ἀσκοὺς, βάθρα ξύλινα, δύο λαγύνους ὕδατος καὶ εἴκοσι ἄρτους εἰς κάθε στρατιώτην ἡμερησίως. Ἔφθασα εἰς τὴν θάλασσαν κατεσκεύασα τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐφόρτωσα μὲ παντοῖα πράγματα θυσιαστικὰ ἀγελάδας, ταύρους καὶ δορκάδας. Ἐπιστρέφων ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἔπραξα ὅ,τι ἡ Α. Μ. μοὶ εἶχε παραγγείλει καὶ ἔφερα εἰς Αὐτὴν ὅλους τοὺς φόρους ὅσους εὗρον εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς θείας χώρας». Ὁ αἰγυπτιακὸς σωβινισμὸς ὀνομάζει πάντοτε «φόρους» τὰ δῶρα καὶ «οἰκέτας» τοὺς ἐπισκέπτας, ἀπαράλλακτα ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν Τουρκίαν τῶν Σουλτάνων. Καὶ ἐπὶ ἄλλου βασιλέως τῆς ΙΒ' δυναστείας, τοῦ Ἀμενεμχὰτ Β', ἔχομεν τὴν ἐπιγραφήν: «τεκμήριον εὐλαβείας καὶ τιμῆς πρὸς τὸν Ὧρον, εἰς τὸ ὄρος τῆς Κοπτοῦ, ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος διαδόχου, νομάρχου, σφραγιδοφύλακος τοῦ βασιλέως, κυρίου τῆς αἰθούσης τῶν κρίσεων, Κχενχετουέρ, ἐπιστρέψαντος ἀσφαλῶς ἐκ Πούντ. Ὁ μετ' αὐτοῦ στρατὸς παρέμεινεν ὑγιὴς καὶ ἀκέραιος, καὶ τὰ πλοῖά του ἠγκυροβόλησαν εἰς Σεβέβ».

Οἱ Ὑξώς.—Οἱ φαραὼ ἐκτιμήσαντες τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς τῶν Ἀσιατῶν γειτόνων καὶ τὰς οἰκονομικάς των ἀνάγκας ἐπέτρεψαν εἰς ὁμάδας αὐτῶν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ ΒΑ Δέλτα ὡς μισθοφόροι των. Ἐπὶ τῆς ΙΒ' δυναστείας οἱ ποιμένες αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τάγματα δι' ὧν οἱ φαραὼ διεξῆγον τοὺς κατὰ τῶν ἀνυποτάκτων διοικητῶν πολέμους των. Οἱ ξένοι κατέστελλον αὐστηρότερον τοὺς ἰθαγενεῖς ἀντιπάλους ἢ οἱ συμπατριῶται. Οἱ τάφοι τοῦ Βένι Χασσὰν περιγράφουν εὐρύτατα τοὺς ἐμφυλίους τούτους σπαραγμοὺς καὶ βλέπομεν ὅτι ἑκατέρωθεν ἐχρησιμοποιοῦντο σημιτικὰ τάγματα. (*W Max Müller* Egyptological Researches. Τόμ. 2 σελ. 7). Ἐχρησίμευαν ἀκόμη εἰς τοὺς φαραὼ πρὸς συγκράτησιν τῆς ἀκράτου φιλοδοξίας τῶν πανισχύρων ἱερέων. Ταυτοχρόνως ἦσαν ἐνδεδειγμένοι νὰ διεξάγουν τὴν ἐμπορικὴν συναλλαγὴν μεταξὺ τῶν ἐν Ἀσίᾳ παραγωγῶν καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γεωργῶν. Ἐπὶ τῆς ΙΓ' δυναστείας ἡ νειλωτικὴ κοιλὰς ἐσπαράσσετο ἀπὸ ἐμφυλίους ἔριδας. Τότε ἐπληθύνθησαν οἱ ἐξ Ἀσίας πολεμισταί. Οὕτως οἱ μισθοφόροι ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας ἐπικαλεσθέντες ἀθρόαν τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰσθμοῦ ὁμαιμόνων των. Κατέλαβον λοιπὸν τὴν χώραν οἱ Ὑξώς. Ὀργανωθέντες ἐξηκολούθησαν τὰς σχέσεις των μετὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Ἀραβίᾳ, οὕτω δ' ἐπυκνώθησαν οἱ εἰς τὸ Ἀν. Δέλτα ἀσιατικοὶ πληθυσμοί. Κατηργήθη ἡ φρούρησις τῆς ἐκεῖ μεθορίου καὶ αἱ διατυπώσεις τῆς εἰσόδου. Ἐκτίσθη εἰς Ἄβαριν μέγα ὠχυρωμένον στρατόπεδον ὡς φρουρὰ τῶν Ὑξὼς κατὰ τῶν ἰθαγενῶν πατριωτῶν, τὸ δὲ ἐμπόριον ἤκμασε πυκνωθέντων τῶν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καραβανίων. Ἓν τούτων ἦτο καὶ τὸ ὁδηγῆσαν εἰς Αἴγυπτον τὸν Ἰωσήφ. Καὶ ἐδέχθησαν μὲν κατὰ τύπους τὴν ἰθαγενῆ θρησκείαν, ἀλλ' ἔζων πάντοτε ἀπωθούμενοι ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων. Τὸ κράτος των δὲν ἐξετάθη πέραν τοῦ Φαγιούμ. Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, ὧν προέστησαν οἱ ἡγεμόνες τῶν Θηβῶν, ἐξεδιώχθησαν ἀπηνῶ. καὶ ἡ Αἴγυπτος ἐπανεῦρεν ἑαυτήν. Αἱ τρεῖς δυναστεῖαι ΙΔ', ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' ἀνῆκον εἰς τοὺς Ὑξώς.

Ἡ ΙΗ' δυναστεία ὄχι μόνον καταδιώκει τοὺς Ἀσιανούς, ἀλλὰ καὶ κατακτᾷ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Ἀπὸ Ἀχμὲς Α' μέχρις Ἀμενώφιος Β' αἱ σχέσεις Αἰγυπτίων καὶ Ἀσιανῶν εἶναι ἐχθρικαί. Κατὰ πᾶσαν ἀλλαγὴν φαραὼ οἱ Ἀσιανοὶ ἐπανεστάτουν. Οὕτω σειρὰ φαραὼ ἐξεστράτευεν. Ὁ Θούθμωσις Γ' δεκαπεντάκις διῆλθε τὸν Ἰσθμόν. Μετὰ φρικώδους σκληρότητος ἐτιμώρουν τὰς ἐπαναστάσεις ταύτας, ἀλλ' ἔπταιον διότι δὲν διετήρουν φρουρὰς εἰς τὰς κατακτήσεις των, οὔτε ἐπέβαλλον τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν των. Οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι διατηροῦντες τὴν ἐθνικότητά των, ἐξηγείροντο εἰς πρώτην εὐκαιρίαν. Κατόπιν ἐγκαινίασαν οἱ φαραὼ τὸ σύστημα νὰ φέρουν εἰς Αἴγυπτον ὁμήρους τὰ τέκνα τῶν ὑποτελῶν ἡγεμόνων. Ὄχι μόνον ἡ στοργὴ συνεκράτει τοὺς γονεῖς των, ἀλλὰ καὶ οἱ πρίγκιπες οὗτοι ἀνατρεφόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐποτίζοντο τὸν φαραωνικὸν πολιτισμόν. Ἀπέτυχεν ὅμως τὸ σύστημα, διότι οἱ λαοὶ ἐπανεστάτουν κατὰ τῆς στοργῆς τῶν βασιλέων των, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἀνα-

Τὸ ἐνεπίγραφον βάθρον τοῦ ἑτέρου τῶν κολοσσῶν τοῦ Μέμνονος ἐν Θήβαις.

(Κατὰ σχεδιαγράφημα τοῦ [illegible] δοκίμου Φρ. Νόρδεν τῷ [illegible]

Digitized by Google

τραφέντας ἡγεμόνας των ἐθεώρουν ὡς ξένους. Εἰς ἐπισήμων τάφους τῆς ΙΗ′ δυναστείας βλέπομεν πολλοὺς Ἀσιάτας προσφέροντας φόρους καὶ δῶρα. Ταῦτα μαρτυροῦν φιλικὰς ἢ εἰρηνικὰς σχέσεις. Πολλὰ ἀγγεῖα τῆς τέχνης τῶν Κεφτιοῦ (Κρητῶν) προσάγουν Κρῆτες ἢ Φοίνικες ἐκ Κρήτης προμηθευθέντες. Ὁ Θούθμωσις Γ′ ἐχρησιμοποίησε πλοῖα ξένα πρὸς μεταφοράν. Εἰς τὰ γνωστά του χρονικὰ ἀναγινώσκεται: «Ἰδέτε πλοῖα καταληφθέντα. Εἶναι φορτωμένα μὲ παντοειδῆ πράγματα, φορτωμένα μὲ δούλους ἀμφοτέρων τῶν φύλων, μὲ χαλκόν, μὲ μόλυβδον καὶ μὲ παντὸς εἴδους καλὰ πράγματα». Ἔπειτα ἔκαμε στόλον καὶ λιμένας ὁ ἴδιος: «Ἰδέτε! ὅλοι οἱ λιμένες τῆς Α. Μ. εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ ὅλα τὰ καλὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐπῆρε εἰς Ζάχι, δηλαδὴ πλοῖα τῶν Κεφτιοῦ, σκάφη τῆς Βύβλου καὶ τῶν Σεκσοῦ κατεσκευασμένα ἀπὸ ξύλα κέδρου καὶ φέροντα μεγάλους ἱστοὺς» (*Breasted* ἔνθ. ἀνωτέρω σελ. 206).

Αἱ μετὰ τῆς Λιβύας καὶ τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου σχέσεις πρὸς τοὺς νομάδας ἐξακολουθοῦν ἐχθρικαί. Ἡ Νουβία ἐπωφελουμένη τὴν ξενοκρατίαν τῶν Ὑξώς, ἥτις ἀπησχόλησε τοὺς ἐν Θήβαις, ἐχειραφετήθη. Ὁ Ἀχμὲς Α′, ὁ ἐκδιώξας τοὺς Ὑξώς, ἐπεχείρησε ν' ἀνακτήσῃ ταύτην καὶ ἐνυμφεύθη Νουβίαν εὐγενῆ. Ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀλλαγὴν φαραὼ οἱ Νούβιοι ἐπανεστάτουν καὶ ἔχομεν δι' αὐτὸ ἐπανειλημμένας ἐκστρατείας πρὸς Νότον. Ὁ Θούθμωσις Γ′ καθυπέταξεν αὐτὴν ὁριστικῶς. Ἡ νοτία μεθόριος μετατοπίζεται εἰς τὸν τρίτον καταρράκτην. Ἔκτοτε οἱ φόροι προσάγονται ὑπὸ τῶν Νουβίων εἰς Θήβας τακτικῶς. Ἐντεῦθεν συχνὰ βλέπομεν εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς ἄνδρας τοῦ Κοὺς (Σουδὰν) προσάγοντας δῶρα, ἢ φόρους, ὄγκους χρυσοῦ, ἔβενον, ἐλεφαντόδοντα, πολυτίμους λίθους ἐρυθροὺς (σνομέτ), κιτρίνους (νεσμέτ), δέρματα πανθήρων κλπ. Ὁ διάδοχος τοῦ φαραὼ διορίζεται ἔκτοτε τακτικῶς ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰθιοπίας καὶ αἱ σχέσεις ὡς τὰ πολλὰ διαρρέουν κανονικαί. Ἔχομεν εἰς τὸν τάφον τοῦ Μερίρε Β′ ὁλόκληρον τὴν παράστασιν τοῦ ἐνθρονισμοῦ τοῦ πρίγκιπος τοῦ Κούς, σχεδὸν ὁμοίαν κατὰ τὰς διατυπώσεις πρὸς τὴν τοῦ φαραώ. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτος διορίζεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὁ πρίγκιψ διορίζεται ὑπὸ τοῦ φαραώ.

Ἤδη ἐπὶ τῆς ΙΗ′ δυναστείας ἡ Αἴγυπτος ἐπαναλαμβάνει τὰς σχέσεις της καὶ μετὰ τῆς χώρας τοῦ Πούντ. Ἡ ἰσχυρὰ βασίλισσα Χατσεψὲτ (γνωστὴ ἄλλοτε ὡς Χαταζοῦ) ἔστειλε ἀποστολὴν εἰς Πούντ ἐπιστρέψασαν πολὺ εὐτυχῶς. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ σπουδαῖον σταθμὸν τῆς ἱστορίας τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τῆς Αἰγύπτου τῶν φαραώ. Πρόκειται καθαρῶς φιλικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις. Ὁ συνοδεύων στρατὸς ἀποβλέπει τοὺς καθ' ὁδὸν κινδύνους. Εἰς παραστάσεις ἀφ' ὧν διδασκόμεθα τὰ κατ' αὐτὴν παριστῶσι τοὺς Πουντίους φοβισμένους κατ' ἀρχὰς καὶ καθόλου κατόπιν πολὺ ταπεινούς. Πρόκειται σωβινισμὸς αἰγυπτιακός. Καὶ ἡ προσφώνησις τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Πούντ ἔχει τὸν τύπον ὑποτελείας. Πράγματι ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἐν Δέϊρ Ἐλ Μπάχαρι ναοῦ τῆς Χατσεψοῦ εἰς τὴν Ἀθώρ, τὰς ὁποίας ἐμελέτησεν εἰς ἑπτὰ τόμους ὁ ἐσχάτως ἐκλιπὼν Ἑλβετὸς *Ed. Naville* «The temple of Deir el Bahari» ἀναγιγνώσκομεν: «Ἔρχονται οἱ πρίγκιπες τοῦ Πούντ ὑποκλινόμενοι καὶ χαιρετῶντες διὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς στρατιώτας τοῦ φαραὼ (ἡ τρομερὰ βασίλισσα ἀναφέρεται εἰς ἀρσενικὸν γένος, ἀφοῦ παρίστατο φοροῦσα καὶ τὴν πρόσθετον γενειάδα τῶν φαραώ). Δοξάζουν τὸν κύριον τῶν θεῶν Ἀμμὼν Ρᾶ. Ὁμιλοῦν ἐξαιτούμενοι τὴν εἰρήνην: «Διατὶ ἤλθατε ἐδῶ εἰς χώραν ἄγνωστον εἰς τοὺς Αἰγυπτίους; Κατήλθετε ἐξ οὐρανοῦ ἢ διεπλεύσατε τὰ ὕδατα, διεσχίσατε τὴν μεγάλην θάλασσαν τῆς θείας γῆς (τὴν Ἐρυθράν), ὑφ' ὁδηγὸν τὸν θεὸν ἥλιον; Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου. Ὑπάρχει δρόμος προσιτὸς εἰς τὴν Μεγαλειότητά του διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ζήσωμεν ὑπὸ τὴν πνοήν του;» Ἡ ὑποδοχὴ παρίσταται φιλικὴ καὶ ἐνθουσιώδης. Ὁ βασιλεὺς Περοχοῦ, ἡ βασίλισσα Τζέτα, πρίγκιπες καὶ ἰθαγενεῖς πριγκίπισσαι, ὅλος ὁ κόσμος τρέχει εἰς προϋπάντησίν των. Προσφέρονται κατόπιν εἰς τοὺς εὐγενεῖς τὰ δῶρα τῆς Α. Αἰγυπτιακῆς Μεγαλειότητος μεθ' ὃ οἱ κάτοικοι προθύμως προσάγουν εἰς ἀντάλλαγμα τὰ ποικίλα προϊόντα των τὰ ὁποῖα ζητεῖ ὁ φαραώ.

Ἡ ἐπιγραφὴ μᾶς λέγει: «Τὸ φορτίον τῶν πλοίων εἶναι βαρύτατον, ἀποτελούμενον ἀπὸ ὅ,τι θαυμάσιον παράγει ἡ χώρα τοῦ Πούντ, ξύλον τῆς θείας γῆς, ὄγκους ῥητίνης τοῦ Ἄνσι (γκόμμας), δένδρα ζωντανὰ (χλωρὰ) τοῦ Ἄντι, ἀλόην καὶ μήκωνα, ἔβενον καὶ ἐλεφαντόδοντα καθαρόν, χρυσὸν νωπὸν τῆς χώρας Ἀμοῦ, ἄχεμ (ἄρωμα), θυμίαμα καὶ ἀντιμόνιον, πιθήκους τοῦ Ἀνᾶν, κυνοκεφάλους καὶ λαγωνικά, δέρματα πανθήρων τοῦ Νότου, ἰθαγενεῖς μὲ τὰ τέκνα των. Οὐδέποτε παρόμοια πράγματα ἐκομίσθησαν εἰς βασιλέα ἀπὸ κτίσεως κόσμου». Κυρίως αἱ ἀποστολαὶ αὐταὶ ἐγίνοντο χάριν τοῦ θυμιάματος τοῦ Ἄντι, πολυτιμοτάτου καὶ θαυμασίου διὰ τὰς ἱεροτελεστίας. Ἡ Χατσεψὲτ διὰ ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ φόρου τούτου ἔφερε τριάντα ἓν δένδρα τοιαῦτα ἐντὸς βυτίων μὲ χῶμα τοῦ Πούντ διὰ νὰ τὰ μεταφυτεύσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ καλλιεργητὰς Πουντίους διὰ νὰ τὰ περιποιῶνται. Εἶναι τὸ πρῶτον παράδειγμα ἐγκλιματισμοῦ φυτῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ αἰγυπτιακὰ ἀνταλλάγματα εἰκονίζονται ἐστοιβασμένα ὄπισθεν τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ φαραὼ καὶ ἐντὸς τῆς σκηνῆς του. Μετὰ τὴν ὑποδοχὴν ἧς ἔτυχε διενεργεῖ καὶ αὐτὸς ὑποδοχὴν εἰς τὸ τεθὲν εἰς τὴν διάθεσίν του περίπτερον καὶ κατ' αὐτὴν διανέμει τὰ αἰγυπτιακὰ προϊόντα, ζῦθον, οἶνον, κρέας, ἄρτον, ὀπώρας κλπ. «ὅπως διετάχθη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης του». Ἀκριβῶς ὅπως θὰ ἐγίνετο σήμερον ὑποδοχὴ καὶ ἀνταπόδοσις ἐπισκέψεως ναυάρχου ξένου εἰς λιμένα φιλικόν. Ὁ φαραωνικὸς ἀπεσταλμένος ἀφηγεῖται εἰς τὴν Τζέζαν τὰ θαυμάσια τῆς Αἰγύπτου, τοῦ Νείλου καὶ τὰ χαρίσματα τῆς βασιλίσσης του. Καὶ ἡ Τζέτα ἐκθαμβωμένη ἀποφασίζει νὰ ἔλθῃ εἰς Αἴγυπτον, διὰ νὰ ἴδῃ τὴν χώραν καὶ τὴν βασίλισσαν αὐτῆς. Κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐπιστροφὴν τῆς ἀποστολῆς, ὁ λαὸς καὶ οἱ προὔχοντες λαμπρῶς ὑποδέχονται τοὺς ἐκδρομεῖς καὶ τοὺς ἐπισήμους ξένους Πουντίους. Ἡ Τζέτα καὶ οἱ Πούντιοι πρίγκιπες, περιβεβλημένοι φαραωνικὰς στολάς, γίνονται δεκτοὶ εἰς τὸ ἀνάκτορον ὑπὸ τῆς Χατσεψέτ. Εἰς τὰς εἰκόνας παρίστανται ὡς ἱκέται καὶ πρὸς κολακείαν τῆς Χατσεψὲτ ἡ Τζέτα εἶναι γελοιοποιημένη.

Ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τοῦ Θουθμώσεως Γ′ ἐκουράσθη νὰ πολεμᾷ. Ἤρχισεν ἤδη κατανοοῦσα τὴν ἀνάγκην τῆς δι' ἐπιγαμιῶν καὶ συμμαχιῶν ἐνισχύσεως, ὥστε νὰ διεξάγῃ ἀκινδύνως τὴν ἀναγκαίαν ἐμπορικὴν συναλλαγὴν μετὰ τῶν ξένων. Ἐπὶ τῶν ἐμφανῶν μνημείων, οἷον ναῶν, ὀβελίσκων, πυλώνων κλπ., οὐδέποτε ἡ λέξις σύμμαχος ἀπαντᾷ. Δὲν ἔπρεπεν ὁ λαὸς νὰ φαντασθῇ ὅτι ὑπάρχει τις ἰσότιμος πρὸς τὸν παντοκράτορα φαραώ. Ἀλλ' ἔχομεν τὰ ἀφανῆ εἰς τὸν λαὸν τεκμήρια τῶν τοιούτων σχέσεων. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Τὲλ-ἐλ-Ἀμάρνα, γραμμέναι εἰς ὀφιοειδῆ γραφὴν καὶ γλῶσσαν ἀσσυροβαβυλωνιακὴν ἀνεξαρτήτως τῆς προελεύσεώς των. Εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν ἀπαντᾷ ὁ φαραὼ πρὸς πάντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀσίας. Ἔχομεν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀμενώφιος Γ′ πρὸς τὸν Καλλιμᾶ-Σὶν βασιλέα τῆς Βαβυλῶνος, ἄλλην τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀμοριτῶν, Ἀζιρών, καὶ τρίτην τοῦ ἁρμοστοῦ Ἀμανάπα πρὸς τὸν πρίγκιπα τῆς Βύβλου Ρὶβ-Ἀβδῆ. Εὑρίσκονται δὲ εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς φαραωνικῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ Τὲλ-ἐλ-Ἀμάρνα, μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τῶν συμμάχων καὶ ὑποτελῶν ἡγεμόνων, εἴτε ὡς ἀντίγραφα, εἴτε διότι ἕνεκα κωλύματός τινος δὲν ἐστάλησαν. Ὅπως δήποτε τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐδέχθησαν ὡς ἐπίσημον διπλωματικὴν γλῶσσαν τὴν ἀσσυροβαβυλωνιακήν, σημαίνει ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶχεν ἐπιβληθῆ ὡς τοιαύτη ἐν Ἀσίᾳ πρὸ τῶν ἐκεῖ αἰγυπτιακῶν κατακτήσεων. Οἱ Ἀσιᾶται ἡγεμόνες ἠναγκάσθησαν νὰ τείνουν χεῖρα φιλίας πρὸς τοὺς φαραὼ παρὰ τὰς νωπὰς τούτων πολεμικὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐνεργείας ἕνεκα τῆς ραγδαίας εἰσβολῆς τῶν Χεττιτῶν. Οὕτως ὁ Ἀμένωφις Γ′ νυμφεύεται τὴν θυγατέρα τοῦ Σουτάρνα, βασιλέως τῆς Βαβυλῶνος (Μιτάννι = Μεσοποταμία = Βαχραΐν). «Μάθε ἀκόμη, βασιλικέ μου ἀδελφὲ (γράφει ὁ Βαβυλώνιος Δουσράττα πρὸς τὸν Ἀμένωφιν), ὅτι ὁλόκληρος ὁ στρατὸς τῶν Χεττιτῶν ἐβάδισε κατὰ τῶν χωρῶν μου. Ἀλλ' ὁ ἀγαθὸς θεὸς Ταχοὺμπ τοὺς παρέδωκεν εἰς χεῖράς μου, καὶ τοὺς ἐξηφάνισα μέχρι ἑνός.

Χρωματιστὸν ἀνάγλυφον τοῦ Σέτουϊ Α′ ἐν Θήβαις [Μουσ. Λούβρου.]

Digitized by Google

Οὐδὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ἐπανεῖδε τὴν πατρίδα του. Καὶ τώρα ἐνθυμοῦμαι ὅτι σοῦ ἔστειλα ἓν ἅρμα, δύο ἵππους, ἕνα νεανίαν καὶ μίαν παρθένον ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς γῆς τῶν Χεττῶν» (Carl Niebuhr, The Telle el Amarna period σ. 28, H. Wincler, The Telle el Amarna letters σ. 33). Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Καρδουνίας (παλαιᾶς Βαβυλωνίας) εἶναι σύμμαχος τοῦ Ἀμενώφιος. Τοῦτο διὰ νὰ μὴ ὑποστηρίζουν οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς φιλοδόξους ὑποτελεῖς του. Καὶ πράγματι ὁ ὑποτελὴς ἡγεμὼν τῆς Ἀσσυρίας ἦλθε νὰ ζητήσῃ τὴν φιλίαν τοῦ Ἀμενώφιος καὶ ἔτυχε φαίνεται εὐμενοῦς ἀκροάσεως. Γράφει λοιπὸν ὁ Βουρμαβουριὰχ πρὸς αὐτόν: «Ὅταν ἔζη ὁ πατήρ μου Κουριχαλλοῦ ἕνας Χαναναῖος ἡγεμὼν τοῦ διεμήνυσεν: Ἂς εἰσβάλωμεν εἰς τὴν πόλιν Καμισάτ, ἂς πολεμήσωμεν ὁμοῦ τὸν φαραώ. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου τοῦ ἀπήντησε: Παῦσε νὰ συνεννοῆσαι μαζύ μου· ἂν θέλῃς νὰ προβῇς εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ζήτησε ἄλλον σύμμαχον· ἐγὼ δὲν θὰ βαδίσω, δὲν θὰ λεηλατήσω τὴν χώραν του, διότι εἶμαι σύμμαχός του. Αὐτὰ ὁ πατήρ μου ἀπήντησεν ἐκ φιλίας πρὸς τὸν πατέρα σου. Σήμερον ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας εἶναι ὑποτελής μου. Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σοῦ εἰπῶ διατί ἦλθε πλησίον σου καὶ ζητεῖ τὴν φιλίαν σου. Ἂν εἶναι φίλος μου, μὴ συνάψῃς συνθήκην μαζύ του, ἀλλὰ ἀπώθησέ τον».

Καὶ ἡ Ἀχανία (Κιλικία ἢ Κύπρος;) εἶναι φιλικὴ χώρα πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει ἐπιγαμία βασιλικὴ ἥτις φαίνεται ἀπαραίτητον στοιχεῖον συμμαχίας. Τὸ συμφέρον τῶν φαραὼ εἰς τὰς φιλίας ταύτας μετὰ τῶν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων τῆς ἐνδοτέρω Ἀσίας ἦτο νὰ μὴ ὑποστηρίζωνται οἱ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ ὑποτελεῖς τῆς Αἰγύπτου εἰς τὰς ἐπαναστάσεις των. Ἔπειτα δὲ ἡ Αἴγυπτος προβλέπουσα τὸν κίνδυνον τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Χιττιτῶν ἤθελε νὰ διατηρῇ κράτη ὡς προπύργια πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ. Αἱ πρὸς συμμαχίαν ἐπιγαμίαι αὗται εἰσήγαγον τὸ σύστημα τῆς πολυγαμίας ἥτις εὐτυχῶς περιωρίσθη εἰς μόνον τὸν θρόνον. Τὸ φαραωνικὸν χαρέμιον κατήντησε νὰ ἐγκλείῃ πριγκιπίσσας ποικίλων φυλῶν καὶ εὐνοουμένας Αἰγυπτίας καὶ Αἰθιοπίδας. Πρώτην φορὰν τὸ χαρέμιον μνημονεύεται εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Σενουχέτ, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰώσηπος ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐν Αἰγύπτῳ ἀναφέρει αὐτό. Παραδόξως ὅμως αἱ Αἰγύπτιαι πριγκίπισσαι δὲν ἐξεδίδοντο εἰς γάμον πρὸς ξένον. Ὁ βασιλεὺς Καλλιμὰ-Σὶν παραπονεῖται δι' αὐτό. «Ὅταν μοῦ ἀνεκοίνωσες τὴν πρόθεσίν σου, γράφει πρὸς τὸν φαραώ, νὰ συνάψωμεν συμμαχίαν δι' ἐπιγαμίας, ἀπήντησα μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν ἀδελφοῦ. Καὶ τώρα ποὺ σοῦ ἐκφράζω τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συνάψωμεν τὸν γάμον αὐτὸν διατί μοῦ ἀρνεῖσαι τὴν θυγατέρα σου; Ἂν ἐγὼ σοῦ εἶχα ἀρνηθῆ προηγουμένως, τότε θὰ ἦτο εὐνόητος ἡ ἄρνησίς σου. Ἀλλ' αἱ θυγατέρες μου ἦσαν εἰς τὴν διάθεσίν σου. Σὺ ὅμως μοῦ ἀπαντᾷς, οὐδέποτε Αἰγυπτία πριγκίπισσα ἐδόθη εἰς ξένον. Εἶσαι βασιλεὺς καὶ ἠμπορεῖς νὰ ἐνεργῇς ὅπως ἐγκρίνεις. Ποῖος θὰ σοῦ κάμῃ παρατήρησιν. Νομίζω ὅτι δὲν μὲ ἀγαπᾷς ὡς ἀδελφόν» *(A. Moret "Au temps des Pharaons„ σελ. 81).* Αἱ μεταξὺ τῶν συγγενῶν ἡγεμόνων ἐπιστολαὶ εἶναι συχναὶ καὶ μαρτυροῦν ὠργανωμένην καὶ ταχεῖαν ἐπικοινωνίαν. Εἶναι δὲ τρυφερώταται. Κατόπιν καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες Ἀσιᾶται ἔστειλαν δῶρα καὶ γυναῖκας εἰς τὸν φαραώ, ὅστις ἔκλεισε νέας φιλίας καὶ οὕτως ἐπεβραδύνθη μέχρι Σέτι Α' ἡ ἀναπόφευκτος σύγκρουσις τῶν χεττιτικῶν ὁρδῶν μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν φαλάγγων. Εἰς ἐπίμετρον ἐπεκράτησεν εἰρήνη καὶ μεταξὺ τῶν ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ θάνατος τοῦ φαραὼ ἔλυε τὰς ὑποχρεώσεις. Ἀλλ' οἱ Ἀσιᾶται ἔσπευδον ν' ἀνανεώσουν τὴν φιλίαν μὲ τὸν νέον φαραώ. Ἡ ἐμπορικὴ συναλλαγὴ εἶχεν αὐξηθῆ πολύ. Δὲν πρόκειται περὶ δώρων, διότι εἰς ἐπιστολὰς Ἀσιατῶν τοῦ ἀρχείου Τὲλ ἐλ Ἀμάρνα βλέπομεν νὰ παραπονοῦνται τινες ὅτι ὁ ἀποστελλεὶς εἰς ἀντάλλαγμα χρυσὸς δὲν εἶναι ἀρκετός. Ὁ χρυσὸς ἦτο τὸ περιζήτητον ἐν Ἀσίᾳ αἰγυπτιακὸν εἶδος. «Στεῖλέ μου χρυσόν ... ἄλλοτε ὁ πατήρ σου ἔστελλε πρὸς τὸν πατέρα μου πολὺν χρυσόν. Πρέπει νὰ μοῦ στείλῃς τόσον χρυσὸν ὅσον ἔστελλεν ὁ πατήρ σου». Ἐν Ἀσίᾳ ἐνομίζετο ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶναι στρωμένη μὲ χρυσόν. Ὁ Βουρμαβουριὰχ γράφει εἰς τὸ Ἀμένωφιν Δ':

«Ὁ ἀπεσταλμένος σου ἔφερεν εἴκοσι σάκκους χρυσοῦ ἀτελοῦς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ χυτήριον δὲν ἔδωσαν οὔτε πέντε σάκκους καθαροῦ χρυσοῦ». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Οἱ ὄγκοι τοῦ χρυσοῦ, τοὺς ὁποίους ὁ ἀδελφός μου δὲν ἐξήτασε, μοῦ ἐπεστράφησαν ἀπὸ τὸ χυτήριον ὡς ἀπαράδεκτοι». Συχνὰ πρώτην ὕλην αἰγυπτιακὴν οἱ Ἀσιᾶται ἔστελλον βιομηχανευμένην εἰς τοὺς φαραώ. Γράφει ὁ Καλλινὰ Σὶν εἰς τὸν Ἀμένοφιν Γ': «Σοῦ ἔστειλα ὡς δῶρα μίαν κλίνην ξυλίνην ἀπὸ οὐζοῦ καὶ κοσμημένην μὲ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα, τρεῖς ἄλλας κλίνας ἀπὸ οὐζοῦ καὶ χρυσόν, ἕνα μεγάλον θρόνον ἀπὸ οὐζοῦ καὶ χρυσόν, καὶ πέντε ἄλλους θρόνους ἀπὸ οὐζοῦ καὶ χρυσὸν τὸ ὅλον βάρος...» Ὁ χρυσὸς αὐτὸς ἐστέλλετο ἐξ Αἰγύπτου πρῶτον ὡς προγαμιαῖα δωρεά, ἔπειτα διὰ νὰ πληρωθοῦν πολεμικαὶ παραγγελίαι τῶν φαραώ. Ἔπειτα αἱ ἐπιγαμίαι αὗται εἰσήγαγον ἀσιανὰς ἕξεις καὶ τέχνην εἰς τὴν Αἴγυπτον. 317 Ἀσιᾶται καὶ Ἀσιάτιδες ἀπετέλεσαν τὴν ἀκολουθίαν τῆς Κιργίπας, κόρης τοῦ Σατάρνα βασιλέως τῆς Μεσοποταμίας, ὅταν ἦλθε νὰ συζευχθῇ ἐν Θήβαις τὸν φαραώ. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἐπέδρασαν. Ὅταν ὁ Ἀμένωφις Γ' αἰσθάνεται τὸν θάνατον πλησιάζοντα, ἐπικαλεῖται τὴν Ἰχτὰρ τῆς Νινευὶ καὶ ὄχι τὸν πανίσχυρον Ἄμμωνα. Οὕτως ἐξηγεῖται πῶς ἐκλονίσθη ἡ πίστις πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς ὥστε ὁ Ἀμένωφις Δ' νὰ ἀποκηρύξῃ τὸν Ἄμμωνα καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὸν Ἀτοὺν. Αἱ συγγενικαὶ αὗται σχέσεις ἐνίοτε ἐσκιάζοντο ἀπὸ νέφη. Οὕτως ὁ Ἀμένωφις Γ' ἀφοῦ ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καλλιμὰ-Σὶν ἐζήτησε κατόπιν τὴν θυγατέρα του. Ὁ Καλλιμὰ-Σὶν ἔστειλεν ἐπανειλημμένως ἀνθρώπους νὰ ἴδουν πῶς ζῇ ἡ ἀδελφή του. Ἀλλ' οὗτοι δὲν τὴν εἶδον. Καὶ γράφει ὁ Ἀμένωφις: «Διατί δὲν στέλλεις ἕνα εὐνοῦχον; Οἱ ἀπεσταλμένοι σου εἶναι ἀναρμόδιοι». Κατόπιν ὁ Ἀμένωφις Δ' καὶ ὁ Δουσράττα ἐρίζουν διότι ὁ πάππος τούτου Ἀστατάμας εἶχεν ὑποσχεθῆ τὴν προμήθειαν ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων ἥτις δὲν ἐξετελέσθη πλήρως. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀμενώφιος Δ' εἶχεν ὑποσχεθῆ δέκα ἀγαλμάτια τῆς Ἰχτάρ, κατὰ μὲν τὸν Δουσράττα ἐκ χρυσοῦ, κατὰ δὲ τὸν Ἀμένωφιν Δ' ἐκ ξύλου. Ἔστειλε τὰ ἀγαλμάτια ἐκ ξύλου καὶ ἡ ἔρις ὠξύνθη.

Τὸ ἀσιατικὸν κράτος τῶν φαραὼ διῃρεῖτο εἰς τὰς γείτονας πόλεις αἵτινες κατείχοντο ὑπὸ φρουρῶν αἰγυπτιακῶν ὑπὸ διοικητὰς αὐλικοὺς τῶν Θηβῶν καὶ εἰς τὰς ἀπωτέρω ἐπαρχίας τῆς Φοινίκης καὶ Συρίας αἵτινες ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας, ἐνίοτε τῆς ἀπολύτου ἐκλογῆς τοῦ φαραώ. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ὤφειλον τὸν φόρον τακτικῶς, ἀνεξαρτήτως οἵας δήποτε θεομηνίας ἢ ἄλλης οἰκονομικῆς δυστυχίας. Ὤφειλον ἀκόμη νὰ προστατεύουν τὰ καραβάνια τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν τοῦ φαραὼ καὶ νὰ τρέφουν τοὺς διὰ τοῦ ἐδάφους των διερχομένους στρατοὺς τοῦ κυριάρχου των, καὶ συμβάλλουν δὲ καὶ οἱ ἴδιοι δι' ἰθαγενῶν δυνάμεων εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ φαραὼ ὅταν οὗτος εὑρίσκετο ἐμπόλεμος. Ἐπὶ τέλους ὅμως οἱ ὑποτελεῖς αὐτοί, ἐρίζοντες μεταξύ των καὶ παρενοχλούμενοι ὑπὸ τῶν Χιττιτῶν, μὴ εὑρίσκοντες δὲ ἀντάλλαγμα τῆς βαρείας των ὑποτελείας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, προὐτίμησαν νὰ συνενωθοῦν μετὰ τῶν Χιττιτῶν. Ἡ Αἴγυπτος ὄχι μόνον ἀπώλεσε τὰς κτήσεις της, ἀλλὰ καὶ ἀνέμενε τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἀσιατῶν. Ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Ραμσῆ Β' μετὰ τῶν Χιττιτῶν φαίνεται ὅτι δὶς προηγουμένως συνήφθησαν ὅμοιαι. Ὁ θάνατος τοῦ ἑτέρου τῶν συμβαλλομένων ἡγεμόνων προὐκάλει σύρραξιν καὶ ἀνανέωσιν τῆς συνθήκης. Ἡ τοῦ Ραμσῆ Β' εἶναι ἡ τελευταία γνωστὴ καὶ ἡ πρώτη καὶ μόνη ἧς τὸ κείμενον διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Τὸ κείμενον τοῦ πολυτίμου τούτου ἐγγράφου μεταφέρομεν ἐδῶ ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Κάρναχ ὅπου ἀναγινώσκεται ἀκέραιον:

«Τὸ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος καὶ τὴν εἰκοστὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ πρώτου μηνὸς τῆς δευτέρας ὥρας τοῦ ἔτους ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου Οὐζερμάρε Σοτεπνάρε, υἱοῦ τοῦ ἡλίου, Ραμσῆ-Μεριαμόν, Αἰωνοβίου, υἱοῦ ἀγαπητοῦ τοῦ Ἀμμὼν Ρᾶ, τοῦ Χαρμαχοῦ, τοῦ Φθᾶ, θεοῦ τῆς Μέμφιδος, τοῦ Ἀντοῦ τῆς Μέντ, κυρίας τοῦ Ἰσχρόν, τοῦ Κονσοῦ Νοφὲρ Χοτέπ, ἀνάσσοντος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ τῶν ζώντων, ὅπως ὁ πατήρ του Χαρμαχοῦ, εἰς τὴν διπλῆν αἰωνιότητα, καὶ δι' ὅλων τῶν αἰώνων, συνέβη μέγα γεγονός: Τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἡ Α. Μεγαλειότης εὑρίσκετο εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ρᾶ-Ραμσῆ, καταγινόμενος νὰ τιμήσῃ τὸν πατέρα του Ἀμμὼν Ρᾶ, τὸν Χαρμαχοῦ τοῦ Τοῦν κύριον τῆς Ἡλιουπόλεως, τὸν Ἄμμωνα τῆς πόλεως τοῦ Ραμσῆ Μεριαμόν, τὸν Φθᾶ τοῦ Ραμσῆ Μεριαμόν, τὸν Σὲτ μέγαν πολεμιστήν, τὸν υἱὸν τῆς Νούτ, οἵτινες τῷ ἐχάρισαν ἀπειρίαν περιόδων, αἰωνιότητα ἐτῶν, τὴν εἰρήνην καὶ πάσας τὰς χώρας του, καὶ ἐκράτησαν ὕπτια πάντα τὰ ἔθνη ὑπὸ τὰ σανδάλιά του διὰ παντός. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἦλθεν ὁ βασιλικὸς ἀπεσταλμένος μετὰ δύο διαγγελέων τοῦ βασιλέως τῶν Χιττιτῶν, Τερτεσὲβ καὶ Ραμός, ἐρχομένων ἐκ μέρους τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν Χεταζὰρ διὰ νὰ ἐπιδώσουν μίαν πλάκα ἀργυρᾶν σκοποῦσαν νὰ ἐπιφέρῃ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν Χεταζὰρ καὶ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ βασιλέως τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου Ραμσῆ Β', αἰωνοβίου, ὅπως ὁ καθ' ἑκάστην ἀκτινοβολῶν πατήρ του ἥλιος. Ἰδοὺ ἀντίγραφον τῆς ἀργυρᾶς πινακίδος τὴν ὁποίαν ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν Χεταζὰρ ἔστειλεν εἰς τὸν φαραώ—ζωή, δύναμις καὶ ὑγεία αὐτῷ—διὰ τῶν διαγγελέων του Τερτεσὲβ καὶ Ραμός, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Μεγαλειότατον Ραμσῆ Β', τὸν ταῦρον τῶν βασιλέων, ὅστις θέτει τὰ σύνορά του ὅπου θέλει ἐπὶ πάσης τῆς γῆς. Ἡ πινακὶς αὐτὴ περιέχει τὴν συνθήκην εἰρήνης τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν Χεταζὰρ ἀνδρείου, υἱοῦ τοῦ Μενοζὰρ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν καὶ ἀνδρείου, ἐγγόνου τοῦ Σαπαλὲς μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν, τοῦ ἀνδρείου, καὶ εὐμενῶς γενομένην δεκτὴν ὑπὸ τοῦ Ραμσῆ Β' (Οὐζερμάρε-Σοτεπνᾶρε), τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ἀνδρείου υἱοῦ τοῦ Μεμμάρε (Σέτι Α'), μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ἀνδρείου ἐγγονοῦ τοῦ Ραμεμπεχτὶ (Ραμσῆ Α'), τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ ἀνδρείου, συνθήκην σκοποῦσαν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν, τὴν συμμαχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν. Ἔκπαλαι αἱ σχέσεις τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος τῶν Χιττιτῶν ἐκανονίζοντο, θελήσει τῶν θεῶν, διὰ συνθηκῶν αἵτινες προελάμβανον πᾶσαν ἐχθροπραξίαν. Ὅμως ἐπὶ Μαντάνερ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν, τοῦ ἀδελφοῦ μου, διεξήχθη πόλεμος ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου (Ραμσῆ Β').

»Ἀλλ' εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ σήμερον, ὁ Χεταζάρ, ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν, φρονεῖ ὅτι διὰ συνθήκης καθίστανται ἀκλόνητοι οἱ σκοποὶ τοῦ Ρᾶ καὶ Σουτέχ, ὅπως οὐδέποτε πλέον ὑπάρξῃ ἐχθρότης μεταξύ των. Τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Χεταζάρ, μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν, ὅτι διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ ἡλίου, κυρίου τῆς δικαιοσύνης, τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ σήμερον θὰ βασιλεύσῃ σταθερὸ εἰρήνη καὶ σταθερὰ συμμαχία μεταξύ μας εἰς τὸ διηνεκές. Ἔστω σύμμαχος πρὸς ἐμέ, ἔστω ἐν εἰρήνῃ μετ' ἐμοῦ. Ἂς εἶμαι καὶ ἐγὼ σύμμαχος αὐτοῦ, ἂς εἶμαι καὶ ἐγὼ ἐν εἰρήνῃ μετ' αὐτοῦ διὰ παντός. Ἄλλως τε καὶ ἀφότου ὁ Μαντάνερ, ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν ὁ ἀδελφός μου, ὑπέκυψε συνεπείᾳ τῆς ἥττης του καὶ ἀνῆλθον ἐγὼ τὸν θρόνον, εἴμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Ραμσῆ Μεριαμόν, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἐν συμμαχίᾳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Αἱ σκέψεις μου προσηνατολίσθησαν πρὸς τὴν εἰρήνην, πρὸς τὴν συμμαχίαν, καὶ τοῦτο καταλήγει εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συμμαχίαν.

»Οἱ υἱοὶ καὶ αἱ θυγατέρες τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν καὶ οἱ ἀπόγονοί των ἂς καταστῶσι σύμμαχοι καὶ ἂς ἑνωθῶσι διὰ παντὸς μὲ τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας τοῦ Ραμσῆ Μεριαμόν, τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ οἱ ἀπόγονοί των. Οἱ λόγοι μας νὰ εἶναι ἐν ὁμοφωνίᾳ καὶ τὰ σχέδιά μας ἂς εἶναι σχέδια δύο συμμάχων. Ο λαοὶ τῆς Αἰγύπτου ἂς εἶναι ἀπέναντι τῆς χώρας τῶν Χιττιτῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ συμμαχίᾳ κατὰ μίμησιν ἡμῶν (τῶν βασιλέων των) διὰ παντὸς καὶ οὐδεμία νὰ ὑπάρξῃ μεταξύ των ἐχθρότης. Οὐδέποτε ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου διὰ νὰ ἐπιφέρῃ ζημίαν, καὶ ὁ ἥλιος, κύριος τῆς δικαιοσύνης, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, νὰ μὴ προβῇ εἰς εἰσβολὴν πλέον εἰς τὴν χώραν τῶν Χιττιτῶν διὰ νὰ προξενήσῃ ζημίαν. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τοὺς δικαίους μεταξὺ τοῦ Σαπαλέτ, τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν καθὼς καὶ τοὺς δικαίους ὅρους ἐπὶ Μαντάνερ, μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν, τοὺς διατηρῶ ὅπως τοὺς διατηρεῖ ὁ Ραμσῆς Μεριαμόν, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου. Τοὺς διατηροῦμεν καὶ θὰ τοὺς ἐφαρμόσωμεν ὑπὸ τὸ αὐτὸ καὶ τότε πνεῦμα τῆς ἰσοτιμίας. Ἂν ἄλλος τις ἐχθρὸς βαδίσῃ κατὰ τῶν κτήσεων τοῦ ἡλίου, κυρίου τῆς δικαιοσύνης, τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ μηνύσῃ εἰς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν, ἐλθέ, φέρε μαζύ σου δυνάμεις ἐναντίον αὐτοῦ, ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν θὰ ἐπέλθῃ καὶ θὰ σφάξῃ τοὺς ἐχθρούς του. Ἂν ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν δὲν θελήσῃ νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως, θὰ στείλῃ τοὺς τοξότας καὶ τὸ ἱππικὸν τῶν Χιττιτῶν διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς ἐχθρούς του. Ἂν ὁ Ραμσῆς Μεριαμόν, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, προκληθῇ ὑπὸ τῶν ὑποτελῶν του διαπραξάντων ἔνοχον πρᾶξιν καὶ ἐπέλθῃ νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ, ὁ μέγας ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν ὀφείλει νὰ δράσῃ ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ δεσπότου τῆς Αἰγύπτου. Ἂν ἐχθρός τις βαδίσῃ ἐναντίον τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν καὶ μηνύσῃ εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Οὐζερμάρε-Σοτεπνᾶρε «στεῖλέ μου ἐνισχύσεις», θὰ ἐπέλθῃ οὗτος καὶ θὰ σφάξῃ τοὺς ἐχθροὺς τούτους. Ἂν ὁ Ραμσῆς Μεριαμόν, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, δὲν θέλῃ νὰ ἔλθῃ αὐτοπροσώπως, θὰ στείλῃ τοὺς τοξότας του καὶ τοὺς ἱππεῖς του διὰ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ἐχθρούς. (Ἕπεται ἐφθαρμένον μέρος τοῦ κειμένου, ὁμιλοῦν πιθανῶς περὶ καταστολῆς ἐπαναστάσεως τῶν ὑποτελῶν τῷ ἀρχηγῷ τῶν Χιττιτῶν). Ἂν ἐπαναστάται (ἄνδρες ἐπιφανεῖς) ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ραμσῆ Μεριαμόν, τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, προσφύγουν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν, οὗτος δὲν θὰ τοὺς δεχθῇ, ἀλλὰ θὰ τοὺς παραδώσῃ εἰς τὸν ἥλιον, κύριον τῆς δικαιοσύνης τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου.

»Ἂν ἄνθρωποι ἐπιτήδειοι, εἷς, δύο ἢ τρεῖς ἔλθουν εἰς τὴν χώραν τῶν Χιττιτῶν διὰ νὰ ὑπηρετήσουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον καὶ νὰ ἀλλάξουν ὑπηκοότητα, δὲν θὰ τοὺς ἐπιτραπῇ ἡ ἐγκατάστασις εἰς χώραν τῶν Χιττιτῶν ἀλλὰ θὰ παραδοθοῦν εἰς τὸν Ραμσῆν Μεριαμόν, τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἂν ἐπιφανὴς προσωπικότης δραπετεύσῃ ἀπὸ χώραν ἢ ἐπαρχίαν ὑποκειμένην εἰς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν καὶ ἔλθῃ

Digitized by Google

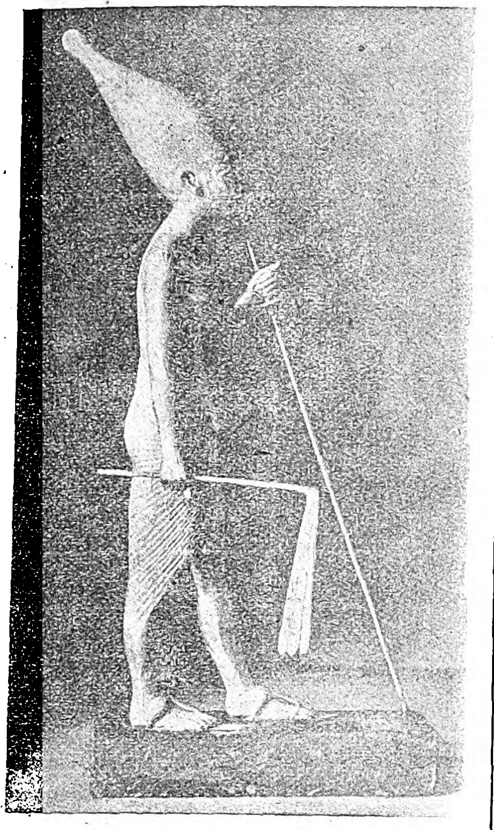

Ξόανον τοῦ βασιλέως Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμὼν ἐπίχρυσον, ἀφοῦ ἀφηρέθη τὸ περιβάλλον αὐτὸ ὕφασμα. Κρατεῖ τὴν ποιμενικὴν ράβδον καὶ τὸ μαστίγιον, φορεῖ δὲ τὸ στέμμα τῆς Κάτω Αἰγύπτου.

(Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών).

μόνος ἢ μετ' ἄλλων πρὸς τὸν Ραμσῆν Μεριαμόν, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἥλιος, κύριος τῆς δικαιοσύνης, δὲν θὰ τοὺς δεχθῇ ἀλλὰ θὰ τοὺς παραδώσῃ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Χιττιτῶν καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἂν ἄνδρες Χιττῖται ἐπιτήδειοι (τεχνῖται) ἔλθουν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ ὑπηρετήσουν καθ' οἷον δήποιε τρόπον καὶ νὰ γίνουν ξένοι ὑπήκοοι, ὁ ἥλιος, κύριος τῆς δικαιοσύνης, δὲν θὰ τοὺς ἐγκαταστήσῃ, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν. Οἱ ὅροι τῆς συνθήκης ταύτης, συναφθείσης μεταξὺ ἐμοῦ, τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν, καὶ τοῦ Ραμσῆ Μεριαμόν, μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ χαραγμένοι ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ταύτης πινακίδος προστατεύονται ὑπὸ χιλίων θεῶν, θεοτήτων ἀρρένων καὶ θεοτήτων θηλέων, τῆς χώρας τῶν Χιττιτῶν, ὑπὸ χιλίων θεῶν, θεοτήτων ἀρρένων καὶ θεοτήτων θηλέων τῆς Αἰγύπτου. Οἱ θεοὶ Σουτὲχ τῶν Χιττιτῶν, τῆς πόλεως Ἀμᾶ, Σουτὲχ τῆς πόλεως Ζανάρνα, Σουτὲχ τῆς πόλεως Πιρέκα, Σουτὲχ τῆς πόλεως Κασσάπα, Σουτὲχ τῆς πόλεως Σαροίρι, Σουτὲχ τῆς πόλεως Χιράμπα, Σουτὲχ τῆς πόλεως Σαραπίνα. Ἀστάρτα τῆς χώρας τῶν Χιττιτῶν, Ζαϊτακρουρὶ θεοῦ τοῦ..... οἱ ποταμοὶ καὶ τὰ ὄρη τῆς χώρας τῶν Χιττιτῶν, οἱ θεοὶ τῆς χώρας τοῦ Ζαναδάν, οἱ θεοὶ Ἀμμών, Ρᾶ καὶ Σουτέχ, οἱ ἄρρενες θεοὶ καὶ αἱ θέαιναι τῆς Αἰγύπτου, τὰ ὄρη καὶ οἱ ποταμοί της, ἡ γῆ καὶ ἡ μεγάλη θάλασσα, οἱ ἄνεμοι καὶ αἱ θύελλαι ἂς εἶναι οἱ μάρτυρες. Εἴθε οἱ εἰς τὴν ἀργυρᾶν αὐτὴν πινακίδα λόγοι νὰ τηρηθοῦν ὑπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Χιττιτῶν, διότι ἐχαράχθησαν δι' ἀμφοτέρας. Τὸν παραβάτην χίλιοι θεοὶ τῶν Χιττιτῶν ἡνωμένοι μετὰ χιλίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου θὰ τιμωρήσουν, καταστρέφοντες τὸν οἶκόν του, τὴν χώραν του καὶ τοὺς ὑπηκόους του. Ὅστις τοὐναντίον τηρήσῃ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ταύτης πινακίδος λόγους εἴτε Χιττίτης εἴτε Αἰγύπτιος, δὲν θὰ προσκρούσῃ πρὸς χιλίους θεοὺς τῶν Χιττιτῶν ἡνωμένους μετὰ χιλίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' οὗτοι θὰ φρουρήσουν τὴν ὑγείαν του, καθὼς καὶ τὴν ὑγείαν τῶν τέκνων του, τῶν συγγενῶν του καὶ τῶν ὑπηκόων του. Ἂν ἄτομά τινα δραπετεύσουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, εἷς, δύο ἢ τρεῖς καὶ προσφύγουν εἰς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν, οὗτος δὲν θὰ τοὺς κρατήσῃ, ἀλλὰ θὰ κάμῃ τρόπον νὰ ἐπιστραφοῦν πρὸς τὸν ἥλιον, τὸν κύριον τῆς δικαιοσύνης, τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις θὰ ἐπιστραφῇ οὕτω πρὸς τὸν Ραμσῆ Μεριαμόν, ἂς μὴ ὀρθωθῇ ἐνώπιόν του τὸ ἔγκλημά του, ἂς μὴ κακοποιηθῇ ἡ οἰκία του, αἱ γυναῖκές του, τὰ τέκνα του. Ἂς μὴ φονευθῇ ἡ μήτηρ του, ἂς μὴ τοῦ ἀποκοποῦν οἱ ὀφθαλμοί του, τὸ στόμα του, οἱ πόδες του καὶ οὐδὲν ἔγκλημά του ἂς μὴ τοῦ καταλογισθῇ. Τὸ ἴδιον ἂς γίνῃ καὶ ἂν ἄνδρες δραπετεύσουν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Χιττιτῶν, εἷς, δύο ἢ τρεῖς καὶ προσφύγουν πρὸς τὸν ἥλιον, κύριον τῆς δικαιοσύνης, τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἂς τοὺς συλλάβῃ ὁ Ραμσῆς Μεριαμὸν καὶ ἂς τοὺς στείλῃ πρὸς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὅστις θὰ ἐπιστραφῇ πρὸς τὸν μέγαν ἀρχηγὸν τῶν Χιττιτῶν, ἂς μὴ ὀρθωθῇ ἐνώπιόν του τὸ ἔγκλημά του, ἂς μὴ καταστραφῇ ἡ οἰκία του, ἂς μὴ διαπραχθῇ κακόν τι κατὰ τῶν γυναικῶν του, τῶν τέκνων του, ἂς μὴ φονευθῇ ἡ μήτηρ του, ἂς μὴ τοῦ ἀποκοποῦν οἱ ὀφθαλμοί του, τὸ στόμα του, οἱ πόδες του καὶ κανέν του ἔγκλημα ἂς μὴ τοῦ καταλογισθῇ».

Ἡ συνθήκη φέρει ἐν τέλει τὴν σφραγῖδα τοῦ βασιλέως τῶν Χιττιτῶν καὶ τὴν τῆς βασιλίσσης Ἀράννας. Αἱ δύο σφραγῖδες περιβάλλονται δι' ἐπιγραφῶν καὶ θεοτήτων διὰ νὰ δειχθῇ ἡ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἀντιπροσώπων των.

Αἱ σχέσεις αὐταὶ ὄχι μόνον δὲν παρέλυσαν τὴν φρούρησιν τῶν συνόρων, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν νὰ ὀργανωθῇ αὐστηρότερον. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῶν Χιττιτῶν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ἡ μεθοριακὴ φρουρὰ τὸν ἐσταμάτησε, διότι ἠκολουθεῖτο ὑπὸ πολυαρίθμου ἐνόπλου συνοδείας καὶ εἰδοποίησε τὸ ἀνάκτορον. Ὁ φαραὼ ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον καὶ ἔσπευσεν ὁ ἴδιος εἰς προϋπάντησιν τοῦ συμμάχου. Ἡ ὀργάνωσις ἦτο αὐστηρὰ ὅπως φαίνεται ἀπὸ σημειώσεις προχείρους ἐπὶ τῶν νώτων τῶν φύλλων μαθητικοῦ τετραδίου, τοὺς ὁποίους ἐχάραξε φρούραρχος Ἀκρίτης ἐπὶ Μενεφθᾶ (Breasted Ancient Records of Egypt. Fl. Petrie, A Hist. of Egypt etc.). Ἰδοὺ τινὲς τῶν σημειώσεων τούτων:

Ξόανον τοῦ βασιλέως Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμὼν ἐπίχρυσον, περιβεβλημένον πολύτιμον ὕφασμα, τὸ ὁποῖον εὑρέθη μαλακὸν καὶ νωπόν, ὁποῖον εἶχε τεθῇ.

(Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών).

Α'.— Ἔτος 3ον, πρῶτος μὴν τῆς τρίτης ὥρας τοῦ ἔτους, 15η ἡμέρα. Ἄφιξις τοῦ Ρόϋ, ὑπηρέτου τοῦ Βάαλ, υἱοῦ τοῦ Ζεπὲρ τῆς πόλεως Γάζης. Εἶναι κομιστὴς δύο ἐπιστολῶν διὰ τὴν Συρίαν, ὧν ἡ μὲν προορίζεται διὰ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πεζικοῦ Κάϋ, ἡ δὲ διὰ τὸν διοικητὴν τῆς Τύρου Βααλὲτ-Ρεμέγκ.

Β'.—Ἔτος 3ον, πρῶτος μὴν τῆς τρίτης ὥρας τοῦ ἔτους, 17η ἡμέρα. Ἄφιξις τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν τοξοτῶν τοῦ φρέατος τοῦ Μενεφθᾶ— ᾧ ἡ δύναμις, ἡ δόξα καὶ ἡ ὑγεία — κειμένου εἰς τὴν Ἄνω χώραν. Ἔρχεται νὰ κάμῃ ἔκθεσιν περὶ τοῦ φρουρίου Θαροῦ.

Γ'.— Ἔτος 3ον, πρῶτος μὴν τῆς τρίτης ὥρας τοῦ ἔτους... Ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν πόλιν Γεκὲλ τοῦ Θούτιος, υἱοῦ Θεκερέμ, τοῦ Μεθδέτ, υἱοῦ τοῦ Σὲμ Βάαλ, τοῦ Σίντεκουμοζ, υἱοῦ τοῦ Ἐπερδεγέλ. Φέρει ἐπιστολὴν καὶ δῶρα διὰ τὸν Κάϋ, ἀξιωματικὸν τοῦ πεζικοῦ, προσκεκολλημένον εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον.

Δ'.—Ἔτος 3ον, πρῶτος μὴν τῆς τρίτης ὥρας τοῦ ἔτους... Ἄφιξις τοῦ ἐπιστάτου Ναχταμών, υἱοῦ Θάρα, ἐρχομένου ἐκ τοῦ φρουρίου Μενεφθᾶ Χοτεφιρμᾶ. Ἀναχωρεῖ διὰ τὴν Τῦρον τὴν μεγάλην. Εἶναι κομιστὴς δύο διαγγελμάτων διὰ τὴν Συρίαν. Τὸ ἓν διὰ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πεζικοῦ Πιναμών, τὸ ἄλλο εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Τύρου Ραμσεσνάχτ.

Τὸ 34ον ἔτος τῆς βασιλείας Ραμσῆ Β', 13 ἔτη μετὰ τὴν σύναψιν τῆς συνθήκης εἰρήνης ὁ ἡγεμὼν τῶν Χιττιτῶν μετὰ τῆς πρωτοτόκου του θυγατρὸς ἦλθε πανηγυρικῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ξένος βασιλεὺς ἔθηκεν ὡς φίλος τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἐδάφους. Ἡ νυμφικὴ στήλη τοῦ Ἀμποῦ Σιμπὰλ ἀφηγεῖται τὸ γεγονός:

Σκῆπτρα καὶ μαστίγια, σύμβολα τῆς ἀρχῆς. Εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλεφαντοστοῦ.

(Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών).

Digitized by Google

«... Ὁ στρατός του ἐφάνη. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ γίγαντας εὐμελεστάτους... Ἡ θυγάτηρ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ τῶν Χιττιτῶν ἐβάδιζεν εἰς τὸ μέτωπον τοῦ στρατοῦ τούτου... κινοῦσα τὸν θαυμασμὸν τῆς Α. Μεγαλειότητος ὅστις τὴν ἠκολούθει. Εἵποντο ἀναμὶξ τὰ τρόφιμα καὶ οἱ ἵπποι τῶν Χιττιτῶν. Ἦσαν πολεμισταὶ ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἁπλοῖ πολῖται. Πάντες ἔπιναν καὶ ἔτρωγαν καὶ δὲν ἐμάχοντο πλέον ἀντιμέτωποι... Ὁ Ραμσῆς Β' εὑρίσκετο ἐν μέσῳ αὐτῶν μιμούμενος ἐν τούτῳ τοὺς θεούς. Οἱ μεγάλοι ἀρχηγοὶ πασῶν τῶν χωρῶν προσῆλθον πανταχόθεν, εἶτα, μὲ τὸ πρόσωπον κατὰ γῆς, ἔφυγον ἐκθαμβωμένοι ἀπὸ τὴν ὄψιν τῆς Α. Μεγαλειότητος. Μετ' αὐτῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Χιττιτῶν ἦλθεν ἐκλιπαρῶν τὴν εὔνοιαν τοῦ βασιλέως Ραμσῆ Β'». Ὁ Ραμσῆς Β' ἐπιστεγάζων τὰς φιλοφρονήσεις του ἀνηγόρευσε τὸν θεὸν τῶν ξένων του Σουτὲχ ἐθνικὸν θεὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐγκατάστασιν Χιττιτῶν εἰς Τάνιν, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῶν Ὑξώς, ἀνακτισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ καθὼς καὶ εἰς Πιθὼν καὶ Ραμσεόπολιν τῆς Γεσσέν, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ Ἑβραῖοι.

Ἡ ἐλευθεριότης ὅμως αὐτὴ ἀπέβη εἰς κακὸν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ υἱός του Μενεφθᾶ προέβη περαιτέρω, ἐπιτρέψας τὴν ἐγκατάστασιν ποιμενικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς νομοὺς τοῦ Ἀνατ. Δέλτα. Ἀλλ' ὅταν ἐπῆλθεν ἡ ἀναρχία ἐν Αἰγύπτῳ εἷς Σῦρος, ὁ Ἀζιροῦ, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν. Πάλιν αἱ Θῆβαι ὑπὸ Ραμσῆν τὸν Γ' ἐξεδίωξαν τοὺς ξένους καὶ ἐπανῆλθεν ἡ χώρα εἰς τὰς προτέρας ἡμέρας τῆς εἰρηνικῆς ἐπικοινωνίας. Τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ Μέδινετ Ἀμποῦ, τοῦ Κάρναχ, οἱ πάπυροι Harris καὶ Δ' Ἀναστάση μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῶν πολεμικῶν τούτων περιπετειῶν. Μεσογειακοὶ λαοὶ ἐπέδραμον καὶ ἐδῄωσαν τὴν ἐγγυτάτην Ἀσίαν, ἀλλ' ἐνικήθησαν ἐπιχειρήσαντες νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ μάχη τῆς Μιγδὸλ ἔσωσε τὴν χώραν. Ἐπανεστάτησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ Νούβιοι, ἀλλ' ὑπετάγησαν ἀποκατασταθέντος τοῦ παλαιοῦ ἐκεῖ καθεστῶτος. Ἐκ Λιβύας εἰσήλασαν οἱ ἰθαγενεῖς βοηθούμενοι ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν, ἀλλ' ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ Μενεφθᾶ ἐν Προσωπίδι (Παρισέπς). Καὶ ἐπανῆλθον μὲν ἐπὶ Ραμσῆ Γ', ἀλλὰ συνετρίβησαν κατὰ κράτος, ἡ χώρα των προσηρτήθη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ οἱ εὐρωστότεροι αὐτῶν ᾐχμαλωτίσθησαν διὰ τὰ δημόσια ἔργα, πλὴν τῶν Μασαβάσα οἵτινες ἐστρατολογήθησαν.

Ἔκτοτε οὐδεὶς λιβυκὸς κίνδυνος ἀνεφάνη. Ἐπὶ δὲ Ψαμμητίχου οἱ Ἕλληνες ἤνοιξαν τὴν Αἴγυπτον εἰς τὴν εἰρηνικὴν διείσδυσιν τῶν Αἰγαιατῶν.

ΑΙ ΕΛΛΗΝΟΑΙΓΥΠΤΙΑΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ. ***Πρὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.***— Δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὸν νὰ ὁρίσωμεν πότε κατὰ πρῶτον ἦλθον εἰς ἐπαφὴν οἱ Ἕλληνες πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους. Φυσικοὶ λόγοι μᾶς ἀναγκάζουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρῶτοι οἱ Αἰγαιᾶται ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διότι ὅταν τὸ Δέλτα ἦτο λιμνοθάλασσα, οἱ Αἰγύπτιοι διὰ νὰ διαπλεύσωσι τὴν Μεσόγειον ἔπρεπε νὰ διέλθουν πρῶτον τὰς μεγάλας ἀβαθεῖς ἐκτάσεις τῶν λιμνῶν τοῦ Δέλτα. Δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὰ πλατέα αὐτῶν πλοιάρια ἦσαν ἱκανὰ πρὸς τοιοῦτον διάπλουν, οὔτε ὅτι θὰ εἶχον στόλον, ἀφοῦ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ εἶναι ναῦται, οὔτε δάση εἶχον διὰ ναυπήγησιν. Ἔπειτα δὲν ἦσαν μεταναστευτικὸς λαός, ὅπως ἀπέμειναν μέχρι σήμερον ἥκιστα φιλαπόδημοι. Ἀφοῦ ἠνδρώθησαν εἰς πολιτισμὸν καὶ ἀφοῦ ἐχρησιμοποίησαν τοὺς Φοίνικας, τότε ἐγνώρισαν τὴν Συρίαν καὶ ἔκαμνον στόλους. Τοὐναντίον δὲ οἱ Αἰγαιᾶται, ναυτικοὶ ἐξ ἀνάγκης καὶ εἰσβολὰς ἀπὸ βορρᾶ ἀγρίας ὑποστάντες, φυσικὰ πρῶτοι περιήχθησαν εἰς τὴν χαμηλὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου. Τοὺς ἦτο εὔκολον καταπλεύσαντες ἐπὶ πλοίων ἰσχυροῦ ἐκτοπίσματος νὰ ἀποβιβασθοῦν ἐπὶ λέμβων.

Ὁ Max Müller (Egyptolog cal Researches τομ. I. σελ. 5) διατείνεται ὅτι ἤδη ἀπὸ τῆς Ε' δυναστείας οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώρισαν τοὺς Αἰγαιάτας. Στήλη τις τοῦ Μουσείου Καΐρου παριστάνει ἄνδρας ξένους προσάγοντας πλάκας κασσιτέρου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τοὺς θεωρεῖ δὲ Αἰγαιάτας, διότι δὲν φέρουν τὸν χαρακτηριστικὸν τῶν Ἀσιατῶν πώγωνα. Οὐδεμία ἐπιγραφὴ ὅμως ἐπὶ τῆς στήλης ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Müller.

Ἀπ' ἐναντίας ἔχομεν ἀσφαλῆ τεκμήρια ὅτι ἐπὶ τῆς ΙΒ' Δυναστείας οἱ Αἰγύπτιοι ἦλθον εἰς συναλλαγὰς μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς τῶν Καμαρῶν. Ὁ Flinders Petrie εὗρεν εἰς Ἰλαχοῦν, παρὰ τὴν Χαβαρᾶν, πρωτεύουσαν τοῦ Οὐζερτεζέν, θραύσματα πήλινα ἐκ γῆς ἀγνώστου ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἀπολύτως ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν ἐν Κνωσῷ ἀνευρεθέντων (*L. W. King* καὶ *H. R. Hall* «Egypt and Western Asia in the light of recent discoveries σ. 128). Εἰς τάφους τῶν δυναστειῶν ΙΒ' καὶ ΙΓ' εὑρέθησαν ἀγγεῖα κρητικά, ὅπως μαρτυροῦν ὁ πηλός των καὶ ἡ τεχνοτροπία των, ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὰ τῶν Καμαρῶν τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ καὶ ἐν Κνωσῷ εὑρέθησαν ἀγγεῖα αἰγυπτιακὰ τῆς Γ' δυναστείας, ἅτινα διὰ τὴν ἀρχαιότητά των ὑποτίθεται ὅτι μεταγενεστέρως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν νῆσον. Ἐξ ἄλλου μεταξὺ τῶν πολυχρώμων τοιχογραφιῶν τῆς Κνωσοῦ μία παριστάνει παπαγάλλους ἐντὸς φυλλώματος παπύρων. Τὰ πτηνὰ ταῦτα δὲν εἶναι γνωστὰ ἐντεῦθεν τοῦ Σουδάν, συμπεραίνεται δὲ ὅτι εἶναι δῶρα Αἰγυπτίου μονάρχου πρὸς τὴν Ἱέρειαν-βασίλισσαν τῆς Κνωσοῦ. Ἀλλοῦ Κρὴς ἀξιωματικὸς συνοδεύει στρατιώτας μαύρους. Ἡ ρεαλιστικὴ κρητικὴ τέχνη εἶχε προφανῶς ζῶντα πρότυπα. Μήπως ἡ εἰσβολὴ τῶν Ὑξὼς προὐκάλεσε τὴν φυγὴν πολλῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τοῦ Δέλτα; Γεγονὸς εἶναι ὅτι εἰς τὴν Μεσσαράν, γονιμωτάτην πεδιάδα κατὰ μέσον τοῦ πλάτους τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης, εὑρέθησαν πολλοὶ τάφοι κυψελόσχημοι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ. Κλῖμαξ λιθίνη ἦγεν ἀπὸ τῶν νοτίων ἄκρων τῆς Κνωσοῦ πρὸς τὴν Μεσσαρὰν καὶ ἐκεῖθεν ὁδοὶ πλατεῖαι καὶ καλῶς ἐστρωμέναι πρὸς τὴν Φαιστὸν καὶ ἄλλα σημεῖα τῶν νοτίων κρητικῶν ἀκτῶν. Ταῦτα δεικνύουσι διὰ τίνος ὁδοῦ ἔφθασαν εἰς τὴν Κνωσὸν τὰ αἰγυπτιακὰ προϊόντα. Ἡ εἰσβολὴ τῶν Ὑξὼς διέκοψε τὴν συναλλαγὴν ταύτην, ἀφοῦ οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Ἑλλάδι εὑρίσκομεν ἴχνη τῶν ἔκτοτε χρόνων.

Μόλις κατὰ τὴν ΙΗ' δυναστείαν ὁ προελληνικὸς κόσμος ἀναφαίνεται συγχρωτιζόμενος μετὰ τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ περίφημοι *Κεφτιοὺ* τῶν χρονικῶν τοῦ Θουθμώσεως Γ', οἱ εἰκονιζόμενοι ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν τάφων τοῦ Ρεκχμάρα, πρωθυπουργοῦ τοῦ Θουθμώσεως, καὶ τοῦ Σουμέζ, ἀρχιτέκτονος τῆς Χατσεπσέτ, εἶναι ἐμφανῶς Κρῆτες. Τὸ χρῶμά των καὶ ἰδίως ἡ ἰδιάζουσά των κόμμωσις καὶ περιβολὴ καὶ στάσις εἶναι ἀπολύτως ὅμοιαι πρὸς παράστασιν εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Evans ἐν Κνωσῷ. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ νῖκαι τοῦ Θουθμώσεως κατέστησαν αὐτὸν παγκοσμίως γνωστόν. Οἱ Αἰγαιᾶται διὰ τῶν Φοινίκων ἐγνώρισαν τὴν ἔνδοξον χώραν. Εἴτε ὡς πρέσβεις μετὰ δώρων, εἴτε ὡς ἔμποροι μετὰ δειγμάτων μετέβησαν, παρίστανται ὑπὸ τῶν ὑπερηφάνων Αἰγυπτίων ὡς ἱκέται μετὰ λύτρων. Ἦτο κανὼν τοῦ μοναρχικοῦ πρωτοκόλλου ὁ ἐξευτελισμὸς παντὸς ξένου, ὅπως ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων. Μετὰ τὴν ΙΗ' δυναστείαν διακόπτονται πάλιν αἱ σχέσεις. Ἐσωτερικοὶ σπαραγμοί, ἀπασχολήσεις πρὸς Ἀν. καὶ Νότον ἐξηγοῦσι τὴν διακοπὴν ταύτην.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ πρὸ τῆς ΙΗ' δυναστείας ἦλθον εἰς ἐπαφὴν οἱ Ἕλληνες μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλ' αἱ σχέσεις αὐταὶ ἦσαν ἐχθρικαί. Πρόκειται περὶ τῶν κατὰ τὴν ΙΓ' καὶ ΙΕ' δυναστείαν ἀθρόων καὶ πολυεθνῶν εἰσβολῶν. Ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων γνωρίζομεν ὅτι ἔγιναν τοιαῦται εἰσβολαὶ ἐκ Λιβύας καὶ Παλαιστίνης.

Ὁ Μαριὲτ (1859) ἀνεκάλυψεν εἰς Θήβας στήλην, ἀποκειμένην εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου, ἐπὶ τῆς ὁποίας παρίσταται ὁ Ραμενχοτὲπ (Θούθμωσις Γ', ὁ Μοῖρις τοῦ Ἡροδόου) θρησκεύων ἐνώπιον τοῦ Θηβαϊκοῦ Ἄμμωνος-Ρᾶ. Ὄπισθέν του ἔνοπλος ἡ Θηβαΐς, κάτωθι δὲ τὰ ὀνόματα 25 λαῶν ἡττημένων ὑπὸ τοῦ φαραώ, μεταξὺ τῶν ὁποίων «οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῆς μεγάλης θαλάσσης καὶ αἱ νῆσοι τοῦ *Τάνα* ἢ *Δάνα* (Δαναῶν), ὑποταχθεῖσαι, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ κύκλῳ τῆς μεγάλης θαλάσσης παραλία». Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν ΙΣΤ' π. Χ. αἰῶνα. Ἔπειτα κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα Ραμσῆς ὁ Γ' ἔκτισε μέγα ἀνάκτορον ἐν Θήβαις. Εἰς τοὺς τοίχους τῆς μικρᾶς αὐλῆς αὐτοῦ ἀνεκαλύφθη ἀνάγλυφον παριστάνον μάχας ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καθ' ἃς θριαμβεύει ὁ φαραώ. Διάφοροι τὴν μορφὴν καὶ

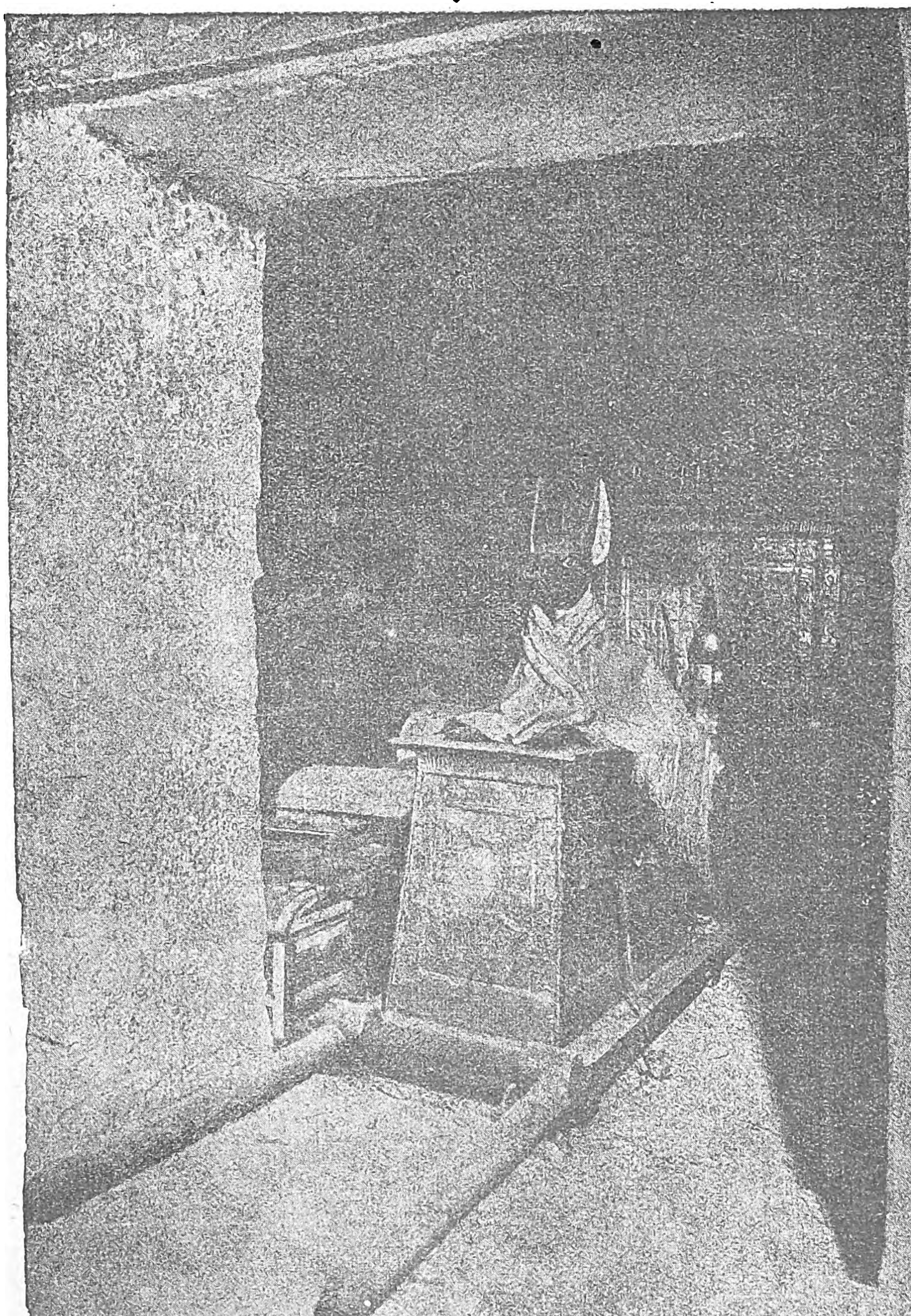

Φέρετρον, ἐφ' οὗ ἐπικάθηται φρουρὸς ὁ Ἄνουβις, θεὸς Θωοκέφαλος τῆς ταριχεύσεως καὶ προστάτης τῆς μομίας.

[Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών].

Digitized by Google

τὴν περιβολὴν αἰχμάλωτοι εἰκονίζονται ἐν τῷ ἀναγλύφῳ, δέσμιοι ὀπισθάγκωνα, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ Δαναοί. Πρόκειται περὶ τῆς εἰσβολῆς τὴν ὁποίαν ἀναφέρουν τὰ αἰγυπτιακὰ χρονικὰ λαῶν ἑλληνικῶν καὶ ἰταλικῶν διὰ τῆς Λιβύας, ἐνῷ ἄλλοι διὰ τῆς Συρίας προσέβαλον τὰ ΒΑ σύνορα. Ταῦτα ἀναφέρει καὶ εἷς τῶν παπύρων τῆς συλλογῆς Δ' Ἀναστάση, Ἕλληνος ἀκμάσαντος ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Εἰς ἕνα τούτων λέγεται: «Ἅμα τῇ ἀναρρήσει τοῦ Μενεφθᾶ διεδόθη εἰς Θήβας ὅτι στόλοι τοῦ Αἰγαίου ἀπεβίβασαν εἰς Λιβύαν στίφη Τυρσηνῶν, Σαρδανῶν, Λυκίων, μετ' ἐπικούρων ἀγνώστων, τῶν *Ἀκαιοῦσα* (Ἀχαιῶν) καὶ Σαγαλοῦσα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Λιβύας ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς των. Εἰσήλασαν εἰς τὸ Δέλτα μέχρι τῆς νήσου Πὰ-ρὶ-σέπς (Προσωπίτιδος). Ἐκεῖ ὅμως συνέτριψεν αὐτοὺς ὁ φαραώ». Εἰς ταῦτα ἀναφέρεται πιθανῶς καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν Ὀδυσσείᾳ ψάλλων εἰσβολὴν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον (Ξ 257. Ρ 424).

Αἱ εἰσβολαὶ αὐταὶ ἐξηγοῦν τὰ μεγάλα ὀχυρωματικὰ καὶ λιμενικὰ ἔργα, ἅτινα ἀνεκάλυψεν ὕφαλα κατὰ τὰς πρὸς τὴν θάλασσαν ἀκτὰς τῆς Φάρου ὁ Jondet. Καροῖωνες καὶ Μιλήσιοι πειραταὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ ἑλώδη κράσπεδα τοῦ Πηλουσιακοῦ οἱ μέν, τοῦ Βολβιτικοῦ οἱ δέ, στομίου. Ἦτο ἀδύνατον ἐντὸς τῶν πυκνοτάτων καλαμώνων, τῶν ἀσταθεστάτων ἐκείνων ἑλῶν καὶ τῶν ὀλισθηρῶν νησίδων νὰ ἐκδιωχθῶσιν. Ἄλλως τε καὶ εἶχον ὁπλισμὸν καλύτερον τοῦ αἰγυπτιακοῦ, καὶ τὰ πλοιάριά των ἦσαν πάντοτε ἕτοιμα.

Ἡ πρώτη ὅμως πραγματικὴ ἐγκατάστασις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔγινε μόλις τὸν Η' αἰῶνα π. Χ., ἤτοι κατὰ τὴν ΚΓ' δυναστείαν. Ἐπὶ Νεχὼ Α' ὁ υἱός του Ψαμμήτιχος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Φοινίκην. Ἐκεῖ ἔμαθε νὰ ἐμπορεύεται ὅπως οἱ πρίγκιπες τῆς Τύρου. Παλιννοστήσας ἦλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Μιλησίων τῆς λίμνης Βόρολος καὶ δι' αὐτῶν ἐξῆγε προϊόντα τῆς ἐπαρχίας του καὶ εἰσῆγεν αἰγαιατικά. Πολεμηθεὶς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἕνδεκα ἡγεμόνων τῆς ὁμοσπονδιακῆς δωδεκυρχίας τοῦ Δέλτα κατέφυγεν εἰς τοὺς Μιλησίους καὶ Καροῖωνας καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν χαλκοχιτώνων τούτων πειρατῶν ὑπεδούλωσε καὶ τοὺς ἕνδεκα ἰσοτίμους του ἀντιπάλους. Οὕτως ἐγένετο κύριος τῆς ὅλης Αἰγύπτου. Δυσπιστῶν δὲ πάντοτε πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς ἐστηρίχθη ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν λογχῶν. Ἐγκατέστησεν εἰς χαρακωμένα στρατόπεδα ἑκατέρωθεν τῶν δύο μεγάλων βραχιόνων τοῦ Νείλου τοὺς συμμάχους του Καροῖωνας καὶ Μιλησίους καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς παῖδας ἰθαγενεῖς διὰ νὰ ἐκμάθωσι τὴν ἑλληνικήν. Ἀπὸ τούτων κατήγοντο καὶ οἱ διερμηνεῖς τοὺς ὁποίους ἐγνώρισαν οἱ μετὰ ταῦτα ἐπισκεφθέντες τὴν Αἴγυπτον σοφοὶ ἐξ Ἑλλάδος. Κατήρτισε δὲ τὴν σωματοφυλακήν του ἐξ ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν τῶν ξένων τούτων συμμάχων του. Εἰς τὴν κνήμην ἐπὶ τῶν κολοσσῶν τῆς προσόψεως τοῦ ἐν Ἰψαμποὺλ τῆς τῆς Νουβίας ναοῦ ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα Ἑλλήνων καὶ Φοινίκων, προφανῶς ἐκ τῶν μισθοφόρων τούτων, μεθ' ὧν ὁ Ψαμμήτιχος ἐστράτευσε πέραν τοῦ πρώτου καταρράκτου. Τότε ἐγλύφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἄμμωνος ἐν Νουβίᾳ ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν γνωστῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, συντεταγμένη εἰς τὴν Ἰάδα διάλεκτον, δηλαδὴ τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἔγραφον εἰς τὴν Ἰωνίαν κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα π. Χ. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Μιλήσιοι ἐπιβαίνοντες τριάκοντα τριήρεων κατέφθασαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Αἰγύπτου, ἀνέπλευσαν τὸν κανωπικὸν βραχίονα, ἐνίκησαν τὸν Ἴναρον, βασιλέα τῆς Μαρέας, πόλεως κειμένης ἐπὶ τῆς Ταινίας ἡ ὁποία ἐχώριζε τὴν Μαρεώτιδα ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ καταλαβόντες τὴν κώμην Ναγκρὰτ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, ἐξελληνίσαντες τὸ ὄνομά της εἰς Ναύκρατιν. Ταύτην ἀνεῦρε καὶ ἀνέσκαψε τελείως ὁ Fl. Petrie, ἐκ δὲ τῶν εὑρημάτων, κυρίως θραυσμάτων κεράμων τοῦ ἐκεῖ «Ἑλληνίου», διεπιστώθη ὅτι ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ πολλῶν ἑλληνικῶν φύλων διεμορφώθη ἰδίωμα διάφορον τῶν μικρασιατικῶν καὶ ἑλλαδικῶν ἰδιωμάτων. Ὑπόδειγμα τούτου εἶναι ὁ περίφημος ὕμνος «Πέρσαι» τοῦ Τιμοθέου, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψαν οἱ Γερμανοὶ εἰς ἕνα ἐκ τῶν ἑλληνικῶν τάφων τοῦ Ἀμπουσὶρ ἐπὶ παπύρου. Αὐτὸ δὲ εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γνωστὸν ἑλληνικὸν βιβλίον (Μουσεῖον Βερολίνου. Ε' — Δ' αἰὼν π. Χ.). Ἡ Ναύκρατις ἔγινε σημαντικώτατον κέντρον ἐμπορίας καὶ ἑλληνικῆς διαίτης ἀμιγοῦς.

Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Ψαμμητίχου μεμονωμέναι ἐπισκέψεις Ἑλλήνων ἔγιναν, ὅπως τοὐλάχιστον μαρτυρεῖ ὁ Διόδωρος: «οἱ γὰρ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱστοροῦσιν ἐκ τῶν ἀναγραφῶν τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, παραβαλεῖν πρὸς αὐτοὺς Ὀρφέα τε καὶ Μουσαῖον καὶ Μελάμποδα καὶ Δαίδαλον. Πρὸς δὲ τούτοις Ὅμηρόν τε τὸν ποιητὴν καὶ Λυκοῦργον τὸν Σπαρτιάτην».

Ὁ διάδοχος τοῦ Ψαμμητίχου Α' *Νεχὼς Β'* ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Νικήσας δὲ ἀνέθηκε τὴν στρατιωτικήν του στολὴν εἰς τὸν ἐν Μιλήτῳ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Βραγχιδῶν, ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μισθοφόρους του Μιλησίους. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου Ψάμμιος ἦλθον εἰς Αἴγυπτον πρέσβεις τῶν Ἠλείων, ἀγγέλλοντες τὴν σύστασιν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων καὶ καλοῦντες τοὺς Αἰγυπτίους εἰς μετοχήν. Λέγεται ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἀπήντησαν ὅτι διὰ νὰ μετάσχουν ξένοι ἔχουν ἀνάγκην ἐγγυήσεως διὰ τὴν ἀμεροληψίαν τῶν ἑλλανοδικῶν, τοιαύτη δὲ ἐγγύησις εἶναι νὰ μὴ μετέχουν οἱ Ἠλεῖοι. Ὁ διάδοχος τοῦ Ψάμμιος Οὐὰχ-φ-ρα-χέτ, ὁ Ἀπρίης τοῦ Ἡροδότου, προσκληθεὶς νὰ συνδράμῃ τοὺς Λίβυας κατὰ τῶν Κυρηναίων, οἵτινες ἦσαν ἄποικοι Ἕλληνες, ἐνόμισεν ἄτοπον νὰ στείλῃ Ἕλληνας καθ' Ἑλλήνων καὶ ἔστειλεν Αἰγυπτίους, οἵτινες καὶ ἡττήθησαν. Τότε ἐξεδηλώθη σφοδρὰ ἡ ἀκοίμητος δυσαρέσκεα τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν ξένων μισθοφόρων. Ὁ Ἀπρίης ἔστειλε πρὸς κατευνασμὸν ἀξιωματικόν τινα Ἄμασιν, οἱ δὲ στασιασταὶ ἀνηγόρευσαν τοῦτον φαραώ. Μάχης δὲ γενομένης (569 π. Χ.) ἐν Μομέμφει (σημ. Μενοὺφ), ἡττήθησαν οἱ Καροῖωνες τοῦ Ἀπρίου, ὅστις καὶ ζωγρηθεὶς ἐθανατώθη. Ἀναγορευθεὶς ὁ Ἄμασις (Ἀάχμας= νέα σελήνη) υἱοθέτησε καὶ αὐτὸς τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐμπιστοσύνην. Μετῴκισεν εἰς Μέμφιν ἐν ἰδίᾳ συνοικίᾳ Καροΐωνας, ἐκ τῶν 200 χιλιάδων, οἵτινες ἀπὸ Ψαμμητίχου κατῴκουν τὰς παρὰ τὸν Πηλουσιακὸν κλάδον Δάφνας· καὶ ἐξ αὐτῶν ἐλθόντων εἰς ἐπιγαμίας πρὸς ἰθαγενεῖς ἐσχηματίσθησαν οἱ Καρομεμφῖται ἢ γενικώτερον Ἑλληνομεμφῖται. Ἐπὶ πλέον ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ναυκρατίτας τὴν ἀποδοχὴν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, τὴν ἵδρυσιν ναῶν καὶ βωμῶν τῶν θεῶν των καὶ τὴν ἐν ἑλληνικῷ τρόπῳ αὐτοδιοίκησίν των. Ἀκόμη δὲ εἰς πάντας ὅσους θὰ ἐδέχοντο νὰ παραιτηθῶσι τῆς ἑτεροδικίας ἐπέτρεψε νὰ ἐγκαταστῶσιν ὅπου δήποτε τῆς χώρας ἐπὶ ἐμπορίᾳ. Τότε ἱδρύθησαν ἀποικίαι Μιλησίων ἐν Ἀβύδῳ, Σαμίων ἐν τῇ μεγάλῃ ὀάσει καὶ ἄλλων Ἑλλήνων ἀλλαχοῦ, οἵτινες εἰσέδυον εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀντήλλασσον τὰ προϊόντα. Ὅταν δὲ ἦλθον πρέσβεις ἐκ Δελφῶν διὰ νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὰ ἐκεῖ ἐρειπωθέντα ἱερά, ὁ Ἄμασις προσέθηκεν εἰς τοὺς ἐράνους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων καὶ 1000 τάλαντα στυπτηρίας ἐξ ἰδίων. Κατόπιν ἐνυμφεύθη Ἑλληνίδα, τὴν Λαδίκην, βασιλόπαιδα Κυρηναίαν, αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὁ Καμβύσης, καταλαβὼν τὴν Αἴγυπτον ἔστειλε μετὰ τιμῆς εἰς Κυρήνην. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀναθημάτων τοῦ Ἀμάσιος πρὸς ἑλληνικοὺς θεούς. ἀναφέρομεν ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης καὶ χρυσοῦν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ εἰκόνα αὐτοῦ γραπτὴν εἰς Κυρήνην, εἰς τὸν ἐν Λίνδῳ δὲ ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἀγάλματα λίθινα δύο καὶ τὸν περίφημον θώρακα ὅστις ἦτο λινοῦς κατεσκευασμένος διὰ ζῳδίων πολλῶν ἐνυφασμένων διὰ χρυσοῦ καὶ βάμβακος. Ἑκάστη κλωστὴ αὐτοῦ καίτοι λεπτοτάτη συνέκειτο ἐκ 365 νημάτων εὐκρινῶς ὁρατῶν (Ἡροδ. Γ', 47). Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὅτι ἐσώζετο μέχρις αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ περίεργοι προσκυνηταὶ τὸν ἔφθειραν ἀποσπῶντες νήματα. Ξόανα ἑαυτοῦ ἀφιέρωσε καὶ εἰς τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τούτου ἐπεσκέφθησαν τὴν Αἴγυπτον ὁ Σόλων, ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Ἀλκαῖος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐγνώσθη ὅτι ὁ Καμβύσης ἐξεκίνησεν ἤδη κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἄμασις ἀνέμενεν αὐτὸν εἰς Πηλούσιον. Ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἀπέθανεν, ὁ δὲ στρατηγός του Φάνης ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ηὐτομόλησε διὰ πλοιαρίου. Καταδιωχθεὶς καὶ συλληφθεὶς ὑπὸ εὐνούχου τοῦ Ἀμάσιος σπεύσαντος ἐπὶ τριήρεως εἰς τὴν Κιλικίαν, κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ ἔφθασε παρὰ τῷ Καμβύσῃ, ὃν ἄριστος γνώστης τῶν στρατηγικῶν τῆς Αἰγύπτου, διεφώτισε πῶς νὰ φθάσῃ εἰς Αἴγυπτον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Ἄμασις καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ψαμμήτιχος. Τὰ δύο στρατεύματα ἦσαν ἀντιμέτωπα ἤδη παρὰ τὸ Πηλούσιον, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐπίκουροι τῶν Αἰγυπτίων συλλαβόντες τοὺς παῖδας τοῦ Φάνητος ἔσφαξαν αὐτοὺς ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πατρὸς καὶ μείξαντες τὸ αἷμα τῶν ἀθώων μετὰ οἴνου καὶ ὕδατος ἔπιον σπένδοντες κατὰ τοῦ αὐτομόλου. Ἀλλ' ἡ μάχη ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Περσῶν. Οἱ Πέρσαι ἤνοιξαν τὴν χώραν εἰς πάντας καὶ

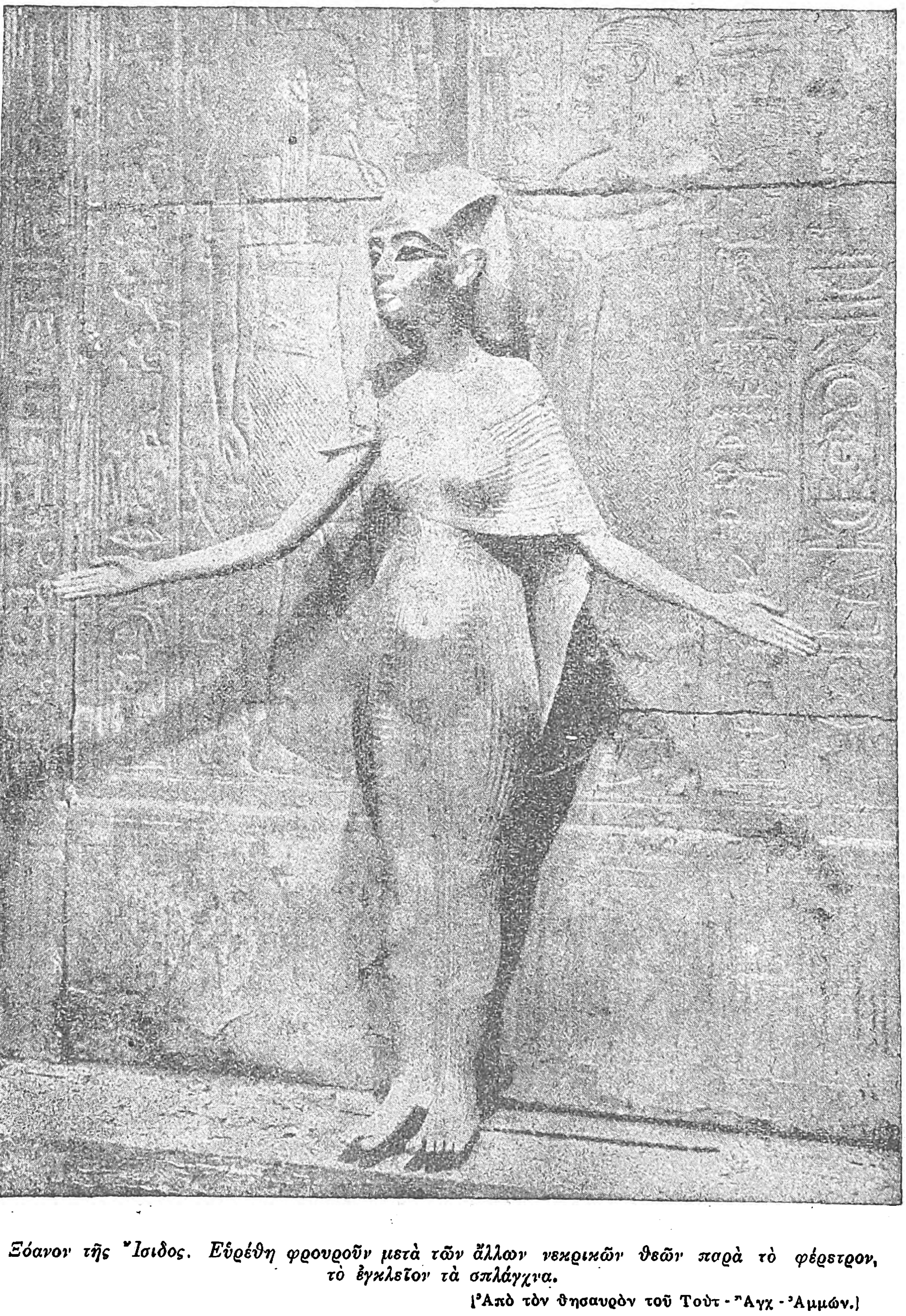

Ξόανον τῆς Ἴσιδος. Εὑρέθη φρουροῦν μετὰ τῶν ἄλλων νεκρικῶν θεῶν παρὰ τὸ φέρετρον, τὸ ἐγκλεῖον τὰ σπλάγχνα.

(Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τουτ-Ἄγχ-Ἀμμών.)

Digitized by Google

τότε ἐπεσκέφθησαν τὴν χώραν Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος, Πλάτων, Ἡρόδοτος, Οἰνοπίδης ὁ Χῖος καὶ ὁ μαθηματικὸς Εὔδοξος. Ἐπὶ Ἀρταξέρξου Α΄ τοῦ Μακρόχειρος ὁ Ἴναρος ἡγεμὼν τῆς Μαρέας, υἱὸς δὲ Ψαμμητίχου τινός, ἐπανέστη κατὰ τῶν Περσῶν (463) ἔχων συμμάχους τοὺς τοπάρχας τοῦ Δέλτα, τὸν Ἀμυρταῖον καὶ ἐπικούρους ἐξ Ἑλλάδος. Διακόσιαι ἑλληνικαὶ τριήρεις ὑπὸ τὸν Χαριτιμίδην ναυλοχοῦσαι ἐν Κύπρῳ ἀνέπλευσαν τὸν κανωπικὸν βραχίονα καταναυμαχήσαντες τὸν φοινικικὸν τῶν Περσῶν στόλον καὶ ἐν μάχῃ κατὰ τὴν Παμπρήμιδα ἐφόνευσαν τὸν σατράπην Ἀχαιμένη, ἀδελφὸν τοῦ Μ. βασιλέως. Τριάκοντα μυριάδες περσικοῦ στρατοῦ συνετρίβησαν, ἐνῷ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος κατεναυμάχει καὶ ναυτικὴν ἐπικουρίαν φοινικικήν. Οἱ νικηταὶ ἔφθασαν εἰς Μέμφιδα, ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς, τὸ «Λευκὸν τεῖχος» ἀντέστη ἐρρωμένως ὑπὸ τὸν Μεγάβαζον, ὅτε καταφθάσασα βοήθεια περσικὴ ἐξ Ἀσίας ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, οἵτινες ὠχυρώθησαν ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν Προσωπίτιδα, νησῖδα τοῦ Νείλου. Μετὰ 18 μηνῶν πολιορκίαν ὁ Μεγάβαζος ἀποστρέψας τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ περιήγαγεν εἰς ξηρὰν τὸν στόλον τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ ἐπαναστάται ἡττήθησαν κατὰ κράτος. Ὁ Ἴναρος ἀνεσκολοπίσθη καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπετράπη νὰ φύγουν διὰ τῆς Κυρήνης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ αἰῶνος οἱ τῆς Μένδητος ἡγεμόνες Παύσιρις καὶ Ἀμυρταῖος ὁ Β΄ κατώρθωσαν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν περσικὴν κατοχήν. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι ἠτείλουν ἀκαταπαύστως τὴν ἀνάκτησιν καὶ δι' αὐτὸ ὁ φαραὼ Ναϊβασυρούτ Α΄ (Νεφορίτης) ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑλλήνων. Τότε αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἁλωθῆ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν οἵτινες ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔστειλαν τὸν Ἀγησίλαον εἰς Φρυγίαν. Ὁ φαραὼ ἐνίσχυσε τοῦτον διὰ στόλου, ὅπλων, τροφῶν καὶ ἐφοδίων. Ὁ Κόνων ὅμως κατέστρεψε τὴν πολύτιμον αὐτὴν ἐπικουρίαν. Ἀνακληθέντος καὶ τοῦ Ἀγησιλάου, ὁ φαραὼ συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του εἰς Πηλούσιον.

Τῷ 393 τὸν διεδέχθη ὁ Ἄχωρις, συμμαχήσας μετὰ Εὐαγόρου τοῦ Κυπρίου, τούτου ὅμως ἡττηθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὁ Ἄχωρις ἐστρατολόγησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀποθανόντα τὸν Ἄχωριν τῷ 380 διεδέχθησαν αὐτὸν κατὰ σειρὰν οἱ Ψαμμήτιχος Δ΄, Νεφορίτης Β΄, Νεκτάναβις Α΄ ἱδρυτὴς τῆς 30ῆς καὶ τελευταίας φαραωνικῆς δυναστείας (378 π. Χ). Οὗτος ἀρχιστράτηγον προσέλαβε τὸν Ἀθηναῖον Χαβρίαν, ὅστις ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ Πηλουσιακοῦ κλάδου τὸν ὀνομαστὸν ἔκτοτε *Χαβρίου Χάρακα*, ἤτοι στρατόπεδον. Δυστυχῶς τῇ αἰτήσει Ἀρταξέρξου Β΄ τοῦ Μνήμονος ἀνεκλήθη ὁ Χαβρίας καὶ ἐστάλη ὁ Ἰφικράτης. Ἡττήθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, ἀλλ' ἡ βραδύτης τῶν Περσῶν νὰ προελάσουν ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Νεκτάναβιν νὰ ἀνοργανωθῇ καὶ ἐξώσῃ τοὺς Πέρσας. Οὕτως ἡ Αἴγυπτος ἐκέρδισεν ἀκόμη ἓν τέταρτον αἰῶνος ἀνεξαρτησίαν.

Ὁ διάδοχος τούτου Τάχως ἢ Τέως (364 π. Χ.) ἔστειλε χρήματα εἰς τὸν Ἀγησίλαον πρὸς στρατολογίαν καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἔφθασεν εἰς Αἴγυπτον μετὰ δυνάμεων. Ἐκεῖ ἔτυχεν ἐπισήμου καὶ πανδήμου ὑποδοχῆς. Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Φοινίκων ὠργανώθη ὑπὸ ἀρχιστράτηγον τὸν φαραώ, ἐνῷ ὁ Ἀθηναῖος Χαβρίας ὡρίσθη ἀρχιναύαρχος, ὁ δὲ Ἀγησίλαος, στρατηγὸς τῶν μισθοφόρων. Τοῦτο τὸν ἔθιγεν, ἀλλ' ὑπείκων εἰς τὴν ἐντολὴν τῆς πατρίδος ἐπέμεινεν. Αἴφνης ὅμως ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ φαραὼ ὁ ἀνεψιός τούτου Νεκτάναβις, καὶ ἐζήτησε νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἕλληνας. Τότε Τάχως καὶ Χαβρίας παρεκάλουν τὸν Ἀγησίλαον νὰ ἐμμείνῃ, ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε: «Σύ, ὦ Χαβρία, ἦλθες ἐδῶ αὐτεπάγγελτος, ἐγὼ ὅμως ἀπεστάλην μὲ ἐντολήν. Θὰ πράξω ὅ,τι ἡ πατρίς μοι ὁρίσῃ». Καὶ ὄντως ἐξέθηκε τὰ πράγματα εἰς τὴν Σπάρτην, ἥτις τὸν ἀφῆκε νὰ δράσῃ ὡς ἐνόμιζε συμφέρον εἰς τὴν πατρίδα. Καὶ τότε μετέστη πρὸς τὸν Νεκτάναβιν. Ὁ Ταχὼς παρῃτήθη τοῦ ἀγῶνος· ἀλλ' ἐκ Μένδητος ἄλλος ἐπανέστη κατὰ τοῦ Νεκτανάβιος. Τῇ βοηθείᾳ ὅμως τοῦ Ἀγησιλάου συνετρίβη· καὶ τότε ὁ Ἀγησίλαος ἐπαλιννόστησε μετὰ τιμῶν καὶ πολλοῦ χρυσοῦ ἐκ μέρους τοῦ εὐγνωμονοῦντος φαραώ.

Μετ' οὐ πολὺ ἐξεστράτευσεν ὁ Δαρεῖος Β΄, ὁ Ὦχος, κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ δυστυχῶς τ' ἀντιμέτωπα στρατεύματα εἶχον τὸ ἄριστον αὐτῶν ἐκ μισθοφόρων Ἑλλήνων. Ἐνίκησαν οἱ Πέρσαι καὶ ὁ Νεκτάναβις ἔφυγεν εἰς Αἰθιοπίαν. Ἡ Αἴγυπτος ἔγινε περσικὴ κτῆσις (340 π. Χ.).

Οὕτως ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον εὗρε τὴν χώραν ἀπὸ 4 αἰώνων συγχρωτισμένην στενώτατα πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἑλληνικοὺς συνοικισμοὺς μετὰ νόμων καὶ θεῶν ἑλληνικῶν. Τοιούτους συνοικισμοὺς εἴδομεν κατ' ἀρχὰς τὰ «στρατόπεδα» τῶν Καροϊώνων εἰς τὸν Πηλουσιακὸν βραχίονα, εἰς Τάφνας (Δάφνη), θέσιν καταποθεῖσαν μετὰ αἰῶνας ὑπὸ τῆς Μεντζάλας λίμνης, καὶ τῶν Μιλησίων εἰς τὸν Βολβιτινόν, πιθανῶς εἰς Τιρασὶτ (Ραχίτιον, Ρωζέττη). Ἔπειτα πληθυνθέντες καὶ ριζωθέντες, οἱ μὲν πρῶτοι μετέστησαν εἰς συνοικίαν τῆς Μέμφιδος, οἱ δὲ προελάσαντες ᾤκισαν τὴν Ναύκρατιν, καθὼς καὶ μίαν συνοικίαν εἰς τὴν Ἄβυδον. Κατόπιν ἐκτίσθησαν καθαρῶς ἑλληνικαὶ πόλεις, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Πτολεμαῒς καὶ ἡ Μεγάλη Ἑρμούπολις ἐν Θηβαΐδι, ὁ Βερενίκης ὅρμος ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς, ἡ Ἀντινοούπολις ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ κλπ.

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἐπὶ Πτολεμαίων.—Περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν συζύγων των βασιλισσῶν τῆς Αἰγύπτου θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὰς οἰκείας λέξεις. Ἐδῶ θὰ πραγματευθῶμεν τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῆς περιόδου ταύτης. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ μετ' αὐτὸν οἱ Πτολεμαῖοι πάντες προσεπάθησαν νὰ τηρήσουν ὅσον τὸ δυνατὸν τὸ αἰγυπτιακὸν καθεστὼς ἀκέραιον, προσαρμοσθέντες μάλιστα αὐτοὶ πρὸς τοῦτο. Ἡ βασιλεία ἐκράτησε τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν καὶ οἰκονομικὴν διοίκησιν, ἀλλ' ἀφῆκεν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους πλήρη ἀστικήν, κοινωνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν. Ὁ βασιλεὺς μονάρχης διώριζεν αὐτὸς τὸ *Συνέδριον τῶν φίλων*, ἤτοι συμβούλων καὶ ὑπουργῶν, οἵτινες διὰ τῶν ἰδιαιτέρων του ἑκάστος *βασιλικῶν ἐπιστολογράφων* μετέδιδε τὰς ἐντολὰς εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν, τοὺς *πραγματικούς*, ἤτοι τοὺς ἐν τοῖς πράγμασι. Οὗτοι ὑποδιῃροῦντο εἰς ἓξ τάξεις: τοὺς *συγγενεῖς*, τοὺς *ἀρχισωματοφύλακας*, τοὺς *πρώτους φίλους*, τοὺς *σωματοφύλακας*, τοὺς *φίλους* καὶ τοὺς περὶ *τὴν αὐλὴν διαδόχους*. Οἱ αὐλικοὶ εἶχον διαφόρους τίτλους καὶ πολλάκις οὐδεμίαν εἰδικὴν ἐντολήν. Αἱ ὑπηρεσίαι των ἦσαν ἀρχίατροι, ἀρχικυνηγοί, ἀρχιοινοχόοι, ἀρχιοψοποιοί, ἀρχιναύκληροι κλπ. Οἱ «πραγματικοὶ» ἦσαν στρατιωτικοί. Ἀνώτατοι τούτων ἦσαν οἱ *ἐπιστράτηγοι*, διοικοῦντες μεγάλα τμήματα τοῦ κράτους. Τοιούτους ἐξ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν τὸν *Ἀραβάρχην* (τῆς Ἀνατ. Αἰγύπτου) καὶ τὸν *Θηβάρχην*. Παρ' αὐτῷ εἷς ἐπιστολογράφος μετέδιδε τὰς διαταγὰς καὶ ἐλάμβανε τὰς ἐκθέσεις. Ὑπὸ τὸν ἐπιστράτηγον ἦσαν οἱ *στρατηγοὶ* (νομάρχαι), λαμβανόμενοι ἐκ τῶν ἀρχισωματοφυλάκων ἢ τῶν πρώτων φίλων. Οἱ ὑπὸ τούτους ὑποδιοικηταὶ ἐκαλοῦντο *ἵππαρχοι*, *ἡγεμόνες*, *φρουράρχαι* καὶ ὁ *γραμματεὺς* τοῦ στρατηγοῦ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς νομοὺς διῴκει εἷς στρατιωτικὸς καὶ εἷς πολιτικὸς ἄρχων. Παρὰ τούτους ἦτο δικαστής, *ἐπιστάτης* καλούμενος, καὶ οἱ δύο πάρεδροι, *συμπαρόντες*. Οἱ διάδικοι παρίσταντο μετὰ συνηγόρων. Ἡ ἀπόφασις ἐξεδίδετο γραπτὴ μετὰ τοῦ διασκεπτικοῦ. Μόνον ὅμως οἱ ξένοι ἐδικάζοντο πρωτοκλήτως ὑπ' αὐτῶν. Οἱ ἄλλοι ἐφεσίβαλλον, διότι οἱ μὲν στρατιωτικοὶ εἶχον τὰ πρωτόδικα στρατοδικεῖα, οἱ Ἕλληνες τὰ τῶν Ἑλληνίδων πολιτειῶν εἰς ἃς κατῴκουν, οἱ Αἰγύπτιοι ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν *λαοκριτῶν*, καὶ οἱ Ἑβραῖοι ὑπὸ τῶν αἱρετῶν των ἀρχόντων. Ἀπὸ τοῦ Φιλαδέλφου εἰσήχθη καὶ ὁ θεσμὸς τῶν περιοδευόντων δικαστηρίων διὰ τὰς κώμας, ἰδίως διὰ τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις. Ἀκυρωτικὸν ἦτο τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Συνέδριον. Ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου ἐξαρτώμενοι ἦσαν οἱ *ἐπὶ τῶν προσόδων*, οἰκονομικοὶ διοικηταί, ἔχοντες ὑπ' αὐτοὺς τοὺς *οἰκονόμους* εἰς ἑκάστην ὑποδιοίκησιν. Ἐπεμελοῦντο δὲ τῆς εἰσπράξεως φόρων, τελῶν, ἐκμισθώσεων, προστίμων, δημεύσεων κλπ., ὡς καὶ τῆς πληρωμῆς τῶν πάσης φύσεως δημοσίων ὑπαλλήλων. Ἰσχυρὸς στρατὸς ἦτο διανεμημένος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς τάξεως

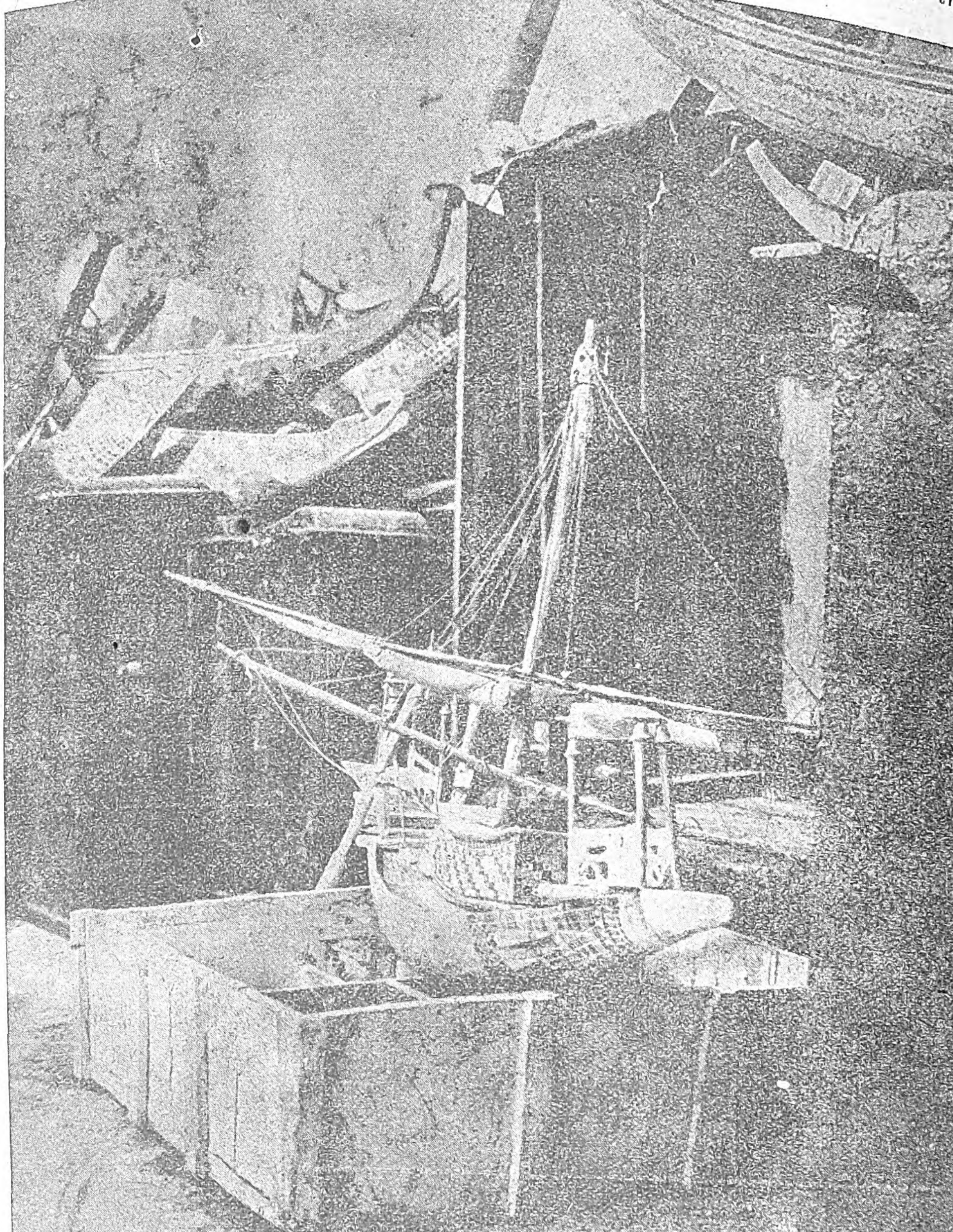

Μικρογραφία τῆς νεκροφόρου λέμβου, δι' ἧς περαιοῦται εἰς τὴν δυτικὴν ὄχθην ὁ νεκρός. Ἡ ἐπιμελής του ἐκτέλεσις διεφώτισε πολὺ τὰς περὶ φαραωνικῆς ναυπηγικῆς γνώσεις.

[Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών.]

Digitized by Google

καὶ τῆς φρουρήσεως. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰσχυρὰ δύναμις ἀπετέλει τὴν βασιλικὴν δύναμιν, καὶ στόλος τὴν ἄμυναν τῶν λιμένων της. Ἀνάλογοι δυνάμεις ἥδρευον πλησίον τῶν στρατηγῶν διὰ τὴν φρούρησιν τῆς τάξεως. Κατὰ δὲ τῶν εἰσβολῶν ἦσαν φρουραὶ εἰς Φίλας, νησῖδα νειλωτικὴν παρὰ τὴν Συήνην, ἐν Πηλουσίῳ καὶ ἐν Μαρεᾳ. Ὑπῆρχον δὲ πρὸς ἐφεδρίαν οἱ *πολιτοφύλακες*, Ἕλληνες, Ἰουδαῖοι καὶ μισθοφόροι, πάντως μὴ Αἰγύπτιοι. Ἡ ὅλη δύναμις ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀνήρχετο εἰς 200 χιλ. πεζῶν, 80 χιλ. ἱππέων, 300 πολεμικοὺς ἐλέφαντας, 2 χιλ. ἁρμάτων καὶ ὑλικὸν διὰ 300 χιλ. στρατοῦ ἐπὶ πλέον.

Ἡ ἀστικὴ ἐλευθερία ἦτο πλήρης. Οἱ Ἕλληνες ἔζων συνῳκισμένοι εἰς ἑλληνίδας πόλεις αὐτονόμους κατὰ τὰ πάτρια μεθ' αἱρετῶν ἀρχόντων. Οἱ Ἰουδαῖοι διητῶντο κατὰ τὰ πάτρια ὑπὸ *Ἐθνάρχην* μεθ' αἱρετῆς γερουσίας. Οἱ δ' Αἰγύπτιοι ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἄρχοντας τέσσαρας, τὸν *ἐξηγητὴν* πορφύραν περιβαλλόμενον καὶ ἀπολαύοντα πατρίων τιμῶν καί, ὡς ὁ δήμαρχος παρ' ἡμῖν, ἐπιμελούμενον τῶν τῇ πόλει χρησιμων, τὸν *ὑπομνηματογράφον*, τὸν *ἀρχιδικαστὴν* μετὰ τῶν *λαοκριτῶν* καὶ τοῦ *νυκτερινοῦ στρατηγοῦ*, ἤτοι ἀστυνόμου. Ἡ εὐνομία αὕτη ἐπέτρεψε τὸν συγχρωτισμὸν τῶν φυλῶν, ὥστε διεχύθη ἡ ἑλληνικὴ καὶ κατήντησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων Πτολεμαίων ἰθαγενεῖς ν' ἀνέλθωσιν εἰς ὕπατα ἀξιώματα. Τὰ ἔγγραφα ἐγράφοντο ἑλληνιστὶ καὶ τὰ ἀναγκαίως αἰγυπτιακὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικυρώνωνται ἑλληνιστὶ ἢ καὶ νὰ τὰ συνοδεύῃ μετάφρασις. Ἀλλὰ καὶ τὰ διατάγματα μετεφράζοντο εἰς τὴν αἰγυπτιακήν. Τὰ ὀνόματα καὶ αὐταὶ αἱ ἱκανότητες τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων ἐξελληνίσθησαν. Ὁ Ἄμμων ἔγινε Ζεύς, ὁ Θὼθ Ἑρμῆς, ἡ Νηῒθ Ἀθηνᾶ· καὶ αἱ πόλεις ὁμοίως, αἱ Θῆβαι ἔγιναν Διόσπολις καὶ ὁ νομὸς Διοσπολίτης, ἡ Πὶ Θὼθ Ἑρμούπολις καὶ ὁ νομὸς Ἑρμουπολίτης, ὁ Χὶμ Πᾶν καὶ ἡ πόλις Πὶ-Χὶμ ἔγινε Πανόσπολις καὶ ὁ νομὸς Πανοπολίτης. Ὁ Σάραπις ἢ χθόνιος Ἆπις ἐταυτίσθη τῷ ἐν Ἅδῃ Ὀσίριδι ἢ τῷ Διῒ Ἅδῃ, ἡ Ἶσις τῇ Δήμητρι. Ἡ μεγάλη δόξα καὶ ἡ εὐφυὴς ἀποικιακὴ πολιτικὴ τῶν Πτολεμαίων, τὴν ὁποίαν μιμοῦνται σήμερον οἱ Ἄγγλοι, ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὤθησαν τὴν ἀνεξιθρησκείαν των μέχρι τοῦ νὰ τιμῶσιν ἴσα πρὸς τοὺς ἰδικούς των καὶ τοὺς θεοὺς τῶν ἀλλοφύλων. Ὁ Μανέθων εἰργάσθη ἐντολῇ πτολεμαϊκῇ, ὅπως μεταφράσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰς ἐθνικὰς δέλτους τῶν φαραωνιτῶν, οἱ δὲ 70 νομολόγοι Ἑβραῖοι τὴν Παλ. Διαθήκην.

Διὰ τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης, προσιτῶν εἰς πάσης φυλῆς σοφούς, διέχυσαν τὰ γράμματα καὶ ἰσοπέδωσαν φυλετικῶς τὴν ἔρευναν.

Ἔπειτα τὰ δημόσια ἔργα συγκοινωνίας, καὶ ἀρδεύσεως ἐπυκνώθησαν καὶ ἐξετάθησαν πολύ. Ἡ ἀπὸ τοῦ Νείλου εἰς τὴν Ἐρυθρὰν διῶρυξ ἐκλήθη *Πτολεμαῖος ποταμός*, ὁ *κοχλίας* τοῦ Ἀρχιμήδους ηὔξησε τὴν καλλιεργήσιμον ἔκτασιν, στολίσκοι νειλωτικοὶ διηυλάκωναν τὴν χώραν μυριαχῶς. Ἐξερευνήσεις εἰς τὸ Σουδὰν προσῆγον πρώτας ὕλας. Οἱ λιμένες τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Φάρος, ἔπειτα δὲ ὁ πολεμικὸς στόλος ἐκ 1500 νηῶν καὶ 2000 μεταγωγικῶν καὶ βοηθητικῶν σκαφῶν καὶ 800 χρυσοπρύμνων θαλαμηγῶν βασιλικῶν ἐν τῷ Νείλῳ καὶ ὁ ἐμπορικὸς ἐκ χιλιάδων σιταγωγῶν, πάντων ἐξελθόντων ἀπὸ τὰ ἀλεξανδρινὰ ναυπηγεῖα, ἔδωκαν καταπληκτικὴν ἀκμὴν εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Πτολεμαίων καὶ προσεκόμισαν πλοῦτον εἰς τὴν χώραν.

Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος γενόμενος δεκτὸς ὡς ἐλευθερωτὴς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐσεβάσθη, ὡς εἴπομεν, τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ ἔθιμα τῶν ἰθαγενῶν καὶ ἀφοῦ ἀνεκηρύχθη ἐν τῇ Ὀάσει τῆς Σίβας ὡς υἱὸς τοῦ Ἄμμωνος Διὸς καὶ ἐθεμελίωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεις του. Κατὰ τὸν θάνατόν του (323) ἡ Αἴγυπτος ἐδόθη εἰς ἕνα τῶν στρατηγῶν του, *Πτολεμαῖον τὸν Λάγου*, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησεν αὐτὴν ὡς ἁπλοῦς διοικητής, ἔπειτα δὲ (305) ἐφόρεσε τὸ διάδημα καὶ ἵδρυσε τὴν ἀπ' αὐτοῦ *δυναστείαν τῶν Λαγιδῶν* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πτολεμαῖος Α'*, εἰς ὃ κατόπιν οἱ Ρόδιοι προσέθηκαν τὸν τίτλον τοῦ *Σωτῆρος*. Ὑπῆρξε βασιλεὺς μέγας καὶ εὗρε μιμητὰς ἀνταξίους του τοὺς ἀμέσους του διαδόχους *Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον*, υἱόν του, καὶ τὸν ἔγγονόν του *Πτολεμαῖον Γ' τὸν Εὐεργέτην*. Προστάται τῆς ἀρχαίας φαραωνικῆς λατρείας καὶ ὑπερασπισταὶ χώρας διαρκῶς ἀπειλουμένης, παρουσιάσθησαν ὡς οἱ φυσικοὶ κληρονόμοι τῆς ἐντολῆς τῶν φαραώ.

Ἡ συνετή των διοίκησις ἀπέδωκεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἀρχαίαν της αἴγλην καὶ εὐημερίαν, αἱ δὲ νίκαι τῶν ὅπλων των ἀπεθάρρυναν τὰς φιλοδοξίας τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου πλὴν τῶν Σελευκιδῶν, οἱ ὁποῖοι βασιλεύσαντες εἰς Συρίαν ἐπωφθαλμίων τὴν ἀφνιὰν Αἴγυπτον. Αἱ μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας σχέσεις τῶν δύο δυναστειῶν ἐξειλίχθησαν ἄλλοτε μὲν ἐχθρικαί, ἄλλοτε δὲ φιλικαί, ὥστε νὰ ἀνταλλάσσουν τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας των. Ὁ Πτολεμαῖος Σωτὴρ ἐπανέλαβε δραστηρίως τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα καὶ διετήρησε τὸ ἀρχαῖον διοικητικὸν σύστημα, ἀλλὰ μὲ προσωπικὸν ἑλληνικόν. Ἐπεράτωσε τὴν κτίσιν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῆς νησῖδος Φάρου τὸν φανοφόρον πύργον, ἤρχισε τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Βιβλιοθήκης, ἅτινα ἐπεράτωσε λαμπρῶς ὁ υἱός του καὶ κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν ἐγκέφαλον τῆς ἀνθρωπότητος ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας. Διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις του ὁ Φιλάδελφος ὤρυξε διὰ τῆς κοιλάδος Ροχανοῦ (σημ. Οὐάδι Χαμαμὰτ) ὁδὸν ἑνοῦσαν τὴν ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ Κοπτὸν μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς λιμένος Μυὸς ὅρμου (σημ. Κοσσεΐρ), ὅπου ἵδρυσε

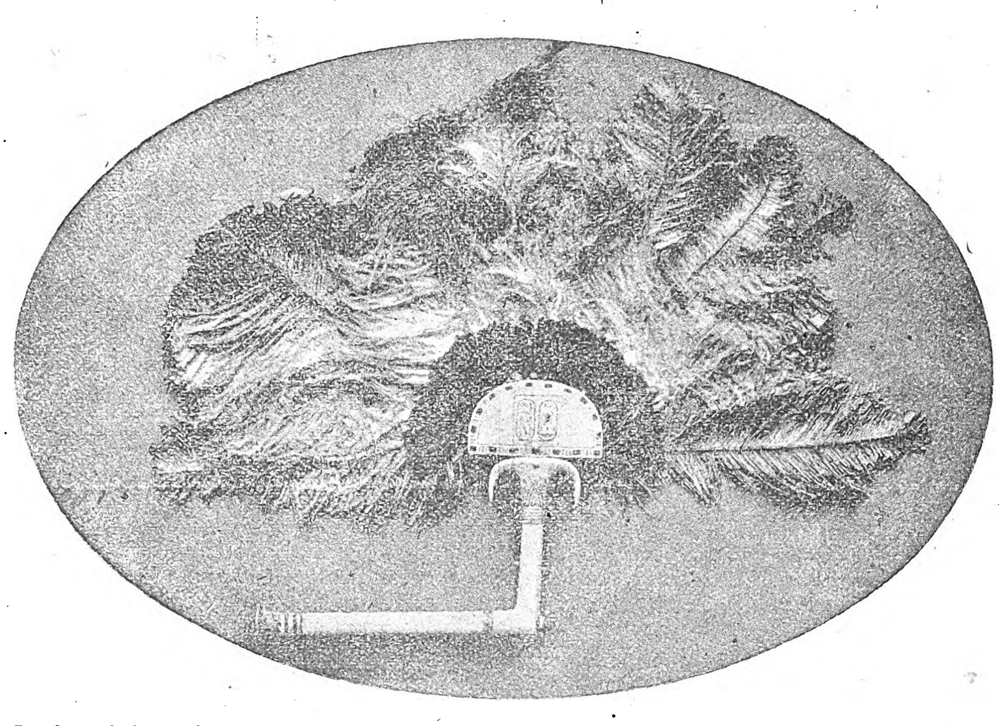

Ριπίδιον ἀπὸ πτερὰ στρουθοκαμήλου, τὰ ὁποῖα οἱ σύντροφοι τοῦ βασιλέως συνέλεξαν ἀπὸ τὰ κυνήγιά των εἰς τὴν Ἡλιούπολιν. Ἡ λαβὴ εἶναι ἐξ ἐλεφαντόδοντος μετ' ἐσφηνωμένων δακτυλίων χρυσοῦ, τὸ δὲ ἄκρον τῆς λαβῆς ἀπὸ λίθον κύανον (lapis lazuli).

Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών].

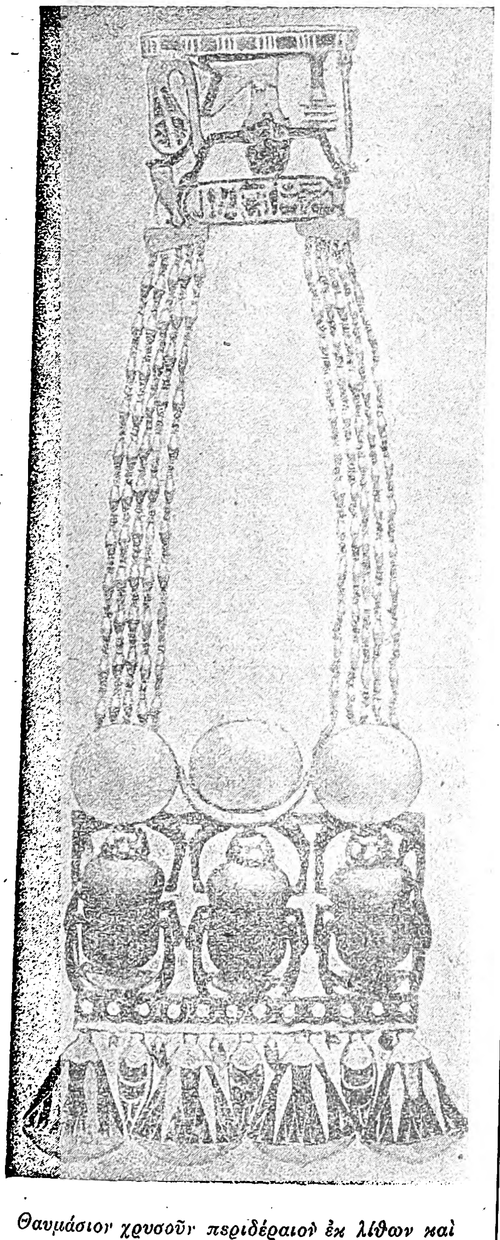

Θαυμάσιον χρυσοῦν περιδέραιον ἐκ λίθων καὶ χρωματιστῶν ὑάλων. Οἱ ἀκραῖοι σκαράβαιοι ὑποβαστάζουν τὸν ἡλιακὸν δίσκον, ὁ δὲ μεσαῖος τὸν σεληνιακόν. Κάτω ἄνθη καὶ κάλυκες λωτοῦ ἐναλλάξ.

Ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών]

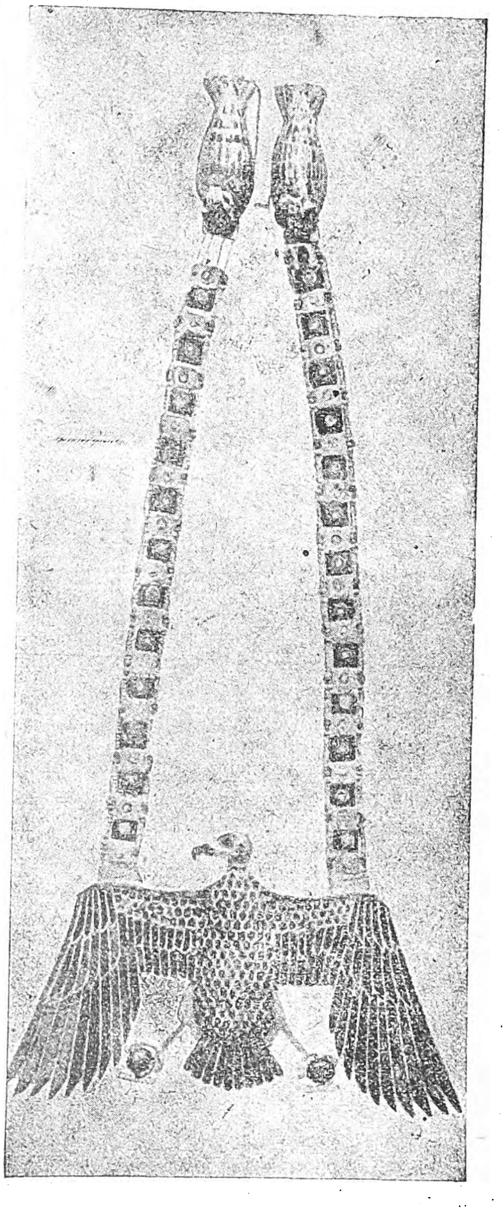

Περιδέραιον ἐκ χρωματιστῶν πολυτίμων λίθων. Τὸ ἐγκόλπιον παριστᾷ τὴν γυπόμορφον θεὰν Νεκχὲπ ἀνάλογον πρὸς τὴν Εἰλείθυιαν τῶν Ἑλλήνων.

[Ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Τοὺτ-Ἄγχ-Ἀμμών

Digitized by Google

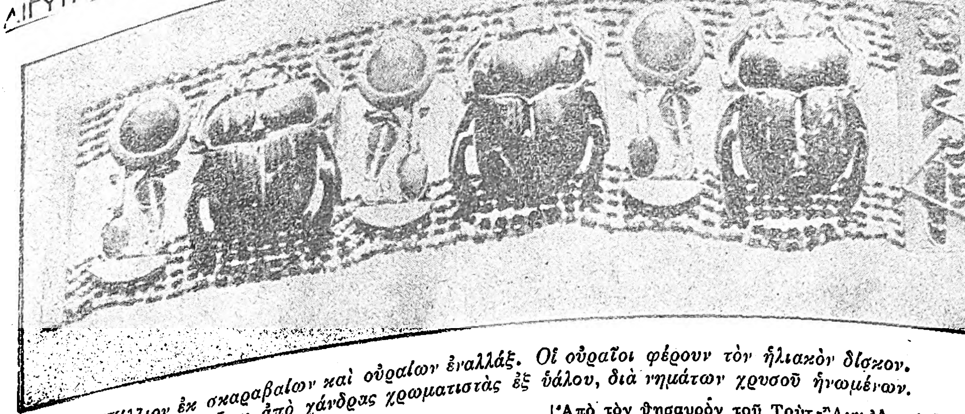

Ψέλλιον ἐκ σκαραβαίων καὶ οὐραίων ἐναλλάξ. Οἱ οὐραῖοι φέρουν τὸν ἡλιακὸν δίσκον. Τὸ πλέγμα εἶναι ἀπὸ χάνδρας χρωματιστὰς ἐξ ὑάλου, διὰ νημάτων χρυσοῦ ἡνωμένων.

[Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών].

τὴν πόλιν Βερενίκην, ἐπανώρυξε τὴν διώρυγα τοῦ
Σέτι καὶ Δαρείου κτίσας παρὰ τὰς Πικρὰς λί-
μνας τὴν Ἀρσινόην πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου καὶ
ἀδελφῆς του, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπεθέωσε, καὶ ἐπε-
ξέτεινε τὰς ἐρεύνας του πρὸς πορισμὸν πρώτης
βιομηχανησίμου ὕλης μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Αἰθιο-
πίας κτίσας τὴν πολίχνην Πτολεμαΐδα ἐπὶ θύραις.
Ἀνησυχῶν ὅμως διὰ τοὺς Σελευκίδας ἐνόμισεν ὅτι
θὰ εὕρισκε σύμμαχον ἰσχυρὸν τὴν Ρώμην, ὅπου
ἔστειλε πρεσβείαν τῷ 278, λάθος τὸ ὁποῖον ἐπλή-
ρωσεν ἀργότερον ἡ δυναστεία του, ὅταν ἡ ἁρπακτικὴ
αὐτὴ δύναμις εὗρε πρόφασιν νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργῶς εἰς
τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου. Ὁ υἱός του Πτολε-
μαῖος Γ′ δικαίως ἐκλήθη Εὐεργέτης, διότι ἐκ-
στρατεύσας κατὰ τοῦ Σελεύκου Β′ διὰ νὰ ἐκδι-
κήσῃ τὸν φόνον τῆς ἀδελφῆς του Βερενίκης ἐπε-
ξέτεινε τὰς πολεμικάς του ἐνεργείας ἐν Ἀσίᾳ καὶ
συλλέξας ὅσα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ σκεύη τῶν
Αἰγυπτίων εἶχεν ἀπαγάγει ὁ Καμβύσης ἐπανέφε-
ρεν αὐτὰ παρὰ τὸν Νεῖλον. Τῆς ἐναρέτου συζύ-
γου του ἀπηθανατίσθη τὸ ὄνομα εἰς τὸν ἀστερι-
σμὸν «κόμη τῆς Βερενίκης», ὅταν ἀφιερώσασα
τὴν κόμην της εἰς τὸν ναὸν ὑπὲρ τοῦ μακρὰν ἀγω-
νιζομένου συζύγου εἶδεν αὐτὴν κλαπεῖσαν. Ὁ Εὐ-
εργέτης ἐπέφερε μερικὴν διόρθωσιν τοῦ ἡμερο-
λογίου τὴν ὁποίαν συνεπλήρωσε κατόπιν ὁ Ι.
Καῖσαρ. Τῷ 237 ἐγκαινίασε τὸν ναὸν τοῦ Ὥρου
ἐν Ἐδφοῦ. Ἡ ἐν Ἀδούλει ἐπιγραφὴ Κοσμᾶ τοῦ
Ἰνδικοπλεύστου ἀναφέρεται εἰς αὐτόν. Ἀπέθανε
τραγικῶς τῷ 222. Ἀπὸ τοῦ *Πτολεμαίου Δ′ Φιλο-
πάτορος*, ἡ Αἴγυπτος φθίνει πολιτικῶς, ἀλλ' ἐξα-
κολουθεῖ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἀκτινοβολοῦσα τὴν
πνευματικήν της ἀκμὴν καὶ ἔχουσα πολλὴν ζω-
τικότητα χάρις εἰς τὴν διοικητικήν της ὀργάνω-
σιν. Τῷ 217 ὁ Φιλοπάτωρ ἀπώθησεν ἐπιτυχῶς
ἐπίθεσιν τοῦ Σελευκίδου Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου
ἐν Ραφίᾳ. Μεθ' ὃ ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἀνήθικόν
του βίον. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ διάδοχοί του.
Πλὴν τινων ἀναλαμπῶν, τὸ ἀνάκτορον τῶν Πτο-
λεμαίων εἶναι κέντρον ραδιουργιῶν, ἀκολασίας
καὶ ἐγκλήματος, πάντοτε ὅμως φιλόμουσον καὶ
φιλότεχνον. *Ὁ Πτολεμαῖος Ε′ Ἐπιφανὴς* στέφεται
εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Μέμφιδα (197), τῆς ὁποίας οἱ
ἱερεῖς ἐννέα ἔτη κατόπιν ψηφίζουν τὰς βασιλικὰς
τιμὰς καὶ τὸ ψήφισμα ἐπὶ πλακὸς βασάλτου τρίγλωσ-
σον ὅπερ ἀνακαλυφθὲν ἐπὶ Βοναπάρτου ἔδωκεν εἰς
τὸν Champollion τὴν κλεῖδα τῶν ἱερογλυφικῶν. Ἐξ
ἀφορμῆς νέων ἐπιθέσεων τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ρωμαῖοι
δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ 273 ζητοῦν νὰ ἐπέμβουν,
ἀλλ' οἱ δύο ἀντίπαλοι συμφιλιοῦνται καὶ ματαιώ-
νουν τὸν βέβαιον καὶ κοινὸν κίνδυνον. Ὁ Πτολε-
μαῖος νυμφεύεται τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀντιόχου
Κλεοπάτραν λαβοῦσαν προῖκα τὴν Κοίλην Συ-
ρίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Σαμάρειαν καὶ τὴν Ἰου-
δαίαν. Ἡ ἀρρενωπὴ αὕτη ἡγεμονὶς διοικεῖ τὴν
χώραν συνετῶς ὡς κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ
της *Πτολεμαίου ΣΤ′ Φιλομήτορος*, ὅστις ὅμως θα-
νούσης ἐκείνης αἰχμαλωτίζεται εἰς Πηλούσιον ὑπὸ
τοῦ Ἀντιόχου Α′ καταλαβόντος τὴν Μέμφιδα.
Οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἀνακηρύττουν βασιλέα τὸν
ἀδελφόν του *Πτολεμαῖον Ζ′ Φύσκωνα* (Εὐεργέτην
Β′). Ἐλευθεροῦται ὁ Φιλομήτωρ καὶ οἱ δύο ἀδελ-
φοὶ ἄλλοτε πολεμοῦν κατ' ἀλλήλων καὶ ἄλλοτε συμ-
βασιλεύουν, ἕως οὗ ἀποθνήσκει ὁ Φιλομήτωρ. Οὗ-
τος εἶχεν ἀρχίσει τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἐν Κὸμ
Ὄμβο ναοῦ, ὑπεδέχθη τοὺς πρόσφυγας Ἰουδαίους
διωκομένους ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Δ′ καὶ ἐπέτρεψεν
εἰς τὸν Ὠσίαν τὴν οἰκοδόμησιν ἑβραϊκοῦ ναοῦ ἐν
Λεοντοπόλει. Κατώτερος βεβαίως τῶν τριῶν πρώ-
των Πτολεμαίων ὑπῆρξεν ἀνώτερος πολὺ τῶν συγ-
χρόνων του καὶ ἰδίως τῶν ἀπογόνων του. Ὁ Φύ-
σκων βασιλεύει ἐπὶ μικρὸν μόνος. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Κυ-
ζικηνὸς Εὔδοξος (βλ. λέξιν) ἐξετέλεσε δύο πλοῦς
ἐπιτυχεῖς εἰς τὰς Ἰνδίας, ὁ ἴδιος δὲ Φύσκων ἐξε-
τέλεσεν ἀρκετὰς ἐπισκευὰς ναῶν φαραωνικῶν.
Ἔδωκε τὴν Κυρηναϊκὴν εἰς ἕνα τῶν νόθων του
τέκνων Πτολεμαῖον Ἀπίονα ὅστις τὴν ἐκληροδό-
τησεν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ βίος τοῦ Φύσκωνος
ὑπῆρξε μεστὸς φρικωδῶν ἐγκλημάτων καὶ παρά-
φρονος ἀσελγείας. Ἡ χήρα του *Κλεοπάτρα Γ′* ἐγ-
καινίασε τὴν βασιλείαν τῶν γυναικῶν τῆς δυνα-
στείας. Διὰ νὰ βασιλεύσῃ αὐτή, ὑπεκκαίει τὴν ἀν-
τιζηλίαν τῶν υἱῶν της *Πτολεμαίου Ι′ Σωτῆρος Β′
(Λαθύρου)* καὶ *Πτολεμαίου ΙΑ′ Ἀλεξάνδρου Α′* μεθ'

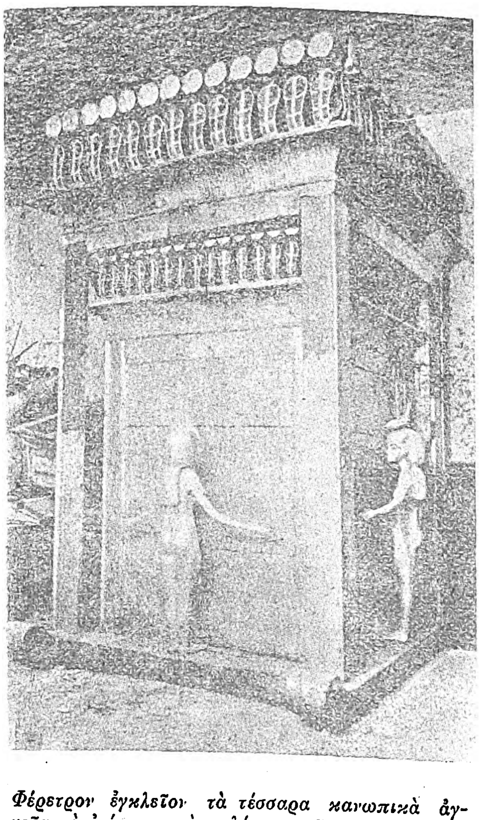

Φέρετρον ἐγκλεῖον τὰ τέσσαρα κανωπικὰ ἀγγεῖα τὰ ἐνέχοντα τὰ σπλάγχνα τῆς μούμιας. Κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς του ἀνὰ μία νεκρικὴ θεότης.

[Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών.]

ὧν διαδοχικῶς συμβασιλεύει, ἕως οὗ ἐξαφανίζονται
καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἔγκλημα. *Ὁ Πτολεμαῖος ΙΒ′
Ἀλέξανδρος Β′* συμμερίζεται τὸν θρόνον μετὰ τῆς
ἀδελφῆς του *Βερενίκης Γ′*, τὴν ὁποίαν νυμφεύεται
καὶ δολοφονεῖ, οἱ δὲ Ἀλεξανδρεῖς σφάζουν καὶ αὐ-
τόν. Ἐλλείψει διαδόχου καὶ δυνάμει διαθήκης του οἱ

Ρωμαῖοι σκέπτονται νὰ καταλάβουν τὴν χώραν. Ἀλλ'
οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἀνακηρύττουν νόθον τινὰ τοῦ
Λαθύρου *Πτολεμαῖον ΙΓ′* τὸν *Νέον Διόνυσον* ἢ *Αὐλητὴν*
ὅστις καταφθείρει τὰς δυνάμεις τῆς χώρας διὰ νὰ
ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἀποθνήσκει
οἰκτρῶς τῷ 51, ἀφοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν
λαὸν τὴν φροντίδα νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς διαδοχῆς
του. Ἐπὶ τούτου ἐπερατώθη ὁ ἐν Ἐδφοῦ ναὸς καὶ
ἤρχισεν ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ἐν Τεντύρᾳ ναοῦ.
Ἐκ τῶν τριῶν του τέκνων ἡ *Κλεοπάτρα* εἶναι ἡ πε-
ρίφημος καὶ τραγικὴ ἡγεμονὶς ἥτις ἔκλεισε τὴν δυ-
ναστείαν τῶν Λαγιδῶν ἐκ δὲ τῶν δύο υἱῶν του ὁ
πρεσβύτερος ἐδολοφόνησεν εἰς Πηλούσιον τὸν κη-
δεμόνα του Πομπήϊον ζητήσαντα παρ' αὐτοῦ ἄσυ-
λον μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις ἧττάν του. Ἡ Κλεο-
πάτρα ἐνυμφεύθη διαδοχικῶς τοὺς δύο της ἀδελ-
φούς, *Πτολεμαῖον ΙΔ* καὶ *ΙΕ′*, αἱ μετὰ τῶν ὁποίων
ἔριδες ἐδικαιολόγησαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐπέμβασιν.
Πρῶτος διαιτητὴς ἐπῆλθεν ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, τὸν
ὁποῖον κατέκτησεν ἡ θελκτικὴ καὶ μεγαλοπράγμων
Κλεοπάτρα ἀποκτήσασα ἐξ αὐτοῦ υἱὸν τὸν *Και-
σαρίωνα* ὅστις ἐλέγετο *Πτολεμαῖος ΙΣΤ′* μετὰ τὴν
δολοφονίαν Πτολεμαίου ΙΕ′ τοῦ παιδός. Τότε
(48 π. Χ.) ἐκάη ἡ βιβλιοθήκη τῶν ἀνακτόρων.
Ἔπειτα ἐπῆλθεν ὁ *Ἀντώνιος* ὅστις τόσον ὑπεδου-
λώθη εἰς τὰ θέλγητρα τῆς Κλεοπάτρας, ὥστε ἀπώ-
λεσε τὰ δικαιώματά του εἰς τὴν διανομὴν τῆς
ρωμαϊκῆς ἀρχῆς καὶ τέλος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς
Γερουσίας ἐχθρὸς τῆς Πατρίδος. Ἔδωκεν εἰς τὴν
Κλεοπάτραν τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις του καὶ ἐκόμι-
σεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν βιβλιοθήκην τῆς Περ-
γάμου. Τέλος ὁ *Ὀκτάβιος Αὔγουστος* νικήσας ἀμ-
φοτέρους εἰς τὸ Ἄκτιον ἔφθασε θριαμβευτὴς εἰς
τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅπου ηὐτοκτόνησαν ὅ τε Ἀντώ-
νιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα (30 π. Χ.) καὶ οὕτως ἔληξε
μὲν ἡ δυναστεία τῶν Πτολεμαίων, ἀνεκηρύχθη δὲ
ἡ χώρα ρωμαϊκὴ κτῆσις. Ἀλλὰ αἱ συμφοραὶ αὗται
δὲν ἔσβυσαν τὴν δᾷδα τῆς ἐπιστήμης ἐν Ἀλεξαν-
δρείᾳ ἥτις ἔμενε καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη διετέλεσεν
ἡ πρωτεύουσα τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως.

Ρωμαϊκὴ κατοχή. — Ὅταν ἔγινε ρωμαϊκὴ
ἐπαρχία ἡ Αἴγυπτος ἡ μόνη μεταλλαγὴ ἐση-
μειώθη εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀντικατά-
στασιν τῶν φρουρῶν διὰ λεγεώνων. Ἡ χώρα
ἐκηρύχθη κτῆμα τοῦ ρωμαϊκοῦ στέμματος (domi-
nium regalium) καὶ διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ *Ἐπάρχου*
(praefectus augustalis), ὅστις διοριζόμενος ὑπὸ
τοῦ καίσαρος ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱππέων πολλά-
κις ἐτιμωρεῖτο ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὰς ὑπερβασίας του.
Παρ' αὐτῷ ἤδρευεν ὁ *Δικαιοδότης* ἢ ἀρχιδικαστὴς
καὶ ὁ *Ἴδιος λόγος* ἢ *Καθολικὸς* (procurator cesaris
ἢ rationalis), ὁ ἐρευνῶν τὰ κατὰ τὰ ἀδέσποτα κτή-
ματα καὶ κατώτεροι οἱ *ἀπελεύθεροι* τοῦ καίσαρος,
cesariani, ὁ οἰκονόμος κλπ. Τρεῖς λεγεῶνες ἤ-
δρευον ἐν τῇ χώρᾳ. Μία εἰς τὸ καὶ σήμερον λε-
γόμενον Campo Cesaris ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἄλλη
εἰς τὸ τότε ἀκατοίκητον Κάϊρον, καὶ ἀκριβῶς
ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωρ-
γίου Παλαιοῦ Καΐρου, καὶ ἡ τρίτη ἀλλαχοῦ. Ἐπί-
σης σπεῖραι ἐννέα, ὧν τρεῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ
τρεῖς ἐν Συήνῃ, καὶ τρία ἱππικὰ τάγματα. Ἡ
τῶν ἰθαγενῶν διοίκησις ἔμεινεν ἡ αὐτή. Κατὰ
πάντα τἆλλα ἡ δίαιτα ἔμεινεν ἑλληνικὴ οἵα καὶ
ἐπὶ Πτολεμαίων. Ἡ Αἴγυπτος κατέστη ὁ σιτοβο-
λὼν τῆς Ρώμης. Τὰ σιταγωγὰ τῆς Ἀλεξανδρείας
ἀνεμένοντο μετ' ἀγωνίας εἰς τὴν Ὠστίαν. Μετὰ
τῶν πλοίων δὲ τούτων μετεφέροντο καὶ αἱ ἰδέαι
καὶ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης καὶ τῆς σκέψεως. Δι'
αὐτὸ οἱ πρῶτοι καίσαρες, Τιβέριος, Κλαύδιος,
Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος ἐπεσκέφθησαν καὶ περιε-
ποιήθησαν τὴν χώραν καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ
ἐνισχύσουν τὸ Μουσεῖον καὶ τοὺς σοφούς. Ηὐτύ-
χησε λοιπὸν ἡ χώρα ἐπ' αὐτῶν, ἤδη κουρασμένη
πολὺ ἀπὸ τὰς συμφορὰς τῶν τελευταίων διεφθαρ-
μένων Λαγιδῶν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν οἱ καίσαρες διε-

Δακτύλιοι ἐκ σφυρηλάτου χρυσοῦ.

[Ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών.]

Digitized by Google

φθάρησαν, ὑπέστη καὶ ἡ Αἴγυπτος δεινὰς συμφοράς. Οἱ ἔπαρχοι, ἀντάξιοι τῶν κυρίων των, ἐπίεζον τόσον τὸν λαόν, ὥστε προὐκάλουν στάσεις αἵτινες ἐπνίγοντο εἰς τὸ αἷμά των. Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶδε φρικώδεις ἡμέρας αἱματοχυσίας. Ἔπειτα ἡ ἐμφάνισις τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις ἐξελήφθη ὡς μυστικὴ πολιτικὴ ἑταιρία, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ καταργηθῇ ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως. ἥτις τόσον ἐτίμησε τοὺς Πτολεμαίους καὶ τοὺς πρώτους καίσαρας.

Ὅπως οἱ Πτολεμαῖοι, καὶ οἱ Ρωμαῖοι καίσαρες ἐνεφανίσθησαν ὡς διάδοχοι τῶν ἰθαγενῶν φαραώ. Ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων ἐχαράχθησαν τὰ ἱερογλυφικά των ὀνοματόσημα καθὼς καὶ αἱ τεθεωμέναι εἰκόνες των σύμφωνα πρὸς τοὺς φαραωνικοὺς τύπους. Πρῶτος ἔπαρχος ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς Κορνήλιος Γάλλος, ὅστις κατέστειλεν ἐπανάστασιν ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ, ὑπέταξε τοὺς Αἰθίοπας τῆς Νουβίας ἐπιβαλὼν αὐτοῖς τὸ ρωμαϊκὸν προτεκτορᾶτον καὶ ἐξετέλεσε τὴν κινδυνώδη καὶ ἀτυχῆ του ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀραβίαν· περιπεσὼν ὅμως εἰς δυσμένειαν ηὐτοκτόνησε. Τῷ 22 ὁ ἔπαρχος Γάϊος Πετρώνιος ἀποκρούει ἐπίθεσιν τῆς Κανδάκης τῶν Νουβιανῶν Αἰθιόπων, οἵτινες παρεβίασαν τὴν συνθήκην τοῦ Γάλλου. Τῷ 24 ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον ὁ Στράβων. Ἐπὶ *Αὐγούστου* ὁ ἔπαρχος Βάρβαρος ἐπιστρέφων ἐκ Φιλῶν ἀπήγαγεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἔστησεν ἐνώπιον τοῦ Καισαρείου τοὺς ἀπὸ Ἡλιουπόλεως ὀβελίσκους. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ ὁ ἐκ Ναζαρὲτ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ υἱὸς Αὐγούστου *Τιβέριος* διεδέχθη τὸν πατέρα του, ἐπιδείξας εὐμένειαν πρὸς τὴν Αἴγυπτον, διότι ἀνεκάλεσε τὸν ὕπαρχόν του ἐπειδὴ εἰσέπραξε περισσοτέρους φόρους τῶν καθωρισμένων. Ὁ διάδοχός του *Καλιγούλας* ἦτο φρενοπαθὴς (37-41 μ. Χ.). Ἐνώπιον τούτου παρουσιάσθη τῷ 40 ὁ Φίλων, «ὁ Ἰουδαῖος Πλάτων», ὡς πρεσβευτὴς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίων, ἵνα συνηγορήσῃ ὑπὲρ τούτων, διωκομένων ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Φλάκκου. Ὁ *Κλαύδιος* (41-54) κατέστειλεν ἐπανάστασιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἤρχισε τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν λατομείων πορφυρίτου λίθου ἐν Δζέμπελ Δουχὰν κληθέντων Mons Claudianus. Ἐπ' αὐτοῦ λέγεται ὅτι ἦλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος καὶ ἵδρυσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ *Νέρων* ἀναζητεῖ τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι του ἔφθασαν εἰς τὴν λίμνην Νῶ, ὅπου οὐδεὶς πρὶν ἢ κατόπιν, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, προὐχώρησεν. Ηὔξησε τὴν ἐμπορικὴν συναλλαγὴν μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἰνδιῶν, διὰ μέσου τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀπέθανε καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ τῷ προετοίμαζον λαμπρὰν ὑποδοχήν. Οὗτος ἐγκαινίασε τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων διωγμῶν τῶν χριστιανῶν. Ὁ *Βεσπασιανὸς* (67-78) ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ υἱός του *Τῖτος* ἐκπορθεῖ τῷ 70 τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ καθιστᾷ τὴν Παλαιστίνην ἐπαρχίαν ρωμαϊκήν. Ὁ ἐν Λεοντοπόλει ναὸς τοῦ Ὠνίου κλείεται καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ διασπορὰ ἔκτοτε ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ δευτέρου του υἱοῦ *Δομιτιανοῦ*, τέρατος οἷα ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Νέρων, ἐγκαθίσταται ἐν Ρώμῃ ἡ λατρεία τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος. Οἱ Ἀντωνῖνοι δεικνύουν πολὺ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Αἴγυπτον. Ὁ *Τραϊανὸς* ἀνορύττει τὴν διώρυγα τοῦ Νεχὼ καὶ Δαρείου (Amnis Trajanus) καὶ πν'γει ἀγρίως ἐπανάστασιν τῶν Ἰουδαίων ἥτις ἀρχίσασα εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν ἔληξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ *Ἀδριανὸς* ἐπισκέπτεται δὶς τὴν Αἴγυπτον, τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ εὐνοουμένου του Ἀντινόου, ὅστις πνίγεται εἰς τὸν Νεῖλον, ἐκεῖ ὅπου πρὸς τιμήν του ἔκτισε τὴν Ἀντινοούπολιν, ἣν καὶ καθιστᾷ πρωτεύουσαν τῆς χώρας, τὸ δεύτερον μετὰ τῆς αὐτοκρατείρας Σαβίνης ὁπότε ἐπεσκέφθη τοὺς κολοσσοὺς τοῦ Μέμνονος. Εἰρηνεύει τὴν χώραν καὶ ἀνακτίζει τὴν ἠρειπωμένην Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ *Μᾶρκος Αὐρήλιος* ἔρχεται εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ ν' ἀκούσῃ τοὺς ἐν τῷ Μουσείῳ σοφούς. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Βουκόλοι, λησταὶ τῶν ἑλῶν τοῦ Δέλτα, λεηλατοῦν τὸ Δέλτα καὶ ὑποτάσσει αὐτοὺς ὁ στρατηγὸς Ἀβίδιος Κάσσιος, ὅστις ἀνακηρύττεται αὐτοκράτωρ καὶ δολοφονεῖται. Δυστυχῶς καὶ ὁ σοφὸς Μᾶρκος Αὐρήλιος ἐκηλίδωσε τὴν μνήμην του κινήσας διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὅστις προσέλαβε τὸν ὀξύτατον χαρακτῆρά του ἐν Λυών. Ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία προοδεύει, ἰδίως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ ἀκριβῶς τότε ἀναφαίνονται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ αἱ μεγάλαι μορφαὶ τοῦ Κλήμεντος, Ὠριγένους, Δημητρίου κλπ., παλαίουσαι ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν γνωστικῶν Βασιλίδου, Βαλεντίνου, Καρποκράτους, οἵτινες κρίνοντες ἀνεπαρκῆ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν Γραφῶν ἐζήτουν εἰς δῆθεν ὑπερβατικήν τινα ἐπιστήμην, τὴν Γνῶσιν, τὴν κλεῖδα τοῦ μυστηρίου τῆς δημιουργίας καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξάνθησιν αὐτὴν ἠγωνίζετο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ νεοπλατωνικὴ σχολὴ ὑπὸ τοὺς Ἀμμώνιον, Σακκᾶν, Πλωτῖνον, Λογγῖνον, Πορφύριον, Ἰάμβλιχον. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης ἐξακολουθοῦν ἐν τούτοις τὴν πολιτικὴν τῶν διωγμῶν. Ὁ *Σεπτίμιος Σεβῆρος* (193—211) ἀπαγορεύει τὴν μετάστασιν εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν ἢ τὸν χριστιανισμόν. Διασχίζει τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπισκευάζει τὸν φωνήεντα κολοσσὸν τοῦ Μέμνωνος, ὅστις ἔκτοτε παύει τὸ ᾆσμα του. Ὁ φρενοπαθὴς υἱός του *Καρακάλλας* ἀνακηρύττει τοὺς Αἰγυπτίους πολίτας Ρωμαίους.

Ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἴγυπτον παραδίδει τοὺς Ἀλεξανδρεῖς εἰς σφαγὴν ἐκδικούμενος τὰς εἰρωνείας εὐγενῶν τινων ἐναντίον του. Ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀποβάλλει τὰ κοσμήματά του ἅτινα καταθέτει ἐπὶ τῆς λάρνακος. Ὁ διάδοχός του *Ἡλιογάβαλος* παρέρχεται ἐν ἀκολασίαις. Ἐπὶ *Ἀλεξάνδρου Σεβήρου* εἰρηνεύει ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἐκκλησία εὐκαιρεῖ ν' ἀναδειχθῇ, ἀλλὰ μαῦραι ἡμέραι ἐπέρχονται ἐπὶ *Δεκίου* (249—251) καὶ *Βαλεριανοῦ* (253—260), οἵτινες ἐξαπολύουν τὸν ἕβδομον καὶ ὄγδοον τῶν μεγάλων διωγμῶν. Οἱ χριστιανοὶ καταφεύγουν εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ἐγκαινιάζουν τὸν μοναχισμὸν καὶ τὸ κοινοβιακὸν σύστημα τῶν ἐρημιτῶν. Ὁ Δέκιος εἶναι ὁ τελευταῖος καῖσαρ τοῦ ὁποίου τὸ ὀνοματόσημον ἀναγινώσκεται ἐπὶ τῶν Φαραωνικῶν μνημείων. Ὁ Βαλεριανός, αἰχμάλωτος τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Σαπώρ, ἀφήνει μόνον καίσαρα τὸν υἱόν του *Γαλλιηνόν*, ὅστις ἐκδίδει τὸ πρῶτον ἐπιεικὲς διάταγμα ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν. Οἱ *Μαρκιανὸς* καὶ *Αἰμιλιανὸς* ἀνακηρύττονται αὐτοκράτορες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον σφάζονται. Τῷ 268 ἡ *Ζηνοβία* τῆς Παλμύρας εἰσβάλλει εἰς τὸ Δέλτα. Διώκεται ὑπὸ τοῦ *Πρόβου* ὅστις ἀνακηρύττεται αὐτοκράτωρ, αὐτὴ δὲ αἰχμάλωτος τοῦ *Αὐρηλιανοῦ* κοσμεῖ τὸν θρίαμβόν

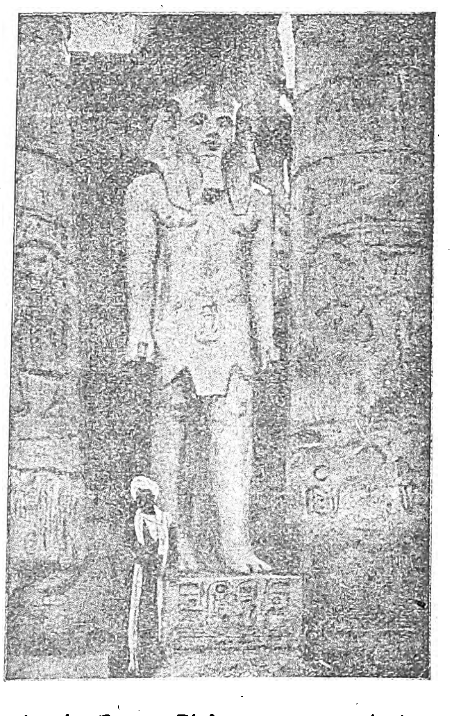

Κολοσσὸς Ραμσῆ Β' ἐν τῷ ναῷ τοῦ Λοῦξορ.

του ἐν Ρώμῃ. Τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ἐπιτρέχουν οἱ Βλέμμυες, ληστρικὴ φυλὴ τῆς Νουβίας, οἵτινες ἀπωθοῦνται πέραν τοῦ πρώτου καταρράκτου.

Ὁ *Διοκλητιανὸς* (284 — 305) καταβάλλει ἐπανάστασιν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰουδαίων, ὀργανωθεῖσαν ὑπό τινος Ἀχιλλέως, καὶ παραδίδει εἰς σφαγὴν τὴν μεγάλην ἰουδαϊκὴν συνοικίαν. Ὁ ἔπαρχος Πούβλιος στήνει τὴν κακῶς λεγομένην «στήλην τοῦ Πομπηΐου» εἰς τὸ Σαράπειον τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τιμήν του. Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐγένετο ὁ ἀγριώτερος καὶ τελευταῖος τῶν μεγάλων διωγμῶν, ὅστις τόσην φρίκην ἐνεποίησεν, ὥστε ἀκόμη οἱ Κόπται χρονολογοῦν ἀπὸ τούτου, καλοῦντες τὴν ἐποχὴν «ἐποχὴ τῶν μαρτύρων». Τέλος ἔρχεται ὁ *Μέγας Κωνσταντῖνος* ὅστις τῷ 313 ἐκδίδει τὸ διάταγμα τοῦ Μιλάνου, δι' οὗ ἀνακηρύττεται ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Εἶναι ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ. Δυστυχῶς ἀπὸ διωκομένου μεταβάλλεται εἰς διώκτην καὶ ὁ χριστιανισμὸς καταστρέφει ἐν Αἰγύπτῳ πᾶν ἔργον τέχνης καὶ πνεύματος ἐθνικοῦ μετὰ λύσσης ἀγρίας. Οἱ κίνδυνοί του δὲν εἶναι πλέον πολιτικοὶ ἀλλὰ φιλοσοφικοί.

Αἱ αἱρέσεις γεννοῦν σάλους ἀγρίους. Τούτων σοβαρωτέρα ἦτο ὁ ἀρειανισμός, ἐκραγεὶς τῷ 320 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου ὁ Ἄρειος ἦτο ἱερεύς. Κατεβλήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον. Εἰς τὰς ἔριδας ταύτας, ἐμπαθεστάτας καὶ συχνὰ ἀγαγούσας εἰς φρικώδη ἐγκλήματα, κλῆρος, μοναχοί, λαὸς καὶ πολλάκις αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἀνεμιγνύοντο. Ὁ *Ἰουλιανὸς* (361-363) ἀποπειρᾶται νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἰδωλολατρείαν καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἀνεθάρρησαν. Ἀλλ' οἱ διάδοχοί του ἐπαναλαμβάνουν τὴν χριστιανικήν των ἐντολὴν καὶ ὁ *Θεοδόσιος ὁ Μέγας* ἀνακηρύττει τὸν χριστιανισμὸν μόνην θρησκείαν τοῦ κράτους. Τότε ἐν Εὐρώπῃ ἄρχεται ἡ εἰσβολὴ τῶν βαρβάρων. Θνήσκων διανέμει τὸ κράτος του μεταξὺ τῶν δύο υἱῶν του. Ὁ *Ἀρκάδιος* μένει αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ *Ὀνόριος* αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἐν Ρώμῃ. Ἡ Αἴγυπτος ἐπιδικάζεται εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος.

Βυζαντινὴ περίοδος.—Ἐνῷ ἡ Δυτικὴ Αὐτοκρατορία, κληρονόμος ὀργάνου ἐξηντλημένου, βαίνει πρὸς τὸ τέρμα της, ἡ Ἀνατολική, ἀντλήσασα νέας δυνάμεις ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, προάγεται εἰς ἀκμὴν ἥτις διαρκεῖ χίλια ἀκόμη ἔτη, καθ' ἃ ἐπιφυλάττονται εἰς αὐτὴν πολλαὶ ἡμέραι δόξης. Ἡ ἱστορική της ἐντολὴ εἶναι διττή: ἡ παλαιὰ ἐντολὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ προφυλάττῃ τὸν πολιτισμένον κόσμον κατὰ τῶν ἀσιατῶν βαρβάρων, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὗτινος ἀμύνεται κατὰ τῶν αἱρέσεων. Ἡ Αἴγυπτος δὲν ἐθίγη ὑπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἀπὸ Βορρᾶ εἰσβολῶν, αἵτινες ὑπερβᾶσαι τὴν Μεσόγειον διεχύθησαν εἰς τὴν Λιβύαν, ἀλλ' ἐσταμάτησαν εἰς τὴν Κυρηναϊκήν. Εἰς τὸ θρησκευτικὸν ὅμως στάδιον ἐσχηματίσθη ἡ ἑστία τῶν μεγάλων ἀντιγνωμιῶν καὶ οἱ ἐπίσκοποί της ἡγέται τῆς ὀρθοδοξίας ἀγωνίζονται σχεδὸν διαρκῶς κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Τοῦ λοιποῦ οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῆς πνευματικῆς καὶ συχνὰ τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ εἶναι οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἐπίσκοποι. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἐθνικῶν ναῶν ἀρχίσασα ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Πατριάρχου Θεοφίλου, ἐξακολουθεῖ συστηματική. Παντοῦ τῆς κοιλάδος τὰ εἴδωλα γραπτὰ ἢ γλυπτὰ καταστρέφονται καὶ συντρίβονται. Ὁ ναὸς τοῦ Σαράπιδος, τελευταία ἀκρόπολις τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, συντρίβεται καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του οἰκοδομεῖται ἐκκλησία, ἡ δὲ βιβλιοθήκη του, ἡ ἀντικαταστήσασα τὴν περίφημον βιβλιοθήκην τῶν Πτολεμαίων, λεηλατεῖται. Τὸν Θεόφιλον θανόντα ἐπὶ Θεοδοσίου Β' διαδέχεται ὁ *Κύριλλος*, μεγάλη φυσιογνωμία κληρική, ὄχι ἀκηλίδωτος (413), ὅστις ἀναπτύσσει ζῆλον πυρετώδη. Καταδιώκει ἀπηνῶς τοὺς Ἰουδαίους, δεκατιζομένους καὶ ὑπὸ τῆς πανώλους, καὶ συντελεῖ εἰς τὴν δολοφονίαν τῆς Ὑπατίας, ὡραίας, ἐναρέτου καὶ σοφῆς, ἡ ὁποία ἐδίδασκε τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Κύριλλος ὀρθοῦται ἀμείλικτος ἐναντίον τῶν δύο μεγάλων αἱρέσεων τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, αἵτινες, ὅπως ὁ ἀρειανισμὸς ἀρχομένου τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐκινδύνευσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος νὰ καταποντίσουν τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Νεστόριος ἐδίδασκεν ὅτι αἱ δύο φύσεις, ἀνθρωπίνη καὶ θεία, τοῦ Ἰησοῦ παρέμενον ἐν αὐτῷ διακεκριμέναι ἀλλήλων, ἠρνεῖτο δὲ εἰς τὴν Παρθένον τὸν τίτλον τῆς Θεοτόκου, ἤτοι τὴν ἰδιότητα τῆς μητρὸς τοῦ Ἰησοῦ. Ἐξορισθεὶς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἀκμίν. Ὁ νεστοριανισμὸς ὅμως ὑφίσταται ἀκόμη ἐν Χαλδαίᾳ.

Τοὐναντίον ὁ Εὐτυχὴς ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν μόνον φύσιν. τὴν θείαν, ἥτις ἀπερρόφησε τὴν ἀνθρωπίνην, ἤτοι ἐδογμάτισε τὸν μονοφυσιτισμόν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου (444) ἐθριάμβευσεν εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον χάρις εἰς τὸν Πατριάρχην Διόσκορον καὶ ἐγένετο τὸ ἐπίσημον δόγμα τῶν Κοπτῶν. Πράγματι οἱ ἰθαγενεῖς χριστιανοὶ ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Αἰγύπτου ἐπέμειναν μονοφυσῖται. Ἐπὶ *Ἰουστινιανοῦ* (527-565), νομοθέτου καὶ διοικητοῦ ἐξαιρέτου, ὅστις διὰ τῶν στρατηγῶν του Βελισαρίου καὶ Ναρσῆ ἀνασυνέστησε τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἡ Αἴγυπτος καταντᾷ ἁπλοῦν ἐξάρτημα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος τῆς Ἀνατολῆς ὅστις ἑδρεύει ἐν Βυζαντίῳ. Ὁ κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ ἀγὼν συμπληροῦται. Ὁ ναὸς τῶν Φιλῶν, ὕστατος ἐν ἐνεργείᾳ ναὸς τῆς εἰδωλολατρείας, χάριν κυρίως τῶν νουβιακῶν λαῶν, καὶ πᾶσαι αἱ σχολαὶ τοῦ ἐθνισμοῦ κλείονται καὶ ἐπὶ ἕνα ἀκόμη αἰῶνα ἡ ἱστορία τῆς χώρας εἶναι διαρκὴς πάλη τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Οἱ ἰθαγενεῖς λέγονται *ἰακωβῖται*, ὡς ὀπαδοὶ τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβ, ὅστις ἀνεζωπύρησε τὸν μονοφυσιτισμόν. Οἱ δὲ Ἕλληνες καὶ ἐν γένει οἱ προσκείμενοι πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἐν Βυζαντίῳ λέγονται *μελχῖται*, ἤτοι βασιλικοί. Ἡ κοιλὰς τοῦ Νείλου ἐκχριστιανίζεται οὕτως ἢ ἄλλως ἐντελῶς καὶ μετὰ μίαν παρένθετον δεκαετῆ κατοχὴν περσικὴν ὑπὸ Χοσρόου τοῦ Β' (619-629), τὸν ὁποῖον ἐκδιώκουν τὰ ὅπλα τοῦ *Ἡρακλείου*, ἐμφανίζεται ἀπροσδόκητος ἐχθρός, τὸ ἀραβικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἰσλαμισμοῦ, τῆς νεοπαγοῦς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ, ἀναλαμβάνει νὰ ὑποτάξῃ τὸν κόσμον.

Ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἐπεδικάσθη ἐπαρχία τοῦ Ἀνατ. Ρωμαϊκοῦ κράτους, οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ὅροι τοῦ βίου της ἦσαν πολὺ διάφοροι ἢ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων. Ἐσωτερικῶς ὁ *ἔπαρχος* δὲν εἶχε πλέον τὸ κῦρος ἑνὸς Πτολεμαίου αὐτοκράτορος. Ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις εἶχε ταπεινώσει τὸ πολιτικὸν κῦρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἡ δὲ ραγδαία πρόοδος τοῦ χριστιανισμοῦ ἔφερεν ἀντιμέτωπον τὴν χριστιανικὴν πολιτικὴν ἀρχὴν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῶν ἰθαγενῶν. Ἐξω-

Digitized by Google

τερικῶς περιεβάλλετο ἀπὸ ἐπαρχίας τοῦ αὐτοῦ κράτους καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τῶν πολεμικῶν δυνάμεων κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ὅσας διέθετον οἱ Πτολεμαῖοι. Ἡ χώρα διηρέθη εἰς 8 ἐπαρχίας. Τὴν τῆς *Αἰγύπτου πρώτης* μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τὴν τῆς *Αἰγύπτου δευτέρας* ἀνατ. τῆς πρώτης. Τὴν τῆς *Αὐγουσταμνίκης πρώτης* περατουμένης εἰς τὸν βραχίονα τῆς Δαμιέττης. Τὴν τῆς *Αὐγουσταμνίκης δευτέρας* νοτίως ταύτης, τὴν τῆς *Ἀρκαδίας* ἔτι νοτιώτερον μέχρι Μέμφιδος. Τὴν τῆς *Θηβαΐδος τῆς ἔγγιστα* ἀπὸ ταύτης μέχρι πέραν τῆς Μίνιας. Τὴν τῆς *Θηβαΐδος δευτέρας* ἐκεῖθεν μέχρις Ἐδφοῦ καὶ τὴν τῆς *Θηβαΐδος τῆς ἄνω* μέχρις Ἀσουάν. Στρατιωτικῶς αἱ δύο πρῶται ἀπετέλεσαν μίαν περιφέρειαν, αἱ δύο κατόπιν ἄλλην, ἡ Ἀρκαδία τρίτην καὶ αἱ Θηβαΐδες τετάρτην. Ἑκάστη ὑπήκουεν εἰς ἕνα *δοῦκα*, ὧν ἀρχιστράτηγος ἦτο ὁ τοῦ θέματος τῆς Ἀνατολῆς (Μ. Ἀσίας). Εἰς σχετικὸν σημείωμα τοῦ ὑποστρατήγου Ν. Καλομενοπούλου βλέπομεν ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς χώρας, ὅπως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, λόγῳ τῆς φυσικῆς της διαπλάσεως, θωρακισμένης πρὸς Β. ἀπὸ τῶν ἑλῶν καὶ Ἀν. καὶ Δυτ. ἀπὸ τῶν ἐρήμων, εἶχε νὰ προασπίσῃ τρία μέτωπα. Τὸ ΒΑ κατὰ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ, τὸ ΒΔ. πρὸς τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ τὸ κατὰ τὴν Συήνην πρὸς τὴν Νουβίαν. Ἀλλ' ἐπὶ βυζαντινῶν καὶ τὰ τρία δὲν εἶχον πλέον ν' ἀποκρούσουν παρὰ ἐπιδρομὰς ἐρημονόμων ληστῶν. Πρὸς Ν. οἱ Βλέμμυες καὶ οἱ Νουβιανοὶ οἵτινες, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πέπι Α' ἀνυπότακτοι, οὐδέποτε ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς των. Ἠπείλουν τὴν ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον κράτος τῆς Μερόης ἔθηκε πέρας εἰς αὐτάς. Τὸ ΒΔ μέτωπον εἶχέ τινα ὀχυρὰ Δ. τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἐπιδρομὴ ἐκεῖθεν ἀναγκαίως θὰ ἐσταμάτα εἰς τὴν Μαρεώτιδα. Κίνδυνος ὑπῆρχε μόνον κατὰ τὸ ΒΑ μέτωπον ἕνεκα τῶν Περσῶν. Δι' αὐτὸ εἰς τὸν μωσαϊκὸν χάρτην τῆς Μαδήβας (βλ. λ.) βλέπομεν πλῆθος μικρῶν ὀχυρῶν. Πλὴν τούτων ὅμως, τὰ Ρινοκόρουρα (ἐλ Ἀρὶς) καὶ τὸ Κλύσμα (Σουὲζ) ἦσαν σοβαρῶς ὠχυρωμένα, ἔπειτα δὲ συστηματικὴ ὀχύρωσις ἐξετείνετο ἀπὸ Πηλουσίου εἰς Μέμφιδα κατὰ μῆκος τοῦ βραχίονος τῆς Δαμιέττης, τὸ λεγόμενον «λίμιτον Αὐγουσταμνίκης». Ὅταν ἐνεφανίσθη ὁ Ἄμρ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἂν μὴ ἡ ἄμυνα ἦτο ἐντελῶς χαλαρωμένη, ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς ἐχθρικώτατος πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἀρχὴν καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐν γήρατι καὶ ἀπογοητεύσει δὲν ἠμέλει τελείως τὴν ἄμυναν, ἀληθινὰ ὢν πλέον ἓν ὄρθιον πτῶμα.

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
(640—1926 μ. Χ.)

ΑΡΑΒΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ. Τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ ἐπὶ Πτολεμαίου ἡ Αὐλὴ ἥδρευεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. ἐπὶ Βυζαντινῶν τὴν ἀρχὴν ἐξήσκουν εἷς πολιτικὸς καὶ εἷς στρατιωτικὸς διοικητής, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν τούτων διοικητικῶν περιόδων ἐμεσολάβησεν ἡ ρωμαϊκή, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐκδηλωθῇ ζωηροτέρα ἡ φυλετικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ ἰθαγενοῦς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἐπὶ Πτολεμαίων ὄχι μόνον ἡ ἐπιβολὴ ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων ἦτο, ἀπὸ ἀποικιακῆς ἀπόψεως, σοφή. Τοὐναντίον ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις καὶ κατόπιν ἡ βυζαντινὴ ἐχαλάρωσαν τὴν ἐπιβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὅταν δὲ ὁ χριστιανισμὸς ἐπεκράτησεν, ἐδημιουργήθη ἡ δύναμις τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ κλήρου, ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ὄχλου προερχομένων καὶ ἀνεπιδέκτων διοικητικῆς ἀποικιακῆς ἀντιλήψεως. Κακομετεχειρίσθησαν τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ τὰ μίση ἐνετάθησαν εἰς μέγαν βαθμόν. Τὸ ἴδιον συνέβη εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Οἱ ἰθαγενεῖς ἐπεκαλέσθησαν τοὺς ἐμφανισθέντας Ἄραβας ὡς σωτῆρας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε πεῖραν τῶν ἐκ τοῦ μίσους τούτου συμφορῶν. Τοὺς Πέρσας εἶχον ὑποστηρίξει οἱ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Ἀραβίᾳ μονοθεληταὶ καὶ μονοφυσῖται. Δι' αὐτό, θανόντος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γεωργίου, διώρισε διάδοχόν του τὸν μονοθελητὴν Κῦρον (630), ἐπίσκοπον τῆς ἐν Κολχίδι Φάσιδος. Ὁ Κῦρος ἐπέτυχεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς ἰακωβίτας (Κόπτας) πρὸς τοὺς μελχίτας (Ἕλληνας) καὶ συνεκοινώνησαν οὗτοι ἐν τῷ Καισαρείῳ, κατόπιν Συνόδου τοπικῆς (Ἰουν. 633). Δυστυχῶς δὲν ἔπεισε δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, τὸν Σωφρόνιον (κατόπιν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων, ὅστις καὶ παρέδωκε τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸν Ὀμὰρ) καὶ τὸν Βενιαμίν, Κόπτην Πατριάχην, ὅστις ἀδιάλλακτος μισέλλην μᾶλλον ἢ μονοφυσίτης κατέφυγεν εἰς Θηβαΐδα καὶ ἐκεῖθεν ἀντέπραττεν. Ὁ Κῦρος ἐπέτυχεν ἀκόμη νὰ σταματήσῃ τὸν Ἄμρ ἐπερχόμενον, ὑποσχεθεὶς αὐτῷ ἐτήσιον φόρον τῆς Αἰγύπτου ἀλλ' ὁ διοικητὴς Μανουὴλ ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς ἐν Μέμφιδι φρουρᾶς Μακουκᾶς εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Παλαιστίνης Ὀμὰρ ἐλ Χαττὰπ καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Κόπτης Πατριάρχης Βενιαμίν. Δι' αὐτὸ ὅταν αὐτὸς ἀπέστειλε τὸν στρατηγόν του Ἄμρ Ἔμπν ἐλ Ἄας εἰς κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, οἱ Κόπται ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτήν. Εἶχε φθάσει εἰς ἐλ Ἀρὶς ὁ Ἄμρ ὅταν ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ καλίφου ἐκ Μεδίνης λέγουσαν «ἂν μὲν εὑρίσκεσαι ἐπὶ αἰγυπτιακῆς γῆς βάδισε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἂν δ' εἰσῆλθες εἰς τὴν Παλαιστίνην βάδισε πρὸς τὴν Συρίαν». Τὸ συμβούλιον τοῦ στρατηγοῦ ἀπεφάνθη ὅτι τὸ ἐλ Ἀρὶς εἶναι αἰγυπτιακὸν καὶ οὕτω κατεδικάσθη ἡ Αἴγυπτος. Ἔκτοτε τὸ ἐλ Ἀρὶς θεωρεῖται ἐξ ἱερᾶς ἀποφάσεως σύνορον Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὸν μωσαϊκὸν χάρτην τῆς Μαδήβας τὰ Ρινοκόρουρα ἀναγράφονται «σύνορον Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης».

Ὅταν ὁ Κῦρος εἶδε τὸν Ἄμρ εἰσελαύνοντα εἰς Αἴγυπτον, ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν πάλιν τὸν φόρον καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς πριγκιπίσσης Εὐδοκίας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλείου, εἰς τὸν Ὀμάρ, ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος Μαριανὸς ἀπέρριψε τὴν συμβουλὴν καὶ ἐβάδισε πρὸς βοήθειαν τῆς πολιορκουμένης ἤδη Μέμφιδος. Τότε ὁ φρούραρχος ταύτης Μακουκᾶς ἢ Μοκαύκης παρέδωκε τὴν φρουρὰν καὶ ἐξώμοσε διὰ ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ Μαριανὸς ἡττήθη εἰς τρεῖς μάχας καὶ ὑπεχώρησε πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Μόνον μικρὸν σῶμα Ἑλλήνων συγκεντρωθὲν εἰς τὴν Ρόδαν κατὰ τὴν συνθήκην ἡτοιμάζετο νὰ καταπλεύσῃ διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁπότε τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ 640 ἐσφάγη μέχρις ἑνός. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν προσέφυγον ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ ἑλληνόφρονες, ὥστε ἡ πόλις ἔγινε «ναστὴ κατοίκων». Ἀλλὰ κειμένη μεταξὺ τῆς Μαρεώτιδος καὶ τῆς θαλάσσης ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ ἐπ' ἄπειρον. Δυστυχῶς οὐδεμία βοήθεια ἤρχετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Κῦρος ἐκλήθη εἰς Βυζάντιον ν' ἀπολογηθῇ. Γνωσθέντος ὅμως ὅτι ἤρχισεν ἡ πολιορκία τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐστάλη πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου νὰ διαπραγματευθῇ τὴν πληρωμὴν φόρου. Ἀλλ' ὁ Ἄμρ, βλέπων τὴν ἀδράνειαν τοῦ στόλου καὶ ὅτι ἀντὶ ἐνισχύσεως ἐστάλησαν ἐκ Βυζαντίου προτάσεις, ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἅλωσιν. Ὅταν ὁ Ἄμρ ἐξεκίνει ἀπὸ τὴν Μέμφιδα, παρετηρήθη ὅτι ζεῦγος περιστερῶν εἶχον πήξει τὴν φωλεάν των εἰς τὴν κορυφὴν τῆς σκηνῆς του καὶ ὅτι τὰ μικρά των ἐπέκειτο νὰ ἐκκολαφθῶσι. Διέταξε λοιπὸν ν' ἀφήσουν τὴν σκηνὴν μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του. Τὸ ἀσήμαντον αὐτὸ γεγονὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκεῖ ἵδρυσιν τῆς πρωτευούσης τῆς Ἀραβικῆς Αἰγύπτου. Ἐπὶ μῆνας ἐξηκολούθει ἡ πολιορκία τῆς Ἀλεξανδρείας, διότι οἱ ἐρημονόμοι πολιορκηταὶ ἀντίκρυσαν τείχη καὶ μηχανὰς τῶν ὁποίων δὲν εἶχον ἀκόμη ἰδέαν καὶ τὸ ἔδαφος ἦτο πολὺ στενόχωρον δι' αὐτούς. Εἰς μίαν ἔφοδον τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ὁ Ἄμρ αὐτοπροσώπως ᾐχμαλωτίσθη. Ἐσώθη ὅμως διὰ τοῦ ἑξῆς στρατηγήματος. Ὁ ἔπαρχος ἐκάλεσεν ἐνώπιόν του τοὺς ἐκ τῆς περιβολῆς των φαινομένους ὡς βαθμούχους διὰ νὰ τοὺς ἀνακρίνῃ. Πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἄμρ. Τότε εἷς τῶν ἀκολούθων του τὸν ἐρράπισεν εἰπὼν μετ' ὀργῆς: «Ἀφοῦ ἐγὼ εἶμαι παρών, σὺ πῶς τολμᾷς ν' ἀνοίγῃς τὸ στόμα;» Οὕτως ὁ μὲν ραπίσας ἐξελήφθη ὡς ἀνώτατος ἀρχηγός, ὁ δὲ ραπισθεὶς ἐστάλη μετ' ἄλλων τινῶν ὡς πρέσβυς εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ἐλευθερωθεὶς ὁ Ἄμρ ὠργάνωσε τὴν πολιορκίαν καλύτερον καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ 14 μηνῶν ἀγῶνας κατώρθωσε τὴν παράδοσιν ὑπὸ καλοὺς ὅρους, ἀφοῦ ἔχασεν 23 χιλιάδας ἀνδρῶν.

Οἱ Ἕλληνες μαθόντες τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἐκ τούτου σύγχυσιν ἐν Βυζαντίῳ ἐσυνθηκολόγησαν καὶ παραλαβόντες ὅ,τι ἠδύναντο ἐπέβησαν τῶν πλοίων των καὶ ἀπεχώρησαν εἰς Βυζάντιον. Ὁ Ἄμρ εἰσῆλθε νικητὴς τὴν 22αν Δεκεμβρίου 640 μ. Χ., ἡμέραν Παρασκευὴν καὶ ἐξετέλεσε τὸ προσκύνημα τῆς μεσημβρίας εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Γυμνασίου. Καίτοι δὲ ἡ πόλις εἶχε πολὺ ἐκπέσει ἀπὸ τῆς παλαιᾶς της ἀκμῆς, ὅμως ὁ Ἄμρ κατάπληκτος διὰ τὸν πλοῦτόν της ἔγραφε ἐνθουσιώδη περιγραφὴν πρὸς τὸν Ὀμάρ: «Δὲν ἠμπορῶ νὰ σοῦ περιγράψω τὰ πλούτη της. Περιέχει 4000 λουτρῶνας καὶ 12000 λαχανοπώλας, 4000 Ἰουδαίους πληρώνοντας φόρον, 4000 μουσικοὺς καὶ παλαιστάς».

Ὁ Κῦρος δὲν ἠκολούθησε τοὺς φεύγοντας, ἀλλὰ παρέμεινεν ἵνα προστατεύσῃ τὸ ποίμνιόν του. Καὶ πράγματι ὁ Ἄμρ πλὴν τῆς βιβλιοθήκης, τὴν ὁποίαν λέγεται, ἀλλὰ δὲν βεβαιώνεται, ὅτι ἐπυρπόλησε, δὲν ἔβλαψε τὴν πόλιν, οὔτε ἐκακοποίησε τοὺς κατοίκους. Ἀλλὰ ὁ φεύγων στόλος ἀφρόνως ἀνέκαμψε πρὸς ἐπίθεσιν. Καὶ ἀπέτυχε μέν, ὡς ἦτο φυσικόν, παρώξυνεν ὅμως τὸν νικητήν, ὅστις ἐπείσθη ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐχθροὶ καὶ μόνον ἐπὶ τῶν Κοπτῶν δύναται νὰ ὑπολογίζῃ. Δι' ὃ καὶ ἐκάλεσε τὸν Πατριάρχην των Βενιαμίν, ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἔγγραφον ἀσφαλείας.

Ὁ Ἄμρ ἀφήσας φρουρὰν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μέμφιδα. Πέριξ τῆς σκηνῆς του ἔπηξαν κατ' ἀρχὰς προχείρους καλύβας οἱ ἀξιωματικοί, ἔπειτα οἱ προὔχοντες ἔκτισαν στερεωτέρας οἰκίας καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ πόλις *Φοστάτ* (στρατόπεδον), ἧς τὰ ἐρείπια σώζονται νοτίως τοῦ σημερινοῦ Παλαιοῦ Καΐρου (Μάσρ ἐλ Ἀττκα). Ὁ Ἄμρ ὡς πρῶτον ἰδικόν του οἰκοδόμημα ἔκτισε τὸ φερώνυμόν του τζαμίον, σωζόμενον ἀκόμη ἐν ἐρειπίοις, ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν Μέκκᾳ τέμενος, καὶ ὤρυξε διώρυγα μεταξὺ Φοστὰτ καὶ Κολζοὺμ (Ἐρυθρᾶς) διὰ τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ Φοστὰτ καὶ Ἀραβίας, τὴν περίφημον Χαλὶγκ Ἐμὶρ ἐλ Μουμενὲν (διῶρυξ τοῦ πρίγκιπος τῶν πιστῶν). Ἡ διῶρυξ αὕτη μόλις τῷ 1900 ἐπεχωματώθη. Χωρὶς νὰ διακόψῃ ποσῶς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ νέου κράτους ὁ Ἄμρ ἐξεστράτευσε πρὸς τὴν Κυρηναϊκήν, τὴν ὁποίαν κατέκτησε. Μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὴν δολοφονίαν τοῦ καλίφου Ὀμὰρ (3 Νοεμ. 644). Ὁ διάδοχος τούτου διώρισεν ἀντικαταστάτην τοῦ Ἄμρ τὸν ὁμογάλακτον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἄβδ Ἀλλὰχ Ἔμπν Σαΐτ.

Τότε στόλος ἰσχυρὸς ἐξεπέμφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Κώνσταντος Β' (645 μ. Χ.) πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ ἐν αὐτῇ Ἕλληνες καθὼς εἶδον μακρόθεν τὸν ἑλληνικὸν στόλον ἔδραξαν τὰ ὅπλα καὶ ἐδίωξαν τοὺς Ἄραβας. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐν Μέμφιδι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Αἰγύπτου Κόπται καὶ φοβούμενοι τὰς ἀντεκδικήσεις ἔπεμψαν ἱκετηρίαν πρὸς τὸν καλίφην αἰτοῦντες τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐπάνοδον τοῦ Ἄμρ. Ἐπανελθόντα τοῦτον ὑπεδέχθησαν μετὰ μεγίστων δειγμάτων χαρᾶς οἱ πρόκριτοι Κόπται μὲ ἐπὶ κεφαλῆς των τὸν Μακουκᾶν. Συγκεντρώσας τὸν στρατόν του ὁ Ἄμρ καὶ αὐξήσας αὐτὸν πολὺ διὰ κοπτικῶν ταγμάτων, ἐπολιόρκησε διὰ δευτέραν φορὰν τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀντίστασις τῶν πολιορκουμένων ἦτο ἐρρωμένη, ὡρκίσθη νὰ καταστρέψῃ τὰ τείχη ἂν ἁλώσῃ τὴν πόλιν. Καὶ τοῦτο πράγματι ἔπραξεν. Εἰς ἐπίμετρον ἐξεδίωξε τοὺς Ἕλληνας, μετέτρεψε τὰς ἐκκλησίας εἰς τζαμία καὶ μετῴκισεν ἐκεῖ Μουσουλμάνους. Οὕτως ἡ μεγαλώνυμος ἑλληνικὴ μητρόπολις μετεβλήθη εἰς κωμόπολιν μουσουλμανικήν. Καὶ ὁ Πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων Πέτρος διετάχθη ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Βυζάντιον.

Ὁ νέος ἔπαρχος Ἄβδ Ἀλλὰχ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Μαυριτανίας τὴν ὁποίαν προσήρτησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐλεηλάτησε τὰς ἀκτὰς τῆς Ἱσπανίας. Κατόπιν ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ τοπάρχου τῆς Συρίας ἐδῄωσε τὴν Κύπρον ἀπαγαγὼν χιλιάδας τινὰς δούλων καὶ ἐπιβαλὼν ἐτήσιον φόρον 7 χιλ. δηναρίων.

Ἡ κατόπιν ἐκστρατεία του εἰς Νουβίαν ἀπέτυχε. Μετά τινα ἔτη ἐξερράγη εἰς Κούφαν τοῦ Εὐφράτου ἐπανάστασις κατὰ τοῦ καλίφου Ὀσμὰν καὶ ἐπειδὴ ἔσχεν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἄβδ Ἀλλὰχ μετέβη εἰς Μεδίναν διὰ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ καλίφου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ ἐπαναστάται εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπιστρέφοντα δὲ τὸν Ἄβδ Ἀλλὰχ ἀπώθησαν κατὰ τὴν Ἀσκάλωνα ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Οἱ ἐπαναστάται βαδίσαντες κατὰ τῆς Μεδίνας ἐπέτυχαν τὰ αἰτήματά των καὶ τότε διωρίσθη διοικητὴς Αἰγύπτου Μωχαμμέτ τις. Οὗτος ἐρχόμενος νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν του συνήντησε καθ' ὁδὸν Ἄραβα ἀγγελιαφόρον φέροντα ἐπιστολὴν τοῦ καλίφου πρὸς τὸν Ἄβδ Ἀλλάχ, οὗτινος ἠγνοεῖτο ἀκόμη ἐν Μεδίνᾳ ὁ θάνατος, δι' ἧς τὸν διέτασσε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Μωχαμμὲτ ὡς ἐχθρόν. Ἡ ἐπιστολὴ δὲν ἦτο πλαστή, ἀλλὰ μία τελεία (νοκτὰς) κακῶς τεθειμένη μετέβαλε τὴν λέξιν «ὑποδεχθῆτε» εἰς «φονεύσατε». ὁ Μωχαμμὲτ ὀργισθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Μεδίναν, ἐπολιόρκησε τὸν καλίφην καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν ὀγδοηκοντούτην (655). Ὁ νέος καλίφης Ἀλῆς Ἔμπν Ἀμποῦ Τάλεμπ, γαμβρὸς τοῦ προφήτου, εἶχε πολλοὺς ἀντιπάλους, τούτων δὲ ὁρμητικώτατος ἦτο ὁ Μοαούγια, διοικητὴς τῆς Συρίας. Ὁ διορισμὸς τοῦ Μωχαμμέτ, φονέως τοῦ γηραιοῦ καλίφου, εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξηρέθεσε τὰ πνεύματα. Ὁ Μοαούγια δὲ ἐβάδισε κατὰ τῆς Μεδίνας.

Μεθ' αἱματηρὰς μάχας διηρέθη τὸ κράτος, καὶ ὁ μὲν Τάλεμπ ἔμεινε καλίφης Ἀραβίας καὶ Αἰγύπτου, ὁ δὲ Μοαούγια τῆς Συρίας. Ἀλλ' ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη, ἐφονεύθη ὁ Τάλεμπ, τελευταῖος τῶν «νομίμων καλιφῶν», καὶ τῷ 661 ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ ἀπεράντου κράτους ὁ Μοαούγια Ἔμπν Ἀμποῦ Σοφιάν, ὅστις δὲν ἐξελέγη, ἀλλ' ἐπεβλήθη καὶ κατέστησε κληρονομικὴν τὴν καλιφείαν. Ἡ δυναστεία αὐτὴ τῶν Ὀμνυαδῶν διήρκεσεν 91 ἔτη. Τὴν σπουδαιοτέραν τῶν κτήσεών του, τὴν Αἴγυπτον, ἐνεπιστεύθη καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἄμρ ἐλ Ἄας καὶ ἀπεσύρθη εἰς Κούφαν. Ἀλλ' ὁ Ἄμρ ἀπέθανε τῷ 663. Τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ καλίφου Ἄτβαχ, τοῦτον μετὰ ἓν ἔτος ὁ Ἀκαμπα καὶ τοῦτον ἀνακληθέντα ὁ Μοζεϋλεμά, ἀξιόλογος διοικητής, παραμείνας μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ καλίφου. Τῷ 667 ἔστειλε στρατὸν εἰς τὰς λιβυκὰς ἀκτὰς καὶ ἔκτισε τὸ Κερουὰν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Κυρήνης.

Διοικητὴς Αἰγύπτου διωρίσθη κατόπιν ὁ Σαΐτ ἐλ Ἄξδη ὅστις διῴκησεν ἐν εἰρήνῃ, ἂν καὶ ὁ ἄλλος ἰσλαμικὸς κόσμος κατεταράσσετο δεινῶς διὰ τὰς περὶ τὴν καλιφείαν ἔριδας. Ἡ Μεδίνα ἀπετεφρώθη ὑπὸ τοῦ ἀναξίου καλίφου Γιαζήδ, μετὰ δὲ ἓν ἔτος κατεσκάφη καὶ ἡ Μέκκα. Εὐτυχῶς ὁ

Digitized by Google

φαῦλος καὶ ἀσεβὴς Γιαζὴδ ἀπέθανε τῷ 684 καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱός του Μοαούγια Ἔμπν Γιαζὴδ βασιλεύσας ἡμέρας τινὰς καὶ ἀποθανὼν ἄτεκνος.

Μετὰ βραχεῖαν μεσοβασιλείαν ἀνεκηρύχθη καλίφης *Ἄβδ Ἀλλὰχ Ἔμπν Ζομπεῖρ*, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ἡ Ἀραβία καὶ μέρος τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἐν Συρίᾳ ἀνεκήρυξαν συγγενῆ τῶν Ὀμνυαδῶν τὸν Μαραουὰν Ἔμπν Χάκεμ. Ὁ Ἄβδ Ἀλλὰχ ἔστειλε στρατεύματα κατὰ τούτου, ὅστις ὅμως ἐνίκησε παρὰ τὴν Δαμασκόν. Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκίνησε κατὰ τῆς Αἰγύπτου στρατοπεδεύσας εἰς Ἄϊν ἐλ Σάμς (Ἡλιούπολιν). Ὁ διοικητὴς Ἄβδ ἐλ Ραχμὰν Ἔμπν Ἄταμπα ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ Φοστὰτ καὶ ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀλλὰ σῶμα τοῦ Μαραουὰν παρακάμψαν τὸν ἐχθρὸν κατέλαβε τὸ Φοστὰτ καὶ ὁ Ἄταμπα ἔφυγεν εἰς Ἄνω Αἴγυπτον. Ὁ Μαραουὰν εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς Φοστὰτ (694) καταλαβὼν τὸν θησαυρὸν καὶ διορίσας διοικητὴν τὸν υἱόν του Ἀζίζ, ὅστις διῴκησε δικαίως καὶ φιλανθρώπως ἐπὶ ἔτη μακρά. Ἀλλ' ὁ πατήρ του ἀπέθανε μετὰ ἓν ἔτος. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μαραουάν, Ἄβδ Ἐλ Μελὲκ Ἔμπν Μαραουάν, ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του καλίφου, ὃν ἐπὶ τέλους ἐφόνευσεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν καλιφικὴν αὐτὴν ἔριδα μεταξὺ Δαμασκοῦ καὶ Μέκκας. Ἡ Αἴγυπτος ὅμως ἔζησεν ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὰ 21 ἔτη τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀζίζ, ὅστις ἀπέθανεν εἰς Φοστὰτ τῷ 705.

Τὸν διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ καλίφου Ἄβδ Ἀλλὰχ ἐπί τινας μῆνας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἔγινεν ἡ πρώτη ἀραβικὴ κατάληψις τῆς Σικελίας, καθ' ἣν ἡ νῆσος παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον καὶ ἐπὶ τούτου ἐκόπη καὶ τὸ πρῶτον μουσουλμανικὸν νόμισμα, διότι ἕως τότε μετεχειρίζοντο χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἑλλην. καὶ περσικά.

Καλίφης ἀνεδείχθη ὁ *Ἐλ Οὐάλυτ Ἔυπν Ἄβδ ἐλ Μελὲκ* ὑφ' ὃν ηὐτύχησε τὸ Ἰσλάμ. Διεξήγαγε νικηφόρους πολέμους ἐν Περσίᾳ, Ἰνδίαις καὶ Ἀνατολίᾳ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, κατέλαβε δὲ διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Ἀμποῦ Ὄμμυαχ τὴν Κρήτην καὶ διὰ τοῦ διασήμου Ταρὶκ τὴν νότιον Ἱσπανίαν (711). Κατὰ τὴν καλιφείαν ταύτην τρεῖς διαδοχικῶς διῴκησαν τὴν Αἴγυπτον ἐν εἰρήνῃ. Ὁ νέος καλίφης Σουλεϊμὰν ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀμποῦ Ἀγιοὺπ κατέλαβε τὴν Γεωργίαν, τὸν Καύκασον καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Κων)πόλεως. Διώρισε διοικητὴν Καΐρου τὸν Ἀσσαμᾶ Ἔμπν Γιαζήτ, ὅστις ὑπερέβη πάντας εἰς τὴν ὠμότητα καὶ τὴν ἀπληστίαν. Ἄπειρα εἶναι τὰ ἀνέκδοτα τῶν ἁρπακτικῶν του μεθόδων. Μεταξὺ ἄλλων ὑπεχρέωσε τοὺς κληρικοὺς Κόπτας καὶ Μουσουλμάνους νὰ πληρώνουν ἐτήσιον φόρον, εἰς ἀπόδειξιν δὲ ἐπέβαλλε νὰ δέχωνται καὶ νὰ φοροῦν δακτύλιον χάλκινον, ἐφ' οὗ ἦτο ἀναγεγραμμένη ἡ ἡμερομηνία καὶ τὸ ποσὸν τῆς ἐξοφλήσεως. Τῶν μὴ ἐν τάξει ἐκόπτετο ἀπηνῶς ἡ δεξιά. Δι' ἕκαστον ἀνάπλουν καὶ κατάπλουν τοῦ Νείλου ἐπέβαλε δέκα δηνάρια. Διηγοῦνται ὅτι μία ἰθαγενὴς χήρα κατήρχετο τὸν Νεῖλον ἐντὸς πλοιαρίου μετὰ τοῦ μόνου της υἱοῦ. Εἶχε πληρώσει τὸν διάπλουν ὅτε ὁ υἱός της κύψας νὰ πίῃ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἡρπάγη ὑπὸ κροκοδείλου, ἔχων ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόδειξιν τῆς πληρωμῆς. Ἐν τούτοις συνελήφθη κατωτέρω που ἡ μήτηρ καὶ ἐξηναγκάσθη νὰ πληρώσῃ καὶ πάλιν ὑποθηκεύσασα τὸ πλοιάριον, μόνην της περιουσίαν. Ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἑτοίμη ὅτε ἀπέθανεν ὁ σουλτάνος (777). Ἐπὶ τούτου ἐκτίσθη εἰς τὴν νοτίαν ἄκραν τῆς Ρόδας τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον νειλόμετρον (μεκία). Εὐτυχῶς ὁ νέος σουλτᾶνος εἰσήκουσε τὰ παράπονα τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀντικατέστησε τὸν κακὸν Ἀσσαμᾶν διὰ τοῦ δικαίου Ἀγιούπ. Οὗτος κατόπιν ἀνακρίσεων συλλαβὼν τὸν Ἀσσαμᾶν ἔθηκε βαρὺν κρίκον εἰς τὸν λαιμόν του καὶ πέδας ξυλίνας. Οὕτω βασανιζόμενος ἀπέθανε πρὸ τῆς ἐκτελέσεώς του.

Τὸν σουλτᾶνον Ἀζὶζ ἀποθανόντα (720) διεδέχθη ὁ *Γιαζὴτ Β'*. Οὗτος διώρισε διοικητὴν Αἰγύπτου τὸν Βάσερ ἐλ Σαφουὰν ἐλ Κέλμπη, ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀφρικήν, διώρισε τὸν ἀδελφόν του Χεντάτα. Ὅταν δὲ οὗτος ἀνεκλήθη, τὸν ἀντικατέστησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ καλίφου Μωχαμμὲτ Ἔμπν Ἄβδ ἐλ Μελὲκ ὅστις κατεδίωξεν ἀγρίως τοὺς χριστιανοὺς καὶ κατέστρεψε τὰς ἐκκλησίας των. Ἀποθανόντος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ σουλτάνου ἀνεκλήθη καὶ αὐτός. Τὸν σουλτᾶνον διεδέχθη ὁ Ἐσάμ, ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀμποῦ λ' Οὐαλὺτ (724), βασιλεύσας 19 ἔτη. Ἐπ' αὐτοῦ διῴκησαν τὴν Αἴγυπτον ἑπτὰ διαδοχικῶς πασάδες· τούτων ὁ Οὐάλυ Ἔμπν Ριφὰχ ἐκυβέρνησεν αὐτὴν ἐπὶ 9 ἔτη. Ἕτερος δέ, ὁ Χεντάτα Ἔμπν Σαφουὰν ἐλ Κέλμπη, καὶ ἄλλοτε διοικήσας ἐπὶ Γιαζὴτ ἀπεδείχθη ὠμὸς καὶ ἅρπαξ, παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τοῦ κυρίου του. Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου τούτου ἠχμαλωτίσθη ὁ Κωνσταντῖνος Κοπρώνυμος (731). Τῷ 743 ἀνηγορεύθη σουλτᾶνος ὁ ἐλ Οὐαλὺτ Β', φαῦλος καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἡγεμών. Καὶ ὁ πασᾶς ὃν διώρισεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπεδείχθη ἀντάξιος τοῦ κυρίου του. Εὐτυχῶς ἡ γενικὴ κατὰ τοῦ σουλτάνου ἐπανάστασις ἐπέφερε τὸ φόνον τούτου (744) καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν νέος καλίφας Γιαζὴτ Ἔμπν ἐλ Οὐαλὺτ ἀπέθανεν ἐκ πανώλους ἐντὸς τοῦ ἔτους. Ἡ Μικρὰ Ἀσία ὁλόκληρος γίνεται τὸ θέατρον αἱματηροτάτων διενέξεων διὰ τὴν καλιφείαν. Ὁ καλίφης Μαραουὰν νικηθεὶς κατέφυγεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ ἀντίζηλός του *Ἀμποῦ λ' Ἀμπᾶς* ἐν Κούφᾳ ἔμεινε κύριος τῆς καταστάσεως, ἱδρύσας τὴν δυναστείαν τῶν *Ἀββασιδῶν*. Συνήθροισε τοὺς ἐγγὺς καὶ μακρὰν συγγενεῖς τῆς ἐκπεσούσης δυναστείας τῶν Ὀμνυαδῶν, ὀγδοήκοντα περίπου ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία, ἅτινα κατέσφαξε διὰ νὰ μὴ ἔχῃ ἀνταπαιτητήν. Εἷς μόνος διέφυγε τὴν σφαγὴν ὁ Ἄβδ ἐλ Ραχμάν, ὅστις καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Ὁ πρόσφυξ καλίφης Μαραουὰν ἐδολοφονήθη εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, διαταγῇ τοῦ Ἀμποῦ λ' Ἀμπᾶς. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Αἴγυπτος ἔσχε πέντε διοικητὰς ἀναξίους λόγου.

Ὁ Ἀμπᾶς διώρισε διοικητὴν Αἰγύπτου τὸν ἐκ πατρὸς θεῖόν του Σάλεχ Ἔμπν Ἀλῆ, ὅστις ἔστειλεν ἀντιπρόσωπόν του τὸν Ἀλαοὺν Ἄβδ ἐλ Μελὲκ Ἔμπν Γιαζήτ. Ὁ ἀλ Μανσοὺρ διεδέχθη εἰς τὴν καλιφείαν τὸν Ἀμπᾶς τῷ 754 μ. Χ. Καχύποπτος ὅμως διῴκησε τὴν Αἴγυπτον δι' ἓξ διαδοχικῶν διοικητῶν, εἰς οὓς ἔδωκε τὸν τίτλον Ἐμὶρ Μάσρ (πρίγκιψ Αἰγύπτου). Αὐτὸς ἐγκατέστησε τὴν ἕδραν τῶν Ἀββασιδῶν καλιφῶν εἰς Βαγδάτην τὴν ὁποίαν ἔκτισεν ἐγγὺς τῆς Παλαιᾶς Βαβυλῶνος. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ πεῖνα ἐκ τῆς διαρκοῦς λῃστείας τῶν διοικητῶν ἔφθασεν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε οἱ κάτοικοι κατήντησαν νὰ τρέφωνται ἀπὸ σκύλους καὶ ἀνθρώπινα ἀκόμη πτώματα. Γενικὴ ἐξέγερσις ἦτο ἑτοίμη, ὅτε ἀπέθανεν ὁ καλίφης μεταβαίνων νὰ προσκυνήσῃ εἰς τὴν Μέκκαν (775).

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του *Μωχαμμὲτ ἐλ Μάγδη* ἔδειξε τὸν αὐτὸν καχύποπτον χαρακτῆρα. Ἐντὸς τῶν δέκα ἐτῶν καθ' ἃ ἐβασίλευσε διώρισε δέκα διοικητὰς διαδοχικῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀποθανόντα τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Μούσα ἐλ Χάντη, βασιλεύσας 14 μῆνας. Τοῦτον διεδέχθη ὁ περιώνυμος Χαροὺν ἐλ Ρασὶδ (786). Τοῦτον καταγαγόντα ἐπανειλημμένας νίκας κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ἀναγορεύσει δεύτερόν του διάδοχον ὁ Μωχαμμὲτ ἐλ Μάγδη. Καὶ κατὰ τὰ 23 ἔτη τῆς βασιλείας τούτου 30 διοικηταὶ ἐκυβέρνησαν τὴν Αἴγυπτον. Πάντως ὅμως διῴκησε τὸ κράτος του μετὰ δικαιοσύνης αὐστηροτάτης καὶ ἀγαθότητος πραγματικῆς, ἐπεκτείνας αὐτὸ εἰς βάρος τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι ὀνομαστὴ ἡ πρεσβεία τὴν ὁποίαν ἔστειλεν εἰς τὸν Καρλομάγνον, διότι ἐθαυμάσθη τότε ἐν Εὐρώπῃ ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐλ Ρασίδ. Ἐπίσης εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπαινεῖται ἡ ἄκρα φιλομουσία καὶ φιλοτεχνία του. Ἀπέθανεν εἰς Τοὺς τῷ 809, βασιλεύσας 23 ἔτη. Τὸν διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱός του, ἐνῷ εἰς τὸν πρωτότοκον ἀφῆκεν ὁ πατὴρ ἄλλας τιμὰς καὶ ἀγαθά. Ἀλλ' ἐπῆλθον ἔριδες μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ βασιλεύοντος, καὶ κατόπιν πολλῶν σπαραγμῶν ἐβασίλευσεν ὁ πρωτότοκος *Μαϊμούν*. Ἡ Αἴγυπτος πρώτη εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τούτου.

Ὁ Μαϊμοὺν ἠναγκάσθη ν' ἀγωνισθῇ διὰ νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν καλιφείαν, διότι οἱ ἐν Περσίᾳ ἀπόγονοι τοῦ γαμβροῦ τοῦ Προφήτου, Ἀλῆ Ἔμπν Ἀμποῦ Τάλεμπ, διεξεδίκουν τὴν καλιφείαν. Ὁ Μαϊμοὺν ἀδεξίως συνήνεσεν. Ἐκ τούτου δυσηρεστήθησαν οἱ Ἀββασίδαι καὶ ἐπῆλθε στάσις, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ Μαϊμοὺν ἐστερήθη ἐπὶ μικρὸν τῆς ἀρχῆς. Τὴν ἀνέκτησε τῷ 819. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀπέθανεν ἐν Φοστὰτ τοῦ Καΐρου ὁ ἰμάμης ἐλ Σάφεϊ, ἱδρυτὴς τῆς μιᾶς τῶν τεσσάρων ὀρθοδόξων μουσουλμανικῶν σχολῶν. Καὶ σήμερον οἱ Σαφεῖται εἶναι πολλοὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Τῷ 832 ὁ Μαϊμοὺν ἦλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ καθυποτάξῃ φυλάς τινας καὶ ἰδίως τοὺς Βιμαΐτας, τῶν ὁποίων τὰς ἐπιδρομὰς δὲν ἐστάθησαν ἱκανοὶ νὰ τιμωρήσουν οἱ διοικηταί. Καταλιπὼν τὴν Αἴγυπτον ἀπέθανεν εἰς Κιλικίαν τῷ 833. Ὁ Μαϊμοὺν ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ ὁ ἴδιος διεκρίθη ὡς λόγιος καὶ εὐγενὴς τῶν τεχνῶν λάτρις. Τὸν διεδέχθη ὁ νεώτερος ἀδελφός του ἐλ Μοετάσσεμ, ἐστερημένος ὅλων τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλὰ θαυμασίως προικισμένος σωματικῶς. Μὲ ἡράκλειον διάπλασιν ἠγάπα τὰ ὅπλα καὶ τοὺς πολέμους. Κατήρτισε σῶμα ἐξ ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν, ἰδίως Τουρκομάνων, οἵτινες κατὰ μικρὸν κατέλαβον τὰ ἀξιώματα. Εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ Τουλοῦν ἀνῆκεν εἰς φυλὴν τοῦ Τουρκεστὰν εἰς τὰς ὀρδὰς τοῦ Τογκοὺζ Γκούρ. Αἰχμαλωτισθεὶς ἔγινε δοῦλος τοῦ ἐμίρου τῆς Βουχάρας, ὅστις τὸν ἔστειλε δῶρον εἰς τὸν Μαϊμούν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Τουλοῦν εἶναι ὁ κατόπιν ὀνομαστὸς *Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλούν*, ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Τουλουνιτῶν. Ὁ Μοετάσσεμ πρῶτος εἰσήγαγε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Ἰλλὰχ) εἰς τὸν τίτλον του, τοῦτο δὲ ἐμιμήθησαν πάντες σχεδὸν οἱ κατόπιν διάδοχοί του.

Ὁ διάδοχός του *Χαροῦν Ἀμποῦ Δζιαφφὰρ* ἀντικατέστησεν ὅλους τοὺς διοικητάς· τὸν τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐπρόφθασε ν' ἀνακαλέσῃ, διότι οὗτος ἀπέθανεν ἐν Φοστὰτ (843) καὶ ἀντικατεστάθη ὑπό τινος ἀρμενικῆς καταγωγῆς, τοῦ Ἀλῆ Ἔμπν Γιαχία ἐλ Ἀρμένη. Τοῦτον μετὰ ἓν ἔτος διεδέχθη ὁ Ὑσσα Ἔμπν Μανσούρ.

Τὸν Δζιαφφὰρ διεδέχθη ὁ υἱός του *ἐλ Μουταουακὲς Ἀλὰ Ἀλλὰχ* ὅστις διώρισε διοικητὰς Αἰγύπτου διαδοχικῶς τοὺς τρεῖς του υἱούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διένειμε τὸ ἀπέραντον κράτος του ζῶν. Ἀλλ' ὁ ἐν Αἰγύπτῳ υἱός του Μουντάσσερ ἐδολοφόνησε τὸν πατέρα, διὰ νὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ κράτους του μόνος (861). Τὸ ἔτος ἐκεῖνο κατεστράφη ἐκ σεισμοῦ τὸ ἐν Φοστὰτ νειλομέτρον καὶ ἀνεκτίσθη σωζόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα Μεκίας Ἐλ Γκενὶτ (νέον νειλόμετρον). Ὁ πατροκτόνος ἐβίασε τοὺς ἀδελφοὺς νὰ ὑπογράψουν παραίτησιν τῶν ἐκ τῆς πατρικῆς διαθήκης δικαιωμάτων των. Ἀλλ' αἱ τύψεις ὤθησαν αὐτὸν εἰς τὴν μέθην καὶ ἀπέθανε τραγικῶς. Ἄραψ χρονογράφος διηγεῖται ὅτι κλινήρης καὶ ἐν νευρικῇ ταραχῇ διέταξε νὰ τοῦ φέρουν τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἀνακτόρου. Μεταξὺ τῶν ἀπείρων τιμαλφῶν, ὧν πλεῖστα ἦσαν ἀμυθήτου ἀξίας ἢ τέχνης ἐξαιρέτου, ὑπῆρχε καὶ τάπης περσικὸς παριστῶν ὡραῖον ἱππέα μετὰ ἐπιγραφῆς κάτωθεν. Ὁ καλίφης ἐζήτησε νὰ τοῦ ἑρμηνεύσουν τὴν ἐπιγραφήν. Ἦλθεν ὁ διερμηνεὺς καὶ μόλις ἀνέγνωσεν αὐτὴν ἔγινε κατακίτρινος. Ἀλλ' ὁ καλίφης ἐπέμενεν ἀπειλῶν. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ τὴν μεταφράσῃ: «Εἶμαι ὁ Συρόης, υἱὸς

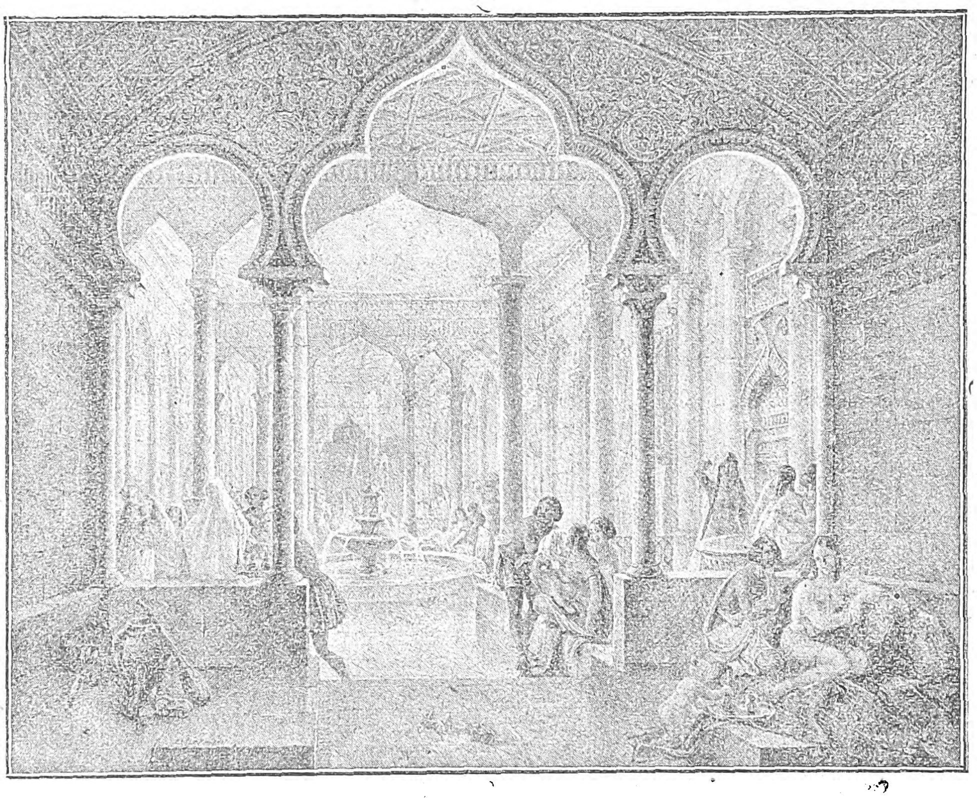

Λουτρὸν γυναικῶν εἰς σουλτανικὸν ἀρχοντικὸν μέγαρον ἐν Καΐρῳ.

Digitized by Google

τοῦ Χοσρόου. Ἐδολοφόνησα τὸν πατέρα μου, ἀλλ' οὔτε ἓξ μῆνας ἀπήλαυσα τοῦ καρποῦ τοῦ ἐγκλήματός μου». Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Μουντάσσερ περιῆλθεν εἰς παραλήρημα καὶ ἀπέθανε μέσῳ τρομερῶν συσπασμῶν καὶ παρακρούσεων.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἐξάδελφός του *Ἀχμὲτ* χάρις εἰς τὴν ὑποστήριξιν μερίδος τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, τὴν ὁποίαν εἴδομεν ὅτι εἶχε καταρτίσει ὁ Μοετασσὲμ ἐκ Τουρκομάνων καὶ Μογγόλων εὐσώμων, ἀλλ' ἄλλη τούτων μερὶς τὸν ἐξεθρόνισε μετὰ τέσσαρα περίπου ἔτη καὶ ἀνεκήρυξε τὸν πρεσβύτερον τῶν φυλακισθέντων υἱῶν τοῦ Μοσταῒν μπ' Ἰλλὰχ ὅστις ἐξώρισε τὸν Ἀχμὲτ διατάξας τὴν καθ' ὁδὸν δολοφονίαν του. Οἱ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ἀχμὲτ ριφθέντες εἰς τὰς φυλακὰς ἀδελφοὶ τοῦ καλίφου ἀπεφυλακίσθησαν καὶ ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον ὁ πρεσβύτερος ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐλ Μοετὰζ μπ' Ἰλλάχ, ὅστις ἔπαυσε τὸν διοικητὴν τῆς Αἰγύπτου, διορίσας τὸν Μοζαχὲμ Ἔμπν Χαχάν, Τουρκομάνον, συντελέσαντα πολὺ εἰς τὸν ἐνθρονισμόν του Τοῦτον θανόντα μετὰ διετίαν διεδέχθη ὁ υἱός του Ἀχμέτ, παυθεὶς ἐντὸς τοῦ ἔτους, καὶ διωρίσθη ὁ ἐλ Βαχβάκ, εἷς τῶν κυριωτέρων ὁπλαρχηγῶν. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνέβαινε κἄτι ἀξιοσημείωτον διὰ τὰ ἀποτελέσματά του: οἱ εὐνοούμενοι τῶν καλιφῶν ἠγόραζον τὴν θέσιν τοῦ διοικητοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ δὲν μετέβαινον ἐκεῖ. Ἔμενον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ καλίφου διορίζοντες ἀντικαταστάτην των εἰς διαφόρους πόλεις, Φοστάτ, Ἀλεξάνδρειαν, Δαμιέττην. Οὗτοι, ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, ἤριζον διανεμηθέντες τὴν χώραν.

Τότε ἀνεφάνη ὁ *Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλούν*, υἱὸς τοῦ Τουλούν, ὃν εἴδομεν ἀνωτέρω. Παιδευθεὶς ἐπιμελῶς καὶ ἐκ φύσεως εὐθὺς καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος, οὐδὲν εἶχε τῶν λυπηρῶν χαρακτηριστικῶν τῆς φυλῆς του. Ἐτιμᾶτο γενικῶς καὶ ἠγαπᾶτο πολὺ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν. Οἱ Τουρκομάνοι, Τάρταροι καὶ Μογγόλοι σκλάβοι, τοὺς ὁποίους ὁ καλίφης Μοετεσσὲμ κατήρτισεν εἰς φρουράς, ἔγιναν ὅ,τι οἱ πραιτωριανοὶ τῆς Ρώμης, ἢ οἱ στέρλιτς τῆς Μόσχας. Ἐν τούτοις ὁ Τουλοὺν ἐλατρεύετο ὑπὸ τούτων, διότι τοὺς εἶχεν ἐμπνεύσει τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ἀδέκαστον τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὴν γενναιότητά του, ἡ ὁποία τόσον τιμᾶται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τῶν ὅπλων.

Ὁ Βακβὰκ ἐπεκαλέσθη τὴν συνεργασίαν τοῦ Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλούν, ὅστις ἀνέλαβε τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν τοῦ Φοστάτ, ἐνῷ ὁ Ἀχμὲτ Ἔμπν Μαδαμπὲρ κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ οἰκονομικοῦ ἐφόρου. Οὗτος σκληρὸς καὶ ἄπληστος κατήρτισε σῶμα ἐξ 100 ἐθελοντῶν μισθοφόρων οἵτινες τὸν ἐφρούρουν. Ὅταν μετέβη νὰ συγχαρῇ τὸν Τουλούν, προσεκόμισεν εἰς αὐτὸν δῶρον ἐκ χιλίων δηναρίων. Ἀλλ' ὁ Τουλοὺν ἠρνήθη τὸ δῶρον καὶ ἐζήτησε νὰ τοῦ χαρίσῃ τοὺς 100 του σωματοφύλακας. Ὁ Μαδαμπὲρ συνεμορφώθη δυσφορῶν καὶ ὁ Τουλοὺν συνεκέντρωσε τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ὅλην. Ἐντὸς μικροῦ ὑπέταξεν ὅλα τὰ ταραχοποιὰ καὶ ἀνυπότακτα στοιχεῖα καὶ ἔγινεν ὁ πραγματικὸς κύριος τῆς χώρας. Τῷ 869 ὁ καλίφης ἐλ Μοετάζ, ἐδρεύων τότε εἰς Σαμάρραν, συνελήφθη ὑπὸ ἐπαναστατῶν καὶ ριφθεὶς εἰς τὰς φυλακὰς ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας. Οἱ ἐπαναστάται ἀνεκήρυξαν τὸν ἐξάδελφόν του ἐλ Μοχταδῆ μπ' Ἰλλάχ, ὃν μετὰ ἓν ἔτος ἐδολοφόνησαν. Τότε ἀνηγορεύθη καλίφης ὁ τρίτος υἱὸς τοῦ Μουταουακές, ἐλ Μοταμμὲτ Ἀλὰ Ἀλλάχ.

Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε καὶ αὐτὸς νὰ κατασιγάσῃ τὸν ἐπαναστατικὸν κοχλασμὸν τῶν φρουρῶν. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Ὑσσα Ἔμπν ἐλ Σέϊχ ἠρνήθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον καλίφην ἐζήτησε νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἀρμενίαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι διεκδικεῖ καὶ τὴν προσάρτησιν τῆς Αἰγύπτου κατέσχε δὲ καὶ 700 χιλ. δηναρίων στελλομένων ἐξ Αἰγύπτου ὡς φόρον εἰς τὸν καλίφην. Τότε ὁ Τουλοὺν διετάχθη νὰ τιμωρήσῃ τὸν ἐλ Σέϊχ. Πρὸς καταρτισμὸν στρατοῦ ἠγόρασε χιλιάδας τινὰς δούλων Ἀβησσυνῶν καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐξεκίνησεν ἐκ Φοστὰτ ἀφήσας ἀντικαταστάτην τὸν ἀδελφόν του Μούσαν. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς Παλαιστίνην ἔμαθεν ὅτι ὁ ἐλ Σέϊχ ἐξεθρονίσθη καὶ διωρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίφου ὁ Ἀμαγχούρ. Δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιμείνῃ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον. Ὠργανώθη στρατιωτικῶς, διότι ἀντελήφθη ὅτι ἡ κατάστασις τῷ ἐπέτρεπε τὰς μεγαλυτέρας φιλοδοξίας. Τότε κατῴκει τὴν στρατιωτικὴν συνοικίαν βορείως τοῦ Φοστὰτ ἐπὶ λόφου Γεχτάρ, καλῶς ρυμοτομημένην καὶ κοσμημένην μὲ ὡραίας οἰκοδομὰς ἀγορὰν καὶ λουτρά. Ἐκεῖ ἔκτισε καὶ τὸ μέχρι σήμερον σῳζόμενον τζαμίον του. Ἀλλὰ συνεκέντρωσε τόσους ἵππους, πολεμεφόδια καὶ μηχανήματα, ὥστε ὤφειλε νὰ ἐγκαστήσῃ ἀνετώτερον, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε τὴν μεταξὺ Φοστὰτ καὶ Μοκάτταμ ἔκτασιν, ὅπου τότε ἦσαν τὸ ἑβραϊκὸν καὶ χριστιανικὸν νεκροταφεῖον. Ἐκεῖ αὐτὸς καὶ οἱ ἀξιωματικοί του ἔκτισαν πόλιν θαυμασίαν εἰς ἀρχιτεκτονικὴν πολυτέλειαν καὶ ἐφόδια καλῶς ὡργανωμένης πόλεως τῶν τότε χρόνων, ἣν ὠνόμασαν ἐλ Καζάγιαχ, ἤτοι Φέουδα. Ἡ πόλις αὐτὴ κατόπιν ἀπερροφήθη ὑπὸ τοῦ Καΐρου, οὐχ ἧττον τὸ σῳζόμενον αὐτῆς τζαμίον μαρτυρεῖ τὴν λαμπρότητά της. Ἡ διαρκῶς αὔξουσα εὐημερία τοῦ Τουλοὺν ἐκίνησε τὸν φθόνον τοῦ ἐλ Ματαμπὲρ, οἰκονομικοῦ ἐφόρου, καὶ τοῦ Ἀμαγκούρ, διοικητοῦ Συρίας, οἵτινες ἐρραδιούργουν αὐτὸν πρὸς τὸν καλίφην. Ὁ Τουλοὺν ἐξουδετέρωσε τὰς ραδιουργίας καὶ θανατωθέντος τοῦ διοικητοῦ Βαχβὰκ διωρίσθη ὁ πενθερὸς τοῦ Τουλοὺν Βαρκοὺχ τὸν ὁποῖον διεδέχθη καὶ πραγματικῶς ὁ Τουλούν, ὅταν μετὰ ἓν ἔτος ἀπέθανε (870). Πρῶτόν του ἔργον ὑπῆρξε νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους, νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς τοὺς βιαίως εἰσπράττοντας τὰ κυβερνητικὰ δικαιώματα, ἐπεσκεύασε τὰ νειλόμετρα, ἔκτισε δημοσίας δεξαμενάς, τζαμίον ἐπὶ τοῦ Μοκάτταμ, ἐπεσκεύασε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φάρον, καὶ κατεσκεύασε δίκτυον ὑπογείων θολωτῶν ὑδραγωγῶν καὶ ὑδραγωγεῖον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ καλίφου ἐπεχείρησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ πολεμήσῃ τὸν Τουλοὺν. Μετὰ μακρὰς περιπετείας, καθ' ἃς ὅμως δὲν συνηντήθησαν οἱ ἐχθροὶ ἕνεκα ἄλλων των περισπασμῶν, συνεφιλιώθησαν τῇ παρεμβάσει τοῦ καλίφου. Ὁ Ἀχμὲτ προαισθανθεὶς ἐπικείμενον τὸν θάνατόν του ἐκάλεσεν ἐκ τοῦ Μοκάτταμ κληρικοὺς μουσουλμάνους, χριστιανοὺς καὶ Ἑβραίους διὰ νὰ δεηθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ διένειμε χρήματα εἰς τοὺς πτωχούς. Ἀπέθανε τῇ 11 Μαΐου 804 εἰς ἡλικίαν 50 ἐτῶν ἀφήσας 17 υἱοὺς καὶ 16 θυγατέρας.

Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Χομαρούγια ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀμπ' λ Γκέϋ*. Διῴκησε συνετῶς. Περιεπλάκη εἰς πόλεμον πρὸς τὸν πασᾶν τῆς Δαμασκοῦ (885) καὶ ἐνίκησε μὲν ὁ αἰγυπτιακὸς στρατός, ἀλλὰ κατόπιν οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεφιλιώθησαν. Ὁ Χομαρούγια ἐτίμησε τὸν ἐν Βαγδάτῃ καλίφην, καίτοι ἡ δύναμίς του ἦτο ὀνομαστική. Ἀποθανόντος τοῦ καλίφου ἐλ Μοταμμὲτ Ἀλὰ Ἀλλὰχ (893), τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του *ἐλ Μοναφάκ*. Ἔστειλε λοιπὸν δῶρα πολύτιμα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβε τὰ τιμητικὰ διάσημα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῆς του. Κατόπιν ἔστειλε πρεσβείαν προτείνων τὴν θυγατέρα του Κότρ ἐν Νέδα (σταγόνα δρόσου) εἰς τὸν υἱὸν τοῦ καλίφου. Ὁ καλίφης ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μετὰ μυθώδους πολυτελείας. Ὁ Χομαρούγια κραταιωθεὶς ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐν Ἀνατολίᾳ, ἀλλ' αἴφνης ἐδολοφονήθη εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ ἐτάφη πλησίον τοῦ πατρός του ἐπὶ τοῦ ὄρους Μοκάτταμ τοῦ Καΐρου.

Ἀνηγορεύθη ὁ υἱός του, ἀλλ' ὁ μὲν διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ δὲν τὸν ἀνεγνώρισεν, οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ στρατιωτικοὶ δὲν ἠνέχθησαν ὑπακοὴν εἰς ἓν παιδάριον ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου οἱ ἀντιβασιλεύοντες διέπραξαν πολλὰς ἀδικίας. Τὸν ἔσφαξαν λοιπὸν καὶ ἀνεκήρυξαν τὸν ἀδελφόν του *Χαρούν*. Ἀλλὰ τὰ στρατιωτικὰ στασιαστικὰ κινήματα ἦσαν ἀτελείωτα. Τότε ὁ Χαροὺν παρεκάλεσε τὸν καλίφην νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐνεργὸν τον ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν κτήσεων καὶ τῆς Αἰγύπτου, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Κυρίως τὰς ἐπραγματοποίησεν ὁ διάδοχος τοῦ καλίφου Μοετάδετ, ὁ *ἐλ Μοκτάφυ μπ' Ἰλλάχ*, ὅστις στρατιωτικῶς καταλαβὼν τὴν Δαμασκόν, ἦλθε νὰ πολιορκήσῃ καὶ τὸ Κάϊρον. Καὶ ἠμύνθη μὲν ὁ Χαρούν, ἀλλ' ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ κατασιγάσῃ καὶ ἐσωτερικὰς στάσεις. Κατὰ τινα ἐκ τούτων ἐδολοφονήθη. Τὴν ἀρχὴν ἀνέλαβε τότε ὁ Ἀμποὺλ Μαγκὰς Σινάν, υἱὸς τοῦ Τουλούν. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν πολιορκοῦντα στρατηγὸν τοῦ καλίφου, ὅστις ἐδέχθη τὸν ὅρκον τῆς ὑποταγῆς του καὶ συλλαβὼν 14 μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Τουλουνιδῶν ἀπέστειλε δέσμια εἰς τὸν καλίφην. Οὕτως ἔληξεν ἡ δυναστεία τῶν Τουλουνιδῶν.

Διοικητὴς Αἰγύπτου διωρίσθη ὁ Ἴσσα ἐλ Νουσάρη. Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ καλίφου ὁ διάδοχός του ἤλλαξεν ἐπανειλημμένως διοικητὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Ἀμποὺλ Χάσσαν Ζεκῆ, ὁ ἐπιλεγόμενος *ἐλ Ρούμη*, διότι ἦτο ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κατορθώσας νὰ διοικήσῃ εὐδοκίμως ἐπὶ 5 ἔτη καὶ ἀποθανὼν τῷ 920.

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν καλιφῶν ἐσπαράσσετο τότε ἀπὸ ἐσωτερικὰς ραδιουργίας. Συνεπείᾳ τούτου ἐδολοφονήθη ὁ καλίφης ἐλ Μοκταδὲρ μπ' Ἰλλὰχ κατόπιν 25 ἐτῶν καλιφείας. Ὁ νέος καλίφης *Κάχερ μπ' Ἰλλὰχ* διώρισε διαδοχικῶς πολλοὺς διοικητάς. Εἷς τούτων ἦτο ὁ *Ἀμποὺ Βὲκρ Μωχαμμὲτ Ἔμπν Τακάτζ*, ὅστις βραδύτερον ἔγινεν ἀρχηγὸς δυναστείας ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀλλ' αὐτὸς διῴκησε μακρόθεν. Ἀντὶ αὐτοῦ διωρίσθη ὁ Ἀχμὲτ Ἔμπν Κιγλάγ. Δολοφονηθέντος τοῦ καλίφου, ὁ διάδοχός του, ὀνόματι *Ράδη μπ' Ἰλλὰχ*, διώρισε διοικητὴν πάλιν τὸν Τακάτζ, ὁ ὁποῖος ὅμως ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ τὸν Κιγλὰγ διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν διοίκησιν. Οὗτος ἡττηθεὶς ἀπεσύρθη εἰς Κυρουὰν τῆς Κυρηναϊκῆς. Ἡ Λιβύα ὁλόκληρος ἐδυναστεύετο τότε ἀπὸ τοὺς *Φατιμίτας* ἀξιοῦντας ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ Προφήτου Φατμάν. Εἷς ἐξ αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἀνεκηρύχθη καλίφης ἀλλὰ καὶ ἐπωνομάσθη *Ἐλ Μάγδη*, ὅπως ὠνομάζετο ὁ τελευταῖος τῶν Ἀλιδῶν ἰμαμῶν. Τὸ Ἰσλὰμ ἐδυνάστευον τότε τρεῖς ἀντίζηλοι οἶκοι καλιφικοί: Τῶν *Ὀμμυαδῶν* ἐν Ἱσπανίᾳ, τῶν *Ἀββασιδῶν* ἐν Βαγδάτῃ καὶ τῶν *Φατιμιτῶν* ἐν Καιρουάν. Ὁ Μάγδη τῷ 903 ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπέτυχεν. Ἀλλ' ἐπανῆλθε καὶ κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ Φαγιούμ. Παρὰ τῷ διαδόχῳ τούτου κατέφυγεν ὁ Κιγλάγ. Χάρις εἰς αὐτὸν τρίτη ἐκστρατεία ἐκ Καιρουὰν ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Φοστάτ. Ἡ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν εἶχεν ἀποσυντεθῆ. Μόλις πέριξ τῆς Βαγδάτης ἤσκει ἀκόμη τὸ κῦρός της. Ὁ διοικητὴς Αἰγύπτου Τακὰτζ ἀνεκηρύχθη τότε ἀνεξάρτητος καὶ ἵδρυσε νέαν δυναστείαν τὴν τῶν *Ἐκσυδιτῶν*.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Βαγδάτῃ ἔφθινε ραγδαίως ἡ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν, ἧς τελευταῖος ἀντιπρόσωπος ὑπῆρξεν ὁ ἐλ *Μόττυ μπ' Ἰλλάχ*. Ὁ *Μωχαμμὲτ ἐλ Ἐκσύτ*, ἀναγκασθεὶς νὰ διεξαγάγῃ πόλεμον ἐν Συρίᾳ, ἀνέθηκε τὴν ἐκστρατείαν εἰς ἔμπιστόν του ἀπελεύθερον, τὸν Καφούρ. Οὗτος συνήντησε τὸν ἐχθρὸν καθ' ἡμέραν Παρασκευήν. Λόγῳ τῆς ἱερότητος αὐτῆς οἱ στρατιῶται τοῦ ἐχθροῦ εἶχον διασκορπισθῆ ἀμέριμνοι, ὁ δὲ Καφούρ, ὀλιγώτερον εὐσεβής, ἐπετέθη καὶ διήρπασε τὰς ἀποσκευάς των. Βραδύτερον ὅμως ἐνικήθη εἰς Ροστόν, ὅθεν ἐτράπη φεύγων εἰς Ἔμεσσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Δαμασκόν, ὅπου ἐνεκλείσθη ἀναμένων ἐνισχύσεις ἐξ Αἰγύπτου. Καὶ πράγματι ἔσπευσεν αὐτοπροσώπως ὁ ἐλ Ἐκσὺτ μετὰ ἰσχυρῶν δυνάμεων. Μετά τινας μάχας ἀμφιρρόπους εὑρέθησαν οἱ δύο ἐχθροὶ ἀντιμέτωποι μέν, ἀλλ' ἑκατέρωθεν τοῦ Εὐφράτου. Τότε ἤρχισαν διαπραγματεύσεις καὶ κατέληξαν εἰς εἰρήνην. Εἰς Δαμασκὸν τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀπέθανεν ὁ ἐλ Ἐκσὺτ (967). Δὲν ἐστερεῖτο ἀρετῶν καὶ μάλιστα στρατιωτικῶν. Ἦτο δὲ καὶ συνετὸς κυβερνήτης, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τόσον τὰς συνωμοσίας, ὥστε εἶχεν ὀκτὼ χιλιάδας ἀφωσιωμένων ἀνδρῶν ὡς σωματοφυλακήν, τῶν ὁποίων 1000 ἔπρεπε νὰ ἀγρυπνοῦν τὴν νύκτα. Εἰς τὸ εὐρύ του ἀνάκτορον οὐδέποτε ἐκοιμᾶτο εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον ὁλόκληρον νύκτα, οὔτε εἰς τὴν αὐτὴν σκηνὴν εἰς τὸ στρατόπεδόν του. Ἠγνοεῖτο δὲ πάντοτε ποῦ ἀκριβῶς εὑρίσκετο. Τὸ κράτος του περιελάμβανε τὴν Αἴγυπτον, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, μέρος τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Ἀραβίας.

Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του *Ἀμποὺ Χοὺρ* ὑπὸ τὴν ἐξαίρετον κηδεμονίαν τοῦ Καφούρ, ὅστις ἦτο μαῦρος ἀγορασθεὶς ἀντὶ 18 χρυσῶν (270 φρ.). Τῷ 956 ὁ ἄρχων τῆς Νουβίας ἐπέδραμε κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔφθασε μέχρις Ἀσουάν. Ὁ Καφοὺρ ἀπέστειλε δύο σώματα κατ' αὐτοῦ, ἓν διὰ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἕτερον διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Τοῦτο ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν ὅρμον τῆς ἀρχαίας Βερενίκης καὶ ἔκοψε τὴν ὑποχώρησιν τῶν Νουβιανῶν, οἵτινες οὕτως ἐδεκατίσθησαν παραδώσαντες καὶ τὸ φρούριον Ἰβρὶμ 50 λεύγας νοτίως τοῦ Ἀσουάν.

Τὸν Ἀμποῦ Χοὺρ διεδέχθη ὁ ἀδελφός του *Ἀμποῦ Χάσσαν Ἀλῆ*: τῷ 961, πάλιν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Καφούρ Τῷ 963 ἔγινε πεῖνα καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 9 ἔτη, διότι ἡ ὕψωσις τοῦ ποταμοῦ ἐγίνετο λίαν ἀνεπαρκής. Ἐκτὸς τούτου ὁ βασιλεὺς διεφώνει συχνὰ πρὸς τὸν Καφούρ. Θανόντος τοῦ βασιλέως (966) κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ *Καφοὺρ ἐλ Ἐκσυιντῆ*, ὅπως προσωνομάσθη. Οὗτος ἀνεγνώρισε τὸ κῦρος τοῦ τελευταίου Ἀββασίδου καλίφου, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας του οἱ Φατιμῖται τοῦ Καιρουὰν κατέλαβον μέρος τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Καφοὺρ ἀπέθανε τῷ 968. Ἀνεκηρύχθη τότε ὁ ἑνδεκαετὴς υἱὸς τοῦ Μωχαμμὲτ ἐλ Ἐκσούτ, ὁ *Ἀμποῦ ἐλ Φαουαροῦς Ἔμπν Ἀλῆς*. Δειναὶ ἔριδες οἰκογενειακαὶ ἀποσυνέθεσαν τὸ κράτος καὶ τότε οἱ ἐμῖραι ἐπεκαλέσθησαν τὴν κατάκτησιν τῶν Φατιμιτῶν. Οὕτως ἔληξεν ἐφήμερος καὶ ἡ δυναστεία τῶν Ἐκσουδιτῶν.

Τότε ἐβασίλευε τῆς Βαρβαρίας (Λιβύας) ὁ *Ἐλ Μοὲζ ἐλ Δὶν Ἰλλάχ*, ἐνῷ ὁ στρατηγός του Δζουχὰρ κατεῖχε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ Φαγιούμ. Ἤδη ἀπωθήσας αἰγυπτιακά τινα ἀποσπάσματα προήλασε μέχρι τῶν πέριξ τοῦ Φοστάτ, ὅταν ἐκλήθη νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν. Κατὰ τὸ ραμαζάνιον τῷ 969 εἰσῆλθε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του, τελέσας τὸ προσκύνημα εἰς τὸ τζαμίον τοῦ Ἄμρ. Εὐθὺς κατόπιν συνεπλήρωσε καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Συρίας, ὥστε οἱ Φατιμῖται ἀρχομένου τοῦ Ι' αἰῶνος κατεῖχον ἀπὸ τῆς Δαμασκοῦ μέχρι τοῦ Μαρόκου, τὴν Μάλταν, τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Σικελίαν καί τινας νήσους τῆς Μεσογείου. Ἐπωφελούμενος τῆς εἰρήνης ὁ Θζουχὰρ ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ πρωτεύουσαν ὑπερβαίνουσαν τὴν Βαγδάτην κατὰ τὴν λαμπρότητα. Τῷ 970 ἐχαράχθη ἡ τάφρος τῆς νέας πρωτευούσης, ἥτις, ἐφαπτομένη πρὸς Β τοῦ Φοστάτ, περιέλαβε τοὺς κατόπιν συνοικισμοὺς ἐλ Κατάγια, ἐλ Ἀσκὲρ τοῦ Τουλοὺν καὶ ἐξετάθη πολὺ πρὸς Βορρᾶν. Κατ' ἐντολὴν τοῦ καλίφου τὸ πρῶτον πλῆγμα τῆς σκαπάνης ἔπρεπε νὰ δοθῇ κατὰ τὴν μεσουράνησιν τοῦ Ἄρεως καὶ ἡ πόλις ὠνομάσθη Μάσρ ἐν Καχίρα, ἤτοι ἡ «Νικόπολις», καὶ ἐντεῦθεν ἡ ὀνομασία *Κάϊρον*. Τὸ «Μάσρ» δὲν εἶναι παραφθορὰ τοῦ «Mars» ἀλλὰ τοῦ «Μισραΐμ», ὅπως ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ ὠνομάσθη ἡ χώρα καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ ἡ πρωτεύουσα. Μετὰ τριετίαν, συμπληρωθέντων τῶν κυριωτέρων οἰκοδομικῶν καὶ ὀχυρωματικῶν ἔργων ἦλθε καὶ ἐγκατέστη εἰς αὐτὴν καὶ ὁ

Digitized by Google

καλίφης Μοὲζ ἐπιβὰς πολυαρίθμου στόλου. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο καὶ ὁ Δζουχὰρ ἔκτισε τὸ τζαμίον *ἐλ Ἀζχὰρ* (ἠνθισμένον) ἴσως ἐκ τοῦ πάρωνύμου *Ζαχάρα* (ἠνθισμένη), τὸ ὁποῖον ἀπεδίδετο εἰς τὴν Φατμάν. Εἰς τὸ ἵδρυμα αὐτὸ ἐγένετο ἀμύθητος σπατάλη. Τὸ ἐπλούτισε μὲ βιβλιοθήκην καὶ ἐγκατέστησε σχολεῖον θεολογικόν, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ηὐδοκίμησε καὶ σήμερον εἶναι τὸ ἀνώτατον θεολογικὸν φροντιστήριον τοῦ Ἰσλὰμ (βλ. λ. Ἀζχάρ). Τῷ 976 ἀπέθανεν ὁ καλίφης ἀφήσας μνήμην ἀγαθοῦ βασιλέως.

Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του *ἐλ Ἀζὶζ μπ' Ἰλλάρ*, ὅστις πραγματικὸν κυβερνήτην ἀφῆκε τὸν βεζύρην Δζουχάρ. Ἐνυμφεύθη Ἑλληνίδα καὶ ἀπέθανε τῷ 996, ἀφοῦ πρῶτον ἐξέλιπεν ὁ βεζύρης του. Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του *ἐλ Χάκεμ* 11 ἐτῶν, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ βεζύρου Ἀργκουάν. Δὲν ἠργησεν ὅμως ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν αὐτὴν ἡ ὁποία ἦτο χαλινὸς εἰς τὰς ὁρμάς του. Πραγματικῶς ὁ Χάκεμ ἦτο τρελός. Ἀπόγονός τις τῶν Ὀμμυαδῶν ἐπανεστάτησε καὶ ἐνικήθη. Ὁ Χάκεμ διὰ νὰ τὸν ἐξευτελίσῃ τὸν περιήγαγεν ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ καμήλου ἐπὶ τῆς ὁποίας πίθηκος γυμνασμένος κρατῶν ρόπαλον τὸν ἔπληττε κατὰ κεφαλῆς ἕως ὅτου ἀπέθανε. Κάθε πρωῒ μετέβαινε καὶ μάλιστα μόνος εἰς τὸ Μοκάτταμ ὄρος καὶ ἐκεῖ, ὅπως ἐφαντάζετο, εἶχε συνεντεύξεις μετὰ τοῦ θεοῦ. Ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ὄχι μόνον ὕπατον ἀρχηγὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ καὶ μόνον νόμιμον μετὰ τὸν Προφήτην, ἀναθεματίσας πάντας τοὺς προηγουμένους καὶ αὐτοὺς τοὺς πρώτους νομίμους διαδόχους τοῦ Προφήτου. Κατόπιν διενοήθη νὰ καταργήσῃ τὸ Ἰσλὰμ καὶ νὰ θεμελιώσῃ νέαν θρησκείαν. Ἤρχισε καταδιώκων τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Χριστιανούς, ὑποχρεώσας τοὺς Κόπτας (Χριστιανοὺς ἰθαγενεῖς) νὰ φέρουν σῆμα διακριτικόν. Ἔπειτα ἐζήτησε νὰ τοὺς ἐξισλαμίσῃ, μετὰ μικρὸν ὅμως τοῖς ἐπέτρεψε τὴν ἀκώλυτον ἄσκησιν τῆς λατρείας των. Κατέστρεψε τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ μετὰ ἓν ἔτος διέταξε τὴν ἀνοικοδόμησίν του, ἰδίαις δαπάναις. Ἐξέδωκε διάταγμα ἐπιτρέπον εἰς τοὺς ὑπηκόους του νὰ καταρῶνται δημοσίᾳ τοὺς πρώτους καλίφας καὶ ἀμέσως κατόπιν ἄλλο ἀπαγορεῦον πᾶσαν ἀνευλαβῆ ἔκφρασιν κατ' αὐτῶν. Ἐπὶ τέλους ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν θεὸν καὶ διέταξε νὰ καταγραφοῦν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Εἰς τοὺς καταλόγους ἐνεγράφησαν ἐκ φόβου 16 χιλ. Τότε πρὸς πομπωδεστέραν ἀποθέωσίν του ἔθηκε πῦρ καὶ ἔκαυσε σημαντικὰ μέρη τῆς πόλεως, τὸ δὲ ὑπόλοιπον παρέδωκεν εἰς διαρπαγὴν τῶν στρατιωτῶν. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἀκόμη θεωρεῖται θεὸς ὑπὸ τῶν Δρούσσων. Τόσος ἦτο ὁ τρόμος ὃν ἐνέπνεεν, ὥστε οὐδεμία χεὶρ ἐτόλμα ν' ἀπαλλάξῃ τὴν γῆν ἀπὸ τὸ τέρας αὐτὸ εἰς τὴν πόλιν τῶν βασιλοκτόνων. Εὐτυχῶς ἡ ἀδελφή του καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς, μαθόντες ὅτι διέταξε τὴν θανάτωσίν των, τὸν ἐδολοφόνησαν μίαν πρωΐαν κατὰ τὴν ἀνελλιπῆ του μετάβασιν εἰς τὸ Μοκάτταμ (1021). Τὸ μόνον οἰκοδομικόν του ἔργον εἶναι τὸ τζαμίον Χάκεμ, σωζόμενον ἠρειπωμένον εἰς τὴν συνοικίαν Βὰβ ἐλ Νάσρ.

Ἰατρικὴ ἐπίσκεψις εἰς χαρέμιον.

Οἱ δοῦλοι κρατοῦν πέπλον διὰ νὰ σκεπάσουν τὴν κατακειμένην ἀσθενῆ.]

Ἡ ἀδελφή του ἀνεκήρυξε διάδοχον τὸν ἀνεψιόν του *Ζάχερ ἐλ Ἀζὶζ δὶν Ἰλλάχ*, ὅστις βασιλεύσας 15 ἔτη ἡσύχως ἀπέθανε τῷ 1036.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ *ἐλ Μοστάνσερ μπ' Ἰλλὰχ* βασιλεύσας 58 ἔτη βασιλείαν πολυτάραχον. Ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ πολλοὺς ἀγῶνας ἐν Συρίᾳ καὶ Βαρβαρίᾳ πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ κύρους του, ἔπειτα δ' ἐπεξέτεινε τοῦτο καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Βαγδάτην, ἐφ' ἧς ὑψώθη ἡ λευκὴ σημαία τῶν Φατιμιτῶν ἐπικρατήσασα μέχρι τῶν βορείων τῆς Περσίας. Ἀλλ' ὁ Τογκροὺλ Βέκη, βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς Βαγδάτης, ἐγκατέστησε πάλιν τὸν Ἀββασίδην καλίφην. Πολεμικὰς περιπετείας ἔσχε νέας ὁ Μοστάνσερ εἰς τὸ Χαλέπιον λόγῳ τῆς φυλῆς Μπένι Κελὰμπ ἥτις ἐπωφθαλμία τὴν ὀχυρότητα καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς πόλεως. Ἐπὶ τέλους συνεβιβάσθη καὶ μετ' αὐτῶν. Τῷ 1062 ἐπῆλθε ρῆξις μεταξὺ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ τῶν μαύρων τῆς καλιφικῆς φρουρᾶς εἰς τὸ ἕλος Μπίρκετ ἐλ Χάγκ (δεξαμενὴ τοῦ προσκυνήματος) πλησίον τοῦ Καΐρου. Καὶ ἐπετεύχθη μὲν μετά τινας συμπλοκὰς συμβιβασμός, ἀλλὰ τὸ μῖσός των ἐξηκολούθησε, διότι οἱ μαῦροι ὑπεστηρίζοντο ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ καλίφου, μαύρην καὶ αὐτήν, ὄντες ἄλλως τε καὶ πολυάριθμοι. Οἱ Τοῦρκοι συνεβλήθησαν μετὰ φυλῶν βεδουΐνων καὶ ἀραβικῶν καὶ ἔθηκαν ἀρχηγὸν τοῦ συνδυασμοῦ τὸν φιλόδοξον Νάσσερ ἐλ Δουλάχ, στρατηγήσαντα ἀνεπιτυχῶς ἐν Συρίᾳ. Οἱ μαῦροι τότε ἀπεχώρησαν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, ἐκεῖ ὠργανώθησαν, ἐνισχύθησαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς 50 χιλ. κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ μάχη ἔγινεν εἰς Κὸμ ἐλ Σερίνι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Κανωπικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου. Οἱ Τοῦρκοι, 6 χιλ. μόνον, ὑπεχώρησαν κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ δι' ἐρρωμένης ἀντεπιθέσεως ἔρριψαν τοὺς μαύρους εἰς τὸν ποταμὸν ὅπου ἐπνίγησαν χιλιάδες καὶ χιλιάδες ἐσφάγησαν. Οἱ Τοῦρκοι νικηταὶ ἔγιναν τότε τύραννοι τοῦ καλίφου, ὅστις ἐξήντλησεν ὑπὲρ τούτων τοὺς θησαυρούς του.

Τῷ 1067 ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς πόλεμος ἐπαναλαμβάνεται. Ἡ μάχη ἔγινεν εἰς τὴν Γκίζαν καὶ οἱ μαῦροι ἡττηθέντες κατέφυγον πάλιν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Ἔκτοτε ὁ Νάσσερ ἐλ Δουλὰχ κατέσχε τὴν ἀρχήν, μεταχειριζόμενος τὸν καλίφην πολὺ ἀνευλαβῶς. Ἡ Ἄνω Αἴγυπτος εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν μαύρων, ὁ πασᾶς τῆς Δαμασκοῦ ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἡ Κάτω Αἴγυπτος ὑπήκουεν εἰς τὸν Νάσσερ, καὶ τὸ Κάϊρον μὲ τὸ Φοστὰτ εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ καλίφης μόνον εἰς τὸ ἀνάκτορόν του ἤσκει κάποιον γόητρον. Οἱ μαῦροι ἐπανῆλθον εἰς 15 χιλ. καὶ ἐνίκησαν, ἀλλ' ὁ Νάσσερ εἰς νέαν ἀντεπίθεσιν τοὺς ἐξωλόθρευσε καὶ ἔληξε πλέον τὸ ζήτημα αὐτό. Οἱ Τοῦρκοι τότε ἐλήστευσαν τὸν καλίφην. Κοσμήματα, ἔπιπλα, καὶ ἰδίως τὰ ἀνεκτίμητα χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀνακτόρου διηρπάγησαν, καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν καλιφῶν ἐλεηλατήθησαν. Ἡ τόση ἀνευλάβεια ἐκίνησε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ ὁ στρατὸς διῃρέθη εἰς δύο μερίδας, ὧν ἡ μία ὑπὲρ τοῦ Μοστάνσερ. Τότε οὗτος ἀντεπετέθη καὶ ἠνάγκασε τὸν Νάσσερ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅπου ἐκρατήθη χάρις εἰς τὴν συμμαχίαν του μετά τινων ἀραβικῶν φυλῶν. Εἰς ἐπίμετρον ὁ Νεῖλος δὲν ὑψώθη ἀπὸ τοῦ 1065 καὶ ἡ πεῖνα ἔφθασεν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἡ δυστυχία διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, συνεπαγομένη διαρκεῖς συρράξεις καὶ διαρπαγάς. Ἀλλὰ τῷ 1070 ἔφθασεν εἰς παροξυσμόν. Ἡ ἀνθρωποφαγία ἐγενικεύθη. Ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία ἡρπάζοντο καθ' ὁδὸν καὶ ἐξηφανίζοντο. Ὁ βεζύρης διερχόμενος μίαν ἡμέραν διά τινος ὁδοῦ ἀνετράπη ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἀπὸ τὸν ἡμίονον οὗτινος ἐπέβαινε καὶ εἶδεν ἐνώπιόν του τὰ πεινῶντα πλήθη νὰ σπαράσσουν καὶ νὰ καταβροχθίζουν τὸ ὑποζύγιόν του. Ὁ καλίφης ἐπώλησε τὰ τελευταῖά του κοσμήματα διὰ νὰ φάγῃ, καὶ αὐτὰ τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν του, αἵτινες ἐξήρχοντο γυμναὶ εἰς τοὺς δρόμους ζητοῦσαι τροφὴν καὶ ἀπέθνησκον καθ' ὅσον φυσικὴ συνέπεια ἐπῆλθεν ἡ πανώλης, ἥτις ἠρήμωσε τὸ Κάϊρον καὶ τὸ Φοστάτ. Ὁ Νάσσερ, κύριος τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἐκράτησε τὰ σιτηρά της, διὰ νὰ ἐπιδεινώσῃ τὴν θέσιν τοῦ καλίφου, ὅστις ἐπὶ τέλους ἐπεκαλέσθη τὸ ἔλεος τοῦ ἄλλοτε στρατηγοῦ του. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰλδεκούζ, πενθερὸς τοῦ Νάσσερ, ἐφόνευσε τοῦτον, χωρὶς ὅμως ἐξ αὐτοῦ νὰ ὠφεληθῇ ὁ Μοστάνσερ, διότι ὁ Ἰλδεκοὺζ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Τούρκων ἐξηκολούθησε νὰ πολεμῇ τὸν καλίφην. Οὗτος ἔσχε τότε φαεινὴν ἰδέαν. Ἐκάλεσε τὸν ἐμίρην τῆς Δαμασκοῦ ὡς ἀρχιστράτηγον καὶ βεζύρην του. Ὁ Βάδρ ἐλ Γκεμαλῆ ἦλθεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἄνθους τοῦ στρατοῦ του. Ἅμα φθάσας *ἐφόνευσεν εἰς μέγα δεῖπνον* τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Τούρκων, ἐνῷ ἔξω τῶν ἀνακτόρων ἐσφάζοντο οἱ κυριώτεροι ἐξ αὐτῶν ταραξίαι. Κατόπιν ἐπεδόθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐργασίας. Τάχιστα ἐπανεφάνη ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀφθονία. Ἀλλὰ τῷ 1094 ἀπέθανεν ὁ Ἐμὶρ ἐλ Γκυούς, δηλ. ὁ ἀρχιστράτηγος βεζύρης, καὶ ὁ καλίφης Μοστάνσερ ἀπέθανεν ἡμέρας τινὰς κατόπιν εἰς ἡλικίαν 67 ἐτῶν.

ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ. Θνήσκων ὁ Μοστάνσερ ὑπέδειξεν ὡς διάδοχόν του τὸν δευτερότοκον υἱόν του *ἐλ Μοστααλῆ μπ' Ἰλλάχ*, ἐφ' οὗ ἤρχισαν αἱ Σταυροφορίαι.

Καθ' ὅλους τοὺς ἀδιαλείπτους πολέμους τῶν Ἀράβων ἐν Συρίᾳ, οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ νικητής, θύματα πάντοτε ἦσαν οἱ χριστιανοὶ τῆς χώρας. Τὰ μαρτύριά των συνεκίνησαν προσκυνητήν τινα μοναχόν, Πέτρον τὸν Ἐρημίτην (1095), ὅστις ἐπιστρέψας εἰς Εὐρώπην ἀφηγήθη ταῦτα εἰς τὸν Πάπαν Οὐρβανὸν II καὶ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Α΄. Καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη ἡ πρώτη Σταυροφορία. Ὅταν οἱ πρῶτοι Σταυροφόροι ἔφθασαν εἰς τὴν Συρίαν, ἐβάδισαν καὶ κατὰ τῶν αἰγυπτιακῶν φρουρίων τῆς Παλαιστίνης. Ἀλλ' ἡττηθέντες εἰς τὴν Ἀσκάλωνα ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ Σαὰτ ἐλ Δουλὰχ ἀφῆκαν τὴν Αἴγυπτον ἀνενόχλητον.

Ἀποθανόντα τὸν Μοστααλῆ τῷ 1101 διεδέχθη πενταετὴς ὁ υἱός του *Ἄμερ μπὲ Ἀχκὰμ Ἰλλὰχ* ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου βεζύρου Σάμπν Σὰχ ἐλ Ἀφτάλ, υἱοῦ τοῦ Βέδρ ἐλ Γκεμαλῆ. Οἱ σταυροφόροι κατελάμβανον τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ὀχυρὰς πόλεις τῆς Συρίας κατεχομένας ὑπὸ ἐμιρῶν Ἀράβων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνεξαρτήτων. Ὁ ἐμίρης τῆς Τριπόλεως ἐπεκαλέσθη ἐπιμόνως τὴν βοήθειαν τοῦ καλίφου τῆς Αἰγύπτου καὶ τότε (1107) ἐστάλη στράτευμα μικρὸν καὶ στόλος αἰγυπτιακός. Ἀλλ' ὁ μὲν στόλος λόγῳ τρικυμίας δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, ὁ δὲ στρατὸς ἡττήθη. Ἔκτοτε ἡ Αἴγυπτος ἔμεινεν οὐδετέρα, ἐλπίζουσα ὅτι ὁ θώραξ τῆς Ἀνατ. ἐρήμου τὴν προήσπιζεν ἐπαρκῶς.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνεφάνη εἰς τὴν Συρίαν ἡ αἵρεσις, ἢ μᾶλλον μία συμμορία λῃστρική, οἱ Βαρθένιοι, οἱ ἄλλως γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Χασσασέν, διότι ἐμέθυον μὲ χασὶς ὅταν ἡτοιμάζοντο διὰ τὰς τολμηράς των ἐκδρομάς. Ὁ ἀρχηγός των Ἰσμαὴλ κατεῖχεν ἐπὶ τοῦ Ἀντιλιβάνου ἀπόρθητον φρούριον, ὅθεν ἐξορμῶν ἐλῄστευε Μουσουλμάνους καὶ Φράγκους ἀδιακρίτως. Τῇ ὑποδείξει τούτου ἐδολοφονήθη (1130) καὶ ὁ καλίφης τῆς Αἰγύπτου *ἐλ Ἄμερ μπὲ Ἀχκὰμ Ἰλλὰχ* καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἄτεκνος διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἐξάδελφός του *Ἄβδ ἐλ Μετζὴτ Ἔμπν ἐλ Κάσσεμ* ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Χάφεζ λὲ Δὶν Ἰλλάχ*, βασιλεύσας ἐν εἰρήνῃ 19 ἔτη. Τέσσαρα ἔτη πρίν, ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας Ροζὲρ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Νορμανδῶν του ἐπέτυχε κατακτήσεις τινὰς εἰς τὴν Λιβύαν, καταλαβὼν τὴν Βόρσαν καὶ τὴν Τριπολίτιδα, ἐκεῖθεν δὲ διενοεῖτο νὰ στείλῃ στόλον κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλ' ὁ καλίφης παραδεδομένος εἰς τὰς ἀπολαύσεις τοῦ χαρεμίου του ἔμενεν ἀνάλγητος. Ἀποθανόντα τὸν διεδέχθη, ἀκόμη ἀπαθέστερος, ὁ υἱός του *Ζαφὲρ μπὲν Ἄμρ Ἰλλάχ*, ἐντελῶς ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονάς, ἂν καὶ τῷ 1153 οἱ Φράγκοι τοῦ ἀφήρεσαν τὴν ὀχυροτάτην Ἀσκάλωνα, ὁ δὲ Ροζὲρ εἰσπλεύσας εἰς τὴν λίμνην Μεντζάλαν κατέλαβε καὶ κατέσκαψε τὴν ὀχυρωτάτην Τάνιν ἐπὶ νησῖδος τῆς λίμνης. Εἰς τὰ 1154 ὁ Ζαφὲρ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ βεζύρου του Ἀμπᾶς ἐκδικοῦντος ὕβριν αὐτοῦ κατὰ τοῦ υἱοῦ του. Ὁ πενταετὴς υἱὸς τοῦ Ζαφέρ, *ἐλ Φαΐζ μπὲ Νάσρ Ἰλλὰχ* ἐβασίλευσεν ἓξ ἔτη, καθ' ἃ τόση ἦτο ἡ κατάπτωσις τοῦ κράτους, ὥστε ἐπλήρωνε φόρον εἰς τοὺς Φράγκους τῆς Γάζης καὶ Ἀσκάλωνος, διὰ νὰ μὴ ἐνοχλοῦν τὴν Αἴγυπτον. Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Φαΐζ, ὁ βεζύρης του Ταλαῆ ἐπρόκειτο ν' ἀναγορεύσῃ ἡλικιωμένον τινὰ συγγενῆ τοῦ οἴκου τῶν Φατιμιτῶν, ἀλλὰ κάποιος τοῦ ἐψιθύρισεν εἰς τὸ οὖς: «ὁ προκάτοχός σου εὐφυέστερος ἀνηγόρευσεν ἕνα παιδί». Ἀντελήφθη τὴν συμβουλὴν καὶ ἐπροτίμησε τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἕνα ἔγγονον τοῦ Χάφεζ, τὸν *Ἀδὲτ λὲ Δὶν Ἰλλάχ*, τὸν ὁποῖον ἐνύμφευσε μὲ τὴν θυγατέρα του δώσας προῖκα πρωτοφανῆ εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ ἕως τότε χρονικά.

Τὸ παιδάκι αὐτὸ ὑπῆρξε καὶ ὁ τελευταῖος Φα-

Digitized by Google

τιμίτης. Ὁ Ταλαῆ τόσον εἶχε θρασυνθῆ, ὥστε προσέλαβε τὸν τίτλον *Μελέκ*, ἤτοι βασιλεύς. Δι' αὐτὸ τῷ 1161 ἐδολοφονήθη. Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Ρεζὴκ εἰς τὴν βεζυρίαν, τοῦτον δ' ἀμέσως σχεδὸν ὁ Σάουαρ, καὶ τοῦτον ἐξετόπισεν ὁ Δαργκάμ. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ ὁ Σάουαρ κατέφυγεν εἰς Συρίαν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ ἀταμπὲκ (ἀντιβασιλέως) Νοὺρ ἐδ Δίν. Τὰ στρατεύματα τούτου ὑπὸ τὸν Συρκουέ, τὸν ὁποῖον συνώδευε καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἀταμπέκ, Γιοῦσσεφ, εἰσβαλόντα νικηφόρα ἀποκατέστησαν εἰς τὴν βεζυρίαν τὸν Σάουαρ, φονευθέντος τοῦ Δαργκάμ, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησαν ν' ἀποχωρήσουν ἀμέσως. Τοὐναντίον ὠχυρώθησαν εἰς Βίλβεϊς καὶ κατέλαβον ὅλην τὴν Σαρκίαν. Τότε ὁ Σάουαρ συνεμάχησε μετὰ τῶν Φράγκων καὶ ἐξεδίωξε τοὺς προστάτας του. Ἀλλὰ τῷ 1166 ὁ Συρκουὲ ἐνίκησε τοὺς Φραγκοαιγυπτίους, κατέλαβε τὴν χώραν καὶ ἀφῆκεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν φρουρὰν ὑπὸ τὸν Γιοῦσσεφ *Σαλὰχ ἐδ Δίν*, τὸν περίφημον κατόπιν *Σαλαδῖνον*. Ἐντὸς δύο ἐτῶν ἐκαθάρισε τὴν χώραν ἀπὸ παντὸς ἀντιπάλου καὶ εἰσῆλθεν εἰς Κάϊρον ὡς λυτρωτὴς τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ καλίφου ἀπὸ τοῦ τυραννικοῦ Σάουαρ. Ὁ καλίφης ἀπεκεφάλισε τὸν Σάουαρ καὶ ἀνέδειξε βεζύρην τὸν Συρκουέ, ὅστις ὅμως μετὰ δύο μῆνας ἀπέθανεν ἐκ νόσου (1169).

Βεζύρης τότε ἀνεκηρύχθη ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν μὲ τὸν τίτλον *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ*. Οὗτος τῷ 1171 ἐξεστράτευσεν εἰς Παλαιστίνην καὶ νικήσας τὸν Ἀμωρύ, βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ, κατέλαβε τὴν Γάζαν. Ἐπέστρεψεν εἰς Κάϊρον ὅπου ἔλαβε διαταγὴν τοῦ ἀταμπὲκ καὶ θείου του Νοὺρ ἐδ Δὶν ν' ἀναγνωρίζῃ τοῦ λοιποῦ ὡς καλίφην τὸν ἐν Βαγδάτῃ Μουτακτὶ μπὲ Ἄμρ Ἰλλάχ. Ὁ ἄσημος δὲ καλίφης Ἀδὲλ λὲ Δὶν Ἰλλὰχ ἀσθενῶν καὶ κλεισμένος εἰς τὸ χαρέμιόν του ἀπέθανε μετ' ὀλίγον χωρὶς νὰ μάθῃ ὅτι εἶχε παύσει νὰ εἶναι καλίφης (1171).

Ὁ ἀταμπὲκ τῆς Δαμασκοῦ ἀπέθανε τῷ 1174 καὶ ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν μετέβη εἰς Δαμασκὸν νὰ προστατεύσῃ τὸν ἐνθρονισμὸν τοῦ υἱοῦ του Μελὲκ ἐλ Σάλεχ. Πολλαὶ ὀχυραὶ πόλεις τῆς Συρίας εἶχον κηρυχθῆ φέουδα ἀνεξάρτητα πριγκίπων Ἀράβων, ἐπωφελουμένων τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ νέου ἀταμπέκ. Ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν ἀνέκτησε ταύτας, ἀλλ' ἀντὶ νὰ τὰς ἀποδώσῃ εἰς τὸν ἀταμπὲκ ἐπετέθη καὶ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐκηρύχθη ὁ ἴδιος σουλτᾶνος Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Οἱ Σταυροφόροι ἔντρομοι ἐκινήθησαν ἐναντίον του, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν καταβαλὼν τὸν Μελὲκ ἐλ Σάλεχ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Μοσσούλης Σεῒφ ἐδ Δὶν ἐλ Γαζῆ, ἐφόνευσε καὶ δύο ἀπεσταλμένους Χασσασέν, ἐλθόντας νὰ τὸν δολοφονήσουν, καὶ παραχωρήσας τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς δύο σουλτάνους, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Κατὰ τὰς ἀπουσίας του τὸν ἀντικαθίστα εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ ἔμπιστός του μαῦρος εὐνοῦχος Βαχὰ ἐδ Δὶν ἐλ Ἀσσάδη. Οὗτος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων ἀρδευτικῶν καὶ οἰκοδομικῶν ἔργων ἐν Αἰγύπτῳ. Ὠρύχθησαν τότε νέαι διώρυγες, ἐστρώθησαν ὁδοί, ἐκτίσθησαν δημόσια ἱδρύματα, καὶ διὰ πάντα ταῦτα ἐχρησίμευσαν ὡς λατομεῖον ἑτοίμων πετρῶν αἱ μικραὶ πυραμίδες. Ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν ἐπανελθὼν ὠχύρωσε τὴν Ἀκρόπολιν, ἔκτισεν ἐκεῖ ἀνάκτορον καὶ ἐξαρτήματα, ὤρυξεν ἐπ' αὐτῆς τὸ βαθύτατον φρέαρ Γιουσούφ, 80 μ. βάθους, ὥστε δι' ἐσωτερικῆς του κλίμακος νὰ κατέρχεταί τις εἰς τὴν ἐπιπολὴν τοῦ ἐκ τοῦ Νείλου ὑπογείως ἐρχομένου ὕδατος, καὶ ἔκτισε τεῖχος ἑνῶνον τὰ τείχη τοῦ Καΐρου μὲ τὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

Τῷ 1182 ἀπέθανεν ὁ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ καὶ οἱ ἐμῖραι τῆς Συρίας διεπραγματεύοντο μετὰ τῶν Φράγκων καὶ τοῦ σουλτάνου τῆς Μοσσούλης ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Εἰδοποιηθεὶς ὁ Σαλὰχ ἐδ Δὶν ὥρμησε ραγδαῖος κατὰ τοῦ Χαλεπίου καὶ εἶτα τῆς Μοσσούλης καὶ ἐπέβαλε τὴν εἰρήνην (1185), ἀναγνωρισθεὶς ὡς ἄρχων Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Τῷ 1187 ἤρχισε κατακτῶν τὰς φραγκικὰς πόλεις καὶ εἰς τὴν Ἄκραν (Πτολεμαΐδα) ᾐχμαλώτισε τὸν βασιλέα τῆς Ἱερουσαλὴμ Γκυῒ δὲ Λουσινιὰν καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ταγμάτων Ναϊτῶν καὶ Ξενίων (Hospitaliers). Εὐθὺς βαδίσας κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ κατέλαβεν αὐτὴν μετὰ 14 ἡμερῶν πολιορκίαν καὶ μετ' αὐτὴν πάσας τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Παλαιστίνης (1191). Δεχθεὶς δὲ τὴν προταθεῖσαν ἀνακωχήν, ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ἀλλὰ μετὰ 15 μῆνας οἱ Σταυροφόροι παρεσπόνδησαν καὶ ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα. Κατὰ τοῦτον ἀπέθανεν ἐν Δαμασκῷ ὁ μέγας αὐτὸς στρατηγὸς καὶ ἄριστος διοικητής, βασιλεύσας τῆς μὲν Αἰγύπτου 24 ἔτη, τῆς δὲ Συρίας 19 (1193).

Τὸ κράτος του διενεμήθησαν οἱ δεκαεξ υἱοί του, οἱ ἀδελφοί του καὶ οἱ ἀνεψιοί του. Τὴν Αἴγυπτον ἔλαβεν εἷς τῶν υἱῶν του ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μελὲκ ἐλ Ἀζίζ*. Ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του εἰς ὃν ἔλαχεν ἡ Δαμασκὸς (1196) δὲν ἀπήλαυσε τοῦ ἐγκλήματος, διότι ἀπέθανεν εἰς τὸ Κάϊρον τῷ 1198. Πρότερον ἐπεχείρησε νὰ κατεδαφίσῃ τὰς πυραμίδας, ἀρχίζων ἀπὸ τὴν τρίτην τοῦ Μυκερίνου (ἐλ Ἄχμαρ, ἡ κόκκινη). Ἐπὶ 8 μῆνας χιλιάδες ἐργατῶν ἐξηντλήθησαν ἀγωνιζόμενοι καὶ χρῆμα πολὺ ἐσπαταλήθη ἀγόνως. Ἀφῃρέθησαν μόνον μερικοὶ ὀγκόλιθοι καὶ μέγα μέρος τοῦ σκληροτάτου ἐπιστρώματος. Τέλος δὲ ἐγκατελείφθη τὸ ἔργον.

Τὸν Μελὲκ ἐλ Ἀζὶζ διεδέχθη ὁ ὀκταετὴς υἱός του, *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσούρ*, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἐκθρονισθέντος ἐκ Δαμασκοῦ θείου του Μελὲκ ἐλ Ἀφδάλ. Τοῦτον ὅμως ἀντικατέστησε δι' ἐνόπλου στάσεως ὁ θεῖός του *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄδελ*, ἀδελφὸς τοῦ Σελὰχ ἐδ Δίν, ὅστις μετὰ δύο ἔτη ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν σουλτᾶνον τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας (1200). Ἐπῆλθεν ἡ Ε' σταυροφορία Ἰννοκεντίου Γ' (1198), καθ' ἣν ἠγωνίσθη ἐρρωμένως ὁ Ἄδελ ὡς ἀντιβασιλεύς, καὶ κατόπιν ἡ ΣΤ' (1213), καθ' ἣν ἐκάμφθη. Κατὰ τὴν Ε' σταυροφορίαν θέτει ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἀβδ ἐλ Λατὶφ τὰς τρομερὰς θεομηνίας πείνης καὶ σεισμῶν αἵτινες ἐμάστισαν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον. Τὸ βιβλίον του «Ἔρευναι ἐν Αἰγύπτῳ» μετεφράσθη εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ Silvestre de Sacy τῷ 1810, τῶν δὲ θεομηνιῶν μνημονεύει καὶ ὁ Gauthier du Chancellier *Biblioth. Croisades* τομ. III σελ. 258): «τὴν πρωῒαν τῆς 21 Μαΐου 1202 — λέγει ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς — ἐνῷ ἡ Ἑλλὰς (οὕτως ὀνομάζει τὸ Βυζάντιον) εὑρίσκετο εἰς πολέμου θύελλαν, μάστιγες σκληρόταται ἔθλιβον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν. Ὁ Νεῖλος ἀνέστειλεν αἰφνης τὸν ροῦν του. Ὅταν ἡ πεῖνα ἤρχισε νὰ γίνεται ἰσχυρῶς αἰσθητή, ὁ λαὸς ἠναγκάσθη νὰ τρέφεται ἀπὸ χόρτα τῶν ἀγρῶν ξηρὰ καὶ κόπρους τῶν ζώων. Οἱ μᾶλλον πτωχοὶ ἀνέσκαπτον τοὺς νεοσκαφεῖς τάφους καὶ τὰ κοιμητήρια ἁρπάζοντες τὰ πτώματα ἀπὸ τῶν σκωλήκων τὸ στόμα. Γενικευθείσης ὅμως τῆς συμφορᾶς οἱ πληθυσμοὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐξοχῶν ὡσὰν νὰ ἐδιώκοντο ἀπὸ ἐχθρὸν ἀόρατον ἔφευγον ἐν ἀταξίᾳ πλανώμενοι, μετὰ μυρίας δὲ διευθύνσεις ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον εὕρισκον ἐπὶ τέλους τὸ τέλος τὸ ὁποῖον ἀπέφευγον. Πανταχοῦ εἰς τὰς γωνίας νεκροὶ καὶ θνήσκοντες, ἡ ἀνθρωποφαγία κατήντησε συνήθης. Εἰς ἐπίμετρον ἐπέρχεται δεινὸς σεισμός. Αἱ δονήσεις ὡμοίαζον μὲ κινήσεις κοσκίνου ἢ πτηνοῦ ὑψοῦντος καὶ ταπεινοῦντος τὰς πτέρυγας ταχέως, ἡ ὕψωσις τῆς θαλάσσης καὶ ἡ ταραχὴ τῶν κυμάτων παρεῖχον παράξενον θέαμα, πλοῖα καὶ ἰχθῦς εὑρίσκοντο εἰς τὴν ξηράν».

Τῷ 1218 οἱ Φράγκοι πολιορκοῦν τὴν Δαμιέττην. Σπεύδων κατ' αὐτῶν ὁ Ἄδελ ἐκ Συρίας, ἀπέθανε καθ' ὁδὸν εἰς ἡλικίαν 75 ἐτῶν. Ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Κάμελ* διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱός του ἀντέστη ἡρωϊκῶς, ἀλλ' ἡ πόλις ἡλώθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1219. Οἱ Σταυροφόροι ἐβάδιζον κατὰ τοῦ Καΐρου. Ὁ Κάμελ συνεκρούσθη μετ' αὐτῶν εἰς Μανσούραν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστων ἀπωλειῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασαν βοήθειαι ἐκ Συρίας καὶ ὁ Κάμελ ἐπρότεινεν εἰρήνην, ἀπορριφθεῖσαν. Τότε μικρὸν σῶμα Αἰγυπτίων παρέκαμψε τὸ στρατόπεδον τῶν Φράγκων καὶ ἔκοψε τὸν νειλοφράκτην τῆς διώρυγος Μαχαλλέτ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Νεῖλος εὑρίσκετο εἰς τὸ μέγιστον τῆς ὑψώσεώς του. Τὰ ὕδατα ἐπλημμύρισαν τὴν μεταξὺ Μανσούρας καὶ Δαμιέττης ἔκτασιν καὶ οἱ Φράγκοι εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν ἑλῶν. Ἔντρομοι τότε ἐπρότειναν εἰρήνην καὶ ἐξεκένωσαν τὴν χώραν ἐντελῶς (1221). Ὁ Κάμελ ἀφῆκε μνήμην ἀγαθήν. Φιλόμουσος καὶ δίκαιος ἠλάττωσε τοὺς φόρους κατὰ τὸ τρίτον, ᾠκοδόμησε πολλὰ δημόσια ἱδρύματα καὶ καθόλου ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἀπέθανε δὲ εἰς Δαμασκὸν κατὰ τινα ἐκστρατείαν.

Οἱ ἐν Καΐρῳ ἐμῖραι ἀνεκήρυξαν τὸν υἱόν του ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μελὲκ ἐλ Ἄδελ Ἔμπν Κάμελ*, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη τὸν ἀνέτρεψεν ἀνακτορικὴ συνωμοσία ὑπὲρ τοῦ ἐν Δαμασκῷ ἀδελφοῦ του *ἐλ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ* (1240). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διάφοροι Ἄραβες πρίγκιπες τῆς Συρίας συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Φράγκων παρέδωκαν εἰς αὐτοὺς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλας πόλεις. Ὁ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν καὶ αἱ μάχαι ἐξηκολούθουν, ὅτε παρενέβησαν νεοφανεῖς οἱ Χοβαρέσμιοι. Ἦσαν φυλὴ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας ἐκδιωχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τσίγκις Χὰν καὶ ἐγκατασταθεῖσα εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Συρίας. Τῇ βοηθείᾳ τούτων ὁ σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου ἀνέκτησε τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν.

Τὸ 1248 ἡ Ζ' σταυροφορία ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκον Θ' ἦλθε νὰ πολιορκήσῃ τὴν Δαμιέττην, ἥτις, καίτοι ἄριστα ἐφωδιασμένη δι' ἄμυναν, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Φράγκων τὴν 29 Ἰουνίου 1249. Τὸ ἴδιον ἔτος ἀπέθανεν ἐκ νόσου ὁ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ εἰς Μανσούραν ὅπου ἀνέμενε τοὺς Σταυροφόρους. Ἀλλ' ἡ εὐνοουμένη σκλάβα του Σαγερὲτ ἐλ Δὼρ (δένδρον τῶν μαργαριτῶν) συνεννοηθεῖσα μετὰ τοῦ ἀτυχήσαντος φρουράρχου τῆς Δαμιέττης Φάχρ ἐδ Δὶν καὶ τοῦ ἀρχιευνούχου ἀπέκρυψε τὸν θάνατον, ἕως οὗ ἔφθασεν ἐκ Συρίας ὁ υἱός της. Τότε σπεύσασα εἰς Κάϊρον συνήθροισε τοὺς ἐμίρας καὶ εἶπεν: «Ὁ σουλτᾶνος ἀπαιτεῖ νὰ ὁρκισθῆτε πίστιν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν υἱόν του *Ἐλ Μελὲκ ἐλ Μοαζὲμ Τουρὰν Σάχ*. Διορίζει κηδεμόνα (ἀταμπὲκ) τοῦ υἱοῦ του καὶ ἀρχιστράτηγον βεζύρην τὸν Φάχρ ἐδ Δίν». Οἱ ἐμῖραι ὡρκίσθησαν, ἂν καὶ ὑποπτευθησαν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Φράγκοι ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον τῆς Μανσούρας καὶ εἰς τὴν πρώτην μάχην ἐφόνευσαν τὸν γενναῖον Φάχρ ἐδ Δὶν (8 Φεβ. 1250). Ἐπελθὸν ὅμως ὁλόκληρον τὸ σῶμα τῶν Μαμελούκων ἀπώθησεν αὐτούς. Οἱ Φράγκοι ἐπεχείρησαν νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς τὴν Δαμιέττην, ἀλλ' εἰς Φαρασκοὺρ προσεβλήθησαν κρατερῶς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων. Τὸ αἷμα ἔβαψε τὴν γῆν καὶ τὴν διώρυγα ἄφθονον καὶ ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος ᾐχμαλωτίσθη ὑπό τινος εὐνούχου Μοάδδεμ.

Μὲ τὴν ψυχολογικὴν εὐκαιρίαν τῆς νίκης ἐκοινοποιήθη καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἐλ Σάλεχ καὶ ἀνεκηρύχθη ὁ ἐλ Μοαζέμ. Οὗτος ἔδωκε λαμπρὸν συμπόσιον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐθανάτωσε 40 ἐμίρας καὶ ἄλλους ἐφυλάκισεν ὡς ὑπαιτίους τῆς ἐν Δαμιέττῃ ἀτυχίας. Ταῦτα δὲ πάντα τῇ ὑποδείξει τῆς φοβερᾶς του μητρὸς ἥτις ἤθελε ν' ἀπαλλαγῇ πάντων ἐκείνων, περὶ τῆς ἀφοσιώσεως τῶν ὁποίων δὲν ἦτο βεβαία. Ἀμέσως ὁ Μοαζὲμ κατήρτισε τὴν σωματοφυλακήν του ἀπὸ τοὺς ἐκ Συρίας μετ' αὐτοῦ ἐλθόντας ἐμίρας. ἀλλ' οἱ ἀδικηθέντες εὗρον εὐκαιρίαν καὶ τὸν ἔσφαξαν, τὸ δὲ πρῶτον πλῆγμα κατέφερεν ὁ κατόπιν ὀνομαστὸς Βυβάρς. Οὕτως ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τῶν Ἀγιουβιτῶν. Οἱ νέοι κύριοι τῆς Αἰγύπτου ἦσαν Τουρκομᾶνοι.

Οἱ ὑπὸ τὸν Βατοῦ Χὰν εἰσβαλόντες περὶ τὴν Κασπίαν Μογγόλοι σφάζοντες καὶ δῃοῦντες ἐξετόπιζον ἐνώπιόν των ὡς ἀγέλας τοὺς λαούς. Οἱ περὶ τὴν Καπτσάτκαν ἔφυγον εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου. Ἐκεῖ ἔσπευσαν εἰς ὑποδοχήν των οἱ δουλέμποροι, οἱ ὁποῖοι ὅ,τι ὑγιὲς καὶ εὔσωμον παρελάμβανον, ὅ,τι δὲ ἀσθενὲς ἢ καχεκτικὸν ἔσφαζον ἀνηλεῶς. Οὕτως ἐγέμισαν αἱ μουσουλμανικαὶ κοινωνίαι ἀπὸ δούλους (μαμελοὺκ) ἐξαιρέτους. Οἱ σουλτᾶνοι τῆς Αἰγύπτου ἐπωφελήθησαν καὶ αὐτοὶ τῆς εὐκαιρίας καὶ εἶχον καταρτίσει ἐξ αὐτῶν ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν σῶμα, εἶδος γενιτσάρων. Τὰ στρατιωτικὰ αὐτὰ σώματα διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν κεντητῶν ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων των σημάτων, ἀφ' ὧν οἱ Φράγκοι ἐνεπνεύσθησαν τὰ οἰκόσημά των. Ἐν Αἰγύπτῳ ἔγιναν τόσον ἰσχυροί, ὥστε ἐπλημμύρισαν ὅλας τὰς θέσεις καὶ τὰ ἀξιώματα. Συχνὰ ἐφόνευαν τοὺς σουλτάνους καὶ ἀνεβίβαζον ἰδικούς των. Οἱ πλεῖστοι κατῴκουν ὠχυρωμένας ἐπαύλεις καὶ ἰδίως εἰς Ρόδαν καὶ εἰς Γκίζαν, δι' αὐτὸ καὶ ἐκλήθησαν *Βαχαρῖται* (Βάχρ=ποταμός). Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Μοαζὲμ οἱ Βαχαρῖται δὲν συνεφώνουν ποῖον ν' ἀνακηρύξουν. Ἡ Σαγερὲτ τότε, ἡ ὁποία ἠρίθμει πολλοὺς μεταξὺ αὐτῶν φίλους, ἂν καὶ μήτηρ τοῦ φονευθέντος, ἐπέτυχε ν' ἀνακηρυχθῇ αὐτὴ ἡ ἰδία, διορισθέντος ὡς συμβούλου βεζύρου (ἀταμπὲκ) τοῦ *Ὑμπὲκ ἂζ Δίν*. Ἡ εἰρήνη ἀμέσως ἐπεκράτησε καὶ ἡ διοίκησις ἤρχισεν ἀγαθὴ καὶ ὁμαλή. Πρωτίστως ἠλαττώθησαν οἱ φόροι. Ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν ἐμῖραί τινες δὲν τὴν ἀνεγνώρισαν. Ὅταν δὲ ἐζητήθη ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς της ὑπὸ τοῦ ἐν Βαγδάτῃ καλίφου ἐλ Μποστανσὲρ μπ' Ἰλλάχ, οὗτος ὄχι μόνον ἠρνήθη ἀλλὰ καὶ ἠπείλησε. Ἐπῆλθον δειναὶ ταραχαὶ καὶ τότε οἱ Μαμελοῦκοι τοῦ Καΐρου συνέστησαν εἰς τὴν Σαγερὲτ νὰ παραιτηθῇ. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ δυναστεία τῶν *Μαμελούκων* ἢ *Βαχαριτῶν*. Ἀνεκηρύχθη σουλτᾶνος ὁ ἀταμπὲκ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μοὲζ ἐλ Δζασενχὶρ* ὅστις ἐνυμφεύθη τὴν Σαγερὲτ διὰ νὰ προσοικειωθῇ τὸ κόμμα της. Ἀλλὰ τὸ συνετὸν μέτρον δὲν ἐτελεσφόρησεν. Οἱ Μαμελοῦκοι διῃρέθησαν εἰς δύο κόμματα: *Μοεζίτας*, ἤτοι ὀπαδοὺς τοῦ νέου σουλτάνου, καὶ *Σαλεχίτας*, ἤτοι ὀπαδοὺς τῆς δυναστείας τῶν *Ἀγιουβιτῶν*. Οὗτοι ὑπερισχύσαντες ἔφεραν ἐξ Ὑεμένης ὀκταετῆ ἀπόγονον τοῦ Σαλὰχ ἐδ Δὶν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Μοὲζ νὰ συμβασιλεύσῃ μετὰ τούτου, προσλαβόντος τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἀσράφ*. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ σουλτᾶνος τῆς Δαμασκοῦ Νάσσερ Ἐδ Δὶν Γιουσούφ, Ἀγιουβίτης, συμμαχήσας μετ' ἄλλων Ἀράβων πριγκίπων τῆς Συρίας ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ σύρραξις ἔγινεν εἰς τὴν Γάζαν. Καὶ ὑπεχώρησε μὲν ὁ ἐχθρός, ἀλλ' ἐπανῆλθεν ἰσχυρότερος. Ἡ δευτέρα μάχη συνεκροτήθη εἰς Ἀμπάσσαν (1251). Ὁ στρατηγὸς τῶν Σύρων ἐφονεύθη, μόλις δ' ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς ὁ Νάσσερ ἐδ Δίν. Ἡ νίκη αὐτὴ ἀφῆκεν εἰς τοὺς Μαμελούκους τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Γάζαν. Ὁ Ὑμπὲκ νικητὴς τώρα ἐζήτησε νὰ βασιλεύσῃ μόνος. Δολοφονήσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σαλεχιτῶν ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τοὺς ὀπαδούς του καὶ ἔκλεισεν εἰς σκοτεινὸν ὑπόγειον τὸν συμβασιλέα του, ὅστις καὶ μετὰ μικρὸν ἀπέθανε. Ἀλλ' ὁ τύραννος ἦτο δοῦλος τῆς Σαγερέτ, τὴν ὁποίαν ἐφοβεῖτο. Ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγῇ καὶ ταύτης. Ἡ Σαγερὲτ ὅμως, ὄχι μόνον ἐφυλάσσετο, ἀλλὰ καὶ ἔμαθεν ὅτι ὁ σύζυγός της διεπραγματεύετο μυστικὰ γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ σουλτάνου τῆς Μοσσούλης. Τότε πέντε λευκοὶ εὐνοῦχοι, ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτήν, ἐστραγγάλισαν τὸν Ὑμπὲκ ἂζ Δὶν (1257) καὶ τὸ πρωῒ διέδωκαν ὅτι ἀπέθανεν ἐξ ἧς ἔπασχεν ἐπιληψίας.

Σουλτᾶνος ἀνεκηρύχθη ὁ 15ετὴς υἱὸς τοῦ Ὑμπὲκ ἔκ τινος εὐνοουμένης του δούλης, προσλαβὼν τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσούρ*. Οὗτος τὴν ἡμέραν τῆς ἀναρρήσεώς του παρέδωκε τὴν φοβερὰν Σαγερὲτ εἰς τὴν μητέρα του, τὴν δολοφόνον τοῦ πατρός του, ἡ βασιλομήτωρ δὲ τὴν παρέδωκεν εἰς τὰς δούλας της, αἱ ὁποῖαι τὴν ἐφόνευσαν μὲ τὰ τσόκαρά των (κοβκάμπ) καὶ ἔρριψαν τὸ πτῶμα

Digitized by Google

της, οἰκτρῶς παραμορφωμένον, εἰς τὴν τάφρον, ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου τὸ κατέφαγον οἱ κύνες καὶ οἱ θῶες.

Κατ' ἀρχὰς κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου διωρίσθη ὁ Κόπτης ἰατρὸς Σὰρ ἐδ Δίν, ἀλλὰ κατόπιν διωρίσθη ὁ ἐμίρης Σεῖφ ἐλ Δὶν Κοττούζ. Ἀλλ' οἱ ἐλευθερωθέντες Σαλεχῖται ἐξεθρόνισαν τὸν μικρὸν σουλτᾶνον καὶ ἀνεκήρυξαν τὸν *Κοττοὺζ* (1259), ὅστις ἦτο συγγενὴς τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χοβαρεσμίων. Πρώτη του πρᾶξις ἦτο νὰ φονεύσῃ τὸν ἀνήλικον προστατευόμενόν του καὶ νὰ σταυρώσῃ τὸν Σὰρ ἐδ Δίν. Ἀλλ' αἴφνης κατέφθασεν εἰς Κάϊρον Τάταρος ἀπεσταλμένος τοῦ Χουλακοῦ, χάνου τῶν Μογγόλων, καλῶν τοὺς Αἰγυπτίους εἰς ὑπακοὴν πρὸς αὐτὸν ἄνευ ὅρων. Καταχτήσας αἱματηρότατα τὴν Ἀσίαν καὶ Μεσοποταμίαν ἐβάδιζε τώρα κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Κοττοὺζ μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Μογγόλου (1260). Ἐπικειμένης ὅμως τῆς μάχης ἠγγέλθη εἰς τὸν Χουλακοῦ ὅτι ἀπέθανεν ὁ πατήρ του ἐν Ταρταρίᾳ καὶ τότε αὐτὸς ἐπειγόμενος νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον του ἀφῆκε τὸν Κετβογκᾶ μετὰ μυρίων ἐκλεκτῶν ἱππέων. Ἡ μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὴν *πηγὴν τοῦ Γολιάθ* (Ἀΐν ἐλ Γκαλοὺτ) καὶ ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων φονευθέντος τοῦ Κετβογκᾶ μετὰ πάντων σχεδὸν τῶν ἱππέων του. Ὁ Κοττοὺζ ἐπέστρεψε νικητὴς εἰς Κάϊρον, ὅπου ὅμως ἔπεσεν ὑπὸ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Βυβάρς. Ὁ ἀταμπὲκ εὑρίσκετο εἰς Σαλαχίε ἀκόμη μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ στρατοῦ ὅταν ὁ Βυβὰρς καὶ οἱ ἄλλοι συνωμόται ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγείλουν τὸν φόνον τοῦ σουλτάνου «Ποῖος πρῶτος τὸν ἐκτύπησεν;» ἠρώτησε μὲ ὕφος αὐστηρόν. «Ἐγώ», ἀπήντησεν ἰταμότατα ὁ Βυβάρς. Ὁ ἀταμπὲκ κατάπληκτος ἐκ τῆς θρασύτητος ἐσκέφθη ἐπί τινας στιγμὰς καὶ κατόπιν εἶπε: «Τότε λοιπόν, βασίλευσε σὺ εἰς τὴν θέσιν τοῦ θύματός σου». Καὶ οὕτως ὁ Ρούκν *ἐδ Δὶν Βυβὰρς ἐλ Βεντοκδὰρκ* ἀνηγορεύθη σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Κάχερ*, καὶ κατόπιν προσέλαβε τὸν τίτλον ἐλ Μελὲκ Ζάχερ Ἀμποῦ λ' Φουτούχ. Ὁ νέος σουλτᾶνος ἔλαβεν ἀμέσως μέτρα ἀνακουφίσεως τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ληστρικῶν φόρων καὶ αὐστηρᾶς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Τῷ 1262 κατέφυγον εἰς τὴν αὐλήν του τὰ λείψανα τῆς καλιφικῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν φεύγοντα τὸν σίδηρον τῶν Ταρτάρων. Ὁ Βυβὰρς τοὺς ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα καὶ ἀνεκήρυξε καλίφην τὸν ἐλ Μοσταντὲρ μπ' Ἰλλάχ. Ἔκτοτε ἕδρα τῶν καλιφῶν εἶναι τὸ Κάϊρον ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ἄνευ πολιτικῆς τινος ἀρχῆς καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν σουλτάνων τῆς Αἰγύπτου. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐπῆλθε λοιμὸς καὶ ἰδίως εἰς τὸ Δέλτα. Ἡ διαγωγὴ τοῦ Βυβὰρς κατέκτησε τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ. Μετὰ 4 ἔτη ἐξεστράτευσε δὶς εἰς Ἀσίαν, ἐπεκτείνας τὸ κράτος του μέχρι Ἀρμενίας καὶ Μεσοποταμίας, τὸ δὲ 1275 προσήρτησε καὶ τὴν Νουβίαν. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἔμεσσαν διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Ταρτάρους. Τότε συνέβη ὁλικὴ σεληνιακὴ ἔκλειψις, ἥτις ἐθεωρήθη κακὸς οἰωνός. Ὁ Βυβὰρς ἐνόμισεν ὅτι ἀπειλεῖται ἡ ζωή του καὶ κατέστη ἀμέσως καχύποπτος. Καὶ ἐπειδὴ ἐπιφανέστερος ἐφαίνετο ὁ τελευταῖος ἀπόγονος τῶν Ἀγιουβιτῶν Δαοὺτ Νάσσερ ἐδ Δίν, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν νὰ πίῃ δηλητηριασμένον κύπελλον οἴνου. Ὁ Δαοὺτ μόλις ἤγγισε τὰ χείλη καὶ διέφυγεν. Ἀλλ' ὁ Βυβὰρς μὲ γενναιότητα κατέπιεν ὁλόκληρον τὸ ἰδικόν του καὶ κατέπεσε κεραυνόπληκτος (1277).

Τὸν διεδέχθη ἐκ τῶν τριῶν του υἱῶν ὁ *Μελὲκ ἐλ Σαΐτ* προσλαβὼν βεζύρην τὸν ἐξαίρετον Βυλῆ Βέκη. Ἡ χώρα ηὐτύχησεν, ἀλλ' ὁ Βυλῆ ἀπέθανεν αἰφνιδίως καὶ ὁ σουλτᾶνος ὑποπτεύσας δικαίως ἢ ἀδίκως τοὺς ἐμίρας τοὺς κατεδίωξεν. Ἔρριψεν εἰς φρούριον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐστραγγάλισε τὸν νικητὴν τῆς Νουβίας στρατηγὸν Ἀκσονκὸρ καὶ κατεδίωξεν ἄλλους. Ἐξυφάνθη τότε συνωμοσία τὴν ὁποίαν ἀνεχαίτισεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ σουλτᾶνος ἔσπευσεν εἰς Συρίαν, ἐκεῖ δὲ ἔμαθε τὰ τεκταινόμενα. Ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς Κάϊρον, ἀλλ' οἱ συνωμόται εἶχον ὀχυρωθῆ. Τότε ὁ ἴδιος ὠχυρώθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Τέλος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ἐξωρίσθη εἰς Κεράκ, ὀχυρώτατον φρούριον ΝΑ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, ὅπου ἀπέθανε πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου.

Τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄδελ* μόλις ἑπτὰ ἐτῶν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἐμίρου Σεῖφ ἐδ Δὶν Καλαοὺν ἐλ Ἔλφι ὅστις μετὰ τέσσαρας μῆνας κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐξορίσας τὸν ἀνήλικον βασιλέα εἰς τὸ φρούριον τοῦ Κεράκ. Ὁ Καλαοὺν ἀνηγορεύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ* τῷ 1279. Τῷ 1281 ἐπῆλθον οἱ Τάρταροι ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς ἀπώθησαν ὁριστικῶς. Μετὰ διετίαν ὅμως συνέβη φρικῶδες γεγονός. Οἱ κάτοικοι τοῦ Καΐρου ἠρνήθησαν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς κάποιαν διαταγὴν τοῦ σουλτάνου, αὐτὸς δὲ εἰς στιγμὴν ὀργῆς διέταξε τοὺς Μαμελούκους του νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ἀγρίαν σφαγὴν τῶν κατοίκων. Ἐγέμισαν οἱ δρόμοι τοῦ Καΐρου ἀπὸ πτώματα παντὸς φύλου καὶ ἡλικίας. Τέλος τῇ παρεμβάσει τῶν οὐλεμάδων κατηυνάσθη καὶ μετενόησεν ἱδρύσας ἐξιλαστήριον πτωχοκομεῖον, τὸ κατόπιν περίφημον νοσοκομεῖον *ἐλ Μοριστάν*. Τῷ 1288 ἀπέθανεν ὁ υἱὸς καὶ σύμβουλός του, διὰ νὰ διασκεδάσῃ δὲ τὴν θλῖψίν του ἐξεστράτευσεν εἰς Συρίαν καὶ κατέλαβε τὴν φραγκοκρατουμένην Τρίπολιν. Πάντες οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν καὶ ἡ πόλις κατεσκάφη. Ἐπανελθὼν εἰς Κάϊρον ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τοῦ Ἀλφόνσου τῆς Ἀραγωνίας μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν (Ἀπρίλιος 1290) συμφωνίαν, μετά τινας δὲ μῆνας ἀπέθανε καὶ ἐτάφη εἰς Μοριστάν. Ὁ ἴδιος εἶχε προσλάβει τὸ παρώνυμον *ἐλ Ἔλφι*, διότι μικρὸς εἶχεν ἀγορασθῆ ἀντὶ χιλίων (Ἔλφ) δηναρίων. Αἱμοχαρὴς ἐν ὀργῇ, ἦτο φύσει εὐσπλαγχνικός. Ἀπὸ

Δουλεμπορία ἐν Καΐρῳ.

(Ἀπὸ τὸ λεύκωμα τοῦ Μαξιμιλιανοῦ).

τῆς ἐποχῆς του παραμένει ἡ συνήθεια νὰ τίθενται καθ' ἑκάστην δοχεῖα μετὰ τροφῆς εἰς τὰ τζαμία διὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἔκτισε δὲ καὶ πολλὰ ἱδρύματα. Εἰς τὸ νοσοκομεῖόν του ἔπαιζε τακτικὰ μουσικὴ διὰ νὰ παρηγορῇ τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἡ ἀφύπνισις ἐγίνετο ἐνωρίτερον διὰ νὰ μὴ ὑποφέρουν οἱ πάσχοντες ἀπὸ ἀϋπνίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ*, ὅστις ἐπολιόρκησε τὴν Ἄκραν, τὸ τελευταῖον ὀχυρὸν τῶν Φράγκων, καὶ ἐκπορθήσας τὴν κατεδάφισε. Κατόπιν ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ ἐξεπόρθησε τὴν Ἐρζερούμ, ἀλλ' ἐπιστρέφων εἰς Αἴγυπτον ἀπέθανε (1293) δολοφονηθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ μιᾶς σκλάβας του. Τὸν διεδέχθη ὁ συνεργὸς τῆς δολοφονίας Βεϊδάρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Κάχερ*, δολοφονηθεὶς καὶ αὐτὸς αὐθημερὸν ὑπὸ τῶν Μαμελούκων.

Ἀνηγορεύθη τότε ὁ υἱὸς τοῦ Καλαοὺν 9 ἐτῶν, ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ*, ἀλλ' ὁ κηδεμών του τὸν ἀνέτρεψε μετὰ ἓν ἔτος καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄδελ* (1294). Ἀναγκασθεὶς τὸ ἴδιον ἔτος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ταρτάρων καὶ φοβούμενος νὰ μακρυνθῇ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του, ἀνέθηκε τὴν ἐπιχείρησιν εἰς στρατηγόν του, ὅστις ἐνικήθη κατὰ κράτος. Δεινὴ σφαγὴ ἐπηκολούθησε. Δεκακισχίλιοι Σύροι ὑπὸ τὸν Χασσὰν ἐδ Δὶν Λάγεν προσέφυγον εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ ὁ Λάγεν ἐξέθηκεν εἰς συμβούλιον τῶν ἐμίρων τὰ δεινὰ τῆς ἥττης καὶ εἶπεν ὅτι «σουλτᾶνος μὴ τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του εἶναι ἀνάξιος νὰ βασιλεύῃ». Ὁ Ἄδελ ἀπεκηρύχθη (1296) καὶ ἀνεκηρύχθη ὁ Λάγεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ*, δοῦλος ἄλλοτε τοῦ Καλαοὺν, ὅστις ὅμως ἐδολοφονήθη μετά τινα ἔτη ὑπό τινος δούλου του. Κατόπιν μεσοβασιλείας 40 ἡμερῶν, τινὲς τῶν ἐμίρων ἀνεκήρυξαν τὸν Τάατζη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Κάχερ*, ἀλλὰ οἱ ἄλλοι ἐμίραι τὸν ἐδολοφόνησαν.

Αἱ διαδοχικαὶ αὗται τραγῳδίαι κατηύνασαν τὴν φιλοδοξίαν πολλῶν καὶ οἱ ἐμίραι ἐν συμβουλίῳ ἀπεφάσισαν ν' ἀνακαλέσουν τὸν ἐν Κεράκ ἐξόριστον υἱὸν τοῦ Καλαούν, ἤδη 17ετῆ, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ Ἔμπν Καλαοὺν* (1288). Οὗτος ἠναγκάσθη ἐντὸς τοῦ ἔτους νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ταρτάρων εἰσβαλόντων εἰς Συρίαν καὶ ἡττήθη μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἔμεσσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνέμενεν ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου ὑπεχώρησεν εἰς τὴν πεδιάδα ἐλ Σάφερ ὅπου ἔδωκεν ἀποφασιστικὴν μάχην, καθ' ἣν συνέτριψε τοὺς ἐχθρούς. Ἐπανελθὼν εἰς Κάϊρον εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς πύλης Βὰβ ἐλ Νάσρ. Ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἀντιλέξαντες εἰς τὴν ἐκλογήν του ἐπέτυχον νὰ ἐρεθίσουν τὴν φιλοδοξίαν καὶ ἄλλων καὶ ὑφάνθη συνωμοσία. Ταύτην ἀντελήφθη ἐγκαίρως ὁ Νάσσερ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς Μέκκαν νὰ προσκυνήσῃ. Καταρτίσας πρὸς τοῦτο ὀλιγάριθμον σωματοφυλακὴν ἐξ ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν διηυθύνθη εἰς Κεράκ, ὠχυρώθη ἐκεῖ, κατέλαβε τὸν ἐκεῖ ἀποκείμενον βασιλικὸν θησαυρὸν καὶ εἰδοποίησε τοὺς ἐν Καΐρῳ ὅτι παραιτεῖται τοῦ θρόνου (1308). Ἀνηγορεύθη τότε ὁ ἐμίρης Δζαχενκὶρ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μοζαφφέρ*. Μαθὼν τοῦτο ἐν Κεράκ ὁ ἐλ Νάσσερ μετενόησε. Μετέβη εἰς Δαμασκόν, ἐκεῖ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐμίρων τῆς Συρίας ὡς νόμιμος σουλτᾶνος καὶ συγκεντρώσας ἱκανὰς δυνάμεις ἐκίνησε κατὰ τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Μοζαφφὲρ ἀνίκανος ν' ἀντισταθῇ κατέφυγεν εἰς Ἄνω Αἴγυπτον ὅπου ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἐλ Νάσσερ, ὅστις οὕτως ἀναγορεύεται διὰ τρίτην φορὰν καὶ ἐβασίλευσεν ἔκτοτε ἐπὶ 33 ἔτη. Διδαγμένος ὑπὸ τῆς προτέρας του πείρας ἤξευρε ν' ἀποφεύγῃ καὶ ματαιώνῃ τὰς ἀντιδράσεις. Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην καὶ εἰρηνικὴν βασιλείαν ἐξετέλεσε πολλὰ θαυμάσια ἔργα. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται τὸ μέγα τζαμίον ἐλ Νασρίε καὶ ἡ σημαντικὴ ἀνοργάνωσις καὶ προικοδότησις τοῦ νοσοκομείου Μοριστάν.

Ἀπέθανε τῷ 1341 ἀφήσας ὀκτὼ υἱούς, οἱ ὁποῖοι διαδοχικῶς ἐβασίλευσαν ἐφήμεροι καὶ ἀφανεῖς. Ὁ πρῶτος *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ* ἐβασίλευσε 40 ἡμέρας, ἐξωρισθεὶς εἰς Κοὺς τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ὅπου καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Β'*, ὅστις μετὰ 5 μῆνας ἐξεθρονίσθη καὶ ἀπέθανε φυλακισμένος εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Καΐρου. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ* ἐξωρίσθη μετὰ 3 μηνῶν βασιλείαν εἰς Κεράκ ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐπὶ τριετίαν κατόπιν ἐβασίλευσεν ἄλλος ἀδελφός, ὁ *ἐλ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ*. Ὁ κατόπιν ἐλθὼν πέμπτος υἱὸς τοῦ Καλαοὺν ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Κάμελ* ὑπῆρξε σκληρὸς καὶ ἐξεθρονίσθη μετὰ 15 μῆνας (1346). Σκληρότερος ἐκείνου καὶ ἐπὶ 15 ὁμοίως μῆνας βασιλεύσας ὑπῆρξεν ὁ *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μοζαφφέρ*. Ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον ἕβδομος υἱὸς *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ Γ'*, δὶς βασιλεύσας ἐπί τινας μῆνας ἐνεκλείσθη εἰς τὸ φρούριον τοῦ Καΐρου. Ὁ ὄγδοος υἱὸς *ἐλ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ Β'*, ἐφ' οὗ ἐνέσκηψε δεινὴ πανώλης (1353) ἐξ ἧς ἀπέθανε καὶ ὁ καλίφης, ἔπεσε θῦμα τῶν ἐρίδων δύο ἐμίρων ἀρνησιθρήσκων Κοπτῶν καὶ ἀνεκλήθη ὁ προκάτοχός του Νάσσερ, βασιλεύσας τώρα 7 ἔτη καὶ δολοφονηθεὶς τὸ 1361. Οὗτος ἵδρυσε τὸ λαμπρὸν τζαμίον ἐλ Χασσανὶε τὸ ὁποῖον θαυμάζομεν ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν. Διάδοχός του ἀνεκηρύχθη εἷς τῶν ἀνεψιῶν του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ Ε'*, ἐκθρονισθεὶς μετὰ δύο ἔτη.

Ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον *ἐλ Ἄσραφ Γ'* ἦτο μόλις 10 ἐτῶν. Τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐξεργάγη πεῖνα εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον (1374). Μετ' ὀλίγον ἡ ἕως τότε εἰρήνη διεταράχθη. Ὁ βεζύρης του, ὁ πρῶτος τῶν Μαμελούκων, ἐσφάγη ἐντὸς τῆς οἰκίας του καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν δολοφόνων ἐλ Γκάϊ ἐλ Γιουσοὺφ ἔγινε βεζύρης νυμφευθεὶς τὴν βασιλομήτορα. Κατασχὼν οὕτω τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν δύναμιν ἐδολοφόνησε τὴν σύζυγόν του καὶ ὥρμησε μετὰ τῶν συνωμοτῶν κατὰ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ κυρίου του. Ἀλλὰ τὸν εὗρε παρεσκευασμένον. Ἀπεκρούσθη μὲ δύναμιν καὶ διὰ γενναίας ἐξόδου ἡ βασιλικὴ φρουρὰ κατεδίωξε τοὺς συνωμότας μέχρι τοῦ Νείλου ὅπου ἐπνίγησαν μέχρις ἑνός. Ἀλλ' αἱ συνωμοσίαι ἦσαν ἀδιάκοποι. Κατά τινα προσκύνησιν εἰς Μέκκαν ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν στηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐμίρων

Digitized by Google

του εἰς τὸ στενὸν τοῦ Ὄμπαχ. Οἱ σύντροφοί του ἔπεσαν καὶ αὐτὸς ἐθεωρήθη νεκρός. Ἐπρότειναν τότε οἱ ἐμῖραι τὸ στέμμα εἰς τὸν καλίφην, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς Κάϊρον ὁ νομισθεὶς ὡς νεκρὸς βασιλεὺς καὶ ἐκρύπτετο εἰς τινας φιλικὰς οἰκίας, ἀνακαλυφθεὶς ὅμως ἐστραγγαλίσθη (1376).

Ἐπὶ τοῦ καθημαγμένου θρόνου τοῦ πατρός του ἀνεβιβάσθη ὁ 7ετὴς Ἀλῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μανσοὺρ ΣΤ΄*. Τοῦτον ἐκηδεμόνευσαν διαδοχικῶς τρεῖς, ὧν ὁ τελευταῖος *Βαρκοὺκ* ἐπέπρωτο νὰ ἱδρύσῃ τὴν δευτέραν τῶν Μαμελούκων δυναστείαν. Ὁ Βαρκοὺκ ὡς ἀταμπὲκ ἐκυβέρνησεν ἡσύχως καὶ πατρικῶς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ σουλτάνου (1381), τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Σάλεχ Γ΄*, ἀλλὰ μετά τινας μῆνας τὸν ἐξώρισεν ὁ κηδεμὼν καὶ ἀνηγόρευσεν ἑαυτόν.

Ἔληξεν οὕτως ἡ πρώτη δυναστεία τῶν Βαχαριτῶν ἢ *Τουρκομανων* Μαμελούκων καὶ ἄρχεται ἡ τῶν *Κιρκασίων*. Ὁ ἱδρυτὴς ταύτης Βαρκοὺκ ἦτο υἱὸς ἐξωμότου Κιρκασίου. Τὸν εἶχεν ἀγοράσει εἰς τὴν Κριμαίαν Ὀσμάν τις καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὴν Αἴγυπτον (1364), ὅπου τὸν ἐπώλησεν εἰς τὸν ἐμίρην ἐλ Βογκά. Ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ὡραία του σωματικὴ διάπλασις εἵλκυσαν τὴν ἀγάπην τοῦ κυρίου του, ὅστις τὸν ἐξεπαίδευσεν ὡς υἱόν του καὶ τὸν ἀνέδειξεν ἐμίρην. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀσρὰφ διωρίσθη ἀκόλουθος τῶν βασιλοπαίδων. Ἔγινε κατόπιν χιλίαρχος καὶ μέγας ἱπποκόμος τῆς αὐλῆς. Τώρα ἀνηγορεύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ζάχερ*. Τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐγέμιζε τὸν κόσμον ὁ τρόμος τοῦ ὀνόματος τοῦ Τιμοὺρ Λένκ (χωλοῦ) ἢ *Ταμερλάνου*. Ὅθεν διῆλθον αἱ ὀρδαί του αἷμα καὶ τέφρα ἐκάλυπτον τὰς χώρας. Ἐπειδὴ ὥδευε διὰ τῆς Συρίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἐλ Ζάχερ συνεκέντρωσε στρατὸν εἰς τὰ Ἀνατ. μεθόρια καὶ ἀπέκρουσεν ἐπιτυχῶς τὴν εἰσβολήν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὑφαίνοντο συνωμοσίαι ἐν Καΐρῳ. Ὁ καλίφης Μουταουάκες, ἔκπτωτος πρὶν τοῦ ἀξιώματός του ὡς συνωμότης, εἶχεν ἀνακτήσει τοῦτο χάρις εἰς τὸν Βαρκούκ. Ἐν τούτοις συνωμότησε πάλιν μετὰ τοῦ ἐμίρου Μαντὰκ καὶ κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν τὸν Βαρκοὺκ καὶ νὰ τὸν ἐξορίσουν εἰς τὸ Κερὰκ (1389). Ἀνεκλήθη ὁ τελευταῖος Βαχαρίτης ἐλ Μανσούρ, ἀλλὰ μετὰ 8 μηνῶν βασιλείαν ἀδεξίαν, ἤλλαξαν αἱ γνῶμαι καὶ ὁ Βαρκοὺκ παρεκλήθη νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἐπέστρεψε. Τότε προσέφυγον εἰς Αἴγυπτον, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχον καταφύγει παρὰ τῷ Μανουὴλ τοῦ Βυζαντίου (1393) δύο ἐμῖραι, θύματα τῆς εἰς Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομῆς τοῦ Ταμερλάνου. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευεν ὑπὸ τῶν ἐμφανισθέντων Ὀθωμανῶν καὶ δι' αὐτὸ οἱ ἐμῖραι ἔκριναν τὸν Νεῖλον ἀσφαλέστερον ἀπὸ τὸν Βόσπορον.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Τιμοὺρ καὶ ὁ Βαγιαζὴτ συνεκρούσθησαν ἀγωνιζόμενοι τίς θὰ ἐπικρατήσῃ διὰ νὰ καταστρέψῃ αὐτὸς τὸν πολιτισμόν. Ἀμφότεροι ἔστειλαν πρεσβείας εἰς Κάϊρον. Ὁ πρῶτος ἐζήτει τὴν ὑποταγὴν τῆς χώρας καὶ τὴν παράδοσιν τῶν δύο ἐμιρῶν. Ὁ δεύτερος τὴν συμμαχίαν της. Ὁ Βαρκοὺκ ἐφόνευσε τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Τιμούρ. Ἀλλ' οὗτος ἐπειγόμενος νὰ κατευθυνθῇ εἰς Ἰνδίας ἀνέβαλε τὴν ἐκδίκησίν του. Ὁ Βαρκοὺκ ἐπωφελήθη τῆς ἀναβολῆς διὰ νὰ ὀργανωθῇ στρατιωτικῶς, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν ἀσχολιῶν του τούτων ἀπέθανεν ἐξ ἐπιληψίας, (1399) πρὸς ἀληθινὴν θλῖψιν τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς ὁποίους ἐκυβέρνησε μὲ πατριωτικὴν ὄντως φροντίδα.

Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Νάσσερ*. Τότε ὅμως ἀνεφάνη ὁ Ταμερλᾶνος, κατακτητὴς ἤδη τῶν Ἰνδιῶν, νικητὴς τῆς Βαγδάτης, καὶ ἕτοιμος νὰ εἰσελάσῃ εἰς Συρίαν. Ὁ ἐλ Νάσσερ ἔσπευσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡττήθη εἰς τὸ Χαλέπιον καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ ν' ἀναδιοργανωθῇ καὶ ἀμυνθῇ τῆς χώρας του. Ὁ Ταμερλᾶνος ἐστράφη κατὰ τοῦ Βαγιαζὴτ τὸν ὁποῖον ἠχμαλώτισεν εἰς τὴν Ἄγκυραν (1401) καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον πρέσβεις μετὰ δώρων ζητῶν φιλικῶς ὑποταγήν. Ὁ ἐλ Νάσσερ, διὰ νὰ σώσῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὰ δεινὰ βαρβαροτάτης ἐπιδρομῆς, ὑπέγραψε τὸ ἔγγραφον τῆς ὑποταγῆς, εὐτυχῶς δὲ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ὁ Ταμερλᾶνος (1404) πρὸς ἀνακουφισμὸν τοῦ κόσμου. Τότε οἱ δύο Μικρασιᾶται πρόσφυγες ἀπέκτησαν τοὺς θρόνους των καὶ ὁ Νάσσερ ἡτοιμάζετο νὰ ἐκκινήσῃ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Συρίας. Ἀλλὰ συνωμοσία ἐξερράγη κατ' αὐτοῦ μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἠτίμασε τὴν χώραν ὑπογράψας τὴν ὑποταγήν. Ἐν τῇ συγχύσει τῆς συγκρούσεως ὁ Νάσσερ ἐξηφανίσθη, ἀνηγορεύθη δὲ ὁ ἀδελφός του ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐλ Μανσούρ. Μετὰ δύο μῆνας οἱ ἐπαναστάται μετενόησαν καὶ ἐφυλάκισαν μὲν τὸν Μανσοὺρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅπου καὶ ἀπέθανε (1406), ἀνεκάλεσαν δὲ τὸν Νάσσερ. Οὗτος ἔσπευσε ν' ἀνακτήσῃ τὴν Συρίαν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐν Καΐρῳ καλίφης ἐλ Μοσταΐμ μπ' Ἰλλὰχ ἐφιλοδόξησε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν πνευματικήν του ἀρχὴν καὶ τὴν πολιτικήν. Βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐμίρου Σεῖχ ἐλ Μαχμούτη συνήθροισε στρατὸν καὶ ἐκίνησε κατὰ τοῦ Νάσσερ. Συνηντήθησαν οἱ δύο στρατοὶ παρὰ τὴν Δαμασκόν. Μετά τινας μάχας ἀμφιρρόπους ὁ καλίφης ἐξέδωκε φετφᾶν δι' οὗ ἀνεθεμάτιζε τὸν Νάσσερ. Ἡ δεισιδαιμονία τότε ἐνίκησεν. Ἐγκαταλειφθεὶς ὁ Νάσσερ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του συνελήφθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς Δαμασκοῦ καὶ ὁ νεκρός του ἐρρίφθη εἰς τοὺς κύνας καὶ τὰ ὄρνεα.

Ὁ καλίφης ἀνηγορεύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἄδελ*, βεζύρης του δὲ διωρίσθη ὁ Σεῖχ ἐλ Μαχμούτη. Ὁ νέος σουλτᾶνος διῴκησε λαμπρῶς καὶ ἡ εὐτυχία ἐπανήρχετο αἰσθητῶς εἰς τὴν χώραν. Ἀλλ' ὁ βεζύρης ἐδυσφόρει. Ἐραδιούργει παρὰ τοῖς Μαμελούκοις, εἰς δὲ τὸν σουλτᾶνον παρεπονεῖτο ὅτι δὲν ἠμείφθη ἐπαρκῶς. Προσέλαβε τὸν τίτλον ἀντιβασιλέως, περιεστοίχισε τὸν σουλτᾶνον δι' ἀνθρώπων του Κιρκασίων, καὶ ταχέως συνεκέντρωσε πᾶσαν τὴν ἀρχὴν εἰς χεῖράς του, λαβὼν τὸν τίτλον *ἐλ Μελὲκ ἐλ Μουαγιάτ*. Κατά τινα ἀπουσίαν του εἰς Συρίαν, ὁ σουλτᾶνος καὶ καλίφης ἠθέλησε ν' ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τοῦ βεζύρου του καὶ ἐξέδωκε φετφᾶν ἀναθεματισμοῦ κατ' αὐτοῦ· τὴν φορὰν ὅμως αὐτὴν ἀπέτυχεν. Ὁ Μαχμούτη εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως ἔσπευσεν εἰς Κάϊρον. Ἔντρομοι οἱ περὶ τὸν καλίφην τὸν ἐγκατέλειψαν καὶ τὸν ἐξεθρόνισαν (1412).

Ἂν καὶ ἅρπαξ τοῦ θρόνου ὁ Μαχμούτη ἀπεδείχθη ἐξαίρετος κυβερνήτης προστατεύσας τοὺς ἐπιστήμονας καὶ καλλιτέχνας καὶ ἐπιβλέψας τὴν δικαιοσύνην. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται καὶ τὸ ὡραιότατον τζαμίον «ἐλ Μουαγιάτ». Ἀπέθανε τῷ 1421.

Τὸν Σεῖχ ἐλ Μαχμούτη διεδέχθη ὁ υἱός του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μοζαφφέρ*, ἀντικατασταθεὶς μετά τινας μῆνας ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ καὶ κηδεμόνος του προσλαβόντος τὸ ὄνομα *ἐλ Ζάχερ*, ὅστις Τάρταρος ὢν ἐβασίλευσε δύο μῆνας. Ὁ ἀναγορευθεὶς εἰς διαδοχὴν υἱός του ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Σάλεχ* ἐξετοπίσθη μετὰ 4 μῆνας ὑπὸ τοῦ κηδεμόνος του Βαρσεβάνι καὶ ἔζησεν εἰς ἀφάνειαν. Ὑπεκκαίων τὰς ἔριδας τῶν ἀνταπαιτητῶν τῆς ἀρχῆς ὁ Βαρσεβάνι διετήρησε τὸ σουλτανᾶτον καὶ ἐπέτυχε ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄσραφ* (1422), κυβερνήσας συνετῶς καὶ δεξιῶς. Τὸ 1424 κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἐμίρου τῆς Δαμασκοῦ, ἐπολέμησε τοὺς Φράγκους, κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου Ἰωάννην Γ΄ δὲ Λουσινιὰν καὶ ἀπέθανε τῷ 1438 θεωρούμενος ὡς ὁ ἀξιολογώτερος τῶν Κιρκασίων σουλτάνων. Κατήργησε τὰς προσκυνήσεις ἐνώπιόν του, ὁρίσας τὸ ἁπλοῦν χειροφίλημα, ἐπανέκτισε πολλὰς πόλεις ἐρειπωθείσας ἐκ τῶν πολέμων καὶ ἤγειρεν ἐν Καΐρῳ οἰκοδομάς τινας, τῶν ὁποίων ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ τζαμίον «ἐλ Ἀσραφίε».

Ὁ υἱός του ἀνηγορεύθη ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ἀζίζ*, ἀλλὰ μετὰ δύο μῆνας διεφώνησεν ὁ ἀταμπὲκ μετὰ τῶν φίλων ἐμιρῶν τοῦ σουλτάνου καὶ ἡ ἔρις ἀπέληξεν εἰς τὸν ἐκθρονισμὸν τούτου καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀταμπὲκ *Τσακμάκ*, γέροντος 70 ἐτῶν. Μετὰ δύο ἔτη ἐνέσκηψε τρομερὰ πανώλης καὶ ὁ γέρων σουλτᾶνος παρῃτήθη ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του (1453), καθ' ὃ ἔτος ὁ Τοῦρκος Μωάμεθ Β΄ κατελάμβανε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ υἱός του ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μανσοὺρ* ἐξεθρονίσθη ἀμέσως σχεδὸν διὰ συνωμοσίας τὴν ὁποίαν ἐξύφανεν ὁ φιλόδοξος καλίφης. Οἱ Μαμελοῦκοι ἐξέλεξαν τότε τὸν γέροντα ἐμίρην *ἐλ Ἄσραφ*, τὸν ὁποῖον ἐπανειλημμέναι συνωμοσίαι δὲν ἐπέτυχον νὰ ἐκθρονίσουν ἕως οὗ ἀπέθανεν ἐκ νόσου (1460), μυήσας ἐγκαίρως τὸν υἱόν του Ἀμποῦ λ' Φετὰχ εἰς τὰ τῆς διοικήσεως, ὥστε νὰ μὴ γίνῃ αἰσθητὴ ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ Φετὰχ ἐβασίλευσεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μουαγιάτ*, 4 μόνον μῆνας, μεθ' οὓς ἐξεθρονίσθη.

Εἰς διαδοχήν του ἐξελέγη δοῦλός τις Ἕλλην πωληθεὶς εἰς τὸν Βαρσεβάς. Οὗτος, προσλαβὼν τὸ ὄνομα Σεῖφ ἐδ Δὶν Κοσκαδάμ, ἐβασίλευσεν εὐτυχῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Μελὲκ ἐλ Ζάχερ*. Ἡ Αἴγυπτος ηὐδαιμόνησεν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς ἐξέλεξεν ὑπουργοὺς καὶ διοικητὰς ἀκεραίου χαρακτῆρος καὶ κατέγινε μὲ ζῆλον εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ. Ὅταν ἀπέθανε τὸν ἐθρήνησεν ὁ λαός.

Πολὺ διάφορος ἐδείχθη ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀμποῦ Σαΐτ Βέλβαικ ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα *ἐλ Ζάχερ*. Οἱ ἱστορικοὶ λέγουν ὅτι ἔκαμε τόσον κακὸν ὅσον καλὸν ὁ προκάτοχός του. Ὠμὸς καὶ ἅρπαξ ἐξεθρονίσθη μετὰ 51 ἡμερῶν βασιλείαν καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Τιμὰρ Βογκά, ἀνατραπέντος καὶ τούτου μετὰ δύο μῆνας.

Παμψηφεὶ τότε ἐξελέγη ἐπιφανὴς ἐμίρης ὁ Καΐτ βέης ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄσραφ* (1467). Τὰ ἓξ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τούτου διέρρευσαν ἤρεμα. Τότε ἐπῆλθεν ἡ νίκη τοῦ Μωάμεθ Β΄ κατὰ τοῦ Πέρσου μονάρχου Οὐζοῦν Χάσσαν. Ὁ Μωάμεθ ἦτο σύμμαχος τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ὁ Καΐτ βέης ἀκριβῶς ἐφοβεῖτο τὴν συμμαχίαν αὐτήν, διότι ἀντελαμβάνετο ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ Συρία. Πράγματι τῷ 1480 ὁ Τοῦρκος σουλτᾶνος ἐκίνησε κατ' αὐτῆς. Ἀπέθανεν ὅμως εἰς Τικοὺρ Γκάμπερ ἐν Ἀνατολίᾳ πρὶν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπῆλθεν ἡ ἔρις τῶν δύο του υἱῶν Βαγιαζὴτ καὶ Τζὲμ καὶ ὁ δεύτερος κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Καΐτ βέης παρέσχεν εἰς αὐτὸν φιλοξενίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Βαγιαζὴτ ἤρχισε πρῶτος τὰς ἐχθροπραξίας. Κατέσχε τὰ πρὸς τὴν Μέκκαν βαίνοντα σουλτανικὰ καραβάνια καὶ ἀφῄρεσε τὰ δῶρα τὰ ὁποῖα ἐκόμιζον. Ἐπίσης κατέλαβε στρατιωτικῶς τὴν Ταρσὸν καὶ τὰ Ἄδανα. Ἐπῆλθεν ἰσχυρὸς ὁ Βαγιαζὴτ καὶ ἡ μάχη ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Τούρκων, δι' ὃ οἱ Αἰγύπτιοι ὑπεχώρησαν εἰς Μαλαθέαν, ὅπου ἔλαβον ἐνισχύσεις ἐκ Καΐρου. Ἡ ἀντεπίθεσις ἔγινεν αἰφνιδιαστικὴ καὶ μὲ μεγάλην ὁρμὴν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐνικήθησαν κατὰ κράτος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ κατόπιν μάχαι ἀπέβησαν ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων, ὁ Βαγιαζὴτ κατήρτισε μεγάλην στρατιὰν ὑπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶν. Τὸ 1488 ὁ Ἀλῆς διῆλθε τὸν Βόσπορον καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν Καραμανίαν. Ὁ Καΐτ βέης ἔκαμε τότε πρὸς τὸν Ἀλῆν προτάσεις εἰρήνης, αἵτινες ἀπερρίφθησαν. Στρατηγὸς τῶν Αἰγυπτίων ὡρίσθη ὁ ἐμίρης Ἐσβέκη, τοῦ ὁποίου τὸ τζαμίον ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς μίαν τῶν κεντρικωτέρων συνοικιῶν τοῦ Καΐρου, τὴν Ἐσβεκίαν. Ἡ μάχη συνεκροτήθη εἰς τὴν Ταρσόν. Οἱ Αἰγύπτιοι τὴν πρώτην ἡμέραν ὑπελείφθησαν· τὴν δευτέραν ὅμως ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Τούρκους. Ὁ Καΐτ βέης ἐπωφελούμενος τῆς νίκης του ἔκαμε καὶ πάλιν προτάσεις εἰρήνης αἵτινες κατ' ἀρχὰς ἀπερρίφθησαν, ἀλλὰ κατόπιν κατέληξαν εἰς συμφωνίαν, ἀποδοθεισῶν τῶν δύο πόλεων τῆς Κιλικίας Ταρσοῦ καὶ Ἀδάνων εἰς τὸν σουλτᾶνον (1481). Τῷ 1496 ἀπέθανεν ὁ Καΐτ βέης, βασιλεύσας 30 ἔτη.

Τὸν υἱόν του βασιλεύσαντα ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Νάσσερ* ἐξεθρόνισαν οἱ Μαμελοῦκοι διὰ τὴν ὠμότητα καὶ βδελυράν του διαφθορὰν μετὰ ἓξ μῆνας καὶ ἀντικατέστησαν διὰ τοῦ Κανσοῦ ἢ *Χὰμς Μίγε*, δούλου τοῦ Καΐτ βέη, ἐπικληθέντος οὕτω διότι εἶχεν ἀγορασθῇ ἀντὶ 500 χρυσῶν. Ἀλλ' αὐτὸς μετὰ πέντε μῆνας παρῃτήθη καὶ ἐπανῆλθεν ὁ προκάτοχός του, ὃν ὅμως μετὰ 18 μῆνας ἔσφαξαν οἱ Μαμελοῦκοι. Τότε ἀνεκηρύχθη ὁ *ἐλ Ζάχερ* δεχθεὶς μετὰ δυσφορίας τὸ στέμμα καὶ παραιτηθεὶς προθύμως μετὰ 20 μῆνας. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἀπεγοήτευε τοὺς φιλοδόξους. Μετὰ δυσκολίας ἔπεισαν οἱ Μαμελοῦκοι τὸν Κανσοῦ, ἐπιλεγόμενον *Δζὰν Μπηλὰλ* (χαλυβδόψυχον) καὶ τὸν ἀνηγόρευσαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄσραφ*, ἀλλὰ μετὰ 7 μῆνας τὸν ἐξεθρόνισαν. Οἱ ἐμῖραι τότε τῆς Δαμασκοῦ ἀνεκήρυξαν τὸν Τουμὰν βέην, ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄδελ*, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισαν προθύμως οἱ ἐν Καΐρῳ ἐμῖραι. Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπεπειράθησαν νὰ τὸν δολοφονήσουν. Δραπετεύσας ἐκρύβη, ἀλλ' ἀνακαλυφθέντος τοῦ κρησφυγέτου του ἐσφάγη (1501).

Ἐπὶ τέλους ἐξηγέρθη ὁ λαὸς καὶ ἀπῄτησε ν' ἀντιπροσωπευθῇ εἰς τὴν νέαν ἐκλογήν. Πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους ἐστάλησαν οἱ σεῖχαι, οἵτινες μετὰ τῶν ἐμιρῶν Μαμελούκων ἐξέλεξαν τὸν Κανσοῦ Δ΄ ἐπικληθέντα *ἐλ Γκοῦρι*. Παλαιὸς Μαμελοῦκος τοῦ Καΐτ βέη, ἦτο πτωχός, λιτοδίαιτος καὶ ἀφιλόδοξος, διαμείνας πάντοτε ἀμέτοχος τῶν ῥαδιουργιῶν τῶν ὁμοτίμων του. Εὐεργετικὸς δὲ καὶ μειλίχιος ἀπήλαυε γενικῆς τιμῆς. Κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη νὰ δεχθῇ διατεινόμενος ὅτι συνηθισμένος νὰ ὑπακούῃ ἀγνοεῖ νὰ διατάσσῃ. Ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἐβάσιζεν εἰς αὐτὸν τὰς ἐλπίδας της. Τότε ἐζήτησε νὰ ὁρκισθοῦν οἱ ἐκλέκτορες ὅτι ὅταν τὸν βαρυνθοῦν θὰ τὸν εἰδοποιήσουν νὰ παραιτηθῇ. Ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον ἐδέχθη καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄσραφ*. Ἐπιτηδείως ἀπεμάκρυνεν ὅλους τοὺς θορυβοποιοὺς καὶ ἐπανέφερε τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν καὶ ἐξωράϊσε τὸ Κάϊρον. Ἡ συνοικία μὲ τὸ τζαμίον «ἐλ Γκοῦρι» εἰς τὸ βάθος τοῦ Μουσείου εἶναι ἔργον του. Τὸ τζαμίον ἦτο τότε Ἀκαδημία καὶ Βιβλιοθήκη καὶ τοιοῦτον ἔγινε πάλιν ἀπὸ τοῦ 1924 ἐγκατασταθείσης ἐκεῖ τῆς ἰδιωτικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀχμὲτ Ζεκῆ πασᾶ.

Εἰς τὰ 1512 κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Κορκούτ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σελὴμ Α΄, ὅστις ἐξωργίσθη διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς τὸν Κορκοὺτ προστασίαν. Ὁ Γκοῦρι ἠναγκάσθη νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ σάχου τῆς Περσίας Ἰσμαήλ, ἀλλὰ τὰ περσοαιγυπτιακὰ στρατεύματα συνετρίβησαν. Ὁ Γκοῦρι ἐζήτησε τὴν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Σελὴμ δεχόμενος ἐκ τῶν προτέρων τοὺς ὅρους του. «Νὰ εἴπητε εἰς τὸν κύριόν σας, ἀπήντησεν ὁ Σελὴμ Α΄ εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι ἔρχομαι εἰς Κάϊρον καὶ ἂς ἑτοιμασθῇ νὰ μὲ πολεμήσῃ». Ὁ Γκοῦρι συνήντησε τὸν ἐπερχόμενον ἐχθρὸν εἰς τὸ Χαλέπιον καὶ ἐπολέμησεν ὡς λέων. Ἀλλ' ὁ Σελὴμ εἶχε πυροβολικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ὅπλον ἄγνωστον ἀκόμη εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Αἱ δύο αἰγυπτιακαὶ πτέρυγες ηὐτομόλησαν καὶ ὁ Γκοῦρι ἐτράπη εἰς φυγήν. Ἀλλὰ πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου του κατεπατήθη ὑπὸ τὰς ὁπλὰς τῶν ἵππων τῶν ἄλλων φευγόντων (1516).

Τὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Τοχμὰν βέης Β΄, ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐλ Ἄσραφ*. Ἐκ τῶν συντριμμάτων τοῦ στρατοῦ καὶ νέας γενικῆς στρατολογίας κατήρτισε δυνάμεις ἱκανάς, ἐπέτυχε δὲ ἀντὶ μυθώδους ποσοῦ ν' ἀγοράσῃ παρὰ τῶν Βενετῶν 80 τηλεβόλα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἠμποροῦσαν οἱ Αἰγύπτιοι νὰ χειρισθοῦν εὐχερῶς. Ἡ μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὸ Κάϊρον κραταιοτάτη. Ὁ ἡρωϊσμὸς

Digitized by Google

τῶν Αἰγυπτίων περιγράφεται ἀφάντασιος, ἀλλὰ τὸ τεράστιον πυροβολικὸν τοῦ Σελὴμ Α΄ ἔκρινε τὴν μάχην. Ὁ Τουμὰν μὲ τὸν ἠρωϊσμὸν τῆς ἀπελπισίας συνεμάχησε μὲ φυλὰς βεδουΐνων καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς Ρόδας ὅπου ἐστρατοπέδευσεν ὁ Σελήμ, ἀλλ' οἱ γενίτσαροι τούτου διεσκόρπισαν τοὺς ἐπιτεθέντας. Τότε ὠχυρώθη ἐντὸς τοῦ Καΐρου μὲ τοὺς πιστοὺς ἀπομείναντας Μαμελούκους του. Ἀλλ' ἡ πόλις ἡλώθη καὶ ἐπηκολούθησε σφαγὴ ἀγρία καὶ ἐμπρησμὸς τῆς πόλεως.

Ὁ Τουμὰν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ διὰ μικρᾶς λέμβου διεπεραιώθη εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τοῦ Νείλου. Ἀλλὰ βεδουΐνοι τῆς ἐρήμου τὸν συνέλαβον καὶ τὸν ἐπώλησαν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ Σελὴμ ὑπεκρίθη ὅτι ᾤκτειρε τῆς τύχης τὰς παλινστροφὰς καὶ ὅτι ἐτίμα τὴν ἀνδρείαν. Ἀφήρεσε τὰς ἁλύσεις τοῦ αἰχμαλώτου καὶ ἐπὶ ἡμέρας συνωμίλει μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλὰ μετὰ δέκα ἡμερῶν συνομιλίας καθ' ἃς ἔμαθεν ὅ,τι εἶχε νὰ μάθῃ, ὁ Σελὴμ διέταξε ψυχραιμότατα τὸν ἀπαγχονισμόν του (1517).

ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ. Ἐπὶ 8 ἡμέρας τὸ πτῶμα τοῦ Τουμὰν ἀφέθη εἰς τὴν ἀγχόνην ὡς τεκμήριον ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἀπέκτησε νέον φοβερὸν κύριον. Ἔκτοτε ἡ χώρα γίνεται ἐπαρχία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ Σελὴμ ὠργάνωσε τὴν κυβέρνησιν τῆς νέας του κατακτήσεως καὶ ἀνεχώρησε. Διώρισε διοικητὴν τὸν *Χαΐρ βέην* αὐτομολήσαντα ἐμίρην τοῦ δυστυχοῦς Τουμάν. Ἀλλὰ τὰς φρουρὰς ἔθηκεν ὑπὸ στρατηγὸν ὅστις ὤφειλε νὰ παραμένῃ κλεισμένος εἰς τὴν ἀκρόπολιν· κατήρτισε δὲ καὶ συμβούλιον ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τῶν *ὀτζάκ*, ἤτοι τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῶν ὁποίων οὐδεμία πρᾶξις τοῦ διοικητοῦ ἦτο ἔγκυρος καὶ τὸ ὁποῖον συμβούλιον ἠδύνατο νὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐν Σταμποὺλ Διβάνιον. Ἡ χώρα διῃρέθη εἰς 12 *σαντζακλῆ* (νομαρχίας), τῶν ὁποίων τοὺς διοικητὰς διώρισεν ἀπὸ τοὺς ἐγκαίρως ὑποταχθέντας ἐμίρας. Τὰ συσταθέντα ἓξ στρατιωτικὰ σώματα *(ὀτζάκ)*, μὲ ἕνα *ἀγᾶν* ἐπὶ κεφαλῆς, εἶχον ἕκαστον τὸν *κυαχίαν* (ὑποδιοικητήν), τὸν *μπὰς ἐχτιὰρ* (πρύτανιν), τὸν *δεφτερδὰρ* (γραμματέα), τὸν *καζενδὰρ* (ταμίαν) καὶ τὸν *ρουζναμκῆ* (ἐλεγκτὴν ἀρχειοφύλακα) αὐτοῦ.

Ὁ Χαΐρ βέης, σκληρὸς καὶ ἅρπαξ, ἀπέθανε τῷ 1522 καὶ ἐτάφη εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ κτισθὲν τζαμίον «ἐλ Μετρεσσὲ ἐλ Χαΐρ Βεκκίε» τῆς ὁδοῦ Δὰρβ ἐλ Κουεζὶρ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν. Δύο ἔτη πρὶν εἶχεν ἀποθάνει ὁ Σελὴμ Α΄. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Σουλεϊμὰν Α΄ ὁ Μεγαλοπρεπής, βασιλεύσας ἐπὶ 48 ἔτη. Οὗτος ἐκωδικοποίησε τοὺς νόμους τῆς Αἰγύπτου καὶ ὥρισε μονοετῆ καὶ ἀνανεώσιμον τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ διοικητοῦ. Ἵδρυσεν 7ον στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ Μαμελούκων, ἐκήρυξε δὲ τὴν χώραν ἰδιοκτησίαν τοῦ σουλτανικοῦ στέμματος καὶ ἐξεχώρησε τοὺς φόρους της εἰς ἐργολάβους.

Ὁ νέος διοικητὴς *Ἀχμὲτ πασᾶς* (1521) διασωθεὶς ἀπὸ ἀπόπειραν δηλητηριάσεως, τῆς ὁποίας ἠθικὸς αὐτουργὸς ἦτο ὁ θανάσιμος ἐχθρός του Μ. Βεζύρης Ἰβραήμ, ἐπανεστάτησεν. Ἐκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἔκοψε νόμισμα καὶ ἐβασάνισε πολυτρόπως τὴν χώραν. Καταδικασθεὶς ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν ἐμιρῶν ἀπηγχονίσθη εἰς τὴν πύλην Βὰλ ἐλ Ζουέϋλεχ, ἐκεῖ ὅπου εἶχεν ἀπαγχονισθῆ καὶ ὁ Τουμὰν βέης καὶ ὅπου εἶχον ἐκτεθῆ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐν Μανσούρᾳ αἰχμαλωτισθέντων ἱπποτῶν τοῦ Λουδοβίκου Θ΄.

Τὸν διεδέχθη ἐξαίρετος διοικητὴς ὁ *Δαοὺτ πασᾶς* (1538). Ἀξιόλογος ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ διάδοχος τούτου *Ἀλῆ πασᾶς* (1549). Τοῦτον διεδέχθη ὁ *Μωχαμμὲτ πασᾶς* (1554), ὅστις διὰ τὰ ἐγκλήματά του ἀνεκλήθη εἰς Κων)πολιν καὶ ἐκεῖ ἐθανατώθη (1556).

Τῷ 1566 ἀπέθανεν ὁ Σουλεϊμὰν καὶ ὁ διάδοχός του Σελὴμ Β΄ ἔστειλε πρὸς κατάκτησιν τῆς Ὑεμένης τὸν διοικητὴν Αἰγύπτου *Σινᾶν πασᾶν* (1569), τὸν ὁποῖον ἀντικατέστησε προσωρινῶς καὶ ἐξαίρετα ὁ *Ἰσκανδὰρ πασᾶς*. Ἐπανακάμψας νικητὴς ὁ Σινὰν ἐπεδόθη εἰς ἔργα δημοσίας ὠφελείας. Ἐπεσκεύασε τελείως τὴν διώρυγα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἵδρυσεν εἰς τὴν πτολεμαϊκὴν μητρόπολιν τζαμίον, ἀγοράν, λουτρὰ κλπ., εἰς δὲ τὸ Βουλᾶκον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὁ βόρειος λιμὴν τοῦ Καΐρου, ἵδρυσε ξενῶνας (καραβανσεράϊγ) καὶ τὸ φερώνυμον αὐτοῦ τζαμίον.

Τῷ 1574 ἀπέθανεν ὁ Σελὴμ Β΄ καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Μουρὰτ Χὰν Γ΄ ὅστις διώρισε διοικητὴν Αἰγύπτου τὸν ταμίαν του *Μεζὺχ πασᾶν*. Πρώτη τούτου φροντὶς ἦτο νὰ καταδιώξῃ τὴν λῃστείαν, ἥτις ἐλυμαίνετο εἰς πολὺ μεγάλην κλίμακα τὴν χώραν. Σκληρὸς καὶ αἱμοχαρὴς ὁ ἴδιος ἐφόνευσεν ἐντὸς πέντε ἐτῶν 10 χιλ. λῃστάς. Ἀπηγόρευσε τὴν προσφορὰν δώρων εἰς ἑαυτὸν καὶ τοὺς βαθμούχους καὶ διῴκησε μὲ σύνεσιν καὶ ἀγρίαν αὐστηρότητα. Ἔκτισεν ὑπὲρ τοῦ σεΐχου Νουρεδδὶν ἐλ Καράφη μέγα τέμενος μετὰ σχολείου καὶ τὸ ἐπροικοδότησεν ὁρίσας τὴν διαχείρισιν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ σεΐχου.

Τὸν διεδέχθη ὁ *Χασσὰν πασᾶς ἐλ Κάντεμ*, ὅστις, ἄπληστος καὶ ἅρπαξ, ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων καὶ ἐδραπέτευσεν. Ὁ διορισθεὶς εἰς ἀντικατάστασίν του *Ἰβραὴμ* (1583) διώρισεν ἐπιτροπὴν ἀνακριτικήν, ἑδρεύουσαν εἰς τὸ τζαμίον τοῦ Φαράγκ ἔβν Βαρκούκ. Ἐκεῖ ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ Χασσὰν πασᾶς εἶχεν ἰδιοποιηθῆ 100100 ἀρδέπια σίτου τοῦ δημοσίου καὶ τὰ ἐπώλησεν εἰς τὸν πεινῶντα λαὸν μὲ τιμὰς ὑποχρεωτικῶς ὑψηλάς. Συλληφθεὶς εἰς τὴν Ρούμελην ἐφονεύθη διαταγῇ τοῦ σουλτάνου.

Τῷ 1595 ὁ Μωάμεθ Γ΄ διεδέχθη τὸν πατέρα του. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του συνέβησαν δύο ἀξιόλογα γεγονότα εἰς τὴν Αἴγυπτον: μία ἐπανάστασις κατὰ τοῦ διοικητοῦ *Σεΐδ Μωχαμμὲτ πασᾶ* (1598) καὶ πεῖνα ἐπὶ τοῦ διοικητοῦ *Ἀλῆ πασᾶ*, καθ' ἣν ἡ θνησιμότης ὑπῆρξεν ὑπερβολική. Ὁ Μωάμεθ Γ΄ ἀπέθανεν εἰς τὰ 1603 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἀχμὲτ Α΄. Οὗτος διώρισε διοικητὴν τὸν *Ἰβραὴμ πασᾶν*, δολοφονηθέντα μετ' ὀλίγον. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου του *Ἀχμὲτ πασᾶ* ἡ Αἴγυπτος ἔστειλε στρατεύματα νὰ ἐνισχύσουν τὸν σουλτᾶνον κατὰ τῆς Περσίας. Τὸν Ἀχμὲτ Α΄ θανόντα διεδέχθη ὁ Μουσταφᾶς Α΄, βασιλεύσας τρεῖς μῆνας (1618). Ἐπὶ τοῦ διαδόχου του Ὀσμὰν Β΄ καὶ διοικητοῦ Αἰγύπτου *Δζαφὲρ πασᾶ* πανώλης ἐδεκάτισε τὸν πληθυσμόν. Ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπέθανον 600 χιλ. κατοίκων.

Τὴν 11ην Μαΐου 1622 ἐξεθρονίσθη ὁ Ὀσμάν, ἀναγορευθεὶς δὲ ὁ προκάτοχός του ἐξεθρονίσθη τὸ δεύτερον (11 Σεπτ. 1623) καὶ ἀνῆλθε τὸν θρόνον ὁ Μουρὰτ Δ΄. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ὁ *Μωχαμμὲτ πασᾶς* διῴκησε τὴν Αἴγυπτον συνετῶς καὶ ἐν εἰρήνῃ. Μαθὼν ὅτι ἡ Ὑεμένη συνεταράσσετο, συνεβούλευσε τὸν σουλτᾶνον ν' ἀνατεθῇ εἰς τὸν *Ἐμὶρ ἐλ Χάγκ* (ἐπόπτην τοῦ προσκυνήματος), Κανσοῦ βέην, ἡ εἰρήνευσις τῆς χώρας. Ὁ Κανσοῦ ἐπὶ κεφαλῆς 30 χιλ. Αἰγυπτίων ἐτακτοποίησε τὰ τῆς Ὑεμένης ἐντὸς 7 μηνῶν. Τότε συνέβη ἔκτακτος θεομηνία. Πλήμμυρα μεγίστη ἐπλημμύρισε τὴν Μέκκαν καὶ κατέστρεψε τὴν Κάαμπαν (τάφον τοῦ προφήτου). Ὁ Μωχαμμὲτ πασᾶς ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἐπανέκτισε τὰ προσκυνήματα τελείως.

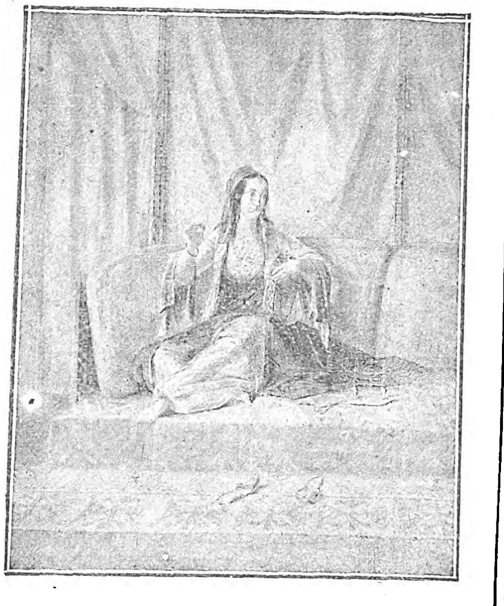

Ἀρχόντισσα Ἑλληνὶς ἐν Καΐρῳ ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ.
(Λεύκωμα Μαξιμιλιανοῦ).

Τὸν διεδέχθη ὁ ἄπληστος *Μουσὰ πασᾶς* καὶ τοῦτον παυθέντα ὁ *Χαλὴλ πασᾶς*. Συμμορία λῃστῶν ὑπό τινα σερίφην Ναμῆ ἐλεηλάτησε τὴν Μέκκαν. Ὁ Κανσοῦ ἐστάλη καὶ ἐκαθάρισε τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς λῃστὰς (1632). Ἐπὶ τοῦ Χαλὴλ πασᾶ ἡ ἀφθονία καὶ ἡ εὔκολος ζωὴ ἔφθασαν εἰς ἄγνωστον ἀπὸ αἰώνων ἀκμήν, διὰ τοῦτο δὲ ὅταν τῷ 1642 ἀνεκλήθη, ἔκλεισαν ὅλα τὰ καταστήματα εἰς ἔνδειξιν λύπης. Οὐδέποτε πασᾶς ἐτιμήθη τόσον κολακευτικά.

Ὁ διάδοχός του *Μουσταφᾶς ἐλ Μποσταντζῆ* ἐδείχθη νωθρὸς καὶ δι' αὐτὸ ἡ λῃστεία ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον. Κατήντησεν οἱ κάτοικοι τῶν ἄκρων συνοικιῶν τοῦ Καΐρου νὰ ἐκκενώσωσι τὰς κατοικίας των καὶ νὰ μετακομίσουν εἰς τὰ κεντρικὰ μέρη. Οἱ ἀστυνόμοι καὶ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν κατήρτισαν συμμορίας πρὸς λῃστείαν τοῦ λαοῦ. Ὁ μετ' αὐτὸν *Μακσοὺτ* προσεπάθησε νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπῆλθε καὶ μεγάλη πανώλης ἐκδηλωθεῖσα κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Βουλᾶκον. Ἐντὸς τριῶν μηνῶν μόνον ἀπὸ τὰ 5 μεγάλα τζαμία τοῦ Καΐρου ἐκηδεύθησαν 962 χιλ. νεκρῶν κατὰ τὸν αὐτόπτην ἱστορικὸν Ἔμπν Ἀλῆ ἰ Σορούρ.

Ἐπὶ τοῦ κατόπιν διοικητοῦ *Ἀγιοὺπ πασᾶ* ἐβελτιώθη πολὺ ἡ διοίκησις καὶ ἡ δικαιοσύνη. Μετὰ διετῆ κυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Ἀγιοὺπ παρῃτήθη τῶν βαθμῶν του, ἔστειλε τὴν περιουσίαν του εἰς τὸν σουλτᾶνον καὶ αὐτὸς ἔγινε δερβίσης εἴς τι μοναστήριον τῆς Ρούμελης.

Τῷ 1648 ἀνηγορεύθη σουλτᾶνος ὁ Μωάμεθ Δ΄, ὅστις ἔστειλε διοικητὴν τὸν βεζύρην *Ἀχμέτ*. Ἂν καὶ ἡ ἀνεπαρκὴς ὕψωσις τοῦ Νείλου ἐπέφερεν ἔλλειψιν σιτηρῶν, ὁ Ἀχμὲτ ὕψωσε τοὺς φόρους πολὺ καὶ προὐκάλεσε μεγάλην δυσφορίαν.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Μωάμεθ Δ΄ μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι μονότονος ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν. Οἱ περὶ τὸν σουλτᾶνον εὐνοούμενοι ἀγοράζουν ἁδρότατα τὴν διοίκησιν τῆς Αἰγύπτου. Φυσικὰ μεταβαίνοντες ἐκεῖ ἐπείγονται νὰ πλουτίσουν πρὶν ἡ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐλευθερία τῆς ἐν Σταμποὺλ ραδιουργίας τοὺς ἀνακαλέσῃ. Ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης τῆς χώρας εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐμιρῶν ὁ *Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι*. Οἱ Τοῦρκοι πασάδες συγκρατοῦνται δι' ἀνάνδρων ὑποχωρήσεων πρὸς τοὺς ἐμίρας. Ἀδιαφοροῦν τελείως διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ τόπου, συνήθως δὲ φυλακίζονται ἢ φονεύονται διαταγῇ τοῦ σουλτάνου, κατόπιν καταγγελίας ἐκ Καΐρου ἢ ραδιουργίας ἐν Σταμπούλ. Εἶναι ἄλλως τε καὶ ἐντελῶς ἀνάξιοι μνείας εἰς τὴν ἱστορίαν. Διαρκῶς ἡ Αἴγυπτος εἶναι τὸ θέατρον αἱματηροτάτων ἐρίδων μεταξὺ τῶν ἐμιρῶν. Οἱ Τοῦρκοι διοικηταὶ παρίστανται ὡς ξένοι καὶ οὐδέτεροι θεαταί.

Ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ Δ΄ κατόπιν 40 ἐτῶν βασιλείας ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς ὅπου ἔμεινε δέκα ἔτη. Τὸν διεδέχθη Σουλεϊμὰν ὁ Γ΄, τοῦτον ὁ Ἀχμὲτ Β΄, τοῦτον δὲ πάλιν ὁ Μουσταφᾶς Β΄ καὶ τοῦτον ὁ Ἀχμὲτ Γ΄. Ἐπὶ τούτου (1707) διοικητὴς ἦτο ὁ *Χασσὰν πασᾶς*. Διὰ τῶν ραδιουργιῶν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς δεινὴν ρῆξιν ὁ Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι μετὰ τοῦ ἐπίσης ἐμίρου καὶ ἕως τότε φίλου του Ζουλφυκὰρ βέη. Ἡ αἱματηρὰ αὐτὴ ἔρις διεξήγετο κατὰ τρόπον πρωτότυπον. Διὰ νὰ μὴ φθείρεται τὸ Κάϊρον, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος ἢ τὸ γέρας τῆς νίκης, αἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμάδες ἔμενον ἐν Καΐρῳ ἀπολύτως ἥρεμοι. Τὸ πρωῒ ὅμως μετέβαινον εἰς Κοῦμπε καὶ ἐκεῖ ἤρχιζεν ἡ μάχη. Τὴν ἑσπέραν ἐπέστρεφον εἰς Κάϊρον διὰ δύο διαφόρων δρόμων καὶ εἰσήρχοντο διὰ δύο διαφόρων πυλῶν. Ἐπὶ τέλους ἐφονεύθη ὁ Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι, πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν, δι' ὃ καὶ τὸν διεδέχθη ὁ ἐπίσης ἐξαίρετος υἱός του. Ἀλλ' ἐδολοφονήθη μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸς καὶ ἐτάφη εἰς Βὰβ ἐλ Λούκ, ὅπου ὁ οἰκογενειακός του τάφος.

Τὸν Ἀχμὲτ Γ΄ ἐκθρονισθέντα διεδέχθη ὁ Μαχμοὺτ (Ὀκτ. 1730) βασιλεύσας 25 ἔτη καὶ γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Μαχμοὺτ Α΄, ἢ Μωάμεθ Ε΄. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχε τότε κάποιος Ἀλῆ βέης, σελιχτὰρ ἀγᾶς τοῦ κυάχια Ἰβραήμ, δηλαδὴ ἐπιμελητὴς τῶν ὅπλων τοῦ κυρίου του, ἀρχηγοῦ τάγματος (ὀτζάκ). Κατά τινα προσκύνησιν τοῦ Ἰβραὴμ εἰς Μέκκαν, οὗτος προσεβλήθη ὑπὸ πολλῶν ταυτοχρόνως ἀραβικῶν συμμοριῶν. Ὁ Ἀλῆς ἀνέπτυξε τόσην ἀνδρείαν καὶ δεξιότητα καὶ παρρησίαν πνεύματος, ὥστε ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ εὐγνωμονοῦντος Ἰβραὴμ μὲ τὸν τίτλον τοῦ βέη. Ἀλλ' ἡ προαγωγὴ αὐτὴ ἐκίνησε τὸν ἀκοίμητον φθόνον ἄλλου Ἰβραὴμ Κιρκασίου. Ἐπὶ πέντε ἔτη θανάσιμον μῖσος καὶ ἀντεκδικήσεις αὐτῶν ἐτάραττον τὸ Κάϊρον, ἕως οὗ ἐφονεύθη ἀγρίως ὁ κυάχιας Ἰβραὴμ (1754). Ἔκτοτε ἤρχισε δεινὸς ἀνταγωνισμὸς διὰ τὴν θέσιν τοῦ Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι, μεταξὺ δύο ἀνταπαιτητῶν, οἵτινες ἔπεσαν θύματα τῆς φιλοδοξίας των. Τέλος διωρίσθη ὁ Χαλὴλ βέης. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆς δὲν ἐλησμόνει τὸν ἄδικον φόνον τοῦ κυρίου του. Ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη περιεποιεῖτο τοὺς ὁμοτίμους του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς διὰ δώρων καὶ παντὸς μέσου ὑποχρεωτικοῦ, ὥστε ἀπέκτησε κόμμα ἰσχυρόν. Ὁ Χαλὴλ βέης ἀντελήφθη τὴν αὔξουσαν ἰσχὺν τοῦ Ἀλῆ καὶ ἀνέθηκεν εἰς ἀνθρώπους του νὰ τὸν δολοφονήσουν ἐντὸς τοῦ Καΐρου. Διασωθεὶς ὅμως ὁ Ἀλῆς κατέφυγεν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Ἐκεῖ εὗρεν ἄλλον δυσηρεστημένον ἐμίρην, τὸν Σαῒτ βέην, καὶ οἱ δύο ὁμοῦ ὀργανώσαντες καὶ ἑνώσαντες τὰς δυνάμεις των ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Χαλήλ. Νικήσαντες αὐτὸν εἰς τὸ Κάϊρον, τὸν κατεδίωξαν εἰς τὸ Δέλτα καὶ τὸν ἐπολιόρκησαν εἰς τὴν Τάνταν. Συλληφθεὶς ἐκεῖ ἀπεστάλη δέσμιος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅπου καὶ ἐστραγγαλίσθη (1763).

Οὕτως ὁ Ἀλῆς ἔγινε *Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι* καὶ πρώτην ἔσχε φροντίδα νὰ φονεύσῃ ἰδιοχείρως τὸν Κιρκάσιον Ἰβραήμ, τὸν φονέα τοῦ εὐεργέτου του. Ὁ φόνος ὅμως αὐτὸς ἐκίνησε τὴν ὀργὴν καὶ αὐτῶν τῶν φίλων του, καὶ δι' αὐτὸ ὁ Ἀλῆς κατέφυγεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τῶν ὁποίων ὁ διοικητὴς ἦτο ἀφωσιωμένος φίλος του καὶ τῇ βοηθείᾳ τούτου ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Κάϊρον. Ἡ διοίκησίς του ἔκτοτε ὑπῆρξεν ἀρίστη. Τάξις ἀσφάλεια καὶ οἰκονομικὴ εὐτυχία ἐπεκράτησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ἀλλ' ὁ Ἀλῆ βέης ἔτρεφε βλέψεις ὑψηλοτέρας. Διενοεῖτο ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν σουλτανικὴν ἐπικυριαρχίαν. Τῷ 1768 ἐξερράγη Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ Αἴγυπτος ὤφειλε νὰ συμβάλῃ διὰ 12 χιλ. ἀνδρῶν. Κατηγγέλθη ὅμως ὁ Ἀλῆς εἰς τὸν σουλτᾶνον ὅτι ἐσχεδίαζε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν Ρώσων ἐναντίον του. Ὁ σουλτᾶνος διέταξε τὸν πασᾶν

Digitized by Google

τῆς Αἰγύπτου νὰ στείλῃ εἰς Κων)λιν τὴν κεφαλὴν τοῦ 'Αλῆ, ὅστις, πληροφορηθεὶς τοῦτο, ἐκάλεσεν εἰς γενικὸν συμβούλιον τοὺς βέηδες καὶ ἐκήρυξε τὴν αὐτονομίαν τῆς Αἰγύπτου. Οὔτε οἱ ἐχθροί του ἐτόλμησαν νὰ καταψηφίσουν τὴν ἀπόφασιν. Ὁ πασᾶς διετάχθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν. Εἰς τὰς 12 χιλιάδας προσετέθησαν αἱ 6 χιλιάδες τῶν Μαμελούκων τοῦ 'Αλῆ καὶ πολλοὶ ἐθελονταί. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἄκρας ἐνέκρινε τὸ νέον σύνταγμα καὶ ἡνώθη μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν δυνάμεων, ὄχι δὲ μόνον αὐτὸς ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες τῶν 7 υἱῶν του καὶ τῶν 7 γαμβρῶν του. Ὁ πασᾶς τῆς Δαμασκοῦ προσεπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσίν των, ἀλλ' ἡττήθη παρὰ τὴν Τιβεριάδα (1769) καὶ τὰ πράγματα ἔμειναν ἕως αὐτοῦ. Ὁ 'Αλῆς τώρα ὡς σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου διέταξε νὰ μνημονεύεται εἰς τὰ τζαμία καὶ ἔκοψε νόμισμα (1771). 'Εζήτησε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὰς συριακὰς ἐπαρχίας, ὅσαι ἔμενον πισταὶ εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ ἠπείλουν αὐτὸν καὶ τὸν σύμμαχόν του τῆς Ἄκρας. Ἔστειλε λοιπὸν 30 χιλ. ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἔμπιστόν του *Μωχαμμὲτ βέην 'Αμποῦ Δαχάυπ*, ὅστις ἐνίκησεν εἰς ὅλας τὰς μάχας, ἀλλὰ μεθυσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ κυρίου του. Στρατολογήσας εἰς Συρίαν ἐπέστρεψεν εἰς Κάϊρον, ἠνάγκασε τὸν 'Αλῆ βέην νὰ φύγῃ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτὸς Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι (1772), δηλ. ἠκύρωσε τὴν αὐτονομίαν τῆς πατρίδος του. Ὁ 'Αλῆς κατέφυγεν εἰς τὸν πιστόν του σύμμαχον τῆς Ἄκρας. 'Εκεῖ μετ' ὀλίγον ἔφθασαν ἀπεσταλμένοι ἐκ Καΐρου ἱκετεύοντες αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἐκδιώξῃ τὸν ἐπιβήτορα, ὅστις ἀπεδείχθη καὶ σκληρὸς κυβερνήτης. Ὁ 'Αλῆς εἰσῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ κεφαλῆς 8 χιλ. ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν (1773) καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς Σαλαχίαν· καὶ ἐπολέμησε μὲν ἡρωϊκῶς ἀλλ' ὑπέκυψεν εἰς τὸ πλῆθος τοῦ ἐχθροῦ. Κατάκοπος καὶ τραυματισμένος εἰς τὸν βραχίονα καὶ τὸν μηρὸν ἐμάχετο γονατισμένος, πυροβολῶν δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐφόνευσε τὸν κυάχιαν τοῦ Μωχαμμὲτ βέη. Τέλος ἐτραυματίσθη καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἀνετράπη καὶ κατεπατήθη. Ὅταν συνελήφθη ἦτο πτῶμα μόλις ἀναπνέον καὶ καθῃμαγμένον.

Ἔκτοτε ἡ Αἴγυπτος ἐπανέπεσεν ὀνομαστικῶς εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Τὴν χώραν λυμαίνονται οἱ βέηδες ἐρημώνοντες τὴν χώραν καὶ ληστεύοντες τὸν λαὸν διὰ νὰ ὑπερισχύσουν ἀλλήλων. Θανόντος ἐν Συρίᾳ τοῦ Μωχαμμὲτ βέη, δύο ἄλλοι βέηδες, ὁ 'Ιβραὴμ καὶ ὁ Μουράτ, ἀνέτρεψαν τὸν ἄμεσον διάδοχόν του 'Ισμαήλ. Ὁ 'Ιβραὴμ ἔγινε Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι, ὁ δὲ Μουρὰτ ἐμὶρ ἐλ Χάγκ. Κατετυράννουν καὶ οἱ δύο τὴν χώραν ἐκ συμπράξεως, ἂν καὶ ὑπεβλέποντο μεταξύ των. Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός των ὅμως συνεπλήρουν ἀλλήλους. Ὁ 'Ιβραὴμ ἦτο δόλιος καὶ κρυψίνους, ὁ δὲ Μουρὰτ ἀφαντάστως τολμηρὸς καὶ ὀξύθυμος. 'Αλλ' ἤρισαν ἐπὶ τέλους. Τότε ὁ Μουρὰτ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μίνιαν τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Ὁ δυστυχὴς λαὸς προετίμα τὴν ληστρικήν των σύμπραξιν ἀπὸ τὰς ἀπόψεις τῶν μεταξύ των σπαραγμῶν. Τί συνέβη κατόπιν εἶναι ἄγνωστον. 'Αλλὰ μετὰ ἓν ἔτος ὁ Μουρὰτ ἐπέστρεψεν εἰς Κάϊρον καὶ ἐξηκολούθησαν ἐν ἀπολύτῳ ὁμοφωνίᾳ συγκακουργοῦντες, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχε πασᾶς καὶ σουλτανικὴ κυριαρχία. Τότε ὁ σουλτᾶνος 'Αβδοὺλ Χαμὴτ Α΄ ἔστειλεν ἰσχυρὸν στρατὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Χασσὰν πασᾶν, ὅστις καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς 'Αλεξάνδρειαν τὴν 23 'Ιουνίου 1786. Οἱ βέηδες ἔμειναν κατάπληκτοι καὶ συνελθόντες εἰς συμβούλιον οὐδὲν δραστικὸν ἀπεφάσισαν. 'Επεκαλέσθησαν τὴν μεσολάβησιν τοῦ πασᾶ, ἀλλ' οὗτος ἠρνήθη. Κατόπιν ἔστειλαν τὸν σεΐχην τοῦ ἐλ Ἄζχαρ εἰς 'Αλεξάνδρειαν. 'Εν τούτοις ὁ Μουρὰτ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μαμελούκων του ἐκίνησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸν Χασσάν, ὁ δὲ 'Ιβραὴμ ἔμεινε νὰ συγκρατήσῃ τὸ Κάϊρον εἰς ὑποταγήν. Ἡ μάχη συνεκροτήθη εἰς Ραχμανίαν, ὅπου τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἐσκόρπισε τοὺς Μαμελούκους καὶ ὁ Χασσὰν πασᾶς εἰσῆλθε νικητὴς εἰς Κάϊρον τὴν 1 Αὐγούστου 1786.

Ἡ ἐκστρατεία ὅμως οὐσιωδῶς ἀπέτυχε. Διότι ἀφῆκε μὲν ὁ Χασσὰν ἐντολὰς περὶ ἀνοργανώσεως τῆς διοικήσεως, ἀποκατέστησε τὸν 'Ισμαὴλ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Σεΐχ ἐλ Μπέλεντι, ἀλλ' ἀνεχώρησεν ἕνεκα τοῦ κατὰ τῆς Ρωσίας πολέμου χωρὶς νὰ ἐκριζώσῃ τὸν καρκίνον τῶν Μαμελούκων. Οἱ δύο ἀντίζηλοι καὶ συνεργάται, 'Ιβραὴμ καὶ Μουράτ, κατέλαβον ἀμέσως πάλιν τὴν ἀρχήν. 'Εναλλάσσοντες τὰ ἀξιώματά των, βοηθοῦντες ἀλλήλους, ὁ μὲν προσφέρων τὸν δόλον, ὁ δὲ προσάγων τὴν ἀδάμαστον ἀντοχὴν καὶ ἀνδρείαν, ἐτρομοκράτουν τοὺς ἐμίρας, τὸν πασᾶν, τὸν λαὸν καὶ ἀλλήλους. Ὁ Μουρὰτ ἰδίως ἔτρεφεν εὐρύτατα σχέδια. Διενοεῖτο νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Πρὸς τοῦτο εἶχεν ἀνάγκην βοηθοῦ ἀνταξίου καὶ εὗρεν αὐτὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ νεαροῦ 'Αμωρὺ 'Ιωσήφ. Οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ πρίγκιπος Λουδοβίκου δὲ Λουσινιάν, τῆς οἰκογενείας ἡ ὁποία εἶχε βασιλεύσει τῆς Κύπρου, τῆς 'Ιερουσαλὴμ καὶ τῆς 'Αρμενίας. Ὁ 'Αμωρὺ ἀφῆκε τὴν Κύπρον καὶ τὸν ἐκεῖ πρεσβύτερον ἀδελφόν του Χριστόδουλον, διὰ νὰ προσκυνήσῃ τὸν Ἅγιον Τάφον. 'Εν Παλαιστίνῃ συνήντησε πολλὰ λείψανα τῆς οἰκογενειακῆς του δόξης. Τοῦτο τὸν ὤθησε νὰ συνταχθῇ μετὰ τοῦ φιλοδόξου καὶ ἰσχυροῦ Μουράτ. Οὗτος τὸν ἐδέχθη προθύμως καὶ συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ, τὸν ἔπεισε δὲ νὰ ἐξωμόσῃ καὶ μεταφράσῃ τὸ ὄνομά του εἰς *Γιουσοὺφ Νὰρ βέη* (ὀρθότερον *Νούρ*, ἤτοι φῶς, ἀντιστοίχως πρὸς τὸ Lux, ὅθεν τὸ Lucignan· ἐνῷ *Νὰρ* σημαίνει πῦρ). Ὡραῖος, ἀνδρεῖος καὶ εὐγενής, ἐξετιμήθη καὶ ἠγαπήθη ὑπὸ πάντων τῶν Μαμελούκων. 'Εστεροῦντο ὅμως χρημάτων καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς ἔμποροι καὶ ἰδίως οἱ 'Εβραῖοι εἶχον ἤδη λῃστευθῇ τελείως, ὁ Μουρὰτ ἤρχισεν ἀπογυμνώνων τοὺς Εὐρωπαίους ἐμπόρους τῆς 'Αλεξανδρείας, τῆς Δαμιέττης καὶ Ραχιτίου. Παρενέβησαν, ἀλλ' ἀνωφελῶς, ὁ πασᾶς καὶ οἱ πρόξενοι. Μάτην οἱ ἀδικούμενοι ἀνεφέρθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. 'Επανειλημμένως ὁ Γάλλος πρόξενος Κάρολος Μαγκαλὼν ἀνεφέρθη εἰς Παρισίους. 'Επὶ τέλους τὸ Διευθυντήριον εὗρεν εὐκαιρίαν ν' ἀναθέσῃ ἐκστρατείαν εἰς τὸν Βοναπάρτην, ὅστις ἐσχεδίαζε νὰ πλήξῃ τὴν 'Αγγλίαν εἰς τὰς 'Ινδίας. 'Ανίδεος τοῦ κινδύνου ὁ Μουρὰτ ἐξηκολούθει λῃστεύων καὶ ἐφήρμοσε τὸ ἀναγκαστικὸν δάνειον, ὅτε αἰφνιδίως εἰς τὸ ἐν Γκίζῃ ἀνάκτορόν του κατέφθασεν ἀγγελιαφόρος ἐξ 'Αλεξανδρείας ἀγγέλλων ὅτι γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς 'Αλεξάνδρειαν (1 'Ιουλίου 1798).

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ (1798 - 1806). Ἐπειδὴ ἡ 'Αλεξάνδρεια ἦτο ὠχυρωμένη, ὁ Βοναπάρτης ἀπεβιβάσθη εἰς Μαραμποὺτ καὶ τὴν ἐπαύριον λίαν πρωὶ διὰ ταυτοχρόνου ἐπιθέσεως κατὰ πολλῶν σημείων τοῦ τείχους ἐπόρθησε τὴν 'Αλεξάνδρειαν, πρώτου εἰσελθόντος τοῦ στρατηγοῦ Μαρμὸν διὰ τῆς πύλης Ρωζέττης. 'Αμέσως ὁ Βοναπάρτης ἐκάλεσε τὸν διοικητὴν Μωχαμμὲτ Καραΐμ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθηκεν ὅτι ἦλθε διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου πραγματικήν, νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Μαμελούκους καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς διότι ὕβρισαν τὴν Γαλλίαν. Ἡ τιμή, ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων καὶ ἰδίως ἡ θρησκεία θὰ προστατευθοῦν αὐστηρότατα, καὶ πάντες οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι θὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των. Τότε ὁ Καραΐμ προσεχώρησεν εἰλικρινῶς.

Τὴν 7 'Ιουλίου ὁ Βοναπάρτης ἐξεκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς 30 χιλ ἀνδρῶν διὰ τὸ Κάϊρον. Τὴν 12 καὶ 13 'Ιουλίου ἐστάθμευσεν εἰς Ραχμανίαν καὶ τὴν νύκτα τῆς 14 προήλασε μαθὼν ὅτι ὁ Μουρὰτ βέης τὸν ἀνέμενεν ὠχυρωμένος εἰς τὸ χωρίον Σιμπραχίτ. Ἡ μάχη ἔδειξεν ἀμέσως τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς ὀργανώσεως καὶ τακτικῆς. Ὁ Μουρὰτ ἡττημένος ὠπισθοχώρησε διὰ νὰ ἀμυνθῇ τοῦ Καΐρου. Διέθεσεν ὅμως κακῶς τὸν στρατόν του, διότι αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του καὶ πολλῶν φελλάχων καὶ βεδουΐνων ἀνέμενεν εἰς Γκίζαν, ὁ δὲ 'Ιβραὴμ μὲ 2000 Μαμελούκους καὶ ὁ πασᾶς Σαΐτ 'Αμποῦ Μπὲκρ μετὰ 15 χιλ. γενιτσάρων καὶ σπαχίδων ἔμειναν εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην, ἐνῷ ἡ συγκοινωνία τῶν δύο τούτων πτερύγων ἐγίνετο διὰ στολίσκου ποταμοπλοίων κανονιοφόρων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Νικόλαον Παπάζογλου ἐκ Τσεσμὲ τῆς Σμύρνης. Εἰς τὴν 'Εμπάμπαν οἱ Γάλλοι ἐσχημάτισαν τὰ τρομερά των τετράγωνα, καὶ τότε ὁ Βοναπάρτης βλέπων τὴν συγκίνησιν τῶν στρατιωτῶν του ἐκ τῆς πρωτοφανοῦς δι' αὐτοὺς καὶ ὡραίας ἀπόψεως τοῦ Καΐρου μὲ τοὺς ἀπείρους μιναρέδες τῶν τζαμίων καὶ τὸν τεράστιον Νεῖλον ἀριστερὰ δεξιὰ δὲ τὰ χειρόκτιστα ὄρη τῶν πυραμίδων, ἐκάλπασεν ἐνώπιον τῶν τάξεων αὐτῶν φωνάζων: «Στρατιῶται! Σκεφθῆτε ὅτι 40 αἰῶνες ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν πυραμίδων θὰ σᾶς βλέπουν νὰ μάχεσθε». Ὁ Μουρὰτ ἐφώρμησε πρῶτος. 'Αλλ' ἡ ἔκτακτος ἀνδρεία τῶν γαλλικῶν λογχῶν καὶ τὸ μεθοδικὸν τοῦ πυροβολικοῦ, πρὸ παντὸς δὲ ἡ ψυχραιμία τῶν Γάλλων ἐδεκάτισε τοὺς ἄλλως λαμπροὺς ἱππεῖς τοῦ Μουράτ, ὅστις συντετριμμένος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον. Οἱ Σαΐτ καὶ 'Ιβραὴμ ἐκαψαν ἀμέσως τὸν στόλον καὶ ἔφυγαν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θησαυρῶν των πρὸς τὴν Συρίαν.

Τὴν ἑσπέραν ὁ Βοναπάρτης ἐκοιμήθη εἰς τὴν ἐν Γκίζῃ ὡραίαν ἔπαυλιν τοῦ Μουράτ. Τὴν ἐπιοῦσαν λίαν πρωὶ κατελήφθη ἡ Ρόδα καὶ τὴν 24 'Ιουλίου εἰσῆλθον εἰς Κάϊρον οἱ στρατηγοί, τὸ δὲ ἀπόγευμα ὁ Βοναπάρτης, καταλύσας εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ἔλφη βέη (σημ. ὁδὸς Bawaki). Ἡ διαγωγὴ τῶν Γάλλων κατέκτησε τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ λαοῦ, ὅστις ἀπὸ μακρῶν γενεῶν ἐμαρτύρει καὶ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν Μαμελούκων καὶ τῶν Τούρκων.

Μαθὼν ὁ Βοναπάρτης τὰ κατὰ τὸν Νὰρ βέην ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ οὗτος εὐθαρσῶς ἐξέθηκε αὐ

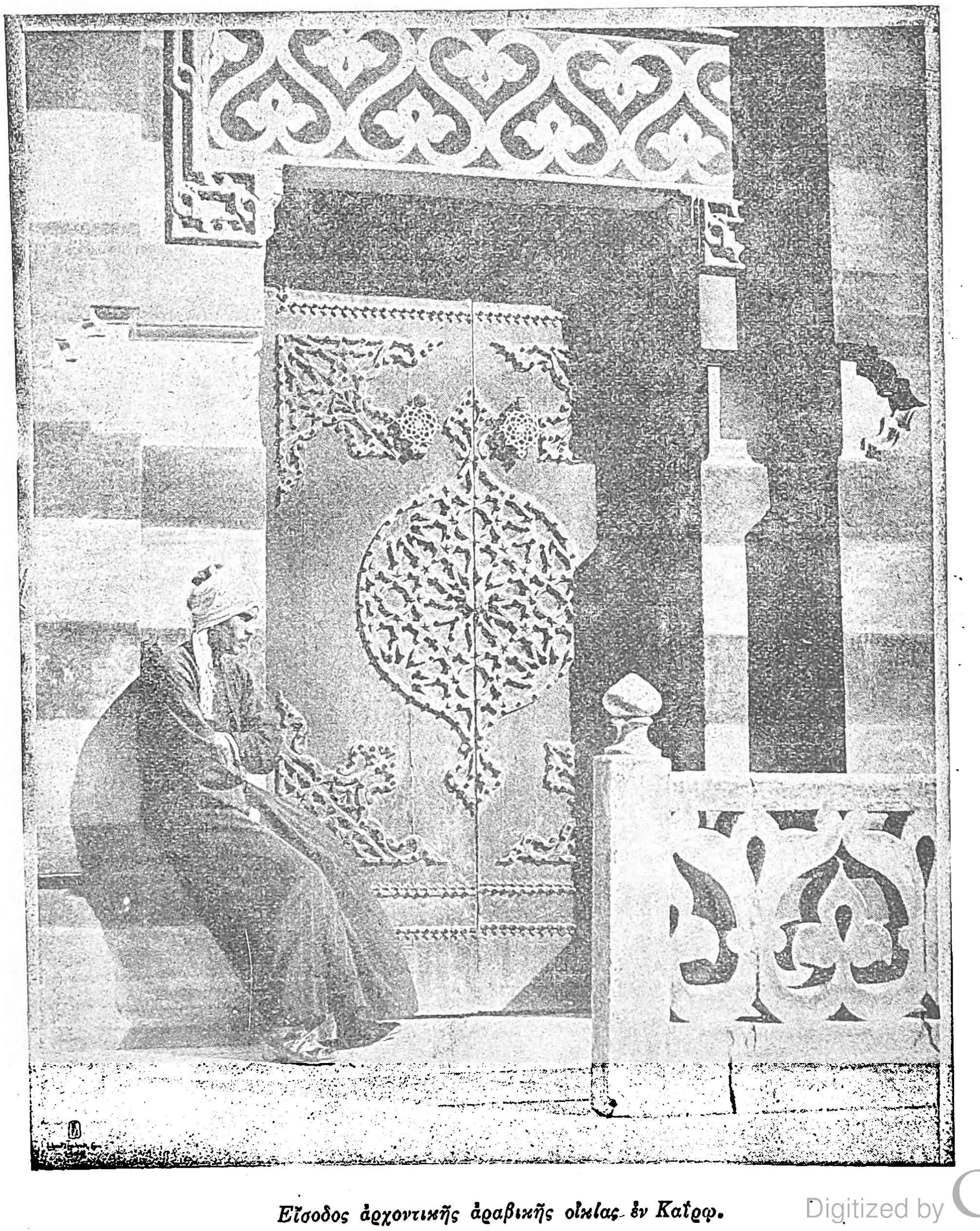

Εἴσοδος ἀρχοντικῆς ἀραβικῆς οἰκίας ἐν Καΐρῳ.

Digitized by Google

σχέδιά του. Ταῦτα υἱοθέτησεν ὁ Βοναπάρτης ἐλπίζων διὰ τῆς ἱδρύσεως ἀρμενικοῦ βασιλείου νὰ κόψῃ τὸν διὰ ξηρᾶς δρόμον τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὰς Ἰνδίας. Καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην ὡμίλει διὰ τὸ σχέδιον αὐτό. Τὴν συνέντευξιν ὅμως ταύτην, ἂν καὶ μυστικήν, μαθόντες οἱ Μαμελοῦκοι ἐθεώρησαν ὡς προδοσίαν τοῦ Νὰρ βέη καὶ τὸν ἐδολοφόνησαν εἰς τὴν ὁδὸν Βίρκετ ἐλ Φίλ. Ὁ υἱός του διασωθεὶς μετέβη κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἐνυμφεύθη Ἀρμενίδα, ἐκ τοῦ γάμου δὲ τούτου κατάγονται σήμερον οἱ ἐν Γαλλίᾳ ἀπόγονοι τῶν Λουσινιάν.

Τὴν 11ην Αὐγούστου ὁ Βοναπάρτης κατεδίωξε τὸν Ἰβραὴμ καὶ τὸν συνέτριψεν εἰς Σαλαχίε, ἐπανέκαμψεν ὅμως ἀμέσως εἰς Κάϊρον, διότι ἔλαβε μήνυμα τοῦ Κλέμπερ ὅτι ὁ μεταγωγικός του στόλος κατεποντίσθη εἰς Ἀμπουκὶρ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων (3 Αὐγούστου). Τὴν 19ην Αὐγούστου ἐτέλεσε τὴν τομὴν τοῦ Χαλίγκ, τὴν δὲ 20ὴν ὠργάνωσε τὸν ἑορτασμὸν τῶν γενεθλίων τοῦ Προφήτου, μὲ πρωτοφανῆ μεγαλοπρέπειαν. Εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ὁδοὺς ἐστρώθησαν τράπεζαι, ὅπου δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἔτρωγον οἱ πτωχοί, φωταψίαι δὲ καὶ βεγγαλικὰ φῶτα καὶ πυροτεχνήματα καὶ διανομὴ χρημάτων εἰς τοὺς ἀπόρους κατέπληξαν τοὺς ἰθαγενεῖς. Ὁ ἴδιος δὲ Βοναπάρτης ἐνδυθεὶς στολὴν ἀραβικὴν πλήρη, μετέβη εἰς τὸ τζαμίον ἐλ Ἄζχαρ, ἀνέγνωσε τὰς νενομισμένας προσευχὰς καὶ ἐδάφια τοῦ Κορανίου, κατόπιν ἠσπάσθη τὸν Σεῒχ ἐλ Μπάκρ καὶ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν μηλωτήν. Τὸ τοιοῦτον δῶρον θεωρεῖται ἀκόμη ὡς ὁ μεγαλόσταυρος διὰ τοὺς μουσουλμάνους ἱερωμένους. Ἔκτοτε ὠνομάζετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ *Ἀλῆ Βοναπὰρτ* καὶ *Σουλτὰν ἐλ Κεμπίρ*.

Τὴν 25 ἰδίου μηνὸς ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τῆς ἱδρύσεως τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Ἰνστιτούτου, τὸ ὁποῖον ἀκόμη παραμένει ἡ Ἀκαδημία τῆς Αἰγύπτου. Τῆς πρώτης συνεδριάσεως προήδρευσεν ὁ μαθηματικὸς Monge. Εἶχε φέρει μαζύ του πολλοὺς ἐξόχους ἐπιστήμονας παντὸς κλάδου οἵτινες ἐμελέτησαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὴν χώραν, Πόρισμα τῆς μελέτης ἐκείνης παραμένει τὸ σύγγραμμα «Description de l' Egypte» ἐκ 38 τόμων, εἰς μέγα σχῆμα μετὰ εἰκόνων καὶ πινάκων καὶ σχεδίων ἐξαιρέτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Dessaix κατεδίωκε τοὺς Μαμελούκους εἰς Φαγιούμ, ἐνῷ ὁ Μουρὰτ καὶ ὁ Ἰβραὴμ διὰ τῶν ἀνθρώπων των παρεσκεύαζον ἐπανάστασιν, ἥτις καὶ ἐξερράγη τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1798, καταπνιγεῖσα αὐθημερόν. Ταῦτα δὲν ἠμπόδισαν τοὺς μηχανικοὺς καὶ τεχνίτας καὶ ἐπιστήμονας νὰ προικίζουν πυρετωδῶς τὴν χώραν διὰ χρησίμων ἱδρυμάτων καὶ ἔργων. Ἐκτίσθησαν ὑδρόμυλοι καὶ ἀνεμόμυλοι πολλαχοῦ, συνεργεῖα βιομηχανικὰ καὶ πολεμικά, φοῦρνοι, νοσοκομεῖα, λοιμοκαθαρτήριον εἰς τὴν Ρόδαν, παντὸς εἴδους ἄλλα χρήσιμα ἱδρύματα καὶ ἐπὶ τέλους δύο ἐφημερίδες, μία φιλολογικὴ «Décade égyptienne» καὶ μία πολιτικὴ «Courrier d'Égypte». Ὁ Dessaix δὲν ἔπαυε καταδιώκων τὸν Μουράτ, τὸν ὁποῖον ἐνίκησεν εἰς τρεῖς μάχας, εἰς Σιδιμὰν τοῦ Φαγιούμ, εἰς Γκίργκε τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ εἰς Λοῦξορ. Τὴν 31 Μαρτίου 1799 ἔφθανεν εἰς Ἀσουάν, ὅπου ἐπὶ τῆς νήσου τῶν Φιλῶν ἐχάραξε τὴν σωζομένην ἀκόμη ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφήν.

Διευθετήσας τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Βοναπάρτης ἐβάδισε κατὰ τῆς Συρίας μετὰ 13 χιλ. ἀνδρῶν. Ἀφοῦ κατέλαβε τὸ ἐλ Ἀρίς, τὴν Γάζαν καὶ τὴν Ἰόππην κατόπιν αἱματηροτάτης συγκρούσεως, ἐπολιόρκησε τὴν Ἄκραν. Ἐν τούτῳ Δροῦσοι τῷ κατήγγειλαν ὅτι ὁ Δζαφὲρ πασᾶς συγκεντρώνει στρατεύματα κατ' αὐτοῦ. Ὁ Βοναπάρτης ἔσπευσε καὶ συναντήσας αὐτὸν παρὰ τὸ Θαβὼρ κατήγαγε τὴν περίφημον νίκην του, καθ' ἣν 6 χιλ. Γάλλοι συνέτριψαν 35 χιλ. Τούρκων. Τὴν 10 Μαΐου ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄκρας, ὅπου ἐφονεύθη ὁ στρατηγὸς Cafarelli, ὁ κτίσας τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γνωστὸν φρούριον τοῦ Κὸμ ἐλ Δίκ, καὶ τὴν 14 Ἰουνίου εἰσήρχετο εἰς Κάϊρον διὰ τῆς πύλης Βὰβ ἐλ Νάσρ, ὅπου ὁ Σεῒχ ἐλ Μπάκρ προσέφερεν εἰς αὐτὸν θαυμάσιον μαῦρον ἵππον μὲ λιθοκόλλητα φάλαρα. Ὁ Μουρὰτ ὅμως δὲν ἔπαυε νὰ παρενοχλῇ τὸν Dessaix καὶ διὰ πλαγίας ὁδοιπορίας ἔφθασεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Δέλτα. Δύο στρατηγοὶ τὸν κατεδίωξαν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βοναπάρτης μετέβη εἰς Πυραμίδας, διὰ νὰ τοῦ κόψῃ τὴν ὀπισθοχώρησιν εἰς τὴν ἔρημον. Ἀλλὰ ματαίως, διότι ὁ Μουρὰτ μὲ 150 ἱππεῖς κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ. Ἐκεῖ εὑρισκόμενος ὁ Βοναπάρτης ἔλαβεν εἴδησιν ἐξ Ἀλεξανδρείας ὅτι 113 πλοῖα τουρκικά, τῶν ὁποίων 74 μεταγωγικά, ἀπεβίβασαν στρατὸν εἰς Ἀμπουκίρ. Ὅλην τὴν νύκτα ἔστελλε διαταγὰς καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ τὸ πρωῒ εὑρέθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Τὴν ἐπαύριον λίαν πρωῒ ἐβάδιζε κατὰ τῶν Τούρκων. Μετ' ὀλίγας ὥρας οἱ Τοῦρκοι ἦσαν συντετριμμένοι (25 Ἰουλίου). Ὅταν ἔφθασεν ὁ στρατηγὸς Κλέμπερ ἡ μάχη εἶχε τελειώσει. Ἀκούσας τὰς λεπτομερείας τῆς μάχης, καθ' ἣν 6 χιλ. Γάλλων συνέτριψαν ἀκαριαίως 30 χιλ. Τούρκων, ἥρπασε τὸν Ναπολέοντα, τὸν ἐσήκωσε καὶ ἐφώναξε: «Στρατηγέ! εἶσαι μέγας ὅσον ὁ κόσμος!» Ἀλλ' ἡ κατάστασις ἐν Γαλλίᾳ ἀπῄτει τὴν παρουσίαν τοῦ Ναπολέοντος καὶ δι' αὐτὸ τὴν 23 Αὐγούστου 1799 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναθέσας τὴν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ εἰς τὸν Κλέμπερ.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ὁ Μουρὰτ ἐνεφανίσθη πάλιν. Ὁ Dessaix θαυμάζων τὸν ἄνδρα τῷ ἐπρότεινε τιμητικοὺς ὅρους παραδόσεως. Ἀλλ' αὐτὸς ἠρνήθη. Ὁ Κλέμπερ ἐνοστάλγει τὴν Γαλλίαν καὶ οἱ στρατιῶται ἐπίσης. Μολαταῦτα ἐγνώσθη ὅτι ἡ Πύλη ἔστελλε νέον στρατὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, πράγματι δὲ τὴν 24 Ὀκτωβρίου κατέπλευσαν εἰς Δαμιέττην 53 μεταγωγικὰ μετὰ 8 χιλ. ἐκλεκτῶν γενιτσάρων, συνώδευε δ' αὐτὰ τὸ ἕτερον τῶν δύο πολεμικῶν τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου σὲρ Σίδνεϋ Σμίθ. Αἱ ὑπὸ τοῦ Κλέμπερ συγκεντρωθεῖσαι δυνάμεις ἔφθασαν εἰς Δαμιέττην ὅταν πλέον ἡ ἐκεῖ μικρὰ γαλλικὴ φρουρὰ εἶχε νικήσει τοὺς Τούρκους. Ἐν τούτοις ὁ Κλέμπερ ἤρχισε τὰς διαπραγματεύσεις τῆς ἐκκενώσεως, καίτοι ἐγνώσθη ὅτι ἡ τουρκικὴ φρουρὰ τῆς Γάζης ἔσφαξε μέχρις ἑνὸς τοὺς 300 Γάλλους φρουροὺς τοῦ ἐλ Ἀρὶς (30 Δεκ. 1799)

Ὁ Μ. Βεζύρης, ὅστις διῴκει αὐτοπροσώπως τὴν ἐκστρατείαν, ἐξέλαβε τοῦτο ὡς νίκην σπουδαιοτάτην. Δυστυχῶς ὁ Κλέμπερ ἐπέμεινεν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τῆς ἐκκενώσεως καὶ συνήφθη ἡ «*Συμφωνια τοῦ ἐλ Ἀρίς*», καθ' ἣν ὁ Μ. Βεζύρης ἀνελάμβανεν ἐντὸς τριῶν μηνῶν νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τοὺς τρεῖς λιμένας ἐπαρκῆ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν τῶν Γάλλων εἰς Γαλλίαν, ὁ δὲ Κλέμπερ θὰ συνεκέντρωνεν εἰς τοὺς λιμένας τούτους τὰ στρατεύματά του. Ὁ Βεζύρης ἐν τῷ μεταξὺ προήλαυνε καὶ ὁ στρατός του διαρκῶς ὠγκοῦτο ἀπὸ βεδουΐνους καὶ λῃστὰς προεξοφλοῦντας τὴν διαρπαγὴν τῆς πλουσίας λείας. Προσῆλθον καὶ ὁ Ἰβραὴμ καὶ ὁ Μουρὰτ μετὰ τῶν ἀνδρῶν των. Ἀλλ' ὁ Μ. Βεζύρης ὑπερήφανος διὰ τὴν ἄκοπον πρόοδον τοὺς ὠνείδισεν: «Ἄνανδροι Μαμελοῦκοι, εἶπεν, εἶσθε γενναῖοι μόνον εἰς ἐπαναστάσεις καὶ ὑποχωρεῖτε ἐνώπιον τῶν γκιαοὺρ αὐτῶν οἱ ὁποῖοι φεύγουν ἐμπρός μου σὰν ζαρκάδια». Ὁ Ἰβραὴμ δὲν ὡμίλησεν. Ἀλλ' ὁ Μουρὰτ ἀπήντησε μὲ τρομερὰν φωνήν: «Νἄχῃς χάρι, βεζύρη, ὅτι αὐτοὶ οἱ γκιαούρηδες ἐπεθύμησαν τὴν πατρίδα των, τὰς γυναῖκες των, τὰ παιδιά των. Ἀλλοίμονον ὅμως σὲ σένα ἂν μετανοήσουν. Τότε θὰ ἰδῇς αὐτὰ τὰ ζαρκάδια νὰ γίνουν λιοντάρια καὶ τότε ποιὰ γῆ θὰ σὲ καταπιῇ γιὰ νὰ σὲ κρύψῃ!» Καὶ ἀγέρωχος μὲ βῆμα βραδὺ ἐξῆλθε τῆς βεζυρικῆς σκηνῆς.

Πράγματι ἄγνωστον διατὶ ὁ Κλέμπερ μετενόησε καὶ διέταξε τὸν βεζύρην νὰ φύγῃ εἰς τὴν Συρίαν. Οὗτος ὅμως εἰς ἀπάντησιν ἐβάδισε κατὰ τοῦ Καΐρου. Ἡ μάχη συνεκροτήθη εἰς τὴν Ἡλιούπολιν τὴν 20 Μαρτίου 1800. Οἱ Τοῦρκοι συνετρίβησαν ἐντελῶς. Ἡ φυγή των ἔγινε τραγική. Μόλις ἐσώθη ὁ βεζύρης διὰ τῆς ἐρήμου μετά τινων ἱππέων. Ὁ Κλέμπερ τοὺς κατεδίωξεν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ διάφοροι Μαμελοῦκοι καὶ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὸ Κάϊρον καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ βεζύρης ἔρχεται νικητὴς καὶ ὅτι οἱ γκιαοὺρ ἐνικήθησαν. Τὰ ἄτακτα στοιχεῖα τότε ἐθρασύνθησαν καὶ ἀγρία σφαγὴ τῶν χριστιανῶν ἤρχισεν, ἰδίως Σύρων καὶ Κοπτῶν. Ὁ Σεῒχ ἐλ Μπάκρ, ὡς εὐνοήσας τοὺς Γάλλους, ἐσύρθη μὲ τὴν οἰκογένειάν του εἰς τοὺς δρόμους καὶ προεφυλακίσθη. Τὴν 27 ὁ Κλέμπερ ἐπέστρεψε καὶ ἐδέχθη τὴν φιλίαν τοῦ Μουράτ. Πολιορκήσας ἐπόρθησε τὴν πόλιν καὶ συγχωρήσας τὸν λαὸν ἐκρέμασε τοὺς ἐπαναστάτας. Ἀλλὰ τὴν 14 Μαΐου νέος τις Σολιμὰν ἐκ Χαλεπίου, θρησκόληπτος, ἐδολοφόνησε τὸν Κλέμπερ καὶ τότε τὴν διοίκησιν ἀνέλαβεν ὁ Μενοῦ, μεγάλης ἀξίας ἄνθρωπος, ἀλλὰ γελοίου ἐξωτερικοῦ καὶ τελείως ἀνίκανος διοικητής. Πλὴν ἄλλων εἶχεν ἐξισλαμισθῆ μετονομασθεὶς εἰς Ἀμπτουλλὰχ Γιακοὺπ καὶ ἐνυμφεύθη μουσουλμανίδα. Ἐπεδόθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς διοικήσεως, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς κατακτήσεως. Ὁ Μουρὰτ ἐξ Ἄνω Αἰγύπτου, οἱ Ἕλληνες ἐκ τοῦ Αἰγαίου καὶ αὐτὸς ὁ Βοναπάρτης ἐκ Παρισίων τὸν εἰδοποίουν ὅτι αἱ Ἀγγλοτουρκικαὶ δυνάμεις ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἐξ Ἰνδικῆς θὰ ἐπήρχοντο διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς ἰνδικὰ τάγματα, ἐνῷ ὁ σὲρ Ράλφ Ἀβερκρόμπυ θὰ ἐπετίθετο ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου. Πράγματι τὴν 28 Φεβρουαρίου 1801 ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Μενοῦ, παρὰ τὰς προτροπὰς τῶν ἀξιωματικῶν του, ἀργὰ καὶ ἀδεξίως ἔλαβε μέτρα ἀμύνης. Ἡ πρώτη σύρραξις ἔγινεν εἰς τὸ Στρατόπεδον τοῦ Καίσαρος, συνοικίαν παραλιακὴν

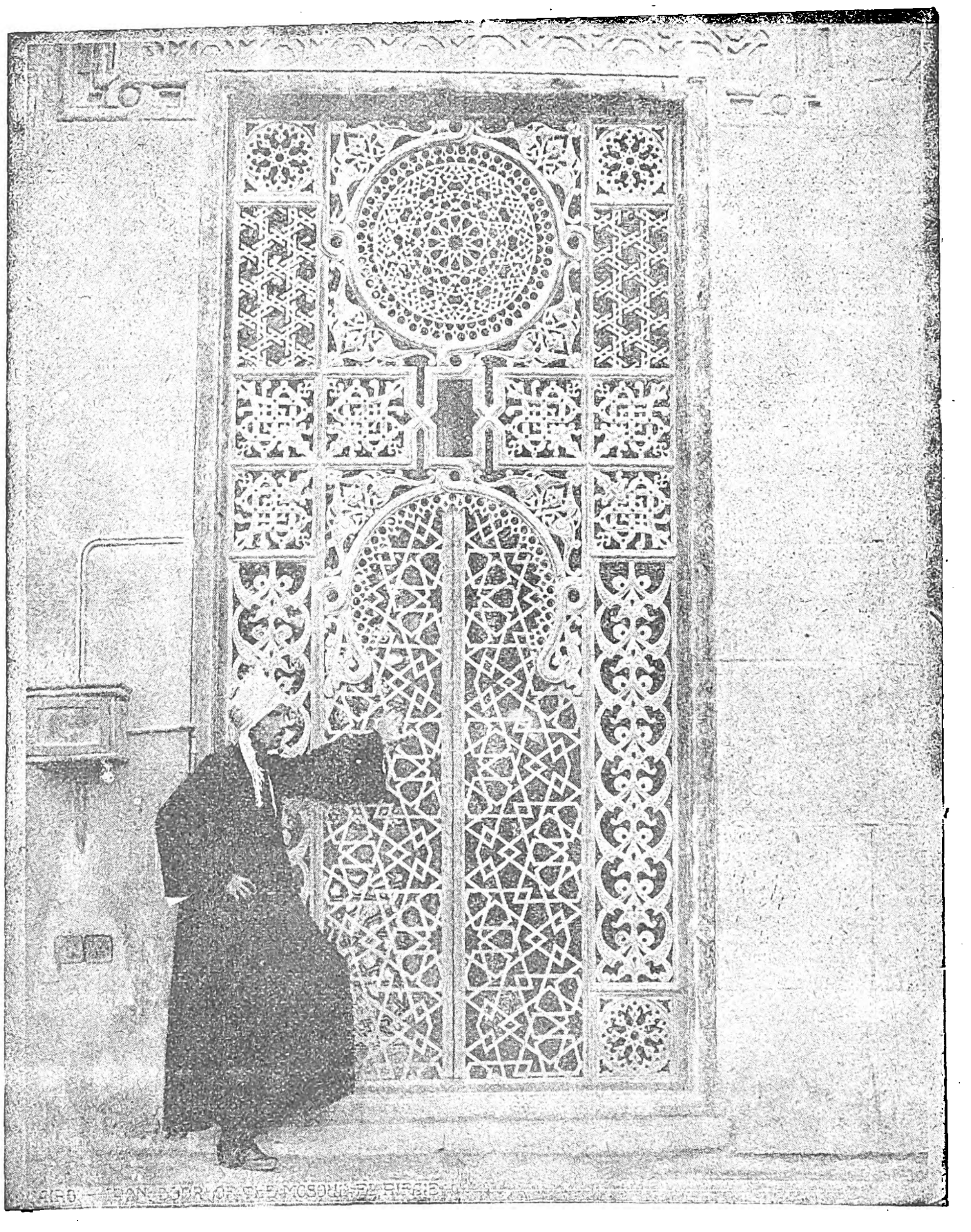

Σιδηρᾶ πύλη τοῦ τζαμίου Ἐλ-Ριφάγιε ἐν Καΐρῳ, ἀριστούργημα ἀραβικῆς τέχνης.

Digitized by Google

Ἀν. τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὴν 21 ἔγινεν ἡ μάχη τῆς Κανώπου, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ Ἀβερκρόμπυ. Μετά τινας ἡμέρας ἀγγλοτουρκικὸς στρατὸς ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Καΐρου. Πανταχόθεν προσήρχοντο ἐνισχύσεις εἰς αὐτόν. Τὴν 25 Ἰουνίου 1801 ὁ στρατηγὸς Belliard, διοικητὴς Καΐρου, συνωμολόγει συνθήκην ἔντιμον ἐκκενώσεως, τὴν ὁποίαν τὴν 2 Σεπτεμβρίου ἐπεκύρωσεν ὁ Μενοῦ. Ὑπῆρχον ἀκόμη 24 χιλ. Γάλλων εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοὺς ὁποίους μετέφερον εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ τῶν Γάλλων ἀπέτυχεν εἰς τοὺς ἀντικειμενικούς της σκοπούς. Ἀπὸ ἀπόψεως ὅμως γαλλικοῦ γοήτρου καὶ ἐπιστημονικῆς ἀπέβη σημαντική.

Ο ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν ὁ Βοναπάρτης ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς προσωπικὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Κατ' ἀρχὰς τοὺς συνήντησεν ὡς ἐχθρούς. Οἱ Μαμελοῦκοι διετήρουν εἰς τὸν Νεῖλον στολίσκον ὀργανωθέντα καὶ κυβερνώμενον ὑπὸ Ἕλληνος ἐκ Τσεσμέ, τοῦ «ναυάρχου» Νικολάου. Οὗτος συνεκρούσθη μὲ τὸν στολίσκον τοῦ ἀντιναυάρχου Perré, τὸν ὁποῖον ἔβλαψε σημαντικῶς, καὶ δὲν ὑπεχώρησε παρὰ εἰς τὴν ὁρμητικὴν ἐπίθεσιν τοῦ στρατηγοῦ Andreossy, ὁ ὁποῖος ἀπωθήσας τοὺς γενιτσάρους κατέλαβε τὴν ὄχθην καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν τηλεβόλων του κατέστησε τὴν θέσιν τοῦ στολίσκου ἀφόρητον. Ὅταν ὁ Βοναπάρτης ἐκέρδισε τὴν μάχην τῆς Ἐμπάμπας (μάχη τῶν Πυραμίδων) καὶ ὁ μὲν Μουρὰτ ἔφυγε πρὸς Νότον, οἱ δὲ Ἰβραὴμ καὶ Σαΐδ πρὸς Βορρᾶν, τότε ὁ Νικόλαος ἔκαυσε τὸν στολίσκον καὶ ἔκρυψε τὰ 40 περίπου τηλεβόλα του εἰς τὴν Ἐμπάμπαν. Ὅλοι οἱ πυροβοληταί του ἦσαν Ἕλληνες. Ταῦτα μαρτυρεῖ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ στρατάρχης Marmont, ὅστις ἐνῷ κακολογεῖ ὅλον τὸν κόσμον, ἐγκωμιάζει τὴν ἱκανότητα καὶ ἀνδρείαν τοῦ Τσεσμελῆ, λέγων ὅτι τὰ πλοῖα καὶ τὰ κανόνια του ἀνέκοψαν σοβαρῶς τὴν πρὸς τὸ Κάϊρον πορείαν τοῦ Βοναπάρτου. Ἡττηθέντων τῶν Μαμελούκων, ὁ Τσεσμελῆς κατέφυγεν εἰς νησῖδα τοῦ ποταμοῦ πέραν τοῦ Φοστάτ. Ἐκεῖ ὁ Βοναπάρτης, ὅστις ἤδη εἶχε διορίσει γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἕνα Ἕλληνα διάκονον, ἔστειλε καὶ τὸν ἐζήτησε καὶ ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρας του νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Γαλλίας. Οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς ἑλληνικῆς λεγεῶνος, ἥτις παρέσχε σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Βοναπάρτην ἐν Αἰγύπτῳ. Ἔκτοτε ἀναλαμβάνει τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα Παπάζογλου ἀντὶ τοῦ Τσεσμελῆς, ἐνῷ ὁ Βοναπάρτης ἐπιμένει νὰ τὸν ὀνομάζῃ Παπαδόπουλον, ὁ ἴδιος δὲ γαλλιστὶ ὑπογράφει Colonel Nicol.

Ὁ Βοναπάρτης διαβαίνων εἰς Συρίαν συναντᾷ εἰς τὸν Ἰσθμὸν τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ καὶ θεωρεῖ τιμήν του ὅτι εὑρίσκει εὐκαιρίαν νὰ ἐπικυρώσῃ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του τὰ προνόμια τῶν μοναχῶν τὰ παραχωρηθέντα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Προφήτου Μωάμεθ. Εἰς τὸ ἑστιατόριον δὲ τῆς Μονῆς τοῦ Σινᾶ μία πλὰξ ἐντετοιχισμένη λέγει ὅτι τὴν αἴθουσαν ἔκτισεν ἰδίαις δαπάναις ὁ τέως ναύαρχος τῶν Μαμελούκων Νικόλαος Παπάζογλους.

Ἐγκαταλείπων τὴν Αἴγυπτον ὁ Βοναπάρτης ἀφήνει τοὺς λόχους τοῦ Παπάζογλου εἰς Κάϊρον καὶ γράφει εἰς τὸν ἐν Δαμιέττῃ στρατηγὸν Bon: «Ἂν δὲν ἔχῃς ἐπαρκεῖς δυνάμεις, θὰ σοῦ στείλω τοὺς ἑλληνικούς μου λόχους». Εὐτυχῶς ὁ Κλέμπερ ἔδειξε πολὺ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς Ἕλληνας τούτους πολεμιστάς. Κατήρτισε τὴν λεγεῶνα τῶν Ἑλλήνων μὲ ἰδιαιτέραν στολήν, καὶ κατὰ τὴν τρομερὰν ἐκείνην ἐπανάστασιν τοῦ Καΐρου, καθ' ἣν ὁ Παπάζογλου διεκρίθη ἐξαιρέτως, ὁ Κλέμπερ τὸν προήγαγεν εἰς «colonel». Περὶ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἔγραψε σπουδαίαν μονογραφίαν ὁ Aug. Boppe, ὁ δὲ ἡμέτερος Κ. Ράδος δύο μονογραφίας: «*Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ναπολέοντος: Νικόλαος ὁ Παπάζογλους (1758-1819)*» Ἀθῆναι 1916, καὶ "*Napoléon et la Grèce*," Athénes 1921.

Ἡ ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην ἐν Αἰγύπτῳ πρόθυμος κατάταξις τῶν Ἑλλήνων ἀπήχησεν εἰς τὸν ὑπόδουλον ἑλληνισμὸν πολὺ φέρελπις. Αὐτὸς ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἠλεκτρίσθη ἐλπίζων ὅτι θὰ κατωρθοῦτο ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἡ κατάλυσις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τότε συνέθεσε καὶ ὕμνον ἐξαίροντα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν γαλλοελληνικὴν σύμπραξιν πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πολεμιστήριον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περὶ ἐλευθεριῶν μαχομένων γραικῶν».

Ἐν Καΐρῳ ὁ κ. Gaillardot βέης, Γάλλος ὑπάλληλος τῆς Αἰγ. Κυβερνήσεως, κατέγινεν ἐπὶ μακρὰ ἔτη συλλέγων ἄπειρα μνημεῖα τῆς γαλλικῆς κατοχῆς καὶ ἐκ τούτων ἀπηρτίσθη τὸ ὡραῖον ἐν Καΐρῳ «Ναπολεόντειον Μουσεῖον».

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΜΩΧΑΜΜΕΤ ΑΛΗ. Ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τῶν Γάλλων, τὴν κυβέρνησιν ἀνέλαβεν ὁ Τοῦρκος πασᾶς Μωχαμμὲτ Χοσρέφ, ὅστις ἐντολὴν εἶχε νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῶν Μαμελούκων, τῶν ὁποίων ἀρχηγοὶ ἀπέμειναν ὁ Ὀσμὰν ἐλ Μπαρδίσι καὶ ὁ Μωχαμμὲτ ἐλ Ἔλφη. Μεταξὺ τῶν βαθμούχων τοῦ πασᾶ ὑπῆρχε καὶ Ἀλβανός τις ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς (βλ. λέξ. Ἀλῆς Μωχαμμέτ). Γεννηθεὶς εἰς τὴν Καβάλλαν τῷ 1769 ἐκ πτωχῶν γονέων καὶ ἐνωρὶς ἀπομείνας ὀρφανός, υἱοθετήθη ἀπὸ θεῖόν του, τὸν διοικητὴν τῆς Πράουσιας, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνύμφευσε μὲ συγγενῆ του καὶ τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον. Εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν ἤρχισε καταγινόμενος εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν καπνῶν. Ὅπλα καὶ χρῆμα ὑπῆρξαν ἔκτοτε οἱ δύο πόλοι περὶ οὓς ἐστράφη ἡ ζωή του. Ὅταν ἔγινε στρατολογία διὰ τὴν Αἴγυπτον (1799) ἐναντίον τῆς ἀποβάσεως τοῦ Βοναπάρτου, μετέβη καὶ μετέσχε τῆς μάχης τοῦ Ἀμπουκίρ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐφιλοδόξησε νὰ μιμηθῇ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλὰ καὶ ἀντελήφθη ὅτι ἐξ Εὐρώπης ἔπρεπε ν' ἀντλήσῃ τὰ μεγαλουργὰ μαθήματα. Ὅταν ἔφυγεν ὁ Μενοῦ, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, φέρων τὸν βαθμὸν «σὲρ-τσεσμὲ» καὶ ὢν ἐπὶ κεφαλῆς ἑκατοντάδων τινῶν Ἀλβανῶν, ἀντελήφθη ὁποίαν δύναμιν διέθετεν. Ἡ Αἴγυπτος ἦτο διαθέσιμος. Διότι ἡ κυριαρχία τοῦ σουλτάνου ἀποκατέστη, ἀλλ' ἡ Σταμπούλ εἶναι μακρὰν τοῦ Καΐρου καὶ τὸ κράτος τῆς Τουρκίας ἦτο ἀρκετὰ σαθρόν. Ὁ πασᾶς οὐδεμίαν πραγματικὴν ἤσκει δύναμιν. Οἱ Ἄγγλοι εὑρίσκοντο μὲν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ τόσον ὀλιγάριθμοι, ὥστε δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ συγκρατηθῶσι μόνοι. Οἱ Μαμελοῦκοι ἦσαν πλέον τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας των δυνάμεως καὶ εἰς ἐπίμετρον διῃρημένοι. Ἡ ἀναρχία αὐτὴ ἐξηγεῖ πῶς εἷς μικρὸς καὶ ἄγνωστος ἀξιωματικὸς κατώρθωσε νὰ γίνῃ ὁ ἱδρυτὴς νέας δυναστείας.

Γλυκύς, εὐπροσήγορος, γενναῖος, πονηρός, κρυψίνους, τολμηρός, ἀληθὴς αἴλουρος, περιεποιήθη τὸν Χοσρὲφ καὶ προήχθη. Ὅταν δὲ οὗτος ἀπεπειράθη νὰ πολεμήσῃ τοὺς Μαμελούκους ὁ Ἀλῆς ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν μάχην καὶ ὁ πασᾶς ἡττήθη οἰκτρῶς. Τὴν βραδύτητα αὐτὴν ὑπέδειξεν εἰς τοὺς Μαμελούκους ὡς σκοπίμως γενομένην ὑπὲρ αὐτῶν καὶ οὕτως ἐκέρδισε τὴν φιλίαν των. Ὁ πασᾶς ἀντιληφθεὶς τοῦτο ἐδοκίμασε νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Οὗτος ὅμως συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Μαμελούκου Ὀσμὰν ἐλ Μπαρδίσση κατεδίωξε τὸν Χοσρὲφ μέχρι Δαμιέττης, ὅπου τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ὡδήγησεν αἰχμάλωτον εἰς τὸ Κάϊρον (1803). Ἐστάλη τότε ἐκ Κων)πόλεως ὁ Ἀλῆ Γεζαϊρλῆ πασᾶς, ὅστις ἡττηθεὶς ἐφονεύθη. Ἠθέλησε τότε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Χορσέφ, ἀλλ' οἱ Ἀλβανοί του ἀντέστησαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ τὸν στείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔδειξε πρὸς τὴν Πύλην σεβασμὸν καὶ ἐζήτησε νὰ σταλῇ πασᾶς Τοῦρκος. Διωρίσθη πράγματι ὁ Χουρσίτ, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος διωρίσθη καϊμακάμης, ἤ οι στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦ Καΐρου (1804). Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Μαμελοῦκοι, 6 ἢ 7 χιλ., ἤριζον διαρκῶς μεταξύ των διῃρημένοι εἰς δύο κόμματα. Ὁ λαὸς ἐβαρύνθη τὴν κατάστασιν αὐτήν, διότι ὁ Χουρσὶτ ἦτο ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῇ. Ἐπωφεληθεὶς ἢ καὶ καλλιεργήσας τὴν γνώμην ταύτην ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐπολιόρκησε τὸν πασᾶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐξεδίωξε διὰ τῶν Ἀλβανῶν του τοὺς Μαμελούκους ἀπὸ τῆς στρατηγικῆς θέσεώς των, μεθ' ὃ ἀνεκηρύχθη πασᾶς αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, τῶν οὐλεμάδων καὶ τοῦ λαοῦ. Τὴν 9 Ἰουλίου 1805 ἔλαβε τὸ φιρμάνιον τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ διορισμοῦ του, χάρις ἁπλούστατα εἰς ὑπόσχεσίν του περὶ καταβολῆς εἰς τὴν Πύλην τοῦ φόρου, τὸν ὁποῖον θὰ ἐπλήρωνον οἱ εὔποροι προὔχοντες τῆς χώρας. Καὶ ἔφθασε μὲν ὅπου ἐπόθει ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ συγκρατηθῇ. Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ εὐφυΐα του ἀπεδείχθησαν ἀπαράμιλλοι. Δικαίως ἐκλήθη Μέγας.

Εὐτυχῶς δι' αὐτὸν ἀπέθανον σχεδὸν συγχρόνως οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῶν Μαμελουκικῶν μερίδων. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι Μαμελοῦκοι συνεφιλιώθησαν καὶ ἐπανεστάτησαν. Οἱ Ἄγγλοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς βοηθήσουν καὶ ἐπῆλθεν ἡ μάχη τῆς Ρωζέττης ἀποβᾶσα ὑπὲρ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ καὶ ἀναγκάσασα τοὺς Ἄγγλους νὰ ἐκκενώσουν τὴν Αἴγυπτον (1807). Μόλις ἤρχισε νὰ ἐπιδίδεται εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας του — διότι ἡ Αἴγυπτος κατέστη ἀληθινὰ προσωπική του ἰδιοκτησία—, ἔλαβε διαταγὴν τοῦ σουλτάνου νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Βαχαβιτῶν. Οἱ Βαχαβῖται, μαθηταὶ τοῦ Βαχὰβ αἱρεσιάρχου, θανόντος τῷ 1791, ὀνομάζονται ὀρθῶς οἱ προτεστάνται τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς Μέκκας ἠπείλουν ὅλην τὴν Ἀραβίαν. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐδέχθη τὴν ἐντολὴν πρῶτον διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς του, ἔπειτα διὰ νὰ περιποιηθῇ τὴν Πύλην μὴ ὢν ἀκόμη ἕτοιμος εἰς ἀπείθειαν. Διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ὅμως παντὸς κινδύνου ἐκ μέρους τῶν Μαμελούκων, οἱ ὁποῖοι ὑπετάχθησαν ἀλλ' ἀνέμενον εὐκαιρίαν, συνεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τιμητικὸν δεῖπνον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπικειμένης ἀναχωρήσεως τοῦ Τουσοὺν πασᾶ διὰ τὴν Μέκκαν, καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον, ὅταν ἀνεχώρουν ἔφιπποι καὶ διήρχοντο στενωπὸν κατωφερικήν, ὠρυγμένην μεταξὺ δύο βράχων, ἔρριψεν αὐτοὺς εἰς ἐνέδραν τῶν Ἀλβανῶν του ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐσφάγησαν ὅλοι. Εἷς μόνος ἐσώθη πηδήσας μετὰ τοῦ ἵππου του ἀπὸ τοῦ τείχους. Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ἐσφάζοντο οἱ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις διεσπαρμένοι (1 Μαρτίου 1811). Κατόπιν τούτου ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀραβίαν καὶ ἀπωθήσας τοὺς Βαχαβίτας ἀφῆκεν ἐκεῖ τὸν υἱόν του *Ἰβραὴμ* νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα.

Ἐπανακάμψας ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τῆς χώρας, ὠργάνωσε τὴν διοίκησιν καὶ παρώτρυνε τοὺς κατοίκους εἰς τὴν ἐργασίαν. Ὥρισε τοὺς φόρους εἰς εἶδος καὶ ἵδρυσεν ἀποθήκας εἰς τοὺς λιμένας. Ἐπεσκεύασε τελείως τὴν διώρυγα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣν ὠνόμασε «Μαχμουδίαν» πρὸς τιμὴν τοῦ σουλτάνου καὶ κατεσκεύασε τὸν διπλοῦν νειλοφράκτην τοῦ Δέλτα. Ὠργάνωσε συνοικισμοὺς ἐκ Βεδουΐνων καὶ Νουβιανῶν πρὸς καλλιέργειαν διαφόρων εἰδῶν, μεταξὺ ἄλλων τοῦ χασίς, τῶν ὀπωρῶν, τοῦ βάμβακος. Ἵδρυσε συνεργεῖα κατασκευῆς πολεμεφοδίων καὶ παντὸς εἴδους βιομηχανημάτων. Διὰ τοῦ ἐξωμότου Γάλλου Δὲ Σὲβ κατήρτισε πειθαρχημένον στρατὸν ἐξ ἰθαγενῶν, καὶ ἔρριψεν εἰς τὸν Νεῖλον χίλια πλοιάρια πρὸς μετακόμισιν τῶν προϊόντων. Κατηγορεῖται ὑπὸ συγχρόνων του καὶ μεταγενεστέρων ὅτι μετεχειρίσθη τὴν βίαν, τὴν αὐθαιρεσίαν, τὴν ἀγγαρείαν καὶ ἐδείχθη ἄπληστος. Ἀλλ' οὔτε ὁ ἴδιος ἦτο ἄλλως παιδαγωγημένος, οὔτε ὁ λαὸς τῆς Αἰγύπτου δεκτικὸς ἄλλης μεταχειρίσεως. Θ' ἀπετύγχανε δὲ ἀσφαλῶς ἂν μετήρχετο συγχρόνους μεθόδους.

Ὁ υἱός του Ἰβραὴμ ἀπεδείχθη ἐν Ἀραβίᾳ σπουδαῖος στρατηγός. Τῷ 1818 ᾐχμαλώτισε τὸν ἀρχη-

Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐξερχόμενος εἰς περίπατον. [Λιθογραφ. P. Herwegen.]

Digitized by Google

γὸν τῶν Βαχαβιτῶν καὶ ὁ σουλτᾶνος τὸν ὠνόμασε πασᾶν τῆς Μέκκας, ὥστε ἦτο ἱεραρχικῶς ἀνώτερος καὶ τοῦ πατρός του. Τῷ 1820 ὁ Μ. Ἀλῆς ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῶν παρανειλίων ἐπαρχιῶν τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ στρατιά του ἔφθασε μέχρι Κορδοφὰν καὶ προσήρτησε μὲν τὰς ἐπαρχίας ταύτας καὶ ἔκτισε τὸ Καρτοὺμ εἰς τὴν συμβολὴν τῶν δύο Νείλων, ἀλλ' ὁ υἱός του Ἰσμαὴλ ἐκάη ζῶν ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν τοῦ Σέντη ἐν Σουδάν. Τῷ 1824 ὁ σουλτᾶνος ἐζήτησε τὴν συνδρομήν του κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Πράγματι· τὸν Ἰούλιον ἀνεχώρησεν ὁ Ἰβραὴμ ἐπὶ κεφαλῆς 17 χιλ. ἀνδρῶν, 800 ἵππων, τεσσάρων λόχων σκαπανέων, πυροβολικοῦ πολιορκητικοῦ καὶ ἐκστρατείας, ἐπιβιβασθεὶς ἑκατὸν μεταγωγικῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ στόλου ἑξήκοντα τριῶν πολεμικῶν. Εἶναι γνωστὰ τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην.

Ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου.—Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἀντελήφθη ὅτι εἶναι ἰσχυρώτερος τοῦ κυριάρχου του. Διενοεῖτο ἤδη νὰ διεκδικήσῃ τὴν Συρίαν, ὅτε οἱ στόλοι τῶν προστατίδων τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεων κατέστρεψαν τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον εἰς τὸ Ναυαρῖνον. Ἀνέβαλε λοιπὸν τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του. Ἐφρόντισεν ὅμως ἀμέσως νὰ κτίσῃ ναυπηγεῖα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ μετ' ὀλίγον εὑρέθη κύριος ἰσχυροῦ στόλου καὶ ἄριστα ὠργανωμένου στρατοῦ. Δι' ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα ἐχρησιμοποίησεν Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ τεχνίτας, ἰδίως Γάλλους. Πλούσιος καὶ ἰσχυρὸς ἀπεφάσισε νὰ μετρηθῇ μὲ τὸν σουλτᾶνον. Συνῃσθάνετο ὅτι ἡ τουρκικὴ σῆψις εἶναι ἀνίατος καὶ ὅτι αὐτὸς λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Αἰγύπτου, τῆς φυσικῆς της εὐπορίας καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν του, θὰ ἠδύνατο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἰσλάμ.

Εὔκαιρον ἀφορμὴν εὗρε διένεξίν τινα πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Ἄκρας Ἀμπταλλὰχ πασᾶν. Τὸν Νοέμβριον 1831 ἐξεκίνησαν κατὰ τῆς Συρίας 80 χιλ. ἀνδρῶν μετὰ 80 τηλεβόλων. Μέρος μὲν διὰ τῆς ἐρήμου, μέρος δὲ ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ διὰ θαλάσσης, κατηυθύνθη εἰς Ἰόππην, Γάζα, Ἰόππη καὶ Καΐφα, ὑπέκυψαν ἀμέσως, ἀλλ' ἡ Ἄκρα, ἡ ματαιώσασα τὰς ἐφόδους τοῦ Βοναπάρτου, ἀνθίστατο. Τέλος μετὰ πολιορκίαν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πεισματωδεστάτην, ὁ Ἰβραὴμ εἰσῆλθε νικητὴς τὴν 27ην Μαΐου 1832. Ἡ νίκη αὐτὴ ἀπήχησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μεγάλως. Οἱ Ἄγγλοι ἰδίως ἐταράχθησαν, διότι ἰσχυρὸς παράγων ἀνεφαίνετο εἰς τὴν ἐπίκαιρον τῶν Ἰνδιῶν δίοδον. Ὁ Ἰβραὴμ ἐβάδισε καὶ κατέλαβε τὴν Δαμασκόν, ἀμέσως δὲ διηυθύνθη εἰς Χόμς, ὅπου ἔφθασεν ὁ κατ' αὐτοῦ σουλτανικὸς στρατός, ἐκ 35 χιλ. ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν Μωχαμμὲτ πασᾶν. Ἡ τακτικὴ τοῦ ἐπιτελάρχου Σουλεϋμὰν πασᾶ (Δὲ Σὲβ) ὑπερίσχυσε τοῦ πλήθους καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν, μετὰ μεγίστων ἀπωλειῶν. Ὁ Ἰβραὴμ ἀπνευστὶ κατεδίωξε τούτους καὶ κατέλαβε τὸ ἰσχυρότατον Χαλέπιον. Ἔντρομος ὁ σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ἔστειλε τὸν βεζύρην του Ρεσὴδ πασᾶν ἐπὶ κεφαλῆς 60 χιλ. στρατοῦ. Ὁ Ἰβραὴμ συγκεντρώσας τὰς δυνάμεις του εἰς Ἄδανα διῆλθε τὸν Ταῦρον καὶ ἔφθασεν εἰς Ἰκόνιον. Τὴν 18ην Δεκεμβρίου ἐφάνησαν οἱ πρόσκοποι τοῦ Ρεσήδ, ὅστις μετὰ 6 ἡμέρας κατέφθασεν. Ἀλλ' ὁ Ἰβραὴμ ὄχι μόνον εἶχε καταλάβει τὰς στρατηγικωτέρας θέσεις, ἀλλ' εἶχεν εὐκαιρήσει νὰ γυμνάσῃ τὸν στρατόν του, πρὸς ἐξοικείωσιν μετὰ τοῦ πεδίου. Ὁ Ρεσὴδ διηυθετήθη πλημμελῶς καὶ στενόχωρα. Εἰς ἐπίμετρον εἶχε φθάσει ὅτε ἐπίμονος καὶ πυκνὴ ὁμίχλη ἐκάλυπτε τὴν πεδιάδα. Ἀφέθη οὕτω μέγα κενὸν μεταξὺ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ πεζικοῦ. Ὁ Σὲβ ἀντελήφθη τοῦτο μόλις ἡ ὁμίχλη διαλυθεῖσα ἀπεκάλυψε τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον. Συνέστησε τότε εἰς τὸν Ἰβραὴμ νὰ ὁρμήσῃ ἀμέσως εἰς τὸ διάστημα τοῦτο καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἱππικοῦ. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἔγινε κεραυνοβόλος καὶ μετά τινας ὥρας ἀπήγετο αἰχμάλωτος ὁ Μ. Βεζύρης εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν στρατόπεδον. Ἡ φυγὴ τῶν Τούρκων ἐπῆλθεν οἰκτρά.

Ὁ Ἰβραὴμ ἠδύνατο νὰ βαδίσῃ ἀμέσως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἐχρονοτρίβησε πολύ. Μόλις μετὰ ἕνα μῆνα ἐξεκίνησεν ἐξ Ἰκονίου καὶ ἔφθασεν εἰς Κιουτάχιαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐστάθμευσεν ἡμέρας τινάς. Ὁ σουλτᾶνος ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας, ὥστε ἐπρόφθασαν ἤδη 20 χιλ. Ρώσων νὰ φθάσουν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰβραὴμ ἐνώπιον τῆς νέας ταύτης ὄψεως τοῦ πολέμου ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην τοῦ Ρουσταΐχ. Διὰ ταύτης ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου ἀνεγνωρίζετο κύριος καὶ τῆς Συρίας, καθιεροῦτο δὲ τὸ δικαίωμα τῆς Ρωσίας νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Πύλης.

Ἀλλ' ὁ Μαχμοὺτ ἐμίσησε θανασίμως τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν καὶ ἔζη μόνον διὰ τὴν ἐκδίκησιν. Ὑπέθαλψεν ἐπαναστάσεις ἐν Συρίᾳ καὶ ταυτοχρόνως ἡτοίμαζε στρατόν. Τῷ 1839 ἐξεκίνησεν ὁ σερασκέρης (ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν) Χαφὶζ πασᾶς μετὰ 23 χιλ. πεζῶν, 14 χιλ. ἱππέων καὶ 120 τηλεβόλων. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἔστειλε τὸν Ἰβραὴμ μετὰ 43 χιλ. ἀνδρῶν ἄριστα ἐφωδιασμένων. Οἱ δύο ἀντίπαλοι συνηντήθησαν παρὰ τὴν πόλιν Νετζὴπ τὸν Ἰούνιον. Τὴν 24 πρῶτος ἐπετέθη ὁ Ἰβραήμ. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μάχη ἦτο ἀμφίρροπος, αἴφνης εὑρέθη ὅτι ἔλειψαν τὰ πυρομαχικά! Ἡ στιγμὴ ἦτο τραγική. Ἐν τούτοις ὁ Ἰβραὴμ ἔμεινε ψύχραιμος. Διέταξε γενικὴν καὶ ὁρμητικὴν ἔφοδον, ἥτις καὶ ἐπέτυχε. Μετ' ὀλίγας ὥρας ὁ σερασκέρης ἔφευγε καταλείπων χιλιάδας νεκρῶν, αἰχμαλώτων, τραυματιῶν, τὰ τηλεβόλα του καὶ τὰς ἀποσκευάς. Ταυτοχρόνως ὁ σταλεὶς κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας στόλαρχος Ἀχμὲτ πασᾶς, μαθὼν τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ἓξ ἡμέρας κατόπιν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Μαχμούτ, παρέδωκε τὸν στόλον εἰς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν καὶ ἐγνωμάτευσεν ὅτι αὐτὸς μόνος εἶναι ἐνδεδειγμένος νὰ γίνῃ σουλτᾶνος τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὸ καταρρέον κράτος τοῦ Ὀσμάν. Τοιαύτη γνώμη διετυπώθη καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' αἱ μεγάλαι Δυνάμεις συνεκινήθησαν. Ἰδίως ἀντέπραττον ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία. Τέλος συνεφώνησαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ δικαίωμα τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ καὶ ἄλλα τινὰ προνόμια. Οὕτως ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου (15 Ἰουλίου 1840). Μετ' ὀλίγον οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν Σαΐδα (Σιδῶνα) καὶ ὁ Ναπιὲρ κατέλαβε τὴν Βηρυττὸν καὶ τὴν Ἄκραν, ἔπλευσε δὲ καὶ κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐκεῖ ἐπρότεινε συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν. Ὁ Ἰβραὴμ ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Συρίαν, καὶ ἐπανῆλθε μετὰ τῶν ἐνδόξων ὑπολειμμάτων τοῦ στρατοῦ του. Δύο χάττι σερὶφ τῆς 13 Φεβρουαρίου 1841 ἀνεγνώριζον τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν κύριον τῆς Αἰγύπτου καὶ ὅλου τοῦ ροῦ τοῦ Νείλου μέχρι τῶν Ἰσημερινῶν ἐπαρχιῶν, ὥριζον τὸν φόρον του ἐτησίως εἰς 8 ἑκατομ. φρ. περίπου, περιώριζον τὸν στρατόν του εἰς 18 χιλ. ἀνδρῶν, καὶ ἐθέσπιζον ὅτι ἡ διαδοχὴ ἦτο μὲν κληρονομικὴ εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ἀλλ' ὅτι κατὰ πᾶσαν ἀνάρρησιν ἀντιβασιλέως θὰ ἐξεδίδετο νέον φιρμάνιον.

Ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς.
[Κατ' εἰκόνα γενομένην ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ.]

Ταῦτα ἐκλόνισαν διανοητικῶς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν. Ἔπαθε μελαγχολίαν καὶ ἀπεσύρθη τῆς ἐνεργοῦ διοικήσεως. Ἄλλως τε ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς Αἴγυπτον ἐκοιμᾶτο ὀλίγον καὶ ὑφίστατο ὑπερκόπωσιν διηνεκῆ. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς δὲν εἶχε θρησκευτικὸν φανατισμόν. Ἐπέβαλε πρῶτος αὐτὸς τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ του χριστιανούς. Περιεστοιχίζετο, δὲ ἀπὸ Εὐρωπαίους, τοὺς ὁποίους ἐξετίμα. Κατέστησε τὴν παίδευσιν ὑποχρεωτικὴν καὶ ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ἐντατικῆς ἐργασίας. Ζῶντος τούτου ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλείαν ὁ Ἰβραὴμ (1848), ὅστις ὅμως ἀπέθανε μετά τινας μῆνας ἐν Καΐρῳ.

Τὸν διεδέχθη ὁ *Ἀμπᾶς Χιλμῆ* Ἔμπν Τουσσούν. Ὁ πατήρ του, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, εἶχε φονευθῇ παρὰ τὴν Ρωζέττην. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἠγάπα πολὺ τὸν ἔγγονόν του τοῦτον καὶ τῷ ἔδωκε πολὺ ἐπιμελημένην ἀνατροφήν. Ἀλλ' ἐφάνη ἀνάξιος τῶν ἐλπίδων, διότι ἦτο καχύποπτος καὶ δύσθυμος. Ἐπ' αὐτοῦ ἐστρώθη ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Καΐρου-Ἀλεξανδρείας, ὠργανώθη συγκοινωνία Καΐρου—Σουὲζ καὶ ἱδρύθη ἡ στρατιωτικὴ Σχολὴ τῆς Ἀμπασίας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἀπέθανεν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς εἰς τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνάκτορον τοῦ Ρᾶς ἐλ Τίν (2 Αὐγ. 1849).

Ὁ Ἀμπὰς πλὴν ἄλλων ἐπεδίωξε νὰ ὑπαγάγῃ πάλιν τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν πραγματικὴν τοῦ σουλτάνου κυριαρχίαν καὶ ἀντέδρασε πολὺ εἰς τὸ ἐκπολιτιστικὸν πρόγραμμα τοῦ πάππου του ἐκ φανατισμοῦ θρησκευτικοῦ. Εἶχεν ἐκδιώξει ὅλους τοὺς Εὐρωπαίους ἐκτελεστὰς τῶν μεγάλων τοῦ πάππου του νεωτερισμῶν καὶ ἔτεινε νὰ ἐπαναφέρῃ διὰ τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐποχὴν τῶν Μαμελούκων. Ἀπέθανε τῷ 1854 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ κατὰ πάντα ἐξαίρετος *Σαΐτ*, τέταρτος υἱὸς τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν συγκοινωνίαν, τὴν παιδείαν καὶ αὐτὸς υἱοθέτησε τὸ σχέδιον τοῦ Φ. Λεσσὲψ διὰ τὴν διώρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ πόλις ἥτις ἐκτίσθη κατὰ τὸ μεσογειακόν της στόμιον ἐκλήθη Πὸρτ Σαΐτ. Ἡ μήτηρ του Κιρκασία ἐπεμελήθη πολὺ τὴν ἀνατροφήν του καὶ ἰδίως τὴν ἠθικήν του διάπλασιν. Ἀπέθανεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν 17 Ἰανουαρίου 1863, ἀγαπηθεὶς ὑπὸ πάντων. Ὁ τάφος του κεῖται ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Τὸν διεδέχθη ὁ *Ἰσμαήλ*, υἱὸς τοῦ Ἰβραήμ, γεννηθεὶς τὴν 31 Δεκεμβρίου 1830, ἡ εὐγενεστέρα φυσιογνωμία τῆς δυναστείας. Ἐκτεταμένης μορφώσεως εὐρωπαϊκῆς, ἐπεδόθη πυρετωδῶς νὰ προικίσῃ τὴν Αἴγυπτον διὰ μιᾶς μὲ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἵδρυσε τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ταχυδρομείων καὶ τηλεγράφων, ἐπεξέτεινε τὸ δίκτυον τῶν σιδηροδρόμων, ἐπετάχυνε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ὠργάνωσεν εἰς μεγάλην κλίμακα τὴν παιδείαν, ἐβελτίωσε τὴν δίαιταν τῶν στρατιωτῶν, τὴν δικαιοσύνην, ἔκαμεν ὁδοὺς λαμπράς, τὸν ὡραῖον κῆπον τῆς Ἐσβεκίας, ὅστις ἦτο ἕως τότε ἕνα ἕλος, ἐπροστάτευσε τὸ ἐμπόριον, ἐσυστηματοποίησε τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς. Ἵδρυσε τὴν Γεωγραφικὴν ἑταιρείαν καὶ διηυκόλυνε πάσας τὰς ἐξερευνήσεις εἰς τὴν ἄγνωστον μαύρην Ἤπειρον, ἔκαμεν ἀνάκτορα μυθώδους πολυτελείας, ἐξηγόρασε τὸν τίτλον τοῦ κεδίβου ἀπὸ τὸν σουλτᾶνον, ἵδρυσε τὸ Ἀστεροσκοπεῖον καὶ διὰ τοῦ ἀστρονόμου του Μαχμοὺτ ἐλ Φαλάκη ἐξετέλεσε θαυμασίας τοπογραφικὰς ἐρεύνας εἰς τὴν πτολεμαϊκὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπ' αὐτοῦ ἱδρύθησαν τὰ Μικτὰ Δικαστήρια. Ἀλλὰ τὸ ὀνομαστότερόν του μεγαλούργημα ἀναφέρεται ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τῆς διώρυγος. Ἐπισκεφθεὶς τὴν Εὐρώπην προσεκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας (βλ. ἀνωτέρω *Διῶρυξ Σουέζ*) καὶ ἀνέπτυξε πολυτέλειαν ἥτις ἀκόμη ἀναφέρεται ὡς μυθώδης. Πάντα ὅμως ταῦτα κατεχρέωσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ τότε ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὸν εὐρωπαϊκὸν ἔλεγχον, ἔπειτα δὲ νὰ παραιτηθῇ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του *Τεουφὴκ* (1879), ἀποσυρόμενος πρῶτον μὲν εἰς Ἰταλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὸν Βόσπορον ὅπου ἠγόρασεν ἀπέραντον κτῆμα καὶ διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του. Τῷ 1866 ὁ Ἰσμαὴλ ἐπέτυχε παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς εἰς τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸν τίτλον τοῦ κεδίβου, ὅστις τὸν ἔθεσεν ὑπεράνω τῶν ἄλλων βεζυρῶν καὶ ὑποτελῶν ἡγεμόνων τῆς Πύλης. Τὸ φιρμάνιον τῆς 8 Ἰουλίου 1873 ἐπεκύρωνε καὶ ηὔρυνεν ὅλα τὰ προνόμια τοῦ κεδίβου, ἤτοι τὴν ἄμεσον διαδοχήν, τὴν αὐτονομίαν ἐν τῇ διοικήσει τῆς χώρας καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτῃ συνθήκας καὶ δάνεια, νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν στρατόν του εἰς 30 χιλ. ἄνδρας καὶ νὰ κόψῃ νόμισμα. Ὁ φόρος τῆς ὑποτελείας ἀνεβιβάσθη εἰς 17 $^1/_2$ ἑκατομμ. φρ. χρυσᾶ.

Ὁ υἱός του Τεουφὴκ ἀνηγορεύθη τὴν 26 Ἰουνίου 1879. Εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς ὑπουργὸς τοῦ πατρός του καὶ εἶχε πεῖραν τῆς διοικήσεως. Ἡ Αἴγυπτος ἔβαινεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἦτο εὐτυχής.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1882.—Αἴφνης τὴν 1 Φεβρουαρίου 1881 ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τοῦ *Ἀραμπῆ*. Τρεῖς ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν ὡς Κιρκασίου εὐνοοῦντος τοὺς ὁμοφύλους του. Πρὸς στιγμὴν ἐκρατήθησαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ὡς αἰχμάλωτοι, ἀλλ' ἀπηλευθερώθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν των. Ὁ Τεουφὴκ ὑπεχώρησε διὰ νὰ προλάβῃ αἱματοχυσίαν. Ἀλλὰ τὴν 9 Σεπτεμβρίου ἐπανέλαβον εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα τὸ τόλμημα. Περιεκύκλωσαν τὸ ἀνάκτορον μετὰ τηλεβόλων καὶ ἀπῄτησαν τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργείου καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος. Ὁ Τεουφὴκ ὑπεχώρησε πάλιν, διότι ὅλος ὁ στρατὸς ἦτο φανατισμένος ὑπὲρ ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος, τοῦ Ἀραμπῆ. Ὁ Σερὶφ πασᾶς ὃν οἱ ἐπαναστάται ὑπέδειξαν ὡς πρωθυπουργὸν ἠρνήθη. Ἀλλὰ τῇ παρεμβάσει τοῦ Τεουφὴκ καὶ τῶν προξένων ἐδέχθη. Τὸν Φεβρουάριον 1882 οἱ ἐπαναστάται ἀντικατέστησαν αὐτὸν διὰ τοῦ Μαχμοὺτ Σάμη καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἔγινεν ὁ Ἀραμπῆ. Μετ' ὀλίγον συνελήφθησαν ὅλοι οἱ Κιρκάσιοι ἀξιωματικοὶ ὡς δῆθεν συνωμόται καὶ ἐξωρίσθησαν εἰς Σουδὰν ἀφοῦ καθῃρέθησαν. Ὁ Τεουφὴκ ἠκύρωσε τὴν περὶ καθαιρέσεως ἀπόφασιν δεχθεὶς τὴν ἁπλῆν ἐξορίαν. Οἱ ὑπουργοὶ συνεκάλεσαν τοὺς λαϊκοὺς πληρεξουσίους, διὰ νὰ συσκεφθῶσιν ἐπὶ τῆς διαφωνίας ταύτης πρὸς τὸ στέμμα. Μετὰ δύο ἡμέρας ὅμως ὁ τηλέγραφος ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπέκειτο στρατιωτικὴ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων. Τότε οἱ πρόξενοι παρεκάλεσαν τὸν Ἀραμπῆ νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωθυπουργίαν διὰ νὰ προλάβῃ σφαγάς. Ὁ Ἀραμπῆ ἐδέχθη καὶ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν μετέβη μετὰ τῶν ὑπουργῶν του εἰς τὸ Ἀβδὶν (ἀνάκτορον), ὅπως βε-

Digitized by Google

βαιώση τὸν κεδίβην περὶ τῆς νομοταγείας του. Ἡ ἡσυχία ἐπῆλθεν, ἀλλ' ὁ λαϊκὸς ἀναβρασμὸς ἐκόχλαζεν ἐμφανής. Οἱ Εὐρωπαῖοι τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰδοποιούμενοι ἀπὸ φίλους των ἰθαγενεῖς συνέρρεον εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὅταν τὰ γαλλικὰ πολεμικὰ κατέφθασαν, δὲν συνώδευον ἀποβατικὸν σῶμα, εἶχε δὲ γνωσθῆ εἰς τὸν λαὸν ὅτι εἶχον διαταγὴν νὰ μὴ πυροβολήσωσι. Τὴν γνώμην αὐτὴν εἰσηγήθη ὁ Λεσσὲψ εἰς τὸν Φρεϋσινὲ διατεινόμενος ὅτι αἱ σφαῖραι θὰ ἐφόνευον τὸ γαλλικὸν γόητρον. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀραμπῆ διέδιδον εἰς τὰ χωρία ὅτι ὁ Ἀραμπῆ ἐνήργει καθ' ὁδηγίας τοῦ χαλίφου, διὰ νὰ σώσῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τοὺς γκιαούρ.

Ὁ Ἀραμπῆ παρὰ τὰς διαβεβαιώσεις του ἐξήντλησε τὸ ταμεῖον τῶν Βάκφ ὁπλίζων τὸν λαόν. Τὴν ἑσπέραν τῆς 25 Μαΐου οἱ πρόξενοι Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας Σιγκίεβιτς καὶ Μαγγὲ ἐκοινοποίησαν ἔγγραφον εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸ ἐπέδωκαν ὡς τελεσίγραφον εἰς τὸν Ἀραμπῆ, καθ' ὃ ἐζητεῖτο ἡ προσωρινὴ ἐξορία τοῦ Ἀραμπῆ διατηροῦντος τόν τε βαθμὸν καὶ τὰς ἀποδοχάς του, ἡ εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον ἀπομάκρυνσις τῶν Ἀλῆ πασᾶ Φάχμη καὶ Ἀβδὲλ Ἄας πασᾶ τηρούντων τοὺς βαθμούς των καὶ τὰς ἀποδοχάς των καὶ ἡ παραίτησις τῆς κυβερνήσεως. Συγχρόνως ὑπισχνοῦντο νὰ ἐπιτύχουν γενικὴν ἀμνηστείαν ἀπὸ τὸν κεδίβην. Τὸ ὑπουργεῖον παρῃτήθη, ἀλλ' ὁ Ἀραμπῆ ἐτηλεγράφησεν εἰς τοὺς σωματάρχας τοῦ στρατοῦ ὅτι διατηρεῖ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Τότε ὁ κεδίβης διεκήρυξεν ὅτι ἀναλαμβάνει αὐτὸς τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' οἱ σωματάρχαι ἐτηλεγράφησαν αὐθαδέστατα τελεσίγραφα πρὸς τὸν κεδίβην ὑπὲρ τοῦ Ἀραμπῆ. Ἡ νὺξ τῆς 26 διῆλθεν ἐν ἀναμονῇ πραξικοπήματος κατὰ τῶν ἀνακτόρων. Τὸ πρωΐ τῇ παρακλήσει τῶν οὐλεμάδων, τοῦ σώματος τῶν προυχόντων καὶ ἀντιπροσώπων τῶν ἀνωτέρων σχολῶν ὁ ἀνένδοτος κεδίβης ἐδέχθη νὰ κληθῇ ὁ Ἀραμπῆς ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Ὁ σουλτάνος Ἀβδοὺλ Χαμὴτ ἔστειλε τὸν Δερβὶς πασᾶν, ὡς κυρίαρχος, διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Τὴν 7 Ἰουνίου ἡ θαλαμηγὸς «Ἰζεδίν» ἀπεβίβασεν αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Δερβὶς κατηυθύνθη εἰς τὸ ἐν Γκεζίρᾳ ἀνάκτορον (κατόπιν ξενοδοχεῖον), ὅπου ἐδέχθη τὰς ἐπισκέψεις τῶν ἰθαγενῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ξένων. Τὸ πρὸς τὸν κεδίβην διαπιστευτήριον γράμμα του ὥριζεν ὅτι ἐντολὴν ἔχει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν ἀποκαθιστῶν τὸ κῦρος τοῦ κεδίβου καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Πατισάχ. Ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ παρέμβασις αὕτη ἐφανάτισε τὸν θρησκομανῆ πληθυσμὸν ὅστις ἐφαντάζετο ὅτι ὁ πανίσχυρος Πατισὰχ θὰ ἐκαθάριζε τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους. Τὴν Κυριακὴν 11 Ἰουνίου ἐξ ἀφορμῆς ρήξεως ἑνὸς Μαλτέζου μὲ Ἄραβα ἐξερράγη ὁ φανατισμός. Μυριάδες ἐξηγριωμένων ἰθαγενῶν ὡπλισμένων διὰ *ναμπούτ* (ροπάλων, ὧν εἶναι θαυμάσιοι χειρισταί) διεχύθησαν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀλεξανδρείας φονεύοντες τοὺς χριστιανούς. Ἀφάνταστοι σκηναὶ ἀγριότητος ἐξειλίχθησαν. Οἱ πρόξενοι ἐξῆλθον μὲ τὰς στολάς των διὰ νὰ ἐπιβληθοῦν. Δυστυχῶς ἐκακοποιήθησαν. Τότε οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰταλοὶ ὠργάνωσαν τὴν ἄμυναν. Καταλαβόντες τὰς γωνίας τῶν ὁδῶν ὡπλισμένοι ἐφόνευον τοὺς σφαγεῖς. Δυστυχῶς μὲ τοὺς τελευταίους ἡνώθη καὶ ἡ ἀστυνομία. Μόλις τὴν νύκτα ἡ φρουρὰ ἐδέχθη νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν, ἀφοῦ αἱ ὀρδαὶ τῶν ἰθαγενῶν ἐκορέσθησαν αἵματος καὶ διαρπαγῆς. Τὰ πληρώματα τῶν γαλλικῶν καὶ ἀγγλικῶν πλοίων διετάχθησαν νὰ μείνουν ἀκίνητα ἕως οὗ ληφθοῦν διαταγαί.... ἐξ Εὐρώπης.

Τὴν πρωΐαν κατῆλθεν ὁ κεδίβης μὲ τὸν Δερβὶς πασᾶν καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὸ Ρὰς ἐλ Τὶν (ἀνάκτορον ἐπὶ τοῦ Εὐνόστου λιμένος), οἱ δὲ πρόξενοι προεκήρυξαν καθησυχαστικὴν προκήρυξιν. Ὁ Ἀραμπῆ ἔμεινεν εἰς Κάϊρον κύριος τῆς πρωτευούσης. Ἡ χώρα ἐν τούτοις ἐκενώθη ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς Εὐρωπαίους φεύγοντας ἐπὶ πλοίων, πλοιαρίων καὶ λέμβων ἀκόμη. Τὴν 20 κατηρτίσθη ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ πασᾶν Ραγκὲπ μὲ τὸν Ἀραμπῆ πάντοτε ὡς ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν. Οἱ πρέσβεις τῶν Μ. Δυνάμεων συνῆλθον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ἡ Πύλη ἠρνήθη νὰ ἀντιπροσωπευθῇ, ἡ δὲ Γερμανία ὑπεστήριξε τὴν Πύλην. Ὁ σουλτᾶνος ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἐλάμβανε μέτρα. Καὶ ἐνῷ ὁ ἀναβρασμὸς τοῦ φανατισμοῦ ἐπανήρχισεν αἰσθητῶς, τὰ μέτρα περιωρίσθησαν εἰς μίαν φιλειρηνικὴν προκήρυξιν τοῦ Δερβὶς πασᾶ. Συρράξεις ὅμως συνέβαινον πολλαχοῦ, οἱ Βερβερῖνοι ὕβριζον τοὺς Εὐρωπαίους, οἱ μὴ καταλιπόντες τὰς πόλεις Εὐρωπαῖοι ὡπλίζοντο καὶ ὠχυροῦντο· 30 χιλ. ἰθαγενῶν εὑρέθησαν ἄνευ ἐργασίας συνεπείᾳ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἐργοδοτῶν Εὐρωπαίων.

Ὁ Ἀραμπῆ ἐν τῷ μεταξὺ ὠχύρωνε τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Ναύαρχος Σεϋμούρ, αὐτὸς ὅστις εἶχε βομβαρδίσει τὸ Πεκῖνον, διέταξε τὴν ἄμεσον παῦσιν τῶν ὀχυρώσεων. Ὁ Τούλβα πασᾶς ψευδῶς ἰσχυρίσθη ὅτι οὐδεμία ὀχύρωσις γίνεται. Ὁ κεδίβης μετέθηκε τὴν διαμονήν του ἀπὸ τοῦ Ρὰς ἐλ Τὶν εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μοντάζας. Δύο γαλλικὰ πολεμικὰ ἔπλευσαν εἰς Πόρτ Σαΐτ.

Τὴν 11 Ἰουλίου τὰ ἀγγλικὰ ἐβομβάρδισαν τὰ αἰγυπτιακὰ ὀχυρ[ώματα] ἅτινα ἀπήντησαν ἀσθενῶς καὶ ἔπειτα ἐσίγησαν. Αἱ ἀποθῆκαι τῶν πυρομαχικῶν, ἰδίως τοῦ φρουρίου Καΐτ βέη καὶ τοῦ Ἀντᾶ ἐπὶ τῆς Φάρου, ἀνετινάχθησαν καὶ τὴν 4 μ. μ. εἶχεν ἀφοπλισθῆ τελείως ἡ Ἀλεξάνδρεια. Τὴν ἐπαύριον πρωΐ ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς καὶ ἰδίως τὰ γυναικόπαιδα ἔφευγον ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ τῆς πύλης Ρωζέττης. Εἶχε διαδοθῆ ὅτι ὁ Ἀραμπῆ θὰ κατέστρεφε τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ δύο φρούρια Κὸμ ἐλ Δὶκ καὶ Καφαρέλλι. Αἴφνης τὴν 2 μ. μ. συνηνώθησαν οἱ στρατιῶται τῆς ὁδοῦ Σερὶφ πασᾶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πλατείᾳ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ φρουροῦντας τὴν τάξιν καὶ πάντες ὁμοῦ μετὰ μυριάδων ἰθαγενῶν ὡπλισμένων ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διαρπαγήν. Πανταχοῦ οἱ δρόμοι ἐγέμισαν ἀπὸ τὰ ἐστοιβασμένα ἐμπορεύματα παντὸς εἴδους. Ταυτοχρόνως ἔχυνον πετρέλαιον καὶ ἔθετον πῦρ. Εἰς τὰς 7 μ. μ. ὁλόκληρος ἡ πόλις εἶχε λῃστευθῆ, αἱ δὲ ὁδοὶ περὶ τὴν πλατεῖαν καὶ ἡ πλατεῖα ἐκαίοντο. Ἐπὶ 10 ἡμέρας αἱ πυρκαϊαὶ ἀνενεώνοντο, ἀλλὰ κανὲν ἄγημα δὲν ἤρχετο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ κακὸν καὶ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Εὐρωπαίους οἵτινες ὠργάνωσαν ἰδικήν των ἄμυναν. Μόλις τὴν 14 ἐλάχιστα ἀγήματα ναυτῶν Ἀμερικανῶν καὶ Ἄγγλων ἦλθον νὰ φρουρήσουν ὡρισμένα δημόσια ἱδρύματα. Ὁ Ἀραμπῆ πασᾶς ἔφυγεν εἰς Κάφρ Δάουαρ. Σφαγὴ ἔγινε καὶ εἰς τὴν Τάνταν. Ἡ «Egyptian Gazette» ἐδημοσίευσε φρικώδεις σκηνὰς ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Πολλοὶ χριστιανοὶ ἐσώθησαν χάρις εἰς ἰθαγενεῖς ἀγαθᾶς καρδίας. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ Μενσάουϊ πασᾶς. Κεδίβης καὶ πρόξενοι προσεπάθουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην. Ἐγένετο δὲ γνωστὸν ὅτι ἐκ Μάλτας καὶ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς ἤρχετο ἀγγλικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν σὲρ Garnet Wolseley.

Πράγματι τὴν 2 Αὐγούστου ἀπεβιβάζετο εἰς Σουὲζ πρώτη δύναμις ἰνδική. Τὴν 5 πολλαὶ ἀψιμαχίαι ἐσημειώθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ταυτοχρόνως 5 ἀγγλικὰ θωρηκτὰ ἐστάθμευσαν εἰς Σουέζ, 3 εἰς τὴν λίμνην Τιμσὰχ κατὰ μέσον τῆς Διώρυγος καὶ ὀκτὼ εἰς Πὸρτ Σαΐτ. Τὴν 15 ὁ σουλτᾶνος ἐκήρυξε τὸν Ἀραμπῆ ἐπαναστάτην καὶ τὴν 17 ὁ Wolseley ἐδημοσίευε προκήρυξιν καθ' ἣν ἐντολὴν εἶχε νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κῦρος τοῦ κεδίβου εἰς ὃν ἐνεπιστεύθη τὴν χώραν ὁ σουλτᾶνος. Ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 25 χιλ. ἀνδρῶν ὧν 9 χιλ. Ἰνδοὶ ὑπὸ τὸν Macpherson. Αὐθημερὸν θωρακισμένα βαγόνια μετὰ μυδραλλιοβόλων καὶ συνοδευόμενα ὑπὸ ἱππικοῦ καὶ ἀκροβολιστῶν ἐξῆλθον τοῦ Γκαμπάρι πρὸς τὸ Κάφρ Δάουαρ διὰ κατόπτευσιν. Ὁ Ἀραμπῆ νομίζων ὅτι πρόκειται γενικὴ ἐπίθεσις ἔστειλε τρία τάγματα πεζικοῦ, δύο ἴλας ἱππικοῦ καὶ πολὺ πυροβολικόν. Μολοντοῦτο ἡ κατόπτευσις ἔγινε καὶ ἐπανελήφθη καὶ τὴν ἐπιοῦσαν.

Τὴν ἐπαύριον ὁ στόλος ἄφηνε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ διηυθύνετο εἰς Πὸρτ Σαΐτ. Ὁ Ἀραμπῆ ἐνόμισεν ὅτι μεταβαίνει νὰ βομβαρδίσῃ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Ἀμπουκὶρ καὶ ἐπερίμενεν ἐπίθεσιν τοῦ ἐν Ράμλεχ σταθμεύσαντος στρατηγοῦ Alison. Τὴν 27 ἐσχημάτισεν ὑπουργεῖον ὁ Σερὶφ πασᾶς, ἀγωνισθεὶς νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Τὴν 20 Αὐγούστου οἱ Ἄγγλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἰσμαηλίαν, βαδίζοντες κατὰ μῆκος τῆς διώρυγος τοῦ γλυκέος ὕδατος πρὸς τὸ Κάϊρον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συναντήσουν εἰς Τὲλ ἐλ Κεμπὶρ τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν. Εἰς Τὲλ ἐλ Μαχοῦτα ἔγινεν ἡ πρώτη συμπλοκή, καθ' ἣν οἱ Αἰγύπτιοι ἀφῆκαν εἰς χεῖρας τῶν Ἄγγλων ὅπλα καὶ τροφὰς καὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν. Τὴν 13 Σεπτεμβρίου ἔφθασεν ὁ Wolseley εἰς Τὲλ ἐλ Κεμπίρ. Ὁ Ἀραμπῆς διέθετεν ἐκεῖ 25 χιλ. ὧν 18 τακτικὸς στρατὸς καὶ 7 Βεδουῖνοι, καὶ 70 τηλεβόλα. Ὁ δὲ Wolseley 11 χιλιάδες πεζῶν, 2 χιλ., ἱππέων καὶ 60 τηλεβόλα.

Ἡ μάχη ἀπέβη ἐντὸς μικροῦ ὑπὲρ τῶν Ἄγγλων. Πρῶτος ἔφυγεν ὁ Ἀραμπῆ, συνελήφθη δὲ ὁ Ἀλῆ πασᾶς Φάχμη. Ὁ Ἀραμπῆς ἐτηλεγράφει εἰς τὰς πόλεις ἐπὶ τῆς πορείας τῶν Ἄγγλων νὰ κόψουν τὰς γραμμὰς καὶ τὰς διώρυγας. Ἀλλὰ τὰ τηλεγραφήματα ἐλάμβανεν ὁ Wolseley, διότι οἱ ἰθαγενεῖς ἀντελήφθησαν ὅτι ἐχάθη τὸ παιγνίδι. Ὁ Wolseley εἰσῆλθεν εἰς Κάϊρον τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1882. Συνελήφθησαν οἱ Ἀραμπῆς, Φάχμη, Τούλμπα, Ἄβδ ἐλ Ἄας καὶ Μαχμοὺτ Σάμη, οἵτινες ἐξωρίσθησαν ἀμέσως εἰς Κεϋλάνην.

ΗΑΓΓΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ.—Οἱ Ἄγγλοι ἐκήρυξαν ὅτι ἐγκαθίστανται προσωρινῶς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Κατήγγειλαν τὸ ἀγγλογαλλικὸν condominium, ἐγκατέστησαν Ἁρμοστὴν ἀντὶ τοῦ Διπλ. Πράκτορος, ὅστις καὶ ἀνέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν ἐν ὀνόματι τοῦ κεδίβου, διώρισαν παρ' ἑκάστῳ ὑπουργῷ ἕνα Ἄγγλον ὑφυπουργόν, μόνον δικαιούμενον νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις, καὶ ἐτοποθέτησαν φρουρὰν ἐξ 6000 ἀνδρῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ εἰς τὸν παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Κάσρ ἐν Νὶλ στρατῶνα καὶ ἐν Ἰβραημίᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἡ φρουρὰ ἐπληρώνετο ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸν θησαυρόν. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τούτου φέρων τὸν τίτλον τοῦ *σιρδάρου* ἦτο ταυτοχρόνως καὶ γενικὸς διοικητὴς τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ἀνοργανωθέντος μετὰ στελεχῶν βρεττανικῶν. Οὕτω κυβέρνησις, οἰκονομικὰ καὶ στρατὸς τῆς χώρας περιῆλθον εἰς τὰς ἀγγλικὰς χεῖρας. Ὁ τότε Γεν. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ν. Σκωτίδης ἐδημοσίευσεν εἰς τόμον, γαλλιστί, τὴν πληρεστέραν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων τοῦ 1882.

Παράτασις τῆς κατοχῆς. — Εἶχε δηλωθῆ ὅτι ἡ κατοχὴ θὰ ἦτο προσωρινὴ μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως καὶ ὅτι ἡ Ἀγγλία οὐδὲν ἐδαφικὸν κέρδος ἢ ἰδιαίτερον προνόμιον θὰ ἐπεζήτει. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα τοῦ Σουδὰν διηυκόλυναν εἰς αὐτὴν τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν. Πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς εἶχεν ἐπιτύχει τὴν κατάκτησιν τοῦ Σουδὰν καὶ τῶν Ἰσημερινῶν ἐπαρχιῶν τὴν ὁποίαν συνεπλήρωσεν ὁ Ἰσμαὴλ (1869-1875). Διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὁ κεδίβης εἶχε διορίσει Εὐρωπαίους. Ἀλλ' οἱ Σουδανοὶ καὶ ἰδίως οἱ δουλέμποροι, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ πλουσιώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι μεταξύ των, ἐμίσουν τοὺς μὲν Αἰγυπτίους ὡς κατακτητάς, τοὺς δὲ Εὐρωπαίους ὡς ἐχθρικῶς διακειμένους εἰς τὴν δουλεμπορίαν.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Μάγδη (1881-1898).—Διὰ ταῦτα καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ ἐθνικόφρον κόμμα ἐν Αἰγύπτῳ ἐξηγείρετο ἐναντίον τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου, οἱ εἰς τὸν Ἄνω Νεῖλον ἐξηγείροντο κατὰ τῆς αἰγυπτιακῆς κατοχῆς. Ὅταν δὲ οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ καταστείλουν καὶ τὴν σουδανικὴν ἐπανάστασιν. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἦτο δυσχερέστατον. Εἷς Νουβιανὸς τῆς Δογγόλας, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀχμέτ, γεννηθεὶς τῷ 1848 ἀπὸ πατέρα λεμβοῦχον τοῦ Νείλου, ἔζη ἀπὸ ἐτῶν ἐρημίτης ἐπὶ μιᾶς νησῖδος τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπέκτησε φήμην ἁγίου. Οὗτος ἐκήρυξε τὸν ἱερὸν πόλεμον, ἀνακηρύξας ἑαυτὸν Μάγδην, ἤτοι τὸν μετὰ τὸν Μωάμεθ ἀναμενόμενον μεσσίαν πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ Ἰσλὰμ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκάλεσε τοὺς δερβίσας εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἀμέσως συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν μυριάδας φανατικῶν πολεμιστῶν (1881). Τὰ πρῶτα κατ' αὐτῶν στρατεύματα τοῦ Τεουφὶκ ἐσφάγησαν μέχρις ἑνός, καὶ ὁ Μάγδης ἔγινε κύριος ὅλου τοῦ Σουδὰν μέχρι τοῦ Βάδι Χάλφα.

Οἱ Ἄγγλοι, ἐγκατασταθέντες τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔστειλαν κατ' αὐτοῦ στρατὸν ἐκ 10 χιλ. ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Χὶξ πασᾶν, ἀρχαῖον ἀξιωματικὸν τῶν Ἰνδιῶν. Οὐδεμία εἴδησις ἔφθασε περὶ τῆς πορείας του καὶ τῆς τύχης του. Μόλις τῷ 1883 ἐγνώσθη ὅτι περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἐξωλοθρεύθη ὁλοσχερῶς. Ἐνίσχυσις ἐκ 500 ἀνδρῶν ἐχάθη ὁμοίως. Οἱ μαγδισταὶ νικηταὶ ἠπείλουν τώρα τὸ Καρτοὺμ καὶ τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἐν Λονδίνῳ ἀπεθαρρύνθησαν καὶ ἀνεγνώρισαν ὅτι δὲν εἶχον τὰ μέσα τῆς ἀμέσου καταστολῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Σουδάν. Διετάχθη λοιπὸν ὁ Γόρδων, διοικητὴς τοῦ Καρτούμ, νὰ ἐκκενώσῃ τὴν πόλιν.

Ἀλλ' αὐτὸ ἦτο ἀδύνατον. Ἐνεκλείσθη λοιπὸν εἰς τὸ Καρτοὺμ καὶ ἠμύνθη ἐπὶ ἓν ἔτος ἡρωϊκῶς. Ἀλλὰ τὸν Ἰανουάριον τῷ 1885 ἡλώθη ἡ πόλις ἐξ ἐφόδου καὶ ὁ Γόρδων ἐσφάγη. Ἐσφάγησαν καὶ πολλοὶ τότε Ἕλληνες ἐκεῖ. Τοὺς διασωθέντας Εὐρωπαίους ἔπειτα ὑπεχρέωσε νὰ ἐξισλαμισθοῦν καὶ νὰ νυμφευθοῦν ἄγαμοι ἢ ἔγγαμοι μετὰ Σουδανῶν. Ἐχρησιμοποίησε δὲ αὐτοὺς ὡς τεχνίτας καὶ ἰδίᾳ διὰ τὴν παρασκευὴν πολεμεφοδίων. Ὁ ὑποδιοικητὴς Αὐστριακὸς Σλάτιν πασᾶς ἐξισλαμίσθη ἐπίσης καὶ ἐνυμφεύθη Σουδανὴν καὶ ὑπηρέτησε τὸν Μάγδην. Κατόπιν ἔγραψε τὸ γνωστόν του σύγγραμμα «Le Soudan par le fer et par le feu».

Ὁ κίνδυνος τοῦ Καρτοὺμ ἔγινεν ἀντιληπτὸς καὶ ἐστάλη ὁ Wolseley μετὰ 10 χιλ. ἀνδρῶν ἀλλ' ὑπεχώρησε μετ' ἀπωλειῶν. Ἡ Αἴγυπτος περιωρίσθη μέχρι τοῦ πρώτου καταρράκτου. Οἱ Ἄγγλοι ἀνέβαλον πᾶσαν ἐνέργειαν ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ νέου κράτους ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων. Καὶ πράγματι ὁ Μάγδης ἀπέθανε τῷ 1885 καὶ τὸν διεδέχθη μαῦρός τις Ἀβδουλλάχ, ὅστις ἔκτισε νέαν πρωτεύουσαν, τὸ Ὀμδουρμαν, κατέναντι τοῦ Καρτούμ. Ἀλλὰ δὲν εἶχε πλέον τὸ ἴδιον κῦρος, διότι δὲν ἐξήσκει τὸ ἴδιον γόητρον τοῦ θεολήπτου ἐρημίτου Μάγδη.

Ἡ στάσις τῆς Γαλλίας.—Τὰ γεγονότα τοῦ Σουδὰν ἐδικαιολόγησαν τὴν Ἀγγλίαν ἐμμένουσαν εἰς Αἴγυπτον. Ἡ Γαλλία διεμαρτύρετο, ἀλλ' ἀ... πως. Ἐπέτυχε μόνον τὴν οὐδετεροποίησιν τῆς Διώρυγος. Τῷ 1887 ἡ Γαλλία ἠρώτησεν ἐπί... μως τὴν Ἀγγλίαν πότε θὰ ἐξεκένωνε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο θὰ ἐγίνετο ὅταν ἡ αἰγυπτιακὴ σημαία κυματίσῃ πάλιν ἐπὶ τοῦ Καρτούμ. Παρεσκευάζετο πράγματι μὲ ἀνένδοτον ἐπιμονὴν ἡ ἀνάκτησις τοῦ Σουδάν. Τὰς ἐργασίας διηύθυνεν ὁ ἀξιωματικὸς *Κίτσενερ* ὅστις ἐγνώριζε τὸ Σουδάν. Ἡ μέθοδός του ἦτο ἡ ἐξῆς: προήλαυνε φέρων πολὺ πυροβολικὸν ἐκστρατ... καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἐπροχώρει ὁ κατασκευαζόμενος σιδηρόδρομος, ἐνῷ παραλλήλως εἰς τὸν ποταμὸν παρέπλεον θωρακισμένα πλοῖα. Οὕτως κατὰ τὰ 1898 ὁ *Κίτσενερ* εἰσήρχετο νικητὴς εἰς Καρτοὺμ καὶ ἀνεκηρύττετο λόρδος τοῦ Καρτούμ.

Ἐπεισόδιον Φασόδας.—Τὸ ἴδιον ἔτος γαλλικὴ ἀποστολὴ ὑπὸ τὸν Marchand ἐξεκίνησεν ἀπὸ Λοάγκο ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ ὥδευε πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον. Ἠλπίζετο ὅτι θὰ ἐγκατ...

Digitized by Google

ριπλοκὴ ἀγγλογαλλικὴ ἥτις θὰ κατέληγεν εἰς Συνδιάσκεψιν, τιθεμένου ἐπὶ τάπητος τοῦ αἰγυπτιακοῦ ζητήματος. Ἡ ὑπὸ τὸν **Marchand** ἡρωϊκὴ δρὰξ διῆλθε μετὰ μυρίων κόπων τὰ ἕλη τοῦ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ καὶ ἔφθασεν εἰς Φασόδαν ἐπὶ τοῦ Λευκοῦ Νείλου, ὅπου ὕψωσε τὴν γαλλικὴν σημαίαν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰσήρχετο καὶ ὁ Κίτσενερ εἰς τὸ Καρτούμ (Ἰούλιος 1898). Ὁ πόλεμος ἦτο πιθανώτατος. Ἡ Ἀγγλία ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἐδέχετο νὰ κοπῇ ἡ ἀπὸ Καΐρου εἰς Ἀκρωτήριον συνέχεια τῆς ἀποικιακῆς της ἐγκαταστάσεως. Ἡ Γαλλία ὑπεχώρησε, διότι δὲν ἦτο ἕτοιμος διὰ πόλεμον, τὸν ὁποῖον σύσσωμος ὁ ἀγγλικὸς λαὸς θὰ ὑπεστήριζε.

Αἱ ἀγγλογαλλικαὶ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν πολύ. Τελος κατέληξαν εἰς τὴν «*Ἐγκάρδιον Συνεννόησιν*». Τὴν 21 Μαρτίου 1899 ἡ Γαλλία παρῃτεῖτο πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τοῦ Ἄνω Νείλου καὶ ἐμμέσως ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, κατὰ δὲ τὴν σύμβασιν τῆς 8 Ἀπριλίου 1904 ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἐν Μαρόκῳ γαλλικὴν αὐτενέργειαν.

Τὸ ἔργον τῆς Ἀγγλίας ἐν Αἰγύπτῳ.—Καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλείου ὁμολογοῦν ὅτι οἱ Ἄγγλοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐπετέλεσαν ἀληθινὰ θαύματα πολιτισμοῦ. Ὄχι μόνον ἐξετέλεσαν τεράστια ἔργα ὑδραυλικά, δι' ὧν ἐπολλαπλασίασαν τὴν καλλιεργήσιμον ἔκτασιν καὶ τὴν γονιμότητα, ηὔρυναν τοὺς λιμένας, ἐπλούτισαν τὸν λαόν, ὠργάνωσαν ἀπόλυτον ἀσφάλειαν, ἐκάλλυναν τὴν χώραν, ηὔξησαν τὴν συγκοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξύψωσαν τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ. Οἱ νειλοφράκται τοῦ Ἀσουάν, τοῦ Ἀσιοὺτ καὶ τῆς Ζίφτας εἶναι τεράστια ἔργα. Εἰς ἐπίμετρον διώρθωσε καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας, ὥστε ἡ Αἴγυπτος σήμερον ἔχει κατ' ἔτος περισσεύματα. Ἀπὸ ἀπόψεως δὲ παραγωγῆς βάμβακος εἶναι ἡ δευτέρα χώρα τοῦ κόσμου εἰς ποσότητα καὶ ἡ πρώτη εἰς ποιότητα. Ὁ πληθυσμὸς ηὔξησεν ἀπὸ 5 ἑκατομ. τῷ 1882 σήμερον εἶναι 14 ἑκατομ., ὧν 1 μόλις εἶναι ξένοι.

Πρῶτος ἁρμοστὴς Ἄγγλος διωρίσθη ὁ λόρδος Δούφφεριν μείνας ὀλίγους μῆνας μόνον. Ἀριστοκράτης καὶ φιλελεύθερος, ἦτο εὔνους πρὸς τὴν αὐτονομίαν. Ὁ διάδοχός του Evely Baring καὶ κατόπιν λόρδος Κρόμερ ἔμεινε τοὐναντίον πολλὰ ἔτη (1883-1907), ἀσκήσας πολλὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν αἰγυπτιακῶν πραγμάτων. Εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὰς Ἰνδίας ὡς ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἐφήρμοσε παρὰ τὸν Νεῖλον τὴν παρὰ τὸν Γάγγην ἐπιτυχῆ διοικητικὴν μέθοδον, ἥτις συνίσταται εἰς τὸ νὰ καθίσταται ἡ Κατοχὴ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀφανὴς καὶ νὰ ἐπιφυλάττωνται αἱ κατώτεραι θέσεις εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἐνῷ πᾶσαι αἱ μεγάλαι θέσεις νὰ κατέχωνται ὑπὸ «συμβούλων» Ἄγγλων, οἵτινες ὑπὸ τὸν μετριόφρονα αὐτὸν τίτλον νὰ ἀσκοῦν τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ἐπέτυχε. Ἐπὶ τέταρτον αἰῶνος ὁ Κρόμερ ἀντεμετώπισε μυρίας δυσκολίας. Ἔπρεπε νὰ κατισχύσῃ τῆς ἀπαθείας τῶν ἰθαγενῶν ὑπαλλήλων, τῆς ἀμεριμνησίας τοῦ λαοῦ καὶ τῶν κινδύνων τοῦ Σουδάν. Καὶ ὅμως ἐπηνώρθωσε τὰ οἰκονομικά, ἀφῆκε τὰς ἐτησίας χρήσεις μὲ τεράστια περισσεύματα, ἀνέπτυξε τὴν δημοσίαν παιδείαν, ἀνωργάνωσε τὸν στρατὸν δι' ἀγγλικῶν στελεχῶν καὶ διὰ τοῦ Κίτσενερ, εἰς ὃν παρέσχε τὰ μέσα καὶ τὰς συμβουλάς του, ἀνέκτησε τὸ Σουδάν. Ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς περιωρίσθη εἰς 5 χιλ. ἀνδρῶν καὶ μάλιστα κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ Τράνσβααλ (1899-1902) εἰς 1800 στρατιώτας.

Ὁ αἰγυπτιακὸς ἐθνικισμός.—Ὁ Τεουφὴκ μέχρι τοῦ θανάτου του (1892) ἠνέχθη ἀγογγύστως τὴν ἀγγλικὴν κηδεμονίαν. Ὁ διάδοχός του Ἀμπᾶς Χιλμῆ Β' (1892-1914), σπουδάσας εἰς τὴν Θηρεσιανὴν Σχολὴν τῆς Αὐστρίας μετὰ τῶν εὐγενῶν Αὐστροούγγρων, ἔδειξε κατ' ἀρχὰς τάσεις ἀνυποταξίας. Ἀλλὰ κατόπιν μόνον ὑπούλως εἰργάζετο περιέπων τὸ παντουρκικὸν πνεῦμα, τὴν ξενοφοβίαν, καὶ ὑπηρετῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὰ συμφέροντα τοῦ Χαμὶτ καὶ τῶν μετὰ τοῦτον νεοτούρκων. Βδελυρᾶς γλισχρότητος καὶ στενωτάτου φανατισμοῦ καὶ δεισιδαιμονίας πλήρης, δὲν κατώρθωσεν οὔτε τοῦ λαοῦ του τὴν ἀγάπην, οὔτε τῶν ξένων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκτίμησιν.

Ἀλλ' ἡ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς χώρας ἐγέννησε τὸν *ἐθνικισμὸν* παρὰ τῇ τάξει τῶν μορφωμένων Αἰγυπτίων. Ὁ κυριώτατος πρωτεργάτης τούτου ὑπῆρξεν ὁ *Μουσταφᾶς Κάμελ*, δαιμόνιον πνεῦμα. Υἱὸς πτωχοῦ χωρικοῦ τῆς Γάντας, ἐξέμαθε τὴν ἀγγλικήν, τὴν γαλλικήν, τὴν τουρκικήν, πλὴν τῆς ἀραβικῆς τὴν ὁποίαν ἔγραφε θαυμάσια. Ρήτωρ δεινός, φυσιογνωμία συμπαθεστάτη, ἤρχισε δημοσιογραφῶν κατὰ τῆς Κατοχῆς καὶ ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ καὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἀδιαλλάκτων ἀγγλοφόβων, ὧν ἡγεῖτο ἡ Ἰουλιέττα Ἀδάμ.

Διαρκῶς γράφων, κηρύττων καὶ ταξιδεύων κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν του μορφήν. Ἐτόνιζε τὴν διάκρισιν τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ὅστις εἶναι ἁπλῆ ξενοφοβία καὶ δουλοφροσύνη πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος ἥτις θαυμάζει τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ἐπεζήτει διὰ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας νὰ ἐξυψώσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν συνείδησιν τῶν συμπατριωτῶν του. Τὸ πρόγραμμά του ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μετατροπὴν τῆς βρεττανικῆς Κατοχῆς εἰς ἀγγλοαιγυπτιακὴν συμμαχίαν. Ὅλως ἀντίθετος ἦτο ὁ ἐθνικισμὸς τοῦ κεδίβου καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ὧν σήμερον ἡγεῖται ὁ Ζαγλούλ.

Ἀποθανόντος τοῦ Μουσταφᾶ Κάμελ εἰς ἡλικίαν 32 ἐτῶν ἐξ ὑπερκοπώσεως, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διετηρήθη μεταξὺ τῶν μετριοπαθῶν, οἵτινες μόνον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀμπᾶς Χιλμῆ ἐπεκράτησαν. Ἐπὶ τούτου εἷς ἐξημμένος νέος Βαρδάνης ἐδολοφόνησε τὸν πρωθυπουργὸν Μποῦτρος πασᾶν Γκάλη, Κόπτην, διότι δὲν ἐνήργησε φανερῶς κατὰ τῆς ἐν Σουδὰν ἀγγλικῆς ἐγκαταστάσεως. Ὁ λόρδος Κρόμερ εἶχεν ἀνακληθῆ καὶ τὸν διεδέχθη ὁ σὲρ Eldwin Gorst, ἀποθανόντος δὲ τούτου διωρίσθη ἁρμοστὴς ὁ Λόρδος Κίτσενερ (1910), ὅστις ἤσκει μέγα γόητρον ἐν τῇ χώρᾳ. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ὁ νόμος τῶν φεδδανίων καθ' ὃν οἱ χωρικοὶ γαιοκτήμονες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύνανται νὰ στερηθῶσι τοῦ κτήματός των κάτω τῶν 5 φεδδ. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης ὀφείλεται καὶ ὁ καταρτισμὸς *Νομοθετικῆς Συνελεύσεως* συνελθούσης διὰ πρώτην φορὰν τὸν Ἰανουάριον 1914. Διὰ τῶν μέτρων τοῦ Κίτσενερ, προστατεύσαντος πολὺ τὸν γεωργικὸν πληθυσμόν, ἐχωρίσθησαν εὐκρινῶς εἰς δύο κόμματα οἱ μετριοπαθεῖς ἀπὸ τῶν ἀδιαλλάκτων.

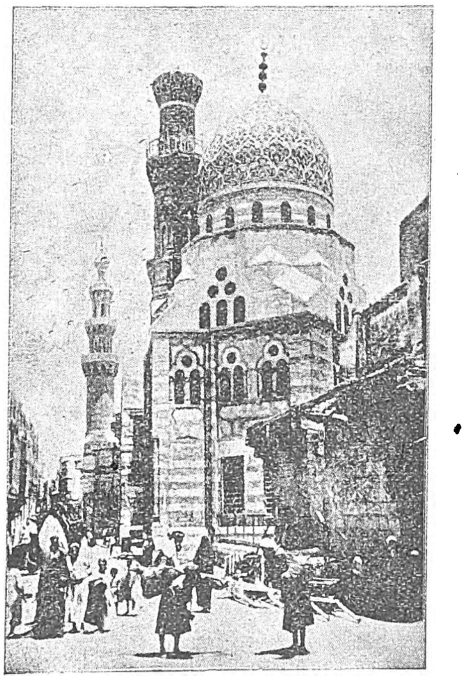

Τὸ τζαμίον Καΐτ βέη ἐν Καΐρῳ τὸ λεγόμενον κυανοῦν.

Ὁ Μέγας πόλεμος.—Ἡ ἔκρηξις τοῦ Μεγάλου πολέμου καθ' ὃν ἡ ἐπικυρίαρχος Τουρκία ἐτάχθη ἐναντίον τῶν Συμμάχων τῆς κατεχούσης τὴν χώραν Ἀγγλίας περιήγαγε τὴν Αἴγυπτον εἰς παράδοξον θέσιν. Ὁ Κίτσενερ ἐπωφελήθη νὰ κηρύξῃ τὸ *προτεκτορᾶτον* (18 Νοεμ. 1914), μεθ' ὃ τὸν διεδέχθη ὁ Βίγκαϊτ. Οὕτως ἡ προσωρινὴ κατοχὴ προσέλαβε μόνιμον καὶ σαφῆ χαρακτῆρα. Ταυτοχρόνως ἐκηρύχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος καὶ ἡ κατάστασις πολιορκίας. Ὁ Ἀμπᾶς Χιλμῆ εὑρισκόμενος εἰς τὴν Κων)λιν ἐκλήθη νὰ κατέλθῃ παρέχων τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις νομιμοφροσύνης. Ἀλλ' ἠρνήθη καυχηθεὶς ὅτι θὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθερωτὴς τῆς χώρας του. Ἐκηρύχθη λοιπὸν ἔκπτωτος καὶ ἀνεκηρύχθη μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ σουλτάνου ὁ Χουσσεΐν Κάμελ, υἱὸς τοῦ Ἰσμαὴλ καὶ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ Τεουφίκ. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ροῦσδυ πασᾶς ἀποκαλύπτει τώρα (Μάρτιος 1927) ὅτι ἰσχύουσα μερὶς τῶν πολιτικῶν τοῦ Foreign Office ἦτο ἑτοίμη νὰ προσφέρῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν Ἀφγανὸν πρίγκιπα Ἀγᾶ Χάν, καὶ μόνον δι' αὐτὸ ἐδέχθη ὁ Χουσσεΐν, ἵνα μὴ ἐκτοπισθῇ ἡ δυναστεία τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Τοῦτον θανόντα τῷ 1917 διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἀχμὲτ Φουάτ. Τὰ πέντε ἔτη τοῦ πολέμου διέρρευσαν ὄχι μόνον ἤρεμα ἀλλὰ καὶ λίαν εὐτυχῆ διὰ τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ παραμονὴ πολλοῦ στρατοῦ ἔγινε πρόξενος πολλῆς ὑλικῆς ὠφελείας. Οἱ Αἰγύπτιοι μετέσχον τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀνεξαρτησίας των ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου.

Δι' αὐτό, λήξαντος τοῦ πολέμου, ἤρχισεν ἡ ἐθνικιστικὴ κίνησις ζωηρά. Ἡ ἵδρυσις τοῦ κράτους τῆς Χεδζάζης, τοῦ τῆς Μεσοποταμίας καὶ Ὑπεριορδανίας καὶ αἱ δηλώσεις τοῦ Wilson περὶ αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, ἀνερρίπισαν τοὺς πόθους τῶν πατριωτῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τούτων ἐτέθη ὁ Ζαγλοὺλ πασᾶς, ἀντιπρόεδρος τοῦ Νομοθετικοῦ. Οὗτος ἔπηξε τὴν *Οὐάφντ*, ἤτοι μόνιμον ἐπιτροπὴν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἡ Ἀγγλία ἠρνήθη τὰ διαβατήρια, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῆς εἰρήνης. Ἐπῆλθον ταραχαὶ καὶ ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βίγκαϊτ πασᾶν, νικητὴς τῆς Παλαιστίνης, λόρδος Ἄλλεμπυ ἐξώρισεν εἰς Μάλταν, ὡς ἠθικοὺς ὑπευθύνους, τὸν Ζαγλοὺλ μετά τινων συνεργατῶν του. Τότε πᾶσαι αἱ ἰθαγενεῖς κοινωνικαὶ τάξεις καὶ οἱ Κόπται συνησπίσθησαν, καὶ ἐπῆλθον ἀπεργίαι ἀκόμη καὶ τῶν δικαστῶν. Ἡ Ἁρμοστεία ἤσκησεν αὐστηρὰ μέτρα. Τῷ 1919, κατ' ἐντολὴν τοῦ Λόϋδ Τζρώτζ ὁ λόρδος Ἄλλεμπυ ἀνεκάλεσε τὸν Ζαγλοὺλ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Οὐάφντ μετέβη εἰς Παρισίους. Ἀλλ' εὗρε καὶ αὐτὸν τὸν Οὐΐλσωνα «Ἀγγλόφιλον». Ἡ κατάστασις ἐν Αἰγύπτῳ ἐπεδεινοῦτο καὶ τότε ἐστάλη ὁ Μίλνερ, ἄλλοτε διοικητὴς τοῦ Ἀκρωτηρίου, ὅστις ἐπὶ 4 μῆνας ἐμελέτησε τὴν κατάστασιν (Δεκέμβριος 1919—Μάρτιος 1920) καὶ ἐπιστρέψας εἰς Λονδῖνον συνεβούλευσε παραχωρήσεις ὑπὸ ὅρους. Μετέβη πράγματι πρῶτον ὁ Ζαγλοὺλ (Ἰούνιος-Αὔγουστος 1920) καὶ κατόπιν ὁ Ἄδλυ πασᾶς (Ἰούλιος-Νοέμβριος 1921), οἵτινες ὅμως εἰς οὐδὲν κατέληξαν, ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου ἀδιαλλαξίας τῶν ἐν Καΐρῳ ζαγλουλικῶν. Ἀπὸ τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1921 μέχρι τῆς 1ης Μαρτίου 1922 οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν. Τὴν 23ην Δεκεμβρίου ὁ λόρδος Ἄλλεμπυ διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ Ζαγλοὺλ πασᾶ, ὅστις ἐξωρίσθη εἰς τὰς νήσους Σαϊσὰλ τῆς Πολυνησίας. Νέαι ταραχαὶ καὶ δὴ ξενηλατικοῦ χαρακτῆρος ἐκρήγνυνται καὶ τότε ὁ λόρδος Ἄλλεμπυ μεταβὰς εἰς Λονδῖνον ἔθηκε τὸ δίλημμα εἰς τὸν λόρδον Κῶρζον: ἢ 150 χιλ. μονίμου στρατοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἢ αὐτονομίαν. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Λονδίνου ἐδέχθη τὸ δεύτερον, καὶ ἀνεκήρυξε τὴν Αἴγυπτον βασίλειον ἀνεξάρτητον (28 Φεβρουαρίου 1922) μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ φιλικῆς διευθετήσεως τεσσάρων σημείων, ἀφορώντων:

1) Τὴν ἐξασφάλισιν τῶν διὰ τῆς διώρυγος βρεττανικῶν συγκοινωνιῶν.
2) Τὴν τήρησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν ξένων ὑπηκόων.
3) Τὴν προστασίαν τῶν μειονοτήτων καὶ
4) Τὸ καθεστὼς τοῦ Σουδάν.

Μέχρι τοῦ κανονισμοῦ τούτου ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ θὰ ἐξηκολούθει. Ὁ βασιλεὺς Φουὰτ καὶ οἱ μετριοπαθεῖς ἐδέχθησαν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλλακτοι κατήγγειλαν ταῦτα ὡς φενάκην καὶ ἀπαράδεκτα, ἀποδοκιμάσαντες καὶ τὸ στέμμα. Καίτοι δὲ αἱ μυστικαί των ὀργανώσεις ἐξηκολούθουν τὴν τρομοκρατικήν των δρᾶσιν, ὅμως ὁ Σίρουατ πασᾶς ἐσχημάτιζε κυβέρνησιν καὶ ἡ εἰδικὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξεπόνησε τὸν συνταγματικὸν χάρτην τῆς χώρας (19 Ἀπριλίου 1923). Κατὰ τοῦτον τὴν νομοθετικὴν ἀρχὴν ἀσκεῖ ὁ βασιλεὺς ἐν συνεργασίᾳ τῶν δύο σωμάτων, τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας. Ἡ Γερουσία ἐξ 100 μελῶν καταρτίζεται κατὰ τὰ δύο πέμπτα ἐκ μελῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Στέμματος, κατὰ δὲ τὰ τρία πέμπτα ἐκ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ μίαν δεκαετίαν, ἑνὸς κατὰ μουδηρίαν ἢ κυβερνεῖον ἀνὰ 90—180 χιλ. κατοίκων. Κατὰ πενταετίαν ἀνανεώνεται τὸ ἥμισυ τῶν αἱρετῶν τούτων μελῶν. Ἡ Βουλὴ σύγκειται ἀπὸ 214 βουλευτὰς διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν, ἀνὰ 60 χιλ. κατοίκων καὶ διὰ μίαν 5ετίαν. Οἱ γερουσιασταὶ λαμβάνονται μεταξὺ τῶν πρώην ὑπουργῶν, διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων, προέδρων ἢ συμβούλων ἀνωτέρων οὐλεμάδων ἢ καὶ ἰδιοκτητῶν ἐχόντων εἰσόδημα ἀνώτερον τῶν 1500 λιρ. αἰγ. ἐτησίως. Οἱ βουλευταὶ πρέπει νὰ ἔχουν συμπληρώσει τὸ 30ὸν ἔτος. Ὁ βασιλεὺς διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργούς, οἵτινες εἶναι ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς Βουλῆς. Ἐπίσημος θρησκεία καὶ γλῶσσα εἶναι ὁ μουσουλμανισμὸς καὶ ἡ ἀραβική. Πρωτεύουσα εἶναι τὸ Κάϊρον.

Αἱ πρῶται ἐκλογαὶ ἔδωκαν 190 ἕδρας εἰς τὸ ζαγλουλικὸν κόμμα καὶ 21 εἰς τοὺς μετριοπαθεῖς. Δι' αὐτὸ ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν τὸν πρὸ ὀλίγου παλινοστήσαντα ἐκ τῆς ἐξορίας Ζαγλοὺλ πασᾶν (23 Ἰανουαρίου 1924). Ἀπὸ τῆς 26 Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 4 Ὀκτωβρίου ὁ Ζαγλοὺλ ἐν Λονδίνῳ ἐπραγματεύετο μετὰ τῆς κυβερνήσεως Μακδόναλ τὰ τέσσαρα τῆς ἐπιφυλάξεως σημεῖα. Πεισθεὶς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ καταλήξουν εἰς συμφωνίαν ἐπέστρεψε. Μετά τινας ἡμέρας τὴν ἐργατικὴν κυβέρνησιν Μακδόναλ διεδέχετο συντηρητικὴ (9 Ὀκτωβρίου).

Τὴν 18 Νοεμβρίου δολοφονεῖται ἐν πλήρει Καΐρῳ ἐντὸς τῆς ἁμάξης του ὁ σιρδάρης σὲρ Lee Staek πασᾶς. Τὸ ἔγκλημα ἐπέστεψε μακρὰν σειρὰν πολιτικῶν δολοφονιῶν Ἄγγλων πρὸς τρομοκράτησιν αὐτῶν, καὶ διεπράχθη ἐπὶ κυβερνήσεως Ζαγλοὺλ χωρὶς οὐδ' ἴχνος τῶν δολοφόνων νὰ ἀνακαλυφθῇ. Ἡ Ἁρμοστεία ἐπέδωκε τελεσίγραφον, οὗτινος ὅρους τινὰς δὲν ἠνέχθη ὁ Ζαγκοὺλ καὶ παρῃτήθη. Ἐσχηματίσθη τότε κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Ζίουαρ πασᾶν. Τὸ τελεσίγραφον ἐξετελέσθη καὶ ἐπῆλθεν ἡ γαλήνη. Οἱ ἔνοχοι τῶν δολοφονιῶν ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐθανατώθησαν, πάντες τοῦ ζαγλουλικοῦ κόμματος. Ἐπὶ τέλους

Digitized by Google

ἐγένοντο αἱ ἐκλογαὶ τὸν Μάϊον 1926 καθ' ἃς παμψηφεὶ σχεδὸν ἐκέρδισε τὸ ζαγλουλικὸν κόμμα. Ὁ Ζαγλοὺλ δὲν ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ὑπέδειξε τὰ μέλη της, κρατήσας αὐτὸς τὴν προεδρείαν τῆς Βουλῆς. Τὴν πρωθυπουργίαν ἀνέλαβεν ὁ Ἄδλυ πασᾶς.

Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην εἰς τὴν ἀρχὴν πάροδον τοῦ ζαγλουλικοῦ κόμματος ἡ στάσις αὐτοῦ ἀπεδείχθη πολὺ συνετή. Πεισθεὶς ὁ Ζαγλοὺλ περὶ τοῦ ματαίου καὶ δὴ καὶ ἐπιζημίου τῆς πολιτικῆς τῆς ἀδιαλλαξίας, ὄχι μόνον ἀπέφυγε πᾶσαν προστριβὴν πρὸς τὴν Ἁρμοστείαν, ἀλλὰ καὶ ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετ' αὐτῆς. Τὸν λόρδον Ἄλλεμπυ διεδέχθη ὁ λόρδος Ἀμβρόσιος Λοὺδ Τζώρτζ. Φαίνεται ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν γράφομεν ἡ συμφωνία ἐπῆλθεν ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους: Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ βρεττανικὰ στρατεύματα θ' ἀποχωρήσουν ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς διώρυγος Σουέζ, θὰ μείνουν δὲ μόνον τὸ ἐν Ἀμπουκὶρ ἀεροδρόμιον καὶ ἡ ἐν Ἡλιουπόλει ἀεροπορικὴ σχολὴ χάριν τῶν μετὰ τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Ἰνδιῶν συγκοινωνιῶν. Πάντες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι Ἄγγλοι θ' ἀποχωρήσουν. Αἱ διομολογήσεις θὰ καταργηθοῦν διὰ τοὺς Ἄγγλους ὑπηκόους, ἐπαφιεμένης τῆς αἰγυπτιακῆς κυβερνήσεως νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τούτου μετὰ τῶν ἄλλων ἐνδιαφερομένων κρατῶν καὶ ἰδίως Ἑλλάδος, Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Ἡ Ἀγγλία ἐγγυᾶται τὴν ἀκεραιότητα τῆς Αἰγύπτου ἥτις ἐν περιπτώσει πολέμου τῆς Ἀγγλίας δὲν ὑποχρεοῦται νὰ συμβάλῃ οὔτε διὰ στρατιωτικῶν οὔτε δι' οἰκονομικῶν μέσων, ἀλλὰ μόνον διαθέτουσα τὴν χώραν διὰ τὰς κινήσεις τῶν ἀγγλικῶν δυνάμεων. Ἐν Σουδὰν ἐγκαθίσταται συγκυριαρχία καθ' ἣν τὸ αἰγυπτιακὸν στέμμα θὰ ἐγκρίνῃ τὸν διορισμὸν τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων, θὰ διορίζῃ δὲ αὐτὸ Αἰγυπτίους ἐλεγκτὰς τῆς διανομῆς τῶν ὑδάτων. Πρὸς τοῦτο κατῆλθε τὸν Μάρτιον 1927 εἰς Κάϊρον ὁ ὑφυπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν.

Η ΑΡΑΒΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ

Οἱ Ἄραβες καταλαβόντες τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου εὗρον τὴν βυζαντινὴν τέχνην, μετ' ὀλίγον δὲ ἐμιμήθησαν τὴν περσικήν, τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθησαν ἐπὶ τῶν Σασσανιδῶν. Πλὴν τοῦ τζαμίου τοῦ Ἄμρ δὲν ἔχομεν ἐν Αἰγύπτῳ ἀραβικὸν μνημεῖον τῶν πρώτων χρόνων τῆς κατακτήσεως. Οἱ κατακτηταὶ ἠρκέσθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς καλιφείας νὰ μετατρέψουν εἰς τζαμία τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, λίαν ἐπαρκεῖς διὰ τὴν λιτὴν θρησκευτικὴν των τελετουργίαν. Οἱ Ἄραβες χρονογράφοι μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ πρῶτοι τόποι προσευχῆς ἦσαν ἁπλαῖ αὐλαὶ περιτοιχισμέναι, κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο στέγαι πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς. Αἱ στέγαι αὗται ἐστηρίζοντο ἀφ' ἑνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ κορμῶν φοινικοδένδρων. Ἀκριβῶς τοιοῦτον εὐκτήριον χῶρον ἔκτισεν εἰς τὸ Ὀμδουρμαν ὁ καλίφης Ἀβδάλλα. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ἐπειδὴ αἱ νῖκαι ἔφερον καὶ τὸν πλοῦτον, αἱ πρῶται πενιχραὶ αὐλαὶ ἐκοσμήθησαν μὲ στέγας κτιστάς, λήγουσας εἰς τόξα κάθετα καὶ στηριζόμενα ἐπὶ κιόνων, ληφθέντων ἀπὸ χριστιανικῶν ναῶν ἢ καὶ ἐνίοτε φαραωνικῶν. Συχνὰ οἱ κίονες οὗτοι τίθενται ἄνευ συμμετρίας ἢ ἀναλογίας. Εἶναι ἀνόμοιοι καὶ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ὕλην. Ὥστε ἡ μόνη πρωτοτυπία τῶν τοξικῶν τούτων ὑποστέγων ἔγκειται εἰς τὸ ὑπὲρ τὸν ἄβακα μέρος των. Δὲν πρόκειται λοιπὸν ἀκόμη περὶ κίονος ρυθμοῦ ἀραβικοῦ. Μολοντοῦτο δύο τύποι καταγγέλλουν τάσιν πρὸς δημιουργίαν πρωτοτύπου ρυθμοῦ: ὁ εἷς εἶναι τὸ καλυκόσχημον κιονόκρανον, ὁ δὲ ἄλλος παρεμβάλλει μεταξὺ τοῦ στελέχους καὶ τοῦ ἄβακος στέφανον σταλακτιτῶν.

Οἱ κύριοι χαρακτῆρες τῆς ἀραβικῆς τέχνης εἶναι:

1. Εἰσαγωγὴ τοῦ ὠοειδοῦς τόξου (τζαμίον τοῦ Ἴβν Τουλοὺν) καὶ χρῆσις τοῦ ἐξηρμένου βυζαντινοῦ τόξου, εἰς ἃ προστίθεται τὸ κυκλικὸν πεταλόσχημον ἢ ὠοειδὲς τόξον, τὸ πολύθλαστον τόξον (Ζιγ-ζάγκ), τὸ τρίλοβον τόξον καὶ τὸ εἰς σχῆμα τρόπιδος. Δημιουργία ἀντιστοίχων πρὸς τὸ τόξα ταῦτα τυμπάνων ἢ θόλων (ἐκτὸς τῶν πολυθλάστων καὶ τριλόβων).
2. Ἀνάπτυξις εἰδικοῦ σχήματος πύργου, τοῦ *μιναρέ*.
3. Λέπτυνσις τῶν σχημάτων τῶν ἐπάλξεων, ἤδη ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀσσυρίᾳ, Φοινίκῃ καὶ Περσίᾳ.
4. Διχρωμία τῶν προσόψεων συγκειμένη ἀπὸ στρώματα διαδοχικῶς ἐκ πέτρας κόκκινης καὶ λευκῆς ἢ ἐκ μαρμάρου μαύρου καὶ λευκοῦ, εἰς τὰς πύλας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.
5. Ἐφευρέσεις τῶν χαριεστάτων ἐξωστῶν ἐκ ξύλου, κλείσιμον τῶν παραθύρων διὰ τῶν *μουσαραμπὶε* καὶ τῶν *καμαρίνιε* περὶ ὧν κατωτέρω.
6. Κόσμησις τῶν ἐπιφανειῶν, τῆς ὁποίας τὰ κύρια στοιχεῖα εἶναι γεωμετρικὰ σχήματα (συμπλέγματα γραμμῶν) ἢ κλάδοι φύλλων ἔρρυθμοι (τὰ κυρίως ἀραβουργήματα) μὲ χρῆσιν τῶν ἀραβικῶν ἐπιγραφῶν διὰ τὰ διαζώματα καὶ τὰ εἰκόνια (μενταγιόν). Πλουσία κόσμησις πολύχρωμος τῶν ἐπιφανειῶν (λ.χ. τῶν ὀροφῶν) μὲ δοκοὺς ἐμφανεῖς, τῶν ὑποβάθρων τῶν τοίχων διὰ ζωγραφικῆς, ἐνσφηνώσεως ἢ μωσαϊκῶν.

Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἀξιολογώτερα ἀραβικὰ μνημεῖα εἶναι τζαμία, κρῆναι καὶ τάφοι. Κατεσκευάσθησαν δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Τουλουνιδῶν μέχρι τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Τὰ ἀρχαιότατα, τῶν ὁποίων ἀπομένουν λείψανά τινα, γνωρίζομεν ἐκ περιγραφῶν φυσικὰ ὑπερβολικῶν καὶ συχνὰ συγκεχυμένων τῶν Ἀράβων χρονογράφων. Τὰ σχετικῶς νεώτερα ἔχουν ὀλίγην καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ παρουσιάζουν παράδοξον μῖγμα τουρκοαραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ αἰγυπτοαραβικῆς κοσμήσεως. Ἡ μόνη οἰκοδομὴ ἡ ὁποία ἀπομένει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Τουλουνιδῶν (868—905), τὸ τζαμίον Ἀχμὲτ Ἔμπν Τουλούν, παρουσιάζει εἰς τὰ ἐκ γύψου ἀρχαιότερά της γλυπτά, κοσμήσεις τῶν ὁποίων τὰ στοιχεῖα δὲν εἶναι συμπεπλεγμένα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐπικείμενα ἀλλήλων ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους. Ἄλλως τε καὶ τὰ σχήματα εἶναι τόσον παράδοξα, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναχθοῦν εἰς γνωστὸν ρυθμόν.

Ἡ κατόπιν περίοδος, ἡ τῶν Φατιμιτῶν (969-1171), ἐμφαίνει τὸν λίαν χαρακτηριστικὸν τύπον τῶν γεωμετρικῶν συμπλεγμάτων, μὲ διάκενα κοσμημένα διὰ σχεδίων βυζαντινοαραβικοῦ ρυθμοῦ. Αἱ ἕως τότε ἀποκλειστικῶς διὰ πλίνθων κατεσκευασμέναι οἰκοδομαὶ κατασκευάζονται τώρα, εἴς τινα μέρη των, διὰ ξεστῶν πετρῶν, ὅπως εἰς τὸ τζαμίον ἐλ Ἄχμαρ ἱδρυθὲν τῷ 1125, ὅπου βλέπομεν τὸ πρῶτον πρόσοψιν λιθόκτιστον μετά τινων σταλακτιτῶν. Ἡ πύλη ἀνοίγει εἰς κόγχην βαθεῖαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑψοῦνται μικρὰ τύμπανα. Τὸ ὠοειδὲς τόξον τοῦ Ἔμπν Τουλοὺν ἀντικαθίσταται ἐδῶ διὰ τοῦ περσικοῦ τόξου εἰς σχῆμα τρόπιδος. Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται εἰς τὴν πολεμικὴν ἀρχιτεκτονικὴν σχήματα ὑπενθυμίζοντα τὰ φρούρια τῶν σταυροφόρων ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ.

Τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀγιουβιτῶν (1171—1250) εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ διαγράμματος τοῦ περσικοῦ μεδρεσέ. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει αὐλὴ ἀχρηστεῖται μέχρι τῶν Μαμελούκων. Μεγάλοι θόλοι στρογγυλοῦνται ἐπὶ τῶν μαυσωλείων, ἱδρυομένων παρὰ τὸ τέμενος τοῦ μεδρεσέ, ὅπου θὰ κατατεθοῦν τὰ λείψανα τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ τζαμίου.

Ἡ πρώτη δυναστεία τῶν Μαμελούκων Βαχαριτῶν (1250-1382) καὶ ἰδίως ἡ ἐποχὴ τοῦ Βέϊβαρς καὶ τοῦ Καλαοὺν (εἰς ὃν ἀνήκει ὁ πρῶτος λιθόκτιστος μιναρὲς) ἀφῆκε μεγάλας οἰκοδομὰς ἀνηκούσας εἰς τοὺς δύο μνημονευθέντας τύπους. Εἰς τὰς προσόψεις φαίνεται ἡ ἐπίδρασις τῶν Σταυροφόρων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐν Ναζὶρ ἡ τέχνη προσπαθεῖ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης. Ἐπὶ τῆς δευτέρας δυναστείας τῶν Κιρκασίων Μαμελούκων (1382-1517) ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς προσόψεως φθάνει τὸ ἀκρότατον τῆς τελειότητός της, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάγονται τὰ ὡραιότατα ἀραβικὰ μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου. Αἱ προσόψεις παρουσιάζουν ἑνότητα. Οἱ μιναρέδες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ Καλαοὺν ἤδη ὑψοῦνται εὐσταλεῖς καὶ χαρίεντες, φθάνουν τὸ κορύφωμα τῆς τελειότητός των. Οἱ θόλοι, ἐκ πέτρας ξεστῆς ὅπως ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα (οἱ πρῶτοι εἰς τὸ ἐπιτάφιον τζαμίον τοῦ Βαροὺκ) κοσμοῦνται ἀφθόνως διὰ γλυπτῶν. Τοιχώματα, ὀροφαί, δάπεδα καὶ σκεύη καταλύπτονται ὑπὸ τὰ πλούσια μωσαϊκά, τὰ σμιλτωμένα ὑπενδύματα, τὰς γλυφὰς καὶ τοὺς σταλακτίτας. Ἀλλὰ καὶ ἡ γλυπτὴ γραφή, ἡ ὁποία καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ἀραβικῆς τέχνης ἔπαιξε σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν κόσμησιν τῶν οἰκοδομῶν, δὲν μένει ὀπίσω. Ἐπὶ τῶν Τουλουνιδῶν συνίστατο εἰς παχέα κουφικὰ γράμματα. Ἐπὶ τῶν Φατιμιτῶν γίνεται κομψοτέρα, ἀκόμη δὲ λεπτοτέρα καὶ εὐσταλεστέρα ἐπὶ τῶν Ἀγιουβιτῶν. Τά τε γράμματα καὶ τὰ μεταξὺ τῶν διαστήματα κοσμοῦνται δι' ἀραβουργημάτων. Ἐπὶ τῶν Ἀγιουβιτῶν ἡ στρογγύλη γραμμή, ἡ *Νασχί*, προστίθεται εἰς τὴν ἄλλην ἐν χρήσει. Ἐπὶ Μαμελούκων, τὰ διαζώματα μὲ τὰ γραμματικά των συμπλέγματα παρουσιάζονται συχνὰ ὡς ἀληθινὰ ἀριστουργήματα τέχνης.

Ἡ κόσμησις αὕτη μετεφέρθη εἰς τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη εἴτε ἐκ ξύλου εἴτε ἐκ χαλκοῦ. Ἐπίσης εἰς τὰς λυχνίας αἵτινες κατεσκευάζοντο εἰς τὴν Βενετίαν. Πολὺ ηὐδοκίμησεν ὁμοίως ἡ κατασκευὴ σκευῶν ἐκ πορσελάνης, πολυχρώμων, ἐξαιρέτως δὲ ἡ κόσμησις τῶν μετωπίδων χειρογράφων καὶ συνήθως Κορανίων. Ὅλων τῶν εἰδῶν τούτων δείγματα ἐξαίρετα ἐγκλείει τὸ ἐν Καΐρῳ Μουσεῖον τῆς ἀραβικῆς τέχνης. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἷς ἰταλὸς ὁ Giuseppe Parvis, ἐγκατεστημένος ἐν Καΐρῳ, συλλέξας πλῆθος συντριμμάτων τοιούτων σκευῶν, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ οἰκοδομῶν αἵτινες κατέρρεον ἐγκαταλελειμμέναι εἰς παλαιὰς συνοικίας τοῦ Καΐρου, ἐμελέτησεν αὐτὰς καὶ τόσον ἐποτίσθη τὸ πνεῦμα τῆς ἀραβικῆς τέχνης, ὥστε ἐδημιούργησε βιομηχανίαν εἰδικῶς τάχιστα προοδεύσασαν. Οὕτως ἐξήχθησαν ἀπὸ τοῦ ἐργοστασίου του χιλιάδες ἐπίπλων καὶ σκευῶν παντὸς εἴδους διὰ μεγιστᾶνας μουσουλμάνους καὶ ἑκατομμυριούχους τῶν δύο κόσμων φιλοτέχνους, ἀληθινὰ ἀριστουργήματα ἀραβικῆς ἐμπνεύσεως. Τέλος ἱδρύθη καὶ εἰδικὴ σχολὴ ἐν Καΐρῳ ὅπου σπουδάζουν τὴν τέχνην αὐτήν, τὰ δὲ ἔργα τῶν σπουδαστῶν ἐκτιθέμενα εἰς καταστήματα τοῦ Καΐρου κινοῦν τὴν κατάπληξιν τῶν φιλοτέχνων. Τελευταίως ὁ βασιλεὺς Φουὰτ ἵδρυσεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐργαστήριον γυναικῶν, ὅπου κατασκευάζονται χειροτεχνήματα ρυθμοῦ ἀραβικοῦ.

Τὸ τζαμίον.—Τὰ ἀρχαιότατα τζαμία (*γκάμε*=συγκέντρωσις πρὸς προσευχήν, καὶ *μεσγὶδ*=τόπος γονυκλισίας) ἔχουν ἁπλουστάτην τὴν διάταξιν. Ἡ τετράγωνος αὐλὴ (*σάχν*), ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ ἄτριον τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, περιβάλλεται ἀπὸ τέσσαρα περίστοα μὲ στέγην πλατεῖαν (*λιυὰν*) χρησιμεύοντα ὡς εὐκτήρια διαμερίσματα. Ἕκαστον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ἢ δύο νάρθηκας, μόνον δὲ τὸ κύριον λιουάν, τὸ ἱερόν, προσηνατολισμένον πρὸς τὴν Μέκκαν, ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε. Ὁ σταυρόσχημος τύπος εἰσήχθη ἀπὸ τὴν Περσίαν εἰς τὴν Αἴγυπτον τελευτῶντος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀγιουβίτου σουλτάνου Σαλαδίνου. Διαφέρει τοῦ προηγουμένου καθ' ὅτι τὰ τέσσαρα περίστοα εἶναι διατεθειμένα εἰς σχῆμα σταυροῦ καὶ ἀνοίγουν εἰς ἀνὰ μίαν τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς. Τὰ λιουάν, τὰ χρησιμεύοντα εἰς διδασκαλίαν, (μετρεσέ=σχολὴ καὶ τζαμίον) σχηματίζουν τοὺς τέσσαρας βραχίονας τοῦ σταυροῦ καὶ στεγάζονται ἀπὸ πελωρίους θόλους κυλινδρικούς. Μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Σελὶμ τουρκικὴν κατάκτησιν (1517) εἰσήχθη ὁ τουρκοβυζαντινὸς τύπος εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τὰ τέσσαρα λιουὰν ἀντικαθίστανται δι' ἑνὸς μοναδικοῦ ἱεροῦ στεγαζομένου ὑπὸ μεγάλου θόλου. Κατέχει δὲ τοῦτο τὸ κέντρον τοῦ ἱδρύματος καὶ προηγεῖται αὐτοῦ μεγάλη αὐλή. Τοιοῦτον εἶναι τὸ τζαμίον Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Καΐρου ὅπου καὶ ὁ τάφος του.

Ἐνίοτε εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας ὑπάρχει θάλαμος εὐκτήριος λεγόμενος *ζαουγιέ*.

Τὸ ἐξωτερικὸν τῶν τζαμίων ἀρχικῶς ἦτο γυμνόν. Οἱ τοῖχοι ἦσαν ἄνω ὀδοντωτοί, ἡ δὲ πύλη ἁπλουστάτη. Μόνον ἀφοῦ οἱ Αἰγύπτιοι ἐγνώρισαν τὰ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ κτίρια τῶν Σταυροφόρων εἰσήγαγον καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν κόσμησιν τῶν τοίχων καὶ τῶν πυλῶν. Οἱ τοῖχοι, λεῖοι, διακόπτονται ἀπὸ φατνώματα εἰσέχοντα (20—23 ἑκατοστ.) ὅπου ἀνοίγουν παράθυρα ὀρθογωνικὰ ἢ ἀψιδωτά, πολλάκις δίδυμα. Τὰ στρογγυλὰ παράθυρα (μάτια τοῦ βωδιοῦ) ἢ ἀκτινωτὰ εἰς μίμησιν ἀστέρος, τεθειμένα συχνὰ ὕπερθεν τῶν διδύμων παραθύρων κλείονται ἀπὸ *καμαρίνιε*. Τὰ εἰσέχοντα ταῦτα φατνώματα δὲν ἐπανέρχονται εἰς τὴν γενικὴν ἐπιφάνειαν παρ' ἀμέσως κάτωθεν τῆς κυρίας κορωνίδος ἐλαφρῶς ἐκδηλουμένης καὶ μετ' ἐπάλξεων. Ἡ κυρία πύλη εἰσέχει βαθύτερον. Εἶναι κόγχη ὀρθογωνικὴ ἀπολήγουσα ἄνω εἰς ἥμισυ θόλον κοσμημένον διὰ σταλακτιτῶν. Εἰς τὸ βάθος τῆς κόγχης εἶναι ἡ θύρα, ἔχουσα ἑκατέρωθεν δύο πέτρινα καθίσματα, καὶ παρουσιάζουσα ἓν ἐπιστύλιον καὶ ψαλίδα, ἤτοι τόξον ἀνακουφίσεως, συχνὰ καλλιτεχνικώτατα διάτρητον. Ὁ οὐδὸς συνήθως εἶνε πλὰξ γρανίτου παρμένη ἀπὸ φαραωνικὸν μνημεῖον. Πρὸ τοῦ οὐδοῦ ὑπάρχει σιδηροῦν δίκτυον κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ εἰσερχόμενος ἀποθέτει τὰ ὑποδήματά του. Τὰ φύλλα τῆς θύρας συχνὰ εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ πλάκας χαλκοῦ λεπτότατα ἀραβουργημένας.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἀναβρυτήριον μὲ θόλον ἐπὶ κιόνων. Ἦτο ἁπλοῦν κόσμημα. Αἱ πλύσεις ἐγίνοντο εἰς ἰδιαιτέραν δεξαμενὴν (*μέϊδα*) ἐντὸς αὐλῆς παρακειμένης. Ἐπὶ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τὴν δεξαμενὴν ἀντικαθίστα συχνὰ κρήνη μὲ διαφόρους στρόφιγγας (*καναφίγιε*). Εἰς τὸ ἱερὸν ἐκτὸς τῆς *κιπλᾶ* ἢ τοῦ *μιχρὰπ* ἤτοι κόγχης εὐκτηρίου, ἐχούσης τὸν ἄξονα πρὸς τὴν Μέκκαν, εὑρίσκομεν: 1ον πλησίον ταύτης τὸν *μινπὸρ* ἤτοι ἄμβωνα, συχνὰ ἀριστούργημα ξυλογλυπτικῆς, καὶ κοσμημένον μὲ ἐνσφηνωμένον ἐλεφαντόδοντα ἢ φίλδισι· 2ον τὸ *Κοῦρσι*, ἕδραν διὰ τὸν ἰμάμην μὲ ἀναλόγιον διὰ τὸ Κοράνιον· 3ον τὸ *δικκε*, ἐξέδραν ἐπὶ κιόνων μὲ ταπεινὸν κιγκλίδωμα, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν οἱ *μουβαλιγκὶν*, ἤτοι ὁ χορὸς βοηθῶν τοῦ ἰμάμου, ἐπαναλαμβάνουν τοὺς λόγους καὶ τὰ κανονισμένα σχήματα τοῦ ἰμάμου διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους οἱ ὁποῖοι μακρὰν τῆς ἕδρας δὲν τὸν βλέπουν· 4ον αἱ λυχνίαι ἐξαρτώμεναι δι' ἁλύσεων ἢ μεταλλικῶν συρμάτων ἀπὸ τὰ μέσα τῶν τόξων ἢ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς. τὸ *τανοὺρ* ἤτοι ὁ μέγας πολυέλαιος, τὸ *τυρέγια*, ὁ μικρὸς πολυέλαιος (οἱ ἑπτὰ ἀστέρες), τὸ *φανοὺς* ἤτοι φανάρι καὶ τὸ *καντὶλ* ἤτοι κανδύλα καίουσα ἔλαιον.

Σύνηθες ἐξάρτημα τοῦ ναοῦ εἶναι τὸ ἐπιτάφιον παρεκκλήσιον (*τουρβὲ*) τοῦ ἱδρυτοῦ.

Τὰ πρῶτα τζαμία φαίνεται νὰ μὴν εἶχον μιναρέν. Οἱ ἀρχαιότεροι ἦσαν τετραγωνικῆς τομῆς καθ' ὅλον τὸ ὕψος των ἂν καὶ διαρκῶς στενούμενοι. Οἱ σχετικῶς νεώτεροι, ἐγκλειόμενοι εἰς τὸ ἐπίμηκες διάγραμμα τοῦ τζαμίου, γίνονται ἀπὸ τετραγώνων στρογγυλοὶ εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη ἢ καὶ πολυγωνικῆς τομῆς. Κοσμοῦνται μὲ κομψοὺς ἐξώστας στηριζομένους ἐπὶ κορωνίδων σταλακτιτῶν. Ἐνῷ δὲ τῶν ἀρχαίων μιναρέδων αἱ αἰχμαὶ ἀπέληγον εἰς εἶδος ταρταρικοῦ καλύμμα-

Digitized by Google

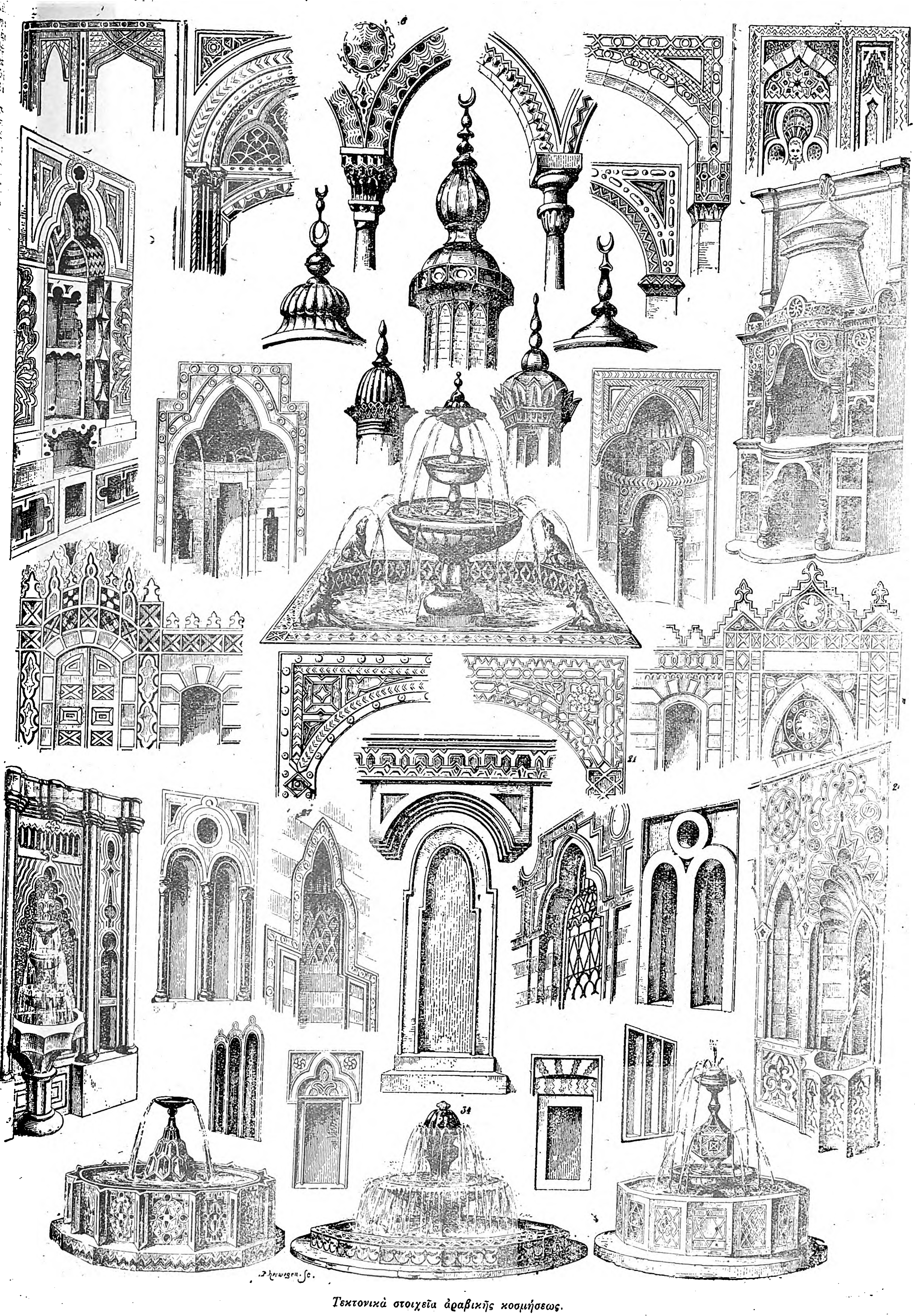

Τεκτονικὰ στοιχεῖα ἀραβικῆς κοσμήσεως.

Digitized by Google

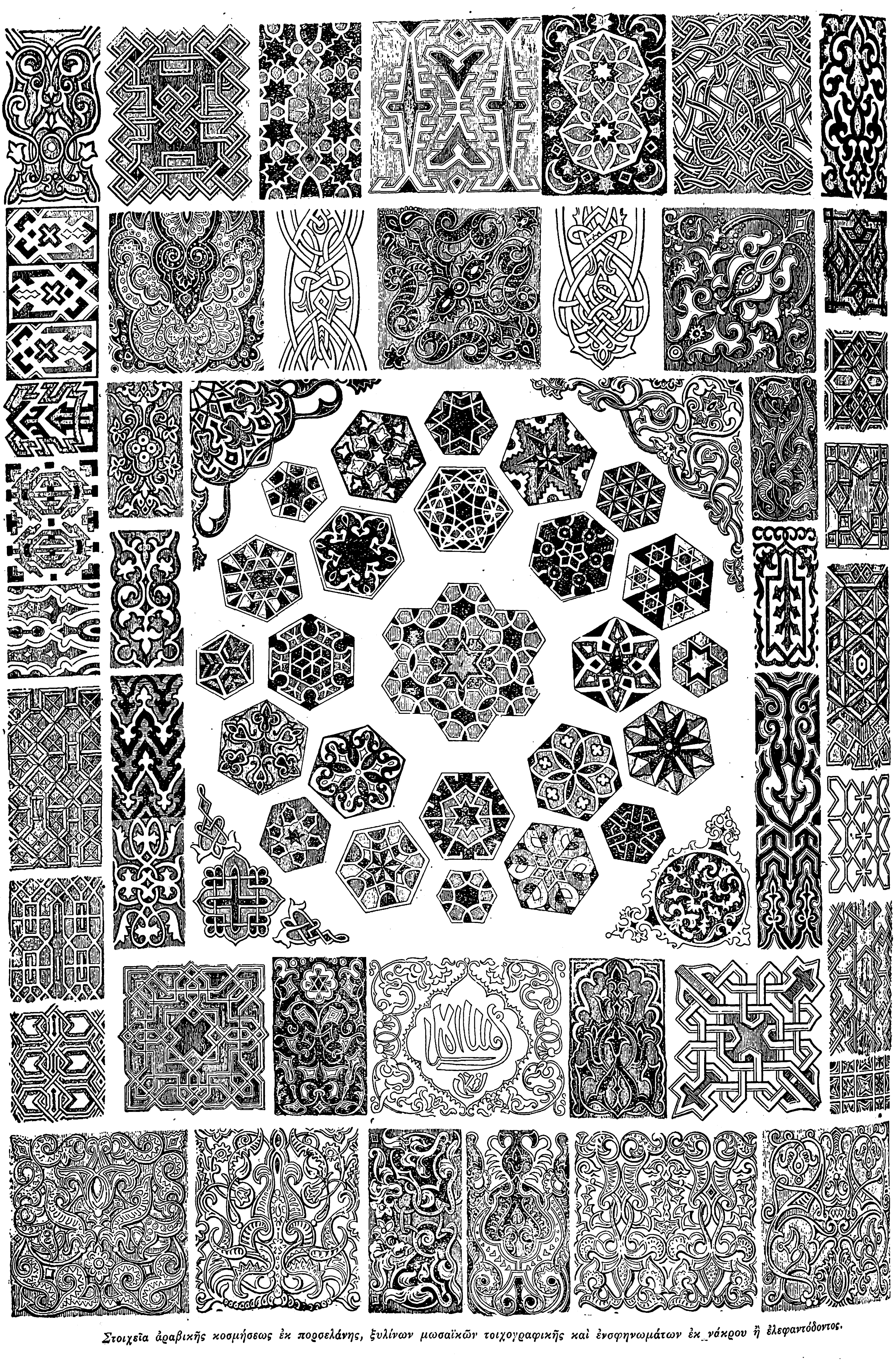

Στοιχεῖα ἀραβικῆς κοσμήσεως ἐκ πορσελάνης, ξυλίνων μωσαϊκῶν τοιχογραφικῆς καὶ ἐνσφηνωμάτων ἐκ νάκρου ἢ ἐλεφαντόδοντος.

Digitized by Google

τος, αἱ τῶν νεωτέρων ἀπολήγουν εἰς βολβὸν ἐπιμήκη. Ἐσωτερικῶς ὑπάρχει κλῖμαξ ἑλικοειδής, ἐνίοτε δὲ δύο κλίμακες ἑλικοειδεῖς περὶ τὸν αὐτὸν ἄξονα, χάριν τῶν *μουεζὶν* οἵτινες συνήθως εἶναι τυφλοί. Διαρκοῦντος τοῦ ραμαζανίου καὶ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς οἱ μιναρέδες φωτίζονται μὲ ἠλεκτρικοὺς λαμπτῆρας.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ τζαμίου τοῦ Ἐμίρου Γκάϊ ἐλ Γιουσοὺφ (1366) κάθε τζαμίον ἔχει καὶ μίαν κρήνην δημοσίαν, *σεμπίλ*, αἴθουσαν μὲ χαλκᾶ κιγκλιδώματα ἀραβουργημένα, ἐνώπιον τῶν ὁποίων διανέμεται τὸ ὕδωρ εἰς τοὺς διαβάτας. Κάτωθεν κεῖται ἡ στέρνα, ἄνωθεν δὲ τὸ ἀπαραίτητον νηπιακὸν σχολεῖον *(κουττάμπ)*, τὸ ὁποῖον εἶναι ἕνας ἐξώστης μὲ ξύλα ἀραβουργημένα Τὸ ὅλον παρουσιάζει ἀρχιτεκτονικὴν θελκτικωτάτην. Ἐν Καΐρῳ ἀξιολογώτερα εἶναι δύο, ἓν εἰς τὴν ὁδὸν Νουμπὰρ πασᾶ καὶ ἄλλο ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς Ἀμπασίας.

Τάφοι.—Οἱ τάφοι τῶν σουλτάνων καὶ τῶν ἐμιρῶν, καθὼς καὶ τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν των ἀποτελοῦν τμῆμα τοῦ τζαμίου. Τοὐναντίον δὲ οἱ τάφοι τῶν ἁγίων *(σέϊχ)* εἶναι μεμονωμένοι, συχνότατα ἀπαντῶντες εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν πόλεων καὶ ἐπὶ τῶν ὁδῶν τῶν χωρίων. Συνήθως ὑψοῦνται ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἀπέθανεν ὁ ἅγιος. Εἶναι τετράγωνοι θάλαμοι μὲ θόλον σφαιρικόν. Οἱ τάφοι τῶν κοινῶν Μουσουλμάνων εἶναι συνήθως ἔξω τῆς πόλεως εἰς μέρη ξηρὰ καὶ ἐλαφρῶς ὑψωμένα. Εἶναι ὑπόγειοι θάλαμοι, θολωτοὶ καὶ ἀκόσμητοι. Ὁ νεκρὸς τυλιγμένος εἰς μάλλινον λευκὸν ὕφασμα ἔχει τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὴν Μέκκαν, κατακείμενος ἐπὶ τοῦ χώματος. Συνήθως ὁ τάφος εἶναι ἱκανὸς νὰ χωρέσῃ τρεῖς καὶ τέσσαρας νεκρούς. Ὅταν δὲ εἶναι συντεθαμμένοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἕνας τοῖχος χωρίζει τοὺς μὲν ἀπὸ τὰς δέ. Ἐπὶ τοῦ θόλου εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔδαφος εἶναι τὸ μνημεῖον, *ταρκαμπὲ* ἂν εἶναι ἀπὸ πέτρας ἢ πλίνθους, *ταμποὺτ* ἂν εἶναι ἀπὸ ξύλου. Μία ἢ δύο βαθμῖδες περιθέουν τὴν πλάκα, εἰς τὰ ἄκρα τῆς ὁποίας ὑψοῦνται δύο στῆλαι. Ἡ πρὸς τὴν κεφαλὴν ἀπολήγει εἰς σαρίκιον ἢ φέσιον εἰς ἔνδειξιν τῆς ἰδιότητος τοῦ νεκροῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι πολλάκις χρωματισμένα. Ἐπὶ τῆς στήλης ἀναγινώσκεται ἢ ρητὸν τοῦ Κορανίου ἢ βιογραφικὰ δεδομένα τοῦ νεκροῦ. Οἱ τάφοι τῶν ἐπισήμων κεῖνται ἐνίοτε ὑπὸ στέγην βασταζομένην ὑπὸ κιόνων. Αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι ἱδρύουν πλησίον τοῦ οἰκογενειακοῦ των μαυσωλείου οἰκίαν *(χὸς)* μὲ κρήνην, σταῦλον καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα διὰ τὸν ἐπιμελητὴν τοῦ τάφου. Πολλὰ τοιαῦτα ὁμοῦ ἀποτελοῦν νεκρόπολιν, ὅπως οἱ τάφοι τῶν καλιφῶν ἢ οἱ τῶν Μαμελούκων ἐν Καΐρῳ.

Φρούρια.—Μεταξὺ τῶν πολεμικῶν οἰκοδομῶν, τὰ φρούρια τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Καΐρου εἶναι ἀξιόλογα. Ἔγιναν ἐπὶ τοῦ Σαλαδίνου κατ' ἀντιγραφὴν τῶν ἐν Συρίᾳ φραγκικῶν. Ἀπὸ τὰς πολλὰς πύλας τῶν τειχῶν τοῦ Καΐρου τινὲς σωζόμεναι ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Φατιμιτῶν, ἀπομιμήματα ρωμαϊκῶν προτύπων. Διακρίνονται διὰ τὴν καλλιτεχνικήν των ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ὡραίαν λάξευσιν τῶν πετρῶν των.

Οἰκίαι. — Ἡ ἰδιωτικὴ οἰκία περιλαμβάνει εἰς τὸ ἰσόγαιον τὸ *σελαμλίκ*, τὸν ἀνδρῶνα, καὶ εἰς τὸ πρῶτον πάτωμα τὸ *χαρέμι*, τὸν γυναικωνίτην. Οἱ κύριοι κανόνες μιᾶς αἰγυπτιακῆς ἀρχοντικῆς οἰκίας εἶναι οἱ ἑξῆς: 1ον Συγκέντρωσις τῶν κατοικουμένων διαμερισμάτων πέριξ αὐλῶν καὶ κήπων. 2ον Θλάσις δι' ἀγκῶνος, τοῦ *δίρκε*, ἤτοι διαδρόμου τῆς εἰσόδου, συνήθως θολωτοῦ, ὥστε οἱ διαβάται νὰ μὴ βλέπουν τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κίνησιν. 3ον Ὀλίγα καὶ ὑψηλὰ τεθειμένα παράθυρα τοῦ ἰσογαίου. 4ον Κλείσιμον τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω ὀρόφου διὰ ξυλίνων κιγκλιδωμάτων. 5ον Τοποθέτησις τῆς εἰσόδου τοῦ χαρεμίου εἰς εἰδικὴν αὐλήν, ἢ ἐλλείψει ταύτης εἰς παράμερον σημεῖον τοῦ σελαμλίκ. 6ον Διάταξις τῆς αἰθούσης ὑποδοχῆς τοῦ ἰδιοκτήτου, τῶν δωματίων τῆς ὑπηρεσίας, τοῦ μαγειρείου, τῶν μύλων, σταύλων κλπ. πέριξ τοῦ σελαμλίκ. Τὰ κυριώτατα διαμερίσματα καὶ τὰ μόνα συνήθως κοσμημένα εἶναι εἰς τὸ σελαμλὶκ ἡ *μαντάρα*, αἴθουσα ὑποδοχῆς τῶν ἀνδρῶν, τὰ *χαλνέ*, τὸ *τακταιμπός*, ὀλίγας βαθμῖδας ὑψηλότερον τῆς αὐλῆς, καὶ ἡ *κακὰτ* μεταξὺ ἰσογαίου καὶ πρώτου ὀρόφου. Τὰ δύο αὐτὰ τελευταῖα ὁμοιάζουν πρὸς θεωρεῖα. Ἐνίοτε ὑπάρχει καὶ ἡ *φασκίγε*, αὐλὴ θερινὴ μαρμαρίνη μὲ πίδακα. Εἰς τὸν ἄνω ὄροφον εἶναι ἡ *Κά'α*, αἴθουσα δεξιώσεως τῶν κυριῶν ἀνάλογος πρὸς τὴν μαντάραν. Ἕνεκα τῆς στενότητος τῶν ὁδῶν δὲν βλέπει κανεὶς τὸ σύνολον τῆς προσόψεως τῶν μεγάλων οἰκιῶν μὲ τοὺς ὡραίους των ἐξώστας καὶ τὴν ἄλλην κόσμησιν. Τὸ ἰσόγαιον εἶναι πάντοτε στερεῶς λιθόκτιστον, τὰ δὲ διαμερίσματά του εἶναι συχνὰ θολωτά.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

ΕΠΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Ἡ Πτολεμαϊκὴ περίοδος προήγαγε πολὺ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἰδίως εἰς τὸ Δέλτα, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια ἀντικατέστησε τὰς Ἀθήνας ὡς διδάσκαλος τοῦ κόσμου, ὡς πνευματικὴ πρωτεύουσα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Καὶ ὅταν ἡ χώρα κατέστη ἐπαρχία ρωμαϊκή, μόνον ἡ διοικητική της ὑπηρεσία ἤλλαξεν. Κατὰ πάντα τἆλλα ἔμεινεν ἑλληνικοῦ πνεύματος ἑστία. Οἱ Ρωμαῖοι ἤρχοντο ἐκεῖ νὰ μυηθοῦν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, ὡς ξένοι πάντοτε, οὐδέποτε ἀπαρτίσαντες μίαν κἂν συνοικίαν. Τοὐναντίον ἰσχυρότατα ἐπέδρασεν ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ τῆς Ἰταλίας εἴς τε τὴν σκέψιν, τὸν λόγον καὶ τὴν τέχνην. Ὅταν δὲ ἡ χώρα κατέστη βυζαντινὴ ἐπαρχία, ἐξηκολούθησεν ἡ αὐτὴ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως φυλετικῆς ἐπιβολῆς. Ἡ μόνη μεταβολὴ ἣν ὑπέστη ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶχεν ἐνδοθιγενῆ τὸν λόγον της Ἑστία πνευματικῆς δράσεως, ὑπεδέχθη τὸν χριστιανισμόν· ὅταν δὲ οὗτος ἐγένετο ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους ἐπάλαιεν ἀγρίως κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ταυτοχρόνως δ' ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Ἔπειτα ἐπῆλθον οἱ ἐμφύλιοι τοῦ χριστιανισμοῦ σπαραγμοὶ ἐκ τῶν αἱρέσεων. Οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς χριστιανοί, ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐκάλεσαν πρῶτον μὲν τοὺς Πέρσας, ἔπειτα δὲ τοὺς Ἄραβας ὡς λυτρωτάς. Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι τοῦ Χοσρόου ἐπελθόντες ἔσφαξαν καὶ ἐδῄωσαν χωρὶς διάκρισιν φίλων καὶ ἐχθρῶν. Οἱ δὲ Ἄραβες κατ' ἀρχὰς ἔδειξαν ἀνεξιθρησκείαν, τοὐλάχιστον ἀπέναντι τῶν Κοπτῶν.

Ἀλλ' ὅπως δήποτε ἡ νέα κατάκτησις ὄχι μόνον ἠνάγκασε τοὺς πλείστους τῶν Ἑλλήνων νὰ φύγουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς νήσους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀπομεινάντων σημαντικὸν μέρος ἐξισλαμίσθη. Ἀπέμειναν ὀλίγαι ὁμάδες εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τοὺς λιμένας Ραχιτίου (Ρωζέττης) καὶ Ταμιάθιος (Δαμιέττης). Ὅταν δὲ τὸ Κάϊρον ἐκτίσθη καὶ ἔγινε κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας, ἐγκατεστάθησαν καὶ ἐκεῖ ὀλίγοι ἐκ τῶν ἤδη διαμενόντων εἰς τὴν χώραν Ἑλλήνων. Ἡ ζωή των περιωρίσθη περὶ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ὁσάκις οἱ κυρίαρχοι εὑρίσκοντο εἰς καλὰς σχέσεις μετὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου διῆγον ἀνέτως. Συχνὰ ὅμως ὑφίσταντο κακώσεις καὶ παντὸς εἴδους πιέσεις, ἀκόμη δὲ καὶ σφαγάς. Οὐχὶ ἅπαξ κληρικοὶ ἐσφάγησαν, ἐκάησαν ζῶντες, καὶ πατριάρχαι ἀκόμη ἐστραγγαλίσθησαν. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Παλαιοῦ Καΐρου, καὶ εἰς τὴν ἐν Καΐρῳ συνοικίαν τῶν Ρωμαίων (Χὰρτ ἐρ Ρούμ) διῆγον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ, διατηροῦντες ὅμως πάντοτε πενιχρά τινα διδασκαλεῖα, νοσοκομεῖον στοιχειῶδες, καὶ τελοῦντες τὰ τῆς θρησκείας των. Κατὰ τὸν ΙΣΤ' δὲ καὶ ΙΖ' αἰῶνα, ἡ Ἀλεξάνδρεια ηὐτύχησε ν' ἀναδείξῃ πατριάρχας οἵτινες διαλάμπουν ὡς πραγματικοὶ φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἐθνάρχαι ὑπέροχοι. Οὗτοι εἶναι ὁ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, γενόμενος καὶ «ἐπιστάτης» ἢ τοποτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐξαιρετικὴ ἐθνικὴ φυσιογνωμία, πεντάκις πατριαρχεύσας κατόπιν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ στραγγαλισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος σπουδάσας ἐν Λονδίνῳ καὶ ἄλλοι. Ἡ πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Καΐρου εἶναι κατάλοιπον τῆς σιωπηλῆς ὅσον καὶ πυρετώδους εὐσεβείας καὶ φιλομουσίας τῶν ἐν δουλείᾳ ἐκείνων πατριωτῶν.

Φαίνεται ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια, ὅπου ὁ Βοναπάρτης εὗρε κωμόπολιν 6 χιλ. κατοίκων ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς πόλεως, δὲν εἶχε πλέον χριστιανούς, διότι ἡ λιμενική της κίνησις εἶχε σχεδὸν μηδενισθῆ. Οἱ ἐν Καΐρῳ ὀρθόδοξοι, γράφοντες πρὸς τὸν τσάρον τῆς Ρωσίας Πέτρον Ἀλεξίεβιτς τῷ 1714, ἐδικαιολόγουν διατὶ ὁ πατριάρχης των μένει ὡς τὰ πολλὰ εἰς τὸ Κάϊρον, «διὰ τὸ μὴ ἔχειν τοιγαροῦν τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατοίκους χριστιανούς, εἰμὴ μόνον τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σάββα». Καὶ πραγματικῶς εἰς τῆς μονῆς αὐτῆς τὰ σαθρωμένα κελλία ἔμενεν ὁ πατριάρχης ὁσάκις κατήρχετο εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καθὼς καὶ οἱ ὀλίγοι «καραβοκυραῖοι καὶ οἱ ναῦται καὶ οἱ πραγματευταὶ» οἱ ἐνδημοῦντες ὁσάκις τὰ παράλια ἦσαν προσιτά. Τοὐναντίον ἐν Καΐρῳ εἶχον πυκνωθῆ ἀρκετοί. Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σαμουὴλ τοῦ Καπατσούλη πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Χρύσανθον τῷ 1711 μανθάνομεν ὅτι ὅταν ὁ Κοσμᾶς ἦλθε νὰ διεκδικήσῃ τὸν θρόνον πρὸς αὐτὸν «πεντακόσιοι χριστιανοὶ ἔσπευσαν εἰς τὸ Βουλᾶκον, διὰ νὰ ἴδουν ποῦ νὰ ἔστῃ ὁ ἐχθρὸς (ὁ Κοσμᾶς) διὰ νὰ τὸν φιλοδωρήσουν». Ὁ πρῶτος δέ, ὡς φαίνεται, ἀνοίξας σχολεῖον ἑλληνικὸν εἰς τὸ Κάϊρον ὑπῆρξεν ὁ Πατριάρχης Ἰωαννίκιος (1645-57), καὶ τοῦτο εἰς τὸ Παλ. Κάϊρον ὅπου ἐλειτούργει καὶ νοσοκομεῖον. Τὴν σχολὴν βλέπομεν ἀνασυνιστωμένην ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κοσμᾶ τῷ 1743, ὅτε ὁ ἡγεμὼν Μολδοβλαχίας Κωνστ. Νικ. Μαυροκορδᾶτος ὥρισεν ἐτήσιον ἐπίδομα 200 γρόσια. Οἱ πόροι ἐκυμαίνοντο ἀναλόγως τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῶν λιμένων Ραχιτίου καὶ Ταμιάθιος. Τῷ 1766 ἔχομεν μαρτυρίαν πολλῆς οἰκτρότητος. Ἀλλὰ τῷ 1775 ὁ Πατριάρχης Κυπριανὸς ἱδρύει δύο νέα σχολεῖα ἐν Καΐρῳ δι' ἃ ἀφιερώνει τὰ εἰσοδήματα «ἐννέα χιλιάδες μαϊδιὰ ἀπὸ τὸ παγγάρι τῆς ἐν Ταμιάθει ἐκκλησίας ὑπὲρ τοῦ νεωστὶ διορισθέντος σχολείου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» (150 μ εἶναι 1 ἱσπαν. τάλληρον). Εἶναι μακρὰ καὶ συγκινητικὴ ἡ ἀνάγνωσις δι' ὧν οἱ εὐσεβεῖς ἐκεῖνοι πατριῶται κληρικοὶ προσεπάθουν νὰ διατηρήσουν τὸν θρόνον καὶ τὸ γένος μέσῳ δουλείας στυγερᾶς.

Ὁ Βοναπάρτης εὗρεν εἰς Αἴγυπτον ἀρκετοὺς Ἕλληνας, τῶν ὁποίων τινὲς κατεῖχον ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὸν στρατὸν τῶν Μαμελούκων. Οἱ Γάλλοι ὅμως ἐφορολόγησαν πολὺ σκληρῶς τοὺς δυστυχεῖς χριστιανοὺς καὶ δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τούτους ὡς ἐλευθερωταὶ χριστιανῶν χριστιανοί. Καὶ ὅμως κατήρτισαν τρεῖς λεγεῶνας ἐξ Ἑλλήνων, αἵτινες παρέσχον εἰς αὐτοὺς σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας.

Ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ἡ ἐπικρατήσασα εὐνομία καὶ ἐν γένει ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐντόνου ἐκμεταλλεύσεως τῆς χώρας ἔφερε πολλοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ τζαμίου καὶ τάφου του ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἦτο Ἕλλην, ὁ ὀδοντοϊατρός του Δρανὲτ πασᾶς ἐπίσης Κύπριος, ὁ Τοσίτσας ἐτιμᾶτο τόσον ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε ἐζήτησεν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἀπὸ τὸν Ὄθωνα τὸν διορισμὸν τούτου ὡς πρώτου γενικοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Κατ' ἀρχὰς εἰσέρρεον Ἕλληνες καὶ ἐγκαθίσταντο πολλαχοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ, χωρὶς ὅμως τῶν γυναικῶν των. Δι' αὐτὸ ἐγίνοντο πολλοὶ γάμοι Ἑλλήνων μετὰ γυναικῶν ἐξ Ἀβησσυνίας. Ἔπειτα ὅμως πολλοὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως Θεσσαλοί, Πελοποννήσιοι καὶ Κρῆτες καὶ ἐπέστρεψαν μετὰ τῶν γυναικῶν των. Τάχιστα ηὐδοκίμησαν ὥστε νὰ καταρτίσουν *κοινότητας*, κτίσαντες καὶ ἐκκλησίας καὶ σχολεῖα.

Φυσικὰ αἱ διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν λιμενικαὶ ἐργασίαι τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ κατέστρεψαν τὴν σημασίαν τοῦ Ραχιτίου, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῆς Διώρυγος μὲ τὰς τρεῖς νέας της πόλεις,—Πὸρτ-Σαΐτ, Ἰσμαηλίαν καὶ Σουὲζ—ἐμηδένισε τὴν λιμενικὴν ἀξίαν τῆς Ταμιάθιος. Ἔκτοτε ὁ ἑλληνισμὸς πυκνοῦται ἰδίως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὸ Κάϊρον καὶ τὰς παρισθμίους πόλεις. Ὅταν δ' ἐπὶ Ἰσμαὴλ ἐπυκνώθη τὸ σιδηροδρομικὸν δίκτυον, τότε ἔγιναν καὶ αἱ κοινότητες τοῦ ἐσωτερικοῦ. Συνετοί, φιλόπονοι, εὐσεβεῖς, οἱ Ἕλληνες, ἐπλούτησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, προήγαγον τὰ κοινωφελῆ ἱδρύματα τῶν κοινοτήτων των καὶ ἵδρυσαν εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι ἰδιαιτέρας των πατρίδας ἄλλα, ἐνῷ εἰς πᾶσαν τῆς ἐλευθέρας μητρὸς ἀνάγκην προσήρχοντο γενναῖοι ἀρωγοί. Τοιοῦτοι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες, οἵτινες παρέσχον ἀνυπολογίστους ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐκπολιτισμὸν τῆς χώρας.

ΑΙ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ

Παραθέτομεν πίνακα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ δυναστειῶν ἀπὸ τοῦ *Μενὲς* μέχρι *Φουὰτ Α'* (5004 π. Χ. ἕως 1927 μ. Χ.), κεχωρισμένως κατὰ περιόδους.

ΦΑΡΑΩΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

Α') Ἀρχαία αὐτοκρατορία:

1η Δυναστεία, Θινιτικὴ (5004—4751 π. Χ.).

Μένα Α'	(Μήνης, Μνεῦις)	βασιλεύσας ἔτη	62
Τέτα	(Ἄθωθις Α')	»	47
Ἀθωτὶ	(Ἄθωθις Β')	»	31
Ἄτα	(Κενκένης, Οὐενέφης)	»	23
Χεζεπτὶ	(Οὐσαφάϊδος)	»	20
Μεριβᾶ	(Μιέβιδος)	»	26
Σεμεμψὲς	(Σεμέμψης)	»	18
Καμπούχ'οῦ	(Βιενέχης)	»	26

2α Δυναστεία, Θινιτικὴ (4751—4449 π. Χ).

Βουτσαοῦ	(Βοηθὸς)	βασιλεύσας ἔτη	38
Κακεοῦ	(Καιέχως)	»	39
Βαϊνουτεροῦ	(Βίνωθρις)	»	47
Οὐτσυὰς	(Τλᾶς)	»	17
Σὲντ	(Σεθένης)	»	41
—	(Χαίρης)	»	17
Νοφερκαρὰ	(Νεφερχέρης)	»	25
Νοφερκαζοκὸρ	(Σέσοκρις)	»	48
—	(Χενέρης)	»	30

3η Δυναστεία, Μεμφιτικὴ (4449—4235 π. Χ.)

Βέβι Τατὶ	(Νεχερώφης)	βασιλεύσας ἔτη	28
Νὲβ Κᾶ	(Τόσορθρος)	»	29
Τσεσὰρ	(Τύρεις)	»	7
Τσεσὰρ Τέτα	(Σέπωχρις)	»	17
Σέτης	(Σωῦφις)	»	16
Νοφερκαρὰ	(Τοσέρτατις)	»	19
Νὲβ Κᾶ Ρᾶ	(Ἄχης)	»	42
Χ' Οὖνι	(Σήφουρις)	»	30
Σνεφροῦ	(Κερφέρης)	»	26

4η Δυναστεία, Μεμφιτικὴ (4235—3951 π. Χ.).

Χουφουῒ	(Σωρίς, Σοῦφις, Χέωψ)	βασ. ἔτη	29
Κουφοῦ	(Χέοψ)	»	63
Δοὺδ ἂν Ρᾶ		»	....
Καφρὰ	(Χεφρήν, Σοῦφις Β')	»	66
Μενκάουρι	(Μυκερῖνος, Μενχέρης)	»	63
—	(Ρατοΐσης)	»	25
—	(Βίχερης)	»	22
—	(Σεβερχέρης)	»	7
—	(Ταμφθὴς)	»	9

Digitized by Google

5η Δυναστεία, Μεμφιτική, (3951—3703 π. Χ.).
Οὐζουρκὰφ (Οὐσερχέρης) 28
Σαχ' οὐρὰ (Σέρρης) 13
Κακαΐ—Νοφιρικερὶ (Νεφερχέρης) 8
Σοψεσκερῆ (Σισιρης) 7
Οὐζουρενρᾶ-Ἂν (Χέρης) 20
Ραθούρης (Ραθούρης) 44
Μενκὲχ' ὄρ. (Μενχέρης) 8
Τατκερᾶ-Ἂν (Ταγχέρης) 28
Οὔνας (Ὄννος) 30

6η Δυναστεία, Ἐλεφαντινία. (3703—3500 π. Χ.).
Ἄτι ἢ Τέτα (Ὀθόης) 30
Μερίρα Πάπι Α' (Φιὸς) 53
Μερενρᾶ ἢ Μεντεμσάφ Α' (Μενθέσουφις) 7
Νοφερκαρᾶ ἢ Πάπι Β' (Φιώψ) 100
Μερενρᾶ ἢ Μεντεμσάφ Β' (Μενθέσουφις) 1
Νιτάκρι (Νιτωκρὶς) 12
— (Νεφερκὰ) ...
— (Νεφεροὺτ) ...

7η Δυναστεία, Μεμφιτικὴ (διήρκεσεν 70 ἡμέρας)
. . . .

8η Δυναστεία, Μεμφιτικὴ (3500—3358 π. Χ.).
. . . .

9η Δυναστεία, Ἡρακλεοπολιτικὴ (3358—3249 π. Χ.).
. . . .

10η Δυναστεία, Ἡρακλεοπολιτικὴ (3249 - 3064 π. Χ.).
Χιτουΐ Α' Μαριβρὶ (Ἀχθόης)
. . . .

Β') Μέση Αὐτοκρατορία:

11η καὶ 12η Δυναστεῖαι, Διοσπολιτικαὶ (3064—2851 π. Χ.).
Ἀμενεμχὰτ Α' (Ἀμενέμης) 9
Οὐζορτεζὲν Α' (Σεσόγχωσις) 46
Ἀμενεμχὰτ Β' (Ἀμανέμης) 38
Οὐζορτεζὲν Β' (Σέσωστρις) 28
Οὐζορτεζὲν Γ' (Λαβάρης) 38
Ἀμενεμχὰτ Γ' (Ἀμέρης) 42
Ἀμενεμχὰτ Δ' (Ἀμενέμης) 8
Ραζεβὲκ Νεφροῦ (Σκεμίοφρις) 4

13η Δυναστεία, Διοσπολῖτις (2851—2398 π. Χ.).

14η Δυναστεία, Ξοϊτικὴ (2398—2214 π. Χ.).

15η, 16η καὶ 17η Δυναστεία, Ὑξὼς ἢ Λησταὶ (2214—1703 π. Χ.).

15η Δυναστεία:
Εἰς τὸ Δέλτα (1η Δυναστεία τῶν Ὑξώς).
Σαλάτι (Σάλατις, Σαΐτης)
— (Βνών)
— (Ἀπαχνὰν)
Ἀπόπι Α' (Ἄφωφις, Ἄφωβις)
— (Σταὰν ἢ Ἰάννας)
— (Ἀσσὴθ, Ἄσσης)
Εἰς Ἄνω Αἴγυπτον (Δυναστεία Θηβαϊκή).
. . . .

16η Δυναστεία, (2α τῶν Ὑξὼς ἐφ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου):
Σουσιρνίρι Κχαγιάνκ
Ἀπόπι Β'
. . . .

17η Δυναστεία, (3η δυναστεία τῶν Ὑξώς): 43 βασιλεῖς.
Ἀπόπι Γ' Ἀκνουρὶ
. . . .
43 βασιλεῖς Θηβαῖοι.
Τιουάα Α'.
Τιουάα Β'.
. . . .
— (Ἀλισφραγμούθωσις)
— (Τέθμωσις)
. . . .
Σανακτουρὶ
Χοτπουρὶ
Μανχδιπουρὶ
Νουβχδιπουρὶ
. . . .
Τιουάκεν
Κάμος.

Γ') Νέα Αὐτοκρατορία.

18η Δυναστεία, Διοσπολῖτις (1703—1462 π. Χ.).
Ἀχμὲς Α'.
Ἀμενχοτὲπ Α'.
Θούθμωσις Α'.
Θούθμωσις Β'.
Χαταζοῦ (Χατσεπσὲτ) ἀντιβασίλισσα.
Θούθμωσις Γ'.
Ἀμενχοτὲπ Β'.
Θούθμωσις Δ'.
Ἀμενχοτὲπ Γ'.
Ἀμενχοτὲπ Δ'.
(Κχ ου ατέν).
Νουτερ-ἀτὲβ-ἀΐ.
Τουτ-Ἀγχ-Ἀμμών.
Ραζααχαχεπρού.
. . . .
Χορενχέβ.

19η Δυναστεία, Διοσπολῖτις (1462—1288 π. Χ.).
Ραμεσσοῦ (Ραμσῆς Α') βασιλεύσας ἔτη 6
Σέτι Α' (Σέθως) » 51
Ραμσῆς Μεϊαμοὺν (Ραμσῆς Β') » 66
Μενεφθᾶ » 20
Σέτι Β' καὶ Μενεφθᾶ Β' » 21
Ἀμενμέσης » 5
Σιφθὰχ καὶ Τάουζερ » 7

20ὴ Δυναστεία, Διοσπολῖτις (1288 - 1110) π. Χ.)
Ραμσῆς Γ'.
Ραμσῆς Δ'.
Ραμσῆς Ε'.
Ραμσῆς ΣΤ'.
Ραμσῆς Ζ'.
Ραμσῆς Η'.
Μεϊαμοὺν - Μεριτούμ:
Ραμσῆς Θ'.
Ραμσῆς Ι'.
Ραμσῆς ΙΑ'.
Ραμσῆς ΙΒ'.
Ραμσῆς ΙΓ'.
. . . . . .

21η Δυναστεία, Τανιτικὴ (1110 - 980 π. Χ.)
Σὶ - Μεντοῦ (Σμένδης) βασιλεύσας ἔτη 16
Ψιουνκᾶ » 41
Νεφερκαρᾶ » 4
Ἀμενεμχὰμ » 9
Οὐζορκὼν Α'. » 6
Ψινάκης » 9
Ψιουνκᾶ (Σεσώνκ ἀντιβασιλ). » 35

22α Δυναστεία, Βουβαστῖτις (980 - 810 π. Χ.)
Σεσώνκ Α'. βασιλεύσας ἔτη 21
Οὐζορκὼν Β'. » 19
Τεκελὸς —
Οὐζορκὼν Γ'. —
Σεσώνκ Β'. —
Τεκελὸθ Β'. » 13
Σεσώνκ Γ'. » 51
Πιμαΐ —
Σεσώνκ Δ'. —

23η Δυναστεία, Τανιτικὴ (810 - 721 π. Χ.)
Πετσεβάστ, βασιλεύσας ἔτη 40
Οὐζορκὼν Δ'. » 8
Ψαμούτ » 10
Σὲτ » 31

24η Δυναστεία, Σαϊτικὴ (721—715 π. Χ.)
Τέχνατις ἢ Τνέφαχθως.
Βοκενράνου (Βόχορις)

25η Δυναστεία, Αἰθιοπικὴ (715—665 π. Χ.)
Σαβὰκ (Σαβάκων) βασιλεύσας ἔτη 8
Σαβατὸκ » 14
Ταχρακὰ (Τάρκος) » 28

26η Δυναστεία, Σαϊτικὴ (665—527 π. Χ.)
Στεφινάτος, βασιλεύσας ἔτη 7
Νεκεψὼ » 6
Νεκαὼ (Νεχὼ Α'.) » 8
Ψαμμητὶκ Α'.(Ψαμμήτιχος) » 54
Νεκαὼ (Νεχὼ Β'.) » 17
Ψαμμητὶκ Β'.(Ψαμμήτιχος) » 5
Οὐχαβρᾶ (Ἀπρίης) » 19
Ἀχμὲς Β'. (Ἄμασις) » 44
Ψαμμητὶκ Γ'.(Ψαμμεχερίτης) » 6

27η Δυναστεία, Περσικὴ (527—406 π. Χ.)
Καμπὰτ (Καμβύσης) βασιλεύσας ἔτη 5
Νταριοὺς (Δαρεῖος Α'.) » 36
Ξάρσχα (Ξέρξης Α'.) » 21
Ἀρταξάρσχα (Ἀρταξέρξης) » 41
Ξέρξης Β'. » μῆνας 2
Σογδιανὸς » μῆνας 7
Δαρεῖος Β'. » ἔτη 19

28η Δυναστεία, Σαϊτικὴ (406—399 π. Χ.)
Πολλοὶ βασιλεῖς ἄγνωστοι, ἐν οἷς Ἀμυρταῖος, Παύστρις, βασιλεύουσιν ἐπὶ τμημάτων τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Τῷ 406 ὁ Ἀμυρταῖος Β' ἐπιβάλλει τὸ κῦρός του ἐφ' ὅλης τῆς χώρας.
. . . .
Ἀμυρταῖος Β'. βασιλεύσας ἔτη 7

29η Δυναστεία, Μενδησιακὴ (399—378 π. Χ.)
Ναϊβαουροὺτ Α'.(Νεφερίτης) βασιλεύσας ἔτη 6
Χακὰρ (Ἄχωρις) » 13
Ψεμούθ (Ψάμμουθις) » 1
Ναϊβαουροὺτ Β'. (Νεφερίτης) » 4

30ὴ Δυναστεία Σεβεννυτικὴ (378—340 π. Χ.)
Ναχθορχὲβ (Νεκτανεβὼ Α') βασιλεύσας ἔτη 18
Ταχὼ (Τέως) » 2
Ναχτνεβὲφ (Νεκτανεβὼ Β') » 18

31η Δυναστεία Περσικὴ (340—332 π. Χ.)
Ὦχος βασιλεύσας ἔτη 2
Ἄρσης » 2
Δαρεῖος Γ'. Κοδομανὸς » 4

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

32α Δυναστεία Μακεδονικὴ (332—306) π. Χ.)
Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας βασιλεύσας ἔτη 9
Ἀλέξανδρος Α'. υἱός του. » —

33η Δυναστεία, Πτολεμαϊκὴ (306—30 π. Χ.)
Πτολεμαῖος Λάγου ἢ Σωτὴρ Α' 323-283
» Φιλάδελφος 284-246
» Εὐεργέτης Α'. 246-221
» Φιλοπάτωρ 221-204
» Ἐπιφανὴς 203-180
» Φιλομήτωρ 180-145
» Εὐπάτωρ 145
» Μεμφίτης (130;)
» Εὐεργέτης Β'. 130-117 (μετὰ διαλειμμ.)
» Ἀπίων 117-96 (μόνον τῆς Λιβ.)
» Σωτὴρ Β'. 117-81 (μετὰ διαλειμμ.)
» Ἀλέξανδρος Α'. 114-167 (τῆς Κύπρου). 107-90 καὶ 89-85 τῆς Αἰγ.
» Ἀλέξανδρος Β'. 81
» Αὐλητὴς 80 51
» Νεώτερος 81-58 (τῆς Κύπρου)
» Διονύσιος 51-47
» Παιδίον 47-44
» Καισαρίων 41-30

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

34η Δυναστεία
Ἡ Αἴγυπτος γενομένη ἐπαρχία ρωμαϊκὴ διοικεῖται ὡς κτῆμα τοῦ ρωμαϊκοῦ στέμματος ὑπὸ ἑνὸς praefectus Aegypti.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Τῷ 381 μ. Χ. διάταγμα Θεοδοσίου Α'. ἐπέβαλεν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν χριστιανικήν. Κατὰ τὸν μερισμὸν τοῦ κράτους τῷ 395 ἡ Αἴγυπτος ὑπάγεται εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ διοικεῖται ὑπὸ ἑνὸς *κόμητος.*

Τῷ 640 μ. Χ κατακτᾶται ὑπὸ τοῦ Ἄμρ στρατηγοῦ τοῦ καλίφου Ὀμὰρ ἐλ Χαττάπ.

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

Πρῶτοι Καλῖφαι:
Ἀμποῦ Μπὲκρ μ. Χ. 632
Ὀμὰρ Ἔμπν ἐλ Χαττάπ 634
Ὀσμὰν Ἔμπν Ἀφφὰν 644
Ἀλῆ Ἔμπν Ἀμποῦ Τάλεμπ 655

Ὀμννάδαι καλῖφαι:
Μοαουγιὰχ Ἔμπν Ἀμποῦ Σοφιὰν 661
Γιαζὶτ Ἔμπν Μοαουγιὰχ 681
Μοαουγιὰχ Ἔμπν Γιαζὴτ 684
Ἀβδ Ἀλλὰχ Ἔμπν Ζομπεὶρ 684
Μαραουὰν Ἔμπν Χάκεμ 684
Ἀβδ ἐλ Μελὲκ Ἔμπν Μαραουὰν 684
Ἐλ Οὐαλὺδ Ἔμπν Ἀβδ ἐλ Μελὲκ 705
Σουλεϋμὰν Ἔμπν Ἀβδ ἐλ Μελὲκ 714
Ὀμὰρ Ἔμπν Ἀβδ ἐλ Ἀζὶζ 717
Γιαζὴτ Ἔμπν Ἀβδ ἐλ Μελὲκ 720
Ἐσὰμ Ἔμπν Ἀβδ ἐλ Μελὲκ 724
Ἐλ Οὐαλὺδ Ἔμπν Γιαζὴτ 743
Γιαζὴτ Ἔμπν ἐλ Οὐαλὺδ 744
Μαραουὰν Ἔμπν Μωχαμμὲτ 744

Ἀββασίδαι Καλῖφαι:
Ἀμποῦ Ἀμπᾶς Ἔμπν Μωχαμμὲτ 750
Ἐλ Μανσοὺρ Ἔμπν Μωχαμμὲτ 754
Μωχαμμὲτ ἐλ Μάγδη 775
Μοῦσα ἐλ Χάδη 785
Χαροὺν ἐλ Ρασὶδ 786
Μωχαμμὲτ ἐλ Ἀμὶν 809
Ἀβδ Ἀλλὰχ ἐλ Μαϊμοὺν 813
Μωχαμμὲτ ἐλ Μοετάσσεμ 833
Οὐαξὲκ Ἔμπν Μοετάσσεμ 842
Μουταουακὲς Ἔμπν Μοετάσσεμ 847
Μουντάσσερ Ἔμπν Μουταουακὲς 861
Μοσταΐν Ἔμπν Μωχαμμὲτ 862
Μοετὰζ Ἔμπν Μουταουακὲς 866
Μοχτάδυ Ἔμπν Οὐαζὲκ 869
Μοταμὲτ Ἔμπν Μουταουακὲς 870
Ἀχμὲτ Ἔμπν ἐλ Μουαφὰκ 892
Μουτάφυ Ἔμπν Μοετάτετ 902
Μοχτάτετ Ἔμπν Μοετάτετ 908
Κάχερ Ἔμπν Μοετάτετ 932
Ράδυ Ἔμπν Μοχτάσερ 934
Ἀμποῦ Ἰσὰκ Ἔμπν Μοχτάσερ 941
Ἀμποῦ Κάσσεμ Ἀβδ' Ἀλλὰχ 944
Ἀμποῦ Ἀμπᾶς Ἔμπν Μοχτάσερ 946

Digitized by Google

Φατιμῖται Καλίφαι.

Μοὲζ Ἔμπν ἀλ Μανσοὺρ	969
Ἀζὶζ Ἔμπν Μοὲζ	976
Χάκεμ Ἔμπν Ἀζὶζ	996
Ζάχερ Ἔμπν Χάκεμ	1021
Μοστάνσερ Ἔμπν Ζάχερ	1036
Μοστααλῆ Ἔμπν Μουστάνσερ	1094
Ἀμὲρ Ἔμπν Μοσταάλῆ	1101
Χάφεζ Ἔμπν Μωχαμμὲτ	1130
Ζάχερ Ἔμπν Χάφεζ	1145
Φαΐζ Ἄμπν Ζάχερ	1154
Ἄδδετ Ἔμπν Γιουσούφ	1160

Δυναστεία τῶν Ἀγιουβιδῶν.

Σαλὰχ ἐδ Δὶν Γιουσοὺφ Ἔμπν Ἀγιοὺπ	1171
Μελὲκ ἐλ Ἀζὶζ Ἔμπν Γιουσοὺφ	1193
Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ Ἔμπν Ἀζὶζ	1198
Μελὲκ ἐλ Ἄδελ Ἔμπν Ἀγιοὺπ	1200
Μελὲκ ἐλ Κάμελ Ἔμπν Ἄδελ	1218
Μελὲκ ἐλ Ἄδελ Ἔμπν Κάμελ	1238
Μελὲκ ἐλ Σάλεχ Ἔμπν Κάμελ	1240
Μελὲκ ἐλ Μοαζζὲμ Ἔμπν Σάλεχ	1250

Α' Δυναστεία Μαμελούκων.

Σαγερὲτ ἐλ Δὼρ	1250
Ὑβὲκ Δζαχενκὶρ	1250
Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Ἔμπν Γιουσοὺφ	1250
Νοὺρ ἐδ Δὶν Ἀλῆ Ἔμπν Ὑμπὲκ	1257
Μελὲκ ἐλ Μοζαφὰρ Κότοὺζ	1259
Βέϋβαρς ἐλ Βεντοχδάρη	1260
Βαρκὰ Χὰν Ἔμπν Βέϋβαρς	1277
Σαλαμὲχ Ἔμπν Βέϋβαρς	1279
Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ Καλαοὺν	1279
Χαλὴλ Ἔμπν Καλαοὺν	1290
Μελὲκ ἐλ Κάχερ Βεϋδάρα	1293
Μελὲκ ἐλ Νάσσερ Ἔμπν Καλαοὺν	1293
Μελὲκ ἐλ Ἄδελ Κετβογκὰ	1294
Μελὲκ ἐλ Μανσοὺρ Λαγκὶν	1296
Μελὲκ Σέϋφ ἐδ Δὶν Ταατζῆ	1299
Μελὲκ ἐλ Νάσσερ Ἔμπν Καλαοὺν	1299
Βέϋβαρς ἐλ Δζαχενκὺρ	1309
Μελὲκ ἐλ Νάσσερ Ἔμπν Καλαοὺν	1310
Ἀμποὺ Βὲκρ Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1341
Κουτσοὺκ Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1341
Ἀχμὲτ Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1342
Ἰσμαὴλ Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1342
Σααμπὰν Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1345
Χάγκ Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1346
Χάσσαν Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1347
Σαλὰχ ἐδ Δὶν Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1351
Χάσσαν Ἔμπν ἐλ Νάσσερ	1354
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Χάγκη	1361
Σααμπὰν Ἔμπν Χουσσεῒν	1363
Ἀλῆ Ἔμπν Σααμπὰν	1376
Χάγκη ἔμπν Σααμπάν.	1381

Β' Δυναστεία Μαμελούκων.

Μελὲκ ἐλ Ζάχερ Βαρκοὺκ	1382
Φαράγκ Ἔμπν Βαρκοὺκ	1399
Ἀβδ ἐλ Ἀζὶζ Ἔμπν Βαρκοὺκ	1405
Φαράγκ Ἔμπν Βαρκοὺκ	1405
Ἰμὰμ ἐλ Μοσταῒν μπ' Ἰλλὰχ	1412
Σέϊχ ἐλ Μαχμούντη	1412
Ἄχμετ Ἔμπν ἐλ Μαχμούντη	1421
Σέϋφ ἐδ Δὶν Τατὰρ	1421
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Τατὰρ	1421
Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Βαρσεβᾶς	1422
Γιουσοὺφ Ἔμπν Βαρσεβᾶς	1438
Μελὲκ ἐλ Ζάχερ Τσακμὰκ	1448
Ὀσμὰν Ἔμπν Τσακμὰκ	1453
Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Ὑσὰλ	1453
Ἄχμετ Ἔμπν Ὑσὰλ	1460
Μελὲκ ἐλ Ζάχερ Χοσκαδὰμ	1461
Μελὲκ ἐλ Ζάχερ Βελβὰκ	1467
Μελὲκ ἐλ Ζάχερ Τιμὰρ Βογκᾶ	1467
Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Καῒτ βέης	1467
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Καῒτ βέης	1496
Κανσοῦ Κάν. Μνὲ	1497
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Καῒτ βέης	1497
Κανσοῦ Ἀμποῦ Σαῒτ	1498
Κανσοῦ Δζαν Βουλὰτ	1500

Ὁ νῦν Βασιλεὺς Φουὰτ Ἔμπν Ἰσμαήλ.

Μελὲκ ἐλ Ἄδελ Τουμὰν βέης	1501
Κανσοῦ ἐλ Γκοῦρι	1502
Μελὲκ ἐλ Ἄσραφ Τουμὰν βέης	1516

Ὀθωμανοὶ Σουλτᾶνοι.

Σελὴμ Ἔμπν Βαγιαζὴτ	1517
Σουλεϋμὰν Ἔμπν Σελὴμ	1520
Σελὴμ Ἔμπν Σουλεϋμὰν	1566
Μουρὰτ Ἔμπν Σελὴμ	1574
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Μουρὰτ	1595
Ἄχμετ Ἔμπν Μωχαμμὲτ	1603
Μουσταφᾶ Ἔμπν Μωχαμμὲτ	1617
Ὀσμὰν Ἔμπν Ἄχμετ	1618
Μουρὰτ Ἔμπν Ἄχμετ	1623
Ἰβραὴμ Ἔμπν Ἄχμετ	1640
Μωχαμμὲτ Ἔμπν Ἰβραὴμ	1648
Σουλεϋμὰν Ἔμπν Ἰβραὴμ	1687
Ἄχμετ Ἔμπν Ἰβραὴμ	1691
Μουσταφᾶ Ἔμπν Μωχαμμὲτ	1695
Ἄχμετ Ἔμπν Μωχαμμὲτ	1703
Μαχμοὺτ Ἔμπν Μουσταφᾶ	1730
Ὀσμὰν Ἔμπν Μουσταφᾶ	1754
Μουσταφᾶ Ἔμπν Ἄχμετ	1757
Ἀβδ ἐλ Χαμὶτ Ἔμπν Ἄχμετ	1774
Σελὶμ Ἔμπν Μουσταφᾶ	1789

Δυναστεία Μωχαμμὲτ Ἀλῆ.

Μωχαμμὲτ Ἀλῆς	1801
Ἰβραὴμ Ἔμπν Μωχαμμὲτ Ἀλῆς	1848
Ἀμπᾶς Ἔμπν Τουσσοὺν	1849
Σελὶμ Ἔμπν Μωχαμμὲτ Ἀλῆς	1859
Ἰσμαὴλ Ἔμπν Ἰβραὴμ (Κεδίβης)	1863
Τεουφὶκ Ἔμπν Ἰσμαὴλ (»)	1879
Ἀμπᾶς Χιλμῆ Ἔμπν Τεουφὶκ (Κεδίβης)	1892
Χουσεῒν Κάμελ Ἔμπν Ἰσμαὴλ (σουλτ.)	1914
Ἀχμὲτ Φουὰτ Ἔμπν Ἰσμαὴλ (βασιλεὺς)	1917

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ

Βλέπε Ἀλεξανδρείας Ἐκκλησία καὶ Πατριαρχεῖον.

ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Περὶ μιᾶς ἑκάστης τούτων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὰ οἰκεῖα ὀνόματα τῶν πόλεων. Γενικῶς ἐδῶ ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς. Εἴδομεν ὅτι ὁ Βοναπάρτης εὗρεν Ἕλληνας ἀρκετοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ νὰ ὀργανώσῃ ὑπὸ τὸν τέως ναύαρχον τῶν Μαμελούκων λεγεῶνας ἑλληνικὰς αἵτινες τῷ παρέσχον σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν κινδυνώδη ταχυδρομικὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἀνὰ τὴν χώραν διεσπαρμένων γαλλικῶν δυνάμεων. Μολοντοῦτο κρίνοντες ἐξ ἐγγράφων τοῦ τότε Πατριάρχου πρὸς τὸν Κλέμπερ, ἅτινα ἀνευρὼν ἐν Πάτμῳ ἐδημοσίευσεν ὁ Δ. Καλλίμαχος, εὑρίσκομεν ὅτι οἱ Γάλλοι δὲν ἐδείχθησαν ὅσον ὤφειλον ἁβροὶ πρὸς τὸ ὀλιγάριθμον ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Τοὺς ἐγύμνωσαν διὰ τῆς ἐπιβολῆς βαρυτάτων φόρων. Τότε ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο σχεδὸν γυμνὴ Ἑλλήνων. Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα ἔμενον ὀλίγοι καλόγηροι ὅπου ἐφιλοξενοῦντο καὶ οἱ ἀραιοὶ ἔμποροι ἢ πραγματευταὶ οἱ διερχόμενοι ἐκεῖθεν. Περισσότεροι ἦσαν ἐν Ρωζέττῃ καὶ μάλιστα ἐν Δαμιέττῃ, αἵτινες ἦσαν οἱ μόνοι τότε ἐμπορικοὶ λιμένες. Ἐν Δαμιέττῃ ἱδρύθη καὶ τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν προξενεῖον, τὸ ὁποῖον κατόπιν μετετέθη εἰς τὴν Μανσούραν. Τῆς Δαμιέττης δὲ τὰ εἰσοδήματα «τοῦ Παγκαρίου» φαίνεται νὰ ἦσαν καὶ τὰ σημαντικώτερα. Ἐν Καΐρῳ ὑπῆρχον περισσότεροι διαμένοντες εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Ρωμαίων (Χάρτ ἐρ ρούμ), ὅπου σώζεται ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τοῦ ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος Φιλήμονος ἐκδοθέντος βιβλίου τοῦ Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, συγγράψαντος ἀναμνήσεις τῶν δύο πρώτων ἐτῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπαντῶμεν δέκα συνδρομητὰς Ἕλληνας ἐν Καΐρῳ. Καὶ εἰς τὸ δοκίμιον τούτου περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας βλέπομεν ὅτι δύο ἢ τρεῖς ὁμογενεῖς ἐκεῖ εἶχον μυηθῆ εἰς τὰ τῆς Ἑταιρίας ταύτης.

Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς εἶχε γνωρίσει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Ἀνατ. Μακεδονίαν, καὶ ἐξετίμησεν αὐτοὺς ὡς ἐκπολιτιστάς. Δι' αὐτὸ περιεποιήθη καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του ὁ Δρανὲτ πασᾶς καὶ ὁ Τοσίτσας εἶχον μόνοι ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον παρ' αὐτῷ καὶ ὅταν παθὼν ἦτο ἀπρόσιτος καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς οἰκείους του. Τῇ αἰτήσει του ὁ Ὄθων διώρισε πρῶτον Γεν. Πρόξενον ἐν Αἰγύπτῳ τὸν Τοσίτσαν. Ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας του λοιπὸν συνέρρευσαν ἀρκετοὶ Ἕλληνες, πρῶτον μὲν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἔπειτα δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ κατάστασις τῆς χώρας ἦτο ἀκόμη ἀρκετὰ πρωτογενής, ὥστε οἱ μετανάσται οὗτοι μετέβαινον ἄνευ τῶν οἰκογενειῶν των. Δι' αὐτὸ καὶ ἔγιναν πολλαὶ ἐπιγαμίαι μετὰ γυναικῶν Ἀβησσυνῶν, ἐπειδὴ αἱ ἰθαγενεῖς ἦσαν Μουσουλμανίδες. δὲν ὑπῆρχον δὲ Σῦραι ἀκόμη εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὅπου ἡ ἑλληνικὴ παροικία ἔφθανε νὰ ἀριθμήσῃ δέκα καὶ πλέον οἰκογενείας, ἀμέσως ἐπήγνυτο ἐκεῖ μικρὰ ἐκκλησία μὲ τὸ ἀπαραίτητον παρ' αὐτὴν σχολεῖον, πάντοτε ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Πατριαρχείου. Ἤρχισαν νὰ συρρέουν καὶ ὀρθόδοξοι ἐκ Συρίας, οἵτινες ἀνέκαθεν ἕως τώρα περιωρίσθησαν εἰς τὰς δύο μεγάλας πόλεις καὶ διὰ τὰς θρησκευτικάς των ἀνάγκας προσεκολλήθησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πυρῆνα. Ἐντεῦθεν αἱ πρῶται Κοινότητες ὠνομάσθησαν Ὀρθόδοξοι. Κατόπιν ὅμως ἀποκατέστησαν ἀμιγεῖς ἑλληνικαὶ ἀναγνωρισθεῖσαι ὡς νομικὰ πρόσωπα διὰ βασιλικῶν διαταγμάτων.

Ἔκτοτε, μέχρι τοῦ 1900 περίπου, οἱ Ἕλληνες ἐπεκράτησαν εἰς τὴν χώραν ὡς ἐπιστήμονες, ἐργολάβοι, ἔμποροι Εἰσήγαγον τὰς μικρὰς τέχνας, ἐδημιούργησαν πάντα τὰ εἴδη τοῦ βάμβακος, ἐξ ὧν κατεπλούτησεν ἡ χώρα, τὴν βιομηχανίαν τῶν αἰγυπτιακῶν σιγαρέττων, μετέσχον δὲ ὡς μηχανικοὶ ἐργολάβοι ὄχι μόνον ὅλων τῶν μεγάλων ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ, ὅπου ἀκόμη περὶ τὰς 3000 πλοηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων ὑπηρετοῦν. Κατεκάλυψαν τὴν χώραν καὶ τὸ Σουδὰν διὰ φιλανθρωπικῶν καὶ παιδευτικῶν ἱδρυμάτων, πλεῖστοι δὲ τούτων εὐπορήσαντες ἵδρυσαν καὶ ἐπροίκισαν εἰς τὰς ὑποδούλους ἐν Τουρκίᾳ πατρίδας των καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πατρίδι πλεῖστα ἐθνικῆς ὠφελείας ἔργα, μετέσχε δὲ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου διὰ χρήματος καὶ αἵματος πασῶν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν. Εἶναι μακρότατος ὁ κατάλογος τῶν εὐεργετῶν τῶν κοινοτήτων, τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐθνικῶν εὐεργετῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς πολέμοις πεσόντων Αἰγυπτιωτῶν.

Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες ἔχουν πόρους τὰς ἀπὸ τῶν μελῶν των συνδρομάς, δωρεὰς καὶ κληροδοτήματα καὶ αἱ μεγαλύτεραι ἀπὸ κτημάτων προσοδοφόρων καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν φιλανθρωπικῶν λαχείων. Τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ φιλανθρωπικά των ἱδρύματα ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν γενναιοδωρίαν ὁμογενῶν, ὧν ἄλλοι ἐδώρησαν τὰ οἰκόπεδα, ἄλλοι δὲ ἔκτισαν τὰ οἰκοδομήματα. Σπανίως ἐδαπάνησε δι' αὐτὰ ἡ κοινότης. Μοναδικὸς ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι ὁ θεσμός. οὕτως εἰπεῖν, τῶν λαχείων, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἀνεξίθρησκον φιλαλληλίαν τῆς αἰγυπτιακῆς κυβερνήσεως. Μόλις πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἐγκαινιασθεὶς παρέσχε καὶ παρέχει μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν κοινοτήτων. Ταῦτα εἶναι ἑβδομαδιαῖα. Ἕκαστον γραμμάτιον πωλεῖται ἀντὶ 1 γρ. δ. Ἑκάστη ἔκδοσις ἀριθμεῖ 20, 30, 40 ἕως 50 χιλ. γραμματίων. Ἐκχωροῦνται δὲ εἰς ἐργολάβον ἀντὶ 70—74 %. Τὰ ὑπόλοιπα 30 % ἀποτελοῦν τὸ κέρδος τῶν μικροπωλητῶν καὶ τοῦ ἐργολάβου καὶ τὰς δαπάνας τούτου. Ἐκ τῶν 70 % ἡ κοινότης δίδει 50 καὶ πλέον εἰς λαχνούς. Πλὴν τούτων εἰς ἐξαιρετικὰς ἀνάγκας γίνεται ἔκκλησις πάντοτε ἐπιτυχὴς πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς συμπολίτας. Ὅπως ἀλλαχοῦ εἴπομεν, ἡ εἰς πάσας τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας καὶ ἐπαγγέλματα ραγδαία τῶν ἰθαγενῶν πρόοδος ἐδυσχέρανε τὴν πρόοδον τῶν ἡμετέρων. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν Κοινοτήτων δὲν εἶναι ὅσον πρὶν ἀνθηρά.

Digitized by Google

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΠΟΛΕΙΣ ΕΧΟΥΣΑΙ ΕΛΛΗΝ. ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΦΙΛΑΝΘΡ. ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ	ΣΩΜΑΤΕΙΑ		
				ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ	ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ	ΑΘΛΗΤΙΚΑ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	*Ἅγ. Σάββας*. Μονὴ Πατριαρχική. *Εὐαγγελισμὸς* *Κοίμησις τῆς Θεοτόκου* ἐν τῷ Νεκροταφείῳ *Ἁγ. Αἰκατερίνα*. Ἐν τῷ Μπενακείῳ ὀρφανοτροφείῳ *Ἁγ. Παρασκευὴ* ἐν Ἑλλην. Νοσοκ. *Ἅγ. Γεώργιος* ἐν Κανισκερείῳ ἀσύλῳ *Ἅγ. Νικόλαος* καὶ *Ἅγ. Μιχαὴλ* ἐν Ἰβραημίᾳ *Ἅγ. Στέφανος* ἐν Ράμλεχ *Προφ. Ἠλιοῦ* ἐν σταθμῷ Τσανακλῆ *Ἁγ. Κύρου καὶ Ἰωάννου* ἐν Ἀβουκὺρ	Πλήρεις ἑξατάξιοι δημοτ. ἀρρένων: *Τοσιτσαία* *Ζερβουδάκειος* *Φαμηλειάδειος* *Πλήρης ἑξατάξιοι δημοτ.* θηλέων: *Ἀβερώφειος* *Ζερβουδάκειος* *Φαμηλιάδειος* *Μικτὴ 4άξιος δημοτ. ἀρρένων ἐν Ραμλείῳ.* *Μέση ἐκπαίδ. ἀρρένων:* *Ἀβερώφειον Γυμνάσιον* 5-τάξιον *Σαλβάγειος Ἐμπορ.* Σχολὴ *Μέση ἐκπαίδ. θηλέων:* *Ἀβερώφ. Ἀστυκὴ* 3 τάξεις *Ἀβερώφ. Ἐμπορ.* 2 τάξεις *Πρατσίκειος Ἀστ.* ἐν Ἰμβραημίᾳ *Κοκκινάρειον Παρθεναγωγεῖον* ἐν Ἰμβραημίᾳ *Ἀστυκὴ* ἐν τῷ Κονισκερείῳ ἀσύλῳ *Ἰδιωτικὰ Λύκεια* *Ἑλλην. Λύκειον καὶ Οἰκοτροφεῖον* Ἰ. Γκίκα. *Νέον Λύκειον* Κλεοβ. καὶ Ἀθηνᾶς Ἀρτεμίδου. «*Ζήνων*» Σοφ. Σιμώτα. «*Κοραῆς*» Κα Νικήτα. *Ἰδιωτ. Ἑλλην. Σχολαὶ* *Σμαρ. Ροκώτα* *Κανάκη* ἐν Ἰβραημίᾳ *Ἱεροδιδασκαλεῖον* «*Ἅγ. Ἀθανάσιος*» ἑλληνοαραβικόν.	*Συσσίτιον* τῶν ἀπόρων μαθητῶν των. *Μπενάκειον Ὀρφανοτροφεῖον*. (Ἰδιωτ. μέγαρον ἐν Σάμπυ). *Μπενάκειον Οἰκονομ. Συσσίτιον*. *Κανισκέρειον Ἄσυλον* καὶ Ὀρφανοτροφεῖον ἀρρένων. *Ἀντωνιάδειον Γηροκομεῖον* *Νοσοκομεῖον* «Ἅγιος Σωφρόνιος» *Χωρέμειον Ραδιολογικὸν περίπτερον* *Νεκροταφεῖον*	Σύλλ. «*Αἰσχύλος—Ἀρίων*» διατηρεῖ 2 νυκτερ. σχολὰς 1 ἡμερησ. μικτήν. Σύλλ. «*Ἀπόλλων*» διατηρεῖ Ἄσυλον ἀστέγων. *Ἑλλην. Φιλόπτωχος Ἑταιρεία* διατηρεῖ καὶ μικρὸν ἄσυλον γερόντων. *Ἕνωσις Ἑλληνίδων Αἰγύπτου* διατηρεῖ τὸ ἄσυλον «Μάννα» καὶ νυκτερινὴν σχολὴν Ἑλληνίδων. *Ἐθν. Σύνδ. Ἑλληνίδων* διατηρεῖ «Κυριακάτικον Σχολεῖον ἐργατίδων» καὶ θερινὰς ἐξοχὰς ἀπόρων παίδων.	«*Πτολεμαῖος*» Σύλλ. Ἑλλ. Ἐπιστημόνων. *Ἐμπορ. Ἐπιμελητήριον* διατηρεῖ νυκτερ Σχολὴν Ἀραβικῶν. *Ἑλλην. Λέσχη* «*Γράμματα*» Φιλολ. Σύλλ. ἐκδίδει περιοδικόν. «*Νέα Ζωὴ*» Φιλολ, Σύλλ. ἐκδίδει περιοδικόν. Σύλλ. «*Ἀποφοίτων Γυμνασίου*» ὑπὲρ τῶν ἀπόρων μαθητῶν. *Φιλαρμονική* *Ἐκδόσεις* Ἐφημ. «Ταχυδρόμος - Ὁμόνοια» Ἐφημ. «Ἐφημερὶς» Ἐκδοτικὸν Βιβλιοπωλεῖον «*Γράμματα*» Ἐκδοτ. Βιβλιοπ. *Κασιγόνη* Ἐκδοτικὸν Βιβλιοπ. «*Νέα Ζωὴ*» Τὸ Πατριαρχεῖον ἐν ἰδίῳ τυπογραφείῳ ἐκδίδει τὴν θεολογικὴν μηνιαίαν ἐπιθεώρησιν «Ἐκκλησ. Φάρος» καὶ ἑβδομαδ. «Πάνταινος» «*Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη Ἀλεξανδρείας*» ἐκδίδει περιοδ. μηνιαῖον «Φάρος» *Ἀδελφότητες* Ὑποστηρίζουσα τοὺς συμπατριώτας των ἀπόρους ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τὰ κοινοφελῆ ἔργα τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος. *Κυπρίων* *Λημνιακὴ* *Χιακὴ* *Κρητῶν* *Καρυστίων* *Ἀμοργίων* *Συμαίων* *Κυθηρίων* *Τηνίων* *Θηραίων* *Κρηναίων* *Ἰμβριακὴ* *Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν* *Ἕνωσις Δωδεκανησίων* *Μικρασιατικὸς Σύνδεσμος* *Πελοποννησιακὴ* *Παντοπωλῶν* *Ἀρτοποιῶν* *Μαγείρων* 5 Ἑλλην. *Στοαὶ*	*Πρόσκοποι* *Ἀθλητικὴ Ἕνωσις* *Ναυτικὸς Ὅμιλος* *Ποδοσφαιρικὸς* ὅμιλος Ἀλεξανδρείας *Ποδοσφ.* ὅμιλος Ραμλέχ *Κολυμβητικὸς* ὅμιλος
ΚΑΪΡΟΝ	*Ἅγ Νικόλαος* Μονὴ Πατριαρχικὴ *Ἅγ. Μάρκος* παλ. Πατριαρχεῖον *Ἅγ. Κωνσταντῖνος* *Ἅγ. Παντελεήμων* ἐν τῷ Νοσοκομείῳ *Ἅγ. Γεώργιος* Μονὴ ἐν παλ. Καΐρῳ *Κοίμησις τῆς Θεοτόκου* ἐν τῷ Νεκροταφείῳ *Ἅγ. Σπυρίδων* ἐν Χελουὰν *Ἅγ. Δημήτριος* ἐν Ἔσβετ ἐλ Ζεϊτοὺν *Τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἐνδημίας τοῦ Χριστοῦ* ἐν Ἡλιουπόλει *Ἁγ. Αἰκατερίνα* ἐν τῷ Μετοχίῳ τῶν Σιναϊτῶν ἐν Δάχερ. *Ἅγ. Ἀθανάσιος* ἐν θεμελίοις ἐν Δάχερ.	*Ἀμπέτειος* Γυμνάσιον Ἑλληνικὸν καὶ Ἀραβικὸν ἔχει καὶ Ἐμπορ. Σχολ *Ἀχιλλοπούλειον Παρθεναγωγεῖον.* *Ἀστικὴ Σχολή.* *Μελαχρίνειος* Σχολή, Πατριαρχικὴ ἐν Ἡλιουπόλει. *Νηπιαγωγεῖον* ἐν Χελουάν. *Μικτὴ* 4τάξιος ἐν Ζεϊτούν. *Νηπιαγωγεῖον* ἐν Σούμπρα Ἰδιωτικὰ Λύκεια «*Εὐαγγελισμός*» Θ. Εὐαγγελίδου. «*Πρόοδος*» Κ. Ὀρφανίδου ἐν Σούμπρα.	*Νοσοκομεῖον* Ἀχιλλοπούλειον. Ραδιογραφικὸν τμῆμα. *Νεκροταφεῖον*	*Φιλόπτ. Ἀδελφ. Ἑλληνίδων Κυριῶν*, διατηρεῖ Ὀρφανοτροφεῖον. *Ἕνωσις Ἑλλην. Κυριῶν* διατηρεῖ τὴν γυναικείαν ἐπαγγελ. Σχολὴν «Μέλισσα». *Σπετσεροπούλειον Ὀρφανοτροφεῖον* ἐν Ἡλιουπόλει		*Πρόσκοποι*
ΠΟΡΤ-ΣΑΪΤ	*Ἡ Μεταμόρφωσις*	*Ἡμιγυμνάσιον* τῆς Κοινότητος. *Παρθεναγωγεῖον* *Μικτὴ Σχολὴ* ἐν Πόρτ-Φουάτ.		*Φιλόπτωχος τῶν Κυριῶν*		*Φιλαρμονική*
ΤΑΝΤΑ	*Ὑπαπαντὴ* καὶ παρεκκλήσιον ἐν τῷ Νεκροταφείῳ.	*Μικτὴ ἀστικὴ* 7 τάξεις				
ΖΑΓΑΖΙΚ	*Τρεῖς Ἱεράρχαι*	*Μικτὴ ἀστικὴ* 7 τάξεις				
ΜΑΝΣΟΥΡΑ	*Ἁγίων Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου*	*Ἡμιγυμνάσιον*				
ΔΑΜΑΓΧΟΥΡ	*Ἁγ. Κωνσταντῖνος*	*Μικτὴ ἀστυκὴ* 5 τάξεις				
ΚΑΦΡ-ΕΛ-ΖΑΓΙΑΤ	*Ἅγ. Γεώργιος*	*Ἀστυκὴ* 7 τάξεις				
ΙΣΜΑΗΛΙΑ	*Ἅγ. Μηνᾶς* *Ἅγ. Γεώργιος*	*Μικτὴ* 7 τάξεις *Ἰδιωτ. Α. Αὐγερινοῦ* Μικτὴ 7 τάξεις *Λύκ. «Πρόοδος»* *Ἰδιωτ. Χρ. Παπαδοπούλου*		*Φιλόπτωχος* Ἑλλην. Κυριῶν		
ΣΙΜΠΙΝ-ΕΛ-ΚΌΜ	*Ἅγ. Σπυρίδων*	*Πλήρης Μικτὴ Δημοτικὴ*				
ΜΙΝΕΤ-ΕΛ-ΓΚΑΜΧ	*Ἅγ. Γεώργιος*	*Μικτὴ ἀστυκὴ* 6 τάξεις				
Β-ΛΚΑΣ	*Ἅγ. Τρύφων*					
ΜΙΤ ΓΑΜΡ	*Τῶν Ταξιαρχῶν*	*Μικτὴ* 5 τάξεις				
ΖΙΦΤΑ	*Ἅγ. Γεώργιος*					

Digitized by Google

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΟΥ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ (Συνέχεια)

ΠΟΛΕΙΣ ΕΧΟΥΣΑΙ ΕΛΛΗΝ. ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ	ΣΧΟΛΕΙΑ	ΦΙΛΑΝΘΡ. ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ	ΣΩΜΑΤΕΙΑ		
				ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ	ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ	ΑΘΛΗΤΙΚΑ
ΜΕΧΑΛΑ ΕΛ ΚΕΜΠΙΡ	*Ἅγ. Γεώργιος*	*Γρεκούσειος Ἀστικὴ μικτὴ*	....	....	....	....
ΣΕΡΜΠΙΝ	*Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*		....	....	....	....
ΑΣΣΙΟΥΤ	*Ἅγ. Σπυρίδων*		....	....	....	....
ΣΟΧΑΓΚ	*Ἅγ. Σπυρίδων*		....	....	....	....
ΦΑΓΙΟΥΜ	*Ἁγ. Σοφίας*	*Δημοτικὴ* 6 τάξεις.	....	....	....	....
ΒΕΝΙ ΣΟΥΕΦ	*Τρεῖς Ἱεράρχαι*	*Δημοτικὴ* 4 τάξεις.	....	....	....	....
ΜΙΝΙΑ	*Τοῦ Προδρόμου*	*Μικτὴ Δημοτ.* 7 τάξεις.	....	....	....	....
ΦΑΚΟΥΣ	*Τοῦ Προδρόμου*	*Δημοτικὴ* 5 τάξιος.	....	....	....	....
ΒΕΓΧΑ	*Ἅγ. Νικόλαος*	*Μικτὴ* 5 τάξεις.	....	....	....	....
ΖΙΦΤΑ	*Ἅγ. Γεώργιος*	*Ἀστικὴ* 6 τάξεις.	....	....	....	....
ΡΩΖΕΤΤΗ (ΡΑΧΙΤΙΟΥ)	*Ἅγ. Νικόλοος* ἀρχ. Πατριαρχεῖον (Ἐρείπιον).	....	....	....	....	....
ΑΣΟΥΑΝ	*Ἅγ. Ἐλευθέριος*	....	....	....	....	....
ΔΑΜΙΕΤΤΗ	*Ἅγ. Νικόλαος* ἀρχ. Πατριαρχ᾽ ῖον.	....	....	....	....	....
ΣΟΥΈΖ	*Ἁγ. Αἰκατερίνα*	*Πλήρης Ἀστικὴ* ἔχει παράρτημα ἐν Πὸρτ-Τεουφήκ.	....	....	....	....
ΛΟΥΞΟΡ	*Ἅγ. Νικόλαος*		....	....	....	....
ΜΑΡΣΑ ΜΑΤΡΟΥΧ	*Ἀνάστασις*	*Μικτὴ δημοτ.* 5 τάξεις.	....	....	....	....
ΚΑΡΤΟΥΜ	*Εὐαγγελισμὸς*	*Τρούμπειος Σχολὴ* Ἡμιγυμνάσιον καὶ Νηπιαγωγεῖον. *Οἰκοτροφεῖον*	....	....	....	....
ΠΟΡΤ-ΣΟΥΔΑΝ	*Ἀποστ. Μάρκου*	*Μικτὴ δημοτ.* 5 τάξεις.	....	....	....	....
ΑΤΜΠΑΡΑ	*Εὐαγγελισμὸς*	*Μικτὴ δημοτ.* 6 τάξες.	....	....	....	....
ΟΥΑΔΙ ΧΑΛΦΑ	*Ἁγ. Σοφία*	....	....	....	....	....
ΟΥΑΔΙ ΜΕΔΑΝΑ	*Ἅγ. Γεράσιμος*	....	....	....	....	....
ΕΛ-ΟΜΠΕΪΔ	*Ἅγ. Ἐλευθέριος*	....	....	....	....	....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Θὰ ἦτο ἀφελὲς νὰ ζητήσῃ κανεὶς πλήρη βιβλιογραφίαν τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρις ἡμῶν. Ἀπὸ τῶν Champollion ἕως σήμερον ἐγένοντο τόσαι ἐργοσίαι, ἐκδίδονται τόσα εἰδικὰ περιοδικά, ἀνεκοινώθησαν τόσα εἰς πάσας τὰς Ἀκαδημίας τοῦ κόσμου, αἱ διάφοροι ὑπηρεσίαι του αἰγυπτιακοῦ κράτους καὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα ἐκδίδουν τόσας σπουδαίας ἐκθέσεις, ὥστε τὸ ἔργον εἶναι ἀνώτερον τῶν δυνάμεων ἑνὸς ἀνθρώπου. Δι᾽ αὐτὸ περιοριζόμεθα νὰ ὑποδείξωμεν ἐκεῖνα τῶν συγγραμμάτων ἅτινα καὶ εὐκόλως εὑρίσκονται καὶ δοκιμώτατα ὁμολογο νται. Πλὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων και Λατίνων συγγραφέων, ἰδίως δὲ Ἡροδότου, Διοδώρου, Στράβωνος, Πλουτάρχου, Φλ. Ἰωσήπου, Πλινίου, βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὁποῖοι οἱ Μέγας Ἀθανάσιος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ἄλλοι, ἔχομεν ν᾽ ἀναφέρωμεν ὡς κλασσικὰ ἢ νεώτατα τὰ ἑξῆς:

Γενικὰ συγγράμματα.—H.de Vaujany Histoire de l'Egypte. Le Caire 1885.—Dr F. Kayzer, καὶ Ernest Roloff. Hist. d'Egypte. Paris 1923. Μετάφρ. ἐκ τοῦ γερμ. ὑπὸ A. Le Boulicant καὶ I.d'Allemagne.—*Baedecker:*«Egypte».—*D'O.Abbate Pacha* Aegyptiaca. Le Caire 1909.—«L'Egypte» aperçu hist. et géogr. gouvernement et institutions. vie économique et sociale. Le Caire 1927.—Bull. de l'inst. d'Egypte. Le Caire.—*M. du Bois—Aymé.* Description de l'Egypte. Paris 1829.

Γεωγραφία.—Prince Omar Toussoun Mémoire sur l'histoire du Nil. 3 vol. Le Caire 1925.—*Τοῦ ἰδίου*: Mém. sur les anciennes branches du Nil. Le Caire 1922.—*Τοῦ ἰδίου:* La géographie de l'Egypte à l'époque arabe. Le Caire 1926, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία τῶν Ἀράβων γεωγράφων.—*Brugsch,* geographische Inschriften.—*Jacques de Rougé.* Textes géographiques du temple d'Edfou.—*Τοῦ ἰδίου:* Géographie ancienne de la Basse Egypte, Paris 1891.—*Γ. Ἀρβανιτάκη,* Γεωγραφία τῆς Αἰγύπτου, ἐκδ.«Γραμμάτων» Ἀλεξάνδρεια 1925. *Γλαυκωπίδου.* «Γεωγρ. τῆς Αἰγύπτου ἔκδ. «Γραμμάτων» Ἀλεξάνδρεια 1925.—Compte-Rendus du Congrès intern. de Geographie du Caire. Avril. 1925.—*E. Amélineau,* La géogr. de l'Egypte à l'époque copte. Paris 1893.—*Amici bey,* L'Egypte ancienne et moderne et su dernier recencement. Alexandrie 1884.—*J. Barois,* Les irrigations en Egypte. Paris 1911. *M. Blanckenhorn* geologie Aegyptens. Berlin 1901:—*Boinet bey,* Dictionnaire géographique de l'Egypte. Le Caire 1899.—*Bordier,* Géographie médicale. Paris 1883.—*J. Charles—Roux,* L'Isthme et le canal de Suez. Paris 1901.—*Comte Cressati.* L'Egypte d'aujourd'hui. son agriculture, son état économique Paris 1912.—*Engil bey,* Das Winerklimer Aegyptens. Berlin 1903.—*A. Chélu bey,* Le Nil, le Soudan, l'Egypte. Paris 1891.—*Hartmann,* Naturgerchichtlich—medicinische Skizze der Nillænder. Berlin 1865, 1866 εἰς δύο μέρη.—*V.Lont,* La flore pharaonique. Paris 1892.—*H. S. Lyons,* The Physiography of the River Nile and its Basin. Le Caire 1906.—*Daussy,* Les grandes villes de l'Égypte à l'époque Copte. Ἐν Rev. Arch. 1884.—*J. Maspéro καὶ G. Wiet.* Matériaux pour servir à la Géographie de l'Égypte. Ἐν Mém. Inst. Français du Caire. 1914-9 τόμ. 36.—*Makrizi* Description topographique et historique de l'Egypte. Μετάφρασις U. Bouriant, ἐν Mém. mission française d'Archéol. au Caire. 1893—1895. *Schweinfurth.* La flore de l'ancienne Égypte. ἐν Bull. Inst. Égypt. 1882 καὶ ἐν Rev. Scient. 21 Juillet 1883.—*Fr. Lenormant,* Sur l'antiquité de l'âne et du cheval.—*Lefébvre,* Sur l'ancienneté du cheval en Égypte. Ἐν Annuaire de la Faculté des Lettres de Lyon. 2e année—*Lenormant,* Sur les animaux employés par les anciens égyptiens à la chasse et à la guerre.—*Marriette,* Itinéraire des Invités.—*Brugsch* Aegyptische Gräberwelt.—*Lortet,* La faune mommifiée de l'Anc. Égypte.—*Gaillard—Loret-Kuentz* Recherches sur les poissons représentés dans quelques tombeaux égyptiens de l'ancien empire. Geuthner. Paris 1923.-Bull. de la Sté Royale de Géographie Le Caire.—

Οἰκονομικά. — Egyptian Almanach (Ἐκδίδεται κατ᾽ ἔτος ὑπὸ τοῦ Survey Department).—*Henri Maspéro,* Les finances de l'Égypte sous les Lagides. — Ὁ 5ος τόμος τοῦ *Bouché Leclerq,* Les Lagides, Paris. — *Prince Omar Toussoun,* Les finances de l'Égypte depuis les Pharaons jusqu' à nos jours. Ἐν Mém. Sté R. de Géographie, Le Caire 1924. — *A. Σαχτούρη,* Ἔκθεσις περὶ τῆς Αἰγύπτου (1883-1913), Ἀθῆναι 1915. — *Cheibany,* La situation administrative au Soudan Anglo-égyptien.

Ἐπὶ τῶν φαραωνικῶν χρόνων. — *G. Maspéro,* «Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique» Hachette, Paris 1912.— Τοῦ ἰδίου: «Égypte» ἐν Ars-Una, Hist. générale de l'Art. Paris. τ. ἰδ. Guide du Musée du Caire, Le Caire 1914. Études de mythologie et d'archéologie égyptiennes, Paris 1893-1900. Εἰς 4 τόμ. Lectures historiques. Egypte, Assyrie. Paris 1905. Causeries d'Egypte, Paris 1906. Ruines et paysages de l'Égypte, Paris 1910. — *G. Jequier,* Hist. de la civilisation égyptienne, Paris 1925.—*C. A. Lazaridès,* De l'évolution des rélations internationales de l'Égypte pharaonique, Paris 1922.—*Δ. Κύτικα. Α. Καμπάνη,* Ἡ Αἴγυπτος τῶν Φαραώ, Κάϊρον 1923.—*Paul Montet,* Les scènes de la vie privée dans les tombeaux égyptiens de l'ancien empire, Paris 1926.— *G. de Morgan,* La préhistoire orientale. L'Égypte et l'Afrique du Nord. Geuthner, Paris.—*Reimond Weill,* Bases, méthodes et resultats de la chronologie égyptienne. Geuthner, Paris 1926. — *Fougères. Contenau* etc., Les premières civilisations. F. Alcan, Paris 1927.—*R. Ménard* καὶ *Claude Sauvageot,* L'Égypte et l'Asie. Ἐν τῇ σειρᾷ Vie privée des anciens. E. Flammarion, Paris 1927.—*Th. Virey,* La réligion de l'ancienne Égypte, Paris 1920. — *Ch. Boreux,* Études de nautique égyptienne. L'art de la navigation en Egypte jusqu' à la fin de l'ancien Empire. Geuthner, Paris 1924, 1925.

—L'art égyptien, Paris 1926. — Description de l'Égypte· τόμοι 38, Paris (Εἶναι τὸ περίφημον σύγγραμμα, εἰς ὃ ἀπεθησαυρίσθησαν αἱ ἐργασίαι τῶν σοφῶν, οἵτινες συνώδευσαν τὸν Βοναπάρτην εἰς Αἴγυπτον. Καίτοι ἔκτοτε παρῆλθε πλέον ἢ αἰών, παραμένει πολύτιμος πηγὴ πληροφοριῶν καὶ ἐλέγχου).—*Sir E. A. Wallis Budge.* The Mummy. A Handbook of egyptian Funerary Archaeology. Cambridge 1925. — *G. Elliot Smith* and *Warren R. Dawson,* Egyptian mummies, London 1924. — *Dr Louis Reutter,* De l'embaumement avant et après Jésus Christ, Paris 1924. — *Quibell,* Catal. gén. des antiquités égypt. du Musée du Caire. Archaic objects.—*Loret,* L'Égypte aux temps des totémiques. — *J. de Morgan,* Rech. sur les origines des Égyptiens. — *M. Brodrick and A. A. Morton,* A concise Dictionary of Egyptian Archaeology, London 1924.—*E. Mayer,* Geschichte des Alten Aegyptens, Stuttgard 1910. — *Petrie, Mahaffy, Milne* καὶ *Lane-Poole,* A History of Égypt, London 1897-1901. Εἰς 6 τόμους. — *A. Ermann.* Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum. Tubingue 1885-1887. Εἰς 2 τόμ.— Τοῦ ἰδίου: La Réligion Égyptienne. Μεταφ. Paris 1907.— *V. Loret,* L'Égypte aux temps des pharaons, Paris 1893.— *A. Moret,* Le Nil et la civilisation égyptienne, Paris 1926.— Au temps des Pharaons, Paris 1910. — Rois et Dieux d'Égypte, Paris 1911.—Mystères Égyptiens, Paris 1913.—*E. Naville,* La religion des anciens égyptiens, Paris 1906. — *G. Steindorff,* The réligion of the ancient Egyptians, Londres 1905.—*J. G. Wilkinson,* Manners and customs of the ancient Egyptians, London 1837. Εἰς 6 τόμους. — *J. Capark,* Les débuts de l'art en Égypte, Bruxelles 1905.—L'art égyptien, Bruxelles 1911.—*A. Choisy,* L'art de bâtir chez les Égyptiens Paris 1903.— *Perrot et Chippiez,* Histoire de l'art dans l'antiquité. I. L'Égypte, Paris 1882. — *W. M. Flinders Pétrie,* Ten years' digging in Egypt, Londres 1893. — Les arts et métiers de l'ancienne Égypte. Μετάφ. *Capart.* Bruxelles 1912. — *Ermann,* Aegyptische Grammatik, Berlin 1902. — *V. Loret,* Manuel de la langue égyptienne, Paris 1892.— *M. A. Murray,* Elementary Coptic (Sahidic) Grammar, London 1911.—*G. Steindorff,* Koptische Grammatik, Berlin 1904. *L. de Rienzi,* Comment s'est operée la transition de la langue égyptienne à la langue copte? Ἐν Journ. de l'inst. Histor. Paris 1838 τόμ. 8 σελ. 203.—*Richard Lepsius,* Briefe ans Aegypten, Aethiopien und der halbinsel des Sinai, Berlin 1852. — *C. Soutzo,* Les poids de l'Égypte et les grains chaldéens, Ἐν Bull. Acad. Roumaine. Sect. Hist. janv.-juin 1921 σελ. 83.— Τὰ Δελτία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους καὶ τῆς École Française d'Archéologie Orientale. Le Caire. — *G. Steindorf,* The Religion of the ancient Egyptian, London 1905. — *Bissing - Bruckmann,* Demkmäler ägyptischer Sculptur, München 1914. — *G. Secquier,* L'architecture et la décoration dans l'ancieune Égypte τρία τεύχη εἰκόνων. — *E. Vernier,* La bijouterie et la joaillerie égyptiennes. Ἐν Mém. Inst. Franç. d'Archéologie Orientale, Le Caire 1907. — *Fl. Petrie.* A history of Egypt from the XIX to the XXX dyn. London.— Τοῦ ἰδίου, A history of Egypt frор the earliest times to the XVIe dynastie, London. — *Du Mesnil-Marigny,* Hist. de l'écon. polit. des anciens peuples, Paris. — *Breasted,* Ancient records of Egypt. London. — *J. Lieblein,* Recherches sur l'hist. et la civilis. de l'Anc. Égypte.

Ἱστορία πτολεμαϊκῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. — *Bouché-Leclercq,* Histoire des Lagides, Paris 1913. — *Ι. Σβορώνου,* Τὰ νομίσματα τοῦ Κράτους τῶν Πτολεμαίων, Ἀθῆναι (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ). — *Δ. Οἰκονομοπούλου,* Ἀλεξανδρεινὸς Διάκοσμος, Κάϊρον 1888.— *Lumbroso,* L'Egitto dei Greci e dei Romani.—*Sharpe,* Egypt under the Ptolemies.— *Gerhard Plaumann,* Ptolemaïs in Oberägypten. Ein beitræge zur geschichte des Hellenismus in Aegypten, Leipzig 1910. — *J. A. Letronne,* Rec. inscr. gr. et lat. en Égypte, 1848. — *G. Bignoni,* Ipazia Alessandrina. Ἐν Atti dell' Inst. Veneto 1887, 6η σειρὰ 5ος τόμ. σελ. 397. — *S. Wolf,* Hypatia die philosophin von Alexandrien, ihr leben, wirken und lebensende nach den quellenschriften dargestellt, Wien 1879. — *Schaefer,* Cyril of Alexandria and the murder of Hypatia. Ἐν The Catholic Univ. Bull. Washington 1902, τόμ. 8 σελ. 441. — *J. Graffon Milne,* A history of Egypt under the Roman Rule, London 1898.

Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων. — *Δ. Οἰκονομοπούλου,* Ἀλεξανδρεινὸς διάκοσμος, ἡ εἰσαγωγή. — *Dr B. Apostolidès,* L'Hellénisme Égyptien. Paris. Τούτου δυστυχῶς ἐξεδόθησαν μόνον τὰ τρία πρῶτα τεύχη.— *C. Lazaridès,* De l'évolution des relations internationales de l'Égypte pharaonique, Paris 1922. — *Dominique Mallet,* Les rapports des Grecs avec l'Égypte (525-331). Ἐν Mém. Inst. Ég. Le Caire 1922. — *Κ. Ράδου* Νικόλας Τσεσμελῆς ἢ Παπάζογλους, Ἀθῆναι 1916. — *Ι. Λαμπρίδου,* Ὁ ἐν Αἰγύπτῳ σύγχρονος Ἑλληνισμός. Μελέτη πολιτική, Ἀθῆναι 1904.

Μουσουλμανικὴ ἐποχή.—De Cadalvène, E. Barreult Histoire de la guerre de Méhémed Ali contre la Porte Ottomane en Syrie et en Asie Mineure. 1831—1833 Paris 1837.— *Sté R. de géogr du Caire.* L'Égypte indépendante. Projet de 1801. Documents inédits recueillis aux archives du foreign ofice à Londres.—*Fer. Perrier.* La Syrie sous le gouvernement de Méhémed Ali jurqu' en 1840.—*G. Donin* Premières frégates de Mohammed Aly (1824—7) Paris 1926.—*Heinrich*

Digitized by Google

V. Mayr, Genre-bilden aus dem Oriente. Gesammelt auf du Reise S. H. Maximilian in Bayen. Stuttgart. 1850.—*C. de la Jongnière*, L'expédition (1798-1801) Paris 1898.—*Lane*, An account of the manners and customs of the modern Egyptians, Londres 1836 καὶ 1882.—*F, de Lesseps*, Letres, journal et documentspour servir à l'histoire du Canal de Suez. Paris 1875-1881.—*Linant de Bellefonds*, Histoire des principaux travaux exécutés en Égypte depuis la plus haute antiquité jusqu'à nos jours. Paris 1874.—*G. Migeru*, Le Caire le Nil et Meuphis, Paris1906.—*A.Phorie*, L'Égypte à petites journée, études et souvenirs. Paris 1887.—*Moustapha Satry*, L'Égypte telle qu'elle est. Le Caire 1906.—*Spitta*, Notes arabes modernes. Leyde 1883.—*N. Tyndale*, L'Égypte d'hier et d'aujourd'huis. Paris 1910.—*N. Willcocks*, The Nil in 1904, London 1904.—*S. Spiro bey*, A new practical grammar of the modern Arabic of Egyupt. London 1912.—*A. P. Coussinde Perceval*, Grammaire arabe-vulgaire pour les dialectes d'Orient et de Barbarie Paris 1880.—*Haggenmacher*, Grammatik des ægyptische-araboschen Vulgtrdialectes. Paris 1904.—*C. A. Nallino*, L'arabo parlato in Egiæo. Milan 1900.—*Spitta bey*, Grammatik des arabischen Vutlgardialectes von Aegypten, Leipsig. 1880.—*Vollers*, Lehrbuch des aegypto-arabischen Umgangsspahe. Le Caire 1890.—*Wilmore*, A manuel of spoken Egyptian Arabic. London 1908.—*Saladin et Migeon*, Manuel d'art musulman. Paris 1907 εἰς δύο τόμους.—*Mme Devoshire*, L'Égypte musulmane et les fondations de ses monumets. Paris 1926.—*Dr H. Couvidon*, Etude sur l'Égypte contemporaine. Le Caire 1873.—*Stanley Lane-Poole*, History of Egypt in the Middle Ages. London 1901.—*Fr. Bonjean et Ahmet Deïf*, Histoire d' un enfant du pays d'Egypte. II. El Azhar. Paris 1926.—*N. Scotidis*, La Révolution d'Arabi pacha. Paris 1883.—*Abd-el-Fattah el Sayed bey* et *Marc Desserteaux*, Traité théor. et prat. de procédure civile et commerciale égyptienne (spécialement devant les tribunaux Mixtes) Paris 1926.—*White Ibrahim*, La police judiciaire en Egypte. Paris 1925.

Ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. — *M. Chaine*, La chronologie des temps chrétiens de l'Égypte et de l'Éthiopie, Paris 1925.— *Cabrol*, Dict. d'Archéol. Chrét. ἐν λ. Egypte, Caire, Alexandrie κλπ. — *Δ. Καλλιμάχου*, Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας ἐν Ἀβησσυνίᾳ, Ἀλεξάνδρεια 1910.—Τοῦ ἰδίου: Τὰ ἐν Καΐρῳ ἑλλην. σχολεῖα τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια 1913.—Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Ἀλεξάνδρεια. Περιοδικὸν τοῦ Πατριαρχείου, εἰς οὗ τοὺς τόμους περιέχονται περισπούδαστοι σχετικαὶ μελέται. —*Σ. Βουτυρᾶ*, Λεξ. Ἱστορ. καὶ Γεωγρ. Ἀθῆναι. — *Alex. Max de Zogheb*, Études sur l'ancienne Alexandrie.—*G. Botti*, Stelle christiane di epoca bizantina esistenti nel Museo d'Alessandria d'Egitto. Ἐν Bessarione 1900 σελ. 29 καὶ ἐν Bull. Sté Archéol. d'Alexandrie, 1898. — E. B. Das altechristliche und heutige Aegypten, Budapest 1880 σελ. 309 καὶ 779. — *G. S. Chester*, The early christian antiquities of upper Egypt. Ἐν The Academy, 22 Mars 1879, 21 Febr. 1882. — *G Dellepiane*, Antichità christiane in provincia di Alessandria, Alessandria 1899.— *E. Phialon*, Alexandrie et l'Égypte pendant les trois premiers siècles de l'ère chrétienne. Ἐν Bull. Acad. delphinale. Série III. t. IX 1873.— *R. P. Jullien*, L'Égypte. Souvenirs bibliques et chretiens. Lille 1891. — *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*, Ὁ Ἅγιος Διονύσιος ὁ Μέγας ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια 1918. — *Ermoni*, Les évêchés de l'Égypte chrétienne. Ἐν Rev. de l'Orient Chrét. 1900 τόμ. V σελ. 637. *L. Leroy*, Les églises chrétiennes. Μετάφρ. τοῦ ἀραβ. κειμένου τοῦ Al-Makrizi. Ἐν Rev. Orient Chrét. 1907.—*G. Lefebvre*, Recueil inscr. Grec chrét. d'Égypte, Le Caire 1907.—*P. Battifol*, Lesprésents de St Cyrille et le com. de C)ple. Ἐν Bull. Hist. et Arch. chrét. 1911, τόμ. 1 σελ. 247.—*Doucin*, Hist. des mouvements arrivés dans l'Église au sujet d'Origène, Paris 1700. — *E. Amelineau*, St Antoine et les commencements du monachisme en Egypte. Ἐν Rev. Hist. des Réligions 1912 τόμ. 65 σελ. 16. —*L. Duchesne*, Hist. de l'Église.—Mg. Alfr. Baudrillart, Dict. Hist. Géogr. ecclésiastiques, Paris 1925.

A. H. Hole. Eighteen centuries of the Ortodox Greek Church. London. *F. L. Butcher*, The Story of the Church of Egypt. London 1897.—*Abû Salich the Armenian*. Churches and Monasteries of Egypt. Μετάφρ. ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ B. T. Evetts. Oxford 1895.—*Πορφυρίου Οὐσπένσκη*, Ἀλεξανδρεινὸν Πατριαρχεῖον (ρωσιστί). Ἔκδ. Lopareff. Πετρούπολις 1898.

Γ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Δὲν εἶναι παρακεκινδυνευμένον νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἐστάθη, οὕτως εἰπεῖν, ὁ πρῶτος τόπος ἔνθα τὸ ἀναγεννώμενον γένος ἐδοκίμασε νὰ ὀργανωθῇ πολεμικῶς. Ὁ βίος τοῦ Νικολάου Τσεσμελῆ, ἡ συγκρότησις τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων τὴν ὁποίαν ἐν Αἰγύπτῳ ἤρχισεν ὁ Βοναπάρτης, ἡ δρᾶσις τῶν Ὑδραιοσπετσιωτῶν ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, ἡ ἀκόμη καὶ ὡς καραβοκυραίων, πολεμικῶς βοηθησάντων τὴν ἐκστρατείαν τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας, κατὰ τὴν περίοδον τῆς γαλλικῆς κατοχῆς, ἡ ἀνάμιξις τόσων Ἑλλήνων μετὰ τῶν Ἀλβανῶν μισθωτῶν, οἵτινες ἠγωνίσθησαν εἰς τοὺς παραδόξους ἀγῶνας μεταξὺ τοῦ Χουρσὶτ καὶ τοῦ Χοσρὲφ καὶ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, τριῶν προσώπων ἅτινα τότε μὲν προσεπάθουν νὰ ἐπικρατήσουν ἐν Αἰγύπτῳ, βραδύτερον δ' ἐπέπρωτο νὰ ἔχουν τόσην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος, εἶναι ἄψευδῆ τεκμήρια τῆς στενῆς πολεμικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐπαφῆς τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς Αἰγύπτου.

Κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐκστρατείαν εἰς Αἴγυπτον ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν συνέδραμον τοὺς Γάλλους μόνον διὰ τῶν πλοίων των, ἂν καὶ ἄλλοι τοὺς ἐπολέμησαν πάλιν, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, καὶ δὲν περιωρίσθησαν μεταφέροντες εἰς αὐτοὺς τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια. Τοὺς παρέσχον καὶ σημαντικὰς ἐκδουλεύσεις, παρὰ τὴν ἀγγλοτουρκικὴν ἐπαγρύπνησιν. Εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον διακρινομένων διὰ τὴν τόλμην του πλοιάρχων, ὁ πατὴρ τοῦ ἐν Καματερῷ πεσόντος Βούρβαχη, διαλαθὼν τοὺς Ἄγγλους, συλληφθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν Τούρκων, βασανισθεὶς ἀλλὰ καὶ μὴ λιποψυχήσας, κατώρθωσε τέλος νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ φέρῃ πρὸς τὸν στρατηγὸν Βοναπάρτην, ἐντὸς κοίλης ῥάβδου, τὴν περιώνυμον ἐπιστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσὴφ Βοναπάρτου, ἐξ ἧς ὁ ἀρχιστράτηγος πληροφορηθεὶς τὰ τῆς ἐν Γαλλίᾳ καταστάσεως ἔφυγε κρύφα ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ἀφετηρίας ἐγκαινίασε τὴν νέαν τροπὴν τῆς καταπληκτικῆς του σταδιοδρομίας.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν ὁ Βοναπάρτης πρῶτος, εἶτα δὲ οἱ στρατηγοὶ Κλεμπὲρ καὶ Μενοῦ, συνεκρότησαν τὴν «Ἑλληνικὴν Λεγεῶνα», καὶ ἄλλα σώματα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «Ἕλληνας Μαμελούκους». Ἡ λεγεὼν καὶ βραδύτερον, ἀλλαχοῦ, διέπρεψεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περιώνυμον μάχην τοῦ Ἀμπουκίρ, καθ' ἣν διεκρίθησαν οἱ Ψαριανοὶ Νικόλαος Σπανὸς καὶ Γεώργιος Γυαλούρας, οἱ Κρῆτες Νικόλαος Στῦλος καὶ Ι. Σατόβεργας, ὁ Αἰγινήτης Σταῦρος Βρέζης, ὁ Μυκονιάτης Ἰωάννης Μαλεμάνης, οἱ Σαμιῶται Κωνσταντῖνος Αὐτίας, Ἐμμανουὴλ Μελαχροινίδης, Κωνσταντῖνος Λαχανᾶς, Ἐμμανουὴλ Ἀγγελινίδης, Μῆτρος Καραμανώλης, Σεβαστὸς Γιαγιᾶς, Ἀναστάσιος Ἀγύρης καὶ Δημήτριος Ρήγινος. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ἐκ τούτων, ἄλλοι ἔλαβον παράσημα καὶ βαθμούς, ἄλλοι δὲ ἠξιώθησαν μνείας ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ. Ἐκ τούτων μάλιστα ὁ Κωνσταντῖνος Λαχανᾶς εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1821 ὑψώσας ἐν Σάμῳ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπὸ τὸν Λυκοῦργον ὑπηρετήσας εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος του. Ὀρθῶς λοιπὸν ἡ Αἴγυπτος, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἐχαρακτηρίσθη ὡς προπαιδευτήριον τῆς πολεμικῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀναγεννωμένου Γένους.

Ἀλλὰ τὴν γαλλικὴν ταύτην ἐκστρατείαν δεινῶς κατεπολέμησαν οἱ Ἕλληνες νησιῶται. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι τὸν στρατὸν τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας μετέφεραν τῷ 1798 εἰς Αἴγυπτον σπετσιώτικα πλοῖα ὑπὸ μοιράρχους τὸν Ἀδριανὸν Λαζάρου Μανιάτην, καὶ τὸν Σάντον Θοδωράκην. Πλῆθος δὲ Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν ὑπηρέτουν εἰς τὸν στόλον ὑπὸ τὸν Γαζῆ Χουσεῒν-πασᾶν, τελοῦντες ὑπὸ τὴν πλοιαρχίαν τοῦ Ὑδραίου Γεωργίου Δήμα Βούλγαρη, κυβερνήτου τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος, καὶ τοὺς Σπετσιώτας Νικόλαον Φραγκιᾶν, Νικόλαον τοῦ Λάμπρου καὶ Βασίλειον Κουφόν. Ἦτο δὲ τόση ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας νησιώτας ἐκτίμησις τῶν ἰθυνόντων τὸν τουρκικὸν στόλον, καὶ τόσον τοὺς ἐπεριποιοῦντο κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τῆς Αἰγύπτου, ὥστε ὁ Καπετὰν πασᾶς, διὰ νὰ μὴ κρεμάσῃ Ὑδραίους τινὰς κωπηλάτας, τοὺς ὁποίους ὁ Ἄγγλος στόλαρχος Σίδνεϋ Σμὶθ ἐζήτησε νὰ τιμωρήσῃ ὡς παρασπόνδους ἔναντι Μαμελούκων τινῶν βέηδων, ἐνέδυσεν ἄλλους αἰχμαλώτους, πιθανῶς Γάλλους, μὲ τὴν ὑδραΐκὴν περιβολὴν καὶ τοὺς ἐκρέμασεν ἀπὸ τῆς κεραίας. Ἡ ἐκτίμησις αὕτη καὶ βραδύτερον ἐξεδηλώθη, ὅταν οἱ «Ἀλβανῖται Τουρκ-ουσακλαρί, σεγμένιδες καὶ δεγλῆδες, ἁπαξάπαντες σκανδαλοποιοὶ καὶ κακότροποι», ὡς ἀνέφερε προσταγὴ πρὸς Ὑδραιοσπετσιώτας τοῦ Καπετὰν πασᾶ, ἐπλημμύρισαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διότι εἰς τοὺς νησιώτας αὐτοὺς ἀνέθεσε τὴν ἐποπτείαν τῆς αἰγυπτιακῆς θαλάσσης, προστάξας νὰ συλλαμβάνωνται ὅλα τὰ πλοῖα ὅσα πηγαίνουν ἢ ἔρχονται ἀπὸ ἐκεῖ ἀνεφοδίαστα μὲ τὴν ὁρισθεῖσαν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν.

Ὑπάρχουν τεκμήρια πολλὰ ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες κατετάχθησαν εἰς τὰ ἐπικουρικὰ ἐξ Ἀλβανῶν στρατεύματα τὰ ὁποῖα συνεκρότησεν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεώς του ἰδίως καὶ τῆς ἐξοντώσεως τῶν Μαμελούκων. Ἐπίσης παρέμειναν εἰς τὸν τακτικόν του στρατὸν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἰδίως Ρόδιοι καὶ ἄλλοι Δωδεκανήσιοι, ἀλλὰ καὶ Μακεδόνες, ἱκανοὶ τῶν ὁποίων λιποτακτήσαντες ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, ἐσχημάτισαν σώματα, ὡς τὸ ὑπὸ τὸν Ζαχαρίαν Ἀθανασίου (βλ. λ.) ἢ καὶ μόνοι κατῆλθον νὰ μετάσχουν αὐτοῦ. Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ἐπικρατήσας εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἐκμετάλλευσίν της, εἰς δύο κυρίως πρόσωπα εἶχε τυφλὴν ἐμπιστοσύνην: Δύο Ἕλληνας, τὸν ἐξ Ἠπείρου Κωνσταντῖνον Τουσίτσαν καὶ τὸν Ρόδιον Ἀθανάσιον Καζούλην. Τὸν πρῶτον ἠγάπα ἐκθύμως, διότι ὅταν ἀμφότεροι ἦσαν νέοι ἀκόμη, εἰς τὴν Καβάλλαν, ἐδανείσθη παρ' αὐτοῦ δύο ρουμπιέδες, ποσὸν ἐλάχιστον, ἀλλ' ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφετηρία τῆς μετέπειτα σημαντικῆς του εὐδαιμονίας. Τὸν δὲ δεύτερον ἐνεπιστεύετο, διότι κατεῖχε μυστηριώδη τέχνην, προφανῶς εἰδικὸς λογιστικῆς, διὰ τῆς ὁποίας, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐγνώριζε τὴν οἰκονομικήν του θέσιν καὶ τοὺς θετικοὺς τρόπους δι' ὧν θὰ ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ φορολογήσῃ τοὺς ὑπηκόους του, χωρὶς εἴτε νὰ κρούσῃ θύρας μὴ ἐχόντων, εἴτε νὰ παραλείψῃ τὰς δυναμένας ν' ἀνοιχθῶσιν εἰς τὴν ἀπληστίαν του. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος διηύθυνεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν ἐμπορικόν του οἶκον, ὁ δὲ δεύτερος τὸ ἐν Καΐρῳ νομισματοκοπεῖον. Ἡ ἐξαιρετικὴ τῶν δύο τούτων Ἑλλήνων θέσις μεγάλως ὠφέλησε τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ κατεσπαρμένους Ἕλληνας, διότι πολλὰς ὑπὲρ αὐτῶν προνομίας ἐπέτυχε ν' ἀποσπάσῃ. Καὶ τοιουτοτρόπως, τόσον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Ροζέττῃ καὶ Δαμιέττῃ, ὅσον καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς χώρας τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ μάλιστα ἐν Καΐρῳ, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἰδιαίτερα δὲ ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1811 καταστροφῆς τῶν Μαμελούκων βέηδων, ἤρχισαν ἀποκτῶντες σημαντικὴν θέσιν ἐν τῷ ἐμπορίῳ, ἀλλὰ καὶ περιουσίας οὐχὶ εὐκαταφρονήτους. Τὴν θέσιν ταύτην οὐδαμῶς ἀνέτρεψεν ἡ μετὰ τὸ 1815 ἀθρόα τῶν Γάλλων ἀποτάκτων τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς κάθοδος, ἐξ ἧς ἐπέπρωτο ἐν τούτοις βραδύτερον νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον κλονισμὸν ὁ ἑλληνικὸς Ἀγών. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, περίοδον ἀναζυμώσεως τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὸν Ἰμπραὴμ πασᾶν, πρωτότοκον υἱὸν τοῦ σατράπου πολλοὶ Γάλλοι ἐζήτησαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς γυμνασταὶ εἰς τὸ «Νιζὰμ Τζεδδί», δηλαδὴ τὸν ὑπὸ τῶν σουλτάνων Σελὴμ τοῦ Γ' καὶ Μαχμοὺτ τοῦ Β' ἐπιβληθέντα τακτικὸν στρατόν.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία ἐν Αἰγύπτῳ.—Πότε ἀκριβῶς ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία ἤρχισε δρῶσα καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Διότι φαίνεται μὲν μόλις τῷ 1820 ἐργαζομένη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Καΐρῳ, προφανῶς ὅμως εἶχε προβῆ καὶ πολὺ προγενεστέρως εἰς τὰς σχετικὰς μυήσεις, πολλὰ δ' ἀπεξεδέχετο ἐκ τῆς φιλογενείας τῶν ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ὁμογενῶν. Τὴν σπουδαιοτάτην ἐν τούτοις ἐργασίαν τῆς μυήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀπορρήτων διαταγῶν τῆς Ἀρχῆς, διενήργησεν ὁ ἐκ Στεμνίτσης Ἀντώνιος Πελοπίδας, ἐκ τῶν ἐνθερμοτάτων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἀποστόλων. Οὗτος, κατὰ τὰ ἔγγραφά του, ἐστάλη τὸν Μάρτιον τοῦ 1820 εἰς Ἀλεξάνδρειαν νὰ φανερώσῃ «πρὸς ὅλους...ὅτι ἡ ἐφετὴ ὥρα τοῦ σκοποῦ δὲν εἶναι μακράν, καὶ νὰ παρακινήσῃ διὰ νὰ καταβάλωσιν ὄχι μόνον ὅσα ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν, ἀλλὰ καὶ περισσότερα ἀκόμη, διὰ τὴν μεγάλην ἀνάγκην τῆς πατρίδος». Ὁ Ἀντώνιος Πελοπίδας μετὰ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἐμπορευομένου Κυριάκου Τασσήκα, τοῦ κατόπιν δράσαντος ἐν Ἑλλάδι, ἀπὸ τῆς 1ης Ἰουνίου 1820 ὑπέβαλον εἰς τὴν Ἀρχὴν ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον παραβόλων οἰκονομικῶν σχεδίων, διὰ τοῦ ὁποίου προέτεινον ν' ἀφαιρέσωσι δι' ἀπάτης πολλὰ ἑκατομμύρια ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Τὸ σχέδιον τοῦτο, ὅπερ, κατὰ τὸν Φιλήμονα, ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ εὐκόλως καὶ θὰ ἐφωδίαζε σπουδαίως τὴν ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν δι' αὐτῶν τῶν χρημάτων τοῦ ἐχθροῦ, ἔχει ὡς ἑξῆς εἰς τὰς πολλαχῶς ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας του:

«Ὑπέρτατοι Κύριοι. Ἡ τοῖς πᾶσι γνωστὴ Αἴγυπτος, διά τε τὰ πάμπολλα αὐτῆς προϊόντα καὶ ἐμπορικὴν μετὰ διαφόρων ἐθνῶν ἐπιρροήν, διοικουμένη τανῦν παρὰ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ πασᾶ πολιτικῶς, πολλῷ μᾶλλον ὑπόκειται πρὸς αὐτὸν ἐμπορικῶς. Ἅπαντα γὰρ τὰ αὐτῆς προϊόντα πωλοῦνται παρ' αὐτοῦ μὲ ἐπιμήκεις διορίας μηνῶν ὀκτώ, πολλάκις ὅμως συμβαίνει ἡ τελεία πληρωμὴ καὶ εἰς χρόνον ὁλόκληρον. Καὶ μολονότι ἐκ τῶν περιστατικῶν ἐμπορικῶν μεταβολῶν καὶ ἀσώτων ἐμπόρων ἐδοκίμασε πολλῶν μιλλιουνίων γροσίων φθοράν, καὶ κατὰ τὸ παρὸν νὰ ὠλιγόστευσεν αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἐμπόρους ἐμπιστοσύνην... μάλιστα πρὸς τοὺς διαφθεντευομένους Εὐρωπαίους, μὲ ὅλον τοῦτο, ὁπόταν ἓν τακτικὸν ἐμπορικὸν ὀσπήτιον ἐν τῇ Αἰγύπτῳ συστηθῇ μὲ ὕλην χρηματικὴν πεντακοσίων χιλιάδων γροσίων ἀραβικῶν, ἠμπορεῖ ἀναμφιβόλως κατὰ μὲν τὸν πρῶτον χρόνον νὰ ἀπολαύσῃ ἐμπιστοσύνην παρὰ τοῦ Διοικητοῦ πέριξ τῶν γροσίων πέντε μιλλιουνίων ἀναμφιβόλως. Προβαίνοντος δὲ τοῦ χρόνου, διπλάσιος ἡ ὑπόληψις καὶ ἐπέκεινα ἕπεται. Οἱ ὑποκλινῶς ὑποσημειούμενοι δοῦλοί σας, συμφώνως καὶ ἀκριβῶς ἐτάσαντες ὅτι ἕνα ἐμπορικὸν τακτικὸν ὀσπήτιον ἐν Αἰγύπτῳ ἠμπορεῖ νὰ ὠφελήσῃ τὰ μέγιστα τὸ Κοινόν, κυρίως δὲ ὑπὲρ τὰ μιλλιούνια δέκα γροσίων ἐν ἀνάγκῃ, προτείνουσιν ἐπὶ τῇ φιλογενείᾳ σας, τὰς εἰς μόνον τὸ κοινὸν ὄφελος ἀποτεινομένας ἐμπορικὰς σκέψεις των, προσκαλῶντες τὴν ἀναμφίβολον πίστιν σας εἰς τὰ παρ' αὐτῶν προτεινόμενα. Α': Ἓν ἐμπορικὸν οἴκημα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Β': Ἓν ὅμοιον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὡσὰν ὁποῦ τὰ τῆς Αἰγύπτου προϊόντα δαπανῶνται ἐν ταύτῃ εὐκόλως, καὶ ὡς ἀναγκαία ἡ παρακαταθήκη πρέπει νὰ σώζεται ἐκεῖ διὰ κάθε ἐνδεχόμενον. Γ': Συστατικὰ πρὸς φίλους, εἰς ὅσας πολιτείας λαμβάνουν ἐπιρροὴν τὰ προϊόντα τῆς Αἰγύπτου. Δ': Εἰς δύο ἢ τρεῖς πόλεις τῶν αὐτῶν χρηματικὴν ὑπόληψιν ἀνὰ χιλιάδας ἑκατὸν γροσίων, χρείας τυχούσης τραβηγμάτων, ὅπερ συντείνει μᾶλλον πρὸς ἑλκυσμὸν τοῦ πασᾶ, καὶ πλεονασμὸν ὑπολήψεως. Ἑτοίμως κείμενα περὶ τούτων. Κυριάκης Τασσήκας, διατρίβων πέριξ τῶν χρόνων πέντε ἐμπορικῶς ἐν Αἰγύπτῳ, δόκιμος καὶ εἰδήμων τῶν ταύτης προϊόντων, ἔμπειρος καὶ ἄοκνος τοῦ ἐπαγγέλματός του, ζηλωτὴς θερμὸς ὑπὲρ τοῦ Κοινοῦ ὠφελείας, προσφέρει ὁλοψύχως τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς αὐτοῦ ἐν τούτῳ ὑπουργίας. Ἔπειτα τὸ καράβι του ὀνομαζόμενον «ἡ Ὡραία Ἑλλάς». Ἔπειτα ὕλην χρηματικὴν ἐκ τῶν οἰκείων δυνάμεων γρόσια χιλιάδες πενῆντα. Καὶ περιπλέον ἐκ τῶν φιλικῶς παρ' αὐτοῦ διοργανισθέντων πρὸ πολλοῦ, ἄλλων γροσίων χιλιάδων ἑκατὸν ἑτοίμως (Καὶ οὗτος μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ).—Ἀντώνιος Πελοπίδας, διορισθεὶς παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1820 ἵνα διέλθῃ ὁμοῦ μετὰ τοῦ Δημητρίου Ὑπάτρου ἐν Αἰγύπτῳ χάριν συνδρομῆς τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον

Digitized by Google

διοργανιζομένης σχολῆς, προσφέρει πρῶτον τὸν ζῆλον, πίστιν, προθυμίαν ἄοκνον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ ὡς ὑπουργὸς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐμπορικῆς οἰκίας. Δεύτερον ὕλην χρηματικὴν ἑτοίμην τῆς παρούσης περιηγητικῆς παρὰ τῶν φιλελλήνων συναθροίσεως γρόσια χιλιάδας διακοσίας, καὶ περιπλέον ἐκ τῶν φιλικῶς παρ' αὐτοῦ διοργανισθέντων, καὶ ἐν τούτῳ (ἤτοι ἐμπορίῳ) ἰδιοποιηθέντων ἱκανὴν χρηματικὴν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ κατὰ καιρόν, καί, χρείας τυχούσης, προσωρινὴν ὑπόληψιν. Καθήκοντα ἀπαιτούμενα ἐκ τῆς φιλογενείας σας: Α'.) Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἐλλειπόντων μέχρι τῆς προειρημένης ποσότητος τῶν ἀραβικῶν γροσίων πεντακοσίων χιλιάδων, γρόσια ἀραβικὰ χιλιάδων ἑκατὸν πεντήκοντα, ἤτοι γρόσια Κωνσταντινουπόλεως χιλιάδων ἑκατόν. Β'.) Ἡ ἀπαιτουμένη, ὡς προείρηται, εἰς δύο ἢ τρεῖς πόλεις χρηματικὴ ὑπόληψις, χρείας τυχούσης, διὰ κυκλικῶν περιοδικῶν τραβηγμάτων ἀνὰ γρόσια χιλιάδων ἑκατόν. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων Κωνσταντίνου, Σμύρνης, Λιβόρνου ἢ Τριέστι, εἰς ὁποίας καὶ ὁπόσας ἐκ τούτων εὐκολύνεσθε. Γ'.) Συμβοηθοὺς εἰδήμονας τῶν ἐμπορικῶν καταστίχων, τακτικούς, ἐναρέτους, φιλογενεῖς καὶ ὁμόφρονας, περιωρισμένους εἰς τὴν ἀνήκουσαν ὑποταγὴν διὰ τὴν ἡσυχίαν, ὁμόνοιαν καὶ καλὴν τάξιν, εἷς διὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἷς ἕτερος διὰ Πελοπόννησον (ἡ Πάτρα ἐστὶν ἡ ἁρμοδιωτέρα). Διὰ δὲ ἄλλους ἀναγκαίους γραμματικοὺς ἠμποροῦμεν νὰ προβλέψωμεν μὲν καὶ ἡμεῖς, πλὴν ὅταν ἐκλέγωνται συστηματικῶς παρ' ὑμῶν, ἀγαθότερον. Ὁ διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν διορισθησόμενος ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι καὶ πολύγλωσσος, μάλιστα δὲ ἐντελὴς εἰς τὴν ὀθωμανικὴν διάλεκτον, διὰ τὴν τοῦ Διοικητοῦ συνομιλίαν, καὶ σκεπασμένος ἐν ταυτῷ μὲ ρωσικὴν ὑπεράσπισιν. Ταῦτα εἰσὶ τὰ παρ' ἡμῶν προτεινόμενα, φιλογενεῖς Κύριοι, εἰς τὰ ὁποῖα θέλετε δώσει πλήρη καὶ βεβαίαν πίστιν, ὅτι ἐνεργούμενα δὲν εἶναι ἀμφιβολία νὰ εὑρίσκωνται ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πέριξ τῶν ἱκανῶν μιλλιουνίων γροσίων, χρησίμων τῷ Κοινῷ ἐν πάσῃ περιστάσει. Ἡ παροῦσα ἡμῶν ἀναφορὰ στέλλεται διὰ τὸ ἀσφαλὲς μὲ ἄνθρωπον πιστὸν καὶ τίμιον, ἀδελφὸν τοῦ Κυριάκη Τασσήκα, τὴν ὁποίαν θεωροῦντες καὶ ἀνακρίνοντες, δογματίζοντες θέλετε δώσει τὰς προσταγὰς τῷ προειρημένῳ μέσον τοῦ αὐτοῦ, ἐμβαίνων ταχέως εἰς κίνησιν. Ὁ δὲ Α Πελοπίδας ἀκολούθως φέρεται προσωπικῶς αὐτόθι καὶ λαμβάνει τὰς ἀπαιτουμένας διαταγάς σας. Μένουσι δὲ ἀμφότεροι μὲ τὸ ἀνῆκον σέβας προσκυνοῦντες σας. Ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ τῇ α' Ἰουνίου 1820. Οἱ ὑποκλινεῖς δοῦλοι σας: *Ἀντώνιος Πελοπίδας* καὶ *Κ. Τασσήκας*».

Καὶ τὸ μὲν πρωτότυπον τοῦτο σχέδιον διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεδιώκετο νὰ ἐφοδιασθῇ ἡ Πελοπόννησος μὲ ἱκανῶν ἑκατομμυρίων ἀξίας αἰγυπτιακὰ προϊόντα εἰς βάρος τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ δὲν ἐπραγματοποιήθη, λόγῳ προφανῶς τῆς ἐπισπεύσεως τῶν γεγονότων. Πολλὰ ὅμως ἐμπορεύματα διὰ τῶν δύο τούτων ἐνθέρμων Φιλικῶν ἀπεστάλησαν εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων κατηχήθησαν εἰδικῶς ὑπὸ τοῦ Α. Πελοπίδα. Ἐνῷ ὅμως ἐμυήθη ὁ ἔμπορος Θεόδωρος Τουσίτσας, ἀντιθέτως οὐδεμία προσπάθεια ἐγένετο πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Τουσίτσαν, τὸν ἔμπιστον τοῦ σατράπου, καίπερ ἀδελφὸν καὶ συνεργάτην τοῦ Θεοδώρου. Ἡ παράλειψις δὲν ἦτο τυχαία. Τὸν ἐφοβοῦντο ὡς πολὺ συνδεόμενον μετὰ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, τοῦ ὁποίου πάλιν ἠγνόουν τελείως τὰς σκέψεις. Ὁ πονηρὸς Ρουμελιώτης, ἀπὸ πολλοῦ παρακολουθῶν τὸν διωγμὸν ὃν εἶχε κηρύξει ὁ σουλτᾶνος Μαχμοὺτ ἐναντίον τῶν ἡμιανεξαρτήτων «Ἀγιάνηδων» ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ, ἦτο πεπεισμένος ὅτι καὶ κατ' αὐτοῦ θὰ ἐστρέφετο μίαν ἡμέραν. Ὅπως δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ σταδίου του, διὰ ν' ἀποτρέψῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν σουλτανικὴν προσοχήν, ἐμμέσως ἐφάνη χρήσιμος εἰς τὴν σερβικὴν Ἐπανάστασιν, διὰ τῆς ἀθρόας στρατολογίας τῶν ἐπικινδύνων εἰς τοὺς Σέρβους Τουρκαλβανῶν, οὕτω καὶ τώρα θὰ ἐφαίνετο χρήσιμος εἰς τὸν ἑλληνικὸν Ἀγῶνα, ὃν ἐθεώρει ὡς παρασκευαζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ἵνα ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ σουλτάνου ζητοῦντος τὴν ἐξόντωσίν του. Πλεῖστα τεκμήρια τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὑπάρχουν, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀσήμαντον ἡ ἀπόλυσις σημαντικοῦ ἀριθμοῦ Τουρκαλβανῶν, ἵνα ἐπιστρέφοντες εἰς Ἰωάννινα συμπράξουν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐναντίον τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων. Κατ' ἀκολουθίαν, τότε τοὐλάχιστον, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς πᾶν ἄλλο ἢ κίνδυνον ἀπετέλει διὰ τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν.

Ἐπέπρωτο ὅμως νὰ σημειωθῇ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ προδοσία, καὶ αὐτὴ ἐπίσης ὀφειλομένη εἰς τὸν νεώτερον Ἐφιάλτην, τὸν ἀπαισίας μνήμης Θεόδωρον τοῦ Ἀσημάκη ἢ Ἀσημακόπουλον. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 8126 ἔγγραφον τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀρχείων, ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἀπόστολος Πελοπίδας ἀνῆλθε κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1820 εἰς τὸ Κάϊρον καὶ ὅτι συνωδεύετο ὑπὸ τοῦ Φιλικοῦ Τασσήκα. Προσεπάθουν δὲ νὰ πείσουν τοὺς ἐν Καΐρῳ Φιλικοὺς καὶ νὰ δώσουν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα τὰ ὑπεσχημένα χρήματα, καὶ νὰ παρασκευασθοῦν οἱ ἐξ αὐτῶν μάχιμοι νὰ κατέλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε ἔφθασεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου Ἀσημάκη, πρὸς τὸν ἀμύητον Κωνσταντῖνον Τουσίτσαν, ἀγγέλλουσα τὰ ὅσα ἐν τῇ βασιλευούσῃ εἶχον γνωσθῆ, τὸν σκοπὸν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Πελοπίδα εἰς Αἴγυπτον καὶ τὴν ἀνάγκην ὅπως ταῦτα πάντα κοινολογηθοῦν εἰς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν. Ὁ Κ. Τουσίτσας φοβούμενος μήπως ἐπρόκειτο περὶ τυχοδιωκτικῆς τινος ἐπιχειρήσεως, δυναμένης νὰ ἔχῃ ὀλεθρίας συνεπείας ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐργαζομένων καὶ ἐν γένει εἰρηνικῶς διαβιούντων Ἑλλήνων, ἐζήτησε νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ γεγονός. Ἀμύητος δὲ ὡς ἦτο εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς, τόσον ἐταράχθη ὅταν ἐπείσθη ὅτι οἱ ὑπόπτως κινούμενοι Πελοπίδας καὶ Τασσήκας συνεδρίαζον μετὰ πολλῶν τοῦ Καΐρου Ἑλλήνων εἰς τὸν οἶκον ἑνὸς τῶν πλουσιωτέρων, ὀνόματι Γρηγορίου Μ. Τζάνου, ὥστε ἀμέσως κατήγγειλε τὰ τεκταινόμενα εἰς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν.

Ἡ πληροφορία, ἀντὶ νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν σατράπην ἀντιθέτως τὸν ηὐχαρίστησεν. Μετὰ πολλοῦ ὅθεν ἐνδιαφέροντος ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης, τὰ τῆς προδοσίας ἐπληροφορήθη καὶ ὁ Φιλικὸς Ἀντώνιος Ψαρρός, ὅστις καὶ εἰδοποίησε τὸν Τασσήκαν. Οὗτος δὲ σπεύσας παρὰ τῷ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, διὰ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι δὲν ἦτο συνωμότης, ἀφοῦ δὲν ἐκρύπτετο, ἐζήτησε μὲ θάρρος τὴν ἀπαιτουμένην τελωνειακὴν ἄδειαν εἰσαγωγῆς ἐμπορευμάτων, ὑπεγγύων φυσικὰ λογιζομένων διὰ τὴν εὐπείθειάν του. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἤρχισε τότε νὰ τὸν ἐξετάζῃ ἂν γνωρίζῃ τι σχετικὸν μὲ μίαν Ἑταιρείαν «Καρβονάρων» (διότι μὲ αὐτοὺς συνεχέετο ἡ Φ. Ἑταιρία) ἥτις ἕδρα εἰς τὴν Ρούμελην καὶ τὸν Μορέαν. Ὁ Τασσήκας μετὰ πολλῆς ψυχραιμίας καὶ θάρρους ἠρνήθη τοῦτο, προσθέσας ὅτι πολλὰ διαδίδονται ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἐλπίζοντος οὕτω νὰ διεγείρῃ τοὺς Χριστιανοὺς διὰ ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου. Δὲν ἠπατήθη βέβαια ὁ σατράπης. Ἀντελήφθη πόσον τὸν συνέφερεν αὐτὴ ἡ κίνησις. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται πῶς ἔκλειε τὰ ὄμματα ἐφ' ὅσον ὁ Πελοπίδας, ὁ Τασσήκας καὶ ἄλλοι κατεγίνοντο νὰ φορτώσουν δημητριακὰ εἰς πλοῖα ραγιάδικα ὡς καὶ πολεμιστάς. Διότι καὶ ἀρξαμένης τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ 1822, δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι, διὰ τῆς ἀδιαφορίας του τῆς καταφανοῦς, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ὑπεβοήθησε τὸν ἑλληνικὸν Ἀγῶνα. Τὸν ἤθελε ν' ἀπασχολῇ ἐπὶ μακρὸν τὴν Πύλην, εἰς τρόπον ὥστε ἀσφαλέστερος νὰ παραμένῃ ἐν Αἰγύπτῳ. Κατ' αὐτὸ ὅμως τὸ διάστημα παρεσκευάζετο πυρετωδῶς. Διότι ἐλέγετο ἤδη παγκοίνως ὅτι, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πανισχύρου Χαλὲτ ἐφένδη, ὁ Σουλτάνος ἐσκόπευε νὰ μερίσῃ τὴν Αἴγυπτον εἰς δύο πασαλίκια, τὸ τῆς Ἄνω καὶ τὸ τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Διὰ νὰ προλάβῃ λοιπὸν τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ σχεδίου, κατὰ τὸν ἱστορικὸν *Γερβῖνον*, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς εἶχε προβῆ εἰς τὴν ἐπιδεικτικὴν ἀγορὰν μεγάλης ποσότητος ὅπλων καὶ ἐφοδίων, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Πύλη ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων. Κατόπιν δέ, ἀπὸ σκοποῦ, ἐξηκολούθησε τὰς ἐκστρατείας του, διὰ τὸ εἰς μεγάλην κλίμακα παρ' αὐτοῦ ἐνασκούμενον ἐμπόριον τῶν σκλάβων καὶ τῶν εὐνούχων, εἰς τὸ Σενάαρ καὶ εἰς τὴν Δόγκολαν. Τότε ἐπεξέτεινεν εἰς ἀκόμη μεγαλυτέραν κλίμακα τὸ «Νιζὰμ-Δζεδίδ», τὴν τακτικὴν προπόνησιν τοῦ στρατοῦ, διὰ δὲ τῶν τεχνητῶν αὐτῶν μέτρων παρέσχε τὴν εἰκόνα σοβαρωτάτης παρασκευῆς ἥτις, κατὰ βάθος, μόνον τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸν ἐξήντλει, χωρὶς ἄλλο σοβαρὸν ἀποτέλεσμα.

Εἶναι προφανές, ὅτι, μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Τουσίτσας καὶ ὁ Καζούλης κατέβαλαν πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως τὸν διαθέσουν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο, βραδύτερον, ἔπραξε καὶ κατὰ τὸ ἴδιόν του σύστημα, ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτζου. Ἀλλ' ὅπως αὐτός, οὕτω καὶ οἱ δύο πρῶτοι ἀπέτυχαν, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ καταστῇ καὶ ἐχθρὸς τοῦ Ἀγῶνος ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς. Διότι, ἔχων μακρὰν τὴν ὅρασιν καὶ μεγάλην τὴν πρόβλεψιν ὁ πονηρὸς σατράπης, ἐπροτίμησε νὰ τηρήσῃ ἐφεκτικὴν στάσιν, μολονότι ἐπλήρωνε τακτικὰ τὰ ὑπὸ τῆς Πύλης ζητούμενα ἑκάστοτε ποσά, ὡς συνεισφορὰν ὑποτελοῦς διὰ τὴν πολεμικὴν παρασκευήν, κατέστησε δὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὁρμητήριον, ἢ μᾶλλον τόπον συγκεντρώσεως τῶν ἀφρικανικῶν στόλων τῶν κληθέντων εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κατὰ τῆς ἐκραγείσης ἤδη ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῆς Ἑλλάδος.— Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ἂν δὲν εἶχε συμπληρώσει τὴν τακτικὴν προπόνησιν τῶν στρατευμάτων του διὰ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν, εἶχεν ὅμως προχωρήσει σημαντικῶς εἰς τὴν βελτίωσιν ταύτην τῆς στρατιωτικῆς του θέσεως, μολονότι πᾶσαι αἱ πληροφορίαι πείθουν ὅτι φαινομενικὴ ἦτο ἡ πρόοδος, οὐδεμίαν δὲ κατ' οὐσίαν ἐπίδρασιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐκδηλουμένη κατὰ λαοῦ, ἔχοντος σαφεστέραν ἔννοιαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τῆς πολεμικῆς τακτικῆς. Καὶ τὰς μὲν λεπτομερείας τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας εἰς Ἑλλάδα θέλομεν παραθέσει εἰς τοὺς οἰκείους τόπους καὶ τὰ ἁρμόδια ἄρθρα. Ἐνταῦθα δὲ θ' ἀρκεσθῶμεν εἰς γενικάς τινας γραμμάς, δυναμένας νὰ παράσχουν συνολικὴν εἰκόνα καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατεύματος, καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπέδρασε τοῦτο ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν τυχῶν.

Πλεῖσται πηγαί, ἀτυχῶς ἀλληλοσυγκρουόμεναι, μᾶς παρέχουν πληροφορίας περὶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ τακτικοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἄγγλος Πρόξενος Σώλτ, οἱ Γάλλοι Μανζὲν καὶ Δροβεττί, ὁ βαρῶνος Μίττιτζ, ὁ μαρκήσιος Λιβρὼν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ὑπηρετησάντων τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ ταυτοχρόνως ὑπομνηματογράφων συμφωνοῦν εἰς τοῦτο κυρίως: ὅτι, μετὰ τὰ θαύματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Γαλλία ἐπὶ εἰκοσαετίαν κατέπληξε τὸν κόσμον, μόνον ἀπ' αὐτῆς ἐζητεῖτο τὸ μυστικὸν τῆς νίκης, καὶ μόνον εἰς τοὺς συνεργάτας τοῦ μεγάλου Στρατηλάτου εἶχον ἐμπιστοσύνην ὅτι ἠδύναντο νὰ διδάξουν τὴν μεγάλην τέχνην τοῦ πολέμου. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ δὲ πόσην ἐπίδρασιν εἶχε τὸ γαλλικὸν τοῦτο γόητρον, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ περίφημος Σουλεϋμὰν βέης, ὁ ἀρνησίθρησκος δηλονότι Γάλλος ἀξιωματικὸς δὲ Σέβ, ὅστις καὶ ὠργάνωσε τὸν αἰγυπτιακὸν στρατόν, ἦτο μόλις ὑπολοχαγὸς κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος. Θὰ παρέμενε δὲ ἐν τῇ πατρίδι του, ἂν δὲν ἠναγκάζετο νὰ ἐξορισθῇ, ἐπειδὴ μετέσχε τῆς ἀκάρπου ἀποπείρας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ στρατάρχου Νέϋ. Εἰς τὴν Αἴγυπτον κατῆλθε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1816 καὶ προσκαλέσας σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλους συμπατριώτας ἀξιωματικούς, ἢ ἀποδεχθεὶς τοὺς αὐθορμήτως προσερχομένους, ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευσιν Μαμελούκων ἰδίως, ἵνα οὗτοι χρησιμεύσουν ὡς προπονηταὶ τῶν φελλάχων. Τί περὶ τούτων πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ἂν ἀκούσωμεν τὸν μεταξὺ αὐτῶν καταλεγόμενον *Ἰωάννην Ρωμαίην*, γράφοντα πρὸς συμπατριώτην του, μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἀπόβασιν. Ἰδοὺ μερικὰ ἀποσπάσματα χαρακτηριστικὰ περὶ τούτων.

«Ὁ Σουλεϋμὰν βέης (δὲ Σὲβ) εἶναι κάτοχος πολλῶν στρατιωτικῶν γνώσεων καὶ πολεμικῆς ἐμπειρίας, διότι ἐχρημάτισεν ὑπασπιστὴς τοῦ στρατάρχου Γκρουσσῦ καὶ ἐξησκήθη εἰς τὰ Ἐπιτελεῖα διαφόρων γαλλικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Πρὸς δὲ τούτοις ἔχει πολὺ θάρρος καὶ ἀρκετὴν φρόνησιν. Εἶναι ὁ μόνος ἀνὴρ τοῦ ὁποίου αἱ συμβουλαί, ἐὰν ἐξετελοῦντο, θ' ἀπέβαινον πολὺ ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Πλὴν τούτου ἐπρότεινε νὰ φέρουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ὀρδὰς δούλων διὰ νὰ σχηματίσουν ἀποικίας εἰς ὅλους τοὺς ἀνωτέρω τόπους καὶ χωρία, πυρπολοῦντες καὶ καταστρέφοντες τοὺς Ἕλληνας κατοίκους. Κατὰ καλὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἰμπραὴμ πασσᾶς, αἱματώδους καὶ βιαίου χαρακτῆρος, δὲν ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, ἀξίας μόνον ἑνὸς ἀνανδροτάτου ἀρνησιθρήσκου, καὶ τῶν ὁποίων ἔγιναν καὶ γίνονται ἠχὼ ἕνας κακεντρεχέστατος Ἀλβερτίνης, ἕνας Μουρί, καὶ διάφοροι ἄλλοι». Ὁ αὐτὸς Ρωμαίη εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του περιγράφει τὴν κατάστασιν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα. Ἀλλὰ ποία ἦτο ἡ σύνθεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τῆς Αἰγύπτου; Τῷ 1823, πρὶν ἀκόμη ἡ Πύλη, ἀπηλπισμένη ἀπὸ τὰς ἰδικάς της προσπαθείας, ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν τὴν περαίωσιν τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, ἡ δύναμις τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ δὲν ἀνήρχετο εἰς πλείονας τῶν δέκα ἐννέα χιλιάδων ἀνδρῶν. Τῷ 1824, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐκστρατείας, μόνα τὰ σώματα τὰ προπονούμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τακτικῆς ἠρίθμουν δέκα πέντε χιλιάδας ἄνδρας, ἕτεραι δὲ ὀκτὼ ἢ ἐννέα χιλιάδες προεγυμνάζοντο διὰ νὰ ὀργανωθοῦν εἰς συντεταγμένα σώματα. Δύο ἔτη βραδύτερον, κατὰ τὸν Μανζέν, ὁ στρατὸς τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ ὑπελογίζετο εἰς ἐνενῆντα χιλιάδας ἄνδρας. Ἐκ τούτων 35000 ἐν Κρήτῃ καὶ Πελοποννήσῳ, 8000 ἐνήσκουν τὸ δουλεμπόριον εἰς τὸ Κορδοφάν, 25000 ἠσκοῦντο εἰς τὰ παρὰ τὸ Κάϊρον στρατόπεδα, 4000 ἀπετέλουν τὰς ἐν Καΐρῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ φρουράς, 16000 εὑρίσκοντο ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ 2000 εἰς Κύπρον καὶ ἄλλους νησιωτικοὺς σταθμούς.

Ἡ ἐκγύμνασις κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Τακτικῆς εἶχεν ἐπιτελέσει μεγάλας σχετικῶς προόδους κατὰ τὰ δύο ἔτη, ἅτινα προηγήθησαν τῆς ἀναμίξεως τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα. Κατ' ἀρχὰς προσεπάθησε νὰ ἐκγυμνάσῃ εἰς τὴν πειθαρχίαν χιλιάδας τινὰς Νίγρων αἰχμαλώτων τῆς Δόγκολας, τοῦ Σουδὰν καὶ τοῦ Κορδοφάν. Καὶ ὅταν ἐπείσθη ὅτι οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ βαστάσουν τὸ ἄχθος τῆς πειθαρχίας, κατώρθωσε, δι' ἐμμέσου στρατολογίας, νὰ ἐξοπλίσῃ τριάκοντα χιλιάδας φελλάχους (Αἰγυπτίους ἀγρότας), καὶ νὰ τοὺς περιλάβῃ εἰς τὸ Τακτικόν του στράτευμα. Ἡ περιγραφὴ τὴν ὁποίαν οἱ Εὐρωπαῖοι παρέχουν ὡς εἰκόνα τῶν Τακτικῶν τούτων ὁπλιτῶν δὲν εἶναι πολὺ κολακευτική. Οἱ στρατιῶται

Digitized by Google

ἔφερον ἐρυθρὰς πάντοὐφλας, περικνήμια τσόχινα, ραμμένα εἰς τὰ πλατύτατα βρακία των, ἀμπέχονον στενόν, ἄνοικτὸν ἐμπρὸς καὶ χωρὶς περιλαίμιον, τὸ φέσιον, «φυσεκλίκια» καὶ λογχοφόρον τυφέκιον. Οἱ ἀξιωματικοί των ἦσαν ἐνδεδυμένοι ὡς Τοῦρκοι. Ἀλλ' ἔφερον τὸ χρῶμα τοῦ συντάγματός των. Ἤρκει ν' ἀντικρύση κανεὶς τοὺς στρατιώτας αὐτούς, διὰ νὰ πεισθῆ ὅτι διὰ τῆς βίας ἐξεγυμνάσθησαν. Βρωμεροὶ καὶ ἀκάθαρτοι, μόλις ἐξήρχοντο τῆς παρατάξεως, ἔβγαζαν τὰς ἐρυθράς των παντόφλας, καὶ τὰς ἔθετον εἰς τὰ πελώρια θυλάκια τῶν βρακίων των, οἱ δὲ πλεῖστοι τούτων ἐπανήρχοντο πολὺ ταχέως εἰς τὴν ἡμίγυμνον ἀγριότητά των.

Ὁ συνταγματάρχης δὲ Σὲβ κατ' ἀρχὰς εὗρε τὰς μεγίστας τῶν δυσκολιῶν, ἰδίως μεταξὺ τῶν Μαμελούκων. Μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν πάσης ξενικῆς ἀναμίξεως, πολλαὶ συνωμοσίαι ἐγίνοντο ἐναντίον τοῦ «*Νιζάμ-Δζεδίδ*». Κατὰ τὸ 1824 μάλιστα ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἠναγκάσθη νὰ φονεύση τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου ἐν Καΐρῳ Ἰμπραὴμ ἀγᾶν, ἀπὸ εἰκοσαετίας φίλον του, διότι ἀντέδρασεν εἰς τὰ σχέδιά του πρὸς ἐντατικὴν προπόνησιν τῶν στρατευμάτων του. Διὰ νὰ ἐπιβληθῆ δὲ ἐπὶ τῶν Μουσουλμάνων ὁ Γάλλος ἀξιωματικός, τότε ἀκριβῶς ἐδέχθη νὰ ἐξωμόση. Γενόμενος ἔκτοτε φανατικὸς Μουσουλμᾶνος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σουλεϋμάν-βέη, ἐπεβλήθη ὅπως ἠθέλησε καὶ παρεσκεύασεν ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ τὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκστρατείαν. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ Μάρτιον τοῦ 1824, καθ' ὃν χρόνον τεραστία ἔκρηξις εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τοῦ Καΐρου ἐπήνεγκε μεγίστην φθορὰν εἰς ὑλικὸν καὶ εἰς ἄνδρας, οὐδαμῶς ὅμως ἀπεκαρδίωσε τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν καὶ τὸν ἐξωμότην ὀργανωτήν του.

Ὑπάρχουν πιθανότητες ὅτι ἡ πυρκαϊὰ αὐτὴ δὲν ἦτο τυχαία, καὶ ὅτι συνειργησαν εἰς αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἰμπραὴμ ἀγᾶ, συνδεομένου διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Τουσίτσα. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τοῦ Ἄγγλου *Σώλτ*, ἡ ἔκρηξις ὠφείλετο εἰς ἐκδίκησιν Βεδουΐνων διὰ τῆς βίας στρατολογηθέντων. Χαρακτηριστικὴ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ πρὸς τὸν Διονύσιον Ρώμαν περὶ τοῦ γεγονότος: «. . . Ἐκ δὲ Τεργεστίου καὶ Λιβόρνου μᾶς περιέγραψαν (εἰς Ἀγκῶνα) τὸ συμβεβηκὸς τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ πασᾶ, τὸ ὁποῖον τῷ ὄντι εἶναι θαῦμα τοῦ Ἁγίου Θεοῦ. Κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου ἐφάνη πυρκαϊὰ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Καΐρου μέσα εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς πυρίτιδος κόνεως, ἥτις διέφθειρε εἴ τι εὑρίσκετο μέσα καὶ ἐχάθησαν, ὡς γράφουν, ἐπέκεινα τῶν 60 μιλλιουνίων πράγματα καὶ ἐπέκεινα ἀπὸ ἑπτὰ χιλιάδας ψυχαί, ἐν οἷς ἦτον ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι τζινέρδες (μηχανικοὶ) καὶ οἱ ἐκλεκτότεροι στρατιῶται καὶ πολλοὶ σημαντικοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ». Ἀτυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ μὲν εἴδησις τῆς καταστρεπτικῆς ἐκρήξεως ἦτο ἀληθής, δὲν ἠλήθευαν ὅμως καὶ αἱ συνέπειαί της. Ἀντιθέτως ἔδωσεν ἀφορμὴν δραστηριωτέρας παρασκευῆς, ὠργανώθη δὲ ὁλόκληρον δίκτυον κατασκόπων τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ μὲ ἕδραν τὴν Σῦρον. Ἀνώνυμος ἐπιστολὴ Ἕλληνος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀντικατοπτεύοντος γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Διοίκησιν: «Ὁ ἴδιος σατράπης (Μεχμὲτ-Ἀλῆς) σᾶς κατηγόρησεν ὅταν ἤκουσεν ὅτι Ψαριανὰ καράβια παλαμίζουν εἰς Σύραν, μέρος ὄχι ὠχυρωμένον ἀπὸ κάστρον καὶ κανόνια, ὅπου αὐτὸς ἠμπορεῖ νὰ τὰ ἐξαφανίση μὲ δύο ἢ τρία καράβια του καὶ νὰ τὰ καύση. Ἀδελφέ. Φαίνεται ὅτι σεῖς ἀκόμη δὲν θέλετε νὰ πιστεύσετε ὅτι ἔχετε ἐχθρὸν ἄγρυπνον, ἀλλὰ τὸν μετρᾶτε καὶ αὐτὸν Τοῦρκον. Λανθάνεσθε. Λανθάνεσθε. Λανθάνεσθε. Εἶπα καὶ ἐλάλησα καὶ ἁμαρτίαν οὐκ ἔχω».

Ὁπωσδήποτε ἡ ἐκστρατεία ἀπεφασίσθη, τὸ μὲν διότι ἡ εἰς Κρήτην γενομένη δοκιμαστικὴ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπέφερεν ἄριστα ἀποτελέσματα, τὸ δὲ διότι ἀνεγνωρίσθη εἰς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν ὑπὸ τῆς Πύλης τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήση ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν του ὅσους τόπους ἤθελε κυριεύσει ὁ στελλόμενος ὡς ἀρχιστράτηγος υἱός του Ἰμπραήμ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε προαποσταλῆ τὸ φιρμάνιον τοῦ βαλῆ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Μορέως. Ἡτοιμάσθησαν λοιπὸν λήγοντος τοῦ Ἰουνίου 1824 εἰς τὸν λιμένα Ἀλεξανδρείας 54 πολεμικὰ πλοῖα, ναυπηγηθέντα ἐν Μασσαλίᾳ, Βενετίᾳ, Λιβόρνῳ, Ρόδῳ καὶ εἰς τὰ αὐτόθι νεώρια τὰ ὀργανωθέντα ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀξιωματικοῦ Λετελλιέ, καὶ ὑπερτριακόσια φορτηγὰ σκάφη, ἐξ ὧν τὰ 86 ὑπὸ σημαίαν οὐδετέραν. Ἐπεβιβάσθησαν δὲ δωδεκακισχίλιοι πεζοί, δισχίλιοι ἱππεῖς, δισχίλιοι Ἀλβανοί, πεντακόσιοι πυροβολισταί, διακόσιοι πελεκισταί, μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα κανονίων καὶ ἀφθόνων πυρομαχικῶν καὶ τροφίμων.

Ἄλλη ἀνώνυμος ἐπιστολὴ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει τὴν 11 Ἰουνίου: «Ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἐνταῦθα σατράπου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος εἶναι τρομερά. Συνίσταται ἐκ 16 χιλιάδων τακτικῶν, 4 χιλιάδων Ἀλβανῶν, 2 $^1/_2$ χιλιάδων ἱππικοῦ. Ὁ δὲ στόλος του ἀπὸ 66 πλοῖα πολεμικά, ἐξ ὧν αἱ 10 φρεγάδες, 32 εἶναι τὰ ἰδικά του, 6 Τουνεζίας, 12 τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 14 τὰ ἐν Κρήτῃ. Προσμένει ἔτι καὶ 2 φρεγάδες ἀπὸ τὴν Ρόδον». Ὁ ἐπιστολογράφος (προφανῶς ὁ *Α. Γκιοῦστι*) παρέχει σαφεῖς πληροφορίας περὶ τῶν σχεδίων τοῦ Ἰμπραὴμ καὶ τοῦ Ἐπιτελάρχου του δὲ Σέβ. Ἄλλωστε ἔχουν πολλαπλασιασθῆ οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοί. Ὁ στρατηγὸς Μπουαγιὲ ἑτοιμάζεται νὰ κατέλθη. Ὁ μαρκήσιος δὲ Λιβρὼν στρατολογεῖ ὑπὲρ τοῦ Αἰγυπτίου διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ τὸ Φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον ἀγωνίζεται νὰ προσελκύση πλείονας ἐθελοντὰς ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος, εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπίσης, εἰς Παρισίους. Ἡ λαῖλαψ προσεγγίζει. Τίποτε δὲν τὴν ἀνακόπτει. Μόνον ὁ φόβος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τὴν ἀναγκάζει νὰ χρονοτριβήση εἰς πλαγιοδρομίας μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Κρήτης, ἕως ὅτου δυνηθῆ νὰ φθάση, μετὰ πολὺν καιρὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ γεγονότα ἔκτοτε ἐξελίσσονται ἐπὶ ἑλληνικῶν ἐδαφῶν, ἕκαστον δ' ἐξ αὐτῶν κατέχει ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ τὴν ἁρμόζουσαν θέσιν. Τὰς λεπτομερείας εἰδικῶς τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀναγομένων εἰδικῶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁ ἀναγνώστης θὰ συναντήση εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ περὶ τῆς πόλεως ταύτης εἰδικοῦ ἄρθρου.

Ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ αἰχμάλωτοι.—Συνεδέθη ὅμως ἡ Αἴγυπτος καὶ δι' ἄλλου κρίκου πρὸς τὴν Ἑλλάδα, κρίκου ἀληθῶς τραγικοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μέγα μέρος τῆς σημειωθείσης ἑλληνικῆς ἐρημώσεως ὀφείλεται. Πράγματι, ἂν ἠδιαφόρησε διὰ τὰ πολιτικὰ ἀποτελέσματα τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, κατὰ τὰς ἀρχὴν τοῦ Ἀγῶνος, μέγιστον ὅμως ἐνδιαφέρον ἔδειξε διὰ τὰς τρομερὰς της συνεπείας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν λεηλασίαν καὶ τοὺς ἀνδραποδισμούς. Ἀπὸ δεκαπενταετίας ἐνασκῶν, ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, τὸ δουλεμπόριον εἰς τὴν ἀφρικανικὴν ἐνδόχωραν, εἶχε συστηματοποιήσει τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πειρατείας. Τοιουτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εὗρε σπουδαίως ὠργανωμένην τὴν σωματεμπορίαν τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ. Κατὰ τὸν Ἄγγλον *Σώλτ*, ἄνω τῶν διακοσίων χιλιάδων νέων, νεανίδων καὶ ὡρίμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐξωγρήθησαν καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὰ Σκλαβοπάζαρα τῆς Αἰγύπτου. Ὑπῆρξε δὲ τόση ἡ ἀφθονία, κατὰ δύο ἰδίως περιόδους, μετὰ τὴν σφαγὴν τῆς Χίου, καὶ κατὰ τὰς δυσμὰς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ παραμονῆς τοῦ Ἰμπραήμ, ὥστε, οἱ χριστιανοὶ σκλάβοι ἐπωλοῦντο εὐθηνότερα τῶν αἰγῶν, πολλάκις δὲ ἀντηλλάσσοντο πέντε Ἕλληνες ἀντὶ ἑνὸς Νίγρου καὶ δέκα Ἑλληνίδες ἀντὶ μιᾶς Ἀραπίνας ἐκ τῶν διατηρουσῶν ψυχρὸν τὸ δέρμα, καὶ διὰ τοῦτο προτιμωμένων. Καραβάνια σκλάβων ἀπεστέλλοντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς.

Τὸ περίεργον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς παρατηρήσας τὴν ἐργατικότητα τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων ἐσυλλογίσθη τὸ παράτολμον ἐκεῖνο σχέδιον τῆς μετοικεσίας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως ἄλλοτε ἐγίνοντο παρόμοιαι ἐγκαταστάσεις, κλασσικὰ ὑποδείγματα τῶν ὁποίων ἔχομεν τὸν ἐποικισμὸν τῶν Μιρδιτῶν, τῶν Βαρδαριωτῶν καὶ ἄλλων λαῶν. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ ἀποτρόπαιον σχέδιον, γνωσθὲν εἰς τὴν Εὐρώπην, προεκάλεσε νέαν ἀναζωπύρησιν τοῦ ὑπὲρ τῶν ταλαιπώρων Ἑλλήνων ἐνδιαφέροντος, ἐστάθη δὲ μία ἀπὸ τὰς βαθυτέρας αἰτίας τὰς προκαλεσάσας τὸ Ναυαρῖνον. Ἀλλ' ἡ αἰχμαλωσία, εὑρίσκουσα ἀτυχῶς συνεργοὺς καὶ τοὺς πλείστους τῶν Εὐρωπαίων προξένων ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν ἐσταμάτησε παρὰ μόνον μετὰ τὴν ἀγωνιώδη ἐπίκλησιν τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια πρὸς τ' ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματα τοῦ Ἄγγλου στολάρχου καὶ ἥρωος ἤδη τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου ναυάρχου Κοδριγκτῶνος. Οὗτος, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1828, μεταβὰς εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐκάλεσε τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν καὶ μετὰ πολλὰς συζητήσεις συνυπέγραψε μετ' αὐτοῦ σύμβασιν περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐξαγορᾶς τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων καὶ περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνίδων, ὅσαι διὰ τῆς βίας ἐκρατοῦντο εἰς τὰ χαρέμια τῶν Αἰγυπτίων μεγιστάνων. Ἀθρόα τὰ χρήματα κατέφθανον ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ κομιτᾶτα, τὰ ἐπὶ τούτῳ συσταθέντα εἰς διαφόρους πόλεις. Πολλοὶ ἠλευθερώθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Πλεῖστοι ὅμως, λόγῳ τῶν ἀποστάσεων καὶ τῆς ἀπομονώσεως, δὲν ἔτυχον τοῦ εὐεργετήματος, καὶ παρέμειναν, μέχρι γήρατος, σκλάβοι εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Αἰγύπτου.

Τοιαῦται ἐν συντομίᾳ ἐστάθησαν αἱ σχέσεις μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Ἑλλάδος, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τέλους τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Ἀμέσως ὅμως μετ' αὐτόν, οἱ Ἕλληνες ὠθούμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἠρειπωμένης χώρας, ἢ τῶν πιέσεων ἐκ μέρους τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Αἴγυπτον, νέαν παρασκευάζοντες ἑλληνικὴν τῆς χώρας ταύτης περίοδον.

Γ. Δ. Κ.

ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Μέχρι τοῦ 1866 ὁ κεδίβης τῆς Αἰγύπτου ἦτο πηγὴ πάσης ἐξουσίας ὡς οἱ ἀπόλυτοι μονάρχαι, συγκεντρώνων εἰς χεῖράς του τήν τε νομοθετικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἡ πρώτη *Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων*, ἐπικληθεῖσα «*Βουλὴ τῶν Ἐγκρίτων*» συνεκροτήθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 21 Νοεμβρίου (Ragueb 1283) 1866 νόμου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσμαήλ, περιοριζομένη εἰς τὰ διάφορα ἐσωτερικὰ ζητήματα καὶ τὰ νομοσχέδια ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔκρινε σκόπιμον ὁ κεδίβης νὰ ὑποβάλη εἰς αὐτήν. Βραδύτερον δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 23 Ἀπριλίου 1879 νόμου συνέστη, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Γαλλίᾳ, Συμβούλιον Ἐπικρατείας, ἔργον τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ κατάρτισις σχεδίων νόμων. Αἱ οἰκονομικαὶ περιπέτειαι, μετὰ ταῦτα τῆς Αἰγύπτου, ὑπῆρξαν ἡ κυρία αἰτία συστάσεως ἀληθοῦς Ἀντιπροσωπείας, πραγματικῆς Βουλῆς, ἥτις συνεκροτήθη τὴν 15 Δεκεμβρίου 1881, ταυτοχρόνως ὅμως ὑπῆρξαν ὁ πρόλογος, ὅπως δοθῆ εἰς τὴν χώραν ὑπὸ τοῦ Μεχμὲτ Τεουφὶκ διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Φεβρουαρίου 1882 Διατάγματος τὸ πρῶτον Σύνταγμα τῆς Αἰγύπτου. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Συντάγματος τούτου οἱ ὑπουργοὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τῆς Βουλῆς, τοῦ κεδίβου ἔχοντος τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως αὐτῆς· ἐὰν ὅμως τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἐπεκύρουν τὴν πολιτικὴν τῆς Βουλῆς, αὕτη ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήση πᾶν ὅ,τι εἶχε δώσει εἰς τὸ παρελθὸν ἀφορμὴν συγκρούσεως μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ διαλύσεως τοῦ Κοινοβουλίου.

Ἐνῷ ἡ συνταγματικὴ ἐξέλιξις τῆς Αἰγύπτου ἔβαινεν ὁλονὲν ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον, δυνάμει τοῦ ἀπὸ 1 Μαΐου 1883 Συντάγματος ὁλόκληρος ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία συνεκεντρώθη καὶ πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κεδίβου, τῆς Βουλῆς ἐπικληθείσης Νομοθετικοῦ Συμβουλίου καὶ καταστάσης ἁπλοῦ συμβουλευτικοῦ Σώματος. Τὸ ἐν λόγῳ Νομοθετικὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον συνεκαλεῖτο ἐκτάκτως μὲν ὁσάκις παρίστατο πρὸς τοῦτο ἀνάγκη, τακτικῶς δὲ τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου, Ἀπριλίου, Ἰουνίου, Αὐγούστου, Ὀκτωβρίου καὶ Δεκεμβρίου, ἀπετελεῖτο ἐκ 30 μελῶν. Ἐκ τούτων τὰ 14 ἦσαν μόνιμα διοριζόμενα ὑπὸ τοῦ κεδίβου τῇ προτάσει τῆς Κυβερνήσεως, πλὴν τοῦ Προέδρου, ὅστις διωρίζετο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ κεδίβου. Τὰ λοιπὰ 16 μέλη ἐξελέγοντο ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὸ Νομοθετικὸν Συμβούλιον ὑπεβάλλοντο ὅλοι οἱ νόμοι ὡς καὶ ὅλα τὰ διατάγματα, ἐπίσης ὁ προϋπολογισμὸς καὶ ὁ ἀπολογισμός, ἐφ' ὧν τοῦτο εἶχεν ἁπλῶς συμβουλευτικὴν γνώμην, τῆς Κυβερνήσεως ὑποχρεουμένης ὅμως νὰ δικαιολογήση τοὺς λόγους ἕνεκα τῶν ὁποίων ἠρνήθη νὰ ἀποδεχθῆ τὰς ἀπόψεις του.

Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1883, τὸ ὁποῖον, μέ τινας τροποποιήσεις, ἴσχυσε μέχρις ἐσχάτων, οἱ ὑπουργοὶ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὰ 30 μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου καὶ 46 τὸν ἀριθμὸν αἱρετὰ μέλη ἀπετέλουν τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν (Assemblée générale), ἥτις συνήρχετο ἅπαξ κατὰ διετίαν. Ἔναντι αὐτῆς ὁ κεδίβης εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως αἱ νέαι ἐκλογαὶ λάβουν χώραν ἐντὸς 6 μηνῶν. Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἀπεφαίνετο ὑποχρεωτικῶς διὰ τὴν Κυβέρνησιν ἐπὶ παντὸς νέου φόρου, συμβουλευτικῶς δὲ ἐπὶ συνάψεως νέου δανείου πρὸς κατασκευὴν δημοσίων ἔργων καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προτείνη συμβουλευτικῶς τὴν λῆψιν τῶν μέτρων ἐκείνων τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἐθεώρει ἀναγκαῖα ἀπὸ διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀπόψεως.

Ἡ Κυβέρνησις ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ 6 ὑπουργοὺς (τῶν Ἐσωτερικῶν, Οἰκονομικῶν, Ἐξωτερικῶν, Δημοσίων Ἔργων, τῆς Παιδείας καὶ τῆς Δικαιοσύνης), εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῆ ὁ Ἄγγλος ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Γραμματεὺς καὶ 4 ἕτεροι Ἄγγλοι Γραμματεῖς, ἂν καὶ οὗτοι δὲν ἀπετέλουν ἰσότιμα μὲ τὰ ἄλλα μέλη. Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω ὑπουργείων ὑπῆρχε καὶ ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου, οὗτινος ὅμως δὲν προΐστατο ὑπουργός.

Τὸ νῦν ἰσχῦον Σύνταγμα τῆς Αἰγύπτου εἶναι τὸ ἀπὸ 19 Ἀπριλίου 1923 (3 Ramadan 1341), ὅπερ συνετάχθη μετὰ τὴν πλήρη σχεδὸν ἀνεξαρτησίαν τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας. Διαιρεῖται εἰς 7 μεγάλα τμήματα. Τὸ πρῶτον τούτων ἀφιεροῦται εἰς τὴν «φύσιν καὶ τὸν τύπον τοῦ Κράτους», τὸ δεύτερον πραγματεύεται «περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν Αἰγυπτίων», τὸ τρίτον περὶ τῶν «ἐξουσιῶν», τὸ τέταρτον περιέχει διατάξεις «οἰκονομικάς», σχετικὰς τουτέστι μὲ τὸν προϋπολογισμὸν κλπ., τὸ πέμπτον ὁμιλεῖ περὶ τοῦ στρατοῦ, τὸ ἕκτον ἐπιγράφεται «Γενικαὶ διατάξεις» καὶ τὸ ἕβδομον τέλος περιλαμβάνει τὰς «τελικὰς καὶ ἀκροτελευτίους διατάξεις».

Τοῦ κειμένου τοῦ Συντάγματος προτάσσεται «βασιλικὸν προοίμιον», δι' οὗ παρίσταται ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ δεῖγμα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐγενῶν προθέσεων τοῦ Βασιλέως Φουὰτ «θέλοντος ν' ἀσφαλίση εἰς τὸν Λαόν του βίον εὐτυχῆ, αἴσιον καὶ ἐντελῶς ἐλεύθερον, νὰ τοῦ ἐγγυηθῆ πραγματικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, τὴν κατάρτισιν τῶν νόμων καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύση τὴν πεποίθησιν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον». Ὁ τύπος τοῦ πολιτεύματος εἶναι ὁ τῆς Συνταγματικῆς κληρονομικῆς Μοναρχίας, συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 13 Ἀπριλίου 1922 (15 Chaaban 1340) Διάταγμα. Ἡ Αἴγυπτος ὡς κράτος εἰ-

Digitized by Google

ναι κυρίαρχον, ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον (ἄρθ. 1). Πηγὴ πάσης ἐξουσίας εἶναι τὸ Ἔθνος, καθιερουμένης οὕτω ἀπολύτως τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων λειτουργιῶν τῆς Πολιτείας εἶναι κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο, ὅπως γενικῶς συμβαίνει, τριπλῆ. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῆς Γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 24). Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα (ἄρθρ. 29), ἡ δὲ δικαστικὴ ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν διαφόρων δικαστηρίων, ὑποκειμένων μόνον εἰς τοὺς νόμους τοῦ Κράτους καὶ τῶν ὁποίων αἱ ἀπαφάσεις ἐκδίδονται καὶ ἐκτελοῦνται ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως (ἄρθρ. 30 - 31, 124 - 131).

Ὁ Βασιλεύς. — Ἀνώτατος Ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους εἶναι ὁ Βασιλεύς, ὅστις ὡς ἐνασκῶν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἐκδίδει τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων διατάγματα, μὴ δυνάμενος ὅμως «νὰ μεταβάλῃ ἢ ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐνέργειαν, οὐδὲ νὰ ἐξαιρέσῃ τινὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων» (ἄρθρ. 37). Συγκαλεῖ τὸ Κοινοβούλιον τακτικῶς μὲν κατ' ἔτος τὸ τρίτον Σάββατον τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου—δικαιουμένων τῶν Βουλῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει νὰ συνέλθουν αὐτοδικαίως (ἄρθρ. 96)—, κηρύττει τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἀπαγγέλλων βασιλικὸν λόγον ἐνώπιον καὶ τῶν δύο Βουλῶν (ἄρθρ. 42), συγκαλεῖ δὲ ἐκτάκτως αὐτὸ «ἐν περιπτώσει ἀνάγκης», ὑποχρεούμενος νὰ συγκαλέσῃ τὰς Βουλάς, ἂν τοῦτο ζητήσῃ ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν καὶ τῶν δύο Νομοθετικῶν Σωμάτων, καὶ κηρύττει τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς τακτικῆς (ἄρθρ. 96) καὶ τῆς ἐκτάκτου συνόδου (ἄρθρ. 40). Ἐπίσης ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀναστείλῃ τὰς ἐργασίας τῆς βουλευτικῆς συνόδου, οὐχὶ πέραν τοῦ ἑνὸς μηνός, οὐδὲ νὰ ἐπαναλάβῃ τοῦτο κατὰ τὴν αὐτὴν σύνοδον, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως καὶ τῶν δύο Βουλῶν, δυνάμενος ἐπὶ πλέον νὰ διαλύῃ τὴν πρώτην Βουλὴν (ἄρθρ. 39,38), ἀπαγορευομένης τῆς διαλύσεως τῆς νέας Βουλῆς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἕνεκα τῆς ὁποίας διελύθη ἡ προηγουμένη (ἄρθρ. 88). Τὸ περὶ διαλύσεως ὅμως διάταγμα πρέπει νὰ διαλαμβάνῃ καὶ τὴν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντὸς δύο μηνῶν πρὸς ἐκλογὴν τῆς νέας Βουλῆς, ταύτης δὲ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐκλογῶν (ἄρθρ.89).

Ἐξ ἄλλου ὁ Βασιλεὺς ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀπονέμει τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς βαθμούς, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κόπτῃ νομίσματα, νὰ ἀπονέμῃ χάριν καὶ νὰ ἐλαττώνῃ τὰς καταγινωσκομένας ποινὰς (ἄρθρ. 43). Ὀργανώνει τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, διορίζει καὶ παύει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους (ἄρθρ. 44), κηρύττει τὸ Κράτος εἰς κατάστασιν πολιορκίας, δυναμένων τῶν Βουλῶν νὰ ἄρουν ἢ ἀντιθέτως νὰ ἐπικυρώσουν τὸν «στρατιωτικὸν νόμον» (ἄρθρ.45), διορίζει καὶ παύει τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς δημοσίας δυνάμεως ὢν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατοῦ. Κηρύττει πόλεμον —ἀπαιτουμένης πάντοτε τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν διὰ τὴν κήρυξιν ἐπιθετικοῦ πολέμου—, συνάπτει εἰρήνην καὶ συνομολογεῖ συνθήκας ἀνακοινῶν αὐτὰς εἰς τὰς Βουλὰς εὐθὺς ὡς τοῦτο ἐπιτρέψουν τὰ συμφέροντα καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ Κράτους. Πᾶσα ὅμως συνθήκη εἰρήνης, συμμαχίας, ἐμπορίου καὶ ναυτιλίας, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη δι' ἧς ἐπιφέρονται τροποποιήσεις εἰς τὰ ὅρια τοῦ Κράτους ἢ εἰς τὰ δικαιώματα τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ, εἴτε ἐπιβαρύνουν τὸ δημόσιον Ταμεῖον ἢ προσβάλλουν δημόσια ἢ ἰδιωτικὰ συμφέροντα, δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Κοινοβουλίου (ἄρθρ. 46). Ἐξ ἄλλου μὴ ὑπάρχοντος Κοινοβουλίου δύναται ὁ Βασιλεὺς ἐν περιπτώσει ἀνάγκης νὰ λαμβάνῃ πᾶν ἔκτακτον ἀναγκαῖον μέτρον, ἐκδίδων διατάγματα μὲ ἰσχὺν νόμου, ἐφόσον δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τὸ Σύνταγμα. Ὑποχρεοῦται ὅμως νὰ συγκαλέσῃ πάραυτα τὸ Κοινοβούλιον καὶ νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν αὐτοῦ τὰ ἐν λόγῳ διατάγματα ἅτινα παύουν ἰσχύοντα, ἂν εἴτε ἡ Βουλή, εἴτε ἡ Γερουσία ἀρνηθῇ νὰ ἐπικυρώσῃ αὐτὰ (ἄρθρ. 41).

Ὁ Βασιλεὺς διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργούς του, τῇ μεσολαβήσει τῶν ὁποίων ἀσκεῖ τὰς ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀνατεθείσας αὐτῷ ἐξουσίας, καὶ διορίζει καὶ παύει τοὺς διπλωματικοὺς ἀντιπροσώπους ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ (ἄρθρ. 48, 49). Ἀπαγορεύεται ὅμως εἰς αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὸ Στέμμα ξένης Πολιτείας ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλῶν, αἵτινες μόνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν $^{2}/_{3}$ τοὐλάχιστον τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιληφθοῦν τοιαύτης συζητήσεως, ἀπαραιτήτου οὔσης πρὸς λῆψιν ἀποφάσεως τῆς πλειοψηφίας τῶν $^{2}/_{3}$ τῶν παρόντων (ἄρθρ. 47).

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶναι ταυτοχρόνως παράγων τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἂν καὶ τὸ Σύνταγμα λέγει ὅτι ὁ Βασιλεὺς «κυροῖ καὶ δημοσιεύει τοὺς νόμους», ἐν τούτοις εἰς τὴν κατάρτισιν τῶν νόμων ἔχει ἁπλῶς δικαίωμα ἀρνησικυρίας (ἀναβλητικὸν veto), καθόσον νομοσχέδιον ὑποβληθὲν εἰς τὸν Βασιλέα, ἂν ἐντὸς μηνὸς ἐπιστραφῇ τοῦτο εἰς τὰς Βουλάς, καθίσταται νόμος τοῦ Κράτους ἐφόσον ἐπιψηφισθῇ ἐκ νέου ὑπὸ τῶν $^{2}/_{3}$ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἂν κατὰ τὴν αὐτὴν σύνοδον τὸ νομοσχέδιον δὲν τύχῃ κατὰ τὴν δευτέραν συζήτησιν τῆς ὡς ἄνω πλειοψηφίας—τῶν Βουλῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐπανέλθουν καὶ αὖθις ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν σύνοδον—καθίσταται νόμος, ἐὰν εἰς ἑπομένην σύνοδον τὸ αὐτὸ νομοσχέδιον τύχῃ τῆς ἀπολύτου πλειοψηφίας (ἄρθρ. 34-36).

Πᾶσα ὅμως πρᾶξις τοῦ Βασιλέως ἵνα ἔχῃ κῦρος πρέπει νὰ φέρῃ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅλων τῶν ὑπουργῶν τοῦ Κράτους (ἄρθρ. 60).

Ὁ καλούμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Αἰγύπτου πρέπει πρὶν ἀναλάβῃ τὴν ἐξάσκησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας νὰ ὁμόσῃ ἐνώπιον τῶν Βουλῶν τὸν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος κεκανονισμένον ὅρκον. Θανόντος τοῦ βασιλέως συνέρχονται τὸ βραδύτερον ἐντὸς 10 ἡμερῶν αἱ Βουλαί· ἂν δὲ ἡ Βουλὴ διελύθη, ἡ δὲ νέα πρόκειται νὰ συνέλθῃ μετὰ χρονικὸν διάστημα μεγαλύτερον τῶν δέκα ἡμερῶν, συνέρχεται ἡ παλαιὰ μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς νέας. Ἐλλείψει νομίμου διαδόχου, ὁ Βασιλεὺς δύναται νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχον τῇ συγκαταθέσει τῶν δύο Βουλῶν, συνερχομένων εἰς κοινὴν Συνέλευσιν, οὔσης ἀπαραιτήτου τῆς παρουσίας τῶν $^{3}/_{4}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν ἑκάστης Βουλῆς καὶ τῆς συγκαταθέσεως τῶν $^{2}/_{3}$ τῶν παρόντων πρὸς λῆψιν ἀποφάσεως. Ἐὰν θανόντος τοῦ Βασιλέως δὲν ὑπάρχῃ διάδοχος, συνέρχονται αἱ δύο Βουλαὶ εἰς κοινὴν Συνέλευσιν ὅπως προβοῦν ἐντὸς 8 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς συγκλήσεώς των εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Βασιλέως, ἀπαιτουμένης τῆς παρουσίας τῶν $^{3}/_{4}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ ἑκάστου Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ πρὸς λῆψιν ἀποφάσεως τῆς πλειοψηφίας τῶν $^{2}/_{3}$. Ἐὰν ἐντὸς τῆς ὡς ἄνω προθεσμίας δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ ἐκλογὴ νέου Βασιλέως, αἱ Βουλαὶ προβαίνουν τὴν ἐνάτην ἡμέραν δι' ἁπλῆς πλειοψηφίας εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου Βασιλέως. Εἰς τὴν περίπτωσιν χηρείας τοῦ θρόνου, ἂν ἡ Βουλὴ διελύθη, συνέρχεται καὶ αὖθις μέχρι τῆς ἐκλογῆς τῆς νέας Βουλῆς (ἄρθρ.52—54). Κατὰ τὸ ἐν τῷ μεταξὺ διάστημα ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τέως Βασιλέως μέχρι τῆς ἀναλήψεως ὑπὸ τοῦ νέου Βασιλέως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ταύτην ἀσκεῖ ἐν ὀνόματι τοῦ αἰγυπτιακοῦ Λαοῦ ἡ Κυβέρνησις.

Τὸ Κοινοβούλιον.—Τὸ αἰγυπτιακὸν Κοινοβούλιον σύγκειται ἐκ δύο Βουλῶν: Τῆς *Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων* καὶ τῆς *Γερουσίας*.

Ἡ *Βουλὴ* σύγκειται ὑπὸ βουλευτῶν ἐκλεγομένων ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Λαοῦ. Εἰς ἑκάστην Μουδιρίαν (Moudirieh) ἢ Κυβερνεῖον (Gouvernorat) ἐκλέγεται εἷς βουλευτὴς ἀνὰ 60.000 κατοίκων, προστιθεμένου ἑνὸς βουλευτοῦ ὁσάκις ὑπάρχει ὑπόλοιπον οὐχὶ κατώτερον τῶν 30.000. Πᾶν δὲ Κυβερνεῖον ἔχον ὀλιγωτέρους τῶν 30.000 κατοίκων, ἐφόσον ὁ ἐκλογικὸς νόμος δὲν προβλέπει τὴν συνένωσιν αὐτοῦ μὲ ἄλλο Κυβερνεῖον ἢ Μουδιρίαν ἐκλέγει ὡσαύτως ἕνα βουλευτὴν (ἄρθ. 82—84).

Διὰ νὰ ἐκλεγῇ τις βουλευτής, ὀφείλει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἰδικῶν προσόντων τὰ ὁποῖα ὁρίζει ὁ νόμος, νὰ ἔχῃ τοὐλάχιστον συμπληρώσει τὸ 30ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἡ «βουλευτικὴ ἐντολὴ» εἶναι πενταετής. Ἡ ἐκλογὴ τῆς νέας Βουλῆς ἐνεργεῖται ἑξήκοντα ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως τῆς παλαιᾶς. ἐν ἐναντίᾳ ὅμως περιπτώσει, ὁ βίος αὐτῆς διαρκεῖ μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν θὰ ἐνεργηθοῦν αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν νέαν Βουλὴν (ἄρθρ. 114). Ἅμα τῇ ἐνάρξει ἑκάστης τακτικῆς συνόδου ἡ Βουλὴ προβαίνει εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου καὶ τῶν δύο Ἀντιπροέδρων, ἀμφοτέρων δυναμένων νὰ ἐπανεκλεγοῦν (ἄρθρ. 85—87).

Ἡ *Γερουσία* ἀποτελεῖται ἀπὸ μέλη αἱρετὰ καὶ μή. Τὰ $^{2}/_{5}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν Γερουσιαστῶν διορίζονται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τὰ δὲ $^{3}/_{5}$ ἐκλέγονται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Λαοῦ. Εἰς ἑκάστην Μουδιρίαν ἢ Κυβερνεῖον ἐπὶ 180 000 κατοίκων ἐκλέγεται εἷς γερουσιαστής. Πᾶν ἐπὶ πλέον ὑπόλοιπον πέραν τῶν 180.000, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατώτερον τῶν 90 000, ἀναδεικνύει ἴδιον γερουσιαστήν. Πᾶν δὲ Κυβερνεῖον ἔχον ὀλιγωτέρους τῶν 90.000 κατοίκων ἐκλέγει ὡσαύτως ἕνα γερουσιαστήν, ἐφόσον ὁ ἐκλογικὸς νόμος δὲν προβλέπει τὴν συνένωσιν αὐτοῦ μὲ ἕτερον Κυβερνεῖον ἢ Μουδιρίαν (ἄρθρ. 74-76).

Διὰ νὰ ἐκλεγῇ τις γερουσιαστὴς δέον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὑπὸ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου προβλεπομένων προσόντων, νὰ ἔχῃ συμπληρώσει τὸ 40ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του. Τόσον διὰ τὴν ἐκλογὴν ὅσον καὶ διὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ὡς γερουσιαστοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἢ νὰ ὑπῆρξεν: ὑπουργός, διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος, πρόεδρος τῆς Βουλῆς, ὑπογραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, πρόεδρος ἢ σύμβουλος τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου, βουλευτὴς χρηματίσας τοιοῦτος εἰς δύο περιόδους, ἰδιοκτήτης πληρώνων ἐτησίως φόρον 150 αἰγυπτιακῶν λιρῶν κλπ. κλπ.

Ἡ διάρκεια τῆς γερουσιαστικῆς περιόδου εἶναι δεκαετής, ἀνανεοῦται ὅμως τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν γερουσιαστῶν κατὰ πενταετίαν. Ἡ ἀνανέωσις πρέπει νὰ λάβῃ χώραν 60 ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως τοῦ πενταετοῦς χρονικοῦ διαστήματος· ἄλλως ἡ θητεία τοῦ εἰς ἀνανέωσιν ὑποκειμένου ἀριθμοῦ τῶν γερουσιαστῶν παρατείνεται μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν θὰ ἐνεργηθῇ ἡ νέα ἐκλογὴ ἢ ὁ νέος διορισμὸς (ἄρθρ. 115). Ἡ ἐπανεκλογὴ ἐπιτρέπεται. Ἡ Γερουσία ἐκλέγει τοὺς δύο ἀντιπροέδρους, τοῦ προέδρου αὐτῆς διοριζομένου ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἐπιτρεπομένης τῆς ἐπανεκλογῆς καὶ τοῦ ἐπαναδιορισμοῦ αὐτῶν. Ἡ θητεία των εἶναι διετής. (ἄρθρ. 77—80).

Οἱ βουλευταὶ καὶ γερουσιασταὶ ἀπὸ κοινοῦ εἶναι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους, μὴ δεσμευόμενοι ἀπὸ ἐντολάς. Οὐδεὶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ταυτοχρόνως γερουσιαστὴς καὶ βουλευτής. Τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας δύνανται νὰ διορισθοῦν ὡς γερουσιασταί, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐκλεγοῦν διὰ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην Βουλήν. Ἡ Βουλή—ὡς καὶ ἡ Γερουσία— ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν γενομένων ἐκλογῶν, διὰ νόμου ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτραπῇ, ὅπως ἄλλη τις ἀρχὴ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἐξελέγξεως τοῦ κύρους τῶν ἐκλογῶν. Οὐδενὸς βουλευτοῦ ἢ γερουσιαστοῦ ἡ ἐκλογὴ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἄκυρος, ἂν ὑπὲρ τῆς ἀκυρότητος δὲν ἀποφανθοῦν τὰ $^{2}/_{3}$ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς ἢ τῆς Γερουσίας (ἄρθρ. 90—95).

Αἱ σύνοδοι καὶ τῶν δύο Νομοθετικῶν Σωμάτων εἶναι κοιναί, πάσης ἀποφάσεως ληφθείσης ὑπὸ τῆς μιᾶς τούτων, ἐνῷ ἡ ἑτέρα δὲν συνεδριάζει, θεωρουμένης ἀκύρου. Αἱ συνεδριάσεις ἀμφοτέρων τῶν Βουλῶν εἶναι δημόσιαι, δύνανται ὅμως νὰ συνεδριάσουν καὶ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, λαμβανομένης ἀποφάσεως μεταγενεστέρως ἂν ἡ συζήτησις δέον νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ εἰς δημοσίαν συνεδρίασιν. Πᾶσα ἀπόφασις διὰ νὰ εἶναι ἔγκυρος δέον νὰ ληφθῇ παρουσίᾳ τῆς πλειοψηφίας τῶν μελῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, νὰ ψηφίσουν δὲ ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἥμισυ πλέον ἑνός, ἐφόσον διὰ τὸ εἰδικὸν θέμα δὲν καθιεροῦται ἐξαιρετικὴ πλειοψηφία. Ἐπὶ ἰσοψηφίας τὸ ἀντικείμενον ἐφ' οὗ ἔλαβε χώραν ἡ ψηφοφορία θεωρεῖται ὡς ἀπορριφθὲν (ἄρθρ. 97—100).

Διαρκούσης τῆς συνόδου, οὐδὲν μέλος τῆς Βουλῆς ἢ τῆς Γερουσίας δύναται νὰ καταδιωχθῇ κλπ., ἐκτὸς ἂν συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἄνευ τῆς προηγουμένης ἀδείας τοῦ Σώματος εἰς ὃ ἀνήκει. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἰδιότητός του, ὡς βουλευτοῦ ἢ γερουσιαστοῦ, δὲν δύναταί τις ν' ἀποδεχθῇ βαθμὸν ἢ ἄλλο ἀξίωμα, ἐκτὸς στρατιωτικῆς φύσεως. Οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ στερηθῇ τῆς ἰδιότητός του ὡς βουλευτοῦ ἢ γερουσιαστοῦ—ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως τοῦ ἀσυμβιβάστου ἢ τῆς παραιτήσεως— ἄνευ προηγουμένης ἀποφάσεως τοῦ Σώματος εἰς ὃ ἀνήκει, λαμβανομένης διὰ πλειοψηφίας τῶν $^{3}/_{4}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτοῦ. Βουλευτὴς ἢ γερουσιαστὴς δὲν καταδιώκεται ἕνεκα γνώμης ἢ ψήφου δοθείσης κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν καθηκόντων του (ἄρθρ. 109 - 112). Ὡσαύτως παραιτηθέντος κλπ. βουλευτοῦ ἢ γερουσιαστοῦ τινος ἐνεργεῖται ἐντὸς 2 μηνῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν γνωρίσῃ τὸ Σῶμα εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦτο, ἡ ἐπαναληπτικὴ ἐκλογὴ ἢ ἐπαναληπτικὸς διορισμός. Ὁ οὕτω πως ἐκλεγόμενος ἢ διοριζόμενος ἐκλέγεται διὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ διετέλει βουλευτὴς ἢ γερουσιαστὴς ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀναπληρούμενος (ἄρθρ. 113). Ἕκαστον Σῶμα προσδιορίζει διὰ τοῦ κανονισμοῦ του τὸν τρόπον τῶν ἐργασιῶν του καὶ φροντίζει διὰ τοῦ προέδρου του τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐν αὐτῷ, ἀπαγορευομένης τῆς ἐπεμβάσεως ἐνόπλου δυνάμεως ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ προέδρου αὐτοῦ (ἄρθρ. 117 - 119).

Τὰ δύο Σώματα συνέρχονται ἀπὸ κοινοῦ, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως θανάτου τοῦ Βασιλέως, καὶ ὁποτεδήποτε ἄλλοτε ἤθελον θελήσει τοῦτο, προεδρεύοντος τοῦ προέδρου τῆς Γερουσίας. Διὰ τὴν λῆψιν ἀποφάσεων ἀπαιτεῖται ἡ συγκατάθεσις τῆς ἀπολύτου πλειοψηφίας τῶν μελῶν ἑκάστης Βουλῆς (ἄρθρ. 120 - 123).

Ἡ νομοθεσία. — Δικαίωμα προτάσεως νόμων ἔχει ὁ Βασιλεύς, ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία. Πᾶσα ὅμως πρότασις νόμου, δι' οὗ δημιουργοῦνται νέοι φόροι ἢ αὐξάνονται οἱ ὑπάρχοντες, δὲν δύναται νὰ προέλθῃ εἰ μὴ παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς. Πᾶς νόμος δέον νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ «κυρωθῇ» ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὴν «Ἐπίσημον Ἐφημερίδα». Ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἄρχεται ἀφ' ἧς γίνῃ γνωστὴ ἡ δημοσίευσις τοῦ νόμου. Ἄγνοια νόμου δὲν ἐπιτρέπεται μετὰ τριάκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ, τῆς προθεσμίας ταύτης δυναμένης νὰ ἐπεκταθῇ ἢ καὶ ἀντιθέτως νὰ περιορισθῇ (ἄρθρ. 28, 25 - 27).

Πᾶν νομοσχέδιον «ὑποβαλλόμενον ὑφ' ἑνὸς ἢ περισσοτέρων μελῶν» δέον νὰ παραπέμπεται εἰς ἐπιτροπήν, ὅπως κρίνῃ ἡ Βουλὴ ἂν πρέπῃ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, καὶ μετὰ ταῦτα παραπέμπεται πρὸς ἐπεξεργασίαν εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Βουλῆς, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο νομοσχέδιον. Ἕκαστον νομοσχέδιον πρέπει νὰ ψηφισθῇ ἄρθρον πρὸς ἄρθρον, μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἑνὸς Νομοθετικοῦ Σώματος παραπέμπεται πρὸς ἐπιψήφισιν εἰς τὸ ἄλλο. Πᾶν νομοσχέδιον καταψηφισθὲν δὲν ἐπαναφέρεται εἰς συζήτησιν κατὰ

Digitized by Google

τὴν αὐτὴν σύνοδον. Διὰ τὴν κατάρτισιν δηλ. νόμου τινὸς εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ὁμοφωνία Βουλῆς καὶ Γερουσίας (ἄρθρ. 102-106).

Ἡ Κυβέρνησις. — Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Κυβερνήσεως ἵστανται οἱ ὑπουργοί, οἵτινες, ἂν καὶ διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, δέον ν' ἀπολαύουν τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς, διότι ἂν ἄρῃ αὕτη τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην της ὑποχρεοῦνται εἰς παραίτησιν (ἄρθρ. 65). Οὐδεὶς μὴ Αἰγύπτιος καὶ οὐδὲν μέλος τῆς Β. Οἰκογενείας δύναται νὰ διορισθῇ ὑπουργός. Οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ἀτομικῶς καὶ ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνοι, οὐδέποτε δυνάμενοι νὰ θεωρηθοῦν ὡς μὴ ὑπεύθυνοι, ὡς ὑπακούσαντες εἰς προφορικὴν ἢ γραπτὴν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως. Ἔχουν ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς τὰς Βουλὰς καὶ ἀκούονται ὁσάκις ζητήσουν τὸν λόγον, ψηφίζουν δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι μέλη αὐτῶν, δυνάμενοι ν' ἀντιπροσωπευθοῦν κατὰ τὰς συνεδριάσεις ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου των (ἄρθρ. 57-63).

Τόσον ἡ Βουλὴ ὅσον καὶ ἡ Γερουσία δύνανται νὰ ἐπερωτῶσι τοὺς ὑπουργοὺς διὰ τὰς πράξεις των, ὑποχρεουμένων τούτων εἰς ἀπάντησιν μετὰ 8 ἡμέρας τοὐλάχιστον, ἐκτὸς ἐξαιρετικῆς περιπτώσεως καὶ συναινέσει τῶν ὑπουργῶν (ἄρθρ. 107), ἐπίσης δὲ δικαιοῦνται νὰ αἰτήσωσι τὴν παρουσίαν αὐτῶν. Μόνον ἡ Βουλὴ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατηγορῇ τοὺς ὑπουργούς, ἀπαιτουμένης πρὸς τούτοις πλειοψηφίας τῶν $^{2}/_{3}$ τῶν ψηφισάντων, ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ προέδρου τοῦ ἀνωτάτου Δικαστηρίου τοῦ Κράτους καὶ 16 μελων, ἐξ ὧν 8 εἶναι γερουσιασταὶ διὰ κλήρου ὁριζόμενοι καὶ 8 μέλη τοῦ δικαστηρίου τούτου κατὰ τάξιν ἀρχαιότητος, τὸ ὁποῖον κρίνει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοῦ Ποινικοῦ Νόμου καὶ τοῦ εἰδικοῦ περὶ εὐθύνης ὑπουργῶν τοιούτου. Τὴν κατηγορίαν ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου ἐνασκοῦν μέλη τῆς Βουλῆς διοριζόμενα ὑπ' αὐτῆς. Διὰ τὴν λῆψιν καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ἀπαιτεῖται νὰ συνταχθοῦν ὑπὲρ αὐτῆς 12 μέλη τοῦ εἰδικοῦ Δικαστηρίου. Εἰς ὑπουργὸν καταδικασθέντα δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀπονεμηθῇ χάρις ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Βουλῆς (ἄρθρ. 66-72).

Ἀτομικὰ δικαιώματα.—Εἰς τὸ δεύτερον τμῆμα τοῦ Συντάγματος τὸ πραγματευόμενον περὶ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἀπαντᾷ τις διατάξεις τὰ μάλιστα φιλελευθέρας. Οὕτω καθιεροῦται ἡ ἀπόλυτος ἰσότης τῶν Αἰγυπτίων ἀπέναντι τῶν νόμων, ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, τὸ ἀδύνατον τῆς ἐφαρμογῆς ποινῆς ἄνευ νόμου προηγουμένως ὁρίζοντος αὐτὴν ἢ τῆς ἐπιβολῆς φόρου ἄνευ νόμου, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐγκαθίστασθαι ὁπουδήποτε τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκτοπίσεως, τὸ ἄσυλον τῆς κατοικίας, τὸ ἀπαραβίαστον τῆς ἰδιοκτησίας—ἐξαιρέσει τῆς περιπτώσεως τῆς «δημοσίας ὠφελείας»—τὸ ἀπόρρητον τῶν ἐπιστολῶν, τηλεγραφημάτων καὶ τηλεφωνημάτων, ἡ ἀνεξιθρησκεία, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς δημεύσεως, ἡ ἐλευθερία τῆς γνώμης, ἡ ἐλευθεροτυπία—ἀπαγορευμένης τῆς λογοκρισίας—, ἡ ἐλευθέρα χρῆσις πάσης γλώσσης εἰς τὸ ἐμπόριον κλπ., ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐφόσον δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ τὰ χρηστὰ ἤθη, ἡ ὑποχρεωτικὴ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι, τοῦ συνεταιρίζεσθαι καὶ τοῦ ἀναφέρεσθαι.

Ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος.—Τὴν πρωτοβουλίαν διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος δύναται ν' ἀσκήσῃ τόσον ὁ Βασιλεύς, ὅσον ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία. Ἡ ἀναθεώρησις ὅμως τοῦ Συντάγματος δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὰς θεμελιώδεις διατάξεις αὐτοῦ, ἤτοι τὸν ἀντιπροσωπευτικὸν καὶ κοινοβουλευτικὸν τύπον τοῦ πολιτεύματος, τὴν τάξιν τῆς ἐπὶ τὸν θρόνον διαδοχῆς καὶ τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας καὶ ἀκόμη τὰ δικαιώματα τῆς βασιλείας, ἐφόσον ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος γίνεται διαρκούσης τῆς Ἀντιβασιλείας. Διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ἀπαιτεῖται κατ' ἀρχὰς ὅπως ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία ἀποφανθοῦν ὑπὲρ αὐτῆς δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας. Ἂν ὁ Βασιλεὺς ἐπικυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Βουλῶν, ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασίζονται τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τοῦ Συντάγματος ἐφ' ὧν δέον νὰ περιστραφῇ ἡ ἀναθεωρητικὴ κίνησις. Πρὸς λῆψιν δὲ ἀποφάσεως ἀπαιτεῖται καὶ εἰς τὰς δύο Βουλὰς ἡ παρουσία τῶν $^{2}/_{3}$ τῶν μελῶν αὐτῶν καὶ πλειοψηφία τὰ $^{2}/_{3}$ τῶν παρόντων (ἄρθρ. 154—158).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Otto Fehr. r. Dungern* Das Staatsrecht Egyptens 1911, *Posener*, Die Staatsverfassungen des Erdballs 1909 σ. 984 ἑπ. *H. Lamba*, Droit publique et administratif de l'Egypte 1909, *W. v. Grünau*, Die staats=und völkerrechtliche Stellung Aegyptens 1903. Τὸ κείμενον τοῦ νῦν ἰσχύοντος Συντάγματος βλέπε ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐκδόσει τῆς Αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως (Prescrit Royal No 42 de 1923, Rescrit établissant le régime constitutionnel de l'Etat Egyptien) Imprimeries ril Nationale, le Caire, 1923.

ΗΛ. Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΣΙΣ

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1517, ὅτε ὁ σουλτᾶνος τῆς Τουρκίας Σελὴμ Α΄ κατανικήσας τοὺς Μαμελούκους κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον, προσαρτήσας αὐτὴν εἰς τὸ Κράτος του, ἄρχεται καὶ ἡ ἀπὸ διεθνοῦς ὅσον καὶ ἀπὸ πολιτειακῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρουσα θέσις τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Αἴγυπτος καταστᾶσα τουρκικὴ ἐπαρχία, συμφώνως τῷ ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Σελὴμ Α΄, Σουλεϋμὰν Α΄, ἐκδοθέντι νόμῳ (κανουνάμεϊ-μίσρ), ἰσχύσαντι ἀμεταβλήτως σχεδὸν μέχρι τοῦ 1840, ἐδιωκεῖτο ὑπὸ πασᾶ ὡς τοποτηρητοῦ τοῦ σουλτάνου μὲ ἕδραν τὸ Κάϊρον, συμβουλευομένου ὑπὸ Συμβουλίου (Διβανίου), τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ Μαμελούκους ἐμίρας καὶ αὐτόχθονας Σέχας. Ἑκάστου δὲ κλάδου τῆς διοικήσεως προΐστατο εἷς Μαμελοῦκος-βέης. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦ στρατοῦ ἐξουσίαζον οἱ Μαμελοῦκοι, ἡ θέσις τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ σουλτάνου καθίστατο λίαν ἐπισφαλής, κατ' ὄνομα μόνον ἄρχοντος τῆς χώρας, ἧς πραγματικοὶ κύριοι ἦσαν οἱ Μαμελοῦκοι, οἵτινες συνεχῶς ἐζήτουν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Πύλης. Τὸ ἐν ἔτει 1786 τόλμημα αὐτῶν δὲν ἐστέφθη ὅμως ὑπὸ ἐπιτυχίας, λόγῳ διαφωνίας τῶν ἀρχηγῶν των.

Εἶναι περίπου ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν εἰς τὴν Εὐρώπην μεσουρανεῖ ὁ ἀστὴρ τοῦ Ναπολέοντος Α΄, ὅστις τῷ 1798 συλλαμβάνει τὸ παράτολμον σχέδιον νὰ κατακτήσῃ τὴν Αἴγυπτον, ὅπως ἐπιφέρῃ οὕτω πως ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγγλικὴν ὑπεροχήν, πλήττων τὴν Μ. Βρεττανίαν. Καὶ πράγματι, τὴν 2 Ἰουλίου 1798, ἀποβιβάζεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν 21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς κατανικᾷ παρὰ τὰς Πυραμίδας τὸν στρατὸν τῶν Μαμελούκων. Πλὴν ὅμως ἡ παρὰ τὸ Ἀμπουκὶρ καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ δυσχεραίνει τὰ μέγιστα τὴν ἐν Αἰγύπτῳ θέσιν τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἀναγκάζεται νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἀπὸ 9 Ὀκτωβρίου 1801 προκαταρκτικὴν περὶ εἰρήνης συνθήκην, ἀποσύρας ταυτοχρόνως ἐκεῖθεν τὸν στρατόν του. Ὁ κύριος ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος στρατευμάτων ἦτο ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ὅστις, οὐδόλως ἀναμιχθεὶς εἰς τὰς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γάλλων μεταξὺ τῶν Μαμελούκων καὶ τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἀναφυείσας ἔριδας, τοσοῦτον ἐκέρδησε τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ, ὥστε τῷ 1805 ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων τοποτηρητής, τοῦθ' ὅπερ ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ὀλίγον βραδύτερον διὰ φιρμανίου καὶ ὁ σουλτᾶνος τὴν 1 Ἀπριλίου 1806. Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνεκαίνισιν τῆς διοικήσεως καὶ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὃν κατ' ἐπανάληψιν ἐξέπεμψεν εἰς βοήθειαν τῆς Τουρκίας καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Κρήτῃ (1830).

Ἡ ὁλονὲν αὐξάνουσα δύναμις τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ δυσηρέστησε τὴν Πύλην, δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ἐπέλθῃ μεταξύ των ῥῆξις, ἥτις κατέληξεν εἰς τὴν ἧτταν τῆς Τουρκίας. Διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων συνομολογεῖται ἡ ἀπὸ 6 Μαΐου 1833 συνθήκη τῆς Κουτάχιας, δι' ἧς ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐπιτυγχάνει ν' ἀναγνωρισθῇ τοποτηρητὴς τῆς Συρίας. Ἓξ ἔτη βραδύτερον νέος πόλεμος ἐκρήγνυται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Πύλης, ὅστις καὶ πάλιν φέρει εἰς τὴν ἧτταν τῆς τελευταίας. Ἀλλὰ τότε ἐπεμβαίνουν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἡ Ἀγγλία, Πρωσσία, Αὐστρία καὶ Ρωσία, συνομολογεῖται δὲ μεταξύ των κατὰ τὴν Διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου ἡ ἀπὸ 15 Ἰουλίου 1840 τετραπλῆ συνθήκη, δι' ἧς αἱ ὡς ἄνω Δυνάμεις ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν ἔναντι τῆς Τουρκίας νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειαν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς δὲν παρεδέχετο τοὺς ἐν ἰδιαιτέρᾳ πράξει καταχωρισθέντας ὅρους. Διὰ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῆς πράξεως ὑπεχρεοῦτο ὁ σουλτᾶνος ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν καὶ τοὺς ἀπογόνους του ὡς τοποτηρητὰς τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ πλέον δὲ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς μεσημβρινῆς Συρίας, ἧς τ' ἀκριβῆ ὅρια καθώριζεν ἡ § 1 τῆς ἐν λόγῳ πράξεως, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως πληρώνῃ ὡρισμένον ἐτήσιον φόρον εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ἐτάσσετο δὲ δεκαήμερος προθεσμία εἰς τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆν, ὅπως παραδεχθῇ τ' ἀνωτέρω, ἧς παρελθούσης ἡ Τουρκία ἦτο ἐλευθέρα ν' ἀρνηθῇ ταῦτα εἰς τὸ μέλλον. Διὰ τῆς αὐτῆς πράξεως ὡρίζετο ὅτι τοῦ λοιποῦ ὅλαι αἱ ὑπὸ τῆς Τουρκίας συνομολογούμεναι συμβάσεις ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς τουρκικὰς ἐπαρχίας.

Ἡ ἄρνησις τοῦ Μωχαμμὲτ νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὡς ἄνω ὅρους ἀναγκάζει τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπέμβουν ἐνεργῶς καὶ ἐξαναγκάζουν αὐτὸν τὴν 27 Νοεμβρίου 1840 νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην μετὰ τοῦ Ἄγγλου Napier, ἀναλαμβάνων τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Συρίαν, ἐξασφαλιζομένης τῆς κληρονομικότητος τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θέσεως αὐτοῦ. Ἡ Πύλη ἠρνεῖτο ν' ἀποδεχθῇ τὴν σύμβασιν ταύτην, πλὴν ὅμως κατόπιν πιέσεως τὴν ὁποίαν ἤσκησαν αἱ Δυνάμεις παρ' αὐτῇ ἠναγκάσθη ὁ σουλτᾶνος νὰ ἐκδώσῃ τὸ ἀπὸ 13 Φεβρουαρίου 1841 φιρμάνιον καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ κληρονομικὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τοποτηρητοῦ, τὸν ὁποῖον διώριζεν ἕως τότε ἡ Πύλη. Εἰς τὸ φιρμάνιον τοῦτο ἠκολούθησεν ἕτερον (23 Μαΐου 1841), ὅμοιον κατ' οὐσίαν πρὸς τὸ παλαιόν. Διὰ τῶν δύο τούτων φιρμανίων ἡ Αἴγυπτος οὐδόλως ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ τουρκικὴν ἐπαρχίαν, καὶ δὲν κατέστη, ὅπως ἰσχυρίζονταί τινες, «Πολιτεία» φόρου ὑποτελὴς τῷ σουλτάνῳ, τοῦ τοποτηρητοῦ μόνον καταστάντος κληρονομικοῦ. Οὕτω οἱ τουρκικοὶ νόμοι θὰ ἐξηκολούθουν ἰσχύοντες καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπως καὶ αἱ συνθῆκαι καθ' ἃ ἐλέχθη, οἱ δὲ φόροι θὰ ἐπεβάλλοντο καὶ αὖθις ἐν ὀνόματι τοῦ σουλτάνου, ἐπ' ὀνόματι δὲ τούτου θὰ ἐκόπτοντο καὶ εἰς τὸ μέλλον τὰ νομίσματα. Ὁ διορισμὸς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων θὰ ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου. Ἐξ ἄλλου, ὁ αἰγυπτιακὸς στρατός, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις ἐν καιρῷ εἰρήνης ὡρίζετο εἰς 20.000 ἄνδρας, θ' ἀπετέλει τμῆμα τοῦ στρατοῦ τῆς Τουρκίας, τὰ δὲ σήματα καὶ αἱ σημαῖαι αὐτοῦ θὰ παρέμενον τὰ τουρκικά. Ἀπηγορεύετο ὅμως εἰς τὸν τοποτηρητὴν νὰ κατασκευάσῃ πολεμικὰ πλοῖα ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ σουλτάνου.

Τὸ καθεστὼς αὐτὸ ἐν Αἰγύπτῳ διήρκεσε σχεδὸν ἀμετάβλητον μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰσμαὴλ (1863-1879), ὅστις ἐπέτυχεν ἀπὸ τὸν σουλτᾶνον τὴν ἔκδοσιν φιρμανίου (27 Μαΐου 1866), δι' οὗ ἀνεγνωρίσθη ἡ κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας διαδοχὴ τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπὶ πλέον διὰ τοῦ ἀπὸ 8 Ἰουνίου 1867 φιρμανίου τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Καδῆ τῆς Αἰγύπτου, μὲ δικαίωμα νὰ ἐκδίδῃ εἰδικὰ διατάγματα σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν κατωτέραν διοίκησιν καὶ νὰ συνομολογῇ μετὰ ξένων Κρατῶν πάσης φύσεως συμφωνίας ἀστυνομικάς, τελωνειακάς, ταχυδρομικάς, ἀλλ' ὄχι καὶ πολιτικάς, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἀκυρότητος αὐτῶν, ἐφόσον θίγουν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Ὑ. Πύλης. Εἰς τὸ φιρμάνιον τοῦτο καὶ ὅλα τὰ ἄλλα προηγούμενα φιρμάνια ἐπηκολούθησε τὸ ἀπὸ 8 Ἰουνίου 1873 φιρμάνιον, ὅπερ ἀντικατέστησε, συνεπλήρωσε καὶ ἐτροποποίησεν ἐν πολλοῖς ἐκεῖνα.

Διὰ τοῦ φιρμανίου τοῦ 1873 παρεχωρεῖτο εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῆς Αἰγύπτου τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ νομοθετῇ, ἡ διοίκησις γενικῶς αὐτῆς, ἡ αὐτοτελὴς διαχείρισις τῶν οἰκονομικῶν της καὶ τὸ συνομολογεῖν συμβάσεις δανείων μὲ ξένα Κράτη δι' ἴδιον λογαριασμόν. Ἐπὶ πλέον δὲ καθωρίζετο ἐπακριβέστερον τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν διεθνεῖς συμβάσεις μὴ πολιτικοῦ χαρακτῆρος, χωρὶς νὰ θίγεται ὅ,τι διὰ τῶν προηγουμένων φιρμανίων ἐθεσπίζετο, ὅσον ἀφορᾷ τὰς πολιτικὰς συμβάσεις τῆς Τουρκίας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξηκολούθουν ἔχουσαι ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν καὶ διὰ τὴν Αἴγυπτον. Ἡ οὕτω παρασχεθεῖσα τῇ Αἰγύπτῳ ἐλευθερία ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ὅπως αὕτη συνομολογήσῃ πλείστας ὅσας ἐμπορικὰς συνθήκας μετὰ ξένων Κρατῶν (μετὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν 22 Μαΐου 4 Ἰουνίου 1906, πρβλ. Συλλογὴ τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ ξένων Κρατῶν συνθηκῶν, συμβάσεων καὶ συμφωνιῶν 1912 σ. 76), νὰ λάβῃ δὲ μέρος εἰς τὴν ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1879 διεθνῆ ταχυδρομικὴν σύμβασιν, τὴν ἀπὸ 10/22 Ἰουλίου 1875 διεθνῆ τηλεγραφικὴν ἕνωσιν κλπ. (Πρβλ. Fleischmann: Völkerrechtsquellen 1905) κλπ. Τέλος διὰ τοῦ φιρμανίου τούτου παρεχωρεῖτο εἰς τὸν Καδῆν ἐλευθερία ἀπόλυτος ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Αἰγύπτου. Κατὰ τὰ λοιπά, τὸ νέον φιρμάνιον τοῦ 1873 διετήρει τὸ παλαιὸν καθεστώς, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ὑποχρεώσεως νὰ πληρώνεται φόρος ὑποτελείας εἰς τὴν Τουρκίαν. Διὰ τοῦ φιρμανίου τούτου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἡ Αἴγυπτος ἔπαυσεν οὖσα τουρκικὴ ἐπαρχία, καταστᾶσα Πολιτεία μὴ κυρίαρχος, ὑποτελής, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας.

Δύο ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὸ φιρμάνιον τοῦ 1873, κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων ὁ Καδῆς προέβη τὴν 16ην Σεπτεμβρίου 1875 εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Réglement d' organisation judiciaire pour les procès mixtes en Egypte», διὰ τοῦ ὁποίου παραπέμπονται αἱ πλεῖσται διαφοραὶ αἱ ἀναφυόμεναι μεταξὺ ἰθαγενῶν καὶ ξένων εἰς τὰ καλούμενα μικτὰ Δικαστήρια (βλ. λ.) συγκείμενα ὑπὸ ἰθαγενῶν καὶ ἀλλοδαπῶν. Κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος οἰκονομικοὶ λόγοι ὤθησαν τὸν Καδῆν νὰ πωλήσῃ τὸ εἰς μετοχὰς ἀντιπροσωπευόμενον κεφάλαιον τῆς Αἰγύπτου ἐκ δικαιωμάτων της ἐπὶ τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν, δυνάμει τῆς ἀπὸ 25 Νοεμβρίου 1875 μεταξύ των συμβάσεως ἀντὶ 4 ἑκατομμυρίων ἀγγλικῶν λιρῶν. Πλὴν ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἐπηκολούθησεν ἡ χρεωκοπία τῆς Αἰγύπτου, (τοῦ δημοσίου χρέους ἀνελθόντος εἰς 21 ἑκατομμύρια λιρῶν Ἀγγλίας), ὅ,τι προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Μετὰ ὅμως τὴν δήλωσιν τῆς αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως (8 Ἀπριλίου 1876) ὅπως καταβάλῃ τὰ ληξιπρόθεσμα χρέη, συνέστη διὰ τοῦ ἀπὸ 2 Μαΐου 1876 Διατάγματος τοῦ Κεδίβου τὸ Ταμεῖον τοῦ Δημοσίου Χρέους, εἰς ὃ ἀντεπροσωπεύθησαν καὶ οἱ δανεισταί, εἰς τοὺς ὁποίους, ἐκτὸς τῆς διαχειρίσεως τοῦ Δημοσίου Χρέους, ἀνεγνωρίσθη καὶ εὐρυτέρα ἁρμοδιότης εἰς τὰ οἰκονομικὰ ἐν γένει τῆς Αἰγύπτου. Εἰς ταῦτα ἐπηκολούθησεν ὁ διορισμὸς δύο γενικῶν ἐλεγκτῶν (ἑνὸς Γάλλου καὶ ἑνὸς Ἄγγλου) ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ σύστασις ἀνωτέρας (δευτεροβάθμου) ἐπιτροπῆς ἥτις ἠνάγκασε τὸν κεδίβην νὰ κυβερνήσῃ τῇ συμπράξει ὑπουργῶν εὐμενῶς διακειμένων πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν. Οὕτως ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν ἐγένετο ὁ Ἄγγλος River Wilson, τῶν δὲ Δημοσίων Ἔργων ὁ Γάλλος de Bliguières. Ἡ

Digitized by Google

ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ τὴν καθόλου πολιτικὴν τῆς Αἰγύπτου ἦτο τοιαύτη, ὥστε κατ' οὐσίαν Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἦτο ὁ Wilson καὶ ὄχι ὁ τύποις μόνον πρωθυπουργὸς Nubar. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀρχὴ τῆς συγκυριαρχίας ἐν Αἰγύπτῳ ἔλαβε τὴν μᾶλλον ἔμπρακτον ἐκδήλωσιν. Ὁ Ἰσμαὴλ ζητῶν νὰ περισώσῃ ὅ,τι ὑπελείπετο πλέον διώρισεν ὑπουργεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ὑπεύθυνον ἐνώπιον τῆς «Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων», ἥτις προθύμως ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Αἰγύπτου, ἀρνουμένη νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς θελήσεις τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἰδίως τῶν δύο ξένων ὑπουργῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ ἐπειδὴ ὁ κεδίβης δὲν ἀνταπεκρίνετο προθύμως εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, αὗται ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν 25 Ἰουνίου 1879 τὴν παραίτησιν αὐτοῦ.

Τὸν Ἰσμαὴλ διεδέχθη ὁ Τεουφὶκ-πασᾶς ὃν διώρισεν ἡ Τουρκία διὰ τοῦ ἀπὸ 7 Αὐγούστου 1879 φιρμανίου, τὸ ὁποῖον μετέβαλε κάπως αἰσθητῶς τὸ ἕως τότε κρατοῦν ἐν Αἰγύπτῳ καθεστώς. Οὕτω δι' αὐτοῦ ἀνεγνωρίζετο τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν κεδίβην ἁπλῶς τὸ δικαίωμα νὰ συνομολογήσῃ συμβάσεις δανείων καταλλήλων διὰ τὴν καλυτέρευσιν τῆς ὑπαρχούσης οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Αἰγύπτου, «τῇ συγκαταθέσει τῶν σημερινῶν πιστωτῶν» διὰ πᾶσαν δὲ ἄλλης φύσεως συνθήκην ὡρίζετο ὅτι αὕτη ἔδει πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς της νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην. Ἐπίσης διὰ τοῦ αὐτοῦ φιρμανίου ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ καθωρίσθη, ὅπως καὶ παλαιότερον, εἰς 20,000 ἄνδρας.

Ἡ ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων, ἐν πρώτοις, γενομένη ἐπέμβασις τῆς Ἀγγλίας ἐν Αἰγύπτῳ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ὅπως ἐγκατασταθῇ οὕτως εἰπεῖν ἐκεῖ ἡ Μ. Βρεττανία. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἡ ὁλονὲν αὐξάνουσα δυσαρέσκεια τῶν Αἰγυπτίων ἐναντίον τῶν ξένων λόγῳ τῆς συνεχοῦς ἐπιρροῆς τῶν γενικῶν ἐλεγκτῶν ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν καὶ διοίκησιν, συνέπειαι τῆς ὁποίας ὑπῆρξαν αἱ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀραβῆ προκληθεῖσαι ἐν ἔτει 1881 ταραχαί, αἵτινες κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἔλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις. Τοῦτο ἔδωκε λαβὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ ἐπέμβῃ δραστηριώτερον καὶ νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τῶν ὅπλων τὴν τάξιν. Τὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀραβῆ συγκαλεῖται νέον Κοινοβούλιον καὶ τίθεται ἐν ἰσχύϊ νέον Σύνταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτίθετο ἀπαραίτητος ὅρος διὰ νὰ παραμείνῃ ἡ Κυβέρνησις ἐν τῇ ἀρχῇ τὸ ν' ἀπολαύῃ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς.

Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ ἀποβίβασις τῶν Ἄγγλων ἔφερεν εἰς τὴν κατάληψιν τρόπον τινὰ αὐτῆς, τῆς κατοχῆς παραταθείσης ὑπὸ διάφορα προσχήματα ἐπὶ μακρόν. Οὕτω πως ἡ Ἀγγλία ἐπέτυχε ν' ἀσκήσῃ σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν καθόλου πολιτικὴν τῆς αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως. Καὶ χωρίς, βεβαίως, νὰ μεταβληθῇ συμβατικῶς τὸ διεθνὲς καθεστὼς τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη τῷ 1840, ἡ Αἴγυπτος πράγματι κατέστη ἔκτοτε *ἀγγλικὸν προτεκτοράτον*: οὕτω ἡ τουρκικὴ ἐπικυριαρχία ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἐξηκολούθησε μέχρις ἐσχάτων σχεδόν, τὰ δὲ διαπιστευτήρια τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων τύποις ἐξηκολούθουν ν' ἀπευθύνωνται εἰς τὴν Ὑ. Πύλην, ἥτις ἐξέδιδε καὶ τὰ προξενικὰ ἐκτελεστήρια, κατόπιν γνωστοποιήσεως εἰς αὐτὴν τοῦ διορισμοῦ τῶν προξένων ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῶν. Ταυτοχρόνως οὐδόλως μετεβλήθησαν αἱ πρὸς τὰ λοιπὰ Κράτη διεθνεῖς ὑποχρεώσεις τῆς Αἰγύπτου, οὔτε ἐθίγη τὸ διομολογικὸν καθεστώς, ἡ ὕπαρξις τῶν μικτῶν δικαστηρίων καὶ ὁ διεθνὴς οἰκονομικὸς ἔλεγχος.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ *Τεουφήκ*, *Ἀβᾶ Χιλμῆ*, ἐξεδόθη τὸ ἀπὸ 26 Μαρτίου 1892 φιρμάνιον, τὸ ὁποῖον κατὰ βάσιν ἦτο τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ Τεουφὴκ πασᾶ ἐκδοθέν, οὐδεμία δὲ ἐπήρχετο μεταβολὴ καθ' ὅλον τὸ παλαιὸν νομικὸν καθεστώς. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χιλμῆ, ὅτε ἀρχηγὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἦτο ὁ λόρδος Κίτσενερ, ἐπανακαταλαμβάνεται ὑπὸ ἀγγλικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ τὸ Σουδάν, καὶ συνομολογεῖται μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Αἰγύπτου ἡ ἀπὸ 19 Ἰανουαρίου 1899 συμφωνία περὶ τοῦ Σουδάν, τὸ ὁποῖον ἐτίθετο ὑπὸ τὴν συγκυριαρχίαν καὶ τῶν δύο χωρῶν. Ἡ συμφωνία ὅμως αὕτη οὐδόλως ἦτο ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως ἔγκυρος, λόγῳ τοῦ ὅτι ἀντέκειτο εἰς ῥητὴν τοῦ φιρμανίου διάταξιν καθ' ἣν ἀπηγορεύετο εἰς τὴν Αἴγυπτον νὰ συνομολογῇ «πολιτικῆς» φύσεως συνθήκας. Τὸ οὕτω πως παρατύπως τότε δημιουργηθὲν νομικὸν καθεστὼς ἐξηκολούθησε μὲν ἰσχῦον μέχρις ἐσχάτων, πλὴν μόλις διὰ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν κατέστη ἔγκυρον.

Πέντε ἔτη βραδύτερον μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα συνομολογεῖται ἐν Λονδίνῳ τὴν 8 Ἀπριλίου 1904 συμφωνία μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, δι' ἧς ἡ μὲν Γαλλία παραιτουμένη παντὸς δικαιώματός της ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἐδήλου τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας δημιουργηθὲν ἐν αὐτῇ καθεστώς, ἡ δὲ Ἀγγλία παραιτουμένη πάσης ἀπαιτήσεώς της ἐπὶ τοῦ Μαρόκου, ἐδήλου ὅτι οὐδόλως προτίθεται νὰ τροποποιήσῃ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ὑπάρχουσαν «πολιτικὴν κατάστασιν». Τὸ κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς συμφωνίας ταύτης ἦτο ὅτι ἡ Γαλλία ἀνεγνώριζε πραγματικῶς τὴν ὕπαρξιν ἀγγλικοῦ προτεκτοράτου ἐν Αἰγύπτῳ. Ἡ ὅλως ἰδιάζουσα διεθνὴς αὕτη θέσις τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξεν ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου αὕτη τόσον κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897, ὅσον καὶ κατὰ τὸν Ἰταλοτουρκικὸν καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα Βαλκανοτουρκικόν, παρέμεινεν οὐδετέρα, ἂν καὶ ἡ ἐπικυρίαρχος αὐτῆς Πολιτεία Τουρκία, διετέλει εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν.

Ἡ διεθνὴς θέσις τῆς Αἰγύπτου ἐπέπρωτο ὅμως νὰ μεταβληθῇ ἐντελῶς τὴν ἑπομένην τῆς ἐνάρξεως τοῦ παγκοσμίου πολέμου. Ὅτε κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1914 ἡ Τουρκία ταχθεῖσα εἰς τὸ πλευρῶν τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀντάντ, ὁ κεδίβης τῆς Αἰγύπτου ἠθέλησε νὰ συνταυτίσῃ τὴν τύχην του πρὸς τὴν ἐπικυρίαρχον Πολιτείαν τῆς χώρας του, τὴν Τουρκίαν. Τοῦτο ὅμως ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ προβῇ τὴν 18 Δεκεμβρίου 1914 εἰς ἀνακοίνωσιν (order in council), δι' ἧς ἐκηρύσσετο ἡ Αἴγυπτος, ἐπισήμως πλέον, ***ἀγγλικὸν προτεκτοράτον, καταργηθέντος παντὸς ἴχνους ἐπικυριαρχίας τῆς Τουρκίας ἐπ' αὐτῆς***. Διὰ δὲ τῆς ἀπὸ 19 Δεκεμβρίου 1914 ἀνακοινώσεως τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐκηρύχθη ὁ Χιλμῆ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου του καὶ ἀνεκηρύχθη ὁ Χουσεῒν Κεμὰλ πασᾶς σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου. Τὰ γεγονότα ταῦτα—ὑποστηρίζουν τινὲς—ἀντίκεινται βεβαίως εἰς τὸ Διεθνὲς Δίκαιον. Πρῶτον μὲν διότι ἡ Αἴγυπτος ὡς μὴ ἀνεξάρτητος Πολιτεία ἀπετέλει συστατικὸν τμῆμα τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἦτο δυνατόν, πρὸ τῆς ὁλοσχεροῦς ἥττης αὐτῆς, διὰ μονομεροῦς πράξεως ν' ἀποσπασθῇ ἐντελῶς τῆς Τουρκίας. Δεύτερον δὲ διότι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ κεδίβου καὶ διορισμοῦ ἄλλου προσώπου ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Ὑ. Πύλην (Rumpf). Ἡ ἄποψις ὅμως αὕτη, ὀρθὴ ἀπὸ ἀπόψεως Διεθνοῦς Δικαίου, παραγνωρίζει τὴν δυναμικὴν κατάστασιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα οὕτως ἢ ἄλλως ἔφερον τὴν Αἴγυπτον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ταχθῇ εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Ἀντὰντ ἐναντίον τῆς ἐπικυριάρχου της Τουρκίας.

Πάντως τῶν γεγονότων τούτων τὴν νομιμοποίησιν ἐπέτυχεν ἡ ἀπὸ 10 Αὐγούστου 1920 *συνθήκη τῶν Σεβρῶν* (ἄρθρ. 101-111). Οὕτω, διὰ τοῦ ἄρθρ. 101 αὐτῆς ἡ Τουρκία δηλοῖ ὅτι παραιτεῖται «παντὸς δικαιώματος καὶ τίτλου αὐτῆς ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπ' αὐτῆς», τῆς παραιτήσεως ταύτης χρονολογουμένης ἀπὸ τῆς 5 Νοεμβρίου 1914, καὶ ὅτι ἀναγνωρίζει «τὴν ὑπὸ τῆς Μ. Βρεττανίας τῇ 18 Δεκεμβρίου 1914 ἀνακηρυχθεῖσαν προστασίαν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου». Διὰ τῶν ἑπομένων ἄρθρων τῆς αὐτῆς συνθήκης ὁρίζεται ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἱ ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν 18 Δεκεμβρίου 1914 ἐγκατεστημένοι, ἀποκτοῦν τὴν αἰγυπτιακὴν ἰθαγένειαν, ἀναγνωριζομένου εἰς τοὺς συμπληρώσαντας τὸ 18 ἔτος τῆς ἡλικίας των τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκλογῆς ὑπὲρ τῆς ὀθωμανικῆς ὑπηκοότητος. Ἐπὶ πλέον ὁρίζεται (ἄρθρ. 107) ὅτι οἱ «Αἰγύπτιοι ὑπήκοοι θ' ἀπολαύωσιν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τῆς βρεττανικῆς διπλωματικῆς καὶ προξενικῆς προστασίας» καὶ ὅτι τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὴν Τουρκίαν «αἰγυπτιακὰ ἐμπορεύματα θ' ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν εὐκολιῶν ὡς καὶ τὰ βρεττανικὰ τοιαῦτα» (ἄρθρ. 108).

Ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ ἀγγλικοῦ προτεκτοράτου ἐν Αἰγύπτῳ προὐξένησεν εὐάρεστον ἐντύπωσιν εἰς τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς ὅστις, χαιρετίζων τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὡς τὸ τέρμα τῶν ἐπὶ τῆς χώρας του ἐπικυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Τουρκίας ἤλπιζεν ὅτι πολὺ ταχέως θὰ ἠδύνατο νὰ χαιρετίσῃ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν τοῦ Κράτους του. Λήγοντος δὲ τοῦ μεγάλου πολέμου διάφοροι ἐπιτροπαὶ ἐξ Αἰγυπτίων μετέβησαν εἰς Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς Παρισίους αἰτούμεναι ἀπὸ τὸ Συμβούλιον τῶν Πρωθυπουργῶν, ὅπως ἡ χώρα των ἀναγνωρισθῇ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ἀλλ' εἰς μάτην. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐφάνη μᾶλλον ὑποχωρητική, θέλουσα δὲ τὸν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου θεσμὸν τῆς προστασίας νὰ καταστήσῃ πλέον ἀνώδυνον, προέβη εἰς τὴν σύστασιν εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἐπιτροπὴ Milner», ὅπως μελετήσῃ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ κατάστασιν καὶ εἰσηγηθῇ τὴν γνώμην της ὡς πρὸς τὸ μᾶλλον πρόσφορον καθεστὼς τὸ ὁποῖον δέον νὰ δημιουργηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἐκεῖ. Τὸ ἀπὸ 18 Αὐγούστου 1920 πόρισμα τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπῆς εἰσηγεῖτο, μὲ βάσιν τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῆς Αἰγύπτου, συνταγματικῶς κυβερνωμένης συμφώνως πρὸς τοὺς ἀντιπροσωπευτικοὺς θεσμούς, τὴν σύναψιν συμμαχίας μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Αἰγύπτου δι' ἧς ἡ πρώτη θὰ ὑπεχρεοῦτο νὰ διαφυλάσσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀκεραιότητα τῆς Αἰγύπτου, ἥτις θὰ ὑπεχώρει εἰς τὴν ἐξάσκησιν ὡρισμένων δικαιωμάτων ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας ἐπ' αὐτῆς, διαφυλάττουσα ἀκέραιον τὸ δικαίωμα τῆς πρεσβεύσεως καὶ τῆς προξενίας, καθοδηγουμένη ὅμως εἰς τὴν ἐξωτερικήν της πολιτικὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἐπὶ τῶν συμπερασμάτων τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα κατέληξεν ἡ ἐπιτροπὴ Milner, ἤρχισαν νέαι μακραὶ διαπραγματεύσεις ἐν Λονδίνῳ, τῶν μὲν Αἰγυπτίων ζητούντων τὴν πλήρη κρατικήν των ἀνεξαρτησίαν, τῆς δὲ Ἀγγλίας μὴ ἐννοούσης νὰ παραιτηθῇ τῶν δικαιωμάτων της, ὡς συμβούλου καὶ κηδεμόνος ἐπὶ τοῦ ἀρτιγεννήτου Κράτους, ἀποτέλεσμα δὲ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἦτο ἡ ἀπὸ 28 Φεβρουαρίου 1922 ἀνακοίνωσις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως δι' ἧς ἐκηρύσσετο ἡ Αἴγυπτος ***Πολιτεία κυρίαρχος καὶ ἀνεξάρτητος***. Ἡ θέσις δὲ ἣν θὰ εἶχε τοῦ λοιποῦ ἡ Αἴγυπτος ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας καθωρίζετο ἐν τῇ αὐτῇ διακοινώσει δι' ἧς ἡ Μ. Βρεττανία ἀνελάμβανε: α) τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἐπικοινωνίας Ἀγγλίας καὶ Αἰγύπτου, β) τὴν προστασίαν αὐτῆς κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως, γ) τὴν προστασίαν τῶν ξένων ἐν Αἰγύπτῳ συμφερόντων, δ) τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ μειονοτήτων καὶ ε) τὸν διακανονισμὸν τῶν σχετικῶν μὲ τὸ Σουδὰν ζητημάτων.

Οὕτω πως, διὰ μονομεροῦς πράξεως τῆς Ἀγγλίας καὶ οὐχὶ συμβατικῆς, ἡ Αἴγυπτος κατέστη μὲν κράτος ἐντελῶς ἀνεξάρτητον, τοῦ σουλτάνου μάλιστα τῆς Αἰγύπτου ἀνακηρυχθέντος τὴν 15 Μαρτίου 1922 Βασιλέως, πλὴν ὅμως ἡ προστάτις Ἀγγλία ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ ἐπ' αὐτῆς ὡρισμένα προνομιοῦχα δικαιώματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *v. Grünau.* Die staats und völkerrechtliche Stellung Aegyptens 1903. *Cocheris,* Situation internationale de l'Egypte et du Soudan. *v. Mayer* Die völkerrechtliche Stellung Aegyptens 1914. *Perret.* Die Stellung Aegyptens während des Tripolishrieges ἐν τῷ JVOe. σ. 650 ἑπ., Documents diplomatiques concernant l'Egypte de Mehemet-Ali jusqu' en 1920, reunis par l'Association Egyptienne de Paris (Paris 1920). *Winterer,* Aegypten, seine staats-und völkerrechtliche Stellung zu England, den Maedchen und der Turkei 1915.

ΗΛ. Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ

Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, ἡ Αἴγυπτος οὐδὲν σημαίνει· ἀφ' ἧς ὅμως αἱ ἐπιχειρήσεις ἐξέλθωσι τῶν εὐρωπαϊκῶν ὁρίων καὶ ἐκταθῶσι πρὸς τὴν Ἀσίαν, καὶ δὴ πρὸς τὴν Κεντρῴαν, εὐθὺς ἀμέσως ἡ Αἴγυπτος ἄρχεται ἀποκτῶσα σοβαρὰν στρατηγικὴν σημασίαν.

Ἡ Αἴγυπτος ἔχει πολλῷ μείζονα στρατηγικὴν σημασίαν κατὰ τὰς ἐπὶ τῆς παραπλεύρου της ἠπείρου διεξαγομένας ἐπιχειρήσεις, παρὰ κατὰ τὰς ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀφρικανικοῦ ἐδάφους διεξαγομένας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι, ὄχι μόνον κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχήν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων χρόνων ἡ Αἴγυπτος ἀπετέλει πάντοτε τὴν κλεῖδα τῆς πρὸς τὰς Ἰνδίας ἀγούσης, δῆλα δὴ τὴν τῆς μεγάλης καὶ εὐρείας ἐμπορικῆς λεωφόρου.

Δὲν εἶναι δ' ἡ διῶρυξ τοῦ Σουὲζ ἡ προσδίδουσα ἀπὸ τοῦ 1869 καὶ ἐντεῦθεν τὴν μεγάλην στρατηγικὴν σημασίαν τῆς Αἰγύπτου, διότι καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, μολονότι ἡ διῶρυξ αὕτη δὲν ὑφίστατο, ὁ Μέγας Ναπολέων ἀνέλαβε τῷ 1798 τὴν γνωστὴν ἐκστρατείαν τῆς Αἰγύπτου, συλλαβὼν ἐν τῷ νῷ τὸ μεγαλοφυὲς σχέδιον τοῦ νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Καὶ ἀνεχώρησε μὲν ἐξ ἄλλης, ἢ ὁ μέγας ἐκεῖνος Ἕλλην βασιλεύς, γεωγραφικῆς ἀφετηρίας, ἀλλὰ πάντως ἐπεδίωκε τὸν αὐτὸν ἀντικειμενικὸν σκοπόν, ἐπιβιβασθεὶς μάλιστα, πρὸς συμβολισμὸν τῆς μεγάλης του ἰδέας, μετὰ τοῦ ναυάρχου Brueys τὴν 19 Μαΐου τοῦ 1798 ἐν Τουλῶνι ἐπὶ τῆς γαλλικῆς φρεγάδας «*Ἀνατολή*» («*Orient*»). Τὸ ἂν αἱ μυχαὶ αὗται σκέψεις τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἔλαβον σάρκα καὶ ὀστᾶ, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπετεύχθη ἡ προσέλκυσις τῆς Τουρκίας ὑπὲρ τῆς Γαλλίας, καὶ εἰς τὸ ὅτι ἀπέτυχον αἱ ἐν Συρίᾳ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1799.

Ἡ διῶρυξ τοῦ Σουὲζ ἀναμφισβητήτως προσδίδει πολλῷ μείζονα στρατηγικὴν σημασίαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, διότι δὲν πρόκειται πλέον περὶ χερσαίας διὰ τῆς Αἰγύπτου ὁδεύσεως πρὸς τὴν Κεντρῴαν Ἀσίαν, ἀλλὰ περὶ θαλασσίας· ληπτέον δὲ καλῶς ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐκ τῆς Μεσογείου πρὸς Ἰνδίας θαλασσία ὅδευσις εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου συντομωτέρα τῆς παλαιᾶς, δῆλα δὴ τῆς διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἄνευ δὲ τῆς κατοχῆς τῆς Αἰγύπτου, ἡ διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Σουὲζ διάβασις εἶναι ἀδύνατος.

Διὰ τὴν ἐπιζήτησιν δ' ἀκριβῶς τῆς κατοχῆς ταύτης, ἀνελήφθησαν κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον αἱ κατὰ Δεκέμβριον 1914—Φεβρουάριον 1915, καὶ αἱ κατὰ Ὀκτώβριον 1915—Αὔγουστον 1916 ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκ Παλαιστίνης, αἵτινες ἀμφότεραι ἀπέτυχον οἰκτρῶς, λόγῳ τῆς ἀμύνης τῶν κατεχόντων τὴν Αἴγυπτον ἀγγλικῶν στρατευμάτων.

Ὁ χῶρος τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἔχων στρατηγικὴν σημασίαν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Κεντρῴας Ἀσίας, εἶναι ὁ ἀνατολικῶς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Νείλου· διότι πᾶσα ἐπιχείρησις ἀναλαμβανομένη ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ χώρου παρουσιάζει μειονεκτήματα, καθιστῶντα τὴν ἔκβασιν προβληματικήν.

Ἐν πρώτοις, ἀπόβασις ἐπὶ σημείου τινὸς τῆς δυτικῶς τῆς Ἀλεξανδρείας ἀκτῆς θὰ παρουσίαζε δυσχερείας καταπληκτικὰς ἀπὸ ναυτικῆς ἀπόψεως. Ἀπὸ ἀπόψεως δὲ κατὰ ξηρὰν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ ἐπρόκειτο περὶ πορείας ὁλοκλήρων ἑκατοντάδων χιλιομέτρων διὰ μέσου ἐρήμων,

Digitized by Google

καὶ δὴ στερουμένων ποσίμου ὕδατος, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας θὰ εὑρίσκετο τὸ στράτευμα πρὸ τοῦ κωλύματος τοῦ Νείλου. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰς δυσκολίας τῆς διὰ τῆς ἐρήμου πορείας, αὗται μετριάζονται σήμερον καταπληκτικῶς διὰ τῆς ἐπ' αὐτοκινήτων μεταφορᾶς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι αἱ ἑρπύστριαι (chénilles) καθιστῶσι δυνατὴν τὴν αὐτοκίνησιν δι' ἐδάφους ἀμμώδους· ληπτέον δὲ καλῶς ὑπ' ὄψιν ὅτι αὐτοκινητική τις δρᾶσις ἐκ μέρους τῶν Ἄγγλων παρουσιάσθη λίαν ἐπιτυχὴς τῷ 1916 ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, ἤτοι παρὰ τὸ Σολούμ, πλησίον τῆς δυτικῆς αἰγυπτιακῆς μεθορίου, καίτοι αἱ ἑρπύστριαι δὲν εἶχον λάβει ἀκόμη τότε τὴν σημερινὴν ἔκτασιν τελειοποιήσεως καὶ χρησιμοποιήσεως. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τὸ κώλυμα τοῦ Νείλου, τοῦτο παραμένει πάντοτε τοιοῦτον, διότι γεφυρώσεις ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῶσι, καθόσον, ἐκτὸς τῶν μεγάλων καὶ ἀνυπερβλήτων τεχνικῶν δυσκολιῶν ζεύξεως τοιούτου ποταμοῦ, ἡ ἀντίπαλος ἐναέριος παρατήρησις θὰ καταστήσῃ τὴν ζεῦξιν ἀμέσως ἀντιληπτὴν καὶ συνεπῶς δίδουσαν λαβὴν εἰς ἐναέριον βομβαρδισμόν, εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς της.

Ὁ ἀνατολικῶς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Νείλου χῶρος εἶναι ἄλλως τε προσφορώτατος διὰ τὰς εἰς τὴν Κεντρῴαν Ἀσίαν ἐπιχειρήσεις· κατὰ μὲν τὰς παλαιὰς ἐποχάς, διότι ἐξ αὐτοῦ, χρησιμεύοντος ὡς ὁρμητηρίου, ἠδύνατο εἴτε ν' ἀναληφθῶσι κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεις πρὸς Κεντρῴαν Ἀσίαν, εἴτε ν' ἀπειληθῶσιν αἱ γραμμαὶ συγκοινωνίας ἀντιπάλου, ἐπιχειροῦντος πρὸς Κεντρῴαν Ἀσίαν ἐξ ἄλλης γεωγραφικῆς ἀφετηρίας, εἴτε ἐκ Μ. Ἀσίας, εἴτε ἐκ Συρίας· κατὰ δὲ τὰς συγχρόνους ἐποχάς, διότι διακόπτεται ἡ διὰ τῆς διώρυγος συγκοινωνία πρὸς τὰς Ἰνδίας.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ στρατηγικὴ σημασία τῆς ὅλης Αἰγύπτου ἔγκειται ἐν τῇ τακτικῇ διακατοχῇ τοῦ ἄλλοτε ἰσθμικοῦ λαιμοῦ, τῆς σήμερον διώρυγος, ἄμεσος συνέπεια ἐπέρχεται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ στρατηγικὴ προκάλυψις πρὸς ἀνατολάς, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀσιατικοῦ ἐδάφους, ἐν εἴδει προγεφυρώματος.

Τοιοῦτον δ' ἀκριβῶς προγεφύρωμα ἐπὶ τοῦ ἀσιατικοῦ ἐδάφους ὠργάνωσαν οἱ Ἄγγλοι κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον 1914 - 1918, δυνηθέντες διὰ τούτου, ὑποβοηθουμένου καὶ διὰ τεχνητῶν πλημμυρῶν, ὀργανωθεισῶν κατὰ μῆκος τῆς διώρυγος ἐπὶ πλάτους 10 χιλιομέτρων καὶ ἐπιτρεπουσῶν ὡρισμένας στενὰς μόνον διαβάσεις, νὰ ἀποκρούσουν τὰς διαφόρους τουρκικὰς ἐπιθέσεις (ἀγῶνες Μπὶρ Ντουεσδὰρ καὶ Κουμπρὶ κατὰ Ἰανουάριον 1915, ἀγὼν Κάτια κατ' Ἀπρίλιον 1916, ἀγὼν Ρόμανι κατ' Αὔγουστον 1916).

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν κατευθύνσεων Πὸρτ Σαῒτ καὶ Σουὲζ ἐξασφάλισιν τοῦ ἰδίου χώρου, τοῦτο εἶναι ζήτημα ναυτικῆς ἐνεργείας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΛΑΔΑΣ

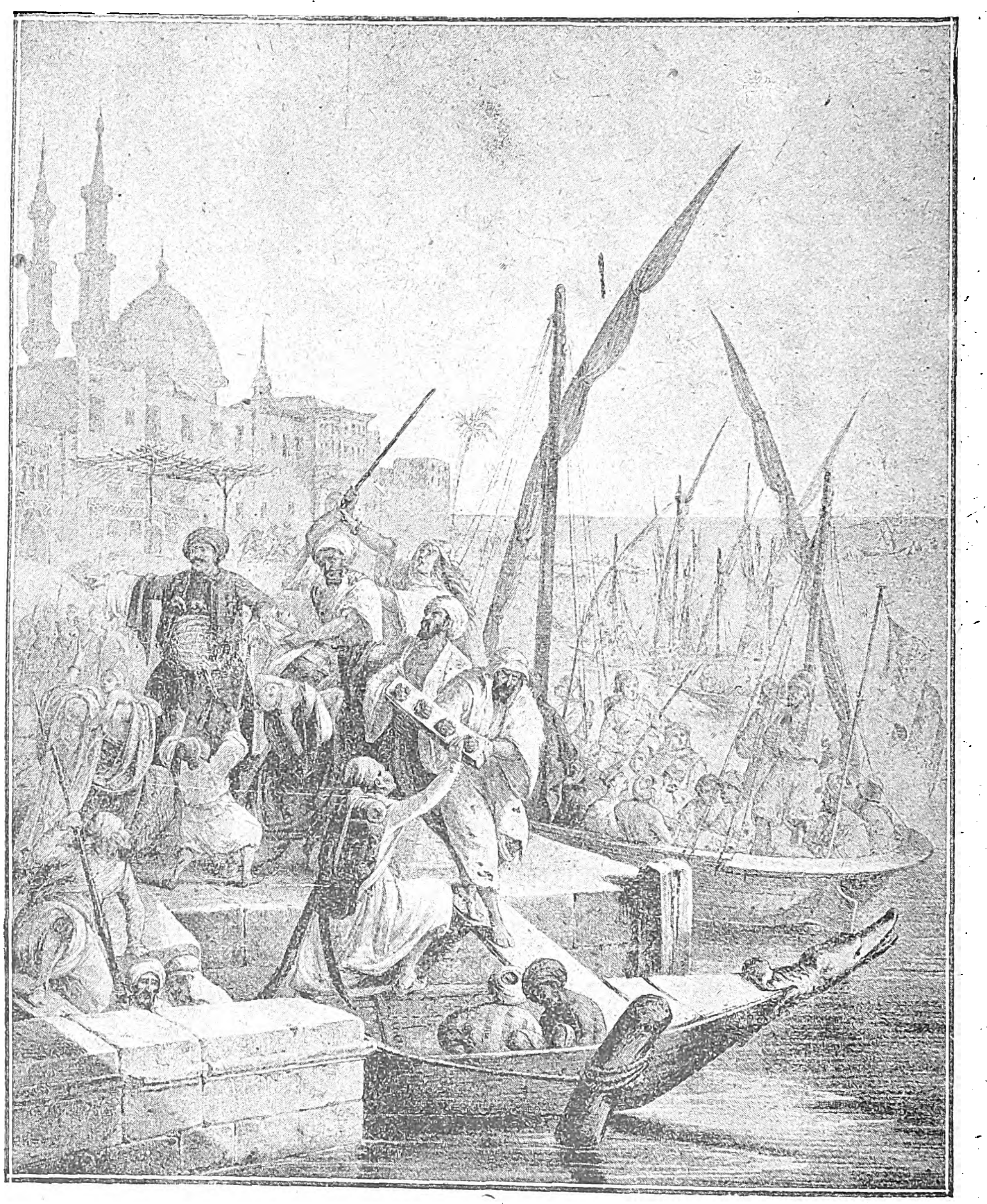

Βιαία στρατολογία εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ.

[Λιθογραφία P. Herwegen.—Λεύκωμα Μαξιμιλιανοῦ

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ

Ἐκτὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως ὑφίσταντο τὸ πάλαι, κατὰ τοπικὰς περιφερείας ἢ ἐπαρχίας, πολιτοφυλακαί, ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων καὶ μὴ ἀποτελοῦσαι ἀνωτέραν τινά, ὅπως δήποτε συγκεκροτημένην, μονάδα. Οἱ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καλούμενοι πόλεμοι ἦσαν ἁπλαῖ ἐπιδρομαὶ πρὸς Νουβίαν, χερσόνησον τοῦ Σινᾶ καὶ Παλαιστίνην. Μόνον ἡ κατάκτησις τῆς Νουβίας παρουσίασε μορφήν τινα στρατιωτικῆς ἐπιχειρήσεως.

Πραγματική, ἀλλ' ἀτελής, στρατιωτικὴ ὀργάνωσις διαφαίνεται κατὰ τοὺς ἀγῶνας πρὸς κατάλυσιν τῆς κυριαρχίας τῶν *Ὑξὼς* καὶ κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν μετέπειτα φαραὼ διεξαχθείσας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῆς Συρίας. Τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας χρησιμοποιηθέντα στρατεύματα ἀπετελοῦντο ἐκ πεζῶν, ὡπλισμένων ἐν μέρει μὲν διὰ λογχῶν, ἐν μέρει δὲ διὰ τόξων, καὶ ἐκ μαχητῶν ἐπὶ ἁρμάτων, ὧν ἡ χρῆσις ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ὑξώς. Τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν συγκεκροτημένα εἰς μεγάλας, κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν, στρατιωτικὰς μονάδας—«μεραρχίας». Οὕτω κατὰ τὴν παρὰ τὴν *Κάδυτιν* (Kadesch ἢ Godshou) μάχην ὁ στρατὸς Ραμσῆ τοῦ Β΄ περιελάμβανε τέσσαρας τοιαύτας μονάδας, ὧν ἡ δύναμις φαίνεται ὅτι ἀνήρχετο εἰς 5.000 ἀνδρῶν περίπου. Ὡς συνάγεται δ' ἐκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθεισῶν πληροφοριῶν, ὑπῆρχον ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, οἵτινες ἠδύναντο νὰ γράφουν, τουτέστιν εἶχον μόρφωσίν τινα, καθὼς καὶ κατώτεροι τοιοῦτοι, ἀποσχολούμενοι ὅμως αὐτοὶ εἰς τὰς ἀσημοτέρας, τὰς ἐπιμόχθους ὑπηρεσίας τοῦ στρατοῦ· δι' ὃ καὶ μᾶλλον περιφρονήσεως ἐτύγχανον ἀπὸ μέρους τῶν συγχρόνων των.

Ἡ στολὴ τῶν στρατιωτῶν ἦτο ἁπλουστάτη διὰ νὰ μὴ παρενοχλοῦνται κατὰ τὰς μακρὰς καὶ ἐπιπόνους πορείας, συνίστατο δ' ἐκ ζώνης καὶ τεμαχίου δέρματος, τὸ ὁποῖον ἐξηρτᾶτο ἀπ' ἐκείνης καὶ προεφύλασσε τὸ κατώτερον μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἡ λόγχη ἀπετελεῖτο ἐκ ξυλίνου ξυστοῦ καὶ ὀρειχαλκίνης αἰχμῆς, οἱ δὲ δι' αὐτῆς ὡπλισμένοι ἔφερον συγχρόνως ξυλίνην ἀσπίδα, ἐγχειρίδιον καὶ βραχεῖαν σπάθην. Αἱ μακραὶ σπάθαι ἦσαν σπανιώταται. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν ὡπλισμένοι μὲ εἶδός τι ροπάλου ἢ κοπάνου. Ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ Β΄ οἱ στρατιῶται ἔφερον θώρακα, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπετελεῖτο ἐκ διαστρώσεως βάμβακος ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος, ἀργότερον δ' ἐκ φύλλων μετάλλου. Τὰ πολεμικὰ ἅρματα, ἦσαν βραχέα καὶ δίτροχα, ἐπέβαινον δὲ αὐτῶν ὁ ἁρματηλάτης, ἀσχολούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καθοδήγησιν, καὶ ὁ πολεμιστής, ὡπλισμένος διὰ τόξου.

Κατὰ τὰς πορείας ὁ βασιλεὺς ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ.

Ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ποιά τις στρατηγική, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς διασωθείσης ἀφηγήσεως περὶ στρατιωτικοῦ συμβουλίου, ὅπερ συνεκάλεσε Θούθμωσις ὁ Γ΄, ἐπικειμένης τῆς στρατείας ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Καδύτιος, παραμένοντος μετὰ μεγάλου ἀσσυριακοῦ στρατοῦ παρὰ τὸ Μεγίδδο (Megidolo) τῆς Παλαιστίνης. Κατὰ τὰς ἀναφορὰς τῶν ἀξιωματικῶν, τρεῖς ὑπῆρχον ὁδοί, ἡ συντομωτέρα δὲ αὐτῶν διήρχετο διὰ στενωποῦ ἐν ᾗ μόνον «ἵππος ὄπισθεν ἵππου καὶ ἀνὴρ ὄπισθεν ἀνδρὸς» ἠδύναντο νὰ βαδίζωσιν· ἦτο συνεπῶς προφανὴς ὁ κίνδυνος ὃν θὰ διέτρεχε τὸ στράτευμα ἐὰν ὁ ἐχθρὸς κατεῖχε τὴν στενωπὸν ταύτην. Τὸ συμβούλιον προέτεινεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἐκλογὴν μιᾶς ἐκ τῶν δύο ἄλλων ὁδῶν, αἵτινες ἦσαν μὲν μακρότεραι, ἀλλ' ἦγον ἀσφαλέστερον εἰς τὸν σκοπόν. Ὁ βασιλεὺς ἀπέρριψε τὴν πρότασιν, καὶ προσκαλέσας νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν ὅσοι δὲν ἐπτοοῦντο πρὸ τοῦ κινδύνου καὶ εἶχον πεποίθησιν ἐπὶ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν πρὸς αὐτόν, διῆλθε τὴν στενωπόν, ἥτις εὑρέθη ἀφύλακτος καὶ κατήγαγε νίκην περιφανῆ.

Περὶ τοῦ τρόπου διεξαγωγῆς τῶν μαχῶν ὀλίγα περιεσώθησαν. Σχετικῶς πλείονα εἶναι γνωστὰ περὶ τῆς μάχης τῆς Καδύτιος ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ Β΄, κυρίως ἐκ τῶν ἀφηγήσεων τοῦ ποιητοῦ Πενταούρ.

Παρὰ τὴν πόλιν ταύτην εὑρίσκετο ὁ στρατὸς τῶν Χετταίων, δυνάμεως περίπου 200.000 ἀνδρῶν. Τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα, τῆς αὐτῆς περίπου δυνάμεως, ἐβάδιζον ἐναντίον αὐτῶν, ἀλλὰ ἕνεκα πληροφοριῶν, δοθεισῶν ὑπὸ ψευδοκατασκόπων, κατηυθύνθησαν πολὺ βορειότερον. Αἱ δύο πρῶται μεραρχίαι διέβησαν ἀκωλύτως τὸν ποταμὸν Ὀρόντην καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν Κάδυτιν, ἐνῷ ὁ στρατὸς τῶν Χετταίων, καλυπτόμενος ὑπὸ τῆς πόλεως, διέβη τὸν ποταμὸν πρὸς τὴν αὐτὴν ὄχθην καὶ ἀνέμενεν ἐνεδρεύων. Ὁ Αἰγύπτιος βασιλεὺς μετὰ τῆς 1ης μεραρχίας εἶχεν ἤδη καταυλισθῆ, ἐνῷ ἡ 2α μεραρχία, εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν πορείᾳ, ὁπότε ὁ ἐχθρός, ἐπιτεθεὶς αἰφνιδιαστικῶς διὰ τῶν ἁρμάτων, ἠδυνήθη ν' ἀποσυνθέσῃ καὶ διασκορπίσῃ τὴν τελευταίαν. Ὁ βασιλεύς, βλέπων ἑαυτὸν περικυκλούμενον ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ ἐγκατελειφθέντα ὑπὸ τῶν ἰδίων, ἐπέβη ταχέως τοῦ ὑπὸ τριῶν ἵππων συρομένου πολεμικοῦ του ἅρματος καὶ ὥρμησεν ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν ἁρμάτων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνήρχετο εἰς 2.500 Οὕτω, προκινδυνεύων καὶ μαχόμενος τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐκ τοῦ παραδείγματός του ὀλίγων ἐγκαρδιωθέντων, ἠδυνήθη ν' ἀνακόψῃ τὴν ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν μέχρι τῆς ἀφίξεως ἐπικουριῶν ἐκ τῶν λοιπῶν μεραρχιῶν.

Ἡ κατὰ τὴν ἐπομένην, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ του, γενομένη μεγάλη μάχη, ἀπέβη ὑπὲρ αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐχθρός, ἡττηθεὶς κατὰ κράτος, διέβη καὶ πάλιν φεύγων τὸν Ὀρόντην μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν.

Περὶ πολιορκιῶν καὶ τῶν μέσων διεξαγωγῆς αὐτῶν οὐδὲν συγκεκριμένον διεσώθη. Ἐκτὸς τῶν συνήθων καὶ εἰς τὰς βιβλικὰς παραδόσεις ἀναφερομένων πολιορκητικῶν μέσων: κλιμάκων διὰ τὴν ἀνάβασιν ἐπὶ τῶν τειχῶν, πελέκεων διὰ τὴν θραῦσιν τῶν θυρῶν κττ., φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ ἀμυντικὰ κινητὰ στέγαστρα, διὰ τὴν μέχρι τοῦ ποδὸς τῶν τειχῶν προστέλασιν.

Ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς ἦσαν ἀνέκαθεν φυλὴ ἀπόλεμος, ἐχρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διὰ τὰς μεγάλας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις κυρίως μισθοφόροι, ἐκ Λιβύας καὶ Σαρδηνίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λαμβανόμενοι. Ἀργότερον, κατὰ τὴν ΚΕ΄ δυναστείαν, προσελαμβάνοντο καὶ Ἕλληνες καὶ Κᾶρες.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων, ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν τῶν Διαδόχων. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἀπετέλεσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ κύριον μέσον τῆς ἀποφασιστικῆς ἐνεργείας διὰ τῶν πεζῶν. Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων μισθοφόρων, ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὸν μακεδονικὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι καὶ ἰθαγενεῖς. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ κατὰ τὰς

Digitized by Google

μάχας ἐλέφαντες καὶ κατὰ τὰς πολιορκίας εἰδικὰ μηχανήματα.

Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν, ὁ ἐναντίον τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀγὼν διεξήχθη διὰ μισθοφόρων Κούρδων καὶ Μαμελούκων.

Μέχρι τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς διετήρησε τὴν γενικὴν μορφὴν τῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀτάκτων.

Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς, ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῷ 1805 ὡς πασᾶς τῆς Αἰγύπτου, ἐχρησιμοποίησε κατ' ἀρχὰς ἐναντίον τῶν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γάλλων ἐγκατασταθέντων Ἄγγλων ἄτακτον στρατὸν ἐκ Μαμελούκων καὶ μισθοφόρων Ἀλβανῶν, εἶτα δέ, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, τῷ 1807, ἤρξατο τῆς ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τουρκικοῦ «Νιζὰμ - Τζεδίδ». Ἀπὸ τοῦ 1816 ἡ ὀργάνωσις συνεχίσθη μετὰ μεγαλυτέρας δραστηριότητος, ἐνετάθη δὲ τῷ 1824, καὶ ἔτι μᾶλλον τῷ 1826 ὑπὸ ἀξιωματικῶν ἐξ Εὐρώπης, ἰδίως Γάλλων, ὧν μέγας ἀριθμὸς εὑρίσκετο ἐκτὸς ὑπηρεσίας κατόπιν τῶν ἀλλεπαλλήλων πολιτικῶν μεταβολῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τούτων ἦτο ὁ Σέβ. ὅστις μάλιστα ἐξισλαμισθεὶς μετωνομάσθη Σουλεϋμὰν βέης καὶ μετέσχε τῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ πασᾶν, πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ στρατολογία ἐγένετο μεταξὺ τῶν φελλάχων, κατετάσσοντο ὅμως καὶ πλεῖστοι μισθοφόροι ἐξ Εὐρώπης, οἵτινες καὶ ἀπετέλεσαν τὸν κυρίως πυρῆνα τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῶν βασισθεὶς ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς κατέσφαξε τὸ 1811 τοὺς εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Καΐρου διὰ δόλου συγκεντρωθέντας 480 ἀρχηγοὺς τῶν Μαμελούκων.

Ἐκτὸς τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῆς Κρήτης καὶ Πελοποννήσου, ὁ στρατὸς οὗτος ἔδρασε λίαν ἐπιτυχῶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀραβίας ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Βαχαβιτῶν, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου, κατὰ τὰς ἐκστρατείας τοῦ 1811—1816 καὶ 1819. Ἐπίσης κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ βόρειον Σουδὰν καὶ τὸ Χαρτούμ.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας τοῦ 1831—1833 ὁ αἰγυπτιακὸς στρατός, ὁ κατ' ἀρχὰς λαβὼν μέρος εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις, ἀνήρχετο εἰς 24 τάγματα, 24 ἴλας, 80 πυροβόλα, ὧν 2 ὀβιδοβόλα, ἐν συνόλῳ δὲ εἰς 16 000 περίπου ἄνδρας. Τὸ πεζικὸν καὶ τὸ ἱππικὸν συνεκροτοῦντο εἰς συντάγματα. Ἀνωτέρα μονὰς διοικήσεως ἦτο ἡ ταξιαρχία διά τε τὸ πεζικὸν καὶ ἱππικόν.

Κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1841, κανονίζουσαν τὰς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου σχέσεις, ὁ στρατὸς τῆς τελευταίας δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰς 18 000 ἀνδρῶν, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ Σουλτάνου, ὅστις διετήρει καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ διορισμοῦ τῶν ἀνωτέρων τοῦ συνταγματάρχου ἀξιωματικῶν.

Ὁ κατὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχήν, μετὰ τὴν κατάπνιξιν τοῦ κινήματος τοῦ Ἀραμπῆ, ἐν Αἰγύπτῳ στρατὸς συνεκροτήθη ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸ αἰγυπτιακοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ τῆς κατοχῆς. Τῷ 1883, ὁ νέος αἰγυπτιακὸς στρατὸς συνέκειτο ἐξ ὀκτὼ ταγμάτων, ἐν μέρει ὑπὸ Ἄγγλους ἀξιωματικούς, ἑνὸς συντάγματος ἱππικοῦ καὶ τεσσάρων πυροβολαρχιῶν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ στρατὸς οὗτος ηὐξήθη οὐσιωδῶς καὶ ἐνισχύθη διὰ κανονιοφόρων ἐπὶ τοῦ Νείλου. Κατὰ τοὺς στρατολογικοὺς νόμους τοῦ 1885, 1899 καὶ 1900 πᾶς Αἰγύπτιος, ἐξαιρέσει τῶν ἱερωμένων, διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν, ὤφειλε νὰ ὑπηρετήσῃ ἀπὸ τοῦ 19ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἐπὶ πέντε ἔτη εἰς τὸν ἐνεργὸν στρατὸν καὶ πέντε εἰς τὴν ἐφεδρείαν ἢ εἰς τὴν ἀστυνομίαν. Ἡ ἐξαγορὰ τῆς θητείας ἐπετρέπετο ἀντὶ ὡρισμένου ἀντισηκώματος. Ὁ αἰγυπτιακὸς στρατός, συμφώνως πρὸς τὴν μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἰσχύουσαν συνθήκην, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὰς 18 000 ἀνδρῶν, ὡς καὶ παλαιότερον.

Τῷ 1907 ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐξ 9 αἰγυπτιακῶν καὶ 6 σουδανικῶν ταγμάτων, 4 αἰγυπτιακῶν καὶ 1 σουδανικῆς ἰλῶν, 4 πυροβολαρχιῶν πεδινῶν ἑλκομένων δι' ἡμιόνων, 1 πολυβολαρχίας, 3 λόχων φρουριακοῦ πυροβολικοῦ, 1 σώματος καμήλων ἐκ 3 λόχων μετὰ 1 λόχου ἡμιόνων καὶ 1 ἀραβικῆς πυροβολαρχίας τοῦ σώματος καμήλων.

Ἡ ἐν εἰρήνῃ δύναμις τῷ 1905 ἀνήρχετο εἰς 100 Ἄγγλους, 651 ἰθαγενεῖς ἀξιωματικοὺς καὶ 17.500 ἄνδρας. Τὸ ὅλον τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ παρέμενεν εἰς Σουδάν. Ἐκ τῶν 9 ὡς ἄνω αἰγυπτιακῶν ταγμάτων, τὰ 5 ἐτέλουν ὑπὸ Ἄγγλους ἀξιωματικούς, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπὸ Αἰγυπτίους. Ἐκ τῶν 4 αἰγυπτιακῶν ἰλῶν αἱ δύο ἦσαν ὑπὸ Ἄγγλους, αἱ λοιπαὶ ὑπὸ Αἰγυπτίους ἀξιωματικούς, καὶ ἡ σουδανικὴ ἴλη ὑπὸ Ἄγγλους ἀξιωματικούς. Τὸ σῶμα καμήλων διῳκεῖτο ὑπὸ ἰθαγενῶν ἀξιωματικῶν.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1922 ἀνακήρυξιν τῆς Αἰγύπτου ὡς ἀνεξαρτήτου βασιλείου, ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς συνεκροτήθη ὡς ἑξῆς:

Πεζικόν: 18 τάγματα, ἐξ ὧν 12 αἰγυπτιακὰ καὶ 6 σουδανικά· 3 λόχοι ἔφιπποι· 1 πολυβολαρχία.

Ἱππικόν: 5 ἶλαι, ἐξ ὧν 4 αἰγυπτιακαὶ καὶ 1 σουδανική.

Πυροβολικόν: 4 ὀρειβατικαὶ πυροβολαρχίαι· 3 πυροβολαρχίαι βαρέος πυροβολικοῦ.

Πρὸς δὲ μηχανικόν, σῶμα καμήλων καὶ διάφοροι ἄλλαι ὑπηρεσίαι.

Ἐν ὅλῳ δύναμις περίπου 18,000 ἀνδρῶν.

Πρὸς τούτοις ἡ Μεγάλη Βρεττανία ἔχουσα ἐκ τοῦ Συντάγματος τὴν ἀνωτέραν στρατιωτικὴν ἐπίβλεψιν, διατηρεῖ σῶμα κατοχῆς, περιλαμβάνον:

Πεζικόν: 7 τάγματα.

Ἱππικόν: 3 συντάγματα μετὰ τριῶν πυροβολαρχιῶν.

Πυροβολικόν: 6 πυροβολαρχίαι, ἐξ ὧν 3 πεδιναὶ καὶ 3 ὀρειβατικαί.

Μηχανικόν: 2 λόχοι.

Πρὸς δὲ 1 λόχον πολεμικῶν ἁρμάτων καὶ 4 στολίσκους ἀεροπλάνων μετὰ τοῦ ὄρχου των.

Συνολικὴ δύναμις: 11.900 ἄνδρες.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ὁ σιρδάρης, εἶναι Ἄγγλος ἀξιωματικός. Ἐπίσης αἱ σπουδαιότεραι θέσεις τῶν διαφόρων ἐπιτελείων καὶ λοιπῶν ὑπηρεσιῶν κατέχονται ὑπὸ Ἄγγλων ἀξιωματικῶν.

Κατὰ τὸν στρατολογικὸν νόμον, ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἶναι ὑποχρεωτική, ἐξαιρουμένων, ὡς καὶ προγενεστέρως, τῶν προστατῶν οἰκογενειῶν, τῶν σπουδαστῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων. Πρὸς δὲ ἐπιτρέπεται ἡ ἐξαγορὰ τῆς ὑπηρεσίας, ἀντὶ ἑκατὸν αἰγυπτιακῶν λιρῶν. Ἐξ ἑκάστης ἀπογραφῆς κατατάσσονται τὰ 35 % περίπου διὰ κλήρου. Ἡ ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ ὑπηρεσία εἶναι τριετής.

Κατὰ τὰς γνωστὰς ἐπισήμους πληροφορίας, ἡ δύναμις τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ τὸ ἔτος 1924-25 ἦτο: Ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ 156, Αἰγύπτιοι ἀξιωματικοὶ 846, ἄνδρες 22.226. Ἐπίσης, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1925-26, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀνήρχετο εἰς 159.801, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξαιρεσίμων καὶ ἐξαγορασάντων τὴν θητείαν, ὑπέστησαν τὴν ἰατρικὴν ἐξέτασιν 98.548, ἐξ ὧν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἀνικάνων καὶ ἀπόντων, ἐκρίθησαν ἱκανοὶ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν 14.692. Ἐκ τούτων κατετάγησαν 4.037.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἄγγλου σιρδάρη Στέϊκ πασᾶ γενομένης τὴν 19 Νοεμβρίου 1924, ἡ Μεγάλη Βρεττανία δὲν ἀντικατέστησε τοῦτον εἰσέτι.

Κ. ΔΙΓΕΝΗΣ

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Παρὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν πηγῶν, αἵτινες πρόκεινται ἡμῖν, αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας οὔτε πλήρεις εἶναι, οὔτε ἀρκετὰ σαφεῖς. Ἡ αἰτία τούτου ὀφείλεται εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς πηγάς. Εν πρώτοις παρὰ τὴν ἀφθονίαν αὐτῶν εἶναι λίαν μονομερεῖς, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῶν μέρος ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐν τοῖς μεγάλοις ναοῖς λατρείαν, εἰς τὰ περὶ τοὺς νεκροὺς ἔθιμα καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ ἐν τῷ Ἅδῃ βίου παραστάσεις. Εἰς τὴν μονομέρειαν δέον νὰ προστεθῇ καὶ τὸ δυσνόητον αὐτῶν· διότι ὑπαινίσσονται συνήθως μύθους, τοὺς ὁποίους οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα γνωρίζομεν ἢ εἰς παραστάσεις ἰσχυούσας μεταξὺ τοῦ λαοῦ, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ψυχὴν δυσκόλως εἰσερχόμεθα. Τοῦτο δέ, ἐπειδὴ ἡ θεολογικὴ ἐπεξεργασία τῶν πηγῶν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀποβαίνῃ δυσχερεστάτη ἡ μεταξὺ θεολογίας καὶ ζώσης θρησκείας διάκρισις. Ἀλλ' οὔτε τὰς ἐν ταῖς διαφόροις ἐποχαῖς ἐν ἰσχύϊ οὔσας θρησκευτικὰς παραστάσεις καὶ δοξασίας εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ χωρίσωμεν ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε νὰ σχηματίσωμεν τοὐλάχιστον σαφῆ εἰκόνα τῆς παρ' Αἰγυπτίοις θρησκευτικῆς ἐξελίξεως. Ὡς αἱ δημώδεις θρησκευτικαὶ παραστάσεις εἶναι συγκεχυμέναι πρὸς τὰς θεολογικὰς καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, οὕτως εἶναι συνυφασμέναι πρὸς ἀλλήλας αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ παραστάσεις τριῶν καὶ πλέον χιλιετηρίδων. Τέλος εἰς τὴν ἀσάφειαν καὶ τὴν ἀοριστίαν ταύτην συντελεῖ καὶ τὸ χασματῶδες τῶν πηγῶν τούτων, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἀνακάλυψις νέων πηγῶν, συμπληρουσῶν τὰς γνώσεις ἡμῶν ἢ ἀνατρεπουσῶν τὰς τέως ἰσχυούσας γνώμας, καθιστᾷ πᾶσαν περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας πραγματείαν προσωρινὴν καὶ σχετικήν. Ἀλλ' ὅμως, παρὰ πάσας τὰς ἐκ τῶν λόγων τούτων ἀτελείας, ἡ ἱστορία τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας κέκτηται σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὴν θρησκειολογίαν, διότι δεικνύει εἰς ἡμᾶς θρησκευτικὴν ἐξέλιξιν τεσσάρων περίπου χιλιετηρίδων, ἐξέλιξιν μὴ διαταραχθεῖσαν ὑπὸ ξένων ἐπιδράσεων, ὡς συνέβη λ. χ. περὶ τὴν βαβυλωνιακὴν θρησκείαν, καὶ στηριζομένην ἐπὶ τοῦ αὐστηροῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ὅστις εἰς τὸ νέον παρενέβαλλε πάντοτε καὶ τὸ παλαιόν, ὅπερ οὐδέποτε ἐλησμόνησεν. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι παρ' οὐδενὶ ἴσως ἄλλῳ λαῷ κατέλαβεν ἡ θρησκεία τόσον πολὺ τὰς ψυχὰς ὅσον παρὰ τῷ αἰγυπτιακῷ, κατανοοῦμεν τὴν μεγάλην σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν κέκτηται ἡ γνῶσις αὐτῆς διὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ καθόλου.

Ἐπειδὴ ἡ θρησκεία ὡς φαινόμενον τοῦ ἑνιαίου πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι στενῶς συνδεδεμένη πρὸς τὰς λοιπὰς ἐκφάνσεις τοῦ βίου τούτου, ἕπεται ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῆς δέον νὰ ἐξετάζηται ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῆς ἀλληλεπιδράσει μετὰ τῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Αἴγυπτον, κατ' ἐξοχὴν σπουδαιότητα κέκτηται ἡ πρὸς τὸ πολίτευμα καὶ τὰς πολιτικὰς τύχας τῆς χώρας σχέσις τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας.

Τοῦτο ἰσχύει πρὸ πάντων προκειμένου περὶ τῆς ἐρεύνης τῶν χρονικῶν ἀρχῶν τῆς θρησκείας, εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ὁποίων μεγάλως συμβάλλει καὶ ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς φύσεως τῆς χώρας, τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους, τοῦ κλίματος κ. τ. λ. Κατὰ ταῦτα, ὁ θέλων νὰ κατανοήσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν θρησκείαν δέον νὰ ὁρμηθῇ καὶ ἀπὸ τῶν γεωγραφικῶν ἐκείνων στοιχείων καὶ νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας. Ἡ Αἴγυπτος εἶναι πανταχόθεν ἀποκεκλεισμένη δι' ἐρήμων καὶ ὀρέων, συνορεύουσα συγχρόνως πρὸς τὰς ἑστίας τοῦ ἀρχαιοτάτου πολιτισμοῦ. Τὰ πάντα ὀφείλει εἰς τὸν Νεῖλον, εἶναι δημιούργημα τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ, ὅστις διαρρέει αὐτὴν καὶ διακλαδούμενος ἀποτελεῖ τὸ εὐφορώτατον Δέλτα τῆς Κάτω Αἰγύπτου. Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Νείλου, ἀκόμη δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς χώρας φαίνεται ὅτι εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποταμός, διαρρέων ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὴν χώραν, ἀπετέλεσε τὸν ἑνωτικὸν κρίκον μεταξὺ τῶν διαφόρων κρατιδίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο κατατετμημένη εἰς προϊστορικοὺς ἤδη χρόνους ἡ χώρα, καὶ τῶν ὁποίων τινὰ ἀπετέλεσαν βραδύτερον τοὺς νομοὺς ἐν τῷ ἡνωμένῳ βασιλείῳ. Αἱ πολιτικαὶ αὗται σχέσεις δέον νὰ συνερευνῶνται, ὡς εἴπομεν, μετὰ τῆς θρησκείας, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, διότι παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν κλεῖδα πρὸς κατανόησιν τῶν διαφόρων θεοκρασιῶν, τῆς αἰφνιδίας ἀναδείξεως ὡρισμένων θεῶν ἢ τῆς παρακμῆς αὐτῶν, καί, ὅπερ σπουδαιότατον, βοηθοῦσιν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς χρονολογίας τῶν μύθων, παραδόσεων καὶ θεολογικῶν δοξασιῶν, ἥτις ἀποτελεῖ θεμελιώδη ὅρον ἐρεύνης διὰ τὸν θέλοντα νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ μυστήριον τῆς γεννήσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας. Τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ οἰκείῳ ἄρθρῳ. Συντόμως σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου διαιρεῖται συνήθως εἰς τρεῖς περιόδους, τὴν *μεμφιτικὴν* (1-10 Δυναστεία), τὴν *θηβαϊκὴν* (11-20 Δυναστεία) καὶ τὴν *σαϊτικὴν* (21-30 Δυναστεία), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὸ παλαιὸν κράτος, ἡ δὲ δευτέρα, διαιρουμένη εἰς δύο τμήματα διὰ τῆς εἰσβολῆς καὶ προσκαίρου ἐπικρατήσεως τῶν ξένων, τὸ μέσον (11-15 Δυναστεία) καὶ τὸ νέον κράτος (16-20 Δυναστεία). Τῆς μεμφιτικῆς περιόδου προηγοῦνται μακροὶ σκοτεινοὶ αἰῶνες ἀνάγοντες ἡμᾶς μέχρι τῆς πέμπτης π. Χ. χιλιετηρίδος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατωρθώθη ἵνα τὰ μικρὰ κρατίδια συνενωθῶσιν εἰς δύο μεγαλύτερα κράτη, τὸ τῆς Κάτω καὶ τὸ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, μέχρι τῶν χρόνων τῶν ὁποίων ἀνάγονται, ὡς φαίνεται, ἀρκετὰ τῶν ἐν ταῖς πυραμίσι εὑρεθέντων κειμένων. Μετὰ τὴν ἕνωσιν τῶν δύο τούτων κρατῶν κοινὴ πρωτεύουσα καθίσταται ἡ *Ἡλίου πόλις*, ἣν ἐπεσκέφθησαν κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους ὁ Πλάτων, ὁ Εὔδοξος κ. ἄ., ἐπειδὴ ἀπέβη τὸ πνευματικὸν κέντρον τῆς ὅλης Αἰγύπτου. Ἀλλὰ παρ' αὐτὴν μεγάλην σημασίαν ἀποκτῶσιν ἐκ περιτροπῆς καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Κάτω καὶ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου ἀναλόγως τῆς εὐνοίας τῶν ὅπλων ἢ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν ἡγεμόνων.

Ὡς ἤδη ὑπεδηλώσαμεν, τὸ ὑλικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀντλοῦμεν τὰς περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας γνώσεις ἡμῶν, ὀγκοῦται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀεὶ μᾶλλον. Πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς μόναι χρησιμοποιούμεναι πηγαὶ ἦσαν Ἕλληνες καὶ Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς, πρὸ πάντων οἱ Ἡρόδοτος, Πλούταρχος καὶ Διόδωρος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Champollion δυνάμεθα πλέον νὰ ποιώμεθα χρῆσιν ἀμέσων πηγῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι φυσικὰ ἀξιοπιστότεραι καὶ ἀσφαλέστεραι. Μέχρι τοῦ 1880 μόνη κυρίως ἄμεσος πηγὴ προὔκειτο ἡμῖν τὸ *Βιβλίον τῶν Νεκρῶν*, παραδόσεις καὶ δοξασίαι ὑπὸ διαφόρων δυναστειῶν διασωθεῖσαι καὶ ἀπὸ διαφόρων χρόνων καταγόμεναι. Ἔκτοτε ὅμως ἔχομεν πλέον εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν καὶ ἄλλην σπουδαίαν ἅτε οὐχὶ μονομερῆ πηγήν, τὰ καλούμενα κείμενα τῶν πυραμίδων, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἕκτης δυναστείας. Τὰ κείμενα ταῦτα κέντηνται διὰ τὴν αἰγυπτιακὴν θρησκείαν οἵαν σημασίαν αἱ Βέδαι δια τὴν θρησκείαν καὶ τὸν βίον ἐν γένει τῶν Ἀρίων. Οὐχ ἧττον σπουδαῖαι εἶναι καὶ αἱ ἐν τοῖς ναοῖς διασωθεῖσαι ἐπιγραφαί, αἱ ἐπὶ σαρκοφάγων, ὑπολείμματα θρησκευτικῆς ποιήσεως, καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οἱ πάπυροι. Κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν πηγῶν τούτων δέον νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αἱ δοξασίαι ἢ τὰ ἔθιμα, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλοῦσιν, εἶναι συνήθως πολὺ ἀρχαιότερα τῶν χρόνων, ἀπὸ τῶν ὁποίων αὗται κατάγονται. Περὶ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἡ ἐπ' αὐτῶν στηριζομένη ἔρευνα συναντᾷ, ὡμιλήσαμεν ἐν ἀρχῇ. Αἱ δυσχέρειαι αὗται, ὡς καὶ τὸ ἐλλιπὲς καὶ χασματῶδες τῶν πηγῶν τούτων, ἔχουσιν

Digitized by Google

ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι, παρὰ τὸ τεράστιον αὐτῶν πλῆθος, ἡ περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας γνῶσις, τὴν ὁποίαν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς, εἶναι σχετικῶς μικρά. Διὰ τοῦτο εἶναι ἠναγκασμένοι οἱ ἐρευνηταὶ νὰ προστρέχωσιν εἰς ὑποθέσεις πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κενῶν ἢ πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ἐν τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ φαινομένων. Παραθέτομεν ἀμέσως κατωτέρω ἐν πάσῃ συντομίᾳ τὰς κυριωτέρας περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας ὑποθέσεις, τονίζοντες ἐκ τῶν προτέρων ὅτι οὐδεμία αὐτῶν κατώρθωσε νὰ παράσχῃ ἡμῖν τὸν μίτον πρὸς ἐκτύλιξιν τοῦ σφόδρα περιπεπλεγμένου ὅλου, ὅπερ καλεῖται αἰγυπτιακὴ θρησκεία.

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν ἀποκομίζει ὁ ἐπισκοπῶν τὴν αἰγυπτιακὴν θρησκείαν, εἶναι ὅτι ἐν αὐτῇ συνυπάρχουσι πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἱστορικῶς γνωσταὶ μορφαὶ τῆς θρησκείας, ἀπὸ τοῦ φετιχισμοῦ καὶ τοῦ τοτεμισμοῦ μέχρι τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται καὶ αἱ πολλαὶ διχογνωμίαι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ ζήτημα τῆς φύσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς θρησκείας ταύτης, ἐν συνδυασμῷ βεβαίως πάντοτε πρὸς τὴν μονομέρειαν καὶ τὸ ἐλλιπὲς τῶν πηγῶν. Τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας ἐζήτησαν ἐναλλὰξ εἰς τὸν *ἀνιμισμόν*, *τὸν φετιχισμόν*, τὴν *ἡλιολατρείαν*, τὸν *πανθεϊσμόν*, τὸν *ἑνοθεϊσμόν*, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν *μονοθεϊσμόν*. Οὕτω λ.χ. οἱ de Rougé καὶ Pierret, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ θεὸς καλεῖται παρ' Αἰγυπτίοις ὁ *εἷς*, ὁ *αἰώνιος*, ὁ *ἄπειρος*, κ. τ. τ., ἐξήνεγκον τὴν γνώμην ὅτι ὁ πυρὴν τῆς θρησκείας αὐτῶν εἶναι ὁ μονοθεϊσμός, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ὁ Brugsch ὑπεστήριξε μετὰ πολλῆς πολυμαθείας τὸν πανθεϊστικὸν τῆς θρησκείας ταύτης χαρακτῆρα. Ἄλλοι, ὡς ὁ Lepsius, ἐξῆραν τὸν πανθεϊστικὸν χαρακτῆρα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας ἢ ἐνόμισαν ὅτι τὰς ἀρχὰς αὐτῆς εὗρον εἰς τὸν φετιχισμὸν καὶ τὸν τοτεμισμόν, ὡς οἱ de Brosses καὶ Pietschman. Οἱ πλεῖστοι ὅμως δὲν διακρίνουσι μεταξὺ αἰγυπτιακῆς θρησκείας καὶ θεολογίας, ὅπερ ἀποτελεῖ θεμελιῶδες σφάλμα, ὡς κατέδειξαν οἱ Maspéro καὶ Ed. Meyer. Ἀλλ' εἴτε διακρίνομεν μεταξὺ θρησκείας καὶ θεολογίας εἴτε μή, ἓν εἶναι βέβαιον, ὅτι οὔτε φετιχισμός, οὔτε τοτεμισμός, οὔτε προγονολατρεία, οὔτε ἀστρολατρεία δύνανται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ παράσχωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν κλεῖδα πρὸς κατανόησιν τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας. Ὅτι πάντα ταῦτα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν. Ἀλλὰ μόνον τὸ μέλλον θὰ κατορθώσῃ δι' ἐπιμελοῦς ἐρεύνης νὰ διδάξῃ ἡμᾶς ἀκριβέστερα καὶ ἀσφαλέστερα πράγματα περὶ τῆς σημασίας τῶν θρησκευτικῶν ἐκείνων μορφῶν διὰ τὴν αἰγυπτιακὴν θρησκείαν καὶ περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεων αὐτῶν. Τοῦτο μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἐξέλιξις παρατηρεῖται ἀναντιρρήτως ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ θρησκείᾳ, τείνουσα πρὸς θρησκευτικὴν ἑνότητα. Ἀλλὰ τὸ ἑκάστοτε νέον οὐδέποτε ἐξωθεῖ τὸ παλαιόν, αἱ παλαιαὶ παραστάσεις καὶ ἰδέαι παραμένουσιν ὑφιστάμεναι παρὰ τὰς νέας, οἱ παλαιοὶ τύποι θεωροῦνται πάντοτε ἱεροί, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ νέου. Ἐν τοῖς ἑπομένοις θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ σκιαγραφήσωμεν διὰ μεγάλων καὶ ἀπερίττων γραμμῶν τὴν εἰκόνα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν αὐτῆς ὄψιν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν.

Τοὺς θεοὺς τοῦ αἰγυπτιακοῦ πανθέου διακρίνομεν εἰς *τοπικοὺς* καὶ εἰς *κοσμικοὺς* ἢ *καθολικοὺς* θεούς. Ἡ μέθοδος καὶ ὁ σκοπὸς ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν ἵνα ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῶν τοπικῶν θεῶν, ἀνερχόμενοι μέχρι τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑκάστη πόλις καὶ ἕκαστον χωρίον εἶχε τὸν θεόν του, κύριον ἀπόλυτον, τοῦ ὁποίου κτῆμα εἶναι τὸ χωρίον, ἡ πόλις καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν. Τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ προσπαθοῦσι νὰ ἀποκτήσωσιν οἱ κάτοικοι διὰ δώρων καὶ προσευχῶν. Ὁ θεὸς οὗτος εἶναι κατὰ πάντα ἀνάλογος πρὸς τοὺς ἐπιγείους ἄρχοντας. Τοιούτων τοπικῶν θεῶν ὑπάρχει μέγα πλῆθος, ἐν οἷς ὁ *Ὧρος* ἐν Βουτοῖ, ὁ *Ἀτοῦν* ἐν Ἡλίου πόλει, ὁ *Φθᾶ* περὶ τὴν Μέμφιν, ἡ *Νέρτ* ἐν Σάϊ, ὁ *Σὴθ* ἐν Ὄμβῳ, ὁ *Μὶν* ἐν Κοπτῷ, ὁ *Μοντοῦ* περὶ τὰς Θήβας. Ἕκαστος τῶν θεῶν τούτων φέρει τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄνομα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνυπάρχει μέρος τῆς φύσεως αὐτοῦ, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν ἐν γένει. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ ἐτυμολογία εἶναι σπουδαῖον μέσον πρὸς κατανόησιν τῆς φύσεως τῶν αἰγυπτιακῶν θεῶν· δυστυχῶς ὅμως μόνον εἰς ὀλίγας περιπτώσεις εἶναι αὕτη δυνατή, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον. Οἱ θεοὶ οὗτοι πρέπει νὰ παρίστανται ἐν αἰσθητῇ καὶ συγκεκριμένῃ μορφῇ εἰς τοὺς τόπους, ὅπου λατρεύονται. Τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων κατορθοῦσι τοῦτο, εἶναι τὰ ζῷα (ἀλλὰ καὶ λίθοι, δένδρα κ.ἄ.) ὡς συμβαίνει καὶ περὶ ἄλλας θρησκείας καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἑλληνικήν. Ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τώρα τοῦ ζῴου, ὑφ' ὃ ἀποκαλύπτεται ὁ θεός, μεγάλην σημασίαν κέκτηται ἡ φύσις τῆς περιοχῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ λατρεύεται οὗτος. Ὁ *Σοῦχος* λ. χ. νομίζεται ἐνσαρκούμενος ἐν τῷ κροκοδείλῳ, ἐπειδὴ τὸ Φαγιοὺμ τρέφει πολλοὺς κροκοδείλους. Ὡς κροκόδειλος δὲ ὁ θεὸς ὑπερασπίζει τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν ζῴων τούτων. Ἀλλαχοῦ, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζῶσι πλησίον τῆς ἐρήμου, τὸν θεὸν ἀντιλαμβάνονται ὑπὸ μορφὴν λέοντος, ἵνα προστατεύῃ τοὺς διὰ τῆς ἐρήμου ταξιδεύοντας, ἢ ὑπὸ μορφὴν ἀγελάδος, ὅπου ἡ σημασία τοῦ ζῴου τούτου εἶναι ἰδιαζόντως μεγάλη διὰ τοὺς κατοίκους. Ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν τὴν μεγάλην σημασίαν, τὴν ὁποίαν κέκτηνται τὰ ζῷα ἐν τῇ λατρείᾳ, ὁ κροκόδειλος, ἡ ἀγελάς, ὁ βάτραχος, ὁ γύψ, ὁ ὄφις, ὁ ἱέραξ κ.τ.λ. Τὰ ζῷα ταῦτα λατρεύονται ὡς θεοί, ζῶντα ἐν τοῖς ναοῖς, ἢ ἀντιπροσωπευόμενα δι' εἰκόνων. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ θεοὶ παρίστανται μὲν ὡς ἄνθρωποι, δὲν λησμονεῖται ὅμως ὅτι δὲν ἦσαν ἀρχικῶς ἄνθρωποι καὶ ὅτι ἀποκαλύπτονται ἐν μορφῇ ζῴων. Αἱ δύο αὗται παραστάσεις συνδέονται πρὸς ἀλλήλας καὶ οὕτως ἔχομεν θεοὺς ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλὰ μετὰ κεφαλῆς ζῴου ἢ καὶ μετὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ζῴου ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν κεφαλῆς. Παρὰ τοὺς κατὰ τόπους θεοὺς τούτους, εὑρίσκομεν ἤδη κατὰ τοὺς παναρχαίους τούτους χρόνους τὴν λατρείαν ἰδιαιτέρως ἱερῶν ζῴων, ἅπερ τηροῦσι ζῶντα ἐν τοῖς ναοῖς, θάπτουσι δὲ ὡς εἰ ἦσαν βασιλεῖς μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν. Τὰ ζῷα ταῦτα δέον νὰ διακρίνωμεν αὐστηρῶς ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω ζῴων, ἐν τοῖς ὁποίοις πιστεύεται ὅτι ἀποκαλύπτεται τὸ θεῖον. Τοιαῦτα ζῷα εἶναι ὁ *Ἆπις* ἐν Μέμφει, ὁ *Μνεῦις* ἐν Ἡλιουπόλει, ὁ *Φοῖνιξ* (Μπενοῦ) ἐν Μέμφει καὶ ἄλλα. Τὰ ἱερὰ ταῦτα ζῷα συνέδεσαν σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς τοπικοὺς θεούς, ὡς λ. χ. τὸν *Ἆπιν* πρὸς τὸν *Φθᾶ*, κηρύξαντες αὐτὸν τὴν ζῶσαν ἐνσάρκωσιν τοῦ θεοῦ τούτου, διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένην. Ὑπεράνω τῶν τοπικῶν τούτων θεῶν ἀναφαίνονται κατὰ τὴν τετάρτην ἤδη π. Χ. χιλιετηρίδα κοσμικοὶ θεοί, τ. ἔ. θεοὶ ἐνεργοὶ καθ' ἅπασαν τὴν φύσιν. Ἐν τούτοις ἀριθμεῖται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ Γῆ, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι ἀρσενικὸν καὶ τὴν ὁποίαν φαντάζονται κατὰ συνέπειαν ὡς ἄρρενα θεὸν (*Γκέμπ*). Κατέναντι ταύτης τίθεται ὁ Οὐρανός, θήλεια θεὸς (*Νούτ*), μεταξὺ δὲ ἀμφοτέρων ὁ Αἰθὴρ (*Σώβ*). Ὡς τετάρτην κοσμικὴν θεότητα γνωρίζει ἡ αἰγυπτιακὴ μυθολογία τὴν *Τεφνούτ*, τὴν θεὰν τοῦ ὑετοῦ καὶ τῆς ὑγρασίας. Μεταξὺ τῶν θεῶν τούτων καταλέγεται ἐπίσης ὁ Νεῖλος (*Ἀπὶ*) καὶ ὁ Ὠκεανὸς (*Νοῦν*). Πάντων τούτων ὑπερέχει κατὰ τὴν σπουδαιότητα, ἐν μεταγενεστέροις μάλιστα χρόνοις, ὁ Ἥλιος, ὁ *Ρὲ* ἢ *Ρᾶ*, μετὰ τῆς Σελήνης. Οἱ θεοὶ οὗτοι, τὸ κατ' ἀρχὰς ἀπρόσωπα ὄντα, δὲν ἔχουσιν ἰδιαιτέρους τόπους λατρείας, ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντας, ἅτε πανταχοῦ παρόντες. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, καὶ δὴ λίαν ἐνωρὶς ἤδη, ἐξανθρωπίζονται, ταυτίζονται πρὸς τοπικοὺς θεοὺς καὶ ἀποκτῶσιν ἰδίους τόπους λατρείας. Ἐννοεῖται ὅτι, διὰ τῆς συνδέσεως ταύτης πρὸς τοπικοὺς θεούς, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐξαίρονται καθιστάμενοι κοινοὶ πᾶσι θεοί, ὡς ἐκεῖνοι. Οὕτω λ. χ. ὁ Θὼθ (Ἑρμῆς) ταυτίζεται λίαν ἐνωρὶς πρὸς τὴν Σελήνην (αἰγ. θηλ.), ἀποβαίνων δημιουργὸς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον γενικεύεται ἡ λατρεία τοῦ Ὥρου, ὅστις συνδεόμενος πρὸς τὸν Ἥλιον ἀποβαίνει καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοπικοῦ θεοῦ ἰσχυρὰ κοσμικὴ θεότης. Ὡσαύτως ἡ Νοὺτ συνδεθεῖσα πρὸς τὴν θεὰν Ἀτούαν ἀνυψοῖ αὐτὴν εἰς καθολικὴν θεότητα. Κατ' ἐξοχὴν βλέπομεν τοῦτο ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ὄσιριν, τὸν σπουδαιότατον ἐκ πάντων τῶν θεῶν τῆς Αἰγύπτου. Τοπικὸς κατ' ἀρχὰς θεὸς ἐν Βουσίρει ἀποβαίνει ταχέως θεὸς συμπάσης τῆς Αἰγύπτου, περιβληθεὶς ὑπὸ λαμπροῦ στεφάνου πλουσίων μύθων. Εἰς τοὺς θεοὺς τούτους, τοπικοὺς καὶ κοσμικούς, δέον νὰ προσθέσωμεν τοὺς θεοὺς δευτέρας τάξεως, τὰ πνεύματα ἢ τοὺς δαίμονας, οἷοι ἡ ὑπὸ μορφὴν βατράχου λατρευομένη θεὰ τοῦ τοκετοῦ, ἡ θεὰ τοῦ θερισμοῦ (ὑπὸ μορφὴν ὄφεως λατρευομένη), ὁ τοῦ οἴκου προστάτης θεὸς Μπὲς κ. ἄ. Τὸ πάνθεον δὲ τοῦτο πλουτίζεται προϊόντος τοῦ χρόνου ἀεὶ μᾶλλον διὰ τῶν θεοποιουμένων βασιλέων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν.

Τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν συντόμως ὡς ἑξῆς: Ἡ νίκη, ἣν οἱ βασιλεῖς τῆς Κάτω Αἰγύπτου κατήγαγον κατὰ τῶν τῆς Ἄνω, ἦτο νίκη τοῦ Ὥρου, θεοῦ τῆς πρωτευούσης τῆς Κάτω Αἰγύπτου, κατὰ τοῦ Σὴθ (Τυφῶνος), θεοῦ τῆς πρωτευούσης τῆς Ἄνω Αἰγύπτου.

Μετὰ τὴν ἕνωσιν τῶν δύο κρατῶν μεταφέρεται ὁ Ὧρος εἰς τὴν νέαν κοινὴν πρωτεύουσαν, τὴν Ἡλιούπολιν, ὡς προστάτης τῆς πόλεως καὶ τοῦ βασιλέως· λατρεύεται ὡς κοινὸς τοῦ κράτους θεός, ὁ δὲ βασιλεὺς γίνεται ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἔχει ταυτισθῆ πρὸς τὸν Ἥλιον, λαμβάνει ὡς σύμβολον αὐτοῦ ἐν τοῖς ναοῖς τὸν ὀβελίσκον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν θεολόγων, οἵτινες συγχωνεύουσι πάσας τὰς θεότητας πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἡλιακὸν θεὸν τοῦ ἑνιαίου πλέον κράτους. Μετὰ τὸν νέον χωρισμὸν τοῦ κράτους ὁ Ὧρος δὲν παύει νὰ παραμένῃ κοινὸς θεὸς τῶν Αἰγυπτίων, τιμώμενος ἐξ ἴσου ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, εἰ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἀναδεικνύονται καὶ αἱ θεότητες τῆς ἑτέρας πρωτευούσης. Ὅτε βραδύτερον ἡνώθησαν πάλιν τὰ δύο κράτη ὑπὸ τοῦ Μείνιος, μετατίθεται ἡ κοινὴ πρωτεύουσα εἰς τὴν Μέμφιν· ταύτης ὁ θεὸς Φθᾶ ὑψοῦται νῦν εἰς κοινὸν τοῦ κράτους θεόν. Ἀλλ' ὁ Ὧρος ἔχει καταστῆ ἐν τῷ μεταξὺ δημώδης θεός, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος δὲν ἰσχύουσι νὰ κλονίσωσιν αἱ θεολογικαὶ θεωρίαι. Ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ δημοφιλέστατος τῶν θεῶν τῆς Αἰγύπτου, ὁ εἷς θεός, τοῦ ὁποίου ἐκδηλώσεις μόνον ἢ ἁπλᾶ ὀνόματα εἶναι πολλαχῶς οἱ διάφοροι θεοί, οὐ μόνον οἱ κατὰ τόπους, ἀλλὰ καὶ οἱ κοσμικοί. Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς συγχωνεύσεως ἢ ταυτίσεως τῶν θεῶν, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ἐν τῷ Ὥρῳ λ.χ., ἐπεκτείνεται βαθμηδὸν καὶ ἐπὶ τῶν θεαινῶν. Φυσικὸν εἶναι ὅτι μετ' αὐτῶν συγχωνεύονται καὶ οἱ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενοι μῦθοι. Ἓν παράδειγμα. Κατ' ἀρχαιοτάτην δόξαν, ὁ ἥλιος δὲν εἶναι παρὰ ὀφθαλμός, ὅστις ὁρᾷ πάντα τὰ ἀνθρώπινα. Συγχρόνως ὅμως ταυτίζεται πρὸς τὸν Ὧρον, ὁ ὁποῖος ἔχει δύο ὀφθαλμούς, ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχουσι δύο ἥλιοι, ταυτίζεται ἡ σελήνη πρὸς τὸν ἕτερον τοῦ Ὥρου ὀφθαλμόν. Συγχρόνως ὅμως ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη θεωροῦνται ὡς ὄφεις ἐκπέμποντες δηλητήριον.

Ἐξ ἄλλου πάλιν ὁ ἥλιος εἶναι σκαραβαῖος κυλίων σφαῖραν διὰ τῶν ποδῶν του ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ οὐρανὸς παρίσταται καὶ ὡς ὠκεανός, ἀποβαίνει καὶ ὁ ἥλιος *λέμβος*, ἐφ' ἧς ναυτίλλεται διὰ τοῦ στερεώματος ὁ θεός. Ταυτοχρόνως ὅμως ὁ οὐρανὸς θεωρεῖται καὶ ὡς ἀγελὰς ἢ ἐπὶ τῆς γῆς κύπτουσα γυνή· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει φαντάζονται τὸν ἥλιον περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτῆς. Τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τῆς συγχύσεως φέρουσι καὶ οἱ κοσμογονικοὶ μῦθοι τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς ὁποίους ἡ θεολογία συνέδεσε πρὸς τὸν θεὸν Ὄσιριν καὶ οἱ ὁποῖοι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ μεγάλα πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῶν Αἰγυπτίων. Τὰς ἐν αὐτοῖς παραστάσεις ἐπεχείρησε νὰ ἀναγάγῃ εἰς σύστημα ἡ θεολογία τῆς Ἡλιουπόλεως, δημιουργήσασα τριάδας θεῶν καὶ ἐννεάδας. Ἡ μέθοδος εὗρε μιμητὰς καὶ οὕτως ἀπαντῶμεν τριάδας καὶ ἐννεάδας θεῶν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ὧν ἑκάστη ἔθετεν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τὸν ἴδιον αὐτῆς τοπικὸν θεόν. Ὁ Ἀτοῦν τῆς Ἡλιουπόλεως ἀντικαθίσταται π. χ. ἐν Μέμφει ὑπὸ τοῦ Φθᾶ, ὁ δὲ τῆς Ἑρμουπόλεως ὑπὸ τοῦ Θώθ. Οὕτω οἱ κατὰ τόπους θεοὶ ἀνυψοῦνται εἰς κοσμικοὺς ὑπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς θεολογίας. Ἀλλ' ἡ θεολογία τῆς Ἡλιουπόλεως δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν συστηματικὴν ταξινόμησιν τῶν κοσμογονικῶν μύθων· ἐπεχείρησε νὰ σχηματοποιήσῃ καὶ τὸν περὶ Ὀσίριδος μῦθον, τὴν μεγίστην διάδοσιν τοῦ ὁποίου ἐξάγομεν ἤδη ἐκ τούτου, ὅτι πανταχοῦ τῆς αἰγυπτιακῆς φιλολογίας ἀναγινώσκομεν ὑπαινιγμοὺς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένους. Ὡς σύνολον γνωρίζομεν αὐτὸν ἐκ πηγῆς πολὺ μεταγενεστέρας, δηλ. ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ὅστις ὅμως τὰ αἰγυπτιακὰ ὀνόματα τῶν θεῶν ἀντικαθιστᾷ δι' ἑλληνικῶν. Ἡ Ρέα καὶ ὁ Κρόνος ἀπέκτησαν τέσσαρα τέκνα, τὸν Ὄσιριν, τὸν Τυφῶνα (Σήθ), τὴν Ἶσιν καὶ τὴν Νέφθυν· τούτων ὁ πρεσβύτατος, Ὄσιρις, ἀναλαμβάνει τὴν τοῦ κόσμου ἀρχήν, προάγων τὸν πολιτισμὸν καὶ παρέχων πάντα τὰ ἀγαθὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐπιστρέψας, ὡς ὁ Διόνυσος, ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον περιοδείας φονεύεται ὑπὸ τοῦ Σὴθ καὶ ῥίπτεται ὑπ' αὐτοῦ ἐντὸς κιβωτίου εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἀδελφὴ καὶ σύζυγος Ἶσις, ζητοῦσα πανταχοῦ τὸ πτῶμα, ἀφικνεῖται εἰς Βύβλον, ὅπου τέλος εὑρίσκει τὸν νεκρόν, ἐπαναφέρει εἰς Αἴγυπτον καὶ θρηνεῖ ἐπ' αὐτῷ. Ὁ Σὴθ ἀνακαλύψας τὸν νεκρὸν τοῦ Ὀσίριδος κατακερματίζει αὐτὸν καὶ σκορπίζει τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα συλλέξασα ἡ Ἶσις θάπτει ἑκασταχοῦ (δικαιολογία τῶν πολλῶν τάφων τοῦ Ὀσίριδος). Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τὰ τεμάχια τοῦ σώματος τοῦ Ὀσίριδος συγκολλῶνται ὑπὸ τοῦ τὸν φόνον αὐτοῦ ἐκδικήσαντος Ὥρου. Καὶ κατὰ τὴν μίαν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ Ὄσιρις ζῇ εἰς τὸ ἑξῆς ὡς βασιλεὺς τῶν νεκρῶν, ἐνῷ ὁ Σὴθ μεταβάλλεται εἰς θεὸν τοῦ σκότους καὶ τοῦ πονηροῦ. Ἐν τοῖς ναοῖς τῆς Αἰγύπτου ἱστοροῦνται πολλαχῶς σκηναὶ ἐκ τοῦ μύθου τούτου, ὑπαινιγμοὶ δὲ εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενοι εὕρηνται συχνὰ ἐν τοῖς γραπτοῖς μνημείοις. Τὸ κεφάλαιον αὐτοῦ, πλουτισθέντος διὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ παραλλαγῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων, συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ θεὸς ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται ὡς οἱ θεοὶ τῆς βλαστήσεως καθόλου.

Τὸ αὐτὸ φαινόμενον τῆς συγχωνεύσεως τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀναδείξεώς τινων ἐξ αὐτῶν, ἡ αὐτὴ τάσις πρὸς ἑνοθεϊσμόν, ἀλλ' εἰς μεγαλύτερον βαθμόν, παρατηρεῖται καὶ κατὰ τοὺς κυρίως ἱστορικοὺς χρόνους. Ἡ κίνησις ἐκπορεύεται καὶ ἐνταῦθα ἐκ τῆς Ἡλιουπόλεως, τῆς ὁποίας ἡ θεολογία ὑψοῖ τὸν Ρᾶ εἰς τὴν τάξιν τοῦ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν θεοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πέμπτης δυναστείας. Οἱ διάφοροι θεοί, κοσμικοὶ καὶ τοπικοί, θεωροῦνται νῦν τρόποι ὑπάρξεως ἢ μορφαὶ τοῦ ἑνὸς τούτου θεοῦ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ τὸν Φθᾶ, ὅστις ταυτίζεται πρὸς τὸν Ὧρον, ὅτε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τρίτης δυναστείας μετετέθη ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ μέσου κράτους ἀνυψοῦται διὰ τῶν βασιλέων τῆς δωδεκάτης δυναστείας εἰς προέχοντα θεὸν τοῦ

Digitized by Google

αἰγυπτιακοῦ πανθέου ὁ τοπικὸς θεὸς Ἀμοῦν (Ἄμμων), ὅστις γίνεται νῦν θεὸς τοῦ κράτους καὶ ταυτίζεται πρὸς τὸν Ρᾶ (Ἄμμων-Ρᾶ). Εἰκονίζεται ὡς κριὸς καὶ ἐν ταυτῷ ὡς ἄνθρωπος φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν ἥλιον μετὰ δύο πρὸς τὰ ἄνω κατευθυνομένων πτερῶν καὶ στηριζόμενον ἐπὶ κεράτων κριοῦ. Πᾶν ὅ,τι ἴσχυε τέως περὶ τῶν ἄλλων θεῶν μεταφέρεται ἐπὶ τὸν Ἄμμωνα, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀντικαθιστᾷ τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν, εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης τοῦ παντός. Οὐ μόνον δὲ συγγενεῖς κατὰ τὴν φύσιν θεοί, ἀλλὰ καὶ διαφορώτατοι πρὸς αὐτὸν ταυτίζονται μετ' αὐτοῦ, αὐξανομένης οὕτω τῆς ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ θρησκείᾳ συγχύσεως. Ἡ τάσις πρὸς ἑνοποίησιν ἐπεκτείνεται νῦν καὶ ἐπὶ τὰς θεάς, αἵτινες ταυτίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, συγχωνευόμεναι πρὸς τοὺς θεούς. «Οἱ τοπικοὶ θεοὶ καὶ αἱ κατὰ τόπους θεαὶ εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό». Ἀλλ' ἀπὸ τῆς θεωρίας μέχρι τῆς πράξεως ἦτο μεγάλη ἡ ἀπόστασις· οἱ ἱερεῖς δὲν ἐτόλμων ἴσως νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεωρίας ἢ καὶ δὲν συνέφερεν αὐτοῖς νὰ ἐπιμείνωσιν. Ἄλλως τε καὶ οἱ χωρικοὶ τῆς Αἰγύπτου δὲν θὰ κατώρθουν νὰ ἐννοήσωσί ποτε πῶς ὁ τοπικὸς αὐτῶν θεὸς ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους.

Τὰς πρακτικὰς συνεπείας τῆς θεολογίας τῶν ἱερέων ἐπεχείρησε νὰ ἐξαγάγῃ καὶ ἐφαρμόσῃ *Ἀμένωφις* ὁ τέταρτος. Μαθητεύσας ἴσως ἐν Ἡλιουπόλει παρ' αὐτοῖς, συναπεκόμισε μέχρι τοῦ θρόνου τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ Ἥλιος εἶναι ὁ ὕψιστος πάντων τῶν θεῶν καὶ ὅτι οἱ λοιποὶ εἶναι ἁπλῶς ὀνόματα αὐτοῦ. Ὁ Ἀτών, ἡ λάμψις, ἡ ψυχὴ τοῦ ἡλίου, ἥτις ζωογονεῖ τὰ πάντα, κηρύσσεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὁ μοναδικὸς τοῦ κράτους θεός. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἱερεῖς τῶν Θηβῶν ἀντιτίθενται εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ ταύτην, μεταθέτει τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν παρὰ τὸν Νεῖλον Τὲλ Ἀμάρνα, εἰς τὴν ὁποίαν δίδει τὸ ὄνομα *Ἐχοὺτ—Ἀτών*, τ.ἔ. ὁ ὁρίζων τοῦ Ἀτών. Οἱ ναοὶ τοῦ Ἄμμωνος κλείονται, οἱ ἱερεῖς τῶν Θηβῶν καταδιώκονται καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν δημεύονται. Ἐν ὕμνῳ τινὶ ὁ Ἀτὼν προσφωνεῖται «ὁ μόνος θεός», καὶ δὴ οὐ μόνον τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ πασῶν τῶν χωρῶν, αἵτινες τελοῦσιν ὑπὸ τὴν Αἴγυπτον, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Βαβυλωνίας περιλαμβανομένων. Δὲν εἶναι πλέον ἐθνικὸς θεὸς τῶν Αἰγυπτίων εἶναι καθολικὸς θεὸς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ ὀνειροπόλου καὶ φανατικοῦ, ἢ ἴσως μεγαλεπηβόλου καὶ περινουστάτου, βασιλέως κατέπεσε διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἱερέων τὸ θρησκευτικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μετὰ τόσου ζήλου ἠγωνίσθη νὰ ἀνεγείρῃ. Ὁ Ἄμμων-Ρᾶ ἀνακτᾷ τὴν παλαιὰν τιμὴν καὶ παρ' αὐτὸν ὁ Φθᾶ. Τὸ φαινόμενον τῶν συγχωνεύσεων καὶ τῶν τριαδικῶν συστημάτων συνεχίζεται, ὡς καὶ ἡ ἐκ περιτροπῆς ἀνύψωσις τοπικῶν θεῶν εἰς θεοὺς τοῦ κράτους, ἀναλόγως τοῦ ἑκάστοτε κέντρου τῆς δυνάμεως. Κατὰ τοὺς χρόνους μάλιστα τῆς δεκάτης ἐνάτης δυναστείας ὑψοῦται καὶ αὐτὸς ὁ Σὴθ εἰς κρατικὸν θεόν, ἴσως διότι ὁ οἶκος τῶν Ραμσῆ κατήγετο ἐκ τόπου, ὅπου ἐβασίλευεν ὡς τοπικὸς θεὸς ὁ Σήθ. Ἐκλιπούσης τῆς δυναστείας ἀφανίζεται καὶ ὁ θεὸς οὗτος, ἐκβαλλόμενος τοῦ αἰγυπτιακοῦ θέου ὡς θεὸς τοῦ πονηροῦ. Ὅτε δὲ ἡ εἰκοστὴ τρίτη δυναστεία μετήνεγκε τὴν ἕδραν αὐτῆς εἰς τὸ Δέλτα, ἀναφαίνονται νέοι θεοὶ εἰς τὸ στερέωμα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας, ὡς λ. χ. ἡ τῆς Βουβάστιος καὶ ἡ τῆς Σάϊος, μάλιστα δὲ ἡ Ἶσις μετὰ τοῦ υἱοῦ Ὥρου (Ἁρποκράτους). Οἱ λοιποὶ θεοὶ καταπίπτουσι πάλιν εἰς τὴν τάξιν τῶν τοπικῶν θεῶν. Ἤδη κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ὁ Ἄμμων οὐδεμίαν πλέον κέκτηται σημασίαν. Τέλος συνεπείᾳ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀπέκτησεν ἡ Ἀλεξάνδρεια, κατορθοῖ νὰ ἐπιβάλῃ νέαν θεότητα, δηλ. τὸν ἐν Μέμφει λατρευόμενον τοπικὸν θεὸν *Ὀσὰρ—Ἀπέ*, τὸν Ὄσιριν—Ἆπιν, ὃν οἱ Ἕλληνες καλοῦσιν ἐκ παρανοήσεως Σάραπιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σαϊτικῆς περιόδου αὐξάνει ὑπερβαλλόντως ἡ ζωολατρεία. Δὲν λατρεύεται πλέον μόνον τὸ ὡρισμένον ζῶον, ἐν τῷ ὁποίῳ πιστεύεται ἀποκαλυπτόμενος ὁ θεός, ἀλλὰ πάντα τὰ ζῶα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος· ἐν τῷ νομῷ λ. χ. ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ θεὸς τιμᾶται ὑπὸ μορφὴν γαλῆς, λατρεύονται νῦν πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ γαλαῖ. Ὁ φονεύων τοιοῦτο ζῶον φονεύει αὐτὸν τὸν θεόν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ τιμωρία μεγάλη. Τὰ ζῷα βαλσαμοῦνται καὶ ἀποτίθενται μετὰ τιμῶν ἐν ἰδίῳ δι' αὐτὰ ὡρισμένῳ νεκροταφείῳ. Ὡσαύτως κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους τούτους χρόνους ἀκμάζει καὶ ἡ λατρεία τῶν ἡρώων, μεγάλων ἀνδρῶν ὑψουμένων μετὰ θάνατον εἰς τὴν θείαν τάξιν. Τοιούτων ἡρώων ἱερὰ εἶναι γνωστὰ εἰς ἡμᾶς, ὧν περιφημότατα τὸ τοῦ *Ἰμχοτέπ*, ὅστις πιστεύεται θαυματουργὸς καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὸ τοῦ *Ἀμενχοτέπ* (Ἀμενώφιος), οὗ ἡ λατρεία αὐξάνει κατὰ τοὺς πτολεμαϊκοὺς χρόνους.

Ὁ ἄνθρωπος ζῇ καὶ μετὰ θάνατον καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τρώγει, πίνει καὶ ἔχει ποικίλας ἀνάγκας. Ὅθεν οἱ συγγενεῖς ὀφείλουσι νὰ φροντίζωσι περὶ πληρώσεως τῶν ἀναγκῶν τούτων τοῦ νεκροῦ. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀπομακρύνεται τοῦ σώματος μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν θὰ ἑνωθῇ πάλιν μετ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἔθος τῆς ταριχεύσεως τῶν νεκρῶν. Ἡ ψυχὴ αὕτη εἰκονίζεται ὑπὸ μορφὴν πτηνοῦ μετὰ ἀνθρωπίνης κεφαλῆς. Πλὴν αὐτῆς ζῇ πλησίον τοῦ ἀνθρώπου, ὡς φύλαξ ἄγγελος τρόπον τινά, ὁ Κᾶ, ὅστις γεννᾶται μετ' αὐτοῦ, συνοδεύει αὐτὸν καθ' ἅπαντα τὸν βίον καὶ προφυλάσσει αὐτὸν μετὰ θάνατον. Διότι καὶ ὁ νεκρὸς διατρέχει κινδύνους καὶ ἔχει ἐχθρούς, οἷοι ὁ κροκόδειλος, ὁ σκορπίων, ὁ ὄφις.

Διὰ τῆς γνώσεως τῶν μαγικῶν λέξεων δύναται ὁ νεκρὸς νὰ καταλίπῃ τὸν τάφον του ἢ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς πτηνόν, κροκόδειλον, ἄνθος κ.λ. Ἴσως ὁ Πυθαγόρας ἤντλησεν ἐντεῦθεν τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν του, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι πολὺ διάφορος τῆς αἰγυπτιακῆς. Διότι ἡ τελευταία αὕτη τελεῖται κατὰ βούλησιν, ἐνῷ ἡ ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἰνδίαις διδασκομένη γίνεται κατ' ἀνάγκην πρὸς καθαρμὸν τῆς ψυχῆς.

Ἐξ ὅσων εἴπομεν γίνεται δῆλον ὅτι ὁ νεκρὸς διατρίβει περὶ τὸν τόπον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔζησε καὶ ἔδρασε. Παρὰ τὴν δοξασίαν ταύτην ὑφίσταται ἄλλη τις, καθ' ἣν ὁ νεκρὸς μετατίθεται ὡς ἀστὴρ εἰς τὸν οὐρανόν, συγχρόνως δὲ καὶ τρίτη τις, ἡ ὁποία θέλει τοὺς νεκροὺς διατρίβοντας μεταξὺ τῶν θεῶν ἐν τῷ οὐρανῷ. Τὰ μέσα, δι' ὧν ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανὸν εἶναι πολλά· ἢ μεταβάλλεται εἰς πτηνὸν ἢ γίνεται ἀκρὶς ἢ χρησιμοποιεῖ τεραστίαν κλίμακα. Τὰς φυλαττούσας ταύτην θεότητας ἐξαναγκάζει διὰ μαγικῶν λέξεων, διὰ παραπλησίων δὲ ἐξασφαλίζει τὴν βοήθειαν προστατευτικῶν θεῶν, ἵνα μὴ κατακρημνισθῇ ἐκ τοῦ ὕψους ἐκείνου, διὰ μαγικῶν δὲ λέξεων τέλος ἀνοίγονται αὐτῷ καὶ αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ. Ἵνα ὅμως ἔλθῃ μέχρι τῶν θεῶν ἔχει ἀνάγκην λέμβου καὶ ὁδηγοῦ· ἀλλὰ καὶ ταῦτα πορίζεται διὰ τῆς μαγικῆς δυνάμεως μυστικῶν λέξεων. Τέλος καὶ εἰς τρίτον τινὰ τόπον φαντάζεται ὁ Αἰγύπτιος ὅτι ζῶσιν οἱ νεκροί· ὁ τόπος οὗτος εἶναι τὸ *Τβέτ*, ὁ Ἅδης, δευτέρα τις γῆ ὑπὸ τὴν γῆν μετὰ ποταμῶν, ἀγρῶν καὶ κοιλάδων. Ὁ Ἅδης οὗτος διαιρεῖται κατὰ τὰς δώδεκα ὥρας τῆς νυκτὸς εἰς δώδεκα μέρη, κεκλεισμένα διὰ κολοσσιαίων θυρῶν φυλασσομένων ὑπὸ ὄφεων. Δι' αὐτῶν ὅλων ὀφείλει νὰ διέλθῃ κατὰ σειρὰν ὁ νεκρὸς συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἄνακτος τῶν νεκρῶν καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν οἰκείων μαγικῶν λέξεων. Εἰς τὴν ὑποχθόνιον ταύτην χώραν τὴν μὲν ἡμέραν βασιλεύει σκότος καὶ θλῖψις, τὴν δὲ νύκτα χαρὰ καὶ φῶς, ἐπειδὴ ὁ θεὸς-ἥλιος διατρίβει παρὰ τοῖς νεκροῖς, κατερχόμενος εἰς Ἅδου δι' ὀπῆς ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τοῦ οὐρανοῦ εὑρισκομένης.

Διὰ τοῦ κυκεῶνος τούτου τῶν διαφορωτάτων δοξασιῶν διήκει ἄλλη τις θεωρία, ἡ ὁποία ὑπερίσχυσε τέλος αὐτῶν καὶ ἐπεσκίασεν. Κατὰ ταύτην, βασιλεὺς τῶν νεκρῶν εἶναι ὁ ἐξ αὐτῶν ἀναστὰς Ὄσιρις. Ἐπειδὴ δὲ ἐνσάρκωσις αὐτοῦ εἶναι ὁ Φαραώ, ζῇ μετὰ θάνατον ὡς Ὄσιρις, ἐὰν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος ἐπιδείξῃ περὶ αὐτὸν τὴν αὐτὴν φροντίδα, ἣν ὁ Ὧρος περὶ τὸν νεκρὸν Ὄσιριν. Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ προνόμιον τοῦτο τοῦ βασιλέως ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἕκαστος γίνεται Ὄσιρις καὶ κερδίζει τὴν ἀθανασίαν (πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην σχετίζονται τὰ ἰσιακὰ μυστήρια, περὶ τῶν ὁποίων βλέπε: Μυστηριακαὶ θρησκεῖαι). Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἰσχύουσι μόνον αἱ μαγικαὶ λέξεις. Ὁ Ὄσιρις εἶναι ὁ χρηστὸς καὶ δίκαιος βασιλεύς, ὅστις ἀπαιτεῖ χρηστότητα καὶ δικαιοσύνην παρὰ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ὑποβάλλεται ἡ ψυχὴ εἰς δίκην ἐν τῷ Ἅδῃ ἐνώπιον δικαστηρίου ἐκ τεσσαράκοντα δύο δαιμονικῶν ὄντων συνισταμένου. Ἐὰν εὑρεθῇ καθαρὰ ἀπὸ τῆς ἀσεβείας, τοῦ φόνου, τῆς κλοπῆς κ.λ., ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ ψυχοπομποῦ *Ἀνούβιος* εἰς τὸν Ὄσιριν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου σταθμίζεται ἡ καρδία αὐτοῦ· καὶ ἐὰν μὲν εὑρεθῇ ἀκριβής, ὁδηγεῖται ὁ ὑπὸ κρίσιν ὑπὸ τοῦ Ὀσίριδος εἰς τὰ βασίλειά του, εἰ δὲ μή, κατατρώγεται αὕτη ὑπὸ ἀγρίου θηρίου καὶ ἡ ψυχὴ ἀποθνήσκει πλέον ὁριστικῶς.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων, ἡ μαγεία καὶ αἱ μαγικαὶ λέξεις κέκτηνται πολλὴν σπουδαιότητα ἐν ταῖς περὶ τοὺς νεκροὺς παραστάσεσιν. Οὐχ ἧττον ὅμως μεγάλη εἶναι ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ μεταξὺ τῶν ζώντων. Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑφιστάμεναι αἱ μαγικαὶ χρήσεις πληθύνονται σὺν τῷ χρόνῳ ὑπερβαλλόντως, καταλαμβάνουσαι ὁλόκληρον τὸν βίον κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας. Ἡ ἀνθρωπίνη εὐτυχία ἐν τε τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐξαρτᾶται ἐν τέλει ἀπὸ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ὀρθῆς χρήσεως μαγικῶν ὅρων καὶ φράσεων, τῶν ὁποίων εἰκόνα παρέχουσιν ἡμῖν οἱ μαγικοὶ λεγόμενοι πάπυροι.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπεχειρήσαμεν νὰ παράσχωμεν ἐξελικτικήν τινα εἰκόνα τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας· ἐξ ὅσων εἴπομεν καταφαίνεται ὅτι ὁ Αἰγύπτιος οὐδὲν λησμονεῖ, ἀλλὰ προσθέτει εἰς τὸ παλαιὸν τὸ νέον, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἑνότητος. Ἀκριβῶς δὲ οὗτος εἶναι ὁ κυριώτερος λόγος δι' ὃν ἡ θρησκεία αὐτὴ ἐμφανίζεται ὡς συγκεχυμένον τι ὅλον ἄνευ ἑνιαίου δόγματος καὶ ἄνευ ἑνιαίων ἀρχῶν. Ἑνότητα ἐκέκτητο ἴσως μόνον ἡ λατρεία, τῆς ὁποίας ἴσχυον τυπικὰ δι' ἅπασαν τὴν Αἴγυπτον· περὶ ταύτης σημειοῦμεν τελευτῶντες λέξεις τινάς. Κατ' ἀρχὴν μόνος ὁ βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τελῇ τὰ τῆς θείας λατρείας, συμφώνως τοὐλάχιστον πρὸς τυπικὸν ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν χώραν καὶ ἀναγόμενον μέχρι τῶν μέσων τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος. Διότι μόνον θεὸς δύναται νὰ προσέλθῃ εἰς θεόν, ὁ δὲ Φαραὼ εἶναι θεὸς ζῶν. Ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὸ δικαίωμα τοῦτο ἐκχωρεῖ καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς, οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσιν αὐτόν, μεταβαλλόμενοι κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἱερουργίας εἰς Φαραώ, ἐμφανιζόμενοι δηλ. ὡς ζῶντες θεοί. Ἡ τελετουργία, ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῷ τυπικῷ, εἶναι ἀναπαράστασίς τις τοῦ περὶ Ὀσίριδος μύθου. Ὁ ἱερουργῶν, μετὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ ἐντὸς σηκοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ θαλαμίσκου τοῦ ἱεροῦ πλοίου ἱσταμένου ὁμοιώματος τοῦ θεοῦ, ἐμφανίζεται ὡς Θὼθ φέρων τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Ὥρου, ἵνα ἀποδώσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θεόν, μετ' αὐτοῦ δὲ τὴν ζωήν. Ταῦτα πάντα τελοῦνται μόνον διὰ λόγων, περιεχομένων ἐν τῷ τυπικῷ· ἐν τῇ πράξει ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ἱερεὺς καταβιβάζει τὸ ἄγαλμα καὶ περιπτύσσεται αὐτό, ἀκριβῶς ὡς ἐν τοῖς περὶ τοὺς νεκροὺς νομιζομένοις ζωογονεῖται ἡ μομία διὰ περιπτύξεως. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς τελετουργίας περιλαμβάνει ὕμνους ὑπαινισσομένους καὶ αὐτοὺς τὸν περὶ Ὀσίριδος μῦθον καὶ ποικίλλοντας ἀναλόγως τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν ἀναφέρονται. Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει ὁ ἱερουργῶν περιβάλλει τὸ ὁμοίωμα τοῦ θεοῦ διὰ πολυτίμων ἐνδυμάτων, ἐπιθέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέμμα καὶ ραντίζει διὰ μύρων. Αἱ προσφερόμεναι θυσίαι συνίστανται ἐξ ἐκλεκτῶν φαγητῶν, παρασκευαζομένων ἐν τῷ μαγειρείῳ τοῦ ναοῦ, καὶ ἐξαιρέτων οἴνων. Ὁ ναὸς ἦτο ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως «οἶκος θεοῦ», διὸ καὶ κατεσκευάζετο κατὰ τὸ πρότυπον τῶν πλουσίων οἰκιῶν τῆς Αἰγύπτου, μετὰ μεγαλοπρεπῶν πυλώνων, οἱ ὁποῖοι ὡδήγουν εἰς εὐρεῖαν αὐλὴν μετὰ περιστυλίου καὶ βωμοῦ. Ἐντὸς τῆς αὐλῆς ταύτης καὶ ὑψηλότερον τοῦ βωμοῦ ἔκειτο ὁ κυρίως ναός, αἴθουσα στηριζομένη ἐπὶ κιόνων καὶ φωτιζομένη ἀμυδρῶς διὰ μικρῶν καὶ πρὸς τὴν ὀροφὴν κειμένων παραθύρων. Ἐν τῷ σηκῷ τῆς αἰθούσης ταύτης κατῴκει ὁ θεὸς μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ τιμωμένων συνναῶν θεῶν. Ὡς κατοικία τοῦ θεοῦ ἐθεωρεῖτο ἅμα ὁ ναὸς ὡς συμβολίζων τὸ σύμπαν, καὶ δὴ ἡ μὲν ὀροφὴ τὸν οὐρανόν, τὸ δὲ δάπεδον τὴν γῆν, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐφύοντο τρόπον τινὰ οἱ κορμοὶ φοινίκων συνήθως οἱ βαστάζοντες τὸν ναὸν κίονες.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ καὶ διάφοροι ἱστορικαὶ καὶ συμβολικαὶ παραστάσεις ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν συνεπλήρουν τὸ ἐπιβλητικὸν τοῦτο ὅλον. Τὸ διάγραμμα τοῦτο ἐποίκιλλεν ἀναλόγως τῆς σημασίας τοῦ θεοῦ ἢ τῆς μεγαλοφροσύνης τοῦ βασιλέως. Ἐν τῷ κατὰ τὸ 1300 π. Χ. οἰκοδομηθέντι ναῷ τῆς Ἀβύδου οἱ σύνναοι θεοὶ κατῴκουν εἰς ἑπτὰ παραλλήλους αἰθούσας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μεγαλοπρεπεστάτη ἀνῆκεν εἰς τὸν Ὄσιριν, αἱ δὲ λοιπαὶ εἰς τὸν Ὧρον, τὴν Ἶσιν, τὸν Ἄμμωνα, τὸν Φθᾶ, τὸν Ἁρμακὶ καὶ τὸν Φαραώ. Ὡς δὲ οἱ οἰκοδεσπόται ἔχουσι δούλους, οὕτω καὶ ὁ θεὸς χρῄζει τῶν ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ἵνα ὑπηρετῶσιν αὐτόν. Τοιοῦτοι δοῦλοι τοῦ θεοῦ εἶναι οἱ ἱερεῖς, οἵτινες ἀποτελοῦσι σὺν τῷ χρόνῳ ἰδίαν τάξιν καὶ διακρίνονται δι' ἰδιαιτέρων ἐνδυμάτων. Αὐτοὶ φροντίζουσι περὶ τῆς ἱερᾶς λατρείας, τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ τῆς διοργανώσεως τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν ἑορτῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἀναπαρίσταται τῇ συνοδείᾳ μουσικῆς κατὰ δραματικὸν τρόπον ὁ εἰς τὸν οἰκεῖον θεὸν ἀναφερόμενος μῦθος. Ἀπ' αὐτῶν τέλος ὁρμᾶται ἡ ἑνοθεϊστικὴ καὶ πανθεϊστικὴ κίνησις, τῆς ὁποίας τὰ ἴχνη βλέπομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς αἰγυπτιακῆς θρησκείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Budge*, The book of the dead, 1901. *Naville*, Das aegyptische Totenbuch der 18-20 Dynastie, 1886. *Maspéro*, Études de mythologie et d'archéologie égyptiennes, 1893. *Wiedeman*, Die Religion der alten Aegypter, 1890. *Erman*, Die aegyptische Religion. 1905. *Otto*, Tempel und Priester im alten Aegypten, 1906. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον μυστικοπαθῆ καὶ πανθεΐζουσαν θεολογίαν, πρβλ. *Reitzenstein*, Poimandres, 1904. Περὶ τῶν ἰσιακῶν μυστηρίων βλέπε *Cumont*, Les religions orientales, 1909.

Ν. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙΣ

ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου αἰγυπτιακοῦ δικαίου, διότι τὸ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἰσχῦσαν ἀνάγονται εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἑλληνιστικοῦ δικαίου κατὰ τοὺς ἑλληνο-αιγυπτιακοὺς παπύρους καὶ τὸ jus gentium τῶν Ρωμαίων. Εἶναι δὲ τὸ ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἀνεξερεύνητον εἰσέτι, τὰ δὲ σωζόμενα μνημεῖα δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἀκριβῆ παρακολούθησιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν διαφόρων θεσμῶν. Μεταξὺ τῶν νομομαθῶν ἀναφέρονται ὁ πρῶτος βασιλεὺς Μένης, ὁ Sasychis, ὁ Ραμσῆς Β', κυρίως ὅμως ὁ Βόκχορις, εἰς ὃν ἀποδίδεται νεωτεριστικὴ κάπως κωδικοποίησις τοῦ δικονομικοῦ καὶ συμβατικοῦ δικαίου. Ὅτι ὅμως τὸ δίκαιον εἶχεν εἰς παλαιοτάτην ἤδη ἐποχήν, ἂν ὄχι κωδικοποιηθῆ, πάντως καταγραφῆ, ἵνα εἶναι προσιτὸν

Digitized by Google

εἰς τοὺς πάντας, ἀναφέρει ὁ Διόδωρος (Ι, 75), λέγων, ὅτι ὁ ἀρχιδικαστής, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποφάσεών του (κνμπτ) συνεβουλεύετο τὴν πρὸ αὐτοῦ κειμένην συλλογὴν νόμων «ἐν βιβλίοις ὀκτὼ γεγραμμένων», γεγονὸς μαρτυρούμενον καὶ ἐξ ἄλλων αἰγυπτιακῶν μνημείων.

Ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος ἦτο μοναρχία ἀπόλυτος. Ὁ βασιλεὺς συνεκέντρωνεν εἰς χεῖράς του ἁπάσας τὰς ἐξουσίας ἀνεξαιρέτως, ἦτο ὁ ἀνώτατος ἱερεύς, δικαστὴς κτλ. Δὲν ἐθεωρεῖτο, ὡς παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ Ἀσσυρίοις, ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ θεοῦ ἐπὶ γῆς, ὁ ὑπηρέτης του, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ θεός, ὁ Ὧρος, ὁ θεὸς Ρᾶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρ' Αἰγυπτίοις πεποίθησις, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο γόνος θεῶν.

Ἀπὸ ἀπόψεως διεθνοῦς δικαίου, διαρκὴς ἐχθρότης πρὸς τοὺς γείτονας ἦτο ὁ κανών. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κυριωτέρα ἀσχολία τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ πόλεμος καὶ αἱ πρὸς λαφυραγωγίαν στρατεῖαι, τὰς ὁποίας διεξῆγε κατὰ θέλησιν καὶ ἐπιταγὴν τῶν θεῶν. Οἱ αἰχμάλωτοι καθίσταντο δοῦλοι, οἰκτρῶς ἀκρωτηριαζόμενοι. Βραδύτερον ὅμως κατενοήθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαφῆς μετὰ τῶν γειτόνων, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐπὶ Ραμσῆ Β' συνθήκη συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Χιττιτῶν, τὸ κείμενον τῆς ὁποίας διασώζεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κάρνακ, ἐπικυρωθείσης παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν μεθ' ὅρκου.

Ὁλόκληρος ἡ χώρα ἦτο διῃρημένη εἰς νομούς, ἑκάστου τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ νομάρχης, ἔχων «τὴν ἐπιμέλειαν καὶ φροντίδα ἁπάντων» (Διόδωρος Ι, 73).

Τὸ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἱστορούμενον (Ι, 72), ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως «προετίθεσαν κατὰ νόμον τῷ τελευτηκότι κριτήριον τῶν ἐν τῷ βίῳ πραχθέντων», ἐλέγχεται ἀνακριβές, διότι ἀντίκειται και πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τῆς βασιλείας ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ δὲ δόξα αὕτη εὐρέως παρὰ τοῖς Ἕλλησι διαδιδομένη ἀπέρρευσε προφανῶς ἐκ τῆς συγχύσεως πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιστεύετο, ὅτι ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκρίνετο ὑπὸ τῶν θεῶν διὰ τὰ ἐπὶ γῆς πεπραγμένα.

Ὁ λαὸς ἦτο διῃρημένος εἰς τάξεις. Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶχε χαρακτῆρα αὐστηρὸν καὶ ἄκαμπτον, εὐχερὴς δὲ ἦτο ἡ μεταπήδησις ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Οἱ ἱερεῖς ἀπετέλουν ἰδίαν τοιαύτην, πλεῖσται δὲ διατάξεις ὑφίσταντο ρυθμίζουσαι ἐν γένει τὰ κατ' αὐτούς, τὴν διοίκησιν τῶν ναῶν καὶ τὰ τῆς περιουσίας των. Οἱ ναοὶ ἐπροικίζοντο δι' ἀφιερωμάτων, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν περιουσίαν των, ἀπολαμβάνουσαν εἰδικῆς προστασίας καὶ ἐξαιρουμένην πάσης φορολογίας.

Ἐν τῷ ἰδιωτικῷ δικαίῳ ὑφίστατο ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἀντιθέτως ὅμως πρὸς τὴν σκληρότητα, ἥτις ἐχαρακτήριζε τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας ἐν Ρώμῃ, ὁ δοῦλος ἐν Αἰγύπτῳ εἶχεν ἱκανότητά τινα δικαίου, δυνάμενος καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου του νὰ στραφῇ καὶ νὰ ἔχῃ μικρὰν περιουσίαν. Ὁ γάμος αὐτοῦ ἦτο νομικῶς ἀνεγνωρισμένος.

Ὁ θεσμὸς τῆς ἐμπραγμάτου ἀσφαλείας σπανιώτατα ἀπαντᾶται, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς κρατούσης ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ κοινοκτημοσύνης, καθ' ἣν ἀπῃτεῖτο ἡ συγκατάθεσις ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας πρὸς ἐνεχυρασίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἡ γῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνῆκεν εἰς τὸν βασιλέα. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα παρατηρεῖται καὶ ἡ ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι χρῆσις τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐγγυήσεως, ἥτις τὰ μέγιστα διηυκόλυνε τὰς συναλλαγάς. Ὁ Revillont τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπολύτως ἀρνεῖται («Les obligations en droit égyptien» 1886 σελ. 144 ἑπ. καὶ «Précis de droit égyptien» τομ. 2, σελ. 1232 ἑπ. καὶ σελ. 1327), οὐχὶ ὀρθῶς ὅμως, διότι ἡ ὕπαρξις τοῦ θεσμοῦ ἀποδεικνύεται ἤδη ἐκ τῶν περισωθέντων εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν παπύρων κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον (Catalogue of the demotic papyri in the John Rylands Library 9, 36. Demotische papyri Hauswaldt 18. Demotische papyri Strassburg 45, 288 κ.τ.λ.).

Συμβάσεις μισθώσεως ἀπαντῶνται συχνότατα, ἀγροτικῶν ἰδίως ἀκινήτων, ὁ χρονικὸς περιορισμὸς τῶν ὁποίων εἰς ἔτος, καταργηθεὶς ἐπί τι διάστημα, ἐπανῆλθε καὶ πάλιν ἐν ἰσχύϊ βραδύτερον. Συνηθεστάτη ἦτο ἡ μίσθωσις ὑπὸ τύπον συνεταιριστικῆς καλλιεργείας (*κολλιγιᾶς*, ὡς λέγομεν σήμερον), καθ' ἣν ὁ κύριος καὶ ὁ μισθωτὴς διενέμοντο ἐξ ἴσου τὰ προϊόντα τῆς ἐσοδείας. Ἐπὶ μισθώσεων ἀγροτικῶν ἀκινήτων ἀνηκόντων εἰς ναούς, τὸ μίσθωμα ἠδύνατο νὰ καθορισθῇ καὶ εἰς εἶδος, συνήθως δημητριακά. Διὰ τὴν πώλησιν ἀκινήτου ἰδίως, ἵνα μεταβιβασθῇ ἡ κυριότης εἰς τὸν ἀγοραστήν, ἀπαραίτητος ἦτο ἡ καταβολὴ τοῦ τιμήματος, συνεπείᾳ δὲ τούτου συνετάσσοντο δύο ἔγγραφα, ἓν δεσμευτικὸν ἐν μέρει προσύμφωνον ἀγοραπωλησίας, μετὰ δὲ τὴν καταβολὴν τοῦ τιμήματος τὸ κυρίως ἔγγραφον.

Ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ κύριον χαρακτηριστικὸν ἦτο ἡ πολυγαμία. Οἱ ἱερεῖς ὅμως μίαν μόνον γυναῖκα ἐλάμβανον. Ὁ γάμος ἦτο ἐν ἀρχῇ ἄτυπος, ἐλεύθερος, «δοκιμαστικὸς» καλούμενος, τελῶν ὑπὸ διαλυτικὴν ἢ ἀναβλητικὴν αἵρεσιν τελέσεως πραγματικοῦ γάμου καὶ καθ' ὃν μόνον σύμβασις περὶ διατροφῆς ἐλάμβανε χώραν. Ἐπὶ πραγματικοῦ γάμου, ὁ σύζυγος ὑπεχρεοῦτο νὰ παράσχῃ εἰς τὴν σύζυγον τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῆς καὶ τῆς οἰκογενείας κεφάλαια, ὧν αὕτη εἶχεν ἐλευθέραν τὴν διαχείρισιν, καὶ παρεῖχε συνηθέστατα ὡς ἀσφάλειαν ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν του. Ἐν συνεχείᾳ, διὰ κληρονομικῆς συμβάσεως, καθίστα κληρονόμους αὐτοῦ τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα ἢ καὶ αὐτὴν τὴν σύζυγον, ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ περιουσία νὰ περιέρχεται εἰς τὰ τέκνα. Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἡ παρουσία ἱερέως δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἀπαραίτητος, εἰ καὶ πολὺ μεταγενέστερον, ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων, παρατηρεῖται ἐνιαχοῦ ἡ παρουσία ἁρμοδίου ὑπαλλήλου. Ὁ γάμος ἠδύνατο νὰ διαλυθῇ ἐλευθέρᾳ ἑκατέρου τῶν συζύγων βουλήσει, ὑπεχρεοῦτο ὅμως ὁ προκαλῶν τὴν διάλυσιν νὰ παράσχῃ ἀποζημίωσιν εἰς τὸν ἕτερον, καθοριζομένην καὶ ἀναγραφομένην συνηθέστατα ἐν τῇ περὶ γάμου συμβάσει. Ὑπόχρεοι ἦσαν οἱ γονεῖς, λυομένου οὕτω τοῦ γάμου, νὰ συντηρῶσι διὰ τῆς περιουσίας των, οὔσης κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑπεγγύου, τὰ ἐκ τοῦ γάμου τέκνα των. Ἔχων ταῦτα ὑπ' ὄψιν ὁ Διόδωρος (Ι,80), μαρτυρεῖ, «νόθον δ' οὐδένα τῶν γεννηθέντων νομίζουσιν».

Ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ δὲν ἐκαλοῦντο εἰς τὴν διαδοχὴν μόνον οἱ ἐξ ἀρρενογονίας συγγενεῖς, διότι τὰ τέκνα ἐκληρονόμουν καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν πρὸς μητρὸς μάμμην.

Ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ ἐκράτει ἡ προφορικὴ ἀνάκρισις, κατ' ἀντιπαράστασιν ἐξέτασις τῶν μαρτύρων, αὐτοψία, συνηθέστατος δὲ ἦτο ὁ ὅρκος δι' ἐπικλήσεως τῶν θεῶν καὶ τοῦ βασιλέως, διδόμενος συνήθως ἐν τῷ τεμένει. Ποιναὶ ἐπεβάλλοντο ποικίλαι, ἐξ ὧν πλεῖσται ἀποτρόπαιοι. Τὰ βασανιστήρια ὑπῆρξαν μέχρις ἐσχάτων ἐν χρήσει. Ὡς ποιναὶ ἐπεβάλλοντο ἡ θανατικὴ διὰ ξίφους καὶ ἡ διὰ πυρᾶς. Τοῦ πατροκτόνου ἀπεσπῶντο τεμάχια κρέατος ἀπὸ τοῦ σώματος δι' αἰχμηρῶν ὀργάνων, ἐτοποθετεῖτο μετὰ ταῦτα ἐπὶ ἀκανθῶν καὶ τέλος ἐκαίετο ζῶν. Ποινὴ συνηθεστάτη ἦτο καὶ ὁ ἀποτυμπανισμός. Τῆς μοιχαλίδος ἀπεκόπτετο ἡ ρίς, ὁ δὲ παραπλανῶν κόρην ἀπετέμνετο. Ἡ μαστίγωσις συγκατελέγετο ἐπίσης μεταξὺ τῶν ποινῶν, ὁ δὲ βιάζων ἐλάμβανεν 100 μαστιγώσεις καὶ δὴ οὕτως, ὥστε νὰ τῷ προξενηθῶσι πέντε βαθύταται πληγαί. Ἐν χρήσει ὡς ποινὴ ἦτο καὶ ἡ κάθειρξις.

Περὶ τοῦ δικονομικοῦ δικαίου ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Ὁ βασιλεὺς ὡς ἀνώτατος ἄρχων ἦτο καὶ ἀνώτατος δικαστής, ἀπένεμε δὲ προσωπικῶς τὸ δίκαιον. Συνηθέστατα ὅμως ἀνέθετε τὸ ἔργον εἰς τὸν *βεζύρην*, ὅστις ἦτο ὁ ἀνώτατος μετ' αὐτὸν ἄρχων καὶ ὅστις κατὰ τὰς δημοσίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνεδριάσεις «ἐφόρει περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζῴδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον *ἀλήθειαν*», κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Διοδώρου (Ι. 75). Ἡ ἔγγραφος ἀπόδειξις ἀπετέλει ἀρχήν. Μὴ ὑπάρχοντος ἐγγράφου, συνηθέστατον ἀποδεικτικὸν μέσον ἦτο ὁ ὅρκος. Ἡ διαδικασία ἦτο ἐπίσης ἔγγραφος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν περισωθέντων ἡμῖν παπύρων, καὶ ἑπομένως ὀρθὸν τὸ ὑπὸ Διοδώρου ἱστορούμενον, ὅτι «ἔθος ἦν τὸν μὲν κατήγορον γράψαι καθ' ἓν ὧν ἐνεκάλει καὶ πῶς γέγονε καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀδικήματος ἢ τῆς βλάβης, τὸν δὲ ἀπολογούμενον λαβόντα τὸ χρηματισθὲν ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἀντιγράψαι...» (Διόδωρος Ι. 75). Ὁ βεζύρης ἀπετέλει δικαστὴν πρώτου καὶ τελευταίου βαθμοῦ. Ἡ ἀπόφασις αὐτοῦ ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐκκληθῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἀτυχῶς τὸ ὠνητὸν τῶν δικαστῶν καὶ τοῦ ἀνωτάτου ἀκόμη ἦτο ὁ κανών· περιεσώθησαν δὲ ἄπειροι πηγαὶ μαρτυροῦσαι τὸ γεγονός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Αἱ πηγαὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Δικαίου ἔχουσι δημοσιευθῆ εἰς τὰς ἑξῆς συλλογάς: Hieratische Papyrus aüs den Königlichen Museen zü Berlin 1901-1905. — *Möller*, Zwei ägyptische Eheverträge aüs vorasiatischer Zeit. Berlin 1918.—*Griffith*. Catalogue of the Demotic papyri in the John Rylands Library I, II, III, Manchester - London 1909.—, *Revillont*, Contrats égyptiens archaïques, démotiques et araméens I, II, Paris 1908-1912. — *Spiegelberg*. Demotische Urkunden per Königl. Museen zü Berlin 1902. — *Spiegelberg* Der papyrus Libbey, Strassburg 1907. — *Spiegelberg* Die demotischen Denkmäler, Strassburg 1908.— *Sottas*, Papyrus démotiques de Lille I 1921. — *Spiegelberg*, Die demotischen Papyri Hauswaldt, Leipzig 1913.— *Spiegelberg*, Die demotischen papyrus der Strassburger Bibliothek, Strassburg 1902. —*Spiegelberg*, Demotische Papyri von der Jusel Elephantine, Leipzig 1908.- Διὰ τὴν νομικὴν φιλολογίαν τὰ πολυάριθμα ἔργα τοῦ *Revillont* (Précis de droit égyptien 1903. Les obligations en droit égyptien 1886. Précis de cours de droit égyptien 1884 κτλ.) δὲν ἀποτελοῦν ἀσφαλῆ βάσιν πρὸς μελέτην. Ἐξ ἐναντίας σπουδαιότατα τὰ δύο ἔργα τῶν *Spiegelberg*: Studien und Materialien züm Rechtswesen des Pharaonen reiches, Hannover 1892 καὶ *K. Sethe - J. Partsch*: Demotische Urkunden züm ägyptischen Bürgschaftsrechte vorzüglich der Ptolemaerzeit, Leipzig 1920.
Γ. Π.

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

Ἀρχὴ τῆς ἰατρικῆς τῶν Αἰγυπτίων.—Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰατρικῆς ἐν Αἰγύπτῳ κρύπτεται ἐπιμελῶς εἰς τὰ σκότη τῶν αἰώνων. Ὡς εἰκὸς ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἤρξατο αὕτη κατὰ τὸν αὐτόν, ὡς εἰς πάντα τὰ ἔθνη, τρόπον. Ὁ ἄνθρωπος δηλ., παρατηρῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ πάσχοντα καὶ σκεπτόμενος ἐπὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ ταύτης, ἤρξατο ταχέως ἀποκτῶν ἰδέας ἐπὶ τῆς ἀσθενείας, αἵτινες παρὰ τὰ ἁπλᾶ ἐμπειρικὰ συνῄνουν καὶ πολυάριθμα θρησκευτικὰ καὶ μαγικὰ στοιχεῖα.

Εἰς τὰς ἀρχεγόνους γνώσεις τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Αἰγύπτου, ὧν οἱ βραχυκέφαλοι μετὰ λευκοῦ χρώματος ἦσαν ἀφρικανικῆς καταγωγῆς, προσετέθησαν κατόπιν καὶ αἱ τῶν μεταναστευσάντων Σημιτῶν καὶ Νέγρων, οἵτινες τοσούτῳ συνέτεινον εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς ἐθνικῆς ἐκείνων συστάσεως. Εὐτυχῶς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς ἰατρικῆς παρ' αὐτοῖς δυνάμεθα πρωϊμώτερον καὶ κάλλιον πάσης ἄλλης χώρας νὰ παρακολουθήσωμεν, διότι οὐ μικρὸς ἀριθμὸς μνημείων, ἰδίᾳ γραπτῶν, διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἅτινα περιλαμβάνουσι μάλιστα καὶ εὐάριθμα στοιχεῖα παραδόσεων πολὺ παλαιοτέρων χρόνων.

Θεοὶ-ἰατροὶ τῶν Αἰγυπτίων.—Κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Αἰγυπτίων, τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ διηυθύνοντο καὶ ἐξηρτῶντο παρὰ τῶν θεῶν, οἵτινες μάλιστα ἐθεωροῦντο καὶ ὡς οἱ πρῶτοι αὐτῶν βασιλεῖς. Κυρίως δ' ὁ θεὸς τοῦ φωτὸς ἐλατρεύετο ἐν Αἰγύπτῳ—ὁ *Ρᾶ*, ὁ *Ὄσιρις*—πρὸς ὃν καὶ οἱ πάσχοντες ἀπηυθύνοντο. Θεότης ὅμως κυρίως ἰατρικὴ ἦτο ἡ *Ἶσις* ἣν κατὰ Διόδωρον τὸν Σικελιώτην (Β.Ι.25) «φασὶ Αἰγύπτιοι φαρμάκων, τε πολλῶν πρὸς ὑγιείαν εὑρέτιν γεγονέναι καὶ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης μεγάλην ἔχειν ἐμπειρίαν», καὶ «εὑρεῖν τὸ τῆς ἀθανασίας φάρμακον» καὶ ἥτις τὴν τέχνην ταύτην μετέδωκε κατόπιν εἰς τὸν *Θώϋτ* ἢ *Θώτ*, τὸν Ἑρμῆν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σύμβολον τοῦ Θὼτ ἦτο τὸ πτηνὸν *Ἶβις*, ὅπερ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξέμαθεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρῆσιν τῶν κλυσμάτων. Δι' ὃ καὶ ὁ Θὼτ εἰκονίζεται μετὰ κεφαλῆς ἴβεως. Εἰς τὸν θεὸν τοῦτον ἀποδίδονται καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἀναφερόμενα *ἑρμητικὰ* βιβλία, ἅτινα ἦσαν 42 καὶ ἐξ ὧν 36 μὲν ἐπραγματεύοντο περὶ φιλοσοφίας, τὰ δὲ λοιπὰ 6 περὶ ἰατρικῆς, ἤτοι περὶ τῆς τοῦ σώματος κατασκευῆς, νόσων, ὀργάνων, φαρμάκων, ὀφθαλμῶν καὶ γυναικείων νόσων. Ἐκαλοῦντο δὲ καὶ *Ἀμβρῆς* ἐκ τῶν ἀρχικῶν λέξεων (Χὰ ἐμ ρὲ ἐμ πὲρ ἐμ χρά) ὧν ἡ ἔννοια εἶναι «ἄρχεται τὸ βιβλίον τῆς παρασκευῆς τῶν φαρμάκων διὰ πάντα τὰ μέρη τοῦ σώματος». Κατὰ Ὡραπόλλωνα μάλιστα, «ἔστι δὲ παρὰ τοῖς ἱερογραμματεῦσι καὶ βίβλος ἱερά, καλουμένη *ἀμβρής*, δι' ἧς κρίνουσι τὸν κατακλιθέντα ἄρρωστον, πότερον σώσιμός ἐστιν ἢ οὔ. Τοῦτο ἐκ τῆς κατακλίσεως τοῦ ἀρρώστου σημειούμενοι». Τινὲς δὲ φρονοῦσι ὅτι ὁ *πάπυρος* Ebers, περὶ οὗ κατωτέρω, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ περὶ φαρμάκων βιβλίον τῆς συλλογῆς ταύτης.

Παρὰ τὸν Ρᾶ ὅμως καὶ τὸν Θώτ, καὶ εἰς τὸν Ὧρον καὶ τὸν Χονσοῦ, ἔχοντα καὶ τοῦτον ἰαματικὴν δύναμιν, ἀπηυθύνοντο οἱ πάσχοντες. Ἰατρικαὶ δὲ τριάδες, ἀποτελούμεναι ἐκ τῆς Ἴσιδος, τοῦ μεγάλου θεοῦ Ἡλίου καὶ ἄλλου τινός, ἰδίᾳ ἐκ τῶν κυρίως ἰατρικῶν ἐλατρεύοντο πολλαχοῦ τῆς Αἰγύπτου. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο ὁ *Ἰμχετὲπ* (Ἰ-ἐμ-Χετὲπ=ὁ ἐρχόμενος ἐν εἰρήνῃ) ὁ καλούμενος καὶ *Ἰμχοτὲπ* ἢ *Ἰμχοτποῦ*, ὁ *Ἰμούθης* τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ φερόμενος ὡς υἱὸς τοῦ Φθᾶ καὶ λατρευόμενος ἐν Μέμφιδι μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς λεοντοκεφάλου Σεχμέτ. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε διάσημος ἰατρὸς ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Γ' δυναστείας ὑπὸ τὸν βασιλέα Τόσορθρον, καὶ ὅστις, ὡς ὁ Ἀσκληπιὸς τῶν Ἑλλήνων, ἐθεοποιήθη κατόπιν διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἰατρικὴν ἱκανότητα. Ὁ ναὸς τούτου ἐχρησίμευεν ὡς ἰατρικὴ βιβλιοθήκη. Ὁ Ἰμχοτὲπ παρίσταται ὡς νέος καθήμενος, ἐξυρισμένος τὴν κεφαλήν, ἐν ᾗ φέρει σκοῦφον, καὶ φέρων ἐπὶ τῶν γονάτων πάπυρον, ὃν ἐκτυλίσσει.

Ἰατρικαὶ θεότητες τῶν Αἰγυπτίων ἦσαν παρὰ τούτους ὁ *Βὴς*, ὁ θεὸς τῶν παιδίων, τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῶν ἀγώνων, ἡ *Ταοὺρτ* καὶ ἡ *Μεσκένετ*. Ἡ Ταοὺρτ ἦτο ἡ θεὰ ἱπποπόταμος. Ὁ ἱπποπόταμος ἐθεωρεῖτο ἱερὸν ζῶον ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπερ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξέμαθε τὴν σημασίαν τῆς φλεβοτομίας εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι ἐπιστεύετο ὅτι, ὁπόταν πάθῃ ἐκ πληθώρας, ἐξέρχεται ἀπὸ τῶν ὑδάτων πρὸς ἀνεύρεσιν ὀξέος τινὸς ἀντικειμένου ἐφ' οὗ προστρίβεται μέχρις οὗ διανοίξῃ τὸ δέρμα αὐτοῦ καὶ ρεύσῃ αἷμα, ὅπερ εἶτα καταστέλλει κυλιόμενος ἐν τῇ ἰλύϊ. Ἡ Ταοὺρτ ἦτο προστάτις τῶν ἐγκύων, παρίσταται δὲ μετὰ κοιλίας προεχούσης, στήθους δὲ καὶ χειρῶν γυναικός. Συνήθως φέρει ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἡλιακὸν δίσκον μεταξὺ δύο κεράτων καὶ συνήθως δύο μακρῶν λοφίων. Ἄλλοτε φέρει κεφαλὴν γυναικός, ἄρκτου ἢ λεαίνης. Κρατεῖ δὲ πάντοτε τὸ προστατευτικὸν τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικὸς σύμβολον Σὰ ἀποτελούμενον ἐκ δέσμης παπύρων, συνεπτυγμένων καὶ συνδεδεμένων οὕτως ὥστε νὰ παρουσιάζηται οἷον μήτρα μετὰ τῶν παραρτημάτων. Ἐνίοτε κρατεῖ καὶ τὸ σημεῖον τῆς ζωῆς. Ἡ θεότης αὕτη, ἡ *Θούηρις* τῶν Ἑλλήνων, ἐθεωρεῖτο προστατευτικὴ τῆς ἐγκύου γυναικὸς καὶ τῆς γεννήσεως τῶν παιδίων, ὑπουργοῦσα κατὰ τὴν γέννησιν βασιλέων καὶ θεῶν. Ἦτο σύνευνος τοῦ *Σὲτ* ἢ *Τυφῶνος* καὶ τὸ ὁμοίωμα ταύτης ἐφέρετο ὡς περίαπτον ἐπὶ τοῦ

Digitized by Google

Μία στήλη ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Ebers.

κετῶν ἢ ὑπὸ παιδίων. Καὶ ἡ ἑτέρα αἰγυπτιακὴ θεότης, ἡ Μεσκένετ, φέρεται ὡς γνωρίζουσα τὴν μαιευτικήν, ἐπιβλέπουσα ἐπὶ τῶν μαιῶν κατὰ τὴν γέννησιν θεῶν καὶ ἀνθρώπων προσερχομένη αὐτὴ αὐτη κατὰ τὸν τοκετὸν παιδίων, ἢ καὶ ἀναφαινομένη μόνον κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην παρὰ τὸ λίκνον αὐτῶν· φέρει ἐπὶ κεφαλῆς σύμβολον, ὅπερ κατά τινας παριστᾷ τὴν δίκερων μήτραν. Παρὰ τὴν Μεσκένετ ἐνίοτε εἰκονίζονται καὶ ἄλλαι θεότητες, ὡς ἡ Ἶσις.

Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους μεγάλης τιμῆς ἐτύγχανε καὶ ὁ θεὸς ἰατρὸς *Σάραπις*, ὁ *Πλούτων*, ὁ ναὸς τοῦ ὁποίου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὕρητο ἐν στενωτάτῃ σχέσει πρὸς τὴν ἰατρικὴν τέχνην καὶ τὴν ἰατρικὴν διδασκαλίαν.

Ἐνσάρκωσις τῶν θεῶν τούτων ἐπὶ τῆς γῆς ἦτο ὁ Φαραώ, ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῶν οἱ ἱερεῖς, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν μεγάλην δόξαν καὶ ἰσχύν. Οὗτοι ἦσαν οἱ κυρίως ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπιστημῶν, τῆς μαγείας, τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς ἰατρικῆς. Ἡ φήμη μάλιστα τῶν ἱερέων καὶ ὁ θεωρούμενος λίαν ἐν προόδῳ πολιτισμὸς τῶν Αἰγυπτίων εἵλκυον πολλοὺς τῶν ξένων, ὡς καὶ Ἕλληνας πεπαιδευμένους, ἵνα ἐκμάθωσι τὴν σοφίαν τούτων καὶ μυηθῶσιν εἰς τὰ ἐκεῖ μυστήρια. Παρὰ τούτοις ἐμαθήτευσεν ἐν Ἡλιουπόλει ὁ Πλάτων καὶ ὁ Εὔδοξος.

Οἱ ἱερεῖς ἦσαν καὶ ἰατροὶ καὶ μάγοι καὶ διδάσκαλοι τῆς ἰατρικῆς, τῆς θεραπείας γιγνομένης ὡς τὰ πολλὰ δι' εὐχῶν, ἐπῳδῶν καὶ ἐγκοιμήσεως.

Πηγαὶ καὶ ἰατρικοὶ πάπυροι. — Αἱ περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἰατρικῆς γνώσεις ἡμῶν πρὸ μικροῦ ἔτι περιωρίζοντο, ὡς καὶ τῆς ὅλης Αἰγυπτιολογίας, εἰς τὰς ὀλίγας, καὶ οὐχὶ ἐν πᾶσιν ἀσφαλεῖς, πληροφορίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, τοῦ Στράβωνος, ἢ τοῦ Ὡραπόλλωνος, τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως († 220 μ. Χ) καὶ τῶν Ρωμαίων συγγραφέων. Τὸ ὑπὸ τοῦ Prosper Alpinus, τοῦ διατελέσαντος ἐπὶ μακρὸν ἰατροῦ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Βενετοῦ προξένου, τῷ 1591 δημοσιευθὲν σύγγραμμα περὶ τῆς ἰατρικῆς τῶν Αἰγυπτίων *(De medecina aegvptiorum)* συνεπλήρου ἔν τισι τὰς ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς τούτων γνώσεις ἡμῶν. Τὰς βάσεις ὅμως τῆς τελειοτέρας γνώσεως τῆς αἰγυπτιακῆς ἰατρικῆς ἔθεσε κυρίως ἡ ἀνεύρεσις τοῦ *παπύρου τοῦ Ebers*. Ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς Γεώργιος Ἔμπερς, διατρίβων τῷ 1872 ἐν Αἰγύπτῳ, ἐγένετο κύριος ἀρχαιοτάτου παπύρου, ἀνευρεθέντος ἐν Λοῦξορ, ὃν τῷ 1875 ἐδημοσίευσεν ἐν πρωτοτύπῳ (Λειψίᾳ 1875). Τὴν ἔκδοσιν τούτου ἐπηκολούθησαν πλεῖστα ὑπομνήματα καὶ μετάφρασις ἀρίστη ὑπὸ τοῦ Joachim (Βερολῖνον, 1890) εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν.

Ὁ πάπυρος οὗτος εὕρηται νῦν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λειψίας, εἶναι μήκους περίπου 20 μέτρων καὶ πλάτους 30 ἑκατοστῶν, καὶ ἀποτελεῖται ἐξ 108 στηλῶν, ὧν ἑκάστη περιέχει 20 - 22 στίχους, καὶ εἶναι γεγραμμένος δι' ἱερατικῆς γραφῆς. Ἀντεγράφη κατὰ τὸν 16ον περίπου αἰῶνα π. Χ., περιλαμβάνει δὲ ἐκτὸς παλαιοτέρων, ὡς εἰκός, κειμένων, ἐξ ὧν κυρίως ἀποτελεῖται, καὶ νεωτέρας παρατηρήσεις, ὡς δῆλον ἐκ τῶν περιθωρίων σημειώσεων («καλόν», «ἐδοκιμάσθη», «καλὸν πρὸς παρασκευήν»), ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ἐξηκολούθει νὰ γίνεται χρῆσις αὐτοῦ ὡς θεραπευτικοῦ ὁδηγοῦ. Ὁ Ebers φρονεῖ ὅτι ὁ πάπυρος οὗτος εἶναι τὸ περὶ φαρμάκων βιβλίον ἐκ τῶν ἑρμητικῶν, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο λόγος. Ἐν τῷ παπύρῳ τούτῳ, κυρίως φαρμακολογικῷ καὶ θεραπευτικῷ, ἀναφέρονται πλεῖστα φάρμακα, ἐν οἷς καί τινα ἐν χρήσει μέχρι τῆς σήμερον, οἷον τὸ κίκινον ἔλαιον, ἡ ζύμη τοῦ ζύθου, ἡ ῥίζα τῆς ἀγρίας ῥοιᾶς κατὰ τῆς ἑλμινθιάσεως, τὸ ὄπιον ὡς ναρκωτικὸν καὶ ἄλλα τινά. Ἐπίσης δὲ καὶ πολυάριθμοι νόσοι, ὡς ἡ χλώρωσις ἡ αἰγυπτιακή, ἐντερικοὶ σκώληκες, ἴχνη ἐπιλοχείου μολύνσεως, ἀποστήματα, ὄγκοι, αἱμορροΐδες, νοσήματα δέρματος, 30 νοσήματα τῶν ὀφθαλμῶν κτλ. Πάντως ὅμως ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν νόσων τούτων, αἵτινες κυρίως δι' ἀδήλων συμπτωμάτων χαρακτηρίζονται, μέρος οὐ σμικρὸν λαμβάνει καὶ ἡ φαντασία τῶν ἐρευνητῶν.

Ἡ ἀνεύρεσις ἐν τοῖς μετέπειτα καὶ ἄλλων παπύρων ἰατρικῶν ἐπέχυσε νέον φῶς ἐπὶ τῆς παλαιοτάτης αἰγυπτιακῆς ἰατρικῆς. Οὗτοι εἶναι:

1) Ὁ *μέγας πάπυρος τοῦ Βερολίνου* (Νο 3038), ὁ κληθεὶς καὶ *πάπυρος Brugsch*, ἐκ τοῦ μελετήσαντος τοῦτον σοφοῦ. Οὗτος εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Pasalaca τῷ 1826 πλησίον τῶν πυραμίδων τῆς Σακάρας, ἀνῆκε τῇ ἐν Μέμφει βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἰμχοτέπ, καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1350 περίπου π. Χ. Ἀποτελεῖται δ' ἐξ 21 στηλῶν, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ νόσων, περὶ διαγνώσεως καὶ ἰδίᾳ, ὡς καὶ εἰς τὸν τοῦ Ebers, περὶ φαρμάκων εἰλημμένων καὶ ἐκ τῶν τριῶν βασιλείων τῆς φύσεως, καίτοι ἐν τῇ περιγραφῇ εἶναι συντομώτερος ἐκείνου. Ὁ *μικρὸς πάπυρος τοῦ Βερολίνου* (πάπ. Βερ. 3027) ἀποτελεῖται ἐκ 15 στηλῶν καὶ περιέχει διαφόρους ἐπῳδὰς καὶ μαγικὰς πράξεις.

2) Οἱ *πάπυροι Καχούν*. Εἶναι οἱ παλαιότεροι τῶν

Ὁ Θὼθ ἱβιοκέφαλος.

ἰατρικῶν παπύρων. Ἡ πόλις Καχοὺν ἐκτίσθη κατὰ τὸ 2200 π. Χ., κατεστράφη δὲ τῷ 2100 Τῶν παπύρων τούτων ὁ μὲν παλαιότερος εἶναι κτηνιατρικός, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ νοσημάτων διαφόρων ζῴων, περιγραφῆς τούτων καὶ θεραπείας, ἐνιαχοῦ μάλιστα δι' ἐγχειρήσεως, ὁ δέ, κατά τι νεώτερος τούτου, γυναικολογικός, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ μεταβολῶν τῆς θέσεως τῆς μήτρας, περὶ συλλήψεως κτλ. Ἡ θεραπεία γίνεται δι' εὐόσμων ἢ κακόσμων οὐσιῶν, φερομένων πρὸ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ διὰ φαρμάκων, μαλάξεως κτλ., *ἄνευ δεισιδαιμόνων στοιχείων*· ἐδημοσιεύθη δ' ὑπὸ τοῦ Griffith μετὰ ἀγγλικῆς μεταφράσεως.

3) Ὁ *πάπυρος τοῦ Λονδίνου* (Βρετ. Μουσ. 10059). Εἶναι 18 ἑκστμ. πλάτους καὶ 2,5 μέτρων μήκους, ἐγράφη δὲ περίπου τῷ 1200 ἄρα εἶναι νεώτερος τοῦ τοῦ Ebers. Εἶναι δὲ κυρίως μαγικὸς πάπυρος, διότι ἐξ 60 συνταγῶν, μόνον 8 εἶναι ἀληθῶς φαρμακολογικαί.

4) Ὁ *πάπυρος τοῦ Hearst*, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας, εἶναι οὐχὶ πολὺ μεταγενέστερος τοῦ παπύρου τοῦ Ebers καὶ εἶναι μᾶλλον χειρουργικός.

5) Ὁ *πάπυρος τοῦ Edwin Smith* (πάπ Νέας Ὑόρκης). Οὗτος ἀνεκαλύφθη ἐν Θήβαις καὶ εἶναι χειρουργικὸς καὶ ὁ πλέον ἐπιστημονικός. Χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος π. Χ. καὶ εἶναι τὸ σπουδαιότερον κείμενον τῆς προελληνικῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Ἠγοράσθη τῷ 1862 ὑπὸ τοῦ Ε. Smith ἐν Θήβαις, ἐδωρήθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῆς θυγατρός του τῇ Ἱστορικῇ Ἰατρικῇ ἑταιρείᾳ τῆς Ν. Ὑόρκης καὶ ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ J. H. Breadsted. Ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ ἐπιστημονικῶς ταξινομημένα ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν: 10 νοσήματα τῆς κεφαλῆς, 4 τῆς ῥινός, 3 τῶν σιαγόνων, 5 τῆς κροταφικῆς χώρας, 5 τῶν ὤτων, τῶν χειλέων, τῆς γένυος, τοῦ φάρυγγος, 5 τῶν σπονδύλων, 5 τῆς κλειδικῆς καὶ ὠμοπλατιαίας χώρας, 9 τοῦ θώρακος καὶ τῶν μαστῶν καὶ 1 τῆς σπονδυλικῆς στήλης. Εἰς τὸ ὄπισθεν μέρος τοῦ κώδικος δι' ἄλλης χειρὸς γράφονται ἐξορκισμοὶ ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Βιβλίον ὅπως μεταμορφώσῃ τις γέροντα εἰς νέον 20 ἐτῶν*», ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν οἱ Βορονὼφ ἔλειψαν.

Οἱ πάπυροι οὗτοι καὶ μικροί τινες ἄλλοι εὑρεθέντες συνείργησαν μεγάλως πρὸς διαφώτισιν πλείστων ζητημάτων σχετικῶν πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς ἰατρικῆς κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους. Πιθανώτατα δ' ἀνῆκον εἰς τὴν ἐν Μέμφει βιβλιοθήκην τοῦ Ἰμχοτέπ, ἐξ ἧς, ὡς φαίνεται, καὶ Ἕλληνες ἰατροὶ παρέλαβόν τινα.

Οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἰατρικῆς. — Ἐκ τῆς μελέτης τῶν πηγῶν τούτων ἐξάγεται ὅτι ἡ ἰατρικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἦτο στενώτατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν μαγείαν.

Ἡ *ἀνατομία* εὕρητο ἐν ἀρχεγόνῳ καταστάσει. Τὸ ὑποστηριζόμενον ὑπό τινων ὅτι ἡ ταρίχευσις τῶν νεκρῶν ἔδιδεν ἀφορμήν, ὅπως οἱ Αἰγύπτιοι γνωρίσωσι τὴν μορφολογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, δὲν φαίνεται πιθανόν. Τὴν ταρίχευσιν ἐνήργουν εἰδικοὶ μόνον τεχνῖται, οἵτινες εἰς ὡρισμένον εἶδος μόνον ἀνατομίας τοῦ σώματος προέβαινον, ἀφαιροῦντες τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὰ κοιλιακὰ σπλάγχνα. Ἴσως οὗτοι νὰ ἀπέκτων γνῶσιν παθολογικῶν τινων ἀλλοιώσεων (ὅρ. Γαληνός, XIV, 675), ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ μεταδώσωσι τὰς τυχὸν γνώσεις αὐτῶν ταύτας.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἰατροὶ διῄρουν τὸ σῶμα εἰς τέσσαρα: κεφαλήν, χεῖρας, θώρακα καὶ σκέλη (Γαληνὸς XIV, 700). Τὰ κοιλιακὰ καὶ θωρακικὰ σπλάγχνα ἦσαν γνωστά, ἀλλὰ φανταστικαὶ εἶναι αἱ περὶ μυῶν, ὀστῶν, νεύρων ἢ ἀγγείων ἰδέαι αὐτῶν. Τὰ ἀγγεῖα *(μὲτ)* εἶναι 22 (παπ. Βερολίνου) ἢ 46, ἡ δὲ ζωὴ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῶν. Ταῦτα ἄρχονται ἀπὸ τῆς καρδίας καὶ διασπείρονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος, οὕτως ὥστε τὸν παλμὸν τῆς καρδίας πανταχοῦ τοῦ σώματος νὰ εὑρίσκῃ τις (ἴχνος κυκλοφορίας αἵματος !). Ὁ ἀεροφόρος σωλὴν διαιρεῖται εἰς 2 μικροτέρους σωλῆνας, οἵτινες ὑπὸ τὰς σάρκας ὁδεύουσιν, ὁ μὲν δεξιόθεν, ὁ δὲ ἀριστερόθεν τοῦ τραχήλου, πρὸς τοὺς πνεύμονας (π Ε. Smith). Συγχέονται ὅμως ὑπὸ τὸ ὄνομα «μὲτ» ἀρτηρίαι καὶ φλέβες καὶ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος καὶ ὄργανα, κυκλοφορεῖ δ' ἐντὸς αὐτῶν οὐ μόνον αἷμα καὶ ὕδωρ, ἀλλὰ καὶ ἀὴρ καὶ οὖρον καὶ βλέννη καὶ σπέρμα καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα, ὧν τὰ ὑπερβάλλοντα καταλείπουσι τὸ σῶμα, μόνον καθαρῶν ὑγρῶν παραμενόντων ἐν αὐτῷ.

Ἡ *ταρίχευσις* χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς Β΄ δυναστείας, προηγήθη δὲ ταύτης ὁ θρησκευτικὸς κατατεμαχισμὸς τοῦ σώματος.

Κατὰ τὰς κρατούσας θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τὸ ἐντὸς τοῦ σώματος ἐνυπάρχον πνεῦμα, ἀθάνατον ὄν, ἔδει μετὰ θάνατον νὰ παραμείνῃ ἀκέραιον, δι' ὃ καὶ ἐλαμβάνετο μεγίστη φροντίς, ἵνα τὸ σῶμα ὡς οἷόν τε διατηρηθῇ, ἵνα μὴ διὰ τῆς σήψεως συμπαρασύρῃ καὶ τὴν ψυχὴν εἰς καταστροφήν. Τοιοῦτον σκοπὸν ἐπεδίωκεν ἡ ταρίχευσις, δι' ἧς διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν πολυάριθμοι μομίαι. Ἀλλὰ καὶ αἱ πυραμίδες καὶ οἱ διάφοροι *μαστᾶβαι*,

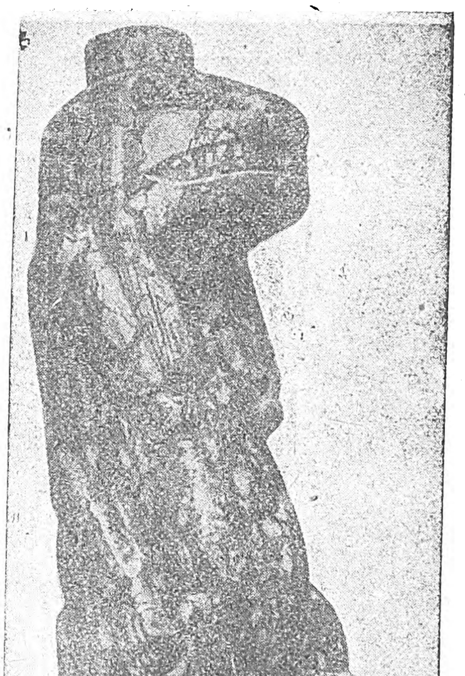

Ἡ προστάτις τῶν ἐγκύων γυναικῶν, ἀρχαιοτάτη ἱπποπόταμος — θεότης τῶν Αἰγυπτίων (4000 ; π. Χ.).

Digitized by Google

οἱ λαξευτοὶ ἐν βράχοις ἢ τεχνητοὶ διὰ πλίνθων ἢ λίθων τάφοι, οὐ μόνον ὡς διαρκεῖς μεγαλοπρεπεῖς κατοικίαι τῶν νεκρῶν ᾠκοδομοῦντο, ἀλλὰ καὶ ὡς σοβαρὰ προφυλακτήρια τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν σωμάτων τῶν νεκρῶν. Φύλαξ τῶν τάφων τούτων ἐφέρετο ὁ μετὰ κεφαλῆς κυνὸς ἢ θεός, θῶος Ἄνουβις. εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἐν Λητοπόλει ἀγάλματος τοῦ ὁποίου, ὡς ἀναγράφεται, εὑρέθησαν ἐπὶ βασιλέως Οὐταφάϊς οἱ ἰατρικοὶ πάπυροι Ebers καὶ Βερολίνου. Ἡ ταρίχευσις ἦτο τριῶν εἰδῶν, ἀναλόγως τῶν διατιθεμένων ὑπὸ τῶν οἰκείων τῶν νεκρῶν χρημάτων. Οἱ ταριχευταί, ἀφοῦ παρελάμβανον τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ, κατέθετον τοῦτο χαμαί, ὁ δὲ καλούμενος *γραμματεὺς* ἐσημείου κατὰ τὴν ἀριστερὰν λαγόνα, ὅσον ἔπρεπε νὰ διατάμῃ ὁ *παρασχίστης*, ὅστις διὰ λίθου αἰθιοπικοῦ διέτεμε τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ ταχέως ἔφευγε δρομαίως, διωκόντων τῶν παρισταμένων καὶ βαλλόντων αὐτὸν διὰ λίθων. Εἶτα εἷς τῶν ταριχευτῶν, οἵτινες τοὐναντίον ἐτύγχανον πολλῆς τιμῆς, ἔθετε τὴν χεῖρα διὰ τῆς γενομένης σχισμῆς καὶ ἀφῄρει πάντα τὰ σπλάγχνα χωρὶς νεφρῶν καὶ καρδίας, ἐνῷ ἕτερος ἐκαθάριζεν ἕκαστον τῶν ἐγκοιλίων σπλάγχνων διὰ οἴνου φοινικείου καὶ θυμιαμάτων. Ἔπειτα ἐπεμελοῦντο τὸ σῶμα ὁλόκληρον, πρῶτον μὲν διὰ ῥητίνης ἢ ἐλαίου ἐκ κέδρου καὶ τινων ἄλλων ἐπὶ πλείονας τῶν 30 ἡμερῶν, καὶ κατόπιν διὰ σμύρνης καὶ κιναμώμου καὶ τῶν δυναμένων οὐ μόνον νὰ διατηρήσωσι τὸ πτῶμα ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ παρέξωσιν αὐτῷ εὐωδίαν τινά. Μεθ' ὃ παρέδιδον τὸ σῶμα εἰς τοὺς συγγενεῖς, ἀκέραιον. κατὰ Διόδωρον δὲ τὸν Σικελιώτην, οὕτως (Α', κεφ. 91) «ὥστε καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς βλεφάροις καὶ ταῖς ὀφρύσι τρίχας διαμένειν καὶ τὴν ὅλην πρόσοψιν τοῦ σώματος ἀπαράλλακτον εἶναι καὶ τὸν τῆς μορφῆς τύπον γνωρίζεσθαι». Μικρὸν διαφέρει τῆς περιγραφῆς ταύτης ἡ τοῦ Ἡροδότου (Β', κεφ. 86-89), ὅστις τὸν χρόνον τῆς ταριχεύσεως ὁρίζει εἰς 70 ἡμέρας.

Κατὰ τὴν μὴ πολυτελῆ ὅμως ταρίχευσιν δὲν ἐξῆγον τὰ σπλάγχνα, ἀλλ' ἐπετύγχανον ταύτην διὰ κλυσμάτων ἀπὸ τοῦ ἐντέρου. Τοὺς ἀπορωτέρους ἐταρίχευον μὲν ἐπὶ 70 ἡμέρας καὶ τούτους, ἀλλ' ἁπλῶς μετ' ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τῆς κοιλίας. Τὰς γυναῖκας ὅμως τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἢ τὰς εὐειδεῖς παρέδιδον εἰς τοὺς ταριχευτὰς μόνον μετὰ τὴν τρίτην ἢ τετάρτην ἡμέραν, καὶ τοῦτο διὰ τὸν φόβον τῆς νεκροφιλίας (βλ. λ.)

Ἡ *νοσολογία* αὐτῶν εἶναι ἀρχέγονος. Ὡς νόσοι ἀναφέρονται τὰ διάφορα συμπτώματα, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ σύμπλεγμα πολλῶν συμπτωμάτων χαρακτηρίζεται ὡς μία νόσος.

Αἱ νόσοι εἶναι θεϊκῆς ἀρχῆς, ἰδίᾳ δ' αἱ ἐπιδημικαί· ἀλλὰ καὶ οἱ δαίμονες, ὡς ἐν τῇ μεσοποταμιακῇ ἰατρικῇ, λαμβάνουσιν ἐνεργὸν μέρος πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν, εἰσερχόμενοι ἐντὸς τοῦ σώματος. Μεταξὺ τῶν κυρίων αἰτίων τῶν νόσων εἶναι ἡ ὑπερβολικὴ τροφὴ καὶ ἡ πλημμελῶς διανεμομένη εἰς τὰ διάφορα ὄργανα. Ὁ σκώληξ τῆς νόσου οὐ μόνον γράφεται ὡς σύμβολον τῆς νόσου ἐν γένει, ἀλλὰ θεωρεῖται καὶ πραγματικὴ αἰτία αὐτῆς, ὡς καὶ τὰ διάφορα παράσιτα, εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν ὁποίων ἀντιστοιχεῖ ἰδία ὅλως νόσος. Κυρία ὅμως νοσολογικὴ ἰδέα τῶν Αἰγυπτίων εἶναι ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἐσωτερικῶν νόσων προέρχεται ἐκ βλάβης τῶν ἀγγείων, ἅτινα φλεγμαίνουσι, ἀποκλείονται ἢ σκληρύνονται. Ἂν τὸ περιεχόμενον ἐντὸς αὐτῶν αἷμα καὶ τὸ πνεῦμα εὑρηνται ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει, τότε ὑπάρχει ὑγιεία, ἂν δὲ τοὐναντίον ἐν παθολογικῇ, ἐπέρχεται νόσος, σῆψις κτλ. Αὐτὸς ὁ δαίμων τῆς νόσου, κατὰ τὸν πάπυρον τοῦ Λονδίνου, ἀναγράφεται ὡς «*ἀδελφὸς τοῦ αἵματος, σύντροφος τοῦ πύου καὶ πατὴρ τοῦ ὄγκου*». Ἀλλὰ πάντως κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Αἰγυπτίων, ἡ ζωὴ ἠδύνατο νὰ διαρκῇ ἐπ' ἄπειρον, ἐκτὸς ἂν ἀτύχημά τι, ἡ ἐπίδρασις ἀνθρώπου, ζῴου, δαίμονος ἢ βρυκόλακος ἐπέφερον τὴν βιαίαν αὐτῆς διακοπήν.

Ἡ θεὰ Ταούρτ.

Οἱ πάπυροι ἀναγράφουσι νόσους τῶν κοιλιακῶν ὀργάνων, δυσεντεροειδεῖς παθήσεις, ἀσκίτην, συνάγχην, νόσους τοῦ πνεύμονος, νόσους τῆς κεφαλῆς, τῶν ἀγγείων, τοῦ δέρματος, τῶν παίδων κτλ.

Τὰ ἐντερικὰ παράσιτα διαιροῦνται εἰς *πέντ*, τὰς πλατείας ταινίας, ὧν πολλὰ εἴδη, καὶ εἰς *χέφτ*, στρογγύλους σκώληκας (ἀσκαρίδας), καθ' ὧν ἡ ῥίζα τῆς ἀγρίας ῥοιᾶς, ὡς καὶ σήμερον (πελλετιερίνη) συνιστᾶται εἰς ἔμβρεγμα, λαμβανόμενον ἐσωτερικῶς. Τινῶν ἡ φαντασία διαβλέπει καὶ πλεῖστα ἄλλα νοσήματα, οἷον τὴν εὐλογίαν, (παπ. Ebers σελ. 120 καὶ 121), συφιλίδα, χολέραν, τῦφον, χλώρωσιν αἰγυπτιακήν, ἀγκυλόστομον κτλ.

Ἡ *διάγνωσις* εὕρηται ἐν προόδῳ. Αὕτη ἐτίθετο κατόπιν ἐξετάσεως: «Ἐὰν ἐξετάζῃς τινὰ»—λέγει ὁ πάπυρος τοῦ Ebers (XXVI)—«ὅστις ἔμφραξιν τῆς κοιλίας του ἔχει καὶ αἰσθάνεται βάρος κατὰ τὴν

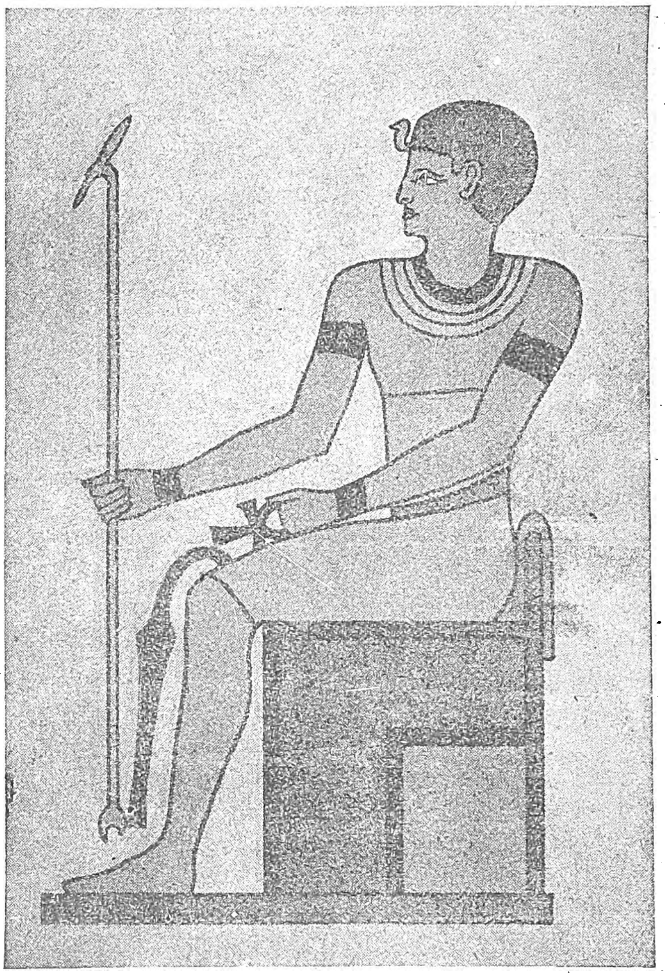

Ἰ-εμ-χετὲπ ἢ Ἰμχοτέπ, ὁ θεὸς τῆς ἰατρικῆς τῶν Αἰγυπτίων.

λῆψιν τῆς τροφῆς, ἡ κοιλία του ἐξογκοῦται, ἡ δὲ καρδία του κοπιάζει κατὰ τὴν βάδισιν, κατάκλινον καὶ ἐξέτασον αὐτόν. Ἂν εὕρῃς τὴν κοιλίαν αὐτοῦ θερμὴν καὶ τὸ ὑπογάστριον σκληρόν, λέγε πρὸς αὐτόν: ἔχεις νόσον τοῦ ἥπατος». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ἐὰν ἐξετάζῃς ἄτομον φέρον σκληρίαν τῆς κοιλίας, θὲς τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτῆς καὶ ἂν εὑρίσκῃς μεταξὺ τῶν ἐπιτιθεμένων δακτύλων σκληρίαν...... λέγε: εἶναι ἡ *σέχετ* νόσος τοῦ *οὐχεδοῦ*» ἢ «ὅταν ὁ στόμαχος κινεῖται ἔνθεν κακεῖσε ὑπὸ τοὺς δακτύλους ὡς ἔλαιον ἔν τινι ἀσκῷ... λέγε κλπ». Κατὰ ταῦτα ἡ *ψηλάφησις*, πρὸς εὕρεσιν τῆς ηὐξημένης θερμοκρασίας ἢ τῆς σκληρίας, ἡ *ἐπισκόπησις* πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν μεταβολῶν τοῦ σχήματος, τοῦ χρώματος ἢ τῶν ἀπεκκρίσεων (οὔρου, ἱδρῶτος κτλ.) φαίνεται οὖσα ἐν μεγάλῃ χρήσει ἀπὸ τῶν

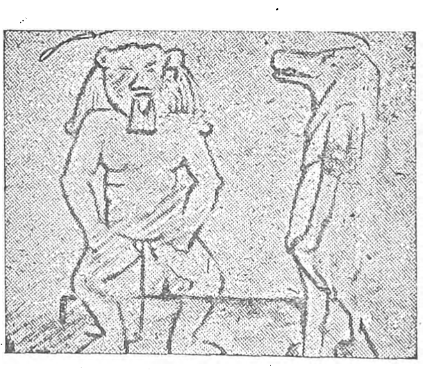

Ὁ θεὸς Βὲς καὶ ἡ ἱπποπόταμος θεὰ Ταούρτ.

ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων. Ἐντύπωσιν δὲ μάλιστα ἐμποιεῖ ὅτι παρὰ ταύτας καὶ ἀρχέγονον εἶδος *ἀκροάσεως* ἦτο ἐν χρήσει, διότι ὁ πάπυρος Ebers ἀναφέρει ὅτι «*τὸ οὖς ἀκούει κάτωθι....*».

Ἡ *πρόγνωσις* ἐπακολουθεῖ μετὰ τὴν ἐπιμελῆ ἐξέτασιν. «Μὴ ἐμπιστευθῇς—λέγεταί που—εἰς ἐλαφρὰ φάρμακα. Ἔχει σχηματισθῆ ἀπόστημα μετὰ πύου κακόσμου». Ἐπὶ περιπτώσεων δὲ μάλιστα σοβαρωτέρων συνιστᾶται ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως.

Τὴν *θεραπευτικὴν* καὶ *φαρμακολογίαν* τῶν Αἰγυπτίων γνωρίζομεν κάλλιον, διότι οἱ γνωστοὶ πάπυροι εἶναι κυρίως φαρμακολογικοὶ καὶ θεραπευτικοί. Ὡς τὰ πολλὰ οὗτοι προσεπάθουν νὰ ἐπιφέρωσιν οὕτως εἰπεῖν ἔκτρωσιν τῆς νόσου διὰ κενώσεως, ἐμέτου, διουρητικῶν, ἱδρωτοποιῶν, πταρμικῶν φαρμάκων ἢ καὶ ἐξαγωγῆς τοῦ διεφθαρμένου αἵματος ἢ πνεύματος. Κυρίως ὅμως ἐδίδοντο καθαρτικὰ κλύσματα καὶ ἐμετικὰ φάρμακα, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγων (Α', κεφ. 82): «Τὰς δὲ νόσους προκαταλαμβανόμενοι θεραπεύουσι τὰ σώματα *κλυσμοῖς* καὶ *νηστείαις* καὶ *ἐμέτοις*, ἐνίοτε μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἐνίοτε δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας διαλειπόντως» καὶ τοῦτο διότι ἐπίστευον ὅτι ἐκ τοῦ περισσοῦ τῆς τροφῆς ἐγεννῶντο αἱ νόσοι. Τοῦτ' αὐτὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος (ΙΙ, 77). Οἱ πυρετῶντες περιειλίσσοντο διὰ μαλλίνων καλυμμάτων πρὸς διΐδρωσιν.

Ἀλλὰ καὶ φάρμακα πολλὰ μετεχειρίζοντο οἱ Αἰγύπτιοι, αὐτὸς δ' ὁ Ὅμηρος γνωρίζει ὅτι ἡ

Αἰγυπτία γῆ πλεῖστα φέρει, ζείδωρος ἄρουρα,
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ
δὲ λυγρά.

Ταῦτα ἐχορηγοῦντο ἐσωτερικῶς μὲν ὑπὸ μορφὴν ἀφεψημάτων ἢ ἐγχυμάτων ἢ ἐκλειγμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς γαργαρισμοὺς καὶ εἰς ἔνζυμα καὶ ὑπόθετα καὶ κλύσματα καὶ ὑποκαπνισμούς. Ἑνώσεις χαλκοῦ ἐχορηγοῦντο ὡς ἐμετικά, ἀλλὰ καὶ μέλι καὶ ὄξος καὶ ῥῆον καὶ ἀψίνθιον καὶ σκίλλα καὶ ὑοσκύαμος καὶ νάτρον καὶ κανθαρίδες. Προσεπιτούτοις δὲ καὶ μήκων ἢ μανδραγόρας. Αὐτὸς ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὸ *νηπενθὲς* (Ὀδ. Δ. 221). Τὸ κρόμμυον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφροδισιακόν. Κατὰ τῆς συνάγχης συνιστᾶτο ὀπὸς φοινίκων μετὰ μίνθης τῆς πιπερώδους. Τοῦ κίκεως τὰ σπέρματα, ἀφ' ὧν ἀπολαμβάνεται τὸ κίκινον ἔλαιον (ρεστινόλαδον), ἐχορηγοῦντο ἐσωτερικῶς μετὰ ζύμης ζύθου, ἐξωτερικῶς δὲ εἰς καταπλάσματα κατὰ τῆς ἡμικρανίας. Τὸ δὲ κίκινον ἔλαιον ἐξωτερικῶς ὡς καλλυντικὸν καὶ προστατευτικὸν τῶν τριχῶν καὶ πρὸς μάλαξιν διαφόρων ἐξογκώσεων καὶ ἐκχυμώσεων. Τέλος δὲ συνιστᾶτο καὶ οἶνος ἐκ φοινίκων καὶ ζῦθος ἐκ κριθῆς καὶ ἀλοιφαὶ πολυποίκιλοι, ὧν τινες μάλιστα ἐνεῖχον πολλὰς δεκάδας φαρμάκων. Ἐκτὸς τούτων χρῆσις ἐγίνετο καὶ τῶν μᾶλλον περιέργων πραγμάτων, οἷον αἵματος σαύρας, γάλακτος λεχωΐδος, ἀπεκκριμάτων παίδων, ὄνων, κυνῶν, δορκάδος, κέρατος καὶ κρέατος ζῴων. Συνηθέστατα δὲ τὰ φάρμακα ἐχορηγοῦντο μετ' ἐπῳδῶν καὶ ἐπικλήσεως θεοτήτων, αἵτινες δῆθεν εἶχόν ποτε θεραπευθῆ διὰ παρομοίων μεθόδων ἢ εἶχον ὑποδείξει ταύτας. Τὰ φάρμακα ἦσαν διάφορα, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας ἢ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τοῦ αὐτοῦ φαρμάκου ὄντος ἐπωφελοῦς μὲν καθ' ὡρισμένην ἐποχήν, ἐπιβλαβοῦς δὲ ἢ ἀνενεργοῦς κατ' ἄλλην. Συνελέγοντο δ' ἐν πανσελήνῳ ἢ καθ' ὡρισμένην τοῦ ἔτους ἐποχήν.

Ἡ συνταγή, ὁμοιάζουσα λίαν πρὸς τὴν σημερινήν, ἀνέγραφε τὸ εἶδος καὶ τὸ ποσὸν ἑκάστου φαρμάκου, τὰς ὁδηγίας τῆς ζέσεως, τῆς μίξεως τῆς διηθήσεως, τῆς διορθώσεως τῆς γεύσεως κτλ., ὡς καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς λήψεως καὶ τῆς ἑκάστοτε δόσεως τοῦ φαρμάκου. Διὰ δὲ μακροχρονίους θεραπείας, ἐδίδοντο λεπτομερῶς αἱ σχετικαὶ ὁδηγίαι.

Ἀλλὰ καὶ ἴχνος φαρμακευτικῶν εἰδικοτήτων (*specialités*). ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ φαρμακευτικῇ αὐτῶν. Ὁ πάπυρος Ebers (Joachim σελ. 98) ἀναφέρει τὸν ἱερέα φαρμακοποιὸν ἐν Ἡλιουπόλει Χουΐ, ὡς παρασκευαστὴν εἰδικῆς ἀλοιφῆς κατὰ νόσων τῶν ὀφθαλμῶν.

Ἡ *χειρουργικὴ* τῶν Αἰγυπτίων ἐδείκνυε σχετικήν τινα πρόοδον. Ὁ πάπυρος τοῦ Edwin Smith εἶναι τελείως ἐπιστημονικὸς καὶ ἐμπειρικός, ἄνευ θεουργικῶν καὶ δεισιδαιμόνων στοιχείων, ἅτινα ἐν τοῖς κατόπιν χρόνοις πολυάριθμα εἰσήχθησαν, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παπύρου Ebers καὶ τῶν λοιπῶν νεωτέρων. Οὗτος δίδει ὁδηγίας σαφεῖς περὶ τῆς *παρατηρήσεως* καὶ *ἐξετάσεως* τοῦ ἀρρώστου («ἐὰν ἐξετάσῃς προσερχόμενον ἄρρωστον»), τῆς *διαγνώσεως* («λέγε εἰς τοῦτον, εἶναι τοιαύτη ἡ νόσος»), τῆς *προγνώσεως* («τὸ νόσημα δύναται νὰ θεραπευθῇ» ἢ ἁπλῶς: «δύναμαι νὰ τὸ καταπολεμήσω» ἢ τέλος: «εἶναι νόσημα, καθ' οὗ οὐδὲν δύναμαι») καὶ εἶτα τῆς *θεραπείας* αὐτοῦ.

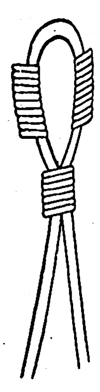

Τὸ σύμβολον τῆς θεᾶς Ταούρτ.

Τὰ τραύματα διακρίνονται εἰς καθαρὰ καὶ ἀνάφθαρτα. Ἐκ τῶν χειρουργικῶν νοσημάτων ἀναφέρονται γάγγραινα, πυώδεις συλλογαί, ὄγκοι, αἱμορροΐδες. Τὰ κατάγματα οὐχὶ σπανίως ηὐθυάζοντο,

Digitized by Google

ὡς δεικνύεται νῦν ἐπὶ τῶν μομιῶν, εἰ καὶ πολλαὶ παρουσιάζουσι τοιαῦτα πλημμελῶς πωρωθέντα. Ἡ ἐπίδεσις ἐγίνετο διὰ βάμβακος καὶ καθαρῶν σπληνίων. Συνήθως δὲ πρὸς ἀποθεραπείαν ἐγίνετο χρῆσις διαφόρων ἀλοιφῶν ἐξ ἐλαίου ἢ λιπῶν διαφόρων ζώων, μετὰ κηροῦ ἢ μέλιτος.

Ἐπίσης ἀναφέρονται ἐξογκώσεις καὶ ὄγκοι διάφοροι (*οὐχεδοῦ*), ὧν ἡ ἐξαίρεσις ὑποδεικνύεται. Ὁ *ὄγκος τοῦ θεοῦ Χονσοῦ* (καρκίνος;) εἶναι ἀνίατος, διὸ καὶ συνιστᾶται: «οὐδὲν πρᾶξε ἐναντίον αὐτοῦ».

Αἱ ἐγχειρήσεις ἐγίνοντο διὰ μαχαιρίου ἢ διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου πρὸς καταστροφὴν ὄγκων καὶ ἐπίσχεσιν αἱμορραγίας, καθ᾽ ἧς ὅμως συνιστῶνται καὶ ἐπῳδαί, ὡς καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχήν. Διεσώθησαν δὲ μάλιστα καὶ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ὡς π. χ. μαχαίρια καὶ λαβίδες, βελόναι, καθετῆρες, μητροσκόπια, σιδήρια πρὸς καυτηρίασιν κτλ.

Κύριαι ἐγχειρήσεις ἀναφέρονται:

α') ὁ *εὐνουχισμός*. Χρῆσις εὐνούχων ἐν Αἰγύπτῳ ἤρξατο οὐχὶ ἀπὸ τῶν πρώτων δυναστειῶν, ἀλλὰ κατόπιν, ὁπότε ἀναφαίνονται καὶ ἀπεικονίσεις γυναικῶν, φρουρουμένων ὑπὸ εὐνούχων, ὧν μάλιστά τινες ἀναφέρονται ὡς φονεύσαντες βασιλεῖς. Ἡ συνήθεια τῶν εὐνούχων φαίνεται ὅτι μετεδόθη ἐκ Περσίας. Ἄλλως τε, κατὰ παράδοσιν εἰς διαμέρισμα ναοῦ, καὶ ὁ Ὧρος ηὐνούχισε τὸν Σήτ, εἰκονίζεται δὲ κρατῶν τὰ μέλη ἐκεῖνα τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ.

β') ἡ *περιτομή* (Ἡροδ. ΙΙ, 36), ἥτις, ἐκ Νουβίας ἐπεκταθεῖσα, ἐξετελεῖτο καὶ ἐπὶ τῶν 2 γενῶν. Ἀπεικονίσεις τῆς ἐγχειρήσεως ταύτης διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν (Κάρναξ, νεκρόπολις Σακαρᾶς), αἱ δὲ μομίαι ἐπιβεβαιοῦσι τοῦτο. Τὴν ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἐκτελουμένην *νυμφοτομίαν* ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀέτιος, ἣν εὑρίσκομεν καὶ νῦν ἔτι ἐκτελουμένην ὑπό τινων γυναικῶν νομάδων.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων ἀναφέρονται καὶ ἄλλαι μικραὶ ἐγχειρήσεις, ὡς ἡ διάνοιξις ἀποστημάτων, ἡ ἀφαίρεσις ἐπιπολῆς ὄγκων κτλ.

Ἡ καθαριότης, ἣν ἐτήρουν οἱ ἱερεῖς, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ ἐκτελοῦντες τὰς ἐγχειρήσεις, μεγάλως συνεβάλλετο εἰς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τούτων. Οἱ ἱερεῖς, καθ᾽ Ἡρόδοτον, ἐξύριζον, πρὸς ἀποτροπὴν φθειρῶν καὶ λοιπῶν μολύνσεων, τὸ σῶμα αὐτῶν κατὰ τρίτην ἡμέραν καὶ ἐλούοντο δὶς τῆς ἡμέρας καὶ δὶς ἑκάστης νυκτός, ἐφόρουν δὲ κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν λευκὴν λινῆν στολὴν καὶ ὑποδήματα βύβλινα (ΙΙ, 37).

Ἡ **ὀφθαλμιατρικὴ** τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες καὶ μέχρι σήμερον οὐκ ὀλίγον μαστίζονται ὑπὸ ὀφθαλμικῶν νόσων, εἶναι ἡμῖν ἀρκούντως γνωστή, διότι καὶ τμῆμα ὁλόκληρον τοῦ παπύρου Ebers πραγματεύεται περὶ αὐτῶν. Αἱ ὀφθαλμικαὶ νόσοι ἐθεωροῦντο ὡς τοπικαὶ νόσοι, λογικὴ δ᾽ ἔν τισιν εἶναι καὶ ἡ θεραπεία αὐτῶν δι᾽ ἑνώσεων χαλκοῦ ἢ μολύβδου, καίτοι καὶ οὖρον καὶ αἷμα ζώων καὶ κρόμμυα καὶ ἐπῳδαὶ λαμβάνουσιν ἐπίσης ἐνεργὸν μέρος. Μεταξὺ τῶν νοσημάτων διακρίνει τις ἐπιπεφυκίτιδα, θολώσεις τοῦ κερατοειδοῦς, κριθήν, χήμωσιν, πτῶσιν τοῦ βλεφάρου. Μόνη ἐγχείρησις ἀναφέρεται ἡ ἀποτίλσις τῶν βλεφαρίδων ἐπὶ τριχιάσεως. Ἡ τοπικὴ θεραπεία γίνεται δι᾽ ἐπιχρίσεως φαρμάκων διὰ πτεροῦ. Αὐτὰ τὰ ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς γυναικὸς ἐκρέοντα ὑγρὰ ἔχουσι σχέσιν πρὸς ὀφθαλμικὰς παθήσεις, καθ᾽ ὧν συνιστῶντο, πρὸς τοῖς ὑποκαπνισμοῖς τοῦ κόλπου, καὶ ὑποκαπνισμὸς τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ἧπαρ ἀνέφθον ζῴου.

Ἡ **μαιευτικὴ** ἐξησκεῖτο ὑπὸ μαιῶν, ὧν τέσσαρες παρίσταντο κατὰ τὸν τοκετόν. Τούτων ἡ μὲν ὑπεστήριζεν ὄπισθεν τὴν ἐπὶ ψάθης ἀναπαθημένην ἐπίτοκον, αἱ δύο πλαγίως ὑπεβοήθουν αὐτήν, ἡ δὲ προϊσταμένη ἐπέβλεπε καὶ διενήργει τὸν τοκετὸν παραμένουσα πρὸ τῆς τικτούσης.

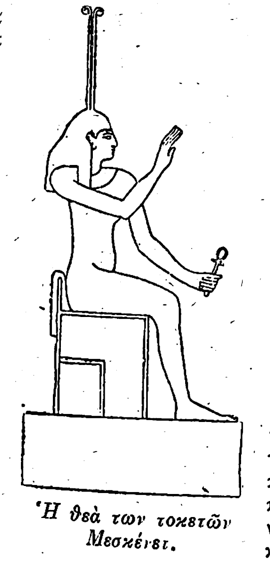

Ἡ θεὰ τῶν τοκετῶν Μεσχένετ.

Πρὸς θεραπείαν τῆς στειρώσεως, πρὸς εὐχερεστέραν γονιμοποίησιν, πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ, πρὸς πρόκλησιν γάλακτος, ἐγίνετο χρῆσις τοπικῶς ἐπιτιθεμένων φαρμάκων. Ἡ ἐμμηνόρροια ἐθεωρεῖτο ὡς νόσος. Ἡ δ᾽ ὑστερία ἐνομίζετο ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰς ἀνυψώσεις τῆς μήτρας. Ὅπως ἐπανέλθῃ ἡ μήτρα εἰς τὴν θέσιν αὐτῆς, συνιστῶνται ὑπὸ τοῦ παπύρου τοῦ Ebers ὑποκαπνισμὸς διὰ κηρίνης ἴβεως, πρὸς πρόκλησιν δ᾽ ἐμμήνων ὑποκαπνισμοὶ διαφόρων ἐγχυμάτων. Διὰ τῆς οὐροσκοπίας προγιγνώσκεται ἂν αὐτὴ ἔτι ἢ σύλληψις. Κατὰ τὸν πάπυρον Brugsch, διὰ νὰ βεβαιωθῇ τοῦτο, χορηγεῖται ὑδροπέπων μετὰ γάλακτος μητρὸς ἄρρενος παιδίου, καὶ ἂν μὲν ἐμέσῃ ἡ γυνή, θέλει συλλάβει, ἂν τοὐναντίον ἔχει ἁπλῶς ἐρυγάς, οὐδέποτε πλέον θὰ τέξῃ. Ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ὀφθαλμοῦ, κατὰ τὸν πάπυρον Βερολίνου, διαγιγνώσκεται ἡ στείρωσις, ἔτι δὲ καὶ διὰ φαρμάκων. Πρὸς ἔκτρωσιν συνιστᾶται (π. Ebers) βύσμα ἐκ βάμβακος μετὰ κρομμύων καὶ μέλιτος. Ὑποδεικνύεται καὶ μέσον πρὸς διάγνωσιν ἂν ἄρρεν ἢ θῆλυ τὸ μέλλον νὰ γεννηθῇ παιδίον (π. Καχούν).

Ἐπὶ ἀσθενῶν ἐγγύων γυναικῶν ἐπετρέπετο ἡ ἔκτρωσις. Στίξις καὶ σκαριφισμοὶ κατὰ τὴν κοιλίαν ἴσως εἶχον σχέσιν πρὸς ἐπίσπασιν.

Ὁμοιότητες (κατὰ λέξιν;) πρὸς τὴν ἱπποκρατικὴν συλλογὴν βεβαίως ὀφείλονται εἰς προσθήκας τῶν ἀντιγραφέων.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν «οἱ ὑγιηρέστατοι πάντων τῶν ἀνθρώπων» μετὰ τοὺς Λίβυας (ΙΙ, 77). Καθαριότης οἰκιῶν, σωματος, ἐνδυμάτων, τροφῆς, ἀποφυγὴ πολλοῦ ἅλατος καὶ φυτικῆς τροφῆς, ἀλλὰ καὶ καταχρήσεων ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ ζύθου, καθορισμὸς εἰδικῶν μερῶν ἐν τῷ οἴκῳ πρὸς ἀφόδευσιν (Ἡρόδ. ΙΙ, 35), φροντὶς πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν νόσων διὰ νηστείας, κενωτικῶν, ἐμετικῶν, πρὸς δὲ καὶ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις, καταδεικνύουσιν ὄντως πρόοδον σημαντικὴν ἐν τῇ ὑγιεινῇ. Κατὰ τῶν κωνώπων μετεχειρίζοντο δίκτυα ὡς κωνωπεῖα ἢ ἀνέβαινον εἰς ὑψηλοὺς πύργους (Ἡρόδ. ΙΙ, 95.)

Ὁ θεὸς ἰατρὸς Ἰμχοτέπ.

Ἡ **παιδιατρικὴ** ἦτο ἀρχέγονος. Ἂν τὸ νεογνὸν κραυγάσῃ *Νῖ* θὰ ζήσῃ, ἂν *Βᾶ* θ᾽ ἀποθάνῃ, ἀναγράφει πάπυρός τις. Ἡ μήτηρ ὅμως ἢ ἡ τροφὸς ἐλάμβανε φάρμακον, ἵνα τοῦτο διὰ τοῦ γάλακτος ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ γαλουχουμένου παιδίου. Σχετική τις πρόοδος παρατηρεῖται ἐπίσης ἐν τῇ σπαργανώσει καὶ τῇ διατροφῇ.

Ἡ **ὀδοντιατρικὴ** οὐδόλως εὑρῆται προηγμένη. Ἡ ἐξέτασις τοῦ στόματος χιλιάδων μομιῶν, παρὰ τὰ κοινῶς πιστευόμενα, δὲν δεικνύει οὐδ᾽ ἴχνος ὀδοντοτεχνικῆς (Sudhoff), καίτοι ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει εἰδικοὺς ἰατροὺς ὀδόντων. Ἐν τοῖς παπύροις Ebers καὶ Hearst ἀπαντῶμεν διάφορα φάρμακα πρὸς στήριξιν σειομένων ὀδόντων, ἐν δὲ τῷ παπύρῳ Δ᾽ Ἀναστάσῃ (IV, 13. 7) τῆς 18ης δυναστείας (1400 π. Χ.) ἀναφέρεται, ὡς καὶ ἐν τῇ μεσοποταμιακῇ ἰατρικῇ, ὁ κατατρώγων τοὺς ὀδόντας σκώληξ. Τερηδόνες ὀδόντων καὶ ἀποστήματα φατνιακὰ παρὰ μομίαις δεικνύουσιν ὅτι ἐξαγωγὴ ὀδόντων δὲν ἐγίνετο.

Συνταγαί τινες ἐν τῷ παπύρῳ τοῦ Ebers ἀνήκουσιν εἰς τὴν *ὠτιατρικήν*. Κατὰ τῆς ἀμβλυωπίας συνιστῶνται ἐγχύσεις φαρμάκων ἐντὸς τοῦ ὠτός.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν *κτηνιατρικήν*, ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Κοχοὺν γνωρίζομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ ζῴων γίνεται χρῆσις τῶν αὐτῶν καὶ παρ᾽ ἀνθρώποις θεραπευτικῶν μεθόδων.

Ἰδιαιτέρα ὅλως προσοχὴ ἐδίδετο διὰ τὸν καλλωπισμόν. Τοῦτο δεικνύει καὶ ὁ ἀνευρεθεὶς κοσμητικὸς κάλαθος τῆς βασιλίσσης Μεντουχοτὲπ τῆς 3 π. Χ. χιλιετηρίδος, ὃν μέχρι τοῦδε ἐθεώρουν ὡς πρόχειρον αὐτῆς φαρμακεῖον, καὶ πλεῖστα φάρμακα κατὰ τῆς τριχοπτώσεως (βλ. τόμ. Β' σελ. 328 α) ἢ ἑνώσεις ἀρωματικαὶ ἢ κοσμητικαὶ τοῦ δέρματος καὶ τοῦ προσώπου, ἀναφερόμεναι ἐν τοῖς παπύροις.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἰατροί. — Ἐν ἀρχῇ ἴσως ὑπῆρχον ἐν Αἰγύπτῳ λαϊκοὶ ἰατροί, μετὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἰατρικὴ περιῆλθεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱερέων τῶν θεῶν, οἵτινες ἔφερον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰατροῦ (*σνοῦ*), ὅπερ ἱερογλυφικῶς παρίστατο διὰ σκαριφιστῆρος καὶ σικύας, καὶ ἐθεωροῦντο ὡς «*ἄρχοντες τῶν μυστικῶν*». Ἀπετέλουν δ᾽ ὠργανωμένον σῶμα μετ᾽ ἀρχιάτρου προϊσταμένου. Ἀπ᾽ αὐτῶν δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἀπαντῶμεν καὶ βασιλικοὺς ἰατρούς, οἵτινες συνώδευον τὴν αὐλὴν κατὰ τὰς περιοδείας.

Τὰ κυριώτερα κέντρα τῆς ἰατρικῆς ὑπῆρχον εἰς τοὺς ναούς, ἰδίᾳ τῆς Σερκὲτ καὶ τῆς Νηΐθ, τοῦ Ἀτουμ-ρᾶ ἐν Ἡλιουπόλει, τοῦ Ἀνούβιος ἐν Λητοπόλει καὶ Βουβάστει, οὗτινος ὁ μέγας ἱερεὺς ἔφερε καὶ τὸν τίτλον «μέγας ἰατρός». Οἱ ἱερεῖς οὗτοι, ἀντιπρόσωποι τῶν θεῶν καὶ διατελοῦντες διαρκῶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῶν, ἠδύναντο «*τὰ ἐξαφανίζωσι τὰς νόσους*», ἠμείβοντο δὲ πλουσίως ἔκ τε τῆς εἰσπράξεως τῶν ναῶν, τῶν προσόδων τῆς χώρας καὶ παρὰ τῶν πασχόντων, καὶ μόνον, κατὰ τὸν Διοδ. Σικελιώτην (Ι. 82), «κατὰ τὰς στρατείας καὶ τὰς τῆς χώρας ἐκδημίας θεραπεύονται πάντες, οὐδένα μισθὸν ἰδίᾳ διδόντες».

Κατὰ τὸν πάπυρον τοῦ Hearst, οἱ ἰατροὶ διῃροῦντο εἰς παθολόγους, χειρουργοὺς καὶ μάγους ἢ ἐξορκιστάς. Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον ἐν Αἰγύπτῳ πλεῖστοι ἰατροὶ εἰδικευόμενοι μάλιστα περὶ ἕνα μόνον κλάδον τῆς ἰατρικῆς: «Πάντα δ᾽ ἰητρῶν ἐστι πλέα» λέγει «οἱ μὲν γὰρ *ὀφθαλμῶν* ἰητροὶ κατεστᾶσι, οἱ δὲ *κεφαλῆς*, οἱ δὲ *ὀδόντων*, οἱ δὲ *τῶν κατὰ νηδύν*, οἱ δὲ τῶν *ἀφανέων νούσων*» (ΙΙ, 84).

Παρὰ τούτους ὑπῆρχον καὶ ἁπλούστεροι ἰατροί, ὑπηρέται τοῦ Κά, οἵτινες «ἀνωδύνως» ἐξετέλουν τὴν θρησκευτικὴν περιτομὴν τῶν νέων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἄλλωστε ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῆς ἰνδικῆς καννάβεως καὶ τοῦ ὀποῦ τῆς μήκωνος, ὡς καὶ τὸν *μανδραγόραν*, τὸν τόσῳ ἀνώδυνον καὶ ναρκωτικὴν δύναμιν ἔχοντα, ὃν καὶ ἱερογλυφικῶς ὡς «φαλλὸν τοῦ ἀγροῦ» ἀναγράφουσιν.

Οἱ ἰατροὶ ὅμως ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὤφειλον νὰ μὴ διέρχωνται τὰ ὅρια, τὰ διαγραφόμενα ὑπὸ τῶν διατάξεων τῶν ἱερῶν καὶ ἰατρικῶν βιβλίων ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ὡς ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης βεβαιοῖ λέγων: «οἱ ἰατροὶ τὰς μὲν τροφὰς ἐκ τοῦ κοινοῦ λαμβάνουσι, τὰς δὲ θεραπείας προσάγουσι κατὰ νόμον ἔγγραφον, ἀπὸ πολλῶν καὶ δεδοξασμένων ἰατρῶν ἀρχαίων συγγεγραμμένον. Κἂν τοῖς ἐκ τῆς ἱερᾶς βίβλου νόμοις ἀκολουθήσαντες ἀδυνατήσωσι σῶσαι τὸν κάμνοντα, ἀθῷοι παντὸς ἐγκλήματος ἀπολύονται· ἐὰν δὲ παρὰ τὰ γεγραμμένα ποιήσωσι, θανάτου κρίσιν ὑπομένουσιν· ἡγουμένου τοῦ νομοθέτου τῆς ἐκ πολλῶν χρόνων παρατετηρημένης θεραπείας καὶ συντεταγμένης ὑπὸ τῶν ἀρίστων τεχνιτῶν ὀλίγους ἂν γενέσθαι συνετωτέρους» (Ι, 82).

Οἱ Αἰγύπτιοι ἰατροὶ ἀπήλαυον μεγάλης φήμης. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (ΙΙΙ, 1) ὅτι ὁ Κῦρος, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ἀμάσιος τὸν ἄριστον ὀφθαλμίατρον τῆς Αἰγύπτου. Πράγματι δ᾽ ὁ Ἄμασις ἔπεμψε τὸν τοῦτον, παρεκώλυσεν ὅμως ὅπως συμπαραλάβῃ τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἵνα ἀναγκάσῃ τοῦτον καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Τὸ ὄνομα τοῦ διασήμου τούτου ὀφθαλμιάτρου ἀγνοοῦμεν. Γνωρίζομεν ὅμως τὰ ὀνόματα ἐνίων ἰατρῶν, οἷον τοῦ *Σεκχετ ἐνάγχ*, τοῦ ἀρχιάτρου τοῦ φαραὼ Σαχούρα τῆς 5ης Δυναστείας, τοῦ ἀρχαιοτέρου γνωστοῦ ἰατροῦ τοῦ κόσμου καὶ «διευθυντοῦ τοῦ βασιλικοῦ νοσοκομείου», ὅστις θεραπεύσας νόσημα τῆς ῥινὸς τοῦ βασιλέως, ἔτυχε τῆς τιμῆς μνημείου ἐκ μαρμάρου δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως (Μουσεῖον Κάσρ-ἐλ-Νὶλ. Νο 72)· ἐπίσης δὲ τοῦ *Νεχψοῦ* τῆς Σαΐδος (700 π. Χ.), ὅστις ἔγραψε βιβλία ἰατρικὰ καὶ εἰς ὃν ὁ Γαληνὸς ἀποδίδει ἔμπλαστρον κατὰ τῶν χοιράδων, τῆς βρογχοκήλης καὶ παντὸς ὄγκου τοῦ *Ἀθώθιδος* (βλ. ἀνωτ. ΙΙ σελ. 328 α), τοῦ *Ἰβτὶ* καὶ ἄλλων τινῶν. Ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει καὶ τὸν Ὧρον τὸν Μενδήσιον τὸν γράψαντα εἰς στίχους περὶ δηλητηρίων, οὗτινος συνταγὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀέτιος.

Digitized by Google

Ἰδοὺ καὶ δύο παραδείγματα ἐξασκήσεως τῆς ἰατρικῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Σεσώστριδος Φερῶν κατέστη τυφλὸς ἐκ θείας τιμωρίας. Τῷ ὑπεδείχθη δὲ μετὰ ἕνδεκα ἔτη ὑπὸ τοῦ μαντείου ὅτι θέλει ἀναβλέψει, ἂν ἐκπλύνῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ δι' οὔρου γυναικός, ἥτις δὲν ἐγνώρισεν ἄλλον ἄνδρα ἢ τὸν σύζυγόν της. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ τῆς συζύγου του καὶ ἄλλων γυναικῶν δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ θεραπευθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ εὐγενοῦς ἀσθενοῦς, κατεδικάσθησαν πᾶσαι εἰς θάνατον, καεῖσαι ζῶσαι, ἐνῷ ἐκείνη δι' ἧς ἐπῆλθεν ἡ θεραπεία ἐγένετο σύζυγος τοῦ πρίγκιπος. Ὁ Maspéro («Lectures historiques») ἀναφέρει τὴν ἄλλην περίπτωσιν, τῆς νόσου ἑνὸς τῶν ἀκολούθων τοῦ Ἀμενώφιος τοῦ Δ'. Πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἐκλήθη τὸ πρῶτον ὁ μάγος ἰστρός, ὅστις, ἀποτρέπων τὴν ἐπίδρασιν τῶν κακοποιῶν πνευμάτων, μετ' ἐπῳδῶν ἀπαγγέλλει ὅτι ὁ ἀσθενὴς εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν καὶ ὅτι ταῦτα θὰ τιμωρηθῶσιν ὑπ' αὐτῶν, ἂν οὗτος ἀποθάνῃ. Ἐξακολουθεῖ ἀναφέρων ἕκαστον τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦς, ὡς ἀνῆκον εἰς θεόν τινα, καὶ εἶτα ἀναχωρεῖ, ἀνταμειβόμενος ἐπαρκῶς καὶ βεβαιῶν τὴν θεραπείαν. Ταύτης ὅμως μὴ ἐπιφανείσης, καλεῖται ἰατρός, μὴ μάγος, ὁ Ψάδο, ὅστις ἐξετάζων τὸν ἄρρωστον διαγιγνώσκει νόσον ἐντερικήν, παραγγέλλει τὰ κατάλληλα φάρμακα, ὑποδεικνύων εἰς τοὺς οἰκείους του, ὅτι ἐκλήθη πλέον ἀργά. Πράγματι δ' ὁ ἀσθενὴς ἀπέθανε τὴν ἰδίαν νύκτα.

Γραφὴ δὲ μάλιστα τιτλούχου τινὸς σχετικὴ πρὸς τὴν θανοῦσαν γυναῖκά του, τοῦ 1200 περίπου π. Χ., ὑποδεικνύει ὅτι ὁ θάνατος αὐτῆς ἐπῆλθε καὶ ἐξ ἀντιδράσεως αὐτῆς ταύτης πρὸς ὅσα ὁ ἰατρὸς διέτασσεν. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι οὐκ ὀλίγοι θὰ ἐξηγείροντο κατὰ ἀδεστάτων τινῶν θεραπευτικῶν μεθόδων.

Σχολαὶ καὶ ἰατρικὴ παίδευσις.— Ἡ παίδευσις τῶν ἰατρῶν ἐγίνετο ἀποκλειστικῶς ἐν σχολαῖς προσηρτημέναις εἰς τοὺς ναούς, κυρίως ἐν Σάει, Μέμφει καὶ Θήβαις. Ἐν Σάει δ' ἐν τῷ ναῷ τῆς Νηΐθ, παρὰ τῇ σχολῇ τῶν σοφῶν μάγων ὑπῆρχε καὶ σχολὴ ἰατρικῆς, ἣν ὁ μὲν Καμβύσης κατέστρεψεν, ὁ δὲ Δαρεῖος ὁ Α' ἐπανασυνέστησε, παροτρυνθεὶς (Moret) ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων, οἵτινες περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν: «Διαταγῇ Δαρείου, ἵδρυσα ταύτην τὴν σχολὴν μετὰ τῶν σπουδαστῶν, υἱῶν καλῶν οἰκογενειῶν καὶ οὐχὶ ταπεινῆς τάξεως. Ἔθεσα ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς «σοφοὺς» πάσης τάξεως καὶ διὰ πάσας τὰς ἐργασίας. Ὁ βασιλεὺς δὲ παρέσχε πάντα τὰ χρ..ιώδη δι' ἐπιτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων. Τοὺς ἐφωδίασα διὰ παντὸς ὠφελίμου καὶ παντὸς ἐργαλείου συμφώνως πρὸς τὰ βιβλία, ἀκριβῶς ὡς εἶχον πρότερον. Ὁ βασιλεὺς ἔπραξε τοῦτο, διότι ἐγνώριζε πᾶν ὅ,τι ἦτο χρήσιμον εἰς τὴν τέχνην ταύτην καὶ ἵνα καταστῇ δυνατὸν νὰ σώζηται πᾶς ἀσθενής».

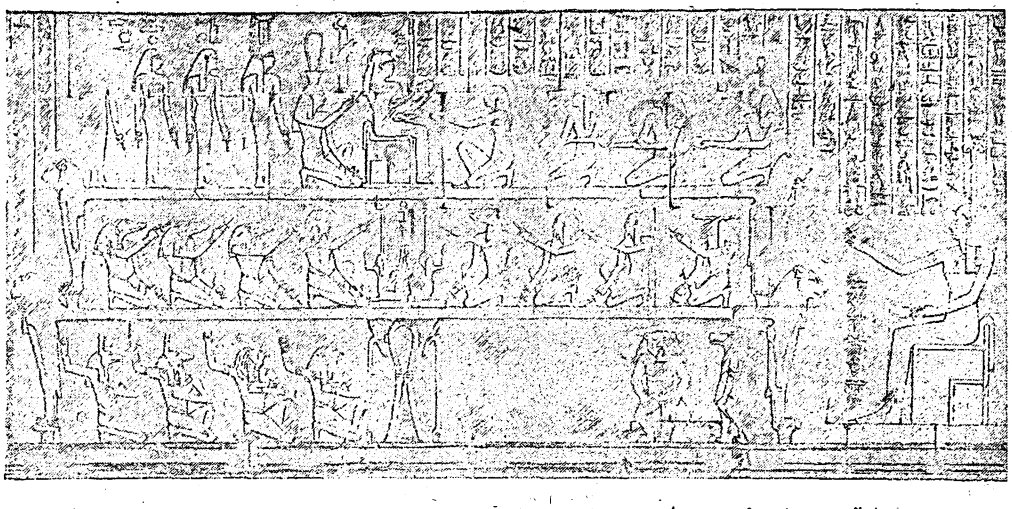

Ἡ θεότης τῶν τοκετῶν Μεσχένετ ἐφορεύουσα εἰς τὸν τοκετὸν τῆς βασιλίσσης Ἄαμες, συζύγου τοῦ Φαραὼ Θουθμώσιος.

[Ἡ βασίλισσα κρατεῖ εἰς χεῖράς της τὴν μέλλουσαν βασίλισσαν Χάσεψετ (1500; π. Χ.)].

Ἡ μαγεία καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἐν Αἰγύπτῳ.— Αἱ ἰδέαι περὶ δαιμόνων καὶ μαγείας, ἀρξάμεναι ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἐδέσποσαν κατόπιν ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας. Βεβαίως δ' εἰς τοῦτο συνεβάλλετο ὁ βαβυλωνιακὸς πολιτισμός, μεθ' οὗ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς ἔτι χρόνους βεβαιοῦνται ἀμοιβαῖαι σχέσεις (βλ. λ. δεισιδαιμονία *[ἰατρικῶς]*). Τὰ πνεύματα ἐξεδιώκοντο δι' ἐπῳδῶν. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ παπύρου τοῦ Ebers γράφεται: «Ὦ Ἶσις, σὺ μεγάλη *μάγισσα*, θεράπευσόν με, σῶσόν με ἀπὸ παντὸς κακοποιοῦ καὶ τυφωνικοῦ πράγματος, ἀπὸ τῶν δαιμονικῶν καὶ θανασίμων νόσων, ὡς ἠλευθέρωσας τὸν υἱόν σου Ὧρον».

Τὴν δὲ Ἶσιν καὶ τὸν Ὧρον ὡς περίαπτον προφυλακτικὸν ἐπὶ παιδίων μετεχειρίζοντο συνηθέστατα. Ἰδοὺ ἐξορκισμός τις ἀπὸ τοῦ παπύρου τοῦ Βερολίνου πρὸς πάσχον παιδίον: «Σὺ εἶσαι ὁ Ὧρος καὶ αὐξάνεις ὡς ὁ Ὧρος. Σὺ εἶσαι ὁ ζῶν Ὧρος. Ἐξορκίζω τὴν νόσον, ἥτις εἶναι εἰς τὸ σῶμά σου, καὶ τὴν πάθησιν, ἥτις εἶναι εἰς τὰ μέλη σου». Ἀλλὰ καὶ ἐν γένει μεγάλην πάντως σημασίαν εἶχε τὸ περίαπτον παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις. Αὐτοὶ οἱ σκαραβαῖοι, ὧν πλῆθος διεσώθη μέχρις ἡμῶν, τοιαύτην τινὰ προφυλακτικὴν δύναμιν ἐθεωροῦντο ὅτι ἐκέκτηντο.

Καθαρῶς μαγικὰ ἦσαν καὶ ἐξυγιαντικά τινα ἀγάλματα τεθειμένα ἐπὶ ὀρθογωνίων δεξαμενῶν ὕδατος, ἐφ' ὧν ὑπῆρχον καὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες καὶ μαγικὰ κείμενα. Τὸ ἀπὸ τούτων ῥέον ὕδωρ, ὡς ἐκ τῆς μετὰ τοῦ ἀγάλματος ἀμέσου ἐπαφῆς, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀπαιδεύτου ὄχλου ὡς ἄριστον ἴαμα, πινόμενον ἢ ἐπιτιθέμενον ἐπὶ τῶν δηγμάτων, ἰδίᾳ τῶν ἰοβόλων ζῴων, μετὰ ἢ ἄνευ ἐπαναλήψεως τῶν ἐπιγεγραμμένων μαγικῶν φράσεων.

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων, ἡ ἀρχαία αἰγυπτιακὴ ἰατρικὴ οὐδόλως διῆλθε τὰ ὅρια τῆς πρωτογόνου ἰατρικῆς, εἶχε δὲ ἁπλοῦν, πλήρη μυστικισμοῦ, ἐμπειρικο-θεουργικὸν χαρακτῆρα. Ἰδίᾳ συνείργησε πρὸς τοῦτο ἡ στερρὰ προσήλωσις εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ πλήρης στασιμότης. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως δὲν δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἐτέθησαν καὶ αἱ βάσεις τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως ἐνίων ἰατρικῶν ζητημάτων, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐπὶ ἄλλων τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐξ ὧν ἡ Αἴγυπτος καταδείκνυται προμήτωρ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἰατρικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρηνῶν χρόνων.— Ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τίθεται τέρμα εἰς τὴν παλαιὰν αἰγυπτιακὴν ἰατρικήν, ἄρχεται δ' ἐν Αἰγύπτῳ εἰσαγομένη ἡ ἑλληνικὴ ἰατρική, ἥτις διὰ τῶν ἀνατομικῶν ἐργασιῶν, ἰδίᾳ τοῦ Ἡροφίλου καὶ Ἐρασιστράτου, φθάνει εἰς ὕψιστον σημεῖον τελειότητος (βλ. λ. ἀλεξανδρηνὴ ἰατρική). Εἰς ταύτην δ' ἀσφαλῶς ὀφείλεται καὶ ἡ μεγάλη φήμη τῆς αἰγυπτιακῆς ἰατρικῆς.

Ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ ἴσχυσε μέχρι τοῦ 640, ὁπότε, περιπεσούσης τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τοὺς Ἄραβας, ἤρξατο πλέον ὑπερισχύουσα ἡ ἀραβικὴ ἰατρικὴ (βλ. λ.) καὶ ἡ ἐπιστήμη ἤρξατο παρακμάζουσα ἐν Αἰγύπτῳ.

Κοπτικὴ ἰατρική.— Δυστυχῶς ἐλάχισται μόνον εἰδήσεις ὑπελείφθησαν ἡμῖν περὶ τῶν ἰατρικῶν γνώσεων τῶν ἀμέσων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, τῶν Κοπτῶν, κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα (360 π. Χ. —640 μ. Χ.), ἐξ ὧν βεβαίως πολλὰ ἠδύνατό τις ν' ἀρυσθῇ, ἰδίᾳ πρὸς διαφώτισιν ἐνίων ζητημάτων τῶν ἀρχαίων ἱερογλυφικῶν παπύρων. Αἱ περὶ κοπτικῆς ἰατρικῆς γνώσεις ἡμῶν στηρίζονται κυρίως ἐπὶ τοῦ τῷ 1892 εὑρεθέντος ἐν Meshaikh ὑπὸ τοῦ Bouriant παπύρου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Chassinat περιγραφέντος, καίτοι οὗτος παλαιογραφικῶς ἀνήκει εἰς τὸν 9 ἢ 10ον αἰῶνα καὶ περιέχει παρὰ τὰς ἑλληνικὰς λέξεις καὶ οὐκ ὀλίγας ἀραβικάς. Ἐν αὐτῷ περιέχονται 237 συνταγαί, ἄνευ τινὸς τάξεως ἢ μεθόδου. Παρὰ τὸν πάπυρον ὅμως τοῦτον γνωρίζομεν τοῦτο μὲν 5 ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Dawson, ἀλλ' ἧσσον ἐνδιαφέροντα, τοῦτο δέ τινα ἄλλα ἀποσπάσματα δημοσιευθέντα ὑπὸ Zoega, Champollion καὶ Dulaurier καὶ ὑπὸ Bouriant.

Ἐκ τούτων καταδείκνυται ὅτι ἡ κοπτικὴ ἰατρική, καίτοι συμμιγεῖσα μετὰ ἑλληνικῶν, περσικῶν καὶ ἀραβικῶν γνώσεων καὶ πολλαπλῶν μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων στοιχείων, ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν ἰατρικῶν παραδόσεων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Τὰ φάρμακα προέρχονται καὶ ἐκ τῶν τριῶν βασιλείων τῆς φύσεως, ἀλλὰ κυρίως γίνεται χρῆσις ἐμετικῶν καὶ καθαρτικῶν, ὡς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αἰγυπτιακῇ ἰατρικῇ. Ἐν τῷ λεχθέντι παπύρῳ τοῦ Καΐρου τὸ ἥμισυ τῶν 237 συνταγῶν ἀφορᾷ εἰς ὀφθαλμικὰ νοσήματα· τούτων 13 μὲν ἀναγράφονται κατὰ τοῦ καταρράκτου, 18 κατὰ τῆς ἀμβλυωπίας, ἀνὰ 3 κατὰ φλεγμονῆς καὶ ἀποστημάτων, 13 κατὰ τραχώματος καὶ 2 κατ' ἀμαυρώσεως. Ἀναφέρονται δ' ὀνομαστὶ κολλύρια ἀρχιάτρων καὶ σοφῶν μοναχῶν καὶ μαρτύρων. Τινὰ τῶν χειρογράφων τούτων δεικνύουσιν ὅτι ἔχουσιν ἀντιγραφῆ ἀπὸ τῶν παλαιοτέρων παπύρων, τὰ ὀνόματα δὲ μόνον τῶν ἀρχαίων αἰγυπτιακῶν θεῶν ἔχουσιν ἁπλῶς ἀντικατασταθῇ δι' ἁγίων καὶ ἀγγέλων. Μεταξὺ τῶν νοσημάτων τοῦ δέρματος δύναταί τις νὰ ἀνεύρῃ ἕρπητας, ψώραν, λειχῆνας κτλ., μεταξὺ δὲ τῶν χει-

Ὁ Αἰγύπτιος ἰατρὸς Ἴβτι τῆς ΙΘ' Δυναστείας (1300; π. Χ.).

Σεκχετ'ενάγχ (2680; π. Χ.), ὁ ἀρχίατρος τοῦ Φαραὼ Σέρρη (Σαχουρά)

Digitized by Google

ρουργικῶν, τραύματα, ἕλκη, ἀποστήματα, γαγγραίνας ἢ ὄγκους. Καὶ χειρουργικὴ δὲ ἐργαλειοθήκη διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Κατὰ τῆς ὠταλγίας συνιστᾶται ὄπιον, μετὰ γάλακτος καὶ λίπους ζώου, θερμὸν ἐπιτιθέμενον. Συνταγαὶ δέ τινες τέλος ἀνάγονται εἰς τὴν ὀδοντιατρικήν.

Ἰατρικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ 870 μ. Χ.—Ἀπὸ τοῦ 870 ὅμως, τῆς ἐνάρξεως δηλ. σχετικῆς τινος ἀνεξαρτησίας (Eid) καὶ ἐπὶ τοῦ Μαμελούκου Ἀχμὲτ-ἴμπν-Τουλούν, ἱδρύεται ἐν *Φόστατ*, τῷ Παλαιῷ Καΐρῳ, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 9ου αἰῶνος, νοσοκομεῖον, ἐν ᾧ ἐλειτούργει καὶ σχολὴ οὕτως εἰπεῖν ἰατρική, τὸ κληθὲν *Μπιμαριστάν*. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τούτου προστατεύονται ἐπὶ μᾶλλον αἱ ἐν γένει ἐπιστῆμαι καὶ ἡ ἰατρική, ἧς κύριοι ἀντιπρόσωποι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶναι ὁ Θεόφιλος (Σαῒτ-ἴμπν) καὶ ὁ Χασὰν ἴβν-Ζιράκ.

Ἀπὸ τοῦ 973, ἀρξαμένης τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας δι' ἱδρύσεως τοῦ καλιφάτου τῶν Φατιμιτῶν, πλεῖστοι ἰατροί, ὡς τὰ πολλὰ χριστιανοὶ καὶ ἰσραηλῖται, προστρέχουσιν εἰς Αἴγυπτον. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρομεν τὸν Μοῦσα-ἴβν-Ἀδάν, ἰσραηλίτην, ἀρχηγὸν οἰκογενείας ἰατρῶν, τὸν Γιουσοὺφ-ἐλ-Νασράνι καὶ τοὺς χριστιανούς, τὸν πολλῆς τιμῆς τυγχάνοντα παρὰ τοῖς Κόπταις Σαῒτ-ἴβν-Βατρίκ, τὸν Μανσοὺρ-ἴβν-Σαμλὰν († 996), τὸν μεγάλως τιμώμενον ὑπὸ τοῦ Καλίφου Ἀλ-Ἀζίζ, καὶ τὸν Κισὰν-ἴβν-Ὀθμάν. Αἰγύπτιος ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ περιώνυμος ἰσραηλίτης ἰατρὸς *Ἰσαὰκ ὁ Ἰουδαῖος* (Ἰσχὰκ ἀλ-Ἰσραϊλί), οὗτινος ὁ μαθητὴς Ἀβοῦ-Δζαφὰρ-ἴβν ἐλ Δζερὰρ († 1009) ἔγραψε περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πανώλους.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 10ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου, ὁ Ἀτταμίνι δημοσιεύει τὰς φαρμακολογικὰς αὐτοῦ ἐργασίας, καὶ ὁ Ἀμπού-Ἀλῆ-Μωχάμετ-Ἴβν-ἐλ-Χασὰν διάφορα βιβλία ἰατρικά, ἐν οἷς καὶ περὶ ὀπτικῆς. Ὁ ἱστορικὸς τῆς ἰατρικῆς Ὀσείβια ἀναφέρει παρὰ τούτους καὶ τὸν Ἀλῆ-Ἴβν-Ραδουὰν (ἢ Ροδοάμ) (980 - 1061) ὅστις ὑπεμνημάτισε τὸν Γαληνὸν (ἐξεδ. λατινιστὶ ἐν Βενετίᾳ, 1496) καὶ συνίστα τὴν βράσιν ἢ διήθησιν τοῦ ὕδατος τοῦ Νείλου πρὸ τῆς πόσεως αὐτοῦ, τὸν Ἀλῆ-Ἴβν-Σουλιμὰν καὶ τὸν Ὀμάρ-Ἀλῆ-ἐλ-Μουσάλι (ἢ Καναμουσάλι, ὡς ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν μεσαίωνα), ὅστις μεταξὺ ἄλλων βιβλίων ἔγραψε καὶ ἐπίτομον βιβλίον περὶ ὀφθαλμικῶν νοσημάτων, οὗτινος τὸ περὶ φαρμάκων ἐξεδόθη (ἐν τῇ Collect. chirurg Βενετ. 1497 καὶ 1499) μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Ἀλῆ-μπέν-Ἰσᾶ.

Κατὰ τὴν κουρδικὴν περίοδον καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ὑπὸ Κιρκασίους ἢ Τούρκους ἡγεμονίαν τῶν Μαμελούκων (1250) ἡ ἰατρικὴ ἀντεπροσωπεύθη κυρίως ὑπὸ βοτανικῶν καὶ φαρμακολόγων ἰατρῶν, ὡς ὁ διάσημος Ἴβν-ἐλ Βεϊτάρ, ὅστις ἐγένετο καὶ ἰατρὸς τοῦ ἐμίρου τῆς Αἰγύπτου καὶ προϊστάμενος τῶν ἐν Καΐρῳ ἰατρῶν, καὶ ἔγραψε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ «Δζαμὶ ἐλ-Μουφραντὰτ» (βιβλίον περὶ τῶν ἁπλῶν φαρμάκων καὶ τροφῶν), καὶ ὁ ἰσραηλίτης Κοὲν-ἀλ-ἀττὰρ ἢ ἀλ-Χαρουνὶ (1259), ὅστις ἔγραψε περὶ φαρμακευτικῆς. Παρὰ τούτους δέον ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ, ἀλλ' ἐν Αἰγύπτῳ ἐξασκήσαντα τὴν ἰατρικήν, Ἴβν-ἀβοῦ-Ὀσείβια, τὸν μέγαν Ἄραβα ἱστορικὸν τῆς ἰατρικῆς, τὸν Ἐττιφάσι (1248), γράψαντα βιβλίον περὶ λίθων, ἐν ᾧ καὶ περὶ ἰαματικῆς δυνάμεως αὐτῶν, τὸν Ἐσσογιοῦτι, γράψαντα 500 βιβλία, ἐν οἷς καὶ περὶ ἰατρικῆς, καὶ τὸν Δαοὺδ-μπὲν Ὀμὰρ-ἐλ Ἀντάκι (ἢ Ἐλλεδάρι), ζήσαντα ἐν Καΐρῳ καὶ συγγράψαντα μέγα βιβλίον πρακτικῆς νοσολογίας καὶ θεραπευτικῆς.

Μετὰ τὴν ὑπόταξιν ὅμως τῶν Μαμελούκων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Α' καὶ μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βοναπάρτου καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου ἐπῆλθε κατάπτωσις τῆς ἰατρικῆς καὶ ἐμπειρικοὶ μόνον ἰατροὶ παθολόγοι *(χακὶμ)* καὶ χειρουργοὶ *(δζεράχ)* ἢ εὐθυασταὶ καταγμάτων *(μουγάμπερ)* ἀπαντῶνται ἐν Αἰγύπτῳ. Τοιαύτην θέσιν μάλιστα εἶχον οὗτοι ἀποκτήσει, ὥστε, ὅταν ὁ Clot ἀνέλαβε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς ὑγιειονομικῆς ὑπηρεσίας, μετὰ κόπου ἠδυνήθη ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς τῶν νοσοκομείων, διότι αἱ ἀρχαὶ ὑπεδείκνυον τὴν διατήρησιν τούτων ὡς συνεργατῶν *(Eïd)*.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Βοναπάρτου ἤρξατο πραγματικὴ πρόοδος, τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ καλέσαντος ξένους πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἰατρικῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἰδίᾳ δ' ὁ ἐκ Γρενόβλης Antoine Barthelémy Clot, ὅστις καὶ πρῶτος ἐκ τῶν ξένων ἐτιμήθη διὰ τοῦ τίτλου τοῦ βέη καὶ ὠνομάσθη καὶ ἀρχίατρος τοῦ στρατοῦ, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐργασθεὶς μετὰ ζήλου πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς ὑγιειονομικῆς ἐν γένει ὑπηρεσίας.

Ἵδρυσις ἰατρικῆς Σχολῆς.— Μεγαλυτέρα ἔτι πρόοδος ἐγένετο διὰ τῆς ἱδρύσεως ὑπὸ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ τῷ 1827 ἰατρικῆς Σχολῆς, ἥτις τὸ πρῶτον ἐστεγάσθη ἐν τῷ νοσοκομείῳ Ἀβοῦ-Ζαβὲλ καὶ ἐν ᾗ ἐδίδασκον Γάλλοι καθηγηταὶ διὰ διερμηνέων. Βιβλία ἰατρικά, ἰδίᾳ γαλλικά, ἤρξαντο μεταφραζόμενα εἰς τὴν ἀραβικὴν καὶ φοιτηταὶ προσελκύονται πρὸς σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς δαπάναις τοῦ Κράτους.

Παρὰ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, αἱ ἀνατομαί, αἱ γινόμεναι ἐν ἀρχῇ ἐπὶ ζώων, ἐπεκτείνονται ἐπὶ πτωμάτων χριστιανῶν ἢ μαύρων δούλων ὑπὸ στρατιωτικὴν φρουράν, ἀγνοοῦσαν τί γίνεται ἐντὸς τοῦ ἀνατομείου, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ φοιτηταὶ ὡρκίζοντο ὅπως διατηρήσωσι μυστικὰς τὰς γενομένας ἀνατομικὰς ἀσκήσεις. Ὁπόταν δ' ὁ ἴδιος Μωχαμμὲτ Ἀλῆς μετὰ τῶν οὐλεμάδων παρέστη εἰς δημόσιον μάθημα Ἀνατομίας, καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς οὐδεμίαν ἀντίστασιν τοῦ λοιποῦ προέβαλεν, αἱ δ' ἀνατομικαὶ ἀσκήσεις, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἰατρικῇ Σχολῇ τοῦ Κὰσρ-ἐλ-Ἄϊνι, ἐν ᾗ μετεφέρθη κατόπιν ἐξ Ἀβοῦ Ζαβέλ, ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς ἰατρικῆς παιδεύσεως.

Ἡ φήμη τῆς ἰατρικῆς Σχολῆς ὁσημέραι αὐξάνει καὶ πολλοὶ ξένοι προσέρχονται, ὅπως διακούσωσι τῶν μαθημάτων. Οἱ ἀποφοιτῶντες δίδουσιν ὅρκον περίπου ὅμοιον πρὸς τὸν Ἱπποκράτειον. Μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Σχολὴν προστίθενται προπαρασκευαστικὸν Σχολεῖον καὶ φαρμακευτικόν, ὡς καὶ Σχολὴ μαιῶν, ὑπὸ διευθύντριαν Γαλλίδα γυναικολόγον, καὶ ἱδρύεται μαιευτήριον. Μετὰ 5 ἔτη, τῷ 1833, 12 μαθηταὶ ὑφίστανται τὰς ἐξετάσεις αὐτῶν γαλλιστὶ πρὸ τῶν μελῶν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς, ἐν οἷς ὁ Dupuytren, ὁ Dubois ὁ Orfila, καὶ κρίνονται ἄξιοι τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος τῆς ἰατρικῆς.

Τῷ 1825 ἐγένετο τὸ πρῶτον Ἰατροσυνέδριον, ὅπερ κατόπιν μετεβλήθη εἰς Ἀνώτερον Ὑγιειονομικὸν Συμβούλιον, τῷ δὲ 1831 λαμβάνεται φροντὶς περὶ ἱδρύσεως ὑγιειονομικοῦ συμβουλίου, πρὸς λῆψιν ἰδίως μέτρων ἐναντίον τῶν ἐπιδημικῶν νόσων.

Ὑπὸ τοῦ Ἀββᾶς τοῦ Α' κατόπιν, πρὸς περαιτέρω ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, ἐκλήθη ὁ Griesinger, ὁ ὀνομαστὸς διὰ τὰς ἐπὶ τοῦ χολώδους τυφοειδοῦς, τοῦ ἀγκυλοστόμου καὶ τοῦ διστόμου ἐργασίας του. Ὁ βοηθὸς δὲ αὐτοῦ Bilharz περιγράφει πρῶτος τὸ πρωτόζωον, τὸ ἀπ' αὐτοῦ κληθὲν bilharzia haematobia.

Τῷ 1855 ὁ Σαῒτ πασᾶς προβαίνει εἰς κατάργησιν τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς, ἀλλ' ὁ Clot βέης ἐπανελθὼν κατορθοῖ τὴν ἐκ νέου λειτουργίαν ταύτης τῷ 1856. Ἡ Σχολὴ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βελτιουμένη, διὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν ἰθαγενῶν ἰατρῶν, ἐξακολουθεῖ μέχρις σήμερον νὰ προσφέρῃ μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τὴν χώραν.

Δύο συνέδρια αἰγυπτιακὰ ἐγνώρισαν εἰς εὐρύτερον κύκλον τὰς ἐργασίας τῶν ἰθαγενῶν καὶ ξένων ἰατρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπέροχον πάντοτε κατεῖχον θέσιν καὶ οἱ Ἕλληνες ἰατροί, ὡς ὁ Ζαγκαρόλας, ὁ Καρτούλης, ὁ ἀνακαλύψας τὴν ἀμοιβάδα τῆς δυσεντερίας, ὁ Κωμανός-πασᾶς, ὁ Βαλασόπουλος, ὁ Πετρίδης, ὁ Κωνσταντῖνος Λάμπρος, ὁ Κρεντηρόπουλος, ὁ Παπαϊωάννου καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Παλαιοτέρα:* Παρὰ *Häser* Gesch. d. Medizin I, 44. Τῶν ἐτῶν 1875 - 96 παρὰ *Pagel* Hist. med. Bibliograghie 1898.—*Νεωτέρα:* Παρὰ *Sudhoff* Gesch. der Med. (1922) σελ. 19 ἑφ.— *Τῶν τελευταίων ἐτῶν: Coriat J.* An ancient Egyptian prescription for hysteria. Annals of med. Hist. 1921. — *Ruffer M. A.*, Studies in the paleopathology of Egypt 1921. — *Avalon J.* Les sources à utiliser pour une histoire de la chirurgie égyptienne. Bull. soc. hist. de la méd. 1922. — *Breadsted J. H.* The Edwin Smith papyrus, Paris 1922. — *Mayerhof M.* Der neue med. Papyrus Edwin Smith. Medicinische Klinik 1922.— *Smith* and *Dawson*, Egyptian mummies London 1924. — *Ebbel B.* Die aegyptische Krankheitsnamen. Zeits. f. ägypt. Sprache u. Altertumskunde 1924. — *Budge E. A.* The mummy 1926. — *Moret*, Le Nil et la civilisation égyptienne, Paris 1926.—*Ἀρ. Π. Κούζη*, Ἔκθεσις πεπραγμένων τοῦ Α' Αἰγυπτ. Ἰατρ. συνεδρίου. Ἀθῆναι 1904.

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν φαραὼ ἡ Αἴγυπτος δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι χώρα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς γεωργική. Τὸ κλῖμά της, τὸ ἔδαφός της, καὶ ἐπὶ πλέον ὁ Νεῖλος συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ παράγῃ παντὸς εἴδους προϊόντα καὶ μὲ ἀποδόσεις σπανίως ἀπαντωμένας εἰς ἄλλας χώρας.

Ὁ Ἡρόδοτος ἔλεγεν ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶναι δῶρον τοῦ Νείλου· δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἄνευ τοῦ Νείλου δὲν ὑφίσταται Αἴγυπτος. Πράγματι ἐκεῖ ὅπου ὁ Νεῖλος δὲν ἀρδεύει τὰ ἐδάφη δὲν ὑπάρχουν κάτοικοι, εἶναι ἡ ἔρημος. Ἡ ὁλικὴ ἔκτασις τῆς χώρας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐρήμου, φθάνει περίπου εἰς 1.000.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἐξ ὧν καλλιεργήσιμος γῆ (ἡ σχεδὸν μόνη κατοικουμένη) καταλαμβάνει 33999 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα.

Ὁ ἑπόμενος πίναξ περιέχει τὰς ἐκτάσεις καὶ τὸ παραγόμενον ποσὸν τῶν διαφόρων γεωργικῶν προϊόντων κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1924.

ΕΙΔΟΣ	Ἔκτασις εἰς στρέμματα	Παραγωγὴ εἰς τόννους
α') *Σιτηρὰ*	16833850	
Σῖτος	5730100	930386
Ἀραβόσιτος θερινὸς (Sefi)	71740	16009
Ἀραβόσιτος φθινοπωρινὸς (Nili)	7527180	1700420
Κριθὴ	1506320	234144
Κεχρὶ θερινὸν	591360	201097
Κεχρὶ φθινοπωρινὸν	375480	64107
Ὄρυζα θερινὴ	935160	283668
Ὄρυζα φθινοπωρινὴ	96520	19716
β) *Λειμῶνες καὶ κτην. καλλιέργειαι*	6346210	
Τριγωνίσκος	354050	43604
Λούπινα	76880	10981
Τριφύλλι ἀλεξανδρεινὸν χλωρὸν	5828870	20813445
Βίκος	86410	82284
γ') *Ἄλλαι καλλιέργειαι*	10593820	—
Κουκιὰ	1830960	267003
Φακὴ	307410	47497
Ρεβίθια	19370	2767
Κρόμμυα	164340	261679
Πέπονες καὶ ὑδροπέπονες	133060	—
Διάφορα λαχανικὰ	67800	—
Βάμβαξ (ἐκκοκκισμένος)	7510370	326805
Λίνον (κλωστὴ)	9910	3972
Ἀραχίδες	69140	10540
Λίνον (σπόρος)	9910	647
Σήσαμος	43750	4373
Σακχαροκάλαμον	216350	1716503
Σάκχαρις ἐκ σακχαροκαλάμου		80076
δ') *Ἀγραναπαύσεις*	12187560	
ε') *Δενδρώδεις καλλιέργειαι*	127340	
Συκέαι	10250	
Πορτοκαλλέαι καὶ μανδαρινέαι	26110	
Ἄμπελοι	22330	
Ἄλλοι δενδρόκηποι	68650	

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κτηνοτροφίαν, ἡ ἰδία ἀπογραφὴ ἀπέδωκε τοὺς κατωτέρω ἀριθμούς:

Εἶδος	ἀριθμὸς
Ἵπποι (πλὴν τῶν τοῦ ἀγγλ. στρατοῦ)	34019
Ὄνοι	709789
Ἡμίονοι	21480
Κάμηλοι	159345
Βόες	247918
Ἀγελάδες	429076
Βούβαλοι	34933
Βουβάλαι	688010
Πρόβατα	1091016
Αἶγες καὶ τράγοι	455054
Χοῖροι	13255

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων βλέπει τις τὸ μέγεθος τῆς ἐντάσεως τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἔντασις τῆς καλλιεργείας καταφαίνεται ἐπίσης ἐκ τῆς σχετικῶς σημαντικῆς καταναλώσεως λιπασμάτων. Οὕτω καταναλίσκονται κατ' ἔτος περίπου λιπάσματα:

Ὑπερφωσφορικὰ	50	χιλιάδες	τόννοι
Νίτρον	170	»	»
Καλιοῦχα	0		
Θειϊκὸν ἀμμώνιον	9	»	»
Συνθετικὰ ἀζωτοῦχα	14	»	»
Διάφορα ἄλλα λιπάσματα	3	»	»

Ἀφ' ἑτέρου τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων, τῶν ὁποίων αἱ οἰκίαι ἀπετελοῦντο ἐξ ὠμῶν πλίνθων καὶ ἅτινα σήμερον ἀποτελοῦσι λόφους εὐμεγέθεις, μεταφέρονται πρὸς λίπανσιν τῶν ἀγρῶν, καθότι ταῦτα περιέχουσι μέχρι 12 % λιπαντικὰ στοιχεῖα οἷον νίτρον, ἀμμωνιακὰ ἅλατα κλπ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ πηγὴ αὕτη τάχιστα θὰ ἐξαντληθῇ.

Ἡ μὴ χρησιμοποίησις καλιούχων λιπασμάτων ἐν Αἰγύπτῳ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ πλούτου τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο.

Προσέτι χρησιμοποιεῖται ὅλον τὸ ποσὸν τῆς κόπρου, τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς μεγίστης κτηνοτροφίας, κυρίως μεγάλων κερασφόρων, χρησιμοποιουμένης μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας. Ὁ μέγιστος ὅμως πάροχος λιπαντικῶν στοιχείων εἶναι τὸ ὕδωρ τοῦ Νείλου.

Ὁ Νεῖλος δίδει κατὰ μὲν τὴν ἐποχὴν τῶν ὀλίγων ὑδάτων 400 κυβικὰ μέτρα ὕδατος κατὰ δευτερόλεπτον, κατὰ δὲ τὴν πολυομβρίαν 13000 μέτρα κυβικά. Τὸ ὕδωρ τοῦτο περιέχει οὐσίας ἐν αἰωρήσει καὶ ἐν διαλύσει εἰς ἀναλογίαν 0,4946—1,4174 γραμμαρίων κατὰ λίτρον, ἡ δὲ σύνθεσις τῆς ἰλύος του εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ὀργανικὴ οὐσία	15,02—10,37 %
Φωσφορικὸν ὀξὺ	1,78— 0,57
Ἄσβεστος	2,06— 3,18
Μαγνησία	1,12— 0,99
Κάλιον	1,82 — 1,06
Νάτριον	0,91— 0,62
Ἀργίλλιον καὶ ὀξείδιον σιδήρου	20,92—23,55
Πυρίτιον	55,06—58,22
Ἀνθρακικὸν ὀξὺ	1,28— 1,44
	100 — 100 —

Κύριοι συντελεσταὶ τῆς ρυθμίσεως τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος καὶ τῆς παροχῆς αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐποχὰς τῆς μεγάλης καταναλώσεως εἶναι τὰ δύο παμμέγιστα τοῦ Νείλου ὑδατοφράγματα, τὸ τοῦ Καΐρου καὶ τὸ ἔτι μεγαλύτερον τοῦ Ἀσουάν.

Καλλιέργειαι.—Ἡ καλλιέργεια τῶν διαφόρων φυτῶν ἐνεργεῖται εἰς τρεῖς ἐποχάς:

Τὴν θερινήν, ὀνομαζομένην ἀραβιστὶ *Σεφί*.
Τὴν φθινοπωρινήν, ὀνομαζομένην *Νίλι* καὶ
Τὴν τοῦ χειμῶνος ἢ *Σετουΐ*.

Πολλάκις ὁ αὐτὸς ἀγρὸς ἀποδίδει κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δύο καὶ κάποτε τρεῖς ἐσοδείας.

Ἡ *θερινὴ καλλιέργεια*, ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ, περιλαμβάνει κυρίως τὴν τοῦ βάμβακος καὶ τὴν τοῦ σακχαροκαλάμου. Ἰδίως ἡ πρώτη ἔχει πρωτεύουσαν σημασίαν διὰ τὴν Αἴγυπτον. Ἀποτελεῖ δὲ τὴν κυριωτέραν πηγὴν εἰσαγωγῆς πλούτου εἰς τὴν χώραν. Σημειωτέον ὅτι ὁ αἰγυπτιακὸς βάμβαξ καὶ αἱ καλλιεργούμεναι ἐν τῷ τόπῳ ποικιλίαι αὐτοῦ εἶναι ἀρίστης ποιότητος μὴ ὑπερβαλλόμεναι εἰ μὴ ὑπὸ μιᾶς ἀμερικανικῆς ποικιλίας, τῆς *Sea Island*, ἥτις ὅμως καλλιεργεῖται ἐν ἐλαχίστῃ κλίμακι. Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ καλλιεργουμένη ποικιλία εἶναι κυρίως ἡ *Mit-afifi*. Ὁ τρόπος τῆς καλλιεργείας τοῦ βάμβακος ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι ὁ ἑξῆς:

Ὅταν ὁ Νεῖλος εὑρίσκεται κατὰ τὴν πολύομβρον ἐποχήν του (Αὔγουστον - Σεπτέμβριον) φορτωμένος ἀπὸ ἰλύν, ποτίζονται ἀφθόνως οἱ ἀγροὶ καὶ ἐναποτίθεται στρῶμά τι ἰλύος. Μετὰ τὸ στράγγισμα τοῦ ἐδάφους ὁ γεωργὸς δίδει μίαν ἄροσιν

Digitized by Google

καὶ σπείρει τὸ *τριφύλλι* (Bersim - trifolium Alexandrinum), τὸ ὁποῖον θερίζεται κατὰ τὸν χειμῶνα. Τὸν Φεβρουάριον παραχώνει τὸ ἀπομένον χόρτον μὲ δύο ἀρόσεις, ἀργότερον δίδει καὶ τρίτην καὶ τετάρτην ἄροσιν καὶ τέλος αὐλακώνει τὸ ἔδαφος καὶ σπείρει τὸν σπόρον τοῦ βάμβακος κατὰ Μάρτιον. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς περιποιήσεως τῶν φυτῶν καὶ τῆς συλλογῆς βλ. λ. βάμβαξ.

Τοῦ σακχαροκαλάμου ἡ καλλιέργεια ἐνεργεῖται κυρίως εἰς τὴν Ἄνω Αἴγυπτον.

Ἐν τῇ Κάτω Αἰγύπτῳ ἡ θερινὴ καλλιέργεια περιλαμβάνει πρὸ παντὸς τὴν τῆς ὀρύζης, ἥτις ἐνεργεῖται κυρίως εἰς γαίας περιεχούσας πολλὰ ἅλατα, μὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκπλύσεως αὐτῶν, ἵνα κατόπιν παραδοθοῦν αὗται εἰς τὰς ἄλλας καλλιεργείας.

Ἡ *φθινοπωρινὴ καλλιέργεια* περιλαμβάνει τὴν τοῦ ἀραβοσίτου, τοῦ σόργου καὶ τῆς ὀρύζης.

Ἡ *χειμερινὴ* περιλαμβάνει τὴν τῶν σιτηρῶν (σίτου καὶ κριθῆς), τὴν τῶν ὀσπρίων καὶ τὴν τοῦ τριφυλλίου τοῦ ἀλεξανδρινοῦ (Bersim). Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχει πολλὴν σημασίαν διὰ τὸν τόπον, καθότι χρησιμεύει, ἐν χλωρᾷ καταστάσει, ὡς κυρία τροφὴ διὰ τὰ ζῶα.

Ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, κατ' ἔτος ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως λαμβάνονται δύο ἐσοδεῖαι· οὕτω αἱ ἐφαρμοζόμεναι ἀμειψισποραὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

Κάτω Αἴγυπτος:

Ἔτος α' τριφύλλι Ἀλεξ.—βάμβαξ
β' κουκιὰ - ἀγρανάπαυσις
γ' σῖτος - ἀραβόσιτος.
ἢ α' τριφύλλι Ἀλ.—βάμβαξ
β' τριφύλλι Ἀλ. ἢ κουκιά—ἀραβόσιτος.

Ἄνω Αἴγυπτος:

α' Ἀγρανάπαυσις—φύτευσις σακχαροκαλάμου
β' Πρώτη κοψιὰ σακχαροκαλάμου
γ' Δευτέρα » »
δ' Σόργον ἢ σῖτος—κουκιὰ ἢ τριφύλλι Ἀλ.

Ἡ κτηνοτροφία τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἀρκετὰ σημαντική, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀγελαδοτροφίαν καὶ τὴν βουβαλοτροφίαν. Ἡ τελευταία αὕτη ἐκτρέφει βουβάλας ἀποδιδούσας οὐ μόνον ἐργασίαν εἰς ἀρόσεις καὶ μεταφοράς, ἀλλὰ καὶ ἄφθονον γάλα, 5 - 10 ὀκάδας ἡμερησίως, καὶ μὲ μεγίστην περιεκτικότητα εἰς λίπος (βούτυρον) φθάνουσαν τὰ 10 καὶ 12 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐκτροφὴ τῆς δρομάδος καμήλου (μὲ ἕνα ὕβον), ἥτις προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰς μεταφοράς, δίδουσα μετὰ τοῦ φοίνικος χαρακτηριστικὴν ὄψιν εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ τοπία. Ἐπίσης οἱ ὄνοι τῆς Αἰγύπτου φημίζονται διὰ τὸ ἀνάστημά των καὶ τὸν χονδρὸν σκελετόν των.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵππων εἶναι ἀρκετὰ μικρός, ἀλλὰ ἡ Αἴγυπτος, πρὸ παντὸς τὸ Κάϊρον, χρησιμοποιεῖται ὡς τόπος ἐμπορίου τοῦ ἀραβικοῦ ἵππου, τὸν ὁποῖον οἱ Βεδουῖνοι ἱππέμποροι μεταπωλοῦν, ἵνα χρησιμεύσῃ εἴτε διὰ τὰ ἱπποδρομίας εἴτε διὰ τοὺς ἐκτροφεῖς. Αἱ ἱπποδρομίαι αἱ τελούμεναι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Καΐρῳ εἶναι μοναδικαὶ διὰ τὴν πληθὺν καὶ ἀξίαν τῶν συναγωνιζομένων ἀραβικῶν ἵππων. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπανειλημμένως ἠγόρασεν ἐκεῖθεν ἀραβικοὺς ἵππους διὰ τοὺς σταθμοὺς ἐπιβητόρων τοῦ κράτους.

Ἡ γεωργικὴ ἐκπαίδευσις ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ τὴν Ἀνωτέραν σχολὴν τῆς Guizeh, ἐν Καΐρῳ, περιλαμβάνουσαν περὶ τοὺς 150 σπουδαστάς, ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικούς, καὶ ἀπὸ μέσας σχολάς, ἐν αἷς φοιτῶσι περὶ τοὺς 500 μαθητάς. Σ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Η ΑΙΓΥΠΤΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗ

Εἶναι βέβαιον ὅτι πολὺ προτοῦ ἀνθίσῃ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁλόκληρος ἡ εὐρωπαϊκὴ ἤπειρος εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς βάρβαρον κατάστασιν, ἐν Αἰγύπτῳ ἤκμαζον εὐδοκίμως αἱ καλαὶ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Τὰ ὀλίγα δ' ἀνευρεθέντα μουσικὰ ὄργανα, ὡς καὶ σχετικαὶ παραστάσεις ἐπὶ τοιχογραφιῶν καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης, μᾶς φανερώνουν ἀκόμη ὅτι καὶ ἡ μόυσικὴ ἐκαλλιεργεῖτο ἐκεῖ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιδόσεως, μεθ' ἧς καὶ αἱ λοιπαὶ τέχναι. Τὸν βαθμὸν ὅμως τῆς ἀναπτύξεώς της καὶ τὸ τότε ἐν χρήσει μουσικὸν σύστημα

Ἅρπα διακοσμημένη μὲ βασιλικὴν κεφαλήν, φέρουσαν στέμμα τῆς Κάτω Αἰγύπτου.
[Τοιχογραφία τάφου].

παντελῶς ἀγνοοῦμεν. Οὐδέν τι σαφὲς καὶ συγκεκριμένον ἔφθασε μέχρις ἡμῶν περὶ τῆς θεωρίας καὶ παρασημαντικῆς της, οὔτε ἄλλως πως ἠδυνήθημεν μέχρι τοῦδε νὰ προσδιορίσωμεν ἐπακριβῶς τοὺς τρόπους, τὰς κλίμακας, τὴν ὀξύτητα τῶν φθόγγων καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῶν. Ἐπομένως αἱ περὶ ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς μουσικῆς γνώσεις μας συμποσοῦνται εἰς ὅ,τι ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν σωζομένων ἀρχαίων κειμηλίων παρατηρήσεως τῶν ἀρχαιολόγων μουσικῶν.

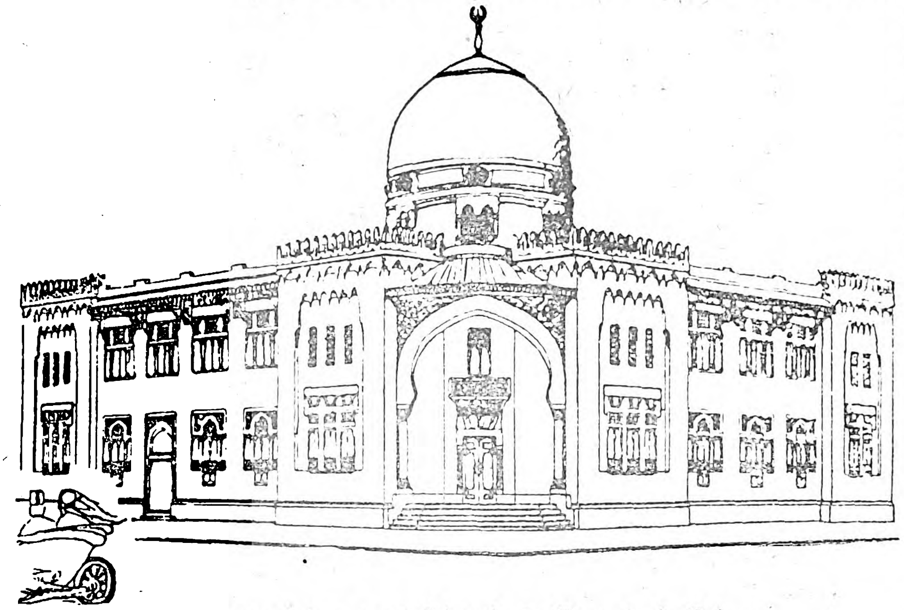

Τὸ νεόδμητον ἀνάκτορον τῆς Ἀνατολικῆς Μουσικῆς ἐν Καΐρῳ.

Ἀπὸ ἀνάγλυφα κοσμοῦντα σαρκοφάγους τινάς, ἐκ διαφόρων εἰδικῶν παραστάσεων ἐπὶ ἀγγείων καὶ ἀπὸ τὰ διασωθέντα μουσικὰ ὄργανα λαμβάνομεν κατὰ προσέγγισιν ἰδέαν τῆς κατασκευῆς των καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦντο. Εἰς τὸν ὑπόγειον τάφον τοῦ Δαχσρούρ ὑπάρχει τοιχογραφία ἄριστα διατηρουμένη, ἀναγομένη δὲ εἰς τὴν ΙΒ' δυναστείαν (2000 π. Χ.), εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται ἁρπίστρια καθημένη. Ἐκ τῆς στάσεως τῶν χειρῶν καὶ τῆς προσαρμογῆς τῶν δακτύλων ἐπὶ τῶν χορδῶν, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ διὰ συγχορδιῶν ἅρπισμα δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἰδέαν τινὰ τῆς πολυφωνικῆς ἁρμονίας. Ἕτερον ἐσώγλυφον ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Σακαρὴχ, σωζόμενον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου, καὶ ἄλλο ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Ὀρμίν, παριστάνοντα αὐλητὰς μετὰ χορευτῶν, θέλουν νὰ ὑποδηλώσουν τὸν ἁρμονικὸν συνδυασμὸν τῆς χορογραφίας μετὰ τῆς μουσικῆς τέχνης.

Τὰ μουσεῖα τοῦ Καΐρου, Παρισίων, Λονδίνου καὶ Βερολίνου κατέχουν σημαντικὰς συλλογὰς ἀρχαίων αἰγυπτιακῶν ὀργάνων. Ἡ ἅρπα τῶν 13-36 χορδῶν (Μουσεῖον Καΐρου) φαίνεται νὰ ἦτο ἡ τελειοτέρα καὶ ἡ μᾶλλον διαδεδομένη παρὰ τῷ λαῷ —ὅπως περίπου τὸ κλειδοκύμβαλον παρ' ἡμῖν. Ἀπεναντίας ἡ κατὰ τὸ 1892 ἀνευρεθεῖσα λύρα (Μουσεῖον Καΐρου), ἥτις ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς ΙΒ' δυναστείας (2000 π. Χ.), εἶναι σπανιωτέρα καὶ οὐχὶ πλήρης. Ἐπίσης τελεία καὶ καλλιτεχνικῶς ἐπεξειργασμένη φαίνεται ἡ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου λύρα, φέρουσα ἑκατέρωθεν ἀναγλύφους δύο κεφαλὰς ἵππων. Ἡ λύρα ὅμως αὕτη ἀνήκει προφανῶς, κατὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, εἰς νεωτέραν ἐποχήν, καθότι ὁ ἵππος ἐγένετο γνωστὸς ἐν Αἰγύπτῳ μεταγενεστέρως.

Ἄλλα ὄργανα χάλκινα τοῦ 350 π. Χ. περίπου, σεῖστρα, ἑλληνικὰ κύμβαλα, ρωμαϊκοὶ αὐλοί, κωδωνίσκοι κλπ. δὲν κινοῦσι τόσον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μουσικοῦ ἀρχαιολόγου, ὅσον οἱ εἰς διαφόρους νεκροπόλεις ἀνακαλυφθέντες αὐλοί. Οὗτοι ἀνήκουν εἰς τρία διαφορετικὰ εἴδη, διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς θέσεις τῶν ὀπῶν. Ὁ *εὐθύαυλος* τοῦ πρώτου εἴδους ἐκρατεῖτο ἀπὸ τὸν ἐκτελεστὴν καθέτως καὶ ἐπαίζετο ὅπως τὰ σημερινὰ oboe καὶ clarinetto. Ὁ *πλαγίαυλος* τοῦ δευτέρου εἴδους ἀνάλογος μὲ τὸ σημερινὸν flauto, ἐπαίζετο πλαγίως. Ὁ *δίαυλος*, συγκείμενος ἐκ δύο ἰσομήκων σωλήνων στενῶς συνημμένων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀπολήγοντων εἰς ἓν κοινὸν περιστόμιον, ἀποτελεῖ τὸ τρίτον εἶδος. Ἐκ τῶν δύο σωλήνων, ὁ μὲν εἷς ἐχρησίμευε διὰ τὴν μελῳδίαν καὶ ὁ ἕτερος διὰ τὴν συνοδείαν ἢ συνεπλήρου τοὺς ἐλλείποντας φθόγγους ἀπὸ τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν σωλήνων τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου εἴδους ἱερογλυφικαὶ γραφαὶ περιγράφουσι τὴν χρῆσίν των· ἐξ αὐτῶν δὲ καταδεικνυται ὅτι οὗτοι ἀνταπεκρίνοντο ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν *μόναυλον*. Τὸ τρίτον εἶδος εἰκονίζεται εἰς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα, ἄλλοτε μὲν ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη μὲ τοὺς δύο σωλῆνας στενῶς πρὸς ἀλλήλους συνημμένους, ἄλλοτε δὲ σχηματίζοντας ὀξεῖαν γωνίαν, μὲ τὴν κορυφὴν καταλήγουσαν εἰς τὰ χείλη τοῦ ἐκτελεστοῦ. Ὁ δίαυλος ἐπαίζετο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γυναῖκας, διότι ἐθεωρεῖτο ἀνάρμοστον εἰς ἄνδρας καὶ θηλυπρεπὲς τὸ παίζειν δημοσίᾳ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ αὐλοῦ.

Διάφοροι ἔγκριτοι μουσικολόγοι ἐφαντάσθησαν ὅτι τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀνευρεθέντων αὐλῶν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθῶσι καὶ αἱ μουσικαὶ κλίμακες τῶν Αἰγυπτίων. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Loret, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λυών, ἀγόμενος ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι αἱ κλίμακες τῶν Αἰγυπτίων θὰ ἦσαν αἱ αὐταὶ μὲ τὰς ἑλληνικάς, ἀφοῦ ἐμελέτησεν ἐπισταμένως τὴν διάμετρον, τὸ μῆκος, τὴν θέσιν τῶν ὀπῶν καὶ ἄλλας σχετικὰς λεπτομερείας τῶν αὐλῶν τούτων, κατεσκεύασεν ἄλλους, ὁμοίους καθ' ὅλα, μὲ τοὺς ὁποίους ἔπαιξεν εἰδικὸς καθηγητὴς τοῦ Κονσερβατορίου. Ἡ ἔκβασις τοῦ πειράματος ὑπῆρξεν ἀρνητική. Ἐκ τῆς ἐκπομπῆς ὀλίγων ἀσυναρτήτων ἤχων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συναρμολογηθῇ, ἔστω καὶ μικρά τις διαδοχὴ φθόγγων ἔχουσα λογικὸν εἱρμὸν καὶ δυναμένη ὁπωσδήποτε ν' ἀποτελέσῃ κλίμακα. Ἀποτυχόντος τοῦ πειράματος, τὸ ζήτημα παραμένει ἄλυτον καὶ ἡ τονικὴ βάσις τῆς μουσικῆς τῆς χώρας τῶν φαραὼ ἀναμένει ἀκόμη τὸν ἐρευνητήν.

Παρόμοια πειράματα ἐγένοντο μὲ τὴν τρίχορδον λύραν τὴν λεγομένην τοῦ *Θότ*. Ταῦτα ὅμως ἔσχον ἐπιτυχίαν τινὰ καὶ κατωρθώθη νὰ καθορισθῇ ἡ ὀξύτης τῶν τριῶν χορδῶν εἰς *μι—λα—μι*.

Ἐξ ἱερογλυφικῶν καὶ ἄλλων παραστάσεων μᾶς ἔγειναν γνωστὰ καὶ διάφορα εἴδη σαλπίγγων. Τούτων τινὲς ὁμοιάζουσι τὰς τυρρηνικὰς καὶ τὰς ρωμαϊκάς. Ἀποκατάστασιν τῶν αἰγυπτιακῶν σαλπίγγων ἔκαμεν, ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, ὁ Βέρδης εἰς τὴν «Ἀϊδᾶν» (βλ. λέξιν).

Ἐν Αἰγύπτῳ ἡ μουσικὴ καὶ ἐν γένει αἱ καλαὶ τέχναι ἀπετέλουν τρόπον τινὰ κρατικὴν ἰδιοκτησίαν. Οἱ ἱερεῖς ἐξέλεγον καὶ καθώριζον μουσικῆς, ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς πρότυπα ἅτινα κατόπιν ἐξετίθεντο εἰς τοὺς ναούς. Διὰ νόμου ἀπηγορεύετο εἰς πάντα ζωγράφον ἢ ἄλλον καλλιτέχνην οἱαδήποτε ἐπ' αὐτῶν καινοτομία. Ἡ ἰδία ἀπαγόρευσις ἴσχυε δι' οἱανδήποτε παράστασιν ἢ μουσικὴν σύνθεσιν. Αἱ πρῶται καθιερωθεῖσαι μελῳδίαι ἐθεωροῦντο ὡς ἔχουσαι θείαν τὴν προέλευσιν, ἀπεδίδοντο δὲ αἱ πλεῖσται εἰς τὴν θεὰν Ἶσιδα.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον ὅτι ἡ μουσικὴ εἶχε μαγικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν καλῶν ἢ κακῶν πνευμάτων καὶ ἀναλόγως τῆς ὀξύτητος τοῦ ἐκπεμπομένου ἤχου ταῦτα διετίθεντο εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς. Κάθε ἦχος τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς ἤσκει, κατὰ τὰς δοξασίας των, ἰδιαιτέραν ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐπιρροήν, ἄγνωστον μὲν εἰς τοὺς κοινοὺς θνητούς, γνωστὴν δὲ μόνον εἰς τοὺς μεμυημένους. Ἕνας ἦχος π. χ. εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ ἐξοργίζῃ τὸ πνεῦμα, ἄλλος τις νὰ τὸ κατευνάζῃ καὶ καταπραΰνῃ. Ἕτερος ἐνήργει ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων καὶ ἄλλος ἐπέδρα ψυχικῶς καὶ οὕτω καθεξῆς. Συνδυάζοντες καταλλήλως οἱ μάγοι τοὺς διαφόρους φθόγγους, συνέθετον μελῳδίας, *ad hoc*, τὰς ὁποίας ἔψαλλον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπικλήσεών των. Πᾶσα παραφωνία ἢ ἀντικατάστασις ὡρισμένου φθόγγου δι' ἄλλου ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμφανισθῇ, ἢ προκαλοῦσα τὴν ὀργήν του νὰ τὸ ἀναγκάσῃ ν' ἀποστείλῃ ἀντ' αὐτοῦ πνεῦμα κακὸν πρὸς τιμωρίαν ἢ βασανισμὸν τοῦ ἁμαρτήσαντος ψάλτου.

Μὲ μαγικὰ ἐπίσης ᾄσματα προεκάλουν ἢ παρημπόδιζον τὸν ἔρωτα, τὴν ἐγκυμοσύνην, τὴν γέννησιν ἄρρενος κ.λ.π. Εἰς πάπυρον φυλασσόμενον ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου ἀναφέρονται πολλοὶ τοιοῦτοι ἐμμελεῖς ἐξορκισμοί, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ψάλλωνται τετράκις ἢ ἑπτάκις κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς ὑπὸ τῶν μεμυημένων.

Ἅρπα διακοσμημένη μὲ κεφαλὴν βασιλίσσης, φέρουσαν τὸ διπλοῦν στέμμα τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου.
[Τοιχογραφία εἰς τάφον βασιλέως ἐν Θήβαις.]

Παραβάλλοντες συγκριτικῶς τὸν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους στενὸν σύνδεσμον μουσικῆς καὶ μαγείας πρὸς τὰς ἐπὶ μεταγενεστέρων μνημείων μουσικὰς παραστάσεις, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μουσικὴ τέχνη δὲν ἤργησε νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ δεσμά

Digitized by Google

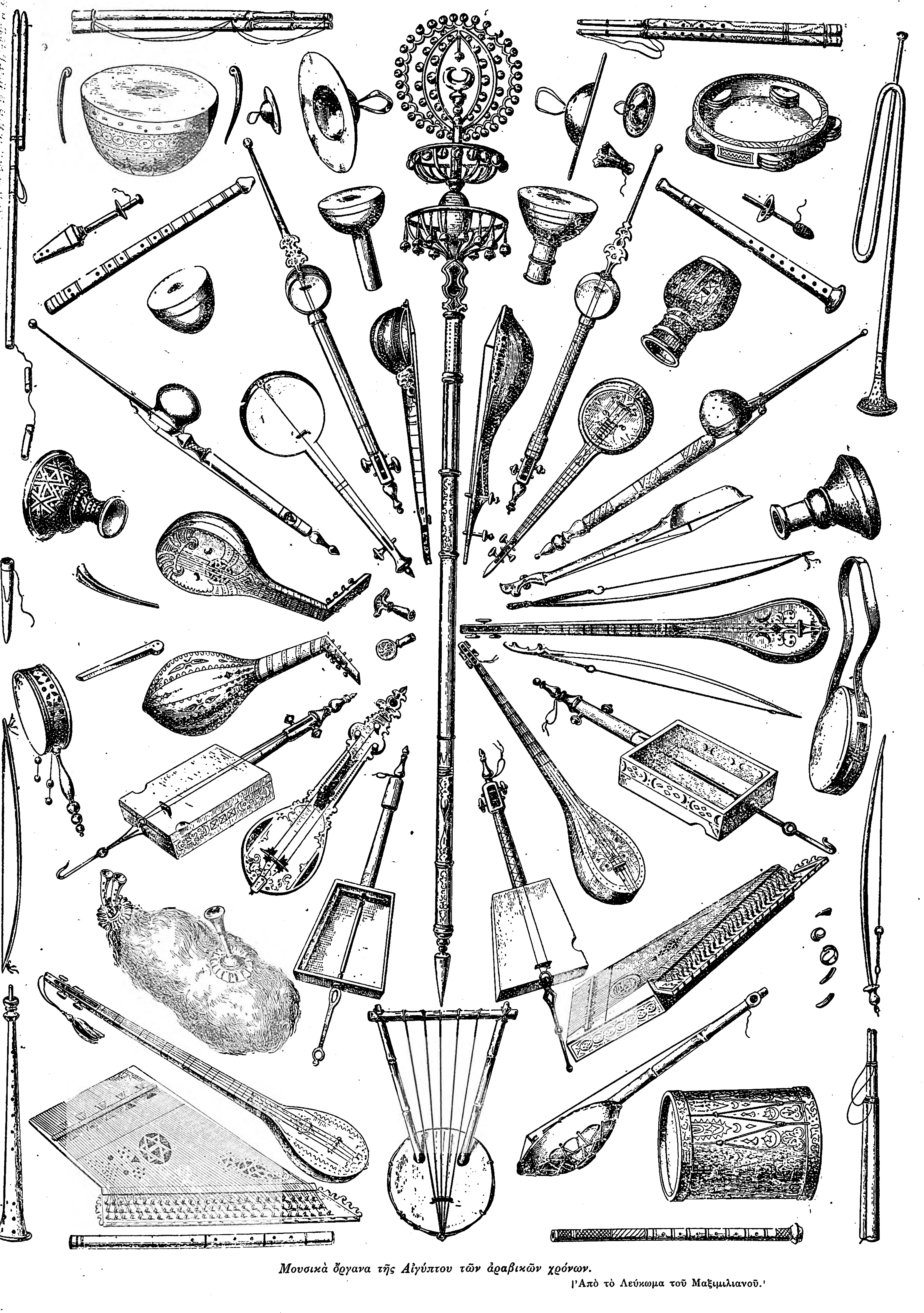

Μουσικὰ ὄργανα τῆς Αἰγύπτου τῶν ἀραβικῶν χρόνων.

[Ἀπὸ τὸ Λεύκωμα τοῦ Μαξιμιλιανοῦ.]

Digitized by Google

τὰ ὁποῖα τὴν ἐκράτουν ταπεινὴν θεραπαινίδα σκοτεινῶν μυστηρίων, διὰ νὰ ἐξελιχθῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς λεπτεπίλεπτοι ψυχαγωγικὴν δεξιοτεχνίαν, ἧς τὰς λεπτομερείας δύναται ν' ἀνεύρῃ ὁ ἐπιμελὴς ἐρευνητὴς εἰς τὰ διασωθέντα μουσικὰ ὄργανα, καταλλήλως ἀναπληρῶν διὰ τῆς διανοίας τὰ ὑπάρχοντα εἰς αὐτὸ χάσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *G. Villoteau*, Description de l'Égypte (1821). —*Ambros*, Gesch der Musik. (Τόμ. 1ος σελ. 129).—*F. Pasini*, Prolégomènes à une étude sur les sources de l'histoire de l'ancienne Égypte.—*Combarieu*, Histoire de la Musique (Τόμ. 1ος σελ. 30 καὶ ἑπόμ.).—*Maspéro*, Les antiquités Egyptiennes.—*Πλάτων* (Νόμοι Βιβλ Βον).—*A. Galli*, Lessico musicale,—*U.Riemann*. Dictionnaire de musique. Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Φυσικὴ Γεωγραφία, 506 κ. ἑ.

—*Θέσις, σύνορα, ὀνομασίαι*, 506 β' κ. ἑ. [Γεωγραφικὴ θέσις, σύνορα, 506 β'. Ὀνόματα τῆς χώρας κατὰ διαφόρους ἐποχάς, 506 γ'. Ἀκταί, 506 γ'. Νῆσοι, 507 α'].

—*Ὁ Νεῖλος*, 507 β' (βλ. καὶ 527γ', 531β'). [Πηγαί, διαδρομή, καταρράκται, ἐκβολαί, λίμναι· τὸ Δέλτα, 507γ' κ.ἑ. Λευκὸς καὶ κυανοῦς Νεῖλος· ὑψόμετρα, 508α'. Πλήμμυρα, προσχώσεις, 508 α'. Πῶς ἐσχηματίσθη τὸ Δέλτα, 508 β'. Σύστασις τῆς ἰλύος τοῦ Νείλου, 508 β' (βλ. καὶ 623 γ'). Ἱστορία τῆς ἀναζητήσεως τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ, 508 γ' κ. ἐπ. (βλ. καὶ 585 α'). Νειλοφράκται καὶ δεξαμεναί, 510 α' (βλ. καὶ 529 γ'). Λίμναι, 510 γ' κ. ἐπ.].

—*Ὀρεογραφία, ἔρημοι, ὀάσεις*, 511 β'.

—*Γεωλογία*, 511 γ'. [Ὀρυκτὰ καὶ μέταλλα, 512 α' (βλ. καὶ 532 γ'). Παλαιοντολογικά, 512 α'].

—*Φυτὰ καὶ δένδρα τῆς Αἰγύπτου*, 512 α' κ. ἐπ. [Φοίνικες, σῖτος, βανανέαι, ζακχαροκάλαμον, 512 β', γ'. Ὁ βάμβαξ, 512 γ' κ. ἐπ. (βλ. καὶ 530β', 623γ'). Οἶνος καὶ ζῦθος, 513 γ' κ. ἑ. Ὁ λωτός, 514 γ' κ.ἑ. Ὁ πάπυρος, 515 β' κ. ἑ. Ἡ χρησιμοποίησίς του κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, 515 γ' (βλ. καὶ 541 β'). Ἄλλα γεωργικὰ προϊόντα, 516 α'].

—*Ζῶα τῆς Αἰγύπτου*, 516β' κ.ἐπ. [Ἡ λατρεία τῶν ζῴων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, 516 β' κ. ἑ. (βλ. καὶ 543 α', 615γ'). Ὁ ταῦρος Ἆπις, οἱ κροκόδειλοι, οἱ ἱπποπόταμοι, ὄφεις, γῦπες, ἱέρακες, σκαραβαῖοι, 516 β' κ. ἑ.]

—*Τὸ κλῖμα τῆς Αἰγύπτου*, 517 γ' κ. ἑ. Θερμοκρασία, ὑγρασία, ὁμίχλαι, ἄνεμοι, 518 α' κ. ἑ. Ἐνδημικαὶ νόσοι, 518 γ' κ. ἑ.]

—*Μαγνητικὴ ἀπόκλισις, σεισμοί*, 519 β', γ'.

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Χάρτης τῆς Αἰγύπτου* (ἐκτὸς κειμένου, μετὰ τὴν σελίδα 648). —*Ὁ φάρος τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας*, 506.—*Εἰς τὴν ἔρημον: λόφοι ἄμμου*, 507. —*Ὁ κόλπος ὅπου ἐσχηματίσθη τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου*, 532.

Πολιτικὴ Γεωγραφία, 519 γ' κ. ἐπ.

— *Κάτοικοι, πληθυσμός, ἤθη καὶ ἔθιμα*, 519, γ' κ. ἐπ. [Ἰθαγενεῖς καὶ ἐπήλυδες, 519 γ'. Οἱ φελλάχοι, 520 α' Οἱ Κόπται, 521 β', κ. ἑ. Οἱ Βεδουῖνοι, 522 α'. Βερβερῖνοι καὶ Σουδανοί, 522 γ'. Ὁ στιγματισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ, 522 γ'].

—*Πολίτευμα, θρησκεία, σημαία, παράσημα*, 523 α', β'.

—*Παροῦσα διοικητικὴ διαίρεσις*, 523 β' κ. ἑ. [Νομοὶ καὶ ἐπαρχίαι, 523 γ'. Κυβερνεῖα, 523 γ'. Αἱ κυριώτεραι αἰγυπτιακαὶ πόλεις, 525 α'].

—*Ἑλληνικὴ προξενικὴ δικαιοδοσία*, 524 α'.

—*Ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις*, 524 α'. [Πατριαρχεῖον, ἐπισκοπικαὶ περιφέρειαι, 524 β'. Μονὴ Σινᾶ, 523 γ'.

—*Δικαιοσύνη καὶ δικαστήρια*, 524 γ'.

—*Ἡμερολόγιον καὶ ἑορταί*, 525 α' κ. ἐπ. [Χρονικαὶ μονάδες 525 α'. Ἑορταὶ θρησκευτικαί, 525 β' (βλ. καὶ 615γ' κ.ἑ.). Νειλωτικαὶ ἑορταί, 526β'. Ἑορτὴ τοῦ Χαλίγκ, 526 γ'. Τὸ Σὰμ ἐλ Νεσσίμ, 527 β'. Πολιτικαὶ ἑορταὶ 527 γ'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἡ αἰγυπτιακὴ σημαία*, 523.—*Τύποι ἰθαγενῶν: Φελαχίνα*, 509· *Αἰγυπτία μὲ καλύπτραν*, 521· *Ἰθαγενὴς νεανίας τοῦ Καΐρου*, 514· *Ἰθαγενὴς προσευχόμενος*, 516· *Ἰθαγενὴς ἀστή*, 520.—*Φελαχῖναι ὑδρευόμεναι ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ*, 511.— *Φορεῖον νυμφικόν*, 508. —*Χωρικαὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Καΐρου*, 510.—*Θυρωροὶ αἰγυπτιακοῦ μεγάρου*, 516.—*Παῖς ὀνηλάτης*, 516.—*Ἀραβόπαις στιγματιζόμενος*, 521.

Οἰκονομικὴ Γεωγραφία, 527 γ' καὶ ἐπ.

—*Παραγωγή, ἄρδευσις*, 527 γ' κ. ἐπ. [Τὰ νειλόμετρα 527 γ' κ. ἑ. Διώρυγες, 528 γ' κ. ἑ. Νειλοφράκται, 529 γ' (βλ. καὶ 510 α'). Ὑψωτικαὶ μηχαναί, 530 α'. Καλλιέργειαι, 530 β' (βλ. καὶ 512 β' κ.ἐπ., 623γ' κ.ἑ.).

—*Δημόσια ἔργα*, 530 γ' κ. ἑ. [Γέφυραι, 530 γ'. Σιδηρόδρομοι 530 γ'].

—*Ἡ διῶρυξ τοῦ Σουέζ*, 531 β' κ. ἑ. [Τὸ στενὸν τοῦ Δαρείου, 531 γ'. Ἡ τομὴ τῆς διώρυγος ὑπὸ τοῦ Λεσσέψ, 532 α'. Οἰκονομικὴ αὐτῆς σημασία, 532 β'].

—*Λιμένες τῆς Αἰγύπτου*, 532 β'.

—*Βιομηχανία καὶ προϊόντα*, 532 γ' κ. ἐπ. [Ὀρυκτά, 532 γ' (βλ. καὶ 512 α'). Σακχαροβιομηχανία, οἰνοπνεύματα, 533 β'. Ὑφαντουργία, 533 β'. Καπνοβιομηχανία, 533 β'. Ἀγγειοπλαστική, 533 γ'. Ἄλλαι βιομηχανίαι, 534 α'. Ἁλιεία, κυνήγιον, 534 γ'. Οἱ ἐκ τῶν ξένων πόροι, 534 γ'. Τράπεζαι, 535 α'].

—*Ταχυδρομεῖα, τηλεγραφεῖα, τηλέφωνα*, 530 γ' κ. ἐπ. [Ἡ πρώτη ταχυδρομικὴ ὀργάνωσις, 531 α'. Τὰ πρῶτα αἰγυπτιακὰ γραμματόσημα, 531 α'].

—*Τὰ δημόσια οἰκονομικά*, 535 α' κ. ἐπ. [Προϋπολογισμός, 535 α'. Δημόσιον χρέος 535 β'. Εἰσαγωγὴ καὶ Ἐξαγωγή, 535 β'. Συμπεράσματα, 535 γ']

—*Μέτρα καὶ σταθμά, νομίσματα*, 536 α'.

ΕΙΚΟΝΕΣ: Τὸ φαραωνικὸν ἄροτρον, 512.—Ὁ νειλοφράκτης τοῦ Δέλτα, 529.—Ὑψωτικαὶ τοῦ ὕδατος μηχαναί: Σαντούφ, 529. Σακκιαι 530.—Ποταμόπλοια ἐν τῷ Νείλῳ, 507.—Πωληταὶ χρυσοποικίλτων σκευῶν, 533. — Πωλητὴς φεσίων, 533. — Πωλητὴς πολυχρώμων μπαμπούς, 533.—Πωλητὴς κλινοστρωμάτων, 533.—Πωληταὶ χαλκίνων σκευῶν, 533.—Πωλήτρια πορτοκαλλίων, 508.—Ξυλουργὸς φιλοτεχνῶν μουσαραμπίαν, 534.

Ἀρχαία Γεωγραφία, 536 α' κ. ἐπ.

—*Ἔδαφος καὶ κάτοικοι*, 536 α' [Ἡ παλαιοτέρα διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους ἐκ τῆς ροῆς τοῦ Νείλου, 536 β'. Αἱ πρὸ τῶν Φαραὼ πατριαί, 536 β']

—*Ἡ πρώτη διοικητικὴ διαίρεσις*, 536 γ' [Νομοὶ καὶ πόλεις κατὰ τοὺς φαραωνικοὺς καὶ ἑλληνορρωμαϊκοὺς χρόνους, 536 γ' κ. ἑ.].

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

Προϊστορικοὶ χρόνοι, 538 γ' κ. ἑ.

—*Λίθινα εὑρήματα καὶ παλαιοντολογικαὶ ἔρευναι*, 538 γ' [Ἐργαλεῖα, οἰκίσματα, τάφοι, κεραμευτικὰ ἔργα, 539 α' κ. ἑ. (βλ. καὶ 561 α' 567 α')].

— *Μυθικὴ ἐποχή*, 539 γ' κ. ἑ. [Οἱ μυθικοὶ βασιλεῖς - θεοὶ καὶ ἥρωες, 540 (βλ. καὶ 542 α', 568 β', 615γ' κ.ἑ.)].

Ἀρχαία Ἱστορία, 540 γ' κ. ἐπ.

—*Αἱ τέσσαρες περίοδοι τῆς Ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου* 540 γ'.

—*Ἱστορικαὶ πηγαί*, 541 α'. [Μνημεῖα 541 α'. Τάφοι καὶ μομίαι 541 β'. Πάπυροι, 541 β' (βλ. καὶ 515 γ'). Τὰ ἱερογλυφικά, 541 γ'].

—*Αἰγυπτιακαὶ θεότητες*, 542 α' κ. ἑ. (βλ. καὶ 516 β' 540, 568β', 615γ κ.ἑ.) [Λατρεία, 543γ' κ.ἑ. Περίαπτα, 541γ].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Θεότητες: Ἡ δάμαλις Ἀθὼρ τρέφουσα τὸν Ἀμένωφιν Β'* 517. *Λέμβος διαπεραιοῦσα τὸν νεκρὸν Ἆπιν*, 517. *Θεὸς ἱπποπόταμος*, 542. *Ξόανον τῆς δαμαλοκεφάλου Ἀθώρ*, 543. *Ἄγαλμα παριστῶν τὴν γαλοκέφαλον Βούβαστιν*, 543. *Ὁ Ἥλιος καὶ ἡ αἰωνία ζωή*, 541. *Ἡ λέμβος τοῦ Ἄμμωνος—Ρᾶ*, 544. *Λιτανεία θεῶν ἐνώπιον τοῦ Ὀσίριδος*. 544. *Ὁ οὐρανὸς ὡς δάμαλις*, 547. *Ὁ Ἥλιος ἐν τῇ λέμβῳ του*, 547. *Ἡ οὐρανία θεὰ Νούτ*, 547. *Οἱ Φαραὼ προσφέροντες θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς ἢ προστατευόμενοι παρ' αὐτῶν*. 538, 543, 546, 564, 568, 569, 570, 571, 576. *Δέησις γυναικὸς εἰς τὴν Ἶσιν, προστάτιδα τῶν τοκετῶν*, 522.—*Λατρεία: Ὁλοκαύτωμα*, 544. *Προσωπὶς ἱερέως*, 545. *Περίαπτα*, 545. *Βωμοί*, 562, 563, 564. *Τάφοι: Προϊστορικὸς τάφος*, 539. *Τάφος λαξευτὸς ἐν βράχῳ*, 563. *Εὑρήματα ἐν τάφῳ: ὁμοίωμα ποταμοπλοίου*, 539· *ὁμοίωμα ξυλουργείου*, 563. *Ὀροφὴ τοῦ τάφου Ραμσῆ Γ'*, 556. *Κηδεία διὰ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὴν Ἄβυδον*, 537. *Ὅπλα καὶ κοσμήματα ἀπὸ τάφον Φαραώ*, 558. *Φαραωνικὸν ἐγκόλπιον*, 558. *Τοιχογραφία ἀναπαριστῶσα τὴν ζωὴν τοῦ νεκροῦ*, 567. *Κηδεία καὶ ἐνταφιασμός*. 567. *Προσφοραὶ εἰς θανόντας βασιλεῖς*. 568.—*Μομίαι: κροκοδείλου, τετραπόδου*, 561· *σίτου*, 562· *ἰβίων*, 569. *Φέρετρον μομιόσχημον*, 561. *Μομία Ραμσῆ Β'*, 562. *Κανωπικὰ δοχεῖα ἐν οἷς τὰ σπλάγχνα τοῦ νεκροῦ*, 562. *Ἡ ψυχὴ ὑπὸ μορφὴν πτηνοῦ*, 562. *Ἐπίχρυσος προσωπὶς μομίας*, 568. — ***Ὁ θησαυρὸς τοῦ τάφου τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών***: *Ξόανον τοῦ βασιλέως, ἐνδεδυμένον καὶ γυμνόν*, 579. *Σκῆπτρα καὶ μαστίγια*, 579. *Φέρετρον*, 580. *Ξόανον τῆς Ἴσιδος*, 581. *Μικρογραφία τῆς νεκροφόρου λέμβου*, 582. *Ριπίδιον ἀπὸ πτερὰ στρουθοκαμήλου*, 583. *Χρυσᾶ περιδέραια λιθοκόσμητα*. 583. *Φέρετρον ἐγκλεῖον τὰ κανωπικὰ ἀγγεῖα, ἐν οἷς τὰ σπλάγχνα τῆς μομίας*, 584. *Ψέλλιον ἐκ σκαραβαίων καὶ δακτύλιοι ἐκ σφυρηλάτου χρυσοῦ*, 584.

Ἐπιστήμη, φιλολογία, τέχνη, 545 κ. ἐπ.

—*Ἡ Ἀριθμητικὴ καὶ Γεωμετρία παρ' ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις*, 546 α'.

—*Ἀστρονομία καὶ Ἀστρολογία*, 546 γ' κ. ἑ. (βλ. κ.565 γ').

—*Φιλολογία*, 547 β' [Ποίησις, 548 α' κ. ἑ. Ἠθικὰ δόγματα, 549 β' κ. ἑ.].

—*Δικαιοσύνη καὶ νόμοι*, 551 α' κ. ἑ.

—*Αἰγυπτιακὴ τέχνη*, 552 γ' κ. ἑ. [Ἀρχιτεκτονική, 553 α' κ. ἑ. Ναοί, 556 α'. Ὀβελίσκοι, 556 β'. Κόσμησις καὶ ἔπιπλα, 557. Γλυπτικὰ ἔργα καὶ ἀγάλματα, 558 β' κ. ἑ. Τάφοι, 561 α' κ. ἑ. (βλ. καὶ 539 α'). Αἱ ἐν τοῖς τάφοις τοιχογραφίαι, 563 α' κ. ἑ. Κεραμευτικὴ 567 α' (βλ. καὶ 539 α')].

—*Αἱ Πυραμίδες*, 564 β' κ. ἑ. [Προορισμὸς καὶ κατασκευή, 564 β', γ', 565 α', β', γ'. Ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς θέσεως καὶ τῶν διαστάσεων τῶν Πυραμίδων. 565 γ' κ. ἑ.].

—*Ἡ ἀραβικὴ τέχνη ἐν Αἰγύπτῳ* 600 α' κ. ἑ. [Κύριοι χαρακτῆρες τῆς ἀραβικῆς τέχνης, 600 α', β'. Τὸ τζαμίον, 600 γ'. Οἱ τάφοι, 603 α'. Φρούρια, οἰκίαι, 603 α'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Ἀρχιτεκτονική: Κίονες καὶ κιονόκρανα*, 548, 549, 550. *Τύποι κιόνων, κιονοκράνων, ὠτίδων καὶ ἐγγλύφων διακοσμήσεων*, 560. *Ὑπέρθυρον κόγχης*, 550. *Ναοὶ τῆς Ἀθώρ*, 552, 555. *Ὁ ἐν Θήβαις ναὸς τοῦ Χονσοῦ*, 557. *Ἀναπαράστασις ναοῦ τοῦ Ρᾶ*, 565. *Ὁ πυλὼν Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου*, 554. *Πυλὼν τοῦ ναοῦ τῆς Ἴσιδος*, 536. *Πυλὼν ναοῦ τοῦ Ὥρου*, 537. *Πυλὼν φαραωνικοῦ ναοῦ*, 551. *Ὑπόστυλοι αἴθουσαι: ναοῦ τοῦ Λοῦξορ*, 555· *τοῦ Κάρνακ*, 551 *καὶ* 553. *Οἰκία τῶν φαραωνικῶν χρόνων*, 519.—*Πυραμίδες: Τὸ ὀροπέδιον τῶν πυραμίδων τῆς Γκίζης*, 561, 564, 566. *Ἡ εἴσοδος τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος*, 565. *Ἐσωτερικὸς διάδρομος*, 566. *Ἡ Σφὶγξ τῆς Γκίζης τῷ 1737 καὶ τῷ 1926*, 559. *Περιηγηταὶ ἐπὶ τῆς Μεγάλης Πυραμίδος*, 518. *Ἑσπέρα ἐν Γκίζῃ*, 520.—*Ὀβελίσκοι: Ὁ ἐν Ἡλιουπόλει ὀβελίσκος*, 527. *Ραμσῆς ὁ Β', ἱδρύων ζεῦγος ὀβελίσκων*, 573. —*Γλυπτική: Ἄγαλμα τοῦ Τοὺτ-Ἀγχ-Ἀμμών*, 525. *Τὸ ἄγαλμα τοῦ Γραφέως (τοῦ Λούβρου)*, 558, 568. *Κεφαλὴ πριγκιπίσσης*, 561. *Ἄγαλμα τοῦ Χεφρήν*, 569. *Κολοσσοὶ Θουθμώσεως Γ'*, 551. *Οἱ κολοσσοὶ τοῦ Μέμνονος*, 574, 576. *Κολοσσὸς Ραμσῆ Β'*, 585. *Συστοιχία κριοκεφάλων Σφιγγῶν*, 554. *Ἀνάγλυφον Πτολεμαίου Γ'*, 570. *Ἀνάγλυφος τοιχογραφία Ἰψαμπούλ*, 572. *Ἀνάγλυφον Σέτουΐ Α'*, 577.—*Κοσμητική: Γεῖσον ἀνθέων λωτοῦ*, 552. *Κοσμήματα ἀνθέων λωτοῦ καὶ παπύρου*, 553. *Γεῖσον ναοῦ Τεντύρας*, 556. *Κοσμητικαὶ σπεῖραι*, 557. *Ἕδραι, κλῖναι, καθίσματα*, 557, 558.—*Ἀραβικὴ τέχνη: Πύλη νεοαιγυπτιακοῦ μεγάρου*, 513. *Τάφοι Καλιφῶν ἐν Καΐρῳ* 524. *Οἰκίαι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος*, 524. *Τζαμία: Ἐλ Μουαγιάδ*, 515· *Σουλτὰν Χασσὰν καὶ Ριφάγελ*, 526 *καὶ* 595· *Καῒτ βέη*, 599. *Εἴσοδος ἀραβικῆς οἰκίας*, 594. *Τεκτονικὰ στοιχεῖα ἀραβικῆς κοσμήσεως*, 601. *Ἀραβικαὶ κοσμήσεις ἐκ πορσελάνης, ξύλου, νάκρου καὶ ἐλεφαντόδοντος*, 602.

Φαραωνικὴ περίοδος, 568 β' κ. ἐπ.

—*Οἱ Φαραώ: θεοὶ καὶ ἡγεμόνες* 568β' (βλ. καὶ 615γ' κ.ἑ.) [Στολή, διακριτικὰ σημεῖα, αὐλὴ τοῦ Φαραώ, 568 γ', 569 α'. Στρατιωτικαὶ δυνάμεις, στόλος, μισθοφόροι, 569 β', γ' (βλ. καὶ 614 α' κ. ἑ.)]

—*Πολιτικὴ ἱστορία τῶν φαραωνικῶν χρόνων*, 569 γ' κ. ἐπ. [Α' Ἱστορικὴ μοναρχία, 569 γ' κ. ἑ. Μέση αὐτοκρατορία, 571 α' κ. ἑ. Νέα αὐτοκρατορία, 572 α' κ. ἑ.].

—*Ἐξωτερικαὶ σχέσεις* 575 α' κ. ἐπ. [Μυθικαὶ παραδόσεις, 575 α'. Προϊστορικὴ ἐποχή, 575 β'. Ἱστορικὴ ἐποχή, 575 β' κ. ἑ. Σχέσεις πρὸς τοὺς Βεδουΐνους, 576 β'. [Σχέσεις μὲ τὴν χώραν τοῦ Πούντ, 576 β'. Οἱ Ὑξώς, 576 γ'. Πρώτη ἀλληλογραφία τῶν Φαραὼ μὲ τοὺς ἡγεμόνας ἄλλων χωρῶν, 577γ'. Συνθήκη μὲ τοὺς Χιττίτας 578 β'].

—*Αἱ πρὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἑλληνοαιγυπτιακαὶ σχέσεις*, 580 β' κ. ἐπ. [Αἰγύπτιοι καὶ Κρῆτες, 580 γ'. Πρώτη ἐγκατάστασις Ἑλλήνων ἐν Αἰγύπτῳ, 581 α'. Ἕλληνες σοφοὶ εἰς Αἴγυπτον, 581 γ', 582 α'. Ἀνάμιξις τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς πολέμους Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν 582 α'. Ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Αἴγυπτον, 582 β'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Φαραωνικὰ στέμματα* 569.—*Φαραὼ ἐπὶ τοῦ φορείου του*, 571.—*Συμπόσιον (τοιχογραφία Θηβῶν)*, 567.—*Πεζικὸν αἰγυπτιακόν*, 575.—

Ἑλληνιστικὴ περίοδος, 582 γ' κ. ἑ.

—*Ἐπὶ Πτολεμαίων*. [Πολιτειακὸν καθεστώς, 582 γ'. Ἀκμὴ καὶ παρακμή, 583 γ', 584 α'. Κλεοπάτρα, 584 α'. Ἀντώνιος καὶ Αὔγουστος, 584 γ'.]

—*Ρωμαϊκὴ κατοχή*, 584 γ' κ. ἐπ. [Ἔπαρχοι, 584 γ'. Δινοπαθήματα τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, 585 α', β', γ'].

Βυζαντινὴ περίοδος, 585 γ' κ. ἐπ.

—*Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες*, 585 γ'.

—*Νέα διοικητικὴ διαίρεσις*, 586 α'.

Μουσουλμανικὴ περίοδος, 586 α' κ. ἐπ.

—*Ἀραβικὴ κατοχή*, 586 α' κ. ἑ. [Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων, 586 β'. Καταστροφὴ τῆς Ἀλεξανδρείας 586 γ'. Διοίκησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Ἄραβας, 586 γ', 587, 588, 589].

—*Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν*, 589 γ' κ. ἐπ. [Οἱ πρῶτοι σταυροφόροι εἰς Αἴγυπτον, 589 γ'. Πόλεμοι Αἰγυπτίων καὶ Φράγκων 590 α', β', γ'. Οἱ Μαμελοῦκοι ἐν Αἰγύπτῳ 590 γ' κ. ἑ. Ἡ δυναστεία τῶν Κιρκασίων 592 α'. Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Σελὴμ Α', 592 γ']

— *Ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν*, 593 α' κ. ἐπ. [Διοίκησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς σουλτάνους 593 α' κ. ἑ. Ἡ στάσις τοῦ Ἀλῆ βέη, 593 γ'. Ὁ Ἀμουρὴ δὲ Λουσινιάν, 594 γ'].

—*Γαλλικὴ κατοχή*, 594 γ' κ.ἐπ. [Ὁ Βοναπάρτης εἰς Αἴγυπτον, 594 γ' κ.ἑ. Ἡ γαλλοτουρκικὴ συμφωνία τοῦ Ἐλ Ἀρίς, 595 β'. Ἡ δολοφονία τοῦ Κλεμπὲρ' ἀποχώρησις τῶν Γάλλων, 595 γ'].

—*Ἡ δυναστεία τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ*, 596 β' κ. ἐπ. [Ἐξόντωσις τῶν Μαμελούκων, 596 γ'. Ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς 596 γ', 597 α', β'. Ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου, 597 α'. Οἱ διάδοχοί των, 597 β', γ'. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἀραμπῆ, 597 γ'. Ἀπόβασις τῶν Ἄγγλων. 598 β'.

—*Ἡ ἀγγλικὴ κατοχή*, 598 β' κ. ἐπ. [Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Μάγδη, 598 γ'. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς Φασόδας 598 γ'. Ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, 599 α'. Κατὰ τὸν μέγαν πόλεμον, 599 β'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Λουτρὸν εἰς σουλτανικὸν ἀνάκτορον*, 587.—*Ἰατρικὴ ἐπίσκεψις εἰς χαρέμιον*, 589.—*Δουλεμπορία ἐν Καΐρῳ*, 591.—*Ἀρχόντισσα Ἑλληνὶς ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ*, 593.—*Ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς ἐξερχόμενος εἰς περίπατον* 596.—*Ὁ Ἰβραὴμ πασᾶς*, 597.—*Βιαία στρατολογία ἐν Αἰγύπτῳ*, 614.—

Αἱ αἰγυπτιακαὶ δυναστεῖαι, 603 γ' κ. ἐπ. [Πίναξ τῶν Αἰγυπτίων ἡγεμόνων ἀπὸ τοῦ Μενῆ μέχρι Φουὰτ τοῦ Α', 603 γ', 604, 605].

ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Οἱ Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως, 603 α' κ. ἐπ.

—*Ἐπὶ Πτολεμαίων*, 603 α' [Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν, 603 β'].

—*Ἐπὶ τῆς μουσουλμανικῆς περιόδου*, 603 β' κ. ἑ. [Φυγὴ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς ἀραβικῆς κατοχῆς, 603 β'. Ὁ Βοναπάρτης καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰγύπτου, 603 α', 603 γ', 605 β', 608 β'. Ὁ ναύαρχος Παπάζογλου Τσεσμελῆς, 596 α', 608 α'. Ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ 603 γ', 605 γ', 608 α', β'].

Ἡ Αἴγυπτος καὶ ὁ ἑλληνικὸς Ἀγών, 608 α' κ. ἐπ.

—*Προεπαναστατικὴ ἐπαφὴ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς Αἰγύπτου*, 608 α' [Κατὰ τοὺς ἀγῶνας Χουρσὶτ-Χοσρὲφ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, 608 α', β'. Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κατοχῆς, 608 β'. Τοσίτσας καὶ Καζούλης, 608 β', 609 α'].

—*Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἐν Αἰγύπτῳ*, 608 γ'.

—*Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος κατὰ τῆς Ἑλλάδος*. 609 β'. [Ἡ ὀργάνωσίς του· ὁ ἐξουσιαστὴς δὲ Σέβ, 609 γ' κ. ἑ. Ἕλληνες σκλάβοι ὑπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, 610 β'].

Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες, 605 β' κ. ἐπ,

—*Ὀργάνωσις καὶ εὐημερία τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων* 605 γ'. [Ἡ παροῦσά των θέσις, 605 γ'].

—*Πίναξ τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνισμοῦ*, 606 κ. ἑ. [Κοινότητες, Ἐκκλησίαι, Σχολεῖα, Φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, Σωματεῖα, 606 καὶ 607]. (Βλ. καί: *Ἑλληνικὴ Προξενικὴ* δικαιοδοσία, 524 α'. *Ὀρθόδοξος ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις*, 524 α' κ. ἑ.).

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

[Ἡ πρώτη Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, 610 γ'. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1923, Σύνταγμα τοῦ 1883, 610 γ'. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1923, 610 γ'. Ὁ Βασιλεύς: καθήκοντα, δικαιώματα, διαδοχή, 611 α'. Βουλὴ καὶ Γερουσία, 611 β'. Ἡ νομοθεσία, 611 γ'. Ἡ κυβέρνησις, 612 α'. Ἀτομικὰ δικαιώματα, 612 α'. Ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος 612 α'].

ΔΙΕΘΝΗΣ ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

[Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κατοχῆς καὶ ἐπὶ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, 612 β'. Ἐπὶ Ἰσμαὴλ καὶ Τεουφήκ, 612 γ', 613 α'. Ὑπὸ τὸ ἀγγλικὸν προτεκτορᾶτον, 613 α'. Ἀπελευθέρωσις τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας 613 γ'].

Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΣ. Στρατηγικὴ ἀξία, 213 γ' κ. ἐπ.

[Πρὸ καὶ μετὰ τὴν διώρυγα τοῦ Σουέζ, 613 γ'. Τὸ προσφορώτερος διὰ στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ... 613 γ'. Κατὰ τὸν Μέγαν πόλεμον, 614 α'].

Στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, 614 α' κ. ἐπ. (βλ. καὶ 569 β').

—*Ἡ πρώτη ἐπὶ τῶν Ὑξὼς ἀπαρχὴ πραγματικῆς ἀναδιοργανώσεως*, 614 α'. [Ὁπλισμός, στρατηγική, διοίκησις, 614 β'. Ἡ μάχη τῆς Καδύτιος, 614 γ'].

Digitized by Google

—*Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων*, 614 γ'. [Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες μισθοφόροι 614 γ'].

—*Ἐπὶ τῆς μουσουλμανικῆς περιόδου*, 615 α'. [Ὁ στρατὸς τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, 615 α'. Ἡ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς διοργάνωσις, 615 α'].

—*Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας*, 615 α'.

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

[Πηγαὶ ἐρεύνης, 615 γ'. Ἀνιμισμός, φετιχισμός, ἡλιολατρεία, πανθεϊσμός, ἐνοθεϊσμός, μονοθεϊσμός, 616 α'. Τοπικοὶ καὶ καθολικοὶ θεοί, 616 α'. Ἐπὶ τῶν κυρίως ἱστορικῶν χρόνων, 616 γ'. Ρᾶ, Ἀμμούν, Ἄμμων-Ρᾶ, Ἀτών, Φθᾶ, Σάραπις, 617 α'. Ἡ ζωολατρεία, 617 α'. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ μετεμψύχωσις, 617 β'. Ὁ βασιλεὺς τῶν νεκρῶν Ὄσιρις, 617 β'. Λατρεία καὶ τελεταί, 617 γ'].

(Βλ. καὶ 516 β' κ. ἑ., 525 β' κ. ἑ., 540, 542 α', 543 γ', 544 γ', 568 β').

ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

[Τὸ Δίκαιον κατὰ τοὺς ἀρχαίους αἰγυπτιακοὺς χρόνους, 617 γ'. Ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος, 618 α'. Αἱ σχέσεις πρὸς τὰ γειτονικὰ ἔθνη, 618 α'. Διοικητικὴ διαίρεσις, τάξεις, ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, 618 α'. Ἀστικόν, οἰκογενειακόν, κληρονομικὸν δίκαιον, 618 α', β'. Ποινικὸν δίκαιον, 618 β'. Ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, 618 β'].

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΙΑΤΡΙΚΗ

—*Εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους*, 618 β' κ. ἑ. [Οἱ θεοὶ ἰατροί, 618 γ. Πηγαὶ καὶ ἰατρικοὶ πάπυροι, 619 α'].

—*Οἱ διάφοροι κλάδοι τῆς ἰατρικῆς*, 619 γ'. [Ἡ ἀνατομία 619 γ'. Ἡ ταρίχευσις καὶ αἱ μέθοδοί της, 619 γ'. Νοσολογία, διάγνωσις, θεραπευτική, φαρμακολογία, χειρουργική, 620 α', β', γ'. Ὀφθαλμιατρική, μαιευτική, παιδιατρική, ὀδοντιατρική, 621 α', β'].

—*Οἱ Αἰγύπτιοι ἰατροί*, 621 γ'. [Παθολόγοι, χειρουργοί, μάγοι καὶ ἐξορκισταί, 621 γ'. Σχολαὶ καὶ ἰατρικὴ παίδευσις, 622 α'].

—*Μαγεία καὶ δεισιδαιμονία*, 622 β'. [Ἐπῳδαί, ἐξορκισμοί, περίαπτα κλπ., 622 β'].

—*Ἡ ἰατρικὴ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν νεωτέρων χρόνων*, 622 β' κ. ἑ. [Ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν, 622 β'. Κοπτικὴ ἰατρική, 622 γ'. Ἀπὸ τοῦ 870 μ. Χ. καὶ ἐπέκεινα, 623 α'.. Ἵδρυσις Ἰατρικῆς Σχολῆς, 623 α'. Οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες ἰατροί, 623 β'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Κείμενον ἰατρικοῦ παπύρου*, 619. *Ὁ Θὼθ ἰβιοκέφαλος*, 619.—*Ἡ θεὰ-ἱπποπόταμος προστάτις τῶν ἐγκύων*, 619.—*Ἡ θεὰ Ταοὺρτ καὶ ὁ θεὸς Βές*, 620.—*Ὁ Ἰμχοτὲπ θεὸς τῆς Ἰατρικῆς*, 620, 621.—*Ἡ Μεσκενέτ, θεὰ τῶν τοκετῶν*, 621, 622.—*Οἱ ἰατροὶ Ἰβτὶ καὶ Σεκχετ'ενάχ*, 622.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ. (βλ. καὶ 512 α' κ.ἑ.).

—*Παραγωγή*, 623β'. [Σιτηρά, καλλιέργειαι, 623 β'. Κτηνοτροφικαὶ ἀποδόσεις, 623 γ'. Χημικὰ λιπάσματα, 623 γ'].

—*Τρόποι καλλιεργείας*, 623γ'. [Θερινή, φθινοπωρινὴ καὶ χειμερινὴ καλλιέργεια, 623 γ', 624 α'. Ἐσοδεῖαι, 624α'].

ΑΙΓΥΠΤΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗ.

—*Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους αἰγυπτιακοὺς χρόνους*, 624 α. [Παραστάσεις μουσικῶν ὀργάνων εἰς φαραωνικοὺς τάφους, 624 β'. Ἅρπα καὶ λύρα, 624 β].
—*Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους*, 624 β' [Αὐλός, δίαυλος, πλαγίαυλος, σάλπιγγες, 624 β' γ'].
—*Μουσικὴ καὶ δεισιδαιμονία*, 624γ' [Ἐπίδρασις τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῶν πνευμάτων· μαγικὰ ᾄσματα, 624 γ'].

ΕΙΚΟΝΕΣ: *Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἀνατολικῆς Μουσικῆς ἐν Καΐρῳ*, 624.—*Ἅρπαι διακόσμητοι (ἀπὸ τοιχογραφίας φαραωνικῶν τάφων)*, 624.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

[Γενικὰ περὶ Αἰγύπτου συγγράμματα, 607 α'.— Γεωγραφία, 607 α'.—Ἱστορία τῶν φαραωνικῶν χρόνων, 607 β'.—Πτολεμαϊκοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι, 607 γ'.—Ἑλληνοαιγυπτιακαὶ σχέσεις, 607 γ'.—Μουσουλμανικὴ ἐποχή, 607 γ'.—Ὁ χριστιανισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ, 608 α'.—Πολίτευμα, 612 α'.—Θρησκεία, 617 γ'.—Δίκαιον, 618 β.—Ἰατρική, 623 β'.—Μουσική, 625 α'].

Αἴγυρος. Ἀπόγονος τοῦ πρώτου αὐτόχθονος βασιλέως τῆς Σικυωνίας Αἰγιαλέως καὶ ἔγγονος τοῦ Ἄπιδος, ὅστις τοσαύτην εἶχεν ἰσχύν, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ Ἀπία ὠνομάσθη ἡ χώρα, ἡ βραδύτερον Πελοπόννησος κληθεῖσα ἀπὸ τοῦ Πέλοπος. Κατὰ τὸν *Παυσανίαν*, ὁ Αἴγυρος ἦτο υἱὸς τοῦ Θελξίωνος, υἱοῦ ἤ, κατ' ἄλλους, φονέως τοῦ Ἄπιδος. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἶγυς· βλ. Αἶγις.

Αἰγυσὸς ἢ *Αἰγισσός*. Πόλις τῆς Κάτω Μοισίας (ἢ Μυσίας), ἥτις ἔκειτο, ὅπως καὶ ἡ χώρα τῶν Γετῶν, ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως). Ἡ Αἰγυσός, ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ μεσημβρινωτέρου στομίου τοῦ Ἴστρου, εἶχεν ἐμπόριον ἀνθηρὸν καὶ ἦτο πόλις πολυάνθρωπος καὶ πλουσία κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους (βλ. *Ovid. Epist. ex Ponto I, 8. 13*). Πλησίον αὐτῆς εἶχε γεφυρώσει τὸν Ἴστρον ὁ Δαρεῖος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του ἐναντίον τῶν Σκυθῶν (513 π. Χ.) μελετῶν, πιθανώτατα, νὰ καταστήσῃ τὸν ποταμὸν τοῦτον ὅριον πρὸς Β τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτους, ὅπως εἶχε τὸν Ἰνδὸν πρὸς Α. Ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως κεῖται νῦν ἡ ρουμανικὴ πόλις Τοῦλτσα. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγύτις. Ὀρεινὴ χώρα κατὰ τὰ ὅρια τῆς Λακωνίας, Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας, τῆς ὁποίας ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἑνότης δὲν διετηρήθη, διανεμηθείσης ἔκπαλαι μεταξὺ τῶν δύο πρώτων χωρῶν. Σήμερον ἔτι αὕτη διανέμεται ὑπὸ τῶν νομῶν Ἀρκαδίας καὶ Λακωνίας. Ἐνταῦθα ἔχουσι πηγὰς τρεῖς τῶν μεγίστων ποταμῶν τῆς Πελοποννήσου, ὁ Εὐρώτας, ὁ Θειοῦς καὶ ὁ Γαθεάτης (οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶναι παραπόταμοι τοῦ Ἀλφειοῦ). Τὸ ἀρχαιότατον κέντρον τῆς Αἰγύτιδος ἦτο ἡ πηγὴ τοῦ *Καρνίωνος* (νῦν Ξερίλα, παραποτάμου τοῦ Γαθεάτου), κατὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ τὴν Μεσσήνην. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὑπῆρχον ἓξ χωρία, τὰ ὁποῖα μετῴκησαν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως ταύτης· τούτων 5 εἶναι γνωστά· τὸ *Σκιρτώνιον*, ἡ *Μαλέα*, οἱ *Κρῶμοι*, ἡ *Βελμίνα* καὶ τὸ *Λεῦκτρον*. Εἰς τὴν χώραν ταύτην ἀνῆκον ἔτι αἱ *Γαθέαι* (πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Γαθεάτου) καὶ ἡ *Φαλεσία* ἢ *Φαλαισίαι* (παρὰ τὸν Θειοῦντα). Ι. Σ.

Αἰγὼ *[Μυθ.]*. Τροφὸς τοῦ Διός.

αἰγωλία, ἡ *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα ροπαλόκερα, τῆς οἰκογενείας τῶν *τρωγοσιτιδῶν*. Τὸ σῶμά των εἶναι ἐπίμηκες, πεπιεσμένον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, τὸ μῆκός των μέτριον, αἱ πτέρυγές των λεπταὶ καὶ μακραί. Τὸ μόνον γνωστὸν εἶδος εἶναι *Αἰγωλία ἡ ποικιλόχρωμος (aegolia variegata)*. Αὕτη χαρακτηρίζεται ἐκ τῆς ἐπιμηκύνσεως τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τῆς κεφαλῆς, ὅπερ καλεῖται ράμφος ἢ ρόπαλον. Ἐκ τοῦ ροπάλου τούτου ἐκφύονται αἱ κεραῖαι. Ἡ πρώτη ἄρθρωσις ἑκάστης κεραίας δύναται νὰ ἀναδιπλωθῇ ἐπὶ θαλάμου τινός, ὅστις εὑρίσκεται κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ροπάλου καὶ ὀνομάζεται *βοθρίον*. Τὸ σχῆμα τοῦ σώματος εἶναι κυρτὸν καὶ τὰ ἔλυτρα περιβάλλουσι πάντοτε τὰ πλάγια μέρη τῆς κοιλίας. Αἱ νύμφαι τῶν ἐντόμων τούτων εἶναι φυτοφάγοι καὶ ζῶσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν φυτῶν (ὀπώρας, κλάδους, ρίζας, κόκκους κ.τ.λ.)· ἔχουσι τὴν κεφαλὴν φαιάν, τὸ σῶμα κεκαλυμμένον ὑπὸ τριχῶν καὶ εἶναι ἄποδες. Δ. Ν. Π.

αἰγωλιοειδῆ, τά. *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ νυκτόβια τῆς οἰκογενείας τῶν *Γλαυκιδῶν*. Ἔχουσι κεφαλὴν σχετικῶς μεγάλην, ἄλλοτε λείαν καὶ ἄλλοτε καλυπτομένην ὑπὸ θυσάνου πτερῶν, καὶ ράμφος ἰσχυρόν, μᾶλλον βραχύ, εὐθὺ κατὰ τὴν βάσιν καὶ ἀρκετὰ κυρτὸν κατὰ τὸ ἄκρον. Οἱ πόδες των εἶναι μακροὶ καὶ συνήθως στεροῦνται πτερῶν καλυπτόμενοι ὑπὸ πτίλων. Τὰ πτερά των εἶναι ὀξέα καὶ φθάνουν μέχρι τοῦ μέσου περίπου τῆς οὐρᾶς, ἥτις εἶναι βραχεῖα ἀλλ' ἀρκετὰ εὐρεῖα. Οἱ ὀφθαλμοί των εἶναι μεγάλοι καὶ σχεδὸν φαίνονται ἀπλανεῖς εἰς τὰς βαθείας αὐτῶν κόγχας. Τρέφονται ἐκ μικρῶν ζώων, ἅτινα ἁρπάζουσιν εἰς τὸ σκιόφως. Τὴν φωλεάν των κατασκευάζουσιν εἰς σχισμὰς βράχων καὶ σπανίως ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ ᾠά των ἔχουσι λευκὸν χρῶμα. Δ. Ν. Π.

Αἰγωλιὸς *[Μυθολ.]*. Οὕτως ἐκαλεῖτο νεαρὸς Κρής, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν ἄντρον τοῦ Διὸς διὰ ν' ἀφαιρέσῃ τὸ μέλι τὸ ὁποῖον ἀπεταμίευον εἰς τὰς κυψέλας των αἱ ἱεραὶ τοῦ Διὸς μέλισσαι. Ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας διὰ τὴν θρασύτητα τοῦ νέου, ὅστις δὲν ἠσχύνθη νὰ μιάνῃ τὸν ἱερὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, ἠθέλησε νὰ κατακεραυνώσῃ αὐτόν, ἀλλ' αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Θέμις ἐπεμβᾶσαι ἐξ εὐσπλαχνίας κατώρθωσαν διὰ τῶν παρακλήσεών των νὰ μετριάσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ Διὸς καὶ οὕτως ὁ θρασὺς νέος ἐτιμωρήθη ἐπιεικῶς μεταμορφωθεὶς εἰς νυκτόβιον πτηνόν, τὸ ὁποῖον φέρει τὸ ὄνομά του. Γ. Δ. ΚΑΨ.

[Ζωολ.]. Πτηνὸν τῆς οἰκογενείας τῶν αἰγωλιοειδῶν, τοῦ γένους τῶν γλαυκῶν. Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 25 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος εἶναι φαιὸς μὲ λευκὰς ἢ ὑπολεύκους κηλῖδας, καὶ εἰς τὸ κάτω λευκὸς μὲ ἐπιμήκεις φαιὰς κηλῖδας ἐπὶ τοῦ στήθους, τῆς κοιλίας καὶ τῶν πλευρῶν. Τὸ ὑποκάτω μέρος τῆς οὐρᾶς εἶναι λευκὸν καθὼς καὶ τὰ ὀπίσθια πτερὰ τῶν ταρσῶν.

Αἰγωλιός.

Οἱ αἰγωλιοὶ εὑρίσκονται εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην· παρ' ἡμῖν εἰς τὰ μεγάλα δάση τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ εἰς τοὺς ἀποτόμους βράχους τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος. Εἶναι μεταναστευτικὰ ἢ μή, ἀναλόγως τῶν μερῶν εἰς τὰ ὁποῖα διαιτῶνται. Συνήθως ζῶσι καθ' ὁμάδας καὶ ἐκστρατεύουσιν ὅλα ὁμοῦ περὶ τὸ λυκόφως διὰ τὸ κυνήγιον τῆς λείας των. Κατασκευάζουσι τὴν φωλεάν των εἰς ὀπὰς παλαιῶν τοίχων, εἰς στέγας ἐγκαταλελειμμένων οἰκιῶν, εἰς βράχους, ἢ καὶ εἰς δένδρα, καὶ γεννῶσι κατ' Ἀπρίλιον 4-6 λευκὰ ᾠά, τὰ ὁποῖα ἔχουσι μῆκος 3, 4 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ πλάτος 2, 8. Τρέφονται ἐκ μικρῶν τρωκτικῶν, διαφόρων ἐντόμων καὶ μικρῶν πτηνῶν. Εἶναι ὠφελιμώτατα εἰς τὴν γεωργίαν διότι τρώγουσι κατ' ἔτος ἕκαστον ἄνω τῶν 1.500 ἀρουραίων καὶ ἄλλων βλαβερῶν ζώων καὶ ἐντόμων. Δ. Ν. Π.

Αἴγων. Ποταμὸς τῆς Αἰθιοπίας.

Αἴγων. Πεφημισμένος Ἕλλην ἀθλητής, ὅστις, θελήσας νὰ προσφέρῃ ὡς δῶρον εἰς τὴν ὡραίαν Ἀμαρυλλίδα ἕνα ταῦρον, ἔλαβεν αὐτὸν ἐκ τοῦ ἑνὸς ποδὸς καὶ τὸν ἔσυρε μέχρι τῆς κορυφῆς λόφου εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο ἡ Ἀμαρυλλίς.

2) Υἱὸς τοῦ Θεσσαλοῦ καὶ πατὴρ τοῦ Αἵμονος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ ὑπὸ τοῦ πάππου του ὀνομασθεῖσα Θεσσαλία χώρα ὠνομάσθη καὶ Αἱμονία. Κατ' ἄλλον ὅμως μῦθον, ὁ Αἴγων ἔζησε πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν ἐκ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν χώραν, ἥτις ὑπ' αὐτῶν μετωνομάσθη Θεσσαλία.

3) Πανάρχαιος βασιλεὺς τῆς Εὐβοίας, οὗτινος τὰ ἀνάκτορα ἦσαν εἰς τὴν Κάρυστον. Εἶχε τόσον μεγάλην ἰσχὺν καὶ τόσον πλοῦτον, ὥστε ἐναυπήγησε μέγαν στόλον διὰ τοῦ ὁποίου ἐκυριάρχησε τῶν Κυκλάδων ὅλων καὶ ἐγένετο θαλασσοκράτωρ ἔπειτα ὅλων τῶν νήσων τὰς ὁποίας διέβρεχε τὸ πέλαγος τὸ ὁποῖον ἀπ' αὐτοῦ, λέγουν, ὠνομάσθη Αἰγαῖον. Ἡ προέλευσις τοῦ μύθου εἶναι παρεμφερὴς μὲ τὴν προέλευσιν τοῦ μύθου τοῦ Αἰγέως.

4) Ἀρχαῖός τις βασιλεὺς τοῦ Ἄργους.

5) Πυθαγόρειός τις ἐκ Κρότωνος.

6) Ὄνομα ποιμένος τινὸς παρὰ Θεοκρίτῳ (Εἰδ.δ'2). Κ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰγώνεια ἢ *Αἰγώνη [Ἀρχ.]*. Ἀρχαία πόλις τῶν Μαλιέων τῆς Θεσσαλίας, λαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπὸ τὸν ἱδρυτὴν αὐτῆς, κατὰ τὴν παράδοσιν, μυθικὸν βασιλέα Αἴγωνα, τὸν υἱὸν τοῦ Θεσσαλοῦ καὶ πατέρα τοῦ Αἵμονος. Ἡ πόλις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λυκόφρονος καὶ ἄλλων, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸν ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴγωνες *[Ἀρχ.]*. Λαὸς τῆς Ἄνω Ἰταλίας *(Πολυβ. β', 17)*.

Αἰγώνη· βλ. Αἰγώνεια.

αἰγῶνυξ· ὁ ἔχων ὄνυχας αἰγὸς (Ἀνθ. Π. 6. 35).

αἰγωπός, *—ή, —όν*· ὁ ἔχων αἰγὸς ὀφθαλμούς.

Αἴγωστις ἢ *Αἴγωστος [Ἀρχ.]*. Πόλις τῆς ἀρχαίας Λοκρίδος. Δὲν εἶναι γνωστὸν ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ ἐξαφανισθεῖσα αὕτη πόλις. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἴδα, ἡ· βοήθεια (ἐκ τοῦ ἑνετικοῦ aida)· ἀπαντᾷ εἰς μεσαιωνικὰ ἔγγραφα, ἀκούεται δὲ καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ.

«Ἀΐδα» *[Μουσ.]*. Μελόδραμα λυρικὸν εἰς τέσσαρας πράξεις· μουσικὴ Ἰωσὴφ Βέρδη. Παρεστάθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ Χεδιβικὸν θέατρον τοῦ Καΐρου τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1871 μὲ ἐκτελεστὰς τὴν ὑψίφωνον Ἀντονιέττα Ποτσόνι (Ἀΐδαν), μεσόφωνον τὴν Ἐλεονόραν Γκρόσσι (Ἄμνεριν), ὀξύφωνον τὸν Πέτρον Μοντζίνι (Ραδαμῆν), βαρύτονον τὸν Φραγκῖσκον Στέλλερ (Ἀμονάσρον), βαθύφωνον τὸν Παῦλον Μεδίνι (Ράμφιν) καὶ δεύτερον βαθύφωνον τὸν Τομάζο Κόστα (βασιλέα). Ἀμέσως κατόπιν (8ην Φεβρουαρίου 1872) ἐπανελήφθη εἰς τὴν Σκάλαν τοῦ Μιλάνου μὲ τὴν σύμπραξιν τῆς περιφήμου Τερεζίνας Στόλτζ, τῆς Βάλδμαν, τοῦ Φαντσέλλι, τοῦ Πανδολφίνι καὶ τοῦ Μαΐνι, μὲ διευθυντὴν δὲ τῆς ὀρχήστρας τὸν πολὺν Φράνκο Φάτζιο.

Ὁ φιλόπολις καὶ προοδευτικὸς χεδίβης τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαὴλ πασᾶς εἶχε προικίσει μεταξὺ ἄλλων τὴν πόλιν τοῦ Καΐρου καὶ μὲ μεγαλοπρεπὲς θέατρον. Τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ γίνουν ἐπίσημα καὶ μὲ ὄπεραν ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Τὴν εὕρεσιν ταύτης ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γάλλον διευθυντὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Καΐρου Μαριὲτ βέην καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς μουσικῆς εἰς τὸν μεγάλον μαέστρον Βέρδην. Ὁ Μαριὲτ βέης κατέστρωσε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς ἀρχαίου μύθου καὶ τὴν παρέδωσεν εἰς τοὺς Ντὺ Λόκλ, γνωστὸν δραματικὸν συγγραφέα, καὶ τὸν ποιητὴν Γκιζλαντσόνι διὰ τὴν σκηνοθεσίαν καὶ τὴν ποιητικὴν ἐπεξεργασίαν καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἰδίου Βέρδη.

Τὸ ἔργον ἐξελίσσεται σκηνικῶς ὡς ἑξῆς:

Πρᾶξις Α'. Τὰ στρατεύματα τῶν Αἰθιόπων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ βασιλέως Ἀμονάσρου ἐπέδραμον πάλιν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου καὶ ἀπειλοῦσιν ἐκ νέου τὰς Θήβας τὰς ἑκατονταπύλους. Ὁ Ἀμονάσρος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς Ἀΐδας, ἥτις, αἰχμαλωτισθεῖσα εἰς προηγηθέντα πόλεμον, παραμένει εἰς Μέμφιν ὡς θεραπαινὶς τῆς Ἀμνέριδος, κόρης τοῦ φαραώ. Ἔρχεται τώρα μὲ τοὺς ἰδικούς του διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ. Ἡ θεὰ Ἶσις καθώρισεν ἤδη τὸν ἀρχηγὸν ὅστις θὰ βαδίσῃ κατὰ τοῦ Ἀμονάσρου. Εἶναι ὁ Ραδαμῆς, νεαρὸς πολεμιστής, ἀγαπῶν τὴν Ἀΐδαν. Αὐτοῦ ὅμως ἐρᾶται ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ ἡ βασιλόπαις Ἄμνερις. Ὁ βασιλεὺς τοῦ παραδίδει τὴν ἱερὰν σημαίαν διὰ χειρὸς τῆς θυγατρός του Ἀμνέριδος καὶ ἐν πομπῇ ὁδηγεῖται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἡφαίστου, ὅπου ἀνακηρύσσεται ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ράμφιος καὶ τῶν ἱερέων ἀρχιστράτηγος τῶν Αἰγυπτίων.

Πρᾶξις Β'. Εἰς τὰ ἰδιαίτερα δωμάτιά της ἡ Ἄμνερις συνομιλεῖ μὲ τὴν Ἀΐδαν καὶ τεχνηέντως κατορθώνει νὰ τῆς ἀποσπάσῃ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρὸς τὸν Ραδαμῆν ἔρωτός της. Σκηνὴ ζηλοτυπίας μεταξὺ τῶν δύο γυναικῶν, ἐνῷ ἔξωθεν ἀντιλαλοῦν ᾄσματα ἐπινίκεια καὶ ἰαχαὶ θριάμβων τοῦ πρὸ τῶν ἀνακτόρων λαοῦ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς νίκης τοῦ

Digitized by Google

αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Ἡ σκηνὴ τώρα εἶναι πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν. Ἐπὶ χρυσῶν θρόνων κάθηνται ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ Ἄμνερις περιστοιχούμενοι ἀπὸ μεγιστᾶνας, ἱερεῖς, στρατηγοὺς κλπ. Πλῆθος λαοῦ πλημμυρεῖ τὰ πέριξ. Ἀπὸ μίαν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως εἰσέρχεται ὁ στρατὸς προπορευομένων τῶν σαλπίγγων. Ὁ Ραδαμῆς φέρεται ἐπὶ θριαμβευτικοῦ ἅρματος, ἕπονται δὲ τὰ τρόπαια καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἁλυσόδετοι. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Ἀμονάσρος, ὁ πατὴρ τῆς Ἀΐδας καὶ βασιλεὺς τῶν Αἰθιόπων. Ἡ κόρη του τὸν ἀναγνωρίζει καὶ τρέχει πρὸς αὐτόν. Ὁ Ραδαμῆς κατερχόμενος τοῦ ἅρματος προσέρχεται πρὸς τὸν βασιλέα διὰ νὰ λάβῃ τὸν τιμητικὸν στέφανον τῆς νίκης ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς βασιλόπαιδος. Ὁ βασιλεὺς ἀναγνωρίζων τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις τοῦ νεαροῦ ἥρωος τοῦ προσφέρει ὡς ἀμοιβὴν τὴν χεῖρα τῆς Ἀμνέριδος καὶ τὸν ἀνακηρύσσει πανδήμως διάδοχον τῆς βασιλείας του. Ἐπευφημίαι καὶ ᾄσματα χαρμόσυνα τοῦ λαοῦ, ἐνῷ οἱ ἱερεῖς ψάλλουν ὕμνους εὐχαριστίας πρὸς τὸν Ἶσιδα.

Πρᾶξις Γ'. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου. Νὺξ ἀστροφεγγής. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἴσιδος ψάλλουν ὕμνον πρὸς τὸν θεόν. Ἀποβιβάζεται ἡ Ἄμνερις μὲ τὸν Ράμφιν καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν ναόν. Ἔρχεται ἡ Ἀΐδα προχωροῦσα μετὰ προφυλάξεως. Ὁ Ραδαμῆς τῆς ἔχει δώσει συνέντευξιν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἀντ' αὐτοῦ ἐμφανίζεται ὁ Ἀμονάσρος. «Ξεύρω, τῆς λέγει, τὸν ἔρωτά σου πρὸς τὸν Ραδαμῆν, τὸν περιμένεις ἐδῶ. Εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Αἰγυπτίων... .. μὲ ἐννοεῖς... Ἂν ἀγαπᾷς τὴν πατρίδα μας, θὰ κατορθώσῃς νὰ σοῦ εἰπῇ τὸ μέρος ἀφ' ὅπου θὰ διέλθουν τὰ στρατεύματά του». Ἡ Ἀΐδα ἐξανίσταται, ἀλλ' ὁ πατήρ της ἐπιμένει, εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθῃ τὸ μυστικόν. Ὑπὸ τὴν πατρικὴν ἐπιβολὴν ἡ Ἀΐδα ὑποκύπτει καὶ ὑπόσχεται νὰ κάμῃ ὅ,τι τῆς ζητεῖ. Ὁ Ἀμονάσρος ἀποχωρεῖ καὶ κρύπτεται ἐκεῖ που ἐντὸς τῶν θάμνων. Φθάνει ὁ Ραδαμῆς, καὶ ἡ Ἀΐδα ὁρμᾷ εἰς συνάντησίν του, ὁρκίζονται ὁμοῦ αἰώνιον ἔρωτα καὶ ἀποφασίζουν νὰ φύγουν μαζὺ εἰς τὴν πατρίδα της, ὅπου τοὺς ἀναμένει εὐτυχία ἀτελεύτητος. Ἡ Ἀΐδα ἐρωτᾷ ἀπὸ ποῖον μέρος εἶναι δυνατὴ ἡ φυγή των, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματά του.» Ἀπὸ τὰ στενὰ τῶν Ναπάτων», λέγει ὁ Ραδαμῆς, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι ἐλεύθερα μέχρι τῆς πρωΐας. Ὁ παραμονεύων Ἀμονάσρος ἐμφανίζεται ἐξαίφνης.«Εἰς τὰ στενὰ τῶν Ναπάτων», ἀνακράζει, θὰ εἶναι οἱ ἰδικοί μου. Ἐλᾶτε ἐμπρός». Εἰς τὴν στιγμὴν ταύτην ἐξορμοῦν ἐκ τοῦ ναοῦ, ἡ Ἄμνερις, ὁ Ράμφις, στρατιῶται, ἱερεῖς καὶ ὑπηρέται. Ἔχουν ἀντιληφθῆ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀρχιστρατήγου των, ὅστις καὶ παρευθὺς συλλαμβάνεται, παραδίδει τὸ ξίφος του, ἐνῷ ἡ Ἀΐδα καὶ ὁ Ἀμονάσρος μέσα εἰς τὴν γενικὴν σύγχυσιν λαμβάνουν καιρὸν καὶ ἐξαφανίζονται.

Πρᾶξις Δ'. Εἰς μίαν αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ἥτις συγκοινωνεῖ ὑπογείως μὲ τὴν φυλακήν, ἡ Ἄμνερις. Δίδει διαταγὴν εἰς παριστάμενον φύλακα νὰ φέρῃ ἐνώπιόν της τὸν Ραδαμῆν. Μένει μόνη μετ' αὐτοῦ. Ἀλλόφρων τὸν παρακαλεῖ, τὸν ἐξορκίζει ν' ἀπαρνηθῇ τὴν Ἀΐδαν καὶ νὰ στέρξῃ εἰς τὸν ἔρωτά της. Αὐτὴ θὰ τοῦ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ κατάδικος θανάτου θὰ γίνῃ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, διάδοχος τῶν φαραώ. Ματαίως. Ὁ Ραδαμῆς περιφρονεῖ ἀπαθὴς τοὺς λόγους της καὶ ἀπάγεται ὑπὸ τῶν δύο φρουρούντων στρατιωτῶν εἰς τὴν φυλακὴν διὰ νὰ δικασθῇ. Τὸ δικαστήριον τῶν ἱερέων τὸν καταδικάζει νὰ ταφῇ ζῶν εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου. Ἡ Ἀΐδα μαθοῦσα τὴν καταδίκην τοῦ Ραδαμῆ εὑρίσκει τρόπον νὰ εἰσδύσῃ κρυφίως εἰς τὸ ὑπόγειον. Ἐκεῖ ἀναμένει νὰ ἰδῇ τὸν ἀγαπητόν της καὶ νὰ ἀποθάνῃ μαζύ του. Μέσα εἰς βαθὺ σκότος συναντῶνται διὰ τελευταίαν φορὰν καὶ ἡνωμένοι πλέον εἰς ἕνα ὕστατον ἐναγκαλισμὸν ἀποθνήσκουν μὲ γαλήνην, ἐνῷ ἄνωθεν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ ψάλλονται ὕμνοι ἐξιλαστήριοι πρὸς τὸν ἄπειρον Φθᾶ.

Ἡ μουσικὴ τοῦ δημοφιλοῦς τούτου ἔργου φέρει ἔκτυπον τὴν σφραγῖδα τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ μεγάλου μουσουργοῦ. Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἡ τεχνοτροπία τοῦ Βέρδη, μολονότι παρακολουθοῦσα τὰς νέας τάσεις τῆς τέχνης συγχρονισμένη πρὸς αὐτάς, παραμένει πάντοτε πρωτότυπος καὶ ἀτομική. Οἱ ποικίλοι ἁρμονικοὶ συνδυασμοὶ καὶ τὰ ἀντιστικτικὰ τεχνάσματα,ὧν ἀφθονεῖ ὁλόκληρος ἡ παρτιτοῦρα, δὲν καλύπτουν τὸ παράπαν τὴν αὐθόρμητον ἔμπνευσιν, ἥτις ἐκδηλοῦται πανταχοῦ μὲ κυρίαρχον τὴν μελῳδικὴν γραμμήν, χωρὶς ἐνδοιασμοὺς καὶ ἀμφιταλαντεύσεις περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεμάτων, πάντοτε δὲ πλήρη συγκινήσεως καὶ δραματικοῦ πάθους. Ἡ ἐνορχήστρωσις, φωτεινὴ καὶ ἰσορροπημένη, δὲν παρουσιάζει οὐδαμοῦ ὑπερβολὴν ἢ χυδαιότητα ἠχητικῶν ἐκρήξεων, οἵας πιθανὸν ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς παλαιότερα ἔργα τοῦ Βέρδη (Nabucco, Attila κλπ.), ἡ δὲ γενικὴ μουσικὴ ἐπεξεργασία εἶναι λογικῶς ψυχολογημένη καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ λιμπρέττου.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου ἤγειρε θόρυβον πολύν, ἀλλὰ ἐξήγειρε τὸν φθόνον πολλῶν. Ἀργυρώνητοι ἢ ἀμβλυωποῦντες κριτικοὶ ἐπετέθησαν ὁρμέως ἐναντίον του καὶ ἐπάλαισαν λυσσωδῶς διὰ νὰ τὸ καταχρημνίσουν εἰς τὸ ἔρεβος τῆς λήθης. Εἷς τῶν κορυφαίων πρωταγωνιστῶν τῆς ταπεινῆς αὐτῆς ἀντιδράσεως ἦτο καὶ ὁ Γενουήνσιος μουσικοδιδάσκαλος Βιντσέντο Σασσαρόλι, ὅστις εἰς σειρὰν βιαίων ἄρθρων, δημοσιευθέντων εἰς τὸ τότε ἐκδιδόμενον μουσικὸν περιοδικὸν τοῦ Μιλάνου L'universo Musicale, ἠγωνίσθη διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ μὲν ἔργον μηδαμινὸν καὶ ἐστερημένον πάσης ἀξίας, τὸν δὲ συνθέτην ἀμαθῆ τσαρλατάνον καὶ κοινὸν plagiaire. Ὡς ἦτο ἑπόμενον, αἱ τοιαῦται ἐξ ὑπολογισμοῦ ἐπικρίσεις οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερον. Ὁ Σασσαρόλι καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ταχέως ἐλησμονήθησαν, ἡ δὲ Ἀΐδα ἔζησε, ζῇ καὶ θριαμβεύει, ὅπως ζῇ καὶ θριαμβεύει κάθε ἀληθινὸν ἀριστούργημα.

Πρωτεύοντα κομμάτια ἀπὸ τὴν ὅλην ὄπεραν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀπὸ τὴν πρώτην πρᾶξιν ἡ μονῳδία τοῦ Ραδαμῆ Celeste Aida· ἡ μονῳδία τῆς Ἀΐδας Ritorna vincitor καὶ τὸ φινάλε πλούσιον εἰς φωνητικὴν ἠχηρότητα. Ἐκ τῆς δευτέρας ἀξιοσημείωτος ἡ δραματικὴ διῳδία Ἀΐδας καὶ Ἀμνέριδος καὶ τὸ ὑπέροχον φινάλε τοῦ θριάμβου, ἀληθὲς ὑπόδειγμα πολυφωνικῆς ἐπεξεργασίας, ὡς καὶ τὸ πολεμικὸν ἐμβατήριον. Τὸ ἐμβατήριον τοῦτο ἀνακρούεται ἀπὸ 8 σάλπιγγας ὧν αἱ τέσσαρες εἰς *Λα̃* μεῖζον ὕφεσις ἐκθέτουσι πρῶται τὸ θέμα, αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες εἰς *Σι* μεῖζον, ἐπαναλαμβάνουσιν ἀμέσως κατόπιν αὐτό. Αἱ σάλπιγγες αὗται, ἀπομίμησις τῶν ἀρχαίων αἰγυπτιακῶν, ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ Μαριὲτ-βὲη τῇ ὑποδείξει τοῦ Βέρδη.

Τὸ κύριον θέμα τοῦ ἐμβατηρίου εἶναι τὸ ἑξῆς:

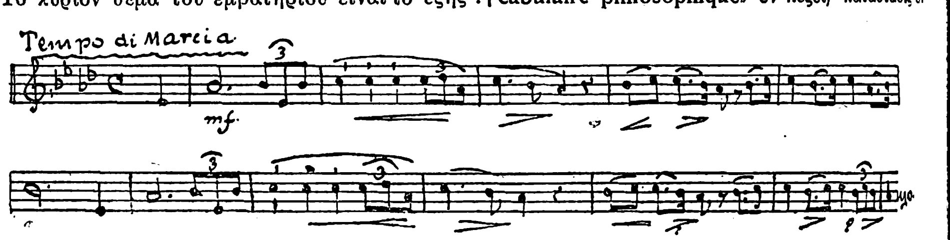

Εἰς τὴν τρίτην πρᾶξιν διακρίνομεν τὴν μονῳδίαν τῆς Ἀΐδας «*Qui Radamès verrà*», τὴν διῳδίαν Ἀμονάσρου-Ἀΐδας καὶ ἐκείνην τοῦ Ραδαμῆ-Ἀΐδας. Εἰς τὴν τετάρτην ὑπερέχει ἡ τελικὴ διῳδία Ραδαμῆ-Ἀΐδας εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ ναοῦ. Δὲν πρέπει νὰ παροραθῶσιν οἱ ἀνατολικοὶ τῆς β' πράξεως χοροί, οἵτινες, μαζὺ μὲ μερικὰ ἄλλα ἀνατολικὰ μοτίβα, ἐγκατεσπαρμένα εἰς ἄλλα μέρη τῆς ὄπερας, δίδουν κάποιον ἐπιτόπιον χρῶμα εἰς αὐτήν.

Ἡ «Ἀΐδα» ἐδόθη πολλάκις ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ διαφόρους ἰταλικοὺς θιάσους, ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον δὲ τὸ 1895 ἀπὸ τὸν θίασον Ζάγρι εἰς τὸ Δημοτικὸν θέατρον. Ἑλληνιστὶ διὰ πρώτην φοράν, κατὰ μετάφρασιν τοῦ ὑποφαινομένου, ἐδόθη εἰς τὸ θέατρον «Ὀλύμπια» τῷ 1915 ἀπὸ τὸ Ἑλλ. Μελόδραμα. Ἔλαβον μέρος τὸ ζεῦγος Βλαχοπούλου, ὁ βαρύτονος Οἰκονομίδης καὶ οἱ Ἰταλοὶ καλλιτέχναι Nunzio Bavi ὀξύφωνος καὶ Dolores Frau μεσόφωνος, Τὸ Ἑλλ. Μελόδραμα διωργάνωσεν ἐπίσης, ὀλίγον κατόπιν, λαϊκὴν παράστασιν τῆς «Ἀΐδας» εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον μὲ τὴν σύμπραξιν τῆς περιφήμου Ρωσίδος ὑψιφώνου Τσεργκάσκι, τοῦ τενόρου Μπρέλια καὶ τῆς μεσοφώνου Frau, μὲ πολυπληθῆ δὲ χορικὴν καὶ ὀρχηστρικὴν μᾶζαν. Ἡ παράστασις αὕτη, εἰς ἣν συνέρρευσαν ὅλαι σχεδὸν αἱ Ἀθῆναι, ἀφῆκεν ἐποχήν, διότι ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ὁ στίβος τοῦ Σταδίου μετετρέπετο εἰς λυρικὴν σκηνήν. Παρόμοιαι παραστάσεις τῆς Ἀΐδας διωργάνωσαν ἐπιχειρηματίαι τινὲς εἰς τὸ Στάδιον κατὰ τὸ ἔτος 1926 μὲ τὴν σύμπραξιν Ἰταλῶν καλλιτεχνῶν ἐπίτηδες μετακληθέντων. Καὶ αἱ παραστάσεις αὗται ἐστέφθησαν ὑπὸ μεγάλης ἐπιτυχίας, καλλιτεχνικῆς καὶ οἰκονομικῆς. Ὑπαίθριοι παραστάσεις τῆς Ἀΐδας ἐδόθησαν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ πρῶτον πρό τινων ἐτῶν εἰς Κάϊρον παρὰ τὰς Πυραμίδας ἀπὸ τὸν ἰταλικὸν θίασον τοῦ Χεδιβικοῦ θεάτρου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μαέστρου Μουνιόνε, κατόπιν εἰς τὴν Ἀρένα τῆς Βερώνας καὶ τελευταίως εἰς Βιέννην καὶ Βερολῖνον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μασκάνι.

Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ

αἰδαιόφασμα (Aedoeophasma Skudd). [*Παλαιος.*] Γένος τῶν ἐντόμων *παλαιοδικτυοπτέρων* τῆς ἀνθρακικῆς διαπλάσεως· ἀπαντᾷ ἐν Ἀγγλίᾳ. Θ. Σ.

Αἰδὰν (Aidan). Κέλτης μοναχός, ζήσας τὸν Ζ' αἰῶνα. Οὗτος θεωρεῖται ὡς ὁ ἀπόστολος τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Νορθουμβερλάνδην, διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ ὁποίου εἰργάσθη μετ' ἐξαιρέτου ζήλου καὶ δραστηριότητος, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τῆς χώρας Ὀσβάλδου (635—642). Ἐχρημάτισε καὶ πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς ἐν τῷ βορείῳ θαλάσσῃ νησῖδος Lindisfarne. Ἀπέθανε τῷ 651. Περὶ αὐτοῦ ἰδίως πληροφορούμεθα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τοῦ τῷ 735 ἀποθανόντος Βέδα τοῦ αἰδεσίμου (3,3 κ. ἑ.). Δ. Σ. Μ.

Ἀϊδὰν· βλ. Ἀϊντάν.

ἀϊδάνη ἢ *ἀϊδάνιον*. Ποικιλία ἀμπέλου τῆς οἰνοφόρου (Vitis vinifera) καλλιεργουμένη εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους, ἰδίᾳ δὲ ἐν Θήρᾳ. Αἱ σταφυλαί της εἶναι λευκαὶ ἢ κιτρινωπαί, ὡριμάζουσαι κατὰ τὰ μέσα Ἰουλίου. Ὑπάρχουν καὶ παραλλαγαὶ τῆς ποικιλίας ταύτης μὲ πρασινωπὰς ῥᾶγας, ὡριμαζούσας κατὰ Σεπτέμβριον. Κυρίως πρόκειται περὶ ἐπιτραπεζίων σταφυλῶν, παρασκευάζουν ὅμως ἐκ τοῦ χυμοῦ αὐτῶν καὶ γλεῦκος ἡλιαστόν (συμπεπυκνωμένον), ἀρωματῶδες, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν πρὸς ἀνάμιξιν μετ' οἴνων πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τοὺς καταστήσουν ἀρωματώδεις καὶ γλυκεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον. Ἡ ποικιλία αὕτη καλλιεργεῖται καὶ εἰς ἀναδενδράδας. Π. Γ. ΚΟΥΤΣΟΜΗΤΟΠΟΥΛΟΣ

ἀϊδάρω· (δημ.) βοηθῶ, παρέχω ὑποστήριξιν· ἐκ τοῦ βενετικοῦ aidar.

Ἀϊδδίν· βλ. Ἀϊδὶν *(—βέης, —Κλόπες).*

Ἀϊδέα (Haïdea) Ἀστεροειδὴς φερόμενος, κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ, ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν 368 καὶ ὑπὸ τὸ διακριτικὸν 1893 AB. Ἡ ἀνακάλυψις αὐτοῦ ἐγένετο τῇ 19ῃ Μαΐου 1893 Ἡ τροχιά του ἔχει τὰ ἑξῆς ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα: α=3,057 T=1952 e=0,193 i=7°.48'. L=301°.3'. Ω=230 .8'. Π=315°.15'. Σ. Π.

ἀϊδεασμός, ἢ καὶ *ἀϊδεϊσμός·* (κατὰ λέξιν μεταγραφὴ τοῦ δι' ἑλληνικῶν συνθετικῶν πλασθέντος γαλλικοῦ ὅρου aïdéisme - Βλ. *E. Goblot* «Vocabulaire philosophique» ἐν λέξει)· κατάστασις ἐν ᾗ πλήρης ἀπουσία ἰδεῶν. (Ἐγράφη καί: *ἀνιδεασμός.*) Α.

Ἀϊδελβέργη (Heidelberg). Μία ἀπὸ τὰς γραφικωτέρας καὶ ὡραιοτέρας πόλεις τῆς Γερμανίας καὶ ἀπὸ τὰς πλέον συχναζομένας πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης. Ἀνήκει εἰς τὴν γερμανικὴν δημοκρατίαν τῆς Βάδης (ἄλλοτε Μέγα Δουκᾶτον) καὶ εἶναι πρωτεύουσα ὁμωνύμου νομοῦ. Ἔχει 50 χιλ. κατοίκους. Ἡ πόλις εἶναι κτισμένη κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Νέκαρ καὶ παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων Καϊνιγκστουλ καὶ Γκάϊς εἰς ὕψος 116 μ. ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

Ἡ Ἀϊδελβέργη ἔχει, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κτισθῆ ἐπὶ τῆς θέσεως, εἰς ἣν μέχρι τοῦ Γ' αἰῶνος ἦτο ἐγκατεστημένη ρωμαϊκὴ ἀποικία. Κατ' ἀρχὰς ἦτο φέουδον τῶν ἐπισκόπων τοῦ Βόρμο, ἀπὸ τοῦ ΙΓ' ὅμως αἰῶνος περιῆλθεν εἰς τὴν κομητείαν τοῦ Παλατινάτου, τῆς ὁποίας ἦτο πρωτεύουσα μέχρι τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Ἀπ' τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ πόλις ὑφίστατο διαρκῶς τὰς συνεπείας τῶν πολέμων, ἕως οὗ τῷ 1803 περιῆλθεν εἰς τὸ Δουκᾶτον τῆς Βάδης.

Ἡ Ἀϊδελβέργη καταλαμβάνει ἔκτασιν στενήν, μεταξὺ τῶν δύο ὀρέων ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἀφ' ἑτέρου, μήκους δύο χιλιομέτρων καὶ πλέον, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς ὀνομαζομένης Καρλστόρ, πλησίον τῆς ὁποίας εὑρίσκεται ὁ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ συνδέοντος τὴν Ἀϊδελβέργην μετὰ τοῦ Βύρτσμπουργ, μέχρι τοῦ ἄλλου σταθμοῦ τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως. Ἡ πόλις ἔχει δύο κυρίας ἀρτηρίας, τὴν Hauptstrasse καὶ τὴν Plôckstrasse. Ἔχει ἐπίσης καὶ τὰς δύο γεφύρας τοῦ Νέκαρ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος Καρόλου-Θεοδώρου, ἔχει μῆκος 210 μέτρων καὶ πλάτος ἐννέα, θεωρεῖται δὲ ὡς μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας γεφύρας τοῦ κόσμου. Ἡ Ἀϊδελβέργη ἔχει πολυπληθεῖς ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ περιεργοτέρα εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀγορᾶς, τῆς ὁποίας ὁ μὲν χορὸς ἀνήκει εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα, ὁ δὲ νάρθηξ εἰς τὸ προτεσταντικόν.

Ἄλλα ἀξιοθαύμαστα κτίρια δὲν ἔχει ἡ πόλις διότι εἶχε καταστραφῆ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τῷ 1622 ὑπὸ τοῦ Τιλλὺ καί, κατόπιν, τῷ 1689 καὶ τῷ 1693, ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ 1693 ἦτο τόσον φοβερά, ὥστε ὁλόκληρος ἡ Ἀϊδελβέργη εἶχεν ἐρημωθῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους της καὶ ἐδίδε τὴν ἐντύπωσιν νεκροπόλεως. Τὸ μόνον κτίριον τὸ ὁποῖον ὑφίσταται ἀκόμη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι τὸ «Πανδοχεῖον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως, κτισθὲν τῷ 1592.

Ἄνωθεν τῆς πόλεως εἰς ὕψος 204 μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης εὑρίσκεται τὸ περίφημον *Παλάτιον* (schloss) τῆς Ἀϊδελβέργης, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ ὡραιότερον μεσαιωνικὸν κτίριον τῆς Γερμανίας καὶ ἓν ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης. Τὸ παλάτιον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖται «*Ἀλάμπρα τῆς Γερμανίας*», εἶχε κτισθῆ κατὰ πρώ-

Digitized by Google

τον —ὡς κοινῶς νομίζεται—ὑπὸ τοῦ Ροδόλφου Α΄ τῆς Ἀϊδελβέργης (1294—1319). Οἱ ἑκάστοτε ὅμως ἄρχοντες τῆς χώρας προσέθετον διαφόρους πτέρυγας εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλα ἀνεξάρτητα οἰκοδομήματα. Τὰ ὡραιότερα ἐκ τούτων εἶναι τὸ κτίριον τοῦ Ὄθωνος — Ἐρρίκου, ἀριστούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως καὶ τὸ κτίριον τοῦ Φρειδερίκου, τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη τῷ 1601—1607 καὶ κοσμεῖται ὑπὸ δεκαεπτὰ ἀγαλμάτων. Ἐντὸς τοῦ ὑπολοίπου τοῦ παλατίου εὑρίσκεται τὸ πασίγνωστον «*μεγάλο βαρέλι*» τῆς Ἀϊδελβέργης, (8,5 μ. μήκους καὶ 7 μ. πλάτους), τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ὑπολογίζεται ὅτι εἶναι περὶ τὰς 283.200 φιάλας. Τὸ βαρέλι αὐτὸ κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ ἐκλέκτορος Καρόλου—Λουδοβίκου καὶ ἐπεσκευάσθη τῷ 1751. Ἔχει σχῆμα πλοίου, εἰς τὸ ἀνώτατον δὲ σημεῖόν του ἔχει κατασκευασθῆ δῶμα ἀρκετὰ εὐρύ, ὥστε νὰ δύναται νὰ παρατεθῇ ἐπ' αὐτοῦ γεῦμα. Εἰς τὴν πρόσοψιν εὑρίσκεται ξύλινον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὸν γελωτοποιὸν *Περκέο* τῆς Αὐλῆς τοῦ Καρόλου—Φιλίππου. Λέγεται ὅτι ὁ Περκέο δὲν κατεκλίνετο ποτὲ ἐὰν δὲν ἔπινε προηγουμένως 18—20 φιάλας ἀπὸ τὸν οἶνον τοῦ βαρελίου τούτου.

Τὸ παλάτιον κατεστράφη πολλάκις κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Γάλλων. Τὴν τελικὴν καταστροφὴν ἐπέφερε κεραυνὸς πεσὼν τὴν 24ην Ἰουνίου 1764. Ὁ ἀνακαινισμὸς τοῦ παλατίου ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1883. Ἡ θέα ἀπὸ τὸ ὕψος τούτου εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας τοῦ κόσμου, διὰ τὸν λόγον δ' αὐτὸν συρρέουν εἰς Ἀϊδελβέργην πολυάριθμοι περιηγηταί, φθάνοντες τὰς 180000 κατ' ἔτος.

Ἡ Ἀϊδελβέργη εἶναι περίφημος διὰ τὸ πανεπιστήμιόν της, τὸ ὁποῖον εἶναι ἓν ἐκ τῶν παλαιοτέρων τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ ἀρχαιότατον τῆς Γερμανίας. Ἱδρύθη τῷ 1386 ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος Ρουπρεχτ τοῦ Α΄ καὶ ἀναδιωργανώθη ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος Ὄθωνος - Ἐρρίκου (1556 - 1559) τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Μελάγχθονος, καταστὰν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τούτου, ἐκλέκτορος Φρειδερίκου τοῦ Γ΄, κοιτὶς τοῦ καλβινισμοῦ. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Τιλλὺ τῷ 1622, τὸ πανεπιστήμιον ὑπέστη πολλὰς βλάβας, ἔχασε δὲ καὶ τὴν θαυμασίαν βιβλιοθήκην του περιλαμβάνουσαν μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ 3597 χειρόγραφα. Τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἐθεώρησεν ὁ Μαξιμιλιανὸς ὁ Α΄ ὡς πολεμικὰ λάφυρα καὶ τὰ ἐδώρησεν εἰς τὸν Πάπαν (*Bibliotheca Palatinata*). Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λυνεβίλλης τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἀϊδελβέργης εἶχε καταδικασθῆ εἰς μαρασμὸν καὶ θὰ ἔκλειε τελειωτικῶς τὰς πύλας του, ἂν δὲν ἀνελάμβανε τὴν ἀναδιοργάνωσίν του ὁ ἐκλέκτωρ Κάρολος-Φρειδερῖκος τῆς Βάδης τῷ 1802. Πρὸς τιμήν του δὲ τὸ πανεπιστήμιον ὠνομάσθη Ρουπρεχτο - Καρολίνειον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ περιφημότεροι καθηγηταὶ τῆς Γερμανίας διδάσκουν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἀϊδελβέργης. Διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων τῷ 1816 ἀνέκτησε τὸ πανεπιστήμιον 38 ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων χειρογράφων του, τὰ ὁποῖα εἶχον μεταφερθῆ ὑπὸ τῶν Γάλλων τῷ 1797 εἰς Παρισίους, ὁ δὲ Πάπας ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸ 852 ἀρχαῖα γερμανικὰ χειρόγραφα. Ἡ βιβλιοθήκη του τώρα εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας τῆς Εὐρώπης, ἔχουσα ὑπὲρ τὰς 400 χιλιάδας τόμους, ὑπὲρ τὰ 100000 φυλλάδια, 3350 κώδικας, 2495 χειρόγραφα κ. ἄ. Πλὴν τῆς βιβλιοθήκης τὸ πανεπιστήμιον ἔχει τέλεια χημικὰ ἐργαστήρια καὶ πλουσιωτάτας ἐπιστημονικὰς συλλογάς.

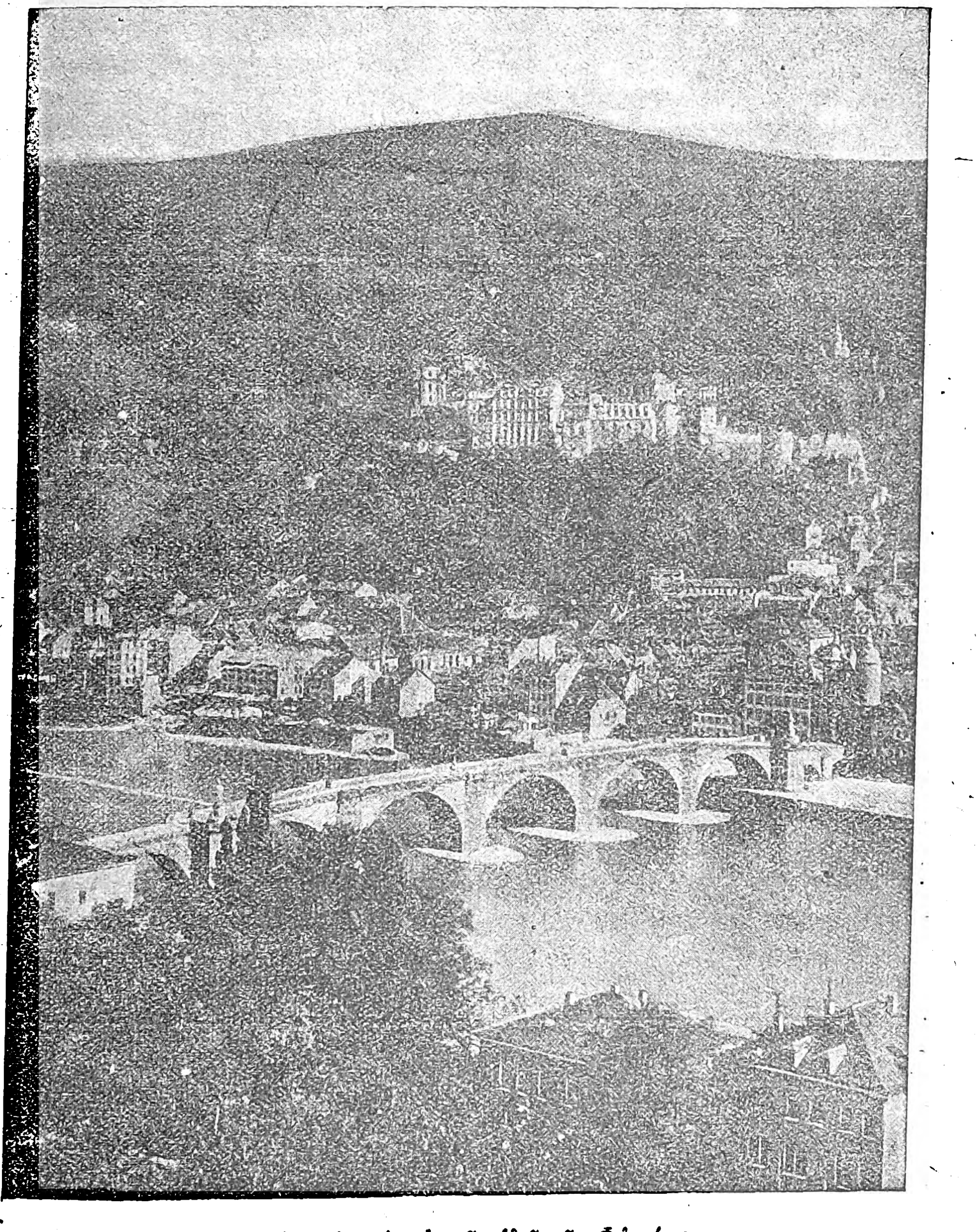

Ἀϊδελβέργη ὁρωμένη ἐκ τῆς ὁδοῦ τῶν Φιλοσόφων.

Ἀϊδελβέργης *Κατήχησις* (Catechismus Heidelbergensis seu Palatinus). Συμβολικὸν βιβλίον τῆς καλβινικῆς Ἐκκλησίας, συνταχθὲν κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκου Γ΄, κυρίως ὑπὸ τῶν θεολόγων Οὐρσίνου καὶ Ὀλεβιάνου διὰ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ Παπαρρηνείου Παλατινάτου, οἱ ὁποῖοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους προσῆλθον εἰς τὸν καλβινισμόν. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1563. Διαιρεῖται εἰς τρία μέρη ἐξ 130 κεφαλαίων. Τὸ α΄ μέρος πραγματεύεται περὶ τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου, τὸ β΄ περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται καὶ τὸ ἀποστολικὸν σύμβολον καὶ τὰ μυστήρια, καὶ τὸ γ΄ περὶ εὐαρεσκείας τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἑρμηνεύεται καὶ ὁ δεκάλογος καὶ ἡ προσευχή. Ἡ περὶ προορισμοῦ καλβινικὴ διδασκαλία διδάσκεται λίαν κεκαλυμμένως. Ἡ κατήχησις αὕτη, καλῶς γεγραμμένη, διεδόθη πολὺ εἰς τὴν καλβινικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐν Dordrecht σύνοδος τοῦ 1618 ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐπίσημον κῦρος.

Δ. Σ. Μ.

Ἀϊδελβέργιος *ἄνθρωπος*. Οὕτως ἐκάλεσεν ὁ Otto Schoettensack τὸ ὄν, εἰς ὃ ἀνήκει ἡ κατὰ

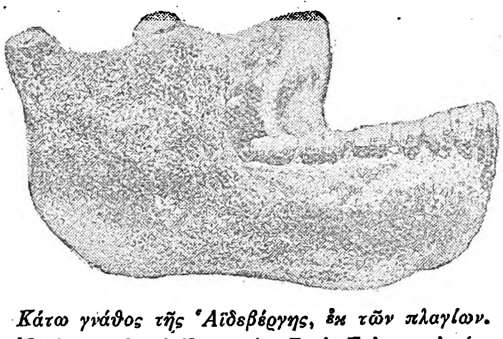

Κάτω γνάθος τῆς Ἀϊδεβέργης, ἐκ τῶν πλαγίων.

[Εὑρίσκεται ἐν τῷ Ἰνστιτούτῳ Γεωλ.-Παλαιοντολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀϊδελβέργης].

τὸ 1907, ἐντὸς πλειστοκαίνου στρώματος ἐκ ποταμίων ἀμμωδῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ Neckar, παρὰ τὸ χωρίον Mauer καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τῆς Ἀϊδελβέργης, ἀποκαλυφθεῖσα εἰς βάθος 24 μέτρων *κάτω γνάθος*, μετὰ πανίσκης χαρακτηριστικῆς, δηλαδὴ μετὰ ὀστῶν τοῦ παλαιοῦ ἐλέφαντος, τοῦ ρινοκέρωτος ἐτρούσκου κλπ. Πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν σημαντικωτέρων ἀποκαλύψεων τῆς παλαιοντολογίας καθόλου, δεδομένης τῆς περιέργου μορφῆς τῆς σιαγόνος ταύτης, τοῦ ἀκεραίου αὐτῆς, καὶ τῆς ἀκριβείας τῆς χρονολογίας τῆς καταχώσεως αὐτῆς.

Ἡ ἡλικία τῆς γνάθου τῆς Ἀϊδελβέργης εἶναι σαφῶς καθωρισμένη ἐκ τῆς ἀκριβοῦς στρωματογραφικῆς μελέτης. Ἂν δὲν πρόκειται περὶ νεωτάτου πλειοκαίνου (τριτογενοῦς) στρώματος, ἢ μεταβατικῆς πρὸς τὸ διλούβιον περιόδου, ἀσφαλῶς ὅμως περὶ κατωτέρου πλειστοκαίνου (τεταρτογενοῦς). Ἀντιστοιχεῖ δὲ ἡ γνάθος πρὸς τὰ παλαιότερα παλαιολιθικὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου (προχελλαίας ἐποχῆς).

Τὸ πρῶτον, ὅπερ ποιεῖ ἐντύπωσιν κατὰ τὴν ἐπισκόπησιν τῆς σχεδὸν ἀκεραίας σιαγόνος τοῦ Mauer, εἶναι τὸ ὑπερβολικὸν μέγεθος αὐτῆς, ὑπερβαῖνον πᾶσαν ἄλλην ἀνθρώπειον, καὶ τὸ ζωῶδες αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν *ὀδόντες* αὐτῆς, οἱ πλεῖστοι ἐν ἀρίστῃ καταστάσει, εἶναι τελείως σχεδὸν ἀνθρώπειοι· οἱ κυνόδοντες μικροί, ἀσφαλῶς μὴ ἔχοντες ἀμυντικὴν λειτουργίαν. Οἱ *κλάδοι (ἀνιόντες κλάδοι* κατ' ἄλλους) εἶναι πλατύτατοι καὶ σχεδὸν τετράγωνοι, ἕνεκα τοῦ μικροῦ ὕψους των (0,06 πρὸς 0.066) καὶ τοῦ ἀβαθοῦς τῆς μηνοειδοῦς (ἢ σιγμοειδοῦς) ἐντομῆς τοῦ ἄνω χείλους. Ἡ κορωνοειδὴς ἀπόφυσις ἀπεστρογγυλωμένη καὶ ἁδρὰ καὶ χαμηλοτέρα τοῦ κονδύλου. Τὰ πλεῖστα τούτων χαρακτηριστικὰ πιθήκεια (γίββωνος), δεικνύουν τὸ ἐκτάκτως ἰσχυρὸν καὶ ἀνεπτυγμένον μασητήριον σύστημα μυῶν. Ἡ *γωνία* τῆς γνάθου, ὡς ἠκρωτηριασμένη, τουτέστι διπλῆ, οἵα γενικῶς ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωποειδῶν. Τὸ *σῶμα (ὁριζόντιος κλάδος* κατ' ἄλλους) ἁδρόν, παχύ, μὲ ὑπόκοιλον τὸ κάτω χεῖλος, πιθήκειον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀνθρωποειδῶν ἀκόμη. καὶ ἀσθενῆ τὴν ἔσω λοξὴν γραμμὴν (γναθοϋοειδεῖς μύες).

Ἡ *σύμφυσις*, παχυτάτη, ἐμφανίζει τὸ σπουδαιότατον χαρακτηριστικὸν τοῦ «*παλαιοῦ* ἀνθρώπου» καὶ τῶν πιθήκων, τὴν ἔλλειψιν τοῦ «*γενείου*», ἤτοι τοῦ γενειακοῦ ὀγκώματος τῆς προσθίας ἐπιφανείας αὐτῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ κύριον γνώρισμα τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τοῦ *Homo sapiensis*. Τὸ κάτω χεῖλος αὐτῆς ἐμφανίζει ὑπογένειον ἐντομήν, ὁμοίαν τῇ τοῦ γίββωνος. Μὴ προέχον, ἀλλὰ πεπλατυσμένον, δέχεται τὴν κατάφυσιν τῶν *διγαστόρων* μυῶν. Ἡ ἔσω ἐπιφάνεια τῆς συμφύσεως εἶναι, ἀναλόγως πρὸς τὴν κλίσιν τῆς ἔξω ἐπιφανείας ἢ τῆς ὅλης συμφύσεως, κεκλιμένη καὶ αὕτη

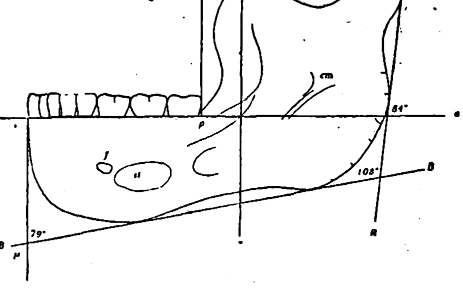

Κάτω γνάθος τῆς Ἀϊδελβέργης.

[Ἐπίπεδα προσανατολισμοῦ καὶ ἐφαπτόμεναι].

Digitized by Google

ἀντὶ δὲ τῆς *γενειακῆς ἀκάνθης* καὶ τῶν τεσσάρων *γενειακῶν φυμάτων* (διὰ τοὺς γενειογλωσσικοὺς καὶ τοὺς γενειοϋοειδεῖς μῦς), τῶν παρατηρουμένων εἰς τὸν τέλειον ἄνθρωπον, ἐμφανίζει μίαν κοιλότητα, εἰς ἣν καταφύονται οἱ μύες, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀνθρωποειδεῖς. πρὸς οὓς γενικῶς πλησιάζει.

Διὰ τῆς κεκλιμένης ταύτης μορφῆς τῆς συμφύσεως πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ τοῦ πάχους τῶν τοιχωμάτων τῆς γνάθου, ὁ χῶρος διὰ τὴν γλῶσσαν θὰ ἦτο περιωρισμένος. Ἑπομένως ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ λειτουργία ταύτης, ὡς καὶ ἡ εὐκινησία αὐτῆς, ἔδει νὰ εἶναι περιωρισμέναι ἀκόμη. Εἰς ἐπίρρωσιν τούτου συμβάλλει ἥ τε ἔλλειψις τῶν γενειακῶν φυμάτων καὶ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἔσω λοξῶν γραμμῶν, ἐμφαινόντων τὸ ἀσθενὲς τῶν μυῶν. Πολλοὶ νομίζουν ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα διάμεσον κατάστασιν μεταξὺ τοῦ ἀνάρθρου κραυγὰς ἐκβάλλοντος ζῴου καὶ τοῦ ὁμιλοῦντος ἀνθρώπου.

Ἐν συνόλῳ ἡ γνάθος τῆς Ἁϊδελβέργης παριστᾷ, κατὰ τὸν Boule, *κρᾶμα ἀνθρωπείων καὶ πιθηκείων χαρακτηριστικῶν*. Καὶ μορφολογικῶς τοὐλάχιστον, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ὅπως ὁ «*πιθηκάνθρωπος ὁ ὀρθὸς*» τοῦ Dubois διὰ τὸ κρανίον, παριστᾷ καὶ ὁ Ἁϊδελβέργιος, διὰ τὴν γνάθον τοὐλάχιστον, ἕνα ἀναντίρρητως ἰδεώδη διάμεσον τύπον. Ὁ πρῶτος μελετήσας ταύτην Schoettensack, τὴν ὠνόμασεν «*Homo heidelbergensis*», ἄλλοι «*παλαιοάνθρωπον*» κλπ. Ὁ Keith, μετὰ μακρὰν συγκριτικὴν μελέτην τῆς γνάθου πρὸς ἄλλας γνάθους ἀνθρωποειδῶν καὶ ἀνθρώπων παλαιῶν καὶ νέων, κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, «εἰς τὴν Ἁϊδελβέργιον γνάθον ἀνεύρομεν τὰ συνήθη νεανδερτάλια χαρακτηριστικὰ τοῦ γενείου, ἀλλὰ εἶναι ταῦτα πλέον πρωτογενῆ, πλέον πιθήκεια ἐν τῇ ἀναπτύξει των». Ὑπάρχουν ὅμως καί τινες μὴ κατατάσσοντες τὴν γνάθον ταύτην μεταξὺ τῶν ἀσφαλῶν ἀνθρωπίνων λειψάνων, ὡς ἐκ τῶν πιθηκείων καὶ προπιθηκείων χαρακτηριστικῶν της. Εἶναι ὁ «*προάνθρωπος*;» μήπως; εἶναι ὁ "*Homo alalus*»; Τὴν ἀπάντησιν θέλομεν λάβει μόνον ἐκ τῆς τύχης, ἀποκαλυπτούσης νέα ἴχνη τῶν παλαιοτέρων μορφῶν ἀνθρωπ-ίων ὄντων.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος παραμένει ἀδιάσειστος ἡ κολοσσιαία ἀξία τοῦ εὑρήματος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπογονίας καθόλου, ἕνεκα τοῦ ἰδιορρύθμου τῆς μορφολογίας αὐτοῦ καὶ τῶν ὅρων τῆς ἀποκαλύψεως. Βλέπομεν ἐκ τοῦ εὑρήματος τούτου καί τινων ἄλλων, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς τρίτης ἢ μᾶλλον τὴν ἀρχὴν τῆς τετάρτης περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ γραμμὴ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶχεν ἤδη ἀποκλίνει τῆς τῶν πιθήκων, ἐμφανίζουσα πρωτογενεῖς τινας μορφάς, δηλαδὴ σταθμοὺς δι' ὧν ἐξειλίχθη. Καὶ ἐπειδὴ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ γνάθου, παρακολουθοῦμεν ἐπὶ τῶν σταθμῶν αὐτῶν τὴν προσαρμογὴν τῶν ὀδόντων (ὑποπλασία κυνοδόντων κλπ.), πρὸς τὸν τρόπον τροφῆς, δι' ἀποτμήσεως ἐν ἀρχῇ, εἶτα διὰ λεάνσεως, μέχρι τῆς ὑποπλασίας τῶν ὀδοντικῶν ἀποφύσεων ἣν παρουσιάζουν οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι. Ι. Γ. ΚΟΥΜΑΡΗΣ

αἰδελίτης (Aedelit, Edelit) *['Ορυκτολ.]*. Ποικιλία ἢ παραλλαγὴ τοῦ πυριτικοῦ ὀρυκτοῦ *πρενίτου*, εὑρισκομένη εἰς τὸ Aedelfors τῆς Småland τῆς Σουηδίας. Περιεγράφη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Walmstedt (Aersber. Kemi 1825, 5, 220), καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μὲ τὸν *αἰδελφορσίτην*.

Κατὰ τὸν A. Lapparent, μὲ τὸ ὄνομα αἰδελίτης ἢ ἐδελίτης ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ μία παραλλαγὴ τοῦ ὀρυκτοῦ *μεσοτύπου*. Γ. Κ. Γ.

αἰδελφορσίτης *['Ορυκτολ.]*. Ὑπὸ τὸ ὄνομα αἰδελφορσίτης καλοῦνται ὑπέρυθρα γεώδη καὶ ἰνώδη ὀρυκτὰ συσσωματώματα, ἀπαντῶντα εἰς τὸ Aedelfors εἰς Småland (Σουηδία). Ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο οὐσίας, ἐξ ὧν ἡ μία ἀκάθαρτος *βολλαστονίτης*, ἡ δ' ἄλλη ἔνυδρόν τι πυριτικὸν ὀρυκτόν, ὅμοιον πρὸς τὸ ὀρυκτὸν *λωμοντίτης*. Ν. Β. Λ.

αἰδεμόνια, τὰ *[Ζωολ.]*. Γένος πτηνοῦ τῆς οἰκογενείας τῶν *νεκταρινιδῶν*.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἔχουσι ῥάμφος ἰσχυρόν, κανονικῶς καμπύλον καὶ ἐφωδιασμένον πρὸς τὸ ἄνω αὐτοῦ μέρος μὲ ἐξόγκωσιν ἐν εἴδει τρόπιδος (καρίνας). Οἱ ῥώθωνες φέρουσι σχισμὴν ἐλαφρῶς τοξοειδῆ, ἥτις εὑρίσκεται ἐπὶ ἐλλειπτικοῦ κολώματος τῆς ἄνω σιαγόνος. Αἱ πτέρυγες, ὅταν τὸ πτηνὸν εὑρίσκεται ἐν ἀναπαύσει, φθάνουσι μέχρι τῶν ἄκρων τῆς οὐρᾶς· αἱ μεσαῖαι πτέρυγες εἶναι στενώτεραι καὶ μακρύτεραι τῶν πλαγίων πτερύγων. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματος εἶναι φαιοελαιώδης εἰς τὰ νεαρὰ πτηνά· τὰ πτερὰ τῶν ἐνηλίκων ἔχουσι μελανάς, χαλκώδεις καὶ πορφυροειδεῖς ἀποχρώσεις. Ἡ γλῶσσά των εἶναι ἐπιμήκης, λεπτὴ καὶ δισχιδὴς ἢ τρισχιδής. Οἱ πόδες των λεπτοί. Τὸ ἀνάστημά των μέτριον. Τὰ αἰδεμόνια ἀναρριχῶνται μετ' εὐκολίας ἐπὶ τῶν κλάδων καὶ λαμβάνουσι διαφόρους περιέργους στάσεις. Συνήθως ἐπικάθηνται ἐπὶ τῶν ἀνθέων καὶ μὲ τὴν λεπτὴν καὶ ἐπιμήκη γλῶσσάν των συλλαμβάνουσι τὰ μελιτοφάγα ἔντομα.

Αἰδεμόνιον τὸ νεκταροφάγον.

Ἀπαντῶσιν εἰς τὴν Ἀφρικήν, Μαδυγασκάρην, τὰς Ἰνδίας, τὴν Μαλαισίαν, τὴν Αὐστραλίαν, τὴν Πολυνησίαν κτλ.

Τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη:

Αἰδεμόνιον τὸ τρίχρωμον (aidemonia tricolor). Τὸ πτηνὸν τοῦτο ἔχει τὸ ῥάμφος, τοὺς πόδας καὶ τὴν κοιλίαν σκοτεινῶς γαλανά. Τὰς πτέρυγας καὶ τὴν οὐρὰν μελανοϊώδεις. Τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν λαιμὸν χαλκοπρασίνους μὲ χρυσᾶς καὶ πορφυρᾶς διαχρώσεις ἐπὶ τῆς ῥάχεως καὶ τοῦ στήθους. Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 14 ἑκ. τοῦ μέτρου.

Αἰδεμόνιον τὸ νεκταροφάγον (aedemonia nectarina), ἐκ τῆς ἰδιότητος ἣν ἔχει νὰ ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν ἀνθέων καὶ νὰ ἀπομυζᾷ τὸ ἐντὸς αὐτῶν εὑρισκόμενον νέκταρ. Χαρακτηρίζεται ὑπὸ ῥάμφους μακροῦ, ἐλαφρῶς κυρτοῦ, λίαν αἰχμηροῦ κατὰ τὸ ἄκρον· αἱ σιαγόνες του εἶναι ἐλαφρῶς κολπώδεις (δαντελλωταί). Οἱ ῥώθωνες, τοποθετημένοι πολὺ πρὸς τὰ πλάγια, καλύπτονται ἐσωτερικῶς ὑπὸ λεπτῆς μεμβράνης. Αἱ πτέρυγες εἶναι μᾶλλον ὀξεῖαι καὶ μετρίου μεγέθους. Ἡ οὐρὰ βραχεῖα· συνήθως αἱ δύο μεσαῖαι πτέρυγες της εἶναι μακρύτεραι τῶν ἄλλων. Οἱ ταρσοί του εἶναι μακροί, ἐπιμήκεις καὶ γυμνοί, καλυπτόμενοι ὑπὸ λεπτῶν ἀλλεπαλλήλων λεπίων. Οἱ ἐμπρόσθιοι δάκτυλοι τῶν ποδῶν του εἶναι βραχεῖς ἐκτὸς τοῦ πρώτου, ὁ ὁποῖος εἶναι μακρὸς καὶ φέρει ἰσχυρὸν ὄνυχα. Ἡ γλῶσσα εἶναι τρισχιδής, λεπτή, ἐπιμήκης καὶ λίαν ἐκτατή.

Τρέφεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νέκταρ τῶν ἀνθέων, καὶ ἀπὸ ἔντομα. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του εἶναι λαμπρός, ἰδίως εἰς τὰ ἄρρενα· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐρώτων των γίνεται ἀκόμη λαμπρότερος, ὁπότε ὁλόκληρον τὸ σῶμά του λαμβάνει διαφόρους μεταλλικάς, σπανίας λεπτότητος, ἀποχρώσεις. Τὸ χρῶμα τῶν θηλέων ὑστερεῖ τῶν ἀρρένων ὡς πρὸς τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ποικιλίαν. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει ἐπὶ τῶν θάμνων καὶ σχοίνων. Τὸ πτηνὸν τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἀπὸ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς μέχρι τῆς Μαδαγασκάρης χώρας καὶ εἰς τὰς πέριξ τῆς Ἀφρικῆς νήσους.

Εἰς τὴν Παλαιστίνην συναντᾶται *τὸ Νεκταροφάγον τὸ Ἀσιατικὸν* (ἢ Νεκταρίνα ἡ Ἀσιατική), πτηνὸν ἰθαγενές, παραλλαγὴ τοῦ προηγουμένου εἴδους. Ἐπίσης εἴς τινα μέρη τῆς Ἀφρικῆς ἀπαντῶσι πλεῖσται παραλλαγαὶ αἰδεμονίου τοῦ νεκταροφάγου. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρομεν: § α') *Νεκταροφάγον τὸ Σενεγάλειον* (nectarina Senegalensis) Τὸ ἄρρεν τοῦ πτηνοῦ τούτου ἔχει χρῶμα φαιοπορφυρῶδες, μὲ λαιμὸν καὶ κεφαλὴν λαμπροῦ πρασινοχρύσου χρώματος, στῆθος μὲ κυανᾶς, ἐρυθρὰς καὶ ἰώδεις ἀνταυγείας καὶ κοιλίαν ἐρυθρωπήν.

β') *Νεκταροφάγον τὸ Μαδαγασκάρειον* (nectarina Madagascarei). Ἔχει πράσινον χρῶμα μὲ κυανᾶς καὶ ἰώδεις ἀποχρώσεις ἐπὶ τῶν ἄνω μερῶν τοῦ σώματος· τὸ στῆθος εἶναι κυανοῦν καὶ ἡ κοιλία μελανή.

γ') *Νεκταροφάγον τὸ ἀνθοβαφές*. (nectarina anthobapha). Εἶναι πτηνὸν τῆς Κεντρῴας Ἀφρικῆς. Τὸ μῆκός του εἶναι περίπου ὅμοιον πρὸς τὸ μῆκος τοῦ κοσσύφου. Τὸ ῥάμφος του μακρόν, λεπτόν, ἐλαφρῶς πεπιεσμένον ἐκ τῶν πλαγίων, ὀλίγον κυρτὸν καὶ αἰχμηρὸν κατὰ τὸ ἄκρον του. Αἱ πτέρυγές του εἶναι ἀμβλεῖαι καὶ ἀπεστρογγυλωμέναι. Ἡ οὐρὰ μακροτάτη. Οἱ ταρσοί, ὡς καὶ οἱ μεσαῖοι δάκτυλοι τοῦ ποδός, εἶναι μετρίου μεγέθους, ὁ πρῶτος ὅμως δάκτυλος μακρύτερος καὶ ἰσχυρότερος καὶ φέρει γαμψὸν καὶ ἀνθεκτικὸν ὄνυχα.

Ὁ χρωματισμὸς τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος εἶναι φαιὸς μὲ ὑποπρασίνους τόνους, ὁ λαιμὸς λευκὸς μὲ φαιὰν χαρακτηριστικὴν γραμμήν, ἥτις ἄρχεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τῆς σχισμῆς τοῦ ῥάμφους. Τὸ στῆθος πορτοκαλλόχρουν, ἡ κοιλία λευκὴ μὲ φαιὰς κηλῖδας. Τὸ κάτωθεν μέρος τῆς οὐρᾶς κίτρινον. Ἀπομυζᾷ τὸ νέκταρ τῶν ἀνθέων. Ἐν ἐξημερώσει εὑρισκόμενον τρέφεται ἐκ μέλιτος διαλελυμένου εἰς ὕδωρ καὶ διατηρεῖται ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Τὸ ἄρρεν φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εἶδος ἐπικράνου (κουκούλας), ἡ ὁποία ἔχει πράσινον μεταλλικὸν χρῶμα καὶ ἐπεκτείνεται μέχρι τῆς ῥάχεως πρὸς τὰ ὀπίσω. Εἰς τὸν λαιμὸν φέρει εὐρύ, σκοτεινῶς ἰῶδες περιλαίμιον. Τὰ πτερά του, ἡ ῥάχις του καὶ ἡ οὐρά του ἔχουσι πρασινοελαιώδη χρωματισμὸν ἀνάμικτον μὲ φαιόν. Τὰ κάτω μέρη τοῦ σώματός του φέρουσι λαμπρὸν κιτρινοπορτοκαλλόχρουν χρῶμα, τὸ ὁποῖον γίνεται ἀνοικτότερον κατὰ τὴν κοιλίαν.

Εὑρίσκεται ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς περὶ τὸ Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος χώρας. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει ἐπὶ θάμνων. Ἡ θήλεια γεννᾷ 5 ᾠὰ χρώματος κιτρινολεύκου μὲ στίγματα φαιά. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπωάσεως ὁ ἄρρην τέρπει τὴν ἐπίτοκον μὲ τὸ ἁρμονικὸν ᾆσμά του.

δ') *Νεκταροφάγον τὸ ἀνθόθρεπτον* (nectarina anthothrepta). Τὸ πτηνὸν τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὴν Μαλάγαν καὶ τὰς Φιλιππίνας νήσους.

Ὁ χρωματισμὸς τῆς κεφαλῆς του εἶναι σκοτεινῶς πράσινος μὲ μεταλλικοὺς τόνους. Ἡ ῥάχις ἰώδης μὲ καστανοφαίους ἀποχρώσεις. Αἱ πτέρυγες φαιαὶ μὲ ἐλαιώδεις ῥαβδώσεις. Ὁ λαιμὸς ὑπόφαιος, ἡ κοιλία κιτρινο-ϋποπράσινος· ἡ οὐρὰ μελανή.

ε') *Νεκταροφάγον τὸ φοινικόπτερον* (nectarina phoenicopterus). Ὁ χρωματισμός του εἶναι μεταλλικῶς πράσινος μὲ τὸ στῆθος φαιόν. Εἰς τὰ πλάγια τῆς κεφαλῆς του φέρει θύσανον ἐκ πορφυρῶν πτερῶν. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Μεσημβρινὴν Ἀσίαν.

στ') *Νεκταροφάγον τὸ ὑπογραμμῶδες* (nectarina hypogrammica). Πτηνὸν ἰθαγενὲς τῆς νήσου Βόρνεο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Sharpe*: Catalogue of birds. *Levaillant*: Histoire Naturelle des oiseaux d'Afrique. *Audebert et Vieillot*: Histoire Naturelle des Grimpereaux et des oiseaux de Paradis. *Shelley*: Monograph of the Nectariniidae. *Gadow*: Catalogue of the British Museum. *Jardine et Selby*: Ornithologie.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰδεσία. Ἀλεξανδρὶς νεοπλατωνικὴ φιλόσοφος, συγγενὴς τοῦ *Συριανοῦ* καὶ σύζυγος τοῦ Ἑρμείου, διάσημος διὰ τὴν σωματικήν της καλλονὴν καὶ τὴν ἀρετήν της. Ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος μ. Χ. Χηρεύσασα ἐξηκολούθησε τὰς φιλανθρωπίας της καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν της Ἀμμωνίου καὶ Ἡλιοδώρου, τοὺς ὁποίους ὡδήγησε δι' αὐτὸ εἰς Ἀθήνας, ὅπου οἱ φιλόσοφοι τὴν ἐδέχθησαν μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ ἰδίως Πρόκλος ὁ Διάδοχος, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε μνηστευθῆ, ὅταν ἦτο ἀκόμη κοράσιον, ὑπὸ τοῦ Συριανοῦ. Ἔφθασεν εἰς βαθὺ γῆρας, τὸν δ' ἐπικήδειόν της ἀπήγγειλεν ὁ *Δαμάσκιος*, νεανίας τότε, εἰς ἑξαμέτρους στίχους. Ὁ *Σουΐδας* παραθέτει μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ κατ' αὐτὴν ἀναγραφέντα ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου *(Φωτίου Κώδ. σμβ')* «ἠγάπων αὐτὴν καὶ τῶν πολιτῶν οἱ πονηρότατοι». Τὴν μνηστείαν ἐκείνην ἀπέκρουσεν ὁ *Πρόκλος* ἐκ λόγων θεοσοφικῶν. Εἶναι δὲ συγκινητικὸν ὅτι ἐξετιμῶντο ἀμοιβαίως πολὺ καὶ συνειργάσθησαν ἐν Ἀθήναις ἐν γήρατι ἤδη ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων. Γ. Α.

αἰδεσιμολογιότης· προσηγορία ἐγγάμου ἱερέως ἐγγραμμάτου· ἡ προσφώνησις: «*αἰδεσιμολογιώτατε*». Μ. Ο.

αἰδέσιμος (ὁ, ἡ) *-ον* (τό)· σεβάσμιος, ἔντιμος, σεμνός· «ἱερὸν Πελοποννησίοις πᾶσιν αἰδέσιμον» καλεῖ ὁ Παυσανίας (Λακων. 5, 6) τὸ ἱερὸν τῆς ἐν Τεγέᾳ Ἀθηνᾶς Ἀλέας; ὡς κατ' ἐξοχὴν ἄσυλον καὶ ἀπαραβίαστον· ‖ προσηγορία ἀνθρώπου προβεβηκότος τὴν ἡλικίαν ἢ ὑπερόχου θέσεως καὶ ἀξιώματος· «ἤγετο γέρων ἱερεὺς αἰδέσιμος τὴν ἡλικίαν» *(Γρηγ. Ναζ.)*. Παρ' *Ἰουλιανῷ* (375 C) ἐπιστολή τις ἀπευθύνεται οὕτω: «Ἰουλιανὸς Θεοδώρᾳ τῇ αἰδεσιμωτάτῃ»· παρ' *Ἀθανασίῳ* (I, 348 A) ἀναγινώσκεται: «Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἐπισκόπῳ»· ὁ δὲ τίτλος τῆς ἱστορίας *Μιχαὴλ* τοῦ Ἀτταλειάτου ἔχει οὕτως: «Ἱστορία ἐκτεθεῖσα παρὰ Μιχαὴλ αἰδεσιμωτάτου κριτοῦ...»· ‖ τὸ ὑπερθετ. *αἰδεσιμώτατος* εἶναι προσηγορία τοῦ ἱερέως, ἐν ἀντιδιαστολῇ ἀπὸ τοῦ ἱερομονάχου, ὅστις προσαγορεύεται *πανοσιώτατος*. Β. Ο.

αἰδεσιμότης, ἡ σεμνότης, σεβασμιότης. Ἐπίσης ὡς τίτλος «*αἰδεσιμότης*», προσηγορία τοῦ ἐγγάμου ἱερέως· ἡ προσφώνησις «*αἰδεσιμώτατε*». Μ. Ο.

Αἰδέσιος. 1) Νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ *Φρουμεντίου*, τοῦ ἀποστόλου τῆς Ἀβησσυνίας. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοί, περὶ τὸ 330 μ. Χ., ζῶντες ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, συνώδευσαν τὸν θεῖόν των φιλόσοφον Μερόπιον, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε, χάριν περιηγήσεως, ταξίδιον εἰς τὰς Ἰνδίας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν προσήγγισαν εἰς ἕνα λιμένα τῶν ἀφρικανικῶν παραλίων πρὸς προμήθειαν ζωοτροφιῶν, ἀλλ' ἐκεῖ ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, οἵτινες τὸν μὲν Μερόπιον καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς συνοδείας ἐφόνευσαν, «τοὺς δὲ παῖδας, νέους ὄντας, οἰκτείραντες ἐζώγρησαν» καὶ ἔφεραν αἰχμαλώτους ὡς δῶρον, εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀβησσυνίας, ὅστις ἤδρευεν ἐν Ἀξούμ. Ὁ βασιλεὺς συνεπάθησε τοὺς νεαροὺς αἰχμαλώτους, καὶ τὸν μὲν Φρουμέντιον κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς οἰκίας καὶ τῶν χρημάτων, τὸν δὲ Αἰδέσιον (ἢ Σιδράκον) οἰνοχόον καὶ ἐπέτρεψεν εἰς ἀμφοτέρους νὰ κηρύττουν τὸν Χριστιανισμόν. Θανόντος μετ' ὀλίγον τοῦ βασιλέως ἡ χήρα του ἀνέθεσεν εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς οὐ μόνον τὴν μόρφωσιν καὶ ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου, ἀλλὰ καὶ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς ὁ Αἰδέσιος ἐπανῆλθεν εἰς Τύρον, ἔνθα ἔγινεν ἱερεύς, ὁ δὲ Φρουμέντιος ἐλθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐχειροτονήθη πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἀβησσυνίας, καὶ ἐπανελθὼν ἐκεῖ συνέχισε καρποφόρως τὰς ἐνεργείας του πρὸς ἐκχριστιάνισιν τῆς χώρας. [Ἴδε Σωζόμενος Ἐκκλ. Ἱστ. 2, 24 *Migne* Ε. Π. 67, 996 κ. ἑ. Συναξάριον *Μαυρικίου κλπ.*]

2) Ἐκ Λυδίας καταγόμενος, ἀδελφὸς τοῦ ἐπ. Μαξιμιανοῦ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος μαρτυρήσαντος Ἀμφιανοῦ. Καταδικασθεὶς λόγῳ τῆς προσελεύσεώς του εἰς τὸν Χριστιανισμόν,

Digitized by Google

ἐργάζεται εἰς μεταλλεῖον τῆς Αἰγύπτου, ἐπετέθη ποτὲ ἐναντίον τοῦ ἄρχοντος Ἱεροκλέους, ἐπειδὴ οὗτος κατετυράννει τοὺς χριστιανούς, διό, κατὰ τὰ συναξάρια, ὑπεβλήθη εἰς πολλὰ βασανιστήρια καὶ τέλος ἐθανατώθη ἔτη τινὰ μετὰ τὸν ἀδελφόν του, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ μνήμη ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν συνεορτάζεται τὴν 2αν Ἀπριλίου. Δ. Σ. Μ.

3) νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος ἐκ Καππαδοκίας, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ´ αἰῶνος μ. Χ. Τὰ κατ' αὐτὸν γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Εὐναπίου, ὅστις ἐν τοῖς βίοις τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν ἔγραψε καὶ τούτου τὸν βίον. Κατὰ τὸν Εὐνάπιον, ὁ Αἰδέσιος κατήγετο ἐκ γονέων εὐγενῶν μέν, ἀλλ' οὐχὶ πολὺ πλουσίων. Διὰ τοῦτο ὁ πατήρ του ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα παιδευθῇ παιδείαν «χρηματιστικήν», ὡς λέγει ὁ Εὐνάπιος· ἀλλ' ὁ Αἰδέσιος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλθὼν ἀντὶ πάσης ἄλλης παιδείας περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἠσχολήθη. Ἐπανελθὼν εἰς Καππαδοκίαν μετέβη ἔπειτα εἰς Συρίαν πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἰάμβλιχον, πρὸς τὸν ὁποῖον, μεγάλης τότε ἀπολαύοντα φήμης, πανταχόθεν συνέρρεον οἱ φιλοσοφίας ὀρεγόμενοι. Παρὰ τῷ Ἰαμβλίχῳ σπουδάζων ὁ Αἰδέσιος διεκρίθη ὡς εἷς τῶν τὰ πρῶτα φερόντων μαθητῶν του, ἀναδειχθεὶς ἐφάμιλλος τοῦ διδασκάλου του καὶ ὀλίγον ἐκείνου ἀπολιπόμενος. Ὅταν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰαμβλίχου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ διεσπάρησαν ἄλλοι ἀλλαχοῦ καὶ διεκρίθησαν καθ' ἅπασαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, τότε ὁ Αἰδέσιος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Πέργαμον, ἔνθα ἐξηκολούθει νὰ διδάσκῃ τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὰς θεοσοφικὰς ἀρχὰς τοῦ διδασκάλου του (βλ. Ἰάμβλιχος). Ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ Αἰδεσίου μαθητῶν διεκρίθησαν Μάξιμος ὁ ἐξ Ἐφέσου, Χρυσάνθιος ὁ ἐκ Σάρδεων, Πρίσκος ὁ Θεσπρωτὸς ἢ Μολοσσὸς καὶ Εὐσέβιος ὁ ἐκ Καρίας. Πρὸς τὸν Αἰδέσιον εἰς Πέργαμον ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ νεαρὸς τότε Ἰουλιανός, ὁ βραδύτερον αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Οὗτος ἠκροάσατο τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τοῦ Αἰδεσίου καὶ καταθελχθείς, ὡς ὁ Εὐνάπιος λέγει, ἐκ τῆς διδασκαλίας του, δὲν ἤθελε νὰ ἀποχωρισθῇ αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Αἰδέσιος, ἐν βαθεῖ ἤδη γήρατι διατελῶν καὶ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ ἀντέχῃ εἰς τὸ ἐπίπονον τῆς διδασκαλίας ἔργον, συνέστησεν ὡς διδασκάλους εἰς τὸν νεαρὸν μαθητὴν τοὺς μαθητάς του Εὐσέβιον, Χρυσάνθιον καὶ Μάξιμον, παρ' οὓς καὶ ἐμαθήτευσεν οὗτος. Ὁ Αἰδέσιος ἀπέθανεν ἐν Περγάμῳ ἐν βαθεῖ γήρατι κατὰ τὸ ἔτος 355 μ. Χ. Α. ΣΑΚ.

αἴδεσις (ἡ)· 1) τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰδοῦμαι*· σεβασμός 2) ἡ συγγνώμη τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος πρὸς τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα: «*οἱ φονικοὶ* (νόμοι) *τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτιννύντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιοῦσι, τοὺς δὲ ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἠξίωσαν*» (*Δημοσθ.* κατὰ Μειδίου 528).

Ὁ φονεὺς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐκρίνετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐτιμωρεῖτο ἀνεξαρτήτως τῆς προαιρέσεώς του, ἀνεξαρτήτως δηλ. ἐλαφρυντικῶν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν πατριάν, τὸ αὐτὸ γένος, εἶχον καθῆκον νὰ τιμωρῶσι διὰ φόνου τὸν φονεύσαντά τινα ἐξ αὐτῶν· διότι τὸ *αἷμα ἀπαιτεῖ αἷμα*, κατὰ τὸν ἀρχαῖον θεσμὸν τοῦ Ραδαμάνθυος (Ἑλληνικὴ Ἱστορία Κουρτ. Α, 203). Τὸ δίκαιον τοῦτο ἦτο ἱερόν, καὶ τὰς συνεπείας αὐτοῦ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ. Διὰ τοῦτο πᾶς φονεὺς ἢ ἔσπευδεν ἀμέσως μετὰ τὴν πρᾶξιν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς χώρας, ἢ κατέφευγεν εἰς ἱερόν, ἱκέτης θεοῦ ἢ ἥρωος, μέχρις ὅτου λυτρωθῇ τῆς νομίμου τιμωρίας, ἀποτίνων εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος. Ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον διὰ νόμου τοῦ Δράκοντος διεκρίθη ὁ «ἐκ προνοίας» φόνος ἀπὸ τοῦ ἀκουσίου καὶ ἡ πολιτεία ἀντικατέστησε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν οἰκογένειαν, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον τὴν αἱματηρὰν ἐκδίκησιν τῶν συγγενῶν (ἔνθ' ἀν. 467). Καὶ τοῦ μὲν ἐκ προνοίας φονέως τὴν τιμωρίαν ἀνέλαβεν ἡ πόλις καθ' ὁλοκληρίαν, ἥτις ἐδίκαζεν αὐτὸν διὰ δικαστηρίου ἐξ ὀνόματος τῶν τιμωρῶν θεοτήτων, μὴ δικαιουμένων τῶν συγγενῶν νὰ παράσχωσι συγγνώμην, ὁ δὲ ἀκουσίως φονεύσας ἠδύνατο νὰ τύχῃ συγγνώμης παρὰ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος, τηρουμένων τύπων τινῶν, καὶ τοῦτο ἐκαλεῖτο *αἴδεσις*.

Μετ' αὐτὴν ἐπηκολούθουν θρησκευτικαί τινες τελεταί, δι' ὧν ὡσιοῦτο καὶ ἐκαθαίρετο ὁ φονεύς· οὕτω ὁ Δημοσθένης λέγει: «*τηνικαῦτα δὲ* (δηλ. αἰδέσεως γενομένης) *ἥκειν δέδωκεν* (ὁ νόμος) *ἔστιν ὃν τρόπον, οὐχ ὃν ἂν τύχῃ, ἀλλὰ καὶ θῦσαι καὶ καθαρθῆναι καὶ ἄλλ' ἅττα διείρηκεν, ἃ χρὴ ποιῆσαι*» καὶ κατωτέρω «*καὶ τὸ τὸν κατιόνθ' ὁσιοῦν καὶ καθαίρεσθαι νομίμοις τισὶ .. καλῶς ἔχει*» (*κατ' Ἀριστοκράτους* 644). Β. Φ.

[ΑΤΤ. ΔΙΚ.] Κατὰ νόμον τοῦ Δράκοντος, ἰσχύσαντα καὶ ἐπὶ Σόλωνος, οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος *ἐντὸς ἀνεψιότητος*, ἤτοι μέχρι πέμπτου βαθμοῦ, εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιδιώξουν ἐκδίκησιν τοῦ φόνου, «*συνδιώκειν* τὸν φονέα», «*προειπεῖν τῷ κτείναντι ἐν ἀγορᾷ*» (*Δημοσθέν.* πρὸς Μακάρτατον 57). Ἀλλ' ἐὰν ὁ φόνος ὑπῆρξεν ἀκούσιος, ἐγένετο κατὰ φιλανθρωπίαν δεκτόν, ὅπως δύναται ὁ φονεύς, ἐξαγοράζων τὸ χυθὲν αἷμα, «πληρώνων *τὰ ὑποφόνια*,» ἢ «*ἄποινα*» (Δείναρχος κατὰ Κλεισθένους), νὰ τύχῃ συγγνώμης «ἐπὶ τῷ μὴ ἐξέρχεσθαι μηδὲ γενέσθαι τὴν τοῦ φόνου δίκην». Ἡ συγγνώμη αὕτη ἐκαλεῖτο *αἴδεσις* (*Δημοσθέν.* κατὰ Μειδίου 43. 44, *Γίλβερτ—Ν. Πολίτου*, Περὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν ἀρχαίων σελ. 488). Ἡ αἴδεσις εἶχεν ἀποτελέσματα, ἐὰν ἐγένετο ὁμοφώνῳ γνώμῃ πάντων τῶν ἐντὸς ἀνεψιότητος συγγενῶν, καὶ τῶν μὴ καλουμένων εἰς τὴν κληρονομίαν τοιούτων. Μὴ ὑπαρχόντων συγγενῶν, οἱ ἐφέται ἐξέλεγον δέκα ἄνδρας ἐκ τῆς φατρίας τοῦ φονευθέντος, οἵτινες ἀπεφαίνοντο περὶ χωρήσεως ἢ μὴ τῆς αἰδέσεως. Ἡ αἴδεσις προσομοιάζει τῷ Sühngeld ἢ Wehrgeld τοῦ γερμανικοῦ ποινικοῦ δικαίου τοῦ μεσαίωνος, καὶ πρὸς τὸ ἐν Λακωνίᾳ ἰσχῦσαν ἔθιμον τοῦ ψυχικοῦ (βλ. λ.). ΙΩ. Δ. ΖΕΠΟΣ

αἰδεστός,— *ή*,—*όν*· ἀπὸ τοῦ *αἰδοῦμαι*· ὁ αἰδοῦς ἄξιος, ὁ σεβαστός.

ἁϊδημητριάτικος,—*η*,—*ο*= *ἁγιοδημητριάτικος*· ὁ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου γεννηθείς, ὁ εἰς αὐτὴν ἀνήκων· «ἁϊδημητριάτικα ἀχλάδια» πβ. *ἁγιοβασιλειάτικος*, *χριστουγεννιάτικος* κ.τ.λ.

Ἁϊδημητρίτης—(*ιάτης*) ἢ καὶ ἁπλῶς *Ἁϊδημήτρης* καλεῖται ὁ Ὀκτώβριος ἕνεκα τῆς κατὰ τὴν 26ην αὐτοῦ ἀγομένης ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μ. Φ.

αἰδημοσύνη (ἡ)· ἡ ἰδιότης ἢ τὸ γνώρισμα τοῦ αἰδήμονος, τὸ νὰ εἶναί τις αἰδήμων, σεμνότης, ἐντροπή.

αἰδήμων, — *ονος* (ὁ, ἡ), *αἴδημον* (τό)· τὸ δραστικὸν τοῦ *αἰδοῦμαι* μετὰ ἐπιθετικῆς ἐννοίας· ὁ αἰδούμενος, ὁ σεβόμενος, ὁ ἐντροπαλός, ἀντίθ. *ἀναιδής*, *ἀναίσχυντος*, *αὐθάδης*. Παραθ. *αἰδημονέστερος*, *αἰδημονέστατος*. Ἐπίρρ. *αἰδημόνως* = μετ' αἰδοῦς.

Αἰδηψός. Κωμόπολις τῆς Εὐβοίας, παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Τελεθρίου ὄρους, εἰς τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς νήσου. Ἄλλοτε ἦτο πρωτεύουσα τοῦ δήμου Αἰδηψίων τῆς τέως ἐπαρχίας Ξηροχωρίου, σήμερον δὲ ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα ἔχουσαν 1100 κατοίκους. Ἡ Αἰδηψός, χάρις εἰς τὰ παρ' αὐτὴν περίφημα ἰαματικὰ λουτρά, τὰς φυσικὰς καλλονάς της καὶ τὰς ὡραίας ἐξοχάς, εἶναι σήμερον μία ἀπὸ τὰς περισσότερον ἀνθούσας λουτροπόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ προσελκύει μέγαν ἀριθμὸν ἐπισκεπτῶν, Ἑλλήνων καὶ ξένων. Ἡ διαμονὴ ἐν τῇ Αἰδηψῷ εἶναι ἀρκετὰ ἄνετος, καίτοι μόλις ἀπό τινων δεκαετηρίδων ἐκινήθη ἀποτελεσματικῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν. Σήμερον ἡ Αἰδηψὸς ἔχει ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μεγάλα καὶ μικρὰ ξενοδοχεῖα καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐπαύλεων καὶ πολυκατοικιῶν διὰ τὴν μεσαίαν καὶ λαϊκὴν τάξιν, πλεῖστα ἐξοχικὰ κέντρα, ὡραιότατον Καζίνο μετὰ θεάτρου, ἠλεκτροφωτισμὸν κ.λ.π. Ἡ Αἰδηψὸς ἀπέχει πεντάωρον μὲν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος, τετράωρον δὲ ἀπὸ τῆς Ἱστιαίας (Ξηροχώριον) καὶ συνδέεται μετ' αὐτῶν δι' ἁμαξιτῶν ὁδῶν. Ι. ΓΚ.

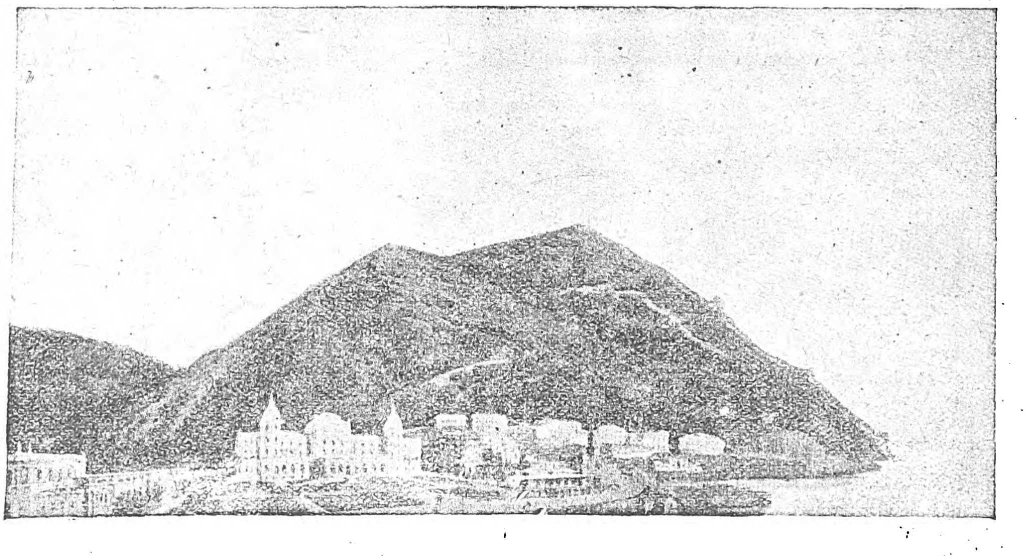

Ἡ Αἰδηψός.

ΛΟΥΤΡΑ. Οὐ μακρὰν τῆς πολίχνης τῆς Αἰδηψοῦ καὶ εἰς τὸ κυριώτερον σημεῖον τῆς ἐμφανίσεως θερμοπηγῶν, τῆς ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ἀρχομένης καὶ ληγούσης εἰς τὰς ἔναντι τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἀναβλύζουσιν ἐπὶ ἐκτάσεως 500 περίπου μέτρων τὰ ἰαματικὰ ταῦτα αὐτοφυῆ ὕδατα, ὧν ἡ θεραπευτικὴ δύναμις εἶναι πασίγνωστος ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

ΙΣΤΟΡΙΑ. Ἤδη ἐν τοῖς *Μετεωρολογικοῖς* τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφέρονται ταῦτα ὡς «περὶ τὴν Αἴδεψον θερμὰ» καὶ ὑποδεικνύεται ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς καὶ συστάσεως αὐτῶν: «*δοκεῖ γὰρ*» λέγεται «*διαυλωνίζειν ὑπὸ τὴν γῆν ἡ θάλαττα, διὸ καὶ τὰ θερμὰ τὰ περὶ Αἴδεψον ὑπὸ τοιαύτης αἰτίας γέγονεν*» (ΙΙ, 8.9). Ὁ *Πλούταρχος* κατόπιν ἀναφέρει τὰς πολλὰς διασκεδάσεις καὶ ἐξαίρει τὴν εὐχάριστον διαμονὴν ἐν Αἰδηψῷ, ἥτις εἶχε καταστῆ τότε «κοινὸν οἰκητήριον τῆς Ἑλλάδος», λέγων: «*τῆς Εὐβοίας ὁ Αἰδηψός, οὗ τὰ θερμὰ χωρίον ἐστὶ αὐτοφυὲς πολλὰ πρὸς ἡδονὰς ἔχον ἐλευθερίους καὶ κατεσκευασμένον οἰκήσεσι καὶ διαίταις*»· σημειῶν δὲ τὴν λαμπρὰν καὶ εὔκολον διατροφὴν διὰ πτηνῶν καὶ ἰχθύων, προσθέτει: «*μάλιστα ἀνθεῖ τὸ χωρίον ἀκμάζοντος τοῦ ἔαρος· πολλοὶ γὰρ ἀφικνοῦνται τὴν ὥραν αὐτόθι καὶ συνουσίας ποιοῦνται μετ' ἀλλήλων ἐν ἀφθόνοις πᾶσι*» (*Συμπ. IV, 4*). Φαίνεται δ' ὅτι τὰ λουτρὰ ταῦτα εἶχον ὀργανωθῆ, κατὰ τὸ σύστημα τῶν σημερινῶν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ, ἐν πάσῃ εὐμαρείᾳ καὶ πολυτελεῖ διαρρυθμίσει, ὡς δεικνύει ἄλλο τι χωρίον τοῦ Πλουτάρχου (*Περὶ φιλαδελφ. 17*), καθ' ὃ «*ὥσπερ οἱ καθ' ἡμᾶς δυνατώτατοι περὶ τὰς σπουδὰς ὀρχηστρῶν, εἶτα κιθαρωδῶν διαστάντες, ἐκ τούτου τὰς ἐν Αἰδήψῳ κολυμβήθρας καὶ παστάδας καὶ ἀνδρῶνας ἀντιπαραβάλλοντες... οὕτως ἐξηγριώθησαν καὶ διεφθάρησαν*».

Διὰ μέσου τῶν αἰώνων αἱ πηγαὶ ὑπέστησαν πολλὰς μεταβολάς, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐξ ὅσων γράφει περὶ αὐτῶν ὁ *Στράβων*, ὅστις ἀποκαλῶν ταύτας «Ἡρακλέους θερμὰ» προσθέτει ὅτι, καθ' ἃ ὁ Δημήτριος Καλλατιανὸς ἀνέφερε, διηγούμενος περὶ τῶν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα σεισμῶν, τὰ θερμὰ τῆς Αἰδηψοῦ καὶ τῶν Θερμοπυλῶν ἐπεσχέθησαν ἐπὶ 3 ἡμέρας καὶ πάλιν ἤρξαντο ῥέοντα καὶ ὅτι ταυτοχρόνως ἀνεφάνησαν ἐν Αἰδηψῷ καὶ ἄλλαι πηγαὶ (*I, 9*), ὡς ἀκριβῶς συνέβη καὶ κατὰ νεωτέρους χρόνους, ὡς π. χ. κατὰ τὸν σεισμὸν τῆς 15 Ἀπριλίου 1894, ὁπότε πλῆθος νέων πηγῶν ἀνεφάνησαν, ἐπ' ὀλίγον μόνον χρονικὸν διάστημα διαμείνασαι ἐν ἐνεργείᾳ.

Τὸ θαυμαστὸν τῆς ἀναβλύσεως τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων, τῶν τοσούτῳ θερμῶν καὶ ἀεριούχων, πρὸς δὲ ἡ κατάδηλος ὠφέλεια ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς λουτρῶν, ἔδωσαν ἀφορμὴν ὅπως ἐνωρίτατα, ἐξ ἐμπειρικῶν ὅλως λόγων προφανῶς, χρησιμοποιηθῇ τὸ ὕδωρ καὶ πρὸς πόσιν. Ὁ *Ἀθήναιος* (*III, 3*) μάλιστα ἀναφέρει, ὅτι εἰς τὴν Αἰδηψὸν ἀνεφάνη ψυχρὰ πηγὴ παρὰ τὰς ἄλλας, ὧν τὸ ὕδωρ ἦτο λίαν ἰαματικόν, ἥτις ὅμως καὶ πάλιν ἐξηφανίσθη, ὁπόταν οἱ στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως *Ἀντιγόνου* ἔθεσαν φορολογίαν τινὰ («*παραπλήσιον ἐγένετο καὶ ἐν Αἰδηψῷ· χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων ὑδάτων ναμάτιόν τι ἐφάνη ψυχρὸν ὕδωρ προϊέμενον οὐ πόρρω τῆς θαλάσσης. Τούτου πίνοντες οἱ ἀρρωστοῦντες τὰ μέγιστα ὠφελοῦντο, διὸ καὶ πολλοὶ παρεγίγνοντο καὶ μακρόθεν τῷ ὕδατι χρώμενοι. Οἱ οὖν τοῦ βασιλέως Ἀντιγόνου στρατηγοὶ βουλόμενοι οἰκονομικώτεροι εἶναι, διάφορόν τι ἔταξαν διδόναι τοῖς πίνουσι καὶ ἐκ τούτου ἀπεξηράνθη τὸ νᾶμα*»). Ἄλλως γενικῶς παλαιόθεν πάντα τὸ αὐτοφυῆ θερμὰ λουτρὰ ἐνομίζοντο ὡς τονωτικὰ καὶ ἱερὰ τοῦ Ἡρακλέους, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἢ διὰ τοῦ Ἡφαίστου, χάριν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἐν αὐτοῖς ἀνεῦρε τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτοῦ δύναμιν. Παρὰ ταῦτα ἡ φήμη τοῦ ὕδατος τῆς Αἰδηψοῦ πρὸς πόσιν ὠφείλετο ἀσφαλῶς καὶ εἰς τὴν καθαρτικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Ὡς ἐκ τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς κλίματος, τῆς εὐυρέστου διαμονῆς καὶ τῶν διασκεδάσεων, ἡ Αἰδηψὸς προσείλκυε κυρίως κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος

Digitized by Google

οὐ μόνον τοὺς δεομένους θεραπείας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν καί τινες ἐπίσημοι ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ πολλούς, ἁπλῶς καὶ μόνον χάριν διασκεδάσεως. Μεταξὺ τῶν ἐπισκεφθέντων τὰ λουτρὰ ἀναφέρονται οἱ ἀνωρεθέντες στρατηγοὶ τοῦ βασιλέως *Ἀντιγόνου* (280 π. Χ.), ὁ *Σύλλας* (85 π. Χ.), περὶ οὗ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν διέμενεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐνέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ «*ἄλγημα ναρκῶδες μετὰ βάρους*», ὅπερ ὁ *Στράβων* περιέγραψεν ὡς «*ψελλισμὸν ποδάγρας*», ἕνεκεν τοῦ ὁποίου «διαπλεύσας εἰς Αἰδηψὸν ἐχρῆτο τοῖς θερμοῖς ὕδασιν» (*Πλούτ. Σύλ. I, 26, Στράβ. Γεωγρ. 60,425.447*), ἴσως εἰς ὃ μέρος τὴν σήμερον τως κατακυλινδούμενος, ἄνωθεν δὲ καὶ πέριξ κατασκεπόμενος πολλαχοῦ ὑπὸ πλατάνων καὶ περιφρουρούμενος ὑπὸ νηρίων· ἄποψις πρὸς τὸν κατέναντι Παρνασσὸν ἐξαισία, ὅθεν ἐν θέρει καταπνέει αὔρα ποντιὰς ἡδυτάτη· ὕδωρ πόσιμον ψυχρὸν καὶ διαυγές, ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις παντοῖαι ἀπὸ τῶν κατέναντι Θερμοπυλῶν.... Πάντα ταῦτα, ἀφθόνῳ τῇ χειρὶ ἐπιδαψιλευθέντα ὑπὸ τῆς φύσεως τῷ παγκάλῳ τόπῳ .....ἐν ᾧ ἡ φιλεργία καὶ ἡ πρόνοια θὰ καταστήσῃ τὴν Αἰδηψὸν οὐ μόνον ὑγίασμα περισπούδαστον, ἀλλὰ καὶ ἐντρύφημα περιπόθητον τῶν ἀρρώστων».

Εὐτυχῶς ἀπό τινων ἐτῶν τὰ γενόμενα ἐκεῖ διάφορα κτίρια ὑπὸ τῆς ἑταιρίας τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ τὰ νέα ξενοδοχεῖα ἐπιτρέπουσι λίαν ἄνετον καὶ εὐχάριστον διαμονὴν εἰς τοὺς λουομένους.

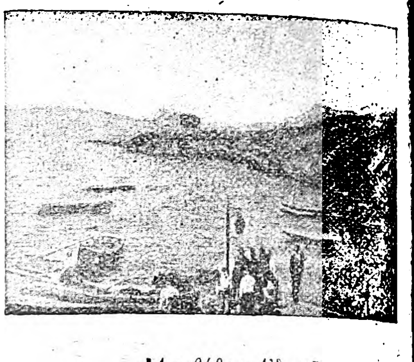

Ἀποβάθρα Αἰδηψοῦ.

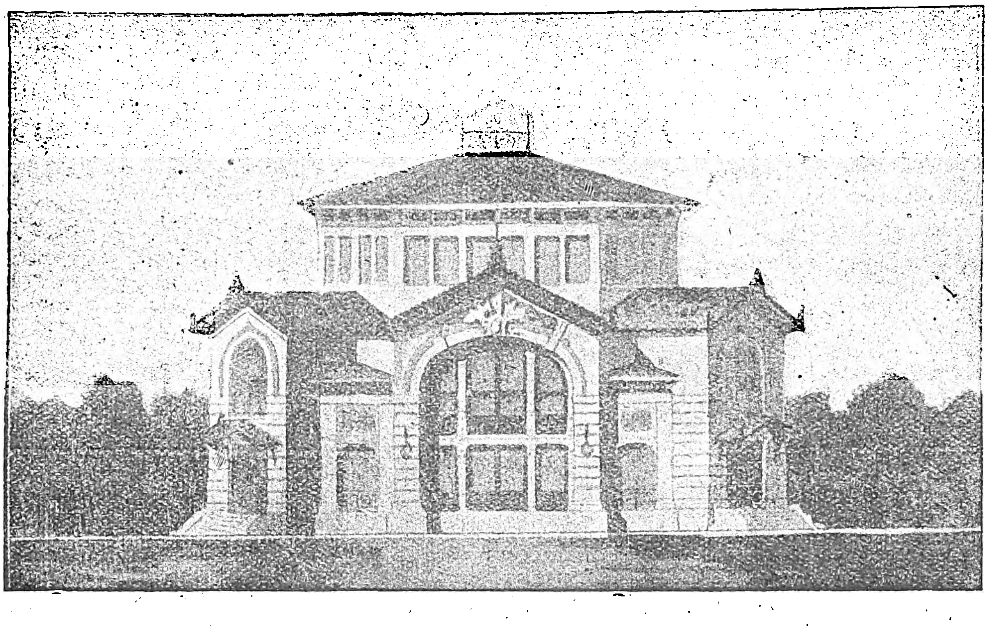

Τὸ Καζῖνο.

ἐρείπιά τινα, φέροντα τὴν ὀνομασίαν «*λουτρὰ τοῦ Σύλλα*», διεσώθησαν, καίτοι ὁ *Στράβων* γράφει ὅτι ὁ Σύλλας ἐλούσθη εἰς τὸ ὑπερθεν τῆς τῶν Χαλκιδέων πόλεως κείμενον Δήλαντον πεδίον ἐν ᾧ «θερμῶν τε ὑδάτων εἰσὶν ἐκβολαὶ πρὸς θεραπείαν νόσων εὐφυεῖς, οἷς ἐχρήσατο καὶ Σύλλας Κορνήλιος, ὁ τῶν Ρωμαίων ἡγεμών.....νυνὶ μέντοι ἀμφότερα [μετὰ τοῦ μεταλλείου χαλκοῦ καὶ σιδήρου] ἐκλέλοιπεν» (*Στράβων X*). Σημειωτέον ὅμως, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πολλαχοῦ τῆς Εὐβοίας ἀναφέρουσι τοιαύτας πηγάς, ὡς ὁ Πλίνιος ἐν *Δηλίῳ* τῆς Εὐβοίας (*XXXI. 20. Πρβλ. Πausανίαν Βιβλ. X*), ὧν ἡ σχέσις πρὸς τὰς τῆς Αἰδηψοῦ δὲν ἔχει μέχρι τῆς σήμερον καλῶς καθορισθῆ.

Παρὰ τούτους ἐπεσκέφθη τὴν Αἰδηψὸν ὁ *Γάϊος Ποππαῖος Σαβῖνος*, πρεσβευτὴς τοῦ *Αὐγούστου* (20 μ. Χ.) καὶ ὁ Ἀδριανός, πιθανῶς δέ, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ βάθρων ἀνδριάντων ἀνεγερθέντων ἐν Αἰδηψῷ καὶ διασωθέντων μέχρις ἡμῶν, ὁ *Μᾶρκος Αὐρήλιος*, ὁ *Σεπτίμιος Σεβῆρος Περτίνας*, ὁ *Καρακάλας*, ὁ *Γέτας*, ὁ *Γορδιανός*, ὁ *Μέγας Κωνσταντῖνος* καὶ ὁ *Θεοδόσιος*.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, τὰ λουτρὰ τῆς Αἰδηψοῦ οὐδέποτε ἐπαύσαντο, καὶ δικαίως, τυγχάνοντα πολλῆς τιμῆς ὑπό τε ἰατρῶν καὶ πασχόντων, οἵτινες πάντοτε πάμπολλοι καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν πᾶσα ἡ εὐμάρεια ἐξέλιπε, παραμένοντες ὑπὸ σκηνὰς ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῶν. Δυστυχῶς δὲ ἡ ἀρχέγονος αὕτη κατάστασις διήρκει καὶ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, μάρτυς δ' ἀψευδὴς ὁ καθηγητὴς *Θεόδωρος Ἀφεντούλης*, ὅστις ἔγραφεν ὅτι ὁ λουτὴρ ἐν Αἰδηψῷ ἦτο ἄθλιος: «ὡς εἰ ἀπέμεινεν ἐν αὐτῷ ὁ λύθρος τοῦ Σύλλα ἀπολουσθέντος μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Ἀθηνῶν», καίτοι τὴν θαυμασίαν πέριξ φύσιν ποιητικώτατα οὕτω περιέγραφεν: «ἡ περιστοιχοῦσα φύσις ἀειθαλὴς καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐρασμία. Βουνοὶ πέριξ κατάφυτοι ὑπὸ σχοίνων εὐωδῶν καὶ κοτίνων καὶ κομάρων καὶ δαφνῶν καὶ πιτύων, ῥύαξ παραρρέων καὶ κελαρύζων καὶ εἰς πολυπληθεῖς μικροὺς καταρράκτας ἠχηέν-

Τὰ ὑποτιθέμενα λουτρὰ τοῦ Σύλλα.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΥΔΑΤΑ. Αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων τῆς Αἰδηψοῦ ἀναβρύουσιν ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῶν παρακειμένων ὀρέων, κεῖνται δὲ ἐπὶ ἐκτάσεως 600 μέτρων ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ 500 ἐκ

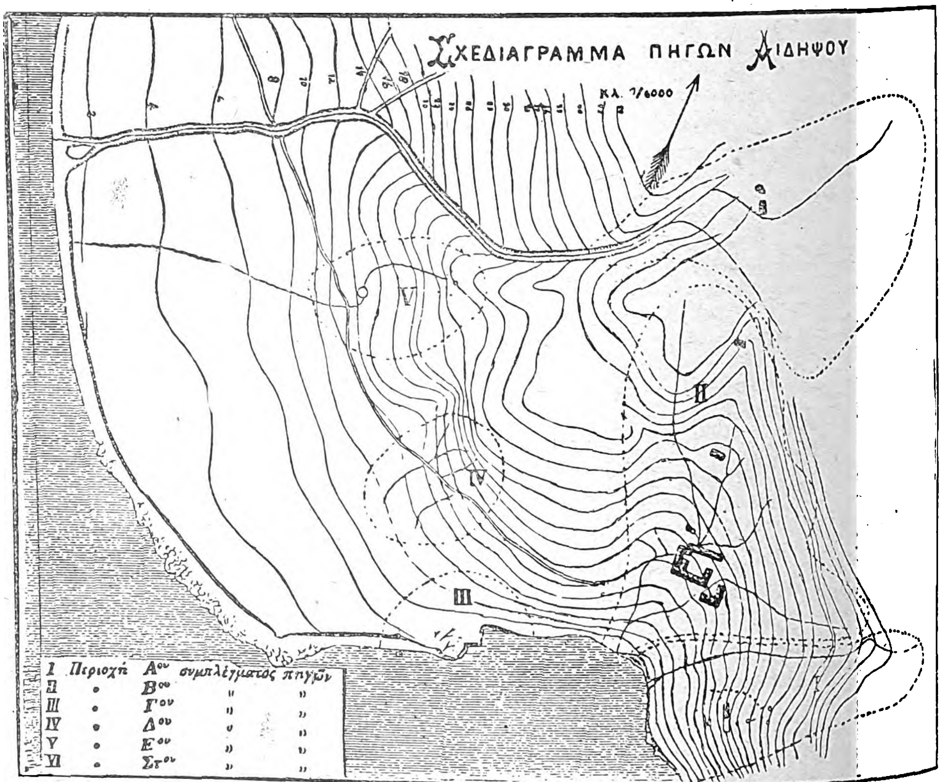

Συμπλέγματα πηγῶν. (Κατὰ τὸν καθηγητὴν Α. Δαμβέργην).

βορρᾶ πρὸς νότον. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τούτων, μικρὸν ἀπεχουσῶν ἀλλήλων, ὑπερβαίνει τὰς 100, καίτοι τούτων τινὲς μὲν ἀφανίζονται, ἄλλαι δ' ἀναφαίνονται ἀπὸ νέων ρωγμῶν τοῦ ἐδάφους.

Ὁ τελευταῖον λεπτομερέστατα μελετήσας τὰς ἰαματικὰς πηγὰς καθηγητὴς *Α. Δαμβέργης* ἐταξινόμησε ταύτας εἰς ἓξ συμπλέγματα (*ἴδε Σχεδιάγραμμα*). Εἰς τὸ *πρῶτον* τούτων κατέταξεν 6 πηγάς, θερμοκρασίας ἀπὸ 55°-36°, ἐξ ὧν μικρὰ ποσότης ὕδατος ἐκρέει, μετὰ πομφολύγων ἀερίων καὶ ἐρυθροφαίου ἢ ἐρυθροκιτρίνου ἰζήματος ἐξ ὑδροξειδίου τοῦ σιδήρου (*Σχεδ. Περιοχὴ I*). Ἡ κυριωτέρα τῶν πηγῶν τούτων κεῖται εἰς ὕψος 6,08 μ. ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἔχει θερμ. 43° — 44°, ἐκρέουσι δ' αὐτῆς 415 κυβ. μ. ὕδατος ἡμερησίως. Εἰς τὸ *δεύτερον σύμπλεγμα* κατέταξε τὰς συντηρούσας τὰ σημερινὰ λουτρὰ πηγάς, ὧν τὰ ὕδατα ἐκρέουσι παρὰ τὴν προκυμαίαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνερχομένας εἰς 20. Εἰς ταύτας κατατάσσεται 1) λίαν θερμὴ πηγὴ 71°-72°, (*Σχ. Περιοχὴ II*), ἀποδίδουσα 173 κυβ. μ. ἡμερησίως, ἧς τὰ ὕδατα ἐκβλύζοντα ἐν κοχλασμῷ, ἀναπέμπουσι πολλὰ ἀέρια, μετὰ ἰζήματος ὑπώχρου ἢ κιτρινερύθρου καὶ 2) ἑτέρα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰδρύματος τῶν λουτήρων ἀναβλύζουσα, ἧς ἡ θερμοκρασία 47° καὶ ἐκρέον ὕδωρ 48 κυβ. περ. μ. ἡμερησίως, μετὰ ἰζήματος κιτρινερύθρου, κροκίνου ἢ καστανοχρόου καὶ ἐλαφρᾶς ὡς ὑδροθείου ὀσμῆς. Εἰς τὸ *τρίτον σύμπλεγμα* (*Σχ. Περιοχὴ III*) κατέταξε τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας δώδεκα περίπου πηγὰς τὰς μετὰ πολλῶν ὑδρατμῶν δίκην καταρράκτου εἰς τὴν θάλασσαν καταπιπτούσας. Ἡ μεγίστη τούτων ἔχει θερμοκρ. 77°—78° καὶ μεγάλην ποσότητα ὑδάτων, περίπου 6,480 κυβ. μ. ἡμερησίως. *Εἰς τὸ τέταρτον σύμπλεγμα* (*Σχ. Περιοχὴ IV*) κατέλεξε τὰς πέντε παρὰ τὰ ἐρείπια τῶν λουτρῶν τοῦ Σύλλα πηγάς, ὧν ἡ θερμ. ἀπὸ 49°-35°, τὸ δ' ὕδωρ ἐλάχιστον τὴν σήμερον, καίτοι καταφανῶς καταδείκνυται ἐκ τῶν ἰζημάτων καὶ τοῦ ὑδραγωγοῦ ὑδρομύλου τινός, ὅτι κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἡ ἀνάβλυσις τῶν ὑδάτων ἦν λίαν ἄφθονος. Εἰς τὸ *5ον σύμπλεγμα* κατατάσσει τὴν πολλοῦ λόγου ἀξίαν πηγὴν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἧς τὰ ὕδατα (562 κυβικὰ μέτρα ἡμερησίως), θερμοκρασίας 76°-77°, ἀναβλύζουσι μετὰ κοχλασμοῦ μετὰ πολλῶν ἀερίων καὶ ὑδρατμῶν εἰς ὕψος 32,65 (*Σχ. Περιοχὴ V*). Εἰς τὸ 6ον τέλος σύμπλεγμα κατέταξε 13 πηγὰς παρεχούσας τὸ ὕδωρ εἰς τὸν καλούμενον «*θερμοπόταμον*», ὧν ἡ θερμοκρασία ἐς τὰ πολλὰ ταπεινή, ἀλλ' ἡ ἰλὺς ἄφθονος, ἧς ποιοῦνται χρῆσιν κατ' ἐκλογὴν (*ἰλυόλουτρα*) πολλοὶ τῶν ἀρρώστων, καὶ δι' οὓς ἐγένετο τελευταῖον ἰδία ἐγκατάστασις ὑπὸ τῆς ἑταιρίας ἐκμεταλλεύσεως τῶν ὑδάτων (*Σχ. Περιοχὴ VI*).

Τὸ ὅλον ποσὸν τοῦ ἐκρέοντος ὕδατος ἀπὸ τῶν συμπλεγμάτων τούτων ἀνέρχεται κατὰ τὰς καταμετρήσεις τοῦ Γάλλου μηχανικοῦ Bailly εἰς 8.6?? κυβικὰ μέτρα ἡμερησίως. Ἐκλύονται δὲ μετ' αὐτοῦ μεγάλαι ποσότητες ἀερίων, ἰδίως ἐκ διοξ-

Digitized by Google

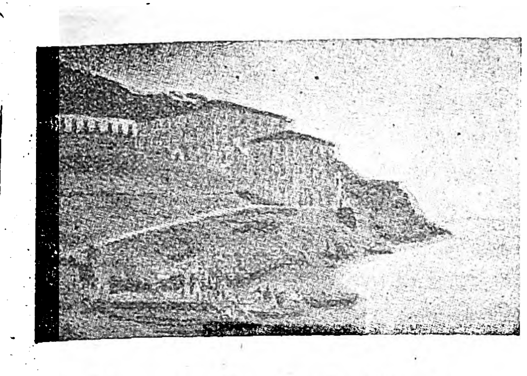

Ἄποψις τῶν λουτρῶν τῆς Αἰδηψοῦ.

δίου τοῦ ἄνθρακος, μικρᾶς ποσότητος ὀξυγόνου καὶ ἀζώτου, μετὰ ἔκλυσιν τῶν ὁποίων καταλείπονται δίκην ἀπολιθώσεων καὶ ἰζημάτων τὰ ἅλατα ἀσβεστίου καὶ μαγνησίου. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ *ἀεριοθέρμαι*, δυνάμεναι ἀποκλειστικῶς νὰ χρησιμεύσωσι δι' ἀεριόλουτρα 62°—46° *(Δαμβέργης)*. Ἡ θερμοκρασία τούτων, κατὰ καταμετρήσεις τῶν καθηγητῶν *Τ. Ἀργυροπούλου* καὶ *Α. Δαμβέργη* (5—8 Ἰουνίου 1889), κυμαίνεται ἀπὸ 28° μέχρις 78°, οὕτως ὥστε αἱ πηγαὶ τῆς Αἰδηψοῦ κατατάσσονται μεταξὺ τῶν θερμοτέρων πηγῶν τῆς Εὐρώπης, ἐν ᾗ μόνον αἱ τῆς *Ἰρλανδίας* καὶ αἱ τῶν *Chaudes aigues* τῆς Γαλλίας εἶναι αἱ θερμότεραι, τῶν ὑδάτων τῆς μὲν πρώτης ἐχόντων θερμοκρασίαν 95°,5 μέχρις 100°, τῶν δὲ τῆς δευτέρας 81°. Κατὰ Δαμβέργην, τὰ ὕδατα τῆς Αἰδηψοῦ ἀναβλύζουσιν ἐκ σημείου 3 χιλιάδων περίπου μέτρων κάτω τῆς ἐπιφανείας της θαλάσσης.

Πρώτη ἀνάλυσις τῶν ὑδάτων τῆς Αἰδηψοῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ *Ξαβερίου Λάνδερερ (Die Heilquellen Griechenlands, Bamberg 1837, σελ. 23 καὶ Περὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἰαματικῶν ὑδάτων. Ἀθ. 1840, σελ. 26)*, κατόπιν δ' ὑπὸ τοῦ βοηθοῦ τοῦ *Liebig* ἐν Μονάχῳ *Σίντλιγκ (Dr Schindling)*, τελευταῖον δ' ἐπιμελέστατα καὶ λεπτομερέστατα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ *Α. Δαμβέργη (Περὶ τῶν ἐν Αἰδηψῷ ἰαματικῶν ὑδάτων. Ἀθ. 1891, σελ. 22 καὶ ἐφ.)* ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

Θερμοκρασία	43° 5	71° 5	47°	77° 5	76° 5	34°
Συστατικὰ ἐμπεριεχόμενα ἐν ἑνὶ λίτρῳ ὕδατος (1000 κ. ἑ.)	Α πηγὴ I συμπλέγμ.	Β πηγὴ II συμπλέγμ.	Γ πηγὴ II συμπλέγμ.	Δ πηγὴ III συμπλέγμ.	Ε πηγὴ V συμπλέγμ.	ΣΤ πηγὴ VI συμπλέγμ.
Ἀνθρακικὸν ὀξὺ σύνολον	0.5610	0.6660	0.6650	0.6730	0.6620	0.6400
» » δισανθρ. ἀλάτων	0.1177	0.1696	0.1712	0.1723	0.1626	0.1664
» » ἐλεύθερον	0.3256	0.3268	0.3226	0.3284	0.3368	0.3372
Ὑδρόθειον	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη
Χλωριοῦχον νάτριον	18.3908	26.4748	26.7191	26.9025	25.5184	25.9854
» κάλιον	0.4654	0.6700	0.6761	0.6808	0.6458	0.6576
» ἀσβέστιον	1.7525	2.5229	2.5461	2.5636	2.4317	2.1662
» μαγνησιον	0.8516	1.2259	1.2372	1.2457	1.1816	1.2032
Βρωμιοῦχον μαγνήσιον	0.0235	0.0339	0.0342	0.0344	0.0326	0.0332
Θειϊκὸν ἀσβέστιον	1.1687	1.6824	1.6980	1.7096	1.6217	1.6513
Ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον	0.2654	0.3822	0.3857	0.3883	0.3664	0.3751
» μαγνήσιον	0.0020	0.0029	0.0029	0.0029	0.0028	0.0028
Ὀξείδ. τοῦ ἀργιλίου	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη
» τοῦ σιδήρου	0.0017	0.0025	0.0026	0.0026	0.0024	0.0025
Πυριτικὸν ὀξὺ	0.0349	0.0503	0.0508	0.0511	0.0485	0.0498
Ὀργανικαὶ οὐσίαι	0.0017	0.0024	0.0025	0.0025	0.0023	0.0024
Ἀμμωνίας ἑνώσεις	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη	ἴχνη
Φωσφορικοῦ ὀξέος ἑνώσεις	»	»	»	»	»	»
Νιτρικοῦ ὀξέος ἑνώσεις	»	»	»	5	»	»
Ἰωδίου ἑνώσεις	»	1	»	»	»	»
Φθορίου »	ἴχνη ἐλάχισ.	ἴχνη ἐλάχισ.	ἴχνη ἐλάχισ.	ἴχνη ἐλάχισ.	ἴχνη ἐλάχισ.	ἴχνη ἐλάχισ.
Λιθίου »	»	»	»	»	»	»
Ἄθροισμα στερεῶν συστατικῶν	22.9582	33.0502	33.3552	33.5840	31.8542	32.4291

Κατὰ δὲ τὰς παρατηρήσεις τῶν καθηγητῶν Α. Δαμβέργη, Β. Αἰγινήτου καὶ Τ. Κομνηνοῦ, τὸ μὲν ὕδωρ τῆς Δημοτικῆς πηγῆς ἔχει ἐλαχίστην ραδιοενέργειαν (N=1.10³-1,6) οὐχὶ μεγαλυτέραν τοῦ ποσίμου ὕδατος, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς πηγῆς Τυμπάζη παρουσιάζει μεγίστην τοιαύτην (N=1.10³—66,7). Ἡ ἀρξαμένη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐθν. Οἰκονομίας λεπτομερὴς καὶ πλείστου λόγου ἀξία ἐξέτασις τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τῆς Ἑλλάδος παρέχει τὴν ἐλπίδα ὅτι ταχέως θὰ ἔχωμεν καὶ νεωτέραν, κατὰ τὰς νῦν θεωρίας καὶ ἰδέας, φυσικοχημικὴν μελέτην τῶν ὑδάτων τῆς Αἰδηψοῦ.

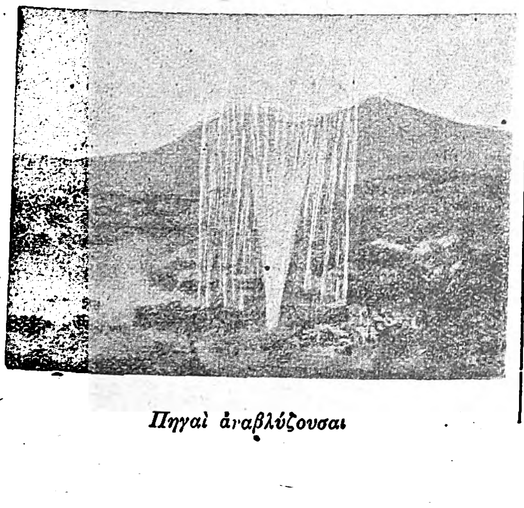

Πηγαὶ ἀναβλύζουσαι

Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ καθηγητοῦ *Δαμβέργη* καταδείκνυται ὅτι αἱ ἰαματικαὶ πηγαὶ τῆς Αἰδηψοῦ καταλέγονται εἰς τὰς *θερμὰς ἰσχυρὰς ἁλιπηγάς*, τὰς ἐνεχούσας ἄφθονον ἀνθρακικὸν ὀξύ, ὀλίγα ἀνθρακικὰ ἅλατα καὶ ἑνώσεις σιδήρου, ἐλάχιστον δὲ ποσὸν ὑδροθείου. Ξέναι πηγαὶ ὁμοιάζουσαι πρὸς τὰς τῆς Αἰδηψοῦ εἶναι αἱ τοῦ *Nauheim* ἐν *Ἔσσῃ*, *Kissingen* ἐν *Βαυαρίᾳ*, *Pyrmont* ἐν *Βαλδέκκῃ*, *Montecatini* ἐν *Ἰταλίᾳ*, *Salins Montiers* ἐν *Σαβοΐᾳ*, *Kreuznach* κτλ., ὧν ἡ σχέσις πρὸς τὰς τῆς Αἰδηψοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Πίναξ παραβολῆς θερμοκρασιῶν καὶ περιεκτικότητος εἰς χλωριοῦχον νάτριον ξένων ἁλιπηγῶν πρὸς τὴν τῶν ὑδάτων τῶν πηγῶν τῆς Αἰδηψοῦ, κατὰ τὸν καθηγητὴν Α. Δαμβέργην:

Περιεκτικότης ἐν 1000 μέρεσιν ὕδατος	Στερεῶν συστατικῶν	Χλωριούχου νατρίου	Θερμοκρασίας Ε.
Αἰδηψοῦ πηγῆς Α, I συμπλέγματος πηγῶν	22.95	18.39	43°.5
» » Β, II » »	33.05	26.47	71°.5
» » Γ, II » »	33.35	26.71	47°
» » Δ, III » »	33.58	26.90	77°.5
» » Ε, V » »	31.85	25.51	76°.5
» » ΣΤ, VI » »	32.42	25.98	34°
Artern (ἐν τῇ Πρωσικῇ Σαξωνίᾳ)	30.06	24.49	18°
Dürnheim (ἐν τῷ Βαυαρικῷ Πολατινάτῳ)	16.60	12.71	—
Hall (ἐν Βυρτεμβέργῃ)	28.40	23.90	—
Hamamm-Melouane (ἐν Ἀλγερίᾳ)	30.01	26.06	40°
Hubertusbad (ἐν Πρωσικῇ Σαξωνίᾳ)	26.90	14.96	8°.7
Kissingen (ἐν Βαυαρίᾳ) Shönbornsprudel	15.80	11.71	20°.4
» » Soolsprudel	14.20	10.55	18°
Kreuznach (ἐν Πρωσίᾳ) Oranienquelle	17.60	14.15	12°.5
Montecatini (ἐν Ἰταλίᾳ) Terme Leopoldo	22.50	18.50	31°
Münster am Stein (ἐν Πρωσίᾳ)	35.50	7.90	30°.5
Nauheim (ἐν Ἔσσῃ)	35.35	29.29	35°.3
» » Crosser Sprudel	26.35	21.82	31°.6
» » Kleiner Sprudel	21.16	17.13	27°
Pyrmont (ἐν Βαλδέκκῃ)	40.40	32.00	12°
Salins (ἐν Ἰουρασίοις ὄρεσιν)	26.00	22.70	11°.5
Salins Montiers (ἐν Σαβοΐᾳ)	15.14	11.30	35°
Soden (ἐν Ἔσσῃ Νασσάου)	16.86	14.50	29°.5

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ. Θεραπευτικῶς τὰ λουτρὰ τῆς Αἰδηψοῦ συνιστῶνται: Πρῶτον καὶ κυρίως κατὰ τῶν χρονίων καὶ ὑποξέων ρευματισμῶν τῶν ἄρθρων, καθ' ὧν ἡ ἰαματικὴ ἐνέργεια εἶναι ἀναμφισβήτητος, ὁμολογουμένη ὑπό τε τῶν πασχόντων καὶ τῶν ἰατρῶν, ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Δεύτερον κατὰ τῆς χρονίας ἀρθρίτιδος καὶ ἐν γένει τῶν χρονίων φλεγμονῶν τῶν ἀρθρώσεων, ὑδράρθρων, ἀγκυλώσεων καὶ ψευδαγκυλώσεων αὐτῶν, ὡς καὶ κατὰ τῶν ἐκ τραυματικῶν βλαβῶν, καθ' ὧν ἐπίσης θαυμασίως ἐνεργοῦσι.

Τρίτον κατὰ τῶν νευραλγιῶν ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ τῆς ἰσχιαλγίας, νωτιάδος φθίσεως, κεφαλαλγιῶν κλπ.

Τέταρτον κατὰ τῶν χρονίων παθήσεων τῶν κοιλιακῶν σπλάγχνων, ἰδίᾳ τῶν ὑποχονδρίων (ἥπατος κιρρώσεις κτλ.), τῆς μήτρας, τῶν ὠοθηκῶν, τῶν σαλπίγγων, δυσμηνορροίας ἢ ἀμηνορροίας, φλεβίτιδος, νόσων τοῦ στομάχου, ραχίτιδος, ἀπρέτων χοιράδων κλπ.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν ὑδάτων ἐξηγεῖται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ περιεχομένου ἅλατος διεγέρσεως τῶν νεύρων τοῦ δέρματος καὶ ἀνακλαστικῶς τοῦ νευρικοῦ συστήματος, δι' οὗ ἐπιτυγχάνεται ἡ βελτίωσις τῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς θρέψεως κτλ.

Τὰ ὕδατα ἀντενδείκνυνται ἐπὶ φυματικῶν ἐμπυρέτων, τῶν πασχόντων ἐκ καρδιακῶν παθήσεων καὶ τῶν ἐχόντων ηὐξημένην τὴν ἀρτηριακὴν πίεσιν.

ΧΡΗΣΕΙΣ. Συνιστῶνται δὲ τὰ ὕδατα τῆς Αἰδηψοῦ: 1) Κυρίως πρὸς λοῦσιν (κάλλιον τὴν πρωΐαν πρὸ τοῦ προγεύματος) εἰς θερμοκρασίαν 35—38° Κελσ. καὶ διαρκείας $^1/_4$—$^1/_2$—$^3/_4$ τῆς ὥρας, σπανιώτατα δὲ καὶ πλέον. Κάλλιον οἱ λουόμενοι νὰ ἄρχωνται ἀπὸ $^1/_4$ τῆς ὥρας καὶ νὰ προβαίνωσι βαθμηδὸν μέχρι $^1/_2$ ἢ $^3/_4$, μαλάσσοντες ὑπὸ τὸ ὕδωρ τὰ πάσχοντα αὐτῶν μέλη. Εἰς πληθωρικοὺς συνιστῶνται ἧττον θερμὰ λουτρά, ὧν ἡ χρῆσις ἐνδείκνυται τοὐναντίον εἰς ἐξησθενημένους, εἰς οὓς ὅμως συμβουλεύεται καὶ ἑκάστοτε διακοπὴ μιᾶς ἢ δύο ἡμερῶν, ἀναλόγως τῆς παρουσιαζομένης ἀνάγκης.

Καίτοι ὅμως, ὡς ἐρρέθη, διὰ τὸ δαψιλὲς τῶν συστατικῶν καὶ τὴν θεραπευτικὴν δύναμιν τὰ ὕδατα ταῦτα ἁμιλλῶνται πρὸς τὰ ὀνομαστότερα τῆς Ἑσπερίας, δυστυχῶς δὲν γίνεται ἡ πρέπουσα χρῆσις αὐτῶν, διότι τὰ πρὸς λοῦσιν ὕδατα κακῶς μετοχετευόμενα, ψυχόμενα ἐν ἀνοικταῖς δεξαμεναῖς ἢ συγκερανύμενα μετὰ προψυχρανθέντος ὕδατος, στεροῦνται τινῶν τῶν συστατικῶν αὐτῶν, ἰδίᾳ τῶν ἀερίων, καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ μέρους τῆς θεραπευτικῆς αὐτῶν δυνάμεως.

2) Εἰς *ἰλυόλουτρα* (λουτρὰ λάσπης), ἐντὸς δεξαμενῶν ἐν αἷς ἀφθονεῖ ἡ ἰλύς, ἥτις οὐχὶ σπανίως ἐπιτίθεται προηγουμένως ἐπὶ 1—2 ὥρας εἰς παχείας στιβάδας ἐπὶ τῶν πασχόντων μερῶν ἢ τῶν φλεγμαινουσῶν ἀρθρώσεων, κατόπιν δὲ λαμβάνεται τὸ λουτρόν. Τῆς ἰλύος γίνεται καὶ ἐξαγωγὴ ὑπὸ τῆς ἑταιρίας τῆς ἐκμεταλλεύσεως διὰ τὴν ἐν καιρῷ χειμῶνος θεραπείαν ἢ χάριν τῶν μὴ δυναμένων νὰ μεταβῶσιν εἰς Αἰδηψόν.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν λουτρῶν οὐχὶ σπανίως αἱ ἐνοχλήσεις καὶ οἱ πόνοι αὐξάνονται καὶ μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς θεραπείας ἢ μετὰ ταῦτα βελτιοῦνται ἢ καταπαύουσι. Συνήθως γίνεται χρῆσις 21—25 λουτρῶν· ἐκ πλειοτέρων ἐπέρχεται συχνάκις κόπωσις, αὐτνία, παλμοὶ κτλ., ἅτινα, οὐχὶ σπανίως, ἀναφαίνονται ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς λήψεως τῶν λουτρῶν εἰς εὐαίσθητα καὶ ἐξησθενημένα ἄτομα.

3) Σπανιώτερον πρὸς *πόσιν* κατὰ ἐξογκώσεως τῶν ἀδένων, τῶν κοιλιακῶν σπλάγχνων καὶ δυσκοιλιότητος. Πάσχοντες ἐκ νεφρίτιδος, δέον ν' ἀποφεύγωσι τὴν πόσιν τούτου. Τὸ ὕδωρ λαμβάνεται εἰς δόσιν 50—100 γραμμαρίων, πέραν ταύτης μέχρι 200 γραμμ. τὸ ὕδωρ ἐνεργεῖ ὡς καθαρκτικόν.

Κατάστημα Δημοτικῶν λουτρῶν.

Κατὰ στατιστικὴν τοῦ ὑφηγητοῦ *Ο. Δαλεζίου (Τὰ ἰαματικὰ λουτρὰ τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1891, σελ. 28)*, ἐπὶ 4303 λουσθέντων, ὧν 1847 ἔπασχον ἐκ χρονίων ρευματισμῶν τῶν ἄρθρων, 450 ἐξ ἀρθρίτιδος καὶ 212 ἐξ ἰσχιάδος, ἡ θεραπεία ἢ ἡ ἐκ χρήσεως τῶν λουτρῶν ὠφέλεια ὑπῆρξε προφανής. Οἱ λοιποί, πάσχοντες ἐκ διαφόρων νοσημάτων, στομάχου, μήτρας, ἥπατος, κεφαλαλγίας, νωτιάδος φθίσεως, δυσμηνορροίας κτλ. μεγάλως ἐβελτιώθησαν. Ἄλλως τε καὶ ἡ καθημερινὴ παρατήρησις πάντων τῶν ἰατρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐξ ἧς πάσης ἀποστέλλονται εἰς Αἰδηψὸν ἄρρωστοι, βεβαιοῖ τὴν ἀναμφισβήτητον θεραπευτικὴν καὶ σώτειραν αὐτῶν δύναμιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: (Ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένων).—*A. Dambergis*, Ueber die Heiquellen Griechenlands (σελ. 18—23). Athen 1903.—Catalogue des eaux minérales de la Grèce (ἐν σελ. 12). Paris 1878).—*Α. Καββαδία*, Περὶ θεραπευτικῶν ἐνδείξεων τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν. Ὑγιειν. Δελτίον Ἰατροσυνεδρίου 1919 σ. 34.—*Β. Αἰγινήτου*, Ἡ ραδιοενέργεια τῶν λουτρῶν τῆς Ἑλλάδος. Παράρτημα ἐφημ. «Ἀθῆναι» 1910.—Τὰ λουτρὰ τῆς Αἰδηψοῦ Ἀθ. 1911.—*Α. Παπαμάρκου*, Συνοπτικὴ περιγραφὴ τῶν ἰαματικῶν ὑδάτων τῆς Ἑλλάδος (ἐν σελ. 60-64). Ἀθ. 1916. Καὶ ἡ ἐν γένει βιβλιογραφία, ἰδίᾳ ἡ πλουσιωτάτη τοῦ Καθηγητοῦ Α. Δαμβέργη ἐν *Ἀρ. Π. Κούζη*. Ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ βιβλιογραφία ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κων)πόλεως (Ἠλεκτροθεραπεία, Ὑδροθεραπεία, Λουτροθεραπεία, Κλιματοθεραπεία, κτλ.), *Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς* 1916 Νο 16-23, σελ. 207 καὶ 239.

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

ἀϊδιγγέρα (Haidingera Endl.) *[Παλαιοφυτ.]*· βλ. ἀλβερτία.

αἰδίη (ἡ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομον λεπιδόπτερον τῆς οἰκογενείας τῶν ὑπονομεντιδῶν (βλ. λ.). Διακρίνεται ἐκ τοῦ λεπτοῦ καὶ κυλινδρικοῦ σώματός του, καὶ τὰς περιωρισμένας καὶ ἐπιμήκεις πτέρυγάς του. Αἱ πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σώματος εὑρισκόμεναι πτέρυγες ἔχουσι λευκὸν γαλακτῶδες χρῶμα καὶ φέρουσι μικρὰ μελανὰ στίγματα· αἱ πτέρυγες τοῦ κατωτέρου μέρους τοῦ σώματος ἔχουν φαιὸν χρωματισμόν. Ἀναφαίνονται κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἰουλίου μέχρι τέλους Αὐγού-

Digitized by Google

σιου καὶ ἵπτανται πάντοτε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅτε τὸ σκότος ἀρχίζει νὰ γίνεται αἰσθητόν. Ολιγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐμφάνισίν των ἐναποθέτουσι τὰ ὠά των εἰς τὸς σχισμὰς τῶν λεπτῶν κλάδων. Τὰ ὠά των, τὰ ὁποῖα εἶναι μικρότατα, τοποθετοῦν ἀνὰ πεντήκοντα, καὶ περικαλύπτουν διὰ γλοιώδους τινὸς οὐσίας, ἥτις σκληρύνεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἀποτελεῖ ἀνθεκτικὸν περίβλημα, ὅπερ προφυλάσσει αὐτά. Τὰ σακκίδια ταῦτα τῶν ᾠῶν ἔχουσι μῆκος περίπου ἡμίσεος ἑκατοστοῦ καὶ χρῶμα φαιοτεφρῶδες, προσομοιάζον πρὸς τὸ χρῶμα κλάδου. Τὰ ᾠὰ ἐκκολάπτονται κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, ἀλλ' αἱ μικραὶ κάμπαι δὲν ἀναφαίνονται καθόλου, διέρχονται ὅλον τὸν χειμῶνα ἐντὸς τοῦ στερεοῦ περιβλήματός των καὶ ἐξέρχονται μόνον

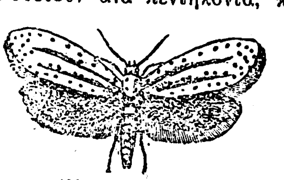

Αἰδίη τῶν μηλεῶν.

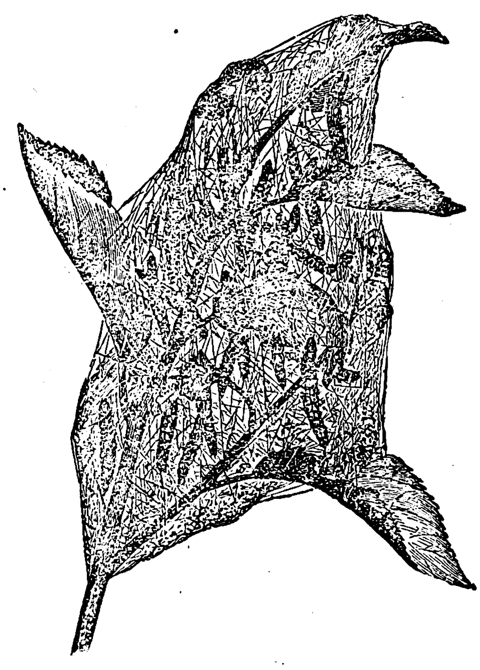

Κλάδος μηλέας προσβληθεὶς προσφάτως ὑπὸ καμπῶν αἰδίης.

κατὰ τὴν ἄνοιξιν, ἤτοι περὶ τὰ τέλη 'Απριλίου ἢ κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου, ὅταν ἀρχίσῃ ἡ ἐκβλάστησις τῶν φύλλων. Κατατρώγουσι κατ' ἀρχὰς τοὺς νεαροὺς βλαστοὺς τῶν φύλλων, καὶ εἶτα διεισδύουσιν ἐντὸς τούτου τοῦ φύλλου, τοῦ ὁποίου καταστρέφουσι τὸ παρέγχυμα, ἀφήνοντες μόνον τῆς ἄνω καὶ κάτω ἐπιδερμίδος του. Σὺν τῷ χρόνῳ διευθύνονται πρὸς τὴν βάσιν τῶν φύλλων τὰ ὁποῖα καὶ κατατρώγουσιν ἀλληλοδιαδόχως. Τὰ ὑπὸ τῶν καμπῶν τῆς αἰδίης καταφαγωθέντα φύλλα διακρίνονται εὐκόλως ἐκ τοῦ πυρροῦ χρώματος, ὅπερ λαμβάνει ἡ ἐπιφάνειά των.

Αἱ κάμπαι ἀναπτύσσονται εὐκόλως, καὶ κατέχουσι περίπου ὁλόκληρον τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ φύλλου. Περὶ τὸ τέλος τοῦ Μαΐου ἀρχίζουσι νὰ ὑφαίνωσι μεταξὺ τῶν φύλλων καὶ τῶν κλαδίσκων λεπτότατον μεταξοειδὲς δίκτυον. Αἱ κάμπαι τῆς αἰδίης ἐν τῇ τελείᾳ ἀναπτύξει των ἔχουσι περίπου μέγεθος 1 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ χρῶμα ὑποπρασινόφαιον μὲ μικρὰς κυκλικὰς κηλῖδας καὶ μελανὸν στίλβον χρῶμα εἰς τὴν ῥάχιν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 'Ιουνίου κατασκευάζουσι τὰς φωλεάς των, αἵτινες ὁμοιάζουσι πρὸς πυκνὸν δίκτυον, ὅπερ περικυκλώνει τελείως τὰ ὀπωροφόρα δένδρα. Κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ 'Ιουλίου συναθροίζονται εἰς μίαν ἄκραν τῆς φωλεᾶς καὶ σχηματίζουσι μικρὰς μάζας αἵτινες ὁμοιάζουσι μὲ μικροὺς σάκκους. 'Εντὸς τῶν σάκκων τούτων μεταμορφοῦνται εἰς χρυσαλλίδας καὶ μετὰ δέκα ἕως δέκα πέντε ἡμέρας προσλαμβάνουσι τὴν ὁριστικήν των μορφήν. Τὰ ἔντομα ταῦτα ἀπαντοῦν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Δ.Ν.Π.

αἰδίλη ἢ *αἰδιλίς* (ἡ) *[Ζωολ.]*. ἔΕντομα λεπιδόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν *κεραμβυκιδῶν*. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ ᾠοειδοῦς σώματος καὶ λίαν ἐπιμήκων κεραιῶν. Εὑρίσκονται εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ ζῶσιν ἐντὸς τῶν ξύλων. Δ. Ν. Π.

Αἰδίλη ἢ αἰδιλίς
(Aedilis montana)

'Αϊδὶν *βέης*. Διάσημος ἐμίρης, ἤτοι στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ἐν τῷ κράτει τῶν Σελτζουκιδῶν σουλτάνων τοῦ 'Ικονίου, τῶν λεγομένων *Ρούμ* (Ρωμαιων, ὡς ἐγκατασταθέντων ἐν ταῖς χώραις τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων), ὁ ὁποῖος διατελῶν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάτου 'Αλαεδδὶν Κεϊκομπὰτ τοῦ Β', περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, διοικητὴς τοῦ ἑνὸς τμήματος τῆς Λυδίας, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, ἱδρύσας ἡγεμονίαν, ἥτις ὠνομάσθη *'Αϊδὶν-'Ιλη* (ἤτοι χώρα τοῦ 'Αϊδίν, κατὰ τὸ Ρούμ-'Ιλη ἢ Ρούμελη=ἡ χώρα τῶν Ρωμαίων), ἔχουσαν ὡς πρωτεύουσαν κατ' ἀρχὰς τὴν ἔΕφεσον ('Αγιὰ Σολούκ). Βραδύτερον ἡ πρωτεύουσα μετηνέχθη παρὰ τὰς Τράλλεις, τὰς ὑπὸ τοῦ 'Αϊδὶν ἁλωθείσας καὶ καταστραφείσας, καὶ δὴ εἰς τὸ Γκιουζὲλ-χισὰρ ('Ωραιόκαστρον], μετονομασθὲν εἰς 'Αϊδὶν Γκιουζὲλ-Χισὰρ ('Ωραιόκαστρον τοῦ 'Αϊδίν). Μετὰ τοῦ 'Αϊδὶν τούτου καὶ τοῦ *Σαρουχὰν* (ἐξ οὗ τὸ ὁμώνυμον σαντζάκιον τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Σμύρνης μὲ ἕδραν τὴν Μαγνησίαν) συνῆψε περὶ τὸ 1335 συμμαχίαν ὁ Αὐτοκράτωρ 'Ανδρόνικος ὁ Παλαιολόγος πρὸς καταπολέμησιν τῶν Γενουησίων, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Μυτιλήνην καὶ τὴν Φώκαιαν.

Τὸν 'Αϊδὶν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Μεχμὲτ βέης λαβὼν τὸν τίτλον σουλτάνου καὶ ἐγκατασταθεὶς εἰς Πυργίον παρὰ τὰ Θεῖρα, τοῦτον δὲ πάλιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ 'Ισᾶ βέης.

Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι τῆς χώρας τοῦ 'Αϊδὶν ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, κόπτοντες εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀνεξαρτησίας των καὶ νομίσματα, ὧν τινα φέρουσι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως *'Αγιασλίκ*, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ ἔΕφεσος, κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ καὶ σήμερον ἐν χρήσει *'Αγιὰ-σολούκ*, τὸ ὁποῖον, εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἅΑγιος Θεολόγος (τὸ *σε* πέμπτον γράμμα τοῦ τουρκικοῦ ἀλφαβήτου προφέρεται ἀραβιστὶ ὡς *θ*), παραφθαρὲν ὑπὸ τῶν 'Ενετῶν καὶ Γενουησίων εἰς Alto-Luogo ('Αλτο-λουόγο).

Οἱ ἐμίραι οὗτοι τοῦ 'Αϊδὶν σχηματίσαντες πειρατικὸν στόλον ἐξήσκουν τὴν πειρατείαν καθ' ὅλον τὸ Αἰγαῖον, φθάνοντες μέχρι τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Θράκης.

Κατὰ τὸν πόλεμον Βαγιαζὴτ (τοῦ Κεραυνοῦ) πρὸς τὸν Ταμερλᾶνον ὁ τότε ἡγεμὼν τοῦ 'Αϊδίν, τοῦ ὁποίου τὴν χώραν εἶχε καταλάβει ὁ Βαγιαζήτ, κατέφυγεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ταμερλάνου μετημφιεσμένος εἰς σχοινοβάτην. Κατ' ἄλλους Τούρκους ἱστορικούς, ὁ 'Ισᾶ βέης παρέδωκε τὴν χώραν του εἰς τὸν Βαγιαζὴτ τὸ 792ον ἔτος τῆς 'Εγείρας (1390), εἰς ἀμοιβὴν δὲ διωρίσθη διοικητὴς τῆς πόλεως Σμύρνης μετὰ μικρὰς ἐνδοχώρας. 'Αλλ' οἱ ἀπόγονοί του στερηθέντες τῆς πατρικῆς χώρας κατέφυγον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Κασταμονῆς, ὅπου καὶ ἀπέθανον ἀδόξως.

Τὸ ὄνομα τοῦ *'Αϊδὶν* εἶναι κοσμητικὸν ἐπίθετον παραγόμενον ἐκ τῆς καθαυτὸ τουρκικῆς λέξεως *ἄϊ*=σελήνη (ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις μετέπεσε κατόπιν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ *μήν*, ὅπερ ἐπίσης ἐκ τοῦ *μήνη* ἢ *μήνα*=σελήνη, γερμ. *Mond* καὶ *Monat*, ἀγγλ. *moon* καὶ *month*) καὶ τῆς λέξεως *τούν*=νύξ, σημαίνει δὲ σεληνοφώτιστος, φωτεινός, φαεινός, εὐδαίμων.

Ἡ ὑπό τινων ὑποστηριζομένη ἐτυμολογία ἐκ τοῦ *ἄϊ* καὶ *ντὶν*=πίστις, φαίνεται ἐσφαλμένη, διότι τὴν ἀνωτέρω παραγωγὴν ἐκ τοῦ *ἄϊ* καὶ *τούν* δέχεται ὁ Τοῦρκος λεξικογράφος Σεμσεδδὶν Σαμῆβέης.

Διὰ τοῦ *ἄϊ* ὡς συνθετικοῦ ὡς καὶ διὰ τοῦ περσικοῦ αὐτοῦ συνωνύμου *μάχ*=σελήνη καὶ μήν, σχηματίζονται συνήθως ὀνόματα γυναικῶν, π.χ. ἡ Σουλτάνα *Μιχρι-Μάχ*, ἐνίοτε ὅμως καὶ ἀνδρῶν.

Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

'Αϊδίνιον· πόλις τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, ἐν τῇ Λυδίᾳ, σήμερον ἕδρα τῆς ὁμωνύμου διοικήσεως *(σαντζακίου)*, ἄλλοτε δὲ καὶ τοῦ *πασαλικίου* ἢ *ἐγιαλετίου* (τοπαρχίας), βραδύτερον δὲ *βιλαγετίου* (Γενικῆς Διοικήσεως), ὅπερ περιλαμβάνει μέρος τῆς Μυσίας, τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Λυδίας, τὴν 'Ιωνίαν καὶ τὴν Καρίαν.

Ἡ βραδύτερον τὸ ὄνομα τῆς Σμύρνης λαβοῦσα Γενικὴ αὕτη Διοίκησις ἐκαλεῖτο ἀρχικῶς ἐπισήμως *'Αϊδὶν* ἐκ τοῦ ἐμίρου 'Αϊδὶν (βλ. λ.) ὅστις εἶχε λάβει παρὰ τῶν Σελτζούκων τοῦ 'Ικονίου, ὡς τιμάριον, τμῆμα τῆς ἀρχαίας Λυδίας, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ Κράτους τῶν Σελτζουκιδῶν σουλτάνων. Τὴν ἕδραν τοῦ ἐγιαλετίου μετέφερεν ὁ τότε Γενικὸς Διοικητὴς Δαμὰτ Χαλὶτ πασᾶς προσωρινῶς εἰς Σμύρνην. Μετὰ δὲ τὴν διοικητικὴν μεταρρύθμισιν τῆς Τουρκίας, ὅτε ἱδρύθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν 'Εσωτερικῶν (1860), κυρίως δὲ μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ περὶ βιλαγετίων νόμου τῆς 8 Νοεμβρίου 1864, ἡ ἕδρα τοῦ βιλαγετίου μετεφέρθη ἐκεῖ ὁριστικῶς τῷ 1871. ἔΕκτοτε ἡ ὑπὸ τῶν ξένων κατ' ἀρχὰς προτιμηθεῖσα ὀνομασία τοῦ βιλαγετίου διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς 'Ιωνικῆς μητροπόλεως ὑποκατέστησε βαθμιαίως καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου Τούρκου ἡγεμόνος.

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ἐπιφυλάσσομεν τὰ τῆς γεωγραφίας, ἱστορίας καὶ οἰκονομικῆς σπουδαιότητος τοῦ νομοῦ ὡς καὶ τὰ τῆς Μικρασιατικῆς ἡμῶν ἐκστρατείας εἰς τὴν λέξιν Σμύρνην, περιοριζόμενοι ἐνταῦθα μόνον εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰδικῶς τὴν διοίκησιν *(σαντζάκιον)* καὶ τὴν πόλιν τοῦ 'Αϊδινίου.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΙΣ—ΚΑΤΟΙΚΟΙ. Τὸ σαντζάκιον *'Αϊδινίου* ἐκτεινόμενον εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου, κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς ὅλης Γενικῆς Διοικήσεως, μεταξὺ 24° 40'—26° 27' 'Ανατολ. μήκους Π. καὶ 37° 20'—38° 5' Β. πλάτους. 'Ορίζεται πρὸς Β. ὑπὸ τῶν σαντζακίων Σμύρνης καὶ Σαρουχὰν (Μαγνησίας), πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ σαντζακίου τοῦ Δενιζλῆ, πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ σαντζακίου τοῦ Μεντεσὲ καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι 7.604 τετρ. χιλιομέτρων, ὧν 2400 τετρ. χιλιομ. καλλιεργημέναι γαῖαι, 850 τετρ. χιλιομ. βοσκαί, 3.830 τετρ. χιλιομ. ὀρειναὶ ἐκτάσεις καὶ 524 τετρ. χιλιομ. δάση.

Διοικητικῶς διαιρεῖται εἰς πέντε *καζάδες* (ὑποδιοικήσεις) καὶ 9 *ναχιέδες* (δήμους), ἀριθμεῖ δὲ 150 χωρία, ἤτοι: Καζάδες: 1) 'Αϊδινίου, μετὰ τῶν ναχιέδων 'Ινὲ-ἀμπάτ, Σομπουτζέ, Κιόσκ καὶ Καράϊτ ὡς καὶ 158 χωρίων. 2) Σωκίων (Σεβκέ) μὲ 54 χωρία. 3) Τσίνα, ἕδρα Κιρ-ὀβᾶ, μὲ 92 χωρία. 4) Μποζδογὰν μετὰ τοῦ ναχιὲ Γενῆ-παζὰρ καὶ 53 χωρίων καὶ 5) Ναζιλλὶ (Ναζλίον καθ' ἡμᾶς) μετὰ τῶν ναχιέδων Κουγιουτζάκ, 'Ακτιέ, Σουλτὰν-Χισὰρ καὶ Καρασοῦ ὡς καὶ 93 χωριων.

'Εν τῷ σαντζακίῳ 'Αϊδινίου δὲν ἥδρευον ἐν καιρῷ εἰρήνης στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. 'Αλλ' ἡ πόλις τοῦ 'Αϊδινίου ἦτο τὸ κέντρον ἐφεδρικῆς στρατιωτικῆς περιφερείας ὑπὸ τὴν διοίκησιν ὑποστρατήγου.

'Εκκλησιαστικῶς ἡ ἐπαρχία ὑπήγετο εἰς τὸν Μητροπολίτην 'Ηλιουπόλεως ἑδρεύοντα ἐν τῇ πόλει τοῦ 'Αϊδινίου. Οἱ Γρηγοριανοὶ καὶ οἱ Καθολικοὶ 'Αρμένιοι ἐξηρτῶντο ἐκκλησιαστικῶς ἐκ τῶν ἀρχιεπισκόπων Σμύρνης, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ 'Εβραῖοι ἐκ τοῦ ἀρχιρραβίνου τῆς ἰωνικῆς μητροπόλεως.

Ὁ ὁλικὸς πληθυσμὸς τῆς διοικήσεως ἀνήρχετο κατὰ παλαιοτέρας στατιστικὰς εἰς 205.577 κατοίκους, ὧν, κατὰ τὰς τουρκικὰς στατιστικάς, Μουσουλμᾶνοι ἦσαν 185 000, ἔΕλληνες 16.907, 'Αρμένιοι 634 καὶ 'Εβραῖοι 2024. Εἶναι ὅμως ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ παρίστατο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσφαλμένη ἕνεκα εὐνοήτων λόγων.

'Εκ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ σαντζακίου 'Αϊδινίου ἐλάχιστοι φαίνονται οἱ τουρκικῆς ἢ τουρκομογγολικῆς καταγωγῆς. Οἱ λεγόμενοι Τοῦρκοι ὑπέστησαν, ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν Τουρκίαν, τόσας φυλετικὰς ἀλλοιώσεις, ὥστε οὐδεμίαν πλέον ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἐκ Τουρκεστὰν ἐλθόντας πρώτους κατακτητάς. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐφαρμόζεται εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἀρχαίων στρατιωτικῶν χωροδεσποτῶν οἵτινες ὑπὸ τὸ ὄνομα «δερὲ-βέηδες» ἤτοι ἡγεμόνες τῶν κοιλάδων, ἦσαν ἐπὶ αἰῶνας οἱ ἀληθεῖς φεουδαρχικοὶ κυρίαρχοι μεγάλων ἐκτάσεων, τὰς ὁποίας ἔλαβον ὡς τιμάρια παρὰ τῶν 'Οσμανιδῶν σουλτάνων. 'Εκ τῶν ἀρχικῶν τούτων τιμαριούχων πολλοὶ ἦσαν ἔΕλληνες ἀρνησίθρησκοι, ὡς ὁ Ζαγανὸς πασᾶς, ὁ Γαζῆ Μιχαὴλ κ. ἄ. Εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως τοῦ 'Αϊδινίου σώζονται πολλοὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων τούτων οἰκογενειῶν, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ ἀπήλαυον σχεδὸν ἡγεμονικῆς ἐξουσίας, ὄντες μόνον ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξοπλίζωσιν ἐν καιρῷ πολέμου ὡρισμένον ἀριθμὸν πεζῶν ἢ ἐφίππων ὁπλιτῶν, νὰ διατηρῶσι τὰς ὁδοὺς εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶσιν εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκτελῶσι πάντοτε τὰ καθήκοντα ταῦτα, ὄντες μᾶλλον ἡ μάστιξ τῶν κοιλάδων ὡς οἱ Raubritter τοῦ Μεσαίωνος ἐν Εὐρώπῃ. 'Εναντίον τῶν φεουδαρχῶν τούτων διεξήγαγον οἱ σουλτᾶνοι κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἑκατονταετηρίδος πόλεμον συστηματικόν, ὅπως συγκεντρώσωσι τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν εἰς χεῖράς των ὑπὸ τὸ πρόσχημα νεωτεριστικῶν μεταρρυθμίσεων διὰ τῆς ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ, μεταρρυθμίσεων, τὰς ὁποίας εἰσηγήθη εἰς τὸν σουλτᾶνον Σελὶμ Γ' ὁ 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης, πάππος τοῦ ὁμωνύμου ἥρωος τῆς 'Ελληνικῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ μὲν τὸν Ι. Φιλήμονα ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἰσότητα Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, ἴσως χάριν εὐρυτέρων ἐθνικῶν σκοπῶν, κατὰ δὲ τοὺς Τούρκους μὲ τὴν ὀπισθοβουλίαν νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν παλαιὰν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Τουρκίας καὶ κλονίσῃ ἐκ θεμελίων τὴν ὕπαρξιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ γνωστότερα ἐπεισόδια τοῦ μακροῦ τούτου ἀγῶνος ἦσαν αἱ ἀντεπαναστάσεις τοῦ Πασβάνογλου, τοῦ Καπακτζῆ Μουσταφᾶ καὶ τοῦ 'Αλῆ πασᾶ τῶν 'Ιωαννίνων ὡς καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Γενιτσάρων. 'Εν 'Αϊδινίῳ ἡ κυριαρχία τῶν δερεβέηδων ἐπατάχθη ὁριστικῶς τῷ 1833 ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ Β'. 'Εκδηλώσεις δὲ τοῦ ἐκπνέοντος δερεβεϊσμοῦ *(δερεβεϊλὶκ)* ἦσαν ἔκτοτε τὰ κατὰ καιροὺς λῃστρικὰ κινήματα, ὧν τελευταῖον τὸ τοῦ Τσακιτζῆ-ὀγλοῦ ἢ Τσακιρτζαλῆ-ὀγλοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Χαμὶτ Β'.

Οἱ Ζεϊμπέκαι. — 'Εκτὸς τῶν κυρίως Τούρκων ἢ Τουρκοφανῶν, ὁ λοιπὸς μουσουλμανικὸς πληθυ-

Digitized by Google

σμὸς ἀποτελεῖται ἐκ τῶν λεγομένων Γιουρούκηδων, Ταχτατζίδων, Κιζιλμπάσηδων (Ἐρυθίνων), Τσομαχλήδων ἢ ροπαλοφόρων, τῶν Κιρκασίων καὶ ἄλλων ἐκμουσουλμανισθέντων ἢ μουσουλμανοφανῶν πληθυσμῶν (περὶ τῶν ὁποίων ἴδε σχετικὰ εἰς λέξ. «Ἄγκυρα» καὶ «Ἄδανα»). Ἰδιάζων ὅμως ἐν τῷ σαντζακίῳ Ἀϊδινίου φυλετικὸς τύπος εἶναι οἱ Ζεϊμπέκαι ἢ Ζεϊμπέκηδες (τουρκιστὶ *ζεϊμπέκ*), τοὺς ὁποίους οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν νὰ παραστήσωσιν ὡς ἀντιπροσώπους τῆς φυλῆς αὐτῶν. Εἶναι ἐν τούτοις ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ἀνεγνωρίσθη δὲ οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων (V. Cuinet, El. Reclus, Texier, Mathieu), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος διευθυντοῦ τοῦ τουρκικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως Χαμδῆ βέη (ἕλκοντος τὸ γένος ἐξ Ἑλλήνων τῆς Χίου, ἀπαχθέντων εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὰς σφαγὰς τοῦ 1822), ὅτι οὗτοι κατάγονται ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκιστῶν τῆς χώρας. Ἰδοὺ τί γράφει περὶ τούτων ὁ Χαμδῆ βέης ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Les costumes populaires de la Turquie» (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1873) ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ προωρίζετο διὰ τὴν τότε Παγκόσμιον Ἔκθεσιν τῆς Βιέννης.

«Οἱ Ζεϊμπέκαι δὲν εἶναι τουρκικῆς φυλῆς, ἐφόσον τοὐλάχιστον δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῶν, ἅτινα ὑπενθυμίζουσι τοὺς ἀρχαίους Θρᾶκας οἰκιστὰς τῆς πόλεως τῶν Τράλλεων, τῶν ὁποίων τὸ ἔντιμον ἐπάγγελμα συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ μιμητὰς αὐτῶν τὸ ὄνομα «μπράβοι». Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας φιλαρεσκείας τῶν Ζεϊμπέκων εἶναι καὶ τὸ νὰ δεικνύωσι μεταξὺ τοῦ λίαν κοντοῦ σαλβαρίου καὶ τῆς χαμηλῆς γκέττας γυμνὸν τὸ γόνυ, τοῦ ὁποίου τὸ λευκὸν δέρμα δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀμφιβάλλῃ κανείς, ὅτι εἶναι πραγματικῶς ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Τραλλιανῶν. Εἶναι πράγματι γνωστόν, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διάσημοι διὰ τὴν λάμπουσαν λευκότητα τοῦ δέρματός των» (ὁ Χαμδῆ βέης ἐναβρύνεται ἐνταῦθα λεληθότως διὰ τὴν ἑλληνικὴν καταγωγήν του καὶ τὴν λευκότητα τῆς ἐπιδερμίδος του).

Ο Ζεϊμπέκαι ἀποτελοῦντες ἄλλοτε τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ, τὸν ὁποῖον διετήρουν οἱ ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι δερεβέηδες, οὐδόλως ὁμοιάζουσιν ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἔθιμα πρὸς τοὺς ἄλλους Μουσουλμάνους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ στολή των εἶναι ὅλως διάφορος καὶ ἰδιάζουσα. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς των εἶναι ὑψηλότατον, ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν ἐπαλλήλων φεσίων, περὶ τὰ ὁποῖα περιτυλίσσονται πολλοὶ *κεφιέδες*, εἶδος μεταξωτῶν μανδυλίων θυσανωτῶν. Τὸ ἀμπεχόνιον αὐτῶν, βραχύτατον καὶ διακέντητον, ὀνομάζεται *τσεπκέν*, τὸ δὲ σαλβάριον, εἶδος κρητικῆς βράκας, ἐκ λευκοῦ ὑφάσματος, στενὸν ἐπὶ τῶν μηρῶν καὶ πολύπτυχον ὄπισθεν, συνέχεται πρὸς τὸ *ἐνταρί* (ἀντερί) ἢ *ἰσλίκ*, εἶδος μικροῦ ὑπενδύτου, διὰ μεταξωτοῦ ραβδωτοῦ ἢ μαλλίνου ἐρυθροῦ ζωναρίου. Τὰ ὑποδήματα (*γεμενιά*) ἔχουσιν ἰδιάζον σχῆμα. Ἀλλὰ τὸ κύριον μέρος τῆς στολῆς εἶναι τὸ *σιλαχλίκι*, ἡ ὁπλοφόρος ζώνη, περιέχουσα πλήρη συλλογὴν πιστολίων, γιαταγανίων καὶ ἄλλων ὅπλων, ἀναμὶξ μετὰ ἀντικειμένων ἀθώων καὶ εἰρηνικῶν, ὡς ἡ πίπα, ἡ καπνοσακκούλα καὶ ἄλλα.

Καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς μεγάλης γεωγραφίας τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας V. Cuinet ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ζεϊμπέκαι, τῶν ὁποίων οἱ πρόκριτοι λέγονται καὶ *ἐφέδες* (*ἐφέ*, κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ *ἐφέντης*), κατάγονται ἐκ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν οἰκιστῶν τῆς χώρας, τῶν ὁποίων διατηροῦσι τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὰς συνηθείας, διότι μέχρις ἐσχάτων προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν ὡς *μπράβοι* εἴτε ὁμαδικῶς εἴτε καὶ κατ' ἰδίαν εἰς πάντα χωροδεσπότην δυνάμενον νὰ τοὺς πληρώσῃ. Ὡς δὲ οἱ ὑποτιθέμενοι πρόγονοί των καὶ οἱ Ζεϊμπέκαι, ὁσάκις δὲν εἶχον ἄλλην ἐνασχόλησιν, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν λῃστείαν. Ὅταν ὁ τελευταῖος τῶν δερεβέηδων τοῦ Ἀϊδινίου, ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Καρᾶ-Ὀσμὰν-ὀγλοῦ, ὑπέκυψεν εἰς τὸν τακτικὸν στρατὸν τῶν σουλτάνων, ὁ νέος τοπάρχης (βαλῆς) κατήργησε τὴν ἄτακτον πολιτοφυλακὴν τῶν Ζεϊμπέκων καὶ διέταξε ν' ἀλλάξωσι στολήν. Ἡ διαταγὴ αὕτη προὐκάλεσε φοβερὰν ἐπανάστασιν, κατόπιν τῆς ὁποίας πολλοὶ Ζεϊμπέκαι ἐσφάγησαν ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀϊδινίου. Οἱ διασωθέντες ὑπετάγησαν ἀλλὰ διετήρησαν τὴν στολήν των. Βραδύτερον οἱ Τοῦρκοι Γενικοὶ Διοικηταὶ μετεχειρίζοντο ὀλίγους Ζεϊμπέκας ὡς χωροφύλακας. Κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877)78 οἱ εἰς ἄτακτα σώματα καταρτισθέντες Ζεϊμπέκαι ἔπαθον ἀληθῆ πανωλεθρίαν.

Οἱ Ἕλληνες. — Ὡς εἰς ὁλόκληρον τὸν νομὸν Σμύρνης, καὶ εἰς τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου οἱ Ἕλληνες ἦσαν πρὸ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ ἀπόψεως ἐμπορικῆς, γεωργικῆς, βιομηχανικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν ὅλοι οἱ ξένοι, οἱ γράψαντες περὶ Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου, ὁ ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθεὶς τὴν χώραν Γερμανὸς γεωλόγος Φίλιππσον (Philippson) γράφει ἐν μακρᾷ μελέτῃ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ περιοδικὸν Petermann's Mitteilungen, Ergänzungsheft Nr 113: Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien, V Heft σελὶς 38: «Εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ χωρία, οἱ Ἕλληνες παίζουσι μέγαν ρόλον τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικότητος καὶ πλούτου». Ὁμιλῶν περὶ τῆς φιλοξενίας τῶν Ἑλλήνων ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει (αὐτόθι ἀριθ. 167 σελ. 16): «Ὅπου ὑπάρχουσιν Ἕλληνες, ἐκεῖ ὁ ταξιδιώτης εὑρίσκει πάντοτε παρ' αὐτοῖς ὑποδοχήν, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ προτιμοτέρα ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν εἰς τὸν ὀντὰν τῶν Τούρκων». Τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει ὁ Φίλιππσον γράφων περὶ ἑκάστης τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου. Ἡ πλεονεκτικὴ αὕτη θέσις τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔμενε στάσιμος, ἀλλὰ προώδευε διηνεκῶς. Οἱ Τοῦρκοι ἐξετοπίζοντο ὑπὸ τῶν ὁλονὲν πρὸς τὰ ἐνδότερα διεισδυόντων Ἑλλήνων, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων περιήρχετο βαθμιαίως καὶ ἡ περιουσία τῶν Τούρκων, διότι οὗτοι ὑστεροῦντες ὡς πρὸς τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν νοημοσύνην, ὑπεθήκευον τὰ ἀκίνητα αὐτῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ πληρώσουν ἔχανον τὰ κτήματά των. Ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Gaston Deschamps («Sur les routes d'Asie» Παρίσιοι 1894), ὁ Ἕλλην παντοπώλης, ἐξελισσόμενος βαθμιαίως εἰς ἔμπορον ἢ ξενοδόχον, εἶναι πανταχοῦ παρών. Τὸν συνήντησεν εἰς τὴν Ἰνέπολιν (*Ἰνεμπολοῦ*) τοῦ Πόντου, ὡς εἰς τὸ Βακοὺφ τοῦ Δενιζλῆ, εἰς τὸ Βιϋλέρβεη, πέραν τοῦ Μαιάνδρου, εἰς τὸ Ἀρπάς-Καλεσὴ καὶ εἰς τὸ Καράκιοϊ τῆς Καρίας, ὡς ἐπίσης πανταχοῦ παρὼν ἦτο ὁ Ἕλλην ἰατρός, ὁ Ἕλλην δικηγόρος, ὁ Ἕλλην διδάσκαλος, ὅλοι, ἀπὸ τοῦ παντοπώλου μέχρι τοῦ ἰατροῦ καὶ τοῦ διανοουμένου, σκαπανεὺς τοῦ πολιτισμοῦ. «Εὐτυχῶς καὶ ἐδῶ ἔχει Ἕλληνας - λέγει κάπου (σελ. 292) ὁ Dechamps. Διὰ δέκα γρόσια μᾶς ἑτοιμάζουν κάποιο φαγητό. Ἕλληνες εὐεργετικοί, πλανηθέντες εἰς τὰς ἐρημίας αὐτάς, νὰ εἶσθε εὐλογημένοι! Ἡ ἀφελὴς μαγειρική σας συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μὲ κάμῃ φιλέλληνα!» (Πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου Καράκιοϊ).

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Λυδίας ἐφημίζοντο ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τὴν ὡραιότητά των, τῆς ὁποίας ἡ θηλυπρεπὴς μᾶλλον χάρις, ὡς λέγει ὁ Cuinet, ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀνδρικὸν παράστημα καὶ τὴν ρωμαλέαν κομψότητα τῶν Ἑλλήνων τῆς μητροπόλεως. Εἶναι δὲ γεγονός, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μιλήτου, τῆς Πριήνης, τῶν Τράλλεων καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Λυδίας, ἔδωκαν εἰς τὸν ἀρχαῖον καὶ τὸν βυζαντινὸν ἑλληνισμὸν μεγάλους φιλοσόφους, μεγάλους ἱστορικούς, μεγάλους καλλιτέχνας, ὄχι ὅμως καὶ μεγάλους στρατηλάτας.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ σαντζακίου τοῦ Ἀϊδινίου ἦσαν ἐν μέρει ἔποικοι ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἐλθόντες μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770, φευγοντες τὴν καταδίωξιν τῶν Ἀλβανῶν ἐπιδρομέων. Οἱ ἔποικοι οὗτοι κατέφυγον κυρίως εἰς τὴν χώραν τῶν τοπαρχῶν Καραοσμάνογλου, ἔνθα ἐδόθησαν εἰ. αὐτοὺς γαῖαι πρὸς καλλιέργειαν καὶ λιβάδια πρὸς βοσκὴν ποιμνίων. Ἡ μεταναστευτικὴ αὕτη κίνησις ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1821, ὅτε οἱ Ἕλληνες κατεδιώχθησαν καθ' ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρις ἐξοντώσεως. Ἀλλὰ τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἐξῆψαν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν Μικρασιατῶν καὶ ἐνέπνευσαν εἰς αὐτοὺς χρηστὰς ἐλπίδας περὶ τοῦ μέλλοντος. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν δὲ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξηκολούθησαν νὰ ἔρχωνται καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἐξ Ἑλλάδος ἐγκαθιστάμενοι πλέον ὡς ὑπήκοοι τοῦ ἀνεξαρτήτου κράτους, ὅπως ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς παντὸς εἴδους βιοτεχνίαν. Ταυτοχρόνως δὲ ὁ ἑλληνισμὸς τῶν παραλίων ἐνισχύετο δι' ἐποίκων ἐκ Καππαδοκίας καὶ ἀλλαχόθεν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Χάρις εἰς τὸν πλοῦτον, τὸν ὁποῖον ἀπέκτησεν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός, χάρις εἰς τὴν φιλοπονίαν, τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐνδελεχῆ ἐργασίαν του, προσόντα συνδυαζόμενα πρὸς τὴν τιμιότητά του, τὴν ὁποίαν τόσον ἐκθειάζει ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Φίλιππσον, κατώρθωσε νὰ ἱδρύσῃ καὶ συνετήρει ἰδίαις δαπάναις, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξωθεν ὑποστηρίξεως, ἀρίστας σχολάς, (περὶ τὰς 20 καθ' ὅλον τὸ σαντζάκιον), ὡσαύτως δὲ καὶ μορφωτικοὺς συλλόγους καὶ λέσχας. μαρτυροῦσας περὶ τῆς ἐμφύτου τοῦ Ἕλληνος φιλομουσίας καὶ φιλοπατρίας. Ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἰδίως ἀγάπη κατεδείχθη εἰς πλείστας περιστάσεις. Ὅτε μετὰ τὸ 1897 ἐπεσκέφθησαν τὴν Σμύρνην τὰ τρία ἑλληνικὰ θωρηκτὰ (Ὕδρα, Σπέτσαι, Ψαρά), πολλοὶ Ἕλληνες τοῦ ἐσωτερικοῦ κατῆλθον εἰς Σμύρνην πλήρεις ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, ὅπως ἴδωσιν ἰδίοις ὄμμασι καὶ χαιρετίσωσι τὴν τότε ναυτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ αἰσθήματα ταῦτα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, συνδυαζόμενα πρὸς τὴν ἀλματικὴν αὐτοῦ πρόοδον, ἐνέπνευσαν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ξένους περιηγητὰς καὶ συγγραφεῖς τὴν πεποίθησιν ὅτι ταχέως ἡ ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ θὰ εἶναι πλήρης. Ὁ Elisée Reclus ἔγραφεν, ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσῃ τις εἰς πόσας δεκάδας ἐτῶν θὰ ἐπανακτηθῇ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ Ἀσία μέχρι τῆς χώρας τῶν ὀροπεδίων ἄνευ ροῆς αἵματος διὰ τῆς βαθμιαίας ὑποκαταστάσεως τῆς μιᾶς φυλῆς εἰς τὴν ἄλλην, εἰς τὴν τουρκικὴν δηλαδή, ἥτις κατὰ τὴν γενικὴν τῶν ξένων ὁμολογίαν παρήκμαζε καὶ ἐξεφυλίζετο ὑλικῶς, ἠθικῶς, σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπεχείρησαν νὰ παρεμποδίσωσιν οἱ ζηλοτύπως ταύτην παρακολουθοῦντες Νεότουρκοι. Ἀνίκανοι ν' ἀντεπεξέλθωσι διὰ τοῦ τιμίου ἀνταγωνισμοῦ, προσέτρεξαν εἰς τὴν μέθοδον τοῦ ἐμπορικοῦ ἀποκλεισμοῦ (*μποϋκοτάζ*), συνεχισθεῖσαν διὰ τῶν διωγμῶν, τῶν ἐκτοπισμῶν καὶ τῶν σφαγῶν. Ἐπῆλθε κατόπιν ὁ τιμωρὸς ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ἐπὶ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἔζησε στιγμὰς ἀρρήτου εὐτυχίας. Ἀλλ' ἡ μικρασιατικὴ καταστροφὴ κατέστρεψε τὴν ἐθνικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν τριῶν περίπου χιλιετηρίδων. Σήμερον καὶ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου οὐδὲ εἷς πλέον ἔμεινεν Ἕλλην!

ΠΟΤΑΜΟΙ, ΛΙΜΝΑΙ. Τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου διαρρέει καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος ὁ ***Μαίανδρος*** (*Μπουγιούκ - Μεντερὲ - τσάϊ*) ἤτοι Μέγας Μαίανδρος πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ *Κιουτσούκ - Μεντερέ*, ὡς ὀνομάζουσιν οἱ Τοῦρκοι τὸν Κάϋστρον), ὁ μέγιστος μετὰ τὸν Ἕρμον ποταμὸς τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διάσημος ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος διὰ τοὺς ποικίλους καὶ γραφικοὺς αὐτοῦ ἑλιγμούς, ὀφειλομένους εἰς τὴν μικρὰν κλίσιν τῆς πεδιάδος, κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα εἰς τὸ εὔθρυπτον καὶ ψαθυρὸν τοῦ ἐδάφους, «*ἐξ οὗ καὶ ὁ Μαίανδρος σκολιός, ὅτι πολλὰς μεταπτώσεις λαμβάνει τὸ ρεῖθρον*», διότι ἡ κοίτη ταχέως διαβιβρώσκεται. Ἐκ τῶν ἑλιγμῶν τούτων ὠνομάσθη καὶ τὸ ὁμώνυμον ἀρχιτεκτονικὸν κόσμημα.

Ὁ Μαίανδρος πηγάζει παρὰ τὸ Δινέριον (*Δινεὶρ* ἢ *Δινάϊρ*), τὴν ἀρχαίαν *Ἀπάμειαν Κιβωτόν*, τὴν ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν Κελαινῶν, τῆς ἀρχαιοτέρας πόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἰσέρχεται εἰς τὸν νομὸν Σμύρνης διὰ τοῦ σαντζακίου Δενιζλῆ, διαρρέων δὲ τὰς ὑποδιοικήσεις Τσὰλ καὶ Μπολωδὰν εἰσδύει εἰς τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου, ὅπερ καὶ ἀρδεύει καθ' ὅλον τὸ μῆκος ἐκ Δ. πρὸς Α. κλίνων διηνεκῶς πρὸς Ν., καὶ χύνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐπὶ τῶν παραλίων τοῦ Καζᾶ Σωκίων, εἰς ἀπόστασιν 15 περίπου χιλιομέτρων Δ. τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Μιλήτου, ἥτις ἔκειτο ἄλλοτε παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ προσχώσεις ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἐκ τῆς ἰλύος καὶ τῆς ἄμμου τοῦ ποταμοῦ κατεχώσθησαν καὶ οἱ τέσσαρες λιμένες τῆς διασήμου ταύτης πόλεως, περιεκλείσθη δὲ ἡ νῆσος Λάδη, παρὰ τὴν ὁποίαν συνήφθη ἡ περιώνυμος ναυμαχία (494 π. Χ. μεταξὺ τοῦ ἡνωμένου στόλου τῶν Ἰώνων καὶ τοῦ τῶν Περσῶν, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν Φοινίκων, Αἰγυπτίων, Κυλίκων κ. λ. κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἰώνων) καὶ κατεχώσθη ὁ Λατμικὸς κόλπος μεταπραπεὶς εἰς λίμνην, τὴν Λατμικὴν (*Ἀκὶζ - τσάϊ-γκιολοῦ* ἢ *Μπαφᾶ-γκιόλ*), ἥτις καὶ ὡς ἐκ τούτου ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων *Μπαστάρδα θάλασσα*. Τὸ περὶ προσχώσεων ἀναφέρει καὶ ὁ Στράβων, λέγων ὅτι ὁ Μαίανδρος «πολὺν χοῦν κατάγων ἄλλοτ' ἄλλῳ μέρει τὸν αἰγιαλὸν προστίθησι, τὸ δὲ πρὸς τὸ πέλαγος βιασάμενος ἐξῶθεῖ· καὶ δὴ τὴν Πριήνην ἐπὶ θαλάττῃ πρότερον οὖσαν μεσόγειον πεποίηκε τεσσαράκοντα σταδίων προσχώματι». Τὸ μῆκος τοῦ ποταμοῦ, ὡς ἐκ τοῦ ὀφιοειδοῦς αὐτοῦ ροῦ, ἀνέρχεται εἰς 475 χιλιόμετρα, ἐνῷ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν ἡ χώρα τὴν ὁποίαν διαρρέει δὲν ὑπερβαίνει εἰς μῆκος τὰ 300 χμ.

Ὁ Μαίανδρος δὲν εἶναι βατὸς εἰς τὸν κάτω ροῦν αὐτοῦ, διὰ τοῦτο δὲ ὑπάρχουσιν ἐκεῖ γέφυραι, ἐξ ὧν αἱ παρὰ τὸ Ὀρταχτσέ, Σαρικεμὲρ καὶ τὸ Κουγιουτζὰκ ξύλιναι, μὴ ἐπιτρέπουσαι τὴν διάβασιν τροχοφόρων. Τοιαῦτα δύνανται νὰ διέλθωσι μόνον διὰ τῶν γεφυρῶν Ναζλίου, Ἀϊδινίου καὶ Κεμέρ. Ἐνιαχοῦ ὑπάρχουσι καὶ εἰδικὰ πορθμεῖα, ὡς εἰς Γενῆ-Παζὰρ Σαχὶζ καὶ παρὰ τὴν Μίλητον.

Κυριώτεροι αὐτοῦ παραπόταμοι εἶναι: Δεξιόθεν ὁ *Μπαγὰζ-τσάϊ* πηγάζων ἐκ τοῦ Μουρὰδ-δὰγ (Δίνδυμον ὄρος), ἐν τῷ νομῷ Προύσης, καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν Μαίανδρον Α. τοῦ Γκιουνὲ μετὰ ροῦν 110 περίπου χιλιομέτρων. Ἀριστερόθεν, ὁ *Τσουρουκσοῦ* (*Λύκος*), πηγάζων ἐκ τῆς λίμνης Ἀτζῆ-γκιόλ, παρὰ τὸ Τσαρδὰκ καὶ διερχόμενος 5 χιλιόμετρα παρὰ τὰς ἀρχαίας Κολοσσὰς (σήμερον Χονάς). Ὁ *Καρὰ-σοῦ* πηγάζων ἐκ τοῦ Μπαμπᾶ-Δὰγ (Κάδμου). Ὁ *Ἄρπασος*, ὃν οἱ Τοῦρκοι κατὰ μὲν τὸν ἄνω αὐτοῦ ροῦν καλοῦσιν *Ἀκ-τσάϊ* (Λευκὸν ποταμὸν) κατὰ δὲ τὸν κάτω *Ἀρπᾶ-σοῦ* (ποταμὸν τῆς Κριθῆς). Ὁ Ἄρπασος πηγάζει ἐκ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Μπαμπᾶ Δάγ, Β. τοῦ Μπόζ-Δὰγ (Σαλβάκου), ρέει ΝΑ καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Μαίανδρον ἀπέναντι τοῦ Ἀκτσὲ κατόπιν ροῦ 105 χιλιομέτρων διὰ τῶν σαντζακίων Δενιζλῆ καὶ Ἀϊδίν. Ὁ *Ταμπὰκ-τσάϊ* (*Εὔδων*), ἐφ' οὗ ἡ πόλις τοῦ Ἀϊδινίου. Ἡ *Τσίνα* (*Τσινὰρ-τσάϊ*, ἤτοι ποταμὸς τοῦ Πλατάνου), ὁ Μαρ-

Digitized by Google

σύας τῶν ἀρχαίων, πηγάζουσα παρὰ τὰ Μοῦγλα καὶ χυνομένη εἰς τὸν Μαίανδρον ἀπέναντι τῆς πόλεως τοῦ Ἀϊδινίου. Διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Τσίνας διήρχετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ σπουδαιοτέρα ὁδὸς ἐκ Β. πρὸς Ν. διὰ τῆς Καρίας, ἐκ Τράλλεων εἰς Ἀλάβανδα, πόλιν τότε σπουδαίαν, καὶ εἰς τὴν Λυκίαν. Σήμερον παρὰ τὴν εὐφορίαν της ἡ κοιλὰς τῆς Τσίνας εἶναι ὡραιῶς κατῳκημένη.

Ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Μαιάνδρου, ὅστις ἐχώριζε τὴν Λυδίαν ἀπὸ τῆς Καρίας, ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλεις διάσημοι, ὡς ἡ Ἀπάμεια Κιβωτός, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ διάσημος Μίλητος, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἡ πεδιὰς τὴν ὁποίαν διαρρέει, τὸ ἄλλως *Μαιάνδριον πεδίον*, εἶναι ὡς ἐκ τῶν προσχώσεων εὐφορωτάτη, καταστήσασα πλουσίους τοὺς περιοίκους, Ἕλληνας καὶ Τούρκους. Πάσχει ὅμως συχνάκις ἐξ ὑπερχειλίσεων τοῦ ποταμοῦ. Μόνον παρὰ τὰς ἐκβολάς του ἡ χώρα εἶναι στεππώδης, καλὴ διὰ νομαδικὴν κτηνοτροφίαν.

Ὁ Μαίανδρος εἶναι ποταμὸς διάσημος ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, διότι διὰ τῆς κοιλάδος αὐτοῦ διήρχετο σπουδαία στρατηγικὴ ὁδὸς προελάσεως πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἓν ἱστορικὸν ἐπεισόδιον ἀναφερόμενον εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ὑπὸ τῶν Γάλλων σταυροφόρων ὑπὸ Λουδοβίκον τὸν Ζ′ ἀπηθανάτισεν ὁ Γάλλος ζωγράφος Tony Johannot εἰς εἰκόνα, ἐκτεθεῖσαν τῷ 1842 εἰς τὴν Αἴθουσαν τοῦ Λούβρου Παρισίων. Ἄλλος ποταμὸς ῥέων ἐν μέρει διὰ τοῦ σαντζακίου Δενιζλῆ εἶναι ὁ *Δαλαμὰν-τσάϊ* ἢ *Γκερενὶς-τσάϊ* (ὁ τῶν ἀρχαίων *Ἰνδός*) εἰσερχόμενος κατόπιν εἰς τὴν Καρίαν καὶ χυνόμενος μεταξὺ τῶν κόλπων Καρὰ-Ἐρὲν καὶ Μάκρης.

Λίμναι ἐν τῷ σαντζακίῳ εἶναι ἡ *Μπαφᾶ-γκιὸλ* ἢ *Δενιζλῆ-γκιόλ*, γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀκὶζ-τσάϊ-γκιὸλ* περὶ ἧς ἀνωτέρω. Ἐπὶ τῶν ὀχθῶν αὐτῆς εἶναι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μιλήτου. Εἰς τὴν λίμνην ταύτην ζῶσιν ἰχθύες θαλάσσιοι, ἰδίᾳ κέφαλοι, ἐγκλεισθέντες ἐκεῖ κατὰ τὴν πρόσχωσιν τοῦ κόλπου. Πωλοῦνται ὅμως δυσκόλως ὡς ἔχοντες δυσάρεστον ὀσμήν.

Κατὰ τοὺς γεωλόγους, ἡ Λατμικὴ λίμνη ἦτο ἀρχικῶς κοιλάς, κατακλυσθεῖσα ὑπὸ τῆς θαλάσσης δι' ἀνυψώσεως τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἢ καθιζήσεως τῆς ξηρᾶς. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς δὲ χρόνους καταχωσθείσης τῆς περιχώρου ὑπὸ τῆς ἰλύος τοῦ Μαιάνδρου μετετράπη εἰς λίμνην. Ταύτην διαπλέουσιν οἱ ἁλιεῖς καὶ οἱ πέριξ κάτοικοι διὰ μικρῶν λέμβων κατασκευασθεισῶν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν Κιρκασίων τῶν ἐγκατασταθέντων περὶ τὴν ἐν Μυσίᾳ λίμνην *Μαστὰς-γκιόλ*.

ΟΡΕΟΓΡΑΦΙΑ. Ὄρος κυριώτερον εἶναι ἡ *Μεσωγίς*, τουρκιστὶ *Κεστανὲ-δάγ*, (ὄρος τῶν καστανεῶν ἢ τῶν καστάνων). χωρίζουσα τὴν πεδιάδα τοῦ Καΰστρου ἀπὸ τοῦ Μαιάνδρου. Ἡ ὀροσειρὰ τῆς Μεσωγίδος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Δινεΐρ (νομὸς Προύσης) καὶ κατέρχεται κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Μαιάνδρου πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῶν σαντζακίων Δενιζλῆ, Ἀϊδὶν καὶ Σμύρνης, καταλήγουσα εἰς τὸ ὄρος Μυκάλη (Σαμσοὺν-δάγ), ὅπερ χωρίζει τὸν καζὰν Σωκίων ἀπὸ τοῦ καζᾶ Κουσάδασῆ.

Πρὸς Ν. ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Μαιάνδρου ὑπάρχει ἡ ὀροσειρὰ τοῦ *Λάτμου* διαιρουμένη εἰς τρία συμπλέγματα, ὧν τὸ πρῶτον ἔχει ὡς κυριωτέραν κορυφὴν τὸν Κάδμον (*Μπαμπᾶ-δάγ*) τὸ δεύτερον τὸ *Μαδαρὰν-δάγ*, χωρίζον πρὸς Δ. τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀρπάσου, τὸ δὲ τρίτον ἀποτελεῖ τὸν κυρίως Λάτμον ὕψους 1375 μ. (*Μπὲς-παρμὰκ-δάγ*, ἤτοι *Πενταδάκτυλον ὄρος*, οὕτω κληθὲν ὡς ἐκ τῆς πολυσχιδοῦς αὐτοῦ κορυφῆς), ὅπου ἡ Ἄρτεμις ἠγάπησε κατὰ τὴν μυθολογίαν τὸν ὡραῖον Ἐνδυμίωνα. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ Λάτμος ἦτο κρησφύγετον Ζεϊμπέκων ληστῶν. Γεωλογικῶς ὁ Λάτμος θεωρεῖται ὡς παρείσακτος ὄγκος γρανίτου.

ΓΕΩΛΟΓΙΑ—ΘΕΡΜΟΠΗΓΑΙ. Λεπτομερέστατα περὶ τῆς γεωλογίας τῆς κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου ὡς ἄλλως τε καὶ ὁλοκλήρου τῆς Μυσίας, Λυδίας, Καρίας καὶ Λυκίας ἔγραψεν ὁ Φίλιππσον, δημοσιευθέντα εἰς τὰς Petermann's Mitteilungen μετὰ γεωλογικῶν χαρτῶν. Τὴν κοιλάδα ταύτην ὁ Γερμανὸς γεωλόγος θεωρεῖ ὡς ῥῆγμα νεωτέρας γεωλογικῆς περιόδου. Τὰ ἐπικρατοῦντα κοιτάσματα εἶναι τὰ τριαδικά, ἰδίᾳ περὶ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Μαιάνδρου, ἔνθα εὑρίσκονται μύακες καὶ ἄλλα κογχύλια. Ἀνατολικῶς τοῦ Σακὶζ-μπουρνοῦ πρὸς τὴν Λατμικὴν λίμνην ὑπάρχει μάρμαρον ἐν μέρει ὑπέρυθρον, ἐν μέρει μέλαν. Ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μαιάνδρου δὲν ἀπαντῶσιν ἴχνη ἡφαιστειακῆς δράσεως ὡς ἐν τῇ βορειότερον Κατακεκαυμένῃ, ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ χώρα αὕτη ἦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων σεισμοπαθής, «εὔσειστος» καὶ «ὑπόνομος πυρί τε καὶ ὕδατι» κατὰ τὸν Στράβωνα, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν ἀλλαχοῦ «εὐεκπύρωτον» καὶ πλήρη ἁλμυρίδων, ἤτοι ἀλυκῶν. Ἄξιον σημειώσεως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι τὸ κατὰ τὸν μέγαν Ἕλληνα γεωγράφον παρὰ τὴν Λαοδίκειαν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεσωγίδος, κείμενον *Πλουτώνιον ἄντρον*, ἐξ οὗ ἐξέπεμποντο πιθανῶς ἀνθρακικὸν ὀξὺ καὶ ἄλλα βαρέα ἀέρια, ἴσως δὲ καὶ ἀτμοί, ἀφοῦ ὁ Στράβων ὁμιλεῖ περὶ «ὁμιχλώδους παχείας ἀχλύος». Ἦτο λοιπὸν κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ παρὰ τὴν Νεάπολιν «*Σπήλαιον τοῦ Κυνός*» (Grotta del cane) τὰ πλησιάζοντα δηλ. ζῶα ἀπέθνησκον ἐξ ἀσφυξίας, ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι δὲν προσεβάλλοντο. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἐνδιαφέρον φαινόμενον ὁ Στράβων (629/30 C): «Πόλεις εἰσὶ πρὸς μὲν τῇ Μεσωγίδι καταντικρὺ Λαοδικείας Ἱερὰ πόλις, ὅπου τὰ θερμὰ ὕδατα καὶ τὸ Πλουτώνιον, ἄμφω παραδοξολογίαν τινὰ ἔχοντα· τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ οὕτω ῥᾳδίως εἰς πῶρον μεταβάλλει πηττόμενον ὥστ' ὀχετοὺς ἐπάγοντες φραγμοὺς ἀπεργάζονται μονολίθους, τὸ δὲ Πλουτώνιον ὑπ' ὀφρύϊ μικρᾷ τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς στόμιόν ἐστι σύμμετρον, ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον, βεβάθυνται δ' ἐπὶ πολύ· πρόκειται δὲ τούτου δρυφάκτωμα τετράγωνον, ὅσον ἡμιπλέθρου τὴν περίμετρον· τοῦτο δὲ πλῆρές ἐστιν ὁμιχλώδους παχείας ἀχλύος, ὥστε μόγις τοῦ ἐδάφους καθορᾶν· τοῖς μὲν οὖν κύκλῳ πλησιάζουσι πρὸς τὸν δρύφακτον ἄλυπός ἐστιν ὁ ἀήρ, καθαρεύων ἐκείνης τῆς ἀχλύος ἐν ταῖς νηνεμίαις· συμμένει γὰρ ἐντὸς τοῦ περιβόλου· τῷ δ' εἴσω παριόντι ζώῳ θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ· ταῦροι γοῦν εἰσαχθέντες πίπτουσι καὶ ἐξέλκονται νεκροί, ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν καὶ ἔπεσαν εὐθὺς ἐκπνεύσαντα· οἱ δ' ἀπόκοποι Γάλλοι παρίασιν ἀπαθεῖς, ὥστε καὶ μέχρι τοῦ στομίου πλησιάζειν καὶ ἐγκύπτειν καὶ καταδύνειν μέχρι ποσοῦ συνέχοντας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πνεῦμα· ἑωρῶμεν γὰρ ἐκ τῆς ὄψεως ὡς ἂν πνιγώδους τινὸς πάθους ἔμφασιν...»

Παρὰ τὴν πόλιν τοῦ Ἀϊδινίου, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Τράλλεων, ὑπάρχει θερμοπηγὴ 28 βαθμῶν περιέχουσα, κατὰ τὸν Τσιχατσέφ, στυπτηρίαν. Ταύτην ἐπισκέπτονται οἱ ῥευματικοί, ὡσαύτως δὲ καὶ ἑτέραν θερμοπηγὴν τὴν Γκιουμούς—Ἰλιτζασῆ (*Ἴλιτζα* σημαίνει θερμοπηγή), παρὰ τὸ Δεϊρμεντζίκ, οὐ μακρὰν τῶν ἐρειπίων Μαγνησίας τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ. Τῆς πρώτης τῶν πηγῶν τούτων μνημονεύει καὶ ὁ Στράβων, ἀναφέρων μάλιστα καὶ τὰ τῶν ἐκεῖ τελουμένων ἐτησίων πανηγύρεων, εἰς τὰς ὁποίας συνέρρεον ἀσθενεῖς διανυκτερεύοντες καὶ ἀναμένοντες τὴν ἐκ θεῶν θεραπείαν, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἰς τὴν Παναγίαν τῆς Λούρδης καὶ ἀλλαχοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι προσειλκύοντο ἐκεῖ ὑπὸ τῶν ἱερέων. Ἰδοὺ τί περὶ τούτων γράφει κάπως εἰρωνικῶς ὁ ἡμέτερος γεωγράφος:

«Ἐν δὲ τῇ ὁδῷ τῇ μεταξὺ Τράλλεων καὶ τῆς Νύσης, κώμη τῶν Νυσαέων ἐστὶν οὐκ ἄπωθεν τῆς πόλεως Ἀχάρακα, ἐν ᾗ τὸ Πλουτώνιον ἔχον καὶ ἄλσος πολυτελὲς καὶ νεὼν Πλούτωνός τε καὶ Κόρης, καὶ τὸ Χαρώνιον ἄντρον ὑπερκείμενον τοῦ ἄλσους θαυμαστὸν τῇ φύσει· λέγουσι γὰρ δὴ τοὺς νοσώδεις καὶ προσέχοντας ταῖς τῶν θεῶν τούτων θεραπείαις φοιτᾶν ἐκεῖσε καὶ διαιτᾶσθαι ἐν τῇ κώμῃ πλησίον τοῦ ἄντρου παρὰ τοῖς ἐμπείροις τῶν ἱερέων, οἳ ἐγκοιμῶνταί τε ὑπὲρ αὐτῶν καὶ διάττουσιν ἐκ τῶν ὀνείρων τὰς θεραπείας... πανήγυρις δ' ἐν τοῖς Ἀχαράκοις συντελεῖται κατ' ἔτος καὶ τότε μάλιστα ὁρᾶν ἐστι καὶ ἀκούειν περὶ τῶν νοσούντων τοὺς πανηγυρίζοντας...»

ΠΡΟΪΟΝΤΑ - ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ. Τὰ κυριώτερα προϊόντα τῆς πλουσίας κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου εἶναι ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ἡ κέγχρος, τὸ σησάμιον, τὰ διάσημα ξηρᾶ σῦκα, ἡ σταφίς, τὰ βαλανίδια, ὁ βάμβαξ, τὸ ἐλαιόλαδον, ὁ οἶνος («ἄριστος Μεσωγίτης» κατὰ Στράβωνα), ὡσαύτως δὲ καὶ καπνὰ ἐν τῷ καζᾶ Σωκίων ποιότητος Ἁγιασολούκ, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ λεμόνια.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως εἰδικὸν προϊὸν εἶναι ἡ γλυκόρριζα, τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύετο σχεδὸν μονοπωλιακῶς εἷς ἀγγλικὸς οἶκος, συνάπτων μετὰ τῶν γεωκτημόνων μακροπρόθεσμα συμβόλαια ἔναντι ἐλαχίστου μισθώματος, καὶ ὡς ἐκ τούτου πλουτήσας ταχέως. Ἡ ἐξαγωγὴ τῆς γλυκορρίζης ἦτο ἐλευθέρα. Ὁ πρῶτος τυχὼν ἠδύνατο νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῆς γῆς τὸ προϊόν, ἔχων μόνον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραδίδῃ αὐτὸ εἰς τὴν πλησιεστέραν ἀποθήκην τοῦ προνομιούχου ἐπιχειρηματίου, ὅπου ἐπληρώνετο κατ' ὀκᾶν (εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἓν μεταλλίκιον ἤτοι 10 παράδες ἢ 6 λεπτὰ περίπου). Ὁ γεωργὸς ὁ ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἐξαγωγὴν τῆς γλυκορρίζης ἠδύνατο νὰ ἐξάγῃ 20—40 ὀκάδας καθ' ἑκάστην. Πρὸς ἐπεξεργασίαν τῆς γλυκορρίζης ὑπῆρχον ἐν τῷ σαντζακίῳ ἰδιαίτερα ἐργοστάσια, ὧν τὰ κυριώτερα ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἀϊδινίου, ἐν Ναζλίῳ καὶ ἐν Σωκίοις. Αἱ ῥίζαι διετηροῦντο ἐπὶ ἓν καὶ πλέον ἔτος, ὅπως ξηρανθῶσι καλῶς, κατόπιν δὲ συνεσκευάζοντο εἰς μεγάλα δέματα δι' ὑδραυλικῶν πιεστηρίων, ὅπως ἀποσταλῶσιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, Εἰς τὰ Σώκια ἐξήγετο καὶ ὁ χυμὸς τῆς γλυκορρίζης μετατρεπόμενος εἰς ζύμην ἢ εἰς ῥάβδους ἀναλόγως τῆς ποιότητος.

Ὁ μεταλλευτικὸς πλοῦτος τοῦ σαντζακίου περιλαμβάνει ἐν ἄλλοις καὶ ἓν ὀρυχεῖον σμύριδος κείμενον παρὰ τὸ Κεχρὲ τῆς ὑποδιοικήσεως Ναζιλλῆ, ἐκχωρηθὲν ἀρχικῶς εἰς τὸν Γιαχιᾶ πασᾶν. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλὰ ἀνεκμετάλλευτα στρώματα σμύριδος εἰς τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου. Παρετηρήθησαν ὡσαύτως καὶ στρώματα λιγνίτου, ἰδίᾳ εἰς τὰ τμήματα Σωκίων, Ναζιλλῆ καὶ Σουλτὰν-Χισάρ.

Τὰ ὑπὸ ἐκμετάλλευσιν δάση καλύπτουσιν ὑπὲρ τὰ 500 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα συνιστάμενα κυρίως εἰς δρῦς, ἀλλὰ καὶ πεῦκα.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑ. Τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου διασχίζει ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν τουρκικῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Σιδηρόδρομος Ἀϊδινίου» (Aïdin Railway) ἢ ὡς ἐλέγετο ἄλλοτε, «Σιδηρόδρομος Σμύρνης-Ἀϊδινίου τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου». Τὸ προνόμιον κατασκευῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς γραμμῆς παρεχωρήθη εἰς ἀγγλικὴν Ἑταιρίαν διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1856, ὅτε ἡ Τουρκία κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἠκολούθει ἀγγλογαλλικὴν πολιτικήν, παραχωρήσασα μετ' ὀλίγον (1863) καὶ εἰς Γάλλους τὸ προνόμιον τοῦ σιδηροδρόμου Σμύρνης-Κασαμπᾶ. Ἡ γραμμὴ Σμύρνης-Ἀϊδινίου ἐπερατώθη τῷ 1866. Τὸ προνόμιον εἶχε παραχωρηθῆ ἀρχικῶς διὰ 50 ἔτη μὲ τὴν ἐγγύησιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, δι' ὑπηρεσίαν τόκου ἐπὶ κεφαλαίου 1.200 000 λιρῶν στερλινῶν. Τῷ 1863 νέα σύμβασις ὥρισε τὸ κεφάλαιον εἰς 1.784.000 λίρας στ. καὶ τὸν ἠγγυημένον τόκον εἰς 112,000 λιρ. στ. ἐτησίως.

Τῷ 1879 παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἑταιρίαν τὸ δικαίωμα τῆς προεκτάσεως τῆς γραμμῆς εἰς Σαράϊκιοϊ (σαντζάκιον Δενιζλῆ) καὶ διακλαδώσεως ἀπὸ Τορμπαλῆ εἰς Θεῖρα, ἠλαττώθη ὅμως ὁ ἠγγυημένος τόκος εἰς 34.000 λ. στ. ἐτησίως. Τῷ 1888 νέα σύμβασις παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἑταιρίαν τὸ δικαίωμα τῆς προεκτάσεως μέχρι Δινερίου (νομοῦ Προύσης), ἤτοι μέχρι τῆς περιοχῆς τῶν πηγῶν τοῦ Μαιάνδρου, καὶ διαφόρων διακλαδώσεων, εἰς ἀντάλλαγμα ὅμως ἔπαυσεν ἡ ἐγγύησις τῆς ὑπηρεσίας τοῦ τόκου ὑπὸ τοῦ Κράτους. Οὕτως ἡ γραμμὴ Σμύρνης—Ἀϊδινίου ἦτο ὁ μόνος σιδηρόδρομος ἐν Τουρκίᾳ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπήλαυε τοῦ πλεονεκτήματος χιλιομετρικῆς ἐγγυήσεως ἢ ἠγγυημένου τοκοχρεωλυσίου. Ἡ κυρία γραμμὴ ἐπερατώθη μέχρι Δινερίου τῷ 1889, αἱ δὲ διακλαδώσεις τῷ 1890. Εἶχε τότε μῆκος 130 χιλιομέτρων καὶ μετὰ τῶν διακλαδώσεων 515 χιλιομ. καὶ 300 μ. Τὸ προνόμιον τῆς γραμμῆς θὰ ἔληγε τῷ 1910, ἀλλ' ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς λήξεως ἡ ἀγγλικὴ ἑταιρία ἐπέτυχε παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν παράτασιν αὐτοῦ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προεκτάσεως τῆς γραμμῆς διὰ δύο διακλαδώσεων μέχρι τῶν λιμνῶν Μπουρδοὺρ καὶ Ἐγερδὶρ καὶ τῆς ναυσιπλοΐας εἰς τὰς λίμνας ταύτας. Ἡ πρὸς τὸ Βουρδοὺρ, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς ὁμωνύμου λίμνης, διακλάδωσις εἶχε περατωθῆ πρὸ τοῦ πολέμου, ἐνῷ ἡ ἑτέρα εἶχε προχωρήσει μέχρις Οὐλουμπουρλοῦ.

Ἐκ τοῦ σταθμοῦ Ἀϊδινίου ὑπάρχει ἁμαξιτὴ ὁδὸς μέχρι Τσίνας, ἐκ δὲ Ναζλίου ἄλλη ἁμαξιτὴ ἄγει εἰς Μποζδογάν. Παραλλήλως πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν διακλάδωσιν Μπαλατζὶκ-Σεβκὲ ὑπάρχει καὶ ἁμαξιτὴ ὁδός. Τὸ ὁλικὸν μῆκος τῶν ὁδῶν τούτων εἶναι 86 ½ χιλιομέτρων.

Πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου τὸ κυριώτερον μεταφορικὸν μέσον ἦτο ἡ κάμηλος καὶ ὁ ἀραμπᾶς (κάρρο) συρόμενος ὑπὸ βοῶν ἢ βουβάλων. Σήμερον, ὡς εἶναι φυσικόν, κυκλοφορεῖ καὶ τὸ αὐτοκίνητον ὅπου ὑπάρχουσι κατάλληλοι ὁδοί.

Λιμένας ἰδίους δὲν ἔχει τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου.

ΑΡΧΑΙΑΙ ΠΟΛΕΙΣ. Ἡ κοιλὰς τοῦ Μαιάνδρου ἦτο ἀνέκαθεν μία τῶν πυκνότερον κατῳκημένων χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ ἱδρύθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν πόλεις διακριθεῖσαι τόσον εἰς τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην. Κυριωτέρα ἦτο ἡ ***Μίλητος*** ἥτις πρὸ τῆς ἰωνικῆς μεταναστεύσεως κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Καρῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχε σχέσεις πρὸς τὸν αἰγαῖον κόσμον, ὡς δεικνύουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Βίηγκανδ ἀνακαλυφθέντα ἀγγεῖα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς. Βραδύτερον οἱ ὑπὸ τὸν Νηλέα ἐκ Πύλου ἐλθόντες πρῶτοι Ἕλληνες ἄποικοι ἔσφαξαν, ὡς λέγεται, τοὺς κατοίκους τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ ἔκτισαν νέαν ἐπὶ τῆς παραλίας. Κειμένη ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μαιάνδρου εἰς θέσιν λίαν εὐνοϊκήν, ἡ πόλις αὕτη ἔγινε ταχέως πολὺ μεγάλη, ὑπῆρξε δὲ ἡ μεγαλυτέρα πόλις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μετὰ τὰς Ἀθήνας, ἐξικομένη εἰς σπάνιον βαθμὸν πλούτου καὶ εὐημερίας.

Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν ἡ Μίλητος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς ἐξ ἀνατολῶν κατακτητάς, ἀλλ' ἐτέθη βραδύτερον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐναντίον τοῦ Πέρσου δυνάστου Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως (500 π. Χ.), ἥτις ἀπέτυχεν. Ἡ πόλις κατεστράφη τότε καθ' ὁλοκληρίαν· ὑπῆρξε δὲ αὕτη, ἡ πρώτη ἑλληνικὴ συμφορὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπεπειράθη ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ ταχέως ἡλώθη κατόπιν πολιορκίας (334 π. Χ.). Κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐξηκολούθησε διακρινομένη μὲν καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐμπορίῳ, τιμηθεῖσα ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς παρεχώρησε τὰ σκῆπτρα εἰς τὴν γειτονικὴν Ἔφεσον. Ὁ Καῖσαρ, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπεσκέφθησαν τὴν Μίλητον. Ἐπὶ τῶν Βυζαντι-

Digitized by Google

ιῶν ἦτο ἕδρα ἐπισκόπου καὶ κατόπιν ἀρχιεπισκόπου. Ἐν Μιλήτῳ ἀνηγέρθη περὶ τὸν Ζ′ αἰῶνα φρούριον ὀνομαζόμενον «Κάστρον Παλατίων» (ἢ «Παλάτια»), εἰς τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ κατόπιν ὀνομασία «*Μπαλάτ*» τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ Τοῦρκοι (Σελτζοῦκοι) εἰς τὴν πόλιν, κυριεύσαντες αὐτὴν τὸν ΙΓ′ αἰῶνα, ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Β′. Ἔκτοτε παρήκμασε τελείως μηδὲν διατηρήσασα ἐκ τῆς ἀρχαίας αἴγλης, τῆς ὁποίας σῴζονται μόνον ἐρείπια, μαρτυροῦντα καὶ σήμερον περὶ τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου (βλ. λ. Μίλητος).

Ἄλλη σπουδαία πόλις ἦτο ἡ ***Πριήνη*** (σήμερον ***Σαμσοὺν-καλέ***, ἤτοι φρούριον Σαμψοῦντος), πατρὶς τοῦ Βίαντος, ἑνὸς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, κειμένη παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Μυκάλης, εἰς ἀπόστασιν 10 περίπου χιλιομέτρων Β. τοῦ Μαιάνδρου. Ἦτο ἄλλοτε πόλις παράλιος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Ἰώνων, ὧν ἡγεῖτο ὁ Αἴγυπτος, υἱὸς τοῦ Νηλέως. Λεηλατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Λυδίας Ἄρδυος, ἀνεβίωσε βραδύτερον ὑπὸ τὸν Βίαντα, περὶ τὰ μέσα τῆς 6ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἕνεκα ὅμως ἐσωτερικῶν ταραχῶν παρήκμασε ταχέως. Ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας ἡ Πριήνη ἦτο πόλις πλουσία. Τὸν ΙΓ′ αἰῶνα ὑπέκυψεν εἰς τὸ κῦμα τῶν Τούρκων κατακτητῶν (βλ. λ. Πριήνη).

Πρέπει ὡσαύτως νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα ἡ ***Μυοῦς***, πόλις ἰωνικὴ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μαιάνδρου, δοθεῖσα εἰς τὸν Θεμιστοκλέα ὑπὸ τοῦ Ξέρξου, μετὰ τῆς Λαμψάκου καὶ τῆς Μαγνησίας, ἡ ***Νύσα***, ἥτις, διαιρουμένη ὑπό τινος χαράδρας εἰς δύο, ἦτο κατὰ Στράβωνα δίπολις, ἡ ***Ἡράκλεια*** ἡ παρὰ τὸν Λάτμον, ἡ ***Μαγνησία*** ἡ παρὰ τὸν Μαίανδρον κ. ἄ.

ΣΗΜΕΡΙΝΑΙ ΠΟΛΕΙΣ. Τούτων κυριώτεραι εἶναι:

Σώκια (τά), τουρκιστὶ *Σεβκὲ* (ἄλλοτε *Μαιανδρούπολις*), ἕδρα τῆς ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως καὶ ἑλληνικῆς ἐπισκοπῆς. Συνδεομένη διὰ σιδηροδρομικῆς διακλαδώσεως μετὰ τοῦ σταθμοῦ Μπαλατζὶκ τῆς γραμμῆς Σμύρνης—Ἀϊδινίου, ἡ πόλις κεῖται εἰς ὕψος 39 μέτρων καὶ εἰς ἀπόστασιν 80 χιλιομέτρων ΝΑ τῆς Σμύρνης κατ᾽ εὐθεῖαν γραμμήν, σιδηροδρομικῶς δὲ 121 χμ. Ἀπέχει 40 χμ. ΝΔ τοῦ Ἀϊδινίου καὶ 100 χμ. τῆς Μαγνησίας (τῆς τοῦ Σιπύλου). Εἶχε 16000 περίπου κατοίκους, ὧν 6000 ἦσαν Ἕλληνες, ἔχοντες ναόν, 5 σχολάς, ὧν μία θηλέων. Εἶναι ἐκτισμένη εἰς ἀπόστασιν 12 χμ. ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Πριήνης· ἔχει δὲ 2000 οἰκίας, αἵτινες, ξύλιναι ἢ λιθόκτιστοι, εἶναι κατὰ κανόνα λευκαὶ ἢ ἀνοικτοῦ χρώματος προσδίδοντος εἰς τὴν πόλιν ὄψιν γελόεσσαν. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς συνέρρεον ἐκεῖ χωρικοὶ κομίζοντες τὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ κάτω Μαιάνδρου καὶ ἀγοράζοντες ὅ,τι ἐχρειάζοντο.

Εἰς ἀπόστασιν 21 χιλιομέτρων κεῖται ἐπὶ τῆς παραλίας ἡ ***Ἔφεσος (Σκάλα-Νόβα)***, μεθ᾽ ἧς τὰ Σώκια συνδέονται δι᾽ ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐξάγεται ἡ γλυκόρριζα.

Ἐκτὸς τῶν ἐρειπίων τῆς Πριήνης καὶ τῆς Μιλήτου ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Σωκίων εὑρίσκονται καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῶν Βραγχιδῶν ἀφιερωμένου εἰς τὸν Διδυμαῖον Ἀπόλλωνα, εὑρισκόμενα βορείως τοῦ κόλπου Μενδέλια, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Γέροντα, ὅπου καὶ χωρίον κατοικούμενον πρὸ τῆς φυγῆς ὑπὸ Ἑλλήνων. Ὁ ναὸς οὗτος ὑφίστατο εἰσέτι ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ὅστις ἐκκινῶν δι᾽ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν —καθ᾽ ἣν, ὡς γνωστόν, καὶ ἐφονεύθη —συνεβουλεύθη τὸ ἐκεῖ μαντεῖον. Ὁ ναὸς κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ ἄγνωστον πότε.

Τσίνα, ἕδρα τοῦ ὁμωνύμου καζᾶ (ἐξαρτωμένου στρατιωτικῶς ἀπὸ τῆς Διοικήσεως Μεντεσέ), εἰς ἀπόστασιν 36 ½ χμ. ΝΑ τοῦ σταθμοῦ Ἀϊδινίου, πρὸς ὃν φέρει ἁμαξιτὴ ὁδός. Ἡ πόλις ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 πλησίον ἀλλήλων κειμένας κώμας. Κάτοικοι 10000, ὧν 1000 περίπου ἦσαν Ἕλληνες.

Μποζδογάν, ἕδρα τῆς ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀρπᾶ-σοῦ (Χάρπα), παραποτάμου τοῦ Μαιάνδρου, εἰς ἀπόστασιν 28 χμ. Ν τοῦ Ναζλίου, σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου Σμύρνης - Ἀϊδινίου. Κάτοικοι 8000, ὧν 500 ἦσαν Ἕλληνες.

Ἡ ἐν τῇ αὐτῇ ὑποδιοικήσει πολίχνη *Γενῆ-Μπαζὰρ* θεωρεῖται ἡ ἀρχαία *Ἀντιόχεια* ἡ ἐπὶ Μαιάνδρῳ, ὅπου ἐστρατοπέδευσεν ὁ στρατὸς τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τὸν ἀνθύπατον Μάνλιον κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν ἐκστρατείαν. Ἡ σημερινὴ πολίχνη ἐκτίσθη διὰ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἀντιοχείας, σωζομένων οὐχὶ μακράν. Σῴζονται ὡσαύτως τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας καρικῆς πόλεως *Χάρπας*, ἅτινα οἱ Τοῦρκοι ὠνόμασαν *Ἀρπᾶ-καλεσῆ* (φρούριον τῆς Κριθῆς).

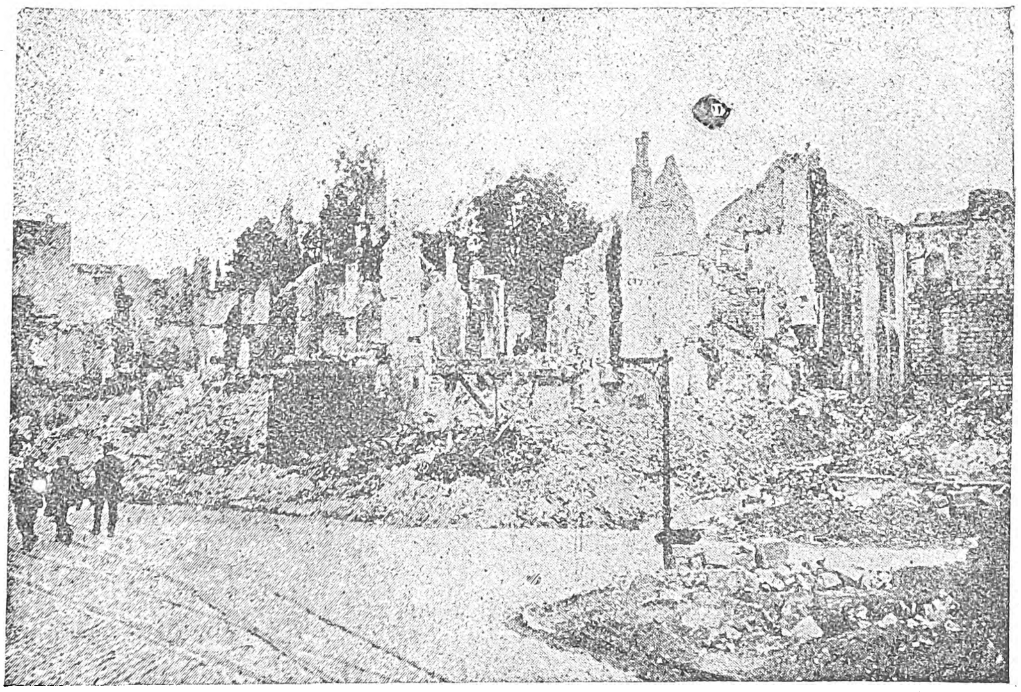

Τὸ Ἀϊδίνιον μετὰ τὴν καταστροφήν.

Ναζλίον (Ναζιλλῆ). Σπουδαῖος σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου Σμύρνης - Ἀϊδινίου, ἕδρα τῆς ὁμωνύ-

Οἱ πρόσκοποι Ἀϊδινίου.

μου ὑποδιοικήσεως· κάτοικοι 25.000, ὧν 10.000 ἦσαν Ἕλληνες. Κεῖται εἰς ἀπόστασιν 115 χιλιομ. ΝΔ τῆς Σμύρνης καὶ 40 χιλιομ. Α τοῦ Ἀϊδινίου, εἰς ὕψος 85 μ. Ἡ πόλις διαιρεῖται ὑπὸ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς εἰς δύο τμήματα χωριζόμενα διὰ κενῆς ζώνης πλάτους ἑνὸς χιλιομέτρου. Ἡ χαμηλὴ συνοικία καλεῖται *Ἀσαᾶ-Ναζιλλῆ (Κάτω Ναζλίον)* ἢ *Μπουγιοὺκ-Ναζιλλῆ (Μέγα Ναζλίον)*, εἶναι δὲ καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα. Εἰς ταύτην κατοικοῦσι μόνον οἱ Μουσουλμᾶνοι, ἐκεῖ δὲ εὑρίσκεται καὶ τὸ ὑποδιοικητήριον. Ἡ δὲ ἄνω συνοικία καλεῖται *Ναζιλλῆ-Παζαρί*, διότι ἐκεῖ εὑρίσκεται ἡ ἀγορά. Αὕτη εἶναι κάπως νεωτέρα καὶ ἔχει ὁδοὺς εὐθείας.

Τὸ Ναζιλλῆ εἶναι πόλις ἐμπορικὴ καὶ γεωργική. Ἔχει πλείστους κήπους καὶ περιβόλια, ποτιζόμενα ὑπὸ πολλῶν ρυάκων, καταρρεόντων ἐκ τῶν γειτονικῶν βουνῶν καὶ ἐκβαλλόντων εἰς τὸν Ναζλῆ-Σοῦ (τὸν ἀρχαῖον *Χρυσορρόαν*), μικρὸν παραπόταμον τοῦ Μαιάνδρου, κατακλύζοντα πολλάκις τὴν δυτικὴν συνοικίαν τῆς πόλεως. Χάρις εἰς τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων ὁλόκληρος ἡ περίχωρος εἶναι κατάφυτος καὶ γραφικωτάτη. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης Ναζλίου συνετήρει τρεῖς σχολὰς ἀρρένων καὶ ἓν παρθεναγωγεῖον. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Ναζλίου συνεκέντρωνε καθ᾽ ἑκάστην τοὺς χωρικοὺς μεγάλου μέρους τῆς κοιλάδος τοῦ Μαιάνδρου, κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐργασιῶν πολλοὶ τῶν σπουδαίων ἐμπορικῶν οἴκων τῆς Σμύρνης ἀπέστελλον εἰς Ναζιλλῆ ἀντιπροσώπους παραμένοντας ἐκεῖ ἐπί τινας μῆνας. Ἡ πόλις ἔχει περὶ τὰς 4500 οἰκίας. Παρ᾽ αὐτὴν σῴζονται τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων *Μασταύρων*, ἅτινα ἀναφέρει καὶ ὁ Στράβων.

Ἀϊδίνιον (ὑποδιοίκησις καὶ πόλις). Ἡ ὑποδιοίκησις (καζᾶς) Ἀϊδινίου κεῖται εἰς τὸ ΒΔ. μέρος τοῦ σαντζακίου, ὁρίζεται δὲ πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ σαντζακίου Σμύρνης, πρὸς Α. ὑπὸ τῶν καζάδων Ναζλίου καὶ Μποζδογὰν καὶ πρὸς Δ ὑπὸ τοῦ καζᾶ Σωκίων. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι 1602 τετραγ. χιλιομ. ἐξ ὧν 700 τ. χ. μ. καλλιεργημέναι γαῖαι, 200 τ. χμ. λειμῶνες, 616 τ. χμ. ὄρη καὶ 86 τ. χμ. δάση. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ὑποδιοικήσεως ὑπολογίζεται εἰς 65,000 κατοίκων, τῶν ὁποίων 10,000 περίπου Ἕλληνες, 300 Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι, 114 Λατῖνοι καὶ 1,900 Ἑβραῖοι.

Ἡ πόλις τοῦ Ἀϊδινίου, ἕδρα τοῦ *μουτεσαρρίφου* (διοικητοῦ), κεῖται ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Δζουμᾶ-δάγ, μιᾶς τῶν κυριωτέρων κορυφῶν τῆς Μεσωγίδος, εἰς ὕψος 66 μέτρων ἐπὶ τοῦ Εὔδωνος (*Ταμπὰκ-τσάϊ*) παραποτάμου τοῦ Μαιάνδρου, εἰς ἀπόστασιν 85 χιλιομέτρων κατ᾽ εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ 130 χμ. σιδηροδρομικῶς ΝΔ. τῆς Σμύρνης καὶ 246 χμ. Α. τοῦ Δινερίου. Ὁ Μαίανδρος ῥέει 8 χμ. Ν τῆς πόλεως.

Ἡ τοποθεσία ταύτης εἶναι γραφικωτάτη, ἐν μέσῳ εὐφόρων ἀγρῶν, ἀμπέλων, λειμώνων, καταφύτων κήπων καὶ περιβολίων εἰς τὰ ὁποῖα κυριαρχεῖ ἡ συκῆ. Εἰς τὴν ὡραίαν ταύτην θέσιν ὀφείλει τὸ Ἀϊδίνιον τὴν παλαιὰν τουρκικὴν ὀνομασίαν του *Γκιουζὲλ-Χισὰρ* (Ὡραιόκαστρο). Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῆς πόλεως δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἄποψιν. Αἱ ὁδοὶ εἶναι κάπως εὐρεῖαι εἰς τὴν τουρκικὴν συνοικίαν, ἀλλ᾽ εἰς τὴν τέως χριστιανικὴν στενώταται καὶ σκολιαί. Αἱ οἰκίαι ὅμως τῆς συνοικίας ταύτης εἶναι καλῶς ἐκτισμέναι ἐντὸς κήπων, εἰς τοὺς ὁποίους θάλλουσι πορτοκαλλέαι καὶ ἄλλα δένδρα. Ὕδωρ ὑπάρχει ἐν ἀφθονίᾳ. Αἱ ἀγοραὶ τῆς πόλεως εἶναι μεγάλαι καὶ κοσμοβριθεῖς, διότι τὸ Ἀϊδίνιον ἀνέκαθεν, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου, τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἐνδιάμεσος σταθμός, εἶναι μέγα ἐμπορικὸν κέντρον ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκεῖθεν ὁδοῦ. Ἡ κίνησις εἶναι μεγάλη, ἰδίως τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου καὶ τὴν Κυριακήν, ὅτε κατέρχονται οἱ χωρικοὶ τῶν περιχώρων. Ἐκτὸς τῆς ἐμπορικῆς σπουδαιότητος ἡ πόλις εἶχε καὶ βιομηχανικὴν κίνησιν ἱκανήν, διότι ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Εὔδωνος ὑπῆρχον πολλὰ βυρσοδεψεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλεται καὶ τὸ τουρκικὸν ὄνομα τοῦ Εὔδωνος (*Ταμπὰκ τσάϊ*, ποταμὸς τῶν ταμπάκηδων, ἤτοι βυρσοδεψῶν). Ἐκτὸς τῶν βυρσοδεψείων ὑπῆρχον καὶ δερματουργεῖα κατασκευάζοντα δερμάτινα εἴδη, ἰδίως *σελαχλίκια* (ὁπλοφόρους ζώνας) διὰ τοὺς ζεϊμπέκας, ὑφαντουργεῖα, ἐκκοκκιστήρια βάμβακος, ἐργοστάσια γλυκορρίζης κ.λ.π. Ἄγνωστος ὅμως ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς βιομηχανίας μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ Ἀϊδίνιον εἶχε πρὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς 37.000 περίπου κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων 9.000 — 10.000 περίπου Ἕλληνες, 1400 Ἰσραηλῖται καὶ 250 Ἀρμένιοι, ὑπὲρ τοὺς 100 Λατῖνοι καὶ οἱ λοιποὶ Μουσουλμᾶνοι (Τοῦρκοι καὶ ἄλλοι). Ἄλλοτε, ὅτε ἦτο ἕδρα τοῦ Νομοῦ, εἶχεν, ὡς λέγεται, 60.000 κατοίκων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκιῶν ὑπελογίζετο εἰς 12.000 περίπου. Ἐν τῇ τουρκικῇ συνοικίᾳ ὑπάρχουσι 14 τζαμιὰ ἔχοντα μιναρέδες καὶ πολλὰ *μεσ·ζίτια*, ἤτοι μικρότεροι εὐκτήριοι οἶκοι τῶν Μουσουλμάνων, *3 τεκκέδες* (μοναστήρια δερβισῶν) καὶ 1 *μεδρεσές*, ἤτοι μουσουλμανικὸν ἱεροσπουδαστήριον, 21 σχολαί, ὧν 1 γυμνάσιον τουρκικόν, χάνια, λουτρῶνες κ.λ.

Οἱ Ἕλληνες εἶχον δύο ναοὺς (Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ Ἁγίου Γεωργίου), σχολαρχεῖον μὲ μίαν γυμνασιακὴν τάξιν, δημοτικὴν σχολήν, παρθεναγωγεῖον καὶ νηπιαγωγεῖον. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης συνετήρει ἐκτὸς τῶν σχολῶν καὶ νοσοκομεῖον 16 κλινῶν, εἶχε δὲ πρὸς τούτοις φιλεκπαιδευτικὴν ἀδελφότητα συντηροῦσαν τὰς σχολὰς καὶ τὸν φι-

Digitized by Google

λολογικὸν Σύλλογον «Μέλισσα». Ἐν Ἀϊδινίῳ ἤδρευεν ὁ ὀρθόδοξος μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως.

Οἱ Ἀρμένιοι εἶχον ἕνα ναόν, οἱ δὲ Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι ἕνα ναὸν καὶ δύο παρεκκλήσια. Οἱ Ἰσραηλῖται ἔχουσι 1 συναγωγήν. Οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἀρμενοκαθολικοὶ εἶχον ἀνὰ δύο σχολάς, μίαν ἀρρένων καὶ μίαν θηλέων, οἱ δὲ Ἑβραῖοι τρεῖς σχολὰς συντηρουμένας ὑπὸ τῆς παγκοσμίου Ἰσραηλιτικῆς Ἑνώσεως. Τὸ ἀρρεναγωγεῖον τῶν Ἀρμενοκαθολικῶν ἀνήκει εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ *Μεχιταριστὰς* μοναχοὺς (Ἀρμενοκαθολικούς).

Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχει παρθεναγωγεῖον συντηρούμενον ὑπὸ Γαλλίδων ἀδελφῶν τοῦ Saint Vincent de Paul, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσύχναζον κοράσια ὅλων τῶν κοινοτήτων πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς. Αἱ ἀδελφαὶ αὗται — ἑπτὰ ἀρχικῶς — ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων *Γεδῆ-κυζλὰρ* (ἑπτὰ κόραι). Ἤδη ὅμως εἶναι πολὺ ὀλιγώτεραι.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, τῆς ὁποίας ἦτο ἄλλοτε ὁ ἀκραῖος σταθμός. Οἱ Ἕλληνες εἶχον εἰς χεῖρας ὁλόκληρον τὸ ἐμπόριον (σύκων, βάμβακος, δημητριακῶν, ἐλαίου, σταφίδος, γλυκορρίζης). Ἡ προέκτασις ὅμως τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἂν καὶ ὠφέλησε τὰ μέγιστα τὸν ὅλον νομὸν Σμύρνης καὶ τὸ σαντζάκιον Ἀϊδινίου, ἔβλαψε, φαινομενικῶς τοὐλάχιστον, τὸ ἐμπόριον τῆς πόλεως. Τὰ χάνια αὐτῆς, ὅπου ἄλλοτε κατέλυον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας καὶ Περσίας καραβάνια, ἠχρηστεύθησαν ἢ προωρίσθησαν δι' ἄλλους σκοπούς.

Ἐν Ἀϊδινίῳ ὑπῆρχον προξενικὰ πρακτορεῖα τῆς Ἑλλάδος, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἀγγλίας, ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ δὲ καὶ τὰ ξένα διηυθύνοντο ὑπὸ ὁμογενῶν.

Μέχρι τοῦ 1871 τὸ Ἀϊδίνιον ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὅλου ὁμωνύμου νομοῦ, ἑνὸς τῶν μεγαλυτέρων καὶ σπουδαιοτέρων τῆς Τουρκίας. Τὸ *κονάκιον* (διοικητήριον) εἶναι μεγάλη οἰκοδομὴ ἐπὶ ὑψηλοῦ μέρους τῆς πόλεως. Πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχει μεγάλη αὐλὴ ἐν τῇ ὁποίᾳ δύο μεγάλοι πλάτανοι.

Ἡ πόλις ἔπαθε συχνάκις ὑπὸ σεισμικῶν, ἰδίᾳ τῷ 1895 καὶ τῷ 1899.

ΙΣΤΟΡΙΑ. Τὸ Ἀϊδίνιον κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν *Τράλλεων*, ἥτις ἱδρύθη, ὡς λέγεται, ὑπὸ Ἀργείων καὶ Θρᾳκῶν ἀποίκων. Οἱ Θρᾷκες οὗτοι ἦσαν πολεμισταὶ ἀναλαμβάνοντες νὰ ὑπηρετῶσιν ἐπὶ μισθῷ πλουσίους κυρίους, ὡς οἱ «μπράβοι» τοῦ μεσαίωνος ἢ μᾶλλον ὡς οἱ σημερινοὶ Ζεϊμπέκαι τοῦ Ἀϊδινίου, οἵτινες ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἕλκουσι πιθανῶς τὸ γένος ἐκ τῶν πρώτων τούτων Θρᾳκῶν. Οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως ἐκαλοῦντο *Ἀσιάρχαι*. Ἰδοὺ τί γράφει περὶ τῶν Τράλλεων ὁ Στράβων (C 648/49 ΙΔ' 42):

«Ἵδρυται δὲ ἡ μὲν τῶν Τραλλιανῶν πόλις ἐπὶ τραπεζίου τινὸς ἄκραν ἔχοντος ἐρυμνήν· καὶ τὰ κύκλῳ δ' ἱκανῶς εὐερκῆ· συνοικεῖται δὲ καλῶς εἴ τις ἄλλη τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ὑπὸ εὐπόρων ἀνθρώπων, καὶ ἀεί τινες ἐξ αὐτῆς εἰσιν οἱ πρωτεύοντες κατὰ τὴν ἐπαρχίαν, οὓς Ἀσιάρχας καλοῦσιν, ὧν Πυθόδωρός τε ἦν ἀνὴρ Νυσαεὺς τὸ ἐξ ἀρχῆς, ἐκεῖσε δὲ μεταβεβηκὼς διὰ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἐν τῇ πρὸς Πομπήϊον φιλίᾳ διαπρέπων μετ' ὀλίγων· περιεβέβλητο δὲ καὶ οὐσίαν βασιλικὴν πλειόνων ἢ δισχιλίων ταλάντων, ἣν ὑπὸ Καίσαρος τοῦ Θεοῦ πραθεῖσαν διὰ τὴν πρὸς Πομπήϊον φιλίαν ἐξωνησάμενος οὐχ ἧττω τοῖς παισὶ κατέλιπε.»

Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Πυθόδωρος ἦτο πατὴρ τῆς Πυθοδώρας, βασιλίσσης τοῦ Πόντου.

Κατὰ τὴν περσικὴν κατάκτησιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ αἱ Τράλλεις ὑπέκυψαν εἰς τὸν περσικὸν ζυγόν. Ἐπὶ ἑλληνομακεδονικῆς κυριαρχίας ὠχυρώθησαν ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Περγαμηνῶν, οἵτινες μετωνόμασαν τὴν πόλιν εἰς *Σελευκείαν* καὶ *Ἀντιόχειαν*. Ἄτταλος δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου εἶχεν ἐν Τράλλεσι λαμπρὸν μέγαρον τοῦ ὁποίου σώζονται ἴχνη. Βραδύτερον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατάκτησιν (133 μ.Χ.) φαίνεται ὅτι αἱ Τράλλεις παρήκμασαν, διότι ὁ Ἰουβενάλης σατυρίζει αὐτὴν ὡς πόλιν ἐπαρχιακὴν καὶ μεμονωμένην. Εἶχεν ὅμως πλουσίους κατοίκους καὶ πολλὰ ἀντικείμενα τέχνης, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲν σώζεται ἐκτὸς ἀμόρφων ἐρειπίων, διότι τὰ μάρμαρα μετεχειρίσθησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς ἀνέγερσιν τζαμίων καὶ ἐπιτυμβίων στηλῶν. Ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐγένοντο ἄλλοτε, ἐπαναληφθεῖσαι τῷ 1904 ὑπὸ τοῦ Ἐτχὲμ βέη, υἱοῦ τοῦ ἄλλοτε ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Τουρκίας. Δύο τῶν ὡραιοτέρων μαρμαρίνων κεφαλῶν τοῦ Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως προέρχονται, ὡς λέγεται, ἐκ Τράλλεων.

Εἰς τὰς Τράλλεις ἐγεννήθη Ἀλέξανδρος ὁ Τραλλιανός, οἱ ῥήτορες Διονυσοκλῆς καὶ Δάμασος ὁ Σκόμβρος, Μηνόδωρος ὁ ἱερεὺς τοῦ Λαρισαίου Διὸς καὶ κατὰ τοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανός, ὁ ἕτερος τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἡ πόλις, ἥτις εἶχε καὶ ἀκρόπολιν ὀχυρὰν καὶ ἐρυμνήν, ἔπαθε συχνάκις ἐκ σεισμῶν, ἀνοικοδομηθεῖσα ἐπανειλημμένως, ἰδίως ἐπὶ Καίσαρος καὶ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος ἐπισκεφθεὶς τὰς Τράλλεις τοσοῦτον ἐθέλχθη ἐκ τῆς τοποθεσίας, ὥστε ἀπεφάσισε ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν, διότι εἶχε πάλιν καταστραφῆ ἐκ σεισμοῦ καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν. Οὕτως αἱ Τράλλεις, συνοικισθεῖσαι καὶ πάλιν, ἀπέβησαν πόλις πολυάνθρωπος, ἀλλ' ὑπέκυψαν μετὰ μικρὸν εἰς τὰς τουρκικὰς ὀρδάς, αἱ ὁποῖαι κατέσφαξαν τοὺς κατοίκους, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀνδρόνικος, διαμένων τότε ἐν Νυμφαίῳ, δὲν ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ.

Εἰς τὴν θέσιν τῶν Τράλλεων ἐκτίσθη τὸ Ἀϊδίνιον δοθὲν ὡς τιμάριον εἰς τὸν ἐμίρην Ἀϊδίν. Τῷ 1390, ἡ πόλις διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Ἰησᾶ βέη ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Ὀσμανιδῶν. Τὸν ΙΖ' αἰῶνα ὑπήχθη ὑπὸ τοὺς ἐκ Μαγνησίας Καραοσμάνογλου, ὡς τοπάρχας, διοικήσαντας τὴν χώραν μέχρι τοῦ 1833.

Ἡ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία (1919-1922).— Τὰ δίκαια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν μικρασιατικῶν παραλίων· ἀνεγνωρίσθησαν ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Ἑλλάδος εἰς κράτος ἀνεξάρτητον. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1878 ὁ Ρῶσος διπλωμάτης Νοβίκωφ, πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσίας ἐν Ἀθήναις καὶ βραδύτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βιέννῃ, ἔγραφεν εἰς σοβαρὸν καὶ ἐμβριθὲς πολιτικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὅτι ἡ Ἰωνία δέον νὰ περιέλθῃ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὥστε ὅταν κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τῆς εἰρήνης Παρισίων τοῦ 1918—19 ἡ ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία ὑπέβαλε τὰς ἑλληνικὰς προτάσεις, αἱ ἐπὶ τῆς Ἰωνίας ἀξιώσεις οὐδένα ἐξέπληξαν. Ὑπῆρχον μόνον δυσχέρειαί τινες ἕνεκα προηγουμένων ὑποχρεώσεων ἀπέναντι τῆς Ἰταλίας. Ὅτε ὅμως οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἰταλίας, συνεπείᾳ τῆς ἀδιαλλαξίας των εἰς τὸ ζήτημα τῆς Φιούμης, ἀπεχώρησαν τῆς Συνδιασκέψεως, ἐκλήθη ἡ Ἑλλὰς νὰ καταλάβῃ τὴν Σμύρνην, ὅπως κατέχῃ ταύτην μεθ' ἱκανῆς ἐνδοχώρας μέχρι τῆς ὑπογραφῆς τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σμύρνης (1 Μαΐου 1919 π.ή.) ἤρχισε ταχέως ἡ ἐπέκτασις τῆς κατοχῆς εἰς τὰ παράλια καὶ τὸ ἐσωτερικόν. Ἡ κατάληψις τοῦ Ἀϊδινίου ἤρχισε προπαρασκευαζομένη τὴν 9ην Μαΐου 1919, διότι ἀνηγγέλλετο ἐκεῖθεν συνάθροισις μεγάλου ἀριθμοῦ ἐνόπλων Τούρκων. Διὰ τηλεγραφήματός του πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὁ συνταγματάρχης Ζαφειρίου ἀνέφερεν ὅτι ἠγγέλλετο ἡ συγκέντρωσις 5000 Τούρκων μετὰ πυροβολικοῦ εἰς Ἀϊδίνιον. Ἡ κίνησις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Ἀϊδίνιον ἤρχισε τὴν 9ην Μαΐου, τὴν δὲ μεσημβρίαν τῆς 14ης τὸ τέταρτον σύνταγμα πεζικοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἄνευ ἐπεισοδίου. Οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ὑπεδέχθησαν τὸν στρατὸν ἐνθουσιωδῶς. Ὁ διοικητὴς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν Τούρκων διέθετε 5000 ἀνδρῶν καὶ 1-5 πυροβόλα, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ. Ἀλλ' ἀντελήφθη ὅτι ὁ ἀγὼν του θὰ ἦτο μάταιος, διότι οὐδαμόθεν ἤλπιζεν ἐνισχύσεις. Φοβούμενοι τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐν Σμύρνῃ συμβάντων οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἐξώρκισαν τὸν διοικητὴν τῆς τουρκικῆς μεραρχίας νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως, οὗτος δὲ διέταξε τὴν μετατάθμευσιν τῆς 57ης μεραρχίας πρὸς τὸ Ναζλῆ. Εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν αἱ ἑλληνικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ἔλαβον αὐστηρὰ μέτρα, ὅπως οἱ Χριστιανοὶ μὴ παρασυρθῶσιν εἰς ὑπερμέτρους πατριωτικὰς ἐκδηλώσεις καὶ εἰς προκλήσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἰταλοί, οἵτινες εἶχον ἀποβιβάσει δύο συντάγματα εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν Ἔφεσον καὶ ηὔξησαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς 8000 ἀνδρῶν, ἐπεξετείνοντο νοτίως τοῦ Μαιάνδρου πρὸς Α. Τὴν 23ην Μαΐου τὸ 4ον τάγμα τοῦ τετάρτου συντάγματος κατέλαβε τὸ Ναζλῆ, γενόμενον δεκτὸν ἐνθουσιωδῶς, ἀλλὰ βραδύτερον ἀπεσύρθη ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης, διότι ἡ κατάληψις αὐτῆς ἐθεωρήθη ὡς πρόκλησις κατὰ τῶν Ἰταλῶν.

Ἐνῷ ὅμως ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ταχέως κατέλαβεν ὅλην τὴν κατόπιν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἐπιδικασθεῖσαν ἐνδοχώραν, ἄτακτα τουρκικὰ σώματα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Τούρκων ἀξιωματικῶν δὲν ἔπαυον ἐπιτιθέμενα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιδιδόμενα εἰς σφαγὰς καὶ λεηλασίας. Εἰς τὸ τμῆμα Τσίνας ἰδίως, αἱ τουρκικαὶ συγκεντρώσεις ἐξηκολούθουν ὁλονὲν ἀπειλητικώτεραι ἐναντίον τοῦ Ἀϊδινίου. Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε τόσον ἀφόρητος, ὥστε συνεπείᾳ σοβαρῶν παραπόνων τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐγένοντο παραστάσεις εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην διὰ τὴν παράβιασιν τῆς ἀνακωχῆς, συγχρόνως δὲ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπηύθυνεν ἔκκλησιν πρὸς τὰς συμμάχους Δυνάμεις.

Ἀλλὰ παρ' ὅλα τὰ γενόμενα διαβήματα ἡ κατάστασις παρέμεινεν ἀμετάβλητος, διότι τουρκικαὶ συμμορίαι ἐξηκολούθουν ὀργανούμεναι. Ἀπὸ τὸν ἀρχῶν τοῦ Ἰουνίου (1919) ἐκυκλοφόρουν ἐπίμονοι διαδόσεις, ὅτι τουρκικαὶ συμμορίαι ἐφωδιασμέναι διὰ πυροβολικοῦ θὰ προσέβαλλον τὸ μέτωπον τοῦ Ἀϊδινίου, ὅπως ἐκτοπίσουν τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῆς πόλεως, αἱ πρῶται δὲ αἰσθηταὶ πολεμικαὶ ἐνέργειαι ἐγένοντο τὴν ἑσπέραν τῆς 14ης Ἰουνίου. Τὴν ἐπομένην αἱ ἐπιθέσεις ἐγενικεύθησαν ἐκ διαφόρων σημείων, τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων χρησιμοποιούντων καὶ πυροβολικόν. Ταυτοχρόνως ἄλλοι Τοῦρκοι ἐπετέθησαν ἐκ τῆς πόλεως κατὰ τῶν νώτων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μετὰ διημέρους αἱματηρὰς μάχας ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη ἐλλείψει πυρομαχικῶν· ν' ἀποσυρθῇ πρὸς τὸν σταθμὸν τοῦ Μπαλατζὶκ καὶ ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ ἐνισχύσεις ἐκ Σμύρνης, ὅπως ἀνακαταλάβῃ τὸ Ἀϊδίνιον. Ἐκ τοῦ ἐνιὸς τῆς πόλεως ἀγῶνος καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ ἐξερράγησαν πυρκαϊαὶ καταστρέψασαι μέρος αὐτῆς. Τὴν 20ὴν Ἰουνίου ἡ ἑλληνικὴ φρουρὰ Ἀϊδινίου λαβοῦσα ἐνισχύσεις κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν πόλιν. Οἱ ὑπαίτιοι τῶν ἀντιποσιῶν καὶ τῆς ἐναντίον τοῦ στρατοῦ ἐπιθέσεως συλληφθέντες παρεπέμφθησαν εἰς τὸ στρατοδικεῖον.

Κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς εἶχον παραμείνει κύριοι τῆς πόλεως οἱ Τοῦρκοι διέπραξαν ἀνηκούστους ὠμότητας· συνεκέντρωσαν ἐντὸς τοῦ Διοικητηρίου τοὺς καλυτέρους νέους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἀποτελοῦντας τὸ σῶμα τῶν Ἑλλήνων προσκόπων, καὶ παραλαμβάνοντες ἐκεῖθεν κατὰ τμήματα ὑπέβαλλον αὐτοὺς εἰς φρικτὰ βασανιστήρια. Ἑκατονταδων γυναικῶν ἀπέκοψαν τοὺς μαστούς, ἀφοῦ προηγουμένως ἠσέλγησαν ἐπ' αὐτῶν. Γραίας καὶ γέροντας ἐτυφέκισαν καθ' ὁμάδας. Μετὰ τὰς σφαγὰς οἱ Τοῦρκοι ἔθεσαν πῦρ εἰς τὰς ἑλληνικὰς συνοικίας, τὰ καταστήματα καὶ τὰ ἐργοστάσια. Ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἡ ὡραία καὶ πλουσία πόλις τοῦ Ἀϊδινίου μετεβλήθη εἰς νεκροταφεῖον. Πτώματα εὑρέθησαν καθ' ἑκατοντάδας εἰς τὰς ὁδούς. Πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων ἀπήγαγον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ ἐνδότερα, κατακρεουργήσαντες αὐτοὺς καθ' ὁδόν.

Μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τοῦ Ἀϊδινίου τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα διετάχθησαν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀϊδινίου· πράγματι δὲ μετά τινας ἡμέρας τὰ τουρκικὰ ἔνοπλα σώματα κατεδιώχθησαν πέραν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς πρὸς τὸν Μαίανδρον. Ἔκτοτε οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας δὲν παρηνώχλησαν εἰς τὴν ζώνην ἐκείνην τὸν ἑλληνικὸν στρατόν.

Ἡ τραγῳδία τοῦ Ἀϊδινίου ἐβύθισεν εἰς μέγα πένθος τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, συνεκίνησε δὲ καὶ σύμπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὰ γενόμενα, ὅπως ματαιώσωσι τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἰωνίαν.

Ἡ ἔκθεσις τῆς διασυμμαχικῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν αἱ σύμμαχοι κυβερνήσεις ἀνέθεσαν νὰ διαπιστώσῃ τὰ ἐν Σμύρνῃ καὶ τῷ ἐσωτερικῷ διαδραματισθέντα λυπηρὰ γεγονότα, εἶναι μὲν ἐν τῷ συνόλῳ ὑπεράγαν αὐστηρὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὁμολογεῖ ὅμως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἔνοπλοι εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀϊδινίου, ὅτι αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἐπολλαπλασιάσθησαν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκκένωσιν τοῦ Ναζλῆ, ὅτι οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι Ἀϊδινίου ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν τμημάτων, καθ' ἣν στιγμὴν διήρχοντο διὰ τῆς τουρκικῆς συνοικίας νοτίως τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ὅτι ἡ πυρπόλησις τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας ὀφείλεται εἰς τὰς τουρκικὰς συμμορίας τοῦ ἀρχηγοῦ Γιουρούκ Ἀλῆ, αἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν τὴν πρωΐαν τῆς 17|30 Ἰουνίου 1919 καὶ ἐνέπρησαν αὐτήν, ἀφοῦ πρῶτον ἐλεηλάτησαν τὰς οἰκίας καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἐν αὐταῖς, ὅτι καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἀϊδινίου ἐφονεύθησαν ἀνηλεῶς πλεῖστοι Ἕλληνες ἀδιακρίτως ἡλικίας καὶ φύλου.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔκθεσιν, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κατέθηκεν εἰς τὴν ἐπιτροπήν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ θύματα ἀνέρχονται εἰς 2000 περίπου, ἐνῷ εἷς μάρτυς Ἄγγλος ὑπελόγιζε ταῦτα εἰς 400, εἷς δὲ Γάλλος ἀξιωματικὸς εἰς 1500—2000, ἀπέναντι 1200—1500 Τούρκων φονευθέντων. Ἐπίσης ὁμολογεῖ ἡ ἔκθεσις τῆς διασυμμαχικῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, ὅτι χιλιάδες Ἑλλήνων ἀπήχθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν ζώνην ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Αἱ πυρκαϊαὶ κατέστρεψαν τὰ δύο τρίτα τῆς πόλεως καὶ πολλὰ χωρία κατὰ μῆκος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μεταξὺ Μπαλατζὶκ καὶ Ἀϊδινίου.

Ἡ ἑλληνικὴ κατοχὴ τοῦ Ἀϊδινίου ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς καταρρεύσεως τοῦ ὅλου μικρασιατικοῦ μετώπου, ὅτε, ἐκκενωθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οἱ κάτοικοι ἔφυγον πανικόβλητοι πρὸς τὴν Σμύρνην, ὅπως σωθῶσιν, οἱ δὲ διασωθέντες κατέφυγον μετὰ τοῦ λοιποῦ προσφυγικοῦ κόσμου εἰς Ἑλλάδα.

Ν. ΜΟΣΧΟΠ...

— **Ἀϊδίνιον**· χωρίον τῆς ἐπαρχίας Μεσσήνης τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας, κατὰ τὸ δυτικὸν κράσπεδον τῆς Μεσσηνιακῆς πεδιάδος καὶ ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτῆς, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς Μεσσήνης (Νησίου) ἄγει εἰς τὸ χωρίον Μαυρομμάτι (ἀρχαίαν Μεσσήνην) καὶ ... Ἀπέχει $1^{1}/_{2}$ ὥραν ΒΔ τῆς Μεσσήνης

Digitized by Google

ἀπὸ τῶν Καλαμῶν. Ἀποτελεῖ δ' ὁμώνυμον κοινότητα, ὑπαγομένην ἀστυνομικῶς εἰς τὸν σταθμὸν Ἀνδρούσης (ἀφ' ἧς ἀπέχει 40'), τὴν ὑποδιοίκησιν Μεσσήνης καὶ τὴν διοίκησιν Μεσσηνίας (Καλαμῶν). Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Εὔας καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Καλαμῶν, ἐφορειακῶς δέ, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὴν Μεσσήνην. Ἔχει γραμματοσχολεῖον. Κάτοικοι 470. Ἡ κοινότης Ἀϊδινίου παράγει οἶνον, ἔλαιον, ὀπώρας, σῦκα, σταφίδας, δημητριακὰ καὶ ὄσπρια. Ι. Σ.

— **Ἀϊδίνιον** (*Ἁλμυροῦ*). Χωρίον τῆς Θεσσαλίας. Κεῖται $1\frac{1}{2}$ ὥραν μακρὰν τοῦ Ἁλμυροῦ, πρὸς Β καὶ πλησίον τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, κατὰ τὴν ὁδὸν Ἁλμυροῦ-Βελεστίνου. Σήμερον δὲν γίνεται ἐπισήμως χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου τούτου ὡς αὐτοτελοῦς, διότι εἶναι ἡνωμένον μετὰ τῆς κωμοπόλεως τῆς Νέας Ἀγχιάλου (βλ. λέξιν), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου κοινότητος τοῦ νομοῦ Λαρίσης.

Ἀϊδινίου Γεωργικὸν Σχολεῖον.—Συνέστη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Κασσαβέτη δωρηθὲν κτῆμα Ἀϊδίνιον (παρὰ τὸν Ἁλμυρὸν Θεσσαλίας) ἐν ἔτει 1888, μετετράπη δὲ τῷ 1897 εἰς Πρακτικὴν Γεωργικὴν Σχολὴν καὶ τῷ 1914 εἰς κατώτερον Πρακτικὸν Γεωργικὸν Σχολεῖον. Βραδύτερον, καὶ τούτου καταργηθέντος, ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀγροτικὴ φυλακή. Ἡ ἔκτασις τῶν γαιῶν τοῦ Κασσαβετείου κτήματος Ἀϊδινίου ἦτο 16.598 στρέμματα, μὲ δικαιώματα βοσκῆς καὶ ἐπὶ 1,323 στρεμμάτων ξένων συνορευόντων ἀγρῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐκτάσεις αὗται παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς πέριξ καλλιεργητάς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας τῆς Γεωργικῆς σχολῆς ἐκαλλιεργοῦντο 6.000 περίπου στρέμματα, τὰ δὲ λοιπὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς λιβάδια. Ι. Χ.

Ἀϊδινιώτης *Μιχαήλ.* Ἀγωνιστής, προφανῶς καταγόμενος ἐξ Ἀϊδινίου, ὑπηρετήσας εἰς τὸν στόλον τῶν Ψαριανῶν καὶ φονευθεὶς εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου τῷ 1828.

—**Ἀϊδινιώτης** *Παναγῆς.* Ἀγωνιστής, ἄγνωστον ἂν συγγενὴς ἢ ἁπλῶς συμπατριώτης τοῦ προηγουμένου. Ἐπολέμησεν ἐν Κρήτῃ. Διακριθεὶς εἰς πολλὰς μάχας ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις κατήρτισε κατόπιν σῶμα, διὰ τοῦ ὁποίου παρηνώχλει τοὺς Τουρκοκρῆτας τῶν ἐπαρχιῶν Μεγαλοκάστρου (Ἡρακλείου) καὶ τῆς Σητείας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην. Προδοθεὶς ἔν τινι χωρίῳ, καθ' ὃν χρόνον ἐκοιμᾶτο, ἐφονεύθη ὑπὸ Τουρκοκρητῶν οἰκτρῶς διαμελισθείς. Ἀφῆκεν υἱόν, Νικόλαον, καὶ θυγατέρα Μαρίαν, ὑπανδρευθεῖσαν τὸν ὁπλαρχηγὸν Φῶτον Μαναράκην.

Ἀϊδὶν *Κλόπες.* Ἀλβανὸς φύλαρχος γεννηθεὶς τῷ 1390. Οὗτος παραληφθεὶς ὡς ὅμηρος εἰς τὴν σουλτανικὴν αὐλήν, ἐξισλαμίσθη ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τῷ παραχωρηθῇ ἡ διοίκησις τῆς *Κρόϊας* ἐν τῇ Βορείῳ Ἀλβανίᾳ. Καταληφθείσης ταύτης ὑπὸ τοῦ *Πιρ-Οὐμούρ-μπεη*, ὁ Ἀϊδὶν Κλόπες παρέλαβε τὴν ὀχυρὰν θέσιν ἀπὸ τῆς ὁποίας, πιστὸς εἰς τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑποχρέωσιν, ἐπὶ ἔτη προσεπάθησε νὰ ἐξισλαμίσῃ τοὺς *Γκέγκηδες* τῆς περιφερείας, μεγάλας ἐπενεγκὼν εἰς αὐτοὺς φθοράς. Ἐγένετο ὀνομαστὸς διὰ τὴν ὠμότητα αὐτοῦ καὶ τ' ἀπάνθρωπα μέσα τὰ ὁποῖα μετήρχετο διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του. Ἀπέθανε τῷ 1425, καταλιπὼν τὴν διοίκησιν τῆς Κρόϊας εἰς τὸν ἐπίσης ὠμότατον υἱόν τον *Κασάμπεην* (Χασὰν μπὲην Κλόπες), ἀπὸ τοῦ ὁποίου περιῆλθε διὰ δόλου τὴν Κρόϊαν ὁ *Σκενδέρμπεης* τῷ 1444. Γ. Δ. Κ.

Ἀϊδιντζὶκ κωμόπολις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μυσίᾳ, οὐ μακρὰν τῆς ἀρχαίας Κυζίκου. Ἀπέχει $2\frac{1}{2}$ ὥρας πρὸς Δ. τῆς Πανόρμου, μεθ' ἧς συνδέεται δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Κεῖται ἐπὶ λόφου ὑπὸ τὸ ὄρος Λοβρῖνον καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης. Ἔχει περὶ τὰς $2\frac{1}{2}$ χιλ. κατοίκων. Ἄλλοτε ἦτο σημαντικωτέρα, διατελέσασα πρωτ. τουρκικῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἀρχαιοτέρα αὐτῆς ἀκμὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν τότε γενομένων ἐμπορικῶν μετὰ τῆς ἐνδοχώρας συναλλαγῶν, τὰς ὁποίας ἤδη ἀπερρόφησεν ἡ Πάνορμος. Ἐκ τῆς ἄλλοτε ἀκμῆς τοῦ Ἀϊδιντζὶκ σῴζονται εἰσέτι ἓξ τουρκικὰ τεμένη καὶ δημόσια λουτρά, ἐκτισμένα δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Κυζίκου. Ι. Σ.

ἀΐδιος (ὁ, ἡ)—**ον** (τό)· ἀπὸ τοῦ ἀεί· ὁ ἀεὶ ὑπάρχων, αἰώνιος, διαρκής, ἀναλλοίωτος· «ἀΐδιος μνήμη»—δόξα,—εὐγνωμοσύνη κ. τ. τ.». Ἐπίρρ. *ἀϊδίως*.

ἀϊδιότης (ἡ)· ἡ ἰδιότης, τὸ γνώρισμα τοῦ ἀϊδίου, αἰωνιότης

Ἄϊδλιγκ (*Μνημεῖον τοῦ —*). Βλ. Ἄϊντλιγκ.

αἰδοζωάρια (τά) [*Ζωολ.*]. Ὅρος χρησιμοποιούμενος διά τινα ζῷα παρουσιάζοντα καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν γεννητικῶν των ὀργάνων. Δ. Ν. Π.

αἰδοῖα βλ. αἰδοῖον καὶ γεννητικὰ ὄργανα.

αἰδοιϊκός, -ή, -όν ὁ ἀνήκων εἰς τὸ αἰδοῖον: *αἰδοιϊκὴ* χώρα=τὸ μέρος τοῦ σώματος ὅπου τὸ αἰδοῖον.

αἰδοιῖτις [*Ἰατρ.*]. Φλεγμονὴ τοῦ βλεννογόνου τῶν ἐξωτερικῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικός. Ἕνεκα τῆς στερεότητος τοῦ καλύπτοντος τὸ αἰδοῖον πλακώδους ἐπιθηλίου, ἡ ἐγκατάστασις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν μικροβίων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς φλεγμονῆς, μόνον ἐν περιπτώσει τραυματισμοῦ εἶναι δυνατή, ὡς π. χ. τὸ τοιοῦτον συμβαίνει κατὰ τὴν ῥῆξιν τοῦ ὑμένος, τὸν αὐνανισμὸν ἢ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις. Πλὴν τῶν τραυματισμῶν, προλειαίνουσι τὸ ἔδαφος πρὸς διείσδυσιν τῶν μικροβίων χρόνιοι κατάρροι τοῦ κολεοῦ καὶ τῆς μήτρας, οἵτινες προκαλοῦσι φθορὰν τοῦ ἐπιθηλίου. Ὡσαύτως κολεοκυστικὰ καὶ ὀρθοκολπικὰ συρίγγια, ἕνεκεν τῆς συνεχοῦς ῥοῆς τῶν οὔρων καὶ κοπράνων, ἰδίᾳ ἐν περιπτώσει μὴ τηρήσεως καθαριότητος, προκαλοῦσιν αἰδοιῖτιδα. Τὸ μικρόβιον περὶ οὗ κυρίως πρόκειται εἶναι ὁ γονόκοκκος, ὅστις κυρίως ἐγκαθίσταται ἐν τῇ οὐρήθρᾳ, εἰς τοὺς παραουρηθρικοὺς ἀδένας ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐκφορητικοὺς πόρους τῶν Βαρθολινείων ἀδένων καὶ ἄνευ τρώσεως τοῦ ἐπιθηλίου. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἐνήβους γυναῖκας, τὸ αἰδοῖον τῶν κορασίδων, ἕνεκα τοῦ λεπτοφυοῦς ἐπιθηλίου τοῦ καλύπτοντος τοῦτο, προσβάλλεται εὐκόλως καὶ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ γονοκόκκου. Ἡ αἰδοιῖτις εἰς τὰ κοράσια παρατηρεῖται πρὸς τούτοις κατὰ τὴν διφθερίτιδα, ὀστρακιάν, ἱλαρὰν κ. λ. π.

Τὰ συμπτώματα τῆς αἰδοιΐτιδος, ἅτινα εἰς τὰ κοράσια εἶναι ἐντονώτερα, συνίστανται εἰς ἔντονον διάχυτον ἐρυθρότητα καὶ διόγκωσιν τοῦ στίλβοντος βλεννογόνου, ὅστις καλύπτεται ὑπὸ βλεννώδους ἢ καὶ βλεννοπυώδους ἐκκρίματος. Ἕνεκα δὲ τῆς συνεπείᾳ τῶν ὑγρῶν ἐπερχομένων ἐκδορῶν τῆς ἐπιφανείας τῶν χειλέων τοῦ αἰδοίου, παρατηρεῖται συχνάκις συγκόλλησις τούτων, ἀποφρασσομένης οὕτω τῆς εἰσόδου τοῦ κολεοῦ (πρβλ. ἀτρησία τοῦ κολεοῦ). Αἱ ἀσθενεῖς αἰτιῶνται ἰσχυρὸν ἄλγος, ἰδίως κατὰ τὴν βάδισιν, κνησμόν, καῦσιν κατὰ τὴν οὔρησιν ὡς καὶ αἴσθημα βάρους.

Ἡ θεραπεία συνίσταται εἰς χλιαρὰ ὑδρόλουτρα καὶ ἐπιθέματα διαλύσεως ἀλουμινίου 2-4%. Πρὸς πρόληψιν τῆς συγκολλήσεως ἐπιτίθεμεν ἀποστειρωμένον βάμβακα μεταξὺ τῶν χειλέων. Κατὰ τοῦ κνησμοῦ συνιστῶνται ἰσχυρότεραι ἀντισηπτικαὶ πλύσεις (ἄχνης ὑδραργύρου 1%), ἐπιμελὴς ἀποσπόγγισις καὶ ἐπίθεσις ἀντισηπτικῶν κόνεων (Dermatol). Τὸ κυριώτερον ὅμως σημεῖον τῆς θεραπείας εἶναι ἡ ἀναζήτησις καὶ καταπολέμησις τοῦ αἰτίου. Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰδοιῖτις διαβρωτική.—Εἶναι πάθησις ἀναγομένη εἰς εἰδικὸν τρόπον ἀντιδράσεως τῶν αἰδοιϊκῶν ἱστῶν πρὸς ἐρεθιστικὰ αἴτια καὶ πρὸς ποικιλωτάτας λοιμώξεις· δι' ὃ παρατηρεῖται αὕτη εἰς τὸν καρκίνον, εἰς τὴν σύφιλιν, μετὰ τοῦ μαλακοῦ ἕλκους, μετὰ τῆς βλεννορροίας καὶ εἰς τὴν φυματίασιν. Τὰ δὲ προδιαθεσικὰ αἴτια ταύτης εἶναι ἡ ἔλλειψις περιποιήσεως, ἡ ῥυπαρότης, ἡ ὀργανικὴ ἀθλιότης κλπ. Διακρίνονται δὲ ταύτης πλεῖσται μορφαὶ ὡς ἀκολούθως:

1ον) Ἡ *κατ' ἐπιπολῆς*, ἥτις εἶναι: α') *ἐρυθηματώδης*, καθ' ἣν ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ αἰδοίου διάφοροι κηλῖδες σκιερῶς ἐρυθραί, ἰόχροοι, σχηματίζουσαι ἐπάρματα ὡσεὶ κεφαλῆς καρφίδος ἢ πίσου τὸ μέγεθος, σπανίως δὲ μεμονωμένα· β') *φυματιώδης*, καθ' ἣν ἀναπτύσσονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος μικραὶ προεξοχαὶ κυκλικαί, θηλώδεις μεγέθους πίσου μέχρι κερματίου μεταλλικῆς δραχμῆς, συνενοῦνται δὲ καθ' ὁμάδας καὶ σχηματίζουσι πλάκας ἀνωμάλους. Εἶτα τὸ κέντρον αὐτῶν ἀποβαίνει ἑλκῶδες μετὰ χειλέων ἀνωμάλων, διαβρωτικῶν ἑρπετωδῶν, ὁ δὲ πυθμὴν αὐτῶν βλαστικὸς καὶ σκιερῶς ἐρυθρός· αἱ ἑλκώσεις δ' αὗται ἐπεκτείνονται κατ' ἐπιφάνειαν ἐγκαταλείπουσαι εἶτα οὐλὰς πελιδνάς, βαθείας, ἐντυπωτικάς· ἵστανται δ' ἐπὶ τόπου καὶ ἐπεκτείνονται ἀλλαχοῦ, εἰς τὰ μεγάλα χείλη, εἰς τὸ ἐφήβαιον, εἰς τὸν περίνεον κλπ.

2ον) Ἡ *κατὰ βάθος*, ἑδραζομένη ἰδίως εἰς τὸν χαλινόν, εἰς τὸν πρόθαλαμον καὶ γενικῶς εἰς τὰς βλεννώδεις μοίρας· χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ ἐξηλκωμένων φυματίων, ὧν ἡ ἑλκωτικὴ ἐπεξεργασία προβαίνει κατὰ βάθος μᾶλλον ἢ κατ' ἐπιφάνειαν· ἐκ τούτου δὲ προκύπτουσιν ἀνώμαλοι ἀπώλειαι οὐσίας μετὰ χειλέων ἀποτόμων καὶ πεπαχυσμένων.

3ον) Ἡ *ὑπερτροφική*, καθ' ἣν αὐξάνονται τὸ μέγεθος αἱ προσβεβλημέναι χῶραι, τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ χείλη σχηματίζουσι μάζας σκληράς, ἐλαστικάς, μεταβαλλομένας σὺν τῷ χρόνῳ εἰς διαβρωτικὴν ἐπιφάνειαν ἐκτεταμένην. Εἰς τὴν πάθησιν ταύτην ἀπαντῶσι γενικῶς ὀδυνηροὶ οἰδαξισμοί.

Ἡ θεραπεία τῆς νόσου ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἐπιμελῆ καθαριότητα τῶν προσβεβλημένων μερῶν καὶ εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν προκαλεσάντων ταύτην αἰτίων. Μ. Ν. Κ.

αἰδοιογραφία [*Ἰατρ.*]· ἡ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων περιγραφὴ καὶ μελέτη.

αἰδοιοκολπῖτις [*Ἰατρ.*]. Λέξις σύνθετος ἐκ τοῦ αἰδοῖον καὶ κόλπος· εἶναι δὲ φλεγμονὴ ταὐτόχρονος ἀμφοτέρων τῶν ὀργάνων τούτων, ἀρχομένη κυρίως ἀπὸ τοῦ αἰδοίου (αἰδοιῖτις) καὶ ἐπεκτεινομένη πρὸς τὸν κόλπον (κολπῖτις) ἢ καὶ τ' ἀνάπαλιν· προχωρεῖ δ' αὕτη ἔτι περαιτέρω προσβάλλουσα τὴν μήτραν (μητρῖτις, ἰδίως τοῦ αὐχένος) καὶ τοὺς ὠαγωγοὺς (σαλπιγγῖτις) κλπ.

Τὰ αἴτια τῆς παθήσεως εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ φύσεως διαφόρου· τὸ συνηθέστερον τούτων εἶναι ἡ βλεννόρροια ὀφειλομένη εἰς τὸ γονόκοκκον τοῦ Neisser· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὑπάρχοντα σαπρόφυτα, μεταβαλλόμενα εἰς παθογόνα μικρόβια ἕνεκα γενικῶν νόσων ἢ τραυματισμῶν τοπικῶν, συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νόσου. Ὅθεν ἡ μόλυνσις εἶναι καὶ ἐνδογενὴς ὀφειλομένη εἰς πολλαπλᾶ μικρόβια ἀφθονοῦντα ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Τὰ προκαλοῦντα δὲ αἴτια τῆς μικτῆς ταύτης παθήσεως εἶναι: οἱ τραυματισμοί, ἤτοι ἡ διακόρευσις, ὁ αὐνανισμός, ὁ ξυσμός, αἱ διάφοροι ἐπιθέξεις ἢ ἐπιψαύσεις, ἀλλότρια σώματα εἰσαγόμενα ἐν τῷ κόλπῳ ἐπὶ σκοπῷ θεραπευτικῷ (πεσσοί, λησμονηθέντα βύσματα, σπόγγοι, κλπ.) ἢ ἐρωτικῷ, ἔλλειψις καθαριότητος, θερμότατοι κολπικαὶ διακλύσεις κλπ., ὡσαύτως δὲ ὁ ἐρεθισμὸς ὁ προκαλούμενος ὑπὸ τῶν ὑγρῶν τῆς μήτρας, ἰδίως ἐπὶ μητρίτιδος, ὡς καὶ ἡ ἀκράτεια τῶν οὔρων καὶ αὐτοὶ οἱ ὀξύουροι τῶν κορασίδων· ἀλλὰ καὶ ἡ κύησις, ὁ διαβήτης, αἱ διαθεσικαὶ ἐν γένει καταστάσεις καὶ ὀξέα τινὰ νοσήματα (ἱλαρά, διφθερῖτις, τυφοειδὴς πυρετός, εὐλογία, ἐρυσίπελας, κλπ.) δύνανται νὰ ἐπιφέρωσι τὴν νόσον.

Συμπτώματα δὲ τῆς νόσου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: κνησμός, καῦσος, αἴσθησις ἐγκαύματος καὶ κατὰ τὴν οὔρησιν ἄνευ συνυπάρξεως κυστίτιδος οἴδημα τοῦ βλεννογόνου καὶ ῥύσις ὀροπυώδης ἢ βλεννοπυώδης. Αἴσθημα βάρους καὶ ἑλκυσμοῦ καὶ καύσεω. ἐν τῷ κόλπῳ καὶ ἄλγος ἀκτινοβόλον· λευκόρροια δὲ ἄφθονος, ὄξινος, κιτρίνη ἢ ὑποπράσινος, δύσρους, πολλάκις προκαλοῦσα καὶ παράτριμμα κατὰ τὴν μηρογεννητικὴν αὔλακα, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ τὴν ἔσω τῶν μηρῶν ἐπιφάνειαν· αἱ ἐκκρίσεις δ' αὗται εἶναι καὶ ἰχωρώδους φύσεως προερχόμεναι ἀπὸ τοῦ κόλπου, ἰσχυρῶν καυτηριάσεων τοῦ κόλπου καὶ κολποκυστικῶν συριγγίων.

Ἡ διὰ τοῦ δακτύλου ἐξέτασις εἶναι λίαν ἀλγεινὴ κατὰ τὸ ὀξὺ στάδιον· μετά τινας δ' ἡμέρας ὁ δάκτυλος εἰσέρχεται εὐχερῶς ἐν τῷ κόλπῳ, ἀντιλαμβάνεται δὲ τοσοῦτον καῦσον ἐν αὐτῷ, ὥστε νομίζει τις ὅτι ὑφίσταται ἔγκαυμα ἐνδοκόλπιον. Ἐὰν εἰσαγάγωμεν τὸ κολποσκόπιον, παρατηροῦμεν ἐκρέουσαν μεγίστην ποσότητα ἀπεκκρίματος, ἡ δὲ διολίσθησις καὶ ἡ διαστολὴ τῶν σκελῶν τοῦ κολποσκοπίου ἀποσπᾷ κραυγὰς ἄλγους τῆς πασχούσης· ἀπὸ τοῦ ὀπισθίου κολπώματος ἐκρέει πάμπολυ πύον, ὅπερ δέον νὰ ἀποσπογγίσωμεν, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ ἴδωμεν τὸν αὐχένα τῆς μήτρας.

Πολλάκις ἀπαντῶσι καὶ χρόνιαι μορφαὶ τῆς παθήσεως, προερχόμεναι οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων αἰτίων, ὅταν ὁ ἐρεθισμὸς ἦναι ἀσθενέστερος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀφθόνων ἐκκρίσεων ἀπὸ τῆς μήτρας. Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμμηνολήξίας παρατηρεῖται συχνότατα καὶ ἡ καλουμένη γεροντικὴ αἰδοιοκολπῖτις ἥτις, πρὸς τῇ ἀφθόνῳ πυώδει ῥύσει, γεννᾷ σφοδρὸν ἄλγος καὶ κνησμὸν ἀφόρητον. Πολλάκις ἡ πάθησις αὕτη ἐπιπλέκεται ἢ παρακολουθεῖται καὶ ὑπὸ κολεοσπαστίας, ἑδραζομένης ἐπὶ τοῦ σφιγκτῆρος τοῦ αἰδοίου ἢ καὶ ἐπὶ τῶν πτυχῶν τοῦ κολεοῦ.

Διακρίνονται δὲ πλεῖσται μορφαὶ τῆς νόσου, κατά τε τὴν ὀξεῖαν καὶ κατὰ τὴν χρονίαν αὐτῆς περίοδον, αἱ ἀκόλουθοι: οἷον μορφὴ ἁπλῆ ἢ κοινὴ αἰδοιοκολπῖτις, ἡ ἐκ μολυσματικῶν ἢ λοιμωδῶν νοσημάτων προκύπτουσα, ἡ κηριώδης ἢ ἐξανθηματικὴ μορφή, ἡ ἀφθώδης μορφή, ἡ πρωτίστως πασῶν βλεννορροϊκὴ μορφή, ἡ τῶν κορασίδων, ἡ γεροντική, ἡ τῆς ἐμμηνολήξίας, ἡ ἑλκώδης συμφυτικὴ μορφὴ καὶ ἡ διφθερογόνος ἢ ὑμενογόνος τοιαύτη.

Θεραπεία. — Παραγγέλλονται τοπικαὶ πλύσεις, τοπικὰ λουτρὰ καὶ ὑγρὰ ἐπιθέματα, παρεντιθέμενα μεταξὺ τῶν χειλέων τοῦ αἰδοίου, σπληνίων διαβρόχων ἐν διαλύματι δισανθρακικοῦ νατρίου (15-20 γραμμαρίων ἐν λίτρῳ ὕδατος βεβρασμένου) ἢ ὑπερμαγγανικοῦ καλίου ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 10,000 ἢ 1 πρὸς 5,000. Ἐὰν δὲ τὸ ἄλγος εἶναι ἰσχυρόν, συνιστῶνται ἐπιθέματα ἐξ ἀφεψημάτων μαλακτικῶν, ἤτοι: μαλάχης, μήκωνος, ἀκτέας. Βραδύτερον δὲ ἀλοιφὴ ὀξειδίου τοῦ ψευδαργύρου ἢ ὑπανθρακικοῦ βισμουθίου ἢ καὶ ἀλοιφὴ διὰ κολλαργόλης (collargol) ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 15 ἢ 1 πρὸς 20· ἀκολούθως δὲ ἐπιπάσεις διὰ κόνεως ἐξ ἴσων μερῶν πυριτικοῦ μαγνησίου (talc) καὶ ὀξειδίου τοῦ ψευδαργύρου. Εἰς τὰς ἀλοιφὰς δὲ προσθέτεον τὴν κοκαΐνην, τὴν στοβαΐνην ἢ τὸ ὄπιον, ὡς ἀναλγητικά.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ διάφοροι μορφαὶ τῆς παθήσεως τὸ μὲν προέρχονται ἐκ μολυσμοῦ, τὸ δὲ ὀφείλουσι τὴν χρονιότητα αὐτῶν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐν τῷ κόλπῳ μικροοργανισμῶν, σκόπιμος εἶναι ἡ δι' ἀντισηπτικῶν μέσων θεραπεία. Ἀποτελεσματικώταται εἶναι αἱ πλύσεις τοῦ κόλπου διὰ διαλυμάτων 1% λυσολίου, φαινικοῦ ὀξέος καὶ λυσοφορμίου, δι' ὑπερμαγγανικοῦ καλίου ἐν ἀναλογίᾳ 1:

Digitized by Google

4000. Μετ' εἰσαγωγὴν κολποσκοπίου ἀποσπογγίζεται ἐπιμελῶς ὁ κόλπος διὰ βώλων βάμβακος φιλύδρου καὶ πωμάζεται εἶτα χαλαρῶς διὰ ταινίας γάζης ἀπεστειρωμένης. Τοῦτο δὲ δέον γενέσθαι μεθ' ἑκάστην κολπικὴν διάκλυσιν τελουμένην ἅπαξ τῆς ἡμέρας ἢ καὶ δίς, ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης. Μετὰ δὲ τὴν παρέλευσιν τῶν ὀξέων φαινομένων, καυτηριάζομεν ἅπαντα τὸν κόλπον διὰ διαλύματος νιτρικοῦ ἀργύρου 5-10 %. Ἂν δ' ἡ πάσχουσα δὲν δύναται νὰ μεταβαίνῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰατροῦ συχνῶς, ἀναγράφομεν δὶς τῆς ἡμέρας ἐνδοκόλπιον πλύσιν δι' ὑποθέρμου διαλύματος χλωριούχου ψευδαργύρου ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 100.

Ἐπὶ βλενορροϊκῆς αἰδοιοκολπίτιδος τῆς παιδίσκης παρατηροῦνται ἄριστα ἀποτελέσματα ἐκ τῆς χρήσεως διαλύματος 5-10 % νιτρικοῦ ἀργύρου ἐνιεμένου εἰς τὸν κόλπον διὰ σύριγγος Braun ἢ λεπτοῦ καθετῆρος καὶ ἐξουδετερουμένου εἶτα διὰ 3 % διαλύματος μαγειρικοῦ ἅλατος. Πρὸς τούτοις ἐδοκιμάσθησαν, ὡς οὐδόλως μὲν ἐρεθίζοντα, ταχέως δὲ ἐνεργοῦντα, ὁ ἰχθυολιοῦχος ἄργυρος (ichtargan) ἐν διαλύματι 3-5 % ἐπὶ βλενορροϊκῆς αἰδοιοκολπίτιδος ὀξείας τε καὶ χρονίας. Πώματα ἐκ βάμβακος ἐμβεβαπτισμένου ἐν τῷ διαλύματι τούτῳ εἰσάγονται τρὶς τῆς ἑβδομάδος εἰς τὸν κόλπον ἐν ᾧ παραμένουσιν ἐπὶ 24 ὥρας.

Ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων χρονίων μορφῶν ἄριστον πάντων φάρμακον ἐκρίθη τὸ ξύλοξος (acetum pyrolignosum) διὰ τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ καὶ ἀσφαλῆ ἐνέργειαν. Διακλύσαντες προηγουμένως τὸν κόλπον διὰ διαλύματος 1 πρὸς 5.000 διχλωριούχου ὑδραργύρου, εἰσάγομεν κυλινδρικὸν κολποσκόπιον εἰς τὸ ὁποῖον χέομεν τὸ ὑγρόν· ἠρέμα ἔπειτα ἀποσυρομένου τοῦ κολποσκοπίου, τὸ φάρμακον ἐπαλείφει τὰ τοιχώματα τοῦ κόλπου, τοῦ ὁποίου μόνον τὸ κατώτερον τμῆμα καυτηριάζομεν ἰδιαιτέρως διὰ βάμβακος ἐμβεβαπτισμένου εἰς τὸ αὐτὸ ὑγρόν· πρὸς ἀφαίρεσιν δὲ τοῦ ὑπολειφθέντος φαρμάκου ἐνεργοῦμεν εὐθὺς πλύσιν δι' ἁπλοῦ καθαροῦ ὕδατος ἢ διὰ διαλύματος λυσοφορμίου ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 100.

Ἐκ τῶν ὡς πρὸς τὰ αἴτια τῆς αἰδοιοκολπίτιδος ἐκτεθέντων δῆλον γίνεται ὅτι ὀφείλομεν νὰ θεραπεύωμεν τοπικῶς πᾶσαν ἔκκρισιν παρατηρουμένην ἐν τῷ κόλπῳ. Ὡσαύτως εἴς τινας περιπτώσεις δέον νὰ ἐφαρμόζωμεν καὶ γενικήν τινα θεραπείαν. Τὴν ἐκ χλωριάσεως λευκόρροιαν λ. χ. μόνον διὰ τῆς ἔσω χορηγήσεως σιδηρούχων ἢ ἀρσενικούχων κατορθοῦμεν νὰ θεραπεύσωμεν· οὕτω περιορίζομεν τὴν ἐπὶ παρθένων τοπικὴν θεραπείαν ἣν ἐφαρμόζομεν μόνον ἐν ἀνάγκῃ ἀπολύτῳ. Ἄλλαι δὲ θεραπευτικαὶ ἐνδείξεις ἐπὶ αἰδοιοκολπίτιδος κανονίζονται ἀναλόγως τῶν αἰτίων τῶν προκαλούντων ταύτην καὶ ἀναλόγως τῶν μορφῶν ὑφ' ἃς ἐμφανίζεται ἡ νόσος.
ΜΙΧ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

αἰδοιολείκτης *[Γεννητικὴ Ψυχοπαθολογία]*. ὁ λείχων τὰ αἰδοῖα, κατὰ Ἡσύχιον ὁ *σκερός*. Διαστροφὴ τῆς γενετησίου ὁρμῆς ψυχοπαθῶν ἐκφύλων καὶ ἐξ ἀνικανότητος συνήθως πασχόντων ἀτόμων. Τοῦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο καὶ *λειχάζειν* ἢ *γλωσσοδετεῖν*, ἀλλὰ καὶ *σιφνιάζειν* ἢ *φοινικίζειν* καὶ συνήθως *λεσβιάζειν*, διότι οἱ Λέσβιοι ἐθεωροῦντο ὡς εἰσηγηταὶ τῆς ἀφροδισιακῶς ἐπηρεαζούσης ἄτομά τινα διαστροφῆς ταύτης (Λατιν. irrumare, fellare, fellator, cunnilingus). Τινὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν Ἑλλήνων (*Ἀριστοφάνης, Λουκιανός)*, καὶ ἰδίᾳ τῶν Ρωμαίων (*Σουετόνιος, Μαρτιάλης*, *Ἰουβενάλης*), διασώζουσιν ἡμῖν χωρία δηλοῦντα ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἦτο ἀσυνήθης κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν μεταξὺ αἰσχρῶν προσώπων, ὡς καὶ τὴν σήμερον. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ὀσμὴ καὶ ἡ τοῦ σπέρματος ἔχουσι μεγίστην σημασίαν ἐν τῇ γεννητικῇ ζωῇ, καὶ εἰς τοῦτο ἀποδοτέον τὴν διαστροφὴν ταύτην, ἥτις εἶναι συνηθεστάτη παρὰ τοῖς ζώοις καὶ πολλοῖς τῶν ἀπολιτίστων καὶ βαρβάρων λαῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Krafft-Ebing*. Psychopathia sexualis. *M. Hirschfeld*, Sexualpathologie. *M. Marcuse*, Handwörterbuch der Sexualwissenschaft.
ΑΡ. Π. Κ.

αἰδοιολογία *['Ιατρ.]*· ἡ περὶ τῶν αἰδοίων πραγματεία.

αἰδοιομηρικὴ αὖλαξ. *['Ανατομ.]*. Αὖλαξ ἐπὶ τῆς βουβωνικῆς χώρας, κάτωθεν τῆς βουβωνικῆς αὔλακος ἢ καμπῆς, τῆς συστοιχούσης τῷ Πουπαρτείῳ συνδέσμῳ, ταυτιζομένη μὲν ἐπὶ τὰ ἐντὸς μετὰ τῆς βουβωνικῆς ταύτης αὔλακος, τελευτῶσα δὲ πρὸς τὰ ἔξω εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ μείζονος τροχαντῆρος καὶ τῆς προσθίας ἄνω λαγονίου ἀκάνθης διάστημα καὶ χωρίζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς τὸ *ὄσχεον* καὶ *ἐφήβαιον* ἀπὸ τοῦ μηροῦ, ἐπὶ δὲ τῆς γυναικὸν τὸ *αἰδοῖον* ἀπὸ τοῦ μηροῦ. Καλεῖται δὲ καὶ ἀρθρικὴ καμπή, ἅτε πηγάζουσα ἐκ τῆς κάμψεως τοῦ μηροῦ πρὸς τὴν κοιλίαν.
Ι. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

αἰδοιομητρικὰ ἀγγεῖα *['Ανατ.]*. Ταῦτα διακρίνονται εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς μήτρας καὶ τῶν λοιπῶν συναφῶν γεννητικῶν μορίων τῆς γυναικός, ἤτοι τῶν ᾠοθηκῶν, τῶν ᾠαγωγῶν, τοῦ κολεοῦ καὶ τοῦ αἰδοίου. Καὶ τῶν μὲν ᾠοθηκῶν αἱ ἀρτηρίαι εἶναι κλάδοι τῆς ἔσω σπερματίτιδος (κλωνὸς τῆς κοιλιακῆς ἀορτῆς) καὶ τῆς μητριαίας ἀρτηρίας (ὁρμωμένης ἐκ τῆς ὑπογαστρίου)· αἱ φλέβες ἀποτελοῦσι πυκνὸν πλέγμα, τὰ δὲ λεμφοφόρα ἀγγεῖα εἶναι πολυάριθμα. Τῶν δὲ ᾠαγωγῶν αἱ ἀρτηρίαι εἶναι ἀποβλαστήματα τῆς μητρῳοθηκικῆς, αἱ δὲ φλέβες διήκουσι κατὰ μῆκος τοῦ βλενογόνου ὑμένος. Τῆς μήτρας δὲ αἱ ἀρτηρίαι εἶναι ἀποβλαστήματα τὸ μὲν τῆς ἔσω σπερματίτιδος ἀρτηρίας, τὸ δὲ τῆς μητριαίας ἀρτηρίας, ἥτις κατὰ τὴν κύησιν, ὡς καὶ οἱ κλάδοι αὐτῆς, αὐξάνονται τὴν διάμετρον ἀναλόγως τῆς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τῆς μήτρας· αἱ δὲ φλέβες, λίαν παχεῖαι, παρακολουθοῦσι τὰς ἀρτηρίας καὶ ἐκβάλλουσιν ἄλλαι μὲν εἰς τὰ παρακείμενα πλέγματα τῆς πυέλου, ἄλλαι δὲ εἰς τὰς ὑπογαστρίους καὶ τὰς σπερματίτιδας φλέβας· τὰ δὲ λεμφοφόρα ἀγγεῖα ἀποτελοῦσι πλέγμα μετὰ πλατειῶν βροχίδων. Τοῦ δὲ κολεοῦ αἱ ἀρτηρίαι εἶναι κλάδοι τῶν μητρικῶν, τῶν κατωτέρω κυστικῶν, τῶν μέσων αἱμορροϊδικῶν, τῶν ἔσω αἰδοιϊκῶν καὶ τῶν ὑπογαστρίων· αἱ δὲ φλέβες ἀπαρτίζουσι πυκνὸν δίκτυον, ἐπίσης δὲ καὶ τὰ λεμφοφόρα ἀγγεῖα. Τέλος δὲ τῶν ἔξω γεννητικῶν ὀργάνων ἢ τοῦ αἰδοίου αἱ ἀρτηρίαι εἶναι ἀποβλαστήματα τῶν ἔξω αἰδοιϊκῶν καὶ τῆς ἔσω αἰδοιϊκῆς· αἱ δὲ φλέβες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς ἀρτηρίας καὶ ἐκβάλλουσιν αἱ μὲν εἰς τὰς θυροειδεῖς φλέβας, αἱ δὲ εἰς τὰ παρὰ τὸν κολεὸν κείμενα φλεβικὰ πλέγματα· τὰ δὲ λεμφοφόρα ἐκβάλλουσιν εἰς τὰ ἔσω βουβωνικὰ γάγγλια.
Ι. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

αἰδοῖον *['Ανατομ.]*. Ἔπαρμα προέχον μεταξὺ τῆς ῥίζης τῶν δύο μηρῶν τῆς γυναικός, παριστῶν δὲ τὰ ἔξω γεννητικὰ ὄργανα τοῦ θήλεως. Τὸ αἰδοῖον συνίσταται: 1) Ἐκ τοῦ *ἐφηβαίου* ἢ *ὄρους τῆς Ἀφροδίτης*, ἐπάρματος χνοώδους παρὰ τῇ ἀνήβῳ καὶ τριχωτοῦ παρὰ τῇ ἐνήβῳ, κειμένου δὲ κάτωθεν τῆς ἡβικῆς συμφύσεως. 2) Ἐκ *τῶν μεγάλων χειλέων* ἀποτελουμένων ἐκ δύο λιποδερματικῶν πτυχῶν αἵτινες καλύπτουσι τὴν κεντρικὴν μοῖραν τοῦ αἰδοίου. 3) Ἐκ τῶν *μικρῶν χειλέων* κειμένων ἔσωθεν τῶν μεγάλων χειλέων. 4) Ἐκ τῆς *κλειτορίδος* ἀντιστοιχούσης εἰς ἀνδρικὸν ἀτροφικὸν πέος, κειμένης δὲ ἐν τῇ αἰδοιϊκῇ σχισμῇ. 5) Ἐκ τοῦ *προδόμου τοῦ κολεοῦ*, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου εὕρηται τὸ ἔξω στόμιον τῆς οὐρήθρας, ὄπισθεν δὲ τούτου ἡ εἴσοδος τοῦ κολεοῦ καὶ πλαγίως τὰ στόμια τῶν *Βαρθολινείων* ἀδένων. Ἡ εἴσοδος τοῦ κολεοῦ ἀποφράσσεται ὑπὸ λεπτῆς πτυχῆς, τοῦ *παρθενικοῦ ὑμένος*, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑφίσταται μικρὰ ὀπή.
Γ. ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΣ

αἰδοῖος,—*α,*—*ον*· ὁ αἰδοῦς ἄξιος, ὁ σεβαστός.

αἰδοιοσκοπία ἢ *αἰδοιοσκόπησις ['Ιατρ.]*· ἡ τῶν ἐξωτερικῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἐπισκόπησις.

αἰδοίου *ῥῆξις ['Ιατρ.]*. Εἰς ταύτας καταλέγονται αἱ ῥήξεις τοῦ *παρθενικοῦ ὑμένος*, ὅστις ἀποτελεῖ τὰ ὅρια μεταξὺ αἰδοίου καὶ κολεοῦ. Αὗται ἐπέρχονται φυσιολογικῶς κατὰ τὴν πρώτην συνουσίαν, σχηματιζομένων μιᾶς ἢ περισσοτέρων ἀκτινοειδῶν ῥωγμῶν, αἱμορραγουσῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Κατὰ τὸν τοκετὸν ἡ ῥῆξις εἶναι μεγάλη καταστρεφομένου τελείως τοῦ παρθενικοῦ ὑμένος, ἀντ' αὐτοῦ δὲ παραμένουν μικρὰ τμήματα, τὰ λεγόμενα *μύρτα*. Ἡ κατὰ τὸν τοκετὸν ῥῆξις δὲν περιορίζεται συνήθως μόνον ἐπὶ τοῦ ὑμένος, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ *κολεοῦ* καὶ τοῦ *περινέου*. Μεγάλαι ἐπίσης ῥήξεις τοῦ αἰδοίου παρατηροῦνται εἰς περιπτώσεις βιασμοῦ μικρῶν κορασίδων. Θεραπείας χρήζουσι μόνον αἱ ῥήξεις μεγάλου βαθμοῦ, καθ' ἃς ἡ αἱμορραγία ἐπέχεται μόνον διὰ τῆς ῥαφῆς ἢ διὰ τῆς διὰ γάζης πιέσεως. Αἱ ἐλαφραὶ ῥήξεις ἐπουλοῦνται ἀφ' ἑαυτῶν. Ἡ θεραπεία τῶν μεγάλου βαθμοῦ ῥήξεων συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ ῥαφὴν τοῦ τραύματος, καθ' ὅσον ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀποτελοῦσιν αἰτίαν λοιμώξεως κατὰ τὸν τοκετὸν ἢ σχηματιζομένου οὐλώδους ἱστοῦ εἰς τὸ μέρος τῆς ῥήξεως, ἐπέρχεται βραδύτερον πρόπτωσις τοῦ κολεοῦ καὶ τῆς μήτρας ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ὑποστηρίγματος.
Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

ἀϊδόνησος (ὁ)· ῥάβδος ἔχουσα προσηλωμένον εἰς τὸ κάτω ἄκρον ἐγκαρσίως ξύλον μικρόν· χρησιμεύει εἰς τὴν τυροκομίαν πρὸς παρασκευὴν τῆς μυζήθρας.
Μ.Φ.

Ἀϊδόνι *[Γεωγρ.]*. Πολίχνη ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Σικελίας, ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλτανισσέτης. Ἀπέχει ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης 10 ὥρας ΝΑ.Α καὶ ἔχει κατοίκους περὶ τὰς 5 χιλ. Τὸ ἑλληνικόν της ὄνομα δεικνύει τὴν ἑλληνικὴν προέλευσίν της, προέρχεται δὲ πιθανῶς ἐκ τοῦ *Ἅγιος Δονᾶτος*.
Ι. Σ.

Ἀϊδονοὶ *[Γεωγρ.]*. Μικρὸς συνοικισμὸς τῆς Κρήτης, ἀνήκων εἰς τὴν κοινότητα *Ροδοβανίου* τῆς ἐπαρχίας Σελίνου τοῦ νομοῦ Χανίων. Ἀπέχει ἐκ τῆς ἕδρας τῆς ἐπαρχίας, τῆς Κανδάνου, 2 ὥρας καὶ 35′ ΝΑ, ἀπὸ δὲ τῶν Χανίων 10 ὥρας καὶ 30 λεπτά. Κάτοικοι 33.
Ι.Σ.

Ἀϊδὸς *[Γεωγρ.]*. Ὄνομα τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους Ταύρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐχούσης ὕψος 3.560 μέτρων. Ἀνήκει εἰς τὴν ὀροσυστάδα Βουλγὰρ-δάγ, ἡ ὁποία ὑψοῦται ἀμέσως πρὸς Δ τῶν Κιλικίων πυλῶν. Ὁ μηχανικὸς Russegger, ὁ ὁποῖος τῷ 1836 ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ταύτης, τοσοῦτον ἐμαγεύθη ἐκ τοῦ πανοράματος, τὸ ὁποῖον εἶδε νὰ ἐκτυλίσσεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, ὥστε ὠνόμασεν αὐτὸ «ὄρος τοῦ Θεοῦ» (*Ἀλλὰχ-τεπεσί)*.
Ι. Σ.

Ἄϊδος κυνῆ (*κυνέη*). Ἡ περικεφαλαία τοῦ Πλούτωνος, ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ καθιστᾷ ἀόρατον τὸν φοροῦντα αὐτήν. Τὴν κυνέην κατεσκεύασαν οἱ Κύκλωπες καὶ ἔδοσαν εἰς τὸν Πλούτωνα κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν ἐναντίον τῶν Τιτάνων (*Ἀπολ. 1. 2. 1.*). Ταύτην, ἐκτὸς τοῦ Πλούτωνος, ἔφερον καὶ ἄλλοι θεοί, ὁσάκις ἤθελον νὰ γίνουν ἀόρατοι. Οὕτως εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τιτάνων ἐφόρεσεν αὐτὴν ὁ Ἑρμῆς καὶ ἀόρατος δι' αὐτῆς γενόμενος ἠδυνήθη νὰ φονεύσῃ τὸν Τιτᾶνα Ἱππόλυτον. Ὁμοίως ἡ Ἀθηνᾶ ἐφόρεσε τὴν κυνέην (*Ἰλ. Ε' 844-5*) διὰ νὰ μὴ ἴδῃ αὐτὴν ὁ ὄβριμος Ἄρης. Οἱ ἑρμηνευταὶ ὅμως τῶν ὁμηρικῶν τούτων στίχων ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ποιητὴς διὰ τῆς κυνῆς ἐννοεῖ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ περιεβλήθη διὰ πυκνοῦ νέφους, διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ τὸν *Ἀρίσταρχον* καὶ τὸν *Εὐστάθιον* Θεσσαλονίκης «οἱ θεοὶ ἀλλήλοις ἀφανεῖς ἐγίνοντο». Ἐκ τούτων καθίσταται δῆλον ὅτι ἡ κυνῆ ἦτο κατ' ἀρχὰς κτῆμα ὅλων τῶν θεῶν καὶ ἐσήμαινε τὴν ἰδιότητα τῶν θεῶν νὰ εἶναι ἀόρατοι ὁσάκις ἤθελον. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, τὴν κυνῆν φοροῦσιν ἀκόμη καὶ οἱ ἥρωες, ὅπως ὁ Περσεὺς (βλ. εἰκ.) ὅστις κατώρθωσε νὰ γίνῃ κάτοχος ὄχι μόνον τῆς κυνῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν πτερωτῶν πεδίλων τοῦ Ἑρμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐφύλασσον αἱ νύμφαι. Ἀόρατος ὤν, διότι ἐφόρει τὴν κυνῆν, καὶ ταχύς, διότι ἐφόρει τὰ πτερωτὰ πέδιλα, ἠδυνήθη ὁ Περσεὺς νὰ διαφύγῃ τὰς Γοργόνας, αἵτινες κατεδίωξαν αὐτόν, ὅτε ἀπέκοψε τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν κεφαλὴν τῆς ἀδελφῆς των Μεδούσης.

Ὁ Ἄδης (Πλούτων φορῶν τὴν κυνῆν.

Ἂν καὶ ἐφόρουν ὅμως τὴν κυνῆν καὶ ἄλλοι θεοί, ἐκτὸς τοῦ Πλούτωνος, καὶ ἥρωες, πάντοτε αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ σύμβολον τοῦ Πλούτωνος καὶ ἕνεκα αὐτῆς, πιθανώτατα, καὶ ὠνομάσθη Ἅδης δηλ. ἀόρατος *(α-ἰδεῖν)*, ὅπως ὁ κεραυνὸς τοῦ Διός, ἡ τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος κ. ὁ. κ.

Ἡ φράσις «*Ἄϊδος κυνῆ*» κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἶχε καταστῆ παροιμιώδης καὶ ἐλέγετο περὶ τῶν ἀφανῆ καὶ ἀπόκρυφα ποιούντων, καὶ φιλοπαίγμονες δὲ ὑπαινιγμοὶ δι' αὐτῆς ἐγίνοντο, ὅπως εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς (στ. 389—390) τοῦ *Ἀριστοφάνους* «Λαβὲ δ' ἐμοῦ γ' ἕνεκα παρ' Ἱερωνύμου — σκοτοδασυπυκνότριχά τιν' Ἄϊδος κυνῆν».

Πλὴν τῆς κυνῆς καὶ τῶν πεδίλων καὶ ἄλλα ἐνδύματα ἢ καλύμματα ἢ μέλη τοῦ σώματος ἐν γένει εἶχον τὴν μαγικὴν δύναμιν νὰ καθιστοῦν ἀόρατον ἢ πολὺ ἰσχυρὸν τὸν φοροῦντα ἢ ἔχοντα αὐτά, τόσον κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους, ὅσον καὶ κατὰ τοὺς μύθους ἄλλων λαῶν. Οὕτως ὁ Ζεὺς ἔχασεν ὅλην τὴν δύναμίν του, ὅταν ὁ Τυφὼν ἀφῄρεσεν ἐκ τοῦ σώματός του τὰ νεῦρα, ὁμοίως ὁ βασιλεὺς τῶν Μεγάρων Νῖσος, ὅταν ἡ κόρη του Σκύλλα, ἐρασθεῖσα τοῦ Μίνωος, ἀφῄρεσεν ἐκ τῆς κεφαλῆς του τὴν πορφυρᾶν τρίχα. Ὁμοίως οἱ ναν οφυεῖς δαίμονες τῶν γερμανικῶν παραδόσεων χάνουν τὴν δύναμίν των, ὅταν ἀφαιρέσῃ τις τὴν ζώνην των καὶ παύουν νὰ εἶναι ἀόρατοι ὅταν τοὺς ἀφαιρέσῃ τις τὸν μανδύαν ἢ τὸν πῖλόν των (tarnkappe ἢ nebelkappe).

Κεφαλὴ τοῦ Περσέως φέροντος τὴν κυνῆν.

Κατ' ἐξοχὴν ὅμως μεγάλην ὁμοιότητα ἔχει ὁ μῦθος τῆς μαγικῆς δυνάμεως τῆς κυνῆς μὲ τοὺς μύθους καὶ τὰ παραμύθια τῆς νεοελληνικῆς μυθολογίας. Οὕτω «τὸ σκουφὶν τοῦ βαρυπνᾶ (ἐφιάλτου, μώρας)» (*Πολ. Λαογρ. σύμμεικτα Α' 61—62*) τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὸν κακὸν αὐτὸν δαίμονα τοῦ ὕπνου ἀόρατον καὶ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ δυνηθῇ νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν βαρυπνᾶν εὐτυχῆ. Ὁμοίως «τὸ ἄφαντο σκουφάκι, ἕνα σκουφάκι ἄσπρο, ἀπὸ ἀμπᾶ· καὶ ἅμα τὸ βάνῃς στὸ κεφάλι σου καὶ τὸ φορέσῃς δὲ θὰ φαίνεσαι» (*Δελτ. Ἱστ. Ἐτ. Δ 1883, σ. 693)*, τὸ ἄφαντο καπότο (*Συλλ. Λαογρ.*

Digitized by Google

ἀρχ. ἀρ. 306) «τὸ παλληκάρι βάνοντας τὸ καπότο γίνεται ἄφαντο κι' ἀκολουθεῖ τῇ βασιλοποῦλα, ποὺ κάθε βράδυ πάει σ' ἕνα νησί, ποὺ τὴν ἡμέρα δὲ φαίνεται κι' ἀνταμώνει ἕνα παλληκάρι ἀγγελοκαμωμενο», καὶ ὁ μικρόσωμος νάνος Γουρζουλᾶς τῶν Ποντίων (Λαογρ. ΣΤ. 20) κ. ο. κ.

Ἀόρατοι γίνονται ὅταν φοροῦν σκούφιαν καὶ οἱ Καλλικάντζαροι κατὰ τὴν δημώδη παράδοσιν καὶ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὁμιλοῦν διὰ τους νεραϊδογέννητους, δι' ἀνθρώπους δηλ. οἱ ὁποῖοι ἐγεννήθησαν ἀπὸ νεράϊδαν, ἀφοῦ ὁ πατήρ των κατώρθωσε ν' ἀφαιρέσῃ τὸ μανδήλι τῆς νεράϊδας καὶ νὰ τὴν ὑποτάξῃ καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ σύζυγόν του παρὰ τὴν θέλησίν της.

Ὁ *Ν. Πολίτης* εἶχε τὴν γνώμην ὅτι πάντες οἱ εἰρημένοι συγγενεῖς μῦθοι εἶχον τὴν ἀρχήν των εἰς τὰ γαμήλια ἔθιμα κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ γαμβρὸς ἀπεκάλυπτε τὴν νύμφην ἀφαιρῶν τὸν πέπλον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς της—καὶ σήμερον εἴς τινα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ ἁρπαγὴ τοῦ μανδηλίου θεωρεῖται σημεῖον ἀρραβῶνος—ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ ἱεροῦ γάμου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, αἵτινες παριστῶσι τὸν Δία ἀφαιροῦντα τὸν πέπλον τῆς Ἥρας, πράττοντα δηλ. ὅ,τι ἔπραττεν ὁ γαμβρὸς κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια ἢ ὀπτήρια, τὰ ὁποῖα ἦσαν τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς τελετῆς τοῦ γάμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν (βλ. καὶ *K. Fr. Hermann* «die Hadeskappe, *J. Grimm* «Haus märchen ἀρ. 54, 122 κ.ο.κ. *Δροσίνη* Ἑλλ. Χαλιμᾶ Β' σ. 74 κ. ἑ.) Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

αἰδοῦμαι (—*έομαι*)· παρατ. *ᾐδούμην*, ἀόρ. *ᾐδέσθην*· σέβομαι, μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἐντίμως ὑπολογίζω τινά, ἰδίᾳ τὸν Θεόν, τοὺς γονεῖς, τοὺς πρεσβυτέρους κ. τ. λ. «δεῖ τοὺς θεοὺς σέβεσθαι, γονέας τιμᾶν, πρεσβυτέρους αἰδεῖσθαι» (Πλούτ. Παιδ. Ἀγ. 10)· συστέλλομαι, διστάζω, δὲν τολμῶ ὑπ' αἰδοῦς, ἐντρέπομαι· «αἰδοῦμαι γυμνοῦσθαι». Β. Φ.

Αἴδουοι (παρὰ *Στεφ. Βυζαντίῳ Αἰδούσιοι*). Λαὸς τῆς Γαλατίας κατοικῶν μεταξὺ τοῦ Ἄνω Λιγηρος καὶ τοῦ Σηίου (ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Βουργουνδίᾳ). Ὁ λαὸς οὗτος μετὰ τῶν Ἀβερνίων ἦτο ὁ ἰσχυρότατος τῆς Γαλατίας, ἕδραν ἔχων τὴν Βιβρά. Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι ἡ χώρα τῶν Αἰδούων ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Ἄραρος (Σαύου) καὶ τοῦ Δούβιος καὶ ὅτι ἦσαν οὗτοι ἐκ τῶν πρώτων προσελθόντων εἰς τὴν τῶν Ρωμαίων φιλίαν (Στρ. 160 3).

αἰδοῦς *προσβολὴ* [*Ποιν. Δικ.*]. Τὰς προσβολὰς τῆς αἰδοῦς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν πρῶτον μὲν εἰς τὰς ἀφορώσας τὴν δημοσίαν αἰδῶ καὶ δεύτερον τὰς ἀφορώσας τὴν αἰδῶ ἀτόμου τινός. Καὶ διὰ μὲν τὰς προσβολὰς τῆς δημοσίας αἰδοῦς ὁ ἡμέτερος Ποινικὸς νόμος ἀφιεροῖ τὸ ἄρθρον 272 καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὸ τιμωρεῖ ταύτας (βλ. λ. προσβολὴ ἠθῶν). Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς προσβολὰς τῆς αἰδοῦς ἀτόμου τινός, ὁ ἡμέτερος Ποινικὸς νόμος οὐδεμίαν ἰδίαν διάταξιν ἀφιεροῖ, τιμωρεῖ δὲ αὐτὰς δι' ἀναφορᾶς εἰς ἄλλα ἄρθρα τιμωροῦντα παρεμφερῆ ἢ ἐνίοτε μεμακρυσμένα ἀδικήματα. (βλ. λ. ἀκολασία, βιασμός, ἀσέλγεια). Ὡς αἰδὼς νοεῖται οὐχὶ ἡ ἰδέα ἣν ἄτομόν τι δύναται νὰ ἔχῃ περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ γενικὸν αἴσθημα περὶ αἰδοῦς, ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας.

Ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως κρίνοντες, ἠθέλομεν θεωρήσει ὡς προσβολὴν τῆς αἰδοῦς πᾶσαν φράσιν ἢ σημεῖον ἢ καὶ μορφασμὸν ἔτι προσβάλλοντα τὴν αἰδῶ ἀτόμου τινός. Ἀπὸ νομικῆς ὅμως ἀπόψεως, προσβολαὶ τῆς αἰδοῦς θεωροῦνται αἱ συνιστάμεναι εἰς πρᾶξιν τινά, ἥτις, αὐτὴ αὕτη, προσβάλλει τὴν αἰδῶ.

Αἰδώλιος (καὶ *Ἔδωλος*) **λόχος**. Εἷς τῶν λόχων, οἵτινες ἀπήρτιζον τὸν στρατιὰν τῶν Σπαρτιατῶν. Οἱ λόχοι εἶχον λάβει τὰ ὀνόματά των εἴτε ἐκ κώμης τινὸς τῆς κατὰ κώμας ᾠκισμένης καὶ τὸν περιτειχισμὸν ἀποστεργούσης Σπάρτης, εἴτε καὶ ἐξ ἄλλης τινὸς ἀφορμῆς.

Κατ' ἀρχὰς οἱ λόχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἦσαν πιθανώτατα πέντε (*G. Gilbert*, μεταφρ. *Ν. Πολίτου* «Ἐγχειρίδιον ἀρχαιολογίας» 82 καὶ ἑξῆς), βραδύτερον ὅμως, κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἦσαν δώδεκα, ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην τῶν ἓξ μορῶν. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊδωνεύς, ποιητικὸς τύπος τῆς λέξεως Ἅδης.

[ΑΠΟΚΡΥΦΟΛ.]. Ἡ σπουδαιότης τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος ὁ Ἀϊδωνεὺς καταφαίνεται ἀπὸ τοὺς στίχους τῆς Ἰλιάδος (Ο, 187), εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τοὺς τρεῖς ἀδελφούς, Δία, Ποσειδῶνα καὶ Ἅδην, διανεμομένους τὸ Σύμπαν.

Τῆς δημιουργικῆς ταύτης τριάδος, τὸ μὲν ἀκρότατον εἶναι ὁ Ζεύς, δστις ἔχει λόγον πατρὸς τὸ δὲ μέσον, καὶ συνεκτικὸν ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων, ἔλαβεν ὡς κλῆρον ὁ Ποσειδῶν, πληρούμενος μὲν ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Διός, πληρῶν δὲ καὶ τὸν Πλούτωνα. Διότι τῆς ὅλης ταύτης τριάδος πατὴρ μὲν εἶναι ὁ Ζεύς, δύναμις δ' ὁ Ποσειδῶν, νοῦς δ' ὁ Πλούτων. Εἶναι δηλ. καὶ οἱ τρεῖς αἴτιοι τῆς ζωῆς πάντων, ἀλλ' ὁ μὲν Ζεὺς οὐσιωδῶς, ὁ Ποσειδῶν ζωτικῶς καὶ ὁ Πλούτων νοερῶς.

Ὁ *Θεολόγος* (ἀπόσπασμα 186) λέγει ὅτι, οἱ μὲν ἄκροι (Ζεὺς καὶ Πλούτων) καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα μετὰ τῆς κόρης δημιουργοῦσιν, ὁ δὲ μέσος (Ποσειδῶν) καὶ ἄνευ ἐκείνης, συντάξας τὴν γεννητικὴν αἰτίαν ἀπὸ τοῦ ἰδίου κλήρου.

Κατὰ ταῦτα εἰς πᾶσαν διαίρεσιν, τὰ ἀκρότατα εἶναι Δία, Ποσειδώνια τὰ μέσα, Πλουτώνια τὰ ἔσχατα καὶ πανταχοῦ ἡ Τριὰς κατενεμήθη εἰς τοὺς δημιουργικοὺς ὅρους τὰς πρώτας, τὰς μέσας καὶ τὰς τελευταίας τῶν δημιουργημάτων διαφοράς. Α. Φ. ΧΑΛΛΑΣ

—**Ἀϊδωνεύς**. Ποταμὸς τῆς Τροίας, πηγάζων ἐκ τῆς Ἴδης καὶ ἐξαφανιζόμενος μετὰ βραχύτατον ροῦν ὑπὸ τὴν γῆν ἕνεκα τοῦ αὐχμώδους καὶ σηραγγώδους ἐδάφους αὐτῆς. Παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμίου τούτου ἔκειτο ἡ πολίχνη Μαρπησσὸς ἐν μέσῳ γῆς αὐχμώδους καὶ ὑπερύθρου (*Παυσ.* Χ.12. 4).

—**Ἀϊδωνεύς.** [*Μυθ.*] Βασιλεὺς τῶν ἐν Ἠπείρῳ Μολοσσῶν, ὅστις ἔζησε, κατὰ τὴν παράδοσιν, πεντήκοντα ἔτη πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Εἶχε σύζυγον τὴν ὡραίαν Περσεφόνην, πρὸς τὴν ὁποίαν ᾐσθάνετο φλογερὸν ἔρωτα ὁ ἥρως Πειρίθους, ὅστις καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀπαγάγῃ αὐτήν, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ φίλου του Θησέως. Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως τοῦ Πειρίθου ἔσχεν οἰκτρὰ ἀποτελέσματα, διότι αὐτὸς μὲν κατεβρωχθίσθη ὑπὸ τοῦ Κερβέρου, κυνὸς τοῦ Ἀϊδωνέως, ὁ δὲ ἥρως Θησεὺς συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη.

Ὁ μῦθος οὗτος ἐπλάσθη κατὰ τὴν εὐημεριστικὴν θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ θεοί, ὅπως ἐνταῦθα ὁ Ἀϊδωνεύς, ὅστις εἶναι ὁ Ἅδης, ὁ Πλούτων, ἦσαν ἢ οἱ πρόγονοι ἢ οἱ γενάρχαι βασιλεῖς, οἵτινες ἐθεοποιήθησαν ἐκ σεβασμοῦ ὑπὸ τῶν απογόνων των, ἢ οἱ ἔνδοξοι πολεμισταὶ ἢ διάσημοι φιλόσοφοι, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατόν των ἔτυχον, ἐκ θαυμασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης τῶν ὁμοίων των, θείων τιμῶν. Οἱ μυθοπλάσται ἀθιδογράφοι εἶχον ὑπ' ὄψιν τὸν γνωστὸν μῦθον τῆς εἰς τὸν Ἅδην καταβάσεως τῶν ἡρώων Θησέως καὶ Πειρίθου πρὸς ἁρπαγὴν τῆς Περσεφόνης, συζύγου τοῦ Πλούτωνος (Ἅδου), καὶ τὰς ἐγχωρίους ἐν Ἠπείρῳ παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Ἀχέρων ἦτο εἷς τῶν ποταμῶν τοῦ Ἅδου Γ.Δ.ΚΑΨ.

Ἀϊδώνης *Ἰωάννης*. Εὔπορος κάτοικος τῆς Νάξου, πολλὰ προσενεγκὼν ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἐπιτυχίαν τοῦ ἀναγκαστικοῦ δανείου τοῦ 1824. Εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης σῴζεται περίεργον ἔγγραφον (ἀριθ. 11474) σχετικὸν μὲ καταβολὴν χρημάτων εἰς τὸ δάνειον τοῦτο, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ι. Ἀϊδώνη.

αἰδόνια, τὰ [*Ζωολ.*]. Πτηνὰ τῆς τάξεως τῶν *Ὠδικῶν* ἢ *Ψαλτῶν* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Σπιζιδῶν*. Χαρακτηρίζονται ἐκ τοῦ μικροῦ μεγέθους των, τοῦ λεπτοῦ καὶ εὐκινήτου σώματός των, τῆς μικρᾶς κεφαλῆς των, ἥτις κατὰ τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος εἶναι ἀπεστρογγυλωμένη, τοῦ βραχέος, κωνοειδοῦς καὶ εὐθέος ῥάμφους των, ὅπερ εἶναι κατὰ τι πεπλατυσμένον κατα τὴν βάσιν του περιβαλλόμενον ὑπὸ σκληρῶν τριχῶν. Οἱ ρώθωνές των εἶναι μᾶλλον ἐπιμήκεις καὶ καλύπτονται ὑπὸ λεπτοῦ δέρματος. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι μικροί. Αἱ πτέρυγες των μᾶλλον ἀπεστρογγυλωμέναι ἢ ὀξεῖαι, ὅταν δὲ τὸ πτηνὸν εὑρίσκεται ἐν ἀναπαύσει φθάνουσιν ἕως τὸ μέσον τῆς οὐρᾶς. Ἡ οὐρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 κωπαῖα πτερά, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε εἶναι ὁμοιόχρωμα καὶ ἄλλοτε φέρουσι σκοτεινοῦ χρώματος στίγματα κατὰ τὰ ἄκρα των. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός των συνήθως εἶναι ἄτονος ἢ φέρει ἀλαμπῆ χρώματα, συνήθως φαιολαιώδες, ὑπόπυρρον. Τὸ ἐπίξανθον καὶ τὸ πυρρὸν εἶναι τὰ κυριαρχοῦντα χρώματα καὶ συνήθως ποικίλλονται διὰ λευκῶν, μελανῶν ἢ φαιῶν στιγμάτων. Οἱ ταρσοὶ αὐτῶν φέρουσιν ἐπιμήκεις κερατίνας φολίδας, βραχεῖς δακτύλους μετ' ἀσθενῶν ἀλλὰ λίαν γαμψῶν ὀνύχων.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἐνδιαιτῶνται κατὰ προτίμησιν πλησίον τῶν δασῶν καὶ τῶν κήπων καὶ καθ' ἑκάστην καταστρέφουσιν ἑκατοντάδας ἐντόμων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ κυριωτέρα των τροφὴ καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου ὠφελιμώτατα εἰς τὴν γεωργίαν. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τρέφονται ἐκ ζαχαρωδῶν καρπῶν. Πάντα τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ᾠδικὰ καὶ ἐνδιαιτῶνται πανταχοῦ, πλὴν τῶν ψυχρῶν ζωνῶν. Ἀπαντῶσι κυρίως εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Παλαιστίνης, τὴν Αἴγυπτον τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον, τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικήν, τὴν Ἱσπανίαν. Πορτογαλίαν, Ἰταλίαν, Ἑλλάδα καὶ Γαλλίαν. Εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ἀποδημητικά, ἐρχόμενα κατὰ τὸ ἔαρ καὶ ἀποδημοῦντα εἰς τὰς θερμὰς χώρας κατὰ τὰ μέσα τοῦ φθινοπώρου.

Ἐκ τῶν πολλῶν εἰδῶν ἀναφέρομεν τὰ κυριώτερα, ἅτινα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1ον) *Αἴδων ὁ κηπαῖος*· (aedon hortensis). Ἔχει μέγεθος 16 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ διακρίνεται ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ χρωματισμοῦ του. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς του καὶ ἡ ράχις του ἔχουσι τεφρόφαιον χρωματισμὸν μὲ ἐλαιώδεις ἀποχρώσεις. Ὁ λαιμὸς εἶναι ὑπομέλας. Τὸ στῆθος καὶ αἱ πλευραὶ φαιαὶ μὲ ὑπερύθρους ἀναλαμπάς. Ἡ κοιλία ὡς καὶ τὰ περὶ τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας τμήματα τῆς κεφαλῆς εἶναι τελείως λευκά. Αἱ πτέρυγες εἶναι φαιαὶ καὶ τεφραὶ καὶ φέρουσι κατὰ τὸ μέσον λευκὴν γραμμήν. Ἡ οὐρὰ εἶναι φαιοϋπέρυθρος. Εἶναι πτηνὸν γνωστὸν ἐν Δυτικῇ καὶ Μέσῃ Εὐρώπῃ. Τὸ ἄρρεν κελαδεῖ μελωδικῶς. Ἡ θήλεια γεννᾷ 4-6 ᾠὰ χρώματος λευκοφαιώδους μὲ φαιὰς κηλῖδας. Κατὰ τὸ θέρος τρέφεται ἐκ κόκκων καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐξ ὀπωρῶν καὶ ἰδίως σύκων. Τὸ κρέας του εἶναι νοστιμώτατον.

Αἴδων, ὁ κηπαῖος.

2ον) *Αἴδων ὁ κοινὸς* (aedon garrula). Τὸ μέγεθός του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 13 - 14 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του ἔχει φαιοτεφρῶδες χρῶμα, ὅπερ γίνεται σκοτεινότερον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς παρειάς. Ὁ λαιμὸς εἶναι τελείως λευκός, τὸ στῆθος καὶ αἱ πλευραὶ εἶναι λευκοϋπόφαιοι· αἱ πτέρυγες εἶναι σκοτεινῶς φαιαὶ καὶ φέρουσι τεφρὰς παρυφάς, ἡ οὐρὰ εἶναι ὑπομέλαινα καὶ λευκὴ κατὰ τὸ ἄκρον της. Κατοικεῖ παρὰ τὰς δασώδεις ἐκτάσεις. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει ἐκ ξηρῶν χόρτων, ἢ πτίλων καὶ τὴν τοποθετεῖ μεταξὺ ἀκανθωδῶν βάτων. Ἡ θήλεια γεννᾷ δίς, κατ' Ἀπρίλιον καὶ Ἰούλιον, ἀπὸ 4-5 ᾠὰ χρώματος λευκοϋποκιτρίνου μὲ φαιὰς κηλῖδας.

3ον) *Αἴδων ὁ ὀρφικὸς* (aedon orphea). Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 17 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὰ ἄνω μέρη τοῦ σώματός του φέρουσι σκοτεινὸν φαιὸν χρωματισμόν, ἐκτὸς τοῦ ἄνω μέρους τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν παρειῶν αἵτινες εἶναι ὑπομέλαιναι. Ὁ λαιμὸς καὶ τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ θώρακος εἶναι λευκά, τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ θώρακος, ἡ κοιλία καὶ αἱ πλευραὶ εἶναι ἀνοικτῶς ἐρυθραί. Αἱ πτέρυγες εἶναι ὑπομέλαιναι καὶ φέρουσι τεφροφαίους παρυφάς. Ἡ οὐρὰ εἶναι σκοτεινῶς φαιὰ πλὴν τῆς βάσεως της καὶ τῶν πλευρικῶν πτερῶν του, ἅτινα εἶναι λευκά. Ὁ αἴδων ὁ ὀρφικὸς εἶναι κοινότατον πτηνὸν εἰς τὴν Μεσημβρινὴν Εὐρώπην, ἀπαντῶν σπανιώτατα καὶ εἰς τὴν Βορειον Εὐρώπην. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει ἀτέχνως ἐπὶ λεπτῶν κλάδων καὶ ἡ θήλεια γεννᾷ 4-5 ᾠά. Τὸ ᾆσμα του εἶναι μελῳδικόν.

4) *Αἴδων ὁ φαιὸς* (aedon cinerea). Τὸ μῆκός του φθάνει τὰ 14 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ χρωματισμός του εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκοτεινός, ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ του τεφρόν, ἡ ράχις καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ φαιοϋπέρυθρον, τὸ στῆθος ἐλαφρῶς ἐρυθρόν, ἡ κοιλία λευκὴ κατὰ τὸ μέσον, αἱ πλευραὶ καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς κοιλίας τεφροϋπέρυθροι αἱ πτέρυγες εἶναι φαιοϋπομέλαιναι καὶ φέρουσι ζωηρὰς ἐρυθρὰς παρυφὰς καὶ ἡ οὐρὰ φαιά, πλὴν τῶν πλαγίων πτερῶν της ἅτινα εἶναι λευκά. Ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους τῆς ὀφθαλμικῆς σχισμῆς εὑρίσκεται χαρακτηριστικὴ λευκὴ κηλίς. Ἐνδιαιτᾶται εἰς κήπους, πάρκα, ἀγρούς, ἀλλὰ κατὰ προτίμησιν ἀρέσκεται εἰς σκιερὰ καὶ δροσερὰ μέρη, εἰς δάση δρυῶν, πρίνων κ.τ.λ. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει μετὰ πολλῆς τέχνης εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν καὶ τὴν ἐπιστρώνει με λεπτοὺς κλάδους καὶ ξηρὰ χόρτα Κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἡ θήλεια γεννᾷ 4-6 ᾠὰ χρώματος ὑποπρασίνου καὶ μὲ ὑπέρυθρα στίγματα. Περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου γεννᾷ διὰ δευτέραν φορὰν 2-4 ᾠά. Τρώγει διαφόρους κόκκους καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους τρέφεται ἀποκλειστικῶς ἐκ ζαχαρωδῶν καρπῶν. Κελαδεῖ μελῳδικῶς καὶ θηρεύεται διὰ τὸ νόστιμον κρέας του.

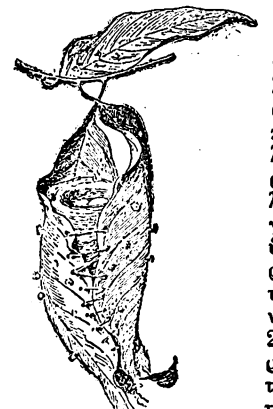

Φωλεὰ αἴδωνος τοῦ φαιοῦ (Φωλεὰ φαστόρνιθος).

5) *Αἴδων ὁ φραγμίτης* (aedon phragmitis). Τὰ χαρακτηριστικώτερα διακριτικά του γνωρίσματα, εἶναι: ῥάμφος μικρόν, ἐλαφρῶς πεπιεσμένον, μᾶλλον εὐρὺ ἢ ὑψηλὸν κατὰ τὴν βάσιν του, ἄνω σιαγὼν βαθέως ἐσχισμένη, πόδες λεπτοί, δάκτυλοι λεπτοὶ καὶ μακροὶ μετ' ἀσθενῶν ὀνύχων, πτέρυγες βραχεῖαι καὶ ἐλαφρῶς ὀξεῖαι, οὐρὰ μᾶλλον ἐπιμήκης καὶ κωνοειδής. Τὸ μῆκός του εἶναι 13 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ χρωματισμός του εἰς

Digitized by Google

τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος φαιοελαιώδης, μὲ ὑπομελαίνας κηλῖδας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· εὐρεῖα λευκοϋποκιτρίνη λωρὶς διήκει πλαγίως ἀπὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ῥάμφους μέχρι τοῦ ὀφθαλμοῦ. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος εἶναι λευκοϋπόπυρρον ἀνοικτότερον κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, σκοτεινότερον κατὰ τὸ στῆθος καὶ τὰς πλευράς. Αἱ πτέρυγες εἶναι βραχεῖαι καὶ ἐλαφρῶς αἰχμηραί, ἔχουσι τὸν αὐτὸν χρωματισμὸν μὲ τὴν ῥάχιν καὶ κατὰ τὰ ἄκρα των εἶναι πυρροκίτριναι. Ἡ οὐρὰ εἶναι φαιοτεφρώδης καὶ φέρει πυρρὰς γραμμώσεις κατὰ τὴν περιφέρειάν της. Ἐνδιαιτᾶται παρὰ τὰ τέλματα καὶ εἰς παραλίμνια καὶ παραποτάμια μέρη. Τρέφεται κυρίως ἐκ κόκκων, ἀλλὰ συλλαμβάνει καὶ ἔντομα. Τὴν φωλεάν του κατασκευάζει παρὰ τὰς ῥοὰς τῶν ὑδάτων εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπόστασιν καὶ τὴν ἐπιστρώνει ἀτέχνως διὰ ξηρῶν φύλλων καὶ λεπτῶν κλάδων. Ἡ θήλεια γεννᾷ 4-5 τεφρὰ ᾠὰ ἅτινα φέρουσι πολυπληθῆ φαιὰ στίγματα.

Αἴδων ὁ φραγμίτης.

6) *Αἴδων ὁ ὑδρόβιος* (aedon aquatica). Ἔχει τὸ αὐτὸ μέγεθος μὲ τὸν προηγούμενον καὶ ἀνάλογον χρωματισμόν. Ἀπαντᾷ σπανιώτερον ἐν Εὐρώπῃ. Ἔχει τὰς αὐτὰς περίπου συνηθείας μὲ τὸν ἀνωτέρω καὶ ἐνδιαιτᾶται ἀποκλειστικῶς παρὰ τὰς πλουσίας ῥοὰς τῶν ὑδάτων. Τρέφεται ἐκ κόκκων ὑδροβίων φυτῶν καὶ μικρῶν ἐντόμων. Ἡ θήλεια γεννᾷ 4-5 πρασινοελαιώδη ᾠά. Δ. Ν. Π.

Αἰδὼς *[Μυθολ.]*. Τροφὸς τῆς Ἀθηνᾶς, μήτηρ τῆς Σωφροσύνης καὶ σύνεδρος, ὅπως καὶ ἡ Δίκη, τοῦ Διὸς «Ζηνὶ σύνθακος θρόνων» *(Σοφ. Οἰδ.* ἐπὶ Κολ. 1217). Ἡ Αἰδὼς εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς ἐπιθυμίας τὴν ὁποίαν ἔχει τις νὰ μὴ λυπήσῃ ἐκεῖνον πρὸς τὸν ὁποῖον αἰσθάνεται, δι' οἱονδήποτε λόγον, σεβασμόν. Εἶναι ὁ οὐσιωδέστατος, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, παράγων τῆς ἠθικότητος, διότι καὶ ἡ ἀλλοτρία κρίσις ἔχει σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ φόβος τῆς συγκρούσεως πρὸς τοὺς διέποντας τὸν ἀνθρώπινον βίον ἠθικοὺς νόμους συγκρατεῖ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Ὁ Δίκαιος λόγος εἰς τὰς Νεφέλας τοῦ *Ἀριστοφάνους* (στ. 995) ἀπαιτεῖ ὅπως ὁ νέος παριστᾷ ἐν ἑαυτῷ «τἄγαλμα τῆς Αἰδοῦς». Ἀξιομνημόνευτος εἶναι καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ *Ἀριστοτέλους* (Ῥητορ. 1367a 8-14) ἀναφερόμενος διάλογος τοῦ Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος μὲν εἶπεν «ἐθέλω τι εἰπεῖν, ἀλλά με κωλύει αἰδώς», αὕτη δὲ ἀπήντησεν «εἰ εἶχες ἐσθλῶν ἵμερον ἢ καλῶν, αἰδώς κέν σε οὐκ εἶχεν ὄμματα».

Τῆς Αἰδοῦς ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις μὲν βωμός, ὅπως ὑπῆρχε βωμὸς καὶ τοῦ Ἐλέου καὶ τῆς Φήμης καὶ τῆς Ὁρμῆς *(Παυσ. I. XVII. 1)*, παρὰ τὴν Σπάρτην δέ, εἰς ἀπόστασιν 30 σταδίων τῆς πόλεως, ἄγαλμα, ἀνάθημα τοῦ Ἰκαρίου, τοῦ πατρὸς τῆς Πηνελόπης. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀνέθηκεν ὁ Ἰκάριος ἐκ τῆς ἑξῆς ἀφορμῆς: Ὅτε ἔδωκεν οὗτος τὴν Πηνελόπην ὡς σύζυγον εἰς τὸν Ὀδυσσέα, προσεπάθησε κατὰ πρῶτον μὲν νὰ πείσῃ τὸν Ὀδυσσέα νὰ μείνῃ εἰς Λακεδαίμονα, ἔπειτα δέ, ἀφοῦ δὲν ἔπεισεν αὐτόν, νὰ πείσῃ τὴν κόρην του, τρέχων ὄπισθεν τοῦ ἅρματος τὸ ὁποῖον ἔφερεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως μακρὰν τῆς Σπάρτης. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπί τινα μὲν χρόνον ἠνείχετο τὴν ἐνόχλησιν αὐτήν, ὅτε ὅμως ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ἡ ὑπομονή, εἶπεν εἰς τὴν Πηνελόπην νὰ λάβῃ ὁριστικὴν ἀπόφασιν καὶ ἢ νὰ συνακολουθῇ ἑκοῦσα ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Σπάρτην. Ἡ Πηνελόπη δὲν ἔδωκε μὲν ἀπάντησιν, ἐκάλυψεν ὅμως τὸ πρόσωπον. Ὁ Ἰκάριος ἠννόησε τότε ὅτι ἡ Πηνελόπη ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Ὀδυσσέα καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ἥσυχον ἀναθέσας ἄγαλμα τῆς Αἰδοῦς εἰς τὸν τόπον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Πηνελόπη ἐξ αἰδοῦς ἐκαλύφθη (Παυσ. III. XX. 10). Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰδὼς —οῦς (ἡ)· εὐλάβεια, σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεόν, τοὺς γονεῖς, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ καθόλου τοὺς ὑπερέχοντας, ἐντροπή· ‖ ὁ ἀπὸ παντὸς αἰσχροῦ ἠθικὸς φόβος· ὅθεν ὁ *Πλάτων* (Εὐθύφρ. 12) συνέδεε τὴν λέξιν ἐτυμολογικῶς καὶ πρὸς τὸ δέος· ὁ παρὰ Ἰ. Δαμασκηνῷ ἀφορισμός: «αἰδὼς φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου· αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπ' αἰσχρῷ πεπραγμένῳ» εἶναι σοφιστικὴ διάκρισις. Περίφημος κατέστη ἡ φράσις «*αἰδώς*, *Ἀργεῖοι*» ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ὁσάκις ὁ λέγων ὀνειδίζει τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ δειλίᾳ. Παροιμ. «*αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖς*» ἡ παροιμιώδης αὐτὴ φράσις νοεῖται διττῶς· πρῶτον, ὅτι ἡ αἰδὼς ἐκδηλοῦται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἤτοι διὰ τοῦ βλέμματος· ἤδη ὁ *Ἀριστοτέλης παρ' Ἀθηναίῳ* παρατηρεῖ ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι ἡ ἕδρα τῆς αἰδοῦς «τοὺς ἐραστὰς εἰς οὐδὲν ἄλλο τοῦ σώματος ἀποβλέπουν ἢ τοὺς ὀφθαλμούς, ἐν οἷς τὴν αἰδῶ κατοικεῖν» (*Ἀθήν.* 13,564 B), ὁ δὲ *Λογγῖνος* λέγει «οὐδενὶ οὕτως ἐνσημαίνεσθαι τὴν τινων ἀναίδειαν ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς» *(Περὶ ὕψους* 4,4), παρὰ δὲ *Ἰσιδώρῳ τῷ Πηλουσιώτῃ* (Ἐπ. 5,28 σ. 561A) ἀναγινώσκεται «Ἀφροδισίῳ αἰδὼς μὲν ἐν ὀφθαλμοῖς κατῴκει, πειθὼ δὲ ἐν χείλεσι» καὶ ὁ *Εὐστάθιος* δὲ ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον παρεκβολαῖς (1754) λέγει «εἴληπται δὲ (ἡ παροιμία) ἐξ Ἀριστοτέλους.... φαμένου τὴν αἰδῶ ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι.... οἷα τῶν αἰδημόνων καὶ ἐξ αὐτῆς ὄψεως χαρακτηριζομένων, οἳ ἐφ' οἷς αἰδεῖσθαι χρὴ χαλῶσι τὰ βλέφαρα καὶ βλέπειν ἀτενῶς ὀκνοῦσιν· οὐ μὴν κατὰ τοὺς θρασυτέρους ἀσκαρδαμύκτως βλέπουσι». Δεύτερον παρὰ *Σουΐδᾳ* φέρεται ἡ ἑρμηνεία «ὅτι τοὺς παρόντας αἰδοῦνται μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι ἢ τοὺς ἀπόντας». Πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην δύναταί τις νὰ παραβάλῃ τὴν σήμερον ἀκουομένην παροιμιώδη φράσιν «*τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σπαθί*», δηλαδὴ ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀρνηθῇ τις τὴν χάριν εἰς τὸν αὐτοπροσώπως καὶ οὐχὶ δι' ἄλλου αἰτοῦντα. Β. Φ.

[ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΣ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΣ]. Οὐδεμία ἐκ τῶν συνήθων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης λέξεων δύναται νὰ ἀποδώσῃ πλήρως τὴν ἀρχαίαν λέξιν «αἰδώς». Ἡ λέξις «*ἐντροπή*» τίθεται ἀδιαφόρως καὶ ἐπὶ τῆς αἰδοῦς καὶ ἐπὶ τῆς αἰσχύνης, οὐδὲ περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ εἴδη τῆς αἰδοῦς· ἡ δὲ λέξις «σεβασμὸς» σημαίνει καὶ αὐτὴ ὀλιγώτερόν τι ἢ ἡ αἰδώς· διότι παραλείπει εἴδη τινὰ αὐτῆς, ὡς εὐκόλως δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῶν κατωτέρω λεχθησομένων. Διὰ τοῦτο εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἀποβῇ κοινῆς χρήσεως καὶ παρ' ἡμῖν ἡ λέξις «αἰδώς».

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν οὐχὶ σπανίως ἡ λέξις «αἰδὼς» τίθεται ἀντὶ τῆς λέξεως «αἰσχύνη» καὶ τἀνάπαλιν αὐτὴ ἀντ' ἐκείνης. Γενικῶς δὲ ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς αἰδοῦς δὲν εὑρίσκομεν παρ' αὐτοῖς. Ἐπιχειροῦντες διὰ τοῦτο ἐνταῦθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ νὰ ἐρευνήσωμεν καθ' ὅλου τὰ κατ' αὐτήν, ἔχομεν μὲν βεβαίως ὑπ' ὄψει, τί ἐδήλουν ἐν γένει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ παλαιοὶ διὰ τῆς λέξεως «αἰδὼς» καὶ τί ἐν γένει περὶ αὐτῆς ἐφρόνουν, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων τὰς γνώμας ὡσαύτως τῆς δεούσης προσοχῆς θέλομεν ἀξιώσει.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ αἰδὼς εἶναι ἰσχυρὸν ἐπαναλαμβανόμενον συναίσθημα, ἤτοι πάθος, διαρκὴς ψυχικὴ διάθεσις συναισθηματικὴ ἡ ὁποία διεγείρεται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ Μεγάλου καὶ Ὑπερέχοντος ἐν γένει, κατ' ἐξοχὴν δὲ μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ἠθικῶς Μεγάλου. Τὸ συναίσθημα τοῦτο εἶναι μεικτὸν ἐξ ἡδονῆς τινος προκαλουμένης ὑπὸ τῆς μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσαφοῦς σκέψεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀνυψωθῇ οὕτως ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ὄντων καὶ ὅτι ἡ ἠθικὴ ἰδέα εἰς τοιοῦτον μέγεθος αἴρεται, καὶ ἐκ λύπης τινὸς προερχομένης ἐκ τῆς συνειδήσεως τῆς ἀτελείας αὐτοῦ τούτου τοῦ αἰδουμένου. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ψυχὴ τοῦ αἰδουμένου εἶναι κατειλημμένη καὶ ὑπὸ συναισθήματος θαυμασμοῦ, δυσκόλως δ' ἴσως δύνανται νὰ εὑρεθῶσι περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν ἐγκαταμείγνυται καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης. Ἡ αἰδὼς προφυλάσσει μὲν ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δύναται δὲ καὶ θετικῶς νὰ ὠθῇ καὶ εἰς τὸ πράττειν ἠθικῶς, ἐὰν ὁ αἰδήμων ἔχῃ καὶ βούλησιν ἀρκετὰ ἰσχυράν. Εἰς τὰ γνωρίσματα ταῦτα τῆς ἐννοίας τῆς αἰδοῦς δὲν κρίνομεν περιττὸν ῥητῶς νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ ἄλλως ἐξ αὐτῶν εὐκόλως συναγόμενον, ὅτι ἡ αἰδὼς προηγεῖται τῆς κακῆς πράξεως, ἐνῷ, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τῷ οἰκείῳ ἄρθρῳ, ἡ αἰσχύνη ἐπακολουθεῖ. Ἡ τελευταία δ' αὐτὴ κατὰ τὸν χρόνον διάκρισις μεταξὺ αἰδοῦς καὶ αἰσχύνης φαίνεται παγιωθεῖσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Σωματικὸν δὲ τεκμήριον τῆς αἰδοῦς γενικῶς θεωρεῖται, ὄχι ὅμως ἀπολύτως ὀρθῶς, τὸ ἐρύθημα, ἡ χαμήλωσις τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἐν γένει ὅλως ἰδιάζουσα τοῦ σώματος κατάστασις, τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ περιγράψωμεν ἐπακριβῶς, πάντως ὅμως οἱ τὸν κοινὸν νοῦν ἔχοντες εὐκόλως διαγιγνώσκουσι. Κατὰ τὰ εἴδη ὅμως τῆς αἰδοῦς ποικίλλουσι καὶ αἱ σωματικαὶ αὐτῆς ἐκδηλώσεις, λ. χ. τὸ ἐρύθημα χαρακτηρίζει κυρίως τὴν τῆς παιδικῆς καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν τὴν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας.

Ἔχοντες νῦν ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τῆς ἐννοίας τῆς αἰδοῦς, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν ὁρισμόν, ὃν δίδει ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν Ἠθ. Νικ. Β, 7, 32 καὶ Δ. 15,1) παρὰ τῷ ὁποίῳ πρόδηλος καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλάτωνος (Νόμοι). Διότι ἡ αἰδώς, καθὼς εἴπομεν, οὔτε ἁπλοῦς «φόβος ἀδοξίας» δύναται νὰ ὁρισθῇ, οὔτε ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἔχομεν εἴπει ἀνωτέρω, ὅτι τὴν αἰδῶ διεγείρει τὸ Μέγα καὶ Ὑψηλόν. Ἀλλὰ ποῦ ἐνοικεῖ τοῦτο; ἵνα δὲ μᾶλλον συγκεκριμένως εἴπωμεν, τίνα τὰ ἄξια αἰδοῦς *ἀντικείμενα*, πρὸ τῶν ὁποίων αἰδεῖται ὁ αἰδήμων; Πρῶτον ἡ αἰδὼς ἀναφέρεται πρὸς πρόσωπα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα ὑπερέχοντα, πρὸς τοὺς γονεῖς, πρὸς τοὺς διδασκάλους, πρὸς πρόσωπα ἄλλα τοῦ περιβάλλοντος, πρὸς ἄρχοντας. Τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ λυπήσῃ κατά τινα οἱονδήποτε τρόπον ὁ αἰδήμων. Πρὸς γένεσιν δὲ τῆς αἰδοῦς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀρκεῖ μόνον ἡ ὑποκειμενικὴ τοῦ αἰδουμένου γνώμη· ἀρκεῖ μόνον οὗτος νὰ νομίζῃ, ὅτι ὃ ὃν αἰδεῖται εἶναι πρόσωπον μέγα καὶ ὑπερέχον. Διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ πρόσωπα τῷ ὄντι ἀνάξια αἰδοῦς δύνανται μολαταῦτα νὰ προκαλοῦν αἰδῶ παρὰ τῷ μὴ δυνηθέντι νὰ διαγνώσῃ τὸν ἀληθινὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Δεύτερον δὲ δυνατὸν νὰ αἰδῆταί τις καὶ μεγάλα ἱστορικὰ πρόσωπα, οἷον τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Σωκράτη καὶ ἄλλα. Τρίτον διεγείρουσιν αἰδῶ καὶ πρόσωπα ἀφῃρημένα, προσωποποιημέναι ὁμάδες ἀνθρώπων. Οὕτω λ. χ. ἡ οἰκογένεια, ἡ Πατρίς, προκαλοῦσιν αἰδῶ εἰς τὰ αἰδήμονα ἐκ τῶν μελῶν, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκεινται αὗται. Ὁ Σπαρτιάτης ἐντρέπεται *ὡς πολίτης τῆς Σπάρτης* νὰ γίνῃ ῥίψασπις· ὁ σημερινὸς Ἄγγλος *ὡς Ἄγγλος* ἐντρέπεται νὰ παραβῇ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἀκούει τις λέγοντας, ὅτι ἐντρέπονται τὴν οἰκογένειάν των νὰ πράξωσι ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀσχημίαν. Ἀλλ' ἡ αἰδὼς δύναται νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν γενικωτάτην ὁμάδα ἀνθρώπων, εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς πάντα ἐν γένει ἄνθρωπον. Τὸ δὲ εἶδος τοῦτο τῆς αἰδοῦς εἶναι τὸ χαρακτηρίζον τὸν φιλόσοφον. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ αἰδεῖταί τις τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν γένει, κατὰ τὰς ἀρίστας αὐτῆς δυνατὰς ἰδιότητας θεωρουμένην· αἰδεῖταί τις ἐνταῦθα τὸν ἀνθρώπινον λόγον (τὸ λογικόν), τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου συνείδησιν καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα ἠθικὸν νόμον. Ὁ ὑπὸ τῆς αἰδοῦς ταύτης κατεχόμενος αἰδεῖται καὶ τοὺς ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένας ἔχοντας τὰς ἀνωτέρας ταύτας ἰδιότητας, καὶ τοὺς ἀτελεστέρους, τοὺς χρείαν βοηθείας ἔχοντας καὶ τοὺς δυστυχοῦντας. Ἡ δὲ ὁδὸς ἡ ἄγουσα ἀπὸ τῆς αἰδοῦς ταύτης (τέταρτον) εἰς τὴν εἰς τὸ θεῖον ἀναφερομένην εἶναι προδήλως βραχεῖα. Διότι ὁ τὸν ἄνθρωπον, ὡς πιθανὸν καὶ δυνατὸν φορέα πάσης ἀπολύτου ἀξίας, αἰδούμενος εὐκόλως δύναται νὰ καταλαμβάνεται ὑπ' αἰδοῦς, καὶ ὁσάκις ἀνακύπτει εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ ἡ παράστασις τοῦ ὄντος Ἐκείνου, τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖ ἡ θρησκευτικῶς προδιατεθειμένη ἀνθρωπίνη φύσις, ἵνα ἐν αὐτῷ βλέπῃ ἐν ἀπολύτῳ τελειότητι πραγματοποιουμένας τὰς ἀπολύτους ἀξίας, αἱ ὁποῖαι ἐκπηγάζουσι μὲν ἐκ τῶν αἰωνίων καὶ ἀμεταβλήτων νόμων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, οὐδέποτε δὲ πραγματοποιοῦνται ἐντελῶς ὑπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ εἰς τὴν ὑψίστην τῆς αἰδοῦς βαθμῖδα ἀνέρχεται (πέμπτον) ὁ αἰδούμενος ἑαυτόν. «Ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων (περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος) τῆς αἰδοῦς γεννᾶται τὸ ὕψιστον, ἡ αἰδὼς πρὸς ἑαυτόν, ἐκ τῆς ὁποίας πάλιν γεννῶνται ἐκ νέου τὰ κατώτερα εἴδη ἐκεῖνα, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὸ ὕψιστον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ κατορθώσῃ, νὰ ἔχῃ δηλαδὴ τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν του ὡς τὸ ἄριστον, ὅπερ ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις ἔχουν παραγάγει, νὰ δύναται δὲ νὰ παραμένῃ ἐπὶ τοῦ ὕψους τούτου, χωρὶς ὑπὸ τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς φιλαυτίας νὰ σύρεται πάλιν εἰς τὸ χυδαῖον» *(Göthe)*.

Ἀλλ' εἰς τὴν ὑψίστην ταύτην αἰδῶ οὔτε πᾶς ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀνέλθῃ, οὔτε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀμέσως ἀνέρχονται ὅσοι ἀνέρχονται. Μᾶλλον δὲ ἡ τοιαύτη αἰδὼς εἶναι καρπὸς ἐξαιρέτου φύσεως καὶ μακρᾶς καὶ πολυμόχθου ἐξελίξεως ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου διαρκούσης. Τὴν ἐξέλιξιν δὲ ταύτην τῆς αἰδοῦς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνάγκη νὰ διασαφήσωμεν τώρα.

Ἔμφυτον ὄν, ἐν σπέρματι προϋπάρχον, τὸ πάθος τῆς αἰδοῦς ἀναπτύσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν τῇ κοινωνίᾳ διὰ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς καί, κατὰ τὰ κυριώτατα παραμένον τὸ αὐτό, προσλαμβάνει ὅμως κατὰ τὴν ἐξέλιξίν του διαφόρους μορφάς.

Ὅτι ἡ αἰδὼς εἶναι ἔμφυτος, οἱ παλαιοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον πεπεισμένοι. Οὕτως ὁ Πλάτων ἐν τῷ διαλόγῳ «Πρωταγόρας» παρουσιάζει τὸν ὁμώνυμον σοφιστὴν διηγούμενον μῦθον περὶ τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ζεὺς διὰ τοῦ Ἑρμοῦ ἔδωκεν *εἰς πάντας* τοὺς ἀνθρώπους τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αἰδῶ. Κατὰ τὰ πορίσματα δὲ τῆς ἐθνολογίας, αἰδὼς παρατηρεῖται καὶ παρὰ τῷ πρωτογόνῳ ἀνθρώπῳ (*W. Wundt*, Elemente der Volkerpsychologie σελ. 88, ἐκδ. 1912)· ἡ δὲ κοινωνιολογία ὑπολαμβάνει τὴν αἰδῶ ὡς φαινόμενον τοῦ *ἐνστίκτου* συναισθήματος τοῦ ἰδίου ἐγώ, ἄρα ἔμφυτον (*Vierkandt*, Gesellschaftslehre, 1923, ἔνθα ῥητῶς ἀναγράφεται, ὅτι ἡ αἰδὼς πρέπει νὰ θεωρηθῇ *ἀρχῆθεν* συνδεδεμένη μετά τινων σωματικῶν λειτουργιῶν καὶ δὴ μετὰ τῶν ἀφροδισίων). Κατὰ τῆς γνώμης πολλῶν συγχρόνων ὅτι ἡ αἰδὼς πρὸ πάντων ἐν τῇ ἀναντιρρήτῳ αὐτῆς σχέσει πρὸς τὰ ἐρωτικὰ εἶναί τι οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχον, ἀλλ' ἐπιγέννημα τῆς ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπιδράσεως τοῦ εἰς τὴν ἀνθρωποφοβίαν ἐν γένει ῥέποντος χριστιανισμοῦ. δύναται ἐπιτυχῶς νὰ ἀντιταχθῇ ὅτι ἡ τάσις αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ, ἄν τις βέβαια

Digitized by Google

ἤθελεν ἀποδεχθῆ κατ' ἀρχὴν τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς, θὰ ἦτο ὅλως ἀνεξήγητος, ἐὰν μὴ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ὑπῆρχεν αἰωνία τις ἀφορμή, φυσικόν τι σπέρμα αἰδοῦς, δυνάμενον κατόπιν νὰ ἀναπτυχθῇ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος. Διότι οὐδὲν δύναται νὰ γεννηθῇ ἐκ τοῦ μηδενός. (Πρβ. *Ed. Spranger*, Psychologie des Jugendalters ἔκδ. 3η 1925, σελ. 111.)

Ἡ αἰδὼς λοιπὸν εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἡ δ' *ἐν τῷ ὑποκειμένῳ* ἀνάπτυξις αὐτη *ἐν συντόμῳ* ἔχει ὡς ἑξῆς: Κατὰ παρατηρήσεις ἰδίᾳ τῶν ψυχαναλυτικῶν, περὶ τὸ 3ον ἔτος τῆς ἡλικίας ἐμφανίζεται *σαφῶς* πλέον αὐθόρμητόν τι καὶ ὅλως ἀσυνείδητον συναίσθημα αἰδοῦς. Μέχρι δὲ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τὰ τεκμήρια τῆς αἰδοῦς πολλαπλασιάζονται καὶ σαφέστερα γίνονται, καὶ δὴ ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον παρὰ τοῖς κορασίοις. Ἡ παιδικὴ αὐτη αἰδὼς ἀναφέρεται κυρίως εἰς πρόσωπα συγκεκριμένα τοῦ ἐγγυτέρου περιβάλλοντος καὶ δὴ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς μεγαλύτερα καθ' ἡλικίαν και ἄνευ ἐπιλογῆς.

Ἀλλ ἡ κατ' ἐξοχὴν ἡλικία τῆς αἰδοῦς εἶναι ἡ ἐφηβική· ὁ ἔφηβος ὑπὲρ πάντα ἄλλον καταλαμβάνεται εὐκόλως ὑπὸ τῶν *ἰσχυροτάτων* συναισθημάτων αἰδοῦς, τὰ ὁποῖα καὶ σωματικῶς καταφανέστατα γίνονται (ἐρύθημα τῶν νέων). Ἐντεῦθεν δὲ ὡρμήθη ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ τὴν αἰδὼ ὡς πάθος ἁρμόζον μόνον εἰς τοὺς νέους: «τὸ πάθος τοῦτο δὲν ἁρμόζει εἰς πᾶσαν ἡλικίαν, ἀλλ' εἰς τοὺς νέους. Διότι νομίζομεν, ὅτι πρέπει οἱ ἔχοντες τὴν ἡλικίαν ταύτην νὰ εἶναι αἰδήμονες (ἐντροπαλοί), ἐπειδὴ ἕνεκα τῶν παθῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ζοῦν, εἰς πολλὰ δύνανται νὰ περιπίπτουν ἁμαρτήματα, ἐμποδίζονται δὲ ὑπὸ τῆς αἰδοῦς· ἐπαινοῦμεν δὲ πρὸς τούτοις ἐκ τῶν νέων τοὺς αἰδήμονας». Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει μὲ αὐτενέργειαν νὰ ἐπεξεργάζηται τὰς ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος ἀνεγνωρισμένας ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐξ αὐτῶν δι' ἐπιλογῆς νὰ δημιουργῇ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἰδικόν του κόσμον ἰδεῶν· ὁ (καὶ ἡ) ἔφηβος ἀγωνίζεται πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἰδεώδους του. Αἱ δὲ ἰδέαι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην δὲν νοοῦνται καθ' ἑαυτάς, ὅλως ἀφῃρημένως, ἀλλ' ἐνοικοῦσαι εἰς ὡρισμένα πρόσωπα συγκεκριμένα· τούτου δ' ἕνεκα ἡ ἐφηβικὴ ψυχὴ εὐκόλως ἐξιδανικεύει κατ' ἐπιλογὴν (πολλάκις πεπλανημένην) πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἂν μὴ ταῦτα, ὡς πολλάκις συμβαίνει, εἶναι πράγματι φορεῖς τῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ καὶ προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω ἡ κατ' ἐξοχὴν ἰδεολόγος νεανικὴ ψυχή. Καὶ πρὸς ἱστορικὰ δὲ ἰδεώδη πρόσωπα στρέφεται ἡ νεανικὴ ψυχή. Μετὰ τῆς προβολῆς δὲ ταύτης τῶν οἰκείων ἰδεῶν εἰς πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντος συνάπτεται καὶ ἀγάπη πρὸς αὐτά, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἰδεώδης ἔρως, ὁ πλατωνικὸς ἔρως, καθὼς καλεῖται οὗτος εὐλόγως ἀπὸ τῆς δεινοτάτης περὶ τὰ ἐρωτικὰ ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πλάτωνος.

Μετὰ τῆς δημιουργίας δ' ἐκείνης ἰδίου κόσμου ἰδεῶν, μετὰ τῆς ἐξιδανικεύσεως ξένου ἐγώ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς οἱονδήποτε φῦλον καὶ εἰς οἱανδήποτε ἡλικίαν, καὶ μετὰ τοῦ πρὸς αὐτὸ ἰδεώδους ἔρωτος συγχωνεύεται εἰς ἓν ὅλον ἀδιάλυτον καὶ ἡ *αἰδώς*. Περὶ τῆς ἐφηβικῆς δὲ ἡλικίας κυρίως ἰσχύει ἡ γαλλικὴ ῥῆσις: «ἡ Αἰδὼς ὑπῆρξε πάντοτε ἡ πρώτη τῶν Χαρίτων» *(la Pudeur fut toujours la première des Grâces)*. Κατὰ ταῦτα ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐρωτικὴ περίοδος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν αἰδήμων, ὡς ὀρθῶς ἔχει διΐδει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀτόπως περιορίζει τὴν αἰδὼ μόνον εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. «Ἡ ἐρωτικὴ *αἰδημοσύνη* δὲν εἶναι ἐξ ἀνατροφῆς ἐπίκτητος σεμνοτυφία, ἀλλ' ἔχει τὰς ῥίζας αὐτῆς βαθείας ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ χαρακτῆρι τοῦ ἔρωτος», λέγει ὁ περὶ τὰ ἐρωτικὰ πλατωνικώτατος καὶ τῆς καθόλου ψυχολογίας τοῦ ἐφήβου δοκιμώτατος ἀντιπρόσωπος *Ἐδ. Σπράγγερ* ἐν τῷ κλασσικῷ αὐτοῦ ἔργῳ «Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας». Τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἀσπάζονται καὶ ἄλλοι ἄξιοι παντὸς λόγου τῆς ψυχῆς τοῦ ἐφήβου ἐρευνηταί, οἷον ὁ *W. Stern, Erich Stern, W. Hoffmann* κλ. Ἐκ τῶν εἰρημένων εὐκόλως κατανοεῖ τις, διατὶ ἡ αἰδὼς ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν πολλῶν κυρίως εἰς τὰ ἐρωτικά, τὴν πρὸς τὰ ὁποῖα στενὴν σχέσιν ἄλλως λαμπρῶς δεικνύει καὶ ἡ γλῶσσα ἀποκαλέσασα τὰ γεννητικὰ μέλη «*αἰδοῖα*» (=τὰ ὁποῖα ἐντρέπεταί τι. νὰ ὀνομάσῃ).

Ἀλλ' ἐὰν ἰσχυριζώμεθα, ὅτι ἔρως ἐφηβικὸς καὶ αἰδὼς εἶναι ἀχωρίστως συνδεδεμένα, θὰ ἦτο πλάνη δεινή, ἐνῷ τὸν ἔρωτα τοῦτον ἐταυτίζομεν ἢ καὶ ὁπωσδήποτε ἄλλως συνεχέομεν μὲ πᾶσαν *οἱανδήποτε* σωματικὴν τῶν ἐρωμένων προσέγγισιν. Ὁ πλατωνικὸς ἔρως εἶναι ὁ *πραγματικος* ἔρως τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας· μόνον δὲ ἐπιπόλαιοι τοῦ πράγματος παρατηρηταὶ δύνανται νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτὸν οὐτοπίαν. Ἀρκεῖ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν καὶ δὴ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς περίοδον (περίπου μέχρι τοῦ 17ου ἔτους) ἰσχυρὰ λ. χ. ἐκ προθέσεως χειραψία, ἔτι δὲ μᾶλλον θωπεία, ἡ κατὰ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λεγομένους χοροὺς σύσφιγξις, κατόπιν δὲ ἀσπασμοὶ καὶ χειρονομίαι κ.τ.λ., ἵνα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ καὶ ἀποτομώτερον ἐκβληθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς ὁ αἰθέριος οὗτος ἔρως καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ *αἰδώς*, ἥτις τότε «ἀτίμως ὠθεῖται ἔξω καὶ ἐκδιώκεται καὶ ἠλιθιότης ἀποκαλεῖται· εἰσέρχονται δὲ τότε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν νέων, ἀπηλλαγμένην τῆς φύλακος Αἰδοῦς, λαμπρῶς χορεύουσαι ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἀναρχία καὶ ἡ ἀσωτία καὶ ἡ ἀναίδεια λαμπρῶς ἐστολισμέναι καὶ ἐστεφανωμέναι ἐπαινεῖται δὲ ἡ ἀναίδεια καὶ ἀνδρεία ἀποκαλεῖται» *(Πλάτων)*. Πᾶσα ἀγρία κακία εἰσορμᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, ἐὰν ἐκλίπῃ ἡ Αἰδώς· ἐκλείπει δὲ αὕτη πάντοτε καὶ ἀσφαλῶς διὰ τῆς σαρκικῆς ἀπολαύσεως καὶ ἐὰν αὕτη περιορίζεται, ὡς εἴπομεν, εἰς χειρονομίας μόνον.

Ἐὰν δὲ νῦν ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία παρέλθῃ ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον τῆς Αἰδοῦς φρούρησιν, ὁ ἠνδρωμένος πλέον ἄνθρωπος βαδίζει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἰδεώδους του, τὸ ὁποῖον ἐγκλείει πλέον ἐντὸς ἑαυτοῦ καθ' ἑαυτό, χωρὶς νὰ συναισθάνεται, ὡς πρότερον, ἀκατάβλητον τὴν ἀνάγκην νὰ προσδίδῃ εἰς αὐτὸ συγκεκριμένην μορφὴν διὰ τῆς προβολῆς εἰς ξένον τι ἐγώ, καίτοι καὶ κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν γεροντικὴν ὄχι μόνον δὲν παύει, ἀλλ' ὡς ἐκ νέας πηγῆς, ὡς προείπομεν, ἐκ τῆς πρὸς τὸ ἴδιον ἐγὼ αἰδοῦς, βλαστάνει ἡ πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἡ πρὸς ἱστορικά. Ὁ ἀνήρ, ἐὰν ἡ ἀνάπτυξις τελῆται ὑπὸ ὅρους εὐμενεῖς, ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὴν ἀφῃρημένην ἰδέαν καθ' ἑαυτήν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος δι' ἑαυτὸν ἔχει δημιουργήσει. Πρὸ τοῦ μεγέθους δὲ τοῦ ἰδικοῦ του ἰδεώδους πρὸς τὸ ὁποῖον συνεχῶς τείνει, ἀλλ' οὐδέποτε πλήρως πραγματοποιεῖ, ἀνακύπτει ἡ ἀνωτέρα ἐκείνη αἰδώς, ἥτις δὲν ἐκδηλοῦται πλέον διὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν αἰδὼ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ἐρυθήματος, ἀλλὰ διὰ σωματικῶν φαινομένων ὁμοίων πρὸς τὰ ἐμφανιζόμενα. ὁσάκις βαθέα θρησκευτικὰ συναισθήματα καταλαμβάνουσι τὴν θρησκευτικὴν ψυχήν. Ὁ ἀνὴρ καὶ ὁ γέρων αἰδεῖται (ἐντρέπεται, σέβεται) τὸ ἀνώτερον, τὸ ἰδεῶδες ἐγὼ αὐτοῦ· αἰδεῖται δ' ἀκολούθως καὶ τὸ ἀλλότριον ἐγὼ καὶ δὴ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸ ἐν παντὶ τέλειον, τὴν ἰδέαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν πλήρη καὶ τελείαν, τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀνδρικὴν καὶ εἰς τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν προσιδιάζουν τὰ ὕψιστα τῆς αἰδοῦς εἴδη, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, ἐὰν βέβαια φύσις δεξιὰ ἀναπτύσσεται διὰ περιβάλλοντος εὐνοϊκοῦ.

Κατὰ τὰ εἰρημένα λοιπὸν ἡ αἰδὼς ἐν γένει συνοδεύει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου συναναπτυσσομένη καὶ συμμεταβαλλομένη μετὰ τοῦ ὅλου ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ.

Ἡ ἀξία καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ συναισθήματος τῆς αἰδοῦς διαφαίνεται μὲν καὶ ἐξ ὅσων ἔχομεν εἰπεῖ μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἀκριβεστέρα αὐτῆς κατάδειξις δὲν θὰ ἦτο περιττή.

Ἵνα γενικῶς εἴπωμεν, ἄνευ αἰδοῦς εἶναι ἀδύνατος ἡ ὕπαρξις κοινωνίας καὶ πολιτείας. Πλεῖστα εἶνα τὰ χωρία τῶν παλαιῶν, δι' ὧν οὗτοι μαρτυροῦσι τὴν πίστιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπόλυτον τῆς αἰδοῦς ἀξίαν. Ὀλίγα δὲ τούτων κρίνομεν ἄξιον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα παραδείγματος χάριν. Οὕτω ὁ Ἡσίοδος (*Ἔργα καὶ ἡμέραι* στ. 192 καὶ ἑξῆς) περιγράφων τὴν ἀθλιότητα τοῦ νῦν ἀνθρωπίνου γένους, τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖ «σιδήρεον», προβλέπει, ὅτι ἡ πλήρης αὐτοῦ ἐξαχρείωσις συμπίπτει μὲ τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Αἰδοῦς: «καὶ τότε δὴ πρὸς Ὄλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένα χρόα καλὸν ἀθανάτων μετὰ φῦλον ἴτον *προλιπόντ' ἀνθρώπους Αἰδὼς* καὶ Νέμεσις· τὰ δὲ λείψεται ἄλγεα λυγρὰ θνητοῖς ἀνθρώποισι· κακοῦ δ' οὐκ ἔσσεται ἀλκή». Τὴν δὲ δικαιοσύνην ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖ *αἰδοίην* (στ. 226). Ὁ Δημόκριτος τὴν αἰδὼ θεωρεῖ τὸν κυριώτατον τῆς ἀρετῆς φύλακα· οὕτως ἐν Ἠθ. ἀπ. 235 λέγει: «Τὸ αἰδεῖσθαι μάλιστα τὴν ἀρετὴν συνέχει». Κατὰ δὲ τὸν Πλάτωνα, πρέπει νὰ φονεύεται ὁ ἀναιδὴς ὡς νόσος τῆς πόλεως. «Φοβηθεὶς λοιπὸν ὁ Ζεὺς (γράφει ὁ Πλάτων), μήπως καταστραφῇ τὸ γένος ἡμῶν, στέλλει τὸν Ἑρμῆν φέροντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰδὼ καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἵνα ὑπάρχῃ τάξις εἰς τὰ κράτη καὶ φιλικαὶ σχέσεις. Ἐρωτᾷ λοιπὸν ὁ Ἑρμῆς, κατὰ τίνα τρόπον νὰ δώσῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αἰδὼ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ καθ' ὃν τρόπον διένειμε καὶ τὰς τέχνας, ἤτοι εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ἀπὸ μίαν, ἢ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ διανείμῃ; Εἰς ὅλους, εἶπεν ὁ Ζεύς, καὶ ὅλοι πρέπει νὰ μετέχουν *διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξουν πόλεις, ἐὰν ὀλίγοι μετέχουν αὐτῶν*, καθὼς μετέχουν τῶν ἄλλων τεχνῶν· νὰ θέσῃς δὲ πρὸς τούτοις ἐκ μέρους μου νόμον, ὅτι, *ὅστις δὲν δύναται νὰ μετέχῃ τῆς αἰδοῦς καὶ δικαιοσύνης, πρέπει νὰ φονεύεται ὡς νόσος τῆς πόλεως*» (Πλάτωνος Πρωταγόρας XXXV). Ἐν δὲ τῇ *Πολιτείᾳ* (Ε, 465, Α) θεωρεῖται ἡ αἰδὼς φύλαξ κατὰ πάσης βιαιοπραγίας πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους κατὰ τὴν ἡλικίαν. Ἀλλαχοῦ δὲ (Νόμοι XII, II, 943) *ἡ δικαιοσύνη* λέγεται *παρθένος θυγάτηρ τῆς αἰδοῦς*. Ὅτι δὲ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων μεγάλην ἀπέδιδεν ἀξίαν εἰς τὴν αἰδώ, καταφαίνεται ὄχι μόνον ἐκ τῶν συγγραφέων ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων λαϊκωτέρου χαρακτῆρος τεκμηρίων. Οὕτω λοιπὸν α') ἐμυθολογεῖτο, ὅτι ἡ *Αἰδὼς* ὑπῆρξε τροφὸς τῆς Παρθένου τῆς σοφίας θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Διὸς σύνεδρος (Ζηνὶ σύνθακος θρόνων, κατὰ Σοφοκλέα). β') Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε, κατὰ Παυσανίαν, βωμὸς τῆς *Αἰδοῦς*, πλησίον δὲ τῆς Σπάρτης καὶ παλαιότατον ἄγαλμα αὐτῆς, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγετο, ὅτι ἦτο ἀνάθημα τοῦ Ἰκαρίου, τοῦ πατρὸς τῆς κατ' ἐξοχὴν αἰδήμονος συζύγου, τῆς Πηνελόπης. γ') Καὶ ἐπίγραμμα δὲ ἐπιτύμβιον ἀθηναϊκὸν σώζεται, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ *Αἰδὼς* ἀποκαλεῖται μήτηρ τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐθνικῆς τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἀρετῆς, τῆς Σωφροσύνης.

«Πότνια Σωφροσύνη, θύγατερ μεγαλόφρονος Αἰδοῦς
Πλεῖστα σὲ τιμήσας εὐπόλεμόν τ' ἀρετὴν
Κλείδημος Μελιτεὺς Κλειδημίδου ἐνθάδε κεῖται».

(Kalbel epigr. 34)

Καὶ ἡ σύγχρονος δὲ κοινωνιολογία, περιλαμβάνουσα τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς εἰς τὴν κοινωνικὴν ὁρμὴν τοῦ πειθαρχεῖν εἰς τὸ Μέγα καὶ Ὑψηλὸν καὶ τὴν ὑγιᾶ τῆς ὁρμῆς ταύτης ἀνάπτυξιν ἐκ τῆς ὑγιοῦς ἀναπτύξεως ἐκείνου ἐξαρτῶσα *(Kerschensteiner* ἐν Theorie der Bildung, *A. Vierkandt* ἐν Gesellschaftslehre) ἀποδείκνυται, ὅτι ἀποδίδει εἰς τὴν αἰδὼ τὴν αὐτὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον καὶ οἱ παλαιοί. Ἡ δὲ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι ἱστορικαὶ περίοδοι γενικῆς καταπτώσεως ἐμφανίζουν καὶ δεινὴν τῆς ἀναιδείας ἐξάπλωσιν.

Διὰ τοῦτο εἰς πᾶσαν ἐποχὴν πάντες οἱ λαοὶ τὴν ἀγωγὴν εἰς τὴν αἰδὼ ἓν τῶν κυρίων μελημάτων ἔκριναν. Ὁ δὲ Göthe τὴν ἀνάπτυξιν τὴν αἰδοῦς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν νέων ταυτίζει μὲ τὴν οὐσίαν τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας *(Wilhelm Meisters* Wanderjahre, II, 1· I, 4 καὶ II, 10). Τῆς αὐτῆς δὲ γνώμης εἶναι καὶ ὁ *G. F. Lipps*. Ἐὰν δὲ τοῦτο ἰσχύῃ περὶ πάσης ἐποχῆς, πολὺ περισσότερον ἰσχύει περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Διότι «βλέπομεν, λέγει ὁ *Kerschensteiner*, ἐν τῇ συγχρόνῳ παιδαγωγικῇ συγχύσει παραδόξους ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐγχάραξιν τῆς αἰδοῦς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων νομίζουν τι περιττόν, ἂν μὴ καὶ ἐπιβλαβὲς ἐκπαιδευτικὸν ἔργον· οὕτω δὲ ἐν γένει ἀπορρίπτουν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ συναίσθημα τοῦ πειθαρχεῖν εἰς τὸ μέγα καὶ ὑπερέχον. Θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ ἰδεώδη, ἡ ἐν τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ παρελθόντι κατ' ἀνάγκην σχετικὴ αὐτῶν πραγματοποίησις, θεσμοὶ κοινωνικοὶ καὶ οἱ φορεῖς αὐτῶν, μεγάλαι ἱστορικαὶ προσωπικότητες ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ, ἐν τῷ ἐμπορίῳ, ἐν τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ἵνα συντόμως εἴπωμεν, πάντες οἱ φορεῖς αἰωνίων ἀξιῶν τρόπον τινὰ ἀνατέμνονται πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς νεολαίας, μόνον ἵνα ἀποκαλυφθῇ εἰς αὐτὴν τὸ ἐν αὐτοῖς θνητόν. Τὰ σκιερὰ σημεῖα τῆς ἀνθρωπότητος ἀποκαλύπτονται μὲ τόσην ἀσπλαγχνίαν μὲ ὅσην διαμφισβητοῦνται τὰ φωτεινά...».

Πρὸς τοιούτους ἀποστόλους θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀντείπῃ: Ἐὰν μηδὲν τὸ ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον ὑπάρχῃ, ἀποσκορακισθῇ δὲ πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἡ ἀνθρωπότης ἐθεώρει τοιοῦτον καὶ προσεπάθει κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ πραγματοποιῇ, ἔχετε ἆρά γε σεῖς, οἱ τῶν νέων πρὸς τὴν νεολαίαν ἰδίᾳ ἀπευθυνομένων κηρυγμάτων κήρυκες, ἔχετε τὸ δικαίωμα νὰ ζητῆτε νὰ γίνουν ἀποδεκτὰ τὰ κηρύγματα ὑμῶν, ἀφοῦ καὶ ταῦτα κατ' ἀνάγκην σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην σας στεροῦνται ἀπολύτου ἀξίας, εἶναι σχετικὰ καὶ ἐφήμερα, καὶ εὐλόγως εὐθὺς ἀμέσως αὔριον δύνανται καὶ ὀφείλουν νὰ σαρωθοῦν ὑπ' ἄλλων, καὶ ταῦτα πάλιν μεθαύριον ὑπὸ ἄλλων καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον; *(Spranger)*.

Ἀλλ' ὅμως ἀκριβῶς εἰς χρόνους τοιούτης ταραχῆς καὶ συγχύσεως, οἷοι οἱ σημερινοί, εἶναι ἐπιτακτικωτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων εἰς τὴν αἰδώ, ἣν ἐτίμησεν ἀνέκαθεν ἡ ἀνθρωπότης, ἥτις δεινῶς ἐτιμωρήθη, ὁσάκις περιεφρόνησεν αὐτήν. Ἡ αἰδὼς εἶναι ἀξία ἀπόλυτος καὶ αἰωνία καὶ ἡ ἀγωγὴ εἰς αὐτὴν καθῆκον ἀπόλυτον παντὸς μὴ παραπαίοντος ἐνηλίκου *(G. F. Lipps)*.

Τῆς ἀγωγῆς δὲ ταύτης κύριον μέσον ἐξαίρομεν ἐνταῦθα τὴν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων κατ' ἐθισμὸν καὶ διδαχὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, εἰς τοὺς τρόπους συμπεριφορᾶς κατὰ τὰς συναναστροφάς, εἰς πράξεις θρησκευτικάς, ἐν οἷς ἅπασιν ἐνοικεῖ πνεῦμα αἰδοῦς.

Ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ βεβαίως μεγίστην ἔχει σπουδαιότητα τὸ ποιὸν τοῦ παιδαγωγοῦ, κυρίως μὲν ὑπὸ τὴν συνήθη στενὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν γενικωτάτην, τὴν περιλαμβάνουσαν τοὺς γονεῖς, τοὺς διδασκάλους, τοὺς μεγαλυτέρους ἀδελφούς, ἄλλους οἰκείους κλπ. Μόνον παιδαγωγὸς πεπληρωμένος αἰδοῦς πρὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἰδέας τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ θείου, ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἀνευρίσκῃ αὐτὴν ἐνυπάρχουσαν, μόνον τοιοῦτος παιδαγωγὸς δύναται νὰ συντελῇ εἰς τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τῆς αἰδοῦς ἐν τῇ ψυχῇ τῶν νέων. Οὐδὲν δ' ὀλεθριώτερον, ἐὰν ὁ νέος ἢ ἡ νέα αἴφνης ἀνακαλύψουν, ὅτι οἱ ταχθέντες ἡγήτορες αὐτῶν οὐδὲν κοινὸν ἔχουν πρὸς τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας φύσει ἡ ψυχὴ αὐτῶν κατὰ φαντασίαν πλάττει καὶ ἀποδίδει εἰς τοὺς

Digitized by Google

ἡγέτας. Οἱ πολλοὶ τῶν νέων ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὑποκύπτοντες ἐκβάλλουσι μὲν ταχέως ἃς πρότερον αὐτοὶ ἐδημιούργησαν ἰδέας, ἀσπάζονται δὲ τὴν ἀναίδειαν καὶ τὴν ἀναισχυντίαν καὶ τὰς συμπαρομαρτούσας κακίας κατὰ τὸ παράδειγμα καὶ τὴν διδαχὴν τῶν ψευδηγετῶν αὐτῶν. Τοιοῦτοι οὐχὶ ἀληθινοὶ ἡγέται, ἀλλὰ διαφθορεῖς, ἐκριζοῦντες ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν νέων τὴν μητέρα τῆς Ἀρετῆς τὴν Αἰδῶ καὶ οὕτως ἀπόλυτοι αὐτῶν κύριοι γινόμενοι κατόπιν, παρασκευάζουν τὴν λύμην ἐκείνην ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἄγει εἰς ὄλεθρον κοινωνίας καὶ πολιτείας.

Ἐπιλογὴ τῶν παιδαγωγούντων τὴν νεολαίαν εἶναι διὰ τοῦτο τὸ ὕψιστον τῶν ἀρχόντων καθῆκον.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ: *Πλάτωνος*, Πολιτεία, Νόμοι, Πρωταγόρας, Συμπόσιον, Φαῖδρος κ. λ.—*Ἡσιόδου*, ἔργα καὶ ἡμέραι.—*Ἀριστοτέλους*, Ρητορικὴ καὶ Ἠθικὰ Νικομάχεια.— L. Schmidt, Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετάφρασις ὑπὸ *Δημ. Ι. Ὀλυμπίου* ἐν Βιβλ. Μαρασλῆ. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει παραπομπὰς εἰς πλείστους παλαιοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν τι περὶ αἰδοῦς. -- *Göthe*, Wilhelm Meisters, Wanderjahre. —*Kant*, Kritik der Praktischen Vernunft.—*G. F. Lipps*, Weltanschawung und Bildungs-ideal, 1911.—*Alfred Vierkandt*, Gesellschaftslehre, Haupt probleme der philosophischen Soziologie, 1923.—*P. Barth*, Elemente der Erzichungs=und imterrichtlehre 10η ἐκδ. 1923. — *G. Kerschensteiner*, Theorie der Bildung, 1926.—*Ed. Spranger*, Psychologie des Jugendalters, μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ *Ν. Λούβαρι*. —*J. Friedjung*, Die Kindliche Sexualitaet, διατριβὴ δημοσιευθεῖσα τῷ 1923 ἐν τῷ περιοδικῷ Ergebuisse der inneren Medizin und Kinderheilkunde, Band 24.—*Ribot*, Psychologie des sentiments, μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ *Χρ. Δαραλέξη*, 1912.—Τὸ σχετικὸν ἄρθρον τῆς La Grande Encyclopédie κ. λ. π. Καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι περὶ ἠθικῆς ἀνευρίσκει τις σχετικὰς μὲ την αἰδὼ πληροφορίας.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

[ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΣ]. Αἰδὼς εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ἠθῶν ἐπιτασσομένη κάλυψις μερῶν τινων τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀποφυγὴ πράξεων καὶ λόγων ἀναφερομένων εἰς τὴν γενετήσιον ὁρμήν. Παρατηροῦντες τὰ ζῶα καὶ τοὺς ἀγρίους ἔτι λαούς, πειθόμεθα ὅτι ἡ ἐπιταγὴ αὐτὴ δὲν εἶναι φυσικῆς προελεύσεως, ἀλλὰ κοινωνικῆς. Καὶ σήμερον ἔτι ἄγριοί τινες λαοὶ (Πυγμαῖοι, λαοί τινες τῆς Κεντρῴας Αὐστραλίας) ἀγνοοῦσι τὴν αἰδῶ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς κοινωνικῆς ἐπιταγῆς ποικίλλει κατὰ λαοὺς καὶ ἐποχάς. Οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι καὶ Ἕλληνες ἦσαν μὲν αἰδήμονες, ἀλλὰ παρουσίαζον καὶ ἐκλελυμένα ἤθη. Ὁ Χριστιανισμός, συνδυάσας τὴν αἰδὼ πρὸς τὸ ἀσκητικὸν καθῆκον, ἐθεώρησεν ἀναιδῶς βιοῦντας τοὺς «ἐθνικοὺς» καὶ ἐπεξέτεινεν ὑπερβολικὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην. Ὁ Μωαμεθανισμὸς ἔτι μᾶλλον. Ὁ νεώτερος πολιτισμὸς τοὐναντίον τείνει νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπαγόρευσιν.

Ἐθεωρήθη ὅτι ἡ αἰδὼς ἔχει βιολογικὴν τὴν προέλευσιν, ὅτι εἶναι ἐνστικτον, ἰδίως λόγῳ τῶν ψυχικῶν ἀντιδράσεων, ἃς προκαλεῖ αὐτομάτως. Γυνὴ γυμνουμένη καὶ βλέπουσα ὅτι ἐγένετο ἀντιληπτή, ταράσσεται, συγκινεῖται, ἐρυθριᾷ καὶ ἐν γένει παρουσιάζει εἰκόνα ἀνθρώπου καταβαλλομένου ὑπὸ φόβου, τύψεως ἢ συγκινήσεως. Ὁμοίως ἀνάλογόν τι παρατηρεῖται εἰς τὸν ἰδόντα οὕτω τὴν γυναῖκα, ὅταν μάλιστα γίνῃ παρ' αὐτῆς ἀντιληπτός. Ἀλλὰ προσεκτικωτέρα παρατήρησις πείθει ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις δὲν εἶναι φυσική, ἀλλὰ θετή, ἡ δὲ προκαλουμένη συγκίνησις ἔχει κοινωνικὴν τὴν καταγωγήν.

Τὸ παιδίον μέχρις ὡρισμένης ἡλικίας δὲν αἰσθάνεται τὴν αἰδῶ. Διδασκόμενον, ἀρχίζει νὰ εὑρύνῃ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς. Καθὼς ὅλων τῶν ἠθικῶν ἢ τῆς εὐπρεπείας καὶ ἐθιμοτυπίας ἐπιταγῶν, οὕτω καὶ τῆς αἰδοῦς ἡ γένεσις ὀφείλεται εἰς λόγους κοινωνικοοικονομικοὺς καὶ βιοψυχικούς. Φαίνεται ὅτι ἡ γυνὴ πρώτη ᾐσθάνθη τὴν αἰδῶ. Φοβουμένη τὸν ἄνδρα, ὅστις εἶναι τὸ ἐπιθετικὸν ἐν γενεσιακῇ σχέσει στοιχεῖον, προσεπάθησε νὰ δυσχεράνῃ τὴν θέσιν του διὰ τῆς παρεμβολῆς ἐμποδίων ἢ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἐπίθεσιν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν αἰτίων τοῦ ἐρεθισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀηδία, ἣν προκαλοῦν τὰ ἀκαθαρτότερα μέρη τοῦ σώματος, δὲν συνετέλεσεν ὀλίγον εἰς τὴν κάλυψίν των καὶ παρὰ τῇ γυναικὶ καὶ τῷ ἀνδρί. Διὰ τὰ ψυχρὰ κλίματα δὲν ἔπαιξε μικρὸν ρόλον ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐνδύματος, ἐξελιχθεῖσα εἰς ἠθικὴν ἀντίληψιν ἐν τῇ νοοτροπίᾳ τῶν καθυστερημένων λαῶν. Πόσοι τοιοῦτοι συνδυασμοὶ παρατηροῦνται παρὰ τοῖς καθυστερημένοις λαοῖς καὶ πόσοι τοιοῦτοι προϊστορικοὶ τρόποι ἀντιλήψεως ἐπὶ αἰῶνας διαρκέσαντες δὲν ἀποτελοῦσιν ἀκόμη καὶ δι' ἡμᾶς ἐπιταγὰς ἀνεξιχνιάστου αἰτιολογίας. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλη αἰτία μυστικιστικῆς καὶ προϊστορικῆς προελεύσεως συνέβαλεν εἰς τὴν γένεσιν τῆς αἰδοῦς. Ὁ Sommerville παρετήρησεν εἰς τὰς Νέας Ἑβρίδας (τῆς Μελανησίας) ὅτι ὁ ἀνὴρ μεριμνᾷ νὰ καλύψῃ ὡρισμένα μέρη τοῦ σώματος οὐχὶ ἐξ αἰδοῦς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸ Ναράκ, δηλ. ὡς θὰ ἐλέγομεν, τὸ κακὸ μάτι ἄλλου ἀνδρός. Εἰς Ροτούμα τῆς Πολυνησίας, καθὼς παρετήρησεν ὁ Stanley, περιορίζονται εἰς τὴν κάλυψιν τῶν μερῶν τοῦ σώματος, ἀπολύτως δ' ἐλευθέρως καὶ ἀκαλύπτως ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν γενετήσιον ὁρμὴν πράξεων ὡς περὶ πάσης ἄλλης πράξεως. Τοὐναντίον ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Ταϊτῇ, ἐκ θρησκευτικῶν λόγων ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόλυτος γυμνότης, οἱ ἐπικήδειοι χοροὶ τελοῦνται ἐν πλήρει γυμνότητι, οἱ δὲ γάμοι δημοσίᾳ.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἡ ζηλοτυπία τοῦ ἀνδρὸς συνέβαλεν οὐχὶ ὀλίγον εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς αἰδοῦς. Εἰς Οὐγάνδαν, παρατηρεῖ ὁ Johnston, μόνον αἱ ἔγγαμοι γυναῖκες ὑποχρεοῦνται εἰς τήρησιν τῆς αἰδοῦς, οὐχὶ δ' αἱ ἄγαμοι. Τὸ φαινόμενον παρατηροῦμεν καὶ σήμερον ἐπὶ ζηλοτύπων συζύγων οἱ ὁποῖοι περιορίζουν τὰ φορέματα τῶν γυναικῶν των.

Ὅτι ἡ νοοτροπία αὕτη τῶν σήμερον ἀπολιτίστων ἀκόμη λαῶν κατοπτρίζει τὴν νοοτροπίαν ἡμῶν τῶν πολιτισμένων ἐν τῇ προϊστορικῇ μας ἐποχῇ εἶναι πλέον ἀναμφισβήτητον. Ἡ παλαιοντολογία καὶ ἡ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία ἀνεῦρον τόσην ὁμοιότητα τοῦ βίου, τῶν σκευῶν, τῶν οἰκιῶν, τῶν ὅπλων, τῶν θρησκευτικῶν ἀντικειμένων κλπ. τῶν προϊστορικῶν χρόνων, τῶν εἰς διάφορα γεωλογικὰ στρώματα εὑρεθέντων, πρὸς τὰ τῶν σήμερον ἀπολιτίστων ἀκόμη λαῶν, ὥστε καὶ ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς βίος τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀνάλογος, ἂν μὴ ὁ ἴδιος πρὸς τὸν τοῦ σήμερον ἀγρίου.

Αἱ ἀντιλήψεις τῆς αἰδοῦς βεβαίως ἐξειλίχθησαν ἔκτοτε διὰ μέσου μακρῶν αἰώνων. Σταθμὸν ἀποτελεῖ ὁ ἀρχαῖος κλασσικὸς πολιτισμός, εἰς ὃν ἄλλην καὶ ἐξ ὑπερφυσικῶν ἀπόψεων στροφὴν ἔδωσεν ὁ Χριστιανισμός, ὅστις ἐκυβέρνησε τὰ ἤθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Σήμερον συζητεῖται ἂν ἡ αἰδὼς εἶναι ἠθικόν τι ἢ ἀνήθικον. Ὑποστηρίζεται ὑπό τινων ὅτι ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐμποδίων διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἀνηθικότητα. Αἱ ἠθικαί του πράξεις ἔχουσιν ἀξίαν ὅταν εἶναι ἐλευθέρας θελήσεώς του ἀπαύγασμα. Ἐν τούτοις τὰ κράτη, κληρονόμοι τοῦ παρελθόντος, λαμβάνουν μέτρα πρὸς περιφρούρησιν τῆς αἰδοῦς, κατὰ πάσης «βλάβης τῶν ἠθῶν», κατὰ τῶν ἀσέμνων δημοσιευμάτων κττ. Τὸ ἐρώτημα ἐὰν δικαιοῦται ἢ οὐ τὸ κράτος νὰ φθάνῃ μέχρι τῶν μέτρων τούτων δὲν ἔχει ἀξίαν. Τὸ κράτος οὔτε *δικαιοῦται*, οὔτε *ὑποχρεοῦται* πρὸς τοῦτο. Δὲν εἶναι ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ κράτους *δικαίωμα*. Τὸ κράτος ὀργανῶνον τὰς λειτουργίας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὑπείκει εἰς τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν, οἷα ἐκ τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κάθε τόπου καὶ τῆς κοινωνικοοικονομικῆς διαμορφώσεως διαφαίνεται. Ἡ κυρίαρχος ἐν παντὶ καθεστῶτι τάξις ἐπιβάλλει τὴν ἠθικήν της, ἀκόμη καὶ τὴν σεμνοτυφίαν της. Ἡ νομικὴ περὶ αἰδοῦς ἀντίληψις καὶ ἡ ἐν τούτῳ δρᾶσις τοῦ κράτους θὰ ἐξελιχθῇ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικοοικονομικῆς συγκροτήσεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Ch. Letourneau*. La Sociologie par l'ethnographie. Paris.—*H. Spencer* Principles of sociology London. 1874-1881. — *H. Spencer*, Data of Ethics. Lo-don 1884. — *Westermack*, The origin and developpement of moral ideas, London 1908.— *Havelock Ellis*, La Pudeur (γαλλ. μετάφρ.), Paris 1921.— *J. M. Baldwin*, Interprétation morale et sociale des principes du developpement mental (γαλλ' μετάφρ. Duprat), Paris 1899.— *F. Squillace*, La moda, Milano 1912.— *Tautain*, Anthropologie, Paris 1896.

Α. Δ. ΣΙΔΕΡΙΣ

[ΠΟΙΝ. ΔΙΚ.]· βλ. αἰδοῦς προσβολή.

ἀΐδωτος, *-η, -ο*· ὁ μὴ ἰδών, ὁ ἀνίδωτος, ὁ ἀνέβγαλτος || ὁ ἀδαής, ὁ ἄπειρος τοῦ κόσμου. Μ. Φ.

«αἰὲν ἀριστεύειν». Ταύτην τὴν ἐντολὴν δίδει ὁ Πηλεὺς εἰς τὸν υἱόν του Ἀχιλλέα ἀπερχόμενον εἰς Τροίαν *(Ἰλ. Λ. 784)*, ταύτην δίδει καὶ ὁ Ἱππόλοχος, τοῦ ἥρωος Βελλεροφόντου ὁ υἱός, πρὸς τὸν υἱόν του Γλαῦκον *(Ἰλ. Ζ. 208)*. Οὕτω μὲ τὴν αὐτὴν ἐντολὴν ἀπέρχονται εἰς τὴν κυδιάνειραν μάχην ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις εἶναι ἡ προσωποποίησις τῶν εὐγενεστέρων καὶ ὑψηλοτέρων ἰδανικῶν τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ὁ Γλαῦκος τοῦ ὁποίου τὸ θάρρος προκαλεῖ εἰς τὸν γενναῖον Διομήδη τὴν ἐντύπωσιν ὅτι θεός τις ἐκ τοῦ Ὀλύμπου κατῆλθε νὰ βοηθήσῃ τοὺς Τρῶας *(Ἰλ. Ζ. 128)*.

Ἀμφότεροι λοιπὸν οἱ ἀντιμαχόμενοι συγγενεῖς, οἱ τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ἔχοντες λαοί, ἀποκαλύπτονται ἔχοντες καὶ τὸ αὐτὸ ἰδανικόν: τὸν πόθον τῆς διακρίσεως, τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς. Τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ γίνεται ἡ οὐσιωδεστάτη ψυχικὴ ἰδιότης τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων — ἑλληνικὰ φῦλα εἶναι καὶ οἱ Τρῶες — ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς των ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διότι πιστεύουσιν ὅτι ἡ πρὸς ἅμιλλαν ἐξέγερσις καὶ ὁ καθορισμὸς ὡς σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τῆς ἀτομικῆς διακρίσεως καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν διὰ τὰ μέγιστα εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν κατορθώματα.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀγωνισθῇ διὰ νὰ ὑπερβάλῃ τοὺς ὁμοίους του, ἐμφανίζεται ὡς συνείδησις πάντων τῶν στρωμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διήκουσα εἰς πάντα τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς βίβλου, τοῦ Ὁμήρου, μέχρι τῶν συγγραμμάτων τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου βίου, καὶ ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν, ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἀρχαιοτάτου καὶ βαθύτατα ἐρριζωμένου εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν θεσμοῦ τῶν ποικιλωνύμων ἀγώνων.

Ὁ Ἡσίοδος (Ἔργα καὶ Ἡμέραι 14-24), ὁ σοφὸς οὗτος τοῦ ἔθνους σύμβουλος, λέγει ὅτι ἡ ἀγαθὴ ἔρις, ἡ ἅμιλλα, «καὶ ἀπάλαμον (ἄνευ χειρῶν, ὀκνηρόν, ἄχρηστον) ὁμῶς ἐπὶ ἔργον ἐγείρει'» διότι «ζηλοῖ γείτονα γείτων». Τὸ εὐγενὲς ἐλατήριον τῆς ἁμίλλης καὶ ἡ πρὸς ἐπίδειξιν τῶν ἰδίων προτερημάτων ροπὴ ἀπετέλεσε πολλάκις καὶ τὴν βάσιν πολλῶν θεσμῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πολιτειῶν π. χ. Σπάρτης, Ἀθηνῶν, ἀρχαιοτέρων κρητικῶν κ.ο.κ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ἔφεσις τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς (ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων) περιωρίζετο εἰς μόνας τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ δεξιότητας (δρόμον, πάλην, πυγμήν, ἅλμα, δισκοβολίαν, ἀκοντισμὸν κ.ο.κ.), διότι μεγάλως ἐτιμᾶτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ σωματικὴ ρώμη καὶ τῶν ἄκρων (χειρῶν, ποδῶν) αἱ δεξιότητες, ὅπως βλέπομεν παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδ. Δ. 625 καὶ ἑξῆς καὶ θ. 120 καὶ ἑξῆς καὶ Ἰλ. Β. 773 καὶ ἑξῆς καὶ Ψ. 257 καὶ ἑξῆς κ.ο.κ.), ὁσάκις γίνονται ἀγῶνες εἴτε ἐξ ἀφορμῆς εὐφροσύνων γεγονότων, εἴτε και πρὸς τιμὴν ἐνδόξου τινὸς νεκροῦ. Τὸ ἔπαθλον τῆς νίκης εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους ἦτο ἓν σύμβολον (στέφανος, κλάδος δένδρου), συνήθως, τιμῆς καὶ δόξης, ἄνευ ὑλικῆς τινος ἀξίας—χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς—διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶχον προκαλέσει οἱ ἀγῶνες οὗτοι τὸν θαυμασμὸν τοῦ Τριανταίχμου τοῦ Ἀρταβάνου, τοῦ ὁποίου τοὺς λόγους μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανίας διέσωσεν ὁ Ἡρόδοτος (Η. 26): «Παπαῖ, Μαρδόνιε, κοίους ἐπ' ἄνδρας ἤγαγες μαχησομένους ἡμέας, οἳ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνιαι, ἀλλὰ περὶ ἀρετης», ὅτε ἦλθεν ἡ πληροφορία εἰς τὸ πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν περσικὸν στρατοπεδον ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐνῷ ἠπείλει αὐτοὺς ἐθνικὸς κίνδυνος, ἐτέλουν τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, ἐφ' ὅσον προήγετο εἰς πολιτισμὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξετείνετο καὶ ἡ ἐπίδειξις τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς και εἰς ἄλλα πεδία, ὡς μουσικῆς, ποιήσεως κ.ο.κ. Καὶ τὸν πόλεμον ἀκόμη μᾶλλον ὡς ἀγῶνα τῶν ἁμιλλωμένων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ συναγωνιστῶν καὶ ὡς ἐπίδειξιν τῆς ἀτομικῆς καὶ κρατικῆς ὑπεροχῆς ἐχαρακτήριζον ἢ ὡς προσπάθειαν ἐξοντώσεως τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο, ὡς εἶναι καὶ γνωστόν, τὴν περίδοξον ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἐπηκολούθησεν ἡ ἀπονομὴ βραβείων, καθ' ἣν τὰ ἀριστεῖα (ἀτομικὰ καὶ ὁμαδικὰ) ἐδόθησαν εἰς ἕνα ναύτην, τὸν Ἀθηναῖον Ἀμεινίαν, εἰς μίαν πόλιν, τὴν Αἴγιναν, καὶ ἐπρόκειτο νὰ δοθῶσι καὶ εἰς ἕνα στρατηγόν, τὸν Θεμιστοκλέα, ἀλλ' ἡ φιλοπρωτία, ὁ προσωπικὸς ἐγωϊσμός, ἡ ἔφεσις δηλ. τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς ἑκάστου τῶν συναυμαχησάντων στρατηγῶν δὲν ἐπέτρεψε νὰ δοθῶσιν εἰς ἐκεῖνον τὰ ἀριστεῖα καὶ οὕτως ὁ Θεμιστοκλῆς συνεκεντρωσε μονον τὰ πλεῖστα δευτερεῖα.

Τὴν περὶ τῆς μάχης ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὡς ἀγῶνος ἐπιδείξεως τῆς ἀτομικῆς ἀνδρείας διετήρησαν ἀκόμη καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες. Οὕτως εἰς τὸ τραγοῦδι τῆς μάχης τοῦ Δηροῦ ἐν Μάνῃ εὑρίσκομεν τοὺς ἑξῆς χαρακτηριστικοὺς τῆς ἀντιλήψεως ταύτης στίχους: «Ἄνοιξ' ἡ μάχη τρομερή,— κ' ἤτανε *ξεσουνέριση*—σ' ὅλα τὰ Σπαρτιατόγονα—ποιοὶ νὰ πᾶσι *μπροστινοί*», οἱ ὁποῖοι εἶναι ἡ ἑρμηνεία τῆς ἐντολῆς «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων» εἰς τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ.

Τόσον δὲ ἰσχυρὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἔγινεν ἡ ροπὴ τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς ἐπιθυμιας τῆς ἐπιδείξεως τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ὑπεροχῆς, ὥστε ὥρισαν ἀγῶνας καὶ βραβεῖα καὶ διὰ τὰ προτερήματα, ἅτινα δὲν ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν ἰδιων μόχθων καὶ πόνων, ἀλλ' ἔχει ὡς δῶρα τῶν θεῶν καὶ τῆς φύσεως. Οὕτως ἀναφέρονται ἀγῶνες τῶν ἀνδρῶν περὶ κάλλους ἐν Ἤλιδι, καὶ τῶν γερόντων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ Παναθήναια.

Οὕτω λοιπὸν εἰς πάσας τοῦ βίου τὰς περιστάσεις, σοβαρὰς καὶ φαιδράς, ἐδέσποζεν ἡ αὐτὴ ὁρμή, ἡ σύμφωνος μὲ τὴν ἀντίληψίν των, ὅτι ὁ ἀνὴρ προώρισται νὰ διακρίνεται καὶ νὰ ὑπερβάλλῃ τοὺς ὁμοίους του ἐν παντί. Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς ἐπήγαζεν ἡ προσφιλὴς ἔκφρασις κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπιδίωξιν ὑψηλοτέρων σκοπῶν χαρακτηρίζεται ὡς ἀγών, δηλ ἅμιλλα περὶ βραβείου. Ὁ Ἰσοκράτης (Πανηγ. 85) ἐπαινεῖ τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους καὶ Λακεδαιμονίους, διότι ἐνόμιζον ἑαυτοὺς οὐχὶ ἐχθρούς, ἀλλ' ἀνταγωνιστάς, ἁμιλλωμένους «ὁπότεροι τῆς κοινῆς σωτηρίας αἴτιοι γενήσονται». Ὁ Δημοσθένης δ' ἐν τῷ Περὶ τοῦ στεφάνου λόγῳ του (66) ἐγκωμιάζει τὴν πατρίδα του ὡς «ἀεὶ περὶ πρωτείων καὶ τιμῆς καὶ δόξης ἀγωνιζομένην».

Ὁ ἀγὼν ἐκ τοῦ πεδίου τοῦ κάλλους, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ δεξιότητος, τῆς πολεμικῆς ἀνδρείας, τῆς ποιητικῆς καὶ μουσικῆς τέχνης καὶ τῆς πνευματικῆς εὐστροφίας, μετεφέρθη καὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς ἠθικῆς, καὶ ὅπως ἕκαστος ἐθεώρει καθῆκόν του νὰ ὑπερβάλῃ πάντα ἄλλον ἢ τοὐλάχιστον νὰ μὴ ὑστερῇ οὐδενὸς εἰς τοὺς ἄλλους ἀγῶνας, οὕτω καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τῆς μεγίστης τιμῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ἀγωνισθῇ μὲ ὅλην τὴν ἔντασιν τῶν δυνάμεών του. Ἡ φωνὴ αὐτῆς της συνειδήσεως ἦτο ἐκείνη, ἥτις δὲν ἄφινε καὶ τὸν Θεμιστοκλέα νὰ καθεύδῃ μετὰ τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου. Τὰ ἆθλα τῶν ἠθικῶν ἀγώνων θεωρεῖ ὁ μεγαλόνους Περικλῆς ὡς κατ' ἐξοχὴν προάγοντα τὴν ἠθικὴν παίδευσιν τῶν νέων,

Digitized by Google

..ιταν λέγη εἰς τὸν ἐπιτάφιόν του (*Θουκ.* Β'. 45, 1) ..ἄθλα γὰρ οἷς κεῖται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖςδε καὶ ..ἄνδρες ἄριστοι πολιτεύσουσι».

Ἡ ἔμφυτος αὕτη εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν ..ριλοδοξία τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς καὶ ἡ τάσις ..κάστου πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς ἤγει..ραν μίαν ἅμιλλαν μεταξὺ ἀτόμων καὶ μεταξὺ πολι..ειῶν, ἥτις ἐγίνετο αἰτία τῆς διαρκοῦς εἰς ποιὸν ..βελτιώσεως ἀτόμων καὶ ὁμάδων καὶ οἱ πάσης φύ..σεως ἀγῶνες εἶχον γίνει ὁ οὐσιωδέστερος θεσμὸς ..τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, καὶ ὁ πόθος τῆς ..ἀτομικῆς ὑπεροχῆς τὸ χαρακτηριστικώτερον ἰδα..νικὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων.

'Αλλ' ἂν ὁ ἀγών, τὸν ὁποῖον προεκάλει ἡ ἔφε..σις τῆς ἀτομικῆς ὑπεροχῆς, ἦτο τὸ σπουδαιότερον ..ἐλατήριον τῆς τε ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς (κρατι..κῆς) προόδου τοῦ Ἕλληνος, ἂν συνετέλεσεν οὗτος ..ὑπὲρ πάντα ἄλλον θεσμὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν ..τῆς ἀτομικῆς θελήσεως, εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ ἀτο..μικοῦ θάρρους, εἰς τὴν δημιουργίαν προσωπικό..τητος μὲ αὐτοπεποίθησιν, ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου ἡ αἰ..τία μεγάλων ἐλαττωμάτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, ..ἐθνικῶν δυσιάτων νόσων. Ἡ ὑπερήφανος ψυχὴ ..ἑνὸς Αἴαντος συναισθανομένου τὴν ἰδίαν ὑπεροχὴν ..ἠδύνατο νὰ περιφρονῇ καὶ αὐτὴν τὴν βοήθειαν ..τῶν θεῶν καὶ νὰ ἐκφέρῃ τὴν βλασφημίαν «...θεοῖς ..μὲν κἂν ὁ μηδὲν ὢν ὁμοῦ κράτος κατακτήσαιτ'· ἐγὼ ..δὲ καὶ δίχα κείνων πέποιθα τοῦτ' ἐπισπάσειν κλέος» (*Σοφ.* Αἴ. 767 - 769). Ὁ πόθος τῆς νίκης (φιλονι..κία, φιλοτιμία) ἠδύνατο νὰ ὠθήσῃ ἀκόμη, ὡς ..ἔθει, εἰς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς τὸν δόλον καὶ τὸ ..ψεῦδος, καὶ ἀντὶ ἐλατηρίου ἠθικότητος νὰ καταστῇ ..ἐλατήριον παρεκτροπῆς ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν ..ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λέξις φιλοτιμία δὲν ἐσή..μαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μόνον τὸν ἔρωτα παν..τὸς γενναίου καὶ ὑψηλοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγριον ..ἔρωτα τῆς δόξης, τὴν δοξομανίαν, ἥτις ὑπερορᾷ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν «Ἔστιν ὡς δεῖ ὀρέγεσθαι τιμῆς καὶ μᾶλλον ἢ δεῖ καὶ ἧττον» ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (βλ. Ἠθ. Νικομ. 1107 b. 27 καὶ ἑξῆς).

Τὰ ὀλεθριώτερα ὅμως τῶν ἐθνικῶν ἐλαττωμάτων, ἅτινα εἶχον πηγὴν τὴν ἔφεσιν τοῦ «ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων», ἦσαν ἡ ὕβρις καὶ ὁ φθόνος. Ὡς ἐλάττωμα πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωρίζει τὸν φθόνον ὁ Ἡρόδοτος λέγων «τοῦ τε εὐτυχέειν φθονέουσι καὶ τὸ κρέσσον στυγέουσι» (Ζ. 236) καὶ ὡς αἶσχος καὶ ἕλκος τῆς ψυχῆς στιγματίζουσιν οἱ εἰς ἀρετὴν ὑπέροχοι ἄνδρες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Περιάνδρου καὶ Πυθαγόρου μέχρι τοῦ Πλουτάρχου (βλ. Στοβ. Ἀνθολ. κεφ. 38). Τοῦ φθόνου θυγάτηρ ἦτο ἡ διχόνοια, ἥτις ἔγινεν ἐνδημικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀσθένεια καὶ ἐπήνεγκε τὸν πολιτικὸν αὐτῆς θάνατον. Τὸ ἰδανικὸν τῆς ὑπεροχῆς, πηγάζον ἐκ τῆς πρὸς συντήρησιν, διάκρισιν καὶ ἐπίδειξιν ὁρμῆς ἀτόμων, ὁμάδων καὶ κρατῶν, ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῶν κατακτητικῶν πολέμων τῆς ἀρχαίας Σπάρτης καὶ τῆς μετατροπῆς τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων εἰς φόρου ὑποτελεῖς κατὰ τὴν πρώτην ναυτικὴν ἡγεμονίαν των, τῆς καλλιεργείας δηλαδὴ τῆς ἰμπεριαλιστικῆς, ὡς λέγεται σήμερον, πολιτικῆς, εἰς ἣν ὠφείλετο ἡ διαιώνισις τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. (Βλ. καὶ *Schmidt* Ἡ ἠθικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, μετ. *Δ. Ι. Ὀλυμπίου*, Τ. Α'. Κεφ. Β'.)

ΓΕΡ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Ἄιερλαντ (Eierland). Τὸ βόρειον τμῆμα τῆς ἐν τῇ βορείῳ Ὁλλανδίᾳ εὑρισκομένης νήσου Τέξιλ, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ 1629 ἀπετέλει ἰδίαν νῆσον, ἑνωθεῖσαν κατόπιν μετὰ τῆς νήσου Τέξιλ διὰ προσχώσεως.

Ἀΐζακ (Γερμ. Eisak, Ἰταλ. Aisako). Ποταμὸς τοῦ νοτίου Τυρόλου πηγάζων ἐξ ὕψους 1362 μέτρων ἀπὸ τῆς διόδου τοῦ Μπρέννερ καὶ ἐκβάλλων μετὰ ροῦν 90 χιλιομέτρων εἰς τὸν ποταμὸν Ἀδίγην. Ὁ Ἀΐζακ εἶναι λίαν ὁρμητικὸς εἰς τὸν ροῦν του καὶ τὸν χειμῶνα πολλάκις πλημμυρεῖ. Ἡ κοιλὰς τοῦ Ἀΐζακ χωρίζει τὰς Τυρολοενετικὰς Ἄλπεις ἀπὸ τὰς πρὸς δυσμὰς εὑρισκομένας ἄλπεις τοῦ Φαρντάλ.

Αἰζὰν ἢ ***Αἰζήν.*** Υἱὸς τοῦ Ταντάλου· ἀπὸ τούτου κατὰ τὴν παράδοσιν ὠνομάσθη ἡ πόλις τῆς ἐπικτήτου Φρυγίας *Ἀζανὸς* ἢ *Αἰζανὸς* (βλ. λ. Ἀζανοί).

Αἰζανίς· βλ. Ἀζανίς.

Αἰζανοί· βλ. Ἀζανοί.

Αἰζειός. Οὕτως ὠνομάζετο βασιλεύς τις ἐν Πελοποννήσῳ, πατὴρ τοῦ Λυκάονος.

Αἰζελὲν (Aizelin) ***Εὐγένιος.*** Γάλλος γλύπτης γεννηθεὶς ἐν Παρισίοις τῷ 1821 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1902. Τὰ πρῶτα μαθήματα ἔλαβε παρὰ τοῦ Ramey καὶ τοῦ Dumont, εἶτα δὲ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἔκθεσιν τῶν Παρισίων τοῦ 1852, ἐκθέσας τὸ ἔργον του «Nyssa au bain». Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1861 ἐξέθεσε τὴν «*Ψυχὴν*» καὶ ἔλαβε τὸ μετάλλιον β' τάξεως. Ὅταν εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1867 ἐξέθεσε τὴν «*Μινιόν*», ἔλαβε τὸ μετάλλιον α' τάξεως καὶ τὸ παράσημον τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς. Κατὰ τὴν Παγκόσμιον ἔκθεσιν τοῦ 1880 ἔλαβε τὸ χρυσοῦν τοιοῦτο, προήχθη εἰς τὸν χρυσοῦν σταυρὸν καὶ τὸν ταξιάρχην τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς, ἀνεγνωρίσθη ταυτοχρόνως ὡς ἐκτὸς συναγωνισμοῦ (hors concours) καὶ ἐγένετο διαρκὲς μέλος τῆς Ἑταιρείας τῶν Γάλλων Καλλιτεχνῶν καὶ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου.

Ὁ Αἰζελὲν ἀνεδείχθη κυρίως κατὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ γαλλικοῦ Μελοδράματος (Opéra), εἰς τὴν ὁποίαν εἰργάσθησαν πᾶσαι αἱ καλλιτεχνικαὶ ἰδιοφυΐαι τῆς ἐποχῆς. Ἔγλυψε διὰ τὴν πρόσοψιν τῆς Μουσικῆς ταύτης Ἀκαδημίας τὸ σύμπλεγμα τοῦ «*Εἰδυλλίου*». Ἐκτὸς τούτου ἐφιλοτέχνησεν ἐπίσης τὸ σύμπλεγμα τοῦ «*Χοροῦ*» τῆς προσόψεως τοῦ παρισινοῦ θεάτρου *Σαιελέ*, πλεῖστα δὲ ἀγάλματα διὰ τὸ Δημαρχεῖον τῶν Παρισίων, ἀνεγερθὲν ἐξ ὁλοκλήρου μετὰ τὴν ἀποτέφρωσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1871, διὰ τοὺς ναούς: τοῦ Ἁγίου Ρόκκου καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ προαυλίου τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου καὶ διαφόρων ἄλλων κτιρίων καὶ δημοσίων κήπων. Εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λουξεμβούργου ὑπάρχουν δύο ἐκ τῶν ἀρίστων ἔργων αὐτοῦ, ἡ «*Ἰουδὴθ*» καὶ ἡ «*Ἄγαρ καὶ ὁ Ἰσμαήλ*». Ὁ Αἰζελὲν διακρίνεται κυρίως διὰ τὴν ἀνατομικὴν ἀκρίβειαν τοῦ σώματος, τὴν ἔκτακτον χάριν τῶν συμπλεγμάτων του καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν. Τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὰ δύο παρισινὰ θέατρα συμπλέγματα, ὡς καὶ τὰ τοῦ Μουσείου τοῦ Λουξεμβούργου κρίνονται οὐχὶ μόνον ὡς τὰ ἄριστα τοῦ καλλιτέχνου, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν καλλίστων, τὰ ὁποῖα παρήγαγεν ἡ γλυπτικὴ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχει ἓν ἔργον αὐτοῦ, ἡ προτομὴ τῆς Πριγκιπίσσης δὲ Λαμπὰλ ἐξ ἐπιχρύσου χαλκοῦ ἀνήκουσα εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Θεοδώρου Βελλιανίτου.

Θ. Β.

Ἀϊζελσμπέργκ ***Ἀντώνιος.*** (Anton Freiherr von Eiselsberg). Διαπρεπὴς χειρουργὸς καὶ καθηγητὴς τῆς χειρουργικῆς ἐν Καινιχσβέργῃ καὶ Βιέννῃ, γεννηθεὶς τῇ 30ῇ Ἰουλίου 1860 ἐν Σταϊνχάους τῆς Αὐστρίας. Τῷ 1893 ἐγένετο καθηγητὴς ἐν Οὐτρέχτῃ, τῷ 1896 ἐν Καινιχσβέργῃ καὶ ἀπὸ τοῦ 1901 ἐν Βιέννῃ. Ἰδιαιτέρως εἰργάσθη ἐπὶ τῆς θυρεοειδεκτομίας, τῶν μεταμοσχεύσεων καὶ τῶν ἐγκεφαλικῶν ἐγχειρήσεων.

Τῷ 1915 μετὰ τοῦ Βερολιναίου ἰατροῦ Kraus μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας, ὅπως ἐπισκεφθῇ τὸν ἀσθενήσαντα σοβαρῶς βασιλέα Κωνσταντῖνον.

ΑΡ. Π. Κ.

Αἰζεναὶ (Aizenay). Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Βανδέας, ἔχουσα 3943 κατοίκους. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς Ἄλβας, συνήφθη παρὰ τὸ Αἰζεναὶ μάχη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ στρατηγὸς Τραβὸ ἐνίκησε τὰ στρατεύματα τῆς Βανδέας.

Ἄϊζεναχ (Eisenach). Πόλις τῆς Γερμανίας πρὸς Δ. τῆς Γόθας· ἄλλοτε πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου νομοῦ τοῦ ἄλλοτε μεγάλου δουκάτου τῆς Σαξωνικῆς Βεϊμάρης, νῦν δὲ (μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον) τῆς Θουριγγικῆς δημοκρατίας. Ἔχει πληθυσμὸν 40000 κατοίκων. Εἶναι ἐκτισμένη εἰς ρωμαντικὴν κοιλάδα ὕψους 222 μ., παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Νέσσε καὶ Χαΐρζελ (παραπόταμοι τοῦ Βέρρα) καὶ πλησίον τοῦ μεγάλου δάσους τῆς Θουριγγίας. Διακρίνεται διὰ τὰς ὡραίας της οἰκοδομάς, τὰς πλατείας της καὶ τὰ μεγάλα της βιομηχανικὰ καταστήματα ἐν οἷς καὶ περίφημον βαφεῖον. Πατρὶς τοῦ μουσουργοῦ Μπάχ. Εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως εὑρίσκεται ὁ περίφημος πύργος τοῦ Βάρτμπουργ, παλαιὰ διαμονὴ τῶν ἀρχόντων τῆς Θουριγγίας. Ἐκεῖ συνηθροίζοντο οἱ μεγαλύτεροι τροβαδοῦροι (minnesænger) τῆς Γερμανίας καί, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡμιλλῶντο διὰ τὰ πρωτεῖα. Εἰς τὸ Βάρτμπουργ ἐγεννήθη ἡ Ἁγία Ἐλισάβετ τῆς Οὐγγαρίας. Εἰς Ἄϊζεναχ συνεκροτήθη τῷ 1842 ἡ περίφημος σύνοδος τῶν ἀντιπροσώπων τῶν εὐαγγελικῶν ἐκκλησιῶν, ἥτις προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσιν ὅλων τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γερμανίας. Ἔκτοτε κατὰ διετίαν, συνήρχοντο εἰς Ἄϊζεναχ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν γερμανοφώνων εὐαγγελικῶν ἐκκλησιῶν συζητοῦντες ἐπὶ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Ἐπίσης κατ' Αὔγουστον τοῦ 1869 ἱδρύθη εἰς Ἄϊζεναχ ὑπὸ τῶν Λίμπκνεχτ, Μπέμπελ καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν των—ἐναντίον δὲ τῶν Λασαλλιστῶν—τὸ ἐργατικὸν σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα, μετὰ τὴν ἀπόσχισίν των ἐκ τοῦ Γενικοῦ Συνδέσμου τῶν Γερμανῶν ἐργατῶν τὸ ὁποῖον διηύθυνεν ὁ Σβάϊτσερ. Τὸ καταρτισθὲν κατὰ τὸ συνελθὸν ἐκεῖ συνέδριον πρόγραμμα, γνωστὸν ὡς «πρόγραμμα τοῦ Ἄϊζεναχ», περιελάμβανε τὰ ἑξῆς κύρια σημεῖα: ὅτι τὸ ἐργατικὸν σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα ἀποσκοπεῖ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ ἐλευθέρου λαϊκοῦ κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον πᾶς ἐργαζόμενος θὰ λαμβάνῃ ἀκέραιον τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του, καταργουμένου τοῦ ἐν χρήσει τρόπου παραγωγῆς (δι' ἡμερομισθίων) καὶ ὀργανουμένης τῆς ἐργασίας ἐπὶ βάσεως συνεργατικῆς. Ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητος ὅρος τῆς οἰκονομικῆς χειραφετήσεως τῶν ἐργαζομένων τάξεων, ἥ τε δὲ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ αὕτη χειραφέτησις τῆς ἐργατικῆς τάξεως συνδέονται ἀναποσπάστως πρὸς τὴν ἀνάληψιν ἀγῶνος καὶ ἐκ μέρους τοῦ κόμματος καὶ ἐκ μέρους ἑκάστου τῶν μελῶν αὐτοτελῶς διὰ τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν. Τὸ πρόγραμμα περιελάμβανεν ἐπίσης διαφόρους διεκδικήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ μᾶλλον κατεπείγουσαι ἦσαν: α') γενικὴ ψῆφος, ἴση, ἄμεσος καὶ μυστική, εἰς πάντας ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους· β') ἄμεσος νομοθεσία, ἤτοι ἡ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρότασις ἢ ἀπόρριψις νόμων· γ') κατάργησις τῶν προνομίων τάξεως, πλούτου, γεννήσεως καὶ θρησκεύματος· δ') ἀντικατάστασις τοῦ μονίμου στρατοῦ διὰ λαϊκῆς πολιτοφυλακῆς· ε') χωρισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ σχολείου ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· στ') ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις εἰς τὰ λαϊκὰ σχολεῖα καὶ ἐκπαίδευσις παρεχομένη δωρεὰν εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα· ζ') ἀνεξαρτησία τῶν δικαστηρίων· η') κατάργησις ὅλων τῶν περὶ τύπου νόμων καὶ τῶν περὶ συγκεντρώσεων καὶ συνεταιρισμῶν, εἰσαγωγὴ τῆς ἐργατικῆς ἡμέρας, περιορισμὸς τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν καὶ ἀπαγόρευσις τῆς ἐργασίας τῶν παιδίων· θ') κατάργησις τῶν ἐμμέσων φόρων καὶ θέσπισις μοναδικοῦ ἀμέσου φόρου προοδευτικοῦ ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῶν κληρονομιῶν, καὶ ι') ὑποστήριξις τῆς συνεργατικῆς κινήσεως ὑπὸ τοῦ κράτους, εἰδικαὶ πιστώσεις χορηγούμεναι ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς παραγωγῆς ὑπό τινας δημοκρατικὰς ἐγγυήσεις.

Ἐν Ἄϊζεναχ συνεκροτήθη τῷ 1897 συνέδριον τῶν Γερμανῶν ἠλεκτρολόγων τὸ ὁποῖον προέτεινε διαφόρους ὀνομασίας καὶ μονάδας ἠλεκτρικῶν μεγεθῶν.

Ἄϊζενερτς (Eisenerz). Κώμη τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ ἄνω Στυρίᾳ, ἐπαρχίᾳ τοῦ Λεόμπεν. Ἔχει 6.270 κατοίκους. Πλησίον τῆς κώμης αὐτῆς εὑρίσκεται τὸ ὄρος Ἔρτσμπεργκ (1524 μ.) ὅπου ὑπάρχουν περίφημα μεταλλεῖα σιδήρου τόσον καθαροῦ, ὥστε τὸν ρίπτουν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὰ χωνευτήρια χωρὶς νὰ τὸν ὑποβάλουν προηγουμένως εἰς κατεργασίαν καθαρισμοῦ ἀπὸ τὰς ξένας οὐσίας. Ὁ χάλυψ τοῦ Ἄϊζενερτς εἶναι ὁ καλύτερος χάλυψ τῆς Εὐρώπης.

Ἄϊζενλορ (Eisenlohr) *Αὔγουστος.* Γερμανὸς αἰγυπτιολόγος γεννηθεὶς τῷ 1832 ἐν Μαγεντίᾳ. Κατ' ἀρχὰς ἐσπούδασε θεολογίαν, ἀλλ' ἀσθενήσας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς σπουδάς του καὶ νὰ ἱδρύσῃ ἐργοστάσιον χρωματουργίας. Τυχαίως ἠσχολήθη μὲ τὴν μελέτην τῆς αἰγυπτιακῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐξέλεξεν ὡς κυρίαν ἀσχολίαν του. Χάριν τῶν μελετῶν του ἐταξίδευσεν ἀπὸ τοῦ 1869-1870 εἰς Αἴγυπτον, Συρίαν, Παλαιστίνην, Ἑλλάδα καὶ Κωνσταντινούπολιν. Τῷ 1872 διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἁϊδελβέργης. Ἐκ τῶν αἰγυπτιολογικῶν του ἐργασιῶν αἱ σπουδαιότεραι εἶναι: «*ὁ μέγας πάπυρος Χάρρις*» Λειψ. 1872 καὶ τὸ «*μαθηματικὸν ἐγχειρίδιον τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων*», ὅπου παραθέτει ὁλόκληρον τὸν πάπυρον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου, μετ' ἐξηγήσεως, λεξιλογίου καὶ σχολίων.

Ἀϊζενμέγκερ (Eisenmenger) ***Ἰωάννης - Ἀνδρέας.*** Συγγραφεὺς ἀντισημίτης γεννηθεὶς ἐν Mannheim τῆς Γερμανίας τῷ 1654. Ἐσπούδασεν ἑβραϊκὰ καὶ ἑβραϊκὴν φιλολογίαν ἐν Ἁϊδελβέργῃ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἦτο διατεθειμένος νὰ ἀποσκιρτήσῃ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ γνωρίσῃ πάντα τὰ χωρία τῶν Ταλμουδικῶν καὶ Μιδραστικῶν κειμένων τὰ θίγοντα, ἴσως, τὸν Χριστιανισμόν, ἐμελέτησεν ἐπὶ 19 ὅλα ἔτη, τῇ βοηθείᾳ Ἑβραίων διδασκάλων, τὴν Ταλμουδικὴν φιλολογίαν, μεθ' ὃ ἐξέδωκε τὸ διάσημον ἔργον του «Endecktes Judenthum» (*«Ὁ ἀποκεκαλυμμένος Ἰουδαϊσμὸς»*) ἐν Φραγκφούρτῃ τῷ 1700. Βραδύτερον διωρίσθη καθηγητὴς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἁϊδελβέργης.

Οἱ Ἰσραηλῖται τῆς Γερμανίας πρὸ τοῦ κινδύνου ἐπιθέσεων καὶ καταδιώξεων, ἃς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἡ εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα εὑρεῖα κυκλοφορία τοῦ βιβλίου, ἠναγκάσθησαν νὰ προτείνουν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν εἰς τὸν καθηγητὴν διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου· οὗτος ὅμως ἐζήτησε 30 χιλιάδας φιορίνια, δι' ὃ καὶ δὲν ἐπετεύχθη συμφωνία. Ἀλλ' ὁ Ἰσραὴλ Ὀπενάϊμερ ὡς καὶ ὁ Ἰωσὴφ φὸν Γκέλντερ, πρόγονος τοῦ Χάϊνε, μετά τινων καθολικῶν, ἐπέτυχον διὰ τῆς ἐπιρροῆς των ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Δουκός, ν' ἀπαγορευθῇ ἡ κυκλοφορία δισχιλίων ἀντιτύπων τοῦ βιβλίου.

Τῷ 1704 ὁ Ἀϊζενμέγκερ, ἀπεβίωσεν ἐν Ἁϊδελβέργῃ ἐκ συγκοπῆς.

Μεταξὺ τῆς διεθνοῦς ἀντισημιτικῆς φιλολογίας τὸ ἔργον τοῦ Ἀϊζενμέγκερ κατέχει σπουδαίαν θέσιν. «Πρόκειται περὶ ἀποθησαυρίσματος—λέγει ὁ Ραϊνάκ,—παντὸς χωρίου τῶν ραββινικῶν συγγραμμάτων, ἀκόμη καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων, ἐκ τῶν ἀντιστρατευομένων πρὸς τὸ σύγχρο-

Digitized by Google

νον πνεῦμα. Ὁ Ἀϊζενμέγκερ ἦτο ἐπιστήμων καὶ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς ἑαυτὸν τὴν χρῆσιν ψευδῶν στοιχείων· τὸ σύνολον ὅμως εἶναι κατηγορητήριον κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὅπερ καταμαρτυρεῖ προκατάληψιν καὶ κακοπιστίαν ἀκόμη ἀπὸ μέρους τοῦ συγγραφέως. Διὸ καὶ κατέστη τὸ ἔργον τοῦτο ἡ μεγάλη ὁπλοθήκη τῶν ἀντισημιτῶν τοῦ τελευταίου αἰῶνος» («Ἱστορία τῶν Ἰσραηλιτῶν» γαλλ. σελ. 259, σημ. 2). Κατὰ τὴν ἀντίληψιν πολλῶν χριστιανῶν ἐπιστημόνων, ὁ Ἀϊζενμέγκερ ἦτο μὲν πολυμαθέστατος, ἡ ἐμπάθειά του ὅμως τὸν ἠμπόδιζε νὰ διαγνώσῃ τὴν ἀλήθειαν τὴν κρυπτομένην ὑπὸ ὡρισμένα σημεῖα (*Zίγκφρειδ, Ἐν τῇ «Γενικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Γερμανίας» Ἀϊζενμέγκερ*). Ἦτο τέλος ἐστερημένος κριτικοῦ πνεύματος. Ὁ Delitsch σημειοῖ πολλὰς μεταφραστικὰς ἀνακριβείας τοῦ Ἀϊζενμέγκερ. Πάντως ὁ «*Ἀποκεκαλυμμένος Ἰουδαϊσμός*» δὲν ἔχει ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα σήμερον, ὁπότε ἡ ταλμουδικὴ καὶ ἐν γένει ἡ ραββινικὴ φιλολογία ἐμελετήθη καὶ μετεφράσθη εἰς τὰς περισσοτέρας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, δὲν ἀφήνει δὲ σημεῖα ὑποκείμενα εἰς παρερμηνείας καὶ παρεξηγήσεις.

[Βιβλιογρ. Hartmann. Johan Andréas Eisenmenger u. Seine Jüdischen Oeguer. Parehmi 1834. ΓΙΟΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

Ἄϊζενμπεργκ (Eisenberg). 1) Γερμανικὴ πόλις τοῦ Σάξεν-Ἄλτεμπουργκ. Ἔχει 11.000 κατοίκους ἀσχολουμένους μὲ τὴν βιομηχανίαν τῆς πορσελάνης καὶ τὴν ἐριουργίαν. Ἡ πόλις εἶναι πολὺ παλαιά. Ὠχυρώθη τῷ 1188 καὶ ὑπῆρξεν ἐπί τινα καιρὸν ἡ πρωτεύουσα τῶν δουκῶν τοῦ Σάξεν-Ἄλτεμπουργκ.—2) Χωρίον τῆς Βαυαρίας εἰς το παραρρήνιον Παλατινᾶτον, παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄϊς. Κάτοικοι 7.000.

Ἄϊζενμπουργκ (Eisenburg. Οὐγγρ. Vas). Νομὸς τῆς Οὐγγαρίας παρὰ τὴν Στυρίαν, ἔχων ἔκτασιν 5,035 τετρ. χιλιομέτρων καὶ περὶ τὰς 400 χιλιάδας κατοίκων. Εἶναι χώρα εὐφορωτάτη, παράγουσα οἶνον καὶ ὀπώρας. Ἔχει ἀνεπτυγμένην κτηνοτροφίαν καὶ ἰδίως χοιροτροφίαν χάρις εἰς τὰ μεγάλα ἐκ δρυῶν δάση της. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι μικτός, ἀποτελούμενος ἀπὸ Μαγυάρους, Γερμανούς, Κροάτας, Σέρβους κ. τ. λ. Ἡ ὀνομασία τοῦ νομοῦ ἐλήφθη ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ἀϊζενμπουργκ, ἥτις ἄλλοτε ἦτο ἐλευθέρα πόλις καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς φρούριον ἐπὶ Ματθίου Κορβίνου, τοῦ περιφήμου βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Σήμερον εἶνε ἄσημος πολίχνη.

Πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Ἀϊζενμπουργκ εἶναι ἡ Σταϊναμάγγερ (Οὐγγρ. Szombathely) μὲ 30.947 κατοίκους, ἕδρα ἐπισκοπῆς. Πλησίον τῆς πρωτευούσης εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς ρωμαϊκῆς πόλεως Σαβαρίας.

Ἀϊζενμπροντ (Eisenbrod.Βοημ.Zelesny Brod). Πόλις τῆς Τσεχοσλοβακίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Σεμίλ, παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ἴζερ, ἔχουσα 3091 κατοίκους. Ἡ πόλις ἔχει μεγάλα κλωστήρια καὶ ἐργοστάσια κατασκευῆς ψευδαδαμάντων. Ἔξω αὐτῆς εὑρίσκονται παλαιὰ ὀρυχεῖα σιδήρου.

Ἄϊζενστατ. (Eisenstadt=*Σιδηρᾶ πόλις*. Οὐγγρ. Kis-Marton). Πόλις τῆς Οὐγγαρίας ἐν τῷ νομῷ Ὀλντενμπουργκ. Ἔχει 3,000 κατοίκους καὶ εἶναι ἐκτισμένη εἰς ὡραίαν θέσιν πλησίον τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἦτο ἄλλοτε «*ἐλευθέρα πόλις*» καὶ εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὸν εἰς τὰ περίχωρά της εὑρισκόμενον πύργον τῶν Δουκῶν Ἐστερχάζυ. Ὁ πύργος εἶχε κτισθῇ τῷ 1683 καὶ εἶναι εἷς τῶν ὡραιοτέρων τῆς Οὐγγαρίας· κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1760 μέχρι τοῦ 1790 διάστημα τὴν ὀρχήστραν τοῦ πύργου τούτου διηύθυνεν ὁ Χάϋδν. Πλησίον τῆς Ἀϊζενστατ εὑρίσκεται ἡ ἐκκλησία Maria-Einsiedel ὅπου ὁ τάφος τοῦ Μπάχ.

Ἀϊζενχοὺτ (Eisenhut=*Σιδηροῦς πῖλος*). Ἡ ὑψηλοτάτη κορυφὴ τῶν Ἄλπεων τῆς Στυρίας ἐν τῇ συστάδι τοῦ Στάνγκ. Ὑψοῦται μεταξὺ Στυρίας καὶ Καρινθίας ὕψος 2440 μέτρων. Εἰς τοὺς δυτικοὺς του πρόποδας εὑρίσκονται τὰ σιδηρορυχεῖα τοῦ Τούρραχ.

Ἄϊζερ (Haeser) *Ἐρρῖκος*. Διάσημος Γερμανὸς ἱστοριογράφος τῆς ἰατρικῆς, γεννηθεὶς ἐν Ρώμῃ τῇ 15ῃ Ὀκτωβρίου 1811 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1885 ἐν Βρεσλαυίᾳ. Μετ' ἐπιμελεῖς σπουδὰς ἐν Ἰένῃ καὶ Βιέννῃ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μέν, τῷ 1839, ἔκτακτος καθηγητὴς ἐν Ἰένῃ, εἶτα δὲ τῷ 1846 τακτικὸς ἐν Ἰένῃ, Γκράϊσβαλδ (1849) καὶ Βρεσλαυίᾳ. Ἐκτὸς τῶν μαθημάτων τῆς γενικῆς παθολογίας καὶ εἰδικῆς νοσολογίας καὶ θεραπευτικῆς ὁ Ἄϊζερ ἐδίδαξεν ἐπιτυχέστατα καὶ ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς, ἧς σύγγραμμα πολυτιμότατον, μεγάλης φήμης τυγχάνον μέχρι τῆς σήμερον, ἐξέδοτο ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἱστορία τῆς ἰατρικῆς καὶ τῶν ἐπιδημικῶν νόσων*» (Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankeiten), εἰς τρεῖς ἐκδόσεις (α' εἰς 1 τόμον Jena 1845.—β' εἰς 2 τόμους Jena 1865.—γ' εἰς 3 λίαν ὀγκώδεις τόμους Jena 1881). Περίληψιν τοῦ ἔργου τούτου ἐξέδοτο τῷ 1884 (Grundriss der Geschichte der Medicin, Jena 1884). Ὡς συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιδημικῶν νόσων ἐξεδόθησαν αἱ πολλοῦ λόγου ἄξιαι «*Ἱστορικο-παθολογικαὶ ἔρευναι*» αὐτοῦ (Historisch-pathologische Untersuchungen», τόμ. α' Dresden u. Leipzig 1839, β' 1841), ἐν αἷς ἐξετάζονται ἱστορικῶς τὸ πλεῖστον τῶν λοιμωδῶν νόσων, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ γ' τόμῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Σπουδαιόταται ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιδημιογραφικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι (Bibliotheca epidemiographica. Jena 1843. De influentia epidemica 1834) ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἱστορικο-ἰατρικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι: *περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος γυναικολόγου ἰατροῦ Σωρανοῦ τοῦ Ἐφεσίου* (De Sorano Ephesio ejusque περὶ γυναικείων παθῶν κτλ. Jena 1840), *περὶ δαμαλισμοῦ* (Die Vaccination und seine neuesten gegner, Berlin 1854), *ἡ ἱστορία τῆς χριστιανικῆς τῶν ἀσθενῶν νοσηλείας* (Geschichte der christl. Krankenpflege und Pflegerschaften, Berlin, 1854), *ἡ ἱστορία τῆς χειρουργικῆς* (übersicht der geschichte der Chirurgie und des chirurgischen Standes 1864), *ἡ ἱστορία τῆς ἰατρικῆς Σχολῆς τῆς Γκραισβάλδης* καὶ *ἡ περὶ ἀγγλικοῦ ἱδρῶτος*, ὑπὸ τοῦ Gruner καταλειφθεῖσα (Scriptores de sudore anglico superstites, Jena 1847). Πρὸς τούτοις δ' ἐξέδοτο καὶ ἰατρικά τινα περιοδικὰ ἐπί τινα χρόνον (Arch. für Gesamt. Medicin 1840-9-Repetitorium für die Ges. Medicin 1840-2). Τέλος ὁ Ἄϊζερ ἵδρυσεν ἐν Ἰένῃ καὶ νοσοκομεῖον παίδων. ΑΡ. Π. Κ.

αἴζη, (ἡ) *[Ζωολ.]*. Εἶδος ἡμεροβίων ψυχῶν. Δ. Ν. Π.

Ἀϊζιγκερ (Haizinger), *Ἀμαλία Μόρσταντ* (Morstadt). Γερμανὶς κωμῳδός, γεννηθεῖσα ἐν Καρλσρούῃ τὴν 5ην Μαΐου 1800 καὶ θανοῦσα ἐν Βιέννῃ τὴν 11ην Αὐγούστου 1884. Ἐξεπαιδεύθη μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς νεωτάτη καὶ ὑπανδρεύθη διὰ πρώτην φορὰν ἕνα ἠθοποιὸν ὀνόματι Νόϋμανν (Neumann). Ἔσχεν ἐν Γερμανίᾳ λαμπρὰς ἐπιτυχίας, εἶτα δὲ ἐταξίδευσεν εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ 1822 μέχρι τοῦ 1826 καὶ κατεχειροκροτήθη ἐν Λονδίνῳ, Παρισίοις, Πετρουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα της, ὑπανδρεύθη ἐκ νέου τὸν ἀοιδὸν Ἀϊζιγκερ καὶ προσεκολλήθη εἰς τὸ θέατρον τῆς Καρλσρούης, ἔνθα διέμεινεν ἀπὸ τοῦ 1828 μέχρι τοῦ 1814. Τότε προσεκλήθη εἰς Βιέννην καὶ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ «*Μπουργκτεάτερ*», τὴν μεγαλυτέραν σκηνὴν τῆς κλασσικῆς κωμῳδίας ἐν Αὐστρίᾳ. Ἐκεῖ ἐδημιούργησε καὶ δεύτερον στάδιον, τὸ ὁποῖον διήρκεσε μέχρι τοῦ ἑβδομηκοστοῦ ὀγδόου ἔτους τῆς ἡλικίας της ἐν τῷ μέσῳ τῆς λατρείας καὶ τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ κοινοῦ. Ἡ Ἀϊζιγκερ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς περιφημοτέρας κωμῳδοὺς τῆς Γερμανίας.

Ἀϊζιγκερ (Haizinger) *Ἀντώνιος*. Γερμανὸς δραματικὸς ὀξύφωνος, γεννηθεὶς ἐν Βιλφερσδορφ τῆς Αὐστρίας τὴν 14ην Μαρτίου 1796 καὶ ἀποθανὼν ἐν Καρλσρούῃ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1869. Ἦτο υἱὸς παιδαγωγοῦ καὶ ᾐσθάνθη πολὺ ἐνωρὶς κλίσιν πρὸς τὴν μουσικήν. Ἤρχισε τὸ στάδιόν του ὡς ὀξύφωνος εἰς τὸ θέατρον *Ἂν τὴν Βίεννης* καὶ διεκρίθη ἀμέσως διὰ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς καὶ τὸ δραματικόν του αἴσθημα, μάλιστα εἰς τὸν *Δὸν Ζουάν*. Τελειοποιηθεὶς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ μεγάλου μουσικοσυνθέτου Σαλιέρι (Salieri), δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναδειχθῇ εἷς τῶν μεγαλυτέρων δραματικῶν ἀοιδῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἔσχεν ἀληθεῖς θριάμβους ἐν Βιέννῃ, Φραγκφούρτῃ, Στουτγάρτῃ, Μανχάϊμ, Καρλσρούῃ, Παρισίοις καὶ Λονδίνῳ, ἔνθα μετέβη ἐπανειλημμένως.

Αἰζική. Ὄνομα μέρους τῆς Θρᾴκης (Ἑκαταῖος παρὰ *Στεφάνῳ Βυζαντίῳ)*.

Αἶζιρ (Aesir)· πληθυντικὸς τοῦ Ἂς (As). Ὄνομα οἰκογενείας θεῶν τῆς σκανδιναυϊκῆς μυθολογίας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκουν ὁ Θώρ, ὁ Μπάλντρ, ὁ Λόκι, ἡ Φρέγια, ὁ κυριώτερος τῶν θεῶν Ὀντίν, καὶ ἄλλοι. Κατῴκουν εἰς τὸ Ἀσγκαρντ, τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον τῶν θεῶν. Οἱ Αἶζιρ κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ὀντὶν ἐξώρμησαν ἀπὸ τὰ βόρεια παράλια τῆς Μαύρης Θαλάσσης διὰ τῆς Ρωσίας καὶ Ἐσθονίας ἔφθασαν εἰς τὰς νοτίους σκανδιναυϊκὰς χώρας, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ μυθικὸς Γκύλφι καὶ ἐπέβαλον τὴν ἡγεμονίαν των. Δὲν φαίνεται δὲ ἡ εἰσβολὴ αὕτη νὰ ἦτο εἰσβολὴ βαρβάρων, ἀλλὰ μᾶλλον μετανάστευσις πολιτισμένης τινὸς φυλῆς. Οἱ Αἶζιρ διέκειντο κατ' ἀρχὰς ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Βάνιρ (Vanir), οἰκογένειαν ἐγχωρίων θεῶν μετὰ τῶν ὁποίων ἀργότερον συνεχωνεύθησαν.

Αἴημς (Ames). Πόλις ἐν τῇ πολιτείᾳ Ἀϊόουα (Iowa) τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, 35 περίπου μίλια βορείως τοῦ Des Moines. ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν Σικάγου καὶ Βορειοδυτικοῦ. Πληθυσμὸς 4223. Ἡ πόλις ἱδρύθη τῷ 1864. Ἔχει ἀρίστην γεωπονικὴν Σχολὴν καὶ Πολυτεχνεῖον.

Αἴημς (Ames) *Ἰωσήφ*. Ἄγγλος συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Γιάρμουθ τῆς Ἀγγλίας τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1689. Συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς τυπογραφίας ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1471 μέχρι τοῦ 1600, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τυπογραφικαὶ Ἀρχαιότητες». Ἀντίτυπον τοῦ ἔργου τούτου φέρον πλείστας ἰδιοχείρους σημειώσεις τοῦ συγγραφέως εὑρίσκεται τώρα εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Ἄλλα ἔργα του εἶναι, κατάλογος Ἄγγλων τυπογράφων. κατάλογος τῶν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ κόμητος Πέμπροκ νομισμάτων καὶ Ἱστορία τῶν Ρένς.

—**Αἴημς** *Ἰωσὴφ Α.* Ἀμερικανὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς τῷ 1816. Ἐξασκηθεὶς εἰς τὴν προσωπογραφίαν ἐν Βοστώνῃ, μετέβη εἰς Ρώμην, ὅπου ἐξετέλεσε προσωπογραφίαν τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Θ'. Ἐζωγράφησεν εἰκόνας τῆς Ριστόρι. τῆς Ραχήλ, τοῦ Ἔμερσον καὶ ἄλλων. Σημαντικώτεροι πίνακές του εἶναι «ὁ Θάνατος τοῦ Οὐέμπστερ», «Ἡμέρα καὶ Νύξ», «Μιράντα», «Μὼντ Μύλλερ». Ἀπέθανε τῷ 1872.

—**Αἴημς** *Ναθαναήλ*. Ἀμερικανὸς ἰατρὸς καὶ συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Ἀγγλίᾳ τῷ 1730 καὶ μεταναστεύσας μετὰ τῶν γονέων του εἰς Ἀμερικὴν παιδιόθεν. Μετέσχε τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἤρξατο ἐκδίδων λαϊκὸν ἡμερολόγιον, εἰς ὃ περιελάμβανεν ἐπιστημονικὴν καὶ φιλολογικὴν ὕλην, συντελῶν εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ἔκδοσίς του δὲ διήρκεσεν ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν. Ἀπέθανε τῷ 1804. Θ. Β.

—**Αἴημς** *Φίσερ*. Διάσημος Ἀμερικανὸς ῥήτωρ, γεννηθεὶς ἐν Δέντχαμ τῆς Μασσαχουσέτης τὴν 9 Ἀπριλίου 1758, υἱὸς τοῦ Ναθαναὴλ Αἴημς, ἰατροῦ, ὅστις ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐξέδιδεν ἓν λαϊκὸν ἡμερολόγιον. Ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Νομικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Χάρβαρδ καὶ ἐπηγγέλθη ἐπί τινα χρόνον τὸν δικηγόρον. Γενόμενος γνωστὸς ἐκ τῆς δημοσιεύσεως σειρᾶς πολιτικῶν ἄρθρων ἐξελέγη παρὰ τῶν συμπολιτῶν του ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ διαμερίσματος Χάρβαρδ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῷ 1788, βραδύτερον δὲ ἐξελέγη μέλος τοῦ ἀμερικανικοῦ Κογκρέσσου. Ἡ εὐγλωττία του ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε οἱ συμπολῖταί του τὸν ὠνόμαζον Ἀμερικανὸν Μπύρκε, παρομοιάζοντες αὐτὸν πρὸς τὸν μεγάλον ῥήτορα τῆς ἀγγλικῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, τὸν ὁποῖον οἱ Ἄγγλοι ἀπεκάλουν Βρεττανὸν Κικέρωνα.

Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν προσεκάλεσεν ἡ πρώτη ἀγόρευσίς του ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἦτο τοιαύτη, ὥστε μέλη τινὰ αὐτῆς ἐπηρεασθέντα ἐκ τοῦ λόγου του ἠρνήθησαν νὰ ψηφίσουν τὰς προτάσεις τῆς Κυβερνήσεως Οὐάσιγκτων, ἐκ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου ἐδημιουργήθη ζήτημα, ἐπὶ μακρὸν ἀπασχολῆσαν τὴν Συνέλευσιν. Ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του ἠνάγκασε τὸν Αἴημς ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς του. Ἀποσυρθεὶς τῆς πολιτικῆς ἐδημοσίευεν εἰς τὰς ἐφημερίδας ἄρθρα καὶ ἐξέδιδεν ἰδιαιτέρας μελέτας καταπολεμῶν μετὰ σφοδρότητος τὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, αἵτινες εἶχον προκαλέσει μέγαν ἐνθουσιασμὸν ἐν Ἀμερικῇ. Ὑπῆρξεν ἀνὴρ ὀξύτατος καὶ ἀκαταβλήτου δραστηριότητος, εἰς ἄκρον δὲ φιλόθρησκος, ἐξ οὗ καὶ ἐτέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐναντίον τῆς θρησκείας ἐκτραπείσης γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἰδίως τῆς κυριαρχίας τοῦ Ροβεσπιέρρου. Διεκήρυττεν ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀναδειχθῇ ἀληθὴς ῥήτωρ ἂν μὴ ἐγνώριζε κατὰ βάθος τὴν Βίβλον καὶ ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ στηριχθῇ μὴ ἔχον τὰς βάσεις του ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Ἀπέθανε τὴν 4ην Ἰουλίου 1808. Ὁ δόκτωρ Κίρκλανδ ἐξέδωκεν, ἓν ἔτος μετὰ τὸν θάνατόν του, τὰ «Ἔργα τοῦ Φίσερ Αἴημς» εἰς τέσσαρας τόμους, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται ἐκτὸς τῶν δημηγοριῶν αὐτοῦ καὶ πᾶσαι αἱ πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ μελέται του, προτάσσεται δὲ μακρὰ βιογραφία τοῦ συγγραφέως. Τὰ ἔργα ταῦτα ἀνετυπώθησαν πολλάκις ἔκτοτε καὶ ἐγένοντο προσφιλῆ εἰς τὸν ἀμερικανικὸν λαόν, μετεφράσθησαν δὲ εἰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Ὡς ἀριστουργήματά του δὲ θεωροῦνται: «Τὰ Δοκίμια περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Δημοκρατίας», τῶν ὁποίων αἱ ἐκδόσεις δὲν ἀριθμοῦνται πλέον. Ἐκεῖνο ὅπερ διακρίνει τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι αἱ πολιτικοφιλοσοφικαὶ θεωρίαι, ἐν αἷς διακρίνεται ἡ ἐπίδρασις τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ἀνθηρότης τοῦ ὕφους καὶ ἡ διαύγεια τοῦ συγγραφέως, ἡ εὐγλωττία καὶ ἡ δύναμις τοῦ καθιστᾶν τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας προσιτὰς εἰς πάντας. Αἱ μελέται αὗται ἐπέδρασαν μεγάλως ἐπὶ τῆς πολιτικῆς διαπλάσεως τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος τῆς νεαρᾶς ἀμερικανικῆς δημοκρατίας. Ἡ φύσις εἶχε προικίσει τὸν Αἴημς διὰ μεγάλων προτερημάτων, ἀλλὰ τὸν ἐστέρησε τῆς ὑγείας, ἕνεκα δὲ τούτου δὲν ἠδυνήθη ν' ἀκολουθήσῃ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ κλίσεις, αἵτινες θ' ἀνεδείκνυον αὐτὸν ἕνα τῶν μεγαλυτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του. Πάντως ὅμως καὶ ἡ ὀλιγοχρόνιος παρουσία του εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ τὸ Κογκρέσσον ἀνέδειξεν αὐτὸν ἕνα τῶν μεγίστων ῥητόρων τῆς Ἀμερικῆς. Θ. Β.

—**Αἴημς** *Ὢκς* (Ames Oakes). Ἀμερικανὸς βιομήχανος, κεφαλαιοῦχος καὶ πολιτικός, γεννηθεὶς ἐν

Digitized by Google

Ἤστον τῆς Μασσαχουσέτης τῷ 1804. Ἐργοστασιάρχης πτυαρίων ἐκέρδισεν ἐκ τῆς ἐργασίας του κολοσσιαίαν περιουσίαν. Τῷ 1860 ἐγένετο μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ συμβουλίου τῆς Μασσαχουσέτης καὶ τῷ 1863 μέλος τῆς Συγκλήτου. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται κατὰ μέγιστον μέρος ἡ κατασκευὴ τοῦ σιδηροδρόμου, ὅστις διασχίζει τὴν Ἀμερικὴν ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ εἰς τὸν Εἰρηνικόν. Ὁ Αἴημς ἀπέθανε τὸν Μάϊον τοῦ 1873.

—Αἴημς *Γουλιέλμος*. Βλ. Ἀμέσιος.

Αἰημσμπέρυ (Amesbury). Πολίχνη τῆς περιφερείας Οὐΐλτον τοῦ Οὐΐλτσάϊρ, Ἀγγλίας, 8 μίλλια βορείως τοῦ Σαλιμπέρυ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Τὸ Στόνχεντζ, τὸ διασημότερον μεγαλιθικὸν μνημεῖον τῶν Βρεττανικῶν νήσων, ἀπέχει ἀπ' αὐτῆς περὶ τὸ $1^1/_2$ μίλλιον. Πλησίον τοῦ Αἰημσμπέρυ ἐπίσης κεῖται τὸ καλούμενον στρατόπεδον τοῦ Βεσπεσιανοῦ, μέγα κατασκεύασμα ἐκ χώματος. Ἐν Αἰημσμπέρυ τῷ 980 ἡ Αἴλφθρυθ, χήρα τοῦ Ἔντγκαρ, ἵδρυσε μοναστήριον γυναικῶν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ φόνου τοῦ θετοῦ υἱοῦ της. Κάτοικοι 1253.

—Αἰημσμπέρυ. Πόλις ἐν Μασσαχουσέτῃ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Μερριμάκ, περὶ τὰ 6 μίλλια ἄνωθεν τῶν ἐκβολῶν του. Πληθυσμὸς 8000. Βιομηχανία πίλων, βαμβακερῶν ὑφασμάτων, ἁμαξῶν, αὐτοκινήτων, λαμπτήρων, θερμομέτρων, βενζινακάτων.

Αἴ - Ντεκάρτ (Haye - Descartes). Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ Ἔντρ - ἐ - Λουάρ (Indre et Loire) ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Γκρέζ. Ἔχει ἐργοστάσια χαρτοποιΐας καὶ ἐμπόριον μέλιτος. Εἶναι ἡ πατρὶς τοῦ Καρτεσίου, οὗτινος ὁ ἀνδριὰς ὑψοῦται εἰς τὴν κυριωτέραν πλατεῖαν τῆς πόλεως. Σώζεται ἀκόμη καὶ ἡ ταπεινὴ οἰκία, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐγεννήθη ὁ Γάλλος φιλόσοφος τῷ 1596. Κάτοικοι 1650.

Αἴ ντὺ Πυΐ (Haye du Puits). Πρωτεύουσα δήμου ἐν τῷ νομῷ Μάγχης τῆς Γαλλίας· κάτοικοι 1459. Σταθμὸς σιδηροδρόμου. Σώζονται ἐν αὐτῇ ἐρείπια Φεουδαλικοῦ πύργου ἐκτισμένου ἐπὶ ὑψώματος, ἱστορικοῦ μνημείου τοῦ 11ου, 12ου καὶ 15ου αἰῶνος.

Αἴ-Πενὲλ (Haye-Pesnel). Πόλις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Μάγχης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Τάρντ. Κάτοικοι 7694. Σώζονται ἐν αὐτῇ ἐρείπια φεοδαλικοῦ φρουρίου τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Αἰήτης. Υἱὸς τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Περσηΐδος, ἀδελφὸς δὲ τῆς Κίρκης, τῆς Πασιφάης καὶ τῆς Περσίδος, βασιλεὺς τῆς Κολχίδος (*Ἀπολ.* Α. 9, 1, *Ἡσιόδ.* Θ. 957, *Ὀδύσ.* κ. 136.). Ἐνυμφεύθη τὴν Ἰδυΐαν, θυγατέρα τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐξ ἧς ἔσχεν ἕνα υἱόν, τὸν Ἄψυρτον, καὶ δύο θυγατέρας, τὴν Χαλκιόπην καὶ τὴν Μήδειαν. Καὶ τὴν μὲν Χαλκιόπην ἔδωκεν εἰς γάμον εἰς τὸν Φρίξον, ὅστις κατέφυγεν εἰς Κολχίδα ἐπὶ τοῦ χρυσομάλλου κριοῦ, τὴν δὲ Μήδειαν εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὡς σύμβουλον. Ἐκβληθεὶς ποτε τῆς ἀρχῆς, ἀνέκτησε ταύτην διὰ τῶν συμβουλῶν τῆς Μηδείας κατανικήσας τοὺς ἀντιπάλους του. Ὅτε ὁ Ἰάσων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἥρωες ἔφθασαν εἰς Κολχίδα καὶ ἐζήτησαν τὸ χρυσοῦν δέρας, ὁ Αἰήτης τοῖς ὑπεσχέθη τοῦτο ἐὰν ὁ Ἰάσων κατώρθου νὰ ζεύξῃ εἰς ἄροτρον πυρίπνοας ταύρους καὶ νὰ κατασπείρῃ τὴν γῆν δι' ὀδόντων δρακόντων. Τῇ βοηθείᾳ τῆς Μηδείας ὁ Ἰάσων ἐξετέλεσε τοὺς ἄθλους τούτους. Ὁ Αἰήτης ὅμως ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ τότε ὁ Ἰάσων, τῇ βοηθείᾳ καὶ πάλιν τῆς Μηδείας, διὰ νυκτὸς ἀφήρεσε τὸ χρυσοῦν δέρας καὶ ἀπέπλευσεν ἐκ Κολχίδος συμπαραλαβὼν τὴν Μήδειαν καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Αἰήτου υἱὸν Ἄψυρτον. Ὁ Αἰήτης μαθὼν τὰ τῆς φυγῆς κατεδίωξε τοὺς Ἀργοναύτας τοὺς ὁποίους καὶ θὰ κατέφθανεν, ἐὰν δὲν ἐχρονοτρίβει συλλέγων τὰ μέλη τοῦ υἱοῦ του Ἀψύρτου, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς Ἀργοῦς ἔρριπτεν ἡ Μήδεια εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀφ' οὗ ἔθαψε τὸν Ἄψυρτον ἐν Τήμνῳ τῆς Μυσίας περίλυπος ἐπέστρεψεν εἰς Κολχίδα. Μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν ἐκβληθεὶς τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Πέρσου, ἀνέκτησε ταύτην τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐγγόνου του Μήδου, υἱοῦ τῆς Μηδείας καὶ τοῦ Αἰγέως (*Διόδ.* Δ. 56).

Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ

αἴθα (ἡ)· λέγεται ἐν Πόντῳ τὸ θαλάσσιον πτηνὸν αἴθυια (βλ. λ.).

Αἴθαια ἢ *Αἴθαια*. Πόλις τῆς Λακωνικῆς ἢ τῆς Μεσσηνίας ἐκ τῶν περιοικίδων. Οἱ κάτοικοι ταύτης, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ περιοικίδος Θουρίας, εἶχον συνενωθῆ μετὰ τῶν Εἱλώτων, οἵτινες εἶχον ἀποστατήσει ἐπωφεληθέντες ἐκ τῶν γενομένων εἰς τὴν Σπάρτην μεγάλων καταστροφῶν ἕνεκα ἐπισυμβάντος σφοδροῦ σεισμοῦ. Οἱ ἀποστατήσαντες εἶχον καταφύγει πάντες εἰς τὴν ὀχυρὰν Μεσσηνιακὴν πόλιν Ἰθώμην, ἔνθα καὶ ἐπολιορκήθησαν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ πόλεμος ἐκεῖνος εἶχεν ὀνομασθῆ Μεσσηνιακὸς (Θουκ. Α' 101).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθακόλη (Aethacole). *[Φαρμ.]* Σκευασία χημικοφαρμακευτική. Εἶναι ὁ *μοναιθυλικὸς αἰθὴρ τῆς πυροκατεχίνης*. Φέρεται εἰς κρυστάλλους πρισματικούς, λευκούς, σκληροτάτους, ἔχοντας τὴν γεῦσιν ἐλαφρῶς σακχαρώδη, ἥττον διαλυτοὺς ἐν τῷ ὕδατι, λίαν διαλυτοὺς δὲ ἐν τῷ οἰνοπνεύματι, τῷ αἰθέρι, τὴν ἄνυδρον γλυκερίνην καὶ τὰ ἔλαια. Τὸ φάρμακον ἀναγράφεται ἐσωτερικῶς, ἀπὸ τοῦ στόματος, καὶ εἰς ὑποδερμικὰς ἐνέσεις, ἔχον θεραπευτικὴν ἐνέργειαν κατὰ τῆς φυματιάσεως, εἰς τὸ πρῶτον κυρίως στάδιον αὐτῆς, καὶ κατὰ τῆς φυματιώδους πλευρίτιδος. Ἐπειδὴ δὲ εὐκόλως ἀπορροφᾶται ἀπὸ τοῦ δέρματος, ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ εἰς ἐπαλείψεις ἀντιθερμικῶς ἐνεργούσας εἰς τοὺς πυρετιῶντας, τοὺς ἐκ τυφοειδῶν καὶ παρατυφοειδῶν πυρετῶν πάσχοντας· ἐχρησιμοποιήθη δὲ καὶ ὡς ἀναλγητικὸν εἰς τὴν ἰσχιάδα, τοὺς ρευματικοὺς πόνους καὶ τὰς μεσοπλευρίους νευραλγίας, ἀναγραφόμενον καὶ ἐν φαρμακευτικαῖς συνθέσεσι μετ' ἄλλων ὁμοίας φύσεως φαρμάκων. Ἡ Αἰθακόλη εἶναι γνωστὴ καὶ ὑπὸ τὰς ὀνομασίας: *Ἀγιακόλη, Γουαιθόλη, Θανατόλη. (Ajacol - Gouaethol - Thanatol).*

Μ. Ν. Κ.

αἰθάλη (ἡ)· τὰ ἐπικαθήμενα ἐπὶ τῆς καπνοδόχου λεπτὰ μόρια τοῦ καπνοῦ, ἀσβόλη· κοιν. *καπνιὰ* (ἡ), *φοῦμο* (τό).

[ΧΗΜ.]. Ἡ *αἰθάλη* (κοινῶς *φοῦμο*) εἶναι μελανὴ λεπτοτάτη κόνις ἀποτελουμένη ἐξ ἀμόρφου ἄνθρακος σχεδὸν καθαροῦ, λαμβάνεται δὲ ἐκ τῆς ἀτελοῦς καύσεως διαφόρων ὀργανικῶν οὐσιῶν, ἰδίως ὑδρογονανθράκων, πλουσίων εἰς ἄνθρακα.

Παλαιότερον παρεδέχοντο ὅτι εἰς τὴν φωτεινὴν αἰθαλίζουσαν φλόγα, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς καύσεως ὑδρογονανθράκων, τὰ σχηματιζόμενα ἀέρια εἶναι προϊόντα ἀτελοῦς καύσεως· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑδρογόνον καίεται εὐκολώτερον ἢ ὁ ἄνθραξ, τελεῖται πρῶτον ἡ καῦσις τοῦ ὑδρογόνου, ἐνῷ ὁ ἀπελευθερούμενος ἄνθραξ ἁπλῶς πυροῦται ἐκ τῆς ἀναπτυσσομένης θερμότητος τῆς καύσεως τοῦ ὑδρογόνου, μόνον δὲ περὶ τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τῆς φλογὸς ἐρχόμενος εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ὀξυγόνου τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος καίεται τελείως.

Ὁ Heumann εὗρεν ὅτι τὰ στερεὰ μικρότατα τεμαχίδια ἄνθρακος (αἰθάλη) προϋπάρχουσιν εἰς τὴν φωτιστικὴν φλόγα, ἐκ δὲ τῶν πειραμάτων αὐτοῦ ἐξάγει ὅτι: «αἱ πλούσιαι εἰς ἄνθρακα φωτιστικαὶ ὗλαι καίονται κατὰ δύο τρόπους: εἴτε *τελείως*, ὁπότε ἔχομεν φλόγα μικρᾶς φωτιστικῆς ἐντάσεως, εἴτε *ἀτελῶς*, ὁπότε ἔχομεν φλόγα μεγάλης φωτεινῆς ἐντάσεως λόγῳ τῆς ἐρυθροπυρώσεως τῶν λεπτοτάτων τεμαχιδίων τοῦ ἄνθρακος». Διὰ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ καῦσις κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον (ἀτελῶς), ἡ θερμοκρασία τῆς φλογὸς εἶναι ὡρισμένη καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως τῆς καιομένης οὐσίας.

Ὁ Devy ἐξήγησε τὸν σχηματισμὸν αἰθάλης παραδεχθεὶς ὅτι ἡ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς φλογὸς ἀναπτυσσομένη θερμότης ἐπιφέρει τὴν διάσπασιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ ἄνθρακος. Δι' εἰσροῆς ὅμως ἀέρος ὁ ἄνθραξ καίεται τελείως, ὁπότε καὶ παύει ἡ φωτιστικὴ ἰδιότης τῆς φλογός. Τὴν παρατήρησιν ταύτην ἐπεκύρωσαν ὁ Berthelot καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί.

Ἀτμοὶ ὑδρογονανθράκων καιόμενοι εἰς ὑψηλὴν θερμοκρασίαν ἐντὸς ὑαλίνου σωλῆνος ἐκλύουσιν ὑδρογόνον καὶ σχηματίζουσι στερεὰς ἑνώσεις. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἑνώσεις εἰς ὑψηλοτέραν ἔτι θερμοκρασίαν διασπῶνται εἰς ὑδρογόνον καὶ ἄνθρακα (αἰθάλην). Ἐπίσης ἐὰν διέλθῃ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα δι' ἀτμῶν ἢ δι' ἀερίων ὑδρογονανθράκων ὑπὸ πίεσιν, οὗτοι διασπῶνται μετ' ἀποβολῆς ἄνθρακος.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων πλεῖσται μέθοδοι παρασκευῆς αἰθάλης ἐπενοήθησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς· θὰ περιορισθῶμεν ὅμως εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τελειοτέρας καὶ τῆς πλέον ἐν χρήσει μεθόδου. Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ αἰθάλη λαμβάνεται ἐξ οὐσιῶν πλουσίων εἰς ἄνθρακα δι' ἀτελοῦς καύσεως ἥτις τελεῖται κατὰ δύο τρόπους: δι' ἀνοικτῆς φλογός, ἡ δὲ ἐκ ταύτης λαμβανομένη αἰθάλη καλεῖται *αἰθάλη φλογός*, ἢ τῇ βοηθείᾳ λυχνίας, ὁπότε ἡ οὕτω παρασκευαζομένη αἰθάλη καλεῖται *αἰθάλη λυχνίας*.

Αἰθάλη φλογός.— Ὡς πρῶται ὗλαι χρησιμοποιοῦσι ξύλα πλούσια εἰς ρητίνας (πεύκης, ἐλάτης κλπ.), λιθάνθρακες, πίσσα λιθανθράκων, ναφθαλίνη κλπ. Ἡ πρώτη ὕλη τοποθετεῖται ἐντὸς λιθοκτίστων ἢ σιδηρῶν ἑστιῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων προσφυσᾶται ρεῦμα ἀέρος καταλλήλως ρυθμιζόμενον.

Μία τῶν τελειοτέρων ἐγκαταστάσεων παρασκευῆς αἰθάλης εἶναι ἡ ἐν τῷ παρατιθεμένῳ σχήματι ἀπεικονιζομένη: Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς συσκευῆς τοποθετοῦνται 4 ἑστίαι α, ἑκάστη τῶν ὁποίων συγκοινωνεῖ δι' ἰδίου ἀγωγοῦ σωλῆνος μετὰ τοῦ διαμερίσματος B, δι' οὗ διέρχονται τὰ μετ' αἰθάλης ἐπιφορτισμένα ἀέρια. Ἐκ τοῦ διαμερίσματος τούτου καὶ διὰ καταλλήλων ὀπῶν τὰ ἀέρια φέρονται εἰς τοὺς θαλάμους C,D τοῦ πρώτου ὀρόφου, διέρχονται διὰ τῶν διαμερισμάτων F,G,H,J καὶ ἐξέρχονται ἐκ τῆς καπνοδόχου K. Αἱ διαστάσεις τῶν διὰ τὴν αἰθάλην προοριζομένων θαλάμων, ὡς καὶ τῶν ἀεριαγωγῶν διαδρόμων ρυθμίζονται ἀναλόγως τῆς ποσότητος τῶν κατὰ τὴν καῦσιν παραγομένων ἀερίων, τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὰ πρόσω βραδεῖα καὶ ρυθμικὴ κίνησις συν-

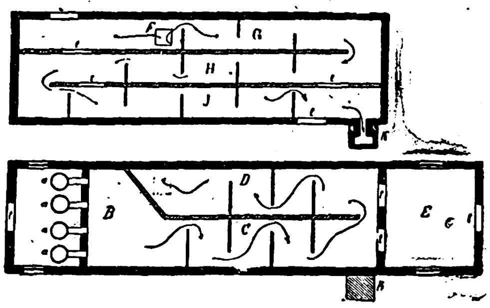

Σχεδιάγραμμα ἐγκαταστάσεως πρὸς παρασκευὴν αἰθάλης.

τελεῖ εἰς τὴν τελείαν ἀπόθεσιν τῆς αἰθάλης ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τῶν θαλαμίσκων. Ἡ ἀπόθεσις αὕτη τῆς αἰθάλης διευκολύνεται ἔτι καλύτερον ἐὰν ἐπὶ τῶν διαμερισμάτων καὶ διαδρόμων δι' ὧν διέρχονται τὰ ἀέρια τοποθετηθῶσι καθέτως πτυχωτὰ πετάσματα, ἅτινα ρυθμίζουσι τὴν ροὴν τῶν ἀερίων ἐπιβραδύνοντα ταύτην.

Εἰς τὸν θάλαμον E συσσωρεύεται ἡ αἰθάλη διὰ τῶν θυρῶν t, ἔνθα ἐναποθηκεύεται καὶ συσκευάζεται καταλλήλως.

Ὁ οἶκος Gebr. Siemens & Co τοῦ Βερολίνου, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰ εὐρύχωρα διαμερίσματα διὰ τὴν παρασκευὴν αἰθάλης, διοχετεύει τὰ μετ' αἰθάλης ἐπιφορτισμένα ἀέρια εἰς θαλαμίσκους, ὧν τὰ τοιχώματα καλύπτονται διὰ μολύβδου καὶ ἅτινα ψύχονται ἰσχυρῶς. Ἡ ψῦξις τελεῖται διὰ σωλήνων, ἐντὸς τῶν ὁποίων κυκλοφορεῖ ψυχρὸν ὕδωρ. Ἐκ τούτων ἡ αἰθάλη μεταφέρεται καταλλήλως εἰς εἰδικοὺς συλλέκτας. Τὸ διὰ μολύβδου κεκαλυμμένον διαμέρισμα συνδέεται μετὰ τῆς ἑστίας διὰ σωληνοειδοῦς συσκευῆς ἧς τὸ πρὸς τὰ ἄνω διευθυνόμενον μέρος θερμαίνεται, ἐνῷ τὸ πρὸς τὰ κάτω διευθυνόμενον μέρος ψύχεται.

Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ παρασκευάσωμεν αἰθάλην καὶ δι' ἀποσυνθέσεως ἀσετυλίνης ὑπὸ πίεσιν δύο ἢ καὶ περισσοτέρων ἀτμοσφαιρῶν τῇ ἐπιδράσει ἠλεκτρικῶν ἐκκενώσεων εἰς δοχεῖα ὑπὸ σταθερὰν πίεσιν. Ἡ ἐξ ἀσετυλίνης οὕτω λαμβανομένη αἰθάλη περιέχει 99,8% περίπου ἄνθρακα.

Ἡ δι' ἀτελοῦς καύσεως στερεῶν ὀργανικῶν οὐσιῶν, ὡς ρητίνης, καμφορᾶς, ναφθαλίνης κλπ., παρασκευαζομένη αἰθάλη δὲν εἶναι τελείως καθαρά, περιέχουσα πλὴν τοῦ ἄνθρακος (κατὰ 80%) καὶ τέφραν 1,3%. Τὸ ὑπόλοιπον ἀποτελεῖται ἐκ πτητικῶν οὐσιῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων δυνάμεθα ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν αἰθάλην διὰ πυρώσεως εἰς κλειστὰ δοχεῖα, τῶν δὲ ἀνοργάνων οὐσιῶν (τέφρας) διὰ πλύσεων μετ' ὀξέων ἢ καυστικῶν ἀλκαλίων. Τελείως καθαρὰ αἰθάλη φλογὸς σπανίως περιέχει τέφραν ἄνω τοῦ 0,1%.

Ἡ αἰθάλη φλογὸς εἶναι σκοτεινῶς φαιομέλαινα οὐσία, εἰδικοῦ βάρους 1,7 - 1,76. 1 λίτρον αἰθάλης ζυγίζει κατὰ μέσον ὅρον 40 - 41 γραμμάρια. Κατὰ Hisgen ἡ ἐλαφροτέρα αἰθάλη ζυγίζει 32 γρ. τὸ λίτρον, ἡ δὲ βαρυτέρα 72 γραμ. Κατὰ Frank, ἡ ἐκ τῆς διασπάσεως ἀσετυλίνης παρασκευαζομένη αἰθάλη δύναται νὰ ἔχῃ εἰδικὸν βάρος 2.25.

Ἡ αἰθάλη, ὅταν εἶναι τελείως ἀπηλλαγμένη ὑγρασίας, ἐπιπλέει ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἡ ἰδιότης αὕτη ὀφείλεται, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς μεγάλας ποσότητας ἀέρος ὅστις εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν πόρων τῆς αἰθάλης, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν εἰς λιπαρὰς οὐσίας περιεκτικότητα αὐτῆς. Εἰς ὑγρά, μικροτέρου εἰδικοῦ βάρους (ὡς οἰνόπνευμα, βενζίνη κλπ.), ἡ αἰθάλη βυθίζεται.

Αἰθάλη λυχνίας.—Οὕτω κληθεῖσα ὡς λαμβανομένη ἐκ φλογὸς λυχνιῶν μετὰ θρυαλλίδος. Ἡ φλὸξ ἐφάπτεται ψυχρᾶς μεταλλικῆς ἐπιφανείας

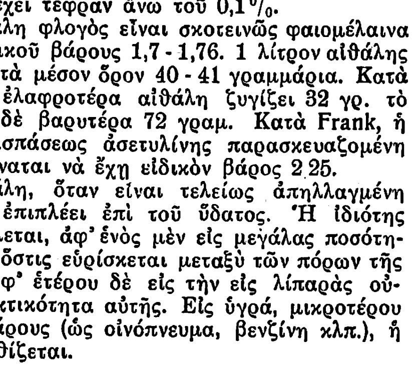

Λυχνία τοῦ Precht.

ἐφ' ἧς ἀποτίθεται ἡ αἰθάλη. Ὡς καύσιμος ὕλη χρησιμοποιεῖται τὸ ἰχθυέλαιον, ἰδίως δὲ ὀργανικὰ ἔλαια καὶ λίπη ἐν ἀποσυνθέσει. Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ

Digitized by Google

χρησιμοποιήσωμεν ὡς καύσιμον ὕλην τὰ προϊόντα ἀποστάξεως ξυλανθράκων καὶ τὰ ἔλαια παραφίνης, τὰ ὁποῖα καιόμενα παράγουσι βαθέως μελανὴν αἰθάλην. Ἁπλῆ συσκευὴ παραγωγῆς αἰθάλης λυχνίας εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Precht ἐπινοηθεῖσα. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ περιστρεπτοῦ τυμπάνου, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου ψύχεται δι' ὕδατος. Ἡ αἰθαλίζουσα φλὸξ τοποθετεῖται καὶ ρυθμίζεται καταλλήλως ὑπὸ τὸ τύμπανον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἐπικάθηται ἡ αἰθάλη, ἥτις συλλέγεται εἰς δοχεῖα ὡς ἐν τῷ σχήματι καταφαίνεται. Ἐπειδὴ τὰ ἀναπτυσσόμενα ἀέρια δυνατὸν νὰ παρασύρωσιν αἰθάλην, ἡ ὅλη συσκευὴ καλύπτεται διὰ καλύμματος ἐκ λευκοσιδήρου.

Αἰθάλη ἀερίων.—Παρασκευάζεται ἐξ ἀερίων τῶν λιθανθράκων, ρητίνης, λιπαρῶν οὐσιῶν, εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν ἐξ ὀρυκτελαίων καὶ ὑπολειμμάτων πετρελαίων. Εἶναι λεπτοιάτη κόνις μὲ ὑφὴν κρυσταλλικὴν καὶ κατ' ἐξοχὴν καθαρά.

Ἐφαρμογαί.—Ἡ αἰθάλη ἔχει μεγάλην ἐφαρμογὴν ὡς χρωστικὴ ὕλη, ἰδίως εἰς τὴν βιομηχανίαν εἰδῶν γραφικῆς (μολυβδοκονδύλων), ἔνθα χρησιμοποιοῦνται ὅλα τὰ εἴδη αἰθάλης, ἀπὸ τῆς βαρείας αἰθάλης φλογὸς μέχρι τῆς ἐλαφρᾶς τῶν ἀερίων. Ἐξ αἰθάλης παρασκευάζονται ὡσαύτως τὰ διάφορα εἴδη τυπογραφικῆς μελάνης ὡς καὶ ἡ σινικὴ καλουμένη τοιαύτη. Ἐπίσης μεγάλας ποσότητας αἰθάλης καταναλίσκει ἡ ζωγραφικὴ τέχνη. Αἰθάλη χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν χρωματισμὸν ἐλαστικοῦ κόμεως (καουτσούκ), δερμάτων (λουστρίνια), ὡς καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν φωτογραφικῶν πλακῶν. Ἡ βαρεῖα αἰθάλη φλογὸς χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ῥαβδίων ἄνθρακος τῶν βολταϊκῶν τόξων (ἠλεκτρόδια).

Ἀνάλυσις τῆς αἰθάλης.—Προσδιορίζομεν τὴν εἰς τέφραν περιεκτικότητα τῆς αἰθάλης ἥτις δέον νὰ μὴ ὑπερβαίνῃ 0,1 %. Μεγαλυτέρα ποσότης τέφρας δηλοῖ ἀκαθαρσίαν ἢ καὶ νοθείαν αὐτῆς.

Διὰ τὴν ἀνίχνευσιν καὶ τὸν προσδιορισμὸν ἐμπυρευματικῶν οὐσιῶν καὶ πίσσης εἰς αἰθάλην ἐργαζόμεθα ὡς ἀκολούθως: Ἐπὶ λευκοῦ χάρτου τίθεται μικρὰ ποσότης αἰθάλης καὶ διαβρέχεται δι' οἰνοπνεύματος, βενζίνης ἢ βενζολίου. Κασταν΄όχροος κηλὶς παραμένουσα ἐπὶ τοῦ χάρτου μετὰ τὴν ἐξάτμισιν τοῦ διαλυτικοῦ μέσου ἐμφαίνει τὴν παρουσίαν ἐμπυρευματικῶν οὐσιῶν καὶ πίσσης.

Διὰ τὸν ποσοτικὸν προσδιορισμὸν τῶν οὐσιῶν τούτων θερμαίνομεν μέχρις ἐρυθροπυρώσεως ὡρισμένην ποσότητα αἰθάλης ἐντὸς χωνευτηρίου ἐκ πορσελάνης διοχετεύοντες βραδὺ ρεῦμα ὑδρογόνου.

Διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ μελανοῦ χρώματος τῆς αἰθάλης, ἀπαιτεῖται μεγάλη ἐξάσκησις, μόνον δὲ πεπειραμένος ὀφθαλμὸς δύναται ν' ἀποφανθῇ περὶ αὐτῶν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ αἰθάλη ἔχει χρῶμα βαθὺ καστανόν, τὸ ὁποῖον καθορίζομεν συγκρίνοντες αὐτὸ μετὰ προτύπων δειγμάτων καθαρᾶς μελανῆς αἰθάλης. Διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς χρωστικῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐργαζόμεθα ὡς ἀκολούθως· λαμβάνομεν 0,5 γρ. τῆς πρὸς ἐξέτασιν αἰθάλης καὶ μιγνύομεν αὐτὴν καλῶς μετὰ 50 γρ. ὀξειδίου τοῦ ψευδαργύρου ἀπηλλαγμένου ὑγρασίας. Τὸ οὕτω λαμβανόμενον μῖγμα εἶναι φαιοῦ χρώματος, ἐκ τῆς ἐντάσεως τοῦ ὁποίου καθορίζομεν τὴν χρωστικὴν δύναμιν τῆς αἰθάλης. Βαθὺ φαιὸν χρῶμα δηλοῖ μεγάλην χρωστικὴν δύναμιν, τοὐναντίον δὲ ἀνοικτὸν φαιὸν χρῶμα μικρὰν χρωστικὴν δύναμιν. Παρουσίᾳ πίσσης ἐν τῇ αἰθάλῃ τὸ μῖγμα χρώννυται κίτρινον ἢ καστανόν. Δ. ΤΣΑΜΑΔΟΣ

[ΓΕΩΡΓΙΑ]. Ἡ αἰθάλη δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς λίπασμα. Ἡ περιεκτικότης της εἰς χρήσιμα στοιχεῖα εἶναι κατὰ τὸν L. Grandeau ἡ ἑξῆς:

	ξύλων	γαιάνθρακος
Ὕδωρ	5,0	5,0
Ὀργανικὴ οὐσία	71,8	66,9
Ἄζωτον	1,3	2,4
Φωσφορικὸν ὀξὺ	0,4	0,4
Κάλιον	2,4	0,1
Ἄσβεστος	10,0	4,0

Χρησιμοποιεῖται εἰς ποσὸν 2-3 ἑκατολίτρων κατὰ στρέμμα διὰ λίπανσιν τριφυλλίου, σίτου καὶ ἄλλων καλλιεργειῶν κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ ἐν πλήρει βλαστήσει. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν λίπανσιν τῶν ἀμπέλων. Σ. Π.

[ΜΙΚΡΟΒΙΟΛ.]. Ἡ εἰσπνοὴ τοῦ αἰθάλην περιέχοντος ἀέρος εἶναι ἐπιβλαβής· προκαλεῖ πνιγηρὸν συναίσθημα καὶ καθιστᾷ τὴν ἀναπνοὴν ἐπιπολαίαν· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ ἔκπτυξις τῶν πνευμόνων δὲν γίνεται ἐντελής· ἐὰν μάλιστα τ' ἀποτελοῦντα αὐτὴν μόρια ἄνθρακος εἶναι ἁδρότερα καὶ εἰσπνέωνται συνεχῶς, δυνατὸν νὰ ἐναποτεθῶσιν εἰς τοὺς πνεύμονας καὶ προκαλέσωσιν ἀνθράκωσιν. Κ. Σ.

Αἰθαλία *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Κατὰ Στράβωνα, νῆσος ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κατέναντι τῆς χερσονησιζούσης ἄκρας *Ποπλώνιον*, ὑφ' ἣν ὕφορμος καὶ πόλισμα, ἐπώνυμα αὐτῇ. Ἀναφέρεται καὶ *Αἰθάλεια* (Διοδ. Σικελ.) καὶ *Αἰθάλη* (Στεφ. «Περὶ πόλεων») καὶ *Αἰθαλὶς* καὶ *Ἰουλία* (Πτολ.). Ὁ Διόδωρος ἐξετίμα τὴν ἐλαχίστην ἀπόστασιν τῆς Αἰθαλίας ἀπὸ τοῦ Ποπλωνίου εἰς 100 στάδια, ὁ δὲ Στράβων εἰς 300. Ἐσφάλλοντο ὅμως ἀμφότεροι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπόστασιν, οὖσαν πράγματι 5½ ναυτικὰ μίλλια καὶ ἀκριβέστερον 56 στάδια (ὅρα, ὡς πρὸς τοῦτο, σχόλια εἰς "*Géographie de Strabon*„ Παρίσιοι 1809, τόμος II σελὶς 160 ὑποσημ. 3), ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς θέσιν συσχετικῶς πρὸς τὴν κατέναντί της ἐγγυτέραν ἀκτὴν τῆς Ἐτρουρίας· διότι δὲν εὑρίσκετο μεταξὺ Πίσης καὶ Ποπλωνίου ὡς ὁ Στράβων καθορίζει (ἔκδ. *Didot* Ε, 6, 8), ἀλλ' ἐντεῦθεν τῶν ὁρίων τούτων καὶ δὴ ΝΔ τοῦ Ποπλωνίου.

Ἔλαβε δὲ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀπὸ τοῦ «αἰθάλου», τοῦ καπνοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνέθρωσκεν ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν ἐπὶ τῆς νήσου καμίνων· «πέτραν γὰρ ἔχει πολλὴν σιδηρίτην», πλουσιωτάτην εἰς σίδηρον, τὴν ὁποίαν ἐκαμίνευον· «τηκομένου δὲ διὰ τοῦ πολλοῦ ἐν ταῖς καμίνοις πυρός, τοῦ συνδρόμου λιθώματος τοῦ μεταλλεύματος κατεμέριζον τὰ πεφρυγμένα τεμάχια καθ' ὁμοιόμορφα μεγέθη προσομοιάζοντα σπόγγους» (Διοδ. Σικ. Ε, 5, 13). Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ «συλλιπαίνωσιν» ἐν τῇ νήσῳ τὸ μετάλλευμα, μετέφερον τοῦτο πεφρυγμένον εἰς Ποπλώνιον, ὅπου τὸ ἔτηκον εἰς σίδηρον. Ἔχει δὲ τὴν παράδοξον ἰδιότητα τὸ ἔδαφος τῆς νήσου νὰ ἀναπληρῶνται αὐτομάτως αἱ ἐκσκαφαὶ τῶν μεταλλείων μετὰ παρέλευσιν χρόνου (Στράβ. Didot. 186, 23 καὶ ἐφεξῆς).

Εἶχε δὲ ἡ νῆσος καὶ λιμένα, τὸν «*Ἀργῷον*», ἀπὸ τῆς *Ἀργοῦς* οὕτω κληθέντα, ὡς λέγεται, ἐπειδὴ προσήγγισεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἰάσων, ἀναζητῶν τὴν κατοικίαν τῆς Κίρκης, ἐπειδὴ ἡ Μήδεια ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν θεὰν (Στράβ. αὐτόθι, Διοδ. Σικ. Δ, 5,56). Ἐλέγετο μάλιστα, ὅτι πολλαὶ ψῆφοι (κοχλίδια) τοῦ αἰγιαλοῦ του, αἱ ὁποῖαι ἦσαν διαποίκιλτοι, ἐγένοντο τοιαῦται ἐπειδὴ ἐστάλαξαν ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐπάγησαν αἱ σταγόνες τοῦ ῥύπου τῶν ἀποξεομένων Ἀργοναυτῶν καὶ τοῦ ἐλαίου δι' οὗ ἠλείφοντο («τὰ ἀποστλεγγίσματα» Στρ. αὐτόθι). Πράγματι ὅμως, τὰ τοιαῦτα τῶν ψήφων τῆς νήσου διαποικίλματα, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κοκκωτὸς σίδηρος, ἔτι καὶ νῦν ἀφθόνων εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀνταναλκῶν εἰς λαμπροτάτας καὶ πολυποικίλτους ἀποχρώσεις (Σχολιαστὴς τῆς *Géographie de Strabon* II, 163. ὑποσ.)· δι' ὃ καὶ ὁ Στράβων (αὐτόθι) ἐξαίρει, ὅτι αἱ τοιαῦται μυθοποιίαι προσεπικυροῦσι τὸ παρ' αὐτοῦ ῥηθέν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ὅμηρος δὲν ἔπλασε πάντα αὐτὸς οὗτος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἀκούσας διαφόρους τοιούτους θρύλους, ὑπερέβαλλε τὰς ἀποστάσεις καὶ μετετόπιζε τὰ μέρη.

Ἡ πρώτη συλλαβὴ *Αἰ* τῆς λέξεως *Αἰθαλία* δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἐνδεικνύει φοινικικῆς προελεύσεως ὀνομασίαν, ἀφοῦ εἶχεν αὕτη σημασίαν, ἀπὸ ἀπόψεως ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ διπλῆ ὀνομασία *Αἰθάλια-Ilva* εἶναι ἑλληνοετρουσκική.

Διὰ τὴν σύγχρονον γεωγραφίαν τῆς *Αἰθαλίας* καὶ τὴν πρὸς τὴν Ναπολεόντειον ἐποποιίαν σχετιζομένην ἱστορίαν της, βλ. λ. Ἔλβα. Ἡ ταυτότης δὲ τῆς νήσου ὡς πρὸς ἀμφοτέρας αὐτῆς, τήν τε ἀρχαίαν καὶ τὴν σύγχρονον, ὀνομασίας καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Πλινίου «*Ilva cum ferri metallis... a Graecis Aethalia dicta*» (Hist. Natur. III 12. 2).

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα *Αἰθάλια* φέρονται καὶ αἱ νῆσοι Χίος καὶ Λῆμνος. Ἡ παρουσία ὅμως τοῦ Ἰάσωνος καὶ εἰς τὴν Αἰθαλίαν (-Λῆμνον), ὅπου μάλιστα ἔτυχε καὶ στοργικῶν περιποιήσεων παρὰ τῶν παρηγορητριῶν χηρῶν, ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν Αἰθαλίαν (-Ἔλβαν).

Διὰ τὴν συσχετικὴν θέσιν τῆς Ἔλβας πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Τοσκάνης, ὅρα χάρτην Ἀγγλ. Ναυαρχείου 158=Cape Cavallo to Civita Vecchia and adjacent islands. ΣΤΥΛ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Αἰθαλίδαι. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἀρχαῖός τις δῆμος τῆς Ἀττικῆς, λαβὼν τὸ ὄνομα πρὸ τῆς διοικητικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλεισθένους ἐκ τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῷ ἀρχαίου γένους τῶν *Αἰθαλιδῶν*. Ὁ δῆμος ἀνῆκεν εἰς τὴν Λεοντίδα φυλὴν καὶ ἔκειτο, πιθανώτατα, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Χασιά (Φυλήν). Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθαλίδες, (αἱ)· παράσιτόν τι τοῦ σίτου· ὁ καρπὸς αὐτοῦ εἶναι στρογγύλος ἀσκὸς περικλείων μέλαιναν κόνιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ ἄρτος ἀποβαίνει μελανὸς· ἰδιωματικῶς καλεῖται *δαυλός*. Β. Φ.

Αἰθαλίδης *[Μυθ.]*. Υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Εὐπολεμείας, θυγατρὸς τοῦ Μυρμιδόνος. Ἐγεννήθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἀμφρύσου, ὅστις πηγάζων ἐκ τῆς Ὄθρυος, καὶ διαρρέων τὸ Κρόκιον πεδίον ἐχύνετο, ἀφοῦ διήρχετο πλησίον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως Ἅλου, εἰς τὸν Παγασαῖον κόλπον. Ὁ Αἰθαλίδης μετέσχε τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας ὡς πεφημισμένος κῆρυξ μετὰ δύο ἄλλων Θεσσαλῶν, τοῦ Εὐρύτου καὶ Ἐχίονος, υἱῶν καὶ αὐτῶν τοῦ Ἑρμοῦ. Ὑπὸ τοῦ πατρός του ὁ Αἰθαλίδης εἶχε προικισθῆ μὲ ἐξαιρετικὴν μνήμην, τὴν ὁποίαν διετήρησε καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐν τῷ ᾅδῃ. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ εὔνοια τοῦ πατρός του ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐπέτυχε παρὰ τοῦ Διὸς νὰ ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Αἰθαλίδην νὰ μένῃ ἐναλλὰξ ἀνὰ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν ᾅδην. Ὁ φιλόσοφος Πυθαγόρας ἐπίστευεν ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ διασημοτάτου τούτου κήρυκος καὶ ὡς υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ ἔζησε τὸ πρῶτον ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἔπειτα μετενεψυχώθη κατὰ σειρὰν εἰς τοὺς Εὔφορβον, Ἑρμότιμον, εἰς τὸν Δήλιον ἁλιέα Πύρρον, ἕως ὅτου ἦλθεν εἰς τὴν γῆν ὡς Πυθαγόρας μὲ τὸ χάρισμα ν' ἀναμιμνήσκεται τὸν παρελθόντα βίον του (Συνοψ. ἱστ. φιλοσ. κατὰ E. Zeller ὑπὸ *Μ. Εὐαγγελίδου* σ. 94).

Ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰθαλίδης ἀναφέρεται καὶ Ἀχαιός τις φονευθεὶς ἐν Τροίᾳ ὑπὸ τοῦ Αἰνείου. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθάλιον *[Βοτ.]*. Φυτικὸς ὀργανισμὸς (Aethalium septicum, Fuligo varians) ἀνήκων εἰς τὴν κλάσιν τῶν *μυξομυκήτων*. Ὁ μυξομύκης οὗτος σχηματίζει *πλασμώδια*, μεγέθους συχνάκις ἄνω τῶν 30 ἑκατοστομέτρων, ζωηροτάτου κιτρίνου χρώματος καὶ συστάσεως ἀφρογαλακτώδους. Ταῦτα ἀπαντῶνται ἐν ἀφθονίᾳ κατὰ τὸ θέρος ἐπὶ ὑγρῶν βυρσοδεψικῶν φλοιῶν. Ἐπὶ ξηροῦ ὑποθέματος δύνανται, διαχωριζόμενα εἰς ἐμμέμβρανα κύτταρα, νὰ μετασχηματισθοῦν εἰς σφαιρικὰ ἢ ἐπιμήκη *σκληρώτια*, ἅτινα, ὅταν εὑρεθῶσι καὶ πάλιν εἰς ὑγρὸν περιβάλλον, ἀναλαμβάνουν τὴν ζωϊκὴν αὐτῶν δρᾶσιν.

Τὰ ζωοσπόρια τοῦ αἰθαλίου διακρίνονται διὰ τὴν ταχύτητά των· διατρέχουν εἰς 1 δευτερόλεπτον 1 χιλιοστόμετρον, ἤτοι τὸ 60πλάσιον τοῦ μήκους τοῦ σώματός των. Βλ. *μυξομύκητες*. Ν. ΜΟΝΤΕΑΝΤΟΣ

—**αἰθάλιον** (Aethalium Münst.) *[Παλαιοζ.]*. Γένος ἰχθύων ὑπαγόμενον εἰς τὴν ὁμοιογένειαν τῶν *κυκλολεπιδωτῶν*. Φέρει μικρὰ καὶ πυκνῶς παρακείμενα ὀδόντια ἐπὶ τῶν σιαγωνικῶν ὀστῶν. Τὸ ῥαχιαῖον πτερύγιον ὑπέρκειται ἀκριβῶς τοῦ κοιλιακοῦ ἢ ὀλίγον περαιτέρω πρὸς τὸ οὐραῖον· ἀπαντᾷ δὲ εἰς τὸ ἄνω λευκὸν Ἰουράσιον τοῦ Σολενχόφεν καὶ τῆς Ἀϊχστάττης τῆς Βαυαρίας. Θ. Σ.

αἰθαλίτης (Aithalite) *[Ὀρυκτολ.]*. Ὄνομα διδόμενον εἰς τὸ ὀρυκτὸν ἀσβολάνην ἢ ἀσβόλην. (βλ. λ.). Γ. Κ. Γ.

Αἰθαλίων *[Μυθ.]*. Εἷς τῶν Τυρρηνῶν πειρατῶν, οἵτινες συνέλαβον τὸν Διόνυσον καὶ ἀφοῦ ἔδεσαν αὐτὸν μετέφερον εἰς τὸ πλοῖόν των μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὸν πωλήσωσιν ὡς δοῦλον εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ πειρατὴς Αἰθαλίων, ὡς καὶ ὅλοι οἱ συμμορῖταί του, πλὴν τοῦ Ἀκοίτου, μετεμορφώθη εἰς δελφῖνα, ὅτε, ἐκ φόβου μετὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Διονύσου εἰς λέοντα, ἐπήδησεν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθῇ. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθαλόεις, *-εσσα, -εν*· ὁ πλήρης αἰθάλης, καπνιάς.

Αἰθαλόεις. Χείμαρρός τις ἐν τῇ Σκηψίᾳ τῆς Μυσίας, ἔχων τὰς πηγάς του οὐχὶ μακρὰν τῶν πηγῶν τοῦ Αἰσήπου. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθαλῶ *(-όω)*· μεταβάλλω εἰς αἰθάλην, κατακαίω.

αἰθαλώδης (ὁ, ἡ), *-ες* (τό)· ὁ πλήρης αἰθάλης ‖ ὁ ὅμοιος μὲ αἰθάλην εἴτε κατὰ τὴν σύστασιν, εἴτε κατὰ τὸ χρῶμα.

αἰθάλωσις (ἡ)· ἡ μεταβολὴ εἰς αἰθάλην, *ἀπαιθάλωσις*.

αἰθαλωτός, *-ή, -όν*· μεταβεβλημένος εἰς αἰθάλην, κεκαυμένος, μαυρισμένος.

Αἰθάν. 1) Περίφημος Ἰσραηλίτης ἀρχιμουσικὸς τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἱεροῦ *(ψαλτῳδὸς κατὰ τοὺς Ο΄)*, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ (Α΄ Παραλειπομένων ΣΤ΄ 44). Τούτου τὴν ἐπιγραφὴν φέρει καὶ ὁ 88 ψαλμός.

2) Περίφημος Ἰσραηλίτης σοφός, σύγχρονος τῷ Σολομῶντι, καταγόμενος ἐκ τοῦ Ζαρᾶ καὶ ἐντεῦθεν ἐπικαλούμενος *Ζαραΐτης* (κατὰ τοὺς Ο΄) ἢ *Ἐζραΐτης*. Π. Ι. Μ.

αἰθανάλη *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται, συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου τῆς Γενεύης, ἡ ἀκεταλδεΰδη. Σ. Γ.

αἰθαναλικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται, συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Γενεύης, τὸ γλυοξυλικὸν ὀξύ. Σ. Γ.

αἰθαναμιδίνη ἢ *ἀκεταμιδίνη* *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3 . C (:NH) . NH_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀμμωνιοπαραγώγων τῶν λιπαρῶν ὀξέων. Εἶναι ἕνωσις λίαν ἀσταθής. Τὸ μετὰ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος ἅλας αὐτῆς τήκεται εἰς 166-167°. Σ. Γ.

αἰθαναμίδιον ἢ *ἀκεταμίδιον* *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3 . CO . NH_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμόλογον σειρὰν τῶν ἀμιδίων. Εἶναι σῶμα στερεόν, εὐδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ἀλκοόλην, τήκεται δὲ εἰς 82° καὶ βράζει εἰς 222°. Σ. Γ.

αἰθανικὸν διοξὺ *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται τὸ ὀξαλικὸν ὀξύ. Σ. Γ.

Digitized by Google

αἰθανικὸν ὀξύ *[Χημ.]*· βλ. ὀξικὸν ὀξύ. σ. γ.

αἰθανικὸς αἰθυλεστήρ *[Χημ.]*· βλ. ὀξικὸς αἰθυλεστήρ. σ. γ.

αἰθάνιον *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_2 H_6$ ἢ $CH_3.CH_3$ ἀποτελοῦσα τὸ δεύτερον μέλος τῆς ὁμολόγου σειρᾶς τῶν κεκορεσμένων ὑδρογονανθράκων, ἤτοι τῆς σειρᾶς τοῦ μεθανίου. Ἀνεκαλύφθη τῷ 1848 ὑπὸ τῶν E. Frankland καὶ H. Kolbe. Ἀπαντᾷ ἐν τῇ φύσει διαλελυμένον εἰς τὸ ἀκάθαρτον πετρέλαιον, ὡς ἐπίσης καὶ μεταξὺ τῶν ἐκ διαφόρων πετρελαιοφόρων πηγῶν ἀναδιδομένων ἀερίων. Εἶναι ἀέριον ἄχρουν καὶ ἄοσμον· ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἀπορροφᾶται ὀλίγον, περισσότερον ὅμως ὑπὸ τῆς ἀλκοόλης. Ὑγροποιεῖται εἰς θερμοκρασίαν 4° διὰ πιέσεως 46 ἀτμ. Παρασκευάζεται συνθετικῶς κατὰ διαφόρους τρόπους ἤτοι: α') Δι' ἀναγωγῆς αἰθυλοϊωδιδίου διὰ ψευδαργύρου παρουσίᾳ ὕδατος ἢ ἀλκοόλης. β') Δι' ἠλεκτρολύσεως ὀξικῶν ἀλκαλίων κ. λ. π. Βιομηχανικῶς δὲ παρασκευάζεται ἀποκλειστικῶς δι' ἑνώσεως αἰθυλενίου μετὰ ὑδρογόνου παρουσίᾳ καταλυτικῶς δρώντων λεπτότατα μεμοιρασμένων μετάλλων, ὡς ἡ πλατίνη (λευκόχρυσος) καὶ τὸ νικέλιον. σ. γ.

αἰθανο-α,α,β-τρικαρβονικὸν ὀξὺ ἢ ***2-μεθυλικὸν ὀξὺ-βουτανικὸν διοξύ*** *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $(HO_2C)_2CH.\ CH_2.CO_2H$ ἀνήκουσα εις τὴν τάξιν τῶν κεκορεσμένων τρικαρβονικῶν ὀξέων. Εἶναι λευκὴ κρυσταλλικὴ μᾶζα, τήκεται δὲ εἰς 259° διασπωμένη πρὸς ἠλεκτρικὸν ὀξὺ καὶ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος. Ὁ *τριαιθυλεστὴρ* αὐτοῦ ζέει εἰς 267°. σ. γ.

αἰθανοδιάλη *[Χημ.]*· βλ. γλυοξάλη. σ. γ.

αἰθανοδιθειόλη—(1,2) *[Χημ.]*· βλ. διθειοαιθυλενογλυκόλη. σ. γ.

αἰθανοδινιτρίλιον *[Χημ.]*· βλ. κυάνιον. σ. γ.

αἰθανοδιόλη—(1,2) *[Χημ.]* ἢ ***αἰθυλενογλυκόλη*** (βλ. λ.) καλεῖται ἡ ἐν τῇ πρακτικῇ ὡς γλυκόλη γνωστὴ ὀργανικὴ ἕνωσις. σ. γ.

αἰθανο-1, 1-δισουλφονικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3.CH\ (SO_3H)_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμόλογον σειρὰν τῶν δισθενῶν σουλφονικῶν ὀξέων. Εἶναι ὑγρὸν εὐδιάλυτον ἐν ὕδατι. Εἰς τὸν διαιθυλεστῆρα αὐτοῦ τὸ ὑδρογόνον τῆς μεθυλενικῆς ὁμάδος δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ νατρίου καὶ περαιτέρω τοῦτο δι' ἀλκυλίου, δι' ὃ καὶ χρησιμοποιεῖται εἰς τὰς συνθέσεις. σ.γ.

αἰθανο-1, 2-δισουλφονικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_2\ (SO_3H).\ CH_2\ (SO_3H)$ ἀνήκουσα ὁμοίως εἰς τὴν ὁμόλογον σειρὰν τῶν δισθενῶν σουλφονικῶν ὀξέων. Κρυσταλλοῦται εἰς βελόνας τηκομένας εἰς 100°. σ.γ.

αἰθανοθειόλη *[Χημ.]*. Βλέπε αἰθυλομερκαπτάνης. σ.γ.

αἰθανοθειολικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*. Βλ. θειογλυκολικὸν ὀξύ. σ γ

αἰθανοθειολικὸς μεθυλεστὴρ ἢ ***θειοξικὸς S-μεθυλεστὴρ*** *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3.CO.S.CH_3$ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν θειοξέων. Ζέει εἰς 95°. σ γ.

αἰθανοκαρβονικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται συμφώνως πρὸς τὴν ὀνοματολογίαν τῆς Γενεύης τὸ προπιονικὸν ὀξὺ (βλ. λ.). σ.γ.

αἰθανολάλη *[Χημ.]*. Βλ. γλυκολικὴ ἀλδεΰδη. σ.γ.

αἰθανόλη *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται συμφώνως πρὸς τὴν ἐν Γενεύῃ προταθεῖσαν ὀνοματολογίαν ἡ αἰθυλικὴ ἀλκοόλη ἤτοι ἡ κοινὴ ἀλκοόλη (βλ. λ.), τὸ ἄλλως καὶ *οἰνόπνευμα καλούμενον*. σ.γ.

αἰθανόλη-(1)-θειόλη-(2) *[Χημ.]*· βλ. μονοθειοαιθυλενογλυκόλη. σ. γ.

αἰθανολικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*· βλ. γλυκολικὸν ὀξύ. σ. γ

αἰθανολο-(1)-σουλφονικὸν ὀξὺ-(2) *[Χημ.]*· βλ. ἰσαιθειονικὸν ὀξύ. σ. γ.

αἰθανονιτρίλιον *[Χημ.]*· βλ. ἀκετονιτρίλιον. σ.γ·

αἰθανοξίμη *[Χημ.]*· βλ. ἀκεταλδεϋδοξίμη. σ.γ·

αἰθανοξυεξαμερκαρβίδιον *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου:

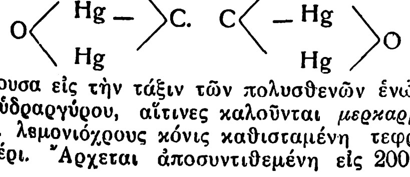

ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν πολυσθενῶν ἑνώσεων τοῦ ὑδραργύρου, αἵτινες καλοῦνται *μερκαρβίδια*. Εἶναι λεμονιόχρους κόνις καθισταμένη τεφρὰ ἐν τῷ ἀέρι. Ἄρχεται ἀποσυντιθεμένη εἰς 200° καὶ ἐκρήγνυται σφοδρῶς εἰς τοὺς 230°. Σχηματίζει ἅλατα καὶ σειρὰν ἄλλων παραγώγων. σ.γ.

αἰθανοσουλφονικὸν ὀξὺ *[Χημ.]*· βλ. αἰθυλοσουλφονικὸν ὀξύ. σ. γ.

αἰθανοτετρακαρβονικὸν ὀξὺ συμ. *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $(HO_2C)_2.CH{\cdot}CH(CO_2H)_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν κεκορεσμένων τετρακαρβονικῶν ὀξεων. Εἶναι σῶμα στερεόν, τήκεται ἀποσυντιθέμενον εἰς 170°· διὰ ὑψηλοτέρας θερμάνσεως μετατρέπεται εἰς ἠλεκτρικὸν ὀξύ. Ὁ *τετρααιθυλεστὴρ* αὐτοῦ τήκεται εἰς 76°. σ. γ.

Αἰθεία. Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Καλαμῶν τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὸν δῆμον Θουρίας. Ἀπέχει 15 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς Θουρίας καὶ 2 ὥρας ἀπὸ τῶν Καλαμῶν. Σήμερον ἀποτελεῖ ἰδίαν κοινότητα ἔχουσαν 428 κατ. Παρὰ ταύτην ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς Θουρίας. Ὑπάγεται εἰς τὸν ἀστυνομικὸν σταθμὸν Θουρίας καὶ τὴν ἀστυν. διοίκησιν Καλαμῶν. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Θουρίας καὶ τὸ πρωτ. Καλαμῶν. Ἐφορειακῶς δέ, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς εἰς τὰς Καλάμας. Ἔχει δημοτικὸν σχολεῖον καὶ 2 ἐλαιοτριβεῖα. ι. σ.

Αἴθελβαρντ (Aethelward). Ἀγγλοσάξων ἱστορικός, δισέγγονος τοῦ Αἴθελρεντ, ἀδελφὸς τοῦ Ἄλφρεντ καὶ κόμης τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Τῷ 991 συνῆψε συνθήκην εἰρήνης μετὰ τῶν Δανῶν καὶ τῷ 994 ἐστάλη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ Ὀλὰφ ἐν Ἄντοβερ. Ὁ Αἴθελβαρντ συνέγραψε *Λατινικὸν χρονικὸν* φθάνον μέχρι τοῦ 975. Διὰ τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 892 γεγονότα τὸ πλεῖστον τῶν πληροφοριῶν ἠρύσθη ἐκ τοῦ *Ἀγγλοσαξωνικοῦ χρονικοῦ*, ὀλίγα ἴδια προσθέσας. Αἱ διὰ τὰ μετὰ τὸ 892 εἶναι ἰδικαί του. Τὸ ὕφος του εἶναι πολὺ σκοτεινὸν ἕνεκα τῆς βραχυλογίας του. Ἦτο φίλος καὶ πάτρων Αἴλφρικ τοῦ γραμματικοῦ. Ἀπέθανε τῷ 998.

Αἴθελβουλφ (Aethelwulf). Βασιλεὺς τῶν Δυτικῶν Σαξώνων, διαδεχθεὶς τὸν πατέρα του Ἔγκμπερτ τῷ 839 μ. Χ. Ἐν τῷ *Ἀγγλοσαξωνικῷ χρονικῷ* ἀναφερεται ὅτι τῷ 823 ὁ Αἴθελβουλφ ἐστάλη μετὰ τοῦ Αἴλσταν, ἐπισκόπου τοῦ Σέρμπορν, καὶ τοῦ κόμητος Βούλφχερντ, νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Μπάλρεντ, βασιλέα τοῦ Κέντ. Μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρονον ὁ ἀδελφὸς ἢ υἱός του Αἴθελσταν ἐγένετο ὑποβασιλεὺς τοῦ Κέντ, Σώρρεϋ, Σῶσσεξ καὶ Ἔσσεξ. Καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν του ὁ Αἴθελβουλφ ἠγωνίσθη ἐναντίον τῶν Δανῶν. Τῷ 851 κατήγαγε μεγάλην νίκην ἐν Ἀκλέᾳ, τῷ δὲ 853 ὑπέταξε τὴν Βόρειον Οὐαλλίαν, τῇ ἐκκλήσει τοῦ Μπούργκρεντ τῆς Μερκίας, καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του Ἔθελσβιθ εἰς γάμον. Τῷ 855 ἐταξίδευσεν εἰς Ρώμην μετὰ τοῦ Ἀλφρέδου. Ἐπιστρέφων ἐνυμφεύθη τὴν Ἰουδήθ, θυγατέρα Καρόλου τοῦ Φαλακροῦ. Ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὸ Βέσσεξ εἰς τὸν ἐπαναστατήσαντα υἱόν του Αἴθελμπαλντ. Ἀπέθανε τῷ 858.

Αἴθελμπαλντ (Aethelbald). Βασιλεὺς τοῦ Βέσσεξ. Ἦτο υἱὸς τοῦ Αἴθελβουλφ μετὰ τοῦ ὁποίου ὡδήγησε τοὺς Δυτικοὺς Σάξωνας εἰς νίκην ἐναντίον τῶν Δανῶν ἐν Ἀκλέᾳ τῷ 851. Κατὰ τὸν Asser, ἐπανεστάτησεν ἐναντίον τοῦ πατρός του, ὅτε αὐτὸς ἐπέστρεψεν ἐκ Ρώμης τῷ 856 καὶ τοῦ ἀφήρεσε τὸ Βέσσεξ τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνησε μέχρι τοῦ θανάτου του (860). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του (858) ἐνυμφεύθη τὴν χήραν του Ἰουδήθ.

—Αἴθελμπαλντ. Βασιλεὺς τῆς Μερκίας, διαδεχθεὶς τὸν Κέολρεντ τῷ 716 μ.Χ. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Bede ὁλόκληρος ἡ Βρεττανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Χῶμπερ περιελαμβάνετο ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του. Τῷ 733 ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βέσσεξ, κυριεύσας τὴν βασιλικὴν πόλιν τοῦ Σόμερτον. Τῷ 740, ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἔντμπερτ τῆς Νορθουμβρίας εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Πίκτων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ βασίλειόν του. Τῷ 743 ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Κούθρεντ, βασιλέως τοῦ Βέσσεξ, ἐναντίον τῶν Οὐαλλῶν, ἀλλὰ ἡ συμμαχία αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι τῷ 752 ὁ Κούθρεντ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον του. Τῷ 757 ὁ Αἴθελμπαλντ κατεσφάγη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων του καὶ ἐτάφη εἰς Ρέπτον. Σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Βονιφατίου, ἐν ᾗ οὗτος ἐπιτιμᾷ τὸν βασιλέα δι' ἀνηθικότητα καὶ οἰκειοποίησιν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν του ὡς μονάρχου.

Αἴθελμπερτ (Aethelberht). Βασιλεὺς τοῦ Κέντ, υἱὸς τοῦ Ἐορμένρικ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον περὶ τὸ 560 μ. Χ. Ἐνυμφεύθη τὴν Βέρθαν, θυγατέρα τοῦ Χάριμπερτ, βασιλέως τῶν Παρισίων, ἥτις ἔφερεν εἰς Ἀγγλίαν μεθ' ἑαυτῆς τὸν ἐπίσκοπον Λίουντχαρντ ὡς ἰδιαίτερόν της πνευματικόν. Κατὰ τὸν *Μπέντε* (Bede), ἡ κυριαρχία τοῦ Αἴθελμπερτ ἐξετείνετο ἐφ' ὅλων τῶν ἀγγλικῶν ἐπαρχιῶν μέχρι τοῦ Χῶμπερ ποταμοῦ. Εἶναι ἄγνωστον ποία ἦτο ἡ ἔκτασις τῆς ἰσχύος του, πάντως ὅμως ὑπῆρξεν ἀρκετὴ ὅπως ἐγγυηθῇ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Αὐγουστίνου κατὰ τὴν σύνοδόν του μετὰ τῶν Ἄγγλων ἐπισκόπων. Τῷ 597 ἡ ἱεραποστολὴ τοῦ Αὐγουστίνου ἀπεβιβάσθη εἰς Θανὲτ καὶ ἐγένετο δεκτὴ μετὰ δισταγμοῦ —κατ' ἀρχὰς— ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Κατὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν ὑπηκόων του ὁ Αἴθελμπερτ ἐτήρησε στάσιν σώφρονα, μὴ ἐνθαρρύνας τὸν ἀναγκαστικὸν προσηλυτισμόν. Παρεχώρησεν εἰς τὸν Αὐγουστῖνον κατοικίαν ἐν Κανταβρυγίᾳ. Τῷ 603 ἐγένοντο τὰ ἐγκαίνια τοῦ *Ναοῦ τοῦ Χριστοῦ*, τῷ δὲ 604 ἐδέχθη τὴν ἵδρυσιν ἐπισκοπικῆς ἕδρας ἐν Ρότσεστερ, τῆς ὁποίας πρῶτος ἐπίσκοπος ἀνεκηρύχθη ὁ Ἰοῦστος. Σώζεται *κῶδιξ νόμων* (τὸ ἀρχαιότερον πιθανῶς χειρόγραφον εἰς τὴν ἀγγλικην), διὰ τῶν ὁποίων ὁρίζονται χρηματικὰ πρόστιμα διὰ διάφορα ἐγκλήματα. Περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας του ἡ ἰσχύς του ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ πρὸ τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης δυνάμεως τοῦ Ραίντβλαντ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἀγγλίᾳ. Ὁ Αἴθελμπερτ ἀπέθανε περὶ τὸ 606, τὸν διεδέχθη δὲ ὁ υἱός του Αἴντμπαλντ.

—Αἴθελμπερτ. Βασιλεὺς τῶν Δυτικῶν Σαξώνων. Ζῶντος ἀκόμη τοῦ πατρός του Αἴθελβουλφ, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ ὑποβασιλείου τοῦ Κέντ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Αἴθελμπαλντ ἀπέμεινε μόνος βασιλεὺς τοῦ Βέσσεξ καὶ τοῦ Κέντ, τῶν νεωτέρων του ἀδελφῶν, Ἄλφρεντ καὶ Αἴθελρεντ, παραιτηθέντων τῶν δικαιωμάτων των. Κατὰ τὴν βασιλείαν του δὶς ἐπέδραμον ἐναντίον τοῦ κράτους του οἱ Δανοὶ καταστρέψαντες τὸ Οὐΐντσεστερ (860) καὶ λεηλατήσαντες τὸ Κὲντ (865). Ἀπέθανε τῷ 865.

Αἴθελρεντ (Aethelred). Βασιλεὺς τῆς Μερκίας, διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφόν του Βούλφχερ τῷ 675 μ. Χ. Τῷ 676 ἐλεηλάτησε τὸ Κέντ, καταστρέψας πολλὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησια καὶ καταλαβὼν τὸ Ρότστερ. Ὁ Αἴθελρεντ ἐνυμφεύθη τὴν Ὄστρυθ, ἀδελφὴν τοῦ Ἔγκφριθ, βασιλέως τῆς Νορθουμβρίας, ἀλλὰ παρὰ τὴν συγγένειαν ταύτην ἠγέρθη ἔρις μεταξὺ τῶν δύο βασιλέων, διὰ τὴν κατοχην τῆς ἐπαρχίας τοῦ Λίντσεϋ (Lindsey), τὴν ὁποίαν ὁ Ἔγκφριθ εἶχε καταλάβει περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Βούλφχερ. Κατὰ τὴν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τρὲντ μάχην (τῷ 679), ὁ Αἴθελρεντ ἀνεδείχθη νικητὴς καὶ ἐπανέκτησε τὴν ἐπαρχίαν. Τῇ παρεμβάσει τοῦ Θεοδώρου, ἀρχιεπισκόπου Κανταβρυγίας, ὁ Αἴθελρεντ συνεφώνησε νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νορθουμβρίας καὶ οὕτως ἀνεστάλησαν περαιτέρω ἐχθροπραξίαι. Τῷ 694 ἡ Ὄστρυθ ἐδολοφονήθη, τῷ δὲ 704 ὁ Αἴθελρεντ παρῃτήθη ἀφήσας ὡς διάδοχόν του τὸν Καίνρεντ, καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον γενόμενος ἡγούμενος τοῦ Μπάρντνεϋ (Bardney), ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 716.

—Αἴθελρεντ Α'. Βασιλεὺς τοῦ Βέσσεξ καὶ τοῦ Κέντ, τέταρτος υἱὸς τοῦ Αἴθελβουλφ. Ἀποθνήσκων ὁ πατήρ του τὸν ἄφησε διάδοχον τοῦ θρόνου διὰ διαθήκης. Ὁ Αἴθελρεντ ὅμως παρῃτήθη χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του Αἴθελμπερτ, βασιλέως τοῦ Κέντ, διεδέχθη δὲ τοῦτον τῷ 866. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ὁ Αἴθελρεντ ἠγωνίσθη ἐναντίον τῶν Δανῶν. Τὸ πρῶτον ἔτος οἱ Δανοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀγγλίαν καὶ τῷ 866 ὁ Αἴθελρεντ ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν Μερκίων. Τῷ 871 ἀπέθανε, πιθανῶς ἐκ τραύματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν κατά τινα μάχην ἐναντίον τῶν Δανῶν, καὶ ἐτάφη ἐν Οὐΐμπορν. Κατέλιπεν υἱόν, Αἴθελβολντ, ὅστις ἐγένετο πρόξενος ἀνησυχιῶν εἰς τὸν ἐξάδελφόν του Ἐδουάρδον τὸν πρεσβύτερον, ὅτε οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον.

—Αἴθελρεντ Β'. Βασιλεὺς τῶν Ἄγγλων, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἔντγκαρ ἐκ τῆς δευτέρας του συζύγου Αἴλφθρυθ. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 969 καὶ ἐγένετο βασιλεὺς μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐδουάρδου τοῦ Μάρτυρος τῷ 979. Ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε πλήρης καταστροφῶν. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του, οἱ Δανοὶ ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των, ἃς εἶχον διακόψει ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἔντγκαρ τοῦ Εἰρηνικοῦ. Τόσον καταστρεπτικαὶ ἦσαν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται, ὥστε οἱ Ἄγγλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσουν τὴν εἰρήνην, τῷ 991, ἀντὶ 10.000 λιρῶν, ἐπετράπη δὲ εἰς τοὺς Δανοὺς νὰ παραμείνουν εἰς τὴν χώραν χωρὶς νὰ τὴν λεηλατοῦν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Αἴθελρεντ παρεβίασε τὴν συνθήκην, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν δανικῶν πλοίων καὶ ἐνίκησεν. Οἱ Δανοὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ βορειότερα μέρη τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ μετά τινας μῆνας ἐπανῆλθον ἰσχυροί, συμμαχήσαντες μετὰ τοῦ Ὀλάφ, βασιλέως τῶν Νορβηγῶν. Ἡ εἰρήνη ἐξηγοράσθη αὐτὴν τὴν φορὰν ἀντὶ 16.000 λιρῶν. Αἱ δανικαὶ ἐπιθέσεις ἐπανελήφθησαν κατὰ τὰ ἔτη 997, 998, 999, καὶ τῷ 1000 μ.Χ. Ὁ Αἴθελρεντ ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀπουσίας τῶν Δανῶν εἰς Νορμανδίαν εἰσέβαλεν εἰς Κουμβερλάνδην, κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Βάϊκιγγς. Οἱ Δανοὶ ἐπανελθόντες τοιοῦτον ὄλεθρον καὶ φρίκην διέσπειρον, ὥστε ὁ Αἴθελρεντ μόνον ἀντὶ 24.000 λιρῶν ἠδυνήθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην. Ὁ Αἴθελρεντ ἐξέδωκε τότε διάταγμα κατὰ τὸ ὁποῖον τὴν 2αν Δεκεμβρίου ἔπρεπε νὰ σφαγοῦν ὅλοι οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ Δανοί. Ἄγνωστον κατὰ πόσον ἐπραγματοποιήθη

Digitized by Google

κατὰ γράμμα ἡ διαταγή. Τὸ ἑπόμενον ὅμως ἔτος ἦλθε, μένεα πνέων, ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Σβέϋν, καὶ ἐπὶ δύο ἔτη ἐλεηλάτει τὴν Ἀγγλίαν. Τῷ 1009 ὁ Αἴθελρεντ προσέφερε χάριν τῆς εἰρήνης 36.000 λίρας καὶ τῷ 1010 ἑτέρας 48 000. Ἀλλὰ οἱ Δανοὶ οὐδεμίαν εὑρίσκοντες ἀντίστασιν ἐπανήρχοντο πάλιν βαρβαρώτεροι. Αἱ ἐπιδρομαί των εἶχον πάντοτε λαφυραγωγικὸν σκοπόν. Ἀπὸ τοῦ 1013 ὅμως φαίνεται ὅτι ὁ σκοπὸς ἐγένετο πολιτικός. Ὁ Σβέϋν ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀγγλίαν, ὑπέταξε τὸ Κὲντ καὶ τὸ Βέσσεξ καὶ ἠνάγκασε τὸν Αἴθελρεντ νὰ φύγῃ ἐκ Λονδίνου εἰς Νορμανδίαν. Ὁ Σβέϋν ἀπέθανε τῷ 1014 καὶ ὁ Αἴθελρεντ ἀνεκλήθη εἰς Ἀγγλίαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποδιώξῃ τελικῶς τὸν Κανοῦτον, υἱὸν τοῦ Σβέϋν, ὅστις καὶ ἐγένετο βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατόν του, τῷ 1016. Σύζυγος τοῦ Αἴθελρεντ ἦτο ἡ Ἔμμα, θυγάτηρ Ριχάρδου τοῦ Α΄ τοῦ Ἀτρομήτου, δουκὸς τῶν Νορμανδῶν, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη τῷ 1002. Ἡ Ἔμμα εἶχεν ἐκ τοῦ Αἴθελρεντ δύο υἱούς, τὸν Ἐδουάρδον τὸν Ἐξομολογητὴν καὶ τὸν Ἀἴλφρεντ, ἐκ δὲ τοῦ Κανούτου, τὸν ὁποῖον ἐνυμφεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου της συζύγου, τὸν Χαρδικανοῦτον. Ἀποθανόντος τοῦ Κανούτου, τὸν θρόνον κατέλαβεν ὁ Χάρολντ Χαίρφουτ, ὅστις ἐξεδίωξε τὴν Ἔμμαν, καταφυγοῦσαν εἰς Φλάνδραν μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ υἱοῦ της Ἐδουάρδου τοῦ Ἐξομολογητοῦ.

Αἴθελσταν βλ. Ἄθελσταν.

Αἴθελφλεντ (Aethelflaed). Δέσποινα τῶν Μερκίων, ἡ πρεσβυτέρα τῶν τέκνων Ἀλφρέδου τοῦ Μεγάλου. Μόλις ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν γάμου (περὶ τὸ 886 μ. Χ.) ἐγένετο σύζυγος τοῦ Αἴθελρεντ, κόμητος τῆς Μερκίας, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλφρέδος εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν διακυβέρνησιν τῆς Μερκίας. Ἦτο γενναιοτάτη, πολλάκις τεθεῖσα ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ εἰς μάχας κατὰ τῶν Δανῶν καὶ ζῶντος τοῦ συζύγου της καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του (911 μ. Χ.). Ἀπέθανε τῷ 917 καὶ ἐτάφη ἐν Γκλῶστερ. Ἀφῆκε θυγατέρα Αἴλφβυν, ἥτις ἐπὶ δύο σχεδὸν ἔτη διηύθυνε τὴν χώραν της μεθ' ἧς καὶ ἡ μήτηρ της ἱκανότητος. Ἀλλὰ τῷ 919 ὁ ἀδελφὸς τῆς μητρός της, Ἐδουάρδος τῆς Ἀγγλίας, κατέλαβε τὴν Μερκίαν. Ἡ Αἴθελφλεντ καὶ ὁ σύζυγός της πολλάκις τιτλοφοροῦνται βασιλεῖς ὑπὸ τῶν χρονικογράφων, ἕνεκα τῆς σχεδὸν βασιλικῆς των ἐξουσίας.

Αἴθελφριθ (Aethelfrith). Βασιλεὺς τῆς Νορθουμβρίας, υἱὸς τοῦ Αἴθελρικ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῷ 593 περίπου μ. Χ. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἄχα, θυγατέρα τοῦ Ἔλλα βασιλέως τῆς Ντέϊρα, τὸν ὁποῖον καὶ διεδέχθη περὶ τὸ 605 μ. Χ., ἐκδιώξας τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἔντβιν. Τῷ 603 ἀπέκρουσεν ἐπίθεσιν τοῦ Ἄϊνταν, βασιλέως τῆς Σκωτικῆς Νταλριάντα, ἐν Νταιγκσασταν. Τῷ 614 ἐνίκησε τοὺς Οὐαλλοὺς εἰς μεγάλην παρὰ τὸ Τσέστερ μάχην καὶ κατέσφαξε τοὺς προσευχομένους ἐν συναθροίσει ὑπὲρ τῶν οὐαλλικῶν ὅπλων μοναχοὺς τοῦ Μπάγγορ (Bangŏr). Τῷ 617 ὁ Αἴθελφριθ κατενικήθη καὶ κατεσφάγη ὑπὸ τοῦ Ραίντβαλντ τῆς Ἀνατολικῆς Ἀγγλίας κατά τινα μάχην παρὰ τὸν ποταμὸν Idle.

αἰθένιον *[Χημ.]*. Ἐπιστημονικὸν ὄνομα τοῦ ἐλαιογόνου ἀερίου (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθενοδιόλη-(1,2) *[Χημ.]* ἢ διοξυαιθυλένιον συμ. ἢ ἀκετυλενογλυκόλη (βλ. λ.). σ. γ

αἰθενόλη *[Χημ]*. Οὕτω καλεῖται ἐπιστημονικώτερον ἡ βινυλικὴ ἀλκοόλη (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθενυλαιθυλενοδιαμίνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου

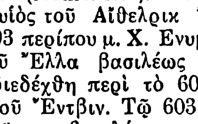

ἀνήκουσα εἰς τὰ ὑδρογονωμένα παράγωγα τῶν ἰμιδαζολίων. Παρασκευάζεται δι' ἀποστάξεως ὑδροχλωρικῆς αἰθυλενοδιαμίνης μετ' ὀξικοῦ νατρίου. σ. γ.

αἰθεολέπις (Aitheolepis A. Sm. Woodw.) *[Παλαιοζ.]*. Γένος ἰχθύων τῆς ὁμοιογενείας τῶν *ὀρθογανοειδῶν*, οὗτινος τὸ πλευρικῶς συμπεπιεσμένον κυκλικὸν σῶμα φέρει ραχιαῖον πτερύγιον ἀμέσως ὑπερκείμενον τοῦ κοιλιακοῦ καὶ τελευτᾷ μετὰ τοῦ τελευταίου παρὰ τὸ οὐραῖον τοιούτου. Ἐνταῦθα Aitheolepis mirabilis A. Sm. Woodw., ἥτις ἔζησε κατὰ τὸ ἄνω τριασικὸν σύστημα ἐντὸς τῶν στρωμάτων Ἀουκέσβουρυ τῆς Νέας νοτίου Οὐαλλίας. θ. σ.

αἰθέρες *[Χημ.]*. Ὀργανικαὶ ἑνώσεις προερχόμεναι δι' ἑνώσεως δύο μορίων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀλκοόλης ἢ δύο διαφόρων ἀλκοολῶν τῇ ἀποσπάσει ἑνὸς μορίου ὕδατος, ὡς:

$$2\,C_2H_6O - H_2O = C_4H_{10}O$$
$$C_2H_6O + CH_4O - H_2O = C_3H_8O$$

Ἔχουν τὴν γενικὴν σύνθεσιν $C_\nu H_{2\nu+2}O$, ἤτοι τὴν αὐτὴν πρὸς τὰς ἀλκοόλας, πρὸς ἃς εἶναι ἰσομερεῖς. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἰς μὲν τὰς ἀλκοόλας τὸ ὀξυγόνον εἶναι ἡνωμένον, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἀλκύλιον, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς ὑδρογόνον, ἐνῷ εἰς τοὺς αἰθέρας τὸ ὀξυγόνον εἶναι ἡνωμένον ἑκατέρωθεν πρὸς ἀλκύλιον. Ἤτοι ἔχομεν:

$C_2H_5.O.H = C_2H_6O$ αἰθυλικὴ ἀλκοόλη

$CH_3.O.CH_3 = C_2H_6O$ διμεθυλικὸς αἰθήρ.

Τοὺς αἰθέρας διακρίνομεν εἰς *ἁπλοῦς* καὶ *μικτούς*· καὶ ἁπλοῖ μὲν καλοῦνται ὅταν τὰ πρὸς τὸ ὀξυγόνον ἡνωμένα δύο ἀλκύλια εἶναι τὰ αὐτά, μικτοὶ δὲ ὅταν εἶναι διάφορα. Ἐνίοτε ἐσφαλμένως καλοῦνται αἰθέρες καὶ ἑνώσεις λαμβανόμεναι δι' ἄλλων ἀντιδράσεων, ὡς λ. χ. λέγεται ὀξικὸς αἰθὴρ τὸ σῶμα τὸ λαμβανόμενον δι' ἐπιδράσεως ὀξικοῦ ὀξέος ἐπὶ αἰθυλικῆς ἀλκοόλης, ἐνῷ τοῦτο ἀνήκει εἰς τοὺς ἐστέρας (βλ. λ.). σ. γ.

[ΟΙΝΟΛΟΓΙΑ]. Κατὰ τὸν Berthelot, ἡ εὐωδία τῶν οἴνων δὲν ὀφείλεται εἰς οὐσίαν μοναδικήν, ἀλλ' εἰς ἄθροισμα στοιχείων ἐπιδεκτικῶν ὀξειδώσεως, τῶν ὁποίων αἱ ἀλλοιώσεις, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ὀξυγόνου, ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰς ἀλλοιώσεις αὐτῆς ταύτης τῆς εὐωδίας, ἐνῷ τὰ σταθερὰ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς τοὺς αἰθέρας. Ὁ Deleschamps, φαρμακοποιὸς ἐν Παρισίοις, ἀπεμόνωσε, πρῶτος αὐτός, οὐσίαν ἥτις προσδίδει εἰς τὸν οἶνον τὴν οἰνώδη ὀσμήν. Εἶναι ἔλαιον ὅπερ ἐπιτυγχάνεται εἰς τὸ τέλος τῆς ἀποστάξεως μεγάλης ποσότητος οἴνου. Δὲν ἐμελέτησεν ὅμως αὐτὸς οὔτε τὴν σύνθεσιν, οὔτε τὰς ἰδιότητας τῆς ἐλαιώδους αὐτῆς οὐσίας, ἀλλ' ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ Liebig ἐπ' αὐτῆς. Οἱ δύο αὐτοὶ σοφοί, μετὰ πολλὰ πειράματα τοῦ δευτέρου, ἀνεγνώρισαν ὅτι τὸ ὑγρὸν αὐτὸ ἦτο αἰθὴρ σύνθετος, τὸν ὁποῖον ὠνόμασαν *οἰνανθικὸν αἰθέρα* καὶ καθώρισαν τὰς ἰδιότητας αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

Ὑγρὸν ἐλαιῶδες, ἄχρουν, δριμείας γεύσεως, ὀσμῆς οἰνώδους λίαν ἐντόνου, δυσαρέστου καὶ μεθυστικῆς ὅταν εἰσπνέεται ἐκ τοῦ πλησίον, πυκνότητος 0,872 καὶ μὲ σημεῖον βρασμοῦ 225. Εἶναι διαλυτὸς εἰς τὸ οἰνόπνευμα.

Ὁ Zenneck (1837) εὗρεν εἰς τὸ ἄρωμα τοῦ οἴνου ἔλαιον ἀρωματικόν, εἰς ὃ ἀπέδωκε τὴν ἀρωματικὴν ἰδιότητα τοῦ οἴνου. Ἀπεχώρισε τὸ ἄρωμα αὐτὸ ἐκ τοῦ οἴνου, ψύξας ποσότητά τινα ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀποστάξας τὸ ὑγρόν, ὅπερ δὲν ἦτο ἐπιδεκτικὸν πήξεως. Τὸ ὑπόλειμμα τῆς ἀποστάξεως αὐτῆς ἦτο πεπροικισμένον μὲ ἀρωματικὴν ὀσμήν. Ἐρχόμενον εἰς ἐπαφὴν μὲ αἰθέρα καὶ ἐξατμιζόμενον ἐγκατέλειπεν ἔλαιον, τοῦ ὁποίου ἡ ὀσμὴ ὡμοίαζε πολὺ μὲ τὴν ὀσμὴν τοῦ οἴνου. Ὁ Fauré (1844) δι' εἰδικῆς ἀποστάξεως ἐπέτυχε πτητικὸν ὑγρόν, εἰς ὃ ἀπέδωκε τὴν εὐωδίαν τοῦ οἴνου, βεβαιώσας ὅτι ἦτο διάφορον τοῦ οἰνανθικοῦ αἰθέρος. Ὁ δὲ Berthelot (1864) εἰργάσθη πρὸς ἀπομόνωσιν τοῦ ἀρώματος τοῦ οἴνου κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Εἰς δοχεῖον πλῆρες ἀνθρακικοῦ ὀξέος εἰσήγαγεν οἶνον μετὰ κοινοῦ αἰθέρος καὶ ἀνετάρασσε τὸ μῖγμα, ἐξατμίζων δὲ αὐτὸ κατόπιν εἰς χαμηλὴν θερμοκρασίαν ἐπὶ παρουσίᾳ ρεύματος ἀνθρακικοῦ ὀξέος, ἐπετύγχανεν ὑγρὸν βάρους κατωτέρου τοῦ χιλιοστοῦ τοῦ βάρους τοῦ χρησιμοποιηθέντος οἴνου. Ἡ οἰνώδης γεῦσις καὶ ἡ ἰδιαιτέρα γεῦσις εὑρίσκονται συγκεντρωμέναι εἰς τὸ ὑγρὸν αὐτό. Ἡ οἰνάνθη, ἥτις ἀπομένει, ἔχει γεῦσιν ὄξινον, οἰνοπνευματώδη καὶ δυσάρεστον. Εἰς τὸ ὑγρὸν αὐτὸ εὗρεν ὀλίγον ἀμυλικὸν πνεῦμα, ἀρωματικὸν ἔλαιον ἀδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ, ἴχνος κιτρίνης χρωστικῆς οὐσίας καί, τέλος, οὐδετέραν οὐσίαν, ἥτις φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἀλδεϋδῶν καὶ ἥτις κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ ἀληθὴς οὐσία τῆς εὐωδίας τοῦ οἴνου. Ἡ ἀναλογία της ἀνέρχεται εἰς τὸ τριακοστὸν τοῦ χιλιοστοῦ περίπου. Εἴς τινας οἴνους εὗρε καὶ κοινὰς ἀλδεΐδας.

Κατὰ τὸν Pasteur (1873), εἰς τὸν οἶνον ὑπάρχουσι *φυσικὰ* καὶ *ἐπίκτητα* ἀρώματα. Τὰ πρῶτα ὑπάρχουσιν ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν σταφυλὴν καὶ εἰσάγονται εἰς τὸν οἶνον κατὰ τὴν σύνθλιψιν τῶν σταφυλῶν καὶ κατὰ τὴν ζύμωσιν, ὅταν αὕτη γίνεται μετὰ τῶν στεμφύλων, τὰ δὲ ἐπίκτητα ἀναπτύσσονται κατόπιν ἐξ αὐτῶν, ὀξειδουμένων ὑπὸ τοῦ ἀέρος.

Κατὰ τὸν Maumené (1874), τὸ ἄρωμα τοῦ οἴνου εἶναι πολλαπλοῦν, ὅπως τὸ ἄρωμα ἀνθοδέσμης. Ὁ οἰνανθικὸς αἰθήρ, οἱ ἄλλοι αἰθέρες, τὰ διάφορα πνεύματα, αἰθυλικόν, ἀμυλικὸν κτλ., αἱ ἀλδεΐδαι καί τινα ἀρώματα καὶ ἔλαια ἴσως εἶναι τὰ στοιχεῖα τοῦ συνόλου, εἰς ἃ δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τ' ὄνομα τῆς εὐωδίας. Ποικίλλει μὲ τοὺς ὅρους καθ' οὓς ἔλαβε χώραν ἡ ἀνάπτυξις τῆς σταφυλῆς. Τὸ ἔδαφος ἔχει μεγάλην ἐπιρροήν, διότι ἡ αὐτὴ ποικιλία σταφυλῆς εἰς διάφορα ἐδάφη ἀποδίδει διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Αἱ διάφοροι μέθοδοι τῆς ζυμώσεως ἔχουσιν ἐπίσης μεγάλην ἐπίδρασιν, καθὼς καὶ ἡ ὡρίμανσις τῆς σταφυλῆς.

Αἱ κατόπιν μελέται ἄλλων ἐπιστημόνων ἐπὶ τῆς εὐωδίας τοῦ οἴνου ἀπέδειξαν ὅτι οἱ Berthelot, Pasteur καὶ Maumené εἶχον πλησιάσει πολὺ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι ὄντως οἱ αἰθέρες προέρχονται ἀπὸ ὀλίγην ἢ μερικὴν ἀνταλλαγὴν στοιχείων ἢ ὁμάδων στοιχείων μεταξὺ ὀξέων καὶ οἰνοπνευμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἔχομεν εἰς τὸν οἶνον οἰνοπνεύματα καὶ ὀξέα εἰς τὴν αὐτὴν ὑγρὰν μᾶζαν, ἐννοεῖται πῶς εἶναι δυνατὸς ὁ σχηματισμὸς τῶν αἰθέρων. Ἡ ἕνωσις τῶν οἰνοπνευμάτων καὶ ὀξέων καὶ ὁ συνεπαγόμενος σχηματισμὸς τῶν αἰθέρων, οἵτινες δίδουσι τὸ ἄρωμα εἰς τὸν οἶνον, λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζυμώσεως, λόγῳ τῆς ἀναπτυσσομένης θερμοκρασίας καὶ κατόπιν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὡριμάνσεως αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐπεμβαίνει ὁ χρόνος, ὅστις ἐπισπεύδεται συχνὰ καὶ ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν τῶν οἰναποθηκῶν.

Ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας περιεκτικότητος αἰθέρων ἐν τῷ οἴνῳ καὶ ἐπὶ τῆς πλέον ἢ ἧττον ταχείας παρασκευῆς αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι αἰτίαι: 1) Τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον, ἐὰν εἶναι ἀσβεστῶδες, δίδει οἶνον πλουσιώτερον εἰς οἰνόπνευμα καὶ πλουσιώτερον συνεπῶς εἰς αἰθέρας, ὄντος αὐτοῦ ἡ ἀφετηρία ἐκείνων. 2) Ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ ἐδάφους εἰς ὃ τὸ κλῆμα φύεται πλέον ἢ ἧττον ἀνέτως καὶ δίδει σταφυλὰς περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον σακχαρώδεις. 3) Ἡ ποικιλία τῆς σταφυλῆς, διότι προφανῶς τὸ κατάλληλον ἔδαφος δὲν θὰ ἤρκει, ἐὰν δὲν ἦτο ἐπίσης κατάλληλον καὶ τὸ φυτόν. Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν ἀκριβέστερον, δέον νὰ εἴπωμεν ὅτι δοθέντος ἑνὸς ἐκλεκτοῦ κλήματος, καλλιεργουμένου εἰς δύο, τρία ἢ περισσότερα ἐδάφη διαφόρου συστάσεως φυσικοχημικῆς, τὸ ἄρωμα εἰς τὸν οἶνον δύναται νὰ διαφέρῃ ἀρκετά, ἀλλὰ τὸ ἀσβεστῶδες ἔδαφος εἶναι πάντοτε καλύτερον. 4) Ἡ ἀτμοσφαιρικὴ κατάστασις διαρκούσης τῆς ὡριμάνσεως τῆς σταφυλῆς. Ἐὰν βρέχῃ συχνά, παράγεται γλεῦκος ὑδαρὲς καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ σχηματισμὸς τῶν αἰθέρων ἀργοπορεῖ αἰσθητῶς, διότι τὰ ὀξέα ἀντιδρῶσι βραδέως ἐπὶ τοῦ οἰνοπνεύματος ἢ κάλλιον ἐπὶ τῶν οἰνοπνευμάτων. 5) Ἡ θερμοκρασία ἥτις βοηθεῖ πολὺ τὸν σχηματισμὸν αὐτὸν καὶ παράδειγμα εἶναι ἡ ταχεῖα ὡρίμανσις τοῦ οἴνου εἰς οἰναποθήκας οὐχὶ δροσεράς καὶ 6) Ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τελεία ζύμωσις. Τῷ ὄντι, ἐὰν δὲν εἶναι τελεία καὶ ἐὰν παραμείνῃ εἰς τὸν οἶνον ζάκχαρον, τότε οἱ αἰθέρες δὲν δύνανται νὰ διαλυθῶσιν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν οἶνον, ἀντιτιθεμένου αὐτοῦ τοῦ ζακχάρου.

Ἐὰν ὅμως τὰ πλεονεκτήματα ἑνὸς οἴνου, ἡ χαρακτηριστική του γεῦσις καὶ ἡ εὐωδία του ὀφείλωνται εἰς προϊόντα αἰθέρια, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ μεγάλη ποσότης αἰθέρων εἰς τοὺς οἴνους δημιουργεῖ καὶ ποιότητα ἐξαίρετον. Τοὐναντίον οἱ πλουσιώτεροι εἰς αἰθέρας εἶναι συχνὰ οἱ κοινότεροι, οἱ ἐλαττωματικώτεροι καὶ οἱ ὀλιγώτερον διατηρήσιμοι. Ἡ ποσότης τῶν αἰθέρων τῶν εὑρεθέντων εἰς διαφόρους ἀρωματικοὺς οἴνους ποικίλλει ἀπὸ 0,6-0,9 τοῦ γραμμαρίου κατὰ λίτρον. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς τὴν διάκρισιν καὶ τὴν λεπτότητα ἑνὸς οἴνου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν εὐωδίαν του, περισσότερον ἀπὸ τὴν ὁλικὴν ἀφθονίαν τῶν αἰθέρων εἶναι ἡ ὑπερίσχυσις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰθέρος ἰδιαιτέρως. Εἰς τὸ πεδίον δ' αὐτὸ ὑπάρχει εὐρύτατος χῶρος πρὸς μελέτην.

Ἀναλόγως τῶν διαφόρων ὀξέων ἅτινα ἑνοῦνται μὲ τὸ οἰνόπνευμα θὰ ἔχωμεν αἰθέρα *ὀξικόν, βουτυρικόν, τρυγικόν, προπριονικόν, βαλεριανικόν* κλπ. Ὁ οἰνανθικὸς αἰθὴρ προκύπτει ἀπὸ τὸ οἰνανθικὸν ὀξύ, λιπαρὸν ὀξύ, ἡνωμένον μὲ τὸ οἰνόπνευμα. Ὁ παρασκευαζόμενος εἰς τὸ ἐμπόριον εἶναι ὑγρὸν ρευστότατον, δριμείας γεύσεως δυσαρέστου, ἀδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ διαλυτὸν εἰς τὸ οἰνόπνευμα, καὶ ὅταν εἶναι ἠραιωμένον μὲ ὕδωρ, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὸν οἶνον. Σχηματίζεται εἰς τὸν οἶνον διαρκούσης τῆς βραδείας ζυμώσεως. Ὁ αἰθὴρ οὗτος συναντᾶται εἰς ὅλους τοὺς οἴνους, εἰς οὓς μεταδίδει οἰνικὴν ὀσμὴν λίαν χαρακτηριστικήν. Εὑρίσκεται εἰς τὴν ὑποστάθμην, ἰδίως βράζει εἰς τοὺς 225° καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἀπόσταξιν τοῦ οἴνου εἶναι δύσκολον νὰ περάσῃ εἰς τὸ ἀπόσταγμα οἰνανθικὸς αἰθήρ, ἐὰν ἡ ἀπόσταξις καὶ ἡ ἀνακάθαρσις γίνεται καλῶς. Ἐπιτυγχάνεται ὁ οἰνανθικὸς αἰθὴρ ἀπὸ τὴν ἀπόσταξιν τῆς ὑποστάθμης διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας. Ἀπὸ 100 χιλιόγραμμα ὑποστάθμης δύνανται νὰ ἐξαχθῶσιν 20-10 γραμμάρια οἰνανθικοῦ αἰθέρος.

Οἱ αἰθέρες τοῦ οἴνου ὑπάγονται εἰς τὰ ἐπίκτητα ἀρώματα αὐτοῦ, τὸ φυσικὸν ἄρωμα ὅμως αὐτοῦ προέρχεται ἀπ' αὐτὴν τὴν σταφυλὴν καὶ διαφέρει εἰς ἑκάστην ποικιλίαν αὐτῆς κατά τε τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα. Δὲν πρέπει λοιπὸν οἱ αἰθέρες νὰ συγχέωνται μὲ τὸ φυσικὸν ἄρωμα τῆς σταφυλῆς. Τὸ μοσχᾶτον, μαυροδάφνη, φιλέρι καὶ ἄλλα εἴδη σταφυλῆς δίδουσιν οἴνους ἀρωματικούς, δηλαδὴ ἔχουσι τὸ φυσικὸν ἄρωμα τῆς σταφυλῆς. Τὸ ἄρωμα τῆς σταφυλῆς εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν παρειὰν τοῦ φλοιοῦ αὐτῆς καὶ ἀπαιτεῖται πίεσις τοῦ φλοιοῦ διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀπόσπασις ἐξ αὐτοῦ. Τὸ ἄρωμα τῆς σταφυλῆς ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ὡρίμανσιν αὐτῆς. Ἐὰν μουσκεύσωμεν φλοιοὺς ἀώρους σταφυλῆς εἰς ἠραιωμένον δι' ὕδατος οἰνόπνευμα, τὸ ὑγρὸν ἀποκτᾷ γεῦσιν καὶ ὀσμὴν χορτώδη. Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν πειραματιζόμενοι τὸ ἄρωμα θὰ γίνῃ αἰσθητὸν ὀλίγον πρὸ τῆς τελείας ὡριμάνσεως καὶ θὰ καθίσταται καθ' ἑκά-

Digitized by Google

στην ἐντονώτερον. Τὰ φυσικὰ ἀρώματα τῶν σταφυλῶν ἀνήκουσι, τὰ περισσότερα, εἰς τὰ αἰθέρια ἢ πτητικὰ ἔλαια, ἅτινα συναντῶνται καὶ εἰς τὰ ἄνθη, καρποὺς καὶ ἄλλα μέρη τῶν φυτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα δίδουσι τὰ διάφορα ἀρώματα καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγονται δι' ἀποστάξεως.

Αἱ ἀρωματικαὶ οὐσίαι τῆς σταφυλῆς ἀπολαύουσιν ἰδιοτήτων τινῶν τὰς ὁποίας ὁ οἰνοποιὸς ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ. Εἰς τὴν ζύμωσιν τῶν ἀρωματικῶν σταφυλῶν πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ οἰνοπνευματικὴ ζύμωσις τὰς ἐλαττώνει διότι τ' ἀρωματικὰ ἔλαια εἶναι πτητικά, ἀφ' ἑτέρου δὲ πολὺ διαλυτὰ εἰς τὸ οἰνόπνευμα καὶ τοὺς αἰθέρας, τὴν πτητικότητα δ' αὐτῶν αὐξάνει καὶ ἡ ἀναπτυσσομένη θερμότης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζυμώσεως. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ ζύμωσις πρέπει νὰ γίνηται εἰς κλειστὰ δοχεῖα, αἱ δὲ μεταγγίσεις αὐτῶν ἐν κλειστῷ χώρῳ. Κ. ΚΑΛΟΥΔΗΣ

Αἰθερία (Aetheria) *[Ἀστρον.]* Περιοχὴ τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου τοῦ πλανήτου Ἄρεως, ἐκτεινομένη κατὰ μῆκος μὲν μεταξὺ τῶν μεσημβρινῶν 225° καὶ 255°, κατὰ πλάτος δὲ μεταξὺ τῶν παραλλήλων +25° καὶ +40° (βλ. Ἄρης). Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Αἰθερία *[Μυθολ.]*. Μία τῶν θυγατέρων τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Κλυμένης, ἀδελφὴ τοῦ Φαέθοντος. Ἡ Αἰθερία καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτῆς (Φαέθουσα, Λαμπετία κλπ.) ἀδιακόπως θρηνοῦσαι ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀδελφοῦ των Φαέθοντος, τὸν ὁποῖον κατακεραυνωθέντα ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ κατακρημνισθέντα ἀπὸ τοῦ ἅρματος τοῦ Ἡλίου εἰς τὴν γῆν, εἶχον ἀνεύρει καὶ ἐνταφιάσει αἱ Νύμφαι, μετεμορφώθησαν εἰς λεύκας. Δὲν ἔπαυσαν ὅμως θρηνοῦσαι αἱ φιλόστοργοι ἀδελφαὶ καὶ μετὰ τὴν μεταμόρφωσίν των καὶ χύνουσαι ἄφθονα δάκρυα, τὰ ὁποῖα πηγνύμενα καὶ ξηραινόμενα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μετεβάλλοντο εἰς ἤλεκτρον, τὴν λάμπουσαν ὕλην μὲ τὴν ἐπίχρυσον λάμψιν τοῦ ἡλίου καὶ τὴν διαύγειαν τοῦ δακρύου. Ὁ ἐπιχωριάζων εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἠριδανοῦ οὗτος μῦθος εἶναι τὸ ποιητικὸν πλάσμα τῆς ἱστορίας τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἠλέκτρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦ ὡραίου μύθου τοῦ Φαέθοντος στοιχεῖα μὲν ἀνευρίσκονται παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ (Ἱππολ. 737) καὶ Ἀπολ. Ροδ. (IV 508), πλήρης δὲ ἀνάπτυξις ἰδίᾳ παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ (Metam. II 340-360)· βλ. καὶ λ. Ἡλιάδες, Φαέθων. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—Αἰθερία. Μοναχὴ εὐγενοῦς οἰκογενείας, πιθανῶς ἐκ νοτίου Γαλλίας καταγομένης, ἥτις, ζῶσα κατὰ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ἦλθε πρὸς προσκύνησιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους καὶ τὸ ὄρος Σινᾶ καὶ ὕστερον κατέγραψε τὰς ἐντυπώσεις της εἰς σύγγραμμα ἐν λατινικῇ γλώσσῃ, ὅπερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ῥώμῃ τῷ 1887 παρὰ τοῦ Camurrini ὑπὸ τὸν τίτλον «Peregrinatio ad loca sancta» (= ἱερὰ ἀποδημία εἰς τοὺς ἁγίους τόπους). Ὁ ἐκδότης ἐσφαλμένως ὑπέθεσεν ὡς συγγραφέα τοῦ ἔργου τὴν ἁγίαν Σιλβίαν, ἐνῷ ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖ μοναχός τις Βαλέριος, κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, ἡ συγγραφεὺς ὀνομάζεται Αἰθερία, ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν Ἐγερεία ἢ καὶ Εὐχερία. Ἰδιαζούσης σημασίας εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο, οὗτινος λείπει ἡ ἀρχή, εἶναι τὸ παράρτημα, ἔνθα περιγράφεται ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λατρεία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. [Ἴδε *Bardenhewer* Gesch. d. altk. Liter. 1923. 3, 416 - 421, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία. *Meister* De itinerario Aetheriae... (ἐν «Rheinisches Museum» 64 τόμ. 3). Δ. Σ. Μ.

αἰθέρια ἔλαια *[Χημ.]* (βλ. ἀρωματικαὶ ὗλαι). Σ. Γ.

[ΦΑΡΜΑΚΟΛ.] Τὰ αἰθέρια ἔλαια ἀπαντῶσιν εἰς πλεῖστα φυτά, ὡς μικρὰ σταγονίδια ἐντὸς τοῦ κυτταρικοῦ χυμοῦ αὐτῶν, ἢ ἐντὸς ἀδενοειδῶν χώρων τῶν φυτῶν. Συνήθως περιέχονται εἰς τὰ φύλλα, τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρπούς, εἴς τινα δὲ φυτὰ ἅπαντα τὰ ὄργανα αὐτῶν περιέχουσιν αἰθέρια ἔλαια. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ φυτά, τῶν ὁποίων τὰ διάφορα ὄργανα περιέχουν αἰθέρια ἔλαια διαφέροντα ἀλλήλων. Τὰ πλεῖστα τῶν αἰθερίων ἐλαίων εἶναι πτητικὰ καὶ ἐν τῇ συνήθει θερμοκρασίᾳ, παραλαμβάνονται δὲ ἐκ τῶν παρασκευαζόντων ταῦτα φυτῶν δι' ἀποστάξεως μεθ' ὕδατος. Τὰ αἰθέρια ἔλαια, ἅτινα ἀποσυντίθενται εἰς ὑψηλὴν θερμοκρασίαν, ἀποστάζονται μεθ' ὑγρῶν ζεόντων εἰς ταπεινὴν θερμοκρασίαν, ἢ παραλαμβάνονται διὰ κατεργασίας τῶν φυτῶν ἐντὸς ἀνόσμου ἐλαίου. Τὰ αἰθέρια ἔλαια εἶναι ἄχροα ἢ ὑποκίτρινα, τινὰ δὲ πράσινα ἢ κυανᾶ. Ἡ σύστασις αὐτῶν εἶναι σιροπιώδης, ἐλάχιστα δὲ εἶναι στερεὰ καὶ ἐν τῇ συνήθει θερμοκρασίᾳ. Ἡ ὀσμὴ τῶν πλείστων εἶναι εὐχάριστος καὶ ἀρωματική, οὖσα ἰδίᾳ αἰσθητή, ὅταν τὸ ἔλαιον ἀραιωθῇ διὰ πτητικοῦ τινος ὑγροῦ, π. χ. τοῦ οἰνοπνεύματος. Τινὰ ὅμως ἔχουσιν ὀσμὴν δυσάρεστον καὶ ἀηδῆ.

Τὰ αἰθέρια ἔλαια εἶναι εἰδικῶς ἐλαφρότερα τοῦ ὕδατος καὶ ἐπιπλέουσι, πλὴν τινων, ὡς τοῦ ἐλαίου τῶν καρυοφύλλων καὶ τοῦ κινναμώμου, ἅτινα εἶναι βαρύτερα τοῦ ὕδατος. Εἶναι δὲ γενικῶς δυσδιάλυτα εἰς τὸ ὕδωρ, εἰς δὲ τὸ οἰνόπνευμα διαλύονται τόσον εὐχερέστερον, ὅσον μᾶλλον ἄνυδρον εἶναι τοῦτο.

Ἡ χημικὴ σύστασις τῶν αἰθερίων ἐλαίων εἶναι πολύπλοκος, πολλὰ δὲ τούτων περιέχουσι μείγματα διαφόρων ἀρωματικῶν ἑνώσεων. Διὰ τῆς ψύξεως τὰ αἰθέρια ἔλαια χωρίζονται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν στερεόν, σχηματίζον λευκοὺς συνήθως κρυστάλλους, καλεῖται *στεατοπτένη*, τὸ δὲ παραμένον ὑγρὸν καλεῖται *ἐλαιοπτένη*. Πάντα σχεδὸν τὰ αἰθέρια ἔλαια περιέχουσι τερπένας, τὰ δὲ πλεῖστα περιέχουσι καὶ διαφόρους ἄλλας ἀρωματικὰς ἑνώσεις, ἀλδεΐδας, πνεύματα, ἐστέρας, φαινόλας, κετόνας, ὀξέα κλπ., εἰς ἃ πολλάκις ὀφείλεται ἡ ἰδιάζουσα ὀσμὴ τοῦ αἰθερίου ἐλαίου. Ἐλαίων τινῶν, ὡς τοῦ σινάπεως, τοῦ σκορόδου, τοῦ κρομμύου κλπ. ἡ δριμεῖα ὀσμὴ ὀφείλεται εἰς ἀζωτούχους ἢ θειούχους ἑνώσεις.

Τὰ αἰθέρια ἔλαια, παραμένοντα ἐν τῷ ἀέρι, ὀξειδοῦνται διὰ τοῦ χρόνου καὶ γίνονται παχύρρευστα καὶ ἀμαυρὰ τὴν χροιάν. παραγομένων δ' ὀξέων (*ὀξεικοῦ, μυρμηκικοῦ* κ.λ.) χάνουν τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῶν ὀσμήν.

Ἡ φαρμακολογικὴ ἐνέργεια τῶν αἰθερίων ἐλαίων ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὰ συστατικὰ αὐτῶν, πολλὰ ὅμως ἐμφανίζουσι κοινάς τινας ἰδιότητας. Οὕτω πάντα σχεδὸν κέκτηνται μᾶλλον ἢ ἧττον ἰσχυρὰν *ἀντισηπτικὴν* ἐνέργειαν, ὀφειλομένην εἰς τὰς περιεχομένας φαινόλας καὶ τερπένας. Τὰ αἰθέρια ἔλαια δρῶσιν *ἐρεθιστικῶς* ἐπὶ τὸ δέρμα, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς βλενογόνους, οὓς ἐρεθίζουσι καὶ ἀπὸ μεγάλης ἀραιώσεως. Τοῦ δὲ βλενογόνου τῆς ῥινὸς ὁ ἐρεθισμὸς δι' αἰθερίου ἐλαίου διεγείρει ἀντανακλαστικῶς τὸν προμήκη μυελόν, δι' ὃ ἡ χρῆσις ὀσμηρῶν οὐσιῶν εἶναι ὠφέλιμος εἰς λιποθυμικῶν καὶ ἀσφυκτικῶν καταστάσεων πρὸς διέγερσιν τῆς ἀναπνοῆς. Διὰ τῆς ὀσμῆς καὶ τῆς γεύσεως τὰ αἰθέρια ἔλαια προκαλοῦσιν ἀντανακλαστικὴν ἔκκρισιν τοῦ σιέλου καὶ τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ. Δρῶντα δὲ ἀμέσως ἐπὶ τὸν βλενογόνον τοῦ στομάχου καὶ τοῦ ἐντέρου φέρουσιν ἀφθονωτέραν ἔκκρισιν τῶν πεπτικῶν ὑγρῶν καὶ ἐντονωτέρας κινήσεις τοῦ στομάχου, ἔτι δὲ ἐπιταχύνουσι τὴν ἀπορρόφησιν ἐν τῷ ἐντέρῳ. Καὶ ἐκ πείρας δ' εἶναι γνωστόν, ὅτι διὰ τῶν ἀρωματικῶν καὶ δριμειῶν οὐσιῶν διεγείρεται ἡ ὄρεξις καὶ ἐπιταχύνεται ἡ πέψις, δι' ὃ τὰ ἀρτύματα τῶν φαγητῶν εἶναι εἰς πάγκοινον χρῆσιν. Εἰς μεγάλην ὅμως ποσότητα εἰσαγόμενα εἰς τὸν πεπτικὸν σωλῆνα τὰ αἰθέρια ἔλαια προκαλοῦσιν ἔντονον ἐρεθισμὸν τοῦ βλενογόνου καὶ συμπτώματα γαστρεντερίτιδος. Τινὰ δὲ αἰθέρια ἔλαια, ὡς π. χ. τὸ τοῦ βράθυος, ἔχουσι τόσον ἔντονον ἐνέργειαν, ὥστε φέρουσι μεγάλην ὑπεραιμίαν οὐχὶ μόνον τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὀργάνων, ὡς τῶν νεφρῶν καὶ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικός, ὅτε δυνατὸν νὰ ἐπέλθωσιν αἱμορραγίαι τῆς μήτρας, ἐπὶ ἐγκύων δὲ καὶ ἔκτρωσις, ὡς τοῦτο εἶχε παρατηρηθῇ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα: «*ἔμβρυά τε κατασπᾷ*» (Διοσκορ.). Διὰ μεγάλων δὲ δόσεων τῶν τοιούτων ἐλαίων ἐπέρχεται ὁ θάνατος.

Τοξικὴν ἐνέργειαν ἐμφανίζουσι πάντα τὰ αἰθέρια ἔλαια, ὅταν ἱκανὴ ποσότης αὐτῶν εἰσαχθῇ εἰς τὸν ὀργανισμόν. Ἡ ἀπορρόφησίς των γίνεται ταχέως διὰ τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, ὡς καὶ διὰ τῶν πνευμόνων, τούτου δ' ἕνεκα κατὰ τὴν διαμονὴν ἐντὸς χώρου περιέχοντος αἰθέρια ἔλαια, ὡς π. χ. δωματίου νεωστὶ χρισθέντος δι' ἐλαιοχρώματος, ἢ περιέχοντος ἄνθη ἐντόνου ἀρωματικῆς ὀσμῆς, ἐμφανίζονται τοξικὰ φαινόμενα ἐκ τῆς εἰσπνοῆς τοῦ τερεβινθελαίου τοῦ ἐλαιοχρώματος, ἢ τῶν αἰθερίων ἐλαίων τῶν ἀνθέων. Τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι εἰς μὲν τὰς συνήθεις περιπτώσεις κεφαλαλγία, αἴσθημα κακουχίας καὶ ναυτία, ἐπὶ δὲ τῶν βαρυτέρων περιπτώσεων ποικίλλουσιν ἀναλόγως τοῦ αἰθερίου ἐλαίου.

Ἡ ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ ἀποβολὴ τῶν αἰθερίων ἐλαίων γίνεται διὰ τοῦ οὔρου ἢ διὰ τῶν πνευμόνων, ἐλάχιστον δὲ μέρος ἀποβάλλεται πιθανῶς διὰ τῶν ἀδένων τοῦ δέρματος. Σ. ΔΟΝΤΑΣ

αἰθερικὸν *διπλοῦν [Ἀποκρυφολ.]*. Τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου σῶμα (τὸ *γεῶδες*) ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρίων ὑποδιαιρέσεων: τῆς *κυρίως γεώδους* καὶ τῆς *αἰθερικῆς*, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ *αἰθερικὸν διπλοῦν*, χρώματος ἰοτεφρώδους ἢ κυανοτεφρώδους, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἀνώτατα ὑποδιαιρέσεις τοῦ φυσικοῦ αἰθέρος καὶ διεισδῦον εἰς τὸ πυκνὸν γεῶδες σῶμα.

Οἱ κάτοικοι τῆς δευτέρας ὁράσεως διακρίνουσι πέριξ τοῦ φυσικοῦ σώματος μίαν ἀκτινοβόλον ἀτμοσφαῖραν, περιβάλλουσαν ὁλόκληρον τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ κατὰ ἑκατοστά τινα. Ἡ ἀτμοσφαῖρα αὐτὴ ἀποκαλεῖται εἰς τὴν νεωτέραν ὀνοματολογίαν *αὔρα* εἶναι αὐτὴ τὸ ἐκτὸς τοῦ σώματος τμῆμα τοῦ *αἰθερικοῦ διπλοῦ*.

Ὅταν ἐπέρχηται ὁ θάνατος, ἡ συνείδησις ἀποχωροῦσα παρασύρει μεθ' ἑαυτῆς τὸ διπλοῦν αἰθερικὸν ἔξω τοῦ χονδροειδοῦς ἀντιστοίχου σώματος. Ἡ συνείδησις παραμένει κεκαλυμμένη ἐπί τινας ὥρας διὰ τοῦ αἰθερικοῦ ἐπενδύματος, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐμφανίζεται ἐνίοτε εἰς ἐκείνους, μεθ' ὧν στενῶς συνεδέετο ὡς νεφελώδης μορφή, ὡς φάντασμα. Ὁ «κύριος τοῦ σώματος», ἡ ψυχὴ τοῦ θνήσκοντος, ἀποσύρεται βραδέως, μακράν, περιβεβλημένος τὸ ἰοτεφρῶδες αἰθερικὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ ἀπερροφημένος εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ πανοράματος τῆς παρελθούσης ζωῆς του, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου ἐκτυλίσσεται πρὸ αὐτοῦ μετὰ καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν. Ὥρας τινὰς μετὰ τὸν θάνατον κατὰ γενικόν, ὡς λέγουσι, κανόνα, οὐχὶ περισσοτέρας τῶν 36, ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείπει τὸ αἰθερικὸν αὐτοῦ σῶμα, ὅπερ, ἀναίσθητον πλέον πτῶμα, παραμένει πλησίον τοῦ γεώδους ἀντιστοίχου του καὶ συμμερίζεται τὴν τύχην του. Α. Φ. ΧΑΛΑΣ

αἰθέριος,—*α,—ον*· ὁ τοῦ αἰθέρος, ὁ ἀνήκων εἰς τὸν αἰθέρα, ὁ ὑψηλά, τρόπον τινὰ μέχρις αἰθέρος, ἀνυψωθείς· «αἰθέρια ὕψη» χαρακτηριστικὸν ὑπερβολικοῦ, ἀσυλλήπτου, ὕψους· χαρακτηριστικὸν λεπτότητος, διαφανείας, διαυγείας. — Ἐπίρρ. *αἰθερίως*.

Αἰθέριος. 1) Εἷς τῶν πρώτων ἐπισκόπων Χερσῶνος, σταλεὶς ἐκεῖ ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ ῥιφθεὶς ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν εἰς τὸν ποταμὸν περὶ τὸ ἔτος 330. Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 7ην Μαρτίου, μετ' ἄλλων ἐξ ἰσομαρτύρων ἐπισκοπησάντων εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ταυροσκυθῶν.

2) Τὴν 18ην Ἰουνίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη καὶ ἑτέρου μάρτυρος *Αἰθερίου*, τὸν ὁποῖον, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ διοκλητιανείου διωγμοῦ, ἐπειδὴ ὡμολόγει τὸν Χριστόν, ὑπέβαλαν, κατὰ τὸ μαρτυρολόγιον, εἰς διάφορα εἴδη βασανιστηρίων· ἤτοι κατέκαιον τὸ σῶμά του διὰ λαμπάδων, εἰς τὰς μασχάλας του ἔθετον βώλους σιδηροῦς πυρωθέντας, εἰς τὰ νῶτα, τὰ στέρνα καὶ τοὺς ῥώθωνάς του ἐνέπηξαν ἄγκιστρα, καὶ τὸν ἥλωσαν εἰς χαλκοῦν τύπητα πυρωθέντα· τέλος τὸν ἀπεκεφάλισαν. Σ. Μ.

— Αἰθέριος. Βυζαντινὸς ἄρχων τοῦ 6ου αἰῶνος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ προΐστατο «τῆς βασιλικῆς οἰκίας», εἶχε δηλαδὴ ἀνώτατον αὐλικὸν ὑπούργημα. Ἦτο φαίνεται οἰκτρὸν ὑποκείμενον, διότι ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἐκκλησίας *Εὐάγριος* (1.5) λέγει ὅτι ὁ Αἰθέριος διὰ παντὸς εἴδους συκοφαντιῶν ἐλήστευε τὰς περιουσίας καὶ τῶν ζώντων καὶ τῶν τελευτώντων ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τοῦ ὁποίου ἦτο ἀρχηγός. Ὑπὸ δὲ τοῦ *Θεοφάνους* (σ. 378, Βόννης) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Αἰθέριος οὗτος μετά τινος Ἀβδίου ἐπεβουλεύθησαν τὴν ζωὴν τοῦ Ἰουστίνου Β', καὶ ὅτι ἀποκαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας κατεδικάσθησαν εἰς τὸν διὰ τοῦ ξίφους θάνατον. ΑΔ. ΑΔ.

αἰθερίτης (ὁ)· ὁ τοῦ αἰθέρος, μετεωρίτης, οὐρανόλιθος.

αἰθεριώδης (ὁ, ἡ), *-ες* (τό)· ὁ ὅμοιος μὲ τὸν αἰθέρα.

αἰθεροβάμων, *-ονος* (ὁ, ἡ)· ὁ ἐν τῷ αἰθέρι βαίνων· πβ. *οὐρανοβάμων*.

αἰθεροβάτης (ὁ)· ὁ αἰθεροβατῶν, ὁ ἀεροβάτης.

αἰθεροβατῶ· βαίνω ἐπὶ τοῦ αἰθέρος· πβ. *ἀεροβατῶ*.

αἰθερογείτων (ὁ, ἡ)· ὁ γείτων τοῦ αἰθέρος· ὁ γειτονεύων τρόπον τινὰ μὲ τὸν αἰθέρα, πολὺ ὑψηλός.

αἰθεροδρόμος (ὁ)· ὁ ἐπὶ τοῦ αἰθέρος τρέχων, ὁ διατρέχων τὸν αἰθέρα.

αἰθεροδρομῶ· τρέχω ἐπὶ τοῦ αἰθέρος, διατρέχω τὸν αἰθέρα· πβ. *ἀεροδρομῶ*.

αἰθεροειδὴς (ὁ, ἡ)· *-ές* (τό)· ὁ ὅμοιος μὲ τὸν αἰθέρα.

αἰθεροείμων, *-ονος* (ὁ ἡ)· ὁ ἔχων τρόπον τινὰ τὸν αἰθέρα ὡς ἔνδυμα, ὁλόγυμνος [νεολογ.].

αἰθεροθειϊκὰ ὀξέα *[Χημ.]* βλ. ἀλκυλοθειϊκὰ ὀξέα. Σ. Γ.

αἰθεροκρατῶ *(—έω)*· κρατῶ τι ἐν τῷ αἰθέρι [νεολογ.].

αἰθερόλαμνος, *— η, — ο*· ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος *λάμνει* εἰς τὸν αἰθέρα. Ἀπαντᾷ εἰς τὸν Σολωμὸν («Εἰς τὸ θάνατο τοῦ Μπάϊρον», στρ. 59):

> *τὸ πουλὶ ποὺ βασιλεύει*
> *πάνου εἰς τ' ἄλλα τὰ πουλιά*
> *γληγορώτατα ἀναδεύει*
> *τὰ αἰθερόλαμνα φτερά...*

Β. Φ.

αἰθερολαμπὴς (ὁ, ἡ), *— ές* (τό)· ὁ διὰ τῆς διαυγείας καὶ διαφανείας τοῦ αἰθέρος λάμπων· «αἰθερολαμπὴς οὐρανός».

αἰθερολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ περὶ τοῦ αἰθέρος ὁμιλῶν ὡς γνώστης τῶν κατ' αὐτόν· ‖ ὁ τοὺς ἀστέρας παρατηρῶν· βλ. *ἀστρολόγος*· ‖ σκωπτ. ὁ «περὶ ἀνέμων καὶ ὑδάτων» ὁμιλῶν.

αἰθερολογῶ· ὁμιλῶ περὶ τοῦ αἰθέρος (κυριολ. ἢ εἰρων.)· πβ. *ἀστρολογῶ, ἀερολογῶ*.

αἰθερομανὴς (ὁ, ἡ), *— ές* (τό)· ὁ μέχρι μανίας

Digitized by Google

ρέπων πρὸς αἰθεροποσίαν, ὁ «ἀλκοολικὸς» τοῦ αἰθέρος· πβ. *γυναικομανής*.

αἰθερομανία *['Ιατρ.]*· ἰδιότης τοῦ αἰθερομανοῦς, ἡ μανία πόσεως, λήψεως αἰθέρος. Ἡ αἰθερομανία συνηθίζεται εἴς τινας χώρας, ἰδία τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Λιθουανίαν, χρησιμοποιουμένου τοῦ αἰθέρος ἀντὶ τοῦ οἰνοπνεύματος. Εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ αἰθέρος παρασύρονται ἄτομα ἐκζητοῦντα τὴν δι' αὐτοῦ ψυχικὴν ἀπόλαυσιν, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐθιζόμενα πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀδυνατοῦσι νὰ χωρισθῶσι τοῦ ἐμπνέοντος αὐτὰ δηλητηρίου. Χρησιμοποιοῦσι δὲ οἱ αἰθερομανεῖς τὸν αἰθέρα εἴτε δι' εἰσπνοῶν, εἴτε πίνοντες αὐτὸν ἄκρατον, ἢ μεμιγμένον μετ' οἰνοπνεύματος, ἢ καὶ σπανιώτερον εἰσάγοντες τοῦτον εἰς τὸ σῶμα δι' ὑποδερμικῶν ἐνέσεων. Τὸ ποσὸν τοῦ χρησιμοποιουμένου αἰθέρος βαθμηδὸν αὐξάνει παρὰ τοῖς χρωμένοις αὐτοῦ καὶ ἀναφέρονται ἄτομα χρησιμοποιοῦντα δι' εἰσπνοὴν ἢ πόσιν τὰ τεράστια ποσὰ τῶν 500 – 700 γρμ., ἀλλὰ καὶ λίτρου ὁλοκλήρου καθ' ἡμέραν. Ὑπὸ τοῦ Ewald δὲ ἀναφέρεται περίπτωσις ἀτόμου καταναλίσκοντος 1500 – 1800 γρ. ἡμερησίως. Ἡ λῆψις τοῦ αἰθέρος προκαλεῖ παρ' αὐτοῖς ἐν ἀρχῇ εὐχάριστον διέγερσιν, καθ' ἣν ὁ λαβὼν καθίσταται εὔχαρις, ὁμιλητικός, αἰσθανόμενος δύναμιν καὶ δὴ γενετήσιον τοιαύτην· αἱ μείζονες ὅμως δόσεις προκαλοῦσιν εἴτε ὑπερδιέγερσιν μετὰ παραληρήματος, εἴτε ἀποχαύνωσιν, συνοδευομένας ὑπὸ ψευδαισθησιῶν διαφόρων. Εἶτα οἱ λαμβάνοντες μεταπίπτουσιν εἰς ὕπνον ἢ μᾶλλον νάρκωσιν, ἀφυπνιζόμενοι δὲ εἶναι δύσθυμοι, κεκοπιακότες, αἰσθάνονται κεφαλαλγίαν καὶ βόμβους κατὰ τὰ ὦτα, ἀχλὺς δὲ ἐπικαλύπτει τὴν ὅρασιν. Ἡ διὰ τῆς λήψεως τοῦ αἰθέρος προκαλουμένη ἐλαφρὰ διέγερσις, ἥτις ἄλλως τε καὶ παρορμᾷ εἰς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ, ἐπιτυγχάνεται ἐν ἀρχῇ μὲν διὰ μικρῶν δόσεων 1—2 γρμ., σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀπαιτοῦνται μείζονες πρὸς τοῦτο δόσεις.

Ἡ μακρὰ χρῆσις τοῦ αἰθέρος καὶ δὴ εἰς ποσότητας μεγάλας ἐπιφέρει βαθμηδὸν σοβαρὰς ψυχικὰς διαταραχάς, διαστρέφει τὸν χαρακτῆρα τῶν αἰθερομανῶν, ὠθεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν κλοπήν, ἀλλὰ καὶ εἰς σοβαρώτερα ἐγκλήματα· οἱ αἰθερομανεῖς μελαγχολοῦσιν ἢ καταλαμβάνονται ὑπὸ παραληρήματος καταδιώξεως, δυνάμενοι καὶ νὰ κακουργήσωσιν εἴτε καθ' ἑαυτῶν εἴτε κατ' ἄλλων κ. λ. π. Προκαλοῦνται δὲ παρ' αὐτοῖς ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως τοῦ αἰθέρος διάφοροι ἀλλοιώσεις διαφόρων ὀργάνων, ὡς χρονία γαστρῖτις, παθήσεις τοῦ ἥπατος, χρονία νεφρῖτις, βρογχίτιδες κ. λ. π.

Θεραπευτική.—Ἡ θεραπεία τῆς μὲν ὀξείας ἐκ τοῦ αἰθέρος δηλητηριάσεως συνίσταται εἰς τὴν τεχνητὴν ἀναπνοὴν κυρίως καὶ τὰς εἰσπνοὰς ὀξυγόνου, τῆς δὲ χρονίας εἰς τὴν παῦσιν χορηγήσεως αἰθέρος εἰς τοὺς αἰθερομανεῖς. Ἐπιτυγχάνεται δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐγκλείσεως τῶν ἀρρώστων εἰς ψυχιατρικὴν κλινικήν. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὗτοι καὶ εὐκόλως, ἀλλὰ καὶ ὁριστικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀπομανθάνουσι τὴν χρῆσιν τοῦ αἰθέρος, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς μορφινομανεῖς, κοκαϊνομανεῖς κ. λ. π., μοιραίως ἐπανερχομένους εἰς τὸ ἀγαπητὸν αὐτῶν δηλητήριον.

Παθολογικὴ ἀνατομική.—Ἐπὶ τῆς ὀξείας δι' αἰθέρος δηλητηριάσεως, εὐθὺς κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ πτώματος καὶ δὴ τὴν τοῦ κρανίου, γίνεται αἰσθητὴ ἡ ὀσμὴ τοῦ αἰθέρος. Τὰ ἀπὸ τῶν σπλάγχνων δὲ εὑρήματα συνίστανται εἰς ὑπεραιμίας, κατὰ τοὺς πνεύμονας μὲν ἰδίᾳ, ἂν εἰσεπνεύσθη ὁ αἰθήρ, κατὰ τὸν πεπτικὸν δὲ σωλῆνα ἂν κατεπόθη οὗτος. Ἐπὶ τῆς χρονίας δηλητηριάσεως ἀπαντῶνται αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι ἀλλοιώσεις τῶν διαφόρων ὀργάνων, ὡς χρονία γαστρῖτις, χρονία νεφρῖτις, ὑπερτροφία ἢ ἀτροφία τοῦ ἥπατος, ὑπερτροφία τῆς καρδίας κ.λ.π.

Ἀνίχνευσις.—Ἡ ἀναζήτησις τοῦ αἰθέρος ἐν τοῖς σπλάγχνοις δέον νὰ ἐνεργηθῇ μετὰ γοργότητος, διότι οὗτος ταχέως ἀφίπταται. Πρὸς τοῦτο ὑποβάλλονται τὰ σπλάγχνα εἰς ἀπόσταξιν ἐπὶ ἀτμολούτρου, ψύχονται οἱ παραγόμενοι ἀτμοὶ καὶ ἐν τῷ οὕτω σχηματιζομένῳ ὑγρῷ βεβαιοῦται ἡ παρουσία τοῦ αἰθέρος ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς ὀσμῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ χημικῶν ἀντιδράσεων. ΓΡ. ΚΑΤΣΑΣ

αἰθερόμορφος (ὁ, ἡ,) *-ον* (τό)· αἰθεροειδής, ὁ ἔχων μορφήν, εἶδος, αἰθέρος.

αἰθεροναύτης *(ὁ)*· ὁ ναύτης τοῦ αἰθέρος· πβ. *ἀεροναύτης*.

αἰθερονόμος (ὁ ἡ)· ὁ ἐν τῷ αἰθέρι τὴν νομὴν ἔχων, ὁ ζῶν εἰς τὸν αἰθέρα· πβ. ἀγρονόμος.

αἰθεροξέα *[Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθησαν ὑπό τινων οἱ ὄξινοι ἐστέρες ἢ ἐστεροξέα (βλ.λ.). Σ. Γ.

αἰθερόπλαγκτος (ὁ, ἡ), *-ον* (τὸ)· ὁ ἐν τῷ αἰθέρι πλανώμενος· πβ. *θαλασσόπλαγκτος*.

αἰθερόπλαστος (ὁ, ἡ), *-ον* (τὸ)· ὁ πλασθεὶς εἰς λεπτότητα καὶ διαφάνειαν αἰθέρος.

αἰθεροποίησις *['Αποκρυφολογ.]*. Ἡ πνευματικὴ ἐκείνη μεταβολή, ἥτις συντελεῖται εἰς τὴν ψυχήν, ἐφ' ὅσον κατανικῶνται αἱ κατώτεραι ὀρέξεις, τάσεις, ἐπιθυμίαι, πάθη αὐτῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς ταύτης εἶναι ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῶν εὐγενεστάτων καὶ ὑψηλοτάτων τῆς ψυχῆς λειτουργιῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἡ αἰθεροποίησις οὕτως εἰπεῖν τοῦ σώματος.

Οἱ βίοι τῶν ἁγίων βρίθουν διεξοδικῶν ἀφηγήσεων τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπέτυχον τὴν αἰθεροποίησιν, διὰ τῆς ἀθλήσεως καὶ ἀσκήσεως εἰς τὰς ἐρήμους. Παράδειγμα δὲ τοιαύτης αἰθεροποιήσεως ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς μᾶς ἔχει περισώσει εἰς τὸν βίον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς φέρεται αἰθεροποιήσας τὸ σῶμά του προγενεστέρως καὶ ἄλλοι. Ὁλόκληρος ἄλλως τε ἡ Ἀλχημεία (ὑπὸ τὴν ἀπόκρυφόν της μορφὴν) δὲν πράττει ἄλλο ἢ νὰ ὑποδεικνύῃ τὰς μεθόδους ἐκείνας διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖται τὸ μέγα ἔργον, δηλαδὴ ἡ αἰθεροποίησις. Ἰδοὺ τί λέγει περὶ Ἀλχημείας ὁ *G. A. Gaskell* («A Dictionary of the sacred language of all scriptures and myths»): «Ἡ λέξις (Ἀλχημεία) σημαίνει παραγωγὴν μὲ ἀπαρατήρητον τρόπον τῶν ὑψηλοτέρων ἰδιοτήτων τῆς ψυχῆς ἐκ τῶν κατωτέρων· δηλ. ἀπὸ τὰ κατώτερα μέταλλα (ἢ τὰς κατωτέρας διανοητικὰς ἰδιότητας) παράγονται τὰ πολύτιμα μέταλλα (ἢ αἱ ὑψηλότεραι νοητικαί—ἄργυρος—καὶ πνευματικαί—χρυσὸς—ἰδιότητες) διὰ τῆς αἰθεροποιήσεως». Α. Φ. ΧΑΛΑΣ

αἰθεροποιητικὴ συσκευή *[Χημ.]*. Συσκευὴ χρησιμεύουσα πρὸς παρασκευὴν αἰθέρος (βλ. λ. αἰθήρ). Σ.Γ.

αἰθεροπόρος (ὁ, ἡ)· ὁ τὸν αἰθέρα διατρέχων· πρβ. *θαλασσοπόρος*.

αἰθεροποσία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰθεροπότου, ἡ συχνὴ πόσις αἰθέρος. Βλ. αἰθερομανία.

αἰθεροπότης (ὁ), θηλ. *αἰθεροπότις*· ὁ συχνὰ πίνων αἰθέρα, ὁ ἀγαπῶν τὴν πόσιν τοῦ αἰθέρος. Βλ. αἰθερομανής.

αἰθεροΰφαντος (ὁ, ἡ), *-ον* (τό)· ὑφασμένος εἰς λεπτότητα καὶ διαφάνειαν αἰθέρος· πρβ. *ἀραχνοΰφαντος*.

αἰθεροῦχος ἀλκοόλη ἢ *ὑγρὸν ἀνώδυνον τοῦ Hoffmann* (Aether alcoolicus, 5. Liquor anodynus Hoffmanii) *[Φαρμ.]*. Ὑγρὸν διδόμενον ὡς ἀναληπτικὸν εἰς δόσιν 10 - 20 σταγόνων ἐπὶ τεμαχίου σακχάρου ἢ ἐντὸς ὕδατος, συγκείμενον δὲ ἐκ μίγματος 1 μ. αἰθέρος καὶ 3 μ. ἀλκοόλης (εἰδ. βάρ. 0.805 - 0.809). Κ.Μ.

αἰθερώδης (ὁ, ἡ), *-ες* (τό)· ὁ αἰθεροειδής, ὁ ὅμοιος μὲ αἰθέρα κατὰ τὴν διαύγειαν, διαφάνειαν κ.τ.λ.

Αἴθη *[Μυθ.]*. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ φορβάς, τὴν ὁποίαν ἔζευξεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν μετὰ τοῦ ἵππου του Ποδάργου (Ἰλ. Ψ. 295) ὁ διογενὴς ξανθὸς Μενέλαος, ὅτε διηγωνίσθη περὶ τῶν ἄθλων, ἅτινα εἶχον ὁρισθῆ διὰ τὸν νικητὴν τῆς ἁρματοδρομίας εἰς τοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου ἀγῶνας, πρὸς τοὺς ἥρωας Εὔμηλον, Διομήδη καὶ Ἀντίλοχον. Ἡ Αἴθη ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα, εἶχε δὲ δοθῆ πρὸς αὐτὸν ὡς δῶρον ἀπὸ τὸν πλουσιώτατον ἡγεμόνα τῆς εὐρυχώρου Σικυῶνος Ἀγχισιάδην Ἐχέπωλον, διὰ νὰ μὴ ὑποχρεωθῇ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείαν. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰθὴρ *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Ἐρέβους καὶ τῆς Νυκτὸς καὶ ἀδελφὸς τῆς Ἡμέρας κατὰ τὴν κοσμογονίαν τοῦ *Ἡσιόδου* (Θεογν. 123 καὶ ἑξῆς), κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ὄντα δὲν γεννῶνται ἐκ μιᾶς ἀρχῆς, ἀλλ' ἕκαστον στοιχεῖον γεννᾶται ἐκ δύο ἄλλων προσωποποιουμένων εἰς δύο ὄντα διαφόρου φύλου, τὰ ὁποῖα τεκνοποιοῦσι κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης γενεαλογίας τὸ νέον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον προσωποποιεῖται καὶ αὐτὸ (*A. Maury* «Hist. des religions de la Grèce I. 351). Τὸ Ἔρεβος καὶ ἡ Νὺξ εἶναι τὸ ἀρχέγονον σκότος διῃρημένον εἰς ἄρρενα ἀρχὴν (*Ἔρεβος*) καὶ θήλειαν ἀρχὴν (*Νύκτα*). Ἐκ τοῦ σκότους δηλ. γεννᾶται τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον προσωποποιεῖται εἰς δύο διαφόρου φύλου ὄντα ὡς αὐτό, τὸν *Αἰθέρα* καὶ τὴν *Ἡμέραν*, διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος προωτοστατεῖ εἰς ὅλας τὰς κοσμογονικὰς δημιουργίας.

Κατὰ τὸν *Ὑγῖνον*, ὁ Αἰθὴρ εἶναι υἱὸς τοῦ Χάους, δηλ. τοῦ διαστήματος, τοῦ πλήρους σκότους, καὶ τῆς Ὄρφνης (σκότους τῆς νυκτὸς) καὶ ἀδελφὸς τῆς Νυκτός, τοῦ Ἐρέβους καὶ τῆς Ἡμέρας. Μετὰ τῆς Ἡμέρας ὁ Αἰθὴρ γεννᾷ τὸν Οὐρανόν, (κατὰ τὴν Τιτανομαχίαν), τὴν Γῆν καὶ τὴν Θάλασσαν. Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν τοῦ μύθου, διασωζομένην εἰς τοὺς τραγικούς, ὁ Αἰθὴρ εἶναι σύζυγος τῆς Γῆς καὶ κατὰ τὸν κωμικὸν Ἀριστοφάνη ὁ Αἰθὴρ εἶναι πατὴρ τῶν Νεφελῶν. Καὶ κατ' ἄλλους πάλιν μύθους εἶναι πατὴρ τοῦ Ἔρωτος ἢ τοῦ Πανός.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐταύτιζον τὸν Αἰθέρα μὲ τὸν Δία ἢ ἔλεγον ὅτι ὁ Ζεὺς εἶναι κύριος τοῦ Αἰθέρος (Virg. G. 11, 325).

Εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς τοῦ μύθου εἶναι καταφανὴς ἡ προσωποποιία τοῦ ὑπεράνω τοῦ ἀέρος χώρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς καὶ ἡ κατοικία τῶν θεῶν. Παρεμφερεῖς πρὸς τὴν περὶ τοῦ αἰθέρος ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων ἦσαν καὶ αἱ ἀντιλήψεις τῶν ἄλλων Ἀρίων λαῶν. Οὕτω καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἐδόξαζον ὅτι ὁ κόσμος ἦτο διῃρημένος εἰς τρία μέρη, τὴν γῆν, τὸν ἀέρα καὶ τὸν αἰθέρα, ἐπίστευον ὅμως ὅτι οἱ θεοὶ δὲν κατῴκουν εἰς τὸν αἰθέρα, ὅπως ἐπίστευον οἱ Ἕλληνες (Ἰλ. Β. 402), ἀλλ' εἰς τὸν ἀέρα, διὰ νὰ εἶναι ἐγγύτεροι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς παροχὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ὑδάτων κατὰ τὰς ἀνάγκας των.

Οἱ ὀρφικοὶ τὸν αἰθέρα ἐθεώρουν ὡς ψυχὴν τοῦ κόσμου, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οὐδεμίαν διάκρισιν ἔκαμνον μεταξὺ ἀέρος καὶ αἰθέρος. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθήρ, *-έρος* (ὁ)· σχετίζεται μὲ τὸ ῥῆμα αἴθω =λάμπω· τὸ ἀνώτατον στρῶμα τῆς ἀτμοσφαίρας, τὸ ὁποῖον νοεῖται ἐκτάκτως λεπτόν, διαυγὲς καὶ διαφανές.—Παροιμ. *«αἰθέρα νήνεμον ἐρέσσεις»*, ἐπὶ τῶν μάτην πονούντων. Οἱ παλαιοὶ παροιμιογράφοι παραθέτουν ὡς ἰσοδυνάμους: «ἄμμον μετρεῖς» καὶ «ἀστέρας ἀριθμεῖς». Πβλ. πρὸς τούτοις τὴν ἀρχαίαν «ἀνέμους γεωργεῖς» καὶ τὴν νεωτέραν «ἀέρα ζευγαρίζεις». (Βλ. *Ν. Πολίτ.* Παροιμ. 1, 337.)

[ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ]. Ὁ αἰθὴρ εἶνε κοσμογονικὸν στοιχεῖον παρὰ Ἐμπεδοκλεῖ καὶ Ἀναξαγόρᾳ. Ὁ πρῶτος θεωρεῖ τὸν αἰθέρα ὡς ἓν τῶν τεσσάρων *«ῥιζωμάτων»* (πῦρ, αἰθήρ, γῆ, ὕδωρ), ἐξ ὧν ἐσχηματίσθησαν τὰ πάντα. Κατ' ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὑπὸ τὴν λέξιν αἰθὴρ ὁ Ἀκραγαντῖνος φιλόσοφος ἐννοεῖ τὸν ἀέρα, ἀπέφυγε δὲ νὰ ὀνομάσῃ τοῦτον μὲ τὸ πραγματικόν του ὄνομα, ὅπως μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις πρὸς τὴν κοινὴν σημασίαν τοῦ ἀέρος, ὅστις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐθεωρεῖτο ὡς ὑδατίνη ἐξάτμισις. Ἡ ἐξήγησις ὅμως δὲν φαίνεται πιθανή, διότι, ἂν πράγματι ἐζήτει ν' ἀποφύγῃ τὴν σύγχυσιν, θὰ περιέπιπτεν εἰς μεγαλυτέραν, μεταχειριζόμενος λέξιν γνωστὴν ὑπὸ ἄλλην ἔννοιαν, τὴν τοῦ ὑπὲρ τὸν ἀέρα *φωτεινοῦ ἡμισφαιρίου*. Ἐγγυτέρα πρὸς τὴν ἀλήθειαν θὰ ἦτο ἡ ἐκδοχή, καθ' ἣν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ αἰθέρος περιέλαβεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τὴν τοῦ ἀέρος, ὡς ἀποτελούντων, κατ' αὐτόν, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ στοιχεῖον.

Ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν, ὁ αἰθὴρ εἶναι τὸ ἕτερον τῶν μερῶν, εἰς ἃ ἐδιχάσθη ἡ ἀνάμικτος μᾶζα τοῦ κόσμου κατὰ τὴν περιστροφικὴν κίνησιν, τὴν ὁποίαν προσέδωκεν εἰς αὐτὴν ὁ Νοῦς. Ὁ αἰθὴρ τοῦ Ἀναξαγόρου συνίσταται ἐκ τοῦ ἀραιοῦ, θερμοῦ, φωτεινοῦ καὶ ξηροῦ, ταυτιζόμενος ὑπὸ τούτου πρὸς τὸ πῦρ: *«Τὸ γὰρ πῦρ καὶ τὸν αἰθέρα προσαγορεύει αὐτι»* (Ἀριστοτ. Περὶ οὐρανοῦ Γ, 3.302.b4), δι' ὅπερ καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους: *«Ἀναξαγόρας δὲ καταχρῆται τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς· ὀνομάζει δὲ αἰθέρα ἀντὶ πυρός»* (Ἀριστ. Α, 3.270 b 24).

Ὁ Ἀριστοτέλης (Περὶ οὐρανοῦ) δέχεται τὴν ὕπαρξιν τοῦ αἰθέρος ὡς πέμπτου, παρὰ τὰ γνωστὰ τέσσαρα στοιχεῖα (γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ), τελειοτέρου καὶ ὑπεράνω τούτων κειμένου, ἔχοντος δὲ ἀέναον κυκλικὴν κίνησιν περὶ τὴν γῆν, κατὰ τὴν φορὰν τοῦ οὐρανοῦ, δι' ὃ καὶ παράγει τὴν λέξιν ἐκ τοῦ «θεῖν (τρέχειν) αἰεί», ἐν ᾧ τὰ ἄλλα στοιχεῖα κινοῦνται εὐθυγράμμως, ἢ ἐκ τῶν ἄγω πρὸς τὰ κάτω (γῆ, ὕδωρ), ἢ ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω (πῦρ). Ὁ αἰθὴρ ἔχει τόσον τιμιωτέραν τὴν φύσιν, ὅσον εἶναι μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένος τῶν γηΐνων πραγμάτων, εἶναι δὲ σῶμα ἀγέννητον, ἄφθαρτον, ἀναυξὲς καὶ ἀναλλοίωτον, ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν ἐξ ἧς ἐπλάσθη ὁ οὐρανὸς καὶ τροφοδοτοῦνται τὰ ἄστρα: «Οὐρανοῦ δὲ καὶ ἄστρων οὐσίαν μὲν αἰθέρα καλοῦμεν...» Σ. Φ.

[ΦΥΣΙΚΗ] Τὴν λέξιν συναντῶμεν τὸ πρῶτον παρ' Ὁμήρῳ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνωτέρου ἀέρος ἢ καὶ τοῦ χώρου τοῦ ὕπερθεν τοῦ ἀέρος (Ἰλιάδ. Ο, 192. *«Ζεὺς δ' ἔλαχεν οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν»*). Κατὰ τὸν *Ἀριστοτέλη* (Μετεωρολογικά), παραλαμβάνοντα τὴν ὑπόθεσιν ἐκ παλαιοτέρων *φυσιολόγων*, ὁ αἰθὴρ ἀπετέλει ἓν τῶν πέντε στοιχείων, ἐξ ὧν συνίστατο ὁ κόσμος· ἐν τοῖς «Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως», δέχεται ὅτι ὁ αἰθὴρ περιλαμβάνεται μεταξὺ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐν δὲ τοῖς «περὶ τοῦ Κόσμου» (πρὸς Ἀλέξανδρον)—ἐὰν τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀριστοτέλη—ἀναγινώσκομεν: *«πέντε δὲ στοιχεῖα ταῦτα ἐν πέντε χώραις σφαιρικῶς ἐγκείμενα, περιεχομένης ἀεὶ τῆς ἐλάττονος τῇ μείζονι (λέγω δὲ γῆς μὲν ἐν ὕδατι, ὕδατος δ' ἐν ἀέρι, ἀέρος δ' ἐν πυρί, πυρὸς δ' ἐν αἰθέρι) τὸν ὅλον κόσμον συνεστήσατο»*. Ὥστε ὁ αἰθὴρ ἐπλήρου τὴν χώραν τοῦ ἀστρικοῦ οὐρανοῦ. Ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔννοιαν συναντῶμεν αὐτὸν βραδύτερον παρὰ τοῖς *Ἐπικουρείοις* (ἀτομισταῖς), παρ' οἷς γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως αἰθὴρ ἀντὶ τοῦ οὐρανίου θόλου (*Λουκρήτιος*: De Natura rerum).

Παρὰ τῷ ἀστρονόμῳ *Κλεομήδῃ*, ἀκολουθοῦντι ἰδίᾳ τὸν *Ποσειδώνιον*, ἄνωθεν τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος εὑρίσκεται ὁ ἀήρ, ἄνωθεν τοῦ ἀέρος ὁ αἰθήρ, ἄνωθεν δὲ τοῦ αἰθέρος τὸ κενόν. Ἡ σελήνη, καθὸ πλησιέστερον τῶν ἄστρων καὶ ἑτερόφωτος, εὑρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος.

Digitized by Google

Ἡ ἔννοια τοῦ αἰθέρος ἐν τῇ νεωτέρᾳ Φυσικῇ εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Huyghens (17ος αἰών) πρὸς ἐξήγησιν τῆς μεταδόσεως τοῦ φωτὸς *(θεωρία τῶν κυμάνσεων)*. Κατὰ τὸν Huyghens, ὁ αἰθὴρ πληροῖ πᾶν διάστημα κενὸν ὕλης, ἔχει δὲ ὕπαρξιν ἀνεξάρτητον τῆς ὕλης· ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ὑλικὰ σώματα θὰ ὑφίστατο τὸ διάστημα, πλῆρες αἰθέρος. Ὡς δὲ ὁ ἦχος μεταδίδεται διὰ κυμάνσεως τῆς ὕλης, οὕτω καὶ τὸ φῶς, ὡς καὶ ἡ ἀκτινοβολουμένη θερμότης—καὶ γενικῶς ἡ ἀκτινοβολουμένη ἐνέργεια—μεταδίδεται διὰ κυμάτων τοῦ αἰθέρος.

Βραδύτερον (ἀρχαὶ 19ου αἰῶνος) ὁ Fresnel ἔδειξεν ὅτι ἡ παλμικὴ κίνησις τοῦ αἰθέρος, κατὰ τὴν μετάδοσιν τοῦ φωτός, γίνεται καθέτως τῇ διευθύνσει τῆς μεταδόσεως, εἶναι δηλονότι ἐγκαρσία. Γνωρίζομεν δὲ (ἐκ τῆς *θεωρίας τῆς ἐλαστικότητος)* ὅτι ἐγκάρσιοι κυμάνσεις διὰ μέσου ὑλικῶν σωμάτων εἶναι δυνατὸν νὰ μεταδοθῶσι μόνον διὰ τῶν στερεῶν. Ὅθεν ὁ αἰθὴρ ἔχει τὴν ἰδιότητα ταύτην τῶν στερεῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ θεωρία τῆς ἐλαστικότητος διδάσκει ὅτι ἡ ταχύτης μεταδόσεως τῆς τοιαύτης κινήσεως εἶναι ἀνάλογος τῆς τετραγωνικῆς ῥίζης τῆς ἐλαστικότητος καὶ ἀντιστρόφως ἀνάλογος τῆς τετραγωνικῆς ῥίζης τῆς πυκνότητος τοῦ μέσου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ταχύτης τοῦ φωτός, ἐν τῷ κενῷ, ἀνέρχεται εἰς 300 ἑκατομμύρια μέτρα ἀνὰ δευτερόλεπτον, ἡ ἐλαστικότης τοῦ αἰθέρος εἶναι παμμεγίστη· σχετικῶς πρὸς τὴν πυκνότητα αὐτοῦ. Ὁ αἰθὴρ ἄρα τοῦ Fresnel εἶναι μέσον *συνεχές*, ἔχον, ὑπὸ ἔποψιν τῆς μεταδόσεως τῶν κυμάνσεων, τὰς ἰδιότητας στερεοῦ σώματος, ὁμογενοῦς, ἰσοτρόπου καὶ τελείως ἐλαστικοῦ. Ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τὰς κινήσεις τῶν ὑλικῶν σωμάτων ἐν τῷ κενῷ δὲν παρατηρεῖται τριβή, ἑπομένως ἐλάττωσις τῆς ταχύτητος αὐτῶν· ὅθεν ὁ αἰθὴρ οὗτος ἔχει καὶ τὴν ἰδιότητα, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, τῶν *τελείως ρευστῶν* σωμάτων.

Ὁ αἰθὴρ λοιπὸν τοῦ Fresnel, καὶ γενικώτερον τῆς θεωρίας τῶν κυμάνσεων, εἶναι μέσον συνεχές, ἔχον μικτὰς ἰδιότητας τοῦ τελείου στερεοῦ καὶ τοῦ τελείου ρευστοῦ, ὑπό τινων δὲ προσωμοιώθη πρὸς *πηκτήν*, ἀπείρως ἀραιάν, ἐλαφρὰν καὶ ἐλαστικήν. Ὁ αἰθὴρ οὗτος πληροῖ πάντα χῶρον μὴ κατεχόμενον ὑπὸ τῆς ὕλης. Ὡς δὲ αἱ μετρήσεις τοῦ Michelson, διὰ τοῦ συμβαλομέτρου του, ἔδειξαν (1887), πρέπει ὁ αἰθὴρ νὰ θεωρεῖται ὡς ἀμετάθετος, δηλονότι δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν κίνησιν τῶν σωμάτων.

Προχωρῶν ἔτι πλέον, ὁ λόρδος Kelvin (19ος αἰών) ὑπέθεσεν ὅτι τὰ ἄτομα τῆς ὕλης συνίστανται, διὰ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ αἰθέρος, ἐκ δινωδῶν δακτυλίων, ὁμοίων πρὸς τοὺς σχηματιζομένους ὑπὸ τῶν καπνιστῶν, ἕνεκα δὲ τούτου ἐκάλεσεν αὐτὰ *δινώδη ἄτομα*. Ἀλλ' οἱ δακτύλιοι τῶν καπνιστῶν σύγκεινται ἐκ μορίων καπνοῦ σχηματιζόντων σπεῖραν καὶ εὑρισκομένων ἐν δινώδει κινήσει· ἕνεκα δὲ τῆς ἀντιστάσεως, τὴν ὁποίαν συναντῶσιν ἐν τῷ ἀέρι, δὲν διατηροῦνται ἀενάως, ἀλλά, μετασχηματιζόμενοι, ταχέως διασπῶνται καὶ ὁ καπνὸς διαχέεται ἐν τῷ ἀέρι· ἐνῷ, ἀντιθέτως, τὰ δινώδη ἄτομα διατηροῦνται, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἀντιστάσεως ἐν τῷ αἰθέρι. Ὅθεν, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὑφίσταται μία πρώτη οὐσία, ὁ αἰθήρ, ἐξ αὐτοῦ δὲ παρήχθη ἡ ὕλη καὶ τὰ ὑλικὰ σώματα. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη παρουσιάζει δυσκολίας, δὲν κατώρθωσε δὲ νὰ ἐξηγήσῃ πολλὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον Haeckel (1899), τὸν στηρικτὴν τοῦ *μονισμοῦ*, ὁ αἰθὴρ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ὕλην, διὰ τῆς συγκεντρώσεως δὲ αὐτῆς, ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας, παράγεται ἡ ὕλη ἐν ἀερίῳ καταστάσει. Κατ' αὐτόν, αἱ καταστάσεις τῆς ὕλης διατάσσονται κατὰ συνεχῆ γενετικὴν σειράν, καὶ διακρίνονται εἰς πέντε, ἤτοι 1) τὴν αἰθέριον, 2) τὴν ἀέριον, 3) τὴν ὑγράν, 4) τὴν ὑγροστερεὰν καὶ 5) τὴν στερεάν.

Μετὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Clerk Maxwell ἀπέδειξε θεωρητικῶς ὅτι αἱ ἐξισώσεις τῆς μεταδόσεως τοῦ φωτὸς ἐξάγονται ὡς μερικὴ περίπτωσις τῶν τῆς ἠλεκτρομαγνητικῆς ἐπαγωγῆς, ἀπέδειξε δηλονότι ὅτι τὸ φῶς εἶναι φαινόμενον ἠλεκτρομαγνητικῆς ἐπαγωγῆς, τὴν δὲ θεωρίαν ταύτην ἐπεβεβαίωσαν τὰ πειράματα τοῦ Hertz καὶ τῶν μετ' αὐτόν. Ἐνῷ ἡ θεωρία τῶν κυμάνσεων ἐξηγεῖ μόνον τὴν μετάδοσιν τοῦ φωτός, ἡ ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία διδάσκει συγχρόνως καὶ πῶς παράγεται τὸ φῶς. Πρὸς ἐξήγησιν δὲ τῶν ἠλεκτροστατικῶν καὶ τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν φαινομένων, ὁ Maxwell δέχεται ὅτι τὰ κενὰ διαστήματα εἶναι πλήρη ρευστοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκάλει *ἠλεκτρισμόν*,—βραδύτερον ὁ H. Poincaré ἐκάλεσε τοῦτο *ἐπαγωγικὸν ρευστόν*—ἔχον τὰς ἰδιότητας τοῦ αἰθέρος, ἑπομένως δέχεται τὸν αἰθέρα τῶν Huyghens καὶ Fresnel, μετὰ τῶν προσθέτων ἰδιοτήτων ὅτι οὗτος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ὑλικῶν σωμάτων, ἐπιφέρων τάσεις ἢ πιέσεις. Ἀλλ' οὔτε ὁ Maxwell, οὔτε οἱ ὀπαδοί του κατώρθωσαν νὰ φαντασθῶσι *μηχανικὸν ὑπόδειγμα* διὰ τὸν αἰθέρα, ἱκανὸν δηλαδὴ νὰ παράσχῃ τὴν *μηχανικὴν ἐξήγησιν* τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν φαινομένων.

Τὴν ἐξήγησιν ταύτην, τουτέστι τὴν συμφωνίαν μεταξὺ τῆς θεωρίας καὶ τῶν πειραμάτων, παρέσχεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ H.-A. Lorentz ἱδρύσας νέαν θεωρίαν, *τὴν ἠλεκτρονικήν*. Κατὰ ταύτην, τὰ οὐδέτερα ἄτομα τῶν σωμάτων σύγκεινται ἐξ ἑνὸς (ὑδρογόνου) ἢ καὶ πλειόνων στοιχείων φερόντων ἠλεκτρισμόν, ἢ κάλλιον ἀποτελούντων στοιχεῖα τοῦ ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τὰ ὁποῖα ὠνόμασεν *ἠλεκτρόνια*, καὶ περιστρεφομένων περὶ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τοῦ ἀτόμου, ὅστις φέρει συνολικὸν θετικὸν ἠλεκτρισμὸν ἴσον πρὸς τὸ ἄθροισμα τοῦ ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ τῶν περιστρεφομένων περὶ τὸν πυρῆνα ἠλεκτρονίων. Ταῦτα εὑρίσκονται ἐν ἀενάῳ κινήσει, παράγοντα ἠλεκτρομαγνητικὰ πεδία καὶ εἰς τὰ μεταξὺ αὐτῶν *κενὰ* διαστήματα, ὡς καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς κενοῖς διαστήμασι. Τὰ κενὰ ταῦτα διαστήματα δέχεται μὲν ἀκόμη ὁ Lorentz ὡς πλήρη αἰθέρος, ἀμεταθέτου, ἀλλὰ μὴ δυναμένου νὰ πάσχῃ μηχανικὰς ἀλλοιώσεις.

Πρὸ εἰκοσαετίας περίπου εἶδε τὸ φῶς ἡ πρώτη *θεωρία τῆς σχετικότητος* τοῦ Einstein (τῆς περιωρισμένης σχετικότητος), ἧς θεμέλιον ἀποτελεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς σχετικότητος τοῦ Lorentz. Αὕτη ἔλαβεν ὡς ὑπόδειγμα τὴν θεωρίαν τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν πεδίων τῶν Maxwell-Lorentz, κατέληξε δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος. Ὄντως, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, τὰ ἠλεκτρομαγνητικὰ πεδία δὲν παριστῶσι καταστάσεις ἑνὸς μέσου (τοῦ αἰθέρος), ἀλλ' εἶναι *ἀνεξάρτητοι ὀντότητες*, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἄλλας ὀντότητας, οὔτε συνδέονται πρὸς οὐσίαν τινά. Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν τῆς περιωρισμένης σχετικότητος, ὑφίσταται ἀφ' ἑνὸς μία *ὕλη, ἡ ἐνέργεια*, τῆς ὁποίας μορφαὶ εἶναι ἡ κοινῶς καλουμένη ὕλη καὶ αἱ ἀκτινοβολίαι, ἀφ' ἑτέρου *ἠλεκτρομαγνητικὰ πεδία* ὡς ἴδιαι ὀντότητες. Ἡ ὕπαρξις τοῦ αἰθέρος θὰ καθίστατο ἀναγκαία μόνον, ἐὰν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὕπαρξιν τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν πεδίων: ἐφ' ὅσον ὅμως ταῦτα λαμβάνονται ὡς ἴδιαι ὀντότητες, πᾶσα περὶ τοῦ ὑποθετικοῦ αἰθέρος σκέψις παρέλκει.

Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς *γενικῆς βαρύτητος* (παγκοσμίου ἕλξεως) ὁ Einstein βραδύτερον ἐθεμελίωσε τὴν *γενικευθεῖσαν θεωρίαν τῆς σχετικότητος*. Ἐν ταύτῃ τὸ κενὸν διάστημα κέκτηται ἰδιότητας μεταβλητὰς κατὰ τόπον καὶ χρόνον (δηλ. ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον *τοῦ χώρου τῶν τεσσάρων διαστάσεων*, ὧν μία λαμβάνεται ὁ χρόνος), ὀφειλομένας εἰς τὴν ἐν τῷ Κόσμῳ παρουσίαν τῶν ὑλικῶν σωμάτων καὶ γενικώτερον τῆς κοινῆς ὕλης. Ὅθεν τὸ *κενὸν διάστημα δὲν εἶναι φυσικῶς ἰσότροπον οὔτε ὁμογενές· δὲν εἶναι* ἄρα καὶ *φυσικῶς κενόν*. Οὕτως ὁ Einstein ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος. Ὁ *αἰθὴρ* ὅμως οὗτος διαφέρει τοῦ αἰθέρος τῶν Huyghens-Fresnel καὶ τοῦ Maxwel, διότι οὐδεμίαν κινηματικὴν καὶ μηχανικὴν ἰδιότητα κέκτηται, ἀλλ' ἐπιφέρει τὰ μηχανικὰ καὶ ἠλεκτρομαγνητικὰ φαινόμενα. Ἐπὶ παραδείγματι, εὐθὺς ὡς τεθῇ κατά τινα στιγμήν, εἴς τι σημεῖον τοῦ διαστήματος, ὑλικὴ μᾶζα, αἱ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην ἰδιότητες τοῦ διαστήματος, ἤ, ἄλλως τοῦ αἰθέρος, προκαλοῦσι κινήσεις ἢ καὶ ἑτέρας ἀλλοιώσεις τῆς ὑλικῆς μάζης. Ἐν τῇ γενικευθείσῃ ἄρα θεωρίᾳ τῆς σχετικότητος ἡ *βαρύτης* (παγκόσμιος ἕλξις) δὲν εἶναι δύναμις, ἀλλ' ἰδιότης τοῦ «διαστήματος—αἰθέρος». Διὰ τοῦτο τὸν αἰθέρα αὐτὸν ὁ Einstein καλεῖ *βαρογεννητικὸν* (gravitatif) ἢ καὶ ἁπλῶς *διάστημα*. Ἀλλ' ὁ αἰθὴρ οὗτος δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὅτι κέκτηται τὴν ἰδιότητα τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν ὕλην, ὅτι δηλ. σύγκειται ἐξ ἀτόμων ἢ γενικώτερον ἐκ μερῶν κινητῶν, τὰ ὁποῖα νὰ δυνάμεθα νὰ παρακολουθῶμεν ἐν τῷ χρόνῳ· ἡ ἔννοια τῆς κινήσεως δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς αὐτόν.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰθέρος τῆς θεωρίας τῶν κυμάνσεων, εἴδομεν ὅτι ἐκ τῶν μετρήσεων τοῦ Michelson συνήγετο τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ αἰθήρ, ἐὰν ὑπάρχῃ, εἶναι ἀκίνητος, μὴ παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐν κινήσει ὑλικῶν σωμάτων, ἐξ οὗ αἱ νεώτεραι θεωρίαι ἔφθασαν εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος. Τῇ ἀληθείᾳ ὅμως οἱ Michelson καὶ Morley συνεπέραινον (1887): *«αἱ παρατηρήσεις μας δεικνύουσιν ὅτι ἡ σχετικὴ κίνησις τῆς γῆς* (περὶ τὸν Ἥλιον) *καὶ τοῦ αἰθέρος ἔχει πιθανῶς ταχύτητα μικροτέραν τῶν 7,5 χμ. ἀνὰ δευτερόλεπτον»*. Ἀλλ' ὁ Miller, διὰ τελειοποιηθέντος συμβολομέτρου, ἐξετέλεσε μετρήσεις ἀπὸ τοῦ 1921 (ἰδίᾳ κατὰ τὰ ἔτη 1924—1925 ἐν τῷ ἀστεροσκοπείῳ τοῦ ὄρους Wilson), ἐξ ὧν συμπεραίνει τὴν ὕπαρξιν τοῦ αἰθέρος, προσέτι δὲ ὅτι *«ὑφίσταται σχετικὴ κίνησις τῆς γῆς καὶ τοῦ αἰθέρος, ἥτις ἐλαττοῦται μετὰ τοῦ ὕψους»*.

Ἐὰν τὰ ἀποτελέσματα τῶν μετρήσεων τοῦ Miller ἐπιβεβαιωθῶσι διὰ νεωτέρων μετρήσεων, ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος θὰ ὑποστῇ ριζικὰς ἀλλοιώσεις, καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος, συμφωνοτέρου πρὸς τὰς θεωρίας τῶν κυμάνσεων καὶ τὴν ἠλεκτρομαγνητικήν, θέλει ἐνισχυθῇ.

Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΣ

[ΧΗΜ.] *Αἰθὴρ ἢ αἰθυλικὸς αἰθὴρ ἢ αἰθυλαιθὴρ ἢ θειικὸς αἰθὴρ ἢ κοινὸς αἰθὴρ* εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_2H_5.O.C_2H_5$ καὶ δὴ ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῆς τάξεως τῶν αἰθέρων. Ἡ πρώτη γνῶσις τοῦ αἰθέρος τούτου ὀφείλεται εἰς τὸν Valerius Cortus, ὅστις παρεσκεύασεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔτος 1540 ἐξ οἰνοπνεύματος καὶ θειικοῦ ὀξέος. Βραδύτερον ὠνόμασαν αὐτὸν *θειικὸν αἰθέρα*. Κατὰ τὸ ἔτος 1800 ὁ V. Rose πρῶτος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ αἰθὴρ δὲν περιέχει οὐδόλως θεῖον, ἡ δὲ σύστασις αὐτοῦ καθωρίσθη ὑπὸ τοῦ Saussure τῷ 1807 καὶ τοῦ Gay-Lussac τῷ 1815. Ἡ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ αἰθέρος ἐπιτελουμένη χημικὴ ἀντίδρασις διηυκρινίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1851 ὑπὸ τοῦ Williamson. Οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι πρῶτον ἐκ τῆς ἀλκοόλης καὶ τοῦ θειικοῦ ὀξέος προκύπτει *αἰθυλοθειικὸν ὀξὺ καὶ ὕδωρ*:

$$C_2H_5OH + HO.SO_2.OH = C_2H_5.O.SO_2.OH + H_2O$$

Ἐπὶ τοῦ οὕτω σχηματιζομένου αἰθυλοθειικοῦ ὀξέος ἐπιδρᾷ νέα ποσότης ἀλκοόλης καὶ σχηματίζεται αἰθήρ, ἀνασυντιθεμένου τοῦ θειϊκοῦ ὀξέος:

$$C_2H_5.O.SO_2.OH + C_2H_5.OH = \\ = (C_2H_5)_2O + HO.SO_2.OH$$

Ἐν τῇ πράξει ὅμως δὲν δυνάμεθα ἐπὶ μακρὸν νὰ ἐργαζώμεθα διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ θειικοῦ ὀξέος, διότι λόγῳ δευτερευουσῶν ἀντιδράσεων μέρος τι τοῦ θειικοῦ ὀξέος ἀνάγεται πρὸς θειῶδες ὀξύ.

Βιομηχανικὴ μέθοδος παρασκευῆς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Boullay, ἡ ἑξῆς: Μῖγμα συνιστάμενον ἐκ 5 μερῶν ἀλκοόλης 90 % καὶ 9 μερῶν πυκνοῦ θειικοῦ ὀξέος θερμαίνεται εἰς 130—140°, ὁπότε ἀποστάζει αἰθὴρ καὶ ὕδωρ, ὑπὸ συνεχῆ δὲ ροὴν ἀλκοόλης συνεχίζεται ἡ ἀπόσταξις, λαμβανομένης προνοίας, ὅπως ἡ θερμοκρασία μὴ κατέρχεται τῶν 130°, διότι τότε ἀποστάζονται μεγάλαι ποσότητες ἀναλλοιώτου ἀλκοόλης, οὔτε νὰ ὑπερβαίνῃ τοὺς 140°, διότι τότε ἔχομεν πάλιν μεγίστας ἀπωλείας ἀλκοόλης, λόγῳ σχηματισμοῦ αἰθυλενίου.

Ἡ τοιαύτη παρασκευὴ ἐξετελεῖτο ἄλλοτε ἐντὸς μεγάλων χαλκίνων ἢ σιδηρῶν, ἐσωτερικῶς κεκαλυμμένων διὰ στρώματος μολύβδου, δοχείων, ἅτινα ἐθερμαίνοντο δι' ἀπ' εὐθείας φλογός. Ὁ ἀποσταζόμενος αἰθὴρ συνεπυκνοῦτο διὰ καταλλήλου ψυκτικῆς ἐγκαταστάσεως καὶ ἀκολούθως ἐκαθαρίζετο. Λόγῳ τῆς μεγάλης πτητικότητος καὶ τῆς εὐκόλου ἀναφλεξιμότητος τοῦ αἰθέρος ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος, περαιτέρω δέ, διὰ τοῦ ἀπ' εὐθείας πυρός, ὁ μόλυβδος ἐσωτερικῶς κατεστρέφετο ταχέως (ἡ ὁμογενὴς ἐπιμολύβδωσις δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὴ) καὶ ὁ πυθμὴν τοῦ δοχείου λίαν ταχέως κατεκαίετο.

Σημαντικὴ βελτίωσις τῆς τοιαύτης ἐκτελέσεως ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1873 ὑπὸ τοῦ Otto Süssenguth ὅστις κατεσκεύασε δοχεῖον παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος θερμαινόμενον δι' ὑπερθέρμων ἀτμῶν. Ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐργασίας ἐπήνεγκε σπουδαίαν τεχνικὴν πρόοδον, διότι συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ χρησιμοποίησις μεγαλυτέρων ποσοτήτων, ἀκριβεστέρα ρύθμισις τῆς θερμοκρασίας καὶ καλυτέρα ἀπόδοσις.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Süssenguth ὑποδειχθεῖσα τροποποίησις βασίζεται ἐπὶ τῆς χρησιμοποιήσεως σιδηροῦ δοχείου παρασκευῆς, μετὰ διπλοῦ πυθμένος, ἐσωτερικῶς κεκαλυμμένου διὰ μολύβδου. Τὸ δοχεῖον A θερμαίνεται διὰ τοῦ ἐκ τοῦ στομίου F εἰς τὸ χῶρον B εἰσερχομένου ἀτμοῦ. H εἶναι ἀπαγωγὸς σωλὴν μετὰ στρόφιγγος πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ συμπυκνουμένου ὕδατος καὶ G ὁ ἀπαγωγὸς τοῦ ἀτμοῦ σωλήν, ὅστις συνδέεται μετὰ δικλεῖδος κλειούσης πρὸς σχηματισμὸν πιέσεως ἢ εὕρηται ἐν ἑνώσει μετὰ τοῦ δοχείου συμπυκνώσεως. Διὰ τοῦ σωλῆνος J ρέει ἡ εἰς ὑψηλοτέραν ἀποθήκην εὑρισκομένη ἀλκοόλη, ἡ στρόφιγξ δὲ P ρυθμίζει τὴν ροὴν καὶ ἡ ἀλκοόλη εἰσέρχεται εἰς τὸ δοχεῖον διὰ τοῦ σωλῆνος L ὅστις φέρει πολλὰς μικρὰς ὀπάς. Τὸ κάλυμμα C προσαρμόζεται καλῶς ἐπὶ τοῦ δοχείου, κλείεται διὰ καταλλήλου κολλητικῆς ὕλης καὶ συσφίγγεται διὰ κοχλιῶν. Περαιτέρω εἰς τὸ D εὕρηται ὀπὴ διὰ τὸ μανόμετρον καὶ K εἶναι θερμόμετρον βαθέως ἐμβυθιζόμενον ἐν τῷ ὑγρῷ.

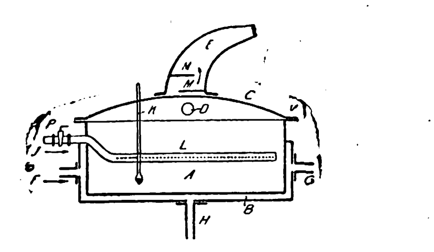

Δοχεῖον παρασκευῆς αἰθέρος κατὰ Süssenguth

A=δοχεῖον παρασκευῆς, F=στόμιον πρὸς εἴσοδον τοῦ διὰ τὴν θέρμανσιν χρησιμοποιουμένου ἀτμοῦ, B=ὁ μεταξὺ τοῦ διπλοτοίχου πυθμένος χῶρος θερμάνσεως, H=σωλὴν πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ συμπυκνουμένου ὕδατος, G=ἀπαγωγὸς τοῦ ἀερίου εἰσέτι ἀτμοῦ, J=σωλὴν εἰσόδου τῆς ἀλκοόλης καὶ P=στρόφιγξ ρυθμίσεως αὐτῆς, L=σωλὴν διάτρητος πρὸς κατανομὴν τῆς ἀλκοόλης, C=κάλυμμα τοῦ δοχείου, D=ὀπὴ πρὸς στήριξιν τοῦ μανομέτρου, K=θερμόμετρον, E=ἀπαγωγὸς τοῦ αἰθέρος καὶ M=ἐλάσματα πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐκτινασσομένων σταγονιδίων τοῦ ὑγροῦ.

Digitized by Google

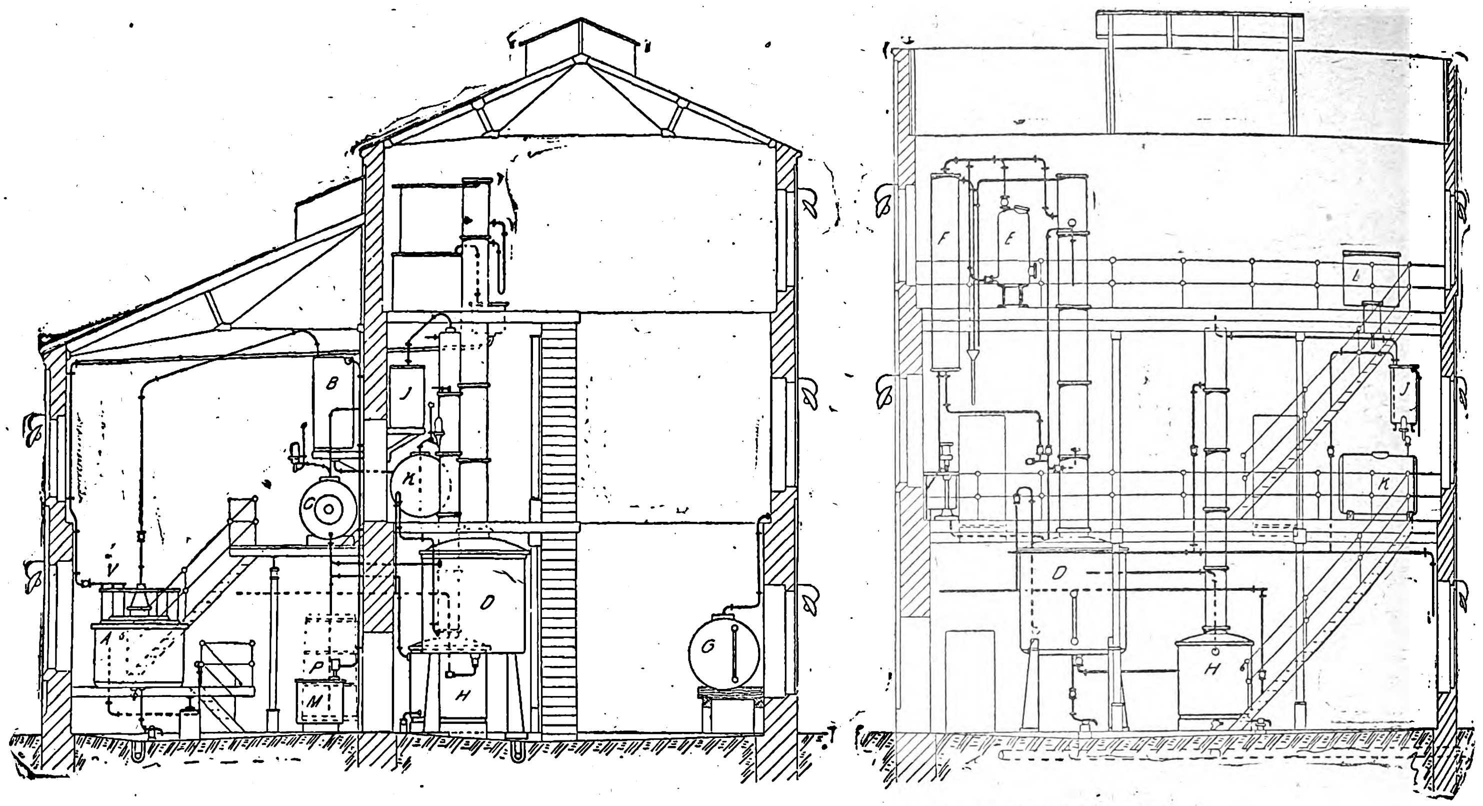

Πλήρης ἐγκατάστασις ἐργοστασίου παραγωγῆς αἰθέρος κατὰ Eckelt (δύο τομαί).

A=δοχεῖον παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος, B=ψυκτήρ, C=καθαριστήρ, E=ξηραντήρ, G=δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως, D καὶ H=συσκευὴ κλασματικῆς ἀποστάξεως, F καὶ J=ψυκτῆρες, K=δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως, L=δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως ἀλκοόλης, M=δοχεῖον πρὸς σρέσιν τῆς ἀσβέστου, P=ἀντλία καὶ V=σωλῆνες κατανομῆς τῆς ἀλκοόλης.

E εἶναι ὁ ἀπαγωγὸς τοῦ αἰθέρος σωλήν, ὅστις πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐκτινασσομένων σταγονιδίων τοῦ ὑγροῦ φέρει δύο ἀντιθέτως τοποθετημένα ἐλάσματα M.

Προκειμένου νὰ τεθῇ εἰς λειτουργίαν ἡ συσκευή, τίθεται ἐντὸς τοῦ δοχείου μῖγμα ἀλκοόλης καὶ αἰθέρος, εἰς ἀναλογίαν 5 : 9, τόσον ὥστε νὰ καλύπτηται ὁ σωλὴν L καὶ εἶτα θερμαίνεται. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ αἰθέρος ἄρχεται ἤδη εἰς τοὺς 98° καὶ εἶναι ἐν πλήρει δράσει εἰς τοὺς 120°. Εἰς τὴν θερμοκρασίαν αὐτὴν ἀφίνομεν νὰ ρέῃ ἀλκοόλη τόση ὅση χρειάζεται διὰ τὴν ἐπιτελουμένην ἀντίδρασιν. Ὁ σχηματιζόμενος ὑπὸ ἀέριον μορφὴν αἰθὴρ φέρεται εἰς ὀφιοειδῆ ψυκτῆρα καὶ συμπυκνοῦται ὡς ἀκάθαρτος αἰθὴρ συλλεγόμενος εἰς κατάλληλα δοχεῖα. Πρὸς παρασκευὴν 100 μερῶν αἰθέρος ὑπολογίζομεν φθορὰν 0,5 μέρους θειικοῦ ὀξέος. Ὁ οὕτω λαμβανόμενος ἀκάθαρτος αἰθήρ, περιέχων ὕδωρ, ἀλκοόλην καὶ θειῶδες ὀξύ, πλύνεται δι' ἀλκαλίων καὶ ὑποβάλλεται εἰς κλασματικὴν ἀπόσταξιν ἐντὸς καταλλήλων συσκευῶν, δυναμένης οὕτω νὰ παραληφθῇ καὶ τῆς ἀλκοόλης. Ὁ καθαρισμὸς καὶ κλασματικὴ ἀπόσταξις τοῦ ἀκαθάρτου αἰθέρος δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἰδίου Süssenguth ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν παρασκευὴν τοῦ αἰθέρος. Οὕτως ὁ ἐν τῷ δοχείῳ σχηματιζόμενος ἀτμὸς τοῦ αἰθέρος διοχετεύεται ἀμέσως εἰς διπλότοιχον δοχεῖον, πεπληρωμένον εἰς τὸν ἐνδιάμεσον χῶρον δι' ὕδατος θερμοκρασίας 35°, ὅπου καὶ συμπυκνοῦται τὸ ὕδωρ καὶ ἡ ἀλκοόλη, ἐνῷ ὁ ἀτμὸς τοῦ αἰθέρος διαβιβάζεται περαιτέρω διὰ θερμῶν κυλίνδρων πεπληρωμένων δι' ἀσβέστου καὶ ξυλάνθρακος ὅπου συγκρατοῦνται τὸ θειῶδες ὀξὺ καὶ ἄλλαι ἀκαθαρσίαι. Ἡ ὑπὸ τοῦ Süssenguth τοιαύτη ἐγκατάστασις καὶ τρόπος ἐργασίας ἦτο μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος πανταχοῦ ἐν χρήσει, ἐπιτευχθείσης διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ἐγκαταστάσεων καὶ καλυτερεύσεως τῆς παραγωγῆς. Ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Süssenguth προταθέντος ἁπλοῦ ἀλλὰ δυσχρήστου δοχείου, χρησιμοποιοῦνται σήμερον ἐξόχως ἀνθεκτικὰ δοχεῖα κατεσκευασμένα ἐκ σκληρυνθέντος μολύβδου ἢ ὁμογενῶς ἐπιμολυβδωθέντος σφυρηλάτου σιδήρου. Διὰ τὴν θέρμανσιν δι' ὑπερθέρμων ἀτμῶν δυνάμεθα, κυρίως ἐπὶ μεγάλων δοχείων, νὰ χρησιμοποιήσωμεν, ἀντὶ τοῦ διπλοτοίχου πυθμένος, διὰ τὸ εὐωνότερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐσωτερικῶς τοποθετημένον ὀφιοειδῆ σωλῆνα. Διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ὀφιοειδῶν σωλήνων θερμάνσεως δυνάμεθα νὰ κατασκευάσωμεν λίαν μεγάλα δοχεῖα παρασκευῆς, οὐχ ἧττον ὅμως παρουσιάζουσι συχνὰς βλάβας, διότι καὶ οἱ καλύτερον ὁμογενῶς ἐπιμολυβδωθέντες ὀφιοειδεῖς σωλῆνες ὡς καὶ οἱ ἐκ σκληροῦ μολύβδου τοιοῦτοι προσβάλλονται ἰσχυρῶς ὑπὸ τοῦ εἰς θερμοκρασίαν 130 – 140° εὑρισκομένου μίγματος καὶ μετὰ 9 – 10 μῆνας κατατρώγονται τελείως, ὁπότε φυσικὰ διὰ τοῦ ἐκφεύγοντος ὕδατος ἀραιοῦται τὸ ὀξὺ καὶ ἐλαττοῦται ἡ ἀπόδοσις.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ μειονεκτήματος τούτου ὑπέδειξεν ὁ A. Hempel τὴν κατασκευὴν δοχείων ἐκ σκληροῦ μολύβδου μετὰ ὁμογενῶς χυθέντος ὀφιοειδοῦς σωλῆνος. Διὰ καλυτέραν κατανομὴν τῆς εἰς τὸ δοχεῖον ρεούσης ἀλκοόλης φέρονται ἐντὸς τοῦ δοχείου τέσσαρες ἢ πλειότεροι διὰ στροφίγγων κλείοντες σωλῆνες α, $α_1$, $α_2$, $α_3$ δι' ὧν γίνεται ἡ δι' ἀλκοόλης τροφοδότησις. d εἶναι ἡ βάσις τοῦ σωλῆνος ὅστις ἀπάγει τὸ ἀπόσταγμα, v ἡ βάσις τοῦ σωλῆνος τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀέρος, m ἡ βάσις τοῦ μανομέτρου καὶ th ἡ βάσις τοῦ διὰ τὸ θερμόμετρον προστατευτικοῦ σωλῆνος. Οἱ σωλῆνες τῆς κατανομῆς τῆς ἀλκοόλης α—$α_3$ δύνανται νὰ παρασκευάζωνται ἐκ σκληροῦ μολύβδου. Τὸ προσὸν τῆς τοιαύτης συσκευῆς εἶναι ὅτι ἀποφεύγονται ἐπιδιορθώσεις τοῦ ὀφιοειδοῦς σωλῆνος τῆς θερμάνσεως καὶ ἑπομένως διακοπαὶ τῆς λειτουργίας καὶ περαιτέρω ἡ θέρμανσις τοῦ δοχείου δύναται κανονικώτατα νὰ ρυθμίζηται. Ἡ ἀξία ὅμως μιᾶς τοιαύτης συσκευῆς εἶναι μεγαλυτέρα.

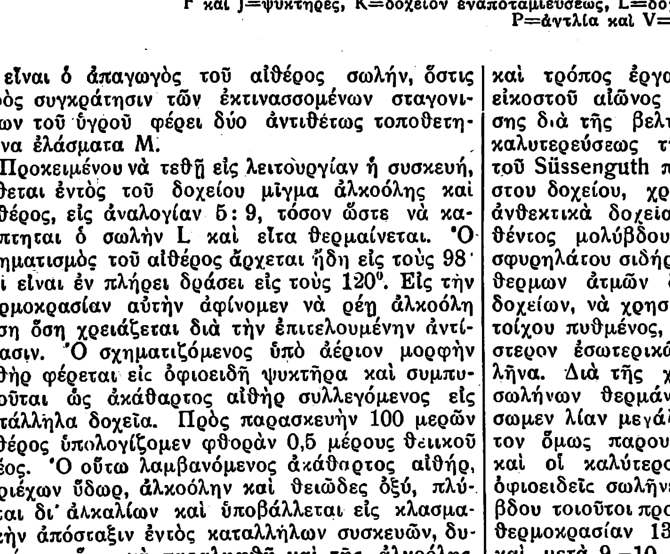

Δοχεῖον παρασκευῆς αἰθέρος κατὰ Hempel.

a - a_3=σωλῆνες εἰσόδου τῆς ἀλκοόλης, d=βάσις τοῦ ἀπάγοντός τὸν αἰθέρα σωλῆνος, v=βάσις τοῦ σωλῆνος τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀέρος, m=βάσις τοῦ μανομέτρου καὶ th ἡ βάσις τοῦ προστατεύοντος τὸ θερμόμετρον σωλῆνος.

Ὁ J. L. C. Eckelt ὑπέδειξεν ἐπίσης τροποποίησιν τῆς συσκευῆς παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος ὡς καὶ σύστημα καθαρισμοῦ αὐτοῦ ἀπευθείας συνδεδεμένον πρὸς τὴν συσκευήν. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν δεικνύει δοχεῖον παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος, κατὰ J. L. C. Eckelt, τὰ δὲ διαγράμματα πλήρη ἐγκατάστασιν ἐργοστασίου αἰθέρος, ἔνθα A = δοχεῖον παρασκευῆς, B=ψυκτήρ, C=καθαριστήρ, E=ξηραντήρ, G=δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως, D καὶ H=συσκευὴ κλασματικῆς ἀποστάξεως, F καὶ J = ψυκτῆρες, K= δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως, L = ἐναποταμιευτὴρ ἀλκοόλης, M = δοχεῖον πρὸς σβέσιν τῆς ἀσβέστου, P= ἀντλία καὶ V= σωλῆνες κατανομῆς τῆς ἀλκοόλης.

Πολυάριθμοι κατασκευασταὶ ἐπεδίωξαν νὰ συνδυάσουν τὴν παρασκευὴν τοῦ αἰθέρος πρὸς τὸν καθαρισμὸν καὶ κλασματικὴν ἀπόσταξιν αὐτοῦ, ὡς καὶ πρὸς ἐκ νέου παραλαβὴν τῆς ἀλκοόλης. Τοιαύτην ἐγκατάστασιν εἰκονίζει τὸ ἐν τῇ ἔναντι σελίδι σχεδιάγραμμα. Ἐκ τοῦ δοχείου τῆς ἀλκοόλης a_1 ρέει αὕτη εἰς τὸ δοχεῖον παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος a ὅπερ περιέχει τὸ μῖγμα τῆς ἀλκοόλης καὶ τοῦ θειικοῦ ὀξέος. Ὁ σχηματιζόμενος αἰθὴρ ἐλευθεροῦται ἐν τῇ διαχωριστικῇ συσκευῇ b ἀπὸ τῶν συμπαρασυρθέντων σταγονιδίων ὀξέος, εἰς τὸ c πλύνεται διὰ σόδας καὶ φέρεται εἰς τὴν στήλην κλασματικῆς ἀποστάξεως τοῦ αἰθέρος f, ὅπου συμπυκνοῦται ἡ ἀλκοόλη καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ρέουν εἰς

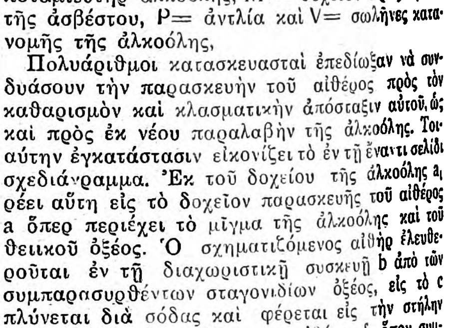

Δοχεῖον παρασκευῆς αἰθέρος κατὰ Eckelt.

A=Δοχεῖον καὶ υ=σωλῆνες κατανομῆς τῆς ἀλκοόλης.

τὴν συσκευὴν κλασματικῆς ἀποστάξεως τῆς ἀλκοόλης i. Οἱ ἀτμοὶ τοῦ αἰθέρος διατρέχουν τὸ f_1, f_2 f_3 καὶ τοὺς καθαριστῆρας g, g_1, g_2 καὶ συμπυκνοῦνται εἰς τοὺς ψυκτῆρας h καὶ h_1. Πρὸς ψῦξιν τοῦ R χρησιμεύει ψυχθὲν διάλυμα ἅλατος παρασκευαζόμενον εἰς τὴν παγοποιητικὴν μηχα-

Digitized by Google

νὴν h_3, ἐξ ἧς διὰ τῆς ἀντλίας h_4 ἀποστέλλεται εἰς τὸ δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως h_2 καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν ψυκτῆρα h_1 Ἡ ἀλκοόλη ὑφίσταται κλασματικὴν ἀπόσταξιν, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὰ $i—i_3$ καὶ ἀποχωριζομένη οὕτω τοῦ ὕδατος ῥέει εἰς τὸ δοχεῖον m ὁπόθεν καὶ δι' ἀντλίας ἀποστέλλεται ἐκ νέου εἰς τὸ a_1.

Κατὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ αἰθέρος δέον φυσικὰ λόγῳ τοῦ μεγάλου κινδύνου ἀναφλέξεως καὶ ἐκρήξεως νὰ λαμβάνωνται μέγισται προφυλάξεις, ἰδίως κατὰ τὸ θέρος καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχει ἀφθονία ὕδατος πρὸς ψῦξιν. Πρέπει ὅλοι οἱ σωλῆνες καὶ συσκευαὶ νὰ κλείωσιν ἀεροστεγῶς καὶ νὰ μὴ ἐκφεύγουν οὐδόλως ἀτμοὶ αἰθέρος εἰς τὸν χῶρον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ ἐξερχόμενα ἀέρια δέον νὰ διαβιβάζωνται δι' ἐλαίου ἢ θειϊκοῦ ὀξέως ἢ πλυντηρίου πύργου.

Καθαρισμός.—Ὁ ἀκάθαρτος αἰθὴρ περιέχει ἀλκοόλην, ὕδωρ, θειῶδες ὀξὺ καὶ τὸ καλούμενον «*οἰνέλαιον*». Πρὸς καθαρισμὸν πλύνεται διὰ διαλύματος σόδας ἢ γάλακτος ἀσβέστου ὅπου ἀπομακρύνεται τὸ θειῶδες ὀξὺ καὶ εἶτα ἀποστάζεται εἰς στήλας. Πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ οἰνελαίου καὶ ἄλλων ὀδμηρῶν προσμίξεων διοχετεύονται οἱ ἀτμοὶ τοῦ αἰθέρος διὰ καθαριστηρίων κυλίνδρων πεπληρωμένων διὰ ξυλάνθρακος, ἂν καὶ ὁ τοιοῦτος καθαρισμὸς εἶναι περιττὸς διὰ καλῶς λειτουργοῦντα ἐργοστάσια. Ὁ οὕτω καθαρισθεὶς αἰθὴρ εἶναι κατάλληλος διὰ τοὺς πλείστους βιομηχανικοὺς σκοπούς, ἐν τούτοις περιέχει ἀκόμη μικρὰς ποσότητας ἀλκοόλης τὰς ὁποίας ἐν ἀνάγκῃ δυνάμεθα νὰ ἀπομακρύνωμεν δι' ἐπανειλημμένης πλύσεως δι' ὕδατος. Συνηθέστερον καθαρίζομεν τοῦτον δι' ἐπανειλημμένης ξηράνσεως διὰ τετηγμένου ἀσβεστοχλωριδίου καὶ κλασματικῆς ἀποστάξεως. Δι' ἐπαναλαμβανομένης ἀποστάξεως τοῦ συνήθους αἰθέρος δυνάμεθα νὰ λάβωμεν προϊὸν κατάλληλον δι' ἰατρικοὺς σκοπούς, οὕτως ὥστε ὁ πρότερον χρησιμοποιούμενος τρόπος τῆς προσθήκης λεπτότατα τεμαχισθέντος μεταλλικοῦ νατρίου εἰς τὴν φιάλην τῆς ἀποστάξεως εἶναι ἄχρηστος.

Κατὰ καιροὺς σειρὰ ἐρευνῶν ἐγένετο δι' ἀντικατάστασιν τοῦ θειικοῦ ὀξέος δι' ἄλλων ὑλῶν· οὕτω οἱ Kraft καὶ Roos ὑπέδειξαν τὴν χρῆσιν τοῦ βενζοσουλφοξέος δι' οὗ ἡ ἀντίδρασις γίνεται κατὰ τὰς ἑξῆς ἐξισώσεις:

$$C_6H_5SO_3H + C_2H_5OH = C_6H_5.SO_2.OC_2H_5 + H_2O$$
$$C_6H_5SO_2.OC_2H_5 + C_2H_5OH =$$
$$= C_6H_5.SO_3H + (C_2H_5)_2O$$

Ἐπειδὴ τὸ βενζοσουλφοξὺ οὐδὲν παραπροϊὸν παρέχει, ἐθεωρήθη ἡ μέθοδος αὕτη ὡς ἰδεώδης· ἐν τούτοις ὅμως οὐδεμία μεγάλη ἐγκατάστασις ἐχρησιμοποίησεν αὐτήν.

Περαιτέρω ἐπροτάθη ὁ σχηματισμὸς τοῦ αἰθέρος δι' ἀλκοόλης ὑπὸ μορφὴν ὑπερθέρμων ἀτμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος οὗτος δὲν ἐπεκράτησε.

Τέλος ἀναφέρομεν τὴν μέθοδον παρασκευῆς αἰθέρος ἐξ αἰθυλενίου. Ὁ Fritzsche περιέγραψεν ἐκτενῆ σειρὰν ἐρευνῶν δι' ὧν παρεσκεύασεν ἐξ ἀερίου τῶν ἐλαίων αἰθυλένιον, τὸ ὁποῖον διὰ θειικοῦ ὀξέος μετέτρεψεν εἰς αἰθυλοθειικὸν ὀξὺ ὅπερ τῇ προσθήκῃ ὕδατος καὶ διὰ θερμάνσεως παρέσχεν αἰθέρα, ἀναγεννηθέντος συγχρόνως τοῦ θειικοῦ ὀξέος· ἀλλὰ καὶ ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἐπεκράτησε παρ' ὅλους τοὺς εὐνοϊκοὺς οἰκονομικοὺς ὑπολογισμούς.

Ἰδιότητες.—Ὁ αἰθὴρ εἶναι διαυγές, ἄχρουν, εὐκίνητον, χαρακτηριστικῆς ὀσμῆς καὶ γεύσεως ὑγρόν, βαθμοῦ ζέσεως 34°, 6 ὅπερ μίγνυται μετὰ τῆς ἀλκοόλης καὶ τῶν λιπαρῶν ἐλαίων εἰς πᾶσαν ἀναλογίαν. Στερεοποιεῖται κρυσταλλικῶς εἰς —129° καὶ τήκεται εἶτα εἰς —112°,6. Διαλύεται ἓν μέρος αὐτοῦ εἰς 12 μέρη ὕδατος καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος (εἰς 15°) 0,720. Ἐκ τοῦ εἰδικοῦ βάρους ἀναγνωρίζεται ἡ καθαρότης αὐτοῦ, διότι τοῦτο αὐξάνει διὰ τῆς παρουσίας τῶν ἐν αὐτῷ ξένων ὑλῶν, ἤτοι ὕδατος καὶ ἀλκοόλης. Ἐν τῷ ἐμπορίῳ φέρονται προϊόντα μετὰ εἰδ. βάρους 0,720, 0,722, 0,725—0,728 καὶ 0,730—0,735.

Οἱ ἀτμοὶ αὐτοῦ μιγνυόμενοι μετ' ἀέρος σχηματίζουν ἐκρηκτικὸν μῖγμα, καίεται μετὰ φωτιζούσης φλογὸς καὶ οἱ ἀτμοὶ αὐτοῦ εἰσπνεόμενοι δρῶσιν ἀναισθητικῶς.

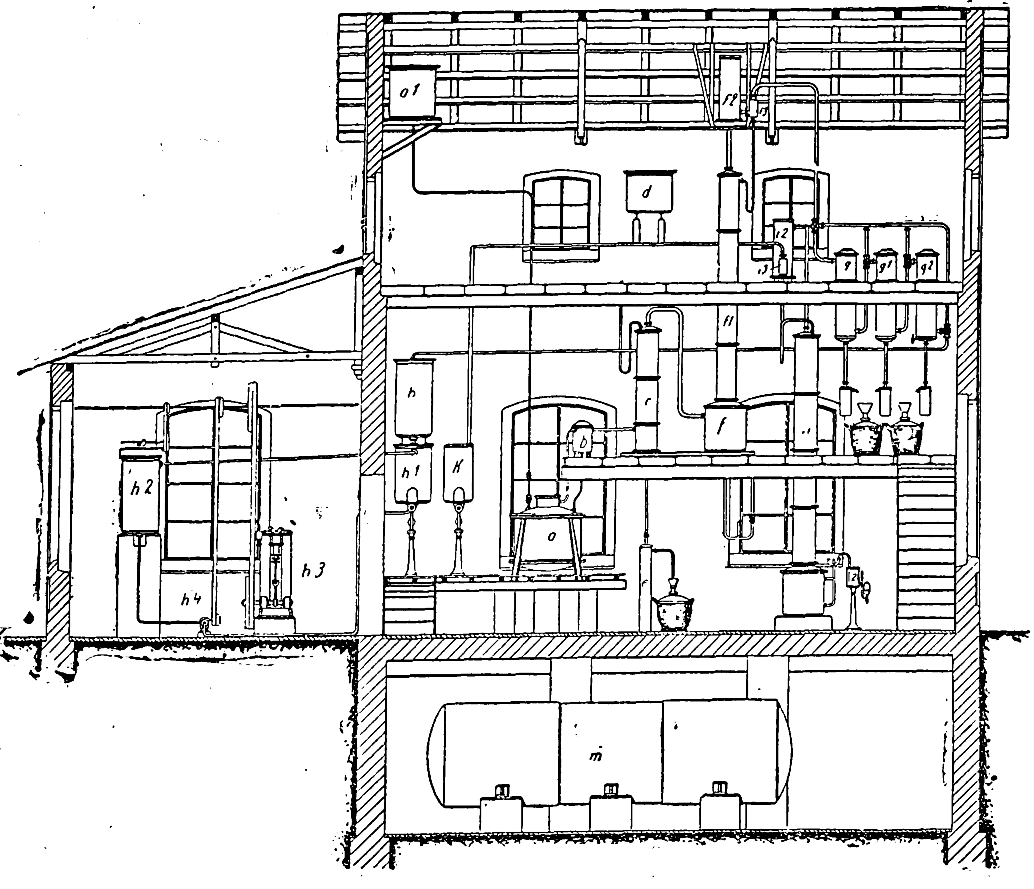

Ἐγκατάστασις ἐργοστασίου αἰθέρος κατὰ Mayer.

a=μολύβδινον δοχεῖον τῆς παρασκευῆς, a_1=ὑψηλὰ κείμενον δοχεῖον ἐναποταμιεύσεως τῆς ἀλκοόλης, b=διαχωριστικὴ συσκευή, c=στήλη ἐκπλύσεως, d=δεξαμενὴ πρὸς τροφοδότησιν τῆς στήλης ἐκπλύσεως, e=ὑδάτινος διακόπτης τῆς στήλης ἐκπλύσεως, f καὶ f_1=λέβητες τῆς στήλης κλασματικῆς ἀποστάξεως τοῦ αἰθέρος, f_2=συμπυκνωτής, f_3=διαχωριστικὴ συσκευή, g_1, g_2 καὶ g_3=κύλινδροι καθαρισμοῦ, h=προψυκτήρ, h_1=μεταψυκτήρ, h_2=δεξαμενὴ δι' ἐψυγμένον διάλυμα ἅλατος, h_3=ψυκτικὴ μηχανή, h_4=ἀντλία κυκλοφορίας, i καὶ i_1=λέβητες τῆς στήλης τῆς κλασματικῆς ἀποστάξεως τῆς ἀλκοόλης, i_2=συμπυκνωτής, i_3=διαχωριστικὴ συσκευή, k=ψυκτὴρ καὶ m=δεξαμενὴ τῆς ἀλκοόλης.

Χρησιμοποίησις.—Ἡ κυριωτέρα καὶ σημαντικωτέρα χρησιμοποίησις αὐτοῦ σήμερον εἶναι πρὸς παρασκευὴν τῆς ἀκάπνου πυρίτιδος, διότι μῖγμα αὐτοῦ μετ' ἀλκοόλης χρησιμεύει, ὡς γνωστόν, πρὸς ζελατινοποίησιν τῆς νιτροκελλουλόζης (νιτροκυτταρίνης). Μεγάλας ποσότητας ἐπίσης χρησιμοποιεῖ ἡ βιομηχανία τῆς τεχνητῆς μετάξης. Διὰ 1000 χιλιόγραμμα τεχνητῆς μετάξης ἀπαιτοῦνται περίπου 7500—8300 χιλιόγραμμα διαλυτικοῦ ὑγροῦ, ὅπερ συνίσταται ἐκ 2 ὄγκων αἰθυλικῆς ἀλκοόλης καὶ 3 ὄγκων αἰθέρος, τὸ δὲ διαλυτικὸν τοῦτο ὑγρὸν ἐπανασυλλέγεται μόνον ἐν μέρει. Περαιτέρω χρησιμοποιεῖται ὁ αἰθὴρ πρὸς παρασκευὴν κολλωδίου καὶ ὡς μέσον διαλυτικὸν καὶ ἐκχυλίσεως, ἐν δὲ τῇ ἰατρικῇ χρησιμεύει κυρίως πρὸς νάρκωσιν.

Ἐξέτασις.—Τὸ εἰδικὸν βάρος τοῦ αἰθέρος κυμαίνεται ἀναλόγως τῆς καθαρότητος αὐτοῦ μεταξὺ 0,720 καὶ 0,735 καὶ δὴ ὁ συνήθης αἰθὴρ τοῦ ἐμπορίου ὡς περιέχων ἀκόμη μικρὰς ποσότητας ὕδατος καὶ ἀλκοόλης ἔχει τὸ μέγιστον εἰδικὸν βάρος, ἐνῷ ὁ καθαρότατος αἰθὴρ πρέπει νὰ ἔχῃ 0,720. Ὡς ἀκαθαρσίαι θεωροῦνται τὸ θειικὸν ὀξύ, τὸ ὑπεροξείδιον τοῦ ὑδρογόνου, τὸ ὄξον, τὰ ζυμέλαια, ξέναι ὀδμηραὶ ὗλαι, ἡ ἀλκοόλη καὶ τὸ ὕδωρ. Αἱ προσμίξεις αὗται ἀνιχνεύονται καὶ προσδιορίζονται κατὰ τὰ ἐν τῇ εἰδικῇ βιβλιογραφίᾳ (ὡς λ. χ. Lunge—Berl III, 932) ἀναφερόμενα. Τὸ ὕδωρ ἀνιχνεύεται πρακτικώτερον διὰ μεταλλικοῦ νατρίου, ἤτοι τεμάχιον τούτου μετὰ προσφάτου ἐπιφανείας τομῆς τίθεται ἐντὸς τοῦ αἰθέρος, ὁπότε ἐπὶ μὲν ἀνύδρου ἡ τομὴ παραμένει καὶ μετὰ ἐξάωρον μεταλλικῶς στίλβουσα, ἐνῷ ἐπὶ ἐνύδρου καλύπτεται αὕτη διὰ κιτρινολεύκου στρώματος ἐξ ὑδροξειδίου τοῦ νατρίου.

Ἡ τιμὴ τοῦ αἰθέρος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τιμῆς τῆς πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ χρησιμοποιουμένης αἰθυλικῆς ἀλκοόλης. Σ. ΓΑΛΑΝΟΣ

[ΙΑΤΡΙΚΗ]. Ὁ αἰθὴρ πολλαπλῶς ἐφαρμόζεται εἰς τὴν ἰατρικήν, ἀλλὰ καὶ ἰατροδικαστικῶς εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον σῶμα.

Ὁ πρὸς ἰατρικὴν χρῆσιν αἰθὴρ δέον νὰ εἶναι καθαρός. Ἐλέγχεται δὲ τὸ ἁγνὸν αὐτοῦ διά τε τῆς μεταβολῆς τοῦ εἰδικοῦ αὐτοῦ βάρους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ζέσεως, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων μέσων. Προσθήκη ὕδατος ἢ οἰνοπνεύματος εἰς αὐτὸν αὐξάνει τὸ εἰδικὸν βάρος, ὡς καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ζέσεως. Ἐπίσης ἡ παρουσία τῶν οὐσιῶν τούτων ἐν τῷ αἰθέρι καταδεικνύεται διὰ τῆς προσθήκης κρυσταλλίου *φουξίνης*, ἥτις εἶναι ἀδιάλυτος μὲν ἐν τῷ αἰθέρι, διαλυτὴ δὲ εἰς οἰνόπνευμα καὶ ὕδωρ. Οὕτως ἁγνὸς μὲν αἰθὴρ τῇ προσθήκῃ φουξίνης μένει ἄχρους, ἂν ὅμως ἐνέχῃ ὕδωρ ἢ οἰνόπνευμα χρώννυται ὑπὸ τῆς ὑπὸ τούτων διαλυομένης φουξίνης διὰ χρώματος ῥοδίνου. Εἰδικαὶ δοκιμασίαι ἀποκαλύπτουσι τὴν παρουσίαν ἐν τῷ αἰθέρι *ὑπεροξειδίου τοῦ ὑδρογόνου* (δηλ. *ὀξυγονούχου ὕδατος*), *ἀλδεΰδης* κλπ.

Ἐν τῇ ἰατρικῇ πολλαπλῶς χρησιμοποιεῖται ὁ αἰθήρ, πρὸς νόσους μὲν διαφόρους ὡς ταχυενεργὸν καρδιοτονικὸν φάρμακον, ἐναντίον δὲ πόνων διαφόρων ὡς παυσώδυνον· κυριώτατα ὅμως χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ χειρουργικῇ πρὸς νάρκωσιν τῶν ἀρρώστων.

Φυσιολογικὴ ἐνέργεια.— Ἡ μελέτη τῆς φαρμακολογικῆς φυσιολογικῆς ἐνεργείας τοῦ αἰθέρος καταδεικνύει τὴν βάσιν, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ χρῆσις αὐτοῦ. Ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐπιτεθεὶς ὁ αἰθὴρ προκαλεῖ αἴσθησιν ψύχους, λόγῳ τῆς ταχείας ἐξατμίσεως αὐτοῦ, δι' ἧς ἀφαιρεῖται ποσότης θερμότητος τῆς χώρας, ἐφ' ἧς ἐπετέθη. Ἂν ὅμως παρεκωλύθη ἡ ἐξάτμισις αὐτοῦ, ὡς ὅταν ἐπιτίθεται ἐπίθεμα δι' αἰθέρος καλυπτόμενον ὑπὸ ἀδιαβρόχου τινὸς ὑφάσματος, προκαλεῖ ἐρεθισμὸν τῆς χώρας, ἐξ οὗ ἔρευθος καὶ αἴσθημα κνησμοῦ καὶ ἀνάδοσις ψυδρακίων.

Ὀσφραινόμενος ὁ αἰθὴρ παράγει ἐρεθισμὸν τῶν πρώτων ἀναπνευστικῶν ὁδῶν, ἰδίᾳ τῆς ῥινός. Λαμβανόμενος δὲ ἐσωτερικῶς προκαλεῖ καῦσιν κατὰ τὸ στόμα, τὸν οἰσοφάγον καὶ τὸν στόμαχον, εἶτα ψῦχος, ἐρυγάς, σιελόρροιαν καὶ τυμπανισμὸν μέγαν τοῦ στομάχου.

Εἴτε ἐσωτερικῶς ἀπὸ τοῦ στομάχου ἐλήφθη ὁ αἰθήρ, εἴτε διὰ τῆς εἰσπνοῆς, ἀπορροφᾶται ταχύτατα καὶ μεταβαίνων εἰς τὸ αἷμα μεταφέρεται καὶ εἰς ἄλλα μὲν ὄργανα, ἰδίᾳ ὅμως εἰς τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα, ἐφ' οὗ δραστηρίαν ἐκδηλοῖ ἐνέργειαν. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν καὶ ἀπὸ μικρῶν σχετικῶς δόσεων στρέφει τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἡμισφαίρια τοῦ ἐγκεφάλου, ὧν τὰς λειτουργίας διεγείρει, καὶ ὁ ἄνθρωπος, μεθύων οὕτως εἰπεῖν, ἀποβαίνει ζωηρότερος, λαλίστερος, εὐκινητότερος, τὰ ἀγγεῖά του διευρύνονται διερεθιζομένου τοῦ ἀγγειοδιασταλτικοῦ κέντρου, ἐξ οὗ τὸ πρόσωπον ἐρυθροῦται, τὸ δέρμα γίνεται θερμὸν καὶ ὑφυγρον, ὁ σφυγμὸς εἶναι συχνός. Ἐ ακολουθούσης ὅμως τῆς παροχῆς τοῦ αἰθέρος ἡ διέγερσις παύει, αἱ ἐγκεφαλικαὶ λειτουργίαι ἀτονοῦσιν, ὁ ἄνθρωπος περιπίπτει εἰς νάρκην, καθ' ἣν αἱ αἰσθήσεις αὐτοῦ καταλύονται. Τὰ ἀντανακλαστικὰ φαινόμενα ὅμως ἐπιμένουσιν. Συνεχιζομένης τυχὸν τῆς παροχῆς τοῦ αἰθέρος, ἐπιδρᾷ οὗτος ἐπὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἐξαλείφων πᾶσαν κίνησιν καὶ αὐτὰ τὰ ἀντανακλαστικὰ φαινόμενα. Τέλος δὲ ἐπιδρᾷ, ἂν ἡ δόσις ἐξακολουθῇ μεγάλη καὶ συνεχής, καὶ ἐπὶ τοῦ προμήκους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπισήμων κέντρων τῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ ἰδιαίτατα τοῦ τελευταίου, ἐξ οὗ ὁ μὲν σφυγμὸς γίνεται μικρός, διαλείπων, νηματοειδής, αἱ δὲ ἀναπνευστικαὶ κινήσεις μικραί, ἐπιπόλαιοι, ἄρρυθμοι, τέλος δὲ ἐπακολουθεῖ καὶ ὁ θάνατος, ἂν ἡ παροχὴ ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἡ δόσις ὑψηλή.

Παυσαμένης τῆς παροχῆς τοῦ αἰθέρος, ἡ ἀποβολὴ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐπιτελεῖται σχετικῶς ταχέως διὰ τῆς ἀναπνοῆς, ἥτις ὄζει ἀπὸ αἰθέρος.

Θεραπευτικὴ χρῆσις.—Ἐπὶ τῆς ἐκτεθείσης φυσιολογικῆς ἐνεργείας, στηρίζεται ἡ ἐν τῇ θεραπευτικῇ ἐν γένει χρῆσις τοῦ αἰθέρος. Λόγῳ τῆς ναρκώσεως ἥν, εἴτε εἰσπνεόμενος εἴτε ὁπωσδήποτε εἰσαγόμενος εἰς τὸ αἷμα, προκαλεῖ καὶ καθ' ἣν πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις καταλύονται ὡς καὶ πάντα τὰ ἀντανακλαστικὰ φαινόμενα, χρησιμοποιεῖται ὁ αἰθὴρ ἐν τῇ χειρουργικῇ πρὸς πρόκλησιν γενικῆς

Digitized by Google

ἀναισθησίας, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐγχειρήσεων. Ἡ δι' αἰθέρος νάρκωσις, ἀνακαλυφθεῖσα τῷ 1840, διεδόθη ταχέως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐγχειρήσεων, ὑποσκελισθεῖσα δὲ ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τοῦ χλωροφορμίου τείνει ἤδη καὶ πάλιν ν' ἀποβῇ τὸ προτιμητέον μέσον διὰ τοὺς πλείστους τῶν χειρουργῶν. Ἡ δι' αἰθέρος νάρκωσις παρουσιάζει ἀπέναντι τῆς ἐκ χλωροφορμίου τοιαύτης ὀλιγωτέρους τοὺς ἐκ τῆς καρδίας κινδύνους, καθ' ὅσον τὸ ἐν τῷ προμήκει κυκλοφορικὸν κέντρον πειράζεται ὑπὸ τοῦ αἰθέρος ἧττον ἢ ὑπὸ τοῦ χλωροφορμίου. Καὶ ὄντως αἱ διάφοροι στατιστικαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ αἰθὴρ πολλῷ σπανιώτερον ἐγένετο αἰτία ἀποτόμου θανάτου κατὰ τὴν νάρκωσιν ἢ τὸ χλωροφόρμιον. Οὕτω κατὰ στατιστικὴν τοῦ Curlt, ἀνακοινωθεῖσαν εἰς τὸ γερμανικὸν συνέδριον τῆς Χειρουργικῆς κατὰ τὸ 1894, ἐπὶ ἐνεργηθεισῶν 165.122 ναρκώσεων, τὸ μὲν χλωροφόρμιον προὐκάλεσε θάνατον ἅπαξ ἐπὶ 2647 περιπτώσεων ἐνῶ ὁ αἰθὴρ ἅπαξ ἐπὶ 13160. Ἑτέρα στατιστικὴ τοῦ Coles ὁρίζει μίαν περίπτωσιν θανάτου ἐπὶ 2873 χλωροφορμιάσεων, τοὐναντίον δὲ μίαν ἐπὶ 23804 ναρκώσεων ἐξ αἰθέρος. Παραπλησίους περίπου ἀριθμοὺς καί πως εὐνοϊκωτέρους διὰ τὸν αἰθέρα ἀναφέρει ἡ στατιστικὴ τοῦ Lépine καὶ ἕτεραι μεταγενέστεραι.

Γενικῶς ἡ ἐξ αἰθέρος νάρκωσις, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐκ χλωροφορμίου, παρουσιάζει πλὴν τῆς κεφαλαιώδους ταύτης διαφορᾶς, τῆς σχετικῆς μὲ τὴν ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπίδρασιν, καὶ ἄλλας τινάς. Οὕτω ἡ δι' αἰθέρος ἀναισθησία ἐπέρχεται μὲν βραδύτερον καὶ μετὰ μεγαλυτέρας ἀρχικῶς διεγέρσεως ἢ ἐκ χλωροφορμίου, εἶναι ὅμως ἠρεμωτέρα ταύτης, μὴ παρατηρουμένων ἐξ αἰθέρος τῶν συχνῶν ἐκ χλωροφορμίου διεγέρσεων, ἡ δὲ ἀνάνηψις μετὰ νάρκωσιν δι' αἰθέρος εἶναι ταχεῖα.

Ἐλάττωμα τῆς δι' αἰθέρος ναρκώσεως εἶναι ἡ ἀφθονία τῶν βλενῶν, αἵτινες ἐκ τοῦ φάρυγγος, ρινός, στόματος ἐξάγονται, καταπλημμυροῦσαι τὸ στόμα καὶ ὑποχρεοῦσαι εἰς διαρκῆ καθαρισμὸν τούτου κατὰ τὴν ἐγχείρησιν καὶ πρὸς ἐλευθέραν ἀναπνοὴν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν εἰσδύσεως αὐτῶν εἰς τὰς ἀεροφόρους ὁδούς, ὁπότε ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς βρογχίτιδας, πνευμονίας κλπ. Ἕτερον ἐλάττωμα εἶναι ἡ διαστολὴ τῶν ἀγγείων, δημιουργοῦσα μεγαλυτέραν ἀπώλειαν αἵματος κατὰ τὴν ἐγχείρησιν. Ἐπίσης τὸ εὔφλεκτον τῶν ἀτμῶν τοῦ αἰθέρος ἐπιβάλλει προσοχὴν κατὰ τὴν ἐγχείρησιν, ἰδίᾳ τὰς νύκτωρ τελουμένας καὶ ὑπὸ φῶς μὴ ἠλεκτρικόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρέχεται ὁ αἰθὴρ πρὸς εἰσπνοὴν κατὰ τὰς ἐγχειρήσεις κατὰ προτίμησιν δι' εἰδικῶν συσκευῶν καὶ οὐχὶ ἐπιχεομένου τοῦ αἰθέρος ἐπὶ σπληνίου, διὰ τὸ εὐδιάχυτον τῶν ἀτμῶν αὐτοῦ.

Τὸ ποσὸν τοῦ αἰθέρος τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ νάρκωσιν διαφέρει καὶ ἀναλόγως βεβαίως τοῦ εἴδους τῆς ἐγχειρήσεως καὶ τοῦ δι' αὐτὴν ἀπαιτουμένου χρόνου, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας, τῶν προηγουμένων ἕξεων τοῦ ναρκουμένου. Οὕτω αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ναρκοῦνται εὐκολώτερον ἢ οἱ ἄνδρες· δι' οἰνόφλυγας δὲ καὶ αἰθερομανεῖς ἀπαιτοῦνται μεγάλα ποσὰ πρὸς ἐπίτευξιν ναρκώσεως. Συνήθως χρησιμοποιοῦνται 20—50 γρμ.

Ἐνεργουμένης τῆς ναρκώσεως δεῖται ἐπιβλέψεως μεγάλης ἡ κατάστασις τῆς καρδίας, καί, κυριώτατα, τῆς ἀναπνοῆς. Δείκτης ἐπικειμένου κινδύνου εἶναι ἡ βαθμιαία διεύρυνσις τῶν κορῶν, ἄμεσον δὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τοῦ ἐγχειρουμένου δηλοῖ ἡ ἀπότομος αὐτῶν διεύρυνσις. Ὑποχρέωσις ὅθεν τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν νάρκωσιν εἶναι ἡ ἐπιτήρησις ἀναπνοῆς καὶ ὀφθαλμῶν.

Πλὴν τῆς διὰ τῆς εἰσπνοῆς εἰσαγωγῆς τοῦ αἰθέρος πρὸς πρόκλησιν χειρουργικῆς ναρκώσεως ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ ἐνδοφλεβικῶς κατὰ τὴν μέθοδον Burkhardt. Πρὸς τοῦτο διαλύεται ὁ αἰθὴρ ἐντὸς φυσιολογικοῦ ὀροῦ εἰς ἀναλογίαν 5% καὶ ἐνίεται εἰς τὰς φλέβας. Ἡ μέθοδος ὅμως αὕτη δὲν ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ σχεδὸν ἐγκατελείφθη.

Ἡ ἰδιότης τοῦ αἰθέρος τοῦ νὰ ψύχῃ τὴν ἐφ' ἧς ἐπετέθη χώραν καὶ νὰ παράγῃ οὕτω διὰ τοῦ προκαλουμένου ψύχους ἀναισθησίαν τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρων στρωμάτων τῆς αἰθεριζομένης χώρας, ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἐνέργειαν μικρῶν ἐγχειρήσεων. Πρὸς τοῦτο ψεκάζεται ὁ αἰθὴρ ἐπὶ τοῦ δέρματος διὰ ψεκαστῆρος (ὡς ὁ τοῦ Richardson). Καὶ πάλιν ὅμως ὁ αἰθὴρ ἀντικατεστάθη δι' ἄλλων οὐσιῶν εὐκολώτερον ἐξατμιζομένων, ὡς ὁ χλωριοῦχος αἰθὴρ κλπ.

Τὴν ἔν τινι μέτρῳ ἀναισθησίαν ἐπιδιώκει καὶ ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη χρησιμοποίησις τοῦ αἰθέρος ἐναντίον τοῦ κοκκύτου κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Audrain προταθέντα. Πρὸς τοῦτο ἐνεργοῦνται ἐπὶ μικρῶν παιδίων δύο ἐνέσεις αἰθέρος καθ' ἡμέραν, πρωῒαν καὶ ἑσπέραν, ἀνὰ 1 κ. ἑ. ἑκάστη. Ἡ μέθοδος αὕτη διαφημισθεῖσα ἐν ἀρχῇ δὲν φαίνεται δώσασα ἄξια τῆς πρώτης φήμης της ἀποτελέσματα.

Ὁ αἰθὴρ χρησιμοποιεῖται ἐπίσης, ἔσω λαμβανόμενος, πρὸς κατάπαυσιν πόνων διαφόρων, ἰδίᾳ τῶν ὀργάνων τῆς κοιλίας. Ἰδιαιτέρας μνείας δεῖται ἡ χρησιμοποίησίς του ὡς ἀναληπτικοῦ καὶ διεγερτικοῦ ἐπὶ διαφόρων περιπτώσεων, ὡς ὑστερισμοῦ, ἰδίᾳ ὅμως ἀδυναμικῶν καταστάσεων τῆς καρδίας, ἐκ πυρετικῶν καὶ λοιπῶν νόσων, ἐπὶ κωματώδους καταστάσεως, ἐκ δηλητηριάσεων, ἐξ οὐραιμίας, ἐπὶ ἀσφυξιῶν κλπ. Χορηγεῖται δὲ τότε κυρίως δι' ἐνέσεων. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ὠφελεῖ καὶ διότι, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ μικρὰν δόσιν εἶναι διεγερτικὸν τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ἑπομένως καὶ τῆς κυκλοφορίας καὶ ἐπειδὴ ἐνεργεῖ ἐν μέρει καὶ ἀντανακλαστικῶς διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἔνεσιν προκαλουμένου ἰσχυροῦ πόνου.

Τὴν ἀναληπτικὴν χρησιμοποίησιν τοῦ αἰθέρος δέον ν' ἀποφεύγωμεν ἐπὶ κωματώδους καταστάσεως ἐκ δηλητηριάσεων διὰ μορφίνης, οἰνοπνεύματος ἢ χλωροφορμίου, διότι τότε καὶ μικρὰ ποσότης αἰθέρος ἐνιεμένη δρᾷ παραλυτικῶς ἐπὶ τοῦ ἐν ναρκώσει εὑρισκομένου κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἐπιδεινοῦσα οὕτω τὴν κατάστασιν.

Ὁ αἰθὴρ χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς ἀντισηπτικός, εἴτε πρὸς καθαρισμὸν τοῦ δέρματος εἴτε καὶ ἐπιχεόμενος ἐπὶ πληγῶν.

Ὁ πρὸς νάρκωσιν αἰθὴρ (aether pro narcosi) περιέχει 2% οἰνοπνεύματος καὶ διατηρεῖται ἐντὸς εἰδικῶν φιαλῶν. Ὁ δι' ὑποδορείους ὅμως ἐνέσεις δέον νὰ ᾖ ἀμιγής, ἀπηλλαγμένος οἰνοπνεύματος καὶ κυριώτατα ἰχνῶν θειικοῦ ὀξέος, διότι τότε ἐνεργεῖ καυστικῶς προκαλῶν τὸν σχηματισμὸν ἀποστημάτων. Αἱ ἐνέσεις δέον νὰ ἐκτελῶνται βαθέως, ἐνδομυϊκαί, καὶ οὐχὶ ὑποδορείως. Ἐσωτερικῶς ὁ αἰθὴρ χορηγεῖται εἴτε αὐτούσιος κατὰ σταγόνας (10—40) ἐπὶ τεμαχίου σακχάρου, εἴτε ἐν πώματι εἰς δόσιν 2—4 γραμμαρίων, δυναμένην κατὰ τὰς ἀνάγκας νὰ ἐπαναληφθῇ.

Ἕτεραι συνήθως χρησιμοποιούμεναι συνθέσεις τοῦ αἰθέρος δι' ἐσωτερικὴν χρῆσιν εἶναι τὸ *ἀνώδυνον ὑγρὸν* τοῦ Hoffmann (Liquor anodynus Hoffmanii) ἀποτελούμενον ἐξ 1 μ. αἰθέρος καὶ 2 μ. οἰνοπνεύματος καὶ χορηγούμενον κατὰ σταγόνας 10—30 ἐπὶ σακχάρου πολλάκις τῆς ἡμέρας, τὸ σιρόπιον τοῦ αἰθέρος (Syr. Aetheris), ἐνέχον αἰθέρος 2%, καὶ τὰ καψύλλια ἐξ αἰθέρος (perles d'éther).

Ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς καὶ τοξικολογικῆς ἀπόψεως.—Τὴν Ἰατροδικαστικὴν καὶ Τοξικολογίαν οὐχὶ σπανίως ἀπασχολεῖ ὁ αἰθὴρ ἐπὶ διαφόρων περιπτώσεων. Οὕτω οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι οἱ ἐπερχόμενοι κατὰ τὴν χειρουργικὴν νάρκωσιν, δηλητηριάσεις ἐξ αἰθέρος τυχαίως ἐπισυμβᾶσαι ἢ πρὸς αὐτοκτονίαν, κυριώτατα ὅμως ἡ καθ' ἕξιν χρῆσις τοῦ αἰθέρος (βλ. αἰθερομανία) ἀποτελοῦσι περιπτώσεις δυναμένας νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν πρὸς ἰατροδικαστικὴν ἐπέμβασιν.

Θάνατοι κατὰ τὴν νάρκωσιν. Οἱ κατὰ τὴν νάρκωσιν δι' αἰθέρος θάνατοι ἐπέρχονται σπανιώτερον μὲν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ναρκώσεως, ὀφειλόμενοι πιθανώτατα εἰς ἐπίδρασιν τοῦ αἰθέρος ἐπὶ τὰς πρώτας ἀναπνευστικὰς ὁδοὺς καὶ ἀντανακλαστικὴν ἐπίσχεσιν τῶν λειτουργιῶν τοῦ προμήκους μυελοῦ (ἀναπνοῆς καὶ κυκλοφορίας), συχνότερον δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐγχειρήσεως ἐκ παρατεταμένης καὶ ἰσχυρᾶς παροχῆς αἰθέρος καὶ ἐπιδράσεως τούτου ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ προμήκει κέντρου τῆς ἀναπνοῆς. Ἡ ἐπισταμένη παρακολούθησις τῶν ἀναπνευστικῶν κινήσεων τοῦ ἐγχειρουμένου καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀντανακλαστικῶν τοῦ ὀφθαλμοῦ καθιστῶσιν εὐτυχῶς ἐξαιρετικὰ σπανίους τοὺς κατὰ τὴν ἐγχειρητικὴν νάρκωσιν θανάτους.

Θάνατοι τυχαῖοι καὶ δι' αὐτοκτονίαν. Ἐγκληματικαὶ δηλητηριάσεις δι' αἰθέρος δὲν ἐσημειώθησαν μέχρι τοῦδε, καθ' ὅσον ἡ χαρακτηριστικὴ καὶ ἔντονος ὀσμὴ τοῦ αἰθέρος παρακωλύει τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρησιμοποίησίν του. Τυχαῖαι ὅμως δηλητηριάσεις παρατηροῦνται συχνότερον, ἐπισυμβαίνουσαι συνήθως παρ' ἀνθρώποις ποιουμένοις χρῆσιν τοῦ αἰθέρος μέχρι προκλήσεως μέθης ἢ ὕπνου. Συνέβη ὅμως ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ νὰ ἐκτεθῶσι καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ αἰθέρος καὶ δὴ πεπυκνωμένων τῶν ἀτμῶν αὐτοῦ, εἴτε διότι ἐθραύσθη τὸ δοχεῖον τοῦ αἰθέρος ἢ διότι ὁπωσδήποτε ἐξεχύθη οὗτος ἐκ τῆς φιάλης. Ὁ καθηγητὴς Γεωργιάδης ἀναφέρει τοιαύτην περίπτωσιν νέου, ὅστις αἰθερισθεὶς ἀφῆκεν ἐν τῷ καταλαβόντι αὐτὸν ὕπνῳ τὴν φιάλην τοῦ αἰθέρος ἀνοικτὴν ὑπὸ τὰ καλύμματα τῆς κλίνης του δι' ὧν εἶχε σκεπασθῇ. Εὐτυχῶς δι' αὐτὸν ἐγκαίρως ἐγένετο ἀντιληπτὸς καὶ διεσώθη.

Καὶ πρὸς αὐτοκτονίαν ἀναφέρεται ληφθεὶς ὁ αἰθήρ, ἀπὸ τοῦ στόματος ἰδίᾳ. Προκαλεῖ δὲ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τυμπανισμὸν μέγαν τοῦ στομάχου, ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἀναδόσεως τῶν ἀτμῶν τοῦ αἰθέρος, καὶ ἐν περιπτώσει διασώσεως τοῦ ἀρρώστου γαστροεντερίτιδα, ποικίλλοντος ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων βαθμοῦ.

Ἡ δηλητηριώδης δόσις τοῦ αἰθέρος δὲν εἶναι καθωρισμένη, διαφέρουσα κατὰ τὰ ἄτομα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν δι' ἧς εἰσήχθη εἰς τὴν κυκλοφορίαν (ἀναπνευστικὴν ἢ πεπτικήν). ΓΡ. ΚΑΤΣΑΣ

[ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗ] Ἡ δι' αἰθέρος νάρκωσις ἀνεκαλύφθη τῷ 1846 ὑπὸ τοῦ Jackson καὶ Morton ἐν Βοστώνῃ τῆς Ἀμερικῆς, μετὰ αἰῶνα δηλαδὴ καὶ πλέον ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Frobenius.

Τὰ ἐν τῷ ἐμπορίῳ φερόμενα διάφορα εἴδη τοῦ αἰθέρος διακρίνονται: 1) Εἰς τὸν *φαρμακευτικὸν αἰθέρα*, τὸν «Aether officinal» κατὰ τὸν γαλλικὸν κώδικα, ἢ ἁπλῶς «Aether» κατὰ τὴν γερμανικὴν καὶ ἑλβετικὴν φαρμακοποιΐαν ἢ «Aether purificatus» κατὰ τὴν ἀγγλικήν, ὅστις δέον νὰ ἔχῃ εἰδικὸν βάρος 0,720 καὶ σημεῖον ζέσεως 35°· 2) τὸν *δὶς κεκαθαρμένον αἰθέρα* («Aether bisrectificatus») εἰδικοῦ βάρους 0,725—0,730 καὶ περιεκτικότητος 97% εἰς αἰθέρα καὶ 3% εἰς ἀλκοόλην. Οὗτος ἀναγράφεται ἐν τῷ γαλλικῷ κώδικι ὡς «Éther rectifié de commerce»· 3) τὸν *κεκαθαρμένον αἰθέρα*, εἰδικοῦ βάρους 0,730—0,735, περιεκτικότητος εἰς ἀλκοόλην 8%· 4) τὸν *διὰ νατρίου κεκαθαρμένον αἰθέρα*, ὅστις εἶναι χημικὸς καθαρὸς καὶ τέλος 5) τὸν *πρὸς νάρκωσιν αἰθέρα* («Aether pro narcosi»), ὅστις χρησιμοποιεῖται ὡς ἀναισθητικόν.

Ὁ πρὸς νάρκωσιν αἰθὴρ δέον νὰ φυλάσσηται εἰς σκοτεινὰς φιάλας, τελείως πεπληρωμένας καὶ καλῶς κλειομένας, ἐν τόπῳ ψυχρῷ καὶ μακρὰν τοῦ φωτός. Εἶναι ὑγρὸν ἄχρουν, διαυγές, πτητικόν, οὐδετέρας ἀντιδράσεως, αἰθεριώδους ὀσμῆς καὶ γλυκείας ἀρωματικῆς γεύσεως. Ζέει μεταξὺ 110—140°, μίγνυται μετὰ λιπῶν καὶ ἐλαίου, εἶναι ἀδιάλυτος εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μῖγμα αἰθυλιδιοχλωριδίου, τριχλωραιθανίου καὶ τῶν λοιπῶν μέχρις ἑξαχλωραιθανίου χλωριοπαραγώγων τοῦ αἰθανίου. Δέον νὰ φυλάσσηται ἄπω τοῦ φωτός.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν διαφόρων Φαρμακοποιϊῶν ὁριζομένην δοκιμασίαν τοῦ αἰθέρος, πλὴν τοῦ εἰδικοῦ βάρους καὶ τοῦ σημείου ζέσεως, ἐλέγχεται ἔτι: ἡ ἀντίδρασις αὐτοῦ, ἥτις δέον νὰ ᾖ οὐδετέρα· τὸ τελείως ἀνεξάτμιστον αὐτοῦ ἐν τῇ συνήθει θερμοκρασίᾳ· ἡ παρουσία ὕδατος, ἀλκοόλης, ἀκετόνης (μαρτυρούσης τὴν ἐκ μετουσιωμένης ἀλκοόλης παρασκευὴν αὐτοῦ) καὶ τέλος ὑπεροξειδίων καὶ βινυλαλκοόλης. Ἐξαιρετικὴ προσοχὴ δέον νὰ δίδηται εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ πρὸς νάρκωσιν αἰθέρος.

Κατὰ τῆς δι' αἰθέρος δηλητηριάσεως ἐνδείκνυνται εἰσπνοαὶ ἀμμωνίας, τεχνητὴ ἀναπνοή, ψυχραὶ καταιονήσεις καὶ ἐρεθισμοὶ τοῦ δέρματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *E. Schmidt* Pharmazentische Chemie. *Reallenzyklop.* d. ges. Pharmazie. *Α. Δαμβέργη—Τ. Κομνηνοῦ* Φαρμακογραφία. *Σπυρ. Δοντᾶ* Φαρμακολογία. Κ.Γ.ΜΑΚΡΗΣ

— αἰθὴρ ***αἰθυλικὸς*** *[Χημ.]*· βλ. αἰθήρ. Σ. Γ.

— αἰθὴρ ***ἀμμωνιοῦχος*** *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα συγκείμενον ἐξ ἴσων μερῶν αἰθέρος καὶ ἀμμωνίας 10%. Κ. Μ.

— αἰθὴρ ***ἀμυλονιτρώδης*** *[Χημ.]*· βλ. νιτρώδης ἀμυλεστήρ. Σ. Γ.

— αἰθὴρ ***βενζοϊκὸς*** *[Φαρμ.]*· βλ. βενζοϊκὸς αἰθυλεστήρ.

— αἰθὴρ ***βρωμιοῦχος*** (Aether bromatus) *[Φαρμ.]*· βλ. αἰθυλοβρωμίδιον.

— αἰθὴρ ***γαλακτικὸς*** *[Φαρμ.]* ἢ *αἰθυλικὸς ἐστὴρ τοῦ αἰθυλιδενογαλακτικοῦ ὀξέος*. Παρασκευάζεται διὰ θερμάνσεως εἰς 170° γαλακτικοῦ ὀξέος ἀφυδρανθέντος εἰς 145°—150 μετ' ἀπολύτου ἀλκοόλης. Ἄχρουν, διαλυτὸν ἐν ὕδατι, εἰς 156 ζέον ὑγρόν, εἰδ. βάρους 1,031 εἰς 19°. Χρησιμοποιεῖται ὡς ὑπνωτικὸν καὶ καταπραϋντικὸν εἰς δόσεις 8—16 σταγόνων ἅπαξ ἢ πλεισιάκις τῆς ἡμέρας. Κ. Μ.

— αἰθὴρ ***γλυκερινοσαλικυλικὸς*** *[Φαρμ.]*· βλ. γλυκοσάλη.

— αἰθὴρ ***θειικὸς*** *[Χημ.]*· βλ. αἰθήρ. Σ. Γ.

— αἰθὴρ ***θειοῦχος***. Σκεύασμα συγκείμενον ἐξ 1μ. γάλακτος θείου καὶ 10μ. αἰθέρος. Χορηγεῖται κατὰ τῆς χολέρας εἰς ὕδωρ Selz.

— αἰθὴρ ***ἰωδίου*** *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα συγκείμενον ἐξ ἰωδίου αἰθέρος καὶ κικελαίου. Κ. Μ.

— αἰθὴρ ***νιτρικὸς*** *[Φαρμ.]*· βλ. νιτρικὸς αἰθυλεστήρ.

— αἰθὴρ ***νιτρώδης*** *[Φαρμ.]*· βλ. νιτρώδης αἰθυλεστήρ.

— αἰθὴρ ***ὀξικὸς*** *[Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ λατινικοῦ τὸ ὀξικὸν αἰθύλιον (βλ. λ.). Σ. Γ.

— αἰθὴρ ***πετρελαϊκὸς*** *[Χημ.]*· βλ. πετρέλαιον. Σ. Γ.

— αἰθὴρ ***σιδηροῦχος*** (Aether martiatus, Aether ferri muriatici) *[Φαρμ.]*. 1 μέρος Liquor Ferri sesquichlorati μίγνυται μετὰ 4 μερῶν αἰθέρος, ἀφίεται τὸ μῖγμα ἐπὶ μίαν ἡμέραν ὑπὸ συχνὴν ἀνατάραξιν, μεθ' ὃ καὶ ἀποχεῖται ὁ αἰθήρ. Ἀρχαῖον φάρμακον (obsoletum). Κ. Μ.

— αἰθὴρ ***ὑδραργυροῦχος*** *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα συγκείμενον ἐκ 2 μερῶν ἄχνης καὶ 98 μερῶν αἰθέρος. Κ. Μ.

— αἰθὴρ ***φωσφοροῦχος*** (Aether phosphoratus) *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα λαμβανόμενον ἐξ 1 μέρους φωσφόρου καὶ 100 ἢ 200 μερῶν αἰθέρος. Διαυγές, ἄχρουν ὑγρόν, ὄζον ἀπὸ φωσφόρου καὶ αἰθέρος.

Digitized by Google

Δέον νὰ φυλάσσηται μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἄπο τοῦ φωτὸς καὶ εἰς καλῶς πεπληρωμένας φιάλας. Διατηρεῖται ἐπὶ βραχὺ μόνον, διὸ καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ δὲν συνιστᾶται. Κ. Μ.

— **αἰθὴρ** *ψευδαργυροῦχος* (Aether zincatus) *[Φαρ.]*. Σκεύασμα λαμβανόμενον ἐκ 2 μερῶν χλωριούχου ψευδαργύρου, 4 μερῶν ἀλκοόλης 9 % καὶ 8 μερῶν αἰθέρος· ἀνεγράφη ὡς ἀντισπασμωδικόν. Κ. Μ.

—**αἰθέρος** *διηλεκτρικὴ διέγερσις*· βλ. ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία Maxwell. Κ. Π.

—**αἰθέρος** *διηλεκτρικὴ σταθερά*. Ὁ αἰθὴρ λαμβάνεται ὡς πρότυπον μέσον συγκρίσεως τῆς διηλεκτρικῆς σταθερᾶς τῶν σωμάτων, τιθεμένης τῆς διηλεκτρικῆς σταθερᾶς αὐτοῦ ὡς ἴσης τῇ μονάδι. (Βλ. διηλεκτρικὴ σταθερά.) Κ. Π.

—**αἰθέρος** *ἠλεκτρίσεως σταθερά*· βλ. ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία Maxwell. Κ. Π.

—**αἰθέρος** *μαγνητικὴ διαπερατικότης*. Ὁ αἰθὴρ λαμβάνεται ὡς πρότυπον μέσον συγκρίσεως τῆς μαγνητικῆς διαπερατικότητος τῶν σωμάτων, τιθεμένης τῆς μαγνητικῆς διαπερατικότητος αὐτοῦ ἴσης τῇ μονάδι. (Βλ. μαγνητικὴ διαπερατικότης.) Κ. Π.

—**αἰθέρος** *σταθερὰ μαγνητίσεως*· βλ. ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία Maxwell. Κ. Π.

αἰθὴς πέπλος· φράσις παροιμιώδης ἐπὶ τῶν ὑπεκκαιόντων καὶ διαβαλλόντων· ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τοῦ πέπλου ἢ χιτῶνος τοῦ Ἡρακλέους, τὸν ὁποῖον ἡ Δηϊάνειρα ἔχρισε διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Κενταύρου Νέσσου, ἵνα οὕτω ἀποσβέσῃ τὸν πρὸς τὴν αἰχμάλωτον Ἰόλην ἔρωτά του. Β. Φ.

Αἰθίδας. Ἀναφέρεται εἴς τινα στήλην τοῦ Ἱεροθυσίου τῆς ἀρχαίας Μεσσήνης. Ἦτο δὲ αὐτὸς ἡ πλουσιώτατός τις Μεσσήνιος, ὅστις ἐτιμήθη ὡς ἥρως ἕνεκα τοῦ μεγάλου πλούτου του, ἢ ὁ πρόγονός του καὶ ὁμώνυμός του Αἰθίδας, ὅστις ἦτο ἡγεμὼν τῶν Μεσσηνίων, ὅτε ὁ Δημήτριος ὁ Φιλίππου ὅλως ἀπροσδοκήτως μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰσῆλθεν ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν Μεσσήνην (*Παυσ.* IV.XXXII. 2). Γ. Δ. ΚΑΨ

Αἴθικες. Λαὸς ἠπειρωτικὸς—ἓν τῶν δέκα τεσσάρων ἠπειρωτικῶν φύλων (*Στραβ.* C. 323) — κατοικῶν παρὰ τὴν Πίνδον, κατὰ τὰ ὅρια τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεωρεῖτο λαὸς βάρβαρος καὶ λῃστρικός, ἐν τούτοις δὲν ἀναφέρονται ἐπιδρομαὶ αὐτοῦ εἰς γειτονικὰς χώρας. Οἱ Αἴθικες, ὅπως καὶ οἱ ὅμοροι αὐτῶν Ἀθαμᾶνες καὶ Τάλαρες, ἑκόντες ἄκοντες, ὁτὲ μὲν ἦσαν συνηνωμένοι μετὰ τῶν Μολοσσῶν οἵτινες ἐπεδίωκον τὴν συνένωσιν ἁπάντων τῶν ἠπειρωτικῶν φύλων, ὁτὲ δὲ μετὰ τῶν Μακεδόνων. Εἰς τοὺς Αἴθικας ἐξηλάθησαν ὑπὸ τοῦ Πειρίθου καὶ οἱ Κένταυροι κατὰ τὴν παράδοσιν.

Ἐκ τοῦ ἀρχαίου τούτου λαοῦ, ἐνωρὶς ἐκλιπόντος, εἶχε λάβει τὸ ὄνομά του εἷς τῶν τέως δήμων τοῦ νομοῦ Τρικκάλων, ὁ δῆμος Αἰθίκων, οὗτινος πρωτεύουσα ἦτο ἡ κώμη Τύρνα. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰθικία. Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰθίκων κατοικουμένη τραχεῖα χώρα. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ ἡ χώρα αὕτη ὅπως καὶ ἡ τῶν Τυμφαίων καὶ τῶν Ὀρεστῶν, ἀνῆκεν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας. Ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῆς χώρας κατήγετο ὁ Πολυσπέρχων— ὁ Αἰθίκων πρόμος, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λυκόφρονος—, ὁ διάδοχος τοῦ Ἀντιπάτρου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, δηλαδὴ τοῦ ἀντιβασιλέως, καὶ εἷς τῶν περιφανῶν στρατηγῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴθικος. 1) Ἀρχηγός τις τῶν Παφλαγόνων. 2) Σοφιστὴς ἐκ τῆς Ἰστρίας (τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πρὸς Β. τῆς Δαλματίας), ὁ ὁποῖος ἤκμασεν, ὡς φαίνεται, κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους. Ὁ Αἴθικος ἦτο εὐσεβὴς Χριστιανὸς καὶ ἀντίπαλος τῶν ἐθνικῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰθίκου ἐσώθη εἰς Λατινικὴν διασκευὴν *Κοσμογραφία*, ἡ ὁποία εἶναι παραδεδομένη εἰς πολλὰ διεφθαρμένα χειρόγραφα, ἐκ τούτου δὲ προέρχεται καὶ ἡ βαρβαρότης τῆς γλωσσικῆς μορφῆς (*κῶδιξ Parisinus* καὶ *Lipsiensis)*. «Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς Λατινικὴν περίληψιν κατὰ τὸν Λιψιανὸν κώδικα, πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ *Wuttke* (ἐν Λιψίᾳ 1853), ὁ ὁποῖος καὶ ἔγραψε μελέτην περὶ τῆς γνησιότητος τῆς Κοσμογραφίας τοῦ Αἰθίκου (1854). Περὶ τῆς σχέσεως δὲ τοῦ Αἰθίκου πρὸς τοὺς ἄλλους κοσμογράφους ἔγραψεν ὁ *D' Avézac*, Ethicus et les ouvrages cosmographiques, 1852.

Ἡ εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν διασκευὴ τῆς Κοσμογραφίας τοῦ Αἰθίκου ἀποδίδεται εἰς τὸν περιώνυμον Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας *Ἱερώνυμον*. Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Petersen διαβλέπει εἰς τὴν Κοσμογραφίαν τοῦ Αἰθίκου περίληψιν ἐκ τῆς *Περιγραφῆς τῆς οἰκουμένης* τοῦ Αὐτοκράτορος Αὐγούστου (*Descriptio orbis terrarum)*. Ἡ Κοσμογραφία αὕτη τοῦ Αἰθίκου ἔχει ἀταξίαν τινά, πολλὰς παραλείψεις, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀξίαν ἐλευθέρας περιληπτικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία συνενώνει τὸ χρήσιμον μὲ τὴν δυνατὴν ἀκρίβειαν. Περί τινων χωρῶν, ὡς περὶ τῶν Βορείων τῆς Εὐρώπης, ὑπάρχουν σημαντικαὶ εἰδήσεις, εἶναι δὲ λυπηρόν, ὅτι ὁ Λατῖνος διασκευαστὴς δὲν παρέδωκε πληρέστερον τὸ πρωτότυπόν του. ΑΔ. ΑΔ.

Αἰθίκων *δῆμος*· ἄλλοτε δῆμος τοῦ νομοῦ Τρικκάλων τῆς Θεσσαλίας, ἔχων πρωτ. τὸ χωρίον Τύρνα καὶ περιλαμβάνων τὰ χωρία: Βίτσαινα, Βετερνῖκον, Γκαβαλιόρα, Δοῦσκον, Δράμιζι, Ζιόλι, Καλόγηροι, Κούτσαινα, Λάντζου, Παληοκαρυά, Περτοῦλι, Πύρρα, Πόρτα Παζάρ, Τιχάϊ καὶ 3 μονάς. Ι. Σ.

αἰθίνιον *[Χημ.]*. Ἐπιστημονικωτέρα ὀνομασία τοῦ ἀκετυλενίου (*ἀσετυλινης)* [βλ. λ.]. Σ.Γ.

αἴθινος, -η, -ο· ἄτακτος καὶ δυσήνιος, ἐπὶ παίδων ἰδίᾳ (Πόντος). Παρὰ τὸ ἀρχαῖον: *αἴθων* = θερμουργός, ὀξύς, βίαιος «αἴθων ὑβριστής» (Σοφ. Αἴ. 1061).

Αἰθιόλας *[Μυθ.]*. Υἱός, κατὰ μεταγενέστερον μῦθον, ἄγνωστον εἰς τὸν Ὅμηρον, τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑλένης. Ἐλατρεύετο οὗτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικοστράτου ὡς ἥρως ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων. Κατὰ τὸν Ὅμηρον ἡ Ἑλένη εἶχε τέκνον μόνον τὴν Ἑρμιόνην. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθιόνημα (Hethionema R. Br.) *[Βοτ.]*· γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *σταυρανθῶν* (Cruciferae). Εἶναι φυτὰ πολυετῆ, ὑποξυλώδη, χθαμαλά, ἄτριχα, ἔχοντα φύλλα παχυλὰ γλαυκά. ἄνθη ροδόχροα ἢ λευκά. Ἰθαγενῆ τῆς Μέσης Εὐρώπης καὶ ἰδίως τῆς Ἀνατολῆς.

Τὰ εἴδη εἶναι δυσδιάκριτα τὸ γνωστότερον εἶδος τῆς Εὐρώπης εἶναι *αἰθιόνημα τὸ πετραῖον* (Ae. Saxatile L.).

Ἐκ τῶν 5 εἰδῶν τῆς ἑλληνικῆς χλωρίδος τὸ κοινότερον τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς μέρη πετρώδη εἶναι τό:

αἰθιόνημα τὸ ἑλληνικόν, (Ae. Graecum Boiss et Sprun.).

Τὰ ἄλλα φύονται ἐπὶ ὑψηλῶν ὀρέων, ὡς τά:

αἰθιόνημα τὸ λεπτοφυὲς (Ae. gracile Db.) ἐν Πελοποννήσῳ.

αἰθιόνημα τὸ ᾠόφυλλον (Ae. ovatifolium Boiss) αὐτόθι.

αἰθιόνημα τὸ κρητικὸν (Ae. Creticum Boiss et Heldr) ἐν Κρήτῃ.

αἰθιόνημα τὸ γλαύκινον (Ae. Glavescens Hal.) ἐπὶ τοῦ ὄρους Γκιώνα τῆς Δωρίδος. Σ. Μ.

Αἰθίοπες. Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας Αἰθιοπίας, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὰς σημερινὰς χώρας Νουβίαν, Κορδοφὰν καὶ Ἀβησσυνίαν. Τὸ ὄνομα *Αἰθίοπες* (αἴθω - ὤψ) ἦτο κατ' ἀρχὰς συνολικὸν δι' ὅλους τοὺς λαοὺς σκοτεινοῦ χρώματος τοῦ δέρματος, ἀπεδίδετο δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἀνατολικοὺς (τῆς Ἰνδικῆς), ὡς καὶ εἰς τοὺς Δυτικοὺς Αἰθίοπας (τῆς Ἀφρικῆς). Οἱ κυρίως Αἰθίοπες ἐλέγοντο *Αἰθίοπες ὑπὸ τὴν Αἴγυπτον*, οἱ δὲ Αἰθίοπες τῆς Ἀφρικῆς γενικώτερον, *Αἰθίοπες Ἑσπέριοι*, διότι Αἰθιοπία γενικώτερον ἐκαλεῖτο καὶ ὁλόκληρος ἡ Ἀφρικὴ πλὴν τῆς Λιβύης καὶ τῆς Β. Ἀφρικῆς

Οἱ Αἰθίοπες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς παλαιγενεῖς κατοίκους τῆς χώρας, ἀνῆκον δὲ μέρος μὲν εἰς τὴν ὁμοφυλίαν τῶν Χαμιτῶν — οὗτοι ἦσαν οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν Β. Αἰθιοπίαν, συγγενεῖς τῶν Αἰγυπτίων, Μαυριτανῶν κλπ.—, μέρος δὲ εἰς τὴν ὁμοφυλίαν τῶν Σημιτῶν — καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν Ν. Αἰθιοπίαν, λαὸς συγγενὴς μὲ τοὺς Ἄραβας, Ἀραβοαιθιοπικὸς λαός. Ἦσαν δὲ οἱ Αἰθίοπες καθόλου εὐρώστου καὶ ὡραίας σωματικῆς διαπλάσεως, μελαγχροινοῦ βαθέος χρώματος, ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ μακρόβιοι, ἀλλ' ἔμειναν εἰς πολὺ χαμηλὴν βαθμῖδα πολιτισμοῦ, ἐκτὸς τῶν κατοίκων τῆς Μερόης, τῆς Αὐξούμης καὶ τῆς Ἀδούλης, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρκετὰ ἐκπολιτισθῆ, διότι ἤρχοντο, λόγῳ τοῦ ἐμπορίου των, εἰς μεγαλυτέραν συνάφειαν μὲ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἕλληνας, εἶχον δὲ καὶ ἐκχριστιανισθῆ ὑπὸ Βυζαντινῶν ἱεραποστόλων. Οἱ Αἰθίοπες διῃροῦντο εἰς πολλοὺς λαούς, διαφορετικοὺς κατὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὰ ἤθη, τῶν ὁποίων τινὲς ἐλάμβανον τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς. Ἐπίσης ἡ χώρα διῃρεῖτο εἰς πλεῖστα διαμερίσματα μὲ πολλὰς καὶ ἐνίοτε ἀνθηρὰς καὶ σπουδαίας πόλεις.

Οἱ σπουδαιότεροι λαοὶ ἦσαν: οἱ *Ἰχθυοφάγοι* καὶ *Τρωγλοδύται* εἰς τὴν πρὸς Α τοῦ Νείλου χώραν, νομάδες εὑρισκόμενοι εἰς τὴν κατωτάτην βαθμῖδα πολιτισμοῦ. Οἱ *Αὐξουμῖται*, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς τὴν σημερινὴν Ἀβησσυνίαν, καλουμένην ἐκ τούτου *Αἰθιοπίαν Αὐξουμιτῶν*, καὶ ἦσαν λαὸς ἰσχυρὸς μὲ πρωτεύουσαν τὴν *Αὐξούμην*, εἰς τὴν ὁποίαν σῴζονται ἐρείπια Αἰγυπτιακῆς τέχνης. Οἱ *Ἀδουλῖται*, πρὸς Β αὐτῶν, γνωστὸς ἐμπορικὸς λαός, μὲ πρωτεύουσαν τὴν ἀνθηρὰν παράλιον καὶ ἐμπορικὴν πόλιν *Ἀδούλην* (λέγεται καὶ Ἄδουλις). Πρὸς τὰ ΝΑ κατωτέρω κατῴκουν πολλοὶ ἄλλοι λαοί.

Πρὸς Δ τῆς Αἰθιοπίας Αὐξουμιτῶν (τῆς σημερινῆς Ἀβησσυνίας) ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Νείλου καὶ παραποτάμων αὐτοῦ σχηματιζομένη νῆσος *Μερόη* μὲ τὴν περίφημον ὁμώνυμον πόλιν. Ἡ Μερόη ἦτο ἕδρα ἰσχυροῦ ἱερατικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ κράτους, εἶχε δὲ σημαντικὸν πολιτισμὸν συγγενῆ μὲ τὸν Αἰγυπτιακόν. Πρὸς τὰ ΒΔ τῆς Μερόης κατῴκουν οἱ *Νοῦβαι* ἢ *Νουβαῖοι*, ἰσχυρὸς λαὸς γυναικοκρατούμενος— ὁ τίτλος τῆς ἑκάστοτε βασιλίσσης ἦτο *Κανδάκη*—μὲ πρωτεύουσαν τὰ *Νάπατα*. Τὰ Νάπατα ἦσαν τὸ νοτιώτατον σημεῖον τῆς Αἰθιοπίας, εἰς τὸ ὁποῖον κατώρθωσαν νὰ φθάσουν οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου. Ἀκόμη δὲ βορειότερον καὶ πρὸς Ν τῆς Αἰγύπτου ἦσαν οἱ *Βλέμμυες*, τοὺς ὁποίους συχνὰ ἀναφέρουν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς.

Καὶ οὗτοι μὲν εἶναι οἱ σημαντικώτατοι μόνον λαοὶ τῶν Αἰθιόπων ἐκ τῶν πολυαρίθμων λαῶν, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν τὴν λεγομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *Αἰθιοπίαν*. Γενικῶς πρέπει νὰ μνημονευθῇ ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἦτο πυκνῶς κατῳκημένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι καλῶς ἐγνώριζον αὐτήν, συχνάκις δὲ ὁμιλοῦν περὶ αὐτῆς. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἰδίως ἀπὸ τὸν 6ον αἰῶνα, ὅτε «οἱ μακάριοι βασιλεῖς Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα» ἔρριψαν διὰ τολμηρῶν ἱεραποστόλων τὰς ἀκτῖνας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς μακρινὰς ταύτας χώρας. ΑΔ. ΑΔ.

[ΜΟΥΣΙΚΗ]. Τὸ μουσικὸν ὑλικὸν τῶν Αἰθιόπων ὡς καὶ τὸ τῶν Κοπτῶν, Ἀβησσυνίων, ἔχει πολλὴν σχέσιν μὲ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς μουσικῆς.

Τὰ μοτίβα των, μονότονα κατὰ τὴν ὑφὴν καὶ τὸν ρυθμόν, ἀπορρέουσιν ἀπὸ σύστημά τι διατονικόν, τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται εἰς χρωματικὸν διὰ τῆς παρεμβολῆς, κατὰ τὰς περιστάσεις, χρωματικῶν τινων ἡμιτονίων μεταξὺ ὡρισμένων φθόγγων. Οἱ παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις ἐν χρήσει τρόποι εἰσί, κατὰ συγκριτικάς, παρατηρήσεις, τρεῖς: α'.) Ὁ *Γκουέζ*, (Μι, φα, σολ, λα, σι, δο, ρε, μι,), ὅστις εἶναι κανονικὴ ἀνάπτυξις εἰς πλήρη κλίμακα τῆς τριχόρδου λύρας τοῦ *Θὼθ* Μι-λα-μι, ἀντιστοίχου πρὸς τὴν λύραν τοῦ Ἑρμοῦ. Ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἄκουσμα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (δωρικὴν) ἁρμονίαν. β'.) Ὁ *Ἔζελ*, ὅστις εἶναι καθαυτὸ αἰολικὸς ἢ λειτουργικὸς τρόπος (Ἐκκλησιαστικὸς τρόπος) ἐπιδεχόμενος προσθήκην ἡμιτονίου εἰς τὴν τετάρτην καὶ ἑβδόμην βαθμῖδα, ἀφομοιούμενος οὕτω πρὸς τὸν ἀτσιγγανικόν· καὶ γ'.) ὁ *Ἀραρὺ*, ὁ ἰωνικὸς τοῦ Ταλεράνο, τουτέστιν ὁ νεώτερος μείζων μὲ τελικὴν κατάληξιν κατὰ τρίτην ἐλάσσονα βαρύτερον τῆς βάσεως. Ὡς παρασημαντικὴν ἔχουσι τὰ γράμματα τῆς ἀμαρικῆς διαλέκτου, γενικῶς ὅμως τὰ ᾄσματά των μεταδίδονται διὰ τῆς παραδόσεως ἀπὸ τὸν ἕνα εἰς τὸν ἄλλον.

Τὰ μουσικά των ὄργανα εἶναι τὰ γνωστὰ κρουστὰ τύμπανα, σεῖστρα κρόταλα κτλ., πρὸς δε ἡ ἅρπα καὶ ἡ πεντάχορδος λύρα *Χισσὰρ* ἢ *Κισσάρ*, χορδισμένη εἰς Ρε, Σολ, Λα, Σι, Μι. Τὰ ᾄσματά των συνοδεύουσι ρυθμικῶς διὰ τῶν κρουστῶν ὀργάνων, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ διὰ κροτήσεως τῶν χειρῶν. Δ. Λ.

Αἰθιοπία (*Νουβία*). Κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, οἱ Αἰγύπτιοι ἀνῆκον εἰς ἀφρικανικὴν φυλήν, ἡ ὁποία, ἐγκατασταθεῖσα κατ' ἀρχὰς εἰς Αἰθιοπιαν ἐπὶ τοῦ μέσου Νείλου, κατῆλθε βαθμιαίως πρὸς τὴν θάλασσαν ἀκολουθήσασα τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ. Τοῦτο ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῆς θρησκείας τῶν ἐν Μερόῃ μετὰ τῶν ἐν τῇ κυρίως Αἰγύπτῳ. Σήμερον ὅμως εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, δηλ. ἡ Αἰθιοπία, τοὐλάχιστον ἡ γνωστὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀπῳκίσθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἀπὸ τῆς ΙΒ' δυναστείας καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐπὶ αἰῶνάς τινας ἀπετέλεσε μέρος τῆς αὐτοκρατορίας τῶν φαραώ. Ἐντεῦθεν αἱ ὁμοιότητες. Ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν γνωρίζομεν τὰ ἑξῆς:

ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΙΘΙΟΠΙΑΣ. Ὁ Πέπι Α' Μιριρί, δεύτερος βασιλεὺς τῆς ΣΤ' δυναστείας, ἀφοῦ ἀνέκτησε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ του Οὐνὶ τὰ ὀρυχεῖα τοῦ Σινᾶ, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Νουβίαν, τὴν τότε λεγομένην Αἰθιοπίαν. Ἡ χώρα αὐτὴ κατῳκεῖτο ἀπὸ φυλὰς μαύρων. «οἱ πλεῖστοι τούτων καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν ποταμὸν οἰκοῦντες, ταῖς μὲν χρόαις εἰσὶ μέλανες, ταῖς δὲ ἰδέαις σιμοί, τοῖς δὲ τριχώμασιν οὖλοι· καὶ ταῖς μὲν ψυχαῖς παντελῶς ὑπάρχουσιν ἄγριοι καὶ τὸ θηριῶδες ἐμφαίνοντες, οὐχ οὕτω δὲ τοῖς θυμοῖς ὡς τοῖς ἐπιτηδεύμασι· αὐχμηροὶ γὰρ ὄντες τοῖς ὅλοις σώμασι, τοὺς μὲν ὄνυχας ἐπὶ πολὺ παρηγμένους ἔχουσι τοῖς θηρίοις παραπλησίως, τῆς δὲ πρὸς ἀλλήλους φιλανθρωπίας πλεῖστον ὅσον ἀφεστήκασι. Καὶ τὴν μὲν φωνὴν ὀξεῖαν προβάλλοντες, τῶν δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐπιτηδευομένων εἰς βίον ἥμερον οὐδ' ὁτιοῦν ἔχοντες, μεγίστην ποιοῦσι πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔθη τὴν διαφοράν. Καθοπλίζονται δ' αὐτῶν οἱ μὲν ἀσπίσιν ὠμοβοΐναις καὶ μικροῖς δόρασιν, οἱ δὲ ἀκοντίοις ἀγκυλωτοῖς, ἐνίοτε δὲ ξυλίνοις τόξοις τετραπήχεσιν, οἷς τοξεύουσι μὲν τῷ ποδὶ προσβαίνον-

Digitized by Google

τες, ἀναλωθέντων δὲ τῶν ὀϊστῶν σκυτάλαις ξυλίναις διαγωνίζονται. Καθοπλίζουσι δὲ καὶ τὰς γυναῖκας, ὁρίζοντες αὐταῖς τεταγμένην ἡλικίαν, ὧν τὰς πλείστας νόμιμόν ἐστι χαλκοῦν κρίκον φέρειν ἐν τῷ χείλει τοῦ στόματος. Ἐσθῆτι δέ τινες μὲν αὐτῶν ἁπλῶς οὐ χρῶνται, γυμνῆτα δὲ βίον ἔχοντες δι' αἰῶνος καὶ πρὸς μόνα τὰ καύματα ποριζόμενοι βοήθειαν αὐτουργὸν ἐκ τοῦ παραπεσόντος. Τινὲς δὲ τῶν προβάτων τὰς οὐρὰς ἀποκόπτοντες ἐκ τῶν ὄπισθεν καλύπτουσι διὰ τούτων τὰ ἰσχία· ἔνιοι δὲ χρῶνται ταῖς δοραῖς τῶν κτηνῶν, εἰσὶ δ' οἳ περιζώμασι μέχρι μέσου τὸ σῶμα καλύπτουσιν ἐκ τῶν τριχῶν πλέκοντες, ὡς ἂν τῶν παρ' αὐτοῖς προβάτων ὄντων μὴ φερόντων ἔρια διὰ τὴν ἰδιότητα τῆς χώρας».

Ὁ ἐπισκεπτόμενος σήμερον τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον τῆς Γεωγραφικῆς Ἑταιρίας τοῦ Καΐρου βλέπει τὰ ὅπλα καὶ σκεύη καὶ φωτογραφίας τῶν ἀγρίων τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς, ὁποῖα ἀνωτέρω περιέγραψεν ὁ *Διόδωρος* τὰ τῶν Αἰθιόπων. Οἱ Αἰθίοπες οὗτοι, διαρκῶς ἐν ἐπαναστάσει καὶ διαρκῶς νικώμενοι ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, προὐμήθευον εὐκόλους θριάμβους εἰς τοὺς στρατηγοὺς τῶν φαραὼ καὶ ἐπλήρουν τὰ κενὰ τῶν στρατῶν των. Ὁ Οὐνὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν Ἀμοῦ καὶ τῶν Χιρουσαϊτοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτουν κατὰ τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Συρίαν. Ἡ κατάκτησις αὐτὴ τῆς Νουβίας δὲν προσήρτησε τοὺς πληθυσμούς της. Οἱ Αἰθίοπες ἦσαν ἀνυπότακτοι καὶ ἀσύλληπτοι. Οἱ φαραὼ τῆς Ι' καὶ ΙΑ' δυναστείας ἐπανειλημμένως ἐξεστράτευσαν πρὸς Ν. τοῦ α' καταρράκτου. Ἐπεφυλάττετο εἰς τοὺς φαραὼ τῆς ΙΒ' δυναστείας νὰ κατακτήσουν τὴν Αἰθιοπίαν. Πραγματικῶς μόνον ἀπὸ νότου ἠπειλεῖτο ἡ Αἴγυπτος, ὑπὸ τῶν ἐκεῖ κατὰ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν ἑκατέρωθεν ἔρημον ἀτιθάσων φυλῶν. Πέραν τῆς Ἐλεφαντίνης ἦσαν οἱ Οὐαουαϊτοῦ, παλαιοὶ ἐχθροὶ τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς ὁποίους ἐπολέμησεν ὁ Πέπι καὶ συχνὰ ἀπώθουν οἱ διοικηταὶ τῆς Ἐλεφαντίνης. Νικηθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς ΙΑ' δυναστείας, καταδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀμενεμχὰτ Α' ἔφευγον πρὸς τὰ ἐνδότερα ἢ πρὸς τὴν Ἐρυθράν, προτιμῶντες τὸν ἐκπατρισμὸν ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν. Νοτιώτερον κατὰ τὸν β' καταρράκτην ἦτο ἡ χώρα τῶν Χεχοῦ καὶ ἡ τῶν Σαάτ, ἔχουσα λατομεῖα λευκοῦ μαρμάρου. Εἰς τὴν ἔρημον καὶ πέραν τοῦ β' καταρράκτου ἐπλανῶντο ποικίλαι φυλαὶ μὲ παράξενα ὀνόματα, Σεμίκ, Καζᾶ, Σούς, Καάς, Ἀκίν, Ἀνοῦ, Σαβιρί, Ἀκιτί, Μακιζᾶ, ἕτοιμοι πάντοτε δι' αἰφνιδιασμοὺς ληστρικούς, πάντοτε νικώμενοι καὶ πάντοτε ἀσύλληπτοι. Ἀνῆκον εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν τῶν Κούς, ἡ ὁποία, ὀλίγον μετὰ τὴν μεμφιτικὴν κατάκτησιν, ἐνεφανίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ ἀπώθησε τοὺς μαύρους πρὸς τὸν ῥοῦν τοῦ Ἄνω Νείλου. Οἱ ἐπήλυδες οὗτοι, κλάδος τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἧς προῆλθον βραδύτερον οἱ Φοίνικες, συναπέφερον καὶ στοιχεῖα πολιτισμοῦ μικρὸν κατωτέρου τοῦ τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ φαραὼ ἀντελήφθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ τοὺς δαμάσουν, ἐφ' ὅσον ἀκόμη δὲν εἶχον παγιωθῆ εἰς τὰς νέας κτήσεις των καὶ δι' αὐτὸ ἔστρεψαν κατ' αὐτῶν ὅλας τὰς δυνάμεις των. Μὲ ἐπιμονὴν κατώρθωσαν νὰ προσαρτήσουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς χώρας των καὶ ν' ἀπωθήσουν πρὸς νότον ἢ καὶ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς λοιπούς, ἀντικαταστήσαντες αὐτοὺς διὰ φελλάχων, τοὺς ὁποίους μετετόπισαν εἰς τὴν Νουβίαν. Ἔκτοτε ὁλόκληρος ἡ κοιλάς, ἀπὸ τοῦ σημείου, ὅπου ὁ Νεῖλος ἀφήνει τὰς πεδιάδας τῆς Ἀβησσυνίας διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν στενὴν κοίτην, τὴν ὁποίαν ὤρυξε διὰ τῆς ἐρήμου, μέχρι τῶν στομίων του εἰς τὴν Μεσόγειον ἀπετέλει ἑνιαίαν αὐτοκρατορίαν κατοικουμένην ὑπὸ ὁμοιογενοῦς πληθυσμοῦ, ὁμιλοῦντος τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, λατρεύοντος τοὺς ἰδίους θεοὺς καὶ ὑπείκοντος εἰς τὸν αὐτὸν φαραώ.

Ὁ Ἀμενεμχὰτ Α' κατέβαλε τοὺς Οὐαουαϊτοῦ, ἐνίκησεν ἑπτὰ μαύρας φυλὰς ὁμοσπόνδους καὶ ἔφθασε θριαμβευτικῶς μέχρις Οὐάδι Χάλφα (*Στήλη Μουσείου Φλωρεντίας*). Ἐπὶ Ἀμενεμχὰτ Β' ἡ χώρα τῶν Οὐαουαϊτοῦ ἦτο ἁπλῆ ἐπαρχία τῆς Αἰγύπτου διοικουμένη, ὅπως οἱ ἄλλοι της νομοί, ὑπὸ ἑνὸς διοικητοῦ. Ὁ Σανουασρὶτ Β' ἐξηκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὸ ἔργον τῶν προκατόχων του, περατωθὲν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Σανουσσρὶτ Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος δημοτικώτατος ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου κατὰ τὸν Μανέθωνα, ἐταυτίζετο πρὸς τὸν Σέσωστριν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῷ ἀπεδίδετο ἡ κατάκτησις τοῦ κόσμου, κατέκτησεν ὁλόκληρον τὴν Νουβίαν. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς χώρας τῶν Χέχ, ὥρισε τὴν μεθόριον τοῦ κράτους του εἰς Σεμνὲχ παρὰ τὸν β' καταρράκτην. Ἐπιγραφὴ ἱερογλυφικὴ τοῦ 8ου ἔτους τῆς βασιλείας του λέγει: «Ἐδῶ εἶναι ἡ μεσημβρινὴ μεθόριος ὁρισθεῖσα τὸ 8ον ἔτος τῆς Ἁγιότητος τοῦ Βασιλέως τῶν δύο χωρῶν Χακερὶ Σανουασρὶτ Γ', ζωοποιοῦ πάντοτε καὶ αἰωνίως, ὥστε οὐδεὶς μαῦρος νὰ διέλθῃ πρὸς βορρᾶν της, ἂν μὴ μόνον πρὸς μεταφορὰν κτηνῶν, βοῶν, αἰγῶν, προβάτων, ἀνηκόντων εἰς τοὺς μαύρους». Ἄλλη ἐπιγραφὴ τοῦ 16ου ἔτους ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ προσθέτει: «ἡ Αὐτοῦ Ἁγιότης ἐπέτρεψε νὰ στηθῇ ἄγαλμά της ἐπὶ τῆς μεθορίου τὴν ὁποίαν αὐτὴ ἐχάραξε».

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταί, ἀκρωτηριασμέναι ὑπὸ περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ τὰς μεταφέρουν, εὑρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου. Ἡ θέσις τῆς *Σεμνὲχ* εἶχεν ἐκλεγῆ εὐστοχώτατα διὰ τὴν ὀχυρότητά της κατὰ τῶν ἀπὸ νότου εἰσβολῶν. Ἡ πλατεῖα ἅλυσος τῶν γρανιτικῶν βράχων, ἡ ὁποία κόπτει βαθέως τὴν νειλωτικὴν κοιλάδα ἐκεῖ καὶ σχηματίζει σειρὰν καταρρακτῶν βραχωδεστάτης κοίτης ἐντελῶς ἀδιάπλευστον, ἀποτελεῖ φράγμα ἀσφαλὲς κατὰ τῶν ποταμίων στόλων, ο ὁποῖοι θὰ ἐδοκίμαζαν νὰ βιάσουν τὸ σύνορον. Ἑκατέρωθεν, ἐπὶ τῶν βράχων, οἱ ὁποῖοι κατακάθετοι βυθίζονται εἰς τὸν ποταμόν, ὁ Σανουασρὶτ Γ' κατεσκεύασεν ἀνὰ ἓν φρούριον, προωρισμένα νὰ δεσπόζουν τελείως τῆς τε κοιλάδος καὶ τοῦ ποταμοῦ. Κτισμένα ἀπὸ ὀπτοπλίνθους, ὅπως ὅλα τὰ φαραωνικὰ φρούρια, παρουσιάζουν ἀκόμη τὰ ὑψηλά των τείχη, ἀπόρθητα διὰ τὰ τότε πολιορκητικὰ μέσα. Εἰς τὸν περίβολόν των ὑπάρχει ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἱδρυτὴν καὶ κατοικίαι πολλαί, σήμερον ἠρειπωμέναι. Ἔκτοτε αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Αἰγυπτίων μοναρχῶν πέραν τῆς Σεμνὲχ δὲν εἶχον ἀντικείμενον τὴν κατάκτησιν. Ἠρκοῦντο νὰ ζητοῦν φόρον ὑποτελείας καὶ τὴν ὁμολογίαν ἐπικυριαρχίας πάντοτε ὀνομαστικῆς. Οὕτω βλέπομεν πάλιν τὸν Σανουασρὶτ Γ' νὰ διευθύνῃ εἰσβολὴν μεθοδικὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Χονᾶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Τακαζὲ* καὶ τὸν Ἀμενεμχὰτ Γ' νὰ καυχᾶται εἰς ἐπιγραφὰς διὰ νίκας κατὰ τῶν μαύρων τῆς Αἰθιοπίας, χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύῃ καὶ καμμίαν προσάρτησιν. Ὁ Σανουασρὶτ Γ' ἵδρυσεν ὀλίγον νοτίως τῆς Ἐλεφαντίνης πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸ ὄνομά του *Χιροῦ Χακερὶ (αἱ ὁδοὶ τοῦ Χακερὶ)* καὶ ἐξετέλεσε κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ τόσα ἔργα ὠφέλιμα, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπεθεώθη εἰς τὴν Σεμνὲχ καὶ ἐλατρεύθη ἐπὶ δέκα καὶ πλέον αἰῶνας ἰσότιμος πρὸς τοὺς ἐπιτοπίους θεοὺς Δουδοῦν, Ἀνουκίτ, Κνουμοῦ κλπ. Ὁ ναός του ἐρειπωθείς, ἀρχομένης τῆς ΙΗ' δυναστείας, ἐπεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Θουθμώσεως Γ' καὶ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Ἀμενεμχὰτ Γ' ἔκτισε κατέναντι τῆς Ψελκίδος σπουδαῖον φρούριον. Ἔσχε μάλιστα τὴν ἰδέαν νὰ ὀργανώσῃ εἰς Σεμνὲχ τὴν παρατήρησιν τοῦ ὕψους τῆς ἐπιπολῆς τοῦ Νείλου κατὰ τὴν περίοδον τῆς πλημμύρας καὶ αἱ σχετικαὶ ὑψομετρικαὶ σημειώσεις, αἱ χαραγμέναι ἐπὶ τῶν ἐκεῖ βράχων, ἀποτελοῦν μνημεῖον τῆς πολιτικῆς του δράσεως.

Τὰ μετὰ τὴν κατάκτησιν.—Ὁ δεύτερος βασιλεὺς τῆς ΙΗ' δυναστείας Ἀμένωθις Α' (Ἀμανχατποῦ) διὰ διαδοχικῶν ἐκστρατειῶν συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰθιοπίας, ὅπως μαρτυρεῖ ξυλίνη στήλη ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Τουρίνου. Τοῦ λοιποῦ οἱ φαραὼ μόνον ἐπιδρομὰς ἔκαμνον πρὸς νότον, πρὸς ἀπαγωγὴν χιλιάδων τινῶν μαύρων, δι' ὧν συνεπλήρωναν τὰ κενὰ τῶν στρατευμάτων των, καὶ τοῦτο πρὸς τὰς ἑκατέρωθεν ἐρήμους. Ὁ αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ἀνέπλευσε τὸν Νεῖλον μέχρι Ναπάτων καὶ πέραν. Ἀποικίαι φελλάχων καὶ ἄλλων Αἰγυπτίων ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν ὀχθῶν καὶ ναοὶ ἱδρύθησαν ἀξιόλογοι, ὥστε ἡ γλῶσσα, τὰ ἤθη καὶ ἡ θηβαϊκὴ λατρεία ἐρριζώθησαν μέχρι τοῦ δ' καταρράκτου. Οἱ ἰθαγενεῖς, καὶ ἰδίως οἱ ***Βλέμμυες***, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξηγείροντο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ λαὸς τῶν Θηβῶν ἐθαύμαζε τὴν θριαμβευτικὴν παρέλασιν τοῦ πρίγκιπος τῆς Αἰθιοπίας σύροντος αἰχμαλώτους, καμηλοπαρδάλεις, πάνθηρας, κυνοκεφάλους καὶ παρδάλεις ἐξημερωμένας. Ἡ χώρα ὅμως ἡ κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ διῃρέθη εἰς νομοὺς ἀποτελέσασα ἀντιβασιλείαν, ἡ ὁποία ἐξετάθη ἀπὸ τοῦ α' καταρράκτου μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ἀβησσυνίας. Κατ' ἀρχὰς διωρίζετο νομάρχης εἷς τῶν ἀνωτέρων βαθμούχων, κατόπιν ὅμως προήχθη εἰς μίαν τῶν ἀνωτάτων ὑπηρεσιῶν καὶ ἐπεκράτησε νὰ διορίζεται ὁ διάδοχος τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρόνου μὲ τὸν τίτλον «*πρίγκιψ τοῦ Κούς*». Ὁ αἰγυπτιακὸς τίτλος ἦτο «*βασιλικὸς υἱὸς τοῦ Κούς*». Εἰς τὸν πάπυρον τοῦ *Orbiney* ὁ ἥρως τοῦ μυθιστορήματος, υἱὸς τοῦ φαραώ, φέρει τὸν τίτλον τοῦτον ἅμα τῇ γεννήσει του, ὅπως σήμερον παρὰ τοῖς Ἄγγλοις ὁ πρίγκιψ τῆς Οὐαλλίας.

Ἐνίοτε ὁ τίτλος ἦτο τιμητικὸς καὶ ὁ διάδοχος παρέμενε πλησίον τοῦ πατρός του, ὁπότε ἐκυβέρνα τὴν Αἰθιοπίαν ἄλλος ἐν ὀνόματι τοῦ διαδόχου. Ἐνίοτε πάλιν μετέβαινεν εἰς τὴν θέσιν του διὰ νὰ γυμνασθῇ εἰς τὸ κυβερνᾶν. Ἦτο δὲ τοῦτο τιμητικόν, ἀφοῦ καὶ ὁ Ὧρος, υἱὸς τοῦ Ὀσίριδος, πρῶτον ἐβασίλευσεν ἐκεῖ, πρὶν κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ φονέως τοῦ πατρός του, τοῦ Σέτ. Ἦτο καὶ αὐτὸς ἕνας τρόπος νὰ δείξῃ τὴν θείαν του καταγωγήν. Ἐν τούτοις δὲν παρήρχετο ἔτος, καθ' ὃ νὰ μὴ ἀναγκάζεται ὁ ἀντιβασιλεὺς εἰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν Οὐαουαϊτῶν. Αἱ φυλαὶ τοῦ Ἄνω Νείλου, συνηθισμέναι ἀπὸ μακροῦ νὰ τρέμουν ἐνώπιον τῶν φαραώ, ἐξέφευγον εἰς τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον καὶ κατέφευγον εἰς τοὺς ἀπεράντους καλαμῶνας, τὰ ὄρη καὶ τὰ ἕλη. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπήρχοντο, κατελάμβανον τὰ ἔρημα χωρία, ἔκαιον τὰς καλύβας, συνελάμβανον ὀλίγους τινὰς αἰχμαλώτους, συνέλεγον τὰ ποίμνια, τὰ ἀντικείμενα ἀξίας, ξύλα κοσμημένα, δέρματα, κόνιν ἢ τεμάχια χρυσοῦ, ἀγγεῖα μετάλλινα, σμιλτωμένα ἢ σφυρήλατα, πτερὰ στρουθοκαμήλων, ὅσα οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ συναποφέρουν, μεθ' ὃ ἐπανήρχοντο εἰς Αἴγυπτον θριαμβευτικῶς, κατόπιν ἑβδομάδων τινῶν λεηλασίας ἀκόπου. Πρὸς Ν καὶ πρὸς Β ἡ μακρὰ βασιλεία Θουθμώσεως τοῦ Γ' ὑπῆρξε σειρὰ πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν. Δι' αὐτὸ ὠνομάσθη μέγας. Εἰς διαρκῆ κίνησιν, σήμερον ἦτο ὑπὸ τὰ τείχη τῆς τάδε συριακῆς πόλεως, αὔριον εἰς τὰ βάθη τῆς Αἰθιοπίας καὶ ἀφῆκε τὸ κράτος του μεγαλύτερον ἢ ὅσον τὸ παρέλαβεν. Οἱ ποιηταὶ τὸν ἐξύμνησαν, Ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν ΙΘ' δυναστείαν βλέπομεν τὸν Χαρμχαμπί, ἀφοῦ διηυθέτησε τὰ ἐν Αἰγύπτῳ κακῶς κείμενα, νὰ ἐκστρατεύῃ εἰς τὴν Νουβίαν.

Ὁ διάδοχός του Ραμσῆς Α', τὸ β' ἔτος τῆς βασιλείας του ἐξεστράτευσε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὅπως ἀναφέρει στήλη τις τοῦ Λούβρου. Ραμσῆς ὁ Β', ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέβη ἡ εἰσβολὴ τῶν αἰγαιατικῶν λαῶν ἀπὸ Λιβύης, νικήσας τοὺς εἰσβολεῖς εἰσέδυσεν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν. Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἐκθέτουν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὰς ἐκεῖ νίκας του. «Διηύθυνε, λέγει ὁ *Ἡρόδοτος*, τὰ στατεύματά του κατὰ τῶν Αἰθιόπων, τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἐπέβαλε φόρον εἰς ξύλον ἐβένου, χρυσὸν καὶ ἐλεφαντόδοντα. Ἀπέσπασε κατόπιν 400 πλοῖα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος φαραώ, ὅστις κατήρτισε πολεμικὸν στόλον. Δι' αὐτῶν κατέλαβε τὰς νήσους τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τὰ παράλια μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ». Ὁ *Στράβων* λέγει ὅτι εἰσέδυσεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μέχρι τῆς χώρας, ἥτις παράγει τὴν κανέλλαν (σημ. *Σομαλῆ*), ἐκεῖ δὲ ἐδεικνύοντο ἐπὶ αἰῶνα κατόπιν στῆλαι ἀναμνηστικαὶ τῆς προελάσεως ταύτης. Εἰς μερικὰ σημεῖα τῆς Ἐρυθρᾶς ἔκτισε φρούρια, ἅτινα μέχρι τῶν Πτολεμαίων ὠνομάζοντο «τείχη τοῦ Σεσώστριος». Ἐπίσης ὁ Ραμσῆς Β' ἐχάραξεν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ ἀκρωτηρίου *Διρέ*, κατὰ τὸ στενὸν τοῦ *Βὰβ ἐλ Μανδέβ*. Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ εἶναι μυθεύματα μᾶλλον. Τὸ μόνον ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ φαραὼ οὗτος εἰσέδυσεν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Εὑρίσκετο εἰς τὴν Αἰθιοπίαν ὅταν ἀπέθανεν ὁ πατήρ του καὶ δι' αὐτὸ ἔσπευσεν εἰς Θήβας ν' ἀναλάβῃ τὸ στέμμα.

Ἐπὶ Μενεφθᾶ θέτουν οἱ Ἑβραῖοι τὴν ὑπὸ τὸν Μωϋσῆν ἔξοδον τῶν Ἑβραίων ἐξ Αἰγύπτου. Ὁ Μανέθων παρέχει ἄλλην ἔκδοσιν τῶν γεγονότων, οἱ δὲ κριτικοὶ σήμερον ἀπορρίπτουν τὴν πραγματικότητα τῶν γεγονότων ἀμφοτέρων τῶν ἐκδόσεων, αἵτινες ὅμως προδίδουν ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς ΙΘ' δυναστείας ἡ Αἴγυπτος συνεταράχθη τόσον, ὥστε ὁ φαραὼ Ἀμένωφις μετὰ τοῦ υἱοῦ του Ραμσῆ καὶ τοῦ στρατοῦ κατέφυγον εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὅθεν ἐπανῆλθον ἰσχυροὶ καὶ ὠργανωμένοι καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς εἰσβαλόντας Σημίτας. Κατόπιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Σεμιράμιδος καὶ τὰ «*Περσικὰ*» τοῦ Κτησίου φέρουν τούτους εἰσδύσαντας εἰς τὴν Αἴγυπτον μέχρι τῆς Νουβίας.

ΑΙΘΙΟΠΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ. Κατὰ τὴν ΚΓ' δυναστείαν τὰ πράγματα ἀνατρέπονται. Ἁπλοῦς τοπάρχης τῆς κωμοπόλεως Νουτὶρ παρὰ τὴν Κάνωβον, ὁ Ταφνακτί, ἐπωφελούμενος τῆς δεινῆς πολυαρχίας τῆς εἰς φέουδα κατατετμημένης Αἰγύπτου, ἐπέτυχε διὰ ῥαγδαίων ἐπιθέσεων νὰ γίνῃ κύριος τοῦ δυτικοῦ Δέλτα καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Φαγιούμ, ἐπιβάλλων ὑποτέλειαν εἰς τοὺς διαφόρους βασιλίσκους. Τότε συνησπίσθησαν καὶ οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ Δέλτα τοπάρχαι μετὰ τῶν τῆς λοιπῆς Αἰγύπτου καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἀρωγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας. Οἱ ἀπόγονοι τῶν βασιλέων-ἱερέων τοῦ Ἀμμὼν-Ρᾶ, ἐξόριστοι ὑπὸ τῶν φαραὼ τῆς ΚΒ' δυναστείας, ἵδρυσαν ἐν Νουβίᾳ, μετὰ τῶν πρὸ δισχιλίων ἐτῶν ἀποικισθεισῶν ὑπὸ τοῦ Σανουασρὶτ ἐπαρχιῶν, βασίλειον ἀνεξάρτητον μὲ πρωτεύουσαν τὰ Νάπατα. Ἐκτισμένα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἱεροῦ ὄρους (Δοῦ Οὐαμποῦ) καὶ ἐπὶ μακρὸν μία τῶν μεγαλοπόλεων τῆς αἰγυπτιακῆς ἐπαρχίας Αἰθιοπίας, τὰ Νάπατα κατέστησαν εἰς χεῖρας τῶν νέων των κυρίων εἶδος αἰθιοπικῶν Θηβῶν. Ὁ ὕπατος τῶν θεῶν Ἄμμων-Ρᾶ ἐπεκράτει ἀπόλυτος μετὰ τῆς Μαοὺτ καὶ τοῦ υἱοῦ των Χονσοῦ. Ὁ ναός των ἦτο μίμημα τῶν ἐν Κάρναχ ἱδρυμάτων τῶν ἰδίων θεῶν καὶ αἱ ἱερουργίαι ἐτελοῦντο κατὰ τὸ λειτουργικὸν τῶν ἐν Θήβαις τεμενῶν. Οἱ βασιλεῖς, κυρίως ἱερεῖς, ὅπως ἦσαν ἄλλοτε εἰς τὴν πατρίδα των, ἐκυβέρνων τὸ ἱερατικὸν αὐτὸ κράτος, τοῦ ὁποίου τὰ σύνορα ἐποίκιλλον κατὰ καιρούς, κυρίως ὅμως ἐξετείνοντο ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀβησσυνίας μέχρι τοῦ α' καταρράκτου. Τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου, ἀπὸ τῆς Συήνης μέχρι τῆς συμβολῆς τοῦ Τακαζέ, ἦσαν οἱ φελλάχοι, ἀλλὰ τὰς πεδιάδας τοῦ Ἄνω Νείλου ἐνέμοντο φυλαὶ διάφοροι. Αἱ μὲν ἦσαν μαῦραι, αἱ δὲ συγγενεῖς τῶν Ἰμναοιτῶν ἢ Ομηριτῶν, προελθόντων ἀπὸ τῆς Ν. Ἀραβίας, κατὰ δὲ τὴν γλῶσσαν ἦσαν συγγενεῖς τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Βερβέρων. Κατ' ἀρχὰς τὸ αἰγυπτιακὸν στοιχεῖον ἐπεκράτησε καὶ κατεῖχε τὴν ἀρχήν. Οἱ ἱερεῖς νοσταλγοῦντες τὴν γενέτειραν, ἔτρεφον κρυφίον πόθον τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους των μέχρι τῶν Θηβῶν. Τοῦτο ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους κατὰ τὰ μέσα

Digitized by Google

τῆς ΚΓ' δυναστείας ὠθήσαντες τὰς προφυλακὰς των μέχρι τῆς Ἀβύδου.

Ἐβασίλευεν, ἤδη ἀπὸ εἰκοσαετίας, ὁ Πιώγχις Μιαμούν, ὅτε οἱ τοπάρχαι τῆς Αἰγύπτου ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς Αἰθιοπίας κατὰ τοῦ Ταφνακτί. Ἐνήμερος ὁ Αἰθίοψ βασιλεὺς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀποσυνθέσεως ἔτρεφε τὴν ἰδέαν νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὁλόκληρον τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Διέταξε λοιπὸν ἀμέσως τὸν ἐν Θηβαΐδι στρατόν του νὰ προελάσῃ, ἐνῷ αὐτὸς συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του εἰς τὰ Νάπατα. Ἡ πρώτη σύγκρουσις ἀπέβη εὐτυχής. Ὁ αἰθιοπικὸς στόλος συνήντησε πρὸς Β. τῆς Ἀβύδου τὸν στόλον τοῦ Ταφνακτί, ἀναπλέοντα τὸν ποταμὸν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς Θήβας, κατάφορτον στρατευμάτων καὶ πολεμεφοδίων, καὶ κατεναυμάχησεν αὐτόν. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἐπνίγη, μέρος δὲ ᾐχμαλωτίσθη. Δεύτερος στόλος τοῦ Ταφνακτὶ ὑπὸ τοὺς ὑποτελεῖς του ἡγεμόνας ὑπέστη μετὰ τριήμερον ναυμαχίαν τὸν αὐτὸν ὄλεθρον. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν των αὐτῶν οἱ Αἰθίοπες ἔφθασαν εἰς τὸν νομὸν Οὐνοῦ. Ἀλλ' ἡ βραδύτης των ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλίσκον Ναμαρωτὶ νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν πόλιν Χμουνοῦ καὶ νὰ ὀχυρωθῇ. Τότε μέρος τῶν Αἰθιόπων περιεκύκλωσεν αὐτόν, οἱ δὲ λοιποὶ προήλασαν δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν μέχρι τῆς Μινίας. Ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις τοῦ Ναμαρωτὶ παρέλυσε μόνον μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Πιώγχιος, ὅστις ὠργάνωσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἔστησε πύργους διὰ τοὺς τοξότας καὶ τοὺς σφενδονήτας του. Τρεῖς ἡμέρας ἀργότερον προσῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Αἰθιόπων εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς ἡ σύζυγος τοῦ Ναμαρωτί, Νσιτεντνσί, συνοδευομένη ὑπὸ ἄλλων Αἰγυπτίων γυναικῶν. Ὁ νικητὴς εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν πόλιν, προσηυχήθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θὼθ καὶ κατέσχεν ὅλα τὰ κινητὰ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἄμμωνος τῶν Θηβῶν. Ἡ πτῶσις τῆς Χμουνοῦ συνεπήγαγε τὴν παράδοσιν τῆς Μέσης Αἰγύπτου.

Ἤνοιξαν ἀμέσως τὰς πύλας των ἡ ὀχυρὰ Χνινσοῦ καὶ ἡ δεσπόζουσα τῆς ὀάσεως τοῦ Φαγιοὺμ πόλις Πιζοχμουχοπιρρὶ (σήμ. Ἰλλαχοὺν) καὶ ὁ Πιώγχις ἔφθασεν ἐνώπιον τῆς Μέμφιδος. Ἅμα τῇ ἀφίξει του ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τοὺς Μεμφίτας: «Μὴ κλείσετε τὰς πύλας σας, μὴ πολεμήσητε τὴν ἔσω χώραν (Κχουνοῦ, ἤτοι Ἄνω Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν). Σοῦ, ὁ θεὸς τῆς δημιουργίας, ὅταν εἰσέρχωμαι, εἰσέρχεται, ὅταν ἐξέρχωμαι, ἐξέρχεται. Δι' αὐτὸ οὐδεὶς ἠμπορεῖ ν' ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐπιθέσεις μου. Θέλω μόνον νὰ προσφέρω θυσίαν εἰς τὸν Φθᾶ καὶ εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ μεμφιτικοῦ νομοῦ. Θέλω νὰ τιμήσω τὸν Σοκαρὶ ἐν τῷ ναῷ του, ν' ἀτενίσω τὸν θεὸν Ριζαμποὺφ καὶ κατόπιν θὰ ἐπιστρέψω ἐν εἰρήνῃ. Ἂν μοι παραδώσητε τὴν Μέμφιν, θὰ φεισθῶ αὐτῆς καὶ οὔτε παιδίον κἂν θὰ κλαύσῃ. Ἰδέτε τοὺς νοτίους νομούς. Οὐδεὶς ἐσφάγη ἐκτὸς τῶν ἀσεβῶν, οἵτινες ἐβλασφήμησαν τὸν θεόν». Συγχρόνως διέταξε νὰ βαδίσουν πρὸς κατάληψιν τοῦ ποταμίου λιμένος ἀγήματα πεζοναυτῶν, στρατιῶται τοῦ μηχανικοῦ καὶ τοξόται. Ἡ φρουρὰ ὅμως τῆς Μέμφιδος ἀπώθησεν αὐτοὺς μετ' ἀπωλειῶν. Τὴν νύκτα ὁ Ταφνακτὶ κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν μὲ μεγάλην ἐφοδιοπομπὴν καὶ 8 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐπεσκεύασε τὸ ἀσθενὲς μέρος τῶν ὀχυρωμάτων καὶ ἐξέφυγε πρὸς τὸ Δέλτα, ὅπως προβῇ εἰς νέαν στρατολογίαν καὶ ὀργανώσῃ μακρὰν ἀντίστασιν. Ἀλλ' ὁ αἰθιοπικὸς στόλος, ἀπατήσας διὰ δεξιῶν κινήσεων τοὺς πολιορκουμένους, κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὰ σαϊτικὰ πλοῖα, ἐνῷ σῶμα πεζῶν καὶ τοξοτῶν διὰ τῶν προκυμαιῶν τοῦ λιμένος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας σφοδραὶ μάχαι διεξήγοντο εἰς τοὺς δρόμους τῆς Μέμφιδος, τέλος ὅμως οἱ πολιορκούμενοι κατέθηκαν τὰ ὅπλα. Ὁ Πιώγχις κατέλαβε τὰ πέριξ φρούρια καὶ διῆλθε διὰ τῆς Ἡλιουπόλεως, ὅπου ἐτέλεσε βασιλικὴν θυσίαν. «Ἀνῆλθε τὴν κλίμακα τὴν φέρουσαν εἰς τὸ μέγα ἄδυτον ἵνα ἀτενίσῃ τὸν θεὸν του ἑδρεύοντα ἐντὸς τοῦ Χαβενδέν. Αὐτόν, Αὐτὸν τὸν ἴδιον. Μόνος ἔσυρε τὸν μοχλόν, ἤνοιξε τὰ δύο φύλλα τῆς πύλης, ἠτένισε τὸν πατέρα του Ρᾶ εἰς τὸ Χαβενδέν, διηυθέτησε τὴν λέμβον Μαδὶτ τοῦ Ρᾶ, τὴν λέμβον Σοκτὶτ τοῦ Σοῦ· μεθ' ὃ ἔκλεισε τὰ φύλλα τῆς θύρας, ἐπέθηκε τὸν σφραγιστικὸν πηλὸν καὶ ἐτύπωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν βασιλικήν του σφραγῖδα.» Ὁ Οὐζορκὼν τῆς Βουβάστεως ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἀμέσως μονάρχην του, καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν στρατευμάτων του ἐπέσπευσε τὴν πρόθυμον ὑποταγὴν καὶ τῶν ἄλλων. Ὁ Ταφνακτὶ ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων ἐζήτησε τὴν εἰρήνην, ἧς ἔτυχε γενναίως καὶ προθύμως, καὶ ὁ Πιώγχις ἐπέστρεψεν εἰς Νάπατα κατάφορτος λαφύρων. «Συναπήγαγε χρυσόν, ἄργυρον, χαλκὸν καὶ πολύτιμα ὑφάσματα, ἀπὸ ὅλα τὰ ὡραῖα προϊόντα τῆς χώρας τοῦ Βορρᾶ (τῆς Αἰγύπτου) καὶ ἀκόμη προϊόντα τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας.» Ταῦτα ἀναγράφει ἡ στήλη του δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Mariette καὶ μεταφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ E. de Rougé. Οὕτως ἐπῆλθε πάλιν ἡ πολιτικὴ ἑνοποίησις τῆς ὅλης κοιλάδος τοῦ Νείλου, ἀλλ' ὄχι ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων. Τὴν Μέμφιν καὶ τὰς Θήβας διεδέχθησαν τὰ Νάπατα.

Ἀτυχὴς ἐπανάστασις τῆς ὑποτελοῦς Αἰγύπτου.— Ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Αἰθιόπων ὑπῆρξε πρόσκαιρος. Ὁ Ταφνακτὶ ἐξηκολούθει νὰ βασιλεύῃ εἰς Σάϊτα, ὁ Οὐζορκὼν Γ' εἰς Βούβαστιν, ὁ Ναμαρωτὶ εἰς Χμουνοῦ, ὡς ὑποτελεῖς τοῦ Αἰθίοπος, ὅστις τώρα ἦτο πολὺ μακράν. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Πιώγχις καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Καστώ, πιθανῶς γαμβρός του, πάντως ὅμως ὄχι αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς. Τούτου ἡ ἰσχὺς ἔφθανε μέχρι τῶν Θηβῶν. Τοῦ Δέλτα πραγματικὸς κύριος ἐφαίνετο ὁ Ταφνακτί. Φαίνεται δ' ὅτι οὗτος εὑρίσκετο εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὡσίου, βασιλέως τῆς Παλαιστίνης, ἐναντίον τῶν Ἀσσυρίων. Οἱ Ἀσσύριοι διὰ μακρῶν πολέμων εἶχον καταπνίξει πᾶσαν ἀντίστασιν τῶν Ἑβραίων καὶ ἐκτείνει τὸ κράτος των μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου. Οἱ ἐν Συρίᾳ μόνον ἐξ Αἰγύπτου ἤλπιζον βοήθειαν, οἱ δ' Αἰγύπτιοι ἤθελον τὴν Συρίαν πρόχωμα κατὰ τῆς ἀσσυριακῆς ἀπειλῆς.

Τῷ 721 π. Χ., παρὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης, κατηρτίσθη συνασπισμὸς ἐν Συρίᾳ, τῇ μυστικῇ συμμετοχῇ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ταφνακτὶ ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Βουκουνρινὶφ (Βόχωρις), ὅστις, χάρις εἰς τὰ ἔκτακτα προσόντα του καὶ ἰδίως τὴν διπλωματικὴν ἰδιοφυΐαν του, κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς Κάτω καὶ Μέσης Αἰγύπτου. Ἡ βασιλεία του ἐλογίσθη ὡς ΚΔ' δυναστεία. Τῷ 715 ἀπέθανεν ὁ Καστὼ καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Σαβάκων εἰς Νάπατα, ἐνῷ ἡ ἀδελφή του Ἀμενερτάϊς ἔμεινεν ἀντιβασίλισσα εἰς τὰς Θήβας. Ὁ Σαβάκων μόλις στεφθεὶς ἐστράτευσε κατὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ Δέλτα καὶ ἰδίως τοῦ Βοχώριδος, ὅστις νικηθεὶς εἰς Σάϊτα ἐκάη ζῶν, ἐνῷ οἱ συγγενεῖς καὶ ὀπαδοί του κατέφυγον εἰς τὰ ἕλη. Εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ὀφείλεται ὁ μῦθος τοῦ Ἀνύσιος, τυφλοῦ βασιλέως, ὅστις ἐπὶ 50 ἔτη ἀνέμενεν εἰς νῆσον τῆς λίμνης Μεντζάλας τὴν ἔξωσιν τῶν Αἰθιόπων. Ὁ Σαβάκων ἀπεδείχθη καλὸς κυβερνήτης καὶ ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ αὐτοῦ εἰρήνευσε καὶ ηὐδαιμόνησε μέχρι τοῦ θανάτου του τῷ 703. Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Σαβικτοῦ, ὅστις προβλέπων τὸν ἀσσυριακὸν κίνδυνον συνηνώθη μετὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ γειτόνων του. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ὅμως Σεναχερὶβ διὰ ραγδαίας ἐπιθέσεως ὑπέταξε τοὺς ἐν Συρίᾳ καὶ ὥδευσε κατὰ τῶν Αἰγυπτιοαιθιόπων. Ἡ μάχη συνεκροτήθη εἰς Ἀλτακοὺ (σημ. Ἐλτέκε) καὶ κατ' αὐτὴν συνετρίβησαν οἱ στρατοὶ τοῦ Σαβικτοῦ. Ὁ Ἀσσύριος ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, τὴν ὁποίαν σκληρῶς ἐτιμώρησε καὶ μετ' αὐτὸ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Νινευΐ, ἀπέστειλεν ὅμως ὑπὸ διαφόρους στρατηγούς του μεγάλας ἀσσυριακὰς δυνάμεις κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς ἱερεὺς τῆς Μέμφιδος Σεθών, στερήσας πρὸ μικροῦ τὴν στρατιωτικὴν τάξιν ἀπὸ τὰς ἀπολαβάς της, δὲν εὕρισκε τώρα στρατὸν πρόθυμον. Δεηθεὶς τοῦ Φθᾶ κατηυθύνθη εἰς Πηλούσιον ἐπὶ κεφαλῆς ἀπολέμων ὄχλων. Τὴν νύκτα ὅμως πρὸ τῆς συμπλοκῆς μυριάδες ποντικῶν ἔφαγον ὅλα τὰ ξύλινα σκεύη καὶ ὅπλα τῶν Ἀσσυρίων, οἵτινες οὕτω τὸ πρωῒ εὑρεθέντες ἀφωπλισμένοι ἀπεχώρησαν ἔντρομοι. Ὁ Ἡρόδοτος ἀφηγούμενος ταῦτα λέγει ὅτι εἶδεν εἰς τὸν ἐν Μέμφει ναὸν ἄγαλμα τοῦ θεοῦ κρατοῦντος ποντικὸν καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «ὅστις μὲ βλέπει νὰ εἶναι εὐσεβής». Ἔκτοτε ὁ Σαβικτοῦ ἐτήρησε στάσιν ἀμυντικήν, περιορισθεὶς ἐντὸς τῶν συνόρων του καὶ ἀσχοληθεὶς νὰ κρατῇ εὐπειθεῖς τοὺς ἀνησύχους βασιλίσκους τοῦ Δέλτα. Ὁ ἀντιβασιλεύων ὅμως εἰς Νάπατα πρίγκιψ Ταχαρκοῦ ἐπαναστατήσας ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀναδειχθεὶς νικητής, συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν Σαβικτοῦ καὶ καλέσας τὴν μητέρα του, ἀπόγονον τῶν πρώτων προφητῶν τοῦ Ἄμμωνος, τὴν

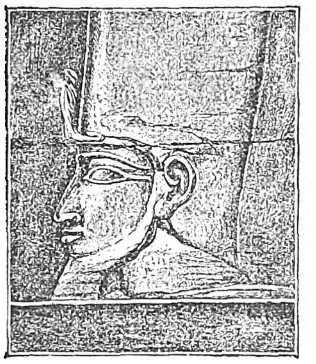

Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ναπάτων Σαβάκων.

Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων Σεναχερίβ.

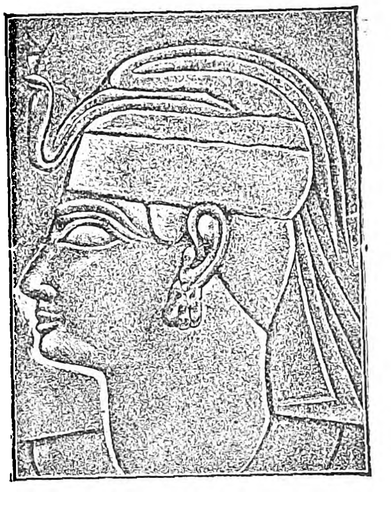

Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ναπάτων Σαβικτοῦ.

ἐγκατέστησε «μεγάλην κυρίαν τῶν δύο χωρῶν, δέσποιναν πάντων τῶν ἐθνῶν», ἐπιζητῶν δι' αὐτοῦ νὰ νομιμοποιήσῃ τὰς βιαιοπραγίας του.

Ἀγῶνες Ἀσσυρίων καὶ Αἰθιόπων.— Οἱ Ἀσσύριοι ἐτηροῦντο ἐνήμεροι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ διαρκεῖς ἐπαναστάσεις ὑποταγμένων λαῶν καὶ συνωμοσίαι αὐλικαὶ ἀπησχόλουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀσσυρίας. Πάντοτε ὅμως εἶχον κατὰ νοῦν, ὅπως, ἅμα εἰρηνεύσουν ἐσωτερικῶς, συντρίψουν τὴν αἰγυπτιακὴν δύναμιν, ἡ ὁποία ὠρθοῦτο ὡς διαρκὴς ἀπειλὴ καὶ διαρκῶς ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἀσιανοὺς γείτονας. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνέλαβε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Ἀσαρχαδών. Οἱ ἐν Νινευΐ γνωρίζοντες τὴν ἐν Αἰθιοπίᾳ κατάστασιν ἤξευρον ὅτι πρὸς ὑποταγὴν αὐτῆς ἤρκει νὰ διέλθουν τὴν ἔρημον τοῦ Ἰσθμοῦ, καθόσον στρατιωτικῶς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Αἰθίοπες ἦσαν κατὰ τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὸν ὀργανισμὸν πολὺ κατώτεροι τῶν ἐμπειροπολέμων Ἀσσυρίων. Πρὸς τοῦτο περιεποιήθησαν τοὺς νομάδας τῆς Ἰδουμαίας καί, ἀφοῦ ὠργάνωσαν ἐξεγέρσεις τινὰς καὶ ἐπιδρομὰς εἰς τὰ ΒΑ τοῦ Κράτους των, ὥδευσαν κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ πρώτη σύγκρουσις ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Ταχαρκοῦ (674), ὅστις τόσον ἐφυσιώθη ἐκ τούτου, ὥστε ἀνέγραψεν εἰς τὴν στήλην του ὡς κατακτήσεις πάσας τὰς ἀσιατικὰς χώρας, ὅσας ποτὲ εἶχεν ὑποτάξει ὁ Ραμσῆς Β'. Πραγματικῶς ὅμως οὐδέποτε ἔθηκε τὸν πόδα εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ ἐπιτυχία του αὐτὴ τῷ προσεπόρισε τὴν συμμαχίαν τῶν ἐν Φοινίκῃ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ δυσφορούντων κατὰ τῆς ἀσσυριακῆς κατοχῆς ἐθνῶν. Ὁ Ἀσαρχαδὼν ἔκρινε τότε ὡς ἀπολύτως ἐπείγουσαν τὴν ἄμεσον καθυπόταξιν τῆς Αἰγύπτου. Ἤδη ἰσχυρὸς ἀσσυριακὸς στρατὸς ἐπολιόρκει τὴν Τύρον. Τὸν μῆνα Νιζὰν τοῦ 670 ὁ Ἀσαχαρδὼν ἐξεκίνησεν ἐκ Νινευΐ, ἐπεθεώρησε τὸν πολιορκοῦντα τὴν Τύρον στρατόν, κατηνάλωσεν ἓξ ἑβδομάδας εἰς ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης τῶν νώτων του καὶ κατὰ τὴν διὰ τῆς ἐρήμου πορείαν, «ὅπου τέρατα παράδοξα καὶ δικέφαλοι ὄφεις», συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του εἰς Ραφίαν καὶ διὰ τῆς παραλίας ἀφίκετο εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ σύνορα. Τὴν 3 Ταμοὺζ ἀπώθησε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν Αἰθιόπων παρὰ τὸ χωρίον Ἰσχουπρί. Ὁ Ταχαρκοῦ ἔσπευσε μεθ' ὅλων του τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἡττήθη εἰς δύο μάχας, τὴν 16 καὶ 18 Ταμούζ. Ἡ Μέμφις ἤνοιξε τὰς πύλας της εἰς τὸν Ἀσσύριον τὴν 22 ἰδίου μηνὸς μετὰ δίωρον μάχην καὶ ὑπέστη πανωλεθρίαν. Οἱ Αἰθίοπες ἔφυγον πρὸς τὰς Θήβας. Ἡ πορεία τοῦ ἐχθροῦ ἔγινε τόσον ὁρμητικὴ καὶ ἡ φυγὴ τῶν Αἰθιόπων μὲ τόσην σύγχυσιν, ὥστε ᾐχμαλωτίσθησαν ἡ βασίλισσα καὶ αἱ παλλακαὶ τοῦ βασιλέως, ὁ διάδοχος Οὐσαναχοροῦ, πολλὰ τέκνα τοῦ βασιλέως καὶ μέλη τινὰ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Σαβάκωνος καὶ τοῦ Σαβακτοῦ. Ὁ Ἀσαχαρδὼν δὲν ἔκρινε καλὸν νὰ προελάσῃ εἰς καταδίωξιν, ἐπὶ πλέον δὲ ἐδείχθη ἱπποτικὸς πρὸς τοὺς ὑψηλούς του αἰχμαλώτους. Ἀπέδωκεν εἰς ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν τὰ κτήματά του, ἀφῆκε τοὺς ἡγεμόνας τῶν νομῶν εἰς τὰς θέσεις των, ἀλλ' ἔταξε παρ' αὐτοῖς Ἀσσυρίους ἐλεγκτάς. Ἔδωκεν ὀνόματα ἀσσυριακὰ εἰς τὰς

Ταχαρκοῦ.

Digitized by Google

κυριωτέρας πόλεις, — ἡ Ἀθριβὶς μετωνομάσθη τότε εἰς Λιμιρπατεσιασσοὺρ—καὶ ἐπέβαλε φόρον 6 ταλάντων χρυσοῦ καὶ 6 ταλάντων ἀργύρου, ὑφασμάτων λινῶν καὶ ὑφασμάτων πολυτίμων, οἴνου, δερμάτων θηρίων, ἵππων, προβάτων καὶ ὄνων. Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψεν εἰς Νινευὶ σύρων ὀπισθέν του διὰ τῶν ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν ἀτελεύτητον σειρὰν αἰχμαλώτων Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων ὅπως ἐξευτελίσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν δύναμιν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἀσιανῶν, εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς νίκης του ἐχάραξε πλησίον τῆς στήλης Ραμσῆ Β' καὶ ἰδικήν του ἐν Νάχρ-ἐλ-Κέλμπ καὶ ἔστησε πολλαχοῦ μνημεῖα, ὧν ἓν ἀνακαλυφθὲν εἰς Σιντζιρλὶ παριστάνει τὸν Ταχαρκοῦ καὶ τὸν σύμμαχόν του βασιλέα τῆς Τύρου Βααλοῦ γονατιστοὺς ἐνώπιόν του μὲ τὸν κρίκον τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν ῥῖνα. Ἔκτοτε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ἔλαβε τὸν τίτλον «βασιλεὺς τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, τῆς Σαΐτος καὶ τοῦ Κοὺς (Αἰθιοπίας)». Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ Ἀσαρχαδὼν διηυθέτησε τὰ τῆς Αἰγύπτου ἀπεδείχθη πλημμελής. Ἐκ τῶν 22 πριγκιπάτων, εἰς ἃ διῃρεῖτο ἡ Αἴγυπτος, πολλὰ δὲν ἐδέχθησαν τὴν ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν. Τὸ μέγα θεοκρατικὸν πριγκιπᾶτον τῶν Θηβῶν ἔμεινε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν αἰθιοπικὴν κατοχὴν καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Θίνιος, Σιοῦβι, Ἑρμουπόλεως, Ἡρακλεοπόλεως κατὰ τὴν Μέσην Αἴγυπτον, μὴ θιγεῖσαι ὑπὸ τῆς εἰσβολῆς ἔμειναν ὀνομαστικῶς μόνον ὑποτελεῖς τῆς Ἀσσυρίας. Μόνοι οἱ ἡγεμόνες τοῦ Δέλτα ὑπὸ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἀσσυριακῶν φρουρῶν ἔμειναν πραγματικῶς ὑποτελεῖς τῆς Νινευΐ. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, φύσει ἀνυπότακτοι, δὲν ἦσαν πιστοί. Ὁ Ταχαρκοῦ συγκεντρώσας τῷ 669 νέα στρατεύματα ἐπανέλαβε τὴν ἐπίθεσιν, καίτοι δὲ οἱ βασιλίσκοι τοῦ Δέλτα ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν ἐκ μίσους πρὸς τὴν Αἰθιοπίαν, ὁ Ταχαρκοῦ κατώρθωσε νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Μέμφιν διοικουμένην ὑπὸ τοῦ Νεχὼ Α' τῆς σαϊτικῆς δυναστείας. Ὁ Ἀσαρχαδών, ἂν καὶ σοβαρῶς ἀσθενῶν, διώρισε τὸν μὲν Ἀσουρβαναβὰλ ἀντιβασιλέα τῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν δὲ Σαμασχουμουκὶν βασιλέα τῆς Βαβυλῶνος, αὐτὸς δὲ ἐτέθη αὐτοπροσώπως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ ὥδευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ τὴν 10 τοῦ μηνὸς Ἀραξάμνα τοῦ 668 ἀπέθανεν ἐν Συρίᾳ, συνέχισε δὲ τὴν ἐκστρατείαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου του *(ὁ ταρτάνας του)*, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τὸν Ταχαρκοῦ, τὸν ἐξηνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μέμφιν, καί, ζητήσας ἐνισχύσεις ἐκ Συρίας, ἐβάδισε κατὰ τῶν Θηβῶν. Καθ' ὁδόν, ἀνησυχαστικαὶ ἀφ' ἑνὸς εἰδήσεις ἀπὸ τῶν παραθαλασσίων ἐπαρχιῶν καὶ ἡ ἀνακάλυψις ἀφ' ἑτέρου συνωμοσίας τῶν βασιλίσκων τοῦ Δέλτα μετὰ τοῦ Ταχαρκοῦ, ὅστις ἀνελάμβανε μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ἀσσυρίων νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς θρόνους των, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ. Καὶ τοὺς μὲν συνωμότας ἡγεμόνας, τὸν Νεχώ, τὸν Σαρλουδάρι τῆς Τάνιος καὶ τὸν Παχρουροῦ τῆς Πιζούπτου συνέλαβε καὶ ἔστειλε δεσμίους εἰς Νινευΐ, κατέστρεψε δὲ πρὸς ἐκφοβισμὸν τὰς πόλεις Σάϊτα, Μένδην καὶ Τάνιν. Ὁ Ταχαρκοῦ κατέφυγεν εἰς Νάπατα ἐγκαταλείψας τὰς Θήβας, αἵτινες ὑπετάγησαν εἰς τὸν Ἀσσύριον στρατηγὸν καταβαλοῦσαι τὸ ἥμισυ τῶν θησαυρῶν τοῦ Ἄμμωνος, ὁ δὲ διοικῶν τὰς Θήβας ἐν ὀνόματι τῆς πριγκιπίσσης Σασενουασὶτ Β' διωρίσθη Ἀσσύριος ἁρμοστής. Ὁ Ἀσουρβαναβὰλ ἀντὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς συνωμότας βασιλεῖς τοῦ Δέλτα, τοὺς κατεβάρυνε διὰ δώρων καὶ τιμῶν καὶ τοὺς ἔστειλεν ὀπίσω εἰς τοὺς θρόνους των. Καὶ πράγματι, οὗτοι ἔμειναν πιστοὶ ἔκτοτε εἰς τὴν Ἀσσυρίαν. Μολαταῦτα ἡ Αἴγυπτος ἔμεινε στρατηγικῶς ἔξω τοῦ ἀσσυριακοῦ κορμοῦ καί, ὄπισθέν της, οἱ ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ ἐκαραδόκουν πάντοτε. Ὁ Ταχαρκοῦ, «διαταχθεὶς κατ' ὄναρ ὑπὸ τῶν θεῶν» παρέμενεν εἰς Νάπατα. Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως ὁ γαμβρός του Ταρταμάνι εἰσῆλθεν εἰς Θήβας καὶ ἡτοιμάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τοῦ Δέλτα ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ταχαρκοῦ (666). Ἐπιστρέψας εἰς Δζέμπελ Βαρκὰλ ἐστέφθη βασιλεὺς τῶν Αἰθιόπων καὶ ἀμέσως κατέπλευσε τὸν Νεῖλον πρὸς κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Θηβαῒς τὸν ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς καὶ ὕμνων. Κατέλαβε τὴν Μέμφιν ὑποστηριζομένην ὑπὸ τοῦ Νεχὼ καὶ προήλασε κατὰ τοῦ Δέλτα. Ὁ Νεχὼ συλληφθεὶς ἐφονεύθη καὶ ὁ διάδοχός του Ψαμμήτιχος ἔφυγεν εἰς Συρίαν. Οἱ ἄλλοι τοπάρχαι τοῦ Δέλτα ὠχυρώθησαν εἰς τὰ φρούριά των περιμένοντες βοήθειαν ἐξ Ἀσίας. Τοῦτο περιήγαγεν εἰς δυσχέρειαν τὸν Ταρταμάνι, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Μέμφιν, ὅταν ὅλως ἀνελπίστως ὁ Παχρουροῦ τῆς Πιζούπτιος προσήγαγε τοὺς τοπάρχας ἐνώπιόν του προθύμους εἰς ὑποταγήν, καθ' ὅσον εἶχον πληροφορηθῆ ὅτι σοβαραὶ περιπλοκαὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ καθίστων ἀδύνατον πᾶσαν ἀποστολὴν ἀρωγῆς. «Τῷ εἶπον: ἐμφύσησον εἰς ἡμᾶς πνοὴν ζωῆς, διότι ὁ παραγνωρίζων σε δὲν δύναται νὰ ζήσῃ. Θὰ εἴμεθα ὑποτελεῖς σου ὅπως ἐκήρυξες τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνθρονισμοῦ σου. Ἡ καρδία τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος ἠγαλλίασεν εἰς ταῦτα καὶ διένειμεν αὐτοῖς ἄρτον, ζῦθον καὶ παντοῖα ἀγαθά. Μετά τινας ἡμέρας τῷ εἶπον: Διατί μένομεν εἰς Μέμφιν; Ὦ δέσποτα καὶ κύριε ἡμῶν; Ἡ Α. Μ. ἀπήντησε. Διατί ἐρωτᾶτε τοῦτο; Καὶ εἶπον ἐκεῖνοι: Ἄφησέ μας νὰ μεταβῶμεν εἰς τὰς πόλεις μας νὰ συλλέξωμεν τοὺς φόρους τῆς ὑποτελείας, ὅσους σοὶ ὀφείλομεν. Καὶ ἐπανῆλθον, πράγματι, ἀμέσως μὲ τὰ δῶρα ἅτινα εἶχον ὑποσχεθῆ». Τότε ὁ Ταρταμάνι ἐπέστρεψεν εἰς Νάπατα κατάφορτος πλουσίων δώρων. Πραγματικῶς ὅμως ἔπαυσε νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τοῦ Δέλτα καὶ μόνον αἱ Θῆβαι ὑπήκουσαν ἐπὶ τρία ἀκόμη ἔτη εἰς αὐτόν. Ὁ Ἀσουρβαναβάλ, διευθετήσας ἐν τῷ μεταξὺ τὰς ἐσωτερικὰς δυσχερείας, ἐπῆλθεν ὁρμητικῶς κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἐλεηλάτησεν ἀγρίως τὰς Θήβας (664) καὶ ὁλόκληρος ὁ πληθυσμός της ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Νινευΐ μεθ' ὁλοκλήρου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ἄμμωνος καὶ δύο ὀβελίσκων. Ἔκτοτε αἱ Θῆβαι δὲν ὠρθώθησαν πλέον.

Ἡ στήλη τοῦ Ἀσσουρβαναβάλ.

Ἀσσουρβαναβάλ.

Ἡ στήλη τοῦ Ἀσαρχοδών.

Ὁ Ταρταμάνι κατέφυγεν εἰς Αἰθιοπίαν καὶ ἡ Αἴγυπτος ἔμεινεν ὑποτελὴς τῆς Ἀσσυρίας ἐπί τινα ἀκόμη ἔτη (663—660). Μετά τινα ἔτη ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὸν Ψαμμήτιχον συνηνώθη πάλιν εἰς ἓν κράτος καὶ ἐξεδίωξε τοὺς Ἀσσυρίους. Ἀλλ' ὁ Ψαμμήτιχος κατώρθωσε ταῦτα τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐκ Μ. Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου Ἑλλήνων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔτρεφε τοιαύτην ἐμπιστοσύνην, ὥστε ὄχι μόνον ἐγκατέστησε πολλαχοῦ φρουρὰς ἑλληνικὰς καὶ τὴν σωματοφυλακήν του κατήρτισεν ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ μετῆλθε πᾶν μέσον ὅπως εἰσαγάγῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν χώραν καὶ πόλεις ἀφῆκε νὰ ὀργανωθοῦν ἀκραιφνῶς ἑλληνικαὶ καὶ ἑλληνικῶς διαιτώμεναι. Τοῦτο δυσηρέστησε τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε ἐπὶ τέλους 240,000 ἐξ αὐτῶν μετηνάστευσαν μεθ' ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ Ψαμμητίχου, ὅπως τοὺς συγκρατήσῃ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ναπάτων ἐδέχθη αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς. Τοὺς προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ καταλάβουν πρὸς ὄφελός του χώραν ἐχθρικήν. Οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Λευκοῦ καὶ Κυανοῦ Νείλου (ὅπου σήμερον τὸ Καρτούμ), ὅπου ἐπολλαπλασιάσθησαν εἰς πολυπληθῆ λαόν, ὠνόμασαν δὲ οἱ ἴδιοι ἑαυτοὺς *Ἀσμάχ*, ἤτοι Αὐτομόλους καὶ *Σεμβρίτας* (κυρίως «οἱ εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦ βασιλέως» ὑπονοοῦντες ὅτι εἶχον εἰς τὰ δεξιὰ τοὺς Ἕλληνας). Ἡ μετανάστευσις αὐτὴ ἐξηθένησε πολὺ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἠμπόδισεν αὐτὴν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰς ἐν Συρίᾳ περιπλοκάς. Ἐπὶ Ψαμμητίχου Β' (591) ἔγινε στρατιωτικὴ ἐπιδρομὴ πρὸς τὴν Αἰθιοπίαν. Εἰς ταύτην δὲ ἀνάγονται αἱ ἑλληνικαὶ καὶ φοινικικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἰψαμπούλ.

Κατόπιν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του ὁ Καμβύσης ἀφοῦ κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον ἐπεχείρησε νὰ προελάσῃ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν. Ἡ ἐπιχείρησις ἐνομίσθη εὐχερεστέρα τῆς ὀλεθρίας ἀποστολῆς εἰς Σίβαν καὶ Κυρηναϊκήν. Ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ταρταμάνι τὰ Νάπατα εἶχον κόψει πᾶσαν σχέσιν μὲ τὴν Ἀσίαν. Προσβληθέντα ὑπὸ τῶν Ψαμμητίχων Α' καὶ Β' διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, διαρρήξαντα τοὺς μετὰ τῆς Αἰγύπτου δεσμούς των.

Η ΑΙΘΙΟΠΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Ε΄ Π. Χ. ΑΙΩΝΑ. Κατὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα αἱ ἐπαρχίαι τῆς Κάτω Νουβίας, αἱ τόσον πολυάνθρωποι ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων φαραώ, ἠρημώθησαν σχεδόν, αἱ πόλεις αἱ ἱδρυθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς ΙΗ' καὶ ΙΘ' δυναστείας ἔκειντο εἰς ἐρείπια καὶ οἱ ναοί των κατεχώνοντο ὑπὸ τὰς ἄμμους. Μεταξὺ τοῦ α' καὶ β' καταρράκτου, κατὰ τὸ μέσον περίπου, ἔμενον αἱ μεγάλαι φρουραὶ τῶν Αἰθιόπων. Τὸ βασίλειον τῶν Ναπάτων διῃρεῖτο εἰς δύο, ὅπως καὶ ἡ Αἴγυπτος: εἰς τὴν χώραν Τό - Κουσίτ, κατὰ μῆκος τῶν ὀχθῶν τοῦ Νείλου, ὅπου ἦσαν αἱ πόλεις *Πνούψ*, *Δογκοὺρ* (σήμ. Δόγγολα), τὰ *Νάπατα*, τὸ ἱερὸν ὄρος *Δουνὰμπ* (σήμ. Δζέμπελ Βαρκάλ), *Ἀσταμούρα* ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Νείλου καὶ *Ἀσταμούρα* (σήμ. Τακαζέ, ἢ Ἀσταβόρας τῶν Ἑλλήνων) καὶ ἡ *Βερούα* (ἢ Μερόη τῶν Ἑλλήνων). Πέραν τῆς Βερούας ἤρχιζεν ἡ χώρα Ἀλὼ (ἡ Ἀλόα τῶν Ἀράβων γεωγράφων) ἐκτεινομένη μεταξὺ τοῦ Λευκοῦ καὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου μέχρι τῆς μεγάλης πεδιάδος τοῦ *Σενaάρ*. Εἰς τὰ νότια σύνορα τῆς Ἀλῶ ἐγκατεστάθησαν οἱ Αὐτόμολοι. Πρὸς Ἀν., πρὸς Ν καὶ πρὸς Δ μεταξὺ *Δαοφούρ*, τοῦ ὀρεινοῦ κορμοῦ τῆς Ἀβησσυνίας καὶ τῆς *Ἐρυθρᾶς*, διητῶντο πολλαὶ φυλαί, ἄλλαι μαῦραι, ἄλλαι ἀφρικανικαί, ἄλλαι σημιτικαί, οἱ Ροχρέσσα νοτίως τῆς Βερούας, μεταξὺ τοῦ Κυανοῦ Νείλου καὶ τοῦ Τακαζέ, οἱ Μάδοι ἢ Μαδῖται μεταξὺ τοῦ Τακαζὲ καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἐρυθρᾶς.

Οἱ Ροχρέσσα πιθανώτατα ἦσαν οἱ Ραοῦζοι τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀδούλιδος, οἱ Ράψιοι τοῦ Κλ. Πτολεμαίου, οἱ δὲ Μάδοι θὰ ἦσαν οἱ Ματάϊα τῆς ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἀξούμης (ἴδ. λ.), οἱ Μαξῖται τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ὁ πολεμικὸς χαρακτὴρ τῶν βασιλέων τῶν Ναπάτων εὕρισκεν εἰς τὰς φυλὰς αὐτὰς στάδιον ἐπωφελῶν καὶ εὐκόλων πολέμων. Δύο ἐξ αὐτῶν, σύγχρονοι σχεδὸν τοῦ Καμβύσου, ὁ Χορσιατὲφ καὶ ὁΝαστοζένεν ὑπέταξαν τὰς περισσοτέρας τῶν φυλῶν τούτων καὶ ἐξηφάνισαν σχεδὸν τὰς ἀντισταθείσας ἐπιμονώτερον.

Τὸ αἰθιοπικὸν στέμμα ἦτο αἱρετόν. Ἡ ἐκλογὴ ἐγίνετο εἰς Νάπατα ἐντὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἱερέων τοῦ Ἄμμωνος καὶ παρουσίᾳ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν βαθμούχων, δικαστῶν, λογίων, τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν αὐλικῶν. Τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας «Βασιλικοὶ ἀδελφοὶ» εἰσήγοντο εἰς τὸ ἱερὸν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ ἀνὰ εἷς ὡδηγοῦντο ἐνώπιον τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, ὅστις θεὸς ὑπεδείκνυε τὸν ἐκλεκτόν του. *(Mariette.* Quelques pages des archives officiels de l'Ethiopie. Ἐν Rev. Archéol. Sept. 1865.— *Maspero* La stèle de l'intronisation. Ἐν Rev. Archéol t. I. 1875) δι' ἐνδείξεως ἐκ τῶν προτέρων ὁριζομένης. Δημιούργημα λοιπὸν τῶν ἱερέων ὁ βασιλεὺς ἔμενεν ὄργανόν των πειθήνιον. Οὔτε πόλεμον, οὔτε ἄλλο τι σπουδαῖον ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐγκρίσεως τοῦ Θεοῦ, δηλ. τῶν ἱερέων. Ἂν ὁ βασιλεὺς ἔδιδεν ἀφορμὰς δυσπιστίας εἰς τοὺς ἱερεῖς, οὗτοι τὸν διέτασσον ν' αὐτοκτονήσῃ! Καὶ ὁ βασιλεὺς ηὐτοκτόνει. Ἐπίσης ἀμείλικτοι ἦσαν οἱ ἱερεῖς πρὸς τοὺς νεωτεριστάς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ζ' π. Χ. αἰῶνος ἱερεῖς τινες ἐζήτησαν νὰ θεσπισθῇ τὸ φάγωμα τῶν κρεάτων τῆς θυσίας ὠμῶν. Ἦτο συνήθεια τῶν μαύρων πρὶν ἢ εἰσαχθῇ ἡ αἰγυπτιακὴ τελετουργία Οἱ ὀρθόδοξοι ἐξανέστησαν καὶ ὁ βασιλεὺς μεταβὰς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἄμμωνος ἐξεδίωξε τοὺς αἱρετικοὺς ἱερεῖς καὶ ἐθανάτωσε τοὺς ἀντισιάντας. Καὶ ὅμως ἡ συνήθεια τῶν ὠμῶν κρεάτων ἀπέμενε καὶ ἐπεκράτει, ἐφ' ὅσον ἡ αἰγυπτιακὴ ἐπίδρασις ἐχαλαροῦτο. Ἐπὶ τέλους ἐγενικεύθη καὶ ἐπεκράτησε μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανικῶν χρόνων. *(Maspero.* La stèle de l'excommunication. Ἐν Rev. Archeol. Mars 1873.) Ὁ *Διόδωρος* περὶ τὰ μέσα τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν Αἴγυπτον μᾶς λέγει ἄξια ἀναγραφῆς. «Καθ' ὃν καιρὸν παρεβάλομεν εἰς Αἴγυπτον, πολλοῖς μὲν τῶν ἱερέων ἐνετύχομεν, οὐκ ὀλίγοις δὲ καὶ πρεσβευταῖς ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας παροῦσιν εἰς λόγους ἐφικόμεθα· παρ' ὧν ἀκριβῶς ἕκαστα πυθόμενοι καὶ τοὺς λόγους τῶν ἱστορικῶν ἐξελέγξαντες, τοῖς μάλιστα συμφωνοῦσιν ἀκόλουθον τὴν ἀναγραφὴν πεποιήμεθα». Ὁ Διόδωρος υἱοθετεῖ τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἡ Αἴγυπτος ἀπῳκίσθη ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν Αἰθιόπων καὶ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἱερογλυφικὰ εἶναι ἐξέλιξις τῆς παλαιᾶς αἰθιοπικῆς ἰδεογραφικῆς. Ἀφοῦ δὲ ἀναφέρῃ τὴν ὑπὸ τῶν ἱερέων διὰ

Digitized by Google

τοῦ θεοῦ ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως λέγει: «ὁ δὲ ἐκλεγεὶς διαιτᾶται καθ' ὡρισμένον πρωτόκολλον καὶ τὰ πάντα πράττει σύμφωνα μὲ τοὺς πατρίους νόμους μὴ δικαιούμενος οὔτε εὐνοίας, οὔτε τιμωρίας νὰ ἐπιβάλῃ αὐθαιρέτως. Οὐδένα θανατώνουν καὶ ἂν ἀκόμη δικασθεὶς κατεδικάσθη, ἀλλὰ στέλλουν πρὸς τὸν κατάδικον ἕνα ὑπάλληλον φέροντα σημεῖόν τι τοῦ θανάτου. Οὗτος δὲ ἰδὼν τὸ σημεῖον μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἐκεῖ αὐτοκτονεῖ. Λέγουν ὅτι

Μεροϊτικὴ πυραμίς.

κάποτε κατάδικός τις ἐζήτησε νὰ δραπετεύσῃ, ἀλλ' ἡ μήτηρ του τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐκράτει διὰ τῆς ζώνης της ἀπὸ τοῦ τραχήλου ἕως οὗ ἐπνίγη. Τοῦτο δὲ διὰ νὰ μὴ ἀτιμασθῇ ὅλη ἡ οἰκογένεια. Εἰς τὴν Μερόην δὲ συμβαίνει καὶ τὸ ἑξῆς παραδοξότατον. Ὅταν οἱ πανίσχυροι ἱερεῖς σκεφθοῦν ὅτι πρέπει νὰ ἐκλείψῃ ὁ βασιλεύς, στέλλουν εἰς αὐτὸν ἄγγελον διὰ νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ ὅτι ὁ θεὸς διατάσσει ν' ἀποθάνῃ καὶ ὅτι δὲν ἁρμόζει εἰς ἀνθρωπίνην φύσιν νὰ παρακούσῃ θείαν διαταγήν. Καὶ οἱ βασιλεῖς ηὐτοκτόνουν ὄχι ἀπὸ τὴν πίεσιν ἢ τὴν ἐπιβολὴν τῶν ὅπλων, ἀλλὰ διότι ἐξ ἀνατροφῆς ἦσαν δεισιδαίμονες. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἐργαμένης ἐπὶ Πτολεμαίου Β' τυχὼν ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ μυηθεὶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἔχων δὲ διὰ τοῦτο φρόνημα ἐμπρέπον εἰς βασιλέα, ἅμα ὡς ἔλαβε τοιαύτην διαταγὴν μετέβη μετὰ στρατιωτῶν εἰς τὸ ἄβατον, ὅπου ἦτο ὁ χρυσοῦς ναὸς τῶν Αἰθιόπων καὶ ἐκεῖ ἔσφαξε τοὺς ἱερεῖς, καταργήσας οὕτω τὴν συνήθειαν. Ἐπικρατεῖ ἀκόμη καὶ τὸ ἑξῆς παράδοξον σχετικῶς μὲ τοὺς φίλους τοῦ βασιλέως: Ἂν συμβῇ ν' ἀκρωτηριασθῇ ὁ βασιλεύς, τότε οἱ φίλοι του ἀκρωτηριάζονται κατὰ τὸ αὐτὸ μέλος τοῦ σώματός των, διότι εἶναι ἀνάρμοστον νὰ συνοδεύουν χωλαίνοντα τὸν βασιλέα αὐτοὶ ἀκέραιοι, καὶ ἀφοῦ μετέχουν τῶν ἀγαθῶν νὰ μὴ μετέχουν καὶ τῆς λύπης του. Ἂν δὲ ἀποθάνῃ ὁ βασιλεὺς τότε αὐτοκτονοῦν καὶ αὐτοὶ διὰ νὰ δείξουν ὅτι ἦσαν εἰλικρινεῖς φίλοι. Ἕνεκα τούτου οἱ φίλοι τοῦ βασιλέως δὲν ἀφήνουν νὰ ὑφανθῇ συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του, διότι φοβοῦνται καὶ διὰ τὴν ἰδικήν των ζωήν». Ἡ συνήθεια αὐτὴ ὑφίσταται σήμερον εἰς τὴν Ἰαπωνίαν καὶ ἡ αὐτοκτονία λέγεται χαρακίρι.

«Τρέφονται δὲ οἱ εἰς τὰς νήσους τοῦ ποταμοῦ καὶ κατὰ τὰς ὄχθας του διαιτώμενοι, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τὰ ὑδροχαρῆ φυτά, τὰ ὁποῖα φύονται αὐτόματα εἰς τὰ ἕλη καὶ τὰς λίμνας, μερικοὶ δὲ θραύουν τὰς κορυφὰς τῶν τρυφερωτέρων κλάδων, μὲ τοὺς ὁποίους δροσίζουν καὶ τὰ σώματα των κατὰ τὰς μεσημβρίας, ἄλλοι σπείρουν σήσαμον καὶ λωτὸν καὶ ἄλλοι τρέφονται μὲ τὰς τρυφερωτάτας ρίζας τῶν καλάμων. Ὄχι ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν γυμνασθέντες εἰς τὸ τόξον φονεύουν πτηνὰ καὶ δι' αὐτῶν τρέφονται ἀναπληροῦντες τὴν πτωχείαν τῆς χώρας. Οἱ πλεῖστοι ὅμως ζῶσιν ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ποιμνίων των, τὰ κρέατα, τὸ γάλα καὶ τὸν τυρόν. Περὶ δὲ τῶν θεῶν οἱ κατοικοῦντες βορειότερον τῆς Μερόης ἔχουν διττὴν ἀντίληψιν, δηλ. πιστεύουν ὅτι ἄλλοι μὲν τῶν θεῶν εἶναι ἄφθαρτοι καὶ αἰώνιοι, ὅπως ἡ σελήνη,

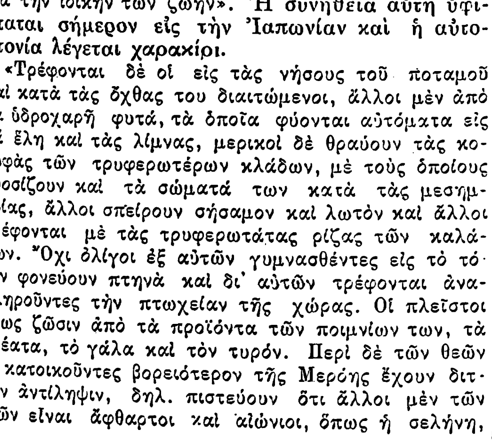

Ναὸς τοῦ Οὐάδι Σέμπουα ἐν Νουβίᾳ.

ὁ ἥλιος καὶ ὁ κόσμος, ἄλλοι δὲ εἶναι θνητοί, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀρετῆς των ἀπήλαυσαν τῆς θείας ἰδιότητος, γενόμενοι εὐεργέται τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἡ Ἶσις, ὁ Πάν, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ζεύς. Ὀλίγοι ὅμως Αἰθίοπες πιστεύουν ὅτι δὲν ὑπάρχουν καθόλου θεοὶ καὶ δι' αὐτὸ ὑβρίζουν τὸν ἥλιον ὡς ἐχθρικώτατον ὅταν ἀνατέλλῃ, φεύγοντες πρὸς τοὺς ἐλώδεις τόπους. Διάφορα εἶναι τὰ ἔθη των καὶ διὰ τοὺς νεκρούς των, διότι ἄλλοι μὲν τοὺς ρίπτουν εἰς τὸν ποταμόν, νομίζοντες ἀρίστην τὴν ταφὴν ταύτην, ἄλλοι δὲ χύνοντες ὕαλον φυλάττουσι τοὺς νεκροὺς των εἰς τὰς οἰκίας των, νομίζοντες ὅτι οἱ ἀπόγονοι πρέπει νὰ γνωρίζουν τὴν ὄψιν τῶν προγόνων των καὶ οἱ φίλοι νὰ μὴ λησμονοῦν αὐτούς· μερικοὶ δὲ θέτοντες τοὺς νεκροὺς ἐντὸς ὀστρακίνων σορῶν, τοὺς θάπτουν πέριξ τῶν ἱερῶν καὶ ὅταν ὁρκίζωνται εἰς αὐτοὺς τὸ θεωροῦν ὡς μέγιστον ὅρκον. Ἐκλέγουν δὲ ἀρχηγούς των ἄλλοι μὲν τοὺς ἔχοντας τὸ ὡραιότερον παράστημα, διότι νομίζουν ὅτι ἡ βασιλεία καὶ ἡ εὐπρέπεια εἶναι δῶρα τῆς τύχης, οἱ δὲ παραδίδουν τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς ἐπιμελεστάτους κτηνοτρόφους, διότι αὐτοὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ φροντίσουν ἄριστα διὰ τοὺς ὑπηκόους των. Μερικοὶ δὲ ἀπονέμουν τὴν τιμὴν αὐτὴν εἰς τοὺς πλουσιωτάτους, διότι μόνον αὐτοὶ εὐκολύνονται νὰ βοηθήσουν τοὺς ὄχλους, καὶ τέλος ἄλλοι ἀναγορεύουν τοὺς ἀνδρειοτέρους, διότι νομίζουν ὅτι οἱ ἱκανώτατοι εἰς τὸν πόλεμον εἶναι ἄξιοι νὰ κατέχουν τὰ πρωτεῖα».

Περὶ τῶν χρυσωρυχείων τῆς Αἰθιοπίας, μεταξὺ Νείλου καὶ Ἐρυθρᾶς, τὰ ὁποῖα ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, λέγει τὰ ἑξῆς: «Εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς γείτονος Ἀραβίας καὶ Αἰθιοπίας ὑπάρχει τόπος ἔχων πολλὰ καὶ μεγάλα ὀρυχεῖα χρυσοῦ, ὁ ὁποῖος συνάγεται πολὺς μὲ μεγάλας δαπάνας καὶ κακοπαθείας. Διότι ἡ γῆ εἶναι μαύρη καὶ ἔχει φλέβας λευκοτάτου μαρμάρου, λαμπροτέρου ἀπὸ πᾶν ὅ,τι λάμπει πέριξ. Οἱ ἐπιστάται τοῦ πλήθους τῶν μεταλλευτῶν συσκευάζουσι τὸν χρυσόν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου παρέδιδον εἰς ἐκμετάλλευσιν τοῦ χρυσοῦ τοὺς καταδίκους, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ θύματα τῶν ἀνακτορικῶν ραδιουργιῶν, πολλάκις μὲ ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειάν των. Οὕτως ὄχι μόνον τοὺς ἐτιμώρουν, ἀλλὰ καὶ προσεπορίζοντο μεγάλας προσόδους. Οἱ οὕτω παραδοθέντες ἐργάζονται δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, μὲ δεμένους τοὺς πόδας χωρὶς ἀνάπαυσιν. Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ δραπετεύσουν, διότι φρουραὶ ἀπὸ βαρβάρους στρατιώτας ἀλλογλώσσους ἐπιστατοῦν, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς καταδίκους καὶ ἢ νὰ διαφθαροῦν ἢ νὰ φιλανθρωπήσουν». Ὁ *Διόδωρος* διὰ μακρῶν περιγράφει τὴν φρικαλέαν τύχην τῶν δυστυχῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι γενικῶς ἀποθνήσκουν μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ *Ἡρόδοτος* εἰς τὸ τρίτον του βιβλίον ὁμιλεῖ περὶ τῶν μυθολογουμένων διὰ τοὺς Αἰθίοπας. Αἱ πληροφορίαι αὗται περὶ τῶν χρυσωρυχείων ὤθησαν τὸν Καμβύσην νὰ προελάσῃ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν. Φαίνεται ὅτι ἠκολούθησε τὸν Νεῖλον μέχρι τοῦ Κυρόσκο καὶ ἐκεῖθεν διασχίζων τὴν ἔρημον κατηυθύνθη πρὸς τὰ Νάπατα. Οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι ἀναφέρουν πόλιν Καμβούσην (Πλίνιος), ἢ «Καμβύσου ταμιεῖα» (Πτολεμ.) θεωροῦντες ταύτην ἵδρυμα τοῦ Ἀσιάτου κατακτητοῦ. Ἀλλ' ἡ πόλις αὐτὴ Καμβιουσιτ ὑπῆρχεν ἐκεῖ πολὺ πρὸ τοῦ Καμβύσου, μνημονευομένη ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν κειμένων. Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Διόδωρος διατείνονται ὅτι ὁ Καμβύσης ἔφθασε μέχρι τῆς Μερόης, ὁ δὲ Ἰώσηπος καὶ ὅτι μετωνόμασε τὴν πόλιν Σαβὰ εἰς Μερόην ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ (*Ἀρχ. Ἰουδ.* Β' 10, 2). Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Καμβύσης οὔτε εἰς Νάπατα ἔφθασεν, ἀλλ' ἕνεκα τῆς λειψυδρίας καὶ τῶν κακουχιῶν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ δρόμου, ἀφοῦ ἀπώλεσε πολὺν στρατὸν καθ' ὁδόν. Ὅταν κατόπιν οἱ Αἰγύπτιοι, τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἑλλήνων, ἀπεπειράθησαν ν' ἀποσείσουν τὸν περσικὸν ζυγόν, ἐπῆλθεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὤχου καθ' ἣν δι' Ἑλλήνων κατέκτησε πάλιν τὸν Νεῖλον. Τότε ὁ καλὸς τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Νεκτανεβὼ κατέφυγεν εἰς Αἰθιοπίαν (342) μετά τινων φίλων καὶ τῶν θησαυρῶν του.

Μνημεῖα ἐν Αἰθιοπίᾳ.— Αἱ περὶ τὴν Μερόην ἀνακαλυφθεῖσαι 80 περίπου πυραμίδες εἶναι αἱ νοτιώτερον ἀπαντῶσαι καὶ πιθανῶς αἱ ἀρχαιότεραι τῆς Αἰθιοπίας. Γενικῶς εἶναι εἰς κακὴν κατάστασιν καὶ διακρίνονται εἰς τρεῖς ὁμίλους. Εἰς τὸν μεγαλύτερον ὅμιλον εἶναι διατεταγμέναι εἰς σχῆμα πετάλου. Εἰς μῆκος 400 μ., τῆς εἰσόδου των προτάσσεται οἰκοδόμημα προπύλαιον ὑπενθυμίζον τοὺς αἰγυπτιακοὺς πυλῶνας. Μεταξὺ τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐν Αἰθιοπίᾳ ὑπενθυμίζουν τὴν ἐπικράτησιν τῆς αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Βάδυ Σεμπούα. Ἔπειτα ἔχομεν τὰ ἐρείπια τοῦ Νάγκα, τοῦ Σολὲμπ καὶ τῆς Σεμνὲχ κατὰ τύπον αἰγυπτιακὸν ἐλαφρῶς ἠλλοιωμένον. Ἀλλ' οἱ ἀξιολογώτατοι τῶν ἐν Αἰθιοπίᾳ ναῶν εἶναι οἱ δύο ναοὶ τῆς Ἰψαμπούλ, τοὺς ὁποίους ὤρυξεν ἐντὸς τοῦ βράχου ὁ Ραμσῆς Β'. Ὁ μικρότερος ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀθὼρ κοσμεῖται ἔξωθεν ὑπὸ ἓξ κολοσσῶν, παριστώντων τὸν ἱδρυτὴν φαραὼ καὶ τὴν γυναῖκά του, ἔχοντας πλησίον των, ὁ μὲν τὸν υἱόν, ἡ δὲ τὰς θυγατέρας των μετὰ τῶν ὀνομάτων των. Τὸ ὕψος τῶν κολοσσῶν τούτων εἶναι 11 μ. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθὼρ διαιρεῖται εἰς τρία. Ἡ πρώτη αἴθουσα βαστάζεται ὑπὸ ἓξ στυλοβατῶν τετραγώνων, κοσμημένων διὰ κιονοκράνων φερόντων τὴν κεφαλὴν τῆς Ἴσιδος, ἡ δευτέρα εἶναι δίοδος κατὰ πλάτος ἀπολήγουσα ἑκατέρωθεν εἰς θάλαμον. Ἡ τρίτη εἶναι θάλαμος. Εἰς τὸ μέσον τοῦ βάθους, τὸ ἱερόν, ὁ *ναός*. Ὅλοι οἱ τοῖχοι εἶναι καλυμμένοι ἀπὸ γλυφάς, δυστυχῶς ἐφθαρμένας.

Ὁ μέγας ναὸς τῆς Ἰψαμποὺλ ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἥλιον, λατρευόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρέ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἔγραφεν ὁ Champollion ὅτι καὶ μόνος αὐτὸς ἀξίζει τὴν εἰς Νουβίαν κοπιώδη ἐκδρομήν. Κείμενος νοτιώτερον τοῦ προηγουμένου ἔχει πολὺ μεγαλυτέρας τὰς διαστάσεις. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου λαξευθεῖσα ἐπίπεδος καὶ

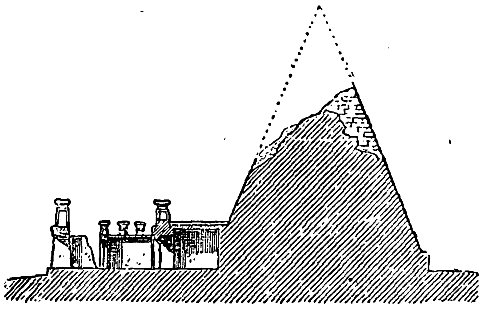

Τομὴ αἰθιοπικῆς πυραμίδος.

κατακάθετος ἔχει 48 μ. πλάτος καὶ 30 μ. ὕψος, σχηματίζουσα τὴν πρόσοψιν. Τέσσαρες κολοσσοὶ τοῦ Ραμσῆ Β' κοσμοῦσιν αὐτὴν ἔξωθεν. Καίτοι δὲ ὁ φαραὼ κάθηται, ἔχει ὕψος 20 μ. Καὶ παρὰ τὸν ὄγκον των παρουσιάζουν ἐργασίαν ἐπιμελεστάτην, τὰ δὲ πρόσωπα ἔχουν ἔκφρασιν ζωηρὰν καὶ λεπτήν. Μία σειρὰ ἱερογλυφικῶν καὶ ὑπεράνω αὐτῆς ζωοφόρος φέρουσα 22 πιθήκους καθισμένους καὶ εἴδωλον τοῦ Φρέ, γλυμμένον ὑπὲρ τὴν εἴσοδον, συμπληρώνουν τὴν ὡραίαν μετόπην, σχεδὸν ἄθικτον σωζομένην. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ νοτίου κολοσσοῦ ἀναγινώσκεται ἡ περίφημος ἑλληνικὴ ἐπιγραφή, τὴν ὁποίαν ἐχάραξαν εἰς τὰ 660 π. Χ. οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ψαμμητίχου, ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ διὰ νὰ ἀναχαιτίσουν τοὺς Αὐτομόλους.

ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΕΛΘΟΝΤΟΣ ΕΙΣ ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΑΝ ΨΑΜΙΤΙΧΟ
ΤΑΥΤΑ ΕΓΡΑΨΑΝ ΤΟΙ ΣΥΝ ΨΑΜΙΤΙΧΩ ΕΠΛΕΥΣΑΝ,
ΗΛΘΟΝ ΚΕΡΚΙΟΣ ΚΑΤΥΠΕΡΘΕΝ ΙΣ Ο ΠΟΤΑΜΟΣ ΑΝΙΕΙ.
ΑΛΛΟΓΛΩΣΣΟΥΣ ΗΓΕΝ ΠΟΤΑΠΙΜΠΤΟ, ΑΙΓΥΠΤΙΟΥΣ ΔΕ ΑΜΑΣΙΣ
ΕΓΡΑΨΕ ΔΑΜΕΑΡΧΟΣ ΑΜΟΙΒΟΙΧΟ ΚΑΙ ΠΕΛΕΚΥΣ ΟΔΑΜΟ.

Ἡ σαρκοφάγος τοῦ Ποταπιμπτὸ τούτου εὑρίσκεται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Μουσείου Καΐρου. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεγαλεῖον. Τέσσαρες αἴθουσαι διαδοχικαὶ εἰς μῆκος 60 μ. ἀποτελοῦν μετὰ δέκα θαλάμων πλαγίων τὴν τεραστίαν ταύτην ὄρυξιν τοῦ βράχου. Ἡ πρώτη αἴθουσα μετὰ διπλῆς σειρᾶς ὀκτὼ τετραγωνικῶν κιόνων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἵστανται κολοσσοὶ 5 μ., 20 ὕψους, ἡ δευτέρα ἔχει τέσσαρας κίονας ἄνευ κολοσσῶν, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος ἵστανται τέσσαρες κολοσσοὶ τοῦ Ραμσῆ Β', ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἐνώπιον τῆς τριάδος Ἄμμωνος, Ρᾶ καὶ Φθᾶ. Τὰ θέματα τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων παραστάσεων καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης αἰθούσης εἶναι εἰλημμένα ἀπὸ τοὺς πολεμικοὺς θριάμβους τοῦ ἱδρυτοῦ. Εἶναι θαυμασία ἡ ἐκτέλεσις των καί, ἰδίως, ἡ δι' ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν, ἀκόμη δὲ καὶ χρωματισμῶν, παράστασις τῶν διαφόρων λαῶν, τοὺς ὁποίους ὁ φαραὼ οὗτος ὑπέταξεν, Ἀσιατῶν, Κουσιδῶν, Μαύρων.

Οἱ Βλέμμυες καὶ οἱ Νοβάδες.—Ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ἡ Αἴγυπτος ἐξησθενημένη ἀπησχολήθη εἰς τὰ κατ' αὐτὴν καὶ οὐδεὶς πλέον λόγος γίνεται περὶ τῶν ἐν Νουβίᾳ. Ἐκδρομαί τινες ἐπὶ Φιλαδέλφου καί τινων τῶν διαδόχων του εἰς τὸν Νεῖλον, χάριν συλλογῆς εἰδῶν φυσικῆς ἱστορίας, μαρτυροῦν ὅτι οἱ Πτολεμαῖοι εὑρίσκοντο

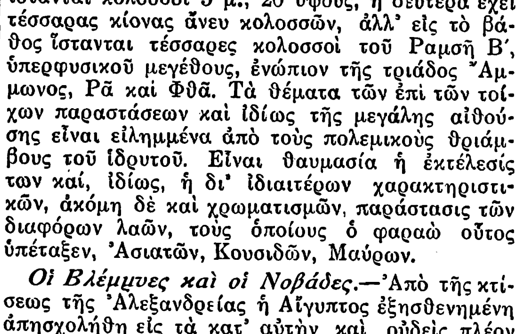

Ὁ Ναὸς τοῦ Φρέ, ἐν Ἰψαμπούλ.

εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μερόης καὶ τῶν Ναπάτων. Ἡ Συήνη καὶ πολὺ πέραν αὐτῆς φρουραὶ καλῶς ὠχυρωμέναι ἐκράτουν εἰς σεβασμὸν τοὺς ἀτιθάσους κατοίκους τῆς Νουβίας. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον συνεκράτει αὐτοὺς ἡ βαθέως ριζωθεῖσα εἰς τὰς ψυχάς των λατρεία τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος. Ἤρχοντο κατ' ἔτος εἰς Φιλὰς καὶ ἐλάμβανον τὸ ἱερὸν ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης ἐντὸς *Παστοῦ ἢ Παστοφορείου*, τὸ ὁποῖον

Digitized by Google

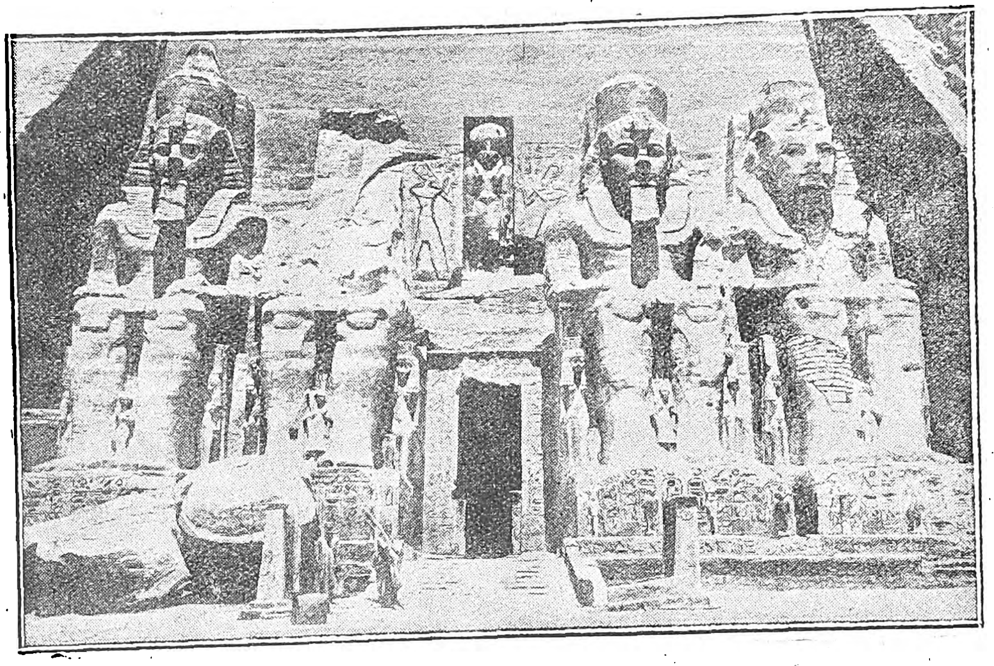

Τὸ ἐν Ἰψαμποὺλ σπέος Ραμσῆ Β'.

ἦτο χρυσοῦν καὶ τὸ μετεκόμιζον εἰς τὴν πατρίδα των, καὶ ἀφ' οὗ ἐτέλουν λειτουργίας μετὰ χρησμῶν, τὸ ἐπέστρεφον πομπωδῶς εἰς τὰς Φιλάς. Ὁ φόβος μήπως στερηθοῦν τῆς εὐλογίας ταύτης ἀνεχαίτιζεν ἢ ἐμετρίαζε τὰς ληστρικάς των ἐπιδρομάς. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς νησῖδος.

ΝΗΣΟΝ ΕΣ ΑΙΓΥΠΤΟΙΟ ΠΕΡΑΣ ΠΕΡΙΚΑΛΛΕΑ ΣΕΜΝΗΝ
ΙΣΙΔΟΣ ΑΙΘΙΟΠΩΝ ΠΡΟΣΘΕΝ ΑΦΙΞΑΜΕΝΟΙ
ΕΙΔΟΜΕΝ ΕΝ ΝΕΙΛΩ ΠΟΤΑΜΩ ΝΕΑΣ ΩΚΥΠΟΡΟΥΣΑΣ
ΑΞΙΘΕΟΥΣ ΑΙ ΝΑΟΥΣ ΗΓΑΓΟΝ ΑΙΘΙΟΠΩΝ ΕΞ
ΓΑΙΑΣ ΕΣ ΗΜΕΤΕΡΗΝ ΠΥΡΗΦΟΡΟΝ ΑΞΙΘΕΩΡΟΝ
ΗΝ ΠΑΝΤΕΣ ΒΡΟΤΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΕΠΙ ΧΘΟΝΙ ΣΕΜΝΥΝΟΥΣΙΝ

Τόσον δὲ ἰσχυρὸς ἦτο ὁ χαλινὸς αὐτὸς τῆς δεισιδαιμονίας, ὥστε τῷ 451 μ. Χ., ἤτοι 60 ἔτη μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου περὶ βιαίας ἐκριζώσεως τῆς εἰδωλολατρείας, ἐξηκολούθει ἡ συνήθεια αὐτή. Ὁ *Πρίσκος* εὑρισκόμενος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ φίλος τοῦ Μαξιμίνου, στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ, διηγεῖται ὅτι ὁ Μαξιμῖνος νικήσας τοὺς Βλέμμυας συνῆψε συνθήκην εἰρήνης μετ' αὐτῶν ἑκατὸν ἐτῶν διαρκείας, καθ' ἣν οὗτοι ἀπέδωκαν τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ κτήνη, κατέβαλον ἀποζημίωσιν διὰ τὰ χρησιμοποιηθέντα κτήνη καὶ ἐδέχθησαν ὅλους τοὺς ὅρους τοῦ νικητοῦ, μόνον διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν «κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον» συνήθειαν ταῦ δανεισμοῦ τοῦ εἰδώλου τῆς Ἴσιδος. Καὶ ἡ συνθήκη αὐτὴ ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Φιλῶν «ἐμπεδωθῆναι τοίνυν ἐν τῷ ἱερῷ τὰς συνθήκας τῷ Μαξιμίνῳ ἐπιτήδειον ὄν». Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βυζαντινοὶ συχνὰ γενικεύουν τὴν ὀνομασίαν Βλέμμυες, περιλαμβάνοντες καὶ φυλὰς ἄλλας οὐδεμίαν μετὰ τούτων κοινότητα ἐχούσας.

Οὗτοι κατῴκουν τὴν Κάτω Νουβίαν, μεταξὺ τοῦ α' καὶ γ' καταρράκτου, ἐκτεινόμενοι πρὸς Ἀν. μέχρι τῆς Τρωγδοδυτικῆς. Ἦσαν ἀτίθασοι, ἄγριοι, ἀνυπότακτοι. Πλειστάκις ἐπέδραμον εἰς Θηβαΐδα καὶ ἀπεσύροντο ἀφίνοντες ἐρείπια καὶ αἷμα. Τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον μυθολογεῖ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Δέκιος διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Βλέμμυας καὶ Νοβάτας ἐξαπέλυσε κατ' αὐτῶν μυριάδας ὄφεων δηλητηριωδῶν, ἐνῷ κατὰ τῶν Ἀράβων ἐξαπέλυε λέοντας. Ὁ Βοπίσκος λέγει ὅτι ὁ Αὐρηλιανὸς ἐνίκησε τῷ 274 τοὺς Βλέμμυας μισθοφόρους τοῦ Φίρμου, ὅστις ἦτο τότε κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου. Εἰς τὰ 276 μ. Χ. ἔφθασαν μέχρι τῆς Κοπτοῦ καὶ Πτολεμαΐδος, τὴν ὁποίαν κατέλαβον. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, εἶχον κληθῆ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατησάντων κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς

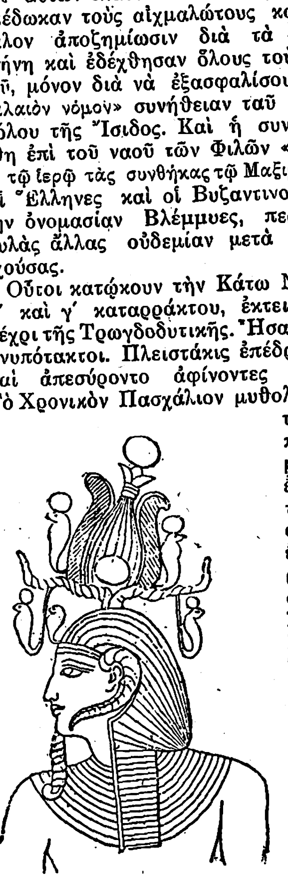

Ραμσῆς Β' Μεϊαμοὺν ἐν Ἰψαμποὺλ.

ἀρχῆς κατοίκων καὶ ἐβοήθησαν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Πρόβου. Ὁ *Βοπίσκος* ἀρνεῖται τοῦτο, λέγων ὅτι μόνον οἱ Βλέμμυες ἐπεδείχθησαν αἰχμάλωτοι κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦ Πρόβου. Μετά τινα ἔτη (291) πάλιν ἐπέδραμον, ἀφοῦ ἀπώθησαν καὶ ἠχμαλώτισαν Ῥωμαίους στρατιώτας τοῦ Διοκλητιανοῦ, φρουροῦντας τὰ σύνορα τῆς Νουβίας. Ὁ Διοκλητιανὸς παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὰ μεθοριακὰ φρούρια καὶ ἐτησίαν χορηγίαν εἰς χρυσόν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μένουν ἥσυχοι. Οἱ Βλέμμυες, νικηταὶ τῶν Ρωμαίων, ἐστράφησαν τότε κατὰ τῶν Νοβατῶν ἢ Νοβάδων, ὅπως ἔλεγον τότε τοὺς Νουβίους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐν τούτοις ὠχύρωσεν ἰσχυρῶς τὰς Φίλας (291—292) καὶ ἐκήρυξε τὸν ναὸν τῆς Ἴσιδος κοινὸν Αἰγυπτίων καὶ Βλεμμύων, δεχθεὶς ἱερεῖς Βλέμμυας μονίμους

Ἐσωτερικὸν τοῦ ἐν Ἰψαμποὺλ ναοῦ τοῦ Φρέ.

ἐν τῷ ἱερατείῳ τοῦ ναοῦ. Ὁ *Εὐσέβειος* ἀναφέρει ὅτι καὶ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ἠναγκάσθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ν' ἀπωθήσουν ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βλεμμύων. Συγχέει ὅμως ὁ Εὐσέβειος τούτους πρὸς τοὺς Ἀβησσυνούς, ὅταν λέγῃ ὅτι εἶχον ἤδη ἐκχριστιανισθῆ. Τοὐναντίον ἦσαν φανατικοὶ εἰδωλολάτραι κατὰ τὴν ἰδιόρρυθμόν των ἀντίληψιν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐφόνευσαν μοναχοὺς χριστιανούς, διότι ἠρνήθησαν νὰ θυσιάσουν εἰς τοὺς θεοὺς τῶν Βλεμμύων. Διάφοροι ἐπίσκοποι Κ)λεως καὶ ἄλλων κλιμάτων, ἐξορισθέντες εἰς Συήνην ἢ τὰς ὀάσεις, ἔγιναν μάρτυρες τῶν ληστρικῶν των ἐπιδρομῶν, ὅπως ὁ Παλλάδιος, ὁ Νεστόριος. Ἀρχομένου τοῦ Ε' αἰῶνος ὁ θερμὸς εἰδωλολάτρης *Ὀλυμπιόδωρος* ἐπεσκέφθη τὴν χώραν των καὶ ἔγινε δεκτὸς μετὰ πολλῆς τιμῆς. Τότε θρησκευτικόν των κέντρον ἦτο ἡ Ταλμίς, ἡ «ἱερὰ κώμη», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ διοικητὴς τοῦ Ὄμπο εἰς διάταγμά του τῆς 11 Δεκεμβρίου 248. Ὁ ναὸς τῆς Ταλμίος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἥλιον. Ὁ δὲ *Προκόπιος* λέγει ὅτι ἐλάτρευον ἐξαιρέτως τὴν Ἶσιν καὶ τὸν Ὄσιριν καὶ ἐτέλουν ἀνθρωποθυσίας εἰς τὸν ἥλιον.

ΓΡΑΠΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ. Καίτοι γενικῶς χαρακτηρίζονται ὡς ἀνεπίδεκτοι πολιτισμοῦ, ὅμως τοὺς εὑρίσκομεν χειριζομένους τὴν ἑλληνικήν. Βραδύτερον στερηθέντες τοῦ ἐν Φίλαις εἰδώλου των ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται ἐκχριστιανισμένοι. Εἰς τὰ 1887 τὸ Μουσεῖον τοῦ Καΐρου ἠγόρασεν ἀπὸ φελλάχον τῆς Ἄνω Αἰγύπτου δέρματα δορκάδος ἀρκετὰ λευκά, ἐξαιρέτως μαλακά, ὀλίγον παρασχηματισμένα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν γραμμένα ἑλληνιστὶ ἕνα συμβόλαιον καὶ δύο διορισμοὶ ὑπαλλήλων. Τὸ γράψιμον εἶναι ταχυγραφία. Ἐπειδὴ τὰ κεφαλαῖα εἶναι ἀνακατωμένα μὲ τὰ μικρὰ γράμματα πρέπει νὰ ἀναχθοῦν μεταξὺ τοῦ ΣΤ' καὶ Η' αἰῶνος. Ἐνίοτε αἱ ράβδοι ψηφίων τινῶν εἶναι χωρισμέναι ἀπὸ τὰ ψηφία, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουν καὶ ἑνωμένα μὲ τὰ ἀμέσως κατόπιν. Μερικαὶ ράβδοι εἶναι κοιναὶ εἰς δύο ψηφία. Οὔτε στίξις, οὔτε τονισμός. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γραμμένη ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τῶν δερμάτων. Τὸ συμβόλαιον δὲν ἀναγινώσκεται, διότι τὸ κείμενόν του σχεδὸν ἐξηφανίσθη. Καλύτερα διατηροῦνται οἱ δύο διορισμοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι πολὺ ἐνδιαφέροντες:

Εγω Χαραχην βασιλειςκος των βλεμυων
γραφω τοις τεκνοις Χαραχην Χαραπατχουρ
και χαραζιε εως τε κελευω και δεδωκεναι
την κουρατοριαν της νησου λεγομενης Ταναρε
και ουδεις κελευεται κωλυσαι υμας εαν δε
ΑΤΗΟΜΟΠΟΝΕΥΠΕΡΩΜΕΙΣ μη παρεχουσι η συνήθεια
ὁ φυλαρχος ου κωλυσεται ουδε ο υποτυρανος
ΚΡΑΤΗΣΑΙ ΡΩΜΕΙΣ εως πληρωνεται τας συνηθειας
της νησου μου Χαραχην βασιλειςκος
Λαιζιε δομεστικος μαρτυρω
Ποντικκα δομ(εστικος) μαρ(τυρω)
Διεμου Σουσνως εγρα(ψα) μη(νος Φαωφι κδ', ινδ. α.

ἤτοι: «Ἐγὼ ὁ Χαραχὴν βασιλεὺς τῶν Βλεμμύων γράφω εἰς τοὺς υἱούς μου Χαραχήν, Χαραπατχοὺρ καὶ Χαραζιέ. Διατάσσω νὰ σᾶς δοθῇ ἡ κουρατορία τῆς (ἐν τῷ ποταμῷ) νήσου, τῆς λεγομένης Ταναρέ, καὶ οὐδεὶς ἔχει διαταγὴν νὰ σᾶς ἐμποδίσῃ. Ἂν δὲ... μὴ παράσχωσιν εἰς ὑμᾶς τὰ συνήθη (δοσίματα) ὁ φύλαρχος οὔτε ὁ ὑποδιοικητὴς θὰ ἐμποδισθοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν διὰ τῆς βίας ἕως οὗ πληρωθοῦν αἱ συνήθεις (καταβολαὶ) τῆς νήσου μου.

Χαραχὴν βασιλεὺς
Λαιζιὲ δομέστικος μαρτυρῶ
Ποντίκαα δομέστικος μαρτυρῶ

Ἐγράφη ὑπ' ἐμοῦ Σούσνου, τὴν 24 τοῦ μηνὸς Φαωφί, τὸ 1ον ἔτος τῆς Ἰνδικτιῶνος».

Ὁ ἄλλος διορισμὸς ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εγω ΠΑΚΑΤΙΜΝΕ επιφ|βασιλισκου γραφω ΠΩΑΕ τω
ευγενεστατω ιερει
την κουρατοριαν της νησου Τενσιφ λεγομενη Ταναρε
εδωκα σοι ΑΠΟΚΡΑΤΩΝ
ἄπυ του νυν και εἰς το διηνεκες απαντα αει χρονον
καὶ στοιχει μοι ὡς πρόκ(ειται)
Εγω εγρ(αψα) αγαθον ο εγρ(αψα) Αθυρ κγ ινδ ια.

ἤτοι: «Ἐγὼ ὁ Πακατιμνὲ ἐπιφύλαρχος τοῦ βασιλέως γράφω εἰς τὸν Πωαέ, τὸν εὐγενέστατον ἱερέα: Σοὶ ἔδωκα, ὢν ὁ κύριος, τὴν κουρατορίαν τῆς νήσου Τενσίφ, λεγομένης Ταναρέ, ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς καὶ συμμορφώθητι εἰς τὰ ἀνωτέρω. Ἐγὼ ἔγραψα καὶ εἶναι καλὸν ὅ,τι ἔγραψα. Τὴν 23 Ἀθὺρ τοῦ 11ου ἔτους τῆς Ἰνδικτιῶνος».

Ἀμφότερα ἐγράφησαν ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρός. Ἡ πρώτη καὶ τελευταία γραμμὴ τοῦ διατάγματος τοῦ Χαραχὴν φέρουν ἐμπρὸς σταυρόν, ὅπως καὶ τὸ δεύτερον διάταγμα. Τὸ συμβόλαιον φέρει ἀντὶ σταυροῦ τὸ λεγόμενον *χρῖσμα*. Τῶν ὀνομάτων τῶν δύο μαρτύρων προηγεῖται ὁμοίως σταυρός. Ὥστε γραφεῖς καὶ μάρτυρες ἦσαν χριστιανοί. Πιθανώτατα χριστιανὸς θὰ ἦτο καὶ ὁ βασιλεύς, ἀφοῦ ἐπὶ ἐπισήμων ἐγγράφων ἐπιτρέπει τοὺς σταυροὺς καὶ οἱ βαθμοῦχοί του εἶναι χριστιανοί. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς χρήσεως τῆς Ἰνδικτιῶνος ἀντὶ τῆς χρονολογήσεως κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας του. Βλέπομεν ἀκόμη ὅτι ὁ βασιλίσκος αὐτὸς ἔχει καταρτίσει τὴν αὐλήν του ὡς μικρογραφίαν τῆς Βυζαντινῆς καὶ ὅτι ἐπιζῶσιν οἱ Βλέμμυες ὡς κράτος μετὰ τὴν ἧτταν των ὑπὸ τοῦ Σιλκῶ, βασιλέως τῶν Νοβατῶν, καὶ τὴν συντριβήν των ἀπὸ τὸν Ναρσῆν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (540—513). Αἱ νησῖδες περὶ ὧν ὁμιλεῖ, κεῖνται ἐν τῷ Νείλῳ, καὶ ἡ Ταναρὲ εἶναι πιθανῶς ἡ Σαυπὰ-Δολὲμπ μεταξὺ Καρτοὺμ καὶ Σεναάρ.

Νοβᾶται. — Τὸ κράτος τῶν Βλεμμύων ἔφθανεν ἀπὸ Συήνης εἰς Πρίμιν (Ἰμπρίμ). Ἐκεῖθεν πρὸς Ν. κατῴκουν οἱ Νοβᾶται, οἱ σημερινοὶ Νούβιοι. Αἱ δύο αὐταὶ φυλαί, καίπερ ἀλληλομαχόμεναι, συνησπίζοντο πάντοτε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, συνεχέοντο δὲ εἰς τὰ δικαιώματά των ἐν τῇ ἐν Φίλαις λατρείᾳ τῆς Ἴσιδος. Σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰσαὰκ (687) πρὸς τοὺς βασιλεῖς Νουβίας καὶ Αἰθιοπίας (ἤτοι τῆς Κάτω Νουβίας ὅπου οἱ Βλέμμυες), δι' ἧς τοὺς ἐξώρκιζε εἰς ὁμόνοιαν. Ὁ Πατριάρχης αὐτὸς ἦτο Κόπτης

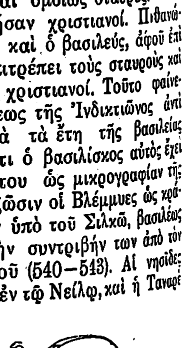

Ραμσῆς Β' Βέϊτ Οὐάλι τῆς Νουβίας.

Digitized by Google

καὶ οἱ Νοβᾶται ἤδη χριστιανοί. *Ὁ Γρηγόριος Βὰρ-Ἑβραῖος*, (γνωστὸς ὡς Ἀβοὺλ-Φάρατζ ἀναφέρει εἰς τὸ «*Συριακὸν Χρονικὸν*» πῶς ἐξεχριστιανίσθησαν: Τότε (540—548) ὑπῆρχε, λέγει, εἰς τὴν Κων)πολιν ἱερεὺς ἁγνῆς πίστεως ὀνόματι Ἰουλιανός. Ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριάρχου Θεοδοσίου (ὅστις εὑρίσκετο ἐκεῖ ἐξόριστος). Εἶχε μέγαν ζῆλον διὰ τοὺς μαύρους Νουβάτας καὶ ἐπόθει νὰ τοὺς προσηλυτίσῃ, διότι ἦσαν ἀκόμη εἰδωλολάτραι καὶ συχνὰ ἐπέτρεχον τὴν Θηβαΐδα. Ὅταν ἀνέπτυξε τὸ σχέδιόν του εἰς τὴν αὐτοκρατόρισσαν Θεοδώραν, αὕτη ἐχάρη πολὺ καὶ ἐν τῇ ἀφελείᾳ της ἐξέθηκε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ζητήσασα νὰ σταλῇ ὁ Ἰουλιανός. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτησε νὰ σταλῇ ἐπίσκοπος Χαλκηδόνιος (δηλ. ὀπαδὸς τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου), τὸν ὁποῖον συνώδευσε διὰ λεγάτου καὶ πολυτίμων δώρων διὰ τὸν βασιλέα τῶν Νοβατῶν. Ἡ αὐτοκρατόρισσα ἰδοῦσα τοῦτο ἔσπευσε νὰ στείλῃ τὸν Ἰουλιανὸν εἰς Αἴγυπτον μὲ ἐπιστολήν της πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Θηβαΐδος: «Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἐγὼ ἐκρίναμεν καλὸν νὰ στείλωμεν πρεσβείαν πρὸς τὸ ἔθνος τῶν Νοβατῶν. Ἐγὼ ἰδιαιτέρως προώρισα πρὸς τοῦτο τὸν ἱερέα Ἰουλιανόν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ θὰ στείλῃ ἐπίσκοπον μετὰ δώρων. Φρόντισε λοιπὸν ὅπως ὁ ἀπεσταλμένος μου φύγῃ πρῶτος διὰ νὰ προλειάνῃ τὴν ὁδὸν τῶν ἄλλων». Ὁ δοὺξ συνεμορφώθη. Ἐπεβράδυνε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ λεγάτου, ἕως οὗ νὰ φθάσῃ ὁ Ἰουλιανός. Οὗτος ἔδειξε τὰ γράμματα τῆς αὐτοκρατείρας, ἐδίδαξε καὶ ἐβάπτισε τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μεγιστᾶνας, ταυτοχρόνως ὅμως ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν πλάνην τῶν χαλκηδονιζόντων, πῶς οὗτοι κατεδίωξαν ἁγίους ἀνθρώπους καὶ ἐγκατέστησαν νέον δόγμα ἀναιρετικὸν τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου.

Ὅταν λοιπὸν ἔφθασαν οἱ πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος μὲ γράμματα καὶ μὲ δῶρα καὶ εἶπον εἰς τοὺς Νοβάτας «Μὴ προσχωρεῖτε εἰς ἀνθρώπους ἀπορριμμένους καὶ καταδικασμένους», ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἀπήντησαν, «Τὰ μὲν δῶρα τοῦ αὐτοκράτορος τὰ δεχόμεθα καὶ τῷ στέλλομεν εἰς ἀντάλλαγμα δῶρα διπλασίας ἀξίας. Ἀλλὰ δὲν προσχωροῦμεν εἰς δόγμα ἀνθρώπων μεταχειρισθέντων τὴν βίαν καὶ τὸν διωγμόν. Ἐδέχθημεν ἤδη τὸ βάπτισμα ἐκ χειρῶν ἀνθρώπου ἀξιολόγου. Δὲν θέλομεν ἄλλο». Καὶ οὕτως ὅλος ὁ λαὸς τοῦ Κοὺς παρέμεινεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὑπήκοος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ἰουλιανὸς παρέμεινεν ἀκόμη δύο ἔτη. Φαίνεται ὅτι ὁ προσήλυτος αὐτὸς βασιλεὺς ἦτο ὁ Σιλκώ. Ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία μᾶς τὸν παρουσιάζει, εἶναι πάντως μεταγενεστέρα τοῦ 540 καὶ προγενεστέρα τοῦ Ἐργαμένους, ὅστις, καὶ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν Νοβατῶν, ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἐπισκόπου *Φιλῶν Θεοδώρου* (555). Τὴν ἀνεκάλυψεν ὁ Gau χαραγμένην ἐπί τινος τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ ἐν Τάλμει ναοῦ (σημ. Κελαμπσέ). Ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς μελετῶν ὁμολογεῖται κλασσικὴ ἡ τοῦ *Letronne*. Ἰδοὺ ἡ ἐπιγραφή:

Ἐγὼ Σιλκὼ βασιλίσκος Νουβάδων καὶ ὅλων τῶν Αἰθιόπων ἦλθον εἰς Τάλμιν καὶ Τάφιν ἅπαξ δύο ἐπολέμησα μετὰ τῶν Βλεμμύων καὶ ὁ θεὸς ἔδωκέ μοι τὸ οἴκημα μετὰ τῶν τριῶν ἅπαξ. ἐνίκησα πάλιν καὶ ἐκράτησα τὰς πόλεις αὐτῶν καὶ ἐκαθέσθην μετὰ τῶν
ὄχλων μου τὸ μὲν πρῶτον ἅπαξ· ἐνίκησα αὐτῶν
καὶ αὐτοὶ ἠξίωσάν με ἐποίησα εἰρήνην μετ' αὐτῶν
καὶ ὤμοσάν μοι τὰ εἴδωλα αὐτῶν καὶ ἐπίστευσα τὸν ὅρκον αὐτῶν ὡς καλοί εἰσιν ἄνθρωποι ἀναχωρήθην
εἰς τὰ ἄνω μέρη μου ὅτε ἐγεγονέμην βασιλίσκω
οὐκ ἀπῆλθον ὅλως ὀπίσω τῶν ἄλλων βασιλέων
ἀλλὰ ἀκμὴν ἔμπροσθεν αὐτῶν
οἳ γὰρ φιλονεικοῦσι μετ' ἐμοῦ οὐκ ἀφῶ αὐτοὺς
καθεζό(με)
νοι εἰς χώραν αὐτῶν εἰ μὴ κατηξίωσάν με(κ)α(ὶ) παρακαλοῦσιν.
Ἐγὼ γὰρ εἰς κάτω μέρη λέων εἰμὶ καὶ εἰς ἄνω μέρη
ἄρξ εἰμί
ἐπολέμησα μετὰ τῶν Βλεμμύων ἀπὸ Πρίμ(εως) ἕως
Τελήλεως
ἓν ἅπαξ καὶ οἱ ἄλλοι Νουβάδων ἀνωτέρω ἐπόρθησα τὰς
χώρας αὐτῶν ἐπειδὴ ἐφιλονικήσουσιν μετ' ἐμοῦ
οἱ δεσπόται τῶν ἄλλων ἐθνῶν οἳ φιλονεικοῦσιν
μετ' ἐμοῦ
οὐκ ἀφῶ αὐτοὺς καθεσθῆναι εἰς τὴν σκιὰν εἰ μὴ ὑπὸ ἡλίου
(ἔξω) καὶ οὐκ ἔδωκαν νηρὸν ἔσω εἰς τὴν οἰκίαν αὐτῶν
οἱ γὰρ
ἀντίδικοί μου ἁρπάζω τῶν γυναικῶν καὶ τὰ παιδία αὐτῶν.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ προφανῶς εἶναι χριστιανική, διότι λέγει ὅτι ὁ *Θεὸς* ἔδωσε τὴν νίκην καὶ ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὡρκίσθησαν εἰς τὰ *εἴδωλά* των. Ὁ συντάξας φαίνεται Κόπτης γνωρίζων τὴν ἑλληνικήν. Ἡ λέξις ἄρξ σημαίνει ἄρκτος. Φαίνεται ὅτι ὁ Σιλκὼ κατέλαβε τὴν Τάλμιν. Καὶ πράγματι πάντες οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ τῆς Νουβίας μετετράπησαν εἰς ἐκκλησίας. Οἱ Βλέμμυες, συγκρατούμενοι νοτίως ὑπὸ τοῦ Σιλκὼ καὶ βορείως ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν φρουρῶν τῆς Συήνης, εἶδον μετὰ λύσσης τὸν πρῶτον ἐγκατασταθέντα ἐπίσκοπον Φιλῶν *Θεόδωρον* (525), αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις ἀπέτυχε νὰ μεταπείσῃ τοὺς Νοβάτας ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας, ἐπιχρίοντα διὰ πηλοῦ πάσας τὰς φαραωνικὰς παραστάσεις τῶν ναῶν τῆς νησῖδος καὶ ἀποστέλλοντα εἰς Βυζάντιον τὰ ἱερὰ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ μετὰ τόσης πίστεως ἐδανείζοντο κατ' ἔτος. Ἡ λύσσα των ὅμως αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔμενεν ἐντελῶς ἀνίσχυρος, ἀφοῦ ἐπιγραφή τις τοῦ 577 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῶν Φιλῶν ἐπεσκεύασαν τὰ φρούριά των. Τότε ἐκτίσθη προφανῶς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Δεντούρ, περὶ ἧς ὁμιλεῖ κοπτικὴ ἐπιγραφή, δημοσιευθεῖσα πλήρης καὶ ὀρ-

Μαῦραι φέρουσαι τὰ τέκνα των.

θῶς ὑπὸ τοῦ E. Revillont (Mémoires sur les Blemmyes à propos d'une inscription copte trouvée à Dendour. Ἐν Mém. Acad. inscr. 1e Sér. 1874 t. 8 p. 371) ἔχουσα δὲ ὡς ἑξῆς ἐν μεταφράσει:

«Θεοῦ βουλῇ καὶ διαταγῇ τοῦ βασιλέως Εἰρπανόμ. (Ἐργαμένους) καὶ ζήλῳ εὐσεβεῖ Ἰωσὴφ ἐξάρχου Ταλμίος. Λαβὼν τὸν σταυρὸν διὰ χειρὸς Θεοδώρου ἐπισκόπου Φιλῶν, ἐγὼ Ἀβραὰμ ταπεινὸς μοναχὸς ἔστησα αὐτὸν τὴν ἡμέραν τῶν ἐγκαινίων τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, 27ην Τομπὲ 7ῳ ἔτει ἰνδικτιῶνος. Ἐλάμπρυνον τὴν τελετὴν ὁ εὐνοῦχος μετὰ Παφνουτίου τοῦ στηφόρου, Ἐπιφανείου τοῦ σφραγιδοφύλακος, Μάρκου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταχυδρόμου. Ὁ ἀναγινώσκων δεηθήτω ὑπὲρ ἐμοῦ».

Τῶν ἐπικινδύνων τούτων ἐπιδρομῶν ἀπήχημα ἔχομεν αἴτησιν τοῦ ἐπισκόπου Συήνης, Κοντρασυήνης καὶ Ἐλεφαντίνης Ἀπίωνος πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας Θεοδόσιον καὶ Βαλεντινιανὸν τῷ 392 δι' ἧς ἐπικαλεῖται τὴν προστασίαν των. Τὸν πάπυρον τοῦτον ἀποκείμενον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Leyde ἐδημοσίευσε τῷ 1885 ὁ *E. Leemans* (Papyri Graeci Musaei antiquarii Lugduni-Batavi Leiden 1885. Καὶ *U. Wilckens*. Heidnisches und Christlisches aus Aegypten. I. Das Christentum auf der insel Philae. Ἐν Archiv für Papyrusforschung 1881). Τὸ πρωτότυπον λατινικὸν κείμενον ἐχάθη, ἀλλὰ τὸ αὐτοκρατορικὸν γραφεῖον ἀνελάμβανε τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὸ γραφεῖον αὐτὸ τὰ ὀνόματα τῶν μακρυσμένων τούτων λαῶν ἦσαν τόσον ἄγνω-

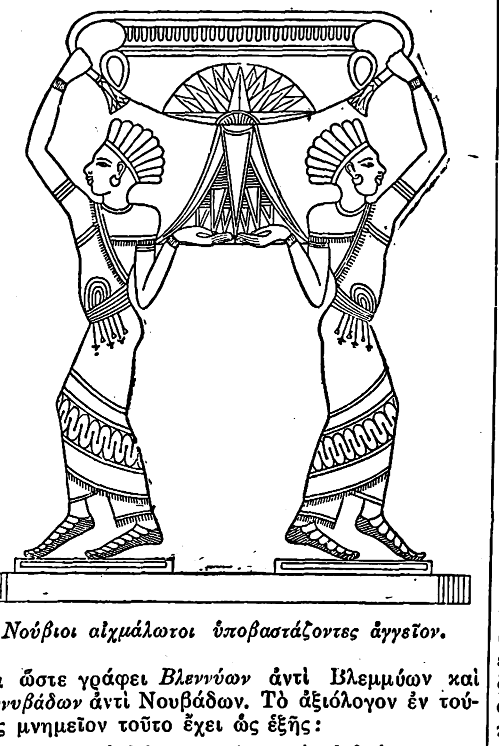

Νούβιοι αἰχμάλωτοι ὑποβαστάζοντες ἀγγεῖον.

στα ὥστε γράφει *Βλεννύων* ἀντὶ Βλεμμύων καὶ *Ἀννυβάδων* ἀντὶ Νουβάδων. Τὸ ἀξιόλογον ἐν τούτοις μνημεῖον τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τοῖς γῆς καὶ θαλάσσης καὶ παντὸς ἀνθρώπου
ἔθνους καὶ γένους δεσπόταις φλαουΐοις
Θεοδοσίῳ καὶ Βαλεντινιανῷ τοῖς αἰωνίοις
Αὐγούστοις.
δέησις καὶ ἱκεσία παρὰ Ἀπίωνος ἐπισκόπου
λεγεόνος Συήνης καὶ Κοντρασυήνης καὶ
Ἐλεφαντίνης ἐπαρχίας τῆς ὑμετέρας Ἄνω
Θηβαΐδος
Εἴωθεν ἡ ὑμετέρα φιλανθρωπία πᾶσειν τοῖς
δεομένοις χεῖρα δεξιὰν ὀρέγειν ὅθεν κἀγὼ
τοῦτο σαφῶς μεμαθηκὼς ἐπὶ τάσδε τὰς δεήσεις
ἐλήλυθα τοῦ πράγματος ὄντος ἐν τούτοις
ἐν μέσῳ τῶν ἀλιτηρίων βαρβάρων μετὰ
τῶν ἐμῶν ἐκκλησιῶν τυγχάνων, τῶν τε Βλεννύων
μεταξὺ καὶ Ἀννουβάδων.... τὰς παρ'
ἐκείνων.... αφ.... καταδρομὰς οὐ
μένομεν οὐδενὸς στρατιώτου προεισταμένου
τῶν
ἡμετέρων τόπων. Ἐκ τούτου.... ε μεταπίπτω
μετὰ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μὴ δυναμένων
μήτε τοῖς αὐταῖς προσφευγούσειν ἐπαμύνειν
προσπίπτω προκυλινδόμενος τῶν θείων ὑμῶν καὶ
ἀχράντων ἰχνῶν, ὡς καταξιῶσαι θεσπίσαι
φρουρεῖσθαι τὰς ἐμὰς
ἁγίας ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν παρ' ἡμεῖν στρατιωτῶν καὶ ἐπιθέσθαι αὐτοὺς ε....
πακούειν περὶ πάντων καθὼς οἱ ἐν Φίλῳ Κάστρῳ
καλουμένῳ φρουρίῳ τῆς ὑμετέρας Ἄνω Θηβαΐδος κατασταθέντες στρατιῶται ὑπουργοῦσιν
ταῖς ἐν Φίλῳ ἁγίαις τοῦ Θεοῦ
ἐκκλησίαις. Οὕτω γὰρ δυνηθησόμεθα ἀδεῶς
ζῶντες.... κῶς μετειέναι νομοθεσίας....
βαρυτάτης ὀρεξομένης κατὰ τῶν παραβάντων.... βῶς παρ' ὑμῶν θέσεις....
καί....
συναρπαγῆς τοῦ δι' ἐναντίας μέρους γενομένης ἡμε.... η.... σχολάζου.... θείας ὑμῶν
καὶ
ἰδικῆς χάριτος περὶ τούτου φοιτώσης πρὸς
τὸν μεγαλοπρεπέστατον καὶ περίβλεπτον
κόμητα καὶ δοῦκα
τοῦ Θηβαϊκοῦ λιμίτου. Καὶ τούτου τυχὼν ὑπὸ
συνηθείας εὐχ.... τῷ Θεῷ ὑπὲρ τοῦ αἰωνίου
ὑμῶν βίου
διὰ παντός.

Τρωγλοδύται καὶ ὑλοφάγοι.—Περὶ τούτων μᾶς μεταδίδει ὁ Διόδωρος τὰ ἑξῆς: Εἶναι νομάδες ζῶντες βίον ποιμενικόν. Διαιροῦνται εἰς φυλάς, ὧν ἑκάστη ἔχει τὸν ἀρχηγόν της. Ἔχουν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τεκνα κοινά, μόνον δὲ ὁ ἀρχηγὸς ἔχει ἰδιαιτέραν γυναῖκα. Ἀρνοῦνται εἰς τοὺς ἄνδρας τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἀλλ' ὀνομάζουσι πατέρα τὸν ταῦρον, τὴν ἀγελάδα, τὸν κριόν, διότι τὰ ζῷα ταῦτα, καὶ ὄχι οἱ γονεῖς, προμηθεύουν εἰς αὐτοὺς τὴν καθημερινήν των τροφήν. Ἐπιδεδομένοι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν πλανῶνται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον χωρὶς νὰ ἐγκαθίστανται οὐδαμοῦ. Εἶναι γυμνοί, μόνον δὲ περὶ τὴν ὀσφὺν καλύπτονται. Οἱ λεγόμενοι Μουγαβάροι ὁπλίζονται δι' ἀσπίδων στρογγυλῶν, ἐκ δέρματος βοὸς καὶ ῥοπάλων ἀποληγόντων εἰς αἰχμὰς σιδηρᾶς. Αἱ ἄλλαι φυλαὶ φέρουν τόξα καὶ λόγχας. Τοὺς νεκρούς των θάπτουν κατὰ τρόπον ἰδιόρρυθμον. Περιτυλίσσουν τὸ πτῶμα μὲ κλάδους, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ δεθῇ εἰς τοὺς μηροὺς καὶ ἀφήνοντες αὐτὸν ἐπί τινος ὑψώματος ῥίπτουν ἐπ' αὐτοῦ ἐν μέσῳ γελώτων καὶ κραυγῶν λίθους ἕως ὅτου νὰ σκεπασθῇ ἐντελῶς. Τέλος ἐπὶ τοῦ σωροῦ θέτουν κέρατον αἰγὸς καὶ ἀποχωροῦν χωρὶς τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν θλίψεως. Συχνὰ αἱ φυλαὶ συμπλέκονται μεταξύ των διεκδικοῦσαι νωπὰς βοσκάς. Εἰς τὰς συμπλοκάς των κατ' ἀρχὰς λιθοβολοῦνται καὶ ὕστερον τοξεύονται. Αἱ συμπλοκαὶ αὗται εἶναι πολύνεκροι, καθ' ὅσον οἱ Τρωγλοδύται εἶνε γυμνοὶ καὶ οὐδὲν τοὺς προφυλάττει, ἄλλως τε δὲ καὶ εἶναι πολὺ δεξιοὶ τοξόται.

Εἰς τὰς συμπλοκὰς θέτουν πέρας αἱ γυναῖκες ὁρμῶσαι εἰς τὸ μέσον τῶν μαχομένων, διότι ἀπολαύουν μεγίστου σεβασμοῦ. Ἅμα τὰς ἰδοῦν ἀμέσως παύουν τὸν πόλεμον. Ὅσοι ἕνεκα γήρατος εἶναι ἀνίκανοι νὰ βοσκήσουν τὰ ποίμνιά των στραγγαλίζονται δι' οὐρᾶς ἀγελάδος. Καὶ ἂν κανεὶς γέρων ἀναβάλῃ τὴν αὐτοκτονίαν του, πᾶς ἄλλος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸν στραγγαλίσῃ κατόπιν εἰδοποιήσεως. Ἐπίσης θανατώνουν τοὺς ἀναπήρους καὶ τοὺς ἀνιάτους. Δι' αὐτὸ εἰς τοὺς τρωγλοδύτας βλέπει κανεὶς μόνον ὑγιεῖς καὶ εὐρώστους ἀφοῦ κανείς των δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος. Μαῦραι ὅμως φυλαί, λόγῳ τῆς ἐπαφῆς των μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐξεπολιτίσθησαν, ὥστε νὰ ἐνδύωνται καὶ νὰ κοσμοῦνται.

Οἱ Ὑλοφάγοι ἀναζητοῦν τὰς τροφάς των μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των εἰς τοὺς ἀγρούς. Ἀναρριχῶνται εἰς τὰ δένδρα διὰ νὰ φάγουν τὰ τρυφερὰ κλωνάρια. Ἡ δίαιτά των αὕτη τοὺς ἐξήσκησε τόσον εἰς τὴν ἀναρρίχησιν, ὥστε ἡ εἰς αὐτὸ ἐπιτηδειότης των καταντᾶ σχεδὸν μυθώδης. Πηδοῦν ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον ὡς τὰ πτηνὰ καὶ ἀναρριχῶνται εἰς κλάδους λεπτοτάτους, χωρὶς κανένα φόβον. Ἀλλὰ καὶ πίπτοντες οὐδὲν παθαίνουν. Τοσοῦτον εἶναι εὐσταλεῖς καὶ ἐλαφροί. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα εἶναι κοινά. Ὁπλίζονται διὰ ῥάβδων, διὰ τῶν ὁποίων ἀμύνονται καὶ ἀποτελειώνουν τοὺς ἡττημένους.

Οἱ Αἰγύπτιοι, ὅπως εἴπομεν, συχνὰ δι' ἐπιδρομῶν ἠχμαλώτιζον μαύρους τῆς Νουβίας διὰ τὰ δημόσια ἔργα των καὶ τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ των. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ μαῦροι διαρκῶς ἀλληλομαχόμενοι ἐπώλουν τοὺς αἰχμαλώτους των εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Τοιχογραφία τῶν Θηβῶν παριστάνει ὅμιλον μαύρων ἐθελοντῶν ἐνώπιον γραφέως, ὁ

Digitized by Google

ὁποῖος σημειώνει τοὺς παρόντας. Φοροῦν δέρμα ἀγρίου ζώου περὶ τὴν ὀσφὺν καὶ μέγαν κρίκον εἰς τὸ οὖς. Ἐνώπιον τοῦ γραφέως προβάλλουν ὀλίγον τὴν δεξιὰν καὶ ὑψώνουν τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὸν δεξιὸν ὦμον. Αὐτὸς εἶναι ὁ χαιρετισμὸς τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, τὸν ὁποῖον συχνὰ εὑρίσκομεν εἰς τὰς φαραωνικὰς παραστάσεις. Εἰς ἄλλην τοιχογραφίαν τῶν Θηβῶν βλέπομεν Ἀφρικανὰς γυναῖκας. Ἔχουν τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος γυμνόν, φέρουν δὲ τὰ βρέφη των ἐντὸς καλάθου στηριζομένου ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ κρατουμένου διὰ ζωστῆρος ἀπὸ τοῦ μετώπου. Οἱ μαστοὶ τῶν ἀφρικανίδων κατὰ κανόνα παριστῶνται πεσμένοι καὶ πολὺ ὀξεῖς. Τὰ παιδία ἔχουν ξυρισμένην τὴν κεφαλήν, μόνον δὲ κατὰ τὴν κορυφὴν ἔχουν ἕνα θύσανον ἐκ τριχῶν.

Ἐπειδὴ αἱ ἀφρικανικαὶ αὗται φυλαὶ ἦσαν πάντοτε ἐν Αἰγύπτῳ αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι, συχνὰ παρίστανται ὡς στηρίγματα βαρῶν, ὅπως αἱ Καρυάτιδες τοῦ Ἐρεχθείου.

Οἱ Ἀλόδαι. — Ἡ σήμερον ἐν ἐρειπίοις Ἀλόα ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κυανοῦ Νείλου χιλιόμετρά τινα πρὸ τοῦ Καρτούμ. Μέχρι τοῦ ΙΕ′ αἰῶνος διετέλεσε πρωτεύουσα χριστιανικοῦ κράτους, τὰ δὲ ἐρείπιά της διατηροῦν πολλὰ ἴχνη τοῦ χριστιανισμοῦ της. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀλοδῶν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Νοβατῶν Ἀβαρφιουλὰν τὸν ἐπίσκοπον *Λογγῖνον.* Οὗτος εὑρίσκετο τότε εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ πατριάρχου Θεοδώρου ἐναντίον τοῦ ἀνταπαιτητοῦ Πέτρου, ὑποψηφίου τοῦ λαοῦ. Οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀλόδα βασιλέως ἦλθον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ματαίως δὲ οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἐδοκίμασαν νὰ τοὺς προσεταιρισθοῦν. Ὁ Λογγῖνος τοὺς ἠκολούθησε. Κατ' ἀρχὰς μετέβησαν παρὰ τῷ Ἀβαρφιουλάν, ὅστις συνέστησεν αὐτοὺς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βλεμμύων διὰ νὰ τοὺς προστατεύσῃ κατὰ τῶν Μακουριτῶν, οἵτινες, ἐχθρικοὶ πάντοτε, ἔκοπτον

Πριγκίπισσα Αἰθιοπὶς μετὰ τῆς συνοδείας της.

τὸν δρόμον πρὸς Ἀνατολάς. Τέλος ἔφθασαν εἰς Ἀλόαν, ὅπου ὁ Λογγῖνος ἔγινε δεκτὸς μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ὁ βασιλεὺς κατηχηθεὶς ἐβαπτίσθη μετὰ τῶν αὐλικῶν του καὶ μέρους τοῦ λαοῦ. Τὸ εὐτυχὲς γεγονὸς ἔμαθεν ὁ Ἀβαρφιουλὰν 200 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λογγίνου ἐξ ἐπιστολῆς τούτου καὶ τοῦ νεοφωτίστου βασιλέως, μετέδωκε δὲ καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Θεόδωρον. Ταῦτα πάντα μᾶς πληροφορεῖ *Ἰωάννης* ὁ Ἐφέσιος (579) εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικήν του ἱστορίαν. Οἱ Ἀλόδαι ἐγειτόνευον τῆς Ἀβησσυνίας πρὸς τὰ ΒΔ ταύτης, ὁ δὲ Λογγῖνος ἀναφέρει εἰς τὴν ἐπιστολήν του ὅτι διεφώτισε μερικοὺς Ἀξουμίτας, τοὺς ὁποίους ἤγαγεν εἰς πλάνην ὁ ***Ἁλικαρνασσεὺς Ἰουλιανός.***

Ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπεκράτησε καὶ ἐρριζώθη γενικῶς εἰς τὴν χώραν ἀποδεικνύουν αἱ σωζόμεναι πλεῖσται νεκρικαὶ ἐπιγραφαί. Πᾶσαι ἑλληνικαὶ ἔχουν τὸν αὐτὸν τύπον εἰς ἐλεεινὴν ἑλληνικὴν γραφήν. Πολλαὶ εὑρίσκονται σήμερον εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον, ἄλλαι ἐπὶ βράχων γραμμέναι διὰ χαράγματος (γραφίτου). Ὁ κοινὸς τύπος ἐπαναλαμβάνει τὰς ἐκφράσεις τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας. Οὕτω λ. χ. μία ἐκ Ταλμίος λέγει:

τη του θεου δεσπο
ζοντος ζων
τας τε και νεκρ
ους εχρησατο
η μακαρια αιδ
ουσα τελει του
βιου τουτου εν μι
νι παχων ιε ιν
δι.... ι ο θεος ανα
παυσαι την ψυ
χην αυτης εν
σκηναις αγι
ων αμην.

Τοῦ κοινοῦ τούτου τύπου ἐξέρχεται μία στήλη τοῦ Φυρὰς ἐφθαρμένη ἄνω καὶ δεξιά:

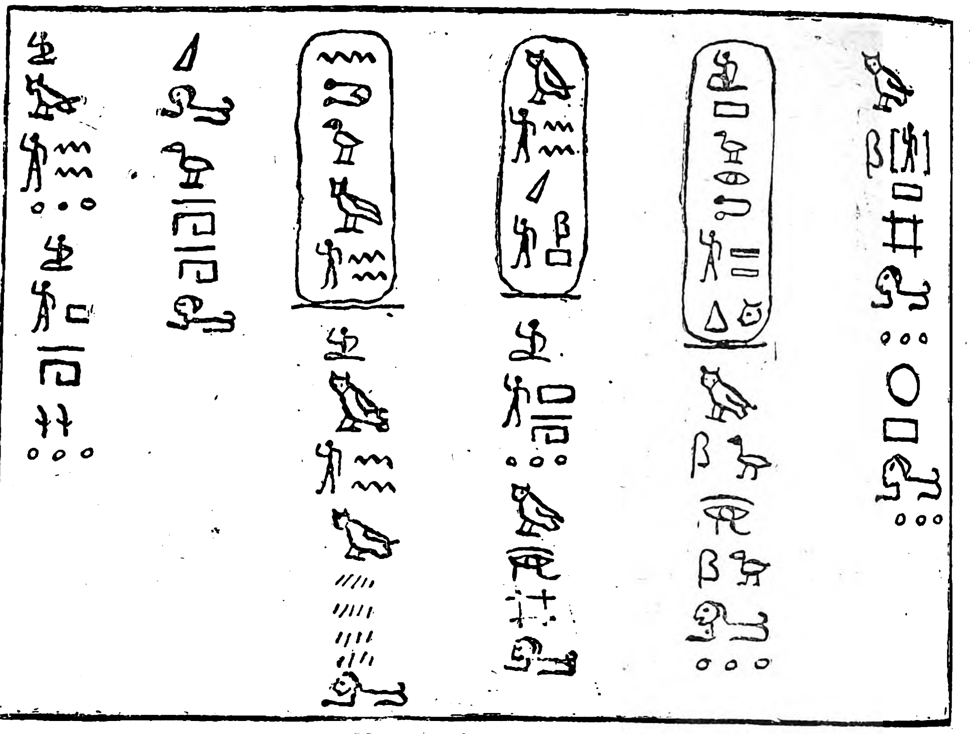

Μεροϊτικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Νάγκ.

† κατα την του παντοκρα
τορος θεου αμεταθετον απο
φασιν εν τη γη εκχειο
απελευσει απεστη των ενταυ
θα πολυστενακτων κακων
η μακαρια Ιησους
τι της επιφωσκουσης της
ογδοης αθωρ
κυριε πολυελεε
της ψυχης
αυ
αυτη τε εν
εστι ο βιος αυτης ανα
μαρτητος να
παμυτηστως

Εἰς Δόγκολαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Νουβίας ἀπαντοῦν ἐπιγραφαὶ εἰς ἀρχιμανδρίτην, διάκονον, πρεσβυτέρους, μία δὲ μόνον εἰς ἐπίσκοπον χωρὶς νὰ φαίνεται ἂν πρόκειται περὶ ἐπισκόπου Νουβίας.

ΕΓΩ ΧΑΗΛ
ΚΟΛΛΟΥ
ΕΠΙΣΚΩΠΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙ
ΠΑΧΩΝΙΟΥ

Ἐντὸς τῶν ἐθνικῶν ναῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πυραμίδων τῆς Μερόης ἀπαντοῦν χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἴχνη ἁγιογραφιῶν μαρτυροῦσαι τὴν μετατροπήν των εἰς ἐκκλησίας.

Ἡ Μερόη καὶ τὰ Νάπατα.—Ὁ Reisner, ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Harward University τῆς Βοστώνης, ἀνέσκαψε τὴν νεκρόπολιν τῶν Ναπάτων ἀπὸ τοῦ 1916 ἕως τὰ 1922, ἐξηρεύνησε πλείστας πυραμίδας, ὧν πολλαὶ πολὺ μικρῶν διαστάσεων. Ἐπανεῦρε τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Νουβίας, ἀπὸ τοῦ 790—275 π. Χ. καὶ συνέλεξε στοιχεῖα πρὸς ἀνασύστασιν τῶν μεγάλων γραμμῶν τῆς ἱστορίας τῆς Μερόης, μέχρι τῆς ὑπὸ Ἀφιλᾶ καταστροφῆς αὐτῆς. Εἰς τὰς κλασσικάς του μελέτας συνώψισεν ὅ,τι σποραδικῶς ἐγνωρίζομεν περὶ τῆς Μερόης καὶ προσέθηκε πολλὴν πρώτην ἱστορικὴν ὕλην. Αἱ μελέται του ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν ἐν Καΐρῳ ἐκδιδομένην ἀπὸ τοῦ 1918 ἐπιθεώρησιν *Sudan Notes and Records.*

Πρῶτος καθώρισε τὴν θέσιν τῆς Μερόης ὁ *Caillaud* τῷ 1821, ἂν καὶ εἰς τὰ 1775 ὁ Brice εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς χώρας, χωρὶς ὅμως νὰ καθορίσῃ αὐτήν. Ἀλλ' αἱ σοβαραὶ ἔρευναι ἤρχισαν μόλις ἀπὸ 15 ἐτῶν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1909 ὁ *Garstang* εὑρίσκει ἱερογλυφικάς τινας ἐπιγραφάς, αἵτινες προστίθενται εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1862 ἤδη γνωστάς. Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Sayce εἰς τὸ ἴδιον μέρος ἔφερον εἰς φῶς τὸν ναὸν τοῦ Ἀμμὼν—Ρᾶ καὶ ἐξηρεύνησαν βασιλικὸν νεκροταφεῖον ἐκ πυραμίδων, τὰς ὁποίας εἶχον ἀναφέρει ὁ Caillaud καὶ ὁ Ferlini τῷ 1834. Αἱ ἔρευναι αὗται καί τινες ἐκδρομαὶ πρόσφατοι τοῦ *Crowfort* εἴς τινα ἀρχαῖα σημεῖα τῆς νήσου Μερόης προσεκόμισαν ἐπιγραφὰς εἰς γλῶσσαν μεροϊτικήν, εἶδος ταχυγραφίας, εἰδικῆς μορφῆς ἱερογλυφικῆς, τῆς ὁποίας τὴν κλεῖδα ἀνεζήτησαν οἱ *Griffith* καὶ *Sayce.* Ὁ πρῶτος ἀνεῦρε τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν ἱερογλυφικῶν χαρακτήρων καὶ τῶν δημοτικῶν μεροϊτικῶν, ἐνῷ ὁ Sayce δέχεται ὅτι οἱ χαρακτῆρες τῆς μεροϊτικῆς ταχυγραφίας προέρχονται ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ εὕρεσις τῆς κλειδὸς δυσχεραίνεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως διγλώσσων ἐπιγραφῶν καὶ τῆς ἀριθμητικῆς ἀνεπαρκείας τῶν κειμένων. Αἱ ἐργασίαι τοῦ Reisner διεφώτισαν ἀρκετὰ ἱστορικὰ σημεῖα. Ἰδοὺ λ. χ. ἡ σειρὰ τῆς πρώτης αἰθιοπικῆς δυναστείας.

Σέσωγχις ἀρχηγὸς Λίβυς καταλαμβάνει τὸν θρόνον τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αἰγύπτου	790-750	π. Χ.
Πασενδενβάστ τοῦ αὐτοῦ οἴκου διοικητὴς τῆς Αἰθιοπ.	770	»
Κάστα διοικητὴς Αἰθιοπίας, εἶτα βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῶν Θηβῶν	750-740	»
Πιάγχι Α′ βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῶν Θηβῶν	740-721	»
εἶτα καὶ τῆς ὅλης Αἰγύπτου	721-715	»
Σαβάκων βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῆς Αἰγύπτου	715-700	»
Σαβατάκα βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῆς Αἰγύπτου	700 688	»
Τιρχάκα βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῆς Αἰγύπτου	688-663	»
Τανουτάμιν βασιλεὺς τοῦ Κοὺς καὶ τῆς Αἰγύπτου	663-661	»
» βασιλεὺς τοῦ Κοὺς (ἐξεβλήθη τῆς Αἰγύπτου)	661-653	»

Ἡ δυναστεία αὕτη συντριβεῖσα καὶ ἐκβληθεῖσα τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου κατακτητοῦ Ἀσουρβανιβὰλ περὶ τὸ 660 ἐξακολουθεῖ βασιλεύουσα εἰς Νάπατα. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ὄρους Βάρκαλ ἀνευρέθη μέγας ναὸς Αἰγυπτιακὸς τοῦ Ἄμμωνος Ρᾶ τὸν ὁποῖον ἐκαθάρισεν ὁ Reisner. Εἰς ἀκτῖνα ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως τρία βασιλικὰ κοιμητήρια πλήρη πυραμίδων μαρτυροῦν ὅτι τὸ μέρος αὐτὸ παρὰ τὸν ἐρημικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας διετέλεσε μεγάλη πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ μητρόπολις. Ὁ αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ἀφοῦ ἀφωμοίωσε τὴν χώραν διετηρήθη καίτοι ἐκφυλιζόμενος. Ἡ Αἰθιοπία αὕτη καίτοι ἀποκοπεῖσα ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Κάτω Νείλου διετήρησε τὴν ἐμπορικήν της σημασίαν, ἥτις συνίστατο νὰ συντηρῇ τὰς συναλλαγὰς μεταξὺ τῶν ἀγρίων τῆς Ισημερινῆς Ἀφρικῆς φυλῶν καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ νὰ ἀσκῇ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν χρυσωρυχείων τῶν ἀνατολικῶν ἐρήμων, μεταξὺ Νείλου καὶ Ἐρυθρᾶς. Μικρὸν κατὰ μικρόν, ἄγνωστον ἀκριβῶς πότε, πάντως ὅμως κατὰ τὸν Ε′ π. Χ. αἰῶνα, τὸ πολιτικὸν κέντρον τοῦ βασιλείου μετετοπίσθη νοτιώτερον ἐπὶ τοῦ Νείλου εἰς Μερόην, τὴν σημερινὴν κωμόπολιν Σενέκ, πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Καμπουσίγιε. Τὸ θρησκευτικὸν ὅμως κέντρον μένει πάντοτε εἰς Νάπατα, ὅπου στέφονται οἱ βασιλεῖς ὑπὸ τοῦ Ἄμμωνος Ρᾶ καὶ ὅπου ἱδρύουν τὰς νεκρικάς των πυραμίδας. Εὑρέθη ὅμως εἰς Μερόην καὶ μέγας ναὸς τοῦ κριοκερασφόρου Ἄμμωνος καθὼς καὶ τρεῖς ὅμιλοι πυραμίδων. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι μετὰ τὸ 350 ἡ σπουδαιότης τῆς Μερόης ἔβαινεν αὐξάνουσα. Ἔτεινεν εἰς τὸ ἀπόγαιον τῆς ἀκμῆς της εἰς βάρος τοῦ γοήτρου τῶν Ναπάτων, καὶ τοῦτο βέβαια λόγῳ τοῦ τελείου ἀποκλεισμοῦ τῶν αἰγυπτιακῶν συνόρων καὶ τοῦ ἀγόνου τῆς ἐκεῖ κοιλάδος τοῦ Νείλου. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὰ μεγάλα καραβάνια τοῦ Σουδὰν ἀφίνοντα τὸν Νεῖλον διηυθύνοντο κατ' εὐθεῖαν διὰ τῆς ἐρήμου πρὸς τὴν ὄασιν Κάργα, 200 χλμ. δυτικῶς τῆς Συήνης. Ταυ-

Digitized by Google

τοχρόνως ἡ Μερόη ἐπύκνωσε τὰς συναλλαγάς της μὲ τὸ μεσημβρινὸν Σουδάν, τὴν πραγματικὴν χώραν τοῦ Κούς, καθὼς καὶ μὲ τὰς σημερινὰς ἐπαρχίας τῆς Γκεζίρας (Νοτ. τοῦ Καρτοὺμ μεταξὺ τῶν δύο Νείλων) καὶ τοῦ Κορδοφάν, πιθανώτατα δὲ καὶ μετὰ τῆς Κασάλας καὶ τῆς Ἀβησσυνίας. (σημ. Αἰθιοπίας). Μακρὰ σειρὰ βασιλέων προήγαγε τὴν ἀκμὴν τῆς Μερόης. Αἱ πυραμίδες των ἀνευρέθησαν καὶ ἐταυτίσθησαν μετὰ πολλῆς πιθανότητος. Ἰδοὺ ὁ πίναξ τῆς δυναστείας ταύτης, κατὰ τὸν *Reisner*, ἡ ὁποία συνεχίζει τὴν ΚΕ' αἰγυπτιακὴν δυναστείαν:

Τιράκα	688—663
Τανουντάμμων	663- 653
Πιάγκη Β'.	653—633
Ἀτλανέρσα	633—623
Σενκαμανσάκεν	623—603
Ἀνλαμὰν	603—573
Ἀσπάλτα	573 - 553
Ἀμτάλκα	553—538
Μαλενακὰν	538—528
Ναλμὰ·ἄνια	528—523
Νετακλαβαταμὰν	523—503
Καρ‹αμὰν	503—488
Ἀσταβαρκαμὰν	466—463
Σαλασκερίκα	463—443
Ναζσκμᾶ	443—438
Μαλεβιγιαμὰν	438—408
Ταλακχαμὰν	408—403
Ἀμανχερινουταρὶκ	403—373
Βασκακερὲν	373—372
;	372—368
;	368—348
Χαρσιοτὲφ	348—313
Πιανχαλαρᾶ	313—298
Νασταζὲν	298—278

Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς τοῦ βασιλείου τῆς Μερόης ἀφότου ἔπαυσεν ἡ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κυριαρχία της (650) ὀλίγιστα γνωρίζομεν. Τὰ ἱερογλυφικὰ κείμενα τῆς Αἰγύπτου σιωποῦν, αἱ δὲ ὀλίγαι τῶν Ναπάτων ἐπιγραφαί, παρὰ τὸν ζῆλον τῶν Ἀμερικανῶν ἐξερευνητῶν, εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Παραλειπομένων τῶν ἀρχαίων στηλῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνδιαφέρουν μόνον τὴν Αἴγυπτον, ἔχομεν δύο μόνον στήλας τοῦ βασιλέως *Ἀσπάλτα*, ἀναμνηστικάς, τὴν μίαν τῆς ἀναρρήσεώς του καὶ τὴν ἄλλην τῆς ἀποδοχῆς τῆς νύμφης του ὡς μεγάλης ἱερείας τοῦ Ἄμμωνος Ρᾶ ἐπὶ τοῦ ὄρους Δζέμπελ Βαρκὰλ (575 π. Χ.), ἔπειτα μίαν τοῦ *Χαρσιοτὲφ* εἰς διαιωνισμὸν τῆς στέψεως αὐτοῦ, καὶ μίαν τοῦ *Νασταζὲν* ἀναφέρουσαν τὴν ἀνάρρησίν του. Δύο νεκρικαὶ στῆλαι εἶναι ἀσήμαντοι. Ἡ στήλη τοῦ Χαρσιοτὲφ ἀναφέρει τοὺς παλέμους του, ἐννέα ἐκστρατείας κατὰ τῶν νομάδων, τῆς σημερινῆς Δόγγολας, Ματὰκ καὶ Ραχράσα. Ἡ στήλη τοῦΝαστάζεν ἀναγράφει ἓξ ἐκστρατείας εἰς τὰς χώρας τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ποιμνίων. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ. ΒΑ. ἔρημος, ἡ δευτέρα αἱ ἰσημεριναὶ τοῦ Νείλου ἐπαρχίαι. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῆς παλαιᾶς δυναστείας ἐξηκολούθουν βασιλεύοντες εἰς Νάπατα, εἰς δὲ τὴν Μερόην κλάδος αὐτῆς πλάγιος. Ἀπὸ τοῦ Νασταζὲν δὲ ὅστις ἐκυριάρχησε τῶν δύο πόλεων, ἑκατέρα ἔχει τὸν ἰδικόν της βασιλέα. Τοῦτο διήρκεσεν 80 ἔτη, κατὰ τὸν *Reisner*. καθ' ἃ διεδέχθησαν ἀλλήλους πέντε βασιλεῖς. Εἰς τὴν Μερόην διάδοχος τοῦ Νασταζὲν ὑπῆρξεν ὁ Ἀρικαμὰν μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Ὑεσρουβαμὰν καὶ ὁ Καλτάλκ. Ταυτόχρονος πρὸς τὸν Ἀρικαμάν, ἀνώνυμος βασιλεὺς ἵδρυσεν εἰς Νάπατα βραχύβιον δυναστείαν ἀνώνυμον. Μετ' αὐτὸν ὁ Ἐργαμένης, τοῦ ὁποίου τὸν τάφον ἀνεκάλυψεν ὁ *Reisner* βορείως τῶν Ναπάτων, συνήνωσε πάλιν εἰς χεῖράς του τὰ δύο στέμματα. Περὶ τούτου μᾶς πληροφοροῦν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς. Κατ' αὐτοὺς ὁ Αἰθίοψ Ἐργαμένης συνῆψε στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ *Πτολεμαίου Φιλοπάτορος* (225-205 π. Χ). Ἤρχισε τὴν οἰκοδόμησιν ναοῦ ἐν Ψελκίδι τῆς Κάτω Νουβίας, ρυθμοῦ αἰγυπτιακοῦ, τὴν ὁποίαν συνέχισαν οἱ Πτολεμαῖοι καὶ ἐπεράτωσαν οἱ Ρωμαῖοι. Φαίνεται δ' ὅτι χάρις εἰς τὰς σχέσεις ταύτας στοιχεῖά τινα ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐχώρησαν πρὸς Νότον μέχρι τοῦ σημερινοῦ Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ, καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος διεδίδετο διὰ τῶν λιμενικῶν σταθμῶν τῆς Ἐρυθρᾶς μέχρις Ἀβησσυνίας. Πάντως ὁ Ἐργαμένης καὶ οἱ διάδοχοί του διετήρησαν σχέσεις ἀγαθὰς μετὰ τῶν πρὸς Β. ἰσχυρῶν των γειτόνων. Κατὰ ταύτας οἱ ἐν Μερόῃ ἐπέβλεπον τοὺς νομάδας τοῦ Τροπικοῦ, τοὺς Βλέμμυας, τοὺς Βοτζάς, τοὺς Μαζάη, διότι ἡ προστασία τῶν συνόρων ἦτο σταθερὰ παράδοσις τῶν διαδοχικῶν κυρίων τῆς Αἰγύπτου. Ἐν Συήνῃ ὑπῆρχε πάντοτε φρουρὰ ἰσχυρά, ἐκεῖ δὲ ἐξωρίζοντο καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι. Καὶ ἐντεῦθεν αἱ τραχεῖαι πολλάκις σχέσεις μετὰ τῆς Αἰθιοπίας.

Κατὰ τὴν ὑπὸ Αὐγούστου Καίσαρος προσάρτησιν τῆς Αἰγύπτου ἐβασίλευεν εἰς Νάπατα δευτέρα τοπικὴ δυναστεία, χωριστὴ τῆς ἐν Μερόῃ κρατούσης. Ταῦτα μανθάνομεν ἀπὸ τῶν προσφάτων ἐργασιῶν τοῦ Reisner. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ρωμαϊκῆς κατοχῆς διεξήχθη περίεργος ἐκστρατεία εἰς Αἰθιοπίαν περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ *Στράβων*. Τῆς Αἰθιοπίας ἦρχε τότε γυνή, ἡ βασίλισσα Κανδάκη, «μονόφθαλμος καὶ τολμηρὰ ὑπὲρ τὸ φῦλόν της.» Ἄγνωστον ἐκ τίνος ἀφορμῆς ἡ εἰρήνη διεταράχθη. Νομάδες ὑποτελεῖς τῆς Κανδάκης θὰ ἔκαμαν ἐπιδρομὰς καὶ ὁ ἔπαρχος Αἰγύπτου Κορνήλιος Γάλλος τοὺς ἐπολέμησε (29 π. Χ.). Διὰ ν' ἀποφύγῃ ἐκστρατείαν διὰ τῆς ἐρήμου, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἀτιθάσων τούτων ἐρημονόμων. Ἀποσπάσας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας προσήρτησεν εἰς τὴν χώραν του ὡς προστατευομένους του... ὀνομαστικῶς. Μετὰ πέντε ἔτη κατὰ τὴν εἰς Ἀραβίαν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ Αἰλίου Γάλλου, ὅτε ἡ Αἴγυπτος ἐνομίσθη ἀφωπλισμένη, στρατὸς αἰθιοπικὸς ἐκ 30 χιλ. ἀνδρῶν (πολὺ πιθανὸν ὀλιγωτέρων, διότι τὰ Νάπατα ἦσαν τότε ἐξησθενημένα) εἰσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς εἰς Θηβαΐδα, κατέλαβε τὴν Συήνην, Ἐλεφαντίνην, τὰς Φιλάς, ἔκοψε τὴν ὑποχώρησιν τῶν τριῶν ρωμαϊκῶν κοχόρτεων καὶ ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ καταφύγουν εἰς Ψελκίδα ἐπὶ τῆς

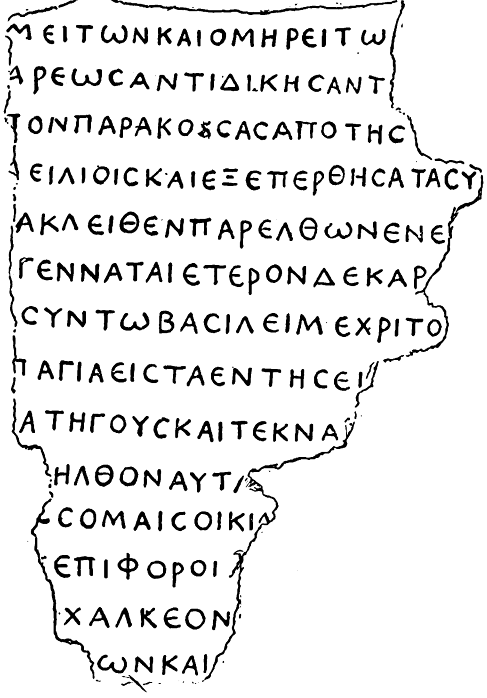

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Μερόης.

ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Νείλου (σήμ. Δακκέ.). Ὁ τότε ἔπαρχος Αἰγύπτου Γάϊος Πετρώνιος συγκεντρώσας ἐσπευσμένως 10 χιλ. πεζῶν καὶ 300 ἱππεῖς ἐνίκησε τοὺς εἰσβολεῖς, ἀλλ' ἐξετράπη πολὺ πρὸς Νότον εἰς καταδίωξίν των, 970 στάδια νοτίως τῆς μεθορίου, καὶ ἐπολιόρκησε τὰ Νάπατα, ὑπερασπιζόμενα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς Κανδάκης. Καταλαβὼν τὴν πόλιν ἀνέσκαψεν αὐτὴν καὶ ἤγαγεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὸν πληθυσμόν. Δὲν ἐτόλμησεν ὅμως οὔτε νὰ μείνῃ οὔτε νὰ ἀφήσῃ φρουρὰν τόσον μακρὰν ἀπὸ τῶν βάσεών του, ἀλλ' ὠπισθοχώρησε καὶ ἀφῆκε 400 ἄνδρας εἰς Πρέμνιδα ἢ Πρέμιν, παρὰ τὸ σημερινὸν Ἀμοῦ Σεμπὸλ «εἰς τὰς ἄμμους ὅπου ὁ στρατὸς τοῦ Καμβύσου κατεπόθη ὑπὸ τῶν ἀνέμων». Οἱ Αἰθίοπες ἐπανῆλθον παμπληθεῖς καὶ ἐπολιόρκησαν τοὺς Ρωμαίους. Ὁ Πετρώνιος ἀντεμετώπισεν αὐτοὺς καὶ ἡ Κανδάκη ἔστειλε πρέσβεις, τούτους δὲ παρέπεμψεν ὁ ἔπαρχος εἰς τὸν Καίσαρα. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἠγνόουν τίς ἦτο ὁ Καῖσαρ καὶ ποῦ γῆς ἡ Σάμος ὅπου εὑρίσκετο, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ὁδηγούς. Ὁ Καῖσαρ τοὺς ἐδέχθη εὐμενῶς. Διέταξε τὴν ἐκκένωσιν τῆς χώρας των, ἀπέσυρε τὴν ἐπιβολὴν φόρου, συνεφωνήθη δὲ ὅτι ἡ αἰθιοπικὴ μεθόριος θὰ ἐξετοπίζετο πρὸς Ν εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Συήνης δρόμου στρατιωτικοῦ μιᾶς ἡμέρας. Τὸ διάστημα τοῦτο ὠνομάσθη *Δωδεκάσχοινον* (65 χλμ.). Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐν Ναπάτοις ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος ἦτο ἔργον τοῦ Πετρωνίου καὶ ἡ πόλις ἔκτοτε ἐξηφανίσθη. Δι' αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εὑρίσκομεν τοὺς τάφους τῶν βασιλέων εἰς τὴν Μερόην. Βραδύτερον, ἐπὶ Νέρωνος, ἐστάλη εἰρηνικὴ ἀποστολὴ ὑπὸ δύο κεντυρίωνας, οἵτινες διέσχισαν τὴν Μερόην καὶ ἐπροχώρησαν κατὰ μῆκος τοῦ Νείλου, ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτῶν, οὔτε τῶν μετ' αὐτούς, μέχρι τοῦ 1838 μ. Χ. ἔφθασε, διότι ἔφθασαν εἰς τὴν λίμνην Νῶ ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν Βὰχρ ἐλ Γκάζαλ καὶ Βὰχρ ἐλ Δζέμπελ, ἤτοι εἰς πλάτος βόρειον 9°. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὅτι κατέναντι τῆς Μερόης ἐν τῷ ποταμῷ ἦτο ἡ νησὶς Τάντου καὶ ἂν καὶ ἡ πόλις ἦτο ἐν παρακμῇ, ἡ Κανδάκη ἠδύνατο ἀκόμη νὰ παρατάξῃ 250 χιλ. στρατιώτας καὶ 4 χιλ. τεχνίτας. Μνημονεύει *Σιμωνίδου τοῦ Νέου*, ὅστις ἔμεινεν εἰς Μερόην ἐπὶ πενταετίαν καί τινος *Δαλίωνος* προχωρήσαντος πολὺ πρὸς Νότον. Ἀμφοτέρων ὅμως τὰ συγγράμματα ἐχάθησαν. Τὸ ὄνομα τῆς βασιλίσσης Κανδάκης εἰς οὐδὲν μνημεῖον ἀναφέρεται. Ὁ *Griffith* φρονεῖ ὅτι «Κανδάκη» ἐσήμαινεν ἁπλῶς βασίλισσα, ὅπως καῖσαρ, τσάρος, σουλτᾶνος, σάχης, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐξέλαβον αὐτὸ ὡς ὄνομα κύριον. Ὁ *Πλίνιος* λέγει ὅτι τὸ ὄνομα μετεδίδετο ἀπὸ βασιλίσσης εἰς βασίλισσαν, ὅπως τὸ «*Πτολεμαῖος*». Ἄξιον σημειώσεως ὅτι μέχρι τοῦ 160 π. Χ. ὅτε ἔληξεν ἡ πρώτη δυναστεία, αἱ βασίλισσαι τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν οἱ τάφοι ἦσαν ἁπλῶς σύζυγοι τῶν βασιλέων· κατὰ τὴν δευτέραν ὅμως τοπικὴν τῶν Ναπάτων δυναστείαν, ἥτις καταλαμβάνει τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα, ἐπὶ πέντε βασιλέων, οἵτινες κατέλαβον τὸν θρόνον, αἱ τρεῖς ἦσαν γυναῖκες, ἡ δὲ τελευταία αὐτῶν, τῆς ὁποίας ἡ πυραμὶς εὑρέθη εἰς τὸ Δζέμπελ Βαρκάλ, ἔζησεν εἰς τὰ 23 π. Χ. καὶ αὐτὴ πιθανώτατα εἶναι ἡ Κανδάκη τοῦ Στράβωνος. «*Κανδακὶτ*» σημαίνει φρούριον, πιθανῶς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ «*Χάνδαξ*». Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ εἰς πυραμίδας τῆς Μερόης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, ὡς κύριον δὲ ὄνομα εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅπου ἀναφέρεται ἡ βάπτισις τοῦ Αἰθίοπος εὐνούχου ὑπὸ τοῦ Φιλίππου.

Μία ὡραία πυραμίς, ὀλίγον τι μεταγενεστέρα ἦτο τοῦ Νετεκαμᾶν βασιλεύσαντος ὑπὸ τὸ ὄνομα Χεπερκαρᾶ Β', γαμβροῦ τῆς μεγάλης βασιλίσσης Ἀμανσακχετέ, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἐπανώρθωσε τὰ κρατικὰ ἐρείπια τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πετρωνίου. Ὁ γαμβρός της ἔκτισε πολλά. Τὄνομά του ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς μεροϊτικοὺς ναούς, αὐτὸς δ' ἐπεσκεύασε καὶ τὸν πανάρχαιον ναὸν τοῦ Ἄμμωνος.

Μεταξὺ Ἐργαμένους (210 π. Χ.) καὶ Νετεκαμὰν (20 π. Χ.) εὑρέθησαν δέκα πυραμίδες βασιλικαί, ὧν δύο βασιλισσῶν. Μεταξὺ Νετεκαμὰν καὶ Τεραραμίνη τοῦ ὁποίου δημοτικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 254 μ. Χ. ἀναγινώσκεται ἐν Φιλαῖς οὐδὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ ὅτι, κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τῶν 275 ἐτῶν, 18 βασιλεῖς ἡγεμόνευσαν, ὧν εἷς ὁ Ταρτενυὰν (200-220 μ. Χ)

Μετὰ τὸν Τεραραμίνη τὸ βασίλειον τῆς Μερόης ἀρχίζει νὰ φθίνῃ. Εἰς Νάπατα ἀριθμοῦνται ἀκόμη ἓξ πυραμίδες καλύπτουσαι 90 ἔτη τῆς δυναστείας μέχρι τοῦ 350 μ. Χ. Ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι ἐκ πετρῶν, αἱ ἄλλαι ἐκ πλίνθων ὠμῶν, ἀνήκουσαι εἰς ἣν ἐποχὴν ἀρχίζει νὰ ἐπικρατῇ ὁ χριστιανισμός. Ὁ *Reisner* φρονεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος βασιλεὺς ἡγεμόνευσε μόνον ἐπὶ τῆς νήσου τῆς Μερόης, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βόρειον τμῆμα μετὰ τῶν Ναπάτων.

Ὅλη ἐκείνη ἡ ἔκτασις μέχρι τῆς Αἰγύπτου ἦτο εἰς χεῖρας τῶν νομάδων Βλεμμύων, ἢ Νοβάς. Ἡ χώρα κατατέμνεται εἰς μικρὰ τμήματα κυβερνώμενα ὑπὸ σεϊχῶν, τῶν Μὲξ δηλ. κληρονομικῶν ἀρχηγῶν φατριῶν. Ὁ *Sayce* διατείνεται ὅτι εἰς τὰ τελευταῖα οἱ βασιλεῖς ἀπὸ καιροῦ εἶχον παύσει νὰ εἶναι φυλῆς νουβιακῆς. Ἡ ὑστάτη δυναστεία ἦτο μαύρη. Αἱ παραστάσεις των εἶναι νιγριτικαί. Ἀπὸ μακροῦ τὰ ὀνόματά των οὐδὲν ἔχουν τὸ αἰγυπτιακὸν καὶ ἡ γραφὴ ἀπὸ δημοτικῆς γίνεται μεροϊτική. Ἡ τοπικὴ τέχνη ἐπαναπίπτει εἰς τὴν βαρβαρότητα. Εἰς εἰκόνα εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ *Crowfort* εἰς Δζέμπελ Δζάϊλι καὶ ἀναγομένη πιθανώτατα εἰς τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα, τὸ ἀριστερὸν μέρος εἶναι ἀκόμη αἰγυπτιακόν, τοὐναντίον δὲ τὸ δεξιόν, ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως, τείνει πρὸς τὴν χριστιανικήν, τὴν βυζαντινὴν ἀντίληψιν. Τὰ ὀνοματόσημα τῶν βασιλέων, ὧν τινα ἀνεγνώσθησαν, δεικνύουν πλησίον τοῦ ἐκφυλισθέντος ὀνόματος τοῦ θεοῦ Ἄμμωνος, καταντήσαντος *Μοῦ*, ὀνόματα ἐνδεικνύοντα προέλευσιν κεντροαφρικανικήν, ὅπως τὸ τοῦ βασιλέως ὁ ὁποῖος τιτλοφορεῖται «προερχόμενος ἐκ τῆς λίμνης τῶν βροχῶν», πιθανῶς τῆς *Βικτωρίας*. Τέλος ἡ χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ *Ἐξάνου*, σύγχρονος τῆς καταστροφῆς τῆς Μερόης, περιγράφει τοὺς Νοβὰς (Νουβίους τῆς Μερόης), ὡς «*μαύρους*» κατ' ἀντίθεσιν τῶν βορείων Νοβᾶς οἵτινες εἶναι «*ἐρυθροί*».

Πλὴν τῶν πρὸς τὴν Αἴγυπτον φιλικῶν καί ποτε ἐχθρικῶν σχέσεών της, ἡ Μερόη ἦλθεν εἰς στενὴν σχέσιν καὶ πρὸς τὴν Ἀβησσυνίαν καὶ ἰδίᾳ τὸ βασίλειον τῆς Ἀξούμης, τὸ ὁποῖον διετήρησεν ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Μεροΐτας, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ τὸ μυθιστόρημα «Αἰθιοπικὰ» (βλ. λ.) τοῦ Ἡλιοδώρου, τοῦ ὁποίου λαμπρὰν ἀπόδοσιν εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἐξεπόνησεν ὁ Ἀδαμαντ. Κοραῆς. Μερικαὶ σκηναί του ἐκτυλίσσονται εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μερόης, ὅπου ἦλθον ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀξουμίτου βασιλέως. Μόνον ὅταν ἔπαυσε νὰ συγκρατῆται ὑπὸ τῆς ἰσχύος τῆς Μερόης ἐτόλμησε νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς δυσμὰς ἡ ἀβυσσηνιακὴ δύναμις. Δρόμοι ἀπὸ παλαιοτάτων χρησιμοποιούμενοι ἔφερον ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον. Ἡ βορεία ὁδὸς ἀπὸ τῆς Ἀδούλιδος διέσχιζε τὸν ὀρεινὸν κορμὸν τῆς Ἀσμάρας, διήρχετο δι' Ἀξούμης καὶ ἔληγεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κασάλας. Ὁ εἰς αὐτὴν χανόμενος ποτομὸς Μαρὶμπ ἐχύνετο ἄλλοτε εἰς τὸν Νεῖλον ὀλίγον τι βορειότερον, ἐκεῖθεν διέσχιζε τὴν νῆσον τῆς Μερόης. Αἱ ἐξερευνήσεις τοῦ *Crowfort* ἔδειξαν ὅτι εἰς Ρέρα Οὗμ Ρουέσι, εἰς Δζέμπελ Δζάϊλι, εἰς Ἀμποῦ Δελίγκ, εἰς Νάγκα, Ἄλεμ καὶ κυρίως εἰς Μασαβαράτ, εὑρίσκοντο συνοικισμοὶ μεροϊτικοί, τῶν ὁποίων

Digitized by Google

οἱ τελευταῖοι διετέλεσαν μόνιμοι καὶ εἶχον ναούς, ἀφ' ὧν προέρχονται περίεργοι ἐπιγραφαί. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ ἀπέληγεν εἰς τὸν Νεῖλον, ὄχι μακρὰν τῆς Μερόης, ἴσως τὰς ἀρχαίας Τόλλεις τοῦ *Ἀριστοκρέοντος*, ἤτοι τὴν σημερινὴν κοιλάδα Βὰβ Μπὲν Νάγκα. Καθ' ἃς περιόδους πρωτεύουσα ἦσαν τὰ Νάπατα, οἱ ταξιδιῶται κατήρχοντο τὸ ρεῦμα τοῦ Νείλου μέχρι τοῦ Βέρβερ καὶ ἐκεῖθεν διασχίζοντες τὴν δυτικὴν ἔρημον διὰ πεπατημένης διόδου, πιθανῶς φρουρουμένης, ἔφθανον εἰς Νάπατα, ἀφοῦ ἔκοπτον τὸν δεσμὸν τοῦ Νείλου. Νοτιώτερον διήρχετο ἡ μεσημβρινὴ ὁδός, ἐκφεύγουσα πάλιν ἐκ Μερόης καὶ διευθυνομένη πρὸς τὸν Κυανοῦν Νεῖλον, τὸν ὁποῖον ἀνέπλεεν. Τοῦτο ἐξηγεῖ διατὶ εὑρέθησαν εἰς Ρουφάα, ἐπὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου, ἴχνη οἰκισμῶν μεροϊτικῶν. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ εἰσέδυε μέχρι τῆς λίμνης Τσάνας εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἀβυσσηνίας καὶ ἔφερε πρὸς τὸ Βὰβ ἐλ Μανδὲβ καὶ τὴν σημερινὴν Σομαλί.

Διὰ τῶν δύο τούτων ὁδῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μετεκομίζοντο εἰς Αἴγυπτον τὰ τόσον ἀναγκαῖα εἰς τὴν θρησκείαν των ἀρωματικὰ εἴδη, προερχόμενα ἀπὸ τὴν χώραν τοῦ Πούντ, ὄχι μόνον διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς, καὶ διασχίζοντα ὅλην τὴν χώραν, ἡ ὁποία βραδύτερον ἐγένετο τὸ βασίλειον τῆς Ἀξούμης. Διὰ τῶν ἰδίων δρόμων ἀβυσσηνιακὰ στρατεύματα εἰσέβαλον εἰς Μερόην, ἅμα ὡς ἐγνώσθη ἡ κατάπτωσίς της. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ συμπίπτει πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς Ἀξούμης. Οὕτως οἱ Ἀβησσυνοὶ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἀνώτερον τοῦ ἰδικοῦ των πολιτισμόν, καίτοι εὑρισκόμενον ἐν καταπτώσει. Εἶδον εἰς Δζέμπελ Δζάϊλι τὰ λείψανα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου καὶ ἐντεῦθεν ἀντελήφθησαν τί θὰ ἦτο ἡ Αἴγυπτος. Ἐπέστρεψαν μὲ τὴν ἐκ τούτου βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἴσως δὲ καὶ ποτισμένοι ὑπ' αὐτοῦ, ἰδίως ἀφοῦ κατέκτησαν καὶ διήρπασαν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μερόης. Καὶ ἡ Μερόη ἀντεπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ἀξούμης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ νομίσματα, εἰδωλολατρικὰ καὶ χριστιανικά, τῶν βασιλέων της ἐφ' ὧν αἱ κεφαλαὶ τῶν φέρουν ταινίαν εἰς τὴν κόμην θεωρουμένην ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς δυναστείας τῆς Μερόης. Αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν βασιλέων τῆς Ἀξούμης εἰς τὴν Αἰθιοπίαν εἶναι βεβαιωμέναι, ἀλλ' ἡ χρονολογία των δὲν ἠμπορεῖ νὰ καθορισθῇ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου συναγομένην ἐποχὴν (βλ. Ἄδουλις) ὁ *Conte Rossini* ἀπέδειξε πρῶτος ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀβησσυνιακῆς ἐκστρατείας δὲν ἦτο δυνατὴ παρὰ μετὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν τοῦ βασιλείου τῆς Μερόης, καὶ κατ' αὐτὸν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἐπέφερεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πετρωνίου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ ἀβησσυνιακὴ ἐκστρατεία ὑπῆρξε πολὺ μεταγενεστέρα. Οἱ Ρωμαῖοι κατέστρεψαν μόνον τὰ Νάπατα καὶ ὄχι τὴν νοτίαν δυναστείαν, τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα ἐξηκολούθει νὰ προάγεται, ἀφοῦ αἱ πρόσφατοι ἀνασκαφαὶ ἔφερον εἰς φῶς ὡραῖον ἑλληνορωμαϊκὸν ναόν, προγενέστερον τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀλλὰ μεταγενέστερον τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ. Μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐκείνην ἐκστρατείαν ἡ εἰρήνη ἐβασίλευσε μεταξὺ τῆς Αἰθιοπίας, τόσον εἰς Νάπατα ὅσον καὶ εἰς Μερόην πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς *Ψελκίδος*, χαραχθεῖσαν ὑπὸ αἰθιοπικῆς πρεσβείας παλινοστούσης ἐκ Ρώμης. Χρονολογημένη ἀπὸ τοῦ 135 μ. Χ. (ἐπὶ Ἀδριανοῦ) εἶνε ἑλληνική, ὁ δὲ ἀρχηγός της καίτοι Νουβιανὸς προσλαμβάνει τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα Ἀρποκράς. Ἐπίσης 60 χιλιομ. βορειότερον, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ταλμίδα (σήμ. Καλαμπσέ) εὑρέθη ἄλλη ἐπιγραφὴ ἑλληνικὴ ὅπου Σίλκος τις ὀνομάζεται «βασιλίσκος Νουβάδων καὶ πάντων τῶν ἄλλων Αἰθιόπων». Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ

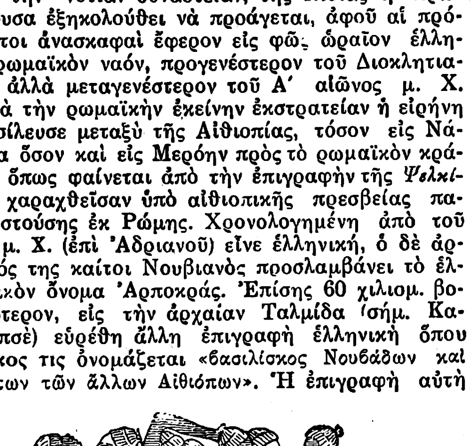

Αἰχμάλωτοι μαῦροι.

εἶνε πολὺ μεταγενεστέρα καὶ πιθανῶς σύγχρονος πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς Νουβίαν περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Βὰς Ἑβραῖος (Ἀμποὺλ Φαράγκ). Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἀφ' ἑνὸς ὅτι ἐπέζησε παρὰ τοῖς Μεροΐταις ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως ὑπὸ τοῦ Ἐργαμένους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἰσχυρὰ ἐπὶ τῶν Αἰθιόπων ἐντύπωσις ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀβησσυνίας ζωνταναὶ ἀποδείξεις τῆς ἐξαιρέτου ἕλξεως τῶν μεσογειακῶν πολιτισμῶν ἐπὶ βασιλείων ἀνηκόντων εἰς ὅλως διαφορετικὰς ἀτμοσφαίρας. Εἰς αὐτὴν τὴν Μερόην ἡ ταπεινοτέρα τῆς ὑπάρξεώς της περίοδος φέρει ἀκόμη ἴχνη τῆς δυτικῆς ἐπιρροῆς. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Νετέγκ Ἄμμων ἐν Νάγκᾳ βλέπομεν ἐπί τινος ἀναγλύφου μαζὺ μὲ πέντε νιγριτικὰς κεφαλὰς μίαν ἑλληνορρωμαϊκὴν καὶ ἕνα χαμίτην. Ἐπὶ μιᾶς τῶν πυραμίδων τῆς Μερόης γίνεται λόγος περί τινος φαραὼ τῆς Δίσεως, δηλ. αὐτοκράτορος Ρωμαίου, καὶ μάλιστα τὸ ὄνομα «Καῖσαρ» ἠμπορεῖ νὰ διορθωθῇ εἰς τὸ ἄνευ φωνηέντων ὄνομα Σ.ρ.ρ.ο. «ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς δυτικῆς χώρας». Αἱ ἐξηγήσεις αὐταὶ ἐνισχύουν τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν γνώμην ὅτι Ἀβησσυνὸς βασιλεύς, τοῦ ὁποίου ὁ *Κοσμᾶς* διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὸν νικητήριον ὕμνον, ἐβάδισε πρὸς τὸν Νεῖλον καὶ τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου, ὄχι κατὰ τὸν Α' ἀλλὰ πολὺ βραδύτερον, κατὰ τὸν Γ' καὶ ἴσως τὸν Δ' αἰῶνα μ. Χ. Ἂν χρειάζεται ἐπιβεβαίωσις, θὰ τὴν ζητήσωμεν εἰς τὴν μεγάλην χριστιανικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ *Ἐξάνου*. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' αἰῶνος μ.Χ. ὁ ἐνδοξότερος βασιλεὺς τῆς Ἀβησσυνίας Ἐξάνας ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν ἀρχαίαν χώραν τῆς Μερόης. Ἐστρατοπέδευσε καὶ ἐκυκλοφόρει περὶ τὸν παραπόταμον Ἀσταβόραν καὶ τὸν Νεῖλον, ὅπου ἤγειρε κατέναντι τῆς πρωτευούσης Κασοῦ θρόνον ἀφιερωμένον «εἰς τὸν κύριον τοῦ οὐρανοῦ». Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Μερόη κατέπεσε κατατμηθεῖσα εἰς σειρὰν ἀνεξαρτήτων φυλῶν. Διαρκοῦντος τοῦ Δ' αἰῶνος σχηματίζονται κατὰ μικρὸν μεταξὺ τοῦ α' καταρ-

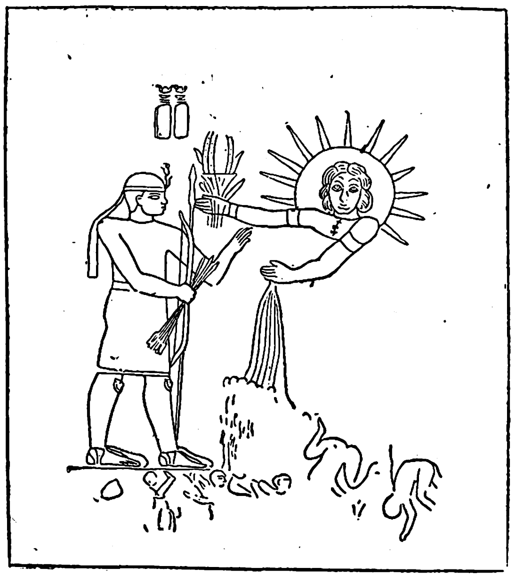

Μεροϊτικὸν σχέδιον, ἀναγόμενον εἰς τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα.

(Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ ἐπικρατεῖ ὁ Αἰγυπτιακὸς ρυθμός, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν ὁ Βυζαντινός.)

ράκτου καὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου διάφορα χριστιανικὰ κρατίδια ἀντικαταστήσαντα τὸ βασίλειον τῆς Μερόης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του. Ταῦτα εἶναι ἀπὸ Β. πρὸς Ν. τὸ Μαχορρὲρ μεταξὺ τοῦ α' καὶ β' καταρράκτου, ἔπειτα Μαρία πρὸς τὸν παραπόταμον Ἀτβάρα (Βέρβερ) καὶ ἔπειτα Ἀλόα ἢ Ἄλβα νοτιότερον μέχρι πέραν τοῦ Κυανοῦ Νείλου καὶ τοῦ Λευκοῦ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀλόαν. Αἱ κυριώτεραι πόλεις ἦσαν ἡ Σόβα καὶ ἡ Δάρων ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Πλινίου καὶ τοῦ Κλ. Πτολεμαίου. Τὸ βασίλειον τοῦτο τῆς Ἀλόας πρῶτον ὑπέστη τὸν κλονισμὸν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἐξάνου καὶ κατεσκάφη. Τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν ἀφηγεῖται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ *Ἐξάνου* παρουσιάζουσα πολλὴν ἀναλογίαν ὕφους, ὑφῆς καὶ ἀντιλήψεως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ *Κοσμᾶ*. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀφίστανται ἀλλήλων αἱ δύο ἐπιγραφαὶ 70 ἢ 100 ἔτη. Περισσότερα ὅμως χρονολογικὴ διαφορὰ θὰ ἐξήγει δυσκόλως τὰς τόσας ὁμοιότητας. Πρὸς δικαιολογίαν τοῦ συμπεράσματος τούτου πρέπει νὰ συγκρίνωμεν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ *Ἀφιλᾶ* μίαν ἄλλην μὲ ἑλληνικὰ κεφαλαῖα ἄνευ στίξεως καὶ πολὺ ἐφθαρμένην συγκειμένην εἰς θραύσματα στήλης μαύρου βασάλτου καὶ εὑρεθεῖσαν εἰς τὰ 1899 εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Μερόης ὑπὸ τῶν *Gwynne* καὶ *Drummond*, ἀναγνωσθεῖσαν δὲ κατὰ προσέγγισιν ὑπὸ τοῦ *Sayce*. Ἐκ ταύτης μανθάνομεν ὅτι βασιλεύς τις τῆς Ἀξούμης καὶ τῶν Ὁμηριτῶν (Ν Α. Ἀραβία) ἔφθασε μέχρι τῆς πρωτευούσης τῆς Μερόης, ὅπου ἵδρυσε στήλην ἀναμνηστικὴν τῶν νικῶν του, ὅπως ὁ Ἀφιλᾶς τῆς Ἀδουλίδος. Βεβαίως ἔκαμε τὸ ἴδιον εἰς ὅλα τὰ μέρη ὅπου ἐνίκησε. Ἐδήωσε τὴν νῆσον Μερόην, ἐγκατεστάθη ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἀνάκτορόν της, συνέτριψεν ἢ ἔβλαψε τὸν ναὸν τοῦ κερασφόρου Ἄμμωνος καὶ τέλος ἵδρυσε χαλκοῦν ἄγαλμα εἰς τὸν θεὸν Ἄρην κολοσσαῖον, ἂν ὡμοίαζε πρὸς ἐν Ἀξούμῃ, οὗτινος ἀνευρέθη τὸ βάθρον. Πιθανὸν νὰ ἐθυσίασεν εἰς τὸν θεὸν αὐτὸν καὶ μερικὰ παιδία, διότι γνωρίζομεν εἰς ἄλλας περιπτώσεις γενόμενα τοιαῦτα ὁλοκαυτώματα. Πιθανὸν εἷς ἐκ τῶν στρατιωτῶν του νὰ εἶναι ὁ «*υἱὸς τοῦ Ἰουλίου*», ὅστις ἔγραψεν εἰς παλαιὰν ἀβησσυνιακὴν γλῶσσαν εἰς ἕνα ναὸν τῆς Μερόης τὸν μόνον γραφίτην, τὸν ὁποῖον εὗρεν ὁ *Sayce* καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρει τὴν εἰς Μερόην ἐκστρατείαν.

Εἶναι ζήτημα ἂν συντριμμένη ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ εἶναι τοῦ Ἐξάνου ἢ τοῦ Ἀφιλᾶ, διότι ἡ στήλη ἀφιερώνεται εἰς τὸν Ἄρην καὶ ὄχι τὸν «υἱὸν τοῦ οὐρανοῦ». Ἀλλ' ὁ Ἐξάνας ἀφιέρωνε πάσας τὰς ἄλλας του ἐπιγραφὰς εἰς τὸν Ἄρην πρὶν ἐκχριστιανισθῇ καί, πιθανόν, κατὰ τὴν μακροτάτην του βασιλείαν νὰ ἦλθε δὶς εἰς τὴν Μερόην, τὸ πρῶτον ὡς εἰδωλολάτρης καὶ τὸ δεύτερον ὡς χριστιανός. Ἡ ἐποχή του πάντως συμπί-

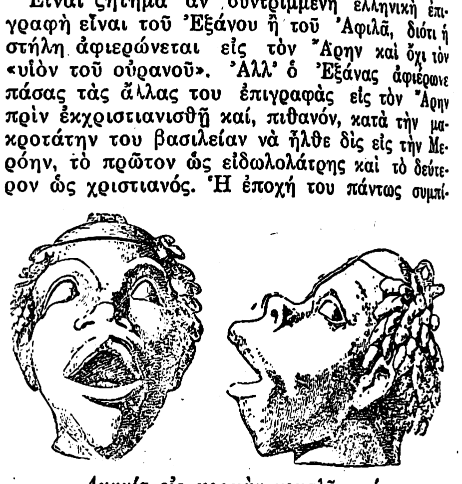

Λυχνία εἰς μορφὴν κεφαλῆς μαύρου.

(Κατὰ μέτωπον καὶ πλαγίως.)

πτει πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς Μερόης. Ἡ τελευταία πυραμὶς τῆς Μερόης ἀνέρχεται εἰς τὰ 350. Ὁ *Sayce* πιστεύει ὅτι ἔκτοτε ἡ Μερόη ἔμεινεν ἀκατοίκητος.

Ἐπειδὴ εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Νουβίας ἐπικρατεῖ ἡ ἑλληνική, συμπεραίνομεν ὅτι ἔχει δίκαιον ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος (940) γράφων ὅτι ὁ μονοφυσιτισμὸς εἰσήχθη καὶ ἐπεκράτησεν ἐν Νουβίᾳ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως. Αἱ νεκρικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι πολλάκις μακραί, ἐπαναλαμβάνουσαι ὁλόκληρα ἀποσπάσματα τῆς ἑλληνικῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐγίνετο χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ ὄχι τῆς κοπτικῆς γλώσσης. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τῶν Ἀράβων, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἀντισταθὲν εἰς τὸν κατακτητὴν καὶ μισούμενον ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Διεκόπη ἄρα πᾶσα σχέσις τούτου μετὰ τῆς Νουβίας. Οἱ Νουβιανοὶ ἀπετείνοντο ἔκτοτε πρὸς τὴν Ἀβησσυνίαν διὰ τὰς θρησκευτικάς των ἀνάγκας καὶ οἱ Ἀβησσυνοὶ ἦσαν ἀρκετὰ ἰσχυροί, ὥστε ἐπανειλημμένως ν' ἀπειλήσουν τοὺς ἀλλοπίστους κυρίους τῆς Αἰγύπτου. (Τῷ 1020 λ. χ. ὁ βεζύρης τοῦ Καΐρου Βέδρ ἐλ Ζαμὰλ ἀπήτησε παρὰ τοῦ Νεγκοὺς τὴν οἰκοδόμησιν τζαμίων τινῶν ἐν Ἀβυσσυνίᾳ, καὶ πρὸς ἐκβιασμὸν ἔθηκεν ὑπὸ κράτησιν τὸν Κόπτην Πατριάρχην καὶ ἠπείλησεν ὅτι θὰ κρημνίσῃ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ ἐκκλησίας. Ὁ Νεγκοὺς τότε ἀπήντησεν ὅτι ἂν μάθῃ ὅτι μία ἐκκλησία ἐκρημνίσθη, τότε θὰ στείλῃ εἰς τὸ Κάϊρον τὰ συντρίμματα τῆς Κάαμπας τῆς Μέκκας).

Ἔκτοτε πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Νουβίᾳ χριστιανῶν ἔχομεν ἀραιοτάτας παρὰ τῶν Ἀράβων συγγραφέων. Οὕτω γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰ 688 ὁ Πατριάρχης *Ἰσαὰκ* ἔγραψεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νουβίας προτρέπων αὐτὸν εἰς θρησκευτικὴν ὁμοφωνίαν πρὸς τοὺς Αἰθίοπας. Εἰς τὰ 763 ὁ βασιλεὺς τῆς Νουβίας Ἀβραὰμ ἔγραψεν εἰς τὸν Πατριάρχην *Μιχαὴλ* ζητῶν τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐπισκόπου Κυριακοῦ, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἐπισκόπου *Ἰωάννου*. Εἰς τὰ 850 ὁ βασιλεὺς τῆς Νουβίας γράφει εἰς τὸν Πατριάρχην *Ἰωσὴφ* συνιστῶν εἰς αὐτὸν τὸν υἱόν του Γεώργιον καὶ ζητῶν νὰ τῷ ἀποσταλῇ ἁγία Τράπεζα καθηγιασμένη διὰ νὰ τελῆται ἡ λειτουργία ἐν ὑπαίθρῳ. Μικρὸν ὅμως κατὰ μικρὸν ὁ πλημμυρίζων μουσουλμανισμὸς ἔπνιξε τὸν ἐν Νουβίᾳ χριστιανισμόν, ὅστις ἀντέστη μέχρι τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος μετὰ τῶν Αἰγυπτίων τοῦ *Μωχαμμὲτ Ἀλῆ* καὶ τοῦ *Ἰσμαὴλ* εἰσέδυσαν Ἕλληνες τολμηροὶ μέχρι Σεναάρ, ἀλλὰ κοινότητες χριστιανικαὶ μόλις ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Σουδὰν (βλ. λέξιν) ὑπὸ τοῦ *Κίτσενερ* (1898) ἠδυνήθησαν νὰ σχηματισθοῦν ἐπιτυχῶς. Σήμερον ὅλαι αἱ πόλεις τοῦ Ἀγγλοαιγυπτιακοῦ Σουδάν, περιλαμβάνοντος καὶ τὴν Νουβίαν, ἔχουν κοινότητας Ἑλληνικὰς μετ' ἐκκλησιῶν καὶ ἐκπαιδευτηρίων. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1918 ὁ Πατριάρχης *Φώτιος* ἀνασυνέστησε τὴν Μητρόπολιν τῆς Νουβίας μὲ ἕδραν τὸ Καρτούμ, χειροτονήσας ὡς πρῶτον μητροπολίτην τὸν ἐξ Ἰωαννίνων Νικόλαον Εὐαγγελίδην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *A. Kammerer*. Essai sur l'histoire antique d'Abyssinie. Le royaume d'Aksum et ses voisins d'Arabie et de Meroe. Paris 1926. — *Garstang, Sayce, Griffith*. Meroe, the city of the Ethiopians. Oxford 1911. Αἱ μελέται τοῦ Reisner ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν Sudan Notes and Records. Cairo, ὡς ἑξῆς κατὰ σειράν: 1) Outline of the ancient History of the Sudan, 1918 σελ. 3. 9. 217. 2) The first Kingdom of the Meroe. 1919 σελ. 35. 3) Discovery of the tombs of the Egypt XXVth dynastie at El Kurrow, Dongola province. 1919 σελ. 236. 4) Historical inscriptions from Djebel Barkal. 1921 σελ. 60. 5) The pyramids of Meroe and the Candaces of Ethiopia, 1922 σελ. 173. — *Sayce*. The meroïtique hieroglyphic inscriptions ἐν Proceetings of Society of Biblical Archeology. 1909 σελ. 191. — Τοῦ ἰδίου The

Digitized by Google

decipherment of the meroïtic hieroglyphs, αὐτόθι 1909.— *Crowfort*. Old sites in the Boutana. Ἐν Sudan Notes and Records, 1920. Τοῦ ἰδίου. The island of Meroe. Ἐν Archeol. Survey of the Egypt. Exploration Fund. τομ. 19, 1911. —*Conte Rossini*. Meroe e Axoum nel romanzo di Eliodoro. Ἐν Riv. di studio orienti. 1919, VIII fasc. L. Τοῦ ἰδίου. Comenti e notizie di geographi classici sovra il Sudan egiziano e l'Ethiopia. Ἐν Aegyptus. Div. ital. di egittologia 6ον ἔτος Ἀπριλ. 1925. — *Scott Moncrieff*. The ruined Sites at Massawwarat es Sufra and Naga. Ἐν Proc. Soc. of the Bibl. Arch. 1909.—*Prince Omar-Toussoun*. Mém. sur l'Hist. du Nil. Ἐν Mém. inst. Egypt. Le Caire 1925. —*G. Maspero* Hist. des peuples de l'Orient. Paris 1912. *Νικ. Εὐαγγελίδου*. Μητροπ. Νουβίας. «Ἱστορία τοῦ ἐν Σουδὰν Ἑλληνισμοῦ» Ἀλεξάνδρεια 1925.— *Rd P. Cabrol* Dict. d' Archéologie Chrétienne et de Liturgie, Paris, ἐν λ. Ethiopie.— *Mgr A. Baudrillàrd*. Dict. d' Hist. et de géogr. ecclésiastiques. Paris, ἐν λ. Abyssinie.— *Richard Lepsius*. Briefe am Aegypten, Aethiopien und der halbinsel des Sinai. Berlin 1852.— *J. Baillot*. Sur plusieurs textes grecs recemment découverts rélatifs a l'hist. des Blemmyes. Ἐν C. R. Acad. inscr. 1888 σ. 326 (ταυτίζει τοὺς Βλέμμυας πρὸς τοὺς Τουαρέγκ).— *Bruce*. Voy. aux sources du Nil en Nubie et en Abyssinie. Μετάφρ. γαλλική. Paris 1790. 5 τόμοι.— *Rev. Michel Russel* Nubia et Abyssinia. Edimbourg 1833.— *S. Halevy* Melanges d' épigraphie et d' archéologie sémitique. Paris 1874 σ. 131.— *J. A. Letronne*, Matériaux pour l' histoire du christianisme en Egypte, en Nubie et en Abyssinie, contenus dans trois mémoires académiques sur des inscriptions grecques du V et VI siècles Paris 1832.— *Niebuhr*. Inscr. nubiennes. Rome 1820.— *E. Quatremère*. Mémoires géographiques sur l' Egypte. Paris 1810.— *E. Revillont*. Mémoires sur les Blemmyes à propos d' une inscription copte trouvée à Dendur. Ἐν Mém. Acad. inscr. 1874 τόμ. 8β σ. 371. Τοῦ ἰδίου Les origines de l' empire blemmye καὶ Un empereur Blemmye ἐν Rev. Égypt. 1887 τόμος 5 σ. 97 καὶ Une page de l'histoire de la Nubie ἐν R. Egypt. 1885 τόμος 4 σελὶς 156.— *A. Wiedemann*. L'Ethiopie au temps de Tibère et le trésorier de la reine Candace. Louvain 1885. *Krall*, Beitraege zur Geschichte der Blemyer und Nubies. Ἐν Denkschriften d. Wien Acad. 1900. *U. Wilcken*. Heidnisches und Christlisches uns Aegypten. I. Das christentum auf der insel Philae. Ἐν Archiv. für Papyrusforschung. 1821. τόμ. I. — *Gau*. Antiquités de la Nubie. Stuttgart. 1821. — *G. Lefébvre*, Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d' Egypte. Le Caire 1907. — *Th. Young*. On greek ins. on papyrus and sepulcral inscriptions from Nubia. Ἐν The Archelogia. 1831. τόμ. 19. — *H. R. Hall*. Coptic and greek texts of the christian period from ostraca, stelae etc. in the British Museum. London 1905.— *C. Maspero*. Monuments d' Égypte et de la Nubie.

Γ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

αἰθιοπίζω· μιμοῦμαι τοὺς Αἰθίοπας, εἴτε κατὰ τὴν γλῶσσαν, εἴτε κατὰ τοὺς τρόπους καὶ τὸν βίον.

«Αἰθιοπικὰ (τὰ) ἢ *Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν*». Μυθιστορία ἐρωτικῶν παθημάτων συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἡλιοδώρου, ὅστις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Τρίκκης, ἀκμάσας τὸν 3ον ἢ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα. Ἥρωες τῆς μυθιστορίας εἶναι ὁ Θεαγένης καὶ ἡ Χαρίκλεια, τῶν ὁποίων αἱ ἐρωτικαὶ περιπέτειαι δὲν ὑπερβαίνουσι τῆς σωφροσύνης τὰ ὅρια. Ἡ ὑπόθεσις ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐκ πατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιόπων Ὑδάσπου καὶ μητρὸς τῆς Περσίνης ἐγεννήθη θυγάτριον λευκοῦ χρώματος. Ἡ μήτηρ, φοβηθεῖσα τὰς ἐνδεχομένας ζηλοτύπους ὑπονοίας τοῦ βασιλέως συζύγου της, ἐξέθεσε τὸ βρέφος μετὰ πολυτελῶν γνωρισμάτων. Μεταξὺ τῶν γνωρισμάτων τούτων ὑπῆρχε καὶ μία ταινία, εἰς τὴν ὁποίαν δι' αἰθιοπικῆς γραφῆς ἐξιστορεῖτο ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ βρέφος ἐξετέθη. Τὸ βρέφος εὗρεν εἷς γυμνοσοφιστής, ὀνομαζόμενος Σισιμίθρης, ὅστις παρέλαβεν αὐτὸ καὶ ἀνέτρεφεν εἰς τὸν οἶκόν του· δὲν διέφυγον δὲ τὴν προσοχήν του τὰ ἐπὶ τῆς ταινίας γράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἔμαθε τοὺς γονεῖς τοῦ ἐκθέτου βρέφους.

Εἶχον παρέλθει ἑπτὰ ἔτη καὶ ὁ βασιλεὺς Ὑδάσπης στέλλει τὸν Σισιμίθρην εἰς τὴν γειτονικὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν ἐκεῖ σατράπην τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν δι' ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ὁ Σισιμίθρης παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ ἤδη ἑπταετὲς κοράσιον ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐμπιστεύεται αὐτὸ εἴς τινα Χαρικλῆ, ἱερέα τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποδημήσει εἰς Αἴγυπτον· ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχεν ἐκτεθῆ τὸ βρέφος. Ὁ Χαρικλῆς, ἐπανελθὼν εἰς Δελφούς, υἱοθετεῖ τὸ θυγάτριον καὶ ὀνομάζει αὐτὸ Χαρίκλειαν. Αὕτη ἐπιθυμοῦσα νὰ διαγάγῃ τὸν βίον παρθένος, παρέσχεν ἑαυτὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ ἐπεμελεῖτο τοῦ ναοῦ αὐτῆς.

Ἡ ἀγαθὴ Αἰθιοπὶς Περσῖνα, ἡ μήτηρ τῆς Χαρικλείας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λησμονήσῃ τὸ ἀδικηθὲν τέκνον της. Κάποιος ἱερεὺς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λατρευομένης Ἴσιδος, ὀνομαζόμενος Καλάσιρις, εἶχε πληροφορήσει τὴν βασίλισσαν περὶ τῆς τύχης τῆς ἐκτεθείσης κόρης της, καὶ ἡ βασίλισσα, σφοδρῶς ποθοῦσα τὸ τέκνον της, παρεκάλεσε τὸν Καλάσιριν νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν.

Ὁ Καλάσιρις εὑρίσκετο μετ' ὀλίγον εἰς Δελφούς. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν Πυθικῶν ἀγώνων, ὁπότε, κατ' ἔθος παλαιόν, ἐπέμφθη εἰς Δελφοὺς ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν Θεαγένης τις νεανίας, ἀρχηγὸς θρησκευτικῆς πρεσβείας, ἵνα τελέσῃ θυσίαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν. Ὁ Θεαγένης καὶ ἡ Χαρίκλεια, γνωρισθέντες κατὰ τὴν τελετήν, καθ' ἣν ὁ πρῶτος λαμβάνει τὴν δᾶδα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀρτέμιδος παρὰ τῆς ἱερείας τῆς θεᾶς, καταλαμβάνονται ἀμφότεροι ὑπὸ σφοδροῦ ἔρωτος καί, συνεργοῦντος τοῦ Καλασίριδος, ἐπιβαίνουσι φοινικικοῦ πλοίου καὶ ἀποπλέουσιν ἀμέσως εἰς Ἀφρικήν. Τὸ πλοῖον προσήγγισεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὁπόθεν, λαβόντες τὰς ἀναγκαίας τροφάς, πάλιν ἀπέπλευσαν. Κατὰ τὸν πλοῦν, παρασυρθέντες ὑπὸ βιαίων ἀνέμων, ἐξοκέλλουσιν εἰς παραλίαν τινὰ τῆς Κρήτης. Παρελθούσης τῆς τρικυμίας ἀποπλέουσιν ἐκεῖθεν καὶ διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀφρικήν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀναφαίνεται μακρόθεν πειρατικὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον καταδιώκει αὐτοὺς κατὰ πόδας. Τῶν πειρατῶν τούτων ὁ ἀρχηγὸς Τραχῖνος ἰδὼν τὴν Χαρίκλειαν εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐξεπλάγη διὰ τὸ κάλλος της καὶ ἐπεθύμησε νὰ τὴν κάμῃ ἰδικήν του. Τὸ πειρατικὸν πλοῖον πλησιάζει καὶ συνάπτεται ναυμαχία μεταξὺ πειρατῶν καὶ Φοινίκων, καθ' ἣν οἱ πειραταὶ γίνονται κύριοι τοῦ φοινικικοῦ πλοίου καὶ τῶν πλεόντων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν καταληφθέντες ὑπὸ βιαίων ἀνέμων ἐξωθοῦνται εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν παραλίαν κατὰ τὸ Ἡρακλεωτικὸν στόμα τοῦ Νείλου. Ἐνταῦθα, ἐνῷ ὁ Τραχῖνος ἡτοιμάζετο νὰ τελέσῃ γάμον μετὰ τῆς Χαρικλείας, ὁ ὑπαρχηγὸς τῶν πειρατῶν Πέλωρος, παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ Καλασίριδος, ἠξίωσεν αὐτὸς νὰ λάβῃ τὴν κόρην, διότι αὐτὸς πρῶτος ἐπήδησεν εἰς τὸ φοινικικὸν πλοῖον. Οἱ πειραταὶ τάσσονται οἱ μὲν μετὰ τοῦ Τραχίνου, οἱ δὲ μετὰ τοῦ Πελώρου καὶ συνάπτεται ἀγρία μεταξὺ αὐτῶν πάλη. Τὴν πάλην ταύτην ἐπωφελήθη μετὰ γενναιότητος καὶ συνέσεως ὁ Θεαγένης καὶ αὐτὴ ἡ Χαρίκλεια, καὶ μετ' ὀλίγον κατέκειντο πάντες νεκροί, οἱ περισσότεροι μὲν φονευθέντες ὑπ' ἀλλήλων, πολλοὶ δὲ ὑπὸ τοῦ Θεαγένους καὶ τῆς Χαρικλείας.

Κατάπονος ἐκ τῆς πάλης ὁ Θεαγένης καὶ τραυματισμένος κατέκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὡς νεκρός, ἡ δὲ Χαρίκλεια ἐκάθητο παρ' αὐτὸν θρηνοῦσα. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον συμμορία λῃστῶν ὑπὸ τὸν Θύαμιν ἐμφανισθεῖσα εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον κατέλαβε τὸ κατάφορτον, ἀλλ' ἔρημον φοινικικὸν πλοῖον, ἐζώγρησε δὲ τὸν Θεαγένην καὶ τὴν Χαρίκλειαν. Τὸ κάλλος τῆς Χαρικλείας δὲν ἄφησεν ἀνεπηρέαστον τὸν Θύαμιν· τοὐναντίον καταληφθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ σφοδροῦ ἔρωτος, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὴν σύζυγον. Ἀλλ' ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ κάμῃ τὸν γάμον, ἐπιπίπτουσιν ἄλλοι λῃσταί. Ἐγκαίρως ὁ Θύαμις ἔκρυψε τὴν Χαρίκλειαν ἐντὸς σπηλαίου, ὅπου καὶ τὴν ἄλλην λείαν εἶχε τοποθετήσει. Ἔπειτα μαχόμενος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του καταβάλλεται καὶ συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Θεαγένης ἀνευρίσκει μὲν τὴν Χαρίκλειαν καὶ ἀπέρχονται ὁμοῦ, ἀλλὰ νέαι περιπέτειαι χωρίζουσιν αὐτούς, καὶ μετὰ πολὺν χρόνον συναντῶνται εἰς τὴν Μέμφιν. Ἐνταῦθα συκοφαντεῖται ὁ Θεαγένης, ὅτι δῆθεν εἶχε συνάψει ἔρωτα μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ σατράπου, ὅστις πολεμῶν τότε κατὰ τῶν Αἰθιόπων, ἀπουσίαζεν εἰς τὴν Συήνην. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς συκοφαντίας ταύτης ὁ σατράπης διέταξε τὸν εὐνοῦχον Βαγέαν νὰ ὁδηγήσῃ ἐκεῖ τὸν Θεαγένην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν περιπίπτει εἰς ἐνέδραν Αἰθιόπων καὶ συλλαμβάνεται ὑπ' αὐτῶν, ὁδηγεῖται δὲ μετὰ τῶν νέων ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιόπων Ὑδάσπου. Οὗτος νικήσας ἐπανειλημμένως τὸν σατράπην ἐπανέρχεται εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αἰθιοπίας Μερόην, ἵνα θυσιάσῃ τὰς ἐπινικίους θυσίας, κατὰ τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ θυσιασθῇ ὁ Θεαγένης καὶ ἡ Χαρίκλεια συμφώνως πρὸς ἔθιμον πατροπαράδοτον. Ἀλλ' ἡ Χαρίκλεια δεικνύει τὰ γνωρίσματα, καὶ πιστοποιηθέντος ὅτι εἶναι θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, διαφεύγει τὸν θάνατον· ἕνεκα δὲ τοῦ πρὸς τὸν Θεαγένην ἁγνοῦ ἔρωτος, ἀπολύεται καὶ οὗτος τῆς θυσίας, ὁ δὲ Ὑδάσπης κυρεῖ τὸν γάμον αὐτῶν καὶ καθιστᾶ τὸν μὲν Θεαγένην ἱερέα τοῦ Ἡλίου, τὴν δὲ Χαρίκλειαν ἱέρειαν τῆς Σελήνης.

Τέχνη καὶ γλῶσσα τῶν «Αἰθιοπικῶν». — Ἡ πλοκὴ τοῦ δράματος εἶναι ἔντεχνος καὶ αἱ δραματικαὶ σκηναὶ κατὰ τὸ πλεῖστον πιθαναί. Εἶναι, καθόλου εἰπεῖν, ἡ τεχνικωτέρα καὶ μακροτέρα τῶν ἑλληνικῶν μυθιστοριῶν, καθ' ὅλον δὲ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπῆρξε δημοτικωτάτη. Ἄρχεται τῆς διηγήσεως ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τοῦ μέσου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν οἱ λῃσταὶ κατὰ τὸ Ἡρακλεωτικὸν στόμα τοῦ Νείλου εἶχον φονευθῆ, ἡ δὲ Χαρίκλεια ἐκάθητο παρὰ τὸν τραυματίαν Θεαγένην. Τοιουτοτρόπως ὁ Ἡλιόδωρος ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὁμήρου (more Homerico e mediis vel ultimis, *Κυντιλ.*) καὶ τὸ παράγγελμα τοῦ *Ὁρατίου*, (in medias res. Ars poet. 148). Κατόπιν μανθάνομεν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ κατὰ τρόπον ἀβίαστον, τὰς μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου περιπετείας τῶν ἡρώων. Πλὴν τῆς τεχνικῆς πλοκῆς τοῦ δράματος, καθ' ἣν καὶ *δέσιν* ἔχει καὶ *λύσιν* καὶ *περιπετείας* καὶ *ἐπεισόδια*, κατορθώνει ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς ἐναργοῦς περιγραφῆς νὰ συγκρατῇ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἀδιάσπαστον. Ἡ ἀρχὴ τῆς μυθιστορίας ἔνθα περιγράφεται ἡ ἀλληλοκτονία τῶν λῃστῶν καὶ ἡ μετ' αὐτὴν κατάστασις, ἡ περιγραφὴ τῶν ἑλῶν τοῦ Νείλου καὶ τῶν Πυθικῶν ἀγώνων εἶναι ἄψογος. Ἀλλ' ἐκεῖνο μάλιστα, διὰ τὸ ὁποῖον δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ τὸν Ἡλιόδωρον, εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ κάλλους. Θέλων νὰ παραστήσῃ τὸ κάλλος τῆς Χαρικλείας δὲν καταφεύγει εἰς λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ σώματος, ἀλλά, γνωρίζων ὅτι τὸ κάλλος ζωγραφεῖται ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ἀναγνώστου ἐκ τῆς *ἐνεργείας* καὶ *ἐντυπώσεως*, τὴν ὁποίαν κάμνει εἰς τὸν θεώμενον, ἀρκεῖται εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα: κόρη καθῆστο ἐπὶ πέτρας, ἀμήχανόν τι κάλλος καὶ θεὸς εἶναι ἀναπείθουσα (κόρη ποὺ τὴν εὐμορφιά της εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃς· ἐπίστευες πὼς δίχως ἄλλο ἦτο θεά). Ταῦτα ὑπενθυμίζουσι καθόλου μὲν τὸν διδάσκαλον τῆς τοιαύτης περιγραφῆς Ὅμηρον, ἰδίᾳ δὲ τὸ τῆς Σαπφοῦς ἐκεῖνο: φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος θέοισιν, ἔμμεν' ὤνηρ .... (ὡσὰν θεὸς μοῦ φαίνεται ἐκεῖνος, ποὺ ἀντικρύ μου κάθεται καὶ μ' ἀκούει ποὺ τραγουδῶ). Ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν γοητείαν τοῦ κάλλους, χωρὶς νὰ ἀναμένῃ φλύαρον κατάλογον τῶν λεπτομερειακῶν χαρακτηριστικῶν. Δὲν θὰ ἦτο ἴσως περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ κάλλους ἐκ τῆς ἐντυπώσεως καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ εἶναι οἰκειοτάτη εἰς τὸς ἑλληνικὸν λαόν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων· οὕτω:

κόρη ξανθὴ τραγούδησε σὲ τρίχινο γιοφύρι
καὶ τὸ γιοφύρι ἐτράνταξε, κι' ὁ ποταμὸς ἐστάθη,
κι' ὁ ἥλιος ἐσταμάτησε, δὲν πάει νὰ βασιλέψῃ....

Κατὰ τὸν λαϊκὸν ποιητὴν καὶ ἡ ἄψυχος φύσις συνεκινήθη, ἡ γέφυρα ἐσείσθη, τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀνεκόπη καὶ ὁ ἥλιος ἐκράτησε τὸ ἅρμα του. Ἐκ τῶν στίχων τούτων αἰσθάνεταί τις τὸ κάλλος τῆς κόρης καὶ τὴν μελῳδίαν τοῦ ᾄσματος. Κατὰ τὸ πανελλήνιον ᾆσμα *Τῆς Ἄρτας τὸ γιοφύρι* ἡ πρωτομαστόρισσα Ἑλένη μέλλουσα νὰ στοιχειωθῇ εἰς τὰ θεμέλια τῆς θρυλικῆς γεφύρας ἐρωτᾷ:

Τὸ ποιὸς παίρνει τὴν πίκρα μου, τὸ ποιὸς τὴν ἐμορφιά μου;
—κανεὶς δὲν πηλογήθηκε, κανεὶς δὲν πηλογιέται.
Καὶ μιὰ δαφνούλα φουντωτὴ 'ς τὴν ἄκρη 'ς τὸ ποτάμι,
ἐκείνη πηλογήθηκε, ἐκείνη πηλογιέται·
—ἐγὼ παίρνω τὴν πίκρα σου, ἐγὼ τὴν ἐμορφιά σου.

Ὅταν δὲ νεανίας ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ πολέμου θέλει νὰ παραστήσῃ εἰς τὴν μητέρα του τὸ κάλλος νεκρᾶς κόρης, λέγει:

Μάννά 'λαμπε, μάννά 'στραφτε, μάννα μ' πως λάμπ' ὁ ἥλιος.

Ἡ τοιαύτη τοῦ κάλλους περιγραφὴ εἶναι κοινὸς τύπος τῆς δημοτικῆς παραδόσεως.

Περιγράφων ὁ Ἡλιόδωρος καὶ τὸν Θεαγένην ἔφιππον ἐπὶ ὡραίου καὶ ὑπερηφάνου ἵππου κατὰ τὴν ἐν Δελφοῖς πομπὴν ἐπιλέγει: εἶπεν ἂν καὶ τὸν ἵππον αὐτὸν συνιέναι τῆς ὡραιότητος τοῦ δεσπότου («θὰ ἔλεγες ὅτι καὶ ὁ ἵππος αὐτὸς ἐκαταλάβαινε τὴν εὐμορφιὰ τοῦ κυρίου του»).

Τὸ περιεχόμενον τῆς μυθοστορίας ταύτης δὲν εἶναι ἐντελῶς νέον, πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ Ἡλιοδώρου, ἀλλ', ὡς παρατηρεῖ ὁ *Κοραῆς*, μίμησις καὶ παρῳδία διαφόρων παλαιῶν συγγραφέων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ποιητῶν, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Εὐριπίδου· ἀλλὰ μίμησις τόσον ἔντεχνος, ὥστε τὰ κλέμματα φαίνονται γεννήματα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἡλιοδώρου· εἶναι ἀληθὴς κέντρων, ἤγουν ἔνδυμα συρραμμένον ἀπὸ διάφορα κομμάτια, συρραμμένον ὅμως τόσον ἐπιδέξια, ὥστε εἰς ὀλίγα μέρη βλέπει τις τὰ ῥάμματα καὶ τοὺς κλωστῆρας, ἀλλὰ φαίνεται μονοσώματον ὑφαντὸν ἄνωθεν ἕως κάτω λαμπρὸν ἔνδυμα». Προχειρότατον ἰδίως ἔχει τὸν Εὐριπίδην, τοῦ ὁποίου ἀντιγράφει τὸν Ἱππόλυτον ἐν τῷ μακροτάτῳ ἐπεισοδίῳ τοῦ ἔρωτος Δημαινέτης πρὸς τὸν προγονὸν αὐτῆς Κνήμωνα.

Γλῶσσα τοῦ Ἡλιοδώρου εἶναι ἡ τῶν ἀττικιστῶν, ἤτοι, καθόλου εἰπεῖν, ἐσχηματισμένη ἐκ τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ γραμματικοῦ διακόσμου τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων. Ἡ σύνταξις εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παρατακτικὴ καὶ αἱ περίοδοι βραχεῖαι. Δὲν ἀπέχει ἴσως τῆς πραγματικότητος ἡ περὶ τούτου γνώμη τοῦ Φωτίου ἔχουσα ὡς ἑξῆς: ἔστι γὰρ τὸ κάλλος τοῦ κατ' αὐτὴν λόγου οὔτε πάνυ κομμωτικὸν καὶ θεατρικόν, οὔτε μὴν Ἀττικόν τε καὶ ὑπερήφανον...Ὠκονόμηται δὲ κατὰ τὰς Ἰσοκράτους καὶ Δημοσθένους τέχνας.

Ὁ Ἡλιόδωρος ἔσχε πολλοὺς μιμητὰς Ἕλληνας καὶ ἀλλογενεῖς. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος, ὅστις συνέγραψε *τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα*, ὁ Πρόδρομος ἢ Πτωχοπρόδρομος, ὅστις συνέγραψεν ἔμμετρον μυθιστόρημα *τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα* καὶ ἄλλοι. Ἐκ δὲ τῶν ἀλλογενῶν ὁ Ἰταλὸς Τάσσος μετέφερεν εἰς τὸ ποίημά του τὸ ἐπιγραφόμενον *Ἡ ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλὴμ* τὴν παράδοξον γέννησιν τῆς λευκῆς Χαρικλείας ἀπὸ γονεῖς Αἰθίοπας, μετατρέψας τὴν Χαρίκλειαν εἰς τὴν Κλωρίνδαν καὶ τὸν Ὑδάσπην βασιλέα τῆς Αἰθιοπίας εἰς τὸν Σέναπον, βασιλέα καὶ αὐτὸν τῆς Αἰθιοπίας. Κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ χρόνους ὑπῆρξεν ὁ Ἡλιόδωρος προσφιλὲς ὑπόδειγμα τῶν Γάλλων δραματικῶν, ὁ δὲ Γερμανὸς Σχολβῖνος ὁ ἐκ Λυβέκκης, λαβὼν τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς μυθιστορίας ταύτης, συνέταξε κατὰ τὸ ἔτος 1608 διὰ στίχων λατινικῶν τραγικοκωμῳδίαν τὴν ὁποίαν ἐπέγραψεν *Αἰθιόπισσαν*. (Ἴδε *Κοραῆ* Προλεγ. εἰς τὸν *Ἡλιόδωρον*, *Χρίστ.* Ἱστορία Ἑλλ. Λογοτ. 2, 657 κ. ἑ. *Κρουμβάχερ* Ἱστορ. Βυζ. Λογοτεχν. 2,703 κ. ἑ.)

Digitized by Google

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Tüchert*, Racine und Heliodor, Πρόγραμμα Zweibrucken 1889.—*Oeftering*, Heliodor und seine Bedeutung für die Literatur, ἐν Literarhistorische Forschungen, 18, Berlin 1901. Παράφρασις τῶν «*Αἰθιοπικῶν*» ἐγένετο τῷ 1843 ἐν Σμύρνῃ, Τυπογρ. Μέλητος. Β. ΦΑΒΗΣ

Αἰθιοπικο-βραζιλιανο-αυστραλιανὴ *ἤπειρος* (*Παλαιογεωγραφία*). Οὕτως ὠνομάσθη (Κατὰ τὸν γεωλόγον E. Kayser) ἡ ἤπειρος ἐκείνη ἡ ὁποία κατὰ τὴν δεβόνειον περίοδον τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος τῆς γῆς ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς σημερινῆς Βραζιλίας καὶ περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν σημερινὴν Ἀφρικήν, τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον, τὰς Ἰνδίας καὶ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς Αὐστραλίας. Ἡ ἤπειρος αὕτη κατ' ἄλλους ὀνομάζεται καὶ **Γκοντβάνα** (Gondwana-kontinent) (Βλ.λ.). Ἡ ἤπειρος αὐτὴ ὑφίστατο σχεδὸν συνεχὴς καὶ ἑνιαία μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος. Γ. Κ. Γ.

αἰθιοπικός, *—ή, —όν*· ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Αἰθίοπας ἢ τὴν Αἰθιοπίαν· «αἰθιοπικὰ ἤθη».

αἰθιοπίς, *—ίδος* (ἡ) τὸ θηλ. τοῦ αἰθίοψ· 1) γυνὴ κάτοικος τῆς Αἰθιοπίας· 2) ἡ χώρα τῶν Αἰθιόπων, ἡ Αἰθιοπία.

— **Αἰθιοπὶς** (Aethiopis) *[Ἀστρ.]*. Περιοχὴ τοῦ πλανήτου Ἄρεως, ἐκτεινομένη κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ βορείῳ ἡμισφαιρίῳ αὐτοῦ μεταξὺ τῆς Κιμμερίας καὶ Αἰθερίας ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς Λιβύης καὶ Αἰολίδος ἀφ' ἑτέρου. Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

—**αἰθιοπὶς** *[Βοτ.]* παρὰ Διοσκορίδῃ· ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ φυτοῦ Ἐλελίσφακος ἡ αἰθιοπίς.

— **Αἰθιοπὶς** (ἡ)· ἔπος ποιηθὲν ὑπὸ Ἀρκτίνου τοῦ Μιλησίου ἐν πέντε βιβλίοις· εἶναι τὸ ἀρχαιότατον τῶν κυκλίων ἐπῶν, ὀνομασθὲν οὕτω ἀπὸ τοῦ Αἰθίοπος *Μέμνονος*· ἤρχετο δὲ ἀπὸ τοῦ στίχου:

«Ὣς οἵ γ' ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος, ἦλθε δ' Ἀμαζών», ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι συνήπτετο στενῶς πρὸς τὴν τελευταίαν ῥαψῳδίαν τῆς Ἰλιάδος. Τὸ ἔπος τοῦτο ἀπωλέσθη, ἀλλ' ὁ γραμματικὸς *Πρόκλος* παραδίδει τὸ περιεχόμενον ἑκάστου τῶν πέντε βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν πέντε διακεκριμένας ῥαψῳδίας. Κατὰ ταῦτα ἡ πρώτη ῥαψῳδία περιεῖχε τὰ κλέα τῆς βασιλίσσης τῶν Ἀμαζόνων Πενθεσιλείας, τὸν φόνον αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ῥαψῳδίᾳ ὁ Ἀχιλλεὺς φονεύει τὸν Θερσίτην, διότι οὗτος δὲν ἐδίστασε νὰ κακίσῃ τὸν Ἀχιλλέα διὰ τὸν πρὸς τὴν Πενθεσίλειαν ἔρωτά του. Ἐν τῇ τρίτῃ ῥαψῳδίᾳ ὁ Μέμνων, ὁ υἱὸς τῆς Ἠοῦς, σύμμαχος τῶν Τρώων, φονεύει τὸν νεαρὸν φίλον τοῦ Ἀχιλλέως Ἀντίλοχον. Ἐν τῇ τετάρτῃ ῥαψῳδίᾳ ὁ θάνατος τοῦ Ἀντιλόχου ἐξοργίζει τὸν Ἀχιλλέα, ὅστις ὁρμᾷ κατὰ τῶν Τρώων, τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ φονεύει τὸν Μέμνονα· ἀλλὰ φονεύεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πάριδος καὶ νεκρὸς κομίζεται εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπὸ τοῦ Αἴαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσέως. Κατὰ τὴν πέμπτην ῥαψῳδίαν γίνεται ἡ ταφὴ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τελοῦνται ἀγῶνες πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ περὶ τῶν ὅπλων αὐτοῦ ἀγὼν τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Αἴαντος. Β.Φ.

αἰθιοπίσκος (ὁ)· ὑποκοριστικὸν τοῦ *αἰθίοψ*, ἀράπακος.

αἰθιοπισμός. Ὀνομάζομεν οὕτω κυρίως τὴν *γενικὴν μελάγχροιαν* ἢ *ὑπερχρωμίαν* τοῦ σώματος. Μερικὴν μελάγχροιαν εὑρίσκομεν, εἴτε φυσιολογικῶς εἰς πάντα τὰ ἄτομα ἐπὶ ὡρισμένων μερῶν τοῦ σώματος (θηλή, γεν. ὄργανα κλπ.), εἴτε ὡς τοπικὰς παραλλαγὰς τῆς ἐναποθέσεως τῆς χρωστικῆς εἰς τὸ δέρμα, τοὺς καλουμένους *μελάγχροας σπίλους*, τὰς παροδικὰς «*κηλῖδας τοκετοῦ*» ἢ *μογγολικὰς* κ. ἄλ. Ἡ γενικὴ μελάγχροια εἶναι *συγγενὴς* κατάστασις καί, ἐκτὸς τῶν αἰθιοπικῶν φύλων φυσικά, σπανιωτάτη, ἐπὶ τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τοῦ ὁμοιογενοῦς τῆς χροιᾶς καὶ τῆς εἰς ὅλον τὸ σῶμα ἐπεκτάσεως, παροράται συνήθως.

Ὁ αἰθιοπισμός, μὴ ὑπερβαίνων κατὰ τὴν ἔντασιν τὴν χροιὰν τῶν μιγάδων, ἁπάντων δέ, εἴτε κληρονομικῶς εἰς οἰκογενείας, εἴτε καὶ μεμονωμένως, δὲν πρέπει να συγχέηται πρὸς τὴν *παθολογικὴν μελανοδερμίαν* ἢ νόσον τοῦ Addison ἢ καὶ ἄλλας γενικὰς χρώσεις τοῦ δέρματος ἐκ διαφόρων παθολογικῶν ἐπεξεργασιῶν, ἐμφανιζομένας βραδέως καὶ ἐπικτήτους. Διακρίνεται δ' εὐχερῶς καὶ ἀπὸ τὰς τοπικὰς παθολογικὰς ἢ ἐξ ἄλλων αἰτίων ὑπερχρωμίας, ὅπως εἶναι ἡ *προσωπὶς τῆς κυήσεως*, αἱ *ἐφηλίδες* κλπ. Ι. Γ. ΚΟΥΜΑΡΗΣ

αἰθιόπισσα (ἡ)· τὸ θηλ. τοῦ αἰθίοψ, ἡ αἰθιοπίς· ἤδη ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος.

—**«Αἰθιόπισσα»** (ἡ). Τραγικοκωμῳδία διὰ στίχων λατινικῶν μὲ ὑπόθεσιν ληφθεῖσαν ἐκ τῶν «Αἰθιοπικῶν» (βλ. λ.) τοῦ Ἡλιοδώρου.

αἰθιοποκρατία (ἡ)· τὸ νὰ ἀρχῶσιν οἱ αἰθίοπες· πρβ. *ἐνετοκρατία, ῥωμαιοκρατία*.

Αἰθίοψ, *—οπος* (ὁ)· ὁ κάτοικος τῆς Αἰθιοπίας (βλ. Αἰθίοπες, Αἰθιοπία).

2) Πᾶς κάτοικος εἴτε τῆς Ἀφρικῆς εἴτε τῆς Ἀσίας, τοῦ ὁποίου ἡ ὄψις εἶναι μέλαινα.

3) Ὡς προσηγορικόν, μέλας· πρβ. τὸ νεοελληνικὸν *ἀράπης*.

Παροιμίαι: «*αἰθίοπα σμήχειν*»· παροιμία ἐπὶ τῶν ἐπιχειρούντων μάταιον καὶ ἀνωφελὲς πρᾶγμα· «οἶδα ὡς μάτην ταῦτά μοι λελήρηται καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν Αἰθίοπα σμήχειν ἐπιχειρεῖ» (*Λουκ.* πρὸς ἀπαίδ. 28). Πρβ. καὶ τὴν νεοελλ. παροιμίαν: «Τὸν ἀράπη κι' ἂν λευκαίνῃς, τὸν νεκρὸ κι' ἂν γαργαλίζῃς, ἄδικα τὸν κόπον χάνῃς».—«*Αἰθίοπι ἡ ὄψις*»· ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὅτι ἡ ὄψις, τὸ χρῶμα, ἀρκεῖ ὡς γνώρισμα τοῦ Αἰθίοπος. Οἱ παλαιοὶ παροιμιογράφοι παραθέτουν ὡς ἰσοδυνάμους: «ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον» καὶ «ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα». Πβλ. καὶ τὴν νεωτέραν «δὲς οὔγια, πὰρ' παννί· δὲς μάννα πὰρ' παιδί», ὅτι ἐκ τῆς ᾤας γνωρίζεται τὸ ὕφασμα καὶ ἐκ τῆς μητρὸς τὸ τέκνον.—«*Αἰθίοψ οὐ λευκαίνεται*»· ἐπὶ τῶν φύσει ἀμεταβλήτων. Β. Φ.

Αἰθίοψ· ὄνομα ἀρχαῖον ποταμοῦ τῆς Λιβύης, πιθανῶς τοῦ Νίγηρος (*Αἰσχ. Προμηθεὺς* 809).

—**Αἰθίοψ** (Aethiops) *[Ἀστρον.]*. Διῶρυξ τοῦ Ἄρεως διατέμνουσα τὴν περιοχὴν τῆς Αἰθιοπίδος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον σχεδόν, παραλλήλως πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τῶν 230°. Σ. Π.

αἰθίοψ *[Φαρμακ.]*. Ὀνομασία χρησιμοποιουμένη εἰς παλαιοτέρας ἐποχάς, σήμερον δὲ ἤδη σχεδὸν ἐκλείψασα, ἐπὶ μελαίνης ἢ φαιομελαίνης λεπτῆς κόνεως. Ἡ ὀνομασία αὕτη ἐχρησιμοποιήθη ἀρχικῶς, κυρίως διὰ σκευάσματα μεταλλικοῦ ὑδραργύρου, μελανὸν χρῶμα ἔχοντα. Ὡς π.χ. αἰθίοψ ἀντιμονιοῦχος (Aithiops antimonialis). Ὁ χαρακτηρισμὸς «αἰθίοψ» ἐπεξετάθη ἀργότερον καὶ ἐπὶ σκευασμάτων ἐξωτερικῶς ὁμοίων τοῖς προηγουμένοις, ὡς π. χ. *αἰθίοψ λευκοχρύσου* (Aethiops platinae) καὶ *αἰθίοψ φυτικὸς* (Aethiops vegetabilis). Διὰ τῆς ὀνομασίας αἰθίοψ ἐχαρακτηρίζοντο ὁμοίως σκευάσματα προερχόμενα ἐκ συνανατριβῆς μεταλλικοῦ ὑδραργύρου μετὰ κρητίδος, ἀραβικοῦ κόμμεως, ἀνθρακικοῦ μαγνησίου, σακχάρου κεκαθαρμένης τρυγὸς κ.κ.ε. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ κατασκευάσματα ταῦτα ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνοικτοῦ χρώματος, αἱ ὀνομασίαι αὗται δὲν παρέμειναν. Τὰ εἰς τὰ φαρμακευτικὰ βιβλία ἀναφερόμενα εἴδη *αἰθίοπος* εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

Αἰθίοψ ἀντιμονιοῦχος (Aethiops antimonialis). Ὑδράργυρος μετὰ τριθειούχου ἀντιμονίου.

Αἰθίοψ γραφιτικὸς (Aethiops graphiticus). Ὑδράργυρος μετὰ γραφίτου.

Αἰθίοψ κομμιώδης (Aethiops gommeosus). Ὑδράργυρος μετ' ἀραβικοῦ κόμμεως.

Αἰθίοψ λιπώδης ἢ φαιὰ ἀλοιφὴ ὑδραργύρου. (Aethiops adiposus). Ὑδράργυρος μετὰ λίπους (βλ. ὑδραργυραλοιφή).

Αἰθίοψ μαγνησιακὸς (Aethiops magnesicus). Ὑδράργυρος, σάκχαρον καὶ ἀνθρακικὸν μαγνήσιον.

Αἰθίοψ σακχαροῦχος (Aethiops saccharatus). Ὑδράργυρος μετὰ ξηροῦ σακχάρου.

Αἰθίοψ σιδηροῦχος (Aethiops martiatus). Ὑδράργυρος καὶ ἐρυθρὸν ὀξείδιον τοῦ σιδήρου.

Αἰθίοψ φυτικὸς (Aethiops vegetabilis). Μέλαινα κόνις παρασκευαζομένη ἐκ τοῦ φυτοῦ Fucus vesiculosus, ὡς ὁ σπογγάνθραξ, καὶ χρησιμοποιουμένη λόγῳ τῆς περιεκτικότητος αὐτῆς ὡς ἰώδιον κατὰ χοιράδων καὶ βρογχοκήλης. Κ. Γ. Μ.

—**αἰθίοψ** *ὀρυκτὸς ὑδραργύρου* (Hydrargyrum aethiops mineralis) *[Ὀρυκτολ.]*. Εἰς τὴν Ὀρυκτολογίαν τοῦ Emmerling (1796, 2 σελ. 150) ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εὑρίσκομεν ὅτι φυσικὸς «*αἰθίοψ ὀρυκτὸς ὑδραργύρου* εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἰδρίαν καὶ εἰς τὸ Pfalz» (ἀκριβέστερον «εἰς τὰ ὀρυχεῖα ὑδραργύρου τοῦ Nassau παρὰ τὸ Kirchheim»). Αἰθίοπα δ' ὀρυκτὸν ὀνομάζει ὁ Gmelinkraut (Anorg. Chem. 1875, 3 σελ. 760) τὸ μῖγμα «ἀμόρφου» ἢ μέλανος θειούχου ὑδραργύρου καὶ θείου, τὸ λαμβανόμενον διὰ τριβῆς ἐν ψυχρῷ θείου καὶ ὑδραργύρου. Ἡ ὀνομασία δὲν ἐπεκράτησεν, οὔτε καὶ ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὀρυκτολόγων εἶδός τι ὀρυκτοῦ μὲ τὸ ὄνομα «*αἰθίοψ ὀρυκτός*», καθόσον ὁ φυσικὸς ὀρυκτὸς θειοῦχος ὑδράργυρος (HgS), ὁ κρυσταλλούμενος κατὰ τὸ ἑξαγωνικὸν κρυσταλλικὸν σύστημα, ὠνομάσθη κιννάβαρι, ἐνῷ ὁ ὀρυκτὸς θειοῦχος ὑδράργυρος, ὁ κρυσταλλούμενος κατὰ τὸ κυβικὸν σύστημα, ὠνομάσθη καὶ φέρει τὸ ὄνομα μετακινναβαρίτης (βλ. λ.). Γ. Κ. Γ.

— **αἰθίοψ** *ὁ σεμνοπίθηκος* (maurus semnopithecus) *[Ζωολ.]*. Γένος θηλαστικῶν τῆς οἰκογενείας τῶν στενορρίνων πιθήκων.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα.— Τὰ ὀπίσθια μέλη εἶναι ἐπιμηκέστερα τῶν ἐμπροσθίων. Ἔχει οὐρὰν μακροτάτην, Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του φθάνει τὰ 1.50 μέτρα, ἐξ οὗ τὸ ἥμισυ περίπου ἀποτελεῖ ἡ οὐρά. Ἡ κεφαλή του καλύπτεται ὑπὸ ἰδιορρύθμου τριχώματος ἐν εἴδει μικροῦ πίλου, ὅπερ κατέρχεται πρὸς τὸ μέτωπον καὶ καλύπτει ἐν μέρει ἀμφοτέρας τὰς παρειάς. Ὁ χρωματισμὸς ποικίλλει ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τοῦ ζῴου. Τὰ νεογνὰ εἶναι χρυσόξανθα καὶ μόνον τὰ ἄκρα τῶν ὀπισθίων νωτιαίων μερῶν, ἡ οὐρὰ καὶ ὁ θύσανος τῆς οὐρᾶς ἔχουσι φαιὸν χρῶμα. Σὺν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ζῴου ὁ χρωματισμός του γίνεται σκοτεινότερος καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ χεῖρες, τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ ὁ θύσανος τῆς οὐρᾶς γίνονται μελανά, κατόπιν δὲ ὁλόκληρον τὸ τρίχωμά του γίνεται στιλπνῶς μέλαν. Αἱ τρίχες τοῦ ἐνηλίκου αἰθίοπος εἶναι μεταξοειδεῖς κατὰ τὴν ῥάχιν καὶ παρουσιάζουσι βελούδινον ὄψιν.

Ἀνατομικαὶ παρατηρήσεις. — Ὁ στόμαχος τῶν ζῴων τούτων παρουσιάζει ἰδίαν ὅλως διαμόρφωσιν καὶ εἶναι πολυπλοκώτατος. Κατὰ τὸ

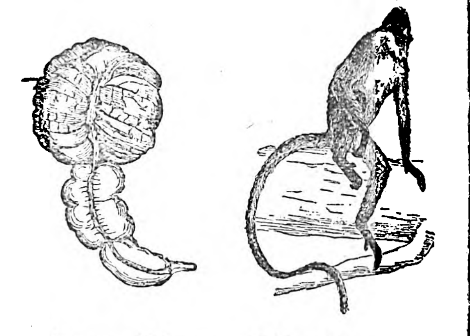

Στόμαχος αἰθίοπος τοῦ σεμνοπιθήκου.

Αἰθίοψ ὁ σεμνοπίθηκος Everetti (Βόρνεο),

ἄνω αὐτοῦ μέρος παρουσιάζει σφαιρικὴν καρδιακὴν ἐξόγκωσιν, ἥτις πρὸς τὸ κάτω μέρος καταλήγει εἰς ἐπιμήκη καὶ στενώτατον πυλωρικὸν ἀγωγόν. Τὴν ὅλην συσκευὴν περιβάλλουσιν ἀμφοτέρωθεν δύο ἐπιμήκεις μυϊκαὶ λωρίδες, αἱ ὁποῖαι περισφίγγουσι ταύτην καὶ σχηματίζουν εἶδος πλαγίων θαλάμων, παρεμφερῶν πρὸς τὸ *κῶλον ἔντερον* τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ θάλαμοι οὗτοι ἐξογκοῦνται κατὰ τὴν καρδιακὴν χώραν καὶ παρουσιάζουσι σχῆμα θυλάκων. Οἱ ὀδόντες των ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν καὶ σχῆμα πρὸς τοὺς ἄλλους πιθηκοειδεῖς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ στεφάνη των παρουσιάζει καθέτους ἀνωμαλίας. Ἡ τοιαύτη κατασκευὴ τῶν ὀδόντων των ἐπιτρέπει εἰς τὰ ζῷα ταῦτα νὰ εἶναι χορτοφάγα.

Ἰδιότητες. — Ὁ πίθηκος οὗτος, παρὰ τὸ λεπτὸν καὶ εὐλύγιστον σῶμά του, ἔχει βραδὺ βάδισμα καὶ δὲν εἶναι τόσον εὐκίνητος ὅσον τὰ συγγενῆ του ζῷα. Ἀπαντᾷ ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς Κασεμὶρ μέχρι τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Βόρνεο καὶ πολλάκις ἐπὶ τῶν Ἰμαλαΐων ὀρέων καὶ εἰς ὕψος κυμαινόμενον ἀπὸ 1700 - 4000 μέτρα. Εἶναι ζῷον ἐξαιρετικῶς δειλὸν καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου τὸ τρέπει εἰς φυγήν.

Τρέφεται ἐκ κόκκων, ὀπωρῶν, φύλλων, φλοιῶν, δένδρων κ. τ. λ.

Ὁ αἰθίοψ ἐξημεροῦται εὐκόλως. Ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ζῇ ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον, ἀρκεῖ ἡ θερμοκρασία τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον διαιτᾶται, νὰ εἶναι σχεδὸν κανονική, διότι οἱ πίθηκοι, ἰδίως οἱ καταγόμενοι ἐκ τῆς Ἰάβας, δυσκόλως ἀντέχουσιν εἰς τὸ ψῦχος. Εἰς τὰ ἐκτεταμένα καὶ παρθένα δάση τῆς Ἰάβας οἱ αἰθίοπες ζῶσι κατὰ πολυπληθεῖς ὁμάδας, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἀποτελοῦνται ἐκ 50 καὶ πλέον ζῴων ἀναρριχωμένων ἐπὶ ὑψηλῶν δένδρων. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐκβάλλουσιν ὀξείας κραυγὰς καὶ πηδῶσιν ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον, ἵνα κρυβῶσιν. Ὁ φυσιοδίφης Horsfield ἀναφέρει, ὅτι εἴς τι δάσος τῆς Ἰάβας συνήντησεν ὅμιλον αἰθιόπων πιθήκων, ὅστις ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀκολουθίας του ἀπέκοπτε ξηροὺς κλάδους δένδρων καὶ τοὺς ἐξετόξευε κατ' αὐτῶν. Δ.Ν ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰθίων. 1) Υἱὸς Ἑλικωνιάδος τινὸς νύμφης. 2) Μάντις. Ἑταῖρος τοῦ Φινέως, εἰς τὸν γάμον τοῦ ὁποίου καὶ ἐφονεύθη, κατὰ τὸν Ὀβίδιον. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθοκωδεΐνη *[Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῆς κωδεΐνης (βλ. λ.) μὴ ἔχον ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν. Σ. Γ.

αἰθόνη (Aethone) *[Φαρμ.]*. Ὀρθοφορμικὸν αἰθύλιον τῆς σειρᾶς τῶν *ἀνθρακερικῶν αἰθερικῶν* προϊόντων. Ὑγρὸν ἄχρουν, λεπτόρρευστον, ἔχον ὀσμὴν ἀρωματικὴν ὅλως ἰδιάζουσαν μὴ δυσάρεστον, διαλυτὸν δ' ἐν ὕδατι καὶ οἰνοπνεύματι.

Ἐνέργεια καὶ χρῆσις.— Ἡ αἰθόνη εἶναι φάρμακον πραϋντικὸν τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὑπνωτικὸν καὶ ἀντισπασμῶδες, καταστέλλον ἰδίᾳ τὴν διεγερσιμότητα τοῦ ἀναπνευστικοῦ νευρικοῦ κέντρου καὶ τοῦ πνευμονογαστρικοῦ νεύρου, καὶ ἐκ τούτου κατευνάζον τὸν βῆχα. Ἥκιστα τοξικὸν φάρμακον, οὐδ' ἐρεθίζει ποσῶς τὰ πεπτικὰ ὄργανα.

Ἐνδείκνυται δὲ καὶ ὠφελεῖ πρὸς παθήσεις ἐκδηλουμένας διὰ βηχὸς παροξυντικοῦ, οἷαι εἶναι: ὁ κοκκύτης, ἡ χρονία βρογχῖτις, ἡ ὑστερία, αἱ παθήσεις τοῦ φάρυγγος, αἱ λαρυγγίτιδες, τὸ πνευμονικὸν ἄσθμα, ἡ φυματίασις τῶν πνευμόνων. Κατευνάζει τὸ φάρμακον καὶ ἀραιοῖ τοὺς παροξυσμοὺς τοῦ βηχός, ῥευστοποιεῖ καὶ [illegible]

Digitized by Google

τὴν βρογχικὴν ἔκκρισιν, τέλος δὲ καὶ ἐνεργεῖ διουρητικῶς προάγον τὴν ἀπέκκρισιν καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ ἀπεκβολὴν τῶν βακτηριακῶν τοξινῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀσημάντου αὐτοῦ τοξικότητος, τὸ φάρμακον τοῦτο ὑπερτερεῖ τοῦ βρωμιοφορμίου, καὶ ἀντενδείκνυται μόνον ἐπὶ γερόντων πασχόντων λιπώδη ἐκφύλισιν τῆς καρδίας.

Δόσεις.— Ἡ αἰθόνη, ὡς ἀντισπασμῶδες καὶ πραϋντικὸν τοῦ βηχὸς φάρμακον, χορηγεῖται κατὰ σταγόνας, μεμιγμένη ὀλίγῳ ὕδατι σακχαρούχῳ ἢ μᾶλλον σεραπίῳ τολουταίου βαλσάμου ὅπερ ἀραιοῦται εἶτα διὰ διπλασίας ἢ τριπλασίας ποσότητος ὕδατος.

Πρὸς παιδία κάτω τῶν δύο ἐτῶν, χορηγεῖται ἀπὸ 5 ἕως 15 σταγόνων καὶ πλέον, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας καὶ τῆς περιπτώσεως, ἐπαναλαμβανομένης τῆς δόσεως πεντάκις ἢ ἑξάκις κατ' εἰκοσιτετράωρον. Ἀπὸ διετοῦς δὲ καὶ ἄνω παιδίου, 5 ἢ 6 δόσεις ἐκ 15 ἕως 30 σταγόνων ἑκάστη δι' ἡμέρας, ἀρκοῦσι. Δέον νὰ χορηγῆται ἐν ὀλίγῳ ὕδατι μετὰ σεραπίου τολουταίου βαλσάμου καὶ κατὰ προτίμησιν ἐν τῷ μεταξὺ τῶν γευμάτων διαλείμματι.

Πρὸς ἐνηλίκους δὲ ἡ χορηγουμένη δόσις τοῦ φαρμάκου εἶναι ἀπὸ 30 ἕως 50 σταγόνων, δυναμένη νὰ ἐπαναλαμβάνηται ἐν ἀνάγκῃ ἕως ἑξάκις καὶ πλέον, ἤτοι μέχρι 300 σταγόνων καὶ ἐπέκεινα δι' ἡμέρας. Χορηγείσθω δὲ κατὰ προτίμησιν μία δόσις ἀφ' ἑσπέρας πρὸ τοῦ κατακλιθῆναι, ἐπαναλαμβανομένη ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν νύκτα. Προτιμότερον δὲ νὰ μὴ χορηγῆται τὸ φάρμακον ἐν ὥρᾳ κρίσεων.

Ἐὰν μὴ ὑποχωρῶσιν οἱ παροξυσμοὶ τοῦ βηχός, δυνάμεθα νὰ χορηγῶμεν τὰς ἰσχυρὰς δόσεις τοῦ φαρμάκου ἀφόβως, διότι ἡ αἰθόνη οὐδόλως φαίνεται δηλητηριώδης. Καλὸν δὲ εἶναι καὶ νὰ μὴ παύηται ταχέως ἡ χρῆσις τοῦ φαρμάκου μετὰ τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα. Μ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

[α-] αἰθοξυακρυλικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις, παράγωγον ὑδροξυλιωμένου παραγώγου τοῦ ἀκορέστου μονοκαρβονικοῦ ὀξέος, τοῦ *ἀκρυλικοῦ ὀξέος*. Ἔχει τὸν χημικὸν τύπον $CH_2:C(O.C_2H_5).CO_2H$ καὶ εἶναι σῶμα στερεὸν κρυσταλλούμενον εἰς ὡραίας βελόνας μετὰ β. τ. 62°, ὁ δὲ ἐστὴρ αὐτοῦ τοῦ τύπου $CH_2:C(O.C_2H_5).CO.OC_2H_5$ ζέει εἰς 180°. Τὸ ὀξὺ τοῦτο παρέχει διὰ κατεργασίας μετ' ἀραιῶν ὀξέων πυροσταφυλικὸν ὀξύ. Σ. Γ.

αἰθοξυκαφεΐνη (aethoxycoffeinum) *[Φαρμ.]*. Φάρμακον ἀντινευραλγικῆς καὶ ναρκωτικῆς ἐνεργείας, φερόμενον εἰς μικρὰς ἀχρόους κρυσταλλικὰς βελόνας, τηκομένας εἰς 140° σχεδὸν ἄνευ ἀποσυνθέσεως, δυσδιαλύτους ἐν ὕδατι, ἀλκοόλῃ καὶ αἰθέρι καὶ εὐδιαλύτους εἰς ζέουσαν ἀλκοόλην. Σκευάζεται διὰ ζέσεως 3 μ. μονοβρωμιοκαφεΐνης, 10 μ. ἀλκοόλης καὶ 2 μ. καυστικοῦ κάλεως, μέχρι τελείας διαλύσεως τῆς μονομβρωμιοκαφεΐνης. Πρὸς διάκρισιν τῆς αἰθοξυκαφεΐνης ἀπὸ τῆς καφεΐνης χρησιμεύει ὁ προσδιορισμὸς τοῦ σημείου τήξεως καὶ τὸ ἀδιάλυτον αὐτῆς εἰς καυστικὸν κάλι καὶ καυστικὸν νάτρον. Ἡ αἰθοξυκαφεΐνη δρᾷ ὡς καφεΐνη, ἔτι δὲ καὶ ναρκωτικῶς. Χορηγεῖται μετὰ σαλικυλικοῦ νατρίου εἰς δόσιν 0.2 γρ. ἐπὶ ἡμικρανιῶν καὶ νευραλγιῶν τοῦ προσώπου. Μεγίστη ἡμερησία δόσις αὐτῆς εἶναι 0.3 γρμ., μείζονες δόσεις προκαλοῦσι στομαχικοὺς πόνους, ναυτίαν καὶ ἴλιγγον. Κ. Γ. Μ.

[β-] αἰθοξυκροτωνικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις παράγωγον τοῦ ὑδροξυλιωμένου κροτωνικοῦ ὀξέος καὶ ἔχει τὸν τύπον $CH_3.C(OC_2H_5):CH.CO_2H$, κρυσταλλοῦται εἰς πρίσματα μετὰ β. τ. 137°,5 καὶ εἶναι δυσδιάλυτον ἐν ὕδατι. Λαμβάνεται ἐκ τοῦ β-χλωριοκροτωνικοῦ ὀξέος ἢ τοῦ β-χλωρισοκροτωνικοῦ ὀξέος τῇ ἐπιδράσει αἰθυλικοῦ νατρίου. Ὁ αἰθυλεστὴρ αὐτοῦ ἔχων τὸν τύπον $CH_3C(OC_2H_5):CH.CO.OC_2H_5$ τήκεται εἰς 31° καὶ βράζει εἰς 200°, ἔχει δὲ ὀσμὴν ἀνίσου. Σ. Γ.

αἰθοξυλαμίνη *[Χημ.]*. Ἕτερον ὄνομα τῆς Ο-αἰθυλοδροξυλαμίνης (βλ. λ.). Σ. Γ.

αἰθοξυμεθυλενακετοξικὸς *ἐστὴρ [Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ κετοπαράγωγα τῶν ἀκορέστων ὀξυοξέων ἔχει τὸν τύπον:

$$\begin{array}{c} CH.OC_2H_5 \\ \| \\ CH_3.CO.C.CO.OC_2H_5 \end{array}$$

λαμβάνεται δὲ διὰ θερμάνσεως ἀκετοξικοῦ ἐστέρος μετ' ὀρθομυρμηκικοῦ ὀξέος καὶ ἀνυδρίτου τοῦ ὀξικοῦ ὀξέος. Εἶναι ὑγρὸν ἄχρουν, παχύρρευστον, βράζον εἰς 149° (ὑπὸ πίεσιν 15 χστμ.). Δι' ὕδατος σαπωνοποιεῖται βραδέως πρὸς ὀξυμεθυλενακετοξικὸν ἐστέρα. Σ. Γ.

αἰθοξυμεθυλενομηλονικὸς *διαιθυλεστὴρ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀποτελοῦσα τριαιθυλικὸν παράγωγον τοῦ ἀγνώστου *φορμυλομηλονικοῦ ὀξέος*. Ἔχει τὸν τύπον:

$$C_2H_5.O.CH:(CO.OC_2H_5)_2$$

καὶ εἶναι ἄχρουν ὑγρόν, ἀδιάλυτον ἐν ὕδατι, βράζον εἰς 279 - 281°. Σ. Γ.

αἰθοξυφαινυλοσουκκινιμίδιον *[Φαρμ.]*· βλ. πυραντίνη.

αἰθοξυφουμαρικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις λαμβανομένη ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ἐστέρος αὐτῆς

$$C_2H_5O.CO.C(O.C_2H_5):CH.COOC_2H_5$$

ὡς Ο-ἀλκυλοπαράγωγον ἐκ τοῦ μετ' ἀργύρου ἅλατος τοῦ ὀξαλοξικοῦ ὀξέος (βλ. λ.). Σ. Γ.

αἰθόπυγα, τά *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *Σπιζιδῶν* τοῦ γένους τῶν *Νεκταρινιιδῶν*. Διακρίνονται ἐκ τῆς ἐπιμηκύνσεως τῆς μεσαίας πτέρυγος τῆς οὐρᾶς καὶ ἐκ τοῦ ἰδιάζοντος χρωματισμοῦ των, ὅστις εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος καὶ τὸν λαιμὸν εἶναι ζωηρῶς ἐρυθρὸς καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς οὐρᾶς πράσινος μὲ ἰώδεις ἀποχρώσεις. Τὰ θήλεα ἔχουσι σκοτεινότερα χρώματα τῶν ἀρρένων. Συνήθως ἡ κορυφὴ τῆς κεφαλῆς κοσμεῖται ἐκ πιλίσκου (σκούφιας) λαμπροῦ μεταλλικοῦ χρώματος καὶ τὰ πλάγια τοῦ λαιμοῦ φέρουσι διπλῆν σειρὰν στιλβουσῶν ῥαβδώσεων, αἵτινες ἄρχονται ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ ῥάμφους. Ἐνίοτε τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ λαιμοῦ κοσμεῖται ὑπὸ ἰώδους περιτραχηλίου.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα ζῶσιν εἰς τὰς Ἰνδίας, τὴν Βιρμανίαν, τὴν Κίναν, τὰς Φιλιππίνας νήσους, τὴν Ἰάβαν, Βόρνεον, Σουμάτραν. Ὑπάρχουσι περὶ τὰ 10 εἴδη καὶ πάντα εἶναι μικροῦ μεγέθους. Τρέφονται ἐξ ἀραχνῶν, καμπῶν, ἐντόμων. Εἶναι πτηνὰ εὐκίνητα καὶ ψάλλουσι μελῳδικῶς. Τὴν φωλεὰν αὐτῶν κατασκευάζουσιν ἐκ λειχήνων καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν τὸ σχῆμα σάκκου, ὅστις φέρει μικρὰν πλαγίαν ὀπὴν χρησιμεύουσαν διὰ νὰ εἰσέρχεται τὸ πτηνόν. Τὸ θῆλυ γεννᾷ 3—4 πρασινωπὰ ᾠὰ μὲ μικρὰς σκοτεινὰς κηλῖδας. Δ. Ν. Π.

αἰθοπύλος (Rauchquarz, Quartz brun enfumé noir) *[Ὀρυκτολ.]*· βλ. χαλαζίας.

αἰθός, *-ή, -όν*· ὁ διάπυρος καὶ ἀπαστράπτων ‖ τὸ οὐδ. ὡς οὐσιαστικόν, «τὸ *αἰθὸν τοῦ σιδήρου, τοῦ χάλυβος* κ. τ. λ.», τὸ χρῶμα τοῦ διαπύρου σιδήρου, χάλυβος κλπ. Πρὸς δήλωσιν λαμπρότητος τοῦ χρώματος ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἐπιθέτου τούτου τὰ σύνθετα *αἰθοκίτρινος, αἰθοκόκκινος, αἰθόλευκος, αἰθόφαιος*.

αἴθουροι, οἱ *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *Κολυβριδῶν* τοῦ γένους τῶν *Κολυβρίων*. Εἶναι πτηνὰ μικρότατα, ἰθαγενῆ τῆς Ἀμερικῆς, καὶ ἀνέρχονται εἰς 500 περίπου εἴδη, ἀνήκοντα εἰς 127 διάφορα γένη. Τὰ πτηνὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης διακρίνονται ἐκ τοῦ λεπτοῦ, κυλινδρικοῦ, λίαν ἐπιμήκους ῥάμφους των, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἄκρον του εἶναι κυρτὸν πρὸς τὰ κάτω (σπανίως κυρτοῦται πρὸς τὰ ἄνω) καί, ἐνίοτε, εἶναι λεπτῶς ὀδοντωτὸν κατὰ τὰ ἄκρα του. Ἡ γλῶσσά των εἶναι δισχιδὴς καὶ σωληνοειδής. Τὰ πτερά των εἶναι μακρά, αἰχμηρὰ καὶ φέρουσι δέκα κυρίως πτέρυγας, αἵτινες εἶναι καὶ αἱ ἐπιμηκέστεραι, καὶ ἓξ δευτερευούσας. Ἡ οὐρὰ ἔχει ποικίλον σχῆμα. Οἱ πόδες εἶναι βραχύτατοι καὶ λεπτοὶ μὲ ὄνυχας μακροὺς καὶ ἀγκιστροειδεῖς. Τὸ μέγεθός των ποικίλλει καὶ ἄλλοτε μὲν εἶναι ἴσον μὲ τὸ τοῦ κλαδιστῆρος (πετροχελίδονο), ἄλλοτε δὲ φθάνει τὸ μέγεθος τῆς ἀνθηδῶνος (ἀγριομελίσσης). Εἶναι τὰ μικρότατα τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν πτηνῶν. Ὁ χρωματισμὸς συνήθως εἶναι χαλκοπράσινος πρὸς τὸ ἄνω μέρος μὲ μελανὰς πτέρυγας, καὶ ἀνοικτοτέρου χρώματος ἢ τελείως λευκὸς πρὸς τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος. Τὰ ἄρρενα φέρουσιν εἶδος περιλαιμίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπιδωτὰ πτερὰ μὲ θαυμαστὰς ἰριδιζούσας πολυποικίλους ἀποχρώσεις. Τὰ περιλαίμια ταῦτα ἔχουσι σχῆμα λαιμοδέτου, θυσάνου, ἢ τριχολόφου. Τὰ θήλεα ἔχουσιν ἁπλούστερον χρωματισμόν· εἰδῶν τινῶν ὅμως, γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα πετασοφόρα (βλ. λέξ.), τὰ θήλεα ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς χρωματισμὸν μὲ τὰ ἄρρενα. Τὰ μικρὰ πτηνά, μέχρις ἡλικίας δύο ἢ τριῶν ἐτῶν, καὶ τὰ ἄρρενα κατὰ τὰς ἄλλας ἐποχάς, πλὴν τῆς ἐποχῆς τῶν ἐρώτων των, ἔχουν σχεδὸν τὸ αὐτὸ χρῶμα μὲ τὰ θήλεα.

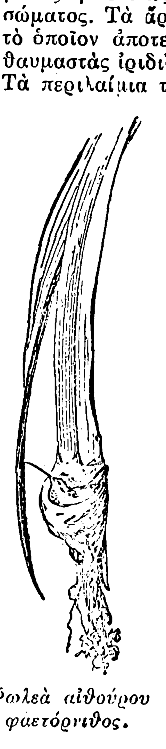

Φωλεὰ αἰθούρου φαετόρνιθος.

Φωλεὰ αἰθούρου θωρατῆρος.

Οἱ ἀνατομικοί των χαρακτῆρες ὁμοιάζουσι πολὺ μὲ τοὺς τῶν κλαδιστήρων καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ σώματός των εἶναι λίαν κατάλληλος πρὸς εὐχερῆ καὶ παρατεταμένην πτῆσιν.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα τρέφονται ἐκ τοῦ μέλιτος τῶν ἀνθέων καὶ ἰδίως ἐκ μικρῶν ἐντόμων, τὰ ὁποῖα συλλαμβάνουσι διὰ τῆς λεπτοτάτης γλώσσης των ἐντὸς τῶν καλύκων τῶν μελιτοφόρων ἀνθέων. Ἐπίσης συλλαμβάνουσι καὶ μυίας κατὰ τὴν πτῆσίν των.

Οἱ αἴθουροι εἶναι διαδεδομένοι ἀπὸ τοῦ βορειοτέρου μέρους τοῦ Καναδᾶ μέχρι τῆς Χιλῆς καὶ τῆς Παταγονίας, ἀλλὰ κυρίως ἀπαντοῦν εἰς τὸ Μεξικόν, τὰς Ἀντίλλας, τὴν Κολομβίαν, τὴν Γουϊάναν, τὴν Βραζιλίαν, τὸ Περοὺ καὶ τὴν Βολιβίαν. Εἰς τὰς Ἄνδεις καὶ εἰς ὕψος 3 - 4000 μέτρων ἐνδιαιτᾶται εἶδός τι αἰθούρου, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα ὀρεοαίθουρος. Ἕτερον εἶδος, αἴθουρος ὁ εὐστέφανος (aithurus eustephanus), ἀπαντᾷ εἰς τὴν νῆσον τοῦ Φερδινάνδου. Ἕτερα εἴδη αἰθούρου εἶναι διαβατικὰ τῶν βορείων μερῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἕκαστον εἶδος παραμένει εἰς τελείως ὡρισμένην περιφέρειαν.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι ζωηρότατα. Ἡ πτῆσίς των, ἥτις προκαλεῖ εἶδος βομβισμοῦ, προδίδει τὴν παρουσίαν των, προτοῦ ἀκόμη ἴδωμεν τὰ πτηνά. Αἱ κινήσεις των ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς τὰς ἰδιορρύθμους κινήσεις τῶν ἐντόμων, ἰδίως ὅταν ἐπισκέπτωνται τὰ ἄνθη καὶ βυθίζουσιν ἐντὸς τοῦ κάλυκός των τὸ λεπτὸν καὶ μακρὸν ῥάμφος των. Πολλοὶ ὀρνιθολόγοι ὑποστηρίζουσιν ὅτι δύνανται νὰ πετάξουν μὲ τὴν ῥάχιν ἐστραμμένην πρὸς τὰ κάτω, ὑποβοηθούμενα ὑπὸ τῆς ἰδιοσχήμου οὐρᾶς των. Ἡ φωνή των εἶναι διαπεραστικὴ καὶ τὸ ᾆσμά των μονότονον. Ἡ πτῆσίς των εἶναι τόσον ταχεῖα, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ τὴν παρακολουθήσῃ τις.

Τὴν φωλεάν των, ἡ ὁποία ἔχει θαυμασίαν ἀρχιτεκτονικήν, οἱ αἴθουροι κατασκευάζουσι μὲ λεπτότατα κλαδία καὶ βρύα, κρεμῶντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ φλοιοῦ τῶν κλάδων ὄπισθεν πυκνῶν φυλλωμάτων. Ὁ ὀρεοαίθουρος κατασκευάζει τὴν φωλεάν του ἐπὶ τῶν βράχων.

Οἱ αἴθουροι γεννῶσι δύο φορὰς τὸ ἔτος ἀπὸ δύο λευκὰ ᾠὰ ἄνευ κηλίδων. Τὰ μικρὰ τρέφονται ὑπὸ τῶν γονέων των κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν διατρέφουσιν αἱ χελιδόνες τοὺς νεοσσούς των.

Τὰ πτηνὰ ταῦτα εἶναι φιλόνικα καὶ ἐπιπίπτουσι συχνὰ ἢ κατὰ τῶν ὁμοίων των, ἢ κατὰ πολὺ μεγαλυτέρων κατ' ὄγκον πτηνῶν, τρέποντα πολλάκις ταῦτα εἰς φυγήν. Διὰ τὸν ἐριστικὸν χαρακτῆρά των ὁ συγγραφεὺς Γόσσης ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Μίαν ἡμέραν παρευρέθην εἴς τινα μάχην μεταξὺ αἰθούρων, ἥτις ὑπῆρξε καθ' αὐτὸ λυσσώδης. Ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν εἷς αἴθουρος ἐσύχναζε διαρκῶς εἰς ἓν ἠνθισμένον δένδρον τοῦ κήπου. Μίαν πρωΐαν ἐνεφανίσθη εἰς τὸ αὐτὸ δένδρον καὶ δεύτερος αἴθουρος. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ὥστε τὰ δύο πτηνὰ ν' ἀρχίσουν καταδιωκόμενα μετὰ λύσσης ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον. Ὁ θόρυβος ὁ προκαλούμενος ἐκ τῆς ταχείας πτήσεώς των ἦτο εἰς μακρὰν ἀπόστασιν αἰσθητὸς καὶ αἱ κινήσεις των ἦσαν τόσον ταχεῖαι, ὥστε δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ τὰς παρακολουθήσῃ. Τέλος ἤρχισαν τοὺς ῥαμφισμοὺς καὶ κατέπεσαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ νικητὴς αἴθουρος ἀφοῦ κατεδίωξεν ἐπ' ἀρκετὸν ἀκόμη διάστημα τὸν ἀντίπαλόν του, ἐπέταξεν ἐπὶ τοῦ κλάδου τοῦ δένδρου καὶ ἤρχισε νὰ κράζῃ, ὡσὰν νὰ διελάλει τὴν νίκην του. Μετ' ὀλίγον ὁ ἡττηθεὶς αἴθουρος ἐπέταξε πλησίον τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἡ μάχη ἐπανήρχισε μὲ τὸ πρότερον μῖσος. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνακωχῆς οἱ μαχηταὶ κατέφευγον εἰς διάφορα ἄνθη καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανήρχιζον τὸν ἀγῶνα, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου ἄνθους παρηκολούθει μὲ θαυμασμὸν ἕτερον πτηνόν. Ἐπὶ τέλους ἡ μάχη ἔληξε καὶ ὁ ἡττηθεὶς αἴθουρος ἐτράπη εἰς φυγήν».

Οἱ αἴθουροι συλλαμβάνονται εὐκόλως ζῶντες, καθ' ἣν στιγμὴν συλλέγουν τὸ μέλι ἐκ τῶν ἀνθέων, τῇ βοηθείᾳ μικρᾶς «ἀπόχης». Δυσκόλως ὅμως ζῶσιν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, πάντως δὲ ἡ ζωή των δὲν παρατείνεται πλέον μηνῶν τινων καὶ μόνον ἐφ' ὅσον εἰς τὸν κλωβόν των θὰ τοποθετοῦνται διαρκῶς δροσερὰ φύλλα καὶ ἄνθη μελιτοφόρα. Ὁ Μπελλὼχ εἰς τὸ Μεξικὸν διετήρει ἄλλοτε ἐντὸς μεγάλου κλωβοῦ περὶ τοὺς ἑξήκοντα αἰθούρους διαφόρων εἰδῶν, διατηρῶν ἐν αὐτῷ δοχεῖα πλήρη σακχαρώδους ὕδατος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐβύθιζε τοὺς κάλυκας ἀνθέων τινῶν, ἰδίως βεγγονίας καὶ τῆς ἀλόης. «Ἦτο σπανίας ἀπολαύσεως θέαμα, λέγει ὁ ἴδιος Μπελλώχ, νὰ βλέπῃ τις τὰ πτηνὰ ταῦτα ἐρίζοντα διὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς λείας των.»

Εἰς τὴν Εὐρώπην σπανίως μεταφέρονται τὰ πτηνὰ ταῦτα ζῶντα, διότι παρ' ὅλας τὰς περιποιήσεις ἀποθνήσκουν.

Τοὺς αἰθούρους συνήθως ταριχεύουσι καὶ τοὺς διατηροῦσι πρὸς διακόσμησιν, τὰ πτερά των δὲ χρησιμοποιοῦσιν εἰς στολισμὸν τῶν γυναικείων πίλων κ.τ.ό. Τινὲς τῶν ἰθαγενῶν γυναικῶν μεταχειρίζονται μικρότατά τινα εἴδη αἰθούρων ὡς ἐνώτια.

Ἡ ταξινόμησις τῶν αἰθούρων παρουσιάζει με-

Digitized by Google

γίστην δυσκολίαν λόγῳ τῆς ποικιλίας τῆς διαμορφώσεως τοῦ σώματός των. Ἄλλοτε διῄρουν τὰ πτηνὰ ταῦτα εἰς δύο διακεκριμένας τάξεις, τοὺς αἰθούρους τοὺς ἔχοντας *εὐθὺ* καὶ τοὺς αἰθούρους τοὺς ἔχοντας *κυρτὸν* ράμφος. Ἡ ταξινόμησις αὕτη ἐγκατελείφθη ταχέως, διότι μεταξὺ τούτων ὑπῆρ-

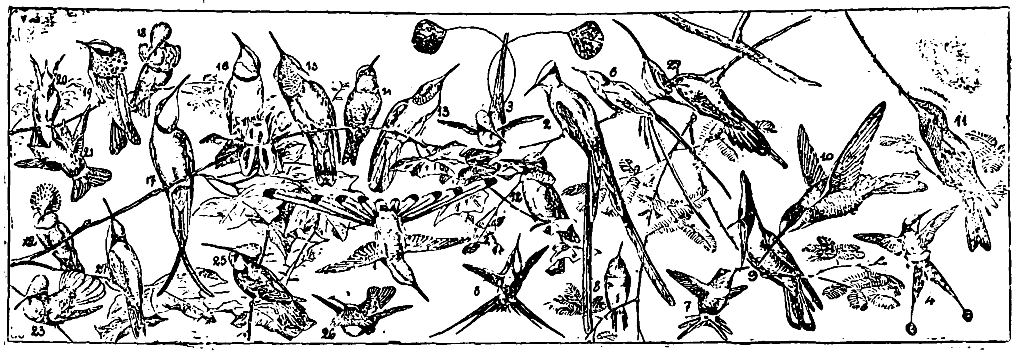

Αἴθουροι.

1=Αἴθουρος ἡ Σαπφώ. 2=Αἴθουρος ὁ κυανοῦς. 3=Αἴθουρος ὁ θαυμάσιος. 4=Αἴθουρος ὁ μακρόουρος. 5=Αἴθουρος ὁ ταώς. 6=Αἴθουρος ὁ θωμαστήρ. 7=Αἴθουρος ὁ καλοθώραξ. 8=Αἴθουρος ὁ μελισσοειδής. 9=Αἴθουρος ὁ ὀξυπώγων. 10=Αἴθουρος ὁ ἡλίανθος. 11=Αἴθουρος ὁ ξιφόρρυγχος. 12=Αἴθουρος ὁ σελασφόρος. 13=Αἴθουρος ὁ ἡλιόθριξ. 14=Αἴθουρος ὁ τροχίλος. 15=Αἴθουρος ὁ πετασοφόρος (κυανοῦς). 16=Αἴθουρος ὁ ὀρεινός. 17=Αἴθουρος ὁ τοπάζιος. 18=Αἴθουρος ἡ λοφόρνις (ὁ μεγαλοπρεπής). 19=Αἴθουρος ἡ λοφόρνις (ὁ ταώς). 20=Αἴθουρος ἡ λοφόρνις (ὁ θαυμάσιος). 21=Αἴθουρος ἡ λοφόρνις (τοῦ Γκόλντ). 22=Αἴθουρος ἡ λοφόρνις (ἡ βασίλισσα). 23=Αἴθουρος ἡ χρυσολαμπίς. 24=Αἴθουρος ὁ θαλουράνιος. 25=Αἴθουρος ὁ μικρόρραμφος. 26=Αἴθουρος ὁ καλοθώραξ (ἡ Καλλιόπη). 27=Αἴθουρος ἡ φαετόρνις.

χον καὶ ἕτεροι ἐνδιάμεσοι τύποι. Ὁ Σαλβῖνος διῄρεσε τὴν οἰκογένειαν ταύτην εἰς δύο τάξεις: εἰς *πριονόρραμφα* (τὰ ἔχοντα ὀδοντωτὸν ράμφος) καὶ εἰς *λεπτόρραμφα* (τὰ ἔχοντα λεῖον ράμφος). Ὁ Σιμὸν παρενέβαλε μεταξὺ τῶν δύο τάξεων τοῦ Σαλβίνου καὶ τρίτην, τὰ *ἐνδιάμεσα*. Αὕτη εἶναι ἡ πολυπληθεστέρα τάξις. Προτιμοτέρα εἶναι ἡ ὑπαγωγὴ τῶν 127 εἰδῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς μίαν καὶ μόνην τάξιν, διότι ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη διάπλασις τοῦ ῥάμφους των δὲν εἶναι ἐπαρκὴς χαρακτηρισμός.

Ἐκ τῶν πολυπληθεστάτων εἰδῶν αἰθούρων ἀναφέρομεν τὰ κυριώτερα, ἅτινα εἶναι τὰ ἑξῆς:

1ον) Αἴθουρος ὁ πολύτιμος (aithurus polytimus). Ζῇ εἰς τὴν Ζαμάϊκαν καὶ διακρίνεται κυρίως ἐκ τῆς ὑπερμέτρου ἀναπτύξεως τῶν δύο οὐραίων πτερῶν του, ἐχόντων τριπλάσιον μέγεθος τῶν οὐραίων τῶν ἄλλων αἰθούρων. Τὸ ράμφος του εἶναι ἐλαφρῶς κυρτὸν καὶ μακρότερον τῆς κεφαλῆς του, πεπλατυσμένον κατὰ τὴν βάσιν του, τὸ δὲ ἀνώτερον μέρος τῆς κεφαλῆς κοσμεῖται διὰ μικροῦ λοφίου, τὸ ὁποῖον πρὸς τὸ ἔμπροσ ἐφάπτεται τῆς κεφαλῆς καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον αὐτῆς μέρος. Τὸ λοφίον τοῦτο ἔχει, εἰς τὰ ἄρρενα, στιλπνὸν μελανὸν χρῶμα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πτερὰ τὰ καλύπτοντα τὸ κατώτερον μέρος τῆς κεφαλῆς, τὸν λαιμόν, τὸ στῆθος καὶ τὴν ράχιν, τὰ ὁποῖα ἔχουσι ζωηρὸν πράσινον χρῶμα μὲ μεταλλικὰς ἀναλαμπάς. Τὰ μεγάλα κύρια πτερὰ τοῦ σώματος των εἶναι μελανά, τὰ δὲ τῆς οὐρᾶς κυανομέλανα. Εἰς τὰ θήλεα, τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς εἶναι φαιόν, τὸ ὑποκάτω μέρος τοῦ σώματος ὑπόλευκον μὲ πρασίνας ἀποχρώσεις ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ἡ οὐρὰ πρασίνη καὶ μελανὴ μὲ τὰς ἐξωτερικὰς πτέρυγας πεποικιλμένας κατὰ τὰ ἄκρα των μὲ λευκὰ στίγματα. Εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πτηνὰ τῆς οἰκογενείας, καθόσον τὸ μέγεθός του φθάνει τὰ 11 ἑκ. τοῦ μέτρου.

Ὁ Κός, ὅστις ἐμελέτησεν ἐπακριβῶς τὸ εἶδος τοῦτο εἰς τὴν γενέτειράν του, ἔδωκε λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ πτηνοῦ. Ὁ ἴδιος πολλάκις ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρῃ ζῶντα τὰ πτηνὰ ταῦτα ἢ ἐν μικρᾷ ἢ ἐν μεγάλῃ ἡλικίᾳ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν.

2ον) Αἴθουρος ὁ ἀφαντόχρους (aithurus aphantochroa). Χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἰσχυροῦ καὶ κατά τι μεγαλυτέρου τῆς κεφαλῆς ράμφους, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἄκρον του εἶναι ἐλαφρῶς κυρτόν, ὑπὸ τῶν μεγάλων πτερύγων του, ὑπὸ τῆς οὐρᾶς του, ἥτις εἶναι σχεδὸν τετράγωνος, ὑπὸ τῶν πτερωτῶν ποδῶν του, ὑπὸ τοῦ λίαν βραχέος ὀπισθίου ὄνυχός του καὶ ἀπὸ τὸν χρωματισμὸν τοῦ πτερώματός του, ὅστις εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰ δύο γένη (ἄρρεν καὶ θῆλυ). Τὰ πτηνὰ ταῦτα εὑρίσκονται εἰς τὴν Βραζιλίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Ἀμαζόνειον πεδιάδα.

3ον) Αἴθουρος ὁ ἀμαζίλειος (aithurus amazilia). Ἔχει ράμφος ἴσον πρὸς τὸ μῆκος τῆς κεφαλῆς του, ἐλαφρῶς καμπυλούμενον κατὰ τὸ ἄκρον του, ὅπερ εἶναι αἰχμηρόν. Αἱ πτέρυγες εἶναι ἀρκετὰ μεγάλαι καὶ αἰχμηραί. Ἡ οὐρὰ τετράγωνος καὶ ὀδοντωτὴ κατὰ τὸ ἄκρον της καὶ οἱ πόδες κεκαλυμμένοι ὑπὸ πτερῶν. Φέρει χαλκοπράσινον χρωματισμὸν εἰς τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος καὶ τὸν λαιμόν, πυρρὸν εἰς τὰς πτέρυγας καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς ράχεως καὶ ἐπίξανθον πρὸς τὸ ὑπόλευκον εἰς τὴν κοιλίαν. Ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ Μεξικοῦ μέχρι τοῦ Περοῦ χώρας.

4ον) Αἴθουρος ὁ μελισσοειδής (aithurus abeillei). Εὑρίσκεται εἰς τὸ Μεξικὸν καὶ διακρίνεται ἐκ τοῦ μικροτάτου μεγέθους του, τὸ ὁποῖον εἶναι σχεδὸν ἴσον πρὸς τὸ τῆς ἀγριομελίσσης. Εἶναι τὸ μικρότερον πτηνὸν τῆς οἰκογενείας ταύτης. Τὸ ράμφος του εἶναι λεπτόν, εὐθὺ καὶ μικρότερον τῆς κεφαλῆς του. Τὰ πτερὰ του εἶναι λίαν μακρὰ καὶ φθάνουσι μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς, ἥτις εἶναι ἐλαφρῶς διχαλωτή. Τὸ ἄρρεν ἔχει λαμπρῶς πράσινον χρῶμα, ὅπερ εἰς τὰ πτερὰ ποικίλλει μεταξὺ πυρροῦ καὶ ἐπιξάνθου. Ἡ κοιλία των εἶναι μελανή, τὸ στῆθός των ὑπομέλαν καὶ εἰς τὸν λαιμόν των φέρουσιν ἀνοικτῶς πράσινον περιλαίμιον. Τὰ θήλεα ἔχουσιν ἀμαυρότερα χρώματα.

5ον) Αἴθουρος ὁ τροχίλος (aithurus trochilus). Τὸ ράμφος του εἶναι σχετικῶς βραχὺ καὶ εὐθύ. Αἱ πτέρυγες λίαν ἀνεπτυγμέναι. Ἡ οὐρὰ μετρίου μεγέθους καὶ κατὰ τὸ ἄκρον διχαλωτή. Οἱ πόδες εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ πτίλων. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματος εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὸ ἄρρεν καὶ εἰς τὸ θῆλυ. Ἡ ράχις, ὡς καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς, ἔχει φαιοϋποπράσινον χρῶμα, αἱ πτέρυγες ὑπέρυθρον, τὸ ὑποκάτω μέρος τοῦ σώματος πυρρὸν καὶ τὰ πτερὰ τῆς οὐρᾶς χαλκοπράσινον. Ἀπαντᾶται εἰς τὰς Κορδιλλιέρας καὶ πολλάκις εἰς ὕψος 3.500 μέτρων.

6ον) Αἴθουρος ἡ Σαπφὼ (aithurus Sapho). Διακρίνεται ἐκ τῆς διχαλωτῆς καὶ μακρᾶς οὐρᾶς του, τῆς ὁποίας τὸ μῆκος εἶναι τρὶς μεγαλύτερον τοῦ σώματός του καὶ ἔχει πορφυροῦν στίλβον χρῶμα· τὸ ὑπόλοιπον σῶμά του ἔχει ὡραῖον κυανοπράσινον χρῶμα, ἀπαντᾷ δ' εἰς τὴν Χιλὴν καὶ τὴν Ἀργεντινήν.

7ον) Αἴθουρος ὁ θωμαστὴρ (aithurus thomastura). Πτηνὸν τοῦ Δυτικοῦ Περοῦ. Τὸ μέγεθός του εἶναι μικρόν. Ἡ οὐρά του ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μεσαῖα μακρότατα πτερὰ καὶ ἄλλα πλάγια μικροῦ μεγέθους. Τὸ ράμφος του εἶναι λεπτόν, μακρὸν καὶ εὐθύ. Ὁ χρωματισμὸς ποικίλλει καὶ εἰς μὲν τὸν λαιμὸν εἶναι ἐρυθροϊώδης εἰς στιλπνοὺς τόνους, εἰς δὲ τὸ σῶμα χαλκοπράσινος πρὸς τὸ βαθὺ ἰῶδες. Ἡ οὐρά του εἶναι κυανομέλαινα.

8ον) Αἴθουρος ὁ καλοθώραξ (aithurus callithorax). Τὸ μέγεθός του εἶναι μικρὸν καὶ χαρακτηρίζεται ἐκ τοῦ ποικιλοχρώμου στίλβοντος περιλαιμίου, ὅπερ καλύπτει ὁλόκληρον τὸν λαιμὸν καὶ μέρος τοῦ θώρακος (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα), καὶ τῆς δισχιδοῦς οὐρᾶς του, ἥτις εἶναι βραχυτάτη καὶ φέρει ὀλίγα μόνον πτερά. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ σώματός του εἶναι χρώματος σκοτεινοῦ φαιοῦ. Ζῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰσημερινὸν χώρας.

9) Αἴθουρος ὁ τοπάζιος (aithurus topasius). Πτηνὸν μετρίου μεγέθους μὲ εὔρωστον σῶμα. Ἡ κεφαλή του εἶναι ἐξωγκωμένη πρὸς τὴν κορυφὴν καὶ τὸ ράμφος του λεπτὸν καὶ ἐλαφρῶς κυρτόν. Αἱ πτέρυγες φθάνουσιν εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς οὐρᾶς, ἥτις φέρει πυκνὸν πτίλωμα καὶ ἔχει σχῆμα ριπιδίου. Ἀπαντᾷ εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας.

10) Αἴθουρος ὁ ἡλιόθριξ (aithurus heliothrix). Χαρακτηρίζεται ὑπὸ ἐπιμήκους λεπτοῦ ράμφους, εὐρέος κατὰ τὴν βάσιν του καὶ πεπλατυσμένου ἐκ τῶν πλαγίων. Τὸ ἄρρεν φέρει μακρὰν κωνικὴν καὶ εὐθεῖαν οὐράν. Ὁ χρωματισμός του εἶναι μελανωπός, στίλβων εἰς τὰ ἄνω μέρη τοῦ σώματος καὶ λευκὸς εἰς τὴν κοιλίαν. Ζῇ εἰς τὴν Τροπικὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Βραζιλίαν.

11ον) Αἴθουρος ὀξυπώγων (aithurus oxypogon). Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 11 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ ράμφος του εἶναι εὐθύ, κατά τι μακρότερον τῆς κεφαλῆς του καὶ κατὰ τὸ ἄκρον του λεπτύνεται αἰσθητῶς. Αἱ πτέρυγες εἶναι μακραί. Ἡ οὐρὰ σχεδὸν τετράγωνος. Οἱ πόδες τελείως κεκαλυμμένοι ὑπὸ πτερῶν. Οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μικρότατοι. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του φέρει χαρακτηριστικὸν λοφίον, τὸ ὁποῖον κατέρχεται καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ· τὰ πλάγια μέρη τοῦ λοφίου ἔχουσι μελανὸν στίλβον χρῶμα. Τὸ λοφίον τοῦτο περιβάλλει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἑνοῦται κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ σχηματίζον οὕτω εἶδος προσωπίδος. Τὰ πτερὰ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ λαιμοῦ ἔχουσι σμαραγδῶδες πράσινον χρῶμα μὲ χρυσᾶς ἀποχρώσεις. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος ἔχει χρυσόφαιον χρῶμα, ἡ κοιλία εἶναι πορφυρόχρους καὶ ἡ οὐρὰ χαλκοπράσινος εἰς μεταλλικοὺς τόνους. Εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ὡραιότερα εἰς χρωματισμὸν πτηνὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Βραζιλίαν.

12ον) Αἴθουρος ὁ θαυμάσιος (aithurus admirabilis). Διακρίνεται ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν πτερωτῶν θυσάνων, λευκῶν ἢ πυρρῶν, οἱ ὁποῖοι κοσμοῦσι τὸ κατώτερον μέρος τῶν ποδῶν του, ἀκριβῶς ἄνωθεν τῶν δακτύλων. Ἡ οὐρὰ εἶναι βαθέως διχαλωτὴ καὶ τὰ ἄκρα ἐξωτερικὰ πτερύγια τὰ διαγράφοντα τὴν οὐρὰν τελευτῶσι κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζουν, οὕτως εἰπεῖν, παλέτταν. Τὸ μέγεθός του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 15 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἀπαντᾷ ἐν Κολομβίᾳ, Περοὺ καὶ Βολιβίᾳ.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Αἴθουσα *[Μυθολ.]*. 1) Θυγάτηρ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀλκυόνης, τῆς κόρης τοῦ Ἄτλαντος. Ἡ Αἴθουσα ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐγέννησε τὸν Ἐλειθῆρα καὶ τὸν Ὑριέα, τὸν ἐπώνυμον ἥρωα τῆς πολίχνης τῆς Βοιωτίας Ὑρίας. Κατ' ἄλλον ὅμως μῦθον, ὁ Ὑριεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀλκυόνης.

2) Θρᾷσσα, μήτηρ τοῦ Λίνου, ὅστις ἦτο προσωποποίησις τοῦ πενθίμου ᾄσματος.

Γ. Δ. ΚΑΦ.

Αἴθουσα *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. 1) Μικρὰ ἑλληνικὴ νησὶς πλησίον τῆς νήσου Κῶ.

2) Νησίς τις εἰς τὰ Β. παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

αἴθουσα, *—ης* (ἡ)· δωμάτιον τῆς οἰκίας εὐρύτερον, ηὐτρεπισμένον πρὸς ὑποδοχήν, κοιν. *σάλα* ἢ *σαλόνι*· || δωμάτιον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεγάλων διαστάσεων πρὸς συγκέντρωσιν· «αἴθουσα συναυλιῶν, —χοροῦ, —ἀναγνωστηρίου, —συνεδριάσεων, —διαλέξεων κ.λ.» «ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ πανεπιστημίου, —τῆς ἀκαδημίας, —τῶν ἀνακτόρων κ.λ.» || «ὁ κόσμος τῶν αἰθουσῶν», τῶν ἐκλεκτῶν συγκεντρώσεων.

[ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ.]. Ἡ ὁμηρικὴ αὕτη λέξις εἶναι μετοχὴ τοῦ ρήματος αἴθω, ὅπερ σημαίνει καίομαι, λάμπω. Αἴθουσα λοιπὸν εἶναι κυρίως ἡ καιομένη, ἡ λάμπουσα. Τὸ οὐσιαστικόν, ὅπερ ὑπονοεῖται συνοδεύουσα ἡ μετοχὴ αὕτη, εἶναι ἀσφαλῶς *στοά*, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ὀδυσσείας καὶ τῆς Ἰλιάδος, ἐν οἷς ἡ λέξις αἴθουσα ἀπαντᾷ. Πράγματι δὲ μόνον ἀνοικταί, προσήλιοι στοαί, ἀργότερον προσφυέστατα *ἡλιακοὶ* ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὀνομασθεῖσαι, δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς πραγματικῶς λάμπουσαι ἐκ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου ἢ καιόμεναι ὑπὸ τῆς θερμότητος αὐτοῦ.

Ὁ Ὅμηρος μεταχειριζόμενος τὴν λέξιν ἀποκλειστικῶς προκειμένου περὶ βασιλικῶν ἀνακτόρων, διακρίνει δύο εἴδη αἰθουσῶν: 1) τὰς *αἰθούσας αὐ-*

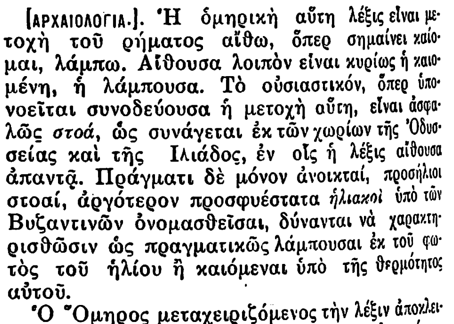

Κάτοψις αἰθούσης τῶν Ἀνακτόρων τῆς Τίρυνθος.

λῆς καὶ 2) τὰς *αἰθούσας δώματος*. Ἀμφότεραι αἱ ὀνομασίαι αὗται ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὰ ἐν τοῖς βασιλικοῖς ἀνακτόροις τῆς Τίρυνθος γενόμενα ὑπὸ τοῦ Schliemann εὑρήματα. Πράγματι εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἀνάκτορα, μόλις διέλθῃ τις τὰ ἐσωτερικὰ προπύλαια, εὑρίσκεται ἐντὸς μεγάλης τετραγώνου αὐλῆς περιθεομένης ὑπὸ στοῶν κιονοστηρίκτων, ὧν εὑρέθησαν κατὰ χώραν αἱ λίθιναι βάσεις τῶν ξυλίνων ποτὲ κιόνων.

Ἐν ταῖς στοαῖς λοιπὸν ταύταις ταῖς ἀνοικταῖς ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν καίοντα ἥλιον τῆς Ἀργολίδος πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὰς ὁμηρικὰς «αἰθούσας αὐλῆς», ἐν αἷς φαίνεται ὅτι διέτριβον οἱ ὀπαδοὶ καὶ θεράποντες τοῦ βασιλέως καὶ διενυκτέρευον οἱ ξενιζόμενοι (Ὀδυσ. η. 345). Ἀντικρὺ δὲ πάλιν τοῦ προπύλου, δηλ. κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς αὐλῆς, ἀπεκαλύφθησαν ἐν Τίρυνθι ὁ στυλοβάτης καὶ τμήματα τῶν τοίχων μεγάλου ὀρθογωνίου κτιρίου ἔχοντος τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐλήν, ἐσχηματισμένην ἐν εἴδει ἀνοικτῆς στοᾶς ἤτοι ἐκ δύο κιόνων καὶ δύο παραστάδων. Ἐν τῇ στοᾷ λοιπὸν ταύτῃ, ἥτις ἐσχημάτιζε τὸν προθάλαμον τοῦ ὄπισθεν εὑρισκομένου ἀνακτόρου, τοῦ

Digitized by Google

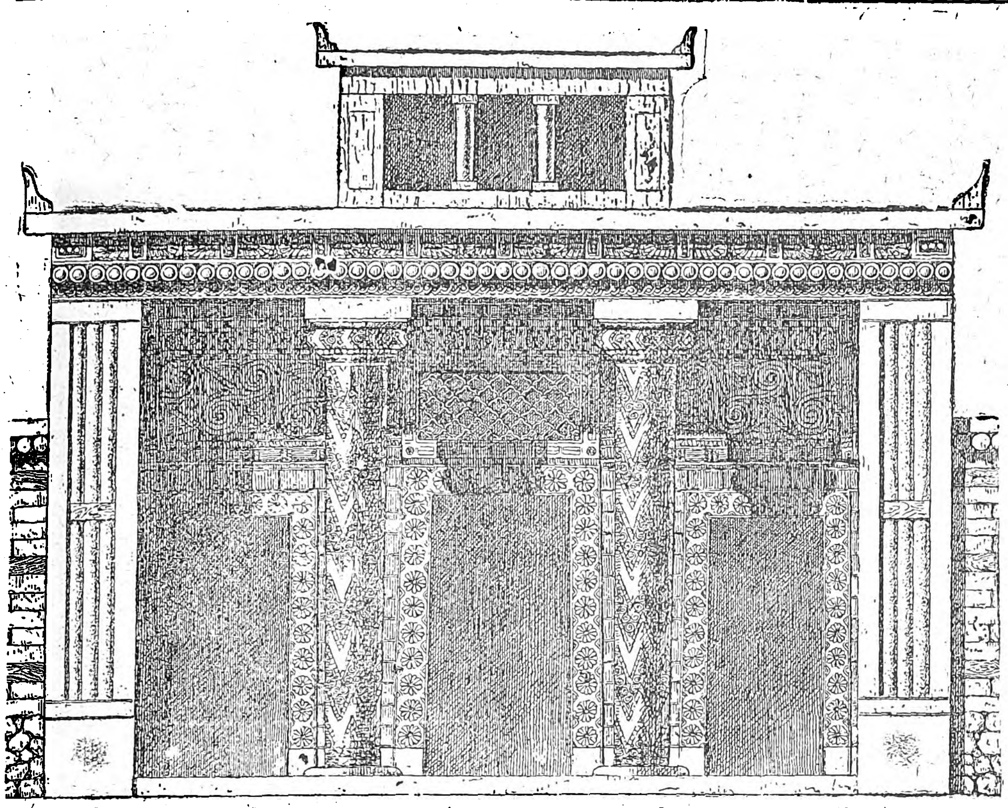

Ἀναπαράστασις προθαλάμου μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου.

«*δώματος*» ἢ «*μεγάρου τῶν ἀνδρῶν*», ὡς τὸ ἀποκαλεῖ ὁ Ὅμηρος, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὁμηρικὴν «αἴθουσαν δώματος». Ἀναπαράστασιν μιᾶς τοιαύτης αἰθούσης δώματος, ἤτοι τοῦ προθαλάμου μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου, παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκών.

Βραδύτερον πᾶν φωτεινὸν καὶ εὐρύχωρον διαμέρισμα, ἔστω καὶ ἂν οὐδεμία τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ἔφερε πλέον ἀνοικτήν, προσήλιον στοάν, ἐκλήθη κατ' ἀναλογίαν αἴθουσα. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

[ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗ]. Ἡ διακοσμητικὴ τῶν αἰθουσῶν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον εἶδος καλλιτεχνίας, διαμορφωθὲν κατὰ τοὺς τελευταίους τέσσαρας αἰῶνας.

Γωνία μικρᾶς αἰθούσης.

Ὡς ὑφίσταται ἡ σημερινὴ αἴθουσα, φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Εἰς τὸ Ἡράκλειον, τὴν Πομπηΐαν, τὴν Ὄστιαν, ἡ αἴθουσα δὲν φαίνεται οὐδαμοῦ. Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ Παλατῖνον τῆς Ρώμης, τὴν κατοικίαν τῶν Καισάρων, τὸ περικλεῖον ἀπειράριθμα διαμερίσματα, οὐδεμία ὑπάρχει αἴθουσα δεξιώσεων καὶ τελετῶν. Ἀπὸ τῆς μακρυνῆς ταύτης ἀρχαιότητος, δέον δι' ἅλματος νὰ φθάσῃ τις εἰς τὸν μεσαίωνα, ὅτε ἤρξατο τὸ πρῶτον ἡ χρῆσις αἰθουσῶν ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς χόνους ἀκόμη ἐκείνους, εἰς τοὺς φεουδαλικοὺς πύργους δὲν συναντᾷ τις αἰθούσας συναναστροφῶν καὶ συνδιαλέξεων, ἀλλὰ δώματα εὐρύτατα μέν, χρησιμεύοντα ὅμως εἰς καθημερινὰς συγκεντρώσεις ὁπλοφόρων, ἀποτελούντων τὴν φρουρὰν τῶν πυργοδεσποτῶν, τῶν ὁποίων αἱ κατοικίαι ἦσαν φρούρια καὶ ἡ ζωή των ἔρρεεν ἐν μέσῳ διηνεκῶν συγκρούσεων.

Ἡ αἴθουσα εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀνάμιξιν τῆς γυναικὸς εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον καὶ ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ μέρος τοῦ οἴκου, τὸ ἀνῆκον εἰς αὐτὴν ἀπολύτως. Οὐδὲ δύναται νὰ ἐννοηθῇ αἴθουσα ἄνευ οἰκοδεσποίνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν αὐτῆς. Εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅπου ὁ κοινωνικὸς βίος ἔλαβε νέαν τροπήν, ἱδρύθησαν τὰ ὡραῖα παλάτια μὲ τὰς θαυμασίας αἰθούσας των. Κυρίως ὅμως εἰπεῖν αἱ αἴθουσαι εἶναι δημιουργήματα γαλλικὰ τῶν χρόνων Φραγκίσκου Α', ὅτε αἱ γυναῖκες εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν αὐλὴν διεδραμάτιζον μέγαν ρόλον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωήν. Βραδύτερον ὅτε τὰ ἤθη τῆς γαλλικῆς αὐλῆς ἐμιμήθησαν καὶ αἱ ἄλλαι αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης, αἱ αἴθουσαι ἐγένοντο κοινῆς χρήσεως, εἰς αὐτὰς δὲ ἐγένοντο αἱ συγκεντρώσεις, αἱ ἑορταί, αἱ δεξιώσεις, αἱ μουσικαὶ συναυλίαι, οἱ χοροὶ καὶ αἱ ἄλλαι τέρψεις, εἰς ἃς ἐπρωτοστάτουν αἱ γυναῖκες. Οὕτω διεμορφώθησαν συμφώνως πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ οἱ διάφοροι ρυθμοί των. Τότε ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ θεωρίαι περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, εἰς τὴν φαιδρότητα τοῦ πνεύματος καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς συνδιαλέξεως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἀρχιτέκτονες διῄρεσαν τὰς αἰθούσας τῶν παλατίων καὶ τῶν μεγάρων εἰς μεγάλας τῶν ἐπισήμων τελετῶν καὶ τὰς μικροτέρας τοιαύτας χρησιμευούσας εἰς συγκεντρώσεις στενοῦ κύκλου κεκλημένων καὶ ἐντελῶς οἰκείων προσώπων. Αὗται δὲ ἦσαν καὶ αἱ κυρίως αἴθουσαι εἰς τὰς ὁποίας ἔθαλλον οἱ πνευματώδεις διάλογοι, αἱ μουσικαὶ συναυλίαι καὶ ὅπου ἐξυφαίνοντο αἱ ποικίλαι ἐκεῖναι πολιτικαὶ καὶ κοινώνικαὶ ραδιουργίαι, αἱ ἀποτελέσασαι μέγα πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν στοιχεῖον τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων.

Αἱ αἴθουσαι τῶν ἐπισήμων τελετῶν ἦσαν ἀπέραντοι. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἀπέφευγον νὰ δίδουν εἰς αὐτὰς σχῆμα τετράγωνον ἢ κυκλικόν, ἀπέδιδον δὲ μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν *φατνωμάτων* καὶ τοῦ *ξυλοδεσίματος* (boiserie), πρὸς δὲ εἰς τὰ χρώματα τῶν τοίχων, τῶν θυρῶν, τῶν παραπετασμάτων, τῶν ὑφασμάτων, τῶν ἐπίπλων, τῶν σχημάτων τῶν πολυελαίων, οἵτινες ἦσαν ἐξ ὀρειχάλκου ἢ κρυστάλλου, προετίμων δὲ τὰ ζεστὰ καὶ βαθέα χρώματα τῶν ὑφασμάτων ὑφασμένων ἐπὶ σχεδίων παριστανόντων συμπλέγματα ἀνθέων, πτηνὰ ἢ φανταστικὰς χιμαίρας. Ἀπεμάκρυνον τὸ λευκὸν χρῶμα ἀπὸ αὐτά, καθ' ὅσον τοῦτο προεκάλει δυσάρεστον ἐντύπωσιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φωτός. Τὰ ὑφάσματα ἦσαν κατὰ κανόνα ἐκ μετάξης καὶ βελούδου, ἡ ἐν γένει δὲ ἐπίπλωσις ὤφειλε νὰ εὑρίσκεται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων καὶ τῶν boiseries τοῦ δωματίου. Οὕτως ἡ διακόσμησις τῶν αἰθουσῶν ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον εἶδος καλλιτεχνίας, τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτῆς ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν τεσσάρων τελευταίων πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως Λουδοβίκων τῆς Γαλλίας. Ἡ τέχνη αὕτη διεμορφοῦτο, ἐφ' ὅσον ἀνεπτύσσετο τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ, ἐπεκράτησε δ' ἐν τέλει εἰς τοὺς διαφόρους ρυθμοὺς ἡ ἁπλότης καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡ κλασσικὴ εὐγραμμία. Τῶν ρυθμῶν τούτων τὴν σφραγῖδα ἔθεσαν καλλιτέχναι μεγάλης ἰδιοφυΐας καὶ ἐπέβαλον αὐτούς. Εἰς τὴν Γαλλίαν, κυρίως κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας, ἐπεκράτησαν οἱ ρυθμοί, τῶν ὁποίων ἡ χάρις ὑπῆρξεν ἀνυπέρβλητος, καὶ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς παγκοσμίου βιοτεχνικῆς καλλιτεχνίας. Ἔκτοτε εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ ἱδρυθέντα ἀνάκτορα ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ καὶ Ρωσίᾳ, ἡ διακόσμησις καὶ ἡ ἐπίπλωσις τῶν αἰθουσῶν των ἐγίνοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ρυθμῶν τούτων, ἢ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν.

Ἡ τέχνη βεβαίως δὲν ἐσταμάτησε μὲ τὸν Λουδοβῖκον ΙΣΤ'. Αἱ νεώτεραι ροπαὶ αὐτῆς, αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐφευρέσεις, αἱ δημιουργηθεῖσαι ἀνάγκαι τῆς ζωῆς, ἡ ἀτομικὴ καλαισθησία τῶν ἐγειρόντων μέγαρα, ἐδημιούργησαν νέους ρυθμοὺς καὶ μετέβαλον τὴν τηρουμένην μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων αὐστηρότητα τῆς διακοσμήσεως, ἔδωκαν δὲ εἰς τὰ ἔπιπλα πλειοτέραν ἄνεσιν καὶ μεγαλυτέραν ποικιλίαν. Ὅπως δήποτε ὅμως, τὰ ἀποτελοῦντα μίαν αἴθουσαν ἀντικείμενα δέον νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὴν καλαισθησίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὅπως μὴ προσβάλληται ἡ αἴσθησις τῆς ὁράσεως καὶ ἡ πνευματικὴ ἀπόλαυσις ἐκ τῶν ἀποτόμων ἀντιθέσεων, ὡς ἐκ τούτου τὰ πάντα δέον νὰ ἀπορρέουν ἐκ τῆς αὐτῆς πάντοτε πηγῆς, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δηλαδὴ ρυθμοῦ.

Ἡ κυρία βάσις μιᾶς αἰθούσης εἶναι ἡ ἐπίπλωσις, τὸ δὲ κυριαρχοῦν ἔπιπλον πάσης αἰθούσης εἶναι τὸ *ἀνάκλιντρον*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχὴ τῆς αἰθούσης εἶναι ἡ συνδιάλεξις, τὸ ἀνάκλιντρον εἶναι τὸ χρησιμώτερον πάντων τῶν ἐπίπλων. Εἰς μίαν αἴθουσαν δύνανται νὰ μὴ ὑπάρχουν κάτοπτρα, τράπεζαι, πολυέλαιοι, κλειδοκύμβαλον, εἰκόνες, ἀλλὰ

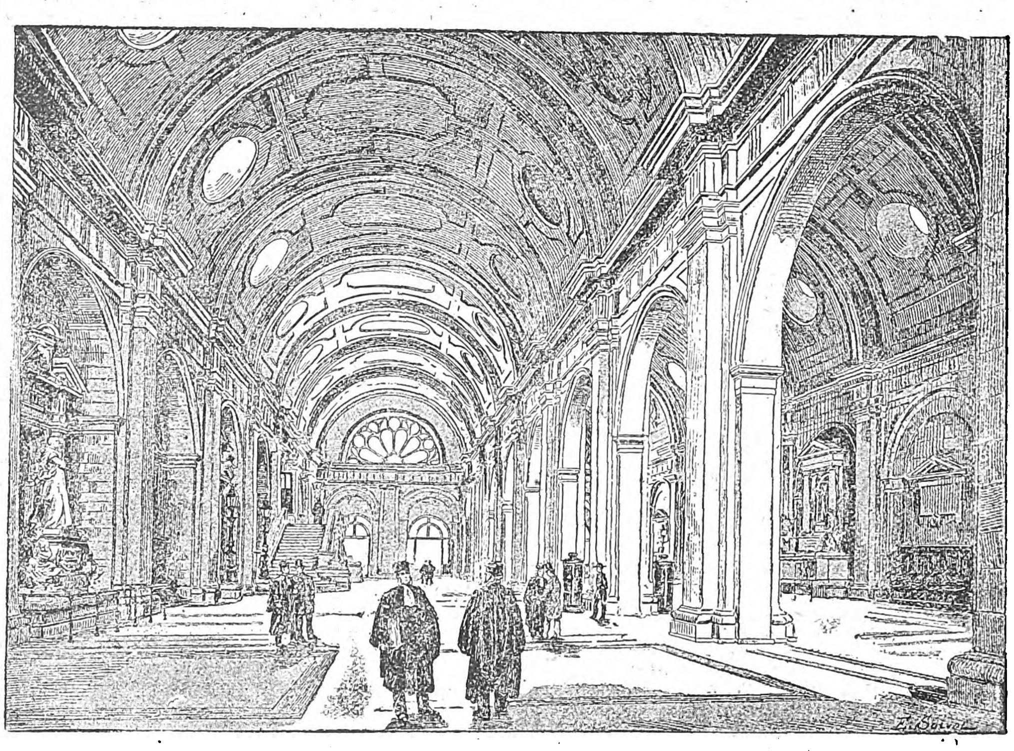

Ἡ αἴθουσα («Pas perdus») τοῦ ἐν Παρισίοις μεγάρου τῶν Δικαστηρίων.

Digitized by Google

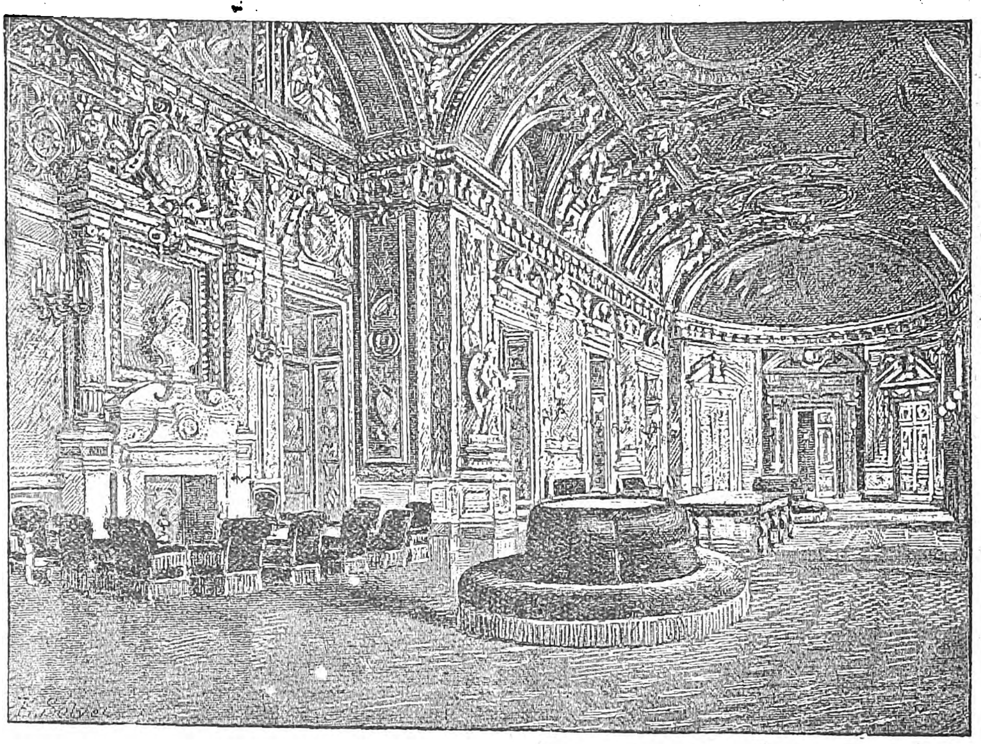

Ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν ἑορτῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Δουξεμβούργου.

δὲν ἠμπορεῖ νὰ λείπουν τὰ ἀνάκλιντρα, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αὕτη παρίσταται ὡς ἀπογυμνωμένη. Οὕτως εἰς αὐτὰ ἐπεδόθη πάντοτε ἡ μεγαλυτέρα σημασία καὶ αὐτὰ προσείλκυσαν κυρίως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τεχνιτῶν οἵτινες ἔδωσαν εἰς ταῦτα ἄπειρα σχήματα, ὑπάρχουν δὲ ἀνάκλιντρα ἐκτελεσθέντα ὑπὸ τοῦ *Λεγκριέλ*, τῶν ὁποίων αἱ ξυλογραφίαι καὶ αἱ ἐπιστρώσεις δι' ὑφασμάτων ἐπὶ σχεδίων διασήμων καλλιτεχνῶν καταλέγονται μεταξὺ τῶν ὡραιοτέρων ἔργων τῆς τέχνης. Τὰ θεωρούμενα δὲ ὡς ἄριστα εἶναι τῶν ρυθμῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' καὶ ΙΔ'. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα τῶν ρυθμῶν τῶν δύο ἑπομένων βασιλέων τῆς Γαλλίας, τὰ ὁποῖα καὶ ταῦτα καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων, τῶν μουσείων τῶν διακοσμητικων τεχνῶν, ἢ τῶν ἀπειραρίθμων ἀνακτόρων τῆς Εὐρώπης.

Εἰς τὰς μεγάλας αἰθούσας τῶν ἐπισήμων τελετῶν κυρίως ἐπεδιώκετο ἡ καλλιτεχνικὴ διακόσμησις τῶν φατνωμάτων, ἡ πολυτέλεια τῶν πολυελαίων, ἡ διακοσμητικὴ γραφικὴ τῆς boiserie, τὸ σχῆμα τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων, καὶ ἡ καλλιτεχνικότης τῶν καθισμάτων καὶ τῶν ἀνακλίντρων, τὰ ὁποῖα συνήθως ἦσαν τὰ μόνα ἔπιπλα, συμπληρούμενα ἀπὸ εὐαρίθμων γιγαντιαίων ἀνθοδοχείων καί τινων τραπεζῶν. Αἱ αἴθουσαι αὗται εἶχον τὴν ὄψιν θεατρικῶν σκηνογραφιῶν, καὶ ἐπεδίωκον τὴν πρόκλησιν τῆς ὅσον τὸ δυνατὸν πομπωδεστέρας ἐντυπώσεως.

Αἱ μικραὶ αἴθουσαι, αἱ θεωρούμεναι ὡς οἰκογενειακὰ καταφύγια, αἱ χρησιμεύουσαι διὰ τὰς φιλικὰς συναθροίσεις, ὑπῆξαν πάντοτε αἱ συμπαθέστεραι. Ἡ φυσιογνωμία των εἶναι νεωτεριστικωτέρα, ἡ ἐπίπλωσίς των παρέχει ἄφθονα τὰ μέσα τῆς ἀνέσεως, ἐν γένει δὲ εἶναι μᾶλλον ἐπιθυμητὴ μία τοιαύτη αἴθουσα, διότι μεταξὺ τῶν τεσσάρων τοίχων της διέρχεται μέγα μέρος τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν οἰκοδεσποτῶν καὶ γίνεται ἡ συγκέντρωσις τῶν οἰκειοτέρων προσώπων των. Ἐπὶ πλέον εἰς αὐτάς, μὴ τηρουμένης τῆς ἀπολύτου αὐστηρότητος τῶν ρυθμῶν, ἐκδηλοῦνται πλειότερον αἱ ἀτομικαὶ προτιμήσεις καὶ αἱ προσωπικαὶ αἰσθήσεις τοῦ καλοῦ τῶν οἰκοδεσποτῶν. Ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου, ἐντὸς στενοῦ σχετικῶς χώρου ὑπάρχουν ἄπειρα ἀντικείμενα, εὑρισκόμενα εἰς ἀπροσδόκητον ἀντίθεσιν πρὸς ἄλληλα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ καλαισθητικὴ διαρρύθμισις δίδει εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην καταθέλγουσαν πολλάκις καλλιτεχνικὴν ἁρμονίαν. Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας αἰθούσας ἀναμιγνύονται ἔπιπλα διαφόρων ἐποχῶν καὶ ποικίλων ρυθμῶν περιλαμβάνουν αὗται μικρὰ γραφεῖα καὶ τραπέζας τῆς ἰταλικῆς ψηφιδωματουργίας (marqueterie) καταφόρτους ἐξ εἰκόνων καὶ ψηφιδωμάτων, ἔπιπλα τοῦ Μπούλ, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἡ δόξα τῆς διακοσμητικῆς τέχνης του ΙΘ' αἰῶνος, προθήκας ξυλογλύπτους, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν τόσον προσφιλεῖς εἰς τὴν Αἰκατερίνην τῶν Μεδίκων, ἑρμάρια τῆς τεχνοτροπίας τοῦ Μπεραίν, δοχεῖα τοῦ Ἀβιλάν, ὀρειχάλκινα κομψοτεχνήματα τοῦ Μπαρμπετιῶν, τοῦ Βερνάρδου Παλισσύ, τοῦ Ζερμαίν, τοῦ Καφφιέρη, κοῦκλες τῆς Σαξωνίας, δοχεῖα τῶν Σεβρῶν, ἀγαλμάτια τῆς Βενετίας, ἐπιτραπέζια ὡρολόγια καὶ κηροστάτας, ζαχαροδόχας καὶ μικρογραφίας, ἐγκαυστουργήματα πλουτισμένα διὰ πολυτίμων λίθων καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀπειράριθμα πλάσματα τῆς ἀργυροχοΐας καὶ τῆς κεραμευτικῆς, τῶν ὁποίων ἀνεξάντλητος πηγὴ εἶναι ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία. Ἡ ποικιλία αὕτη δίδει πολλάκις εἰς τὰς αἰθούσας ταύτας τὴν ὄψιν διαμερίσματος μικροῦ μουσείου διακοσμητικῶν τεχνῶν, εἰς τὸν συνδυασμὸν δὲ πάντων τούτων διακρίνεται ἡ ἀτομικὴ καλαισθησία τῆς οἰκοδεσποίνης. Αἱ μικραὶ αὗται αἴθουσαι γενικευθεῖσαι εἰς πλείστας κοινωνικὰς τάξεις ἀποτελοῦν τὸ χάρμα τοῦ οἴκου, συνετέλεσαν δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν, ὄχι μόνον τῆς ἀπεράντου βιοτεχνίας τῶν διακοσμητικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς γραφικῆς, καθόσον αὗται κοσμοῦνται διὰ πινάκων νεωτέρων ἰδίως ζωγράφων.

Ἡ νεωτέρα ἐπίπλωσις τῶν αἰθουσῶν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ὁλλανδίαν ἰδίως, ἐπιδιώκει πλειότερον τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν εὐμάρειαν, παρὰ τὴν κομψότητα. Εἰς τὴν κατὰ τὸ 1926 ἔκθεσιν τῶν Παρισίων εἰσήχθησαν νέοι ρυθμοὶ καὶ νέαι τεχνοτροπίαι· εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπεδιώχθη εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν αἰθουσῶν ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, εἰς δὲ τὸ Κάϊρον τοῦ μαυριτανικοῦ τοιούτου. Γενικῶς ὅμως αἱ ἐν τῷ κόσμῳ αἴθουσαι διακοσμοῦνται καθ' ὃν τρόπον ἀνεφέραμεν. ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

[ΘΕΑΤΡ.] Αἴθουσαν θεάτρου ἐννοοῦμεν ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν διαμένοντες οἱ θεαταὶ παρακολουθοῦν μίαν οἱανδήποτε θεατρικὴν παράστασιν. Τοιαῦται, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἰδιαίτεραι αἴθουσαι δὲν ὑπῆρχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις, ἀφοῦ τὰ θέατρα αὐτῶν ἦσαν, ὡς γνωστόν, ὑπαίθρια. Ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν θεατρικῶν παραστάσεων, αὗται ἐξετελοῦντο ἐν ἀνοικτῷ μέρει, ἀκριβῶς ὅπως ἐκτελοῦνται οἱ σημερινοὶ χοροὶ τῶν χωρικῶν κατὰ τὰς πανηγύρεις. Καθὼς εἰς τοὺς χοροὺς αὐτοὺς οἱ θεαταί,

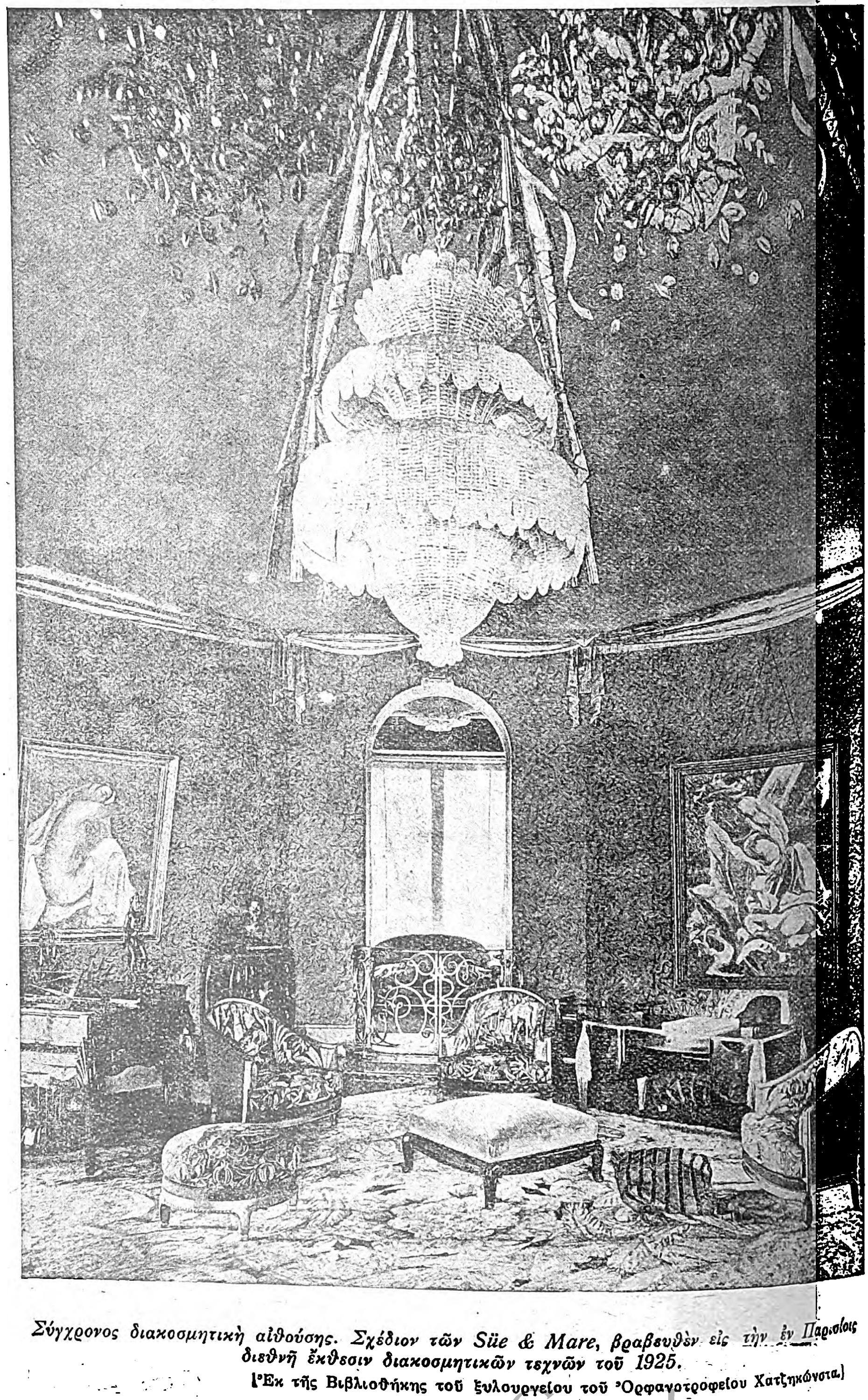

Σύγχρονος διακοσμητικὴ αἰθούσης. Σχέδιον τῶν Süe & Mare, βραβευθὲν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις διεθνῆ ἔκθεσιν διακοσμητικῶν τεχνῶν τοῦ 1925.
[Ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ξυλουργείου τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζηκώνστα]

Digitized by Google

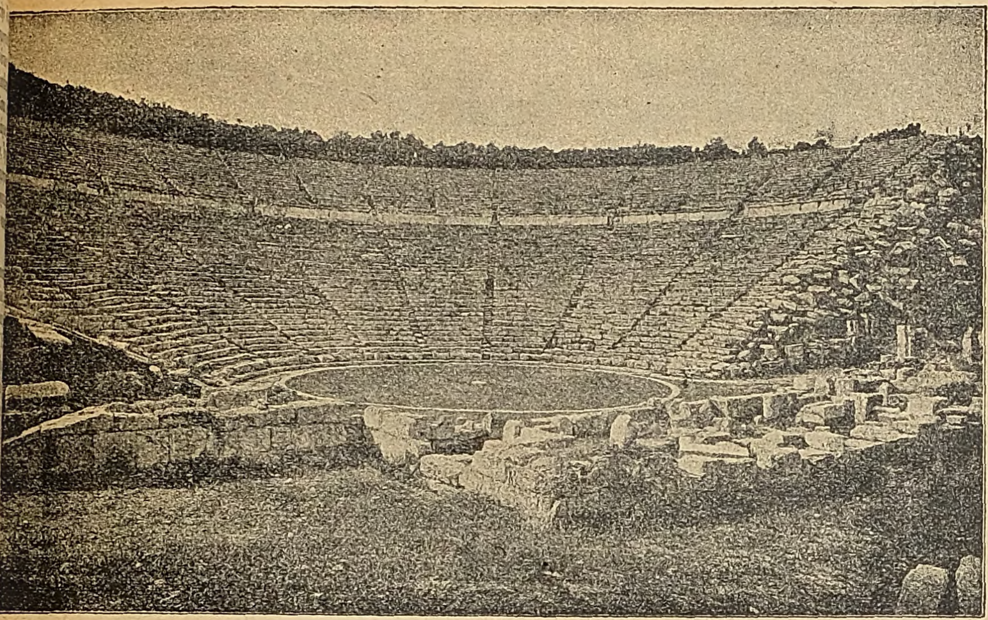

Τὸ κοῖλον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου (Θέατρον Ἐπιδαύρου).

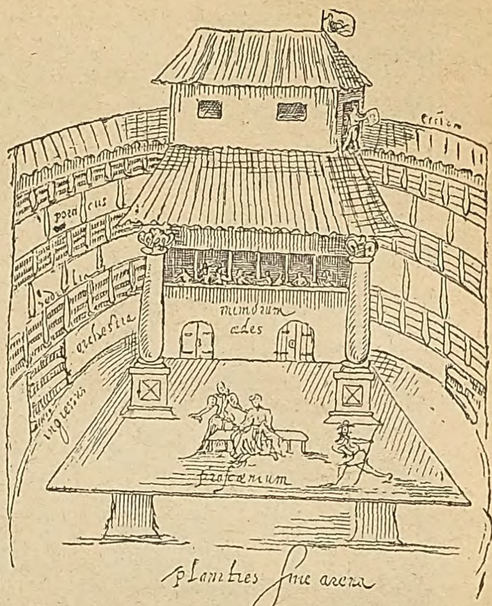

Αἴθουσα ἀγγλικοῦ θεάτρου κατὰ τὸν XVII αἰῶνα.

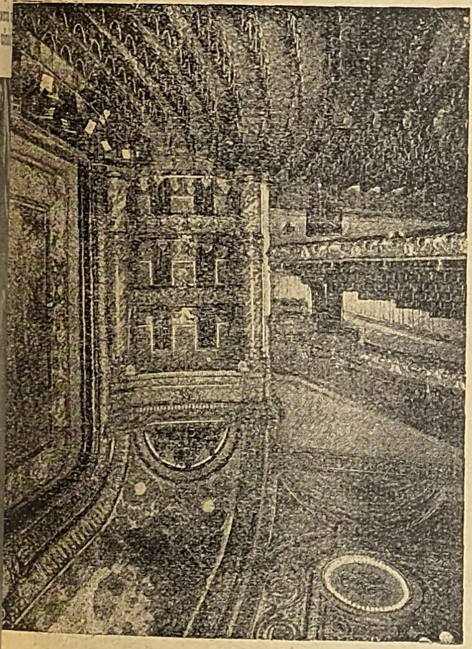

Αἴθουσα ἀμερικανικοῦ θεάτρου.

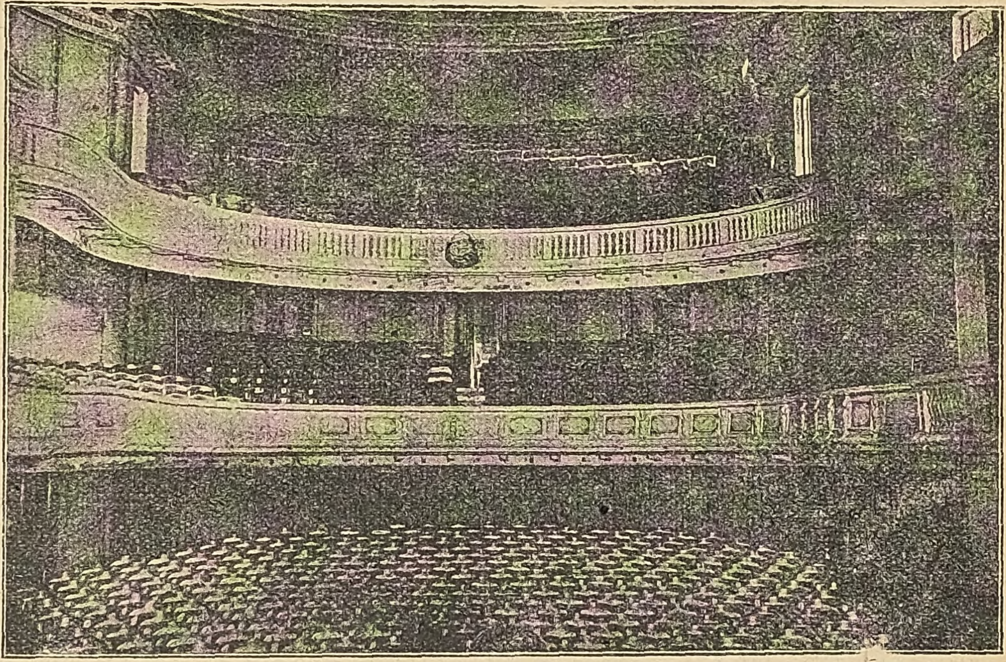

Αἴθουσα ἰταλικοῦ θεάτρου.

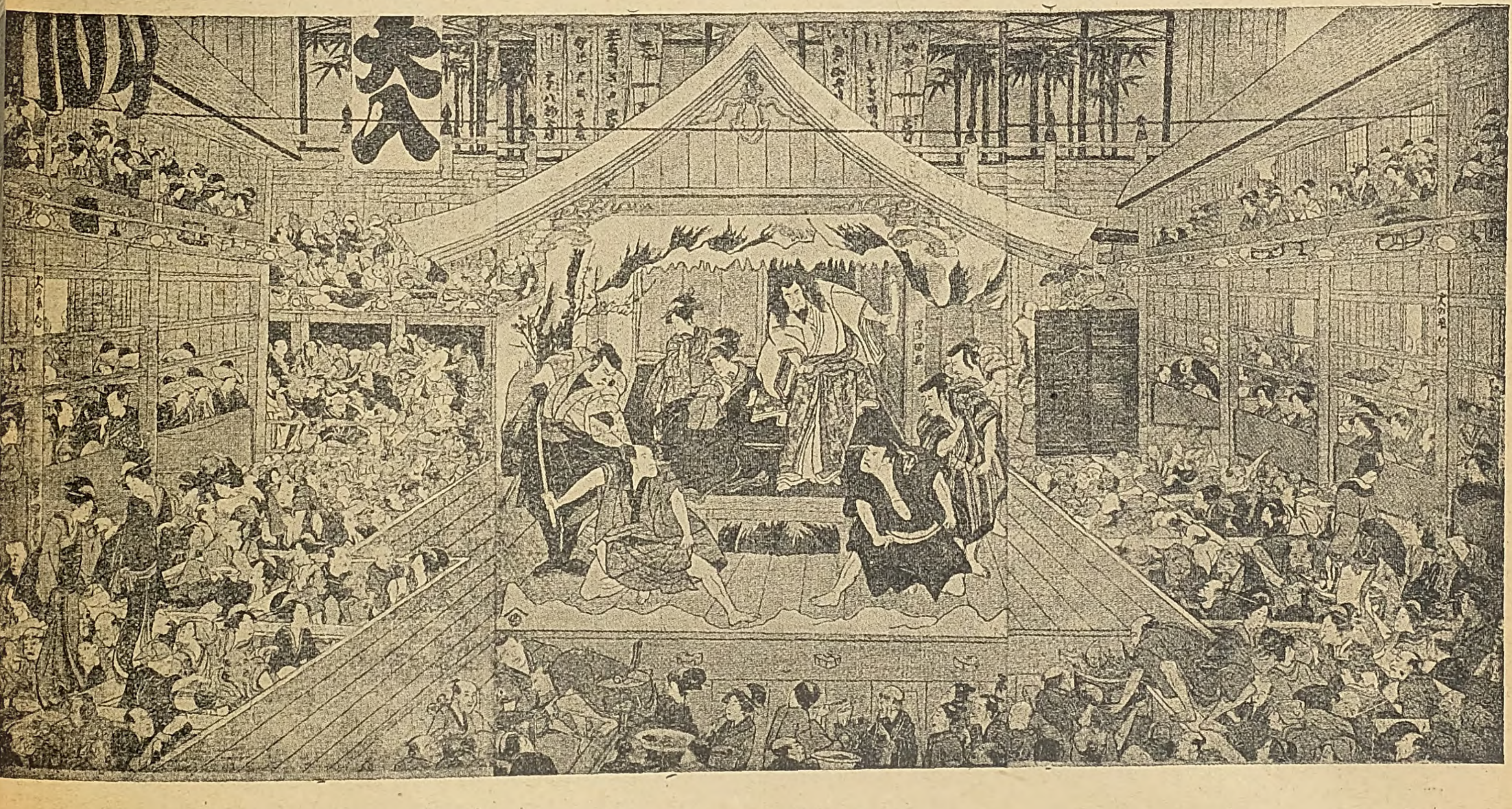

Αἴθουσα ἰαπωνικοῦ θεάτρου.

Digitized by Google

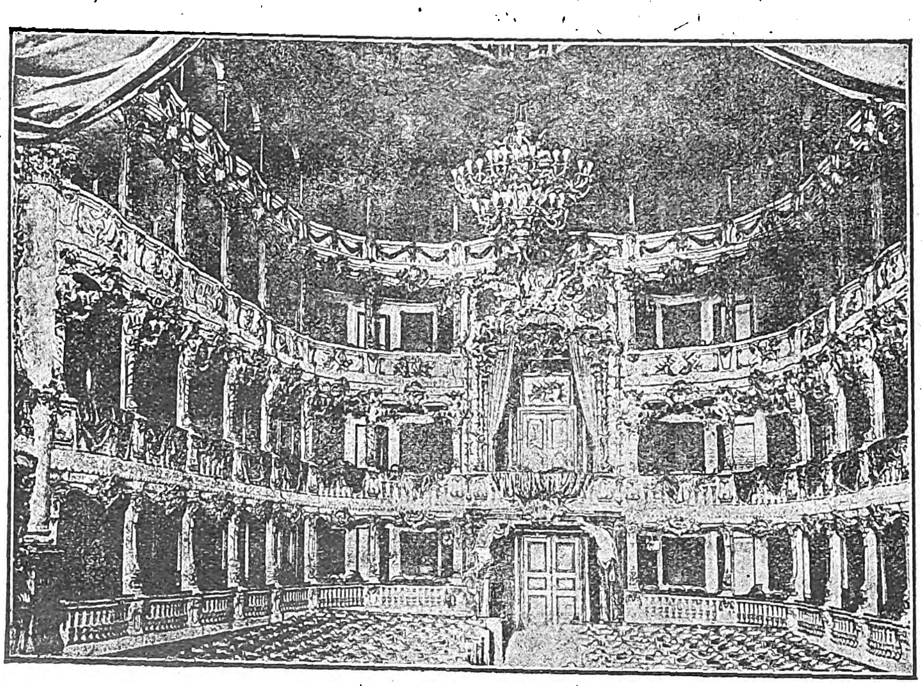

Γερμανικὴ αἴθουσα. [Βασιλικὸν θέατρον Μονάχου.]

κύκλῳ τῶν χορευτῶν ἱστάμενοι, θεῶνται αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ ὀρχουμένους, οὕτω καὶ κατὰ τὰς πρώτας δραματικὰς παραστάσεις, ὁ μὲν χορὸς ἐξετελεῖτο ἐν ὡρισμένῳ τινὶ χώρῳ, πέριξ δ' αὐτοῦ ἵσταντο οἱ θεαταί, εἰς τοὺς ἐξέχοντας τῶν ὁποίων παρεχωροῦντο αἱ πρῶται θέσεις. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ οἱ παρακολουθοῦντες τὰς δραματικὰς παραστάσεις ἐγίνοντο πολυπληθέστεροι, παρ·στη ἀνάγκη νὰ ἱδρυθῶσι πέριξ τοῦ χώρου ἔνθα ἐτελοῦντο αὗται *ἴκρια* ἢ *ἰκρία*, ἅτινα ἦσαν ξύλινα θεωρητήρια. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο, λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως ἣν ἔλαβον αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις διὰ τῆς προσθήκης κατ' ἀρχὰς μὲν ἑνὸς ὑποκριτοῦ, εἶτα δὲ καὶ δύο, ἐξ οὗ ἐδημιουργήθη ἀληθὴς πρᾶξις, ἧς τὰ πρόσωπα ἦσαν κατὰ φυσικὸν λόγον πρὸς μίαν τινὰ διεύθυνσιν ἐστραμμένα, ἠναγκάσθησαν οἱ θεαταὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς περὶ τὴν ὀρχήστραν θέσεις καὶ νὰ συγκεντρωθῶσιν ἔμπροσθεν τῶν ὑποκριτῶν καὶ τοῦ χοροῦ. Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἱδρύσεως τοῦ κυρίως λεγομένου *θεάτρου*, τοῦ μέρους δηλονότι ἀφ' οὗ *ἐθεῶντο* οἱ θεαταὶ καὶ ὅπερ μετὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν λιθίνων θεάτρων ἐκαλεῖτο καὶ «κοῖλον» (βλ. λ.), προσῳκοδομεῖτο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς λόφῳ, ἐν ᾧ τὰ ἑδώλια ἦσαν οὕτω λελαξευμένα ἐν τῇ πέτρᾳ, ὥστε ἀπετέλουν συνεχῆ ἡμικύκλια καὶ ὁμόκεντρα ὑπερκείμενα ἀλλήλων. Ὅπως δὲ ἐν ταῖς σημεριναῖς αἰθούσαις θεάτρου ὑπάρχουν πάντοτε διακρίσεις θέσεων, οὕτως ἐγίνετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις. Τὸ *κοῖλον* τῶν θεάτρων των (παρὰ τοῖς Ρωμαίοις καὶ ἡ ὀρχήστρα των) ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀρχὴ τῶν σημερινῶν αἰθουσῶν θεάτρου, διηρεῖτο εἰς διαφόρων εἰδῶν θέσεις.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ θεάτρῳ, ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν καθισμάτων ἡ περιλαμβάνουσα τοὺς περὶ τὴν ὀρχήστραν λαμπροὺς θρόνους εἶχεν ὁρισθῇ διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὠνομάζοντο δὲ αἱ θέσεις αὗται *προεδρίαι* ἃς κατελάμβανον καὶ ὅσοι ἰδιαιτέρως ἐτιμῶντο ὑπὸ τῆς πολιτείας. Πρὶν κτισθῶσι λίθινα θέατρα, τὰ πρῶτα ταῦτα καθίσματα ἦσαν ξύλινα καὶ ὠνομάζοντο: *πρῶτον ξύλον*. Ἐκτὸς τῶν προεδριῶν, ἕτερον τμῆμα τοῦ ἐν Ἀθήναις Διονυσιακοῦ θεάτρου, *βουλευτικὸν* καλούμενον, ἦτο ὡρισμένον διὰ τοὺς βουλευτάς, ἕτερον διὰ τοὺς ἀστυνομικοὺς ὑπηρέτας τῆς βουλῆς καὶ ἕτερον διὰ τοὺς κήρυκας· οἱ νέοι, ἵνα μὴ συγχρωτίζωνται μὲ τὸν ὄχλον, εἶχον ἰδιαιτέρας θέσεις καλουμένας *ἐφηβικόν* (Πολυδ. Βιβλ. Δ. 122). Ἐξ αὐτῶν, «ὅσων οἱ πατέρες ἐτελεύτησαν ἐν πολέμῳ» ἐκαλοῦντο εἰς προεδρίαν. (Αἰσχ. κ. Κτησιφ.—Θουκυδ. βιβλ. II. κ. 46.—Διογ. Λαέρτ. εἰς β. Σόλ. βιβλ. I. § 55.) Τουτέστιν ἐκάθηντο τιμῆς ἕνεκα εἰς τὰς πρώτας σειρὰς τῶν καθισμάτων. Αἱ γυναῖκες κατελάμβανον τὰς ἀνωτέρας σειρὰς τῶν ἑδωλίων (Ἀριστοφ. Ἐκκλ. σ. 22.) ὑποκάτω τῶν στοῶν ἔνθα ἐπροφυλάσσοντο ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὸν ἥλιον (Πολυδ. IX. 14.) Τὰ μεταξὺ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν γυναικῶν ἑδώλια κατελαμβάνοντο ἀπὸ τὸ πλῆθος. Ἐν Ρώμῃ αἱ διακρίσεις τῶν θέσεων ἐγένοντο βαθμηδὸν καὶ κατὰ περιόδους. Κατὰ τὸν Τίτον Λίβιον, ἀπὸ τοῦ 568 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, οἱ Συγκλητικοὶ μετὰ τῶν ἑστιάδων κατέλαβον τὴν ὀρχήστραν. Ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Λ. Μετέλλου καὶ τοῦ Κ. Μαρτίου, διὰ τοῦ Ροσκείου Νόμου οἱ ἱππόται κατέλαβον τὰς 14 πρώτας σειρὰς τῶν καθισμάτων καὶ μόνον ἐπὶ Αὐγούστου αἱ θέσεις τῶν γυναικῶν ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὰς τῶν ἀνδρῶν.

Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τ' ἀρχαῖα θέατρα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατηδαφίσθησαν καὶ πᾶσα σοβαρὰ θεατρικὴ κίνησις σχεδὸν ἐξέλιπε. Ὅταν κατὰ τὸν Μεσσίωνα ἤρχισε νὰ ἐμφανίζεται δειλὰ-δειλὰ τὸ νεώτερον θέατρον, κυρίως θέατρα δὲν ὑπῆρχον, ἑπομένως οὐδὲ αἴθουσα διὰ τοὺς θεατάς, οἵτινες πρὸ προχείρως ἱδρυομένων ἰκρίων διὰ τοὺς ἠθοποιοὺς παρηκολούθουν ὄρθιοι τὰς παραστάσεις. Αὐτὸς ἦτο ὁ γενικὸς κανών. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐν τούτοις ἱδρύθησαν καὶ ἰκρία διὰ τοὺς θεατάς, ἀλλὰ πάντοτε ἐν ὑπαίθρῳ. Κυρίως θέατρα, ὅπως τὰ σημερινά, ἱδρύθησαν τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, μὲ τὰς ἀρχιτεκτονικὰς παραδόσεις πάντοτε τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Τὸ ἀρχαιότερον τῶν τοιούτων θεάτρων εἶναι τὸ τῆς Vicence, ἀνεγερθὲν τῷ 1585 καὶ ἐγκαινιασθὲν τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ τοῦ «Οἰδίποδος Τυράννου» τοῦ Σοφοκλέους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ διευθέτησις τῶν αἰθουσῶν τῶν θεάτρων ἤρχισε τροποποιουμένη ταχύτατα. Οὕτως εἰς Βενετίαν βλέπομεν τὸ πρῶτον ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν θεατῶν θεωρεῖα ὑπερκείμενα ἀλλήλων, πρὸς δὲ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς καμπύλης γραμμῆς ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς αἰθούσης, ἥτις μέχρι τότε ἦτο τετράγωνος, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ ἀμφιθέατρον ἦτο κυκλοτερές. Ἔκτοτε αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ὑπεχώρησαν πρὸ τοῦ σχεδίου τοῦ κατασκευάσαντος τὸ ἐν Βενετίᾳ θέατρον. Ταυτοχρόνως ἀνεφάνησαν καὶ διάφοροι ἄλλαι τροποποιήσεις. Πρῶτος δὲ ὁ Seghezzi, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν θέαν τῆς σκηνῆς, ἐτοποθέτησε τὰ δάπεδα τῶν θεωρείων εἰς κλιμακωτὰ ἐπίπεδα ὑπερκείμενα ἀλλήλων, πρὸς δὲ ἔδοσεν εἰς τὸ σχέδιον τῆς αἰθούσης τὸ σχῆμα U ἀνοικτοῦ, ὅπερ καὶ ἐκάλεσε *«φωνικὴν καμπύλην»*. Τὸ σχέδιον αὐτὸ τοῦ Seghezzi, ἀφοῦ ἀπήλαυσε σχετικῆς τινος φήμης, ἐγκαταλείφθη πανταχοῦ καὶ ἡ «φωνικὴ καμπύλη» ἀντικατεστάθη διὰ τῆς ᾠοειδοῦς λεγομένης ἐλλείψεως ἐν σχήματι πετάλου, ἣν καὶ πρῶτος ἐφήρμοσεν ὁ ἀρχιτέκτων Fontana ἐν τῷ θεάτρῳ «Tardinova» τῆς Ρώμης τῷ 1675. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐδημιουργήθη τὸ τυπικὸν σχῆμα τῆς λεγομένης *«ἰταλικῆς αἰθούσης»*.

Ἐν Γαλλίᾳ ἡ πρώτη ἀποκλειστικῶς διὰ θεατρικὰς παραστάσεις κατασκευασθεῖσα αἴθουσα ὑπὸ τοῦ Lemercier τῷ 1640 εἶχε σχῆμα ὀρθογώνιον μὲ ἀμφιθέατρον ἐξ 27 βαθμίδων καταλῆγον εἰς θολωτὴν στοὰν καὶ παραπλεύρους ἐξώστας. Ὁ Μολιέρος, ὅστις μεταγενεστέρως μετεχειρίσθη τὴν αἴθουσαν ταύτην, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν θέαν, ἐστένεψε τὰ ἄκρα τῶν ἄνω βαθμίδων τοῦ ἀμφιθεάτρου. Τέλος διὰ νεωτέρων τροποποιήσεων τὸ ἀρχικὸν ὀρθογώνιον σχῆμα τῆς αἰθούσης μετεβλήθη εἰς καμπυλωτὸν ὡς τὸ τῶν ἰταλικῶν αἰθουσῶν, ἀλλὰ πλέον ἀναικτὸν πρὸς τὸ μέρος τῆς σκηνῆς. Πρὸς δὲ ἀπὸ τοῦ 1780 (θέατρον τῆς Bordeaux) κατεσκευάσθησαν θεωρεῖα ἀσκεπῆ κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἰταλικῶν τοιούτων. Γενικῶς ἐν τούτοις αἱ ἐν χρήσει σήμερον αἴθουσαι θεάτρων ἀνάγονται εἰς δύο διακεκριμένους ἀπ' ἀλλήλων τύπους:

1ον) Τὸν *Ἰταλικὸν* τύπον μὲ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τὸ μέγα ἐλλειπτικὸν ἀμφιθέατρον ἢ τὴν πλατεῖαν (platea) τὴν περιβαλλομένην ἀπὸ πέντε ἢ ἓξ σειρὰς θεωρείων, ἅτινα χωρίζονται δι' ἁπλῶν ὀρθοστατῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αἴθουσα

Παράστασις ἑνὸς «μυστηρίου» (θρησκευτικοῦ δράματος) *κατὰ τὸν Μεσοίωνα.*
[Ἡ σκηνὴ εἶναι ξυλίνη καὶ ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν ὀρόφων. Εἰς τὸ ὑπερῷον ὁ Θεὸς μετὰ τῶν Ἀρχαγγέλων· εἰς τὸ μεσαῖον διαμέρισμα ὁ Ἰησοῦς ἐξερχόμενος τοῦ τάφου· κάτω ὁ Ἅδης, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέρχονται οἱ δαίμονες.]

Digitized by Google

ὁμοιάζει πρὸς ὠοειδῆ αὐλὴν περικλειομένην ἀπὸ ὑψηλὸν τοῖχον ἔνθα ὑπάρχουν πλῆθος παράθυρα ἀντιστοιχοῦντα ἕκαστον πρὸς ἕνα δωμάτιον, ὁπόθεν δύναταί τις νὰ παρακολουθῇ τὰς διδομένας παραστάσεις ἐπὶ τῆς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς αὐλῆς εὑρισκομένης σκηνῆς.

2ον) Τὸν *Γαλλικὸν* τύπον μὲ σειρὰς ἀσκεπῶν θεωρείων πρὸ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προεξέχοντες ἐξῶσται.

Ἀλλ' οἱοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τύπος τῆς αἰθούσης τοῦ θεάτρου, ἡ *ἰδεώδης* τοιαύτη αἴθουσα, ἡ ἐξασφαλίζουσα εἰς τοὺς θεατὰς πᾶσαν δυνατὴν ἄνεσιν καὶ εὐμάρειαν, ἡ ἱκανοποιοῦσα ἅμα πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς καλαισθησίας καὶ κομψότητος, πρέπει νὰ συγκεντρώνῃ ἕνα ἀρκετὰ περίπλοκον σύνολον συγκρουομένων ἐνίοτε ἰδιοτήτων, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ συνένωσις καὶ μόνη δύναται νὰ κάμῃ τὴν τελείαν αἴθουσαν, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ὁποίαν δὲν συναντᾷ κανεὶς οὐδαμοῦ! Διὰ νὰ εἶναι ἐξαιρετικῶς τελεία μία αἴθουσα θεάτρου, πρέπει νὰ εἶναι ἁρμονικῶς σχεδιασμένη καὶ κομψῶς διακεκοσμημένη. Πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ θέσεις αὐτῆς νὰ ἱκανοποιοῦν τελείως τήν τε ὅρασιν καὶ ἀκοήν, νὰ εἶναι δὲ εὐκολοπρόσιτοι καὶ μὲ διάμεσα κενά, εἰς τρόπον ὥστε οἱ θεαταὶ νὰ μὴν ἐνοχλῶνται καθόλου. Ἡ ἀκουστικὴ τῆς αἰθούσης (βλ. **ἀκουστικὴ θεάτρου**) νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ φωνὴ τῶν τε ὑποκριτῶν καὶ ἀοιδῶν, πρὸς δὲ καὶ ὁ ἦχος τῶν ὀργάνων νὰ φθάνῃ καθαρὰ πρὸς ὅλα ἐν γένει τὰ σημεῖα αὐτῆς. Πρέπει τέλος νὰ ἀερίζεται καὶ φωτίζεται ἀπλέτως, ἡ δὲ θερμοκρασία της νὰ δύναται νὰ κανονίζεται ἀναλόγως ἑκάστης ἐποχῆς τοῦ ἔτους.

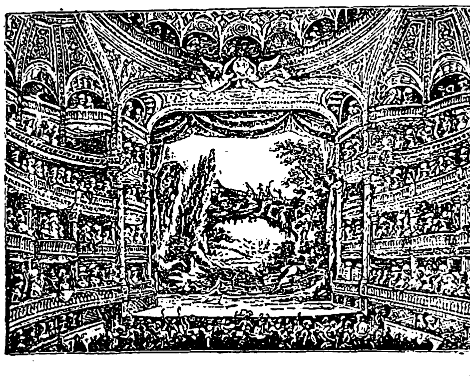
Γαλλικὴ αἴθουσα θεάτρου. [Γαλλικὴ Κωμῳδία.]

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Jacques - Auguste Kaufmann,* Architectonagraphie des théâtres, Paris 1840. *A. Cavos,* Traité de la construction des théâtres, Paris 1847. *Théodore Lachez,* Acoustique et optique des salles de reunion, Paris 1879. *Alphonse Gosset,* Traité de la construction des théâtres, Paris 1886. *Germain Bapst,* Essai sur l'histoire du théâtre. Georges Vitoux, Le théâtre de l'avenir. *Charles Garnier,* Le théâtre. *Albert Carré,* Les théâtres en Allemagne et en Autriche ἐν τῇ Revue de Paris, ἔτ. 1898, τομ. II. *Joseph de Filippi,* Parallèle des principaux théâtres de l'Europe κτλ. *Nicolas Cochin,* Projet d'une salle de spectacle pour un théâtre de comédie, Londres et Paris MDCCLXV. Ν. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

[ΜΟΥΣΙΚΗ]. Ὁ κεκλεισμένος χῶρος ἐν ᾧ δίδονται μουσικαὶ ἀκροάσεις, λυρικαὶ παραστάσεις κλπ. Ἡ καλὴ *ἀκουστικὴ* εἶναι ὁ πρώτιστος ὅρος μιᾶς αἰθούσης τοιούτου εἴδους· ἐξαρτᾶται δὲ αὕτη κατὰ πολὺ ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ ἐμβαδοῦ πρὸς τὸ ὕψος αὐτῆς. Ἀνοικτὰ ἢ καὶ ὑαλόφρακτα παράθυρα, παραπετάσματα, πανὼ πρόσθετα καὶ ἄλλα ἀπορροφητικὰ τοῦ ἤχου, προεξοχαὶ (bossages) καὶ πολλαὶ διακοσμητικαὶ λεπτομέρειαι εἰς τοὺς τοίχους δὲν εἶναι συντελεστικὰ διὰ τὴν καλὴν ἀκουστικήν. Αἴθουσα ἐν ᾗ σχηματίζεται ἠχὼ εἰς ὡρισμένα σημεῖα αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ἀρνητικὴ διὰ τὴν τελείαν μετάδοσιν τῆς διαρκείας τῶν ἤχων. Πρὸς ἔντασιν αὐτῆς συνηθίζουν νὰ τοποθετοῦν ὑπὸ τὸ δάπεδον σωλῆνας καὶ δοχεῖα πήλινα κενά. Κατὰ πόσον ἐπιτυγχάνεται αὔξησις ἠχηρότητος διὰ τοῦ μέσου τούτου δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένον.

Αἱ καλύτεραι ὑπὸ ἔποψιν ἀκουστικῆς αἴθουσαι θεάτρων εἶναι ἡ *Σκάλα* τοῦ Μιλάνου καὶ ἡ τοῦ *Σὰν Κάρλο* τῆς Νεαπόλεως, ἀποδίδουσαι μὲ θαυμαστὴν λεπτομέρειαν πᾶσαν ὁμαδικὴν ἠχηρότητα. Κατὰ δεύτερον λόγον ἔρχονται, ἡ *Ὄπερα* τῶν Παρισίων, τῆς Βιέννης καὶ τὸ Κοστάντζι.

Αἱ μεγαλύτεραι αἴθουσαι συναυλιῶν εἶναι ἡ *Ἄλμπερτ—Χὼλ* (8000 θέσεις) τοῦ Λονδίνου, ἡ τοῦ *Τροκαδερὸ* τῶν Παρισίων (4000 θ.) ἡ *Γκεβαντχάους* τῆς Λειψίας καὶ ἡ τοῦ *Αὐγουστείου* τῆς Ρώμης.

Πλὴν τούτων ὑπάρχουν εἰς τὰς ἄνω πόλεις καὶ ἄλλαι μικρότεραι, ἀκατάλληλοι ὅμως διὰ μεγάλας συμφωνικὰς ἀκροάσεις. Διὰ τοῦτο τὰ κυριώτερα σωματεῖα συμφωνικῶν συναυλιῶν δίδουν τὰς ἀκροάσεις των εἰς θέατρα.

Ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι θεάτρων καλὴν ὁπωσοῦν ἀκουστικὴν ἀπόδοσιν ἔχουν τὸ Δημοτικὸν θέατρον καὶ τὰ Ὀλύμπια ἐν Ἀθήναις καὶ τὸ Δημοτικὸν Κερκύρας. Αἴθουσαι καθαυτὸ συναυλιῶν δὲν ὑπάρχουν. Τὰς συμφωνικὰς συναυλίας των δίδουν τὰ διάφορα μουσικὰ σωματεῖα εἰς αἰθούσας διαφόρων θεάτρων. Δ. ΛΑΥΡ.

αἴθουσα ὠτὸς [*Ἀνατ.*]. Ἡ αἴθουσα τοῦ ὠτὸς παριστᾷ κοῖλον χῶρον ὠοειδῆ κείμενον μεταξὺ τοῦ πυθμένος τοῦ *ἔσω ἀκουστικοῦ πόρου* καὶ τοῦ ἔσω τειχώματος τῆς κοιλότητος τοῦ *τυμπάνου* ἐν τῇ *λιθοειδεῖ μοίρᾳ* τοῦ κροταφικοῦ ὀστοῦ. Τὸ ἄνω τείχωμα τῆς αἰθούσης διατιτραίνεται ὑπὸ τῶν τεσσάρων στομίων τῶν ἡμικυκλίων σωληναρίων. Τὸ ὀπίσθιον τείχωμα παρουσιάζει τὴν ἐκβολὴν τοῦ ὁριζοντίου ἡμικυκλίου σωληναρίου. Ἡ προσθία ἐπιφάνεια συνέχεται μετὰ τοῦ στομίου τοῦ ὀστεΐνου *κοχλίου*, ἡ ἔξω ἐπιφάνεια ἐμφανίζει τὰ ἐντυπώματα τῆς *ὠοειδοῦς* καὶ τῆς *στρογγύλης θυρίδος*, ὧν ἡ πρώτη ἀποφράσσεται ὑπὸ τῆς βάσεως τοῦ *ἀναβολέως* (μικροῦ ὀσταρίου τοῦ μέσου ὠτός), ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ περιοστέου· ἐν τῷ ἔσω τέλος τειχώματι διακρίνομεν δύο ἐντυπώματα· ἔμπροσθεν μὲν τὸ σφαιρικὸν καὶ ὄπισθεν τὸ ἐλλειπτικὸν ἔνθα κατασκηνοῦσι τὰ ὁμώνυμα *κυστίδια* τοῦ ὑμενώδους *λαβυρίνθου*, ἅτινα συγκοινωνοῦσι πρὸς ἄλληλα δι' ἑνὸς μικροῦ πόρου, τοῦ *ἐνδολεμφικοῦ πόρου*. Τὸ σφαιρικὸν κυστίδιον συνέχεται μετὰ τοῦ ὑμενώδους κοχλίου, τὸ δὲ ἐλλειπτικὸν μετὰ τῶν ὑμενωδῶν ἡμικυκλίων σωληναρίων.

Ἀπὸ ἱστολογικῆς ἀπόψεως, τὸ τείχωμα τοῦ σφαιρικοῦ καὶ ἐλλειπτικοῦ κυστιδίου συνίσταται ἐκ συνδετικοῦ ἱστοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθηται βασικὸς ὑμὴν ἐπαλειφόμενος ὑπὸ κυβικοῦ μονοστοίβου ἐπιθηλίου· εἰς τὸ μέρος δὲ καθ' ὃ τὸ τείχωμα τοῦτο διατιτραίνεται ὑπὸ τῶν ἰνῶν τοῦ αἰθουσαίου νεύρου ἐκεῖ ἀναίρεται καὶ σχηματίζει μικρὰν κηλῖδα, ἀκουστικὴν καλουμένην. Ἐν τῇ μοίρᾳ ταύτῃ ἀνευρίσκομεν κύτταρα ὧν τὸ ἔσω πέρας αὐτῶν περιέχει μικρὰς τριχοειδεῖς προσεκβολάς. Τὸ ἔνδον τῶν δύο σφαιριδίων πληροῦται ὑπὸ ἐνδολέμφου, περιέχοντος καὶ κρυσταλλικὰ συγκρίματα, τοὺς καλουμένους *ὠτολίθους*, οἵτινες συσσωρεύονται κυρίως ἐπὶ τῶν ἀκουστικῶν κηλίδων. Γ Φ.Κ.

αἴθουσα τὸ κυνάπιον ἢ *αἴθων τὸ κυνάπιον* (Aethusa Cynapium L.) [*Βοταν.*]. Πόα ἐτησία τῆς βορείου καὶ μέσης Εὐρώπης (γαλλιστὶ Petite Cigue ἢ Faux-persil), ἀνήκουσα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν *Σκιαδιοφόρων* (Umbelliferae). Ἔχει φύλλα πολυσχιδῆ, τὰ χείλη τοῦ κάλυκος ἀσαφῆ, τὸν καρπὸν ὑποσφαιροειδῆ, ἑκάτερον περικάρπιον μετὰ 5 παχυλῶν καὶ ὀξειῶν ῥαβδώσεων καὶ ἑνὸς ἐλαιαγωγοῦ εἰς ἕκαστον αὐλακίδιον. Πάντα τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ λίαν τοξικά, ὡς περιέχοντα τὴν *κυναπίνην*, οὐσίαν ἀλκαλοειδῆ. Τὰ φύλλα ἔχουν πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ πετροσέλινον, δι' ὃ οὐχὶ σπανίως συμβαίνουν δηλητηριάσεις ἐκ συγχύσεως μετὰ τούτου. Ὡς ἀντιφάρμακα θεωροῦνται τὸ ὄξος, ὀξύγαλα καὶ τὰ ἐμετικά. Ν. Μ.

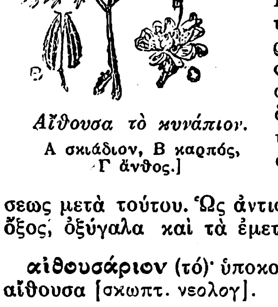

Αἴθουσα τὸ κυνάπιον.
Α σκιάδιον, Β καρπός, Γ ἄνθος.]

αἰθουσάριον (τό)· ὑποκορ. τοῦ αἴθουσα μικρὰ αἴθουσα [σκωπτ. νεολογ].

Αἴθρα. 1) Θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Τροιζῆνος Πιτθέως καὶ μήτηρ τοῦ περιωνύμου ἥρωος Θησέως, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Αἰγέως (*Πλουτ.* Θησ. Γ'.), ὅτε οὗτος κατέφυγε πρὸς τὸν πατέρα της διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ εἰς αὐτὸν τὸν χρησμόν, τὸν ὁποῖον εἶχε λάβει ἐκ Δελφῶν διὰ τὴν ἀτεκνίαν του, ἢ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἐμίγη μετὰ τῆς Αἴθρας ἐν τῷ νήσῳ Σφαιρίᾳ (Πόρῳ), ὅτε αὕτη κατὰ ὄνειρον τῆς Ἀθηνᾶς διέβη εἰς τὴν νῆσον χοὰς κομίζουσα εἰς τὸ μνῆμα τοῦ Σφαίρου (ἡνιόχου τοῦ Πέλοπος). Εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον ἡ Αἴθρα ἵδρυσε ναὸν τῆς Ἀπατουρίας Ἀθηνᾶς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκράτησεν ἔθος ἱερὸν παρὰ τοῖς Τροιζηνίοις νὰ ἔρχωνται αἱ παρθένοι πρὸ τοῦ γάμου των καὶ νὰ ἀναθέτωσι τὴν ζώνην των (Παυσ. II. XXXIII. 1). Ὅτε ὁ Θησεὺς μετὰ τοῦ φίλου του Πειρίθου ἥρπασεν ἐκ Σπάρτης τὴν ἀδελφὴν τῶν Διοσκούρων ὡραίαν Ἑλένην, πρὸ τοῦ νὰ γίνῃ αὕτη σύζυγος τοῦ Μενελάου, καί, ἀφοῦ ἔγινε διὰ κλήρου κάτοχος αὐτῆς, ἔφερε ταύτην εἰς Ἀφίδνας τῆς Ἀττικῆς πρὸς ἀσφάλειαν παρὰ τῷ φίλῳ του Ἀφίδνῳ, ἐγκατέστησε παρὰ τὴν Ἑλένην καὶ τὴν μητέρα του Αἴθραν. Οἱ Διόσκουροι ὅμως, καθ' ὃν χρόνον ὁ Θησεὺς μετὰ τοῦ φίλου του Πειρίθου εἶχε κατέλθει εἰς τὸν Ἅδην πρὸς ἁρπαγὴν τῆς Περσεφόνης, κατέλαβον τὰς Ἀφίδνας καὶ ἠλευθέρωσαν τὴν ἀδελφήν των Ἑλένην, ἀπήγαγον δὲ αἰχμάλωτον εἰς τὴν Λακεδαίμονα τὴν Αἴθραν.

Ὅτε δὲ ὁ Πάρις ἀπήγαγεν ἐκ Λακεδαίμονος τὴν Ἑλένην, συναπήγαγε καὶ τὴν Αἴθραν (Ὁμ. Ἰλ. Γ'. 144), ἥτις ἠλευθερώθη μόνον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ὑπὸ τῶν ἀναγνωρισάντων αὐτὴν ἐγγόνων της, Ἀκάμαντος καὶ Δημοφῶντος, τῶν υἱῶν τοῦ Θησέως, οἵτινες διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲν ἄλλο γέρας ἔλαβον ἐκ τῆς Τροίας. Ἡ Αἴθρα, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπέθανεν αὐτοκτονήσασα, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν προσφιλῶν της ἐγγόνων οἵτινες εἶχον ἐλευθερώσει αὐτὴν ἐκ τῆς δουλείας (βλ. λ. Αἰγεὺς καὶ Θησεύς). Ὁ ὡραῖος μῦθος τῆς Αἴθρας ἐνέπνευσε καὶ τὴν ἀρχαίαν καλλιτεχνίαν, ἡ ἀρχαιοτέρα δὲ παράστασις αὐτῆς ἦτο ἡ ἐν τῇ λαρνάκι τοῦ Κυψέλου, ἔνθα μέλαιναν ἔχουσα ἐσθῆτα κατέκειτο εἰς τοὺς πόδας τῆς Ἑλένης (Παυσ. V. XIX, 3).

Ἡ ἕνωσις τῆς Αἴθρας (αἰθρίας, καθαροῦ ἀέρος) καὶ τοῦ Αἰγέως (κύματος) ἢ Ποσειδῶνος (θεοῦ τῆς θαλάσσης) ὑποδεικνύει σαφῶς ἐκ τίνος φυσικοῦ φαινομένου ἐπλάσθη ὁ ὡραῖος μῦθος. Ὁ Θησεὺς εἶναι ὁ ἥλιος, ὅστις ἀνατέλλει τὴν πρωΐαν ἄνωθεν τῆς θαλάσσης. Ἴσως—ὅπως καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπό τινων—ἡ λέξις αἴθρα ἐν ἀρχῇ νὰ ἦτο ἐπίθετον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ νὰ μετέπεσεν ἔπειτα εἰς θεότητα δευτερεύουσαν, ὑπηρετικὴν καὶ συνοδὸν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ μετέπειτα αὐτοτελῆ θεότητα καὶ ἡρωΐδα, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ πλεῖστα κοσμητικὰ ἢ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα τῶν σπουδαιοτέρων θεῶν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας.

2) Σύζυγος τοῦ Σπαρτιάτου Φαλάνθου, ὅστις ἔγινεν ὁ οἰκιστὴς τοῦ Τάραντος τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος (Κάτω Ἰταλίας). Εἰς τὸν Φάλανθον εἶχε δοθῇ χρησμὸς ὅτι, τότε θὰ κατακτήσῃ πόλιν τινά, ὅταν ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ βραχῇ ὑπὸ ὑετοῦ «ὑπ' αἴθρᾳ», δηλ. ὅταν θὰ ἐβρέχετο ἡ κεφαλή του, ἐνῷ ὁ οὐρανὸς θὰ ἦτο αἴθριος, ὅπως ἡρμήνευσεν αὐτὸς τὸν χρησμόν· κατ' ἀκολουθίαν οὐδέποτε. Ἐν τούτοις ὁ χρησμὸς ἐπηλήθευσεν, ὅτε οὗτος, κατάκοπος καὶ πλήρης ἀπογοητεύσεως διὰ τὰς ἀποτυχίας του, εἶχε κλίνει ἡμέραν τινὰ τὴν κεφαλήν του εἰς τὰ γόνατα τῆς συζύγου του καὶ εἶχεν ἀντιληφθῆ ὅτι αὕτη ἐβράχη ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς γυναικός του Αἴθρας, ἥτις συνέπασχε διὰ τὰς ἀποτυχίας τοῦ ἀνδρός της. Ἡ κατακτηθεῖσα πόλις ἦτο ὁ Τάρας.

3) Θυγάτηρ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ σύζυγος τοῦ Ἄτλαντος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγέννησε τὸν Ὕαντα καὶ τὰς δώδεκα Ὑάδας, τὰς νύμφας, αἵτινες ἀνέθρεψαν ἐν Δωδώνῃ τὸν Δία κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν καὶ ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς τροφοὶ τοῦ Διονύσου (*Hyg. Fab.* 192 καὶ *Ovid. Fast.* IV 169). Γ. Δ. ΚΑΨ.

— Αἴθρα (Aethra) [*Αστρ.*]. Ἀστεροειδής, φερόμενος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 132. Ἀνεκαλύφθη τῇ 13ῃ Ἰουνίου 1873. Τὰ ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα τῆς τροχιᾶς του εἶναι τὰ ἑξῆς: $\alpha = 2{,}489$ $T = 1434$ $e = o, 331$ $i = 23^0. 32'$. $L = 334^0. 31'$. $\Omega = 260\ 12'$. $\pi = 152 .26'$. Σ.Π.

αἰθρήεις, *-εσσα, -εν*· ἀπὸ τοῦ *αἴθρη*· αἴθριος· πρβ. *φωνήεις, χαρίεις*.

αἰθρία (ἡ)· ἀνέφελος οὐρανός, εὐδία· ἐν καιρῷ νυκτὸς λέγεται κοιν. *ξαστεριά*· «αἰθρία καὶ νηνεμία».

[ΜΕΤΕΩΡΟΛ.]. Ὁ ὅρος *αἰθρία* (*αἰθριότης, οὐρανοφάνεια, éclaircie*), ἀναφέρεται εἰς τὴν ταχεῖαν—ἐν διαστήματι τὸ πολὺ δύο ὡρῶν καὶ συχνὰ ἐντὸς μιᾶς ὥρας—ἐλάττωσιν τῆς νεφώσεως· ὅταν, δηλαδή, ὁ οὐρανὸς ὁμοιομόρφως κεκαλυμμένος ὑπὸ νεφῶν μεταβάλλεται εἰς οὐρανὸν αἴθριον ἢ ὀλίγον νεφελώδη. Ἀκριβέστερον ὁρίζεται ἡ οὐρανοφάνεια ὅταν ἡ νέφωσις μετέπεσεν ἐν διαστήματι 2 ὡρῶν ἀπὸ τῆς βαθμῖδος 10 (οὐρανὸς νεφοσκεπής) τῆς νεφικῆς κλίμακος εἰς τὴν βαθμῖδα 3 ἢ καὶ εἰς μικροτέραν ταύτης (οὐρανὸς αἴθριος ἢ κατὰ τὸ $^1/_4$ κεκαλυμμένος) καὶ παρέμεινε κάτωθι τοῦ ὁρίου τούτου τοὐλάχιστον ἐπὶ δύο ὥρας. Ἡ οὐρανοφάνεια δύναται νὰ εἶναι βραχείας σχετικῶς διαρκείας ἢ νὰ διαρκέσῃ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἢ καὶ ἁπλῶς νὰ προκαλέσῃ τὴν διάλυσιν τῆς ὁμίχλης.

Τὸ μετεωρολογικὸν τοῦτο φαινόμενον δύναται νὰ ἐμφανισθῇ κατὰ δύο ἀπόψεις διαφόρους: α) ἐν ᾧ ὁ οὐρανὸς ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα εἶναι νεφοσκεπής, ἄρχεται παρατηρουμένη παρὰ τὸν ὁρίζοντα λεπτὴ ταινία αἰθρίου οὐρανοῦ, ἥτις αὐξανομένη ἀνέρχεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ ζενὶθ ἐκδιώκουσα τὰ πρὸ αὐτῆς νέφη· ἢ β) μετὰ οὐρανὸν ὁμαλῶς φαιόχρουν ἀρχίζουσι τὰ νέφη νὰ λαμβάνωσι βαθμηδὸν ἀπόχρωσιν ἐξησθενημένην, καταδεικνύουσαν τὴν ἔναρξιν τῆς διαλύσεως αὐτῶν ἐκ τῶν ἄνω. Ἀντὶ ἑνὸς στρώματος ὁμαλῆς ἀποχρώσεως παρατηρεῖται σχηματισμὸς κυματοειδῶν ἀπόψεων μὲ πυρῆνας λευκαζούσης ὁμίχλης, εἶτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ὁμίχλη αὕτη διαλύεται, καὶ τὸ κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν νεφῶν, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν ἐξασθενοῦν μέχρις οὗ ὁ οὐρανὸς καθίσταται σχεδὸν τελείως αἴθριος. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν κυματοειδῶν ἀπόψεων τὸ φαινόμενον διαρκεῖ τοὐλάχιστον μίαν ὥραν.

Μετὰ τὴν σύνταξιν μετεωρολογικοῦ χάρτου καὶ τὴν χάραξιν ἐπ' αὐτοῦ τῶν καμπυλῶν ἴσης πιέσεως (ἰσοβαρῶν) παρατηρεῖ τις ὅτι ἡ κανονικὴ θέσις, εἰς ἣν παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τῆς αἰθριότητος, εἶναι αἱ αἰχμαὶ (coins) τῶν ὑψηλῶν πιέσεων τῶν εὑρισκομένων μεταξὺ δύο *ὑφέσεων* (βλ. λ. ὕφεσις καὶ ἀντικυκλών). Ἐπὶ παραδείγματι ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι, ὅταν μία σειρὰ ὑφέσεων διέρχεται τὰς Βρεττανικὰς Νήσους καὶ τὴν Βό-

Digitized by Google

ρειον θάλασσαν, μεταξὺ ἑκάστης αὐτῶν παρεμβάλλεται συχνάκις ἓν εἶδος ἀκρωτηρίου (προεξοχῆς) πιέσεων σχετικῶς ὑψηλῶν καὶ ὅπερ εἶναι ἡ ἕδρα διαβατικοῦ καλοῦ καιροῦ. Ἡ μετεωρολογικὴ αὕτη κατάστασις εἶναι τὸ ἀντίστροφον τῆς τῶν *ὑοειδῶν* ὑφέσεων (δηλ. σχήματος καμπύλων U), καθ' ἣν οἱ ἄνεμοι συγκλίνουσι παρὰ τὸ ἔδαφος καὶ προκαλοῦσι τὸν σχηματισμὸν ἀνοδικῶν ρευμάτων, ἐνῷ κατὰ τὴν ὑπὸ μορφὴν αἰχμῆς κατάστασιν οἱ ἄνεμοι ἀποκλίνουσι καὶ προκαλοῦσι συνεπῶς καθοδικὴν κίνησιν τοῦ ἀέρος, ἥτις ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν θέρμανσιν καὶ διάλυσιν τῶν κατωτέρων νεφῶν. Αἱ αἰθριότητες τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι συχνόταται, ἰδίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ φθινόπωρον, ὅταν παρατηρῆται μακρὰ ἅλυσις ὑφέσεων. Εἰς πάντα τὰ ξένα ἐγχειρίδια Μετεωρολογίας εὑρίσκει τις πλεῖστα παραδείγματα χρονολογιῶν, καθ' ἃς παρετηρήθησαν φαινόμενα αἰθριοτήτων (*A. Baldit*, Études élémentaires de Météorologie pratique).

Τυγχάνει ἐνδιαφέροντος ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως τῶν αἰθριοτήτων εἰς τοὺς κλάδους ἢ εἰς τὰς αἰχμὰς τῶν ἰσχυρῶν πιέσεων. Παρατηροῦνται συνήθως πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ βαρομέτρου καὶ ἐμφανίζονται πάντοτε εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῶν κλάδων ἢ αἰχμῶν. Ἡ παρατήρησις τείνει νὰ παραστήσῃ τὸ φαινόμενον τῶν αἰθριοτήτων τρόπον τινὰ ἀντίστροφον τοῦ τῆς *ἀέλλης* (grain), μιᾶς ἀέλλης ἐξησθενημένης καὶ ἧς ἡ ἐξέλιξις θὰ ἦτο ἀρκετὰ βραδεῖα.

Ἡ ἄελλα παρατηρεῖται μᾶλλον εἰς ὑφέσεις μορφῆς ὑοειδοῦς καὶ προκαλεῖται λόγῳ συναντήσεως ἑνὸς ρεύματος θερμοῦ καὶ ἑνὸς ψυχροῦ, συγκλινόντων, λαμβάνει δὲ χώραν κυρίως εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ὑοειδοῦς σχηματισμοῦ συνδεομένη μὲ ἀνοδικὴν κίνησιν τοῦ ἀέρος. Συμβαίνει συνήθως κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ δὴ κατὰ προτίμησιν τὸ ἀπόγευμα.

Ἡ αἰθριότης τοὐναντίον ἐξαρτωμένη ἐκ μιᾶς προεξοχῆς ὑψηλῶν πιέσεων, σχηματισμοῦ ἀντιστρόφου τοῦ U, προκαλεῖται ὑπὸ δύο ἀποκλινόντων ρευμάτων, μὲ παρουσίαν καθοδικοῦ ρεύματος καὶ παρατηρεῖται εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς προεξοχῆς τῶν ὑψηλῶν πιέσεων. Συχνότερον παρατηρεῖται κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀδιακρίτως τῆς ὥρας τοῦ ἡμερονυκτίου.

Ἐκτὸς τῶν αἰθριοτήτων περὶ ὧν γίνεται λόγος ἀνωτέρω καὶ αἵτινες παρεμβάλλονται μεταξὺ ὑφέσεων καὶ εἶναι συχνότεραι, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα κατηγορία, ἐκείνων, αἵτινες προηγοῦνται μεμονωμένων ὑφεσιακῶν κινήσεων. Αἱ αἰθριότητες αὗται εἶναι ὡραιότεραι καὶ διαρκέστεραι, οὐχ ἧττον δὲν εἶναι τόσον ταχέος σχηματισμοῦ ὅπως αἱ πρῶται.

Κατὰ τὰς νεωτέρας θεωρίας τῶν Νορβηγῶν ἐπιστημόνων περὶ ὑφέσεων, αἱ αἰθριότητες ἐμφανίζονται εἰς θερμὸν τομέα *(θεωρία Bjerknes)*.

Σημασία τῶν αἰθριοτήτων.—Αἱ αἰθριότητες δὲν παρέχουσι μόνον ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀπόψεως ἀμέσου χρησιμοποιήσεώς των. Δύνανται νὰ χρησιμεύσουν καὶ ὡς ἀκριβὴς ἔνδειξις περὶ τῆς προσεχοῦς ἐξελίξεως τοῦ καιροῦ. Αἱ μακρᾶς διαρκείας αἰθριότητες, ὧν ἡ ἄφιξις δὲν ἀνεμένετο καὶ ἥτις συνετέλεσεν οὕτω εἰς τὴν ἀποτυχίαν τῆς προγνώσεως, εἶναι συχνὰ ἔνδειξις μεταβολῆς τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐλεύσεως βαθείας καὶ μακρᾶς κυκλωνικῆς κινήσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι συνδεδεμένη μετ' αὐτῶν καὶ ἡ ἐμφάνισις νεφῶν θυσάνων (cirrus) καὶ δεικνύουσι μέχρις ὡρισμένου σημείου διὰ τῆς διαρκείας των τὴν σημασίαν τῆς κινήσεως ἥτις τὰς συνδέει.

Διὰ μηχανικῆς τινος, οὕτως εἰπεῖν, ἀντιπαραβολῆς, καθίσταται σαφεστέρα ἡ ὑπάρχουσα σχέσις μεταξὺ τῶν δύο φαινομένων: Οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἄμεσος αἰτία τῶν ὑφέσεων, δὲν κωλύει αὕτη τὴν ἀντιπαραβολὴν τῆς διελεύσεως μιᾶς σειρᾶς ἐλαχίστων πρὸς τὴν περιοδικὴν κίνησιν ἀποσβεννυμένων κυμάνσεων (ἑκάστης κυμάνσεως παριστώσης τὴν διέλευσιν μιᾶς ὑφέσεως), ὧν τὸ πλάτος ἐλαττοῦται, καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται τὸ κύριον σῶμα τῆς ὑφέσεως. Ἡ ἀτμοσφαῖρα, ἅπαξ ταραχθεῖσα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βιαίως, ζητεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσορροπίαν της διὰ σειρᾶς κινήσεων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλαττουμένων καὶ ὧν αἱ κυμάνσεις τοῦ βαρομέτρου παρέχουσι τὴν εἰκόνα. Ἡ ἄνοδος τοῦ βαρομέτρου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν καθοδικὴν καὶ ἡ πτῶσις πρὸς τὴν ἀνοδικὴν κίνησιν.

Ἡ αἰθριότης, ἥτις προηγεῖται τῆς ἐλεύσεως μιᾶς πρώτης ὑφέσεως, παράγεται διὰ μιᾶς καθόδου τοῦ ἀέρος, ἀκολουθουμένης ὑπὸ διαλύσεως τῶν νεφῶν. Τοὐναντίον ἡ ἰσχυρὰ νέφωσις καὶ ἡ βροχή, αἵτινες συνοδεύουσι τὴν βαρομετρικὴν πτῶσιν, εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀνοδικῆς κινήσεως καὶ ὡς συνέχεια τῆς πρώτης ταύτης περιόδου θὰ ἐπακολουθήσῃ δευτέρα τοιαύτη, ἧς τὸ πρῶτον μὲν μέρος, δηλ. ἡ καθοδικὴ κίνησις τοῦ ἀέρος, εἶναι συνδεδεμένον πρὸς τὰς αἰθριότητας τῆς νέας ἀνόδου τοῦ βαρομέτρου, τὸ δεύτερον δέ, δηλ. ἡ ἀνοδικὴ κίνησις, συμπίπτει μετὰ τῆς βαρομετρικῆς πτώσεως τῆς δευτέρας ὑφέσεως. Ὅθεν, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, ἂν φαντασθῶμεν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ὑφεσιακῆς κινήσεως συμπίπτει οὐχὶ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς βαρομετρικῆς πτώσεως, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης αἰθριότητος, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ αἰθριότης τῆς ἀρχῆς, ἡ ἐμφαίνουσα οὕτως εἰπεῖν τὸν βαθμὸν τῆς διαταράξεως τῆς ἀτμοσφαίρας, δεικνύει τὴν σημασίαν τῆς κινήσεως, ἥτις θὰ ἐπακολουθήσῃ.

Μετακίνησις τῶν αἰθριοτήτων.—Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο σχετίζεται, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, πρὸς τὰς ὑφέσεις, καθίσταται καταάδηλον ὅτι καὶ μετακινεῖται μετ' αὐτῶν. Ἡ διεύθυνσις πρὸς ἣν μετακινοῦνται αἱ αἰθριότητες δεικνύεται ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν *θυσάνων* (Cirrus) τῶν παρατηρουμένων κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμήν· τοῦτο μάλιστα εἶναι μία ἰσχυρὰ ἀπόδειξις ἐπὶ πλέον τῆς σχέσεως τῶν αἰθριοτήτων πρὸς τὰς ὑφέσεις. Τῶν αἰθριοτήτων, ὡς φαινομένων μετατοπιζομένων, δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἐπὶ διαστημάτων οὐχὶ μακρῶν τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ταχύτητα, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀελλῶν (grains) ἢ τῶν ἄλλων παρομοίων φαινομένων, πάντως οὐχὶ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας, ὅσης προσδιορίζεται ἀκόμη καὶ ἡ ὥρα ἀφίξεως μιᾶς ἀέλλης.

Ἐν ἐλλείψει τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τῆς αἰθριότητος, ὅστις δὲν εἶναι ἀντιληπτὸς πάντοτε—ἂν καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἔναρξις ἀποτελεῖ φαινόμενον λίαν ἐκφραστικὸν—καθόσον δὲν γνωρίζομεν ἂν πρόκειται περὶ ἀληθοῦς ἢ μὴ αἰθριότητος, γίνονται παρατηρήσεις εἰς τοὺς σταθμοὺς τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἡ νέφωσις κατέστη ἀσθενεστέρα ἢ μηδέν· ἡ διαφορὰ δὲ τῶν ὡρῶν τῶν σημειωθεισῶν εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς χρησιμεύει πρὸς ὑπολογισμὸν τῆς ταχύτητος μετακινήσεως. Τῆς στιγμῆς τῆς μικροτέρας νεφώσεως γινομένης κατ' ἐκτίμησιν καὶ κατὰ προσέγγισιν, καὶ ἡ ταχύτης μετακινήσεως τῆς αἰθριότητος δὲν εἶναι γνωστὴ παρὰ μόνον σχετικῶς. Ἡ δὲ διεύθυνσις, ἥτις γίνεται κατ' ἐκτίμησιν, λαμβάνεται ἀπὸ δεσπόζοντος σημείου ἔχοντος λίαν ἐκτεταμένην θέαν, σημειουμένου τοῦ τμήματος τοῦ ὁρίζοντος ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἡ αἰθριότης, καὶ ἐκείνου πρὸς ὃ ἀπομακρύνεται. Ἡ παρακολούθησις τοῦ φαινομένου τούτου ἀπὸ ἀεροπλάνου, εἴτε δι' ἁπλῆς παρατηρήσεως εἴτε διὰ φωτογραφήσεως, παρέχει ἐνδείξεις πληρεστέρας, ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ μάλιστα καὶ τῆς ταχύτητος τῆς μετακινήσεως τῶν αἰθριοτήτων. Ἀπόψεις εἰλημμέναι ἀνὰ διαστήματα λίαν μικρὰ (π. χ. 15 μ.) ἄνωθεν τοῦ αὐτοῦ τόπου καὶ πολὺ μεγάλου ὕψους παρέχουσι τὴν ταχύτητα σχηματισμοῦ τῆς αἰθριότητος, ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ μετρηθῶσι κατὰ προσέγγισιν ἐπὶ τῶν φωτογραφιῶν αἱ διαδοχικαὶ ἀναλογίαι τῶν ἄνευ νεφῶν ἐπιφανειῶν ὡς καὶ τῶν νεφοσκεπῶν τοιούτων. Ἀπόψεις εἰλημμέναι ἀνὰ μεγαλύτερα διαστήματα—μιᾶς ἕως δύο ὡρῶν—ἄνωθεν δύο περιοχῶν εὑρισκομένων ἐπὶ μιᾶς καθέτου πρὸς τὸ μέτωπον τῆς αἰθριότητος ἐπιτρέπουσι νὰ γνωσθῇ ἡ ταχύτης αὐτῆς, ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ συγκριθῶσιν αἱ ὧραι, καθ' ἃς ἐλήφθησαν αἱ ἀπόψεις, αἱ παριστῶσαι τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν τῶν νεφῶν.

Ἐν Γαλλίᾳ παρετηρήθη ὅτι ἡ συχνοτέρα διεύθυνσις, ἐξ ἧς ἔρχονται αἱ αἰθριότητες, εἶναι ἡ ἐκ δυσμῶν. Ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὰς ἡμετέρας παρατηρήσεις, ἡ διεύθυνσις τῶν αἰθριοτήτων εἶναι μᾶλλον ἀπὸ βορειοδυτικῶν (NW).

Μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει γνωσθῆ ἡ ἐπίδρασις τῶν τοπικῶν συνθηκῶν ἐπὶ τῆς μετακινήσεως τῶν αἰθριοτήτων καὶ ἐὰν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ φαινομένου ὑπάρχουσι ζῶναι, εἰς ἃς ὁ οὐρανὸς μένει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον νεφελώδης, καθ' ὃν χρόνον εἰς ἄλλας αἰθριοῦται τελείως. Δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ, ἐν μιᾷ λέξει, ἐὰν εἰς τὴν μετωπικὴν γραμμὴν τῆς αἰθριότητος ὑπάρχουσι κενὰ ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα φαίνονται ὅτι ὑπάρχουσιν εἰς τὰς γραμμὰς τῶν ἀελλῶν, ὅταν ἐξετάζῃ τις ἁπλῶς περιπτώσεις τινὰς τῶν φαινομένων τούτων, ὅπως εἶναι αἱ καταιγίδες ἢ αἱ ραγδαῖαι βροχαί.

Πρόγνωσις τῶν αἰθριοτήτων.—Ὡς πρὸς τὴν πρόγνωσιν τῶν αἰθριοτήτων ἰσχύουσιν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις ὅπως καὶ εἰς τὰς ἀέλλας. Αἱ αἰθριότητες, αἵτινες παρατηροῦνται μεταξὺ διαδοχικῶν ὑφέσεων σειρᾶς βαρομετρικῶν ἐλαχίστων, προγιγνώσκονται ἀρκετὰ εὐκόλως, καὶ ἡ πρόγνωσίς των εἶναι συνδεδεμένη πρὸς τὴν τῆς ἐπακολουθήσεως νέας ὑφέσεως. Ἐάν, μετὰ τὴν διέλευσιν ἐλαχίστων, παρατηρηθῇ νέα ἄνοδος τοῦ βαρομέτρου ἄνευ στροφῆς τοῦ ἀνέμου εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα πρὸς βορειοδυτικά, δύναται νὰ προγνωσθῇ ἄφιξις ἑνὸς νέου ἐλαχίστου καὶ συνεπῶς αἰθριότητος προπορευομένης αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ μελέτη τοῦ μετεωρολογικοῦ χάρτου δύναται νὰ παράσχῃ ἐνδείξεις ἐπὶ τῆς προσεχοῦς ἐλεύσεως αἰθριότητος, ὡς καὶ τὰς ζώνας τοῦ αἰθρίου ἢ ὀλίγον νεφελώδους οὐρανοῦ, τὰς χωριζομένας εὐδιακρίτως ἀπὸ περιοχῆς οὐρανοῦ κεκαλυμμένου. Ἡ δὲ μελέτη τῶν μεταγενεστέρων χαρτῶν θὰ ἀποδείξῃ κατὰ πόσον τὸ φαινόμενον ὑπῆρξε πράγματι καὶ κατὰ πόσον ἠκολούθησε τὴν προβλεφθεῖσαν ἐκ τῶν προτέρων πορείαν. Ἡ ἔκτασις καὶ περιοχὴ ἐπὶ τοῦ μετεωρολογικοῦ χάρτου τῶν εἰς τὸ μηδὲν ἢ λίαν ἀσθενῶν νεφώσεων θὰ παρέχῃ τὴν σημασίαν τῆς αἰθριότητος. Ἐὰν αὕτη εἶναι μακρᾶς διαρκείας, ἡ ζώνη τοῦ αἰθρίου οὐρανοῦ ἐκτείνεται εὐρέως κατὰ τὴν διεύθυνσιν, ἐξ οὗ ἔρχεται ἡ ὕφεσις ἢ ἡ βαρομετρικὴ πτῶσις. Ἐὰν τοὐναντίον δὲν ἐξακριβοῦται παρὰ μία στενὴ ταινία ἀποκεκαλυμμένου οὐρανοῦ, τὸ φαινόμενον θὰ εἶναι πιθανῶς βραχείας διαρκείας καὶ ἴσως ἀτελές.

Ἡ ἀποστολὴ τῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν.— Ὅπως καὶ διὰ τὰς ἀέλλας, ἡ ἀποστολὴ τοῦ κεντρικοῦ μετεωρολογικοῦ σταθμοῦ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ὕπαρξιν τῶν ζωνῶν τῶν ἀληθῶν αἰθριοτήτων καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν, νὰ διακρίνῃ ἐὰν πρόκειται περὶ αἰθριότητος βραχείας διαρκείας (ὀλιγωτέρας τῶν 2 ὡρῶν) ἢ τοὐναντίον διαρκείας χρησιμοποιησίμου ὑπὸ τῆς ἐναερίου ναυτιλίας, καὶ εἶτα νὰ μεταβιβάσῃ τὰς πληροφορίας ταύτας εἰς τοὺς ἐπαρχιακοὺς σταθμούς. Οὗτοι ὀφείλουσι τῇ βοηθείᾳ τῶν ὑποσταθμῶν τοῦ ἰδίου δικτύου νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἐξέλιξιν τοῦ φαινομένου καὶ νὰ εἰδοποιήσωσιν ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ τὰς διαφόρους ἐνδιαφερομένας ὑπηρεσίας.

Εὐθὺς ὡς τὸ κράσπεδον τῆς αἰθριότητος φθάσῃ, ἐκτελεῖται ὑπ' αὐτῶν ἀτμοσφαιροβόλισις (βλ. ἀερολογία), ἵνα αἱ ἀεροπορικαὶ μονάδες δυνηθῶσι νὰ ἔχωσιν ἄνευ βραδύτητος τὰ ἀπαιτούμενα ἀερολογικὰ δεδομένα διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀποστολῶν των. Αἱ παρὰ τῶν σταθμῶν λαμβανόμεναι πληροφορίαι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ἔχουσιν ἀξίαν ἀνάλογον τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς ἱκανότητος τῶν παρατηρητῶν.

Ἡ παρατήρησις συνίσταται εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ τρόπου τῆς ἐνάρξεως τῆς αἰθριότητος, ἐὰν δηλαδὴ αὕτη εἶναι εὐκρινὴς εἰς τὸν ὁρίζοντα ὑπὸ τὴν μορφὴν «ταινίας» αἰθρίου οὐρανοῦ ἢ ἐὰν ἄρχηται παραγομένη διὰ ἀπολεπτύνσεως τοῦ νεφελώδους στρώματος, προκαλοῦσα τὸν σχηματισμὸν τοπικῶν σχισμάδων κυανοῦ οὐρανοῦ μεγεθυνομένων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ καταληγουσῶν εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Διὰ τῆς παρατηρήσεως ὑποδεικνύεται καὶ ὁ τομεύς, εἰς ὃν ἐνεφανίσθη ἡ αἰθριότης. Ἐπίσης δέον τὸ ὕψος τῶν νεφῶν νὰ μετρηθῇ μετὰ προσοχῆς, καὶ νὰ ἐκτελεσθῶσι θερμομετρικαὶ ἀτμοσφαιροβολίσεις τῇ βοηθείᾳ δεσμίων ἀεροστάτων (βλ. ἀερολογία), ὧν ἡ χρησιμοποίησις ἐνδείκνυται ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει, καὶ νὰ σημειωθῇ ἡ ἐλαχίστη νέφωσις, ὡς καὶ ἡ στιγμὴ καθ' ἣν συνέβη αὕτη, ἡ μορφή, ἡ διεύθυνσις καὶ ἡ ταχύτης τῶν ἀνωτέρων νεφῶν, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν θυσάνων. Τὸ τέλος τῆς αἰθριότητος θὰ δώσῃ λαβὴν εἰς ὁμοίας παρατηρήσεις ὡς ἔδωσεν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς.

Ἡ χρησιμότης τῆς προγνώσεως τῶν αἰθριοτήτων.—Κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἰδίᾳ ἐμελετήθησαν χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀεροπλοΐας καὶ ἀεροστατοπλοΐας τὰ φαινόμενα ταῦτα καὶ κατενοήθη ἡ ἀληθὴς αὐτῶν σημασία ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως. Ἡ ταχεῖα ἔλευσις ἑνὸς οὐρανοῦ αἰθρίου ἢ ὀλίγον νεφελώδους διαδεχομένου οὐρανὸν κεκαλυμμένον ὑπὸ κατωτέρων νεφῶν ἐπιτρέπει τῷ ὄντι εἰς τὰς ἀεροπορικὰς μονάδας νὰ ἐκτελέσωσιν ἀναγνωρίσεις καὶ νὰ δρῶσιν ὑπὸ συνθήκας λίαν εὐνοϊκάς, καθόσον αἱ αἰθριότητες συμπίπτουσι συχνάκις μετὰ τῶν μεγάλων διαυγειῶν τοῦ ἀέρος. Καὶ εἶναι τόσον περισσότερον ἀναγκαῖον νὰ ἐπωφελῆται τῶν αἰθριοτήτων ὁ στρατιωτικός, ὅσον συμβαίνει ἐνίοτε ν' ἀποτελοῦν αὗται, ἰδίᾳ κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, τὴν μοναδικὴν περίοδον καλοῦ καιροῦ.

Αἱ μετεωρολογικαὶ ὑπηρεσίαι δέον νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἔλευσιν τῶν αἰθριοτήτων καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῶν, ἵνα προβῶσιν αἱ ἐνδιαφερόμεναι μονάδες εἰς τὰς προετοιμασίας των καὶ ἐπωφεληθῶσιν οὕτω τοῦ καλοῦ καιροῦ, εὐθὺς ἅμα τῇ ἐμφανίσει του. Διότι ἐὰν δὲν ἔχῃ ἐξαχθῆ πρόβλεψις αἰθριότητος, τότε δυνατὸν νὰ προκληθῇ σύγχυσις καὶ νὰ ἐκληφθῇ ὡς μία διαβατικὴ ἐλάττωσις τῆς νεφώσεως καὶ συνεπῶς οὐδεμία προετοιμασία διὰ τὴν ἐναέριον ἀποστολὴν νὰ ἐκτελεσθῇ ἢ νὰ χρησιμοποιηθῇ αὕτη βραδύτεροι. Ὡς πρὸς τὴν κατὰ προσέγγισιν διάρκειαν τῆς αἰθριότητος εἶναι χρήσιμον νὰ εἶναι γνωστὴ καὶ αὐτή, διὰ νὰ κανονίζηται ἀναλόγως ταύτης ἡ σημασία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς. Ἔστω, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι πρόκειται νὰ ἐκτελεσθῇ μία ἐναέριος ἀναγνώρισις, ἐν περιόδῳ χειμῶνος—καὶ ἰδίᾳ κατὰ Δεκέμβριον—, ὁπότε ὁ Ἥλιος μένει σχετικῶς χαμηλὰ εἰς τὸν ὁρίζοντα. Ἐὰν ἡ αἰθριότης ἀρχίσῃ περὶ τὴν 9 ὥρ. π. μ. καὶ ἀναγγέλλεται ὅτι θὰ διαρκέσῃ 3-4 ὥρας τοὐλάχιστον, τὸ φωτογραφικὸν ἀεροπλάνον θὰ κανονίσῃ τὰ τῆς πτήσεώς του, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ εὑρεθῇ ἄνωθεν τῶν πρὸς φωτογράφισιν ἐδαφῶν περὶ τὴν 12 ὥραν. Ἐνῷ ἐὰν τοὐναντίον ἡ ἀποστολὴ εἶναι ἐπείγουσα καὶ ἡ αἰθριότης προβλέπεται ὡς βραχείας διαρκείας, τὸ ἀεροπλάνον θὰ ἀπογειωθῇ ἀμέσως θυσιάζον τὸ πλεονέκτημα τῆς ὥρας εἰς τὴν ἀνάγκην ὅπως λάβῃ διὰ παντὸς τρόπου τὰς ἀναγκαιούσας πληροφορίας.

ΘΕΟΚΛ. Θ. ΦΙΝΤΙΚΛΗΣ

Digitized by Google

[ΝΑΥΤΙΚ.]. Μὲ τὸν ὅρον *αἰθρία, κοιν. ξαστεριά,* ἐννοοῦμεν τὴν καιρικὴν κατάστασιν τῆς νυκτός, καθ' ἣν οὐδὲν νέφος ὑπάρχει καὶ ἡ ἀτμοσφαιρικὴ διαφάνεια εἶναι μεγάλη· κυρίως εἰπεῖν, ἡ «αἰθρία» ὑπονοεῖ νύκτα ἀσέληνον καὶ σκοτεινήν, μὲ τοὺς ἀστέρας ζωηρῶς λάμποντας *(ἀστροφεγγιά)*, ἢ καὶ μαρμαίροντας, τῆς μαρμαρυγῆς των ἀποτελούσης, ὡς δέχονται οἱ ναυτικοὶ τῆς πείρας, προγνωστικὸν πνοῆς ἀνέμου ἐκ τοῦ ΒΔ ἡμικυκλίου. Αἱ εἰς τοὺς διεθνεῖς κανονισμοὺς ἀναφερόμεναι καὶ ὑπ' αὐτῶν καθοριζόμεναι φωτοβολίαι τῶν *πλοϊκῶν φανῶν*, λογίζονται διὰ νύκτα σκοτεινὴν καὶ αἰθρίαν· τῶν *φάρων* ὅμως οἱ φωτοβολίαι λογίζονται διὰ νύκτα σκοτεινήν, ἀλλ' ὑπὸ μέσην ἀτμοσφαιρικὴν διαφάνειαν, πλὴν ἂν ἄλλως ὁρίζεται ἐν τοῖς *φαροδείκταις*. Ἡ αἰθρία δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἀπνοίας, ὑπάρχοντος ἄλλως τε εἰδικοῦ ὅρου πρὸς ὑποδήλωσιν αἰθρίας μετὰ ἀπνοίας, ἐν ἡμέρᾳ· εἶναι δὲ οὗτος εὐδία (κοιν. *μπουνάτσα*, la *bonace*, the *calm*). Σ. Ε. Λ.

—αἰθρία *ἡμέρα [Μετεωρολογ.]*. Ὀνομάζεται οὕτως ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ μέση νέφωσις τοῦ οὐρανοῦ εἶναι τὸ πολὺ 1, ἤτοι καθ' ἣν τὸ δέκατον αὐτοῦ τὸ πολὺ εἶναι νεφοσκεπές. Θ. Φ.

—αἰθρίας *ἀστραπαὶ [Ναυτ.]*· κατὰ Ξενοφῶντα, *ἐξ —·* κοιν. *ἀστραπαὶς τῆς ζέστης* (éclairs de chaleur). Ἀστραπαὶ πέραν τοῦ ὁρίζοντος ἐκδηλούμεναι κατὰ τὴν θερμοτέραν περίοδον τοῦ ἔτους, ἐνῷ ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος αἰθρία. Σ. Ε. Λ.

—αἰθρίας *φωτοβολία [Ναυτ. Φάροι]*. Ὀνομάζεται οὕτως, ἢ καὶ συντετμημένως *αἰθρίας*,—γαλλιστὶ *(portée) par temps moyen*, ἀγγλιστὶ *(visibility) in clear weather*— ἡ εἰς μίλλια ἐκπεφρασμένη ἀπόστασις, ἀφ' ἧς ὁ φάρος εἶναι ὁρατὸς τριάκοντα νύκτας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς διαρκείας τοῦ ἔτους, ἀντιστοιχοῦσα εἰς πιθανότητα $^1/_{12}$. Ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι συνάρτησις : τῆς φωτιστικῆς ἐντάσεως τῆς φωτεινῆς πηγῆς τοῦ φάρου, τῆς ἑστιακῆς ἀποστάσεως τοῦ ὀπτικοῦ μηχανήματος, τῆς ἰσημερινῆς καὶ μεσημβρινῆς αὐτοῦ τομῆς, τῆς διαρκείας τῆς φωτεινῆς φάσεως, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι ἐλάσσων τοῦ 1 δ.λ., καὶ τέλος συντελεστοῦ τινος καλουμένου *συντελεστοῦ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς διαφανείας ἐν αἰθρίᾳ*, διὰ σειρᾶς παρατηρήσεων μακροχρονίων ἐμπειρικῶς ἐξαγομένου καὶ ποικίλλοντος ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ὑπηρεσία τῶν Φάρων μεταχειρίζεται, διὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς φωτοβολίας *αἰθρίας*, τὰ δεδομένα ἅτινα ὁ πολὺς Allard, ποτὲ διευθυντὴς τῶν φάρων τῆς Γαλλίας, συνήγαγεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου διὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Προβηγκίας, διότι αὗται εὑρίσκονται ὑπὸ τὰς αὐτὰς περίπου συνθήκας ἀτμοσφαιρικῆς διαφανείας μὲ τὰς ἑλληνικὰς ἀκτάς. Αἱ κλιματολογικαὶ ὅμως συνθῆκαι τῶν παραλίων μας καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ ἔστιν ὅτε διαφάνεια τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ παρέχουσιν, ἐνίοτε, ἀκόμη εὐνοϊκώτερα ἀποτελέσματα, ἰδίως τὸν χειμῶνα μὲ βορρᾶν λεπτόν, οὐρανὸν ἀνέφελον, νύκτα ἀσέληνον καὶ τὰς ἐγγὺς ξηρὰς συγκρατούσας χιόνα, ἀλλὰ καὶ τὸ θέρος μὲ *λαμπρὸν ζέφυρον*. Οὕτω ὁ παλαιὸς φάρος *Φλεβῶν* 16 μιλλίων *αἰθρίας* ὤφθη ἀπὸ 21 μιλλίων (Elenco dei Fari 1911, II), ὁ ὑπὸ τοῦ διανοιγέντος ἐδάφους καταποθεὶς παλαιὸς φάρος τῆς *Λάκκας* (Παξῶν) 19 μιλλίων αἰθρίας ἀπὸ 29 μιλ. καὶ ὁ παλαιὸς φάρος *Τσιχλῆ μπαμπᾶ* (Πύλου) 7 μιλ. αἰθρ. ἀπὸ 15 (Liste des Phares Serie D2, 1910), ὁ προσωρινὸς φάρος *Πάσπαργο* (Χίου) 9 μιλ. αἰθρίας ἀπὸ 14 μιλ. Elenco dei Fari 1926 II) κτλ. ΣΤ. ΕΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

αἰθριάζω· ποιῶ αἰθρίαν || καὶ ἀμετβ. *«ὁ καιρὸς αἰθριάζει»* (παρὰ Ξενοφ. *διαιθριάζει*), γίνεται αἴθριος, ἀποκαθίσταται βαθμηδόν, ἀπὸ συννεφώδους, ὁμιχλώδους κλπ., εἰς αἰθρίαν (ναυτ. κοιν. *ξανοίγει ὁ καιρός»*, γαλλ. *s'éclaircir*, ἀγγλ. *to become clear* ἢ *fine)*· περίπου συνώνυμον τοῦ *εὐδιάζω*. Παρά τισι τῶν ναυτικῶν, ἰδίως τῶν Δωδεκανησίων, ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τοῦ καιροῦ ἐκφράζεται διὰ τοῦ ὅρου *βοντζάζει* (ὁ καιρὸς), προελθόντος ἴσως, κατὰ παραφθοράν, ἐκ τοῦ εὐδιάζω.

αἰθρίας· βλ. αἰθρία.

αἰθρίασις, *-εως* (ἡ)· ἀποκατάστασις αἰθρίας, εὐδίασις, κοιν. *ξαστέρωμα*.

αἰθρίασμα (l'éclaircie, the clear-spot) *[Ναυτ.]*. Βραχεῖα καὶ πρόσκαιρος διακοπὴ κακοκαιρίας *(καλμάρισμα)*· ἀλλ' ἐπίσης καὶ τμῆμα αἴθριον *(ξάνοιγμα)*, ἀναφαινόμενον ἐν ὁμιχλώδει ἢ νεφοσκεπεῖ οὐρανῷ, εἴτε προσκαίρως εἴτε προάγγελον ὁριστικῆς αἰθρίας. ΣΤ. ΕΜΜ. ΛΥΚ.

αἰθριζίνη (Aethrisine) *[Φαρμ.]*· ἡ *ὀξετυλιτεϋλικὴ ἀμίδη*, φάρμακον χρησιμοποιούμενον ὡς ἀντιρρευματικὸν δι' ἐξωτερικὴν μᾶλλον χρῆσιν εἰς ἐπιτριβὰς ὑπὸ μορφὴν ἀλοιφῶν καὶ ἐν συνθέσει μετ' ἄλλων φαρμάκων, ὁμοίας φύσεως. Μ. Ν. Κ.

αἰθριοκοιτῶ *(έω)*· κοιμῶμαι ἐν ὑπαίθρῳ.

αἰθριοκύανος καὶ *αἰθροκύανος* (ὁ,ἡ)· αἴθριος καὶ κυανοῦς [νεολογ.]· «αἰθροκύανος ἀμφίεσις».

αἴθριος (ὁ,ἡ)· χαρακτηριστικὸν τοῦ οὐρανοῦ, ἀνέφελος, καθαρός.

[ΜΕΤΕΩΡΟΛ.]. Ὁ ὅρος *αἴθριος* (Sky cloudless, wolkenlos) ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὰς κλίμακας τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς νεφώσεως (βλ. λ.) τοῦ οὐρανοῦ, ἤτοι τῆς ἐκτάσεως τοῦ ὑπὸ νεφῶν καλυπτομένου τμήματος αὐτοῦ. Ἡ ἐκτίμησις τῆς νεφώσεως γίνεται ἐν τῇ Μετεωρολογίᾳ προσωπικῶς ἄνευ οὐδενὸς ὀργάνου, κυρίως διὰ τῆς λεγομένης ἑνδεκαδικῆς κλίμακος ἀπὸ τοῦ 0 μέχρι τοῦ 10, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ 0 παριστᾷ τὸν ἐντελῶς ἀνέφελον οὐρανὸν ἢ *αἴθριον*, τὸ 5 οὐρανὸν οὗτινος τὸ ἥμισυ εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ νεφῶν, καὶ τὸ 10 οὐρανὸν ἐξ ὁλοκλήρου νεφοσκεπῆ. Δι' ἀσκήσεως κατορθοῦται νὰ προσδιορίζηται ἡ νέφωσις διὰ τῆς κλίμακος ταύτης, μετ' ἀκριβείας τοιαύτης, ὥστε παρατηρηταὶ παρατηροῦντες εἰς γειτονικοὺς σταθμοὺς παρέχουσι σχεδὸν τὴν αὐτὴν μέσην τιμὴν τῆς νεφώσεως διὰ τὸν αὐτὸν μῆνα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐνδιαμέσου μεταξύ των συνεννοήσεως. Καὶ εἰς τὴν πενταδικὴν κλίμακα τῆς νεφώσεως ἀπὸ 0 μέχρι 4 ὁ ὅρος *αἴθριος* ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βαθμῖδα αὐτῆς, τοῦ 4 παριστῶντος κατὰ τὰ $^4/_4$, ἤτοι ἐξ ὁλοκλήρου νεφοσκεπῆ οὐρανόν, οἱ δὲ 1, 2, 3 ἀντιστοίχως κατὰ τὸ $^1/_4$, $^1/_2$ καὶ $^3/_4$ κεκαλυμμένον ὑπὸ νεφῶν. Ἡ τελευταία αὕτη κλῖμαξ χρησιμοποιεῖται μόνον διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ μετεωρολογικῶν τηλ)των καὶ δὴ ὑπό τινων εὐρωπαϊκῶν μετεωρολογικῶν σταθμῶν (π. χ. Βουδαπέστης), μεταχειριζομένων τὸν παλαιὸν μετεωρολογικὸν κώδικα, ὡς καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν μετεωρολογικῶν χαρτῶν.

Ἐν τῇ οἰκείᾳ στήλῃ τῆς *νεφώσεως* εἰς τὰ βιβλία καταγραφῆς τῶν μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων ἐν τοῖς μετεωρολογικοῖς σταθμοῖς, ἀναγράφεται εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ *αἰθρίου* ἢ τὸ σύμβαλον ⊙ (ἥλιος) ἢ μηδέν, πολλάκις δὲ καὶ ἡ παῦλα, εἰς δὲ τοὺς μετεωρολογικοὺς χάρτας μόνον τὸ σύμβουλον ⊙ οὗτινος ἀμαυροῦνται εἷς, δύο, τρεῖς ἢ τέσσαρες τομεῖς, καθ' ὅσον ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀντιστοίχως κεκαλυμμένος ὑπὸ νεφῶν κατὰ τὸν πενταδικὴν κλίμακα ($^1/_4$, $^1/_2$, $^3/_4$ καὶ $^4/_4$). ΘΕΟΚΛ. Θ. ΦΙΝΤΙΚΛΗΣ

αἰθριοσκόπιον (Aethrioscope) *[Μετεωρολογ.]*. Ὄργανον ἐπινοηθὲν τῷ 1817 ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Sir John Leslie πρὸς μέτρησιν τῆς θερμικῆς ἀκτινοβολίας τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς πρὸς τὸ διάστημα. Συνίσταται ἐξ ἑνὸς διαφορικοῦ θερμομέτρου, οὗτινος τὸ ἄνω δοχεῖον εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἑστίας κοίλου κατόπτρου ἢ κυπελλοειδοῦς τοιούτου, ἐστραμμένου πρὸς τὸν οὐρανόν. Διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῶσιν ἀσθενεῖς μεταβολαὶ τῆς θερμοκρασίας, ὀφειλόμεναι εἰς μικρὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεως τοῦ οὐρανοῦ (βλ. *ἀκτινόμετρα*).

Τὸ εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα αἰθριοσκόπιον ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς κατακορύφου ὑαλίνου σωλῆνος ἀπολήγοντος εἰς δύο σφαίρας Α καὶ Β ἰσομεγέθεις, ἀεροστεγῶς κεκλεισμένας καὶ πλήρεις ἀέρος. Δείκτης ὑγροῦ (συνήθως *θειικοῦ ὀξέος*) κεχρωματισμένου συγκρατεῖται ἐντὸς τοῦ κατακορύφου σωλῆνος, λόγῳ τῆς λίαν μικρᾶς διαμέτρου αὐτοῦ. Τὸ δοχεῖον Α εἶναι ἐγκεκλεισμένον ἐντὸς τελείως ἐστιλβωμένης ὀρειχαλκίνης σφαίρας D. Τὸ δοχεῖον Β, ἀμαυρωμένον, εὑρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ μεταλλικοῦ κυπέλλου C ἐπιχρυσωθέντος ἐσωτερικῶς καὶ φέροντος κάλυμμα F. Οἱ μεταλλικοὶ οὗτοι προφυλακτῆρες προφυλάσσουσιν ἀμφότερα τὰ δοχεῖα ἐκ τῆς ἡλιακῆς ἀκτινοβολίας ἢ ἀπὸ οἱασδήποτε τυχαίας πηγῆς θερμότητος. Ὅταν τὸ κύπελλον C φέρῃ τὸ κάλυμμα ὁ ὑγρὸς δείκτης τοῦ σωλῆνος παραμένει εἰς τὸ μηδὲν τῆς κλίμακος, ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἀφαιρεθῇ τοῦτο καὶ ἐκτεθῇ τὸ ὄργανον ὑπὸ αἴθριον οὐρανόν, εἴτε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, εἴτε τῆς ἡμέρας, τὸ δοχεῖον Β ψύχεται λόγῳ τῆς γηΐνης ἀκτινοβολίας, ἐνῷ τὸ δοχεῖον Α συγκρατεῖ τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ἀέρος· ὁ ἐν τῷ Β ἐγκεκλεισμένος ἀὴρ συστέλλεται καὶ ἡ ἐλαστικότης τοῦ ἐν τῷ Α ὑπάρχοντος ἀνυψοῖ βιαίως τὸ ὑγρὸν ἐντὸς τοῦ σωλῆνος, μέχρις ὕψους ἀναλόγου τῆς ἐντάσεως τῆς ἀκτινοβολίας· τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ εὐαισθησία τοῦ ὀργάνου τούτου, ὥστε τὸ ἐλάχιστον νέφος διερχόμενον ἄνωθεν αὐτοῦ ἀναχαιτίζει τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ὕδρου δείκτου. ΘΕΟΚΛ. Θ. ΦΙΝΤΙΚΛΗΣ

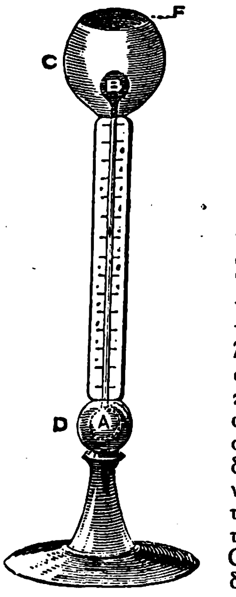

Αἰθριοσκόπιον.

αἰθριότης, *-ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰθρίου, ἡ καθαρότης τοῦ οὐρανοῦ, ἡ αἰθρία (κυριολ. κ, μεταφ.)

[ΝΑΥΤΙΚ.]. Ὁ ὅρος *αἰθριότης* εἶναι ἐν χρήσει κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἡμερολογίων τῶν πλοίων, πρὸς περιγραφὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ οὐρανοῦ καθ' ὡρισμένην ὥραν. Δηλοῦται δὲ ἡ αἰθριότης τοῦ οὐρανοῦ διὰ τῶν ἀριθμῶν 1 ἕως 10, ὁριζόντων τὰ ἀπὸ τῶν νεφῶν ἀκάλυπτα τοῦ οὐρανοῦ δεκατημόρια, μὴ λογιζομένων ὅμως τῆς ὁμίχλης καὶ τῶν νεφῶν τοῦ ὁρίζοντος. Οὕτω Α 10 σημαίνει οὐρανὸν ἀνέφελον πάντῃ, Α 0 οὐρανὸν ἀπολύτως κεκαλυμμένον, Α 5 οὐρανὸν κατὰ τὸ ἥμισυ ἀκάλυπτον. Ὅταν ὁ συνοδεύων τὸ Α (=αἰθριότης) ἀριθμὸς εἶναι ἐλάσσων τοῦ 10, τότε τὴν μνείαν τοῦ ἀκαλύπτου τμήματος συνοδεύει τοιαύτη τοῦ κεκαλυμμένου καὶ κατὰ τοὺς ἐπισήμους ὅρους διατυπωμένη, π.χ. *«Α 7 ἐπινέφεια»*, *«Α 0 μελανία»* κτλ. Ἡ ἀριστερὰ τοῦ ἡμερολογίου τῶν πλοίων σελὶς περιέχει πρὸς τοῦτο, ἐν τῷ ἐν αὐτῇ μετεωρολογικῷ πίνακι, δύο στήλας ὑπὸ τίτλους *«Καιρὸς—αἰθριότης οὐρανοῦ»*. Σ.Ε.Λ.

αἰθριῶ *(άω)*· ἐκθέτω εἰς τὸ ὕπαιθρον.

αἰθροβολῶ *(έω)*· βάλλω λάμψιν, ἀκτινοβολῶ.

αἰθρωπός, *—ή, —όν*· λαμπρός· πβ. *κοκκινωπός*.

αἴθυγμα, *—ατος* (τὸ)· ἀπὸ τοῦ αἰθύσσω· λάμψις, αἴγλη, ἀκτινοβολία, σπινθήρ· || εἶδος πυροτεχνήματος.

αἴθυια (ἡ)· εἶδος θαλασσίου πτηνοῦ, ἡ κοινῶς λεγομένη *βουταναριὰ* ἢ *βουτηχτάρα*· τὸ ἀρχαῖον ὄνομα σώζεται σήμερον ὑπὸ τὸν τύπον *αἴθα* ἐν Πόντῳ. (*Στεφανίδης* ἐν Λεξ. Ἀρχείῳ τομ. 5ος). Κατὰ τὸν Ὅμηρον (Ὀδ. Ε, 324 κ. ἑ.) εἰς αἴθυιαν μετεμορφώθη ἡ θεὰ Λευκοθέα καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα *κρήδεμνον* (μαντήλι), ὅτε παρὰ τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων ἐπάλαιε κατὰ τῶν κυμάτων· συνεβούλευσε δὲ αὐτὸν νὰ τὸ θέσῃ ὑπὸ τὸ στέρνον του, ἵνα οὕτω κολυμβῶν σωθῇ ἔξω εἰς τὴν ἀκτήν. Β. Φ.

[Ζωολογ.] Γένος πτηνῶν τῆς τάξεως τῶν *νηκτικῶν* τῆς οἰκογενείας τῶν *ἀελλωδιδῶν*.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικά των γνωρίσματα εἶναι: ῥάμφος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπίμηκες, ὀδοντωτὸν καὶ κυρτὸν κατὰ τὸ ἄκρον του· ῥώθωνες μικροί, ᾠοειδεῖς, παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ῥάμφους εὑρισκόμενοι· πτέρυγες μᾶλλον βραχεῖαι καὶ ἰσχυραὶ κνῆμαι. Ἵπτανται εὐχερῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα. Πρὸς εὕρεσιν τῆς τροφῆς των βυθίζονται εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ θήλεια γεννᾷ δύο ᾠὰ ἐπιμήκη μὲ μελανόφαια στίγματα.

Ἡ αἴθυια ζῇ εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν, τὴν Βόρειον Θάλασσαν καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον. Δ. Ν. Π.

Αἴθυια. Ἐπίθετον τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Μεγαρίδι. Ἐπὶ τοῦ λεγομένου σκοπέλου τῆς Αἰθυίας Ἀθηνᾶς, πλησίον τῆς θαλάσσης, ὑπῆρχε τὸ μνῆμα τοῦ Πανδίονος, ὅστις νοσήσας ἐν Μεγαρίδι ἀπέθανεν, ὅτε εἶχεν ἐξωσθῇ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Μητιονιδῶν. Κατά τινα μεταγενέστερον μῦθον, ἡ Ἀθηνᾶ ὑπὸ τὴν μορφὴν αἰθυίας εἶχε κρύψει τὸν Κέκροπα ὑπὸ τὰς πτέρυγάς της καὶ οὕτως εἶχε μεταφέρει αὐτὸν ἀσφαλῶς εἰς Μέγαρα. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰθυιόθρεπτος (ὁ, ἡ)—*ον* (τὸ)· ὁ τρεφόμενος μὲ αἰθυίας.

αἰθυλαιθὴρ *[Χημ.]*· (βλ. αἰθήρ).

αἰθυλαιθυλένιον *[Χημ.]* (βλ. α—βουτυλένιον).

αἰθυλαιθυλενογλυκόλη ἢ *βουτανοδιόλη*—(1,2) *[Χημ.]*· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν γλυκολῶν. Ἔχει τὸν τύπον C_2H_5. CH OH),CH_2(OH) καὶ εἶναι παχύρρυτον ὑγρόν, γλυκιζούσης καὶ ταυτοχρόνως καυστικῆς καὶ ἀρωματικῆς γεύσεως, ζέει δὲ εἰς 192°. Σ. Γ.

αἰθυλακετανιλίδιον *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου

$$C_6H_5.N(C_2H_5).CO.CH_3$$

παράγωγον τοῦ ἀκετανιλιδίου (βλ. λ.). Κρυσταλλοῦται εἰς ἀχρόους κρυστάλλους τηκομένους εἰς 54°,5 καὶ ἔχει σπουδαίαν σημασίαν ὡς ἀναπλήρωμα εἰς τὴν βιομηχανίαν τοῦ κελλουλοειδοῦς. Σ.Γ.

α—**αἰθυλακετοξικὸς** *αἰθυλεστὴρ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανωνικὴ ἕνωσις, ἐστὴρ τῶν α—διαλκυλιωμένων ἀκετοξικῶν ὀξέων· ἔχει τὸν τύπον

$$CH_3.CO.CH(C_2H_5).CO.OC_2H_5$$

καὶ βράζει εἰς 94° (ὑπὸ πίεσιν 17 χστμ.). Σ. Γ.

γ—**αἰθυλακετοξικὸς** *αἰθυλεστὴρ ἢ βουτυρυλοξικὸς ἐστὴρ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα ἐπίσης εἰς τοὺς ἐστέρας τῶν α—διαλκυλιωμένων ἀκετοξικῶν ὀξέων. Ἔχει τὸν τύπον

$$C_2H_5.CH_2.CO.CH_2.CO.OC_2.H_5$$

καὶ βράζει εἰς 94—96° (ὑπὸ πίεσιν 15 χστμ.) Σ. Γ.

Digitized by Google

αἰθυλαλδεΰδη *[Χημ.]*· (βλ. κοινὴ ἀλδεΰδη).

αἰθυλαλδεΰδιον *[Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων ἡ *αἰθυλαλδεΰδη*, ἤτοι ἡ κοινὴ ἀλδεΰδη (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλάλη ἢ *μεθυλενοδιαιθυλαιθὴρ* *[Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_2(O.C_2H_5)_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν *ἀκεταλῶν* (βλέπε λέξιν). Βράζει εἰς 80^0 καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος εἰς 0^0 0,851. σ. γ.

αἰθυλαμίνη ἢ *ἀμινοαιθάνιον*· ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀλκυλαμίνας (βλ. λ.). Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.NH_2$· εἶναι ἀέριον εἰς τὴν συνήθη θερμοκρασίαν (β. ζ. 17^0). Διαλύει ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀμμωνίαν τὸ ὑδροξείδιον τοῦ ἀργιλλίου. Μετὰ χλωριοχρωμίου ἑνοῦται πρὸς βαθέως ἐρυθρὰν ἕνωσιν

$$C_2Cl_3.\,5\,C_2H_5.\,NH_2 + H_2O.$$ σ. γ.

— **αἰθυλαμίνης** C — *ἀλογονωμένα παράγωγα*. *[Χημ.]*. Οὕτω καλοῦνται τὰ σώματα τὰ λαμβανόμενα ἐκ τῆς αἰθυλαμίνης δι' ἀντικαταστάσεως τῶν πρὸς ἄνθρακα ἠνωμένων ἀτόμων ὑδρογόνου δι' ἀλογονικῶν στοιχείων. Εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν ἀνήκουσι πολλὰ σώματα, μὴ ἔχοντα ὅμως μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν πρᾶξιν. σ. γ.

β—αἰθυλαμινοπροπιονικὴ *ἀλδεΰδη* *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου

$$C_2H_5\,NH.\,CH_2.\,CH_2.\,CHO$$

σιροπιώδους συστάσεως ἐλαφρῶς κιτρίνως κεχρωσμένον. σ.γ.

αἰθυλανθρακαμίνη *[Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων τὸ αἰθυλισοκυανίδιον (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλανθρακικὸν *νάτριον* *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις, ἅλας μετὰ νατρίου τοῦ ὀξίνου αἰθυλανθρακικοῦ ὀξέος καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$C_2H_5.\,O.\,CO.\,O\,Na$$ σ. γ.

αἰθυλανθρακυλαμίνη *[Χημ.]*. (βλ. λ. αἰθυλισοκυανίδιον).

αἰθυλανιλίνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_6H_5NH.C_2H_5$ παρασκευαζομένη διὰ θερμάνσεως ἰσομοριακῶν ποσοτήτων ὑδροχλωρικῆς ἀνιλίνης καὶ αἰθυλικῆς ἀλκοόλης εἰς 180^0, ὁπότε μετὰ τὴν ψῦξιν ἀποβάλλεται κρυσταλλικὴ μοναιθυλανιλίνη ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὑδροχλωρικοῦ αὐτῆς ἅλατος εἰς ἀπόδοσιν περίπου 70%. Ἡ αἰθυλανιλίνη δὲν ἔχει ὡς τοιαύτη οὐδεμίαν χρησιμοποίησιν, χρησιμεύει ὅμως ὡς ἡ πρώτη ὕλη διὰ παρασκευὴν χρωμάτων. σ. γ.

αἰθυλαρσίνη *[Χημ.]* Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_2H_5AsH_2$ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλκυλικῶν ἑνώσεων τοῦ *ἀρσενίου* (ἀρσενικοῦ). Εἶναι ὑγρὸν βράζον εἰς 36^0. σ. γ.

αἰθυλαρσινικὸν ὀξὺ *[Χημ.]* Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_2H_5AsO(OH)_2$, λαμβανομένη δι' ὀξειδώσεως τῆς αἰθυλαρσίνης (βλ.λ.). σ. γ.

αἰθυλαρσινοδιχλωρίδιον. *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις, παράγωγον τῆς αἰθυλαρσίνης (βλ. λ.), τοῦ τύπου $C_2H_5AsCl_2$. Εἶναι ὑγρὸν βράζον εἰς 156^0 καὶ παρασκευάζεται δι' ἀλληλεπιδράσεως ἀρσενοτριχλωριδίου καὶ αἰθυλυδραργύρου, ὡς:

$$AsCl_3 + Hg(C_2H_5)_2 = C_2H_5.\,As\,Cl_2 + HgCl\,(C_2H_5).$$ σ. γ.

αἰθυλεναλκοόλη *[Χημ.]*· (βλ. αἰθυλενογλυκόλη).

αἰθυλενιμίνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰμινῶν. Ἔχει τὸν τύπον

$$\underset{\diagdown NH \diagup}{CH_2 - CH_2}$$

παρασκευάζεται δὲ δι' ἀποσπάσεως ὑδροβρωμίου ἐκ τῆς β-βρωμαιθυλαμίνης τῇ ἐπιδράσει ὑγροῦ ὀξειδίου τοῦ ἀργύρου ἢ πυκνοῦ καλιορρύμματος. Εἶναι εὐκίνητον ὑγρόν, μιγνυόμενον μετὰ τοῦ ὕδατος εἰς πᾶσαν ἀναλογίαν, καυτηριάζον τὸ δέρμα, ἰσχυρῶς δηλητηριῶδες καὶ ἰσχυρᾶς ἀμμωνιακῆς ὀσμῆς. Βράζει εἰς 55—56^0. Τὰ ὑδατικὰ διαλύματα αὐτῆς ἀλλοιοῦνται ἤδη ἐν ψυχρῷ εὐκόλως, τὰ δὲ ὑδροχλωρικὰ κατὰ τὴν θέρμανσιν. Κατὰ τὴν ἐξάτμισιν τῶν μετ' ἀνοργάνων ὀξέων ὑπερκεκορεσμένων διαλυμάτων αὐτῆς, σχηματίζονται προϊόντα προσθήκης· οὕτω μεθ' ὑδραλογόνου σχηματίζεται β ἀλογοναιθυλαμίνη

$$\underset{\diagdown NH \diagup}{CH_2 - CH_2} + HCl = CH_2Cl.CH_2NH_2$$

μετὰ νιτρικοῦ ὀξέος β—ὀξυαιθυλαμίνη

$$\underset{\diagdown NH \diagup}{CH_2 - CH_2} + H_2O = CH_2(OH).CH_2.NH_2$$

μετὰ θειικοῦ ὀξέος β-ἀμιναιθυλοθειικὸν ὀξὺ

$$\underset{\diagdown NH \diagup}{CH_2 - CH_2} + HO.SO_2.OH = \begin{matrix} CH_2 - O - SO_2 \\ | \qquad\quad | \\ CH_2 - NH_3 - O \end{matrix}$$

μετὰ θειώδους ὀξέος ἡ ταυρίνη

$$\underset{\diagdown NH \diagup}{CH_2 - CH_2} + HSO_3H = CH_2(SO_3H).CH_2.NH_2$$

κ.ο.κ.

—*[Φαρμ.]* βλ. πιπεραζίνη. σ. γ.

αἰθυλένιον *[Χημ.]*· (βλ. ἀέριον ἐλαιογόνον).

— **αἰθυλένιον** *βρωμιοῦχον* *[Χημ.]*· βλ. αἰθυλενοβρωμίδιον.

— **αἰθυλένιον** *τετραϊωδιοῦχον* ἢ διιωδοφόρμιον· βλ. τετραϊωδιαιθυλένιον.

— **αἰθυλενίου** σειρὰ *[Χημ.]*· καλεῖται ἡ ὁμόλογος σειρὰ τῶν ἀκορέστων ὑδρογονανθράκων τοῦ γενικοῦ τύπου $C\nu\,H_2\nu{+}2$ (βλ. καὶ ὑδρογονάνθρακες ἀκόρεστοι). σ. γ.

αἰθυλενιωδίδιον· *[Χημ.]*· εἶναι διαλογονοπαράγωγον τοῦ αἰθανίου καὶ ἔχει τὸν τύπον $CH_2J{\cdot}CH_2J$. Τήκεται εἰς 81 - 82^0 ἀποσυντιθέμενον εἰς 85^0. σ. γ.

αἰθυλενοαιθενυλοδιαμίνη· (βλ. λυσιδίνη).

αἰθυλενοβρωμίδιον *[Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ διαλογονωμένα παράγωγα τῶν κεκορεσμένων ὑδρογονανθράκων. Ἔχει τὸν τύπον $Br.\,CH_2.\,CH_2.\,Br$. καὶ εἶναι ἄχρουν, ἰσχυρῶς φωτοθλαστικόν, οὐδετέρως ἀντιδρῶν ὑγρόν. Ἔχει ὀσμὴν προσομοίαν τοῦ χλωροφορμίου καὶ καυστικὴν γεῦσιν. Εἶναι σχετικῶς εὐκόλως πτητικόν, ἀδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ, διαλυτὸν εἰς τὴν ἀλκοόλην καὶ τὸν αἰθέρα. Τήκεται εἰς τοὺς 10^0 καὶ βράζει εἰς 131^0,6. Λαμβάνεται δι' ἑνώσεως αἰθυλενίου μετὰ βρωμίου.

Τρόπος παρασκευῆς. Ἐπὶ ἀμμολούτρου θερμαίνομεν εἰς θερμοκρασίαν 160—170^0 μῖγμα ἀποτελούμενον ἐξ 60 κ. ἐκ. ἀλκοόλης, 300 γρ. πυκνοῦ θειικοῦ ὀξέος καὶ 200 γρ. χονδρῆς ἄμμου καὶ ἀφίνομεν νὰ ρέῃ κατὰ σταγόνας μῖγμα ἐκ 200 κ. ἐκ. ἀλκοόλης καὶ 300 γρ. θειικοῦ ὀξέος. Τὸ παραγόμενον ἀέριον, ὅπερ εἶναι αἰθυλένιον, πλύνομεν δι' ὕδατος καὶ νατρορρύμματος καὶ διοχετεύομεν εἰς 64 κ. ἐκ. βρωμίου εὑρισκομένου ἐντὸς δύο ἀλλεπαλλήλως τοποθετημένων ὑποδοχέων καὶ ὑπὸ λεπτὴν στιβάδα ὕδατος. Ἡλιακὸν φῶς ἐπιταχύνει τὴν ἀντίδρασιν. Τὸ αἰθυλενοβρωμίδιον πλύνεται ἀκολούθως κατὰ σειρὰν δι' ὕδατος, νατρορρύμματος καὶ πάλιν δι' ὕδατος, ξηραίνεται διὰ χλωριασβεστίου καὶ ἀποστάζεται. Ἀπόδοσις 200 γρ.

Χρησιμοποίησις. Τὸ αἰθυλενοβρωμίδιον (Aethylenum bromatum) συνιστᾶται ὡς φάρμακον κατὰ τῆς ἐπιληψίας καὶ χρησιμεύει περαιτέρω πρὸς παρασκευὴν τῆς *γλυκόλης* καὶ τῶν παραγώγων αὐτῆς, ὡς καὶ τινων φαρμακευτικῶν προϊόντων.

[Φαρμ.]. Ἀνεγράφη ἀντὶ τοῦ *βρωμιούχου καλίου* εἰς ἐλαιῶδες γαλάκτωμα ἢ εἰς καψάκια κατὰ τῆς ἐπιληψίας, εἰς δόσιν 0.2 – 0.3 γρμ. Τοῦ πρὸς θεραπευτικὴν χρῆσιν αἰθυλενοβρωμιδίου ἐλέγχεται ἡ ἀντίδρασις, ἔτι δὲ καὶ ἡ παρουσία ὑδροβρωμίου καὶ χλωροφορμίου. κ. μ.

αἰθυλενοβρωμυδρίνη ἢ *2—βρωμιοαιθανόλη —(1)*· *[Χημ.]* εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀλοϋδρίνας τῶν ἀλκυλενογλυκολῶν. Ἔχει τὸν τύπον $CH_2Br.\,CH_2OH$· καὶ παρασκευάζεται διὰ βρασμοῦ ἐλευθέρας ὕδατος μεθυλικῆς ἀλκοόλης μετὰ αἰθυλενοβρωμακετίνης. Βράζει ὑπὸ πίεσιν 750 χστμ. εἰς 149—150^0 καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος εἰς 17^0 1.685. σ. γ.

αἰθυλενογαλακτικὸν *ὀξὺ* *[Χημ.]*· (βλ. 6—ὀξυπροπιονικὸν ὀξύ).

αἰθυλενογλυκόλη *[Χημ.]* ἢ **αἰθυλεναλκοόλη** ἢ *αἰθανοδιόλη*—(1,2) ἢ καὶ ἁπλῶς *γλυκόλη* καλουμένη· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_2(OH).\,CH_2(OH)$. Εἶναι ἄχρουν, ὀλίγον δυσκίνητον ὑγρόν, γλυκείας γεύσεως. Ζέει εἰς 197—197^0,5 καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος 1, 125 (O^0). Μίγνυται μετὰ τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἀλκοόλης εἰς πᾶσαν ἀναλογίαν, 100 δὲ μέρη αἰθέρος διαλύουσι 1,1 μέρος αὐτῆς. Διαλύει εὐκόλως τὰ ἀλκάλια ὑπὸ ἔκλυσιν θερμότητος. Ἄνυδρος γλυκόλη ἀπορροφᾷ ἐν τῷ ἀέρι ἐντὸς δύο ἑβδομάδων 60% τοῦ ἰδίου βάρους ὕδωρ, ἤτοι ποσὸν ἀντιστοιχοῦν εἰς σχηματισμὸν τοῦ ὑδρίτου $C_2H_6O_2{+}2H_2O$. Δι' ὀξειδώσεως δύναται νὰ παράσχῃ ἀναλόγως τοῦ ὀξειδωτικοῦ μέσου καὶ τῶν συνθηκῶν *γλυκολαλδεΰδην*, *γλυκολικὸν ὀξύ*, *γλυοξάλην*, *γλυοξυλικὸν ὀξὺ* ἢ *ὀξαλικὸν ὀξύ*. Δι' ὑπεροξειδίου τοῦ μολύβδου ἐν ἀλκαλικῷ διαλύματι παρέχει, ἐκλυομένου ὑδρογόνου, *μυρμηκικὸν ὀξύ*. Σχηματίζει ἅλατα δι' ἀντικαταστάσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν δύο ὑδρογόνων ὑπὸ μετάλλων, ἐπίσης σχηματίζει αἰθέρας καὶ ἐστέρας.

Παρασκευάζεται ἐκ τοῦ αἰθυλενοβρωμιδίου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σαπωνοποίησις τούτου διὰ βρασμοῦ μετὰ ἀνθρακικοῦ καλίου καὶ ὕδατος εἶναι δυσεκτέλεστος, εἶναι καλύτερον νὰ μετατρέψωμεν τοῦτο πρῶτον εἰς διοξικὸν αἰθυλένιον καὶ εἶτα νὰ τὸ διασπάσωμεν διὰ καταλλήλου κατεργασίας. Ἡ γλυκόλη χρησιμεύει διὰ παρασκευὴν ἐπιστημονικῶν παρασκευασμάτων καὶ πολυτίμων θεραπευτικῶν ὑλῶν. σ. γ.

αἰθυλενογουαϊακόλη. (Guajacolum aethylenatum) *[Φαρμ.]*· $CH_3O.C_6H_4O.\,C_2H_4.OC_6H_4.OCH_3$. Σκευάζεται διὰ πολυώρου εἰς 100^0 ἀλληλεπιδράσεως 14 μ. γουαϊακολικοῦ νατρίου, 10 μ. βρωμιούχου αἰθυλενίου καὶ 5 μ. οἰνοπνεύματος. Διὰ τῆς ἀναμίξεως τοῦ προϊόντος τῆς ἀλληλεπιδράσεως μεθ' ὕδατος ἀποχωρίζεται ὁ αἰθήρ, ὅστις ἐκπιέζεται καὶ ἀνακρυσταλλοῦται ἐξ οἰνοπνεύματος. Ἄχροα ἢ κιτρινόλευκα βελονοειδῆ κρυστάλλια, διαλυτὰ ἐν θερμῷ οἰνοπνεύματι, δυσδιάλυτα ἐν ὕδατι, τηκόμενα εἰς 138—139^0. Τὸ σκεύασμα κέκτηται ἀνάλογον ἐνέργειαν τῆς γουαϊακόλης, ἧς πλεονεκτεῖ ὡς ἄοσμον καὶ εὐκρυστάλλωτον. Ἀνεγράφη εἰς δόσιν 0,5—1γρ. δὶς τῆς ἡμέρας κατὰ τῆς φυματιάσεως. κ. μ.

αἰθυλενοδιαιθυλοσουλφόνη *[Χημ.]*. Εἶνε ὀργανικὴ ἕνωσις καὶ δὴ 1,2-δισουλφόνη προερχομένη ἐκ τῆς *διθειογλυκόλης*. Αἱ δισουλφόναι αὗται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς δισουλφόνας τῶν *μερκαπταλῶν* καὶ τῶν *μερκαπτολῶν* ὡς καὶ πρὸς τὰς 1,3 καὶ 1,4 τοιαύτας, τὰς τόσον σταθερὰς ἑνώσεις, εἶναι ἑνώσεις ὀλιγώτερον σταθεραὶ ἐκ τῶν ὁποίων διὰ ζέσεως μετ' ἀλκαλίων ἀποσπᾶται ἡ μία σουλφονικὴ ὁμάς. Οὕτως ἡ αἰθυλενοδιαιθυλοσουλφόνη (βαθ. τήξ. 137^0) ἔχουσα τὸν τύπον

$$\begin{matrix} CH_2SO_2.C_2H_5 \\ | \\ CH_2.SO_2.C_2H_5 \end{matrix}$$

διασπᾶται εἰς αἰθυλοσουλφονικὸν ὀξὺ καὶ αἰθυλοσουλφοναιθυλικὴν ἀλκοόλην κατὰ τὴν ἐξίσωσιν

$$\begin{matrix} CH_2.SO_2.C_2H_5 \\ | \\ CH_2.SO_2.C_2H_5 \end{matrix} + KOH = \begin{matrix} CH_2.SO_2.C_2H_5 \\ | \\ CH_2OH \end{matrix} + KSO_2C_2H_5$$

Ἡ τοιαύτη διάσπασις καλεῖται *κανὼν τοῦ Stuffer*. σ. γ.

αἰθυλενοδιαμίνη ἢ *1, 2 - διαμινοαιθάνιον* *[Χημ.]*· ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμόλογον σειρὰν τῶν ἀλειφατικῶν διαμινῶν.

Ἔχει τὸν τύπον $NH_2.CH_2.CH_2\,NH_2$, τήκεται εἰς 8^0,5 καὶ βράζει εἰς 116^0,5, κέκτηται ἐλαφρὰν ἀμμωνιακὴν ὀσμήν, γεῦσιν καυστικήν, οὖσα εὐδιάλυτος ἐν ὕδατι καὶ δυσδιάλυτος ἐν αἰθέρι. σ.γ.

αἰθυλενοδικαρβονικὸν *ὀξὺ (1,2)* ἢ *βουτενικὸν διοξύ* *[Χημ.]*· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τῆς σειρᾶς τῶν ἀκορέστων δικαρβονικῶν ὀξέων. Ἔχει τὸν τύπον $HO_2C.CH{:}CH.CO_2H$ καὶ εἶναι γνωστὸν εἰς δύο στερεοϊσομερεῖς μορφάς, τὸ φουμαρικὸν καὶ τὸ μηλεϊνικὸν ὀξὺ (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλενοηλεκτρικὸν *ὀξὺ* *[Χημ.]* (βλ. ἠλεκτρικὸν ὀξύ).

αἰθυλενοϊωδυδρίνη *[Χημ.]*. Ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλοϋδρινῶν τῶν ἀλκυλενογλυκολῶν καὶ ἔχει τὸν τύπον $CH_2J.CH_2OH$. Παρασκευάζεται ἐκ τῆς ἀντιστοίχου χλωρυδρίνης ἢ βρωμυδρίνης διὰ θερμάνσεως μετὰ καλιοϊωδιδίου ἢ νατριοϊωδιδίου ἐν ἀλκοολικῷ διαλύματι. Εἶναι ἐλαιῶδες ὑγρὸν διαλυόμενον ὀλίγον εἰς τὸ ὕδωρ καὶ βράζει ὑπὸ πίεσιν 25 χστμ. εἰς 85^0. Ἔχει δὲ εἰδικὸν βάρος εἰς 20^0 2,905. σ.γ.

αἰθυλενοκυανοῦν *[Χημ.]*. Τοῦτο εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος τῶν θειαζινοχρωμάτων, ἔρχεται δὲ εἰς τὸ ἐμπόριον τόσον ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ χλωριδίου αὐτοῦ, ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν διπλοῦ ἅλατος μετὰ ψευδαργυροχλωριδίου, ἡμίσεος μορίου ψευδαργυροχλωριδίου καὶ ἡμίσεος μορίου ὕδατος ὁμοῦ.

Τὸ χρῶμα τοῦτο παρεσκευάσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Caro τῷ 1876 ἐκ *νιτρωδοδιμεθυλανιλίνης* δι' ἀναγωγῆς αὐτῆς εἰς *π-ἀμινοδιμεθυλανιλίνην* καὶ περαιτέρω ὀξειδώσεως αὐτῆς διὰ σιδηριχλωριδίου παρουσίᾳ ὑδροθείου.

Ἡ σημερινὴ βιομηχανία τούτου γίνεται εἰς τρία στάδια ἤτοι: Πρῶτον ἡ π-ἀμινοδιμεθυλανιλίνη ὀξειδοῦται παρουσίᾳ θειοθειικοῦ νατρίου εἰς θειοσουλφοξύ. Δεύτερον τὸ θειοσουλφοξὺ ὀξειδοῦται μετὰ διμεθυλανιλίνης καὶ διχρωμικῶν ἁλάτων πρὸς τὴν ἀδιάλυτον ἰνδαμίνην καὶ τρίτον ἡ ἰνδαμίνη ἑνοῦται διὰ βρασμοῦ μετὰ ψευδαργυροχλωριδίου, ἀποχωριζομένου θειικοῦ ὀξέος πρὸς λευκομεθυλενοκυανοῦν ὅπερ ὀξειδοῦται εἶτα πρὸς τὸ χρῶμα.

Ἡ σκοτεινοκύανος αὕτη κόνις διαλύεται εὐκόλως ἐν ὕδατι καὶ δυσκόλως πως εἰς ἀλκοόλην. Λόγῳ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀνθεκτικότητος εἰς τὸ χλώριον, τὴν πλύσιν καὶ τὸ φῶς ἀνήκει τὸ χρῶμα τοῦτο εἰς τὰ μᾶλλον χρησιμοποιούμενα βασικὰ χρώματα. Δι' ὀξειδωτικῶν σωμάτων καταστρέφεται ἡ χρωστικὴ αὕτη, ἐνῷ ἀντιθέτως εἶναι ἀνθεκτικὴ εἰς τὰ ἀναγωγικά. σ.γ.

αἰθυλεναφθαλίνη. Οὕτω ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Α. Χρηστομάνου τὸ ἀκεναφθένιον (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλενοξείδιον ἢ *ὀξιδοαιθάνιον* *[Χημ.]*· εἶναι

Digitized by Google

έσωτερικὸς αἰθὴρ τῆς αἰθυλενογλυκόλης καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$CH_2 . CH_2$$
$$\diagdown O \diagup$$

Παρασκευάζεται διὰ προσθήκης κατὰ σταγόνας ὀξικοῦ β—χλωριαιθυλίου Cl. CH_3. CH_2. O. CO. CH_3 εἰς μῖγμα καυστικοῦ κάλεως κονιοποιημένου καὶ ἄμμου. Εἶναι ἀέριον ὅπερ δύναται νὰ συμπυκνωθῇ εἰς ὑγρὸν ζέον εἰς $+12^0$,5, μίγνυται δὲ μετὰ τοῦ ὕδατος εἰς πᾶσαν ἀναλογίαν. Μετὰ μακρὰν παραμονὴν μετὰ μικρῶν ποσοτήτων χλωριοψευδαργύρου ἢ καυστικοῦ κάλεως, ὡς καὶ διὰ μακρᾶς θερμάνσεως μετὰ σταγόνος καλιρρύμματος εἰς 55" πολυμερίζεται εἰς κρυσταλλικὴν μᾶζαν τηκομένην εἰς 56^0. Διὰ πενταχλωριοφωσφόρου μετατρέπεται εἰς αἰθυλενοχλωρίδιον. Διὰ θερμάνσεως τέλος μεθ' ὕδατος μετατρέπεται εἰς αἰθυλενογλυκόλην. σ. γ.

αἰθυλενοχλωρίδιον ἢ *1,2—διχλωριαιθάνιον [Χημ.]*· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τῆς σειρᾶς τῶν διαλογονωμένων παραγώγων τῶν κεκορεσμένων ὑδρογονανθράκων. Ἔχει τὸν τύπον Cl. CH_2. CH_2. Cl καὶ εἶναι ἄχρουν ὑγρόν, ὀσμῆς προσομοίας πρὸς τὸ χλωριοφόρμιον καὶ γεύσεως καυστικῆς ὑπογλυκιζούσης. Βράζει εἰς 83^0,7 καὶ καίεται μετὰ πρασινιζούσης φλογός. Εἶναι ἀδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ καὶ εὐδιάλυτον εἰς τὴν ἀλκοόλην καὶ τὸν αἰθέρα. Μίγνυται μετὰ τῶν λιπῶν καὶ τῶν αἰθερίων ἐλαίων. Πρέπει νὰ διατηρῆται προστατευμένον ἀπὸ τοῦ φωτός. Προσθήκη 1—$2^0/_0$ ἀλκοόλης συντελεῖ εἰς τὴν καλυτέραν διατήρησιν αὐτοῦ. Ἄλλοτε ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀναισθητικόν. Χρησιμοποιεῖται ἐξωτερικῶς πρὸς καταπολέμησιν τῶν ρευματικῶν πόνων καὶ τῶν νευραλγιῶν καὶ ἐσωτερικῶς ὡς ἀναπλήρωμα τοῦ χλωριοφορμίου.

Συνθετικῶς χρησιμεύει πρὸς παρασκευὴν πολυαρίθμων ὀργανικῶν παρασκευασμάτων. σ. γ.

— **αἰθυλενοχλωρίδιον** ἢ αἰθυλένιον χλωριοῦχον *[Φαρμ.]* Aethylenum chloratum, Aelhylenum bichloratum, Elaylum chloratum, Aetherium chloratum, Oleum chemicorum Hollandicorum) $C_2 H_4 Cl_2$.

Ἀνεγράφη ὡς τοπικὸν παυσίπονον ἐν μίγματι μετ' αἰθέρος ἢ λιπαρῶν ἐλαίων 1 : 5, εἰς ἐντριβὰς κατὰ ρευματαλγιῶν καὶ νευραλγιῶν· ἐγένετο χρῆσις τούτου ὡς ἀναισθητικοῦ εἰς εἰσπνοὰς ἀντὶ τοῦ χλωροφορμίου, ἐπέρχεται δὲ δίωρος συνεχὴς νάρκωσις ἐκ μίγματος 10 μ. διχλωριούχου αἰθυλενίου καὶ 90 μ. οἰνοπνεύματος. Ἐδόθη καὶ ἐσωτερικῶς εἰς δόσιν 5—10—20 σταγόνων δὶς ἢ τρὶς τῆς ἡμέρας ὡς ναρκωτικόν. κ. μ.

αἰθυλενοχλωρυδρίνη ἢ *2-χλωριαιθανόλη* - (1) *[Χημ.]*· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀλοϋδρίνας τῶν ἀλκυλενογλυκολῶν. Ἔχει τὸν τύπον CH_2 Cl. CH_2. OH καὶ παρασκευάζεται διὰ διοχετεύσεως ξηροῦ ὑδροχλωρίου εἰς γλυκόλην θερμαινομένην κατ' ἀρχὰς εἰς 148^0 καὶ εἶτα εἰς 160^0. Βράζει ὑπὸ συνήθη μὲν πίεσιν εἰς 132^0, ὑπὸ πίεσιν δὲ 22 χστμ. εἰς 51—52^0 καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος 1,2005 (εἰς 18^0, 6).

Δι' ὀξειδώσεως διὰ χρωμικοῦ μίγματος παρέχει χλωριοξικὸν ὀξύ. σ. γ.

αἰθυλεστέρες *[Χημ.]*· (βλ. ἐστέρες).

αἰθυλεστὴρ *ἀκετοξικὸς [Χημ.]*· (βλ. ἀκετοξικὸς αἰθυλεστήρ).

—**αἰθυλεστὴρ** *νιτρικὸς [Χημ.]*· (βλ. νιτρικὸς αἰθυλεστήρ).

αἰθυλιδενακετάλη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις λαμβανομένη δ' ἐπιδράσεως ὀξικῆς ἀλδεΰδης ἐπὶ γλυκόλης. Ἔχει τὸν τύπον

$$CH_3 . CH \begin{cases} O - CH_2 \\ \quad\;\; | \\ O - CH_2 \end{cases}$$

καὶ βράζει εἰς 82^0. σ. γ.

αἰθυλιδενακετόνη ἢ *πεντενο - (2) - όνη - (4) [Χημ.]*· εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τῆς σειρᾶς τῶν ἀκορέστων κετονῶν καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$CH_3 . CH : CH . CO . CH_3$$

εἶναι ἄχρουν ὑγρὸν εἰδικοῦ βάρους 0,861 (15^0) καὶ βράζει εἰς $122'$. σ. γ.

αἰθυλιδενακετοξικὸς *ἐστὴρ [Χημ.]*. Εἶναι ἐστὴρ τοῦ αἰθυλιδενακετοξικοῦ ὀξέος, ἀκορέστου κετομονοκαρβονικοῦ ὀξέος, λαμβάνεται δὲ διὰ συμπυκνώσεως ἀκετοξικοῦ ἐστέρος μετ' ὀξικῆς ἀλδεΰδης κατὰ τὴν ἐξίσωσιν

$$\begin{matrix} CH_3 . CO & & & & CH_3 . CO \\ | & + CHO . CH_3 & = & H_2O + & | \\ C_2H_5 . O . CO . CH_2 & & & & C_2H_5 . O . CO . C : CH . CH_3 \end{matrix}$$

Εἶναι σῶμα ἐλαιώδους συστάσεως, ἀδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ καὶ βράζει εἰς 210^0. σ. γ.

αἰθυλιδενηλεκτρικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*· (βλ. μεθυλομηλονικὸν ὀξύ).

αἰθυλιδένιον *διοξικὸν [Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῶν μὴ εἰσέτι ἀπομονωθεισῶν 1,1 - γλυκολῶν. Ἔχει τὸν τύπον $CH_3 . CH(O . CO . CH_3)_2$ καὶ βράζει εἰς 169. σ. γ.

αἰθυλιδενογαλακτικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*· (βλ. γαλακτικὸν ὀξύ).

αἰθυλιδενοδιαιθυλαιθὴρ *[Χημ.]*· (βλ. ἀκετάλη).

αἰθυλιδενοδιμεθυλαιθὴρ *[Χημ.]*· (βλ. διμεθυλακετάλη).

αἰθυλιδενομηλονικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ἀκόρεστον δικαρβονικὸν ὀξύ· ὁ *διαιθυλεστὴρ* αὐτοῦ, ἔχων τὸν τύπον $CH_3 . CH : C(CO . O . C_2H_5)_2$ βράζει εἰς 120^0 (ὑπὸ πίεσιν 21 χστμ.). σ. γ.

αἰθυλιδενοξικὸν *ὀξὺ* ἢ *βουτενικὸν —(2)— ὀξύ,* ἢ *β—μεθυλακρυλικὸν ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3 . CH : CH . CO_2H$ ἀνήκουσα εἰς τὰ *μονοβασικὰ ἀκόρεστα ὀξέα*. Τοῦ συντακτικοῦ τούτου τύπου εἶναι δύο στερεομερῆ γνωστὰ τὸ κροτωνικὸν ὀξὺ (κοινὸν ἢ στερεὸν κροτωνικὸν ὀξὺ) καὶ τὸ ἰσοκροτωνικὸν ὀξὺ (ὑγρὸν κροτωνικὸν ὀξύ) (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλικὴ *ἀλκοόλη [Χημ.]*· (βλ. ἀλκοόλη κοινή).

αἰθυλικὸν *ἀργίλλιον [Χημ.]*. Παράγωγον τῆς αἰθυλικῆς ἀλκοόλης λαμβανόμενον δι' ἀντικαταστάσεως τοῦ ὑδροξυλιακοῦ ὑδρογόνου αὐτῆς ὑπὸ ἀργιλλίου. Ἔχει τὸν τύπον Al $(O . C_2H_5)_3$, εἶναι λευκὴ μᾶζα τηκομένη εἰς 130^0 καὶ ἀποσταζομένη ἄνευ ἀποσυνθέσεως (ὑπὸ πίεσιν 14 χιλμ.) εἰς 205^0. σ. γ.

αἰθυλικὸν *νάτριον [Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις προερχομένη ἐκ τῆς αἰθυλικῆς ἀλκοόλης δι' ἀντικαταστάσεως τοῦ ὑδροξυλιακοῦ ὑδρογόνου διὰ νατρίου. Ἔχει τὸν τύπον C_2H_5ONa καὶ λαμβάνεται διὰ διαλύσεως μεταλλικοῦ νατρίου εἰς ἄνυδρον αἰθυλικὴν ἀλκοόλην. Μετὰ τὴν ἐξάτμισιν τοῦ διαλύματος εἰς ἀτμοσφαῖραν ὑδρογόνου ἀπυχωρίζονται ἄχροοι κρύσταλλοι τοῦ τύπου $C_2H_5ONa + 2C_2H_5OH$ οἵτινες διὰ θερμάνσεως εἰς θερμοκρασίαν 200^0 διαχωρίζονται εἰς αἰθυλικὸν νάτριον καὶ αἰθυλικὴν ἀλκοόλην.

Παρασκευάζεται ἐπίσης διὰ στάγδην προσθήκης τῆς ὑπολογισθείσης ποσότητος αἰθυλικῆς ἀλκοόλης εἰς κόνιν νατρίου εὑρισκομένην ὑπὸ ξυλόλιον.

Ἀλκοολικὸν διάλυμα αἰθυλικοῦ νατρίου ἐρυθραίνεται εἰς τὸν ἀέρα, καθόσον λόγῳ ὀξειδώσεως σχηματίζεται ἀλδεΰδη, ἥτις ρητινοποιεῖται ὑπὸ τοῦ ἀλκαλίου. σ. γ.

αἰθυλικὸν *πνεῦμα [Χημ.]*· (βλ. αἰθυλικὴ ἀλκοόλη ἢ ἀλκοόλη κοινή).

αἰθύλιον *[Χημ.]*. Οὕτω καλεῖται ἡ μονοσθενὴς ρίζα ἡ παραμένουσα ὅταν ἐκ τοῦ *αἰθανίου* ἀφαιρεθῇ ἓν ἄτομον ὑδρογόνου.

Ἔχει τὸν τύπον C_2H_5 — ἢ ἀναλυτικώτερον $CH_3 . CH_2$—. σ. γ.

— **αἰθύλιον** *βρωμιοῦχον [Χημ.]*· (βλ. αἰθυλοβρωμίδιον).

— **αἰθύλιον** *ἰωδιοῦχον [Χημ.]*· (βλ. αἰθυλιωδίδιον).

— **αἰθύλιον** *μυρμηκικὸν [Χημ.]*· (βλ. μυρμηκικὸς αἰθυλεστήρ).

— **αἰθύλιον** *ναρδικὸν [Χημ.]*, ἢ αἰθὴρ ναρδικός, ἢ αἰθυλεστὴρ ἰσοβαλεριανικὸς

$$\begin{matrix} CH_3 \\ CH_3 \end{matrix} > CH . CH_2 - COO \, C_2H_5 .$$

Σκευάζεται ἐκ 2μ. ἰσοβαλεριανικοῦ ὀξέος, 1μ. ἀλκοόλης αἰθυλικῆς καὶ 2μ. θειϊκοῦ ὀξέος. Ἀντὶ βαλεριανικοῦ ὀξέος δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁμοίως καὶ ἀφυδατωθὲν βαλεριανικὸν νάτριον, ὅτε ὑποβάλλονται εἰς ἀπόσταξιν 10μ. βαλεριανικοῦ νατρίου μετὰ μίγματος 5μ. αἰθυλικῆς ἀλκοόλης καὶ 10μ. πυκνοῦ θειικοῦ ὀξέος. Εἶναι ὑγρὸν ἄχρουν, ἐν ὕδατι ὀλίγον διαλυτόν, ἔχει ὀσμὴν εὐχάριστον ὡς ἀπὸ μήλων, ζέει εἰς θερμ. 134^0,5 καὶ ἔχει εἰδ. βάρος 0.871 (18^0). Χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν σακχαροπλαστικὴν καὶ τὴν ποτοποιΐαν.

— **αἰθύλιον** *νιτρικὸν [Χημ.]*· (βλ. νιτρικὸς αἰθυλεστήρ).

—**αἰθύλιον** *νιτρῶδες* (βλ. νιτρώδης αἰθυλεστήρ).

—**αἰθύλιον** *ὀξικόν*· (βλ. ὀξικὸς αἰθυλεστήρ).

—**αἰθύλιον** *σαλικυλικὸν* (βλ. σαλικυλικὸς αἰθυλεστήρ).

—**αἰθύλιον** *χλωριοῦχον* (βλ. αἰθυλοχλωρίδιον).

—**αἰθύλιον** *ὑπεροξείδιον*. Ἕνωσις τοῦ τύπου $(C_2H_5)_4O_3$, παρασκευαζομένη δι' ἐπιδράσεως *ὄζοντος* ἐπὶ αἰθέρος. Σχηματίζεται ἐπίσης καὶ δι' ἐπιδράσεως τοῦ φωτὸς ἐπὶ τοῦ αἰθέρος ὅταν οὗτος περιέχεται εἰς μὴ τελείως πεπληρωμένην φιάλην, ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου δὲ καὶ ὁ καθαρὸς αἰθὴρ pro narcosi ὀλίγας μόνον ἑβδομάδας, μετὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς φιάλης, παραμένει καθαρός. Εἶναι ἔλαιον ἐκρηκτικόν. σ. γ.

αἰθυλισοβουτυλοκετόνη *[Χημ.]*. Εἶναι μικτὴ κετόνη ἔχουσα τὸν τύπον $CH_3 . CH_2 . CO . CH_2 . CH(CH_3)_2$. Δύναται δὲ νὰ διασπασθῇ ἢ εἰς προπιονικὸν ὀξὺ καὶ ἰσοβουτυρικὸν ὀξὺ ἢ εἰς ὀξικὸν ὀξὺ καὶ ἰσοπροπυλοξικὸν ὀξύ, οὕτω δὲ δι' ὀξειδώσεως αὐτῆς λαμβάνεται μῖγμα τῶν τεσσάρων τούτων ὀξέων. σ. γ.

αἰθυλισοκυανίδιον *[Χημ.]* ἢ *αἰθυλανθρακυλαμίνη* ὑπὸ τινων κληθὲν εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις καὶ δὴ μέλος τῆς ὁμολόγου σειρᾶς τῶν ἰσοκυανιδίων. Ἔχει τὸν τύπον C_2H_5NC καὶ βράζει εἰς 78^0. σ. γ.

αἰθυλισοπροπενυλαιθὴρ *[Χημ.]*. Εἶναι αἰθὴρ τῆς μὴ ἀπομονωθείσης ἀκορέστου ἰσοπροπενυλικῆς ἀλκοόλης, ἔχει τὸν τύπον $CH_2 : C(O . C_2H_5) . CH_3$, ζέει εἰς 62—63" καὶ εἶναι ἰσομερὴς πρὸς τὸν αἰθυλοπροπενυλαιθέρα. σ. γ.

αἰθυλισοπροπυλοκετόνη *[Χημ.]*. Μικτὴ κετόνη τοῦ τύπου $C_2H_5 . CO . CH(CH_3)_2$, δυναμένη νὰ ὀξειδωθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ὀξικὸν ὀξὺ καὶ ἰσοβουτυρικὸν ὀξύ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς προπιονικὸν ὀξὺ καὶ ἀκετόνην. σ. γ.

αἰθυλισουρετίνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀμιδοξιμῶν, ἔχει τὸν τύπον:

$$CH \begin{cases} N . O . C_2H_5 \\ NH_2 \end{cases}$$

καὶ βράζει εἰς 170^0. σ. γ.

γ - αἰθυλιτακονικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Ἀκόρεστον δικαρβονικὸν ὀξὺ τοῦ τύπου $C_7H_{10}O_4$. Ἔχει τὸν ἀναλελυμένον τύπον:

$CH_3 . CH_2 . CH : (CO_2H) \, C . CH_2 \, (CO_2H)$ καὶ τήκεται εἰς $162 - 165^0$. σ. γ.

αἰθυλιωδίδιον ἢ *ἰωδιαιθάνιον* ἢ *ἰωδιοῦχον αἰθύλιον [Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου C_2H_5J ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλκυλαλογονιδίων. Ἔχει εἰδικὸν βάρος 1,944 (14^0) καὶ βράζει εἰς 72",3.

Παρασκευάζεται διὰ τμηματικῆς προσθήκης μεταλλικοῦ ἰωδίου εἰς μῖγμα συνιστάμενον ἐξ ἐρυθροῦ φωσφόρου καὶ ἀπολύτου ἀλκοόλης. σ. γ.

αἰθυλίωσις *[Χημ.]*· οὕτω καλεῖται ἐν τῇ ὀργανικῇ Χημείᾳ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ρίζης τοῦ αἰθυλίου (βλ. ἀλκυλίωσις). σ. γ.

Αἰθύλλα ἢ *Αἰθύλα*· κόρη τοῦ Λαομέδοντος καὶ ἀδελφὴ τοῦ Πριάμου. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ᾐχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ Πρωτεσιλάου *(Σχολ Λυκ.* 921 καὶ 1075).

αἰθυλοαιθυλένιον (βλ. α - βουτυλένιον).

αἰθυλοβενζόλιον *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_6H_5 . C_2H_5$. Εἶναι ὑγρὸς ὑδρογονάνθραξ τῆς ἀρωματικῆς σειρᾶς καὶ παρεσκευάσθη τὸ πρῶτον συνθετικῶς ὑπὸ τῶν Tollens καὶ Fittig ἐκ βρωμιοβενζολίου καὶ αἰθυλοβρωμιδίου τῇ ἐπιδράσει νατρίου. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν πίσσαν τῶν λιθανθράκων καὶ ἀκολουθεῖ, λόγῳ τοῦ σημείου ζέσεως αὐτοῦ, τὸ βιομηχανικὸν *ξυλόλιον*, εἰς τοῦτο δὲ ἀνευρέθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Nölting καὶ Palmar. Ἐπίσης εὑρίσκεται ὡς δευτερευούσης σημασίας συστατικὸν ἐν τῇ πίσσῃ τῶν ὀστῶν, ὅπου καὶ ἀνευρέθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Weidel καὶ Ciamician. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης εἶναι ὁ σχηματισμὸς τοῦ αἰθυλοβενζολίου κατὰ τὴν ξηρὰν ἀπόσταξιν τῆς παρακουμαρόνης, ὡς προϊόντος διασπάσεως αὐτῆς.

Τὸ αἰθυλοβενζόλιον βράζει εἰς 137^0 καὶ ἔχει σημεῖον πήξεως -93^0. Τὸ εἰδικὸν βάρος αὐτοῦ εἰς 15^0 εἶναι 0,872. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι τὸ καλῶς κρυσταλλούμενον καὶ εἰς 136^0 τηκόμενον πενταβρωμίδιον. Διὰ χρωμικοῦ μίγματος ἢ ἀραιοῦ νιτρικοῦ ὀξέος ὀξειδοῦται τὸ αἰθυλοβενζόλιον εἰς βενζοϊκὸν ὀξύ.

Βιομηχανικὴν χρησιμοποίησιν μέχρι τοῦδε δὲν ἔσχε τὸ αἰθυλοβενζόλιον. σ. γ.

αἰθυλοβουτυρικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων κακῶς ὁ βουτυρικὸς αἰθυλεστὴρ (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλοβρωμίδιον *[Χημ.]*, ἢ *βρωμιαιθάνιον* ἢ *βρωμιοῦχον αἰθύλιον* ὑπό τινων καλούμενον. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις, ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀλκυλαλογονιδίων, τοῦ τύπου C_2H_5Br. Εἶναι ἄχρουν, ἰσχυρῶς φωτοθλαστικὸν ὑγρόν, ὀσμῆς προσομοίας τοῦ χλωριοφορμίου καὶ γεύσεως καυστικῆς. Ἔχει εἰδικὸν βάρος εἰς 15^0 1,4735 καὶ βράζει εἰς 38^0,4. Τὸ αἰθυλοβρωμίδιον πρέπει κατὰ τὴν ἐξάτμισίν του νὰ μὴ ἀφίνῃ σκοροδώδη ὀσμὴν καὶ νὰ μὴ χρώννυται διὰ θειικοῦ ὀξέος κίτρινον. Προσφάτως παρασκευασθὲν ἢ προφυλαγμένον ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ ἀέρος καὶ ἐν ψυχρῷ διατηρούμενον ἀντιδρᾷ οὐδετέρως.

Παρασκευάζεται ὡς ἑξῆς: Εἰς 1 χιλιόγρ. ἀλκοό-

Digitized by Google

λη; ἀφίνομεν νὰ ρεύσῃ προσεκτικῶς 1 χιλιόγρ. πυκνοῦ θειικοῦ ὀξέος, ἀναμιγνύομεν εἶτα τὸ μῖγμα τοῦτο μετὰ 750 γρ. πάγου καὶ 1 χιλιογρ. καλιοβρωμιδίου καὶ θερμαίνομεν εἰς 110—125°, ὁπότε ἀποστάζει αἰθυλοβρωμίδιον. Τὸ ἀπόσταγμα τοῦτο πλύνεται διὰ σόδας καὶ ξηραίνεται. Πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ συνυπάρχοντος αἰθέρος ἀναταράσσεται τὸ αἰθυλοβρωμίδιον ἐπανειλημμένως μετὰ μικρῶν ποσοτήτων θειικοῦ ὀξέος.

Ἐπίσης παρασκευάζεται τοῦτο δι' ἐπιδράσεως βρωμίου καὶ ἐρυθροῦ φωσφόρου ἐπὶ ἀλκοόλης. Τὸ δι' ἰατρικοὺς ὅμως σκοποὺς χρησιμεῦον αἰθυλοβρωμίδιον παρασκευάζεται μόνον διὰ τῆς πρώτης μεθόδου, ἵνα εἶναι ἀσφαλῶς ἐλεύθερον ὀργανικῶν ἑνώσεων τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ.

Χρησιμοποιεῖται ὡς ναρκωτικὸν ἐπὶ μικρῶν ἐγχειρήσεων ἢ ὀδοντιατρικῶν ἐπεμβάσεων ὑπὸ τὸ ὄνομα aether bromatus ἢ ἐν μίγματι μετὰ αἰθυλοχλωριδίου ἢ μεθυλοχλωριδίου ὑπὸ τὸ ὄνομα ναρκοφόρμη ἢ ὑπνοφόρμη. σ. γ.

[Φαρμ.] Τὸ βρωμιοῦχον αἰθύλιον ἐν τῇ προσωπίδι τῆς εἰσπνοῆς ἐξατμίζεται ταχέως καὶ καταλείπει λεπτοὺς κρυστάλλους. Ἀπορρίπτεται τῆς ἰατρικῆς χρήσεως πᾶν βρωμιοῦχον αἰθύλιον βραδέως ἐξατμιζόμενον, ἔχον κίτρινον ἢ φαιὸν χρῶμα καὶ ὀσμὴν δυσάρεστον. Τὸ φάρμακον ἀνεγράφη ἐσωτερικῶς κατὰ καρδιαλγιῶν εἰς δόσιν 5—10 σταγόνων ἐπὶ σακχάρου, ἔτι δὲ εἰς εἰσπνοὰς κατὰ τῆς ἡμικρανίας καὶ τῆς ὑστεροεπιληψίας καὶ ὡς ἀναισθητικὸν τοπικὸν εἰς ψεκασμοὺς κατὰ νευραλγιῶν καὶ ἰσχιάδων. Τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα πειράματα ἐπὶ τῆς χρήσεως τοῦ βρωμιούχου αἰθυλίου ἐβεβαίωσαν τὰς ἀναισθητικὰς τούτου ἰδιότητας πρὸς βραχυχρονίους ἐγχειρήσεις. Τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν ἐκ τοῦ φαρμάκου τούτου πρὸς ἐντελῆ νάρκωσιν σπανίως ὑπερβαίνει τὰ 10—15 γρμ. Ἡ ἔναρξις τῆς ναρκώσεως ἄρχεται συνήθως ἐντὸς ½ λεπτοῦ, εἰς τὰ παιδιὰ δὲ διὰ χορηγήσεως 8 γρμ. ἐκ τούτου ἐντὸς ¼ τοῦ λεπτοῦ. Κατὰ τὸν Gilles, παρέσχεν ἐν τῇ ὀδοντιατρικῇ χρησιμοποιηθὲν ἄριστα ἀποτελέσματα. Διὰ τῆς χρήσεως τοῦ φαρμάκου τούτου ἐπῆλθον καὶ δυσάρεστα ἀποτελέσματα ὀφειλόμενα εἰς τὸ ἀκάθαρτον καὶ νοθευμένον τοῦ φαρμάκου ἢ εἰς τὴν κατὰ λάθος ἀντὶ τούτου παροχὴν τοῦ δηλητηριώδους βρωμιούχου αἰθυλενίου, Aetlylenum bromatum.

αἰθυλογλυκίδιον *[Χημ.]*. Εἶναι αἰθὴρ τοῦ γλυκιδίου καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$CH_2.CH.\ CH_2.\ O.\ C_2\ H5$$
$$\diagdown\ \diagup$$
$$O$$

Εἶναι ἄχρουν ὑγρὸν βράζον εἰς 128-129°. σ. γ.

αἰθυλογλυκόκολλα *[Χημ.]* Ἀνήκει εἰς τὰ ἀλκυλιωμένα παράγωγα τῆς γλυκοκόλλης καὶ ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.NH.\ CH_2.COOH$.

Παρασκευάζεται ἐκ τοῦ μονοχλωριοξικοῦ ὀξέος καὶ αἰθυλαμίνης.

Σχηματίζει ὡς ἡ γλυκόκολλα ἑνώσεις μετ' ὀξέων, βάσεων καὶ ἀλάτων καὶ κρυσταλλοῦται εἰς μικροὺς ὑγροσκοπικοὺς κρυστάλλους. σ. γ.

αἰθυλογλυκοκολλικὸς *ἐστὴρ [Χημ.]* Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις, ἀνήκουσα εἰς τὰ παράγωγα τῆς γλυκοκόλλης τὰ λαμβανόμενα διὰ μετατροπῆς τῆς καρβοξυλικῆς ὁμάδος. Ἔχει τὸν τύπον $NH_2.CH_2.CO.OC_2H_5$ καὶ λαμβάνεται ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὑδροχλωρικοῦ αὐτοῦ ἅλατος διὰ διοχετεύσεως ὑδροχλωρίου εἰς ἀλκοόλην περιέχουσαν ὑδροχλωρικὴν γλυκόκολλαν. Ὁ ἐλεύθερος ἐστὴρ εἶναι ὑγρὸν ἄχρουν, ἰσχυρῶς βασικόν, ἰδιαζούσης ὀσμῆς, μιγνύμενον μετὰ τοῦ ὕδατος καὶ αἰθέρος καὶ βράζει εἰς 148—149°. Διὰ πυκνῶν ἀνοργάνων ὀξέων ἢ ἀραιῶν ἀλκαλίων σαπωνοποιεῖται ἤδη ἐν ψυχρῷ, ἐν ἐπαφῇ δὲ μεθ' ὕδατος διασπᾶται εἰς ἀλκοόλην καὶ διοξυπιπεραζίνην. Ἐν ἀπουσίᾳ ὑγρασίας μετατρέπεται μετὰ καιρὸν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν αἰθυλικὸν ἐστέρα τῆς τριγλυκυλογλυκίνης.

Τὸ ὑδροχλωρικὸν ἅλας τοῦ ἐστέρος τούτου κρυσταλλοῦται εὐκόλως, εἶναι διαλυτὸν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν ἀλκοόλην καὶ τήκεται εἰς 144°. Τῇ ἐπιδράσει νιτρώδους ἀργύρου ἐν ξηρῷ αἰθέρι, σχηματίζεται ὁ *νιτρώδης γλυκοκολλικὸς ἐστὴρ* εὐκόλως μεταπίπτων εἰς τὸν διαζωξικὸν ἐστέρα. Κατὰ τὴν ἀπόσταξιν μετ' ἀνθρακικοῦ νατρίου διασπᾶται ὁ ὑδροχλωρικὸς γλυκοκολλικὸς αἰθυλεστὴρ εἰς προπυλαμίνην καὶ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος.

$NH_2.CH_2.COOC_2H_5 = NH_2.CH_2.C_2H_5 + CO_2$. σ. γ.

αἰθυλογλυκόλη *[Χημ.]*. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων ἡ αἰθυλενογλυκόλη.

αἰθυλογλυοξυλικὸν *ὀξὺ [Χημ.]* (βλ. μεθυλοπυροσταφυλικὸν ὀξύ).

αἰθυλοδιχλωριαμίνη *[Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῆς αἰθυλαμίνης (βλ. λ.), ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5\ NCl_2$ καὶ βράζει εἰς 88-89°. σ. γ.

αἰθυλοερυθρὸν *[Φωτογρ.]* Ὀργανικὴ χρωστικὴ ἀνήκουσα εἰς τὰς *ἰσοκυανίνας*. Εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Miethe και Traube εἰς τὴν φωτογραφικήν, ἔχει δὲ μεγίστην σπουδαιότητα εἰς τὴν παρασκευὴν χρωμοπαθῶν φωτογραφικῶν πλακῶν, καθὸ εὐαισθητοποιοῦσα ὁμοιομόρφως αὐτὰς διὰ τὸ πράσινον, κίτρινον καὶ πορτοκαλλιόχρουν. Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων παραγώγων αὐτοῦ εἶναι τὸ Ὀρθοχρώμιον Orthochrom ἐκ κιναλδίνης καὶ π-τολουκινολίνης συνιστάμενον, τὸ πιναβερδόλιον (Pinaverdol) ἐκ τολουκιναλδίνης καὶ κινολίνης καὶ τὸ πιναχρώμιον (Pinachrom) ἐξ αἰθοξυλιωμένου αἰθυλερυθροῦ.

Ἡ παρασκευὴ τοῦ αἰθυλερυθροῦ γίνεται ὡς ἀκολούθως: 17½ γρμ. ἰωδοαιθυλικῆς κιναλδίνης διαλύονται μετὰ 33 γρμ. ἰωδοαιθυλικῆς κινολίνης ἐν λίτρῳ ψυχρᾶς ἀλκοόλης, εἶτα δὲ προστίθενται 33 γρμ. ἀλκοολικοῦ διαλύματος καυστικοῦ κάλιος (10%). Μετὰ διήμερον ἄφεσιν ἀποχωρίζονται 12 γρμ. ἀκαθάρτου κρυσταλλικοῦ προϊόντος. Τὸ πράσινον στίλβον αἰθυλερυθρὸν ἀποχωρίζεται τῶν ἐρυθροφαίων βελονῶν τῆς συμμεμιγμένης ἀποκυανίνης διὰ κρυσταλλώσεως ἐξ ἀλκοόλης. Οὕτω λαμβάνονται 7½ γρμ. καθαροῦ αἰθυλερυθροῦ καὶ 14 γρμ. τῆς ἰωδιούχου ἑνώσεως τῆς ἀποκυανίνης. Τὸ αἰθυλερυθρόν, ὡς τύπος ἰσοκυανίνης, προσλαμβάνει ἓν μόριον ἀλκοόλης. κ. γ. μ.

αἰθυλοθειικὸν *ὀξὺ [Χημ.]*. Τοῦτο εἶναι ἐνδιάμεσον προϊὸν τῆς παρασκευῆς τοῦ αἰθέρος (βλ. λ.), ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὀξίνων ἐστέρων τοῦ θειικοῦ ὀξέος ἢ *ἀλκυλοθειικῶν ὀξέων* καλουμένων καὶ ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.SO_2.OH$.

Παρασκευάζεται δι' ἀλληλεπιδράσεως θειικοῦ ὀξέος καὶ ἀλκοόλης $C_2H_5OH + HO.SO_2.OH = H_2O + C_2H_5.O.SO_2OH$ ἢ κάλλιον αἰθυλενίου καὶ θειικοῦ ὀξέος

$$CH_2{:}CH_2 + HO.SO_2.OH = CH_3\ CH_2.O.SO_2.OH$$

ἔχει σιροπιώδη σύστασιν καὶ τὰ ἅλατα αὐτοῦ κρυσταλλοῦνται καλῶς. σ. γ.

αἰθυλοθειοθειικὸν *νάτριον [Χημ.]*. Εἶναι τὸ μετὰ νατρίου ἅλας τοῦ αἰθυλοθειοθειικοῦ ὀξέος, καλεῖται δὲ ἐπίσης *ἅλας τοῦ Bunte*. Ἔχει τὸν τύπον $NaO.SO_2.SC_2H_5$, λαμβάνεται δὲ δι' ἐπιδράσεως αἰθυλαλογονιδίου ἐπὶ θειοθειικοῦ νατρίου

$$NaO.SO_2.SNa + Br.C_2H_5 = NaBr + NaO.SO_2.SC_2H_5$$

Εἶναι διαλυτὸν ἐν ὕδατι καὶ ἀλκοόλῃ καὶ κρυσταλλοῦται εἰς ὡραίους κρυστάλλους. Εἰς ὄξυνον διάλυμα διασπᾶται εὐκόλως εἰς θειικὸν ὀξὺ καὶ μερκαπτάνην, ὡς

$$OH.SO_2.S.C_2H_5 + H_2O = OH.SO_2.OH + HS.C_2H_5.$$

β—**αἰθυλοθειοϊσοκροτωνικὸν** *ὀξὺ [Χημ.]* Ἀνήκει εἰς τὰ παράγωγα τοῦ ἀκετοξικοῦ ἐστέρος καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$CH_3.C(S.C_2H_5){:}CH.CO_2H.$$ σ. γ.

αἰθυλοθειολανθρακικὸν *κάλιον ἢ ἅλας τοῦ Bender [Χημ.]* εἶναι ἅλας τοῦ ἀγνώστου θειολανθρακικοῦ ὀξέος. Ἔχει τὸν τύπον

$$CO<{O.C_2H_5 \atop SK}$$

καὶ λαμβάνεται διὰ διοχετεύσεως ἀνθρακοξυχλωριδίου εἰς ἀλκοολικὸν κάλι. σ. γ.

αἰθυλοθειονυλαμίνη *[Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῆς αἰθυλαμίνης (βλ. λ.), ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.N{:}SO$ καὶ βράζει εἰς 73°. σ. γ.

αἰθυλοθειοξὺ *[Χημ.]*. (βλ. αἰθυλοσουλφονικὸν ὀξύ.)

α,α—δις—**αἰθυλοθειοπροπιονικὸς** *αἰθυλεστὴρ [Χημ.]* Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3.C(S.C_2H_5)_2.CO.OC_2H_5$ ἤτοι *μερκαπτόλη* τοῦ πυροσταφυλικοῦ ἐστέρος. Εἶναι ἐλαιῶδες ὑγρὸν ὀξειδούμενον εὐκόλως εἰς τὸν α,α—δις—αἰθυλοσουλφονοπροπιονικὸν αἰθυλεστέρα (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλοϊῶδες (BASF) *[Χημ.]*. Τοῦτο εἶναι τὸ χλωρίδιον τῆς ἑξααιθυλοπαραρυζανιλίνης. Παρα-

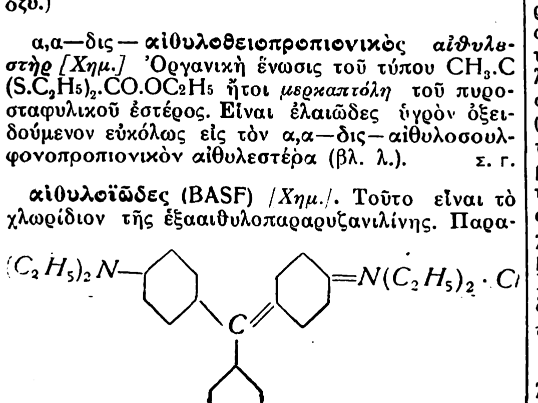

σκευάζεται δι' ἐπιδράσεως φωσγενίου ἐπὶ διαιθυλανιλίνης παρουσίᾳ ψευδαργυροχλωριδίου. Ἡ χρωστικὴ αὕτη διαλύεται εἰς ὕδωρ καὶ ἀλκοόλην μετὰ κυανῆς χροιᾶς προσομοίας πρὸς τὴν τῶν ἴων καὶ βάπτει τὸ ἔριον καὶ τὴν μέταξαν ἐν ὀξίνῳ λουτρῷ. σ. γ.

αἰθυλοκαϊρίνη (Aethylkairinum) ἢ *αἰθυλυδροοξυκινολίνη* $C_{11}H_{18}ON,HCl$ *[Φαρμακ.]*. Παράγωγον τῆς ὀξυκινολίνης, παρεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ O. Fischer (1882) ἐκ τοῦ α—κινολινοσουλφοξέος διὰ μετατροπῆς αὐτοῦ εἰς α—ὀξυκινολίνην, ἀναγωγῆς ταύτης διὰ κασσιτέρου καὶ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος καὶ αἰθυλιώσεως τοῦ προϊόντος. Τὸ ὑδροχλωρικὸν ἅλας τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀποτελεῖ τὴν καϊρίνην Α κρυσταλλικήν, ἄχρουν καὶ ἄοσμον κόνιν, γεύσεως ἁλμυρᾶς καὶ διαλυτὴν ἐν ὕδατι καὶ ἀλκοόλῃ. Ἡ καϊρίνη Α ἀνεγράφη ὑπὸ τοῦ Fichne εἰς δόσιν 0,5—1 γραμμ. ὡς ἀντιπυρετικόν, ἐπιδρᾷ ὅμως ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῆς καρδίας. Σήμερον δὲν χορηγεῖται πλέον ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀντιπυρετικῶν φαρμάκων.

N—**αἰθυλοκαρβαμιδικὸς** *αἰθυλεστὴρ [Χημ.]*. (βλ. N—αἰθυλουρεθάνη).

αἰθυλοκαρβινόλη (βλ. προπυλικαὶ ἀλκοόλαι).

αἰθυλοκαφεΐνη *[Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῆς καφεΐνης (βλ. λ.), λαμβανόμενον διὰ θερμάνσεως αἰθυλοϊωδιδίου μετὰ καφεΐνης, εἰς 120°. Κρυσταλλοῦται εἰς στιλπνὰ φυλλίδια. σ. γ.

αἰθυλοκιτρικὸς *τριαιθυλεστὴρ [Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τοῦ κιτρικοῦ ὀξέος (βλ. λ.) ἔχον τὸν τύπον $C_8H_4(O.C_2H_5)\ (CO.OC_2H_5)_3$. Εἶναι ὑγρὸν εὐχαρίστου ὀσμῆς, βράζον εἰς 237° (ὑπὸ πίεσιν 145 χστμ). σ. γ.

αἰθυλοκυανίδιον *[Χημ.]*. (βλ. προπιονιτρίλιον).

αἰθυλοκυανοῦν BF, BD, RD. Εἶναι βασικαὶ ὀξινοχρωστικαί, αἵτινες λόγῳ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἰσχύος χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ τῶν ἀδιαλύτων εἰς τὸ ὕδωρ *ἰνδουλινῶν* εἰς τὴν τυποβαφικήν. Εἶναι λίαν ἀνθεκτικαὶ εἰς τὴν πλύσιν καὶ τὸ φῶς, βάπτουσι δὲ διαλυόμεναι ἐν ὀξικῷ ὀξεῖ, τῇ προσθήκῃ καὶ ὀλίγης ἀκετίνης. σ. γ.

αἰθυλολαμίνη *[Χημ.]*. (βλ. β—ὀξυαιθυλαμίνη).

αἰθυλολοδιμεθυλαμίνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $(CH_3)_2N.CH_2.CH_2OH$, εἶναι παράγωγον ἀλκυλιωμένον τῶν ἀμιναλκοολῶν καὶ παρασκευάζεται ἐξ *αἰθυλενοξειδίου* καὶ *διμεθυλαμίνης*, λαμβάνεται δὲ ἐκ τῆς α-μεθυλομορφιμεθίνης, τῆς μεθυλοθιβαϊνομεθίνης καὶ ἄλλων μορφινικῶν καὶ θηβαϊνικῶν παραγώγων διὰ διασπάσεως καὶ βράζει εἰς 135°. Ὁ *αἰθυλαιθὴρ* αὐτῆς $(CH_3)_2N.CH_2.CH_2OC_2H_5$ εἶναι προϊὸν διασπάσεως τῶν ἀλκαλοειδῶν τοῦ ὀπίου καὶ βράζει εἰς 121°. σ. γ.

αἰθυλολομεθυλαμίνη *[Χημ.]* Εἶναι N-ἀλκυλιωμένον παράγωγον τῶν ἀμινοαλκοολῶν. Ἔχει τὸν τύπον $CH_3.NH.CH_2.CH_2.OH$ καὶ λαμβάνεται δι' ἀναμίξεως ἰσχυρῶς ἐψυγμένου αἰθυλενοξειδίου μετὰ πυκνοῦ διαλύματος μεθυλαμίνης. Σχηματίζεται ἐπίσης κατὰ τὴν διάσπασιν τῆς *θηβαΐνης*, *ἰσοκωδεΐνης* ἢ τῆς *χλωριο-α-μεθυλομορφιμεθίνης*. Εἶναι παχύρρυτον ὑγρὸν βράζον εἰς 158°. σ. γ.

αἰθυλολοτριμεθυλαμμωνίου *ὑδροξείδιον [Χημ.]* (βλ. χολίνη). σ. γ.

αἰθυλομέλαν 3T,B,(BASF) *[Χημ.]* Εἶναι ὀξίνη ἀζωχρωστικὴ χρησιμοποιουμένη κυρίως πρὸς κυανομέλαιναν χρῶσιν τῶν ἐρίων. Τὰ βαμβακερὰ δὲν βάπτονται δι' αὐτῆς. Εἶναι λίαν ἀνθεκτικὴ εἰς τὸ φῶς. σ. γ.

αἰθυλομερκαπτάνη *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $C_2H_5.SH$ ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμόλογον σειρὰν τῶν μονοσθενῶν μερκαπτανῶν. Εἶναι ὑδαρές, λίαν εὐκίνητον ὑγρόν, διαπεραστικῆς δυσαρέστου ὀσμῆς καὶ γεύσεως, ἐλάχιστα διαλυτὸν εἰς τὸ ὕδωρ, ἀντιθέτως δὲ εὐδιάλυτον εἰς τὴν ἀλκοόλην καὶ τὸν αἰθέρα. Καίεται μετὰ κυανιζούσης φλογός. Ζέει εἰς 37° καὶ ἔχει εἰδικὸν βάρος 0,839 (20°). Εἰς 8° σχηματίζει μεθ' ὕδατος κρυστάλλους τοῦ ὑδρίτου $C_2H_6S + 18H_2O$. Παρασκευάζεται βιομηχανικῶς ἐκ χλωριαιθανίου ἢ αἰθυλοθειικοῦ νατρίου διὰ θερμάνσεως μετὰ ὑδροθειοκαλίου. Τὸ ἀλκοολικὸν διάλυμα αὐτῆς χρώννυται διὰ σιδηροχλωριδίου κυανοῦν. Σχηματίζει εὐκόλως ἑνώσεις μετὰ μετάλλων, ὡς λ. χ. μετὰ ὑδραργύρου τὸ $Hg(C_2H_5S)_2$ κ λ.π. Χρησιμοποιεῖται ὡς πρώτη ὕλη διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν ὑπνωτικῶν *σουλφονάλης*, *τριονάλης* καὶ *τετρονάλης*. σ. γ.

β—**αἰθυλομηλικὸν** *ὀξὺ [Χημ.]*. Εἶναι ἀλκυλιωμένον παράγωγον τοῦ μηλικοῦ ὀξέος (βλ. λ.) ἔχον τὸν τύπον $HO_2C.CH(OH).CH(C_2H_5).COOH$.

Εἶναι γνωστὸν εἰς δύο, διαστερεομερεῖς πιθανῶς, μορφάς, ἐξ ὧν ἡ μία τήκεται εἰς 108° καὶ ἡ ἑτέρα εἰς 133°. σ. γ.

αἰθυλομορφίνη, $C_{17}H_{17}NO(OH)(OC_2H_5)$ *[Φαρμ.]*. Εἶναι παράγωγον τῆς μορφίνης, παρασκευαζόμενον κατὰ Knoll τῇ ἐπιδράσει αἰθυλοθειικῶν ἁλάτων ἐπὶ ἀλκαλικοῦ διαλύματος μορφίνης. Φέρεται εἰς στιλπνὰ πρίσματα σημείου τήξεως 93°, δυσδιάλυτα ἐν ὕδατι (1:290), εὐδιάλυτα ἐν ἀλκοόλῃ, αἰθέρι καὶ χλωροφορμίῳ. Ἐφαρμογὴν εὑρίσκει ἐν τῇ θεραπευτικῇ τὸ ἅλας αὐτῆς μεθ' ὑδροχλωρίου ἤ:

Digitized by Google

— **αἰθυλομορφίνη** *ὑδροχλωρική* $C_{19}H_{23}NO_3.HCl, H_2O$. Τὸ σῶμα τοῦτο χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν θεραπευτικὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *διονίνη*, ὡς πραϋντικόν, παυσίπονον καὶ ὑπνωτικόν, εἰς δόσιν 0.02 γραμ. δὶς ἢ τρὶς τῆς ἡμέρας. Μεγίστη ἐφ' ἅπαξ δόσις αὐτῆς εἶναι 0.05, ἡμερησία δὲ 0.15. Ἡ διονίνη χρησιμοποιεῖται καὶ κατὰ τοῦ μορφινισμοῦ. κ. γ. μ.

αἰθυλοναρκεΐνη *ὑδροχλωρική* (Narcyl)[*Φαρμ.*] $C_{25}H_{31}NO_8HCl$. Μεταξόστιλπνα πρίσματα σημείου τήξεως 205°—206°, δυσδιάλυτα ἐν ὕδατι ψυχρῷ, εὐδιάλυτα ἐν ἀλκοόλῃ.

Ἡ ὑδροχλωρικὴ αἰθυλοναρκεΐνη διακρίνεται τῆς ναρκεΐνης ἐκ τοῦ ὅτι τὸ διὰ ὑδροξειδίου τοῦ νατρίου ἐκ διαλύματος αὐτῆς παραχθὲν ἴζημα δὲν ἀναδιαλύεται ἐν περισσείᾳ τούτου. Εἶναι φάρμακον ἀντισπασμωδικὸν καὶ πραϋντικὸν τοῦ βηχός, ἀνεγράφη δὲ καὶ ὡς παυσίπονον Χορηγεῖται ἐσωτερικῶς εἰς δόσιν 0,06—0,1 γραμ. ἡμερησίως, ἢ ὑπὸ μορφὴν ὑποδορίων ἐνέσεων (0.02). Δέον νὰ φυλάσσηται μετὰ προσοχῆς. κ. γ. μ.

αἰθυλονιτραμίνη [*Χημ.*]. Εἶναι παράγωγον τῆς αἰθυλαμίνης (βλ. λ.) ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5NH(NO_2)$ καὶ τήκεται εἰς +3°. σ. γ.

αἰθυλονιτρολικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Εἶναι παράγωγον τῶν νιτροπαραφινῶν (βλ. λ.) ἔχον τὸν τύπον $CH_3.C(:N.OH).NO_2$. Τήκεται εἰς 86—88°.

αἰθυλονιτρωδολικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CH_3.C(:N.OH).NO$ παραγομένη ἐκ τῆς ἀκετοξυαμιδοξίμης $CH_3.C(:N.OH).NH.OH$ τῇ ἐπιδράσει ἀλκαλίων. Εἶναι εὐαποσύνθετον σῶμα. σ. γ.

αἰθυλοξαλικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων κακῶς ὁ ὀξαλικὸς αἰθυλεστήρ. σ. γ.

— αἰθυλοξαλικοῦ ὀξέος *ἀνυδρίτης* [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου:

$C_2H_5O.OC.CO.O.CO.CO.OC_2H_5$

λαμβανομένη δι' ἐπιδράσεως ὀξικοῦ νατρίου ἐπὶ τοῦ χλωριδίου τοῦ αἰθυλοξαλικοῦ ὀξέος. σ.γ.

— αἰθυλοξαλικοῦ ὀξέος *χλωρίδιον* [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $Cl.CO.CO.OC_2H_5$ ἀνήκουσα εἰς τὰ παράγωγα τοῦ ὀξαλικοῦ ὀξέος.

αἰθυλοξανθογονικὸν *κάλιον* [*Χημ.*]. Εἶναι τὸ μετὰ καλίου ἅλας τοῦ αἰθυλοξανθογονικοῦ ὀξέος. Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.CS.SK$ καὶ εἶναι εὐδιάλυτον ἐν ὕδατι. σ. γ.

αἰθυλοξανθογονικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν ξανθογονικῶν ὀξέων καὶ ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.CS.SH$. Λαμβάνεται ἐκ τῶν ἁλάτων αὐτοῦ δι' ἐπιδράσεως ψυχροῦ ἀραιοῦ θειικοῦ ὀξέος, ὡς ἄχρουν ἔλαιον ἀποσυντιθέμενον ταχέως καὶ μετὰ ἰσχυροῦ ἀναβρασμοῦ εἰς ἀλκοόλην καὶ διθειάνθρακα. Ξηρανθὲν διὰ χλωριασβεστίου ἐν ἐπαφῇ μετὰ φωσφοροπεντοξειδίου διατηρεῖται καλῶς. σ. γ.

αἰθυλοξείδιον [*Χημ.*]. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων ὁ αἰθυλικὸς αἰθὴρ ἤτοι ὁ κοινὸς αἰθὴρ (βλ. λέξιν). σ.γ.

αἰθυλοξικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. (βλ. βουτυρικὸν ὀξὺ καν.).

αἰθυλοξινδέλαιον [*Χημ.*]. (βλ. αἰθυλοξινδόλιον).

αἰθυλοξινδόλη [*Χημ.*]. (βλ. αἰθυλοξινδόλιον).

αἰθυλοξινδόλιον [*Χημ.*], ἢ *αἰθυλοξινδέλαιον* ἢ *αἰθυλοξινδόλη* ὑπό τινων κληθέν, εἶναι παράγωγον τοῦ ἰνδολίου (βλ. λ.) καὶ ἔχει τὸν τύπον

$$C_6H_4\left\langle\begin{matrix}CH_2\\N.C_2H_5\end{matrix}\right\rangle CO$$

Εἶναι πητικὸν ἐλαιώδους συστάσεως ὑγρόν, παρασκευαζόμενον διὰ ζέσεως ὀξινδολίου (βλέπε λέξιν) μετὰ αἰθυλικοῦ νατρίου καὶ αἰθυλιωδιδίου. σ. γ.

αἰθυλοξυϊῶδες S 4 B (BASF) [*Χημ.*]. Εἶναι ὀξίνη ἀζωχρωστική. Ἔχει ὡς διαζωσυστατικὸν τὴν π-φαινυλενοδιαμίνην καὶ ὡς ἀζωσυστατικὸν τὸ χρωμοτροπικὸν ὀξύ. Παρασκευάζεται ἐκ τοῦ χρωμοτροπίου 2 B δι' ἀλκαλικῆς ἀναγωγῆς ἢ ἐκ τοῦ χρωμοτροπίου 6 B δι' ἀποσπάσεως τῆς ἀκετυλοομάδος καὶ ἔχει τὸν τύπον:

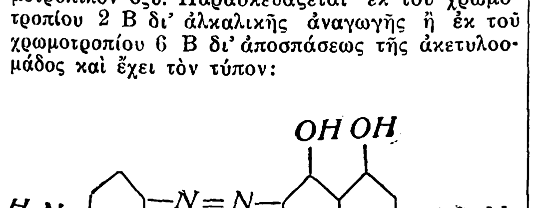

Τὸ χρῶμα τοῦτο εἶναι κόνις χροιᾶς μπορντὼ ἐρυθρᾶς καὶ βάπτει τὸ ἔριον καὶ τὴν μέταξαν ἰώδη. Ἡ χροιὰ αὐτὴ δὲν εἶναι λίαν ἀνθεκτικὴ εἰς τὸ φῶς.

αἰθυλοξυκαφεΐνη [*Χημ.*]. Παράγωγον τῆς καφεΐνης (βλ. λ.) λαμβανόμενον διὰ θερμάνσεως βρωμιούχου καφεΐνης μετὰ καυστικοῦ κάλιος καὶ ἀλκοόλης. Κρυσταλλοῦται εἰς λεπτοὺς κρυστάλλους τηκομένους εἰς 140°. σ. γ.

αἰθυλοξυκυανοῦν RR (BASF) [*Χημ.*]. Εἶναι ὀξίνη ἀζωχρωστικὴ ἔχουσα ὡς διαζωσυστατικὸν τὴν π-ἀμινοδιμεθυλανιλίνην καὶ ὡς ἀζωσυστατικὸν τὸ 1,8—διοξυναφθαλινο—4—σουλφοξύ. Ἡ χρωστικὴ

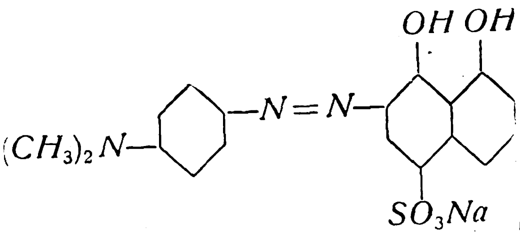

αὐτὴ βάπτει τὸ ἔριον καὶ τὴν μέταξαν μετὰ χροιᾶς θαλασσοκυανῆς καὶ ἀφίνει τὰ βαμβακερὰ εἴδη λευκά. σ.γ.

αἰθυλόπνευμα [*Χημ.*]. (βλ. αἰθυλικὴ ἀλκοόλη ἢ ἀλκοόλη κοινή).

αἰθυλοπράσινον (*Agfa*) [*Χημ.*]. Εἶναι τὸ θειικὸν παράγωγον τῆς τετρααιθυλοδιαμινοτριφαινυλοκαρβινόλης. Παρασκευάζεται διὰ

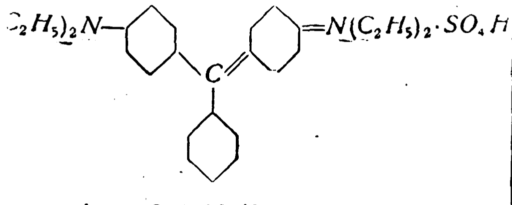

συμπυκνώσεως βενζαλδεΰδης μετὰ διαιθυλανιλίνης καὶ ὀξειδώσεως τοῦ σχηματιζομένου τετρααιθυλοδιαμινοτριφαινυλομεθανίου, τῆς λευκοβάσεως, διὰ ὑπεροξειδίου τοῦ μολύβδου πρὸς χρωστικήν. Οἱ ὡς ἀπὸ χρυσοῦ ἀποστίλβοντες κρύσταλλοι διαλύονται εἰς ὕδωρ καὶ ἀλκοόλην μετὰ πρασίνης χροιᾶς. Εἶναι κάπως ἀνοικτοτέρου χρώματος καὶ ἀσθενεστέρας χροιᾶς τοῦ ἀντιστοίχου τετραμεθυλοπαραγώγου, ἤτοι τοῦ *πρασίνου τοῦ μαλαχίτου*. Βάπτει τὸν κατειργασμένον βάμβακα καὶ τὸ ἔριον μετὰ χροιᾶς ἀνθεκτικῆς εἰς τὴν πλύσιν, οὐχὶ ὅμως ἀρκούντως ἀνθεκτικῆς εἰς τὸ φῶς.

αἰθυλοπροπενυλαιθὴρ [*Χημ.*]. Εἶναι αἰθὴρ τῆς μὴ εἰσέτι ἀπομονωθείσης ἀκορέστου ἀλκοόλης, προπενυλικῆς ἀλκοόλης, ἔχων τὸν τύπον $C_2H_5O.CH:CH.CH_3$ καὶ εἶναι εὐκίνητον ὑγρὸν βράζον εἰς 69°. σ. γ.

β—**αἰθυλοπυριδίνη** [*Χημ.*]. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις, ὁμόλογον τῆς πυριδίνης (βλ. λ.) τοῦ τύπου $NC_5H_4.C_2H_5$. Ἐλήφθη ἐκ τῆς *κιγχονίνης* καὶ τῆς *βρυκίνης*. σ. γ.

αἰθυλοσεληνομερκαπτάνη [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ ὀργανικὰ παράγωγα τοῦ σεληνίου. Ἔχει τὸν τύπον C_2H_5SeH καὶ εἶναι ὑγρὸν δυσαρέστου ὀσμῆς ἀντιδρῶν μετὰ τοῦ ὀξειδίου τοῦ ὑδραργύρου. σ. γ.

αἰθυλοσιναπέλαιον [*Χημ.*]. Μέλος τῆς ὁμολόγου σειρᾶς τῶν σιναπελαίων (βλ. λ.). Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.N:C:S$ καὶ ζέει εἰς 133°. σ. γ.

αἰθυλοσουλφονικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*] ἢ *αἰθανοσουλφονικὸν ὀξὺ* ἢ ὑπό τινων *αἰθυλοθειοξὺ* κληθέν, ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5SO_3H$ καὶ ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν σουλφονικῶν ὀξέων. Εἶναι διαρρέουσα κρυσταλλικὴ μᾶζα. σ. γ.

δις—**αἰθυλοσουλφονοδιμεθυλομεθάνιον** [*Χημ.*] (βλ. σουλφονάλη).

2,2—δις—**αἰθυλοσουλφονοπροπάνιον** [*Χημ.*] (βλ. δις—αἰθυλοσουλφονοδιμεθυλομεθάνιον).

α,α — δις — **αἰθυλοσουλφονοπροπιονικὸς** *αἰθυλεστὴρ* [*Χημ.*]. Λαμβάνεται ἐκ τοῦ α,α—δις—αἰθυλοθειοπροπιονικοῦ αἰθυλεστέρος δι' ὀξειδώσεως, ἔχει τὸν τύπον $CH_3.C(SO_2C_2H_5)_2.CO.OC_2H_5$ καὶ εἶναι σῶμα κρυσταλλικὸν τηκόμενον εἰς 60°. σ. γ.

αἰθυλοσουλφουράνη [*Χημ.*]. Μέλος τῆς σειρᾶς τῶν σουλφουρανῶν (βλ. λ.). Ἔχει τὸν τύπον

$$\begin{matrix}CH_2.S.CH:CH_2\\|\\CH_2.S.CH:CH_2\end{matrix}$$

καὶ ζέει εἰς 215°. σ. γ.

αἰθυλοστιβινιωδίδιον [*Χημ.*]. Ὀργανικὸν παράγωγον τοῦ ἀντιμονίου τοῦ τύπου $C_2H_5SbJ_2$.

αἰθυλοστιβινεξείδιον [*Χημ.*]. Ὀργανικὸν παράγωγον τοῦ ἀντιμονίου τοῦ τύπου C_2H_5SbO. σ. γ.

αἰθυλοταρτρονικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Εἶναι παράγωγον τοῦ ταρτρονικοῦ ὀξέος (βλ. λ.) τοῦ τύπου $HO_2C.C(OH)(C_2H_5).CO_2H$. Τήκεται ἀποσυντιθέμενον εἰς 115°. σ. γ.

αἰθυλοτρυγικὸν *ὀξὺ* ἢ *τρυγικὸς μονοαιθυλεστὴρ* [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου $CO_2H.CH(OH).CH(OH).CO_2.C_2H_5$, κρυσταλλουμένη εἰς κεκλιμένα ῥομβοεδρικὰ διαρρέοντα πρίσματα ὀξίνου καὶ γλυκείας γεύσεως, εἰδικῶς βαρύτερα τοῦ ὕδατος. Σημ. τήξεως 90°.

Παρασκευάζεται διὰ διαλύσεως τρυγικοῦ ὀξέος εἰς ἴσην ποσότητα βραζούσης ἀλκοόλης καὶ ἐξατμίσεως τοῦ διαλύματος εἰς 60—70° μέχρι τῶν $^2/_3$ τοῦ ἀρχικοῦ ὄγκου. Εἶτα ἀραιοῦμεν δι' ὕδατος καὶ ἀφίνομεν ἐλευθέρως πρὸς κρυστάλλωσιν. Βιομηχανικῶς γίνεται ἡ ἕνωσις διὰ βρασμοῦ τρυγικοῦ ὀξέος μετ' ἀλκοόλης, ἀποφευγομένης τῆς παρασκευῆς ὑπὸ στερεὰν μορφήν.

Τὸ αἰθυλοτρυγικὸν ὀξὺ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν Brandt καὶ Cosmanos εἰς τὴν τυποβαφικὴν διὰ τὴν κυανὴν χρῶσιν τοῦ βάμβακος. Χρησιμοποιεῖται κατ' ἀνάλογον τρόπον ὡς ἡ ἀκετίνη (καὶ τὸ λαιβουλικὸν ὀξὺ) πρὸς διάλυσιν τῆς ἰνδουλίνης. Ἡ τελευταία διαλύει τὴν χρωστικὴν καὶ δύναται ἀφοῦ διαποτίσῃ τὰς ἶνας νὰ ἐξατμισθῇ. Δυστυχῶς ὅμως προσβάλλει τὸ ὀξὺ ἰσχυρῶς τὸν ἱστόν.

Ὁμοίαν χρησιμοποίησιν ἔχει καὶ τὸ μεθυλοτρυγικὸν ὀξύ. σ. γ.

αἰθυλοϋδροξείδιον [*Χημ.*]. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων ἡ αἰθυλικὴ ἀλκοόλη, ἤτοι ἡ κοινὴ ἀλκοόλη (βλ. λ.). σ. γ.

N—**αἰθυλουρεθάνη** ἢ N-*αἰθυλοκαρβαμιδικὸς αἰθυλεστὴρ* [*Χημ.*]. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ ἀμμωνιακὰ παράγωγα τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέος καὶ δὴ εἰς τὰ παράγωγα τῶν οὐρεθανῶν. Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.CO.NH.C_2H_5$ καὶ βράζει εἰς 170°. σ. γ.

αἰθυλουρία [*Χημ.*]. Εἶναι N-ἀλκυλιωμένον παράγωγον τῆς οὐρίας (βλ. λ.). Ἔχει τὸν τύπον

$$CO\left\langle\begin{matrix}NH.C_2H_5\\NH_2\end{matrix}\right.$$

καὶ κρυσταλλοῦται εἰς μεγάλα εὐδιάλυτα εἰς τὸ ὕδωρ πρίσματα τηκόμενα εἰς 92°. σ. γ.

αἰθυλοφαινασετίνη (Aethylphenacetinum) [*Φαρμ.*].

$$C_6H_4\left\langle\begin{matrix}OC_2H_5\\N.C_2H_5)COCH_3\end{matrix}\right.$$

Σκευάζεται δι' ἐπιδράσεως μεταλλικοῦ νατρίου ἐπὶ διαλύματος φαινασετίνης εἰς ζέουσαν ξυλόλην καὶ κατεργασίας τοῦ προϊόντος μετὰ ἰωδιούχου αἰθυλίου. Ἡ αἰθυλοφαινασετίνη εἶναι κιτρινωπὸν ἐλαιῶδες ὑγρόν, πηγνύμενον διὰ ψύξεως, ζέον εἰς 330°—335°, δυσδιάλυτον ἐν ὕδατι, διαλυτὸν δὲ ἐν οἰνοπνεύματι καὶ αἰθέρι· προυτάθη ὡς ὑπνωτικόν.

αἰθυλοφαινόλη [*Χημ.*]. Εἶναι ὑδροξυλιωμένον παράγωγον τοῦ αἰθυλοβενζολίου. Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.C_6H_4.OH$, τήκεται εἰς 47° καὶ ζέει εἰς 214°. σ. γ.

αἰθυλοφαινυλαμίνη [*Χημ.*]. Οὕτως ἐκλήθη ὑπό τινων ἡ αἰθυλανιλίνη (βλ. λ.). σ. γ.

αἰθυλοφωσφῖναι [*Χημ.*]. Εἶναι ὀργανικαὶ ἑνώσεις τοῦ φωσφόρου. Ὑπάρχουσι τρεῖς τοιαῦται, ἡ *πρωτογενὴς αἰθυλοφωσφίνη* ζέουσα εἰς 25°, ἡ *δευτερογενὴς* εἰς 85° καὶ ἡ *τριτογενὴς* ζέουσα εἰς 128°. σ. γ.

αἰθυλοφωσφινικὸν *ὀξὺ* [*Χημ.*]. Ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ φωσφόρου τοῦ τύπου $(C_2H_5)H_2PO_3$ τηκομένη εἰς 44°. Ὁ *διαιθυλεστὴρ* αὐτῆς

$C_2H_5.PO(O.C_2H_5)_2$

εἶναι ὑγρὸν ὀσμῆς μήλων καὶ βράζει εἰς 198°.

αἰθυλοφωσφοροδοδιχλωρίδιον [*Χημ.*]. Εἶναι ὀργανικὸν παράγωγον τοῦ φωσφόρου καὶ δὴ παράγωγον τῶν ὀξίνων μοναλκυλεστέρων αὐτοῦ. Ἔχει τὸν τύπον $PCl_2(O.C_2H_5)$ καὶ ζέει εἰς 117°. σ. γ.

αἰθυλοχλωρίδιον ἢ *χλωριαιθάνιον* ἢ *χλωριοῦχον αἰθύλιον* [*Χημ.*]. Εἶναι μοναλογονωμένον παράγωγον τοῦ αἰθανίου καὶ ἔχει τὸν τύπον C_2H_5Cl. Εἶναι ἄχρουν ὑγρὸν εὐχαρίστου ὀσμῆς ζέον εἰς 12°,2 (ἀέριον ἐπομένως εἰς τὴν συνήθη θερμοκρασίαν). Ἔχει εἰδικὸν βάρος 0,918 εἰς 8° καὶ καίεται μετὰ πρασίνης φλογός.

Εἰς τὸ ἐμπόριον φέρεται πεπιεσμένον ὡς ὑγρόν. Τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πυκνὸν θειικὸν ὀξὺ διαλύουσιν ἐλάχιστον ἐξ αὐτοῦ, ὁ ἀνυδρίτης ὅμως τοῦ θειικοῦ ὀξέος διαλύει ἀφθονώτατα τοῦτο. Ὑδατικὰ ἀλκά-

Digitized by Google

λια διασπῶσι τοῦτο εἰς θερμοκρασίαν 100 εἰς ἀλκοόλην καὶ ὑδροχλωρικὸν ὀξύ.

Χρησιμοποιεῖται δι' ἀλκυλιώσεις, εἰδικῶς τῶν ἀμινῶν καὶ τῶν φαινολῶν. Μικραὶ ποσότητες τούτου χρησιμοποιοῦνται ἐν τῇ ἰατρικῇ ὡς τοπικὸν ἀναισθητικόν, εὐρύτερον δὲ χρησιμοποιοῦνται μίγματα αὐτοῦ μετὰ μεθυλοχλωριδίου ἢ αἰθυλοβρωμιδίου ἢ καὶ τῶν δύο ὁμοῦ. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται πρὸς παρασκευὴν τῆς *σουλφονάλης* καὶ τῆς *τριονάλης*. Σ. Γ.

[Φαρμ.]. (Aethylum chloratum, Aether hydrochloratus s. muriaticus, kelén). Τὸ αἰθυλοχλωρίδιον εἰσήχθη εἰς τὴν θεραπευτικὴν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Flourens (1847) παρατήρησιν τῆς ἀναισθητικῆς αὐτοῦ ἰδιότητος. Ταχέως ὅμως ὡς ἐκ τῆς ἀσθενοῦς αὐτοῦ ἐπενεργείας κατὰ τὴν πρόκλησιν γενικῆς ἀναισθησίας περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, εἰσήχθη δὲ ἐκ νέου εἰς τὴν θεραπευτικὴν τῷ 1890 ὑπὸ τοῦ Reddard, ὅστις τὸ ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὴν πρόκλησιν τοπικῆς ἀναισθησίας καὶ τοῦ Carisson κατὰ τὸ 1894, ὅστις τὸ μετεχειρίσθη πρὸς ἀνώδυνον ἐξαγωγὴν ὀδόντων. Εἰς τὸ φαρμακευτικὸν ἐμπόριον φέρεται ἤδη εἰς ὑαλίνους παχυτοίχους σωλῆνας, μὲ τριχοειδὲς τετηγμένον στόμιον, χωρητικότητος 10 κ. ἑ. Ὁμοίως φέρεται εἰς σωληνοειδῆ δοχεῖα ἢ φιάλας μετὰ λεπτοῦ στομίου ἐκροῆς, φέροντα κοχλιωτὸν ἢ αὐτομάτως λειτουργοῦν κάλυμμα. Ἐκ τῶν μικρῶν σωλήνων διὰ τῆς θερμότητος τῆς χειρὸς ἐπέρχεται ἐκροὴ κατὰ λεπτὴν ἀκτῖνα, δι' ἧς ραντίζεται τὸ πρὸς ἀναισθησίαν μέρος. Πρὸς πρόκλησιν τοπικῆς ἀναισθησίας ἐπαρκεῖ τὸ περιεχόμενον ἑνὸς μικροῦ σωλῆνος, ἤτοι 10 κ. ἑ. Ἡ χρῆσις τοῦ αἰθυλοχλωριδίου γίνεται εἰς τὴν ὀδοντιατρικήν, ὡς καὶ εἰς μικρὰς χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις, ὁπόταν ἐπαρκῇ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἀναισθησίας διὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπέμβασιν. Ἡ ἀναισθησία προκαλεῖται συνεπείᾳ τοῦ κατὰ τὴν ταχεῖαν ἐξάτμισιν προκαλουμένου ψύχους. Τὸ πρὸς ἰατρικὴν χρῆσιν αἰθυλοχλωρίδιον δέον εἰς θερμοκρασίαν 12^0 νὰ ἀφίπταται τελείως, τὸ δὲ ὕδωρ δι' οὗ διεβιβάσθη ἀτμὸς αὐτοῦ νὰ μὴ παρέχῃ ὄξινον ἀντίδρασιν οὔτε νὰ θολοῦται μετὰ τὴν διὰ νιτρικοῦ ὀξέος ὀξίνωσιν, διὰ διαλύματος νιτρικοῦ ἀργύρου.

Ἐν τῷ ἐμπορίῳ φέρονται μίγματα αἰθυλοχλωριδίου μετὰ μεθυλοχλωριδίου, ὡς τὸ «*Anästyle Benqué*, τὸ *Ceryl* κλπ. Κ. Γ. Μ.

αἰθυλυδραζίνη *[Χημ.]*. Εἶναι παράγωγον τῶν ὑδραζινῶν, ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5NH.NH_2$ καὶ ζέει εἰς 99^0,5. Σ. Γ.

Ν-**αἰθυλυδροξυλαμίνη** *[Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἰσομερὴς πρὸς τὴν *Ο-αἰθυλυδροξυλαμίνην*, ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.NH.OH$, κρυσταλλοῦται εἰς φυλλίδια τηκόμενα εἰς 59-60°. Σ. Γ.

Ο-**αἰθυλυδροξυλαμίνη** *[Χημ.]*. Ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ ἀλκυλιωμένα παράγωγα τῆς ὑδροξυλαμίνης. Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.NH_2$ καὶ εἶναι ὑγρὸν καύσιμον, διαλυτὸν ἐν ὕδατι, ἀλκαλικῆς ἀντιδράσεως, βράζον εἰς 68°. Σ. Γ.

αἰθυλυδροϋπεροξείδιον *[Χημ.]*. Εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑπεροξειδίων τῶν ἀλκυλίων. Ἔχει τὸν τύπον $C_2H_5.O.OH$, λόγῳ δὲ τῶν ἐκρηκτικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων δὲν ἐλήφθη εἰς καθαρὰν κατάστασιν. Ἐκ τοῦ ὑδατικοῦ αὐτοῦ διαλύματος ἀποχωρίζεται διὰ θειικοῦ ἀμμωνίου ὡς ἐλαιῶδες ὑγρόν, ὀσμῆς ἀναλόγου πως πρὸς τὴν χλωριάσβεστον καὶ τὴν ὀξικὴν ἀλδεΰδην. Τὸ ὑδατικὸν αὐτοῦ διάλυμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὑπεροξείδιον τοῦ ὑδρογόνου, τοῦ ὁποίου θεωρητικῶς εἶναι παράγωγον, ἔχει πολὺ μικρὰν ἀναγωγικὴν ἱκανότητα, ἀντιθέτως δὲ ἔχει ὀξειδωτικὴν τοιαύτην. Ἔχει ἀσθενῆ ὄξινον χαρακτῆρα καὶ σχηματίζει ἐπίσης ἐκρηκτικὰ ἅλατα ὡς τὸ μετὰ βαρίου, τοῦ τύπου $(C_2H_5O.O)_2Ba+2H_2O$. Σ. Γ.

αἰθύσσω· διασείω, κλονίζω, κινῶ.

αἴθω· ἀνάπτω, καίω, φλέγω. || λάμπω, ἀκτινοβολῶ.

αἴθων,—*ωνος* (ὁ)· ὁ σπινθηρίζων, ὁ λάμπων ὡς διάπυρος ὕλη· πβ. *αἰθός*.

Ἡ λέξις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐπίθετον τοῦ Ἡλίου, ἔπειτα ἔγινε κοσμητικὸν ἐπίθετον τοῦ ἵππου, τοῦ λέοντος, τοῦ ταύρου καὶ τοῦ ἀετοῦ καὶ βραδύτερον καὶ τῶν ἐκ χαλκοῦ, συνήθως, ἀγγείων. Μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα ἐπίθετα τῶν θεῶν, ἐπροσωποποιήθη.

Αἴθων. 1) Υἱὸς τοῦ Ἡλίου καὶ πατὴρ τῆς Μήστρας, ἥτις συνεζεύχθη τὸν Αὐτόλυκον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀπέκτησε μίαν κόρην, τὴν Ἀντίκλειαν, τὴν μητέρα τοῦ Ὀδυσσέως. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς οὕτως ὠνόμαζεν ἑαυτόν, προτιμήσας τὸ ὄνομα τοῦ προπάππου του ὡς ψευδώνυμον, ὅτε ἀγνώριστος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἔλεγεν ὅτι ἦτο Κρής, ἀδελφὸς τοῦ Ἰδομενέως (Ὁμ. Ὀδ. Τ. 183).

2) Εἷς τῶν ἵππων τοῦ Ἕκτορος (Ὁμ. Ἰλ. Θ. 185), τῆς Ἠοῦς καὶ τοῦ Ἡλίου. Οἱ ἵπποι ἐλάμβανον τὸ ὄνομα τοῦτο, ἄρρενες καὶ θήλεις, (Αἴθων, Αἴθη), εἴτε διὰ τὸ θυμοειδὲς αὐτῶν, εἴτε, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, διὰ τὸ χρῶμά των, ἐκαλοῦντο δηλ. αἴθονες οἱ ὑπέρυθροι, οἱ ντορῆδες.

3) Πατὴρ τοῦ Ταντάλου.

4) Κύων τοῦ Ἀκταίωνος (βλ. λ. Ἀκταίων καὶ Σείριος).

5) Ὁ ἀετός, ὅστις κατεβρόχθιζε τὰ σπλάγχνα τοῦ Προμηθέως (βλ. λ. Προμηθεύς). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴικρον (Akron)· βλ. Ἄκρον.

Ἀϊκάβα ἢ *Ἀϊγκάβα*· ἡ σπουδαιοτέρα πόλις τῆς νήσου *Σάδο* τῆς Ἰαπωνίας· κάτοικοι 11.400. Ἐξαγωγὴ χρυσοῦ.

Ἀϊκαθίστρα (ἡ)· εἰρων. καθημερινὴ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς μὴ ὤφελε, δὲν ἔπρεπε νὰ σχολάζῃ τις. «Σήμερα εἶναι τῆς Ἀϊκαθίστρας.» Δ.Λ.

Αἶκαι (Aecae) *[Ἀρχ. Γεωγ.]*· πόλις τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ (Λιβ. XXIV, 20) Ν. Δ. τῆς Ἄρπης καὶ κατὰ τὴν Τραϊανὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Βενεβέντου ἦγεν εἰς τὸ Βάριον. Σήμερον καλεῖται *Τρόγια* (Troja) (Ν. Δ. τῆς Φότζιας, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Capitanata). Εἶχε μέγαν ναὸν τοῦ Ἡρυκλέους, οἱ δὲ κάτοικοι ἐλέγοντο κατὰ τὸν Πλίνιον Αἰκανοί. (Πλίν. III, 105). Ι. Σ.

Αἰκανοὶ ἢ *Αἴκουοι* ἢ *Αἶκοι* ἢ *Αἶκλοι* (Aequi, Aequiculi, Aequicoli, Aequiculani). Ἀρχαῖος ἰταλικὸς λαός, γεωργικὸς ἀλλὰ καὶ ἁρπακτικὸς καὶ φιλοπόλεμος, ἀμφισβητουμένης ἐθνότητος, πάντως ὅμως ὄχι ὀσκικῆς καταγωγῆς, κατοικῶν εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν, ΒΑ τοῦ Λατίου. Εἰς τὴν παλαιοτέραν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν οἱ Αἰκανοὶ ἐφημίζοντο ὡς ἐξόχως ἰσχυροί, ἡττήθησαν ὅμως τῷ 389 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Καμίλλου, καὶ τῷ 304 ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ποπλίου Σεμπρωνίου Σοφοῦ, αἱ δὲ πόλεις αὐτῶν Alba Fucens καὶ Carsioli ἔγιναν civitates sine suffragio, δηλ. πολιτεῖαι ρωμαϊκαί, ἀλλὰ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν τέλειοι *ρωμαῖοι πολῖται*. Θ.Α.Κ.

Αἰκανοὶ ἐλέγοντο καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Αἶκαι.

Αἰκὰρ (Aicard) *Ἰωάννης-Φραγκῖσκος-Βίκτωρ*. Λογογράφος Γάλλος, γεννηθεὶς εἰς Τουλὼν τὴν 4 Φεβρουαρίου 1848. Υἱὸς δημοσιογράφου παρῃτήθη τῶν νομικῶν σπουδῶν του, ὅπως ἐπιδοθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν λογοτεχνίαν πρὸς ἣν ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν κλίσιν. Εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον ἐνεφανίσθη τῷ 1867 διὰ θεατρικοῦ ἔργου ἀναβιβασθέντος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς Μασσαλίας. Καίτοι ὁ ποιητὴς ἦγε τὸ εἰκοστὸν μόλις ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐν τούτοις ἐγένετο πολὺς λόγος περὶ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἔργον ἐπαίχθη καὶ εἰς ἄλλα θέατρα τῆς Γαλλίας. Μετὰ δύο ἔτη ἐδημοσίευσε μονόπρακτον ἔμμετρον κωμῳδίαν του: «Εἰς τὸ φῶς τῆς Σελήνης», ἥτις ἀνεβιβάσθη καὶ αὐτὴ κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὰ θέατρα τῶν Βουλεβάρτων. Μεταβὰς εἰς Παρισίους μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου τῷ 1871, ἐδημοσίευσε δύο βιβλία του, τὰς «Ἀνταρσίας» καὶ τὰς «Ταπεινώσεις», ἐμπνευσθέντα ἐκ τῆς κρατούσης ἀνωμάλου καταστάσεως ἐν Παρισίοις, συνεπείᾳ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου. Βραδύτερον ἐξέδωκε «τὸ Τραγοῦδι τοῦ παιδιοῦ» καὶ τὰ «Ποιήματα τῆς Προβηγκίας», ἀμφότερα στεφθέντα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Τῷ 1878 ἐδημοσίευσεν ἕτερον ποίημά του, τὸν «Λαμαρτῖνον», ἐπίσης βραβευθὲν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας.

Τὰ ἔργα ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἄριστα τοῦ Αἰκάρ, καθ' ὅσον τὰ μεταγενέστερα θεατρικά του μονόπρακτα ἔργα, ἀναβιβασθένα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς Γαλλικῆς κωμῳδίας, ἓν τῶν ὁποίων ἔπαιξεν ἡ Σάρα Βερνάρ, δὲν ἔσχον οὐδεμίαν ἐπιτυχίαν καὶ δὲν ἐσημείωσαν πλείονας τῶν ὀκτὼ παραστάσεων. Δύο ἕτερα δράματά του ὁ «Πυγμαλίων» καὶ ὁ «Ὀθέλος», ἀμφότερα ἐμμέτρως γραμμένα, δὲν ἀνεβιβάσθησαν οὐδέποτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καίτοι ὁ συγγραφεὺς προετίμα ταῦτα πάντων τῶν λοιπῶν ἔργων του. Ὁ Αἰκὰρ ἔγραφε τὰ δράματά του εἰς στίχους λίαν ἁρμονικούς, ἀλλ' ἡ πλοκὴ καὶ ἐν γένει ἡ δρᾶσις τούτων δὲν ἠδύναντο νὰ παραγάγουν ἰδιαιτέραν τινὰ συγκίνησιν εἰς τοὺς θεατάς, ἐξ οὗ καὶ ἀπερρίπτοντο ὑπὸ τῶν διευθυντῶν τῶν θεάτρων. Πλειοτέραν προσοχὴν ἐφείλκυσαν δύο ἕτερα ἔργα του: «Ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου», ἱστορικὴ ἔρευνα περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ γλυπτικοῦ ἀριστουργήματος ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ κατὰ τὸ 1820, ἐπὶ ἀγνώστων πηγῶν. Τῷ ὄντι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρονται λεπτομέρειαι ἄγνωστοι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, αἱ ὁποῖαι διεφώτισαν τὴν περίεργον ἱστορίαν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ τῆς μεταφορᾶς εἰς Παρισίους τοῦ ἀγάλματος τοῦ εὑρισκομένου ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου. Τὸ ἕτερον ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἐντυπώσεις περιηγήσεώς του εἰς Ὁλλανδίαν, τὸ ὁποῖον διακρίνει μετὰ τῆς ἀκριβείας, χάρις ὕφους καὶ ποιητική τις ζωηρότης. Ἀπέθανε τῷ 1921.

Αἰκατερῖνα καὶ **Κατερῖνα**. Παλαιότερος τύπος τοῦ Αἰκατερίνη. Δημοτ. *Κατερῖνα, Κατεριniὼ* (ἢ καὶ τό), *Κατερινοῦλλα, Κατίγκω, Κατίνα* κ.τ.λ.

Αἰκατερινδάρ· βλ. Αἰκατερινοδάρ.

Αἰκατερινενμπούργ· βλ. Αἰκατερινμπούργ.

Αἰκατερίνενφελδ. Ἀποικία γερμανικὴ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κερὰκ τῆς Τυφλίδος, σχηματισθεῖσα ἐκ τῶν μετακληθέντων Γερμανῶν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἥτις ἐπεδίωξε τὴν πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν κατακτωμένων παρ' αὐτῆς χωρῶν. Οἱ ἐγκατασταθέντες ἐν Αἰκατερίνενφελδ Γερμανοὶ ἀνερχόμενοι εἰς 6000 εἰσήγαγον τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, ἔκτοτε δὲ ἡ ἀποικία αὕτη κατέστη περίφημος διὰ τὴν παραγωγὴν ἐκλεκτῶν οἴνων. Θ. Β.

Αἰκατερίνη (πόλις) καὶ Αἰκατερίνης μάχη· βλ. Κατερίνη καὶ Κατερίνης μάχη.

Αἰκατερίνη *ἅγιαι*. (*Αἰκατερίνη*, ἐκ τοῦ ἀεὶ καθαρινὰ=πάντοτε ἁγνή.):

α') Αἰκατερίνη «ἁγία μεγαλομάρτυς καὶ πάνσοφος». Κατὰ τὰ συναξάρια, ἅτινα διαφέρουν ἀλλήλων εἰς τὰς λεπτομερείας, ἡ ἁγία Αἰκατερίνη ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, «ἐκ βασιλικοῦ γένους», ὡς θυγάτηρ τοῦ βασιλίσκου Κώνστου, περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος. Ἐνάρετος καὶ «τὴν ὄψιν περικαλλής», ἐξεπαιδεύθη ἄριστα εἰς πᾶσαν τὴν τότε σοφίαν, καὶ κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας, πολλῶν ξένων γλωσσῶν, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ρητορικῆς καὶ τῶν μαγικῶν τεχνῶν, προεκάλει τὸν γενικὸν θαυμασμόν. Ἑλκυσθεῖσα εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔγινε διαπρύσιος κήρυξ αὐτοῦ καὶ κατέπεισε διὰ τῆς εὐγλωττίας της πολλοὺς εἰδωλολάτρας νὰ ἐκχριστιανισθοῦν. 50 (ἢ καὶ 150) ρήτορες διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μαξεντίου (ὅστις σημειωτέον οὐδέποτε ἦρξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ) ἢ κατ' ἄλλας πηγὰς ὑπὸ τοῦ Μαξιμίνου νὰ τὴν πείσουν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐπεστράφησαν ὑπ' αὐτῆς εἰς τὸν Χριστιανισμόν, δι' ὃ καὶ ὁ βασιλεὺς διέταξεν «αὐτίκα πυρὰν κατὰ μέσην ἀναφθῆναι τὴν πόλιν καὶ ταύτῃ τοὺς 50 ρήτορας ἐμβληθῆναι». Ἡ Αἰκατερίνη φυλακισθεῖσα μετὰ καρτερίας θαυμαστῆς ὑπέμενε τὰς πιέσεις καὶ τὰς κακουχίας, ἐνδυναμουμένη ἐν τῇ πίστει της. Ἐν τῇ φυλακῇ τὴν ἐπεσκέφθη ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως Μαξεντίου, ἀκολουθουμένη ὑπὸ φρουρᾶς ἐκ 200 στρατιωτῶν ἐχούσης ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πορφύριον ἢ Πορφυρίωνα.

Τόσον ἡ Αὐγοῦστα ὅσον καὶ ὁ Πορφύριος μετὰ τῶν στρατιωτῶν διὰ πειστικῆς εὐγλωττίας τῆς Αἰκατερίνης προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμόν, διὸ καί, κατ' αὐτοκρατορικὴν διαταγήν, ἀπεκεφαλίσθησαν. Τέλος ἐσήμανεν ἡ ὥρα τοῦ μαρτυρίου τῆς Αἰκατερίνης, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς φρικώδη βασανιστήρια, ἅτινα ὑπέμενε «μεθ' ὑγιοῦς πάνυ καὶ ἀταράχου τῆς καταστάσεως». Ἀφοῦ ἐμαστιγώθη διὰ βουνεύρου, ἐτέθη ἐπ' αὐτῆς ὁ τροχός, ἤτοι μηχάνημα ἀπολῆγον εἰς αἰχμηροὺς ἥλους, κινούμενον διὰ σχοινίου καὶ τροχαλίσκων· ἀλλὰ κατὰ θείαν εὐδοκίαν ἐθραύσθη οὗτος. Τότε διετάχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἀποκεφαλισμός της, κατὰ τὸν ὁποῖον «οἱ παρόντες γάλα εἶδον ἀντὶ αἵματος» νὰ ρέῃ κατὰ γῆς. Τοιουτοτρόπως, κατὰ τὸ τροπάριον, αὐτὴ «ἡ σοφὴ καὶ παρθένος» ἔγινεν «ἐκ ξίφους καὶ μάρτυς· ὢ καλὰ τρία»! Ἔτος τοῦ μαρτυρίου τίθεται τὸ 305 ἢ τὸ 307. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἄγγελοι ἐστάλησαν ««τὸ ἐκείνης σῶμα πρὸς τὸ Σινᾶ ὄρος προπέμπειν» καὶ μετέφερον αὐτὸ εἰς τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ ὄρους Σινᾶ (βλ. λ.), ὕψους 2602 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἥτις ὀνομάζεται κορυφὴ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ ὅπου ὑπάρχει μικρὸς λιθόκτιστος ναός.

Ἐκεῖ, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρέμεινε τὸ ἱερὸν λείψανον ἐπὶ αἰῶνας, μέχρις ὅτου δι' ὁράματος, κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα, ἔλαβον γνῶσιν τούτου οἱ ἐκεῖ μοναχοί, οἵτινες διετάχθησαν νὰ τὸ καταβιβάσουν καὶ νὰ τὸ ἀποθέσουν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σινᾶ, ὅπου καὶ ἐναπετέθη ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ αὐτῆς, ἐντὸς παλλεύκου μαρμαρίνης θήκης, ἄνωθεν τῆς ὁποίας καίουν ἐννέα ὁλόχρυσοι κανδῆλαι. Ὁ ναὸς οὗτος, ὡς γνωστόν, ἱδρύθη τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, εἰ καὶ ὑπὸ πολλῶν λέγεται ναὸς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ἱεροῦ λειψάνου της. Σημειωτέον ὅτι λείψανα τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης δείκνυνται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος καὶ ἐν Ρουὲν τῆς Νορμανδίας, ὅπου δῆθεν τὰ ἔφερεν ὁ ἐρημίτης Συμεὼν περὶ τὸ 1027.

Καίτοι στερούμεθα ἐξηκριβωμένων ἱστορικῶν μαρτυριῶν περὶ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης πρὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος, πάντως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ἱστορικήν τινα βάσιν εἰς τὴν περὶ αὐτῆς παράδοσιν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐνόμισάν τινες ὅτι ὅσα λέγει ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς τοῦ τετάρτου αἰῶνος *Εὐσέβιος* (Ἐκκλ. Ἱστ. 8,14) περὶ ἐπισημοτάτης καὶ λαμπροτάτης Ἀλεξανδρινῆς, ἥτις ἀποκρούσασα τὰς ἀκολάστους προτάσεις τοῦ Μαξιμίνου, ἐτιμωρήθη διὰ δημεύσεως τῆς περιουσίας, ἀναφέρονται εἰς τὴν Αἰκατερίνην· ἀλλὰ τοῦτο ἐλέγ-

Digitized by Google

χεται ἀνακριβὲς οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ *Ρουφίνου*, ὅστις ὀνομάζει τὴν παρθένον ταύτην Δωροθέαν, (εἰ καί τινες πάλιν, ὡς ὁ *Βαρόνιος*, ὅλως αὐθαιρέτως, ἠθέλησαν νὰ δείξουν τὴν ταυτότητα Αἰκατερίνης καὶ Δωροθέας), ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Εὐσέβιος οὐδὲν ἀναφέρει ἐκ τῶν περὶ Αἰκατερίνης παραδόσεων ἢ περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτῆς θανάτου.

Ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τίθεται ἡ 24η Νοεμβρίου, τῆς δ' εὑρέσεως τῶν λειψάνων της ἡ 25η Νοεμβρίου· ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν τῶν Σιναϊτῶν πατέρων, ἡ Ἐκκλησία ὥρισεν ὅπως αἱ δύο μνῆμαι συνεορτάζωνται τὴν 25ην Νοεμβρίου· αἱ σλαυϊκαὶ ὅμως Ἐκκλησίαι ἑορτάζουν τὴν μνήμην τοῦ μαρτυρίου σήμερον ἔτι τὴν 24ην Νοεμβρίου. Μετὰ τῆς μνήμης τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας συνεορτάζεται ἡ μνήμη τῆς *Αὐγούστης*, συζύγου τοῦ Μαξεντίου, ἥτις «τιμηθεῖσα θνητοῦ συζύγου βασιλέως, ἄφθαρτον εὗρε νυμφῶνα βασιλέως». Ἐπίσης δὲ συνεορτάζεται ἡ μνήμη τῶν 150 ῥητόρων, τῶν 200 στρατιωτῶν καὶ τοῦ Πορφυρίου.

Εἰς τὴν Δύσιν ἐγνώσθη ἡ περὶ ἁγίας Αἰκατερίνης παράδοσις πιθανώτατα τὸ πρῶτον διὰ τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα, καὶ ταχέως καθιερώθη ἡ τιμητική της προσκύνησις, ἑορταζομένης τῆς μνήμης της, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τὴν 25ην Νοεμβρίου. Ἤδη τὸν δωδέκατον αἰῶνα συνέστη ἐν τῇ Δύσει τὸ *ἱπποτικὸν τάγμα τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης*, σκοποῦν τὴν προστασίαν τοῦ τάφου τῆς ἁγίας καὶ τῶν προσκυνητῶν του. Τὸ δὲ 1222 ἱδρύθη ἐν Παρισίοις ἡ *ἀδελφότης τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης*, σκοποῦσα τὴν περίθαλψιν ἀσθενῶν. Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Παρισίων ἐκήρυξε τὴν ἁγίαν προστάτιδα αὐτῆς καὶ ταχέως ἐθεωρήθη ἡ Αἰκατερίνη ἐν τῇ Δύσει ὡς πάτρων τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν καὶ τῆς παιδείας ἐν γένει, διὸ ἡ ἑορτή της ἑωρτάζετο πανηγυρικῶς εἰς τὰ πανεπιστήμια καὶ εἰς αὐτὰ τὰ προτεσταντικά, ἱκανὸν ἔτι διάστημα μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Ἐκτὸς τῆς ἐν Σινᾷ εἰκόνος τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ τῆς ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ (χειρὶ Βίκτωρος), πολλαχοῦ ὑπάρχουν περίφημοι εἰκόνες αὐτῆς, ὡς ἐν τῷ ἐν Παδούῃ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ ναῷ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ἐν τῷ ἐν Νεαπόλει ναῷ τῆς ἁγίας Κιάρας, ἐν τῷ ἐν Λειψίᾳ ναῷ τοῦ ἁγίου Παύλου κτλ. Καὶ πλεῖστοι δὲ διάσημοι νεώτεροι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν τὴν ἁγίαν καὶ σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου της, ὡς ὁ *Correggio* (εἰς τὸ Λοῦβρον τῶν Παρισίων), ὁ *Veronese* (εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην τῆς Βενετίας), ὁ *Ραφαὴλ* (εἰς τὴν Ἐθνικὴν Πινακοθήκην τοῦ Λονδίνου), ὁ *Luini*, ὁ *Cranach* κ λ.

Ἡ ἁγία Αἰκατερίνη εἰκονίζεται συνήθως μὲ τεθραυσμένον τροχὸν καὶ αἱματηρὸν ξίφος, εἰς συμβολισμὸν τοῦ μαρτυρίου της· μὲ βιβλίον, διὰ τὴν σοφίαν της· μὲ κλάδον φοίνικος, ὡς σύμβολον νίκης· μὲ στέμμα, ὡς σύμβολον θριάμβου ἢ καὶ μὲ δακτύλιον, τὸν ὁποῖον, κατά τινα παράδοσιν, τῆς προσέφερεν ἐκ μέρους τοῦ Σωτῆρος ἡ Θεοτόκος ἢ καὶ αὐτὸς ὁ παῖς Ἰησοῦς, εἰς δήλωσιν πνευματικῆς μνηστείας μετ' αὐτῆς.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἐν τῇ Δύσει, εἰς τὰ *μυστήρια*, ἤτοι τὰ θρησκευτικὰ δράματα, πολλάκις ἐνεφανίζετο ἡ ἁγία Αἰκατερίνη, ὡς ὑπόδειγμα παρθενίας καὶ σοφίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ Ἡ περὶ ἁγίας Αἰκατερίνη· παράδοσις ἐκτίθεται εἰς τὰ ἀρχαῖα μαρτυρολόγια καὶ μάλιστα τὸ τοῦ *Συμεῶνος μεταφραστοῦ*, κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα (ἐν Migne Ἑλ. Πατρ. 116, 275-302). Ἴδε καὶ *Hardwick* An. historical inquiry touching st Catherina, of Alexandria (Cambridge 1849). *Kunst* Geschichte der Legenden der hl. Katharina von Alex. u. d. hl. Maria von Aegypten (Halle 1890). *Viteau* Passions des saints Écatarine et... (Paris 1897, περὶ οὗ λίαν δυσμενὴς κριτικὴ ἐν Byz. Ztschr. 1898 σ. 480). *Endes* Vie de la ste Cathérinc d'Aléx. (1909). *Pfuelf* ἄρθρον ἐν Wetzer καὶ Welte's Kirchenlexicon 7,338—340. *Zoeckler* ἄρθρ. ἐν Hauck Realencykl. (γ' ἔκδ. 10, 180-2. *Analecta Bollandiana* 41, 357-368 κ. ἄ.

β') Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐτιμήθησαν αἱ ἑξῆς Αἰκατερῖναι ὡς ἅγιαι:

1) Αἰκατερίνη ἡ ἐκ Βολωνίας.—Γεννηθεῖσα τῷ 1413 ἐκ

Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη τῆς Ἀλεξανδρείας.

[Ἔργον τοῦ Ραφαήλ, εὑρισκόμενον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Πινακοθήκην τοῦ Λονδίνου.]

διακεκριμένης οἰκογενείας τῆς Βολωνίας, κατετάχθη ἤδη εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα τῆς ἁγίας Κλάρας ἐν Φερράρᾳ, τῷ 1457 ἔγινεν ἡγουμένη τῆς ἐν Βολωνίᾳ τότε τὸ πρῶτον ἱδρυθείσης μονῆς τοῦ αὐτοῦ τάγματος, διατελέσασα τοιαύτη μέχρι τοῦ θανάτου της (1463). Ἡ φήμη της ὡς ἁγίας καὶ θαυματουργοῦ διεδόθη πανταχοῦ καὶ τῷ 1592 ἐνεγράφη ἤδη τὸ ὄνομά της εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν μαρτυρολόγιον, τῷ δὲ 1724 διὰ βούλλας τοῦ πάπα Βενεδίκτου ΙΓ' ἐκηρύχθη ἁγία ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ μνήμη της ἑορτάζεται τὴν 9ην Μαρτίου. Τὸ σκῆνός της διατηρεῖται ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Κλάρας ἐν Βολωνίᾳ. Εἰς τὴν Αἰκατερίνην ἀποδίδεται ἡ συγγραφὴ θρησκευτικοῦ ὕμνου, ὡς καὶ ἀποκαλυπτικοῦ ἔργου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀποκαλύψεις ἢ περὶ τῶν 7 πνευματικῶν ὅπλων» («Revelationes, sive de septem armis spiritualibus», ἐτυπώθη α' ἐν Βενετίᾳ 1511), πλήρους περιπετειωδῶν θρησκευτικῶν διηγήσεων.

2) Αἰκατερίνη ἐκ Γενούης — Ἐγεννήθη ἐν Γενούῃ τῷ 1447. Πατήρ της ἦτο ὁ Ροβέρτος Fieschi, ἀντιβασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως. Αὕτη ἤδη εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν ἐπεθύμει διαπύρως νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, ἀλλ' οἱ γονεῖς της τὴν ἐξηνάγκασαν νὰ νυμφευθῇ εὐγενῆ τινα. ὅστις ζῶν ἄσωτον βίον κατεσπατάλησε τὴν περιουσίαν της. Μὴ δυναμένη πλέον νὰ ὑποφέρῃ τὸν ἀβίωτον οἰκογενειακὸν βίον, τὸν ὁποῖον διῆγε, κατετάχθη ἡ Αἰκατερίνη τῷ 1479 ὡς ἀδελφὴ τοῦ ἐν Γενούῃ μεγάλου νοσοκομείου, οὗτινος τέλος ἔγινε προϊσταμένη (1491). Ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ φιλανθρωπία της ἥτις κατήντα εἰς αὐτοθυσίαν καὶ ἥτις κυρίως κατεδείχθη κατὰ τὰς δεινὰς ἐπιδημίας τῆς πανώλους τοῦ 1493 καὶ τοῦ 1501 κατέστησαν αὐτὴν ἤδη ζῶσαν περίφημον. Καὶ αὐτὸς ὁ σύζυγός της τέλος, διὰ τῆς ἐπιρροῆς της, μετενόησε καὶ κατετάχθη εἰς τὸ τρίτον μοναχικὸν τάγμα τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου. Ἡ Αἰκατερίνη ὑπέβαλλεν ἑαυτὴν εἰς αὐστηροτάτην ἄσκησιν καὶ νηστείαν· ἐπὶ 23 συνεχῆ ἔτη (1478—1500, ὁλοκλήρους τὰς νηστείας τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Χριστουγέννων δὲν ἐλάμβανεν οὐδεμίαν τροφὴν ἢ ποτὸν πλὴν τῆς θείας μεταλήψεως καὶ ὕδατος μετ' ὄξους καὶ ἅλατος. Ἡ Αἰκατερίνη συνέγραψε διάφορα συγγράμματα, εἰς τὰ ὁποῖα διαφαίνεται ἡ μυστικίζουσα τάσις της καὶ ἡ ὑπερβαλόντως ζωηρὰ καὶ ἀσθενικὴ φαντασία της. Τὸ σπουδαιότερον σύγγραμμά της θεωρεῖται τὸ «Tractatus de purgatorio», ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός. Ἐπίσης συνέγραψε καὶ περὶ τῆς θείας ὁδοῦ τῆς ἀγάπης ὑπὸ τὸν σταυρόν. Ὁ διάλογος μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀναπαριστῶν τὰς τάσεις της, ἐγράφη πιθανώτατα ὑπὸ θαυμαστοῦ της καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῆς ἰδίας. Ἤδη ζῶσα τιμωμένη ὡς ἁγία, ἐκηρύχθη τοιαύτη ἐπισήμως τῷ 1737 καὶ ἡ μνήμη της ἑορτάζεται ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν 22αν Μαρτίου.

3) Αἰκατερίνη Ρίτσι (Ricci).—Γόνος τῆς εὐγενοῦς φλωρεντινῆς οἰκογενείας τῶν Ρίτσι, ἐγεννήθη τὸ 1535 ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἀνατραφεῖσα παιδιόθεν ἐν μοναστηρίῳ, ἐπανῆλθε, κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατρός της, παρὰ τὴν θέλησίν της, εἰς τὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πάλιν μετ' ὀλίγον ἀπεχώρησεν εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Δομινικανῶν τοῦ ἁγίου Βικεντίου ἐν Πράτῳ τῆς Τοσκάνης, ἔνθα διεκρίθη διὰ τὴν ὑπέρμετρον ἄσκησιν, ὑποβαλλομένη εἰς αὐστηροτάτας νηστείας καὶ μαστιγώσεις καὶ περιβαλλομένη σιδηρᾶν ἅλυσιν περὶ τὸ σῶμά της· διὸ ἀνελθοῦσα ταχέως τὰ κατώτερα ἀξιώματα ἐγένετο ἤδη 25έτις ἡγουμένη, εἰς ὃ ἀξίωμα παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου της, εἰς ἡλικίαν 65 ἐτῶν, τὸ 1590. Μετὰ τόσης θέρμης ἀνελογίζετο τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου, ὥστε συνῃσθάνετο τὰ πάθη του ζωηρότατα εἰς τὸ σῶμά της, τόσον ὥστε, διηγοῦνται, ὅτι ἐνίοτε, ὡσεὶ ἡ ἰδία ἐμαστιγοῦτο καὶ ἐπληγώνετο, ἐπληροῦτο αἵματος εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. Τῷ 1732 ἐκηρύχθη μακαρία καὶ τῷ 1746 ἁγία καὶ ἡ μνήμη της ἑορτάζεται ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν 13ην Φεβρουαρίου. Σῴζονται ἐπιστολαί της πρὸς διαφόρους ἡγεμόνας καὶ ἱεράρχας καὶ ἰδίως πρὸς τὸν *Φίλιππον Νέρη*, τὸν ἱδρυτὴν τοῦ τάγματος τῶν ἱερέων τοῦ ὀρατορίου (βλ. λ.), μεθ' οὗ εὑρίσκετο εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν. (Le lettere spirituali e familiari di Sancta Caterina di Ricci. Prato 1861).

4) Αἰκατερίνη ἐκ Σιέννης. — Τὸ 23ον τέκνον βα-

Εἰκὼν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐκ τοῦ βιβλίου «Περιγραφὴ ἱερὰ τοῦ ὄρους Σινᾶ» (ἔκδ. ε' Βενετία 1817).

[Κάτωθι αὐτῆς ἀναγράφεται: «δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου τοῦ Σιναΐτου 1752».]

Digitized by Google

φέως, ἐγεννήθη τὸ 1347 ἐν Σιέννῃ τῆς Ἰταλίας. Παιδιόθεν εἶχε μυστικιζούσας θρησκευτικὰς τάσεις καὶ ζωηροτάτην φαντασίαν. Ἤδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐπόθει νὰ καταταχθῇ εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, κατόπιν ὁραματικῆς πρὸς αὐτὴν ἐμφανίσεως τοῦ ἁγίου Δομινίκου ἐν ἡλικίᾳ ἓξ ἐτῶν, καὶ ἑπταέτις εἶχε δώσει πρὸς τὸν Θεὸν ὑπόσχεσιν παρθενίας. Ἐπειδὴ βραδύτερον οἱ γονεῖς της

Ἁγία Αἰκατερίνη ἡ τῆς Σιέννης.

[Ἔργον τοῦ G. A.—B. Sodoma εὑρισκόμενον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς Σιέννης. Τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὑπάρχει καὶ ἄλλη εἰκὼν τῆς Ἁγίας μὲ στίγματα, εὑρισκομένη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δομινίκου τῆς Σιέννης].

ἐπέμεναν νὰ τὴν ὑπανδρεύσουν, ἔκειρε τὴν θαυμασίαν χρυσίζουσαν κόμην της· τέλος οἱ γονεῖς ὑπέκυψαν καὶ τῆς παρεχώρησαν μικρὸν δωμάτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ διὰ νὰ ἀσκῆται καὶ 17έτις, μετὰ μακρὰν ἀσθένειαν, κατετάχθη εἰς τὸ τρίτον μοναχικὸν τάγμα τοῦ ἁγίου Δομινίκου, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ὅπου ἐπὶ τρία ἔτη διέμενε ἐντελῶς ἀπομεμονωμένη καὶ ὑποβαλλομένη εἰς αὐστηροτάτην ἄσκησιν. Οὐδέποτε ἔτρωγε κρέας καὶ ἠρκεῖτο εἰς ὠμὰ χόρτα, καρποὺς καὶ ἄρτον· ὁλόκληρον νηστείαν τοῦ Πάσχα διῆλθέ ποτε μὴ μετέχουσα οὐδεμιᾶς τροφῆς, ἐκτὸς τῆς θείας μεταλήψεως· λέγεται ὅτι κατὰ τὰ τρία ταῦτα ἔτη οὐδόλως ὡμίλει οὐδὲ πρὸς αὐτοὺς τοὺς οἰκείους της, ἐκτὸς κατὰ τὴν θείαν ἐξομολόγησιν. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἁγίου Δομινίκου ἐμαστιγοῦτο τρὶς τῆς ἡμέρας, ἐνίοτε μέχρις αἵματος, ἅπαξ δι' ἑαυτήν, ἅπαξ διὰ τοὺς ζῶντας καὶ ἅπαξ διὰ τοὺς τεθνεῶτας. Ἐφόρει τρίχινον ὑποκάμισον, περὶ δὲ τὴν ὀσφὺν σιδηρᾶν ἅλυσιν. Τὴν νύκτα προσηύχετο μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ὁ κώδων τοῦ παρὰ τὴν οἰκίαν της μοναστηρίου ἐσήμαινε τὸν ὄρθρον, ὅτε χωρὶς νὰ ἐκδυθῇ ἀνεπαύετο ἐπὶ σανίδων ἔχουσα ξύλινον προσκεφάλαιον. Τῆς οἰκίας της ἐξήρχετο μόνον διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς. Βραδύτερον ὅμως ἤρχισε καὶ νὰ δρᾷ φιλανθρωπικῶς, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς φοβερᾶς πανώλους τοῦ 1374 ἔδειξε ἀξιοθαύμαστον ἐνεργητικότητα καὶ αὐτοθυσίαν. Βαθμηδὸν συνηθροίσθη περὶ αὐτὴν ὅμιλος ἐξ 20 προσώπων, ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὅστις πανταχοῦ τὴν ἠκολούθει καὶ τὴν ὑπεβοήθει εἰς τὴν φιλανθρωπικήν της δρᾶσιν, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ λείψουν αἱ παρεξηγήσεις καὶ αἱ διαβολαί. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ καθίστα τὴν προσωπικότητα τῆς Αἰκατερίνης ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν εἰς τοὺς συγχρόνους της ἦτο ἡ εὐρέως διαδεδομένη φήμη περὶ ὁραματικῶν καὶ προφητικῶν χαρισμάτων της. Εἰς συχνότατα ὁράματα καὶ ἐκστάσεις ἔβλεπε τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον καὶ συνδιαλεγόμενον μετ' αὐτῆς, προσφέροντα εἰς αὐτὴν δακτύλιον ἀρραβῶνα καὶ ἀνταλλάσσοντα μετ' αὐτῆς τὴν καρδίαν του. Ἐδέχετο παρ' αὐτοῦ μυστικὸν ἀσπασμόν, ᾐσθάνετο καὶ ἔβλεπε τὸν τύπον τῶν ἥλων αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖράς της καὶ ἔπινεν ἐκ τῶν πληγῶν του· ἡ ψυχή της ἐκαθαρίζετο διὰ βροχῆς αἵματος καὶ πυρὸς καὶ ἄγγελοι τῆς ἔφερον τὴν θείαν μετάληψιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐτρέφετο ἀποκλειστικῶς ἐπὶ ὁλοκλήρους ἑβδομάδας.

Τόση ἦτο ἡ γενικὴ ὑπόληψις, ἧς ἀπήλαυεν, ὥστε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου της, παρὰ τὴν θέλησίν της, ἐκαλεῖτο ὡς ρυθμιστὴς καὶ διαιτητὴς διαφόρων συγχρόνων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων. Μεταξὺ ἄλλων αὐτὴ καὶ ἡ σύγχρονός της σουηδὴ Βιργίττα (βλ. λ.) ἐνίσχυσαν τὸν παπισμόν, ὥστε νὰ λυτρωθῇ τῆς αἰχμαλωσίας του ἐν Ἀβινιὼν καὶ συνετέλεσαν νὰ ἐπανέλθῃ ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΑ' εἰς Ρώμην. Διὰ πάντα ταῦτα δικαίως ἡ Αἰκατερίνη θεωρεῖται διὰ τὸν παπισμὸν ὅ,τι ἡ Ἰωάννα Δ' Ἀρκ διὰ τὴν Γαλλίαν.

Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 33 ἐτῶν, τὸ 1380, ἐν Ρώμῃ, ἐπαναλαμβάνουσα τὴν τελευταίαν λέξιν τοῦ Σωτῆρος «τετέλεσται». Ἐτάφη ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ μεγάλῳ δομινικανῷ ναῷ Sancta Maria sopra Minerva, ὁ δ' ἐγκέφαλός της εὑρίσκεται ἐν τῷ ναῷ τῶν Δομινικανῶν τῆς πατρίδος της Σιέννης. Ἤδη ζῶσα ἐτιμᾶτο ὡς ἁγία, ἐκηρύχθη δὲ ἐπισήμως τοιαύτη τὸ 1462 ἐπὶ Πίου Β', καὶ θεωρεῖται ἡ κατ' ἐξοχὴν ἁγία τῶν Δομινικανῶν καὶ πολιοῦχος τῆς Σιέννης. Ἡ μνήμη της ἑορτάζεται ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν 30ὴν Ἀπριλίου.

Ἡ Αἰκατερίνη κατέλιπε καὶ συγγράμματα, ἐν τοσκανικῇ διαλέκτῳ, ὧν τινα ἐγράφησαν ἐν καταστάσει ἐκστάσεως. Ἄξιαι ἰδίας μνείας εἶναι αἱ διασωθεῖσαι 373 ἐπιστολαί της, ἀπευθυνόμεναι πρὸς πάπας, ἱεράρχας, ἡγεμόνας, εὐγενεῖς κ.τ.λ. Ἐσώθησαν ἐπίσης 26 προσευχαί της, προφητεῖαι καὶ διάλογος μεταξὺ Θεοῦ καὶ αὐτῆς (Libro della divina dottrina).

Ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νεωτέρα τέχνη εἰκονίζει αὐτὴν κρατοῦσαν ἐσταυρωμένον καὶ μὲ πληγὰς εἰς τὰς χεῖρας· ἐνίοτε δὲ καὶ μὲ κρίνον ἢ βιβλίον εἰς τὴν χεῖρα· καὶ συχνάκις μὲ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Σωτῆρος ἢ καὶ μὲ ἀκάνθινον στέφανον. Διάφοροι εἰκόνες της εὑρίσκονται ἰδίως ἐν ναοῖς τῆς Σιέννης, εἰς δὲ τὸ Λοῦβρον εἰκὼν τοῦ Fra Bartolommeo, παριστῶσα τὴν μνηστείαν της μὲ τὸν παῖδα Ἰησοῦν.

5) Αἰκατερίνη Σουηδή.—Ἡ σουηδὴ ἁγία Αἰκατερίνη ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος τῆς ἐν Σουηδίᾳ Νερικίας καὶ τῆς ἁγίας Βιργίττας (βλ. λ.), τῆς ἱδρυτρίας τοῦ ὁμωνύμου μοναχικοῦ τάγματος. Γεννηθεῖσα τὸ 1331 καὶ ἀνατραφεῖσα ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας της εἰς μοναστήριον, ὑπανδρεύθη 14έτις, κατ' ἀπαίτησιν τῶν γονέων της, μετά τινος εὐγενοῦς γερμανοῦ, ὑπὸ τὸν αὐστηρότατα τηρηθεῖσαν ἀμοιβαίαν συμφωνίαν πλήρους ἐγκρατείας (λευκὸς γάμος), ὅπερ δὲν ἦτό τι ὅλως ἄηθες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἔζων ἀμφότεροι ἐν προσευχῇ καὶ αὐστηρᾷ ἀσκήσει καὶ ἐκοιμῶντο κατὰ γῆς καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα ἔτι. Ἀκολουθήσασα τὴν μητέρα της εἰς Ρώμην (1346), ἔμαθεν ἐκεῖ τὸν θάνατον τοῦ ἐν Σουηδίᾳ παραμείναντος συζύγου της. Ἐπὶ 24 ὁλόκληρα ἔτη παρηκολούθει τὴν μητέρα της εἰς τὰς περιοδείας της, μέχρι Κύπρου καὶ Παλαιστίνης. Ὅταν ἀπέθανεν ἡ μήτηρ της ἐν Ρώμῃ (1373), μετέφερε τὸν νεκρόν της εἰς Σουηδίαν, ὅπου αὐτὴ παρέμεινεν ὡς ἡγουμένη τῆς ὑπ' ἐκείνης ἱδρυθείσης μονῆς ἐν Βαδστένᾳ μέχρι τοῦ θανάτου της (1381), διακριθεῖσα ἐπὶ ἐξόχῳ εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ (1375-1380) ἦλθεν εἰς Ρώμην, φροντίζουσα δι' ὑποθέσεις τῆς μονῆς της καὶ διὰ τὴν κήρυξιν τῆς μητρός της ὡς ἁγίας. Τὸ 1474 ἡ Αἰκατερίνη ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ πάπα ἁγία, ἡ δὲ μνήμη της ἑορτάζεται ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν 22αν Μαρτίου. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρι ἡμῶν τὸ παρ' αὐτῆς συγγραφὲν οἰκοδομητικὸν σύγγραμμα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ψυχῆς παρηγορία» (Dielinna Troest), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπραγματεύετο περὶ τῶν 10 ἐντολῶν, τῶν 7 μακαρισμῶν, τῶν 7 εὐφροσυνῶν τῆς Μαρίας, τῶν 7 χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῶν 7 θανασίμων ἁμαρτημάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περὶ τῶν ἁγίων Αἰκατερινῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἴδε Zoeckler ἄρθρα ἐν Herzog's Realencykl. ἐκδ. γ', τόμ 10 σελ. 182 κ. ἑ. καὶ τόμ. 23,746. Pfuelf ἄρθρα ἐν Wetzer καὶ Welte's Kirchenlexicon 7,340 κ.ἑ. Mesenguy Les vies des saints (Paris 1825) κ.π.ά.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

—**Αἰκατερίνη**, κόρη τοῦ Ζαχαρία Κεντηρίωνος καὶ σύζυγος Θωμᾶ τοῦ Παλαιολόγου. Ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Θωμᾶ ἔχει ἱστορικὴν σπουδαιότητα, διότι συνδέεται μὲ τὰς γενναίας προσπαθείας τῶν τελευταίων Παλαιολόγων πρὸς ἐπέκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς Φραγκικῆς ἡγεμονίας εἰς τὴν χερσόνησον.

Ὁ Ζαχαρίας Κεντηρίων ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ἐλέγετο τότε ἡ Πελοπόννησος, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ Φράγκους ἡγεμόνας. Οἱ ἀδελφοὶ Παλαιολόγοι, Θεόδωρος, Κωνσταντῖνος καὶ Θωμᾶς, ἠγωνίζοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν Φράγκων. Ὁ Θωμᾶς ἐπολιόρκει τὸν Κεντηρίωνα εἰς τὴν Χαλανδρίτσαν, ἠναγκάσθη δ' ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας νὰ ἔλθῃ εἰς συνθηκολόγησιν μὲ τὸν Βυζαντινὸν δεσπότην, *«τὸν αὐθεντόπουλον κὺρ Θωμᾶν»*, ὅπως ὠνομάζετο. Ὁ Κεντηρίων ἔδωσεν εἰς τὸν Θωμᾶν τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα του Αἰκατερίνην, ὡς σύζυγον, καὶ μάλιστα παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν ὡς προῖκα τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Φραγκικῆς κυριαρχίας. Ὁ Φραντζῆς, ὁ ἱστορικὸς τοῦ τελευταίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος, τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, λέγει ὅτι συνεφώνησαν τὸ συνοικέσιον τοῦτο «οἱ αὐτάδελφοι τοῦ Θωμᾶ καὶ δεσπόται», δηλαδὴ ὁ Θεόδωρος καὶ Κωνσταντῖνος. Ὁπωσδήποτε ἡ ξένη αὕτη δέσποινα, ἡ Αἰκατερίνη, δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ἀφοῦ ἡ μετὰ τοῦ Θωμᾶ σύζευξις αὐτῆς ἐπέφερε τὴν πλήρη κατίσχυσιν τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἄξιον μνείας ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ γάμος ἐτελέσθη εἰς τὸν Μυστρᾶν. «Καὶ τῷ Ἰανουαρίῳ μηνὶ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1430) εὐλογήθη ὁ αὐθεντόπουλος κὺρ Θωμᾶς τὴν κυρίαν Αἰκατερίνην, θυγατέρα τοῦ ρηθέντος πρίγκιπος ἐν τῇ Σπάρτῃ» (*Φραντζῆ* Χρονικόν, σ. 154, ἐκδ. Βόννης). Τότε ἔλαβε ὁ Θωμᾶς παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' Παλαιολόγου τὴν προσωνυμίαν τοῦ *δεσπότου*.

Αδ. Αδ.

—**Αἰκατερίνη.** Θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ συζευχθεῖσα τὸν Βυζαντινὸν στρατηγὸν Ἰσαάκιον Κομνηνὸν (βλ. λ.) τὸν κατόπιν βασιλεύσαντα (1057-1059).

—**Αἰκατερίνη.** Βασιλόπαις τῆς Ἑλλάδος, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνου καὶ τῆς βασιλίσσης Σοφίας, γεννηθεῖσα ἐν Ἀθήναις τὴν 21ην Ἀπριλίου 1913. Ἐβαπτίσθη ἐν Ἀθήναις τὸ αὐτὸ ἔτος διαρκούντων τῶν Βαλκανικῶν πολέμων, ἀνάδοχοι δὲ αὐτῆς ὑπῆρξαν ὁ Στρατὸς καὶ ὁ Στόλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Θ. Β.

—**Αἰκατερίνη Α'.** Σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ μεγάλου καὶ αὐτοκράτειρα πασῶν τῶν Ρωσιῶν. Ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀσήμων, ἀνηκόντων εἰς τὴν κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, ἀνῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ ρωσικοῦ θρόνου διὰ περιέργου ἀλληλουχίας γεγονότων. Πατήρ της ἦτο ὁ Ἰωάννης Ράμπε, ἁπλοῦς οἰκονομικὸς ὑπάλληλος τοῦ στρατοῦ, κατοικῶν εἰς Ζερμιναρῶδ τῆς Σουηδίας, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἡ Αἰκατερίνη. Κατὰ δὲ τὸν Rambaud, πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατήγετο αὕτη ἐξ οἰκογενείας δουλοπαροίκων τῆς Λιβονίας. Ἔτος γεννήσεώς της φέρεται τὸ 1682. Ὁ πατήρ της ἀπέθανε δύο ἔτη μετὰ τὴν γέννησίν της, ἡ δὲ μήτηρ της μετέφερεν αὐτὴν εἰς Λιβονίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀπέθανε τὸ ἐπιὸν ἔτος. Ἡ τριετὴς Μάρθα—οὕτως ἐκαλεῖτο ἀρχικῶς ἡ μέλλουσα αὐτοκράτειρα—περισυνελέγη τότε ὑπὸ λουθηρανοῦ τινος ἱερέως παρὰ τοῦ ὁποίου τὴν παρέλαβε βραδύτερον ὁ ἐν Μάριενμπουργ ἐγκατεστημένος πάστωρ Γκλύκ, φιλάνθρωπος ἀνήρ, ὅστις τὴν ἀνέθρεψε μετὰ τῶν θυγατέρων του, παρασχὼν εἰς αὐτὴν προκαταρκτικὴν παίδευσιν. Ἡ πτωχὴ κορασὶς διεκρίνετο ἐπὶ εὐφυΐᾳ καὶ κάλλει, ἐνέπνευσε δὲ ἔρωτα πρός τινα ἁπλοῦν δραγόνον τῆς φρουρᾶς τοῦ Μάριενμπουργ, ὅστις, ἄγουσαν τὸ δέκατον ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας της, τὴν ἐνυμφεύθη. Οἱ ἐπὶ τὸ μυθιστορηματικώτερον γράψαντες τὴν βιογραφίαν τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης ἀναφέρουν ὅτι ὁ γάμος της ἐτελέσθη καθ' ἣν ἡμέραν ἐκαλεῖτο ὁ σύζυγός της ὑπὸ τὰ ὅπλα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν εἶχε συμπληρωθῆ ἀκόμη ἔτος ἀπὸ τοῦ γάμου, ὅτε οἱ Ρῶσοι ἐπολιόρκησαν τὸ Μάριενμπουργ, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὴν 22 Αὐγούστου 1702. Ὁ σύζυγός της φαίνεται ὅτι ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, καίτοι πολλάκις ἀνεφέρθη ὅτι οὗτος ἐπέζησεν, ὅταν δὲ ἡ Αἰκατερίνη ἐγένετο αὐτοκράτειρα, ἐνεφανίσθη εἰς αὐτὴν μυστικῶς καὶ ἔτυχε τῆς προστασίας της.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μάριενμπουργ ὁ πάστωρ

Αἰκατερίνη Α' (1682-1725-1727).

Πανομοιότυπον χαλκογραφίας τοῦ Ζιφὼ-Λὲ-Ζαίν.

Γκλὺκ ὡδηγήθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ ὁμάδος τινὸς γυναικῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ στρατηγοῦ Σερεμέτιεφ, ὅστις ἐκράτησεν ἅπαντας ὡς αἰχμαλώτους. Ἡ Μάρθα, εὑρισκομένη μεταξὺ τούτων, παρεδόθη εἰς τὸν Μπάουερ, ὅστις κατέστησεν αὐτὴν ἐρωμένην του. Εἰς τὸν Μπάουερ τὴν ἐγνώρισεν ὁ πρίγκιψ Μεντσικώφ, ὅστις αἱ

Digitized by Google

σθανθεὶς σφοδρὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτα, τὴν ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ἡ δὲ πριγκίπισσα Μεντσικώφ, καταθελχθεῖσα ἐκ τῶν τρόπων αὐτῆς, τὴν παρέλαβεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν της, ἐκεῖ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος ὁ Μέγας ἐγνωρίσθη μετὰ τῆς Μάρθας. Ἡ νεότης καὶ τὸ κάλλος της ἐπροξένησαν ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, δὲν ἤργησε δὲ νὰ τὴν ἐρωτευθῇ καὶ νὰ συνδεθῇ μετ' αὐτῆς. Ἐκ τοῦ δεσμοῦ τούτου ἀπέκτησε πολλὰ φυσικὰ τέκνα, ἐκ τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι μία κόρη κληθεῖσα *Αἰκαιερίνη* καὶ γεννηθεῖσα τῷ 1708, ἑτέρα, ἡ *Ἄννα*, γενομένη δούκισσα τοῦ Χολστάϊν-Γκυτόρπ καὶ ἡ *Ἐλισάβετ*, ἡ γενομένη βραδύτερον αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας. Ἡ Μάρθα Ράμπε κατὰ τὸ διάμεσον χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἠσπάσθη τὸ ὀρθόδοξον ἑλληνικὸν δόγμα καὶ μετωνομάσθη Αἰκατερίνη.

Οἱ χρόνοι δὲν ἐψύχραναν τὸ αἴσθημα τοῦ τσάρου καὶ τὴν 29 Μαΐου 1707 ἐνυμφεύθη αὐτὴν μυστικῶς. Πραεῖα ἐκ φύσεως καὶ φαιδρὰ ἡ Αἰκατερίνη παρηκολούθει πάντοτε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ τὰς ὁδοιπορίας του, συζῶσα μετ' αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν θαλασσῶν. Ὁ Μέγας Πέτρος ἦτο καθ' ὑπερβολὴν ὀργίλος καὶ σκληρὸς ὅτε διηρεθίζετο, οὐδὲν δὲ ἴσχυε τότε νὰ πραΰνῃ τὰς ἐξάψεις του. Μόνον ἡ γυναικεία συναναστροφὴ κατηύναζε τὰ ὁρμητικά του πάθη καὶ μόνον ἡ παρουσία τῆς Αἰκατερίνης ἀνέστελλε τὰς παραφοράς του· τοιαύτην δὲ γοητείαν ἐξήσκει ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε κατώρθου νὰ καταπραΰνῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς σπασμοὺς εἰς οὓς συνήθως ὑπέκειτο.

Κατὰ τὸ 1710, κατὰ τὴν ὀλεθρίαν διὰ τοὺς Σουηδοὺς μάχην τῆς Πολτάβας, ὁ ἡττηθεὶς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ΙΒ΄, ραδιουργῶν παρὰ τῷ σουλτάνῳ Ἀχμὲτ Γ΄, κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τοῦτον κατὰ τοῦ Πέτρου ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταλάβει τὸ Ἀζὼφ καὶ τὸ Ταγανρόγκ. Ὁ σουλτᾶνος παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ Καρόλου, ὅστις εἶχε διαφθείρει μέσῳ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Désalleurs δι' ἀφθόνου χρυσίου καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν μητέρα τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ, διέκοψε, κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1710, τὴν εἰκοσιπενταετῆ ἀνακωχήν, τὴν ὁποίαν εἶχε συνομολογήσει ὁ προκάτοχός του Μουσταφᾶς Δ΄, συνέλαβε καὶ καθεῖρξε τὸν Ρῶσον πρέσβυν κόμητα Τολστόη καὶ ἐκήρυξε κατὰ τῆς Ρωσίας πολεμον. Αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ πολέμου ἐγένοντο μετὰ μεγάλης δραστηριότητος ἑκατέρωθεν. Ὁ βεζύρης Βαλτατζῆς-Μεχμὲτ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς 200.000 στρατοῦ (ὁ Βολταῖρος καταβιβάζει αὐτὸν εἰς 150.000, ἐνῷ ἄλλοι ἱστορικοὶ τὸν ἀναβιβάζουν εἰς 370.000), ὁ δὲ Πέτρος κατήρτισε στρατὸν 160.000 περίπου ἀνδρῶν. Πληροφορηθεὶς ὁ Ρῶσος αὐτοκράτωρ ὅτι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα διέβησαν τὸν Δούναβιν, διέβη καὶ οὗτος τὸν Βορισθένην καὶ ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ στρατάρχου Σερεμέτιεφ, ὅστις ἐστρατοπεδευμένος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Προύθου ἐκινδύνευε νὰ κατασυντριβῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Τατάρων. Πρὶν διέλθῃ τὸν Βορισθένην ὁ Πέτρος, φοβούμενος μήπως ἐκθέσῃ τὴν Αἰκατερίνην εἰς κίνδυνον, διέταξε ν' ἀπέλθωσι πᾶσαι αἱ παρακολουθοῦσαι τὸ στράτευμα γυναῖκες. Ἡ Αἰκατερίνη ὅμως θεωρήσασα τὴν διαταγὴν ταύτην ὡς ὕβριν γενομένην εἰς τὴν γενναιοψυχίαν της καὶ τὴν συζυγικὴν στοργήν της, ἔπεισεν αὐτὸν ὅπως ἀνακαλέσῃ τὴν διαταγὴν καὶ ἐξηκολούθησε νὰ διατρέχῃ ἔφιππος τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ ἐνθαρρύνουσα τοὺς ἄνδρας καὶ ἐμπνέουσα εἰς πάντας αἰσιόδοξον εὐδιαθεσίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι διαβάντες τὸν Δούναβιν, διηυθύνοντο εἰς τὸν Προῦθον· ὁ Πέτρος ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν, ἀλλ' εἶχον οὗτοι ἤδη διέλθει τὸν ποταμὸν καὶ οἱ Ρῶσοι εὑρέθησαν ἔχοντες ὄπισθέν των μέγαν τουρκικὸν στρατόν. Ὁ Πέτρος περιελθὼν εἰς ἀμηχανίαν ἐζήτησε νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς τὸ Ἰάσιον, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐπιπεσόντες κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέρα του θέσιν, διακόψαντες πᾶσαν μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ συγκοινωνίαν. Καὶ ἀπέκρουσαν μὲν οἱ Ρῶσοι εἴς τινα ἀψιμαχίαν αὐτούς, ἀλλ' ἡ θέσις τοῦ Πέτρου καθίστατο ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν δεινοτέρα. Εἰς τοιαύτην περιῆλθεν ἀπελπισίαν, ὥστε ἀπέστειλεν ἐπίσημον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γερουσιαστάς, ἀναφέρων ὅτι αὐτη ἦτο ἡ πληρεξουσιότης, ἣν ἄφινεν εἰς αὐτούς, ἐὰν συνελαμβάνετο αἰχμάλωτος, ἢ ἡ διαθήκη του, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἀπολεσθῇ, ἄφινε δὲ αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐκλέξωσι τὸν διάδοχόν του, μὴ ἀποβλέποντες εἰς τὴν καταγωγήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἀξίαν αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ τῆς τοιαύτης ἀπογοητεύσεως κατεφάνη τὸ ἔξοχον πνεῦμα τῆς Αἰκατερίνης. Καταπραΰνασα τὸν σύζυγόν της, παρέστησεν εἰς αὐτὸν τοὺς κινδύνους, οἵτινες τὸν περιέζωνον καὶ τὸν ἔπεισε νὰ ζητήσῃ εἰρήνην. Γνωρίζουσα τὰ ἤθη τῶν Τούρκων συνέλεξεν ὅσα κοσμήματα εἶχε μεθ' ἑαυτῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἀνήρχετο εἰς 200.000 ρουβλίων, καὶ ἀπέστειλε τὸν ὑποκαγκελάριον Σαφίρωφ πρὸς τὸν βεζύρην Βαλτατζῆ-Μεχμὲτ μὲ προτάσεις ἐντίμου εἰρήνης. Ἡ θαμβωτικὴ δύναμις τῶν πολυτίμων λίθων ἔπεισε τὸν βεζύρην ν' ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης ὑπεγράφη παρὰ τὸ χωρίον Φάλξενον. Ὁ τσάρος ὑπεχρεώθη ν' ἀποδώσῃ τὸ Ἀζὸφ εἰς ἣν εὗρεν αὐτὸ κατάστασιν τῷ 1696, νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐπὶ τῶν τουρκικῶν συνόρων φρούρια, νὰ μὴ ἀναμιγνύεται τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Πολωνίας πράγματα καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέραν τὴν μετάβασιν τοῦ Καρόλου ΙΒ΄ εἰς Σουηδίαν. Οὕτως ἡ Αἰκατερίνη διὰ τῆς μεσολαβήσεώς της ἔσωσε τὸν ἀπομείναντα ρωσικὸν στρατὸν καὶ τὸν τσάρον.

Ἐξ εὐγνωμοσύνης ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης πρὸς τὴν χώραν ὑπηρεσίας τῆς Αἰκατερίνης ὁ Μέγας Πέτρος τὴν 19 Φεβρουαρίου 1712 ἀνεκήρυξε δημοσίᾳ νόμιμον αὐτοῦ σύζυγον ταύτην, πρὸς δὲ σώτειραν τῆς Ρωσίας. Βραδύτερον, κατὰ τὸ 1724, ἓν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐτέλεσε τὴν στέψιν αὐτῆς μετὰ πομπῆς ὑπερβάσης πᾶσαν ἄλλην στέψιν τῶν ἀρχαίων ἡγεμόνων τῆς Μόσχας. Προκήρυξις, εἰς ἣν ὑπενθυμίζοντο αἱ ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὸν Προῦθον ἡ τσαρίνα, ἐδημοσιεύθη, ὅπως γνωσθοῦν τὰ δικαιώματα ἅτινα εἶχεν αὐτη, ἵνα ἀνέλθῃ τὸν θρόνον παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν στέψιν ἐπέστρεψαν οἱ αὐτοκράτορες ἐκ Μόσχας εἰς τὴν Πετρούπολιν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος ὁ Πέτρος ἀντελήφθη ὅτι ἡ σύζυγός του διετέλει εἰς ἀθεμίτους σχέσεις μέ τινα νεαρὸν αὐλικὸν ὁλλανδικῆς καταγωγῆς, Μοὲνς Δεκρουὰς καλούμενον. Ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ κυρία Βαλὲκ ἦτο κυρία ἐπὶ τῶν τιμῶν καὶ στενὴ φίλη τῆς Αἰκατε-

Αἰκατερίνη Β΄, ἡ Μεγάλη (1729-1796).
(Πανομοιότυπον χαλκογραφίας τοῦ *Α. ντὲ Σαὶντ-Ὠμπαίν*).

ρίνης, αὐτη δὲ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της ἐκυβέρνων τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκόν της. Ὁ Πέτρος λαβὼν ὡς πρόσχημα ὅτι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐδωροδοκοῦντο, κατεδίκασε τὸν μὲν Μοὲνς εἰς θάνατον, τὴν δὲ κυρίαν Βαλέκ, πρώην εὐνοουμένην του, εἰς κνουτισμόν, ἔλαβε δὲ αὐτη ἕνδεκα μαστιγώσεις δημοσίᾳ. Αἱ ὑπὲρ αὐτῶν παρακλήσεις τῆς Αἰκατερίνης παρώξυναν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις παραλαβὼν τὴν αὐτοκράτειραν ἐφ' ἁμάξης ἀνοικτῆς τὴν ἐπέρασε διὰ τοῦ μέρους, ὅπου ἡ κεφαλὴ τοῦ Μοὲνς ἦτο ἐκτεθειμένη ἐπὶ πασσάλου. Μάτην τότε ἡ Αἰκατερίνη ἱκέτευσε χάριν διὰ τὴν φίλην της· ὁ τσάρος ἠρνήθη, σκηνὴ δὲ βιαία διεδραματίσθη ἕνεκα τούτου μεταξύ των. Ὁ Πέτρος ἐν τῇ ὀργῇ του κατέρριψε μέγα ἐνετικὸν κάτοπτρον καὶ συνέτριψεν αὐτό. Ἔκτοτε ἡ Αἰκατερίνη ἀπώλεσε πολὺ ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ συζύγου της· εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἴσως καὶ ὁ ἔρως τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὴν Μολδαυὴν πριγκίπισσαν Καντεμίρ. Ἀπεπέμφθησαν δ' ἐπίσης καὶ πάντες οἱ εὐνοούμενοι τῆς Αἰκατερίνης ἐκ τῆς αὐλῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πρίγκιψ Μεντσικώφ, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου ἐγνώρισε τὴν Αἰκατερίνην ὁ Πέτρος.

Ἀπὸ τοῦ 1723 ὁ αὐτοκράτωρ ἔπασχε δεινῶς ὑπὸ δυσουρίας. Εὑρισκόμενος εἰς Λάχταν, κειμένην εἰς τὸν κόλπον τῆς Φιλλανδίας, καὶ βλέπων κινδυνεῦον πλοῖον ἐφ' οὗ ἐπέβαινον στρατιῶται καὶ ναῦται, ἐρρίφθη εἰς τὸ ὕδωρ ὅπως παράσχῃ τὴν βοήθειάν του, ἐκ τούτου ὅμως ἐδεινώθη ἡ θέσις του καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Πετρούπολιν ἀπέθανε τὴν 28 Ἰανουαρίου 1725.

Ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ὁ πρίγκιψ Μεντσικὼφ ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν προτέραν ἰσχύν, διὰ τῆς ἐνεργείας δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοφάνους συνεκροτήθη συμβούλιον ὑπὸ γερουσιαστῶν, στρατηγῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὅπερ ἀνεγνώρισε τὴν Αἰκατερίνην αὐτοκράτειραν. Τὸ πρῶτον μέλημα αὐτῆς ἀνελθούσης τὸν θρόνον ἦτο νὰ διαιωνίσῃ τὴν μνήμην τοῦ συζύγου της, ἤγειρε δὲ μεγαλοπρεπὲς μαυσωλεῖον καὶ ἔκοψεν εἰς μνήμην αὐτοῦ νομισματόσημον ἄξιον τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐπραγματοποίησε τὴν ὑπὸ τοῦ Πέτρου σχεδιασθεῖσαν ἵδρυσιν τῆς Ἀκαδημίας, διέταξε τὴν τακτικὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἐφημερίδος», παρέσχε δὲ ὅλα τὰ μέσα εἰς τὸν Δανὸν Μπέριγκ, ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν περίφημον ἐπιστημονικήν του ἐκδρομὴν εἰς τὴν Καμψάσκαν. Ἐν γένει ἡ βασιλεία αὐτῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχισις τῆς τοῦ συζύγου της. Ἡ φροντίς της ἅπασα ἐστράφη πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας, συνάψασα συνθήκας μετὰ τῶν αὐλῶν τῆς Βιέννης, τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Μαδρίτης κατὰ τῆς Σουηδίας, Δανίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Πάσχουσα ὅμως ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐφαίνετο ὅτι θὰ ζήσῃ ἐπὶ μακρόν, διὸ συνέταξε τὴν διαθήκην της, δι' ἧς ἐκανόνισε τὰ τῆς διαδοχῆς.

Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου της δοθεῖσα εἰς τὴν μέθην ἐπέσπευσε τὸν θάνατόν της ἐπελθόντα τὸν Μάϊον τοῦ 1727, μετὰ βασιλείαν δύο ἐτῶν, τριῶν μηνῶν καὶ ἑπτὰ ἡμερῶν.

Ἡ Αἰκατερίνη ἐκοσμεῖτο ἀπὸ πολλὰ προτερήματα, οὐδέποτε δ' ἐλησμόνησε τοὺς εὐεργέτας καὶ τοὺς φίλους της κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ μεγαλείου της. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν λεχθέντων περὶ τῶν ἐρώτων αὐτῆς μετὰ διαφόρων πρὸ τοῦ γάμου της καὶ κατ' αὐτὸν δὲν στεροῦνται ἀληθείας καὶ ὅτι οἱ δεσμοί της μετὰ τοῦ πρίγκιπος Μεντσικὼφ ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὴν ἄνοδον αὐτῆς εἰς τὸν θρόνον. Ἡ ἰσχὺς ἣν ἀπέκτησεν οὗτος κατὰ τὴν βασιλείαν της καὶ ἡ συμπεριφορὰ αὐτοῦ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς προεκάλεσαν ἰσχυρὰν κατὰ τῆς Αἰκατερίνης ἀντιπολίτευσιν. Ὁ Rambaud διατείνεται ὅτι ἐστερεῖτο πάσης μορφώσεως καὶ ὅτι δὲν ἐγνώριζε νὰ ἀναγνώσῃ εἰς οἵαν δήποτε γλῶσσαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πιστευτόν, ἐκ τῶν μέτρων δὲ τὰ ὁποῖα ἔλαβε πρὸς καλλιέργειαν τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ρωσίᾳ ἀποδεικνύεται τοὐναντίον ὅτι δὲν ἐστερεῖτο μαθήσεως.

—**Αἰκατερίνη Β΄** ἢ *Μεγάλη*. Αὐτοκράτειρα πασῶν τῶν Ρωσιῶν, θυγάτηρ τοῦ πρίγκιπος Χριστιανοῦ Αὐγούστου Ζέρβστ, στρατάρχου τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Ἰωάννας-Ἐλισάβετ πριγκιπίσσης τοῦ Ὀλστάϊν Γόττορπ, γεννηθεῖσα ἐν Σετίνῳ τῆς Πρωσίας τὴν 2 Μαΐου 1729 καὶ ὀνομασθεῖσα Σοφία. Περικαλλεστάτη καὶ ἄκρως εὐφυής, λαβοῦσα δὲ λαμπρὰν ἀγωγήν, προσεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν πάντων ἐμφανισθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βερολίνου. Προτοῦ συμπληρώσῃ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας της ἐζητήθη εἰς γάμον παρὰ τῆς αὐτοκρατείρας τῆς Ρωσίας Ἐλισάβετ διὰ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μεγάλον δοῦκα Πέτρον τοῦ Ὀλστάϊν Γόττορπ, διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου. Οἱ γονεῖς της ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν κολακευτικὴν ταύτην πρότασιν, τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἡ νεαρὰ πριγκίπισσα μετέβη μετὰ τῆς μητρός της εἰς τὴν Πετρούπολιν, ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθε εἰς Μόσχαν πρὸς συνάντησιν τοῦ μνηστῆρός της. Ἡ θέα τοῦ μνηστῆρός της ἐπροξένησεν εἰς αὐτὴν τόσην ταραχήν, ὥστε ἠσθένησε καὶ ἐκινδύνευσε μάλιστα ν' ἀποθάνῃ. Ὁ μέγας δοὺξ Πέτρος ἦτο ἐξαιρετικῶς δύσμορφος, ἐπὶ πλέον δέ, προσβληθεὶς κατόπιν ἐξ εὐφλογίας, παρεμορφώθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ Αἰκατερίνη, ἥτις καὶ πρότερον οὐδεμίαν ᾐσθάνθη συμπάθειαν πρὸς αὐτόν, ἤρχισε καὶ νὰ τὸν ἀπεχθάνεται. Οἱ τρόποι του ἐξ ἄλλου ἦσαν βαρβαρότατοι, εἰς δὲ τὰ ἀπομνημονεύματά της ἡ Αἰκατερίνη ἀναφέρει σκηνάς τινας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ συζύγου της, τὴν σκληρότητα αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους καὶ ζῶα, αἵτινες προκαλοῦν τῷ ὄντι τὴν φρίκην.

Τῶν συναισθημάτων της τούτων κατίσχυσεν ἐν τούτοις ἡ φιλοδοξία καὶ τὴν 10 Αὐγούστου 1744 ἐβαπτίσθη μετονομασθεῖσα Αἰκατερίνη, δι' αὐτοκρατορικοῦ δὲ οὐκαζίου τῆς ἀπονεμήθη ὁ τίτλος τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑψηλότητος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὸν ρωσικὸν θρόνον διαδοχῆς, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελον ἀποθάνει ἄτεκνοι ἡ Ἐλισάβετ καὶ ὁ ἀνεψιός της Πέτρος. Οἱ γάμοι της ἐτελέσθησαν τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1745 μετ' ἀσυνήθης πομπῆς. Ἐκ προκαταβολῆς ὅμως ἐγνώριζον οἱ περὶ τὴν αὐλὴν ὅτι τὸ συνοικέσιον τοῦτο δὲν ἔμελλε ν' ἀποβῇ εὐτυχές, ἀπὸ τῶν πρώτων δὲ ἡμερῶν ἐξεδηλώθη ἡ μεταξὺ τῶν συζύγων διάστασις. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπεδείκνυε τὴν πρὸς τὸν σύζυγόν της ἀποστροφὴν ἀπροκαλύπτως, ὁ δὲ Πέτρος, μὴ εὑρίσκων παρ' αὐτῇ τὴν στοργὴν ἣν ἀνέμενε καὶ ἑλκυόμενος ἀπὸ εὐκόλους ἔρωτας, τὴν περιεφρόνει. Ἐξ ἄλλου ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ τὴν ἐμίσει καὶ ἡ αὐλὴ τὴν κατερραδιούργει. Ὑπέστη οὕτως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ γάμου της ἀπείρους θλίψεις, ἐζήτει δὲ ἀνακούφισιν τῶν ψυχικῶν αὐτῆς ἀλγηδόνων εἰς τὴν μελέτην, ἥτις μετὰ τῆς πείρας τῆς ζωῆς διέπλασαν τὸν χαρακτῆρά της, οἷος ἐφάνη εἰς τὰ μετέπειτα ἔτη. Ἡ συμπεριφορὰ ὅμως τῆς αὐτοκρατείρας καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν μῖσος τοῦ συζύγου της ἀφ' ἑνός, καὶ τὸ προσηνὲς καὶ εὐπροσήγορον αὐτῆς ἀφ' ἑτέρου, δὲν ἤργησαν νὰ ἐφελκύσουν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ρωσικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτήν. Τοῦτο ἔτι μᾶλλον παρώξυνε τὸ μῖσος τῆς Ἐλισάβετ καὶ τοῦ διαδόχου. Ἀναφανδὸν οὗτος περιύβριζεν αὐτὴν διὰ τὴν ἀτεκνίαν της.

Εἰς μίαν αὐλὴν τόσον διεφθαρμένην οἵα ἦτο ἡ

Digitized by Google

ρωσικὴ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ὑπὸ τὰς συνθήκας εἰς ἃς εὑρέθη ἡ Αἰκατερίνη, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν κυκλοῦσαν αὐτὴν διαφθοράν, τῆς ὁποίας ἀντιπρόσωπος ἦτο αὐτὴ ἡ ἰδία αὐτοκράτειρα. Ἐξ ἄλλου τὰ ἀπόκρυφα χρονικὰ τῆς ρωσικῆς αὐλῆς ἀναφέρουν ὅτι οἱ ἰατροὶ ἐπιστοποίουν ὅτι δυσχερὲς ἢ μᾶλλον ἀδύνατον ἦτο ὁ ἀρχιδοὺξ Πέτρος νὰ ἐξασφαλίσῃ διάδοχον εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὅπως δήποτε τὸ πρῶτον τέκνον τῆς Αἰκατερίνης, ὁ ἀρχιδοὺξ Παῦλος, ἐγεννήθη ἐννέα ἔτη μετὰ τὸν γάμον της. Ἀμέσως ἐν Πετρουπόλει ἠγέρθησαν ἀμφισβητήσεις περὶ τῆς νομιμότητος τῆς τεκνοποιήσεως ταύτης. Ἦτο δὲ πασίγνωστον ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ Αἰκατερίνη εὑρίσκετο εἰς ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ νεαροῦ Σαλτικώφ, τὸν ὁποῖον, ὅπως μετριάσουν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ σκανδάλου, ἀπεμάκρυναν τῆς αὐλῆς, ἀναθέσαντες εἰς αὐτὸν τὴν διεύθυνσιν πρεσβείας τινός. Τοῦτο δὲν κατεσίγασε τὸν ἐγερθέντα ἐν τῇ αὐλῇ καὶ τῇ ἀριστοκρατίᾳ θόρυβον καὶ πάντες, μηδ' αὐτοῦ τοῦ διαδόχου ἐξαιρουμένου, τὸν νεογέννητον Παῦλον ἀπέδιδον εἰς τὸν Σαλτικώφ.

Ἡ Αἰκατερίνη ἐν τούτοις διαμαρτυρομένη διὰ τὰς φλυαρίας, ὡς ἔλεγε, τοῦ συζύγου της, ἔσπευσε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν πρῶτον ἐραστὴν διὰ τοῦ Πονιατόφσκη, νεαροῦ Πολωνοῦ, ὅστις εἰς τὸ τρυφερὸν αἴσθημα τῆς Αἰκατερίνης ὀφείλει τὴν ἄνοδόν του εἰς τὸν πολωνικὸν θρόνον. Ὁ Στανίσλαος Πονιατόφσκη ἦτο υἱὸς εὐγενοῦς τινος ἐκ Λιθουανίας, ἀνήκοντος εἰς τὴν μικρὰν λεγομένην ἀριστοκρατίαν, νυμφευθέντος ὅμως κόρην τῆς ἀνωτέρας τοιαύτης, οὕτω πως δὲ ὁ Πονιατόφσκη ἀπὸ μέρους τῆς μητρός του ἀπετέλει μέλος τῆς ἀνωτάτης κοινωνικῆς τάξεως τῆς Πολωνίας. Ὅπως κολακεύσῃ τὸ πάθος τῆς μεγάλης δουκίσσης ὁ μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς χώρας ταύτης Αὐγούστῳ Γ' πρωθυπουργὸς ἐκόσμησε τὸν ὡραῖον νεανίαν διὰ τοῦ τίτλου τοῦ πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Πετρουπόλεως. Ἀλλ' αἱ ἐρωτικαὶ σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῆς μεγάλης δουκίσσης ἐγένοντο τόσον γνωσταὶ καὶ ἦσαν τόσον ἀπροκάλυπτοι, ὥστε ἠναγκάσθη ἡ πολωνικὴ κυβέρνησις νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτόν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ, ἡ Αἰκατερίνη μισουμένη ὑπ' αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου της, εὑρίσκετο εἰς διαρκῆ κίνδυνον ν' ἀποπεμφθῇ ἐκ Ρωσίας καὶ ζητηθῇ ἡ διάλυσις τοῦ γάμου της. Ἡ μεσολάβησις ὅμως τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας ἀπέτρεψε τὸ σκάνδαλον τοῦτο καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ, εἰς τὴν κλίνην τοῦ θανάτου της, συνεφιλίωσε τοὺς δύο συζύγους.

Ἡ συμφιλίωσις ὅμως αὕτη δὲν διήρκεσεν εἰμὴ ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας. Ὁ Πέτρος Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τὴν 5 Ἰανουαρίου 1762 καὶ ἤρξατο λαμπρᾶς βασιλείας μὴ παραταθείσης πλέον τοῦ ἔτους. Ἐξερράγησαν ἀμέσως νέα αὐλικὰ σκάνδαλα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας Φρειδερῖκος Β' εἰς μάτην διεβίβαζε τὰς σοφὰς συμβουλάς του πρὸς τὸν νεαρὸν αὐτοκράτορα, συνιστῶν τὴν ἀποφυγὴν σκανδάλων καὶ θορύβου πέριξ τοῦ θρόνου. Οὗτος ὅμως δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκρύψῃ τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσός του κατὰ τῆς αὐτοκρατείρας, διεκήρυττε δὲ δημοσίᾳ ὅτι εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκετο σχέσιν μετ' αὐτῆς ὅτε ἐγεννήθη ὁ μέγας δοὺξ Παῦλος, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἦτο τέκνον του οὗτος καὶ θὰ ὠνόμαζε διάδοχόν του τὸν δυστυχῆ ἐκεῖνον Ἰβὰν τὸν Γ', ὅστις ἀπὸ τῆς βρεφικῆς του ἡλικίας, ὅτε ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἐκλείσθη εἰς τὸ φρούριον τοῦ Schlusserburg, ἀνατραπεὶς ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ.

Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΡΟΝΟΝ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αἰκατερίνη, ἥτις ἤρξατο φοβουμένη παρασκευαζομένην κατ' αὐτῆς ἐξορίαν, ἔπλεκε συνωμοσίας. Εἶχεν ἤδη ἐξασφαλίσει ὑπὲρ αὐτῆς τοὺς μεγιστᾶνας διὰ τοῦ κόμητος Πανίν. Ἐχρησιμοποίει δ' ἐπίσης τὴν πριγκίπισσαν Αἰκατερίνην Βοροντζοφώφ Δάσκωφ, μεγάλης παιδείας γυναῖκα καὶ ἀδελφὴν τῆς ἐρωμένης τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ πριγκίπισσα Δάσκωφ ἀπέβη ἡ ψυχὴ τῆς συνωμοσίας. Δι' αὐτῆς ἐμυήθησαν οἱ νεαροὶ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς, γενόμενοι οἱ φανατικώτεροι τῶν συνωμοτῶν. Ὁ πρίγκιψ *Γρηγόριος* Ὀρλώφ, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἦτο κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐραστὴς τῆς αὐτοκρατείρας, ἀποβλέπων δὲ εἰς νόμιμον σύνδεσμον μετ' αὐτῆς, ἐγένετο ὁ πραγματικὸς δημιουργὸς τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐνῷ τοιαῦτα ἐτεκταίνοντο, ὁ Πέτρος ὄχι μόνον ἀπεγύμνου τὸν κλῆρον, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὴν περιφρόνησιν αὐτοῦ πρὸς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ὅπερ ὑπεχρεώθη ν' ἀσπασθῇ ἐξομνύων τὸν λουθηρανισμόν. Οἱ χλευασμοί του πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐσκανδάλισαν μεγάλως τὸν λαόν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ στρατὸς ἠρεθίζετο ἐκ τῶν μεταρρυθμίσεων ἃς εἰσῆγεν. Ἡ ἐξωτερικὴ δὲ πολιτική του ἐκορύφωσε τὴν διαφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ὑπηκόους του. Πρὸς τούτοις προεκάλει ἀγανάκτησιν καὶ ἡ συμπεριφορά του πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, τῆς ὁποίας ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ προσήλωσις της πρὸς τὸ θρήσκευμα τῆς χώρας προσεκάλουν τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη νὰ διαζευχθῇ αὐτὴν καὶ νὰ νυμφευθῇ τὴν πριγκίπισσαν Ἐλισάβετ Βοροντσώφ, διὸ διέταξε νὰ τὴν συλλάβωσι καὶ νὰ τὴν ἐγκλείσωσιν εἰς μοναστήριον. Ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν ἐξετελέσθη, ἀλλ' ὁ κίνδυνος ἐπεκρέματο πάντοτε κατ' αὐτῆς. Ἡ Αἰκατερίνη ὅμως δὲν ἦτο ἐκ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, αἵτινες ὑπέκυπτον εἰς τοιαύτας ἀπειλάς, διὸ ἐπέσπευσε τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Πέτρος οὐδὲν ὑπώπτευε καὶ δὲν ἔβλεπεν ὑπὸ τὴν σκιὰν πολλαπλασιαζομένους καὶ συσσωρευομένους τοὺς συνωμότας ἐν τῷ συμβουλίῳ, ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῷ στρατῷ. Ὁ Γρηγόριος Ὀρλὼφ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου καὶ τριῶν ἄλλων Ὀρλώφ, τοῦ Μπαριατίνσκη καὶ τοῦ Πάσεκ, εἶχεν ἤδη ἐξεγείρει τὸν στρατόν, ἡ δὲ ἀπροσδόκητος σύλληψις τοῦ Πάσεκ ἔθεσεν εἰς ἄμεσον ἐνέργειαν τὴν ἀπόφασιν τῆς Αἰκατερίνης.

Ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος εὑρίσκετο μετὰ τῆς ἐρωμένης του εἰς τὸ Οὐρανιεμπάουμ, προάστειον μικρὸν ἀπέχον τῆς πρωτευούσης, ἡ δὲ Αἰκατερίνη εἰς τὸ Πετερχώφ. Καταλιποῦσα αὕτη κρυφίως τὸ ἀνάκτορον, ἔσπευσε συνοδευομένη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ὀρλὼφ εἰς τὴν Πετρούπολιν. Ὡς ἐνεφανίσθη ἐκεῖ, τὰ ἐπαναστατημένα συντάγματα τὴν ὑπεδέχθησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὤμοσαν ὅρκον πίστεως. Οἱ συγγενεῖς τοῦ Πέτρου συνελήφθησαν, ἡ δὲ αὐτοκράτειρα, ἀφοῦ πρῶτον προσηυχήθη εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Παναγίας τοῦ Καζάν, μετέβη εἶτα εἰς τὸ χειμερινὸν ἀνάκτορον, ὁπόθεν ἐξέδωκε τὰς πρὸς τὸν λαὸν προκηρύξεις καὶ διέταξε τὸν ναύαρχον Ταλιζίνιν νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τῆς Κρονστάνδης. Εἰς τὸ φρούριον τοῦτο πληροφορηθεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος, ὅστις ἰδὼν τὸν Ταλιζίνιν ἀνέκραξεν: «Εἶμαι ὁ αὐτοκράτωρ σου».—«Δὲν ὑπάρχει πλέον αὐτοκράτωρ», ἀπεκρίθη ὁ Ταλιζίνιν, ὁ δὲ Πέτρος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ νέου εἰς τὸ Οὐρανιεμπάουμ. Παρ' ὅλας τὰς φιλοπολέμους συμβουλὰς τοῦ στρατάρχου Μύνιχ καὶ τῆς φρουρᾶς του, ἀνερχομένης εἰς 1500 ἄνδρας, ὁ αὐτοκράτωρ παρητήθη εὐπειθῶς καί, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Φρειδερίκου Β' τῆς Πρωσίας, «ὡς παιδίον τὸ ὁποῖον στέλλουσι νὰ κοιμηθῇ». Μετέβη τότε μετὰ τῆς ἐρωμένης του Βοροντσὼφ καὶ τῶν ἐπιστηθιωτέρων φίλων του παρὰ τῇ συζύγῳ του καὶ ἐζήτησεν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς του. Ἡ αὐτοκράτειρα διέταξε νὰ μεταφερθοῦν πάντες οὗτοι εἰς Ρόσναν, ὅπου ὁ Πέτρος ἐστραγγαλίσθη τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκθρόνισίν του, διεδόθη δὲ ὅτι ἀπέθανεν ἐξ αἱμορροϊδικοῦ κώλικος μετὰ περιπλοκῆς διαταράξεως τοῦ ἐγκεφάλου. Μετὰ ἐννέα ἔτη ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ κατεχόμενος ἀπὸ τύψεις συνειδήσεως, ἀπεκάλυψε τὰ λαβόντα χώραν ἐν Ρόσνᾳ, ὅπου οὗτος διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν ἀπέπνιξε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐπάτησεν ἐπὶ τοῦ πτώματος αὐτοῦ.

Ὁ Φρειδερῖκος Β' διατείνεται ὅτι δὲν συμμετέσχε μὲν ἡ βασίλισσα τῆς βασιλοκτονίας, ἐγνώριζεν ὅμως ὅτι τοιοῦτο τέρμα θὰ εἶχεν ἡ συνωμοσία καὶ ἠνέχθη τοῦτο ὅπως σώσῃ τὴν ἰδίαν της ζωὴν καὶ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ της. Τὸ κάλλος τῆς Αἰκατερίνης ὑπῆρξεν ἐπίσης ἓν ἐκ τῶν μέσων τὸ ἐνισχῦσαν μεγάλως τὴν συνωμοσίαν. «Ἡ συνωμοσία αὕτη ὅπως δήποτε—ἀναφέρει ὁ Ποτέμκιν—ὑπῆρξεν ἔργον τῶν ὡραίων γυναικῶν, τὰς ὁποίας ἠκολούθησαν οἱ νέοι ἀξιωματικοί. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις διηυθύνθη ὑφ' ἑνὸς πνεύματος ὑπερόχου καὶ μετὰ σταθερότητος ἀξιοθαυμάστου».

Ἡ Αἰκατερίνη, ἀνακηρυχθεῖσα αὐτοκράτειρα ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ κλήρου, μετέβη εἰς τὴν Μόσχαν, τὴν καρδίαν ταύτην τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ἐκεῖ ἐγένετο δεκτὴ μετὰ ψυχρότητος. Ἐπιστρέψασα εἰς τὴν Πετρούπολιν εὑρέθη πρὸ ἀλλοκότων ἀπαιτήσεων τῶν πρωτεργατῶν τῆς συνωμοσίας καὶ τῆς βασιλοκτονίας. Χωρὶς νὰ ταραχθῇ ἐπέδειξεν ἄκραν ἐπιείκειαν πρὸς πάντας. Ἀπηγόρευσε τὰς ἀντεκδικήσεις. Ἐτίμησε τὴν οἰκογένειαν τοῦ συζύγου της, ἐδέχθη τὸν στρατάρχην Μύνιχ μετὰ πολλῆς ἀβρότητος καὶ ἔπραξε τὸ πᾶν ὅπως φανῇ εὐάρεστος πρὸς αὐτόν. Ὁ Πανὶν ὑπέδειξεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν ὅτι ἔπρεπε νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπόλυτον ἀρχὴν καὶ συνεβούλευσε νὰ μεταβάλῃ τὴν Γερουσίαν εἰς νομοθετικὸν σῶμα. Ταῦτα εἶχε συμβουλεύσει καὶ ἡ Αἰκατερίνη πρὸς τὸν Πέτρον Γ', ἅμα τῇ ἀνόδῳ του εἰς τὸν θρόνον, οὗτος ὅμως ἀπέκρουσε τὰς ὑποδείξεις ταύτας, τὰς ἀπέκρουσε δὲ καὶ ἡ ἰδία τώρα προτεινομένας ὑπὸ τοῦ κόμητος Πανίν. Παρέσχεν ἐν τούτοις πᾶσαν ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτόν. Ἐξ ἄλλου μεθυσθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Γρηγόριος Ὀρλώφ, ἐπέμενεν ὅπως δημόσιος γάμος νομιμοποιήσῃ τὰς σχέσεις των. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἐραστοῦ της ἀντέστη αὕτη μετὰ χάριτος, ἡ διπλῆ δὲ νίκη της ἐπὶ τοῦ πάθους της καὶ ἐπὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς ἀριστοκρατίας, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτὴν τὸν θρόνον. Εἰς τὸν Ὀρλὼφ ἐχορήγησε πάσας τὰς τιμὰς καὶ μεγάλην ἰσχύν, ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἐκυβέρνα πλέον μόνη. Δὲν διέρρηξε δὲ οὐδεμίαν ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ συζύγου της μετὰ τῶν ξένων αὐλῶν. Ὁ Φρειδερῖκος Β' τὴν ἐκολάκευε διηνεκῶς. Ἐν Αὐστρίᾳ ὅμως ἐβασίλευεν ἡ λεπτολόγος Μαρία Θηρεσία, ἥτις ὁσάκις ὡμίλει περὶ τῆς Αἰκατερίνης ἔλεγεν «αὐτὴ ἡ γυναῖκα...» μετὰ περιφρονήσεως. Ἀπεσπάσθη ὡς ἐκ τούτου τῆς Αὐστρίας ἡ Ρωσὶς αὐτοκράτειρα. Τοῦτο δὲ ἐθώπευεν ὄχι μόνον τὴν ὑπερηφάνειάν της, ἀλλ' ἦτο καὶ μέτρον ὑψηλῆς τινος πολιτικῆς συμφώνου πρὸς τὸ κοινὸν ἐν Ρωσίᾳ αἴσθημα.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. Κατενόει ἐξ ἄλλου ἡ Αἰκατερίνη ὅτι διὰ νὰ κρατηθῇ μία ξένη εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔπρεπε νὰ συνέδεεν ἑαυτὴν πρὸς μίαν ἐθνικὴν ἱστορικὴν σελίδα. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας ἦτο διὰ τοὺς Ρώσους ἀγὼν ἱερός. Μία δὲ ἐπιχείρησις κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἀσφαλὲς μέσον, ὅπως προσδώσῃ δημοτικότητα εἰς ἕνα θρόνον. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Αὐστρία ἀντετίθεντο εἰς τὰ σχέδιά της ταῦτα, τοῦτο δὲ καθίστα αὐτὴν δημοφιλεστέραν.

Τὸ ἔτος 1764 ἐσημειώθη ὑπὸ δύο μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων· ἡ Αἰκατερίνη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Αὐγούστου Γ' ἀνύψωσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν παλαιὸν ἐραστήν της Στανίσλαον Πονιατόφσκη, ἐκβιάσασα τὴν θέλησιν τοῦ πολωνικοῦ λαοῦ καὶ ἐνισχύσασα τὴν μερίδα ἐκείνην τῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐπεδίωκε τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, τῇ συνδρομῇ τῆς Ρωσίας. Ἐπεμβᾶσα ἡ Αἰκατερίνη ἐπέβαλε τὸν Πονιατόφσκη. Ἡ παροχὴ τοῦ στέμματος ὑπὸ μιᾶς γυναικὸς πρὸς τὸν παλαιὸν αὐτῆς ἐραστήν, παρ' ὅλον τὸν ρωμαντικὸν χαρακτῆρα ὃν εἶχεν αὕτη, δυσηρέστησε τοὺς φίλους τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, οἵτινες ἔβλεπον εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην τὴν σκανδαλωδεστέραν παραβίασιν τῶν δικαίων μιᾶς ἀρχαίας φυλῆς. Αἱ δημιουργηθεῖσαι ἐκ τούτου δυσαρέσκειαι προεκάλεσαν τὰς διαμαρτυρίας μεγάλης μερίδος τῆς ἀριστοκρατίας, αἵτινες κατέληξαν εἰς ἐσωτερικὰς ταραχάς. Ἡ Αἰκατερίνη ὑπὸ τὸ πρόσχημα καταπαύσεως τῶν ταραχῶν ἔπεμψε στρατὸν εἰς τὴν Πολωνίαν. Τοῦτο ἐγένετο νέα ἀφορμή, ὅπως ἀποκηρυχθῇ ὁ Στανίσλαος. Τότε ἡ Αἰκατερίνη συνομολογήσασα συνθήκην μετὰ τοῦ Φρειδερίκου Β', βασιλέως τῆς Πρωσίας, καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, αὐτοκρατείρας τῆς Αὐστρίας, προέβη εἰς τὸν πρῶτον διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας κατὰ τὸ 1772.

Κατὰ τὸ 1764 ἀκριβῶς ὁ καθειργμένος ἐν τῷ φρουρίῳ πρῴην αὐτοκράτωρ Ἰβὰν Γ' εὕρισκεν οἰκτρὸν τέλος. Ἦτο οὗτος ὁ μόνος ἀπαιτητὴς τοῦ θρόνου καὶ ὁ τελευταῖος ἀπόγονος Πέτρου τοῦ Μεγάλου. Ἦγε τότε τὸ 22ον ἔτος τῆς ἡλικίας του· ἐκ βρεφικῆς ἡλικίας εἶχεν ἐγκλεισθῇ εἰς τὸ φρούριον Σλούσεμπουργ, ἐκεῖ δὲ διῆλθεν ὁλόκληρον τὴν θλιβερὰν αὐτοῦ ζωήν. Στρατιῶταί τινες ἠθέλησαν νὰ τὸν ἐλευθερώσουν, ὅτε οἱ φύλακες ἐφόνευσαν αὐτόν. Ταῦτα ἀνεκοινώθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς, ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀπελευθερώσεως δὲν ἦτο εἰμὴ αἱματηρὰ κωμῳδία, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασεν ἡ Αἰκατερίνη, ὅπως ἀπαλλαγῇ διὰ παντὸς ἀπὸ τὸν τελευταῖον γνήσιον ἀπόγονον Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

Ἐνῷ τοιαῦται τραγῳδίαι διεπράττοντο πρὸ τῶν ὀμμάτων ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης, ἡ Αἰκατερίνη ἤρχισε νὰ ἐρωτοτροπῇ μετὰ τοῦ Βολταίρου καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν. Αἱ σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῆς νέας ταύτης πνευματικῆς δυνάμεως ἐκολάκευον τὴν κενοδοξίαν της. Διεξῆγε τακτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ δ' Ἀλαμπέρ. Εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἐπρότεινεν ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἀγωγὴν τοῦ μεγάλου δουκὸς Παύλου, ἔσχεν ὅμως οὗτος τὴν φρόνησιν ν' ἀρνηθῇ. Ὁ Διδερὸ ἐπεσκέφθη τὴν Πετρούπολιν, ἡ δὲ αὐτοκράτειρα τὸν ἐδέχετο μετὰ πολλῆς οἰκειότητος, ἀπελάμβανε τῆς σοφῆς συνομιλίας του, ἀλλ' ἀπέκρουε τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ δοξασίας. Ὅτε δὲ ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Διδερὸ ἀπέθανον ἠγόρασε τὰς βιβλιοθήκας των καὶ ἤγειρε τὰ ἀγάλματά των εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν βιβλιοθήκην.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ γαλλικὴ αὐτὴ φιλοσοφικὴ μερὶς ἐνεκολπώθη τὰς ἰδέας τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἐζήτει νὰ ἑλκύσῃ πρὸς αὐτὴν τὰς συμπαθείας τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης, ὁ δοὺξ Σουαζὲλ διεξῆγεν ἐπίμονον πόλεμον κατὰ τῆς πολιτικῆς της. Διεφώτισε τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑποδεικνύων ὅτι ἡ Ρωσία ἦτο ὁ φυσικὸς τῆς Τουρκίας ἐχθρός, ἐγκατασταθεὶς ἤδη ἐν Πολωνίᾳ καὶ παραβιάζων πάσας τὰς συνθήκας. Χάρις εἰς ἐπιτηδείαν αὐτοῦ ὤθησιν ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων ἐκηρύχθη, χωρὶς νὰ ὦσιν οἱ τελευταῖοι δεόντως παρεσκευασμένοι δι' αὐτόν. Τὸν πόλεμον διεξήγαγεν ἡ Αἰκατερίνη μετ' ἐπιμονῆς καὶ μεγαλοφυΐας, ἀπέστειλε δὲ στόλον εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, θέσασα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκστρατείας ταύτης τὸν πρίγκιπα Ὀρλὼφ καὶ καλοῦσα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνασύστασιν χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Αἱ ρωσικαὶ ἐνέργειαι πρὸς τοιαύτην ἐξέγερσιν τῆς Ἑλλάδος ἄρχονται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν Πέτρος ὁ Μέγας ἐκήρυξε κατὰ τὸ 1711 τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Αἱ προκηρύξεις ὅμως τοῦ Πέτρου δὲν εὗρον μεγάλην ἀπήχησιν ἐν Ἑλλάδι, ἴσως διότι δὲν εἶχε δοθῆ ὁ πρὸς τοῦτο χρόνος, καθ' ὅσον ὁ Πέτρος

Digitized by Google

ἠναγκάσθη ταχέως νὰ συνάψῃ τὴν συνθήκην εἰρήνης τοῦ Προύθου. Ἡ ἠθικὴ ἐν τούτοις ἐπίδρασις ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος, διότι οἱ Ἕλληνες ἔστρεψαν ἔκτοτε τὴν διάνοιαν αὐτῶν πρὸς τὴν Ρωσίαν καὶ παρ' αὐτῆς ἀνέμενον τὴν ἐλευθερίαν των. Εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης ἀντήχει, ὡς λέγει ὁ Κων. Παπαρρηγόπουλος, τὸ δημοτικὸν ᾆσμα:

'Ακόμη αὐτὴ τὴν ἄνοιξι,
ραγιάδες, ραγιάδες,
τοῦτο τὸ καλοκαῖρι,
καϋμένη Ρούμελη·
ὅσον νὰ 'ρθῇ ὁ Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι
Μωριὰ καὶ Ρούμελη.

Τὰ αὐτὰ δὲ ἐπανελήφθησαν καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Ἄννης.

Ἡ Αἰκατερίνη προέβη εἰς θετικωτέρας ἐνεργείας. Ὑπηρέτει ἐν Πετρουπόλει τότε ὡς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ὁ Μακεδὼν Γεώργιος Παπάζογλους, ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν συμμετασχόντων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Πέτρου Γ' συνωμοσίαν. Τοῦτον καλέσασα ἡ Αἰκατερίνη τὸν ἀπέστειλεν εἰς Ἑλλάδα, ὅπως παρασκευάσῃ τὸ ἔδαφος. Πράγματι δὲ οὗτος κατελθὼν εἰς τὴν Ἤπειρον κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὰ ἄλλα διαμερίσματα της Στερεᾶς, συνεννοήθη μετὰ τοῦ κλήρου, τῶν ἁρματωλῶν καὶ τῶν προυχόντων καὶ διαπεραιωθεὶς εἰς Πελοπόννησον κατηυθύνθη εἰς Οἴτυλον. Οἱ Μανιᾶται ἔθεσαν ὡς ὅρον ἀπαράβατον, πρὸ πάσης κινήσεως, τὴν εἰς Πελοπόννησον ἄφιξιν πραγματικῆς ρωσικῆς ἐπικουρίας. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἀπεφασίσθη νὰ δοθῇ ἐν γενικῇ συνελεύσει τῶν ἁρματωλῶν καὶ τῶν πρωτογέρων τῆς Μάνης, τῶν ὁποίων προΐσταντο οἱ ἀδελφοὶ Μαυρομιχάλαι. Παρομοία ἀπάντησις ἐδόθη καὶ ἐν Καλάμαις παρὰ τοῦ Παναγιώτη Μπενάκη, ἐγγόνου τοῦ ἄλλοτε ἡγεμόνος τῆς Μάνης Λιμπεράκη. Ὑπέγραψαν τότε οὗτοι συνθήκην, ὑποσχόμενοι μὲν τὴν ἐπανάστασιν 100 000 Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θὰ παρείχοντο αὐτοῖς τὰ ὅπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου ρωσικὸς στόλος. Διάφοροι ἀπόστολοι ἐπέμφθησαν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, Σερβίαν, Μαυροβούνιον καὶ Μολδοβλαχίαν κατηχοῦντες τοὺς Χριστιανούς, οὕτω πως δὲ μέγας βρασμὸς ἐκράτει καθ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν Χερσόννησον. Οἱ Τοῦρκοι ὑπωπτεύθησαν τὰ συμβαίνοντα, ἤρξαντο δὲ αἱ καταδιώξεις καὶ πολλὰ ὑπῆρξαν τὰ θύματα. Μετὰ τὴν κήρυξιν μάλιστα τοῦ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας πολέμου διετάχθη γενικὸς τῶν Ἑλλήνων ἀφοπλισμὸς καὶ διενηργήθησαν ὁμαδικαὶ σφαγαὶ Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ ἀχαλινώτου ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Μελέτιος στρεβλωθεὶς ἐξωρίσθη εἰς Τένεδον, πλεῖστοι δὲ ἄλλοι Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου ἐφονεύθησαν καὶ τὴν 8 Σεπτεμβρίου 1769 ἀπεκεφαλίσθησαν, ὡς ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας Ἰωάννης Καλλιμάχης καὶ ὁ μέγας διερμηνεὺς Νικόλαος Σοῦτσος.

Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἤρξατο ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1770. Ἐπὶ μακροὺς μῆνας ὁ ἐκκινήσας ἀπὸ τῆς Κρονστάνδης ρωσικὸς στόλος δὲν ἐφαίνετο. Τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἦσαν ἀγύμναστα καὶ μεγάλαι δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν κατὰ τὸν πλοῦν. Ἐπὶ τέλους κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1770 κατέπλευσεν εἰς Οἴτυλον ἡ πρώτη μοῖρα τοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ. Τὰ ὑποσχεθέντα ὅπλα ἦσαν ἐλάχιστα, οἱ δὲ βάναυσοι τρόποι τοῦ Ὀρλὼφ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δελεάσωσι τοὺς Μανιάτας, ἐκ τῶν ὁποίων κατ' ἀρχὰς ἐλάχιστοι προσῆλθον εἰς τὰς προτροπὰς αὐτοῦ. Μόλις συνεκροτήθησαν δύο ὀλιγάριθμα σώματα διαιρεθέντα εἰς δύο λεγεῶνας, ἐξ ὧν ἡ μία ἀποτελουμένη ἐκ διακοσίων Ἑλλήνων καὶ δώδεκα Ρώσων εἰσέβαλεν εἰς Καλάμας καὶ κατέλαβε τὴν Κυπαρισσίαν, ἡ δὲ ἄλλη, ἐξ ἐλαχίστων ἐπίσης ἀποτελουμένη ἀνδρῶν καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Ψαροῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸν Μυστρᾶν. Τὰ ἀσήμαντα ταῦτα γεγονότα ἐξογκωθέντα ὑπὸ τῆς φήμης, ἐξήγειρον τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Κρήτης. Ἐν τῷ μεταξὺ κατέπλευσε καὶ ἡ δευτέρα μοῖρα τῆς Βαλτικῆς, οὕτω πως δὲ ὁ ρωσικὸς στόλος ἀπετελέσθη ἐκ δέκα δικρότων καὶ πέντε φρεγατῶν, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες στρατολογηθέντες ἀπὸ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐπεχειρήθη τότε ἐκστρατεία κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου Τριπολιτζᾶς. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, οἱ περὶ τὸν Ψαρὸν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐκμανέντες κατέσφαξαν τρισχιλίους ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἤρξατο τότε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἀδιάκοπος σφαγή. Ἐν Τρικκάλοις τῆς Θεσσαλίας ἐθανατώθησαν τρισχίλιοι καὶ πλέον. Αἱ συμφοραὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τοῦ ἀπαρασκεύου τούτου κινήματος, ὑπῆρξαν ἀπερίγραπτοι. Ἡ ἀνθοῦσα τῆς Βορείου Ἠπείρου πόλις Μοσχόπολις, ἥτις ἦτο μέγα κέντρον ἐμπορίου καὶ μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἑστιῶν τῶν γραμμάτων, ἀριθμοῦσα ὑπὲρ τὰς 50.000 ψυχῶν, κατεστράφη ὁλοτελῶς, εἰς δὲ τὴν Σμύρνην ἐπηκολούθησε σφαγὴ ἀπειραρίθμων Ἑλλήνων.

Εἰς τὰς χώρας ἔνθα ὁ λαὸς ἐπανεστάτησεν, αἱ συμφοραὶ ὑπῆρξαν τρομερώτεραι· διότι εἰς αὐτὰς διετάχθη ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἡ εἰσβολὴ ἀγρίων ἀλβανικῶν ὀρδῶν. Πλεῖστοι ἐκ τῶν ἁρματωλῶν ἀντέστησαν ἡρωϊκῶς. Εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον οἱ ἀδελφοὶ Γρίβαι καὶ ὁ Γεώργιος Λαχούρης ἀντετάχθησαν μετὰ τριακοσίων ὀπαδῶν των, ἐπανελήφθη δὲ οὕτως ἡ αὐτοθυσία τῶν Θερμοπυλῶν, διότι ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν τριακοσίων οὐδὲ εἷς ἐπέζησε, πάντες δ' ἔπεσαν καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ τριακόσιοι τοῦ Λεωνίδα. Ἀφ' οὗ ἀπεκαθάρισεν ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς τὴν Στερεάν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον φέρων παντοῦ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Ἐνταῦθα, πλὴν τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ, ὅστις ἐπολιόρκει τὴν Μεθώνην, δὲν ἀπέμενεν εἰμὴ ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, ὁ γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν Σκυλογιάννης, ὅστις ἐκράτει τοῦ Νησίου μετ' εὐαρίθμων Μανιατῶν. Ὁ Μαυρομιχάλης ἐζήτησεν ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ὀρλὼφ προτιθέμενος νὰ ἀντισταθῇ, ἀλλ' ὁ Ρῶσος στρατηγὸς μὴ πιστεύων πλέον εἰς τὴν ἐπανάστασιν τὸν ἐγκατέλιπεν. Ὁ Μαυρομιχάλης ἐν τούτοις δὲν ὑπεχώρησεν· ὠχυρώθη μετὰ εἴκοσι τριῶν συντρόφων του ἐντὸς τοῦ Μελιπύργου, ἀνθιστάμενος κατὰ τῶν ἐφορμώντων Ὀθωμανῶν. Βόμβα διαρραγεῖσα εἰς τὸν πύργον ἐφόνευσε πάντας πλὴν ἑξαετοῦς τινος παιδός, ὅστις ἦτο ὁ κατόπιν γενόμενος τελευταῖος ἡγεμὼν τῆς Μάνης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ κηρύξας κατὰ τὴν 23 Μαρτίου τοῦ 1821 τὴν ἐπανάστασιν καὶ καταλαβὼν τὰς Καλάλας. Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλὼφ οὔτε ν' ἀντισταθῇ ἐδοκίμασεν, ἀλλ' ἀνασύρων τὰς ἀγκύρας ἀπῆλθε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ρωσικοῦ στόλου, ὅστις διοικούμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν ναυάρχων Σπυρίδωφ καὶ Ἔλφινστων (Ἄγγλου), ἔπλεε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Μετὰ τὴν συγκέντρωσιν δὲ ἀμφοτέρων τῶν μοιρῶν συνεκροτήθη ἡ ἐπὶ δύο ἡμέρας διαρκέσασα ναυμαχία τοῦ Τσεμπὲ τὴν 24 καὶ 26 Ἰουνίου 1770, καθ' ἣν τὰ πυρπολικά, τῶν ὁποίων τὰ πληρώματα ἀπετελοῦντο ἐξ Ἑλλήνων καὶ Σκλαβούνων, κατέστρεψαν τὸν ἀποκλεισθέντα εἰς τὸν λιμένα ὀθωμανικὸν στόλον. Ἅπαντα τὰ ὀθωμανικὰ σκάφη ἀνετινάχθησαν, ἓν δὲ μόνον διασωθὲν ἀπήχθη θριαμβευτικῶς ὑπὸ τῶν νικητῶν.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ρωσικῆς ἐκστρατείας εἰς Πελοπόννησον, ἀπαρασκεύως γενομένη, ἔσχε δυσάρεστον ἀπήχησιν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, οἱ δὲ μετασχόντες αὐτῆς Ρῶσοι, ὅπως καλύψουν τὴν ἰδίαν εὐθύνην, διέσπειρον συκοφαντίας κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀποδίδοντες εἰς τὴν ἀπροθυμίαν αὐτῶν τὴν οἰκτρὰν τοῦ ἐγχειρήματος ἔκβασιν. Εἰς τὸν γενικὸν ὅμως αὐτὸν θόρυβον, τὸν ὁποῖον προεκάλεσαν οἱ ἀδελφοὶ Ὀρλώφ, εὐσυνείδητοι ἱστορικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀφῆκαν κεκαλυμμένην τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἱστορικὸς Συλλόστρη ἀναφέρει: «Οἱ Ρῶσοι ἐνόμιζέ τις ὅτι ὡς κύριον σκοπὸν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην εἶχον, ὅπως λαφυραγωγήσουν τὰς κατοικίας τῶν Τούρκων καὶ θυσιάσουν τοὺς Ἕλληνας. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς νίκας ἃς κατήγαγον εἰς τὴν θάλασσαν βραδύτερον, αἱ ἐκθέσεις τοῦ ναυάρχου Σπυρίδωφ ἐξογκώνουν ὑπερμέτρως τὸν ρωσικὸν θρίαμβον, ἵνα καλύψουν τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας εἰς Πελοπόννησον. Ἀλλ' ἡ δόξα δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Ρώσους μόνον, διότι Ἕλληνες ἦσαν οἱ διευθύνοντες τὰς κινήσεις τοῦ στόλου των. Κατ' ἄλλας δὲ ἐκθέσεις σοβαρωτέρας, ἡ ἐξόγκωσις τῶν γεγονότων ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἔδιδον ὀνόματα γαλερῶν εἰς τὰς ἁλιευτικὰς λέμβους, καὶ φρεγατῶν εἰς ἀθλίας φελούκας.» (La Sainte—Alliance, les Anglais et les jésuites, par M. Grassi, officier supérieur, auteur de la charte turque. Paris 1827.)

Ὁ ρωσικὸς στόλος παρέμεινεν ἐν τούτοις εἰς τὸ Αἰγαῖον μέχρι τοῦ 1774, ὅτε ἡ Ρωσία συνωμολόγησε τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας συνθήκην τοῦ Κουτσοὺκ Καϊναρτζῆ, ἀφαιρέσασαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὰς παρὰ τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Ἀζοφικὴν ταταρικὰς χώρας. Εἰς τὴν συνθήκην ταύτην ἡ Αἰκατερίνη, ἥτις ἤθελε πάντοτε νὰ παρίσταται ὡς ἡ προστάτις τῶν ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανῶν, δὲν παρέλειψε νὰ περιλάβῃ καὶ ἄρθρα δι' ὧν ἐπροστατεύοντο καὶ ἐξησφαλίζοντο οἱ λόγῳ τῆς ρωσικῆς ὑποθέσεως ἐξεγερθέντες χριστιανικοὶ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαοί. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς μέγα αὐτῆς κατόρθωμα καὶ διεφημίσθη καθ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἰδίως ἐν Ρωσίᾳ. Ἀλλ' ὅπως συνήθως, ἡ Τουρκία οὐδένα ἔδειξε σεβασμὸν πρὸς τοὺς ὅρους τούτους τῆς συνθήκης. Ἡ Πελοπόννησος ἠρημώθη καὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες κατετυράννησαν αὐτὴν ἐπὶ ἐννέα ἔτη. Πλῆθος Ἑλλήνων ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἄλλοι ἐκπατρισθέντες κατέφυγον εἰς τὴν νεοκατακτηθεῖσαν χώραν τῆς Κριμαίας. Ἐκεῖ τῷ ὄντι εὗρον πᾶσαν περίθαλψιν ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης, παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς ἐκτεταμέναι γαῖαι, συνεπήχθησαν ἑλληνικοὶ συνοικισμοί, συνεστήθησαν τὰ λεγόμενα ἑλληνικὰ τάγματα τῆς Κριμαίας, οὕτω πως δὲ μετεβλήθη ὁ ταταρικὸς χαρακτὴρ τῆς χερσονήσου ἐκείνης. Ἐπὶ πλέον ἐκκαθαρισθεισῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης καὶ τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης ἀπὸ τῶν Τατάρων καὶ τῶν Τούρκων, διεισέδυσαν οἱ Ἕλληνες καὶ συνέπηξαν μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰς ἐπαφὴν τὴν Μεσημβρινὴν Ρωσίαν μετὰ τῆς Μεσογειακῆς Εὐρώπης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐκτίσθη καὶ ἡ Ὀδησσός, πλησίον τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ὀδησσοῦ, ἀποικίας τῶν Μιλησίων, ἐπὶ τοῦ χωρίου Χατζῆ-βέη. Οἱ πρῶτοι οἰκισταὶ αὐτῆς ὑπῆρξαν Ἕλληνες φυγάδες, οἵτινες ἐσχημάτισαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μέγα ἐθνικὸν κέντρον, ἐκεῖ δὲ ἔλαβε τὴν ἀρχήν της καὶ ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἡ παρασκευάσασα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

ΠΟΥΓΑΤΣΕΦ - ΠΟΤΕΜΚΙΝ. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπολαύσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν εἰρήνην τὴν ὁποίαν ἐπεθύμει. Εἰς τὴν Ρωσίαν ἐτρέφοντο πάντοτε ποικίλα στοιχεῖα ἀταξίας. Οἱ χωρικοὶ οἵτινες ἔζων μανδριζόμενοι ὡς δουλοπάροικοι, ὠνειρεύοντο πάντοτε ἀδυνάτους πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολάς. Ἠκολούθουν τοιουτοτρόπως τοὺς ἐμφανιζομένους ἑκάστοτε ψευδο-Πέτρους καὶ ψευδο-Παύλους, οἵτινες ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λαόν, προκατειλημμένον πάντοτε κατὰ τῆς βασιλείας τῶν γυναικῶν. Οἱ Ρασκόλνικοι ἀπαγριωθέντες ἐκ τῶν προτέρων διωγμῶν παρέμενον εἰς τὰ δάση καὶ τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τῆς ἀπολυταρχίας. Οἱ Κοζάκοι τοῦ Γιάϊκ καὶ τοῦ Δόν, οἱ Ζαπαρόγαι τοῦ Δνειπέρου διεταράσσοντο διαρκῶς καὶ αἱ ποικίλαι φυλαὶ τοῦ Βόλγα, διαφόρων θρησκευμάτων, ἀνέμενον πάντοτε τὴν κατάλληλον στιγμήν, ὅπως ἐπαναστατήσουν. Ἐν μέσῳ τοῦ περιέργου τούτου κόσμου ὑπῆρχον εὐπατρίδαι καταστραφέντες, αἱρετικοί, μοναχοὶ ἀπορρίψαντες τὸν μοναστικὸν βίον καὶ πλῆθος ἀγυρτῶν, οἵτινες διηρέθιζον τὰς τάξεις ταύτας τῆς πολυσυνθέτου ρωσικῆς κοινωνίας.

Τὴν ἔκρηξιν τρομερᾶς ἐπαναστάσεως προεκάλεσεν ὁ κοζάκος *Ὑμίλκας Πουγάτσεφ*. Δραπετεύσας οὗτος ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καζὰν μετέβη εἰς Σιβηρίαν καὶ ἐνεφανίσθη ὡς ὁ δολοφονηθεὶς Πέτρος Γ', διασωθεὶς δῆθεν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δημίων του. Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς 300 κατ' ἀρχὰς ἀνδρῶν διεκήρυξεν ὅτι μετέβαινεν εἰς Πετρούπολιν, ὅπως συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην. Τὸ στράτευμα αὐτοῦ ὠγκώθη μεγάλως ἐν τῷ μεταξύ, διότι τὰ πεμπόμενα ἐναντίον του στρατεύματα ηὐτομόλουν πρὸς αὐτὸν παραδίδοντα τοὺς ἀρχηγούς των, οὓς ἀπηγχόνιζεν οὗτος. Πανταχοῦ ὁπόθεν διήρχετο, οἱ ὄχλοι ὑπεδέχοντο αὐτὸν καὶ ἠγείροντο κατὰ τῶν γαιοκτημόνων, τοιουτοτρόπως δὲ ἡ Ρωσία καὶ ἡ Αἰκατερίνη εἶχον περιέλθει εἰς κρίσιμον κατάστασιν. Ὁ Πουγάτσεφ κατέλαβε πλεῖστα φρούρια, πρὸς δὲ τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς Ρωσίας, τὸ Καζάν. Ὅτε ἀπεκαθάρισε τὰς ὄχθας τοῦ Βόλγα, μετέφερε τὰς ἐπιχειρήσεις του εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, προτιθέμενος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Μόσχας. Ἑκατὸν χιλιάδες δουλοπαροίκων ἐν Μόσχᾳ ἀνέμενον ὅπως ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν οἱ στρατηγοὶ Σουβάρωφ καὶ Μίσελσων κατώρθωσαν νὰ ἀποκόψουν τὸ στρατηγεῖον τοῦ Πουγάτσεφ ἀπὸ τοῦ κυρίου σώματος καὶ ἔπεσεν οὗτος αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας αὐτῶν. Σιδηροδέσμιος ἀχθεὶς εἰς Μόσχαν ἐδικάσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ἡ Αἰκατερίνη δὲ ὑπέγραψε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θανατικῆς ταύτης ἀποφάσεως, τῆς μόνης ὑπογραφείσης καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν αὐτῆς. Ὁ Πουγάτσεφ μετὰ τῶν προεξεχόντων ἐπαναστατῶν ἀπεκεφαλίσθησαν τὴν 10 Ἰουνίου 1775 ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς πλατείας, μέγας δὲ ἀριθμὸς ἀτόμων ἀναμιχθέντων εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, ὅπερ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν 100,000 ψυχῶν, ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν Σιβηρίαν.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἤρξατο ἡ ἐπιρροὴ νέου ἐραστοῦ τῆς αὐτοκρατείρας, τοῦ διασημοτέρου πάντων, *Γρηγορίου Ποτέμκιν* ἢ *Πακιόμκιν* κατὰ τὴν ρωσικὴν προφοράν. Ἐκ πτωχῆς ἀλλ' ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας καταγόμενος οὗτος, εἶχε συμμετάσχει τῆς ἐναντίον τοῦ Πέτρου συνωμοσίας. Ὅταν ἐνεφανίσθη ἡ Αἰκατερίνη εἰς τὸ σύνταγμα τῶν δραγόνων, ὅπου ὑπηρέτει ὁ Ποτέμκιν, ὁ ἵππος αὐτῆς ἐπλησίαζε διαρκῶς τὸν ἵππον τοῦ νεαροῦ ἀξιωματικοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ Αἰκατερίνη ἐπρόσεξε τὸ ἔκτακτον κάλλος. Αἴφνης προήχθη οὗτος εἰς συνταγματάρχην καὶ εἰσήχθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς αὐλῆς, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος Ὀρλώφ, ἐξασκῶν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας, κατώρθωσε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ. Ἀποσταλεὶς βραδύτερον ὁ Ποτέμκιν εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πολεμοῦντα στρατὸν διεκρίθη καὶ προήχθη εἰς ὑποστράτηγον ἀποκτήσας τὴν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην τῆς Αἰκατερίνης· ἔκτοτε δὲ ἐγένετο τὸ ἰσχυρότατον πρόσωπον τοῦ κράτους καὶ συνεκυβέρνα μετ' αὐτῆς.

Ἡ Αἰκατερίνη, ἥτις ἀντικαθίστα ταχέως τοὺς ἐραστάς της, οὐδέποτε ἐχωρίζετο ἐχθρικῶς ἀπὸ αὐτῶν. Τοὺς ἐπλήρου τοὐναντίον ἀξιωμάτων, τοὺς ἐπλούτιζε καὶ τοὺς ὑπεδείκνυε μόνον ὅτι δὲν εἶχον πλέον θέσιν εἰς τὸν κοιτῶνά της. Οἱ ἐρωτές της ἦσαν κεραυνοβόλοι, συνέβη δὲ ἡμέραν τινὰ νὰ διακρίνῃ κατά τινα ἐπιθεώρησιν συντάγματος ὡραῖον σαλπιγκτήν, τὸν ὁποῖον ἐκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ὁ πτωχὸς αὐτὸς νέος κατὰ μίαν πε-

Digitized by Google

ρίοδον διεμοιράσθη τὴν αὐτοκρατορικὴν κλίνην μετὰ τοῦ πρίγκιπος Ὀρλώφ, ὅστις εἶχε τὴν εὐφυΐαν νὰ παραχωρῇ εὐνοουμένους εἰς τὴν αὐτοκράτειραν, ὅπως συγκρατῇ τὴν ὑπουργικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ὁ Ποτέμκιν ἐφάνη ἄξιος τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἡ Αἰκατερίνη. Μὲ τὴν ἀνατολικὴν φαντασίαν του, μὲ τὸν διεφθαρμένον χαρακτῆρά του, μὲ τὰς ἀτάκτους ἀλλ' ὑψηλὰς ἰδέας του, ὑπῆρξεν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ρωσικοῦ πνεύματος εἰς τὰ ὄμματα τῆς Αἰκατερίνης, ἥτις δὲν ἔπαυεν οὖσα ξένη. Συντελέσας εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς Νέας Ρωσίας, ὑπῆρξεν ὁ ὀργανωτὴς τῆς Κριμαίας καὶ κατόπιν ἡγεμὼν τῆς Ταυρίδος. Ἀλλ' οἱ εὐνοούμενοι διεδέχοντο ταχέως ἀλλήλους καὶ τὸν Ποτέμκιν διεδέχθη ὁ *Πλάτων Ζύμπωφ*, ὅστις ἐπέδρασε πλειότερον παντὸς ἄλλου ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους.

Ἡ Αἰκατερίνη ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης θέτουσα εἰς ἐφαρμογὴν τὰς ὑπὸ τοῦ Πέτρου Α' μελετηθείσας μεταρρυθμίσεις. Ἀπὸ τοῦ 1766 ἕως τοῦ 1768 συνεκάλεσε τὴν πρὸς καταρτισμὸν τοῦ νέου κώδικος ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐξ ἀντιπροσώπων πάντων τῶν σωμάτων τοῦ κράτους, πασῶν τῶν τάξεων, πασῶν τῶν φυλῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, οἵτινες συνελθόντες εἰς Μόσχαν, ἔπειτα δὲ εἰς Πετρούπολιν, ἐξηρέθησαν ἐσαεὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ποινῶν καὶ ἐκηρύχθησαν ἀπαραβίαστοι διαρκούσης τῆς Συνελεύσεως. Εἰς τὴν «Ὁδηγίαν πρὸς σύνταξιν τοῦ νέου κώδικος» ἡ Αἰκατερίνη, ὡς ἔλεγεν, εἶχε λῃστεύσει τοὺς φιλοσόφους τῆς Δύσεως. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι κατὰ τὰς διακοσίας συνεδριάσεις τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, συνεζητήθησαν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τὰ φλογερώτερα τῶν ζητημάτων καὶ ὁ εὐπατρίδης Κορομπὶν πρῶτος ἐκήρυξε δημοσίᾳ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, ἥτις ἔκτοτε ἐγένετο τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῶν διανοουμένων Ρώσων, τὸ μέγα ζήτημα περὶ τὸ ὁποῖον ἐστράφη ἡ δρᾶσις τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο διατεθειμένη νὰ χορηγήσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς δουλοπαροίκους, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις τῆς ἀριστοκρατίας ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἠναγκάσθη περιορίζουσα, τὰς ἀρχικὰς ἀποφάσεις της, νὰ λάβῃ μόνον μέτρα ἐξασφαλίζοντα ἀπὸ τῶν μεγάλων καταχρήσεων τῶν γαιοκτημόνων. Ἡ θέσις τῶν δουλοπαροίκων ἦτο θλιβερωτάτη· ἡ διεξαχθεῖσα τότε δίκη κατὰ τῆς Δαρίας Σαλτυκώφ, ἥτις ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε θανατώσει ὑπὸ τὰ βασανιστήρια τεσσαράκοντα ἐκ τῶν δουλοπαροίκων της, κατεδείκνυεν ὁποία ἦτο ἡ θέσις τῶν γεωργῶν καὶ ὁποία ἡ διαφθορὰ τῶν ἀρχόντων. Κατὰ τὸ 1768 ἡ Σαλτυκὼφ κατεδικάσθη εἰς ἰσόβια δεσμά, ἐν τούτοις ὁ ἄτιμος αὐτὸς θεσμός, μόλις μετὰ ὀγδοήκοντα πέντε ἔτη κατηργήθη, κατόπιν ἑνὸς ἐπιμόνου ἀγῶνος καὶ δύο τρομερῶν ἐπαναστάσεων.

Ἡ ἐπικρατοῦσα διαφθορὰ εἰς τὴν διοίκησιν ἦτο ἀφάνταστος. Τὰ πάντα ἐξηγοράζοντο ἐν Ρωσίᾳ. Τὰ δικαστήρια εἶχον μεταβληθῆ εἰς πλατείας δημοπρατηρίων. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέφερε πλήρη μεταρρύθμισιν εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν διοίκησιν τῆς χώρας καὶ περιέστειλε τὰς διοικητικὰς καταχρήσει. καὶ τὰς ὑπερβασίας. Ἐξέτεινε τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἐπλήρωσε τὴν Ρωσίαν εὐεργετικῶν ἱδρυμάτων, εἰσήγαγε τὰς ἰδέας τῆς ἀνεξιθρησκείας, τῆς ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας, τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἄτομον, τὰ αἰσθήματα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, αἵτινες παρεσκεύασαν τὴν χειραφέτησιν τῶν γεωργικῶν πληθυσμῶν.

Η ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΩΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΣ. Μεγάλην ἐπίσης ἔδειξεν ἔφεσιν ἡ Αἰκατερίνη πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Ὅπως ἐνισχύσῃ τὸ παρ' αὐτῆς ἱδρυθὲν εἰς τὸ ἀνάκτορον Ermitage ἐθνικὸν θέατρον, συνέγραψε δράματα καὶ κωμῳδίας, ἐκτὸς δὲ τούτων λαϊκοὺς μύθους καὶ παιδαγωγικὰς μελέτας. Ἐκ τῶν δραμάτων της τὸ ἱστορικὸν τοιοῦτο ὁ «*Ὀλὲγ*» εἶναι τὸ ἄριστον. Ὁ «*ἱππότης τῆς δυστυχίας*», σάτυρα χλευάζουσα τὸν βασιλέα τῆς Σουηδίας, Γουστάβον τὸν Γ', (ἥτις δὲν διεσώθη), ἐκρίθη ὡς εὐφυέστατον ἔργον. Διεσώθησαν ὅμως αἱ κωμῳδίαι της, εἰς τὰς ὁποίας τίθενται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὰ ἤθη καὶ ἡ ρωσικὴ κοινωνία· μεταξὺ δὲ τούτων αἱ κάλλισται εἶναι: ἡ «*Ἑορτὴ τῆς Κυρίας Βορτσαλίνας* (γριυιάρας)», «*Αἱ παρεξηγήσεις*», «*Ἡ ἀποσυντεθεῖσα οἰκογένεια*», «*Ὁ ἀγύρτης τῆς Σιβηρίας*» κλπ. Ἔγραψεν ἐν ὅλῳ δεκατέσσαρας κωμῳδίας, μερικὰ δράματα καὶ ἐννέα μελοδράματα. Τὸ λογοτεχνικόν της ἔργον δὲν φαίνεται προερχόμενον ἐκ τῆς ρωσικῆς ζωῆς, καίτοι δὲ ἔθιξεν ἱστορικὰ θέματα, καίτοι ἐδημοσιογράφησεν, ἐκδίδουσα μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Δάσκωφ ἰδίαν ἐφημερίδα, καίτοι συνέθεσε τριάκοντα θεατρικὰ ἔργα καὶ μικρὰν βιβλιοθήκην παιδαγωγικὴν χάριν τῶν ἐγγόνων της Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου, ἐν τούτοις εἰς πάντα ταῦτα οὔτε πρωτοτυπία ἀναθρώσκει, οὔτε αἱ ἀπόψεις τῆς ρωσικῆς ζωῆς ἀναλύονται. Ἀλλ' ἂν εἰς τὸ λογοτεχνικὸν αὐτῆς ἔργον δὲν εὑρίσκονται τὰ στοιχεῖα συγγραφέως ἐκπροσωπούσης μίαν ἐποχήν, εἰς τὴν πρὸς τὰ γράμματα ὅμως καὶ τὰς τέχνας κλίσιν αὐτῆς ὀφείλεται ἡ πνευματικὴ ὤθησις ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν βασιλείαν της.

Ο ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ. Ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων, εἰς ἃς προέβαινεν ἡ Αἰκατερίνη, δὲν ἀφῆκε τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς σχέδιον τῆς ἱδρύσεως ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνῆψε μυστικὴν συμμαχίαν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσὴφ τοῦ Β', τὸν ὁποῖον ἡ Αἰκατερίνη εἶχε προσελκύσει εἰς τὰ περὶ Ἀνατολῆς σχέδιά της καὶ τὸ λεγόμενον «Ἑλληνικὸν σχέδιον». Ἀπὸ τοῦ 1788 δὲ διεκόπησαν αἱ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας σχέσεις. Καίτοι ἠπειλεῖτο ἡ Ρωσία πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῶν Σουηδῶν καὶ εἶχε ραδιουργοῦσαν κατ' αὐτῆς τὴν Πρωσίαν, τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ στρατηγὸς Σουβάρωφ κατενίκα τοὺς Τούρκους εἰς Φοκσάνον καὶ Ρύμνικον, ὁ Ποτέμκιν κατελάμβανε τὴν Βεσαραβίαν καὶ ὁ Σουβάρωφ ἐπόρθει τὸ Ἰσμαήλιον, ἐξηκολούθησε δὲ τὸν πόλεμον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσήφ. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον ὅμως τοῦ 1792 ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ τὴν συνθήκην τοῦ Ἰασίου, οὕτω δὲ ἀπετύγχανεν αὐθις ἡ ἀπόπειρα τῆς Αἰκατερίνης πρὸς ἐπανίδρυσιν τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐν ᾧ διεξήγετο ὁ ἀνατολικὸς πόλεμος, ἡ Πολωνία ἤρξατο τὰς μεγάλας αὐτῆς προσπαθείας πρὸς ἀναγέννησιν. Οἱ ἐπὶ μακρὸν ἐξευτελισθέντες χαρακτῆρες ἐβελτιοῦντο δυνάμει τῆς νέας πνευματικῆς ἀνατροφῆς, προήγετο δὲ νέα γενεὰ ἀνθρώπων ἀπηλλαγμένων τῆς προτέρας διαφθορᾶς. Ἡ Πολωνία ἤθελε νὰ ζήσῃ καὶ κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς τοῦτο. Ἡ Δίαιτα ἐκήρυξε τὸν θρόνον διαδοχικὸν καὶ ἐκάλεσε τὸν οἶκον τῆς Σαξωνίας εἰς ἐνδεχομένην διαδοχήν, ἐψήφισε σύνταγμα καθορίζον τὴν διάκρισιν τῶν ἐξουσιῶν καὶ καθιέρωσε τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα. Ἡ Αἰκατερίνη ὅμως, ἐγκολπωθεῖσα τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, ἐχαρακτήρισε τοὺς μεταρρυθμιστὰς Πολωνοὺς ὡς Ἰακωβίνους, ἑκατοντακισχίλιοι δὲ Ρῶσοι καὶ Κοζάκοι στρατιῶται εἰσέβαλον εἰς τὴν Οὐκρανίαν. Οὕτως οἱ Πολωνοὶ πατριῶται, πανταχόθεν ἐγκαταλειφθέντες, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ρωσικὴν εἰσβολήν, ὑπεχώρησαν, καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸν συνασπισμὸν τῆς Ταργοβίτσης ἐπανήγαγον τὸ παλαιὸν ὀλέθριον σύστημα. Ἀλλ' ὁ διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας εἶχεν ἀποφασισθῆ ἤδη διὰ μυστικῆς συνθήκης, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας διῆλθε καὶ οὗτος τὰ δυτικὰ μεθόρια, κηρύττων ὅτι αἱ ταραχαὶ τῆς Πολωνίας ἔθετον εἰς κίνδυνον τὰς χώρας αὐτοῦ, ὅτι τὸ Δάντζιχ ἀπέστελλε σῖτον εἰς τοὺς Γάλλους ἐπαναστάτας καὶ ὅτι ἡ Μεγάλη Πολωνία ἦτο ἑστία τοῦ Ἰακωβινισμοῦ. Τὸ μερίδιον ἑκατέρας τῶν κεντρικῶν δυνάμεων ἦτο ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένον· ἡ Ρωσία θὰ ἐλάμβανε τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, μετὰ 3.000.000 ψυχῶν, ἡ δὲ Πρωσία εἶχεν εἰς τὸ μερίδιόν της τὰς πόλεις ἃς ἐποφθαλμία ἀπὸ πολλοῦ.

Τὸ ἀπαισιώτερον εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἦτο ὅτι ἡ Πολωνία ἐκλήθη νὰ νομιμοποιήσῃ τὸν διαμελισμόν. Συνεκλήθη οὕτως ἡ πολωνικὴ Δίαιτα ὑπὸ τὰς αἰχμὰς τῶν λογχῶν τοῦ στρατοῦ τῆς Αἰκατερίνης καὶ ὁ βασιλεὺς ἐσύρθη εἰς Γρόδνον ὅπως προεδρεύσῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του. Ἡ συνεδρίασις τῆς Διαίτης τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1793 διῆλθεν ἄφωνος. Ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ θρόνου του καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι ἐπὶ τῶν καθισμάτων των διετέλουν μελαγχολικοὶ καὶ σιγῶντες μὴ θέλοντες νὰ θέσωσι τὸ ζήτημα τοῦ διαμελισμοῦ ὑπὸ συζήτησιν, οὕτω δὲ ἡ σιγὴ ἐθεωρήθη ὡς συγκατάθεσις καὶ ἡ Αἰκατερίνη ἠγγυᾶτο τὴν τήρησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Ἀλλ' ὁ πολωνικὸς στρατὸς δὲν ἐδέχθη τὸν ὅρον τῆς διαλύσεως αὐτοῦ καὶ ἐκάλει τοὺς λαοὺς τῆς Πολωνίας εἰς ἀντίστασιν. Ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη εἰς Βαρσοβίαν, ὁ δὲ λαὸς ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τοῦ ὑποδηματοποιοῦ Καλίνσκη καὶ τοῦ τραπεζίτου Καπόστα ἐπετέθη κατὰ τῶν ρωσικῶν ἀποσπασμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπεχώρησαν ἀφήσαντα τετρακισχιλίους νεκρούς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους. Οἱ Πολωνοὶ ἐζήτουν τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας, ἀλλ' αὕτη καθίστατο ἀδύνατος. Οὕτως οἱ Πολωνοὶ δὲν ἀπήλαυσαν τὰς ἐπιτυχίας των ταύτας· ὁ στρατὸς των δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπομείνῃ τὴν ρωσικὴν καὶ τὴν πρωσικὴν πίεσιν, ἡ δὲ Βαρσοβία καὶ αἱ πλεῖσται τῶν πόλεων ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν ἡνωμένων στρατῶν. Οὕτω πως δὲ διεμελίσθη ἡ Πολωνία, τῆς Ρωσίας λαβούσης τὸ μέγιστον μέρος αὐτῆς. Συνεπληροῦτο τοιουτοτρόπως τὸ κατακτητικὸν σχέδιον τῆς Αἰκατερίνης, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ παρέδιδε τὴν Πολωνίαν εἰς τὴν Πρωσίαν, ἡ δὲ Ρωσία ἀπέκτα μεταξὺ τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ τὴν Λιθουανίαν. Ἡ δόξα τῆς Αἰκατερίνης ἔφθασεν εἰς τὸ μεσουράνημα αὐτῆς, ἔκτοτε δὲ ἤρξατο ὀνομαζομένη *Σεμίραμις τοῦ Νέβα*.

Η ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως αἱ κυβερνήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' καὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' εὑρίσκοντο εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς συγκρότησιν τετραπλῆς συμμαχίας, εἰς ἣν θὰ περιελαμβάνοντο ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ οἱ δύο Βουρβωνικοὶ οἶκοι. Ἀλλ' ἡ ἅλωσις τῆς Βαστίλλης ὑπὸ τοῦ παρισινοῦ λαοῦ καὶ τὰ ἐν Βερσαλλίαις διαδραματισθέντα συμβάντα διέκοψαν τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, σφοδρὰν δὲ ἐξεδήλωσεν ἀντιπάθειαν ἡ Αἰκατερίνη κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἔφλεγον τὴν Γαλλίαν. Εἶχε μάλιστα συμβουλεύσει τὴν εἰς Βαρέννας φυγὴν τῶν Γάλλων βασιλέων. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, περιώρισε τοὺς ἐν Ρωσίᾳ Γάλλους φιλελευθέρους καὶ διέταξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἐν Πετρουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας. Ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ψηφισθὲν κατ' ἀρχὰς γαλλικὸν σύνταγμα τοῦ 1791 καὶ κατόπιν τὴν γαλλικὴν Δημοκρατίαν. Προέβη πρὸς τούτοις καὶ εἰς ἕτερα μέτρα δηλωτικὰ τῆς ἀποστροφῆς αὐτῆς πρὸς τὰς νέας ἰδέας, τῶν ὁποίων ἐν τούτοις εἰσηγηταὶ ἦσαν οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μεθ' ὧν εὑρίσκετο εἰς συνεχῆ ἐπικοινωνίαν. Δι' ἐκδοθέντος οὐκαζίου ἀνήγγειλε πομπωδῶς τὴν διακοπὴν τῶν πρὸς τὴν Γαλλίαν διπλωματικῶν σχέσεων καὶ ἀπηγόρευσε τὸν εἴσπλουν εἰς τοὺς ρωσικοὺς λιμένας γαλλικῶν σκαφῶν, ἅτινα ἔφερον τὴν τρίχρουν σημαίαν. Ἀπήλασεν ἐκ τοῦ ρωσικοῦ ἐδάφους πάντας τοὺς Γάλλους, οἵτινες δὲν ὤμνυον πίστιν εἰς τὴν μοναρχίαν, ἀνεγνώρισεν ἀμέσως ὡς βασιλέα τὸν περιπλανώμενον Λουδοβῖκον ΙΗ', ἐδέχετο δὲ καὶ περιέθαλπε πάντας τοὺς εἰς Ρωσίαν καταφεύγοντας μοναρχικούς. Ἐδέχθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τσάρσκογιε Σέλο τὸν κόμητα τοῦ Ἀρτοᾶ, τὸν κατόπιν Κάρολον Ι' τῆς Γαλλίας, καὶ ἐγχειρίσασα εἰς αὐτὸν ξίφος διακόσμητον ἐκ πολυτίμων λίθων, ηὐχήθη νὰ τὸ φέρῃ ὡς ἀρχιστράτηγος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς μοναρχίας. Τὸ ξίφος τοῦτο περιελθὼν εἰς δεινὰς στερήσεις ὁ Γάλλος πρίγκιψ, ἠναγκάσθη νὰ τὸ ἐκποιήσῃ ἐν τῷ μεταξύ. Μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς ταῦτα ἐξέδωκε τὴν περίφημον διακοίνωσιν περὶ παλινορθώσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν προνομίων τῆς εὐγενείας, διαβεβαιοῦσα ὅτι θα ἤρχουν δεκακισχίλιοι Ρῶσοι ὁπλῖται ὑπὸ τὸν Σουβάρωφ, ὅπως καταπνίξουν τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Προέβαινεν ἔτι πέραν τούτου· ἐνεθάρρυνε τὸν Γουσταῦον Γ' τῆς Σουηδίας, ὅπως τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς πανευρωπαϊκῆς σταυροφορίας ἐναντίον τῆς δημοκρατίας. Ἐν ᾧ ὅμως παρεσκευάζετο οὗτος ὅπως στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ παλινορθώσῃ τοὺς Βουρβώνους καὶ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἐχαλκεύθη συνωμοσία κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν κομήτων Ρίββιγγ καὶ Ὄρνου καὶ ἐφονεύθη ἔν τινι χορῷ προσωπιδοφόρων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπροξένησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὴν Αἰκατερίνην, ἐκλόνισεν αὐτὴν καὶ τὴν κατέστησεν ἐπιφυλακτικωτέραν. Καίτοι δὲ διεπραγματεύετο μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, καὶ συνεζήτει περὶ συνθηκῶν καὶ ὑπέσχετο ἀποστολὴν στρατευμάτων, ἀπέφευγεν ἐν τούτοις νὰ περιπλακῇ εἰς πόλεμον κατὰ τῶν *ἀθέων τῆς Δύσεως*. ὡς ἀπεκάλει τοὺς δημοκρατικοὺς Γάλλους. Ἐμερίμνα πλειότερον περὶ τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς σχεδίων, ἀγομένη ὑπὸ τοῦ ὀνείρου ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, θέτουσα ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἔγγονον αὐτῆς μεγάλον δοῦκα Κωνσταντῖνον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκπαιδεύσει διδάξασα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπως φέρῃ τὰ ἐφόδια τοῦ μέλλοντος τῶν Ἑλλήνων αὐτοκράτορος. Παρασκευάζετο ἤδη εἰς πόλεμον πρὸς κατάκτησιν τῆς Περσίας. Ἐν μέσῳ τῆς τρομερᾶς θυέλλης τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐξαπολύσει εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ εἰς Τυφλίδα εἰσβολὴ τοῦ νέου βασιλέως τῆς Περσίας Μωχαμμέτ, ἡ Αἰκατερίνη, προσβληθεῖσα ἐξ ἀποπληξίας τὴν 6[?]ῃ Νοεμβρίου τοῦ 1796, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἑξήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Τρομεροῦ, οὐδεὶς ἡγεμὼν τῆς Ρωσίας εἶχεν ἐπεκτείνει τὸ κράτος του διὰ τοσούτων μεγάλων κατακτήσεων καὶ οὐδεὶς εἶχε δώσει τοιαύτην ὤθησιν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν, ὅσον αὕτη. Θανοῦσα ἀφῆκεν ὅρια εἰς τὴν Ρωσίαν τὸν Δνείστερον, τὸν Εὔξεινον καὶ τὸν Νιέμεν. Ἀπὸ αὐτῆς δὲ ἤρξατο ἡ Ρωσία οὐσιωδῶς ἀναμιγνυομένη εἰς τὴν τύχην τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἀπὸ ταύτης σημειοῦται ἡ παρακμὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὅσον μέγα ἦτο τὸ κατακτητικὸν αὐτῆς ἔργον, ἐξ ἴσου τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ μεταρρυθμιστικόν. Περιστοιχισθεῖσα ὑπὸ διαπρεπῶν συνεργατῶν, πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἀπέβησαν ἀλληλοδιαδόχως εὐνοούμενοί της, ὠργάνωσε τὸ ἀχανὲς κράτος καὶ εἰσήγαγε φιλελευθέρους τινὰς θεσμούς. Ἐν τῇ «ὁδηγίᾳ αὐτῆς πρὸς σύνταξιν τοῦ ρωσικοῦ κώδικος», «ὑπάρχουν—λέγει ὁ Πανὶν—ἀξιώματα δυνάμενα νὰ ἀνατρέψωσι τείχη», ἐνεπνέετο δὲ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπὸ τοιούτων φιλελευθέρων ἀρχῶν ὥστε ἡ κυκλοφορία ἀντιτύπων του εἶχεν ἀπαγορευθῆ ἐν Παρισίοις. Μεταξὺ τῶν περιεχομένων ἐν αὐτῷ ἀξιωμάτων εἶναι τὰ ἀκόλουθα: «Τὸ ἔθνος δὲν ἐγένετο χάριν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν χάριν τοῦ ἔθνους».— «Ἡ ἰσότης τῶν πολιτῶν συνίσταται εἰς τὸ πείθεσθαι μόνον τῷ νόμῳ, ἐλευθερία δὲ εἶναι τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν πᾶν ὅ,τι δὲν ἀπ-

Digitized by Google

γορεύεται ὑπὸ τοῦ νόμου».—«Προτιμοτέρα ἡ ἀθώωσις δέκα ἐνόχων ἢ ἡ καταδίκη ἑνὸς ἀθώου».— «Τὰ βασανιστήρια εἶναι θαυμαστὸν μέσον πρὸς καταστροφὴν ἀθώου ἐπισφαλοῦς ὑγείας καὶ εἰς σωτηρίαν εὐρώστου ἐνόχου». Δι' ἄλλων ἀξιωμάτων κατεδικάζοντο ρητῶς ἡ μισαλλοδοξία, οἱ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ καὶ αἱ σκληραὶ ποιναί.

Διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀφῃρέθη ἀπὸ τῆς Γερουσίας μέρος τῆς πολιτικῆς της κυριαρχίας, ἀλλ' ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῆς πάντες οἱ κλάδοι τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἐχώρισε τὴν διοίκησιν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, συνέστησε δικαστήρια, παρεχώρησε προνομίας εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Καταργήσασα τὸ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου ὑφιστάμενον σύστημα τῆς κηδεμονίας καὶ ἐπιβλέψεως, συνῴκισε τὰς ἐρήμους ἀλλὰ γονιμωτάτας γαίας τοῦ Βόλγα, τῆς Οὐκρανίας καὶ τῆς Χερσῶνος καὶ ἵδρυσε περὶ τὰς διακοσίας νέας πόλεις, ἔπραξε δὲ πᾶν τὸ δυνατὸν πρὸς ἐλάττωσιν τῆς θνησιμότητος ἐν τῇ χώρᾳ. Ἐξελαΐκευσεν ἐπίσης τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, τῶν ὁποίων οἱ δουλοπάροικοι ἀνήρχοντο εἰς ἓν καὶ πλέον ἑκατομμύριον, ἐκ τῶν εἰσπράξεων δὲ τῶν κτημάτων τούτων τὸ πλεῖστον διετέθη πρὸς συντήρησιν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας αὐτῆς ὑπὲρ τὰ 2.000.000 προσῆλθον εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καίπερ εἶχε καθιερώσει τὴν ἀπόλυτον ἀνεξιθρησκείαν. Ἡ αἵρεσις τῶν Ρασκολνίκων ἔτυχε πάσης προστασίας καὶ ἀσφαλείας καὶ ἀπηλλάγησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς τῆς διπλῆς φορολογίας.

Ἡ προσοχὴ αὐτῆς ἐστράφη ἐπίσης εἰς τὴν λαϊκὴν παίδευσιν, καίτοι τὸ περὶ ἐθνικῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν τάξεων σχέδιον τοῦ Μπέσκη ἐπραγματοποιήθη μόνον ἐν μέρει. Ἐν τούτοις ἱδρύθησαν σχολεῖα εἰς ὅλας τὰς πόλεις, ἰδιαιτέρως δ' ἐπρόβλεψεν ἡ αὐτοκράτειρα περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν κορασίων. Ἵδρυσεν ἐν Μόσχᾳ τὸ μεγαλοπρεπὲς ὀρφανοτροφεῖον «Βοσπιτάλνυϊ Ντόμ», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετράφησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας της περὶ τὰς 40 000 ὀρφανῶν κορασίων. Πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν ὀρφανῶν τούτων ἐθέσπισεν ὅτι πᾶς δουλοπάροικος νυμφευόμενος τρόφιμόν τινα τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου θ' ἀνέκτα ἄνευ ἄλλων διατυπώσεων τὴν ἐλευθερίαν του.

Εἰς τὰς εὐρείας ταύτας μεταρρυθμίσεις τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Β' ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, αἵτινες τοσαύτην ἔλαβον ἔκτασιν βραδύτερον. Ἡ Αἰκατερίνη ἐν τῷ καταρτισμῷ τῶν νόμων ἀνεκήρυσσε τὰς ἀρχὰς τοῦ Μοντεσκιέ. Ἡ φιλοσοφικὴ δὲ αὐτῆ ἐπιρροὴ ἐνίσχυσε παρὰ τοῖς Ρώσοις εὐπατρίδαις τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἰδέας, αἱ ὁποῖαι παρεσκεύασαν τὴν ρωσικὴν ἀναγέννησιν. Παρὰ τὴν ἔφεσιν ταύτην πρὸς τὰς νέας ἰδέας, τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας τῆς Δύσεως παρέμεινε Ρωσίς, παρεκάλει δὲ τὸν ἰατρόν της, ἀστειευομένη, νὰ τῆς ἀφαιρέσῃ καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα γερμανικοῦ αἵματος. Εἰς τὴν ρωσικὴν ὑπηρεσίαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της εἰσῆλθον πλεῖστοι διαπρεπεῖς Ἕλληνες, καταλαβόντες ἀνώτατα ἀξιώματα εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν διοίκησιν, εἰς τὴν αὐλὴν της δὲ ἔτυχον ἀρίστης ὑποδοχῆς ὁ *Εὐγένιος Βούλγαρης*, ὅστις ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν τὴν μετάφρασιν τῆς «Αἰνειάδος» τοῦ Βιργιλίου καὶ ὁ *Νικηφόρος Θεοτόκης*, γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Χερσῶνος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας της ἐπίσης ὁ Κεφαλλὴν μηχανικὸς *Μαρῖνος Χαρβούρης* μετέφερεν ἐκ τῆς λίμνης Λαδόγας τὸν κολοσσιαῖον γρανίτην, ἐφ' οὗ ἐστήθη ὁ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Ναυαρχείου ἐν Πετρουπόλει μέγας ἔφιππος ἀνδριὰς τοῦ Μεγάλου Πέτρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Castera*, Histoire de Catherine II. Paris 1800.— *Erneste Desclozeau*, Catherine II. Paris 1849. – *Capefigue*, La Grande Catherine, Paris 1862. —*Τρατσέφσκη*. «Πολιτικὴ Ἱστορία τῶν χρόνων Αἰκατερίνης Β'», Πετρούπολις 1877. — *Σκαμπιτσάφσκη*. «Κριτικαὶ μελέται», Πετρούπολις 1879.— *Σοοβιέφ*, «Ἱστορία τῆς Ρωσίας», Πετρούπολις 1879.— *Sainte-Beuve*, «Nouveaux Lundis», Paris 1866.—*K. Naliszewski*, Littérature Russe, Paris 1900. — *Θεοδ. Βελλιανίτη*. «Πρόλογος ἱστορίας τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας», Ἀθῆναι 1905.—*Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», Ἀθῆναι 1887.—*Μ. Πολιεβόϊ*, «Ἱστορία τῆς ρωσικῆς φιλολογίας», Πετρούπολις 1896. —*Alfred Rambaud*, Histoire de la Russie, Paris 1868. — *M. Herzeu*, «La cour de Russie au XVIII siècle», Londres, 1859.

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

—Αἰκατερίνη *τῆς Ἀραγωνίας* (d'Aragon). Θυγάτηρ τῶν βασιλέων τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλας, ἐγεννήθη τῷ 1483 καὶ ὑπανδρεύθη μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλίας, διαδόχου τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου Ζ', τῷ 1501. Ὀλίγους μῆνας μετὰ τοὺς γάμους ὁ διάδοχος Ἀρθοῦρος ἀπέθανε. Μετὰ ταῦτα ὅμως δὲ ὀκτὼ ἐτῶν, ἐζητήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου Ζ' ἡ ἄδεια παρὰ τοῦ πάπα, ὅπως ἐπιτραπῇ νὰ συζευχθῇ ἡ Αἰκατερίνη τὸν νέον διάδοχον τῆς Ἀγγλίας πρίγκιπα Ἐρρῖκον. Ὁ πάπας Ἰούλιος Β' ἐνέκρινε τὴν αἴτησιν καὶ οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν ἐν Λονδίνῳ, ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸν γάμον τοῦτον ὑπηγόρευσαν πολιτικὰ συμφέροντα, καθ' ὅσον ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας ἦτο ὁμομήτριος ἀδελφὴ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου τοῦ Πέμπτου, τοῦ μόνου, ὅστις ἠδύνατο διὰ τῆς μεσολαβήσεώς του νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ Ἀγγλίας συμμαχίαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Ἐκ τοῦ γάμου τῆς μετὰ τοῦ Ἐρρίκου ἡ Αἰκατερίνη ἐγέννησε πολλὰ τέκνα—ἐξ ὧν ἐπέζησε μία κόρη, ἡ βραδύτερον βασιλεύσασα Μαρία Τυδώρ,—ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχές· τοὐναντίον ἔλαβε ποικίλας δραματικὰς περιπλοκὰς καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ μεγίστων θρησκευτικῶν διαταραχῶν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας δὲν διεκρίνετο ἐπὶ κάλλει. Ἦτο ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ ἀνδροπρεπὴς μᾶλλον τὴν ὄψιν καὶ τοὺς τρόπους, πρὸς δὲ κατὰ ὀκτὼ ἔτη πρεσβυτέρα τοῦ συζύγου της. Ὁ Ἐρρῖκος ὅστις ὑπῆρξεν ἔκδοτος εἰς τὸν ἔρωτα καὶ τὰς ἀπολαύσεις, τάχιστα ἔστρεψεν ἀλλοῦ τὰ ὄμματά του, ἠγάπησε δὲ περιπαθῶς τὴν κυρίαν ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς βασιλίσσης Αἰκατερίνης Ἄνναν Βολεῦν καὶ ἠθέλησε, διαζευγνυόμενος τὴν σύζυγόν του, νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Ἐζήτησε τότε παρὰ τοῦ πάπα Κλήμεντος Ζ' ὅπως ἀκυρώσῃ τὸν πρῶτον γάμον του, τὸν ὁποῖον ἔλεγεν ὅτι συνῆψε δεκαοκταετὴς μόλις καὶ μὴ ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν τοῦ ἀνομήματος ὅπερ ἐγένετο δι' αὐτοῦ, τελεσθέντος παρὰ τοὺς ἱεροὺς δεσμοὺς τῆς συγγενείας, καθ' ὅσον ἡ Αἰκατερίνη ὑπῆρξε σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ γάμος οὗτος ὑπῆρξεν ἐκτοτε βασικῶς ἄκυρος.

Ὁ πάπας, καίτοι ὁ Ἐρρῖκος Η' τὸν εἶχεν ἀπελευθερώσει, πολιορκούμενον εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ φρούριον τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου, ὄχι μόνον δὲν ἔστερξεν εἰς τὴν ἀκύρωσιν γάμου γενομένου τῇ ἀποφάσει τοῦ Κογκλαβίου τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἐκάλεσε τὸν Ἐρρῖκον εἰς Ρώμην ὅπως δικασθῇ ἐνώπιον ἱεροδικείου. Οὗτος ὅμως ὄχι μόνον δὲν μετέβη εἰς Ρώμην, ὡς ἠξίου ὁ ἀρχηγὸς τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπεφόρτισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κανταβρυγίας Θωμᾶν Κρέμνερ ὅπως ἄρῃ τὰς δυσχερείας τῆς διαζεύξεως. Ὁ Κρέμνερ ὑπῆρξε τυφλὸν ὄργανον τοῦ Ἐρρίκου Η', δὲν ἐδίστασε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς πλήρη ρῆξιν μετὰ τῆς Καθολικῆς ἕδρας, ἀλλ' ὅπως δώσῃ φαινομενικὴν νομιμότητα εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ἀπετάθη εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ζητῶν τὴν γνωμοδότησιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ θέματος.

Καὶ τὰ μὲν Πανεπιστήμια τῆς Ἀγγλίας πιεζόμενα ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τῆς διαζεύξεως, τὰ τῆς Γερμανίας ὅμως καὶ τῆς Ἰταλίας ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ Ἐρρῖκος ἀνυπομονῶν νὰ καταστήσῃ σύζυγόν του τὴν ἐρωμένην του Ἄνναν, ἐπέσπευσε τὴν λύσιν τοῦ σκανδαλώδους ζητήματος, ἔπεισε δὲ τὸν Θωμᾶν Κρέμνερ νὰ τελέσῃ μυστικῶς τὸν γάμον του μετ' αὐτῆς καὶ νὰ ἀναλάβῃ οὗτος νὰ δικάσῃ τὴν ὑπόθεσιν παρὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Κρέμνερ ἐκάλεσε τότε τὴν Αἰκατερίνην νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του, ἐπειδὴ ὅμως αὐτὴ ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησίν του, κηρύττουσα ὅτι οὐδὲ νὰ δεχθῇ ἠνείχετο οἱανδήποτε ἀμφισβήτησιν περὶ τοῦ κύρους τοῦ γάμου της ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέρρεον δικαιώματα τῶν τέκνων της ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος προέβη αὐτοβούλως εἰς τὴν ἀκύρωσιν τούτου καὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέτασσε δὲ εἰς αὐτὸν νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν θεῖον νόμον καὶ ἀπομακρύνῃ τῆς βασιλικῆς κοίτης τὴν χήραν τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὸ οὕτω σκευωρηθὲν διαζύγιον ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφορμὴ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ Ἐρρίκου Η' ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀκολουθησασῶν θρησκευτικῶν διαστάσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἔπεσαν θύματα ὁ καρδινάλιος Φίσερ καὶ ὁ Θωμᾶς Μῶρος, οἵτινες ἐκηρύχθησαν ἐναντίον τῆς ἀκυρώσεως τοῦ βασιλικοῦ γάμου καὶ διεφιλονίκησαν τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τοῦ μονάρχου. Κατεδικάσθησαν ἀμφότεροι εἰς θάνατον καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ἐγένετο τῷ 1535. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἰκριώματος ὅμως ἀκόμη ἐκήρυττον τὸν Ἐρρῖκον παραβάτην τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων.

Μετὰ τὴν διάζευξιν ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας ἐνεκλείσθη εἰς τὸν πύργον τοῦ Κίμβολτον ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1536. Καὶ ἡ τύχη ὅμως τῆς ἀντιζήλου της Ἄννας Βολεῦν ὑπῆρξε δραματική. Ὁ Ἐρρῖκος Η', ὅστις μετέβαλλεν αἰσθήματα ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1536 ἐρωτευθῆ τὴν Ἰωάνναν Σεϋμούρ καὶ ζητήσας ν' ἀπαλλαγῇ τῆς Ἄννης κατηγόρησεν αὐτὴν ὅτι ἐμόλυνε τὴν συζυγικὴν κοίτην, τὸ δὲ δικαστήριον παραδεχθὲν τὴν κατηγορίαν ἐκήρυξε καὶ τὸν γάμον τοῦτον διαλελυμένον, ἐπιβαλὸν θανατικὴν ποινὴν εἰς τὴν βασίλισσαν Ἄνναν, ἥτις παρέδωκε τὴν κεφαλήν της εἰς τὸν δήμιον τὴν 19 Μαΐου τοῦ 1536. Τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου αὐτῆς ὁ Ἐρρῖκος ἀνήγγελλεν εἰς τὸν ἀγγλικὸν λαὸν τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Ἰωάννας Σεϋμούρ, μετὰ τέσσαρα δ' ἔτη διέλυε καὶ τὸν μετ' αὐτῆς γάμον, ὅπως νυμφευθῇ τὴν Ἄνναν τῶν Κλαβῶν, τὴν ὁποίαν ἐπίσης διεζεύχθη «ἐπὶ παραβάσει τῆς συζυγικῆς πίστεως», διὰ νὰ νυμφευθῇ τὸ πέμπτον τὴν Αἰκατερίνην Χόβαρτ, νὰ διαζευχθῇ δὲ καὶ ταύτην διὰ παρομοίαν αἰτίαν καὶ τὴν θανατώσῃ κατὰ τὸ προσφιλές του σύστημα, ὅπως νυμφευθῇ ἕκτην σύζυγον τὴν Αἰκατερίνην Πάρρ.

Θ. Β.

—Αἰκατερίνη ἡ *Βαλεσιακὴ* (de Valois). Ἦτο κόρη τῆς Αἰκατερίνης Κουρτεναίη (περὶ ἧς κατωτέρω). Κατ' ἀκολουθίαν τοῦ θανάτου τῆς μητρός της ἐκληρονόμησε καὶ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ τύχαι τῆς Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς συνδέονται μὲ τὰς τύχας τῆς Λατινοκρατίας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Β' τοῦ Ἀνδηγαυϊκοῦ (d'Anjou) εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Θάμαρ, τὴν ὡραιοτάτην κόρην τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Νικηφόρου. Διὰ τῆς δυναστικῆς ἐκείνης κηδεστίας ὁ Κάρολος ὁ Β' εἶχε κατορθώσει νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὸν ἁπάσας τὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀκόμη καὶ τὰς ἀξιώσεις καὶ ἐπὶ ἄλλων Λατινοκρατουμένων χωρῶν, καὶ δὴ καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ οὕτως ὁ Φίλιππος ὁ Ταραντῖνος ἔγινεν ἐπικυρίαρχος ὅλων τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι Φραγκικῶν κτήσεων. Ἦτο λοιπὸν περιζήτητος ὡς γαμβρὸς καὶ διὰ τοῦτο ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Θάμαρ ὡς σύζυγον. Ἀλλ' ἡ Θάμαρ ἀπέθανε καὶ ὁ Φίλιππος, διὰ νὰ στερεώσῃ ἀκόμη περισσότερον τὰς ἀξιώσεις του, ἐπεδίωξε τῷ 1313 νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν κόρην τῆς Αἰκατερίνης Κουρτεναίη, Αἰκατερίναν τὴν Βαλεσιακήν, ἡ ὁποία ἦτο μόλις δωδεκαέτις. Κατώρθωσε δὲ τοῦτο, καὶ οὕτως ὁ Φίλιππος ἔγινεν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ἡ δευτέρα σύζυγός του εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴν μητέρα της τὰς ἐπὶ τοῦ Λατινικοῦ θρόνου τῆς Ρωμανίας ἀξιώσεις αὐτῆς. Ἐξηκολούθει δὲ ὁ Φίλιππος νὰ εἶναι ὁ κυρίαρχος τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, τῆς ὁποίας ἡγεμὼν ἔγινεν ὁ Λουδοβῖκος ὁ Βουργουνδικός, ἀναγνωρίσας τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Φιλίππου. Ὅτε δὲ ἀπέθανεν ὁ σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης Φίλιππος (τῷ 1331) ἔμεινεν αὐτὴ πριγκίπισσα τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας.

Ἡ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι χήρα Αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακή, ἐπέδειξεν αὐτόχρημα ἀνδρικὰ προτερήματα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μορέως. Ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῆς εἶχον συνενωθῆ ὅλαι αἱ ἐν Ἑλλάδι Ἀνδηγαυϊκαὶ κτήσεις, τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, ἡ Κομιτεία τῆς Κεφαλληνίας, τὰ κάστρα τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Κερκύρας. Ἦτο δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀρκετὰ δύσκολος ἡ διοίκησις τοῦ Πριγκιπάτου, διότι κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος, εἶχεν ἐπικρατήσει δεινὴ σύγχυσις εἰς τὸν Μορέαν, οἱ μεγάλοι βαρῶνοι ἐζήτουν νὰ γίνουν ἀνεξάρτητοι, ἤρχισαν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες να λαμβάνουν δύναμιν, προσέτι εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀκμάζῃ εἰς τὸν Μυστρᾶν ἡ Ἑλληνικὴ κυριαρχία.

Αἱ δυσκολίαι, τὰς ὁποίας εὕρισκεν ἡ ἀπρόσκοπτος διοίκησις τοῦ Πριγκιπάτου, ἔπεισαν τὴν Αἰκατερίνην ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ παρουσία αὐτῆς εἰς τὸν Μορέαν, καὶ ἀληθῶς τῷ 1338 ἀπεβιβάσθη αὐτὴ εἰς τας Πάτρας συνοδευομένη ἀπὸ ἕνα πιστὸν σύμβουλον, ὁ ὁποῖος ἔμελλε ν' ἀναμιχθῇ ἐνεργῶς εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας, τὸν διάσημον *Νικόλαον Ἀτζαγιώλην*.

Ὁ Νικόλαος οὗτος Ἀτζαγιώλης εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Νεάπολιν ὑπὸ τοῦ πατρός του πρὸς διοίκησιν τοῦ ὑποκαταστήματος τῆς μεγάλης ἐν Φλωρεντίᾳ τραπέζης τῶν Ἀτζαγιωλῶν. Ἐκεῖ μὲ τὴν μεγάλην αὐτοῦ χρηματιστικὴν δεξιότητα καὶ συγχρόνως μὲ τὴν ὡραιότητά του εἵλκυσεν τὴν εὔνοιαν, ἴσως καὶ τὸν ἔρωτα, τῆς Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς ἡ ὁποία εἶχε μείνει χήρα κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος (1331). Ὁ Νικόλαος ἐβοήθησεν αὐτὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων της· τὴν ἐβοήθησε προσέτι εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε δὲ καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν του νὰ ἐξαγοράσῃ γαίας εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ δὴ εἰς τὴν Ἀνδραβίδαν καὶ τὴν Καλαμάταν. Τοιουτοτρόπως ὁ Νικόλαος Ἀτζαγιώλης ἦτο ὑποτελὴς εἰς τὸ Πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἡγεμονίδα καὶ φίλην αὐτοῦ τὴν Αἰκατερίνην τὴν Βαλεσιακήν. Διὰ ταῦτα συνώδευσεν αὐτὴν εἰς τὸν Μορέαν καὶ ὑπῆρξε πάντοτε ὁ πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος σύμβουλός της.

Ἡ χήρα Αὐτοκράτειρα καὶ πριγκίπισσα τῆς Ἀχαΐας διέμενεν εἰς τὰς Πάτρας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τότε τὸ ἰσχυρότατον καὶ ἄριστα διοικούμενον μέρος τῆς ἡγεμονίας. Ὁ Νικόλαος Ἀτζαγιώλης καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ κόπων παντοίων ὑπηρέτησε τὴν ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ, ἥτις ἤμειψε τὰς ὑπηρεσίας του καὶ ἄλλως, ὅπως διὰ τῆς δωρεᾶς τῆς βαρωνίας τῆς Καλαμάτας, καὶ διὰ παραχωρήσεως καὶ ἄλλων γαιῶν. Εἰς τὴν Γλαρέντζαν εἶχεν ἱδρύσει ὁ Νικόλαος ὑποκατάστημα τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ τραπεζιτικοῦ οἴκου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀναγεγραμμένον εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἀτζαγιωλῶν, ὡς ἰσότιμον κατὰ τὴν ἀξίαν πρὸς τὸ ἐν τῷ Λονδίνῳ ὑπάρχον γραφεῖον αὐτῶν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς αὐτῆς εἰς τὰς

Digitized by Google

Πάτρας ἡ Αἰκατερίνη ἐπροσπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παλινόρθωσιν τῆς Ἀνδηγαυϊκῆς δυνάμεως εἰς τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, ὅπου δὲν ἔμεινεν εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς παρὰ μόνον ἡ Ναύπακτος. Ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἦτο καὶ Αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἄφινε λοιπὸν καμμίαν εὐκαιρίαν εἰς τὸ ν' αὐξάνῃ τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Καὶ ἐξαπέστειλε μὲν μικρὰν στρατιὰν ἀπὸ τὸν Μορέαν εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ ἐπέμβασις τοῦ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου καὶ ἰδίως ἡ διπλωματικὴ δεξιότης τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἐματαίωσαν τοὺς σκοποὺς τῆς Φραγκίσσης αὐτοκρατείρας. Ὁ Ἰωάννης Κανταχουζηνός, ὁ μέλλων Αὐτοκράτωρ, εἶχε χρηματίσει διοικητής, *κεφαλή*, ὡς ἐλέγετο εἰς τὸν Μυστρᾶν. Ἔκτοτε δὲ εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεται ἀγαπητὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ μάλιστα προσεκλήθη ὅπως παραλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς χερσονήσου. Ἴσως ἂν δὲν ἤρχιζε τότε ἡ διὰ τοῦ μεγάλου Σέρβου τσάρου Στεφάνου Δουσὰν ἐπέκτασις τῶν Σέρβων, θὰ κατώρθωνεν ὁ Ἰωάννης Κανταχουζηνὸς τὸ μέγα σχέδιόν του, νὰ συνενώσῃ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὸ Ταίναρον ἕως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τοιαῦτα γεγονότα προανήγγελλον τὴν κατάλυσιν τῆς Φραγκικῆς κυριαρχίας εἰς τὸν Μορέαν, ἡ ὁποία δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ. Ἡ Αἰκατερίνα ἔμεινε μόνον δύο ἔτη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νεάπολιν, ὅπου διῆλθε τὴν ζωὴν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς (1346). Εἰς τὸν υἱόν της Ροβέρτον ἀφῆκε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ΑΔ. ΑΔ.

— Αἰκατερίνη *τῆς Βοσνίας*. Σύζυγος τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Βοσνίας Στεφάνου τοῦ Β', τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ σουλτᾶνος Μωάμεθ ὁ Β'. Ἡ Αἰκατερίνη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της μετέβη εἰς Ρώμην καὶ ἐκληροδότησε τὸ κράτος της εἰς τὸν Πάπαν ἄνευ οὐδενὸς ἀνταλλάγματος. Ἀπέθανεν ἐν Ρώμῃ τῷ 1478.

— Αἰκατερίνη *τῶν Βουρβώνων* (de Burbon). Δούκισσα τοῦ Μπάρ, κόρη τοῦ Ἀντωνίου τῶν Βουρβώνων καὶ τῆς Ἰωάννας ντ' Ἀλμπρὲ ἀδελφὴ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας, γεννηθεῖσα τῷ 1558. Ἦτο διαμαρτυρομένη ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός της, τρομοκρατηθεῖσα ὅμως κατὰ τὰς σφαγὰς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἠσπάσθη τὸν καθολισμόν. Ἀργότερον ἐγένετο πάλιν διαμαρτυρομένη καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου της πιστὴ εἰς τὸ δόγμα της. Ἐζητήθη εἰς γάμον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἱσπανίας, ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Β' τῆς Ἀγγλίας, ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γ' δουκὸς τῆς Λωραίνης καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἐπιφανῶν πριγκίπων, ἀπέκρουσεν ὅμως ὅλων τὰς προτάσεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι αἱ θρησκευτικαὶ των δοξασίαι δὲν συνεβιβάζοντο μὲ τὰς ἰδικάς της, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἤθελε νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον τὸν ἐξάδελφόν της κόμητα τοῦ Σουασσόν. Ὁ Ἑρρῖκος τέλος ὀργισθεὶς κατ' αὐτῆς τῆς ἐπέβαλεν ὡς σύζυγον τὸν δοῦκα τοῦ Μπάρ, διάδοχον τοῦ θρόνου τῆς Λωραίνης. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέζησε μόνον τέσσαρα ἔτη τοῦ γάμου της, ὅστις τὴν κατέστησε δυστυχεστάτην. Ἦτο πνευματώδης καὶ χαρίεσσα καὶ ἐθρηνήθη καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐχθρῶν της.

— Αἰκατερίνη *τῆς Βραγάνσας* (de Bragance) ἡ *τῆς Πορτογαλίας*. Θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Δ' τῆς Πορτογαλίας, γεννηθεῖσα τῷ 1638, συνεζεύχθη τῷ 1661 τὸν βασιλέα Κάρολον τὸν Β' τῆς Ἀγγλίας. Δὲν ὑπῆρξεν ὅμως εὐτυχὴς εἰς τὸν γάμον της, διότι ὁ βασιλεὺς ἐφέρετο σκληρῶς καὶ ἀπρεπῶς ἀπέναντι της καὶ ἐνεφανίζετο ἐπισήμως ἐνώπιον της μετὰ τῆς εὐνοουμένης του κυρίας Πάλμερς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου καὶ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἰακώβου τοῦ Β' ἔτυχε τοῦ ὀφειλομένου εἰς αὐτὴν σεβασμοῦ καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μέχρι τοῦ 1693, ὁπότε ἐπέστρεψεν εἰς Πορτογαλίαν καὶ ἐγένετο ἀντιβασίλισσα καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ της βασιλέως Πέτρου, ὅστις ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν του λόγῳ ἐγκεφαλικῆς παθήσεως. Ἀπέθανε τῷ 1705.

— Αἰκατερίνη *τῆς Γαλλίας* (de France). Ἦτο τὸ δέκατον τέκνον τοῦ Καρόλου ΣΤ' βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Βαυαρίας. Ἡ μήτηρ της, ἥτις τὴν εἶχε σχεδὸν ἐγκαταλείψει κατὰ τὴν παιδικήν της ἡλικίαν, ἤρχισε νὰ τὴν ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὴν περιποιῆται μόνον ὅταν εἶδεν ὅτι καθίστατο ὡραιοτάτη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρῖκος ὁ Ε' μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἐζήτησε νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον τὴν Αἰκατερίνην (1413) καὶ ὡς προῖκα τὰς διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Μπρετινὺ παραχωρηθείσας εἰς αὐτὸν χώρας καθὼς καὶ τὴν Νορμανδίαν. Ἡ Γαλλία δὲν ἐδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Ἑρρίκου καὶ ἐπηκολούθησε καταστρεπτικώτατος διὰ τὴν χώραν πόλεμος ὅστις ἔληξε τῷ 1420. Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Τρουὰ ὁ Ἑρρῖκος ἐλάμβανεν ὡς σύζυγον τὴν Αἰκατερίνην καὶ ἐγίνετο διάδοχος τοῦ Καρόλου τοῦ ΣΤ'. Ὁ γάμος ἐτελέσθη μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος ἐν Τρουὰ τὴν 2αν Ἰουνίου 1420 ἡ δὲ Αἰκατερίνη ἐστέφθη βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ἐν Οὐεστμίνστερ τὴν 23ην Φεβρουαρίου 1421. Ἐκ τοῦ Ἑρρίκου ἀπέκτησεν ἕνα υἱὸν ὅστις ἀργότερον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἑρρῖκος ΣΤ' βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της ἐπισυμβάντα ἐν Βενσένναις τὴν 31 Αὐγούστου 1422, ἡ Αἰκατερίνη μετέφερε τὸ σῶμά του εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν πύργον τοῦ Οὐίνδσορ. Ἀπὸ τοῦ 1425 ἔζησεν ἐν πλήρει ἀπομονώσει καὶ δὲν γνωρίζομεν διὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου της παρὰ ὅτι ἐνυμφεύθη ἐξ ἔρωτος ἕνα Οὐαλλὸν εὐγενῆ, μᾶλλον ταπεινῆς καταγωγῆς, ὀνόματι Ὄβεν Τυδόρ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέκτησε τέσσαρα τέκνα. Ἀπὸ τοῦ 1436 ὅμως αἱ σχέσεις της μετὰ τοῦ Τυδὸρ κατέστησαν γνωσταί. Ὁ Ὄβεν Τυδὸρ συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Γκλόσεστερ, «διότι ἐτόλμησε νὰ νυμφευθῇ μίαν χήραν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας». Ἡ Αἰκατερίνη ἀπέθανε ἐν Μπάρμοντσεϋ τὴν 3ην Ἰουνίου 1438. Ἐκ τῶν υἱῶν της ὁ πρεσβύτερος ἦτο πατὴρ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Ζ' ὅστις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῷ 1485 καὶ ἦτο ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Τυδόρ.

— Αἰκατερίνη *Γατελούζη*. Κόρη τοῦ δυνάστου τῆς Λέσβου Γατελούζη καὶ σύζυγος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Ἦτο δὲ δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ, διότι πρώτην εἶχε λάβει ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Μαγδαληνήν, κόρην τοῦ ἄρχοντος τῆς Ζακύνθου Λεονάρδου Β' Τόκκου καὶ ἀνεψιὰν τοῦ Καρόλου Β' Τόκκου, παλατίνου κόμητος τῆς Κεφαλληνίας, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις. Ἕνδεκα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μαγδαληνῆς, ἡ ὁποία εἶχε μετονομασθῆ Θεοδώρα, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε τῷ 1440 νὰ λάβῃ δευτέραν σύζυγον, τὴν θυγατέρα τοῦ αὐθέντου τῆς Λέσβου «κὺρ Δορῖνα Παλαιολόγου τοῦ Γατελούζη».

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐστάλη εἰς τὴν Λέσβον ὁ πιστὸς φίλος καὶ σύμβουλος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου Γεώργιος Φραντζῆς, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιήθη εἰς ὅλας τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις αὐτοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μνηστείας τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀκόμη Δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ καὶ ἠγωνίζετο κατὰ πάντα τρόπον νὰ στερεώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὸν κίνδυνον ἐκ τῶν Τούρκων. Ὁ Φραντζῆς μετέβη εἰς τὴν Λέσβον καὶ ἐκανόνισε μὲ τὸν πατέρα τῆς νύμφης τὰ τοῦ γάμου. Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1442 ἀνῆλθεν εἰς τὴν Λέσβον, λέγει ὁ Φραντζῆς, «ὁ αὐθέντης μου ὁ Δεσπότης κὺρ Κωνσταντῖνος μετὰ βασιλικῶν τριήρεων καὶ ἔλαβεν ὡς γυναῖκα τὴν εἰρημένην Αἰκατερῖναν τὴν Γατελιούτζαιναν». Διοικητὴς δὲ τοῦ γαμηλίου στολίσκου ἦτο ὁ δρουγγάριος, ἤτοι ναύαρχος, Λουκᾶς Νοταρᾶς, ὁ ὁποῖος κατόπιν ἔγινε μέγας δούξ. Μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου εἰς τὴν Λέσβον, ὁ Κωνσταντῖνος ἀφῆκεν ἐκεῖ εἰς τὸν πατέρα της τὴν δέσποιναν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μὲ τὰς αὐθεντικὰς τριήρεις συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ τριήρεις τῆς Λέσβου, τριήρεις τοῦ πενθεροῦ του Γατελούζου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ μὲν Τοῦρκοι, ὑπὸ τὴν ὁρμητικὴν ἡγεμονίαν τοῦ Μουρὰτ Β', ἔκαμνον μεγάλας προόδους εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ δὲ ἀδελφοὶ Παλαιολόγοι κατέτριβον τὰς δυνάμεις των εἰς διχονοίας καὶ ἐμφυλίους ἀγῶνας, ἐρίζοντες ἰδίως ποῖος θὰ διαδεχθῇ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει φθίνοντα βασιλέα, τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν αὐτῶν Ἰωάννην Η'. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεζήτει μετὰ πόθου τὴν βασιλείαν καὶ διὰ νὰ εἶναι πλησίον τῆς Πόλεως ἐζήτει ν' ἀνταλλάξῃ μὲ τὸν ἀδελφόν του Δημήτριον τὰς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον κτήσεις αὐτοῦ, τὴν Σηλημβρίαν καὶ τὰ περίχωρα, ἀντὶ τοῦ τόπου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς κατεῖχεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἐδέχθη τὴν ἀνταλλαγήν, καὶ μάλιστα συνεννοηθεὶς μὲ τοὺς Τούρκους ἐπέδραμε μετὰ στρατοῦ καὶ ἀπέκλεισε τὴν Πόλιν. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον εἰς βοήθειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ συμμάχους ἱκανὸν μέρος ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν Τούρκων.

Μεταβαίνων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς βοήθειαν αὐτῆς, ὁ Κωνσταντῖνος διῆλθε διὰ τῆς Λέσβου καὶ ἔλαβε «τὴν δέσποιναν τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον μεθ' ἑαυτοῦ». Ὅταν ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Λῆμνον συνήντησεν ὁλόκληρον τὸν Τουρκικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο ἐκεῖ πρὸ πολλῶν ἡμερῶν, καὶ ὑπέστη τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ «τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ», λέγει ὁ εὐσεβὴς Φραντζῆς, ὁ Τουρκικὸς στόλος δὲν κατώρθωσε τίποτε ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἀπῆλθεν ἄπρακτος. Ὁ κίνδυνος ὅμως καὶ ἡ ἀγωνία ἐτάραξε τόσον πολὺ τὴν Αἰκατερίνην, «τὴν δέσποιναν καὶ σύνευνον» τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἔγκυος, ὥστε αὐτὴ ἠσθένησε καὶ παθοῦσα ἔκτρωσιν ἀπέθανε κατ' Αὔγουστον τοῦ 1442. Ἀπέθανε δὲ καὶ ἐτάφη «εἰς τὸ Παλαιόκαστρον τοῦ αὐτοῦ τῆς Λήμνου νησίου». Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Θεοδώρα Τόκκου, ἐκ τοκετοῦ ἀπέθανεν εἰς τὸ Στάμιρον τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξεν, ὡς καὶ εἰς τὸν ἄλλον βίον, ἀτυχὴς καὶ εἰς τὰ συνοικέσιά του, παρ' ὅλας δὲ τὰς προσπαθείας του διὰ ν' ἀποκτήσῃ υἱὸν χάριν τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου δὲν τὸ κατώρθωσεν ἕως τὸ τέλος. Καὶ ἄλλα συνοικέσια ἐπεδίωξεν, ὡς μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ Δόγη τῆς Ἐνετίας, μὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλίας, μὲ τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, τοῦ ῥηγὸς τῆς παρὰ τὸν Καύκασον Ἰβηρίας, ἀλλ' οὐδὲν ἐπετελέσθη. Ἦτο ἀργὰ πλέον, διότι οἱ Τοῦρκοι ἤρχιζον νὰ πολιορκοῦν τὴν Πόλιν.

Ἀλλὰ πρὸς καθορισμὸν τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου, τῆς Αἰκατερίνης Γατελούζαινας, ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ὅτι πατὴρ αὐτῆς ἦτο ὁ Δόρινας Α' ὁ Γατελοῦζος, αὐθέντης τῆς Λέσβου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος, καὶ ὅτι ὁ Δόρινας οὗτος ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Παλαιολόγος ἕνεκα κηδεστίας ἐκ μητρὸς πρὸς τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Δὲν ἐλέγετο *Νοταρᾶς* καὶ ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐλέγετο *Αἰκατερίνη Νοταρᾶ*, ὡς ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως ἢ ἐκ κακῶν ἀντιγράφων τοῦ κειμένου τοῦ Φραντζῆ εἰς τὴν ἔκδοσιν Βόννης, ὅπου γράφεται: «θυγατέρα τοῦ τῆς εἰρημένης νήσου αὐθέντου *κὺρ Νοταρᾶ* Παλαιολόγου τοῦ Γατελιούτζη», καὶ ὅπου προφανῶς πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ: «*κὺρ Ντορῆ*», ἤτοι «*κὺρ Δόρινα*». Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ παρανόησις πιθανὸν νὰ προῆλθε καὶ ἐκ τῆς μετά τινας στίχους μνείας τοῦ *Νοταρᾶ*, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ γαμηλίου στόλου, ὁ ὁποῖος συνώδευε τιμητικῶς τὸν Κωνσταντῖνον πλέοντα εἰς τὴν Λέσβον διὰ νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους του μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Γατελούζαινας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— *Γ. Φραντζῆ*, Χρονικόν, σ. 192 ἑξ.— *Σπ. Λάμπρου*, Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ὡς σύζυγος, «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. Δ' (1907), σ. 417-466. ΑΔ. ΑΔ.

— Αἰκατερίνη *Ζαγκελλὸν* (Jagellon). Βασίλισσα τῆς Σουηδίας. Ἐγεννήθη τῷ 1526 καὶ ἦτο κόρη τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Σιγισμόνδου Α'. Τῷ 1562 ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὸν πρίγκιπα τῆς Σουηδίας Ἰωάννην, υἱὸν τοῦ Γουσταύου Βάζα καὶ κατὰ ἕνδεκα ἔτη νεώτερόν της. Ὁ Ἑρρῖκος ΙΔ', ἐλθὼν εἰς διάστασιν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐφυλάκισε τοὺς δύο συζύγους εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἄμπο, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν ὅμως αὐτοῦ τῷ 1569 ὁ Ἰωάννης ἀπηλευθερώθη καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης. Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο γυνὴ πολλῆς ἱκανότητος καὶ ἐξήσκησε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συζύγου της, τὸν ὁποῖον ἔπεισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν καθολικισμόν. Ἀπέθανε τῷ 1583, ὁ δὲ τάφος της εὑρίσκεται εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Οὐψάλας.

— Αἰκατερίνη *ἡ ἡρωϊκή*. Κόμησσα τοῦ Σβάρτσμπουργ, κόρη τοῦ Γουλιέλμου, κόμητος τοῦ Χένεμπεργ, γεννηθεῖσα τῷ 1509. Τὴν 14ην Νοεμβρίου 1524 ἐνυμφεύθη τὸν κόμητα Ἑρρῖκον τοῦ Σβάρτσμπουργ. Ἀπὸ τοῦ 1531 εἰσήχθη εἰς τὸ Σβάρτσμπουργ ὁ προτεσταντισμός, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξε καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της (1538) ἡ Αἰκατερίνη. Τὸ ἐπώνυμον «ἡρωϊκή» ἔλαβε λόγῳ τῆς γενναίας στάσεως ἣν ἐπέδειξεν ἀπέναντι τῶν στρατηγῶν τοῦ Καρόλου τοῦ Ε'. Μετὰ τὴν νίκην τοῦ Καρόλου παρὰ τὴν Μυλβέργην, ὁ δοὺξ τοῦ Ἄλβα, ὁ πρίγκιψ Ἑρρῖκος τῆς Βρουνσβίκης καὶ ἄλλοι στρατηγοί, κατέλυσαν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς κομήσσης, ἐνῷ τὰ στρατεύματά των κατέλυσαν εἰς τὰ παρακείμενα χωρία, χάριν μεγαλυτέρας ἀσφαλείας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ γεύματος ἐπληροφορήθη ἡ Αἰκατερίνη ὅτι οἱ στρατιῶται ἥρπασαν τὰ ζῷα τῶν χωρικῶν της καὶ χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ, παρεκάλεσε τοὺς ξένους της νὰ διατάξωσι νὰ ἐπιστραφῶσι τὰ ζῷα εἰς τοὺς κατόχους των ἢ νὰ πληρώσουν ἀποζημίωσιν. Ὅτε ὅμως αὐτοὶ ἠρνήθησαν γελῶντες καὶ ἐδικαιολόγησαν τὴν πρᾶξιν τῶν στρατιωτῶν των ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τοῦ πολέμου, ἡ Αἰκατερίνη διέταξε τοὺς ὑπηρέτας της νὰ εἰσέλθωσι πάνοπλοι ἐντὸς τῆς αἰθούσης καὶ ἠπείλησε τοὺς στρατηγοὺς ὅτι θὰ τοὺς ἐφόνευεν ἄνευ οἴκτου ἐὰν δὲν ἐπηνώρθουν τὰς αὐθαιρεσίας τῶν στρατιωτῶν των. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀναφέρει ὁ Σίλλερ εἰς τὸν «Γερμανικὸν Ἑρμῆν» τοῦ 1788, ἔδωσε δὲ θέμα εἰς πολλοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Ἡ Αἰκατερίνη ἀπέθανε τῷ 1567 ἐν Ρούντολσταντ καὶ ὁ τάφος της εὑρίσκεται εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς πόλεως.

— Αἰκατερίνη *Κορνάρου*. Βασίλισσα τῆς Κύπρου. Ἐγεννήθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1454 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν τὴν 10 Ἰουλίου 1510. Ἀνήκουσα εἰς τὸν περιφανῆ βασιλικὸν οἶκον τῶν Κορνάρων ὑπῆρξεν ἐγγόνη τοῦ Μάρκου Κορνάρου, διασήμου καταστάντος διὰ τὴν εὐφράδειαν αὐτοῦ καὶ ἐκλεγέντος δόγη τῆς Βενετίας τῷ 1368· εἶναι δὲ οὗτος ὁ καταλαβὼν τὴν Κρήτην. Δεκατετραέτις ἐδόθη εἰς γάμον εἰς τὸν Ἰάκωβον Λουζινιὰν νόθον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Β'. Οὗτος ἀνεγνωρίσθη ὡς βασιλεὺς τῆς Κύπρου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τὴν βασίλισσαν

Digitized by Google

Καρλότταν καὶ τὸν Λουδοβῖκον τῆς Σαβοΐας. Ὅπως δὲ ἀποκτήσῃ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Βενετῶν ἐνυμφεύθη τὴν νεαρὰν Αἰκατερίνην Κορνάρου, μετὰ τὸν γάμον τῆς ὁποίας ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὴν Κύπρον καὶ ἐπροίκισε τὴν νέαν βασίλισσαν δι' ἑκατὸν χιλιάδων δουκάτων, ἀλλ' ἔλαβεν ἐγγραφὴν ἐπὶ τῆς πόλεως Ἀμμοχώστου. Ἡ Αἰκατερίνη ἐν τούτοις μόλις μετὰ τέσσαρα ἔτη ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ πρὸς συνάντησιν τοῦ συζύγου της, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς Μουσουλμάνους ἀπὸ τὴν νῆσον καὶ ἐβασίλευεν ἤδη. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1472 ἀπέθανεν ἀφήσας τὴν σύζυγόν του ἐπίτοκον. Ἀνέλαβε τότε ἡ Αἰκατερίνη τὴν κυβέρνησιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ θείου της Ἀνδρέου Κορνάρου. Ὀλίγους μῆνας βραδύτερον ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Ἰάκωβον Γ', ὅστις ὅμως ἀπέθανε τῷ 1475. Οἱ Βενετοὶ ἀπεφάσισαν τότε νὰ καταλάβωσιν ὁριστικῶς τὴν Κύπρον, φοβούμενοι ὅμως μήπως ἡ Αἰκατερίνη ὑπανδρευθῇ τὸν βασιλέα Ἀλφόνσον τῆς Νεαπόλεως, ἕνα τῶν πολλῶν ἀπαιτητῶν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου, ἀπέστειλαν εἰς αὐτὴν τὸν ἀδελφόν της Γεώργιον Κορνάρον, ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτὴν τὰς ἀποφάσεις τῆς Βενετίας. Ἡ Αἰκατερίνη ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ τῆς Κύπρου καὶ μετέβη εἰς Βενετίαν, ὅπου ἐγένετο δεκτὴ διὰ μεγάλων τιμῶν. Ἡ γαληνοτάτη Δημοκρατία ἔσπευσε νὰ θέσῃ αὐτὴν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν της καὶ τὴν κατέταξε μεταξὺ τῶν λεγομένων *θυγατέρων* της (figlia di San Marco). Παρ' ὅλας ὅμως τὰς τιμάς, ἃς τῆς ἐπεδαψίλευσαν, οὐδέποτε ἡ Αἰκατερίνη συγκατετέθη νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν ἐκπεσοῦσαν τοῦ ἀξιώματός της. Ἐπὶ δέκα τέσσαρα ἔτη διεξεδίκει τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κύπρου δικαιώματά της, τὰ ὁποῖα ἡ Βενετικὴ Δημοκρατία ἠρνεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ ἀπαγορεύσασα ἐπὶ πλέον εἰς αὐτὴν πᾶσαν ἐκ Βενετίας ἀποδημίαν. Ἡ Αἰκατερίνη ἐμμένουσα εἰς τὰς ἀξιώσεις της, ἔπαυσεν ἐξερχομένη τοῦ παλατίου της, κηρυχθεῖσα οὕτω εἰς ἑκουσίαν κάθειρξιν. Ἐν τέλει καταπονηθεῖσα ἐκ τοῦ ἀκάρπου τούτου ἀγῶνος ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ ἐξεχώρησε πάντα τὰ ἐπὶ τῆς νήσου δικαιώματά της εἰς αὐτήν, λαβοῦσα εἰς ἀντάλλαγμα τὴν κυριότητα τοῦ πύργου Ἀζόλο μετὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ περιοχῆς, εὑρισκομένου παρὰ τὴν Τρεβίζην.

Ἡ Αἰκατερίνη Κορνάρου, ἥτις ἐκοσμεῖτο ὑπὸ μεγάλων ἀρετῶν καὶ ἐκτάκτου παιδείας, ἐγένετο μία τῶν περιφανεστέρων γυναικῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ πύργος αὐτῆς μετεβλήθη εἰς κέντρον τῶν σοφῶν τῆς Ἰταλίας, ἀπετελέσθη δὲ παρὰ τὴν πρώην βασίλισσαν αὐλὴ ἐξόχως πεπαιδευμένων ἀνδρῶν. Τὰς συγκεντρώσεις ταύτας κατέστησε διασήμους ὁ ἐξάδελφος αὐτῆς καρδινάλιος Πέτρος Μπέμπο εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ *«Οἱ Ἀζολᾶνοι»* (Gli Asolani). Ἡ Αἰκατερίνη ἄγουσα τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας της ἀπέθανεν ἐξ αἰφνιδίου θανάτου καὶ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ San Salvatore, εἰς τὸ μνημεῖον ὅπερ κατεσκεύασεν ὁ Κοτίνο παραγγελθὲν παρὰ τῆς ἰδίας ἀπὸ τοῦ 1580.

Θ. Β.

—**Αἰκατερίνη *Κουρτεναίη*** (de Courtenay). Ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀκμάσασα τὰ τέλη τοῦ 13ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος. Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο ἐγγόνη τοῦ Βαλδουΐνου Β', Αὐτοκράτορος τῆς λεγομένης Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κόρη τοῦ Φιλίππου Κουρτεναίη, Αὐτοκράτορος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, καὶ τῆς Βεατρίκης. Ἀνετράφη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καρόλου Β' βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀδελφὸς τῆς μητρὸς αὐτῆς Βεατρίκης τῆς Σικελικῆς.

Ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐλησμόνησε ποτὲ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία εἶχε γίνει πάλιν πρωτεύουσα τῶν Ἑλλήνων Αὐτοκρατόρων τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων. Τῷ 1288 ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β' ὁ Παλαιολόγος ἐζήτησε τὴν χεῖρα αὐτῆς διὰ τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Μιχαὴλ (*Παχυμέρης*, τ. Β' 153, Βόννης). Τὴν ἕνωσιν ταύτην ηὐνόησε καὶ ὁ πάπας Νικόλαος Β', ἀποβλέπων εἰς τὸν συμβιβασμὸν τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιωμάτων τῶν Παλαιολόγων καὶ τῶν τοῦ οἴκου τῶν Κουρτεναίη. Ὁ γάμος οὗτος ὅμως δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἡ δὲ Αἰκατερίνη μεταβᾶσα εἰς τὴν Γαλλίαν, ἠρραβωνίσθη τὸν Ἰάκωβον Α' τὸν Ἀραγωνικόν, βασιλέα τῆς Μαγιόρκας. Ἀλλὰ καὶ ὁ γάμος οὗτος ἐματαιώθη, ἡ δὲ Αἰκατερίνη ὑπανδρεύθη ἐν τέλει (1301) μὲ τὸν ἐξάδελφόν της Κάρολον τὸν Βαλεσιακὸν (de Valois), κόμιτα τῆς Βαλεσίας, καὶ ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου Δ', βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἡ Αἰκατερίνη ἐδώρησεν εἰς τὸν σύζυγόν της, διὰ γαμηλίου συμβολαίου, ὅλα τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέθανε τῷ 1308, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

ΑΔ. ΑΔ.

—**Αἰκατερίνη *τῶν Μεδίκων*** (de Médicis). Βασίλισσα τῆς Γαλλίας, γεννηθεῖσα ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν 13ην Ἀπριλίου 1519 ἐκ πατρὸς Λαυρεντίου Β' τῶν Μεδίκων, δουκὸς d'Urbin, καὶ μητρὸς τῆς Μαγδαληνῆς ντὲ-λὰ-Τοὺρ ντ' Ὠβὲρν (Madeleine de la Tour d'Auvergne), συγγενευούσης πρὸς τὸν γαλλικὸν θρόνον ἐκ τῆς μητρός της Αἰκατερίνης τῶν Βουρβώνων. Ἡ Αἰκατερίνη ἔμεινεν ὀρφανὴ σχεδὸν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς της, τῆς μητρός της ἀποθανούσης δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετόν, τοῦ δὲ πατρός της τὴν 4ην Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὰ παιδικά της ἔτη ἡ Αἰκατερίνη διῆλθεν ἐν μέσῳ διαρκῶν κινδύνων. Αἱ αὐθαιρεσίαι τῶν Μεδίκων, οἱ ὁποῖοι ἦρχον τῆς Φλωρεντίας, προεκάλουν συνεχεῖς ἐξεγέρσεις τοῦ λαοῦ τῆς Φλωρεντίας, ἡ ὁποία ἐν τέλει περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν δημοκρατικῶν. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν Μεδίκων ἐπολιόρκησαν τότε τὴν πόλιν, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ πρὸ τοῦ κινδύνου συνεσκέπτοντο κατὰ πόσον ἔπρεπε νὰ ἐκθέσωσι τὴν Αἰκατερίνην ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς πόλεως εἰς τὸ πῦρ τῶν πολιορκητῶν ἢ νὰ παραδόσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀγριότητα τῶν μαινομένων στασιαστῶν. Εὐτυχῶς διὰ τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία ἦγε τότε τὸ ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας της, οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ἐπραγματοποίησαν τὴν ἀπειλήν των ταύτην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πάπας Κλήμης Ζ', θεῖος τῆς Αἰκατερίνης (τὸ ὄνομά του πρὸ τῆς ἀνακηρύξεώς του ὡς Πάπα ἦτο Ἰούλιος τῶν Μεδίκων), προέτεινε τὴν ἀνεψιάν του ὡς σύζυγον εἰς τὸν πρίγκιπα τῆς Ὀράγγης, Φιλιμπὲρ ντὲ Σαλόν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Μεδίκους ἐν Φλωρεντίᾳ.

Ὁ πρῖγκιψ Φιλιμπέρ, ἀποβλέπων εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἦτο μόνη κληρονόμος τῆς ἡγεμονίας τῆς Φλωρεντίας καὶ τοῦ Δουκάτου τοῦ Οὐρβίνου, ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ κατέβαλε πάσας τὰς προσπαθείας του, ὅπως καταπνίξῃ τὰς στάσεις καὶ καθυποτάξῃ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' ἐφονεύθη ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἐπὶ τῶν τελευταίων χαρακωμάτων τῆς Φλωρεντίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρίγκιπος Φιλιμπὲρ ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος τῆς Αἰκατερίνης Ἰωάννης Στούαρτ, ὅστις ἀπελάμβανε μεγάλης εὐνοίας παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας Φραγκίσκῳ τῷ Α', ἐπρότεινεν εἰς γάμον τὴν ἀνεψιάν του, δεκατεσσάρων μόλις ἐτῶν, διὰ τὸν δοῦκα τῆς Ὀρλεάνης, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Γάλλου βασιλέως καὶ μεγαλύτερον τῆς Αἰκατερίνης κατά τινας μῆνας. Μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ τοῦ Πάπα Κλήμεντος Ζ', καὶ παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας καὶ τὰς ῥαδιουργίας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου Ε', ὁ γάμος οὗτος ἀπεφασίσθη. Τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1533 οἱ μελλόνυμφοι ἔφθασαν εἰς Μασσαλίαν, τὴν δὲ 28ην τοῦ ἰδίου μηνὸς ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι ὑπὸ τὰς εὐλογίας αὐτοῦ τούτου τοῦ Πάπα. Ἐν τούτοις, ὁ γάμος οὗτος, ὁ ὁποῖος ἐγένετο διὰ πολιτικοὺς ἀποκλειστικῶς λόγους, δὲν ἀπήχησεν εὐμενῶς ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ἐφοβοῦντο νέον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐπειδὴ οἱ νεόνυμφοι ἦσαν ἀνήλικοι, ὁ Γάλλος μονάρχης ἠθέλησε νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς χωριστὰ διαμερίσματα μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεώς των. Εἰς τοῦτο ὅμως ἀντέλεξεν ὁ Πάπας καὶ οὕτω ἡ αὐτὴ κλίνη ἐδέχθη τοὺς νυμφίους. Ἡ προὶξ τῆς Αἰκατερίνης, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κομιτειῶν τῆς Ὠβέρνης καὶ τῆς Λωράγγης, ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων χρυσῶν δουκάτων καὶ ἴσης περίπου ἀξίας προικίων, ἐθεωρήθη ὡς ἀναξία λόγου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Φραγκίσκου, κατόπιν δὲ τούτου ὁ θεῖος τῆς νύμφης Φίλιππος Στούαρτ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτούς, ὅτι ὁ Πάπας θὰ προσέφερε τρεῖς μεγάλους μαργαρίτας ἀνυπολογίστου ἀξίας.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς διαμονῆς της ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Παρισίων ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων διῆλθεν ὑπ' οὐδενὸς ὑπολογιζομένη, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως κατώρθωσε νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς εὐμενῶς τὸν πενθερόν της Φραγκῖσκον Α'.

«Ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων, γράφει ὁ Βαριλλά, εἶχεν ἐράσμιον ἀνάστημα, ἡ μεγαλειότης δὲ τῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου της δὲν ἐμείου παντάπασι τὴν γλυκύτητα αὐτοῦ. Ὑπερέβαινε κατὰ τὴν λευκότητα τῆς ἐπιδερμίδος καὶ τὴν ζωηρότητα τῶν ὀφθαλμῶν πάσας τὰς κυρίας τῆς Αὐλῆς. Ὅλαι αἱ ἀμφιέσεις καὶ τὰ κοσμήματα ἥρμοζον εἰς αὐτὴν θαυμασίως. ἨΙσθάνετο ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν νὰ ἐπιδεικνύῃ τὸ ὡραῖον σχῆμα τῶν κνημῶν της, διὸ εἰσήγαγε τὸν συρμὸν τῶν γυμνῶν κνημῶν, ἱππεύουσα ὡς ἀνὴρ καὶ στηρίζουσα τοὺς πόδας της ἐπὶ τῶν ἀναβολέων, ὥστε τὰ θέλγητρα τῶν ποδῶν της νὰ δεικνύωνται πλειότερον. Εἰσήγαγεν ἐπίσης πλῆθος νέων συρμῶν δι' ἑαυτὴν καὶ τὰς κυρίας τῆς ἀκολουθίας της. Ἔτρεφε πρὸς τὸ χρῆμα τὴν ἀγάπην τοῦ προγόνου της Κόμου, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐξετίμα πλειότερον τοῦ Πέτρου Α', τοῦ πατρὸς τοῦ προπάππου της. Μεγαλοπρεπὴς ὅπως ὁ πρόπαππος αὐτῆς Λαυρέντιος, καὶ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐπιτηδεία αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικήν, δὲν ἦτο εὐθέων αἰσθημάτων. Ἡ φιλοδοξία της δὲν ἀφίστατο οὐδόλως τῆς τοῦ Πέτρου Β' τῶν Μεδίκων καί, προκειμένου νὰ ἐπικρατήσῃ, δὲν ἔκαμνεν ἐπιλογὴν μεταξὺ τῶν νομίμων καὶ μὴ τοιούτων μέσων. Αἱ διασκεδάσεις ἔθελγον αὐτήν, ἀλλὰ τὰς ἠγάπα κατὰ τὸν τρόπον τοῦ πατρός της Λαυρεντίου».

Ἐν τούτοις αἱ χάριτες αὗται δὲν ἐφαίνοντο ἐκτιμώμεναι ἐν τῇ γαλλικῇ αὐλῇ. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ εὐνοούμεναι τῶν βασιλέων καὶ τῶν πριγκίπων ἦσαν αἱ πραγματικαὶ βασίλισσαι καὶ πριγκίπισσαι. Αὗται ἐκυβέρνων ἐκ τῶν παρασκηνίων. Ἡ Αἰκατερίνη εὑρέθη εἰς δύσκολον θέσιν. Ὁ σύζυγός της δὲν ἐφαίνετο δεικνύων ἰδιαιτέραν τινὰ κλίσιν πρὸς αὐτήν. Ἡ Αἰκατερίνη, καίτοι εὐφυὴς καὶ μορφωμένη, ὡς Ἰταλίς, δὲν ἐνεθουσίασεν αὐτόν. Ἕλκουσα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Μεδίκων, προελθόντων ἐξ ἐμπόρων, δὲν ἐξετιμᾶτο οὐδόλως σχεδὸν ὑπὸ τοῦ συζύγου της. Μόνον ὁ βασιλεὺς Φραγκῖσκος παρεῖχε κἄποιαν προστασίαν εἰς αὐτὴν καὶ δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποσταλῇ ἡ Αἰκατερίνη εἰς τοὺς γονεῖς της, ὡς ὁ σύζυγός της καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἐπεζήτουν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ νεαρὸς δοὺξ τῆς Ὀρλεάνης οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ πραγματικότητι σύζυγός της. Ἐπὶ τοῦ ἐξαιρετικῶς λεπτοῦ τούτου θέματος ὁμιλῶν ποτε ὁ βασιλεὺς μὲ τὴν διάσημον καταστᾶσαν ἔπειτα Ἄρτεμιν Πουατιὲ εἶπεν ὅτι μία τῶν θλίψεών του ἦτο ὅτι ὁ υἱός του οὐδέποτε θὰ ἠννόει τί σημαίνει νυμφευμένος ἀνήρ. Ἡ Ἄρτεμις προσεφέρθη τότε νὰ μυήσῃ αὐτὴ τὸν δοῦκα τῆς Ὀρλεάνης εἰς τὰ συζυγικὰ καθήκοντα, καὶ γελῶσα εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα: «Θὰ τὸν κάνω ἐραστήν μου».

Ἡ Ἄρτεμις ντὲ Πουατιὲ (Diane de Poitiers) ἦτο ὡραιοτάτη. Χήρα τοῦ Λουΐ ντὲ Μωρεζέ, εἶχεν εἰσέλθει, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, εἰς τὴν Αὐλήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατεῖχε μεγάλην θέσιν. Ἔφερε πάντοτε πένθιμον ἀμφίεσιν ἐκ λευκῆς ἢ μαύρης μετάξης, οὐχὶ βεβαίως εἰς ἔνδειξιν θλίψεως διὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ διότι ἡ ἁπλότης αὕτη ἀνεδείκνυε μεγαλοπρεπέστερον τὸ εὐγενὲς κάλλος της. Ἡ καλαισθησία εἶχεν εἰσδύσει ἤδη ἐκ τῆς ἱσπανικῆς εἰς τὴν γαλλικὴν αὐλήν. Ἡ βασίλισσα ἦτο Ἱσπανίς, εἰς τὴν Ἱσπανίαν δὲ εἶχε γεννηθῇ καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ὀρλεάνης. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (1537) ἡ Ἄρτεμις Πουατιὲ ἦγε τὸ τριακοστὸν ὄγδοον ἔτος, ἀλλ' ἐφαίνετο πολὺ νεωτέρα. «Ἐγνώριζε τὴν τέχνην τοῦ συγκρατεῖν τὸ κάλλος της, ἀλλ' οὐδὲν συνετήρει αὐτὴν πλειότερον ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν καὶ ψυχρὰν φύσιν της. Ἦτο φιλάργυρος καὶ φιλόδοξος. Ἡ ἁπλότης τῆς ἀμφιέσεώς της δὲν τὴν ἐζημίου πολύ, διότι ἐπεδείκνυε τὸ στῆθός της μόλις καλυπτόμενον ὑπὸ ἀραχνοϋφοῦς μελανοῦ πέπλου, ὅσον δὲ πλειότερον αἱ νεαραὶ κυρίαι τῆς αὐλῆς ἀπεκάλουν αὐτὴν γραῖαν, ἐπὶ τοσοῦτον αὕτη ἐπεδείκνυεν ὅ,τι ἐκεῖναι ἀπέκρυπτον. Δὲν ἤργησε νὰ δελεάσῃ τὸν νεαρὸν δοῦκα καὶ νὰ καταστῇ κυρία τῶν αἰσθημάτων του».

Ὁ Φραγκῖσκος Α', ὅστις ἠρέσκετο νὰ περιστοιχίζεται ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας κυρίας τῆς αὐλῆς, εἶχε σχηματίσει μικρὸν κύκλον ἐξ εὐγενῶν δεσποινῶν, μεθ' ὧν μετέβαινεν εἰς κυνηγεσίας αἰγάγρων. Ἡ Αἰκατερίνη οὐδέποτε ἐκαλεῖτο εἰς αὐτάς, ἀλλ' ἀντιληφθεῖσα πόσον θὰ τῆς ἀπέβαινε χρήσιμος ἡ εὔνοια τοῦ πενθεροῦ της, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν νὰ συμμετέχῃ αὐτῶν. Ὁ Φραγκῖσκος ὄχι μόνον ἐδέχθη προθύμως, ἀλλ' ἤρχισε νὰ ἀγαπᾷ καὶ ἐκτιμᾷ τὴν νύμφην του. Ἔκτοτε ἡ Αἰκατερίνη συμμετεῖχεν εἰς τὰς ἐκδρομάς. Ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς παιδιὰς τῆς σφαιροβολίας καὶ διεκρίνετο εἰς τὴν τοξοβολίαν. Ὁ Φραγκῖσκος εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῆται ὡς μέγας πολιτικὸς ἀνήρ, καίτοι οὐδεὶς βασιλεὺς διέπραξε πλειότερα πολιτικὰ σφάλματα αὐτοῦ. Ἐπεθύμει νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἡ δὲ Αἰκατερίνη εἶχε τὴν εὐφυΐαν νὰ ὁμιλῇ μετ' αὐτοῦ πάντοτε περὶ τῶν σοβαρῶν ὑποθέσεων, τοῦτο δὲ διέθετε τὸν βασιλέα εὐμενέστατα πρὸς αὐτήν.

Ἡ αὐλὴ εἶχε διαιρεθῇ τότε εἰς δύο κόμματα, τὸ τῆς νεαρᾶς δουκίσσης ντ' Ἐστάμπ, εὐνοουμένης τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ντὲ Πουατιέ, τῆς ἐρωμένης τοῦ συζύγου τῆς Αἰκατερίνης. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο κύκλων ἦτο πλήρης. Ὁ Φραγκῖσκος Α' μετὰ τῆς Δουκίσσης δ' Ἐστὰμπ καὶ τῆς μικρᾶς Αἰκατερίνης ἐσχημάτιζον ἰδίαν ἰταλίζουσαν αὐλήν, ὡμίλουν περὶ τῶν φλωρεντινῶν συρμῶν, τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, τοῦτο δὲ ἀπεμάκρυνεν ἔτι μᾶλλον τὸν μέλλοντα βασιλέα ἀπὸ τῆς συζύγου του. Ἡ Πουατιὲ ἠδύνατο κατὰ τὴν ἡλικίαν νὰ ἦτο μήτηρ τῆς κόρης τῶν Μεδίκων. Τὸ πάθος τοῦ Ἐρρίκου πρὸς τὴν δύουσαν ἤδη καλλονὴν ταύτην ἦτο προσβολή, τὴν ὁποίαν δυσκόλως ἀνέχονται αἱ γυναῖκες. Ἡ Αἰκατερίνη ἐν τούτοις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐκσπάσῃ εἰς διαμαρτυρίας, ἐδιπλασίασε τὰς θωπείας της πρὸς τὸν σύζυγόν της καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ὀρλεάνης κατέληξε νὰ μεταβαίνῃ ἐνίοτε εἰς τὰ διαμερίσματα τῆς συζύγου του. Ἡ Αἰκατερίνη ἐτήρησε πλήρη οὐδετερότητα μεταξὺ τῶν δύο εὐνοουμένων, ἀδιαφοροῦσα δὲ περὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ συζύγου της, ἔστρεφε διαρκῶς τὰ ὄμματά της πρὸς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, σκεπτομένη πῶς θὰ ἐτίθετο ἐκποδὼν ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ γαλλικοῦ θρόνου καὶ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ συζύγου της. Μετὰ τριῶν ἐτῶν ῥαδιουργίας τὸ πρόσκομμα ἐπὶ τέλους κατερρίφθη καὶ ὁ δελφῖνος ἀπέθανεν (1536), ὡς λέγεται, δηλητηριασθείς. Ὁ θάνατός του ὑπό τινων ἱστορικῶν ἀποδίδεται εἰς τὴν Αἰκατερίνην. Εἶχε παραλάβει αὕτη ἐκ Φλωρεντίας ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ διαπράξωσι τὸ πᾶν, ὅπως ἀποδείξουν τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσίν των. Τούτους εἶχεν ἀναβιβάσει βρα-

Digitized by Google

δύτερον εἰς μεγάλα ἀξιώματα. Δύο ἄνδρες ἔσχον ἐπ' αὐτῆς μεγίστην ἐπιρροὴν ὁ Γκίντο—Γκόντι ὁ γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα στρατάρχης κόμης τοῦ Ρέτζ καὶ ὁ Καρδινάλιος τῆς Λωραίνης, ἀρχηγὸς τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Γκίζη. Εὑρισκομένη ἐν μέσῳ αὐλικῶν ἑορτῶν, ἱπποδρομιῶν καὶ χορῶν ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων ἐφαίνετο ὅτι εἶχε παραδοθῆ ὁλόκληρος εἰς τὰς τοιαύτας ἀπολαύσεις, ἐνῷ αὕτη εἶχεν ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν πραγματοποίησιν μόνον τῶν φιλοδόξων σκοπῶν της.

Εἶχον διαρρεύσει δέκα ἔτη ἀπὸ τοῦ γάμου τῆς Αἰκατερίνης καὶ δὲν εἶχεν ἀποκτήσει τέκνον. Τοῦτο ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἦτο κόρη πατρὸς τοσοῦτον προσβεβλημένου ἐκ τῶν μεγάλων νόσων τοῦ αἰῶνος, ὥστε ἡ μήτηρ, ἥτις ἐγέννησεν αὐτήν, ἀπέθανεν ἓν ἔτος μετὰ τὸν γάμον της. Ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης ἦτο προσβεβλημένη καὶ ἡ Αἰκατερίνη, ἕνεκα τούτου δὲ δὲν τῆς ἐπέτρεπον οἱ ἰατροὶ ν' ἀποκτήσῃ τέκνα εἰ μὴ μετὰ τῆς ἀποθεραπείαν της. Ἡ θεραπεία, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποβληθῆ ἡ Αἰκατερίνη, διήρκεσε δέκα ὁλόκληρα ἔτη, φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ὑπῆρξε τόσον ἀποτελεσματική, καθ' ὅσον ὁ διάσημος Φερνὲλ οὐδὲν ἄλλο ριζικὸν φάρμακον εὕρισκε κατὰ τῆς νόσου εἰμὴ τὴν στείρωσιν τῆς πασχούσης, καθ' ὅσον ἐφοβεῖτο ὅτι θ' ἀπέκτα τέκνα καχεκτικά. Ὁ Ἐρρῖκος εἶχεν οὕτω ἕνα λόγον ἀκόμη διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὴν σύζυγόν του. Τοῦτο ὅμως ἀντέκειτο εἰς τὰ σχέδια τῆς Ἀρτέμιδος Πουατιέ. Ἡ εὐνοουμένη ἔτρεμε καὶ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ὁ Ἐρρῖκος ἠδύνατο ν' ἀποθάνῃ ἄτεκνος καὶ ὅτι θὰ τὸν διεδέχετο ὁ ἀδελφός του, ὁ δοὺξ τῆς Ὀρλεάνης, ἀνήκων εἰς τὴν μερίδα τῆς δουκίσσης δ' Ἐτάμπ, θανασίμου ἐχθρᾶς της.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1543, ὅτε ὁ Ἐρρῖκος ἐπρόκειτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Γερμανίας πόλεμον καὶ ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ φονευθῆ, ἡ Ἄρτεμις ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς συζυγικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, πρὸς ἀσφάλειάν της δὲ ἐκράτει τὴν κλεῖδα τῆς συζυγικῆς παστάδος καὶ ὁ Ἐρρῖκος μετέβαινε παρὰ τῇ Αἰκατερίνῃ, ὅταν ἡ Ἄρτεμις τὸ ἐπέτρεπε. Τὴν 22 Ἰανουαρίου 1544 ἡ Αἰκατερίνη ἐγέννησε τὸ πρῶτον τέκνον, ἀσθενικὸν ὡς προέβλεπεν ὁ Φερνέλ, τὸν κατόπιν βασιλέα Φραγκῖσκον Β', ἀποθανόντα εἰς παιδικὴν ἡλικίαν ἐκ φλογώσεως τῶν ὤτων, ὀφειλομένης εἰς τὴν κληρονομικὴν νόσον τοῦ πάππου του Λαυρεντίου. Μετὰ τὸν Φραγκῖσκον ἡ Αἰκατερίνη ἀπέκτησε πολλὰ τέκνα, πάντα φέροντα τὰ σπέρματα τῆς προγονικῆς νόσου, τὸν Κάρολον Θ', τὸν μαινόμενον δράστην τῶν σφαγῶν τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου καὶ κατόπιν τὸν Ἐρρῖκον Γ', τὸν νευροπαθῆ βασιλέα τὸν ταπεινώσαντα τὴν Γαλλίαν. Ἡ ὄψιμος αὕτη γονιμότης τῆς Αἰκατερίνης ὠφείλετο, λέγουν ἱστορικοί τινες, εἰς τὴν χρῆσιν τῶν λουτρῶν τοῦ Λάντσι. Ἡ γέννησις τοῦ δελφίνου ὑπῆρξε μέγας σταθμὸς εἰς τὴν σταδιοδρομίαν της. Ἐθεώρησεν ὅτι δι' αὐτοῦ ἀπέκτα ἤδη δικαιώματα ἀναμίξεως εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, καὶ ὅπως πραγματοποιήσῃ τὰς ἐπιθυμίας της ταύτας, προσεταιρίσθη τὴν Ἄρτεμιν ντὲ Πουατιὲ καὶ τὸν δοῦκα ντὲ Μονμορανσύ. Ἡ ἐπιτυχία ἔστεψε τὴν διπλῆν ταύτην προσπάθειάν της. Ἕνα μῆνα μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ πρώτου τέκνου των, ὁ σύζυγός της ἀπέκτησε τὴν ἕξιν νὰ διέρχεται δύο ὥρας καθ' ἑκάστην πλησίον τῆς Αἰκατερίνης, συζητῶν μετ' αὐτῆς.

Τῷ 1577 ἀπέθανεν ὁ Φραγκῖσκος Α', καὶ ὁ σύζυγος τῆς Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐρρῖκος Β'. Ἡ Αἰκατερίνη ἐστέφθη βασίλισσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Ἡ ἀληθὴς ὅμως βασίλισσα ἦτο ἡ Ἄρτεμις ντὲ Πουατιέ. Ἡ «νέα βασιλεία ἀπετέλει ἓν εἶδος ἱπποτικοῦ μυθιστορήματος». Ἡ πραγματικὴ ἀντίληψις τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας παραδείγματα εἶχον ταφῆ μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Α' εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Ἐκυριάρχει ὁ ἱπποτικὸς ρωμαντισμός. «Τὰ μετάλλια τῆς ἐποχῆς, γράφει ὁ Michelen, τὰ ἐμβλήματα καὶ τὰ ρητὰ αὐτῶν δὲν ὁμιλοῦν εἰμὴ περὶ ἄστρων καὶ ἀστερισμῶν. Ἡ Ἄρτεμις ντὲ Πουατιέ, ἐκυριάρχει. Τὰ πάντα ἐφαίνοντο ὡς μαγευμένα, ἐκίνει δὲ αὐτὰ ὡς δι' ἀοράτου ῥάβδου ἡ γόησσα αὐτή. Καὶ αὐτοὶ οἱ πρίγκιπες καὶ οἱ Γκίζαι ἐκινοῦντο διὰ τῆς χειρὸς τῆς πεντηκοντούτιδος μαγίσσης. Ἐσκόρπιζε τὰ χρήματα τοῦ γαλλικοῦ θησαυροφυλακίου μετὰ πρωτοφανοῦς ἀμεριμνησίας εἰς ἑορτάς. Ἡ κηδεία τοῦ Φραγκίσκου Α' ἐστοίχισε πολλὰ ἑκατομμύρια, ἡ δὲ στέψις τοῦ Ἐρρίκου πλειότερα. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ Γαλλία εἰσήρχετο εἰς νέαν περίοδον, καὶ ἐφαίνετο ὡς δι' ἑνὸς ἅλματος ἐπανελθοῦσα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Ἀρθούρου καὶ τοῦ Καρλομάγνου». Ἐν μέσῳ τῆς κινήσεως αὐτῆς ἡ Αἰκατερίνη, ὀρθῶς ἀντιλαμβανομένη τὴν κατάστασιν, ὑπετάσσετο εἰς τὰς θελήσεις τῆς Πουατιέ. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Λωραίνης (1552), ὁ Ἐρρῖκος πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἐρωμένης του ἀνέθηκε τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Αἰκατερίνην. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐπίσημος ἀνάμιξις αὐτῆς εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ Κράτους.

Ἡ Αἰκατερίνη ἠξίου ἐξουσίαν ἀποκλειστικήν, ἐνῷ ὁ Ἐρρῖκος ἔθεσε παρ' αὐτῇ συμβούλιον, τοῦ ὁποίου προΐστατο ὁ ναύαρχος Ἀνεμπῶ. Ἡ βασίλισσα ἐν τούτοις ἐξουδετέρωσε τὸ συμβούλιον καὶ δὲν ἀφῆκεν εἰς αὐτὸ εἰμὴ σκιὰν ἐξουσίας. Οἱ μεγιστᾶνες ἡνώθησαν κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ἡ βασίλισσα ἠδυνήθη νὰ διασπάσῃ αὐτούς, χορηγήσασα εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Μονπανσιὲ μέρος τῶν πλουσίων κτημάτων τοῦ οἴκου τῶν Βουρβώνων, ἐξησφάλισε δέ, ἂν μὴ τὴν ἀφοσίωσιν, τοὐλάχιστον τὴν οὐδετερότητα τῶν πρίγκιπος λὰ Βὸδ σὺρ—Ὑἱόν, νυμφεύσασα τοῦτον μετὰ τῆς πρώτης κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν τῆς αὐλῆς. Ἐκ τῶν ἄλλων σημαινόντων τοὺς μὲν ἐκέρδισε διὰ τῶν χαρίτων της, ἄλλους δὲ καθυπέταξε διὰ τοῦ τρόμου. Ἀνεμιγνύετο ἤδη καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ ὑπέδειξεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας νὰ ἐνισχύσῃ τὸν βασιλέα τῆς Ἱσπανίας Φίλιππον Β', ὅπως ἀνασυστήσῃ οὗτος τὸ πέραν τῶν Πυρηναίων κράτος του, ἀναλαβοῦσα ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς συγγενεῖς του.

Ἡ Γαλλία εὑρίσκετο ἤδη εἰς θρησκευτικὸν διχασμόν, αἱ δὲ καταδιώξεις τῶν Καλβινιστῶν ὑπῆρξαν τρομεραί. Πλεῖστοι ἐκ τούτων ὑπέστησαν τὸν διὰ πυρὸς θάνατον ἐν Παρισίοις, Ἀνζέρ, Μπλουᾶ καὶ Βορδῶ. Τὰ μέλη τοῦ δικαστηρίου τοῦ Αἴξ, τὰ ὁποῖα εἶχον διατάξει τὴν σφαγὴν τῶν Βωδουᾶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Φραγκίσκου Α', ἠθωώθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, εἶχον δ' ἐκδοθῆ τὰ διατάγματα, τὰ ὁποῖα ὥριζον τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, οἵτινες ἤθελον φωραθῆ ἐκτελοῦντες λαθραίως τὰ τῆς λατρείας των. Ἐξ ἄλλου ἡ ἱερὰ ἐξέτασις εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰς δίκας ταύτας, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τῶν ἱεροεξεταστῶν δικαζόντων τὰς ἐπὶ αἱρέσει δικαστικὰς ὑποθέσεις. Αἱ θλιβεραὶ σκηναί, εἰς τὰς ὁποίας παρίστατο τὸ πλῆθος, ἀποτελοῦν τὴν μελανωτέραν σελίδα τοῦ καθολικισμοῦ, τοῦ ἐμφανίσαντος αἱμοχαρῆ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Αἱ βιαιοπραγίαι αὗται, εἰς ἃς ὤθησαν τὸν βασιλέα Ἐρρῖκον τὸν δεύτερον οἱ Γκίζαι, παρεσκεύασαν τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους, οἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐσπάραξαν τὴν Γαλλίαν. Ἐν μέσῳ τῆς διαμάχης ταύτης ἡ Αἰκατερίνη παρέμενεν ἀφωσιωμένη εἰς τὸν καθολικισμόν, μετὰ τῶν πριγκίπων Γκίζη, ἐπεδείκνυεν ὅμως πλήρη θρησκευτικὴν ἀνοχὴν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν, θωπεύουσα τὸν πρίγκιπα Ἀντώνιον Βουρβῶνον, τοὺς ἀδελφοὺς Σατιλλιῶν, τὸν Ὀδέ, τὸν ναύαρχον Κολινὺ καὶ τὸν δ' Ἀνδελό. Οὕτως ἐκ περιτροπῆς ἐξηπάτα ἀμφοτέρας τὰς μερίδας. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λοιπούς, ἐπεδίωκε τὴν διαφθορὰν αὐτῶν διὰ τῶν ἀπολαύσεων, δίδουσα συνεχῶς διαφόρους ἡδυπαθεῖς ἑορτάς. Εἶχε πάντοτε μεταξὺ τῆς ἀκολουθίας της ἀριθμόν τινα ὡραίων γυναικῶν, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον ἦτο νὰ ἑλκύουν πάντα, ὅστις θ' ἀπέβαινε χρήσιμος εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἀνωτέρα κοινωνία εὑρίσκετο ἐντὸς περιβάλλοντος διαρκῶν ἡδονῶν, ἀπολαύσεων καὶ πολυτελείας, αἱ ὁποῖαι ἐπηύξησαν σπουδαίως τὸ δημόσιον χρέος.

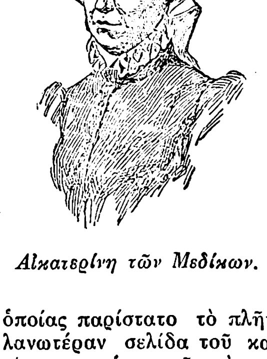
Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Λωραίνης ὑπῆρξεν εὐτυχής. Ὁ Κάρολος Πέμπτος ἀπεκρούσθη εἰς τὸ Μέτς ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Γκίζη καὶ ἡττήθη ἐν Ραντύ, ἐνῷ ὁ Γάλλος στρατηγὸς Βρισσὰκ κατελάμβανε τὴν Σαβοΐαν. Ἡ νίκη αὕτη κατέστησε δημοφιλέστατον τὸ ὄνομα τῶν Γκίζη, ὁ δὲ καρδινάλιος τῆς Λωρραίνης καὶ ὁ ἀδελφός του ἔφθασαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἰσχύος των. Ἐν τούτοις ἀπεδόθη καὶ εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτὴν μέρος τῆς νίκης. Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Ἐρρῖκος Β' ἀπέμεινε κατ' ὄνομα μόνον βασιλεύς, ὁλόκληρος δὲ ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς Αἰκατερίνης καὶ τῶν Γκίζη. Ἡ κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων τρομοκρατία ὠργανώθη συστηματικῶς, ἡ δὲ ἀστυνομία εἶχε περιέλθει εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐφημερίων, οἵτινες κατέγραφον τοὺς ἐνόχους εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον, πᾶς δὲ μὴ ἐγγραφόμενος ὑπέκειτο εἰς θάνατον. Οἱ μοναχοὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπλήρουν τὰς ἐκκλησίας, κραυγάζοντες: «Θάνατος εἰς τοὺς Λουθηρανούς», ὁ δὲ ὄχλος ἀποκτηνωθεὶς ἐκ τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς δυστυχίας, ἐζήτει ἐκδίκησιν καὶ ἐμελέτα σφαγήν, ἀδιάφορον κατὰ τίνων, ἐτέρπετο δὲ εἰς τὰ αἱματηρὰ θεάματα, τὰ ὁποῖα παρεσκεύαζεν ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ ἐξαχρείωσις τοῦ κλήρου, ἐπ' ὀνόματι τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ Ἄρτεμις Πουατιέ, περίτρομος ἐκ τῶν συμβαινόντων, ἐπεδίωκε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν Γκίζη, οἵτινες ἀπετέλουν πανίσχυρον φατρίαν, ἡνωμένοι μετὰ τῆς Αἰκατερίνης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αἰκατερίνη ἐζήτησε νὰ ἐνισχυθῇ διὰ συμμαχιῶν καὶ παρεσκεύασε τὸ συνοικέσιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Φιλίππου Β' μετὰ τῆς θυγατρός της Ἐλισάβετ, ἦλθε δὲ πρὸς τοῦτο εἰς Παρισίους ὁ δοὺξ τῆς Ἄλβης, ὅπως τελέσῃ τοὺς γάμους ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου του. Ἐπίσης παρεσκεύασε τὸν γάμον τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου Φραγκίσκου μετὰ τῆς Μαρίας Στούαρτ βασιλίσσης τῆς Σκωτίας, παιδίσκης τότε, συνετάχθη δὲ ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ καὶ πρᾶξις, καθ' ἣν ἐν περιπτώσει θανάτου τῆς μικρᾶς Μαρίας θὰ μετεβιβάζετο τὸ βασίλειον τῆς Σκωτίας εἰς τὸν Ἐρρῖκον Β'. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μετ' ἐξαιρετικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ λαμπρότητος καὶ ἐν μέσῳ ἑορτῶν, ὁμοίας τῶν ὁποίων οὐδέποτε εἶδον ἄλλοτε οἱ Παρίσιοι. Ἐπεδιώκετο δι' αὐτῶν νὰ κατασιγασθῇ ἡ διηγερμένη ἤδη κοινὴ γνώμη. Ὁ Ἐρρῖκος, ὅπως τέρψῃ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ γαμβροῦ, τὸν δοῦκα τῆς Ἄλβης, καὶ τὰς Ἱσπανίδας δεσποίνας αἵτινες ἠκολούθουν αὐτόν, ἔδωκεν ἀγῶνας λογχομαχίας, αὐτὸς δὲ πρῶτος ἔμελλε νὰ συγκρουσθῇ μετὰ τοῦ κόμητος Μογκομερύ. Ὁ ἀγὼν ἐγένετο εἰς τὴν σημερινὴν παρισινὴν πλατεῖαν τῶν Βοσγίων. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἔσχεν, ἐντελῶς ἀπροσδοκήτως, τραγικὸν τελος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ἡ λόγχη τοῦ κόμητος Μογκομερὺ συνεκρούσθη σφοδρῶς μὲ τὴν σιδηρᾶν προσωπίδα τοῦ βασιλέως. Τὸ τμῆμα τῆς προσωπίδος τὸ προστατεῦον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπεσπάσθη, ἡ δὲ λόγχη θραυσθεῖσα διεπέρασε τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ βασιλέως, ὅστις μετά τινας ἡμέρας ἐξέπνευσε (10 Ἰουλίου 1559). Οἱ γάμοι τῆς Ἐλισάβετ, φερούσης πένθιμον ἐσθῆτα, ἐτελέσθησαν τὴν νύκτα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Παύλου—ὀλίγα βήματα μακρὰν τοῦ ψυχορραγοῦντος πατρός της,—τοῦ δουκὸς τῆς Ἄλβης ἀντιπροσωπεύοντος κατ' αὐτοὺς τὸν νυμφίον Φίλιππον Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη ἐφάνη ἀπαρηγόρητος διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου της. Ἀπεσύρθη εἰς τὰ διαμερίσματά της, τὰ ὁποῖα διεκόσμησε πενθίμως, εἰκονίσασα ἀλληγορίαν τινὰ παριστῶσαν ὄρος ἀσβέστου, ἐφ' οὗ ἔπιπτεν ἀφθόνως βροχὴ καὶ ἐχάραξεν ἀπόφθεγμα κυκλούμενον ὑπὸ τεθλασμένων τόξων ἔχον οὕτως: «Ardorem extincta testatur».

Οὐδὲν ἐν τούτοις ὑπῆρξεν ἀνειλικρινέστερον τοῦ θεατρικοῦ τούτου πένθους. Πλειότερον ἐνδιαφερομένη ἡ Αἰκατερίνη διὰ τὴν ἀμφίεσιν, ἣν θὰ ἔφερε, παρὰ διὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, ἔσπευσε τὴν ἰδίαν νύκτα νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς Ἀρτέμιδος Πουατιὲ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἀδαμάντων τοῦ στέμματος, διὰ τῶν ὁποίων ὁ βασιλικὸς ἐραστής της ἐκόσμει τὴν λευκὴν κεφαλήν της, διέταξε δὲ ταυτοχρόνως τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς αὐλῆς. Ἐν τούτοις ἡ Αἰκατερίνη ἀφῆκε πᾶν ὅ,τι ἄλλο εἶχε προσφέρει εἰς αὐτὴν ὁ Ἐρρῖκος. Ἡ Ἄρτεμις ἀφ' ἑτέρου διέθεσε διὰ τὴν βασίλισσαν τὴν λαμπρὰν ἰδιοκτησίαν τῆς Σανουσῶ, τὴν ὁποίαν ὤφειλεν, οὐχὶ εἰς τὸν φονευθέντα βασιλέα, ἀλλ' εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θησαυροφύλακος τῆς Γαλλίας. Ἡ βασίλισσα ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ ὀλιγωτέραν γενναιοφροσύνην ἀπὸ τὴν εὐνοουμένην τοῦ συζύγου της καὶ τῆς προσέφερε τὴν λαμπρὰν ἰδιοκτησίαν τοῦ Σωμὸνσὺρ-Λουάρ. Ἡ γενναιοφροσύνη αὕτη δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένη προσδοκιῶν πολιτικῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ προσώπου τῆς Πουατιέ, ἥτις ἀπελάμβανε συμπαθειῶν εἰς μίαν μερίδα τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Γαλλίας καὶ ἐξήσκει ἐπιρροὴν ἐπὶ μεγάλου ἀριθμοῦ μεγιστάνων.

Ὁ νέος βασιλεὺς Φραγκῖσκος Β' ἦτο ἀσθενοῦς χαρακτῆρος καὶ τυφλὸν ὄργανον τῆς νεαρᾶς συζύγου του Μαρίας Στούαρτ, ἡ ὁποία πάλιν ἦτο ὄργανον τῶν θείων της, Φραγκίσκου Γκίζη καὶ τοῦ Καρδιναλίου τῆς Λωραίνης.

Κατὰ τὴν αὐλικὴν ἐθυμοτυπίαν τῆς Γαλλίας ἡ χηρεύουσα βασίλισσα ὤφειλε νὰ παραμείνῃ κεκλεισμένη «μὴ βλέπουσα οὔτε τὸν ἥλιον, οὔτε τὴν σελήνην, ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας». Ἀλλ' ἡ κατάστασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν τήρησιν τοιούτων τύπων. Ἡ βασιλομήτωρ καὶ ἡ νεαρὰ βασίλισσα Μαρία Στούαρτ μετὰ τῶν Γκίζη μετέφερον τὸν νεαρὸν βασιλέα Φραγκῖσκον Β' εἰς τὸ Λοῦβρον καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ. Ὁ πύργος καὶ τὰ ἐξαρτήματα τοῦ παλαιοῦ φρουρίου ἀπετέλουν ἀκόμη σπουδαῖον ὀχύρωμα. Ὁ Μονμορανσύ, ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματός του, παρέμεινεν εἰς τὸ ἀνάκτορον Τουρνὲλ παρὰ τῷ νεκρῷ τοῦ βασιλέως, καθ' ὃν χρόνον ἐκανονίζοντο τὰ πάντα ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ. Οἱ Οὐγενότοι ἐπίεζον τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας Ἀντώνιον τὸν Βουρβῶνον, ἵνα μεταβῇ εἰς Παρισίους καὶ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν κηδεμονίαν τοῦ Φραγκίσκου Β', ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη καὶ οἱ πρίγκιπες Γκίζη παρενέβαλον τοσαῦτα προσκόμματα κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ, ὥστε οὗτος ἔφθασεν εἰς Παρισίους ὅταν τὰ πάντα εἶχον λήξει. ἀνακηρυχθείσης τῆς Αἰκατερίνης ὡς ἀντιβασιλίσσης. Παρ' ὅλον τοῦτο ὅμως ἡ Αἰκατερίνη εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων τῶν Γκίζη, τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας, καὶ τοῦ πρίγκιπος Κονδέ, δὲν ἔβλεπε δὲ ἄλλον τρόπον ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, εἰμὴ λαμβάνουσα τὸν υἱόν της καὶ καταφεύγουσα εἰς τὸ τότε δημιουργούμε-

Digitized by Google

νον προάστειον τῶν Παρισίων Σαὶν-Ζερμαίν. Ταυτοχρόνως ἐπεφόρτισε δύο τῶν γοητευτικωτέρων δεσποινίδων της ἐπὶ τῶν τιμῶν, τὴν Λιμεὶλ καὶ τὴν Ρενέ, ὅπως κρατῶσιν ὑπὸ τὴν γοητείαν τῶν θελγήτρων των τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Αἰκατερίνη ἐπεκαλέσθη τὴν ἀρωγὴν τοῦ γαμβροῦ της Φιλίππου Β', ἀπειλητικὴ δὲ ἐπιστολὴ τούτου, ἀναγνωσθεῖσα ἐνώπιον τῶν συμβουλίων τοῦ Κράτους καὶ ἀναφέρουσα ὅτι θὰ εἰσέβαλλεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡγούμενος τεσσαράκοντα χιλιάδων στρατιωτῶν, ἐπέφερε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας κατεῖδε τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ καὶ ἀπεσύρθη μετὰ τῶν γενναίων Γασκώνων του. Ἡ κυριαρχία τῶν Γκίζη καθίστατο οὕτως ἀπόλυτος. Ἦσαν οὗτοι ἀρχηγοὶ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, κατεῖχον τὰς ὀχυρὰς θέσεις καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς Γαλλίας. Ὁ Φραγκῖσκος Β' ἐξ ἄλλου εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀνεψιάν των. Ὁ Φραγκῖσκος Β' ἦτο μειράκιον ὠχρὸν καὶ καχεκτικόν, ἔπασχε δὲ ἐξ ὠτίτιδος. Αἱ ἡμέραι του ἐγνώριζον πάντες ὅτι ἦσαν μετρημέναι καὶ προέβλεπον ὅτι ὁ θρόνος θὰ περιήρχετο τάχιστα εἰς τὸν δεύτερον υἱὸν τῆς Αἰκατερίνης Κάρολον, οὐχὶ ὀλιγώτερον αὐτοῦ καχεκτικόν. Πράγματι ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἀπέθανε—κατά τινας ἱστορικοὺς ἐδηλητηριάσθη—ἐν μέσῳ τῆς διεξαγομένης διαμάχης μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων φατριῶν (1560). Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Κάρολος Θ' ἦγε τότε μόλις τὸ ἑνδέκατον ἔτος. Τὸ ζήτημα οὕτω τῆς ἀντιβασιλείας ἐτίθετο ἐκ νέου, τὰ δὲ γενικὰ συμβούλια (états généraux) συνῆλθον εἰς Ὀρλεάνην, ὅπως ἀποφασίσουν ἐπ' αὐτοῦ. Ἡ πλειοψηφία ἔκλινεν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας, ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἀντέδρασε καὶ ἀνέλαβεν αὐτὴ τὴν ἀντιβασιλείαν, ἔχουσα τὴν ὑποστήριξιν τῆς συσταθείσης τότε «καθολικῆς» τριανδρίας, ὑπὸ τοὺς Φραγκῖσκον δὲ Γκίζη, Μονμορανσὺ καὶ Σαὶν Ἀνδρέ.

Ἐν τούτοις ἡ αὐξάνουσα ἰσχὺς τῶν Γκίζη ἐνέπνεεν ἀνησυχίας εἰς τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία ἐζήτει νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς Παρισίους τὸν υἱόν της· οἱ Γκίζη ἀντελήφθησαν τοὺς σκοποὺς αὐτῆς καὶ τῆς ἐδήλωσαν ὅτι αὐτὴ θὰ συνεμερίζετο πάντως τὴν ἰδίαν μετ' αὐτῶν τύχην. Ἡ Αἰκατερίνη ἐφάνη πειθομένη, ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως διεξῆγε διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Οὐγενότων. Οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἐζήτουν εἰμὴ νὰ τεθῇ ἡ λατρεία αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ κράτους, τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ φθονοῦντες τὴν δόξαν τοῦ Παπίνου ἐπεδίωκον νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχήν, ἔστω καὶ πατῶντες ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ τελευταίου Βαλουᾶ. Ἡ Αἰκατερίνη ἐξέδωκε τότε τὸ περίφημον διάταγμα τοῦ 1562 περὶ ἀνεξιθρησκείας. Τοῦτο ἐπέτεινεν ἔτι περισσότερον τὴν ἔχθραν τῶν Γκίζη, οἵτινες ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ ἀπειλήσωσι καὶ διὰ θανατώσεως ἀκόμη τὴν Βασίλισσαν. Ἡ Αἰκατερίνη ἠθέλησε νὰ ζητήσῃ τότε, μίαν φορὰν ἀκόμη, τὴν συνδρομὴν τοῦ γαμβροῦ της Φιλίππου Β' τῆς Ἱσπανίας, ἀλλ' οἱ προταθέντες ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ὅροι ἐκρίθησαν πολὺ ἐξευτελιστικοὶ διὰ κράτος ὡς ἡ Γαλλία. Ἀπολέσασα καὶ τὴν ἐλπίδα αὐτὴν ἡ Αἰκατερίνη ἦλθεν εἰς νέας συμφωνίας μετὰ τῶν Γκίζη, οἵτινες ὅμως ὑπεβοήθουν τὰ σχέδια τοῦ Φιλίππου Β', ὅπως καταστῇ οὕτως κυρίαρχος τῆς Γαλλίας. Ἐν τούτοις οἱ ἄνδρες τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας δὲν ἔλειπον. Ὁ Ἰωάννης Μοντλὺκ καὶ ὁ Μιχαὴλ Ὁσπιτὰλ ὑπέδειξαν εἰς τὴν φιλόδοξον καὶ παράφορον Αἰκατερίνην τὸ βάραθρον ὅπερ διηνοίγετο πρὸ τῶν ποδῶν της, διὰ τῶν ἀναποφεύκτων θρησκευτικῶν σπαραγμῶν. Αἱ συμβουλαί των ἐγένοντο δεκταὶ μετ' ἐκφράσεως εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ τάχιστα ἐλησμονήθησαν. Ἡ βασιλομήτωρ, μικρὰν σημασίαν ἀποδίδουσα εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, ἠδιαφόρει περὶ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων. Ἤθελε νὰ ἐμπαίζῃ ἀμφοτέρας τὰς μερίδας καὶ νὰ τηρῇ αὐτὰς ἐν διχασμῷ. Διακηρύξασα ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν καθολικισμὸν τῆς Ρώμης, ὅπως ἔχῃ μεθ' ἑαυτῆς τοὺς Γκίζη, εἶχεν ἐγκολπωθῆ ταυτοχρόνως καὶ τὴν μεταρρύθμισιν, αἱ δὲ εὐχαί της εὑρίσκοντο πάντοτε μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες θὰ ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν. Γεγονός τι ὅπερ ἔκρινε τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἀπεκάλυψε τὴν ἐπαμφοτερίζουσαν πολιτικήν της. Κατὰ τὴν διπλῆν μάχην τοῦ Dreux, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο μερίδων ἐτέθησαν ἀντιμέτωποι. Ἀφ' ἑνὸς ἡ τριανδρία τῶν Μονμερανσύ, Σαὶν-Ἀνδρὲ καὶ Γκίζη, ἀφ' ἑτέρου ὁ πρίγκιψ τοῦ Κονδέ, ὁ ναύαρχος Κλυνὺ καὶ ὁ δ' Ἀρτελύ. Ἡ τριανδρία εἶχε τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἀριθμὸν ἀνδρῶν, ἐν τούτοις οἱ προτεστάνται ἐθριαμβευσαν καὶ ὁ Μονμορανσὺ ἠχμαλωτίσθη. Ἀγγελιαφόρος μετέδωκε τὴν εἴδησιν ταύτην τῆς ἥττης εἰς Παρισίους. Ἡ αὐλὴ περιῆλθεν εἰς ταραχήν, μόνη δὲ ἡ Αἰκατερίνη παρέμεινεν ἀσυγκίνητος.

—«Ἐπὶ τέλους, ἀνέκραξε, θ' ἀκροασθῶμεν τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν».

Αἱ ἐπινίκειοι κραυγαὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη εἰς τὰς γραμμὰς τῶν Οὐγενότων, ὅτε ὁ Γκίζη, ὅστις δὲν εἶχε περιπλακῆ εἰσέτι εἰς τὸν ἀγῶνα, ἰδὼν τὸν Μονμορανσὺ καὶ τὸν Σαὶν Ἀνδρὲ περιελθόντας εἰς δεινὴν θέσιν, προήλασε κατὰ τῶν Οὐγενότων. Ἐξαντλήσας τὰ στρατεύματα τοῦ πρίγκιπος Κονδὲ διὰ τοῦ πυρὸς τῶν τεσσάρων πυροβόλων του, ἐπήλασε τετράκις μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του ἐναντίον τοῦ πεζικοῦ τοῦ πρίγκιπος Κονδὲ καὶ κατώρθωσε, παρ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τοῦ ναυάρχου Κλυνύ, νὰ γίνῃ κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ ὑπουργὸς Ροβερτὲλ ἀναγγέλλων τὰ συμβάντα πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Νεβὲρ ἔγραφεν: «Ἀπωλέσαμεν τὴν μάχην ἐντὸς εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν. Ἀλλὰ τὴν ἐκερδίσαμεν ἀμέσως. Ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν δὲν ἱστορεῖται παρομοία ἀγρία πάλη. Εἶχε καταρρεύσει τὸ πᾶν ἐνώπιόν μας, εὑρισκόμεθα δὲ ἤδη ἐν ὑποχωρήσει, ὅτε τὸ πυροβολικὸν μετέτρεψε τὴν κατάστασιν. Ὁ Γκίζη ἐπιτεθεὶς ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς δεκακισχιλίους ἄνδρας· ὁ στρατάρχης Σαὶν Ἀνδρὲ ἔπεσε, καὶ ὁ Γκίζης διεμοίρασε τὴν κλίνην του μετὰ τοῦ κυρίου Κονδὲ αἰχμαλώτου του». Τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ἀγγελίαν πληροφορηθεῖσα ἡ Αἰκατερίνη μετέβαλε γλῶσσαν, ἐξεδήλωσεν ἀκράτητον χαρὰν διὰ τὴν ἀνέλπιστον ταύτην ἐπιτυχίαν καὶ δὲν εὕρισκε λόγους ὅπως ἐκδηλώσῃ τὸν θαυμασμόν της πρὸς τὸν Γκίζη. Ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς πολιτικῆς της προεκάλεσε τὴν ἀντιπάθειαν κατ' αὐτῆς ἀμφοτέρων τῶν μερίδων. Περιφρονουμένη παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ παρηγορουμένη ὅτι τὰς ἐπρόδωσε, ἔλαβε τὰ ὅπλα, ὅπως διαπραγματευθῇ μετ' αὐτῶν καὶ παρεσκεύαζε νέον ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐπηκολούθησε πρὸ τῆς Ὀρλεάνης ἡ δολοφονία τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου δὲ Γκίζη ὑπὸ τοῦ διαμαρτυρουμένου Πολτρὸ δὲ Μετρέ, οὕτω δὲ ἐπερατώθη ὁ θρησκευτικὸς οὗτος πόλεμος διὰ τῆς ἐν Amboise εἰρήνης (19 Μαρτίου 1563).

Τὴν 27ην Ἰουνίου τοῦ 1563 ὁ Κάρολος Θ' ἐνηλικιώθη. Ἡ βασιλομήτωρ, γονατίσασα πρὸ αὐτοῦ, τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι τῷ παραδίδει μετὰ μεγάλης της χαρᾶς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους του. Ὁ Κάρολος ἐνηγκαλίσθη τὴν μητέρα του λέγων ὅτι «θὰ παραμείνῃ αὐτὴ κυβερνῶσα περισσότερον παρὰ ποτε». Πράγματι δὲ ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων ὑπῆρξε ὁ ἀληθὴς κυβερνήτης τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Καρόλου Θ'. Τὸ ἔδαφος πρὸς τοῦτο εἶχε μόνη της παρασκευάσει, καθόσον ἐγκαίρως εἶχε μεριμνήσει νὰ καταπνίξῃ πᾶσαν φιλοδοξίαν τούτου διὰ τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν ἡδονῶν. Τὴν 11ην Ἀπριλίου 1564 ἡ Αἰκατερίνη ὑπέγραφε ἐν Troyes συνθήκην μετὰ τῆς Ἀγγλίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζετο εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ κατοχὴ τοῦ Καλαί, τὸ ὁποῖον συμφώνως πρὸς προγενεστέραν συνθήκην τοῦ Cateau-Cambresis ἔδει νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης νέα μεταβολὴ ἐσημειώθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Αἰκατερίνης. Ἀντιλαμβανομένη τὴν καταρρέουσαν ἰσχὺν τῶν Γκίζη, ἐσκέφθη νὰ θέσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν καθολικῶν τὸν βασιλέα υἱόν της καὶ νὰ ἐκριζώσῃ τὸν προτεσταντισμόν. Διὰ νὰ στερεώσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἔκαμε μετὰ τοῦ Καρόλου Θ' μεγάλην περιοδεῖαν ἀνὰ τὰς γαλλικὰς ἐπαρχίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου τούτου ἔλαβε χώραν ἡ περίφημος συνέντευξις τοῦ Bayonne (1565), ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐσημείωσε τὴν ἀπαρχὴν τῶν αἱματηρῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὴν θυγατέρα της Ἐλισάβετ σύζυγον τοῦ Φιλίππου Β'. Τοῦτο ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ λάβουν χώραν συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Ἱσπανοῦ βασιλέως, ἀντιπροσωπευθέντος καὶ τὴν φορὰν ταύτην ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Ἄλβης. Κατὰ τὰς συνεννοήσεις ταύτας, φαίνεται ὅτι ὁ Φίλιππος ἠξίωσεν ὅπως ἐκριζωθῇ διὰ παντὸς μέσου ὁ προτεσταντισμὸς ἐν Γαλλίᾳ. Εἶναι ἄγνωστον κατὰ πόσον ἡ Αἰκατερίνη ὑπεσχέθη ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς νὰ προβῇ εἰς τὰς φρικιαστικὰς σφαγάς, αἵτινες ἠκολούθησαν. Τὸ γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι φοβηθέντες κατήρξαντο νέου θρησκευτικοῦ πολέμου, οἱ δὲ ἀρχηγοί των συνέλαβον τὸ τολμηρὸν σχέδιον νὰ αἰχμαλωτίσουν τὸν βασιλέα. Τὸ σχέδιόν των ὅμως ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθησαν ἐν τέλει νὰ δεχθῶσι τὴν συνθήκην τοῦ Longjumeau (23 Μαρτίου 1568).

Ὁ Κάρολος Θ' κατὰ βάθος ἔτρεφε σφοδρὸν μῖσος κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, οἱ δὲ περὶ τὴν αὐλὴν ἠρέσκοντο νὰ ὑπενθυμίζουν εἰς αὐτὸν διαρκῶς θλιβερὰς ἀναμνήσεις, ὅπως ἐξεγείρουν ἔτι μᾶλλον τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀντιπάθειάν του. Ἐκ φύσεως εἶχε πλασθῆ μὲ ἀνήσυχον πνεῦμα καὶ εὑρίσκετο διαρκῶς ἐν κινήσει. Ἡ θήρα τὴν ὁποίαν ἠγάπα μετὰ πάθους δὲν ἐπήρκει, ὅπως κατευνάζῃ τὰς ὁρμάς αὐτοῦ. Ἦτο φύσις καλλιτεχνικὴ καὶ ποιητική· ἔγραφε στίχους καὶ ἀλληλογράφει μετὰ τοῦ ποιητοῦ Ρονσὰρ ἐμμέτρως. Ἠγάπα πρὸς τούτοις τὴν μουσικὴν καὶ ἔψαλλε συχνὰ εἰς τὰς διδομένας ἰδιαιτέρας συναυλίας εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐγνώριζεν ἄριστα, ὄχι μόνον τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀκόμη. Ὁ ἔρως τοῦ ἐνέπνεεν ἐπιτυχῆ ποιήματα, ἀπευθυνόμενα πρὸς τὰς ἐρωμένας του, ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν μόνην τὴν ὁποίαν πραγματικῶς ἠγάπησε, τὴν ὡραίαν Μαρίαν Τουσέ, θυγατέρα τοῦ Παπὶρ Μασόν, ἑνὸς μυροπώλου τῆς Ὀρλεάνης.

Ἡ συνθήκη τοῦ Longjumeau ὑπῆρξε μικρᾶς διαρκείας. Ἡ πολιτικὴ τῆς Αἰκατερίνης ἐπέφερε νέας ἐξεγέρσεις. Ἡ βασιλομήτωρ παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας της δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν προέλασιν τοῦ Κονδὲ κατὰ τῆς Λὰ Ροσσὲλ (La Rochelle). Αὐστηρὰ μέτρα ἐλήφθησαν κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, ὁ δὲ πόλεμος ἐξηκολούθει πεισματώδης, κατ' αὐτὸν δὲ διεκρίθη ὁ εὐνοούμενος υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης δοὺξ τῆς Ἀνδεγαυΐας (d'Anjou), ὁ κατόπιν βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Ἑρρῖκος Γ'. Βλέπουσα τὴν ἐπικειμένην ὑποχώρησίν της ἡ βασιλομήτωρ ἐζήτησεν εἰρήνην, ἥτις ὑπεγράφη τὴν 8ην Αὐγούστου 1570. Δὲν παρητήθη ὅμως ἡ Αἰκατερίνη τῶν σχεδίων της. Ὁ Κονδὲ ἐφονεύθη ἐν Ζαρνὰκ (Jarnac). Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ πολιτικοὶ ἐπεκράτησαν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ τῇ προτροπῇ των ὁ Κάρολος Θ' ἔδωσε σύζυγον εἰς τὸν Ἑρρῖκον, βασιλέα τῆς Ναβάρρας, τὴν ἀδελφήν του Μαργαρίταν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀνάγκη τῆς διαδοχῆς ἀπῄτει ὅπως ὁ Κάρολος Θ' νυμφευθῇ. Ἡ Αἰκατερίνη ἐσκέφθη κατ' ἀρχὰς νὰ νυμφεύσῃ αὐτὸν μετὰ τῆς Μαρίας Στουάρτ, χήρας τοῦ ἀδελφοῦ του Φραγκίσκου τοῦ Β', ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ διεξεδίκει τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἀντελήφθη τάχιστα, ὅτι δὲν θὰ εἶχε πλέον ἐπ' αὐτῆς τὴν αὐτὴν ἐπιρροήν, ἣν ἐξήσκει ἐπ' αὐτῆς ὅταν παιδίσκη ἀκόμη ἐνυμφεύθη τὸν πρῶτον σύζυγόν της. Ἀπεφάσισε τότε νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱόν της μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Μαξιμιλιανοῦ Β'. Ἐγένοντο αἱ σχετικαὶ διαπραγματεύσεις καὶ κατὰ τὸ αὐλικὸν ἔθος ἀντηλλάγησαν αἱ εἰκόνες τῶν μελλονύμφων. Ἡ βασιλικὴ εὐνοουμένη Μαρία Τουσέ, ἰδοῦσα τὴν εἰκόνα τῆς πριγκιπίσσης Ἐλισάβετ, εἶπε ψυχρότατα: «Ἡ Γερμανὶς δὲν μὲ φοβίζει».

Ἀνετέθη εἰς τὸν κόμητα δὲ Ρὲτζ ἡ τιμὴ νὰ δεχθῇ ἐν Βιέννῃ τὴν χεῖρα τῆς νέας βασιλίσσης. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος εὑρίσκετο τότε εἰς ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔντασιν ἐν Γαλλίᾳ. Ὤφειλον ἑπομένως οἱ ὑψηλοὶ ξένοι, οἵτινες θὰ ἠκολούθουν τὴν πριγκίπισσαν Ἐλισάβετ, νὰ μὴ παραστῶσι μάρτυρες τῶν σπαραγμῶν, οἵτινες διεξήγοντο ἐν τῇ χώρᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς ἐζήτησεν ὅπως ἐπιδιωχθῇ εἰρήνη θέτουσα τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἐκ τούτου ὑπεγράφη ἡ κληθεῖσα χωλὴ ἢ ἀσταθὴς εἰρήνη, διότι αὐτὴ συνήφθη ἐπ' ὀνόματι μὲν τοῦ βασιλέως, ὑπεγράφη ὅμως παρὰ τοῦ Μπιρὸν καὶ τοῦ Μέσμ, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἦτο χωλός.

Ἡ Αἰκατερίνη, χωρὶς ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν σκοπῶν της, ἐφάνη παραδεχομένη τὰς ἀξιώσεις τοῦ Μαξιμιλιανοῦ καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ ἑλκύσῃ τοὺς ἡγέτας τῶν Οὐγενότων εἰς τὴν αὐλήν. Προσκλήσεις φιλοφρονέσταται διεβιβάσθησαν πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Ναβάρρας, τὸν ναύαρχον Κολινὺ καὶ πρὸς ὅλην τὴν προτεσταντικὴν ἀριστοκρατίαν. Ὁ προϊστάμενος τοῦ Δήμου, Κλαύδιος Μαρσέλ, ἔλαβε παρὰ τῆς Αἰκατερίνης ὁδηγίας, ὅπως νύκτωρ κατεδαφίσῃ τὸν σταυρὸν τοῦ Γκατίν, εὑρισκόμενον εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου. Ὁ σταυρὸς οὗτος εἶχεν ἐγερθῆ ἐπὶ τῆς κατεδαφισθείσης οἰκίας τοῦ Φιλίππου δὲ Γκατίν, ἀπαγχονισθέντος, διότι εἰς τὸν οἶκόν του συνῆλθον οἱ διαμαρτυρόμενοι. Ἀλλ' οἱ πράκτορες τῶν Γκίζη ἠγρύπνουν, τὰ δὲ μέτρα τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ὁ Μαρσέλ, δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ ὅπως προλάβουν τὸν διερεθισμὸν τοῦ ὄχλου. Μαινόμενον πλῆθος ὥρμησε πρὸς τοὺς ἐκτελοῦντας τὰς διαταγὰς τῆς βασιλίσσης, καὶ εἷς δυστυχὴς ἔμπορος εὑρεθεὶς πρὸ αὐτῶν ἐκρεμάσθη ἀμέσως εἰς τὸ παράθυρον τῆς οἰκίας πρὸ τῆς ὁποίας συνελήφθη. Ἦτο πεπρωμένον φαίνεται αἱματηρά τις σκηνὴ νὰ ἐπακολουθῇ ἑκάστην ἑορτὴν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης περιόδου.

Ἐν τούτοις ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Μεζιέρ, ὅπως δεχθῇ τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του. Ὁλόκληρος ἡ αὐλὴ ἠκολούθησεν αὐτόν. Ἡ Αἰκατερίνη παρουσίασεν εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων μίαν ἀνυπέρβλητον πολυτέλειαν. Αἱ δέσποιναι καὶ οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες, οἱ συνοδεύοντες τὴν πριγκίπισσαν, καταθαμβωμένοι ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν ἁμαξῶν, τῶν χρυσοϋφάντων ἀμφιέσεων καὶ τῶν ἀδαμάντων τῆς βασιλομήτορος καὶ τῶν αὐλικῶν, ἐκραύγαζον: «Τί θαυμάσιον βασίλειον! ὁποία εὐδαίμων χώρα!» Τὰ πάντα κατὰ τὴν παρέλασιν ταύτην ἦσαν ὄντως θαυμάσια, ἀλλ' ὄπισθεν αὐτῆς δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ δάκρυα καὶ ἀθλιότης. Ἡ νέα βασίλισσα εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς Παρισίους, ἀφοῦ προηγουμένως ἐστέφθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου (1571). Ὁ Δωρᾶ, ὁ αὐλικὸς ποιητής, ἐκάλλυνε τὰς παραστατικὰς εἰκόνας τῶν ἑορτῶν διὰ λατινικῶν στίχων. Ὁ Κάρολος παρίστατο εἰς αὐτὰς ὡς Ζεύς, ἡ Αἰκατερίνη ὡς Ἥρα καὶ ἡ νεαρὰ βασίλισσα ὡς Ἀθηνᾶ. Οἱ Οὐγενότοι παρίσταντο ὡς γίγαντες καὶ ὡς τυφῶνες. Οὕτω τὸ μῖσος καὶ οἱ σκοποὶ τῆς Αἰκατερίνης κατεδεικνύοντο ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων. Ὁ Κάρολος ἐφαίνετο πανευδαίμων ἔχων ὡς σύζυγον τὴν φρονιμωτέραν, ὡς ἔλεγε, γυναῖκα τοῦ κόσμου, ἐλάτρευεν ὅμως μετὰ πάθους τὴν Μαρίαν Τουσέ.

Ἡ θήρα δὲν ἦτο διὰ τὸν εἰκοσαετῆ βασιλέα ἁπλῆ ἄσκησις, ἀλλὰ πάθος μανιῶδες. Αὕτη τὸν ἐξωκείωσε πρὸς τὴν αἱμοχαρίαν, ἡ δὲ ἄλλη μανία

Digitized by Google

αὐτοῦ νὰ φονεύῃ διὰ τῆς κυνηγετικῆς μαχαίρας του, τοὺς ὄνους καὶ τοὺς ἡμιόνους οὓς συνήντα εἰς τὸν δρόμον του, ὑπὸ τὰ χειροκροτήματα τῶν αὐλικῶν, εἶχον καταπνίξει τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἔνστικτα. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν ἐν γένει τὰ ἐπονείδιστα ἤθη τῆς αὐλῆς, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὴν φρίκην. Οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι τῆς εὐψυχίας καὶ τῆς κομψότητος, δι' οὓς παρεφρόνουν αἱ ἐπέραστοι δέσποιναι, ἦσαν ἄξιοι οἴκτου· τὸ θάρρος των, λέγει ὁ Michelet, ἦτο μία παράφρων ἰταμότης, ἡ πίστις των εἰς γελοῖος περισσοθρησκευμὸς οὐχὶ σπανίως φθάνων μέχρις ὠμότητος. Ὁ στρατάρχης Στρότση ὑπερηφανεύετο διότι κατὰ μίαν Μεγάλην Πέμπτην ἔπνιξεν ὀκτακοσίας δημοσίας γυναῖκας εἰς τὸν Σηκουάναν, καὶ ὁ δοὺξ δ' Ἐπερνὸν εὕρισκεν ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν νὰ θηλάζῃ τὸ αἷμα τῶν βρεφῶν. Ὅλοι οὗτοι πληροῦν τὰ χρονικὰ τῆς αὐλῆς ἀπεριγράπτων σκανδάλων. Ἐν μέσῳ τῆς φρικώδους ταύτης ἀναρχίας, ἣν εἶχε δημιουργήσει ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη, τὰ ἱερὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ὁ Κάρολος Θ' κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν, ἀπετέλουν μίαν συγκεχυμένην ἀνάμνησιν. Ἐπὶ πλέον τὰ θρησκευτικὰ πάθη εἶχον χωρίσει τὴν Γαλλίαν εἰς σημεῖον, ὅπερ ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ τὴν δυναστείαν καὶ τὴν Γαλλίαν ὁλόκληρον μετ' αὐτῆς. Ὁ Κάρολος κατὰ τὰς φωτεινὰς διαλείψεις του διέβλεπε τοὺς κινδύνους τούτους καὶ ἐζήτει νὰ προλάβῃ αὐτούς, δίδων τὴν ἀδελφήν του εἰς γάμον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας Ἐρρῖκον, τὸν κατόπιν μεγάλον τῆς Γαλλίας βασιλέα Ἐρρῖκον Δ', διαμαρτυρόμενον. Αἱ προτάσεις αὗται ἐνεθάρρυνον τοὺς Οὐγενότους. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη τὸν γάμον τοῦτον ἐθεώρει ὡς μέγα σκάνδαλον καὶ ἐζήτησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ ματαιώσῃ αὐτόν, μὴ δυνηθεῖσα ὅμως παρεσκεύασε τὸ σχέδιόν της ὅπερ ἐφρόνει ὅτι θὰ ἔφερε πλήρη καὶ ὁριστικὴν λύσιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος. Τὸ σχέδιόν της τοῦτο ἦτο ἡ διενέργεια τῶν φρικιαστικῶν σφαγῶν, αἵτινες ἔλαβον χώραν κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Ἐρρίκου τῆς Ναβάρρας καὶ τῆς Μαργαρίτας δὲ Βαλλουά, τὴν νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου (βλ. Βαρθολομαίου Ἁγίου Νύξ).

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἐγκλήματος τούτου βαρύνει κατὰ μέγα μέρος τὴν Αἰκατερίνην καὶ μεταξὺ τῶν συνενόχων της τὸν δοῦκα τῆς Ἀνδεγαυΐας. Ὁ σκοπὸς ἦτο μᾶλλον πολιτικὸς ἢ θρησκευτικός. Ἡ Αἰκατερίνη ἐδέχθη τὰς εὐχαριστίας ὁλοκλήρου τοῦ καθολικοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ κτύπημα δὲν ἐπέφερε τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα καὶ οἱ Οὐγενότοι δὲν ἤργησαν νὰ ὀργανώσουν ἀντίστασιν. Τῷ 1573 ἡ Αἰκατερίνη ὠνόμασε τὸν τριτότοκον υἱόν της, τὸν δοῦκα τῆς Ἀνδεγαυΐας, βασιλέα τῆς Πολωνίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ νόσος τοῦ Καρόλου Θ', ὀξυνθεῖσα ἀπὸ τῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, ὡδήγει αὐτὸν ταχέως πρὸς τὸ μοιραῖον τέλος. Καταληφθεὶς ὑπὸ τύψεως συνειδότος διὰ τὴν φρικαλέαν σφαγὴν εἰκοσιπενταχιλίων ἀθώων ὑπηκόων του καὶ ταρασσόμενος ὑπὸ ὀπτασιῶν καὶ φαντασμάτων ὑφίστατο κρίσεις θανατηφόρους. «Τὸ αἷμά του ἐξήρχετο δι' ὅλων τῶν πόρων τοῦ σώματός του». Ἡ μήτηρ του τὸν εἶχεν ἐγκαταλείψει καὶ ἡ σύζυγός του Ἐλισάβετ τῆς Αὐστρίας μετέβη ἐπὶ μικρὸν μόνον πλησίον του εἰς τὸν πύργον τῆς Βενσέν, κατὰ τὰς τελευταίας δὲ στιγμάς του δὲν παρίσταντο ἄλλοι, εἰμὴ ὁ ἰατρὸς Ἀμβρόσιος Παρὲ καὶ ἡ τροφός του, ἀμφότεροι Καλβινισταί. Ἐξέπνευσε τὴν 30 Μαΐου 1574 εἰς ἡλικίαν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν, ἀφοῦ ὑπέγραψε τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ θανάτου του διάταγμα δι' οὗ ἀνέθετε τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν μητέρα του. Ὁ θάνατος τοῦ Καρόλου Θ' ἐνέβαλε τὴν χώραν εἰς νέας περιπετείας. Διάδοχος τοῦ θρόνου ἦτο ὁ τρίτος προσφιλὴς υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης Ἐρρῖκος, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀναγορευθῆ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας. Ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ του ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας. Καταλοῶν οὗτος ὅτι ἡ παραίτησίς του ἀπὸ τοῦ πολωνικοῦ θρόνου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ μεγάλων δυσχερειῶν, καθ' ὅσον ἡ Πολωνία εὑρίσκετο εἰς παραμονὰς πολέμου μετὰ τῆς Τουρκίας, ἐδραπέτευσε νύκτωρ τῆς πολωνικῆς πρωτευούσης καὶ μετέβη εἰς Βενετίαν, ὅπου διῆλθε τρεῖς μῆνας ἀπολαύσεων. Ὅταν ἀφίκετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον (6 Σεπτεμβρίου 1574) ὑπῆρχον τρία κόμματα. Τὸ τῶν Οὐγενότων ὑπὸ τὸν Ἐρρῖκον τῆς Ναβάρρας, τὸ τῶν Πολιτικῶν ὑπὸ τὸν δοῦκα τῆς Ἀλανσῶνος Φραγκῖσκον, νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Ἐρρίκου Γ', καὶ τὸ τῶν «Σφόδρα Καθολικῶν» ὑπὸ τὸν δοῦκα Ἐρρῖκον δὲ Γκίζη. Οἱ Πολιτικοὶ ἑνωθέντες μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἐκήρυξαν νέον πόλεμον, ἀλλ' ὁ Γκίζη ἐνίκησεν αὐτούς. Ἡ Αἰκατερίνη προσεπάθησε νὰ παρασύρῃ τὸν βασιλέα πρὸς τὴν φατρίαν ταύτην, ἀλλ' οὗτος, ἀποστρεφόμενος τὸν πόλεμον, παρεχώρησεν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους, κατόπιν τῆς συνθήκης τοῦ Monsieur, τῷ 1576 εὐνοϊκώτατον διάταγμα, δι' οὗ ἐκηρύττετο ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως καὶ ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ἡ λατρεία πανταχοῦ τῆς Γαλλίας, πλὴν τῶν Παρισίων. Οἱ καθολικοὶ παροργισθέντες συνέστησαν τὴν ἱερὰν ἕνωσιν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τῶν Γενικῶν Συμβουλίων ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἱερᾶς ἑνώσεως, ἥτις ὑπῆρξεν ἔργον τῆς μητρός του. Ἡ Συνέλευσις ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, οὕτω δὲ ἤρξατο ὁ ἕβδομος ἐμφύλιος πόλεμος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς βασιλείας ἐπετείνοντο πλειότερον, καθόσον ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου καθίστατο ὁ ἀρχηγὸς τῶν διαμαρτυρομένων Ἐρρῖκος τῆς Ναβάρρας. Κατὰ τὴν λεγομένην «Ἡμέραν τῶν ὁδοφραγμάτων», ὁ Ἐρρῖκος Γ', γενόμενος ἤδη ἀντιδημοτικὸς μεταξὺ τῶν καθολικῶν, ἐξεδιώκετο τῶν Παρισίων καὶ συνεκάλει τὰ Γενικὰ Συμβούλια εἰς Blois. Ταῦτα ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένα εἰς τοὺς Γκίζη. Τότε οὗτος διὰ τῶν σωματοφυλάκων του ἐνήργησε τὸν φόνον τοῦ Καρδιναλίου Γκίζη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐρρίκου. Ἡ Ρώμη ἐξαπέλυσε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμόν, ἡ δὲ Σορβώνη ἐκήρυξε τὴν ἐκθρόνισίν του. Οἱ καθολικοὶ ἔβλεπον εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ αἱμοχαρῆ τύραννον καὶ ὁ τρίτος Γκίζη ἀνεκηρύχθη γενικὸς τοποτηρητὴς τοῦ βασιλείου, μία δὲ μερὶς τῶν Γενικῶν Συμβουλίων παρεσκεύαζε κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ Ἐρρίκου. Ἡ δολοφονία τῶν Γκίζη ἐπροξένησε νευρικὸν τρόμον εἰς τὴν Αἰκατερίνην. Καταληφθεῖσα ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, δέκα τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν δολοφονίαν τῶν Γκίζη, ἀπέθνησκεν ἐν Blois τὴν 5 Ἰανουαρίου 1589. Οὕτω δὲν ἐγένετο μάρτυς τοῦ φόνου τοῦ υἱοῦ της Ἐρρίκου Γ', ὃν ἐπέφερεν ἡ μάχαιρα τοῦ δομινικανοῦ Ἰακώβου Κλήμεντος τὴν 2 Αὐγούστου 1589, καὶ ἥτις ἔσβησε τὸν βασιλικὸν κλάδον τῶν Βαλουά.

Ἡ Αἰκατερίνη μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἐρρίκου Γ' μικρὸν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει παρ' αὐτοῦ, ὅστις ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον καὶ ἐθεώρει ὑπαίτιον τὴν μητέρα του ὅλων τῶν συμφορῶν, αἵτινες ἐμάστισαν τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φραγκίσκου πρώτου μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς. Ἔπαθε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου της ὅ,τι συνήθως οἱ μὴ θέτοντες μέτρον εἰς τὰς φιλοδοξίας καὶ τὰ πάθη των ἡγεμόνες. Προσβεβλημένη εἰς τὸ ζωηρότερον αἴσθημα αὐτῆς, τὴν φιλοδοξίαν, εἰς μάτην ἐπεχείρει νὰ εἰσέρχεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ἠγείρουσα κατὰ τὸ 1580 τὰ δικαιώματα τοῦ οἴκου της ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Πορτογαλίας. Προληπτικὴ καὶ πιστεύουσα εἰς τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς μάντεις, οὐδέποτε ἔπραττέ τι προτοῦ συμβουλευθῇ αὐτούς. Κάποιος ἐξ αὐτῶν, τὸν ὁποῖον ἠρώτησε ποῦ θὰ ἀπέθνησκεν, ἀπήντησε διὰ τῶν λέξεων Σαὶν-Ζερμαίν. Ἀπέφευγεν ἔκτοτε νὰ διατρίβῃ εἰς μέρη φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο· ἀλλὰ μοιραία σύμπτωσις ἐπεβεβαίωσε τὴν προφητείαν, ἡ δὲ Αἰκατερίνη ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἱεροκήρυκός τινος τοῦ βασιλέως φέροντος τὸ ὄνομα Σαὶν - Ζερμαίν. Ὁ Ἐρρῖκος Γ' ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον τῆς μητρός του μετ' ἀδιαφορίας· οὐδὲν ἔλαβε μέτρον περὶ τῆς κηδείας αὐτῆς. Ἡ Αἰκατερίνη δέ, ἡ χήρα ἑνὸς βασιλέως τῆς Γαλλίας, κατὰ τρεῖς περιόδους ἀντιβασιλεύσασα καὶ μήτηρ τριῶν βασιλέων, ἡ κρατήσασα ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη τὸν θρόνον μιᾶς τῶν πρώτων ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης, ἐρρίφθη, λέγει εἷς τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς, ὡς θνησιμαῖον εἰς ἓν πλοιάριον καὶ ἐτάφη εἰς ἄσημόν τινα γωνίαν. Μόλις κατὰ τὸ 1609 μετεφέρθησαν τὰ ὀστᾶ αὐτῆς εἰς τὸν λαμπρὸν τάφον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐγείρει ἡ ἰδία εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου δι' ἑαυτήν, διὰ τὸν βασιλικὸν σύζυγόν της καὶ τὰ τέκνα της.

Ἡ Αἰκατερίνη ὀλιγωροῦσα τῆς ζωῆς αὐτῆς, τὴν ἐξέθετε συνεχῶς ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς της φιλοτιμίας. Μὴ ἐκτιμῶσα τὴν γενναιότητα, εἰμὴ ὅταν αὕτη ἦτο χρήσιμος μόνον εἰς τοὺς σκοπούς της, οὐδεμίαν ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀνδρείους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς· ἡ πολιτικὴ τῆς ῥαδιουργία εἶχεν ὑπερβῆ πᾶν ὅριον, ἡ δὲ σπατάλη τοῦ δημοσίου χρήματος ἔφθανε μέχρι παραφροσύνης. Εἰς τοὺς λέγοντας πρὸς αὐτὴν ὅτι αἱ σπατάλαι αὗται κατεβαράθρουν τὸν δημόσιον θησαυρόν, ἀπήντα μετ' ἀφελείας: «Πρὸ παντὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ ζήσῃ τις». Ἡ παρουσία της εἰς τὴν Γαλλίαν ἔσχε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς της, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν τοσοῦτον σκανδαλώδη. Δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ ἀρνηθῇ εἰς αὐτὴν ἐξαιρετικὴν κομψότητα συμπεριφορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐκόμισεν ἐκ τῶν λεπτεπιλέπτων τρόπων τῆς φλωρεντινῆς ἀριστοκρατίας καὶ εἰλικρινῆ ἔρωτα πρὸς τὰς ἐπιστήμας, τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Μετέφερε πολυάριθμα πολύτιμα χειρόγραφα Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων καὶ ἐπλούτισε τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην, λαβοῦσα τὸ ἥμισυ τῶν ὅσων εἶχεν ἀγοράσει ὁ πρόγονος αὐτῆς Λαυρέντιος τῶν Μεδίκων ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταφευγόντων εἰς Ἰταλίαν φυγάδων Ἑλλήνων. Αὕτη ἵδρυσε τὰ περίφημα ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ, τὰ πυρποληθέντα κατὰ τὸ 1871, τὸ μέγαρον Σουασὸν καὶ πλείστους θαυμασίους πύργους εἰς τὰς γαλλικὰς ἐπαρχίας. Παρ' αὐτῇ εὗρισκον προστασίαν οἱ σοφοί, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογοτέχναι. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της ἤρξατο λαμβάνουσα τὴν νέαν τροπήν της ἡ γαλλικὴ ποίησις καὶ διεκρίνοντο μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῶν χρόνων της ὁ Δωρᾶ, ὁ Μυρέ, ὁ Ρονσάρ, ὁ Δὺ Μπελλαί, ὁ Ραΐφ, ὁ Πασσερᾶ, ὁ Δεπόρτ, ὁ Γκαρνιέ, ὁ Σοὺδὲλλ καὶ πλῆθος ἄλλων, οἵτινες ἔρριψαν ἐπὶ τῆς Γαλλίας μεγάλην φιλολογικὴν ἀντινοβολίαν. Ἐξ ἄλλου ὁ Ζερμαὶν Πιλόν, ὁ Ἰωάννης Γκουζόν, ὁ Μπυλλάν, ὁ Φιλιμπὲρ δὲ Λόρμ καὶ ὁ μέγας Μποσελιὲ ἐπλήρωσαν τὴν Γαλλίαν ἀριστουργημάτων. Ἐσυνέχισε τὴν προσπάθειαν τοῦ Φραγκίσκου Α', μεταφέρουσα ἔργα τέχνης ἐξ Ἰταλίας, καὶ μετ' αὐτοῦ ἔθεσε τὰς βάσεις τοῦ κατόπιν μεγάλου μουσείου τοῦ Λούβρου. Ἐν γένει ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἡ φυσιογνωμία τῆς Αἰκατερίνης ἐπλήρωσε τὸν αἰῶνά της καὶ ὑπῆρξε μία τῶν μεγαλυτέρων γυναικῶν, αἵτινες ἀνῆλθόν ποτε εἰς θρόνον. Τὸ ὄνομά της συνεδέθη πρὸς ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς της καὶ τὸ πάθος της πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς κατέπνιγε πᾶν ἄλλο αὐτῆς αἴσθημα, τοῦτο δὲ ἐπλήρωσε καταστροφῶν, αἵματος καὶ ἀθλιότητος τὴν Γαλλίαν. Τοσοῦτον ἀπέβη μισητὴ εἰς τὸν γαλλικὸν λαόν, ὥστε καὶ μετὰ διακόσια ἔτη, ὅτε κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ὁ μαινόμενος ὄχλος εἰσέβαλεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ὅπου ἐνεταφιάζοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ κατέρριψε τοὺς τάφους αὐτῶν, διαρπάσας τὰ ὀστᾶ των ἐκ τῆς τελευταίας των κατοικίας, τὴν μανίαν αὐτοῦ ἐπέδειξε κυρίως κατὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς μνημείου. Ἀφήρεσεν ἐκεῖθεν τὰ λείψανά της καὶ τὰ ἐσκόρπισεν εἰς τοὺς βορβορώδεις δρόμους τοῦ προαστείου. Θ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

—Αἰκατερίνη ***Μανσντόττερ*** (Mansdotter). Βασίλισσα τῆς Σουηδίας· ἐγεννήθη τῷ 1549 καὶ ἀπέθανε τῷ 1612. Ταπεινῆς καταγωγῆς—κόρη πιθανώτατα ἑνὸς δεκανέως τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ μιᾶς ὀπωροπώλιδος—εἶχε μείνει ὀρφανὴ εἰς νεαρὰν ἡλικίαν καὶ ἐπώλει ὀπωρικὰ εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Στοκχόλμης. Ἡμέραν τινὰ ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Ἐρρῖκος ὁ ΙΔ', διερχόμενος τυχαίως ἀπὸ τὴν ἀγοράν, παρετήρησε τὴν Αἰκατερίνην καὶ ἐθαμβώθη ὑπὸ τῆς καλλονῆς της. Τὴν προσέλαβεν ἀμέσως εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς θαλαμηπόλον τῆς ἀδελφῆς του καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀνατροφήν της. Ἡ Αἰκατερίνη συνώδευε τὸν βασιλέα εἰς ὅλα του τὰ ταξίδια, ἐκ τῶν μετ' αὐτοῦ δὲ σχέσεων ἀπέκτησεν ἐνωρὶς θυγατέρα. Τότε ὁ Ἐρρῖκος τὴν ἐνυμφεύθη, ἀναγγείλας ἐπισήμως τοὺς γάμους του τὴν 4ην Ἰουλίου 1568. Ἡ στέψις τῆς Αἰκατερίνης ὡς βασιλίσσης προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀδελφῶν τοῦ βασιλέως οἵτινες ἐξεγερθέντες ἀνέτρεψαν βιαίως τὸν Ἐρρῖκον μετὰ τρεῖς μῆνας. Ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐγκατέλειψε τὸν σύζυγόν της καὶ συνεμερίσθη τὴν δυστυχίαν του μείνασα μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν φυλακὴν μέχρι τοῦ 1573, ὁπότε τὴν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἐνέκλεισαν εἰς τὸ Ἄμπο μετὰ τῶν τεσσάρων τέκνων της. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν ἡ περιοχὴ τοῦ Λουκοκέλα εἰς τὴν Φιλλανδίαν, ὅπου ἔζησεν ἀσχολουμένη εἰς φιλανθρωπικὰ ἔργα μέχρι τοῦ θανάτου της (1612). Παρὰ τὴν ταπεινὴν καταγωγήν της ἡ Αἰκατερίνη Μανσντόττερ ἦτο καθ' ὅλα ἀξία τοῦ τίτλου της ὡς βασιλίσσης. Ἡ καλλονή της, τὸ πνεῦμά της, ἡ στοργὴ καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὸν σύζυγόν της ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐχθρῶν της.

—Αἰκατερίνη ***Μπόρα***· βλ. Μπόρα Αἰκατερίνη·

—Αἰκατερίνη ***Πὰρρ*** (Parr). Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ἕκτη καὶ τελευταία σύζυγος τοῦ Ἐρρίκου Η'. Ἦτο κόρη τοῦ Σὲρ Θωμᾶ Πὰρρ τοῦ Κένδαλ, οἰκονόμου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ὅστις ἀπέθανε τῷ 1517. Ἡ Αἰκατερίνη, γεννηθεῖσα τῷ 1512, ἀνετράφη μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας καὶ ἔλαβε πλήρη μόρφωσιν. Ὑπανδρεύθη νεωτάτη πρῶτον μὲν τὸν Ἐδουάρδον Μπόροου, κατόπιν δὲ τὸν Τζὼν Νέβιλ, λόρδον τοῦ Λάτιμερ. Χηρεύσασα διὰ δευτέραν φορὰν τῷ 1542, ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον τὸν Ἐρρῖκον τὸν Η', παρ' ὅλον τὸν τρόμον ποὺ ᾐσθάνετο δι' αὐτὸν τὸν γάμον. Ὁ γάμος της μετὰ τοῦ βασιλέως ἐγένετο τὴν 12 Ἰουλίου 1543. Ἡ Αἰκατερίνη ἔδειξε μεγάλην στοργὴν πρὸς τὰ τέκνα τοῦ Ἐρρίκου καὶ τὰ ἀνέθρεψε μετὰ ζήλου, ἐπεριποιήθη δὲ μετ' ἀφοσιώσεως τὸν βασιλέα σύζυγον της κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας του ἀσθενείας. Ἦτο πνευματώδης γυνὴ καὶ ἔμπειρος εἰς τὰς θεολογικὰς ἐπιστήμας. Ὑπεστήριζε δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τοὺς διαμαρτυρομένους καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ χάσῃ ἕνεκα τούτου τὴν ζωήν της, διότι ὁ Γκάρντινερ καὶ ὁ Βριόττεσλεϋ τὴν κατήγγειλαν ὡς αἱρετικήν. Κληθεῖσα διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως εἰς ἀπολογίαν κατώρθωσε νὰ σωθῇ χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν της, διότι εἰς ὅ,τι τὴν ἠρώτησαν ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔχει διάφορον γνώμην ἀπὸ τὴν τοῦ βασιλέως. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρρίκου ἔλαβεν ὡς τέταρτον σύζυγον τὸν λόρδον ναύαρχον Θωμᾶν Σέϋμουρ, ἀδελφὸν τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ Ἐρρίκου Η' Ἰωάννας Σέϋμουρ καὶ θεῖον τοῦ μικροῦ βασιλέως Ἐδουάρδου. Ἡ Αἰκατερίνη ἠγάπα πολὺ τὸν τέταρτον σύζυγόν της, λόγῳ δὲ αὐτοῦ τοῦ γάμου ἦλθεν εἰς διάστασιν μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρρίκου Ἐλισάβετ, ἥτις ἦτο καὶ αὐτὴ ἐρωτευμένη μὲ τὸν λόρδον ναύαρχον. Ἡ

Digitized by Google

Αἰκατερίνη δὲν ηὐτύχησε νὰ ζήσῃ ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὸν γάμον της, ἀποθανοῦσα τὴν 5ην Σεπτεμβρίου 1548, μετὰ τὴν γέννησιν μιᾶς κόρης.

—Αἰκατερίνη *Παυλόβνα*. Ρωσὶς πριγκίπισσα γεννηθεῖσα τῷ 1788. Ἐγένετο σύζυγος κατ' ἀρχὰς μὲν τοῦ μεγάλου δουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, ἔπειτα δὲ τοῦ διαδόχου καὶ κατόπιν βασιλέως τῆς Βυρτεμβέργης Γουλιέλμου. Ἀπέθανε τῷ 1819.

—Αἰκατερίνη *Στένμποκ* (Stenbock). Βασίλισσα τῆς Σουηδίας, γεννηθεῖσα τῷ 1535. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ Γουσταύου Ὄλοφσον Στένμποκ καὶ ἀνεψιὰ τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ Γουσταύου Βάζα. Μολονότι ἦτο ἀπὸ τῆς παιδικῆς της ἡλικίας μεμνηστευμένη μετὰ τοῦ Γουσταύου Γιόχανσον Τρέ-ζορ, ὁ Γουσταῦος Βάζας τὴν ἐζήτησεν εἰς γάμον καὶ τὴν ἐνυμφεύθη τὴν 22 Αὐγούστου 1552 παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ κλήρου. Ἡ Αἰκατερίνη εἰς τὸν γάμον της ὑπῆρξεν εὐτυχὴς καὶ κατέστη ἀγαπητὴ εἰς τὸν λαόν της λόγῳ τῶν ἀγαθοεργιῶν της. Ἀπέθανε τῷ 1621.

—Αἰκατερίνη *Χόβαρντ* (Howard). Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, πέμπτη σύζυγος τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου τοῦ Η', γεννηθεῖσα τῷ 1522. Ἦτο κόρη τοῦ λόρδου Ἐδμόνδου Χόβαρντ καὶ ἐγγονὴ τοῦ Θωμᾶ Χόβαρντ, δουκὸς τοῦ Νόρφολκ. Ἐπειδὴ ὁ πατήρ της ἦτο πολυ πτωχός, ἡ Αἰκατερίνη ἀνετράφη ὑπὸ τῆς μάμμης της Ἀγνῆς, χήρας τοῦ δουκὸς τοῦ Νόρφολκ. Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο χαριτωμένη καὶ θελκτικὴ καὶ προεκάλεσε τὸν ἔρωτα τοῦ μουσικοδιδασκάλου της Ἐρρίκου Μάννους, καθὼς καὶ τοῦ ἐξαδέλφου της Θωμᾶ Κούλπεπερ, συνεδέθη ὅμως περισσότερον μετὰ τοῦ Φραγκίσκου Ντέρεχαμ, μετὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα λέγεται ὅτι εἶχε κρυφίως νυμφευθῆ. Τὸν Ἐρρίκον ἐγνώρισεν ἡ Αἰκατερίνη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Στεφάνου Γκάρντινερ ἐπισκόπου τοῦ Βίντεστερ. Ὁ βασιλεὺς ἐθέλχθη ὑπὸ τῆς δεκαοκταέτιδος Αἰκατερίνης, ὁ δὲ θεῖος τῆς Αἰκατερίνης, δοὺξ τοῦ Νόρφολκ, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ ὀπαδοὶ τοῦ καθολικισμοῦ, οἵτινες εἶχον δυσαρεστηθῆ διὰ τὸν γάμον τοῦ Ἐρρίκου μετὰ τῆς Ἄννης τῆς Κλέβης, ὑπεστήριξαν τὸ αἴσθημα τοῦ βασιλέως. Πράγματι ὁ Ἐρρίκος πρὸ τοῦ νὰ λάβῃ διαζύγιον ἀπὸ τὴν Ἄνναν τῆς Κλέβης ἐνυμφεύθη κρυφίως τὴν Αἰκατερίνην τὴν 28ην Ἰουλίου 1540, μετὰ δὲ τὴν λῆψιν τοῦ διαζυγίου ἀνεκήρυξεν ἐπισήμως ταύτην ὡς βασίλισσαν.

Μετὰ τὸν γάμον των οἱ νεόνυμφοι ἐταξίδευσαν εἰς Γιόρκσαϊρ, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Αἰκατερίνη εἶχε τὴν ἀπρονοησίαν νὰ ἐπανίδῃ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου τινὰς ἐκ τῶν παλαιῶν της ἐραστῶν. Μ' ὅλα ταῦτα χάρις εἰς τὸ πνεῦμά της καὶ τὰ θέλγητρά της εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ἐνεργειῶν της συνετάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν καθολικῶν ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων. Ἡ στάσις αὐτὴ τοῦ Ἐρρίκου, ὀφειλομένη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Αἰκατερίνην, προὐκάλεσε τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ ἐπισκόπου Κράμμερ, φανατικοῦ μεταρρυθμιστοῦ, ὅστις μαθὼν τὰς σχέσεις τῆς Αἰκατερίνης μετὰ τοῦ Ντέρεχαμ καὶ τῶν ἄλλων ὑπὸ μιᾶς γραίας θεραπαινίδος τῆς δουκίσσης τοῦ Νόρφολκ, κατέστησεν αὐτὰς γνωστὰς εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Ἁγίων Πάντων εἰς Χάμπτον Κούρτ. Ὁ Ντέρεχαμ καὶ ὁ Μάννους συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὴν ἐνοχήν των, μόνος δὲ ὁ Κούλπεπερ ἠρνήθη διαρρήδην ὅτι διετέλεσεν ἐραστὴς τῆς βασιλίσσης. Ἡ Αἰκατερίνη τρομοκρατηθεῖσα ὡμολόγησε καὶ αὐτή, ἐφυλακίσθη δὲ εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Σιὸν Χάους. Πλεῖστοι συγγενεῖς της καὶ φίλοι της ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Ὁ Ντέρεχαμ καὶ ὁ Κούλπεπερ ἀπεκεφαλίσθησαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1541, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ πολλοὶ συγγενεῖς τῆς Αἰκατερίνης, ἥτις ἀπεκεφαλίσθη ἐπίσης τὴν 13 Φεβρουαρίου 1542 εἰς τὸν Πύργον τοῦ Λονδίνου, εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὅπου ἀπεκεφαλίσθη καὶ ἡ Ἄννα Βόλεϋν, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ Λαίδη Ρόχφορντ ἥτις κατηγορήθη ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς μεσάζουσα τῶν ἐρώτων της.

[ΘΕΑΤΡ.]. Ἡ ζωὴ τῆς Αἰκατερίνης Χόβαρντ ἔδωσε θέμα εἰς πολλὰ δράματα καὶ μυθιστορήματα. Τὰ ἀξιολογώτερα τούτων εἶναι ἓν δρᾶμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ καὶ μία ἄλλη τραγῳδία τοῦ Γερμανοῦ Γκότσαλ.

Τὸ δρᾶμα τοῦ Δουμᾶ, εἰς πράξεις πέντε καὶ ὀκτὼ εἰκόνας, ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ἀπὸ σκηνῆς τοῦ θεάτρου «Πὸρτ Σαὶν - Μαρτέν» τὴν 2αν Ἰουνίου 1834. Τὸ ἔργον περιλαμβάνεται εἰς τὸν 2ον τόμον τῆς γνωστῆς Γαλλικῆς Θεατρικῆς Ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1843 «Magasin Théatral». Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Ἀγγλίᾳ ἐν ἔτει 1542. Πρόσωπα τοῦ ἔργου: Ἐρρῖκος ὁ Η' τῆς Ἀγγλίας, Ἐτελβόοδ, δοὺξ τοῦ Ντίραμ, ὁ κόμης τοῦ Σύσεξ, Σὲρ Ζὸν Σκῶτ ντὲ Θέρλσταν, πληρεξούσιος Ἰακώβου τοῦ Ε', Τζὰκ ὁ Ἀλχημιστής, Αἰκατερίνη Χόβαρντ, σύζυγος Ἐρρίκου τοῦ Η', καὶ ἄλλα. Μ. Λ.

— «Αἰκατερίνη» Ὄνομα δύο ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων βυθισθέντων κατὰ τὸν Μέγαν Πόλεμον.

—Αἰκατερίνης *διῶρυξ*. Μία ἐκ τῶν μεγίστων ὑγρῶν λεωφόρων συγκοινωνίας τῆς Ρωσίας, συνεχομένη μετὰ τῶν Δβίνα, Βυτσέγδα καὶ Κέλτμα πρὸς βορρᾶν καὶ μετὰ τοῦ Δισουρίτς, τοῦ μεσημβρινοῦ Κέλτμα, Κάμα καὶ Βόλγα. Ἡ διῶρυξ αὕτη ἑνώνει τὸν Βόρειον Παγωμένον ὠκεανὸν πρὸς βορρᾶν μετὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἐκτείνεται διὰ μέσου τῶν Κυβερνείων τοῦ Βολόγδα καὶ τοῦ Πὲρμ καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας ἐξυπηρετεῖ μεγάλως τὴν συγκοινωνίαν τῶν χωρῶν τούτων. Ἀποτελεῖ ἡ διῶρυξ αὕτη μέρος τοῦ μεγάλου συμπλέγματος τῆς διωρυγικῆς συγκοινωνίας, ἥτις πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν σιδηροδρόμων ἀπετέλει τὸ κύριον μέσον ἐπικοινωνίας ἐν τῇ ἀπεράντῳ αὐτοκρατορίᾳ, χωρὶς νὰ παύσῃ, καὶ μετὰ τὴν στρῶσιν τῶν σιδηρῶν ὁδῶν, νὰ διευκολύνῃ μεγάλως τὴν μεταφορὰν τῶν εἰδῶν καὶ νὰ δίδῃ ζωὴν καὶ κίνησιν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐν γένει παραγωγὴν τῆς χώρας. Τὸ τεράστιον τοῦτο ἔργον ἤρξατο ζώσης τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Α', ἀγγαρευθέντων πρὸς τοῦτο μυριάδων δουλοπαροίκων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἐγκατελείφθη παντελῶς, μόλις δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' ἐπανελήφθησαν τὰ ἔργα, μετὰ πάροδον ἑκατὸν τριάκοντα ἓξ ἐτῶν, τερματισθέντα τῷ 1820 ἐπὶ τῆς βασιλείας Νικολάου τοῦ Α'. Θ. Β.

—Αἰκατερίνης *τῆς ἁγίας παράσημον*. Τὸ παράσημον τοῦτο συνεστήθη κατὰ τὸ 1714, ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ Αἰκατερίνης τῆς Α' Ἀλεξέγιεβνας, καὶ πρὸς διαιώνισιν τῆς πράξεως αὐτῆς, δι' ἧς προέλαβε τὴν ἄφευκτον καταστροφὴν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προύθου κατὰ τὸν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας πόλεμον. Τὸ παράσημον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης ἀπενέμετο μόνον πρὸς γυναῖκας διαπρεπούσας εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον. Συνίστατο ἐκ δύο βαθμῶν καὶ ἐφέρετο συγκρατούμενον ἐξ ἀργυρᾶς ταινίας ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ὤμου πρὸς ἀριστερά. Διὰ τοῦ παρασήμου τούτου ἐτιμῶντο πᾶσαι ἐν γένει αἱ μεγάλαι δούκισσαι τῆς Ρωσίας, ἀπενέμετο δ' ἐπίσης εἰς ξένας ἡγεμονίδας καὶ βραδύτερον εἰς γυναῖκας ὁπωσδήποτε διακρινομένας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς αὐλῆς. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ μόνος ἀνὴρ εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ παράσημον τοῦτο ἦτο ὁ πρίγκιψ Μεντσικώφ, εἰς τὸν οἶκον τοῦ ὁποίου ἐγνώρισεν ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος τὴν σύζυγόν του. Τὸ νέον ρωσικὸν καθεστὼς καταργῆσαν τὰς διακρίσεις καὶ τὰ παράσημα κατήργησε καὶ τοῦτο. Θ. Β.

Αἰκατερίνης *Ἡλίας*. Κυνουριεὺς ἀγωνιστὴς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἀκολουθήσας τὸν Ζαφειρόπουλον πρῶτον, κατόπιν δὲ τὸν Νικηταρᾶν. Διεκρίθη εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ τῷ 1827 εἰς τὰς παρὰ τὸν Πειραιᾶ μάχας.

Αἰκατερινμπορὺ ἢ *Αἰκατερίνενμπουργ* [*Γεωγρ.*]. 1) Ἐπαρχία εἰς τὰ νότια μέρη τοῦ ρωσικοῦ κυβερνείου Πὲρμ κατὰ τὴν πρὸς τὴν Σιβηρικὴν πλευρὰν τῶν Οὐραλίων ὀρέων, κατέχουσα ἔκτασιν 28.290 τετραγ. χιλιομέτρων, τῶν ὁποίων τὰ 888 κατέχουν λίμναι. Ἔχει 440 χιλ. κατ., μεταξὺ τῶν ὁποίων περὶ τοὺς 8 χιλ. εἶναι Βασκῖραι. Εἶναι πλουσία εἰς κοιτάσματα σιδήρου.

2) Πόλις, πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, εἰς κοιλάδα πλήρη λόφων. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Ἴσσετ, παραποτάμου τοῦ Τοβόλ, ὁ ὁποῖος συμβάλλει εἰς τὸν Ὄβ. Συνδέεται μετὰ τῆς Πὲρμ διὰ δύο διαφόρων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, καὶ διὰ τῆς πόλεως ταύτης μετὰ τῆς Λενινπόλεως (Πετρουπόλεως), ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπέχει 2.387 χιλιόμ. Νοτία σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἑνώνει αὐτὴν μετὰ τῆς Τσελιαβίνσκ, κειμένης ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ ὑπερσιβηρικοῦ σιδηροδρόμου. Κάτ. 75.000. Ι. Σ.

[ΙΣΤΟΡ.]. Ἡ πόλις ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του Αἰκατερίνης Α', καθ' ἣν ἡμέραν ἀνεκήρυξεν οὗτος τὴν Αἰκατερίνην σώτειραν τῆς Ρωσίας τῷ 1723. Τότε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχε ἓν μόνον σιδηρουργεῖον. Σήμερον ὑπάρχουσι πλεῖστα ἐργαστήρια, ἐν οἷς νομισματοκοπεῖον εἰς τὸ ὁποῖον κατασκευάζονται τὰ χάλκινα νομίσματα τοῦ κράτους. Ἐπίσης ὑφίστανται πολυάριθμα ἐργοστάσια, ἰδίως πρὸς κατασκευὴν μηχανημάτων καὶ ἀγγείων ἐκ κυανολίθου, μαλαχίτου καὶ γαγάτου, τὰ ὁποῖα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως κατηναλίσκοντο ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, χαρακτηριζόμενα ὡς ἔργα καθαρῶς καλλιτεχνικά. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια εἰς τοὺς αὐτοκράτορας νὰ προσφέρουν εἰς ἡγεμόνας ἢ πρὸς ἐκείνους εἰς οὓς ἤθελον νὰ ἐκδηλώσουν ἰδιαιτέραν εὔνοιαν, ὀνομαστὰ δὲ εἶχον καταστῆ τὰ προσφερθέντα ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Β' πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Σουβάρωφ μετὰ τὰς ἐνδόξους νίκας αὐτοῦ, καὶ τὰ ὁποῖα κοσμοῦσι σήμερον τὸ ἐν Πετρουπόλει Μουσεῖον τοῦ Ermitage. Τὸ κύριον ἐμπόριον τοῦ Αἰκατερίνενμπουργ εἶναι τὸ τῶν ζώων, τῶν σιτηρῶν καὶ ἐν γένει τῶν ἀποικιακῶν. Τὸ διαμέρισμα τοῦ Αἰκατερίνενμπουργ χάρις εἰς τὸν πλοῦτον τῶν μεταλλείων αὐτοῦ καὶ τῆς βιομηχανίας του εἶναι ἓν τῶν πλουσιωτέρων τῆς Ρωσίας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγίνοντο πρὸ τῆς ρωσικῆς μεταπολιτεύσεως ἐμπορικαὶ ἀγοραὶ κατ' ἔτος μεγίστης κινήσεως καὶ εἰς ἃς συνηθροίζοντο μυριάδες ἐμπόρων ἐξ ὅλης τῆς χώρας. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, τῶν ἀγορῶν τούτων ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις ἐμαράνθη, μόλις δὲ κατὰ τὸ 1926 ἤρξατο ἀναζωογονουμένη, ἐτελέσθη δὲ καὶ ἡ ἐμπορικὴ πανήγυρις.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, τῷ 1918, μετεφέρθη εἰς Αἰκατερίννεμπουργ ἐκ Τομπόλσκ ὑπὸ τῶν Μπολσεβίκων ὁ τσάρος Νικόλαος Β' μετὰ τῆς συζύγου του, τοῦ υἱοῦ του καὶ τεσσάρων θυγατέρων του. Ἐνῷ εἰς Τομπόλσκ ἀπήλαυον σχετικῆς τινος ἀνέσεως, ἐν Αἰκατερίνενμπουργ ἐφυλακίσθησαν εἰς οἰκίαν ἐκ τριῶν δωματίων ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον φύλαξιν τοῦ φανατικοῦ κομμουνιστοῦ Γιουρκόβσκη, Ἰουδαίου, τὴν νύκτα δὲ τῆς 16ης Ἰουλίου 1918 οἱ φυλακισμένοι ὡδηγήθησαν εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας ὅπου ἐτυφεκίσθησαν. Τὰ σώματά των μετεφέρθησαν ὑπὸ τῶν φονέων ἔξω τῆς Αἰκατερίνενμπουργ ὅπου ραντισθέντα μὲ πετρέλαιον ἀπετεφρώθησαν. Θ. Β.

Αἰκατερινογκράντ. Σταθμὸς τῶν Κοζάκων τοῦ διαμερίσματος τοῦ Τερὲκ ἢ Κερὲκ εἰς τὸν Καύκασον. Ὁ σταθμὸς οὗτος ἱδρύθη ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β' κατὰ τοὺς πολέμους τοῦ Καυκάσου διαρκέσαντας ἐπὶ τριακονταετίαν, ὅτε, ἅμα τῇ καταλήψει νέου ἐδάφους, ἱδρύοντο σταθμοὶ καὶ φρούρια, ὅπου ἐτοποθετοῦντο Κοζάκοι. Οἱ κάτοικοι τοῦ σταθμοῦ τούτου δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς 10.000.

Αἰκατερινοδὰρ [*Ν. Γεωγρ.*]. 1) Ἐπαρχία τῆς Ρωσίας, κατὰ τὸ Β. Δ. μέρος τῆς περιοχῆς τοῦ ποταμοῦ Κουβὰν καὶ ἐν τῇ Καυκασίᾳ (ἐπιφ. 6990 τετρ. χιλ.—250 χιλ. κατ.). Προϊόντα ἔχει κτηνοτροφικά, λαχανικὰ καὶ ἰχθῦς.

2) Πόλις, πρωτ. τῆς ἐπαρχίας Κουβάν, κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ καὶ κατὰ τὰς σιδηροδρ. γραμμὰς Τιχορεσκάγια—Νοβοροσίσκης καὶ Καφκασκάγια—Αἰκατερινοδάρ. Ἡ Νοβοροσίσκη εἶναι τὸ ἐπίνειον αὐτῆς εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ὁ δὲ συνδέων τὰς πόλεις σιδηρόδρομος ὑπερβαίνει τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τοῦ Καυκάσου ὄρους, τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα εἶνε χαμηλόν. Τὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς εἶνε πεδινόν, αἱ δὲ οἰκίαι τῆς πόλεως εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκτισμέναι διὰ πηλοῦ. Ἐθεμελιώθη τὸ πρῶτον τῷ 1794 καὶ εἶνε ὠχυρωμένη διὰ χαμηλοῦ προχώματος καὶ στενῆς τάφρου. Ἔχει μεγάλην παραγωγὴν οἴνου καὶ σημαντικὸν ἐμπόριον ζῴων, κατοίκους δὲ 92 χιλ.

[*Ἱστορ.*]. Καὶ ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Β' τῷ 1792, ἡ ὁποία ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομά της καὶ μετέφερε τοὺς Ζαπορόγους Κοζάκους, οἵτινες κατέλαβον ὅλον σχεδὸν τὸ διαμέρισμα τοῦ Αἰκατερινοδάρ. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἕδρα τοῦ *ἀταμάνου* τῶν Κοζάκων τοῦ Κουβὰν καὶ περιλαμβάνει πολυάριθμα στρατιωτικὰ ἱδρύματα. Οἱ κάτοικοι τοῦ διαμερίσματος τούτου, ἀνήκοντες κυρίως εἰς τὴν πολεμικὴν φυλὴν τῶν Κοζάκων, οἵτινες ἀπελάμβανον πλείστων προνομίων, κατεγίνοντο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν ὡραίου γένους ἵππων, εἰς οὓς ἀναφέρονται πλεῖστα δημοτικὰ ᾄσματα τῆς Ρωσίας. Μεταξὺ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα ἀπελάμβανον οὗτοι ἦτο καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διαμονῆς εἰς τὴν πόλιν ταύτην Ἰσραηλιτῶν πέραν τῶν τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὡρῶν, τοῦτο δ' ἐγένετο ἀφορμὴ ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν ν' ἀλλάξωσι θρήσκευμα. Θ. Β.

Αἰκατερινοσλάβ. Ρωσικὴ πόλις καὶ πρωτεύουσα ὁμωνύμου κυβερνείου. Ἐγείρεται ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Δνειπέρου καὶ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Λοζοβάγιας—Σεβαστουπόλεως, οὕτω πως δὲ ἑνοῦται ἡ πόλις αὕτη σιδηροδρομικῶς μετὰ τῆς Ἀζοφικῆς καὶ τῆς Μαύρης θαλάσσης. Οἱ κάτοικοι ἀνέρχονται εἰς 151.000. Ἡ Αἰκατερινοσλὰβ εἶναι ἐκ τῶν πόλεων τὰς ὁποίας ἵδρυσεν ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Μεσημβρινῆς Ρωσίας, ὡς κέντρα ἀποικισμοῦ τῶν ἐρήμων στεππῶν τῆς νέας χώρας. Εἰς μνήμην τῆς Αἰκατερίνης Β' ἠγέρθη ὡραῖον ἄγαλμα ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως. Ἡ πόλις κοσμεῖται δι' ὡραιοτάτου καθεδρικοῦ ναοῦ καὶ τεσσάρων ἰουδαϊκῶν συναγωγῶν.

Εἰς Αἰκατερινοσλὰβ κατέφυγον ἀρχικῶς πολλοὶ Ἰσραηλῖται, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλει τὴν πρώτην ἐμπορικὴν της ἀνάπτυξιν, ἐδημιουργήθη δ' ἐν αὐτῇ καὶ σημαντικὴ βιομηχανία, ἰδίως χηρίων καὶ σαπώνων. Ἡ συγκέντρωσις Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν πόλιν ἐξήγειρε πολλάκις τὸν φανατισμὸν τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων της, συνεχεῖς δ' ὑπῆρξαν αἱ κατ' αὐτῶν βιαιοπραγίαι, ἰδίως κατὰ τὸ 1878, ὅτε ἡ Αἰκατερινοσλὰβ εὑρέθη ἐν πλήρει ἐπαναστάσει καὶ πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ θύματα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Τὰς ταραχὰς ταύτας κατέστειλαν σώματα Κοζάκων καὶ ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις ἀπεζημίωσε τοὺς παθόντας. Ἔκτοτε ὅμως μέγας ἀριθμὸς Ἰσραηλιτῶν μετηνάστευσε καὶ ἐπί τινα χρόνον ἡ ἐπελθοῦσα οἰκονομικὴ κρίσις ἐξησθένησε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τῆς πόλεως. Ἐν Αἰκατερινοσλὰβ διαμένων ὅπως ὀργανώσῃ τὸ νέον κυβερνεῖον ὁ εὐνοούμενος τῆς Αἰκατερίνης πρίγ-

Digitized by Google

κιψ τῆς Ταυρίδος Ποτέμκιν ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐκεῖ. Τὸ σχέδιον τῆς πόλεως εἶχε χαραχθῆ ἐπὶ τῇ προβλέψει ὅτι αὐτὴ θὰ καθίσταιο ἓν τῶν κυριωτέρων κέντρων τῆς Μεσημβρινῆς Ρωσίας. Αἱ ὁδοί της εἶναι εὐρύταται λεωφόροι, αἱ πλατεῖαι της μεγάλαι καὶ αἱ πλεῖσται τῶν προκυμαιῶν της ἐκ γρανίτου. Πλεῖστα ἐπίσης εἶναι τὰ ἐγερθέντα δημόσια οἰκοδομήματα.

Τὸ κυβερνεῖον τῆς Αἰκατερινοσλὰβ κατέχει ἐπιφάνειαν 59 07 τετραγωνικῶν βερστίων, ἤτοι 67419 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων. Ἀποτελεῖται δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ στεππῶν, αἱ ὁποῖαι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκαλλιεργήθησαν ἀποβᾶσαι γόνιμοι. Περιλαμβάνει ἐπίσης πλούσια μεταλλεῖα ἀνθράκων, σιδήρου καὶ ἀνθρακίτου καὶ ἀρδεύεται ὑπὸ τῶν ποταμῶν Δνειπέρου, Δόνα καὶ Δούϊετς. Ἡ προεξέχουσα ἐθνικότης ἐν αὐτῷ εἶναι ἡ ρωσική, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἡ ἰσραηλιτική· πρὸ τῆς ρωσικῆς ὅμως ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Κυβερνεῖον τοῦτο ὑπῆρχον πολυάριθμοι ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες καὶ πολλοὶ Ἀρμένιοι, ἀποδιωχθέντες ἔκτοτε. Ἡ γεωργία, ἡ κτηνοτροφία, καὶ ἰδίως ἡ ἱπποτροφία εὑρίσκονται προηγμέναι εἰς μέγαν βαθμόν. Τὸ κυβερνεῖον τοῦτο διαιρεῖται εἰς ὀκτὼ διαμερίσματα: τῆς Αἰκατερινοσλάβ, Ἀλεξάνδροβσκ. Βαχμούτ, Βερχνιεπρόβ, Νέας Μόσχας, Παυλογράδ, Ροστὸβ καὶ Σλαβιανο-Σέρμπσκ. Οἱ κυριώτεροι λιμένες αὐτοῦ εἶναι τὸ Ταγανρόγ, τὸ Ροστόβ, ἡ Μαριούπολις καὶ ἡ Βερδιάνσκα, δι' ὧν ἐξήγοντο τὰ προϊόντα τοῦ διαμερίσματος εἰς τὴν Μεσόγειον. Τὸ κυβερνεῖον ἀποτελεῖ μέρος τοῦ γενικοῦ κυβερνείου τῆς Ὀδησσοῦ.

Θ. Β.

Αἰκατερινούπολις ἡ *Αἰκατερινοπόλ.* Μικρὰ πόλις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ρωσίας, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης Β', ὅτε αὐτὴ ἀκολουθουμένη ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ταυρίδος Ποτέμκιν ἐπεσκέφθη τὰς νεοκατακτηθείσας χώρας. Ὁ Ποτέμκιν, ὅπως παρουσιάσῃ σημαντικωτέραν τὴν κατάκτησιν καὶ τερπνοτέραν τὴν ἐντύπωσιν τῆς αὐτοκρατείρας, ἐσκηνοθέτει εἰς ὡραίας τοποθεσίας κώμας καὶ χωρία, ἐκ τοιαύτης δέ τινος σκηνογραφήσεως προῆλθε καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις ἀνήκει σήμερον εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Κιέβου. Παρ' αὐτῇ ὑπάρχουσι πλεῖστα μεταλλεῖα γαιανθράκων. Οἱ κάτοικοί της ἀνέρχονται εἰς 12.000.

Θ. Β.

αἰκβιπέκτεν (Aequipecten Fischer) *[Παλαιοζ.]*· Ἰσόκογχον θαλασσόβιον ἐλασματοβράγχιον, οὗτινος ἡ ἐξωτερικὴ περίμετρος εἶναι σχεδὸν κυκλική, τὸ δὲ ἐμπρόσθιον οὖς (ἡ ὠοειδὴς προεξοχὴ τῆς θύρας τοῦ ὀστράκου) κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μέγα. Ἀνήκει εἰς τὴν ὁμοιογένειαν τῶν *πεκτενιδῶν* καὶ ἔζησεν ἀπὸ τοῦ τριασικοῦ συστήματος μέχρι τῆς τριτογενοῦς περιόδου.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα εὑρέθησαν τοῦ γένους τούτου ἀπολελιθωμένα τὰ ἑξῆς εἴδη: *Αἰκβιπέκτεν scabrellus* ποικιλ. *bollenensis Sacco*, καὶ *Αἰκβιπέκτεν Northamptoni Micht.*, ὑπὸ τοῦ γεωλόγου Nicolescu εἰς τὰ θαλασσογενῆ στρώματα τὰ μειοκαινικά—τῆς Πας μεσογειακῆς βαθμίδος τοῦ Suess—(μάργαι, ψαμμῖται καὶ ἀσβεστόλιθοι) τῆς κοιλάδος τοῦ Μολίτσα ποταμοῦ, ὡς καὶ τῆς περιοχῆς Τίρια-Λακκασοῦλι τῆς Ἠπείρου. Ἐπίσης ὁ Mar. Dalloni εὗρεν εἰς τὰς ὀλιγοκαινικὰς μάργας πρὸς νότον τῆς Καλαμπάκας πολλὰς ποικιλίας τοῦ εἴδους *Pecten* (Aequipecten) *deletus Micht.* Τέλος ὁ R. Sonder συνέλεξεν εἰς τοὺς κισσηρώδεις τόφφους μετ' ἀσβεστολιθικῶν τραπεζῶν—τῆς ἀνωτέρας πλειοκαίνου διαπλάσεως τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος—τῆς νήσου Μήλου θέσις *Τριοβασάλο)* καὶ ὁ G. d'Erasmo προσδιώρισε τὰ δύο εἴδη: *Χλαμὺς* (Αἰκβιπέκτεν) *ἢ opercularis L.* (ἐν ἀφθονίᾳ) καὶ *Χλαμὺς* (Αἰκβιπέκτεν) *scabrella Lam.*

Αἶκεν (Aiken). Πρωτεύουσα ὁμωνύμου ἐπαρχίας ἐν Νοτίᾳ Καρολίνᾳ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, 17 μίλλια βορειο-βορειοανατολικῶς τῆς Αὐγούστας τῆς Γεωργίας. Κάτοικοι 4.500, ὧν οἱ περισσότεροι εἶναι μαῦροι. Τὸ Αἶκεν συχνάζεται τὸν χειμῶνα ὑπὸ Βορείων διαχειμαζόντων ἐκεῖ, εὑρίσκεται δὲ εἰς ὕψος 500 ποδῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τὸ μέσον δάσους ἐκ πεύκων. Τὸ κλῖμα, εὔκρατον, εἶναι καταλληλότατον διὰ πάσχοντας ἐκ πνευμονικῶν ἀσθενειῶν. Ἡ πόλις διατηρεῖ μίαν σχολὴν διὰ λευκοὺς καὶ δύο διὰ μαύρους. Ἐξάγει βάμβακα, γεωργικὰ προϊόντα καὶ τεχνητοὺς λίθους, καθὼς καὶ ἀλουμίνιον προερχόμενον ἀπὸ γειτονικὰ μεταλλεῖα. Τὸ Αἶκεν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Πολιτείας Οὐΐλλιαμ Αἶκεν.

αἴκεια· βλ. αἰκία.

ἀϊκής ἡ *αἰκής* (ὁ, ἡ) —*ές* (τό)· ἀπὸ τοῦ ἀεικής· ἀπρεπής, ὑβριστικός. Ἐπίρρ. *ἀϊκῶς*· ἀπρεπῶς, αἰσχρῶς, ἀτίμως.

αἰκία. Ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τοῦ αἰκής, ὅπερ ἀπὸ τοῦ *ἀεικής*, παραδίδεται δὲ διττῶς: *αἴκεια (ὡς ἀληθής-ἀλήθεια)* καὶ *αἰκία* (ὡς *ἀτυχής-ἀτυχία)*. Διὰ τῆς αἰκίας νοεῖται πάντως μὲν κάκωσις τοῦ σώματος, πλὴν δὲ ταύτης καὶ ὕβρις τῆς τιμῆς τοῦ κακωθέντος· οὕτως ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἰσοκράτους κατὰ Λοχίτου (§ 7) λέγεται «εἰ μὲν μηδεμία προσῆν *ὕβρις* τοῖς πεπραγμένοις, οὐκ ἂν ποτ' εἰσῆλθον εἰς ὑμᾶς· νῦν δ' οὐχ ὑπὲρ τῆς ἄλλης βλάβης τῆς ἐκ τῶν πληγῶν γενομένης, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς *αἰκίας* καὶ τῆς *ἀτιμίας* ἥκω παρ' αὐτοῦ δίκην ληψόμενος»· καὶ παρὰ Δημοσθένει 54 §41 λέγεται «ὀμνύω.... ἦ μὴν παθὼν ὑπὸ Κόνωνος.... καὶ λαβὼν πληγάς, καὶ τὸ χεῖλος διακοπεὶς οὕτως ὥστε καὶ ῥαφῆναι καὶ *ὑβρισθεὶς* τὴν δίκην διώκειν». Ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῶν χωρίων τούτων, ἡ κάκωσις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα οὐ μόνον μώλωπας, οἰδήματα καὶ ἕλκη, ἀλλὰ καὶ τραύματα. Κατὰ τὸν Κοραῆν «*αἰκίαι* καὶ *ὕβρεις* διαφέρουσιν· αἰκίαι μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἐφ' ὕβρει καὶ ἀτιμίᾳ ἐμφορούμεναι πληγαί· ὕβρεις δὲ ἁπλῶς αἱ ἀτιμίαι, αἵπερ οὐ πληγαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ πράξεσιν ἀτιμαστικαῖς ἄλλαις, καὶ λόγοις, πολλάκις δὲ καὶ νεύμασι μόνοις γίγνονται» (Ἡλιοδ. 2,25).

Β. Φ.

Αἰκίας δίκη [Ἀττ. Δίκ.] Αἰκία ἢ αἴκεια καλεῖται ἡ ἔμπληγος ὕβρις, αἰκίας δὲ δίκη ἡ ἐπὶ κακώσει ἰδιωτικὴ κατηγορία. Ἡ ποινὴ (τὸ τίμημα) τοῦ ἀδικήματος τούτου δὲν ἦτο ὡρισμένη, ἀλλ' ὁ μὲν κατήγορος τίμημα ἐπιγράφεται, ὁπόσου δοκεῖ ἄξιον εἶναι τὸ ἀδίκημα, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπικρίνουσιν (Ἁρποκρατίων). Ἡ δίκη αὕτη κατελέγετο μεταξὺ τῶν ἐμμήνων (βλ. λ.) δικῶν (Ἀριστοτέλ. Πολιτεία 74, 19), καὶ ἠσκεῖτο παρὰ μόνου τοῦ παθόντος. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κάκωσις ἐγένετο εἰς δοῦλον, ὁ κύριος αὐτοῦ εἶχε κατὰ τοῦ δράστου τὴν περὶ *βλάβης* ἀγωγήν, ἥτις ἦτο δημοσία καὶ συνεπήγετο βαρυτέρας ποινάς (Δημοσθένης πρὸς Πανταίνετον 22, πρὸς Καλλικλέα 31). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐπὶ ἀμοιβαίων μεταξὺ τῶν συμπλακέντων κακώσεων, ἡ ποινὴ ἐπεβάλλετο μόνον εἰς τὸν *ἄρξάμενον χειρῶν ἀδίκων* (Δημοσθ. κατὰ Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου, 7,40, Ἀριστοτέλους Ρητορικ. II. 24, 9). Ἡ ἀρχὴ αὕτη, καθ' ἣν εὐθύνεται ὁ ἀρξάμενος χειρῶν ἀδίκων, ἥτις σαφῶς διατυποῦται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους κατ' Ἀριστοκράτους 635, 501 («ἄν τις τύπτῃ τινὰ ἄρχων χειρῶν ἀδίκων, ὡς εἴ γε ἠμύνατ' οὐκ ἀδικεῖ»), υἱοθετήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου Jurisconsultus Alfenus Verus, περιελήφθη εἰς τὴν διάταξιν 52 § 1 Πανδ. 9.2 καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ Βασιλικὰ 60-3-52 § 1 («ἐν νυκτί τις τὸν λύχνον τοῦ καπήλου ὑπέκλεψε, καὶ ὁ κάπηλος αὐτὸν ἐπεδίωξεν, ὁ δὲ τὸν κάπηλον ἔτυψε καὶ μάχης γενομένης ἐξωφθάλμισεν αὐτὸν ὁ κάπηλος· ἀνεύθυνος ἐστὶν οὗτος· εἰ μέντοι μὴ προετυπτήθη ὁ κάπηλος, ἀλλὰ θέλων ἀποσπάσαι τὸν λύχνον ἐμαχέσατο, ὑπόκειται τῷ Ἀκουϊλίῳ»). Ἡ ἀπαλλακτικὴ ὑπὲρ τοῦ καπήλου γνώμη τοῦ Alfenus προεκάλεσεν εὐρείας συζητήσεις μεταξὺ τῶν νομικῶν, ἐὰν ἔχῃ ὡς δικαιολογητικὴν βάσιν τὴν θεωρίαν τῆς νομίμου ἀμύνης ἢ τοῦ συμψηφισμοῦ· πιθανώτερον φαίνεται ὅτι οὗτος ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὰς διατάξεις τοῦ Ἀττικοῦ δικαίου. [Ἴδε *Paul Huvelin* εἰς *Mélanges Girard I.* σελ. 559.]

Ι. Δ. ΖΕΠΟΣ

[ΠΟΙΝ. ΝΟΜ.]. Ὁ ἑλληνικὸς Ποινικὸς Νόμος μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «αἰκία» καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης παράγωγον «αἰκίζομαι» εἰς πολλὰ ἄρθρα αὐτοῦ. Ἡ ἀντίστοιχος λέξις ἐν τῷ ἐπισήμῳ γερμανικῷ κειμένῳ τοῦ Π. Ν. εἶναι ἡ λέξις «Misshandlung», εὑρισκομένη καὶ ἐν § 223 τοῦ γερμανικοῦ Ποινικοῦ Κώδικος, ὑπὸ τὴν ρηματικὴν μορφὴν Misshandelt». Συνεπῶς ἡ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν νομικῶν διδομένη ἑρμηνεία τῆς λέξεως οὐδαμῶς θὰ ἦτο ἄμοιρος σημασίας καὶ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐν Γερμανίᾳ ἐρίζουν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ἐν τῷ Νόμῳ. Ἡ λέξις «αἰκία» δὲν χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποινικῇ ἐπιστήμῃ πρὸς δήλωσιν τῆς τυπικῆς μορφῆς αὐτοτελοῦς τινος κακουργήματος ἢ πλημμελήματος. Ἡ πρακτικὴ τῶν Δικαστηρίων μεταχειρίζεται τὴν λέξιν καὶ δὴ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν πρὸς δήλωσιν τοῦ κατ' ἔγκλησιν (ἐκτὸς ἂν ἡ αἰκία ἦτο συνδεδεμένη μὲ διατάραξιν τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ εὐταξίας) διωκομένου πταίσματος τοῦ ἄρθρου 688 Π. Ν. Συνήθης εἶναι ἡ ἔκφρασις σωματικὴ βλάβη ἢ τραύματα (βλ. λ.), εἰλημμένη ἐκ τῆς γλωσσικῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου 307 Π. Ν. Ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ καὶ τοῖς ἑπομένοις τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ΙΖ' ἡ λέξις αἰκία ὑποδηλοῖ μᾶλλον τὸ εἶδος τῆς δράσεως, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ σωματικὴ βλάβη. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἡ αἰκία τὸ τυπικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἐγκλήματος τῆς σωματικῆς βλάβης (τραυμάτων), ἀλλ' ἐκ τῆς αἰκίας προέρχεται τὸ τυπικὸν ἀποτέλεσμα («ἐστερήθη τῆς γλώσσης ἢ τῆς ἀκοῆς κλπ.»). Ἐπίσης καὶ ἐν ἄρθρῳ 688 τυπικὸν ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἡ αἰκία, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς αἰκίας νόσος, διαρκείας οὐχὶ πλέον τῶν 3 ἡμερῶν.

Ἀλλὰ εἰς τί συνίσταται ἡ αἰκία; Ἀναμφιβόλως εἰς προσβολὴν τοῦ σώματος, δυναμένην νὰ φθάσῃ καὶ μέχρις ἐπηρεασμοῦ τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ. Τὸ ἄρθ. 688 ἐπὶ αἰκίας μετὰ προμελέτης ἐπιβάλλει κράτησιν ἑνὸς μέχρις ἓξ μηνῶν· ἐπὶ αἰκίας ἄνευ προμελέτης κράτησιν μιᾶς μέχρις ἓξ ἑβδομάδων ἢ πρόστιμον 80—800 δραχ.· ἐπὶ τοιαύτης ἄνευ προμελέτης καὶ μετὰ ἀθεμίτους ὀνειδισμοὺς καὶ ὕβρεις τοῦ παθόντος κατὰ τοῦ δράστου κράτησιν τὸ πολὺ μιᾶς ἑβδομάδος ἢ πρόστιμον τὸ πολὺ 80 δραχ. καὶ τέλος ἐπὶ τοιαύτης ἐξ ἀμελείας πρόστιμον τὸ πολὺ 40 δραχ. Ἐν τοῖς ἄρθροις 157 *αἰκία ἐν παραβιάσει καὶ βλάβη τῶν παρὰ τῆς ἀρχῆς ἐπιτιθεμένων σφραγίδων)*, 307-317, 688 καὶ 689 Π. Ν. ἡ αἰκία διὰ νὰ ᾖ κολάσιμος πρέπει νὰ προὐξένησεν οἱανδήποτε «σωματικὴν βλάβην». Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν ἄρθροις 161, 162 καὶ 200 ἔνθα ρυθμίζονται αἱ ἔργῳ ἐξυβρίσεις κατὰ δημοσίων ὑπαλλήλων ἢ ἀρχῶν, κατὰ δημοσίων ὑπηρετῶν, ἐκκλησιαστικῶν ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν. Ἡ αἰκία ἐκεῖ εἶναι κολάσιμος ὡς ἔργῳ ἐξύβρισις (Realinjurie), ἂν δὲ ἀποτέλεσμα τῆς αἰκίας τῶν ὡς ἄνω προσώπων ὑπῆρξε καὶ «σωματικὴ βλάβη», πρόκειται «συρροή». Δι' αἰκίας δὲ δύναται νὰ τελεσθῇ καὶ ἡ ἔργῳ ἐξύβρισις τοῦ ἄρθρου 690 Π. Ν. Τέλος ἐν ἄρθρῳ 472 Π. Ν. ἡ αἰκία δὲν εἶναι αὐτοτελῶς κολάσιμος, ἀλλὰ μόνον πραττομένη ὑπὸ ἀνακριτικῶν ἢ ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων, ὡς μέσον ἐκβιάσεως κατηγορουμένων ἢ μαρτύρων, ὅπως ὁμολογήσουν τι ἢ ψευδομαρτυρήσουν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ αἰκία σημαίνει οἱανδήποτε προσβολὴν τοῦ σώματος ἢ καὶ ψυχολογικὸν καταναγκασμόν, ἐὰν δὲ ἐπέλθῃ καὶ σωματικὴ βλάβη, πρόκειται πάλιν «συρροὴ» τοῦ ἐγκλήματος τῆς *ἐκβιάσεως* τοῦ ἄρθρου 472 Π. Ν, καὶ *σωματικῆς βλάβης*. Τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς προσβολῆς τοῦ σώματος ἔχει καὶ ἡ λέξις «αἰκίζουν» ἐν ἄρθρῳ 473 Π.Ν. Τέλος ἡ αἰκία ἀπαντᾷ καὶ ἐν ἄρθρ. 293 ἀριθ. 3 τοῦ ποινικοῦ νόμου ὡς ἐλαφρυντικὸν τῆς *ἀναιρέσεως* (βλ. λ.), ὅταν προηγήθη αὐτῆς πρόκλησις ὑπὸ τοῦ παθόντος διὰ χαλεπῶν ὀνειδισμῶν, δεινῆς ὕβρεως ἢ βαρείας αἰκίας. Τὸ Σχέδιον ἑλλ. Π. Κ. (924) ἀποφεύγει τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως, ἀντ' αὐτῆς δὲ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν *κάκωσις*.

Χ. Ν. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

[ΑΣΤΥΝ. ΧΩΡΟΦ.] Ἡ χωροφυλακὴ καὶ ἡ ἀστυνομία καταλαμβάνουσαι ἐπ' αὐτοφώρῳ πάντα προξενοῦντα αἰκίαν, συλλαμβάνουσιν αὐτὸν μόνον, ἐὰν πρόκειται νὰ βεβαιωθῇ ἡ ταυτότης του, ἢ νὰ εἰσαχθῇ οὗτος εἰς δίκην ἐνώπιον τοῦ ὑπάρχοντος πταισματοδικείου συνεδριάζοντος ἢ δυναμένου νὰ συγκροτηθῇ εἰς συνεδρίασιν. Ἐὰν ὅμως ὁ δράστης εἶναι γνωστός, ἢ δὲν ὑπάρχῃ εἰς τὸν τόπον πταισματοδικεῖον, τότε τηροῦσιν ἀκριβεῖς σημειώσεις περὶ τῆς πράξεως καὶ τοῦ δράστου, ὅπως λάβῃ γνῶσιν ὁ σταθμάρχης καὶ συνταχθῇ ἡ πρὸς βεβαίωσιν τῆς πράξεως ἔκθεσις. Προκειμένου νὰ εἰσαχθῇ ὁ συλληφθεὶς ἀμέσως εἰς δίκην, ὁ συλλαβὼν καλεῖ συνάμα προφορικῶς τοὺς παρόντας μάρτυρας, οἵτινες ὑποχρεοῦνται νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ Πταισματοδικείου (Ν. 237).

Δέον πρὸς τούτοις νὰ ἐξετάζωνται δι' ἰατροῦ ὁ χρόνος καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἐκ τῶν αἰκιῶν νόσου ἢ τῆς πρὸς ἐργασίαν ἀνικανότητος τοῦ αἰκισθέντος.

Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

αἰκίδιον *[Βοτ.]*. Μικρὸν καρπικὸν ὄργανον παρασίτων τινῶν μυκήτων ἐμφανιζόμενον ἐπὶ τῆς ἐπιδερμίδος τῶν ξενιζόντων τοὺς μύκητας τούτους φυτῶν. Κατ' ἀρχὰς εἶναι κλειστὸν ὡς μικρὰ φυσαλίς, εἶτα ἀνοίγει λαμβάνον σχῆμα κυαθοειδές. Ἐντὸς τούτου γεννῶνται τὰ *αἰκιδιοσπόρια* κατὰ ὁρμαθοὺς ἐκ πολυπληθῶν παρακειμένων σποριοφορέων. Τὸ ἐξωτερικὸν περίβλημα τοῦ ὀργάνου τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μονόστρωμον, ἐκ παχυτοίχων κυττάρων καὶ καλεῖται *περίδιον*.

Κατὰ τὸν Blackman (Annals of Bot. 18 Bd. 1904), ἡ ἀνάπτυξις τῶν αἰκιδίων τοῦ φραγμιδίου (Phragmidium violaceum) ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς βάτου γίνεται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ φύλλου κείμενα ἄκρα τῶν

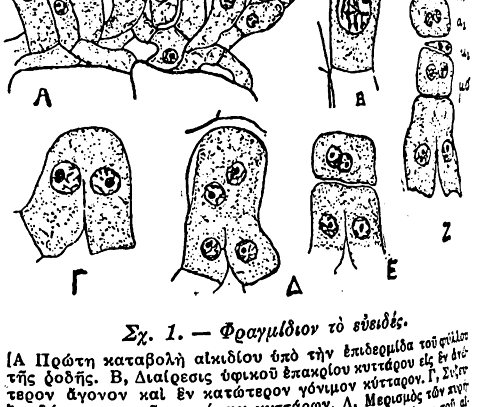

Σχ. 1. — Φραγμίδιον τὸ εὐειδές.

[Α Πρώτη καταβολὴ αἰκιδίου ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ φύλλου τῆς ῥοδῆς. Β, Διαίρεσις ὑφικοῦ ἐπακρίου κυττάρου εἰς ἓν ἀνώτερον ἄγονον καὶ ἓν κατώτερον γόνιμον κύτταρον. Γ, Σύζευξις δύο γειτονικῶν γονίμων κυττάρων. Δ, Μερισμὸς τῶν πυρήνων. Ε, Σχηματισμὸς τοῦ πρώτου μητρικοῦ κυττάρου τοῦ αἰκιδιοσπορίου. Ζ, Ἅλυσις αἰκιδιοσπορίων a_1 a_2, διαμέσων κυττάρων κ, $κ_1$, τὸ μητρικὸν κύτταρον μσ μὴ μερισθὲν εἰσέτι (Κατὰ Christman)].

Digitized by Google

ὑφῶν ἀποκόπτουν ἓν ἄγονον ἐπάκριον κύτταρον, κάτωθεν τοῦ ὁποίου παράγεται τὸ διογκούμενον γόνιμον. Τοῦτο κατ' ἀρχὰς εἶναι μονοπύρηνον, καθίσταται ὅμως βραδύτερον διπύρηνον, διὰ τῆς εἰσόδου ἐντὸς αὐτοῦ δευτέρου πυρῆνος ἐκ παρακειμένου τινὸς κυττάρου τοῦ μυκηλίου. Τὸ βασι-

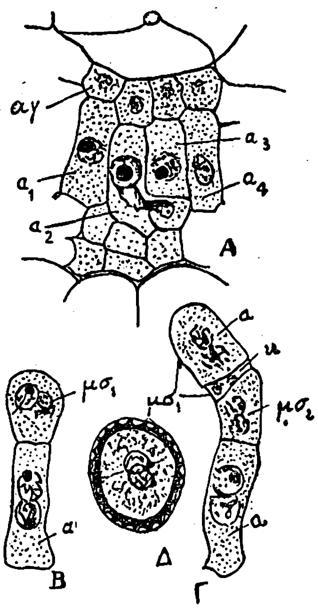

Σχ. 2. — Φραγμίδιον τὸ ἰῶδες.
(Α, Μέρος καταβολῆς αἰκιδίου, αγ ἄγονον κύτταρον, α γόνιμα κύτταρα, εἰς τὸ $α_2$ εἴσοδος τοῦ πυρῆνος ἐκ τοῦ πλαγίου κυττάρου. Β, Γένεσις τοῦ πρώτου μητρικοῦ σποριοκυττάρου $μσ_1$, ἐκ τῆς καταβολῆς α μιᾶς σποριαλύσεως. Γ, Μεταγενέστεροι μερισμοί, ἐκ τοῦ $μα_1$ γένεσις τοῦ αἰκιδιοσπορίου α καὶ τοῦ μεταξὺ κυττάρου κ, $μσ_2$ τὸ δεύτερον μητρ. σποριοκύτταρον. Δ, Ὥριμον αἰκιδιοσπόριον. (Blackman))

κὸν τοῦτο διπύρηνον κύτταρον μερίζεται σχηματίζον ἅλυσιν ἐκ διπυρήνων μητρικῶν τῶν σπορίων κυττάρων, ἅτινα καὶ πάλιν μερίζονται ἕκαστον εἰς ἓν ἀνώτερον διπύρηνον αἰκιδιοσπόριον καὶ ἓν κατώτερον ἐπίσης διπύρηνον ἀλλ' ἄγονον, ὅπερ καὶ συνθλίβεται βραδύτερον (*Σχ. 1*, Β καὶ Γ).

Κατὰ τὸν Christman (1904—1907) ἡ πρόοδος αὕτη τῆς ἀναπτύξεως τοῦ αἰκιδίου λαμβάνει χώ-

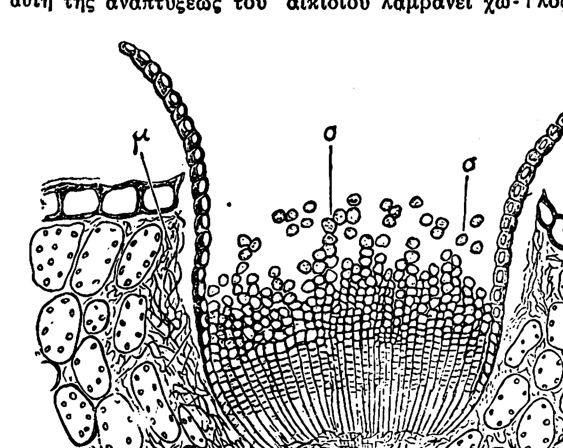

Σχ. 3 — Πουκινία ἡ τῆς Ἀγρώστεως.
(Αἰκίδιον ἐπὶ βερβερίδος. επ ἐπιδερμίς, μ μυκήλιον, π περίδιον, σ ἁλύσεις σπορίων. Μεγεθ. 142. (Κατὰ Schenck).

ραν κατὰ διάφορόν πως τρόπον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὗτος ἐξήτασε τὸ ἐπὶ τῆς ροδῆς παρασιτοῦν φραγμίδιον (Phragmidium speciosum), ἀλλὰ καὶ κατὰ νεωτέρας ἐρεύνας τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ εἰς τὴν Πουκκινίαν καὶ ἄλλα γένη τῶν μυκήτων τούτων. Δέον δὲ νὰ θεωρηθῇ ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀναπτύξεως ὡς ὁ τυπικός. Καὶ ἐνταῦθα μερίζονται τὰ ὑποδερμικὰ ἄκρα τῶν ὑφῶν εἰς ἓν ἀνώτερον ἄγονον, παρακμάζον βραδύτερον, καὶ εἰς ἓν κατώτερον γόνιμον κύτταρον Β. Ἀλλὰ τὰ γόνιμα ταῦτα κύτταρα συζευγνυνται ἀνὰ δύο, διαλυομένου εἰς τὸ ἀνώτερον ἄκρον τοῦ χωρίζοντος ταῦτα τοιχώματος. Συγχρόνως μερίζονται οἱ δύο πυρῆνες (συζευκτικὸς μερισμός), ἑκάτερος εἰς δυὸ θυγατρικούς, ὧν οἱ δύο τείνουν πρὸς τὸ κάτω, οἱ δὲ ἄλλοι δύο πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ κυττάρου (Δ). Τὸ ἀνώτερον τοῦτο τμῆμα χωρίζεται ἤδη διὰ τοιχώματος, ἀποτελοῦν οὕτω τὸ πρῶτον μητρικὸν κύτταρον τῶν αἰκιδιοσπορίων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ γένεσις τῶν σπορίων γίνεται καθ' ὃν τρόπον περιεγράφη ἀνωτέρω.

Περίδιον δὲν φέρει τὸ γένος φραγμίδιον, ἀλλ' ἡ Πουκκινία κ. ἄ. Παράγεται δὲ ἐξ ἀγόνων περιφερικῶν σποριαλύσεων ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τῶν ἀγόνων ἐπακρίων κυττάρων τῶν μέσων σποριοσειρῶν ἐξ ὧν κατάγεται τὸ κάλυμμα τοῦ περιδίου.

Ν. ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΣ

αἰκιδιοσπόριον *[Βοτ.]* Σπόριον μονοκύτταρον διπύρηνον γεννώμενον ἐντὸς τῶν αἰκιδίων· βλ. Πουκκινία.

αἰκίζω καὶ συνηθ. *αἰκίζομαι*, ἀπὸ τοῦ *αἰκής*· κακοποιῶ, μαστιγῶν τινα ἢ ἄλλως βιαιοπραγῶν κατ' αὐτοῦ.

Αἴκιν *Ἀρθοῦρος* (Aikin Arthur). Ἄγγλος γεωλόγος, γεννηθεὶς τὴν 19ην Μαΐου 1773 ἐν Οὐώρριγκτων τῆς κομητείας Λανκασάϊρ καὶ ἀποθανὼν τὴν 15ην Ἀπριλίου 1854 ἐν Λονδίνῳ. Κατῴκει ἐν τῇ ἀγγλικῇ πρωτευούσῃ καὶ διετέλεσε μέλος τῆς «Ἑταιρείας πρὸς Ἐνθάρρυνσιν τῶν Καλῶν Τεχνῶν, τῆς Βιομηχανίας καὶ τοῦ Ἐμπορίου», καὶ μέλος τῆς «Γεωλογικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου» τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἱδρυτῶν. Τὰ σπουδαιότερα αὐτοῦ ἔργα εἶναι: «Λεξικὸν χημείας καὶ ὀρυκτολογίας» (Λονδῖνον 1807, τόμοι 2) καὶ «Ἀπολογισμὸς ἐπὶ τῶν προσφάτων ἀνακαλύψεων ἐν τῇ χημείᾳ καὶ τῇ ὀρυκτολογίᾳ» (Λονδῖνον, 1814).

—**Αἴκιν** *Ἰωάννης* (Aikin John A.) Ἄγγλος ἰατρὸς γεννηθεὶς τῇ 15 Ἰανουαρίου 1747, ἐν Κιμπουώρθ—Χάρκωρτ τῆς κομητείας Λέστερ, ὅστις ἐσπούδασε μὲν ἐν Ἐδιμβούργῳ ὑπὸ τὸν διάσημον ἀνατόμον Γουλιέλμον Χάντερ (W. Hanter), ἔλαβε δὲ τὸ δίπλωμα αὐτοῦ ἐν Λεΰδῃ, ἐγκατασταθεὶς εἰς Γιάρμουθ πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ἔγραψε περὶ ἀπολινώσεως τῶν ἀρτηριῶν (1770), ἐγχειρίδιον φαρμακολογίας (1785), περὶ νοσοκομείων (1771 καὶ 1793), παρητήθη ὅμως τῆς συγγραφῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς ἐν Ἀγγλίᾳ, μὴ δυνηθεὶς νὰ συλλέξῃ τὰς χρησίμους αὐτῷ πηγάς. Ἔγραψεν ἄρθρα ἐν τῷ Γενικῷ Βιογραφικῷ λεξικῷ (General Biographie dictionary) τῷ διευθυνομένῳ ὑπὸ τοῦ φίλου του Ἔνφιλδ (Enf eld). Ἠσχολήθη δὲ ταυτοχρόνως καὶ περὶ τὴν φιλολογίαν, γράψας πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς καὶ «Τὰ χρονικὰ τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Γ'» καὶ διηύθυνε τὸ «Μηνιαῖον περιοδικὸν» (The Monthly Magazine). Ἀπέθανεν ἐν Στὸκ-Νιοῦϊγκτον (Stoke-Newington) τῇ 7 Δεκεμβρίου 1822. ΑΡ. Π. Κ.

—**Αἴκιν** *Κάρολος* (Aikin Charles-Roguson). Ἄγγλος χειρουργὸς τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, μέλος τοῦ Βασ. Χειρουργικοῦ Κολλεγίου τοῦ Λονδίνου, ἔνθα ἐξήσκησε καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ. Τῷ 1800 ἐδημοσίευσεν ἔργον περὶ τοῦ κατὰ Τζέννερ δαμαλισμοῦ κατὰ τῆς εὐλογίας, μεταφρασθὲν εἰς τὴν γαλλικὴν καὶ γερμανικὴν γλῶσσαν, συνειργάσθη δ' ἐν τῷ «Λεξικῷ τῆς χημείας» τοῦ Ἀρθούρου Αἴκιν (βλ. λ.) ΑΡ.Π.Κ.

—**Αἴκιν** *Λουκία* (Lucy Aikin). Ἀγγλὶς ἱστορικὴ συγγραφεὺς γεννηθεῖσα τῷ 1781, ἀποθανοῦσα τῷ 1864. Ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Αἴκιν. Ἔργα της κυριώτερα εἶναι: «Λόριμερ» (1814), «Ἀπομνημονεύματα τῆς Αὐλῆς τῆς Βασιλίσσης Ἐλισάβετ», ἀριθμήσαν πολλὰς ἐκδόσεις, «Ἀπομνημονεύματα τῆς Αὐλῆς Ἰακώβου τοῦ Α'» (1822), «Ἀπομνημονεύματα τῆς Αὐλῆς Καρόλου τοῦ Α'», «Βίος τοῦ Ἄντισον».

—**Αἴκιν** *Φραγκῖσκος* (Aikin Francis). Ἰρλανδὸς ἠθοποιὸς γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος, ἀποθανὼν τῷ 1805. Τὸ ρεπερτόριόν του ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὑπερογδοήκοντα ρόλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπεδύετο μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας τὸν Ἀμλέτον καὶ τὸν Ζὰκ εἰς τὸ «Ὅπως σᾶς ἀρέσει» τοῦ Σαιξπήρου. Ὁ ἀδελφός του, *Ἰάκωβος Αἴκιν*, διεκρίθη τόσον εἰς τὴν κωμῳδίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν τραγῳδίαν.

αἰκινίτης (Aikinit, Nadelerz, Patrinit) ἢ καὶ *πατρινίτης [Ὀρυκτολ.]*. Τὸ ὀρυκτὸν τοῦτο παρουσιάζεται εἰς κρυστάλλους τοῦ ρομβικοῦ κρυσταλλικοῦ συστήματος, ἔχοντας μορφὴν συνήθως σικλοειδῆ ἢ βελονοειδῆ καὶ φέροντας ἐπιμήκεις ῥαβδώσεις ἢ αὐλάκια. Παρουσιάζονται καὶ συσσωματώματα γεηρὰ αἰκινίτου, ὡς καὶ ψευδοκρύσταλλοι χρυσοῦ κατὰ αἰκινίτην. Εἶναι ἀδιαφανὴς καὶ ἔχει λάμψιν μεταλλικὴν καὶ χρῶμα μελανίζον χαλυβδόφαιον. Ἐνίοτε παρουσιάζεται ὡς ποικιλόστικτος καὶ μὲ χρώματα ἐπιπολῆς (καστανόφαιον μέχρι χαλκερύθρου). Ἡ σκληρότης του εἶναι $2\frac{1}{2}$ βαθμῶν καὶ ἡ εἰδικὴ πυκνότης του 6,1-6,8. Ὁ χημικὸς τύπος τοῦ μορίου του $Pb^2 Cu^2 Bi^2 S^6$. Περιέχει συνεπῶς μόλυβδον, χαλκόν, βισμούθιον καὶ θεῖον.

Ἀπαντᾶται κυρίως μαζὶ μὲ χρυσὸν εἰς τὰς ἐντὸς γρανιτῶν χαλαζιακὰς φλέβας τοῦ Beresowsk (Jekaterinburg - Οὐραλίων ὀρέων). Ὁ αἰκινίτης ἢ πατρινίτης τῆς περιοχῆς ταύτης ὠνομάσθη καὶ *βελονίτης* καὶ *ἀσιακουλίτης*. Ἐπίσης αἰκινίτης εὑρέθη ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Βορ. Καρολίνᾳ καὶ Γεωργίᾳ τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν καὶ ἐν Τασμανίᾳ τῆς Αὐστραλίας. Γ. Κ. Γ.

αἶκισμα,—*ατος* (τὸ) ἢ *αἰκισμὸς* (ὁ)· σωματικὴ κάκωσις, μαστίγωσις, βιαιοπραγία.

αἰκιστὴς (ὁ)· τὸ δραστικὸν τοῦ *αἰκίζομαι*· ὁ αἰκίζων, ὁ κακοποιῶν τινα διὰ μαστιγώσεως ἢ ἄλλης βιαιοπραγίας.

αἰκιστικός,—*ή*,—*όν*· ὁ φύσει ρέπων εἰς τὸ νὰ κακοποιῇ δι' αἰκισμῶν.

Αἶκλοι βλ. Αἰκανοί.

Αἶκλος ἢ *Ἄικλος [Μυθολ.]*. Ἥρως τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς, ὅστις μετὰ τοῦ φίλου του Κόθου ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοὺς Αἰολεῖς τὴν Εὔβοιαν καὶ ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὴν Ἴωνας. Κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχε δοθῇ χρησμὸς εἰς τὸν Κόθον ὅτι θὰ εὐτυχήσῃ ἂν δυνηθῇ νὰ ἀγοράσῃ μέρος τι τῆς Εὐβοίας, διότι θὰ γίνῃ τότε κύριος τῆς ὅλης χώρας. Ὁ Κόθος, μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ χρησμοῦ, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν φίλον του Αἶκλον διέπλευσε τὸν στενὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας κομίζων, ὡς μικροπωλητής, διαφόρων εἰδῶν ἀθύρματα. Πρὸ τῆς πόλεως Χαλκίδος εὗρε παῖδας παίζοντας, οἵτινες ἔτρεξαν ἀμέσως πρὸς τὸν πωλητὴν τῶν ἀθυρμάτων. Ὁ Κόθος εἶπε τότε πρὸς τοὺς παῖδας ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς μερικὰ ἀθύρματα, ἂν ἐδέχοντο νὰ πωλήσουν πρὸς αὐτὸν μέρος τῆς χώρας των· οἱ παῖδες γελάσαντες ἔλαβον «χαμᾶθεν» χώματα καὶ λίθους καὶ ἔδωσαν εἰς τὸν Κόθον, ὅστις εὐχαρίστως ἔδωκεν ὡς ἀντίτιμον τὰ ἀθύρματα. Μετὰ τοῦτο Κόθος καὶ Αἶκλος ἐπῆλθον μετ' ἐνόπλων κατὰ τῶν Αἰολέων τῆς Χαλκίδος, οἵτινες μαθόντες κατὰ τίνα τρόπον ἐπληρώθη ὁ χρησμὸς ἐξωργίσθησαν καὶ ἐφόνευσαν τοὺς παῖδας, τοὺς ὁποίους ἔθαψαν ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἀπὸ Χαλκίδος εἰς Εὔριπον ὁδοῦ. Εἰς μάτην ὅμως διέπραξαν τὸ ἔγκλημα· ἡ πατρὶς των κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἰώνων, τοὺς ὁποίους ἐνίσχυεν εἰς τοὺς ἀγῶνάς των ἡ θέλησις τοῦ θεοῦ. Ὁ μῦθος ἐπλάσθη πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἰώνων εἰς τὴν Εὔβοιαν (βλ. Πλουτ. «Ἑλληνικὰ αἴτια» 22. Τίς ὁ παίδων τάφος παρὰ Χαλκιδεῦσι;) Γ.Δ.ΚΑΨ.

Αἴκμαν *Γουλιέλμος* (Aikman William). Ἄγγλος ζωγράφος, γεννηθεὶς τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1682 καὶ ἀποθανὼν ἐν Λονδίνῳ τὴν 7ην Ἰουνίου 1731. Ἐσπούδασε κατὰ πρῶτον νομικά, ἀλλ' ἑλκυσθεὶς ἀπὸ τῶν καλῶν τεχνῶν, ἔλαβε μαθήματα ὑπὸ τοῦ σὲρ Ἰωάννου Μέδινα. Τῷ 1707 μεταβὰς εἰς Ρώμην παρέμεινεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὰ τρία ἔτη, μεθ' ὃ ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην, τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Σκωτίαν, ἔνθα διεβίωσε τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς του. Ἐν Λονδίνῳ συνεδέθη μετὰ τοῦ Γοδεφρείδου Κνέλλερ, τοῦ ὁποίου ἐμιμήθη τὴν τεχνοτροπίαν. Τὰ ἄριστα τῶν ἔργων του κατέχονται ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ντεβονσιρύ. Ὁ Αἴκμαν ὑπῆρξεν ἄριστος γνώστης τῶν ἀρχαίων εἰκόνων καὶ ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην τὸν ἐχρησιμοποίησεν ὁ δοὺξ τοῦ Κίγκστον. Κατὰ τὸ 1884, εἰς τὴν γενομένην ἔκθεσιν τῆς ἐθνικῆς πινακοθήκης τοῦ Λονδίνου τῶν προσωπογράφων τῆς Σκωτίας, ἐξετέθησαν μεταξὺ ἄλλων ἔργων του καὶ αἱ εἰκόνες τῆς Ἄννης δουκίσσης τοῦ Ἄμιλτον, τοῦ Γεωργίου Οὐάσιων καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἄλλαν Ραμσάϋ. Εἰς τὴν ἐθνικὴν πινακοθήκην τοῦ Λονδίνου ὑπάρχει ἡ εἰκὼν τοῦ προέδρου Δύκαν Φόρμπες Σκώτου δικαστοῦ, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὸν Αἴκμαν. Θ. Β.

Αἶκοι βλ. Αἰκανοί.

Αἰκουλᾶνον ἢ *Αἰκούλανον* ἢ *Αἰκουλανὸν* ἢ καὶ *Αἴκαλον* (Aecualnum ἢ Aeclanum ἢ και Aculanum)· πόλις τῶν Ἱρπίνων (βλ. λ.) ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ παρὰ τὴν ὀνομαστὴν Ἀππίαν ὁδόν, ΝΑ τοῦ Βενεβέντου. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον Μαρίου καὶ Σύλλα (88—82 π. Χ.) εἶχε ξύλινον τεῖχος, τὸ ὁποῖον ὁ Σύλλας, προσβαλὼν τὴν πόλιν, ἔκαυσεν, ἀνάψας περὶ αὐτὸ δέματα κληματίδων, οὕτω δὲ ἀναγκάσας τοὺς κατοίκους νὰ παραδοθοῦν. Ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ὠνομάζετο Eclano ἢ Mirabello Eclano. Σήμερον ἠρημωμένον, μὲ πολλὰ ἀρχαῖα λείψανα. Θ. Α. Κ.

Αἶκουοι βλ. Αἰκανοί.

Αἰκοῦον (Aequum) *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐν Δαλματίᾳ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐκ Σαλώνης εἰς Σερβίτιον (Πτολ. ΙΙ, 16, 7). Ἡ θέσις ταύτης ὡρίσθη ἐξ ἐπιγραφῆς ἡ ὁποία εὑρέθη ἐν τῇ θέσει Σετίνα παρὰ τὸ χωρίον Σιτλοὺκ καὶ ἐν τῷ ὀροπεδίῳ Σινίσκῳ (Sinjsko - polje). Ι. Σ.

αἰκουορέα (ἡ) *[Ζωολ.]*. Γένος κοιλεντερωτῶν τοῦ ἀθροίσματος τῶν *Ὑδρομεδουσῶν* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Συνέδρων*. Τὰ ζῷα ταῦτα εἶναι με-

Digitized by Google

γάλαι μέδουσαι σχήματος δισκοειδοῦς, φέρουσαι ἀπειράριθμα συσταλτικὰ νημάτια κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ σώματός των. Ὁ στοματικὸς μίσχος εἶναι βραχὺς καὶ μεμβρανώδης, ὁ στόμαχος μέγας, ἀπὸ τῆς περιφερείας δ' αὐτοῦ ἄρχεται σύστημα ἀκτινωτῶν ὀχετῶν, οἵτινες συνενοῦνται εἰς δακτυλιοειδῆ φλέβα. Τὰ γεννητικὰ ὄργανα κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς παρειὰς των σχηματίζουσιν εἶδος ἀλεξιβρόχου, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα εἶναι ἐφωδιασμένα δι' ἀκουστικῶν κύστεων. Γνωστότερον εἶδος εἶναι ἡ *αἰκουορέα ἡ Φορσκάλειος*, ἥτις εὑρίσκεται τόσον εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν ὅσον καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ ἔχει μῆκος 30 ἑκ. τοῦ μέτρου. Δ. Ν. Π.

Αἰκουουμφαλίσκον (Aequum Faliscum) *['Αρχ. Γεωγρ.]*. Πόλις ἐν τῇ Ἐτρουρίᾳ παρὰ τὸ ἀρχαῖον Φαλέριον (Στραβ. 5, 226).

Ἄϊλ (Heil), *Δανιὴλ βάν—*. Φλαμανδὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Βρυξέλλαις τῷ 1614 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1662. Τούτου τρία μόνον ἔργα εἶναι γνωστά: «Αἱ χειμεριναὶ διασκεδάσεις» εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Βρυξελλῶν, μία «Χειμερινὴ σκηνή», καὶ ἡ «Πυρκαϊὰ» εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Λίλλης. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔσχε κατὰ τὴν ἐποχήν του μεγάλην φήμην ζωγράφου προσώπων, τοπίων, ἱστορικῶν σκηνῶν καὶ ἰδίᾳ καιομένων πόλεων. Περὶ αὐτοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἐζωγράφισε τὴν «Πυρκαϊὰν τῶν Σοδόμων» καὶ τὴν «Πόλιν τῆς Τροίας παραδεδομένην εἰς τὰς φλόγας», ἔργα ἀπολεσθέντα. Ὁ Ἄϊλ εἶχε δύο ἀδελφούς, ἐπίσης ζωγράφους, τὸν *Λέοντα*, γεννηθέντα τῷ 1605, καὶ τὸν *Ἰωάννην-Βαπτιστήν*, γεννηθέντα τῷ 1609.

Αἰλάθ· βλ. Αἴλανα.

Ἀϊλάκ. Τὸ φαραωνικὸν ὄνομα τῆς κατὰ τὸν α' καταρράκτην τοῦ Νείλου νησῖδος Φιλαί.

αἰλάμ. Ἑβραϊκὴ λέξις ἀπαντῶσα καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς Π. Διαθήκης, τὴν καλουμένην τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'), ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἰεζεκιήλ. Δηλοῖ, προκειμένου κυρίως περὶ τοῦ ἰσραηλιτικοῦ ναοῦ, τὴν στοάν, τὸ προπύλαιον καὶ τὴν πύλην τοῦ προαυλίου αὐτοῦ. Π. Ι. Μ.

Ἀϊλάμ. Ἀρχηγὸς ἑβραϊκῆς οἰκογενείας, οὗ οἱ ἀπόγονοι, 1254 τὸν ἀριθμόν, ἐπανῆλθον ἐκ τῆς βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τὸν Ζοροβάβελ. (Β' Ἔσδρα β' 7 καὶ Νεεμίου ζ' 12.) Π. Ι. Μ.

Αἴλανα (ἡ). Ἀρχαία πόλις τῆς Πετραίας Ἀραβίας (σήμερον τῆς Ἀραβικῆς Χεδζάζ) κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ Αἰλανίτου κόλπου καὶ 200 χιλιόμ. Ν.Α. τοῦ Σουέζ. Ἡ πόλις αὕτη καλεῖται οὕτως ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (16,759)· ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀναφέρεται ὑπὸ τὸν τύπον *Αἴλανον*, ὑπὸ τοῦ Γλαύκου *Αἰλάθ*, ὑπὸ τῶν Ο' *Αἰλὰθ* ἢ *Αἰλύθ*, ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου *Ἴλανς* ἢ *Ἠλαθοῦς*, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀράβων *Αἰλὰ* ἢ *Αἰλέχ*. Ἀρχαιότατα ἡ πόλις ἦτο σημαντικωτέρα, ἐλέγετο δ' ὅτι ἐκ ταύτης ὁρμώμενοι οἱ στόλοι τοῦ Σολομῶντος ἔπλεον πρὸς τὴν χρυσοφόρον νῆσον Ὀφίρ. Τὰ ἐρείπια αὐτῆς φαίνονται πρὸς Β. τοῦ σημερινοῦ σταθμοῦ Ἀκάμπα (βλ. λ.)

Ὁ Δαυὶδ νικήσας τοὺς Ἐδωμίτας ἔγινε κύριος τῆς Αἰλάθ, ἥτις, ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἐδωμιτῶν ἐπὶ Ἰωράμ, ἐπανῆλθεν ὑπὸ τὴν ἰσραηλιτικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ Ἀζαρίου, μέχρις οὗ, ἐν τέλει, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ρασσὼν προσήρτησε τὴν Αἰλὰθ εἰς τὴν Συρίαν «καὶ ἐξέβαλε τοὺς Ἰουδαίους ἐξ Αἰλάθ» (4 Βασιλ. 16,6). Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἦτο ἕδρα ἐπισκόπου.

ἀΐλανθος· βλ. ἀΐλαντος.

Αἰλανιτικὸς *κόλπος*. Ἀρχαία ὀνομασία τοῦ ΒΑ μυχοῦ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὅστις ἀποτελεῖ κόλπον ΝΑ τῆς χερσονήσου τοῦ Σινᾶ· σήμερον οὗτος ὀνομάζεται κόλπος Ἀκάμπας (βλ. λ.) Σ. Ε. Λ.

ἀΐλαντος (Ailantus) *[Βοτ.]*. Δένδρα τῆς τάξεως τῶν *Ξανθοξυλωδῶν* (Simarubaceae), μεγάλα, φυλλοβόλα, πολύγαμα, καλλιεργούμενα διὰ τὸ ὡραῖον των φύλλωμα. Εἶναι γνωστὰ 7—9 εἴδη ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν Ἀσίαν καὶ Βόρειον Αὐστραλίαν. Ὅταν ἡ βλάστησις τῶν δένδρων τούτων εἶναι ζωηρά, παρουσιάζουσιν ὄψιν τροπικῶν φυτῶν. Ἔχουν ταχεῖαν ἀνάπτυξιν καὶ ἀντέχουν εἰς τὸν καπνόν, τὴν σκόνην τῶν πόλεων καὶ εἰς οἱονδήποτε ἔδαφος. Ἡ ἰδιότης των αὕτη τὰ καθιστᾷ πολύτιμα διὰ τὴν φύτευσιν ἐγκαταλελειμμένων ὁδῶν καὶ δὴ πλησίον ἐργοστασίων. Ἐξοχικοὶ δρόμοι φυτευόμενοι δι' ἀϊλάνθων δὲν κινδυνεύουσιν ἀπὸ τὰ ζῷα, διότι τὰ φύλλα των εἶναι τοξικά. Λόγῳ τῆς ταχείας των ἀναπτύξεως εἶναι ἐπίσης κατάλληλα διὰ δημιουργίαν *ζωντανοῦ παραπετάσματος*, ἂν τὰ ἤδη φυτευθέντα πυκνῶς δένδρα ἀποκόπτωνται ἐνίοτε πλησίον τοῦ ἐδάφους.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀΐλαντος εἰσήχθη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας καὶ διεδόθη ὡς δένδρον δενδροστοιχιῶν τὸ εἶδος Ailantus glandulosa (Ἀΐλαντος ὁ ἀδενώδης) ἢ A. altissima, ἰθαγενὲς τῆς Κίνας. Πολλαπλασιάζεται εὐκόλως εἰς σπορεῖα, τὰ δὲ δενδρύλλια μεταφυτευόμενα ἐκ τοῦ σπορείου εἰς φυτώριον ἀναπτύσσονται ταχύτατα. Ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ ἐκλέγωνται διὰ δενδροφύτευσιν πλησίον κατοικιῶν τὰ παράγοντα σπόρον μόνον, διότι τῶν ἀρρένων δένδρων (τῶν παραγόντων μόνον γυρεοφόρα ἄνθη) τὰ ἄνθη εἶναι δύσοσμα, ἐξ οὗ καὶ

Ἀΐλαντος ὁ τοῦ Vilmorin.

ἐδόθη εἰς τὸ δένδρον ὑπὸ τοῦ λαοῦ τὸ ὄνομα *βρωμοκαρυδιά*. Ἐκτὸς τῆς ἀξίας του διὰ φύτευσιν δενδροστοιχιῶν, ὁ ἀΐλαντος δύναται νὰ καλλιεργηθῇ ὡς χρήσιμος διὰ τὴν καύσιμον καὶ ἄλλως χρήσιμον ξυλείαν του.

Δύο ποικιλίαι τοῦ ἀϊλάντου, ὁ A. altissima var. sutchuenensis καὶ ὁ A. Velmoriniana (A. altissima var. spinosa) χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν Κίναν πρὸς ἐκτροφὴν ἑνὸς εἴδους μεταξοσκώληκος, τοῦ Attacus cynthia, ὅστις παράγει κατωτέραν μέταξαν τῆς παραγομένης ὑπὸ τοῦ κοινοῦ μεταξοσκώληκος. Π. Α.

— **ἀΐλαντος** (Ailanthus L.) *[Παλαιοφ.]*. Γένος τῆς ὁμοιογενείας τῶν *τερεβινθινωδῶν* τούτου ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς ἐξελίξεως καὶ ἐξαπλώσεως ἐπὶ μεγάλου μέρους τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς ἐγένετο κατὰ τὸ τριτογενὲς σύστημα δι' 11 εἰδῶν, ἐνῷ ὡς ἀρτίγονον φυτὸν ἀντιπροσωπεύεται εἰσέτι διὰ 3 μόνον εἰδῶν ἐν Κίνᾳ, Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις, Μαλαβὰρ καὶ Μολοῦκκεν, ἐξέλιπεν ὅμως τελείως ἔκ τε τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Εἶναι δὲ μέγα φυτόν, δι' ὃ καὶ ἐπικαλεῖται «δένδρον τοῦ Θεοῦ», μετ' ἀζύγων πτερονεύρων φύλλων καὶ καρπῶν κεκλεισμένων πτερωτῶν, ἄμφω ὀξυλήκτων καὶ φερόντων ἐγκαρσίαν ἢ κατὰ μῆκος οὐλὴν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν. Θ. Σ.

— **ἀΐλαντος** ἡ *Ἰαπωνικὴ [Φαρμ.]*. Φάρμακον ἀνθελμινθικὸν καὶ καθάρσιον ἤπιον· χρησιμοποιεῖται τὸ ροῶδες ἐκχύλισμα αὐτοῦ (extrait acqueux), ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ, παρεχόμενον εἰς δόσιν 1 ἕως 2 γραμμαρίων. Μ. Ν. Κ.

Ἀϊλβάρ (Ailward—J. A. d'). Ἄγγλος συγγραφεὺς τοῦ 16ου αἰῶνος. Συνέγραψεν ἐνδιαφέρουσαν ἱστορίαν περὶ τῆς καταδίκης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κράνμερ καὶ τῶν ἐπισκόπων Λάτιμερ καὶ Χόσερ, οἱ ὁποῖοι ἀπέθανον ἐπὶ τῆς πυρᾶς τῷ 1555. Τὸ ἔργον τούτο ἐξεδόθη εἰς τὸ Λονδῖνον τῷ 1631.

Αἰλεΐμ. Τόπος ἐν τῇ παρὰ τὸ Σινᾶ ἐρήμῳ, ἔνθα οἱ ἐξελθόντες πρὸ ὀλίγου ἐξ Αἰγύπτου Ἰσραηλῖται ἐσταμάτησαν πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ δροσισμόν, ἀφοῦ εἶχον προηγουμένως δεινῶς ταλαιπωρηθῆ ἐκ τῆς δυσεύστα ὕδατα ἐχούσης Μερρᾶ. Ἐν Αἰλεὶμ ὑπῆρχον «δώδεκα πηγαὶ ὑδάτων καὶ ἑβδομήκοντα στελέχη φοινίκων» (Ἐξόδου ΙΕ', 27). Ὁ τόπος δ' οὗτος ἀναζητεῖται συνήθως ἐν τῇ ὀάσει Γκαρανδὲλ ἢ Γκουρανδέλ, τὴν ὁποίαν ὁ Sargenton χαρακτηρίζει ὡς «τόπον ἀπολαύσεως», ἐν τῷ ἔργῳ του Sinai, Macân, Petra (1904 σελ. 17). Π. Ι. Μ.

Ἄϊλεμπουργ (Eilenburg). Πόλις τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Πρωσικῇ Σαξωνίᾳ, τῆς ὁποίας πρωτ. εἶναι ἡ *Ἄλλη*. Κεῖται εἰς ἀπόλυτον ὕψος 96 μ. καὶ τὸ πλεῖστον τῆς πόλεως ἐπὶ νησῖδος ἡ ὁποία σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Μούλδη (Mulde), παραποτάμου τοῦ Ἄλβιος. Ἀπὸ τῆς Λειψίας ἀπέχει 24 χιλιόμ. ΒΑ, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται διὰ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Λειψίας—Κόττμπους. Ὡσαύτως συνδέεται καὶ μετὰ τῆς Ἄλλης. Ἔχει κατοίκους ὑπὲρ τὰς 18 χιλ. καὶ βιομηχανίαν χημικῶν προϊόντων, ὑφασμάτων, σιγάρων, κηπουρικῶν μηχανῶν, ἐπίπλων κ.ἄ. Ι. Σ.

Αἰλερᾶνος. Ἰρλανδὸς μοναχὸς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἐπικαλούμενος «ὁ σοφός». Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του ἐσώθη «ἡ μυστικὴ ἑρμηνεία περὶ τῶν προπατόρων τοῦ Χριστοῦ», ἐν ᾧ ἑρμηνεύεται ἡ ἐν Ματθαίῳ γενεαλογία τοῦ Σωτῆρος. («Interpretatio mystica de progenitoribus Christi». Loewen 1667 καὶ ἐν Migne P. L. 80, 327 κ. ἑ.) Δ. Σ. Μ.

αἰλία (ἡ)· *[Ζωολ.]*. Γένος *Ἡμιπτέρων* ἐντόμων τοῦ ἀθροίσματος *Ἑτεροπτέρων* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *Πεντατομιδῶν*. Ἡ κεφαλὴ τῶν ἐντόμων τούτων εἶναι τριγωνικὴ καὶ προεξέχει ἐν εἴδει ρύγχους. Αἱ κεραῖαί των ἔχουσι πέντε ἄρθρα καὶ εἶναι παχεῖαι κατὰ τὸ ἄκρον των· ὁ προθώραξ των εἶναι κυρτός· τὸ ρύγχος μακρὸν καὶ λεπτόν· ἡ λαιμικὴ χώρα ὀδοντωτὴ κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ μήκους της· ἡ κοιλία στενὴ πλὴν τοῦ ὀπισθίου μέρους της, ὅπερ εἶναι κολοβωμένον· οἱ πόδες ἔχουσι μέτριον μέγεθος· αἱ κνῆμαι εἶναι γυμναί. Τὸ γνωστότερον εἶδος εἶναι *αἰλία ἡ αἰχμηρὰ* (aelia acuminata). Τὸ χρῶμά της εἶναι κίτρινον καὶ διακόπτεται ὑπὸ ἐπιμήκων φαιῶν λωρίδων. Τὰ τελευταῖα ἄρθρα τῶν κεραιῶν της εἶναι ὑπέρυθρα, ἡ κοιλία καὶ οἱ πόδες ὠχροκίτρινοι. Ἀπαντᾷ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐνδιαιτᾶται εἰς ποώδη φυτά. Δ.Ν.Π.

Αἰλία γενεὰ (Aelia gens)· βλ. Αἴλιος.

Αἰλία ***Καπιτωλῖνα*** ἢ ***Καπιτωλιάς***. Οὕτω μετωνομάσθη ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ μετὰ τὸν β' ἰουδαϊκὸν πόλεμον (132—135 μ. Χ.) ἡ Ἱερουσαλήμ, μεταβληθεῖσα εἰς ρωμαϊκὴν ἀποικίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ διαμονὴ Ἰουδαίων· εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ὅμως Χριστιανοὺς ἐπετράπη ἡ ἐνταῦθα διαμονὴ ὑπὸ ἐπίσκοπον, συνήθως ἐπίσης ἐξ ἐθνῶν. Ὑπὸ μὲν τῶν συγγραφέων ὀνομάζεται ἡ πόλις *Αἰλία* (*Aelia*), ἐπὶ δὲ τῶν νομισμάτων φέρεται ὡς ἐπίσημον ὄνομα αὐτῆς τὸ *Col*(onia) *Ael*(ia) *Cap*(itolina). Τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἦτο τὸ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν, ἄνευ ὅμως jus italicum. Ἐπὶ τῆς νοτίου πύλης τῆς πόλεως λέγεται ὅτι ἐζωγραφήθη εἰκὼν χοίρου. Ἐν δὲ τῇ θέσει τοῦ ἄλλοτε ἰουδαϊκοῦ ναοῦ ἱδρύθη ναὸς τοῦ Καπιτωλίου Διός, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία ἦτο ἡ κυριαρχοῦσα μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν τῆς πόλεως· ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀδριανοῦ περὶ οὗ ποιοῦνται λόγον Χριστιανοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Χρυσόστομος κ. τ. λ. Ἱδρύθη δὲ καὶ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ἐκεῖ ἔνθα κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν εὑρίσκετο ὁ τάφος τοῦ Κυρίου· κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν ἱδρύθη ἱερὸν τοῦ Διὸς μὲν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς Ἀφροδίτης δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου.

[ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* Ἱστορία Ἐκκλ. Ἱεροσολύμων (1910, σελ. 44 κ. ἑ.) καὶ *E. Schürer* Geschichte d. jued. Volkes (I 3. 4, 1901, σ. 698 κ. ἑ.), ἔνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία]. Π. Ι. Μ.

Αἰλία Πετῖνα (Aelia Petina). Ἡ δευτέρα τῶν τεσσάρων συζύγων τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου, τὴν ὁποίαν διεζεύχθη διὰ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν περίφημον Βαλερίαν Μεσσαλῖναν.

ἀΐλιακα ἢ *ἀήλιακος [Βοτ.]*· κοιν. ὄνομα τοῦ σμίλακος (βλ. λ.) ἐν Κεφαλληνίᾳ.

Αἰλιανός, ὁ ἐπιλεγόμενος *σοφιστής*· τὸ πλῆρες αὐτοῦ ὄνομα εἶναι *Κλαύδιος Αἰλιανός*. Οὗτος ἦτο Ρωμαῖος τὸ γένος, ἐγεννήθη δὲ ἐν τῇ πόλει Πραινέστῳ, ἥτις οὐχὶ μακρὰν τῆς Ρώμης κειμένη σήμερον ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καλεῖται Παλεστρίνη (Palestrina). Ἀκριβῶς τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δὲν γνωρίζομεν· τοῦτο μόνον γινώσκομεν, ὅτι ἔζη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐλαγαβάλου (ἀποθανόντος

Digitized by Google

τος τῷ 22ᵒ μ. Χ.) καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ Φιλοστράτου, ὅστις καὶ βιογραφίαν αὐτοῦ ἔγραψεν ἐν τοῖς *βίοις σοφιστῶν*. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τοῦ παραδεδομένου εἰς ἡμᾶς ἱστορήματος, ὅτι ὁ Αἰλιανὸς γράψας *κατηγορίαν Γύννιδος*, τοῦ ἀκολάστου δηλ. ἐκείνου Ρωμαίου αὐτοκράτορος Ἐλαγαβάλου, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀνέγνωσεν αὐτὴν εἰς τὸν Λήμνιον σοφιστὴν Φιλόστρατον (ἀνεψιὸν τοῦ Ἀθηναίου Φιλοστράτου), οὗτος δὲ ἐπισκώπτων εἶπε πρὸς αὐτόν: «ἐγώ σε ἐθαύμαζον ἄν, εἰ ζῶντος κατηγόρησας». (Φιλοστρ. β. σοφ. Β', 31). Διδάσκαλον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶχεν ὁ Αἰλιανὸς τὸν ἐκ Καισαρείας σοφιστὴν Παυσανίαν· μεγάλην ὅμως ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἑλληνομάθειαν αὐτοῦ ἤσκησε καὶ ἡ μελέτη τῶν λόγων τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐθαύμαζε. Ὁ Σουΐδας (ἐν λ. *Αἰλιανός*) ἀναφέρει, ὅτι ὁ Αἰλιανὸς ὑπῆρξε καὶ ἀρχιερεύς, ὁ δὲ Κοραῆς γράφων περὶ τούτου ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως τῆς *ποικίλης ἱστορίας* τοῦ Αἰλιανοῦ, εἰκάζει ὅτι πάντως ἐν Πραινέστῳ θὰ ἦτο ἀρχιερεὺς ὁ Αἰλιανός, ἔνθα ὑπῆρχε καὶ τὸ περίφημον ἱερὸν τῆς Τύχης.

Καθ' ἃ ὁ βιογράφος του Φιλόστρατος λέγει, ὁ Αἰλιανὸς ἐκαυχᾶτο, ὅτι οὐδέποτε ἀπεδήμησεν ἔξω τῆς Ἰταλίας, οὔτε ἐπέβη ποτὲ εἰς πλοῖον, οὔτε ἐγνώριζε τὴν θάλασσαν· διὰ τοῦτο καὶ ὡς πολλοῦ λόγου ἄξιος ἐκρίνετο ἐν Ρώμῃ ὡς τιμῶν τὰ πάτρια ἤθη. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Αἰλιανὸς ἐν τῷ *περὶ ζῴων ἰδιότητος* συγγράμματι αὐτοῦ (ΙΑ. 40) λέγει, ὅτι εἰς τὸ Ἀλεξανδρείᾳ ἄλσος τοῦ Διὸς εἶδε βοῦν πεντάποδα ἀφιερωμένον εἰς τὸν θεὸν τοῦτον, («ἐγὼ δὲ καὶ πεντάποδα βοῦν ἱερὸν ἐθεασάμην, ἀνάθημα τῷ θεῷ τῷδε ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀλεξανδρέων τῇ μεγάλῃ ἐν τῷ ἀβομένῳ τοῦ θεοῦ ἄλσει»). Ἕνεκα τῆς διαφωνίας τῶν μαρτυριῶν τούτων τινὲς τῶν κυριωτέρων φιλολόγων (ὅπως ὁ Valckenaer) εἴκασεν, ὅτι τὸ *περὶ ζῴων ἰδιότητος* σύγγραμμα δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Κλαυδίου Αἰλιανοῦ, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλου τινὸς μεταγενεστέρου ὁμωνύμου συγγραφέως. Ὁ δὲ ἡμέτερος Κοραῆς, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρὸ αὐτοῦ, πρὸς ἄρσιν τῆς διαφωνίας ταύτης ὑποθέτει ὅτι «ὅταν ἔλεγε ταῦτα (τὰ περὶ μὴ ἀποδημίας του) ὁ Αἰλιανὸς *πρὸς τὸν Λήμνιον Φιλόστρατον*, ἀληθῶς εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης δὲν εἶχεν *ἀκόμη* τότε ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν»· παραδέχεται ἄρα ὁ Κοραῆς ὅτι *βραδύτερον* ἀπεδήμησεν ὁ Αἰλιανὸς εἰς Αἴγυπτον. Τὴν γνώμην ταύτην ἀποδέχεται καὶ ὁ Croiset. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἡμεῖς δὲν εὑρίσκομεν ὀρθήν, διότι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Φιλοστράτου ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Αἰλιανοῦ λεγόμενα «ἔφασκε δ' ὁ ἀνὴρ οὗτος μηδ' ἀποδεδημηκέναι πῃ τῆς γῆς ὑπὲρ τὴν Ἰταλῶν χώραν κλπ.» δὲν ἀναφέρονται ὡς λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ πρὸς τὸν Λήμνιον Φιλόστρατον κατὰ τὸν μεταξὺ αὐτῶν γενόμενον διάλογον, ἀλλ' ἐκφέρονται ὡς λόγοι τοὺς ὁποίους ὁ Αἰλιανὸς καυχώμενος ἔλεγε πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀναστρεφομένους ἐν πάσῃ δεδομένῃ εὐκαιρίᾳ. Ὁ δὲ W. Christ φρονεῖ ὅτι ἢ τὸ ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου περὶ μὴ ἀποδημίας τοῦ Αἰλιανοῦ λεγόμενον δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἢ τοῦτο θὰ εἶπεν ὁ Αἰλιανὸς *ἐν νεωτέρᾳ ἡλικίᾳ*, ὅτε δηλ. ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀποδημήσει.

Ἀμφοτέρας ταύτας τὰς γνώμας τοῦ Christ δὲν εὑρίσκομεν πιθανάς· τὴν μὲν πρώτην, διότι δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀνακριβὲς τὸ μετὰ τόσης ἐμφάσεως ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου λεγόμενον περὶ μὴ ἀποδημίας τοῦ Αἰλιανοῦ· τὴν δὲ δευτέραν, διότι μόνον ἐν προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ καὶ δὴ περὶ τὸ τέρμα τοῦ βίου του θὰ ἠδύνατο ὁ Αἰλιανός, ὅπως ὁ Σωκράτης (Πλατ. ἀπολ. XIV) νὰ καυχᾶται διὰ τὴν μὴ ἀποδημίαν του, καὶ οὐχὶ ἐν νεωτέρᾳ ἡλικίᾳ, ὁπότε δὲν ἀπεκλείετο, ὅτι βραδύτερον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδημήσῃ. Διὰ ταῦτα κατ' ἀνάγκην ὀφείλομεν, παρ' ὅλους τοὺς ἐνδοιασμοὺς τοῦ Croiset, νὰ παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην τοῦ Wellmann (παρὰ *Pauly-Wissowa* ἐν ἄρθρ. Aelianos) φρονοῦντος, ὅτι ὁ Αἰλιανὸς ἀντιγράφων ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν τοῦ Ἀπίωνος τὴν περὶ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πεντάποδος βοὸς περίεργον ἀφήγησιν, ἀβασανίστως ἀντέγραψε καὶ τὰς λέξεις «ἐθεασάμην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ», παραστήσας οὕτως ἑαυτὸν ὡς αὐτόπτην μάρτυρα τοῦ τέρατος τούτου, ὅπερ ὁ Ἀπίων εἶχεν ἴδει καὶ περιέγραφεν ἐν τῷ βιβλίῳ του. Ὁ Αἰλιανὸς κατὰ τὸν βιογράφον τον Φιλόστρατον ἔζησεν ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη καὶ ἄγαμος καθ' ὅλον τὸν βίον του παραμείνας ἀπέθανεν ἄπαις.

Κατὰ τὸν αὐτὸν βιογράφον ὁ Αἰλιανὸς εἶναι ἄξιος ἐπαίνου, πρῶτον διότι Ρωμαῖος ὢν ἐξέμαθε τελείως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐν τῷ μέσῳ πόλεως ξένην γλῶσσαν λαλούσης «ἠττίκιζεν, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογείᾳ Ἀθηναῖοι», καὶ δεύτερον, διότι μὴ ἐπαρθεὶς διὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ σοφιστοῦ, τὴν ὁποίαν χαριζόμενοι οἱ σύγχρονοι ἀπέδιδον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καλῶς ἐξετάσας ἑαυτὸν καὶ πεισθεὶς ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτήδειος δι' ἀνωτέρας φιλοσοφικὰς μελέτας ἐπεδόθη εἰς τὸ συγγράφειν, ἤ, ἵνα κυριολεκτικώτερον εἴπωμεν, εἰς τὸ συρράπτειν· διότι μᾶλλον ὡς συρραφεὺς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ Αἰλιανός, ὡς συλλογεὺς δηλ. ποικίλων περιέργων ἱστοριῶν καὶ ἀνεκδότων, ἢ ὡς συγγραφεύς.

Τὰ συγγράμματα. ἅτινα οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὸν Αἰλιανόν, εἶναι: 1) *περὶ ζῴων ἰδιότητος*, 2) *ποικίλη ἱστορία*, 3) *περὶ προνοίας*, 4) *περὶ θείων ἐνεργειῶν*, 5) *κατηγορία Γύννιδος* καὶ 6) *ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί*. Ἐκ τούτων μόνον τὰ δύο πρῶτα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Τὸν Αἰλιανὸν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἄριστα χαρακτηρίζει ὁ ἡμέτερος Κοραῆς ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἐκδόσεώς του ὡς ἑξῆς: «Ποῖος ἦτον ὁ ἡμέτερος Αἰλιανὸς τὸν βίον, τὰ ἤθη, τὴν παίδευσιν, τὸ μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματά του. Καὶ τὸ περὶ ζῴων ἰδιότητος καὶ ἡ ποικίλη ἱστορία δείχνουν ἄνθρωπον χρηστῶν ἠθῶν, πολυμαθέστατον, μέγαν φίλον καὶ τοῦ γένους καὶ τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων· μεταξὺ τῶν καλῶν ὅμως τούτων φαίνεται καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἡ δεισιδαιμονία, τὸ εἰς τοὺς γραϊκοὺς μύθους εὐκολόπιστον καὶ εἰς πολλὰ τῶν ἱστορουμένων ἡ ἀφιλόσοφος ἀκρισία του». Προϊὸν τῆς ἐποχῆς του καὶ ὁ Αἰλιανός, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ἦτο ἡ ἀπόλυτος πίστις εἰς τὰ μυστήρια καὶ τὰ θαύματα καὶ τὰς ἄλλας τερατολογίας, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἰδιαιτέρας εὐχαριστήσεως ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συλλέγῃ πανταχόθεν ποικίλα ἱστορήματα καὶ περίεργα ἀνέκδοτα εἴτε εἰς ζῷα εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἀναφερόμενα, καὶ ταῦτα φύρδην μίγδην ἄνευ συστήματος καὶ ἄνευ διατάξεώς τινος ἐν τοῖς βιβλίοις του καταγράφων, προσέφερε πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἵτινες εἰς τοιαῦτα μᾶλλον ἐλαφρὰ ἀναγνώσματα ἠρέσκοντο ἢ εἰς τὴν μελέτην σοβαρῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἑλληνικὴν γλωσσομάθειαν τοῦ Αἰλιανοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ μὲν Φιλόστρατος λέγει, ὅτι «ἠττίκιζεν, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογείᾳ Ἀθηναῖοι», ὁ δὲ Σουΐδας, ὅτι «ἐπεκλήθη μελίγλωσσος ἢ μελίφθογγος», ὀρθῶς ὁ Κοραῆς παρατηρεῖ: «αἱ τοιαῦται κρίσεις ἄλλο δὲν σημαίνουσι, πλὴν ὅτι εἰς ὁποιονδήποτε ἔθνος καὶ ὁποιανδήποτε χρόνου περίοδον εὑρίσκονται καλοὶ συγγραφεῖς ἢ ποιηταί, εἰς τὸ αὐτὸ ἔθνος καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐξ ἀνάγκης εὑρίσκονται καὶ κακοὶ κριταί». Τὴν εἰς τὸ ἀττικίζειν προσπάθειαν τοῦ Αἰλιανοῦ κρίνει ὁ Κοραῆς ὡς περίεργον καὶ κακόζηλον τῶν παλαιῶν συγγραφέων μίμησιν. «Κατὰ τοῦ Αἰλιανοῦ τοὺς χρόνους», λέγει ὁ Κοραῆς, «καὶ ὀλίγον ἀρχήτερα, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ γράφωσιν ὀρθῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μήτε αὐτοὶ πλέον οἱ Ἕλληνες, ἐὰν ἐξαιρέσῃς πολλὰ ὀλίγους τινάς, ἐκείνους μάλιστα ὅσοι ἔγραψαν ἀπεριέργως καὶ προσέχοντες περισσότερον εἰς τὰ νοήματα παρὰ εἰς τὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι», ἐνῷ ὁ Αἰλιανὸς «ἱστορεῖ πολλάκις διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἠξεύρει νὰ πλέκῃ φράσεις καὶ νὰ θεματογραφῇ ἑλληνιστί». Καὶ εὑρίσκει ὁ Κοραῆς εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Αἰλιανοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ διηγήματα ἅτινα ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων παραλαβὼν μετεσχημάτισεν εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ φράσιν, πλὴν τῶν λατινισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἑπόμενον ἦτο νὰ περιπέσῃ ὁ Ρωμαῖος τὸ γένος Αἰλιανός, «ἀντιπτώσεις, πλεονασμούς, μορίων ἀκρίτων μέχρι ἀηδίας ἐπισώρευσιν (ἀλλά, ἀλλά γε, ἀλλὰ γάρ, καὶ οὖν, καὶ οὖν καί, καὶ γὰρ οὖν), περιόδους μακράς, ἐμπεριδεμένας καὶ ἀνανταποδότους». Ἀλλ' ἂν τὰ συγγράμματα τοῦ Αἰλιανοῦ δὲν εἶναι πρότυπα Ἀττικοῦ λόγου οὐδὲ σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας προϊόν, ὅμως δι' ἡμᾶς σήμερον ἔχουσι ταῦτα μεγάλην σημασίαν, διότι ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐν κιβωτῷ, περιεσώθησαν πολλὰ ἀποσπάσματα πολλῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων φυσικῶν, γεωγραφικῶν καὶ λαογραφικῶν.

Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Αἰλιανοῦ εἶναι τὸ *περὶ ζῴων ἰδιότητος*, τὸ ὁποῖον ἐκ 17 βιβλίων ἀποτελούμενον μετὰ προοιμίου ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐπιλόγου ἐν τῷ τέλει περιέχει περιέργους ἱστορίας καὶ διηγήσεις εἰς ψυχικὰς τῶν ζῴων ἰδιότητας ἀναφερομένας. Διὰ τῶν διηγήσεων τούτων ὁ Αἰλιανὸς προτίθεται, ὡς ἐν τῷ προοιμίῳ λέγει, νὰ δείξῃ, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς ζῴοις ἀπαντῶσι διάφοροι ἀρεταὶ καὶ κακίαι· οὕτως ἐν αὐταῖς λόγος γίνεται περὶ τῆς πίστεως τοῦ κυνός, περὶ τῆς σοφίας τοῦ ἐλέφαντος, περὶ τῆς φιλεργίας τῶν μελισσῶν, περὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ λυγκός, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀκορέστου φιληδονίας τοῦ σκάρου καὶ περὶ τῆς σκληρότητος τῶν τέκνων τῆς ἐχίδνης, ἅτινα πρὸς ἐκδίκησιν φονεύουσι τὴν γεννήσασαν αὐτὰ μητέρα, ἥτις ἐφόνευσε τὸν πατέρα των· καὶ πρὸς τοὺς ἡμετέρους τραγῳδοποιοὺς ἀποτεινόμενος ὁ συγγραφεὺς λέγει: «τί εἶναι οἱ ἡμέτεροι Ὀρέσται καὶ οἱ Ἀλκμέωνες πρὸς τὰ τέκνα τῆς ἐχίδνης παραβαλλόμενοι, ὦ φίλοι τραγῳδοί»; Ἑνιαχοῦ τὰ ἐπ' ἀρετῇ τινι ἢ κακίᾳ διακρινόμενα ζῷα καὶ ὡς παραδείγματα διδακτικὰ διὰ τοὺς ἀνθρώπους προβάλλει ὁ συγγραφεὺς πρὸς μίμησιν ἢ ἀποτροπήν.

Καὶ ἡ *ποικίλη ἱστορία* ὡς πρὸς τὴν μορφὴν δὲν διαφέρει. Διότι καὶ αὕτη εἶναι συλλογὴ διαφόρων ἱστοριῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς ἑνότητος· ἀποτελεῖται ἐκ 14 βιβλίων, τῶν ὁποίων τὰ 15 πρῶτα κεφάλαια περιέχουν ἱστορίας ἀναφερομένας εἰς τὸν βίον τῶν ζῴων, τὰ δὲ λοιπὰ ἱστορίας, εἰς λαοὺς ἢ γνωστοὺς ἐκ τῆς ἱστορίας πολιτικοὺς ἢ συγγραφεῖς ἢ καλλιτέχνας ἢ καὶ εἰς ἀγνώστους ἀκόμη ἄνδρας ἀναφερομένας ἢ καὶ ἁπλᾶς περιγραφὰς ἢ διηγήσεις. Ἀκέραια διεσώθησαν μόνον τὰ δύο πρῶτα βιβλία καὶ τὸ τρίτον μέχρι τοῦ 12 κεφαλαίου, τὰ δὲ λοιπὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συνεπτυγμένη ἐπιτομὴ ἢ καὶ ἀποσπάσματα ἄνευ ἀρχῆς. Ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν πλείστων ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Ἀθηναίου παρατιθεμένων ἱστοριῶν καὶ διηγήσεων ἐγεννήθη ἀνέκαθεν τὸ ζήτημα τίς τούτων ἀντέγραψε τὸν ἕτερον· πιθανωτέρα φαίνεται ἡ γνώμη, ὅτι ἀμφότεροι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἤντλησαν ἀπὸ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ὡς τοιαῦται δὲ πηγαὶ ἐχρησίμευσαν δι' αὐτοὺς τὰ συγγράμματα τοῦ Κτησίου, τοῦ Θεοπόμπου, τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Τιμαίου καὶ πρὸ πάντων ἡ παντοδαπὴ ἱστορία τοῦ Φαβωρίνου. Ὁ Christ (ἔνθ. ἀν. σελ. 489 σημ.) γράφει: «ἄπορον εἶναι εἰς τί ἔργον τοῦ Αἰλιανοῦ ἀναφέρεται τὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου λ Χερρόνησος: «*Αἰλιανὸς ἐν β' ἱστορικῆς διαλέξεως*».

Ἀλλὰ τὴν ἀπορίαν ταύτην ἔλυσεν ἤδη πρὸ πολλοῦ ὁ σοφὸς Κοραῆς ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἐκδόσεως τῆς ποικίλης ἱστορίας τοῦ Αἰλιανοῦ (σελ. ρμη. κ. ἑ.) ἀποδείξας, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένη *ἱστορικὴ διάλεξις* τοῦ Αἰλιανοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ *ποικίλη ἱστορία* τοῦ Αἰλιανοῦ, ἥτις παρὰ τῷ Σουΐδᾳ (ἐν λ. *ἀσέλγεια καὶ κακή*) ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *ποικίλη ἀφήγησις*, παρὰ δὲ τῷ Στοβαίῳ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Σύμμικτος ἱστορία*. Ἐν τῇ παρὰ τῷ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ φερομένῃ ἐπιγραφῇ ὁ ὅρος *διάλεξις* δὲν σημαίνει τὸ *διαλέγεσθαι*, ὡς τινες πλανηθέντες ἐνόμισαν, ἀλλὰ τὸ *διαλέγειν* ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ *ἐκλέγειν*, ἐν ᾗ σημασίᾳ μετεχειρίσθησαν τὸ ῥῆμα διαλέγειν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν καὶ ἄλλοι δόκιμοι συγγραφεῖς καὶ ἐν ᾗ σημασίᾳ ἀπαραλλάκτως μεταχειρίζεται τὸ ῥῆμα καὶ σήμερον ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα· κατὰ ταῦτα διάλεξις εἶναι τὸ διάλεγμα ἤτοι ἡ ἐκλογή, καὶ ἑπομένως ἱστορικὴ διάλεξις εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἐκλογὴ ἤτοι ἡ ἐκλογὴ ἱστοριῶν, οἷα ὄντως εἶναι ἡ ἄλλως λεγομένη ποικίλη ἱστορία τοῦ Αἰλιανοῦ· ἀπορροῦμεν πῶς ὁ Christ καὶ οἱ μεταφράσαντες εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ παρεῖδον τὴν ὀρθὴν ταύτην ἐξήγησιν τοῦ σοφοῦ Κοραῆ.

Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπίσης μορφὴν ἦσαν συντεταγμένα καὶ τὰ δύο ἀπολεσθέντα συγγράμματα τοῦ Αἰλιανοῦ, τὸ *περὶ προνοίας* καὶ τὸ *περὶ θείων ἐνεργειῶν*· καὶ ταῦτα ἦσαν συλλογαὶ διαφόρων ἱστορικῶν διηγημάτων, ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων ἀντληθέντων καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ *περὶ προνοίας* συγγράμματος τοῦ Χρυσίππου. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα διηγήματα, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν παρὰ Σουΐδᾳ φερομένων 30 περίπου ἀποσπασμάτων, εἶχον χαρακτῆρα ἠθικοθρησκευτικόν. Ἐν τοῖς ὁ συγγραφεὺς μετά τινος ἀφελοῦς εὐχαριστήσεως διηγεῖται τὴν ὑπὸ τῶν θεῶν τιμωρίαν τῶν ἀθέων καὶ ἐκφράζει τὴν ἀποστροφήν του πρὸς τοὺς Ἐπικουρείους, τοὺς ὁποίους ἰδιαιτέρως ἐμίσει.

Αἱ δὲ *ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί*, εἴκοσι τὸν ἀριθμόν, εἶναι σύντομοι ἐπιστολαὶ ἐρωτικῆς φύσεως, τὰς ὁποίας ἄνδρες ἀγρόται ἀνταλλάσσουν πρὸς ἀλλήλους. Ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν ἔχει μεγάλην συγγένειαν πρὸς τὴν εἰδυλλιακὴν ποίησιν καὶ τὴν μέσην ἢ νεωτέραν κωμῳδίαν. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων φιλολόγων καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ διὰ τὴν κομψότητα τῆς ἐκφράσεως ἀμφιβάλλουν, ἂν αὗται ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ, φρονοῦσι δὲ μᾶλλον, ὅτι εἶναι ἔργον Ἀθηναίου τινὸς σοφιστοῦ, ὅπερ συνάγουσιν ἐκ τοῦ τέλους τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς, ἔνθα ὁ συγγραφεύς, θέλων νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι Ἀθηναῖος, λέγει: «οὐ γὰρ ἐσμὲν οὔτε Λίβυες οὔτε Λυδοί, ἀλλ' Ἀθηναῖοι γεωργοί». Ὁ Hern. Reich *(de Alciph.* Longique vita σ. 64), ἀποδίδων, ὡς καὶ ὁ Hercher, τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εἰς Αἰλιανὸν τὸν νεώτερον, φρονεῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν ἐμιμήθη τὸν Ἀλκίφρονα, τοῦ ὁποίου τὸ Γ' βιβλίον περιέχει τοιαύτας ἐπιστολάς. Ἐπιστολὰς ἀγροικικὰς τῶν σοφιστῶν Ζωναίου καὶ Μελησιέρμου ἀναφέρει καὶ ὁ Σουΐδας.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Αἰλιανοῦ ἀπλήστως ἀνεγινώσκοντο καὶ ὑπὸ τῶν συγχρόνων του καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ πλεῖστα παρὰ Σουΐδᾳ ἀναφερόμενα ἀποσπάσματα. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ἐκλογὰς κατήρτισεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αἰλιανοῦ, ὁ δὲ Ἐφέσιος ποιητὴς Μανουὴλ Φιλῆς περιέφρασεν ἐμμέτρως πολλὰ ἐκ τοῦ περὶ ζῴων ἰδιότητος τοῦ Αἰλιανοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὴν ποικίλην ἱστορίαν διὰ τοῦ τύπου ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Peruscus ἐν Ρώμῃ 1545, τὸ δὲ περὶ ζῴων ἰδιότητος ὁ Gessner ἐν Ζυρίχῃ 1556, τὰς δὲ ἐπιστολὰς ὁ Aldus Manutius ἐν Ἐνετίᾳ 1449 ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων ἐκδόσεων καλύτεραι εἶναι τοῦ μὲν περὶ ζῴων ἰδιότητος ἡ τοῦ Gronobius ἐν Λονδίνῳ 1744, ἡ τοῦ Schneider ἐν Λιψίᾳ 1784, ἡ τοῦ Jacobs ἐν Ἰέννῃ 1832 καὶ ἡ τοῦ Hercher ἐν Λειψίᾳ 1880· τῆς δὲ ποικίλης ἱστορίας ἡ τοῦ Kühn ἐν Λιψίᾳ 1780, ἡ τοῦ Κοραῆ ἐν τῷ Προδρόμῳ τῆς Ἑλλην. Βιβλιοθήκης ἐν Παρισίοις 1805, ἡ τοῦ Lünemann ἐν Γοτίγγῃ 1811 καὶ ἡ τοῦ Hercher ἐν Λειψίᾳ 1887.

ΑΝ. Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

— **Αἰλιανός.** Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἐπιστολῇ του «τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν λογιωτάτοις» (ἀριθ.

Digitized by Google

σι'. Migne 'Ε. Π. 32,776) ὁμιλεῖ περὶ συγγράμματος («διάλεξις») τοῦ ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ († περὶ τὸ 270) πρὸς *Αἰλιανόν* τινα, περὶ οὗ οὐδὲν ἄλλοθεν γνωρίζομέν τι. (Περὶ τοῦ συγγράμματος βλ. λ. Γρηγόριος Νεοκαισαρείας.)

— **Αἰλιανὸς** ***Κασπέριος.*** Ρωμαῖος ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανων ζήσας ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ Νέρβα. Τῇ εἰσηγήσει του οἱ πραιτωριανοὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Νέρβα τὴν τιμωρίαν τῶν δολοφόνων τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ Παρθενίου καὶ τοῦ ἑταίρου τοῦ Αἰλιανοῦ Πετρωνίου Σεκούνδου. Ὁ Νέρβας μάτην προσεπάθησε νὰ σώσῃ ταὺς ἀνυψώσαντας αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχήν, βλέπων δὲ τὴν ἀνάγκην ἰσχυροτέρου κυβερνήτου προσέλαβε συνάρχοντα τὸν διάδοχόν του Μ. Οὔλπιον Τραϊανόν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρβα κατενίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Κασπέριον.

—**Αἰλιανὸς** ***Λεύκιος.*** Εἷς τῶν λεγομένων τριάκοντα τυράννων τῆς Ρώμης (Εὐτρόπιος 9.9).

—**Αἰλιανὸς** ***ὁ Τακτικός.*** Ἕλλην συγγραφεὺς συγγράματος περὶ τῆς στρατηγικῆς τέχνης ἐν πολέμῳ, ἐπιγραφομένου «Τακτικὴ Θεωρία» ἢ «Τακτικὸν» ἢ καὶ ἀκριβέστερον «Περὶ στρατηγικῶν τάξεων ἑλληνικῶν». Ἔζησεν ἐν Ρώμῃ καὶ ἤκμασεν ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ (100—140 μ.Χ.). Τὸ σύγγραμμά του ἐχρησιμοποιήθη πολὺ εἰς τοὺς ὑστέρους χρόνους καὶ σώζεται. (Ἔκδοσις Koechly -Rüstow εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἐκδόσεως τῶν περὶ πολεμικῆς τακτικῆς Ἑλλήνων συγγραφέων, τόμ. 2, σελ. 199 κ. ἑ.) Θ.Α.Κ.

αἴλινος (ὁ)· θρῆνος· καὶ ἐπιθετικῶς θρηνώδης. Περιώνυμοι εἶναι οἱ στίχοι τοῦ βουκολικοῦ ποιητοῦ Μόσχου ἐν ἀρχῇ τοῦ εἰς τὸν Βίωνα ἐπιταφίου ᾄσματος:

αἴλινά μοι στοναχεῖτε νάπαι καὶ Δώριον ὕδωρ
καὶ ποταμοὶ κλαίοιτε τὸν ἱμερόεντα Βίωνα,
νῦν φυτά μοι μύρεσθε, καὶ ἄλσεα νῦν γοάοισθε... Β.Φ.

Αἴλιος (Aelius). Ὄνομα οἰκογενείας ρωμαϊκῆς ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πληβείων (*Αἰλία γενεά*, Aelia gens), γνωστὸν ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Κλάδοι τῆς γενεᾶς τῶν Αἰλίων εἶναι οἱ *Αἴλιοι Λαμίαι*, οἱ *Αἴλιοι Παῖτοι* καὶ οἱ *Αἴλιοι Τουβέρωνες*. Τὸ ἔτος 409 π. Χ. ἐξελέγη μὲ δύο ἄλλους ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων διὰ πρώτην φορὰν ὁ Πόπλιος Αἴλιος. Θ.Α.Κ.

—**Αἴλιος** ***Ἀλέξανδρος ὁ Φαληρεύς.*** Ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς καταχτήσεως (130—131 μ. Χ.).

—**Αἴλιος** ***Ἄρδυς ὁ Φαληρεύς.*** Ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς καταχτήσεως (150 151 μ. Χ.)

—**Αἴλιος** ***Ἁρποκρατίων***· βλ. Ἁρποκρατίων.

—**Αἴλιος** ***Γῆλος ὁ Φαληρεύς.*** Ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἀπὸ τοῦ 133—134 μ. Χ. καὶ ἀπὸ 157—158 μ. Χ.

—**Αἴλιος** ***Διονύσιος,*** ὁ ἐπιλεγόμενος ***Ἀττικιστής***· κατήγετο ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ, ἔζησε δὲ κατὰ τὸν Σουΐδαν (ἐν λ. Αἴλιος) ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Οὗτος εἶναι ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμασάντων *ἀττικιστῶν*. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου (κωδ. 152) ὁ Αἴλιος ἔγραψε τὰ *Ἀττικὰ ὀνόματα*, λεξικὸν δηλ. τῶν ἀττικῶν ὀνομάτων ἐκ πέντε βιβλίων ἀποτελούμενον, βραδύτερον δὲ ἔγραψε καὶ συμπλήρωμα τοῦ λεξικοῦ τούτου, ἐκ πέντε ἐπίσης βιβλίων συγκείμενον. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς σημασίας ἑκάστου ἀττικοῦ ὀνόματος παρέθετεν ὁ Αἴλιος πληθὺν παραδειγμάτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἀττικῶν ρητόρων εἰλημμένων, ἐν οἷς ἐγίνετο χρῆσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀνόματος. Τὸ λεξικὸν τοῦτο τοῦ Αἰλίου, ὡς καὶ τὸ τοῦ ὀλίγον βραδύτερον ἀκμάσαντος Παυσανίου τοῦ Σύρου, ἦσαν τὰ πολλάκις ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν μνημονευόμενα *ρητορικὰ λεξικά*, οὕτω καλούμενα, καὶ διότι ἡ ὕλη αὐτῶν ἦτο, ὡς προείπομεν, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλημμένη ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀττικῶν ρητόρων, καὶ διότι ἐσκόπουν τὴν γλωσσικὴν τῶν συγχρόνων ρητόρων μόρφωσιν κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ρητόρων ἐκείνων. Τὰ ρητορικὰ ταῦτα λεξικὰ τοῦ Αἰλίου καὶ τοῦ Παυσανίου ἦσαν τὰ ἀπαραίτητα βοηθήματα εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀττικῶν συγγραφέων, ὡς καὶ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ὁμιλοῦν ἢ νὰ γράφουν εἰς δόκιμον ἀττικὴν γλῶσσαν. Τῶν λεξικῶν τούτων χρῆσιν ἔκαμον καὶ ὁ Εὐστάθιος καὶ πάντες οἱ Βυζαντινοὶ γραμματικοὶ καὶ λεξικογράφοι. Α.Π.Σ.

— **Αἴλιος** ***Ἕλιξ (ἢ Αἴλιξ)) Αὐρήλιος.*** Περίφημος ἀθλητής, Ἕλλην τὴν καταγωγήν, νικήσας τῷ 219 μ. Χ. ἐν Ρώμῃ, εἰς τοὺς Καπιτωλείους ἀγῶνας, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, εἰς τὴν πάλην καὶ εἰς τὸ παγκράτιον. Μετασχὼν εἶτα καὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγώνων, κατώρθωσε νὰ νικήσῃ εἰς τὸ παγκράτιον εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας Ὀλυμπιάδας τοῦ γ' αἰῶνος μ. Χ. (μεταξὺ τοῦ ἔτους 209 καὶ τοῦ 205). Ἀλλ' οὐδ' εἰς τὴν νίκην αὐτὴν ἠρκέσθη, θελήσας κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ νικήσῃ καὶ εἰς τὴν πάλην. Κατὰ τὴν παράδοσιν, τοιαύτην τινὰ νίκην ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλέους μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης μόνον ἑπτὰ ἀγωνισταὶ εἶχον νικήσει, τελευταῖος δὲ τούτων ἦτο ὁ διάσημος Νικόστρατος. Ἀλλ' ὁ Αἴλιος περιῆλθεν εἰς ἔριδα, ἄγνωστόν πως, μὲ τοὺς Ἠλείους, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ μὴ δώσουν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ κερδίσῃ μίαν τοιαύτην δόξαν «οὐδὲ ἐκάλεσαν εἰς τὸ στάδιον παλαιστὴν οὐδένα, καίπερ ἐν τῷ λευκώματι καὶ τοῦτο τὸ ἄθλημα προσγράψαντες», ὡς γράφει Δίων ὁ Κάσσιος. Κ. ΚΑΙΡ.

— **Αἴλιος** ***Ἡρωδιανός,*** ὁ ἐπιλεγόμενος ***Τεχνικός.*** Γραμματικός, υἱὸς τοῦ *Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου* ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἀκμάσας περὶ τὸ 300 μ. Χ. Γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετέβη νεώτατος εἰς Ρώμην, εὐνοηθεὶς καὶ προστατευθεὶς τὰ μέγιστα ἀπὸ τὸν τότε αὐτοκράτορα Μάρκον Αὐρήλιον. Συνέγραψε περὶ ἀριθμῶν, περὶ ὀνομάτων, περὶ βαρβαρισμοῦ, περὶ ρημάτων καὶ ἄλλα γραμματικὰ ἔργα. Σημαντικώτερον ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ «Περὶ Προσῳδίας» εἰς βιβλία 21. Χάρις εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ὁ Αἴλιος Ἡρωδιανὸς ἐγένετο ὁ πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς προσῳδίας, καίτοι κατ' οὐσίαν οὐδὲν ἄλλο ἔκαμε παρὰ νὰ περισυλλέξῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὸ ὑπάρχον ἐπὶ τοῦ θέματος ὑλικὸν ἄλλων προγενεστέρων του. Περίληψις τοῦ ἔργου του, ὑπό τινος Θεοδοσίου γενομένη, διεσώθη. Κ. ΚΑΙΡ.

— **Αἴλιος** ***Καλλικράτης.*** Ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς καταχτήσεως (152 - 153 μ. Χ.).

—**Αἴλιος** ***Κάτος*** (Sex. Aelius Catus). Ὕπατος τὸ 4 μ. Χ. ἔτος μετῴκισεν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν Θρᾴκην 50.000 Γέτας. (Κατά τινας ἡ μετοίκισις αὕτη τῶν Γετῶν ἔγινε πρωτύτερα, τῷ 16 π. Χ., ὅτε ἦτο ἀνθύπατος τῆς Ρώμης ἐν Μακεδονίᾳ ὁ *Λεύκιος Αἴλιος Κάτος*). Βλ. Δίωνα Κάσσιον 54,20 καὶ Στράβωνα 7,303. Θ.Α.Κ.

—**Αἴλιος** ***Λαμίας*** (L. Aelius Lamia). Υἱὸς τοῦ φίλου τοῦ Κικέρωνος *Λευκίου Αἰλίου Λαμία* (Cicer. p. Sest. 29), ὕπατος τῷ 3 μ. Χ., ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Βελληίου Πατέρκλου ὡς ἀνὴρ ἀρχαίων χρηστῶν ἠθῶν καὶ ἀξιώματος. Ἦτο φίλος τοῦ Ὁρατίου, πολλάκις εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ μνημονευόμενος. Ἀπὸ τοῦ 4—6 μ. Χ. ὕπαρχος τοῦ Τιβερίου εἰς τὴν Παννονίαν καὶ Δαλματίαν, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς 15—16 μ. Χ., τῷ 32 μ. Χ. διοικεῖ τὴν Ρώμην, praefectus urbi. Ἀπέθανε λήγοντος τοῦ 33 μ. Χ. Θ.Α.Κ.

—**Αἴλιος** ***Μιλιώνιος Σκύμνος.*** Ἄρχων τῆς Σύρου ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Τίτου Ἀντωνίνου (138—161 μ. Χ.), κατ' ἄλλους μὲν ἐκ τῆς ἰδίας νήσου καταγόμενος, κατ' ἄλλους δὲ Ρωμαῖος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου, οἱ Σύριοι ἦσαν ἐλεύθεροι, οὔσης αὐτονόμου τῆς νήσου των, πλὴν ὅμως, ὡς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύεται, ἐθεώρουν τὸν ἑκάστοτε αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης ὡς ἀνώτερον αὐτῶν προστάτην. Ὁ Αἴλιος Μιλιώνιος Σκύμνος, ὡς ἄρχων τῆς Σύρου, διετήρει καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπισήμου τότε λατρείας τῆς *Ἑστίας*, ἧς ὁ βωμὸς ἦτο ἐν τῷ Πρυτανείῳ, ὅπου διετηρεῖτο τὸ ἄσβεστον πῦρ. Μάλιστα λέγεται ὅτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἦτο κατ' ἐξαίρεσιν *Ἑστιὰς* (διότι ἑστιάδες ἦσαν μόνον παρθένοι). ΣΤ. Χ. ΤΣ.

—**Αἴλιος** ***Μοῖρις,*** ὁ ἐπονομαζόμενος «*Ἀττικιστής*», Ἕλλην γραμματικός, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀδριανοῦ. Συνέγραψεν ἔργον λίαν χρήσιμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Λέξεις Ἀττικῶν καὶ Ἑλλήνων», δηλαδὴ συλλογὴν λέξεων καὶ φράσεων τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ ἔργου τούτου ἐγένετο εἰς τὴν Leyde τῷ 1759, νεωτέρα δὲ καὶ πληρεστέρα τῷ 1833 ἐν Βερολίνῳ.

— **Αἴλιος** ***Παῖτος.*** Φέρονται πολλοὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξ ὧν ὀνομαστότεροι οἱ ἑξῆς:

Πέπλιος Αἴλιος Παῖτος· οἰωνοσκόπος τῷ 208 π. Χ., κατώτερος ἀγορανόμος (aedilis plebis τῷ 204, τῷ 203 ἀστυδίκης (praetor urbanus), τῷ 202 ἵππαρχος (magister equitum) τοῦ δικτάτωρος Γαΐου Σερβιλίου Γεμίνου· τὸ 201, ὕπατος, κατανικᾷ τοὺς Βοιοὺς (Boii), λαὸν κελτικόν, ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ· γίνεται τιμητὴς τῷ 199, καὶ μεταβαίνει πολλάκις ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Ρώμης πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον. Ἀπέθανε τῷ 174 ἐκ λοιμοῦ.

Σέξτος Αἴλιος Παῖτος Κάτος υἱὸς τοῦ εἰς τὰς Κάννας πεσόντος *Κοΐντου Αἰλίου Παίτου*, ὕπατος τῷ 198 π. Χ. καὶ τιμητὴς τῷ 194· ἐπὶ τῆς τιμητείας αὐτοῦ ταύτης ὡρίσθησαν διὰ τοὺς συγκλητικοὺς τῆς Ρώμης ἰδιαίτερα τιμητικὰ ἑδώλια εἰς τοὺς ἀγῶνας (ludi). Νομομαθὴς ἄριστος («homo iuris peritissimus», *Cic. de orat. I, 198 καὶ 212*), εἶχε γράψει συγγραφὴν περὶ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου («commentarii de iure civili», *Cicer. de orat. I, 240, 3,133 κ. ἄλλ.*). Πιθανῶς εἶναι ἡ ἰδία συγγραφή, ἡ ὁποία μνημονεύεται καὶ μὲ τὸν τίτλον «Tripertita» καὶ «Jus Aelianum». Θ. Α. Κ.

— **Αἴλιος** ***Προμῶτος.*** [λελανθασμένη ἡ γραφὴ *Πόρμοτος*· ὡς Christ, μετ. Κώνστα, τόμ. ΙΙ σελ. 751]. Ἰατρὸς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, Ἀλεξανδρεύς. Περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἔγραψε σύγγραμμα φαρμακολογικὸν εἰς 130 κεφάλαια ὑπὸ τὸν τίτλον «*Δυναμερόν*», ἤτοι περὶ δυνάμεως φαρμάκων, οὗτινος χειρόγραφον εὕρηται ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας (κώδ. 295, φύλ. 191 β καὶ ἑφ.), τῇ τοῦ Escurial, τῇ Βατικανῇ καὶ τῇ Ἀμβροσιανῇ, ἀπόγραφον δ' ἐν τῇ συλλογῇ Weigel. Τὸ προοίμιον τοῦ ἔργου καὶ μικρὰ ἀποσπάσματα (τὸ κεφάλαιον 118), ἀφορῶντα παθήσεις ὀδόντων καὶ στόματος, ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Joan de Bona (Tractatus de scorbuto. Veron. 1761 σελ. 232—9) καὶ Kühn (Additamenta ad Fabr. elenchum medic. veter. etc progr. I., Lips. 1826 σελ. 5—8). Αὐτὸς ὁ Γαληνὸς (Kühn, XII, 730) ἀναφέρει *ψωρικὸν Αἰλίου(;)*, ἤτοι φάρμακον κατὰ τῆς ψώρας, ἀποτελούμενον ἐκ καδμείας, χαλκοῦ κεκαυμένου μετ' ὄξους.

Ἄλλο ἔργον τοῦ Προμώτου φέρει τὸν τίτλον: «*[ἰατρικά], φυσικὰ καὶ ἀντιπαθητικὰ*» μεγάλης σημασίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς δεισιδαιμονίας, εἰς ὃ κατέταξε, καθ' ἃ ἀναφέρει ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ «Δυναμεροῦ» (φύλ. 195 β), ὅσα τῶν νοσημάτων ἐδεικνύοντο κακοήθη καὶ δὲν ὑπεχώρουν εἰς τὴν συνήθη φαρμακευτικὴν θεραπείαν, ἀλλ' εἶχον ἀνάγκην «φυσικῶς» ἐνεργούντων μέσων καὶ δι' «ἀφράστου» τινὸς αἰτίας καὶ δυνάμεως δρώντων. Χειρόγραφα τοῦ ἔργου ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Βατικανῇ (299 φύλ. 494α), τῇ Ἀμβροσιανῇ (3, φύλ. 44α) καὶ τῇ τῆς Λεύδης (Bibl. Vossiana, Fabricii Bib. graeca XIII, 36) ἀποσπάσματα δὲ τούτου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Wellmann (Berl. Sitzungsberichte 1908, XXXVII).

Παρὰ ταῦτα καὶ τρίτον ἔργον «*περὶ ἰοβόλων (θηρίων) καὶ δηλητηρίων φαρμάκων*» ἀπεδίδετο εἰς τὸν Προμῶτον ἀλλ' ὅπερ ὅμως ὁ Rhodes (Rhein. Mus. XXVIII, 1873, σελ. 264), οὐδαμοῦ τῶν ὑπαρχόντων χειρογράφων ἀπαντήσας τὸ ὄνομα τοῦ Προμώτου, θεωρεῖ ἀνῆκον μᾶλλον εἰς τὸν Ἀρχιγένην, ὁ Porsevin δὲ εἰς τὸν Αἰσχρίωνα τὸν Ἐμπειρικόν. Χειρόγραφα καὶ τούτου ὑπόκεινται εἰς τὴν Βατικανὴν καὶ Ἀμβροσιανὴν βιβλιοθήκην. Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου μικρὸν μόνον χωρίον παρέλαβεν ὁ Hier. Mercurialis, ἐν ᾧ ὁ λόγος περὶ ἀκονίτου (Variae lect. III,4. Βλέπε καὶ Daremberg: Oeuvres d' Oribase I, σελ. XXII). ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

—**Αἴλιος** ***Σέξτος.*** Ρωμαῖος νομικός, γενόμενος διαδοχικῶς ἀγορανόμος, ὕπατος καὶ τιμητής. Ἀγορανόμος κατὰ τὸ 200 π. Χ. κατέστησε γνωστοὺς εἰς τὸ κοινὸν τοὺς νομικοὺς τύπους τοὺς ὁποίους οἱ πατρίκιοι ἐκράτουν γνωστοὺς μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν των. Οἱ τοιοῦτοι κοινοποιηθέντες τύποι ἀπεκλήθησαν ἔκτοτε «Αἰλιανὸν Δίκαιον».

— **Αἴλιος** **Στίλων** (L. Aelius Stilo Praeconinus) ἐκ Λανουβίου, πολὺ ἐνωρὶς μετοικήσας εἰς τὴν Ρώμην, ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱππέων. Ἔζησεν ἀπὸ τοῦ 150 περίπου μέχρι τοῦ 90 π. Χ., ἦτο ὁ πρῶτος Ρωμαῖος γραμματικός, δηλαδὴ φιλόλογος ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως, διδάσκαλος τοῦ Οὐάρρωνος καὶ τοῦ Κικέρωνος, ὀπαδὸς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, γνώστης τῆς λατινικῆς καὶ ἑλληνικῆς φιλολογίας. Εἶχε φρονήματα ἀριστοκρατικὰ καὶ ἐτιμᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀριστοκρατικοὺς φίλους του, χάριν τῶν ὁποίων ἔγραφε λόγους διὰ νὰ τοὺς ἀπαγγείλουν εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἢ διώρθωνεν αὐτούς, ὅταν τοὺς ἔγραφον μόνοι των. Μὲ τὸν Κόϊντον Μέτελλον τὸν Νουμιδικὸν ἦτο τόσον στενῶς συνδεδεμένος, ὥστε τὸν ἠκολούθησεν ἐξορισθέντα εἰς Ρόδον περὶ τὸ 100 π. Χ. Ὁ Κικέρων καὶ ὁ Οὐάρρων ἐπεδίωκον τὴν συναναστροφήν του, διὰ νὰ λαμβάνουν νύξεις διὰ γραμματικὰ πρὸ πάντων ζητήματα.

Ἔκαμε κριτικὰς ἐκδόσεις προγενεστέρων Λατίνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἀπὸ τὰς 130 κωμῳδίας ποὺ ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Πλαῦτον ἔκρινε γνησίας μόνον τὰς 25, μετεχειρίσθη πιθανώτατα τὰ ἴδια κριτικὰ σημεῖα (notae, ὀβελόν διπλῆν...), τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὑπεμνημάτισε τὰ carmina Saliorum, τὰ ὁποῖα καὶ τότε ἦσαν ἀκατάληπτα καὶ ὅσον παρήρχοντο τὰ ἔτη ἐγίνοντο ἀκαταληπτότερα, ἔγραψεν εἶδος λεξικοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξήγει λέξεις ἀρχαϊκάς, τῶν 12 πινάκων, καὶ φράσεις ἀρχαϊκὰς καὶ πολλὰ πραγματικὰ (realia), εἰς τὰ ὁποῖα ἐξήγει πολλὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ρωμαίων. Ἀπὸ αὐτοῦ τὰς συγγραφὰς ὠφελήθη πολὺ ὁ Οὐάρρεν καὶ ἔγραψε τελειοτέρας ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του συγγραφὰς (Cicer. Brut. 205). Θ.Α.Κ.

—**Αἴλιος** ***Τουβέρων*** (Aelius Tubero). Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρονται τρεῖς ὀνομαστοὶ ἄνδρες τῆς οἰκογενείας τῶν *Αἰλίων* (Aelia gens):

1) ***Λεύκιος Αἴλιος Τουβέρων,*** φίλος τοῦ ρήτορος Μ. Τυλλίου Κικέρωνος καὶ ἵππαρχος τοῦ Κοΐντου Κικέρωνος ἐν Ἀσίᾳ ἀπὸ τὸ 61 ἕως 58 π. Χ. Ὀπαδὸς τοῦ Πομπηίου εἰς τὸν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Καίσαρος ἐμφύλιον πόλεμον, ἐστάλη μὲ τὸν υἱόν του ὡς διοικητὴς τῆς Ἀφρικῆς, ἀλλὰ ἠμποδίσθη ὑπὸ τοῦ Κοΐντου Λιγαρίου καὶ Ποπλίου

Digitized by Google

'Αττίου Βάρου νὰ ἀποβιβασθῇ τῷ 49 π. Χ. Κατέφυγεν ἔπειτα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Πομπηΐου ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Καίσαρα ἀμνηστείαν. Ὑπῆρξεν ἄνθρωπος ὑπέροχος καὶ κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ κατὰ τὴν παίδευσιν (Cic. p. Lig. § 10-21) καὶ ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν.

2) *Κόϊντος Αἴλιος Τουβέρων*, υἱὸς τοῦ προηγουμένου, οἰκεῖος καὶ οὗτος τοῦ Κικέρωνος. Κατηγόρησε τὸν Κόϊντον Λιγάριον (Cic. p. Lig. § 1, 9). Νομομαθὴς ὅσον καὶ οἱ πρόγονοί του, ὑπερεῖχεν ὅμως ἐκείνων ὡς πρὸς τὴν παίδευσιν.

3) *Κόϊντος Αἴλιος Τουβέρων*, υἱὸς τῆς Αἰμιλίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πoπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ 'Αφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου καὶ θυγατρὸς τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου, μαθητὴς καὶ οἰκεῖος τοῦ φιλοσόφου Παναιτίου. Δήμαρχος πρὸ τοῦ 129 π. Χ., ἀντίπαλος τῶν Γράκχων. Ἦτο ὀπαδὸς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, οἱ δὲ λόγοι του ἦσαν αὐστηροὶ ὅπως καὶ ὁ βίος του, δὲν δύναται ὅμως νὰ ὀνομασθῇ ῥήτωρ (Cicer Brut. § 117). Κατ' ἀρχὰς ἦτο φίλος τοῦ Τιβερίου Γράκχου, ἀλλ' ἔπειτα διέστη ἀπ' αὐτοῦ, διότι ἔβλεπεν ὅτι οὗτος μὲ τὰ μελετώμενα σχέδιά του ἔβλαπτε τὴν πολιτείαν. Εἶναι ἐκ τῶν προσώπων τῶν διαλεγομένων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κικέρωνος, τῷ ἐπιγραφομένῳ «περὶ πολιτείας» (de re puplica). Ἐπαινεῖται διὰ τὴν ὁμαλότητα καὶ συμφωνίαν τοῦ βίου του πρὸς τὴν πρεσβευομένην ὑπ' αὐτοῦ θεωρίαν τῶν Στωικῶν, ὅπως καὶ διὰ τὴν πενίαν του. Ἄγνωστον ἂν ποτε ἔγινεν ὕπατος. θ. α. κ.

Αἴλιος νόμος (lex Aelia). Νόμος τοῦ Ρωμαίου δημάρχου *Κοΐντου Αἰλίου Παίτου*, ψηφισθεὶς ἴσως τῷ 156 π. Χ. Ἦτο κατὰ τὸ περιεχόμενον ὅμοιος μὲ τὸν Φούφιον νόμον, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ πολλάκις ὁμοῦ μνημονεύονται (Cicer. Sest. § 33, in Vatin. § 18 κ.ἑ.). Ὁ Αἴλιος νόμος ὥριζεν ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ἕνα ἄρχοντα νὰ παρατηρῇ τοὺς οἰωνοὺς καθ' ἣν ἡμέραν ἄλλος ἄρχων εἶχε συγκαλέσει τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν πρὸς ψήφισιν νόμου τινός, καὶ νὰ ἀναγγέλλῃ εἰς αὐτὸν ἂν τυχὸν παρετήρει εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπαίσια σημεῖα (obnuntiatio). Ὁ νόμος οὗτος κατήντησε μέσον ἀντιπολιτεύσεως μεταξὺ τῶν ἀρχόντων, διότι, ἂν τις ἐξ αὐτῶν ἤθελε νὰ ματαιώσῃ τὴν ψήφισιν νόμου προτεινομένου παρ' ἄλλου, ἐπετύγχανε τὴν διάλυσιν τῆς ἐκκλησίας μὲ τὴν ἀναγγελίαν περὶ δῆθεν ἐμφανίσεως ἀπαισίων σημείων. Κατὰ τοῦ τοιούτου ὅμως ἐξαναγκασμοῦ ἐλήφθησαν πολλάκις μέτρα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἢ ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὁ δὲ Κλώδιος κατὰ τὸ ἔτος τῆς δημαρχίας του (10 Δεκεμβρ. 59 —10 Δεκεμβρ. 58 π. Χ.) ἠκύρωσε τὸν Αἴλιον νόμον, ὡς δυνάμενον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ψήφισιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ μελετωμένων μέτρων. θ. α. κ.

— Αἴλιος *Σέντιος Νόμος*. Νόμος περὶ ἀπελευθερώσεως δούλων τῶν ὑπάτων *Σέξτου Αἰλίου Κάτου* καὶ *Γαΐου Σεντίου Σατουρνίνου*, οἱ ὁποῖοι ὑπάτευσαν τὸ ἔτος 4 μ. Χ. Ὥριζεν ὅπως δοῦλοι ἡλικίας κάτω τῶν εἴκοσι ἐτῶν ἀπελευθερῶνται μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς «vindicta apud consilium», δοῦλοι δὲ κάτω τῶν τριάκοντα ἐτῶν γίνωνται πολῖται δι' ἀπελευθερώσεως «apud consilium», δοῦλοι τέλος οἱ ὁποῖοι εἶχον τιμωρηθῇ ὑβριστικὴν τιμωρίαν, ἀπελευθερούμενοι νὰ γίνωνται «peregrini dediticii». ('Ακριβέστερον παρὰ Mommsen, Römisches Staatsrecht. τόμ. I, σελ. ?08—317, τόμ. 3, σελ. 141-556, P. Willems, Le droit public romain... σελ. 405). θ. α. κ.

Αἰλλὰν (Bernard de Girard, Seigneur du Haillan). Γάλλος ἱστοριογράφος γεννηθεὶς ἐν Βορδὼ τῷ 1535, ἀποθανὼν ἐν Παρισίοις τῷ 1610. Ἀνεσκεύασε τὸ «De officiis» σύγγραμμα τοῦ Κικέρωνος καὶ μετέφρασε τὸν Εὐτρόπιον (1560), τὸν Αἰμίλιον Πρόβον (1568) καὶ τὸν Ἰταλὸν Δομένιχι. Τῷ 1576 ἐδημοσίευσε τὴν «Γενικὴν Ἱστορίαν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας μέχρι Καρόλου τοῦ 7ου συμπεριλαμβανομένου», καὶ διάφορα ἄλλα μικροτέρας ἀξίας ἱστορικὰ ἔργα.

'Αϊλλὺ (Ailly). Οἰκογένεια διαμαρτυρομένων τῆς Πικαρδίας. Πλεῖστα ἐκ τῶν μελῶν της ἔπαιξαν σπουδαιότατον ῥόλον εἰς τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους τοῦ 16ου αἰῶνος. Ὁ *Κάρολλος ντ' 'Αϊλλὺ* καὶ ὁ υἱός του *Λουδοβῖκος* ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῷ 1567.

—**Αϊλλὺ** *Πέτρος* (Pierre d'Ailly). Ἐγεννήθη τὸ 1350 ἐν Κομπιένῃ τῆς Γαλλίας. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Παρισίοις καὶ βραδύτερον ἔγινε προϊστάμενος τοῦ κολλεγίου τῆς Ναβάρρας καὶ ὕστερον ἀρχιερεὺς ἐν Cambrai. Ἔπαιξε σπουδαῖον ῥόλον εἰς τὰ σύγχρονα τοῦ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ παπικοῦ σχίσματος τῆς Ἀβινιὼν καὶ κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντίας (1414). Ἐφρόνει ὅτι μόνον δι' οἰκουμενικῆς συνόδου ἦτο δυνατὸν νὰ διορθωθοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ ἔθετε τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον ὑπὸ τὸν Πάπαν. Ἔγραψε πολλὰ δογματικὰ καὶ κανονικὰ συγγράμματα. Ὁ Αϊλλὺ εἶναι συγγραφεὺς καὶ τοῦ πολυκρότου ἔργου περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ κόσμου («imago mundi» 1410) ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ συγγράμματος τούτου ὁμιλεῖ περὶ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ διὰ τὰς Ἰνδίας, ὅθεν διεφωτίσθη πολὺ ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, οὗτινος σώζονται ἰδιόγραφα σχόλια ἐν τῷ ἐν τῇ Κολομβινῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Σεβίλλης σωζομένῳ χειρογράφῳ τοῦ βιβλίου τούτου. Ἔγραψεν ἐπίσης περὶ τῆς διορθώσεως τοῦ ἡμερολογίου, ὡς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τῆς ἀστρονομίας μετὰ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας (Concordia astronomiae cum historica veritate). Εἰς τὸ 60ὸν κεφάλαιον τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος, οὗτινος ἡ συγγραφὴ ἐπερατώθη τὸ 1814. στηριζόμενος εἰς περιέργους ἀστρολογικοὺς ὑπολογισμοὺς προλέγει ὅτι μετὰ 375 ἔτη θὰ συμβοῦν εἰς τὸν κόσμον μεγάλαι καὶ θαυμασταὶ μεταβολαὶ καὶ ἀνατροπαί, ἰδίως περὶ τοὺς νόμους καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν («maxime circa leges et sectas»). Ὡς γνωστὸν δέ, 375 ἔτη μετὰ τὸ 1410 ἐξερράγη ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις (1789). Ἀπέθανε τὸ 1420. (Ἴδε ἰδίως ἐν Dictionnaire de théologie catholique 1, 642—654 ἄρθρον *L. Salembier*.) Δ. Σ. Μ.

Ἄϊλμπουτ *(Heilbuth), Φερδινάνδος*. Γερμανογάλλος ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Ἀμβούργῳ τῷ 1830 καὶ ἀποθανὼν ἐν Παρισίοις τῷ 1889. Ἐζωγράφισε κυρίως σκηνὰς ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἀνωτάτης κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἱστορικὰ ἐπεισόδια. Αἱ προσωπογραφίαι του, ὑπενθυμίζουσαι ἐν μέρει τὸν Τιτιανὸν καὶ ἐν μέρει τὸν Ρέμπραντ, ἐκτιμῶνται πολὺ ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ Ἄϊλμπουτ ἔζησεν ἐπὶ πολὺ ἐν Παρισίοις, μετὰ δὲ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον ἀπέβαλε τὴν γερμανικὴν ἰθαγένειαν χάριν τῆς γαλλικῆς τοιαύτης.

αἰλοζομίνη *[Φαρμ.]*. Εὑρίσκεται εἰς τὸ κύτταρον τοῦ σκώληκος Aelosoma Tenebrarum ὡς πράσινον χρῶμα (pigment), ἔχει δὲ τὴν ἱκανότητα νὰ ἑνοῦται χαλαρῶς μετὰ τοῦ ὀξυγόνου καὶ νὰ τὸ ἀποδίδῃ εἰς τὸ ζωϊκὸν σῶμα, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν αἱμοσφαιρίνην, αἱμοερυθρίνην κλπ. Κατὰ A. Griffiths, τὸ μόριον τῆς αἰλοζομίνης πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν ἀκόλουθον τύπον: $C_{120}\ H_{630}\ N_{103}\ Fe\ C_2\ O_{152}$. Τὸ διάλυμα τῆς αἰλοζομίνης δι' ἀνοργάνων ὀξέων πρασινίζει, δι' ἀλκαλίων δὲ καθίσταται πορφυρέρυθρον. Τὰ διαλύματα τῆς αἰλοζομίνης δὲν δεικνύουσι χαρακτηριστικὰ φάσματα ἀπορροφήσεως. Κ. Γ. Μ.

'Αϊλοῦ, ἢ *'Αaλοῦ*. Ἀπὸ τὴν γνωστὴν παράδοσιν τοῦ παγκοσμίου κατακλυσμοῦ, εἰκονιζομένην εἰς τὸν τάφον τοῦ Σέτι Α' καὶ ἀλλαχοῦ, μανθάνομεν, ὅτι ὁ Ρᾶ, βαρυνθεὶς τὸ ἀχάριστον γένος τῶν ἀνθρώπων, ἔπαυσε νὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐκεῖ ἐπεσκόπησε τὰς χώρας καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς ἀγαθοὺς περὶ αὐτόν. Πρὸς τοῦτο διῃρέσεν εἰς τμήματα τὸν οὐράνιον κόσμον. Εἶπε: «γεννηθήτω μέγα πεδίον» καὶ ἐδημιουργήθη ἀμέσως ἡ πεδιὰς τῆς ἀναπαύσεως. «Θὰ συλλέξω, εἶπε, παντοῖα φυτὰ» καὶ ἔγινεν ὁ κάμπος Ἀαλοῦ. Ἐκεῖ συνελέγησαν καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἰδίως τὰ ἄστρα. Ἐκεῖ κατέληγον αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν. Εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν νεκρῶν» γίνεται λόγος περὶ τούτου καὶ βλέπομεν ὅτι ὁ Ἀαλοῦ ἦτο μέγας καὶ κατάφυτος, παράγων παντοίας θαυμασίας συγκομιδάς. Διεσχίζετο ἀπὸ ποταμὸν καὶ περιεφράσσετο ἀπὸ τεῖχος σιδηροῦν, μετὰ διαφόρων πυλῶν. Πολλαὶ ὁδοὶ μυστηριώδεις ἦγον εἰς αὐτάς. Ἡ ἰδέα εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰ ἠλύσια πεδία τῶν Ἑλλήνων. Γ. Α.

αἰλούραβος (Aeluravus Schlosser) *[Παλαιοζ.]*. Γένος τῆς ὁμοιογενείας τῶν *προκυονιδῶν*, οὗτινος οἱ τραπεζῖται εἶναι χθαμαλοί, πολυσύνθετοι, ἀμφότεροι δὲ οἱ τελευταῖοι εἶναι ἐφωδιασμένοι μετὰ δευτεροκωνιδίων· ὁ δεύτερος κάτω τραπεζίτης εἶναι μεγαλύτερος τοῦ πρώτου μετὰ μεγάλου ταλονιδίου. Πᾶσαι αἱ ἀκωκαὶ τῶν ὀδόντων εἶναι λίαν ὀξύληκτοι· οἱ ἄνω τραπεζῖται ἔχουσιν ἀκωκὰς σχήματος λατινικοῦ v. Ἔζησεν εἰς τὸ ἄνω μειόκαινον καὶ ἀπαντᾷ ὡς Aeluravus vivarroides εἰς τὸ Ἄλτενφελδ τῆς Νεοβούργης. Θ. Σ.

αἰλουρίδαι *[Ζωολ.]*· βλ. αἰλουροειδῆ.

— *[Παλαιοζωολ.]*. Οἱ αἰλουρίδαι (Felidae) εἶναι ὁμοιογένεια τῶν ἁρπακτικῶν σαρκοφάγων ζῴων, ἧς ὁ τύπος τῆς ὀδοντοστοιχίας εἶναι: $^{3}\text{-}_{3}$ Κ, $^{1}\text{-}_{2}$ Κν, $^{3}\text{-}_{3}$—$^{2}\text{-}_{2}$ Π, $^{1}\text{-}_{1\text{-}2}$ Τ. Ὁ κυνόδους ἔχει τὴν ἐμπροσθίαν καὶ ὀπισθίαν πλευρὰν αὐτοῦ κοπτεράν, ὁ τέταρτος προτραπεζίτης εἶναι ἐπιμήκης, κοπτερός, μετ' ἐσωτερικῶν κορυφῶν καὶ τριῶν ἐξωτερικῶν ἀκωκῶν, ὁ πρῶτος κάτω τραπεζίτης μετὰ δύο συγκλινουσῶν κόψεων ἐκ παρακωνιδίου καὶ πρωτοκωνιδίου συνισταμένων καὶ ἀναπήρου ταλονιδίου, σπανίως δὲ καὶ ἀναπήρου μετακωνιδίου.

Τέλος ὁ πρῶτος ἄνω καὶ ὁ δεύτερος κάτω τραπεζίτης εἶναι πάντοτε μικροί. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προτραπεζιτῶν ἀδιακόπως μεταβάλλεται, οἱ δὲ παραμένοντες προτραπεζῖται εἶναι ἐφωδιασμένοι διὰ βοηθητικῶν ἀκωκῶν. Ἡ τυμπανικὴ φυσαλλὶς εἶναι ἰσχυρῶς θολωτὴ καὶ χωρίζεται διὰ διαφράγματος ἄνευ ἐπεκτάσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀκουστικοῦ πόρου. Ἔχουσι ῥύγχος βραχύ, κρανίον θολωτόν, ἄκρα μακρά, λεπτά, καὶ εἶναι δακτυλοβάμονα. Ὁ βραχίων φέρει ἀκροεπικονδυλοειδὲς τρῆμα, ἡ χεὶρ τῶν ἐμπροσθίων ἄκρων ἀποτελεῖται ἐκ πέντε καὶ ὁ ποὺς τῶν ὀπισθίων ἄκρων κατὰ κανόνα ἐκ τεσσάρων δακτύλων μετ' ὀνύχων ἀνασταλτῶν καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ πέους εἶναι μικρά. Ἡ ἐξάπλωσις τῶν μὲν ἀρτιγόνων αἰλουριδῶν ὑφίσταται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφ' ὅλου τοῦ μετώπου τῆς γῆς, ἐκτὸς τῆς Αὐστραλίας, τῶν δὲ απολελιθωμένων ἐπίσης ἐπὶ τῶν αὐτῶν περιοχῶν. Ἐνεφανίσθησαν δὲ τὸ πρῶτον ἐν Εὐρώπῃ καὶ σχεδὸν ταυτοχρόνως ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ καὶ ἐκεῖθεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Τῶν αἰλούρων ἡ ὀδοντοστοιχία παρουσιάζει οὐ μόνον τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς ἀναγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψίστην εἰδίκευσιν τῶν ὀδόντων πρὸς κατατεμαχισμὸν τοῦ κρέατος ἐξ οὗ τρέφονται. Ἐπίσης ὁ σκελετὸς τῶν ζῴων αὐτῶν συνενώνει σὺν τῇ λεπτότητι τῆς κατασκευῆς τῶν ὀσίων καὶ τὸν μέγιστον βαθμὸν τῆς στερεότητος, δι' ὃ καὶ χωρίζονται ταῦτα σαφῶς τῶν λοιπῶν ἁρπακτικῶν ζῴων. Οἱ ἀρχαιότεροι αὐτῶν ἀντιπρόσωποι δὲν παρέχουσιν ἡμῖν σημαντικὰ τεκμήρια περὶ τῆς καταγωγῆς των, καθ' ὅσον οὗτοι κατεῖχον ἔκπαλαι πάντα τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν γνωρίσματα.

Ὁ Filhol ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ὁ μειοκαινικὸς *προαίλουρος* εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν αἰλουριδῶν ἕνεκα τῆς ὁμοιότητός του πρὸς τὸν ἀρτίγονον *κρυπτόπρωκτον*· ἀλλ' ἐὰν ὄντως ὁ κρυπτόπρωκτος ἀνήκῃ εἰς τὴν ὁμοιογένειαν ταύτην, τότε κατ' ἀνάγκην ὁ ἀρχηγὸς τῶν γνησίων αἰλούρων δὲν πρέπει ν' ἀναζητηθῇ μεταξὺ τῶν *μαχαιροδοντίνων*, καθ' ὅσον οὗτοι ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τῆς ὀλιγοκαίνου ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἄνω ἠωκαίνου. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Matthew κατάγει τὴν φυλὴν τῶν μαχαιροδοντίνων καὶ τὴν τῶν αἰλουριδῶν ἐκ τῆς τῶν *δεινικτίδων*. Θ. ΣΚΟΥΦΟΣ

αἰλουρίδιον, τό· ὁ μικρὸς αἴλουρος, τὸ γατάκι.

αἰλουρικτὶς *[Ζωολ.]*· βλ. αἰλουροειδῆ.

[Παλαιοζ.]. Ἡ αἰλουρικτὶς (Aelurictis Tronessart, συνων. Aelurogale Filhol.) εἶναι γένος τῆς ὑποομοιογενείας τῶν *αἰλουριδῶν*, ὅπερ ἔζησε κατὰ τὴν διάπλασιν τῶν φωσφοριτῶν τοῦ Quercy τῆς ἄνω ἠωκαίνου περιόδου. Ἡ ὀδοντοστοιχία τῆς αἰλουρικτίδος εἶχε τὸν τύπον $^{3}\text{-}_{3}$ Π, $^{1}\text{-}_{2}$ Τ. Ἐκ τῶν τραπεζιτῶν αὐτῆς ὁ μὲν πρῶτος ἀμφοτέρων τῶν σιαγόνων ἐστερεῖτο μετακωνιδίου καὶ ἔφερεν ἰσχυρὸν ταλονίδιον, ὁ δὲ δεύτερος ἦτο ἀσθενῶς ἀνεπτυγμένος. Τὰ δὲ ἐμπρόσθια καὶ ὀπίσθια ἄκρα τοῦ ζῴου εἶχον μετατάρσια μακρὰ καὶ συνηνωμένα διὰ συμφύσεως μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν. Θ. Σ.

αἰλουρίνα ἢ *[Ζωολ.]*· βλ. αἰλουροειδῆ.

αἰλουρογαλῆ (Aelurogale Filhol) *[Παλαιοζ.]*· βλ. αἰλουρικτίς. Θ. Σ.

αἰλουρόδους, ὁ *[Ζωολ.]*. Πτηνὸν τῆς τάξεως τῶν *Παραδεισίων*, γνωστὰ ἐκ τοῦ λαμπροῦ χρωματισμοῦ των, ὅστις ἔχει μεταλλικὰς ἀναλαμπὰς καὶ ποικιλόχρωμα ποικίλματα. Τὰ πτηνὰ ταῦτα, λόγῳ τοῦ ἐξωτερικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ σώματός των καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ῥάμφους των, ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς μὲ τοὺς πτιλονορύγχους τῆς Νέας Γουϊνέας. Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη, ἐξ ὧν κυριώτερα εἶναι:

1) αἰλουρόδους ὁ στικτός. Τὸ μῆκός του εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τοῦ κοττύφου (κότσυφα), τὸ ῥάμφος του εἶναι βραχύ, πολὺ χονδρόν, ὀλίγον ἐσχισμένον καὶ σχηματίζον πρὸς τὰ ἄνω τρόπιδα λίαν διακεκριμένην καὶ ἐλαφρῶς κυρτήν, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ὁποίας εὑρίσκονται οἱ ῥώθωνες. Οἱ πόδες του εἶναι ἰσχυροὶ καὶ οἱ δάκτυλοι των φέρουσιν ἀνθεκτικοὺς ὄνυχας. Τὰ πτερὰ του εἶναι ἀπεστρογγυλωμένα καὶ ὅταν τὸ πτηνὸν εὑρίσκεται ἐν ἀναπαύσει ἐκτείνεται ὀλίγον κατωτέρω τῆς βάσεως τῆς οὐρᾶς, ἥτις φέρει ἰσομεγέθη πτερά. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του εἶναι πράσινος ἐπὶ τῆς ῥάχεως καὶ τῆς οὐρᾶς καὶ φέρει τεφρόφαια στίγματα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἐπιμήκη τοιαῦτα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τῶν πλευρῶν, λαμπροῦ λευκοῦ χρώματος. Ἐπίσης λευκὰ ἀραιὰ στίγματα φέρει καὶ ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν πτερύγων.

2) αἰλουρόδους ὁ στιλπνός. Ἡ κεφαλή του ἔχει λαμπρὸν φαιοελαιῶδες χρῶμα, ἡ ῥάχις, αἱ πτέρυγες καὶ ἡ οὐρὰ εἶναι ζωηρῶς πράσινοι, αἱ παρειαὶ καὶ τὸ μέτωπον λευκαί, ὁ θώραξ καὶ ἡ κοιλία ὠχρόφαιοι μὲ πολυπληθῆ μελανὰ στίγματα.

Τὰ ἤθη τῶν πτηνῶν τούτων δὲν ἔχουσιν ἐπαρκῶς μελετηθῆ. Τρέφονται ἀποκλειστικῶς ἐκ κόκκων καὶ ὀπωρῶν, ἐνδιαιτῶνται εἰς δροσερὰ καὶ σκιερὰ μέρη, ταξιδεύουσιν ἀπὸ ἑνὸς τόπου εἰς ἄλλον κατὰ σμήνη, κτίζουσι τὰς φωλεάς των διὰ φύλλων καὶ τὰς διακοσμοῦσι μὲ διάφορα ἄνθη καὶ παντοειδῆ κογχύλια. Δ. Ν. Π.

—**αἰλουρόδους** (Aelurodon Leidy) *[Παλαιοζ.]*. Γένος τῶν *ἀμφικυονιδῶν* ὅπερ ἔζησε κατὰ τὴν ἄνω μειόκαινον ἐποχὴν ἐπὶ τῆς Νεβράσκας καὶ

Digitized by Google

τοῦ Κανσᾶς καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν μέχρι τοῦδε ἡ ἄνω καὶ κάτω σιαγὼν μετὰ τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Τύπος ὀδοντοστοιχίας $^{4}{-}_{4}$ Π, $^{2}{-}_{3}$ Τ. Πάντες οἱ προγραπεζῖται ἦσαν μικροὶ μὲν πλὴν ἐφωδιασμένοι διὰ δευτερευουσῶν ἀκωκῶν, ἐκτὸς τοῦ τετάρτου ὅστις ἦτο μεγαλύτερος καὶ ἔφερεν, οὐ μόνον ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν ἀκωκήν, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν τοιαύτην πρὸ τῆς κυριώδους κορυφῆς. Ἐνταῦθα ὑπάγεται ὁ *Aelurodon Wheelerianus Cope.* Θ. Σ.

αἰλουροειδῆ *[Ζωολ.]*. Ὁμοιογένεια τῆς τάξεως τῶν ἁρπακτικῶν ἢ σαρκοφάγων θηλαστικῶν.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ. Τὰ αἰλουροειδῆ ἀποτελοῦσι τὸν τελειότερον τύπον τῶν σαρκοφάγων θηλαστικῶν, τρεφόμενα ἀποκλειστικῶς ἐκ ζώντων ὄντων καὶ ἔχοντα πρὸς τοῦτο εἰδικὴν σωματικὴν διάπλασιν. Τὰ αἰλουροειδῆ, ἀντὶ νὰ καταδιώκωσι τὴν λείαν των ὡς οἱ κύνες ἢ νὰ εὐχαριστοῦνται ἐκ τῶν πτωμάτων ὡς αἱ ὕαιναι, ἀναμένουσι τὴν λείαν των ἐνεδρεύοντα, ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτῆς δι' ἑνὸς ἅλματος, τὴν κατασπαράττουσι διὰ τῶν ὀνύχων των καὶ τὴν καταβροχθίζουσι διὰ μιᾶς. Ἡ κεφαλή των εἶναι στρογγύλη, ἡ δὲ δύναμις τῶν σιαγόνων των τεραστία, χάρις εἰς τὴν βραχύτητα τοῦ κρανίου καὶ τῶν σιαγόνων. Ἡ σιαγονικὴ αὕτη βραχύτης ἀναφαίνεται κυρίως κατὰ τὸ ὄπισθεν μέρος τῶν σιαγόνων καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος ὅπου φύονται οἱ γομφίοι. Ἡ σιαγὼν των εἶναι τελείως ὡπλισμένη διὰ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς των. Ὁ γενικὸς τύπος τῆς ὀδοντοφυΐας τῶν αἰλουροειδῶν εἶναι ὁ ἑξῆς:

$$\text{Κοπτῆρες } \frac{3}{3},\ \text{Κυνοδ. } \frac{1}{1},\ \text{Προγόμφιοι } \frac{3}{2}$$

$$\text{Γομφίοι } \frac{1}{1} \times 2 = 30 \text{ ὀδόντες.}$$

Εἰς τινα εἴδη, ἀποτελοῦντα ἰδίας ποικιλίας, οἱ ὀδόντες ἀνέρχονται εἰς 36. Οἱ κοπτῆρές των εἶναι μικροὶ καὶ δὲν διαφέρουσι τῶν ἄλλων σαρκοφάγων, παρὰ ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ κατωτέρου φυματιώδους ὀδόντος. Ὁ πρῶτος προγόμφιος τῆς ἄνω σιαγόνος εἶναι πάντοτε πολὺ μικρός, ὁ δεύτερος εἶναι αἰχμηρὸς καὶ κοπτερός, ὁ δὲ τρίτος μέγας, μὲ τριλόβους ἐξωτερικὰς παρειάς, καὶ καλεῖται ὀστεοθλάστης. Ἡ γλῶσσά των καλύπτεται ὑπὸ μικρῶν κερατοειδῶν θηλῶν, αἱ ὁποῖαι, εἰς τὰ μεγάλα ἰδίως αἰλουροειδῆ, εἶναι τόσον σκληραί, ὥστε αὐταὶ μόναι εἶναι ἀρκεταὶ νὰ ξεσχίσωσι τὴν σάρκα.

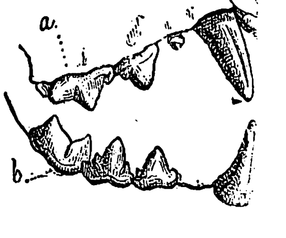

Ὀδόντες γαλῆς οἰκοδιαίτου.
α, ὀστεοκλάστης ἄνω σιαγόνος, β, ὀστεοκλάστης κάτω σιαγόνος.

Τὰ αἰλουροειδῆ, κατ' ἐξοχὴν ἐπιθετικὰ καὶ παλαιστικὰ ζῶα, ἔχουσι τὰ μέλη ἐξαιρετικῶς εὔκαμπτα καὶ ὡπλισμένα διὰ τεραστίας δυνάμεως. Οἱ πόδες εἶναι μᾶλλον βραχεῖς καὶ εἶναι ὡπλισμένοι διὰ τρομερῶν ὀνύχων, τοὺς ὁποίους, ὅταν βαδίζωσι, προφυλάττουσι δι' ἰδιάζοντος προφυλακτικοῦ τένοντος, συστελλομένου ἢ διαστελλομένου, ἀναλόγως τῆς χρήσεως, ἣν θέλουσι νὰ κάμωσι τῶν ὀνύχων. Αἱ κινήσεις των εἶναι κομψαὶ καὶ ταχύταται. Ἔχουσι τρίχωμα πυκνόν, ζωηρῶν χρωμάτων, καὶ οὐρὰν μακράν, φθάνουσαν μέχρι τοῦ ἐδάφους. Ζῶσι μεμονωμένως ἢ κατὰ ζεύγη καθ' ὅσον εἶναι ἐξαιρετικῶς αἱμοχαρῆ ζῶα. Ἡ φωνή των εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ λαμβάνει διαφόρους τόνους καὶ ἔντασιν, ἀναλόγως τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα θέλουσι νὰ διερμηνεύσωσιν. Ἀπαντῶσιν εἰς ὅλας τὰς ἠπείρους, τὰ αἰλουροειδῆ ὅμως τῆς Ἀμερικῆς εἶναι κατά τι μικρότερα τῶν τοῦ Παλαιοῦ κόσμου.

Ὄνυχες λέοντος
α, α΄ ἐν συστολῇ, β, β΄ ἐκτεταμένοι.

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΙΣ. Ἡ ταξινόμησις τῶν αἰλουροειδῶν εἶναι δυσχερεστάτη. Φυσιοδίφαι τινές, ὡς ὁ Severtow καὶ ὁ Gray, καθορίζουν τόσα γένη ὅσα καὶ εἴδη. Ἄλλοι πάλιν, ὡς ὁ Gervais, ὑπήγαγον ὅλας τὰς ποικιλίας τῆς ὁμοιογενείας τῶν αἰλουροειδῶν εἰς ἓν καὶ μόνον γένος, τὸ τῶν αἰλούρων. Ὁ Cope τοῦ ὁποίου τὴν ταξινόμησιν ἀκολουθοῦμεν, προέβη εἰς τὴν κατάταξιν τῶν αἰλουροειδῶν, ζώντων καὶ ἐν ἀπολιθώσει, ἀναλόγως τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ὁ σχηματισμὸς τοῦ κρανίου καὶ τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν προγομφίων ὀδόντων, καταρτίσας τὸν ἀκόλουθον πίνακα:

- I. ΠΕΛΜΑΤΟΒΑΜΟΝΑ — 5 δάκτυλοι γενικῶς καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας πόδας — ὀδόντες 36 - 32 . . . ΚΡΥΠΤΟΠΡΩΚΤΟΕΙΔΗ
  - Κρυπτόπρωκτος (προγ. $^{4}{-}_{4}$)
  - Αἰλουρικτὶς (ἀπολιθ.)
- II ΔΑΚΤΥΛΟΒΑΜΟΝΑ — 5 δάκτυλοι εἰς τοὺς ἐμπροσθίους καὶ 4 εἰς τοὺς ὀπισθίους πόδας.
  - 32—30 ὀδόντες, κυνόδοντες λίαν ἀνεπτυγμένοι ἐν σχήματι μαχαίρας.
    - ΝΙΜΡΑΒΙΝΑΙ (9 γένη ἐν ἀπολιθώσει)
    - ΜΑΧΑΙΡΟΔΟΝΤΕΣ (3 » » »)
  - 30—28 ὀδόντες ΑΙΛΟΥΡΙΔΑΙ
    - Ὄνυχες μὴ γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ στρογγύλη, ὀφθαλμικαὶ κόγχαι λίαν ἐσχισμέναι, προγόμφιοι $^{2}{-}_{2}$. . . . Κυναίλουροι
    - Ὄνυχες γαμψοί
      - Κόρη ὀφθαλμοῦ στρογγύλη.
        - προγόμφιοι $^{2}{-}_{2}$ . . . Παρδάλεις
        - προγόμφιοι $^{1}{-}_{2}$ . . . Νεοαίλουροι
      - Κόρη κάθετος
        - Ὀφθαλμικαὶ κόγχαι κλεισταὶ κατὰ τὸ ἄκρον. — προγόμφιοι $^{2}{-}_{2}$ . . .
          - Γατόλυγξ
          - Αἰλουρῖναι
        - Ὀφθαλμικαὶ κόγχαι ἀνοικταὶ κατὰ τὸ ἄκρον.
          - προγόμφιοι $^{2}{-}_{2}$ . . . Αἴλουροι
          - προγόμφιοι $^{1}{-}_{2}$ . . . Λύγκες

Κατὰ τὸν ἄνω πίνακα τοῦ Cope ἡ ὁμοιογένεια τῶν αἰλουροειδῶν δέον νὰ ταξινομηθῇ ὡς ἑξῆς:

I ΑΙΛΟΥΡΟΕΙΔΗ ΠΕΛΜΑΤΟΒΑΜΟΝΑ (Plantigrades). Κύριά των γνωρίσματα εἶναι: Βαδίζουν βαίνοντα ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ πέλματος, ἔχουν ἀνὰ πέντε δακτύλους εἰς τοὺς τέσσαρας πόδας καὶ φέρουν 36—32 ὀδόντας. Εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν τούτων ὑπάγονται τά:

Κρυπτοπρωκτοειδῆ (Cryptoproctinae). Περιλαμβάνουσι τὰ κάτωθι γένη:

α) Κρυπτόπρωκτα: Εἶναι ὁ ἐνδιάμεσος τύπος μεταξὺ τῶν ὀξογαλῶν (viveride) (βλ. λ.) καὶ τῶν ἰκτίδων (βλ. λ.) ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν κυρίως αἰλούρων ἀφ' ἑτέρου. Ὁ μοναδικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ γένους τούτου εἶναι:

Κρυπτόπρωκτος ὁ ἄγριος (Cryptoprocta ferox) (βλ. λ.).

β) Αἰλουρικτίδες, (Aeluritis), αἰλουροειδὲς ἐξαφανισθὲν καὶ εὑρεθὲν ὑπὸ τοῦ Filhol ἐν ἀπολιθώσει εἰς κοιτάσματα τριτογενοῦς περιόδου.

II ΑΙΛΟΥΡΟΕΙΔΗ ΔΑΚΤΥΛΟΒΑΜΟΝΑ (Digitigrades). Εἰδικὰ διακριτικὰ αὐτῶν: Ἔχουσι πέντε δακτύλους εἰς τοὺς ἐμπροσθίους καὶ τέσσαρας εἰς τοὺς ὀπισθίους πόδας καὶ περιπατοῦσι βαίνοντα ἐπὶ μόνον τῶν δακτύλων. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ κάτωθι οἰκογένειαι:

Α΄ Αἰλουρίδαι (Felinae). Κύριον γνώρισμά των ὅτι ἔχουσι 30 - 28 ὀδόντας. Εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην ὑπάγονται τὰ κάτωθι γένη:

α) Κυναίλουροι (Cynaelurus) μὲ κύριον γνώρισμα ὅτι δὲν ἔχουσι τοὺς ὄνυχας γαμψούς, ἔχουσι τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας λίαν ἐσχισμένας, τὴν κόρην στρογγύλην καὶ προγομφίους ὀδόντας $^{2}{-}_{2}$. Περιλαμβάνει ἓν μόνον εἶδος, τὸν Κυναίλουρον ἢ τίγριν θηρευτικὴν (felis jubata) μὲ 2-3 παραλλαγὰς (βλ. λ.).

β) Παρδάλεις (uncia): Ὄνυχες γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ στρογγύλη καὶ προγόμφιοι ὀδόντες $^{2}{-}_{2}$. Περιλαμβάνει τὰ κάτωθι εἴδη (βλ. οἰκείας λέξεις):

1) λέων (felis leo)
2) τίγρις (felis tigris)
3) λεοπάρδαλις (felis pardus)
4) ἴρβις (felis irbis)
5) ἰαγουάρος (felis ouga)
6) κουγκουάρος (felis concolor)

γ) Νεοαίλουροι (neofelis). Ὄνυχες γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ στρογγύλη, προγόμφιοι ὀδόντες $^{1}{-}_{2}$. Περιλαμβάνει τὸ εἶδος:

Πάνθηρ ὁ μακρόσκελος (pardus macroscelis) (βλ. λ.).

δ) Γατόλυγκες (catolynx). Ὄνυχες γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ ἐσχισμένη καθέτως, ὀφθαλμικαὶ κόγχαι κλεισταὶ κατὰ τὸ ἄκρον, προγόμφιοι ὀδόντες $^{2}{-}_{2}$. Περιλαμβάνει τὸ κάτωθι μόνον εἶδος:

Αἴλουρος ὁ μαρμαρώδης (felis marmoratas). Οὗτος δὲν ὑπερβαίνει κατὰ τὸ μέγεθος τὴν γαλῆν. Ὁ χρωματισμός του εἶναι στιλπνὸς ὡς τὸ μάρμαρον μὲ ἐπιξάνθους ἀποχρώσεις καὶ φέρει μεγάλας φαιὰς κηλῖδας τῶν ὁποίων ὁ ἐξωτερικὸς δακτύλιος εἶναι μελανός. Ἡ οὐρὰ φέρει πολλοὺς ἢ ὀλίγους δακτυλίους. Πλεῖστοι φυσιοδίφαι συγχέουσι τὸ ζῶον τοῦτο μὲ τὸν *αἴλουρον Ντιάρντι* (Felis Diardi), ὅστις εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερος τοῦ προηγουμένου. Κατοικεῖ τὴν Ἰνδοκίναν, τὴν Μαλάκαν καὶ τὰς νήσους Βόρνεο καὶ Σουμάτραν.

ε) Αἰλουρῖναι (aelurinae). Ὄνυχες γαμψοί, ὀφθαλμικαὶ κόγχαι κλεισταὶ κατὰ τὸ ἄκρον, κόρη ἐσχισμένη καθέτως, προγόμφιοι $^{2}{-}_{2}$. Ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ γατόλυγκος τὸν διάμεσον σταθμὸν μεταξὺ τῶν παρδάλεων καὶ τοῦ κυρίως αἰλούρου καὶ περιλαμβάνει τὰ κάτωθι εἴδη:

1) Αἴλουρος ὁ πρᾷος (Felis placidus), ὅστις διακρίνεται ἐκ τῆς ἐπιμήκους κεφαλῆς του, τοῦ πρώτου ψευδογομφίου ὀδόντος του καὶ τὴν ἀπεστρογγυλωμένην κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ του. Τὸ ἀνάστημά του εἶναι περίπου ἴσον πρὸς τὸ τῆς οἰκιακῆς γαλῆς μὲ μικροτέραν οὐρὰν καὶ τρίχωμα φαιὸν μὲ λευκὰς καὶ πυρρὰς ἀναλαμπάς. Κατοικεῖ τὴν Μαλάκαν, τὴν Βόρνεο καὶ τὴν Σουμάτραν καὶ τρέφεται ἐξ ἰχθύων.

2) Αἴλουρος ὁ Βεγγαλικὸς (Felis Bengalensis). Ἔχει περίπου τὸ αὐτὸ ἀνάστημα μὲ τὸν αἴλουρον τὸν πρᾷον, ἀλλὰ διαφέρει κατὰ τὸ χρῶμά του, ὅπερ παρουσιάζει τοσαύτην ποικιλίαν ὥστε πολλάκις τὸ αὐτὸ εἶδος ἐκλαμβάνεται ὡς διάφορος παραλλαγή. Κατοικεῖ τὰ ὀρεινὰ μέρη τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας, Ἰνδοκίνας Κεϋλάνης, Σουμάτρας καὶ Ἰάβας.

3) Αἴλουρος ἡ Βιβερρίνα (Felis viverrina). Διακρίνεται ἐκ τοῦ βαθέως τεφροῦ χρωματισμοῦ του, τῶν μεγάλων καὶ τῶν σκοτεινῶν φαιῶν κηλίδων αἱ ὁποῖαι διατρέχουσι τὸ τρίχωμά του. Τὸ ἀνάστημά του εἶναι μᾶλλον βραχὺ καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός του φθάνει τὰ 1.20-1.30 μέτρα (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς οὐρᾶς). Κατοικεῖ τὴν Βίναν, Ἰνδοκίναν, Κεϋλάνην, Σουμάτραν, Ἰάβαν καὶ τὰς Φιλιππίνας νήσους. Ἂν καὶ συνήθως τρέφεται ἐξ ἰχθύων καὶ μαλακίων τῶν γλυκέων ὑδάτων, ἐν τούτοις συχνὰ ἐπιπίπτει καὶ κατὰ τῶν κατοικιδίων ζώων, εἰς τὰς ἀγέλας τῶν ὁποίων ἐνίοτε ἐπιφέρει μεγάλας καταστροφάς.

Αἴλουρος βιβερρίνα (Felis viverrina)

4) Αἴλουρος ὁ ἰώδης (Felis rubidus). Τὸ μέγεθός του εἶναι μικρότερον τοῦ τῆς οἰκοδιαίτου γαλῆς καὶ ὁ χρωματισμός του εἶναι φαιὸς μὲ ἰώδεις ἀναλαμπάς. Τὸ τρίχωμά του εἶναι βραχὺ καὶ ἡ οὐρά του ὁμοιόχρωμος. Εὑρίσκεται μόνον εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κεϋλάνην.

στ) Αἴλουροι (Aelurus) ἢ *κυρίως αἴλουροι.* Ὄνυχες γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ καθέτως ἐσχισμένη, ὀφθαλμικαὶ κόγχαι ἀνοικταὶ κατὰ τὸ ἄκρον καὶ προγόμφιοι ὀδόντες ἀνὰ δύο εἰς ἑκάστην σιαγόνα. Περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς εἴδη, μὴ συνυπολογιζομένων τῶν ποικιλιῶν των.

1) Αἴλουρος ὁ ἄγριος (felis catus), κοινῶς *ἀγριόγατος* (βλ. λ.) τῆς Εὐρώπης. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ αἰλούρου εἶναι μεγαλύτερον καὶ ἰσχυρότερον τῆς οἰκοδιαίτου γαλῆς, φθάνον ἐνίοτε τὸ μέγεθος τῆς ἀλώπεκος. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Δυτικὴν Ἀσίαν. Ὁ χρωματισμός του εἶναι τεφρὸς μὲ ἐπιξάνθους ἀποχρώσεις καὶ φέρει ὑπομελαίνας λωρίδας εὐδιακρίτους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον. Τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς του φέρει τέσσαρας μετρίου μεγέθους καὶ π α ρ α λ λ ή λ ο υ ς ταινίας. Ἡ οὐρὰ εἶναι κανονική, κυλινδρικὴ καὶ φέρει 6—8 μελανὰς λωρίδας καὶ ἰσαρίθμους δακτυλίους. Ἡ διαμόρφωσις τῆς οὐρᾶς, ἥτις εἶναι ἰσόπαχος καθ' ὅλον τὸ μῆκος της, διακρίνει τὸ ζῶον τοῦτο ἀπὸ τῆς οἰκοδιαίτου γαλῆς, τῆς ὁποίας ἡ οὐρὰ λεπτύνεται αἰσθητῶς κατὰ τὸ ἄκρον. Ἐνδιαιτᾶται

Κεφαλὴ αἰλούρου τοῦ ἀγρίου (ἀγριόγατου).

Digitized by Google

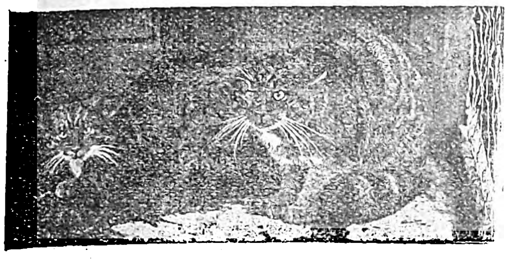

Ἀγριόγατοι.

κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τῶν δένδρων καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐξέρχεται πρὸς κυνήγιον τῆς λείας του ἥτις ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ πτηνὰ καὶ μικρὰ τρωκτικά.

2) Αἴλουρος ὁ Λιβυκὸς (Felis libyca). Κατοικεῖ ὅλην τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸ τρίχωμά του ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ ἀγρίου αἰλούρου. Οἱ πόδες του εἶναι ὑψηλοὶ καὶ ὁ χρωματισμός του παρουσιάζει διαφόρους ποικιλίας. Τὸ εἶδος τοῦτο ἔζη ἄλλοτε κατὰ τὴν τεταρτογενῆ περίοδον τὴν νότιον Εὐρώπην (κατὰ τὸν Schmerling, εἶναι ὁ Felis catus magna, καὶ κατὰ τὸν Serres ὁ Felis ferus). Παραλλαγαί τινες τούτου, ἰδίως ὁ χειροκτιοφόρος αἴλουρος (Felis maniculata) τῆς Αἰγύπτου, ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς τὴν οἰκοδίαιτον γαλῆν, ἰδίως δὲ ἡ ποικι-

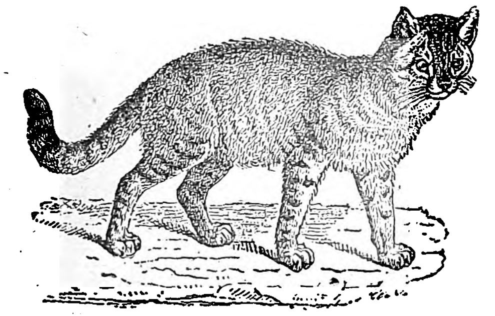

Αἴλουρος ὁ χειροκτιοφόρος (Felis maniculata).

λία ἡ ἔχουσα τρίχωμα ραβδωτὸν καὶ μαρμαρώδες (Felis domesticus striatus). Τὸ εἶδος τοῦτο ἐξημέρωσαν οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι, εὑρέθη δὲ ἐν ταριχεύσει εἰς πλείστας νεκροπόλεις τῆς Αἰγύπτου.

3) Αἴλουρος ὁ οἰκοδίαιτος (Felis domestica)· βλ. γαλῆ.

4) Αἴλουρος ὁ μανουάλιος (Filis manul). Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ αἰλούρου εὑρίσκεται εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ ἐξαπλοῦται μέχρι τοῦ Θιβὲτ καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀμοὺρ ποταμοῦ· ἐνίοτε ἀπαντᾶται καὶ ἐπὶ τῶν αἰωνίων χιόνων τῶν Ἱμα-

Αἴλουρος Μανουάλιος (Felis manul).

λαίων ὀρέων. Τὸ τρίχωμά του εἶναι σκληρὸν καὶ ἔχει φαιὸν πρὸς τὸ πυρρὸν χρῶμα, μὲ εὐδιακρίτους σκοτεινοτέρου χρώματος κηλῖδας. Ὑποτίθεται ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο ἐξημερώθη ὑπὸ τῶν Σινῶν καὶ τῶν Ταρτάρων καὶ ὅτι εἶναι ὁ προγεννήτωρ τῆς σημερινῆς γαλῆς τῆς Ἀγκύρας.

Παραλλαγαὶ τούτου εἶναι:

α) *Αἴλουρος* τοῦ *Τεμμίνκι* (Felis Temmincki). Διακρίνεται ἐκ τοῦ ζωηρῶς πυρροῦ πρὸς τὸ χρυσίζον χρωματισμοῦ του καὶ τῶν δυσδιακρίτων κηλίδων του. Κατοικεῖ τὰ Ἱμαλάϊα ὄρη ὡς καὶ τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Μαλάκας, τῆς Σουμάτρας καὶ τῆς Βόρνεο.

β) *Αἴλουρος ὁ σιωπηλός* (Felis tristis). Εἶναι ζῷον ἰθαγενὲς τῆς Κίνας καὶ διακρίνεται ἐκ τοῦ φαιοῦ ὡδους χρωματισμοῦ τοῦ τριχώματος καὶ τὰς σκοτεινοτέρου χρώματος ροδοειδεῖς κηλῖδας, αἵτινες εἶναι πλατεῖαι καὶ ἐπιμήκεις. Ἡ οὐρά του φέρει πυκνὰς καὶ μακρὰς τρίχας καὶ κοσμεῖται ὑπὸ δακτυλίων σκοτεινῶς τεφροῦ χρώματος. Τὸ ζῷον τοῦτο περιεγράφη λεπτομερέστατα ὑπὸ τοῦ Milne Edwards.

γ) *Αἴλουρος ὁ γραμμωτός* (Felis scripta). Ὁ χρωματισμός του εἶναι ἀνοικτότερος τοῦ προηγουμένου· τὸ τρίχωμά του εἶναι τεφρῶς ἐπίξανθον μὲ ροδοειδεῖς κηλῖδας, αἵτινες περὶ τὸ κέντρον των φέρουσι ζωηρότερον ἐπίξανθον χρωματισμόν. Ἡ οὐρά του φέρει δακτυλίους. Τὸ μέγεθός του εἶναι κατά τι μικρότερον τοῦ προηγουμένου εἴδους. Κατοικεῖ τὴν ἀνατολικὴν Κίναν.

5) Αἴλουρος Σερβάλ (Felis Serval). Εἶναι ζῷον μὲ σῶμα ἐπίμηκες, εὔρωστον καὶ κανονικόν, μὲ πόδας ὑψηλοὺς καὶ οὐρὰν μετρίου μεγέθους. Τὸ χρῶμα τοῦ τριχώματός του εἶναι ἐπίξανθον μὲ ζωηρῶς μελανὰς κηλῖδας διεσπαρμένας ἀκανονίστως. Αἱ κηλῖδες αὗται κατὰ τοὺς ὤμους, τοὺς πόδας καὶ τὴν οὐρὰν ἐπιμηκύνονται καὶ σχηματίζουν λεπτὰς ταινίας. Ἀπαντᾷ εἰς ὅλην τὴν Ἀφρικήν.

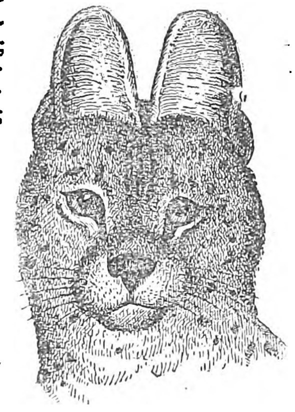

Κεφαλὴ αἰλούρου τοῦ Σερβάλ.

6) Αἴλουρος ὁ χρυσόθριξ (Felis chrysothrix). Διακρίνεται ἐκ τοῦ σκοτεινῶς ἐπιξάνθου χρωματισμοῦ του, τῆς κιτρίνου ραβδώσεως ἣν φέρει ἐξ ἑκατέρας τῶν πλευρῶν του καὶ τὰς στιγμοειδεῖς κηλῖδάς του, αἵτινες σχηματίζουν κανονικωτάτας ραβδώσεις ἐπὶ τῆς ράχεως. Εὑρίσκεται εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς.

7) Αἴλουρος ὁ μικρώτης (Felis microtis ἢ euptilura, ἢ undata). Τὸ ζῷον τοῦτο ἔχει τεφρὸν χρῶμα μὲ πυρρὰς κηλῖδας ἐπὶ τῶν πλευρῶν, μελανὰς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ λευκὰς εἰς τὸ ἄνω τῶν ὀφθαλμικῶν κογχῶν τμῆμα τῆς κεφαλῆς. Ἡ οὐρά του φέρει μελανοὺς ἢ ὑπομέλανας δακτυλίους. Εἶναι ἰθαγενὲς τῆς Κίνας καὶ κατὰ τὰς παγετώδεις ἡμέρας τοῦ χειμῶνος θηρεύεται ἀπλήστως διὰ τὸ λαμπρόν του δέρμα εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Πεκίνου.

8) Αἴλουρος τῆς Ἰάβας (Felis javanensis). Ὁ αἴλουρος οὗτος ἔχει μεγαλυτέραν ἐξάπλωσιν ἢ ὁ προηγούμενος, εὑρίσκεται ἀπὸ τῆς Κίνας μέχρι τῆς Μαλάκας καὶ τὰς νήσους Σουμάτραν, Βόρνεο καὶ Ἰάβαν. Τὸ τρίχωμά του ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ μέρους τῆς διαμονῆς του. Ὁ μὲ σκοτεινῶς ἐπίξανθον τρίχωμα αἴλουρος εἶναι ἰθαγενὴς τῆς Σουμάτρας, ἐνῷ ὁ μὲ ὑπόφαιον εὑρίσκεται μόνον εἰς τὴν Κίναν.

9) Αἴλουρος ὁ Ὀτσελῶτος (Felis pardalis). Οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τὸν αἴλουρον τὸν μαρμαρώδη ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάταξιν τῶν κηλίδων του, αἵτινες εἶναι ἐπιμήκεις πλαισιούμεναι ὑπὸ μελανοῦ χρώματος καὶ εἶναι διεσπαρμέναι ἐπὶ τῆς ἐπιξανθοχρυσοειδοῦς ἀποχρώσεως τοῦ δέρματος. Εἶναι ζῷον ἁρμονικῆς συμμετρίας, εὐκίνητον καὶ μετρίου μεγέθους. Κατοικεῖ τὴν Κεντρικὴν καὶ καὶ Μεσημβρινὴν Ἀμερικὴν ἀπὸ τὸ Τεξὰς μέχρι τῆς Παραγουάης.

10) Αἴλουρος ὁ Μάργαϋ (Felis tigrina). Εὑρίσκεται ἀπὸ τοῦ Μεξικοῦ μέχρι τῆς Παραγουάης.

11) Αἴλουρος ὁ Ζεοφρόϋ (Felis Geoffroyi). Διακρίνεται ἐκ τῶν μικροτάτων κηλίδων αἵτινες διατρέχουσι τὸ δέρμα του καὶ εἶναι μικραὶ ὡς στίγματα. Κατοικεῖ τὴν Ἀργεντινήν, τὴν Χιλὴν καὶ τὴν Παταγωνίαν.

12) Αἴλουρος ὁ πούμας (Felis colocolo). Ὁ χρωματισμός του εἶναι ἀνοικτῶς φαιὸς μὲ μαρμαρώδεις ἐπιμήκεις ὑποφαίους κηλῖδας, πλαισιωμένας διὰ κιτρίνου χρώματος. Κατοικεῖ τὴν Βολιβίαν καὶ τὴν Χιλὴν καὶ καταδιώκεται διὰ τὸ πολύτιμον δέρμα του.

Εἰς τοὺς αἰλούρους ὑπάγεται καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Τελματοβίων λυγκῶν, ἥτις περιλαμβάνει εἴδη τινὰ τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν βαθμίδα μεταξὺ τῶν κυρίως αἰλούρων καὶ τῶν λυγκῶν. Τὰ εἴδη ταῦτα διακρίνονται ἐκ τῆς βραχείας οὐρᾶς των, τῶν ὑψηλῶν σκελῶν των καὶ τῶν συνήθως penicilles ὤτων των. Ἡ ὀδοντοφυΐα των εἶναι καθ' ὅλα ὁμοία μὲ τὴν τῶν κυρίως αἰλούρων. Αἱ κυριώτεραι παραλλαγαὶ τοῦ εἴδους τούτου εἶναι:

1) *Αἴλουρος ὁ τελματόβιος* (Felis chaus). Οὗτος οὐδόλως πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸν αἴλουρον τὸν λιβυκὸν (Felis libyca), τὸν ὁποῖον ὁ Rupell ὀνομάζει αἴλουρον chaus. Ὁ χρωματισμός του εἶναι ἐπίξανθος πρὸς τὸν φαιὸν καὶ τὰ ὦτά του φέρουσι πυκνὰς καὶ ὀρθωμένας τρίχας κατὰ τὴν κορυφὴν ἐν εἴδει χρωστῆρος (πινέλλου). Κατοικεῖ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀβησσυνίαν καὶ σχεδὸν πᾶσαν τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐκεῖθεν ἐξαπλοῦται μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Περσίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κοχιγκίνας.

2) *Αἴλουρος ὁ διακόσμητος* (Felis ornata). Διακρίνεται ἐκ τοῦ ὠχροῦ φαιοῦ τριχώματός του, ὅπερ διατρέχουσι μελαναὶ κηλῖδες. Κατοικεῖ τὰς Ἰνδικὰς ἐρήμους καὶ τρέφεται ἐκ μικρῶν θηλαστικῶν.

3) *Αἴλουρος μακρόουρος* (Felis caudata). Ὁ χρωματισμός του εἶναι στιλπνῶς φαιὸς μὲ λευκὰς καὶ πυρρὰς ἀποχρώσεις καὶ σκοτεινοτέρας ὁμοιοχρώμους κηλῖδας ἐπὶ τῆς ράχεως. Ἡ οὐρά του εἶναι πυκνῶς τριχωτὴ καὶ φέρει δακτυλίους. Ἐνδιαιτᾶται εἰς τὰς στέππας τοῦ Τουρκεστάν.

4) *Αἴλουρος Σαβιάνα* (Felis chawiana). Τὸ τρίχωμά του εἶναι βαθέως πυρρὸν καὶ διατρέχεται ὑπὸ μελανῶν κηλίδων σκοτεινοτέρου χρώματος. Ἡ οὐρά του πρὸς τὴν ἄνω αὐτῆς ἐπιφάνειαν κοσμεῖται ὑπὸ δακτυλίων, κατὰ τὸ κάτω δὲ αὐτῆς μέρος εἶναι ὑπόλευκος. Εὑρίσκεται εἰς τὸ Νότιον Τουρκεστάν.

ζ) Λύγκες (Lynchus). Ὄνυχες γαμψοί, κόρη ὀφθαλμοῦ κάθετος, ὀφθαλμικαὶ κόγχαι ἀνοικταὶ κατὰ τὸ ἄκρον, προγόμφιοι ὀδόντες $^{1}{}_{-2}$. Εἰς τούτους περιλαμβάνονται τὰ κάτωθι εἴδη (βλ. *οἰκείας λέξεις*):

1) λὺγξ ὁ καρακὰλ (felis caracal).
2) λὺγξ ὁ εὐρωπαϊκὸς (felis lynx).
3) λὺγξ ἡ σερβαρία (felis cervaria).
4) λὺγξ ὁ καναδικὸς (felis canadensis).
5) λὺγξ ὁ πυρρὸς (felis rufa).
6) λὺγξ ὁ παγερὸς (felis pajeros).

Β' Αἱ Νιμραβῖναι (Nimravinae). Διαφέρουσι τοῦ γένους τῶν αἰλουριδῶν ἐκ τοῦ ὅτι ἔχουν 32-30 ὀδόντας καὶ φέρουν κυνόδοντας λίαν ἀνεπτυγμένους εἰς σχῆμα μαχαίρας. Περιλαμβάνουν 9 εἴδη, ἅπαντα ἐν ἀπολιθώσει.

Γ' Οἱ Μαχαιρόδοντες (Machaerodinae). Ἔχουσι τὰ αὐτὰ ὡς αἱ Νιμραβῖναι χαρακτηριστικά, περιλαμβάνοντες 3 γένη, ἅπαντα ἐν ἀπολιθώσει. Δ. Ν. Π.

αἰλουροειδής (ὁ, ἡ), *-ές* (τό)· ὁ ἔχων εἶδος αἰλούρου, ὁ ὅμοιος μὲ αἴλουρον. (Βλ. *ἀνωτέρω αἰλουροειδῆ [Ζωολ.]*.)

αἰλουροθήριον (Aelurotherium) *[Παλαιοζ.]*· βλ. πατριοφέλις.

αἰλουροκύων (Aelurocyon Peterson) *[Παλαιοζ.]*. Ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν *κουστελιδῶν*, ἔζησε δὲ κατὰ τὴν μειόκαινον ἐποχὴν ἐπὶ τῆς νοτίου Δακότας. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ, ἡς τὸ ρύγχος βραχύ, φέρει ὀδοντοστοιχίαν τοῦ τύπου $^{3}{}_{-4}$ Π, $^{2}{}_{-3}$ Τ. Ἐκ τῶν τραπεζιτῶν ὁ πρῶτος στερεῖται μετακωνιδίου καὶ ὁ δεύτερος φέρει τοιοῦτον ἀσθενῶς ἀνεπτυγμένον. Θ. Σ.

αἰλουρόμορφος (ὁ, ἡ), *-ον* (τό)· ὁ ἔχων μορφὴν αἰλούρου· πρβλ. *λυκόμορφος*.

αἰλουρόπους ὁ *[Ζωολ.]*. Γένος σαρκοφάγων θηλαστικῶν. Τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἔδωσεν ὁ Miln Edwards κατὰ τὸ 1870 δι' ὡρισμένον ζῷον τοῦ Θιβέτ, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα ὀλίγον διαφέρει τῆς ἄρκτου, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου οἱ ὀστεολογικοὶ χαρακτῆρες καὶ ἡ ὀδοντοστοιχία πλησιάζουν κατὰ πολὺ πρὸς τὸν *πάνδα* (εἶδος αἰλούρου) καὶ τὴν *ὑαινάρκτον* (ἀπολιθωμένον θηλαστικόν). Τὸ ζῷον τοῦτο εἶναι ὁ ἐνδιάμεσος τύπος μεταξὺ τῶν παμφάγων σαρκοφάγων, ὅπως εἶναι αἱ ἄρκτοι, καὶ τῶν ἁπλῶς σαρκοφάγων, ὅπως εἶναι οἱ κύνες, αἱ γαλαῖ κτλ. Ἡ βραχεῖα οὐρά του ὁμοιάζει καταπληκτικῶς πρὸς τὴν οὐρὰν τῆς ἄρκτου· ἡ κεφαλή του ὅμως εἶναι στρογγύλη καὶ τὰ πέλματα τῶν ποδῶν εἶναι κεκαλυμμένα ὑπὸ τριχῶν. Τὰ δύο τελευταῖα χαρακτηριστικὰ ἀπομακρύνουν τὸ ζῷον τοῦτο ἀπὸ τῆς ἄρκτου, ἀπὸ ἀνατομικῆς δὲ ἀπόψεως αἱ διαφοραὶ γίνονται ἔτι καταφανέστεραι. Φέρει τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ὀδόντων μὲ τὴν ἄρκτον, ἀλλ' οἱ προγόμφιοι, οἵτινες εἰς τὴν ἄρκτον εἶναι μικροὶ καὶ ἀτροφικοί, εἰς τὸν αἰλουρόποδα εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένοι.

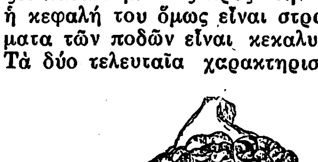

Ὀδοντοστοιχία αἰλουρόποδος.

Τὰ ζῷα ταῦτα τρέφονται, ἰδίως κατὰ τὸ θέρος, καὶ μὲ χόρτα. Ὁ ἀββᾶς Νταβὶντ λέγει, ὅτι ὁ αἰλουρόπους, ὅπως καὶ ὁ *πάνδα*, ὅταν πλησιάζῃ ὁ χειμὼν τρέφεται ἀποκλειστικῶς ἐκ σαρκῶν διὰ νὰ ἔχῃ λιπώδες ἀπόθεμα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χειμερίας νάρκης του.

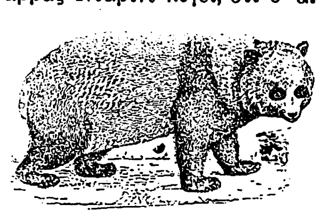

Αἰλουρόπους ὁ μελανόλευκος.

Τὸ γνωστότερον εἶδος εἶναι ὁ *αἰλουρόπους ὁ μελανόλευκος*, ὅστις ἔχει τὸ ἀνάστημα ἄρκτου. Τὸ σῶμά του εἶναι λευκόν, τὰ ὦτα, οἱ πόδες καὶ τὸ

Digitized by Google

ἄκρον τῆς οὐρᾶς εἶναι μελανά. Οἱ ὀφθαλμοὶ περιβάλλονται ὑπὸ μελανοῦ κύκλου, καὶ ὁ βαθὺς μελανὸς χρωματισμὸς τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν φθάνει μέχρι τῶν ὤμων. Κατοικεῖ τὰ δασώδη ὄρη τοῦ Θιβὲτ καὶ οἱ ἰθαγενεῖς κυνηγοὶ τὸν ὀνομάζουσι «*Πάε-σίουγγ*», ὅπερ εἰς τὴν σινικὴν γλῶσσαν σημαίνει «*λευκὴ ἄρκτος*». Δ. Ν. Π.

— **αἰλουρόπους** (Aeluropus Trin) *[Βοτ.]*. Γένος τῶν *Ἀγρωστιδῶν* (Gramineae), συγγενὲς πρὸς τὴν *δακτυλίδα*, διαφέρον ὅμως αὐτῆς κατὰ τὰ στίγματα τῆς κορυφῆς τοῦ ἄνθους, ἀναδυόμενα, καὶ τὴν καρύοψιν ᾠοειδῶς προμήκη, οὐχὶ δὲ τρίγωνον. Εἶναι πόαι πολυετεῖς γλαυκαὶ παραθαλάσσιοι ἐκφύουσαι μακρὰς παραφυάδας.

Τὸ κοινότερον εἶδος αὐτοφυὲς καὶ ἐν Ἑλλάδι εἶναι ὁ *Αἰλουρόπους ὁ παραθαλάσσιος* (Ae. Litoralis Willd). Ν.Μ.

αἴλουρος *[Ζωολ.]*· βλ. αἰλουροειδῆ.

— *[Παλαιοζ.]*. Ὁ αἴλουρος (Felis Lin) εἶναι γένος ὑπανόμενον εἰς τὴν ὁμοιογένειαν τῶν αἰλουριδῶν, οὗτινος ἡ ὀδοντοστοιχία $^{3}\text{-}_{3}$ Κ, $^{1}\text{-}_{1}$ Κν, $^{23}\text{-}_{2}$ Π, $^{1}\text{-}_{1}$ Τ. Ἐξ αὐτῶν ὁ ἄνω καὶ κάτω κυνόδους εἶναι σχεδὸν ἰσοδύναμοι καὶ παχεῖς κωνικοί, οἱ κοπτῆρες εἰς ὁμοειδῆ σειρὰν τεταγμένοι· καὶ ὁ τέταρτος ἄνω προτραπεζίτης φέρει τρεῖς ἐξωτερικὰς ἀκωκάς, ὁ πρῶτος κάτω τραπεζίτης ἄνευ μετακωνιδίου καὶ ταλονιδίου, ὁ πρῶτος ἄνω τραπεζίτης ἀνάπηρος, τὸ δὲ κονδυλικὸν καὶ καρωτικὸν τρῆμα συνδέεται μετὰ τοῦ βραχιονικοῦ ὀπισθίου τρήματος. Ἡ μαστοειδὴς ἀπόφυσις μικρὰ καὶ τοποθετημένη πλησιέστατα πρὸς τὴν ὀστεΐνην φυσαλίδα. Αἱ συμφύσεις ἄνευ ῥακῶν καὶ γωνιῶν. Ἀπολελιθωμένος ἀνευρέθη εἰς τὴν ἄνω μειόκαινον περίοδον τοῦ Σανσὰν ὡς *Felis media Gerv.*, εἰς τὴν Σταϊερμάρκην ὡς *F. turnanensis Tonla*, εἰς τὴν Γκρίβη τοῦ Ἁγ. Ἀλβὰν ὡς *F. Zitteli Gaillard*, εἰς τὸ κάτω πλειόκαινον τοῦ Πικερμίου ὡς *F. Attica Wagn* εἰς μέγεθος ὀλίγον μεγαλύτερον τῆς ἀγρίας γαλῆς, εἰς τὸ πλειόκαινον τοῦ Ρουσσιγιὸν καὶ τῆς Μαράγχας ὡς *F. brevirostris Croiz*, εἰς τὸ ἄνω πλειόκαινον καὶ παλαιοπλειστόκαινον ὡς *F. issidoransis Croiz*, εἰς τὸ πλειστόκαινον τῆς Εὐρώπης ὡς *F. leo* ἢ *spelaca Gold* ἐντὸς σπηλαίων, ὡς π. χ. παρ' ἡμῖν τοῦ σπηλαίου «Καταφύγιον τοῦ Κώτσωνα». Οὐδόλως διακρίνεται τοῦ ἀρτιγόνου τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας καὶ κατῴκει εἰς ἱστορικοὺς χρόνους τὴν νότιον Εὐρώπην. Θ. ΣΚΟΥΦΟΣ

—**αἴλουρος** *[Ἑραλδ.]*. Πλὴν τῶν μετάλλων καὶ τῶν χρωμάτων εἰς τὴν οἰκοσημολογίαν εἶναι ἐν χρήσει καὶ αἱ μηλωταί. Οὕτω καὶ εἰς τὴν *Ἑραλδικὴν* καλεῖται «Αἴλουρος» (Vair, ἐκ τοῦ λατινικοῦ Varus), ἡ «λευκόφαιος μηλωτή», ἥτις εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ θυρεοῦ, ἐκ τεμαχίων λευκῶν σχήματος κωδωνίσκων ἀνεστραμμένων ἐπὶ κυανοῦ πεδίου. Ὅταν οἱ λευκοὶ κωδωνίσκοι ἐφάπτονται ἀνὰ δύο ἀλλήλων κατὰ τὰς βάσεις, τότε ἡ σύνδεσις καλεῖται «λευκόφαιος ἀντίχρωμος» (Contre-Vair).

Ἡ «λευκόφαιος μηλωτὴ» θεωρεῖται ἑραλδικῶς ὑποδεεστέρα τῆς ἑτέρας τῶν μηλωτῶν, τῆς «Ἰκτίδος» (Hermine). Γ. Ε. Τ.

αἰλουροσαυρίδαι (Aelurosauridae Zittel) *[Παλαιοζ.]*. Ὁμοιογένεια ἑρπετῶν ἐκ τῶν *θηριοδόντων*, ἅτινα ζήσαντα κατὰ τὸ τριασικὸν σύστημα διεκρίνοντο ἐκ τῶν θηριομόρφων ὀδόντων αὐτῶν. Θ. Σ.

αἰλουρόσαυρος (Aelurosaurus Owen) *[Παλαιοζ.]*. Γένος ἑρπετῶν τῆς ὁμοιογενείας τῶν αἰλουροσαυριδῶν μετρίου ἀναστήματος μετ' ὀδόντων διαφορισμένων ἤτοι κοπτήρων, κυνοδόντων καὶ τραπεζιτῶν, οἵτινες προσομοιάζουσι πρὸς ἀντιστοίχους κατηγορίας τῆς ὀδοντοστοιχίας τῶν ὀδόντων τῶν θηλαστικῶν ζῴων. Θ.Σ.

αἰλουρόφθαλμος (Katzenauge) *[Ὀρυκτολ.]*. Βλ. χαλαζίας.

αἰλουρόψις (Aeluropsis Lydekker) *[Παλαιοζ.]*. Γένος τῆς ὑποομοιογενείας τῶν μαχαιροδόντων, οὗτινος ἐλάχιστα προβληματικὰ ἴχνη εὑρέθησαν εἰς τὴν μειόκαινον διάπλασιν τῆς τριτογενοῦς περιόδου ὑπὸ τοῦ Lydekker. Θ.Σ.

αἰλσύτης (Ailsyt) *[Πετρογρ.]*. Οὕτω ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ Heddle τῷ 1897 πετρώματά τινα ἐκρηξιγενῆ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν P. Niggli δέον νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὰ *ἀλκαλιογρανιτικὰ μάγματα τῆς νατρο-σειρᾶς* (Alkaligranitische Magnen der Natronreihe). Γ. Κ. Γ.

αἴλυωτος· δημ. ἀντὶ *ἄλυωτος*.

Ἄϊλχαρτ *φὸν Ὄμπεργκ* (Eilhart von Oberg). Γερμανὸς ποιητὴς τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἔχων ὡς πηγὰς γαλλικὰ κείμενα ἔγραψε μεταξὺ τοῦ 1170 καὶ 1180 τὸ ἔπος «Τριστᾶνος καὶ Ἰζόλδη» (Tristan und Isolde) τὸ ὁποῖον ἐπεξειργάσθησαν ἀργότερον ὁ Λιχτενστάϊν (1874) καὶ ὁ Κ. Βάγνερ (1824) ἐκδόσαντες διάφορα ἀποσπάσματα μετὰ σχολίων.

Αἴλσα Κραίγκ (Ailsa Craig). Βραχώδης νησὶς εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ πορθμοῦ τοῦ Κλάϋντ, δέκα μίλλια δυτικῶς τοῦ Γκίρβαν, Σκωτίας. Ἔχει σχῆμα κωνικὸν μὲ ἀκανόνιστον ἐλλειπτικὴν βάσιν καὶ ἐγείρεται ἀποτόμως εἰς ὕψος 1114 ποδῶν. Ἀνάβασις εἰς τὴν κορυφὴν ἐπιτυγχάνεται μόνον ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς· αἱ ἄλλαι εἶναι σχεδὸν κάθετοι. Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν εὑρίσκεται σπήλαιον καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν φαίνονται ἐρείπια πύργου μὲ ἀρκετὰ θολωτὰ δωμάτια. Εἰς τὴν νησῖδα ἀναβρύουν δύο πηγαί, ἡ πενιχρὰ δὲ χλόη μόλις ἀρκεῖ εἰς τοὺς ὀλίγους κονίκλους καὶ αἶγάς της. Θαλάσσια πτηνὰ βρίθουν εἰς τὰς ἀποτόμους πλευράς της. Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν φάρος ἀκτῖνος 13 μιλλίων. Ὁ Τζὼν Κῆτς ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βραχώδη ταύτην νησῖδα ὡραιότατον σονέττον κατὰ τὸ εἰς Σκωτίαν ταξίδιόν του τῷ 1818.

Αἰλώθ· βλ. Αἴλανα.

Αἰλὼν (ἑβραϊστὶ *Ἀγιαλόν*). 1) Πόλις τῆς Παλαιστίνης ἐν τῇ φυλῇ τοῦ Ζαβουλών. 2) Πόλις τῆς Παλαιστίνης, κειμένη μεταξὺ τῶν περιφερειῶν τῶν φυλῶν Ἰούδα, Βενιαμιν καὶ Δάν, βορείως τῆς ἀπὸ Ἰόπης εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀγούσης ὁδοῦ, οὐ μακρὰν τῆς Νεαπόλεως, καὶ δὴ ἐκεῖ ἔνθα τὸ σημερινὸν χωρίον Γιαλό, κατὰ τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ γεωγράφου τῆς Παλαιστίνης Robinson. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς Ἀμάρνης λέγεται Ἀγιαλουνὰ ἢ Γιαλουνά. Παρὰ τὴν κοιλάδα αὐτῆς ἦρεν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ λαμπρὰν νίκην κατὰ τῶν συμμαχησάντων ἐναντίον αὐτοῦ Χαναναίων βασιλέων. Κατὰ τὴν μάχην δὲ ἐκείνην εἶπε τὸ περίφημον ῥητὸν «*στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν καὶ ἡ σελήνη κατα φάραγγα Αἰλών*», μετὰ τὸ ὁποῖον προστίθενται τὰ ἑξῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· «*καὶ ἔστη ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἐν στάσει ἕως ἠμύνατο ὁ θεὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ*» (κεφ. ι', στ. 11 ἑξ.). Εἰς τὴν βιβλικὴν ταύτην διήγησιν ἐδόθησαν πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἑρμηνεῖαι. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ κοπερνικείου συστήματος ἡ διήγησις ἐξελαμβάνετο συνήθως κατὰ γράμμα καὶ παρέσχεν ἱκανὴν τροφὴν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Γαλιλαίου καὶ τῶν ὀργάνων τῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἔριν. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν δ' ὅμως τῆς νεωτέρας ἀστρονομικῆς θεωρίας κατεβλήθησαν προσπάθειαι πρὸς συμβιβασμὸν τῆς βιβλικῆς διηγήσεως πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκείνην καὶ διετυπώθησαν διάφοροι γνῶμαι, ἐξ ὧν σημειοῦμεν τὰς κυριωτάτας: α') Ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος «στάσει τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης» πρόκειται περὶ θαυμαστῆς θλάσεως τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἡ γνώμη δ' ὅμως αὕτη, πολλοὺς σχοῦσα ὀπαδούς, κατεπολεμήθη σφόδρα ὡς ἀδύνατος ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἀστρονόμου Maunder (ἐν τῷ περ. Expositor ἔτ. 1910 σ. 359 ἑξ.). β') Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἐζήτησε παράτασιν τῆς διαρκείας τῆς ἡμέρας, ὅπως συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς κατατροπώσεως τῶν ἀντιπάλων, μετὰ τὴν θαυμαστὴν ἐπίτευξιν τῆς ὁποίας ἡ ἀγωνιώδης ἐκείνη ἡμέρα ἐφάνη εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας ὡς πάσης ἄλλης μακροτέρα. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν συμβιβάζεται τελείως πρὸς τὸ κείμενον τῆς βιβλικῆς διηγήσεως. γ') Ἥλιος καὶ Σελήνη ἦσαν ὀνομασίαι στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἑπομένως οἱ λόγοι αὐτοῦ (στήτω κλπ.) ἀποτελοῦσι στρατηγικὸν παράγγελμα τακτικῶν κινήσεων. Ἀλλὰ καὶ ἡ εὐφυὴς αὕτη ἐκδοχὴ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ κείμενον τῆς διηγήσεως καὶ μάλιστα πρὸς τὸ «καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ κ.λ.π.». δ') Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀσσυροβαβυλωνιακῇ ἀστρονομίᾳ ἡ ἔκλειψις τοῦ τε ἡλίου καὶ τῆς σελήνης χαρακτηρίζεται ὡς «*ἀνάπαυσις*» αὐτῶν, κατὰ δὲ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἀστρονόμου Kugler καὶ αὐταὶ αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ ἐπισκοτήσεις τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης θεωροῦνται αὐτόθι ὡς *ἐκλείψεις* καὶ γίνεται καὶ ἐπ' αὐτῶν χρῆσις τοῦ «*ἀναπαύεσθαι*», διετυπώθη ἐπ' ἐσχάτων ἡ θεωρία (Hoonacker καὶ Mierlo), ὅτι ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος διηγήσει πρόκειται περὶ ἀτμοσφαιρικοῦ τινος σκοτασμοῦ, παρατηρουμένου ἐπὶ ἐκτάκτων καταιγίδων (πρβ. καὶ Ἀββακοὺμ γ' 11). Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι πολὺ πιθανή. Πιθανώτερον ὅμως καὶ ἁπλούστερον φαίνεται, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω πως: Ὁ Ἰησοῦς, παρατηρήσας τὸν ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης θυέλλης σκοτασμόν, ἐκλαβὼν δὲ τοῦτον ἐν τῇ παραζάλῃ τοῦ ἀγῶνος ὡς σημαίνοντα λῆξιν τῆς ἡμέρας, παρακαλεῖ ὅπως παραταθῇ αὕτη, ἵνα δυνηθῇ νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἐχθρῶν· τοῦτο δ' ἐπετεύχθη, τοῦ ἐν λόγῳ σκοτασμοῦ ἐκσπάσαντος εἰς σφοδρὰν χαλαζοβολίαν καὶ μετ' αὐτὴν ἀναφανέντος τοῦ ἡλίου. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην, ἥτις εὑρίσκεται ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὸ κείμενον τῆς σχετικῆς διηγήσεως, ἐνισχύει τὸ χωρίον τῆς Σοφίας Σειρὰχ 46,5, ἔνθα ἡ χαλαζοβολία ἐκείνη ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς «*μία ἡμέρα ἐγεννήθη πρὸς δύο*». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προσπαθείας ταύτας τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς βιβλικῆς διηγήσεως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης, πολλοὶ ὀρθολογισταὶ προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ κατὰ τῆς ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας τῆς Βίβλου, ἐνεῖδον ἐν τῇ προκειμένῃ διηγήσει εἴτε μυθώδη στοιχεῖα, εἴτε θρῦλον, εἴτε μαγικὰς ἐπικλήσεις πρὸς τὰ οὐράνια σώματα, οὐχὶ ἀσυνήθεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, εἴτε ἄλλα παρόμοια ἐπινοήματα. Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Αἴμ (Aime). Κωμόπολις τῆς Γαλλίας ἐν τῷ νομῷ τῆς Σαβοΐας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰζέρ. Ἔχει ῥωμαϊκὰς ἀρχαιότητας σημασίας, μεταλλεῖα καὶ γαιανθρακωρυχεῖα.

αἷμα,—*ατος* (τὸ)· ἰδιωματικῶς *γαῖμα* καὶ *αἷμας*· τὸ ζωτικὸν ῥευστόν, τὸ ὁποῖον διαρρέει τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάντων τῶν ζῴων. 1) Τὸ αἷμα ὡς φυσικῶς ἔχει: «καθαρὸ αἷμα», «μαῦρο—, σκοτωμένο—, πηχτὸ αἷμα», «κομμένο αἷμα» ἐπὶ λευχαιμικοῦ ἢ καθόλου καχεκτικοῦ· «μὲ τὰ ξινὰ κόβει τὸ αἷμα» φρ. «παίρνω αἷμα» κάμνω ἀφαίμαξιν· μεταφορ. χρήσεις: «ἀνεβαίνει τὸ αἷμα 'ςτὸ κεφάλι μου» ὀργίζομαι, παροιμ. «τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται κι' ἂν γενῇ δὲν πίνεται» καὶ ἄλλως «τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται κι' ἂν γίνῃ δὲ θολώνει», ὅτι οἱ συγγενεῖς καὶ διαπληκτισθέντες πάλιν συμφιλιοῦνται· «τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται, μὰ γίνεται ἔμπυο» κατ' ἀντίθεσιν τῆς προηγουμένης παροιμίας, ἐπὶ συγγενῶν διαφερομένων καὶ διαμαχομένων μέχρις ἐξοντώσεως. Ἀρχ. «αἵματα κλαίειν» ἐπὶ τῶν σφόδρα δακρυόντων καὶ πικρῶς ὀδυρομένων· «οὐκ ἂν πείσειεν αὐτὸν οὐδ' αἵματι κλαίων» δὲν θὰ τὸν πείσῃ καὶ ἂν ἀκόμη τὸ δάκρυά του εἶναι αἱματώδη. Ἡ φράσις λέγεται καὶ σήμερον ἐν Πόντῳ «γαίματα κλαίω», ἦτο δὲ δημώδης καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Εὐριπίδου (Ἑκάβ. 238) «ὅθεν καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ αἱμάτινα δάκρυα φαμέν» (*Πολ. Παροιμ.* 1, 351 καὶ 3, 8). «Εἶναι αἷμα, μου» εἶναι συγγενής μου, «εἴμαστε ἕνα αἷμα» τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, «οἱ συγγενεῖς ἀπὸ αἷμα πονιοῦνται πιὸ πολύ», «εἶναι ἀπὸ βασιλικό —, εὐγενικὸ αἷμα», εἶναι βασιλικῆς—, εὐγενικῆς καταγωγῆς. 2) τὸ αἷμα ὡς κατ' ἐξοχὴν συντελεστὴς τῆς ζωῆς· «τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς μου»· ᾆσμ. «μὴν εἴδατε τὸ γυιόκα μου, τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς μου;», «τοῦ ἔδωκα—, μοῦ ἐπῆρε τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς μου» ὅ,τι προσφιλὲς καὶ πολύτιμον· ‖ «ἔφυγε τὸ αἷμα μου ἀπ' τὸ φόβο» «μοῦ 'κοψες τὸ αἷμα» μὲ ἐφόβισες, μὲ ἐσκιαξες· ‖ «δὲν ἔχει αἷμα μέσα του» ἐπὶ καχεκτικοῦ, «βράζει τὸ αἷμα μέσα του» ἐπὶ ἀνθρώπου θερμοῦ καὶ ὀργῶντος πρὸς δρᾶσιν· ‖ «φτύνω αἷμα» ἐπὶ φθισικοῦ, καὶ «ἔφτυσα αἷμα ὅσο νὰ φθάσω ἐδῶ» κατέβαλα ὑπερανθρώπους προσπαθείας· ‖ «ἐδῶ ἐχύθη αἷμα» ἔγινε φόνος· ‖ «θὰ σοῦ πιῶ τὸ αἷμα» θὰ σὲ φονεύσω· ‖ «παίρνω τὸ αἷμα πίσω» φονεύω πρὸς ἐκδίκησιν ἄλλου φόνου, καὶ καθόλου ἐκδικοῦμαι. Τὴν σημασίαν τοῦ αἵματος ὡς κατ' ἐξοχὴν συντελεστοῦ τῆς ζωῆς εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρ' Ἀριστοτέλει παραδόσεως «τὸ αἷμα φασί τινες εἶναι τὴν ψυχήν». 3) χαρακτηριστικὸν τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐρυθροῦ χρώματος· «ἄσπρο σὰν τὸ χιόνι καὶ κόκκινο σὰν τὸ αἷμα· ‖ «τὰ χείλη της—, τὰ μάγουλά της στάζουν αἷμα» λίαν ἐρυθρά. ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ

[ΑΝΑΤΟΜ.] Τὸ αἷμα εἶναι ῥευστὸς ἱστὸς τοῦ ὁποίου τὰ μὲν κύτταρα παριστάνονται ὑπὸ τῶν *αἱμοσφαιρίων*, ἡ δὲ μεσοκυττάριος οὐσία ὑπὸ τοῦ *πλάσματος*. Καὶ τὸ μὲν πλάσμα συνίσταται ἐκ τοῦ ὀρροῦ καὶ τοῦ *ἰνώδους*, τὰ δὲ αἱμοσφαίρια ἐκ τῶν *ἐρυθρῶν* αἱμοσφαιρίων, τῶν *λευκῶν* αἱμοσφαιρίων καὶ τῶν *αἱμοπεταλίων* ἢ *θρομβοκυττάρων*. Ἡ ποσότης τοῦ κυκλοφοροῦντος αἵματος εἶναι περίπου 6 χιλιόγραμμα. Τὸ ποσὸν τῶν διαφόρων αἱμοσφαιρίων εἰς ἓν κυβικὸν χιλιοστόμετρον εἶναι: 5 ἑκατομμύρια ἐρυθρὰ 5—6 χιλιάδες λευκὰ καὶ 500 χιλιάδες αἱμοπετάλια. Εἰς παθολογικὰς περιπτώσεις καὶ εἰς ἀναιμίας τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐλαττοῦνται, ἄλλοτε δὲ πάλιν αὐξάνουσι (*ἐρυθραιμία*). Ὡσαύτως ὁ ἀριθμὸς τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων ἐνίοτε αὐξάνει (*ὑπερλευκοκυττωσία*, ἀποστήματα), ἄλλοτε πάλιν ἐλαττοῦται (*ὑπολευκοκυττωσία*, τῦφος). Τὸ αἷμα χρησιμεύει ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅπως μεταφέρῃ τὸ ὀξυγόνον καθὼς καὶ τὰς διαφόρους θρεπτικὰς οὐσίας εἰς τοὺς διαφόρους ἱστοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως ἀπάγῃ τὸ CO_2 ἐκ τῶν διαφόρων ἱστῶν καὶ μεταφέρῃ τοῦτο εἰς τοὺς πνεύμονας. [Περὶ ἑκάστου τῶν μορφολογικῶν στοιχείων τοῦ αἵματος βλ. τὰς οἰκείας λέξεις.] Γ.Φ.Κ.

[ΦΥΣΙΟΛΟΓ.] Τὸ αἷμα, χροιᾶς ἐρυθρᾶς ἐπὶ τῶν ἀρτηριῶν, καὶ κυανερύθρου ἐπὶ τῶν φλεβῶν, κινεῖται ἐντὸς τῶν ἀγγείων, προσάγον εἰς τοὺς ἱστοὺς τὰς διαφόρους θρεπτικὰς οὐσίας, ἃς παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, καὶ τὸ ὀξυγόνον ὅπερ παραλαμβάνει ἐκ τῶν πνευμόνων, συντελεῖ δὲ εἰς τὴν ἀποβολὴν τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος (CO_2) καὶ τῶν ἀχρήστων οὐσιῶν, αἵτινες γεννῶνται κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς ὕλης τῶν ἱστῶν, εἶτα δὲ συμβάλλει εἰς τὸ ὁμοιόβαθμον τῆς θερμοκρασίας τοῦ σώματος. Πρὸς τούτοις τὸ αἷμα χρησιμεύει καὶ διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν διαφόρων ὀργάνων πρὸς ἄλληλα, μεταφέρον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο χρησίμους οὐσίας, καὶ τέλος τὸ αἷμα παράγει οὐσίας ἀλεξιτηρίους, αἵτινες χρησιμεύουσιν εἰς τὴν προάσπισιν τοῦ ὀργανισμοῦ.

Τὸ αἷμα εἶναι ἀδιαφανές, διότι ἡ χρωστικὴ ἐν

Digitized by Google

τῷ αἵματι δὲν εἶναι διαλελυμένη. Καὶ τῷ ὄντι ἐὰν ἐξετάσωμεν μικροσκοπικῶς τὸ κυκλοφοροῦμενον αἷμα ἐν τῇ νηκτικῇ μεμβράνῃ τοῦ βατράχου, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ αἷμα ἀποτελεῖται ἐξ ἀχρόου ὑγροῦ τοῦ πλάσματος, καὶ ἐξ ἐμμόρφων στοιχείων ἐν αὐτῷ ἐναιωρουμένων, ἤτοι τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων—ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται ἡ ἐρυθρὰ χροιὰ καὶ ἡ ἀδιαφάνεια αὐτοῦ—,τῶν λευκῶν καὶ τῶν αἱμοπεταλίων.

Τὸ εἰδικὸν βάρος τοῦ αἵματος εἶναι 1,055, τοῦτο ὅμως ὑπόκειται εἰς διακυμάνσεις ἐξαρτωμένας ἐκ τῆς ἡλικίας, τοῦ φύλου καὶ τῆς προσλήψεως τῆς τροφῆς.

Τὸ αἷμα ἔχει γλοιότητα, ἥτις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν μορίων τοῦ ὑγροῦ πρὸς ἄλληλα συνοχῆς.

Τὸ σημεῖον τοῦ πήξεως τοῦ αἵματος εἶναι ὑπὸ τὸ 0°C, διότι τοῦτο εἶναι διάλυσις διαφόρων οὐσιῶν· δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ τὸ σημεῖον τῆς πήξεως εἰς τοὺς—0,56 C.

Ἡ ἀντίδρασις τοῦ αἵματος εἶναι ἀλκαλική, καὶ προέρχεται ἐκ τῶν ἀλκαλικῶν ἁλάτων. Δύναται δὲ νὰ ἀκριβωθῇ ὁ βαθμὸς τῆς ἀλκαλικότητος τοῦ αἵματος διὰ προσθήκης ἀραιοῦ διαλύματος τρυγικοῦ ὀξέος, γνωστῆς ὀξύτητος, ἕως ἂν ἐξαφανισθῇ ἡ ἀλκαλικὴ ἀντίδρασις.

Τὸ αἷμα ἐξερχόμενον τῶν ἀγγείων μετὰ 3-12 λεπτὰ πήγνυται, ἤτοι μεταβάλλεται εἰς στερεὰν μᾶζαν. Ἡ πῆξις δὲ τοῦ αἵματος προέρχεται ἐκ τῆς ἀποσχίσεως λευκωματούχου τινὸς οὐσίας, *ἰνωδογόνου* καλουμένης, εἰς *ἰνῶδες*, ὅπερ δίκην δικτύου ἐγκλείει ἐντὸς τῶν *βροχίδων* αὐτοῦ τὴν ὅλην μᾶζαν τοῦ αἵματος. Καλεῖται δὲ τοῦτο *θρόμβος*. Διὰ τῆς συρρικνώσεως τοῦ ἰνώδους ὁ θρόμβος σμικρύνεται καὶ ἀπομακρύνεται τοῦ τοιχώματος τοῦ δοχείου, συγχρόνως δὲ ἀναβλύζει ὑγρὸν ὑπόχρον ὅπερ καλεῖται *ὀρρός*. Οὕτω δὲ τὸ αἷμα ἀποχωρίζεται εἰς τὸν πλακοῦντα, ἐμφανίζοντα τὸ σχῆμα τοῦ δοχείου, καὶ εἰς τὸν *ὀρρόν*. Ὁ πλακοῦς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἰνώδους καὶ ἐκ τῶν ἐμμόρφων στοιχείων, ἅτινα ἐγκλείονται ἐντὸς τῶν βροχίδων αὐτοῦ. Ἡ κατὰ τὸ προειρημένα ἀπόσχισις τοῦ ἰνωδογόνου εἰς ἰνῶδες γίνεται τῇ ἐπιδράσει ζυμώματός τινος, ὅπερ καλεῖται *θρομβίνη*. Αὕτη ὅμως ἐν τῷ αἵματι εὑρίσκεται εἰς πρόδρομον στάδιον ὡς θρομβογόνος οὐσία, ἥτις τῇ ἐπιδράσει ἑτέρου ζυμώματος, τοῦ *κυτοζυμώματος*, ὅπερ γεννᾶται ἐκ τῶν αἱμοπεταλίων, μεταβάλλεται εἰς *προθρομβίνην* καὶ αὕτη τῇ ἐπιδράσει τῶν τιτανικῶν ἁλάτων εἰς τὸ δρῶν ζύμωμα, τὴν *θρομβίνην*.

Τὸ αἷμα ἐντὸς τῶν ἀγγείων δὲν πήγνυται, διότι ἡ ἔσω ἐπιφάνεια αὐτῶν λεία οὖσα παρακωλύει τὴν καταστροφὴν τῶν ἐμμόρφων στοιχείων καὶ τὴν γένεσιν τοῦ κυτοζυμώματος, μετὰ τὴν ἔξοδον ὅμως αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀγγείων, ἐπειδὴ τοῦτο ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τραχείας ἐπιφανείας, ἐπέρχεται καταστροφὴ τῶν ἐμμόρφων στοιχείων (λευκῶν αἱμοσφαιρίων καὶ αἱμοπεταλίων) καὶ γένεσις τοῦ ζυμώματος, ὅπερ προκαλεῖ τὴν πῆξιν τοῦ αἵματος. Δύναται ὅμως τὸ αἷμα καὶ ἐκτὸς τῶν ἀγγείων νὰ μὴ πάθῃ πῆξιν, ὅταν τοῦτο μεταφέρεται ἔκ τινος ἀγγείου τοῦ σώματος διὰ σωλῆνος ἀληλιμμένου διὰ βαζελίνης εἰς δοχεῖον τοῦ ὁποίου τὸ ἔσω τοίχωμα εἶναι ἐπίσης ἀληλιμμένον διὰ βαζελίνης καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ ὑπάρχῃ μικρὰ ποσότης καθαροῦ ἐλαίου.

Ἡ πῆξις τοῦ αἵματος εἶναι ἰδιότης ὠφέλιμος εἰς τὸν ὀργανισμόν, διότι προασπίζει αὐτὸν ἀπὸ μεγάλης ἀπωλείας αἵματος εἰς τραύματα τῶν ἀγγείων, καθ' ὅσον ἕνεκα ταύτης ἡ αἱμορραγία παύεται, τοῦ θρόμβου φράσσοντος τὴν ἐκροὴν ἀπὸ τοῦ ἀγγείου. Ὑπάρχει ὅμως κατάστασίς τις παθολογική, ἡ *αἱμοφιλία*, καθ' ἣν τὸ αἷμα δὲν πήγνυται. Ἐπὶ τῶν πασχόντων δὲ τὴν αἱμοφιλίαν εἶναι δυνατὸν καὶ ἐλάχιστα τραύματα νὰ προκαλέσωσι τὸν θάνατον.

Ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια.—Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι στρογγύλα δισκία διογκωμένα περὶ τὴν περιφέρειαν καὶ ὑπόκοιλα κατὰ τὸ μέσον. Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἔχουσι πυρῆνα μέχρι τοῦ ἑβδόμου μηνὸς τῆς ἐμβρυϊκῆς ἐποχῆς, ὁπότε οὗτος ἀποβάλλεται, οὕτως ὥστε ἐφεξῆς πάντα τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια εἶναι ἀπύρηνα. Ὅταν ὅμως γίνεται νεοπλασία ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ὅπερ συμβαίνει κατὰ τὴν ἀπώλειαν αἵματος, παρατηροῦνται ἐμπύρηνα ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐπὶ τοῦ τελείου ἀνθρώπου. Ταῦτα ἔχουσιν ἔλυτρον ὅπερ ἀποδεικνύεται διὰ χρωστικῶν, καὶ ἀποτελεῖται ἐκ *λευκώματος* καὶ λιποειδῶν (*χολεστεατίνης καὶ λεκιθίνης*).

Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια εἶναι μαλακὰ καὶ εὔκαμπτα, τούτου δ' ἕνεκεν εὐχερῶς διέρχονται διὰ τῶν στενῶν τριχοειδῶν, ἐπιμηκυνόμενα, μετὰ τὴν δίοδον δὲ εὐχερῶς ὡς ἐλαστικὰ ἀνακτῶσι τὸ πρότερον αὐτῶν σχῆμα. Ἡ διάμετρος αὐτῶν εἶναι ἀπὸ 7—12 μ. (χιλιοστῶν τοῦ χιλιοστομέτρου). Ὁ ὄγκος τῶν αἱμοσφαιρίων κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ πλάσμα εἶναι 1: 3· ἤτοι τὸ $^1/_3$ τοῦ ὄγκου τοῦ αἵματος ἀνήκει εἰς τὰ αἱμοσφαίρια καὶ τὰ $^2/_3$ εἰς τὸ πλάσμα.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐπὶ μὲν τοῦ ἀνδρὸς εἶναι 5,000,000 εἰς τὸ κ. χμ., ἐπὶ δὲ τῆς γυναικὸς 4,500,000, ἤτοι ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς εἶναι 25,000,000,000,000, ἡ δὲ ἐπιφάνεια αὐτῶν περὶ τὰ 3,2 τ. μ. Ἡ μεγάλη ὡς ἄνω ἐπιφάνεια τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι ἀναγκαία διὰ τὴν καλὴν ἐκπλήρωσιν τῆς σπουδαιοτάτης λειτουργίας αὐτῶν —τῆς προσλήψεως τοῦ ὀξυγόνου καὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτοῦ εἰς τοὺς ἱστούς—, ἥτις τόσον εὐχερέστερον ἐκτελεῖται ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἐπιφάνεια. Τούτου ἕνεκεν ὅσῳ μείζων ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοσοῦτον ἔλασσον εἶναι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν. Ἐπὶ ὑψηλῶν ὀρέων ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι πολὺ ἀνώτερος ἕως 8 ἑκατομμύρια εἰς τὸ κ. χμ. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ἀὴρ ἐκεῖ εἶναι λίαν ἀραιὸς καὶ ἡ πίεσις ἄρα πολὺ μικρά, ἀπαιτεῖται αὔξησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων διὰ νὰ εἶναι ἡ ἀπορροφῶσα ἐπιφάνεια μεγαλυτέρα καὶ νὰ εἶναι οὕτω τὸ ποσὸν τοῦ ὀξυγόνου, ὅπερ εἰσάγεται εἰς τὸ αἷμα, ἐπαρκὲς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τελεῖται δι' ὀργάνου, ὅπερ καλεῖται *αἱμοσφαιριόμετρον*. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔκ τινος τριχοειδοῦς σωλῆνος, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ ἡ ἀραίωσις τοῦ αἵματος, ἥτις εἶναι ἀναγκαία, διότι τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, πολλὰ ὄντα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀριθμηθῶσιν ἄνευ αὐτῆς (ἡ ἀραίωσις δὲ γίνεται δι' ὑγροῦ μὴ καταστρέφοντος τὰ αἱμοσφαίρια, τοιούτου δὲ εἶναι ὑπέρτονος διάλυσις χλωριούχου νατρίου), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ κοίλου χώρου ὡρισμένης χωρητικότητος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτομεν μίαν σταγόνα τοῦ οὕτως ἀραιωθέντος αἵματος καὶ ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον ἐξετάζομεν αὐτήν.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ποσὸν αὐτῶν παραμένει σχεδὸν τὸ αὐτό, εἰ καὶ ἐν τῷ ἥπατι γίνεται ἀεὶ καταστροφὴ αὐτῶν πρὸς γένεσιν τῶν χρωστικῶν τῆς χολῆς.

Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια διηνεκῶς φθείρονται ἐν τῷ σώματι, τόπος δὲ τῆς φθορᾶς αὐτῶν εἶναι ὁ σπλὴν καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸ ἧπαρ. Ἀναγεννῶνται ὅμως ἐκ τῶν *αἱματοβλαστῶν*. Ὄργανα δὲ αἱματοποιὰ εἶναι κατὰ μὲν τὴν ἐμβρυϊκὴν ζωὴν ὁ σπλήν, τὸ ἧπαρ καὶ τὸ ἐπίπλοον, κατὰ δὲ τὴν μετὰ τόκον ζωὴν κυρίως ὁ μυελὸς τῶν ὀστῶν.

Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ στρώματος καὶ ἐκ τῆς *αἱμοσφαιρίνης*, ἥτις περικλείεται ἐντὸς αὐτοῦ, προσέτι δὲ καὶ ἐξ ἀνοργάνων συστατικῶν ὡς χλωριούχου καὶ φωσφορικοῦ καλίου καὶ ὕδατος. Ἡ αἱμοσφαιρίνη κρυσταλλοῦται ὑπὸ διαφόρους μορφάς· οὕτω ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ κρύσταλλοι τῆς αἱμοσφαιρίνης ἐμφανίζονται ὡς λεπταὶ ρομβοειδεῖς βελόναι ἢ καὶ ὡς πλάκες.

Σπουδαιοτάτη ἰδιότης τῆς αἱμοσφαιρίνης ὑπὸ φυσιολογικὴν ἔποψιν εἶναι ὅτι αὕτη ἑνοῦται πρὸς τὸ ὀξυγόνον καὶ ἀποτελεῖ τὴν ὀξυαιμοσφαιρίνην, ἡ ἕνωσις ὅμως αὕτη εἶναι εὐαποσύνθετος, δηλ. τὸ ὀξυγόνον εἶναι τόσον χαλαρῶς ἡνωμένον πρὸς τὴν αἱμοσφαιρίνην, ὥστε ὅταν ἐλαττωθῇ ἡ πίεσις τοῦ ὀξυγόνου αὕτη ἀποσχίζεται εἰς τὴν αἱμοσφαιρίνην καὶ εἰς τὸ ὀξυγόνον. Ἡ πορφυρᾶ χροιὰ τοῦ ἀρτηριακοῦ αἵματος ἐκπηγάζει ἐκ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης, ἡ δὲ κυανέρυθρος χροιὰ τοῦ φλεβικοῦ αἵματος ἐκ τῆς αἱμοσφαιρίνης.

Ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη καὶ ἡ αἱμοσφαιρίνη διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν ὀπτικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων, ἐξεταζόμεναι διὰ τοῦ φασματοσκοπίου, ἀποδεικνύεται δὲ ὅτι ἑκατέρα αὐτῶν ἐμφανίζει ἴδιον φάσμα ἐξ ἀπορροφήσεως. Τιθεμένων δῆλα δὴ πρὸ τῆς σχισμῆς τοῦ φασματοσκοπίου διαλυμάτων τῶν οὐσιῶν τούτων, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ μὲν ὀξυαιμοσφαιρίνη ἐμφανίζει δύο μελαίνας ταινίας μεταξὺ τῶν γραμμῶν D καὶ E ἐν τῷ πρασίνῳ καὶ τῷ κιτρίνῳ χρώματι, ἡ δὲ αἱμοσφαιρίνη ἐμφανίζει μίαν μέλαιναν ταινίαν πλατεῖαν μεταξὺ τῶν γραμμῶν D καὶ E (βλ. φασματοσκόπιον).

Πλὴν τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἕνωσις τοῦ ὀξυγόνου μετὰ τῆς αἱμοσφαιρίνης, ἡ καλουμένη *μεθαιμοσφαιρίνη*. Αὕτη ἐμπεριέχει τὸ αὐτὸ ποσὸν ὀξυγόνου ὡς καὶ ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη, ἑνοῦται δὲ στενώτερον πρὸς τὸ ὀξυγόνον καὶ ἐν τῷ κενῷ δὲν ἀποσχίζεται· διὰ τῆς ἐπιδράσεως ὅμως ἀναγωγικῶν οὐσιῶν, ὡς θειούχου ἀμμωνίου, ἀποσχίζεται καὶ ἡ μεθαιμοσφαιρίνη εἰς αἱμοσφαιρίνην. Ἡ μεθαιμοσφαιρίνη παρουσιάζει ἐν τῷ φάσματι 4 ταινίας, ἐξ ὧν μίαν εἰς τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα τοῦ φάσματος. Ἡ μεθαιμοσφαιρίνη ἐμφανίζεται ἐν τῷ οὔρῳ κατὰ τὴν δηλητηρίασιν διὰ χλωρικοῦ καλίου.

Ἡ αἱμοσφαιρίνη ἑνοῦται καὶ πρὸς τὸ μονοξείδιον τοῦ ἄνθρακος CO καὶ πρὸς τὸ μονοξείδιον τοῦ ἀζώτου NO. Ταῦτα δὲ ἔχουσι μεγίστην χημικὴν συγγένειαν πρὸς τὴν αἱμοσφαιρίνην, οὕτω ἕνεκα ἐξωθοῦσι τὸ ὀξυγόνον ἐκ τῆς αἱμοσφαιρίνης καὶ καθιστῶσιν οὕτω τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀνίκανα νὰ ἐπιτελέσωσι τὴν λειτουργίαν αὐτῶν ἐν τῷ σώματι. Ἐκ τούτου δὲ προέρχεται καὶ ἡ δηλητηριώδης ἐνέργεια αὐτῶν, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποσοβηθῇ διὰ μεταγγίσεως αἵματος ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἴδους ζῴου, διότι διὰ τῆς τεχνητῆς ἀναπνοῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἡ ἀναγκαία δι' ὀξυγόνου ἀντικατάστασις.

Ἡ ἕνωσις τῆς αἱμοσφαιρίνης μετὰ τοῦ μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος CO καθιστᾷ τὸ αἷμα κερασόχρουν, ἐμφανίζει δὲ καὶ αὕτη ὡς καὶ ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη ἐν τῷ φάσματι δύο μελαίνας ταινίας.

Ἡ αἱμοσφαιρίνη ὑπάγεται εἰς τὰς *πρωτεΐδας* καὶ ἀποτελεῖται ἐκ λευκώματος, τῆς *σφαιρίνης*, καὶ ἐκ σιδηρούχου χρωστικοῦ, τοῦ *αἱμοχρωμογόνου*.

Ἕνεκεν τῆς μεγάλης σημασίας τῆς αἱμοσφαιρίνης εἰς τὴν ἀναπνοὴν καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς χροιᾶς τοῦ αἵματος αἵτινες παρατηροῦνται ἐπὶ διαφόρων νοσηρῶν καταστάσεων, προέβησαν εἰς τὸν προσδιορισμὸν αὐτῆς πρὸς ἀκρίβωσιν τῶν ἐν τῷ αἵματι ποσῶν. Ἡ καταμέτρησις γίνεται δι' ὀργάνου ὅπερ καλεῖται *αἱμοσφαιρινόμετρον* καὶ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς παραβολῆς τῆς χροιᾶς τοῦ αἵματος πρὸς σφηνοειδῆ πλάκα ἐρυθρῶς κεχρωσμένην.

Λευκὰ αἱμοσφαίρια.—Τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια εἶναι κύτταρα ἀποτελούμενα ἐκ πρωτοπλάσματος κοκκιώδους καὶ ἐξ ἑνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων πυρήνων, εἶναι δὲ μείζονα τῶν ἐρυθρῶν καὶ ἔχουσιν εἰδικὸν βάρος μικρότερον. Τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια δὲν ἐμφανίζουσι πάντα τὴν αὐτὴν μορφὴν ὡς τὰ ἐρυθρά, ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων ὡς πρὸς τὸ μέγεθος, ὡς πρὸς τὰς χρωστικὰς συγγενείας καὶ ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν πυρήνων. Διακρίνομεν δὲ τὰ ἑξῆς εἴδη:

1) *Λεμφοκύτταρα.* Ταῦτα εἶναι σμικρότατα λευκὰ αἱμοσφαίρια ἔχοντα ἐλάχιστον πρωτόπλασμα, ὅπερ περιβάλλει τὸν πυρῆνα, ὅστις εἶναι στρογγύλος καὶ μέγας. Ἀποτελοῦσι δὲ ταῦτα τὸ 25 % τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων, ἡ δὲ διάμετρος αὐτῶν εἶναι 8 μ.μ.

2) *Ἠωσινόφιλα.* Ταῦτα ἔχουσι περισσότερον πρωτόπλασμα καὶ φέρουσι πολλὰ καὶ μεγάλα κοκκία ἅτινα χρώννυνται εὐχερῶς ὑπὸ τῶν ὀξέων χρωστικῶν ὡς τῆς ἠωσίνης· ἔχουσι δὲ 2-3 πυρῆνας. Τὸ ποσὸν αὐτῶν εἶναι περίπου 2-4 % τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων. Ἡ διάμετρός των εἶναι 15 μ. περίπου.

3) *Πολυπύρηνα.* Τὸ πρωτόπλασμα αὐτῶν ἐμφανίζει πολλὰ κοκκία, ἅτινα χρώννυνται ὑπὸ οὐσιῶν ἐχουσῶν οὐδετέραν ἀντίδρασιν· Ὁ πυρὴν αὐτῶν εἶναι ἀλλαντοειδής, ἢ τριφυλλοειδής. Τὸ ποσὸν αὐτῶν ἀνέρχεται εἰς 70 % τοῦ συνόλου τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων, ἡ δὲ διάμετρός των εἶναι 9-12 μ.

Τὸ πλεῖστον τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων προέρχεται ἐκ τῶν λεμφικῶν ὀργάνων (λεμφικῶν γαγγλίων, σπληνός, μυελοῦ τῶν ὀστῶν) ἅτινα συναρπάζει τὸ ρεῦμα τοῦ λέμφου ἢ τοῦ αἵματος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ αἵματι γεννῶνται λευκὰ αἱμοσφαίρια διὰ διαιρέσεως, τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τῆς *πυρηνοκινησίας*, ἥτις παρατηρεῖται εἴς τινα λευκὰ αἱμοσφαίρια.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων γίνεται ὡς καὶ ἡ τῶν ἐρυθρῶν διὰ τοῦ αἱμοσφαιριομέτρου. Ἡ ἀραίωσις ὅμως γίνεται ἐν ἀναλογίᾳ 1:20, διότι τὸ ποσὸν αὐτῶν εἶναι ὀλίγον, καὶ διὰ διαλύσεως ὀξεικοῦ ὀξέος 0,3%, ὅτε τὰ μὲν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια καταστρέφονται, ὁ δὲ πυρὴν τῶν λευκῶν καθίσταται συμφανής.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων δὲν εἶναι πάντοτε σταθερός, διότι ταῦτα μεταναστεύουσιν ἐκ τοῦ αἵματος πρὸς τοὺς ἱστούς. Κατὰ μέσον ὅρον ἐπὶ νήστιδος ἀνθρώπου εἶναι 8,000-9,000 κατὰ κ. χμ. ἤτοι εἰς 500-600 ἐρυθρὰ ἀναλογεῖ ἓν λευκὸν αἱμοσφαίριον. Τὸ ποσὸν ὅμως τοῦτο αὐξάνεται κατὰ τὴν πέψιν, μετὰ δαψιλὲς δεῖπνον καὶ μετὰ ἄφθονον αἱμορραγίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ νοσηρῶν καταστάσεων καὶ ἐπὶ λευχαιμίας αὐξάνεται ἡ ἀναλογία τῶν λευκῶν πρὸς τὰ ἐρυθρὰ ἕως 1:2, ἤτοι εἰς ἀντιστοιχίαν 500 λευκῶν πρὸς 1000 ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια.

Τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἔχουσι μεγίστην χρησιμότητα εἰς τὸν ὀργανισμόν, διότι ταῦτα μεταναστεύουσι διὰ τῶν ἀμοιβαδοειδῶν αὐτῶν κινήσεων. Ἡ μετανάστευσις αὕτη γίνεται διὰ τῆς *χημιοτροπίας*, δι' ἧς μονοκύτταροι ὀργανισμοὶ δυνάμενοι νὰ κινῶνται φέρονται πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ ἐρεθίσματος (θετικὴ χημιοτροπία) ἢ ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτῆς (ἀρνητικὴ χημιοτροπία). Ἡ χημιοτροπία δὲ προκαλεῖται ὑπὸ τῶν προϊόντων τῶν βακτηριδίων. Ὁσάκις δηλαδὴ εἰς τὸν ὀργανισμὸν εἰσέρχονται νοσογόνα μικρόβια, τὰ προϊόντα αὐτῶν προκαλοῦσι τὴν μετανάστευσιν τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων ἐκ τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων, διὰ τῶν μεταξὺ τῶν ἐνδοθηλιακῶν κυττάρων τρημάτων, πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀργανισμοῦ, ἔνθα ὑπάρχουσι τὰ μικρόβια. Κατὰ τὴν ἐπαφὴν δὲ μετὰ τῶν μικροβίων τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἐκπέμπουσι προσεκβολάς, αἵτινες περικλείουσι τὰ μικρόβια καὶ φέρουσι ταῦτα ἐντὸς τοῦ κυττάρου, ὅπου κατατρώγονται. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Metschnikoff ὠνόμασεν αὐτὰ *βακτηριοφάγα κύτταρα*. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παραγωγῆς ἐν τῷ σώματι αὐτῶν ἀλεξιτηρίων οὐσιῶν τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἀναστέλλουσι τὴν πλήθυνσιν τῶν βακτηρίων ἢ καὶ φονεύουσιν αὐτά. Προσέτι δὲ συντελοῦσιν εἰς τὴν μεταφορὰν τοῦ λίπους ἐκ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος εἰς τὸ αἷμα, τοῦθ' ὅπερ συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν πέψιν

Digitized by Google

μεταναστεύει πληθὺς λευκῶν αἱμοσφαιρίων εἰς τὸν πεπτικὸν σωλῆνα.

Αἱμοπετάλια.—Τὰ αἱμοπετάλια εἶναι στρογγύλα ἢ ᾠοειδῆ σωμάτια ἐκπέμποντα πολλὰς προσεκβολάς. Τὸ ποσὸν αὐτῶν εἶναι ἀνώτερον τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων, καθ' ὅσον εἰς 1 κ. χμ. ὑπάρχουσι περίπου 635.000. Ἡ ἀρίθμησις αὐτῶν εἶναι δυσχερής, διότι μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῶν ἀγγείων συγκολλῶνται καὶ καταστρέφονται. Ταῦτα συμβάλλουσιν εἰς τὴν πῆξιν τοῦ αἵματος, ὡς ἐκ τῆς γενέσεως τοῦ κυττοζύματος, ὅπερ προέρχεται ἐκ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῶν ἀγγείων. Ἡ καταγωγὴ τῶν αἱμοπεταλίων δὲν εἶναι γνωστή, κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα γεννῶνται ἐκ τῶν αὐτῶν μερῶν ἔνθεν καὶ τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια.

Πλάσμα.—Τὸ πλάσμα εἶναι ὑγρὸν διαυγές, ὑπωχρον καὶ εἰδικοῦ βάρους 1,028, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ *ὀρροῦ* καὶ τοῦ *ἰνώδους*. Ἀποχωρίζεται δὲ ἀπὸ τῶν αἱμοσφαιρίων διὰ τῆς ἐπιβραδύνσεως τῆς πήξεως τοῦ αἵματος, ἥτις γίνεται ἢ διὰ τῆς ψύξεως ἢ διὰ τῆς μίξεως μετὰ κεκορεσμένης διαλύσεως θειϊκῆς μαγνησίας 25% ἐν ἀναλογίᾳ 1 : 4, ὅτε τὰ μὲν αἱμοσφαίρια καθιζάνουσιν ὡς εἰδικῶς βαρύτερα, τὸ δὲ πλάσμα παραμένει ὑπερθεν αὐτῶν. Ἡ ἀντίδρασις τοῦ πλάσματος εἶναι οὐδετέρα ἢ ἐλαφρῶς ἀλκαλική. Ἡ σύστασις αὐτοῦ ποικίλλει ἀναλόγως πρὸς τὸ αἷμα, τὸ ἀρτηριακὸν ἢ τὸ φλεβικόν, πρὸς τὰ μέρη τοῦ σώματος ὅθεν τοῦτο προέρχεται, καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὑρίσκεται.

Τὸ πλάσμα ἀποτελεῖται ἐξ ὀργανικῶν καὶ ἀνοργάνων συστατικῶν. Τὰ ὀργανικὰ συστατικά του εἶναι 1ον τὰ λευκώματα· ταῦτα δὲ εἶναι τρία, ἤτοι: ἡ *ὀρροσφαιρίνη*, τὸ *ὀρρολεύκωμα* καὶ τὸ *ἰνωδογόνον* ἅτινα ἀποδεικνύονται διὰ τῆς κλασματικῆς καθιζήσεως.

Πλὴν τῶν λευκωμάτων ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πλάσματι, λίπος, λεκιθίνη καὶ ἐστέρες τῆς χολοστεατίνης μετὰ πιμελικῶν ὀξέων. Προσέτι δὲ ὑδατάνθρακες καὶ δὴ σταφυλοσάκχαρον 0,1—0,2%, διότι ὡς τοιοῦτον μεταφέρονται οἱ ὑδατάνθρακες διὰ τοῦ αἵματος εἰς τοὺς ἱστούς. Ἔτι δὲ προϊόντα ἀποσυνθέσεως, ἤτοι οὐσίαι, αἵτινες γεννῶνται κατὰ τὰς ἀναλυτικὰς ἐπιξεργασίας τῶν ἱστῶν, ὡς οὐρία, οὐρικὸν ὀξύ, ξανθίνη, ἱππουρικὸν ὀξὺ καὶ τὸ γαλακτικὸν ὀξὺ ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τῶν ὑδατανθράκων. Ἐν τῷ πλάσματι ἀνεκαλύφθησαν καὶ διάφορα ζυμώματα.

Τὰ δὲ ἀνόργανα συστατικὰ εἶναι τὰ διάφορα ἅλατα καὶ χλωριοῦχον νάτριον, φωσφορικὴ μαγνησία, ὄξινον ἀνθρακικὸν νάτριον, καὶ ἀνθρακικὸς τίτανος. Ἐκ τῶν ἁλάτων δὲ τούτων ἐξαρτᾶται ἡ διαπιδυτικὴ πίεσις τοῦ πλάσματος, ἥτις ἐπὶ τοῦ πλάσματος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἰσότονος πρὸς διάλυσιν χλωριούχου νατρίου (NaCl) 0 9%.

Βιολογικαὶ ἀντιδράσεις τοῦ αἵματος.—Τὸ πλάσμα ἐμπεριέχει καὶ ἄλλας τινὰς οὐσίας διὰ τῶν ὁποίων τοῦτο ἐκτελεῖ τὰς καλουμένας *βιολογικὰς ἀντιδράσεις* τοῦ αἵματος· αὗται δὲ συνίστανται εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ αἵματος κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν ξένου αἵματος, εἰς τὴν καθίζησιν τοῦ ξένου λευκώματος, καὶ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν βακτηριδίων καὶ τῶν τοξινῶν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν μετάγγισιν ἄλλοτε αἵματος ἀμνοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ αἱμορραγιῶν, ἐπήρχετο καταστροφὴ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Αἰτία δὲ τῆς καταστροφῆς ταύτης εἶναι εἰδικὴ τις δηλητηριώδης ἐπίδρασις τοῦ ὀρροῦ εἴδους τινὸς ζῴου ἐπὶ τὰ αἱμοσφαίρια ἄλλου εἴδους ζῴου, καὶ οὐχὶ ἡ διαφορὰ τῆς πυκνότητος τοῦ ὀρροῦ τοῦ ἀμνοῦ πρὸς τὸν ὀρρὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἄλλοτε ἐνόμιζον.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς, ἔνθεν μὲν ὅτι εἶναι ἐπιβλαβὲς νὰ γίνηται μετάγγισις αἵματος οἱουδήποτε ζῴου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔνθεν δὲ πρὸς ἀκρίβωσιν τῆς συγγενείας τῶν διαφόρων ζῴων πρὸς ἄλληλα, διὰ τῆς διαπλάσεως φυσιολογικῆς μεθόδου. Ἡ μέθοδος αὕτη τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη ὑπὸ τοῦ Friedenthal, ὅστις παρετήρησεν ὅτι ὅσῳ μείζων εἶναι ἡ ἀπόστασις τῶν εἰδῶν ἀπ' ἀλλήλων ἐν τῇ ζῳολογικῇ κλίμακι, τόσῳ περισσότερον καταστρεπτικὴ εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ὑπὸ τοῦ ὀρροῦ ἄλλου τινὸς ζῴου. Ἐπὶ παραδείγματι ὀρρὸς αἵματος κυνὸς καταστρέφει τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ κονίκλου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ τῆς ἀλώπεκος. Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἀνθρώπου καταστρέφονται ὑπὸ τοῦ ὀρροῦ τῶν πλείστων ζῴων, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τοῦ ὀρροῦ τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων. Ἄρα μεταξὺ τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει συγγένεια. Ὁμοίως ὁ ὀρρὸς ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τὰ βακτηρίδια, ἅτινα συγκολλῶνται ἢ διαλύονται ἐν αὐτῷ. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ πλάσματος καλεῖται συγκολλητικὴ ἢ βακτηριοκτόνος ἐνέργεια.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἰδίου καὶ ξένου αἵματος γίνεται ἔτι μᾶλλον ἔκδηλος κατὰ τὰς ἀντιδράσεις τῆς καθιζήσεως. Ἐὰν ἐνέσωμεν ἐπανειλημμένως εἰς κόνικλον αἷμα ἀνθρώπου γεννᾶται ἐν τῷ αἵματι τοῦ κονίκλου οὐσία τις, *ἰζηματίνη* καλουμένη, διότι ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ σχηματίζῃ ἴζημα μετὰ τοῦ ἐνιεμένου αἵματος. Τὸ ἴζημα γίνεται καταφανέστερον ἐὰν τὸ πείραμα τελῆται μόνον διὰ τοῦ ὀρροῦ, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὅλου αἵματος. Τοῦτο ἔχει σπουδαίαν ἰατροδικαστικὴν σημασίαν, πρὸς ἀκρίβωσιν ἐὰν κηλὶς αἵματος προέρχεται ἐξ αἵματος ἀνθρώπου.

Ι. ΜΕΝΕΓΑΚΗΣ

[ΓΕΝΕΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΝΕΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ] Ἐν τῷ ἀνεπτυγμένῳ ὀργανισμῷ τὸ αἷμα συνεχῶς ἀνανεοῦται, καθότι τὰ μὲν ρευστὰ αὐτοῦ συστατικὰ ἀδιακόπως χρησιμοποιοῦνται, τὰ δ' αἱμοσφαίρια ἐπίσης χρησιμοποιούμενα φθείρονται καὶ καταστρέφονται. Τὸ δ' ὑλικὸν διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν διαλελυμένων ρευστῶν οὐσιῶν παρέχουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος ἐν τῷ αἵματι ἀμέσως, διὰ τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων τοῦ αἵματος, ἢ ἐμμέσως διὰ τῶν χυλοφόρων ἀγγείων, ἀπορροφώμεναι θρεπτικαὶ οὐσίαι, διὰ δὲ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν αἱμοσφαιρίων τὸ ὑλικὸν παρέχουσι τὰ αἱματοποιητικὰ ὄργανα. Ἡ γένεσις τῶν αἱμοσφαιρίων ὅμως ὑπόκειται εἰς διαφόρους ἐπεξεργασίας καὶ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας καὶ διὰ τὰ διάφορα εἴδη τῶν αἱμοσφαιρίων. Οὕτω παρὰ τῷ μὴ εἰσέτι ἐσχηματισμένῳ ἐμβρύῳ ἡ γένεσις τῶν πρώτων αἱμοσφαιρίων τελεῖται διὰ τῶν ἀγγειοπλαστικῶν στοιχείων, ἅτινα συνίστανται ἐκ μεγάλων πολυπυρήνων κυττάρων, κέκτηνται μεγάλην ἰσχὺν ἀναπτύξεως καὶ δίδουσι γένεσιν εἰς τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ *ἐμπύρηνα ἐρυθροσφαίρια (ἐρυθροβλάστας)*. Ἑδράζονται δ' αἱ ἀγγειοπλαστικαὶ αὗται *ἑστίαι* ἢ *νησῖδες* ἐν τῷ μεσοδέρματι καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἀγγειώδους ἅλω παρὰ τῷ ἐμβρύῳ.

Παρὰ τοῖς νεογνοῖς ἡ γένεσις τῶν αἱμοσφαιρίων (ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν) τελεῖται ἐν τῷ *μυελώδει* καὶ *λεμφώδει ἱστῷ*, ὅστις παρίσταται κυρίως διὰ τοῦ μυελοῦ τῶν ὀστῶν, τῶν λεμφικῶν ἀδένων, καὶ εὑρίσκεται πρὸς τούτοις ἐν τῷ ἥπατι, σπληνί, ἐπιπλόῳ κ. λ. π., ἐξ ὧν ἐξαφανίζεται βραδύτερον, πλὴν τοῦ μυελοῦ τῶν ὀστῶν καὶ λεμφικῶν ἀδένων.

Παρὰ τοῖς ἐνηλίκοις αἱμοσφαίρια γεννῶνται ἐκ τοῦ μυελώδους καὶ λεμφώδους ἱστοῦ, τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος δὲν εἶναι τοσοῦτον ἐξηπλωμένος, ὡς παρὰ τοῖς νεογνοῖς, ἀλλὰ διατηρεῖται μόνον ἐν τῷ μυελῷ τῶν πλατέων ἢ βραχέων ὀστῶν καὶ μόνον ὑπὸ παθολογικὰς καταστάσεις ἐπανεμφανίζεται καὶ ἐν τῷ μυελῷ τῶν σωληνοειδῶν ἢ ἐπιμήκων ὀστῶν καὶ εἰς τὰ λεμφοειδῆ ὄργανα ὡς ὁ σπλήν, τὰ γάγγλια, τὸ ἧπαρ κ. τ. λ.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐρυθροσφαιρίων ἀκολουθεῖ τὴν ἑξῆς γενεαλογικὴν σειράν: Τὰ ἐν τῷ αἵματι κυκλοφοροῦντα ἐρυθροσφαίρια γεννῶνται ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν ἐν τῷ μυελώδει ἱστῷ ἀπαντώντων ἐρυθροβλαστῶν, οἵτινες εἶναι ἐμπύρηνα κύτταρα. Τῶν ἐρυθροβλαστῶν διακρίνομεν τοὺς *μεγαλοβλάστας* καὶ τοὺς *φυσιοβλάστας* ἢ *νορμοβλάστας*. Οἱ μεγαλοβλάσται εἶναι μεγάλα κύτταρα μετὰ μεγάλου πυρῆνος, ἔχουσιν οὐχὶ αὐστηρῶς βασεοφιλικὸν πρωτόπλασμα, ἀλλὰ μᾶλλον κυμαινόμενον μεταξὺ βασεοφιλίας καὶ ὀξινοφιλίας, ὅπερ ἐξαγγέλλει τὴν ἐμφάνισιν τῆς αἱμοσφαιρίνης. Εἶτα ἡ ὀξινοφιλία καταλαμβάνει τὸ ὅλον πρωτόπλασμα τοῦ ἐρυθροβλάστου, ὁπότε οὗτος μεταβάλλεται εἰς νορμοβλάστην. Ὁ νορμοβλάστης προέρχεται ἐκ τοῦ μεγαλοβλάστου δι' ἐμμέσου διαιρέσεως, εἶναι δὲ μικρότερος τούτου, ἔχει μέγεθος ὅσον περίπου τὸ μέγεθος τῶν ἐρυθροσφαιρίων καὶ δὲν δύναται νὰ διαιρεθῇ, ἐπειδὴ ὁ πυρὴν αὐτοῦ ρήγνυται καὶ διαλύεται. Οἱ πυρῆνες τῶν ἐρυθροβλαστῶν ἔχουσιν ὑφὴν δίκην ἀκτίνων τροχοῦ. Οἱ ἐρυθροβλάσται ἔχουσιν ὡς μητρικὰ κύτταρα τὰ *ἐρυθρογόνια κύτταρα* ἢ ἄλλως *ἐρυθρολεμφοειδοκύτταρα* καλούμενα. Τὰ ἐρυθρογόνια εἶναι μεγάλα κύτταρα μετὰ βασεοφιλικοῦ πρωτοπλάσματος καὶ μεγάλου πυρῆνος. Δὲν διηυκρινίσθη εἰσέτι σαφῶς ἡ ἄμεσος καταγωγὴ αὐτῶν. Ἐν τῷ φυσιολογικῷ αἵματι ἀπαντῶσι μόνον τὰ ἐρυθροσφαίρια, ἐν ᾧ αἱ προστιβάδες αὐτῶν εὑρίσκονται εἰς τὰ ἐρυθροποιητικὰ ὄργανα (μυελώδη ἱστὸν) καὶ μόνον εἰς παθολογικὸν αἷμα δύνανται ν' ἀπαντῶσι καὶ αὗται ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ αὐτοῦ.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐν τῷ αἵματι κυκλοφορούντων *λευκοκυττάρων* (πολυμορφοπυρήνων καὶ λεμφοκυττάρων) ἀκολουθεῖ τὴν ἑξῆς γενεαλογικὴν σειράν:

1) Τὰ *πολυμορφοπύρηνα* κύτταρα (οὐδετερόφιλα, ἠωσινόφιλα, βασεόφιλα) τοῦ κυκλοφοροῦντος αἵματος γεννῶνται ἐκ τῶν *μυελοκυττάρων* καὶ ταῦτα ἐκ τῶν *μυελοβλαστῶν* ἢ *λευκοβλαστῶν*. Αἱ μεταξὺ δὲ τῶν πολυμορφοπυρήνων καὶ μυελοκυττάρων, ὡς καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μυελοκυττάρων καὶ μυελοβλαστῶν μεταβατικαὶ μορφαὶ κατετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Pappenheim εἰς ἴδιον κυτταρικὸν εἶδος καὶ ὠνομάσθησαν αἱ μὲν πρῶται *προμυελοκύτταρα*, αἱ δὲ δεύτεραι *μεταμυελοκύτταρα*. Ἤτοι ἡ γενεαλογικὴ σειρὰ τῶν πολυμορφοπυρήνων κυττάρων καθωρίσθη ὡς ἀκολούθως:

α΄) Μυελοβλάστης ἢ Λευκοβλάστης.
β΄) Προμυελοκύτταρον (οὐδετερόφιλον, ἠωσινόφιλον, βασεόφιλον)
γ΄) Μυελοκύτταρον (» » »)
δ΄) Μεταμυελοκύτταρον (» » »)
ε΄) Πολυμορφοπύρηνον (» » »)

Ὁ λευκοβλάστης εἶναι μέγα κύτταρον μετὰ μεγάλου πυρῆνος ἐνέχοντος πυρηνοσωμάτια καὶ ἀσθενῶς βυσεοφιλικοῦ πρωτοπλάσματος, ἐλευθέρου κοκκίων.

Τὸ προμυελοκύτταρον εἶναι ὀλίγον τι μικρότερον τοῦ προηγουμένου καὶ ἐμφανίζει ἐν τῷ ἀσθενῶς βασεοφιλικῷ αὐτοῦ πρωτοπλάσματι γνήσια κοκκία, ἀραιῶς κείμενα, ἤτοι εἶναι εἷς κοκκωτὸς λευκοβλάστης. Ἐκ τῶν κοκκίων εὐκρινῶς διακρίνονται μόνον τὰ ἠωσινόφιλα, ἐνῷ τὰ βασεόφιλα καὶ οὐδετερόφιλα κοκκία δυσκόλως διακρίνονται.

Τὸ μυελοκύτταρον ἔχει ὀξινοφιλικὸν πρωτόπλασμα μετὰ γνησίων κοκκίων (οὐδετεροφιλικῶν, ἠωσινοφιλικῶν, βασεοφιλικῶν), πυρῆνα δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον στρογγύλον ἢ ἐλαφρῶς κεκαμμένον. Τὸ ὅλον κύτταρον εἶναι ὀλίγον τι μικρότερον τοῦ προμυελοκυττάρου. Τὸ μεταμυελοκύτταρον ἐμφανίζει μορφὴν ὡς καὶ τὸ μυελοκύτταρον, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅμως ὅτι ὁ πυρήν του εἶναι πολὺ κεκαμμένος καὶ συνήθως λεπτός, παρουσιάζων μορφὴν ἐπιμήκη, ἡμισεληνοειδῆ, πεταλοειδῆ, ἀλλὰ εἶναι ὁμότιμος καὶ συνεχής.

Τὸ πολυμορφοπύρηνον εἶναι ἐπίσης ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, διαφέρει ὅμως τούτου ἐκ τοῦ ὅτι ὁ πυρὴν εἶναι τετμημένος εἰς διάφορα τὸ ποσὸν τμήματα, ἅτινα συνέχονται ἀλλήλοις διὰ πυρηνικῶν λεπτοτάτων ταινιῶν ἢ νηματίων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐμφανίζεται πολύμορφος.

Τὰ πολυμορφοπύρηνα κύτταρα ἀπαντῶσι φυσιολογικῶς ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι, ἐνῷ πᾶσαι αἱ προστιβάδες αὐτῶν ἑδράζονται ἐν τοῖς λευκοαιματοποιητικοῖς κέντροις καὶ μόνον ἐν παθολογικῷ αἵματι δύνανται νὰ κυκλοφορῶσι. Ἡ δίοδος τῶν λευκοκυττάρων ἐν τῷ αἵματι γίνεται διὰ διαπιδύσεως. Τὰ μητρικὰ κύτταρα εἶναι ὀλιγώτερον κινητὰ ἢ τὰ ὥριμα λευκοκύτταρα. Τὸ λευκοκύτταρον ἀποκτᾷ τὴν κινητικότητα αὐτοῦ σὺν τῇ ἐξελίξει, ὡς ἡ σπερματίς, ὅταν μετασχηματισθῇ εἰς σπερματοζωάριον. Αἱ προστιβάδες τῶν πολυμορφοπυρήνων κυττάρων ὅθεν κέκτηνται ταχύτητα ὀλιγωτέραν ἢ τὸ πολυμορφοπύρηνον.

2ον) Τὰ *λεμφοκύτταρα* τοῦ κυκλοφοροῦντος αἵματος (μεγάλα καὶ μικρὰ λεμφοκύτταρα) γεννῶνται ἐκ τῶν *λεμφοβλαστῶν*.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν λεμφοκυττάρων ἀκολουθεῖ τὴν ἑξῆς γενεαλογικὴν σειράν:

α΄) Ὁ λεμφοβλάστης ἢ τὸ *λεμφοβλαστικὸν μακρολεμφοκύτταρον (λεμφατικὸν λεμφοειδοκύτταρον)*. Οὗτος παρουσιάζει πάντας τοὺς λεμφοειδεῖς χαρακτῆρας τῶν ἀνωτέρω περιγραφέντων λεμφοκυττάρων, διαφέρων τούτων μόνον ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου μεγέθους αὐτοῦ. Ἐκ τῶν μεγάλων δὲ λεμφοκυττάρων διακρίνεται ἐκ τοῦ αὐστηρῶς στρογγύλου πυρῆνος αὐτοῦ (ἐνῷ ὁ πυρὴν ἐκείνων εἶναι εἰς ἓν σημεῖον τῆς περιφερείας αὐτοῦ κεκαμμένος) καὶ ἐκ τῶν συνήθως ἀπαντώντων ἑνὸς ἢ δύο πυρηνοσωματίων (ἐνῷ ὁ πυρὴν τοῦ μεγάλου λεμφοκυττάρου εἶναι ἐλεύθερος πυρηνοσωματίων). Ἐξ αὐτοῦ ὡς *μητρικοῦ* κυττάρου γεννῶνται:

β΄) Τὰ *μεγάλα* καὶ τὰ *μικρὰ λεμφοκύτταρα*.

Ἐν φυσιολογικῷ αἵματι ἀπαντῶσι μόνον μεγάλα καὶ μικρὰ λεμφοκύτταρα, ἐνῷ οἱ λεμφοβλάσται εὑρίσκονται ἐν τοῖς λεμφοποιητικοῖς ὀργάνοις (ὡς οἱ λεμφαδένες καὶ ἐν μέρει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μυελῷ τῶν ὀστῶν). Εἰς παθολογικὸν μόνον αἷμα δύνανται νὰ κυκλοφορῶσι καὶ οἱ λεμφοβλάσται ἐν αὐτῷ.

Β. ΦΩΤΑΚΗΣ

[ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΤΤΑΡΟΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ] Ἡ παθολογικὴ κυτταρομορφολογία τοῦ κυκλοφοροῦντος αἵματος συνίσταται εἰς τὴν κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν ἀλλοίωσιν τῶν αἱμοσφαιρίων. Πᾶσα κατὰ ποσὸν αὔξησις ἢ ἐλάττωσις τῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι παθολογική, ἐξ οὗ διακρίνομεν *ὑπεραιμοσφαιρικὰς* ἢ *ὑφαιμοσφαιρικὰς* παθολογικὰς καταστάσεις τοῦ αἵματος, ὅταν δηλ. ἡ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ποσοῦ τῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι γενικὴ δι' ὅλα τὰ αἱμοσφαίρια, ἅτινα ὅμως διατηροῦσι τὴν φυσιολογικὴν κατ' εἶδος ἑκατοστιαίαν αὐτῶν σχέσιν. Ἡ μονήρης κατὰ ποσὸν αὔξησις ἢ ἐλάττωσις τῶν ἐρυθρῶν μὲν καλεῖται *ὑπερερυθροσφαιραιμία* ἢ *ὑποερυθροσφαιραιμία*, τῶν δὲ λευκῶν *ὑπερλευκοσφαιραιμία* ἢ *ὑπολευκοσφαιραιμία*. Ἡ μονήρης δὲ αὔξησις ἢ ἡ ἐλάττωσις τῶν πολυμορφοπυρήνων μὲν καλεῖται *ὑπερπολυμορφοπυρηνοκυττάρωσις* ἢ *ὑποπολυμορφοπυρηνοκυττάρωσις*, τῶν δὲ λεμφοκυττάρων *ὑπερλεμφοκυττάρωσις* ἢ *ὑπολεμφοκυττάρωσις*. Ἡ ἑνὸς μόνου εἴδους τῶν λευκῶν καλεῖται *ὑπερηωσινοφιλία* ἢ *ὑποηωσινοφιλία*, *ὑπερουδετεροφιλία* ἢ *ὑποουδετεροφιλία*, *ὑπερβασεοφιλία* ἢ *ὑποβασεοφιλία*, *ὑπερμεγαλολεμφοκυττάρωσις* ἢ *ὑπομεγαλολεμφοκυττάρωσις*, *ὑπερμικρολεμφοκυττάρωσις* ἢ *ὑπομικρολεμφοκυττάρωσις*.

Ἡ κατὰ ποιὸν ἀλλοίωσις τῶν αἱμοσφαιρίων κατατάσσεται κατὰ τὰς διαφόρους παθήσεις τοῦ αἵματος ἢ μᾶλλον κατὰ τὰ αἱματολογικὰ συμπτώματα τῶν νόσων, καθ' ὅτι πᾶσαι αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ αἵματος, αὗται καθ' ἑαυτὰς δὲν εἶναι αὐθύπαρκτοι νόσοι τοῦ αἵματος, ἀλλ' αἱματολογικὰ συμπτώματα, δυνάμενα ν' ἀναφανῶσι κατὰ τὰς διαφόρους νόσους τοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς ἑξῆς:

Α΄ Παθολογικὴ μορφολογία τῶν ἐρυθροκυττάρων

Digitized by Google

τάρων.—1) *Ἀπλῆ ἀναιμία.* Κατ' αὐτὴν τὰ ἐρυθροσφαίρια εἶναι ὀλιγώτερα κατὰ τὸ ποσὸν καὶ συγχρόνως τὰ ὑπάρχοντα ἐνέχουσιν ὀλιγωτέραν αἱμοσφαιρίνην, ἥτις διακρίνεται διὰ τοῦ μικροτέρου δείκτου τῆς αἱμοσφαιρίνης τοῦ αἵματος, ὅστις εἶναι <1 καὶ διὰ τῆς μικροσκοπικῶς ἀντιληπτῆς διαχύτου ὑποχρωμίας αὐτῶν. Κατὰ γενικὸν ὅμως κανόνα, πᾶσα ἐρυθροκυτταρικὴ ὑποχρωμία συνοδεύεται ὑπὸ δυσμορφίας τῶν ἐρυθρῶν. Ἡ δὲ δυσμορφία ἀφορᾷ ὁτὲ μὲν τὸ μέγεθος αὐτῶν ὅπερ εἶναι ἄνισον *(ἀνισοκύττωσις)*, ὁτὲ δὲ τὸ σχῆμα των ὅπερ εἶναι ποικίλον *(ποικιλοκύττωσις)*, ἄλλοτε δὲ συνυπάρχουσιν ἀνισοκύττωσις, ποικιλοκύττωσις καὶ *σχιζοκύττωσις* (τεμαχισμὸς ἢ ἀπόσχισις τῶν ἐρυθροσφαιρίων). Ἑπομένως τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀναιμιῶν εἶναι ἡ *ὑποερυθροσφαιραιμία (ὑποερυθροκύττωσις) + ὀλιγοχρωμία + δυσμορφίαι.* Τὰ δὲ μὴ ὑποχρεωτικὰ γνωρίσματα, ἅτινα δύνανται νὰ συνυπάρχουσιν ἢ οὔ, εἶναι ἡ ἐμφάνισις ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι νεαρῶν, ἀώρων προγονικῶν μορφῶν τῶν ἐρυθροσφαιρίων, δηλ. *ἐρυθροβλαστῶν*, ὡς καὶ τῶν διαμέσων μεταβατικῶν αὐτῶν μορφῶν *(πολυχρωματοφιλία, ὑπολείμματα πυρήνων)*.

Αἱ κυτταρικαὶ προστιβάδες αὗται τῶν ἐρυθροσφαιρίων, ὁσάκις ἀπαντῶσιν ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ, δηλοῦσι βαρεῖαν μορφὴν ἀναιμίας, ἑπομένως ἡ ἐν τῷ αἵματι κυκλοφορία τῶν νεαρῶν ἐρυθροκυτταρικῶν μορφῶν δὲν παρέχει διαγνωστικὸν γνώρισμα τῆς νόσου, ἀλλὰ μόνον δηλοῖ τὸν βαθμὸν τῆς βαρύτητος αὐτῆς, ἐνῷ ὅταν αἱ νεαραὶ μορφοὶ ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ κυκλοφοροῦντος αἵματος ἡ ἀναιμία ἔχει κατὰ κανόνα ἐλαφρὰς μορφῆς.

2) *Κακοήθης ἀναιμία.* Κατ' αὐτὴν τὰ ἐρυθροσφαιρίδια εἶναι ὀλιγώτερα τὸ ποσόν, ἐνέχουσι δ' ὅμως πλειοτέραν αἱμοσφαιρίνην, ἥτις διακρίνεται διὰ τοῦ δείκτου τῆς αἱμοσφαιρίνης, ὅστις εἶναι >1 καὶ διὰ τῆς μικροσκοπικῶς ἀντιληπτῆς διαχύτου ὑπερχρωμίας τῶν ἐρυθροσφαιρίων. Ἡ ὑπερχρωμία αὕτη τῶν ἐρυθρῶν, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν συνάδει μετὰ τῆς ὀνομασίας τῆς νόσου ἀναιμίας, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθροσφαιρίων ἐλαττοῦται πλειότερον ἢ ἡ αἱμοσφαιρίνη, ἐξ οὗ καὶ ὁ αἱμοσφαιριναιμικὸς δείκτης κατ' αὐτὴν εἶναι >1, ἐνῷ κατὰ τὰς ἁπλᾶς ἀναιμίας ἀντιθέτως ἡ αἱμοσφαιρίνη ἐλαττοῦται πλειότερον ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν, ἐξ οὗ ὁ αἱμοσφαιριναιμικὸς δείκτης εἶναι <1. Τούτου ἕνεκα, ἐνῷ κατὰ τὰς ἁπλᾶς ἀναιμίας ὑφίσταται ἀπόλυτος καὶ σχετικὴ ἐλάττωσις τῆς αἱμοσφαιρίνης, κατὰ τὰς κακοήθεις ὑπάρχει μόνον ἀπόλυτος, δηλ. ἐλάττωσις τοῦ ὅλου ποσοῦ τῆς αἱμοσφαιρίνης, μετὰ σχετικῆς αὐξήσεως αὐτῆς, ἐν τοῖς κατὰ πολὺ ἠλαττωμένοις ἐρυθροσφαιρίοις. Ἤτοι ἡ κακοήθης ἀναιμία παρουσιάζει ἀπόλυτον μὲν *ἐλαττοχρωμίαν*, σχετικὴν δὲ *πλειοχρωμίαν*. Τὰ αἱματοπετάλια εἶναι σπάνια ἢ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς.

Ἡ κυτταρολογικὴ εἰκὼν τῆς κακοήθους ἀναιμίας εἶναι ὑποχρεωτικὴ ὑπερχρωμία μετὰ δυσμορφιῶν τῶν ἐρυθροσφαιρίων *(ἀνισοκύττωσις, ποικιλοκύττωσις καὶ σχιζοκύττωσις)*, κατὰ προαίρεσιν δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετ' ἐμφανίσεως ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι νεαρῶν μορφῶν ἐρυθροσφαιρίων, ἰδίως μεγαλοβλαστῶν. Ἡ ἔλλειψις ὑπάρξεως νεαρῶν μορφῶν δὲν συνηγορεῖ ἑπομένως ἐναντίον τῆς κακοήθους ἀναιμίας καὶ ὑπὲρ τῆς ἁπλῆς ἀναιμίας, ὡς καὶ οὐχὶ μετὰ βεβαιότητος ὑπὲρ τῆς ἀπλαστικῆς αὐτῆς μορφῆς. Συνήθως ὑπάρχει ἔλλειψις αἱματοπεταλίων, ὡς καὶ σχετικὴ λεμφοκυττάρωσις ἐπὶ φυσιολογικοῦ ἀριθμοῦ λευκοκυττάρων ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ ὠθουμένη *λευκοπενία (ὑπολευκοκυττάρωσις)*.

3) *Χλώρωσις.* Ὑποχρεωτικῶς καὶ εἰδικῶς ὑπάρχει *κεντρικὴ ἀχρωμία* (δηλ. τὸ κέντρον τοῦ ἐρυθροσφαιρίου εἶναι λίαν ὑπόχρωμον ἢ ἐντελῶς ἄχρωμον) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περιφέρειαν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι λίαν ὑπέρχρωμος ἢ ἰσόχρωμος (δηλ. ὅσον καὶ φυσιολογικῶς), μετὰ φυσιολογικοῦ ἀριθμοῦ καὶ μορφῆς ἐρυθροσφαιρίων (δηλ. ἰσοκυττώσεως καὶ εὐμορφίας). Τὰ αἱματοπετάλια συνήθως εἶναι ηὐξημένα κατ' ἀριθμὸν καὶ μέγεθος, ἐνίοτε δὲ συνυπάρχει καὶ λευκοκύττωσις.

4) *Χλωροαναιμία.* Αὕτη εἶναι σύνθεσις χλωρώσεως καὶ ἁπλῆς ἀναιμίας, ἤτοι κεντρικὴ ἀχρωμία μετὰ δυσμορφιῶν καὶ ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρυθροσφαιρίων.

5) *Πληθώρα (ὑπερερυθροσφαιραιμία).* Κατ' αὐτὴν παρατηρεῖται αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρυθροσφαιρίων. Τὰ ἐρυθροσφαίρια εἶναι φυσιόχρωμα *(νορμόχρωμα)*, ἤτοι κέκτηνται φυσιολογικὴν ποσότητα αἱμοσφαιρίνης, σπανίως δὲ εἶναι ὑπόχρωμα καὶ οὐδέποτε ὑπέρχρωμα. Ἑπομένως ὑφίσταται ἀπόλυτος πλειοχρωμία μετὰ σχετικῆς φυσιοχρωμίας, διότι ἡ ἀπόλυτος πλειοχρωμία ὀφείλεται καὶ προέρχεται μόνον ἐκ τοῦ ηὐξημένου ἀριθμοῦ τῶν ἐρυθροσφαιρίων.

Β' Παθολογικὴ μορφολογία τῶν λευκοκυττάρων.— 1) *Κατὰ τὰς ἁπλᾶς λευκοκυτταρώσεις*, τουτέστι κατὰ τὴν κατ' ἀριθμὸν αὔξησιν τῶν λευκοκυττάρων, δύνανται εἰς σπανίας περιπτώσεις νὰ ἐμφανίζωνται ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι νεαραὶ μορφαὶ λευκοκυττάρων. Αὗται ὅμως οὐδέποτε ἐξικνοῦνται πέραν τῶν μυελοκυττάρων καὶ λίαν σπανιώτερον τῶν προμυελοκυττάρων. Ὁσάκις δ' ἐμφανίζονται δηλοῦσι βαρύτητα τῆς νόσου, ἥτις προκαλεῖ τὴν τοιούτου εἴδους ἄωρον λευκοκυττάρωσιν.

2) Κατὰ τὰς *κακοήθεις λευκοκυτταρώσεις* ἢ τὰς κοινῶς καλουμένας *λευχαιμίας*, ἐπέρχονται ἐν τῷ αἵματι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω νεαρῶν μορφῶν καὶ οἱ πηγαῖοι βλάσται τούτων, δηλ. οἱ λευκοβλάσται καὶ λεμφοβλάσται. Καὶ ὁσάκις μὲν ἀπαντῶσι λευκοβλάσται, ἀπαραιτήτως συνοδεύονται καὶ μεθ' ὅλων τῶν μεθεπομένων λευκοκυτταρικῶν στιβάδων αὐτῶν (προμυελοκύτταρα, μυελοκύτταρα, μεταμυελοκύτταρα, πολυμορφοπύρηνα), ἡ δὲ λευχαιμία αὕτη καλεῖται *μυελογενής*, ὁσάκις δὲ ἀπαντῶσι λεμφοβλάσται, τότε δὲν ὑπάρχουσι προστιβάδες τῶν πολυμορφοπυρήνων, καὶ καλεῖται ἡ λευχαιμία αὕτη *λεμφογενής*.

Ὥστε τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν λευχαιμιῶν εἶναι ἡ ἐμφάνισις ἐν τῷ αἵματι λευκοβλαστῶν ἢ λεμφοβλαστῶν. Ὅσον πλείονες ὑπάρχουσι βλάσται, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λευχαιμία διατρέχει ὀξυτέραν πορείαν, ἐνῷ ἀντιθέτως, ὅσον οὗτοι εἶναι σπάνιοι, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ λευχαιμία διατρέχει χρονίαν πορείαν.

Κατὰ τὴν μυελογενῆ λευχαιμίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν λευκοκυττάρων αὐξάνει σημαντικῶς. Ἡ ἀρίθμησις δίδει συχνάκις ὑπερβολικοὺς ἀριθμοὺς λευκοκυττάρων 200,000—500,000 ἐν 1 κ. χσμ. Ἐν τῷ αἵματι ἀπαντῶσιν ἐμπύρηνα ἐρυθροσφαίρια (νορμοβλάσται, ἐρυθροβλάσται) ἐν ἀναλογίᾳ 1—2 ἐπὶ 100 λευκοκυττάρων, ἐνῷ συγχρόνως ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν ἐρυθροσφαιρίων ἐλαττοῦται ὡς καὶ ἡ αἱμοσφαιρίνη. Ἡ ἀναιμία αὕτη τῆς μυελογενοῦς λευχαιμίας εἶναι σταθερά. Τὰ μυελογενῆ κύτταρα παρέχουσι θετικὰς τὰς ἀντιδράσεις τῆς *ὀξυδάσης, πρωτεάσης, ὑπεροξυδάσης*, αἵτινες ὀφείλονται εἰς τὰ φυράματα τῶν μυελογενῶν κυττάρων.

Κατὰ τὴν λεμφογενῆ λευχαιμίαν ὁ ἀριθμὸς τῶν λευκοκυττάρων αὐξάνει μέχρι 20.000 καὶ 30.000 εἰς 1 κ. χσμ., σπανίως δὲ δύναται νὰ ἐξικνῆ καὶ μέχρι 200 καὶ 300.000 ἐν 1 κ. χσμ. Ἀντιθέτως ὑπάρχουσι καὶ περιπτώσεις καθ' ἃς ὁ ἀριθμὸς ὑπάρχει σχεδὸν φυσιολογικός. Ἡ ἀναλογία τῶν λεμφοκυττάρων εἶναι σταθερῶς καὶ σημαντικῶς ηὐξημένη, ἐξικνουμένη μέχρι 60 - 80 % τῶν λοιπῶν λευκοκυττάρων, κυρίως δὲ ὑπερτεροῦσι τὰ μικρά, φυσιολογικὰ λεμφοκύτταρα. Ἐρυθροβλάσται ἀπαντῶσιν ἐλάχιστοι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν καὶ ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι ἠλαττωμένοι, ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀναιμία εἶναι ἐπίσης καὶ ἐν τῇ λεμφογενεῖ λευχαιμίᾳ σταθερά. Αἱ ἀντιδράσεις τῆς ὀξυδάσης, πρωτεάσης καὶ τῶν ὑπεροξυδάσεων εἶναι ἀρνητικαί.

3) Κατὰ τὰς *ἀπλαστικὰς λευχαιμίας* ἢ *ψευδολευχαιμίας*, καίτοι οἱ ἀσθενεῖς παρουσιάζουσι τὴν χαρακτηριστικὴν κλινικὴν εἰκόνα τῶν λευχαιμιῶν (ἐξόγκωσιν τῶν λεμφαδένων, ἥπατος, σπληνός, αἱμορραγίας κ. τ. λ.), ἐν τούτοις ὅμως ἐν τῷ αἵματι δὲν ἀνευρίσκονται βλάσται τῶν λευκοκυττάρων. Αἱ ἀπλαστικαὶ δ' αὗται λευχαιμίαι φέρουσιν ἀριθμὸν λευκοκυττάρων φυσιολογικὸν ἢ ὀλίγον ηὐξημένον.

Β. ΦΩΤΑΚΗΣ

[ΤΟ ΑΙΜΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ]. Καὶ εἰς τὰ ζῷα, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ αἷμα, κυκλοφοροῦν διὰ μέσου τοῦ σώματος, μεταφέρει τὰς θρεπτικὰς οὐσίας καὶ τὸ ὀξυγόνον εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὡσαύτως μεταφέρει καὶ τὰς ἐξ ἀνομοιώσεως οὐσίας (προερχομένας ἐκ τῆς δράσεως τῶν ἀνατομικῶν στοιχείων) εἰς τὰ εἰδικὰ ὄργανα τὰ πεφορτισμένα ἵνα ἐξαγάγωσι ταύτας ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ. Τὸ αἷμα εἶναι *ἱστὸς* τὸ ὁποῖον ἡ καταγωγὴ εἶναι πάντοτε *μεσοδερμική*, χαρακτηρίζεται δὲ ἐκ τοῦ ὅτι τὰ κύτταρα διαχωρίζονται διὰ μιᾶς ὑγρᾶς ἐνδιαμέσου οὐσίας. Τὰ κύτταρα τοῦ ἱστοῦ τούτου ὀνομάζονται *αἱματοσφαίρια* ἢ *αἱμοσφαίρια* (ἐρυθρά, λευκά), κολυμβῶσι δὲ ἐντὸς ὑγροῦ τὸ ὁποῖον καλεῖται *πλάσμα*.

Διάφοροι ἰδιότητες τοῦ αἵματος.—Ἡ *ἀντίδρασις* τοῦ αἵματος εἶναι ἀλκαλικὴ ὀφειλομένη εἰς τὸ φωσφορικὸν καὶ διττανθρακικὸν νάτριον ὡς καὶ τὰς λευκωματοειδεῖς οὐσίας αἵτινες δρῶσιν ὡς βάσεις. Ἡ *γεῦσίς* του εἶναι ἐλαφρῶς ἁλμυρά. Ἡ *ὀσμή* του εἶναι σχεδὸν ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ὀσμὴν τοῦ ἱδρῶτος τοῦ ζῴου ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα λαμβάνεται. Τὸ *χρῶμά* του ποικίλλει εἰς τὰ διάφορα ζῷα. Εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀσπονδύλων ἀπαντᾶται αἷμα ἄχρουν ἢ ἐλαφρῶς κεχρωσμένον. Οὕτω εἰς τὰ μαλάκια, ἀρθρωτὰ κ. λ. π. τὸ αἷμα εἶναι ἄχρουν ἢ κεχρωσμένον κίτρινον ἢ πράσινον, εἰς τὰ κεφαλόποδα τὸ αἷμα εἶναι κυανοῦν εἰς τὰ σπονδυλωτὰ ἀπαντᾶται αἷμα κεχρωσμένον ἐρυθρὸν (ἐρυθρὸν αἷμα).

Θερμοκρασία τοῦ αἵματος.—Ἡ θερμοκρασία τοῦ αἵματος ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ ζῴου. Ἐπίσης εἰς τὸ αὐτὸ ζῷον ἡ θερμοκρασία τοῦ αἵματος ποικίλλει εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ ὀργανισμοῦ· οὕτω π. χ. τὸ αἷμα τῆς δεξιᾶς καρδίας εἶναι θερμότερον ἢ τὸ τῆς ἀριστερᾶς.

Ζῷα ἑτερόθερμα ἢ μὲ μεταβλητὴν θερμοκρασίαν εἶναι ἐκεῖνα ὧν ἡ θερμοκρασία εἶναι ἐλαφρῶς μεγαλυτέρα μὲ τὴν τοῦ περιβάλλοντος κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν τῆς παρατηρήσεως. Τὸ αἷμα τὸ κυκλοφοροῦν εἰς τὰ ζῷα ταῦτα λέγεται καὶ *ψυχρὸν αἷμα*, ἀνευρίσκεται δὲ εἰς τὰ αἱματοφόρα ἀγγεῖα τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων σπονδυλωτῶν ὧν ἡ κυκλοφορία εἶναι ἀτελής.

Ζῷα ὁμοιόθερμα ἢ *θερμόαιμα* (ὡς ὁ ἄνθρωπος, τὰ θηλαστικά, τὰ πτηνὰ κλπ.) εἶναι ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ θερμοκρασία ποικίλλει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος κατὰ ἕνα μόνον βαθμὸν περίπου, ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως εἰς ἣν εὑρίσκεται τὸ ζῷον (ἀπὸ τῶν πόλων πρὸς τὸν Ἰσημερινόν). Τὸ ἐντὸς τῶν σπονδυλωτῶν τούτων, ἅτινα ἔχουσι κυκλοφορίαν τελείαν, κυκλοφοροῦν αἷμα καλεῖται καὶ *θερμὸν αἷμα*.

Ἐξέλιξις τοῦ αἵματος εἰς τὸ ζωϊκὸν βασίλειον.—Τὰ *κοιλεντερωτά*, στερούμενα μεσοδέρματος καὶ κατὰ συνέπειαν γενικῆς κοιλότητος, δὲν ἔχουσιν αἱματῶδες ὑγρόν. Ἐπίσης δὲ τὰ *σπογγώδη* ἅτινα ἔχουσι μεσόδερμα ἀλλὰ στεροῦνται *γενικῆς* κοιλότητος. Τὸ σῶμα τούτων φέρει ἢ μίαν κοιλότητα ἢ σύστημα κοιλοτήτων ἐντὸς τῶν ὁποίων κυκλοφορεῖ τὸ ὑγρὸν ὅπερ περιβάλλει ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου δύναται ἕκαστον κύτταρον νὰ παραλάβῃ τὰς θρεπτικὰς οὐσίας αἵτινες τοῦ εἶναι χρήσιμοι. Τὸ αἱματῶδες ὑγρὸν ἀναφαίνεται ἀπὸ τῶν ἐχινοδέρμων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ὑγρὸν τοῦτο δὲν εἶναι αὐτόνομον, ἀλλ' ἔχει σχέσιν μὲ τὸ ἐξωτερικὸν περιβάλλον. Τὰ ἐχινόδερμα εἶναι ἐφωδιασμένα διὰ γενικῆς κοιλότητος, ἥτις ὅμως εὑρίσκεται εἰς διηνεκῆ σχέσιν μὲ τὸ ἐξωτερικὸν περιβάλλον διὰ διαφόρων ὀπῶν.

Τὸ αὐτόνομον τῶν αἱματωδῶν ὑγρῶν ἀναφαίνεται εἰς τὰ *ἀρτιόζῳα*. Εἰς τὰ κατώτερα τούτων τὸ ὑγρὸν πληροῖ τὴν γενικὴν κοιλότητα, ἐντὸς δὲ τούτου διαβρέχονται τὰ διάφορα ὄργανα τοῦ ζῴου. Ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος εἰς τὰ κατώτερα τῶν ἀρτιοζῴων εἶναι ἀκανόνιστος καὶ γίνεται εἴτε διὰ τῶν κινήσεων τοῦ σώματος τοῦ ζῴου εἴτε διὰ βλεφαρίδων αἵτινες ἐπιστρωννύουσι τὴν κεντρικὴν κοιλότητα. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀνερχόμεθα τὴν κλίμακα τῶν ἀρτιοζῴων ἐντὸς τοῦ συνδετικοῦ ἱστοῦ, ἀναφαίνονται διάφοροι κοιλότητες ἐν εἴδει σωλήνων, σχηματιζομένου οὕτω κλειστοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος. Ἐντὸς τῶν σωλήνων τούτων κυκλοφορεῖ ἀποκλειστικῶς τὸ αἷμα κινούμενον δι' εἰδικοῦ προωστικοῦ ὀργάνου, τῆς καρδίας.

Αἷμα ἀσπονδύλων.—Εἰς τὰ *ἀσπόνδυλα* τὸ αἷμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ὑγρὰν ἐνδιάμεσον οὐσίαν, τὸ *πλάσμα* καὶ ἀπὸ τὰ *κύτταρα (αἱμοσφαίρια)*. Τὸ αἷμα εἶναι τὸ μόνον ὑγρὸν ὅπερ πληροῖ, εἰς τὰ περισσότερα τῶν ἀσπονδύλων, τὴν γενικὴν κοιλότητα ὡς καὶ τὸ ἀτελὲς σύστημα τῶν σωλήνων. Τὸ μοναδικὸν τοῦτο ὑγρὸν ἐπέχει θέσιν συνάμα αἵματος καὶ λέμφου καὶ καλεῖται πολλάκις *αἱμολέμφος* (hémolymphe). Τὸ πλάσμα, ἐκτὸς τοῦ ὕδατος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν ἐν διαλύσει ἁλάτων, τῶν λευκωματοειδῶν καὶ τῶν ἐξ ἀφομοιώσεως καὶ ἀνομοιώσεως οὐσιῶν, περιέχει ἐπίσης ἐν διαλύσει καὶ χρωστικὰς οὐσίας (pigments respiratoires) αἵτινες σχηματίζουσι μετὰ τοῦ ὀξυγόνου ἑνώσεις ἀσταθεῖς. Εἰς τὰ μαλάκια καὶ τὰ ἀρθρόποδα ἡ χρωστικὴ οὐσία εἶναι ἡ *αἱμοκυανίνη* ἥτις κανονικῶς μὲν εἶναι ἄχρους ἀλλ' ὀξειδουμένη μεταπίπτει εἰς *ὀξυαιμοκυανίνην* ἥτις ἔχει χρῶμα ὑποκύανον. Ἡ αἱμοκυανίνη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν *αἱμογλοβίνην* (ἢ *αἱμοσφαιρίνην*) ἥτις ἐπίσης ὑπάρχει εἰς τὰ ἀσπόνδυλα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὸ πλάσμα καὶ ὄχι εἰς τὰ αἱματοσφαίρια ὡς συμβαίνει εἰς τὰ σπονδυλωτά. Ἀμφότεραι αἱ οὐσίαι αὗται ὑπάγονται εἰς τὰς λευκωματοειδεῖς, διαφέρουσι δὲ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη περιέχει χαλκόν, ἡ δὲ δευτέρα σίδηρον. Ἑτέρα οὐσία χρωστικὴ ἀπαντῶσα εἰς τὸ πλάσμα μερικῶν ἀννελιδῶν εἶναι ἡ *χλωροκρουορίνη* (chlorocruorine) ἥτις ὀξειδουμένη μεταβάλλεται εἰς *ὀξυχλωροκρουορίνην* ἔχουσαν χρῶμα πράσινον, ἥτις πάλιν εὐκόλως διασπᾶται εἰς ὀξυγόνον καὶ χλωροκρουορίνην. Ἀνάλογος πρὸς τὰς ἀνωτέρω οὐσίας εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ *αἱμαφαιΐνη* (hémapheine) προσδίδουσα εἰς τὸ πλάσμα ἢ τὴν λέμφον ἐλαφρὸν κίτρινον χρῶμα. Ἡ ἰδιότης ἣν ἔχουσιν αἱ ἀνωτέρω οὐσίαι νὰ συγκρατῶσιν εὐκόλως τὸ ὀξυγόνον καὶ λόγῳ τῆς ἀσταθείας των νὰ ἐλευθερῶσιν τοῦτο, ἐπιτρέπει ὅπως παρέχωσι κατὰ τὴν κυκλοφορίαν τὸ ὀξυγόνον εἰς τὰ ἀνατομικὰ στοιχεῖα.

Τὰ κύτταρα τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ αἱματῶδες ὑγρὸν τῶν σπονδύλων εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ ἀμοιβοειδεῖς κινήσεις, ὁμοίας μὲ τὰς κινήσεις τῶν λευκῶν αἱματοσφαιρίων τῶν σπονδυλωτῶν. Τὰ κύτταρα ταῦτα δύνανται διὰ διαπιδύσεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν τοιχωμάτων τῶν κοιλοτήτων, μεταναστεύουσι δὲ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ σώματος τοῦ ζῴου. Εἰς τὰ *ἐχινοειδῆ* ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν κυττάρων τούτων, ἅτινα λόγῳ τῶν ἀμοιβοειδῶν των κινήσεων καλοῦνται καὶ *ἀμοιβοκύται*, γίνεται διὰ διαιρέσεως, ἥτις ἐπισυμβαίνει ἰδίως εἰς τὴν πλαστιδιογόνον συσκευήν. Εἰς τὰ *ἀρθρόποδα* ἐπίσης τὸ αἷμα περικλείει αἱματοσφαίρια μὲ

Digitized by Google

ἀμοιβοειδεῖς κινήσεις. Εἰς τὰ *πρωτοχορδωτὰ (ἀμφίοξον)* τὸ αἷμα εἶναι ἄχρουν. Εἰς τὰ *ἀσκίδια* τέλος τὸ αἷμα περικλείει μεγάλα αἱματοσφαίρια ἐφωδιασμένα μὲ ἀμοιβοειδεῖς κινήσεις.

Αἷμα σπονδυλωτῶν.—Τὸ αἷμα τῶν σπονδυλωτῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ *πλάσμα* καὶ τὰ *αἱματοσφαίρια* (ἐρυθρά, λευκά).

Τὸ *πλάσμα* εἶναι ὑγρὸν ὑποκίτρινον, πυκνότητος 1,027, ἀποτελούμενον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ὕδωρ (90%), περιέχει δὲ ἐν διαλύσει διαφόρους οὐσίας, ὡς αἱ πεπτόναι, αἱ γλυκόζαι, τὰ λίπη (οὐσίαι ἀφομοιώσιμοι) διάφορα ἅλατα—ὡς τὸ χλωριοῦχον νάτριον (0,5%), φωσφορικὸν κάλιον (0,02%), διττανθρακικὸν νάτριον (0,2%)—διαφόρους λευκωματοειδεῖς οὐσίας (8—10% ἐπὶ τῆς ὁλικῆς ποσότητος τοῦ πλάσματος) ὧν μία εἶναι καὶ ἡ *ἰνικογόνος* (fibrinogène), προκαλοῦσα τὴν πῆξιν τοῦ αἵματος μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω οὐσιῶν περιέχονται ἐντὸς τοῦ πλάσματος καὶ οὐσίαι προερχόμεναι ἐξ ἀνομοιώσεως (οὐρία, οὐρικὸν ὀξὺ κλπ.)

Τὰ *αἱμοσφαίρια* εἶναι δύο εἰδῶν, τὰ *ἐρυθρὰ* καὶ τὰ *λευκά*.

1) *Ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια.* Ταῦτα εἶναι μικρὰ σωμάτια κεχρωσμένα ἐρυθρῶς διὰ τῆς *αἱμογλοβίνης* (οὐσία λευκωματοειδὴς περιέχουσα σίδηρον, ἥτις παραλαμβάνει ὀξυγόνον κατὰ τὴν ἀναπνοήν, μεταβαλλομένη εἰς *ὀξυαιμογλοβίνην*, ἀποδίδει δὲ κατόπιν τοῦτο εὐκόλως κατὰ τὴν κυκλοφορίαν μεταπίπτουσα πάλιν εἰς αἱμογλοβίνην). Τὸ σχῆμα τῶν αἱματοσφαιρίων ποικίλλει εἰς τὰ διάφορα ζῷα. Εἰς τὰ ᾠοτόκα σπονδυλωτὰ εἶναι ἐλλειπτικὸν καὶ μετὰ πυρῆνος. Εἰς τὰ ζῳοτόκα (θηλαστικὰ) τὸ σχῆμα εἶναι στρογγύλον, πεπλατυσμένον (δισκοειδὲς) καὶ ἄνευ πυρῆνος (εἰς τὴν ἐμβρυακὴν ἡλικίαν κατ' ἐξαίρεσιν τὰ ἐρυθρὰ αἱματοσφαίρια φέρουσι πυρῆνα).

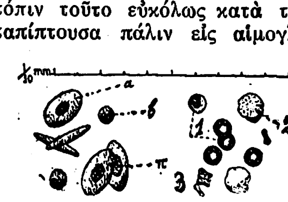

α, ἐλλειψοειδὲς αἱματοσφαίριον βατράχου· β, λευκὸν αἱματοσφαίριον· π, πυρήν· 1, ἐρυθρὰ αἱματοσφαίρια ἀνθρώπου· 2, λευκὸν αἱματοσφαίριον· 3, πλαγία ὄψις ἐρυθρῶν αἱματοσφαιρίων.

Αἱ διαστάσεις τῶν αἱματοσφαιρίων εἶναι ποικίλαι εἰς τὰ διάφορα ζῷα. Εἰς τὸν βάτραχον π. χ. οὕτινος τὸ σχῆμα τῶν αἱματοσφαιρίων εἶναι ἐλλειπτικόν, ὁ μέγας ἄξων ἔχει μῆκος 55 μ. ὁ δὲ μικρὸς ἄξων 22 μ. Εἰς τὰ θηλαστικὰ αἱ διαστάσεις εἶναι πολὺ μικρότεραι. Εἰς τὸν ἐλέφαντα π. χ. ἡ διάμετρος τοῦ αἱματοσφαιρίου ἔχει μῆκος 9 μ, 4· εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ μέση διάμετρος εἶναι 7 μ. 5 (ἔνθα μ=μικρόν, ἴσον $1/_{100}$, τοῦ χιλιοστοῦ).

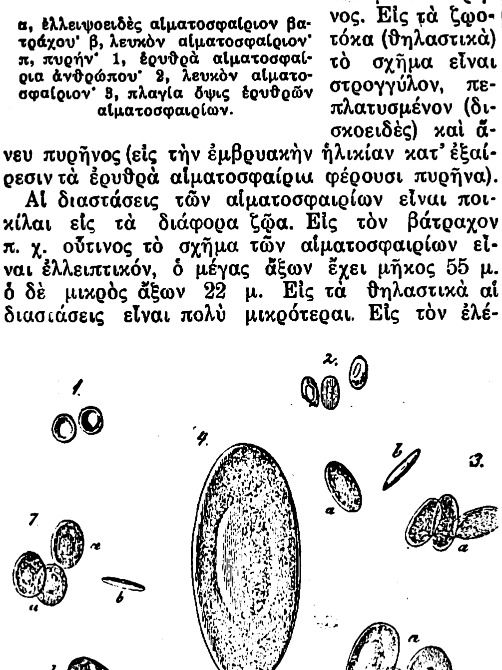

Ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τῆς αὐτῆς μεγεθύνσεως διαφόρων σπονδυλωτῶν.

1) ἀνθρώπου, 2) Καμήλου, 3) Περιστερᾶς, 4) Πρωτέως, 5) Ὑδροσαλαμάνδρας, 6) Βατράχου, 7) Γωβιοῦ (Cobitis), 8) Πετρομύζωνος (Petromyzon). α, ὄψις κατ' ἐπιφάνειαν· β, πλαγία ὄψις. (*Κατὰ Wagner*)

Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱματοσφαιρίων ὡς καὶ τῶν λευκοκυττάρων γίνεται εἰς εἰδικὰ ὄργανα καλούμενα αἱματοποιητικά.

2) *Οἱ λευκοκύται* ἢ *λευκὰ αἱματοσφαίρια* εἶναι κύτταρα ἐστερημένα μεμβράνης καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχοντα ἀμοιβοειδεῖς κινήσεις, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα *ἀμοιβοκύται*. Οἱ λευκοκύται ἔχουσι τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων διὰ διαπιδύσεως καὶ νὰ εἰσδύωσιν ἐντὸς τῶν κενῶν χώρων τοῦ συνδετικοῦ ἱστοῦ (μεταναστευτικὰ ἢ περιηγητικὰ κύτταρα). Λόγῳ τῶν ἀμοιβειδῶν κινήσεων, δύνανται νὰ περικλείωσιν ἐντὸς τοῦ σώματός των, διὰ προεκτάσεως τῶν ψευδοπόδων (ὡς γίνεται καὶ εἰς τὰ πρωτόζωα *ἀμοιβάδας*) διάφορα στερεὰ σωμάτια. Ὅσα ἐκ τῶν ἐγκλειομένων σωματίων εἶναι κατάλληλα πρὸς πέψιν πέπτονται, τὰ δὲ λοιπὰ παρασύρονται καὶ μεταφέρονται μακράν. Ἡ ἱκανότης αὕτη τῶν λευκοκυττάρων εἶναι μεγάλης σημασίας, διότι χάρις εἰς αὐτὴν ἀπαλλάσσεται ὁ ὀργανισμὸς τῶν βλαβερῶν οὐσιῶν (*φαγοκύτωσις*). Ἡ φαγοκύτωσις αὕτη δὲν εἶναι ἀποκλειστικὴ ἱκανότης τοῦ λευκοκύτου, ἀναφαίνεται δὲ καὶ εἰς ἄλλα κύτταρα νευρικά, ἐπιθηλιακὰ ἢ μυϊκὰ κ.τ.λ. Τοῦτο π. χ. παρατηρεῖται κατὰ τὴν ἐμβρυώδη κατάστασιν εἰς τὰς μεταμορφώσεις τῶν ἐντόμων.

Οἱ τύποι τῶν λευκοκυττάρων εἶναι κυρίως δύο: 1) μονοπύρηνοι καὶ 2) πολυπύρηνοι. Οἱ πολυπύρηνοι ἀποτελοῦνται ἢ ἐξ ἑνὸς μόνον πυρῆνος μετὰ συσφίγξεων, μορφῆς ἰδιορρύθμου, ἢ ἐκ πολλῶν πυρήνων. Ἕτερος τύπος εἶναι οἱ ἠοζινόφιλοι οἵτινες παρατηροῦνται κατὰ τὴν δι' ἠοζίνης (χρωστικὴ οὐσία) χρῶσιν.

Καταμέτρησις αἱματοσφαιρίων.—Διὰ τὴν καταμέτρησιν τῶν ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν αἱματοσφαιρίων ὑπάρχουσι διάφοροι τύποι ὀργάνων καλουμένων *αἱματομέτρων*, ὡς π. χ. τὰ αἱματόμετρα τοῦ Malassez, Hayem, Agasse Lafont κ.λ.π. Ἡ σταγὼν τοῦ αἵματος φέρεται ἐπὶ ἀντικειμενοφόρου πλακιδίου ὅπερ φέρει εἰς τὸ μέσον ἐνσκαφὴν (chambre humide) γνωστοῦ βάθους, οὕτως ὥστε τὸ πάχος τῆς ἐξεταζομένης αἱματώδους στιβάδος εἶναι τελείως γνωστόν. Ὁ πυθμὴν τῆς ἐνσκαφῆς φέρει χαραγμένα τετραγωνίδια ὧν αἱ διαστάσεις εἶναι ἐπίσης τελείως γνωσταί. Ἐκ τῆς μετρήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἱματοσφαιρίων (ἐρυθρῶν ἢ λευκῶν) τῶν περιλαμβανομένων ἐντὸς ἑνὸς τετραγωνιδίου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πάχους τῆς στιβάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν διαστάσεων τοῦ τετραγωνιδίου ὡς καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς διαλύσεως τοῦ πρὸς ἐξέτασιν αἵματος, εὑρίσκομεν δι' ὑπολογισμοῦ τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱματοσφαιρίων ἢ τῶν λευκοκυττάρων, τῶν περιεχομένων ἐντὸς ἑνὸς κυβικοῦ χιλιοστομέτρου αἵματος.

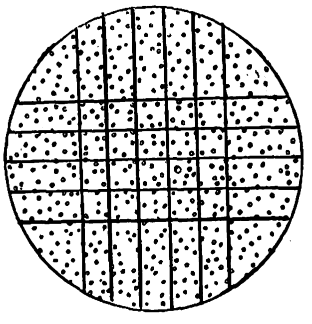

Θάλαμος Malassez διῃρημένος εἰς 20 ὀρθογώνια.

[Ἕκαστον ὀρθογώνιον ἔχει ὕψος $^1/_5$ τοῦ χιλιοστομέτρου καὶ ἐπιφάνειαν $^1/_{20}$ τοῦ χιλιοστομέτρου. Ὁ θάλαμος χρησιμεύει διὰ τὴν ταχυτέραν καταμέτρησιν τῶν ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν αἱματοσφαιρίων τῶν περιεχομένων εἰς ἓν κυβ. χιλιοστόμετρον].

(Διὰ τὴν εὐκολωτέραν καταμέτρησιν τῶν λευκῶν αἱματοσφαιρίων μεταχειριζόμεθα καὶ χρωστικὰς οὐσίας, ὡς π. χ. τὸ «κυανοῦν τοῦ μεθυλενίου» ὅπερ χρωματίζει τὸν πυρῆνα τούτων κυανοῦν καθιστῶν οὕτω τὴν μέτρησιν εὐκολωτέραν).

Μικροσκοπικὴ ἐξέτασις τοῦ αἵματος.—Διὰ τὴν μικροσκοπικὴν παρατήρησιν τοῦ αἵματος ὑπάρχουσι κυρίως δύο τρόποι: ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος εἰς κατάστασιν νωπὴν καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ξηρᾶς αἱματώδους στιβάδος (frottis).

1) *Ἐξέτασις αἵματος εἰς κατάστασιν νωπήν.* Σταγὼν αἵματος τίθεται ἐπὶ τῆς καλυπτηρίου πλακός, ἥτις κατόπιν τοποθετεῖται μετὰ προσοχῆς καὶ ἄνευ πιέσεως ἐπὶ τῆς ἀντικειμενοφόρου πλακός. Συνήθως ἐπιχρίονται αἱ παρειαὶ τῆς καλυπτρίδος διὰ τετηγμένης παραφίνης, ἐμποδιζομένης οὕτω τῆς ἐξατμίσεως. Τὸ παρασκεύασμα τοποθετεῖται ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον καὶ ἐξετάζεται.

2) *Ἐξέτασις ξηρᾶς αἱματώδους στιβάδος.* Σταγὼν αἵματος παραλαμβανομένη διὰ τοῦ ἄκρου τῆς καλυπτρίδος ἐξαπλοῦται μετὰ προσοχῆς ἐπὶ τῆς ἀντικειμενοφόρου πλακός, συρομένης ταχέως τῆς πρώτης ἐπὶ τῆς δευτέρας, εἰς τρόπον ὥστε σχηματίζεται μία λεπτοτάτη στιβὰς (frottis), ἥτις πρέπει ἀμέσως νὰ ξηρανθῇ. Ἡ ταχεῖα ἀποξήρανσις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν καλὴν διατήρησιν τοῦ σχήματος τῶν αἱματοσφαιρίων καὶ τῶν παρασίτων. Διὰ νὰ ἀποξηράνωμεν, τὸ παρασκεύασμα δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸ θερμάνωμεν, ἀλλὰ ξηραίνομεν τοῦτο δι' ἀερισμοῦ μετακινοῦντες ταχέως.

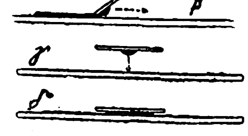

Παρασκευάσματα αἵματος διὰ μικροσκοπικὴν παρατήρησιν.

α καὶ β, παρασκεύασμα ξηρᾶς αἱματώδους στιβάδος (frottis). γ καὶ δ, παρασκεύασμα αἵματος, δι' ἐξέτασιν εἰς κατάστασιν νωπην.

Φασματοσκοπικὴ ἀνάλυσις αἵματος.—Διὰ τὴν φασματοσκοπικὴν ἀνάλυσιν τοῦ αἵματος μεταχειριζόμεθα τὸ φασματοσκόπιον. Τὸ πρὸς παρατήρησιν αἷμα τίθεται ἐντὸς κυβικοῦ ὑαλίνου δοχείου μὲ παραλλήλους ἕδρας, ὅπερ ἔχει πάχος ἑνὸς ἑκατοστομέτρου. Αἱ γραμμαὶ ἀπορροφήσεως τῆς *ὀξυαιμογλοβίνης* αἵτινες ἀναφαίνονται εἰς ἀραιὰν διάλυσιν αἵματος ἐντὸς ὕδατος ($^1/_{25}$—$^1/_{100}$) εἶναι δύο σκοτειναὶ γραμμαὶ (α, β,) μεταξὺ τῶν ῥαβδώσεων D καὶ E τοῦ Fraünhofer. Ἐὰν εἰς τὸ διάλυμα προστεθῇ σταγὼν θειούχου ἀμμωνίου ἡ ὀξυαιμογλοβίνη ἀνάγεται εἰς αἱμογλοβίνην καὶ ἀντὶ τῶν 2 σκοτεινῶν γραμμῶν α καὶ β, αἵτινες ἐξαφανίζονται, ἀναφαίνεται μία ἁπλῆ καὶ πλατεῖα σκοτεινὴ ταινία εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν (μεταξὺ τῶν ῥαβδώσεων D καὶ E) καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν προηγουμένων α καὶ β. Ἐὰν ἀναταράξωμεν τὸ ἐν τῷ κυβικῷ δοχείῳ αἱματῶδες ὑγρόν, τότε διὰ τῆς ἐκ νέου προσλήψεως ὀξυγόνου ἐκ τοῦ ἀέρος ἡ αἱμογλοβίνη ὀξειδοῦται καὶ πάλιν εἰς ὀξυαιμογλοβίνην καὶ ἀναφαίνονται αἱ δύο σκοτειναὶ γραμμαὶ α καὶ β ἐξαφανιζομένης τῆς γ.

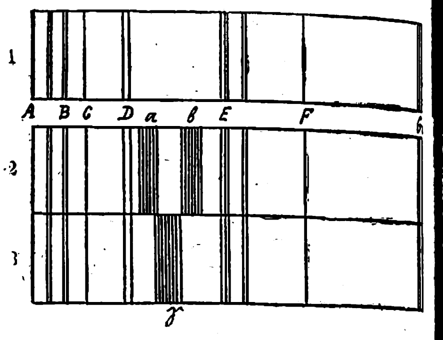

Φασματοσκοπικὴ ἀνάλυσις αἵματος.

1) Ἡλιακὸν φάσμα μὲ τὰς κυριώδεις γραμμὰς τοῦ Fraünhofer (A. B. C. Da, F καὶ G). 2) Φάσμα ἀπορροφήσεως αἵματος μὲ τὰς 2 σκοτεινὰς γραμμὰς α καὶ β μεταξὺ D καὶ E. 3) Φάσμα ἀπορροφήσεως αἵματος ἀναχθέντος μὲ τὴν σκοτεινὴν γραμμὴν γ (γραμμὴ Stockes).

Ἡ φασματοσκοπικὴ ἀνάλυσις τοῦ αἵματος ἐφαρμόζεται διὰ τὴν πιστοποίησιν καὶ ἰχνῶν αἵματος ἐπὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ἔστω καὶ μετὰ πάροδον ἀρκετοῦ χρονικοῦ διαστήματος. Ἐὰν ἡ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου κηλὶς αἵματος εἶναι πρόσφατος, τότε παρασκευάζεται διάλυμα τοῦ αἵματος δι' ἀναταράξεως τοῦ τεμαχίου ἐντὸς ὕδατος. Ἐὰν ἡ κηλὶς εἶναι παλαιά, τότε ἀντὶ τοῦ ὕδατος μεταχειριζόμεθα ἢ κεκορεσμένον διάλυμα βόρακος ἢ ἀραιὰν ἀμμωνίαν.

Ν. Ι. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

—**αἷμα** [ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΣ]. Τὴν περὶ τοῦ αἵματος ἑλληνικὴν ἀντίληψιν, καθ' ἣν τοῦτο ταυτίζεται, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς τὴν ψυχὴν (*Γαληνὸς* Περὶ τῶν Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος δογμάτων 2: «*αἷμα εἶναι τὴν ψυχήν*»· καὶ κατ' *Ἐμπεδοκλέα* ἡ ψυχὴ ἦτο τὸ περὶ τὴν καρδίαν διακεχυμένον αἷμα· πρβλ. *Κικέρωνος* Tusculana 1,9) συμμερίζεται ὁπωσδήποτε καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Καίτοι ἐν αὐτῇ διὰ τοῦ ὅρου «σὰρξ καὶ αἷμα» δηλοῦται ἡ ὑλικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἀναντιρρήτως ὅμως τὸ αἷμα θεωρεῖται ὡς τὸ πολυτιμότερον στοιχεῖον τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ, ὡς ἡ ὑλική, οὕτως εἰπεῖν, ἔκφανσις τῆς ψυχῆς, μεθ' ἧς πολλάκις ταυτίζεται (Γενέσεως 9, 4-6: «*κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε...*» Λευϊτικοῦ 17, «*ἡ γὰρ ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμα αὐτοῦ ἐστι*». Δευτερονομίου 12, 23 «*πρόσεχε ἰσχυρῶς τοῦ μὴ φαγεῖν αἷμα, ὅτι αἷμα αὐτοῦ ψυχή*»).

Λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης ταύτης σημασίας, ἥτις ἀπεδίδετο εἰς τὸ αἷμα, ἀρχαιόθεν ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ἡ βρῶσις αἵματος οἱουδήποτε ζώου καὶ ἤδη ὁ Νῶε παρίσταται ἐπιτάσσων «*κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε*» (Γεν. 9, 4) καὶ ὁ Θεὸς ἀπειλεῖ δι' ἀπωλείας πάντα παραβάτην τῆς ἐντολῆς ταύτης (Λευϊτ. 17, 10 «*καὶ ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἔσθουσαν τὸ αἷμα καὶ ἀπολῶ αὐτὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς*» κ.π.ἀ.).

Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ χαρακτηρίζεται ἰδίως ὡς μεγίστη ἁμαρτία ἡ χύσις ἀνθρωπίνου αἵματος, ὅπερ χυνόμενον βοᾷ δι' ἐκδίκησιν (Γεν. 4, 10 κ.ἀ.). Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους εἰς τὸν στενώτερον συγγενῆ τοῦ φονευθέντος ἐπετρέπετο νὰ ἀποκτείνῃ τὸν φονέα (Ἀριθμῶν 35, 19 «*ὁ ἀγχιστεύων τὸ αἷμα οὗτος ἀποκτενεῖ τὸν φονεύσαντα· ὅταν συναντήσῃ αὐτῷ οὗτος ἀποκτενεῖ αὐτόν*». Πρβλ. Ἐξόδου 21, 12 κ.π.ἀ.). Τὸ αἷμα τῶν ἐν κυνηγίῳ φονευομένων ζώων ἔπρεπε νὰ χυθῇ εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ καλυφθῇ διὰ χώματος (Λευϊτ. 17,13 κ.ἀ.). Τὸ Ταλμοὺδ (δλ. λ.) λεπτομερῶς διαγράφει τὸν τρόπον τῆς σφαγῆς τῶν ζώων, καθ' ὡρισμένον τυπικόν, ὅπερ σήμερον ἔτι ἰσχύει· τὰ δ' ὑπολείμματα τοῦ αἵματος ἐπὶ τοῦ σφαζομένου ζώου ἐπιμελῶς καθαρίζονται σήμερον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν δι' ὕδατος καὶ ἅλατος.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιλήψεων τούτων ἡ συγκροτηθεῖσα καλουμένη σύνοδος τῶν Ἀποστόλων, ἡ συγκροτηθεῖσα τῷ 51 μ. Χ. ἐν Ἱεροσολύμοις, καίτοι ἀπήλλαξε τοὺς ἐξ ἐθνῶν Χριστιανοὺς τῆς τηρήσεως τοῦ τελετουργικοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν «*εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας*» (Πρ. Ἀποστ. 15, 20. 29 καὶ 21, 25). Καὶ ὑπὸ μὲν τὸν ὅρον «*αἷμα*» νοητέα ἡ βρῶσις αἵματος, ὑπὸ δὲ τὸν ὅρον «*πνικτὸν*» ἡ βρῶσις ζώων φονευθέντων διὰ πνιγμοῦ, διότι καὶ αὐτῶν δὲν ἐχύθη τὸ αἷμα. Κατὰ ὁ ΞΖ' κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, κατὰ τὸ

Digitized by Google

692, ἀπαγορεύει τὴν βρῶσιν ἐδωδίμων ἐξ αἵματος, λέγων: *«τοῖς διὰ τὴν λίχνον γαστέρα αἷμα οἱουδήποτε ζῴου τέχνῃ τινὶ κατασκευάζουσιν ἐδώδιμον καὶ οὕτω τοῦτο ἐσθίουσι, προσφόρως ἐπιτιμῶμεν· εἴ τις οὖν ἀπὸ τοῦ νῦν αἷμα ζῴου ἐσθίειν ἐπιχειρήσοι οἱῳδήποτε τρόπῳ, εἰ μὲν κληρικὸς εἴη καθαιρείσθω, εἰ δὲ λαϊκὸς ἀφοριζέσθω»*. (Πρβλ. καὶ ΞΓ' ἀποστ. κανόνα.)

Λόγῳ τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τοῦ αἵματος ἐθεωρήθη ὡς ἰδιαζούσης σημασίας ἡ προσφορὰ αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον. Ἡ χύσις τοῦ αἵματος ἐχαρακτηρίσθη ὡς τὸ κύριον σημεῖον τῆς θυσίας, ἥτις δι' αὐτῆς καὶ μόνης ἀπέκτα ἀξίαν. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ δὲν ἠδύνατο νὰ νοηθῇ καθαρμὸς ἄνευ αἵματος (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους 9,22 *«καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις»*). Ὅταν ἐσφαγιάζετο τὸ θῦμα, οἱ ἱερεῖς συνέλεγον τὸ αἷμα εἰς ἀργυρᾶ δοχεῖα καὶ τὸ ἔχυναν εἰς τὴν βάσιν τοῦ βωμοῦ, ὅθεν διὰ σωλῆνος ἐχύνετο εἰς τὸν χείμαρρον τῶν Κέδρων. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἐξιλασμοῦ (βλ. λ.) ὁ ἀρχιερεὺς εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐρράντιζεν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν θυσιαζομένων ζῴων, πρὸς ἐξιλέωσιν *«ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων αὐτῶν περὶ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν»* (Λευΐτ. 16,16). Οἱ ραββῖνοι ἐδίδασκον ὅτι *«ὅταν τὸ αἷμα ἐγγίσῃ τὸ θυσιαστήριον, τότε μόνον ἐξιλεο-νται αἱ ἁμαρτίαι τῶν θυσιαζόντων»*. Παρόμοιαι ἀντιλήψεις ὑφίσταντο καὶ εἰς ἐθνικὰς θρησκείας· οὕτω λ. χ. οἱ Δαγιάκοι, κατοικοῦντες εἰς τὴν ἐκ τῶν ἰνδικῶν νήσων Βόρνεον, θεωροῦν ἀρκετὸν ἀντὶ θυσίας νὰ ραντίσουν τὸ θυσιαστήριον μὲ αἷμα τοῦ σφαγέντος ζῴου.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἐξαίρεται ἡ ἀπόλυτος ἀξία τοῦ χυθέντος αἵματος τοῦ Σωτῆρος, ὅστις οὐχὶ *«δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφ' ἅπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑράμενος»* (Ἑβρ. 9, 12), παρασχὼν οὕτω ἡμῖν διὰ τοῦ *«τιμίου αἵματός»* του (Ι. Πετ. 1, 18) τὴν ἀπολύτρωσιν (Ἐφεσ. 1, 7 κ. ἁ).

[Πρβλ. *Benzinger* Hebr. Archaeologie.—*Vigouroux* Dictionnaire de la Bible, λέξεις *sacrifice* καὶ *sang* κ.τ.λ.] Δ.Σ.Μ.

Αἷμα-Ἑβραῖοι. Πρὸ πολλῶν αἰώνων ἤρχισε κυκλοφοροῦσα φήμη, καθ' ἣν οἱ Ἑβραῖοι φονεύουν χριστιανόπαιδας καὶ πίνουν τὸ αἷμά των κατὰ τὴν λατρείαν. Ἡ φήμη αὕτη εἶναι ἐντελῶς ψευδής, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Ἑβραίων, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὡς καὶ τὸ Ταλμούδ, οὐ μόνον δὲν συνιστοῦν τοιοῦτό τι, ἀλλὰ τοὐναντίον ρητῶς ἀπαγορεύουν ὡς μέγιστον ἁμάρτημα τὴν πόσιν αἵματος ἀνθρώπου ἢ καὶ ζῴου.

Τοιαύτη φήμη ἱστορικῶς μεμαρτυρημένη ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον ἐν Φούλδᾳ τῆς Πρωσίας τῷ 235, ὅπου 34 Ἑβραῖοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ἀποδοθέντος εἰς αὐτοὺς τοῦ φόνου τῶν πέντε τέκνων ἑνὸς μυλωθροῦ. Ἡ φήμη αὕτη γεννήθη καὶ ἐξ ἄλλων ἐλατηρίων, ἀλλὰ κυρίως κ τοῦ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζήλου Χριστιανῶν κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ἡ ἐξόντωσις τῶν ὁποίων, εἰς χρόους ἀμαθείας, ἐθεωρεῖτο ἔργον θεάρεστον. Πόσον εὐκόλως εἰς χρόνους θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ εννῶνται τοιαῦται φῆμαι ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὸ γεονός, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιαισμοῦ ὁ συνηθέστερος λόγος τῶν ὑπὸ τοῦ ἐθνιοῦ ὄχλου διωγμῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἦτο ἡ ήμη ὅτι οὗτοι κατὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν ἔτρωον ἀνθρωπίνους σάρκας καὶ ἔπινον ἀνθρώπινον ἷμα *(θυέστεια δεῖπνα)*, ὡς μᾶς διαβεβαιοῦν οἱ ριστιανοὶ ἀπολογηταὶ τοῦ δευτέρου αἰῶνος. Βραύτερον οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Η' διέιδον ὅτι οὗτος ἔσφαζε παιδία διὰ νὰ λουσθῇ εἰς ὸ αἷμά των· οἱ Καλβινισταὶ διέδιδον παρόμοια ατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου Β'· ατὰ δὲ τὸν 16ον αἰῶνα οἱ Φραγκισκανοὶ κατηγόουν τοὺς Δομινικανοὺς ὅτι ἔπινον αἷμα ἑβραιοαίδων. Ἔτι τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1879 ὁ Ἀρσὲν ουσσαὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ παρισινῷ «Γαλάτῃ» ρθρον, ἐν ᾧ ἰσχυρίζεται ὅτι χριστιανοὶ ἱερεῖς έχρι τοῦ 16ου αἰῶνος ἐθυσίαζον παιδία τὴν Μεάλην Παρασκευήν. Τῷ 1890 τέλος ἐν Κίνᾳ ἐπεθη ὁ ὄχλος κατὰ τῶν Χριστιανῶν μὲ τὴν πεποίησιν ὅτι οὗτοι ἐθυσίαζον κινεζόπαιδας διὰ θρηκευτικοὺς σκοπούς.

Ἡ κατὰ τῶν Ἰουδαίων διαδοθεῖσα συκοφαντία ὕτη, καίτοι κατεδικάσθη ἐπισήμως διὰ παπικῶν ουλῶν καὶ ἀποφάσεων, ἐξεχόντων θεολόγων καὶ ογίων τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν, ιστεύθη ἐπὶ ἱκανοὺς αἰῶνας ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ γαγε πολλαχοῦ εἰς αἱματηροὺς διωγμοὺς κατὰ ῶν Ἰουδαίων, τὸ ἄδικον τῶν ὁποίων κατεδείχθη ολλάκις ἐκ τῶν ὑστέρων ὀφθαλμοφανῶς. Οὕτω χ. τῷ 1529 ἐν Bazin τῆς Οὑγγαρίας 30 Ἑβραῖοι ναγκάσθησαν ὑποβληθέντες εἰς τρομερὰ βασανιήρια νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ἐφόνευσαν ἓν παιδίον αὶ ἐκάησαν ζῶντες· τὸ παιδίον ἀνευρέθη ἀργόρα εἰς Βιένννην καὶ συγχρόνως ἀνεκαλύφθη ὁ γος τῆς συκοφαντίας· τὸ παιδίον εἶχε διαρπαγῆ αὐτὸν τὸν μηνυτὴν κόμητα Οὔδλφ ἐκ Bazin, ὁποῖος ἐφεῦρε τὸν εὔκολον ἐκεῖνον τρόπον νὰ αλλαγῇ τῶν Ἑβραίων πιστωτῶν του. Ἀπώλειαι ιδίων, ἐξαφανίσεις σκόπιμοι ἢ τυχαῖαι, ἐγκλήματα, ἀπεδίδοντο ἀμελετητὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους καὶ μάλιστα κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Πάσχα. Ἀναντιρρήτως καὶ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχουν ἐγκληματίαι καὶ ἐνδεχόμενον εἶναι καὶ Ἰουδαῖοι νὰ διέπραξαν φόνον Χριστιανοπαίδων ποτέ, ἀλλ' ὅπως τὰ ἐγκλήματα τὰ διαπραττόμενα ὑπὸ Χριστιανῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωνται εἰς τὸν Χριστιανισμόν, οὕτω δὲν εἶναι οὔτε δίκαιον οὔτε λογικὸν νὰ βαρύνουν τὴν ἰουδαϊκὴν θρησκείαν καὶ πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐγκλήματα πραχθέντα τυχὸν ὑπὸ κακούργων Ἰσραηλιτῶν.

Θὰ ἦτο βεβαίως δύσκολον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τῶν Ἑβραίων διωγμῶν τῶν γενομένων ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ καθόλου, συνεπείᾳ τῆς ἀστηρίκτου ταύτης κατ' αὐτῶν προλήψεως. Περὶ τούτου θὰ ἠδύνατο ὁ ἐπιθυμῶν νὰ εὕρῃ ἑλληνιστὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Πέτρου Κασιμάτη *«Αἷμα, Ἑβραῖοι, Ταλμούδ»* καὶ τοῦ Φ. Καρρὲρ *«Ἰουδαϊσμὸς καὶ Χριστιανισμός»*, ἐν ᾧ ὁ λόγος κυρίως περὶ τῶν ἐν Ἑπτανήσῳ διωγμῶν. Ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὰ κυριώτερα τῶν σχετικῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάντων:

Τούτων τὸ ἀρχαιότατον ἐσημειώθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1711 ἢ μᾶλλον 1712, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Πάσχα χρονολόγησιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου διεσώθη χρονικὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Σουμάκην, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁλόκληρος ἡ δικογραφία ὑπῆρχεν εἰς τ' ἀρχεῖα τῶν Δικαστηρίων τῆς Ζακύνθου, ἀφ' ἧς ἀντεγράφησαν εἰδικὰ ἀποσπάσματα. Μεταξὺ τῶν πηγῶν παρατηρεῖται ἀσυμφωνία τις εἰς τὰ ὀνόματα, πιθανὸν ὅμως νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῆς διωνυμίας λόγῳ τῶν ἀποδιδομένων παρωνύμων. Ὁπωσδήποτε, τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων τοῦ 1712, ὁ Κ. Βουρδέρης, διερχόμενος διὰ τῆς ἄκρας Δαβία, ἀνεῦρεν ἐκβραζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων πτῶμα ἀγνώστου παιδός, τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία δὲν ὑπερέβαινε τὰ πέντε ἔτη Καταληφθεὶς ὑπὸ οἴκτου, παρέλαβε τὸ ἐκβρασθὲν πτῶμα καὶ τὸ μετέφερεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἐσταυρωμένου,, διὰ κήρυκος δ' ἐκάλεσε τοὺς ἀπολέσαντας τέκνον νὰ προσέλθουν εἰς ἀναγνώρισιν. Πολλοὶ προσῆλθον, μεταξὺ δὲ τούτων ὁ Ἀναστάσιος Ζερβὸς καὶ ἡ σύζυγός του Νικολέττα ἀνεγνώρισαν εἰς τὸ πτῶμα τὸν πενταετῆ των υἱὸν Ἰωάννην, ἀπὸ τῆς προτεραίας ἐξαφανισθέντα. Καὶ τότε μὲν δὲν ὑπετέθη τίποτε. Ἡμέρας ὅμως τινὰς ἀργότερον δύο παῖδες, εἷς Χριστιανὸς καὶ εἷς Ἑβραῖος, ἤρισαν καὶ ἐλιθοβόλησαν ἀλλήλους, κατὰ δὲ τὴν φιλονικίαν ὁ πρῶτος, τραυματισθείς, ἔκλαιε λέγων ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ζητοῦν νὰ τοῦ πίουν τὸ αἷμα, ὡς ἔγινε διὰ τὸν μικρὸν Ἰωάννην Ζερβόν.

Τὰ μέχρι τοῦ σημείου τούτου συμβάντα ἀφηγεῖται ἐλαφρῶς παρηλλαγμένα ὁ Π. Χιώτης εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου». Κατ' αὐτόν, τὸ πενταετὲς ἐκεῖνο παιδίον ἐχάθη μὲν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἀνευρέθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κ. Βουρδέρη τὸ Μέγα Σάββατον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βουρδέρης διέκρινε τραύματα περὶ τὴν κεφαλήν, τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, φαίνεται ὅτι ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ὑπέθεσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐγκλήματος. Τὸ ἔφερε λοιπὸν εἰς τὸν πρῶτον ναὸν τῆς πόλεως ὃν συνήντησεν ἐπιστρέφων, ὅπου προσελθόντες μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ γονεῖς του τὸ ἀνεγνώρισαν. Ὁ ἰατρὸς ὅστις προσεκλήθη νὰ ἐκτελέσῃ νεκροψίαν ἀπεφάνθη ὅτι τὸ παιδίον ἐπνίγη πεσὸν εἰς τὴν θάλασσαν, προφανῶς ἐξ ἀπροσεξίας, καὶ ὅτι τὰ τραύματά του προέρχονται ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῆς πτώσεως. «Ἀλλά, ἐξακολουθεῖ ὁ Χιώτης, ἡ ἐπικρατοῦσα τότε πρόληψις ὅτι οἱ Ἑβραῖοι συνηθίζουσι νὰ μειγνύωσιν αἷμα χριστιανικὸν εἰς τὰ λειψὰ (ἄζυμα) τὰ ὁποῖα τρώγουσι κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα, ὡς καὶ τὰ τραύματα τῶν χειρῶν, τῶν ποδῶν, τῆς κεφαλῆς, τοῦ σώματος τοῦ παιδός, ἐστήριξαν ὑπόνοιαν εἰς τὸ πλῆθος, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἥρπασαν τὸ παιδίον καὶ τὸ ἐσταύρωσαν διὰ νὰ λάβωσι τὸ αἷμα. Κατ' ἐκείνας λοιπὸν τὰς ἡμέρας τῶν ὑπονοιῶν, παῖς τις λιθοβολήσας Ἑβραῖον ἐγρονθοκοπήθη ὑπ' αὐτοῦ. Τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ἑβραίου ὁ λαὸς ἐξέλαβεν ὡς κίνημα παράτολμον καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὸ παιδίον προχθὲς ἐφώναζε: «Τώρα οἱ Ἑβραῖοι μᾶς δέρνουν ἀφοῦ μᾶς ἐσταύρωσαν τὸ παιδί».

Τότε ἐξεμάνη τὸ πλῆθος καὶ μετέβη εἰς τὸ φρούριον ἔνθα κατῴκει ὁ Ἐνετὸς Προβλεπτὴς Πέτρος Βραγαδῖνος καὶ ἐκραύγαζον ζητοῦντες νὰ τιμωρηθῶσιν οἱ σταυρώσαντες τὸ παιδίον Ἰουδαῖοι. Ὁ Προβλεπτὴς διέταξε τότε ν' ἀνοιχθῇ τάχιστα ὁ τάφος τοῦ παιδίου καὶ νὰ γίνῃ νέα καὶ πλέον ἐπισταμένη νεκροψία, ὄχι δὲ ἀπὸ ἕνα ἀλλ' ἀπὸ τέσσαρας ἰατρούς. Ἐστάλησαν λοιπὸν ὁ Βίντερ, ὁ Χιόνης, ὁ Συγοῦρος καὶ ὁ Παλλαδᾶς, ἐπισημότατοι καθ' ἃ φαίνεται ἰατροί, οὗτοι δ' ἐπισταμένως ἐξετάσαντες τὰ τραύματα ἀπεφάνθησαν ὅτι πράγματι αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἦσαν τρυπημένοι. Ὁ παριστάμενος ὅμως λαός, χωρὶς ν' ἀναμείνῃ τὸ τέρμα τῆς νεκροψίας καὶ ἀρκούμενος εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην παρατήρησιν, ὥρμησεν ἀκατάσχετος εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως, ὅπου κατῴκουν τότε, μὴ συνηγμένοι εἰς ἰδιαίτερον Γέττο, οἱ Ἰσραηλῖται. Εἶχαν δὲ—λέγει τὸ χρονικὸν—τότε «τρεῖς συναγωγὰς καὶ τὰ μακελεῖα των κατὰ τὸν δρόμον Πιετάν, ὅστις τὸ νῦν διατηρεῖ τὸ ὄνομα *ἑβραϊκὰ μακελεῖα*». Μανιωδῶς δ' ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Ἑβραίων οἱ εὐερέθιστοι ἄλλωστε Ζακυνθινοί, ἔδειραν, ἐλάκτισαν, διέσυραν καὶ ἐσύλησαν τὰς οἰκίας. Μάτην ὁ Προβλεπτὴς ἀπέστειλε στρατιώτας ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν λαϊκὴν ὁρμήν. Μετὰ βίας δὲ οἱ Σύνδικοι καὶ οἱ Ἄρχοντες κατώρθωσαν νὰ τοὺς καταπραΰνουν, θέσαντες δὲ φρουροὺς εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἐπισημοτέρων Ἑβραίων ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν λαὸν νὰ τιμωρήσωσι δι' ἐξορίας καὶ θανάτου τοὺς κακοποιούς. Κοπάσαντος οὕτω τοῦ λαϊκοῦ ἐρεθισμοῦ ἤρχισε τακτικὴ ἡ ἀνάκρισις. Τὸ παιδίον ἐτάφη μετὰ πομπῆς εἰς τὸ ναὸν τῆς Μητροπόλεως. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ σημείωμα τοῦ Πρωτοπαπᾶ τῆς Μητροπόλεως Θωμᾶ Μπελέτη ὅστις ὡς ἑξῆς ἱστορεῖ τὸν ἐνταφιασμόν:

«1712 Ἀπριλίου 20, ἡμέρα Κυριακὴ τῆς ἁγίας Λαμπρᾶς ἐνταφιάσαμεν εἰς τὸν παρόντα ναὸν ἕνα παιδὶ διὰ προστάγματος τοῦ Ἐκλαμπροτάτου καὶ Ἐξοχωτάτου αὐθεντὸς Κυρίου Κυρίου Πέτρου Μπρεγαδίνου, ἡμετέρου Προβλεπτοῦ, υἱὸν τοῦ Ἀναστασίου Ζερβοῦ, ἕως χρονῶν πέντε ἰντζίρκα (περίπου), τὸ ὄνομά του Ἰωάννην. Αὐτό, ὡς ἠξεύρομεν, καὶ ὡς τὸ φανερώνουν καθαρότατα ἡ ἀφθεντικαῖς προκλάμαις, τὸ ἔχασαν οἱ γονεῖς του ἀπὸ τὴν ἀπερασμένην Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ὅπου ἦτον εἰς τὰς 13 τοῦ ἄνω μηνὸς Ἀπριλίου. Καὶ τὸ Μέγα Σάββατον τὸ βράδυ εὑρέθη εἰς τὴν πόντα τοῦ Γαβία ἐρριμένον εἰς τὴν θάλασσαν ἔχωντας τὰ στίγματα ὅλα ὅσα φαίνονται εἰς τὸν ἐσταυρωμένον μας Ἐλευθερωτὴν Ἰησοῦν Χριστόν, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ ζῆλος τοῦ ἄνω Ἐξοχωτάτου σχεδιάζει προτσέσσο (δίκην) διὰ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδή, ὡς λέγει ὅλος ὁ κόσμος, νὰ ἔλαβε τὸ αὐτὸ παιδίον τὸν ἐπώδυνον καὶ μαρτυρικὸν θάνατον ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν παρανόμων Ἰουδαίων».

Ἡ ὑπόθεσις αὐτή, βαθέως συγκινήσασα τὸν ζακυνθινὸν λαόν, ἐστιχουργήθη εἰς τετράστιχα, τὰ ὁποῖα ἂν δὲν ἔχουν καμμίαν ποιητικὴν ἀξίαν, εἶναι ὅμως ἀξιοπερίεργα διὰ τὴν πιστότητα τῆς ἀποδόσεως τῶν γεγονότων, καὶ τὰ ὁποῖα σωθέντα εἰς τ' ἀνέκδοτα τοῦ Δ. Βαρβίου ἀναδημοσιεύονται εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου» (Τ. 3, σ. 348) τοῦ Π. Χιώτου. Ὑπῆρξε δὲ τόσον πειστικὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ φήμη τῆς ἀνθρωποθυσίας, ὥστε ὁ μὲν Ἰωάννης Ζερβὸς ἐθεωρήθη νεομάρτυς μέχρι τοῦ νῦν φυλασσομένης τῆς μιᾶς χειρός του ἐντὸς πυξίδος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἐσταυρωμένου, τρεῖς δὲ ἑβραϊκαὶ οἰκογένειαι, Τσεκούλη, Ζαμπάτη ἢ Σαμπάτη καὶ Μπούλη, ἐβαπτίσθησαν πανοικεί, οὐχὶ ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀποτροπιασμοῦ. Ἡ κοινότης Ζακύνθου τότε ἐσκέφθη νὰ χωρίσῃ τοὺς ἐν τῇ πόλει κατοικοῦντας ἰσραηλίτας ἀπὸ τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς συμπολίτας των—διότι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραῖοι ἦσαν κατ' ἐξοχὴν γηγενεῖς, ἢ ὁπωσδήποτε ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν μέτοικοι, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν διαφέροντες καὶ μόνον τὴν ἑλληνικὴν λαλοῦντες, — ἵνα προστατεύσῃ αὐτοὺς ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως. Ἡ ἐν Ζακύνθῳ «Ὀβριακὴ» συνοικία, ἡ κοινῶς «Γέττο» καλουμένη, ἐσχημάτισεν εἰς ἀπόμερον τῆς πόλεως σχῆμα σταυροῦ, περιτειχισμένον καὶ μὲ τέσσαρας πύλας κλειομένας εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα. Ἐπὶ τῶν πυλῶν ἐτέθη ὁ πτερωτὸς λέων τῆς Ἑνετίας μὲ ἐπιγραφήν: «οἱ ἐν σταυρῷ σταυρώσαντες, σταυρωθήτωσαν» λατινιστί. Ἀπηγορεύθη δ' ἔκτοτε εἰς τοὺς ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραίους ἡ ἀπὸ τοῦ Γέττο ἔξοδος, ἀπὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου. Ἐννοεῖται ὅτι, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς ἑνετικῆς δημοκρατίας ἀφῃρέθησαν μετὰ τῶν ἑνετικῶν λεόντων καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ οἱ βάρβαροι περιορισμοὶ οὗτοι.

Ἄλλο ὑπόδειγμα κακουργήματος κατὰ παιδὸς ἀποδοθέντος εἰς Ἑβραίους ἐσημειώθη ὑπὸ παρεμφερεῖς συνθήκας ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1812, ἐπὶ γαλλικῆς κατοχῆς. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ διαβασμένος Ἰσραηλίτης ὀνόματι Κοέν, ὅστις ὅμως εἶχε τὴν φήμην ἀνθρωποθύτου. Ὁ υἱός του, συχνάζων εἴς τι καφενεῖον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου, συνεδέθη διὰ φιλίας μέ τινα παῖδα ὑπηρετοῦντα ἐν αὐτῷ. Μίαν πρωΐαν ὁ νέος οὗτος εὑρέθη νεκρός, ἡ δὲ γενομένη νεκροψία ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδὲ ρανὶς αἵματος ἔμενεν εἰς τὰς φλέβας του, ἐνῷ αἷμα δὲν ἐφαίνετο πουθενὰ γύρω ἀπὸ τὸ ἀνευρεθὲν πτῶμα. Ἡ ἀστυνομία, μετὰ πολλῆς μυστικότητος ἐνεργοῦσα, ἀνεκάλυψεν ἐντὸς τοῦ καφενείου τμῆμα ἀκόνης, ἐξ οὗ ἐγεννήθησαν εἰς αὐτὴν ὑπόνοιαι, διότι ἐθρυλλεῖτο ὅτι εἰς τὰς ἀνθρωποθυσίας οἱ Ἑβραῖοι μεταχειρίζονται εἰδικὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ εἰδικὴν ἀκόνην ὅπου ἀκονίζουν τὴν μάχαιραν. Χωρὶς λοιπὸν νὰ συνδέσῃ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀκόνης μὲ τὸ κακούργημα, ἐκάλεσε τοὺς ἀπολέσαντας σιδηρουργικὰ ἐργαλεῖα νὰ προσέλθουν εἰς ἀναγνώρισιν εὑρεθέντων. Τότε καὶ ὁ Κοὲν προσελθὼν ἀνεγνώρισεν ὡς ἰδικήν του τὴν ἀκόνην, πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του, ἐκόμισε καὶ τὸ ἄλλο τεμάχιον αὐτῆς ὅπερ διετήρει ἐν τῇ οἰκίᾳ του. Ἐκ τούτου ἐθεωρήθη ἔνοχος, πιστοποιηθείσης δὲ καὶ τῆς φιλίας τοῦ υἱοῦ του μετὰ τοῦ θύματος, τὸ δικαστήριον κατέληξεν εἰς τὴν γνώμην τῆς ἀνθρωποθυσίας.

Digitized by Google

Ματαίως οἱ εὔποροι Ἑβραῖοι, δι' ἀναφορᾶς των πρὸς τὸν ἄλλωστε ἥκιστα φανατικὸν χριστιανὸν Διοικητήν, τὸν Γάλλον στρατηγὸν Δονζελῶ, ἐζήτησαν τὴν χάριν τοῦ καταδίκου. Ματαίως προσέφεραν δῶρα πολλά. Τὰ πάντα ἀπερρίφθησαν. Ἡ καταδίκη ἐξετελέσθη. Καὶ ὁ Κοὲν μετ' ἄλλων δύο συγκατηγορηθέντων ἐτυφεκίσθη εἰς τὴν Σπιανάδαν, ἐκεῖ ἔνθα μετά τινα ἔτη, ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ ἁρμοστοῦ Μαίτλανδ, ἀνηγέρθη μνημεῖον.

Ἔκτοτε πολλὰ κρούσματα, σποραδικά, συνέβησαν, ἐν Σμύρνῃ, Ἀλεξανδρείᾳ, Θεσσαλονίκῃ, Τσανὰκ-Καλεσὶ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Ἰδιαιτέραν ὅμως σημασίαν εἶχε τὸ σημειωθὲν πάλιν ἐν Κερκύρᾳ, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1891, γεγονὸς ὅπερ εἶχεν ἐν Ζακύνθῳ μετά τινας ἡμέρας αἱματηροτάτας συνεπείας, δι' ἃς ἄφθονος μελάνη ἐχύθη καὶ αἵτινες ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνουν ἀφετηρία σφοδροῦ ἀγῶνος μεταξὺ Δεληγιαννικῶν καὶ Θεοτοκικῶν, τῶν τελευταίων κατηγορηθέντων ὡς ἀντισημιτῶν.

Τὴν 1 Ἀπριλίου τοῦ 1891, ὁ ἐν Κερκύρᾳ δημόσιος κῆρυξ Γκάγκας, ἐκήρυσσεν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς μεγάλην ἀμοιβὴν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ εὕρῃ ἀπολεσθὲν κοράσιον ἑβραϊκῆς οἰκογενείας. Τὸ ἄκουσμα προεκάλεσεν ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Διότι ἀφ' ἑνὸς ἡ ἡμέρα (Πρωταπριλιά) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ προσέγγισις τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα, ὁπότε χριστιανόπαιδες καὶ ὄχι ἑβραιόπουλα ἠμποροῦσαν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν νὰ χαθοῦν, ἔπειθαν τοὺς ἀκούοντας ὅτι πρόκειται περὶ φάρσας καὶ ὄχι περὶ σοβαροῦ γεγονότος. Ἐν τούτοις, ὁ Ἑβραῖος Βῆτος Σάρδης προσήρχετο εἰς τὴν Ἀστυνομίαν καὶ ἐκεῖ κατήγγελλεν ὅτι ἀπώλεσε τὴν κόρην του Ρουμπίναν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἔλεγε θυγατέρα του καὶ ἄλλοτε προγονήν του. Τὸ ἀπόγευμα Ἑβραῖος κωφάλαλος ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἀνάκρισιν, κατ' ἄλλους μὲν βοηθήσας αὐτὴν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ θύματος, κατ' ἄλλους δὲ ὅπως συσκοτίσῃ τὰς ἐνεργείας της. Ὁπωσδήποτε μετ' ὀλίγον ἡ ἀστυνομία ἀνεκάλυπτε τὸν Σάρδην κομίζοντα σάκκον ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἀκολουθούμενον ἀπὸ τὸν κωφάλαλον, ἐντὸς δὲ τοῦ σάκκου ἀνευρέθη τὸ πτῶμα τῆς Ρουμπίνας Σάρδη, μικρᾶς Ἑβραιοπούλας, γνωστῆς καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν σχολὴν τῶν καθολικῶν καλογραιῶν. Τὸ σῶμα, μετά τινας ἐρεύνας, διεπιστώθη ὅτι ἀνευρέθη ὄπισθεν τῆς θύρας Ἑβραίου τινός, ὀνόματι Ναξόν, δακτυλοδεικτουμένου ὅμως ὡς «ἀνθρωποθύτου», καὶ μάλιστα ὡς τοῦ ἐνόχου διὰ τὸν φόνον τοῦ μικροῦ χριστιανόπαιδος τῆς Ἀλεξανδρείας Εὐαγγέλου Φουρναράκη, ὅστις εἶχεν εὑρεθῇ νεκρὸς τῷ 1881 ὑπὸ μυστηριώδεις συνθήκας. Ἡ Ρουμπίνα εἶχε παραδοθῇ δυόμισυ ἔτη ἐνωρίτερον ὑπὸ τοῦ Σάρδη εἰς τὰς καθολικὰς καλογραίας, εἶχε βαπτισθῇ χριστιανὴ καὶ ἐνεγράφη ὡς μαθήτρια ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαρία Δεσύλλα. Ἐν τούτοις αἱ ἄλλαι συμμαθήτριαί της τὴν ἀπέφευγον ὡς ἰσραηλίτιδα, οὕτω δὲ ἐπί τινα χρόνον ζήσασα μόνη, ἄνευ οὐδεμιᾶς στοργῆς ἡ Μαρία-Ρουμπίνα, ἄγνωστον ἂν κόρη ἢ προγονὴ τοῦ Σάρδη, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν σχολὴν τῶν καλογραιῶν. Ἡ ἐκ ταύτης διάβασίς της λοιπόν, τὸ ὄνομα τῆς Μαρίας, ἀντὶ τοῦ τῆς Ρουμπίνας, τὸ ἀσυγκίνητον τοῦ Σάρδη καί τις πληροφορία ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἐμέμφετο τὸν Ναξὸν «ὅτι διὰ νὰ σκοτώσῃ ἐκεῖνος, ὁ Ναξόν, τὸ κορίτσι, εὕρισκεν αὐτός, ὁ Σάρδης, τὸν μπελᾶν του», ἔπεισαν τὸν κόσμον ὅτι τὸ θῦμα δὲν ἦτο διόλου Ἑβραιοπούλα ἀλλὰ πραγματικῶς Χριστιανή, ἀνατραφεῖσα δῆθεν ὡς Ἑβραία, ὥστε ὁ θάνατός της νὰ μὴ ἀποδοθῇ εἰς «ἀνθρωποθυσίαν ἀλλοφύλου». Αἱ ἀνακρίσεις δὲν τώρθωσαν νὰ φωτίσουν τὴν ὑπόθεσιν, καὶ τὸ κακούργημα ἔμεινεν ἀτιμώρητον.

Καὶ εἰς μὲν τὴν Κέρκυραν αἱ ἐκ τοῦ γεγονότος προκληθεῖσαι ταραχαὶ δὲν ἔσχον αἱματηρὰς συνεπείας, χάρις εἰς τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν καὶ εἰς τὸν φόβον μήπως ἀποδοθοῦν εἰς τὸν θρυλλούμενον ἀντισημιτισμὸν τοῦ Γεωργίου Ν. Θεοτόκη. Εἰς τὴν Ζάκυνθον ὅμως ὁ ἀναβρασμὸς ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἐπὶ ἡμέρας οἱ Ἑβραῖοι ὑβρίζοντο ἀπὸ τοὺς φανατικούς, καὶ τὰ ἄκρα τοῦ Γέττο ἐλιθοβολοῦντο. Ὁ νομάρχης, ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας, ὁ εἰσαγγελεὺς ἐζήτησαν ἐνισχύσεις ἐπὶ τῇ προβλέψει ταραχῶν. Ὅσον ὅμως κατέφθανον ἐκ Πατρῶν ἐνισχύσεις, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ λαὸς ἠρεθίζετο. Τὴν μεγάλην ἑβδομάδα ἔγιναν καί τινες συλλήψεις ταραχοποιῶν, ὅπως συγκρατηθῇ ἡ διασαλευομένη τάξις. Ματαίως ὁ νομάρχης Γιαννούλης προσεπάθει νὰ νουθετήσῃ τοὺς ζωηροτέρους, οὓς ἐπὶ τούτῳ εἶχε καλέσει παρ' αὐτῷ. Ὁ φανατισμὸς ὁλονὲν ηὔξανεν. Εἶχαν ἀρχίσει μάλιστα νὰ ὑβρίζουν καὶ τὸν στρατόν, φρουροῦντα τὴν τάξιν καὶ συνεπῶς κατὰ φαινόμενον προασπίζοντα τοὺς Ἑβραίους. Τὸ ἀπόγευμα τῆς Μεγ. Παρασκευῆς 19 Ἀπριλίου, ἐγένετο πάνδημος, κατὰ τὸ ἔθος, ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου, ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μώλου. Ἑπτὰ ἕως ὀκτὼ χιλιάδες ἠκολούθουν. Ἡ κεφαλὴ εἶχε προχωρήσει καὶ εἰσήρχετο εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Γέττο, ὅπου ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Ε. Σολωμὸς ἐφρούρει μετὰ δυνάμεως ἑκατὸν περίπου ἀνδρῶν. Οἱ φανατικώτεροι ἐζήτησαν νὰ εἰσχωρήσουν. Ὁ στρατὸς τοὺς ἠμπόδισε. Μερικοὶ ἔρριψαν λεμονόκουπες. Μία ἐξ αὐτῶν ἐκτύπησε κατὰ πρόσωπον τὸν ἀξιωματικὸν Σολωμόν. Αὐτὸς ἐπῆρε τοῦτο ὡς προσωπικὴν προσβολήν, καὶ προσπαθήσας ν' ἁρπάσῃ τὸ ὅπλον ἑνὸς στρατιώτου, διέταξε πῦρ κατὰ τῶν διαδηλωτῶν. Τότε ἠκούσθησαν πυροβολισμοί, ὄχι ἐκ τῶν στρατιωτῶν, ὡς ὑπετέθη, οὔτε κατὰ ἀνθρωπίνης σαρκός. Οἱ πυροβολισμοὶ ὅμως ἐκεῖνοι προεκάλεσαν πανδαιμόνιον, καὶ ἀνταλλαγέντων πολλῶν πυροβολισμῶν, ἐφονεύθησαν πέντε, πολλοὶ δ' ἐτραυματίσθησαν. Ὁ λαὸς ἐξεμάνη. Εἰς τὴν πάλην καὶ τὸν ἀκολουθήσαντα πανικόν, ὁ Ἐσταυρωμένος ἐποδοκυλίσθη, οἱ στρατιῶται ἀφωπλίσθησαν, ὁ ἀξιωματικὸς συνελήφθη, αἱ ἀρχαὶ προεπηλακίσθησαν, μέγας δ' ἐπὶ πολὺ ἐπεκράτησεν ἀναβρασμός, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ λεηλασία καὶ καταστροφὴ τῶν ἐπίπλων πλουσίων ἑβραϊκῶν οἰκιῶν, εὑρισκομένων εἰς τὸν «Φόρον τοῦ Ποιητοῦ» καὶ τὴν «Πλατέαν Ρούγαν», τοῦ Φέρρου, τοῦ Μπουλῆ, καὶ ἄλλων. Καὶ ἀπηλλάγη μὲν τότε ὁ θεωρηθεὶς ὡς ὑπαίτιος τῆς αἱματοχυσίας ἀξιωματικὸς Σολωμός. Ὅταν ὅμως, μετὰ ἐξαετίαν, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος εἰς τὴν μάχην τῶν Πέντε Πηγαδιῶν ὁ Ε. Σολωμός, οἱ Ζακυνθινοί, παρατηροῦντες ὅτι ὁ θάνατος τὸν εὗρε τὴν ἐπέτειον τῶν ἐν Ζακύνθῳ γεγονότων ἡμέραν, τὸν ἀπέδωσαν εἰς θείαν δίκην.

Ἔκτοτε, ὡρισμένα γεγονότα, πλὴν τοῦ θανάτου τῆς Οὐγγρίδος Τίτζας Ἐλσάρ, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε πάλιν πολὺς θόρυβος, δὲν εἵλκυσαν τὴν δημοσίαν προσοχήν. Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τοῦ λοιποῦ νὰ ἐπαναληφθοῦν εἰς βάρος ὁλοκλήρου λαοῦ διωγμοὶ ἐξ ἀφορμῆς ὅλως ἀδικαιολογήτου ὑπονοίας, ἐν ἐποχῇ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ Δικαιοσύνη δύναται νὰ τιμωρήσῃ πάντα ὑπεύθυνον ἐνόχου πράξεως, ἀνεξαρτήτως τοῦ θρησκεύματος εἰς ὃ ἀνήκει. Γ.Δ.Κ.

Αἷμα μαρτύρων.—Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ ἐτίμων πολὺ τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν μαρτύρων· τὸ αἷμα τοῦτο ἐθεωρεῖτο αὐτόχρημα δόξα τῆς Ἐκκλησίας· οὕτως ἀρχαῖος ποιητὴς ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Ρώμην λέγει: "*sancta es, sanctorum pretioso sanguine, Roma*„ *(Εἶσαι ἁγία, ὦ Ρώμη, ἀπὸ τὸ πολύτιμον αἷμα τῶν ἁγίων»)*· καὶ ὁ περίφημος ἐπίσκοπος Καρχηδόνος Κυπριανὸς († 258) ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν του λέγει: «*Ὦ πόσον εἶναι εὐτυχὴς ἡ Ἐκκλησία μας....τὴν ὁποίαν δοξάζει τὸ ἔνδοξον αἷμα τῶν μαρτύρων! Διὰ τῶν ἔργων τῶν ἀδελφῶν παρίστατο λευκή, τώρα διὰ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων προσέλαβε τὴν λαμπρότητα τῆς πορφύρας*» (ἐπιστ. 10). Τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν μαρτύρων δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξασθενοῦν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ τοὐναντίον ὡς σπόρος θαυμαστῆς γονιμότητος, ὅστις συνετέλει εἰς κραταίωσιν αὐτοῦ (Τερτυλ. Apologet. 1).

Τὸ αἷμα τῶν μαρύρων, θεωρούμενον ὡς ἱερὸν σύμβολον τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς αὐτοθυσίας, συνελέγετο εὐλαβῶς μὲ ὑφάσματα καὶ μὲ σπόγγους ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν διωκτῶν. Τοιουτοτρόπως λ. χ. τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ ἁγίου Βικεντίου βεβαιοῖ ὅτι οἱ παριστάμενοι εἰς τὸ μαρτύριον ἀδελφοὶ «ἠσπάζοντο τὰ ἴχνη τῶν βημάτων του, ἤγγιζον μετ' εὐλαβοῦς περιεργείας τὰς πληγὰς τοῦ σώματός του καὶ συνέλεγον τὸ αἷμά του εἰς πανία, διὰ νὰ τὸ καταλίπουν ὡς προστατευτικὸν μέσον εἰς τοὺς ἀπογόνους των»· καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς τοῦ τρίτου αἰῶνος Προυδέντιος βεβαιοῖ ὅτι τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων ἐθεωρεῖτο ὡς «*ἱερὰ προστασία διὰ τοὺς ἀπογόνους*». Κατὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ οἱ παριστάμενοι μετ' εὐλαβείας συνέλεγον μὲ ὑφάσματα τὸ ἅγιόν του αἷμα. Τὸ αἷμα τοῦτο, τὸ συλλεγόμενον κατὰ τὰ μαρτύρια, ἐφυλάσσετο εὐλαβῶς εἰς δοχεῖα, ὧν τινα εὑρέθησαν εἰς κατακόμβας καὶ εἰς τάφους.

(Πρβλ. ἰδίως *Martigny* Diction. des antiq. chrétiennes λέξις *sang.* κ. τ. λ.]. Δ. Σ. Μ

—***αἷμα ἀπεξηραμένον*** *[Ζωοτεχν.]*. Τὰ κατοικίδια ἀγροτικὰ ζῷα παρέχουσι κατὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν μεγάλας ποσότητας αἵματος. Οὕτω κατὰ τὸν Pagès, Galibert καὶ Michault δίδουσιν:

Οἱ ἵπποι	τὸ	$^1/_{20}$	τοῦ	ζῶντος	αὐτῶν	βάρους
Οἱ βόες	»	$^1/_{20}$ - $^1/_{60}$	»	»	»	»
Οἱ μόσχοι	»	$^1/_{12}$ - $^1/_{33}$	»	»	»	»
Οἱ χοῖροι	»	$^1/_{18}$ - $^1/_{40}$	»	»	»	»
Τὰ πρόβατα	»	$^1/_{15}$ - $^1/_{80}$	»	»	»	»

Τὸ αἷμα δύναται νὰ δοθῇ νωπὸν ὡς τροφὴ εἰς τὰ ζῷα εἴτε μόνον εἴτε ἀναμεμιγμένον μετ' ἄλλων τροφῶν, πιτύρων κτλ., ἀλλὰ δὲν λαμβάνεται εὐχαρίστως ἢ μόνον ὑπὸ τῶν χοίρων καὶ ὀρνίθων, δι' ὃ καλύτερον εἶναι νὰ θερμαίνηται εἰς 100° Κελσίου, ὁπότε ὁ σχηματιζόμενος πλακοῦς ἀποχωρίζεται διὰ πιέσεως τοῦ ὑγροῦ, ξηραίνεται ταχέως καὶ ἀλευροποιεῖται. Οὕτω παρασκευαζόμενον τὸ αἷμα διατηρεῖται καλύτερον, λαμβάνεται εὐχαρίστως ὑφ' ὅλων τῶν ζῴων καὶ ἔχει ὡς ἔγγιστα τὴν ἑξῆς σύνθεσιν: 86 % ξηρὰ οὐσία, ἤτοι 81,0 % λευκωματώδεις οὐσίαι· 0,8 % λιπαραὶ οὐσίαι· 2,7 % τέφρα κ.λ.π.

Εἰς τὰ μεγάλα τέλος σφαγεῖα τῆς Δύσεως, ὅπου ὑπάρχουσι μεγάλαι ποσότητες αἵματος διαθέσιμοι, ἀποξηραίνεται τὸ αἷμα κατὰ δύο μεθόδους: Ἢ πήγνυται δι' ἀτμοῦ καὶ ὁ ἀποχωριζόμενος πλακοῦς ἀφοῦ τεμαχισθῇ ξηραίνεται εἰς ξηραντήρια δι' ἀτμοῦ εἰς 100° μέχρι 120° Κελσίου, ἤ, διὰ νὰ παρακωλυθῇ ἡ πῆξις τοῦ αἵματος, ἀναδεύεται τοῦτο ἰσχυρῶς καὶ χύνεται εἶτα εἰς λεπτὰ στρώματα, ὁπότε καὶ ξηραίνεται ὑπὸ χαμηλὴν θερμοκρασίαν. Τὸ κατὰ τὴν πρώτην μέθοδον παρασκευασθὲν ἀπεξηραμένον αἷμα, λόγῳ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας, εἶναι ἀδιάλυτον ἐν τῷ ὕδατι, ἐνῷ τὸ κατὰ τὴν δευτέραν μέθοδον παρασκευαζόμενον εἶναι διαλυτόν. Ἐπίσης ἡ πεπτικότης τῶν λευκωματωδῶν ὑλῶν τοῦ μὲν πρώτου εἶναι 86 %, ἐνῷ τοῦ δευτέρου εἶναι 95 %. Ἡ θρεπτικὴ ἐνέργεια εἶναι δι' ἀμφότερα πλήρης.

Ἡ μέση σύνθεσις τοῦ ἀπεξηραμένου αἵματος κατὰ τὸν O. Kellner εἶναι: ξηρὰ οὐσία 91 %· ἤτοι ἀζωτοῦχοι οὐσίαι 83.9 %, ἐξ ὧν λευκωματώδεις 71,7 %· λιπαραὶ οὐσίαι 2.5 %· τέφρα 4,2 %. Θρεπτικὴ ἀξία ἐκπεφρασμένη εἰς ἄμυλον 72,2. Ἀνήκει ὅθεν τὸ ἀπεξηραμένον αἷμα εἰς τὰς μᾶλλον συμπεπυκνωμένας τροφὰς καὶ μάλιστα εἶναι ἡ πλουσιωτέρα ὅλων τῶν τροφῶν εἰς λευκωματώδεις οὐσίας, δι' ὃ καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς αὔξησιν τῆς περιεκτικότητος τοῦ σιτηρεσίου εἰς λεύκωμα. Λαμβάνεται εὐχαρίστως ὑφ' ὅλων τῶν ζῴων καὶ δίδεται εἰς τὰς ἑξῆς ποσότητας ἡμερησίως: εἰς τοὺς βόας μέχρι 300 δραμίων· εἰς τοὺς ἵππους μέχρι 200 δραμίων· εἰς τοὺς χοίρους ἐν ἀρχῇ εἰς μικρὰς ποσότητας 30 περίπου δραμίων μετὰ τὸν ἀπογαλακτισμόν, καὶ μέχρι 150 δραμίων κατόπιν· τὰ πρόβατα τὸ λαμβάνουσι δυσκόλως, δι' ὃ καὶ παρέχεται εἰς αὐτὰ εἰς μικρὰς ποσότητας μέχρι 40 δραμίων· τέλος εἰς τὰς ὄρνιθας μέχρι 3 δραμίων.

Προσοχὴ ἀπαιτεῖται κατὰ τὴν ἀγορὰν μήπως κατὰ τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ τὸ ἀπεξηραμένον αἷμα ὑπερεθερμάνθη, ὁπότε ἡ πεπτικότης του μειοῦται ἐπιβλαβῶς. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι εἰς τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ δέον νὰ χρησιμοποιῆται αἷμα ὑγιῶν μόνον ζῴων.

Τὸ ἀποξηραμένον αἷμα χρησιμοποιεῖται ὁμοίως διὰ τὴν παρασκευὴν κτηνοτροφικῶν ἄρτων καὶ διπυριτῶν. Ι. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

—***αἷμα δράκοντος*** ἢ ***αἷμα δρακόντειον*** [Χημ.]. Εἶναι σῶμα ἀνῆκον εἰς τὰς φυσικὰς *ῥητίνας* καὶ λαμβάνεται κυρίως ἐκ *δαιμονόρρωπος* τοῦ δράκοντος τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σουμάτρας. Περιέχει περίπου 85 % ἐστέρας (κυρίως τοῦ βενζοϊκοῦ ὀξέος) μετὰ ῥητινοταννολῶν καὶ ῥεσινῶν. Χρησιμοποιεῖται ὀλίγον εἰς τὴν θεραπευτικὴν καὶ κυρίως διὰ παρασκευὴν βερνικίων. Σ. Γ.

—***αἷμα ταύρου.*** Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ ὑπὸ τοῦ Καμβύσου αἰχμαλωτισθεὶς τελευταῖος Φαραὼ Ψαμμήνιτος «αἷμα ταύρου πιὼν ἀπέθανε παραχρῆμα». Κατὰ τὸν Σικελιώτην Διόδωρον, ὁ Πελίας ἐφόνευσε τὸν πατέρα τοῦ Ἰάσωνος ἀναγκάσας αὐτὸν «αἷμα πιεῖν ταύρου». Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Θεμιστοκλῆς ηὐτοκτόνησεν «αἷμα ταύρου πιών». Ὁ Κτησίας λέγει ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καμβύσου Σμάρδις «ἀπέθανεν αἷμα ταύρου πιὼν» καὶ ὁ Στράβων περὶ τοῦ Μίδα ἀναφέρει ὅτι «αἷμα ταύρου πιὼν φασὶν ἀπελθεῖν εἰς τὸ χρεόν».

Ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς «Ἱππεῖς» παρατηρεῖ:

Βέλτιον ἡμῖν αἷμα ταύρειον πιεῖν·
Ὁ Θεμιστοκλέους γὰρ θάνατος αἱρετώτερος.

Ὁ δὲ Σοφοκλῆς εἰς τὸ σωζόμενονν ἀπόσπασμα τῆς «Ἑλένης»:

Ἐμοὶ δὲ λῷστον αἷμα ταύρειον πιεῖν,
καὶ μή τι πλείους τῶν δ' ἔχειν δυσφημίας.

Σπουδαία συζήτησις διεξήχθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν Ἰνστιτοῦτον μεταξὺ τῶν G. Maspero, Dr. Abbate pacha, Dr Piot bey, G. Legrand καὶ Β. Ἀποστολίδου. Κατ' αὐτὴν διεπιστώθη ὅτι νωπὸν τὸ αἷμα τοῦ ταύρου ὄχι μόνον δὲν εἶναι δηλητηριῶδες, ἀλλὰ καὶ θρεπτικόν, προσεβλήθη τὸ ἀξιόπιστον τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἐξήχθη ὡς συμπέρασμα ὅτι τὸ ζήτημα μένει ἀνοικτόν. Ὁ Dr Abbate pacha ὑπεστήριξεν ὅτι καταπινόμενον εἰς μεγάλην ποσότητα τὸ αἷμα καὶ πληροῦν τὸν στομαχικὸν σάκκον πήγνυται καὶ πιθανὸν νὰ προκαλῇ ἐμβολισμόν. Τὴν γνώμην αὐτὴν εἶχον ἐκφέρει ἤδη ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων Πραξαγόρας ὁ σχολιαστὴς τοῦ Νικάνδρου (Δ' αἰὼν π. Χ.) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, μετὰ τούτους δὲ ὁ Πλίιος λέγων «taurorum sanguis cellerime coit atque durescit; ideo pestifer potu maxime», ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Darcier εἰς τὴν ἀγγλικήν του μετάφρασιν τοῦ Πλουτάρχου καὶ ὁ Rev. W. Beloc εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ Ἡροδότου.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος οἱ διάσημοι τότε φυσιολόγοι ἐν Βιέννῃ Dr Apert καὶ Prof. Retembach διετάθησαν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρεσκεύαζον δηλητήριον ἐκ μίγματος ταυρείου αἵματος καὶ χώματος (ποτάσσης, νάτρου), ἐξ οὗ προέκυπτε κυανιοῦχος πότασσα. Ὁ δὲ Prof. Ozier παρετήρει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι θὰ ἐγνώριζον

Digitized by Google

τοιοῦτό τι παρασκεύασμα. Ἀλλ' αὗται εἶναι ἁπλαῖ ὑποθέσεις.

Καθ' ἡμᾶς, ἡ ἐπίμονος ἀπόδοσις βιαίου θανάτου εἰς τὴν πόσιν αἵματος ταύρου μαρτυρεῖ ὅτι ὑπῆρχε γνωστὸν δριμὺ καὶ ἀνώδυνον σχετικῶς δηλητήριον, τὸ ὁποῖον *ἐλέγετο* «αἷμα ταύρου» χωρὶς νὰ εἶνε εἴτε νωπὸν αἷμα τοῦ ζῴου τούτου, εἴτε παρασκεύασμα ἐξ αὐτοῦ. Πράγματι: *ταῦρος* ἐλέγετο τὸ ἀνδρικόν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸ γυναικεῖον αἰδοῖον. Ἐπὶ ἀρχαιοτάτων ξοάνων γυναικείων βλέπομεν εἰς τὴν θέσιν τούτου ἐγχαραγμένον τρίγωνον περικλεῖον ἓν Τ. Ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρὸς διὰ τῆς προστριβῆς ξύλου ρητινούχου ἐν ὀπῇ ὁμοίου κορμοῦ, ἔπειτα τὸ φαινόμενον τῆς συλλήψεως καὶ γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ θάνατος ὑπῆρξαν θεμελιώδη γενεουργὰ τῶν πρώτων θρησκευμάτων φαινόμενα. Τῶν δύο πρώτων φαινομένων ἡ μηχανικὴ διάταξις εἶναι ὁμοία, ἐντεῦθεν δὲ τὸ Τ, βραχυγραφία τοῦ ἰδεογράμματος τοῦ Ταύρου, ἔδωκε παλαίτατα γένεσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦ (σ)ταυροῦ ὡς συμβόλου τῆς ζωῆς (γεννήσεως καὶ ἀναστάσεως). Τὸ βλέπομεν εἰς βασιλικὰ ἀγάλματα τῆς Νινευΐ, ἐν Κνωσῷ, παρ' Αἰγυπτίοις, ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Βάκχου καὶ εἰς γαλατικὰς καὶ βρεττανικὰς προϊστορικὰς παραστάσεις. Παρ' Αἰσχύλῳ ὁ χορὸς λέγει περὶ τῆς Ἰφιγενείας:

πρέπουσα δ' ὡς ἐν γραφαῖς, προσεννέπειν
θέλουσ' ἐπεὶ πολλάκις
πατρὸς κατ' ἀνδρῶνας εὐτραπέζους
ἔμελψεν, ἁγνὰ δ' ἀταύρωτος αὐδᾷ πατρὸς
φίλου, τριτόσπονδον εὔποτμον
αἰῶνα φίλως ἐτίμα.

Ἁγνή, *ἀταύρωτος*, λέγεται ὄχι ἡ παρθένος ἡ ἀπείρατος, ὅπως ἐξηγοῦν πάντες, διότι θὰ ἤρκει τὸ ἁγνή, ἀλλ' ἡ *κορασίς*, ἡ λόγῳ τῆς μικρᾶς της ἡλικίας μὴ ὑποστᾶσα ἀκόμη τῶν ἐμμήνων τὴν ἐμφάνισιν. Ὁ σχολιαστὴς νομίζει ὅτι λέγεται ἐδῶ τοῦτο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ψαλτρίας τῶν ἰωνικῶν συμποσίων, αἵτινες ἦσαν γύναια ψάλλοντα ἐπ' ἀμοιβῇ. Ἀλλ' ἔχει ἄδικον, διότι εἰς τὸν οἰκιακὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν ἠδύνατο εὐγενὴς νεᾶνις νὰ ψάλλῃ εἰς τὰ πατρικὰ συμπόσια, ἀλλὰ μόνον κορασίς, ὅπως σήμερον παρὰ μουσουλμάνοις.

«Αἷμα ταύρου» λοιπὸν καθ' ἡμᾶς εἶναι τὸ αἷμα τῆς ἀκαθάρτου γενέσεως. Ὁ Liepmann λέγει ὅτι τὸ αἷμα τοῦτο περιέχει ἀρσενικόν. Ὁ Armand Gautier ἀπέδειξεν ὅτι περιέχει 0,28 χστγρ. ἀρσενικοῦ. Ἐπίσης ὁ Schmauch εὗρε πλὴν ἄλλων καὶ φώσφορον. Εἶναι ἀρχαιοτάτη ἡ ἰδέα ὅτι αἱ μηνορροοῦσαι εἶναι ἀκάθαρτοι καὶ ὅτι αἱ ἐκκρίσεις καὶ ὁ ἱδρὼς εἶναι δηλητηριώδης· εἶναι ἰδέα πολὺ διαδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς λαούς. Ὁ Dr B. Schick ἔκαμε πειράματα εἰς τὰ 1920, διότι παρετήρησεν ὅτι νωπότατα ἄνθη τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἡ ὑπηρέτριά του ἐμαραίνοντο ἀμέσως ὁσάκις ἐμηνορρόει. Πειραματισθεὶς διεπίστωσε τοῦτο εἰς πολλὰς ἄλλας γυναῖκας. Ἅπαξ εἶδεν ἄνθη νὰ φυλλορροήσουν ἐντὸς 3 λεπτῶν. Τὸ ἴδιον διεπίστωσεν ἐπὶ ἀνθέων δι' ἐπιστάξεως αἵματος ληφθέντος ἀπὸ τὸ πτερύγιον ὠτὸς μηνορροούσης. Ἐν τούτοις ὁ ὀρὸς τοῦ αἵματός της ἔδωκεν ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα, ἐξ οὗ συνήγαγεν ὅτι ἡ δηλητηριώδης οὐσία ἔγκειται εἰς τὰ αἱμοσφαίρια, καὶ τὴν ὠνόμασε *μηνοτοξίνην*. Ταύτην ἀνεῦρεν ὁ Frank τῷ 1921 εἰς τὸ γάλα μηνορροούσης καὶ διεπίστωσε τὴν ὀλεθρίαν του ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθέων. Οἱ E. Sieburg καὶ W. Patzschke κατέγιναν νὰ εὕρουν τὴν σύστασιν τῆς μηνοτοξίνης. Ἡμεῖς δὲ θετικῶς γνωρίζομεν ὅτι συχνὰ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποκαλύπτεται ὅτι ἰθαγενεῖς γυναῖκες ἀποπειρῶνται τὴν δηλητηρίασιν τῶν συζύγων των ἢ τῶν ἀντιζήλων των εἰσάγουσαι εἰς τὸν καφὲν ἢ τὴν τροφὴν τῶν θυμάτων αἷμα τῆς ἰδίας αὐτῶν περιόδου. Συχνὰ ἀναγράφεται τοῦτο εἰς τὰ ἀστυνομικὰ δελτία τοῦ Καΐρου, μᾶς τὸ ἐβεβαίωσαν δὲ καὶ ἀνώτεροι διοικητικοὶ ὑπάλληλοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Ἡρόδ.* Γ. 15.—*Διοδ.* Δ'. 50.—*Πλούτ.* «Θεμιστ.» ΛΑ'. 35.—*Κτησίας* «Περσ.» Θ'.—*Στράβ.* Α'. 61.—*Γουλ. Μπάρτ.* «Τὸ ταύρειον αἷμα» ἐν περιοδ. «Ἁρμονία» Ἀθῆναι 1892.—*Darcier* «Plutarch'Lives» London. 1827 τόμ. II.—*Rev. Will. Beloc* «Herodote» London 1806.—Inst. Égypt. séance du 13 Mai 1907 et du 13 Mai 1908.—*Dr Abbate pacha* «Aegyptiaca» Le Caire 1909 σελ. 445.—*Prof. Ozier* «Chimie toxicologique» Paris 1899.—Von Oefele. «Pharmaceut. Post». Vienne 1898.—*Gustave Lejeal* «Jésus de Nazareth» Paris 1900. Annexe «Le Symbole de la Croix».—*Γ. Ἀρβανιτάκη*. Τὸ ταύρειον αἷμα. Ἐν Ἡμερλ. Μεγ. Ἑλλάδος Γ. Δροσίνη. 1927 σελ. 349.—*Dr. W. Liepmann* «Handbuch der Frauenheilkunde» Band II σελ. 509.—*G. de Mortillet* «Le signe de la croix avant le Christianisme» Paris 1866.—*B. Schick.* «Das menstruationsgift?» in Wiener Klin. Mochenschs. 1920 No 19. — *Frank* Monatsschr. f. Kinderheilkunde» Band XXI 1921 σ. 474.—*W. Patzschke* «Menstruation und Choliustoffweschsel, Zeitschr. f. d. ges. experiment Medezin. Bd XXXVI 1923 σ. 324.

Γ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

—αἵματος *ἀγρός*· βλ. *ἀκελδαμά*.

—αἵματος *κυκλοφορία*· βλ. κυκλοφορία.

—αἵματος *κηλῖδες*· βλ. μετὰ λ. αἱματοσάλπιγξ.

—αἵματος *μετάγγισις*· βλ. μετὰ τὴν λ. αἱματοκόπιον.

—αἵματος *ὁμάδες*· βλ. μετὰ τὴν λ. αἵματος μετάγγισις.

—αἵματος *συγγένεια*· βλ. μετὰ τὴν λ. αἱματοπιθίτης.

αἱμαγγείωμα· βλ. αἱματαγγείωμα.

αἱμαγωγὸς (ὁ, ἡ),—*όν* (τό)· ὁ ἄγων, ὁ κινῶν, ὁ ἕλκων τὸ αἷμα· || οὐσ. τὸ *αἱμαγωγόν*.

[Ἰατρ.]. Μέσον τοπικῆς θεραπείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἰατρῶν, προστιθέμενον δι' ἐρίου κυρίως τῷ στομίῳ τῆς μήτρας ἢ τῷ κόλπῳ, πρὸς κατάσπασιν τῶν ἐμμήνων, ἢ ἐπιτιθέμενον ἁπλῶς τῷ ὑπογαστρίῳ ἢ ἀλλαχοῦ πρὸς ἐπαναφορὰν ἐπισχεθείσης ῥύσεως αἵματος (Ἱπποκράτης, Littré, VI 360, Διοσκορίδης, Kühn I, 471, Ὀρειβάσιος, Daremberg, IV, 632 καὶ ἀλλαχ.). Τὰ μέσα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὰ γενικῶς καλούμενα προσθετὰ ἢ πρόσθετα (βλ. λ.)

ΑΡ. Π. Κ.

Αἰμάθ. Οὕτως ἀποδίδεται συνήθως ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο' τὸ ἑβραϊκὸν *Χαμάθ*, ὅπερ ἐνίοτε μεταγράφεται καὶ *Ἐμάθ* καὶ *Ἡμάθ*. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα μιᾶς τῶν παλαιοτάτων καὶ σπουδαιοτάτων πόλεων τῆς Συρίας κειμένης παρὰ τὸν Ὀρόνταν ποταμὸν ἐπὶ λαμπρᾶς ἀπὸ γεωργικῆς καὶ ἐμπορικῆς καὶ καλαισθητικῆς ἐπόψεως τοποθεσίας. Ἡ περὶ αὐτὴν χώρα (*Ἀμαθῖτις χώρα* κατὰ τὸ Α' Μακκαβαίων ιβ' 25) ἀπετέλει τὸ βόρειον μέτωπον τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας. Τὸ παλαιὸν τῆς πόλεως ταύτης μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἐτερμάτισεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων Σαργών. Βραδύτερον, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἐμφανίζεται πάλιν ὡς θάλλουσα πόλις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἐπιφάνεια*, ὅπερ προσέλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου Δ' τοῦ Ἐπιφανοῦς καὶ ὡς τοιαύτη ἀκμάζουσα πόλις διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Σήμερον ὀνομάζεται αὕτη *Χαμὰ* καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 50000 περίπου κατοίκων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Μωαμεθανῶν τὸ θρήσκευμα.

Π. Ι. Μ.

αἱμαθιδρωσία ἢ *αἱμαθίδρωσις* (ἡ)· ἔκχυσις ἱδρῶτος αἱματώδους.

[Ἰατρ.]. Αἱμαθιδρωσία ἢ αἱμαθίδρωσις (ἐκ τοῦ αἷμα-ἱδρώς) καλεῖται αἱμορραγία τελουμένη ἐπὶ ἀνεπάφου δέρματος διὰ τῶν ἱδρωτοποιῶν ἀδένων, εἰς τὰς λειτουργικὰς διαταραχὰς τῶν ὁποίων ἀνάγεται, ἀποτελοῦσα δὲ μίαν τῶν ποικιλιῶν τῆς χρωματιδρωσίας (βλ. λ.). Τὸ προϊὸν τῆς ἐκκρίσεως τῶν ὑδροτοποιῶν ἀδένων δύναται νὰ εἶναι ἠλλοιωμένον, ὡς ποσότης (*ὑπεριδρωσία, ἀνιδρωσία*), ὡς ποιότης (*βρωμιδρωσία*), ὡς χροιὰ (*χρωματιδρωσία*), ὡς χημικὴ σύνθεσις (*οὐριδρωσία*). Ἐν τῇ αἱμαθιδρωσίᾳ, τὸ προϊὸν τῆς ἐκκρίσεως τῶν ἱδρωτοποιῶν ἀδένων εἶναι κεχρωσμένον διὰ τῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος, ἀλλὰ δὲν περιέχει αἱμοσφαίρια. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται ἐπὶ γυναικῶν, ἰδίᾳ ὑστερικῶν, τόποι δ' ἐκλογῆς αὐτοῦ εἶναι τὸ πρόσωπον καὶ δὴ τὸ κάτω βλέφαρον, τὸ στῆθος, ἡ κοιλία κλπ., καὶ ἐμφανίζεται κατὰ τρόπον διαλείποντα, συνεπείᾳ ἰσχυρῶν συγκινήσεων ἢ καὶ ἄνευ ἀξιοσημειώτου αἰτίας.

Μ. Γ. ΜΑΝΔΑΛΑΚΗΣ

Ἀϊμὰκ (ἡ λέξις σημαίνει «*φυλή*», «*γένος*» κ.) ἢ *Μογὰλ Ἀϊμὰκ* («*φυλὴ Μογγόλων*»)· λαὸς νομαδικὸς τοῦ βορειανατολικοῦ Ἰρὰν μεταξὺ Χεράτ καὶ Καβούλ, ἀριθμῶν περὶ τὰς 650,000 ψυχῶν. Οἱ Ἀϊμὰκ εἶναι πολεμικοί, ἀσχολοῦνται δὲ μὲ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ γεωργίαν. Καὶ ὁ ἐξωτερικός των τύπος καὶ ἡ γλῶσσά των μαρτυροῦσι περὶ τῆς μογγολικῆς των καταγωγῆς. Ἡ γλῶσσά των εἶναι μογγολικὴ διάλεκτος ὑπαγομένη εἰς τὴν δυτικομογγολικὴν ἢ καλμουκικὴν γλῶσσαν μὲ στοιχεῖα παρειλημμένα ἐκ τῆς περσικῆς. Περὶ τῶν Ἀϊμὰκ λέγεται ὅτι εἶναι ἀπόγονοι τοῦ μογγολικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Μανκοῦ Χὰν ἔπεμψεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νικοντὰρ Ὀγλὰν πρὸς βοήθειαν τοῦ Χουλαγοῦ Χάν. Ἡ θρησκεία τῶν Ἀϊμὰκ εἶναι μωαμεθανικὴ τῆς αἱρέσεως τῶν Σουννιτῶν.

Προβλ. *Mountstriart Elphinstone*, An account of the kingdom of Caubul (Lond. 1815: νέα ἔκδ. 2 τόμ. 1842). *H. C. von der Gabeletz*, εἰς τὸ «Περιοδικὸν τῆς Γερμανικῆς Ἀνατολικῆς Ἑταιρίας» Τόμ. 20, Λειψία 1866. *Vâmbéry*, Skizzen aus Mittelasien (Lpz. 1868).

Θ. ΣΤ.

αἱμακορίαι (αἱ) ἢ *αἱμακουρίαι*· χοαὶ αἵματος ἐπὶ τοῦ τάφου πρὸς ἐξιλασμὸν τοῦ τεθαμμένου.

αἱμακτός, *-ή, -όν*· ἀπὸ τοῦ *αἱμάσσω*· ὁ καθημαγμένος, ὁ πλήρης αἵματος.

αἱμαλβουμίνη ἢ *αἱμολευκωματίνη* (Haemalbumin Dahmen) *[Φαρμ.]* Σκεύασμα τοῦ σιδήρου συνιστώμενον κατὰ τῆς χλωρώσεως, τοῦ διαβήτου, τῆς φθίσεως καὶ ἄλλων χρονίων νοσημάτων. Κατὰ τὴν σύνθεσιν προσομοιάζει πολὺ τῷ προσφάτῳ αἵματι καὶ περιέχει 50% αἱματίνης καὶ αἱμοσφαιρίνης· ἓν μέρος τοῦ σκευάσματος ἀντιστοιχεῖ πρὸς 6 μέρη αἵματος. Πιθανώτατα σκευάζεται ἐκ τοῦ αἵματος τῇ ἐπιδράσει ὑδροχλωρικῆς δεψίνης. Ἡ αἱμαλβουμίνη φέρεται ὡς κόνις ἀδρομερὴς ἐρυθρόφαιος, διαλύεται εὐχερῶς ἐν ζέοντι ὕδατι, παρέχουσα διάλυμα ὀξίνου ἀντιδράσεως, σχεδὸν διαυγὲς καὶ ἐρυθρόφαιον καὶ ἀναδίδουσα ὀσμὴν τοῦ βεβρασμένου αἵματος. Τὸ σκεύασμα παρέχεται εἰς ἡμερησίας δόσεις 3-10 γρμ. Ἀναλόγου πρὸς τὴν αἱμαλβουμίνην συστάσεως, ἰδιοτήτων καὶ ἐνεργείας εἶναι τὰ σκευάσματα Haeminal καὶ Haematinalbumin.

Κ. Μ.

αἱμαλέος, *-α, -ον*· αἱματώδης.

αἱμαλωπία, ἡ· θόλωσις τῆς ὁράσεως ἀπὸ ἔκχυσιν αἵματος ἐντὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ. Λέξις ἰατρικὴ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν Φράγκων: hémalopie ἐκ τοῦ Ἱπποκρατικοῦ *αἱμάλωψ*.

Μ. Φ.

αἱμάλωψ *-ωπος*· ὁ αἱματωπός, ὁ ἔχων ὄψιν αἱματώδη. (Παρ' *Ἀρεταίῳ* Σημ. Β', α, *Kühn*, 128 καὶ ἀλλ.)

Αἱμὰν 1) Ἀπόγονος τοῦ Ἡσαῦ καὶ ἔγγονος τοῦ Σηείρ (*Γενέσεως λστ' 22*· πρβ. καὶ Α' Παραλειπομένων α' 39).

2) Ἰσραηλίτης ἀρχιμουσικὸς (ψαλτῳδὸς κατὰ τοὺς Ο') τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἱεροῦ, ἀκμάσας ἐπὶ Δαβίδ, ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κορὲ καὶ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Λευΐ (Α' Παραλειπομένων *στ' 33, ιε' 17, ιστ' 41 κ.λ.π.*).

3) Αἱμὰν *ὁ Ζαραΐτης* (κατὰ τοὺς Ο') ἢ *Ἐβραΐτης*, εἷς τῶν 4 μεγάλων Ἰσραηλιτῶν σοφῶν, τῶν συγχρόνων τῷ Σολομῶντι, ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα. (*Γ' Βασιλειῶν δ' 31*· πρβ. καὶ Α' Παραλ. β' 6.) Ὁ δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 87 ψαλμοῦ μνημονευόμενος *Αἱμὰν ὁ Ἰσραηλίτης* (κατὰ τοὺς Ο') ἢ *Ἐβραΐτης* (κατὰ τὸ ἑβρ. κείμενον) εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ δεύτερος τῶν μνημονευθέντων, ὅπερ συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ α' μέρος τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ «Τοῖς υἱοῖς Κορέ». Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἧττον πιθανήν, ὁ Αἱμὰν τοῦ ψαλμοῦ τούτου εἶναι ὁ σοφὸς Αἱμὰν καὶ κατ' ἄλλους ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος Αἱμὰν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὅπερ φαίνεται τόσον ὀλίγον πιθανόν, ὅσον καὶ τὸ ὅτι ὁ Αἱμὰν τοῦ 87 ψαλμοῦ εἶναι ὅλως διάφορον τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων προσώπων.

Π. Ι. Μ.

Αἱμάνθη. Οὕτως ἐλέγετο ἡ παρθένος, ἥτις ἐθυσιάσθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἀμφίονος κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς ἐπὶ τῷ ποταμῷ Ὀρόντῃ, ὑπὸ τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος. Ἡ θυσία ἔγινε κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Βοττίου Διός, τὸ ὁποῖον πρῶτον ἐκτίσθη ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ἔγινε δηλ. καὶ κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς μεγάλης πρωτευούσης τῶν Σελευκιδῶν ἀνθρωποθυσία, ὅπως ἐγίνετο, κατὰ παλαιὰ ἔθιμα, καὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν παντὸς μεγάλου ἔργου. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ παλαιοῦ ἐθίμου τῆς ἀνθρωποθυσίας διὰ τὴν στερέωσιν μεγάλων ἔργων, καὶ ἰδίᾳ γεφυρῶν, διεσώθη εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τῶν γεφυριῶν τῆς Ἄρτης, τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Τουρᾶς, τοῦ Φαναριοῦ, τῆς Σαλαμαριᾶς κ.ο.κ. (*Ν. Πολίτ.* Παραδ. Α' 268 καὶ ἑξῆς), τὰ ὁποῖα ὅλα ἐστερεώθησαν κατόπιν ἀνθρωποθυσίας κατὰ τὴν παράδοσιν. Τὸ ὄνομα *Βόττιος* ἐδόθη εἰς τὸν Δία ἐκ τῆς *Βοττίας* ἢ *Βοττιαίας* Μακεδονικῆς χώρας, ἥτις ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Λουδίου μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, κατὰ τὴν κρατήσασαν εἰς τοὺς Μακεδόνας συνήθειαν νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὰς κατακτωμένας ὑπ' αὐτῶν χώρας οὐ μόνον τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς χώρας των καὶ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν των, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματα χωρῶν καὶ πόλεων τῆς Μακεδονίας (Παυσ. ἐκ Δαμασκοῦ παρὰ Μαλαλᾷ σ. 198).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἱμανθίνη· βλ. αἵμανθος.

αἵμανθος (Haemanthus) *[Βοτ.]*· γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἀμαρυλλιδιδῶν* (Amaryllidaceae). Περιλαμβάνει περὶ τὰ 80 εἴδη ἰθαγενῆ τῆς Ἀφρικῆς, εἶναι δὲ φυτὰ ποώδη, βολβόρριζα, τὰ πλεῖστα κοσμητικά, ὡς *Αἵμανθος ὁ αἱμοσταγὴς* (sanguineus), — *ὁ ἀβησσυνιακὸς* (abyssiniacus), — *ὁ νατάλιος* (natalensis). Οἱ βολβοὶ τῶν φυτῶν τούτων, ἰδίως δὲ *Αἱμάνθου τοῦ τοξικοῦ* καὶ *Αἱμάνθου τοῦ γυμνοῦ* εἶναι δηλητηριώδεις, ὡς περιέχοντες, κατὰ τὸν Gérard, ἀλκαλοειδές, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀτροπίνην, τὴν *αἱμανθίνην*. Διὰ τοῦ χυμοῦ τῶν βολβῶν τούτων οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀφρικῆς δηλητηριάζουν τὰ βέλη καὶ ἀκόντια αὐτῶν.

Ν. Μ.

αἵμαξις (ἡ)· ἀπὸ τοῦ *αἱμάσσω*· ἀφαίμαξις.

Αἱμὰρ (Aimard) *Γουσταῦος*. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Γάλλου συγγραφέως *Ὀλιβιὲ Γκλού*, γεννηθέντος ἐν Παρισίοις τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1818. Οὗτος νεαρὸς ὢν ἐπεβιβάσθη ὡς ναυτόπαις εἰς ἓν πλοῖον καὶ ἐταξίδευεν ἐπὶ δέκα ὁλόκληρα ἔτη γνωρίσας ὅλας τὰς ἀπολιτίστους καὶ ἀγρίας χώρας τῆς Ἀμερικῆς. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπηρέτησεν ὡς ἀξιωματικός, ἀργότερον ὅμως μετέβη ἐκ νέου εἰς τὴν Ἀμερικήν. Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἤρχισε δημοσιεύων τὰς ἰδίας του περιπετείας ὑπὸ τύπον μυθιστορημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα καὶ γνωστότερα εἶναι «*Ὁ υἱὸς τῆς χελώνης*», «*Ὁ μιγάς*», «*Αἱ μεξικανικαὶ νύκτες*», «*Τὸ παρθένον δάσος*» κ.τ.λ. Ἐκ τούτων τινὰ ἔχουν μεταφρασθῆ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικήν. Τῷ 1883 προσεβλήθη ὑπὸ φρενοβλαβείας καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ἐν Παρισίοις ἄσυλον τῆς Ἁγίας Ἄννης, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον.

— Αἱμὰρ - Βερναί (Aimar - Vernai), *Ἰάκωβος*· Γάλλος χωρικός, γεννηθεὶς ἐν Ἁγίῳ Βεράνδῳ (Saint-Verand) τοῦ νομοῦ Ἰζέρ. Εἶχε γίνει ὀνομαστὸς περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος διὰ τὴν

Digitized by Google

ἱκανότητα ἣν εἶχε πρὸς ἀνακάλυψιν ὑπογείων ὑδάτων καὶ μεταλλείων τῇ βοηθείᾳ μιᾶς μαγικῆς ῥάβδου. Ἀργότερον ἤρχισε νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι ἠδύνατο ἐξ ἴσου νὰ ἀνακαλύπτῃ τὰ κλοπιμαῖα ἀντικείμενα καὶ τὰ ἴχνη τῶν δολοφόνων, ὁδηγούμενος ἀπὸ τὴν ῥάβδον του. Προσκληθεὶς εἰς Λυῶνα τῷ 1692 πρὸς ἀνακάλυψιν μερικῶν δολοφόνων, οἵτινες εἶχον διαφύγει ὅλας τὰς ἐρεύνας τῆς δικαιοσύνης, κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σύλληψιν τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν δώσας ἀκριβεστάτας πληροφορίας, τὸ δὲ περιστατικὸν τοῦτο συνέτεινε κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐπαύξησιν καὶ ἑδραίωσιν τῆς φήμης του. Ὁ πάτερ Μαλμπρὰνς δὲν διέβλεπεν εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ θαύματα, εἰμὴ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σατανᾶ. Ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κονδὲ ἐκάλεσε τότε τὸν χωρικὸν εἰς Παρισίους διὰ νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ θαύματα τῆς ῥάβδου του, ἀλλ' αὕτη, πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τοῦ Αἰμάρ, παρέμεινεν ἀκίνητος. Τότε ὁ τσαρλατᾶνος χωρικὸς ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἐξηπάτα τοὺς θεατάς του διὰ διαφόρων εὐφυῶν τεχνασμάτων. Τὸν ἐξεδίωξαν, ἔκτοτε δὲ δὲν ἐγένετο πλέον λόγος περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τοὺς ἰατροὺς καὶ τοὺς ἐπιστήμονας τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ νὰ τὸν ὑπερασπισθοῦν καὶ τοῦ πλέξουν τὸ ἐγκώμιον.

Ἀϊμαρά· φυλὴ περουβιανὴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄνω Ρίο Ἀπουριμάκ, ἐξηπλωμένη ἐφ' ὁλοκλήρων τῶν ὑψηλῶν χωρῶν τῶν Ἄνδεων ἀπὸ τῆς λίμνης Τιτικάκα πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Ὀρούρο πρὸς νότον. Οἱ Ἀϊμαρὰ ὑπολογίζονται εἰς 750000 ψυχάς. Εἶναι τύποι Ἰνδιάνων ὑψηλῶν χωρῶν μὲ πλατεῖς ὤμους καὶ λίαν εὐρὺν θώρακα, παραδόξως δὲ πολὺ μελαψοῦ χρώματος. Οἱ Ἀϊμαρὰ προέρχονται ἐκ τῆς συγχωνεύσεως Περουβιανῶν καὶ Κουεχουανῶν μετὰ τῆς φυλῆς τῶν Κόλλα. Ὅταν ὁμάς τις Περουβιανῶν καὶ Κουεχουανῶν ἐκ τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν κοιτίδων ἐξετοπίσθη ὑπὸ τοῦ Ἴνκα Καπὰκ Γιουπάγγι εἰς τὰς περιοχὰς τῆς λίμνης Τιτικάκα, συνεχωνεύθησαν οὗτοι μετὰ τῶν παναρχαίων κατοίκων τῶν περιοχῶν τούτων τῶν Κόλλα· ἡ δὲ ἐκ τῆς συγχωνεύσεως ἐπικρατήσασα γλῶσσα ἦτο ἡ τῶν Κόλλα ἀναμεμιγμένη μὲ πολλὰς λέξεις ἐκ τῆς γλώσσης τῶν Κουέχουα. Οἱ Ἰησουῖται, οἵτινες ἵδρυσαν ἀποστολὴν εἰς τὸ Σοῦλι ἢ Ἰοῦλι ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς λίμνης, ὠνόμασαν *Ἀϊμαρὰ* τὴν γλῶσσαν ταύτην. Τὸ ὄνομα Ἀϊμαρὰ καθιερώθη ἔκτοτε καὶ δι' ὁλόκληρον τὸν πληθυσμόν, ὅστις ὡμίλει τὴν ἀνωτέρω γλῶσσαν. Τοιουτοτρόπως *Ἀϊμαρὰ* ὀνομάζονται οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Κόλλα ἀναμεμιγμένοι μὲ τοὺς ἀπογόνους τῶν Περουβιανῶν στρατιωτικῶν ἀποίκων.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς τῶν Ἀϊμαρὰ ἐπὶ τοῦ ὑψιπέδου πρὸς νότον τῆς λίμνης Τιτικάκα εἰς ὕψος 4000 μ. περίπου, κεῖνται τὰ περίφημα ἐρείπια τοῦ Τιαχουανάκο. Ὡς ἰδιορρυθμία δὲ τῶν περιοχῶν τούτων εἶναι αἱ διὰ τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν χρησιμοποιούμεναι *Χοῦλπαι*, τετράγωνοι, σπανιώτερον δὲ στρογγύλοι πύργοι, ὕψους 5 μέχρις 7 μέτρων, μὲ στερεοὺς τοίχους, ἐπεστρωμένους ἐξωτερικῶς μὲ πέτρας, καὶ μὲ θάλαμον ἐσωτερικῶς, εἰς τὸν ὁποῖον ἄγει μικρά τις θύρα, κειμένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

[Πρβ. *Middendorf*, die Aimarasprache («Die linheimischen Sprachen Perus» Bd. 5, Lpz. 1891). *Clemens R. Markham* εἰς τὸ περιοδικὸν «Journal of the Royal geographical So, riety» XLI, 327]. Θ. ΣΤ·

αἱμαρθρον *[Ἰατρ.]*. Ἔχχυσις αἵματος ἐντὸς ἀρθρικῆς κοιλότητος. Παράγεται ἐκ κακώσεως οιασδήποτε τῆς ἀρθρώσεως (θλάσις, διάστρεμμα, κάταγμα). Συχνότερον παρατηρεῖται κατὰ τὸ γόνυ, ὡς τὸ μάλιστα ἐκτεθειμένον εἰς τραυματικὰς βλάβας. Δύναται καὶ αὐτομάτως νὰ συμβῇ ἔκχυσις αἵματος ἐντὸς ἀρθρώσεως ἐπὶ αἱμορροφιλίας.

Φαινόμενα τοῦ αἱμάρθρου εἶναι, πλὴν τοῦ πόνου, διόγκωσις καὶ δυσκινησία τῆς ἀρθρώσεως. ἐνίοτε κλυδασμὸς καὶ κριγμὸς κατὰ τὴν ψηλάφησιν παραγόμενος ἐκ τῶν συνθλιβομένων θρόμβων τοῦ αἵματος. Τὸ ἐκχυθὲν ἐντὸς τῆς ἀρθρώσεως αἷμα ὁτὲ μὲν πήγνυται ταχέως, ὁτὲ δὲ παραμένει ἐπὶ μακρὸν χρόνον ῥοῶδες, τέλος δὲ βαθμηδὸν ἀπορροφᾶται. Πολλάκις ἐπακολουθεῖ παραγωγὴ ὀρρώδους ἢ ὀροϊνιδώδους ἐξιδρώματος *(ὕδαρθρον)*, ἀπορροφωμένου μετ' οὐ πολὺ ἢ ἄλλοτε χρονίζοντος ἢ ἀναφαινομένου περιοδικῶς.

Συνήθως τὸ ἁπλοῦν αἱμαρθρον, τὸ παραγόμενον ἐκ θλάσεως ἢ διαστρέμματος τοῦ ἄρθρου ἄνευ σοβαρωτέρας τινὸς ἀνατομικῆς βλάβης ἀπολήγει εἰς ἐντελῆ ἴασιν. Οὐχ ἧττον δὲν ἀποκλείονται καὶ κακαὶ ἐκβάσεις, χρόνιον ὕδραρθρον, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, διαρκὴς περιορισμὸς τῶν κινήσεων τοῦ ἄρθρου, ἀρθρῖτις ἐπὶ γερόντων, ἢ πρόκλησις ἀρθρικῆς φυματιάσεως ἐπὶ νεαρῶν ἀτόμων. Σπανία εἶναι ἡ διαπύησις ἐπὶ αἱμάρθρου, ἄνευ ἐξωτερικοῦ τραύματος.

Θεραπεία. Ἐν ἀρχῇ ἀκινησία τοῦ παθόντος ἄρθρου ἐν καταλλήλῳ νάρθηκι· μετ' οὐ πολὺ ἐκτέλεσις κινήσεων μετὰ προσοχῆς, παθητικῶν καὶ ἐνεργητικῶν, μάλαξις, ἐφαρμογὴ πιεστικῶν ἐπιδέσμων, λουτρά. Ἐπὶ λίαν ἀφθόνου ἢ λίαν βραδέως ἀπορροφωμένου ἐκχύματος παρακέντησις τῆς ἀρθρώσεως.

Κατάγματα ἢ ἄλλαι σοβαραὶ ἀνατομικαὶ βλάβαι ἀπαιτοῦσιν, ἐννοεῖται, τὰ προσήκοντα θεραπευτικὰ μέτρα. Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

Ἄϊ-Μαρῖνα (ἡ)· οὕτως ὀνομάζεται ἐν Καππαδοκίᾳ ὁ μὴν Ἰούλιος διὰ τὴν κατ' αὐτὸν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαρίνης. Β. Φ.

Ἀϊμαρινούδιν (τὸ)· κώμη ἐν Κύπρῳ, ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ μικροῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Μαρίνης. Β. Φ.

αἱμαρτόλη *[Φαρμ.]*. Εἶναι τὸ ἀναπλήρωμα τοῦ *αἱματογόνου*, παρασκευαζόμενον ἐκ ξηρανθείσης *αἱμοσφαιρίνης*. Κ. Μ.

αἱμασιά (ἡ) λίθινον περίφραγμα ἄνευ κολλητικῆς ὕλης (τράφος), ἢ φράκτης ἐξ ἀκανθωδῶν φυτῶν περιβάλλων κήπους, ἀμπελῶνας, ἀγροὺς κτλ. Τὸ ἄνω πρὸς τὰ ἔξω ἄκρον τῆς αἱμασιᾶς καλοῦσιν (Ἄνδρος) *παραστημὸν* καὶ τὴν παρὰ τὰ θεμέλια γωνίαν *παραγλυμόν*.

[Βοτ.] Παρ' Ὁμήρῳ φυτὸν ἀκανθῶδες χρήσιμον ὡς φράγμα, ἴσως *προύμνη ἡ ἀκανθίζουσα* (Prunus spinosa L.) ἢ *Κράταιγος ἡ μονόγυνος* (Crataegus monogyna Jacg.). Ν. Μ.

αἱμασιολογῶ· συλλέγω λίθους καὶ χάλικας ἐκ τῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐδῶ κι' ἐκεῖ πρὸς κατασκευὴν αἱμασιᾶς.

αἱμασιώδης (ὁ, ἡ),—**ες** (τό)· φράκτης ὅμοιος πρὸς αἱμασιάν, ἤτοι, πρόχειρος καὶ αὐτοσχέδιος.

αἱμάσσω· πληρῶ αἵματος, ματώνω. || ἀμετβ. πληροῦμαι αἵματος, εἶμαι ματωμένος.

αἱματαγγείωμα ἢ *αἱμαγγείωμα* *[Ἰατρ.]*. Νεόπλασμα ἀποτελούμενον κυρίως ἐξ αἱμοφόρων ἀγγείων (τριχοειδῶν καὶ μικρῶν φλεβῶν). Ἐμφανίζεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ γενετῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου ὡς ἐρυθρὰ ἢ ἐρυθροκύανος, ἐνίοτε ἐλαφρῶς ἐπηρμένη, κηλὶς διαφόρου μεγέθους, ἥτις αὐξάνεται προϊούσης τῆς ἡλικίας *(ἁπλοῦν ἀγγείωμα· ἀγγειώδης σπίλος*, naevus vasculosus, ἢ *τελεαγγειεκτασία)*. Ἐκτὸς τοῦ προσώπου (χειλέων, βλεφάρων) παρατηρεῖται τὸ αἱματαγγείωμα καὶ ἐπὶ τοῦ κρανίου, ἐντὸς τοῦ στόματος, πολὺ δὲ σπανιώτερον ἐντὸς μυῶν, ὀστῶν, ἐντὸς τοῦ ἥπατος κλπ. Πλὴν τοῦ συγγενοῦς ὑπάρχει καὶ ἐπίκτητον αἱματαγγείωμα, ἐμφανιζόμενον ἰδίως κατὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν. Ἐνίοτε τὸ αἱματαγγείωμα ἀποτελεῖται οὐχὶ ἐκ τριχοειδῶν ἀγγείων, ἀλλ' ἐκ σηραγγώδους ἱστοῦ, ὁμοίου πρὸς τὰ σηραγγώδη σώματα τοῦ πέους, ἐμφανίζεται δὲ τότε ὡς μελανέρυθρος ὄγκος μαλθακός, ὅστις διὰ τῆς πιέσεως ἐξαλείφεται, ἀναφαίνεται δ' ἀμέσως πάλιν μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς πιέσεως *(σηραγγῶδες ἀγγείωμα)*.

Τὸ αἱματαγγείωμα σπανίως μὲν ἐξαλείφεται ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ θρομβώσεως ἢ φλεγμονῆς καὶ πλάσεως ἀφθόνου συνδετικοῦ ἱστοῦ, συνήθως δ' ἐπεκτείνεται μᾶλλον ἢ ἧττον ταχέως. Εἶναι νεόπλασμα καλόηθες καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ προκαλεῖ οὐχ ἧττον κινδύνους τινὰς (σφοδρὰ αἱμορραγία, ἐξέλκωσις, φθορὰ παρακειμένων ἱστῶν).

Ἰδιαίτερον, σπάνιον σχετικῶς, εἶδος αἱμαγγειώματος εἶναι τὸ λεγόμενον *πλεξοειδὲς ἀγγείωμα*, ὅπερ ἀποτελεῖται ἐκ διηυρυσμένων, πεπαχυσμένων καὶ ὀφιοειδῶς ἐσπειρωμένων ἀρτηριακῶν ἀγγείων καὶ παρουσιάζεται ὡς εὐπίεστος, σφύζων, ὡσεὶ ἐκ σωροῦ σκωλήκων συνεχομένων ὄγκος ὑπὸ τὸ δέρμα.

Θεραπεία: Ἀρίστη μέθοδος ἡ διὰ τοῦ μαχαιρίου ἐκτομή. Ἐπὶ μικρῶν ἀγγειωμάτων ἀλλεπάλληλοι νύξεις διὰ τοῦ θερμοκαυτῆρος ἢ γαλβανοκαυτῆρος δύνανται νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ἴασιν· ἐπίσης κατάψυξις διὰ πεπηγότος ἀνθρακικοῦ ὀξέος (ὡς τοῦτο παράγεται διὰ τῆς ἐξακοντίσεως ῥεύματος ἀερίου ἀνθρακικοῦ ὀξέος ἐπὶ τεμαχίου ὀθόνης), ἀκτινοθεραπεία (ἀκτῖνες Χ, ῥάδιον). Ὀλιγώτερον ἄξια συστάσεως εἶναι καυτηρίασις διὰ νιτρικοῦ ὀξέος ἢ ἔνεσις ἐντὸς τῆς νεοπλασίας χλωριούχου ψευδαργύρου, νιτρικοῦ ἀργύρου, οἰνοπνεύματος, ὑπερχλωριούχου σιδήρου (κίνδυνος ἐμβολῆς) κ.τ.τ. Ἰδίως δυσχερὴς εἶναι ἡ θεραπεία τοῦ πλεξοειδοῦς ἀγγειώματος. Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱματάδελφοί (οἱ)· μετάφρασις τοῦ τουρκικοῦ *καν - καρντάσιδες* = ἀδελφοὶ *ὅμαιμοι*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς *ὁμογαλάκτους*, δηλαδὴ τοὺς τραφέντας ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς αὐτῆς τροφοῦ· οἱ τοιοῦτοι δὲ παρὰ τοῖς Τούρκοις θεωροῦνται ἐπίσης ἀδελφοὶ καὶ εἶναι ἀπηγορευμένος ὁ μεταξὺ αὐτῶν γάμος. Β. Φ.

αἱματάνθραξ *[Κτηνιατρ.]*· βλ. ἄνθραξ συμπτωματικός.

— *[Χημ.]*· βλ. ἄνθραξ ζωϊκός.

αἱματεγκέφαλον καὶ *αἱματεγκέφαλος* *[Χειρουργ.]*· κατὰ Λάμπρον Κ., πλάσσαντα τὸν ὅρον (Σ. Κουμ.), «αἱμορραγία ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ κατ' ἄλλας μὲν παθήσεις, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τραύματα, τὸν ἐγκέφαλον ἀφορῶντα, καὶ αἱμορραγίας ἐν τῇ οὐσίᾳ τούτου παράγοντα».

αἱματεγχυσία· βλ. αἵματος μετάγγισις.

αἱματεΐνη *[Χημ.]*· βλ. αἱματοξυλίνη.

αἱματεκχυσία (ἡ)· αἵματος ἔκχυσις, αἱματοχυσία.

αἱματεμεσία *[Ἰατρ.]*. Αἵματος ἔμεσις, ἐξαγωγὴ τουτέστι ἐκ τοῦ στομάχου διὰ τοῦ στόματος, αὐτομάτως, ποσότητός τινος αἵματος. Τὸ αἷμα τοῦτο παρουσιάζεται διαφοροτρόπως εἰς τὸ ἔμεσμα, ἀναλόγως τῆς ποσότητος αὐτοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς παλαιότητος ἀφ' ἑτέρου, δηλαδὴ τοῦ χρόνου καθ' ὃν παρέμεινε τοῦτο ἐν τῷ στομάχῳ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς ἐκ τοῦ ἀγγείου μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ἐκ τοῦ στόματος ἐξόδου αὐτοῦ. Καὶ ἂν μὲν ἡ ἐν τῷ στομάχῳ ποσότης τοῦ αἵματος εἶναι μεγάλη καὶ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ ἐκ τοῦ στόματος ταχεῖα, τότε τὸ ἔμεσμα τοῦτο ἔχει χροιὰν μὲν ἐρυθρὰν ἀπὸ τοῦ ἀνοικτοῦ πρὸς τὸ σκοτεινὸν ἐρυθρόν, παρουσιάζει δὲ ἐπίσης ἐνίοτε καὶ πήγματα αἵματος, μεγέθους διαφόρου. Τὰ πήγματα ταῦτα ἔχουσι σύστασιν μαλθακὴν καὶ εὔθριπτον, χροιὰν μελανέρυθρον, τεμνόμενα δὲ παρουσιάζουσι τὴν αὐτὴν περίπου χροιὰν καθ' ὅλον τὸ πάχος αὐτῶν. Ἐὰν ἡ ἐν τῷ στομάχῳ ποσότης τοῦ αἵματος ὑπῆρξε μικροτέρα, ἐὰν δὲ συγχρόνως, ἴσως ἕνεκα τούτου, τὸ αἷμα παρέμεινε μακρὸν χρόνον ἐν αὐτῷ (πέραν τῶν 2 ἢ 3 ὡρῶν), τὸ ἐπακολουθοῦν ἔμεσμα σύγκειται ἐξ ὑδαροῦς στοιχείου (γαστρικὸς χυμός) καὶ ἐκ κοκκίων μελανῶν διαφόρου μεγέθους, ἅτινα προσδίδουσι τὴν χαρακτηριστικὴν ὄψιν τοῦ καφεοειδοῦς ἐμέσματος. Ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῶν ἐμεσμάτων ὀφείλεται εἰς τήν, κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ αἵματος ἐν τῷ στομάχῳ, πέψιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ γαστρικοῦ ὑγροῦ.

Ἡ ὀσμὴ τῶν ἐμεσμάτων τούτων εἶναι διάφορος· καὶ ἐν ᾗ μὲν περιπτώσει τὸ ἔμεσμα ἀποτελεῖται ἐξ αἵματος μόνον, φέρει τὴν χαρακτηριστικὴν ὀσμὴν τούτου, ἐπὶ παρουσίᾳ ὅμως ἀφθόνου γαστρικοῦ χυμοῦ εἶναι εἴτε ὄξινον, εἴτε κάκοσμον. συνεπείᾳ ὀργανικῶν ἀποσυνθέσεων ἐκ τῆς στάσεως τῶν τροφῶν κ.τ.λ., αἵτινες ἔλαβον χώραν λόγῳ στενώσεως τοῦ πυλωροῦ καὶ βραδείας ἑπομένως ἐκκενώσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ στομάχου. Ἐρευνῶντες ἀνευρίσκομεν ἐπίσης ἐν αὐτοῖς μακροσκοπικῶς καὶ μικροσκοπικῶς ὑπολείμματα τροφῆς, ἥτις ἐλήφθη προηγουμένως ὑπὸ τοῦ ἀρρώστου. Ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἐμέσματος τούτου εἶναι πάντοτε ὄξινος, σημεῖον ὅπερ πολλάκις, ὁσάκις ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ αἵματος, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἀναζητήσωμεν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθοῦς τοιαύτης. Ἡ ὀξύτης αὕτη ὀφείλεται ἰδίᾳ εἰς τὸ ὑδροχλωρικὸν ὀξύ, ὡς ἐπίσης, εἰς πολὺ ὀλιγώτερον βαθμόν, εἰς τὰ ὀργανικὰ ὀξέα (γαλακτικὸν ὀξύ, βουτυρικὸν ὀξὺ κ. τ. λ.)

Ὡς πρόδρομα σημεῖα τῆς αἱματεμεσίας δυνάμεθα νὰ συναντήσωμεν γενικὴν κακουχίαν, ὠχρότητα, λιποθυμικὴν κατάστασιν, ἐλαφρὰν ἐφίδρωσιν, ταχυκαρδίαν, βάρος ἐπιγάστριον, ναυτίαν, ἐνίοτε καὶ γεῦσιν αἵματος ἐν τῷ στόματι, εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν αἱματεμεσίαν ὁ ἄρρωστος ἀνακουφίζεται ὁπωσοῦν ἐκ τῶν ἐκ τοῦ στομάχου φαινομένων. Εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις δυνατὸν ἡ αἱματεμεσία νὰ εἶναι ἀπότομος, ὁπότε τὰ μὲν πρόδρομα συμπτώματα ἐλλείπουσιν, ἐμφανίζονται ὅμως τὰ ἐκ τοῦ παράγοντος τῆς ἀπωλείας τοῦ αἵματος συμπτώματα καὶ τῶν ὁποίων γενικῶς ἡ βαρύτης καὶ ἡ διάρκεια εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν ποσότητα τοῦ ἐξελθόντος αἵματος. Εἶναι δυνατόν, ἀλλὰ μόνον ὁσάκις ἡ ἔξοδος τοῦ αἵματος εἶναι ἄφθονος, νὰ ἐπέλθῃ καὶ ὁ θάνατος κατόπιν αἱματεμεσίας (θάνατος ἐξ αἱμορραγίας).

Ἡ παρουσία τοῦ αἵματος ἐν τῷ στομάχῳ ἀνταποκρίνεται μὲ ῥῆξιν ἀγγείου τινὸς ἐπελθοῦσαν συνεπείᾳ βλάβης τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ· εἶναι ὅμως δυνατὸν τὸ αἱμορραγοῦν ἀγγεῖον νὰ εὑρίσκηται καὶ ἐκτὸς τοῦ στομάχου πρὸς τὸν οἰσοφάγον ἢ καὶ πρὸς τὸ δωδεκαδάκτυλον. Εἰς σπανιωτέρας περιπτώσεις ἡ ῥῆξις τοῦ ἀγγείου ἐπισυμβαίνει πολὺ μακρὰν τοῦ στομάχου ἐν τῇ ῥινοφαρυγγικῇ κοιλότητι ἢ ἐν τῷ πνεύμονι (αἱμορραγίαι, αἱματεμεσίαι) ἢ καὶ ἐκ τοῦ στόματος (οὐλῖτις), ὁπότε εἶναι δυνατὸν μικρὰ ποσότης ἐκ τῶν αἱμορραγιῶν τούτων νὰ κατέλθῃ καταπινομένη εἰς τὸν στόμαχον, ὁπόθεν ἐξέρχεται δι' ἐμέσματος. Ἡ μᾶλλον ὅμως συχνὴ αἰτία εἶναι ἡ κατόπιν ἕλκους τοῦ στομάχου διάβρωσις ἀγγείου τινὸς καὶ δευτεροπαθὴς ἐκ τούτου αἱμορραγία.

Διαγνωστικῶς ὀφείλομεν νὰ βεβαιωθῶμεν: 1ον) ἐὰν πρόκειται περὶ αἱματεμεσίας καὶ 2ον) ποία ἡ παθογένεια αὐτῆς. Καὶ διὰ μὲν τὸ πρῶτον ἐρώτημα οἱ χαρακτῆρες τοῦ ἐμέσματος περὶ ὧν ἀνεφέραμεν, ὁσάκις ὑπάρχουσιν, εἶναι ἱκανοὶ συνήθως νὰ θέσωσι τὴν διάγνωσιν· εἰς σπανίας δὲ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ αἱματεμεσία δὲν παρουσιάζει τοὺς ἀνωτέρω μικροσκοπικοὺς χαρακτῆρας, καταφεύγομεν εἰς τὸ ἐργαστήριον, ἀναζητοῦντες ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν παρουσίαν ἐν αὐτοῖς ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος καὶ ὀργανικῶν τοιούτων διὰ χημικῶν ἀντιδράσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διὰ μικροσκοπικῆς ἐρεύνης τὴν παρουσίαν ὑπολειμμάτων τροφῶν (ἀμύλου κ. τ. λ.). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν παθογένειαν τῆς αἱματεμεσίας, ὀφείλομεν διὰ τοῦ ὑπο

Digitized by Google

μνηστικοῦ τοῦ ἀρρώστου νὰ ἀποκλείσωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐξ αἱμοπτυσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐκ τῶν ρινοφαρυγγικῶν κοιλοτήτων δευτερογενῆ αἱματεμεσίαν. Κιρσοὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τοῦ οἰσοφάγου δυνατὸν νὰ προκαλέσωσιν ἐνίοτε μεγάλας αἱμορραγίας (αἱματεμεσίας), ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ ἡπατικὸν νόσημα (κίρρωσις), εἰς τὸ ὁποῖον οἱ κιρσοὶ τοῦ τμήματος τούτου τοῦ οἰσοφάγου ὀφείλονται, δίδει συμπτωματολογίαν ἱκανὴν πρὸς καθορισμὸν τῆς διαγνώσεως. Τὰ ἕλκη τοῦ στομάχου, ὁπουδήποτε ἑδραζόμενα, συνοδεύονται σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ τοσοῦτον ἐντόνων καὶ θορυβωδῶν συμπτωμάτων (πόνοι χαρακτηριστικοὶ ἔχοντες σχέσιν μὲ τὸ φαγητόν, ἐπερχόμενοι κατὰ παροξυσμούς, ἔχοντες ὡρισμένην ἐπέκτασιν, σύνδρομον ὑπερχλωρυδρίας, ἐμέτου κ. τ. λ.), ὥστε ἡ διάγνωσις καθίσταται εὐχερής. Ὁ καρκίνος τοῦ στομάχου δυνατὸν νὰ δίδῃ τοιαύτας αἱμορραγίας ὡς πρῶτα συμπτώματα τῆς ἐντιπόσεως αὐτοῦ, ἐν τούτοις ἡ ἡλικία τοῦ ἀτόμου, ἡ παρατεταμένη παρουσία αἵματος ἐν τοῖς κοπραίνοις (ἡ διὰ τοῦ ἐργαστηρίου χημικῶς ἀνευρισκομένη) καὶ ἡ ὠχρότης, ἡ καταβολὴ τῶν δυνάμεων, ἡ σχετικὴ ἀνορεξία, ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν πιθανὴν ὕπαρξιν καρκίνου ἐν τῷ στομάχῳ· ἡ ἀκτινοσκόπησις δύναται πολλάκις νὰ καθορίσῃ τὴν διάγνωσιν. Ἀναφέρομεν ἐπίσης διαφόρους ὀξείας λοιμώδεις νόσους (μηνιγγίτιδες, ἱλαρά, περιτονίτιδες, σκωληκοειδίτιδες, ἴκτεροι, γαστρίτιδες ἐν γένει, ὡς καὶ σηψαιμικαὶ ἐν γένει καταστάσεις), ὡς ἐπίσης καὶ νόσους τοῦ αἵματος (ἀναιμίαι, λευχαιμίαι, αἱμοφιλία, πορφύρα) καὶ ἀβιταμινώσεις τινὰς (σκορβοῦτον, νόσος τοῦ Barlow), αἵτινες δυνατὸν νὰ δώσωσι γένεσιν εἰς αἱματεμεσίαν, ὑπὸ τύπον συνήθως τοῦ καφεοειδοῦς ἐμέτου, ἥτις ὀφείλεται εἰς τὰς συχνάκις πολλαπλᾶς ἐξελκώσεις τοῦ βλενογόνου τοῦ στομάχου. Αἱ νόσοι αὗται ἔχουσιν ἰδιαιτέραν δι' ἑκάστην συμπτωματολογίαν, οὕτως ὥστε εὐχερῶς νὰ ἀνεύρωμεν τὴν παθογένειαν τῆς αἱμαιεμεσίας. Νόσημα ὅπερ συχνότατα καὶ ἐνίοτε ὡς μόνην συμπτωματολογίαν δίδει αἱματεμεσίας εἶναι τὸ ἕλκος τοῦ δωδεκαδακτύλου, συνήθως μεταπυλωρικόν, ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ ὁ πόνος ὁ χαρακτηριστικός, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐντόπισιν καὶ τὸν χρόνον ἐπελεύσεως, τὸ σύνδρομον τῆς ὑπερχλωρυδρίας καὶ ἡ ἀκτινοσκόπησις καθορίζουσι τὴν διάγνωσιν.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ προκαλοῦντος τὴν αἱματεμεσίαν αἰτίου, ὀφείλομεν νὰ προβῶμεν εἰς τὴν κάτωθι θεραπείαν: κατάκλισις τοῦ ἀρρώστου εἰς ὑπτίαν θέσιν ἐπὶ διάστημα τεσσάρων τοὐλάχιστον ἡμερῶν· ἀπαγόρευσις τῆς χρήσεως ὁποιασδήποτε τροφῆς καὶ λῆψις μόνον μικρῶν τεμαχίων πάγου ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πρὸς κατάσβεσιν τῆς δίψης τοῦ ἀσθενοῦς· ἐπίθεσις κύστεως πάγου ἐπὶ τῆς ἐπιγαστρίου χώρας. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ αἱματεμεσία παρατείνεται, διατρέφομεν τὸ ἄτομον δι' ὑποκλυσμῶν θρεπτικῶν ἐκ γάλακτος, κρόκων ᾠοῦ καὶ ἅλατος. Φαρμακευτικῶς χορηγοῦμεν τὸ χλωριοῦχον ἀσβέστιον εἰς διάλυμα καὶ εἰς δόσιν 2-3 γραμμ. ἡμερησίως. Ἐπὶ ἐντονωτέρων αἱμορραγιῶν μεταχειριζόμεθα τὴν ἐργοτίνην εἰς ὑποδορίους ἐνέσεις 1 γραμ. καὶ πλέον ἡμερησίως ἢ τὴν ἐμετίνην εἰς ὑποδορίους ἐνέσεις 0,02-0,06 ἡμερησίως. Πρὸς ἠρεμίαν τελείαν τοῦ ἀρρώστου μεταχειριζόμεθα ἐπίσης τὰς ἐνέσεις ἡμίσεος, ἑνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων ἑκατοστῶν μορφίνης. Ἐναντίον τῆς ὀξείας ἀναιμίας ἰσοτονικαὶ διαλύσεις σακχαρούχου ἢ φυσιολογικοῦ ὀροῦ εἰς μεγάλας ποσότητας ὑποδορίως ἢ ἐν ἀνάγκῃ ἐνδοφλεβίως. Μ. ΒΑΛΛΙΑΝΟΣ

αἱματεμετικός,—*ή*—*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς ἔμετον αἵματος, «*αἱματεμετικὴ κένωσις*».

αἱματέμετος (ὁ)· ἔμετος αἵματος, αἱματεμεσία·

αἱματηρὸν διάταγμα (Bloody Act)· διάταγμα Ἐρρίκου τοῦ Η' τῆς Ἀγγλίας, ἐπικυρωθὲν ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου τῷ 1539, καθ' ὃ πρὸς στήριξιν τῆς καθολικῆς πίστεως κατὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ τιμωρεῖται διὰ θανάτου πᾶσα διδασκαλία κατὰ τῆς μετουσιώσεως, στερήσεως τοῦ ποτηρίου τοῖς λαϊκοῖς, ἀγαμίας τοῦ κλήρου, λειτουργίας καὶ κατ' ἰδίαν ἐξομολογήσεως. Δ. Σ. Μ.

αἱματηρός, *-ά*, *-όν*· ὁ πλήρης αἵματος, ὁ αἱματώδης· «*αἱματηρὰ φλέγματα, κόπρανα κ. τ. τ.*» || «*αἱματηραὶ θυσίαι*» θυσίαι ἱερείων, σφαγίων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς «*ἀναίμους θυσίας*», ὡς ἦσαν αἱ ἀπαρχαὶ τῶν καρπῶν· || ὁ προξενῶν, ὁ ἐπιφέρων χύσιν αἵματος, ἤτοι τραύματα ἢ φόνους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *ἀναίμακτος*· «*αἱματηρὰ συμπλοκή, —μάχη κ.τ.τ.*». Ἐπίρρ. *αἱματηρῶς*. Β. Φ.

αἱματηρότης, *-ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱματηροῦ, τὸ νὰ εἶναί τι αἱματηρόν.

αἱματηφόρος (ὁ,ἡ), —*ον* (τό)· ὁ φέρων αἷμα, αἱματηρός, θανατηφόρος (ἡ λ. παλαιά, παρ' Αἰσχύλῳ, διακριτέα ἀπὸ τῆς νέας λέξεως αἱματοφόρος).

αἱματία· ὁ *μέλας ζωμὸς* τῶν Σπαρτιατῶν.

αἱματιά καὶ ἐν Κρήτῃ *αἱμαθιά*, ἀλλαχοῦ δὲ μόνον *ματιά* (ἡ)· τὸ παχὺ ἔντερον τοῦ χοίρου, ἐξ οὗ παρασκευάζεται, μὲ γόμωσιν διαφόρων καρυκευμάτων, ὁμώνυμον ἔδεσμα. Μ. Φ.

αἱματίζω· κηλιδώνω μὲ αἷμα· κοιν. *ματώνω*.

αἱματικὰ (Haematika) *[Φαρμ.]*. Διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑποδηλοῦνται φάρμακα ἐνδεικνύμενα πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων καὶ τῆς αἱμοχρωστικῆς καὶ δυνάμενα νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν κανονικὴν ἀναλογίαν αὐτῶν. Τὰ σπουδαιότερα αἱματικὰ εἶναι τὰ πολυάριθμα σιδηροσκευάσματα, σκευάσματα τοῦ ἀρσενικοῦ, διάφορα λευκωματοῦχα καὶ θρεπτικὰ σκευάσματα κλπ. Κ. Μ.

αἱματικός,—*η*,—*όν*· ὁ εἰς τὸ αἷμα ἀνήκων, ὁ τοῦ αἵματος: τὸ *αἱματικὸν* σύστημα· || ὁ ὁπωσδήποτε σχετιζόμενος μὲ τὸ αἷμα: *αἱματικὴ* θεραπεία· || ὁ *ἔναιμος*, ἐπὶ ζῴων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μὴ ἔχοντα αἷμα (Ἀριστοτέλ.). Μ. Φ.

αἱματιναλβουμίνη (Haematin — albumin) *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα ἐκ βοείου καὶ χοιρείου αἵματος περιέχον 0.4% σιδήρου· κόνις καστανόχρους ἄγευστος καὶ ἄοσμος, δυσαλλοίωτος. Ἀνεγράφη ἐπὶ ἀναιμιῶν καὶ χλωρώσεων εἰς δόσιν μικροῦ κοχλιαρίου τρὶς τῆς ἡμέρας δι' ἐνηλίκους καὶ τὸ ἥμισυ τῆς δόσεως διὰ παιδία. Κ. Μ.

αἱματίνη *[Χημ.]*· βλ. αἱμίνη.

—*[Ἀνατομ.]*· κρυσταλλικὴ οὐσία τοῦ αἵματος παριστῶσα τὸν *ἀνυδρίτην τῆς αἱμίνης*. Γ. Κ.

— **αἱματίνη** *κηλίς*· βλ. αἵματος κηλῖδες.

αἱματινικὰ *ὀξέα [Χημ.]* Τὸ *τριβασικὸν αἱματινικὸν ὀξύ*, ὀργανικὴ ἕνωσις τοῦ τύπου:

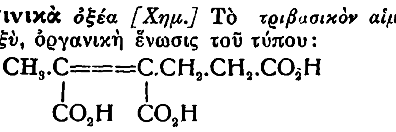

εἶναι μέχρι τοῦδε ἄγνωστον ἐν ἐλευθέρᾳ καταστάσει, παράγωγα ὅμως τούτου ἔχουσι ληφθῆ δι' ὀξειδώσεως τῆς *αἱματίνης*, τῆς *βιλιρουβίνης* καὶ τῆς *φυλλοπορφυρίνης*, ἐκ τῶν χρωστικῶν τοῦ αἵματος, τῆς χολῆς καὶ τῶν φύλλων ἐξ οὗ καταφαίνεται ἡ καὶ ἄλλοθεν γνωστὴ συντακτικὴ σχέσις τῶν χρωστικῶν τούτων ὑλῶν.

Τὰ παράγωγα τούτου εἶναι τὸ ἰμιδικὸν ὀξὺ τοῦ τύπου:

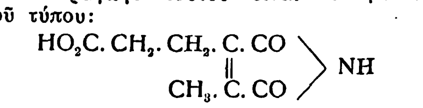

τὸ καλούμενον *διβασικὸν αἱματινικὸν ὀξύ*, ὅπερ κρυσταλλοῦται εἰς εὐδιαλύτους εἰς τὸ ὕδωρ βελόνας τηκομένας εἰς 114°, καὶ ὁ διὰ θερμάνσεως αὐτοῦ μετ' ὀξέων ἢ ἀλκαλίων λαμβανόμενος ἀνυδρίτης τοῦ τύπου:

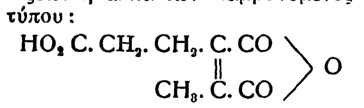

τὸ καλούμενον *μονοβασικὸν αἱματινικὸν ὀξὺ* τὸ ὁποῖον εἶναι εὐδιάλυτον εἰς τὸ ὕδωρ, κρυσταλλούμενον εἰς παχεῖς πίνακας τηκομένους εἰς 96°. Σ.Γ.

αἱμάτινος,—*η*,—*ον*· ὁ ἐξ αἵματος συγκείμενος, αἱματηρός, αἱματώδης· «*αἱμάτινα ἴχνη*».

αἱμάτιον (τό)· ὑποκοριστικὸν τοῦ *αἷμα*· ὀλίγον αἷμα, κοιν. *αἱματάκι* || χλευαστικῶς ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν τοῦ ἐκφαυλίζειν τὰ πράγματα: «*τὸ πτῶμα ἡμῖν χάρισαι τοῦ δεῖνος καὶ ξέστην αἱματίου* (=καὶ μισὴ ὀκᾶ αἱματάκι). *Τῷ γὰρ ὄντι πτῶμα ὁ τοιοῦτός ἐστι* (ὁ δειλὸς) *καὶ ξέστης αἱματίου· πλέον δ' οὐδέν*». (Ἐπικτ. Διατρ. 1,9,33)· ὁμοίως παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς λέγεται εὐτελιστικῶς, *νεανισκάριον, κορασίδιον, ὑποληψείδιον, δοξάριον, μισθάριον* κ.τ.λ. ἀντὶ *νεανίσκος, κορασίς, ὑπόληψις, δόξα, μισθός*. Β. Φ.

αἱματὶς (ἡ)· πορφυροῦν ἔνδυμα.

αἱματίτης (ὁ), *-ῖτις* (ἡ)· ὁ τοῦ αἵματος· «*αἱματῖτις φλέψ*».

—*[Ὀρυκτολ.]*. Ὁ αἱματίτης (Hämatit Eisenglanz, Specularit, Roteisenerz) εἶναι ὀρυκτὸν κρυσταλλούμενον εἰς τὸ ἑξαγωνικὸν σύστημα. Ἀπαντᾷ συνήθως εἰς φλοιώδη, λεπιδώδη, κοκκώδη, ἰνώδη καὶ στιφρὰ συσσωματώματα. Σπανιώτερον εἰς μεγάλους κρυστάλλους κατὰ ἀδένας ἢ συστάδας. Συχνὰ παρουσιάζει ψευδομορφώσεις κατὰ ἀσβεστίτην, σιδηροπυρίτην, σιδηρίτην καὶ ἄλλα ὀρυκτά. Ὁ αἱματίτης εἰς ψευδομορφώσεις κατὰ ὀκτάεδρα μαγνητίτου, ὅπως τοιαῦται ἀπαντοῦν εἰς Σαξωνίαν, εἰς Βραζιλίαν, εἰς τὰ Οὐράλια, ὀνομάζεται *Μαρτίτης*. Ὁ σχισμὸς τοῦ αἱματίτου εἶναι ὀστρεοειδὴς ἢ ἀνώμαλος. Ἡ σκληρότης του 5,5—6,5. Εἰς τὰς γεηράς του παραλλαγὰς κατέρχεται μέχρις 1. Τὸ εἰδικόν του βάρος εἶναι 5,19—5,28. Εἰς καθαρῶς κρυσταλλικὰς διαμορφώσεις ἔχει λάμψιν μεταλλικήν, ἄλλως ἀμέταλλον. Τὸ χρῶμά του ποικίλλει ἀπὸ τοῦ χαλυβδοφαίου μέχρι σιδηρομέλανος. Ἐνίοτε παρουσιάζει ποικιλίαν χρωμάτων ἐπιπολῆς, ὅπως ὁ αἱματίτης τῆς νήσου Ἔλβας. Τῶν στιφρῶν συσσωματωμάτων τὸ χρῶμα εἶναι ἐρυθρὸν ἢ ἐρυθρόφαιον. Ἡ γραμμή του εἶναι κερασόχρους ἢ ἐρυθρόφαιος. Πολλαὶ παραλλαγαί του ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης. Ὁ αἱματίτης ἔχει χημικὴν σύστασιν $Fe_2 O_3$, μὲ περιεκτικότητα σιδήρου 70% καὶ 30% ὀξυγόνου. Συχνὰ περιέχει ὀξείδιον τιτανίου (μέχρις 7%), ὑποξείδιον σιδήρου, ὀξείδιον μαγνησίου ἢ εἶναι ἀναμεμιγμένος μὲ σημαντικὴν ποσότητα πυριτικοῦ ὀξέος, φωσφορικοῦ ὀξέος, ἀσβεστίου κτλ, τόσον ὥστε ἡ περιεκτικότης του εἰς Fe νὰ κατέρχεται κάτω τῶν 40%. Εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαῖα καὶ πολὺ ἐξηπλωμένα σιδηρομεταλλεύματα. Ἀπαντᾷ εἰς αὐτοτελῆ κοιτάσματα καὶ ὡς συστατικὸν παντὸς εἴδους πετρωμάτων.

Ἐκ τῆς μορφῆς του καὶ τοῦ χρώματός του, γνωρισμάτων τὰ ὁποῖα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν κοκκίων του, ἔχομεν τὰς κάτωθι δύο κυρίας παραλλαγὰς αἱματίτου, αἱ ὁποῖαι πάλιν ὑποδιαιροῦνται εἰς περισσοτέρας:

1) Σιδηρολαμπρίτης, *Ὀλίγιστον* (Cisenglanz, Glanzeisenerz, Specularit). Οὕτω χαρακτηρίζονται οἱ κρύσταλλοι καὶ τὰ μακροκρυσταλλικὰ κοκκώδη, ἐν μέρει σχιστολιθικά, συσσωματώματα μὲ μεταλλικὴν λάμψιν, μὲ γραμμὴν ἐρυθρόφαιον. Ἀπαντοῦν:

α'.) Εἰς *μεταμορφωσιγενεῖς* περιοχὰς συνεπείᾳ γενικῆς (regional) μεταμορφώσεως ἢ μεταμορφώσεως ἐξ ἐπαφῆς. Ἄλλοτε ἀποτελοῦν συστατικὸν μεταμορφωσιγενῶν σχιστολίθων, ἰδίᾳ μαρμαρυγιακῶν καὶ χαλαζιακῶν. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκουν οἱ σιδηρικοὶ μαρμαρυγιακοὶ σχιστόλιθοι (Eisenglimmerschiefer) ἢ Ἰταμπιρῖται, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μεγάλην ἐξάπλωσιν εἰς τὴν Βραζιλίαν, εἰς τὴν Νότιον Καρολίναν, Βόρειον Νορβηγίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλοτε πάλιν ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς μπάνγκους μεταξὺ μεταμορφωσιγενῶν πετρωμάτων ἢ κοιτάσματα ἐν συμφύσει μετὰ μαγνητίτου καὶ σιδηροπυρίτου. Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκμεταλλεύσεως σπουδαῖαι εἶναι αἱ ἐμφανίσεις τῆς κεντρικῆς Σουηδίας, βορείου Νορβηγίας, Lake superior καὶ Missouri. Ἀνήκουν ὡς τυπικὰ κοιτάσματα ἐξ ἐπαφῆς τὰ ἐπὶ τῆς νήσου Ἔλβα.

β) Εἰς κοιλότητας ἢ ρωγμὰς πυριτικῶν πετρωμάτων χωρὶς οἰκονομικὴν σημασίαν.

γ) Ὡς προϊόντα ἐξαχνώσεως λαβῶν ($Fe_2 Cl_6 + 3 H_2O = Fe_2O_3 + 6HCl$) ὅπως εἰς τὸν Βεζούβιον, Αἴτναν, Auvergne κ. λ. π.

δ) Ὡς ἐπουσιῶδες ὀρυκτολογικὸν συστατικὸν χαλαζιούχων ἐκρηξιγενῶν πετρωμάτων, γρανίτου, χαλαζιακοῦ πορφύρου κ.λ.π. καὶ § ε'.) Ἐντὸς προσχώσεων, ὅπως π. χ. εἰς τὰς τροπικὰς χώρας, τὰ Οὐράλια καὶ ἀλλαχοῦ.

2) Ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος (Roteisenerz). Ἀπαντᾷ εἰς στιφρά, λεπτοϊνώδη, λεπιδώδη καὶ γεώδη συσσωματώματα ἢ ἔχει ἱστὸν ᾠολιθικόν. Δὲν ἔχει λάμψιν μεταλλικήν. Ἡ σκληρότης του κυμαίνεται ἀπὸ τρεῖς ἕως πέντε βαθμούς, γενικῶς ὅμως εἶναι μικρὰ μέχρι τοῦ σημείου νὰ χρωματίζῃ δι' ἐπαφῆς τὴν χεῖρα. Ἡ γραμμή του εἶναι αἱματόχρους. Ἀπαντᾷ:

α') Εἰς φλέβας καὶ κοιλότητας, ἰδίᾳ ἐντὸς νευρογενῶν πετρωμάτων, ὅπως καὶ ἐντὸς σχιστολίθων καὶ ψαμμιτῶν. Συχνὰ εἰς νεφροειδῆ, βοτρυοειδῆ ἢ σταλακτιτικὰ σχήματα μὲ ἰνώδη ἱστὸν καὶ μεταλλικὴν λάμψιν καὶ καλεῖται ἰνοπαγὴς *σιδηρόλιθος* ἢ *ἐρυθρὸς ὑαλοκέφαλος* (Roter glas kopf) Ὡς τελείως στιφρὰ παραλλαγὴ ὀνομάζεται *αἱματόλιθος*.

β') Συχνὰ εἰς κοιτάσματα καὶ φλέβας διὰ μετασωματώσεως ἀσβεστολίθων, ἀργιλλικῶν σχιστολίθων ἢ δι' ἀπωλείας ὕδατος ἀπὸ ἀκάθαρτα λειμωνιτικὰ ἰζήματα. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν ὡς ἀκάθαρτοι παραλλαγαὶ τοῦ σιδηρολίθου, ὁ *γεηρὸς σιδηρόλιθος*, εὔθρυπτος χρώματος ἐρυθροῦ, οἱ *ἀργιλλοσιδηρόλιθοι*, οἱ *πυριτοσιδηρόλιθοι*, τὰ *ᾠολιθικὰ μεταλλεύματα* (ὅπως τὰ Klintonerz τῆς Βορείου Ἀμερικῆς) καὶ ἡ *μίλτος*.

γ') Ὡς μικροσκοπικὴ χρωστικὴ οὐσία μερικῶν ὀρυκτῶν (ὀρθοκλάστου, χοϊλανδίτου κλπ.) ἢ πετρωμάτων (πορφυρίτου, μελαφύρου) ἢ ἀκόμη καὶ ὁλοκλήρων γεωλογικῶν διαπλάσεων (Rotliegendes, Buntsondstein).

δ') Εἰς ψευδομορφώσεις κατὰ ἀσβεστίτην, μαγνητίτην (μαρτίτης), σιδηροπυρίτην καὶ ἄλλα μεταλλεύματα ὡς καὶ ὡς ὑλικὸν ἀπολιθώσεως.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκμετάλλευσις αἱματίτου γίνεται εἰς τὰ Βάτικα τῆς Λακωνίας ἐκ κοιτασμάτων τῆς κρυσταλλοσχιστώδους περιοχῆς τῆς Πελοποννήσου σχηματισθέντων συνεπείᾳ γενικῆς μεταμορφώσεως. Ἡ ἐτησία παραγωγὴ εἶναι ἀσήμαντος ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἀνερχομένη τοὺς 100-200 τόννους κατὰ μέσον ὅρον ἐτησίως. Ἡ περιεκτικότης των εἶναι Fe=48 ἕως 50%, SiO_2=14—16%. Ἐπίσης ὁ αἱματίτης ἀποτελεῖ κύριον συστατικὸν τῶν αἱματιτικῶν σχιστολίθων τῶν μεταμορφωμένων διαπλάσεων τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ Κ. Κτενᾶν, εὑρίσκεται ἐντὸς περιδοτιτῶν καὶ ὀφειτῶν εἰς Λάρυμναν, εἰς φλεβίδια (Κύθνος) ἢ φωλεὰς (Λαύριον, Σέριφος) μὲ λειμωνίτην ἐντὸς ἀσβεστολίθων. Ἐπίσης εἰς κρυστάλλους καὶ ὑπὸ μορφὴν *ὀλιγίστου* εἰς τὴν Σέριφον (Χάλαρα) συνοδεύων τὰ ἐκ

Digitized by Google

μεταμορφώσεως ἐπαφῆς μὲ γρανίτην σχηματισθέντα μαγνητικὰ μεταλλεύματα καὶ πετρώματα τῆς Σερίφου. Ν. Β. Λ.

Χρήσεις τοῦ αἱματίτου καὶ τῶν παραλλαγῶν του.—Ἡ κυρία χρησιμοποίησις τοῦ αἱματίτου καὶ τῶν καθαρῶν παραλλαγῶν του (ἰδίᾳ τοῦ *σιδηρολαμπρίτου, ἐρυθροῦ ὑελοκεφάλου*) εἶναι πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ μετάλλου σιδήρου. Τούτου ἕνεκα καὶ ἀποτελοῦν οὐσιώδη μεταλλεύματα σιδήρου (βλ. λ.) Ὀλίγαι μόνον παραλλαγαὶ χρησιμοποιοῦνται εἰς ἄλλους κλάδους τῆς βιομηχανίας, ὡς κατωτέρω ἐκτίθεται.

α) Ὁ αἱματόλιθος. Μὲ τὸ ὄνομα αἱματόλιθος φέρονται εἰς τὴν βιομηχανίαν τῶν κοσμητικῶν λίθων στιφροί, σκοτεινῶς χαλυβδόφαιοι καὶ λεπτοϊνώδεις ἐπίσης χαλυβδόφαιοι — ἐνίοτε κάπως ἐρυθρίζοντες — αἱματῖται. Καὶ οἱ μὲν αἱματόλιθοι τῆς πρώτης μορφῆς ἤρχοντο κατὰ μεγάλα ποσὰ ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας καὶ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας Sao Paulo καὶ Minas Geraes τῆς Βραζιλίας. Οἱ δὲ τῆς δευτέρας παραλλαγῆς, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται καὶ *ἐρυθροὶ ὑελοκέφαλοι*, ἐξορύσσονται εἰς τὰ ὀνομαστὰ κοιτάσματα μεταλλευμάτων σιδήρου τῆς νήσου Ἔλβας, ἐν Σκωτίᾳ, Νέᾳ Ζηλανδίᾳ, εἰς τὰ βοημικὰ μεταλλευτικὰ ὄρη καὶ ἀλλαχοῦ.

Λειασμένος ὁ αἱματόλιθος ἔχει χρῶμα χαλυβδόφαιον μέχρι βαθυμέλανος μὲ ἐξαίρετον μεταλλικὴν λάμψιν, καὶ μάλιστα ἡ ἀξία του γίνεται τόσῳ μεγαλυτέρα, ὅσῳ βαθύτερον μέλαν χρῶμα ἔχει καὶ μεγαλυτέραν λάμψιν. Γενικῶς δὲ οἱ στιφροὶ αἱματόλιθοι ὑπερτεροῦν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως τῶν λεπτοϊνωδῶν. Τοὺς τελευταίους τούτους πολλάκις τοὺς λειαίνουν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ λειαινομένη ἐπιφάνεια νὰ εἶναι παράλληλος πρὸς τὰς ἶνας καὶ τότε ἐπιτυγχάνεται ἐνίοτε ἀσθενὴς κυματίζουσα μαρμαρυγή. Τὸν αἱματόλιθον κατεργάζονται εἰς διάφορα διακοσμητικὰ ἀντικείμενα, π. χ. κομβία μανικετιῶν, λίθους καρφιτσῶν κλπ. Ἐπίσης τὸν χρησιμοποιοῦν πρὸς κατασκευὴν πενθίμων κοσμημάτων καὶ ὡς ἡμιπολύτιμον λίθον. Ὡς τοιοῦτον τὸν μετεχειρίζοντο πολὺ καὶ ποικιλοτρόπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι καὶ Βαβυλώνιοι. Ἐπίσης κατασκευάζουν ἐξ αὐτοῦ μικρὰς ἀλάμπως λειαινομένας σφαίρας, αἱ ὁποῖαι τότε ὁμοιάζουν πολὺ μὲ ἀληθινοὺς μαύρους μαργαρίτας.

Ἀπὸ τοὺς λεπτοϊνώδεις αἱματολίθους κατασκευάζονται καὶ οἱ *λειαντικοὶ ὀδόντες*, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται οἱ χρυσοχόοι πρὸς λείανσιν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἀντικειμένων.

β) Ἰνώδης ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος. Πολλάκις τὸν ἰνώδη ἐρυθρὸν σιδηρόλιθον χρησιμοποιοῦν ἀπ' εὐθείας πρὸς κατασκευὴν ἐρυθρῶν κονδυλίων γραφῆς ἐπὶ σκληρῶν ἀντικειμένων. Πρὸς τοῦτο προτιμῶνται ἐκεῖνα τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἐξαιρετικῶς ὁμοιομόρφους ἶνας καὶ μεγάλην καθαρότητα (τοιαῦτα ἐξορύσσονται εἰς τὰ μεταλλεῖα τοῦ Platen τῶν βοημικῶν μεταλλευτικῶν ὀρέων). Ἐπίσης ἐκ τοιούτου ἰνώδους ἐρυθροῦ σιδηρολίθου κατασκευάζονται τὰ ἐρυθρὰ κονδύλια, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν χάραξιν εἰκόνων καὶ πωλοῦνται ἀκριβά.

γ) Στιφρὸς καὶ γεηρὸς ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος. Στιφροὶ καθαροὶ ἐρυθροὶ σιδηρόλιθοι ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν βιομηχανίαν τῶν ὀρυκτῶν ἢ γεωδῶν χρωμάτων. Δὲν χρησιμοποιοῦνται ὅμως πολὺ οἱ τοιοῦτοι σιδηρόλιθοι ἀμέσως ἐν κονιοποιημένῃ καταστάσει ὡς χρώματα, διότι σπάνια εἶναι τὰ καθαρὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα δίδουν χρώματα, ἱκανοποιοῦντα ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις. Πάντοτε οἱ τοιοῦτοι ἐρυθροὶ σιδηρόλιθοι εἶναι ἀκάθαρτοι καὶ τούτου ἕνεκα προκαλοῦν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκαθάρτους τόνους χρωμάτων. Τοὐναντίον χρησιμοποιοῦν τὸν ἐρυθρὸν σιδηρόλιθον (τὰς διαφόρους παραλλαγάς του) πρὸς παρασκευὴν ἐρυθροῦ ὀρυκτοῦ χρώματος — *σιδηρομινίου* καλουμένου—ἀφοῦ τὸν κατεργασθοῦν διαφοροτρόπως. Πρὸς τοῦτο τὰ τεμάχια ψήνονται πρῶτον ἐντὸς καμίνων, κατόπιν κονιοποιοῦνται εἰς ἐξαιρετικῶς λεπτὴν κόνιν, ἡ ὁποία κατόπιν ἀποπλύνεται προσεκτικὰ (ἵνα φύγουν αἱ ξέναι ἰλύες) καὶ ξηραίνεται.

Εἰς οὐχὶ σημαντικὰς ποσότητας χρησιμοποιεῖται ὁ ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος πρὸς παρασκευὴν ἄλλων ὀρυκτῶν χρωμάτων, τὰ ὁποῖα φέρονται εἰς τὸ ἐμπόριον μὲ διάφορα ὀνόματα, π. χ. *ἀγγλικὸν ἐρυθρόν, κολκοτάρ, ἐρυθρὸν τῆς Βενετίας, κάπουτ μόρτουουμ* κτλ. Ἐν τούτοις μεγαλύτεραι ποσότητες αὐτῶν παρασκευάζονται τεχνητῶς δι' ἄλλων μεθόδων.

Ἐκτὸς τῶν στιφρῶν παραλλαγῶν χρησιμοποιοῦνται ὡς ὀρυκτὰ χρώματα καὶ αἱ γεώδεις ἢ γεηραὶ παραλλαγαί. Αὗται εἶναι ὀξείδιον σιδήρου ἀναμεμιγμένον μὲ ἄργιλλον καὶ μὲ ὑδροξείδιον σιδήρου *(καστανόχρουν σιδηρομετάλλευμα)*. Τούτων ἕνεκα καὶ ἀναλόγως τῶν ποσοτήτων τῶν ξένων αὐτῶν προσμίξεων, ὁ τόνος τοῦ χρώματος ποικίλλει ἀπὸ ἐρυθροῦ εἰς καστανόφαιον. Ὅλαι αὗται αἱ γεηραὶ παραλλαγαὶ εἰς τὴν τεχνικὴν περιλαμβάνονται μὲ τὸ περιληπτικὸν ὄνομα «*Ὦχραι*» καὶ ἰδιαιτέρως ἡ παραλλαγή, ἡ ὁποία συνίσταται κυρίως ἐξ ὀξειδίου τοῦ σιδήρου, ὀνομάζεται «*Μίλλος*». Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ ὦχραι περιέχουν ποσά τινα μαγγανίου. Εὑρίσκονται πάντοτε ὡς μᾶζαι γεηραί, ὀλίγον στερεαὶ μὲ θραῦσιν γεηράν.

Τοιαῦται ἐρυθραὶ ὦχραι, ἢ μίλλοι, εἶναι πολὺ διαδεδομέναι, ἀλλ' ὀλίγον χρησιμοποιοῦνται, ἐπειδὴ συχνὰ παρουσιάζονται μὲ πολλὰς ξένας ἀκαθάρτους προσμίξεις. Καθαρώτεραι ἐμφανίσεις εὑρίσκονται εἰς τὸ Rotes Berg (Saalfeld - Γερμανία), τὸ Hessen, τὸ Nassau, εἰς τὸ Oberharz, ἐν Βοημίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν Ἑλλάδι παρουσιάζονται παρὰ τὸν Ἁλμυρὸν (Θεσσαλίας). Ἐπειδὴ αἱ ἐρυθραὶ ὦχραι ὑφίστανται διὰ τοῦ ψησίματος ὀλιγωτέραν ἀλλοίωσιν τοῦ τόνου τοῦ χρώματός των ἐν σχέσει πρὸς τὰς καστανοφαίους, διὰ τοῦτο ἀρκοῦνται συχνὰ κατὰ τὴν κατεργασίαν των μόνον εἰς τὸ ἄλεσμα, μὴ ἐφαρμόζοντες συχνὰ οὔτε τὴν δι' ὕδατος ἀπίλυσιν τοῦ ὀρυκτοῦ ὑλικοῦ.

Τὰ φυσικὰ αὐτὰ ὀρυκτὰ χρώματα δὲν ἔχουν μεγάλην ἄμεσον χρησιμοποίησιν—κυρίως ἀκόμη εἰς τὴν βιομηχανίαν ταπήτων,—ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν πρὸς ἀνάμιξιν μὲ ἄλλα ὀρυκτὰ χρώματα. Αἱ ἀργιλοῦχοι παραλλαγαὶ τοῦ ἐρυθροῦ σιδηρολίθου χρησιμοποιοῦνται καὶ πρὸς κατασκευὴν ἐρυθρῶν κονδυλίων.

Λεπτὰ κονιοποιημένος καὶ ἀποπλυμένος ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα «*ἐρυθρὸν Παρισίων*» ἢ «*ἀγγλικὸν ἐρυθρόν*», πρὸς λείανσιν εἰς τὴν κατεργασίαν μετάλλων καὶ ὑέλων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν λείανσιν πολυτίμων λίθων. Ἀλλὰ ἀντὶ ὀρυκτοῦ σιδηρολίθου χρησιμοποιοῦνται ποσότητες μεγάλαι τεχνητοῦ τοιούτου, παρασκευαζομένου ἐξ ὀξαλικοῦ ὑποσιδήρου. Γ. Κ. Γ.

αἱματο-αιθυρεοειδίνη (Hémato - éthyroïdine) *[Φαρμ.]*. Σκευασία φαρμακευτικὴ γλυκερινοῦχος τοῦ αἵματος ζώων (κυρίως προβάτων) ὑποστάντων πρὸ μηνὸς τοὐλάχιστον ὁλικὴν θυρεοειδεκτομίαν, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατ' ἀκολουθίαν ἀνεπτύχθη καὶ ὑπάρχει ὁ ὑποθυρεοειδισμός. Συνίσταται δ' ἡ σκευασία αὕτη ἐν τῇ θεραπείᾳ τῆς Βασεδοβείου νόσου (νόσος τοῦ Basedow). Λαμβάνεται δὲ ἀπὸ τοῦ στόματος, χορηγουμένη εἰς δόσιν ἀπὸ 1 ἕως 3 κοχλιαρίων τοῦ καφὲ δι' ἡμέρας, ἐντὸς ὀλίγου ὕδατος καὶ κατὰ τὰ διάμεσα τῶν γευμάτων. Ἐξακολουθοῦμεν τὴν χρῆσιν τοῦ φαρμάκου ἐπὶ δέκα ἡμέρας καὶ διακόπτομεν εἶτα ἐπὶ ἄλλας δέκα ἡμέρας, ἐπαναλαμβάνοντες βραδύτερον τὸ φάρμακον· κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς διακοπῆς καλὸν εἶναι νὰ χορηγῆται εἰς τὸν πάσχοντα τὸ ὑποφύσειον ἐκχύλισμα (extrait hypophysaire). Μ.Ν.Κ.

αἱματοαχάτης καὶ *αἱμαχάτης* (ὁ)· εἶδος ἀχάτου μὲ ἐρυθρὰς φλέβας.

αἱματόβαπτος (ὁ, ἡ),*-ον* (τὸ)· ὁ πλήρης αἵματος, ὁ κηλιδωθεὶς μὲ αἷμα, αἱματοβαφής.

αἱματοβαφής (ὁ, ἡ)*-ές* (τὸ)· ὁ δι' αἵματος βεβαμμένος, κυριολεκτικῶς καὶ μεταφορικῶς· «*χεῖρες αἱματοβαφεῖς*», χεῖρες φονικαί.

αἱματόβιον *δίστομον*· βλ. δίστομον αἱματόβιον.

αἱματοβλάσται· βλ. αἱμοπετάλια.

αἱματοβλαστός (ὁ)· βλαστὸς ἢ βλάστημα αἵματος.

αἱματοβόρος, *-ον*· βλ. αἱμοβόρος.

αἱματόβρεκτος (ὁ, ἡ),*-ον* (τὸ)· ὁ δι' αἵματος βεβρεγμένος, ὁ μεστὸς αἵματος.

αἱματογενής (ὁ, ἡ),*-ές* (τὸ)· ὁ ἐκ τοῦ αἵματος ἢ ἐν τῷ αἵματι γινόμενος· «*αἱματογενὴς ἴκτερος*» || «*αἱματογενεῖς θεσμοί*», θεσμοὶ οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτησαν κατόπιν αἱματηρῶν ἀγώνων.

αἱματογλοβίνη· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱματογλοβουλίνη· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱματογόνον (τὸ)· τὸ ποιοῦν αἷμα.

—*[Φαρμ.]* Ὑπὸ τὸ ὄνομα *αἱματογόνον* (Haematogen) εἶναι γνωστὰ πολλὰ σκευάσματα ἔχοντα ὡς βάσιν τὴν αἱμοσφαιρίνην, ἐξ ὧν σπουδαιότερον εἶναι τὸ «Αἱματογόνον Χόμμελ» (Hommel—Haematogen). Τοῦτο παρασκευάζεται δι' ἀναμίξεως νωποῦ αἵματος ἀπηλλαγμένου ἰνικῆς μετὰ 20% βρασθέντος καὶ ψυχθέντος ὕδατος, ὀλίγου διαλύματος κρεωσώτου (1:300) καὶ τόσου οἰνοπνεύματος ὅσον ἀντιστοιχεῖ εἰς ὁλικὴν περιεκτικότητα 7% καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ κενῷ ἐξατμίσεως τοῦ μίγματος εἰς ὅσον οἷόν τε ταπεινοτέραν θερμοκρασίαν. Διακούσης τῆς ἐξατμίσεως ἐπιπροστίθεται ὕδωρ μέχρι ταχείας διαλύσεως τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Τούτου ἐπιτευχθέντος ἀναβιβάζεται ἡ ἐν τῷ κενῷ θερμοκρασία μέχρι 55°—60° πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ κρεωσώτου, καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ἐξάτμισις μέχρι 60% τῆς ἀρχικῆς ποσότητος τοῦ αἵματος. Ἐκ τοῦ ὑγροῦ τούτου μίγνυνται τέλος 70 μ. μετὰ 20 μ. γλυκερίνης καὶ 10 μ. οἴνου Μαλάγας.

Ὁ G. L. Schmidt παρασκευάζει τὸ αἱματογόνον δι' ἀναδεύσεως νωποῦ αἵματος, ἀπηλλαγμένου ἰνικῆς, μετὰ $^1/_3$ τοῦ ὄγκου αἰθέρος· μετά τινας ἡμέρας ἀπαλλάσσει δι' ἀποστάξεως τὸ αἷμα ἀπὸ τοῦ αἰθέρος, εἶτα δὲ ἐξατμίζει τοῦτο εἰς θερμοκρασίαν 35° μέχρις ὅτου ἀπομείνωσι τὰ $^3/_4$ τοῦ ἀρχικοῦ του ὄγκου. Εἰς τὸ ὑγρὸν τοῦτο προστίθενται τότε 30% γλυκερίνης μετὰ 10% κονιάκ. Κ. Μ.

αἱματόγραπτος (ὁ,ἡ),—*ον* (τό)· ὁ δι' αἵματος γεγραμμένος· || «*συνθῆκαι αἱματόγραπτοι*», δηλονότι συνθῆκαι ὡς ἐπακολούθημα αἱματηροῦ πολέμου.

αἱματογράφος (ὁ,ἡ)· ὁ ἀσχολούμενος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ αἵματος || ὄργανον μετρήσεως τοῦ αἵματος.

αἱματοδεκτικός,—*ή*,—*όν*· ὁ δεκτικὸς αἵματος, ὁ ἀπορροφῶν αἷμα.

αἱματοδιαγνωστική. Τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ ἀποτελεῖ τὸν ὑγρὸν καὶ κινητὸν ἅμα ἱστὸν ὅστις χρησιμεύει ὡς μέσον ἐπικοινωνίας τῶν διαφόρων ὀργάνων, ὡς φορεὺς διαφόρων οὐσιῶν ἔξωθεν προσκομιζομένων, ἢ πρὸς τὰ ἔξω ὁδηγουμένων, καὶ τέλος ὡς παραγωγὸς ἐν μέρει τοῦ ἀμυντηρίου συστήματος τοῦ ὀργανισμοῦ. Τὸ αἷμα παλαιόθεν ἦτο γνωστὸν ὅτι παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἐντέρου καὶ τῶν πνευμόνων τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν θρέψιν τοῦ ὀργανισμοῦ οὐσίας καὶ ἀποβάλλει συγχρόνως διὰ τῶν διαφόρων ἀπεκκριτικῶν ὁδῶν (πνεύμων, ἔντερον, νεφροί, δέρμα κλπ.) τὰ ἄχρηστα ὑπολείμματα τῆς διηνεκοῦς καύσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, ἐξασφαλίζον οὕτω τὴν ἁρμονικὴν λειτουργίαν τῶν διαφόρων ἱστῶν καὶ ὀργάνων. Ἐκ τούτων ἀμέσως καταφαίνεται ὅτι οἱαδήποτε βλάβη καὶ ὁπουδήποτε ἑδραζομένη εἰς τὸν ζῶντα ὀργανισμόν, ὀφείλει νὰ ἔχῃ καὶ θὰ ἔχῃ ἀπήχησιν ἐπὶ τοῦ κινητοῦ καὶ ρευστοῦ τούτου ἱστοῦ τοῦ αἵματος. Ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς ἐν τῷ αἵματι κατ' ἀνάγκην θὰ ἔπρεπε νὰ ὁδηγῇ ἡμᾶς εἰς διάγνωσιν νόσου, καὶ ἐὰν ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο *εἰδικὴ* θὰ ἔπρεπε νὰ ὁδηγῇ ἡμᾶς εἰς τὴν διάγνωσιν ***τῆς*** νόσου. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὀνομάζομεν *αἱματοδιαγνωστικήν*.

Λόγῳ ἀνεπαρκείας βιοχημικῶν γνώσεων ἡ ἐπιστήμη, ἕως σήμερον τοὐλάχιστον, δὲν δύναται νὰ ἀρυσθῇ αἱματοδιαγνωστικὰ ἐν γένει σημεῖα διὰ μέγα μέρος νοσηρῶν καταστάσεων τοῦ ὀργανισμοῦ· οὐχ ἧττον μεγάλην προσφέρει ὑπηρεσίαν ἡ αἱματοδιαγνωστικὴ ἔρευνα εἰς τὸν Κλινικὸν καὶ ἰδιαίτατα κατὰ τὰ κοινότερα τῶν νοσημάτων τῆς καθ' ἡμέραν πράξεως.

Αἱ ἔρευναι αὗται ἀποβλέπουσιν εἴτε τὴν φυσικὴν καὶ βιολογικὴν κατάστασιν τοῦ αἵματος, *(πλάσμα* ἐν γένει, *ἔμμορφα στοιχεῖα, ὀρός)* εἴτε τὴν χημικὴν αὐτοῦ κατάστασιν (ὀργανικὰς καὶ ἀνοργάνους οὐσίας).

1ον) Λίαν χρήσιμα διαγνωστικὰ σημεῖα δίδει πολλάκις ἡ ἔρευνα ἐπὶ τῶν ἑξῆς φυσικῶν ἰδιοτήτων τοῦ αἵματος:

α) Τοῦ χρώματος τοῦ αἵματος ἐν γένει (χλώρωσις, ἀναιμία, λευχαιμία, δηλητηρίασις διὰ CO κλπ.) ἢ τοῦ ὀροῦ αὐτοῦ (αἱμοσφαιριναιμία, κῶμα διαβητικόν, ἴκτερος κλπ.).

β) Τῆς γλοιότητος τοῦ αἵματος, καταμετρουμένης διὰ διαφόρων μηχανημάτων, (ἠλαττωμένης εἰς τὴν ὑδραιμίαν, ἀναιμίαν, νόσον τοῦ Bright, ηὐξημένης δὲ εἰς ὑπερερυθραιμίας, λευχαιμίας, ὑπεργλυκαιμίας, ἀσφυκτικὰς καταστάσεις κλπ.).

γ) Τῆς πηκτικότητος τοῦ αἵματος, ἥτις ἔρευνα ὑποδιαιρεῖται εἰς:

I) Ἔρευναν ἐπὶ τῆς ταχύτητος τῆς πήξεως (λίαν ἠλαττωμένης μετὰ ἐπανειλημμένας αἱμορραγίας, αἱμοροφιλίαν).

II) Ἔρευναν ἐπὶ τοῦ τρόπου πήξεως ἢ retraction du coullet (ἔλλειψις τούτου ἢ μεγάλη ἐλάττωσις ἐπὶ πορφύρας, κακοήθους ἀναιμίας, πνευμονίας κλπ.).

III) Ἔρευναν τῆς δυνάμεως τῆς πηκτικότητος τοῦ αἵματος (ηὐξημένης ἐπὶ πνευμονίας, ὀξέων ρευματισμῶν καὶ ἠλαττωμένης εἰς ἰκτέρους, νεφρίτιδας ὑδρωπογόνους κλπ.).

IV) Ἔρευναν τῆς παρουσίας *ἰνικῆς* ἐν μεγάλῃ ποσότητι (πνευμονία, ὀξεῖς ρευματισμοί, διαπυήσεις ὀξεῖαι κλπ.) ἢ ἐν μικρᾷ τοιαύτῃ.

δ) Τῆς ἀντιδράσεως τοῦ αἵματος πρὸς τὸ ἀλκαλικὸν ὑπὸ τῆς φυσιολονικῆς οὐδετέρας ἀντιδράσεως αὐτοῦ.

2ον) Ἔρευναι ἐπὶ τῶν ἐμμόρφων συστατικῶν τοῦ αἵματος:

α) ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων αὔξησις (νόσος τοῦ Vaquer, καρδιακαὶ παθήσεις καὶ ὑποσυστολικαὶ καταστάσεις κ.λ..), ἢ ἐλάττωσις (ἀναιμία πρωτοπαθὴς ἢ δευτεροπαθὴς διαφόρων ὀξειῶν ἢ χρονίων νόσων), ἀντίστασις αὐτῶν κλπ.

β) Ἐπὶ τῆς αἱμοσφαιρίνης (ἐλάττωσις κατὰ τὴν χλώρωσιν ὀξεῖαν ἀναιμίαν κλπ. αὔξησις διὰ τὴν κακοήθη ἀναιμίαν κλπ.)

γ) Ἐπὶ τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων καὶ τὴν προεξάρχουσαν μορφὴν καθ' ἣν ταῦτα παρουσιάζονται.

Digitized by Google

δ) Ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἱμοπεταλίων.
ε) Ἐπὶ τῆς παρουσίας ἢ μὴ αἱμοκονιῶν.

3ον) Ἔρευναι ἐπὶ τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος, διαιρούμεναι εἰς χημικὰς τοιαύτας καὶ βιολογικάς, αἵτινες ἀποτελοῦσιν τὰς μᾶλλον εἰδικὰς καὶ μᾶλλον ἐν χρήσει ἐρεύνας τῆς αἱματοδιαγνωστικῆς. Καὶ αἱ μὲν συνήθως χημικαὶ ἔρευναι εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) καταμέτρησις οὐρίας ἐν τῷ αἵματι (ἕως 0,50 °/₀ φυσιολογικῶς, ηὐξημένη ἰδίᾳ εἰς παθήσεις τῶν νεφρῶν).
β) καταμέτρησις σακχάρου (ἕως 1.10 °/₀₀ φυσιολογικῶς, ηὐξημένη εἰς τὸν διαβήτην ἐν γένει καὶ ἠλαττωμένη εἰς διάφορα λοιμώδη νοσήματα ὀξέα).
γ) καταμέτρησις κρεατίνης καὶ κρεατινίνης (ηὐξημένης ἰδίως εἰς νεφρικὰ νοσήματα).
δ) καταμέτρησις διαφόρων ἁλάτων τοῦ αἵματος, ἰδίᾳ δὲ τῶν τοῦ φωσφόρου καὶ ἀσβεστίου.

Αἱ δὲ βιολογικαὶ ἔρευναι τοῦ ὀροῦ, ἐν συνήθει χρήσει διὰ τὴν αἱματοδιαγνωστικήν, αἵτινες ἅπασαι εἶναι *εἰδικαὶ* διὰ τὴν ἑκάστοτε νόσον, εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) συγκολλητικὴ ἀντίδρασις κατὰ Wibal διὰ τὸν τύφον καὶ παρατύφους, κατὰ Wul Felix διὰ τὸν ἐξανθηματικὸν τύφον, διὰ τὸν μελιταῖον πυρετόν, διὰ διάφορα παράσιτα κλπ.
β) συγκολλητικὴ ἀντίδρασις δι' ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἑτέρου ἀτόμου τοῦ αὐτοῦ εἴδους.
γ) μέθοδος συνδέσεως τοῦ συμπληρώματος διὰ τὴν συφιλίδα κατὰ Wanermann, διὰ τὸν ἐχινόκοκκον κατὰ Weinberg.
δ) ἀναζήτησις αἱμολυσινῶν, ὀψωνινῶν, ἀντιθρεπτικῆς ἱκανότητος τοῦ ὀροῦ.

4ον) Ἔρευναι ἐπὶ τοῦ αἵματος ἐν γένει, αἵτινες ἔχουσιν ὡς βάσιν τὴν ἀναζήτησιν μικροβίων ἢ παρασίτων (ἐντὸς τῶν λευκῶν ἢ ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἢ καὶ ἐν τῷ ὀρῷ).

Ἡ πληθὺς λοιπὸν αὕτη τῶν ἐρευνῶν ἀποτελεῖ πράγματι τὸ σπουδαιότερον ἔρεισμα ἐν τῇ διαγνωστικῇ τοῦ ζῶντος ἐν γένει ὀργανισμοῦ. Γ. ΚΑΤΣΑΣ

αἱματοδιάγραμμα· βλ. αἱμοδιάγραμμα.

αἱματοδιάλυσις· βλ. αἱμολυσία.

αἱματοδόχος καὶ *αἱμοδόχος* (ὁ)· ὁ δεκτικὸς τοῦ αἵματος, «*ἀγγεῖον αἱματοδόχον*». Λέγεται καὶ *ἡ αἱματοδόχος* ἢ *αἱματοδόχη*.

αἱματοδρομόμετρον· βλ. αἱμοδρομόμετρον.

αἱματοδυναμική· βλ. αἱμοδυναμική.

αἱματοδυναμόμετρον· βλ. αἱμοδυναμόμετρον.

αἱματοειδής (ὁ, ἡ), *-ές* τό)· ὁ ὅμοιος μὲ αἷμα· ‖ ὁ αἱματηρός· «*αἱματοειδὴς ἱδρώς*».

αἱματοειδίνη *[Φαρμ.]*. Κρυσταλλικὴ οὐσία εὑρισκομένη ἐν τῷ αἵματι. Τὸ σχῆμα τῶν κρυστάλλων τῆς αἱματοειδίνης εἶναι ῥομβοειδές, ἡ δὲ χροιὰ αὐτῶν πορτοκαλλόχρους. Ἡ αἱματοειδίνη σχηματίζεται κατὰ τὴν πῆξιν τοῦ αἵματος. Γ. Κ.

αἱματόεις (ὁ), *-εσσα* (ἡ), *-εν* (τό)· ὁ πλήρης αἵματος.

αἱματόζωα *[Ζωολ.]*. Ὑπὸ τὴν κοινὴν ταύτην ὀνομασίαν περιλαμβάνονται μικροσκοπικὰ παράσιτα ζῷα ἀνήκοντα εἰς τὴν συνομοταξίαν τῶν *σποροζώων* ὡς καὶ τῶν *μαστιγοζώων*.

Αἱμοκοκκίδια ἢ *αἱματοσπορίδια* [συνομοταξία *σποροζώων*]. Ταῦτα εἶναι παράσιτα ἐνδοκυττάρια τῶν ἐρυθρῶν αἱματοσφαιρίων τῶν σπονδυλωτῶν, λόγῳ δὲ τῆς παρασιτικῆς των ζωῆς ἡ ὀργάνωσίς των εἶναι ἁπλουστάτη. Τὰ παράσιτα ταῦτα εἶναι αἴτια τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν, ὡς π.χ. τὸ πλασμώδιον τοῦ *τριταίου πυρετοῦ* (plasmodium vivax), τὸ πλασμώδιον τοῦ *τεταρταίου* (plasmodium malariae), τὸ plasmodium praecox. Ἡ ἐξέλιξις τῶν αἱματοσποριδίων παρουσιάζει δύο στάδια: 1) τῆς *σχιζογονίας* (πρόγαμον στάδιον) καὶ 2) τῆς *σπορογονίας* (μετάγαμον στάδιον).

Τρυπανόσωμα [συνομοταξία *μαστιγοζώων* (*εὐμαστιγωτά*)]. Ταῦτα εἶναι ἐπίσης παράσιτα τοῦ αἵματος τῶν σπονδυλοζώων, μεταφέρονται δὲ ὑπὸ αἱματοφίλων μυζητικῶν ἐντόμων. Τὰ παράσιτα ταῦτα εἶναι ἐφωδιασμένα διὰ μαστιγίου. Τὰ τρυπανόσωμα εἶναι αἴτια διαφόρων ἀσθενειῶν ὡς π. χ. τῆς ἀσθενείας τοῦ *ὕπνου* (Trypanosoma gabiense), τοῦ *ἀφρικανικοῦ λοιμοῦ* τῶν ζῴων (Trypanosoma brucei) κ.λ.π. Ν. Ι. Σ.

αἱματοζωάριον *['Ιατρ.]*· βλ. πλασμώδιον.

αἱματόθρεπτος, *—η, —ον*, καὶ *αἱμόθρεπτος*· ὁ δι' αἵματος τεθραμμένος ἢ τρεφόμενος.

αἱματοθυσία (ἡ)· θυσία αἵματος.

αἱματοκαλλιέργεια· βλ. αἱμοκαλλιέργεια.

αἱματόκαρπος, ὁ καρπὸς ὁ φέρων ἐρυθρὰς κηλῖδας, ἐκ τοῦ ἑλληνοφανοῦς γαλλικοῦ: hematocarpe: φασίολος *αἱματόκαρπος*.

αἱματοκαυσία· ἡ ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ ἕνωσις τοῦ αἵματος μετὰ τοῦ ὀξυγόνου τοῦ εἰσπνεομένου ἀέρος, ἡ ὀξείδωσις τοῦ αἵματος.

αἱματοκεφαλία· δυσμορφία ἐμβρύου συνεπείᾳ διαχύσεως αἵματος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Ι. Κ.

αἱματοκέφαλος· ὁ δύσμορφος τὴν κεφαλὴν συνεπείᾳ ἐγχύσεως αἵματος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ.

αἱματοκήλη *['Ιατρ.]*. Ἐγκεκυστωμένη συλλογὴ αἵματος εἰς τὸν ἐλυτροειδῆ χιτῶνα τοῦ ὄρχεως, ἐν τῷ ὄπισθεν τῆς μήτρας κολπώματι τοῦ περιτοναίου, ἢ ἐντὸς τῆς πυέλου.

—αἱματοκήλη τοῦ ὄρχεος. Χρονία φλεγμονὴ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ὄρχιν ἰδίου ἐλυτροειδοῦς χιτῶνος μετ' ἀναπτύξεως ἀφθόνων αἱμοφόρων ἀγγείων καὶ αἱμορραγικῶν ἑστιῶν (*περιορχῖτις αἱμορραγική*), ἐπιφέρουσα πάχυνσιν τοῦ χιτῶνος τούτου διὰ τῆς πλάσεως ἰνώδους ἱστοῦ μετὰ τιτανούχων ἐνίοτε ἀποθεμάτων ἢ καὶ πλακῶν ὀστεώδους ἱστοῦ. Ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ ἐλυτροειδοῦς περιέχεται ὑγρὸν ὁτὲ μὲν ὀρώδες ἢ ὀροϊνώδες, ὁτὲ δὲ αἱμορραγικόν.

Ἡ αἱματοκήλη ἀναφαίνεται πολλάκις κατόπιν κακώσεως τοῦ ὀσχέου, ἀλλὰ καὶ αὐτομάτως· ἐνίοτε ἐπακολουθεῖ εἰς προϋπάρχουσαν *ὑδροκήλην*. Ἴσως δὲ παρακεντήσεις ταύτης συντελοῦσιν εἰς τὴν γένεσιν τῆς αἱματοκήλης.

Ἡ αἱματοκήλη ἀποτελεῖ ὄγκον ᾠοειδῆ σκληρὸν μετ' ἐλαστικότητος, ἀδιαφανῆ, ὅστις βραδέως αὐξανόμενος δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι μεγέθους κεφαλῆς ἀνδρός. Ὁ ὄρχις συνθλιβόμενος μεταξὺ τῶν νεοπλάστων ἱστῶν καταλήγει συνήθως εἰς ἀτροφίαν.

Μόνη δυνατὴ θεραπεία εἶναι ἡ διὰ χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἥτις συνίσταται εἰς διάνοιξιν τῆς κοιλότητος, κένωσιν τοῦ περιεχομένου καὶ ἐκτομὴν τοῦ τοιχώματος αὐτῆς κατὰ τὸ δυνατόν. Πολλάκις δέον νὰ θυσιασθῇ καὶ ὁ ὄρχις.

Ἀνάλογος τῇ ἀνωτέρω εἶναι ἡ *αἱματοκήλη τοῦ σπερματικοῦ τόνου* κατὰ ταύτην ὁ ὄρχις κεῖται ἐκτὸς τοῦ ὄγκου, παρὰ τὸν κατώτερον πόλον αὐτοῦ.

Αἱματοκήλη ὀπισθομήτριος. Ἐγκεκυστωμένη συλλογὴ αἵματος κατὰ τὸ ὄπισθεν τῆς μήτρας κόλπωμα τοῦ περιτοναίου (*Δουγλάσειον χῶρον*), ὀφειλομένη ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ῥῆξιν τοῦ σάκκου ἐξωμητρίου κυήσεως (βλ. λ.). Ἀποτελεῖ ὄγκον, ποικίλλοντος μεγέθους, ἀντιληπτὸν ὄπισθεν τῆς μήτρας διὰ τῆς κολπικῆς ἢ τῆς ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ ἐξετάσεως. Ὁ ὄγκος οὗτος πολλάκις διαλύεται δι' ἀπορροφήσεως· ἄλλοτε ἐπέρχεται διαπύησις αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς ῥήξεως πρὸς τὸ ὀρθὸν (ἢ τὸν κόλον) δύναται καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἐπέλθῃ ἴασις, ἀλλ' ἡ ῥῆξις δύναται νὰ γίνῃ καὶ πρὸς τὴν κοιλότητα τοῦ περιτοναίου, ὁπότε ἐπακολουθεῖ περιτονῖτις. Θεραπεία προσδοκητική, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουσι σοβαρὰ φαινόμενα. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἂν ἡ ἀπορρόφησις βραδύνῃ πολύ, ἢ ἂν ἐπέλθῃ διαπύησις, ἐνδείκνυται χειρουργικὴ ἐπέμβασις, ἥτις γίνεται εἴτε διὰ τοῦ κολεοῦ εἴτε διὰ λαπαροτομίας. Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱματοκήλη τῆς πυέλου. Διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἐννοοῦμεν πάντοτε τὴν ἔκχυσιν αἵματος ἐντὸς τῆς πυέλου· αὕτη δὲ εἶναι δύο μορφῶν ἤτοι: ἐνδοπεριτοναιικὴ καὶ ἐξωπεριτοναιική. Καὶ ἡ μὲν *ἐνδοπεριτοναιικὴ* αἱματοκήλη συνίσταται εἰς τὴν ἔκχυσιν αἵματος ἐντὸς τῆς περιτοναιικῆς κοιλότητος· τὸ αἷμα τοῦτο περιβάλλει ἅπασαν τὴν μήτραν, περικλεῖον ταύτην ἐντὸς ὀγκώδους θρόμβου, ὅστις καθίσταται προϊόντος σκληρὸς καὶ βαθμηδὸν ἀπορροφᾶται· ἄλλοτε, κατ' ἐξαίρεσιν, ἀναπτύσσεται φλεγμονώδης ἀντίδρασις ἐπὶ τῆς περιτοναιικῆς ἐπιφανείας, διαπύησις καὶ πυώδης μεταμόρφωσις τῆς αἱματώδους συλλογῆς.

Ἡ ἐνδοπεριτοναιικὴ αἱματοκήλη δέον νὰ διακρίνηται τῆς περιτοναιικῆς πλημμύρας, καθ' ὅσον αὕτη παράγεται βραδέως καὶ κατὰ διαδοχικὰς ἀναρριπήσεις· τὸ γεγονὸς ὅμως τῆς βραδύτητος τῆς ἀναπτύξεως ὅπερ ἀποδίδεται εἰς τὴν αἱματοκήλην δὲν περιορίζει τὴν ἰδέαν τῆς σοβαρότητος τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν λέξιν ταύτην.

Κατὰ δὲ τὴν *ἐξωπεριτοναιικὴν* αἱματοκήλην, τὸ αἷμα, ἀντὶ νὰ ἐκχέηται ἐν τῷ περιτοναίῳ, καταλαμβάνει τὸν κυτταρώδη ἱστὸν τοῦ πλατέος συνδέσμου τῆς μήτρας, διατεῖνον τοῦτον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πληροῖ ὁλόκληρον τὴν ἀντίστοιχον μοῖραν τῆς πυελικῆς κοιλότητος, διηθούμενον διὰ μέσου τοῦ ὀπισθοκολπίου κυτταρώδους ἱστοῦ μέχρι τῆς γειτνιαζούσης μοίρας τῷ ἀντιθέτῳ πλατεῖ συνδέσμῳ. Ἡ ἐξωπεριτοναιικὴ αἱματοκήλη ἐπακολουθεῖ συνήθως τῇ ῥήξει ἐξωμητρίου κυήσεως τοσοῦτον, ὥστε ἡ λέξις αἱματοκήλη ἀπέβη πρακτικῶς συνώνυμος τῆς διαρραγείσης ἐξωμητρίου κυήσεως. Ἕτερα αἴτια, σπανιώτερα ὅμως, δυνάμενα νὰ προκαλέσωσι τὸν σχηματισμὸν αἱματώδους συλλογῆς εἰς τὸ ὀπίσθιον περιτοναιικὸν κόλπωμα εἶναι τὰ ἀκόλουθα: ἡ ῥῆξις τῶν κιρσωδῶν φλεβῶν τοῦ μητρικοωοθηκικοῦ φλεβικοῦ πλέγματος, ἡ παλινδρόμησις τοῦ καταμηνίου αἵματος διὰ τῶν σαλπίγγων, ὅταν ὑπάρχῃ στένωσις τοῦ αὐχένος τῆς μήτρας καὶ ἀτρησία αὐτοῦ, ἡ παχυπεριτονῖτις ὀφειλομένη εἰς τὴν ῥῆξιν διηυρυσμένων καὶ εὐθρύπτων ἀγγείων τῶν ὑπολειμμάτων περιτονίτιδος ψευδομεμβρανῶν (κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ συμβαίνοντα εἰς τὰς παχυμηνιγγίτιδας).

Συμπτώματα τῆς νόσου εἶναι τὰ ἀκόλουθα: σημεῖα συμπτωματικὰ κυήσεως προγενεστέρας τῆς αἱματώδους κατακλύσεως· διαταραχαὶ τῆς ἐμμηνορρυσίας, πολλάκις ἀμμηνόρροια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐλαφρά, ἐνίοτε αἱμορραγίαι. Δύο δὲ περιπτώσεις δυνατὸν νὰ ἐμφανισθῶσιν, αἱ ἑξῆς: 1) Πλήμμυρα κατακλυσμικὴ τοῦ περιτοναίου, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ἄλγος ἀπότομον ἐντοπιζόμενον εἰς τὰ παραμήτρια· συγκοπή· σφυγμὸς μικρός, νηματοειδής, ἄκρα ψυχρά, θάνατος ἐπικείμενος, ἀφευκτος. Ἐὰν ἡ ἄρρωστος ἐπιζήσῃ, παρατηρεῖται διὰ τῆς ἀμφιχείρου ἐξετάσεως ἡ παρουσία εὐμεγέθους ὄγκου ἐξαλείφοντος τὸν ὀπίσθιον θόλον τοῦ κόλπου, ὅστις ἀνέρχεται ὑψηλὰ πρὸς τὸ ὑπογάστριον, παρέχον ἐνίοτε τὴν αἴσθησιν σιματηροῦ κριγμοῦ. 2) Αἱμορραγίαι κατ' ἐπανάληψιν, καθ' ἃς ὑπάρχει ἄλγος ἔντονον ἐντετοπισμένον πρὸς τὰ παραμήτρια, παρακολουθούμενον πολλάκις ὑπὸ ναυτιάσεων καὶ ἐμέτων ἐνίοτε· ὠχρότης τοῦ δέρματος, αὔξησις τοῦ ὄγκου τῆς κοιλίας, μετεωρισμὸς τῶν ἐντέρων. Τὰς ἀκολούθους ἡμέρας, ἢ ἡ ἔκχυσις τοῦ αἵματος ἐπίσχεται (σπανίως) καὶ ἡ αἱματώδης συλλογὴ τείνει νὰ ἐγκυστωθῇ ἕνεκα ἀντιδραστικῆς ἐκδηλώσεως πλαστικῆς περιτονίτιδος, ἥτις ἐπακολουθεῖ τῷ ἐξιδρώματι, ἤ, ὅπερ καὶ συχνότερον, ἡ πρὸς στιγμὴν ἐπισχεθεῖσα αἱμορραγία ἄρχεται ἐκ νέου καὶ ἡ πάσχουσα βαίνει τότε βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς πρὸς τὸν θάνατον.

Εἰς τὴν ἐνδοπεριτοναιικὴν αἱματοκήλην, διὰ τῆς κολπικῆς ἐξετάσεως, εὑρίσκομεν πέριξ τοῦ τραχήλου τῆς μήτρας ὄγκον πληροῦντα πᾶσαν σχεδὸν τὴν πυελικὴν κοιλότητα, ἔχοντα τὴν σύστασιν πηλοῦ χυθέντος ἐν τῇ πυέλῳ. Διὰ τῆς κοιλιακῆς ψηλαφήσεως αἰσθανόμεθα ὄγκον σκληρὸν προεξέχοντα καὶ ἄνωθεν τῆς πυέλου. Γενομένης δὲ ἀπορροφήσεως ὁ ὄγκος ἐλαττοῦται, βαθμηδὸν λαμβάνων διάφορον σύστασιν. Ἐπὶ διαπυήσεως δέ, ὁ πυρετὸς εἶναι ἔντονος καὶ ἡ γενικὴ κατάστασις ἀνάλογος· ἡ σύστασις τοῦ ὄγκου ἐλαττοῦται, ἀναπτύσσεται κλυδασμὸς καὶ πάντα τὰ σημεῖα πυώδους συλλογῆς.

Εἰς τὴν ἐξωπεριτοναιικὴν αἱματοκήλην, διὰ τῆς κολπικῆς ἐξετάσεως, διαγιγνώσκομεν ὄγκον σκληρὸν κατέχοντα ὁλόκληρον τὴν μίαν πλευρὰν τῆς πυελικῆς κοιλότητος καὶ ἐπεκτεινόμενον ἐν μέρει πρὸς τὴν ἑτέραν, τὴν δὲ μήτραν ἀπεωσμένην ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ πλαγίως, τοῦ μεγέθους αὐτῆς ὁλοκλήρως εὑρισκομένου ἔμπροσθεν τοῦ ὄγκου.

Δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωμεν ἐπὶ τῆς αὐτομάτου ἀπορροφήσεως ἢ διαλύσεως τῆς αἱματώδους συλλογῆς, καθόσον αὕτη σπανίως ἐπιτελεῖται ἄνευ διαπυήσεως μεθ' ὅλων τῶν κινδύνων, οἵτινες παρακολουθοῦσι τὴν ἐπιπλοκὴν ταύτην. Ἑτέραν ἐπιπλοκὴν ἔχομεν καὶ κατὰ τὴν αὐτόματον ἐκκένωσιν τῆς συλλογῆς διὰ διατρήσεως τοῦ ἀπευθυσμένου· εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, δυνατὸν νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ αὐτόματος ἴασις, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπολογίζωμεν ἐπ' αὐτῆς, καθόσον ἡ λοίμωξις τοῦ τοσοῦτον εὐνοϊκοῦ τούτου μέσου καλλιεργίας εἶναι πολὺ μᾶλλον ἐπίφοβος.

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς διαγνώσεως, δυνάμεθα γενικῶς εἰπεῖν ὅτι πᾶς πυελικὸς ὄγκος ἀποτόμου ἐνάρξεως ἄνευ πυρετικῆς ἀντιδράσεως καὶ δυσχεροῦς διαγνώσεως, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἱματοκήλη. Ἡ δὲ μεταξὺ ἐξωπεριτοναιικῆς καὶ ἐνδοπεριτοναιικῆς αἱματοκήλης διάγνωσις καθορίζεται διὰ τοῦ σχήματος τοῦ ὄγκου, ὄντος συμμετρικοῦ ἐν τῇ ἐνδοπεριτοναιικῇ καὶ μονοπλαγίου ἢ κατὰ προτίμησιν μονοπλαγίου ἐν τῇ ἐξωπεριτοναιικῇ, καὶ διὰ τῆς θέσεως τῆς μήτρας, εὑρισκομένης ἐν τῷ μέσῳ τῆς πυέλου κατὰ τὴν ἐνδοπεριτοναιικὴν καὶ εἰς τὰ πλάγια ταύτης κατὰ τὴν ἐξωπεριτοναιικήν.

Θεραπεία. Ἡ μὴ διαπυηθεῖσα αἱματοκήλη θεραπεύεται αὐτομάτως, δέον ὅμως ἡ πάσχουσα νὰ ἀναπαύηται ἠρεμοῦσα καὶ ὑπτία ἀπὸ 2—4 ἑβδομάδων. Παραγγέλλομεν ψυχρὰ ἐπιθέματα ἐπὶ τῆς κοιλίας, ἤτοι κύστιν πάγου ἐπὶ τοῦ ὑπογαστρίου καὶ σφαῖραν ἐκ καουτσοὺκ πλήρη τεμαχίων πάγου ἐντὸς τοῦ κολεοῦ. Καταπραϋντικὰ τοῦ ἄλγους, ἤτοι κλύσματα λαυδανοῦχα ἐκ 5 μέχρι 15 σταγόνων λαυδάνου. Ἐν ἀρχῇ προκαλοῦμεν τὴν δυσκοιλιότητα δι' ὑποθέτων εὐθαλείας καὶ ὀπίου, ἀκολούθως δὲ καταπολεμοῦμεν ταύτην διὰ τῶν διὰ γλυκερίνης ἢ δι' ἐλαίου ψυχρῶν κλυσμάτων. Ἐσωτερικῶς δὲ χορηγοῦμεν τὴν ἐργοτίνην εἴτε ὑπὸ μορφὴν καταποτίων, εἴτε ὑπὸ μορφὴν ἐνέσεων.

Διὰ τῆς σημερινῆς ὅμως αὐστηρᾶς ἀντισηψίας, εἶναι προτιμότερον νὰ παρέχηται ταχέως διέξοδος εἰς τὸ αἱματῶδες ἐξίδρωμα, διὰ τομῆς κοιλιακῆς ἢ κολπικῆς, ὁπότε ἡ ἴασις εἶναι ταχυτέρα. Ἡ πάσχουσα προτιμᾷ γενικῶς τὴν ἐνέργειαν τῆς φύσεως ἢ τὴν τῆς χειρουργικῆς. Ὅταν ὅμως ὑπάρχῃ διαπύησις, ἐπιβάλλεται ἡ χειρουργικὴ ἐπέμβασις· δέον δὲ νὰ κενωθῇ τὸ πύον εἴτε ἀπὸ τῆς

Digitized by Google

κοιλιακῆς ὁδοῦ, εἴτε ἀπὸ τῆς κολπικῆς ὁδοῦ (ἕλκομεν τὸν τράχηλον τῆς μήτρας ἐπὶ τὰ πρόσω, θέτομεν τὸν δείκτην τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐν τῷ ἀπευθυσμένῳ καὶ διατέμνομεν κατὰ τὸν μέγαν ἄξονα τοῦ ὄγκου). διενεργοῦμεν εἶτα διασωλήνωσιν καὶ ἐφαρμόζομεν χαλαρὸν πῶμα διὰ γάζης ἰωδιοφορμιούχου ἢ σαλολιούχου ἐπὶ 48 ὥρας. Τὰ λοιπά, ὡς καὶ εἰς τὰ πυελικὰ ἀποστήματα. Ἐὰν ἐμφανισθῶσι διαταραχαὶ τῆς κύστεως, χορηγοῦμεν τὰ ἀλκάλια, ἤτοι: ὕδωρ Vichy καὶ ὕδωρ Vale, τὴν σαλόλην, ἢ τὴν οὐροτροπίνην, πρὸς δὲ καθετηρίζομεν τὴν πάσχουσαν.

Πολλάκις εἰς τὴν ἐξωπεριτοναιικὴν αἱματοκήλην, διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἠρεμίας, ὁ ἐνδοσυνδέσμιος θρόμβος, ὁ συνιστῶν τὸν ὄγκον, ἀπορροφᾶται βαθμηδὸν ἐλαττούμενος ἢ σμικρυνόμενος εἰς ἁπλοῦν πυρῆνα παραμένοντα ἐπὶ μακρὸν χωρὶς νὰ προξενῇ παθολογικὰς διαταραχάς. Καὶ ἐνταῦθα προσφεύγομεν ἐν ἀνάγκῃ, πρὸς ταχυτέραν ἴασιν, εἰς τὴν ὑποπεριτοναιικὴν κοιλιοτομίαν· ἐπὶ διαπυήσεως δὲ ἡ θεραπεία εἶναι ὡς ἡ τοῦ ἀποστήματος τοῦ πλατέος συνδέσμου, κενουμένου τούτου ἀπὸ τοῦ κολεοῦ.

Κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς περιπτώσεις καὶ εἰς τὰς διαχύτους αἱμορραγίας, ἐπιβάλλεται ἡ ταχεῖα ἐγχείρησις, μετὰ τὴν πάροδον ὅμως τῆς νευροπληξίας (chock)· ἀλλ' ἐὰν αἱ σφύξεις εἶναι ἄνω τῶν 100 καὶ ἀσθενεῖς, δὲν πρέπει νὰ διστάσωμεν οὐδὲ πρὸς στιγμήν, ὅπως ἐπεμβῶμεν. Εἰς τὰς ἁπλᾶς καλοήθεις καὶ ἐγκεκυστωμένας μορφὰς τῆς παθήσεως, ἀρκεῖ ἡ ὁριζοντία κατάκλισις, ἡ ἀκινησία, ὁ πάγος ἐπὶ τῆς κοιλίας, ἡ θέρμανσις τῶν ἄκρων, ἡ καταπολέμησις τῆς ἐκλύσεως δι' ἐνέσεων αἰθέρος καὶ καφουρούχου ἐλαίου, ὁ καμπανίτης καὶ τὰ θερμὰ ποτά. ἐὰν δὲν ἐμεῖ ἡ πάσχουσα, κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ δὲ ἄλγους ἐνέσεις μορφίνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— *Dr Gueniot*. Thérapeutique Gynécologique 1922.—*Faure et Siredey* Traité de Gynécologie médico-chirurgical 1923.—*Labadie Lagrave et Legueu*. Traité médico-chirurgical de Gynécologie 1914.—*Proust et Charrier*. Chirurgie de l'appareil génital de la femme 1922.—*Dr S. Pozzi*. Gynécologie 3me édition.—*Robin et Dalché* Traitement médical des maladies des femmes 1922.—*Senéchal*. Formulaire de Gynécologie et d'accouchemeut 1925.—*Bland—Sutton et Giles M. D.* Diseases of Women 1916. ΜΙΧ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

αἱματοκηλίδωτος,—*η*,—*ον*· ὁ κηλιδωμένος μὲ αἷμα.

αἱματοκηλὶς—*ῖδος*· κηλίς, ρύπος ἐξ αἵματος· || [*Ἰατροδ.*]· βλ. **αἵματος κηλῖδες**.

αἱματοκοιλία [*Ἰατρ.*]. Καλεῖται οὕτω πᾶσα ἔκχυσις αἵματος εἰς τὴν κοιλότητα τῆς κοιλίας, ὀφειλομένη εἰς τρῶσιν ἢ ρῆξιν σημαντικῶν ἀρτηριακῶν κλάδων ἢ εἰς διάβρωσιν τούτων ὑπὸ ἑλκώδους ἐπεξεργασίας. Ι. ΚΑΛ.

αἱματοκόκκινος,-*η*,-*ον*· κόκκινος ὅπως τὸ αἷμα.

αἱματοκολλητῖναι· βλ. αἱμοκολλητῖναι.

αἱματοκολπία [*Ἰατρ.*]. Ἡ πάθησις αὕτη συνίσταται εἰς τὴν συσσώρευσιν αἵματος καταμηνίου ἐν τῷ *κόλπῳ*, συνεπείᾳ ἀτρησίας τοῦ κολεοῦ κατὰ τὴν εἴσοδον τούτου. Ὑφίσταται μεμονωμένως, ἀλλὰ συμπίπτει πολλάκις μετὰ τῆς αἱματομητρίας καὶ τῆς αἱματοσαλπιγγίας ἁπλῆς ἢ διπλῆς. Ἀπαντᾷ δὲ καὶ ἐπίκτητος κατ' ἐξαίρεσιν αἱματοκολπία ἕνεκα τυχαίας ἐμφράξεως τοῦ κόλπου. Κατὰ ταύτην ὁ διατετασμένος κόλπος ἀπωθεῖ καὶ μετατοπίζει τὰ παρακείμενα ὄργανα· ὁ ἀποτελῶν ταύτην ὄγκος αὐξάνεται τὰς διαστάσεις εἰς ἑκάστην καταμήνιον περίοδον καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἀποβαίνει ἐνίοτε τεράστιον, πολλάκις ἀνέρχεται μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ· ἡ κύστις ἕνεκα τούτου ἀπωθεῖται ἐπὶ τὰ πρόσω, τὸ δὲ ἀπευθυσμένον διαπλατύνεται καὶ συμπιέζεται ἐπὶ τὰ ὀπίσω· ἡ μήτρα, ἀνυψωθεῖσα εἰς τὸ ἀνώτατον τμῆμα τοῦ ὄγκου, ἐπικαλύπτει τὸν κοιλιακὸν πόλον τούτου· ὁ δὲ ἐμφράσσων τὸν κολεὸν ὑμὴν (ὁ ἀδιάτρητος καὶ παχὺς παρθενικὸς ὑμὴν) προέχει ἰσχυρῶς πρὸς τὸ αἰδοῖον. Τὰ τοιχώματα τοῦ κόλπου ἢ κολεοῦ λεπτύνονται κατὰ χώρας, ἡ δὲ λέπτυνσις αὕτη δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ρήξεως· ἄλλοτε τὰ κολπικὰ ταῦτα τοιχώματα ὑπερτρέφονται, ἡ δὲ ὑπερτράφεια αὕτη εἶναι κατὰ τοσοῦτον καταδηλοτέρα. καθόσον ἡ συντέλεια τῆς περιόδου τῆς διαστολῆς ὑπῆρξε μακροτέρα καὶ βραδυτέρα τὸν χρόνον. Ὅταν ὑπάρχωσι δύο κολεοί, ἡ δὲ αἱματοκολπία εἶναι μονόπλευρος, ὁ ὄγκος κατέχει ἐνίοτε διάφορον θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐνδιαπέραστον κόλπον ἐκ τῶν ἄνω καὶ ἐκ τῶν κάτω· ἀμφότεροι οἱ κόλποι περιβάλλουσιν ἀλλήλους, περιελίσσονται ἐπ' ἀλλήλους, ὁ ὄγκος π. χ. εἶναι πρόσθιος ἐπὶ τὰ κάτω καὶ ὀπίσθιος ἐπὶ τὰ ἄνω. Ἐὰν ἡ ἀτρησία ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸ ἥμισυ ἢ περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους τοῦ κόλπου, ἡ αἱματοκολπία ἀναπτύσσεται μόνον πρὸς τὸ ἄνωτερον τμῆμα τοῦ σωλῆνος τούτου· τότε δὲ ὁ αὐχὴν τῆς μήτρας καὶ αὐτὴ ἡ μήτρα τάχιον ἢ βραδύτερον συμμετέχουσιν εἰς τὴν διαστολήν.

Ἐξετάζοντες τὴν μηδέποτε κατὰ τὸ φαινόμενον ἐμμηνορρήσασαν γυναῖκα ἢ τὴν μὴ παρατηροῦσαν ἀπό τινος χρόνου τὴν καταμήνιον αὐτῆς ρῦσιν, εὑρίσκομεν τελείαν ἀτρησίαν τοῦ κολεοῦ· ἐξετάζοντες δὲ ἀπὸ τοῦ ἀπευθυσμένου ἀνακαλύπτομεν ὄγκον ρευστὸν πληροῦντα τὴν πυελικὴν κοιλότητα. Ἡ πάθησις εἶναι τοσοῦτον χαρακτηριστική, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται πρὸς ταύτην διαγνωστικὴ πλάνη.

Θεραπεία. Αὕτη εἶναι καθαρῶς χειρουργική. Ἀναισθητοῦμεν τὴν πάσχουσαν καὶ ἐνεργοῦμεν μικροτάτην τομὴν πρὸς βαθμιαίαν καὶ κατὰ μικρὸν κένωσιν τῆς αἱματώδους συλλογῆς· εἶτα τέμνομεν σταυροειδῶς καὶ ἐνεργοῦμεν πλύσιν ἀντισηπτικήν, μεθ' ὃ τοποθετοῦμεν πῶμα κολπικὸν διὰ γάζης σαλολιούχου ἢ δι' ἐκτογάνης (ektogâne), ὅπερ ἀφαιροῦμεν μετὰ 48 ὥρας· ἀκολούθως παραγγέλλομεν κολεικὰς πλύσεις ἀντισηπτικὰς διὰ διαλύματος ὑπερμαγγανικοῦ καλίου ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 4000 ἢ 1 πρὸς 2000 ἐν ὕδατι βεβρασμένῳ. Ἐὰν ὁ αἱματώδης θύλακος ἀντὶ νὰ κεῖται κατ' ἐπιπολῆς, εὑρίσκεται εἰς ἱκανὸν βάθος, ἐὰν δηλ. ἀντὶ ἁπλοῦ διαφράγματος κατὰ τὴν κυστοκολπικὴν εἴσοδον, ὑφίσταται ἰνώδης λῶρος πάχους ἑκατοστομέτρων τινῶν ἀναπληρῶν τὸν ἐλλείποντα κολεόν, δέον τότε, ἀποφεύγοντες τὴν οὐρήθραν, ἐν ᾗ εὐοδιάζομεν καθετῆρα, καὶ τὸ ἀπευθυσμένον, ἐν ᾧ θέτομεν ἕνα δάκτυλον, νὰ δημιουργήσωμεν τεχνητὴν ὁδόν, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν αἱματώδη ὄγκον· διανοίξαντες δὲ τοῦτον, συλλαμβάνομεν τὰ χείλη τοῦ τραύματος (τῆς ὀπῆς) ἅτινα προσαρμόζομεν διὰ ραμμάτων πρὸς τὸ κυσθοκολπικὸν στόμιον, ἵνα οὕτως ἀποκαλύψωμεν ὅσον τὸ δυνατόν, διὰ τοῦ κολπικοῦ τοιχώματος, ἅπαντα τὸν τεχνητὸν πόρον τὸν διὰ τοῦ μαχαιρίου δημιουργηθέντα· ὅπως δὲ παρεμποδίσωμεν τὴν σύμπτυξιν καὶ σύσπασιν τοῦ πόρου τούτου καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς διαμέτρου αὐτοῦ, τοποθετοῦμεν ἐν αὐτῷ ὑαλίνους κυλίνδρους ἢ καὶ παχύτατα κηρία τοῦ Hegard ἀπεστειρωμένα, τηροῦντες πάντοτε πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἀντισηπτικὴν ἀγωγήν. ΜΙΧ.Ν.ΚΑΪΡΗΣ

αἱματόκολπος· βλ. αἱματοκολπία.

αἱματοκονίτης (Hämatokonit) [*Ὀρυκτολ.*]. Οὕτω καλεῖται ἡ ποικιλία ἐκείνη τοῦ ἀσβεστολίθουμαρμάρου (βλ. λέξεις), ἡ ὁποία ἔχει χρῶμα αἱματέρυθρον, διότι εἶναι ἀναμεμιγμένη μὲ ἐρυθρὸν ὀξείδιον σιδήρου. Γ.Κ.Γ.

αἱματοκρίτης [*Μικροβ.*]. Ὄργανον διὰ τοῦ ὁποίου προσδιορίζεται τὸ ποσὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τὸ περιεχόμενον εἰς ἓν κυβικὸν χιλιοστόμετρον αἵματος (βλ. καὶ αἱματόμετρον). Τὸ ὄργανον τοῦτο συνίσταται ἐκ μιᾶς μεταλλικῆς θήκης ἐλαφρᾶς, ἐν ταὐτῷ δὲ λίαν στερεᾶς, ἐφ' ἧς ἐφαρμόζονται δι' ἐλατηρίων δύο τριχοειδῆ σωληνάρια μήκους 5 ἑκατοστομέτρων ἕκαστον καὶ διῃρημένα εἰς 100 ἴσα μέρη. Ἑκάστη τῶν διαιρέσεων τούτων εἶναι μήκους $^1/_2$ τοῦ χιλιοστομέτρου. Ὁ αἱματοκρίτης εἰς τὸ μέσον φέρει στηλαιὸν μετὰ ἐγκοπῆς, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εὐχερῶς εἰς χειροκίνητον φυγόκεντρον.

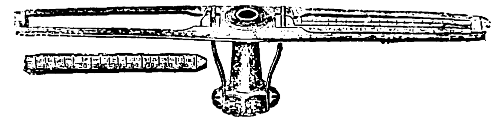

Αἱματοκρίτης.

Εἰς τὰ τριχοειδῆ σωληνάρια τοῦ αἱματοκρίτου εἰσροφᾶται τὸ αἷμα. Πρὸς τοῦτο εἰς ἓν τῶν τριχοειδῶν τούτων σωληναρίων ἐφαρμόζομεν λεπτὸν σωλῆνα ἐξ ἐλαστικοῦ κόμμεως, φέροντα εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον ὑελίνην ἐλαίαν διάτρητον καὶ ἀπορροφῶμεν αἷμα μέχρι πληρώσεως ἅπαντος τοῦ ἠριθμημένου τμήματος αὐτοῦ. Εἶτα ἀφαιροῦμεν τὸν ἐλαστικὸν σωλῆνα καὶ προσαρμόζομεν τὸ τριχοειδὲς σωληνάριον εἰς τὴν θήκην τοῦ αἱματοκρίτου. Καθ' ὅμοιον τρόπον πληροῦμεν καὶ τὸ ἕτερον τριχοειδὲς σωληνάριον. Ὁ οὕτω πληρωθεὶς αἱματοκρίτης ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς φυγοκέντρου, ἧς στρέφομεν τὴν στρόφαλον 77 φορὰς κατὰ λεπτόν, ἤτοι δίδομεν οὕτω εἰς τὸν αἱματοκρίτην 92.000 στροφὰς κατὰ 1'. Φυγοκεντροῦμεν ἐπὶ 2' ἀκριβῶς. Διὰ τῆς φυγοκεντρήσεως κατορθοῦμεν ὥστε τὸ αἷμα εἰς τὰ τριχοειδῆ σωληνάρια νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς στιβάδας, ἐξ ὧν ἡ περιφερικὴ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ἡ δὲ μεσαία μικρὰ λευκωπὴ στιβὰς ἐκ λευκῶν αἱμοσφαιρίων. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἠριθμημένου μέρους τοῦ σωληναρίου καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος.

Τῇ βοηθείᾳ φακοῦ προσδιορίζομεν ἀκριβῶς τὴν διαίρεσιν εἰς ἣν τελευτᾷ ἡ στήλη τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων καὶ πολλαπλασιάζομεν ἐπὶ 100.000 τὸν ἀριθμὸν τῆς διαιρέσεως ταύτης. Τὸ γινόμενον δεικνύει τὸ ποσὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τῶν περιεχομένων εἰς ἓν κυβ. χιλιοστόμετρον τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν αἵματος.

Εἶναι αὐτονόητον ὅτι, διὰ νὰ ἔχωμεν διὰ τοῦ ὀργάνου τούτου ἀποτελέσματα παραβλητέα πρὸς ἄλληλα, πρέπει ἡ φυγόκεντρος πάντοτε νὰ στρέφεται κατὰ τὴν αὐτὴν ταχύτητα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα. Κ. ΚΥΡΙΑΖΙΔΗΣ

αἱματοκρυσταλλίνη· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱματοκυανίνη· βλ. αἱμοκυανίνη.

αἱματοκύλισμα (τό)· διαπληκτισμός, συμπλοκὴ αἱματηρά, μὲ τραύματα ἢ φόνους· συνήθως μεταφορικῶς.

αἱματοκύλιστος,—*η*,—*ον*· κυλισμένος εἰς τὸ αἷμα, αἱμόφυρτος.

αἱματοκυλίω· κάμνω ἄλλον νὰ αἱματοκυλισθῇ, γίνομαι αἴτιος τραύματος ἢ φόνου.

αἱματοκύστις [*Ἰατρ.*]. Κύστις περιέχουσα αἱματηρὸν ὑγρόν.

—*αἱμτοκύστις τοῦ λαιμοῦ:* Κυστικὸς ὄγκος κατὰ τὸν λαιμὸν πλήρης αἵματος, συγκοινωνῶν πολλάκις μετά τινος φλεβός· ἀπανιᾶται σπανίως, προέρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ συγγενοῦς ἀγγειακῆς ἀνωμαλίας· θεραπεία δι' ἐγχειρήσεως (ἀφαίρεσις τοῦ ὄγκου ἢ σχάσις καὶ πωματισμὸς) ἢ διὰ πυέσεως. Ἔνεσις βάμματος ἰωδίου κ.τ.λ. καθίσταται ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῆς θρομβώσεως. Δ.Χ.ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱματοκύτταρα· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱματολάφτης (ὁ) ἢ *ματολάφτης*· ὁ λάπτων, ὁ ροφῶν αἷμα, αἱμοβόρος, αἱμοδιψής· ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης παρεδόθη μόνον τὸ θηλυκὸν *αἱμαλάπις*. Β. Φ.

αἱματολευκωματίνη· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱματόλιθος (Hämatolith) [*Ὀρυκτολ.*]. Ὀνομάζεται καὶ *διαδελφίτης* (Diadelphit). Ὀρυκτὸν παρουσιαζόμενον εἰς κρυστάλλια ρομβόεδρα τοῦ ἑξαγωνικοῦ κρυσταλλικοῦ συστήματος καὶ χρώματος καστανοφαιερύθρου μέχρι ροιερύθρου. Ἡ χημική του σύνθεσις εἶναι

$$AsO^4\ (Al,Mn).\ 4\ Mn\ (OH)^2,$$

τὸ μόριόν του δηλ. περιέχει ἀργίλλιον, μαγγάνιον, ἀρσενικόν, ὀξυγόνον καὶ ὑδρογόνον. Εὑρίσκεται εἰς τὴν Wermland τῆς Νοτ. Σουηδίας (Mossgrube). Γ. Κ. Γ.

—**αἱματόλιθος** *Blutstein* [*Ὀρυκτολ.*]. βλ. αἱματίτης.

αἱματολίνη [*Χημ.*]. Παρασκεύασμα τῆς αἱμοσφαιρίνης Σ. Γ.

αἱματολιπής (ὁ,ἡ),-*ές* (τό)· ὁ ἐλλιπὴς κατὰ τὸ αἷμα, ὁ ἔχων ἀνεπαρκὲς αἷμα· ἀντίθ. *αἱμοπληθής*.

αἱματολογία (ἡ)· πραγματεία, ἐπιστημονικὴ ἔρευνα περὶ τῆς φύσεως τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἀλλοιώσεων αὐτοῦ· διάφορον τοῦ *αἱματογραφία*· πβ. *ἀνθρωπολογία*.

αἱματολογικός,—*ή*,—*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱματολογίαν, «*αἱματολογικαὶ μελέται*».

αἱματολόγος (ὁ)· ὁ εἰδικῶς ἀσχολούμενος περὶ τὴν αἱματολογίαν, διάφορον τοῦ *αἱματογράφος*· πβ. *ἀνθρωπολόγος*, *ὀφθαλμολόγος γυναικολόγος* κτλ.

αἱματολοιχὸς (ὁ)· ὁ αἷμα λείχων.

αἱματόλουστος (ὁ,ἡ),—*ον* (τό)· λουσμένος, βουτημένος εἰς τὸ αἷμα.

αἱματόλουτρον (τό)· ἄφθονος χύσις αἵματος, αἱματοχυσία.

αἱματομανής (ὁ,ἡ),—*ές* (τό)· ὁ ἐπιθυμῶν, ὁ τερπόμενος εἰς αἱματηρὰ γεγονότα.

αἱματομετρία (ἡ)· ἡ ἀρίθμησις τῶν αἱμοσφαιρίων (βλ. *αἱμοτοκρίτης*).

αἱματόμετρον. Ἡ καταμέτρησις τῶν ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν αἱμοσφαιρίων γίνεται δι' εἰδικοῦ ἐργαλείου *αἱματομέτρου* καλουμένου. Τοῦτο σύγκειται: 1) Ἐξ ἀντικειμενοφόρου πλακὸς ἥτις φέρει ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς μικρὰν κοίλανσιν ἥτις καλεῖται καταμετρητικὸς θάλαμος, ἐφ' οὗ ὑπάρχει κεχαραγμένον ἓν τετραγωνικὸν χιλιοστόμετρον ὑποδιῃρημένον εἰς 400 μικρὰ τετραγωνίδια. Ἑπομένως ἓν τετραγωνίδιον ἀντιστοιχεῖ εἰς 1)400 τοῦ τετραγωνικοῦ χιλιοστομέτρου. Ἐν τῷ εἰρημένῳ καταμετρικῷ θαλάμῳ θέτομεν μίαν σταγόνα ἠραιωμένου αἵματος καὶ καλύπτομεν διὰ καλυπτηρίου πλακός. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιφανείας τοῦ καταμετρικοῦ θαλάμου μέχρι τῆς καλυπτηρίου πλακὸς εἶναι ἴσον πρὸς $^1/_{10}$ τοῦ χιλιοστομέτρου· ἑπομένως ὁ χῶρος ὁ περιλαμβανόμενος ἀπὸ τῆς κάτω ἐπιφανείας τῆς καλυπτηρίου πλακὸς καὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ καταμετρικοῦ θαλάμου καὶ ὅστις πληροῦται ὑπὸ τοῦ αἵματος, ἀντιστοιχεῖ ἀνὰ ἓν τετραγωνίδιον εἰς $^1/_{4000}$ τοῦ κυβικοῦ χιλιοστομέτρου. 2) Ἐκ τριχοειδοῦς σωλῆνος ὅστις κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον αὐτοῦ ἀπολήγει εἰς φυσαλοειδῆ ἀντίρυνσιν συνεχομένην πρὸς τὰ ἄνω διὰ τριχοειδοῦς σωλῆνος ἐμπεριεχομένου πάλιν ἐν τῷ ὑαλίνῳ σωλῆνι ὅστις συνδέεται μετὰ ἐλαστικοῦ σωλῆνος. Ὁ σωλὴν οὗτος, ὅστις χρησιμεύει διὰ τὴν ἀραι-

Digitized by Google

ωσιν τοῦ αἵματος, φέρει κατὰ τὸ κάτω πέρας τοῦ τριχοειδοῦς σωλῆνος ἀριθμὸν 1, κατὰ δὲ τὸ μέσον αὐτοῦ τὸν ἀριθμὸν 0,5, κατὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἀνευρύνσεως τὸν ἀριθμὸν 101.

Ἡ καταμέτρησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἀφοῦ διὰ νήξεως τοῦ ἄκρου τοῦ δακτύλου ἐξαγάγωμεν σταγόνας αἵματος, ἀναρροφῶμεν ἐπὶ τόπου ὀλίγον αἷμα διὰ τοῦ τριχοειδοῦς σωλῆνος μέχρις ὅτου τοῦτο ἀνέλθῃ εἰς τὸν ἀριθμὸν 1 ἢ 0,5, ἀναλόγως τῆς ἀραιώσεως δι᾿ ἧς ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ αἷμα. Ἀκολούθως ἀναρροφῶμεν ὑγρόν, ἐκ τῆς ἀκολούθου διαλύσεως τοῦ Hayem μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 101 τοῦ ἐγκεχαραγμένου ἐπὶ τοῦ ὑαλίνου σωλῆνος.

Διχλωριοῦχος ὑδράργυρος	0,50
Θειϊκὸν νάτριον	5,00
Χλωριοῦχον νάτριον	1,00
Ὕδωρ ἀπεσταγμένον	200,00

Οὕτω νῦν ἔχομεν ἀραίωσιν τοῦ αἵματος 1:100 ἐὰν ἐλάβομεν αἷμα μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 1 τοῦ τριχοειδοῦς σωλῆνος, ἢ 1:200 μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 0,5. Κατόπιν ἀναμιγνύομεν καλῶς τὸ αἷμα ἐντὸς τῆς φυσαλιδοειδοῦς ἀνευρύνσεως, ἀφοῦ πρότερον ἀπορρίψωμεν 2 σταγόνας ἐκ τοῦ ἄκρου τοῦ τριχοειδοῦς σωλῆνος περιέχοντος ἁπλοῦν διάλυμα τοῦ Hayem. Κατόπιν θέτομεν μίαν σταγόνα ἐκ τοῦ ἠραιωμένου ἤδη αἵματος ἐπὶ τοῦ καταμετρικοῦ θαλάμου τῆς ἀντικειμενοφόρου πλακὸς καὶ ἐξετάζομεν διὰ μεγεθύνσεως 600 διαμέτρων.

Πρὸς καταμέτρησιν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, μετροῦμεν τὸ ποσὸν τούτων τῶν περιεχομένων εἰς ἕκαστον τετραγωνίδιον, καὶ πολλαπλασιάζομεν ἔπειτα ἐπὶ 100, δηλ. τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἀραιώσεως (ἐὰν αὕτη ἐγένετο 1 : 100), καὶ ἔπειτα ἐπὶ 4.000, δηλ. τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κυβικῶν χιλιοστομέτρων, καὶ διαιροῦμεν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μετρηθέντων τετραγωνιδίων. Ἐὰν π. χ. ἐμετρήσαμεν εἰς 25 τετραγωνίδια 300 αἱμοσφαίρια, θὰ ἔχομεν

$$\frac{300\times100\times4000}{25}=\frac{120000000}{25}=4.800.000$$

Ὁ τρόπος τῆς καταμετρήσεως τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων δὲν διαφέρει πολὺ τοῦ τῆς καταμετρήσεως τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Οὕτω ἐπειδὴ ταῦτα εἶναι ὀλιγώτερα τῶν ἐρυθρῶν, τὰ καταμετροῦμεν ἐν τοῖς μεγάλοις τετραγωνιδίοις τοῖς περιέχουσι 16 μικρά, τὸ δ᾿ αἷμα ἀραιοῦμεν ἐν διαλύσει ὀξικοῦ ὀξέος $^{1}/_{10}$—$^{1}/_{20}$. Παραλαμβάνομεν δ᾿ αὐτὸ διὰ τοῦ τριχοειδοῦς σωληνίσκου. Τὸ ὀξικὸν ὀξὺ διαλύει τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, ἀπομένουσι δὲ μόνον τὰ λευκά. Οὕτω λ. χ. θὰ ἔχωμεν, ἐὰν ἐμετρήσσμεν 40 λευκὰ εἰς 1 μέγα τετραγωνίδιον:

$$\frac{40\times4000\times10}{16\times16}=\frac{1,600,000}{256}=6,250$$

εἰς ἓν κυβικὸν χιλιοστόμετρον. Γ. Φ. Κ.

αἱματομήτρα· *βλ.* αἱματομητρία.

αἱματομητρία ἢ *αἱματομήτρα ['Ιατρ.]*. Ἕνεκεν ἀτρησίας τοῦ μητρικοῦ στομίου καὶ συνηθέστερον ἕνεκα ἀποφράξεως τοῦ κατωτέρου ἢ τοῦ ἀνωτέρου τριτημορίου τοῦ κολεοῦ δι᾿ ἐγκαρσίου μυώδους διαφράγματος ἢ καὶ ἕνεκα τελείας τούτου ἐλλείψεως ἐκ διαμαρτίας περὶ τὴν διάπλασιν, τὸ αἷμα τῆς ἑκάστοτε ἐμμήνου ρύσεως, μὴ δυνάμενον νὰ ρεύσῃ ἔξω τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, συλλέγεται ἐντὸς τοῦ κολεοῦ καὶ μικρὸν καὶ κατ᾿ ὀλίγον καὶ ἐντὸς τῆς μητρικῆς κοιλότητος, παραγομένου οὕτως *αἱματοκόλπου* καὶ *αἱματομήτρας*. Τοῦ κολεοῦ δ᾿ ἐλλείποντος ἐντελῶς ἐκ διαμαρτίας περὶ τὴν διάπλασιν ἢ ἀποφρασσομένου κατὰ τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ τριτημόριον δι᾿ ἐγκαρσίου μυώδους διαφράγματος, τὸ αἷμα συλλεγόμενον ἐντὸς τῆς μητρικῆς κοιλότητος διατείνει ταύτην, παραγομένης οὕτω μόνον αἱματομήτρας.

Κατὰ τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην ἡ μήτρα διατείνεται μικρὸν καὶ κατ᾿ ὀλίγον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ πυθμὴν αὐτῆς φθάνει ὕπερθεν τῆς πυελικῆς εἰσόδου εἰς ἄλλοτ᾿ ἄλλην ἔκτασιν ἀναλόγως τοῦ ἐντὸς τῆς μήτρας συλλεγομένου ποσοῦ αἵματος· ἡ δὲ γυνὴ στερεῖται ἐμμήνου ρύσεως καὶ καθ᾿ ἕκαστον μῆνα καταλαμβάνεται ὑπὸ πόνων κατὰ τὸ ὑπογάστριον καὶ τὴν ὀσφύν, ὑπὸ ναυτίας καὶ γενικῆς ἀδιαθεσίας. Τὰ φαινόμενα ταῦτα δυνατὸν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀπότοκα κυήσεως. Ἀλλ᾿ ὅμως διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τῆς γυναικὸς παρατηρεῖται ἔλλειψις εἰσόδου τοῦ κολεοῦ ἢ ἀπόφραξις τούτου κατὰ τὸν ὄπισθεν τοῦ παρθενικοῦ ὑμένος χῶρον ἢ καὶ κατὰ τὸ ἀνώτερον τούτου τριτημόριον διὰ μυώδους ἐγκαρσίου διαφράγματος. Κατὰ τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην οὐδέποτε ἐπέρχεται αὐτόματος ἴασις· δυνατὸν μόνον νὰ ἐπέλθῃ ρῆξις τῶν τοιχωμάτων τοῦ κολεοῦ ἐξ ὑπερδιατάσεως, ἕνεκα τῆς ἐντὸς αὐτοῦ καὶ τῆς μητρικῆς κοιλότητος ἀφθόνου συλλογῆς αἵματος, πρὸς τὸ ἀπευθυσμένον ἢ τὴν οὐροδόχον κύστιν, ὁπότε ἐπέρχεται ἴασις πρόσκαιρος, διότι μετὰ ταῦτα πάλιν ἀποφράσσεται ἡ γενομένη ρῆξις. Ἦ εἶναι δυνατὸν τὸ ἐντὸς τοῦ κολεοῦ καὶ τῆς μητρικῆς κοιλότητος αἱμάτωμα, διὰ τῆς γενομένης ταύτης ρήξεως καὶ τῆς συγκοινωνίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀπευθυσμένου, νὰ μολυνθῇ καὶ νὰ διαπυηθῇ, ἐνίοτε δὲ ἡ λοίμωξις νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰ ἐξαρτήματα τῆς μήτρας καὶ ἡ γυνὴ ν᾿ ἀποθάνῃ ἐκ περιτονίτιδος. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἐπιβάλλεται ἡ ἔγκαιρος διάγνωσις τῆς ἀνωμαλίας ταύτης καὶ ἡ τεχνητὴ διάνοιξις τῆς ἀτρησίας ἢ ἡ ἐξαίρεσις τοῦ τυχὸν ὑπάρχοντος μυώδους διαφράγματος τοῦ κολεοῦ ἢ καί, τούτου ἐλλείποντος ἐκ διαμαρτίας περὶ τὴν διάπλασιν, ἡ τεχνητὴ διάπλασις κολεοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *G. Herman.* Diseases of Women, London 1898. — *R. Schroeder.* Lehrbuch der Gynäkologie, Leipsig 1922·—*S. Pozzi.* Traité de Gynécologie, Paris 1967. Κ. ΛΟΥΡΟΣ

αἱματομυελία *['Ιατρ]*. Ὀνομάζεται οὕτω ἡ αἱμορραγία ἡ παραγομένη ἐντὸς τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, ἡ καὶ *ἀποπληξία τοῦ νωτιαίου μυελοῦ* καλουμένη, κατ᾿ ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν αἱμορραγίαν τὴν ἐγκεφαλικὴν ἢ ἐγκεφαλικὴν ἀποπληξίαν. Ὑπὸ τὴν κυρίως δὲ ἐπιστημονικὴν σημασίαν θεωρεῖται ὡς αἱματομυελία ἡ αἱμορραγία ἡ ἐντὸς τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, καὶ δὴ τῆς φαιᾶς οὐσίας αὐτοῦ, παραγομένη, δι᾿ ὃ καὶ *κεντρικὴ αἱματομυελία* καλεῖται, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τὰς μηνιγγικὰς αἱμορραγίας, αἵτινες παράγονται ἐντὸς μὲν τοῦ σπονδυλικοῦ σωλῆνος ἀλλ᾿ ἐξωμυελικῶς. Λεπτομερεῖς περιγραφαὶ περὶ τῆς αἱματομυελίας, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, ἔχουσι γίνει παρὰ τῶν Pfeiffer, Leptue, Brownig κτλ.

Αἱ αἱματομυελίαι παράγονται εἰς τὸ πλεῖστον τῶν περιπτώσεων—90 %—συνεπείᾳ τραύματος. Τραυματικαὶ βλάβαι ἀμέσως ἐπὶ τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἐπενεργοῦσαι ἐκ διαφόρων αἰτίων, πτῶσις ἐξ ὕψους εἴτε ἐπὶ τοὺς πόδας ἢ τοὺς γλουτοὺς εἴτε ἐπὶ τὴν κεφαλήν, ὡς συμβαίνει π.χ. ἐν τῷ λουτρῷ, καὶ γένει πᾶν εἶδος τραυματισμοῦ τῆς σπονδυλικῆς στήλης δύναται, ἐκτὸς τῶν ἀμέσων τραυματικῶν βλαβῶν τὰς ὁποίας προκαλεῖ ἐπὶ τῶν σπονδύλων, τῶν μηνίγγων καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, νὰ προκαλέσῃ καὶ αἱματομυελίαν τοπικῆς ἢ καὶ εὐρυτέρας ἐκτάσεως· εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας προεξάρχουσι συνήθως τὰ συμπτώματα τῆς ἀμέσου βλάβης τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, καὶ μόνον εἰς περιπτώσεις ἐκτεταμένης αἱματομυελίας εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωνται καὶ τὰ τῆς αἱματομυελίας. Ἐπίσης παράγεται αἱματομυελία συνεπείᾳ ἐκτεταμένης κάμψεως ἢ ἐκτάσεως τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἧς συνέπεια εἶναι ἰσχυρὰ τάσις τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, ἢ συνεπείᾳ ἰσχυροῦ κτυπήματος διὰ τῆς χειρὸς κατὰ τὴν σπονδυλικὴν στήλην ἢ συνεπείᾳ διαφόρων χειρισμῶν ἐπὶ τῶν ἐμβρύων κατὰ τὰς δυστοκίας ἢ ἐπὶ τῶν νεογεννήτων κατὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἰατροῦ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν καλουμένων «κραδασμῶν τοῦ Schultze», ἢ τέλος ἐπὶ προσβαλλομένων ὑπὸ κεραυνοῦ ἢ κατὰ τὴν διαδρομὴν διὰ τοῦ σώματος ἰσχυροῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἔξωθεν ἐπενεργούντων αἰτίων, προκαλεῖται ἡ αἱματομυελία καὶ συνεπείᾳ ἄλλων αἰτιῶν, ἀσχέτων ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε κατὰ τὰς ἐντόνους μυϊκὰς ἐργασίας, ἐπὶ ὑψώσεως μεγάλου βάρους ἢ κατὰ τὰς μακρὰς καὶ ἐπιμόνους ἀσκήσεις, ὡς συμβαίνει ἐν τῷ στρατῷ, κατὰ τὰς μακρὰς πορείας ἢ ἐπὶ ἐντόνου καὶ μακρᾶς ἐργασίας ὡρισμένων μυϊκῶν ὁμάδων ἢ κατὰ τὴν συνουσίαν ἀκόμη, ἰδίως ἐπὶ ἐπιμόχθου προσπαθείας πρὸς ἐκτέλεσιν ταύτης, ἐπίσης ἐπὶ παρατεταμένων καὶ ἰσχυρῶν κλονικῶν καὶ τονικῶν σπασμῶν κτλ.

Εἰς τὰς τελευταίας περιπτώσεις εἰδικώτερον ἔχει σημασίαν καὶ ἡ τυχὸν προδιάθεσις τοῦ ἀτόμου συνεπείᾳ εἴτε αὐξήσεως τῆς ἀρτηριακῆς πιέσεως ἢ συνεπείᾳ διαφόρων νόσων, οἷαι εἶναι αἱ τυχὸν προηγηθεῖσαι ἢ ὑπάρχουσαι λοιμώδεις νόσοι, φυματίωσις, τῦφος καὶ ἔτι πλέον κακοήθης ἀναιμία, αἱμορραγικὴ πορφύρα, αἱμοροφιλία, ἀρτηριοσκλήρωσις, σύφιλις, ἀλκοολισμὸς κ.λ.

Τὰς συνεπείᾳ τῶν ἀνωτέρω προδιαθετουσῶν νόσων παραγομένας αἱματομυελίας δέον νὰ διακρίνωμεν ἀπὸ τὰς δευτεροπαθεῖς τοιαύτας, τὰς προκαλουμένας συνεπείᾳ τοπικῆς τινος ὑφισταμένης νόσου τοῦ νωτιαίου μυελοῦ—οἷα εἶναι ἡ ὀξεῖα μυελῖτις καὶ πολιομυελῖτις, διάφοροι ὄγκοι, γλοιώματα, καρκίνος ἢ καὶ κομμίωμα, συριγγομυελία κ.τ.λ.,—ἔνθα εἰς τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν κλινικὴν συμπτωματολογίαν τῆς κυρίας νόσου, μόνον ποιάν τινα δευτερεύουσαν σημασίαν ἔχει ἡ τῆς αἱματομυελίας. Μόνον ἐπὶ λίαν εὐρείας ἐκτάσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ τὴν πρωτοπαθῆ νόσον.

Ἐπίσης παρετηρήθησαν περιπτώσεις αἱματομυελίας συνεπείᾳ καταπαύσεως τῶν ἐμμήνων ἢ τῶν αἱμορροΐδων, ὁπότε δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσιν αὗται ὡς ἀναπληρωματικὴ αἱμορραγία ἐντὸς τοῦ νωτιαίου μυελοῦ.

Ἡ αἱμορραγία, κατὰ κανόνα σχεδὸν παραγομένη ἐντὸς τῆς φαιᾶς οὐσίας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, καταλαμβάνει συχνάκις μεγάλην ἔκτασιν καὶ ὕψος, οὖσα συνήθως ἐκτεταμένη καθ᾿ ὅλην τὴν ἐγκαρσίαν διάμετρον τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, ἐνίοτε ὅμως περιορίζεται εἰς τὸ ἓν ἥμισυ (ἡμιεγκαρσία).

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς αἱματομυελίας τὰς παραγομένας κατόπιν τραύματος, αὗται ἐκδηλοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμέσως ἅμα τῷ τραυματισμῷ, δύνανται ὅμως νὰ ἐκδηλωθῶσι μετὰ παρέλευσιν ὡρῶν ἢ καὶ ἡμερῶν ἀκόμη.

Συμπτωματολογία.—Τὰ ἐπακόλουθα συμπτώματα τῆς ἐνδομυελικῆς αἱμορραγίας ἐπέρχονται εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων—ἄνω τῶν 50 %—κεραυνοβόλως, ἐξ οὗ ἡ αἱματομυελία καὶ νωτιαία ἀποπληξία καλεῖται· οὕτως ὁ προσβαλλόμενος πίπτει αἰφνιδίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐνῷ βαδίζει, ἢ ἐνῷ ἵσταται· ἄλλοτε ὅμως ἐπέρχεται ἡ βλάβη τῆς κινητικότητος βραδέως καὶ βαθμηδόν. Ἐνίοτε προηγοῦνται τῶν κινητικῶν διαταραχῶν στιγμιαῖοι ἰσχυρότατοι πόνοι, ὁπωσδήποτε ὅμως ἐμφανίζεται πλήρης ἡ κλινικὴ εἰκὼν τῆς αἱματομυελίας ἅμα τῇ παραγωγῇ τῆς αἱμορραγίας, τῶν διαφόρων συμπτωμάτων ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς ἐντοπίσεως αὐτῆς καὶ τῆς ἐκτάσεως καθ᾿ ὕψος ὡς καὶ ἐγκαρσίως.

Γενικῶς ἐπὶ πλήρους *ἐγκαρσίας αἱματομυελίας* ἔχομεν συμπτωματολογίαν ἀνάλογον, ἐν σχέσει πρὸς τὰ νευρικὰ συμπτώματα, πρὸς τὴν τῆς ἐγκαρσίας μυελίτιδος (βλ. λ.), τουτέστιν ἀναλόγους διαταραχὰς τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς κινητικότητος. Καὶ αἱ μὲν πρῶται συνίστανται εἰς διαταραχὰς τῆς αἰσθητικότητος ὑπὸ μορφὴν πλήρους ἢ μερικῆς ἄρσεως ὅλων τῶν εἰδῶν αὐτῆς (ἁφῆς, πόνου, θερμοκρασίας, μυϊκῆς αἰσθήσεως) διὰ τὰ μέρη τοῦ σώματος τὰ ἐννευρούμενα ἐκ τῶν κάτωθεν τοῦ προσβληθέντος τμημάτων τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· αἱ δὲ κινητικαὶ διαταραχαὶ συνίστανται εἰς παράλυσιν χαλαρὰν μετ᾿ ἐπακολούθου ἀτροφίας (ἐκφυλιστικῆς) διὰ τὰς μυϊκὰς ὁμάδας αἵτινες ἀνήκουν εἰς τὴν περιοχὴν ἐννευρώσεως τοῦ βλαβέντος τμήματος τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, εἰς σπασμωδικὴν δὲ παράλυσιν διὰ τὰς μυϊκὰς ὁμάδας, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὰς κάτωθεν τοῦ βλαβέντος τμήματος τοῦ νωτιαίου μυελοῦ περιοχὰς ἐννευρώσεως. Οὕτω π. χ. ἐπὶ ἐγκαρσίας αἱματομυελίας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ κατὰ τὴν αὐχενικὴν μοῖραν, ἔχομεν χαλαρὰν καὶ ἀτροφικὴν (ἐκφυλιστικὴν) παράλυσιν τῶν ἄνω ἄκρων, λόγῳ βλάβης τῶν κινητικῶν κυττάρων τῶν προσθίων κεράτων τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, σπασμωδικὴν δὲ παράλυσιν τῶν κάτω ἄκρων, λόγῳ βλάβης τῶν πυραμιδικῶν δεματίων· ἐννοεῖται ὅτι τὸ σπασμωδικὸν στοιχεῖον τῆς παραλύσεως τῶν κάτω ἄκρων ἐμφανίζεται βραδύτερον, εἰς ἄλλοτε ἄλλο χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν προσβολήν.

Ἐπομένως ἐπὶ ἐγκαρσίας αἱματομυελίας τῆς αὐχενικῆς μοίρας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ θὰ ἔχωμεν ἐπὶ μὲν τῶν ἄνω ἄκρων, ἐκτὸς τῆς χαλαρᾶς καὶ ἀτροφικῆς (ἐκφυλιστικῆς) παραλύσεως τῶν μυῶν τῶν ἄνω ἄκρων, καὶ ἄρσιν τῶν ἀντανακλάσεων, ἐπὶ δὲ τῶν κάτω ἄκρων παράλυσιν, ἄνευ ἀτροφίας, μετὰ δυσκαμψίας, ἔντονον αὔξησιν τῶν ἀντανακλάσεων (γόνατος καὶ Ἀχιλλείου τένοντος), κλῶνον τῆς ἐπιγονατίδος καὶ τοῦ ποδός, σημεῖον Babinski, Oppenheim κτλ. Ἐπίσης ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω θὰ ἔχωμεν καὶ ἄρσιν, ὀλιγώτερον σταθεράν, τῶν διαφόρων δερματικῶν ἀντανακλάσεων, ὡς καὶ διαταραχὰς τῆς λειτουργίας τῆς κύστεως καὶ τοῦ ὀρθοῦ, αἰρομένης τῆς ἑκουσίας ἐκκενώσεως τούτων. Ἐπίσης παρατηροῦνται καὶ διάφοροι ἀγγειοκινητικαὶ διαταραχαί, εἰδικώτερον δὲ ἐπὶ βλάβης τῆς κατωτέρας αὐχενικῆς μοίρας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ παρατηρεῖται τὸ σύνδρομον Horner, συνιστάμενον εἰς στενοχορίαν ἐνόφθαλμον καὶ ἀγγειοκινητικὰς διαταραχὰς (ὑπεραιμίαν), σύνδρομον, ὅπερ ἐπὶ ἡμιεγκαρσίας αἱματομυελίας ἐμφανίζεται μόνον κατὰ τὸ σύστοιχον πρὸς τὴν βλάβην ἡμιμόριον τοῦ προσώπου· ἐννοεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς πλήρους ἐγκαρσίας αἱμοτομυελίας αἱ διαταραχαὶ τῆς τε αἰσθητικότητος καὶ κινητικότητος εἶναι συμμετρικαί.

Ἐπὶ τῆς ἀρκούντως ὅμως σπανιωτέρας *ἡμιεγκαρσίας αἱματομυελίας* ἔχομεν συμπτωματολογίαν ὁμοίαν, πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς τὰ νευρικὰ συμπτώματα, πρὸς τὴν τῆς ἡμιεγκαρσίας μυελίτιδος, ἑπομένως κυρίως τὴν συνδρομὴν Broun-Séquard· π. χ. ἐπὶ ἡμιεγκαρσίας αἱματομυελίας τῆς αὐχενικῆς μοίρας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ θέλομεν ἔχει χαλαρὰν καὶ ἀτροφικὴν παράλυσιν εἰς ὁμάδας μυῶν κατὰ τὸ σύστοιχον πρὸς τὴν βλάβην ἄνω ἄκρον μετὰ σπασμωδικῆς παραλύσεως τῶν μυῶν τοῦ ὁμωνύμου κάτω ἄκρου καὶ διαταραχῶν τῆς αἰσθητικότητος τοῦ πόνου καὶ τῆς θερμοκρασίας (ἀναλγησίαν καὶ θερμοαναισθησίαν) τοῦ ἑτέρου κάτω ἄκρου (χιαστὴ μερικὴ διαταραχὴ τῆς αἰσθητικότητος).

Ἐπὶ *αἱματομυελίας τῆς θωρακικῆς μοίρας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ* ἐλλείπει ἡ παράλυσις τῶν μυῶν τῶν ἄνω ἄκρων, ἀντ᾿ αὐτῆς δὲ παρατηροῦνται διαταραχαὶ τῶν μεσοπλευρίων, ἐκτάσεως ἀναλόγου πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς αἱμορραγίας· κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ συμπτωματολογία παραμένει ὡς ἀνωτέρω.

Ἐπὶ *αἱματομυελίας τοῦ ὀσφυϊκοῦ καὶ ἱεροῦ τμήματος τοῦ νωτιαίου μυελοῦ*, προεξάρχουσι κυρίως αἱ διαταραχαὶ τῆς κύστεως, ὀρθοῦ καὶ τοῦ κέντρου τῆς στύσεως (γεννητικὴ ἀνικανότης), ἐνῷ ἀντιθέτως αἱ διαταραχαὶ τῆς κινητικότητος τῶν κάτω ἄκρων ἐκδηλοῦνται ὡς παράλυσις χαλαρὰ καὶ ἀτροφικὴ (ἐκφυλιστική).

Digitized by Google

Εἶναι ἐνδεχόμενον ἐνίοτε, ἰδίως εἰς ἄτομα προβεβηκότα τὴν ἡλικίαν, αἱ διάφοροι μυϊκαὶ ἀτροφίαι νὰ ἀγάγωσι βραδύτερον εἰς ἀγκυλώσεις τῶν ἀρθρώσεων

Ἡ διάγνωσις τῆς αἱματομυελίας εἶναι δυνατὸν νὰ παρουσιάσῃ ἐνίοτε δυσκολίας, ἰδίως ὅταν ἐλλείπει καταφανής τις αἰτία (τραῦμα)· εἰς τὰς κατόπιν ἐκδήλου τραύματος μετὰ βλάβης τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἐπερχομένας αἱματομυελίας προεξάρχουσιν ἐπὶ τοσοῦτον αἱ ἀπὸ τῆς βλάβης τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ (μετατραυματικὴ μυελίτις) ἐκδηλώσεις, ὥστε αἱ ἐκ τῆς αἱματομυελίας καλύπτονται σχεδὸν πλήρως ὑπ' ἐκείνων. Πολλάκις εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις ἐὰν πρόκειται περὶ ἁπλῆς αἱματομυελίας, ἢ περὶ τυχὸν πιέσεως τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, ὄγκου κ. τ. λ· εἰς τοιαύτας ὅμως περιπτώσεις τόσον τὸ ἀναμνηστικὸν ὅσον καὶ ἡ ἀκτινοσκόπησις καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ἐγκεφαλονωτιαίου ὑγροῦ δύνανται πολλάκις νὰ διαφωτίσωσι τὴν περίπτωσιν. Σχετικῶς πρὸς τὴν ὀξεῖαν μυελίτιδα, δὲν παρατηρεῖται ἐν αὐτῇ ἡ συνήθης παρὰ τῇ αἱματομυελίᾳ τραυματικὴ αἰτία, ἐνῷ συγχρόνως ἐλλείπει καὶ ὁ πυρετός.

Εἶναι δυνατὸν ἐπὶ κεντρικῆς περὶ τὸν νωτιαῖον σωλῆνα αἱματομυελίας νὰ παραχθῇ εἰκὼν ἀνάλογος πρὸς τὴν συριγγομυελίαν (βλ. λ.), τουτέστιν διχασμὸς τῆς αἰσθητικότητος, ἀτροφία τῶν μυῶν τῆς ἄκρας χειρός, μυϊκαὶ συσπάσεις κτλ., ἀλλ' ἐκτὸς καὶ ἄλλων διακριτικῶν, εἰδικώτερον ἡ ἔλλειψις ἐντόνων τροφικῶν διαταραχῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς αἱματομυελίας.

Ἡ πορεία τῆς ἅπαξ ἐπιτελεσθείσης αἱματομυελίας ποικίλλει ἀναλόγως, οὕτως ὥστε ἔχομεν ὅλας τὰς δυνατὰς διαβαθμίσεις, ἀπὸ τῆς σχεδὸν πλήρους ὑποχωρήσεως τῶν συμπτωμάτων μέχρι τῆς ἐντόνου καὶ μονίμου ἐγκαταστάσεως τούτων, ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς εἰς θάνατον ἐκβάσεως τῆς πορείας της, ἰδίως ἐπὶ αἱματομυελίας τῆς ἀνωτέρας αὐχενικῆς μοίρας τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, καθ' ἣν ἡ αἱμορραγία εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς τὰ ἄνω, εἰς τὸν προμήκη, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ παράλυσιν τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἐπίσης καὶ τυχὸν παρεμπίπτουσα, λόγῳ δυσμενῶν ἀναπνευστικῶν ὅρων, πνευμονία, ἡ οὐχὶ ἀσυνήθης γάγγραινα ἐκ κατακλίσεως ἢ εὐκόλως παραγομένη κυστῖτις, πάντα ταῦτα δύνανται νὰ δώσωσιν ἐπικίνδυνον πορείαν εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς αἱματομυελίας. Σχετικῶς πρὸς τὴν κυστίτιδα δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὐχὶ σπανίως ἀναπτύσσεται ἐξ αὐτῆς ἀνιοῦσα μόλυνσις τῶν οὐροφόρων ὁδῶν.

Μετὰ τὴν πάροδον τῶν πρώτων ἡμερῶν καθ' ἃς δυσκόλως δύναταί τις νὰ καθορίσῃ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς νόσου, συνήθως παρατηρεῖται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βελτίωσις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ὑποχώρησις τῶν συμπτωμάτων· μετὰ πάροδον ὅμως ἡμίσεος καὶ πλέον ἔτους δυσκόλως ἐπέρχονται ἄξιαι λόγου βελτιώσεις.

Θεραπεία.—Τὸ πρώτιστον, ὅπερ ἐπιβάλλεται, εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἐν τῇ κλίνῃ ἠρεμία τοῦ πάσχοντος, προτιμοτέρον εἰς τὰς πλαγίας θέσεις. Δέον νὰ διευκολύνηται ἡ κένωσις διὰ φαρμάκων ἢ κλύσματος, ἔτι δὲ νὰ λαμβάνηται πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κυστίτιδος καὶ τῆς γαγγραίνης ἐκ κατακλίσεως.

Ἀμέσως ἅμα τῇ προσβολῇ συνιστᾶται, ἰδίως εἰς τὰ ἰσχυρὰ ἄτομα, ἀφαίμαξις διὰ σικυῶν ἢ βδελλῶν κατὰ τὴν σπονδυλικὴν στήλην, ἔτι δὲ συνιστᾶται ἡ παροχὴ πηκτῆς ἢ ἀδρεναλίνης ἢ ἐργοτίνης.

Μετὰ τὴν πάροδον τοῦ πρώτου σταδίου, ὠφελοῦσι τὰ ἰαματικὰ λουτρά, αἱ ἀσκήσεις, ἡ ἠλεκτροθεραπεία, ὡς καὶ αἱ παθητικαὶ κινήσεις, ἰδίως πρὸς ἀποφυγὴν μονίμων συσπάσεων.

Γ. ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ

αἱματόμφαλος *['Ιατρ.]*. Ὀνομάζεται οὕτω ἡ ὀμφαλοκήλη τῆς ὁποίας ὁ κηλικὸς σάκκος πληροῦται ὑπὸ αἵματος ἢ ἐμφανίζει κατὰ τὴν ἐξωτερικήν του ἐπιφάνειαν κιρσώδεις ἀνευρύνσεις. Ι. ΚΑΛ.

αἱματόνεφρος *['Ιατρ.]*. Ἄθροισις αἵματος ἐντὸς τῆς πυέλου καὶ τῶν καλύκων τοῦ νεφροῦ. Ὀφείλεται εἰς νευρικὴν αἱμορραγίαν, ἐκ κακώσεως τοῦ νεφροῦ, συνήθως ἐπὶ προϋπάρχοντος ὑδρονέφρου ἢ πυονέφρου, ἢ εἰς αἱμορραγίαν ἐκ νεοπλάσματος τῆς πυέλου ἢ τοῦ οὐρητῆρος μετὰ (προσωρινῆς συνήθως ἢ διαλειπούσης) ἀποφράξεως τοῦ οὐρητῆρος ὑπὸ τοῦ ὄγκου ἢ ὑπὸ θρόμβων αἵματος (βλ. τὰς σχετικὰς λέξεις). Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱματονέφρωσις· βλ. αἱματόνεφρος.

αἱματοξυλίνη *[Χημ.]* Πολυϋδροξυλιωμένον παράγωγον τοῦ *ὑδρινδοχρωμανίου* ὅπερ ἀνήκει εἰς τὰ συμπεπυκνωμένα παράγωγα τοῦ *πυρανίου*. Λαμβάνεται ἐκ τοῦ αἱματοξύλου ἢ καμπεχίου ξύλου (κ. μπακάμι) καὶ εἶναι ἄχρουν σῶμα. Δι' ἀποξειδώσεως δύο ἀτόμων ὑδρογόνου μετατρέπεται, σχηματιζομένης ὀρθοκινοειδοῦς συντάξεως, εἰς τὸ ἐν μεγάλῃ κλίμακι χρησιμοποιούμενον χρῶμα, ὑπὸ μορφὴν ἐκχυλίσματος τῶν ξύλων, τὴν *αἱματεΐνην*.

αἱματόξυλον τὸ *καμπεχιανὸν* (Haematoxylon Campechianum L.) *[Βοτ.]*. Δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν *Καισαλπινιδῶν (Caesalpinaceae)* ὑψούμενον καὶ μέχρι 12 μ., ἰθαγενὲς τοῦ Μεξικοῦ, τῆς Βενεζουέλας καὶ ἄλλων χωρῶν τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς, χρησιμοποιούμενον εἰς εὐρεῖαν κλίμακα διὰ τὸ ξύλον του, ὅπερ εἶναι στερεώτατον, καὶ βαρύτερον τοῦ ὕδατος. Ὅταν τὸ δένδρον ὑλοτομηθῇ, τὸ ξύλον του ἔχει χρῶμα ἀνοικτὸν κίτρινον, βαθμηδὸν ὅμως, τῇ ἐπιδράσει τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος, λαμβάνει χρῶμα ἐξωτερικῶς μὲν ἐρυθρομέλαν, ἐσωτερικῶς δὲ ὑπόξανθον. Ἔχει ὀσμὴν ἴου καὶ φέρεται εἰς τὸ ἐμπόριον ὡς *κυανόξυλον* ἢ *αἱματόξυλον*.

Ἐκ τῆς χρωστικῆς οὐσίας τοῦ ξύλου τούτου (τῆς αἱματοξυλίνης) παρασκευάζεται ἀρίστη μελάνη καὶ χρωστικὴ ὕλη χρησιμωτάτη εἰς χρώσεις βοτανικῶν καὶ ζωολογικῶν μικροσκοπικῶν παρασκευασμάτων. Πολλαχοῦ τὸ αἱματόξυλον χρησιμοποιεῖται, παρὰ τὰς ἰσχυούσας ἀπαγορευτικὰς διατάξεις καὶ πρὸς χρῶσιν τῶν οἴνων, κατασκευάζουσι δ' ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐκχύλισμα (Blauholz - Extrakt).

Ὑπάρχουσιν εἰσέτι δάση ὁλόκληρα τοῦ δένδρου τούτου παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Καμπεχίου· τὴν δὲ καλυτέραν ποιότητα ξύλου, τὸ λεγόμενον Laguna, ἐξάγει ἡ Ταβασκῶ. Ν. Μ.

—*[Φαρμ.]* Τοῦ αἱματοξύλου γίνεται χρῆσις, σπανιωτάτη τὴν σήμερον, ὡς φαρμάκου στυπτικοῦ ἐπὶ κατάρρων ἐντερικῶν, διαρροίας παίδων ἢ δυσεντερίας, ἐνεργοῦντος διὰ τοῦ ἐνεχομένου δεψικοῦ ὀξέος χορηγεῖται δὲ ἐν εἴδει *κόνεως* (πολλάκις τῆς ἡμέρας ἀνὰ ἥμισυ γραμ. ἕως 1,50), ἢ *ἀφεψήματος* (10 γραμ. εἰς 200 γρμ. ὕδατος) ἢ *ξηροῦ ὑδατώδους ἐκχυλίσματος* (0,30 ἑκατοστ.—1 γρμ. δι' ἡμέρας). ΑΡ. Π. Κ.

αἱματοπεριτόναιον *['Ιατρ.]*· καλεῖται ἡ ἔκχυσις αἵματος ἐν τῇ περιτοναϊκῇ κοιλότητι, ὀφειλομένη εἰς ῥῆξιν ἢ τρῶσιν μεγάλων ἀγγείων ἢ τρῶσιν σπλάγχνων τῆς κοιλίας (ἥπατος, σπληνός). Ι. ΚΑΛ.

αἱματοπετάλια· βλ. αἱμοπετάλια.

αἱματοπίνης *[Ζωολ.]*· βλ. αἱματοπινίδαι.

αἱματοπινίδαι, οἱ *[Ζωολ.]*. Ἔντομα ἡμίπτερα τοῦ γένους τῶν φθειρῶν. Τὸ στόμα των εἶναι κατάλληλον πρὸς νυγμόν· τὸ ῥύγχος των εἶναι λίαν ἐπίμηκες καὶ γαμψόν, τελευτῶν εἰς ὀξύτατα ἄκρα, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἔντομα ταῦτα τρυπῶσι τὸ δέρμα. Πλὴν τούτου φέρουσι καὶ εἶδος προβοσκίδος, ἥτις χρησιμεύει διὰ τὴν ἀναρρόφησιν τοῦ αἵματος. Ἡ κοιλία εἶναι εὐρυτέρα τοῦ θώρακος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 6—9 ἡμικυκλικοὺς δακτυλίους, ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος, εἰς τοὺς ἄρρενας, εἶναι ἀπεστρογγυλωμένος καὶ παρουσιάζει κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ὀχετοειδῆ ὀπήν, δι' ἧς ἐξέρχεται τὸ ἀνδρικὸν μόριον. Εἰς τὸ θῆλυ ἡ ὀπὴ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κοιλιακῆς χώρας, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν συνουσίαν, τὸ θῆλυ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ ἄρρενος. Οἱ πόδες τελευτῶσιν εἰς εἶδος λαβίδος. Οἱ αἱματοπινίδαι ῥοφῶσι τὸ αἷμα τῶν ζώων καὶ ζῶσι παρασιτικῶς ἐπ' αὐτῶν. Ἡ οἰκογένεια αὕτη περιλαμβάνει τὰ κάτωθι εἴδη:

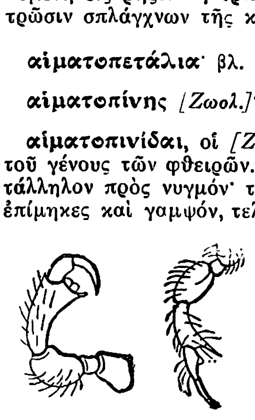

Πόδες αἱματοπίνου.

1) ***Αἱματοπίνης ὁ εὐρύστερνος*** (Haematopinus euristernus). Τὸ μῆκος τοῦ σώματός του εἶναι 2—3 χιλιοστόμετρα· ὁ θώραξ αὐτοῦ εἶναι κατὰ πολὺ εὐρύτερος τῆς κεφαλῆς του, ἡ κοιλία του ἔχει ᾠοειδὲς σχῆμα καὶ ὁ χρωματισμός του εἶναι

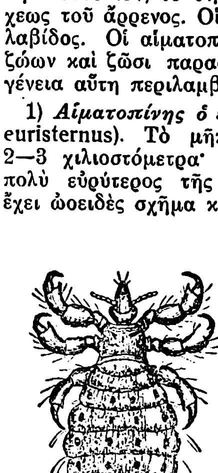

Αἱματοπίνης ὁ εὐρύστερνος.

Αἱματοπίνης ὁ ταινιοειδής.

ὑποκίτρινος. Ζῇ παρασιτικῶς ἐπὶ τῶν βοῶν καὶ κυρίως ἐμφωλεύει εἰς τὰ ἀκρώμια καὶ εἰς τὰ μέρη τὰ καλυπτόμενα ὑπὸ μακρῶν καὶ παχειῶν τριχῶν.

2) ***Αἱματοπίνης ὁ ταινιοειδής*** (Haematopinus tenuirostris). Ἔχει μῆκος 3 περίπου χιλιοστομέτρων. Ἡ κεφαλή του εἶναι στενὴ καὶ ἐπιμήκης, ὁ θώραξ του κυλινδρικὸς καὶ ἡ κοιλία του ᾠοειδής. Ὁ χρωματισμός του εἶναι σαρκώδης. Ζῇ παρασιτικῶς ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ὄνου, ἰδίως ἐκ τῆς χαίτης των καὶ ἐνοχλεῖ ποικιλοτρόπως τὰ ζῷα ταῦτα.

3) ***Αἱματοπίνης ὁ ἀροτριῶν*** (Haematopinus sulcatus). Τὸ μέγεθός του φθάνει τὰ 4—5 χιλιοστόμετρα καὶ ἔχει φαιὸν χρωματισμόν. Ζῇ παρασιτικῶς ἐπὶ τῶν χοίρων καὶ τῶν ἀγριοχοίρων καὶ διαρκῶς ἀφαιμάσσει τὰ ζῷα ταῦτα.

4) ***Αἱματοπίνης τριχώδης*** (Haematopinus pilisus)

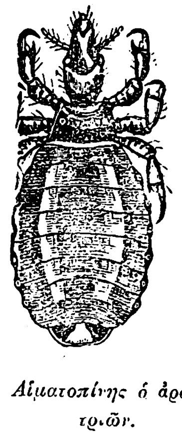

Αἱματοπίνης ὁ ἀροτριῶν.

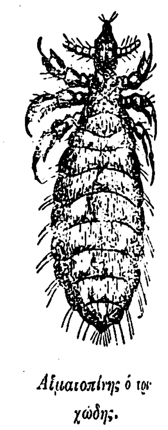

Αἱματοπίνης ὁ τριχώδης.

Ἔχει 1.5-2 χιλιοστομέτρων μῆκος, κεφαλὴν βραχεῖαν, σχεδὸν τόσον μακρὰν ὅσον καὶ ὀγκώδη, καὶ χρῶμα ὑποκίτρινον. Ζῇ παρασιτικῶς ἐπὶ τῶν κυνῶν καὶ ἐπὶ τῶν μυγαλῶν (ἰκτίδων). Δ.Ν.Π.

αἱματοπλήμμυρα (ἡ)· πλήμμυρα αἵματος, ἄφθονος χύσις αἵματος.

αἱματοποδίδαι (οἱ) *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *Χαραδριϊδῶν*. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ ὑψηλῶν σκελῶν, ἐπιμήκους λαιμοῦ καὶ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ ῥάμφους, τὸ ὁποῖον εἶναι μεγαλύτερον τῆς κεφαλῆς. Εἶναι πτηνὰ *ὀψεβαδιστικὰ* καὶ ἐνδιαιτῶνται κυρίως εἰς παραλιμνίους καὶ παραποταμίους χώρας τρεφόμεναι ἐξ ἀμφιβίων καὶ ἰχθύων. Ἡ οἰκογένεια αὕτη περιλαμβάνει 5-6 εἴδη, ἐξ ὧν κυριώτερον εἶναι:

Αἱματόπους ὁ ὀστρακίας (hoematopus ostracias). Τὸ μέγεθός του εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τοῦ σκολόπακος (μπεκάτσας). Τὸ σῶμά του εἶναι λευκὸν καὶ μελανόν. Οἱ ὀφθαλμοί, τὸ ῥάμφος του καὶ οἱ πόδες του ἔχουσι ζωηρῶς ἐρυθρὸν χρωματισμόν. Τὸ ῥάμφος του εἶναι μεγαλύτερον τῆς κεφαλῆς καὶ λίαν πεπιεσμένον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω κατὰ τὸ ἄκρον του. Οἱ ῥώθωνες διανοίγονται ἐπὶ ἐπιμήκους αὐλακώσεως. Αἱ πτέρυγές του εἶναι μακραὶ καὶ αἰχμηραί, οἱ πόδες ἰσχυροὶ καὶ καλύπτονται εἰς τὸ περὶ τοὺς ταρσοὺς τμῆμα ὑπὸ ἀνθεκτικῶν λεπίων καὶ φέρουσι τρεῖς δακτύλους. Ὁ μέγας δάκτυλος εἶναι τελείως ὑποτυπώδης, ἀλλ' οἱ ἐμπρόσθιοι δάκτυλοι ἔχουσι τελείαν διαμόρφωσιν καὶ φέρουσι βραχεῖς καὶ εὐρεῖς ὄνυχας, οἱ ὁποῖοι καλύπτονται κατὰ τὴν ἄνω αὐτῶν ἐπιφάνειαν ὑπὸ λεπτοῦ δέρματος. Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἀπαντῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Μάγχης καὶ εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν καὶ τρέφονται ἐκ μικρῶν μαλακοστράκων καὶ σκωλήκων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκουσιν ἀνασκάπτοντα τεχνηέντως τὴν ἄμμον. Εἶναι δειλότατα καὶ δυσκόλως πλησιάζουσι τοὺς ἀνθρώπους.

Εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν εὑρίσκεται ὁ ***Αἱματόπους ὁ μανδυοφόρος*** (hoematopus palliatus) καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀμερικὴν καὶ τὰ παράλια τῆς Αὐστραλίας ὁ ***Αἱματόπους ὁ μακρόρρυγχος*** (Aematopus longirostris). Δ. Ν. Π.

αἱματοποίησις· βλ. αἷμα (κεφ. *γένεσις αἵματος)*.

αἱματοποιητικός,—ή,—όν, βλ. αἱμοποιητικός.

αἱματοποιΐα· βλ. αἱμοποιΐα.

αἱματοποιός, (ὁ, ἡ),*—όν*, (τὸ) βλ. αἱμοποιός.

αἱματοποιῶ(*—έω*)· βλ. αἱμοποιῶ.

αἱματοπορφυρίνη *['Ανατ.]* Οὐσία τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ αἵματος παραγομένη ἐκ τῆς αἱματίνης ἢ τοῦ αἱματοχρωμογόνου, μετὰ τὴν ἐπίδρασιν ὀξέων ἐπὶ τῶν οὐσιῶν τούτων. Γ.Κ.

—*[Χημ.]*· βλ. αἱμίνη.

αἱματοποσία· βλ. αἱμοποσία.

αἱματοπόται, οἱ (Haematopa). *[Ζωολ.]*. Ἔντομα τῆς οἰκογενείας τῶν *Ταβανιδῶν*. Τὸ στόμα των εἶναι μεταβεβλημένον εἰς μυζητικὸν ῥύγχος, ὅπερ καλεῖται *προβοσκὶς* ἢ *προνομαία* καὶ ἀποτελεῖται ἐξ αὐλοῦ καὶ 2—6 ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκεκλεισμένων σμηρίγγων, αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς σιαγόνας, τὸ ἄνω χεῖλος καὶ τὴν γλῶσσαν. Ὁ αὐλὸς σχηματίζεται ὑπὸ τοῦ κάτω χείλους.

Digitized by Google

θώραξ φέρει τρεῖς ζώνας, αἵτινες συμφύονται. Αἱ πρόσθιαι πτέρυγες εἶναι ὑμενώδεις καὶ διαφανεῖς, αἱ ὀπίσθιαι, καλοῦνται *ἀλτῆρες* καὶ ἔχουσι σχῆμα μισχωτοῦ κομβίου. Οἱ πόδες φέρουσι ταρσοὺς συνισταμένους ἐκ πέντε ἀρθρώσεων καὶ εἶναι ἐφωδιασμένοι διὰ προσαρμοστικῶν λοβῶν. Ὑφίστανται τελείας μεταμορφώσεις. Αἱ κάμπαι των εἶναι ἄποδες, ζῶσιν ἐντὸς τοῦ ὕδατος, τῆς γῆς, τῆς κόπρου, τῶν θνησιμαίων ζῴων καὶ καλοῦνται *σχαδόνες*.

Ἡ οἰκογένεια αὕτη περιλαμβάνει πλεῖστα εἴδη, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι:

1ον) Αἱματοπότις ἡ βόειος, κοινῶς *τάβανος* (Hematopa bovinus). Τὸ μέγεθος τοῦ ἐντόμου τούτου εἶναι περίπου 3 ἐκ. τοῦ μέτρου. Ὁ κυριαρχῶν χρωματισμός του εἶναι ὁ ὑπόφαιος μὲ ὑποκιτρίνας τρίχας ἐπὶ τοῦ θώρακος καὶ ἐπιμήκη σειρὰν ἐκ λευκῶν κηλίδων εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ θώρακος. Αἱ πτέρυγες ἔχουσι τεφροκάστανον χρωματισμόν. Ἀναφαίνεται κατὰ τὸν Ἰούνιον καὶ ἐξαφανίζεται κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Ἡ θήλεια τοῦ ἐντόμου τούτου προσκολλᾶται ἐπὶ τῶν βοῶν καὶ τῶν ἵππων, ἀρκεῖ δὲ ὁ βομβισμός των διὰ νὰ θέσῃ εἰς ἀνησυχίαν τὰ ζῶα ταῦτα. Ἡ αἱματοπότις διὰ τῶν ἰσχυρῶν μυζητήρων μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι ἐφωδιασμένη, διατρυπᾷ τὸ δέρμα τῶν ζώων, ἀπορροφᾷ τὸ αἷμά των καὶ τοὺς προξενεῖ ἰσχυρότατον πόνον.

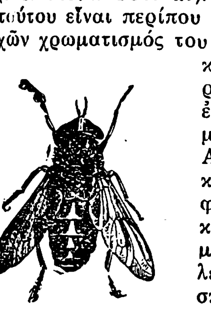
Αἱματοπότις ἡ βόειος (Φυσικὸν μέγεθος).

2ον) *Αἱματοπότις ἡ φθινοπωρινὴ* (Heamatopa automnalis). Καὶ τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι κοινότατον εἰς τὰ ζῶα καὶ ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν καὶ ἡ αἱματοπότις ἡ βόειος. Ἔχει μῆκος 2 ἐκ. τοῦ μέτρου καὶ ὑπομέλαν χρῶμα. Ὁ θώραξ φέρει κατὰ μῆκος τέσσαρας φαιὰς ἐπιμήκεις ῥαβδώσεις καὶ ἡ κοιλία 3 σειρὰς λευκῶν κηλίδων.

3ον) *Αἱματοπότις ἡ βροχομάντις* (Haematopa pluvialis). Τὸ μῆκός του φθάνει περίπου τὸ 1 ἐκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ σῶμά του εἶναι ἐπίμηκες καὶ λεπτόν. Ἔχει ὑπόφαιον χρῶμα μὲ τέσσαρας ὠχρὰς λωρίδας ἐπὶ τοῦ θώρακος. Ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ κατὰ τὸ μέσον, φέρει ὠχρὰν λωρίδα. Αἱ πτέρυγές του ἔχουσιν ὑπότεφρον χρωματισμόν. Ἀναφαίνεται ἰδίως κατὰ τὸν Αὔγουστον καὶ ἐνοχλεῖ πολὺ τὰ ζῶα, ἰδίως ὅταν εἶναι κακοκαιρία.

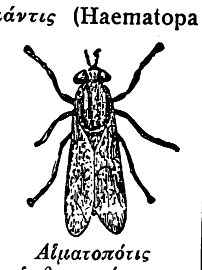
Αἱματοπότις ἡ βροχομάντις.

Δ. Ν. Π.

αἱματοπότης (ὁ)· βλ. αἱμοπότης.

— *[Ζῳολ.]*· εἰς τὸν πληθυντικόν: αἱματοπόται (βλ. λέξιν).

αἱματοπότιστος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ποτισμένος μὲ αἷμα, αἱματόβρεκτος.

αἱματοποτῶ· βλ. αἱμοποτῶ.

αἱματόπους (ὁ) *[Ζῳολ.]*· βλ. αἱματοποδίδαι.

αἱματοπτυσία καὶ *αἱματόπτυσις*· βλ. αἱμοπτυσία.

αἱματοπυόρροια· ἡ ῥύσις αἵματος καὶ πύου.

αἱματορραχία *['Ιατρ.]*. Ἡ ἐκ τραυμάτων βλάβης συλλογὴ αἵματος ἐντὸς τοῦ σπονδυλικοῦ σωλῆνος, ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν τῆς σκληρᾶς μήνιγγος τοῦ νωτιαίου μυελοῦ.

ΑΡ. Π. Κ.

αἱματόρριζα ἡ *καναδικὴ* (Sanguinaria canadensis, γαλ. Sanguinaire, ἀγγλ. Blood-root ἢ Red Puccoon) *[Βοτ.]*. Φυτὸν ποῶδες τῆς οἰκογενείας τῶν *Μηκωνιδῶν* (Papaveraceae), πολυετές, κοσμητικόν, μελιγόνον, φαρμακευτικόν, ἰθαγενὲς τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἡ ῥίζα της εἶναι ἐρυθρά, ὁ ὀπός της ἐμετικός. Τὸ φυτὸν τοῦτο πολλαπλασιάζεται διὰ σπορᾶς καὶ δύνατα: νὰ εὐδοκιμήσῃ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ν. Μ.

αἱματόρροια (ἡ)· βλ. αἱμόρροια.

αἱματορρόφος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ῥοφῶν αἷμα, αἱμοδιψής· παρ' Αἰσχύλῳ οὕτω χαρακτηρίζεται ὁ λέων: *«λέοντος ἄντρον αἱματορρόφου»* (Εὐμεν. 193)· || μετάφρασις τῆς γαλλικῆς λέξεως vampire (σκανδιναυικῆς ἀρχῆς) ἥτις σημαίνει ὅ,τι περίπου παρ' ἡμῖν ὁ *βρυκόλακας*, ἤτοι φανταστικὸν ὄν, τὸ ὁποῖον ῥοφᾷ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδίᾳ τῶν φθισιώντων. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, αἱματορρόφα ὄντα εἶναι πλὴν τοῦ βρυκόλακα καὶ ἡ *στρίγλα* καὶ ἡ *λάμια*.

Β. Φ.

αἱματόρρυτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· *«ῥανίδες αἱματόρρυτοι»*, ῥανίδες αἵματος, Αἰσχ. Ἰφ. Αὐλ. 1515· = ὁ περίρρυτος ἀπὸ αἷμα.

Αἵματος ἀγρός· βλ. Ἀκελδαμά.

αἱματοσαλπιγγία *['Ιατρ.]*. Ἡ ἐν τῷ ὠαγωγῷ (σάλπιγγι) ἄθροισις αἵματος (μετὰ τήν, συνεπείᾳ φλεγμονώδους ἐπεξεργασίας τοῦ περιτοναίου, ἀπόφραξιν τοῦ κοιλιακοῦ στομίου). Κατὰ κανόνα εἶναι ἀποτέλεσμα ὠαγωγικῆς κυήσεως (πρβλ. ἐξωμήτριος κύησις) ἢ ἀτρησίας τοῦ γεννητικοῦ σωλῆνος ἐν συνδυασμῷ μετὰ αἱματομήτρας ἢ αἱματοκόλπου. Οὐχ ἧττον ὅμως αὕτη παρατηρεῖται, καίτοι σπανίως, καὶ εἰς τὰς χρονίας φλεγμονὰς τῶν ὠαγωγῶν *(χρονία σαλπιγγῖτις)*.

Ἡ θεραπεία συνίσταται εἰς τὴν διὰ λαπαροτομίας ἐξαίρεσιν τοῦ προσβεβλημένου ὠαγωγοῦ, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ὠαγωγικῆς κυήσεως ἢ ἀτρησίας τοῦ γεννητικοῦ σωλῆνος· εἰς τὰς συνεπείᾳ φλεγμονῆς ὅμως αἱματοσαλπιγγίας δέον νὰ ἐφαρμόζηται συντηρητικὴ θεραπεία (θερμὰ ἐπιθέματα ἐπὶ τῆς κοιλίας, φωτόλουτρα, ἠλεκτρικά, διαθερμία, θερμαὶ κολπικαὶ πλύσεις κ. ο. κ.)· μὴ ἐπιτυγχανομένου ὅμως διὰ ταύτης τῆς ἀπορροφήσεως τοῦ ὄγκου καὶ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐνοχλημάτων, ἐνεργεῖται ὡσαύτως ἡ διὰ λαπαροτομίας ἐξαίρεσις.

Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

αἱματοσάλπιγξ· ἀντὶ αἱματοσαλπιγγία (βλ. λ.).

αἵματος κηλῖδες *['Ιατροδ.]*. Ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς ἀπόψεως ἡ ἐξέτασις κηλίδων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐξ αἵματος προελεύσεως αὐτῶν καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς φύσεως τοῦ αἵματος τούτου, ἂν δηλαδὴ εἶναι ἀνθρώπινον ἢ ἄλλου τινὸς ζῴου, εἶναι συχνοτάτη καὶ ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἀνακρίσεως. Ἐπὶ κακώσεων διαφόρων, ἐπὶ παιδοκτονιῶν, βιασμοῦ καὶ διακορεύσεων, ἐκτρώσεων κλπ. παρίσταται ἀνάγκη τῆς ἐξετάσεως κηλίδων αἵματος. Εὕρηνται δὲ αἱ ὕποπτοι κηλῖδες ἐπὶ διαφορωτάτων ἀντικειμένων, ὡς ἐνδυμάτων, φονικῶν ὅπλων, ἰδίᾳ μαχαιρῶν, ἐπὶ τοίχων, ἐπὶ στρωμνῶν, δαπέδων κλπ.

Καὶ εἰς ἀρκετὰς μὲν περιπτώσεις πασιφανῶς αἱ κηλῖδες προέρχονται ἐξ αἵματος καὶ ἡ ἀπορία τῆς ἀνακρίσεως ἔγκειται μόνον εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος ἢ ἄλλου τινὸς προβλήματος ἐξ ἐκείνων ἅτινα κατόπιν θὰ ἐκθέσωμεν· εἰς τὰς πλείστας ὅμως τῶν περιπτώσεων δέον πρωτίστως νὰ καθορισθῇ ἂν αἱ ὕποπτοι κηλῖδες προέρχωνται ὄντως ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς οὐσίας. Ἐν τῇ ἀναζητήσει κηλίδων ὡς ἐξ αἵματος προερχομένων ὁ ἰατροδικαστὴς θὰ ἔχῃ ὡς ὁδηγὸν τὴν μακροσκοπικὴν—δηλ. τὴν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν γυμνῶν—χροιὰν τῶν ἐξ αἵματος κηλίδων. Αὕτη εἶναι ἐρυθρωπὴ μὲν ἂν προσφάτως ἐσχηματίσθη ἡ κηλίς, σκοτεινέρυθρος δὲ ἢ καὶ ἐντελῶς σκοτεινὴ ἂν πρὸ χρόνου. Ἔχουσι δὲ αἱ παλαιαὶ κηλῖδες σκοτεινὸν χρῶμα, διότι ἡ αἱμοσφαιρίνη τοῦ αἵματος, λόγῳ διαφόρων ἐπιδράσεων, μετετράπη εἰς αἱματίνην ἢ καὶ μεθαιμοσφαιρίνην, αἵτινες ἔχουσι χρῶμα σκοτεινόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον, ἐφ' οὗ ἔχει πέσει τὸ σχηματίσαν τὰς κηλῖδας αἷμα, εἴτε διότι εἶναι σκοτεινοῦ χρώματος, εἴτε διὰ τὴν χημικὴν αὐτοῦ φύσιν, δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν χροιὰν τῶν ἐξ αἵματος κηλίδων ἐπὶ τὸ σκοτεινότερον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ ἰατροδικαστὴς δέον νὰ θεωρῇ ὡς πιθανῶς ἐξ αἵματος προερχομένην πᾶσαν ἐρυθρωπὴν ἢ σκοτεινέρυθρὸν ἢ καὶ σκοτεινὴν κηλῖδα καὶ νὰ συλλέγῃ καὶ ἐξετάζῃ καταλλήλως αὐτὰς ὅπως δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπορίας τῆς ἀνακρίσεως.

Αἱ μέθοδοι ἐξετάσεως κηλίδων αἵματος σκοποῦσι τὴν ἐπίλυσιν δύο ζητημάτων: Αον) τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ὄντως ἐξ αἵματος προελεύσεως τῶν κηλίδων καὶ Βον) τὸν καθορισμὸν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος τούτου. Ἐπιλυομένων τῶν δύο τούτων κυρίων προβλημάτων εὔκολος ἀποβαίνει ἡ ἐπίλυσις ἄλλων τινῶν καὶ δὴ τῆς χώρας τοῦ σώματος ἐξ ἧς ἐξέρρευσε τὸ αἷμα, ἂν τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον. Ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν διαφόρων μεθόδων θέλομεν περιορισθῇ εἰς τὰς κρείττονας τούτων, παραλείποντες ἄλλας ἢ ἱστορικὴν ἢ ὑποδεεστέραν ἀξίαν κεκτημένας.

Α΄. ΕΡΕΥΝΑ ΠΡΟΣ ΕΞΑΚΡΙΒΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ. Αἱ μέθοδοι πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἂν ἡ κηλὶς προέρχεται ἐξ αἵματος εἶναι κοιναὶ διὰ πᾶν αἷμα, ἀνεξαρτήτως τοῦ ζῴου ἐξ οὗ προέρχεται τοῦτο καὶ εἶναι: 1ον) μέθοδοι χρωματικαί, 2ον) κρυσταλλογραφικαὶ καὶ 3ον) φασματοσκοπικαί.

1ον) Μέθοδοι χρωματικαί. — Τοιαῦται ὑπάρχουσι πολλαί, ἀρκούμεθα ὅμως μόνον εἰς τὰς κατωτέρω ἐκτιθεμένας, ἃς ἐνεργοῦμεν διὰ τοῦ διαλύματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος μεθ' ὕδατος ἀπεσταγμένου.

α) Μέθοδος van Deen διὰ βάμματος ἱεροξύλου. Κατασκευάζεται τοῦτο διὰ διαλύσεως 5 γρ. κονιοποιηθείσης ῥητίνης ἱεροξύλου ἐντὸς 100 κ. ἑ. οἰνοπνεύματος 95° καὶ διηθήσεως τοῦ διαλύματος. Ἡ ἀντίδρασις ἐκτελεῖται ὡς ἑξῆς: Ἐντὸς δοκιμαστικοῦ σωλῆνος ῥίπτομεν ἴσας ποσότητας τοῦ βάμματος τοῦ ἱεροξύλου καὶ τοῦ ὑδατώδους διαλύματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος καὶ προστίθεμεν κατόπιν σταγόνας τινὰς ὀξυγονούχου ὕδατος (eau oxygénée). Ἐὰν ἡ ὕποπτος κηλὶς προέρχεται ἐξ αἵματος, παράγεται, στιγμάς τινας μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ὀξυγονούχου ὕδατος, χροιὰ κυανῆ, ἄλλης ἄλλοτε ἐντάσεως. Ἡ μέθοδος αὕτη δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ὕπαρξιν αἵματος ἐν ἀραιώσει 1:10.000. Ἔχει ὅμως τὸ μειονέκτημα ὅτι πολλαὶ οὐσίαι δύνανται μετὰ τοῦ βάμματος τοῦ ἱεροξύλου νὰ δώσωσι κυανῆν χροιάν, αἱ πλεῖσται μὲν πρὶν ἢ προστεθῇ ὀξυγονοῦχον ὕδωρ—καὶ τότε ἡ γνῶσις ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ τῆς χροιᾶς δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ αἷμα εἶναι εὔκολος—, τινὲς ὅμως μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ ὀξυγονούχου ὕδατος. Λόγῳ τούτου ἡ μέθοδος αὕτη δὲν θεωρεῖται ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς ἀπόψεως ὡς ἀπολύτως ἀποδεικτική.

β) Μέθοδος Adler διὰ κεκορεσμένης διαλύσεως βενζιδίνης ἐντὸς ὀξικοῦ ὀξέος ἀπολύτου ἢ οἰνοπνεύματος 95°. Σταγόνες τινὲς τούτου ῥίπτονται εἰς μικρὰν ποσότητα τοῦ διαλύματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος καὶ εἶτα ἐπιχέονται σταγόνες τινὲς ὀξυγονούχου ὕδατος, ὁπότε, ἐὰν ἡ ὕποπτος κηλὶς προέρχεται ἐξ αἵματος, προκύπτει χροιὰ κυανοπρασίνη, ταχέως μελανὴ ἀποβαίνουσα. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη δύναται νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν παρουσίαν αἵματος εἰς ἀραιώσεις 1:200.000, ἔχει ὅμως τὸ μειονέκτημα ὅτι οὐσίαι τινὲς ὡς κιτρικά, τρυγικὰ ἅλατα κ.λ.π. δύνανται μετὰ τοῦ ἀντιδραστηρίου αὐτοῦ νὰ δώσωσι χροιὰν παρομοίαν περίπου πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ αἵματος παραγομένην, διὸ καὶ αὕτη δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀποδεικτικὴ τῆς ἐξ αἵματος προελεύσεως τῆς κηλῖδος.

γ) Μέθοδος Meyer. Χρησιμοποιεῖται διὰ ταύτην τὸ ἑξῆς ἀντιδραστήριον: Φαινολφθαλεΐνης 2, 0 γρ., κόνεως ψευδαργύρου 10, 0 γρ., καυστικοῦ καλίου ἢ νατρίου 20, 0 γρ. καὶ ὕδατος ἀπεσταγμένου 100,0 γρ. Ἐπειδὴ τὸ μῖγμα τοῦτο ἔχει χροιὰν ῥοδίνην, βράζεται μέχρις ἀποχρωματισμοῦ προτοῦ χρησιμοποιηθῇ. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς προελεύσεως τῆς κηλῖδος ῥίπτομεν σταγόνας τινὰς τοῦ ἀντιδραστηρίου εἰς τὸ διάλυμα τῆς ὑπόπτου κηλῖδος καὶ ἐπιχέομεν εἶτα σταγόνας τινὰς ὀξυγονούχου ὕδατος, ὁπότε ἐπὶ παρουσίᾳ αἵματος προκύπτει χροιὰ ῥοδίνη. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη εἶναι λίαν εὐαίσθητος, δυναμένη νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν παρουσίαν αἵματος καὶ εἰς ἀραιώσεις 1:1,000,000, ἔχει ὅμως τὸ μειονέκτημα ὅτι τὸ ἀντιδραστήριον τοῦ Meyer δίδει τὴν ῥοδίνην χροιὰν καὶ μετά τινων ἄλλων οὐσιῶν, ὡς τῶν ἁλάτων τοῦ χαλκοῦ, τοῦ νικελίου, καθὼς καὶ μετὰ φυραμάτων διαφόρων δίδει τὴν ῥοδίνην χροιάν, διὸ ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς ἀπόψεως δὲν θεωρεῖται αὐθεντικῶς ἀποδεικτική.

δ) Μέθοδος Thevenot-Rolland. Ἀναφέρομεν ταύτην διὰ τὴν εὔκολον προμήθειαν τῶν ἀπαιτουμένων ὑλικῶν. Δι' αὐτῆς χρησιμοποιεῖται οἰνοπνευματικὸν διάλυμα πυραμιδόνης (pyramidon) 5 %, ἐκ τοῦ ὁποίου ῥίπτονται εἰς τὸ διάλυμα τῆς ὑπόπτου κηλῖδος σταγόνες τινές, ἐπιχέονται δὲ εἶτα σταγόνες ὀξυγονούχου ὕδατος, ὁπότε ἐπὶ παρουσίᾳ αἵματος προκύπτει χροιὰ ἰώδης. Καὶ ἡ μέθοδος ὅμως αὕτη ἔχει τὸ κοινὸν μειονέκτημα τῶν χρωματικῶν μεθόδων ὅτι δίδεται θετικὴ ὑπό τινων οὐσιῶν καὶ ἐν ἀπουσίᾳ αἵματος.

Ἐπειδή, ὡς εἴδομεν, μία ἑκάστη τῶν χρωματικῶν μεθόδων εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ καὶ ὑπ' ἄλλης τινὸς πλὴν τοῦ αἵματος οὐσίας, ἐν τῇ ἰατροδικαστικῇ δὲν ἀρκούμεθα εἰς τὴν χρησιμοποίησιν μιᾶς μόνον μεθόδου, ἀλλὰ συνδυάζομεν πλείονας καὶ δὴ τὰς τρεῖς πρώτας ἀναφερθείσας, τὸ θετικὸν δὲ ἀποτέλεσμα ἁπασῶν εἶναι πιστευτότερον ἢ καὶ κατὰ πολλοὺς ἀπολύτως ἀποδεικτικὸν τῆς ἐξ αἵματος προελεύσεως τῆς κηλῖδος.

2) Μέθοδοι κρυσταλλογραφικαί. — Καὶ ἐκ τούτων θὰ ἐξετάσωμεν τὰς μᾶλλον ἐν χρήσει.

α) Μέθοδος Teichmann διὰ σχηματισμοῦ κρυστάλλων ὑδροχλωρικῆς αἱματίνης, δηλ. κρυστάλλων αἱμίνης. Πρὸς τοῦτο ἀφίνομεν τὴν ὕποπτον κηλῖδα νὰ διαβραχῇ ὑπὸ ἐλαχίστης ποσότητος ὕδατος ἀπεσταγμένου, ἢ κάλλιον ἐλαφρᾶς διαλύσεως χλωριούχου νατρίου. Μετὰ διαβροχὴν ἀρκετῶν ὡρῶν λαμβάνομεν ὀλίγας σταγόνας τοῦ διαλύματος ἃς ἐναποθέτομεν ἐπὶ ἀντικειμενοφόρου πλακὸς καὶ ξηραίνομεν ὑπεράνω φλογὸς μικρᾶς, κρατοῦντες εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης τὴν πλάκα, ὥστε αἱ ἐπ' αὐτῆς ἐπιτεθεῖσαι σταγόνες τῆς ὑπόπτου διαλύσεως νὰ ξηρανθῶσι βραδέως. Μετὰ τοῦτο ῥίπτομεν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῆς πλακὸς παρασκευάσματος σταγόνα ὀξικοῦ ὀξέος ἀνύδρου καὶ ἠρέμα ἐξατμίζομεν, μεθ' ὃ προστίθεμεν ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἄλλας σταγόνας ὀξικοῦ ὀξέος μέχρις ὀκτώ, ἐξατμίζοντες ἑκάστοτε τὴν ἐπιρριφθεῖσαν. Ἐξετάζομεν εἶτα τὴν πλάκα διὰ τοῦ μικροσκοπίου. Ἂν ἡ ὕποπτος κηλὶς προήρχετο ἐξ αἵματος, ἀνευρίσκονται μικροὶ κρύσταλλοι ῥομβοειδεῖς ὧν τινες πίπτοντες ἐπ' ἀλλήλους σχηματίζουσι χαρακτηριστικὰ σχήματα ἐν εἴδει Χ ἢ σταυρῶν ἢ ἀστέρων. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἀφορμὴ συγχύσεως δίδεται μόνον ἂν ἡ ὕποπτος κηλὶς εὑρίσκεται ἐπὶ ὑφασμάτων κυανῶν χρωσθέντων δι' ἰν-

Digitized by Google

δικοῦ (indigo), διότι τοῦτο μετὰ τοῦ ὀξικοῦ ὀξέος παρέχει κρυστάλλους παρομοίους πρὸς τοὺς τῆς αἱμίνης. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει ἐξετάζομεν, καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ τὴν ὕποπτον κηλῖδα, τμῆμα τοῦ ὑφάσματος μὴ φέρον κηλῖδα, καὶ ἂν καὶ δι᾽ αὐτοῦ σχηματισθῶσι κρύσταλλοι εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἡ βαφὴ τοῦ ὑφάσματος παρεμβαίνει καὶ ἐπομένως καὶ ὁ διὰ τῆς κηλῖδος σχηματισμὸς κρυστάλλων δὲν ἀποδεικνύεται ὀφειλόμενος εἰς αἷμα.

β) Μέθοδος Strzyzowski. Μεταχειριζόμεθα κατ᾽ αὐτὴν τὸ ἑξῆς ἀντιδραστήριον: οἰνοπνεύματος, ὀξικοῦ ὀξέος ἀνύδρου καὶ ἀπεσταγμένου ὕδατος ἀνὰ 1 κ. ἑ. μετὰ τριῶν σταγόνων ὑδροϊωδικοῦ ὀξέος. Ἐνεργοῦμεν δὲ ὡς ἑξῆς: ἐπὶ ἀντικειμενοφόρου πλακὸς θέτομεν σταγόνα ὑδατώδους διαλύματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος καὶ σταγόνα τοῦ ἄνω ἀντιδραστηρίου, καλύπτομεν τὸ μῖγμα διὰ καλυπτρίδος πλακὸς καὶ θερμαίνομεν ἰσχυρῶς μέχρις ἀποξηράνσεως, ὁπότε ἐξετάζομεν μικροσκοπικῶς. Ἂν ἡ κηλὶς προήρχετο ἐξ αἵματος, βλέπομεν σχηματισθέντας κρυστάλλους μικρούς, μελανοῦ χρώματος καὶ σχήματος παρομοίου πρὸς τοῦ τῶν κρυστάλλων τῆς αἱμίνης.

Ἡ μέθοδος τοῦ *Strzyzowski* εἶναι εὐαισθητοτέρα καὶ εὐκολωτέρα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἢ ἡ μέθοδος τοῦ *Teichmann*, ἀπολύτως δὲ ἀποδεικτικὴ τῆς ἐξ αἵματος προελεύσεως τῆς κηλῖδος.

3ον) Μέθοδος φασματοσκοπική. — Ἐνεργεῖται αὕτη συνήθως μὲν διὰ μεγάλου φασματοσκοπίου, φέροντος καὶ κινητὴν μικρομετρικὴν κλίμακα, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ διὰ τοῦ μικροφασματοσκοπίου, ἄνευ μικρομετρικῆς κλίμακος, ἧς ἄλλως τε ἡ χρησιμότης δὲν εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ αἵματος.

Τὴν περιγραφὴν ἀμφοτέρων τῶν ὀργάνων βλ. εἰς τὰς οἰκείας λέξεις. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς φασματοσκοπικῆς ἐξετάσεως τοῦ αἵματος, ὡς αὕτη διενεργεῖται διὰ τοῦ μεγάλου φασματοσκοπίου, Πρὸς τοῦτο τοποθετεῖται τὸ ὄργανον οὕτως ὥστε αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες εἴτε τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς εἴτε ἠλεκτρικῆς τινος λυχνίας νὰ εἰσέρχωνται ἄφθονοι ἐντὸς τοῦ ἀντοφθαλμίου σωλῆνος τοῦ φασματοσκοπίου· αὗται, διερχόμεναι διὰ τοῦ πρίσματος καὶ ὑφιστάμεναι τὴν διάθλασιν τοῦ φωτός, ὁρῶνται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τοῦ προσοφθαλμίου σωλῆνος προσηλωμένου ὀφθαλμοῦ τοῦ παρατηρητοῦ ἐν εἴδει πλατείας ζώνης, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἑπτὰ χρωμάτων εἰς ἃ ἀναλύεται τὸ ἡλιακὸν φῶς, διερχόμενον διὰ πρίσματος. Μετακινοῦμεν τότε καταλλήλως τὴν ὑπεράνω τοῦ φάσματος τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων τοποθετουμένην μικρομετρικὴν κλίμακα, οὕτως ὥστε ὁ ἀριθμὸς αὐτῆς 80 νὰ ἀντιστοιχήσῃ πρὸς τὴν γνωστὴν γραμμὴν Δ τοῦ ἡλιακοῦ φάσματος. Εὑρίσκομεν δὲ τὴν γραμμὴν Δ καίοντες πρὸ τοῦ ἀντοφθαλμίου σωλῆνος ὀλίγον χλωριοῦχον νάτριον οὕτινος τὸ φάσμα συμπίπτει μετὰ τῆς γραμμῆς Δ. Κανονίσαντες οὕτω τὸ ὄργανον προβαίνομεν εἰς τὴν φασματοσκοπικὴν ἐξέτασιν τῆς ὑπόπτου κηλῖδος. Πρὸς τοῦτο διαλύομεν τὴν κηλῖδα διὰ μικρᾶς ποσότητος ἀπεσταγμένου ὕδατος, διηθοῦμεν τὸ διάλυμα καὶ θέτομεν ἐξ αὐτοῦ ἐντὸς εἰδικῶν πρὸς φασματοσκόπησιν δοχείων, τοποθετουμένων μεταξὺ τῆς φωτεινῆς πηγῆς καὶ τοῦ ἀντοφθαλμίου σωλῆνος τοῦ φασματοσκοπίου. Ἐξετάζοντες τότε θέλομεν ἴδει, ἂν ἡ κηλὶς προέρχεται ἐξ αἵματος, χαρακτηριστικὰς μελανὰς ταινίας, ἀποκρυπτούσας ὡρισμένα μέρη τοῦ φάσματος τῆς φωτεινῆς πηγῆς. Εἶναι δὲ αἱ ταινίαι αὗται διάφοροι ἑκάστοτε, ἀναλόγως τῆς παραλλαγῆς ὑφ᾽ ἣν εὑρίσκεται ἡ χρωστικὴ τοῦ αἵματος, ἑπομένως ἑκάστη τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν ἔχει ἴδιον φάσμα. Ὡς γνωστόν, αἷμα πρόσφατον ἐνέχει ὀξυαιμοσφαιρίνην, εὐκόλως στερουμένην τοῦ ὀξυγόνου αὐτῆς καὶ μεταπίπτουσαν εἰς ἁπλῆν αἱμοσφαιρίνην. Ἐξελθόντος τοῦ αἵματος ἐκ τῶν ἀγγείων καὶ σχηματίσαντος κηλῖδας, ἡ χρωστικὴ αὐτοῦ δυνατὸν νὰ μεταπέσῃ λόγῳ διαφόρων ἐπιδράσεων εἰς αἱματίνην ἢ μεθαιμοσφαιρίνην. Ἡ τελευταία αὕτη καὶ ἐν τῷ ὀργανισμῷ δύναται νὰ παραχθῇ ἐπὶ ἐνίων δηλητηριάσεων ὡς ἐκ χλωρικοῦ καλίου, ἀνιλίνης κλπ. Ἐὰν δὲ ἄτομόν τι δηλητηριασθῇ διὰ μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, εἰς τὸ αἷμά του θὰ ὑπάρχῃ ἀνθρακυλαιμοσφαιρίνη, δηλαδὴ ἕνωσις τοῦ μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος - CO - μετὰ τῆς αἱμοσφαιρίνης. Πᾶσαι αὗται αἱ παραλλαγαὶ τῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος παρέχουσι κατὰ τὴν φασματοσκοπικὴν ἐξέτασιν ἴδια φάσματα, ἀποκαλύπτοντα καὶ τὴν παρουσίαν αἵματος καὶ τὴν κατάστασιν ὑφ᾽ ἣν εὕρηται ἡ χρωστικὴ αὐτοῦ.

Οὕτω ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη δίδει φάσμα ἀποτελούμενον ἐκ δύο σκοτεινῶν ταινιῶν, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς 80 - 86 περίπου τῆς μικρομετρικῆς κλίμακος, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τοὺς 95 - 105. Ἐὰν εἰς τὸ διάλυμα τὸ δόσαν φάσμα ὀξυαιμοσφαιρίνης ρίψωμεν ἀναγωγικόν τι μέσον (ὁποῖον τὸ συνήθως χρησιμοποιούμενον κατὰ τὴν φασματοσκοπικὴν τοῦ αἵματος ἐξέτασιν ὑδροθειοῦχον ἀμμώνιον - sulfydrate d'ammoniaque —), τότε, λόγῳ τῆς μεταπτώσεως τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης εἰς αἱμοσφαιρίνην, τὸ ἀρχικῶς ὑπὸ μορφὴν δύο ταινιῶν ἐμφανισθὲν φάσμα καταστρέφεται καὶ προκύπτει νέον, ὑπὸ μορφὴν μιᾶς πλατείας ταινίας, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἐξ ἀναγωγῆς προκύψασαν αἱμοσφαιρίνην καὶ καλούμενον ταινία ἀναγωγῆς τοῦ Stokes. Ἐὰν τὸ αἷμα προέρχεται ἐξ ἀνθρώπου δηλητηριασθέντος δι᾽ εἰσπνοῆς μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, θὰ ὑπάρχῃ εἰς αὐτὸ ἀνθρακυλαιμοσφαιρίνη, καὶ τότε φασματοσκοπικῶς θὰ δοθῇ φάσμα ἀκριβῶς παρόμοιον πρὸς τὸ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης, δηλαδὴ ἀποτελούμενον ἐκ δύο ταινιῶν αἵτινες ὅμως κεῖνται δεξιώτερόν πως τῶν ταινιῶν τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης. Ἡ πραγματικὴ ὅμως διάκρισις τοῦ φάσματος τῆς ἀνθρακυλαιμοσφαιρίνης ἀπὸ τοῦ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, τοῦτο μέν, ὡς εἴδομεν, τῇ προσθήκῃ ὑδροθειούχου ἀμμωνίου ὡς ἀναγωγικοῦ, καταστρέφεται προκυπτούσης τῆς ἐξ ἀναγωγῆς ταινίας τῆς αἱμοσφαιρίνης, τοὐναντίον δὲ τὸ τῆς ἀνθρακυλαιμοσφαιρίνης παραμένει ἀμετάβλητον πάντοτε ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν δύο ταινιῶν.

Καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν δὲ τῆς αἱματίνης ἢ τῆς μεθαιμοσφαιρίνης ἢ καὶ τῆς αἱματοπορφυρίνης ὑφ᾽ ἣν εὑρίσκεται τὸ αἷμα θὰ δώσῃ ἴδιον ἑκάστοτε φάσμα.

Ἡ φασματοσκοπικὴ ἐξέτασις εἶναι ἀπολύτως ἀποδεικτικὴ τῆς ἐξ αἵματος προελεύσεως τῆς κηλῖδος, ὁσάκις δίδῃ τὸ φάσμα παραλλαγῆς τινος τῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος.

Β΄. ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ. Σχεδὸν εἰς ἁπάσας τὰς περιπτώσεις ἐξετάσεως κηλίδων αἵματος ἰδιαίτατα ἐνδιαφέρει τὴν ἀνάκρισιν ἡ ἐξακρίβωσις τῆς φύσεως τοῦ αἵματος τούτου, ἂν δηλαδὴ εἶναι ἀνθρώπινον ἢ ἄλλου τινὸς ζώου. Πρὸς ἐξακρίβωσιν τούτου ἐστηρίζοντο ἄλλοτε εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μὲν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τῶν θηλαστικῶν ζώων — ἐξαιρέσει τῶν καμηλοειδῶν — εἶναι στρογγύλα καὶ ἀπύρηνα, ἐνῷ τὰ τῶν πτηνῶν, ἑρπετῶν καὶ ἰχθύων εἶναι ἐλλειπτικὰ καὶ μετὰ πυρῆνος. Ὁσάκις λοιπὸν ἀνευρίσκοντο ἐπὶ τῆς κηλῖδος ἐρυθρὰ ἀτμοσφαίρια ἐλλειπτικὰ καὶ ἐμπύρηνα, ἀπεκλείετο ἡ ἐξ ἀνθρώπου προέλευσις τοῦ αἵματος τῆς κηλῖδος. Ἂν δ᾽ ὅμως ἀνευρίσκοντο στρογγύλα καὶ ἀπύρηνα, ἐπεζητεῖτο ὁ καθορισμὸς τῆς ἐξ ἑκάστου τῶν θηλαστικῶν ζώων προελεύσεως αὐτῶν διὰ τῆς καταμετρήσεως τῆς διαμέτρου τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Ταῦτα ἐπὶ μὲν τοῦ φυσιολογικοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσι διάμετρον κατὰ μέσον ὅρον 7,5 μ. ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων θηλαστικῶν ζῴων μικροτέραν πως. Πρὸς τὸν τοιούτῳ τρόπῳ ὅμως καθορισμὸν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος παρεμβάλλονται μέγισται δυσκολίαι. Πρῶτον μὲν ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τῶν ἐξ αἵματος κηλίδων οὐδόλως ἀνευρίσκονται, καταστραφέντα λόγῳ διαφόρων ἐπιδράσεων, δεύτερον δὲ ὅτι καὶ ἂν ἀνευρεθῶσιν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐπὶ κηλῖδός τινος καὶ ἂν ταῦτα καθορισθῶσιν ὡς ὄντα στρογγύλα καὶ ἀπύρηνα, ἔχουσι τόσῳ συρρικνωθῆ καὶ παραμορφωθῆ, ὥστε διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων τοιούτων καὶ τῶν ἐξ ἄλλων θηλαστικῶν ζώων εἶναι ἀδύνατος. Ὥστε τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῆς φύσεως τοῦ αἵματος παρέμενεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄλυτον. Εὐτυχῶς ὅμως βιολογικαὶ μέθοδοι εἰσαχθεῖσαι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν ἰατροδικαστικὴν κατέστησαν δυνατὴν τὴν λύσιν τοῦ ἰδιαίτατα ἐνδιαφέροντος τὴν ἀνάκρισιν προβλήματος τούτου,

Παραλείποντες ἄλλας τινὰς βιολογικὰς μεθόδους θέλομεν δι᾽ ὀλίγων ἐκθέσει δύο τούτων, τὴν μέθοδον τοῦ Uhlenhuth καὶ τὴν τοῦ Richet.

α) Μέθοδος Uhlenhuth ἢ *μέθοδος ἰζηματινῶν*· Ἐὰν εἰς κόνικλόν τινα ἐνεργήσωμεν ἐπανειλημμένας ἐνέσεις ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, ὁ ὀρὸς τοῦ αἵματος τοῦ κονίκλου τούτου ἀποκτᾷ ἰζηματογόνους ἰδιότητας διὰ τὸν ὀρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, οὕτως ὥστε ἂν ἀναμίξωμεν μικρὰν ποσότητα τοιούτου ἰζηματογόνου ὀροῦ μετὰ ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, θέλει παραχθῆ ἵζημα ποσότητος ἄλλοτε ἄλλης.

Ὁ ἰζηματογόνος δὲ οὗτος ὀρὸς τοῦ παρασκευασθέντος κονίκλου, παραχθεὶς κατόπιν ἐνέσεων ὀροῦ αἵματος ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἀνθρωπίνου λευκώματος, ἔχει ἰζηματογόνον ἰδιότητα οὐχὶ μόνον διὰ τὸν ὀρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα τὰ ἀνθρώπινα λευκώματα, οἷον τὸ ἀνθρώπινον σπέρμα, τὸ ὑγρὸν ὑδροκήλης ἢ ἀσκίτου, τὸ γάλα γυναικὸς κλπ., ἀλλὰ μετὰ τούτων ἔχει μικροτέραν ἰζηματογόνον δύναμιν ἢ μετὰ τοῦ ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, δι᾽ οὗ παρήχθη. Τὴν τοιαύτην ἰδιότητα τοῦ ἰζηματογόνου ὀροῦ τοῦ κονίκλου πρὸς πάντα τὰ ἀνθρώπινα λευκώματα δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ᾽ ὄψιν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀντιδράσεως πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος κηλῖδός τινος, διὰ λόγους οὓς παρακατιόντες θὰ ἀναφέρωμεν.

Πρὸς παρασκευὴν ἰζηματογόνου ὀροῦ ἐνεργοῦμεν συνήθως εἰς κόνικλον ἀνὰ τετραήμερον ἓξ ἐνέσεις ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος· ἐκ τούτων αἱ δύο πρῶται ἐνεργοῦνται ἐνδοφλεβικῶς, αἱ δύο κατόπιν ἐνδοπεριτοναϊκῶς καὶ αἱ δύο τελευταῖαι ὑποδόριοι. Συνήθως κατόπιν τῶν ἐνέσεων τούτων ὁ ὀρὸς τοῦ κονίκλου ἀποβαίνει ἰζηματογόνος πρὸς τὸν ὀρὸν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, καὶ βεβαιωθέντες περὶ τούτου λαμβάνομεν διὰ φλεβοτομίας τοῦ ζώου τὸ αἷμά του, ἀφίνομεν αὐτὸ μέχρι ὅτου ἀναδοθῇ ὁ ὀρός του καὶ λαμβάνοντες τοῦτον ἐγκλείομεν εἰς μικρὰς φύσιγγας — ampoules — ἃς διατηροῦμεν εἰς ψυχρὸν καὶ σκοτεινὸν μέρος καὶ χρησιμοποιοῦμεν διὰ τὰς παρουσιασθησομένας περιπτώσεις.

Διατηρεῖ δὲ ὁ ὀρὸς οὗτος ἐπί τινας μῆνας τὰς ἰζηματογόνους αὐτοῦ ἰδιότητας, πρὸ πάσης ὅμως χρήσεως δέον νὰ ἐλέγχηται ἡ ὑπάρχουσα εἰσέτι δύναμίς του.

Ἔχοντες τοιοῦτον ἰζηματογόνον ὀρὸν προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ αἵματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος ὡς ἑξῆς: Βεβαιούμεθα πρωτίστως ὅτι ἡ κηλὶς ὄντως προέρχεται ἐξ αἵματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν χρωματικῶν, κρυσταλλογραφικῶν καὶ φασματοσκοπικῶν μεθόδων, καὶ μετὰ τοῦτο προβαίνομεν εἰς τὴν διὰ τῆς μεθόδου Uhlenhuth ἐξακρίβωσιν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος τούτου. Πρὸς τοῦτο διαλύομεν τὴν ὕποπτον κηλῖδα ἐντὸς φυσιολογικοῦ ὀροῦ (δηλαδὴ διαλύσεως χλωριούχου νατρίου 8,5‰) καὶ διηθοῦμεν τὸ διάλυμα ἢ καὶ ἀποκαθαίρομεν, ὑποβάλλοντες αὐτὸ εἰς καθίζησιν διὰ περιστροφικῆς κεντρόφυγος συσκευῆς. Μετὰ τοῦτο θέτομεν ἐντὸς δοκιμαστικῶν μικρῶν σωληνίσκων ποσόν τι τῆς διαλύσεως ταύτης τῆς ὑπόπτου κηλῖδος καὶ προστίθεμεν τὸ αὐτὸ ποσόν, ἢ συνήθως ὀλιγώτερον, τοῦ ἰζηματογόνου ὀροῦ τοῦ κονίκλου.

Παρὰ τῷ σωλῆνι ὅμως τούτῳ δέον νὰ παραθέσωμεν μάρτυρας τοὺς ἑξῆς: εἰς δεύτερον σωληνίσκον ποσότητα τοῦ διαλύματος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος χωρὶς νὰ προσθέσωμεν ἰζηματογόνον ὀρόν, καὶ τοῦτο πρὸς ἔλεγχον τῆς καλῆς ἀποκαθάρσεως τοῦ διαλύματος· εἰς τρίτον σωληνίσκον ρίπτομεν ἔμβρεγμα δι᾽ ἁλατούχου διαλύματος τοῦ ἀντικειμένου ἐφ᾽ οὗ ἔκειτο ἡ κηλίς, ἀλλὰ ἐκ τμήματος μὴ φέροντος κηλῖδα καὶ προστίθεμεν ποσότητα τοῦ ἰζηματογόνου ὀροῦ, τοῦτο δὲ πρὸς ἀποφυγὴν ἀντιρρήσεως ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ὑπῆρχον τυχὸν οὐσίαι δυνάμεναι μετὰ ἰζηματογόνου ὀροῦ νὰ σχηματίσωσιν ἵζημα· εἰς τέταρτον σωληνίσκον θέτομεν μόνον ποσότητά τινα τοῦ ἐμβρέγματος τοῦ ἀκηλιδώτου τμήματος χωρὶς νὰ προσθέσωμεν ἰζηματογόνον ὀρόν, ποιοῦμεν δὲ τοῦτο πρὸς ἔλεγχον τῆς καλῆς ἀποκαθάρσεως τοῦ ἐμβρέγματος· εἰς πέμπτον τέλος σωληνίσκον θέτομεν ἀραιάν τινα διάλυσιν (1: 1000 καὶ πλέον) ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος καὶ προστίθεμεν ποσότητά τινα τοῦ ἰζηματογόνου ὀροῦ καὶ τοῦτο πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως τοῦ ἰζηματογόνου δυνάμεως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς χρησιμοποιήσεώς του.

Τοὺς σωληνίσκους τούτους οὕτω ἑτοιμασθέντας θέτομεν ἐντὸς κλιβάνου ὑπὸ θερμοκρασίαν 37°. Μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας τοὐλάχιστον ὥρας βλέπομεν ὅτι σχηματίζεται μὲν πάντοτε ἵζημα εἰς τὸν πέμπτον σωληνίσκον, τὸν ἐνέχοντα τὸν γνωστὸν ἀνθρώπινον ὀρὸν αἵματος, ἐνῷ εἰς τὸν πρῶτον σωληνίσκον, τὸν ἐνέχοντα τὸ αἷμα τῆς ἐξεταζομένης κηλῖδος, θὰ σχηματισθῇ ἵζημα μόνον ἂν τὸ αἷμα τοῦτο εἶναι ἀνθρώπινον, οὐδὲν δὲ ἵζημα θὰ σχηματισθῇ ἂν τὸ αἷμα τῆς κηλῖδος προήρχετο ἐξ ἄλλου τινὸς ζῴου.

Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει εἰς τοὺς ὡς μάρτυρας παρατεθέντας δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον σωληνίσκον οὐδὲν οὐδέποτε ἵζημα δέον νὰ παραχθῇ· ἄλλως ἡ ἀντίδρασις κρίνεται ὡς κακῶς ἐκτελεσθεῖσα.

Ἐπὶ περιπτώσεών τινων ἡ ἐπὶ κηλῖδός τινος συμπτωματικὴ παρουσία αἵματος ἄλλου τινὸς ζῴου ἢ λευκώματός τινος ἀνθρωπίνου (οἷον σπέρματος) δύνανται διὰ τῆς μεθόδου Uhlenhuth νὰ ἀγάγωσιν εἰς ἐσφαλμένας κρίσεις. Ἂν π. χ. ἐπὶ σκελέας κρεοπώλου τινὸς εἶχε πέσει σπέρμα καὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἔτυχε νὰ πέσῃ αἷμα προβάτου, θὰ ἔχωμεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοιαύτης κηλῖδος τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα: Διὰ τῶν χρωματικῶν, κρυσταλλογραφικῶν καὶ φασματοσκοπικῶν μεθόδων θετικὸν ἀποτέλεσμα λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ αἵματος τοῦ προβάτου· διὰ τῆς μεθόδου Uhlenhuth θετικὸν ἀποτέλεσμα λόγῳ τῆς ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς κηλῖδος ἀνθρωπίνου σπέρματος, διότι, ὡς εἴπομεν, ὁ ἰζηματογόνος ὀρός, καίτοι παρήχθη δι᾽ ἐνέσεων εἰς τὸν κόνικλον ὀροῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, ἔχει ἰζηματογόνον ἰδιότητα πρὸς πάντα τὰ ἀνθρώπινα λευκώματα καὶ ἑπομένως καὶ πρὸς τὸ σπέρμα.

Λόγῳ τούτου ἡ διατύπωσις τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μεθόδου Uhlenhuth, ἂν τοῦτο εἶναι θετικόν, δὲν εἶναι ὅτι *τὸ αἷμα τῆς κηλῖδος εἶναι ἀνθρώπινον*, ἀλλ᾽ ὅτι *παρουσιάζει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος*.

β) Μέθοδος Richet ἢ *μέθοδος ἀφυλαξίας*. Τὸ γνωστὸν φαινόμενον τῆς *ἀφυλαξίας* (anaphylaxie) χρησιμοποιεῖται πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς φύσεως τοῦ αἵματος κηλῖδός τινος. Πρὸς τοῦτο βεβαιούμεθα πρῶτον ὅτι ἡ κηλὶς προέρχεται ἐξ αἵματος διὰ τῶν χρωματικῶν, φασματοσκοπικῶν καὶ

Digitized by Google

ισταλλογραφικῶν μεθόδων, ἃς ἀνεφέραμεν. ος ἐνέργειαν δὲ τῆς ἀφυλακτικῆς μεθόδου ργοῦμεν τὰ ἑξῆς:

Εἰς σειρὰν ἰνδοχοίρων ἐνεργοῦμεν ἐνδοκαρδια- ς ἢ ἐνδοκρανιακῶς ἔνεσιν ἁλατούχου διαλύμα- ; τῆς ὑπόπτου κηλῖδος, ἀποστειρωθέντος. Μετὰ ροδον 15-20 ἡμερῶν ἐνεργοῦμεν εἰς τοὺς αὐ- ς ἰνδοχοίρους ἐνέσεις αἵματος διαφόρων ζώων ποσότητα 1 κ. ἑ. διὰ τῶν αὐτῶν ὁδῶν καὶ δὴ πρῶτόν τινα δι' ἀνθρωπίνου αἵματος, εἰς ἄλ- ν δι' αἵματος προβάτου, εἰς ἄλλον δι' αἵματος ός κτλ. Ἀναλόγως τοῦ ἰνδοχοίρου, ὅστις θὰ ρουσιάσῃ ἔντονα ἀφυλακτικὰ φαινόμενα ἢ καὶ ἀποθάνῃ θὰ κρίνωμεν περὶ τῆς φύσεως τοῦ ματος τῆς κηλῖδος. Οὕτω ἂν τὰ ἀφυλακτικὰ ινόμενα παρουσιάσθησαν εἰς τὸν ἰνδόχοιρον, τις κατὰ τὴν δευτέραν ἔνεσιν ἐδέχθη τὸ ἀνθρώ- νον αἷμα, συνάγομεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν πρώτην εσιν παρόμοιον εἶχε δεχθῇ καὶ ἐπομένως ὅτι ἡ λὶς προέρχεται ἐξ ἀνθρωπίνου αἵματος.

Ἡ μέθοδος τῆς ἀφυλαξίας ἔχει τὸ προτέρημα ι καὶ δι' ἐλαχίστων κηλίδων εἶναι δυνατὸν νὰ δηλωθῇ.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΑΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ. Πρὸς ἐξακρίβωσιν ις χώρας ἐξ ἧς ἐξέρρευσε τὸ αἷμα ὁδηγούμεθα τῶν τυχὸν ὑπαρχόντων μετὰ τοῦ αἵματος ἐπι- ηλίων διαφόρων βλενογόνων. Οὕτως, ἂν τὸ αἷμα ροέρχεται ἐξ ἐπιστάξεως, ἡ τυχὸν ἀνεύρεσις ἐπὶ ις κηλῖδος κροσσωτῶν κυλινδρικῶν ἐπιθηλίων τοῦ βλενογόνου τῆς ῥινὸς θὰ δώσῃ τὸν καθο- ισμὸν τῆς χώρας τῆς ἐκροῆς τοῦ αἵματος. Τὸ ἷμα τῆς ἐμμήνου περιόδου ἐνέχει κροσσωτὰ κυ- ινδρικὰ ἐπιθήλια ἐκ τοῦ βλενογόνου τῆς μή- ρας, ἰδίως ὅμως ἄφθονα πλακώδη ἐπιθήλια τοῦ όλπου. Τὸ αἷμα ἐξ ἐκτρώσεως προερχόμενον θὰ νέχῃ ἴσως στοιχεῖα ἐκ τοῦ πλακοῦντος. Τὸ αἷμα ὸ ἐκ ῥήξεως τοῦ παρθενικοῦ ὑμένος προερχόμενον ὲν ἔχει χαρακτῆρας ἰδίους, μόνον δὲ ἡ ἔλλειψις π' αὐτοῦ τῶν στοιχείων τοῦ αἵματος τῆς ἐμμήνου εριόδου καὶ ἡ τυχὸν συνανεύρεσις σπερματοζωα- ίων δίδει ἐνδόσιμα τῆς προελεύσεως αὐτοῦ.

Ὁ χρόνος ἀφ' ἧς ἐξεχύθη κηλίς τις δὲν εἶναι υνατὸν ὑπευθύνως νὰ βεβαιωθῇ. Ἐπίσης δὲν ατέστη δυνατὸν εἰσέτι νὰ καθορισθῇ ἂν τὸ αἷμα ἶναι ἀνδρὸς ἢ γυναικός.

Γ. ΚΑΤΣΑΣ

αἱματοσκοπία βλ. *αἱμοσκοπία.*

αἱματοσκόπιον· βλ. Ἑνὼκ αἱμοσκόπιον.

αἵματος κυκλοφορία· βλ. *κυκλοφορία.*

αἵματος μετάγγισις. Ἡ μετάγγισις τοῦ αἵματος, ἤτοι ἡ ἐντὸς τοῦ ἀγγειακοῦ συστήματος ἀνθρώπου τινὸς ἔγχυσις αἵματος ληφθέντος παρ' ἄλλου ἀνθρώπου, ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων γνωστή, εἶχε σχεδὸν ἐγκαταλειφθῇ ἕνεκα τῶν κινδύνων, οὓς συνεπήγετο, μόλις δ' ἐπ' ἐσχάτων, κατόπιν τῆς γνώσεως τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς δύναται νὰ εἶναι ἀκίνδυνος, ἤρχισε πάλιν νὰ ἐκτελῆται, ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ· κατὰ δὲ τὸν τελευταῖον μέγαν πόλεμον παρέσχε πολλὰς ὑπηρεσίας καὶ ἤδη διαδίδεται ὁσημέραι καὶ ἑδραιοῦται ὡς ἐπέμβασις σῴζουσα τὴν ζωὴν πολλάκις.

Ὁ κυριώτερος κίνδυνος τῆς μεταγγίσεως προέρχεται ἐκ τῆς *συγκολλήσεως* (agglutination), ἣν ὑφίστανται πολλάκις τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἐξ οὗ λαμβάνεται τὸ αἷμα *(αἱμοδότου)* ἐντὸς τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος τοῦ εἰς ὃν γίνεται ἡ μετάγγισις *(αἱμοδέκτου)*. Εὑρέθη δὲ κατόπιν πολλῶν ἐρευνῶν, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν ὡς πρὸς τὸ αἷμα εἰς τέσσαρας κατηγορίας καὶ ὅτι τὸ αἷμα ἑκάστης κατηγορίας διατελεῖ, ὅσον ἀφορᾷ τὸ φαινόμενον τῆς συγκολλήσεως, ἐν σταθερᾷ σχέσει, θετικῇ ἢ ἀρνητικῇ, πρὸς τὸ αἷμα τῶν ἄλλων κατηγοριῶν. Οὕτω π. χ. τὸ αἷμα ἀνθρώπου, ἀνήκοντος εἰς τὴν τετάρτην κατηγορίαν δὲν συγκολλᾶται ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος οἱασδήποτε ἄλλης κατηγορίας καὶ ἐπομένως δύναται νὰ μεταγγισθῇ ἀκινδύνως εἰς οἱονδήποτε ἄλλον ἄνθρωπον. Ὁ ὀρὸς τοῦ αἵματος τῆς πρώτης κατηγορίας δὲν προκαλεῖ συγκόλλησιν τοῦ αἵματος οὐδεμιᾶς ἄλλης κατηγορίας· ἐπομένως εἰς τὸν ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δύναται νὰ μεταγγισθῇ ἀκινδύνως οἱονδήποτε αἷμα. Δὲν δύναται νὰ μεταγγισθῇ ἀκινδύνως τὸ αἷμα τῆς δευτέρας κατηγορίας εἰς ἄνθρωπον ἀνήκοντα εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν, διότι ἐπέρχεται συγκόλλησις· ἐπίσης καὶ ἀντιστρόφως. Μεταξὺ ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς κατηγορίας αἵματος δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ μετάγγισις, μὴ ἐπερχομένης συγκολλήσεως.

Πρὸς εὕρεσιν τῆς κατηγορίας, εἰς ἣν ἀνήκει τις αἱματολογικῶς ὑπὸ τὴν ἄνω ἔποψιν, ὑπάρχουσιν ἕτοιμοι φύσιγγες περιέχουσαι ὀροὺς αἵματος γνωστῶν κατηγοριῶν (*Hämotest* κ. τ. λ.), σταγόνα δὲ ἑκάστου ἐξ αὐτῶν μιγνύομεν ἐπὶ ὑαλίνης πλακὸς μετὰ σταγόνος αἵματος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀνθρώπου καὶ ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν βλέπομεν μακροσκοπικῶς ἂν ἐπέρχεται ἢ ὄχι συγκόλλησις καὶ καθορίζομεν οὕτω τὴν αἱματολογικὴν κατηγορίαν τοῦ ἐξεταζομένου (δοκιμασία τοῦ αἵματος *κατὰ Moss*). Ἐπίσης δυνάμεθα ν' ἀναμίξωμεν ἐπὶ ὑαλίνης πλακὸς σταγόνα αἵματος τοῦ αἱμοδότου μετ' ὀροῦ τοῦ αἵματος τοῦ αἱμοδέκτου καὶ νὰ ἴδωμεν ἂν γίνεται συγκόλλησις.

Τὰ ἐκ τῆς μεταγγίσεως ἀκαταλλήλου αἵματος ἐπερχόμενα ἕνεκα τῆς συγκολλήσεως φαινόμενα εἶναι ἐν μικροτέρῳ μὲν βαθμῷ ὀσφυαλγία, κεφαλαλγία, καρδιακοὶ παλμοί, ὠχρότης τοῦ προσώπου, ἐν μείζονι δὲ ἐντάσει ῥῖγος καὶ πυρετὸς ὑψηλός, δύσπνοια, σφυγμὸς συχνότατος καὶ ἀσθενὴς μέχρις ἐξαλείψεως, ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως, παραλύσεις, σπασμοί. αἱμοσφαιρινουρία, ἀκουσία κένωσις κοπράνων καὶ οὔρων, δύναται δὲ καὶ νὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος ἐκ τῆς μεταγγίσεως ὀλίγων μόνον κυβ. ἑκατοστομέτρων αἵματος τοιούτου.

Σημειωτέον δέ, ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς συγκολλήσεως εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν, δύναται π. χ. τὸ αἷμα μητρὸς ἢ ἀδελφοῦ μεταγγιζόμενον εἰς τὸ τέκνον ἢ τὸν ἀδελφὸν νὰ προκαλέσῃ βαρύτατα φαινόμενα ἐπερχομένης συγκολλήσεως. Ἐννοεῖται, ὅτι δέον πάντως νὰ ἐξελέγχεται ἡ ὑγεία τοῦ αἱμοδότου, ν' ἀποκλεισθῶσι δὲ παρ' αὐτῷ νοσήματα μεταδόσιμα διὰ τοῦ αἵματος (σύφιλις, φυματίασις). Πολλαὶ κλινικαὶ φροντίζουσι νὰ ἔχωσιν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν ἀριθμόν τινα ὑγιῶν ἀνθρώπων, ὧν ἔχει ἤδη ἐκτελεσθῇ ἡ κατὰ τὰ ἄνω δοκιμασία τοῦ αἵματος καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ κατηγορία, εἰς ἣν κατατάσσονται, ὅπως ἐν περιπτώσει ἀνάγκης καλῶνται πρὸς χορηγίαν αἵματος, συνήθως ἐπ' ἀμοιβῇ. Διὰ τὸν αἱμοδότην ἀρκεῖ βραχεῖα ἀνάπαυσις, ὅπως συνέλθῃ ἐκ τῆς μικρᾶς ἐξασθενήσεως, ἣν ὑπέστη ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως αἵματος· δύναται δὲ ἡ χορήγησις τοῦ αἵματος νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ διαλείμματα ἄνευ σοβαροῦ κινδύνου διὰ τὸν χορηγοῦντα.

Συνήθως γίνεται μετάγγισις ἀπὸ φλεβὸς εἰς φλέβα. Δὲν γίνεται σχεδὸν πλέον ἡ μετάγγισις ἀπὸ ἀρτηρίας εἰς φλέβα (δι' ἀμέσου συρραφῆς ἀρτηρίας τοῦ αἱμοδότου μετὰ φλεβὸς τοῦ αἱμοδέκτου ἢ καὶ διὰ παρεμβολῆς ὑαλίνου σωληναρίου μεταξὺ τῶν δύο ἀγγείων).

Τεχνικῶς ἡ μετάγγισις προσκρούει κατὰ τῆς δυσχερείας τῆς προερχομένης ἐκ τῆς πήξεως τοῦ αἵματος κατὰ τὴν ἀπὸ τὸν αἱμοδότην εἰς τὸν αἱμοδέκτην διαβίβασιν αὐτοῦ, ἐξ οὗ διακόπτεται ἡ ῥοὴ τοῦ αἵματος, προκύπτει δὲ καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἐμβολῆς. Διὰ τοῦτο προσέφυγον καὶ εἰς τὴν μετάγγισιν αἵματος, οὗ ἔχει ἀφαιρεθῇ ἡ ἰνὶς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς πήξεως ἢ μεμιγμένου μετὰ διαλύματος κιτρικοῦ νατρίου (5 % ἀνὰ ἴσα μέρη), ὅπερ ἐπίσης παρακωλύει τὴν πῆξιν. Πλὴν τὸ τοιοῦτον αἷμα εἶναι ἠλλοιωμένον τὴν σύστασιν καὶ μικροτέρας θεραπευτικῆς ἀξίας.

Αἱ ἐν χρήσει συσκευαὶ πρὸς μετάγγισιν αὐτουσίου φλεβικοῦ αἵματος δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, ὡς πρὸς τὸν τρόπον, δι' οὗ ἐπιζητεῖται ἡ παρακώλυσις τῆς πήξεως αὐτοῦ. Κατὰ τὸ πρῶτον σύστημα *(Oelecker)*, εἰσάγεται εἴς τινα φλέβα τοῦ αἱμοδότου, ὡς καὶ τοῦ αἱμοδέκτου, παχεῖα ἀκὶς ἢ ὑάλινος καλαμίσκος συνδεόμενος δι' ἐλαστικοῦ σωλῆνος μετὰ τῆς συσκευῆς, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ σύριγγος ὑαλίνης, δι' ἧς ἀναρροφᾶται τὸ αἷμα τοῦ αἱμοδότου καὶ εἶτα διαβιβάζεται εἰς τὸν πάσχοντα, πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς θρομβώσεως ἐκπλύνεται μετὰ πᾶσαν ἔγχυσιν ἡ καταλλήλως πρὸς τοῦτο διατεταγμένη συσκευὴ διὰ διαλύματος χλωριούχου νατρίου. Κατὰ τὸ ἕτερον σύστημα *(Percy, Bécard)*, ἡ πῆξις τοῦ αἵματος ἐμποδίζεται δι' ἐπαλείψεως τῆς ἐσωτερικῆς παρειᾶς τῆς εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ σύριγγος καὶ τοῦ ἐμβόλου αὐτῆς διὰ λεπτοῦ στρώματος παραφφίνης. Κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην, ἐπειδὴ τὸ αἷμα δύναται νὰ παραμείνῃ ὑγρὸν ἐντὸς τῆς σύριγγος ἐπὶ 20 λεπτὰ περίπου, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εὑρίσκωνται πλησίον ἀλλήλων εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν διὰ τῆς συσκευῆς ὁ αἱμοδότης μετὰ τοῦ αἱμοδέκταυ, ὅπερ εἶναι, ὡς εὐνόητον, οὐσιῶδες πλεονέκτημα τῆς μεθόδου ταύτης.

Τὸ ἐνιέμενον ποσὸν αἵματος κυμαίνεται ἀπὸ 200—500 κυβ. ἑκατ. κατὰ μέσον ὅρον, δύναται δὲ νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ μετάγγισις πολλάκις.

Ἐπὶ ἐσωτερικῆς τινος αἱμορραγίας (λ. χ. ἐκ ῥήξεως τοῦ σάκκου ἐξωμητρίου κυήσεως) δυνάμεθα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναγκαίας ἐγχειρήσεως νὰ συλλέξωμεν τὸ ἐκχυθὲν (π. χ. ἐντὸς τῆς κοιλίας) αἷμα καὶ μετὰ διήθησιν καὶ ἀνάμιξιν αὐτοῦ μετὰ διαλύματος κιτρικοῦ νατρίου, νὰ ἐγχύσωμεν πάλιν ἐντὸς τοῦ φλεβικοῦ συστήματος αὐτοῦ τοῦ παθόντος.

Μετάγγισις αἵματος ζῴου εἰς ἄνθρωπον δὲν ἐπιτρέπεται.

Διὰ τῆς μεταγγίσεως αἵματος ὄχι μόνον προσφέρεται εἰς τὸν πάσχοντα αἷμα αὐτούσιον εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείποντος ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ἀναζωπυροῦνται αἱ αἱμοποιητικαὶ λειτουργίαι τοῦ ὀργανισμοῦ, ἴσως δὲ καὶ γενικώτερον, τὸ μεταγγιζόμενον αἷμα διεγείρει ζωηρότερον τὰς διαφόρους λειτουργίας τοῦ σώματος τοῦ *αἱμοδέκτου*, ἐνεργοῦν ὡς «*ἐρεθεστικὴ*» θεραπεία.

Ἐνδείξεις πρὸς μετάγγισιν αἵματος εἶναι κατὰ πρῶτον ἀπώλεια αἵματος ἐξ ἀφθόνου αἱμορραγίας, ἐφ' ἧς ἡ μετάγγισις ὑπερτερεῖ τῶν συνήθων ἐνέσεων φυσιολογικοῦ ὀροῦ κττ. καὶ πολλάκις σῴζει ἐκ βεβαίου θανάτου· εἶναι ἐπίσης ὠφέλιμος ἡ μετάγγισις ἐπὶ χρονίας ἀναιμίας εἴτε ἐξ ἐπανειλημμένων αἱμορραγιῶν εἴτε καὶ ἐκ νόσων τοῦ αἵματος (κακοήθης ἀναιμία). Ἐπωφελῶς ἐξετελέσθη ἐνίοτε ἐπὶ αἱμορροφιλίας καὶ ἄλλων αἱμορραγικῶν διαθέσεων (σκορβοῦτον κτλ.) ἐπὶ ἐκτεταμένων ἐγκαυμάτων, ἐπὶ δηλητηριάσεων διὰ φωταερίου, χλωρικοῦ καλίου κλπ., ἐνίοτε καὶ ἐπὶ σηπτικῶν καταστάσεων.

Ἡ μετάγγισις τοῦ αἵματος κατέχει ἤδη σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ θεραπευτικῇ καὶ φαίνεται ὅτι ἐπιφυλάσσεται αὐτῇ εὐρύτερον μέλλον.

Δ.Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἵματος ὁμάδες [*Ἀνθρωπολ.*]. Τὴν διάκρισιν τῶν φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἤ, ὅπερ τὸ αὐτό, τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἐπιχειρεῖ, ὡς γνωστόν, ἡ ἐπιστήμη ἀνέκαθεν ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων *μορφολογικῶν* ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, σχήματος κεφαλῆς καὶ ἄλλων μερῶν, χρώματος δέρματος, χρώματος ἴριδος, χρώματος καὶ σχήματος τριχῶν κλπ. Εἶναι δ' ὅμως ἐπίσης γνωστόν, ὅτι οὐδεμία φυλετικὴ κατάταξις ἱκανοποιεῖ ἡμᾶς πλήρως. Ὁπωσδήποτε, διαιροῦμεν τοὺς ἀνθρώπους, τὸ σύνολον τοῦ Homo sapiensis, τὸν «νέον» ἄνθρωπον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ὅπως νομίζομεν προτιμότερον νὰ καλῆται ἡ νεωτέρα αὕτη μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ὁμάδας, ἐπὶ τῇ βάσει πολλῶν συγχρόνως ἐκ τῶν μορφολογικῶν αὐτῶν γνωρισμάτων.

Ἕνεκα τῶν ἀτελειῶν ὅμως αἵτινες χαρακτηρίζουν τὴν τοιαύτην ἔρευναν καθορισμοῦ σαφῶν καὶ ἀναντιρρήτων μορφολογικῶν διακριτικῶν τῶν ἀνθρωπίνων ὁμάδων, οὐδέποτε ἔπαυσεν ἡ ἀνθρωπολογία ἀναζητοῦσα νέας μεθόδους. Ἐπωφελουμένη τῶν προόδων τῆς βιολογίας ἐζήτησεν αὕτη ἐσχάτως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς φυλετικῆς διακρίσεως. Ἐκ τοῦ δεδομένου ὅτι ἡ ζῶσα ὕλη ἔχει σύνθεσιν ποικίλλουσαν, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν διαφόρων ποικιλιῶν, τῶν φυλῶν δηλαδή, ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων στοιχείων αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ὀργανισμοῦ, ἡ προσοχὴ ἐστράφη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρὸς τὴν *χημικὴν* ὁδόν. Ἔχομεν πρῶτον τὴν ἔρευναν τῆς «*ὑφῆς τοῦ λευκώματος τοῦ αἵματος*», τὴν νεωτάτην μέθοδον δηλαδή, τῆς βιολογικῆς διακρίσεως τοῦ εἰδικοῦ δι' ἕκαστον ζωολογικὸν εἶδος λευκώματος, ἥτις, διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν Friedenthal, Uhlenhuth, Nutall καὶ ἰδίᾳ τοῦ Molisson, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀνθρωπολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, προήχθη τὰ μέγιστα καὶ ὑπόσχεται ἐκτάκτως ἐνδιαφέροντα πορίσματα εἰς προσεχὲς μέλλον ἐπὶ τῶν συγγενικῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Πλὴν αὐτῆς ὅμως, ὑπὸ τὸν ἐρευνητικὸν φακὸν τῆς Ἐπιστήμης ἐτέθη ἀπό τινος καὶ μία ἄλλη βιολογικὴ μέθοδος, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν ἠγνόησεν ἡ Ἀνθρωπολογία καὶ τῆς ὁποίας μόλις ἀπό τινων ἐτῶν κατενόησεν αὕτη τὴν πιθανὴν ἀξίαν. Τὴν μελέτην τῶν «*ἰδιοτήτων τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος*» πρὸς ἐπιστημονικωτέραν, εἰ δυνατόν, κατάταξιν τῶν ἀνθρωπίνων ποικιλιῶν. Καταβάλλονταί προσπάθειαι τουτέστιν, ὅπως διὰ τῆς ὀρολογίας ἐπιτευχθῇ ἡ διάκρισις «*βιοχημικῶν φυλῶν*» ἢ «*ὀρολογικῶν φυλῶν*» τῶν ἀνθρώπων. Διάφοροι ἐρευνηταὶ ἐνόμισαν ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς ἰσοαιμοσυγκολλήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ ὄχι μόνον εἰς τὴν λύσιν τῶν βιολογικῶν τῆς κληρονομικότητος προβλημάτων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτάτων ἀνθρωπολογικῶν τοιούτων καθόλου, ὡς τοῦ τῶν φυλῶν.

Ὁ ὀργανισμὸς τῶν ζῴων ἀντιδρᾷ, ὡς γνωστόν, κατὰ τῆς εἰσβολῆς ξένων κυττάρων ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ διὰ τῆς παραγωγῆς, ἐπὶ τῇ προκλήσει τούτων, ἐν τῷ ὀρῷ τοῦ αἵματος ὑποθετικῶν «ἀντισωμάτων» συγκολλώντων καὶ κυρίως διαλυόντων τὰ ξένα ταῦτα κύτταρα, τὰ «ἀντίγονα». Ὁμοία ἄμυνα ἀναπτύσσεται καὶ κατὰ τῶν τυχὸν εἰσδυόντων ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ξένου ὀργανισμοῦ. Τὰ ἀντισώματα τὰ παραγόμενα ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ εἰδικῇ περιπτώσει καλοῦνται «*αἱμοσυγκολλητῖναι*» καὶ «*αἱμολυσῖναι*».

Ἡ αἱμοσυγκολλητικὴ καὶ αἱμολυτικὴ ἰδιότης αὕτη ὅμως τοῦ φυσιολογικοῦ ὀροῦ τῶν ζῴων δὲν εἶναι πάντοτε ὁμοία. Ἡ ἔντασις εἶναι τόσον μεγαλυτέρα ὅσον τὰ ζωϊκὰ εἴδη εἶναι πλέον διάφορα, μικροτέρα δ' ὅσον συγγενέστερα εἶναι ταῦτα, καὶ μηδαμινὴ ἐπὶ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Ἡ βιολογικὴ συγγένεια τῶν εἰδῶν ἐκφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ὀρολογικῆς ἐρεύνης. Κατὰ τὸν μεταγγισμὸν αἵματος ἀπὸ ἀγγείου ἑνὸς ζῴου εἰς τὸ ἀγγεῖον ἑτέρου ζῴου ἀνήκοντος εἰς ἄλλο ζωϊκὸν εἶδος, καί, ὅπερ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει, ἀπὸ ἄλλου ζῴου εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐπέρχεται ἀλλοίωσις τοῦ εἰσαχθέντος αἵματος, ὀφειλομένη εἰς τὴν τοιαύτην γένεσιν τῶν ἀντισωμάτων ἐν τῷ ὀρῷ τοῦ αἱμοδέκτου. Καὶ τὰ ἀντισώματα ταῦτα εἶναι εἰδικὰ διὰ τὸ ὡρισμένον ἐκεῖνο εἶδος καὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ δι' ὅλας τὰς ποικιλίας τοῦ εἴδους αὐτοῦ, π. χ. καὶ διὰ τοὺς λευκοὺς καὶ διὰ τοὺς αἰθίοπας καὶ διὰ τοὺς μογγόλους κλπ., προ-

Digitized by Google

κειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου, παραδόξως δὲ καὶ διὰ πιθήκους.

Παρατηρεῖται τότε συγκόλλησις πρῶτον τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, εἶτα αἱμολυσία. Τὰ ἀντισώματα ταῦτα τὰ παραγόμενα κατὰ τὸν μεταγγισμὸν αἵματος ἀπὸ ἑνὸς ζώου εἰς ἄλλο, ἑτέρου εἴδους, καλοῦνται «*ἑτεροαιμοσυγκολλητῖναι*» καὶ «*ἑτεροαιμολυσῖναι*». Τὰ ἑτεροαντισώματα ταῦτα δὲν δύνανται, φυσικά, νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὴν διάκρισιν φυλῶν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ εἴδους.

Ἐμφανίζεται ὅμως τοιαύτη ἄμυνα τοῦ ὀργανισμοῦ ἐνίοτε καὶ κατὰ τὸν μεταγγισμὸν αἵματος ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Ὁ Ehrlich ἐπέτυχεν ἰσοαντισώματα διὰ τοῦ αἵματος αἰγῶν ἐπὶ αἰγῶν. Οἱ Dungern καὶ Hirshfeld κυνῶν ἐπὶ κυνῶν, ἄλλοι βοῶν κλπ. Παράγονται τότε ἀντισώματα, καλούμενα «*ἰσοαιμοσυγκολλητῖναι*» ταὶ «*ἰσοαιμολυσῖναι*». Τὰ ἰσοαντισώματα ταῦτα δὲν συγκολλοῦν τὸ αἷμα πάντων τῶν ἀτόμων τοῦ εἴδους, ἀλλ' ὡρισμένων ὁμάδων, καὶ ὅπως τὰ ἑτεροαντισώματα εἶναι εἰδικὰ διὰ τὸ εἶδος, οὕτω καὶ τὰ ἰσοαντισώματα εἶναι εἰδικὰ διὰ τὰς ἑκάστοτε ὁμάδας ἐντὸς τοῦ εἴδους.

Ὑπάρχει ἐπομένως διαφορὰ αἵματος καὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων, ἤτοι ἔχομεν *διαφόρους ὁμάδας*, καὶ εἶναι δυνατὴ οὕτω κατ' ἀρχὴν ἡ ὁρολογικὴ διάκρισις τυπικῶν «*βιοχημικῶν*» ὁμάδων ἐντὸς τοῦ εἴδους. Δὲν ὑπάρχει μόνον βιοχημικὴ διάκρισις ἐντὸς τοῦ εἴδους ἐκείνου ὅπερ δὲν παράγει τοιαῦτα ἰσοαντισώματα.

Ἤδη, ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας, ὁ τότε βιενναῖος, νῦν δὲ ἐν Ἀμερικῇ δρῶν κλινικὸς Landsteiner εἶχε παρατηρήσει τὴν ποικίλην ἐπίδρασιν τοῦ ἀνθρωπίνου ὀροῦ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα αἱμοσφαίρια, καὶ εἶχε διακρίνει, ἀναλόγως τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης «*συσφαιρώσεως*» τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐπὶ τῇ ἐπιδράσει ὀροῦ ἄλλου ἀτόμου, τέσσαρας ὁμάδας αἵματος.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξετιμήθη ἀπὸ τῆς κλινικῆς του μόνον σημασίας. Πράγματι δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἔχει μικρὰν σημασίαν κλινικήν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιδράσεως, ἂς τὴν ὀνομάσωμεν, ταύτης, πρακτικοῦ δ'ἐνδιαφέροντος, εἶναι ἡ γνωστὴ ἐμφάνισις ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἰσομεταγγισμοῦ, τῶν φαινομένων ἐκείνων, ἅτινα παρατηροῦνται κατὰ τὸν ἑτερομεταγγισμόν, μεταξὺ ζώων διαφόρου εἴδους, δηλαδὴ ἐμβολῶν καὶ θρομβώσεων τοῦ αἵματος, καὶ τῶν συμπτωμάτων τῶν ἐμφράξεων τούτων τῶν αἱμοφόρων ὁδῶν. Ἡ ἐμφάνισις βαρέων συμπτωμάτων, αἱματουρίας, ἰκτέρου, ὠχρότητος, καταπληξίας κ.τ.λ. καὶ θανάτου, βραχὺ μετὰ τὸν μεταγγισμὸν ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον, γενόμενον πρὸς σωτηρίαν ἀκριβῶς τούτου, ὀφείλεται εἰς τὴν γένεσιν τῶν εἰδικῶν αὐτῶν ὑποθετικῶν ἰσοαντισωμάτων. Τὴν συγκόλλησιν ταύτην τῶν αἱμοσφαιρίων εἶχον παρεξηγήσει πρότερον ὡς παθολογικῆς αἰτίας, ὀφειλομένην εἴς τινα νοσήματα. Τὴν ἐξήγησιν ἔδωκε πρὸ πολλοῦ ὁ Landsteiner καὶ τὸ ζήτημα ἐμελετήθη εἶτα ὑπὸ πολλῶν ἄλλων Dungern, Hirschfeld, Moss κ. ἄλ. πολ Κατεδείχθη ὅτι πράγματι τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἐμφανιζόμενα οὐχὶ ἐπὶ παντὸς ἰσομεταγγισμοῦ, ἀλλ' ἐνίοτε, δηλοῦν, ὅτι ὁ αἱμοδότης καὶ ὁ αἱμοδέκτης ἀνήκουν εἰς διάφορον βιοχημικὴν, ὡς ὑποτίθεται, ὁμάδα τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Καὶ αἱ βιοχημικαὶ αὗται ὁμάδες, αἱ βιοχημικαὶ φυλαὶ τοῦ εἴδους, ὅταν ὑπάρχουν (ἐπὶ τοῦ εἴδους κόνικλος π.χ. δέν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν), εἶναι σταθεραὶ καὶ κληρονομικαί. Ἐντεῦθεν κατενοήθη ἡ εὐρυτέρα τοῦ γεγονότος σημασία.

Ἡ μελέτη τῆς συγκολλητικότητος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τῶν διαφόρων ἀτόμων τοῦ εἴδους «*ἄνθρωπος*», ἀπέδειξε νῦν τὴν ὕπαρξιν δύο συγκολλητικῶν ἰδιοτήτων, προσέτι δὲ καὶ συνδυασμὸν τούτων, καθ' ὃν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἄτομά τινα οὐδεμίαν δεικνύουν συγκολλητικότητα, ἄλλα δέ, τοὐναντίον, συγκόλλησιν ὑπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ἀντισωμάτων. Διακρίνουσιν ἐπομένως συμβατικῶς *τέσσαρας* ἐν ὅλῳ *ὁμάδας* ἀνθρώπων, ἀπὸ αἱματολογικῆς ἀπόψεως, ὀνομαζομένας διαφοροτρόπως.

Ὁ Hirschfeld καλεῖ ὁμάδα Α, τὴν ἔχουσαν τὴν ἑτέραν τῶν δύο συγκολλητικῶν ἰδιοτήτων, καὶ ὁμάδα Β, τὴν ἄλλην· ἐπίσης ὁμάδα Ο, τὴν μὴ δεικνύουσαν συγκολλητικότητα καὶ ὁμάδα ΑΒ, τὴν καθ' ἣν συγκολλῶνται τὰ αἱμοσφαίρια ὑπὸ πάντων τῶν ἀντισωμάτων. Ὁ Jansky καὶ ἄλλοι Ἄγγλοι καὶ Ἀμερικανοὶ ἐρευνηταί, καλοῦσιν ὁμάδα I τὴν Ο, ὁμάδα II τὴν Α, ὁμάδα III τὴν Β καὶ IV τὴν ΑΒ. Τέλος καὶ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἣν ἀκολουθοῦμεν ὁ Moss καλεῖ ὁμάδα 1 τὴν ΑΒ, 2 τὴν Α, 3 τὴν Β καὶ 4 τὴν Ο.

Καὶ λεπτομερέστερον, ἡ *ὁμὰς 1* περιέχει ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια συγκολλώμενα καὶ αἱμολυόμενα ὑπὸ τοῦ ὀροῦ ὅλων τῶν λοιπῶν ὁμάδων. Ὁ ὀρὸς τῆς ὁμάδος οὐδόλως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν αἱμοσφαιρίων τῶν λοιπῶν, ἐπομένως ὁ ἀνήκων εἰς αὐτὴν παριστᾷ τὸν ἰδεώδη αἱμοδέκτην.

Ἡ *ὁμὰς 2* περιέχει ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια συγκολλώμενα καὶ αἱμολυόμενα ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τῶν ὁμάδων 3 καὶ 4. Ὁ ὀρὸς τῆς ὁμάδος συγκολλᾷ καὶ αἱμολύει τὰ αἱμοσφαίρια τῶν ὁμάδων 3 καί 1.

Ἡ ὁμὰς 3 περιέχει ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, ἅτινα συγκολλῶνται καὶ αἱμολύονται ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τῶν ὁμάδων 2 καὶ 4. Ὁ ὀρὸς τῆς ὁμάδος συγκολλᾷ καὶ αἱμολύει τὰ αἱμοσφαίρια τῶν ὁμάδων 2 καὶ 1.

Ἡ *ὁμὰς 4* τέλος, περιέχει αἱμοσφαίρια μὴ συγκολλώμενα ἢ αἱμολυόμενα ὑπὸ οὐδενὸς ὀροῦ. Ὁ ὀρὸς δὲ τῆς ὁμάδος συγκολλᾷ καὶ αἱμολύει τὰ αἱμοσφαίρια ὅλων τῶν λοιπῶν ὁμάδων, ἄρα ὁ ἀνήκων εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην παριστᾷ τὸν ἰδεώδη αἱμοδέκτην, ἀτυχῆ αἱμοδέκτην.

Τὸ τεχνικὸν εἶναι σήμερον ἁπλοῦν: Ἐπί τινος ἀντικειμενοφόρου πλακὸς τίθεται εἰς ἀπόστασιν ἀνὰ μία σταγὼν ἐκ τῶν δύο ἑτοίμων ὀρῶν 2 καὶ 3 (Α καὶ Β), φερομένων εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς χωριστὰ διαφόρου χρώματος σωληνάρια (Haemotest). Δι' ὑαλίνου μικροῦ στειλεοῦ λαμβάνεται σταγών, κατὰ τὸ ἥμισυ μικροτέρα τῆς τῶν ὀρῶν, ἐκ τοῦ λοβίου τοῦ ὠτός, τοῦ δακτύλου κλπ. καὶ μιγνύεται μετὰ τοῦ ἑνὸς ὀροῦ, εἶτα ἑτέρα διὰ τοῦ ἑτέρου ἄκρου τοῦ στειλεοῦ, ἥτις μιγνύεται μετὰ τῆς σταγόνος τοῦ ἄλλου ὀροῦ. Μετά τινα λεπτά, εἶναι ἐν θετικῇ περιπτώσει μακροσκοπικῶς ὁρατὴ (οὐχὶ διὰ μικροσκοπίου) ἁδρομερὴς ῥίκνωσις τοῦ μίγματος, τουτέστι συγκόλλησις. Καὶ ἐὰν μὲν ἐμφανισθῇ συγκόλλησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν σταγόνων τῶν ὀρῶν 2 καὶ 3, τὸ αἷμα ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα 1 (ΑΒ), ἐὰν ἡ συγκόλλησις γίνῃ ἐν τῇ σταγόνι τοῦ ὀροῦ 3 μόνον, παραμείνῃ δὲ διαυγὴς ἡ ἑτέρα, τὸ αἷμα ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα 2 (Α), ἐὰν τοὐναντίον ἡ συγκόλλησις ἐμφανισθῇ μόνον εἰς τὴν σταγόνα τοῦ ὀροῦ 2, πρόκειται περὶ τῆς ὁμάδος 3 (Β), καὶ τέλος, ἐὰν ὑπὸ οὐδενὸς ὀροῦ συγκολληθοῦν τὰ αἱμοσφαίρια, παραμένουν δηλαδὴ ἀμφότερα τὰ μίγματα διαυγῆ, τὸ αἷμα ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα 4 (Ο).

Εἰς τὴν μελέτην τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ἰσοαιμοσυγκολλήσεως, ἐδόθη τοσαύτη ἐσχάτως σημασία, ὥστε νὰ ἱδρυθῇ καὶ ἴδιον ἐπιστημονικὸν κέντρον ἐρεύνης, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν ἀνθρωπολόγων, οὓς τὰ μάλιστα καὶ ἐνδιαφέρει, ἡ «*Γερμανικὴ Ἑταιρεία ἐρεύνης τῶν ὁμάδων αἵματος*», ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σχόντος καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀνθρωπολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης κ. Otto Reche.

Ἡ Ἑταιρεία σκοπὸν ἔχει τὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου προβλήματος, πρὸς τὸ καλὸν οὐχὶ μόνον τῶν ἀνθρωπολογικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν διαφορωτάτων ἄλλων ἐπιστημῶν, αἵτινες ἐνδιαφέρονται. Καὶ εἶναι πλεῖσται αἱ ἐπιστῆμαι, ὡς εὐνόητον, αἵτινες θὰ ὠφελοῦντο ἐν θετικῇ περιπτώσει ἐκ τῆς βιοχημικῆς ἐρεύνης τοῦ αἵματος.

Διὰ τὴν ***Ἰατρικήν***, πρώτιστα πασῶν, ἣν ἐνδιαφέρουν τὰ ζητήματα μεταγγισμοῦ καὶ τὰ συμπτώματα ἅτινα εἴδομεν, καὶ δὴ τήν τε χειρουργικὴν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ τὴν παθολογίαν ἐπὶ περιπτώσεων ὀλιγαιμίας, ἡ γνῶσις τῶν κινδύνων καὶ ἡ ἀποφυγὴ αὐτῶν κατὰ τὸν μεταγγισμὸν αἵματος, ἔδωκε σωτήρια ἀποτελέσματα, ὡς γνωστόν. Ὁ προηγούμενος καθορισμὸς τοῦ τύπου αἵματος τοῦ τε αἱμοδότου καὶ τοῦ αἱμοδέκτου ἐν ταῖς νεωτέραις κλινικαῖς, πρὸ πάσης μετεγχύσεως, κατὰ κανόνα, εἶναι ὅρος ἀπαραίτητος σήμερον. Φέρονται εἰς ἐπαφὴν αἵματα μὴ ἐπιδρῶντα συγκολλητικῶς ἐπ' ἀλλήλων, πρώτιστα πάντων δὲ ἐνεργεῖται ὁ μεταγγισμὸς ἐντὸς τῆς αὐτῆς ὁμάδος, ἅ τε φυσικῶς ἀκινδύνου. Ἀποκλείεται δὲ τοὐναντίον πᾶς αἱμοδότης, οὗτινος τὸ αἷμα συγκολλᾶται ἢ αἱμολύεται ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τοῦ δέκτου. Ἡ συγκόλλησις τῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ δέκτου ὑπὸ τοῦ ὀροῦ τοῦ αἱμοδότου, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, δεδομένου τοῦ μικροῦ ποσοῦ τοῦ αἵματος, δηλαδὴ ὀροῦ, ὅστις εἰσάγεται, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγα ποσὸν τοῦ αἵματος τοῦ δέκτου. Τονίζεται δ' ὅτι καὶ μεταξὺ ἀδελφῶν ὁ τύπος δύναται νὰ εἶναι διάφορος, ὡς παρατηρεῖται καθ' ἑκάστην. Τὴν ἀτυχίαν, ἂς ὀνομάσωμεν οὕτω, τοῦ τύπου 4 (Ο) συγκολλῶντος τὰ αἱμοσφαίρια πάντων τῶν λοιπῶν, μὴ δυναμένου δηλαδὴ νὰ δεχθῇ τὸ αἷμα αὐτῶν, διορθοῖ ἐν μέρει ἡ ἀφθονία τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν 4, καὶ ἡ εὐκολία τῆς εὑρέσεως αἱμοδότου ἐπομένως.

Ἡ ***Ἰατροδικαστικὴ*** ἐνδιαφέρεται τὰ μέγιστα, καὶ εἶναι καὶ κοινωνικὸν ἐνταῦθα τὸ ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν πρόοδον τῆς τοιαύτης ἐρεύνης. Ζητεῖ αὕτη πολλὰ διὰ τῆς βιοχημικῆς ἐξετάσεως τοῦ αἵματος. Ἐν πρώτοις, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς προελεύσεως τῶν ὀλίγων ἢ πολλῶν σταγόνων ἢ κηλίδων αἵματος, ἐπὶ *ἐγκλήματος*, ἂν προέρχεται τοῦτο δηλαδὴ ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ ἐγκαλουμένου ὡς ἐνόχου, ὅπως θὰ ἰσχυρισθῇ οὗτος ἀσφαλῶς, ἢ ἀνήκει εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, ἄλλης τυχὸν ὁμάδος. Ἡ βεβαίωσις τῆς *ταυτότητος* ἑνὸς ἀτόμου, ἐν συνδυασμῷ μάλιστα μετ' ἄλλων σωματομετρικῶν καὶ σωματοσκοπικῶν σημείων ἀναγνωρίσεως, εἶναι ἕτερος σκοπὸς τῆς ἐρεύνης ταύτης ἐν τῇ Ἰατροδικαστικῇ. Ἰδιαίτατα δ' ὅμως εἵλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον ἡ μέθοδος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ, διὰ τὰς ἐλπίδας ἃς ἐστήριξαν ἐπ' αὐτῆς πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ σπουδαιοτάτου κοινωνικοῦ καὶ δυσλύτου προβλήματος τῆς ἀποκαλύψεως τῆς *πατρότητος*. Τὸ ζήτημα ἔφθασεν ἤδη καὶ μέχρι τοῦ ἡμερησίου Τύπου, διαφυγὸν τοῦ σκιόφωτος τοῦ ἐπιστημονικοῦ τεμένους, ἐνωρὶς κἄπως, ἀλλ' ... λογημένως, ὡς ἐκ τῆς λίαν αἰσθητῆς ἀνάγκης τῆς ἐπιλύσεως τοῦ προβλήματος. Εἶναι τόσον ἐπίμονος ἡ ἄρνησις τῶν ὑποτιθεμένων πατέρων νὰ συνεχισθῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ἕνεκα τῶν ἠθικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑλικῶν συνεπειῶν! Μὴ εὐχαριστημένη ἡ Δικαιοσύνη ἐκ τῶν ἐν χρήσει μέχρι σήμερον μεθόδων, ἀκόμη καὶ τῆς νεωστὶ κληθείσης εἰς ἐπικουρίαν δακτυλοσκοπίας, τῆς ὁμοιότητος δηλαδὴ τῶν δερματικῶν ἀκρολαφιῶν τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, προστρέχει μὲ διαψευδομένας διαρκῶς τὰς ἐλπίδας εἰς πᾶσαν νεωτέραν μέθοδον. Καὶ ἐξ ὅσων εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ καὶ ἐκ τῆς βιβλιογραφίας καὶ ἔκ τινων δικαστικῶν κρίσεων, ἐξ ἐφημερίδων, καθ' ἃς ἡ ὑπὸ τοῦ ἐγκαλουμένου αἴτησις πρὸς τὸ δικαστήριον, ὅπως γίνῃ ἡ βιοχημικὴ αὕτη ἐξέτασις τοῦ αἵματος αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὑποτιθεμένου τέκνου του, ἀπορρίπτεται ἀφελέστατα ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, μὴ ἐκτιμῶντος τὸ veto αὐτῆς ὡς φαίνεται, δὲν ἐλύθη εἰσέτι εὐνοϊκῶς τὸ ζήτημα τῆς σημασίας τοῦ τύπου αἵματος, ἂν καὶ εἶναι πιθανὴ ἡ κληρονομικότης τῶν δεσποζόντων γνωρισμάτων 2 (Α) καὶ 3 (Β), καὶ βεβαία ἡ ἀνεύρεσις αὐτῶν ἐπὶ τῶν τέκνων.

Τέλος, εἶναι γνωσταὶ αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ τύπου αἵματος εἰς τὰ ζητήματα ἀνοσίας καὶ τῶν ὁμοίων, καὶ τῆς σχέσεως τῶν νοσηρῶν καταστάσεων καὶ αὐτοῦ. Ἡ μελέτη τῆς ἀνοσίας θὰ ὠφελεῖτο τὰ μάλιστα ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τυχὸν συνδέσμων μεταξὺ ὁμάδων αἵματος καὶ κληρονομικῆς ἀνοσίας. Ὑπετέθη ὑπό τινων (Ἀλεξάντερ) ὅτι ἄτομα ὡρισμένου αἱματολογικοῦ τύπου, καὶ συγκεκριμένως τῶν τύπων III καὶ IV, ὄχι μόνον εἶναι πλέον προδιατεθειμένα εἰς τοὺς κακοήθεις ὄγκους, ἀλλὰ ὅτι τὰ νεοπλάσματα ἐμφανίζονται ὑπὸ ἰδιαιτέρως κακοήθη μορφὴν ἐπ' αὐτῶν. Καὶ ἠμφισβητήθη μὲν ἡ ὀρθότης τῆς γνώμης ταύτης ὑπὸ πλείστων ἄλλων (Decastello καὶ Sturli, Buchanan καὶ Highly, Einandi, Hoche καὶ Moritz κλπ.), τὸ ζήτημα ὅμως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ λελυμένον. Μελετᾶται ἐπίσης ἐπὶ τῆς φυματιάσεως, συφίλιδος κλπ.

Κατ' ἐξοχὴν ὅμως, ὡς εἴπομεν, θὰ ὠφελοῦντο ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς βιολογικῆς ταύτης ἐρεύνης αἱ ***Ἀνθρωπολογικαὶ*** καθόλου ἐπιστῆμαι. Ἡ μελέτη τῆς φυλογονίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀποδειχθέντος ὅτι ὁμοίας ὁμάδας τῶν ἀνθρωπίνων δεικνύουν οἱ ἀνθρωποειδεῖς πίθηκοι, οὐχὶ δ' ἴσως καὶ τὰ κατώτερα πρωτεύοντα ἢ ἄλλα τυχὸν ζῶα, ἡ μελέτη τῶν κληρονομικῶν γραμμῶν καὶ οἰκογενειῶν, ἡ ἐπίτευξις τέλος ἑνὸς μέσου φυλετικῆς διακρίσεως ἀσφαλεστέρου τῶν ἐπὶ μορφολογικῶν βάσεων ἐρειδομένων, ἅτινα χρησιμοποιεῖ ἡ Ἀνθρωπολογία σήμερον, καὶ βασικῆς, ἀρχικῆς, προϊστορικῆς διακρίσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀποτελοῦν ζητήματα κολοσσιαῖα, ἅτινα δικαιολογοῦν πλήρως τὴν σημασίαν ἥτις ἐδόθη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰδιοτήτων τοῦ αἵματος. Τὴν ἀνθρωπολογικὴν σημασίαν δὲν εἶχον ἀντιληφθῆ, ἐφ' ὅσον ἐξητάζετο τὸ αἷμα τῶν μεσευρωπαϊκῶν χωρῶν μὲ τὴν σχετικήν του ὁμοιομορφίαν. Ἡ ὤθησις ἐδόθη ἀπὸ τῆς εὐρείας ἐρεύνης τῶν ἀδελφῶν Hirschfeld κατὰ τὸν πόλεμον, ἐπὶ τῶν ποικιλωτάτων στρατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ μετώπου, καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν διαφορῶν τῶν τύπων αἵματος. Ἡ ἵδρυσις τῆς Γερμανικῆς Ἑταιρείας σκοπεῖ τὴν συστηματοποίησιν τῶν προσπαθειῶν τούτων, διὰ τοῦ ὁμοιογενοῦς τῆς ἐργασίας, ὅπερ ἀποτελεῖ βασικὸν νόμον, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ ἀνθρωπολογικῇ ἐρεύνῃ, πρὸς κατάταξιν αἱματολογικῶς τῶν ὁμάδων, κατὰ γεωγραφικὴν θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ.

Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἔχουν ἤδη καταρτισθῆ πίνακες διακρίσεως τῶν ὁμάδων τῶν ἀνθρώπων. Τὰ συμπεράσματα, ἂν καὶ ἀνευρίσκεται διαφορὰ καταφανὴς μεταξὺ τῶν μακρὰν ἰδίᾳ βιούντων λαῶν (Ἀσιανῶν - Εὐρωπαίων κλπ.), δὲν εἶναι ἀκόμη τελείως σαφῆ, ἔχει δ' ἀνάγκην ἀκόμη ἡ μέθοδος μακρᾶς πειραματικῆς ἐρεύνης, διότι καὶ τὸ ὅλον ζήτημα τῆς συγκολλήσεως εἶναι λεπτὸν καὶ σκοτεινὸν ἐν πολλοῖς.

Ἡ μέθοδος ἐφηρμόσθη καὶ ἐπὶ ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀτόμων, ὑπὸ τῶν Η. καὶ L. Hirchfeld (ἐπὶ 500 ἀτόμων ἀνδρικοῦ φύλου), Κ. Σάββα (ἐπὶ 500 ἀτόμων ἀμφοτέρων τῶν φύλων), Ἰ. Κούμαρη (ἐπὶ 716 ἀτόμων ἀμφοτέρων τῶν φύλων), ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς ἄλλα μορφολογικὰ χαρακτηριστικά, σχήματος κεφαλῆς, χρώματος τριχῶν, ἴριδος.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἀτόμων εἶναι ἐλάχιστος διὰ νὰ ἐξαχθῶσι τυχὸν συμπεράσματα. Ἐκ τούτων θὰ ἠδύνατο νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἰδιαιτέρως ἡ συμφωνία τῶν πινάκων Hirschfeld καὶ Κούμαρη ὡς πρὸς τὴν σχετικὴν ὁμοιότητα τοῦ τύπου γενικῶς μεταξὺ Παλαιοελλαδιτῶν καὶ Μικρασιατῶν, ἐπίσης ἡ συμφωνία τῶν πινάκων Σάββα καὶ Κούμαρη διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τύπου 2 παρὰ τῷ γυναικείῳ τύπῳ, ἡ ὑπὸ τοῦ τελευταίου παρατηρηθεῖσα τελεία ἀνεξαρτησία τῶν μορφολογικῶν χαρακτήρων ἀπὸ τοῦ τύπου αἵματος, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ τύπου 4 παρ' ἡμῖν καθόλου, καὶ ἡ ἐξάρτησις τοῦ τύπου τῶν τέκνων τῶν γονέων.

Ι. Γ. ΚΟΥΜΑΡΗΣ

Digitized by Google

αἱματόσπερμα· ἀντὶ αἱμόσπερμα.

αἵματος συγγένεια· βλ. ὁμαιμοσύνη, οἰκογένεια, γάμος (ὅμαιμος).

αἱματοσταγὴς (ὁ, ἡ),—*ἐς* (τὸ) βλ. αἱμοσταγής.

αἱματόστακτος (ὁ, ἡ),—*ον* (τὸ)· ὁ στάζων αἷμα [νεολογ.]· *«κατάρα αἱματόστακτος»* φρικτή, ἀγρία.

αἱματοστάλακτος (ὁ, ἡ),—*ον* (τὸ)· ὁ σταλάζων αἷμα.

αἱματοστάτης (ὁ), ἰδιωματ. *ματοστάτης*· εἶδος πολυτίμου λίθου.

αἱματοστιβιΐτης (Hämatostibiit) *['Ορυκτολ.]*. Ὀρυκτόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντιμονιακὸν ἅλας τοῦ σιδήρου καὶ μαγγανίου (περιέχει δηλ. σίδηρον, μαγγάνιον, ἀντιμόνιον καὶ ὀξυγόνον) καὶ τὸ ὁποῖον μαζὶ μὲ ἄλλα ὀρυκτὰ παρουσιάζεται εἰς τὰ κοιτάσματα μαγγανίου τῆς μέσης Σουηδίας. Γ.Κ.Γ.

αἱματοσυγγένεια· ἀντὶ αἵματος συγγένεια· (βλ. λ.).

αἱματοταχόμετρον· βλ. αἱμοταχόμετρον.

αἱματοταχυγράφος· βλ. αἱμοταχυγράφος.

αἱματότυπος (ὁ, ἡ),—*ον* (τὸ)· ὁ ἔχων τύπον αἱματώδη: *«ἴχνη αἱματότυπα»* [νεολ.].

αἱματουργὸς (ὁ,ἡ),—*ὸν* (τό)· ὁ αἴτιος χύσεως αἵματος, φονεύς.

αἱματουρία, ἡ· πάθησις καθ' ἣν ὁ ἀσθενῶν οὐρεῖ αἷμα.

[ΙΑΤΡ.] Αἱματουρία ὀνομάζεται ἡ εἰς τὰ οὖρα παρουσία αἵματος ἀναμεμιγμένου μετὰ τούτων καὶ προερχομένου ἐκ τῶν νεφρῶν, τῶν οὐρητήρων, τῆς κύστεως καὶ τῆς ὀπισθίας οὐρήθρας. Ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν τῆς αἱματουρίας α) ἀπὸ τῆς οὐρηθρορραγίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ αἷμα ρέει στάγδην ἐκ τοῦ στομίου τῆς οὐρήθρας κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν οὐρήσεων διαστήματα, β) ἀπὸ τῆς αἱμοσπερμίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ αἷμα ἐμφανίζεται μόνον κατὰ τὴν συνουσίαν.

Ἡ αἱματουρία ἀποτελεῖ συχνότατον οὐρολογικὸν σύμπτωμα, ἔχει καθῆκον δὲ ὁ ἐκ ταύτης προσβαλλόμενος νὰ δίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν δέουσαν σημασίαν καὶ οὐδέποτε ν' ἀμελῇ ταύτην ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἡ ὑγεία του εἶναι ἐξαίρετος καὶ ὅτι δὲν αἰσθάνεται πόνους, καθ' ὅσον δύναται ν' ἀφήσῃ νὰ ἐξελιχθοῦν νόσοι μεγίστης σοβαρότητος. Προσωπικῶς ἐσημείωσα τὴν περίπτωσιν ἀσθενοῦς ὅστις, παρουσιάζων ἀπὸ ἔτους περιόδους αἱματουρίας ἐλαφρὰς καὶ ἀνωδύνους, προσῆλθε πρὸς ἐξέτασιν μόνον κατόπιν ἐντόνου προσβολῆς ἐπενεγκούσης φαινόμενα σοβαρᾶς ἀναιμίας καὶ δὴ μετὰ 40θήμερον συνεχῆ διάρκειαν τῆς προσβολῆς ταύτης· κατὰ τὴν ἐξέτασιν του εὗρον *καρκίνον* τοῦ δεξιοῦ νεφροῦ, *ἀνεπίδεκτον ἐγχειρήσεως*. Ὁ ἀσθενὴς οὗτος ἀσφαλῶς θὰ ἐσώζετο ἐκ τῆς ἐγκαίρου ἐγχειρήσεως, ἐὰν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὴν πρώτην εἰδοποίησιν τῆς αἱματουρίας.

Ἄλλοτε ἡ αἱματουρία *ἀρχίζει αἰφνιδίως*: ὁ ἄρρωστος μετ' ἐκπλήξεως βλέπει ὅτι οὐρεῖ αἷμα· Ἄλλοτε τοὐναντίον *προηγοῦνται* τῆς αἱματουρίας αἴσθημα βάρους κατὰ τὰς νεφρικὰς χώρας, εἰς τὸ περίνεον, ἢ πόνοι ἔντονοι κατὰ τὴν νεφρικὴν χώραν.

Ἡ ποσότης τοῦ ἐντὸς τῶν οὔρων αἵματος ποικίλλει ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων. Ἄλλοτε τὰ οὖρα εἶναι ἐντόνως χρωματισμένα ὑπὸ τοῦ αἵματος· δύνανται νὰ εἶναι ροδόχροα, ἐρυθρά, ἐρυθρόφαια καὶ μαῦρα· πρέπει δὲ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι χρειάζεται ἐλάχιστον ποσὸν αἵματος διὰ νὰ χρωματισθοῦν ἐντόνως τὰ οὖρα. Ἓν κοχλιάριον τοῦ καφὲ αἵματος δίδει χροιὰν καθαρῶς ἐρυθρὰν εἰς ἓν λίτρον οὔρων. Ἄλλοτε τὰ οὖρα δὲν εἶναι χρωματισμένα ὑπὸ τοῦ αἵματος, ἀλλ' εἰς τὸν πυθμένα τοῦ δοχείου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνελέγησαν, παρατηροῦνται αἱματηρὰ νημάτια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἄφθονα. Ἄλλοτε τέλος τὰ οὖρα δὲν εἶναι χρωματισμένα ὑπὸ τοῦ αἵματος καὶ δὲν ὑπάρχει καταφανὲς αἱματηρὸν ἵζημα. Ἀλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν μικροσκοπικῶς τὸ διὰ τῆς φυγοκεντρήσεως ἐπιτευχθὲν ἵζημα, εὑρίσκομεν αἱμοσφαίρια. Ἡ αἱματουρία αὕτη ὀνομάζεται *μικροσκοπική*.

Ἡ αἱματουρία λέγεται *ὁλική*, ὅταν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους τῆς οὐρήσεως τὰ οὖρα εἶναι ὁμοιομερῶς χρωματισμένα, *τελικὴ* δὲ ὅταν τὸ αἷμα εἶναι ἀφθονώτερον εἰς τὸ τέλος παρὰ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς οὐρήσεως καὶ *ἀρχικὴ* τἀνάπαλιν.

Διάγνωσις αἱματουρίας.—Ἡ διάγνωσις τῆς αἱματουρίας γίνεται διὰ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν οὔρων, διὰ τῆς μικροσκοπικῆς καὶ χημικῆς ἐξετάσεως αὐτῶν καὶ τέλος διὰ τῆς φασματοσκοπήσεως. Διὰ τῶν μεθόδων τούτων θὰ διακρίνωμεν τὴν αἱματουρίαν ἀπὸ τῶν ἑξῆς:

1ον) Φαρμακευτικαί τινες *οὐσίαι*, οἷαι τὸ sulfonal, rhubarbe, séné, semen-contra, acide phénique, salol κ. ἄ., προκαλοῦν οὖρα μελανόφαια. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει ἡ μικροσκοπικὴ ἐξέτασις τῶν οὔρων ἐξακριβώνει τὴν διάγνωσιν δεικνύουσα ἔλλειψιν αἱμοσφαιρίων.

2ον) Αἱ χολοχρωστικαὶ οὐσίαι καὶ τὰ *οὐρικὰ ἅλατα* δίδουν εἰς τὰ οὖρα ἀνάλογον πρὸς τὸ αἷμα χροιάν· πλειστάκις δὲ συμβαίνει νὰ θεωρῶνται τὰ οὖρα ταῦτα ὡς αἱματουρικὰ ὑπὸ τῶν ἀρρώστων. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ προσεκτικὴ παρατήρησις τῶν οὔρων ἀρκεῖ διὰ τὴν διάγνωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιβεβαιώσῃ καὶ πάλιν τὸ μικροσκόπιον.

Ἡ αἱμοσφαιρι·ουρία δίδει ὄχι μόνον τὴν αὐτὴν χροιὰν μὲ τὸ αἷμα, ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτὰς ἀπορροφητικὰς ταινίας εἰς τὸ φασματοσκόπιον. Ἀλλὰ εἰς τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν δὲν εὑρίσκομεν αἱμοσφαίρια διὰ τοῦ μικροσκοπίου.

Ἀφοῦ βεβαιωθῶμεν ὅτι πραγματικῶς πρόκειται περὶ αἱματουρίας, πρέπει νὰ ἐξακριβώσωμεν καὶ τὴν προέλευσιν ταύτης, τουτέστιν ἐὰν ἡ αἱματουρία προέρχηται ἐκ τῶν νεφρῶν, ἐκ τῆς κύστεως, ἢ ἐκ τῆς ὀπισθίας οὐρήθρας, καὶ τέλος τὰ *αἴτια* ταύτης.

Τὸ αἷμα προέρχεται ἐκ τῶν *νεφρῶν*: 1ον) ὅταν ἡ αἱματουρία εἶναι ὁλική· 2ον) ὅταν εἰς τὰ οὖρα ὑπάρχουν λεπτοὶ καὶ ἐπιμήκεις θρόμβοι αἵματος· 3ον) ὅταν εἰς τὸ διάστημα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἡ μία οὔρησις δίδει οὖρα αἱμορραγικά, ἡ ἄλλη δίδει διαυγῆ καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τὸ αἷμα προέρχεται ἐκ τῆς *κύστεως*: 1ον) ὅταν ἡ αἱματουρία εἶναι τελική· 2ον) ὅταν πλὴν τῆς αἱματουρίας ὁ ἄρρωστος ἔχῃ συχνουρίαν, πόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς οὐρήσεως καὶ τελικὴν πυουρίαν.

Τὸ αἷμα προέρχεται ἐκ τῆς *ὀπισθίας οὐρήθρας*, ὅταν ἡ αἱματουρία εἶναι ἀρχικὴ καὶ ὅταν συνυπάρχουν συμπτώματα παθήσεως τοῦ προστάτου.

Τὰ *αἴτια* τῆς αἱματουρίας εἶναι ἄλλα μὲν *γενικά*, ὅπως π.χ. αἱ γενικαὶ λοιμώξεις, ἄλλα δὲ *τοπικά*, ἀφορῶντα βλάβην τῶν τοπικῶν ὀργάνων, οἷα εἶναι τὸ ἧπαρ, ἡ καρδία, καὶ ἰδίως τὸ οὐροποιητικὸν σύστημα. Τὰ ἀφορῶντα βλάβην τοῦ οὐροποιητικοῦ συστήματος αἴτια εἶναι 1ον) μηχανική τις κάκωσις (τραύματα ἢ θλάσις τῶν νεφρῶν, τῶν οὐρητήρων, τῆς κύστεως καὶ τῆς ὀπισθίας οὐρήθρας)· 2ον) κοινὴ ἢ φυματιώδης μόλυνσις τῶν ἰδίων ὀργάνων· 3ον) ὄγκος· 4ον) λίθοι τῶν ὀργάνων τούτων· 5ον) παράσιτα (Βιλαργίωσις κλπ.).

Θεραπεία.—Ἡ πραγματικὴ θεραπεία τῆς αἱματουρίας εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία καταπολεμεῖ τὸ αἴτιον αὐτῆς. Ἀλλὰ ἐνίοτε ἡ αἱματουρία εἶναι ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐντάσεως· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει α') νὰ σταματήσωμεν τὴν αἱμορραγίαν· β') ν' ἀντισταθμίσωμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς αἱματουρίας καὶ γ') νὰ καταπολεμήσωμεν τὸ αἴτιον αὐτῆς.

α') Αἱμόστασις. Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς αἱμοστάσεως συμβουλεύομεν τὰ ἑξῆς: *1ον Γενικὴν ἀνάπαυσιν*: Ὁ ἄρρωστος πρέπει νὰ κατακλιθῇ ἀμέσως καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐν τῇ κλίνῃ ἀνάπαυσιν ἐφ' ὅσον ἡ αἱματουρία ἐξακολουθεῖ καὶ ἐφ' ὅσον ὑπάρχει φόβος νὰ ἐπαναληφθῇ. 2ον *Δίαιται*: Ὁ ἄρρωστος θὰ ὑποβληθῇ εἰς ἀπόλυτον γαλακτικὴν δίαιταν κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα γαλακτοφυτικὴν τοιαύτην. 3ον *Ἐξωτερικὰ φάρμακα*: Ἡ ἐπίθεσις πάγου ἐπὶ τοῦ αἱμορραγοῦντος μέρους συντελεῖ εἰς τὴν αἱμόστασιν. 4ον *Ἐσωτερικὰ φάρμακα*: Τὸ χλωριοῦχον ἀσβέστιον εἰς δόσιν 4 γρ. κατὰ εἰκοσιτετράωρον, ἡ ἔνεσις ὑδροχλωρικῆς ἐμετίνης (0,04—0.12 ἑκτστ. καθ' ἑκάστην) καὶ αἱμοστύλης ἀποτελοῦν τὰ κυριώτερα αἱμοστατικὰ φάρμακα.

β') Ἀντιστάθμισις τῶν ἀποτελεσμάτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συμβουλεύομεν φυσιολογικὸν ἢ σακχαροῦχον ὀρόν, ἀρσενικόν, κίναν κλπ.

γ') Καταπολέμησις τοῦ αἰτίου. Τὸ τοιοῦτον ἐπιτυγχάνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἡ ὁποία ποικίλλει ἀναλόγως τῆς νόσου. ΣΠΥΡΙΔΩΝ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

[ΚΤΗΝΙΑΤΡ.] Ἡ αἱματουρία εἶναι νόσος συμπτωματικὴ ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ παθήσεων, ἐμφανιζομένη εἰς ὅλα τὰ ζῷα, οἷον εἰς ἀλλοιώσεις τινὰς τοῦ οὐροποιητικοῦ συστήματος, ὀξείας νεφρίτιδας, φυματιώσεις τῶν νεφρῶν καὶ τῆς κύστεως, κύστεις τῶν νεφρῶν, ὄγκους καὶ λίθους τῶν νεφρῶν καὶ τῆς κύστεως κτλ., εἰς μολυσματικάς τινας νόσους ἢ εἰς δηλητηριάσεις τινάς, ὡς αἱ δι' ἐργοτίνης καὶ κανθαρίδος.

Ἡ αἱματουρία καλεῖται *νεφρικὴ* ἢ *κυστικὴ* ἀναλόγως τῆς ἕδρας τῆς προκαλούσης τὴν αἱματουρίαν ἀλλοιώσεως (τοῦ νεφροῦ ἢ τῆς κύστεως). Αἱ ὑπὸ τῶν καθολικῶν νόσων, δηλητηριάσεων κλπ., προκαλούμεναι αἱματουρίαι, καλοῦνται *δευτεροπαθεῖς*. Ὑπάρχει δὲ καὶ αἱματουρία τις καλουμένη *οὐσιαστική*. Αὕτη εἶναι ἡ τῶν βοῶν.

Αἱματουρία οὐσιαστικὴ τῶν βοῶν. (Γαλ. Hématurie essentielle des Bovins, Γερμ. Stallroth, Ἰταλ. Ematuria nei bovini). Νόσος ἐνζωοτική, ἐξελίξεως βραδείας καὶ μοιραίας, χαρακτηριζομένη κλινικῶς μὲν μὲ διακεκομμένας οὐρήσεις αἵματος καὶ προοδευτικὴν ἴσχνανσιν, ἀνατομικῶς δὲ μὲ ἑλκώσεις καὶ αἱμορραγικὸς ἐκβλαστώσεις τῆς κύστεως. Ἡ νόσος ἐσημειώθη διὰ πρώτην φορὰν τῷ 1845 ὑπὸ τοῦ Vigney καὶ Gillet Οἱ Pichon et Sinoir (1864) ἔδωσαν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα αἱματουρία, κατόπιν ἀξιολόγων ἐπ' αὐτῆς ἐργασιῶν.

Ἡ αἱματουρία τῶν βοῶν εἶναι ἐντοπισμένη εἴς τινας νομοὺς τῆς κεντρικῆς Γαλλίας, εἰς τὸ Βέλγιον, εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἰταλίαν, Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ αἰτιολογία καὶ ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς νόσου ταύτης εἶναι εἰσέτι ἄγνωστοι. Ἀπέδωσαν αὐτὴν εἰς ἀνεπαρκῆ διατροφὴν (Pichon, Sinoir), εἰς μικροβιακὴν καὶ παρασιτικὴν λοίμωξιν (Dehoye, Arnold, Galtier), εἰς ἀγγειώματα τῶν τριχοειδῶν τῆς κύστεως ἀγγείων (Liénaux), εἰς φλόγωσίν τινα εἰδικῆς φύσεως (Götz), εἰς διατροφὴν ἐκ φυτῶν πλουσίων εἰς ὀξαλικὸν ὀξὺ (Hadween). Ἐν τούτοις ὁ Cadeac καὶ ὁ Moussu ἔχουσι τὴν ἰδέαν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν δίδει ἐπαρκεῖς ἐξηγήσεις ἐπὶ τῆς αἰτιολογίας τῆς νόσου ταύτης.

Συμπτώματα: Ἡ νόσος ἐμφανίζεται συνήθως εἰς τοὺς ἄνω τῶν δύο ἐτῶν ταύρους, βόας καὶ ἀγελάδας καὶ πρὸ πάντων περὶ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος. Κατ' ἀρχὰς τὰ οὖρα εἶναι ἀδιαφανῆ, βραδύτερον ἀποκτῶσι ταῦτα ρόδινον χρῶμα ἢ ἐρυθρὸν ἢ δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ ὅλους τοὺς ἐνδιαμέσους χρωματισμοὺς μεταξὺ τοῦ ὠχροῦ ροδίνου χρώματος καὶ τοῦ ζωηρῶς ἐρυθρολαμποῦς τοιούτου. Οἱ ἀσθενεῖς φαίνονται ὅτι οὐροῦσιν αἷμα ἁγνόν, ἐν τούτοις τὰ οὖρα ταῦτα ἐξετάζων τις εἰς τὸ μικροσκόπιον, εὑρίσκει ὅτι ἐνέχουσι διάλυσιν πολὺ ἀραιὰν αἵματος μετὰ οὔρων. Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ κύστις δὲν μολύνεται διὰ διεισδύσεως μικροβίων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὰ οὖρα διατηροῦσι τοὺς ἀνωτέρω χαρακτῆρας. Συνήθως ὅμως αἱ δευτερεύουσαι μολύνσεις τῆς κύστεως συντελοῦνται, ὁπότε τὸ ἐν τοῖς οὔροις περιεχόμενον αἷμα ἀλλοιοῦται καὶ ἀποσυντίθεται, καθιστῶν αὐτὰ ὑπόφαια, ὑπομέλανα ἢ χρώματος καφέ, καὶ τοῦτο ἀναλόγως τοῦ χρόνου τῆς παραμονῆς αὐτῶν ἐντὸς τῆς κύστεως. Ἡ αἱματουρία δύναται νὰ ἐξαφανισθῇ ἐπί τινας ἑβδομάδας ἢ μῆνας, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ βραδύτερον μὲ ὀξυτέρους χαρακτῆρας. Τὰ οὖρα καθαρῶς ἐρυθρὰ περιέχουσι θρόμβους αἵματος, συνήθως ὀγκώδεις, προκαλοῦντας δυσουρίαν.

Τῆς ἐξελίξεως τῆς νόσου ταύτης οὔσης βραδείας καὶ βαθμιαίας, ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν ἀσθενῶν παραμένει ἐπὶ ἑβδομάδας ἢ μῆνας ἱκανοποιητική· κατόπιν ὅμως, ἕνεκα τῆς μεγάλης καὶ συνεχοῦς ἀπωλείας αἵματος, αἱ αἱματοποιητικαὶ λειτουργίαι ἐξασθενοῦνται, τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ αἵματος ἀπὸ τοῦ κανονικοῦ ἀριθμοῦ τῶν 6—7 ἑκατομμυρίων κατὰ κυβικὸν χιλιοστόμετρον κατέρχονται εἰς 3 ἑκατ., 2 ἑκατ., 1 ἑκατομμύριον, οἱ βλενογόνοι τῶν ἀσθενῶν καθίστανται ὠχροί, αἱ τρίχες αὐτῶν ἀνορθωμέναι καὶ ἄστιλπνοι. Τέλος τὰ ζῷα θνήσκουσιν εἴτε κατόπιν ἀφθόνου αἱμορραγίας, εἴτε ἐκ διαρρήξεως τῆς κύστεως, εἴτε ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὔρων, ὀφειλομένης εἰς ἔμφραξιν τῆς οὐρήθρας, δι' ὀγκωδῶν θρόμβων αἵματος, εἴτε τέλος ἐκ καχεξίας καὶ ἀναιμίας. Αἱ ἀνατομοπαθολογικαὶ ἀλλοιώσεις ἑδρεύουν ἐπὶ τῆς κύστεως. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νόσου παρατηρεῖ τις ὑπεραιμίαν τοῦ βλενογόνου τῆς κύστεως καὶ μικρὰς αἱμορραγίας τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων αὐτοῦ· βραδύτερον ἐμφανίζονται ἑλκώσεις καὶ ἐκβλαστώσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ βλενογόνος τῆς κύστεως διατηρεῖ τὴν κανονικὴν αὐτοῦ ὄψιν. Αἱ ἑλκώσεις αὗται ἔχουσι μέγεθος καὶ ἀριθμὸν διάφορον, τὰ δὲ χείλη αὐτῶν αἱμορροοῦσι.

Διάγνωσις. Ἡ διάγνωσις γίνεται εὐκόλως, ἡ δὲ πρόγνωσις εἶναι σοβαρά. Ἡ προφύλαξις ποικίλλει, χωρὶς ὅμως αὕτη νὰ ἔχῃ ἀποτελέσματα, καθ' ὅσον ἡ αἰτία τῆς νόσου εἶναι ἄγνωστος. Ἐν τούτοις ὅμως τὰ ὑπὸ τοῦ Boudeaud προτεινόμενα μέτρα πρὸς βελτίωσιν τοῦ ἐδάφους ἔδωσαν ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα. Τὰ μέτρα ταῦτα συνίστανται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν 1) χημικῶν λιπασμάτων, πρὸ πάντων ὑπερφωσφορικῶν, 2) ἀσβέστου καὶ 3) ἀποξήρανσιν τῶν ἀργιλλωδῶν γαιῶν.

Θεραπεία. Ἡ θεραπεία δὲν εἶναι ἀποτελεσματική. Ἐν τούτοις ὁ Cadeac καὶ ὁ Moussu συμβουλεύουν τὰ πικρὰ τονωτικά, τὰ σιδηροῦχα καὶ ἀρσενικοῦχα τοιαῦτα, τὸν αἱματοποιητικὸν ὀρὸν κτλ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης θεραπείας δὲν εἶναι πάντοτε ἱκανοποιητικά. Συνήθως οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς νόσου ταύτης εὑρισκόμενοι βόες ἀποστέλλονται εἰς τὰ σφαγεῖα, τὸ δὲ κρέας αὐτῶν δύναται νὰ ἀφεθῇ ἐλεύθερον εἰς δημοσίαν κατανάλωσιν, ἄνευ οὐδενὸς κινδύνου. ΒΑΣ. ΧΑΤΖΗΟΛΟΣ

αἱματουρικός,—*ή*,—*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱματουρίαν, ὁ τῆς αἱματουρίας.

αἱματουρικὸς *πυρετός*· βλ. αἱμοσφαιρινουρία.

αἱματοφάγος ἢ *αἱμοφάγος* (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ὁ αἱματοπότης, πβ. *γαλακτοφάγος*· ‖ ἰδιωματικὸς τύπος *αἱματοφάς*· πβ. *ἀγουροφὰς—ἀγουροφάγος*.

αἱματοφαιϊκὸς *ἴκτερος* *['Ιατρ.]*· βλ. αἱμοφαιϊκὸς ἴκτερος.

αἱματοφαιΐνη· βλ. αἱμοφαιΐνη

Digitized by Google

αἱματοφοβία· βλ. αἱμοφοβία.

αἱματοφόρος· βλ. αἱμοφόρος.

αἱματόφυρτος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· βλ. αἱμόφυρτος.

αἱματοχαρὴς (ὁ, ἡ), *—ές* (τό)· βλ. αἱμοχαρής.

αἱματόχαρος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ αἱμοχαρὴς (βλ. λ.).

αἱματόχορτο *[Βοτ.]*· κοινὸν ὄνομα ἐν Κερκύρᾳ τῶν φυτῶν *Σαγκουϊσόρβης* καὶ *Ἀναγαλλίδος*, ἐν Ζακύνθῳ δὲ τοῦ *Ποιηρίου* (Poterium sanguisorba). Σ. Μ.

αἱματόχροος καὶ *αἱματόχρους*· ὁ ἔχων χρῶμα αἵματος «*αἱματόχροη βαφή*»· πρ. *ροδόχρους* καὶ *ροδόχροος*.

αἱματοχρωμογόνον ἢ *αἱματοχρωμογόνος οὐσία*. Σιδηροῦχος χρωστικὴ οὐσία τοῦ αἵματος, λαμβάνουσα μέρος εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς αἱμοσφαιρίνης. Γ. Κ.

αἱματοχυσία (ἡ)· χύσις αἵματος, τραυματισμοὶ καὶ φόνοι, σφαγή.

αἱματοωοθηκία *[Ἰατρ.]*. Ἐκ ποικίλων παθολογικῶν ἐπεξεργασιῶν, τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ᾠοθήκης πληροῦται κύστεων, ὁτὲ μὲν ὀρωδῶν *(ὑδροωοθηκία)*, ὁτὲ δὲ αἱματωδῶν *(αἱματοωοθηκία)*, ὁτὲ δὲ πυωδῶν *(πυοωοθηκία)*· ἀπαντῶσι δ' αὗται συνήθως μεμονωμέναι, ἀλλὰ πολλάκις συνυπάρχουσιν ὅλαι ὁμοῦ. Κατὰ τὴν πάθησιν ταύτην, ἡ ᾠοθήκη διογκοῦται εἰς μέγεθος μανδαρινίου καὶ ἔτι πλέον καὶ πίπτει εἰς τὸ ὀπίσθιον Δουγλάσειον κόλπωμα, εὑρισκομένη διὰ τῆς δακτυλικῆς ἐξετάσεως· δυνατὸν δὲ νὰ συγχυσθῇ μετὰ κύστεως τῆς ᾠοθήκης ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μετὰ τοῦ ὑποορώδους μισχωτοῦ ἰνώματος τῆς μήτρας· ἀλλ' ἡ μὲν κύστις τῆς ᾠοθήκης εἶναι μονόπλευρος καὶ ταχυτέρα ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, τὸ δὲ ἴνωμα τῆς μήτρας εἶναι σκληροτέρας συστάσεως καὶ ἀκολουθεῖ τὰς μετακινήσεις τῆς μήτρας. Δυσδιάκριτος ὅμως ἀποβαίνει ἡ φύσις τοῦ κυστικοῦ ὄγκου *(αἱματικός, ὀρώδης, πυώδης)*.

Θεραπεία.— Παραγγέλλομεν τὰ ἐπισπαστικὰ τοπικῶς, τὰς στικτὰς καυτηριάσεις διὰ θερμοκαυτῆρος, τὸ βάμμα τοῦ ἰωδίου, τὰ ἐκδόρια· συνιστῶμεν τὰ λαυδανοῦχα καταπλάσματα καὶ τὰ λαυδανοῦχα κλύσματα (ἐκ 10 μέχρι 15 σταγόνων λαυδάνου). Πρὸς δὲ πάγον ἐπὶ τοῦ ὑπογαστρίου καὶ λαύδανον ἐσωτερικῶς. Συνιστῶμεν ζώνην ὑπογαστρικὴν καὶ λουτρὰ παρατεταμένα θερμά. Ἡ ριζικὴ ὅμως θεραπεία συνίσταται κυρίως εἰς τὴν δι' ἐγχειρήσεως ἀφαίρεσιν τῆς κύστεως, εἴτε διὰ κοιλιοτομίας, εἴτε διὰ κολπικῆς ὑστερεκτομίας.

ΜΙΧ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

αἱματώδης (ὁ, ἡ), *—ες* (τὸ)· ὁ πλήρης αἵματος «*κρᾶσις αἱματώδης*»· ‖ ὁ αἱματοειδής, ὁ ὅμοιος μὲ τὸ αἷμα.

αἱμάτωμα (τὸ) καὶ δημοτ. *μάτωμα*· ἐκροὴ αἵματος «τὸ μάτωμα τῆς μύτης, τοῦ τραύματος κ.τ.λ.».

—*[Ἰατρ.]*. Τὸ *αἱμάτωμα* ὀφείλεται εἰς τὴν ἄθροισιν αἵματος ὑπὸ τὸ δέρμα ἢ ἀλλαχοῦ μεταξὺ τῶν ἱστῶν, λόγῳ τῆς ρήξεως αἱμοφόρων ἀγγείων, ἐκ μηχανικῆς κακώσεως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὅταν εἶναι ὑπὸ τὸ δέρμα, ἀποτελεῖ *διόγκωσιν*, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σαφῶς αἰσθητήν. Τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἀπορροφᾶται βαθμηδόν, ἐκ τῆς φθορᾶς δὲ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ἥτις προηγεῖται τῆς ἀπορροφήσεως, ἐλευθεροῦται ἡ αἱμοσφαιρίνη καὶ ἐκ τῶν διαδοχικῶν αὐτῆς ἀλλοιώσεων παράγεται ἡ χαρακτηριστικὴ ἐκείνη χροιὰ τοῦ δέρματος, κατ' ἀρχὰς κυανέρυθρος, εἶτα ὑποπρασίνη καὶ τέλος ὠχροκιτρίνη, ἥτις ἐμφανίζεται ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ὑποδόριον ἔκχυσιν αἵματος. Σπανίως ἐπέρχεται διαπύησις τοῦ αἱματώματος. Σπανίως ἐπίσης ἀπομένει ἐκ τοῦ αἱματώματος μετὰ τὴν ἀπορρόφησιν τῶν θρόμβων τοῦ αἵματος μικρὰ κύστις περιέχουσα ὀρῶδες ὑγρόν.

Τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ ἐπιπολῆς κειμένου αἱματώματος δυνάμεθα νὰ ὑποβοηθήσωμεν διὰ τῆς μαλάξεως, ἐκτελουμένης μετὰ προσοχῆς, ἵνα μὴ κακουμένου τοῦ δέρματος ἀνοιγῇ θύρα εἰσόδου μολυσματικῶν στοιχείων, ἐξ ὧν δύναται νὰ προκληθῇ ἡ διαπύησις τοῦ αἱματώματος. Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

Αἱμάτωμα ὀσχέου.—Καλεῖται οὕτω ἡ ἄθροισις αἵματος ἐν τῷ ὀσχέῳ ἢ ἐν τῷ ἐλυτροειδεῖ τούτου χιτῶνι, ὀφειλομένη εἰς ρῆξιν ἀγγείου τῆς χώρας ταύτης μετὰ θλάσιν ἢ τραυματισμόν δι' ἀμβλέος ὀργάνου. Τὸ αἱμάτωμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἐνίοτε ὄγκον μεγέθους πορτοκαλλίου. Ι. Κ.

αἱματώνω καὶ *αἱματῶ* (—όω)· κοιν. *ματώνω*· πάθ. μετχ. *αἱματωμένος* καὶ *ματωμένος*· πληρῶ αἵματος, μολύνω, ρυπαίνω δι' αἵματος· «*μάτωσα τὸ μαντήλι μου, —τὸ χέρι μου, —τὸ φόρεμά μου κ.τ.λ.*» ‖ ἀμετβ. ρέει, χύνεται αἷμα· «*ματώνει ἡ μύτη μου*» ‖ μετφ. «*μάτωσε ἡ καρδιά μου*» ἐλυπήθη ὑπερβολικά.

αἱματωπός, *—ή*, *—όν*· βλ. *αἱμωπός*.

αἱμαφιμπρίτης (Hæmafibrit) *[Ὀρυκτολ.]*. Ὀρυκτὸν παρουσιαζόμενον κατὰ ἀκτινωπὰ συσσωματώματα κρυσταλλίων (ἀνηκόντων εἰς τὸ ρομβικὸν κρυσταλλικὸν σύστημα) εἰς τὸ Mossgrube (Wermland—Νότ. Σουηδία). Τὸ χρῶμα τοῦ αἱμαφιμπρίτου εἶναι καστανοφαιέρυθρον, ἡ δὲ χημική του σύστασις εἶναι βασικὸν ἀρσενικικὸν μαγγάνιον (κατὰ τὸν Groth AsO^4 [Mn. OH]$_3$ H^2O). Γ. Κ. Γ.

αἱμεόφυλλον (Haemeophyllon Billing) *[Παλαιοζ.]*· βλ. χωνοστεγίτης.

Αἱμερὶ τῆς *Ναρβόννης* (Aymeri de Narbonne)· ἥρως γαλλικοῦ ἔπους τοῦ μεσαίωνος, ἀποτελοῦντος συνέχειαν τοῦ «Ἄσματος τοῦ Ρολάνδου».

Αἴμεριχ (Aimerich), *πατὴρ Ματθαῖος*—. Ἱσπανὸς μοναχὸς γεννηθεὶς τῷ 1715 ἐν Μπορντὶλ καὶ ἀποθανὼν τῷ 1799 ἐν Φερράρᾳ τῆς Ἰταλίας. Ἀνῆκεν, ἀπὸ ἡλικίας δεκαπέντε ἐτῶν, εἰς τὸ τάγμα τῶν ἰησουϊτῶν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίδασκε θεολογίαν εἰς τὰ κολλέγια τοῦ τάγματος, ἀργότερον ὅμως ἐγένετο καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γκανδίας ἐν Ἱσπανίᾳ, ἐξεδιώχθη δ' ἐκεῖθεν κατὰ τὴν γενικὴν ἀπέλασιν τῶν ἰησουϊτῶν ἐκ τῆς χώρας ταύτης. Κατέφυγε τότε εἰς τὴν Φερράραν καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του, συγγράψας ἀξιολόγους φιλοσοφικὰς μελέτας. Τὰ κυριώτερα ἔργα του εἶναι «Quinti moderati, Censorini de vita et morte, Linguae latinae paradoxa philologica criticis nonnullis dissertationibus exposita, asserta et probata» (Φερράρα 1780) καὶ «Specimen veteris Romanae littetraturae deperditae vel adhuc latentis, seu Syllabus historiens» (Φερράρα 1784).

αἱμηρός· ἀντὶ αἱματηρός.

Αἱμιλία (Aemilia) *[Ἀστρ.]*. Ἀστεροειδὴς φερόμενος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεώς του ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν 159. Ἀνεκαλύφθη τῇ 26ῃ Ἰανουαρίου 1876. Τὰ ἐλλειπικὰ στοιχεῖα τῆς τροχιᾶς του εἶναι τὰ ἑξῆς: a=3.108 T=2002 e=0,098 $i=6^{0}.\ 5'$. $L=144^{0}\ 34'$. $\Omega=135''.\ 12'$ $\pi=107^{0}.\ 5'$.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Αἱμιλία· ὄνομα πολλῶν *γυναικῶν* ἀπὸ τὴν πολὺ ἀρχαίαν πατρικιακὴν οἰκογένειαν τῶν *Αἰμιλίων* (gens Aemilia), — μνημονεύεται καὶ Αἱμυλία θυγάτηρ Αἰνείου καὶ Λαβινίας—. Ἐξ αὐτῶν ὀνομαστότεραι:

—**Αἱμιλία**· θυγάτηρ *Αἰμιλίου Παύλου*, τοῦ εἰς τὴν παρὰ τὰς Κάννας μάχην πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἡττηθέντος καὶ φονευθέντος, σύζυγος δὲ τοῦ Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ, τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ νικητοῦ τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ζάμαν.

—**Αἱμιλία**· θυγάτηρ *Μάρκου Αἰμιλίου Σκαύρου* καὶ Μετέλλης, γενομένη σύζυγος τοῦ Πομπηΐου κατ' ἀξίωσιν τοῦ Σύλλα, τυραννικῷ τῷ τρόπῳ *(Πλούτ. β. Πομπηΐου 9)*.

—**Αἱμιλία** *Λεπίδα* (Aimilia Lepida)· ἀδελφὴ τοῦ *Μανίου Αἰμιλίου Λεπίδου*· σύζυγος κατὰ πρῶτον τοῦ Ποπλίου Σουλπικίου Κυρινίου, διεζεύχθη ἀπ' αὐτοῦ (5 μ. Χ.) καὶ συνεζεύχθη μὲ τὸν Μαμέρκον Αἰμίλιον Σκαῦρον, ὁ ὁποῖος ὅμως τὴν ἀπέπεμψε τῷ 20 μ. Χ.

—**Αἱμιλία** *Λεπίδα* (Aem. Lepida)· θυγάτηρ τοῦ *Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου*, συνεζεύχθη μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Δροῦσον καὶ ηὐτοκτόνησε τῷ 36 μ. Χ., διότι κατηγορήθη ὅτι εὑρίσκετο εἰς σχέσεις ἀθεμίτους μὲ δοῦλόν της.

—**Αἱμιλία** *Λεπίδα*· θυγάτηρ τοῦ *Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου*, ὑπάτου τοῦ ἔτους 1 μ. Χ., σύζυγος τοῦ ὕστερον γενομένου αὐτοκράτορος Κλαυδίου· ἀποπεμφθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τῷ 12 μ. Χ., ἐνυμφεύθη τῷ 13 μ. Χ. τὸν Γάϊον Ἄππιον Ἰούνιον Σιλανόν, ὕπατον τῷ 28 μ. Χ.

—**Αἱμιλία** *Τερτία* (Aemilia Tertia)· θυγάτηρ τοῦ *Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου* τοῦ Μακεδονικοῦ. Περὶ αὐτῆς διηγεῖται ὁ Κικέρων τὸ ἑξῆς νόστιμον (*Cicer. de divin. I, 103*). Εἶχεν ἐκλεγῆ ὁ πατὴρ αὐτῆς διὰ δευτέραν φορὰν ὕπατος (168 π. Χ.) καὶ ἔλαχε διὰ κλήρου νὰ διοικήσῃ τὸν ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τριετίας ὄχι ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατὰ τοῦ βασιλέως Περσέως διεξαγόμενον πόλεμον. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ποὺ ἔγινεν ἡ κλήρωσις, ὁ πατήρ της, ἐπανελθὼν εἰς τὸν οἶκόν του, ἐπῆρε εἰς τὰς ἀγκάλας του τὴν πολὺ μικρὰν ἀκόμη τότε κόρην του καὶ τὴν κατεφίλει· ἀλλὰ παρετήρησεν ὅτι ἡ κόρη του ἦτο λυπημένη. «Τί ἔχεις, Τερτια μου, τὴν ἐρωτᾷ, καὶ εἶσαι λυπημένη;» — «Μπαμπᾶ μου, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκείνη μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια, ὁ *Περσεὺς πάει* (ἀπέθανε)». Τότε ὁ Παῦλος τὴν ἔσφιξε ἀκόμη περισσότερον εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ εἶπε: «Δέχομαι, κόρη μου, τὸν καλὸν οἰωνόν». Ἦτο μία σύμπτωσις. Ἡ Τερτία εἶχε ἕνα μικρὸ γατάκι, ποὺ τὸ ἔλεγε Περσέα, καὶ αὐτὸ ἐψόφησε τὴν ἡμέραν ἐκείνην. αὐτοῦ δὲ τὸν θάνατον ἡ κόρη ἀνήγγελλεν εἰς τὸν πατέρα, ὁ ὁποῖος ὅμως, ἀναδεχθεὶς πρὸ ὀλίγης ὥρας τὸν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως πόλεμον, ἐξέλαβεν ὡς αἴσιον οἰωνὸν τὴν ἀναγγελίαν τῆς κόρης του. Καὶ δὲν ἠπατήθη· διότι εἰς τὴν παρὰ τὴν Πυδναν μάχην, διαρκέσασαν μίαν μόλις ὥραν, ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσέα (168 π. Χ). Θ. Λ. Κ.

—**Αἱμιλία** *Γαλόττι*. Τραγῳδία πεντάπρακτος τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως Λέσσιγγ, προκαλέσασα ἀναστάτωσιν εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς Γερμανίας. Ὁ Λέσσιγγ ἐνεπνεύσθη τὸ θέμα του ἀπὸ τὴν Ρωμαίαν Βιργινίαν. Ἡ ὑπόθεσις ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ὁ πρίγκιψ τῆς Γκουαστάλλας Ἕκτωρ Γονζάγα ἀγαπᾷ παραφόρως τὴν κόρην τοῦ ταγματάρχου Ὀδουάρδο Γαλόττι Αἱμιλίαν. Ἡ Αἱμιλία ὅμως εἶναι μνηστὴ τοῦ εὐγενοῦς κόμητος Ἀππιάνη καὶ πρόκειται νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους της μετ' αὐτοῦ. Ὁ πρίγκιψ μανθάνει παρὰ τοῦ ἀρχιθαλαμηπόλου του Μαρινέλλι ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τελοῦνται οἱ γάμοι ἐν στενῷ κύκλῳ εἰς τὸ κτῆμα τοῦ πατρός της εἰς Σαβιονέτταν, καὶ ἐκδηλώνει τὴν ἀπελπισίαν του. Ὁ Μαρινέλλι, χαμερπὴς αὐλικός, συμβουλεύει τὸν πρίγκιπα νὰ καταφύγῃ εἰς στρατήγημα διὰ ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιζήλου του. Ἀρκεῖ νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸν Ἀππιάνην μὲ ἐπικίνδυνον ἀποστολήν. Ἂν ὁ κόμης δὲν δεχθῇ, τότε τυχαῖόν τι δύναται νὰ ἐπέλθῃ. Πράγματι ὁ κόμης δὲν δέχεται καὶ τὸ τυχαῖον ἐπέρχεται. Ὁ κόμης προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαρινέλλι καὶ μονομαχήσας μετ' αὐτοῦ φονεύεται, ἡ δὲ Αἱμιλία ἀπάγεται εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ πρίγκιπος. Ὁ Μαρινέλλι τὴν ὑποδέχεται πρῶτος εἰς τὰ ἀνάκτορα, τὴν ἡσυχάζει καὶ τὴν βεβαιώνει ὅτι οὐδὲν τραγικὸν ἔλαβε χώραν. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ πρίγκιπος ταράσσει ζωηρῶς τὴν Αἱμιλίαν, ἀλλ' ἐκεῖνος τὴν πείθει ὅτι δὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ τίποτε εὑρισκομένη πλησίον του, καὶ τὴν φέρει εἰς τὰ ἰδιαίτερα δωμάτιά του. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην φθάνει εἰς τὰ ἀνάκτορα ἡ ἐρωμένη τοῦ πρίγκιπος κόμησσα Ὀρσίνη καὶ ζητεῖ νὰ ἰδῇ τὸν πρίγκιπα. Ὁ πρίγκιψ παρουσιάζεται καὶ ἡ κόμησσα μανθάνει ὅτι δὲν ἔχει νὰ περιμένῃ τίποτε ἀπ' αὐτόν, ἐνῷ ὁ Μαρινέλλι τῆς ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τῆς ἐγκαταλείψεως. Μένεα πνέουσα καὶ διψῶσα ἐκδίκησιν, ἡ Ὀρσίνη ὁρκίζεται ὅτι θὰ τιμωρήσῃ τὸν ἄπιστον ἐραστήν της, καὶ ἄρχεται τῆς ἐκδικήσεώς της ἀποκαλύπτουσα τὰ πάντα εἰς τὸν πατέρα τῆς Αἱμιλίας, τὸν ἐξερεθίζει, τοῦ λέγει ὅτι ἡ τιμὴ τῆς κόρης του εἶναι χαμένη, ὅτι ὁ πρίγκιψ τὸν ἐξηυτέλισε καὶ τοῦ δίδει ἐγχειρίδιον μὲ τὸ ὁποῖον ἤθελεν αὐτὴ ἡ ἰδία νὰ φονεύσῃ τὸν πρίγκιπα. Ὁ Ὀδουάρδο συναντᾷ τὸν Μαρινέλλι καὶ τοῦ ζητεῖ τὴν κόρην του. Ἐκεῖνος τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι ἡ Αἱμιλία εὑρίσκεται ὑπὸ κράτησιν, διότι ὁ μνηστήρ της ἀπέθανε κατὰ μυστηριώδη τρόπον καὶ αἱ ὑποψίαι βαρύνουσιν αὐτήν. Ὁ Γαλόττι ὅμως γνωρίζει ὅτι ἡ οἰκία τοῦ καγκελαρίου εἶναι τὸ θέατρον τῶν ὀργίων τοῦ πρίγκιπος. Προσποιεῖται ὅτι πιστεύει τοὺς λόγους τοῦ Μαρινέλλι καὶ ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὴν κόρην του. Θέλει νὰ μάθῃ ἂν ἡ Αἱμιλία εἶναι συνένοχος τοῦ πρίγκιπος. Τὴν συναντᾶ, πείθεται ὅτι εἶναι ἀθῴα, ἀλλὰ ἡ ἰδία ἡ Αἱμιλία φοβεῖται μήπως ὑποκύψῃ εἰς τὴν γοητείαν τοῦ πρίγκιπος, αἰσθάνεται ὅτι εἶναι ὀλιγώτερον δυνατὴ ἀφ' ὅ,τι ἤθελε νὰ εἶναι. Παραπονεῖται ὅτι δὲν εὑρίσκονται τώρα πατέρες ὅπως ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος πατὴρ τῆς Βιργινίας ὁ ὁποῖος διὰ νὰ σώσῃ τὴν κόρην του ἀπὸ τὴν ἀτίμωσιν τῆς ἐβύθισεν εἰς τὸ στῆθος τὸ πρῶτον ὅπλον, ποὺ ἔπεσεν εἰς χεῖρας του, «Τότε, ἂς γίνῃ κόρη μου, ἂς γίνῃ ἔτσι!» φωνάζει ὁ Ὀδουάρδο καὶ τὴν κτυπᾷ μὲ τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Ὀρσίνας. Ὁ πρίγκιψ τρέχει ἀνησυχήσας ἀπὸ τὸν θόρυβον. «Τί συμβαίνει, δὲν εἶναι καλὰ ἡ Αἱμιλία;» ἐρωτᾷ.

—«Εἶναι πολὺ καλά», ἀπαντᾷ ὁ Γαλόττι καὶ ρίπτει τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τοὺς πόδας τοῦ πρίγκιπος. «Ἂς μὲ ὁδηγήσουν εἰς τὴν φυλακήν, λέγει, σᾶς δέχομαι τώρα ὡς δικαστήν μου καὶ ἀργότερα σᾶς περιμένω ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ μας δικαστοῦ».

Ἡ λύσις τοῦ δράματος εἶναι βεβιασμένη, ἀλλὰ τὸ ἔργον ὁλόκληρον εἶναι ἄριστον. Τὸ ὕφος εἶναι ἁπλοῦν, φυσικὸν καὶ ἐνεργητικόν. Ἡ ὑπόθεσις ἐξελίσσεται φυσικώτατα καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν διαφόρων προσώπων εἶναι βαθύτατα μελετημένοι. Ὁ τύπος τοῦ Ὀδουάρδο εἶναι ἀριστουργηματικός. Εἶναι ὁ τύπος τοῦ σκληραγωγημένου στρατιώτου καὶ τοῦ βαθύτατα πληγωμένου πατρὸς καὶ ἐμπνέει τὸν οἶκτον. Ὁ πρίγκιψ εἶναι ὅπως ὅλοι οἱ πρίγκιπες, δὲν ἔχει ἐνεργητικότητα, ἀγαπᾷ τὰς διασκεδάσεις καὶ θέλει νὰ ἱκανοποιῇ ὅλας του τὰς ἐπιθυμίας. Μόνον ὁ χαρακτὴρ τῆς Αἱμιλίας εἶναι πλαστὸς καὶ προσποιημένος.

Ὁ Λέσσιγγ ἐπεξειργάζετο ἐπὶ πολὺν καιρὸν αὐτὸ τὸ ἔργον. Ἐδίσταζε νὰ τὸ τελειώσῃ. Εἶχε ἀρχίσει νὰ τὸ γράφῃ τῷ 1753 καὶ τὸ ἔδωσε διὰ νὰ παιχθῇ ἀπὸ σκηνῆς μόλις τῷ 1779. Ἡ πρώτη παράστασις τῆς «Αἱμιλίας Γαλόττι» εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Βρουνσβίκης εἶχε μεγίστην ἐπιτυχίαν. Οἱ κριτικοὶ ὅμως ἐχωρίσθησαν εἰς δύο μερίδας. Οἱ μὲν παρέβαλλον τὸν Λέσσιγκ μὲ τὸν Σαίξπηρ, οἱ δὲ τὸν κατηγόρησαν ὅτι διὰ τοῦ ἔργου του ἠθέλησε νὰ προσβάλῃ τὴν εὐνοουμένην τοῦ πρίγκιπος τῆς Βρουνσβίκης, μαρκησίαν Μπρανκόνι, τὴν ὁποίαν παρουσίαζεν ὑπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ὀρσίνας.

Digitized by Google

Ἡ «Αἰμιλία Γαλόττι» εἶναι τὸ τελευταῖον καὶ ὡραιότερον θεατρικὸν ἔργον τοῦ Λέσσιγγ. Ἡ «Αἰμιλία Γαλόττι» ἔχει μεταφρασθῆ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ Ἀρ. Προβελεγγίου.

—**Αἰμιλία** *ὁδός*· ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὴν Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου, τῷ 187 π. Χ. ἄγουσα ἀπὸ Πλακεντίας μέχρις Ἀριμίνου, ὅπου ἠνοῦτο μὲ τὴν Φλαμινίαν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν μέχρι Ρώμης. Βραδύτερον ἡ Αἰμιλία ὁδὸς ἐπεξετάθη καὶ πέραν τῆς Πλακεντίας μέχρι τῶν ἰαματικῶν πηγῶν Aquae Statiellae, εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ΒΑ τῆς Γενούης.

—**Αἰμιλία** *στοά* (basilica Aemilia, βλ. βασιλική)· εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ρώμης (Forum Romanum), κτισθεῖσα ὑπό τινος Αἰμιλίου Παύλου, πιθανῶς τοῦ ὑπατεύσαντος τῷ 50 π. Χ. πυρποληθεῖσα τῷ 14 καὶ ἀνοικοδομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου.

—**Αἰμιλία**·*Φουλβία στοὰ* (basilica Aemilia et Fulvia), ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν τιμητῶν τοῦ ἔτους 179 π. Χ. Μάρκου Αἰμιλίου Λεπίδου καὶ Μάρκου Φουλβίου Νωβιλίωρος.

—**Αἰμιλία** *φυλή* (tribus Aemilia)· μία ἐκ τῶν ἀγροτικῶν φυλῶν τῆς Ρώμης (tribus rusticae), αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐν ὅλῳ 31 καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἀνῆκον ὅλοι οἱ ἐντιμότεροι καὶ περιουσίαν ἔχοντες πολῖται Ρωμαῖοι. Ἡ φυλὴ αὕτη ὠνομάσθη Αἰμιλία ἀπὸ τὴν μεγάλην πατρικιακὴν οἰκογένειαν τῶν Αἰμιλίων (gens Aemilia· βλ. Αἰμίλιος.)

—**Αἰμιλία** *χώρα*· ἡ περὶ τὴν Αἰμιλίαν ὁδὸν ἐκτεινομένη καὶ ἐξ αὐτῆς ὠνομασμένη περιοχὴ τῆς ἄνω Ἰταλίας. Τὸ ὄνομα Αἰμιλία (Aemilia), δηλωτικὸν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἀπαντᾷ ἀπὸ τοῦ α΄ αἰῶνος μ. Χ. καὶ ὕστερον· σήμερον λέγεται Emilia καὶ περιλαμβάνει ὀκτὼ ἐπαρχίας, τῆς Πλακεντίας, Πάρμας, τοῦ Ρέτζιο, τῆς Μοδένας, τῆς Βολωνίας, τοῦ Φόρλι, τῆς Ραυέννας καὶ τῆς Φερράρας· ἔχει ἔκτασιν 21.000 τετραγ. χιλιομέτρων καὶ κατοίκους ὑπὲρ τὰ 2.500.000. Εἰς τὰ ΒΑ εἶναι πεδινὴ καὶ ἑλώδης, εἰς τὰ ΝΔ ὀρεινή· διαρρέεται καὶ καταρδεύεται ὑπὸ τοῦ Πάδου καὶ τῶν ἀπείρων παραποτάμων του, καθισταμένη πολλαχοῦ πολὺ εὔφορος. Θ. Α. Κ

Αἰμιλιανὸς *[Γεωγρ.]*. Χωρίον τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἕδρα ὁμωνύμου κοινότητος, περιλαμβανούσης καὶ τοὺς συνοικισμοὺς Ἀνθρακιὰ (κοιν. Πλέβα) καὶ Μάνεσι. Πρότερον ὠνομάζετο Γκριντάδες, μετωνομάσθη δ' οὕτως ἕνεκα τῆς ἐνταῦθα γενομένης δολοφονίας τοῦ μητροπολίτου Γρεβενῶν Αἰμιλιανοῦ. Ἀπέχει ἐκ τῶν Γρεβενῶν 4 ὥρας πρὸς Ν., ἀπὸ δὲ τῆς Κοζάνης 13 ὥρας Ν.Δ. Ὑπάγεται εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Γρεβενῶν τοῦ νομοῦ Κοζάνης. Ἀστυνομικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν σταθμὸν Πλέσσης, τὴν ὑποδιοίκησιν Δεσκάτης καὶ τὴν διοίκησιν Γρεβενῶν. Ὡσαύτως εἰς τὰ Γρεβενὰ ὑπάγεται δικαστικῶς, ἐφορειακῶς, ταμειακῶς καὶ ταχυδρομικῶς. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου ἀνέρχεται εἰς 395 κατοίκους, ὅλης δὲ τῆς κοινότητος εἰς 103 οἰκογενείας ἢ 533 κατοίκους. Ἡ θέσις τοῦ χωρίου εἶναι ὡραιοτάτη, εἰς ὕψος 776 μέτρων καὶ εἰς τὸ ἄκρον μακροῦ ὀροπεδίου. Ἡ μέχρι Γρεβενῶν ὁδὸς εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ ἁμαξιτὸς (τὸ πρὸς τὰ Γρεβενὰ τμῆμα). Ι. Σ.

Αἰμιλιανὸς (M. Aemilius Aemilianus)· ἐκ Μαυριτανίας καταγόμενος, περὶ τὸ 251 μ. Χ. γίνεται Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς Μοισίας, ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας καὶ αὐτῆς, τῷ 253 νικᾷ τοὺς Γότθους, καὶ ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του τὸν Ἰούνιον τοῦ 253—εἶναι καὶ οὗτος ἐκ τῶν «*τριάκοντα*» ὀνομασθέντων Ρωμαίων—, ὁρμᾷ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Γάλλον καὶ Βολουσιανόν. Προλαμβάνουν ὅμως αὐτὸν καὶ τοὺς φονεύουν ἄλλοι. Καὶ ἀναγνωρίζεται μὲν αὐτοκράτωρ ὁ Αἰμιλιανὸς καὶ ὑπὸ συγκλήτου, ἀλλὰ φονεύεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του πλησίον τοῦ Σπολέδου (Spoleto), τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους. Θ. Α. Κ.

— **Αἰμιλιανὸς** *μάρτυς*. Οὗτος, κατὰ τὸ μαρτυρολόγιον, κατήγετο ἐκ Δυροστόλου τῆς Μοισίας. Ἐμαρτύρησε δὲ κατὰ τὸ 361, ὅτε βασιλεύοντος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ἦτο βικάριος ἐν Θρᾴκῃ ὁ Καπετωλῖνος, ὅστις καὶ διέταξε νὰ δαρῇ διὰ βουνεύρου καὶ ὕστερον νὰ ριφθῇ εἰς τὸ πῦρ, ἐπειδὴ διὰ σφυρίου συνέτριψε τὰ εἴδωλα ἐθνικοῦ τινος ναοῦ. Ἡ μνήμη του τελεῖται τῇ 18ῃ Ἰουλίου. Τὴν 8ην Αὐγούστου ἑορτάζεται ἡ μνήμη ἑτέρου Αἰμιλιανοῦ, διατελέσαντος ἐπισκόπου Κυζίκου· οὗτος ὡς φίλος τῶν εἰκόνων, ὑπέμεινε, πολλὰς κακοπαθείας, ἐξορίας καὶ θλίψεις, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Λέοντος Ε΄ (813-820).

—**Αἰμιλιανὸς** *Γρεβενῶν Μητροπολίτης*. Ὁ Αἰμιλιανὸς Λαζαρίδης, γεννηθεὶς τῷ 1874 ἐν Ἰκονίῳ ἐξ εὐσεβοῦς οἰκογενείας τουρκοφώνων Ἑλλήνων, ἐσπούδασεν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τῆς Χάλκης· ἀποφοιτήσας ἐκ ταύτης προσελήφθη ὡς διάκονος παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ Πελαγονίας, οὗτινος ἕδρα ἦτο τὸ Μοναστήρι τῆς Μακεδονίας· ἐκεῖ δὲ ἐδίδασκε καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον. Βραδύτερον προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος Πέτρας, ἐγένετο ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Μητροπολίτου Πελαγονίας Ἰωακεὶμ Φορόπουλου, πρωτοστατῶν εἰς ὅλα τὰ ἐθνικὰ ζητήματα. Τῷ 1908 προεχειρίσθη Μητροπολίτης Γρεβενῶν, ὅπου διεξήγαγε δεινοὺς ἀγῶνας κατὰ τοῦ τοπικοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, ἐνεργείαις οὗ, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ περιοδείας του εἰς τὸ χωρίον Σνίχοβον, ἐδολοφονήθη μετὰ τοῦ διακόνου του Δημητρίου Ἀναγνώστου καὶ τοῦ ἀγωγιάτου του τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1911. Τοῦ Αἰμιλιανοῦ εἶχον ἐξορύξει τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν διὰ λόγχης καὶ κατακόψει τὰς χεῖρας· τὸ σῶμά του ἔφερε πλεῖστα τραύματα, τὰ δ' ἄμφιά του ἦσαν κατεξεσχισμένα· τοῦ δὲ διακόνου του ἔλειπε τὸ ἥμισυ τοῦ κρανίου καὶ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἡ γενειάς. Τὰ λείψανα τῶν ἐθνομαρτύρων τούτων ἀνευρέθησαν τὴν 6ην Ὀκτωβρίου παρὰ τὸ χωρίον Σνίχοβον, ἡ δὲ κηδεία των ἔγινε κατανυκτικὴ ἐν Γρεβενοῖς τὴν 11ην Ὀκτωβρίου· ὁ Αἰμιλιανὸς ἐτάφη παρὰ τὴν ἐν Βαρόσι (ἄνω πόλει) Μητρόπολιν καὶ ἡ μνήμη του παραμένει γεραρὰ ἐσαεὶ ὡς ἐθνομάρτυρος.

Αἰμίλιος (Aemilius καὶ Aimilius)· πολὺ ἀρχαῖον ὄνομα οἰκογενείας ρωμαϊκῆς ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων (gens Aemilia), ἐκ τῆς ὁποίας οἰκογενείας ὠνομάσθη καὶ ἡ Αἰμιλία φυλὴ (tribus Aemilia). Ἡ δρᾶσις τῆς οἰκογενείας αὐτῆς εἶναι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας τῆς Ρώμης, ἐξέλιπε δὲ πιθανῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Ἰουλίας γενεᾶς. Κατὰ τὸν Πλούταρχον *(Αἰμιλ. Παυλ. 2)*, μερικοὶ παλαιότεροι συγγραφεῖς ἔλεγον ὅτι ὁ γενάρχης τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἦτο ὁ Μάμερκος, υἱὸς Πυθαγόρου τοῦ σοφοῦ, δι' αἱμυλίαν λόγου καὶ χάριν πρῶτος λαβὼν τὸ ὄνομα Αἰμίλιος. Τὸν Μάμερκον ἄλλοι ἀνέφερον ὡς υἱὸν τοῦ δευτέρου βασιλέως τῆς Ρώμης Νομᾶ ἢ Νουμᾶ. Ὁ οἶκος τῶν Αἰμιλίων εἶχε πολλοὺς κλάδους, τοὺς Βαρβύλας (Barbulae), Λεπίδους (Lepidi), Μαμέρκους (Mamerci) ἢ Μαμερκίνους (Mamercini), Πάπους (Papi), Παύλους (Pauli), Σκαύρους (Scauri), Ρηγίλλους (Regilli), καὶ ἄλλους.

— **Αἰμίλιος** *Ἄσπερ*· ἐξέχων Ρωμαῖος γραμματικός, ἀκμάσας πιθανῶς περὶ τὸ 100 μ. Χ., ἔγραψε δοκιμώτατα σχόλια εἰς τὸν Τερέντιον, τὸν Σαλλούστιον καὶ τὸν Βιργίλιον, ἑρμηνεύων ὄχι μόνον τὰς λέξεις καὶ τὰς συντάξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα, μὲ κρίσιν καὶ διαίσθησιν ὀξυτάτην, καὶ ἐπραγματεύθη συστηματικῶς τὰς διαφορὰς τοῦ Βιργιλίου εἰς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν ἀπὸ τὸν τότε συνήθη τῶν ἄλλων λόγον. Λείψανα τῶν γραμματικῶν παρατηρήσεών του, de praepositione κ. ἄ. παρὰ Keil, Grammatici Latini, τόμ. 5ῳ.

—**Αἰμίλιος** *Βάρβυλας* (L. Aemilius Barbula)· ὕπατος τῷ 281 π. Χ., τελεῖ θρίαμβον ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν Ταραντίνων, Σαμνιτῶν καὶ Σαλλεντίνων πολέμου, τῷ 280 π. Χ.

—**Αἰμίλιος** *Κόϊντος Βάρβυλας* (Q. Aemilius Barbula)· ὕπατος τῷ 317 π. Χ. καὶ δευτέραν φορὰν τῷ 311 π. Χ., ἐθριάμβευσεν ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν Ἐτρούσκων πολέμου.

—**Αἰμίλιος** *Κόϊντος Λαῖτος* (Q. Aemilius Laetus)· ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων τοῦ αὐτοκράτορος (praefectus praetorii ἢ praetorio) τῷ 192 μ. Χ., φονεύει τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους τὸν αὐτοκράτορα Κόμμοδον, ἐνῷ αὐτὸς ἐμελέτα νὰ φονεύσῃ καὶ τὸν Αἰμίλιον Λαῖτον καὶ ἄλλους ἐκ τῶν πιστοτέρων σωματοφυλάκων του, ἀναβιβάζει εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τὸν πρεσβύτην Περτίνακα, ἀλλὰ καθαιρεῖ καὶ φονεύει καὶ αὐτὸν μετὰ τρεῖς μῆνας, φονεύεται ὅμως ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Περτίνακος, Διδίου Ἰουλιανοῦ τῷ 193.

—**Αἰμίλιος** *Λεύκιος Ἰοῦγκος* (L. Aemilius Juncus)· ἐκ Τριπόλεως τῆς Φοινίκης, ὕπατος εἰς ἀναπλήρωσιν ἄλλου ἐκλιπόντος τῷ 127 μ. Χ. Ἀπ' αὐτοῦ καὶ συγκλητικὸν δόγμα Senatus consultum Juncianum. Ἀναφέρεται καὶ εἰς ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς ὅτι ἦλθε περὶ τὸ 125 μ. Χ. εἰς τὴν Ἑλλάδα (Ἀχαΐαν), ἵνα κάμῃ κάποιον ἔλεγχον τῶν ἑλληνικῶν πόλεων.

—**Αἰμίλιος** *Μᾶρκος Βάρβυλας* (M. Aemilius Barbula)· υἱὸς τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Βάρβυλα, ὑπατεύσας τῷ 230 π.Χ. Θ. Α. Κ.

— **Αἰμίλιος** *Παῦλος*. Ἐπιφανὴς Ρωμαῖος στρατηγὸς ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ Β΄ αἰῶνος π. Χ., ὀνομαστὸς διότι κατέστρεψε τὸ ἔνδοξον βασίλειον τῆς Μακεδονίας. Ὁ βίος λοιπὸν αὐτοῦ συνδέεται μὲ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ καταγωγὴ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, γεννηθέντος τῷ 227 π. Χ. (Lucius Aemilius Paulus), ἔχει τὴν ἀρχὴν της ἀπὸ τὸν ἐν Ρώμῃ ἀρχαῖον οἶκον τῶν εὐπατριδῶν Αἰμιλίων. Ὁ Παῦλος ἦτο υἱὸς τοῦ Λευκίου Αἰμιλίου Παύλου, ὑπάτου τῆς Ρώμης, πεσόντος ἡρωϊκῶς κατὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην (216 π. Χ.) κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα πανωλεθρίαν· εἶχε δὲ ἀδελφὴν τὴν Αἰμιλίαν, τὴν σύζυγον τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Μεγάλου.

Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐνηλικιωθείς, δὲν ἤργησε νὰ διακριθῇ μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας· «διέλαμψε μὲ τὰς ἀρετὰς τῶν ἐπιφανεστάτων καὶ μεγίστων ἀνδρῶν, διότι δὲν ἐζήλευσε τὰς πράξεις τῶν εὐδοκιμούντων τότε νέων. Οὔτε εἰς τοὺς λόγους διὰ τὰς δίκας ἐγυμνάζετο οὔτε εἰς φιλοφροσύνας, διὰ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι προσείλκυον τὸν λαόν, ἀλλ' ἐφρόντιζε διὰ τὴν καλὴν φήμην, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν πίστιν» (Πλούταρχος). Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἐπεδίωξεν οὗτος κατάληψιν τῆς ἀρχῆς, ᾐσθάνετο δὲ πάντοτε ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δημαγωγοῦντες καὶ θεραπεύοντες τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἑκάστοτε ἰσχυρούς, προσεπάθουν ν' ἀνέλθουν εἰς ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἦτο τέλος ἀνὴρ τῶν παλαιῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ πολὺ μορφωμένος, ὅπως ἦσαν ὅλοι οἱ εὐγενεῖς Ρωμαῖοι, φίλος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν τεχνῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως εὐλαβὴς πρὸς τὰ πάτρια ἔθιμα, καὶ πρωτίστως ἐγκρατὴς καὶ ἀνιδιοτελής, εἶχε δηλαδὴ ἀρετάς αἱ ὁποῖαι ἤρχιζον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του νὰ γίνωνται σπάνιαι εἰς τὴν Ρώμην. «Οὐδεὶς θὰ ἐτόλμα νὰ τοῦ προσφέρῃ χρήματα», καὶ ὁ λόγος οὗτος τοῦ Λατίνου συγγραφέως εἶναι σκληρὰ ἐπιτίμησις διὰ τοὺς Ρωμαίους τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ο Αἰμίλιος Παῦλος καὶ ὁ Περσεύς.

Εἰς τὸν πόλεμον δὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἐπιτυχίας. Ο Λουσιτανοὶ τῆς Ἰσπανίας τὸν εἶχον νικήσει, καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὑπατείαν του (τῷ 182) οἱ Λίγουρες (εἴτε Λίγυες) τῆς Ἄνω Ἰταλίας παρ' ὀλίγον νὰ καταστρέψουν τὸν στρατόν του. Ἀλλὰ κατόπιν ἐνίκησε καὶ τοὺς δύο τούτους λαούς, καὶ οὕτω διὰ τῶν νικῶν του ἐπανέκτησε τὴν στρατιωτικήν του φήμην.

Ὁποίου χαρακτῆρος ἦτο ὁ ἐπιφανὴς οὗτος πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἀνὴρ ἐφάνη ἐκ τῆς πολιτείας αὐτοῦ κατὰ τὴν διαρρύθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀσίας μετὰ τὴν περιφανῆ νίκην, τὴν ὁποίαν οἱ ἀδελφοὶ Σκιπίωνες, ὁ Λεύκιος καὶ ὁ Πόπλιος (ὁ Ἀφρικανός), κατήγαγον κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ μεγάλου Ἀντιόχου, τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας (190). Ἡ Σύγκλητος ἀνέθεσεν εἰς τὸν ὕπατον Γναῖον Μάνλιον Οὐόλσωνα τὴν διαρρύθμισιν ταύτην, ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ δέκα ἐπιτρόπους τῆς Συγκλήτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Αἰμίλιον Παῦλον. Ὅτε δὲ ὁ ὕπατος Μάνλιος, πρὶν ἢ ἐπιτελέσῃ τὴν εἰς αὐτὸν ἀνατεθεῖσαν ἐντολήν, ἐκίνησεν ὅλως αὐθαιρέτως πόλεμον κατὰ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Γαλατίας, λῃστεύων καὶ καταστρέφων βαρβάρως τὴν χώραν, ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐχαρακτήρισε τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μᾶλλον ὡς ἰδιωτικὴν λῃστείαν παρὰ ὡς δημόσιον πόλεμον τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων καὶ κατήγγειλε τὸν ὑποκινητὴν αὐτῆς μετὰ τόλμης διὰ τὴν ἀχαρακτήριστον ταύτην πρᾶξιν του. Ἀλλ' ἐκ τῆς τόλμης του ταύτης ἐξῆλθεν ἀπογοητευμένος ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, διότι ἡ Σύγκλητος ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν περισσότερον τὰς συστατικὰς ἐπιστολὰς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπλούτησαν εἰς τὴν Γαλατίαν ἕνεκα τοῦ ὑπάτου, καὶ δὲν ἔδωκε καμμίαν προσοχὴν εἰς τὰς κατηγορίας, ἀφίνουσα οὕτω τὸ ἔδαφος ἐλεύθερον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν καὶ διαφθοράν.

Τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο τόσην πικρίαν ἔρριψεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ὥστε ἔκτοτε, ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑπταετίαν, οὐδαμοῦ συναντῶμεν αὐτὸν ἀναμιγνυόμενον εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ τὰς στρατιωτικὰς διαμάχας τῆς Ρώμης. Ἀλλ' εἶχε καὶ ἄλλην ἀφορμὴν ἀπογοητεύσεως ὁ Αἰμίλιος, ὅτι πολλάκις ἔδειξε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ γίνῃ καὶ πάλιν ὕπατος, μάλιστα δὲ καὶ παρήγγειλε μίαν φορὰν τὴν ὑπατείαν, δηλαδὴ ἔβαλεν ὑποψηφιότητα ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἡ κοινωνικὴ διαφθορὰ καὶ ἡ δημαγωγία τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιτείας ἠνάγκασαν αὐτόν, φειδόμενον τοῦ ἐντίμου ὀνόματός του καὶ μὴ ἐπιθυμοῦντα νὰ κηλιδώσῃ αὐτὸ ἐν μέσῳ τῆς ταπεινῆς ἐκείνης διαπάλης, ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸν οἶκόν του. Κατὰ τὴν ἑκουσίαν δὲ ταύτην ἀπομόνωσιν του διήρχετο τὸν βίον ἐπιμελούμενος τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, ἐκπαιδεύων αὐτὰ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν παιδείαν, δηλαδὴ τὴν Λατινικήν, περισσότερον δὲ εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Εὑρέθησαν ὅμως εἰς τὴν ἀνάγκην οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐνθυμηθοῦν τὸν ἔντιμον πολίτην καὶ στρατιώτην εἰς δεινὴν περίστασιν, ὅτους δὲ βλέπων τὴν Ρώμην εὑρισκομένην εἰς σοβαρὸν κίνδυνον ἐδέχθη ἐκ δευτέρου τὴν ὑπάτην ἀρχήν.

Ὁ Μακεδονικὸς πόλεμος.—Ὁ κυριώτατος λόγος ὁ ὁποῖος ἠνάγκασε τοὺς Ρωμαίους νὰ ἐνθυμηθοῦν τὸν Αἰμίλιον ἦτο ὁ μακροχρόνιος Μακεδονικὸς πόλεμος αὐτῶν. Ἀπὸ ἐτῶν εἶχον ἀρχίσει οἱ Ρωμαῖοι τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Περσέως, τοῦ υἱοῦ

Digitized by Google

τοῦ Φιλίππου, τὸν ὁποῖον εἶχε νικήσει ὁ Τῖτος Φλαμίνιος εἰς τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς (197 π. Χ.). Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ γενναῖος καὶ φιλόδοξος οὗτος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας παρεσκεύαζεν ἐν σιγῇ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρώμης, ἔχων σκοπὸν νὰ ἀνυψώσῃ καὶ πάλιν τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν προτέραν ἀκμήν (βλ. Περσεύς). Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐπροσπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν ὅλα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθνη ἐναντίον τῆς Ρώμης. Ἂν δὲ κατώρθωνε νὰ συνενώσῃ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς, ὅπως εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς αὐτόν, τότε θ' ἀνεδεικνύετο ἀσφαλῶς νικητής, καὶ ἡ μέλλουσα κοσμοκρατορία τῆς Ρώμης θὰ διελύετο εἰς αὐτὴν τὴν γέννησιν αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζεν ὁ Περσεὺς ὅτι εἶχε, καὶ οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τῆς Ἀσίας καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, ἐγκατέλειψαν αὐτὸν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν. Ὅτε ἡ Ρώμη ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Περσέως (172), εὑρέθη οὗτος ἠναγκασμένος νὰ βασισθῇ εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις. Καὶ ὅμως ὁ Περσεὺς ἠγωνίσθη μὲ τόσην ἀνδρείαν κατὰ τῶν Ρωμαίων, ὥστε, ἂν εἶχε καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν τόλμην του ἀποφασιστικότητα, θὰ ἔμενε μέχρι τέλους νικητής. Ἀλλεπαλλήλως οἱ στρατοὶ τῶν Ρωμαίων ἡττήθησαν, ἡ διάρκεια δὲ τοῦ πολέμου ἐπέφερεν ἀναστάτωσιν εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ Ρόδιοι, οἱ ὁποῖοι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦσαν ἰσχυροί, ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐδήλωσαν ὅτι κατεστρέφετο τὸ ἐμπόριόν των, καὶ ὅτι θὰ ἐλάμβανον καὶ αὐτοὶ τὰ μέτρα των κηρυσσόμενοι ἐχθροὶ ἐκείνου ἐκ τῶν δύο πολεμίων, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου ἔστειλαν πρεσβείαν ζητοῦντες τὴν βοήθειαν τῆς Ρώμης κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Δ', ὁ ὁποῖος ἠπείλει τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ Σύγκλητος εἶχε μεγάλας ἀνησυχίας καὶ ἔβλεπεν ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ τελειώσῃ πλέον τὸν Μακεδονικὸν πόλεμον. Καὶ τότε ἀπεφάσισαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ στείλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν Αἰμίλιον Παῦλον, ἐκλέξαντες αὐτὸν διὰ δευτέραν φορὰν ὕπατον.

Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀνέλαβε τὴν ὑπατείαν εἰς ἡλικίαν προκεχωρημένην, ἀλλά, παρὰ τὰ ἑξήκοντα ἔτη αὐτοῦ, ἔδειξε δραστηριότητα νεαροῦ καὶ ὁρμητικοῦ στρατηγοῦ. Πρωτίστως ἐφρόντισε νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐκράτει εἰς τὴν πολιτείαν καὶ τὸν στρατόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς εἰσελάσεως τῶν δημαγωγῶν εἰς τὴν πολιτείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς ἀναθέσεως τῆς διοικήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς ἀνθρώπους ἀναξίους.

Εὐθὺς ὡς ἐξελέγη ὕπατος ὁ Αἰμίλιος ἐφήρμοσε σειρὰν μέτρων, τὰ ὁποῖα σκοπὸν εἶχον νὰ ἐπιφέρουν τὴν καθησύχασιν μὲν τῶν πνευμάτων εἰς τὴν Ρώμην, τὴν πειθαρχίαν δὲ εἰς τὸν στρατόν. Πρώτη φροντὶς αὐτοῦ ἦτο νὰ σταλοῦν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπιτετραμμένοι πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τούτων κατεσιρώθη τὸ σχέδιον τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ συνεκροτήθη ὁ στρατός. Κατόπιν ἠνάγκασε πάντας τοὺς πολιτικολόγους τῆς ἀγορᾶς, οἱ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ ἔχωσι κἂν ἰδέαν τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης, ἔρριπτον διαφόρους γνώμας ἐπὶ τῶν ἑκάστοτε στρατηγικῶν ἔργων τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου, δημιουργοῦντες οὕτω σύγχυσιν, ἢ νὰ ἀκολουθήσουν αὐτὸν εἰς τὸν πόλεμον ἢ νὰ παύσουν συζητοῦντες καὶ ἐπικρίνοντες. Εἰς δὲ τὸν στρατὸν ἐπέβαλε τυφλὴν ὑπακοήν, εἰσαγαγὼν μεταρρυθμίσεις τινὰς ἐχούσας σκοπὸν τὴν ἐπιβολὴν αὐστηροτάτης πειθαρχίας, ἐπεφύλαξε δὲ εἰς ἑαυτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ δήμου τοὺς χιλιάρχους τῶν λεγεώνων, καὶ οὕτως ἠδυνήθη νὰ ἐκλέξῃ τοὺς σπουδαιοτάτους στρατιωτικοὺς ἄνδρας διὰ τὴν κατὰ μέρος ἀρχηγίαν. Ὁ πραίτωρ Γναῖος Ὀκτάβιος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου, ὁ δὲ πραίτωρ Λεύκιος Ἀνίκιος Γάλλος ἐστάλη μὲ στρατὸν νὰ επαναφέρῃ εἰς τὴν ὑποταγὴν τὸν βασιλέα τῆς Ἰλλυρίας Γένθιον, διὰ νὰ προπαρασκευασθῇ οὕτως ὁμαλώτερον τὸ ἔδαφος τῆς ἐκστρατείας.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς τὴν ἐκστρατείαν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος προσεφώνησε, κατὰ τὸ κρατοῦν ἔθος, τὸν Ρωμαϊκὸν λαόν, ὁμιλήσας πρὸς αὐτὸν μετ' αὐστηρότητος καὶ ὑποδείξας τὰ καθήκοντα αὐτοῦ. Ὁ λόγος οὗτος, ὃν διέσωσεν ὁ Τῖτος Λίβιος (XLIV, 22—Πρβ. Πλουτ. εἰς βίον Π. Αἰμιλίου, XI), παραμένει ὑποδειγματικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου ὡς ὑπάτου ἔσωσε τὴν Ρώμην· ἐν τούτοις, παρ' ὅλην τὴν ταχεῖαν τόλμην, τὰς συνετὰς σκέψεις, τὴν βοήθειαν τῆς τύχης καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν, οὐδὲν θὰ κατώρθωνον οἱ Ρωμαῖοι ἐὰν δὲν περιέπιπτεν εἰς λάθη ὁ Περσεύς. Διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἂν καὶ γενναῖος, κατελήφθη ὑπὸ δισταγμοῦ, δυσηρέστησε δὲ καὶ τοὺς συμμάχους, οἱ ὁποῖοι εἶχον μείνει εἰς αὐτόν, κατηγορεῖται δὲ ὅτι ἐκ φιλαργυρίας του ἔμεινε καὶ χωρὶς μισθοφόρους.

Τὰς ἡμέρας τῆς ἀνοίξεως τοῦ 168 ὁ Αἰμίλιος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ρώμης. Ὁ Ρωμαϊκὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς πεντήκοντα δύο χιλιάδας πεζῶν καὶ εἰς τέσσαρας χιλιάδας καὶ πεντακοσίους ἱππεῖς, ὁ δὲ Μακεδονικὸς στρατὸς εἰς τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδας φαλαγγίτας καὶ τεσσάρας χιλιάδας ἱππεῖς. Τὸ Μακεδονικὸν στρατόπεδον εὑρίσκετο παρὰ τὴν θάλασσαν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου καὶ ὄπισθεν τοῦ ποταμοῦ Ἐνιπέως εἰς τόπους ἐντελῶς ἀπροσίτους. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν συνήντησεν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος τοὺς Μακεδόνας καὶ ἤρχισεν ἀμέσως μὲ ἀκατάπαυστον δραστηριότητα τὰς ἑτοιμασίας διὰ τὴν ἐπίθεσιν (βλ. Βίκτωρος Δούσμανη «*Ἱστορία τῆς Θεσσαλίας*»).

Πεισθεὶς κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν ὅτι ἡ διάβασις τοῦ ποταμοῦ ἦτο ἀδύνατος, ὁ Αἰμίλιος Παῦλος κατήρτισεν ἀπόσπασμα ἐξ 8 χιλιάδων ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλε διά τινος διόδου τοῦ Ἐνιπέως, ὅπως ὑπερφαλαγγίσῃ τοὺς Μακεδόνας. Καθ' ὃν χρόνον ἐγίνετο ἡ ὑπερφαλαγγιστικὴ αὕτη κίνησις, ὁ Αἰμίλιος, θέλων ν' ἀποκρύψῃ αὐτὴν ἀπὸ τὸν Περσέα, ἀπησχόλει αὐτὸν διὰ συχνῶν ἐπιθέσεων, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν εἰς τὸ Μακεδονικὸν μέτωπον, συνάπτων μάχας μετὰ τῶν προφυλακῶν τοῦ Περσέως, ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ Ἐνιπέως. Διὰ τῆς κυκλωτικῆς ταύτης κινήσεως ὁ Περσεὺς ἠπειλεῖτο νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ μέσον δύο ἐπιθέσεων. Τότε πρὸ τῆς ἀπειλῆς ταύτης ὁ Περσεὺς ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Πύδναν (πρὸς βορρᾶν τῆς Κατερίνης).

Ἡ μάχη τῆς Πύδνας (168 π. Χ.).— Ὁ Ρωμαϊκὸς στρατὸς ἠκολούθησε τὸν Περσέα, ὁ ὁποῖος εἶχε παρατάξει τὸν στρατόν του εἰς τὴν πεδιάδα, τὴν ἐκτεινομένην πρὸ τῆς πόλεως Πύδνας. Ὁ Περσεὺς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν τιμήν καὶ τὴν ἀσφάλειάν του, καὶ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν μάχην παρ' ὅλους τοὺς δισταγμούς του. Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 21ης πρὸς τὴν 22αν Ἰουνίου 168 π. Χ. συνέβη ἔκλειψις τῆς σελήνης, ἡ ὁποία, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐσκόρπισεν εἰς τὸ κατάπληκτον στράτευμα τοῦ Περσέως τὸν πανικόν, ἀντιθέτως πρὸς τὸ Ρωμαϊκὸν στρατόπεδον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδόθη μία καθησυχαστικὴ ἐξήγησις τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ φαινομένου. Τὴν ἐπομένην, 22αν Ἰουνίου, αἱ προφυλακαὶ συνηντήθησαν τυχαίως εἰς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐποτίζοντο οἱ ἵπποι, καὶ ἐκ τῆς συναντήσεως αὐτῆς ἐπῆλθεν ἡ σύρραξις τῶν προφυλακῶν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεσύρθησαν καὶ οἱ δύο ἀντιμέτωποι στρατοί. Ὁ Ρωμαϊκὸς στρατὸς ἦτο ἐντελῶς ἀνέτοιμος πρὸς μάχην. Ὁ γέρων ὅμως στρατηγός, ἄνευ θώρακος καὶ ἄνευ περικεφαλαίας, ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὰς τάξεις τῶν στρατιωτῶν του καὶ νὰ παρατάξῃ αὐτάς. Μόλις δὲ ἐπρόφθασαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ λάβουν τὰς ὡρισμένας θέσεις, ὑπέστησαν τὴν φοβερὰν προσβολὴν τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος. Οἱ Μακεδόνες ἐπετέθησαν μὲ πρωτοφανῆ ὁρμήν. Ἡ πεδιὰς ἤστραπτεν ἀπὸ τὴν λάμψιν τῶν ὅπλων, καὶ αὐτὸς ὁ γέρων καὶ ἀτρόμητος στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων ὡμολόγησεν ὅτι ἐπὶ στιγμὴν ἐταράχθη ἐνώπιον τοῦ ἐπιβλητικοῦ θεάματος τῆς ἐφορμώσης Μακεδονικῆς φάλαγγος. Ἡ ἐμπροσθοφυλακή, ἀκόμη καὶ οἱ λεγεῶνες, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἡ δὲ Μακεδονικὴ φάλαγξ, βλέπουσα τὴν ὑποχώρησιν τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεώνων, παρεσύρθη εἰς τὴν καταδίωξιν αὐτῶν, παραπλανηθεῖσα οὕτως εἰς τόπους ἀνωμάλους καὶ ἀναγκασθεῖσα νὰ λύσῃ τὰς πυκνὰς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλουν τὴν κυρίαν αὐτῆς δύναμιν. Καὶ οὕτως οἱ Μακεδόνες ἔπαθον τὸ ἴδιον πάθημα, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπέλθει πρὸ ἐτῶν ἡ ἧττα αὐτῶν εἰς τὰς Κυνὸς Κεφαλάς.

Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀντιληφθεὶς ἀμέσως τοῦτο διατάσσει τοὺς ὁπλίτας τῶν λεγεώνων ν' ἀντεπιτεθοῦν κατὰ τῶν κενωθέντων διαστημάτων τῆς διεσπασμένης φάλαγγος, δημιουργῶν οὕτω ἀντὶ μιᾶς ἑνιαίας μάχης, πολλὰς μεμονωμένας συμπλοκάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ, μὴ δυναμένη νὰ ἀντιστῇ, ὑπέστη πανωλεθρίαν.

Τοιουτοτρόπως ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας ἐκρίθη εἰς μίαν μόνην ὥραν. Ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξε φοβερά· εἴκοσι χιλιάδες Μακεδόνων ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ ἕνδεκα χιλιάδες συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει μόλις δεκαπέντε ἡμέρας, ἀφ' ὅτου ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἔλαβε τὴν ἀρχηγίαν, ὁλόκληρος δὲ ἡ Μακεδονία καθυπετάχθη εἰς δύο ἡμέρας, ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτῆς μετὰ τῶν θησαυρῶν του — ὑπὲρ τὰ 6 000 τάλαντα (37 σχεδὸν ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν) — κατέφυγεν εἰς τὴν Σαμοθρᾴκην, ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων εἰς τὸν Αἰμίλιον καὶ εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ρωμαῖος ὕπατος ἐδέχθη τὸν ἐνδοξότατον ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν Ρώμην Ρωμαῖος στρατηγός, μετὰ γενναιοφροσύνης. Βλέπων πρὸ αὐτοῦ τὸν Μακεδόνα βασιλέα, συνεκινήθη διὰ τὰς μεταπτώσεις τῆς τύχης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, βλέπων δὲ τὴν ταπείνωσιν τοῦ Περσέως τῷ εἶπε: «Διατί μειώνεις εἰς ἐμὲ τὴν ἀξίαν τῆς νίκης μου, καὶ μοῦ παροπιάζεις τὸ κατόρθωμά μου ὅτι εἶναι μικρόν, δεικνύων τὸν ἑαυτόν σου, ὅτι δὲν ὑπῆρξες γενναῖος, οὐδὲ ἀντάξιος ἀνταγωνιστὴς τῶν Ρωμαίων; Ἡ ἀξιοπρέπεια εἰς τοὺς ἡττημένους καθιστᾷ αὐτοὺς σεβαστούς καὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς των» *(Πλούταρχος).*

Ὁ Αἰμίλιος εἰς τὴν Ἑλλάδα.—Ὁ νικηφόρος στρατηγὸς τὸν μὲν στρατόν του ἀφῆκε ν' ἀναπαυθῇ, αὐτὸς δὲ ἐξέδραμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ νὰ θαυμάσῃ τὰ δημιουργήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ἐκπλήξῃ τὸν ἄλλοτε ἔνδοξον λαὸν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἤδη εἰς τόσην κατάπτωσιν εἶχε περιπέσει. Ἐπῆγεν εἰς τοὺς Δελφούς, εἶδε τὸ Τροφώνιον ἄντρον, ἐπεσκέφθη τὴν Κόρινθον, ἀκόμη πλουσίαν, τὴν Σικυῶνα, τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Μεγαλόπολιν, τὴν Σπάρτην, πανταχοῦ δὲ ὅπου ἐπήγαινεν ἀπένεμεν ἀπεριόριστον θαυμασμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διερχόμενος τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀποκαθίστα τὰ πολιτεύματα, ἔκαμνε δωρεάς· διήρχετο δὲ τὰς ἡμέρας του τελῶν ἀγῶνας καὶ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ παραθέτων συμπόσια, προσέχων εἰς πάντα καὶ τιμῶν τὸν καθένα ἀναλόγως τῆς ἀξίας του, ὥστε νὰ θαυμάζουν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἀνὴρ τόσον σπουδαῖος ἐγνώριζε ν' ἀποδίδῃ τὸ πρέπον καὶ εἰς τὰ μικρὰ πράγματα. Ὅλοι δ' ἐπῄνουν τὴν ἐλευθεριότητα καὶ μεγαλοψυχίαν αὐτοῦ. Πλῆθος χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εἶχεν ἀθροισθῆ ἀπὸ τὰ βασιλικὰ ταμεῖα. Ὁ Αἰμίλιος οὔτε νὰ ἴδῃ τὰ πλούτη ταῦτα ἠθέλησεν, ἀλλὰ παρέδωκε πάντα εἰς τοὺς ταμίας διὰ τὸ δημόσιον. Μόνον εἰς τοὺς υἱούς του οἱ ὁποῖοι ἠγάπων τὰ γράμματα, ἐπέτρεψε νὰ ἐκλέξουν βιβλία ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ βασιλέως.

Ἀλησμόνητον ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἐπροκάλεσεν ἡ μεγάλη ἑορτή, τὴν ὁποίαν διωργάνωσεν ὁ Αἰμίλιος εἰς τὴν Ἀμφίπολιν καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτέλεσεν Ἑλληνικοὺς καὶ Ρωμαϊκοὺς ἀγῶνας. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἑορτὴν εἶχον κληθῆ οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τῆς Ἀσίας καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλοι οἱ ἐξέχοντες πολῖται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Εἰς τοὺς ἀγῶνας ἔλαβον μέρος οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἀθλητῶν καὶ ὑποκριτῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, προσέτι δὲ εἶχον προσαχθῆ καὶ οἱ εὐγενέστατοι ἵπποι. Ὁ Αἰμίλιος ἐξέθηκεν ὅλα τὰ ἀξιοπερίεργα καὶ ἀξιοθαύμαστα ἀριστοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Περσέως, ἀγάλματα, πίνακας ζωγραφικούς, τάπητας, ἀγγεῖα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ. Τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς ἦτο θλιβερὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ χαρμόσυνον διὰ τὴν Ρώμην. Ὅλα τὰ ὅπλα τῶν Μακεδόνων συνεσωρεύθησαν εἰς ὡρισμένον τόπον καὶ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἔβαλε διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς τὸ πῦρ.

Τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦτο ἐδείκνυεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὅτι ἡ Μακεδονικὴ κυριαρχία εἶχεν φθάσει εἰς τὸ τέλος, ὅπως καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς Περσεπόλεως ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε δείξει πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος τὸ τέλος τῆς Περσικῆς κυριαρχίας. Οἱ Ρωμαῖοι διὰ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου εἶχον φθάσει εἰς τὸν σκοπόν των, τὸ κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε καταστραφῆ καὶ ἡ Μακεδονία ἔμεινεν ἀπὸ τότε ἕως σήμερον χωρὶς ἱστορίαν.

Μετὰ ταῦτα συνεχίζων ὁ Αἰμίλιος τὸ πρόγραμμά του, τῆς τελείας ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐξέδραμεν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἤρχισε τὴν δῄωσιν τῶν πόλεων καὶ τὸν ἐξανδραποδισμὸν τῶν κατοίκων της. Ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες Ἠπειρωτῶν ἐξηνδραποδίσθησαν, συγχρόνως δὲ εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ἤρχισαν ἀνακρίσεις πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Περσέως, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν ἀνερχόμενοι εἰς πολλὰς χιλιάδας. Πάντες οὗτοι ἐκλήθησαν πάραυτα ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ρώμης εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς ὅμηροι. Ὅτε δὲ μετὰ δεκαεπτὰ ὁλόκληρα ἔτη ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἄδεια τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν πατρίδα των, εἶχον ἐναπομείνει εἰς τὴν ζωὴν μόνον περὶ τοὺς τριακοσίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ περίφημος ἱστορικὸς *Πολύβιος*. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς Συγκλήτου τὴν ἄδειαν νὰ φιλοξενῇ εἰς τὸν ἴδιόν του οἶκον τὸν Πολύβιον, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἄλλους ὁμήρους, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπετράπη ἡ διαμονή των εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκ τοῦ ἀτυχήματος τούτου τοῦ Πολυβίου ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστοριογραφίας ἐδοξάσθη, καθὼς ἀκριβῶς καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους εἶχε δοξασθῆ ἐκ τῆς περὶ τὴν Ἀμφίπολιν ἀποτυχίας τοῦ Θουκυδίδου.

Ὁ θρίαμβος τοῦ Αἰμιλίου. — Διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν καθ' ὅλου Ἑλλάδα πραγμάτων ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἐχρειάσθη δύο ἔτη, ἀκολούθως δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ Σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς ἐψήφισαν τὴν τέλεσιν θριάμβου πρὸς τιμὴν τοῦ νικηφόρου στρατηγοῦ. Ὁ στρατὸς ἔφερεν ἀντιρρήσεις, διότι δὲν τὸν εἶχεν ἀφήσει ὁ Αἰμίλιος νὰ τραπῇ εἰς τὴν συνήθη λαφυραγωγίαν, ἀλλὰ τέλος καὶ οὗτος ἐτίμησε τὸν θρίαμβον τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ του. Ὑπῆρξε δ' ὁ θρίαμβος τοῦ Αἰμιλίου Παύλου *τριήμερος*, καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος ἐξ ὅσων εἶχεν ἴδει ἕως τότε ἡ Ρώμη, ἀντάξιος πρὸς τὴν δόξαν τοῦ καταστραφέντος βασιλείου τῆς Μακεδονίας. Ὁ λαὸς τῆς Ρώμης κατέλαβε τὰ θέατρα καὶ τὰ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πόλεως, ὅπου εἶχον ὑψωθῆ πρὸς τοῦτο ἰκριώματα

Digitized by Google

καὶ παρηκολούθει τὴν πομπήν, ἦσαν δὲ πάντες ἐνδεδυμένοι μὲ καθαρὰς καὶ ἑορτασίμους ἐσθῆτας. Ὅλοι οἱ ναοὶ τῆς πόλεως ἦσαν ἠνεῳγμένοι καὶ ἦσαν γεμᾶτοι ἀπὸ στεφάνους καὶ θυμιάματα, πλεῖστοι δὲ ὑπηρέται προσεπάθουν νὰ διασκορπίσουν τοὺς ἀτάκτως καταλαμβάνοντας τὰς ὁδοὺς καὶ ἐμποδίζοντας οὕτω τὴν δίοδον τῆς πομπῆς. Τὴν πρώτην ἡμέραν παρήλασαν 250 ἅμαξαι φορτωμέναι μὲ ἀνδριάντας, καὶ ζωγραφικοὺς πίνακας. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐπομπεύοντο ἐπὶ ἁμαξῶν τὰ ὡραιότατα καὶ πολυτελέστατα τῶν Μακεδονικῶν ὅπλων, κράνη, ἀσπίδες, θώρακες, φαρέτραι, ἵππων χαλινοί, ξίφη γυμνά, σάρισαι. Μετὰ δὲ τὰς ὁπλοφόρους ἁμάξας ἤρχοντο τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες φέροντες ἀργυρᾶ νομίσματα ἐντὸς 750 ἀγγείων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐβάσταζον ἀνὰ τέσσαρες ἄνδρες. Ἄλλοι δ' ἐκράτουν κρατῆρας ἀργυροῦς καὶ κέρατα καὶ φιάλας καὶ κύλικας ὡραιότατα διακοσμημένα. Κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ θριάμβου εἰς τὸ ἔμπροσθεν μὲν μέρος τῆς πομπῆς ἐπορεύοντο οἱ σαλπιγκταί, σαλπίζοντες πολεμικὸν ἐμβατήριον μᾶλλον παρὰ πομπικόν. Κατόπιν τούτων ἤρχοντο συρόμενοι παρὰ νεανίσκων ἑκατὸν εἴκοσι χρυσοκέρατοι βόες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ἄνδρες οἱ φέροντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ἐντὸς ἀγγείων. Ἔπειτα μέγα χρυσοῦν ἀγγεῖον καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ τὰ ἐπιτραπέζια χρυσᾶ σκεύη τοῦ Περσέως.

Ἤρχετο κατόπιν κενὸν τὸ ἅρμα τοῦ Περσέως μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὸ διάδημα αὐτοῦ. Εἰς μικρὰν δ' ἀπόστασιν ὡδηγοῦντο δοῦλα τὰ τέκνα τοῦ Περσέως, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἐπροπορεύετο ὁ ἴδιος ὁ Περσεὺς ἐνδεδυμένος μὲ φαιὸν ἱμάτιον, παραπλεύρως δ' αὐτοῦ ἐπορεύετο ἡ βασίλισσα. Ἠκολούθει πλῆθος φίλων τοῦ βασιλέως μὲ τὴν λύπην καὶ τὸ πένθος ζωγραφισμένον εἰς τὸ πρόσωπόν των, μετ' αὐτοὺς δὲ ἐκομίζοντο τετρακόσιοι χρυσοῖ στέφανοι, τοὺς ὁποίους ἀπέστειλαν αἱ διάφοροι πόλεις εἰς τὸν Αἰμίλιον Παῦλον, ὡς ἀριστεῖα τῆς περιφανοῦς αὐτοῦ νίκης. Τέλος, ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἅρματος ἐπέβαινεν αὐτὸς ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐνδεδυμένος χρυσόσπαστον ἁλουργίδα καὶ κρατῶν εἰς τὴν δεξιάν του χεῖρα κλῶνα δάφνης. Ἐδαφνηφόρει δὲ σύμπας ὁ στρατὸς ᾄδων καὶ ἐπαινῶν τὸν νικητὴν στρατηγόν του.

Ἀλλ' ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, τὴν εὐτυχίαν τοῦ ὁποίου καὶ ὁ στρατός του ἐφθόνησεν, ὑπέστη κατὰ τὰς ἡμέρας ἀκριβῶς τοῦ θριάμβου του μέγα ψυχικὸν πλῆγμα. Διότι ὁ οἶκος αὐτοῦ ἠρημώθη ἐκ τοῦ θανάτου τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, ὁ εἷς ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέθανε πέντε ἡμέρας πρὸ τοῦ θριάμβου του, καὶ ὁ ἕτερος τρεῖς ἡμέρας μετ' αὐτόν. Ὁ ἰσχυρὸς οὗτος ἀνὴρ ἔδειξε καὶ κατὰ τὴν θλιβερὰν αὐτὴν στιγμὴν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν. Συγκαλέσας τὸν λαὸν τῆς Ρώμης, ὡμίλησε πρὸς αὐτὸν ὄχι ὡς ἄνθρωπος ζητῶν παραμυθίαν, ἀλλ' αὐτὸς παρηγορῶν τοὺς πολίτας θλιβομένους διὰ τὰς δυστυχίας του. «Ὁ θρίαμβός μου, ἔλεγεν, εἰς τὸ μέσον τῶν δύο κηδειῶν τῶν τέκνων μου, ἀρκεῖ εἰς τὰς σκληρὰς ταλαντεύσεις τῆς τύχης. Εἰς ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν εὑρίσκομαι μόνος εἰς τὸν οἶκόν μου, ἀλλ' ἡ εὐτυχία τοῦ κράτους μὲ παρηγορεῖ» *(Πλούταρχος)*.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀνυψώθη εἰς τὴν *τιμητείαν* «ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ *πασῶν ἀκροτάτη καὶ δυναμένη μέγα*» (τῷ 160). Ἀπέθανε δ' ἐκτελῶν τὰ καθήκοντά του ὡς τιμητής. Εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν ἠσθένησεν ὑπὸ νόσου, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφαίνετο ἀκίνδυνος, ὑστερώτερον ὅμως ἐδείχθη ὅτι ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος. Οἱ ἰατροὶ τὸν ἔπεισαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ρώμην καὶ νὰ διατρίβῃ εἰς τὰ παράλια μέρη ἡσυχάζων. Πολλάκις δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἐκραύγαζον ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς τὰ θέατρα καὶ παρεκάλουν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην. Καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ τελέσῃ σπουδαίαν τινὰ ἱερουργίαν, ἀλλὰ μετὰ τὰς θυσίας, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀπέθανεν. Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο θαυμαστὴ καὶ ζηλευτὴ διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός. «Ταῦτα δ' ἦσαν οὐχὶ χρυσός, οὐδὲ πολυτέλεια, ἀλλ' εὔνοια καὶ τιμὴ καὶ χάρις οὐ μόνον παρὰ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πολεμίων» *(Πλούταρχος)*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Τὸν βίον τοῦ Αἰμιλίου ἔγραψεν ὁ *Πλούταρχος*. — Βλ. *Τίτον Λίβιον* καὶ *Πολύβιον*. — Πρβ. *Duruy*, Histoire des Romains τ. II, 1890, σ. 102 ἑξ. — *Βερτολίνη - Λάμπρου*, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία 1893, τ. Α΄ σ. 344 ἑξ. — *Β. Δούσμανη*, Ἱστορία τῆς Θεσσαλίας, Α΄, 1925, σ. 124 ἑξ.

ΑΔ. ΑΔ.

Αἰμίμοντος· ἐκαλεῖτο οὕτω ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡ ἐπαρχία τοῦ θέματος Θράκης ἡ περιλαμβάνουσα τὰς πόλεις Ἀδριανούπολιν, Ἀγχίαλον, Πλωτινόπολιν καὶ Τζόϊδον.

Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἐκτεινομένη νοτίως τοῦ Μικροῦ λεγομένου Αἵμου καὶ ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἀπὸ Βορρᾶ βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς, ἐπροστατεύετο ὑπὸ πολυαρίθμων κάστρων. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω πόλεων αἵτινες περιεβάλλοντο δι' ἰσχυρῶν τειχῶν καὶ ἐφυλάσσοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν μονίμων φρουρῶν, ἀνηγέρθησαν ἐν αὐτῷ καὶ πολυάριθμα κάστρα, ὑπερπεντήκοντα, ἅτινα ἐχρησίμευον ὡς καταφύγια τῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου χώρας μετὰ τῶν ποιμνίων των, ὁσάκις ἐχθροὶ εἰσέβαλλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην.

Ὁ Αἰμίμοντος καθ' ἅπαντα τὸν ὑπερχιλιετῆ βίον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε κατ' ἐπανάληψιν τὸ θέατρον σπουδαιοτάτων πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων, τέλος δ' ἐν αὐτῷ οἱ Ὀσμανίδαι Τοῦρκοι ἔστησαν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ φωλεὰν (1361) καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁρμηθέντες ἐξεπόρθησαν τῷ 1453 τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ν.Κ.

αἱμίνη. Κρύσταλλοι τοῦ αἵματος, ὧν τὸ τὸ σχῆμα εἶναι πλακῶδες, ρομβοειδὲς ἢ καὶ στηλιδωτόν, ἡ δὲ χροιὰ συνήθως ὑπέρυθρος· ὅμοιοι εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ διάφορα ζῶα. Γ.Φ.Κ.

—*[Χημ.]*. Ἡ αἱμίνη εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις ἀνήκουσα εἰς τὰ πολυπυρηνικὰ μὴ συμπεπυκνωμένα παράγωγα τοῦ *πυρρολίου*. Ἡ αἱμίνη, χαλαρῶς ἡνωμένη μετὰ πρωτεϊνικοῦ σώματος, ἀποτελεῖ τὴν αἱμοσφαιρίνην (ἤτοι τὴν χρωστικὴν τοῦ αἵματος).

Ἡ αἱμίνη $C_{33}H_{32}O_4N_4FeCl$ ἔχει κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Willstätter τὸν ἀκόλουθον ἀναλυτικὸν τύπον:

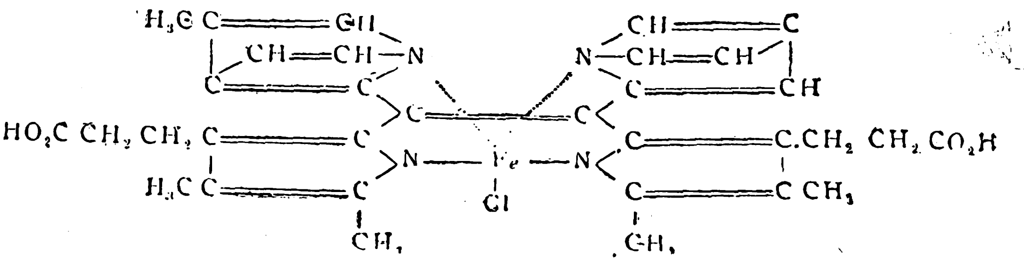

Τὸ ἐν αὐτῇ χλώριον εὑρίσκεται ὑπὸ μορφὴν ἰόντος, δι' ὃ ἡ αἱμίνη εἰς διάλυμα πυριδίνης ἄγει τὸν ἠλεκτρισμόν, τὸ δὲ χλώριον δύναται νὰ ἀντικατασταθῇ ἐμμέσως δι' ὑδροξυλίου, ὁπότε σχηματίζεται ἡ μὴ εἰς καθαρὰν κατάστασιν ληφθεῖσα *ὑδροξιαιμίνη* $C_{33}H_{32}O_4N_4Fe(OH)$. Ἐὰν ἡ ἀντικατάστασις γίνῃ ἀμέσως δι' ὑδατικῶν ἀλκαλίων, λαμβάνεται ἡ *αἱματίνη*, σιδηροῦχον, μὴ ἑνιαῖον σῶμα.

Ἐκ τῆς αἱμίνης λαμβάνεται δι' ὑδροβρωμίου ἐν ἀνύδρῳ ὀξικῷ ὀξεῖ ἡ *αἱματοπορφυρίνη* $C_{33}H_{38}O_6N_4$, διοξυδικαρβονικὸν ὀξύ, ἐξ ἧς διὰ μεθυλαλκοολικοῦ κάλεος καὶ πυριδίνης εἰς 200° λαμβάνεται δικαρβονικὸν ὀξύ, ἡ *αἱμοπορφυρίνη* $C_{33}H_{36}O_4N_4$, σῶμα ἰσομερὲς πρὸς τὰ δι' ἀποσυνθέσεως τῆς χλωροφύλλης λαμβανόμενα ὀξέα. Ἡ αἱμοπορφυρίνη δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς μαγνησιοῦχον *αἰτιοφυλλίνην* τὴν ἐκ τῶν *χλωροφυλλῶν* λαμβανομένην, ἥτις μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τοῦ μαγνησίου δίδει τὴν *αἰτιοπορφυρίνην* τῶν χλωροφυλλῶν.

Σ. ΓΑΛΑΝΟΣ

—**αἱμίνης** *κρυστάλλια τοῦ Teichmann [Μικρ. τέχν.]*. Οὕτω καλοῦνται κρυστάλλια χαρακτηριστικῆς μικροσκοπικῆς μορφῆς, ὧν ὁ σχηματισμὸς λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν ἀνίχνευσιν αἵματος εἰς ὑπόπτους κηλῖδας, ἐφ' ὧν πραγματικῶς ἐνυπῆρχε τοιοῦτον. Πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀντιδράσεως τῶν κρυσταλλίων τῆς αἱμίνης, ἥτις κέκτηται καὶ ἰατροδικαστικὴν σημασίαν, ἀρκεῖ καὶ ἡ ἐλαχίστη ποσότης αἵματος. Οὕτως ἀποξέεται μέρος τῆς ὑπόπτου κηλῖδος, φέρεται ἐπὶ ἀντικειμενοφόρου πλακὸς μετὰ σταγόνων κρυσταλλικοῦ ὀξικοῦ ὀξέος καὶ μικροῦ κοκκιδίου χλωριούχου νατρίου, καλύπτεται εἶτα διὰ καλυπτρίδος, θερμαίνεται ἠπίως πρὸς ἐξάτμισιν τοῦ ὀξικοῦ ὀξέος καὶ τέλος ἐξετάζεται ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον (300πλασία μεγέθυνσις).

Τὰ κρυστάλλια τῆς αἱμίνης εἶναι μικρότατα, εὐκόλως ὅμως ἀναγνωρίσιμα, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτῶν χρώματος καὶ τῆς μορφῆς. Ὅταν ἡ κηλὶς δυσκόλως ἀποχωρίζεται, κατεργάζεται κατὰ Hoppe—Seyler μετ' ὀλίγου ὕδατος ἐνέχοντος διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος, εἰς τὸ διήθημα δὲ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐξάτμισιν τελεῖται ἡ ἀνωτέρω ἀντίδρασις. Τὸν σχηματισμὸν τῶν κρυσταλλίων τῆς αἱμίνης παρακωλύουσι διαφόρων εἰδῶν προσμίξεις, ὡς ἄμμου, ἀκαθαρσιῶν, λίπους κ. λ. π., ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀντίδρασις αὕτη εἶναι ἀσφαλὴς μόνον ὅταν σχηματισθῶσι τὰ κρυστάλλια, ἄλλως εἶναι ἀμφίβολος. Κ. Γ. Μ.

αἵμνιον. Ἀγγεῖον αἵματος τῶν σφαζομένων ἱερείων· λέγεται κατὰ παραφθορὰν καὶ *ἄμνιον* ὑπὸ τῶν Κρητῶν, καὶ *ἀμνίον* (Ἴδε Εὐσταθίου Θεσ. εἰς Ὀδύσσειαν 1476, 38).

αἱμόβαπτος· ἀντὶ αἱματόβαπτος.

αἱμοβαφής (ὁ, ἡ), —ές (τὸ)· ἀντὶ αἱματοβαφής.

αἱμοβολοειδὲς (Hemaboloid) *[Φαρμακ.]*. Ἀμερικανικὴ σκευασία ρευστή, ἐνέχουσα ἐπὶ 100 κυβικ. ἑκατοστομ. σίδηρον, πρωτεΐνας, ἐκχύλισμα μυελοῦ ὀστέων, πυρινίνας κλπ. ἐν οἰνοπνευματούχῳ εἰλήματι. Ἐπαινεῖται ὡς εὐαπορρόφητος καὶ εὔπεπτος μορφὴ σιδηρούχου τροφῆς, οὐδόλως ἐπιφέρουσα δυσκοιλιότητα οὔτε βάφουσα τοὺς ὀδόντας, χορηγεῖται δὲ εἰς δόσιν 15 κυβικ. ἑκατοστομ. μεθ' ἕκαστον γεῦμα. Μ. Ν. Κ.

αἱμόβοον (Hemabovis) *[Φαρμακ.]*. Εἰδικὴ σκευασία σεραπιώδης, βάσιν ἔχουσα τὸ αἷμα βοὸς αὐτούσιον ὑπὸ μορφὴν ὑγροῦ εὐγεύστου καὶ διατηρουμένου ἐπ' ἄπειρον, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ ζῶν καὶ ὠμὸν αἷμα διετήρησε τὴν ζ ικὴν αὐτοῦ δύναμιν καταστὰν εὐαφομοίωτον καὶ ἀναλλοίωτον δι' εἰδικῆς μεθόδου ἠλεκτρίσεως καὶ ἀρωματισμένον. Ἡ φυσιολογικὴ τοῦ σκευάσματος ἐνέργεια ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπάρξεως τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος ἐν φυσικῇ καταστάσει καὶ ἄρα ἐκ τῆς εὐνοϊκῆς ἐπιδράσεως τῶν ὀψωνινῶν ἐπὶ τῆς κυτταρικῆς βακτηριοφαγίας. Εὔχρηστον τὸ φάρμακον κατὰ τῆς ἀναιμίας, χλωριάσεως, ἐπὶ μακρῶν ἀναρρώσεων, φυσιολογικῆς ἐξαντλήσεως καὶ τέλος ἐπὶ φυματιάσεως. Τονωτικὸν καὶ αἱμοπλαστικόν, λαμβάνεται πρὸ τοῦ φαγητοῦ ἢ κατὰ τὰ ἐπιδόρπια, αὐτούσιον ἢ κεκραμένον ὕδατι, κατὰ δόσιν 1 ἕως 4 κοχλιαρίων τοῦ καφὲ δι' ἡμέρας. Μ. Ν. Κ.

αἱμοβορία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱμοβόρου, ἀγριότης, ἀπανθρωπία.

αἱμοβόρος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ ἐπιθυμῶν νὰ φάγῃ αἷμα, ἄγριος, ἀπάνθρωπος, σκληρός.

αἱμογαλλόλη (Haemogallolum) *[Φαρμ.]*. Τὸ σκεύασμα τοῦτο εἶναι προϊὸν τῆς ἐπιδράσεως ἀναγωγικῶν οὐσιῶν ἐπὶ τὴν χρωστικὴν οὐσίαν τοῦ αἵματος καὶ πλεονεκτεῖ πάντων τῶν σκευασμάτων τοῦ σιδήρου, διὰ τὸ εὔκολον καὶ ἐντελὲς τῆς ἀπορροφήσεως· περιέχει 1% σιδήρου. Ἡ αἱμογαλλόλη συνίσταται ἐκ κόνεως ἐρυθροφαίας, ἀόσμου καὶ ἀγεύστου, ἀδιαλύτου ἐν ὕδατι, οἰνοπνεύματι καὶ αἰθέρι. Σκευάζεται δι' ἐπιδράσεως τῆς πυρογαλλόλης ἐπὶ αἵματος μὴ ἐνέχοντος ἰνικήν. Ἀνεγράφη κατὰ τῆς χλωρώσεως, ἀναιμίας καὶ νευρασθενείας, τρὶς τῆς ἡμέρας εἰς δόσιν 0,1—0,5 γρμ. Κ. Μ.

αἱμογλοβίνη· βλ. αἱμοσφαιρίνη.

αἱμογονίνη (Hémagénine) *[Φαρμ.]*. Σύνθεσις σκευαζομένη κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἰατροῦ Giraud καὶ συνισταμένη ἐκ τριιωδιούχου ἀρσενικοῦ ἐν διαλύματι γλυκερινοφωσφορικῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ προστίθεται βάμμα ἐμετικῶν καρύων. Εἶναι φάρμακον τονωτικόν, οὗτινος φέρονται δύο μορφαί, ἤτοι: 1) τὸ *διάλυμα* τὸ λαμβανόμενον κατὰ σταγόνας βαθμηδὸν ἀνιόντος καὶ κατιόντος ἀριθμοῦ, διὰ μὲν τὰ παιδία ἀπὸ 2 μέχρι 10 σταγόνων πρωΐας τε καὶ ἑσπέρας, διὰ δὲ τοὺς ἐνηλίκους ἀπὸ 10 μέχρις 20 σταγόνων ὡσαύτως πρωΐας τε καὶ ἑσπέρας. 2) Τὸ *ἐλιξίριον*, ὅπερ λαμβάνεται κατὰ ἓν ἢ δύο κοχλιάρια τοῦ καφὲ μὲν διὰ τὰ παιδία, τοῦ ἐπιδορπίου δὲ διὰ τὰ νεαρᾶς ἡλικίας ἄτομα, καὶ τῆς τραπέζης γιὰ τοὺς ἐνήλικας, δι' ἡμέρας. Μ. Ν. Κ.

αἱμογρεγαρῖναι (Haemogregarina) *[Μικροβ.]*. Εἶναι πρωτόζῳα (=ζῳϊκὰ μικρόβια) ὑπαγόμενα εἰς τὴν τάξιν τῶν *κοκκιδίων*. Ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη αὐτῶν παρασιτοῦντα ἐντὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τῶν ψυχραίμων καὶ θερμαίμων σπονδυλωτῶν. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν αἱμογρεγαρινῶν τελεῖται εἴτε διὰ σπορογονίας ἐντὸς τοῦ σώματος διαφόρων *ξενιστῶν* (=κροτώνων, ψύλλων κλπ.), εἴτε διὰ σχιζογονίας ἐν τοῖς αἱμοποιητικοῖς ὀργάνοις (μυελῷ τῶν ὀστῶν καὶ σπληνὶ) τῶν σπονδυλωτῶν, ἢ ἐν τοῖς πνεύμοσι, τῷ ἥπατι καὶ τοῖς νεφροῖς αὐτῶν. Κ. ΣΑΒΒΑΣ

Αἰμόδαι· βλ. Σετλάνδαι.

αἱμοδηλητηρίασις (ἡ)· δηλητηρίασις τοῦ αἵματος.

αἱμοδιψὴς (ὁ, ἡ), —*ές* (τό)· ὁ διψῶν αἷμα, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ χυθῇ αἷμα, ἄγριος, ἀπάνθρωπος.

αἱμοδιψία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱμοδιψοῦς· δίψα αἵματος, ἀγριότης, ἀπανθρωπία.

αἱμοδόχος· ἀντὶ αἱματοδόχος (βλ. λ.).

αἱμοδρομόμετρον ἢ *αἱματοδρομόμετρον*. Ὄργανον δι' οὗ μετρεῖται ἡ ταχύτης τοῦ αἵματος ἐπὶ τῶν τριχοειδῶν (βλ. **κυκλοφορία**). Ι. Μ.

αἱμοδυναμικὴ *[Φυσιολογ.]*. Ἡ αἱμοδυναμικὴ ἢ *αἱματοδυναμικὴ* πραγματεύεται περὶ τῆς μηχανικῆς τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐντὸς τῶν ἀγγείων, ἥτις γίνεται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὑδροδυναμικῆς (βλ. **κυκλοφορία**). Ι. ΜΕΝΕΓΑΚΗΣ

αἱμοδυναμόμετρον ἢ *αἱματοδυναμόμετρον* Ὄργανον δι' οὗ μετρεῖται ἡ δύναμις τῆς ροῆς τοῦ αἵματος ἐντὸς τῶν ἀγγείων. Ι. Μ.

αἱμοδωρίδαι (Haemodoraceae) *[Βοταν.]*. Οἰκογένεια τῆς τάξεως τῶν *Δειριανθῶν* **περιέχουσι**

Digitized by Google

φυτὰ ποώδη ἔχοντα περιγόνιον σωληνοειδές, ἔγχρωμον, ἐξωτερικῶς χνοῶδες ἢ τριχῶδες. στήμονας 3-6, φύλλα ξιφοειδῆ. Περὶ τὰ 80 εἴδη ἰθαγενῆ τῆς τροπικῆς Ἀμερικῆς, τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Νέας Ὁλλανδίας. Τινὰ αὐτῶν ἔχουσι ρίζας ἐδωδίμους, ἄλλα δὲ εἶναι βαφικὰ ἢ κλωστικά. Τὰ γνωστότερα εἴδη εἶναι *Αἱμόδωρον τὸ ῥοβῆεν* (Haemodorum paniculatum Sm) τῆς Νέας Ὁλλανδίας, οὗ ἡ ρίζα ἡ φρυκτὴ ἐδώδιμος, καὶ *Ἀλετρὶς ἡ νευρώδης* (Aletris nervosa Roxb.) τῶν Ἰνδιῶν καὶ *Ἀλετρὶς ἡ τῆς Γουϊνέας* (Al. Guinensis L.) ὧν αἱ ἶνες χρήσιμοι πρὸς κατασκευὴν σχοινίων. N.M.

αἱμόδωρον (Haemodorum Smith) *[Βοτ.]*. Φυτὸν τῆς οἰκογενείας τῶν αἱμοδωριδῶν. Τὸ γένος τοῦτο περιλαμβάνει περὶ τὰ 17 εἴδη· ἰθαγενῆ τῆς Αὐστραλίας· εἶναι φυτὰ ποώδη σαρκόρριζα. Συνήθως τὸ ***αἱμόδωρον τὸ ἐπιπεδόφυλλον*** (Haem. planifolium). Τὸ *αἱμόδωρον* τοῦ Θεοφράστου ἀναφέρεται εἰς εἶδος *ὀροβάγχης*, παρασίτου ἐπὶ τῆς ρίζης διαφόρων φυτῶν. N.M.

αἱμοειδής· ἀντὶ αἱματοειδής (βλ. λ.).

αἱμοθεραπεία ἢ *αἱματοθεραπεία [Ἰατρ.]*. Ἡ θεραπεία νόσων τινῶν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῶν συστατικῶν αὐτοῦ *(πλάσματος, ὀροῦ, αἱμοσφαιρίνης)*.

Ἡ θεραπευτικὴ χρῆσις τοῦ αἵματος εἶναι πολὺ παλαιά. Εἶναι πράγματι γνωστὸν ὅτι, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη, οἱ πολεμισταὶ ἔπινον τὸ αἷμα τῶν φονευομένων ἐχθρῶν των, ἵνα ἀποκτήσωσι τὰς ἰδιότητας αὐτῶν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλινίου, συνιστᾶτο τὸ αἷμα κατὰ τῆς ἐπιληψίας καὶ τῶν ἐντερικῶν παθήσεων· εἰς τὸν μεσαίωνα, τὸ αἷμα τοῦ ταύρου ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν φίλτρων, ὁ δὲ Λουδοβῖκος ὁ ΙΑ', ὅστις ἦτο ἐπιληπτικός, ἐθεραπεύετο δια λουτρῶν αἵματος. Ἰουδαῖός τις ἰατρός, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον τὸν Ζ' ἐκ τοῦ κώματος ἐξ οὗ κατείχετο, ἐχρησιμοποίησε τὴν μετάγγισιν τοῦ αἵματος (βλ. αἵματος μετάγγισις), ἥτις διεδόθη ἀκολούθως, κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ὑπὸ τοῦ R. Lower καὶ τοῦ Denis, ἀλλ' αὕτη ἐπέφερε τόσον βαρέα συμβάματα, ὥστε τὰ Κοινοβούλια τῶν Παρισίων καὶ τῆς Ρώμης ἀπηγόρευσαν τὴν χρῆσιν αὐτῆς. Ἡ μετάγγισις τοῦ αἵματος ἐκρίθη εὐνοϊκῶς βραδύτερον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος διὰ τοῦ Hufeland, τοῦ Boer καὶ τοῦ Blondelle, ἀκολούθως ἐγκατελείφθη καὶ μόνον ἐσχάτως, κατὰ τὸν Μέγαν Πόλεμον, ἐκρίθη εὐνοϊκῶς, χάρις εἰς τὸ κιτρικοποιηθὲν αἷμα. Ταυτοχρόνως δὲ ἐγένετο χρῆσις παραγώγων τινῶν τοῦ αἵματος, ἤτοι: ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν κόνεων αἵματος καὶ τῆς αἱμοσφαιρίνης, ἐπαινεθεισῶν κυρίως κατὰ τῆς ἀναιμικῆς συνδρομῆς καὶ τῶν ἐξαντλητικῶν καταστάσεων, ἀδιακρίτως τῶν αἰτίων αὐτῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ὀρῶν, εἴτε φυσιολογικῶν (ὀρὸς ἵππου), εἴτε παρεσκευασμένων διὰ τῆς τέχνης (ὀροὶ ζώων παρ' οἷς ἐγένετο ἀφαίμαξις καὶ ἀφαίρεσις τοῦ θυρεοειδοῦς ἀδένος, ἀνοσοποιηθέντων, κλπ.), καὶ τῶν πλασμάτων τῶν ἐξαγομένων ἐκ τοῦ ἀνθρωπείου αἵματος.

Ὁ ὅρος *αἱμοθεραπεία* ἐπιφυλάσσεται εἰδικώτερον σήμερον εἰς τὰς ἐνέσεις ὀρῶν, πλασμάτων καὶ εἰς τὴν μετάγγισιν τοῦ αἵματος, καθόσον ἡ χρῆσις τῶν αἱματικῶν σκευασιῶν ἀπὸ τοῦ στόματος λαμβανομένων θεωρεῖται ὡς ἀναγομένη εἰς τὴν *ὀποθεραπείαν*. Δέον προσέτι νὰ καθορισθῶσιν ὅλως ἰδιαιτέρως οἱ ὀροὶ τῶν ἀνοσοποιηθέντων ζώων κατὰ τινων λοιμώξεων, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἴδιον μέρος τῆς ὀροθεραπείας (βλ. λ.).

Α'. Ὀροί.—Δέον νὰ διακρίνωμεν τὸν φυσιολογικὸν ὀρὸν τοῦ ἵππου ἀπὸ τοῦ αἱμοποιητικοῦ ὀροῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀροῦ ζώων, τῶν ὁποίων ἀφῃρέθησαν οἱ θυρεοειδεῖς ἀδένες.

α) Ὀρὸς φυσιολογικός. Οὗτος λαμβάνεται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἵππου, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τοῦ βοός, ἀπὸ τοῦ ὄνου, ἀπὸ τῆς αἰγός, ἀπὸ τοῦ προβάτου, ἀπὸ τοῦ κυνός· παρασκευάζεται δὲ διὰ τῆς συνήθως χρησιμοποιουμένης εἰς τὴν ὀροθεραπείαν μεθόδου, καὶ διατηρεῖται, εἴτε ἐν ὑγρᾷ καταστάσει ἐντὸς φυσίγγων, εἴτε ἐν καταστάσει κόνεως, δι' ἀποξηράνσεως ἐν τῷ κενῷ εἰς χαμηλὴν θερμοκρασίαν. Ἡ τελευταία αὕτη μέθοδος ἐπιφυλάσσεται κατὰ προτίμησιν διὰ τὴν ἀποστολὴν εἰς τὰς θερμὰς χώρας· διαλυομένη δ' ἐν τῷ ὕδατι παρέχει διάλυμα διαυγὲς ἐλαφρῶς ἠλεκτρόχρουν. Ὁ ὑγρὸς ὀρὸς χρησιμοποιεῖται εἰς τοπικὰ ἐπιθέματα ἢ εἰς ἐνέσεις. Εἰς τοπικὰ ἐπιθέματα ἐφαρμοζόμενος ὁ φυσιολογικὸς ὀρὸς τοῦ ἵππου (R. Petit), παρέσχεν εὐάρεστα ἀποτελέσματα εἰς τὰ τραύματα, τὰ ἐγκαύματα, τοὺς διαχύτους φλέγμονας καὶ εἰς ἐπιδέσεις εἰς τὰς γυναικολογικὰς παθήσεις. Διευκολύνει ταχέως τὴν ἐπιδερμοποίησιν. Ὁ R. Petit λίαν ἐπωφελῶς ἐχρησιμοποίησε τοῦτον εἰς τὰς περιτοναικὰς λοιμώξεις, ἐν αἷς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐγχειρήσεως καὶ τὴν ἀποκατάστασιν καλῆς διασωληνώσεως, χέομεν ἐν τῷ κύτει τῆς κοιλίας 20 μέχρι 40 κυβικὰ ἑκατοστόμετρα ὀροῦ. Ὁ E. Weill ἐφήρμοσεν ὡσαύτως τοῦτον ἐπιτυχῶς εἰς τὰς αἱμορραγίας, τὰς ὁποίας ὁ ὀρὸς ἐπίσχει, καὶ εἴς τινας αἱμορραγικὰς καταστάσεις, τὴν αἱμοφυλίαν, τὴν πορφύραν (εἰς ἐνέσεις). Ὁ Carnot τέλος ἐχρησιμοποίησε τοῦτον εἰς ἐντεροκλυστίας γενομένας διὰ μακροῦ μαλακοῦ καθετῆρος, εἰς τὰς βλενομεμβρανώδεις ἐντερίτιδας. Εἰς ὑποδερμικὰς ἢ ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις, ὁ φυσιολογικὸς ὀρὸς ἀριθμεῖ πολυαρίθμους ἐφαρμογάς, καίτοι δύναται νὰ προκαλέσῃ, κυρίως διὰ τῆς ἐνδοφλεβίου ὁδοῦ, ζωηροτάτας ἀντιδράσεις· ἀλλὰ τὰ ἐξ ὀρῶν συμβάματα ταῦτα εἶναι ἐξαιρετικά, αἱ δὲ ἐνδοαγγειακαὶ θρομβώσεις παράγονται μόνον δι' εἰδικῶν ἑτερογενῶν ὀρῶν. Ἐχρησιμοποιήθη ὁ φυσιολογικὸς ὀρὸς τοῦ αἵματος εἰς τὸ ἐρυσίπελας, εἰς τὴν διφθεριτικὴν κυνάγχην, εἰς τὴν φυματίασιν καὶ κυρίως εἰς τὴν φυματιώδη ἀναιμίαν (Carnot καὶ Deflandre), εἰς τὰς πλευρίτιδας (Paulin), εἰς ὑποδερμικὰς καὶ ἐνδοϋπεζωκοτίους ἐνέσεις, εἰς τὸν ρευματισμὸν (Hamilton), κλπ. Ἡ παραγομένη ἐνέργεια εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὸν ὀργανισμὸν παντὸς ἀλλοτρίου σώματος· ἡ πτῶσις τῆς θερμοκρασίας, ἰδίως, εἶναι ἐνίοτε λίαν ἀπότομος. Τέλος ὁ φυσιολογικὸς ὀρὸς ἐπιτυγχάνει πολλάκις εἰς τὴν ἀναιμικὴν συνδρομήν, ἀλλ' ἧττον ἀποτελεσματικῶς τοῦ αἱμοποιητικοῦ ὀροῦ.

β) Ὀρὸς αἱμοποιητικός. Ὁ τοιοῦτος εἶναι ὀρὸς ζώων ἐν πλήρει ἀνακαινίσει τοῦ αἵματος εὑρισκομένων, κατ' ἀκολουθίαν μιᾶς ἢ πλειόνων ἀφαιμάξεων. Ὁ Carnot καὶ ἡ Δὶς Deflandre, οἵτινες ἐμελέτησαν ἰδιαιτέρως τὸν ὀρὸν τοῦτον, ἀπέδειξαν ὄντως ὅτι, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὸ αἷμα ἢ ὀρὸς περιέχει οὐσίας θερμοχολικὰς (καταστρεφομένας εἰς τὴν θερμοκρασίαν τῶν 56°), αἵτινες διεγείρουσι τὰ ὄργανα τῆς αἱματοποιήσεως ἢ αἱματοπαραγωγῆς. Ὁ ὀρὸς οὗτος, ἀποκαλούμενος κατ' ἀκολουθίαν *αἱμοποιητικός*, ἐχρησιμοποιήθη εἰς ὑποδερμικὰς ἢ ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις (αἱ τελευταῖαι αὗται εἶναι πολλῷ μᾶλλον ἀποτελεσματικαὶ τῶν πρώτων) εἰς μέγιστον ἀριθμὸν περιπτώσεων καὶ μετ' ἀποτελεσμάτων πολλάκις λίαν ἐνθαρρυντικῶν, ἤτοι εἰς τὰς ἀναιμίας τὰς ἐπερχομένας κατόπιν αἱμοπτυσιῶν, εἰς τὰς μητρορραγίας, εἰς τοὺς τραυματισμοὺς εἰς τὰς ἀναιμίας τὰς λοιμώδους φύσεως, ἤτοι: τὴν τυφικήν, τὴν γριπώδη, τὴν φυματιώδη· εἰς τὰς ἀναιμίας τὰς παραγομένας ἕνεκα τοξικῆς δηλητηριάσεως μολυβδιασικῆς, ὀξυανθρακικῆς, οἰνοπνευματικῆς, τὰς τῆς χλωριάσεως· τὴν κακοήθη ἀναιμίαν κλπ. Ἡ γενομένη ἔνεσις τοῦ ὀροῦ τούτου παρακολουθεῖται γενικῶς ὑπὸ ἀποτόμου αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἱμοσφαιρίων καὶ ὑπὸ ἀφθονίας εἰς αἱμοσφαιρίνην, ὑπὸ αὐξήσεως ἥτις διατηρεῖται ἐπί τινα χρόνον καὶ ἥτις δύναται νὰ παραμείνῃ ἐπ' ἄπειρον, ἐὰν κατορθωθῇ ἡ ἐξιχνίασις καὶ ἡ καταπολέμησις ταὐτοχρόνως τοῦ αἰτίου τῆς αἱμοδιαλύσεως.

γ) Ὀροὶ ζώων ὧν ἀφῃρέθη ὁ θυρεοειδὴς ἀδήν. Πλεῖστοι συγγραφεῖς (Henriquez, Ballet, Hallion, Moebius κλπ.) ἐπῄνεσαν τὸν ὀρὸν τῶν ζώων (αἰγῶν, ἵππων) τῶν ὁποίων ἀφῃρέθη ὁ θυρεοειδὴς ἀδήν, καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων προβαίνουσιν εἰς ἀφαίμαξιν ὅταν ἄρχωνται ἐκδηλούμενα τὰ πρῶτα συμβάματα τῆς ὑποθυρεοειδίας, ἤτοι κατὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ Basedow καὶ τῶν διαφόρων συμβαμάτων τῆς ὑποθυρεοειδίας. Παρετηρήθησαν ἀποτελέσματα λίαν ἱκανοποιητικὰ εἴς τινας περιπτώσεις ἐξωφθαλμίου βρογχοκήλης καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἀτύπους μορφὰς (ταχυκαρδία, τρόμος, ἀϋπνία, κεφαλαλγία, κλπ.). Ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ὁ Lang ἐχρησιμοποίησε λίαν ἐπιτυχῶς τὸ γάλα αἰγῶν ὧν ἀφῃρέθη ὁ θυρεοειδὴς ἀδήν.

δ) Ἕτεροι ὀροί. Πρὸς ὑπόμνησιν μόνον δέον νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα διαφόρους ἄλλους ὀρούς, οἵτινες ἀποτελοῦσι μᾶλλον ἀντικείμενα πειραμάτων ἢ πρακτικοὺς θεραπευτικοὺς παράγοντας. Ἀναφέρομεν ἰδιαιτέρως τὸν *ἀνθαιμολυτικὸν* ὀρὸν τὸν ἐπαινεθέντα ὑπὸ τῶν Widal καὶ Rostaine κατὰ τῆς παροξυστικῆς αἱμοσφαιρινουρίας, τὸν *θυροτοξικὸν ὀρὸν* τὸν χρησιμοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ Lepine, Rogers καὶ Becber κατὰ τῆς νόσου τοῦ Basedow, τὸν *ἀντιτρυψικὸν ὀρὸν* τὸν ἐφαρμοσθέντα ὑπὸ τοῦ Kolaczek, κατὰ τῶν ἀποστημάτων, τῶν φλεγμόνων, κλπ.

Β'. Πλάσμα. — Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *πλάσμα*, καθορίζεται τὸ σύνολον τοῦ ὑγροῦ μέρους τοῦ αἵματος, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτῷ τοῦ ἰνιδογόνου καὶ τῆς ἰνικῆς, ἀποκλειομένων ὅμως τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων καὶ τῶν αἱματοβλαστῶν. Ἐχρησιμοποιήθη ἐσχάτως εἰς ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ὀνομασίαν τῆς *πλασματοθεραπείας* ἢ *πλασμοθεραπείας*. Πρῶτοι ὁ Grigaut καὶ ὁ Moutier μετεχειρίσθησαν, εἰς βαρείας καὶ ἐπιπεπλεγμένας περιπτώσεις γρίπης, πλάσμα ἀναρρωννυόντων εἰς δόσιν 100 μέχρι 200 κυβικῶν ἑκατοστομέτρων κατὰ 24ωρον· ἡ εὐνοϊκὴ λύσις ἐπέρχεται πολλάκις ἀπὸ τῆς 3ης ἡμέρας. Ἕτεροι συγγραφεῖς (Lesné, Brodin, Saint-Cirons) ἐχρησιμοποίουν εἴτε τὸ πλάσμα ἀναρρωννυόντων, εἴτε τὸ πλάσμα φυσιολογικῶς ἐχόντων ἀτόμων, εἴτε τὸ πλάσμα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου πάσχοντος, εἰς τὰς σοβαρὰς γρίπας, τὸν τυφοειδῆ πυρετὸν καὶ τοὺς παρατυφοειδεῖς πυρετούς, μετ' ἀποτελεσμάτων ἐνθαρρυντικῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ σταθερῶν· οὗτοι διενεργοῦσιν ἐνέσεις ἐνδοφλεβίους ἀπὸ 50 μέχρι 250 κυβικῶν ἑκατοστομ. πλάσματος· ἐνίοτε μία μόνη ἔνεσις εἶνε ἀρκετή, καὶ ἄλλοτε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνανεωθῇ ἐπανειλημμένως. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐπακολουθοῦσαι ἀντιδράσεις δὲν εἶναι λίαν ἔντονοι, οἱ προρρηθέντες συγγραφεῖς προτιμῶσι τὸ πλάσμα τοῦ κιτρικοποιηθέντος αἵματος, διότι φαίνεται ὀλιγώτερον τοξικὸν τοῦ τελευταίου τούτου, Εἰς πάσας δὲ τὰς περιπτώσεις τὸ πλάσμα ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τρόπον τῆς πεπτόνης, τουτέστιν ὡς ἀλλότριον σῶμα, προκαλοῦν ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἀντιδράσεις ἀμυντικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐντόνους.

Γ'. Μετάγγισις.—Περὶ ταύτης βλ. λ. αἵματος μετάγγισις. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι συγγραφεῖς τινες (Drinkler καὶ Brittinham) ἀποδίδουσι τὰ συμβάματα τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν ἐνέσεων τοῦ κιτρικοποιηθέντος αἵματος εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κιτρικοῦ νατρίου· ἀλλ' αἱ τελειοποιήσεις τῆς τεχνικῆς δεικνύουσιν ὅτι αἱ ἀντιδράσεις ἀποδίδονται κυρίως οὐχὶ εἰς τὸ κιτρικὸν ἅλας, ἀλλ' εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ αἵματος καθ' ἑαυτοῦ, εἰς τὴν ἰδιότητά του ὡς ἑτερογενοῦς ἀλλοτρίου σώματος. Ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἡ μετάγγισις τοῦ αἵματος δὲν ἐνδείκνυται μόνον εἰς τὰς βαρείας ἀναιμικὰς καταστάσεις καὶ τὰς καχεκτικὰς τοιαύτας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ποικιλωτάτας λοιμώξεις καὶ τὴν ὀξυανθρακικὴν τοξικὴν δηλητηρίασιν.

Ἐσχάτως ὅλως ἐγένετο προσπάθεια ὅπως, εἴς τινας περιπτώσεις καὶ ἰδίως κατὰ τῶν λοιμώξεων, ἀντικατασταθῶσιν αἱ μεγάλαι μεταγγίσεις αἵματος διὰ μικρῶν τοιούτων, ὑπὸ μορφὴν ἐνδοφλεβικῶν ἐνέσεων κυβικῶν τινων ἑκατοστομέτρων αἵματος κιτρικοποιηθέντος ἢ μή. Ἐν πρώτοις ὁ Ribadeau-Dumas καὶ ὁ Brissaud περιώρισαν τὴν ἔνεσιν τοῦ κιτρικοποιηθέντος αἵματος εἰς 100 κυβικ. ἑκατοστ. εἰς τὰς βαρείας ἱλαράς, τοῦ πρὸς ἔνεσιν αἵματος ληφθέντος ἀπὸ ἱλαριώντων ἀναρρωννυόντων. Ἕτεροι δὲ συγγραφεῖς (Budin, Berthaux καὶ Beyraud) περιώρισαν τὴν ἔνεσιν εἰς 40 κυβικ. ἑκατοστόμ. εἰς περίπτωσιν σηψαιμίας ἐξόχως βαρείας καὶ ἐπέτυχαν, κατόπιν νευροπληξίας (choc) ἰσχυροτάτης καὶ βαρυτάτης, τελείαν ἴασιν. Ὁ Artaud ἐν τούτοις, ὅστις διενεργεῖ ἀμέσως ἔνεσιν τοῦ αἵματος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου, δὲν παρετήρησε τὰ αὐτὰ συμβάματα. Ὁ Escude ἐχρησιμοποίησε τὸ κιτρικοποιηθὲν αἷμα ἀναρρωννυόντων, κατὰ τοῦ βαρέος ἐξανθηματικοῦ τύφου, εἰς ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις τῶν 10 κυβ. ἑκατοστ. μόνον, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀνανεώσῃ μέχρι καὶ τρὶς δι' ἡμέρας ἐν ἀνάγκῃ. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀπεδείχθη λίαν εὐνοϊκή, καθόσον φαίνεται ὅτι δι' αὐτῆς ἐθεραπεύθησαν πλεῖσται νόσοι εὑρισκόμεναι εἰς ἀπελπιστικὴν κατάστασιν. Ὁ Mouriquaud ἐχρησιμοποίησε τὸ ἴδιον αἷμα τῶν ἀρρώστων εἰς δόσιν 4 κυβικ. ἑκατοστομ. ἐν κιτρικούχῳ διαλύματι εἰς ὑποδερμικὴν ἔνεσιν. Τοιουτοτρόπως δὲ ἐπέτυχε τὴν θεραπείαν περιπτώσεως ρευματικῆς πελιώσεως (péliose) καὶ περιπτώσεως ληθαργικῆς ἐγκεφαλίτιδος, αἵτινες ἐχρονολογοῦντο ἀπὸ τριμήνου. Καὶ ἐνταῦθα δέ, ὥσπερ καὶ εἰς τὰς προηγουμένας ἀναφερθείσας παρατηρήσεις, τὸ αἷμα δὲν ἐνεργεῖ ὡς αἷμα καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ὡς ἀλλότριον σῶμα ἐμφανίζον ἀντιδράσεις ἀμύνης τῶν ὁποίων ἐπωφελεῖται ὁ ὀργανισμὸς κατὰ τῆς λοιμώξεως ἧς ἀποβαίνει θῦμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: R. *Lower* καὶ *Denis*. La transfusion du sang. Paris 1887.—*Hufeland*. Pathologie du sang et maladies traitées par le sang 1895.—*R. Petit*. Les infections du péritoine et le sérum physiologique de sang 1908.—*E. Weill*. Le sérum physiologique de sang et les hémorrhagies 1912.—*Carnot et Melle Deflandre*. Sérum hémopoïétique dans les infections débilitantes 1920.—*Ballet et Henriquez*, Sérum des animaux déthyroïdisés 1920 —*Widal et Rostame*, Sérum antihémolytique 1921.—*Grigaut et Moutier*, Plasma sanguin des convalescents aux traitement des maladies infectieuses 1919 —*Dr Laumonier*, L'hémothérapie en général Paris 1922.

Μ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

αἱμοθυλάκια *[Φυσιολ.]*. Κολπώματα παραγόμενα ἐν τῷ πλακοῦντι ζῴων τινῶν συνεπείᾳ προωθήσεως τοῦ χορίου ὑπὸ πλακουντικῶν αἱματωμάτων. Ἐκ τῶν τελευταίων τὸ ἔμβρυον παραλαμβάνει τὴν αἱμοσφαιρίνην καθὼς καὶ ἄλλας χρησίμους αὐτῷ οὐσίας. Τὰ αἱμοθυλάκια τοῦ χορίου καλοῦνται καὶ αἱματοκύστεις. Γ. Φ. ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΣ

αἱμοθώραξ *[Ἰατρ.]*. Ἄθροισις αἵματος ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ ὑπεζωκότος, ὅστις περιβάλλει τὸν πνεύμονα. Παράγεται ἐκ θλάσεως τοῦ θώρακος ἢ ἐκ τραύματος διαμπεροῦς, ἤτοι εἰσδύοντος ἐντὸς τῆς θωρακικῆς κοιλότητος. Ἐνίοτε μετὰ τοῦ αἵματος ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ὑπεζωκότος καὶ ἀήρ, εἴτε εἰσερχόμενος ἐκ τῶν ἔξω διὰ τοῦ τραύματος τοῦ θωρακικοῦ τοιχώματος, εἴτε προερχόμενος ἐκ τοῦ τραυματισθέντος πνεύμονος *(αἱμοπνευμοθώραξ)*. Ἐκ τοῦ αἱμοθώρακος δύναται νὰ προκύψῃ ἄμεσος κίνδυνος τῆς ζωῆς, ἂν ἡ ποσότης τοῦ ἐκχυθέντος αἵματος εἶναι μεγάλη καὶ ἡ αἱμορραγία ἐξακολουθῇ ἐπὶ μακρόν. Συνηθέστερον ὅμως ἡ αἱμορραγία παύει, τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἀπορροφᾶται βαθμηδόν, ἐνῷ ταυτοχρόνως ἐκ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ ὑπεζωκότος παράγεται ἐντὸς αὐτοῦ ὀρῶδες ἐξίδρωμα, ὅπερ καὶ τοῦτο ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται.

Digitized by Google

καὶ ἐπέρχεται οὕτως ἡ ἴασις· ὑπολείπονται ὅμως οὐχ ἧττον παχύνσεις τοῦ ὑπεζωκότος, συμφύσεις καὶ ἄλλαι βλάβαι, ἐξ ὧν οὐχὶ σπανίως προκαλοῦνται μακροχρόνιοι ἢ καὶ διαρκεῖς διαταραχαὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας.

Ὁ αἱμοθώραξ δύναται νὰ μολυνθῇ, ἰδίως ἐπὶ διαμπερῶν τραυμάτων τοῦ θώρακος, καὶ οὕτω παράγεται *ἐμπύημα* τοῦ ὑπεζωκότος.

Ἂν ἡ αἱμορραγία ἡ παράγουσα τὸν αἱμοθώρακα εἶναι ἀπειλητική, παρίσταται ἀνάγκη ἀμέσου χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἥτις εἶναι πολλάκις λίαν δυσχερής, πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πηγῆς τῆς αἱμορραγίας καὶ κατάπαυσιν αὐτῆς (ἀγγεῖα τοῦ θωρακικοῦ τοιχώματος ἢ ἀγγεῖα τοῦ πνεύμονος). Ἄλλως ἡ θεραπεία ἡμῶν εἶναι προσδοκητική. Ἂν βραδύτερον ἐκ τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος καὶ τοῦ παραγομένου ἐξιδρώματος προκαλῆται μεγάλη δύσπνοια, ἀφαιροῦμεν διὰ παρακεντήσεως μέρος τοῦ αἱματηροῦ ὑγροῦ· δὲν πρέπει ν' ἀφαιρῆται πολὺ ποσὸν ἐξ αὐτοῦ διὰ μιᾶς, διότι διὰ τῆς ἀποτόμου ἐλαττώσεως τῆς ἐντὸς τοῦ θώρακος πιέσεως δυνατὸν νὰ προκληθῇ ἐπανάληψις τῆς αἱμορραγίας. Ἐν ἀνάγκῃ δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν διὰ τῆς παρακεντήσεως κένωσιν μικρᾶς ποσότητος ὑγροῦ, ἥτις συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν ἀπορρόφησιν τοῦ ὑπολειφθέντος.

Ἐπὶ ἐμπυήσεως τοῦ αἱμοθώρακος εἶναι ἀναγκαία χειρουργικὴ ἐπέμβασις. Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱμοκαλλιέργεια *[Μικροβιολ.]*. Εἰς πολλὰς νοσηρὰς καταστάσεις κυκλοφοροῦσιν ἐντὸς τοῦ αἵματος τοῦ ἀρρώστου παθογόνοι μικροργανισμοί, ἐπειδὴ δὲ δυσχερὴς ἢ μᾶλλον ἀδύνατος τυγχάνει ἡ δι' ἁπλῆς μικροσκοπικῆς ἐξετάσεως τοῦ αἵματος ἀνεύρεσις αὐτῶν, λόγῳ τῆς σπανιότητός των, προσπαθοῦμεν ὅπως, λαμβάνοντες ποσότητά τινα αἵματος καὶ μεταβιβάζοντες τοῦτο ἐντὸς θρεπτικοῦ ὑλικοῦ, ὑπὸ καταλλήλους ὅρους, ἐπιτύχωμεν τὸν πολλαπλασιασμὸν αὐτῶν καὶ οὕτω καταστήσωμεν δυνατὴν τὴν ἀνεύρεσίν των. Ἡ τοιαύτη μέθοδος ἐρεύνης λέγεται *αἱμοκαλλιέργεια*.

Αἱ κυριώτεραι νόσοι, καθ' ἃς κυκλοφοροῦσιν ἐντὸς τοῦ αἵματος μικροργανισμοὶ εἶναι αἱ ἐκ πυογόνων κόκκων καὶ ἄλλων μικροργανισμῶν σηψαιμίαι (σταφυλόκοκκος, στρεπτόκοκκος, πνευμονιόκοκκος, γονόκοκκος, μηνιγγόκοκκος κλπ.), ὁ τύφος, οἱ παράτυφοι, ὁ μελιταῖος, ἡ κολιβακίλλωσις, ὁ σπληνάνθραξ.

Ὑπάρχουσιν ἐξ ἄλλου νοσήματα, καθ' ἅ, καίτοι κυκλοφοροῦσιν ἐν τῷ αἵματι εἰδικοὶ παθογόνοι μικροργανισμοὶ (τοὐλάχιστον εἰς περίοδόν τινα τῆς νόσου), ἡ αἱμοκαλλιέργεια δὲν ἔχει πρακτικὴν ἐφαρμογήν, εἴτε διότι ὑπάρχουσιν ἕτεραι διαγνωστικαὶ μέθοδοι ἁπλούστεραι καὶ ταχύτεραι, εἴτε διότι ἡ καλλιέργεια τοῦ μικροβίου εἶναι δύσκολος ἢ ἀδύνατος (σύφιλις, φυματίωσις, ἑλονοσία, μέλας πυρετὸς κτλ.).

Τὰ πρὸς αἱμοκαλλιέργειαν θρεπτικὰ ὑλικὰ εἶναι εἴτε γενικά, κατάλληλα δηλαδὴ πρὸς ἀνάπτυξιν περισσοτέρων μικροβίων (ζωμὸς θρεπτικός, λεύκωμα ᾠοῦ, πεπτονοῦχον ὕδωρ, ἄγαρ) εἴτε εἰδικά, κατάλληλα δηλαδὴ πρὸς ἀνάπτυξιν ἑνὸς μικροβίου ἢ ὁμάδος μικροβίων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ χολὴ διὰ τὰς τυφοπαρατυφικὰς λοιμώξεις.

Τὸ αἷμα λαμβάνομεν ὑπὸ ἀντισηπτικὰς προφυλάξεις, μετ' ἀπολύμανσιν τοῦ δέρματος δι' οἰνοπνεύματος καὶ ἰωδίου ἐκ τῆς μεσοβασιλικῆς φλεβὸς τοῦ ἀγκῶνος, συνήθως δι' ἀπεστειρωμένης σύριγγος (2-10 κ. ἑκ.), καὶ μεταγγίζομεν ἀμέσως ἀσήπτως (ἄνωθεν φλογὸς) ἐντὸς τοῦ φέροντος τὸ θρεπτικὸν ὑλικὸν δοχείου.

Ἡ λῆψις τοῦ αἵματος δέον νὰ γίνεται κατὰ τὴν ὥραν τῆς μεγαλυτέρας πυρετικῆς ἐξάρσεως, καθ' ὅσον τότε κυκλοφοροῦσιν ἀφθονώτεροι μικροργανισμοὶ καὶ ἑπομένως αὐξάνονται αἱ πιθανότητες θετικοῦ ἀποτελέσματος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποσότητα τοῦ ἀναγκαιοῦντος θρεπτικοῦ ὑλικοῦ, αὕτη διαφέρει ἀναλόγως τῆς φύσεώς του. Οὕτω προκειμένου περὶ χολῆς εἶναι ἀρκετὴ ποσότης 10-15 κ. ἑκ., ἐνῷ ἐπὶ ζωμοῦ χρειάζονται 200-500 κ. ἑκ. (50 κ. ἑκ. ἀνὰ 1 κ. ἑκ. αἵματος περίπου). Ὅταν μεταχειριζώμεθα θρεπτικὸν ἄγαρ, διανέμομεν ἀνὰ 2 κ. ἑκ. αἵματος εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας συνήθως σωλῆνας, ὧν ἕκαστος περιέχει ἀνὰ 10 κ. ἑκ. ἄγαρ τηχθὲν πρότερον καὶ θερμοκρασίας περὶ τοὺς 45°, ἀφοῦ δὲ ἀναμίξωμεν, κενοῦμεν ὑπὸ ἀσήπτους συνθήκας εἰς ἀπεστειρωμένα τρυβλία Petri. Ἀκολούθως ὅσῳ τὸ δυνατὸν ταχύτερον μεταφέρομεν εἰς κλίβανον ἐπωαστικόν, μετὰ 24ωρον δὲ παραμονὴν ἐν αὐτῷ παρατηροῦμεν, ἐπὶ μὲν στερεῶν θρεπτικῶν ὑλικῶν ἐὰν ἀνεπτύχθησαν ἀποικίαι μικροβίων, ἐπὶ ὑγρῶν δὲ τοιούτων (λεύκωμα ᾠοῦ, ζωμὸς) ἐὰν ἐθολώθησαν, ὁπότε καὶ προβαίνομεν περαιτέρω εἰς μικροσκοπικὴν ἔρευναν· ἄλλως ἀναβάλλομεν τὴν ἔρευναν ἐπὶ ἓν εἰσέτι 24ωρον.

Πολλάκις λόγῳ συγκολλητικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος ἔναντι τῶν φιλοξενουμένων μικροβίων, συγκολλῶνται ταῦτα καὶ καθιζάνουσιν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ δοχείου ἐπὶ ὑγρῶν θρεπτικῶν ὑλικῶν· δι' ὃ πρὶν λάβωμεν σταγόνα πρὸς ἐξέτασιν, δέον νὰ ἀνακινῶμεν τοῦτο, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ ἐπανεμβολιάζωμεν εἰς νέον θρεπτικὸν ὑλικόν.

Πρὸς διάγνωσιν τοῦ εἴδους τοῦ τυχὸν ἀναπτυχθέντος μικροβίου, δέον νὰ σπουδάσωμεν τοὺς διαφόρους αὐτοῦ βιολογικοὺς χαρακτῆρας (μορφολογία, κινητικότης, χρῶσις ἢ οὒ κατὰ τὴν μέθοδον Gram, βιοχημικαὶ ἰδιότητες, ἀνάπτυξις αὐτοῦ εἰς τὰ διάφορα θρεπτικὰ ὑλικά, συγκολλησιμότης δι' ἀντιστοίχου συγκολλητικοῦ ὀροῦ) πολλάκις ὅμως καὶ ἡ μορφολογία ἁπλῶς ἀρκεῖ πρὸς διαπίστωσιν τούτου (σταφυλόκοκκος, στρεπτόκοκκος κ.λ.π.).

Ἡ συχνότης καθ' ἣν ἐπὶ κλινικῶς βεβαιωμένων περαιτέρω περιπτώσεων ἡ αἱμοκαλλιέργεια ἀποβαίνει θετική, ποικίλλει κατὰ τὰ διάφορα νοσήματα καὶ ἀναλόγως τῆς περιόδου τῆς νόσου, καθ' ἣν ἐγένετο αὕτη. Ἐπὶ τύφου καὶ παρατύφων π. χ. κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῆς νόσου ἡ αἱμοκαλλιέργεια κατὰ τὰς κυριωτέρας στατιστικὰς εἶναι θετικὴ κατὰ τὰ 90% τῶν περιπτώσεων, ἀκολούθως ὅμως ἡ συχνότης μειοῦται κατὰ πολύ. Ἡ διαγνωστικὴ σημασία τῆς αἱμοκαλλιεργείας εἶναι ἀπόλυτος ὁσάκις εἶναι θετική, καὶ μόνον ἐπὶ πυογόνων κόκκων (ἰδίᾳ σταφυλοκόκκων) αἱ πιθανότητες ἐπιμολύνσεως ἐκ τοῦ ἀέρος ἢ σαπροφύτων τοῦ δέρματος κατὰ τὴν ὥραν τῆς λήψεως τοῦ αἵματος μειώνουν τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς θετικότητος. Τὸ αἷμα ὑπὸ φυσιολογικὰς συνθήκας εἶναι στεῖρον· ὁσάκις λοιπὸν παθογόνος τις μικροργανισμὸς εἰσελάσῃ, δυνάμεθα διὰ τῆς αἱμοκαλλιεργείας νὰ ἀπομονώσωμεν τοῦτον καὶ νὰ διαπιστώσωμεν οὕτω τὴν αἰτιολογίαν τῆς νόσου, πλεονεκτήματα ὧν στερεῖται ἡ καλλιέργεια τῶν διαφόρων ἀπεκκριμάτων τοῦ ὀργανισμοῦ (οὔρων, πτυέλων κ.τ.λ.). Μ. ΒΑΛΛΙΑΝΟΣ

αἱμοχηκιδόλη (Hemogallol) *[Φαρμ.]*. Ἡ σκευασία αὕτη εἶναι ὀργανικὴ ἕνωσις σιδήρου, παραγομένη δι' ἀναγωγῆς τῆς *αἱμοσφαιρίνης* τοῦ αἵματος τῇ βοηθείᾳ πυρογαλλόλης. Εἶναι κόνις ἐρυθρόφαιος, σχεδὸν ἄγευστος, ἀδιάλυτος ἐν ὕδατι, οἰνοπνεύματι, κλπ. Ἐνεργεῖ δὲ ὡς ὀργανικὸν σιδηροῦχον φάρμακον ἀναπλαστικῶς καὶ τονωτικῶς ἐπὶ ἀναιμίας, χρονίας νεφρίτιδος καὶ ἐπὶ ἀναρρώσεως ἐν γένει. Χορηγεῖται ἀπὸ τοῦ στόματος εἰς δόσιν 0.25 ἕως 0.50 ἑκατγρ. ἡμίωρον πρὸ τῶν γευμάτων, ἐν ξηρίοις μετὰ σακχάρου λαμβανόμενον ἢ ἐν δισκίοις. Μ. Ν. Κ.

αἱμοκολλητῖναι *[Μικροβ.]*. Εἶναι ἀντισώματα, ὑπαγόμενα εἰς τὴν τάξιν τῶν *συγκολλητινῶν* ἅτινα παράγονται ἐν τῷ ὀρῷ τοῦ αἵματος ζῴου τινός, ἐὰν εἰσβιβάσωμεν εἰς αὐτὸ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἄλλου ζῴου. Μιγνύοντες ἐντὸς δοκιμαστικοῦ σωλῆνος τοιοῦτον ὀρὸν αἵματος μετὰ ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ὁμοίων πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὀροῦ, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια καθιζάνουσιν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ δοκιμαστικοῦ σωλῆνος, συγκολλώμενα ὑπὸ τοῦ περιέχοντος τὰς αἱμοκολλητίνας ὀροῦ καὶ ἂν ἔτι οὗτος μεγάλως ἀραιωθῇ.

Ἡ δρᾶσις τῶν αἱμοκολλητινῶν εἶναι εἰδική. Τουτέστιν ὁ τοιαύτας περιέχων ὀρὸς συγκολλᾷ τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐκείνου μόνον τοῦ ζῴου, τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ αἱμοσφαίρια πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὀροῦ. Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμοκονία *[Παθολ. Ἀνατ.]*. Εἶναι μικρότατα λιπώδη σωμάτια ἐν εἴδει κονιορτοῦ αἰωρούμενα ἐν τῷ αἵματι καὶ ὁρατὰ μόνον μικροσκοπικῶς δι' ἰσχυρᾶς μεγεθύνσεως ἐν σκοτεινῷ ὀπτικῷ πεδίῳ. Ἡ αἱμοκονία αὐξάνεται ἐν τῷ αἵματι μεθ' ἕκαστον γεῦμα καὶ ἰδίως ἐὰν τοῦτο εἶναι πλούσιον εἰς λίπος.

Ἡ ἀναζήτησις τῆς αἱμοκονίας ἐν τῷ αἵματι χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ κλινικῇ πρὸς ἔλεγχον τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῆς χολῆς καὶ τοῦ παγκρέατος· ἡ δὲ ἔλλειψις ταύτης ἐκ τοῦ αἵματος δύο ὥρας ἀπὸ τῆς λήψεως ποσότητος βουτύρου ἢ γάλακτος σημαίνει κακὴν αὐτῶν λειτουργίαν.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς αἱμοκονίας ἐν τῷ αἵματι, σταγὼν τούτου παραλαμβάνεται τῇ βοηθείᾳ καθαρωτάτης καλυπτρίδος καὶ ἐναποτίθεται ἐπὶ ὁμοίως λίαν καθαρᾶς ἀντικειμενοφόρου πλακός, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ σταγὼν νὰ ἐξαπλωθῇ ὁμοιομερῶς. Τὸ μέγεθος τῆς σταγόνος τοῦ αἵματος πρέπει νὰ εἶναι τοσοῦτον, ὥστε τὸ σχηματισθησόμενον ἐκ τούτου στρῶμα, μεταξὺ τῶν δύο πλακῶν, μόλις νὰ ἐξικνῆται μέχρι τῶν χειλέων τῆς καλυπτρίδος, ἅτινα, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ ἡ σταγὼν ἐπὶ μακρόν, ἐπαλείφομεν διὰ βαζελίνης. Τὸ οὕτω ἐκτελεσθὲν παρασκεύασμα ὁρῶμεν μικροσκοπικῶς διὰ τοῦ καταδυτικοῦ φακοῦ, χρησιμοποιοῦντες φωτισμὸν ἐν σκοτεινῷ ὀπτικῷ πεδίῳ (Dunkelfeldbelaichtung), ὁπότε ἡ αἱμοκονία ἐμφανίζεται εἰς μικρότατα λίαν φωτεινὰ κοκκία μεταξὺ τῶν μορφολογικῶν στοιχείων τοῦ αἵματος. Κ. ΚΥΡΙΑΖΙΔΗΣ

αἱμοκρισία (ἡ)· μαντεία συναγομένη ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ αἵματος.

αἱμοκυανίνη. Εἶναι τὸ κύριον συστατικὸν τοῦ αἵματος τῶν κεφαλοπόδων, περιέχον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αἱμοσφαιρίνην, ἀντὶ σιδήρου χαλκόν. Εἶναι δὲ ἐπίσης ὁ φορεὺς τοῦ ὀξυγόνου. Σ. Γ.

αἱμολάπτης· ἀντὶ αἱματολάπτης (βλ. λ.).

αἱμολεκιθίνη (Haemolecithin) *[Φαρμ.]*. Μεταξὺ τῶν πολλῶν σκευασμάτων τῆς λεκιθίνης τῶν φερομένων ὑπὸ διαφόρων φαρμακευτικῶν οἴκων εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐργοστασίων διαφημιζομένων εἶναι καὶ ἡ *αἱμολεκιθίνη*, ἥτις σκευάζεται ἐξ αἵματος καὶ λεκιθίνης. Κ.Μ.

αἱμολευκωματίνη· βλ. αἱμαλβουμίνη.

αἱμόλη (Haemolum) *[Φαρμακ.]*. Τὸ σκεύασμα τοῦτο εἶναι προϊὸν τῆς ἐπιδράσεως ἀναγωγικῶν οὐσιῶν ἐπὶ τὴν χρωστικὴν οὐσίαν τοῦ αἵματος καὶ πλεονεκτεῖ πάντων τῶν σκευασμάτων τοῦ σιδήρου διὰ τὸ εὔκολον καὶ ἐντελὲς τῆς ἀπορροφήσεως· περιέχει 1% σιδήρου. Ἡ αἱμόλη συνίσταται ἐκ μελανοφαίας κόνεως, γεύσεως στυπτικῆς καὶ ἐν μέρει διαλυτῆς ἐν ὕδατι, σκευάζεται δὲ δι' ἐπιδράσεως κόνεως ψευδαργύρου ἐπὶ αἵματος μὴ ἐνέχοντος ἰνικήν. Ἀναγράφεται κατὰ ἀναιμιῶν καὶ χλωρώσεων τρὶς τῆς ἡμέρας εἰς δόσιν 0,1—0,5 γρμ.

— αἱμόλης ἅλατα *[Φαρμ.]*. 1) Αἱμόλη *ἀρσενικοῦχος* (Haemolum arsenatum, Haemolum arsenicosum, Arsenhaemol). Περιέχει εἰς 100 μ. αἱμόλης 1 μ. ἀρσενικώδους ὀξέος, κόνις καστανόχρους. Προτιμᾶται ὡς εὐαπορρόφητον τῶν λοιπῶν τοῦ ἀρσενικοῦ σκευασμάτων, ἐπὶ νευραργιῶν καὶ δερμοπαθειῶν, ὁσάκις ἐνδείκνυται ἡ χρῆσις ἀρσενικοῦ, χορηγεῖται δ' εἰς δόσιν 0,1 γραμ. κατ' ἀρχὰς τρὶς τῆς ἡμέρας, ἀνὰ πᾶσαν τετάρτην ἡμέραν αὐξάνεται ἡ δόσις κατὰ 0,1 γρμ. μέχρις οὗ ἡ ἡμερησία δόσις ἀνέλθῃ εἰς 1 γρμ.

2) Αἱμόλη *βρωμιοῦχος* (Haemolum bromatum, Bromure d'hemol). Περιέχει 2,7% βρωμίου καὶ θεωρεῖται ὡς ἤπιον σκεύασμα τοῦ βρωμίου, προτιμώμενον τοῦ βρωμιούχου καλίου καὶ συνιστώμενον εἰς δόσιν 1—2 γρμ. δι' ἡμέρας κατὰ τοῦ ὑστερισμοῦ, τῆς νευρασθενείας, τῆς χλωρώσεως καὶ ἀναιμίας.

3) Αἱμόλη *ἰωδιοῦχος* (Haemolum jodatum, Jodure d'hemol). Περιέχει 16,6% ἰωδίου καὶ σκευάζεται διὰ προσθήκης ἀλκοολικοῦ διαλύματος ἰωδίου εἰς τὸ διάλυμα αἵματος καὶ ἐξουδετερώσεως τοῦ μίγματος δι' ἀλκάλεως εἰς 0°. Κόνις φαιὰ ἀδιάλυτος εἰς ὕδωρ. Συνιστᾶται ὡς ἤπιον σκεύασμα τοῦ ἰωδίου κατὰ τῆς τριτογενοῦς συφιλίδος, τῶν χοιράδων, τῶν χρονίων διὰ μολύβδου δηλητηριάσεων, τοῦ ἄσθματος καὶ τῆς ψωριάσεως. Χορηγεῖται εἰς δόσιν 0,2—0, 3 γρμ. τρὶς τῆς ἡμέρας.

4) Αἱμόλη *χαλκοῦχος* (Haemolum cupratum, Cuprohaemolum, Hemol cuivreux. Κόνις ἐρυθροφαία, ὁμοία τῇ ψευδαργυρούχῳ αἱμόλῃ, περιέχει 2% χαλκοῦ. Ἀνεγράφη τὸ σκεύασμα ὡς τονωτικὸν κατὰ τῆς ἀναιμίας, φθίσεως, συφιλίδος καὶ χολέρας, ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐν τῇ κτηνιατρικῇ. Παρέχεται τρὶς τῆς ἡμέρας εἰς δόσιν 0,1—0,15 γρμ.

5) Αἱμόλη *σιδηροῦχος* (Haemolum ferratum, Ferro-haemolum, Hemol ferreux). Περιέχει 3% σιδήρου καὶ σκευάζεται κατὰ E. Merck διὰ προσθήκης ἀραιοῦ οὐδετέρου διαλύματος ἅλατος ὀξειδίου τοῦ σιδήρου εἰς 5% διαλύματος αἵματος καὶ ἐξουδετερώσεως τοῦ μίγματος μετὰ διαλύματος σόδας εἰς ταπεινὴν θερμοκρασίαν. Κόνις καστανόχρους, ἄγευστος, ἀνεγράφη κατὰ ἀναιμιῶν καὶ χλωρώσεων εἰς δόσιν 0,5 γρμ. τρὶς τῆς ἡμέρας.

6) Αἱμόλη *ὑδραργυροϊωδιοῦχος* (Haemolum hydrargyrojodatum). Καστανέρυθρος κόνις, περιέχουσα 12,35% ὑδραργύρου καὶ 28,68% ἰωδίου, ἀνεγράφη κατὰ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς συφιλίδος. Χορηγεῖται εἰς καταπότια, ὧν ἕκαστον ἐνέχει 0,1 γρμ. ἐν συνδυασμῷ μετ' ὀπίου, καὶ ἐξ ὧν λαμβάνονται κατ' ἀρχὰς τρὶς τῆς ἡμέρας ἀνὰ ἕν, εἶτα ἀνὰ δύο, τρία καὶ τελευταῖον ἀνὰ τέσσαρα καταπότια. Ἀνεγράφη ἐπίσης καὶ εἰς ἐνδομυϊκὰς ἐνέσεις.

7) Αἱμόλη *ψευδαργυροῦχος* (Haemolum zincatum, Hemol zincique). Σοκολατόχρους κόνις, ἄγευστος, εὐδιάλυτος ἐν ἀλκαλίοις, περιέχει 1% ψευδαργύρου. Ἀνεγράφη κατὰ τῆς ἀναιμίας, τῆς χλωρώσεως καὶ κατὰ διαρροϊκῶν χρονίων παθήσεων τῶν ἐντέρων καὶ ὡς πραϋντικὸν τῶν νεύρων ἐπὶ χορείας καὶ ὑστερισμοῦ, παρέχεται δὲ τρὶς τῆς ἡμέρας εἰς δόσιν 0,5 γρμ. Κ. Μ.

Αἱμολοητάδες (οἱ)· κώμη ἐν Κύπρῳ, «Ἅγιοι Ὁμολογηταί».

αἱμολυσία *[Ἰατρ.]*. Φαινόμενον συνιστάμενον εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς *αἱμοσφαιρίνης* ἀπὸ τοῦ στρώματος τῶν ἐρυθρῶν *αἱμοσφαιρίων* συνεπείᾳ ἐπιδράσεως διαφόρων φυσικῶν ἢ χημικῶν μέσων. Κατὰ τὸν τοιοῦτον ἀποχωρισμὸν ἡ αἱμοσφαιρίνη διαλύεται εἰς τὸ ὑγρὸν ἐν ᾧ αἰωροῦνται τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, ὅπερ οὕτω λαμβάνει χροιὰν ἐρυθρὰν διαφανῆ, τὰ δὲ στρώματα τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων συνεπείᾳ τῆς ἀπωλείας τῆς αἱμοσφαιρίνης αὐτῶν καθίστανται ἀόρατα διὰ τῆς συνήθους μικροσκοπικῆς παρατηρήσεως. Ἡ

Digitized by Google

αἱμολυσία ἀποτελεῖ σύμπτωμα διαφόρων νόσων καὶ δηλητηριάσεων. Φυσικὰ μέσα προκαλοῦντα τὴν αἱμολυσίαν εἶναι:

1) Ἡ θερμότης. Αὕτη δρᾷ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διαλύουσα τὴν λιπώδη θήκην τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ἐξ οὗ ἡ αἱμοσφαιρίνη ἐξέρχεται τοῦ στρώματος αὐτῶν. Τὴν συνεπείᾳ θερμαντικῆς ἐπιδράσεως παραγομένην αἱμολυσίαν δυνάμεθα καὶ πειραματικῶς ν' ἀποδείξωμεν ἐμβαπτίζοντες τὸ οὖς κονίκλου ἐντὸς θερμοῦ ὕδατος 65°—70° καὶ παραλαμβάνοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν αἷμα ἐκ τοῦ ἑτέρου ὠτός. Οὕτω δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν βαθμηδὸν ἐπερχομένην αἱμολυσίαν ἐν τῷ *πλάσματι*, ὅπερ λαμβάνει χροιὰν ἐρυθρὰν *(αἱμοσφαιριναιμία)*. Τοιαύτη αἱμολυσία παρατηρεῖται ἐν τῇ πράξει ἐπὶ ἐκτεταμένων ἐγκαυμάτων, ἐκδηλουμένων κατὰ τὰς ἀμέσως μετὰ τὸ ἔγκαυμα ἐπακολουθούσας ἡμέρας δι' *αἱμοσφαιριναιμίας* καὶ *αἱμοσφαιρινουρίας*.

2) Ἐπίδρασις ἀπεσταγμένου ὕδατος ὡς καὶ ὑποτονικῶν ἁλατούχων διαλυμάτων π. χ. χλωριούχου νατρίου. Δι' ἕκαστον εἶδος ἅλατος ὑπάρχει ὡρισμένη πυκνότης διαλύματος εἰς ὃ τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια διατηροῦσι τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτῶν. Τὰ διαλύματα ταῦτα καλοῦνται ἰσοτονικά. Ἐὰν αὐξήσωμεν τὴν πυκνότητα, ἤτοι καταστήσωμεν τὸ ἁλατοῦχον διάλυμα *ὑπερτονικόν*, τότε ἐπέρχεται ῥίκνωσις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, συνεπείᾳ ἀφαιρέσεως ὕδατος ἀπ' αὐτῶν. Ἐὰν τοὐναντίον ἐλαττώσωμεν τὴν πυκνότητα, ἤτοι καταστήσωμεν τὸ ἁλατοῦχον διάλυμα *ὑποτονικόν*, τότε ἐπέρχεται ἐξοίδησις τῶν αἱμοσφαιρίων συνεπείᾳ προσλήψεως ὕδατος ὑπ' αὐτῶν. Ἐὰν ἀραιώσωμεν ἀκόμη περισσότερον τὸ ἁλατοῦχον, διάλυμα τότε ἡ μεγάλη ἐξοίδησις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἀπολήγει τέλος εἰς ῥῆξιν τῆς λιπώδους αὐτῶν θήκης καὶ ἔξοδον τῆς αἱμοσφαιρίνης ἥτις διαλύεται εἰς τὸ ὑγρὸν τοῦ αἰωρήματος.

3) Πλεῖσται χημικαὶ οὐσίαι δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὸ φαινόμενον τῆς αἱμολυσίας. Διὰ πολλὰς ἐξ αὐτῶν ὁ μηχανισμὸς καθ' ὃν τὸ φαινόμενον προκαλεῖται δὲν εἶναι γνωστός. Ἕτεραι δρῶσι διαλυτικῶς ἐπὶ τῆς λιποειδοῦς θήκης τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Χημικαὶ οὐσίαι προκαλοῦσαι αἱμολυσίαν εἶναι αἱ ἑπόμεναι: Ὀξέα καὶ βάσεις εἰς ἱκανὴν πυκνότητα λαμβανόμεναι. Οὐσίαι διαλύουσαι τὰ λίπη ὡς εἶναι ὁ αἰθήρ, τὸ χλωροφόρμιον, ἡ ἀκετόνη, τὸ οἰνόπνευμα. Σάπωνες, λιπαρὰ ὀξέα, λεκιθίνη, χολή. Παράγωγα τῆς βενζόλης ὡς εἶναι ἡ πυρογαλλόλη, ἡ νιτροβενζόλη, ἡ ἀνιλίνη κ.λ.π. Τὸ χλωρικὸν κάλι. Τὸ ἀρσενικοῦχον ὑδρογόνον. Ἡ ἄχνη ὑδραργύρου (sublimé), λαμβανομένη ὅμως εἰς μεγάλας ἀραιώσεις ἀπὸ 1:10000 καὶ ἄνω.

4) Μέγας ἀριθμὸς ζωϊκῶν δηλητηρίων ἐνεργεῖ αἱμολυτικῶς ὡς εἶναι τὸ ἔκκριμα τῶν ἀδένων ἀραχνῶν, σκορπίων, ὄφεων, ἰδίως δὲ τοῦ ὄφεως kobra.

5) Δηλητήρια φυτικῆς προελεύσεως ὡς εἶναι τὰ ἐκ διαφόρων μυκήτων ἐξαγόμενα.

6) Προϊόντα ἐκκρίσεως διαφόρων παθογόνων μικροβίων, ὡς εἶναι ἡ ἐκ τῶν βακτηριδίων τοῦ τετάνου ἐκκρινομένη τετανολυσίνη, ἡ ἐκ τῶν σταφυλοκόκκων ἐκκρινομένη σταφυλολυσίνη κ.λ.π. Αἱ ἐκ τῶν μικροβίων προερχόμεναι αἱμολυτικαὶ οὐσίαι καλοῦνται *αἱμοτοξῖναι*.

7) Ὁ ὀρὸς πολλῶν ζώων κέκτηται τὴν ἰδιότητα νὰ διαλύῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἄλλου ζώου. Τὴν αἱμολυτικὴν ταύτην ἰδιότητα τοῦ ὀροῦ, ἥτις ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει ὑπάρχει εἰς μικρὸν βαθμόν, δυνάμεθα νὰ ἐπαυξήσωμεν σημαντικῶς, ἐὰν εἰς τὴν κυκλοφορίαν ζώου τινὸς ἐνέσωμεν ἐπανειλημμένως, κατὰ χρονικὰ διαστήματα ἡμερῶν, ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἄλλου ζώου, π.χ. εἰς τὴν κυκλοφορίαν κονίκλου ἐγχύσωμεν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια προβάτου. Αἱ βαθμηδὸν εἰς τὸ αἷμα τοῦ κονίκλου ἀναπτυσσόμεναι *αἱμολυσῖναι*, τιθέμεναι εἰς ἐπαφὴν πρὸς ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια προβάτου, διαλύουσι ταῦτα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἄλλου ζώου. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι αἱ ἀναπτυσσόμεναι αἱμολυσῖναι εἶναι οὐσίαι ἐντελῶς εἰδικαί, αἱμολύουσαι μόνον τὸ εἶδος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων δι' ὧν ἐγένετο ἡ πρόκλησις τῆς ἀναπτύξεως τῶν αἱμολυσινῶν. Ἡ αἱμολυτικὴ αὕτη ἰδιότης ἐπεκτείνεται πολλάκις, εἰς μικρότερον ὅμως βαθμόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαρίων συγγενῶν ζώων. Ὀρὸς αἵματος περιέχων αἱμολυσίνας θερμαινόμενος εἰς 56° χάνει τὴν αἱμολυτικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, ἐπανακτᾷ δὲ ταύτην ἐὰν προστεθῇ εἰς τοῦτον μικρὰ ποσότης νωποῦ ὀροῦ ἄλλου ζώου μὴ περιέχοντος αἱμολυσίνας. Ἡ οὐσία αὕτη ἡ θέτουσα εἰς κίνησιν τὴν αἱμολυσίνην καὶ ἥτις δὲν εἶναι εἰδική, ἀλλ' ὑπάρχει εἰς τὸν ὀρὸν τοῦ αἵματος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει, καλεῖται *συμπλήρωμα* (complement) ἢ *ἀλεξίνη*. Ἡ οὐσία αὕτη εἶναι λίαν εὐαίσθητος, καταστρεφομένη διὰ τῆς θερμάνσεως εἰς 56°. Τοὐναντίον ἡ εἰδικὴ αἱμολυσίνη ἥτις καλεῖται καὶ *αἱμολυτικὸς ἀμφιδοχεὺς* (amboceptor) καὶ ἥτις ἀντέχει εἰς τὴν θέρμανσιν, ἀναπτύσσεται εἰς σημαντικὴν ποσότητα μόνον μετὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ζώου διὰ τῶν ἐπανειλημμένων ἐγχύσεων εἰς τὴν κυκλοφορίαν αὐτῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἄλλου ζώου. Αἱ εἰδικαὶ αὗται αἱμολυτικαὶ οὐσίαι, ὡς ἀναπτυσσόμεναι κατόπιν ἐγχύσεως εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἄλλου ζώου, καλοῦνται καὶ *ἑτερολυσῖναι*.

Αἱμολυσία δύναται ἐνίοτε νὰ παρατηρηθῇ καὶ ἐπὶ μεταγγίσεως αἵματος ἀπὸ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπον πρὸς θεραπευτικὸν σκοπόν· ὀφείλεται δ' αὕτη εἰς τὴν ὕπαρξιν αἱμολυτικῶν οὐσιῶν διαλυουσῶν τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Αἱ αἱμολυτικαὶ αὗται οὐσίαι καλοῦνται *ἰσολυσῖναι*. Ὡς ἐκ τούτου ἐπὶ μεταγγίσεως αἵματος σκόπιμον εἶναι νὰ γίνεται προηγουμένως ἐξέτασις τοῦ αἵματος τοῦ δεχομένου, ἵνα ἀποδειχθῇ κατὰ πόσον ὁ ὀρὸς αὐτοῦ περιέχει ἰσολυσίνας διαλυούσας τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ δίδοντος τὸ αἷμα, ὡς ἐπίσης ἐνδείκνυται καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος τοῦ δίδοντος τὸ αἷμα, διὰ νὰ δειχθῇ κατὰ πόσον ὁ ὀρὸς αὐτοῦ περιέχει ἰσολυσίνας διαλυούσας τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ δεχομένου τὸ αἷμα. Ἀλλὰ καὶ *αὐτολυσῖναι* δύνανται ἐνίοτε ὑπὸ παθολογικὰς συνθήκας ν' ἀναπτυχθῶσι διαλύουσαι αὐτὰ ταῦτα τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἰδίου ζώου. Τοιαῦται αὐτολυσῖναι φαίνονται λαμβάνουσαι σπουδαῖον μέρος εἰς νόσον ἀγνώστου αἰτιολογίας, τὴν καλουμένην *παροξυστικὴν αἱμοσφαιρινουρίαν*. Τὰ πάσχοντα ἄτομα ὑφίστανται αἱμολυσίαν ἐκδηλουμένην δι' αἱμοσφαιριναιμίας καὶ αἱμοσφαιρινουρίας καὶ ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ψύξει, δι' ὃ ἡ νόσος αὕτη καλεῖται καὶ *αἱμοσφαιρινουρία ἐκ ψύξεως*. Ἐνταῦθα πρόκειται πιθανώτατα περὶ ἀναπτύξεως ἐν τῷ αἵματι τοῦ πάσχοντος αἱμολυτικοῦ τινος ἀμφιδοχέως (αὐτολυσίνης) διαλύοντος τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἰδίου ἀτόμου. Ἐὰν ἐν δοκιμαστικῷ σωλῆνι περιέχοντι τοιοῦτον ὀρὸν προσθέσωμεν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου καὶ θέσωμεν τὸ μῖγμα ἐπί τι χρονικὸν διάστημα εἰς τὸ ψυγεῖον καὶ εἶτα εἰς τὸν ἐπωαστικὸν κλίβανον, τότε ἐπέρχεται τὸ φαινόμενον τῆς αἱμολυσίας. Τοιαύτη δὲν ἐπέρχεται ἐὰν τὸ μῖγμα δὲν τεθῇ προηγουμένως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ψύχους. Ὥστε φαίνεται ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ αἱμολυτικοῦ ἀμφιδοχέως δρῶντος μόνον ἐν τῷ ψύξει.

Αἱμολυσία ἐπίσης παρατηρεῖται ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἑλονοσίας κατόπιν χορηγήσεως κινίνης. Ὑπὸ ποίας ὅμως περιστάσεις δρᾷ ἡ κινίνη αἱμολυτικῶς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. ΙΩ. ΚΑΤΣΑΡΑΣ

αἱμολυσῖναι *[Μικροβιολ.]*. Εἶναι ἀντισώματα ὑπαγόμενα εἰς τὴν γενικὴν τάξιν τῶν *λυσινῶν*, ἅτινα ἀναπτύσσονται ἐντὸς τοῦ αἵματος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων καὶ δι' ὧν ὁ ὀργανισμὸς ἀντιδρᾷ κατὰ τῆς εἰσβολῆς ξένων ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων διαλύων αὐτά. Οὐδόλως συντελοῦσι πρὸς ἄμυναν τοῦ ὀργανισμοῦ ἀπὸ τῶν λοιμωδῶν νόσων.

Αἱμολυσῖναι περιέχονται φυσιολογικῶς εἰς τὸν ὀρὸν παντὸς αἵματος, ἀλλ' εἰς μικρὰν ποσότητα. Τοὐναντίον οἱ εἰδικοὶ *αἱμολυτικοὶ ὀροὶ* περιέχουσι μέγιστον ποσὸν ἐξ αὐτῶν. Ἡ χημικὴ σύστασις τῶν αἱμολυσινῶν καὶ γενικῶς τῶν λυσινῶν δὲν ἔχει διακριβωθῇ. Γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι ἀντέχουσιν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν μὴ ἀλλοιούμεναι μέχρι τῶν 60 βαθμῶν.

Ἐν τῇ μικροβιολογικῇ τέχνῃ ἡ χρησιμοποίησις τῶν αἱμολυσινῶν ἔχει μεγίστην σημασίαν, καθότι ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς αἱμολυσίας βασίζεται ἡ μέθοδος τοῦ Wassermann, ὡς καὶ πᾶσα βιολογικὴ ἀντίδρασις στηριζομένη εἰς τὴν *«σύνδεσιν τοῦ συμπληρώματος»*. Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμολυτικὸν σύστημα *[Μικροβιολ.]*. Εἶναι μῖγμα εἰδικοῦ αἱμολυτικοῦ ὀροῦ καὶ ἐναιωρήματος ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, διὰ τῆς ἐγχύσεως τῶν ὁποίων παρήχθη ὁ αἱμολυτικὸς ὀρός. Χρησιμοποιοῦμεν τὸ αἱμολυτικὸν σύστημα ἐν τῇ Μικροβιολογικῇ τέχνῃ πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς *συνδέσεως τοῦ συμπληρώματος* καὶ ἐφ' ὅλων συνεπῶς τῶν βιολογικῶν ἀντιδράσεων, αἵτινες βασίζονται ἐπὶ τοῦ φαινομένου τούτου, ὡς ἐπὶ τῶν ἀντιδράσεων Wassermann, Weinberg κλπ. (βλ. λέξεις). Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμολυτικὸς ὀρὸς *[Μικροβιολ.]*. Καλεῖται οὕτως ὁ ὀρὸς τοῦ αἵματος ζώων, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τῆς τέχνης ηὐξήθη μεγάλως τὸ ποσὸν τῶν αἱμολυσινῶν. Τοιοῦτος ὀρὸς χρησιμώτατος διὰ τὰς μικροβιολογικὰς ἐρεύνας (βλ. λ. αἱμολυσῖναι) παρασκευάζεται ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις διὰ τοῦ ἐμβολιασμοῦ κονίκλων συνήθως μὲ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ξένου ζώου. Ἡ ἔγχυσις τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἰς τὸν κόνικλον τελεῖται κατὰ ποικίλους τρόπους: ἐνδοφλεβίως, ἐνδοπεριτοναϊκῶς, ἐνδοκαρδιακῶς κλπ. Τὸ δὲ ποσὸν τῶν καθ' ἑκάστην ἔγχυσιν ἐνιεμένων αἱμοσφαιρίων ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνεργουμένων ἐνέσεων εἶναι διάφορος ἀναλόγως τῆς πρὸς παρασκευὴν αἱμολυτικοῦ ὀροῦ ἀκολουθουμένης μεθόδου. Ὡσαύτως καὶ ὁ χρόνος ὁ μεσολαβῶν μεταξὺ δύο ἐνέσεων ποικίλλει, καθότι ἐπὶ μὲν τῆς *ταχείας μεθόδου* ἐνεργεῖται καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡ ἔγχυσις ἢ καὶ ἀνὰ πᾶσαν δευτέραν ἡμέραν, ἐπὶ δὲ τῆς *βραδείας μεθόδου* ἀνὰ πᾶσαν πέμπτην ἢ ἕκτην ἡμέραν Μετὰ τὴν τελευταίαν ἔνεσιν καὶ μετὰ πάροδον ἐξ ἡμερῶν, ἐπὶ οἱασδήποτε τῶν ἀνωτέρω μεθόδων, παραλαμβάνομεν μικρὰν ποσότητα ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ζώου πρὸς καθορισμὸν τῆς αἱμολυτικῆς ἰσχύος τοῦ οὕτω παρασκευασθέντος ὀροῦ. Ὅταν δ' αὕτη ἀνέλθῃ τοὐλάχιστον εἰς 1:1000, τουτέστιν ἂν ὁ ὀρὸς διατηρῇ τὴν ἰσχυρὰν αἱμολυτικήν του ἰδιότητα καὶ ἐν ἀραιώσει 1:1000 ἐνεργοῦμεν τὴν γενικὴν ἀφαίμαξιν τοῦ ζώου καὶ διαχωρίζοντες τὸν ὀρὸν ἀπὸ τῶν ἐμμόρφων στοιχείων τοῦ αἵματος, ἀδρανοποιοῦμεν αὐτὸν καὶ φυλάσσομεν ἐν ψυγείῳ, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ πτῶσις τῆς αἱμολυτικῆς του ἰσχύος.

Ἡ δρᾶσις τῶν αἱμολυτικῶν ὀρῶν εἶναι εἰδική, τουτέστιν ἡ αἱμολυτικὴ αὐτῶν ἰδιότης στρέφεται μόνον κατὰ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐκείνων, ἅτινα ἐχρησιμοποιήσαμεν πρὸς παρασκευὴν τῶν τοιούτων ὀρῶν. Ἀλλ' εἰς ἐλάσσονα βαθμὸν ἐπεκτείνεται ἡ αἱμολυτικὴ δρᾶσις καὶ ἐπὶ τῶν αἱμοσφαιρίων συγγενῶν ζώων. Τοῦτο καλεῖται *αἱμολυσία ὁμάδων*. Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμομαλτίνη *[Φαρμακ.]*. Κέκτηται σύστασιν ἐκχυλισματικὴν καὶ εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα «ὀξυαιμοσφαιρινομαλτόζη». Συγκεντρώνει τὴν θεραπευτικὴν δρᾶσιν τοῦ αἱματογόνου καὶ τοῦ ἐκχυλίσματος βύνης. Κ. Μ

αἱμομανής· ἀντὶ αἱματομανής (βλ. λ.).

αἱμομιγὴς (ὁ, ἡ),—*ές* (τό)· ὁ αἵματι μεμιγμένος· «αἱμομιγὴς ὀρός».

αἱμομίκτης (ὁ)· ὁ μιγνύμενος μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ αἵματος, ὁ συνουσιάζων μετὰ συγγενοῦς.

αἱμομικτικός,—*ή*,—*όν*· ὁ τοῦ αἱμομίκτου ἢ τῶν αἱμομικτῶν· «γάμος αἱμομικτικός», γάμος μὴ ἐπιτρεπόμενος ἕνεκα συγγενείας. Ἐπίρρ. *αἱμομικτικῶς*.

αἱμομιξία· ἡ μεταξὺ προσώπων ἐξ ἰδίων γονέων προερχομένων ἢ στενῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν σαρκικὴ ἐπιμιξία.

Ἡ κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους καὶ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τῶν κοινωνιῶν ἀναγκαστικὴ ἐπιμιξία μεταξὺ στενῶν συγγενῶν, ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτως ἐν Αἰγύπτῳ γάμοι μεταξὺ γνησίων ἀδελφῶν οὐ μόνον ἐπετρέποντο *«παρὰ τὸ κοινὸν ἔθος ἀνθρώπων»*, ὡς λέγει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀλλὰ καί, ὡς μιμήσεις τοῦ τῆς θεᾶς Ἴσιδος παραδείγματος, ἥτις ὑπῆρξεν ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Ὀσίριδος, ἐθεωροῦντο ἐπαινετοὶ (Διόδ. Σικελ. I. 27 Φλ. Ἰουδ. II, 303), δι' ὃ καὶ Πτολεμαῖος ὁ Β', καίπερ Ἕλλην τὸ γένος, *«Ἀρσινόης ἀδελφῆς ἀμφοτέρωθεν ἐρασθείς, ἔγημεν αὐτήν, Μακεδόσιν οὐδαμῶς ποιῶν τὰ νομιζόμενα, Αἰγυπτίοις μέντοι ὧν ἦρχεν»*, τυχὼν ἐξυμνήσεως μὲν ὑπὸ Θεοκρίτου (εἰδ. 7 καὶ 10) ἐμπαιγμοῦ δ' ὑπὸ Σωτάδου (Ἀθήν. 14, 621a). Τὸ παράδειγμα τοῦ Πτολεμαίου ἠκολούθησαν καί τινες τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Οὕτω π. χ. ὁ μὲν Πτολεμαῖος ὁ Γ' ἐρασθεὶς καὶ οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν Βερενίκην, θυγατέρα τοῦ Μάγα, ὁμομητρίου ἀδελφοῦ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β', ὁ δὲ Πτολεμαῖος ὁ ΙΒ' διὰ διαθήκης ὥρισεν, ἵνα ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Πτολεμαῖος ὁ ΙΓ' καὶ ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἡ Κλεοπάτρα συζευχθῶσι καὶ συμβασιλεύσωσιν. Εἰς τοὺς ὁμαίμους αὐτῶν τούτους γάμους ἀποδίδεται ὑπό τινων *(G. de Buzareingues, Lucas, Ribot)* ὁ τῆς οἰκογενείας τῶν λαγιδῶν μαρασμὸς καὶ ἡ ἐκφύλισις.

Παρὰ τοῖς Ταρτάροις, τοῖς Σκύθαις, τοῖς Πέρσαις, ὁ πατὴρ ἐνυμφεύετο τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ὁ υἱὸς τὴν μητέρα, ὁ δ' ἀδελφὸς τὴν ἀδελφὴν *(Στράβων. Σίξτος, Φίλων, Catullus, Lucanus* κλ.). Οἱ μάγοι παρὰ Πέρσαις ἐνυμφεύοντο τὰς μητέρας αὐτῶν (*Σίξτ. Ἐμπειρ.*), ὁ δὲ γάμος μεταξὺ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν (*«Κβετοὺκ-ντάς»*) συνιστᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀβέστα καὶ τῆς θρησκείας, ὡς ἐξουδετερῶν τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ «Χαγιάστ-λὰ-Χαγιάστ» *(Huart, «La Perse antique»* σελ. 198). Ὁ Κόϊντος Κούρτιος Ροῦφος ἀναφέρει ὅτι ὁ σατράπης τῆς Σογδιανῆς Σισιμίθρης ἐνυμφεύθη τὴν μητέρα του καὶ ἔσχε 2 θυγατέρας (Βιβλ. VIII κεφ. IX), ὁ δὲ Ἡρόδοτος ὅτι ὁ Καμβύσης ἔσχε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ (III 31).

Ὁ ἅγ. Ἱερώνυμος βεβαιοῖ ἔτι ὅτι πλὴν τῶν ἐθνῶν τούτων καὶ οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Αἰθίοπες εἶχον τὴν συνήθειαν τῶν ὁμαίμων τούτων γάμων («Persae Medi, Indi et Aethiopes cum matribus et magis cum filiabibus et neptibus...» *ad Jovian.* I, 11).

Γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ὁ Μαύσωλος, ὁ τύραννος τῆς Καρίας, ὑπῆρξεν ἀδελφὸς καὶ σύζυγος τῆς Ἀρτεμισίας, ἥτις μάλιστα ἵδρυσεν αὐτῷ θανόντι τὸν περίφημον τάφον, τὸν Μαυσώλειον καλούμενον, καὶ ὅτι ὁ Ἀττίλας ἔστη που, ἵνα νυμφευθῇ κατὰ τὰ νόμιμα τῶν Σκυθῶν τὴν θυγατέρα του Ἐσκαν. Τέλος δὲ ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι τινὲς λαοὶ οἵτινες συνεζεύγνυντο καθ' ὅμοιον τρόπον *«μητράσι καὶ ἀδελφαῖς»* (Στραβ. IV, 5.4, XIV, 4.25).

Πρὸ τοῦ Μωϋσέως καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐγνώρισαν ὁμαίμους γάμους. Ὁ Ἀβραὰμ ἦτο ἀδελφὸ

Digitized by Google

ἐκ πατρὸς καὶ σύζυγος τῆς Σάρρας (Γεν. Κ. 2,12) καὶ ὁ Ναχὼρ ἐνυμφεύθη τὴν συγγενῆ αὐτοῦ Μελχάς (ΚΔ', 15). Αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Λὼτ συνέλαβον ἐκ τοῦ πατρός των (Γεν. ΙΘ', 36), γνωστὴ δ' εἶναι καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Αὐνᾶνος καὶ τοῦ Ἰούδα, ὅστις ἐκάλεσεν ἐκεῖνον κατὰ τὸν νόμον ὅπως λάβῃ ὡς σύζυγον αὐτοῦ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ του (ΛΗ', 8).

Ἐν Ἑλλάδι, καίτοι ἡ αἱμομιξία ἦτο βδελυκτή, γάμοι μεταξὺ ἀδελφῶν μὴ ὁμομητρίων ἦσαν ἀνεκτοί. Ὁ Ζεὺς ἄλλωστε αὐτὸς εἶχε τὴν Ἥραν «κασιγνήτην ἄλοχόν τε» (Ὁμ. Ἰλ. Σ. 356), ἡ δὲ Στωϊκὴ σχολὴ οὐδόλως ἀπέκρουε τοὺς μεταξὺ στενῶν συγγενῶν γάμους. Ἐπίσης δ' ἐν Σπάρτῃ, κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον (II, 303), ἐπετρέπετο ὁ γάμος μεταξὺ ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν ὁμομητρίων, οὐχὶ δὲ καὶ ὁμοπατρίων. Ὁ Χρύσιππος μάλιστα οὐδὲν σεβασθεὶς (Διογ. Λαέρτ. Βιβλ. VII, κεφ. Ζ') ἐπιτρέπει γάμου κοινωνίαν καὶ «μητράσι καὶ θυγατράσι καὶ υἱοῖς».

Γνωσταὶ δὲ εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ ἔρωτος τῆς Σμύρνας πρὸς τὸν πατέρα της Κινύραν (Στοβ. Ἀνθολ.), τῆς Κανάκης πρὸς τὸν ἀδελφόν της Μάκαρα (Ἀριστοφάνης, Ὀβίδιος). Ὁ Κίμων αὐτός, κατὰ Κορν. Νέπωτα,* εἶχε τὴν ἀδελφήν του γυναῖκα, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς, κατὰ Πλούταρχον (Βίος Θ.), ἐκ τῶν πολλῶν ἐκ τῆς δευτέρας γυναικός του θυγατέρων, τὴν Μνησιπτολέμην, ὑπάνδρευσε πρὸς Ἀρχέπολιν, ἀδελφὸν αὐτοῦ ὁμοπάτριον. Κατὰ Τερέντιον δὲ (Φορμίων, Πράξ. Ι. σκ. IV), ἐν Ἀθήναις αἱ ὀρφαναὶ ὤφειλον νὰ νυμφευθῶσι τοὺς πλησιεστέρους αὐτῶν συγγενεῖς. Σημειωτέον ὅμως ὅτι τινὰ τούτων ἴσως εἶναι ἁπλᾶ μυθολογήματα.

Τέλος αὐτὸς ὁ Καλλιγούλας ὁμολογεῖ ὅτι ἡ μήτηρ του ἦτο προϊὸν αἱμομιξίας.

Ἀλλ' ἀντίθετοι πρὸς τ' ἀνωτέρω, ἄλλαι εἰδήσεις δεικνύουσι τοὐναντίον ὅτι ἡ βδελυγμία αὕτη κατεδικάζετο ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Χιλιάδας ἔτη πρὸ Χριστοῦ ὁ βαβυλωνιακὸς κῶδιξ τοῦ Χαμουραμπῆ κατεδίκαζεν εἰς θάνατον διὰ πυρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν αἱμομικτην υἱόν της (*L. Dellaporte*, La Mésopotamie, σελ. 109), ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ὡς φαίνεται ἡ αἱμομιξία δὲν ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ πάντων. Παράδειγμα ὅσα γράφει ὁ Ἡρόδοτος (II, 129) περὶ Μυκερίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ Χέοπος, ὅστις ἐβίασεν ἄκουσαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἥτις εἶτα ἕνεκα σφοδρᾶς λύπης ἀπηγχονίσθη (*«ἀπήγξατο ὑπὸ ἄχεος»*). Αὐτὴ ἡ ἱστορία τοῦ Καμβύσου, ὅστις θέλων νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀδελφήν του συνεκάλεσε συμβούλιον διακεκριμένων ἀνδρῶν Περσῶν, ἵνα γνωρίσουν αὐτῷ, ἂν τοῦτο ἦτο ἐπιτετραμμένον, δεικνύει ὅτι προηγουμένως καὶ παρὰ Πέρσαις δὲν ὑπῆρχε νόμος ἐπιτρέπων τὴν τοιαύτην συμβίωσιν (*«νόμον οὐδένα ἐξευρίσκειν, ὃς κελεύει ἀδελφεῇ συνοικέειν ἀδελφεόν»* Ἡροδ. III. 31). Καὶ αὐτοὶ δέ, κατὰ Montesquieu, οἱ βάρβαροι ἠδύναντο μὲν νὰ νυμφευθῶσι τὰς θυγατέρας των, οὐδέποτε ὅμως τὰς μητέρας των.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι οἱ λαοὶ σχεδὸν πάντες, ἀπὸ δεισιδαιμόνων κυρίως ἐν ἀρχῇ λόγων, ἀπέφευγον τὴν αἱμομιξίαν, ἰδίᾳ μετὰ μητέρων, ὡς δεικνύει καὶ ἡ σημερινὴ παρατήρησις ἀγρίων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν, παρ' οἷς ἡ τοιαύτη σχέσις θεωρεῖται ἐγκληματικὴ καὶ διὰ θανάτου τιμωρεῖται.

Κυρίως ὅμως ὁ Ἑβραϊκὸς νόμος ἐπιχειρῶν νὰ καταργήσῃ τὴν αἱμομιξίαν ἐτιμώρει διὰ θανάτου πάντα ἔνοχον. Τὸ Λευϊτικὸν (Κ. 11-18) γράφει ὅτι: «Ἐάν τις κοιμηθῇ *μετὰ γυναικὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*, ἀσχημοσύνην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν, *θανάτῳ θανατούσθωσαν*, ἀμφότεροι ἔνοχοί εἰσιν καὶ ἐάν τις κοιμηθῇ *μετὰ νύμφης αὐτοῦ θανάτῳ θανατούσθωσαν* ἀμφότεροι....ὃς ἂν λάβῃ γυναῖκα καὶ *τὴν μητέρα αὐτῆς, ἀνόμημά ἐστιν*,...ὃς ἂν λάβῃ τὴν *ἀδελφὴν αὐτοῦ* ἐκ πατρὸς αὐτοῦ ἢ ἐκ μητρὸς αὐτοῦ, *ὄνειδός ἐστιν, ἐξολοθρευθήσονται ἐνώπιον υἱῶν γένους αὐτῶν*... καὶ ἀσχημοσύνην *ἀδελφῆς πατρός σου καὶ ἀδελφῆς μητρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις*,... ὃς ἂν κοιμηθῇ μετὰ τῆς *συγγενοῦς αὐτοῦ*, ἀσχημοσύνην τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν, *ἄτεκνοι ἀποθανοῦνται*, ὃς ἂν *λάβῃ γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ*, ἀκαθαρσία ἐστίν.... *ἄτεκνοι ἀποθανοῦνται*». Καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ δὲ γράφεται (ΚΖ', 20): «ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος *μετὰ γυναικὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*.... *μετὰ ἀδελφῆς ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ*.... *μετὰ νύμφης αὐτοῦ*.... *μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ*.... καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαὸς γένοιτο».

Καὶ ὅτε ὁ Ἀμνών, ὁ υἱὸς τοῦ Δαυΐδ, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Θημάρ, ἣν ἠγάπα ἐμμανῶς, ἠθέλησε νὰ προσελκύσῃ, αὕτη τῷ ἀπήντησε: «μή, ἀδελφέ μου, μὴ ταπεινώσῃς με, διότι *οὐ ποιηθήσεται οὕτως ἐν Ἰσραὴλ* μὴ ποιήσῃς τὴν ἀφροσύνην ταύτην· καὶ ἐγὼ ποῦ ἀποίσω τὸ ὄνειδός μου; καὶ σὺ ἔσῃ ὡς εἷς τῶν ἀφρόνων ἐν Ἰσραήλ» (Βασιλειῶν Β', κεφ. ΙΓ'. 12).

Καὶ παρ' Ἕλλησι δέ, ὡς λέγει ὁ Πλάτων (Νομ. 8, 838 b.c.), ἄγραφος ὑπῆρχεν ὁ κατὰ τῆς αἱμομιξίας νόμος: «ὡς οἷόν τε ἱκανώτατα φυλάττει *μήτε νοερῶς μήτε λάθρα συγκαθεύδοντα ἤ πως ἄλλως ἀσπαζόμενον ἀπτεσθαι*» τῶν συγγενῶν, «σμικρὸν δὲ ῥῆμα κατασβέννυσι πάσας τὰς τοιαύτας ἡδονάς, τὸ *ταῦτα εἶναι φάναι μηδαμῶς ὅσια, θεομίσῆ δὲ καὶ αἰσχρῶν αἴσχιστα*». Περὶ τούτου δ' ὁμιλεῖ καὶ ὁ Σωκράτης (Ξενοφ. Ἀπομν. Ν. 4) καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καθ' οὓς «*οὐκ ἐρᾷ ἀδελφὸς ἀδελφῆς οὐδὲ πατὴρ θυγατρὸς*» (Ξενοφ. Κυρ. Παιδ. Ε,1, 10· *Λυσίας* κ.Ἀλκιβ. 28. 29 καὶ ἀλλαχοῦ). Ὁπόσον μέγα ἔγκλημα ἐθεωρεῖτο ἡ αἱμομιξία δεικνύει ἡ δραματικὴ ἱστορία τοῦ Οἰδίποδος, ἢ τῆς Φαίδρας καὶ τοῦ Ἱππολύτου.

Ἐν Ῥώμῃ οὐδ' ὁ γάμος μεταξὺ πρώτων ἐξαδέλφων ἐπετρέπετο, κατόπιν δὲ μόνον, ὡς διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ὁπόταν ὁ Κλαύδιος ἠθέλησε νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀνεψιάν του Ἀγριππῖναν, θυγατέρα τοῦ Γερμανικοῦ, ἐπετράπη οὗτος τὸ πρῶτον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπωφελήθη τοῦ νόμου, εἰ μὴ εἷς, καὶ οὗτος τῇ προτροπῇ αὐτῆς τῆς Ἀγριππίνης (Σουετώνιος, Τάκιτος Ann. XII, 5. 6. 7). Ὁ Νέρβας κατόπιν δὲν ἠδυνήθη νὰ διορθώσῃ τὸν νόμον, ὁ Ἀντωνῖνος δ' ὁ Πῖος ἐπωφεληθεὶς ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ του. Κατόπιν ὅμως ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐτέθη μέγας κατὰ τῆς αἱμομιξίας φραγμός, διότι οἱ αἱμομῖκται ἐτιμωροῦντο διὰ κεφαλικῆς ποινῆς ἢ μὲ θάνατον διὰ πυρός.

Σημειωτέον ὅτι καὶ τὸ Κοράνιον (Κεφ. IV, 26, 27) ἀπαγορεύει νὰ νυμφεύωνται τὰς μητέρας, τὰς θυγατέρας, τὰς ἀδελφάς, τὰς θείας, ἐκ πατρὸς καὶ μητρός, τὰς ἀνεψιὰς καὶ τὰς θυγατέρας τῶν ἀδελφῶν, ὡς καὶ τὰς πενθεράς. Αὐτὴ δ' ἄλλως τε ἡ παρατήρησις τῶν ζώων δεικνύει ὅτι καὶ ταῦτα ἔτι ἀποφεύγουσι τὰς τοιαύτας ἑνώσεις, βέβαιον δὲ εἶναι ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπολίτιστοι λαοὶ μετὰ πόθου ἀποφεύγουν καὶ οὗτοι τὰς αἱμομιξίας, ἃς μάλιστα τιμωροῦσιν αὐστηρότατα.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἤρξατο μείζων πρόοδος ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ συστηματικὴ ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἠθῶν, ἡ δὲ διαπαιδαγώγησις καὶ ὁ σεβασμὸς ἐν ταῖς οἰκογενείαις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προήχθη, τὸ *ἔνστικτον* ἤρξατο εἰς φυσιολογικοὺς ὀργανισμοὺς ὑποτασσόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ γενετήσιον αἴσθημα τιθέμενον ὑπὸ στερεώτερον χαλινόν, καίτοι οὐκ ὀλίγαι περιπτώσεις αἱμομιξιῶν καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀναφέρονται (*Λουκρητία Βοργία*). Πράγματι δὲ ἐν τῶν γνωρισμάτων τῶν διακρινόντων τὴν ἀνωτέραν ἐξημέρωσιν τῆς σήμερον εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ γονέων καὶ ἀπογόνων ἢ στενῶν συγγενῶν ἁγνότης σχέσεων, ἧς ἄνευ οὐδ' οἰκογενεία οὐδὲ κοινωνία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Ἰδιαίτατα δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ὑπέδειξε τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἁγνότητα τῆς οἰκογενείας, ἡ δὲ νομολογία βαρὺν κατὰ τῆς αἱμομιξίας τὸν πέλεκυν ἤγειρε.

Ἡ διὰ τῶν αἰώνων κτηθεῖσα πεῖρα προσῆλθε καὶ αὐτὴ ἐπίκουρος. Εἶχεν ἤδη καταδειχθῇ ἀπὸ μακροῦ, ὅτι οἱ μετὰ πλησιεστέρων συγγενῶν γάμοι εἶχον ἐπιβλαβέστατα ἐπακολουθήματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀπογόνων. Παρετηρήθη δηλαδή, ὅτι εἰς τὰς ἐξ ὁμαίμων γάμων οἰκογενείας τὰ πλεῖστα τῶν ἀτόμων προσβάλλονται ὑπὸ *οἰκογενειακῶν* νόσων, αἵτινες κανονικῶς ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὰς ἀκολούθους γενεάς. Κεφαλαιώδης δὲ σημασία ἰδίᾳ ἐδόθη εἰς τὴν αἱμομιξίαν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυξιν *πολυδακτυλίας, λευκισμοῦ* (albininus), *ἀμφιβληστροειδίτιδος, μελαγχρωστικῆς, ἐπιληψίας, βλακείας, διαμαρτιῶν διαπλάσεως* καὶ ἰδίᾳ *κοφαλαλίας* (ἥτις ὡς οἰκογενειακὸν νόσημα ἐξηκολούθησε ν' ἀναφαίνηται ἔν τισιν ἀριστοκρατικαῖς οἰκογενείαις, παρ' αἷς οἱ ὅμαιμοι γάμοι συνεχῶς ἀπὸ ἐτῶν ἐξηκολούθουν τελούμενοι), ὡς καὶ τῶν συχνῶν *ἐκτρώσεων*, ἢ *στειρώσεως*, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ἤδη καὶ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος.

Τὰ δυσάρεστα ταῦτα συμβάματα ἐξηγοῦνται διὰ τῆς κληρονομικότητος. Αἱ διάφοροι νόσοι, αἱ διάφοροι διαταραχαὶ καὶ ἀναπηρίαι, αἱ ἐνυπάρχουσαι εἰς τοὺς ὁμαίμους γονεῖς, *ἐπιπροστιθέμεναι ἀλλήλαις*, ἐπαυξάνονται ἐκδήλως εἰς τοὺς ἀπογόνους.

Διὰ μόνης τῆς αἱμομιξίας ἄρα δὲν δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι πάντα τὰ δυσάρεστα ταῦτα ἐπακολουθήματα, οὐδ' ἡ αἱμομιξία νὰ θεωρηθῇ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς νοσογόνος αἰτία· τινὲς μάλιστα φρονοῦσιν ὅτι οἱ αἱμομικτικοὶ γάμοι ὑπὸ ἔποψιν εὐγονίας δὲν εἶναι ἐπιβλαβέστεροι τῶν συνήθων, ἀφοῦ ἄλλωστε ἀπὸ τοιούτων οὐχὶ σπανίως ἐγεννήθησαν τελείως ὑγιῆ τέκνα καὶ ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ κτηνοτροφίᾳ ὁ αἱμομικτικὸς παράγων οὐδόλως λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ἀλλ' ἁπλῶς αἱ καλαὶ φυσικαὶ ἰδιότητες τῶν μιγνυμένων ζώων. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως· εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι, οὐχὶ σπανίως, ὁ γάμος μεταξὺ προσώπων ὑγιῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας οὐδένα ἀντιληπτὸν κίνδυνον παρουσιάζει, ἀλλ' ἐν τούτοις εἶναι δυνατὸν κατὰ τοὺς Μενδελείους νόμους νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τοὺς γεννήτορας λανθάνον τι κληρονομικὸν στίγμα, ὅπερ νὰ ἀναφανῇ καὶ νὰ ἐκδηλωθῇ σοβαρώτατα, ἰδίᾳ ἐν τοῖς ἐξ ὁμαίμων γάμων ἀπογόνοις, ἀφοῦ ἄλλωστε ἐν τῇ μείξει τῶν κληρονομικῶν στοιχείων μετέχουσιν οὐ μόνον οἱ γονεῖς ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπώτεροι πρόγονοι (βλ. ἐκτενέστερον εἰς λ. γάμος, ὁμαιμοσύνη, κληρονομικότης).

Ὑπὸ ἔποψιν ἄρα ὑγιεινὴν ἡ αἱμομιξία, ἐξάπτουσα τὴν κληρονομικότητα, συσσωρεύουσα τὰ στίγματα καὶ τὰς προδιαθέσεις, δημιουργεῖ πλείστους κινδύνους ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Δι' ὃ καὶ ὀρθῶς αἱ μὲν διάφοροι θρησκεῖαι ἀπηγόρευσαν τοὺς τοιούτους γάμους, τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐπιτρεπούσης τὸν γάμον μόνον πέραν τοῦ 6ου βαθμοῦ συγγενείας, τῆς δὲ καθολικῆς πέραν τοῦ 4ου, οἱ δὲ νόμοι ὥρισαν ὡς ἔγκλημα καὶ αὐστηρῶς τιμωροῦσι πᾶσαν ἀθέτησιν τῶν κοινωνικῶν ὅρων, οἵτινες ἀπαιτοῦσιν, ὅπως διαμείνῃ ἰσχυρὰ καὶ ἀκλόνητος ἡ ἰδέα τῆς ἁγνότητος καὶ τιμιότητος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Καὶ αἱ διατάξεις αὗται ἐν τῷ συμφέροντι τῆς τε οἰκογενείας καὶ κοινωνίας, παρά τινας ἀντιθέτους ὑποδείξεις (*Weber, Mettermeier* κλπ.), δέον νὰ μείνωσιν ἐν ἀπολύτῳ ἰσχύϊ.

Δυστυχῶς ὅμως παρὰ τοὺς πολλαπλοῦς καὶ ἰσχυροτάτους τούτους λόγους, δι' οὓς ὁ ἄνθρωπος δέον νὰ μὴ ἐπιζητῇ ἐκνόμως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενετηρίου αὐτοῦ ὁρμῆς, οὐδόλως ἔπαυσαν ἀπαντώμεναι λαθραῖαι σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, συνήθως μεταξὺ ψυχοπαθῶν, εὐήθων, ἐκφύλων, μεθύσων καὶ ὑπὸ κακὰς συνθήκας ζωῆς ἢ κατοικίας (συνωστισμοῦ) βιούντων μελῶν αὐτῆς, καὶ ὧν οὐχὶ ὀλίγαι γνωσταὶ γιγνόμεναι φθάνουσι μέχρι τῶν δικαστηρίων, καίτοι κατά τινας εἰς κατώτερον τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμὸν (*Kaufmann* 60 %). Οὕτω τῷ 1914 ὑπὸ τῶν γερμανικῶν δικαστηρίων κατεδικάσθησαν 528 ἄτομα, ὧν 350 ἄρρενα καὶ 178 θήλεα διαφόρων ἡλικιῶν ἀπὸ αὐτῆς ἔτι τῆς νεαρωτάτης. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν οἱ 113 (ἤτοι περίπου τὸ 1/3) ἦσαν ἡλικίας 40 - 50 ἐτῶν· φρίκην ἰδίᾳ ἐμποιοῦσιν οἱ αἱμομικτικοὶ βιασμοὶ πατρὸς ἐπὶ θυγατέρων, οἵτινες ἀτυχῶς δὲν εἶναι σπάνιοι. Κατά τινα στατιστικὴν τοῦ Legendie, ἐπὶ 22 αἱμομικτικῶν βιασμῶν 17 διενηργήθησαν ὑπὸ πατρός! ΑΡ.Π.Κ.

[ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΣ.] *α') Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ.*— Ἤδη ἀπὸ τῆς *πατριαρχικῆς* ἐποχῆς ἀναφέρονται παραδείγματα αἱμομιξίας, ἅτινα ὅμως εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἀποδοκιμάζονται. Οὕτω λ. χ. ἐμφανίζονται ἐν τῇ Γενέσει (ιθ' 32 ἑξ.) αἱ θυγατέρες τοῦ Λὼτ συνευρισκόμεναι μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν μεθυσθέντος πατρός των, ἐξ ἧς μείξεως ἐγεννήθησαν ὁ Μωὰβ καὶ ὁ Ἀμμών. Καὶ δὲν ψέγει μὲν ἡ Γραφὴ ἀμέσως τὴν πρᾶξιν ταύτην, οὐχ ἧττον ὅμως ἀποτελεῖ ἔμμεσον ψόγον αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ὡς προϊόντα τῆς μείξεως ταύτης παρουσιάζει αὕτη τοὺς γενάρχας δύο λαῶν πρὸς οὓς οὐδεμία ἐπικοινωνία ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας (Δευτερονομίου κγ' 3). Ἐπίσης ἀναφέρει ἡ Γένεσις (λε' 22 ἑξ.) τὴν μεῖξιν τοῦ Ρουβήν, τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Ἰακώβ, μετὰ τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Βαλά, ὡς ἀποτέλεσμα δ' ὅμως τῆς ἐν λόγῳ μείξεως ἐμφανίζει αὐτὴ τὴν ἀπώλειαν τῶν πρωτοτοκίων τοῦ αἱμομίκτου υἱοῦ (πρβ. καὶ μθ' 3).

Ἡ *Μωσαϊκὴ νομοθεσία* ἔπειτα ἐν τῷ Λευϊτικῷ θεωρεῖ ὡς αἱμομιξίαν καὶ ἀπαγορεύει ὡς τοιαύτην τὰς ἑξῆς ἑνώσεις μεταξὺ *οἰκείων σαρκὸς* (συγγενῶν ἐξ αἵματος)· μεταξὺ υἱοῦ καὶ μητρὸς (Λευϊτ. ιη' 7) καὶ ἀνδρὸς καὶ τῆς συζύγου τοῦ πατρός, τ. ἔ. τῆς παλλακῆς (8), μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ τῆς ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς ἀδελφῆς (9), μεταξὺ πάππου καὶ ἐγγόνης (10), ἀνδρὸς καὶ τῆς θυγατρὸς συζύγου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (11), μεταξὺ ἀνεψιοῦ καὶ θείας εἴτε ἐκ πατρὸς εἴτε ἐκ μητρὸς (12 καὶ 13), μεταξὺ ἀνεψιοῦ καὶ συζύγου τοῦ θείου (14), ἀνδρὸς καὶ νύμφης εἴτε τοῦ υἱοῦ εἴτε τοῦ ἀδελφοῦ (15,16), μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ τῆς θυγατρὸς ἢ ἐγγόνης τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ἀνδρὸς (17), καὶ ἀνδρὸς καὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς συζύγου αὐτοῦ, ταύτης ζώσης ἔτι (18). Ἀναφέρεται δὲ κυρίως ὁ ἀνήρ, διότι οὗτος θεωρεῖται ὡς λαμβάνων τὴν σύζυγον. Σημειωτέον δ' ὅτι δὲν θεωρεῖται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὡς αἱμομιξία ὁ γάμος μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ τῆς συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἀποθανόντος ἀτέκνου. Ἄλλως δ' ὅ,τι ἀπαγορεύεται εἰς τὸν ἄνδρα δὲν ἐπιτρέπεται οὐδὲ εἰς τὴν γυναῖκα. Μεῖξις πατρὸς μετὰ θυγατρὸς δὲν μνημονεύεται ἐν τῇ Μωσαϊκῇ νομοθεσίᾳ, εὐδηλον δ' ὅμως ὅτι ἀπαγορεύεται αὐτή, ὡς καὶ ἡ μεταξὺ υἱοῦ καὶ μητρός. Θανατικὴν δὲ ποινὴν ἐπιβάλλει αὕτη εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἐνόχους αἱμομιξίας· α) μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ τῆς συζύγου τοῦ πατρός, β) μεταξὺ πενθεροῦ καὶ νύμφης καὶ γ) μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ μητρὸς ὁμοῦ καὶ θυγατρὸς (Λευϊτ. κ' 11 ἑξ.). Εἶδος δ' ἀφορισμοῦ ἐπεβάλλετο εἰς ἄνδρα μειγνυόμενον μετὰ θυγατρὸς τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς αὐτοῦ (κ' 17). Ἀνάλογος δὲ τῇ ποινῇ ταύτῃ φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς αἱμομίκτην ἀνεψιὸν μετὰ θείας ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ συζύγου τοῦ θείου.

Παρὰ τὰς αὐστηρὰς ὅμως ταύτας ἀπαγορεύσεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου δὲν ἐνέλειπον αἱ αἱμομιξίαι καὶ παρεκτροπαὶ παρ' Ἑβραίοις, ὧν παραδείγματά τινα ἀναφέρει ἡ Π. Δ. (Β' Βασιλειῶν ιγ' 11 ἑξ. ιστ' 21, Γ' β' 13 κλπ.). Οἱ δὲ προφῆται πρὸς ταῖς ἄλλαις κακίαις, δι' ἃς ἐλέγχουσι τὴν ἰσραηλιτικὴν κοινωνίαν, καυτηριάζουσιν αὐτὴν καὶ διὰ τὰς αἱμομικτικὰς παρεκτροπὰς αὐτῆς (Ἀμὼς β' 7, Ἰεζεκιὴλ κβ' 10).

β) Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.—Ἐνταῦθα μνημονεύονται δύο παραδείγματα αἱμομιξίας: α) Τὸ τοῦ Ἡρῴδου τοῦ Ἀντύπα, ὅστις διαζευχθεὶς τὴν σύζυγον αὐτοῦ, θυγατέρα Ἀρέτα τοῦ βασιλέως, ἐλα-

Digitized by Google

βεν ὡς σύζυγον τὴν Ἡρωδιάδα, τὴν ἐπ' ἀδελφῇ νύμφην αὐτοῦ, ζῶντος ἔτι τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπετιμήθη δριμύτατα ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (*Μάρκου* ΣΤ' 18· πρβ. καὶ *Ἰωσήπου* Ἰουδ. Ἀρχαιολογίας ΙΗ' ε' 1). β) Τὸ παράδειγμα τοῦ Κορινθίου ἐκείνου Χριστιανοῦ, ὅστις ἔλαβε τὴν γυναῖκα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ἀποκόπτεται ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἀναθεματιζόμενος (Α' Κορινθ. ε' 1—5), τῆς γυναικὸς οὔσης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐθνικῆς. Ὁ εὐαγγελικὸς νόμος δὲν ἀνέχεται τὴν αἱμομιξίαν, ὡς δὲν ἀνέχεται καὶ τὴν πορνείαν, ὑφ' ἣν λέξιν περιέλαβε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἡ ἀποστολικὴ τῶν Ἱεροσολύμων σύνοδος καὶ τὰς αἱμομικτικὰς παρεκτροπάς, ἐντειλαμένη εἰς τοὺς ἐξ ἐθνῶν Χριστιανοὺς «*ἀπέχεσθαι τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων καὶ τῆς πορνείας*» (Πράξεων Ἀποστόλων ιε' 20· πρβ. καὶ Α'. Κορ. ε' 1). Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ.—Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι, καίτοι ἡ χριστιανικὴ Θρησκεία τόσον αὐστηρῶς καταδικάζει τὴν πορνείαν ἐν γένει καὶ τὴν αἱμομιξίαν ἰδιαιτέρως, οἱ ἐχθροὶ τῶν Χριστιανῶν, παρεξηγοῦντες τὰς ἰδιαιτέρας των συναθροίσεις καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην αὐτῶν, κατηγόρουν αὐτούς, ἀπὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος, συχνότατα δι' αἱμομιξίαν, δι' οἰδιποδείους μείξεις (βλ. λ.), κατὰ τὴν καθιερωθεῖσαν φρασεολογίαν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἤρχισαν ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι λαμβάνουσαι μέτρα κατὰ τῆς αἱμομιξίας καὶ πρώτη ἡ ἐν Ἐλβίρᾳ τῆς Ἱσπανίας σύνοδος τοῦ ἔτους 300, διὰ τοῦ 61ου αὐτῆς κανόνος, ἐπιβάλλει πενταετῆ στέρησιν τῆς κοινωνίας εἰς τὸν νυμφευόμενον μετὰ θάνατον τῆς συζύγου του τὴν ἀδελφήν της. Ἔκτοτε σύνοδοι, πατέρες, καὶ οἱ χριστιανοὶ αὐτοκράτορες, ἔλαβον διάφορα μέτρα κατὰ τῆς αἱμομιξίας καὶ οὕτω διεμορφώθησαν βαθμηδὸν τὰ κωλύματα τοῦ γάμου (περὶ ὧν βλέπε εἰς λέξ. γάμου κωλύματα). Δ. Σ. Μ.

[ΝΟΜΙΚΩΣ]. Πᾶσαι αἱ νομοθεσίαι τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἀπηγόρευσαν τὸν μεταξὺ στενῶν συγγενῶν γάμον, θεσπίσασαι ἀνέκαθεν κυρώσεις ποινικοῦ καὶ ἀστικοῦ δικαίου. Τοῦτο δέ, ὁρμώμεναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἠθικῆς ἀνάγκης τῆς ἐν τῷ στενῷ τῆς οἰκογενείας κύκλῳ ἁγνότητος τῶν ἠθῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν ἐπιβλαβεστάτων συνεπειῶν διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ἀνάπτυξιν, ἃς συνεπάγονται διὰ τὰ ἐξ αὐτῶν τέκνα αἱ τοιαῦται ἐπιγαμίαι καὶ τέλος ἐξ οἰκονομικῶν ὠθούμεναι λόγων, συγκεκριμένως δὲ ἐπὶ τῷ τέλει ὅπως τὰ ἀγαθὰ μὴ μένωσιν ἐπ' ἄπειρον εἰς τὰς αὐτὰς οἰκογενείας, ἀλλὰ τρέπωνται πρὸς χεῖρας παραγωγικωτέρας.

Ποινικὸν δίκαιον.— Παρὰ Ρωμαίοις, ἡ μεταξὺ τῶν ἐγγυτέρων συγγενῶν συνουσία ἐκαλεῖτο incestus ἢ incestum καὶ διεκρίνετο εἰς *incestus juris gentium*, *ἐπιμιξίαν μεταξὺ ἀνιόντων καὶ κατιόντων* καὶ εἰς *incestus juris civilis*, τὴν μεταξὺ *λοιπῶν συγγενῶν*, οἷς ἀπηγορεύετο δυνάμει τῶν κειμένων νόμων ὁ γάμος, κατεδιώκετο δὲ εἴτε δυνάμει τῆς Lex Julia de adulteriis coercendis, εἴτε δυνάμει εἰδικῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων μεταγενεστέρων ταύτης, ἐπισύρουσα τὰς ποινὰς τῆς ἐξορίας, τῆς ἐκπτώσεως ἀπὸ παντὸς ἀξιώματος, καὶ δημεύσεως μέρους ἢ καὶ ὅλης τῆς περιουσίας τοῦ αὐτουργοῦ. Τὰ *Βασιλικὰ* (60.37.75) παραλαβόντα τὴν διάταξιν ἐκ τοῦ *Προχείρου* (39.69) ὁρίζουσιν, ὅτι οἱ μὲν γονεῖς πρὸς τέκνα, εἴτε τέκνα πρὸς γονεῖς ἢ ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφοὺς «*ξίφει τιμωρείσθωσαν*», ἐπὶ τῶν λοιπῶν δὲ περιπτώσεων αἱμομιξίας («οἱ δὲ κατὰ ἄλλην συγγένειαν πρὸς ἀλλήλους συμφθειρόμενοι, τουτέστι πατὴρ εἰς γυναῖκα υἱοῦ ἢ υἱὸς εἰς γυναῖκα πατρὸς ἤγουν μητρυιὰν ἢ πατρωὸς εἰς προγονὴν ἢ ἀδελφὸς εἰς γυναῖκα ἀδελφοῦ ἢ θεῖος εἰς ἀνεψιὰν ἢ ἀνεψιὸς εἰς θεῖαν ἢ εἰς δύο ἀδελφὰς ἢ εἰς μητέρα ξένην ἢ τὴν αὐτῆς θυγατέρα ἐν εἰδήσει μιγνύμενος») ὁρίζουσιν ὅτι «*οἱ τοιοῦτοι τυπτόμενοι ῥινοκοπείσθωσαν αὐτοί τε καὶ αἷς αὐτοὶ συνεφθάρησαν*» (πρβλ. αὐτ. θέμα 76, Πρόχ. 39.72, ὅπου ἀπαγγέλλεται ποινὴ «τυπτέσθωσαν» κατὰ συναπτόντων γάμους εἰς ἀπηγορευμένον βαθμόν).

Τὸ Κανονικὸν δίκαιον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πολλαπλασιάσαν μέχρις ἀδικαιολογήτου ὑπερβολῆς τὰ τοῦ γάμου κωλύματα, ἀκόμη καὶ μεταξὺ ἀπωτάτων συγγενῶν ἀπαγορεῦσαν τοῦτον, ἐπεξέτεινε κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἱμομιξίας. Καὶ ἐκολάζετο μὲν ἡ λόγῳ τῶν ἀπαγορευτικῶν αὐτοῦ διατάξεων ὑπέρμετρος αὐστηρότης ἐν τῇ πράξει, καθόσον αἱ ἀνώτεραι ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ καθιέρωσαν νὰ χορηγῶσιν ἀδείας γάμου μεταξὺ ὡρισμένων συγγενῶν ἀπωτέρου βαθμοῦ ὧν ὁ γάμος συμφώνως ταῖς ἀνωτέρω διατάξεσιν ἀπηγορεύετο, ἀλλ' ἂν τοιαύτη ἄδεια δὲν ἐλαμβάνετο, τὸ ἔγκλημα τῆς αἱμομιξίας δὲν ἔπαυεν ὑπάρχον, καίτοι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς πολὺ ἠπιώτερον ἐτιμωρεῖτο τῶν λοιπῶν καθ' ἃς ἀπολύτως ἀπηγορεύετο ὁ γάμος. Ἐντεῦθεν ἐπήγασεν ἡ διάκρισις τῆς *incestus juris divini*, περιπτώσεως, καθ' ἣν *ἀπολύτως* ἐκωλύετο μεταξὺ δύο προσώπων ὁ γάμος, καὶ περιπτώσεως *incestus juris humani*, καθ' ἣν παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ *κατόπιν ἀδείας* τοιοῦτος, δὲν ἐζητήθη ὅμως οὐδ' ἐλήφθη προηγουμένως ἡ κεκανονισμένη ἄδεια.

Τὸ Ρωμαϊκὸν καὶ Κανονικὸν δίκαιον ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῶν νομοθεσιῶν τοῦ μεσαίωνος καθόσον ἀφορᾷ τὰς περὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἱμομιξίας διατάξεις, κατὰ τοῦ ὁποίου πρᾶξις τῶν δικαστηρίων καὶ νομοδιδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἐδίστασαν οὐδ' αὐτὴν τὴν θανατικὴν ποινὴν νὰ ἐπιβάλλουν, τοὐλάχιστον εἰς τὰς βαρυτέρας του περιπτώσεις.

Ἐκ τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν παρατηροῦμεν ὅτι ἐκτὸς τοῦ Γαλλικοῦ Ποιν. Νόμου τοῦ 1810 ἀγνοοῦντος παντελῶς τὴν αἱμομιξίαν ὡς ἔγκλημα καὶ τοῦ ἀπὸ 1813 Βαυαρικοῦ Ποιν. Νόμου τιμωροῦντος μὲν τὴν αἱμομιξίαν, πλὴν κυρίως οὐχὶ ὡς τοιαύτην ἀλλ' ὡς κατάχρησιν τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἢ τῆς νομίμου τινὸς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν προσώπων τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειάν του τελούντων πρὸς ἀποπλάνησιν αὐτῶν εἰς ἀσέλγειαν (ἄρθ. 206), καίτοι κατὰ παράβασιν τῆς ἀρχῆς του ταύτης τιμωρεῖ οὗτος τὴν μεταξὺ ἀδελφῶν αἱμομιξίαν (ἄρθ. 207), τὰ μεταγενέστερα Βαυαρικὰ νομοσχέδια (τοῦ 1822, 1827 καὶ 1831), ἐξ ὧν παρέλαβε καὶ ὁ ἡμέτερος νομοθέτης τὸ σχετικὸν ἄρθρον, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν ποινικοὶ κώδικες ἐθεώρησαν τὴν αἱμομιξίαν ὡς τοιαύτην, ὡς αὐτοτελὲς ἔγκλημα, καθοδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ἐν προοιμίῳ τοῦ παρόντος λόγων.

Συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 281 τοῦ ἡμετέρου Ποιν. Νόμου, «Γονεῖς καὶ ἐξ αἵματος συγγενεῖς εἰς ἀνιόντα βαθμὸν οἵτινες συνουσιάζονται μετὰ τῶν τέκνων των ἢ ἄλλων ἀπογόνων των, ἀδελφοὶ νόμιμοι ἀμφιθαλεῖς ἢ ἑτεροθαλεῖς, οἵτινες ἀκολασταίνουσι μετ' ἀλλήλων καταδικάζονται εἰς εἱρκτήν. Οἱ τοιούτου κακουργήματος ἔνοχοι γονεῖς ἀποστεροῦνται προσέτι ὅλων τῶν πατρικῶν δικαίων καὶ κηρύττονται ἀνίκανοι νὰ κληρονομήσωσι τὴν περιουσίαν τούτων τῶν τέκνων των. Παῖδες δὲ καὶ ἀπόγονοι, οἵτινες μετὰ πλήρη δωδεκαετῆ ἡλικίαν ἐπλημμέλησαν τοιουτοτρόπως μετὰ τῶν γονέων καὶ τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν των εἰς ἀνιόντα βαθμόν, τιμωροῦνται μὲ φυλάκισιν τοὐλάχιστον ἓξ μηνῶν».

Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου σημειοῦμεν ὅτι γονεῖς θεωροῦνται οὐ μόνον οἱ συνεπείᾳ νομίμου γάμου τοιοῦτοι ἀλλὰ γενικῶς οἱ «τοκεῖς». Ἐπὶ τῶν φυσικῶν ὅθεν γάμων θέσιν γονέως καὶ ἀνιόντων ἐπέχει ἡ μήτηρ καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς ἀνιόντες, τοῦ φυσικοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀνιόντων διωκομένων μόνον ἐὰν ἡ πατρότης ἀναγνωρισθῇ δικαστικῶς. Ἀφ' ἑτέρου ἄτοπος καὶ ἀδικαιολόγητος ὁ, λόγῳ τῆς διατυπώσεως τοῦ ἄρθ 207 Βαυαρ. Νόμου 1813 καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ εἰλημμένου ἡμετέρου τοιούτου, ἀποκλεισμὸς ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγκλήματος τῶν μεταξὺ νόθων ἀδελφῶν, ἢ γνησίων καὶ νόθων τοιούτων σαρκικῶν ἑνώσεων. Ἐξ ἄλλου, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐπίσης ἄτοπος ἡ, παρὰ πᾶσαν ἀρχήν, ἐπέκτασις τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγκλήματος, ὥστε ὡς αἱμομιξία νὰ τιμωρῆται οὐ μόνον ἡ κατὰ φύσιν συνουσία τῶν ἐνόχων προσώπων, ὡς ἔδει, ἀλλὰ ἐν γένει πᾶσα μεταξύ των ἀκόλαστος σχέσις. Τοῦ ἡμετέρου Ποιν. Νόμου τέλος περιορίζοντος τὸ ἔγκλημα τῆς αἱμομιξίας ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου ὁρίων, καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὑπάρξεως συγγενείας ἐξ αἵματος μεταξὺ τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων προσώπων, ἕπεται ὅτι ἡ μετὰ κατιόντων σαρκικὴ ἕνωσις τῶν θετῶν γονέων, τῶν ἐκ πλαγίου ἀνιόντων ὡς καὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας τοιούτων, ἔστω καὶ εἰς βαθμὸν καθ' ὃν ἀπαγορεύεται ὁ γάμος, δὲν θεωρεῖται ὡς αἱμομιξία, τῆς πράξεώς των αὐτῆς δυναμένης νὰ διωχθῇ καὶ τιμωρηθῇ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρ. 275 καὶ 276 τοῦ Ποιν. Νόμου ἐὰν φέρῃ τοὺς ἐν αὐτοῖς προβλεπομένους ὅρους.

Ἀστικὸν δίκαιον.—Ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ δικαίῳ ἡ αἱμομιξία συνεπήγετο ἀστικὰ ἀποτελέσματα ποινικὸν ἔχοντα χαρακτῆρα· οὕτω τὰ ἐξ αἱμομικτικῆς ἑνώσεως τέκνα, ὡς νόθα, δὲν κληρονομοῦσι τὸν φυσικὸν αὐτῶν γεννήτορα (ἐνῷ, γνήσια ὄντα ὡς πρὸς τὴν μητέρα, κληρονομοῦσι ταύτην), λογιζόμενα ὡς πρόσωπα ἀνίκανα ὅπως κληθοῦν εἰς τὴν κληρονομίαν· ἡ περιουσία τοῦ ἐνόχου αἱμομιξίας γονέως διενέμετο μεταξὺ τῶν γνησίων αὐτοῦ τέκνων, ἐλλείψει δὲ τοιούτων ἐδημεύετο· τέλος ὑφίσταντο διατάξεις περὶ στερήσεως τῆς προικὸς κτλ. (*Cod* 5-5-6, *Ἰουστινιανοῦ Νεαρὰ* 12. *Ἀρμενόπ.* Δ' ζ § 7). Παρ' ἡμῖν ὅμως σήμερον αἱ διατάξεις αὗται, ποινικὸν φέρουσαι χαρακτῆρα, κατηργήθησαν, ἀντικατασταθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ποινικοῦ ἡμῶν Νόμου, ὁρίζοντος ἐν προκειμένῳ ἐν τῷ ἀνωτέρω ἐκτεθειμένῳ ἄρθρῳ αὐτοῦ ὅτι «οἱ τοιούτου κακουργήματος ἔνοχοι γονεῖς ἀποστεροῦνται προσέτι ὅλων τῶν πατρικῶν δικαίων καὶ κηρύττονται ἀνίκανοι νὰ κληρονομήσωσι τὴν περιουσίαν τούτων τῶν τέκνων των», γενικῶς δὲ ἐν ἄρθρ. 358 ὅτι «μέλος οἰκογενείας γενόμενον ἔνοχον πράξεων αἵτινες βλάπτουσι τὴν οἰκογενειακὴν τάξιν, πρὸς τῇ ποινῇ ἀποστερεῖται ἐν αὐτῷ καὶ ὅλων τῶν ἐκ τῆς συγγενείας νομίμων ὠφελειῶν ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο κατὰ τοῦ ὁποίου ἀπετείνετο ἡ πρᾶξις».

Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον (*Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*). — Εἰς τὴν αἱμομιξίαν ἀνάγονται κανόνες τινὲς τοῦ Μεγ. Βασιλείου (67, 75, 76) ἐπιβάλλοντες ἐκκλησιαστικὰς ποινάς, ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ («περὶ αἱμομιξιῶν» Σύντ. Ε' 439) τροποποιηθείσας. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐπὶ συναπτόντων γάμον εἰς ἀπηγορευμένον βαθμὸν ἐπιβάλλει ὁ 68 κανὼν τοῦ Μεγ. Βασιλείου τὰ ἐπιτίμια τῆς μοιχείας. ΔΗΜ. Ι. ΣΕΠΟ[...]

[ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΣ]. Κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον τῶν λαῶν συναντῶμεν ἐπικρατοῦσαν τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς σαρκικῆς ἐπιμιξίας μεταξὺ συγγενῶν καὶ δὴ ἐξ αἵματος καὶ τὴν αἱμομιξίαν ταύτην ἀνακηρυσσομένην ἔγκλημα καὶ αὐστηρῶς τιμωρουμένην. Τὸ ποιητικὸν δαιμόνιον τοῦ Σοφοκλέους ζωηρῶς περιέγραψε τὴν φρίκην τοῦ ἐγκλήματος τούτου ἐν τοῖς δράμασι τοῖς βασιζομένοις εἰς τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος. Ἐξαιρέσει τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ὅπου βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται νυμφεύονται τὰς ἀδελφάς των, καὶ τῶν ἀρχαίων Περσῶν, ὅπου ἡ μεταξὺ στενῶν συγγενῶν καὶ ἀδελφῶν σαρκικὴ μεῖξις ὄχι μόνον ἐπετρέπετο, ἀλλὰ καὶ ἐθεωρεῖτο ἱκανὴ νὰ ἐξαγνίσῃ καὶ τὰ θανασιμώτερα ἁμαρτήματα, οἱ πλεῖστοι τῶν λαῶν ἀποδοκιμάζουσι τὴν αἱμομιξίαν καὶ ἐπιβάλλουσι ποινάς. Παρὰ τὰς ἀναφερομένας ἐν τῇ Γραφῇ παραβάσεις (Ἀβραάμ, Λώτ, Θάμαρ κ. λ. π.), οἱ Μωσαϊκοὶ νόμοι τιμωροῦσι τὴν αἱμομιξίαν μὲ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου (ὁ αἱμομίκτης καίεται ζῶν, Λευϊτικὸν Κ' 14· πρβλ. 11, 12, 17). Τὴν αὐτὴν ποινὴν ἀπαγγέλλει καὶ ὁ Βαβυλωνιακὸς «Κῶδιξ τοῦ Hammaurabi».

Παρ' ἀρχαίοις Ρωμαίοις εὑρίσκομεν τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς αἱμομιξίας κατοχυρουμένην διὰ νόμων. Εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἐξέτεινε τὴν ἀπαγόρευσιν μεταξὺ καὶ ἀπωτέρων συγγενῶν, κατὰ δὲ τὸν Μεσαίωνα ἡ αἱμομιξία ἐτιμωρεῖτο αὐστηρότατα. Οἱ πρῶτοι δὲ μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ποινικοὶ κώδικες ἠγνόησαν τὸ ἀδίκημα τοῦτο, ἐπαναφερθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀλλὰ περιορισθὲν εἰς τὴν σαρκικὴν μῖξιν μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων καὶ ἀδελφῶν καὶ τιμωρούμενον μὲ ἐπιεικεστέραν ποινήν.

Ἡ ἐξέλεξις αὕτη τῆς ἠθικῆς καὶ νομικῆς περὶ τούτου ἀντιλήψεως τῶν λαῶν, ἡ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ἐμφάνισις ἱκανῶν περιπτώσεων αἱμομιξίας, ὤθησε τοὺς κοινωνιολόγους εἰς μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου καὶ εἰς ἐξακρίβωσιν τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπαγορεύσεως τῆς αἱμομιξίας. Εἶναι φυσικὸν ἀδίκημα (délit naturel) ἡ αἱμομιξία; Βιολογικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν αὐτὴν ἢ ὀφείλεται εἰς κοινωνικοὺς λόγους ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη; Ἡ ἐθνογραφία ἦλθε πρώτη, ἵνα ῥίψῃ φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ὁ R. Latham (Descriptive Ethnology - London 1859) καὶ ὁ Mac Lennan (Primitive mariage-London 1865) πρῶτοι ἐμελέτησαν τοῦτο παρὰ τοῖς ἀγρίοις καὶ τοῖς καθυστερημένοις λαοῖς. Ὁ Μόργκαν (Ancient Society London 187.) καὶ ὁ Frazer (Totemisme and Exogamy-London 1910) ηὔξησαν τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐπὶ τῶν καθυστερουμένων λαῶν, ἔκτοτε δὲ πλεῖστοι κοινωνιολόγοι, ὁ Reinach, ὁ Durkheim, ὁ Westermarck, ὁ Pickler, ὁ Kelles-Krauz ἐνεβάθυναν εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ πράγματος.

Ἡ παρατήρησις τῶν καθυστερημένων λαῶν τῆς Κεντρῴας Αὐστραλίας, τῶν Μελανησίων, τῆς Κεντρῴας Ἀφρικῆς κλπ. μᾶς δεικνύει ὅτι ὅσον πλέον καθυστερημένοι εἶναι οἱ λαοὶ οὗτοι, τόσον περισσότερον εὐρύνεται ὁ κύκλος τῶν προσώπων, ἡ μετὰ τῶν ὁποίων σαρκικὴ μῖξις ἀποτελεῖ αἱμομιξίαν ὄχι μόνον αὐστηρῶς τιμωρουμένην, ἀλλ' ἐμβάλλουσαν καὶ εἰς τρόμον τοὺς πληθυσμούς τους ὅτι μέγα τι κακὸν ἀπειλεῖ τὴν φυλήν των. Ἐκεῖ ὅπου οἱ λαοὶ διαιροῦνται εἰς διαφόρους φυλὰς (*clan*), ἑκάστη τῶν ὁποίων φέρει διακριτικόν τι γνώρισμα, ἔμβλημα ζῴου ἢ φυτοῦ (totem), ἱεροῦ θεωρουμένου καὶ ἀποτελοῦντος τὴν θρησκευτικὴν ἕνωσιν τῶν μελῶν τῆς φυλῆς — κατάστασιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις, ἐπέρασε καὶ ἡ σήμερον πολιτισμένη ἀνθρωπότης κατὰ τὴν προϊστορίαν αὐτῆς—ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος ἐξωγαμία. Εἰς οὐδὲν μέλος τῆς φυλῆς ἐπιτρέπεται ὄχι μόνον νὰ νυμφευθῇ γυναῖκα ἐκ τῆς φυλῆς του, ἀλλ' οὐδὲ κἂν εἰς σαρκικήν τινα μῖξιν νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτῆς. Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται μόνον μετὰ γυναικῶν ἄλλης φυλῆς, ὑπὸ ἄλλο τότεμ. Ἡ μῖξις μετὰ γυναικὸς τῆς αὐτῆς φυλῆς θεωρεῖται αἱμομιξία, προσβάλλουσα ὅλα τὰ μέλη τῆς φυλῆς καὶ τὴν ἱερότητα τοῦ *τότεμ* καὶ τιμωρουμένη διὰ θανάτου. Ἐφόσον προβαίνομεν ἐκ μᾶλλον καθυστερημένων εἰς ὀλιγώτερον καθυστερημένους λαοὺς βλέπομεν περιοριζομένην τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην εἰς τμήματα φυλῆς, εἰς τὰ μέλη τῆς αὐτῆς μόνον οἰκογενείας. Ἀσφαλῶς οὐχὶ ἐπιστημονική τις γνῶσις ἢ βιολογικὴ παρατήρησις ὡδήγησαν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς τοιαύτης αἱμομιξίας. Ὁ Frazer, ὁ διασημότερος τῶν ἐθνογράφων, πολὺ ταξιδεύσας καὶ πολὺ μελετήσας τὸ ζήτημα τοῦτο, σχεδὸν ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι ἄλυτον καὶ σχεδὸν ἀδύνατος ἡ ἐξακρίβωσις τῆς καταγωγῆς τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς αἱμομιξίας. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ὁ Mac Lennan διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐξ ἁρπαγῆς γάμου, μιᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων μορφῶν τοῦ γάμου, εἰς ἣν [...]

Digitized by Google

ομαρτεῖ καὶ ἡ παιδοκτονία τῶν νεογεννήτων θηλέων. Ἐπικρατούσης τῆς βρεφοκτονίας ταύτης καὶ οὗ ἐξ ἁρπαγῆς γάμου, ἡ ἀνάγκη ζητήσεως γυναικῶν ἐξ ἄλλης φυλῆς μεταβληθεῖσα εἰς συνήθειαν ἐνεβίβασε, βοηθούσης καὶ τῆς πρωτογόνου νοοτροπίας, τὴν μῖξιν μετὰ γυναικῶν τῆς αὐτῆς φυλῆς εἰς ἔγκλημα. Οἱ Morgan καὶ Reinach θεωροῦσι τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην ὡς μέσον ἐπινοηθὲν, ἵνα ἀπὸ τῆς πρωτογόνου κοινογαμίας μεταβῶσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς περιωρισμένον γάμον. Ὁ ἔρως καὶ πᾶσα γενετήσιος ὁρμὴ κατὰ τὴν πρωτόγονον ἐποχὴν ἐξεδηλοῦτο τοσοῦτον ἀγρίως, δεδομένου τοῦ ὁρμητικοῦ καὶ ἀπερισκέπτου χαρακτῆρος τῶν πρωτογόνων λαῶν, κινουμένων ὑπὸ τῶν παθῶν μᾶλλον ἢ τοῦ λόγου, ὥστε ἦτο πηγὴ διαρκοῦς ἐμφυλίου μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων σπαραγμοῦ. Τέλος ειδικῶς ἐνέκυψεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ διάσημος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κοινωνιολόγος Emile Durkheim, ὅστις διετύπωσε τὴν ἑξῆς γνώμην: Ὁ *τοτεμισμὸς* δὲν εἶναι ἁπλῶς προϊστορικὴ θρησκεία. Εἶναι προσωποποίησις τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος ἐν τῷ *τότεμ*, ὑπερτροφία τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου, προσωποποίησις τῆς ἠθικῆς ἐπιβολῆς τῆς ὁμάδος ἐπὶ τῶν μελῶν, ἐν τῷ μακραίωνι ἀγῶνι αὐτῶν καὶ ὑπὸ τὴν προϊστορικὴν νοοτροπίαν μορφωθεῖσα. Καθὼς τὸ *τότεμ* εἶναι ἱερὸν (tabou) καὶ μυστηριώδης σχέσις συνάπτει αὐτὸ πρὸς τὰ μέλη τῆς ὁμάδος *(clan)*, οὕτω καὶ ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ clan εἶναι σχέσις ἱερά. Καθὼς ἡ βρῶσις τοῦ *τότεμ-ζῴου* ἀπαγορεύεται ὡς ἱεροσυλία καὶ ἡ προσέγγισις εἰς τὸ αἷμα αὐτοῦ εἶναι ἐπίσης ἱεροσυλία, οὕτω καὶ ἡ αἱμομιξία πρὸς τὸ αἷμα *ὁμοτοτεμικῶν* μελῶν εἶναι ἱεροσυλία καὶ τιμωρεῖται βαρύτατα. Τὸ αἷμα τῶν μελῶν τοῦ αὐτοῦ *τότεμ* ἔχει μυστηριώδη τινὰ κοινότητα καὶ σχέσιν πρὸς τὸ αἷμα τοῦ *τότεμ*. Ἡ μεῖξις λοιπὸν πρὸς *ὁμοτοτεμικὴν* γυναῖκα (ἡ πρώτη μάλιστα μεῖξις τῆς παρθένου ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ αἱμορραγίαν) εἶναι μεῖξις πρὸς αὐτὸ τὸ *τότεμ* καὶ συνεπῶς ἱεροσυλία. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην συμβάλλουσι πλεῖσται παρατηρήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ τρόμος, ὃν εἰς τοὺς ἀγρίους προκαλεῖ ἡ καταμήνιος ῥύσις τῆς γυναικός, φαινόμενον τοῦ ὁποίου ἀδυνατοῦσι νὰ εὕρωσι τὴν ἐξήγησιν καὶ τὸ ὁποῖον προκαλεῖ εἰς αὐτοὺς σκέψεις σχετιζομένας μὲ τὴν πιστευομένην ἱερότητα καὶ κοινότητα τοῦ αἵματος τοῦ *τότεμ* καὶ τῶν ὁμοφύλων. Ἐν Αὐστραλίᾳ ὁ ἀνήρ, συλλαμβάνων τὴν γυναῖκά του κοιμωμένην ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του ἐν ἐποχῇ καταμηνίου ῥύσεως, τὴν φονεύει καὶ φονεύεται καὶ ὁ ἴδιος. Αἱ ἰθαγενεῖς τοῦ ποταμοῦ Murray ἐν Αὐστραλίᾳ δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὴν περίοδον τῆς αἱμορροϊας νὰ διέλθωσι ῥύακα ἢ ποταμόν. Παρὰ τοῖς Ἀρούντας, ἐὰν γυνὴ αἱμορροοῦσα ἀσχοληθῇ εἰς συλλογὴν καρπῶν κλπ. πρὸς τροφήν, ἡ τροφὴ αὕτη καθίσταται πλέον ἀκατάλληλος πρὸς βρῶσιν. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Durkheim εἶναι σήμερον ἡ ἐπικρατοῦσα ὑπόθεσις πρὸς ἐξήγησιν τῆς καταγωγῆς τῆς αἱμομιξίας. Ἡ γνώμη τοῦ Westermark (*"History of Human mariage"*, London 1891), ὅτι ἡ ἐξωγαμία ἔχει τὴν καταγωγήν της ἐν τῇ φυσικῇ ἀποστροφῇ πρὸς σαρκικὴν μεῖξιν μεταξὺ προσώπων ἀνατραφέντων ὁμοῦ, εἶναι μᾶλλον προσπάθεια ἐξηγήσεως τῆς διατηρήσεως καὶ μετὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς αἱμομιξίας, παρὰ ἐξήγησις τῆς καταγωγῆς αὐτῆς.

Τέλος ἐπειράθη ἐξήγησιν τῆς αἱμομιξίας καὶ ὁ διάσημος ψυχίατρος Dr Sigm. Freud *(«Totem et Tabou», Paris 1924)* χρησιμοποιῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν μέθοδον τῆς ψυχαναλύσεως. Κατὰ τὰς θεωρίας αὐτοῦ, ὁλόκληρος ἡ ζωὴ ὑπείκει εἰς τὴν *libido*. Ἡ γενεσιακὴ ὁρμή, κατ' αὐτόν, δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ ἐκ γενετῆς. Γενεσιακὸν πόθον ἱκανοποιεῖ σὺν τῇ τροφῇ ὁ θηλασμὸς τοῦ παιδός. Τὰ πρῶτα ἀντικείμενα ἱκανοποιήσεως τῆς γενεσιακῆς τοῦ παιδὸς ὁρμῆς εἶναι, κατὰ τὸν Freud, ἡ μήτηρ τοῦ παιδός, ὁ πατὴρ τῆς κόρης, οἱ ἀδελφοί. Ἡ ἀγωγὴ μετατοπίζει τὴν ὁρμὴν ταύτην. Εἰς τὴν πολυγαμικὴν καὶ εὐρεῖαν προϊστορικὴν οἰκογένειαν τὰ τέκνον στρέφεται κατὰ τῆς μητρός του καὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν τοῦ πατρός του καὶ τῶν ἀμφιθαλῶν ἢ ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του, ἐπιθυμοῦν νὰ μιμηθῇ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πατρὸς ἐπὶ τῶν πολλῶν γυναικῶν του. Καθὼς πᾶς ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Freud, ἔχει μέσα του ἕναν Οἰδίποδα, οὕτω καὶ οἱ προϊστορικοὶ λαοὶ εἶχον ἕνα τοιοῦτον. Μακρὰ οἰδιπόδεια δράματα ἀγώνων ζηλοτυπίας μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνων ἀφ' ἑνὸς καὶ μεταξὺ τέκνων ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν κατάκτησιν τῶν γυναικῶν ὡδήγησαν, χάριν εἰρηνεύσεως τῆς φυλῆς, εἰς ἀπαγόρευσιν τῆς μίξεως τῶν τέκνων μετὰ τῶν γυναικῶν τοῦ πατρός, αἵτινες ἦσαν αἱ γυναῖκες τῆς φυλῆς ἐν καθεστῶτι εὐρείας πολυγαμίας τοῦ ἀρχηγοῦ.

Αὕτη εἶναι ἡ καταγωγὴ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς αἱμομιξίας. Οἱ σήμερον καθυστερημένοι λαοί, τοσαύτην ὁμοιότητα ἔχοντες πρὸς τοὺς προϊστορικοὺς προπάτοράς μας, ἀφῆκαν τὰ ἴχνη τῆς νοοτροπίας των ἐπὶ τῆς αἱμομιξίας, ἣν οἱ ἀπόγονοι των προσεπάθησαν να στηρίξουν ἐπὶ ἄλλων βάσεων. Μετὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν, σήμερον δὲν μένει ἄλλο κριτήριον ἀπὸ τὴν βιολογίαν πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ εἴδους καὶ ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας ἐν τῷ συμφέροντι τῶν ἀτόμων, ἀναλόγως τῆς διαμορφώσεως τῆς οἰκογενείας, τῶν σχέσεων γονέων καὶ τέκνων καὶ τῆς ἐκ κοινωνικοοικονομικῶν λόγων διαπλάσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ πνεύματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Emile Durkheim*. Les Formes élémentaires de la vie religieuse Paris 1925, deuxième édition.—*Τοῦ αὐτοῦ* L' inceste ἐν Année Sociologique Τομ. I, 1896.—*S. Reinach* Cultes, mythes et religions-Paris 1900.—*Casimir de Kelles-Krauz*. L'origine de l'interdiction sexuelle. Paris 1904.—*C. Letourneau*. La Sociologie d'après l'ethnographie. Paris. — *Dr Sigm. Freud*. Totem et Tabou Γαλλ. μεταφρ. Paris 1924.—*Τοῦ αὐτοῦ* Introduction à la Psychanalyse Γαλλ. μεταφρ. Paris 1923.—*Ch. Appleton*. L'origine de l'exogamie - Extrait de la Revue Générale de Droit etc. 1924.—E. Mangenot «Inceste» ἐν Diction. de Théologie Catholique 7, 1923 σ. 1539—55. Εἰδικῶς διὰ τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ Ρωμαίοις βλ. Dictionnaire des antiquités grecques et romaines τοῦ Daremberg καὶ Saglio 3, 1900 σ. 449-55.

Α. Δ. ΣΙΔΕΡΗΣ

—αἱμομιξία *ζῴων*· βλ. λ. ἀναπαραγωγὴ καὶ ζῷα

αἱμομιξιακὸς—ή,—*όν*· ἀντὶ αἱμομικτικός· βλ. λέξιν.

αἱμομύζησις (ἡ)· μύζησις, ἀπομύζησις αἵματος.

Αἱμὸν *(Οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ—)*. Ἥρωες ἐπικοῦ ποιήματος τοῦ μεσαίωνος. Τὸ ποίημα τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχαιοτέρα ἔκδοσις ἀνάγεται εἰς τὸ 1493, ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον ὑφιστάμενον διαρκεῖς τροποποιήσεις καὶ μεταβολάς, εἶναι δὲ κοινότατον καὶ γνωστότατον ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὁ Αἱμόν, δοὺξ τῆς Δορδόνης, ἔχει τέσσαρας υἱούς, τὸν Ρενῶ, τὸν Γυισκάρδον, τὸν Ἀδελάρδον καὶ τὸν Ριχάρδον. Οἱ τέσσαρες ἀδελφοὶ ἔχουν ἕναν ἐξάδελφον, τὸν μάγον Μωζίς. Ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς τοῦ δουκὸς Αἱμόν, Μπὲβ ντ' Αἰγκρεμόν, ἀρνεῖται νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καρολομάγνου, οὗτος στέλλει πρὸς αὐτὸν ἕνα ἀπεσταλμένον, τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ Αἰγκρεμὸν φονεύει. Ὀργισθεὶς ὁ Καρολομάγνος στέλλει ἐναντίον τοῦ Αἰγκρεμὸν τὰ στρατεύματά του διὰ νὰ τὸν ὑποτάξῃ καὶ νὰ τοῦ ἐπιβάλῃ τοὺς ὅρους του. Ὁ προδότης ὅμως Γκανὸρ φονεύει τὸν Αἰγκρεμὸν δολίως. Τότε ὁ Ρενῶ καὶ οἱ ἀδελφοί του ζητοῦν δικαιοσύνην ἀπὸ τὸν Καρολομάγνον καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντες τὴν ἀναγνώρισιν τῶν δικαίων των λαμβάνουν τὰ ὅπλα ἐναντίον τοῦ βασιλέως. Ὀχυροῦνται εἰς ἓν φρούριον ἐντὸς τοῦ δάσους τῶν Ἀρδεννῶν, τὸ ὁποῖον πολιορκεῖ ὁ Καρολομάγνος. Κατορθώνουν νὰ διαφύγουν ἔχοντες καὶ οἱ τέσσαρες των ἕνα μόνον ἵππον, τὸν περίφημον *Βαγυάρδον*, δῶρον τοῦ ἐξαδέλφου των Μωζίς. Οἱ τέσσαρες ἱππόται καταφεύγουν εἰς τὸν πατρικὸν πύργον, ἀλλ' ὁ Αἱμόν, πιστὸς ὑπήκοος τοῦ βασιλέως, καταπνίγει τὸ πατρικὸν φίλτρον καὶ διατάσσει τοὺς υἱούς του νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Δορδόνην. Οἱ φυγάδες κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν καταφεύγουν τέλος εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Βορδῶ, ὅστις εὐγνωμονῶν διὰ τὴν βοήθειαν ἣν τοῦ παρέσχον οἱ υἱοὶ τοῦ Αἱμὸν ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν δίδει τὴν κόρην του Κλαρίσσην ὡς σύζυγον εἰς τὸν πρεσβύτερον Ρενῶ καὶ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς νὰ κτίσουν τὸ φρούριον τοῦ Μοντωμπάν. Καὶ ἐκεῖ ὅμως τοὺς πολιορκεῖ ὁ Καρολομάγνος, ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν μάγον Μωζίς, τὸ φρούριον ἀνθίσταται ἐπὶ μακρὸν καὶ ὁ Καρολομάγνος συνθηκολογεῖ μὲ τοὺς τέσσαρας ἱππότας ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τοῦ δώσωσι τὸν περίφημον ἵππον Βαγυάρδον, ὁ δὲ πρεσβύτερος Ρενῶ νὰ ὑπάγῃ χάριν προσκυνήματος εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους. Πράγματι ὁ Ρενῶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν μάγον Μωζὶς μεταβαίνει εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐλευθερώνει τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς Πέρσας καί, τέλος, μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐπιστρέφει εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου διανέμει ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς τὰ τέκνα του καὶ ζῇ πλέον ὡς ἐρημίτης. Τέλος φθάνει εἰς τὴν Κολωνίαν καὶ προσφέρει τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα ὅστις ἔκτιζε τὴν περίφημον μητρόπολιν. Οἱ ἐργάται ὅμως φθονοῦντες τὸν Ρενῶ τὸν φονεύουσιν ἐνῷ κοιμᾶται καὶ τὸν ῥίπτουσιν εἰς τὸν Ρῆνον. Τὸ σῶμα ὅμως τοῦ Ρενῶ χάρις εἰς ἓν θαῦμα ἀνευρίσκεται καὶ ὁ ἱππότης κηδεύεται μεγαλοπρεπῶς.

Ἔγιναν πολλαὶ ἔρευναι πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἱστορικῆς βάσεως τοῦ ἐπικοῦ αὐτοῦ ποιήματος. Κατὰ τὸν Λονιόν, ὁ Αἱμὸν καὶ οἱ υἱοί του ἦσαν Φράγκοι, ὁ Καρολομάγνος εἶναι μᾶλλον ὁ Κάρολος Μαρτέλ, τὰ δὲ ἀναφερόμενα γεγονότα διεδραματίσθησαν κατὰ τὸ 715. Κατὰ Γκριλλὲ-Μπαγκιέρ, ὁ Αἱμὸν ἦτο ὁ Αἱμὸν ὁ Α', κόμης τοῦ Περιγκιέ. Πάντως τὸ ἐπικὸν ποίημα, τὸ ἀφηγούμενον τὰ κατορθώματα τῶν υἱῶν τοῦ Αἱμόν, εἶναι ἀπήχησις τῶν ἀγώνων τοῦ ὀγδόου αἰῶνος μεταξὺ τῶν Φράγκων τῆς Αὐστρασίας καὶ τῶν Γαλατῶν τῆς Ἀκουϊτανίας. Καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ Αἱμὸν εἶναι γνωστότατοι λαϊκοὶ ἥρωες. Ὑπάρχουσιν ἀρχαιόταται καὶ σπανιώταται γερμανικαὶ καὶ ἀγγλικαὶ ἐκδόσεις τῶν κατορθωμάτων τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Αἱμόν. Εἰς τὴν Ὁλλανδίαν κυκλοφορεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη λαϊκὸν μυθιστόρημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Die Heems Kinder». Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπίσης εἶναι γνωστοὶ οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ Αἱμόν, ἀλλὰ γνωστόταται εἶναι ἀκόμη αἱ περιπέτειαι τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ρενῶ ντὲ Μοντωμπάν.

αἱμονεΐνη (Haemonein) *[Φαρμ.]*. Ἐκχύλισμα κρέατος μετὰ μεταλλικῶν οὐσιῶν ἐκ τῶν ἐν τῷ ὑγιεῖ κανονικῷ αἵματι ἐνεχομένων. Ἀνεγράφη ὡς δυναμωτικόν.

Αἵμονες. Οὕτως ὠνομάζοντο αἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας, Αἱμονίας καὶ ταύτης τότε καλουμένης. Ὁ λαὸς οὗτος, κατὰ τὸν Βάωνα τὸν Σινωπέα, ῥήτορα καὶ ἱστοριογράφον τῶν Ἀλεξανδρεωτικῶν χρόνων (*Müller*, Fragm. Hist. Gr. IV, 347-350), ἦτο τόσον παλαιὸς ἐν τῇ χώρᾳ, ὥστε παρέστη καὶ μάρτυς τοῦ μεγάλου σεισμοῦ, ὅστις διέσχισε τὴν ὀροσειρὰν Ὀλύμπου-Ὄσσης καὶ ἐσχημάτισε τὴν ὡραίαν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς διέρρευσαν τὰ ὕδατα τῆς μεγάλης λίμνης, ἅτινα ἐκάλυπτον ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς νῦν πεδιάδος τῆς Λαρίσης. Οἱ Αἵμονες εἶχον λάβει τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς καὶ ἡ χώρα των Αἱμονία, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τοῦ Αἵμονος υἱοῦ τοῦ Πελασγοῦ καὶ πατρὸς τοῦ Θεσσαλοῦ. Ἄρα κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ ὀνόματα Αἵμονες καὶ Αἱμονία προϋπῆρξαν τῶν ὀνομάτων Θεσσαλὸς καὶ Θεσσαλία. Φαίνεται λοιπὸν ἀπίθανον ὅτι οἱ Αἵμονες ἦσαν κλάδος τις τῶν ἐκ Θεσπρωτίας τῆς Ἠπείρου διὰ τῶν στενῶν τῆς Πίνδου εἰσβαλόντων Θεσσαλῶν, οἵτινες, μετὰ τὴν νίκην των ἐναντίον τῶν Ἀρναίων Βοιωτῶν, διεσπάρησαν καθ' ὅλην τὴν χώραν, ἡ ὁποία ἀπὸ αὐτῶν ἔλαβε τὰ ὀνόματα Αἱμονία καὶ Θεσσαλία. Τὴν εἰκασίαν, ὅτι οἱ Αἵμονες προϋπῆρξαν τῶν Θεσσαλῶν, ἐνισχύει καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὀνομάτων «*Αἵμων* καὶ *Αἱμονιάς*», τοῦ πρώτου ὡς ὀνόματος ἀνδρῶν, καὶ τοῦ δευτέρου ὡς ὀνόματος πόλεων, εἰς πάσας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς χώρας αἵτινες κατῳκοῦντο ὑπὸ Αἰολέων, τοῦ φυλετικοῦ ἐκείνου κράματος ἐκ τῶν πρωτοελληνικῶν φύλων (Ἀχαιῶν) καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων προελλήνων κατοίκων (Πελασγῶν) τῆς Χερσονήσου, τὸ ὁποῖον ἀναφαίνεται ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἐν Βοιωτίᾳ καὶ βραδύτερον καὶ ἀλλαχοῦ. Οὕτως *Αἵμων* ἀναφέρεται ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ, ἐν Πυλίᾳ, ἐν Ἤλιδι κ.ο.κ. «*Αἱμονιαὶ*» ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ «*Αἱμονία πηγὴ* καὶ *πέτρα*» καὶ «Αἱμόνη» ἐν Θεσσαλίᾳ κ.ο.κ.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἱμονευρόλη (Hémoneurol) *[Φαρμ.]*. Σκευασία εἰδικὴ τοῦ κατασκευαστοῦ φαρμακευτικῶν εἰδῶν Cognet, φερομένη ἑτοίμη εἰς κοκκία (granulé), περιέχουσα ἐντὸς 5 γραμμαρίων: ὀξαιμοσφαιρίνης 0,40 ἑκατγρ., καρύου κολὰ 1 γραμ. καὶ γλυκερινοφωσφορικῆς τιτάνου 0.20 ἑκατγρ. Λαμβάνεται δ' αὕτη εἰς δόσιν 3—6 κοχλιαρίων τοῦ καφὲ δι' ἡμέρας ἐν τῇ ἀρχῇ ἢ κατὰ τὸ τέλος τῶν γευμάτων.

Μ.Ν.Κ

Αἱμόνη *[Μυθ]*. Θυγάτηρ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας· ἀπ' αὐτῆς, κατά τινα παράδοσιν, εἶχε λάβει τὸ παλαιότερον ὄνομά της ἡ Αἱμονία ἢ νῦν Θεσσαλία.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἱμονία *[Γεωγρ.]*. Οὕτως ὠνομάζετο πρότερον ἡ Θεσσαλία, ἢ μᾶλλον τὸ βορειότερον μόνον πεδινὸν μέρος αὐτῆς, τὸ παρὰ τὰ Τέμπη (Στραβ. C. 443-444), ἀπὸ τῆς Αἱμόνης ἢ τοῦ Αἵμονος τοῦ υἱοῦ τοῦ Πελασγοῦ.

Ἡ Αἱμονία μετωνομάσθη Θεσσαλία κατὰ μὲν τὴν παράδοσιν ἀπὸ τοῦ Θεσσαλοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἵμονος, πράγματι δὲ ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν, οἵτινες εἰσέβαλον εἰς αὐτὴν διὰ τῶν στενῶν τῆς Πίνδου ἀπὸ Θεσπρωτίδος τῆς Ἠπείρου (βλ. Θεσσαλία. Θεσσαλοί).

Γ. Δ. ΚΑΨ

Αἱμονία. Ὄνομα γυναικός τινος παρὰ Σουΐδᾳ.

Γ.Δ.ΚΑΨ

Αἱμονιαὶ *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. 1) Πόλις τῆς Ἀρκαδίας ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μεγαλοπόλεως εἰς Παλλάντιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τεγέαν καὶ Χῶμα ἀγούσης ὁδοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶχε λάβει κατὰ τὸν Παυσανίαν (VIII, 44, 1) ἡ πόλις ἐκ τοῦ ἱδρυτοῦ της Αἵμονος τοῦ υἱοῦ τοῦ Λυκάονος, καὶ διετήρει αὐτὸ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ περιηγητοῦ. Αἱ Αἱμονιαὶ ἔκειντο σχεδὸν εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ τῆς Ἀσέας.

2) Πόλις τῆς Ἀρκαδίας κτισθεῖσα κατὰ τὸν Παυσανίαν (VIII. 3. 3) ὑπὸ τοῦ Ὑψοῦντος, ὅστις καὶ τὴν ὁμώνυμον του Ἀρκαδικὴν πόλιν (τὸν Ὑψοῦντα) ἔκτισε.

Γ. Δ. ΚΑΨ

Αἱμονίδης *[Μυθ.]*. Πατρωνυμικὸν τοῦ Λαέρκου τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἵμονος καὶ πατρὸς τοῦ Ἀλκιμέδοντος. Ἦτο δὲ ὁ Λαέρκης οὗτος ἐκ τῶν γενῶν Μυρμιδόνων· διὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱός του Ἀλκιμέδων ἦτο εἷς τῶν πέντε ὑπαρχηγῶν τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Τροίᾳ (Ὁμ. Ἰλ. Π. 197).

2) Πατρωνυμικὸν τοῦ Μαίονος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Θηβαίου Αἵμονος. Ὁ Θηβαῖος οὗτος ἥρως διέφυγε τὸν θάνατον κατὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας ἀπὸ εὐλάβειαν τοῦ ἥρωος Τυδέως πρὸς τοὺς θεούς, οἵτινες διὰ διοσημείων ὑπεδήλωσαν ὅτι δὲν ἐπεθύμουν νὰ φονευθῇ ὁ Μαίων.

Γ. Δ. ΚΑΨ

Αἱμονὶς πέτρα *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Οὕτως ἐκα-

Digitized by Google

λεῖτο τόπος τις ἐν Θεσσαλίᾳ (*Ἀπολλ. Ροδ. III.* 124¹), εἰς τὸν ὁποῖον ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον, πιθανῶς, ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ (Ζ. Ἱστ. Η. 11) ἀναφερομένη Αἱμονία πηγή, τῆς ὁποίας ὁ δράκων ἦτο φίλος τοῦ Θεσσαλοῦ Ἀλέυα, ἀφοῦ, ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ Ποσειδῶν δὲν εἶναι μόνον ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ ὁ θεὸς τῶν ὑδάτων ἐν γένει, (βλ. Αἰγαί, Αἰγαῖος). Ἀπὸ πηγῆς ἄλλωστε ἀναπηδᾷ κατὰ πολλοὺς μύθους ὁ ἵππος, τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ζῷον. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἱμόνιον [*Γεωγρ.*]. Ἀκρωτήριον [πλάτος=42° 43', μῆκος=27° 56'] ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, σχηματιζόμενον ὑπὸ μιᾶς τῶν μᾶλλον προεχουσῶν προβολῶν τοῦ Αἵμου καὶ ἀποτελοῦν τὸ βόρειον κέρας τοῦ *Κόλπου τοῦ Πύργου* (Μπουργκάς) τῆς Βουλγαρίας (Ἀνατ. Ρωμυλίας). Τὴν ὀνομασίαν δὲν χρησιμοποιεῖ ἡ πλειονότης τῶν ναυτιλλομένων, εἰς ἣν εἶναι γνωστὸν τὸ ἀκρωτήριον ὑπὸ τὴν τουρκικὴν του ὀνομασίαν *Ἐμινὲ-μπουρνοῦ* (Emineh-Burnu), προελθοῦσαν προδήλως ἐκ παραφθορᾶς τῆς ἑλληνικῆς τοιαύτης. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἀπέχει ἀπὸ μὲν τοῦ πρὸς τὸν Εὔξεινον στομίου τοῦ Βοσπόρου 103 μίλλια πρὸς 329°, ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ κόλπου τοῦ *Πύργου* 23 μιλ. ΒΑ, ἀπὸ τοῦ ἀγκυροβολίου *Μεσημβρίᾳ* 14 μιλ. Α.ΒΑ, ἀπὸ τῆς *Βάρνας* 29 μιλ. πρὸς Ν. καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτ. *Καλιάκρα* 47 μιλ. Ν. ΝΔ. Εἶναι ὑψηλὸν καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι ἐκ τῶν εὐδιακριτωτέρων σημείων τῆς δυτικῆς τοῦ Εὐξείνου ἀκτῆς καὶ ἐκ τῶν καλυτέρων «γνωρισμάτων» διὰ τὴν «*προσγείωσιν*» εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πύργου, ἰδίᾳ λόγῳ βουνοῦ ὕψους 1257 ποδῶν (383 μέτρων) ἡμισφαιροειδοῦς καὶ ἐπιστεφομένου ἀπὸ δένδρα· ὁ βουνὸς οὗτος, καλούμενος ἐπίσης «Αἱμόνιον» (ἀλλὰ καὶ *Ἅγιος Ἠλίας*, τουρκιστὶ δὲ «*Ἐμινὲ Ντάγ*»), ὀρθούμενος εἰς 2 χιλιομ. ΒΔ τῆς ἀκτῆς, ἐπιτρέπει, λόγῳ τοῦ ὕψους του, τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀκτῆς ἐκείνης ἀπὸ 40 μιλ. Ἐπὶ τῆς ΝΑ κλιτύος τοῦ βουνοῦ χωρίον *Ἐμινὲ* καλούμενον, βορείως δὲ τῆς ἄκρας, ἐπὶ ἀποκρήμνου καὶ ὑπὸ δάσους καλυπτομένης κλιτύος, μονὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ *Ἁγίου Νικολάου*.

Ἡ ἄκρα τοῦ ἀκρωτηρίου φαλακρὰ καὶ ἀπόκρημνος (ὑψόμ. 204 ποδ.=63 μέτρα), ἐπιστέφεται ἀπὸ ἐντατικὸν περιστροφικὸν φάρον, ἐκπέμποντα μίαν ἔκλαμψιν λευκὴν ἀνὰ 10δλ., ὁρατὸν ἀπὸ 20 μιλλίων. Ὑπὸ τὸ ἀκρωτήριον, σωτήριον ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς· πλήν, οἱ εἰς αὐτὸ ἐκ νότου καταφεύγοντες, δέον νὰ μὴ παρορῶσι τὴν ὕπαρξιν τῆς ὑφάλου «*Κοκκατρίσε*» (Cockatrice εἰς 3½ μιλ. ΝΔ, βόλισμα 30 ποδῶν), ἥτις, ἐν τρικυμίᾳ, εἶναι ἐπικίνδυνος διὰ μεγάλου βυθίσματος πλοῖα. (Black Sea Pilot 1908 σελ. 141 — Instructions Nautiques: Mer Noire et Mer d'Azof 1917 σελ. 39. — Χάρται Ἀγγλικοί: 2214: The Euxine or Black Sea—2230=Bosporus to cape Kaliakra.—2399*=Gulf of Pyrgos or Bourgas: Messemvria to cape Emineh).

Τὸ ἀκρωτήριον Αἱμόνιον φέρεται ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ H. von Kieppert (Neuer Atlas von Hellas und den Hellenischen colonien Baarbeiten, Βερολῖνον 1872) καθὼς καὶ ἐν τῷ χάρτῃ 1: 750000 τῆς Ἐπιτελ. Ὑπηρ. τοῦ Στρατοῦ (1917) καὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Πολυκάστρον*, σημειουμένου, δυτικῶς αὐτοῦ, καὶ πολίσματος «*Ναύλοχος*».

Περὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ὁ Στράβων (*ἔκδ. Didot* 378, 39) ἀναφέρει: «Πόντῳ κώμη τις καλεῖται Λάρισα μεταξὺ Ναυλό [Δὲν διεσώθησαν αἱ ἐνδιάμεσοι λέξεις] πλησίον τῶν ἄκρων τοῦ Αἵμου». ἐξ ἄλλου δὲ χωρίου τοῦ Στράβωνος ἐπίσης (*ἔκδ. Didot* 266, 16) περιγράφοντος τὴν δυτικὴν τοῦ Εὐξείνου ἀκτὴν καὶ δὴ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, προκύπτουσιν ὅτι τὸ πόλισμα *Ναύλοχος* εὑρίσκετο ἐγγὺς πλὴν βορείως τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ ὅτι ὁ βουνὸς *Αἱμόνιον* (Ἐμινὲ Ντάγ) ὠνομάζετο τότε *Αἷμον* (τό): «.....Ὀδησσὸς Μιλησίων ἄποικος, καὶ Ναύλοχος, Μεσημβριανῶν πολίχνιον. Εἶτα τὸ Αἷμον ὄρος μέχρι τῆς δεῦρο θαλάσσης διῆκον, εἶτα Μεσημβρία Μεγαρέων ἄποικος, πρότερον δὲ Μενεμβρία, οἷον Μένα πόλις, τοῦ κτίσαντος Μένα καλουμένου, τῆς δὲ πόλεως βρίας Θρακιστί· ὡς καὶ ἡ τοῦ Σήλυος πόλις Σηλυβρία προσηγόρευται». Σ.Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Αἱμόνιος [*Μυθ.*]. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ πατὴρ τῆς αἰγὸς Ἀμαλθείας, τῆς ὁποίας τὸ γάλα ἐθήλασεν ὡς βρέφος ὁ Ζεὺς ἐν τῷ Δικταίῳ ἄντρῳ.

αἱμοπερικάρδιον [*Ἰατρ.*]. Καλεῖται οὕτως ἄθροισις αἵματος ἐν τῷ περικαρδίῳ, ὀφειλομένη εἰς τραυματισμὸν τοῦ περικαρδίου καὶ τῆς καρδίας ἢ σπανιώτερον μόνον τοῦ περικαρδίου, διὰ νύσσοντος ὀργάνου ἢ βλήματος πυροβόλου ὅπλου. Ἀναφέρονται τραυματισμοὶ τῆς καρδίας διὰ μωλωπισμοῦ μόνον τῶν τοιχωμάτων.

Ἡ ἐνδοπερικαρδιακὴ αὐτὴ αἱμορραγία, ἀποτόμως ἐπερχομένη καὶ πιέζουσα πανταχόθεν, παρακωλύει τὰς κινήσεις τῆς καρδίας καὶ προκαλεῖ οὕτω τὸν ἄμεσον θάνατον. Ποσότης αἵματος 250 γραμ. ἀποτόμως ἐκχυνομένου, ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο, ἐνῷ τὸ περικάρδιον, δύναται νὰ περιλάβῃ ὑγρὸν πλέον τοῦ ἑνὸς χλγρ., ὡς τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῶν περικαρδιτίδων, ἔνθα τὸ ὑγρὸν γεννᾶται βαθμιαίως, ἄνευ τοσούτῳ σοβαρῶν διαταραχῶν τῆς καρδίας. Εἰς τὸν μηχανισμὸν τοῦτον τῆς πιέσεως τῆς καρδίας (ἐφ' ὅσον τὸ αἷμα δὲν ἐκρέει εἴτε πρὸς τὰ ἐκτὸς εἴτε πρὸς τὸν θώρακα) προστίθενται καὶ αἱ βλάβαι αὐτῆς ταύτης τῆς καρδίας ἐκ τοῦ τραυματισμοῦ, ῥήξις π.χ. κόλπων, κοιλιῶν ἢ καὶ βαλβίδων.

Συμπτώματα.—Ἐκτὸς τοῦ τραύματος τῆς εἰσόδου καὶ τῆς ηὐξημένης καρδιακῆς ἀμβλύτητος, παρουσιάζουσιν οἱ τοιοῦτοι ἄρρωστοι πόνους, δύσπνοιαν, κατάπτωσιν τῆς γενικῆς καταστάσεως, σφυγμὸν μικρόν, νηματοειδῆ, διαλείποντα, ὠχρότητα προσώπου, ἐνίοτε μετὰ κυανώσεως καὶ διατάσεως τῶν σφαγιτίδων φλεβῶν. Εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ὁ θάνατος ἐπέρχεται ὀλίγον μετὰ τὸν τραυματισμόν.

Θεραπεία.—Αὐτὴ συνίσταται εἰς τὴν ταχυτάτην καὶ ἄμεσον χειρουργικὴν ἐπέμβασιν, συνισταμένην εἰς διάνοιξιν τοῦ περικαρδίου δι' ἐκταμένης πλευρεκτομῆς, ἀφαίρεσιν τῶν θρόμβων καὶ ῥαφήν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεως εἶναι ἀρκούντως καλά: ἐπὶ 246 περιπτώσεων παρετηρήθησαν 113 ἰάσεις. Ὁ θάνατος εἰς τὰς λοιπὰς περιπτώσεις ἐπέρχεται ἐκ δευτεροπαθῶν μολύνσεων. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΗΣ

αἱμοπεριτόναιον· βλ. αἱματοπεριτόναιον.

αἱμοπετάλια [*Ἀνατ.*]. Μικρότατα σωμάτια τοῦ αἵματος, ἀποτελούμενα ἐκ πρωτοπλάσματος καὶ ἐκ πυρηνοειδοῦς σωματίου, χρησιμεύοντα δὲ διὰ τὴν πῆξιν τοῦ αἵματος, δι' αὐτὸ δὲ καὶ καλοῦνται *θρομβοκύτταρα*. Τὸ σχῆμα αὐτῶν εἶναι δισκοειδές, ἔχουσι συγκολλητικὰς ἰδιότητας, περιέχουσι δὲ εἰδικὴν οὐσίαν καλουμένην *θρομβίνην*. Ἡ ἀναλογία αὐτῶν εἶναι 500 χιλιάδες εἰς ἓν κυβικὸν χιλιοστόμετρον. Πρότερον ἐκαλοῦντο αἱματοβλάσται, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐξ αὐτῶν προέρχονται τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια. Γ. Φ. Κ.

αἱμοπλαστία (ἡ)· πλάσις αἵματος, γένεσις αἵματος.

αἱμοπλαστικὸν (Hémoplase) [*Φαρμ.*]. Σκευασία εἰδικὴ τοῦ οἴκου Lumière, κατασκευαστοῦ φαρμακευτικῶν εἰδῶν, συνισταμένη ἐξ ἐκχυλίσματος τοῦ πρωτοπλάσματος τῶν αἱμοσφαιρίων, πλὴν τοῦ κυτταρικοῦ αὐτῶν στρώματος. Φέρεται δ' ἡ σκευασία αὕτη: 1) εἰς *φύσιγγας* (ampoules) πρὸς ὑποδορίους ἢ κάλλιον ἐνδομυϊκὰς ἐνέσεις, ὧν ἑκάστη περιέχει ἀνὰ 10 κυβ. ἑκατοστόμ. Ἐνίενται δ' ἐκ τούτων 2 μέχρι 4 φυσίγγων καθ' ἑβδομάδα· καὶ 2) εἰς *τραγήματα* (dragées), λαμβανόμενα εἰς δόσιν 6 μέχρις 8 κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν γευμάτων. Εἶναι δὲ φάρμακον λίαν τονωτικὸν καὶ ἀναπλαστικὸν τοῦ αἵματος, συνιστώμενον εἰς ἀναιμίας ἐν γένει καὶ ἐξαντλητικὰς νόσους. Μ. Ν. Κ.

αἱμοπλαστικός, —ή, —όν· ὁ ἱκανός, ὁ κατάλληλος πρὸς αἱμοπλαστίαν· «*τροφαὶ αἱμοπλαστικαί*».

αἱμοπλαστίνη [*Φαρμ.*]. Πρωτοπλασματικὸν ἐκχύλισμα τῶν αἱμοσφαιρίων ἀπαλλαγὲν τοῦ κυτταρικοῦ στρώματος διὰ κεντρόφυγος ἀναταράξεως βιαίας. Σκεύασμα λευκωματῶδες ρευστόν, ἐρυθρόφαιον, εὐδιατήρητον ἐφ' ὅσον δὲν ἐκτίθεται εἰς τὸν ἀέρα, ἐνέχον δ' ἅπαντα τὰ σπουδαῖα στοιχεῖα τοῦ αἵματος (αἱμοσφαιρίνην, ἀντιτοξίνας, ὀξειδάσεις, κλπ.) καὶ παρασκευαζόμενον ἐξ ὀνείου ἢ προβατείου αἵματος.

Ἐνιέμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ὑγρὸν τοῦτο προκαλεῖ γενικὴν διέγερσιν τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ αἴσθημα εὐφορίας, αὔξησιν τῆς ὀρέξεως, βελτίωσιν τῆς θρέψεως καὶ ἄρα αὔξησιν καὶ τοῦ βάρους τοῦ σώματος. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπὶ φυματιώντων παρετηρήθη ὕφεσις τῆς θερμοκρασίας, ἐλάττωσις τῶν ἱδρώτων, τοῦ βηχὸς καὶ τῆς ἀποχρέμψεως, τέλος δὲ καὶ γενικὴ βελτίωσις τῶν πνευμονικῶν ἀλλοιώσεων.

Ἀποτελεῖ ἄρα ἡ αἱμοπλαστίνη τονωνικὸν καὶ διεγερτικὸν φάρμακον, ἐνεργοῦν ἅμα καὶ ἀντιτοξικῶς, πρὸ πάντων δὲ ὡς σιδηροῦχον, ἔχον ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ αἱμοσφαίριον καὶ ταχέως αὐξάνον τὴν βιολογικὴν ἀξίαν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων· ὡς τοιοῦτο δὲ προτείνεται σοβαρῶς ἐν τῇ θεραπείᾳ τῆς φυματιώσεως, τῶν χλωροαναιμικῶν, διαφόρων καχεξιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, καρκίνων, νευρασθενειῶν, κλπ.

Χορηγεῖται δὲ ἡ σκευασία αὕτη δι' ἐνδομυϊκῶν ἐνέσεων κατὰ δόσιν 10 κυβικῶν ἑκατοστομ., δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος, ἢ καὶ ὑπὸ μορφὴν σακχαρωτῶν (dragées), ὧν ἕκαστον ἐνέχει 0,30 ἐκστγρ. ξηρᾶς αἱμοπλαστίνης (6-10 δι' ἡμέρας). Μ. Ν. Κ.

αἱμοπληθής (ὁ, ἡ), —ές (τὸ)· ὁ ἔχων πολὺ αἷμα, πληθωρικός.

αἱμοποίησις· (βλ. αἷμα κεφ. γένεσις αἵματος).

αἱμοποιητικός, —ή, —όν· ὁ πρὸς αἱμοποίησιν ἱκανός· «αἱμοποιητικὰ φάρμακα».

αἱμοποιΐα· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱμοποιοῦ, ἡ εἰς αἷμα μεταβολή.

αἱμοποιός· ὁ παράγων αἷμα, ὁ μεταποιῶν εἰς αἷμα.

αἱμοποιῶ· παράγω αἷμα, μεταποιῶ εἰς αἷμα.

αἱμοπορφυρίνη [*Χημ.*]· βλ. αἱμίνη.

αἱμοποσία· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱμοπότου, ἡ πόσις αἵματος.

αἱμοπότης (ὁ)· ὁ πίνων αἷμα, ὁ ἀγαπῶν νὰ πίνῃ αἷμα· πβ. *οἰνοπότης*.

αἱμοποτῶ· εἶμαι αἱμοπότης, πβ. *οἰνοποτῶ*.

αἱμοπρωτεὺς (Haemoproteus Kruse) [*Μικροβιολ.*]. Εἶναι ζωϊκὸν μικρόβιον (*πρωτόζωον*), ὑπαγόμενον εἰς τὴν τάξιν τῶν *κοκκιδίων*. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτοῦ τελεῖται διὰ σπορογονίας ἐντὸς τοῦ σώματος *ξενιστῶν* τινων (διάφορα εἴδη κωνώπων) καὶ διὰ σχιζογονίας ἐντὸς τῶν αἱμοσφαιρίων τῶν πασχόντων ζῴων. Ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη αἱμοπρωτέως: Ὁ αἱμοπρωτεὺς τῆς γλαυκὸς μεταδιδόμενος διὰ τοῦ *κώνωπος τοῦ πιπίζοντος*, ὁ αἱμοπρωτεὺς τῶν περιστερῶν, ὁ αἱμοπρωτεὺς τοῦ Danilewski ταυτιζόμενος πρὸς τὸ *γόνιμον πρωτεόσωμα* καὶ ἐπιφέρων εἰς τὰ πτηνὰ γνησίους παροξυσμοὺς ἑλώδους πυρετοῦ, καταλήγοντος πολλάκις καὶ εἰς θάνατον. Κ. ΣΑΞΩΝΗΣ

αἱμοπτυϊκός, —ή, —όν· βλ. αἱμοπτυσιακός.

αἱμοπτυσία (ἡ)· πτύσις αἵματος (πβ. *αἱμορραγία*), ἡ αἱμόπτυσις (βλ. λ.).

αἱμοπτυσιακός, —ή, —όν· ὁ αἷμα πτύων, ὁ πάσχων αἱμοπτυσίαν.

αἱμόπτυσις [*Ἰατρικ.*]. Ἡ ἀπόχρεμψις μικρᾶς ἢ μεγάλης ποσότητος αἵματος.

Αὕτη προκαλεῖται ἐκ πολλαπλῶν αἰτίων καὶ ἐμφανίζεται μετὰ ἀπότομον ἢ βιαίαν κίνησιν ἢ μετὰ ψῦξιν, ἢ καὶ ἄνευ τούτων. Ἡ αἱμόπτυσις παρουσιάζεται ὡς ἀναπληρωματικὴ αἱμορραγία μετὰ στάσιν τῶν ἐμμήνων, ἰδίως εἰς τὰς ὑστερικὰς γυναῖκας, αἵτινες ὅμως καὶ ἄνευ ταύτης παρουσιάζουσιν συχνάκις αἱμοπτύσεις. Ὡς τοιαύτη χαρακτηρίζεται καὶ ἡ αἱμόπτυσις, ἡ παρουσιαζομένη μετὰ τὴν παῦσιν χρονίας αἱμορροϊδικῆς ῥύσεως. Ἡ αἱμόπτυσις παρατηρεῖται ὡς ἓν τῶν κυριωτέρων συμπτωμάτων τοῦ σκορβούτου καὶ τῆς αἱμορροφιλίας.

Ἐπίσης ἡ ἀνάβασις ἐπὶ ὑψηλῶν ὀρέων καὶ ἐπὶ ἀεροπλάνων, ἐκ τῆς ἀραιώσεως τοῦ ἀέρος, προκαλεῖ ἐνίοτε τὴν αἱμόπτυσιν. Βλάβαι τῶν θωρακικῶν τοιχωμάτων, ὡς κατάγματα τῶν πλευρῶν μετὰ ῥήξεως τοῦ πνευμονικοῦ παρεγχύματος, παρακολουθοῦνται ὑπὸ αἱμοπτύσεων. Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἐκτὸς τῶν ἀμέσων τραυματικῶν τοῦ θώρακος καὶ τῶν ἐκ διαμπερῶν τραυμάτων αἱμοπτύσεων, μετατραυματικαὶ τοιαῦται αἱμοπτύσεις, μετὰ μακρότατον χρόνον ἀπὸ τοῦ τραυματισμοῦ καὶ κατὰ περιόδους, παρουσιάσθησαν συχναὶ ἐπὶ τῶν τραυματιῶν τούτων καὶ ἀπεδίδοντο εἰς φυματίασιν τῶν πνευμόνων· μετὰ ἐπισταμένην ὅμως ἐξέτασιν καὶ παρατήρησιν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ὀφειλόμεναι εἰς τὴν παρουσίαν λειψάνων ἐκ τεμαχίων βλημάτων ὀβίδων ἰδίως, μετὰ δὲ τὴν ἀνάλογον θεραπευτικὴν ἐπέμβασιν ἐθεραπεύθησαν.

Ἡ ῥῆξις ἀνευρυσματικοῦ σάκκου τῆς ἀορτῆς ἐντὸς τῶν βρόγχων προκαλεῖ ἀφθονωτάτας αἱμοπτύσεις, ὅπως καὶ ἡ ῥῆξις μικροτάτων κεγχροειδῶν ἀνευρυσμάτων τῶν βρογχικῶν ἀρτηριῶν καὶ ἡ ῥῆξις μικρῶν κεγχροειδῶν ἀνευρυσμάτων ἀναπτυχθέντων ... μικροῦ φυματιώδους σπηλαίου. Πᾶσαι αἱ αἱμοπτύσεις αὗται παρουσιάζουσι μεγίστην τὴν σοβαρότητα, ἰδίως δὲ ἡ πρώτη δύναται νὰ προκαλέσῃ ἄμεσον τὸν θάνατον τοῦ ἀρρώστου. Ἡ αἱμόπτυσις παρατηρεῖται συχνὴ ἐπὶ παθήσεων τῶν πνευμόνων. Αἱ συνηθέστεραι μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἡ ἀποπληξία καὶ ἡ ἐμβολὴ τοῦ πνεύμονος, ἡ βρογχεκτασία, ἡ γάγγραινα καὶ ὁ καρκίνος τοῦ πνεύμονος, αἱ ὑδατώδεις κύστεις (βλ. τὰς οἰκείας λέξεις).

Πάντων ὅμως τούτων συχνοτέρα εἶναι ἡ αἱμόπτυσις κατὰ τὴν φυματίασιν τῶν πνευμόνων, ἥτις παρατηρεῖται ἀδιαφόρως ἡλικίας καὶ καθ' ὅλας τὰς περιόδους αὐτῆς, ὅπως δὲ πολὺ ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Landouzy «*πᾶσα αἱμόπτυσις ἧς δὲν παρέχει σαφῆ τὴν αἰτίαν τῆς προελεύσεώς της εἶναι φυματιώδης*».

Ἡ αἱμόπτυσις κατὰ τὴν φυματίασιν παρατηρεῖται συνηθέστατα ἐν τῇ ἀρχικῇ περιόδῳ τῆς νόσου καὶ προέρχεται εἴτε ἐξ ἐξελκώσεως μικροτάτης ἀρτηρίας εὑρισκομένης εἰς τὰ τοιχώματα λανθάνοντος μικροτάτου σπηλαίου, εἴτε ἐκ παραλύσεως πέριξ τοῦ φυματίου συμφορήσεως καὶ ὑπεραιμίας εἴτε ἐκ τοῦ εὐθράστου τῶν ἀγγείων κατὰ τὴν νόσον ταύτην.

Πᾶσαι αἱ αἰτίαι, αἱ προκαλοῦσαι αὔξησιν τῆς ἀρτηριακῆς πιέσεως, ὡς εἶναι αἱ ἀπότομοι καὶ βίαιαι κινήσεις, παρεκτροπαὶ τῆς διαίτης, παντοειδεῖς καταχρήσεις, ἀπότομοι βαρομετρικαὶ ἐναλλαγαὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὴν αἱμόπτυσιν. Εἶναι ὅμως ἐκτὸς ἀμφι-

Digitized by Google

τήσεως ἡ γνώμη ὅτι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω αἰτίαι, ὡς καὶ αἱ παραπληρωματικαὶ λεγόμεναι αἱμοπτύσεις, σπανιώτατα ἀναφαίνονται, ἄνευ τῆς ταυτοχρόνου συνυπάρξεως εἰδικῆς ἐπὶ τῶν πνευμόνων ἐπεξεργασίας, ἰδίως δὲ τῆς ὑπάρξεως μικρῶν κεγχροειδῶν φυματίων, κατὰ τὰς κορυφὰς τῶν πνευμόνων.

Αἱ αἱμοπτύσεις κατὰ τὴν ἀρτηριοσκλήρωσιν καὶ τὰς καρδιοπαθείας εἶναι συχνόταται καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παροδικαί, ὑποχωροῦσαι συνήθως εἰς τὴν θεραπείαν τῶν παθήσεων τούτων.

Ἡ ποσότης τοῦ ἀποβαλλομένου αἵματος εἶναι ἄλλοτε ἄλλη καὶ ποικίλη, ἀπὸ τῆς ἀποβολῆς δι' ἀποχρέμψεως πτυέλων τινῶν αἱματηρῶν, μέχρι τῆς ἀποβολῆς ἀφθονωτάτης ποσότητος αἵματος, ἥτις δύναται νὰ προκαλέσῃ καὶ ἄμεσον τὸν θάνατον τοῦ ἀρρώστου.

Τὸ διακριτικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς αἱμοπτυσίας ἀπὸ τῆς αἱματεμέσεως εἶναι τὸ ἐρυθρὸν ζωηρὸν χρῶμα καὶ ἡ μῖξις αὐτοῦ ἡ σταθερὰ μετὰ τοῦ βρογχικοῦ ἀφροῦ.

Θεραπεία — Ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς αἱμοπτύσεως, κατακλίνομεν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ κλίνης καὶ εἰς εὐάερον δωμάτιον, μὲ τὸν θώρακα ὑψηλότερον καὶ εἰς τοιαύτην θέσιν ἡμικεκλιμένον καὶ ἐστραμμένον πρὸς τὸν πάσχοντα πνεύμονα, ὥστε αἱ κινήσεις τοῦ θώρακος νὰ εἶναι ὅσον το δυνατὸν μικροτέρας ἐκτάσεως κατὰ τὸν πάσχοντα πνεύμονα. Τινές, μάλιστα, προσπαθοῦσι νὰ ἀκινητήσωσι τὸν θώρακα διὰ ταινιῶν καὶ κολλητικῶν ἐμπλάστρων παραλλήλως καὶ διαγωνίως τεθειμένων. Ταυτοχρόνως συνιστῶμεν εἰς αὐτὸν νὰ διακρατῇ τὸν βῆχα καὶ νὰ μὴ ὁμιλῇ διατελῶν εἰς ἀπόλυτον ἡσυχίαν καὶ ἀκινησίαν. Ἐσωτερικῶς χορηγοῦμεν ὀξύποτα ψυχρὰ ἢ παγωμένα καὶ στυπτικὰ φάρμακα, ὡς τὸ ἔγχυμα τῆς ρατανίας, τὴν ἐργοτίνην, ταννίνην, τὴν ἰπεκακουάνην (κατὰ ἀθρόας δόσεις ταύτην, 3—4 γραμμαρίων δι' ἡμέρας), καὶ μέχρι τῆς προκλήσεως ναυτιάσεων. Τὸ χλωριοῦχον ἀσβέστιον 2—4 γραμμάρια ἡμερησίως. Ἓν ἐκ τῶν καλυτέρων μέσων πρὸς κατάπαυσιν τῆς αἱμοπτυσίας εἶναι αἱ ἐνέσεις τῆς μορφίνης καὶ τὰ ὀπιοῦχα (Extr. thebaïque 15—20 ἑκατοστόγραμμα).

Κατὰ τῆς αἱμοπτυσίας μεταχειριζόμεθα καὶ τὸν μετὰ πηκτῆς ὀρὸν (2—5 ‰) κατὰ δόσεις ἐξ 100 γραμμαρίων. Ἐπίσης τὴν ἐμετίνην (0,02—0,04), τὴν ἐπινεφριδίνην εἰς $^1/_2$-1 χιλιοστὸν τοῦ γραμμαρίου, εἰς ἐνέσεις. Μεταχειριζόμεθα ἐπίσης τὸ ἠπατικὸν ἐκχύλισμα (10—12 γραμμαρίων) καὶ τὰς εἰσπνοὰς νιτρώδους ἀμυλίου (6—9 σταγόνας), αἵτινες προκαλοῦσιν εἰς τὴν μικρὰν κυκλοφορίαν ταχίστην ἀγγειοσυστολήν.

Τὰ ἀντιπερισπαστικά, ὡς συναπισμοί, κατὰ τὰ κατώτερα ἄκρα, σικύαι εἰς τὴν βάσιν τοῦ θώρακος καὶ πάγος ἐπὶ τῆς προσθίας μοίρας τοῦ θώρακος καὶ ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῶν ὠμοπλατῶν χώρας, ἢ καὶ σπανιώτερον ἐπὶ τῶν ὄρχεων καὶ τῶν μεγάλων χειλέων, ἀλλὰ βραχυτάτης διαρκείας, ὀλίγων λεπτῶν, ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων συνεστήθησαν ἐπίσης ὡς ἀνύσιμα.

ΔΗΜ. ΑΣΙΜΗΣ

αἱμοπτύω· πτύω αἷμα.

αἱμοπυρρόλη *[Χημ.]*· βλ. αἱμοπυρρόλιον.

αἱμοπυρρόλιον *[Χημ.]* ἢ ***3-μεθυλο-4-αἰθυλοπυρρόλιον*** ἢ ὑπό τινων ***αἱμοπυρρόλη*** καλούμενον· εἶναι ὁμόλογον τοῦ *πυρρολίου* καὶ ἐλήφθη κατὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος.

Σ. Γ.

Ἀϊμόροι· *βλ.* **Βοτοκοῦδοι.**

αἱμορραγὴς (ὁ, ἡ),—*ἐς* (τὸ)· ἀπὸ τοῦ *αἷμα* καὶ *ῥήγνυμαι*· *«αἱμορραγὴς φλέψ»*, αἱμορροοῦσα φλέψ.

αἱμορραγία (ἡ)· ἀθρόα ἔκχυσις αἵματος ἕνεκα ῥήξεως αἱματοφόρου ἀγγείου· πβ. *αἱμορραγῶ* καὶ *αἱμορραγής*.

[ΙΑΤΡΙΚΗ]. Ἡ αἱμορραγία προέρχεται συνήθως ἐκ διαιρέσεως τοῦ τοιχώματος τῶν αἱμοφόρων ἀγγείων. Τραύματα μετὰ λύσεως τῆς συνεχείας τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος παράγουσιν ***ἐξωτερικὴν*** αἱμορραγίαν, ἧς ἡ ἔντασις εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν πληθὺν καὶ τὸ μέγεθος τῶν διαιρεθέντων ἀγγείων. Ἡ ἐξ ἀρτηρίας προερχομένη *(ἀρτηριακὴ)* αἱμορραγία διακρίνεται ἐκ τῆς κατ' ὤσεις ἰσοχρόνους τῷ σφυγμῷ ἐξακοντίσεως αἵματος ζωηρῶς ἐρυθροῦ ἡ *φλεβικὴ* αἱμορραγία παρέχει συνεχῆ ἐκροὴν αἵματος μελανερύθρου· ἐπὶ δὲ τῆς ἐκ *τριχοειδῶν ἀγγείων* αἱμορραγίας ῥέει τὸ αἷμα ἐξ ἐπιφανείας, οὐχὶ ἐξ ὡρισμένου ἀγγείου. Πλὴν τῶν τραυμάτων καὶ κακώσεων ἐν γένει αἱμορραγίαι παράγονται καὶ ἐξ *ἑλκώσεων*, αἵτινες ἐπιφέρουσι διάβρωσιν τοῦ τοιχώματος τῶν ἀγγείων (π. χ. ἕλκος τοῦ στομάχου, τυφικὰ ἕλκη τοῦ ἐντέρου, ἕλκη ἐκ δυσεντερίας, καρκινωματώδη ἕλκη), ἢ ἐξ *ἀλλοιώσεως τοῦ τοιχώματος* τῶν ἀγγείων, ἥτις καθιστᾷ αὐτὰ εὔρηκτα (ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία ἐξ ἀρτηριοσκληρύνσεως, αἱμορραγία ἐκ κιρσῶν). Αἱμορραγίαι παράγονται ἐπὶ διαφόρων *νόσων τοῦ αἵματος*, ὡς σκορβούτου, λευχαιμίας, ἰδιαίτατα δὲ ἐπὶ αἱμορροφιλίας· ἐπίσης ἐπὶ σηψαιμικῶν καταστάσεων καὶ δηλητηριάσεων. *Ξένα σώματα* (λίθοι τῆς κύστεως, τῶν νεφρῶν) δύνανται νὰ προκαλέσωσιν αἱμορραγίαν, ὡς καὶ διάφορα *παράσιτα* (αἱματουρία ἐκ τῆς Bilharzia)· ἐπίσης *νεοπλάσματα* (ἰνομύωμα τῆς μήτρας), *φυματιώδεις ἐπεξεργασίαι* (φυματ. πνευμόνων, νεφροῦ). Κατά τινας περιστάσεις τὸ αἷμα ἐξέρχεται ἐκ τῶν ἀγγείων διὰ *διαπιδύσεως*, ἄνευ λύσεως τῆς συνεχείας τοῦ τοιχώματος αὐτῶν (ὑπεραιμία, φλεγμονή, φλεβικὴ στάσις· νόσοι τοῦ αἵματος). Ἂν ἡ αἱμορραγία προέρχεται ἐξ ἐσωτερικῆς τινος βλάβης ἄνευ ἐξωτερικοῦ τραύματος ἢ μετὰ τραύματος μὴ ἐπιτρέποντος τὴν πρὸς τὰ ἔξω ῥοὴν τοῦ αἵματος, τὸ αἷμα παραμένει μεταξὺ τῶν ἱστῶν ὀργάνου τινὸς ἢ ἐντὸς ἐσωτερικῆς τινος κοιλότητος ***(ἐσωτερικὴ αἱμορραγία)***. Ἂν τὸ ὄργανον ἢ ἡ κοιλότης, ἔνθα ἐκχέεται τὸ αἷμα, συγκοινωνῇ μετὰ τῶν ἐκτός, ἀποβάλλεται τοῦτο ἀναμεμιγμένον συνήθως μετ' ἄλλων στοιχείων προερχομένων ἐκ τοῦ παθόντος ὀργάνου *(αἱματεμεσία*, ἤτοι ἔμετος αἱματηρὸς ἐξ αἱμορραγίας τοῦ στομάχου—*μέλαινα*, ἀποβολὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ μέλανος αἵματος ἐξ αἱμορραγίας ἐντερικῆς —*αἱμοπτυσία*, —*αἱματουρία*, —*μητρορραγία*, ἔξοδος αἵματος ἐκ τῆς μήτρας διὰ τοῦ κολεοῦ ἐκτὸς τῆς φυσιολογικῆς ἐμμήνου ῥοῆς.

Ἡ ἐκ τῆς αἱμορραγίας ἀπώλεια αἵματος, ὅταν εἶναι σημαντικὴ ὁπωσδήποτε, ἐκδηλοῦται καὶ διὰ γενικῶν φαινομένων (ὠχρότης τοῦ προσώπου, ζάλη, σφυγμὸς συχνὸς καὶ ἀσθενής, γενικὴ ἀτονία). Ἐπὶ ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας ἐνίοτε παράγονται φαινόμενα προερχόμενα ἐκ τῆς πιέσεως, ἣν τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν πλησίον ὀργάνων (πίεσις τοῦ ἐγκεφάλου ἐπὶ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας, παράλυσις κλπ.), ἥτις δύναται καὶ νὰ προκαλέσῃ τὸν θάνατον.

Πολλάκις ἡ αἱμορραγία ἐπέχεται ἀφ' ἑαυτῆς, ἰδίως ἡ ἐκ μικρῶν ἀγγείων προερχομένη· ἀλλὰ καὶ ἐκ μεγάλων ἀγγείων προερχομένη αἱμορραγία δύναται νὰ καταπαύσῃ αὐτομάτως. Ἡ ἐπίσχεσις αὕτη γίνεται διὰ τῆς συσπάσεως τῶν ἐσωτερικῶν χιτώνων τῶν ἀγγείων, οἵτινες συσπειρούμενοι φράσσουσι τὸν αὐλόν, διὰ τῆς θρομβώσεως τοῦ αἵματος καὶ τέλος, ἐπὶ ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας, διὰ τῆς πιέσεως αὐτοῦ τοῦ ἐκχυθέντος αἵματος ἐπὶ τῶν αἱμορραγούντων ἀγγείων. Ἔτι δὲ μεγάλη ἀπώλεια αἵματος ἐπιφέρουσα ἐξασθένησιν τῆς καρδίας καὶ ἐλάττωσιν τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος ἐν τοῖς ἀγγείοις βοηθεῖ τὴν αὐτόματον αἱμοστασίαν· παρατηρητέον ὅμως, ὅτι ἐνίοτε μετά τινα χρόνον ἀναζωπυρηθείσης τῆς κυκλοφορίας ἐπαναλαμβάνεται ἡ αἱμορραγία.

Ἡ ζωὴ κινδυνεύει σοβαρῶς, ὅταν ἐπὶ ἐνηλίκων τὸ ἀπολεσθὲν αἷμα φθάσῃ τὸ $^1/_4$ τοῦ ὅλου ποσοῦ τοῦ αἵματος, ἤτοι περίπου τὸ $^1/_{50}$ τοῦ βάρους τοῦ σώματος, ὁ δὲ θάνατος εἶναι βέβαιος ἐπὶ ἀπωλείας τοῦ ἡμίσεος ποσοῦ τοῦ αἵματος. Τὰ παιδία ἀντέχουσι πολὺ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ἀπώλειαν αἵματος· τοὐναντίον δὲ αἱ γυναῖκες ὑφίστανται ἀκινδύνως μείζονα τῶν ἀνδρῶν ἀπώλειαν.

Ἐπὶ τραυμάτων καταπαύομεν τὴν αἱμορραγίαν διὰ πιέσεως *(πωματισμοῦ)* ἢ διὰ περιδέσεως *(ἀπολινώσεως)* τῶν αἱμορραγούντων ἀγγείων, σπανίως καὶ διὰ ῥαφῆς τοῦ τοιχώματος αὐτῶν. Πρόχειρος βοήθεια ἐπὶ σοβαρᾶς τραυματικῆς αἱμορραγίας, ἕως οὗ γίνῃ δυνατὴ ἡ ὁριστικὴ ἐπίσχεσις αὐτῆς, παρέχεται διὰ τῆς πιέσεως τοῦ κυρίου (κεντρικοῦ) στελέχους τοῦ ἀγγείου, ἐξ οὗ προέρχεται ἡ αἱμορραγία· γίνεται δὲ ἡ πίεσις αὕτη διὰ τῶν δακτύλων κατά τι σημεῖον τῆς διαδρομῆς τοῦ ἀγγείου (μεταξὺ τῆς καρδίας καὶ τοῦ τραύματος), ἔνθα κεῖται παρὰ τὸ ἀγγεῖον ὀστοῦν τι, ἐφ' οὗ δύναται τοῦτο νὰ συμπιεσθῇ. Ἐπίσης προσωρινὴ αἱμοστασία ἐπὶ τῶν ἄκρων γίνεται διὰ τῆς περισφίγξεως τοῦ μέλους δι' ἐλαστικοῦ σωλῆνος ἢ ταινίας ἢ καὶ ὑφάσματός τινος οἱουδήποτε μέχρι ἐντελοῦς διακοπῆς τῆς κυκλοφορίας κατ' αὐτό, ἤτοι μέχρις ἐξαλείψεως τοῦ σφυγμοῦ· ἀλλ' ἡ τοιαύτη περίσφιγξις δὲν πρέπει νὰ παρατείνεται πλέον τῶν δύο ὡρῶν διὰ τὸν κίνδυνον τῆς γαγγραίνης τοῦ μέλους.

Καὶ ἐπὶ ἐσωτερικῶν αἱμορραγιῶν ἐνίοτε ἐπεμβαίνομεν χειρουργικῶς, ὡς π. χ. ἐπὶ ἕλκους τοῦ στομάχου· ἐνίοτε ἐξαιροῦμεν ὁλόκληρον τὸ ὄργανον, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται ἡ σφοδρὰ αἱμορραγία (σπλῆνα, νεφρόν). Ὅπου δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ δὲν κρίνεται σκόπιμος ἄμεσος τοπικὴ χειρουργικὴ ἐπέμβασις, μεταχειριζόμεθα μέσα, δι' ὧν ὑποβοηθεῖται εἴτε ἡ σύσπασις τῶν ἀγγείων εἴτε ἡ θρόμβωσις τοῦ αἵματος πρὸς κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας. Τοιαῦτα μέσα εἶναι ἡ ψῦξις (ἐφαρμογὴ κύστεως πάγου ἐπὶ τῆς αἱμορραγούσης χώρας) ἢ τοὐναντίον ὑψηλὴ θερμοκρασία μέχρι 50° (θερμαὶ πλύσεις ἐπὶ μητρορραγιῶν), ἐσωτερικῶς χρῆσις αἱμοστατικῶν φαρμάκων (ἐργοτίνη, μαγειρικὸν ἅλας, χλωριοῦχον ἀσβέστιον), ὑποδόριοι ἐνέσεις πηκτῆς, ἐνέσεις ζωϊκῶν ὀρῶν κτλ.

Ἡσυχία ἐντελὴς τοῦ πάσχοντος καὶ ἰδίᾳ τοῦ πάσχοντος ὀργάνου εἶναι ἀναγκαία ἐπὶ αἱμορραγίας (χρῆσις ναρκωτικῶν, μορφίνης κ. τ. τ., ἀσιτία ἐπὶ αἱμορραγίας ἐκ τοῦ στομάχου).

Τέλος μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας, ἢ καὶ διαρκούσης ἔτι ταύτης, πολλάκις ἐνδείκνυται χρῆσις καρδιοτονωτικῶν μέσων (ἐνέσεις καφουρᾶς, φυσιολογικοῦ ὀροῦ, μετάγγισις αἵματος).

Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑ ΤΟΥ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ. Καλεῖται αἱμορραγία τοῦ ἐγκεφάλου ἡ ἐν ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου συνεπείᾳ ῥήξεως ἀγγείου ἔκχυσις αἵματος. Ἡ δὲ ῥῆξις τοῦ ἀγγείου ὀφείλεται εἰς παθολογικὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἱστολογικῆς ὑφῆς αὐτοῦ συνεπείᾳ διαφόρων παθήσεων καὶ δὴ ἀθηρώματος καὶ ἀρτηριοσκληρύνσεως, ἀνευρύσματος — ἰδίως τῶν τριχοειδῶν ἀνευρυσμάτων—τοξικῶν καὶ μολυσματικῶν νόσων καὶ κυρίως ἀλκοολισμοῦ καὶ συφιλίδος. Τὸ οὕτως ἀλλοιωθὲν ἀγγεῖον δυνατὸν νὰ ῥαγῇ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀφορμῆς. Συνήθως ὅμως εὐνοοῦσι τὴν ῥῆξιν ταύτην διάφορα αἴτια αὐξάνοντα τὴν πίεσιν τοῦ αἵματος εἴτε μονίμως εἴτε στιγμιαίως. Τοιαῦτα αἴτια εἶναι π. χ. ἡ ὑπερτροφία τῆς ἀριστερᾶς κοιλίας τῆς καρδίας, αἱ ἐν γένει ἰσχυραὶ ἐντάσεις μυϊκῆς ἐνεργείας, ὁ φόρτος τοῦ στομάχου, αἱ σφοδραὶ ψυχικαὶ συγκινήσεις, ὁ τραυματισμὸς τοῦ κρανίου κ. λ. π. Ἡ κληρονομικότης ἔχει σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς αἰτιολογίας τῆς νόσου, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι παρά τισιν οἰκογενείαις μέλη πλειόνων γενεῶν προσεβλήθησαν ὑπὸ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας. Καίτοι οὐδεμία ἡλικία εἶναι ἀπηλλαγμένη, ἐν τούτοις προσβάλλονται ὑπὸ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας κατ' ἐξοχὴν οἱ ὑπὲρ τὰ 50 ἔτη γεγονότες. Οἱ ἄνδρες προσβάλλονται συχνότερον ἢ αἱ γυναῖκες.

Παθολογικὴ ἀνατομία. — Αἱ συχνότερον ὑπὸ τῆς αἱμορραγίας προσβαλλόμεναι χῶραι τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι τὰ κεντρικὰ γάγγλια, ἡ ἐσωτερικὴ θήκη, τὸ ᾠοειδὲς κέντρον, ὁ ἐγκεφαλικὸς φλοιὸς καὶ ἡ γέφυρα. Ἡ ἀρτηρία, ἥτις κατ' ἐξοχὴν ὑπόκειται εἰς ῥῆξιν, εἶναι κλάδος τις τῆς μέσης ἐγκεφαλικῆς ἀρτηρίας, ἡ *φακοειδοραβδωτή*, ἥτις διὰ τοῦτο ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Charcot *«ἀρτηρία τῆς ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας»*. Σπανιωτάτη εἶναι ἡ ἐνέδρασις τῆς αἱμορραγίας ἐν τῇ παρεγκεφαλίδι καὶ ἐν τῷ προμήκει μυελῷ.

Ἡ αἱμορραγικὴ ἑστία εἶναι συνήθως μεγέθους μεγάλου καρύου, δυνατὸν ὅμως νὰ λάβῃ μεγάλας διαστάσεις, ἰδίως ὅταν αὕτη ἐνεδράζηται ἐν τοῖς κεντρικοῖς γαγγλίοις, ἢ ὅταν διανοίγεται ἐν ταῖς κοιλίαις τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ αἱμορραγικὴ ἑστία εἶναι συνηθέστατα μία μόνον, ἐνίοτε ὅμως εἶναι διπλῆ ἢ πολλαπλῆ. Δύο ἢ πλείονες αἱμορραγικαὶ ἑστίαι δυνατὸν νὰ παραχθῶσιν ἢ ταυτοχρόνως ἢ ἡ μία εἰς διάφορον τῆς ἄλλης ἐποχήν. Ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ αἱμορραγικὴ ἑστία εἶναι μεγάλη, τότε, συνεπείᾳ τῆς ὑπὸ ταύτης ἐξασκουμένης πιέσεως, αἱ μὲν ἕλικες τοῦ φλοιοῦ τοῦ συστοίχου ἡμισφαιρίου παρουσιάζονται πεπλατυσμέναι, αἱ δὲ αὔλακες ἐντελῶς ἀβαθεῖς.

Τὸ χρῶμα τοῦ θρόμβου τοῦ προσφάτως ἐκχυθέντος αἵματος εἶναι ἐρυθρόν, τῶν δὲ πεπαλαιωμένων πως ἑστιῶν εἶναι καστανόχρουν ἢ κιτρινέρυθρον ἢ ὠχροκίτρινον, ἀναλόγως τῆς ἀρχαιότητος τῆς ἑστίας καὶ συνεπείᾳ τῆς βαθμιαίας ἀπωλείας τῆς χρωστικῆς τοῦ ἐκχυθέντος αἵματος, ἥτις διηθεῖται εἰς τὰ τοιχώματα τῆς ἑστίας, ἀνευρισκομένη διὰ τοῦ μικροσκοπίου ὑπὸ μορφὴν κρυστάλλων αἱματοϊδίνης.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ θρόμβου τοῦ αἵματος ἐκ τῆς προσφάτου αἱμορραγίας παραμένουσιν εἰσέτι ἐντὸς τῶν κολπωμάτων τῶν τοιχωμάτων αὐτῆς θρόμβοι τινὲς αἵματος ἀναμεμιγμένοι μετὰ τεμαχίων νευρικοῦ ἱστοῦ, ἰδίως δὲ νευρικῶν ἰνῶν καταρρακωθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἐκχυθέντος αἵματος. Πέριξ τῆς αἱμορραγικῆς ἑστίας παρατηροῦνται φαινόμενα χρωμολύσεως ἐν τοῖς κυττάροις, ἐὰν ἡ αἱμορραγία συνέβη ἐν τῇ φαιᾷ οὐσίᾳ.

Μετὰ πάροδον μηνὸς περίπου ἀπὸ τῆς αἱμορραγίας ἄρχεται, διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ νευρογλοιακοῦ ἱστοῦ, σχηματιζόμενον εἶδος κύστεως πέριξ τῆς αἱμορραγικῆς ἑστίας, ἧς τὸ αἷμα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπορροφώμενον ἀφίνει μόνον ὀρῶδες ὑγρὸν πληροῦν τὴν ὡς ἄνω σχηματισθεῖσαν κυστικὴν κοιλότητα. Ἡ κύστις αὕτη ἄλλοτε εἶναι εὐρεῖα, ἄλλοτε στενή, σπανίως δὲ συμβαίνει νὰ χωρήσῃ ἡ στένωσις αὕτη μέχρι σημείου ὥστε τὰ τοιχώματα τῆς κύστεως νὰ συγκολληθῶσι καὶ νὰ σχηματισθῇ οὕτω *οὐλή*. Τὰ διάφορα ταῦτα μεγέθη τῆς κυστικῆς κοιλότητος ἐξαρτῶνται κυρίως ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς αἱμορραγικῆς ἑστίας.

Ἡ περιγραφὴ τῶν ἀλλοιώσεων τῶν ἀγγείων ἀνήκει εἰς τὰ κεφάλαια τὰ πραγματευόμενα περὶ τῶν νόσων τῶν τὰς ἀλλοιώσεις ταύτας προκαλουσῶν, ἤτοι τοῦ ἀθηρώματος καὶ τῆς ἀρτηριοσκληρύνσεως, τῶν ἀνευρυσμάτων, τῆς συφιλιδικῆς ἀρτηρίτιδος κ.λ.π. Εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν δευτερογενῶν ἐκφυλίσεων τοῦ *Waller* ἀνήκει ἡ περιγραφὴ τῶν δευτερογενῶν ἀλλοιώσεων τῶν ἀνιουσῶν καὶ κατιουσῶν νευρικῶν ἰνῶν, ὧν ἡ συνέχεια διεκόπη ὑπὸ τῆς αἱμορραγικῆς ἑστίας.

Κλινικὴ εἰκών. — Ἐνίοτε προηγοῦνται τῆς ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας πρόδρομά τινα συμπτώματα, ἴλιγγοι, κεφαλαλγίαι, αἱμωδίαι τῶν ἄκρων, σύγχυσίς τις τῶν ἰδεῶν, ἐλαφρά τις καὶ παροδικὴ

Digitized by Google

δυσαρθρία. Συνηθέστερον ὅμως ἡ ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία ἐπέρχεται ἀποτόμως, ἐκδηλουμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' αἰφνιδίας μετ' ἀπωλείας τῆς συνειδήσεως πτώσεως τοῦ πάσχοντος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους (*κεραυνοβόλος ἀποπληξία*). Ὁ πάσχων εὑρισκόμενος οὕτως ἐν κωματώδει καταστάσει εἶναι ἀναίσθητος εἰς πάντα ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν, ἀνίκανος διὰ πᾶσαν κίνησιν, ἀντιδρᾷ ἐν τούτοις ἐνίοτε ἀνακλαστικῶς, ὅταν ἡ κωματώδης κατάστασις δὲν ἐξικνῆται μέχρι τοῦ ἐσχάτου βαθμοῦ. Τὰ βλέφαρα πεπτωκότα, τὸ πρόσωπον ἐρυθρόν, πεφυσιωμένον, πάντες οἱ μῦς ἐν χαλάσει, τὰ παθητικῶς ἀνεγειρόμενα ἄκρα καταπίπτουσιν ἀδρανῆ, πᾶσαι αἱ ἀντανακλάσεις ἐλλείπουσιν ἢ εἶναι ἠλαττωμέναι, αἱ κόραι δὲν ἀντιδρῶσιν, ἢ λίαν νωθρῶς, εἰς τὸ φῶς. Ὁ σφυγμὸς εἶναι βραδύς, πλήρης καὶ ἰσχυρός, ἐνίοτε ἄτακτος, ἡ ἀναπνοὴ εἶναι βραδεῖα καὶ βαθεῖα, συχνάκις ῥογχάζουσα, σπανιώτερον δὲ προσλαμβάνει τὸν τύπον *Cheyne - Stokes*. Ἡ μία τῶν παρειῶν πλέον χαλαρὰ οὖσα— συνεπείᾳ τῆς εἰσέτι ὑπὸ τοῦ κώματος καλυπτομένης ἡμιπληγίας— ὑπεγείρεται περισσότερον ὑπὸ τοῦ ἀέρος ἑκάστης ἐκπνοῆς (*«le malade fume la pipe»*). Ἡ κατάποσις εἶναι ἀδύνατος ἢ δυσκολωτάτη. Ὁ ἄρρωστος ἔχει ἀκράτειαν οὔρων καὶ κοπράνων, εἶτα δὲ ἐπίσχεσιν τούτων. Ἀνεγείροντες τὰ βλέφαρα τοῦ πάσχοντος βλέπομεν πολλάκις ὅτι τὸ βλέμμα εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ μετὰ ὁμολόγου στροφῆς τῆς κεφαλῆς συνήθως συνυπάρχουσα κατάστασις αὕτη τῶν ὀφθαλμῶν καλεῖται *συζυγὴς παρέκκλισις τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν*. Σπανίως παρουσιάζονται κατὰ τὴν προσβολὴν ἐπιληπτοειδεῖς παροξυσμοὶ τοῦ ἑνὸς ἢ ἀμφοτέρων τῶν ἡμιμορίων, ἢ συσπάσεις τῶν ἄκρων. Σπανίως ἐμφανίζονται ἐπίσης κατὰ τὴν προσβολὴν ἔμετος καὶ χάσμη. Ἡ θερμοκρασία πίπτει μὲν κατὰ τὰς πρώτας ὥρας, ἀνυψοῦται δὲ βραδύτερον μέχρι 38° ἢ ὑπερβαίνει τοὺς 40°, ὅταν ἡ περίπτωσις πρόκειται νὰ καταλήξῃ εἰς θάνατον. Ἐνίοτε ἐμφανίζεται 2-4 ἡμέρας ἀπὸ τῆς προσβολῆς *ἐσχάρα* ἐπὶ τῆς γλουτιαίας χώρας, ἥτις ἔχει χειρίστην προγνωστικὴν σημασίαν.

Συνήθως ἡ ὡς ἄνω περιγραφεῖσα κωματώδης κατάστασις ἄρχεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑποχωροῦσα μετὰ ὥρας τινὰς ἢ μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας. Ἡ διάνοια τοῦ πάσχοντος καθίσταται βαθμιαίως διαυγεστέρα, ἡ αἰσθητικότης καὶ ἡ κινητικότης ἀναφαίνονται, αἱ ἀντανακλάσεις ἐπίσης, παρατηροῦμεν ὅμως σχεδὸν σταθερῶς τὴν ὕπαρξιν παραλύσεως τοῦ ἑτέρου τῶν ἡμιμορίων, ἤτοι τὴν ἡμιπληγίαν.

Ἡ ἀποπληκτικὴ προσβολὴ τῆς ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας δὲν εἶναι πάντοτε τόσον βαθέως κωματώδης, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς ἐπισκότισιν μόνον τῆς συνειδήσεως, εἰς βραχύν τινα ἴλιγγον, ἢ τέλος ἡ ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τοῦ τοπικοῦ φαινομένου καὶ δὴ συνηθέστερον τῆς ἡμιπληγίας, ἥτις δύναται νὰ εἶναι ἄλλοτε ἄλλης ἐντάσεως καὶ ἐκτάσεως. Ἀντιθέτως δὲ εἶναι δυνατὸν καὶ ἔντονος ἀποπληκτικὴ προσβολὴ νὰ παρέλθῃ τελείως, χωρὶς νὰ ἐναπομείνῃ οὐδὲν σύμπτωμα. Ἡ ἔντασις τῆς ἀποπληκτικῆς προσβολῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ποσότητος τοῦ ἐκχυθέντος αἵματος, ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ἡ ἔκχυσις ἐπιτελεῖται, ἐκ τῆς ἀλισκομένης χώρας καὶ ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἀντιδράσεως τοῦ ἐγκεφάλου. Ἤδη καὶ ἐν τῇ κωματώδει καταστάσει δυνάμεθα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἀντιληφθῶμεν, ἐὰν τὸ δεξιὸν ἢ τὸ ἀριστερὸν ἡμιμόριον εἶναι τὸ ἡμίπληκτον. Εἰς τὸ ἡμιμόριον τοῦτο ἡ παρειὰ ὑπεγείρεται ὑπερμέτρως εἰς ἑκάστην ἐκπνοήν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἡ γωνία τοῦ στόματος εἶναι καθειμένη καὶ ῥέει ἐκ ταύτης ὁ σίελος, ἡ ῥινοχειλικὴ αὔλαξ εἶναι ἐξηλειμμένη, τὰ ἀνεγειρόμενα ἄκρα τοῦ ἡμιμορίου τούτου ἐξακολουθοῦσι καταπίπτοντα μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδρανείας, ἔστω καὶ ὅταν ἡ κωματώδης κατάστασις ἄρχηται παρερχομένη καὶ τὰ ἄκρα τοῦ ὑγιοῦς ἡμιμορίου ἔχουσιν ἀνακτήσει μέρος τοῦ μυϊκοῦ αὐτῶν τόνου. Ἐπίσης συμβαίνει πολλάκις καὶ διαρκούσης τῆς κωματώδους καταστάσεως νὰ προκαλῆται τὸ *σημεῖον Babinski* καὶ τὸ *σημεῖον Oppenheim* ἢ καὶ ὁ *κλόνος* τοῦ ποδός. Ἀλλὰ καὶ ἡ συζυγὴς παρέκκλισις τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν χρησιμεύει ἡμῖν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἄτε τῆς παρεκκλίσεως οὔσης συστοίχου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τῷ ὑπὸ τῆς αἱμορραγίας παθόντι ἡμισφαιρίῳ καὶ ἑπομένως ἀντιθέτου τῷ ἡμιπλήκτῳ ἡμιμορίῳ.

Ἡ ἡμιπληγία ἕνεκα βλαβῶν τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι, ὡς γνωστόν, *χιαστή*: ἐὰν δῆλα δὴ ἡ βλάβη ἑδράζηται δεξιᾷ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, παραλύει τὸ ἀριστερὸν ἡμιμόριον τοῦ σώματος, ἐὰν δὲ ἡ βλάβη ἑδράζηται ἀριστερᾷ, παραλύει τὸ δεξιόν. [Πλειότερα βλ. εἰς λέξ. ἡμιπληγία, ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς λεπτομερείας τῆς διαγνώσεως τῆς ἕδρας τῆς αἱμορραγίας, βλ. τὰς λέξεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰς διαφόρους χώρας τοῦ ἐγκεφάλου].

Διαφορικὴ διάγνωσις.—Ἡ διαφορικὴ διάγνωσις τῆς ἕνεκα ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας ἀποπληκτικῆς προσβολῆς δυνατὸν νὰ παρουσιάσῃ μεγάλας δυσκολίας, διότι τοιαύτη ἢ παρομοία κατάστασις παρουσιάζεται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας παθήσεις. Αἱ παθήσεις αὗται καὶ τὰ διακριτικὰ σημεῖα εἶναι:

1) *Ἡ ἐγκεφαλικὴ μαλάκυνσις*. Ἡ αἱμορραγία εἶναι σπανία πρὸ τῆς ἡλικίας τῶν 40 ἐτῶν, ἐνῷ ἡ ἐξ ἐμβολῆς μαλάκυνσις ἀπαντᾷ συνήθως ἐν τῇ νέᾳ ἡλικίᾳ. Ἡ ὕπαρξις βαλβιδικῆς παθήσεως τῆς καρδίας συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐμβολῆς, ἡ δὲ ὑπερτροφία τῆς ἀριστερᾶς κοιλίας τῆς καρδίας ἐν συνδυασμῷ μετὰ χρονίας νεφρίτιδος συνηγορεῖ ὑπὲρ αἱμορραγίας. Τὸ ἐρυθρὸν καὶ πεφυσιωμένον πρόσωπον, ὁ πλήρης, βραδὺς καὶ ἔντονος σφυγμός, ἡ αὔξησις τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος ὡς καὶ ἡ σημαντικὴ ἀνύψωσις τῆς θερμοκρασίας συνηγοροῦσιν ὑπὲρ αἱμορραγίας. Τὸ κῶμα εἶναι βαθύτερον καὶ μακροτέρας διαρκείας ἐν τῇ αἱμορραγίᾳ. Τὰ πρόδρομα συμπτώματα παρατηροῦνται μὲν καὶ ἐν τῇ αἱμορραγίᾳ, ἀλλὰ σπανίως, ἐνῷ παρατηροῦνται συχνότατα ἐν τῇ μαλακύνσει συνεπείᾳ θρομβώσεως. Ἡ ἐμφάνισις ὁλικῆς καὶ ἐντόνου ἡμιπληγίας ἄνευ ἀπωλείας τῆς συνειδήσεως συνηγορεῖ τὰ μέγιστα ὑπὲρ μαλακύνσεως. Ἡ λίαν πρωΐμως ἀρχομένη καὶ σταθερῶς προϊοῦσα βελτίωσις συνηγορεῖ ὑπὲρ αἱμορραγίας. Γενικῶς ὅμως εἰπεῖν, ἡ διαφορικὴ διάγνωσις μεταξὺ αἱμορραγίας καὶ μαλακύνσεως τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι δύσκολος.

2) *Τὸ οὐραιμικὸν κῶμα*. Ἡ χημική τε καὶ μικροσκοπικὴ ἐξέτασις τῶν οὔρων, ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος, ἡ ὕπαρξις οἰδημάτων, ἡ διὰ τῆς ὀφθαλμοσκοπικῆς ἐξετάσεως ἀνεύρεσις λευκωματουρικῆς ἀμφιβληστροειδίτιδος, ἡ ὑποθερμία ὡς καὶ ἡ προήγησις ἄλλων συμπτωμάτων τῆς οὐραιμίας θὰ διευκολύνωσι τὴν διάγνωσιν.

3) *Τὸ διαβητικὸν κῶμα*. Ἡ ἐξέτασις τῶν οὔρων καὶ ἡ ἰδιάζουσα ἀπὸ ὀξόνης ἀπόπνοια συντελοῦσιν εἰς τὴν διάγνωσιν.

4) *Ὁ κακοήθης ἑλώδης πυρετός*. Τὸ ἀναμνηστικόν, ἡ ἐξόγκωσις τοῦ σπληνός, ἡ ἀνεύρεσις τῶν πλασμωδίων τοῦ Laveran ἐν τῷ αἵματι θὰ λύσωσι τὸ διαγνωστικὸν πρόβλημα.

5) *Ἡ αἱμορραγία τῶν μηνίγγων τοῦ ἐγκεφάλου*. Ἡ ἥττων ἀπότομος εἰσβολή, ἡ μεγάλη ἔντασις τῶν σπασμῶν καὶ ἡ παρουσία αἵματος ἐν τῷ ἐγκεφαλονωτιαίῳ ὑγρῷ συνηγοροῦσιν ὑπὲρ αἱμορραγίας τῶν μηνίγγων.

6) *Ἡ συγκοπή*. Ἡ μὴ τελεία ἀπώλεια τῆς συνειδήσεως, ὁ μικρός, μόλις ἀντιληπτὸς σφυγμός, ἡ μεγίστη ὠχρότης τοῦ προσώπου ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς συγκοπικῆς καταστάσεως.

7) *Ἡ ἐπιληπτικὴ προσβολή*. Ἡ γνῶσις ὅτι ὁ ἄρρωστος ἔχει πάθει προηγουμένως κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπιληπτικοὺς παροξυσμοὺς ὡς καὶ ἡ κατὰ τὴν προσβολὴν ἄμεσος προήγησις ἐπιληπτικῶν σπασμῶν καὶ ἡ δῆξις τῆς γλώσσης διασαφηνίζουσι τὴν κατάστασιν.

8) *Ἡ προϊοῦσα γενικὴ παράλυσις*. Κατὰ τὴν νόσον ταύτην παρουσιάζονται πολλάκις ἀποπληκτικαὶ προσβολαὶ ὅμοιαι πρὸς τὴν ἐξ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας. Ἡ πληροφορία περὶ προηγουμένης ὑπάρξεως τῶν χαρακτηριστικῶν συμπτωμάτων τῆς νόσου ταύτης ἢ ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν προσβολὴν πιστοποίησις τούτων (σημείου Argyll - Robertson, δυσαρθρίας καὶ ἀνοίκῆς καταστάσεως) ὡς καὶ ἡ διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐγκεφαλονωτιαίου ὑγροῦ ἀνεύρεσις θετικῆς ἀντιδράσεως Wassermann, ὑπερλεμφοκυτώσεως καὶ ὑπερλευκωματώσεως θὰ ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παραλυτικῆς φύσεως τῆς ἀποπληκτικῆς προσβολῆς.

9) *Ὑστερικὴ προσβολή*. Ἐνίοτε παρουσιάζεται αὕτη ὑπὸ μορφὴν ἀποπληκτικῆς προσβολῆς. Διακρίνεται ὅμως εὐκόλως ἐκ τῶν ἑξῆς: Δὲν ἐλλείπουσι κατὰ ταύτην αἱ τενόντιαι καὶ αἱ δερματικαὶ ἀντανακλάσεις, οὔτε ἡ ἀντανάκλασις τῶν κορῶν εἰς τὸ φῶς, δὲν παρατηροῦνται διαταραχαὶ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς κυκλοφορίας, οὔτε τῆς κύστεως καὶ τοῦ ὀρθοῦ, ἡ δὲ ἔκφρασις τοῦ προσώπου δεικνύει μᾶλλον ὅτι τὸ ἄτομον εὑρηται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ψυχικῆς τινος συγκινήσεως. Διὰ τῆς πιέσεως τῶν ὠοθηκῶν δυνάμεθα ἐνίοτε νὰ καταπαύσωμεν τὴν προσβολήν, ἢ τοὐλάχιστον νὰ προκαλέσωμεν ἀντίδρασίν τινα. Τέλος τὸ ἀναμνηστικὸν καὶ ἡ μετὰ σφοδρὰν ψυχικὴν συγκίνησιν ἐπέλευσις τῆς προσβολῆς θὰ ἐνισχύσωσιν ἔτι πλέον τὰ ἀνωτέρω στηρίγματα τῆς διαγνώσεως.

10) *Ἡ βαθεῖα ἐξ οἰνοπνεύματος μέθη, ἡ ὀξεῖα διὰ τῶν ὀπιούχων καὶ τῶν σολανοειδῶν δηλητηρίασις* παρουσιάζονται ὑπὸ μορφὴν ἀποπληκτικῆς προσβολῆς. Ἡ γνῶσις τῶν αἰτιολογικῶν περιστάσεων καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπόπνοια τοῦ οἰνοπνεύματος μαρτυροῦσι περὶ τῆς πρώτης, ἡ μεγίστη στένωσις τῶν κορῶν περὶ τῆς δευτέρας, ἡ δὲ ἔντονος μυδρίασις περὶ τῆς τρίτης.

11) *Ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεφάλου*. Ἡ προϋπαρξις τῶν φαινομένων τῆς αὐξήσεως τῆς ἐνδοκρανιακῆς πιέσεως καὶ πρὸ πάντων ἡ διὰ τῆς ὀφθαλμοσκοπικῆς ἐξετάσεως ἀνεύρεσις περισφίγξεως τῆς θηλῆς τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου θὰ δείξωσιν ὅτι ἡ προσβολὴ ὀφείλεται εἰς ὄγκον τοῦ ἐγκεφάλου.

Πρόγνωσις.—Ἡ αἱμορραγία τοῦ ἐγκεφάλου ἐπιφέρει τὸν θάνατον ὅταν εἶναι ἐκτεταμένη, ὅταν τὸ αἷμα κατακλύσῃ τὰς κοιλίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἰδίως ὅταν συμβῇ ἐν τῷ προμήκει μυελῷ, ὁπότε καὶ ἐπιφέρει τὸν θάνατον ἀκαριαῖον. Ἡ πέραν τῶν δύο ἡμερῶν διάρκεια τοῦ κώματος, ἡ μεγάλη πτῶσις ὡς καὶ ἡ μεγάλη ἀνύψωσις τῆς θερμοκρασίας, ἰδίως δὲ ἡ ἐμφάνισις γλουτιαίας ἐσχάρας εἶναι σημεῖα δυσοιώνιστα. Τοιαῦτα εἶναι ἐπίσης ἡ ἐμφάνισις ἐπιληπτοειδῶν σπασμῶν καὶ ἐκτεταμένων μυϊκῶν συσπάσεων, δεικνυόντων εἴσδυσιν τοῦ αἵματος εἰς τὰς κοιλίας, ὡς καὶ ἡ ἀναπνοὴ τύπου *Cheyne—Stokes*. Ἄλλη ἀφορμὴ θανάτου τοῦ πάσχοντος εἶναι ἡ ἐνίοτε ἐπισυμβαίνουσα πνευμονία. Τὸ συνηθέστατα μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀποπληκτικῆς προσβολῆς παραμένον σύμπτωμα τῆς ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἡ *ἡμιπληγία*, συνοδευομένη ἐνίοτε—ὅταν ἕδρα τῆς αἱμορραγίας εἶναι τὸ ἐν τῷ φλοιῷ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμισφαιρίου κέντρον τοῦ λόγου - ὑπὸ ἀφασίας. Καὶ ἡ ἡμιπληγία αὕτη μετὰ τῆς ἀφασίας δύναται νὰ παρέλθῃ τελείως ἢ ἀτελῶς, ἢ παραμένουσα ἔντονος νὰ καταστήσῃ τὸν πάσχοντα ἀνάπηρον ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ἐκτὸς τῆς ἡμιπληγίας ἐναπομένει ἐνίοτε ἐπίσης ἐλάττωσίς τις τῆς διανοητικῆς ἱκανότητος, ἐξασθένησις τῆς μνήμης, ἐρεθιστότης, εὐσυγκινησία. Οἱ ἅπαξ προσβληθέντες ὑπὸ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας διατρέχουσι τὸν κίνδυνον νὰ πάθωσιν ἐκ νέου ὑπ' αὐτῆς, δοθέντος ὅτι αἱ ταύτην προκαλέσασαι συνθῆκαι ἐξακολουθοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ὑφίστανται.

Θεραπεία. — Πρὸς προφυλακτικὸν σκοπὸν θὰ συμβουλεύσωμεν ἐν πρώτοις τὰ εἰς τὴν ἐγκεφαλικὴν αἱμορραγίαν ὑποκείμενα ἄτομα νὰ ἀπέχωσι καὶ τῆς ἐλαχίστης χρήσεως οἰνοπνεύματος καὶ καπνοῦ. Θὰ συστήσωμεν ἐπίσης τὴν τήρησιν τῶν ὑγιεινῶν κανόνων πρὸς ἀποφυγὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς ἀρτηριακῆς αὐτῶν καταστάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐπελεύσεως ἰσχυρᾶς καρδιακῆς ἐνεργείας καὶ ἀποτόμου αὐξήσεως τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος. Ὡς διαλυτικὰ φαρμακευτικὰ μέσα θὰ ἀναγράψωμεν τὰ ἰωδοῦχα καὶ τὰ ἀλκαλικὰ (Antisclérosine).

Κατὰ τῆς ἀποπληκτικῆς προσβολῆς, ἐκτὸς τῶν μέτρων ἡσυχίας καὶ πρὸ πάντων καθαριότητος, ὠφέλιμα θεραπευτικὰ μέσα εἶναι ἡ ἀφαίμαξις, εἴτε διὰ φλεβοτομίας, εἴτε διὰ βδελλῶν τιθεμένων ἐπὶ τῶν μαστοειδῶν ἀποφύσεων, ἡ ἐπίσπασις δι' ἐπιθέσεως σιναπισμῶν ἐπὶ τῶν κάτω ἄκρων, ἡ ἐπίθεσις κύστεως πάγου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἡ κένωσις τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος διὰ κλυσμάτων. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν πάροδον τῆς ἀποπληκτοειδοῦς προσβολῆς θὰ ἐνεργήσωμεν ἀμέσως τὰ δέοντα κατὰ τῆς προκαλεσάσης τὴν ἐγκεφαλικὴν αἱμορραγίαν νοσηρᾶς καταστάσεως. ΔΙΟΝ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΑΣ. Αἱ ἐκ τῆς μήτρας αἱμορραγίαι διακρίνονται εἰς ἐπερχομένας α') κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἐμμήνων ῥύσεων διαστήματα, αἵτινες καλοῦνται *μητρορραγίαι*, β') κατ' αὐτὴν τὴν ἔμμηνον ῥύσιν, αἵτινες καλοῦνται *μηνορραγίαι*, γ') κατὰ τὴν *κύησιν*, δ') κατὰ τὸν *τοκετὸν* καὶ μετ' αὐτόν.

ΜΗΤΡΟΡΡΑΓΙΑΙ—ΜΗΝΟΡΡΑΓΙΑΙ. Αὗται ὀφείλονται, ὁτὲ μὲν εἰς παθήσεις αὐτῆς ταύτης τῆς μήτρας (ἰνομύωμα, πολύπους, ἐνδομητρῖτις, παρεγκλίσεις τῆς μήτρας, σάρκωμα, καρκίνος), ὁτὲ δὲ εἰς παθήσεις τῶν ἐξαρτημάτων τῆς μήτρας (νεοπλασματικοὶ ὄγκοι, σαλπιγγωοθηκῖτις, περι-παραμητρῖτις). Ἀναφέρονται δ' ὅμως καὶ αἱμορραγίαι ἰδιοπαθεῖς, ἄνευ καταφανοῦς αἰτίου, ὡς καὶ τοιαῦται, ἀπότοκοι ὑπερκοπώσεως τῆς γυναικός, νευρασθενικῆς καταστάσεως, ἀλλαγῆς κλίματος, ὀξέων μολυσματικῶν νόσων, παθήσεων τοῦ κυκλοφορικοῦ ἢ τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος, ἀλλὰ πᾶσαι αὗται ἀπαντῶσι σπανιώτατα καὶ εἶναι συνήθως πρόσκαιροι καὶ ὅλως παροδικαί.

Αἱ αἱμορραγίαι τῶν κατηγοριῶν τούτων ἐπέρχονται, ὁτὲ μὲν ἀφθόνως καὶ ἀθρόως, βραχείας διαρκείας, ὁτὲ δὲ μετρίως καὶ συνεχῶς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἢ καὶ ἑβδομάδας, ἀναλόγως τοῦ αἰτίου τοῦ προκαλοῦντος ταύτας. Ὡς ἐπακολούθημα δὲ τούτων εἶναι ἡ βαθμιαίως ἐπερχομένη βαθεῖα ἀναιμία τῆς γυναικὸς καὶ ὁ θάνατος εἴτε ἐκ ταύτης, εἴτε ἐκ τοῦ προκαλοῦντος τὴν αἱμορραγίαν αἰτίου. Θεραπεία πρὸς καταπολέμησιν τῶν αἱμορραγιῶν τούτων συνιστᾶται ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς αἱμορραγίας, τῆς τε *μητρορραγίας* καὶ τῆς *μηνορραγίας*, κατάκλισις τῆς πασχούσης, κολπικαὶ θερμαὶ πλύσεις, 40° - 50°, δὶς καὶ τρὶς ἐν 24 ὥραις, δι' ὕδατος βεβρασμένου, ἔνεσις ἐργοτίνης ἅπαξ ἢ καὶ δὶς ἐν 24 ὥραις καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὁ ἐπιπωματισμὸς τοῦ κολεοῦ δι' ἀσήπτου γάζης. Ἡ ῥιζικὴ ὅμως θεραπεία αὐτῶν συνίσταται εἰς τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἄρσιν τοῦ αἰτίου τοῦ προκαλοῦντος ταύτας, ἤτοι, προκειμένου μὲν περὶ *ἰνομυώματος* εἰς τὴν ἀκτινοθεραπείαν ἢ εἰς τὴν ἐξαίρεσιν αὐτοῦ ἢ καὶ ὁλοκλήρου τῆς μήτρας, ἀναλόγως τῆς ἕδρας αὐτοῦ· προκειμένου δὲ περὶ *ἐνδομητρικοῦ πολύποδος*, εἰς τὴν ἐξαίρεσιν αὐτοῦ ἤ, περὶ *ἐνδομητρίτιδος*, εἰς τὴν ἀπόξεσιν τῆς μήτρας ἤ, περὶ *παρεγκλίσεως* τῆς μήτρας, εἰς τὴν ἀνάταξιν αὐτῆς· ἤ περὶ *σαρκώματος* ἢ *καρκίνου*, εἰς τὴν ἐγχειρητικὴν ἐξαίρεσιν τῆς μήτρας καὶ τῶν περιμητρικῶν ἀδένων (*ἐγχ. Wertheim*), καὶ εἰς τὴν ῥαδιο

θεραπείαν. Προκειμένου δὲ περὶ *παραμητρίτιδος* καὶ *σαλπιγγοωοθηκίτιδος* εἰς τὴν διαθερμίαν, ἡλιοθεραπείαν καὶ εἰς τὴν χρῆσιν μεταλλικῶν λουτρῶν (Ὑπάτη, Αἰδηψός). Τέλος προκειμένου περὶ *ἰδιοπαθοῦς* αἱμορραγίας ἢ ἐξ ὑπερκοπώσεως, νευρασθενείας κλπ. κλπ. ἐπερχομένων αἱμορραγιῶν ἐπιβάλλεται ἡ κατάλληλος γενικὴ τῆς γυναικὸς δίαιτα.

ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΥΗΣΙΝ. Αὗται ὀφείλονται, ὁτὲ μὲν εἰς παθήσεις τῆς μήτρας ἢ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς (διάφοροι νεοπλασματικοὶ ὄγκοι, ἰδίως *ἰνωμύωμα, ἐνδομητρῖτις, παρεγκλίσεις τῆς μήτρας, σαλπιγγοωοθηκῖτις κλπ. κλπ.*), ὁπότε συνήθως εἶναι μέτριαι καὶ σπανιώτερον ἄφθονοι, ἀποτέλεσμα ἔχουσαι τὴν ἔκτρωσιν ἢ τὸν πρόωρον τοκετόν. Ὁτὲ δ' ὀφείλονται αὗται εἰς πρόωρον ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος εἴτε ἐκ παθήσεως τοῦ ἐνδομητρίου ἢ αὐτοῦ τοῦ ᾠοῦ, εἴτε ἐκ μολυσματικῶν νόσων τῆς γυναικός, ἰδίως παρ' ἡμῖν ἐξ ἑλωδῶν πυρετῶν, καὶ εἶναι συνήθως μέτριαι καὶ ἀκίνδυνοι, ὡς ἀποτέλεσμα ἔχουσαι τὴν ἔκτρωσιν ἢ τὸν πρόωρον τοκετόν. Ἄλλοτε δ' ὅμως ὀφείλονται αὗται εἰς ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος τοῦ προσφυομένου ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας, τοῦ καλουμένου προδρόμου πλακοῦντος καὶ ἀναφαίνονται συνήθως κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς κυήσεως ἀποτελοῦσαι βαρυτάτην ἐπιπλοκὴν τῆς κυήσεως. Κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ αἱμορραγία κατ' ἀρχὰς ἐπέρχεται αἰφνιδίως ἄνευ τινὸς καταφανοῦς αἰτίας καὶ ἄνευ πόνων, σπανιώτατα δ' ἄφθονος καὶ ἐπικίνδυνος, ἐνῷ συνήθως εἶναι σχετικῶς μικρὰ καὶ ἐπίσχεται αὐτομάτως. Μετά τινας ὅμως ἡμέρας ἢ καὶ ἑβδομάδας αὕτη ἐπαναλαμβάνεται ἐπίσης ἄνευ καταφανοῦς αἰτίας, ἄνευ πόνων καὶ ὅλως αἰφνιδίως, ἀλλ' εἰς μεῖζον ποσόν. Ἐν γένει δ' ἐφ' ὅσον ἡ αἱμορραγία ἀναφαίνεται νωρίτερον κατὰ τὴν κύησιν, κατὰ τοσοῦτον εἶναι ὀλιγωτέρα καὶ ἧττον ἐπικίνδυνος, διότι τὰ ῥηγνύμενα ἀγγεῖα, ὄντα λεπτότερα, εὐκόλως ἀποφράσσονται διὰ θρόμβων· ἐφ' ὅσον ὅμως αὕτη ἀναφαίνεται περὶ τὸ τέρμα τῆς κυήσεως κατὰ τοσοῦτον εἶναι ἀφθονωτέρα καὶ λίαν ἐπικίνδυνος, διότι ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν ἐπιφέρει τὸν θάνατον τῆς γυναικός. Τὸ ῥέον δ' αἷμα εἶναι ὑδαρὲς καθαρῶς ἐρυθρὸν καὶ σπανιώτατα ἀναμεμιγμένον μετὰ θρόμβων. Ἡ συνεπείᾳ προδρόμου πλακοῦντος ἐπερχομένη αἱμορραγία εἶναι σοβαρωτάτη καὶ λίαν ἐπικίνδυνος καὶ κατὰ τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον ὁ πλακοῦς προσφύεται κεντρικώτερον πρὸς τὸ μητρικὸν στόμιον· ἡ *ἐπιχείλιος* λ. χ. πρόσφυσις εἶναι βαρυτέρα τῆς *περιχειλίου*, ἡ δὲ *κεντρικὴ* βαρυτέρα τῆς *ἐπιχειλίου* (βλ. πλακοῦς). Ἐν γένει δ' ἡ πρόγνωσις τῆς τοιαύτης αἱμορραγίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐγκαίρου ἢ μὴ διαγνώσεως καὶ ἐπεμβάσεως, καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπεμβάσεως καὶ ἐκ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως ἢ μὴ τῶν συγχρόνως προφυλακτικῶν κατὰ τῆς λοιμώξεως μέσων. Ἡ διάγνωσις τῆς ἐκ προδρόμου πλακοῦντος αἱμορραγίας συνήθως δὲν παρουσιάζει δυσχερείας. Αἱμορραγία ἐπερχομένη ἄνευ πόνου καὶ ἄνευ προφανοῦς αἰτίας κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς κυήσεως, ἀποδοτέα κατὰ κανόνα εἰς *πρόδρομον* πλακοῦντα.

Διὰ τῆς κοιλιακῆς δὲ καὶ κολπικῆς ἐξετάσεως ἡ διάγνωσις ἐξακριβοῦται εὐχερῶς. Καὶ διὰ μὲν τῆς κοιλιακῆς ψηλαφήσεως ἐξετάζοντες τὴν εἴσοδον τῆς πυέλου συναντῶμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν προβαλλομένην μοῖραν τοῦ ἐμβρύου, ἀφ' ἑτέρου δέ, τοῦ πλακοῦντος προσφυομένου κατὰ τὸ πρόσθιον τοίχωμα τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας, ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῶν κοιλιακῶν τοιχωμάτων ἔμπροσθεν καὶ κάτωθεν κατά τι τῆς προβαλλομένης μοίρας τοῦ ἐμβρύου τὸν πλακοῦντα δίκην μαλθακῆς μάζης· προσφυομένου δ' ὅμως τούτου ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοιχώματος τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας, ἡ διάγνωσις ἀποβαίνει ἀνέφικτος διὰ τῆς κοιλιακῆς ψηλαφήσεως. Διὸ δὲ τῆς κολπικῆς ἐξετάσεως, ἐὰν μὲν τὸ στόμιον τοῦ τραχήλου εἶναι ἱκανῶς ἀνεῳγμένον, ὅπερ συνήθως συμβαίνει ἐπὶ προδρόμου πλακοῦντος, εὐοδιάζοντες τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς τραχηλικῆς κοιλότητος διακρίνομεν, προκειμένου μὲν περὶ *ἐπιχειλίου* ἢ *περιχειλίου* προσφύσεως, μοῖράν τινα τοῦ πλακοῦντος περὶ τὸ ἕτερον χεῖλος τοῦ μητρικοῦ στομίου δίκην μαλθακῆς καὶ θερμῆς σαρκώδους μάζης, παρ' αὐτὴν δὲ τὴν προβαλλομένην μοῖραν τοῦ ἐμβρύου· προκειμένου δὲ περὶ *πλαγίας* προσφύσεως, ὁ δάκτυλος ἡμῶν συναντᾷ ἄνωθεν κατά τι τοῦ ἐσωτερικοῦ μητρικοῦ στομίου τὸν πλακοῦντα, καὶ προκειμένου περὶ *κεντρικῆς* τούτου προσφύσεως συναντῶμεν αὐτὸν καλύπτοντα ὁλοσχερῶς τὸ ἐσωτερικὸν στόμιον. Ἐὰν ὅμως τὸ στόμιον τοῦ τραχήλου εἶναι ἔτι κεκλεισμένον μὴ ἐπιτρέπον τὴν ἐντὸς τῆς τραχηλικῆς κοιλότητος εἰσαγωγὴν τοῦ δακτύλου, ψηλαφοῦντες τὸ κατώτερον τμῆμα τῆς μήτρας εὑρίσκομεν αὐτὸ κατὰ τὸ ἕτερον τῶν πλαγίων, καθ' ὃ προσφύεται ὁ πλακοῦς, παχὺ καὶ παρακωλῦον τὴν διὰ μέσου τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ αἴσθησιν τῆς προβαλλομένης μοίρας τοῦ ἐμβρύου, καθ' ὅλον δὲ τὸ λοιπὸν μέρος λεπτὸν καὶ ἐπιτρέπον τὴν ἀμέσως ὄπισθεν αὐτοῦ αἴσθησιν τῆς προβαλλομένης μοίρας τοῦ ἐμβρύου.

Τέλος ἄλλοτε αἱ αἱμορραγίαι αὗται εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καλουμένης *Μύλης κυήσεως*, ἐπιπλοκῆς σοβαρᾶς, ἀπαιτούσης ἄμεσον ἐπέμβασιν καὶ ἐπίβλεψιν τῆς ἐγκύου.

Θεραπεία.—Ἡ καταπολέμησις τῶν αἱμορραγιῶν τούτων τῶν ἀναφαινομένων κατὰ τὴν κύησιν συνίσταται εἰς τὴν ἔγκαιρον διάγνωσιν καὶ ἄρσιν τοῦ αἰτίου τοῦ προκαλοῦντος ταύτας.

Οὕτω, προκειμένου μὲν περὶ *νεοπλάσματος* εἴτε τῆς μήτρας, εἴτε τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς, συνιστᾶται, ἀναλόγως τῆς σοβαρότητος τῆς αἱμορραγίας καὶ τῆς ἕδρας τοῦ ὄγκου, ἡ προσδοκητικὴ θεραπεία διὰ τῆς κατακλίσεως τῆς πασχούσης καὶ τῆς τονώσεως τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς, ἢ ἡ ἐξαίρεσις διὰ λαπαροτομίας τοῦ ὄγκου ἢ καὶ ὁλοκλήρου τῆς μήτρας. Προκειμένου δὲ περὶ πρόωρου ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς κυήσεως συνιστᾶται ἐπὶ ἐλαφρᾶς μὲν αἱμορραγίας ἡ ἀνάπαυσις τῆς πασχούσης καὶ ἡ πρὸς καταστολὴν τῶν συστολῶν τῆς μήτρας χρῆσις τῶν ναρκωτικῶν καὶ κατὰ προτίμησιν τῶν λαυδανούχων ὑποκλυσμῶν ἐξ 25-50 σταγόνων ἢ τῆς μορφίνης εἰς ἐνέσεις, ἐπὶ ἀφθονωτέρας ὅμως καὶ ἀθρόας αἱμορραγίας ἡ ἐπίσπευσις τῆς ἐξόδου τοῦ ἀποκολλωμένου ᾠοῦ (βλ. ἔκτρωσις). Προκειμένου ὅμως περὶ αἱμορραγίας ἐπερχομένης κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς κυήσεως, ἕνεκα πρόωρου ἀποκολλήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας προσφυομένου πλακοῦντος, ἐπιβάλλεται ἡ ἄνευ χρονοτριβῆς ἄμεσος ἐκκένωσις τῆς μήτρας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνιστῶνται ἀναλόγως τῶν περιστάσεων αἱ ἀκόλουθοι μέθοδοι:

α') *Ἡ εὐρεῖα ῥῆξις τῶν ὑμένων τοῦ θυλακίου.* Διὰ ταύτης ἡ αἱμορραγία συνήθως ἐπίσχεται, τὸ μέν, διότι διὰ τῆς ῥήξεως τῶν ὑμένων τοῦ θυλακίου, ἐκλειπούσης τῆς περαιτέρω τάσεως αὐτῶν, δι' ἧς τὰ χείλη τοῦ πλακοῦντος ἕλκονται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς προσφύσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ ἔξω, παύεται ἡ περαιτέρω ἀποκόλλησις τοῦ πλακοῦντος· τὸ δέ, διότι συνήθως ἡ μήτρα μετὰ τὴν ἐκροὴν τοῦ ἐναμνίου ὑγροῦ διεγείρεται εἰς συστολάς, δι' ὧν ἡ ἐμβρυϊκὴ προβολή, ἐμπεδουμένη ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας καὶ τῆς πυελικῆς εἰσόδου, πιέζει ἰσχυρῶς τὴν ἀποκολληθεῖσαν τοῦ πλακοῦντος μοῖραν, ἀποτελοῦσα οὕτω πῶμασμα ἰσχυρὸν καὶ διαρκὲς μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη συνιστᾶται μόνον ἐπὶ περιπτώσεων *πλαγίας* ἢ *περιχειλίου* προσφύσεως τοῦ πλακοῦντος, καὶ ἐφ' ὅσον πρὸ τοῦ ἀνωτέρου πυελικοῦ στομίου προβάλλεται ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐμβρύου καὶ ἤρξατο ὁ τοκετός.

β') *Ὁ μικτὸς ἐπὶ τὸν πόδα μετασχηματισμός.* Οὗτος ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλεστέραν καὶ ἀκινδυνοτέραν μέθοδον ἐπισχέσεως τῆς αἱμορραγίας ταύτης. Διότι δι' αὐτοῦ ὁ γλουτὸς τοῦ ἐμβρύου ἐμπεδούμενος ἐν τῷ κατωτέρῳ τμήματι τῆς μήτρας καὶ τῇ πυελικῇ εἰσόδῳ πιέζει ἰσχυρῶς τὴν ἀποκολληθεῖσαν μοῖραν τοῦ πλακοῦντος. Ἀλλ' οὗτος ἐνδείκνυται, καθ' ἃς περιπτώσεις μετὰ τὴν ῥῆξιν τοῦ θυλακίου αἱ συστολαὶ τῆς μήτρας παραμένουσιν ἀσθενεῖς, μὴ ἐμπεδοῦσαι τὴν ἐμβρυϊκὴν προβολὴν ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἡ αἱμορραγία ἐξακολουθεῖ.

γ') *Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐλαστικῆς σφαίρας.* Ἡ μέθοδος αὕτη ἐνδείκνυται μόνον ὁσάκις ἡ διὰ τῆς διαρρήξεως τοῦ θυλακίου μέθοδος ἀστοχήσῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὁ δὲ μικτὸς μετασχηματισμὸς ἀποβαίνει δυσχερὴς λόγῳ τῶν συστολῶν τῆς μήτρας.

Αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι μέθοδοι δὲν ἀποτελοῦσι βεβαίως τὸ ἰδεῶδες τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς κατὰ τῶν αἱμορραγιῶν, τῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ προδρόμου πλακοῦντος. Διότι, δεδομένου ὅτι καθ' ὅσον αἱ συστολαὶ τῆς μήτρας ἐνισχύονται καὶ ὁ τοκετὸς παρατείνεται, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ ἀποκολληθεῖσα μοῖρα τοῦ πλακοῦντος ἐπεκτείνεται, ἐπερχομένης ἀφθονωτέρας αἱμορραγίας, τὸ ἰδεῶδες τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς θὰ ἦτο βεβαίως ἡ *ἄμεσος ἐκκένωσις* τῆς μήτρας εἴτε διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ, εἴτε διὰ τῆς καισαρικῆς τομῆς· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ταχείας καὶ βιαίας ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ ἐπέρχονται, καὶ δὴ εἰς χεῖρας μὴ ἠσκημένας περὶ τὰς τοιαύτας ἐγχειρήσεις, ῥήξεις ἄλλοτ' ἄλλης ἐκτάσεως τοῦ τραχήλου τῆς μήτρας, κατ' ἀκολουθίαν δὲ παράγεται καὶ ἑτέρα πηγὴ αἱμορραγίας, ἔτι μᾶλλον ἐπικινδυνοτέρα, ἡ δὲ καισαρικὴ τομὴ εἶναι ἔργον τῶν κλινικῶν. Ὅθεν ὁ πρακτικὸς ἰατρός, μὴ ἔχων εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ οὐδεμίαν ἀκίνδυνον μέθοδον ἀμέσου ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ, ὀφείλει νὰ περιορίζηται εἰς τὴν διὰ τῶν ἀνωτέρω μεθόδων ἐπίσχεσιν τῆς αἱμορραγίας, πλὴν ἂν ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς ἐπιτρέπῃ τὴν εἰς κλινικὴν μεταφορὰν αὐτῆς, ἔνθ' ἀναμφισβητήτως ὑπάρχουσι τὰ μέσα πρὸς ἄμεσον ἀποπεράτωσιν τοῦ τοκετοῦ. Ἡ δὲ *καισαρικὴ τομὴ* ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως τὸ ἰδεῶδες τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς κατὰ τῶν αἱμορραγιῶν ἐπὶ προδρόμου πλακοῦντος.

Πλὴν ὅμως δυνατὸν αἱ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς κυήσεως αἱμορραγίαι νὰ ὀφείλωνται καὶ εἰς τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ κατὰ φύσιν προσπεφυκότος πλακοῦντος, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου τμήματος τῆς μήτρας, ἀλλ' ἡ ἐπιπλοκὴ αὕτη εἶναι σπανιωτάτη καὶ ἀπαντᾷ συνήθως ἐπὶ γυναικῶν πασχουσῶν ἐκ νεφρίτιδος, ἥτις ἐπιδρᾷ τοξικῶς ἐπὶ τοῦ πλακοῦντος καὶ τῶν ἀγγείων αὐτοῦ, ἐξ οὗ παράγονται εὐρεῖαι λευκαὶ ἐμφράξεις καὶ πρόωρος κατ' ἀκολουθίαν ἀποκόλλησις τοῦ πλακοῦντος. Περαιτέρω δ' ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἀνωμαλία αὕτη ὀφείλεται καὶ εἰς ἐνδομητρῖτιδα τῆς κυήσεως, ἢ εἰς ἀναιμίαν ἢ σύφιλιν ἢ καρδιακὴν πάθησιν, ἰδίως τῆς μητροειδοῦς βαλβῖδος ἢ εἰς ὀξεῖαν λοιμώδη νόσον. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἐπέρχεται μερικὴ ἀποκόλλησις τοῦ πλακοῦντος καὶ συνήθως περὶ τὸ κέντρον τῆς προσφύσεως αὐτοῦ, οὕτως ὥστε μεταξὺ πλακοῦντος καὶ μητρικοῦ τοιχώματος συλλέγεται διὰ τῶν διαρρηχθέντων μητροπλακουντίων ἀγγείων ἱκανὴ ποσότης αἵματος. Εἶτα δ' ὅμως βαθμηδὸν διὰ τοῦ μεταξὺ πλακοῦντος καὶ μήτρας συλλεγομένου αἵματος καὶ διὰ τῶν συστολῶν τῆς μήτρας ἡ ἀποκόλλησις βαίνει πρὸς τὴν περιφέρειαν, οὕτως ὥστε, ἀποκολλωμένου μέρους τῶν χειλέων τοῦ πλακοῦντος καὶ ἀποχωριζομένων τῶν ὑμένων ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἐπιφανείας, τὸ αἷμα ῥέει καὶ πρὸς τὰ ἔξω· τὸ πλεῖστον ὅμως αὐτοῦ θρομβούμενον παραμένει μεταξὺ πλακοῦντος καὶ μήτρας ἢ μεταξὺ ὑμένων καὶ μητρικοῦ τοιχώματος, παρατηρουμένης οὕτω συγχρόνως ἐσωτερικῆς τε καὶ ἐξωτερικῆς αἱμορραγίας, ἥτις καλεῖται *μικτή*. Ὁσάκις ὅμως ὁ πλακοῦς προσφύεται ἐν τῷ πυθμένι τῆς μήτρας καὶ τὰ χείλη αὐτοῦ εἶναι ἰσχυρῶς προσπεφυκότα, τὸ ἐκχυνόμενον αἷμα συναθροίζεται μεταξὺ πλακοῦντος καὶ μήτρας, ἀποτελουμένης οὕτω μόνον ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας, ἐξ ἧς σχηματίζεται *ὀπισθοπλακούντιον αἱμάτωμα*. Ἡ αἱμορραγία αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς ἀποκολληθείσης μοίρας αὐτοῦ. Οὕτως ἐπερχομένης ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος εἰς περιωρισμένην ἔκτασιν ἡ συναθροιζομένη ποσότης αἵματος μεταξὺ μήτρας καὶ πλακοῦντος εἶναι μικρά, μὴ παρουσιαζομένου συμπτώματος ἀξίου λόγου, ἡ δὲ διάγνωσις ταύτης ἐπιτυγχάνεται μόνον μετὰ τὸν τοκετὸν διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ πλακοῦντος. Ἐπὶ ἀποκολλήσεως ὅμως μείζονος μοίρας τοῦ πλακοῦντος ἐπέρχεται ἄφθονος αἱμορραγία καὶ ἰδίως ἐσωτερική, ἐπακολουθουμένη σοβαρῶν φαινομένων, ἤτοι αἰφνιδίας μεγάλης καταπτώσεως καὶ ἐξαντλήσεως τῆς γυναικὸς μέχρι συγκοπῆς, ὠχρότητος τῶν βλενοϋμένων καὶ ἀποψύξεως τοῦ σώματος, σκοτοδινίας, συχνοῦ, ἀσθενοῦς καὶ εὐπιέστου σφυγμοῦ, ἐμβοῶν τῶν ὤτων, ταχυκαρδίας καὶ βραχείας ἀναπνοῆς. Σὺν τοῖς φαινομένοις δὲ τούτοις, ὡς ἐκ τῆς διατάσεως τῆς μήτρας ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ συλλεγομένου αἵματος καὶ τῶν θρόμβων τούτου παρακολουθεῖ συνήθως ἄλγος ἰσχυρὸν ἐντετοπισμένον ἐν τῇ μήτρᾳ μετ' αἰσθήματος βάρους καὶ πιέσεως. Ἡ μήτρα διὰ τῆς κοιλιακῆς ψηλαφήσεως παρίσταται εὐμεγέθης καὶ ὑπερβαλλόντως διατεταμένη, τὸ δὲ σχῆμα αὐτῆς μεταβεβλημένον οὕτως ὥστε, ἐὰν ὁ πλακοῦς προσφύεται κατὰ τὸ πρόσθιον τοίχωμα αὐτῆς ἢ κατὰ τὸν πυθμένα, διακρίνεται σαφῶς ἡ ὑπὸ τοῦ συναθροιζομένου αἵματος παραγομένη κατὰ τὸ μέρος τοῦτο διόγκωσις αὐτῆς. Τὰ σκιρτήματα τοῦ ἐμβρύου εἰσὶν ἀσθενῆ καὶ νωθρά, συνήθως δ' ἐλλείπουσι, τοῦ ἐμβρύου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποθνήσκοντος. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ἡ διάγνωσις τῆς ἐπιπλοκῆς ταύτης παρουσιάζει ἐνίοτε δυσχερείας τινάς, διότι πολλὰ τῶν γενικῶν αὐτῆς συμπτωμάτων ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰ τῆς ὀξείας λ. χ. δηλητηριάσεως ἢ πρὸς τὰ τῆς ῥήξεως ἀνευρύσματος ἢ πνευμονικῆς ἐμβολῆς, ἂν καὶ ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τούτων τὰ ἐκ τῆς μήτρας φαινόμενα (ἄλγος ἰσχυρὸν καὶ ἐντετοπισμένον ἐν τῇ μήτρᾳ καὶ ἀλλοίωσις τοῦ σχήματος αὐτῆς) ἐλλείπουσιν ἐντελῶς. Ἡ ἐπιπλοκὴ δ' ὅμως αὕτη συνηθέστερον συγχέεται πρὸς ῥῆξιν τῆς μήτρας, ἥτις προσομοιάζει τῇ ἰσχύϊ τῶν πόνων καὶ τῇ τῆς καταπτώσεως βαρύτητι· ἀλλ' ἡ μὲν τῆς μήτρας διάρρηξις κατὰ κανόνα ἐπέρχεται κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τοκετοῦ καὶ δὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης περιόδου αὐτοῦ, ἐνῷ ἡ πρόωρος ἀποκόλλησις τοῦ πλακοῦντος ἐπέρχεται κατὰ κανόνα πρὸ τοῦ τοκετοῦ καὶ σπανιώτατα κατ' αὐτόν. Ἄλλως ἐπὶ διαρρήξεως τῆς μήτρας ἡ προβαλλομένη μοῖρα τοῦ ἐμβρύου εἰσερχομένη ἐντὸς τῆς κοιλίας δὲν εὑρίσκεται πλέον διὰ τῆς κολπικῆς ἐξετάσεως ἐντὸς τῆς πυέλου, ἐνῷ ἐπὶ πρόωρου ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος οὐδεμία παρατηρεῖται διὰ τῆς κολπικῆς ἐξετάσεως παραλλαγὴ ἐπὶ τῆς προβαλλομένης μοίρας τοῦ ἐμβρύου.

Ἡ *πρόγνωσις* τῆς ἐπιπλοκῆς ταύτης εἶναι πάντοτε βαρεῖα, ἐξαρτᾶται δ' ὅμως πολὺ ἐκ τῆς μορφῆς καὶ ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐκχυνομένου αἵματος. Προκειμένου λ. χ. περὶ ἐξωτερικῆς αἱμορραγίας καὶ οὐχὶ ἀφθόνου, διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως πολεμοῦνται τὰ βαρέα αὐτῆς ἐπακόλουθα· ἐνῷ ἐπὶ ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας, καὶ δὴ ἀφθόνου, συνήθως πρὶν ἔτι διαγνωσθῇ ἡ ἐπιπλοκὴ αὕτη, ἐπέρχεται μείζων ἀπώλεια αἵματος, ἐσχάτη κατάπτωσις καὶ ἀναιμία, ἐπιφέρουσα τὸν θάνατον πρὸ πάσης ἐνεργοῦ καὶ δραστηρίας θεραπείας. Ἐν

Digitized by Google

γένει δ' ἡ θνητότης τῆς γυναικὸς ὑπολογίζεται ὅσον 50 % (Weiss).

Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγὴ κανονίζεται ἀναλόγως τῶν παρουσιαζομένων φαινομένων. Οὕτως ἐπὶ ἐλαφρᾶς μὲν ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς αἱμορραγίας καὶ ἐφ' ὅσον ἡ γενικὴ κατάστασις τῆς γυναικὸς εἶναι καλή, τὸ δὲ στόμιον τῆς μήτρας εἶναι ἔτι κεκλεισμένον κατακλίνομεν τὴν ἄρρωστον ἐπιθέτομεν ἐπὶ τῆς μήτρας αὐτῆς κύστιν πάγου καὶ ἐπιτηροῦντες τὴν γενικὴν αὐτῆς κατάστασιν, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν σφυγμόν, ἀναμένομεν· διότι εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς τοιαύτης ἀγωγῆς τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ν' ἀπορροφηθῇ καὶ σχηματισθῇ οὕτω κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος οὐλή. Τῆς ἀρρώστου δ' ὅμως παρουσιαζούσης φαινόμενα βαρυτέρας ἀναιμίας, περιβάλλομεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν κοιλίαν αὐτῆς δι' ἐπιδέσμου ἰσχυροῦ καὶ ἐνεργοῦμεν ἐνέσεις ὀροῦ φυσιολογικοῦ ὡς καὶ διάλυμα πηκτῆς πρὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς θρομβώσεως τοῦ αἵματος ὑπὸ τὴν ἑξῆς σύνθεσιν:

Eau distillée 10000. 0
Gélatine blanche non decalcifiée 50. 0
Chlorure de Sodium pur 8. 0
D. S. Διήθησις καὶ ἀποστείρωσις ἐν 120° ἐπὶ 1/2 ὥρας.

Μετὰ ταῦτα δὲ προβαίνομεν εἰς τὴν εὐρεῖαν ῥῆξιν τῶν ὑμένων τοῦ θυλακίου· διότι διὰ τῆς ἐκροῆς τοῦ ἐναμνίου ὑγροῦ ἡ μήτρα σμικρυνομένη συστέλλεται οὕτως, ὥστε ὁ τοκετὸς δὲν βραδύνει νὰ ἀποπερατωθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ. Καθ' ἃς ὅμως περιπτώσεις ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς εἶναι βαρεῖα, ἐπιβάλλεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς τεχνητῆς διαστολῆς τοῦ μητρικοῦ στομίου καὶ ἡ ἐξαγωγὴ τοῦ ἐμβρύου ἀναλόγως τοῦ σχήματος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐμπεδώσεως ἢ μὴ τῆς προβαλλομένης μοίρας αὐτοῦ ἐντὸς τῆς πυέλου διὰ τῆς ἐμβρυουλκίας ἢ διὰ τοῦ μετασχηματισμοῦ ἢ τοῦ ἐξελκυσμοῦ ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ἐγκαίρως ἐκτελουμένης *καισαρικῆς* τομῆς.

ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΚΕΤΟΝ ΚΑΙ ΜΕΤ' ΑΥΤΟΝ. Ταύτας διαιροῦμεν εἰς αἱμορραγίας ἐπερχομένας κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ τοκετοῦ, τὴν τῆς *διαστολῆς*, καὶ εἰς ἐπερχομένας κατὰ τὴν τρίτην περίοδον, τὴν τῆς *ὑστεροτοκίας* καὶ μετ' αὐτήν. Καὶ αἱ μὲν κατὰ τὴν *πρώτην περίοδον* τοῦ τοκετοῦ εἰσὶ σπάνιαι, ὀφειλόμεναι εἰς πρόωρον ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος καὶ ἰδίως τοῦ ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς μήτρας προσφυομένου, περὶ ὧν ἀνωτέρω διελάβομεν, καὶ σπανιώτερον ἔτι εἰς ῥῆξιν τῆς μήτρας. Αἱ δὲ κατὰ τὴν *τρίτην περίοδον* τοῦ τοκετοῦ εἰσὶ συνήθεις καὶ πολλάκις εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνοι, ἐπιδρῶσαι κακῶς, οὐ μόνον ἐπὶ τὴν γενικὴν τῆς γυναικὸς κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ζωὴν αὐτῆς. Τὰς αἱμορραγίας ταύτας ἀπὸ κλινικῆς ἀπόψεως διαιροῦμεν εἰς αἱμορραγίας πηγαζούσας:

α') ἐκ τοῦ *αἰδοίου*, ἐκ τοῦ *περινέου*, τοῦ *κολεοῦ*, καὶ τοῦ *τραχήλου* τῆς μήτρας.

β') ἐξ αὐτοῦ τοῦ *σώματος* τῆς μήτρας. Καὶ αἱ μὲν πρῶται εἶναι σπάνιαι, προερχόμεναι ἐκ τῶν κατὰ τὴν δίοδον τοῦ ἐμβρύου διὰ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων ἢ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐμβρυουλκίας ἢ ἐξελκυσμοῦ ἢ τεχνητῆς διαστολῆς τοῦ μητρικοῦ στομίου προξενουμένων κατὰ τὰς χώρας ταύτας ῥήξεων.

Ἡ *διάγνωσις* τῶν σπανίων τούτων αἱμορραγιῶν εἶναι εὐχερής, διότι αὗται ἐπέρχονται συνήθως ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἐμβρύου, μὴ ἐπισχόμεναι δὲ παρ' ὅλην τὴν συστολὴν τῆς μήτρας, ἐνῷ αἱ ἐκ τοῦ σώματος τῆς μήτρας αἱμορραγίαι ἀναφαίνονται συνήθως μετὰ παρέλευσιν λεπτῶν τινων τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ ἐμβρύου καὶ κατὰ πᾶσαν συστολὴν τῆς μήτρας ἐπίσχονται, πρὸς δὲ διότι τὸ ποσὸν τοῦ ἐκ τῆς ῥήξεως τῶν ὀργάνων τούτων αἵματος παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τοῦ ἐκ τῆς μήτρας προερχομένου εἶναι συνήθως ἀσήμαντον.

Ἡ *πρόγνωσις* τῶν ἐκ τῶν ῥήξεων τούτων πηγαζουσῶν αἱμορραγιῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἕδρας αὐτῶν. Ἐπὶ ῥήξεων λ.χ. τοῦ *αἰδοίου* καὶ τοῦ *περινέου* ἡ πρόγνωσις εἶναι *ἀπολύτως* καλή, διότι αἱ ἐκ τούτων αἱμορραγίαι ἐπίσχονται ταχέως. Ἐπὶ ῥήξεων ὅμως τοῦ κολεοῦ, ἰδίως δὲ τοῦ τραχήλου τῆς μήτρας καὶ δὴ ἐκτεταμένων, ἡ πρόγνωσις εἶναι *δυσμενής*, διότι ἡ ἐκ τούτων αἱμορραγία εἶναι συνεχής, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄφθονος, ἐπιδρῶσα, ἐὰν μὴ ἐγκαίρως καταπολεμηθῇ, κακῶς ἐπί τε τὴν γενικὴν τῆς γυναικὸς κατάστασιν καὶ ἐπὶ τὴν ζωὴν αὐτῆς. Πρὸς καταπολέμησιν δὲ τῶν αἱμορραγιῶν τούτων ἐπιβάλλεται ἡ ἄμεσος ἀναζήτησις τῆς ῥήξεως καὶ συρραφὴ τῶν διαρρηχθεισῶν ὀπῶν. Αἱ δὲ δεύτεραι, αἱ ἐκ τῆς μήτρας πηγάζουσαι, αἱμορραγίαι εἰσὶ συνήθεις καὶ ἐπέρχονται ὁτὲ μὲν πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ πλακοῦντος, ὁτὲ δὲ ἀμέσως ἢ ὥρας τινὰς ἀπὸ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ.

α') Αἱμορραγίαι πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ πλακοῦντος.—Αὗται ὀφείλονται ὁτὲ μὲν εἰς *ἀδράνειαν* τῆς μήτρας, ὁτὲ δὲ εἰς *μερικὴν σπασμωδικὴν συστολὴν* αὐτῆς, ἄλλοτε δ' εἰς *παθολογικὴν* πρόσφυσιν τοῦ πλακοῦντος ἢ καὶ εἰς ῥῆξιν τῆς μήτρας ἢ *ἐκστροφὴν* αὐτῆς. Συνηθέστερον ὅμως ἀποδοτέαι αὗται εἰς τὴν *κακὴν ἕξιν*, ἣν ἔχουσιν αἱ μαῖαι νὰ ἐπιτρίβωσι τὴν μήτραν καὶ νὰ ἐκθλίβωσι τὸν πλακοῦντα ἢ νὰ ἕλκωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὀμφαλίδος ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ ἐμβρύου, πρὸ τῆς ἀποκολλήσεως ἔτι αὐτοῦ καὶ πρὶν δοθῇ ὁ κατάλληλος χρόνος εἰς αὐτήν, ὅπως ἀναπαυομένη ἐκ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ὃν διεξήγαγε πρὸς ἔξωσιν τοῦ ἐμβρύου, ἀνακτήσηται νέας δυνάμεις, πρὸς ἀποκόλλησιν καὶ ἔξωσιν τοῦ πλακοῦντος. Διὰ τῶν προώρων ἐντριβῶν ἐπὶ τῆς μήτρας καὶ τῆς προώρου ἐκθλίψεως τοῦ πλακοῦντος ἡ μήτρα συστελλομένη ἀτελῶς καὶ ἀσθενῶς ἀποκολλᾷ ἐν μέρει μόνον τὸν πλακοῦντα, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὰ ἀγγεῖα αὐτῆς τὰ κατὰ τὴν ἀποκολληθεῖσαν μοῖραν τοῦ πλακοῦντος, μὴ ἀποφρασσόμενα ἕνεκα τῆς ἀτελοῦς συστολῆς τῶν τοιχωμάτων αὐτῆς κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, χαίνουσι καὶ αἱμορραγοῦσιν. Ἡ ἀπὸ τῆς μήτρας αἱμορραγία ἄρχεται ὁτὲ μὲν βαθμηδὸν καὶ μετρίως, ὁτὲ δ' αἰφνιδίως καὶ ἀθρόως, ὡς ἀπὸ κρουνοῦ, τῶν καλυμμάτων τῆς κλίνης καὶ τοῦ ἐδάφους ἔτι κατακλυζομένων ὑπὸ τοῦ ῥέοντος αἵματος, ὅτε καλεῖται *ἐξωτερικὴ* αἱμορραγία. Ἄλλοτε δὲ τὸ ῥέον αἷμα συλλέγεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τῆς μήτρας καὶ ἰδίως μεταξὺ πλακοῦντος καὶ μητρικοῦ τοιχώματος—*ἐσωτερικὴ* αἱμορραγία—ἢ μέρος μὲν τούτου ῥέει πρὸς τὰ ἔξω, μέρος δὲ κατακρατεῖται ἐντὸς τῆς μήτρας, ὁπότε καλεῖται *μικτὴ* αἱμορραγία. Ἡ μήτρα ἐπὶ ἐσωτερικῆς μὲν ἢ μικτῆς αἱμορραγίας, παρίσταται τῇ κοιλιακῇ ψηλαφήσει εὐμεγέθης, μαλθακὴ καὶ τοσούτῳ χαλαρά, ὥστε τὰ ὅρια αὐτῆς καθίστανται δυσπροσδιόριστα, ἐπὶ ἐξωτερικῆς δ' αἱμορραγίας μαλθακὴ καὶ χαλαρά, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ εὐμεγέθης. Καὶ ἐπὶ μετρίας μὲν αἱμορραγίας ἢ ἀφθόνου ἀλλ' ἐγκαίρως ἐπισχομένης, οὐδὲν ἕτερον ἄξιον λόγου σύμπτωμα συμπαρομαρτεῖ, ἐπερχομένης ὅμως ἀφθόνου, ἀθρόας ἢ συνεχοῦς αἱμορραγίας, εἴτ' ἐξωτερικῆς εἴτ' ἐσωτερικῆς, ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς ἐπιδεινοῦται μεγάλως. Ταχέως αὕτη ὠχριᾷ, αἰσθανομένη δὲ τὴν ἀνάγκην ἐλευθέρας ἀναπνοῆς κραυγάζει καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ λιποθυμιῶν, ὁ σφυγμὸς αὐτῆς καθίσταται μικρός, νηματοειδής, ἀνώμαλος καὶ τέλος ἐκλείπει τελείως, τὸ δὲ δέρμα τοῦ σώματος αὐτῆς καλύπτεται ὑπὸ δαψιλοῦς ψυχροῦ ἱδρῶτος καὶ τὰ ἄκρα ψύχονται. Ἐξακολουθούσης δὲ τῆς αἱμορραγίας ἄνευ διακοπῆς, ταχέως ἐπέρχεται πλήρης τῆς ὁράσεως ἀπώλεια, σπασμοὶ καὶ θάνατος.

Ἡ *πρόγνωσις* τῆς αἱμορραγίας ταύτης ἐξαρτᾶται πάντοτε ἐκ τῆς γενικῆς καταστάσεως τῆς γυναικός, ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ ῥέοντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς ἐγκαίρου ἢ μὴ ἐπισχέσεως τούτου. Ἐν γένει δ' ὅμως ἡ ἐκ τῆς αἱμορραγίας ταύτης θνητότης ὑπολογίζεται οὐχὶ ἀνωτέρα τοῦ 1 : 5000 (Lee)· διότι, καὶ καθ' ἣν ἔτι περίπτωσιν ἡ ζωὴ τῆς γυναικὸς εὑρίσκεται ἐν τῷ σβέννυσθαι, διὰ τῶν διατιθεμένων σήμερον μέσων ἡ γυνὴ διασῴζεται. Ἡ γενικὴ δ' ὅμως κατάστασις προσβάλλεται σπουδαίως καὶ παρέρχονται μῆνες καὶ ἔτη πολλάκις, μέχρις οὗ ἀναλάβῃ ἐκ τῆς καταπτώσεως, ἣν ἐπέφερεν εἰς αὐτὴν ἡ αἱμορραγία.

Θεραπεία. Ἡ κατὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος ἐπερχομένη αἱμορραγία προλαμβάνεται διὰ τῆς συστηματικῆς καὶ ἐπιμελοῦς ἐπιτηρήσεως τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν *κύησιν* καὶ κατὰ τὸν *τοκετόν*. Καὶ κατὰ μὲν τὴν *κύησιν*, ὁσάκις ἡ γυνὴ εἶναι ἐξησθενημένη καὶ προδιατεθειμένη εἰς αἱμορραγίας ἐν γένει ἢ ὑπέστη τοιαύτας κατὰ τοὺς προηγουμένους τοκετούς, συνιστᾶται ἡ μετ' ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας ἐφαρμογὴ τῶν ὑγιεινῶν τῆς κυήσεως κανόνων, συγχρόνως δὲ καὶ αἱ ἐνέσεις στρυχνίνης ἐκ 0,002 καθ' ἑκάστην καὶ ἐπὶ 20 ἡμέρας συνεχῶς καὶ εἶτα, μετὰ διακοπὴν 15 περίπου ἡμερῶν, ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν, μέχρις οὗ ἡ ἔγκυος ἀνακτήσηται ἱκανὰς διὰ τὸν μέλλοντα τοκετὸν δυνάμεις. Κατὰ δὲ τὸν τοκετόν, παρουσιαζομένης ἀδρανείας τῆς μήτρας κατὰ τὴν πρώτην ἢ δευτέραν περίοδον αὐτοῦ, πρὸς πρόληψιν τῆς κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας ἐπερχομένης συνήθως τοιαύτης, καὶ κατὰ τὴν τρίτην περίοδον τοῦ τοκετοῦ, συνιστᾶται ἡ περὶ τὸ τέρμα τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ τοκετοῦ ἔνεσις *ὑποφυσίνης* καὶ ἡ εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἐμβρύου σύλληψις τῆς μήτρας ἀπὸ τοῦ πυθμένος αὐτῆς ἰσχυρῶς διὰ τῆς ἐπὶ τῆς κοιλίας ἐπιτεθείσης χειρὸς μέχρις οὗ ἡ μήτρα ἄρξηται συστελλομένη κανονικῶς.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων συνήθως ἡ κατὰ τὴν ὑστεροτοκίαν ἐπερχομένη αἱμορραγία προλαμβάνεται ἢ ἀναχαιτίζεται καὶ ὁ πλακοῦς ἀποκολλᾶται ὁμαλῶς. Σπανίως δὲ τὰ ἀνωτέρω μέσα ἀστοχοῦσιν, ἐξαναγκάζοντα τὸν ἰατρὸν εἰς τὴν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Credé καὶ σπανιώτερον ἔτι διὰ τῆς ἐντὸς τῆς μήτρας εἰσαγομένης χειρὸς ἀποκόλλησιν καὶ ἐξαγωγὴν τοῦ πλακοῦντος. Μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν δὲ τοῦ πλακοῦντος ἐνεργεῖται ὑποδόριος ἔνεσις ἐργοτίνης.

β') Αἱμορραγίαι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ πλακοῦντος. Αὗται εἰσὶ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι τῶν πρὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ πλακοῦντος ἐπερχομένων καὶ ἀποδίδονται εἴτε εἰς διαταραχὴν τῆς γυναικὸς ... ἀγγειακοῦ ἐν γένει συστήματος τῆς γυναικὸς ἢ τῶν ἀγγείων εἰδικῶς τῆς μήτρας, ὀφειλομένη εἰς εἰδικὰς συγκινήσεις, εἰς ἐξασθένησιν τοῦ ὀργανισμοῦ, εἰς πτωχείαν τοῦ αἵματος καὶ εἰς καρδιακὰς παθήσεις εἴτε εἰς *λευκωματουρίαν* καὶ εἰς λοιμώδεις ἢ ... *σματικὰς* νόσους, ἰδίως δ' εἰς τὴν ἑλονοσίαν. Συνηθέστερον ὅμως αἱ αἱμορραγίαι αὗται ὀφείλονται εἰς *δευτεροπαθῆ* ἀδράνειαν τῆς μήτρας ἕνεκεν ἐπισχέσεως κοτυληδόνος τινὸς τοῦ πλακοῦντος ἢ ὑμένων, ἢ καὶ ἕνεκεν *ἀτονίας* τοῦ μυὸς αὐτῆς ἢ *παραλύσεως* τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν πλακουντιοφόρον ἄλω, ἕνεκα ταχείας τεχνητῆς ἀποπερατώσεως τοῦ τοκετοῦ ἢ ὀξέος τοιούτου ἢ καὶ ἕνεκεν ὑπερδιατάσεως τοῦ μυϊκοῦ τοιχώματος τῆς μήτρας (πολλαπλῆ κύησις, ὑδράμνιον, εὐμέγεθες ἔμβρυον). Καὶ προκειμένου μὲν περὶ αἱμορραγίας ὀφειλομένης εἰς δευτεροπαθῆ ἀδράνειαν τῆς μήτρας ἐξ ἐπισχέσεως κοτυληδόνος πλακοῦντος ἢ ὑμένων ἐπιβάλλεται ἡ ἄνευ χρονοτριβῆς καὶ πρὸ τῆς ἐπελεύσεως σφοδρᾶς αἱμορραγίας ἄμεσος μετὰ τὴν ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος ἐξαγωγὴ αὐτῶν διὰ τῶν δακτύλων ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τοῦ ξέστρου τοῦ *Wallich*, διότι μετὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν ἡ μήτρα κατὰ κανόνα συστέλλεται κανονικῶς καὶ ἡ αἱμορραγία ἐπίσχεται. Προκειμένου δὲ περὶ αἱμορραγίας ὀφειλομένης εἰς ἀδράνειαν τῆς μήτρας ἕνεκεν ἀτονίας ἢ *παραλύσεως* τοῦ μυὸς αὐτῆς, συνιστᾶται ἡ ἐνίσχυσις τῶν συστολῶν αὐτῆς δι' ἠπίων καὶ συνεχῶν μαλάξεων, συγχρόνως δὲ κατὰ τὴν ἐπερχομένην συστολὴν αὐτῆς καὶ ἡ ἔκθλιψις δι' ἰσχυρᾶς ἀπὸ τοῦ πυθμένος πιέσεως τῶν ἐν τῇ μητρικῇ κοιλότητι συναθροιζομένων θρόμβων αἵματος καὶ εἶτα ἔνεσις ὑποφυσίνης καὶ ἐργοτίνης καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐνδομήτριος πλύσις δι' ἀπεστειρωμένου ὕδατος καὶ ὑπὸ θερμοκρ. 45-50. Διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων συνήθως ἡ μήτρα συστέλλεται κανονικῶς τῆς περαιτέρω αἱμορραγίας ἐπισχομένης ὁριστικῶς, ἡ δὲ γυνὴ ταχέως ἀνακτᾶται τὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἐνίοτε δ' ὅμως μετά τινα λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπὸ τῆς διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων ἐπερχομένης συστολῆς τῆς μήτρας καὶ ἐπισχέσεως τῆς αἱμορραγίας ἀναπαράγεται ἀδράνεια αὐτῆς, ἐπερχομένης νέας ῥαγδαιοτέρας ἢ συνεχοῦς αἱμορραγίας, ἐξ ἧς ἡ γυνὴ διατρέχει τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν συνιστῶνται, ἡ πίεσις τῆς κοιλιακῆς ἀορτῆς, ἡ ἀμφίχειρος πίεσις τῆς μήτρας καὶ ὁ μητροκολπικὸς πωματισμός. Πάντα ὅμως τὰ μέσα ταῦτα συνήθως ἀποβαίνουσιν ἀνωφελῆ καὶ διὰ τῆς παρατάσεως τῆς αἱμορραγίας ἡ κατάστασις τῆς γυναικὸς ἐπιδεινοῦται· διὸ προτιμότερον εἰς τὰς τοιαύτας περιπτώσεις νὰ προβαίνῃ τις εἰς τὴν ἐξαίρεσιν τῆς μήτρας διὰ λαπαροτομίας καὶ εἰς τὴν *μετάγγισιν* αἵματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Κ. Λοῦρος*. Μαιευτική ἐκδ. β'. 1936. *C. Louros*. Deutsch med. Woch. No 2, 1906. *Opitz*. Münch. med. Woch. No 18, 1923. *Stöckel*. Lehrbuch der Geburtshilfe 1923. *Bumm*. Grundrens z. Studium der Geburtsh. ... *Γ. Σκλαβοῦνος*. Περὶ ταχείας ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος. Ἑλλ. Ἰατρ. Ἐπιθεώρησις. Μάϊος. 1919. *Bar*. La pratique de l'art des accouchements. 1909.

Κ. ΛΟΥΡΟΣ

—**αἱμορραγίας** *ἐπίσχεσις*· βλ. αἱμοστασία.

αἱμορραγικός, *-ή, -όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱμορραγίαν· «*συμπτώματα αἱμορραγικά*», «*αἱμορραγικὴ μητρῖτις*» || ὁ ἐπιρρεπὴς εἰς τὴν αἱμορραγίαν, ὁ συχνὰ πάσχων αἱμορραγίαν.

αἱμορραγιογενὴς (ὁ, ἡ), *-ές* (τό)· μετ' ἐνεργ. σημασίας, ἀντὶ *αἱμορραγιογόνος*· ὁ ποιῶν αἱμορραγίαν, ὁ αἴτιος αἱμορραγίας.

αἱμορραγῶ *(-έω)*· ἔχω αἱμορραγίαν, χύνω, ἀποβάλλω αἷμα.

αἱμόρραντος (ὁ, ἡ), *-ον* (τό)· ῥαντισμένος μὲ αἷμα.

αἱμορραχία (ἡ)· ἀντὶ αἱματορραχία (βλ. λ.).

αἱμόρροια (ἡ)· ἔκχυσις αἵματος ἐκ τοῦ σώματος || αὐτόματος αἱμορραγία· πβ. *πυόρροια*.

αἱμορροΐδες *['Ιατρ.]*. Αἱ *αἱμορροΐδες* ἀποτελοῦνται κυρίως ἐξ ἀνευρύνσεως τῶν φλεβῶν τοῦ κατωτέρω ἄκρου τοῦ ἀπευθυσμένου, εἶναι κιρσοὶ τῶν λεγομένων αἱμορροϊδικῶν φλεβικῶν πλεγμάτων, ἀνάλογοι πρὸς τοὺς κιρσοὺς τῶν κάτω ἄκρων. Διακρίνομεν *ἐξωτερικὰς* αἱμορροΐδας, αἵτινες κεῖνται κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ δακτυλίου καὶ εἶναι ἀμέσως καταφανεῖς κατὰ τὴν χώραν ταύτην, καὶ ἐσωτερικὰς αἱμορροΐδας, αἵτινες κεῖνται ὑψηλότερον, διὰ νὰ ἴδωμεν δὲ αὐτὰς πρέπει νὰ διαστείλωμεν καταλλήλως τὸν δακτύλιον. Παρουσιάζονται δὲ αἱ αἱμορροΐδες ὡς ἐξογκώσεις ὑποκύανοι τὴν χροιάν, μεγέθους πίσου μέχρι λεπτοκαρύου, ἀλλὰ καὶ μεγαλύτεραι ἐνίοτε, μαλακαί, εὐπίεστοι, συνήθως πλείονες τῆς μιᾶς, εἴτε κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, εἴτε συνηνωμέναι καὶ ἀπαρτίζουσαι μείζονας ὄγκους. Αἱ αἱμορροΐδες εἶναι συχνοτάτη πάθησις, ὀλίγιστοι δὲ ἐκ τῶν ἐνηλίκων εἶναι ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι αὐτῶν. Συχνότατα παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ παιδίων ἀκόμη. Συντελοῦσι δὲ εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν αἱμορροΐδων δυσκοιλιότης, καθιστικὸς βίος, κληρονομικὴ προδιάθεσις.

Πλεῖστοι φέροντες αἱμορροΐδας ἔχουσιν ἀσημάντους μόνον ἐνοχλήσεις ἐξ αὐτῶν. Ἄλλοτε ὅμως

Digitized by Google

οῤῥοΐδες προκαλοῦσι φαινόμενα κατὰ τὸ μᾶλ-
ἧττον ὀχληρὰ ἢ καὶ σοβαρά. Τὰ ἐλαφρότε-
ιὐτῶν εἶναι κνησμὸς καὶ αἴσθημα βάρους κατὰ
ακτύλιον καὶ ὀλίγον αἷμα κατὰ τὴν ἀποπά-
'Αλλὰ δυνατὸν νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῶν αἱ-
ϊδων καὶ αἱμορραγίαι τόσον σφοδραί, ὥστε
ισωσιν εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν τοῦ πάσχοντος·
λαφρότερον δὲ παρατεταμέναι αἱμορραγίαι
ιται νὰ ἐπιφέρωσιν ἀναιμίαν καὶ μεγάλην
λησιν. Αἱ ἐσωτερικαὶ αἱμορροΐδες προκα-
, πρὸς τούτοις πολλάκις κατάρρουν τοῦ ἀπευ-
ένου ἐκδηλούμενον δι' ἀφθόνου βλένης,
ἐρεθίζουσα τὸ περὶ τὸν δακτύλιον δέρμα πα-
ι ἐρυθήματα καὶ ἐκζέματα συνοδευόμενα ὑπὸ
ρήτου κνησμοῦ. Πολλάκις αἱ αἱμορροΐδες φλεγ-
ουσιν· οἱ αἱμορροϊδικοὶ ὄγκοι τότε διογκοῦν-
γίνονται ἐπώδυνοι, σκληροί, ὁ δὲ πάσχων ἔχει
ἴσθημα ξένου σώματος ἐντὸς τοῦ δακτυλίου
κατέχεται ὑπὸ τεινεσμοῦ. Συνήθως ἡ φλεγ-
ἡ αὕτη παρέρχεται μετά τινας ἡμέρας, ἀλλὰ
ιται καὶ νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ προκαλέσῃ δια-
σεις ἐκτεταμένας καὶ φαινόμενα γενικῆς μο-
σεως σοβαρᾶς. Ἄλλο ὀχληρὸν φαινόμενον τῶν
ορροΐδων εἶναι ἡ πρόπτωσις, ἤτοι ἡ ἐκτὸς τοῦ
τυλίου ἔξοδος τῶν ἐσωτερικῶν αἱμορροϊδικῶν
ων. Κατ' ἀρχὰς προπίπτουσιν οὗτοι μόνον κατὰ
ἀποπάτησιν καὶ μετ' αὐτὴν ἀνατάσσονται πά-
αὐτομάτως ἢ διὰ μικρᾶς πιέσεως διὰ τῶν δα-
λων· ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐκ τῆς χαλαρώσεως τοῦ
ερικοῦ βλενογόνου ἡ πρόπτωσις ἐπέρχεται
ι μόνον κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀποπατήσεως, ἀλλὰ
ι κατὰ τὸν βῆχα, τὸν πταρμὸν ἢ καὶ κατὰ τὴν
θοστασίαν καὶ τὴν βάδισιν, αἱ δὲ προπεσοῦσαι
ι δυσκόλως ἀνατασσόμεναι καὶ μετ' οὐ πολὺ
λιν προπίπτουσαι αἱμορροΐδες προστριβόμεναι
εθίζονται καὶ ἐξελκοῦνται καὶ αἱμορραγοῦσι
λλάκις, ὥστε οἱ τοιοῦτοι ἀσθενεῖς ὑποφέρουσι
γάλως καὶ μετὰ δυσκολίας κινοῦνται, οὔτε νὰ
ιθίσωσι δύνανται ἀνέτως, ἀλλὰ μόνον ἐν κατα-
ίσει εὑρίσκουσιν ἀνακούφισιν. Αἱ προπεσοῦσαι
μορροΐδες ἐνίοτε περισφίγγονται κατὰ τὸν δα-
ύλιον καί, ἂν δὲν ἀναταχθῶσιν ἐγκαίρως, δύναν-
ι νὰ περιπέσωσιν εἰς γάγγραιναν.

Οἱ πάσχοντες ἐξ αἱμορροΐδων δέον νὰ καταπο-
εμῶσι τὴν δυσκοιλιότητα, ν' ἀποφεύγωσι τὰ πνευ-
ατώδη ποτά, κατάχρησιν καφέ, πολλὴν κρεωφα-
ίαν, ἐν γένει ἐρεθιστικὰς τροφάς, ἀρτύματα, ἐμ-
άμματα κτλ. Συνιστῶνται εἰς αὐτοὺς περίπατοι,
υμναστική, μαλάξεις τοῦ σώματος. Ἐπίσης ἐπι-
άλλεται μεγάλη καθαριότης κατὰ τὴν ἕδραν.
Μετὰ πᾶσαν ἀποπάτησιν πρέπει νὰ γίνεται πλύ-
ις τοῦ δακτυλίου καὶ μετ' αὐτὴν ἐπίπασις κό-
νεως τάλκου καὶ περεμβολὴ ὀλίγου βάμβακος με-
ταξὺ τῶν γλουτῶν. Ἐπιβλαβεστάτη εἶναι ἡ χρῆ-
σις πρὸς καθαρισμὸν μετὰ τὴν ἀποπάτησιν ῥυπα-
ροῦ χάρτου (ἐφημερίδων κτλ.), διότι εὐκόλως προ-
έρχονται μολύνσεις ἐξ αὐτῶν· μόνον καθαροῦ λείου χάρτου («χάρτου καθαριότητος») ἢ βάμβακος δέον νὰ γίνεται χρῆσις. Ἡ φλεγμονὴ τῶν αἱμορροϊδικῶν ὄγκων ἀπαιτεῖ ἡσυχίαν, ψυχρὰ ἢ θερμὰ ἐπιθέματα, ναρκωτικὰ ὑπόθετα κτλ. Κατὰ τῶν αἱμορραγιῶν στυπτικὰ κλύσματα (100—150 γρ. διαλύσεως ταννίνης 2 %, ἢ 20 γραμμ. διαλύσεως καθαροῦ χλωριούχου ἀσβεστίου 10 %), πίεσις διὰ πωματισμοῦ τοῦ ὀρθοῦ, ἐνίοτε ἀπολίνωσις αἱμορραγοῦντος ἀγγείου. Αἱ προπεσοῦσαι αἱμορροΐδες ἀνατάσσονται μετὰ προσοχῆς, ἀφοῦ ἀλειφθῶσι διὰ βαζελίνης ἢ ἐλαίου. Ἂν αἱ ἐνοχλήσεις εἶναι μεγάλαι ἂν αἱ αἱμορροΐδες φλεγμαίνωσι συχνάκις, ἂν προπίπτωσιν εὐκόλως καὶ ἡ ἀνάταξις αὐτῶν εἶναι δυσχερής, ἂν αἱ αἱμορραγίαι εἶναι ἀνησυχητικαί, ἐνδείκνυται χειρουργικὴ ἐπέμβασις. Εἴτε ἀφαιροῦνται οἱ αἱμορροϊδικοὶ ὄγκοι ἐκτεμνόμενοι διὰ τοῦ μαχαιρίου, εἴτε κατακαίονται διὰ τοῦ θερμοκαυτῆρος. Ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι δίδουσι καλὰ ἀποτελέσματα, ἐπιφέρουσιν ἴασιν ῥιζικὴν καὶ εἶναι σχεδὸν ἐντελῶς ἀκίνδυνοι. Οἱ μὲν τῶν χειρουργῶν προτιμῶσι τὴν καυτηρίασιν, ἄλλοι δὲ τὴν ἐκτομὴν διὰ τοῦ μαχαιρίου. Τοὐναντίον δὲν εἶναι ἀξία πολλῆς συστάσεως ἡ θεραπεία δι' ἐνέσεων (π. χ. φαινικούχου γλυκερίνης 1—5 σταγ. ἐντὸς ἑκάστου αἱμορροϊδικοῦ ὄγκου), ὡς ἐπώδυνος, οὐχὶ ἀκίνδυνος καὶ οὐχὶ ἀσφαλὴς ὡς πρὸς τὴν ἴασιν.

Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

— αἱμορροΐδων *μέσα [Φαρμ.]*. Εἰς τὸ ἐμπόριον φέρονται ὑπὸ πέντε μορφάς: 1) *καταπότια*, 2) *κόνεις*, 3) *τεΐα*, 4) *σταγόνες*, 5) *ἀλοιφαί*. Τὰ πρῶτα τέσσαρα δρῶσιν ὡς καθαρτικὰ καὶ συνίστανται κυρίως ἀπὸ ἀλόην καὶ ῥῆον. Ἡ γενικὴν χρῆσιν ἔχουσα κόνις εἶναι ἡ ἀποτελουμένη ἐξ ἴσων μερῶν συνθέτου κόνεως γλυκυρρίζης, κεκαθαρμένου θείου καὶ τρυγός. Ὡς ἀλοιφὴ χρησιμεύει τὸ Unguentum Linariae. Ἰδιοσκευάσματα ὑπάρχουσι πολλὰ ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἅτινα φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ κατασκευαστοῦ.

Κ. Μ.

αἱμορροϊδικός, *—ή, —όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὰς αἱμορροΐδας: *«φάρμακα αἱμορροϊδικά»*, *«ἀρτηρίαι αἱμορροϊδικαί»* || ὁ πάσχων αἱμορροΐδας.

αἱμορροϊκός, *—ή, —όν*· ὁ ὑποκείμενος εἰς αἱμόρροιαν || ὁ αἱμορροϊδικός.

αἱμορροΐς, *—ίδος* (ἡ)· συνήθως ἐν τῷ πληθ. αἱμορροΐδες (βλ. λ.), κοινῶς *ζωχάδες* || *«αἱμορροΐδες φλέβες»* αἱ ῥηγνυόμεναι φλέβες, ὁπόθεν ἡ αἱμόρροια.

«αἱμορροοῦσα γυνή» *[Εὐαγγελ.]*. Κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν (Ματθ. θ' 20 ἑξ. καὶ τὰ παράλληλα), ἐνῷ ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ πλήθους λαοῦ, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου Ἰαείρου, ἐπλησίασεν αὐτῷ ἐκ τῶν ὄπισθεν γυνή τις πάσχουσα ἐπὶ δωδεκαετίαν ἐξ αἱμορραγίας, περιοδικῆς ὡς φαίνεται φύσεως, ἥτις πολλὰ δαπανήσασα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς εἰς τοὺς ἰατροὺς ἀνωφελῶς, *ἥψατο τοῦ ἱματίου* τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ πίστει ὅτι θὰ σωθῇ, καὶ πράγματι ἰάθη αὐτη παραχρῆμα. Ὅτι δὲ ἡ θαυμαστὴ αὐτῆς καὶ ἀνθρωπίνως ἀνεξήγητος θεραπεία ὠφείλετο κυρίως εἰπεῖν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς πίστιν, τὴν παχυλῶς διὰ τῆς ἁφῆς τοῦ ἱματίου τοῦ Ἰησοῦ ἐκδηλωθεῖσαν, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα ἐκείνην λόγων αὐτοῦ· «θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε». Τὸ θαῦμα τοῦτο ἄλλοι μὲν τῶν ὀρθολογιστῶν, παλαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων, θεωροῦσιν ὡς πλαστὴν διήγησιν, ἄλλοι δὲ προσπαθοῦσι νὰ ἐξηγήσωσι κατὰ τρόπον φυσικόν, ἐκλαμβάνοντες αὐτὸ ὡς θεραπείαν διὰ τῆς λεγομένης μεθόδου τῆς ὑποβολῆς. Ἀλλὰ τοιαύτας θεραπείας ἀγνοεῖ ἡ μέθοδος τῆς ὑποβολῆς, καθὼς ἀγνοεῖ καὶ ἡ φαρμακολογία φάρμακα οἷα «ἡ δύναμις ἡ ἐξελθοῦσα» ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς ἰάθη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος γυνή.

Ἡ γυνὴ αὕτη, κατά τινα ὅλως ἀβάσιμον παράδοσιν, ἦτο ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου Μάρθα (Ψευδοαμβροσίου, Serm. 44). Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν, αὕτη ἐκαλεῖτο Βερνίκη ἢ Βερονίκη, ἥτις ἐμαρτύρησε παρὰ τῷ Πιλάτῳ περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ Ἰησοῦ (*Ἰω. Μαλαλᾶ*, Χρονικόν, ἔκδ. Ὀξφόρδης σ. 305. Πρβλ. καὶ Πράξεις Πιλάτου κεφ. ζ'). Κατ' ἄλλην πάλιν παράδοσιν, αὕτη ἦτο Ἐδεσσηνὴ πριγκίπισσα (Μακάριος Μάγνης Α' 6). Κατὰ δὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. Ἱστορ. Ζ' 14), ἡ γυνὴ αὕτη, ἐθνικὴ οὖσα καὶ καταγομένη ἐκ τῆς παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου πόλεως Πανεάδος ἢ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ἵδρυσε παρὰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας αὐτῆς ἐπὶ ὑψηλῆς λιθίνης βάσεως χαλκοῦν ἀνδριάντα, ὅστις παρίστα γυναῖκα γονυκλινῶς ἐκτείνουσαν τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ὅστις ἐπίσης ἐξέτεινε πρὸς αὐτὴν τὴν χεῖρα, μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων προσώπων ἀνεβλάστανεν ἰαματικὴ βοτάνη ἄγνωστος, προφανῶς σύμβολον τῆς ἰάσεως, ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ κρασπέδου τοῦ Ἰησοῦ. Βεβαιοῖ δὲ ὁ Εὐσέβιος, ὅτι ἐγένετο αὐτόπτης τῆς εἰκόνος ταύτης παρὰ τὴν Πανεάδα περὶ τὸ ἔτος 330, οὐδὲ φαίνεται ἀπίθανος ἡ παράδοσις αὕτη προκειμένου περὶ γυναικὸς εἰδωλολάτριδος. Κατὰ μαρτυρίας ἀξίας προσοχῆς, τὸ μνημεῖον τοῦτο κατεστράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀποστάτου (*Σωζομένου*, Ἐκκλ. Ἱστ. Ε' 21 καὶ *Φιλοστοργίου*, Ἐκκλ. Ἱστ. Ζ' 3), κατ' ἄλλην δὲ μαρτυρίαν ἐπὶ τοῦ Μαξιμίνου (Ἀστέριος Ἀμασείας παρὰ Φωτίῳ Βιβλιοθ. 276). Πρὸ ὀλίγου χρόνου (1924) ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Wilpert ἐξήνεγκε τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 174 σαρκοφάγου τοῦ ἐν Λατερανῷ χριστιανικοῦ μουσείου ἔχομεν ἀντίγραφον τῆς εἰκόνος ἐκείνης τῆς Πανεάδος, ἣν γνώμην κατεπολέμησεν ὡς ἀπίθανον ἕτερος Γερμανὸς ἀρχαιολόγος, ὁ V. Schultze.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Περὶ μὲν τοῦ θαύματος βλέπε ἑρμηνείας εἰς τὰ Εὐαγγέλια καὶ βίους τοῦ Ἰησοῦ τῶν *Farrar, Didon, Renan, B. Weess, O. Holtzmann* κ. ἄ. Περὶ δὲ τοῦ ἀνδριάντο. τῆς Πανεάδος βλέπε μάλιστα *Kraus*, Realenzyclopädie Β' 21 καὶ Zeitschrift für die Neutest. Wissenschaft ἔτος 1925, τεῦχος 1 καὶ 2.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

αἱμορροφιλία ἢ *αἱμοφιλία*. Ἡ αἱμορροφιλία εἶναι νόσος συγγενὴς καὶ οἰκογενειακή, χαρακτηριζομένη ὑπὸ τῆς τάσεως πρὸς ἀνεπισχέτους αἱμορραγίας. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅταν ἔκρυσις αἵματος αὐτόματος ἢ προκληθεῖσα, προκαλεῖται παρ' ἀτόμῳ αἱμοφίλῳ, ἡ ἐπέχουσα τὴν αἱμορραγίαν θρόμβωσις ἐπιτελεῖται μετὰ μεγίστης βραδύτητος, μετὰ μεγίστης δυσχερείας καὶ συνηθέστατα οὐδόλως συντελεῖται· φυσικῶς δὲ τὸ τοιοῦτον προκαλεῖ τὸν θάνατον τοῦ αἱμοφίλου ἀτόμου. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον οἱ αἱμορρόφιλοι σπανίως φθάνουσιν εἰς μεγάλην ἡλικίαν ἢ ζῶσιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἀποθνήσκουσι πρὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας. Ὁ Grandidier ἀναφέρει μεταξὺ τῶν θανατηφόρων περιπτώσεων 14 θανάτους ἐξ ἐκδορᾶς τοῦ δέρματος ἢ τῶν χειλέων, 11 ἐκ τραυμάτων τοῦ τριχωτοῦ τῆς κεφαλῆς, 10 ἐξ ἐξαγωγῆς ὀδόντων, 5 ἐξ ἐπιστάξεως τῆς ῥινὸς κλπ. Ἡ στατιστικὴ αὕτη δεικνύει ὁπόσης μικρᾶς σπουδαιότητος εἶναι αἱ βλάβαι, αἵτινες, παρὰ τοῖς προδιατεθειμένοις εἰς τὴν νόσον ἀτόμοις, δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν ὀλεθρίαν ἔκβασιν.

Τὸ αἱμοφιλικὸν ἄτομον περιγράφεται ὡς ἔχον εἰδικὴν τὴν ὄψιν τοῦ προσώπου, τὸ δέρμα ἐν γένει ἐξαιρετικῶς λεπτόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς κυανοῦς, τὸ χρῶμα ὠχρόν, τὴν κόμην ἀνοικτόχρουν. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται δὲν εἶναι χαρακτηριστικαί, ἀπαντῶσι δ' αὗται συχνάκις, διότι ἡ αἱμορροφιλία ἀπαντᾷ συνηθέστερον εἰς τοὺς κατοίκους τῶν βορείων χωρῶν, οἵτινες ἔχουσι πολλάκις ἀνάλογον τύπον. Ἡ νόσος αὕτη ἀπαντᾷ πράγματι συνηθέστατα (κατ' ἀναλογίαν, ἐννοεῖται, διότι, ἀπολύτως εἰπεῖν, ἡ νόσος εἶναι σπανία) ἐν Γερμανίᾳ (ἰδίως εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν), εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὑπάρχουσι μάλιστα εἰς τὸ διαμέρισμα (καντόνιον) τῶν Grisons διάφορα μικρὰ χωρία, κείμενα εἰς ὑψηλὴν φάραγγα μὴ συνδεομένην καλῶς πρὸς τὴν λοιπὴν χώραν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἡ αἱμορροφιλία εἶναι σχεδὸν ἐνδημική. Ἡ νόσος ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὰς Ὁλλανδικὰς Ἰνδίας (μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων) καὶ εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἐν τούτοις αὕτη ἐμφανίζεται ὅλως κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τὰς θερμὰς χώρας. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως τῆς φυλῆς, δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ μικραὶ οἰκογένειαι καὶ αἱμορροφιλικαὶ ὁμάδες ἐμφανίζονται συχνότατα εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας.

Τὰ συμπτώματα τῆς νόσου εἰκάζονται ἐκ τῶν προρρηθέντων. Τὸ ἐλάχιστον σύμβαμα ἢ συμβεβηκὸς τυχαῖον, ὅπερ εἶναι ἱκανὸν νὰ ἐπιφέρῃ αἵματος ῥύσιν καὶ ὅπερ θὰ παρήρχετο ἀπαρατήρητον εἰς τὸ φυσιολογικῶς ἔχον ἄτομον, ἀποβαίνει, παρὰ τῷ αἱμοφιλικῷ ἀτόμῳ, εὐκαιρία προκλήσεως σπουδαίας αἱμορραγίας καὶ δυσχερέστατα ἐπισχομένης. Οὕτω συμβαίνει προκειμένου περὶ τῶν αὐτομάτων αἱμορραγιῶν, οἷον αἱ ἐπιστάξεις, τὰς ῥύσεις αἵματος ἀπὸ τοῦ στόματος, τῶν οὔλων, τῶν ἐντέρων, τῶν οὐρητικῶν ὁδῶν, κλπ. Μεταξὺ τῶν προκαλουμένων αἱμορραγιῶν, δέον νὰ σημειώσωμεν ἰδιαιτέρως τὰς παρακολουθούσας καὶ τὰς ἐλαχίστας χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις, ὡς τὴν ἐξαγωγὴν ὀδόντος, τὴν περιτομήν, τὴν ἐπίθεσιν αἱματηρῶν σικυῶν. Τὸ ἐλαφρότατον δὲ πλῆγμα ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ αἱμορροφίλου ἀτόμου παράγει ἐκχυμώσεις ἐκτεταμένας, ἐνίοτε δὲ καὶ ὄγκους αἱματώδεις (αἱματώματα), καὶ αἱ ἐλάχισται διαβρώσεις καὶ αἱ μᾶλλον ἀσήμαντοι ἐκδοραὶ δυνατὸν νὰ προκαλέσωσιν αἱμορραγίας ἀνεπισχέτους· τὰ δὲ ἐξωτερικὰ πλήγματα δυνατὸν νὰ ἐπιφέρωσιν ἐκχύσεις αἵματος εἰς τοὺς ὀρογόνους ὑμένας *(αἱματαρθρία)*.

Τὸ παραδοξότερον δὲ πάντων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην τῆς αἱμορροφιλίας, εἶναι ὁ τρόπος τῆς μεταδόσεως τῆς νόσου ταύτης, τὴν ὁποίαν ἀποκαλοῦσι νόσον *οἰκογενειακήν*. Ἡ νόσος δηλ. προσβάλλει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς καὶ ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς ἄρρενας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως μεταδίδεται εἰς τούτους ἀποκλειστικῶς παρὰ τῶν γυναικῶν. Ἕπεται δ' ἐκ τούτου ὅτι τὰ ἄρρενα τέκνα τοῦ αἱμοφίλου ἀνδρὸς δὲν εἶναι τὰ θύματα τῆς κληρονομικότητος ταύτης, ἀλλ' οἱ ἀνεψιοὶ αὐτοῦ ἀποβαίνουσιν ὄντως τὰ θύματα. Ὁ Dr Lossen κατήρτισε πίνακα, κατόπιν μελέτης, ἐπὶ μιᾶς οἰκογενείας αἱμοφίλων, ἐπὶ τέσσαρας γενεὰς ταύτης, κατὰ τὴν ὁποίαν καταδείκνυται σαφῶς ὁ παράδοξος οὗτος τρόπος τῆς μεταδόσεως τῆς νόσου.

Ὅταν οἱ ἄρρενες ἀπόγονοι αἱμοφίλου τινὸς εἶναι καὶ οὗτοι αἱμόφιλοι, συνηθέστατα εὑρίσκεται ἡ ἀρχὴ τῆς κληρονομικότητος εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς μητρὸς (μητριαρχικὴ κληρονομικότης)· κατ' αὐτὸν δ' ἀναμφιβόλως τὸν τρόπον, διὰ τῶν ὁμαίμων γάμων ἐν μικρᾷ κοινωνίᾳ ἢ εἰς ἀπομεμακρυσμένην τινὰ κοινότητα δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ συχνότης τῆς αἱμορροφιλίας εἰς τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἑλβετικὰ χωρία περὶ ὧν ἀναφέρομεν ἀνωτέρω. Δέον δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ αἱμορροφιλία, καθὼς καὶ πλεῖστα τῶν κληρονομικῶν χαρακτηριστικῶν, ὑπερπηδᾷ ἐνίοτε μίαν γενεάν. Ἡ ἐμφάνισις τῆς πρὸς αἱμορροφιλίαν τάσεως ἀπαντᾷ κατὰ τὰς πρώτας ἑβδομάδας τῆς ζωῆς, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ταύτης, καθότι σπανιώτατα παρατηροῦνται, εἰς τὰ τοιούτου εἴδους ἄτομα, αἱ αἱμορραγίαι τοῦ ὀμφαλίου λώρου, αἱ ὁποῖαι δικαίως δέον νὰ θεωρῶνται ὡς λίαν ἐπίφοβοι καὶ ἐπικίνδυνοι.

Τὸ *αἴτιον* τῆς αἱμορροφιλίας δυσχερέστατα διαλευκαίνεται. Τὸ αἷμα τῶν αἱμοφίλων δὲν ἐμφανίζει διαφορὰς καταδήλους πρὸς τὸ αἷμα τῶν φυσιολογικῶς ἐχόντων ἀτόμων. Ἐν τούτοις τὸ αἷμα αὐτῶν θρομβοῦται μετ' ἐξαιρετικῆς βραδύτητος. Ὁ Nolf καὶ ὁ Sahli παραδέχονται ὅτι τὸ αἷμα περιέχει φυσιολογικῶς στοιχεῖα, ἅτινα διευκολύνουσι τὴν θρόμβωσιν αὐτοῦ καὶ ἅτινα εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μέν, τὰ ἅλατα τοῦ ἀσβεστίου, καὶ ἀφ' ἑτέρου, τρεῖς πρωτεϊνικαὶ οὐσίαι εἰς τὰς ὁποίας ἐδόθησαν αἱ ὀνομασίαι: ἰνιδογόνον, θρομβογόνον καὶ θρομβοζύνη· πιθανῶς δὲ ἡ τελευταία αὕτη οὐσία εὑρίσκεται ἐν ἀνεπαρκεῖ ποσότητι εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀρρώστων τῆς κατηγορίας ταύτης. Οἱ αὐτοὶ δὲ συγγραφεῖς ἀποδίδουσι τὴν προέλευσιν τῆς ἀνωμαλίας ταύτης εἰς λειτουργικὴν ἀνεπάρκειαν τῶν κυττάρων τοῦ ἐσωτερικοῦ χιτῶνος τῶν ἀρτηριδίων καὶ τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων. Καὶ ἕτεροι δ' ἄλλως τε συγγραφεῖς παρετήρησαν ἀλλοιώσεις τῶν ἀρτηριακῶν χιτώνων παρὰ τοῖς αἱμοφίλοις. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Apert ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ μητρικὸν αἷμα—δεδομένου ὅτι αἱ γυναῖκες δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης—πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ περιέχῃ οὐσίαν τινὰ ἀνθαιμόφιλον, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία, καθόσον ἐμμένει αὕτη ἐπί τινας ἡμέρας παρὰ τῷ νεο-

Digitized by Google

γνῷ, παρέχει τὴν ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ ἐκ διατομῆς τοῦ ὀμφαλίου λώρου αἱμορραγίαι ἢ αἱ ἐξ ἐκδορῶν, ἃς συνεπιφέρει ὁ τοκετός· αἱμορραγίαι εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστοι εἰς τὸ τοιοῦτον μητρικὸν αἷμα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἱμορροφιλία ἐκλέγει κυρίως τὸ ἄρρεν φῦλον, ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὑποθέτει ὅτι ἡ πολύτιμος αὕτη οὐσία εἶναι ᾠοθηκικῆς προελεύσεως.

Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν θεωριῶν τούτων, αἵτινες ἔχουσι μεγίστην ἀνάγκην νὰ ἐρείδωνται ἐπὶ στερεωτέρων βάσεων, δέον νὰ ἀπασχολῇ ἔτι μᾶλλον τὸ ζήτημα τῆς προληπτικῆς ἅμα καὶ τῆς ἰαματικῆς θεραπείας τῆς αἱμορροφιλίας. Πλεῖστοι συνεβούλευσαν ὅπως τὰ ἐκ τῆς νόσου ταύτης προσβεβλημένα παιδία ἀποστέλλωνται ἵνα διαβιώσωσιν εἰς θερμὰς χώρας, νὰ χορηγῆται εἰς αὐτὰ ὁ σίδηρος, κλπ. Ὅταν εἰς τὰ παιδία ταῦτα ἐμφανίζηται αἱμορραγία, δέον νὰ χορηγήσωμεν τὸ χλωριοῦχον ἀσβέστιον, νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ἐργοτίνην, νὰ προβῶμεν εἰς ἐπιθέματα κοκαΐνης καὶ ἀντιπυρίνης ὑπὸ μορφὴν κόνεως ἐπὶ τῆς αἱμορροούσης χώρας, καὶ κυρίως ἐπιθέματα προσφάτου ὀροῦ ἵππου. Καλὸν εἶναι νὰ ἀπέχωμεν τῆς χρήσεως τοῦ ὑπερχλωριούχου σιδήρου, ὅστις προκαλεῖ ἐσχάραν, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόπτωσις εὐχερέστατα δύναται νὰ προκαλέσῃ νέας αἱμορραγίας. Ἀπολύτως ἐνδεδειγμένον εἶναι ὅπως ἀπέχωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν τῶν χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων ἐπὶ τῶν τοιούτων πασχόντων καὶ νὰ προτιμῶμεν—ἐὰν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη ἐπεμβάσεως τοῦ χειρουργοῦ—τὸν θερμοκαυτῆρα ἀντὶ τοῦ μαχαιρίου. Αἱ τελευταῖαι ἐπὶ τῆς νόσου ταύτης μελέται παρέχουσιν ὡς ἀποτελεσματικὴν προφυλακτικὴν θεραπείαν τὰς ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις πεπτόνης ἢ ὀροῦ φυσιολογικοῦ. Τέλος δὲ εἴς τινας περιπτώσεις ἡ μετάγγισις τοῦ αἵματος τῆς μητρὸς εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἰδίου αὐτῆς τέκνου ἠδυνήθη νὰ κατασταίλῃ καὶ ἐξαλείψῃ τὴν νόσον ἀπὸ τοῦ τέκνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Grandidier*: Statistique des hémophiles predisposés à la maladie. 1904. *Dr. Lossen*: Tableau de transmission de l'hémophilie. 1912. *Nolf et Sahli*. La coagulabilité du sang et les éléments spéciaux chez les hémophiles 1910—*Apert*: Le sanz maternel antihémophile 1920.—*Dr Noegeli*: Le sang hémophile 1909.—*Dr Henri-Bouquet*: L' hémophilie 1920.

ΜΙΧ. Ν. ΚΑΪΡΗΣ

αἱμορρόφος (ὁ, ἡ)· ὁ ροφῶν αἷμα.

αἱμορροῶ *(έω)*· πάσχω αἱμόρροιαν, χύνω αἷμα· «*αἱμορροεῖ* τὸ τραῦμα, ὁ δοθιὴν κτλ.».

αἱμόρρυσις (ἡ)· ρύσις, ροὴ αἵματος.

Αἶμος *[Μυθολ.]* 1) Υἱὸς τοῦ Βορέου καὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἁρπαγείσης Ὠρειθυίας, καὶ βασιλεὺς τῆς Θράκης. Εἶχε συζευχθῆ τὴν ὡραίαν Ροδόπην, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἕβρον, καὶ ἔζη μετ' αὐτῆς λίαν εὐτυχής. Ἡ μεγάλη εὐτυχία ὅμως κατέστησεν ἀμφοτέρους ἀλαζόνας καὶ ὤθησε μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ἀσεβείας, ὥστε ἔλαβον τὰ ὀνόματα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας καὶ ἐπίστευσαν τὸ ὄντι ὅτι ἦσαν οἱ ὑπέρτατοι ἐκεῖνοι θεοί. Ἀγανακτήσας ὁ Ζεὺς διὰ τὴν ἀσέβειάν των ταύτην μετεμόρφωσεν ἀμφοτέρους εἰς τὰ ὁμώνυμά των ὄρη Αἶμον καὶ Ροδόπην. Τὴν τιμωρίαν τούτων εἶχεν ἀπεικονίσει εἰς μίαν γωνίαν τοῦ ἱστοῦ της, τὸν ὁποῖον ὕφανεν ἀγωνιζομένη πρὸς τὴν Μαιονίαν Ἀράχνην, ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ (Ovid. Met. ΣΤ. 87 καὶ ἑξῆς).

2) Βασιλεὺς τῶν Σκυθῶν καὶ πατὴρ τοῦ Ἠριδνοῦ.

3) Υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ σύμμαχος τῶν Τρώων κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον.

4) Ὑποκριτής τις ἐν Ρώμῃ. Σ. Δ. ΚΑΨ.

Αἶμος ἢ *Αἶμος,* (ὁ) *[Γεωγρ.]*. Ὄρος μέγα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἢ μᾶλλον σύστημα ὀρέων τοῦ βορειοανατολικοῦ τμήματος τῆς Ἑλλην. Χερσονήσου. Συνήθως λέγεται τὸ ὄρος *Βαλκὰν* (Μπαλκάν), τὸ ὁποῖον τουρκιστὶ σημαίνει ὄρος, βουλγαριστὶ δὲ Στάρα Πλανίνα, δηλ. Μέγα ὄρος. Ἐκ τούτου ὠνομάσθη ἡ *«Ἑλληνικὴ Χερσόνησος»* καὶ *«Χερσόνησος τοῦ Αἴμου»* ἢ *«Βαλκανική»*.

Ὁ Αἶμος σχηματίζει τὸ νότιον ὅριον τῆς μεγάλης κοιλάδος τοῦ Κάτω Δουνάβεως. Ἄρχεται ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Τιμόκ, παραποτάμου τοῦ Δουνάβεως ἐν τῇ ἀνατολικῇ Σερβίᾳ, ἔχων εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ σχῆμα τόξου μετὰ κατευθύνσεως πρὸς τὰ νοτιανατολικά, εἶτα ὅμως διατηρεῖ μέχρι τοῦ Αἰμονίου ἀκρωτηρίου (Ἐμινὲ ἢ Πολυκάστρον) εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον γενικῶς κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ Αἶμος εἶναι ἡ γραμμὴ τῆς διαχωρίσεως τῶν ὑδάτων τῶν χυνομένων εἰς τὴν Παραδουνάβιον Βουλγαρίαν καὶ τῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν. Διὰ τῶν δυτικῶν αὐτοῦ ἀντιστηριγμάτων συνδέεται μετὰ τῶν ὀρέων τῆς ἀνατολικῆς Σερβίας πρὸς τὰς ὀροσειρὰς τῶν Καρπαθίων τῆς Τρανσυλβανίας, βορείως τοῦ Δουνάβεως ἀρχομένας. Ὁ Αἶμος, ὄρος σχετικῶς στενόν, ἀλλὰ μετὰ ἰσχυρᾶς στολιδώσεως, λαμβάνει διάφορα ὀνόματα κατὰ τὸ μῆκος τῶν 444 χιλιομέτρων αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Τιμόκ, παραμένων ἐντὸς τῆς 43ου Βορείου πλάτους. Τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἶναι: Ἐμίνσκα Πλανίνα—Ἀετὸς—Καρνομπάτσκα Πλανίνα—Κοτλένσκα Πλανίνα—Ντεβὲ Βαλκὰν—Ἐλένσκα Πλανίνα—Σίπκα Βαλκὰν—Βεντσέτι Βαλκὰν—Κάϊντα Βαλκὰν-Ζλατίτσα Βαλκὰν—Ἐτροπὸλ Βαλκὰν—Λακότνικ Πλανίνα—Πλανίνα Μπερκοβάτιτσα—Στάρα Πλανίνα—τέλος Ζαγκλοβάτσκα Πλανίνα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα φθάνουσι μέχρι τῆς πόλεως Ζαϊτσὰρ εὑρισκομένης ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Τιμόκ.

Τὰ ἄνω ὀνόματα προέρχονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν πόλεων αἵτινες κεῖνται πλησίον. Ὁ Αἶμος παρουσιάζετο, κατὰ τὰς παλαιὰς περιγραφάς, γενικῶς ἔχων κλιτύας ἀποτόμους πρὸς νότον, τοὐναντίον δὲ πρὸς βορρᾶν ὅτι τὸ ἔδαφος κατήρχετο διὰ κλίσεως ὁμαλῆς. Τοῦτο εἶναι ἀληθὲς διὰ τὰ Κεντρικὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ οὐδαμῶς διὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τὸ πλησίον τοῦ Εὐξείνου, ὡς καὶ διὰ τὸ δυτικόν, τὸ ἀπὸ τοῦ Ἴσκερ μέχρι Τιμὸκ ἐκτεινόμενον.

Ὁ Αἶμος διαιρεῖται ὑπό τινων εἰς δύο τμήματα, τὸ *Ἀνατολικόν*, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι Δεμὶρ Καποῦ (ὕψ. 1097 μ.), τὸ καὶ διασχιζόμενον παρὰ τοῦ ποταμοῦ Δελὶ Καμτσίκ, καὶ τὸ *Δυτικόν*, ὅπερ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Δεμὶρ Καποῦ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Τιμόκ, τὸ διασχιζόμενον παρὰ τοῦ ποταμοῦ Ἴσκερ. Τὸ δεύτερον τοῦτο τμῆμα ἀποτελεῖται ἐξ ὀρέων, τῶν ὁποίων τινὲς κορυφαὶ προσεγγίζουν εἰς τὸ ὕψος τῶν 2400 μ., ἐνῷ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα συντίθεται ἐξ ὀρέων ὕψους μέχρι 1500 μ., τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον ὅμως αὐτοῦ, τὸ παρὰ τὸν Εὔξεινον, ἔχει ὕψη μικρότερα τῶν 1000 μ. εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἐμινὲ Βαλκὰν ἢ Ἐμίνσκα Πλανίνα, τὰ δὲ πρὸς νότον αὐτῶν, Ἀετὸς Βαλκάν, εἶναι ἔτι ταπεινότερα.

Ἄλλοι γεωγράφοι ὑποδιαιροῦσι τὰ Βαλκάνια εἰς τρία τμήματα· καὶ πρῶτον εἰς τὸ *Ἀνατολικὸν τμῆμα* τὸ ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ Σλίβεν ἢ Σλίβνο (Σίλημνον), δεύτερον εἰς τὰ *Κεντρικὰ Βαλκάνια* ἀπὸ τοῦ Σλίβεν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἴσκερ καὶ τρίτον εἰς τὸ *Δυτικὸν τμῆμα*, τὸ περιλαμβάνον τὸ τμῆμα τῶν Βαλκανίων τὸ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἴσκερ καὶ Τιμόκ.

Ἀνατολικὰ Βαλκάνια.—Εἰς ταῦτα ἐλάχιστα σημεῖα ἔχομεν ὑπερβαίνοντα τὸ ὕψος τῶν 1000 μ., ἀλλὰ τὸ πλάτος τῆς ὅλης ὀρεινῆς περιοχῆς ἐνταῦθα εἶναι μεγαλύτερον τῶν δύο ὑπολοίπων τμημάτων τῶν Βαλκανίων. Τὸ μῆκος τῶν Ἀνατολικῶν Βαλκανίων ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἐμινὲ (Πολυκάστρον) μέχρι Σλίβεν εἶναι 135 χιλιομέτρων. Ἡ ὀρεινὴ αὕτη περιοχὴ ἀποτελεῖται ἐκ κυματοειδῶν λοφωδῶν γραμμῶν. Τρεῖς κυρίως ἁλύσεις λόφων εἶναι αἱ μᾶλλον χαρακτηριστικαί· ἡ *νοτία*, καλουμένη Ἐμινὲ Βαλκάν, ἡ καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ ὁμώνυμον ἔσχατον ἀκρωτήριον, ἡ *μεσαία*, ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ Μικρὰ Βαλκάνια, τὰ τερματούμενα πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ Καμτσὶκ (Καντσίγια), καὶ ἡ *βορειοτέρα* τέλος, ἥτις ἐξαπλοῦται ἐπὶ εὐρέος ὀροπεδίου ἐπὶ τοῦ βορείου κρασπέδου τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ γνωστὸν φρούριον τῆς Σούμλας (Σιούμεν).

Ὁ ποταμὸς Δελὶ-Καμτσίκ, διασχίζων, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Αἴμου, καθίσταται ἕνεκα τοῦ πλάτους αὐτοῦ στρατιωτικὸν ἐμπόδιον δυνάμενον νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἄμυναν τῆς περιοχῆς ταύτης ὡς ἔχων πλάτος 30 μ. Οὗτος χύνεται εἰς τὸν παραλλήλως τῶν Ἀνατολικῶν Βαλκανίων ῥέοντα ποταμὸν Καμτσὶκ μεθ' οὗ ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Εὐξείνου. Αἱ διὰ τοῦ ὄρους δίοδοι παρέχουν πολλὰς δυσκολίας ἔκ τε τοῦ ὕψους αὐτῶν καὶ τῆς ἐρημίας. Αἱ διασχίζουσαι ὁδοὶ τὰ Ἀνατολικὰ Βαλκάνια εἰσὶν αἱ συντομώτεροι συνδέουσαι τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ Κάτω Δουνάβεως, δι' ὃ οἱ Ρῶσοι κατὰ τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμους τοῦ 19ου αἰῶνος ἐχρησιμοποίησαν, ἐφ' ὅσον ἐθαλασσοκράτουν ἐν τῷ Εὐξείνῳ, διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν τὰς πλησίον τῆς ἀκτῆς εὑρισκομένας ὁδούς. Αἱ εἰς τὸν Ἀνατολικὸν Αἶμον ὁδοὶ εἶναι κυρίως αἱ ἑξῆς:

1) Ἡ παραλιακὴ ὁδὸς *Βάρνας-Αἰμονίου ἀκρωτηρίου-Μεσημβρίας* (*Μισίβρι*)-*Πύργου* (*Βουργάς*), ἣν ὁ στρατηγὸς Δίεβιτς ἠκολούθησε κατὰ τὸ Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1829 (ὑψηλότ. σημεῖον 427 μ.).

2) Ἡ κατασκευασθεῖσα μεσογειοτέρα ὁδὸς *Στάρο-Ὀρέχοβο-Μπαρακλῆ* πρὸς *Μεσημβρίαν* ἢ πρὸς *Πύργον*, ὡς διασχίζουσα ἔδαφος πλουσίως πεφυτευμένον ἀντικατέστησε τὴν παλαιὰν παραλιακήν. Δευτέρα ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἀπὸ τῆς πόλεως *Προβάντια* (Προβόδι), κειμένης ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, οὗτινος τὴν κοιλάδα διατρέχει ὁ σιδηρόδρομος *Βάρνας-Σούμλας*, καταλήγει εἰς τὴν πόλιν *Ἀετόν*. Ἐκ τῆς πόλεως *Ἀετὸς* δύο κλάδοι κατευθύνονται ἀφ' ἑνὸς πρὸς *Πύργον*, ἀφ' ἑτέρου πρὸς *Σλίβεν*. Τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς προηγουμένης παραλλήλως βαίνουσαν πρὸς νότον ἁμαξιτὴν ὁδὸν διέτρεξε κατὰ τὸ 1829 ὁ στρατηγὸς Ρούδιγερ κατὰ τὴν πρὸς Ἀδριανούπολιν πορείαν. Ὁ σιδηρόδρομος *Πύργου-Φιλιππουπόλεως* διέρχεται διὰ τοῦ *Ἀετοῦ* χρησιμεύων πρὸς συγκοινωνίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τοῦ κυριωτέρου λιμένος αὐτῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ.

3) Ἑτέρα ὁδὸς εἶναι ἡ συνδέουσα τὰς πόλεις *Σιούμεν* (*Σούμλαν*) *καὶ Ὑάμπολιν*. Ἡ ὁδὸς αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ λεωφόρος ἡ διὰ τῆς παλαιᾶς πρωτευούσης τῶν Τσάρων Βουλγάρων διερχομένη. Πρὸς βορρᾶν τῆς Ὑαμπόλεως ἡ ἄνω ὁδὸς διασταυροῦται μετὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ *Σλίβεν-Σεϊμὲν-Καρνομπὰτ-Ἀετὸς-Πύργος*. Ἡ ὁδὸς αὕτη εὑρισκομένη νοτίως τῶν Ἀνατολικῶν Βαλκανίων εἶναι μεγίστης στρατιωτικῆς σπουδαιότητος πρὸς ἄμυναν τῆς περιοχῆς ταύτης, ὡς ἔχουσα κατεύθυνσιν παράλληλον τῆς βορείως κειμένης ὀροσειρᾶς. Ἑτέρα ὁδὸς εἶναι ἡ διερχομένη ἀπὸ Ἐσκῆ Τσουμαγιᾶ διὰ Ὀσμὰν Παζὰρ καὶ τοῦ αὐχένος Κοτὲλ καταλήγουσα εἰς Σλίβεν (Σίλημνον). Ἡ ὁδὸς αὕτη μετὰ τὴν δίοδον ἐκ τοῦ χωρίου Κοτὲλ εἶναι συνεσφιγμένη μεταξὺ κατακορύφων βράχων.

Κεντρικὰ Βαλκάνια.—Κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν Βαλκανίων, τὸ ἀπὸ τοῦ Σλίβεν (Σίλημνον) ἀρχόμενον καὶ τερματούμενον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποτ. Ἴσκερ, ἀνευρίσκομεν ὀρεινοὺς ὄγκους, ὧν τὸ ὕψος ποικίλλει ἀπὸ 1500 μ—2374 μ. Τὰ Κεντρικὰ Βαλκάνια ἔχουσι μῆκος 230 χιλιομέτρων, τρία δὲ μόνον μέρη τούτων ἔχουσιν ὕψος κατώτερον τῶν 1000 μ, πρῶτον εἰς τὴν διάβασιν τοῦ σιδηροδρόμου Τύρνοβο-Παλαιὰ Ζαγορά, δεύτερον εἰς τὴν δίοδον Ἀραμπᾶ, δι' ἧς διέρχεται ἡ ὁδὸς Σόφια-Ὀρχανιέ, καὶ τρίτον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποτ. Ἴσκερ ἣν διατρέχει ὁ σιδηρόδρομος *Σόφιας-Πλέβεν (Πλεύνας)*. Τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς ἔχουσι τὰ ὄρη Βεντσέτι-Βαλκὰν βορείως τοῦ Κάρλοβο. Τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν Κεντρικῶν Βαλκανίων συνίσταται ἐξ ὀρέων κατερχομένων δι' ἀποτόμων κλιτύων πρὸς τὰς κοιλάδας τῶν ποταμ. Τούντζα καὶ Στρέμα, παραποτάμων τοῦ Ἕβρου (Μαρίτσα). Οἱ ἀνωτέρω δύο ποταμοὶ εὑρίσκονται μεταξὺ τῆς κυρίας γραμμῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τῶν παραλλήλων πρὸς ταῦτα καὶ νοτίως κειμένων ὀρεινῶν γραμμῶν Σρένα Γκόρα (Καρατζᾶ-δάγ) καὶ Σρέτνα Γκόρα.

Τὰ ὄρη ταῦτα διασχίζονται παρὰ τοῦ ποταμοῦ Στρέμα κατευθυνομένου πρὸς νότον εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Φιλιππουπόλεως. Εἰς τὰ Κεντρικὰ Βαλκάνια ἀπὸ τοῦ Σλίβεν (Σίλημνον) μέχρι Καζανλοὺκ ὑπάρχουσιν αὐχένες, οἵτινες δὲν παρουσιάζουσι δυσκολίας πρὸς ὑπέρβασιν ὡς οἱ πρὸς νότον τῶν πόλεων Τροϊὰν καὶ Τετέβεν εὑρισκόμενοι. Εἰς τὸ τμῆμα Σλίβεν-Καζανλοὺκ ὑπάρχουσι πλεῖσται διαβάσεις, ὧν τινες εἰσὶ μόλις γνωσταί. Διὰ μιᾶς τούτων κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1877 ὁ Ρῶσος στρατηγὸς Γοῦρκος ἐξετέλεσε τὴν πρώτην διάβασιν τῶν Βαλκανίων διὰ τῆς διόδου *Χαϊνμπογάζ*, κειμένης μεταξὺ τῶν ὀρέων Ἐλένσκα Πλανίνα καὶ Σίπκα Βαλκάν, περικάμψας τὴν παρὰ τῶν Τούρκων κατεχομένην διάβασιν τῆς *Σίπκας*. Τὴν διάβασιν τοῦ Γούρκου ἐγνώρισαν οἱ Τοῦρκοι, ὅτε οὗτος κατήλθεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Τούντζα, καθότι τὰ μέρη ταῦτα κατοικοῦνται παρὰ Βουλγάρων φιλίως διακειμένων τότε πρὸς τοὺς Ρώσους. Αἱ διερχόμεναι τὰ Κεντρικὰ Βαλκάνια ὁδοὶ φέρουσιν εἰς συγκοινωνίαν τὰς παραδουναβίους πόλεις Σίστοβον καὶ Νικόπολιν μετὰ τῆς περιοχῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως. Αἱ ὁδοὶ αὗται εἰσὶν αἱ ἑξῆς.

1) Ἡ ἀπὸ *Τύρνοβο* εἰς *Σίλημνον* διὰ τῶν πόλεων Ἐλένα-Μπέμπροβο: Ἡ ὁδὸς αὕτη διέρχεται διὰ τοῦ αὐχένος Δεμὶρ-Καποῦ (ὕψ. 1098 μ.)

2) Ἡ ὁδὸς *Τύρνοβο-Ὀριζάρι* διὰ τῆς πόλεως Ἐλένα: Ἡ ὁδὸς αὕτη διέρχεται διὰ τοῦ αὐχένος Χαϊνγοῦσκι Τσοκὰρ (ὕψ. 1097), μετὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Τούντζα καταλήγει εἰς Νέαν Ζαγοράν.

3) Ἡ ὁδὸς *Τύρνοβο-Γκούρκοβο*: Αὕτη διέρχεται διὰ τῆς διαβάσεως *Χαϊνμπογάζ*, ἣν ἐχρησιμοποίησεν, ὡς ἐλέχθη, ὁ στρατηγὸς Γοῦρκος.

4) Ἡ ὁδὸς *Τύρνοβο-Ντρένοβο-Τρεύνα*: Αὕτη διέρχεται τὰ ὄρη Σίπκα Βαλκὰν καταλήγουσα εἰς Καζανλὶκ διὰ Μούγκλις. Ἡ ὁδὸς αὕτη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1878 ἐχρησιμοποιήθη παρὰ τῶν Ρώσων, ὅπως κυκλώσωσι τὰς εἰς Καζανλὶκ τουρκικὰς δυνάμεις. Τὴν αὐτὴν περίπου χάραξιν ἀκολουθεῖ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ *Τύρνοβο-Παλαιὰ Ζαγορὰ-Τσιρπὰν-Φιλιππουπόλεως*.

5) Ἡ ὁδὸς *Τύρνοβο-Ντρένοβο-Γκάμπροβο*. Αὕτη καταλήγει εἰς Καζανλὶκ διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Σίπκας (ὕψ. 1207). Ἡ ὁδὸς αὕτη ἐδοξάσθη διὰ τῆς σθεναρᾶς ἀμύνης, ἣν ἀντέταξαν οἱ Ρῶσοι τῷ 1877.

Ἡ ἰδία ὁδὸς πρὸς νότον τῆς διαβάσεως τῆς Σίπκας εὑρίσκεται ἐντὸς φυτειῶν ἐκ ῥόδων. Κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν Κεντρικῶν Βαλκανίων αἱ μὲν βόρειαι κλιτύες εἰσὶ ξηραί, αἱ δὲ πρὸς νότον εὐφορώταται καὶ πυκνῶς κατῳκημέναι. Ὁλόκληρος ἡ κοιλὰς τοῦ ποταμοῦ Τούντζα χαρακτηρίζεται ὡς ἐπίγειος παράδεισος διὰ τὸν πλοῦτον τῆς φυτείας αὐτῆς καὶ τῶν παμμεγίστων κήπων ἐκ ῥόδων.

Ἅπασαι αἱ ἄνω πέντε ἀναφερθεῖσαι ὁδοί, φέρουσιν εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν τὴν Βόρειον Βουλγαρίαν μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, δύνανται δὲ νὰ χρησιμοποιηθῶσι διαφοροτρόπως πρὸς ἄμυναν τῶν δύο περιοχῶν, δηλαδὴ τῆς παραδουναβίου Βουλγαρίας καὶ τῆς πρὸς νότον τῶν Βαλκανίων, καὶ ἀναλόγως τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως

Digitized by Google

6) Ἡ διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Ροζαλίτας (ὕψ. 1930 μ.) ιερχομένη ἡμιονικὴ ὁδός. Αὕτη συνδέει τὴν πόιν *Σεβλίεβο* μετὰ τοῦ *Καλοφέρ*. Ἡ ἡμιονικὴ αὕτη δὸς διέρχεται ἀνατολικῶς τῆς ὑψηλοτέρας κορυῆς τῶν Βαλκανίων Γουμρουκτσὰλ (ὕψ. 2374 μ., ῆς παρὰ τῶν νεωτέρων χαρτῶν φερομένης ὑπὸ ἣν ὀνομασίαν Φερδινάνδος).

7) Ἡ ἀπὸ τῆς πόλεως *Λόβετς* ἀρχομένη ἁμαιτὴ ὁδός. Αὕτη διέρχεται διὰ τοῦ αὐχένος Τροϊὰν Γραϊανοῦ) συνδέουσα τὴν πόλιν *Πλέβεν* (Πλεῦνα) ετὰ τοῦ *Κάρλοβο*, κειμένου εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ τρέμα. Τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν εἶχε παλαιὰ Ρωαϊκὴ ὁδὸς κατασтραφεῖσα ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος .Χ. Ἀπὸ τοῦ Κάρλοβο ἔρχεται ἁμαξιτὴ ὁδὸς υνδέουσα τοῦτο μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως. Πρὸς ορρᾶν τῶν Βαλκανίων ὁδὸς ἁμαξιτὴ συνδέει τὰς όλεις Τροϊὰν-Σεβλίεβο-Τύρνοβον.

8) Ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς *Πλέβεν-Ὄγκλεν-Τετέβεν*. λύτη παρακολουθεῖ τὴν κοιλάδα τοῦ Λευκοῦ Βίτ, αραποτάμου τοῦ Δουνάβεως. Ἀπὸ τοῦ Τετέβεν ὁδὸς καθίσταται ἡμιονικὴ καταλήγουσα εἰς Ραχιανλάρε, εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κάρλοβο-Σόριας. Τὸ ἡμιονικὸν τοῦτο τμῆμα καίτοι δυσχερὲς χρησιμοποιήθη κατὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου 1877 ιαρὰ τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ.

9) Εἰς τὴν ἐνάτην ταύτην ὁδὸν θέλομεν ἀναρέρει ἁπάσας τὰς ἁμαξιτὰς καὶ σιδηροδρομικὰς γραμμὰς τὰς φερούσας εἰς συγκοινωνίαν τὸ πρὸς Βορρᾶν τῶν Βαλκανίων τμῆμα τῆς κοιλάδος τοῦ *Ἴσκερ* μετὰ τῶν νοτίων κλιτύων. Ἡ σπουδαιότης ῶν ὁδῶν τούτων ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἶναι ιεγίστη, διότι φέρουσιν εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν ὸν Κάτω Δούναβιν πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἑπομένως δύνανται νὰ χρησιμοτοιηθῶσιν ὡς γραμμαὶ ἐπιχειρήσεων καὶ συγκοιωνίας στρατῶν ἀπὸ βορρᾶ ὁρμωμένων ἐναντίον τῆς Σόφιας, ὡς τοῦτο ἐγένετο παρὰ τοῦ Ρουμανικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ 1913. Εἰσὶ δὲ αἱ κάτωθι:

α') Ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς *Πλέβεν (Πλεῦνα)-Λοῦκοβιτ —Ἐτροπόλε - Ζλατίτσα*. Αὕτη παρακολουθεῖ κατὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα αὐτῆς τὴν κοιλάδα τοῦ Μικροῦ Ἴσκερ.

β') Ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς *Πλέβεν—Ὀρχανιέ*. Αὕτη διερχομένη διὰ τοῦ αὐχένος Ἀραμπᾶ (ὕψ. 987 μ.) ἑνοῦται μετὰ τῆς ὁδοῦ Κάρλοβο-Ζλατίτσα-Σόφιας εἰς τὸ μεταξὺ τῶν χωρίων Σαράντσι καὶ Καμάρτσι διάστημα. Τὸ τελευταῖον τμῆμα διατρέχει τὴν ὁμώνυμον τῆς Σόφιας ὡραίαν πεδιάδα.

γ') Ἡ ὁδὸς *Βράτσα-Ριμπάρκοβο-Ὀρχανιέ*. Συνέχεια ταύτης εἶναι ἡ προηγουμένως ἀναφερθεῖσα Πλέβεν-Ὀρχανιέ. Ἀπὸ τοῦ Ὀρχανιὲ πολλαὶ ἡμιονικαὶ καὶ καρροποίητοι ὁδοὶ ὑπερβαίνουσι τὰ Ἐτροπὸλ-Βαλκὰν καταλήγουσαι εἰς τὴν ὁδὸν Σόφιας.

δ') Ἡ *σιδηροδρομικὴ ὁδὸς* χαραχθεῖσα ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ποταμοῦ *Ἴσκερ*. Αὕτη φέρει εἰς συγκοινωνίαν τὴν Σόφιαν μετὰ τῆς πόλεως Βάρνας ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, διερχομένη διὰ τοῦ Πλέβεν (Πλεύνας)-Τυρνόβου καὶ Σιέμεν (Σούμλας). Τὴν κοιλάδα τοῦ Ἴσκερ παρηκολούθει παλαιὰ Ρωμαϊκὴ ὁδός.

Παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Κεντρικῶν Βαλκανίων ὑπάρχουσιν ἐπαρκῆ μέσα συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο κλιτύων. Ἡ πληθὺς τῶν ὁδῶν δυσχεραίνει τὴν ἄμυναν, καθότι ἡ φύλαξις τούτων καθίσταται δυσχερής. Ἡ ὕπαρξις ὅμως ἁμαξιτῆς ὁδοῦ παρακολουθούσης τὰς νοτίας κλιτύας τῶν Κεντρικῶν Βαλκανίων ἀπὸ Σόφιας μέχρι Σλίβεν (Σίλημνον) διευκολύνει ἐν μέτρῳ τὴν ἄμυναν, καὶ μάλιστα ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ δυνατὴ χρησιμοποίησις τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σόφιας—Φιλιππουπόλεως—Πύργου καὶ ἡ κάθετος πρὸς αὐτὴν Παλαιᾶς Ζαγορᾶς—Τυρνόβου.

Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1877—1878 μεγάλως ἐνισχύθη ἡ ἄμυνα τῶν Βαλκανίων διὰ τῆς πλευρικῆς στρατηγικῆς θέσεως τοῦ ὀχυροῦ Πλέβεν (Πλεύνας).

Δυτικὰ Βαλκάνια.—Τὸ τμῆμα τοῦτο τῶν Βαλκανίων ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἴσκερ καταλήγει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιμόκ. Τὸ μῆκος τοῦ τμήματος τούτου εἶναι 135 χιλιόμετρα. Τὰ Δυτικὰ Βαλκάνια ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸν ὀρεινὸν ὄγκον τῶν Στάρα—Πλανίνα καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐπεκτάσεως τούτων παρὰ τῶν Ζαγκλοβάτσκα Πλανίνα, χωριζομένης ἀπὸ τῶν ὀρέων Στάρα Πλανίνα διὰ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τὰ ὄρη τῶν Στάρα Πλανίνα ἔχουσιν εἰς τὴν κορυφὴν Μιτζοὺρ ὕψος 2186 μ., τὰ δὲ Ζαγκλοβάτσκα Πλανίνα ἐφ' ὅσον βαίνουσι πρὸς βορρᾶν ἔχουσι μικρότερον ὕψος, ὡς π. χ. ἔναντι τῆς πόλεως Ζαϊτσάρ, τοῦτο εἶναι κατώτερον τῶν 500 μ. Αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἴσκερ εὑρισκόμεναι ὁδοὶ διέρχονται δι' αὐχένων ὑψηλῶν. Ἐκ τούτων αἱ κυρίως ἁμαξιταὶ ὁδοὶ αἱ συνδέουσαι τὸ Λὸμ-Παλάγκα καὶ Βιδίνιον μετὰ τῆς Σόφιας καὶ Νίσσης (Νὶς) εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1) Ἡ τῇ διαταγῇ τοῦ Μιδὰτ-πασᾶ κατασκευασθεῖσα τῷ 1867 ὁδός. Αὕτη ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως *Λὸμ-Παλάγκα* διὰ τῶν παραποτάμων, Κλεισοῦρα καὶ Μπέρτσια, τοῦ ποταμοῦ Ὀγκόστα, ὁδηγεῖ εἰς *Μπερκοβίτσα*. Ἐκεῖθεν μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ αὐχένος Γίντσι (ὕψ. 1508 μ.) δι' ἀποτόμων κλίσεων ἡ ὁδὸς κατέρχεται τὰς νοτίας κλιτύας, κατευθυνομένη δι' ἑνὸς μὲν κλάδου εἰς *Πιρότ*, δι' ἑτέρου δὲ εἰς *Σόφιαν*.

Εἰς τὸν αὐχένα Γίντσι, κατὰ τὸ 1887, εὑρίσκοντο δύο περιβολαὶ ἃς ὑπερκάψαντες οἱ Σέρβοι καὶ Ρῶσοι ἐξηνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτάς.

2) Ἡ ἀναχωροῦσα ἀπὸ τοῦ *Βιδινίου* καλὴ ἁμαξιτὴ ὁδός, ἥτις διέρχεται ἀπὸ τοῦ *Μπελογράτζικ*. Πρὸς νότον τῆς ἄνω πόλεως συναντᾶται μετὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ *Λὸμ-Παλάγκα* ἀρχομένης. Οἱ δύο οὗτοι κλάδοι ἀποτελοῦσιν ἑνούμενοι τὴν διερχομένην διὰ τοῦ αὐχένος τοῦ *Ἁγίου Νικολάου* (ὕψ. 1348 μ.) ὁδόν. Πέραν τοῦ χωρίου *Ἴνοβο* ἡ ἄνω ὁδὸς δι' ἑνὸς μὲν κλάδου διευθύνεται εἰς *Πιρότ*, δι' ἑτέρου δὲ εἰς *Μπέλα—Παλάγκα* ἐπὶ τοῦ Νισσάβα. Πρὸς βορρᾶν τῆς ἄνω ὁδοῦ, ἐπειδὴ τὸ ὕψος τῶν ὀρέων Ζαγκλοβάτσκα Πλανίνα κατέρχεται, αἱ συγκοινωνίαι διευκολύνονται μεταξὺ τοῦ Κάτω Τιμὸκ καὶ Βιδινίου.

Τὰ Δυτικὰ Βαλκάνια γενικῶς ἔχουσιν ἀποτομωτέρας κλιτύας πρὸς τὴν βόρειον Βουλγαρίαν ἢ πρὸς τὴν Σερβίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς νοτίας καὶ βορείας κλιτύας τῶν Κεντρικῶν Βαλκανίων. Μέχρι τοῦ 1215, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τῶν Βαλκανίων παρὰ τοῦ Ροβέρτου δὲ Κλαρί, ἐθεωρεῖτο ὅτι μία καὶ μόνη δίοδος ὡδήγει διὰ τοῦ Αἵμου εἰς τὴν βόρειον Βουλγαρίαν. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ περιοχὴ αὕτη ἦτο ἄγνωστος, μόνον δὲ ἀπὸ τῶν ρωσοτουρκικῶν πολέμων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἤρξατο νὰ ἐξετάζηται λεπτομερῶς. Ἡ ἄμυνα ἐπὶ τῶν ὀρέων Στάρα Πλανίνα εἶναι εὐχερής, ἀλλὰ τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν Δυτικῶν Βαλκανίων τμῆμα καὶ περατούμενον εἰς τὸν Δούναβιν ἀποτελεῖται ἐκ πεδινῶν περιοχῶν εὐκόλου διαβάσεως. Ἐν τῇ συγχρόνῳ ἱστορίᾳ βλέπομεν ὅτι ὁ ἰσχυρότερος ἀριθμητικῶς ἐχθρὸς παρακάμπτων τὰ Δυτικὰ Βαλκάνια καθηυθύνετο πρὸς τὴν Βόρειον Βουλγαρίαν διαβαίνων τὰ Κάτω Τιμόκ. Ἀντιθέτως στρατὸς ἐνεργῶν ἀπὸ τῆς παραδουναβίου Βουλγαρίας διὰ τοῦ Κάτω Τιμὸκ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῶν συγκοινωνιῶν τοῦ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μοράβα ἐπιχειροῦντος πρὸς νότον ἐχθροῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κλιματολογικὴν κατάστασιν καὶ τὴν φυτείαν, ὁ Αἷμος παρουσιάζει διαφορὰς χαρακτηριστικὰς εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῆς ὅλης ὀροσειρᾶς.

Ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Κεντρικῶν Βαλκανίων, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ ἄμπελος, τὰ ρόδα καὶ ἡ καρυά, ὁ ἀὴρ εἶναι γλυκὺς καὶ τὸ θέρος ἐξακολουθεῖ ἐπὶ μακρόν. Ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων τοὐναντίον καὶ ἐπὶ τῶν Δυτικῶν Βαλκανίων ἡ θερμοκρασία εἶναι χαμηλή, καὶ ὁ χειμὼν ἄρχεται προώρως. Ὅπως ἔχωμεν ἰδέαν τῶν χαμηλῶν θερμοκρασιῶν, ἃς δύναταί τις κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἔτους νὰ ὑποστῇ ἐπὶ τοῦ Αἵμου, θὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι ἐν Σόφιᾳ εὑρισκομένῃ εἰς 550 ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέτρα ἡ μέση θερμοκρασία εἶναι 9,5° βαθμῶν μετὰ μέσης μείζονος 34. 7° βαθμῶν καὶ μέσης ἐλάσσονος—19. 2°. Ἡ ἐν Σόφιᾳ πίπτουσα ποσότης ὕδατος διὰ τῶν βροχῶν φθάνει τὰ 650 χιλιοστὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἔτους. Εἰς τὰ Κεντρικὰ Βαλκάνια καὶ εἰς τὰ Δυτικὰ (ἐν Στάρα Πλανίνα) ὑπάρχουσι δάση ἐλάτης καὶ ἐν γένει βελονοειδῆ, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ Αἵμου ἀνευρίσκομεν δάση μετὰ φυλλώματος ὁμοίου τοῦ τῆς Κεντρῴας Εὐρώπης. Ἡ βόρειος ἰδίᾳ πλευρὰ ἔχει ἐκτεταμένα δάση ὀξυῶν. Ν. ΚΟΚΙΔΗΣ

ΓΕΩΛΟΓΙΑ. Ἡ ὅλη ὀροσειρὰ τοῦ Αἵμου γενικῶς ἀποτελεῖ μέρος τῆς βορείας ἐκ πτυχωσιγενῶν ὀρέων ὀροσειρᾶς τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ βορεία αὕτη ὀροσειρά, ἀποτελοῦσα κατ' ἐπιφάνειαν ὀρεογραφικῶς τὴν συνέχειαν τῶν ὀροσειρῶν τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Καυκάσου, σχηματίζει ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους τὰ ὄρη τῆς Κριμαίας, ἔπειτα τὸν Αἷμον, ὁ ὁποῖος περαιτέρω συνεχίζεται διὰ βαθμιαίας ἀλλαγῆς τῆς διευθύνσεως εἰς τὰς Τρανσυλβανικὰς Ἄλπεις καὶ οὕτω πως περιβάλλει τὸ ρουμανικο-βουλγαρικὸν ταπείνωμα.

Πολλαὶ γνῶμαι ἔχουν διατυπωθῆ περὶ τῆς γεωλογικῆς σχέσεως τοῦ Αἵμου μὲ τὰς ἀσιατικὰς ὀροσειράς. Ἄλλοι τὸν θεωροῦν καὶ γεωλογικῶς καὶ γεωτεκτονικῶς συνέχειαν τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν ὀρέων τῆς Κριμαίας. Ἄλλοι, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀπόψεων, τὸν θεωροῦν ὡς συνέχειαν τῶν ὀρέων τῆς βορειοδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας (ὀροσειραὶ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βορείου Ἀρμενίας). Ἄλλοι τέλος τὸν θεωροῦν ὡς ὀροσειρὰν ἐντελῶς ξεχωριστὴν ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ὀροσειράς. Ἐσχάτως ὁ Σέρβος γεωλόγος-γεωγράφος Cvijic, ὁ τελευταῖον λεπτομερῶς ἐρευνήσας τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, τάσσεται ἐναντίον τῆς γνώμης, ὅτι μεταξὺ τῶν Τρανσυλβανικῶν Ἄλπεων (ὄρη τοῦ Βανάτου) καὶ τοῦ Αἵμου ὑπάρχει ἐσωτέρα τις καὶ στενωτέρα γεωτεκτονικὴ σχέσις καὶ σύνδεσμος. Ὁ Αἷμος ἀφ' ἑτέρου εἶναι πολὺ ἀμφίβολον, ἄν, κατὰ τὴν γεωλογικήν του κατασκευὴν ἐξεταζόμενος, εὑρίσκῃ τὴν συνέχειάν του εἰς τὴν Κριμαίαν καὶ τὸν Καύκασον.

Ὁ ὅλος Αἷμος διαιρεῖται κατὰ τὸ πλάτος του εἰς τὸν *καθ' αὑτὸ Αἷμον* καὶ τὸν *Ἀντιαῖμον*. Μεταξὺ τῶν δύο ὑπάρχει μία ταπεινὴ χώρα, ἓν ἐπίμηκες ταπείνωμα τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἡ *ὑποβαλκανικὴ λεκάνη* ἢ τὸ *ὑποβαλκανικὸν ταπείνωμα* τοῦ Cvijic.

Ὁ *καθ' αὑτὸ Αἷμος* ἐκτείνεται βορείως τῆς κεντρικῆς λεκάνης τῆς Σόφιας καὶ ἄρχεται εἰς τὸ Τιμόκ, ὅπου τὸ βύθισμα τοῦ Τιμὸκ τὸν χωρίζει ἀπὸ τὰ ἀνατολικοσερβικὰ ὄρη. Κατὰ τὴν θέσιν ταύτην καὶ εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐκ κρυσταλλοπαγῶν πετρωμάτων ἀποτελουμένης ἀνατολικοσερβικῆς σειρᾶς ὀρέων, ἀνυψοῦται ὁ Αἷμος, ἡ *κεντρικὴ αὕτη ζώνη* τῶν βαλκανικῶν πτυχωσιγενῶν ὀροσειρῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔχει διεύθυνσιν νοτιοανατολικήν, κατόπιν ὅμως λαμβάνει τοιαύτην ἀνατολικήν, διήκων ἀρκετὰ παραλλήλως πρὸς τὸν Δούναβιν, καὶ εἰς ἀπόστασιν 100—120 χιλιομ, ἀπ' αὐτοῦ. Διαφέρει ὅμως κατὰ τὴν κατασκευήν του—ὅπως ὁ Cvijic ἔδειξεν—οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ἀνατολικοσερβικὴν σειρὰν ὀρέων, διότι ὁ καθ' αὑτὸ Αἷμος εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ *κρυσταλλοπαγῶν* καὶ *παλαιοζωϊκῶν σχιστολίθων*, μὲ πολυαρίθμους σωρούς, παλαιῶν *ἐκρηξιγενῶν πετρωμάτων*, (γρανιτῶν, διοριτῶν, πορφυριτῶν κλπ.). Ὁ καθ' αὑτὸ Αἷμος παρουσιάζει μίαν κυρίαν ἀκρώρειαν τῶν ὀροσειρῶν, πολλαπλῶς διακεκομμένην. Βορείως τῆς κυρίας ἀκρωρείας ἐκτείνεται μία εὐρεῖα ζώνη ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπτυχωμένα *μεσοζωϊκὰ στρωσιγενῆ πετρώματα*. Καὶ ἐνῷ τὰ ἀρχαιότερα κατὰ τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν πετρώματα τῆς ζώνης ταύτης ἔχουν στενὴν ἐξάπλωσιν παρουσιαζόμενα ὡς ταινία στενὴ (μικροῦ δηλ. πλάτους), τοὐναντίον τὰ νεώτερα — τὰ *κρητιδικὰ* δηλ. πετρώματα *φλύσχου* καὶ τὰ *ἠωκαινικὰ* — παρουσιάζουν μεγάλην ἐξάπλωσιν. Αἱ πτυχαὶ τῶν πετρωμάτων τούτων φθάνουν πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς βουλγαρικῆς τραπεζοειδοῦς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ στρώματα παρατάσσονται σχεδὸν τελείως ὁριζόντια. Τὰς πτυχὰς ταύτας διαυλακώνουν πολλοὶ παραπόταμοι τοῦ Δουνάβεως, οἱ κυριώτεροι τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Τιμόκ, ὁ Λόμ, ὁ Ἴσκερ, ὁ Βίδ, ὁ Ὀσμά, ὁ Γιάντρα καὶ ὁ ἀνατολικὸς Λόμ Ἡ τελευταία πτύχωσις τῶν ὀρέων τούτων συνετελέσθη μετὰ τὸ τέλος τῆς ὀλιγοκαίνου περιόδου.

Πρὸς νότον αἱ κλιτύες τοῦ Αἵμου ἀποτόμως κατέρχονται πρὸς τὸ ὑποβαλκανικὸν ταπείνωμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ σειρὰν λεκανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι ἡ λεκάνη τῆς Σόφιας. Ἡ λεκάνη αὕτη ἔχουσα ὕψος ὑπὲρ θάλασσαν 550 μ., ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, καθόσον ἐκεῖ διασταυροῦνται καὶ διέρχονται αἱ δύο σιδηροδρομικαὶ ἀρτηρίαι Βελιγραδίου-Κωνσταντινουπόλεως καὶ Βορείου Βουλγαρίας-Μακεδονίας.

Μεταξὺ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν λεκανῶν καὶ τῆς μεγάλης ἀνατολικῆς Θρακικῆς λεκάνης ἐκτείνεται παραλλήλως καὶ κατὰ μῆκος τῶν προπόδων τοῦ ἀνατολικοῦ Αἵμου μία ἀκόμη σειρὰ ὑψωμάτων, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἀντιαῖμος καὶ συνίσταται ἀπὸ κρυσταλλοπαγῆ πετρώματα μαζὶ μὲ μεγάλους σωροὺς ἐκρηξιγενῶν πετρωμάτων καὶ ἀνεκχύματα ἡφαιστειογενῶν τοιούτων. Εἰς τὰ νότια κράσπεδα τοῦ Ἀντιαίμου προσάπτεται κατὰ τόπους ἀκόμη ἄλλη μία ἀκόμη ἐπτυχωμένη ζώνη ἰζηματογενῶν πετρωμάτων, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζουν ὡς συνέχειαν τῶν ἀνατολικοσερβικῶν ὀρέων.

Οὕτω πως ὁ Αἷμος διὰ μιᾶς ἐνδοβαλκανικῆς ἐπιμήκους αὔλακος (ἐντὸς τῆς ὁποίας κεῖται ἡ σειρὰ τῶν λεκανῶν Σόφιας, κλπ.) χωρίζεται εἰς δύο παραλλήλους ὀροσειράς, τὸν *καθ' αὑτὸ Αἷμον* καὶ *τὸν Ἀντιαῖμον*.

Ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν ὁ Ἀντιαῖμος θεωρεῖται ὡς ἓν τμῆμα τοῦ Θρακικοῦ κρυσταλλοπαγοῦς ὄγκου, ὑπὸ δὲ τοῦ Cvijic ὡς ἓν μεταβατικὸν τμῆμα ἀπὸ τοῦ Αἵμου εἰς τὸν ὄγκον τὸν Θρακικόν.

Ὁ καθ' αὑτὸ Αἷμος ἔχει μῆκος 600 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 21 - 45 χμ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν ὁμαλὴν κλίσιν τῶν πρὸς Β κλιτύων του, τοὐναντίον πρὸς Ν αἱ πλευραί του εἶναι ἀπόκρημνοι καὶ ἀπότομοι ἐγκατακρημνισιγενεῖς. Τούτου ἕνεκα φαίνεται ὡς ἐπιβλητικὸν ὄρος μόνον, ὅταν τὸν βλέπῃ τις ἀπὸ νότου. Διὰ τῶν ἐκτεταμένων ἐκ δρυῶν, ὀξυῶν καὶ ἐλατῶν δασῶν τῆς βορείου πλευρᾶς του ἀνέρχεταί τις βαθμηδὸν ὁμαλῶς μέχρι τῆς ἀκρωρείας. Κατόπιν ὅμως ἀκολουθεῖ ἀπότομος κατάβασις πρὸς τὰς προφυλαγμένας, ὑδατοβριθεῖς καὶ ἀσυνήθως εὐφόρους λεκάνας τῆς νοτίου πλευρᾶς. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀκρώρεια εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁμαλῶς διαμεμορφωμένη, ἄνευ ἐπιβλητικῶν κορυφῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ βαθέων κοιλωμάτων. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν ἀποτελεῖ ὁ Αἷμος δύσκολον ἐμπόδιον διὰ τὴν συγκοινωνίαν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπαφὴν καὶ ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῶν νοτίων μερῶν τῆς ὁμωνύμου χερσονήσου καὶ τῶν μεγάλων βαθυπέδων τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, κατὰ τὰς διαφόρους δ' ἐποχὰς τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐπανειλημμένως κύματα λαῶν διῆλθον ὑπὲρ αὐτόν. Καίτοι δὲ ἡ ἐμπορικὴ συγκοινωνία καὶ ἐπικοινωνία τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ἐπικρατούντως κατευθύνεται δι' ἄλλων δυτικωτέρων ὁδῶν, πρὸς τὰ ΒΔ, ἐν τούτοις, ἀνέκαθεν, ὑπὲρ τὴν μακρὰν γραμμὴν τοῦ Αἵμου ἐκτε

Digitized by Google

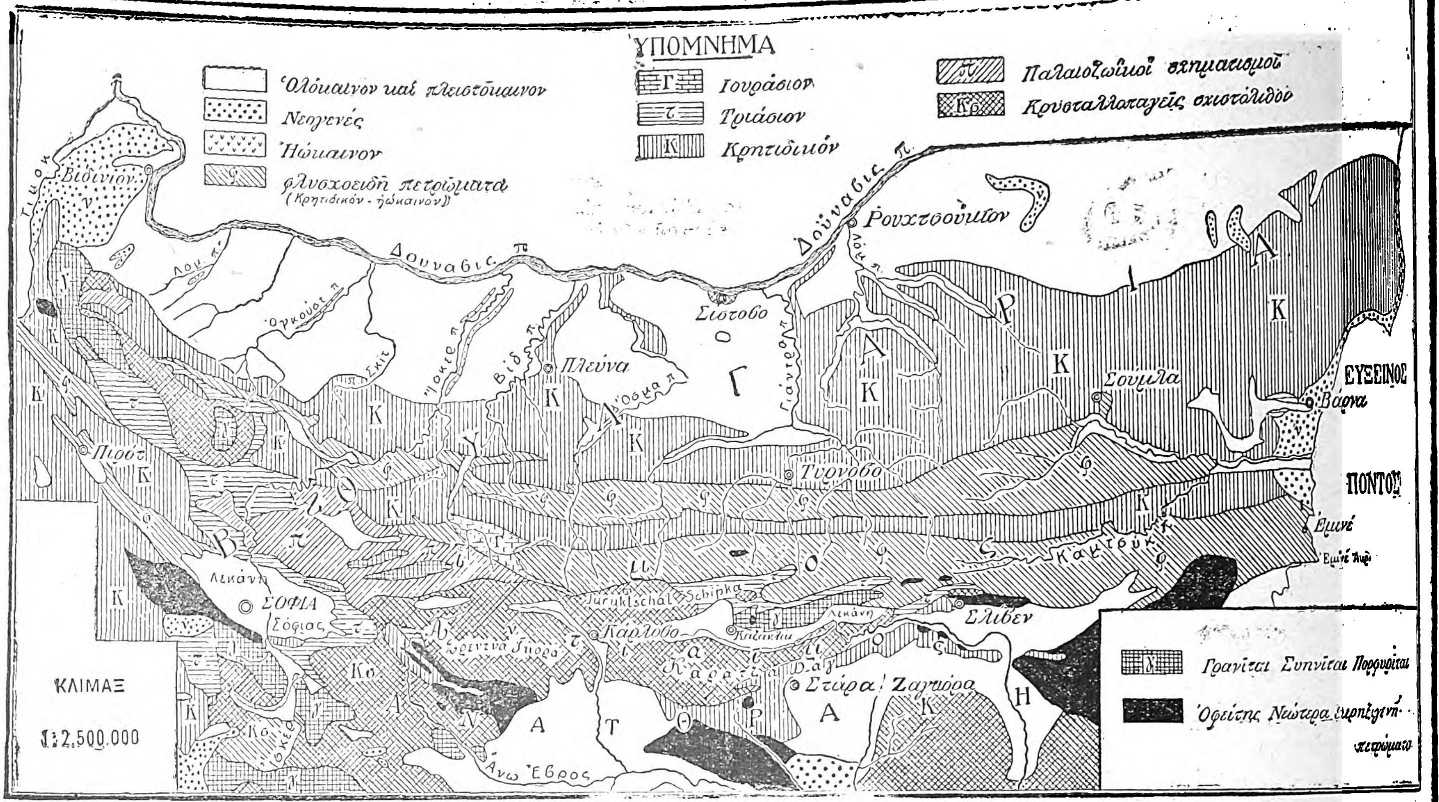

Γεωλογικὸς χάρτης τοῦ Αἵμου.

λεῖται μία στενωτέρα ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ Θράκης καὶ τῶν μεγάλων πεδινῶν χωρῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Παραδείγματα ἔχομεν πολλά: τὸ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς ἀκόμη χρόνους διεξαγόμενον ἐμπόριον, τὴν ἐκστρατείαν τῶν Σκυθῶν, τὰς εἰσβολὰς τῶν μεταναστευσάντων λαῶν, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν Σλαύων, τὴν ἐξάπλωσιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν νότιον Ρωσίαν, τὴν πολεμικὴν διείσδυσιν τῶν Ρώσων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου καὶ τέλος τὴν διαρκῆ ἐπιρροὴν τῆς ἄλλοτε Ρωσικῆς αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὸ μῆκός του ὁ Αἷμος διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα. *Ὁ δυτικὸς Αἷμος* ἀπὸ τοῦ Τιμὸκ μέχρι τῆς ἐγκαρσίας κοιλάδος τοῦ Ἴσκερ διευθύνεται πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Ἡ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ δυτικοῦ Αἵμου ἐκ νεωτέρων στρωσιγενῶν πετρωμάτων ζώνη εἶναι πολὺ στενή. Ἡ ἀκρώρεια τῆς ἐκ κρυσταλλοπαγῶν καὶ παλαιοζωϊκῶν πετρωμάτων κεντρικῆς ζώνης φθάνει εἰς τὸν δυτικὸν Αἷμον τὸ ὕψος τῶν 2186 μ. εἰς τὴν κορυφὴν Midschor. Εἰς τὴν ἐγκαρσίαν κοιλάδα τοῦ Ἴσκερ ἡ ἐκ τοιούτων πετρωμάτων κυρία ἀκρώρεια δὲν ἐμφανίζεται ἐπὶ εὐρὺ διάστημα, παρουσιαζομένων μόνον μεσοζωϊκῶν πτυχῶν.

Ὁ μεσαῖος ἢ ὑψηλὸς Αἷμος ἀποτελεῖται κατ' ἀρχὰς κατὰ τὴν κυρίαν ἀκρώρειάν του ἀπὸ παλαιοζωϊκοὺς σχιστολίθους, διὰ τῶν ὁποίων ἔχουν διέλθει γρανιτικαὶ ἐκρηξιγενεῖς μᾶζαι. Περαιτέρω παρουσιάζεται πάλιν ἡ ἐκ κρυσταλλοπαγῶν πετρωμάτων γυμνὴ ἀκρώρεια, ἡ ὁποία κορυφοῦται εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον, τὸ Juruktschal (2375 μ.), τὸ ὁποῖον εὑρισκόμενον εἰς τὰ ΒΑ τῆς βουλγαρικῆς πόλεως Κάρλοβο, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα γρανιτικὸν σωρόν. Ἡ κορυφὴ αὐτὴ καθὼς καὶ ἄλλαι ὁμαλῶς θολοειδεῖς ἐκπροβάλλουν ὑπὲρ τὴν δασωμένην περιοχήν. Ἡ ἐνδοβαλκανικὴ ἐπιμήκης κοιλὰς ἡ συνοδεύουσα τὸν μεσαῖον Αἷμον κατὰ τοὺς νοτίους πόδας του, μὲ τὰ ἡφαιστειογενῆ της πετρώματα καὶ τὰς θερμὰς πηγάς, διαρρέεται ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Gjopsu καὶ κατὰ μέγιστον μέρος ὑπὸ τοῦ Τούντσα ποταμοῦ. Ἀμφότεροι διασχίζουν τὸν *Ἀντιαῖμον* (Sredna Gora—μεσαῖον ὄρος—τουρκιστὶ Ὄρτα Δὰγ 1572 μ. ὕψους, καὶ Crna Gora—μαῦρον ὄρος—τουρκιστὶ Καρατζᾶ-Δὰγ 1440 μ.) πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἕβρου. Εἰς τὴν ἐπιμήκη αὐτὴν κοιλάδα, τὴν περιοχὴν τῆς βουλγαρικῆς καλλιεργείας τῶν ρόδων καὶ τῆς ἐξαγωγῆς ροδελαίου, κεῖται ἡ πόλις Καζανλοὺκ (11.000 κάτοικοι) εἰς τοὺς πρόποδας τῆς διόδου Schipka. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ὁδὸς ὁδηγεῖ περαιτέρω ὑπὲρ τὸν Ἀντιαῖμον πρὸς τὴν Στάρνα-Τσαγκόρα, σπουδαίαν κλεῖδα τῶν μεσαίων διόδων τοῦ Αἵμου.

Εἰς τὸν *ἀνατολικὸν* τέλος ἢ *μικρὸν Αἷμον* ἡ κεντρικὴ ζώνη δὲν ὑπάρχει καὶ τὸ ὅλον χάνει εἰς ὕψος, κερδίζει ὅμως εἰς πλάτος. Εἶναι ἓν κυματοειδὲς ὄρος, συνιστάμενον κυρίως ἐκ φλύσχου. Αἱ πτυχαὶ εἶναι ἀραιὰ τοποθετημέναι καὶ διακόπτονται ὑπὸ μεγαλυτέρων περιοχῶν, ὅπου τὰ στρώματα ἔχουν κλίσιν μικράν. Βαθμηδὸν πρὸς ἀνατολὰς αἱ πτυχαὶ κατέρχονται πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὀλίγαι μόνον κορυφαὶ φθάνουν τὸ ὕψος τῶν 1000 μ. Μερικαὶ εὐρεῖαι ἐπιμήκεις κοιλάδες, ἀνοιγόμεναι πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἰδίᾳ αἱ κοιλάδες τῶν Kamtschik, διασχίζουσι τὸ ὄρος εἰς περισσοτέρους κλάδους, ὁ νοτιώτερος τῶν ὁποίων, ὁ Emineh, καταλήγει εἰς τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον. Ὁ βορειότατος κλάδος ἐπιπεδοῦται εἰς ἓν ὀροπέδιον, εἰς τὸ βόρειον κράσπεδον τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ σπουδαία ὀχυρὰ θέσις Sumen ἢ Schumla, ἡ κλεὶς τῶν ὑπερβάσεων τοῦ ἀνατολικοῦ Αἵμου.

Ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως ὁ Αἷμος εἶναι δασῶδες ὄρος μὲ ὡραῖα δάση φυλλωδῶν δένδρων. Ἀποτελεῖ καὶ χώρισμα οὐσιῶδες κλιματολογικόν.

Διαρκῶς οἱ συνοικισμοὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσδύουν περισσότερον εἰς τὸ ὄρος.

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

— **Αἵμου** *χερσόνησος*· βλ. Βαλκανικὴ χερσόνησος.

αἱμοσιδηρίνη *[Μικροβιολ.]*. Εἶναι ὠχροκίτρινος χρωστική, ἀπότοκος ἀλλοιώσεως τῆς φυσιολογικῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος, τ. ἔ. τῆς αἱμοσφαιρίνης, κατόπιν ἐπιδράσεως τῶν ἑλωδῶν παρασίτων. Παρατηρεῖται αὐτή, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν νεκροτομῶν ἀνθρώπων ἀποθανόντων ἐξ ὀξυτάτης καὶ βαρυτάτης μορφῆς κακοήθους ἑλώδους πυρετοῦ, ἐν τοῖς κυττάροις τῶν νεφρῶν καὶ τοῦ ἥπατος. (Βλ. αἱμοσιδήρωσις.)

Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμοσιδήρωσις *[Μικροβιολ.]*. Ὀνομάζεται οὕτω ἡ ἐναπόθεσις κοκκίων αἱμοσιδηρίνης ἐντὸς τῶν διαφόρων ὀργάνων τοῦ σώματος, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ ἧπαρ, σπλῆνα, μυελὸν ὀστῶν, νεφρούς, πάγκρεας. Συνεπείᾳ τῆς ἐναποθέσεως ταύτης ἡ χροιὰ τῶν ὀργάνων καθίσταται σκωριοχρόως φαιά. Τὰ κοκκία τῆς αἱμοσιδηρίνης εἶναι ἄμορφα, χροιᾶς κιτρινοφαίου, προέρχονται δ' ἐκ μεταβολῆς τῆς αἱμοσφαιρίνης καταστρεφομένων ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, ὡς τοῦτο συμβαίνει π. χ. ἐπὶ κακοήθους ἀναιμίας, διαφόρων χρονίων δηλητηριάσεων κτλ. Τὰ κοκκία τῆς αἱμοσιδηρίνης ἐναποτίθενται ἐν τῷ ἥπατι, κυρίως μὲν ἐντὸς τῶν ἐνδοθηλίων τῶν τριχοειδῶν ἀγγείων ὡς καὶ ἐντὸς τῶν ἀστεροειδῶν κυττάρων τοῦ Kuppfer, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς αὐτῶν τούτων τῶν ἡπατικῶν κυττάρων, ἐν τῇ σπληνὶ ἐντὸς τῶν κυττάρων τοῦ ἐρυθροῦ πολφοῦ (σπληνο-κυττάρων) ὡς καὶ ἐντὸς τῶν ἐνδοθηλίων τῶν φλεβικῶν κόλπων. Μεμονωμένα κοκκία ἀνευρίσκονται ἐναποτεθειμένα ἐν τῷ ἐρυθρῷ πολφῷ τοῦ σπληνὸς καὶ ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει, καθότι ὁ σπλὴν κέκτηται καὶ φυσιολογικῶς τὴν ἰδιότητα νὰ συγκρατῇ καὶ καταστρέφῃ τὰ γεγηρακότα ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια καὶ νὰ ἀποταμιεύῃ τὴν αἱμοσφαιρίνην αὐτῶν ὑπὸ μορφὴν κοκκίων αἱμοσιδηρίνης. Εἰς τὸν μυελὸν τῶν ὀστῶν, ἐπὶ αἱμοσιδηρώσεως, τὰ κοκκία τῆς αἱμοσιδηρίνης ἐναποτίθενται ἐντὸς μυελογενῶν κυττάρων ὡς καὶ ἐντὸς ἐνδοθηλίων τριχοειδῶν ἀγγείων, εἰς δὲ τοὺς νεφροὺς ἡ αἱμοσιδηρίνη ἐναποτίθεται ἐντὸς τῶν ἐπιθηλίων τῶν ἐσπειραμένων σωληναρίων. Τὰ κοκκία τῆς αἱμοσιδηρίνης διακρίνονται ἑτέρων προσομοίων κιτρινοφαίων κοκκίων δυναμένων καὶ παρατηρηθῶσιν ἐντὸς τῶν διαφόρων ὀργάνων *(αὐτόχθονες χρωστικαί)*, ὡς διδόντα θετικὴν τὴν ἀντίδρασιν τοῦ κυανοῦ τοῦ Βερολίνου. Τῇ προσθήκῃ δηλαδὴ ἀραιοῦ ὑδροχλωρικοῦ ὀξέος καὶ διαλύματος κιτρινοῦ σιδηροκυανούχου καλίου, τὰ κοκκία τῆς αἱμοσιδηρίνης χρώννυνται κυανᾶ ἢ κυανοπράσινα, ἐνῷ τὰ μὴ σιδηροῦχα φαιὰ κοκκία οὐδεμίαν μεταβολὴν τῆς χροιᾶς αὐτῶν ἐμφανίζουσιν.

ΙΩ. ΚΑΤΣΑΡΑΣ

αἱμοσκοπία (ἡ) ἢ *αἱματοσκοπία*· ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος.

αἱμοσκοπικός, *—ή, —όν*, ἢ *αἱματοσκοπικὸς* ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱμοσκοπίαν· «αἱμοσκοπικαὶ παρατηρήσεις».

αἱμοσπασία (ἡ)· προέλκυσις τοῦ αἵματος εἰς μέρος τι τοῦ σώματος, ἢ διὰ τῆς σικύας (κοιν. *βεντοῦζα*) συναγωγὴ αἵματος.

αἱμόσπερμα ἢ *αἱμοσπερμία*· βλ. σπέρμα.

αἱμοσπορίδια (τὰ) *[Ζωολ.]*. Πρωτόζῳα τῆς οἰκογενείας τῶν *σποροζῴων*. Τὰ ζῷα ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ *πρωτοπλάσματος* μόνον, δηλαδὴ ἐκ βλενώδους, λευκωματώδους οὐσίας, ἥτις ἐκδηλοῖ πάντα τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς (θρέψιν, αὔξησιν, πολλαπλασιασμόν). Ἡ οὐσία αὕτη διὰ τοῦ μικροσκοπίου παρατηρουμένη, φαίνεται ὡς μᾶζα διαφανὴς καὶ ὁμογενής, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχουσιν ἄπειροι ἐγκατεσπαρμένοι κόκκοι, οἵτινες ἀενάως κινοῦνται, καὶ πολλάκις ὅλη ἡ πρωτοπλασματικὴ μᾶζα συσπᾶται καὶ ἀλλάσσει μορφήν. Τὸ μέγεθος τῶν αἱμοσποριδίων εἶναι μικρότατον, ὥστε μόνον διὰ τοῦ μικροσκοπίου εἶναι ταῦτα ὁρατά. Ὡρισμένα ὄργανα ἀπαραίτητα εἰς τὰ ἄλλα ζῷα διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ζωῆς ἐλλείπουσι παντελῶς ἀπὸ τὰ αἱμοσφαιρίδια, ἅτινα οὕτω παρουσιάζονται ὁμοιάζοντα πρὸς φυτὰ μᾶλλον παρὰ πρὸς ζῷα· πεπτικὸν σωλῆνα δὲν ἔχουσιν, ἡ δὲ πέψις διενεργεῖται διὰ *συσταλτῶν κενῶν διαστημάτων*· ἐπίσης στεροῦνται τελείως ὀργάνων κινήσεως. Ὁ πολλαπλασιασμός των γίνεται διὰ σπορίων. Ζῶσι παρασιτικῶς ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ αἵματος ἄλλων ζώων καὶ προξενοῦσι μεγάλας βλάβας ἐπ' αὐτῶν.

Εἰς τὰ ζῳάρια αὐτὰ ὀφείλονται οἱ ἑλώδεις πυρετοὶ (πλασμώδιον Laveran, βλ. λ.). Τὰ αἱμοσπορίδια ζῶσιν ὑπὸ τρεῖς μορφὰς εἰς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου, παρατηροῦντες δ' αὐτὰ διὰ τοῦ μικροσκοπίου διακρίνομεν τρία διακεκριμένα σωμάτια, *σφαιρικά*, *ροδοειδῆ* καὶ *μηνοειδῆ*. Τὰ σωμάτια ταῦτα πολλαπλασιάζονται διὰ κατατμήσεως καὶ ἐντὸς δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν γίνεται ἡ τελεία ἀνάπτυξίς των. Τινὰ ἀναπαράγονται εἰς τὸν πεπτικὸν σωλῆνα τῶν κωνώπων *(ἀνωφελεῖς κώνωπες)* δι' ὧν μεταδίδονται οἱ ἑλώδεις εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἕτερα αἱμοσπορίδια ἀναπτύσσονται καὶ πολλαπλασιάζονται κατὰ τὸν ἴδιον ὡς ἄνω τρόπον εἰς τὸ αἷμα τῶν βοῶν. Ὁ πυρετὸς τοῦ Τεξὰς εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ὀφείλεται εἰς αἱμοσφαιρίδιον γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Πυρόσωμα τὸ δίφυλλον*, τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει ἀληθεῖς καταστροφὰς εἰς τὰς ἀγέλας τῶν βοῶν τῆς μεσημβρινῆς ἰδίως Ἀμερικῆς. Τὸ αἱμοσπορίδιον τοῦτο μεταδίδεται εἰς τοὺς βόας τῇ μεσολαβήσει ἑνὸς ἀκάρεως, τοῦ *ἰξόδοντος*, ὅστις ζῇ ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν βοῶν. Ἡ ἀσθένεια αὕτη εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰς τὴν Μεσημβρινὴν Ἀμερικὴν καὶ τὸ Γαλλικὸν Μαρόκον ὅπου αἱ ἐξ αὐτῆς ἀπώλειαι τῶν βοῶν φθάνουν εἰς 50 %.

Τὸ *πυρόπλασμα τὸ βόειον* προκαλεῖ ἀναλόγους καταστροφὰς εἰς τοὺς βόας τῆς Βορείου Γαλλίας. Τὸ αἱμοσπορίδιον τοῦτο μεταδίδεται διὰ τῶν *κυνορραϊστῶν* (τσιμπουριῶν) καὶ ἐπιφέρει 12-15% ἀπωλείας εἰς τὰ προσβαλλόμενα ζῷα.

Παραπλήσια πυροπλάσματα ἔχουσιν οἱ ἵπποι καὶ οἱ κύνες.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[Μικροβιολ.]. Τὰ αἱμοσπορίδια εἶναι πρωτό-

Digitized by Google

ζῷα (=ζωϊκὰ μικρόβια) ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν τῶν *σποροζῴων*. Εἰς τὰ αἱμοσπορίδια καταλέγεται καὶ τὸ πλασμώδιον τῆς ἑλονοσίας τοῦ ἀνθρώπου. Πολλαπλασιάζονται ταῦτα κατὰ δύο τρόπους: διὰ *σπορογονίας* (τ. ἔ. διὰ τῆς συνευρέσεως τῶν δύο φύλων) ἥτις τελεῖται ἐντὸς ἐντόμων, διαφόρων ἑκάστοτε ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ αἱμοσποριδίου, καὶ διὰ *σχιζογονίας* (τ. ἔ. δι' ἀγάμου πολλαπλασιασμοῦ), ἥτις τελεῖται ἐν τῷ αἵματι τῶν μεμολυσμένων ζῴων. Τὰ αἱμοσπορίδια εἶναι κυτταροπαράσιτα, ἀναζητοῦμεν δὲ ταῦτα διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἐντὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἴτε εἰς ἀχρωμάτιστα πρόσφατα παρασκευάσματα αἵματος, εἴτε εἰς ξηρὰ κεχρωσμένα τοιαῦτα (βλ. πλασμώδια). Κ. ΣΑΒΒΑΣ

αἱμοσταγής (ὁ, ἡ,), —ὲς (τὸ) ἢ *αἱματοσταγής*· ὁ στάζων αἷμα, ὁ καθημαγμένος, ὁ ματωμένος (κυριολ. καὶ μεταφ.).

αἱμοστασία (ἡ)· ἡ ἐπίσχεσις, ἡ κατάπαυσις τῆς αἱμορραγίας || ἡ πρὸς κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας θεραπευτικὴ ἐνέργεια. Β. Φ.

—[ΙΑΤΡ.]. Μικραὶ αἱμορραγίαι ἐκ τριχοειδῶν ἢ φλεβικῶν ἀγγείων ἢ καὶ ἐκ μικροτέρων ἀρτηριῶν καταπαύουσι συνήθως ἀφ' ἑαυτῶν διὰ θρομβώσεως τοῦ αἵματος κατὰ τὸν τόπον τῆς βλάβης· σπανίως δύναται νὰ συμβῇ τοῦτο καὶ ἐπὶ αἱμορραγίας ἐκ μεγαλυτέρων ἀρτηριῶν. Σημειωτέον δέ, ὅτι μικρά τις ῥοὴ αἵματος ἀπὸ τραύματος τυχαίου (δηλ. οὐχὶ ὑπὸ τοῦ χειρουργοῦ παραχθέντος) εἶναι ὠφέλιμος κατὰ τοῦτο, ὅτι διὰ τοῦ ἐκρέοντος αἵματος γίνεται ἀπόπλυσις τοῦ τραύματος καὶ ἀπαλλάσσεται τοῦτο ἐν μέρει ἀπὸ παθογόνων μικροοργανισμῶν, οἵτινες εἰσέδυσαν ἴσως ἐντὸς αὐτοῦ.

Ὅταν ἐπὶ τραυμάτων δὲν αἱμορραγῶσι μεγάλα ἀγγεῖα, ἀρκεῖ συνήθως ἡ συρραφὴ τῶν τραυματικῶν χειλέων, ὁσάκις ἐνδείκνυται, ἢ μόνη ἡ διὰ τοῦ ἐπιδέσμου πίεσις, ἐν ἀνάγκῃ ἰσχυροτέρα πως γινομένη, πρὸς ἄμεσον κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας. Ἡσυχία καὶ ἀνάρροπος θέσις τῆς αἱμορραγούσης χώρας (ἀνύψωσις αἱμορραγοῦντος ἄκρου) συντείνουσιν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Ὅταν αἱμορραγῶσιν ἀγγεῖα μεγαλύτερα, ἰδίως ἀρτηρίαι, ἡ αἱμοστασία γίνεται διὰ τῆς «*ἀπολινώσεως*» τῶν ἀγγείων τούτων· δι' αἱμοστατικῆς λαβίδος (βλ. λ.) συλλαμβάνομεν τὸ χαῖνον στόμιον τοῦ αἱμορραγοῦντος ἀγγείου, ὥστε ν' ἀποφραχθῇ τελείως, διὰ νήματος δὲ (συνήθως μεταξίνου ἢ καὶ ἐκ ζωϊκῆς χορδῆς) περισφίγγομεν καὶ συγκλείομεν αὐτό, μεθ' ὃ ἀπομακρύνομεν τὴν αἱμοστατικὴν λαβίδα. Κατά τινας περιπτώσεις ἀντὶ τῆς ἁπλῆς περιδέσεως (ἀπολινώσεως) γίνεται «*περίπαρσις*», ἤτοι τὸ νῆμα διὰ βελόνης διαπερᾶται ὑπὸ τὸ ῥύγχος τῆς λαβίδος διὰ τῶν ἱστῶν καὶ εἶτα περιδέεται, οὕτω δὲ μετὰ τῶν περισφιγγομένων ἱστῶν ἀποφράσσεται καὶ ἡ ἀρτηρία. Ἐξαιρετικῶς ἐὰν δὲν δυνάμεθα (διὰ τὸ πολὺ βάθος π. χ. τῆς αἱμορραγούσης χώρας) νὰ περισφίγξωμεν διὰ νήματος τὸ αἱμορραγοῦν ἀγγεῖον, ἀφίνομεν ἐπὶ τόπου τὴν συγκλείουσαν τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου αἱμοστατικὴν λαβίδα ἐπὶ 48 ὥρας καὶ πλέον, μέχρις οὗ ἐπέρχεται θρόμβωσις καὶ ὁριστικὴ κατάπαυσις τῆς αἱμορραγίας.

Ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπὶ τόπου, κατὰ τὸ τραῦμα, σύλληψις καὶ ἀπολίνωσις αἱμορραγοῦντος ἀγγείου, ὅπερ σπανιώτερον, ἀπολινοῦμεν τὴν κυρίαν ἀρτηρίαν, ἐξ ἧς προσάγεται αἷμα εἰς τὸ τραῦμα, μακρὰν τοῦ τραύματος τούτου, ἀποκαλύπτοντες αὐτὴν ἐν καταλλήλῳ τινὶ θέσει (*ἀπολίνωσις κατὰ τὴν συνέχειαν τῆς ἀρτηρίας*). Ἐνίοτε, ὡς προκειμένου περὶ ἐξαιρέσεως ὀργάνων ἢ νεοπλασμάτων μισχωτῶν, ἐκτελοῦμεν «*ἀθρόαν*» ἀπολίνωσιν, ἤτοι περιδέομεν οὐχὶ ἕκαστον ἀγγεῖον ἰδιαιτέρως, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ τὸν δι' οὗ εἰσέρχονται τὰ ἀγγεῖα μίσχον, ὃν δυνάμεθα, χάριν μείζονος ἀσφαλείας, καὶ νὰ συνθλίψωμεν πρὸ τῆς ἀπολινώσεως αὐτοῦ διά τινος ἰσχυρᾶς «*κλειθρολαβίδος*» ἢ εἰδικοῦ «*ἀγγειοθρύπτου*». Καὶ συρραφὴ δ' ἔτι τοῦ τοιχώματος διαιρεθείσης ἀρτηρίας ἢ φλεβὸς γίνεται κατά τινας περιστάσεις, ὥστε νὰ κλεισθῇ τὸ ῥῆγμα τοῦ ἀγγείου ἢ καί, ἂν ἔχῃ διαιρεθῇ ἐντελῶς, ν' ἀποκατασταθῇ συνεχὴς ὁ αὐλὸς αὐτοῦ. Καὶ τῆς καρδίας τραύματα δύνανται νὰ συρραφῶσι μετ' ἐπιτυχίας.

Πλὴν τῆς ἀπολινώσεως, ἄλλο λίαν ἀποτελεσματικὸν μέσον, πρὸς κατάπαυσιν ἰδίως αἱμορραγιῶν προερχομένων ἐκ παρεγχυματώδους τινὸς ὀργάνου ἢ ἐκ κοιλοτήτων, εἶναι ὁ *πωματισμὸς* τοῦ τραύματος ἢ τῆς κοιλότητος δι' ἀποστειρωμένης, ἁπλῆς ἢ ἰωδοφορμιούχου (ἢ ἄλλης παρομοίας) ὀθόνης (γάζης).

Ὡς πρόχειρος βοήθεια κατὰ σφοδρᾶς τινος αἱμορραγίας, μέχρις οὗ κατασταθῇ δυνατὴ ἡ ὁριστικὴ ἐπίσχεσις αὐτῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐκτελεῖται, ὅπου εἶναι δυνατόν, ἡ κεντρικὴ συμπίεσις τοῦ προσάγοντος τὸ αἷμα ἀρτηριακοῦ στελέχους. Ἐπὶ τῶν ἄκρων π. χ. περισφίγγομεν τὸ μέλος κατὰ τὴν ῥίζαν αὐτοῦ ἢ κατωτέρω δι' ἐλαστικοῦ τινος σωλῆνος (Esmarch) ἢ ἐλαστικῆς ταινίας μέχρις ἐξαλείψεως τοῦ σφυγμοῦ. Ἐν ἀνάγκῃ ἡ περίσφιγξις δύναται νὰ γίνῃ καὶ διὰ ταινίας ὑφάσματός τινος οἱουδήποτε, μετὰ τὴν περίδεσιν τοῦ ὁποίου διαβιβάζεται ὑπὸ τὸν κόμβον στερεόν τι ἐπίμηκες ἀντικείμενον (κλειδίον, κονδυλοφόρος κτλ.), ὅπως διὰ τῆς περιστροφῆς ἐπιτευχθῇ περίσφιγξις ἀρκετὰ ἰσχυρά, ὥστε ν' ἀποφραχθῇ ἡ ἀρτηρία. Ἀλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη προσωρινὴ ἰσχαιμος περίδεσις τοῦ μέλους δὲν πρέπει νὰ παρατείνεται συνεχῶς πλέον τῶν 2½ τὸ πολὺ ὡρῶν, διὰ τὸν κίνδυνον γαγγραίνης τοῦ μέλους.

Δύναται δὲ καὶ ἡ κοιλιακὴ ἔτι ἀορτὴ νὰ συνθλιβῇ κατὰ τὸν ἄνω τρόπον προσωρινῶς (π. χ. ἐπὶ αἱμορραγίας ἀπὸ ἀγγείων κατὰ τὴν λεκάνην) δι' ἐλαστικῆς περισφίγξεως τῆς κοιλίας (Momburg) ἢ καὶ δι' εἰδικοῦ τινος πιέστρου.

Ἡ κεντρικὴ συμπίεσις τοῦ ἀρτηριακοῦ στελέχους δύναται νὰ γίνῃ καὶ διὰ τῶν δακτύλων ἐν ἀνάγκῃ (π. χ. μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἰσχαίμου περισφίγξεως ἢ τῆς ἀπολινώσεως). Ἡ δακτυλικὴ πίεσις γίνεται κατά τινα θέσιν τῆς διαδρομῆς τοῦ ἀγγείου, ἔνθα ὑπόκειται ὀστοῦν. Π. χ. τὴν βραχιόνιον ἀρτηρίαν πιέζομεν ἐπὶ τοῦ βραχιονίου ὀστοῦ κατὰ τὴν λεγομένην *αὔλακα τοῦ δικεφάλου*, τὴν μηριαίαν ἀρτηρίαν πιέζομεν ἐπὶ τοῦ ἡβικοῦ ὀστοῦ κάτωθι τῆς βουβωνικῆς αὔλακος, κλπ.

Δι' ἰσχυρᾶς κάμψεως τοῦ γόνατος ἢ τοῦ ἀγκῶνος, διατηρουμένης στερεῶς δι' ἐπιδέσμου τινός, δύνανται νὰ ἐπισχεθῶσι προσωρινῶς αἱμορραγίαι κατὰ τὴν ἰγνὺν ἢ κατὰ τὴν καμπὴν τοῦ ἀγκῶνος.

Ἐπὶ ἐσωτερικῶν αἱμορραγιῶν ἐπεμβαίνομεν ἐπίσης πολλάκις χειρουργικῶς. Ἀποκαλύπτομεν τὸ αἱμορραγοῦν ὄργανον καὶ ἐπιζητοῦμεν τὴν ἄμεσον ἐπίσχεσιν τῆς αἱμορραγίας δι' ἀπολινώσεως, διὰ ῥαφῆς, ἔστιν ὅτε καὶ δι' ἐξαιρέσεως σύμπαντος τοῦ αἱμορραγοῦντος ὀργάνου (νεφροῦ, σπληνός, μήτρας). Ἄλλοτε, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνεργήσωμεν ἀμέσως κατὰ τὴν πηγὴν τῆς αἱμορραγίας, καταφεύγομεν εἰς ἐμμέσους τρόπους, π. χ. εἰς φλεβοτομίαν ἐπὶ ἐγκεφαλικῆς αἱμορραγίας πρὸς ἐλάττωσιν τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος, συντελεστικῆς εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς αἱμορραγίας, ἢ ἐπὶ πνευμονικῆς αἱμορραγίας (φυματίασις) ἐκτελοῦμεν τεχνητὸν *πνευμοθώρακα* πρὸς συμπίεσιν καὶ ἀκινησίαν τοῦ πνεύμονος.

Χρησιμοποιοῦμεν πολλάκις πρὸς αἱμοστασίαν καὶ τὴν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν (δι' ὕδατος 50° καὶ ἄνω ἢ δι' ὑπερθέρμου ἀέρος ἢ ἀτμοῦ) ἢ τὸ ψῦχος (ἐφαρμογὴ κύστεως πάγου κατὰ τὴν χώραν ἔνθα ἡ αἱμορραγία, κατάποσις μικρῶν τεμαχίων πάγου ἐπὶ αἱμορραγιῶν ἀπὸ τοῦ στομάχου, θερμαὶ πλύσεις ἐπὶ αἱμορραγιῶν ἐκ τῆς μήτρας κτλ.).

Σπανίως ποτὲ ἐφαρμόζονται καὶ τοπικὰ αἱμοστατικὰ μέσα, ὡς διάλυσις πηκτῆς (gélatine), διάλυσις ἐπινεφριδίνης (adrénaline, suprarénine), π.χ. ἐπὶ αἱμορραγίας ἐκ τῶν ῥινικῶν κοιλοτήτων, σπανιώτερον καυτηρίασις διὰ τοῦ θερμοκαυτῆρος ἢ δι' ὀξέων, ὑπερχλωριοῦχος σίδηρος, κτλ.

Ἐπὶ αἱμορραγιῶν μὴ προσιτῶν εἰς ἄμεσον τοπικὴν ἐνέργειαν χρησιμοποιοῦμεν καὶ γενικὰ αἱμοστατικὰ φάρμακα διὰ τοῦ στόματος ἢ εἰς ἐνέσεις, ὡς ἡ ἐργοτίνη, ἡ ὕδραστις ἡ καναδαία (hydrastis canadensis), ἡ πηκτὴ (μάλιστα εἰς ἐνέσεις, καλῶς ἀποστειρωμένη), τὸ χλωριοῦχον ἀσβέστιον (καὶ εἰς ἐνδοφλεβίους ἐνέσεις ὑπὸ τὸ ὄνομα afenil), τὸ χλωριοῦχον νάτριον (καὶ ἐνδοφλεβίως 10%) κλπ. Ὠφέλιμοι εἶναι πολλάκις ἐπίσης ἐνέσεις ζωϊκοῦ ὀροῦ (π. χ. ἐπὶ αἱμορροφιλίας). Πρό τινος εἰσήχθη εἰς χρῆσιν ὡς αἱμοστατικὸν μέσον ἐσωτερικῶς, τοπικῶς ἢ καὶ εἰς ἐνέσεις, οὐσία τις λαμβανομένη ἐκ τῶν «πεταλίων» τοῦ αἵματος, Coagulen ἀποκληθεῖσα, ἥτις ὑποβοηθεῖ τὴν θρόμβωσιν τοῦ αἵματος. Ὁμοίως ἐνεργεῖ ἡ νεωστὶ ἐκ πνευμονικοῦ παρεγχύματος παρασκευασθεῖσα οὐσία Clauden. Τέλος δὲ καὶ μετάγγισις αἵματος ἐγένετο ἐνίοτε μετ' ἐπιτυχίας.

Εὐνόητον, ὅτι ἐπὶ σημαντικῆς πως αἱμορραγίας ἀπαιτεῖται πλήρης ἡσυχία τῆς πασχούσης χώρας, ἀλλὰ καὶ γενικὴ ἠρεμία σωματική τε καὶ ψυχική.

Πολλάκις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνάγκη παρίσταται νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν χρῆσιν φαρμάκων ναρκωτικῶν (μορφίνης κ.τ.τ.). Δ. Χ. ΚΟΚΚΟΡΗΣ

αἱμοστατικός, -ή, -όν· ὁ ἱκανὸς ἢ κατάλληλος πρὸς αἱμοστασίαν· «*φάρμακα αἱμοστατικά*» ἢ ἁπλῶς «*αἱμοστατικά*».

—*αἱμοστατικὴ λαβὶς* ἢ *κλειθρολαβὶς* [*Ἰατρ.*]. Ἐργαλεῖον χειρουργικὸν χρησιμεῦον πρὸς σύλληψιν καὶ ἀπολίνωσιν αἱμορραγοῦντος ἀγγείου (βλ. αἱμοστασία). Αἱ αἱμοστατικαὶ αὗται λαβίδες ποικίλαι τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος οὖσαι (ἀπὸ 12 ἑκ. μ. μέχρι 22-25 ἑκ. μ. καὶ πλέον), ἀποτελοῦνται ἐκ δύο σκελῶν, κοχλιουμένων κατὰ τὸ μέσον περίπου δίκην ψαλίδος, καὶ ἀπολήγόντων κατὰ μὲν τὸ ἓν ἄκρον αὐτῶν εἰς πλατείας ἐπιφανείας μεταξὺ τῶν ὁποίων συλλαμβάνεται τὸ αἱμορραγοῦν ἀγγεῖον, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον εἰς ἓν ἢ πλείονα ὀδοντώματα, δι' ὧν στερρῶς προσαρμόζονται καὶ συσφίγγονται τὰ σκέλη πρὸς ἄλληλα, πιέζοντα οὕτω τὸ αἱμορραγοῦν ἀγγεῖον, ἢ καὶ ἀποχωρίζονται ἀλλήλων κατὰ βούλησιν τοῦ χειριζομένου.

Τὸ ἐλεύθερον ἄκρον αὐτῶν εἶναι ὁτὲ μὲν ἐλαφρῶς πεπλατυμένον (Pean), ὁτὲ δὲ κυλινδροειδὲς ἢ κωνοειδὲς (Terrier), ἄλλοτε ὀδοντωτὸν μεθ' ἑνὸς

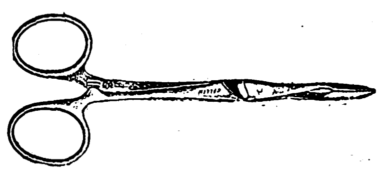

Αἱμοστατικὴ λαβὶς Péan.

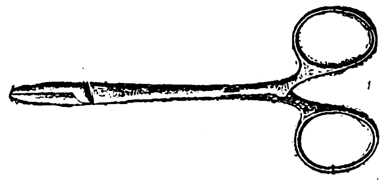

Λαβὶς Terriez.

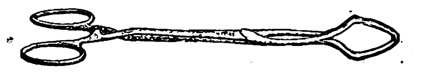

Λαβὶς θυριδωτή.

ὀδόντος εἰσχωροῦντος ἐν ἀναλόγῳ ἐντομῇ τοῦ ἑτέρου σκέλους (Kocher), ἢ σχήματος T (Pozzi), ἢ καὶ θυριδωτόν. Ἐπίσης κατὰ τὸ ἐλεύθερον ἄκρον δύνανται νὰ εἶναι εὐθεῖαι, κυρταί, καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις των, ἢ γονατοειδῶς κεκαμμέναι.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσι καὶ εἰδικαὶ μακραὶ λαβίδες μετὰ ἰσχυρῶν λαβῶν καὶ βραχυτάτων σκελῶν συλλήψεως, εὐθέων, κυρτῶν ἢ γονατοειδῶν, πρὸς ἀσφαλῆ σύλληψιν εἰδικῶν ὀργάνων, ὡς αἱ τοῦ Segond διὰ τοὺς πλατεῖς συνδέσμους τῆς μήτρας ἐπὶ ἀφαιρέσεως ταύτης ἀπὸ τοῦ κόλπου, αἱ ἰσχυραὶ λαβίδες τοῦ Doyen καὶ Kocher διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν (25 ἑκ. μ. μήκους), τοῦ Faure καὶ ἄλλων.

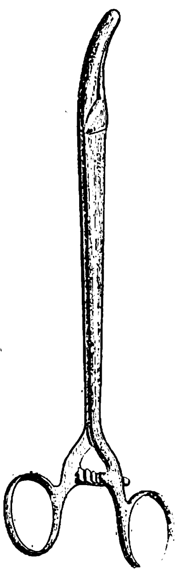

Αἱμοστατικὴ λαβὶς Segond.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ὑπάρχουσι λαβίδες μετὰ μακρῶν καὶ εὐκάμπτων σκελῶν συλλήψεως, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς ἐλαστικότητός των πιέζουσιν ἠπίως, χρησιμεύουσι δὲ πρὸς εἰδικὰς ἐγχειρήσεις, στομάχου καὶ ἐντέρων. Ι. ΚΑΛΑΪΤΖΗΣ

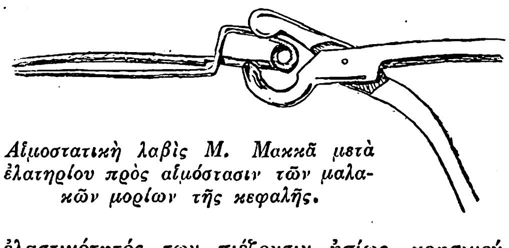

Αἱμοστατικὴ λαβὶς Μ. Μακκᾶ μετὰ ἐλατηρίου πρὸς αἱμόστασιν τῶν μαλακῶν μορίων τῆς κεφαλῆς.

αἱμόστικτος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ ἐστιγμένος μὲ αἷμα, ὁ πλήρης κηλίδων αἵματος.

αἱμοστύλη (Hemostyl) [*Φαρμακ.*]. Σκευασία εἰδικὴ ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Roussel ἐπινοηθεῖσα, βάσιν ἔχουσα τὸν αἱμοποιητικὸν ὀρὸν ἵππου, συχνάκις ἀφαιμασσομένου· ἑκάστη ἀφαίμαξις ἐκτελεῖται καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἵππος εὑρίσκεται ἐν πλήρει κρίσει αἱματικῆς ἀναγεννήσεως. Εἶναι ὀρὸς διεγερτικὸς ὑπό τε τὴν ἔννοιαν τῆς αἱματοποιήσεως καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς αἱμοστασίας. Ἡ αἱμοστύλη καθὸ προερχομένη ἐκ ζώων ὑγιῶν καὶ νέων, δύναται ἐνεργῶς νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκεῖ ὅπου καὶ ὁ φυσικὸς ὀρὸς τοῦ ἵππου, ἤτοι πρὸς μερικὴν ἢ γενικὴν λευκοκυττάρωσιν. Χρησιμοποιεῖται δὲ πρὸς τὰς ἀναιμίας ἐν γένει, τὰς ἀναρρώσεις ἐκ νόσων μολυσματικῶν, τὰς ἀδυναμικὰς καὶ ἐξαντλητικὰς καταστάσεις κλπ., ἔτι δὲ καὶ πρὸς αἱμορραγίας καὶ δὴ τὰς μετεγχειρητικάς. Φέρεται 1) εἰς δισκία συμπεπιεσμένα (comprimés), ὧν λαμβάνονται 3-4 καθ' ἑκάστην, καὶ 2) εἰς φύσιγγας (ampoules) ὧν ἐνίενται ὑποδορίως ἀνὰ μία καθ' ἑκάστην. Μ. Ν. Κ.

Digitized by Google

αἱμοσφαίρια [*Ἀνατομ.*]. Τὰ αἱμοσφαίρια (βλ. αἷμα) εἶναι *ἐρυθρὰ* καὶ *λευκά*.

ΕΡΥΘΡΑ ΑΙΜΟΣΦΑΙΡΙΑ. Τὰ ἐρυθρὰ καλοῦνται καὶ *ἐρυθροκύτταρα*, περιέχουσι δὲ εἰδικὴν οὐσίαν, τὴν *αἱμοσφαιρίνην*, ἥτις προσδίδει εἰς τὸ αἱμοσφαίριον χροιὰν κιτρίνην ὅταν τοῦτο ἐξετάζεται μονομερῶς, ὅταν ὅμως τὰ αἱμοσφαίρια κεῖνται κατὰ στιβάδας, τότε φαίνονται ταῦτα ἐρυθρά.

Ἔχομεν δύο εἰδῶν ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐν τῇ ζωϊκῇ κλίμακι· τὰ *ἀπύρηνα*, εἰς ἃ ὑπάγεται καὶ τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὰ ἐμπύρηνα, ὡς τὰ αἱμοσφαίρια τῶν ἰχθύων, πτηνῶν καὶ ἀμφιβίων. Θὰ ἐξετάσωμεν ἐν πρώτοις τὰ ἀπύρηνα αἱμοσφαίρια καὶ κατόπιν τὰ ἐμπύρηνα.

Ἱστορικόν.—Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὸ 1658 ὑπὸ τοῦ Swammerdam καὶ κατόπιν τῷ 1661 ὑπὸ τοῦ Malpighi. Οἱ ἐρευνηταὶ οὗτοι εἶδον σωμάτιά τινα στρογγύλα ἐν τῷ αἵματι τῶν ὁποίων δὲν ἠννόησαν τὴν σημασίαν. Ὁ Leuwenhoeck (1673) ἠρεύνησεν ἐπισταμένως τὰ σωμάτια ταῦτα ἐν τῷ αἵματι πλείστων ζῴων, παρετήρησε δ' ὅτι ἀποτελοῦσι στοιχεῖα ἀπαντῶντα σταθερῶς ἐν αὐτῷ, καὶ τὰ ὁποῖα διαφέρουσιν ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ ζῴου, ὠνόμασε δὲ ταῦτα *σφαιρίδια*, ἐπειδὴ εἶχον σχῆμα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σφαιρικόν, βραδύτερον δὲ *ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ αἵματος*. Οἱ φυσιολόγοι ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ὁ *Richerand* καὶ *Malpighi*, μετὰ δυσκολίας παρεδέχθησαν τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην καὶ ἀπέδωσαν τὰς ὑπὸ τῶν τότε προαναφερομένων ἀνατόμων καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν *Senac* καὶ *Hewson* παρατηρήσεις εἰς ὀπτικὴν μικροσκοπικὴν ἀπάτην. Ὁ Prevost καὶ Dumas βραδύτερον (1820) ἐπελήφθησαν νέων καὶ λεπτομερεστέρων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων καὶ καθώρισαν τὴν σημασίαν αὐτῶν ἔν τε τῇ Ἱστολογίᾳ καὶ Φυσιολογίᾳ.

Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζομεν ὡς ἑξῆς: Διὰ βελόνης ἀπεστειρωμένης νύσσομεν τὸ ἄκρον ἑνὸς τῶν δακτύλων, ἐξέρχεται δὲ σταγὼν αἵματος, τὴν ὁποίαν ἐπιθέτομεν ἐπὶ ἀντικειμενοφόρου πλακὸς καὶ ἐπικαλύπτομεν τάχιστα διὰ καλυπτηρίου πλακός, ὅπως μή, ἐξατμισθέντος τοῦ ὑγροῦ, ἀλλοιωθοῦν τὰ αἱμοσφαίρια. Πρὸς τοῦτο καλύτερον εἶναι τὴν σταγόνα τοῦ αἵματος ν' ἀναμίξωμεν μετὰ σταγόνος ὀσμικοῦ ὀξέος διαλύσεως 1%, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ μονιμοποιῇ τὰ αἱμοσφαίρια καὶ νὰ διατηρῇ ἐν τῇ φυσιολογικῇ αὐτῶν καταστάσει, καθὼς καὶ νὰ ἀραιώνῃ ταῦτα, οὕτως ὥστε ἡ μελέτη αὐτῶν νὰ καθίσταται εὐκολωτέρα. Παρατηροῦντες διὰ τοῦ μικροσκοπίου τὸ οὕτω πως παρασκευασθὲν αἷμα βλέπομεν πληθώραν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, τῶν ὁποίων ἐξετάζομεν διαδοχικῶς τὸ σχῆμα, τὴν χροιάν, τὰς διαστάσεις, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν σύστασιν.

Τὸ σχῆμα τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κωδωνοειδές, μεταβαλλόμενον ὅμως ἀναλόγως τῆς θέσεως ἐν ᾗ τὸ αἱμοσφαίριον εὑρίσκεται. Ὅταν τὸ αἱμοσφαίριον ἐξετάζηται κατ' ἐπιφάνειαν, παρουσιάζει σχῆμα δίσκου μετὰ στρογγύλων χειλέων, ἔχοντος δὲ ὄψιν διάφορον κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ. Τὸ ἐρυθρὸν αἱμοσφαίριον ἔχει σχῆμα ἀμφικοίλου φακοῦ, ὅπως δύναται νὰ πεισθῇ ἄλλως τέ τις ὅταν παρατηρῇ τὸ αἱμοσφαίριον ἐκ τοῦ πλαγίου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ σχήματος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐξετάζεται καὶ κινηματογραφικῶς καθὼς καὶ μικροσκοπικῶς ὅταν διέρχωνται ταῦτα διὰ τῶν μικρῶν τριχοειδῶν, ὁπότε πιέζονται καὶ μεταβάλλουσι σχῆμα ὅταν τὰ τριχοειδῆ ἔχουσιν αὐλὸν μικρότερον τῆς διαμέτρου τοῦ ἐρυθροῦ αἱμοσφαιρίου, δηλονότι κάτω τῶν 7 μ. Εἰς παθολογικὰς περιπτώσεις τὰ αἱμοσφαίρια λαμβάνουσι ποικίλας μορφὰς ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *ποικιλοκύττωσις*. Ἐὰν ὑπάρχει διαφορὰ εἰς τὸ μέγεθος, καλεῖται *ἀνισοκύττωσις*.

Τὸ χρῶμα τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι κίτρινον πρὸς τὸ πορτοκαλλόχρουν ἢ κιτρινοπράσινον ὅταν ταῦτα εἶναι ἠραιωμένα, ἐνῷ ὅταν εἶναι συμπεπυκνωμένα προσδίδουσι τότε εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐρυθρὰν αὐτῶν χροιάν. Προσέτι ἡ περιφερικὴ μοῖρα τοῦ ἐρυθροῦ αἱμοσφαιρίου εἶναι ἐρυθροτέρα ἢ ἡ κεντρική, ὅταν παρατηρῶμεν αὐτὸ ἀπομεμονωμένον, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ κατὰ τὴν περιφέρειαν τὸ αἱμοσφαίριον εἶναι παχύτερον. Ἡ ποσότης ἑπομένως τῆς αἱμοσφαιρίνης εἶναι περισσοτέρα εἰς τὴν περιφέρειαν ἢ εἰς τὸ κέντρον. Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια εἶναι λίαν ἐλαστικά, μεταβάλλουσι δὲ σχῆμα ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ πιέσει, τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ καὶ τὴν εἴσδυσιν αὐτῶν καὶ κυκλοφορίαν ἐντὸς τῶν τριχοειδῶν.

Ἡ διάμετρος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἶναι κατὰ μέσον ὅρον 7 χιλιοστὰ τοῦ χιλιοστομέτρου. Ἐνίοτε ὅμως ἀπαντῶμεν καὶ αἱμοσφαίρια ἔχοντα μῆκος 8-8,5 μ. καθὼς καὶ μικρότερα τοῦ φυσιολογικοῦ 7-5 μ. (Μεγάλα καὶ μικρὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια.)

Τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἔχουσι τὴν ἰδιότητα νὰ συγκολλῶνται πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν καὶ νὰ λαμβάνωσι τὸ σχῆμα στηλῶν νομισμάτων. Τὸ φαινόμενον ὀφείλεται εἰς τὴν γλοιότητα τῶν αἱμοσφαιρίων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ποσὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, τοῦτο ἀντιστοιχεῖ εἰς 5 ἑκατομμύρια εἰς ἕκαστον κυβικὸν χιλιοστόμετρον αἵματος (5 τρισεκατομμύρια κατὰ λίτρον). ἤτοι διὰ 5 λίτρα αἵματος τὰ ὁποῖα περιέχει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, εἰς 25 τρισεκατομμύρια αἱμοσφαίρια.

Ὑφὴ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. -- Ἡ ὑφὴ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁμοειδής, δὲν παρατηρεῖται δηλ. πυρὴν ἢ κυτταρικὸς ὑμήν. Διὰ τῶν συνήθων χρώσεων δι' ὧν χρωννύομεν τοὺς πυρῆνας τῶν κυττάρων τὰ αἱμοσφαίρια δὲν ἐμφανίζουσιν ὕπαρξιν πυρῆνος. Ἐὰν ἀφήσωμεν νὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῶν οἰνόπνευμα ἠραιωμένον δι' ὕδατος, τὰ αἱμοσφαίρια παρουσιάζουν διπλῆν περιφέρειαν καὶ διογκοῦνται, ἐὰν δὲ προσθέσωμεν μετὰ ταῦτα γλυκερίνην συρρικνοῦνται, ἡ δὲ ἐπιφάνεια αὐτῶν πτυχοῦται ὡς τὰ αἱμοσφαίρια νὰ εἶχον λεπτὸν ὑμένα. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ ὑμένος ἀλλὰ περὶ πυκνοτέρας μοίρας τῆς περιφερείας τοῦ αἱμοσφαιρίου. Ἡ ἐλαχίστη ἐξάτμισις ἡ πύκνωσις τοῦ πλάσματος τοῦ αἵματος διὰ προσθέσεως χλωριούχου νατρίου ἐπιφέρει μεταβολὴν τῆς μορφῆς τῶν αἱμοσφαιρίων τὰ ὁποῖα καθίστανται ἀστεροειδῆ κατὰ τὴν περιφέρειαν αὐτῶν καὶ τέλος συρρικνοῦνται καὶ λαμβάνουσι σχῆμα ἀκανθωτόν. Διὰ νὰ παραμείνῃ τὸ σχῆμα τῶν αἱμοσφαιρίων ὡς ἔχει τοῦτο φυσιολογικῶς, πρέπει νὰ διατηρήσωμεν αὐτὰ ἐν διαλύσει φυσιολογικοῦ ὀροῦ (7 : 1000) ὡς ἡ τοῦ πλάσματος, ἢ νὰ μονιμοποιήσωμεν αὐτὰ διὰ τῆς θερμότητος ἢ ἄλλου τινὸς ὑγροῦ. Ἐὰν θερμάνωμεν πλάκα περιέχουσαν σταγόνα αἵματος ἐν φυσιολογικῷ ὀρῷ, παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς θερμοκρασίας τὰ αἱμοσφαίρια διογκοῦνται, διασπῶνται καὶ μεταβάλλωνται εἰς μικρὰ τεμάχια ἐν εἴδει στρογγύλων σφαιρῶν συνδεομένων διὰ μικρῶν νηματίων, τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι τὰ αἱμοσφαίρια συνίστανται ἐξ ὁμοειδοῦς οὐσίας καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν των καὶ ὅτι δὲν ἐμπερικλείονται ἐντὸς ὑμένος.

Ὡς δεύτερον τύπον ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων θὰ περιγράψωμεν τὸν τοῦ βατράχου. Ἐξετάζοντες μικροσκοπικῶς τὸ αἷμα τοῦ βατράχου, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ζῴου τούτου δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τοῦ ἀνθρώπου· τὸ σχῆμά των, ἀντὶ στρογγύλου, εἶνε ἐλλειψοειδές, ὅταν παρατηροῦμεν ταῦτα κατ' ἐπιφάνειαν καὶ ἀτρακτοειδὲς ἐκ τοῦ πλαγίου, ἔχουσι δὲ τὸ μέσον αὐτῶν παχύτερον, εἶνε ἑπομένως ἀμφίκυρτα καὶ οὐχὶ ἀμφίκοιλα. Ἡ κυρτότης αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν παρουσίαν πυρῆνος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἱμοσφαιρίου, γινομένου καταφανοῦς κυρίως ὅταν ἐξετάζωμεν μὴ χρωματισμένον αἷμα. Ὁ πυρὴν εἶνε ᾠοειδής, ἄχρους καὶ ἔχει ὄψιν μόρου, γίνεται δὲ ὁμοειδὴς τῇ ἐπιδράσει οἰνοπνεύματος, ὁπότε ἀναφαίνονται ἐντὸς αὐτοῦ δύο πυρήνια. Ὁ πυρὴν χρώννυται ὑπὸ τῆς αἱματοξυλίνης καὶ τοῦ καρμινίου, δὲν ἀναφαίνεται ὅμως ἐντὸς αὐτοῦ δίκτυον χρωματίνης. Πρόκειται ἑπομένως περὶ μομιοποιημένου πυρῆνος, μὴ παρουσιάζοντος πυρηνοκινησίας, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ αἱμοσφαίρια τοῦ βατράχου, μολονότι ἐμπύρηνα, δὲν δεικνύουσι πυρηνοκινησίαν. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ ἐρυθροῦ αἱμοσφαιρίου περιέχει αἱμοσφαιρίνην, ὡς τὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐλαστικότης τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ βατράχου εἶνε ἡ αὐτὴ τῆς τοῦ ἀνθρώπου· λαμβάνουσι καὶ ταῦτα τὴν στηλιδωτὴν διάταξιν, τὸ δὲ μέγεθός των εἶνε 22 μ. κατὰ τὸν ἐπιμήκη ἄξονα καὶ 15 μ. κατὰ τὸν ἐγκάρσιον. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς ἕκαστον κυβικὸν χιλιοστόμετρον ἀνέρχεται εἰς 400.000.

Ἡ σύστασις αὐτῶν εἶναι ὁμοία τῆς τῶν τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ δὲ τὴν περιφέρειαν ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι πυκνοτέρα, δίδουσα ὄψιν κυτταρικοῦ ὑμένος μετὰ διπλῆς περιφερείας. Τὰ αἱμοσφαίρια ἀλλοιοῦνται κατὰ τὴν ἐξάτμισιν καὶ ἀποχρωματίζονται διὰ τῆς χολῆς, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλοιοῦται ὁ πυρήν. Τὸ ὕδωρ ἀποχρωματίζει ταῦτα, ἐνῷ παραμένει ἄθικτος ὁ πυρὴν ἐντὸς τῆς σφαιρίνης.

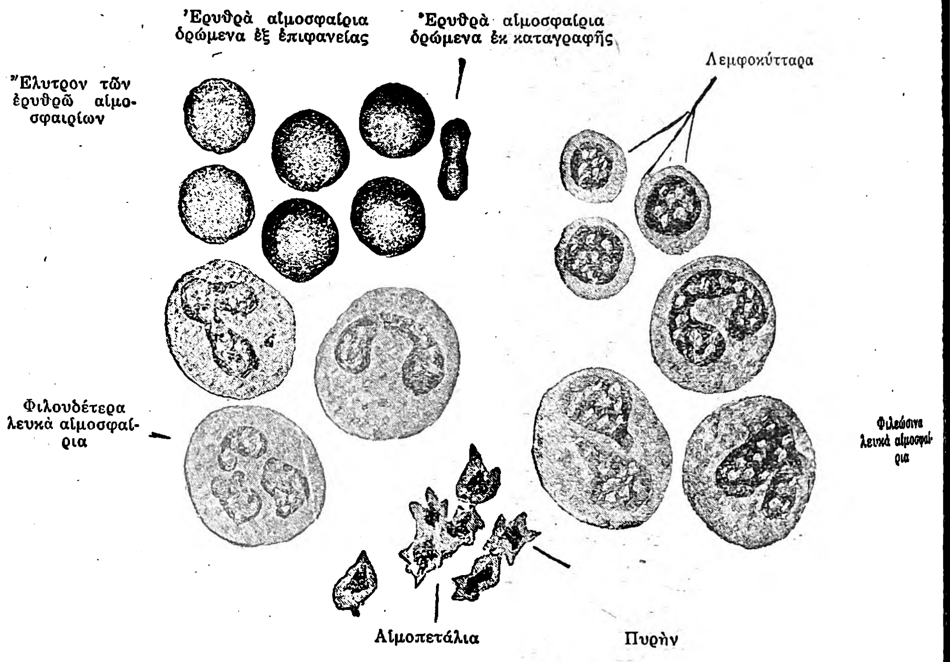

Ἔμμορφα στοιχεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος.

Τὸ ὕδωρ ἀποχρωματίζει τὰ αἱμοσφαίρια. Ἐὰν θέσωμεν σταγόνα ὕδατος εἰς παρασκεύασμα μικροσκοπικὸν αἵματος, τὸ ὕδωρ διεισδύον ἐντὸς τοῦ παρασκευάσματος χρωματίζεται κίτρινον, ἐνῷ τὰ αἱμοσφαίρια ἀποχρωματίζονται καὶ φαίνονται ὡς λευκαὶ κηλῖδες. Κατόπιν τὰ αἱμοσφαίρια διογκοῦνται καὶ ἐξαλείφονται, ἀναφαίνονται ὅμως ἐκ νέου συρρικνωμένα ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τὸ παρασκεύασμα σταγόνα γλυκερίνης. Ἑπομένως τὸ ὕδωρ ἀφήρεσε μόνον τὴν χρωστικὴν οὐσίαν αὐτῶν. Ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου προκύπτει ὅτι τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀποτελοῦνται ἐκ δύο εἰδῶν οὐσιῶν: 1) μιᾶς χρωστικῆς, τῆς *αἱμοσφαιρίνης* καὶ 2) ἐξ ἑτέρας ἥτις ἀποτελεῖ τὸν σκελετὸν τοῦ αἱμοσφαιρίου καὶ ἥτις διαποτίζεται ὑπὸ τῆς αἱμοσφαιρίνης καὶ καλεῖται *σφαιρίνη*.

Ἀνεφέραμεν προηγουμένως ὅτι τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ τελείου ἀτόμου εἶναι ἀπύρηνα, οὐχ ἧττον πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς δύο περιπτώσεις ταῦτα ἔχουσι πυρῆνας· πρῶτον κατὰ τὴν ἐμβρυϊκὴν ἐποχὴν καὶ δεύτερον εἰς παθολογικὰς παθήσεις τοῦ αἵματος. Κατὰ τὴν ἐμβρυϊκὴν ἐποχὴν καὶ κατὰ τὴν αἱματοποίησιν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων διακρίνομεν πυρῆνα, ὅστις ὅμως κατόπιν ἐξαλείφεται εἴτε δι' ἐκπυρηνήσεως, εἴτε διὰ πυρηνολυσίας, οὕτως ὥστε τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἐξέρχονται εἰς τὴν κυκλοφορίαν ἀπύρηνα. Ταῦτα παράγονται ἐν τῇ ἐμβρυϊκῇ ἐποχῇ εἰς πλεῖστα ὄργανα, ἐπὶ τοῦ τελείου δὲ ἀτόμου ἐν τῷ μυελῷ τῶν ὀστῶν λαμβάνονται καὶ τὸ ὄνομα *ἐρυθροβλάσται*.

Τὸ ἐρυθρὸν αἱμοσφαίριον τοῦ βατράχου ἔχει ἑπομένως τὴν μορφολογικὴν σύστασιν ἑνὸς κυττάρου, τὸ ὁποῖον ὅμως εἶναι πλέον ἀνίκανον νὰ πολλαπλασιασθῇ καὶ ν' ἀναπαραχθῇ· προσοικειωθὲν εἰς ὡρισμένην λειτουργίαν, τοῦ νὰ μεταφέρῃ τὸ ὀξυγόνον εἰς τοὺς ἱστοὺς καὶ τὰ κύτταρα.

Ἴδωμεν τώρα πῶς καταμερίζονται τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀναλόγως τοῦ εἴδους αὐτῶν εἰς τὰ διάφορα ζῷα:

Ἐν πρώτοις τὰ δισκοειδῆ ἀπύρηνα ἀπαντῶσιν εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τῶν θηλαστικῶν, ἐξαιρέσει τῶν καμηλοειδῶν ἅτινα ἔχουσιν ἐλλειπτικά, ἀλλὰ ἀπύρηνα (Mande 1838). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέγεθος, τὰ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσι διάμετρον 7 μ., τὰ μεγαλύτερα τοῦ ἐλέφαντος 9 μ., τὰ δὲ μικρότερα τοῦ ἐριφίου τῆς Γιάβας 2 μ.

Τὰ ἐλλειπτικὰ αἱμοσφαίρια εἶναι εἰδικὰ εἰς τὰ ᾠοτόκα (πτηνά, ἀμφίβια, ἰχθύες), ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι κατὰ πολὺ μικρότερος ἀνὰ ἓν κυβικὸν χιλιοστόμετρον. Οὕτω εἰς τὸν βάτραχον εἶναι, ὡς προανεφέραμεν, 400 χιλ., εἰς τὰ πτηνὰ 2.000,000, εἰς τοὺς ἰχθῦς γενικῶς 700—200 χιλ., εἰς τὸν τρίτωνα 80 χιλ., εἰς τὸν πρωτέα 35 χιλ.

ΛΕΥΚΑ ΑΙΜΟΣΦΑΙΡΙΑ. Τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἀνεκαλύφθησαν τῷ 1770 ὑπὸ τοῦ Hensen, ἐκίνησαν ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν μόλις κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ὁ Wirchou τῷ 1845 ἐξετάζων αἷμα λευχαιμικὸν παρετήρησε τὴν μεγάλην παρουσίαν τῶν στοιχείων τούτων καὶ κατεῖδε τὴν σημασίαν αὐτῶν ἐν τῇ παθολογίᾳ τοῦ αἵματος. Μετὰ ταῦτα

Digitized by Google

ὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια ἐμελετήθησαν παρὰ δια-ϕόρων ἐρευνητῶν, ἐγένοντο δὲ πλεῖσται ὅσαι ιαιρέσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν μορφολογίαν τῶν κυτ-άρων τούτων. Ἐνταῦθα θὰ περιγράψωμεν τὴν ϕὴν ἣν ἔχουσι τὰ στοιχεῖα κατὰ τὴν τελευταίαν ενικῶς παραδεχομένην ἐκδοχήν, βασιζομένην ἐπὶ ῆς χρωστικῆς ἱκανότητος τοῦ πρωτοπλάσματος ὐτῶν καὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ οὐχὶ κοκκίων ἐν τῷ ρωτοπλάσματι αὐτῶν.

Ἐν πρώτοις δέον νὰ τονίσωμεν, ὅτι ἐν ἀντιθέ-ει πρὸς τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, τὰ λευκὰ αἱμο-σφαίρια εἶναι ἐμπύρηνα. Καὶ εἰς μὲν τὰ μὴ κε-ρωσμένα λευκὰ αἱμοσφαίρια δυσκόλως ἀναφαίνε-αι ὁ πυρήν, ἀλλὰ διὰ τῶν βασικῶν χρωμάτων ὗτος ἀμέσως γίνεται καταφανής, ἔχων ποικίλον χῆμα ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῶν λευκῶν αἱμο-σφαιρίων.

Ἐξετάζοντες τὰ λευκὰ αἱμοσφαίρια μετὰ εἰδι-ὴν χρῶσιν (Giemsa, Ehrlich κτλ.), παρατηροῦμεν μέσως ὅτι ταῦτα διακρίνονται εἰς δύο μεγάλας άξεις, εἰς τὰ μὴ περιέχοντα κοκκία ἐν τῷ πρω-οπλάσματι αὐτῶν, ἀποτελοῦντα τὸ *ἄκοκκα* λευκὰ ἱμοσφαίρια, καὶ τὰ περιέχοντα κοκκία, ἤτοι τὰ *οκκώδη*. Οὕτω τὰ μὲν ἄκοκκα καλοῦνται *λευκο-ύτταρα* καὶ διαιροῦνται ἀναλόγως τοῦ μεγέθους ὐτῶν εἰς μικρὰ καὶ μεγάλα λεμφοκύτταρα. Τὰ ὲ κοκκώδη ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν ἐμπε-ιεχομένων κοκκίων, καὶ ἐὰν ταῦτα εἶναι λεπτὰ ἢ ονδρά, διαιροῦνται εἰς *λεπτόκοκκα* καὶ *χονδρό-οκκα*. Ἀναλόγως πάλιν τοῦ χρώματος ὃ λαμβά-ουσι τὰ κοκκία, τὰ λεπτόκοκκα, ὡς φιλοῦντα συγ-ρόνως τὰ βασικὰ καὶ τὰ ὀξέα χρώματα, καλοῦν-αι καὶ *οὐδετερόφιλα*, τὰ δὲ χονδρόκοκκα εἰς ἄλλα ἐν κοκκία χρωματίζονται ὑπὸ τῶν ὀξέων χρω-άτων, ὡς τὴν ἐωσίνην, καὶ ὀνομάζονται *φιλεώ-ινα* κύτταρα, καὶ εἰς ἄλλα ὑπὸ τῶν βασικῶν χρω-άτων, *φιλοβασικά*. Εἰς τὰ ζῷα ἔχομεν καὶ ἄλλο ἶδος λευκῶν αἱμοσφαιρίων ὧν τὰ κοκκία, τινὰ ἐν χρωματίζονται ὑπὸ τῶν ὀξέων, τινὰ δὲ ὑπὸ ῶν βασικῶν χρωμάτων καὶ ὀνομάζονται *ἀμφόφιλα*. Ιεταξὺ τῆς τάξεως τῶν μεγάλων λεμφοκυττάρων αὶ τῶν κοκκωδῶν λευκοκυττάρων ἔχομεν καὶ δια-έσους μορφὰς χαρακτηριζομένας διὰ λοβωτοῦ ἐν πυρῆνος ἀλλ' ἀκόκκου, ἐν τῷ πρωτοπλάσματι.)ὕτω λοιπὸν εἰς τὸ αἷμα ἔχομεν: 1) τὰ *μικρὰ λεμ-οκύτταρα*, 2) τὰ *μεγάλα λεμφοκύτταρα*, 3) τὰς *δια-έσους μορφάς*, 4) τὰ *φιλουδέτερα*; 5) τὰ *φιλεώσινα*,) τὰ *φιλοβασικά*, 7) τὰ *ἀμφόφιλα*.

Ἡ ἀναλογία τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων ἐν τῷ ἵματι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπὸ 6-8000 κατὰ κυ-ικὸν χιλιοστόμετρον, ἤτοι ἓν λευκοκύτταρον πρὸς 50 ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια. Εἰς παθολογικὰς ὅμως εριπτώσεις ἡ ἀναλογία ἀλλάσσει, καὶ ἄλλοτε μὲν αρατηροῦμεν αὔξησιν τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων *πε̣ρλευκοκύττωσις*) φθάνουσαν καὶ μέχρι 40-40.000, ἄλλοτε δὲ παρατηροῦμεν ἐλάττωσιν τοῦ υσιολογικοῦ ἀριθμοῦ (*λευκοπενία*).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀναλογίαν τῶν λευκῶν αἱμο-φαιρίων μεταξύ των κατ' εἶδος, αὕτη ἔχει ὡς ξῆς: 1) Οὐδετερόφιλα 65 %· 2) Φιλεώσινα 2 %·) Μικρὰ λεμφοκύτταρα 22 %· 4) Μεγάλα λεμφο-ύτταρα 11 %.

Ἡ ἡλικία ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ευκοκυττάρων· οὕτω τὸ νεογνὸν ἔχει ἀνὰ 1 κυβ. ιλιοστόμετρον 14-18 χιλ. λευκοκύτταρα, παιδίον ἐτῶν 10 χιλ. καὶ παιδίον 8 ἐτῶν 8 χιλιάδας.

Ὑπάρχει ὡσαύτως μικρὰ διαφορὰ ἀναλόγως τῆς ώρας τοῦ σώματος· κυρίως εἰς τὰς χώρας, καθ' ἃς ίνεται κακὴ κυκλοφορία εἶναι μεγαλύτερος ὁ ριθμὸς τῶν λευκοκυττάρων.

Εἶδος λευκοκυττάρων.— 1) ***Μικρὰ λεμφοκύτ-αρα.*** Ταῦτα παρετηρήθησαν πρὸ πολλοῦ. Τὸ ἷμα περιέχει 22 % τοιούτων, ἤτοι 1500 ἐν ἑνὶ υβικῷ χιλιοστομέτρῳ αἵματος καὶ ἔναντι 5000 ὐδετεροφίλων. Τὰ μικρὰ λευκοκύτταρα χαρακτη-ίζονται ἰδίως ἐκ τοῦ μεγέθους των, διότι εἶναι ὰ μικρότερα τῶν λευκοκυττάρων, ἀποτελοῦνται ὲ ἐκ πυρῆνος περιβαλλομένου ὑπὸ ὀλίγου μόνον ρωτοπλάσματος, οὕτως ὥστε θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ποτελοῦνται μόνον ἐκ πυρῆνος. Τὸ μέγεθος αὐ-ῶν εἶναι τὸ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων. Ὁ πυ-ήν των εἶναι μονομερής, στρογγύλος, παρουσιά-ων ἐν τῷ κέντρῳ αὐτοῦ μικρὰν κοίλανσιν. Χη-ικῶς περιέχουν ἱστόνην (histone). Τὸ πρωτόπλα-μα ἔχει ἀντίδρασιν βασεόφιλον καὶ περιέχει χον-ρομίτια λίαν λεπτά. Δὲν περιέχει οὐδὲν κοκκίον ιοιάζον πρὸς τὸ πολυμορφοπύρηνον κύτταρον, όνον δὲ δι' εἰδικῶν τινων χρώσεων διὰ τοῦ κυανοῦ οῦ azur ἀνακαλύπτομεν μικρότατα κοκκία χρωννύ-ενα διὰ τοῦ χρώματος τούτου καὶ ὀνομαζόμε α *ιλάζουρα* κοκκία.

Τὰ λεμφοκύτταρα κινοῦνται, αἱ κινήσεις ὅμως ὐτῶν εἶναι ἀσυγκρίτως μικρότεραι τῶν οὐδετε-οφίλων, ἔχουσι δὲ καὶ διαπιδυτικὰς ἰδιότητας, ὐχὶ δὲ καὶ φαγοκυτταρικάς. Τὰ μικρὰ λεμφο-ύτταρα περιέχουσι διάστασιν ἥτις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν παρῶν οὐσιῶν, ὀλίγα δὲ πρωτεολυτικὰ ζυμώ-ατα. Τὰ μικρὰ λεμφοκύτταρα σχηματίζονται εἰς ὰ λεμφογενῆ ὄργανα, δηλ. εἰς τὰ λεμφογάγγλια, εμφοξίδια τοῦ ἐντέρου, εἰς τὰ Μαλπιγιανὰ σω-άτια τοῦ σπληνός, ἐν τῷ θύμῳ κτλ. Τὰ λεμφο-κύτταρα ἕνεκα τῶν μεταπλαστικῶν ἰδιοτήτων αὐ-τῶν ἔχουσι μεγάλην σημασίαν ἐν τῇ παθολογίᾳ· κυρίως εἰσὶν οἱ παράγοντες τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἰνώδους ἱστοῦ, ὡς ἐκ τούτου δὲ διέπουσι τὰ φαι-νόμενα τῆς ἐγκυστιώσεως καὶ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ εἰς τὰς μεταμοσχεύσεις καὶ τοὺς ὄγκους. Ἐλαττοῦντες πειραματικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν λεμφοκυττάρων καθιστῶμεν τὸν ὀργανισμὸν λίαν εὐαίσθητον εἰς τοὺς ὄγκους.

*2) **Μεγάλα λεμφοκύτταρα.***— Ἡ παρουσία αὐ-τῶν ἐν τῷ αἵματι ἐγένετο γνωστὴ μετὰ τῆς τῶν μικρῶν λεμφοκυττάρων. Ἐν γένει παραδέχονται ὅτι ἀποτελοῦσι στάδιον περαιτέρω ἐξελίξεως τῶν μικρῶν λεμφοκυττάρων, τινὲς δὲ νομίζουσιν ὅτι παριστάνουσιν ἐνδοθηλιακὰ κύτταρα νέα, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὠνόμασαν *ἐνδοθηλιακὰ λευκοκύτταρα*.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προέλευσίν των, οἱ παραδεχόμε-νοι ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν μικρῶν λεμφοκυτ-τάρων περιέγραψαν πλείστας διαμέσους μορφὰς μέχρι καὶ τῶν μὲ ἀφθονίαν πρωτοπλάσματος με-γάλων τοιούτων ἀποτελούντων τὴν τελευταίαν φά-σιν τῆς ἐξελίξεως τῶν μικρῶν λεμφοκυττάρων. Διὰ δὲ τὴν μεταβολὴν τῶν μικρῶν λεμφοκυττά-ρων εἰς μεγάλα τοιαῦτα, αὕτη ἐπιτελεῖται οὐχὶ εἰς τὰ αἱμοφόρα ἀγγεῖα, ἀλλὰ εἰς τὰ λεμφικά, ἔνθα ἡ κυκλοφορία εἶναι βραδυτέρα, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας τὰ μικρὰ λεμφοκύτταρα προσκολλώ-μενα ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τῶν ἀγγείων τούτων με-ταβάλλονται εἰς ἐνδοθηλιακά· πολλάκις δὲ πλεῖ-στα μικρὰ λεμφοκύτταρα πρὸτοῦ μεταβληθῶσι, δηλ. εὑρισκόμενα ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν, ἀποπίπτουσιν εἰς τὴν κυκλοφορίαν καὶ παρασύ-ρονται εἰς τὸ αἷμα ὡς μεγάλα λεμφοκύτταρα. Ὁ ἴδιος μηχανισμὸς σχηματισμοῦ βεβαιοῦται καὶ εἰς τὰ παρατηρούμενα μεγάλα λεμφοκύτταρα. εἰς τὰ ἐξιδρώματα, πλευριτικά, μηνιγγικὰ κτλ. Ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐμβρυϊκὴν ἐποχὴν τὰ ἐνδοθηλιακὰ κύτ-ταρα δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν εἰς λευκοκύτταρα.

Ἡ λειτουργία τῶν μεγάλων λεμφοκυττάρων εἶ-ναι φαγοκυτταρική.

*3) **Φιλουδέτερα λευκοκύτταρα.*** — Τῶν φιλου-δετέρων λευκοκυττάρων τὸ πρωτόπλασμα συνί-σταται ἐξ ὁμοειδοῦς μάζης, ἐντὸς τῆς ὁποίας δια-κρίνομεν κοκκία. Ὁ πυρὴν εἶναι πολύλοβος, ἀπο-τελούμενος συνήθως ἐκ 4-5 τεμαχίων συνδεομέ-νων διὰ λεπτῶν νηματίων διακρινομένων καλῶς διὰ μεγάλων μεγεθύνσεων. Ἡ ὕπαρξις τῶν νημα-τίων τούτων δεικνύει ὅτι φυσιολογικῶς δὲν πρό-κειται περὶ πολλῶν πυρήνων, ὅπως κατὰ τὴν πα-λαιοτέραν ἐποχὴν ἐνομίζετο, οὗ ἕνεκα τὰ κύτ-ταρα ταῦτα ὑπελαμβάνοντο ὡς πολυπύρηνα, ἀλλὰ περὶ πυρῆνος πολυλόβου.

Τὰ φιλουδέτερα κοκκία εἶναι λεπτά, παρατη-ρούμενα καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, κυρίως ὅμως ὅταν ἐπιδράσωσιν ἐπ' αὐτῶν τὰ ὄξινα καὶ τὰ βα-σικὰ χρώματα, ὁπότε προσλαμβάνουσι μέσην μι-κτὴν κυανέρυθρον χρῶσιν. Τὰ λεπτὰ ταῦτα κοκ-κία εἶναι χαρακτηριστικὰ τῶν φιλουδετέρων λευ-κοκυττάρων. Δὲν γνωρίζομεν τὴν χημικὴν σημα-σίαν τῶν φιλουδετέρων κοκκίων, ἡ δὲ χρῶσις αὐ-τῶν δὲν δίδει ἡμῖν οὐδεμίαν πληροφορίαν περὶ τούτου, τὸ μόνον ὅμως ὅπερ γνωρίζομεν εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ λευκωματούχων οὐσιῶν.

Τὰ φιλουδέτερα λευκοκύτταρα ἔχουν μεγάλην φυσιολογικὴν λειτουργίαν συνισταμένην εἰς ἀμοι-βαδοειδεῖς αὐτῶν κινήσεις, εἰς ἐκκριτικὰς ἰδιό-τητας καὶ εἰς φαγοκυττάρωσιν. Αἱ ἀμοιβαδο-ειδεῖς κινήσεις τῶν λευκοκυττάρων δέον νὰ ἐκτελῶνται ἐν θερμοκρασίᾳ 38°C, ἐγένοντο δὲ λεπτομερῶς καταληπταὶ διὰ κινηματογραφικῶν εἰκόνων. Ἐκ τοῦ σώματος τῶν λευκοκυττάρων βλέπομεν νὰ προσεκβάλῃ ψευδοπόδιον, δυνάμενον νὰ ἔχῃ μῆκος καὶ μέχρι 30 μ., κατόπιν ὁλόκληρον τὸ κύτταρον μετὰ τοῦ πυρῆνος αὐτοῦ μετακινεῖ-ται πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ψευδοποδίου μετα-βάλλον θέσιν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐκτελεῖται ταχέως καὶ συχνάκις, οὕτως ὥστε τὸ λευκοκύττα-ρον φαίνεται διηνεκῶς κινούμενον. Αἱ κινήσεις φαίνονται νὰ γίνωνται κατὰ τὴν ἔξω μοῖραν τοῦ κυττάρου, δηλ. τὸ ἐξώπλασμα. Οὐδέποτε βλέπο-μεν τὰ κοκκία νὰ διέρχωνται εἰς τὰ ψευδοπόδια. Κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῶν τὰ λευκοκύτταρα ἀφί-νουσι λευκὴν γραμμὴν δεικνύουσαν τὸ μέρος τῆς προσκολλήσεώς των, ἥτις παριστᾷ ἐγκαταλειφθέντα μέρη τοῦ πρωτοπλάσματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τα-χύτητα τῶν κινήσεων, αὕτη εἶναι ἐν τῇ θερμο-κρασίᾳ τοῦ σώματος 1 μ. ἀνὰ ἓν δευτερόλεπτον. Εἰς τὴν θερμοκρασίαν τῶν 25°C ἔχουσι ταχύτητα 10—20 μ. ἀνὰ λεπτόν, εἰς 30°C., 30—40 μ. Κάτω-θεν τῶν 12°C, δὲν ὑπάρχουσι πλέον κινήσεις.

Ὁ Rouvier πρῶτος ἐξέφερε τὴν γνώμην περὶ τῆς ἐκκριτικῆς ἰδιότητος τῶν λευκοκυττάρων, χα-ρακτηρίσας ταῦτα ὡς μονοκυτταρίους κινητοὺς ἀδένας. Ἡ γνῶσις αὕτη ἐπιστοποιήθη διὰ δια-φόρων γεγονότων φυσιολογικῶν καὶ χημικῶν. Τὰ οὐδετερόφιλα κύτταρα ἔχουσι διαστασικὰς ἰδιότη-τας, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι πρωτεολυτι-καὶ οὐσίαι, αἵτινες διαλύουσι τὰς λευκωματούχους οὐσίας καὶ μέχρις ἀκόμη τῶν ἀμινοξέων. Τὰ περιε-χόμενα ζυμώματα ἐν τοῖς οὐδετεροφίλοις εἶναι ἡ παγκρεατικὴ θρυψίνη, ἡ ἐρεψείνη καθὼς καὶ γλυκολυτικὰ ζυμώματα. *Φαγοκύττωσις* καλεῖται ἡ ἰδιότης ἣν κέκτηνται τὰ λευκοκύτταρα, τοῦ νὰ προσλαμβάνωσιν ἐν τῷ κυτοσώματι αὐτῶν ξένας οὐσίας καὶ νὰ καταβιβρώσκωσιν αὐτάς. Ἡ γνῶσις τῆς φαγοκυττώσεως ὀφείλεται εἰς τὸν Metchnicoff (1681), ἔχει δ' αὕτη μεγάλην βιολογικὴν σημα-σίαν. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἀπέδιδον εἰς τὴν φαγοκύττωσιν τὴν ἀνέλιξιν τοῦ ἀτόμου, τὰς μετα-μορφώσεις τοῦ ὀργανισμοῦ, καθὼς καὶ τὰ φαινό-μενα τοῦ γήρατος. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη ὁ ῥόλος τῆς φαγοκυττώσεως ἐμειώθη καὶ καθω-ρίσθη καλύτερον ὁ τρόπος αὐτῆς, ἀφοῦ ἀπεβλή-θησαν ὅλαι αἱ ἀβάσιμοι θεωρίαι.

Τὰ φαγοκυτταρικὰ φαινόμενα ἐπιτελοῦνται ὡς ἑξῆς: Ἐντὸς τοῦ κυτταρικοῦ σώματος τῶν λευκο-

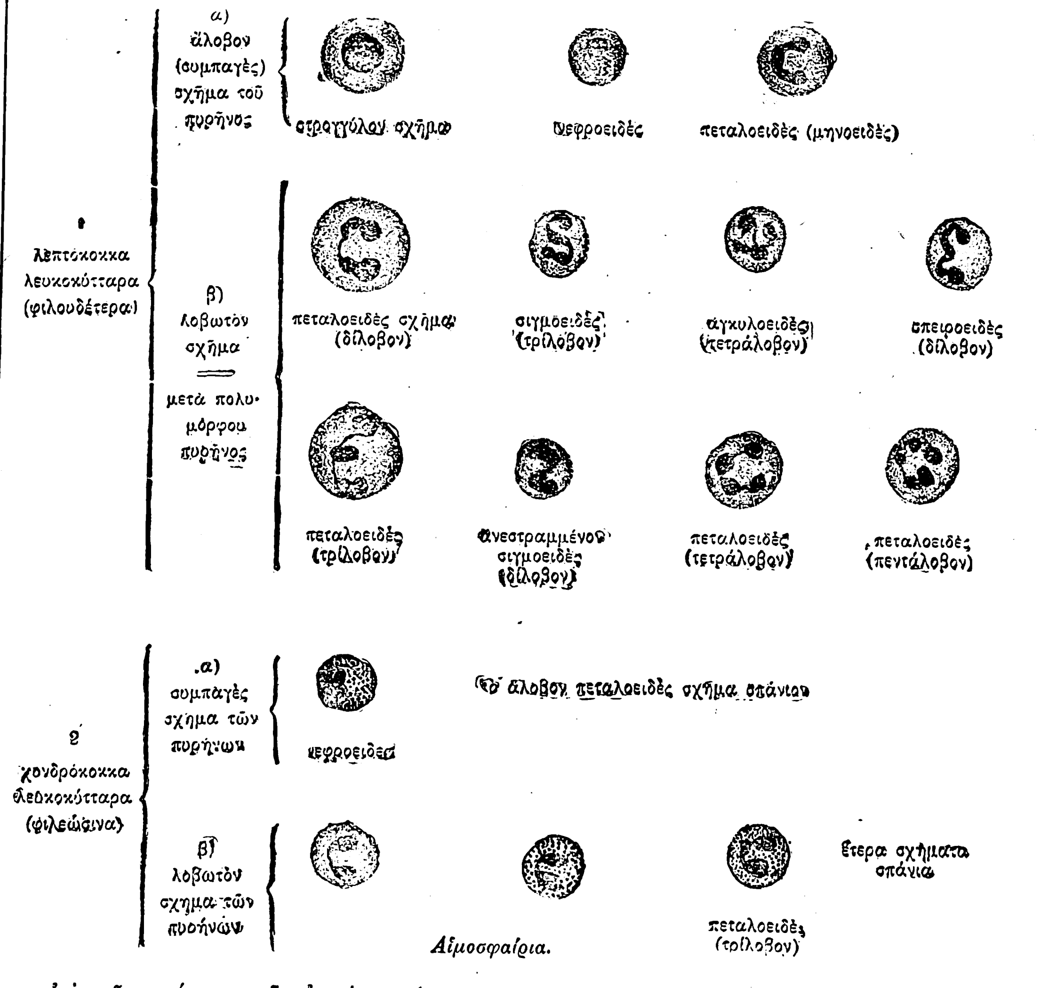

Αἱμοσφαίρια.

Digitized by Google

κυττάρων ἅτινα κατεβρόχθισαν μικρόβια, ἀνευρίσκονται νεκρὰ μικρόβια ἐντὸς *χυμοτοπίων*, ὅταν δὲ τὰ καταβροχθισθέντα σωμάτια εἶναι ὀγκώδη, τότε ἀνευρίσκομεν μόνον ἓν χυμοτόπιον. Τὸ χυμοτόπιον περιέχει ὑγρὸν διαφανὲς καὶ ὄξινον, προκαλοῦν τὴν πέψιν. Τὰ κύτταρα τὰ ἔχοντα φαγοκυτταρικὰς ἰδιότητας καλοῦνται *φαγοκύτταρα*, δὲν εἶναι δὲ μόνον τὰ φιλουδέτερα ἀλλὰ καὶ ἄλλα κύτταρα τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀναλόγως δὲ τῆς διαβρώσεως μεγάλων ἢ μικρῶν σωματίων καλοῦνται *μακροφάγα* ἢ *μικροφάγα*.

Ἡ φαγοκύττωσις ἐπιτελεῖται εἰς τρεῖς χρόνους: 1) ἐπαφὴ τοῦ σωματίου μετὰ τοῦ λευκοκυττάρου· 2) ἔγκλεισις· καὶ 3) πέψις αὐτοῦ. Κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον τὰ σωμάτια προσκολλῶνται κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς γλοιώδους ἐπιφανείας τοῦ φαγοκυττάρου, ἐξαρτᾶται δὲ ἡ συγκόλλησις αὕτη ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ λευκοκυττάρου καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωματίου, ἥτις ἐὰν εἶναι ὡσαύτως γλοιώδης εὐχεραίνει τὴν συγκόλλησιν. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ κατὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν μικροβίων ἥτις, ὅταν ἔχει ἐπιτευχθῆ, εὐχεραίνει ἐπίσης τὴν φαγοκύττωσιν. Ὁ δεύτερος χρόνος, δηλ. ἡ ἔγκλεισις, συνίσταται εἰς τὴν διείσδυσιν τοῦ προσκολληθέντος σωματίου ἐντὸς τοῦ λευκοκυττάρου. Τὸν μηχανισμὸν αὐτῆς δὲν γνωρίζομεν καλῶς. Ὁ δὲ τρίτος χρόνος, δηλ. ὁ τῆς πέψεως τοῦ ἀλλοτρίου σώματος, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ζωτικότητος τῶν λευκοκυττάρων. Τὸ σωμάτιον εἰσελθὸν ἐντὸς τοῦ πρωτοπλάσματος περιβάλλεται ὑπὸ χυμοτοπίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκκρίνονται πεπτικὰ ζυμώματα, δι' ὧν τὸ σωμάτιον πέπτεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχέως. Ἐνίοτε ὅμως τὸ σωμάτιον δύναται νὰ εἶναι τοξικὸν διὰ τὸ λευκοκύτταρον, ὡς τὰ μικρόβια, ἅτινα ἐξακολουθοῦσι νὰ ἐκκρίνωσι τοξίνας καὶ ἐντὸς τοῦ πρωτοπλάσματος τοῦ λευκοκυττάρου, αἵτινες διαταράσσουσι τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ, ἐμποδίζουσαι τὰς διαστασικὰς αὐτοῦ λειτουργίας καὶ τελικῶς τὸ καταστρέφουσιν. Ἐντὸς τοῦ καταστραφέντος λευκοκυττάρου τὸ μικρόβιον ὄχι μόνον ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ, ἀλλὰ αὐξάνει καὶ πολλαπλασιάζεται. Ἄλλοτε τὸ ἐγκλεισθὲν μικρόβιον παραμένει ἀνεπηρέαστον εἰς τὰς διαστάσεις, δὲν φονεύεται ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' οὔτε καταστρέφει καὶ τὸ λευκοκύτταρον, παραμένει δὲ τὸ μικρόβιον ἐν τῷ πρωτοπλάσματι ἐν ἀδιαφόρῳ καταστάσει. Τὸ λευκοκύτταρον μὴ ἀπολέσαν τὴν κινητικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ μεταβαίνει διὰ τῆς κυκλοφορίας εἰς ἕτερα σημεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ, ἔχον ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ μικρόβιον, συμβάλλει δ' οὕτω εἰς τὴν μετάστασιν αὐτοῦ, ἑπομένως δὲ καὶ τὴν μόλυνσιν ἄλλων σημείων τοῦ ὀργανισμοῦ. Τέλος τὸ μικρόβιον δύναται νὰ καταβρωθῇ ὑπὸ τοῦ λευκοκυττάρου ἢ διὰ βακτηριδιοκτόνου ἐνεργείας ἢ διὰ βακτηριοδιαλύσεως.

Ἐκτὸς τῶν μικροβίων τὰ λευκοκύτταρα δύνανται νὰ καταστρέψωσι καὶ ἄλλας οὐσίας. Διάφοροι οὐσίαι δύνανται νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς φαγοκυττώσεως ἐπιφέρουσαι ἐλάττωσιν τῆς τάσεως τῆς ἐπιφανείας τῶν κυττάρων καὶ διάλυσιν τῶν λιποειδῶν, αὐξάνουσαι οὕτω τὴν φαγοκύττωσιν, ὡς τὸ χλωροφόρμιον, ἡ βενζόλη, ἡ καφουρά, τὸ ἰωδοφόρμιον. Ἄλλαι πάλιν οὐσίαι μεταβάλλουσι τὴν ζωτικότητα τῶν λευκοκυττάρων, ἀναστέλλουσαι ταύτην, ὡς τὸ ψῦχος, ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὀξυγόνου κτλ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἔχουσι σπουδαίαν σημασίαν ἐν τῇ γενικῇ Παθολογίᾳ καὶ Φαρμακοδυναμικῇ.

Ἐξέλιξις τῶν φιλουδετέρων λευκοκυττάρων. — Τὸ *φιλουδέτερον* εἶναι κύτταρον φθάσαν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, δὲν πολλαπλασιάζεται δὲ οὔτε καὶ μεταπλάσσεται. Ἐκ τῶν ἀγγείων μεταβαίνει εἰς τοὺς ἱστούς, διερχόμενον διὰ τοῦ τοιχώματος τῶν τριχοειδῶν, κυρίως δὲ εἰς τὸν συνδετικὸν ἱστὸν ἢ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ διείσδυσις γίνεται κανονικώτατα καὶ συνεχῶς. Τὸ αἷμα εἶναι τὸ μόνον μέσον διελεύσεως τοῦ φιλουδετέρου εἰς τοὺς ἱστούς. Εἰσελθόντα εἰς τοὺς ἱστοὺς ἢ ὑφίστανται ἐξαλλαγήν, αὐτοδιαλύονται, ἐξαφανιζομένου πρώτου τοῦ πρωτοπλάσματος καὶ βραδύτερον τοῦ πυρῆνος, ὡς ἀντέχοντος περισσότερον εἰς τὴν αὐτοδιάλυσιν, ἢ διὰ χημικῆς τροπῆς φθάνουσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐντέρου καὶ τοὺς ἐκκριτικοὺς ἀδένας, δι' ὧν ἐξέρχονται, ἀναμιγνυόμενα δὲ μετὰ ἄλλων ἀποπεπτωκότων κυττάρων ἀποβάλλονται μετὰ τῶν κοπράνων. Τὰ λευκοκύτταρα τὰ φθάνοντα εἰς τοὺς ἀδένας ἐξέρχονται τούτων ἀναμιγνυόμενα μετὰ τοῦ ἀδενικοῦ ἐκκρίματος, ὡς παρατηρεῖται εἰς τοὺς σιαλογόνους ἀδένας καὶ εἰς τὸ πάγκρεας.

Τὰ λευκοκύτταρα εἶναι στοιχεῖα ἔχοντα μεγάλην ζωτικότητα. Δυνάμεθα νὰ τὰ κρατήσωμεν ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν κινήσει, ἐὰν θέσωμεν αὐτὰ ἐν ὑγρῷ καὶ ὀξυγονούχῳ μέσῳ· οὕτω πως ἠδυνήθη ὁ Jelley νὰ διατηρήσῃ λευκοκύτταρα ἐπὶ ἓξ μῆνας. Ἡ γνῶσις τῆς ἀντιστάσεως τῶν λευκοκυττάρων ἔχει μεγάλην σημασίαν ἐν τῇ Κλινικῇ, οὕτω πως πληροφορούμεθα περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ζωτικότητος καὶ τῆς λειτουργικῆς σημασίας τῶν στοιχείων τούτων.

Φιλεώσινα λευκοκύτταρα.—Ὁ Max Schultze παρετήρησε τὸ πρῶτον, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ὑπάρχουσι τοιαῦτα ἔχοντα ἐν τῷ πρωτοπλάσματι αὐτῶν μεγάλα στρογγύλα καὶ διαφανῆ κοκκία χαρακτηριστικά. Ὁ Ehrlich ἀνεκάλυψε βραδύτερον ὅτι τὰ κοκκία ταῦτα χρώννυνται ὑπὸ τῶν ὀξίνων χρωμάτων τῆς ἀνελίνης, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῆς ἠωσίνης, ἐξ οὗ καὶ ἔλαβον ταῦτα τὸ ὄνομα, *λευκοκύτταρα μετὰ κοκκίων ὀξυφίλων* ἢ *φιλεωσίνων*.

Τὰ φιλεώσινα λευκοκκύταρα εἶναι κατά τι μεγαλύτερα τῶν οὐδετεροφίλων, τὸ δὲ πρωτόπλασμα αὐτῶν δὲν χωρίζεται εἰς δύο ζώνας, ἐνδόπλασμα καὶ ἐξώπλασμα, ὡς τῶν οὐδετεροφίλων. Ὁ πυρὴν περιέχει συνήθως δύο λοβούς, ἐνίοτε ὅμως καὶ περισσοτέρους. Τὰ κοκκία τοῦ πρωπλάσματος εἶναι χαρακτηριστικά, στρογγύλα, χρωννύμενα ζωηρῶς ἐρυθρὰ ὑπὸ τῆς ἠωσίνης. Τὸ ποσὸν τῶν κοκκίων εἶναι ἄφθονον, εἰς τρόπον ὥστε ἐνίοτε καλύπτουσι καὶ ὁλόκληρον τὸν πυρῆνα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν χημικὴν σύστασιν τῶν φιλεωσίνων κοκκίων δὲν εἶναι αὕτη ἐντελῶς καθωρισμένη. Δὲν περιέχουσι γλυκογόνον ἢ λίπος, ἀλλὰ ἴσως λιποειδῆ. Φαίνεται νὰ ἀποτελῶνται ἐκ πρωτεϊνικῆς οὐσίας, ἧς ἡ φύσις εἶναι ἀκόμη ἡμῖν ἄγνωστος. Περιέχουσιν ὀλίγον φωσφόρον καὶ πολὺν σίδηρον, διὰ τοῦτο δὲ συγγραφεῖς τινες ὑπέλαβον ὅτι τὰ κοκκία συνίστανται ὑπὸ αἱμοσφαιρίνης αἱματικῆς προελεύσεως, ἡ γνώμη ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι εἰς κατώτερα ζῷα, εἰς ἃ ἐλλείπει ἡ αἱμοσφαιρίνη, ὑπάρχουσι φιλεώσινα κύτταρα.

Ἡ φυσιολογικὴ σημασία τῶν φιλεωσίνων εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Δὲν κατωρθώθη δὲ νὰ ἀνακαλυφθῶσιν ἐκκριτικαὶ ἰδιότητες. Ἐνίοτε παρατηροῦνται διεσπαρμένα φιλεώσινα κοκκία ἐντὸς τῶν ἱστῶν. Τὰ φιλεώσινα λευκοκύτταρα δὲν ἔχουσι φαγοκυτταρικὰς ἰδιότητας, εἶναι ὅμως κινητά. Ἐκεῖνο ὅπερ γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως εἶναι ὅτι τὰ φιλεώσινα πρῶτον μεταβαίνουσιν εἰς ὡρισμένα εἴδη ἱστῶν διὰ χημειοτροπισμοῦ καὶ δεύτερον πληθύνονται ἐν τῷ αἵματι εἴς τινας παθολογικὰς καταστάσεις.

Τὸ φιλεώσινον ἀποτελεῖ μᾶλλον κύτταρον συνδετικοῦ ἱστοῦ ἢ στοιχεῖον τοῦ αἵματος, ἔνθα δὲν ἔχει οὐδένα ῥόλον. Εἰς σημεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ, ἔνθα ἐπιτελεῖται ἀπορρόφησις πρωτεϊνικῶν οὐσιῶν, παρατηροῦμεν συσσώρευσιν τοιαύτην λευκοκυττάρων (ὡς εἰς τὰ τραύματα, ὀρογόνους ὑμένας, ἀπορροφήσεις ὑγρῶν, ἐξιδρωμάτων, εἰς τὰς φυσαλιδώδεις παθήσεις τοῦ δέρματος)· ὑφίσταται ὡσαύτως φυσιολογικὴ ἠωσινοφιλία τοῦ τοιχώματος τοῦ ἐντέρου, τῶν βρόγχων κτλ.

Τοξικαί τινες οὐσίαι, ἰδιαιτέρως δὲ αἱ ἐκκρινόμεναι ὑπὸ παρασίτων (νηματωδῶν ὑδατίδων) ἀπορροφώμεναι ἐν τῷ αἵματι προκαλοῦσιν αὔξησιν τῶν ἠωσινοφίλων ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ.

Ὡς καὶ τὰ φιλουδέτερα λευκοκύτταρα οὕτω καὶ τὰ φιλεώσινα παράγονται ἐν τῷ μυελῷ τῶν ὀστῶν, προέρχονται δὲ ἐκ τῶν φιλεωσίνων μυελοκυττάρων, ἅτινα περιέχουσι φιλεώσινα χονδρόκοκκα κοκκία. Τὰ φιλεώσινα μυελοκύτταρα προέρχονται πάλιν ἐκ τῶν βασεοφίλων ἀμεταπλάστων λευκοκυττάρων. Ὁ τρόπος τῆς ἐμφανίσεως τῶν φιλεωσίνων κοκκίων, καθὼς καὶ οἱ παράγοντες οἵτινες συμβάλλουσιν εἰς αὐτήν, εἶναι ἡμῖν ἄγνωστοι.

Ὡς καὶ τὰ φιλουδέτερα οὕτω καὶ τὰ φιλεώσινα ἐξέρχονται τῶν ἀγγείων καὶ διεισδύουσιν εἰς τοὺς ἱστοὺς μὴ εἰσερχόμενα πλέον εἰς ταῦτα. Τινὰ τούτων μετακινηθέντα μέχρις ἐπιφανειῶν ὀργάνων, ὡς εἰς τὸ ἔντερον καὶ εἰς τοὺς ἀδένας, ἀποβάλλονται ἔξω τοῦ ὀργανισμοῦ. Οὕτω εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἠωσινοφιλία ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὸ ἆσθμα, ὁπότε ἀνευρίσκομεν φιλεώσινα κύτταρα ἐντὸς τῶν ἀποχρέμψεων. Ὡσαύτως μέγας ἀριθμὸς φιλεωσίνων διερχόμενος διὰ τοῦ ἐπιθηλίου τοῦ ἐντέρου ἀποπίπτει ἐντὸς τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος, ἔνθα ταῦτα ἐξαλλοιοῦνται καὶ καταστρέφονται. Ἄλλα πάλιν φιλεώσινα καταστρέφονται ἐντὸς τῶν ἱστῶν κατὰ τρόπον ἄγνωστον. Δύναται ἐπίσης νὰ ἐπέλθῃ ῥῆξις τῶν κυττάρων καὶ διασπορὰ τῶν κοκκίων ἐντὸς τῶν ἱστῶν, ὅπου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπόλλυνται, ὡς καὶ ἐξαλλαγὴ τῶν κοκκίων χαρακτηριζομένη διὰ τῆς ἀσθενεστέρας χρώσεως αὐτῶν καὶ τῆς μεταβολῆς κατόπιν αὐτῶν εἰς χυμοτόπια διαφανῆ ἢ καὶ εἰς βασεοφίλους μάζας. Τὸ φιλεώσινον λευκοκύτταρον μεταβάλλεται ἐνίοτε καὶ εἰς βασεόφιλον.

Φιλοβασικὰ λευκοκύτταρα.— Ταῦτα εἶναι σπανιώτατα ἐν τῷ αἵματι, ἀπαντώμενα ἐν ἀναλογίᾳ 1 πρὸς 300-500 λευκά. Ὁ πυρὴν τῶν λευκοκυττάρων τούτων εἶναι πολύμορφος, ὀγκώδης. Τὸ πρωτόπλασμα περιέχει μικρὸν ἀριθμὸν κοκκίων σχήματος ἀνωμάλου καὶ χρωννυμένων ὑπὸ τῶν βασικῶν χρωμάτων ἢ ἐχόντων μεταχρωματικὰς ἰδιότητας (χρώννυνται δηλ. ἐρυθρὰ μετὰ χρῶσιν διὰ κυανοῦ τοῦ μεθυλενίου). Παρεδέχοντο ἐπὶ μακρὸν ὅτι τὰ φιλοβασικὰ κοκκία εἶναι χαρακτηριστικὰ εἰς τὰ λευκοκύτταρα ταῦτα, ἀποτελοῦντα τὸ τρίτον εἶδος τῶν κοκκωδῶν κυττάρων. Ἤδη ὅμως παραδέχονται ὅτι τὰ φιλοβασικὰ κοκκία ἀποτελοῦσι μορφὴν βλενώδους ἐξαλλαγῆς τῶν κοκκίων τῶν ἄλλων κοκκωδῶν λευκοκυττάρων, κυρίως δὲ τῶν φιλεωσίνων. Ἀπὸ λειτουργικῆς ἀπόψεως τὰ φιλοβασικὰ ὀλίγην ἐνεργητικότητα μόνον ἔχουσι, οὐχὶ δὲ καὶ φαγοκυτταρικὰς ἰδιότητας, εἶναι δὲ ἄνευ χημικῆς τροπῆς. Τὰ φιλοβασικὰ εἶναι λευκοκύτταρα ἅτινα ὑφίστανται εἰδικὴν βλενώδη ἐξαλλαγήν.

Γ. Φ. ΚΟΣΜΕΤΑΤ

αἱμοσφαιριναιμία· βλ. αἱμολυσία.

αἱμοσφαιρίνη ἢ *αἱμογλοβίνη*· τὸ κύριον συστατικὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τῶν σπονδυλωτῶν.

[ΧΗΜ.]. Ἡ αἱμοσφαιρίνη ἀποτελεῖται ἐξ αἱμίνης καὶ πρωτεΐνης τινὸς ἀνηκούσης εἰς τὰς γλοβουλίνας, τῆς σφαιρίνης (ἢ γλοβουλίνης), ἥτις δὲν περιέχει γλυκόκολλαν, ἀλλ' εἶναι πλουσία εἰς μονοαμινοξέα καὶ ἱστιδίνην. Ἡ σφαιρίνη εἶναι ἀδιάλυτος εἰς τὸ ὕδωρ καὶ εὐδιάλυτος εἰς ἀσθενῶς ὄξινα ἢ ἀλκαλικὰ ὑγρά. Καθιζάνεται διὰ νιτρικοῦ ὀξέος ἐν ψυχρῷ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν θερμῷ. Διὰ θερμάνσεως πήγνυται, τὸ δὲ λαμβανόμενον πῆγμα εἶναι εὐδιάλυτον εἰς ὀξέα. Ἡ αἱμοσφαιρίνη παρεσκευάσθη καὶ εἰς κρυσταλλικὴν μορφήν. Σχηματίζει μετὰ διαφόρων ἀερίων ἀσταθεῖς ἑνώσεις, ἐξ ὧν ἡ μετ' ὀξυγόνου, ἡ *ὀξυαιμοσφαιρίνη*, εἶνε σπουδαιοτάτης σημασίας διὰ τὴν ζωὴν τῶν ζῴων, ὡς φορεὺς τοῦ ὀξυγόνου. 1 γρ. αἱμοσφαιρίνης δεσμεύει μέχρι 1,34 κ. ἑ. ὀξυγόνου εἰς 0° καὶ πίεσιν 760 χστμ., ἡ δέσμευσις δὲ γίνεται διὰ τοῦ σιδήρου. Διαλύεται δυσκολώτερον τῆς αἱμοσφαιρίνης, κρυσταλλοῦται μετ' ἀνοικτοτέρου χρώματος καὶ ἔχει σαφῶς ὄξινον χαρακτῆρα. Παρουσίᾳ ὑπεροξειδίων κυανίζει βάμμα γουαϊάκης. Μετ' ὀξυγόνου σχηματίζει ἡ αἱμοσφαιρίνη καὶ ἑτέραν ἕνωσιν, σταθερὰν αὐτήν, τὴν *μεθαιμοσφαιρίνην*, ἥτις ἀνευρέθη εἰς διϊδρώματα, εἰς κύστεις, εἰς παθολογικὰ οὖρα καὶ εἰς παθολογικὸν αἷμα, ἔχει δὲ καστανέρυθρον χροιάν.

Ἡ ἕνωσις τῆς αἱμοσφαιρίνης μετὰ μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος κέκτηται εἰς διάλυμα ἀνοικτοτέραν κερασέρυθρον χροιάν, εἶνε δὲ μοριακὴ ἕνωσις ἐξ 1 μορ. αἱμοσφαιρίνης καὶ 1 μορ. μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος. Κρατεῖ τὸ μονοξείδιον τοῦ ἄνθρακος ἰσχυρότερον ἢ ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη τὸ ὀξυγόνον, εἰς τοῦτο δὲ ἔγκειται ἡ τοξικότης τοῦ μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακος.

Ἅπασαι αἱ αἱμοσφαιρῖναι δεικνύουσιν εἰς τὸ φάσμα χαρακτηριστικὰς ταινίας ἀπορροφήσεως.

Σ. ΓΑΛΑ

[ΑΝΑΤ.]. Ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι χρωστικὴ τοῦ αἵματος, προσδίδουσα τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα εἰς τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια. Εἶναι κρυσταλλικὴ οὐσία ἧς τὸ σχῆμα διαφέρει ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἑκάστου εἴδους ζῴου, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ λευκώματος καὶ ἐξ αἱματοχρωμογόνου καταγομένη ἐκ τοῦ πρωτοπλάσματος τῶν ἐρυθροκυττάρων. Ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει σχῆμα κρυστάλλων στηλοειδῶν.

Γ. Ο. Ι.

[ΦΥΣΙΟΛΟΓ.]. Ἡ αἱμοσφαιρίνη, ἥτις οὕτω ὠνομάσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Hoppe Seyler (1862) σχηματίζεται κυρίως ἐκ δύο οὐσιῶν: 1ον) ἐκ τῆς σφαιρίνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον αὐτῆς μέρος (86,5%) καὶ ἐμπεριέχει θεῖον ἐν κυμαινομένῃ ἀναλογίᾳ, ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ ζῴου, καὶ 2ον) ἐκ μιᾶς οὐσίας κατακρατούσης σίδηρον, ἣν ὀνομάζουν *αἱματοχρωμογόνον* ἐν τῷ φλεβικῷ αἵματι καὶ *αἱματίνην* ἐν τῷ ἀρτηριακῷ αἵματι.

Ἡ αἱμοσφαιρίνη εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐρυθροῖς σφαιρίοις ὑπὸ δύο καταστάσεις· ἐν τῷ ἀρτηριακῷ αἵματι ἐν τῇ καταστάσει τῆς *ὀξυαιμοσφαιρίνης* καὶ ἐν τῷ φλεβικῷ αἵματι εἰς ἐκείνην τῆς *αἱμοσφαιρίνης* ἢ ἀναχθείσης ὀξυαιμοσφαιρίνης. Ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη δὲν διαφέρει τῆς αἱμοσφαιρίνης εἰ μὴ μόνον κατὰ τὴν προσθήκην ἑνὸς μορίου ὀξυγόνου O^2. Ὅταν ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι πλήρως κεκορεσμένη ὀξυγόνου, ἓν ἄτομον σιδήρου ἀντιστοιχεῖ ἐπακριβῶς εἰς 2 ἄτομα ὀξυγόνου, συγκρατουμένου ἐν τῇ συνθέσει.

Ὁ χημικὸς τύπος τῆς αἱμοσφαιρίνης εἶναι $C^{758} H^{1203} Ar^{195} O^{218} S^{8} Fe^{2}$ (?). Ἑπομένως ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι μέγα μόριον, τοῦ ὁποίου τὸ βάρος εἶναι περίπου 16.669, ἤτοι τὸ μοριακὸν αὐτῆς βάρος εἶναι διπλάσιον τοῦ τῶν λευκωμάτων.

Ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη, ὡς ἀπέδειξε τὸ πρῶτον ὁ Cl. Bernard, εἶναι σύνθεσις χημικῶς ἀσταθής, ἐν ᾗ τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος δύνανται νὰ ἀντικαθιστῶσι τὸ ἓν τὸ ἕτερον. Ἡ αἱμοσφαιρίνη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ συντίθηται μετὰ τοῦ ὀξυγόνου καὶ νὰ σχηματίζῃ τὴν ὀξυαιμοσφαιρίνην, σύνθεσιν ἀσταθῆ, χαλαράν, ἥτις εὐκόλως ἀποβάλλει τὸ ὀξυγόνον, ὅπερ ἐν τοῖς ἱστοῖς τοῦ σώματος χρησιμοποιεῖται διὰ τὰς ὀξειδώσεις τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ αἱμοσφαιρίνη δεσμεύει τὸ κατὰ τὴν καῦσιν τῶν ἱστῶν ἐκλυόμενον διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος (μεταβαλλομένη οὕτως εἰς *ἀνθρακοξυαιμοσφαιρίνην*), ὅπερ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος ἀποβάλλει εἰς τὸν ἀέρα ἐκ τῆς πνευμονικῆς κυκλοφορίας κατὰ τὴν ἐκπνοήν. Ἡ αἱμοσφαιρίνη κέκτηται μεγαλυτέραν χημικὴν συγγένειαν διὰ τὸ μονοξείδιον τοῦ ἄνθρακος ἢ διὰ τὸ ὀξυγόνον. Ἡ ἀνθρακοξυαιμοσφαιρίνη εἶναι ἀκατάλληλος διὰ τὴν κυτταρικὴν ἀναπνοὴν τῶν ἱστῶν, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι τὸ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος εἶναι

Digitized by Google

τικίνδυνον δηλητήριον τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ. Ἂν αὶ ἡ σύνθεσις τῆς αἱμοσφαιρίνης μετὰ τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος εἶναι σταθερωτέρα ἢ μετὰ οῦ ὀξυγόνου, ἐν τούτοις ὅμως ἀποσυντίθεται εὐκόλως ἡ ἀνθρακοξυαιμοσφαιρίνη τῇ παρουσίᾳ καθαοῦ ὀξυγόνου, ὅπερ καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ οξικοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος καὶ ἐπαναγεννᾷ ὴν ὀξυαιμοσφαιρίνην. Ἐπομένως τὸ καθαρὸν ξυγόνον εἶναι ἱκανὸν νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ διοξείιον τοῦ ἄνθρακος ἐκ τῆς μετὰ τῆς αἱμοσφαιρίης συνθέσεώς του καὶ νὰ καταλαμβάνῃ τὴν θέιν αὐτοῦ. Ἡ μεταμόρφωσις τῆς αἱμοσφαιρίνης ἰς ὀξυαιμοσφαιρίνην γίνεται τῇ ἐπηρείᾳ εἰδικῶν ξειδωτικῶν φυραμάτων τῶν ὀξυδασῶν, ὡς ἐπίσης αὶ ἡ μεταβολὴ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης εἰς αἱμοσφαιίνην τῇ ἐπηρείᾳ ἑτέρων ἀναγωγικῶν φυραμάτων.

Ἓν καὶ τὸ αὐτὸ βάρος τῆς αἱμοσφαιρίνης ἐμπεριέχει πάντοτε τὴν αὐτὴν ποσότητα σιδήρου (0,336%) καὶ δεσμεύει πάντοτε τὸ αὐτὸ ποσὸν ὀξυγόνου. Ἡ παρουσία τοῦ σιδήρου ἐν τῷ αἵματι ἀπεδείχθη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Berzelius (1808), ὅστις τὸ πρῶτον ἀνεῦρεν ὅτι ὁ σίδηρος ἐν τῷ αἵματι εἶναι ἡνωμένος πρὸς μίαν ὀργανικὴν οὐσίαν, ἥτις δίδει τῷ ὑγρῷ τὴν χαρακτηριστικὴν χροιάν του. Ἡ αἱμοσφαιρίνη δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή, ἀλλὰ διαφέρει πως ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ ζῴου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐμφανίζει διαφορὰς ἐν ταῖς κρυσταλλικαῖς αὐτῆς μορφαῖς, ἐν τῇ διαλυτότητι αὐτῆς ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἐν τῷ κρυσταλλικῷ αὐτῆς ὕδατι.

Ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη δύναται διὰ καταλλήλου ἐπ' αὐτῆς ἐπενεργείας νὰ ἀποσπασθῇ τῶν ἐρυθροσφαιρίων ὑπὸ μορφὴν μικροσκοπικῶν ῥομβοειδῶν βελονοειδῶν κρυστάλλων ἢ ὀρθογωνίων τραπεζίων. Οἱ κρύσταλλοι οὗτοι ἔχουσι χροιὰν ἐρυθρόφαιον. Ἡ κρυσταλλοποίησις αὕτη ἐπιτυγχάνεται τεχνητῶς ἐὰν λαμβάνοντες τὰ ἐρυθροσφαίρια διὰ φυγοκεντρήσεως ἀποπλύνωμεν ταῦτα δι' ἁλατούχου ὕδατος, εἶτα προσθέσωμεν αἰθέρα ἢ ὕδωρ ἀπεσταγμένον καὶ τέλος, ἀφοῦ διηθήσωμεν, προσθέσωμεν ἀπόλυτον οἰνόπνευμα ἢ ἀκετόνην, ὁπότε μετὰ τὴν ἀπόψυξιν μέχρι 5-10° διαλύονται τὰ ἐρυθροσφαίρια καὶ ἐγκαταλείπουσι κρυστάλλους. Ἐνῷ δὲ οἱ ἐξ ἀνθρωπίνου αἵματος κρύσταλλοι εἶναι μόνον μικροσκοπικῶς ὁρατοί, οἱ ἐξ αἵματος ζῴων τινῶν εἶναι καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρατοὶ καὶ σχηματίζουσι τετράεδρα, ὀκτάεδρα, ὀρθορομβικὰ πρίσματα, χροιᾶς ῥουβινίου ἢ ἐρυθροφαίου.

Ἡ διάφορος αὕτη κρυσταλλικὴ μορφὴ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης ἐπὶ τῶν διαφόρων ζώων ἤγαγεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαγνώσῃ τις, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν κρυστάλλων, τὴν φύσιν τοῦ πρὸς ἐξέτασιν αἵματος. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἐπηλήθευσεν ἐν τῇ πράξει καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς ἀπόψεως, καθότι ἡ μορφὴ τῶν κρυστάλλων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αἵματος δύναται νὰ εἶναι κατὰ τὰς περιστάσεις διάφορος, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς ποσότητος τοῦ διαλυτικοῦ μέσου, τῆς ταχύτητος τῆς κρυσταλλοποιήσεως καὶ τῆς θερμοκρασίας. Ἂν καὶ ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη εἶναι κρυσταλλοποιήσιμος δὲν διαλύεται, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐντὸς ὕδατος παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα τῶν κολλοειδῶν διαλύσεων. Ἡ χροιὰ τῶν ὑδαρῶν διαλυμάτων αὐτῆς κυμαίνεται ἀναλόγως τῆς πυκνότητος ἀπὸ πορτοκαλλιοχρόου μέχρι ζωηροῦ ἐρυθροῦ. Ἐν τῷ αἵματι δὲ κατωτάτων τινῶν ζῴων *(ἀμφιόξου)* ἡ αἱμοσφαιρίνη εἶναι διαλελυμένη ἐν τῷ πλάσματι καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ἐρυθροσφαίρια εἶναι ἄχροα. Τὰ ἐρυθροσφαίρια τῶν σπονδυλωτῶν ζῴων κατακρατοῦσι τὴν αἱμοσφαιρίνην ἐν διαλύσει ὑπερκεκορεσμένῃ (30-40%) ἢ τὸ ἐλάχιστον ἐν καταστάσει συνθέσεως μετὰ τῶν λευκωματοειδῶν καὶ λιπαρῶν οὐσιῶν, διότι τὸ ἐρυθροσφαίριον δὲν ἐμπεριέχει ἀρκετὸν ὕδωρ ὅπως διαλύσῃ ὅλην τὴν αἱμοσφαιρίνην, ἣν ἐγκλείει.

Τὰ διαλύματα τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης παρέχουσιν ἐν τῷ φασματοσκοπίῳ χαρακτηριστικὸν φάσμα, παριστάμενον διὰ δύο ταινιῶν ἀπορροφήσεως μεταξὺ τῶν γραμμῶν D καὶ E, τουτέστιν ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ πρασίνου καὶ τοῦ κιτρίνου. Ἡ πλησίον τοῦ D κειμένη ταινία εἶναι στενωτέρα καὶ σκοτεινοτέρα, μετὰ εὐκρινῶν ἄκρων, ἐνῷ ἡ πλησίον τοῦ E ταινία εἶναι εὐρυτέρα, μετὰ οὐχὶ εὐκρινῶν ἄκρων. Τὰ διαλύματα τῆς αἱμοσφαιρίνης ἔχουσι φάσμα χαρακτηριζόμενον διὰ μιᾶς ταινίας, τῆς καλουμένης *ταινίας τοῦ Stockes,* ἥτις καταλαμβάνει σχεδὸν τὸ διαφανὲς διάστημα μεταξὺ τῶν δύο ταινιῶν τῆς ὀ[illegible]ιμοσφαιρίνης.

Διὰ νὰ μετασχηματίσωμεν τὴν ὀξυαιμοσφαιρίνην εἰς αἱμοσφαιρίνην ἀρκεῖ νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς διαλύσεως ἀναγωγικόν τι μέσον (θειϊκὸν ἀμμώνιον, ὑδροθειῶδες νάτριον).

Ἡ αἱμοσφαιρίνη δύναται νὰ παρέχῃ σειρὰν παραγώγων. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ πλέον ἐνδιαφέρον τὴν ἰατρικὴν εἶναι ἡ ἀνθρακοξυαιμοσφαιρίνη. Αὕτη λαμβάνεται εὐκόλως ἐὰν ἀναταράξωμεν ὀξυγονοῦχον αἷμα μετὰ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος, ὁπότε τὸ ὀξυγόνον τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακος. Τὸ τοιοῦτον συμβαίνει, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι, ὅταν ὁ εἰσπνεόμενος εἰς τοὺς πνεύμονας ἀὴρ ἐμπεριέχει διοξείδιον ἄνθρακος. Ἡ ἀνθρακοξυαιμοσφαιρίνη κρυσταλλοποιεῖται ἐπίσης ὡς ἡ ὀξυαιμοσφαιρίνη, παρουσιάζει δὲ ἐν τῷ φασματοσκοπίῳ εἰδικὸν φάσμα ἀπορροφήσεως, προσεγγίζον μὲν πρὸς τὸ τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης, ἀλλὰ διαφέρον τούτου κατὰ τὸ ὅτι αἱ δύο ταινίαι του εἶναι ὀλίγον ὠχρότεραι. Ἡ μεγάλη ὅμως διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αἱ ἀναγωγικαὶ οὐσίαι τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης, ὡς τὸ θειϊκὸν ἀμμώνιον, εἶναι ἀνίκανοι νὰ ὑποκαταστήσωσιν ἐν τῷ φάσματι τούτῳ τὰς δύο ταινίας διὰ μιᾶς, ὡς ἐκείνην τῆς αἱμοσφαιρίνης, ἣν ἀμέσως λαμβάνομεν διὰ τῶν ἀναγωγικῶν οὐσιῶν τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης.

Μεταξὺ τῶν ἑτέρων παραγώγων τῆς αἱμοσφαιρίνης, ὧν τὸ ἔσχατον τέρμα εἶναι ἡ *αἱματοπορφυρίνη* μνημονεύομεν μόνον τὴν *μεθαιμοσφαιρίνην*, ἥτις εἶναι ἰσομερὴς πρὸς τὴν ὀξυαιμοσφαιρίνην, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἀναπνευστικὰς λειτουργίας, διότι τὸ ὀξυγόνον αὐτῆς δὲν ἐκλύεται, οὔσης σταθερωτέρας τῆς μετ' αὐτοῦ ἑνώσεως. Φυσιολογικῶς δὲν ὑφίσταται αὕτη ἐν τῷ ὀργανισμῷ, ἐμφανίζεται δ' ἐν αὐτῇ ὡς ἐπακόλουθος ἐνδοδηλητηριάσεων καὶ δηλητηριάσεών τινων. Ἡ μεθαιμοσφαιρίνη ἔχει φάσμα εἰς τέσσαρας ταινίας.

Ἡ αἱμοσφαιρίνη παράγεται εἰς τὰ αἱματοποιητικὰ (ἐρυθροαιματοποιητικά) κέντρα, ἐξ ὧν ἐκπορεύονται τὰ ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι ἐρυθροσφαίρια, ἐφωδιασμένα διὰ τῆς φυσιολογικῆς αὐτῶν ποσότητος εἰς αἱμοσφαιρίνην. Ἡ ποσότης τῆς ἐν τῷ κυκλοφοροῦντι αἵματι φυσιολογικῶς καταστρεφομένης αἱμοσφαιρίνης ἐν διαστήματι 24 ὡρῶν ἀνάγεται μέχρι τοῦ ποσοῦ 12 γρ. 5, ὅπερ ποσὸν ἀνταποκρίνεται εἰς 0,04 γρ. σιδήρου, ἤτοι $^1/_{17}$ τῆς ὁλικῆς ποσότητος τοῦ σιδήρου τοῦ αἵματος. Ἐκ τῆς καταστρεφομένης αἱμοσφαιρίνης ἕλκουσι τὴν καταγωγήν των αἱ *χοληχρωστικαὶ* οὐσίαι, αἵτινες παράγονται ἐν τῷ ἥπατι *(χολερυθρίνη* καὶ *χοληπρασίνη)*. Δύνανται δ' ὅμως αἱ χοληχρωστικαὶ οὐσίαι νὰ παράγωνται καὶ ἐκτὸς τοῦ ἥπατος ἐν τοῖς ἱστοῖς, μεθ' αἱμολύσεις *(αἱμολυτικὴ χοληγένεσις)*. Κυρίως ὅμως χολὴ ἐξωηπατικὴ δὲν παράγεται παρὰ μόνον αἱ χοληχρωστικαὶ οὐσίαι, διότι πρὸς παραγωγὴν χολῆς εἶναι ἀπαραίτητος ἐκτὸς τῶν χοληχρωστικῶν τούτων οὐσιῶν καὶ ἡ ὕπαρξις χολικῶν ὀξέων, ἅτινα κατὰ κανόνα παράγονται μόνον ἐν τοῖς ἡπατικοῖς κυττάροις, ἑπομένως ἡ κοινῶς καλουμένη *αἱμολυτικὴ χοληγένεσις* κακῶς ὀνομάζεται οὕτως· ἡ ὀρθὴ ὀνομασία αὐτῆς εἶναι *αἱμολυτικὴ ἐξωηπατικὴ χοληχρωστικογένεσις.*

Ἡ καταμέτρησις τῆς αἱμοσφαιρίνης τοῦ αἵματος γίνεται ἐν τοῖς ἰατρικοῖς ἐργαστηρίοις διὰ τοῦ αἱμοσφαιρινομέτρου. Τὸ ποσὸν τῆς ἐν τῷ αἵματι αἱμοσφαιρίνης, ἐπὶ φυσιολογικῶς ἐχόντων ἀτόμων, ὧν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθροσφαιρίων εἶναι 4 ½—5 ἑκατομμύρια εἰς 1 κ.χσμ. αἵματος, παρίσταται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 100. Ἀλλ' ὑπὸ ἔποψιν πρακτικὴν ἡ μέθοδος αὕτη τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς αἱμοσφαιρίνης δὲν κέκτηται τοσοῦτον ἐνδιαφέρον ὅσον αἱ μέθοδοι αἱ ὁποῖαι ἐπακριβῶς δεικνύουσι τὴν ποσότητα τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης καὶ συγχρόνως ἄρα τὴν διάκρισιν τῆς ποσότητος τῆς ἀνηγμένης αἱμοσφαιρίνης. Πρὸς τοῦτο κατάλληλος εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ Hénocque *(A. Hénocque* «Spectroscopie biologique» Encyclopédie scientifique des aide-memoires de Léauté, 3 vol.) Ἡ πρακτικὴ ἀξία τῆς ἐρεύνης τῆς ὀξυαιμοσφαιρίνης ἐξαίρεται ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι αὕτη εἶναι ὁ φορεὺς τῆς ζωῆς καὶ ἄνευ αὐτῆς πᾶσα ζωϊκὴ ἐκδήλωσις ἀποσβέννυται. Πρὸς τοῦτο ὡς παράδειγμα ἀναφέρομεν τὸ πείραμα καθ' ὃ τεχνηταὶ κυκλοφορίαι ἐντὸς ἀκρωτηριασθέντος μέλους τοῦ σώματος ἢ ἐντὸς κεφαλῆς ἀποκοπείσης τοῦ θώρακος, οὐδὲν παράγουσιν ἀποτέλεσμα, ἐὰν γίνωσι μὲ φλεβικὸν αἷμα, ἐνῷ ἐπανορθοῦσι τὴν ζωτικότητα, ἐὰν γίνωσι δι' ὀξυγονούχου ἀρτηριακοῦ αἵματος.

Ἐκτὸς τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ποσοῦ τῆς αἱμοσφαιρίνης τοῦ αἵματος εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως καταμετρῆται καὶ τὸ ποσὸν τῶν *ἐρυθροσφαιρίων.* Ὁ ἀριθμὸς ὁ καθορίζων τὴν ἀναλογίαν τῆς αἱμοσφαιρίνης πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐρυθροσφαιρίων, ἐν οἷς ἐμπεριέχεται αὕτη, καλεῖται *αἱμοσφαιρινικὸς δείκτης*, ὅστις ἐν φυσιολογικῷ αἵματι παρίσταται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 1, ὅστις προκύπτει ὅταν τὸν ἀριθμὸν τῆς φυσιολογικῶς ἐν τῷ αἵματι ἐμπεριεχομένης αἱμοσφαιρίνης (100) πολλαπλασιάσωμεν ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν 50,000 καὶ τὸ γινόμενον αὐτῶν διαιρέσωμεν διὰ τοῦ φυσιολογικοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς 1 κυβ. χσμ. ἐρυθροσφαιρίων, ἤτοι διὰ 5.000,000

$$\left(\frac{100 \times 50.000}{5.000.000} = 1.\right)$$

Β. ΦΩΤΑΚΗΣ

— [ΦΑΡΜΑΚ.]. Τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προταθέντα, ὡς ἐνισχυτικὰ τοῦ ὀργανισμοῦ μέσα, διάφορα τοῦ αἵματος σκευάσματα, περιέχουσιν ὡς κυριῶδες συστατικὸν τὴν αἱμοσφαιρίνην ἢ καὶ προϊόντα διασπάσεως ταύτης. Ἡ αἱμοσφαιρίνη καθαρὰ φέρεται ὡς καστανέρυθρος κόνις ἢ εἰς λέπια διαλυτὰ ἐν 10 μ. ὕδατος, ἐν γλυκερίνῃ καὶ ἐν ἀραιῷ οἰνοπνεύματι. Ἀνεγράφη εἰς δόσιν 3-10 γρμ. δι' ἡμέρας εἰς σακχαρόπηκτα, εἰς σιρόπιον καὶ ἐντὸς οἴνου. Πολλὰ εἴδη ταύτης φέρονται εἰς τὸ ἐμπόριον, οἷον Haemoglobin in lamellis Merck, Haemoglobin Nardi, Haemoglobin Pfeuffer κτλ.

Κηλῖδες ἐκ σκευασμάτων αἱμοσφαιρίνης ἐπὶ ἀσπρορρούχων ἀπαλείφονται ὡς καὶ αἱ ἐξ αἵματος τοιαῦται διὰ διαλύματος τρυγικοῦ ὀξέος ἢ διαλύματος ἰωδιούχου καλίου.

Κ. Μ.

— **αἱμοσφαιρίνης καὶ αἵματος σκευάσματα** *[Φαρμ.]*. Antichlorotin· καταπότια περιέχοντα αἱμοσφαιρίνην, θεῖον καὶ μαγνησίαν. Βιοφερρίνη (Bioferrin)· ὑγρὸν σκεύασμα περιέχον ὀξυαιμοσφαιρίνην καὶ χορηγούμενον ὡς τονωτικόν, εἰς παιδία 5-10 γρμ. καὶ εἰς ἐνήλικας 15 30 γρμ. Βιογλοβίνη (Bioglobin)· περιέχει 5% αἱμοσφαιρίνης, 7% οἰνοπνεύματος, 13% σακχάρου καὶ 18% ἐκχυλίσματος. Εὐφερρόλη (Euferrol)· σκεύασμα κατὰ τῆς ἀδυναμίας, νευρασθενείας καὶ χλωρώσεως διαφημιζόμενον, σίδηρον δὲ καὶ ἀρσενικὸν περιέχον. Φέρεται εἰς μαργαρίτας, ἐξ ὧν χορηγοῦνται τρὶς δι' ἡμέρας μετὰ τὸ φαγητόν. Σιδηροκρεμόλη (Fercremol)· σκευάζεται διὰ μίξεως οὐδετέρου ἀραιοῦ διαλύματος σιδήρου μετὰ διαλύματος αἵματος· κόνις καστανόχρους, σχεδὸν ἄγευστος, διαλυτὴ ἐν ἀμμωνιούχῳ ὕδατι, περιέχουσα 3% σιδήρου· ἀνεγράφη ὡς αἱμοποιητικόν. Αἱμοσίδηρος (Haemoferrum)· προέρχεται ἐξ Ἀμερικῆς καὶ σκευάζεται ἐκ τοῦ αἵματος, συνίσταται δὲ ἐκ λευκωματούχου ἑνώσεως τοῦ σιδήρου, εὐδιαλύτου, εὐαρέστου γεύσεως καὶ εὐαπορροφήτου. Φέρεται τὸ σκεύασμα εἰς τὸ ἐμπόριον ἐν καταποτίοις, καὶ παρέχεται κατὰ τῆς ἀναιμίας, ἀναρρώσεων καὶ ἐξασθενήσεων τοῦ ὀργανισμοῦ. Αἱμοσφαιρίνη κεκαθαρμένη (Haemoglobinum depurat. sterilisat.)· ὑγρὸν ἐρυθρόφαιον, πυκνόρευστον, θολόν, ὀσμῆς ἀρωματικῆς καὶ γεύσεως εὐαρέστου. Ἀνεγράφη κατ' ἀναιμιῶν καὶ χλωρώσεων· τὸ σκεύασμα περιέχει: 150 μ. ὕδατος, 60 μ. γλυκερίνης, 9,6 μ. οἰνοπνεύματος 35 μ. αἱμοσφαιρίνης καὶ 0,15 μ. σιδήρου.

Κ. Μ.

αἱμοσφαιρινικὴ ἀξία *[Μικροσκ.]*. Καλεῖται οὕτω τὸ ποσὸν τῆς αἱμοσφαιρίνης τὸ περιεχόμενον εἰς ἓν ἐρυθρὸν αἱμοσφαίριον. Πρὸς καθορισμὸν τῆς αἱμοσφαιρινικῆς ἀξίας δέον προηγουμένως νὰ προσδιορισθῇ τὸ ποσὸν τῆς αἱμοσφαιρίνης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων κατὰ κιβ. χιλ. τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν αἵματος. Ἔχει δὲ γίνει δεκτὸν ὅτι ἐπὶ περιεκτικότητος τοῦ αἵματος εἰς αἱμοσφαιρίνην 100% καὶ 5.000.000 ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων κατὰ κιβ. χιλιοστόμετρον αἵματος, ἡ αἱμοσφαιρινικὴ ἀξία ἰσοῦται πρὸς 1.

Ἐὰν π. χ. πρόκειται νὰ καθορίσωμεν τὴν αἱμοσφαιρινικὴν ἀξίαν αἵματος οὗτινος ἡ μὲν αἱμοσφαιρίνη εὑρέθη 30%, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων κατὰ κιβ. χιλ.=4 000.000 λαμβάνομεν ταύτην ἐκ τῆς ἑξῆς σχέσεως:

$$\frac{30}{4.000.000} : \frac{100}{5.000.000} \text{ ἤτοι}$$

$$\frac{30 \times 5.000.000}{100 \times 4.000.000} = 0,38$$

Ἐμπειρικῶς πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀνωτέρου ὑπολογισμοῦ, ἡ αἱμοσφαιρινικὴ ἀξία προσδιορίζεται διαιρουμένου τοῦ εὑρεθέντος ποσοῦ τῆς αἱμοσφαιρίνης H διὰ τοῦ γινομένου τῶν δύο πρώτων ψηφίων τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ δεικνύοντος τὸ ποσὸν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων E. ἐπὶ 2 ἤτοι διὰ τοῦ τύπου:

$$\frac{H}{E \times 2}$$

π.χ. ἐπὶ 45% αἱμοσφαιρίνης καὶ 2.500.000 ἐρ. αἱμοσφαιρίων, ἡ αἱμοσφαιρινικὴ ἀξία $= \frac{45}{25 \times 2} = \frac{45}{50} = 0,9$

Αἱμοσφαιρινικὴ ἀξία κάτω τῆς μονάδος (<1) δεικνύει *ὑποχρωμίαν* (χλώρωσιν καὶ βαρεῖαν ἀναιμίαν. Αἱμοσφαινικὴ ἀξία ἄνω τῆς μονάδος(>1) δεικνύει *ὑποχρωμίαν* (κακοήθη ἀναιμίαν).

Κ. ΚΥΡΙΑΖΙΔΗΣ

αἱμοσφαιρινουρία *['Ιατρ.]*. Πᾶσα νοσηρὰ κατάστασις, προκαλοῦσα τὴν ἔκλυσιν τῆς αἱμοσφαιρίνης τοῦ αἵματος ἐκ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτῆς μόνης ἢ μετὰ ἐλαχίστων ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἰς τὰ οὖρα τῶν ἀρρώστων, καλεῖται *αἱμοσφαιρινουρία*· ἡ δὲ ἔξοδος μετὰ τῶν οὔρων αἵματος ἐν οὐσίᾳ, πλήρους, καλεῖται αἱματουρία (βλ. λ.). Ἡ αἱμοσφαιρινουρία εἶναι σύμπτωμα πολλῶν καὶ διαφόρων παθολογικῶν καταστάσεων. Ἐν Ἑλλάδι παρατηρεῖται συχνότατα, κατὰ τὴν ἑλονοσίαν καὶ ἐμφανίζεται ὡς βαρύτατον σύμπτωμα αὐτῆς κατά τινας ἐπιδημίας ἑλωδῶν πυρετῶν, εἶναι δὲ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἰκτερώδης αἱμοσφαιρινουρικὸς πυρετός.*

Προκαλεῖται ἐπίσης καὶ ἐκ ψύξεως, ὁπότε περιγράφεται ὑπὸ τὸ ὄνομα *παροξυστικὴ ἐκ ψύξεως αἱμοσφαινουρία.*

Ἡ αἱμοσφαιρινουρία, συνοδεύει τὰς νόσους τὰς προκαλούσας ἀθρόαν τὴν καταστροφὴν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, καὶ ἄλλας παθολογικὰς καταστάσεις, οὐδεμίαν σχέσιν καὶ ἀναλογίαν ἐχούσας μεταξύ των. Τοιαῦται εἶναι αἱ βαρεῖαι μορ-

Digitized by Google

φαὶ λοιμωδῶν νόσων, ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος, ὁ τυφοειδὴς πυρετός, ἡ ὀστρακιά, ἡ διφθερῖτις, ἡ εὐλογία, ὁ βαρὺς ἴκτερος κ.τ.λ.

Ἡ αἱμοσφαιρινουρία παρατηρεῖται μετὰ χρῆσιν φαρμακευτικῶν τινων οὐσιῶν, ὡς τῆς κινίνης, τοῦ θειϊκοῦ ὀξέος, τοῦ χλωρικοῦ καλίου κτλ. Ἐπίσης ἐξ εἰδῶν τινων μυκήτων, ἐκ κυάμων (*κυάμασις*, Κούζης) καὶ ἐκ δηγμάτων ὄφεων κτλ. Κατὰ τὰς δηλητηριάσεις διὰ φαινικοῦ ὀξέος, μολύβδου, θειονάλης καὶ ἄλλων φαρμάκων τὰ οὖρα προσλαμβάνουσι χροιὰν ὁμοίαν ἐκείνης, ἣν παρουσιάζουσι ταῦτα κατὰ τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν, μόνη δὲ ἡ διὰ τοῦ φασματοσκοπίου ἐξέτασις δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τῆς πλάνης.

Α΄). Ἰκτερώδης αἱμοσφαιρινουρικὸς πυρετός.—Οὗτος ἐμφανίζεται ὡς βαρὺ σύμπτωμα κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἑλωδῶν πυρετῶν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἱπποκράτους ὑπὸ τὸ ὄνομα «μελανὰ οὖρα» ἀναφέρεται, ὅτε παρετηρήθη οὗτος ἐν Θάσῳ, Κυζίκῳ καὶ Ἀβδήροις. Μεταγενεστέρως οἱ Ἕλληνες ἰατροί, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Θεόφιλος Πρωτοσπαθάριος, θεωροῦν τὰ «μελανὰ οὖρα» ὡς εἰδικὰ τῶν λυομένων τριταίων.

Αἰῶνας μετὰ ταῦτα, οἱ Jean Denis (1667) καὶ Charles Stewart (1794) καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Bayer περιγράφουσι τοῦτον, ἀλλὰ τὸν συγχέουσι μὲ τὴν *αἱματουρίαν*. Κατὰ τὸ 1842, ὁ Ἕλλην ἰατρὸς Κ. Μαυρογιάννης περιγράφει τὸν αἱμοσφαιρινουρικὸν πυρετόν. Βραδύτερον, παρετηρήθη εἰς τὰ στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα τῆς Mayotte καὶ Sénégale ὑπὸ Γάλλων ἰατρῶν. Τὴν ἐκ κινίνης αἱματουρίαν περιέγραψεν ὁ Ἕλλην ἰατρὸς Βερέττας 1858, μετὰ τοῦτον δὲ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἰατροί.

Τῷ 1854, ὁ Dressler, πραγματεύεται, μετά τινος ὅμως ἀοριστίας, τὴν ἀπόλυσιν τῆς αἱμοσφαιρίνης. Ὁ Καραμήτσας, παρακολουθῶν τὰς ἐργασίας τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἰατρῶν κατὰ τὰς παροξυντικὰς ἐκ ψύξεως αἱμοσφαιρινουρίας (Jaccond, Harley, Reheildlen) περιγράφει καὶ ἀποδεικνύει τελικῶς καὶ πλήρως πλέον, τὴν ἀπόλυσιν τῆς αἱμοσφαιρίνης ἐκ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, κατὰ τὸν ἰκτερώδη αἱμοσφαιρινουρικὸν πυρετόν. Ἡ φύσις τοῦ πυρετοῦ τούτου ἀποδίδεται ὑπό τινων εἰς τὸ ἑλοπαράσιτον, ὑπὸ ἄλλων εἰς ἄλλας αἰτίας μὴ γνωστάς. Ἐκ τούτων τινὲς ἀνεῦρον διάφορα εἴδη ἑλοπαρασίτου (τεταρταίου, θερινοφθινοπωρινοῦ, τριταίου), ἄλλοι δὲν ἀνεῦρον τοιαῦτα, τινὲς δὲ καὶ ἀνεῦρον ἄλλα μικρόβια κατ' αὐτόν. Ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος παρουσιάζει αὔξησιν τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων, ἰδίᾳ δὲ τῶν μεγάλων μονοπυρήνων.

Ὁ ἰκτερώδης αἱμοσφαιρινουρικὸς πυρετὸς παρατηρεῖται κυρίως εἰς χώρας, ἔνθα ἐνδημοῦσιν οἱ ἑλώδεις πυρετοὶ καὶ εἰς μέρη μὲ ἑλοβριθεῖς ἑστίας. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ χῶραι εἰς ἃς ἐνῷ ἡ ἑλονοσία ἐνδημεῖ ὁ ἰκτερώδης αἱμοσφαιρινουρικὸς πυρετὸς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Τοιαῦται εἶναι ἡ Ἀλγερία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Συρία καὶ ἄλλαι ἐπίσης χῶραι. Εἰς τὰς Ἰνδίας, ὡς ἀναφέρουσι συγγραφεῖς τινες, πρὸ τοῦ 1885 ἦτο οὗτος τελείως ἄγνωστος.

Οὗτος παρατηρεῖται ἰδίως εἰς ἑλονοσοῦντα ἄτομα μετὰ ἐπανειλημμένας προσβολὰς ἑλωδῶν πυρετῶν, εἰς ἑλοκαχέκτας, παρετηρήθη ὅμως οὗτος καὶ ἐπὶ ὑγιῶν καὶ ἀκμαίων ἀτόμων.

Ὡς ἓν τῶν συνηθεστέρων προκλητικῶν αἰτίων τοῦ ἰκτερώδους αἱμοσφαιρινουρικοῦ πυρετοῦ κατὰ τὴν ἑλονοσίαν, ἐκτὸς τῆς κοπώσεως, τῆς ψύξεως καὶ τῶν παντοειδῶν καταχρήσεων, ἐθεωρήθη καὶ θεωρεῖται ἡ κινίνη, μακρὰν δὲ συζητήσεις διεξήχθησαν περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῆς. Οἱ μὲν θεωροῦσι τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς χρήσεως τῆς κινίνης ὑπὸ τῶν ἑλονοσούντων καὶ περιέγραψαν τὴν ἐκ κινίνης αἱμοσφαιρινουρίαν· ἄλλοι τοὐναντίον πιστεύουσιν ὅτι ἡ πάθησις εἶναι σοβαρὰ ἐπιπλοκὴ κατὰ τὴν ἑλονοσίαν καὶ ἐνσκήπτει ὡς βαρύτατον σύμπτωμα κατ' αὐτήν, ὅτι δὲ ἄνευ τῆς διὰ τῆς κινίνης θεραπείας, καὶ κατὰ μεγάλας μάλιστα δόσεις, δύναται νὰ προκαλέσῃ καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀρρώστων.

Ἀληθῶς ἡ αἱμοσφαιρινουρία ἐπιφαίνεται ὡς ἀποτέλεσμα μακρᾶς χρήσεως κινίνης εἰς περιπτώσεις τινάς, τοιαύτην δὲ ἐσημειώσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ἀρρώστου ὅστις, ἐνῷ ἐλάμβανε κινίνην ἐπὶ μακρόν, ἐπῆλθε στιγμὴ καθ' ἣν καὶ ἓν ἑκατοστόγραμμον τοιαύτης προεκάλει τὴν ἔκρηξιν αἱμοσφαιρινουρίας, ἐνῷ ἄλλη σκευασία ἐμπεριέχουσα κινίνην, ὡς τὸ ἀφέψημα τῆς κίνας, χορηγουμένη αὐτῷ εἰς μεγάλην ποσότητα, μέχρι 12 γραμμαρ. δι' ἡμέρας, ἐλαμβάνετο ἀκινδύνως παρ' αὐτοῦ, ἤρκει δὲ τὴν ἑπομένην ἡμέραν νὰ χορηγηθῇ εἰς τὸν αὐτὸν ἄρρωστον καὶ πάλιν ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ τὸ ἓν ἑκατοστόγραμμον τῆς κινίνης διὰ νὰ ἐκραγῇ μετὰ πάροδον ὀλίγων (μέχρις 6) ὡρῶν ἀπὸ τῆς λήψεως αὐτῆς ἡ αἱμοσφαιρινουρία. Ἐν τέλει ὁ ἄρρωστος οὗτος, ὑποβληθεὶς εἰς τὴν διὰ τοῦ *κυανοῦ τοῦ μεθυλενίου* θεραπείαν ἐπί τινα χρόνον πρὸς καταπολέμησιν τῶν πυρετικῶν παροξυσμῶν, παρουσίασε καὶ πάλιν ἀνοχὴν εἰς τὴν κινίνην, ἥτις κατὰ μεγάλας ποσότητας χορηγηθεῖσα ἐπέφερε τελείαν τὴν ἴασιν αὐτοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, εἶναι ἐπίσης γνωστὸν καὶ ἐδημοσιεύθησαν περιπτώσεις ὑπὸ ἄλλων καὶ ὑφ' ἡμῶν (Fièvre bilieuse hémoglobinurique, 1921), ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὅτι ἡ αἱμοσφαιρινουρία οὐδόλως ἐπηρεάζεται ἐκ τῆς κινίνης· τοὐναντίον μάλιστα, παρετηρήθη κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας ὅτι ἡ διακοπὴ τῆς χρήσεως τῆς κινίνης ἐπί τινα χρόνον ἐπὶ ἀρρώστων πασχόντων τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν ἐπανέφερεν αὐτήν, ἅμα δ' ὡς οἱ ἄρρωστοι οὗτοι ὑπεβάλλοντο εἰς συνεχῆ καὶ ἐπίμονον χρῆσιν μεγάλων δόσεων κινίνης ἐθεραπεύοντο τελείως.

Ὁ ἰκτερώδης αἱμοσφαιρινουρικὸς πυρετὸς ἐμφανίζεται διὰ προδρομικῶν τινων φαινομένων. Οἱ ἄρρωστοι αἰσθάνονται κακουχίαν γενικὴν τοῦ σώματος, ἥτις ἐμφανίζεται ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ῥίγους, τὸ ὁποῖον ἐνσκήπτει ἀποτόμως ἰσχυρόν. Ταυτοχρόνως παραπονοῦνται διὰ πόνους κατὰ τὴν ὀσφυϊκὴν χώραν καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος. Τὸ πρόσωπον αὐτῶν γίνεται ὠχρόν, κυανωτικὸν ὅπως καὶ τὰ ἄκρα. Ναυτιάσεις καὶ ἔμετοι χολώδεις ἄφθονοι, παρακολουθούμενοι ὑπὸ γαστραλγιῶν μετὰ κενώσεων πρασίνων, χολωδῶν, ἐνίοτε μελανῶν αἱματηρῶν, ἐξαντλοῦσι τοὺς ἀρρώστους. Ἐνίοτε οὗτοι παρουσιάζουσιν ἐπιστάξεις καὶ παραπονοῦνται διὰ προκάρδιον στενοχωρίαν καὶ σκοτοδίνην, παραληροῦσι, καταλαμβάνονται ὑπὸ σπασμῶν καὶ λὺγξ ἐπίμονος κατατρίβει αὐτούς. Ὁ πυρετὸς εἰσβάλλει ὑψηλός, δυνάμενος νὰ φθάσῃ 40° καὶ ἄνω. Ταυτοχρόνως τὰ οὖρα γίνονται ἐρυθρὰ τὴν χροιάν, ἥτις ὀφείλεται εἰς τὴν παρουσίαν τῆς αἱμοσφαιρίνης, μετά τινας ὥρας ταῦτα χρώννυνται βαθύτερον καὶ προσλαμβάνουσι τὸ χρῶμα καφὲ ἢ τοῦ οἴνου Μαλάγας· εἶναι ὀλίγα, λευκωματοῦχα, ἐν αὐτοῖς δὲ δὲν ἀνευρίσκονται ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἢ ἐλάχιστα τοιαῦτα ἠλλοιωμένα. Μετὰ ποτάσσης μιγνυόμενα παρουσιάζουσι χροιὰν πρασινέρυθρον. Διὰ τοῦ φασματοσκοπίου ἐξεταζόμενα, δεικνύουσι τὰς χαρακτηριστικὰς ταινίας καὶ ῥαβδώσεις τῆς αἱμοσφαιρίνης. Τὸ ἧπαρ καὶ ὁ σπλὴν εἶναι ἐξωγκωμένα καὶ ἐπώδυνα τῇ πιέσει. Τὸ δέρμα καὶ οἱ βλεννογόνοι χρώννυνται δι' ἰκτερικῆς χροιᾶς. Ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος δεικνύει αὔξησιν τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων, ἰδίως δὲ τῶν μεγάλων μονοπυρήνων. Οἱ παροξυσμοὶ ποικίλλουσι τὴν ἔντασιν, ὅτε μὲν οὗτοι εἶναι ἀσθενέστεροι, μετὰ ἠπιωτέρων συμπτωμάτων, ἄλλοτε δὲ ἐντονώτεροι καὶ σοβαρώτεροι, καταλήγοντες πολλάκις εἰς θάνατον.

Β΄). Παροξυστικὴ ἐκ ψύξεως αἱμοσφαιρινουρία.— Αὕτη περιεγράφη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Harley τῷ 1864. Παρουσιάζεται μετὰ ψύξιν εἰς ἄτομα καλῶς ἔχοντα, καὶ εἰσβάλλει διὰ φρικίων, καὶ γενικῆς κακουχίας τοῦ σώματος, πόνων κατὰ τὴν ὀσφὺν καὶ τὸ ἐπιγάστριον. Τὰ φαινόμενα ταῦτα, μᾶλλον ἢ ἧττον ἐκσεσημασμένα, συνοδεύονται ὑπὸ ἀνυψώσεως τῆς θερμοκρασίας, ἥτις κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ 38° καὶ 39°. Κατὰ τὸν παροξυσμόν, ὅστις διαρκεῖ 6-8 ὥρας, τὰ οὖρα προσλαμβάνουσι χροιὰν βαθμιαίως σκοτεινοτέραν καὶ τὰ πρῶτα κατὰ τὸν παροξυσμὸν ἀποβαλλόμενα οὖρα εἶναι ἀσθενῶς ἐρυθρά, ἀκολούθως γίνονται βαθύτερα καὶ προσλαμβάνουσι τὴν χροιὰν οἴνου Μαλάγας. Μετὰ τὸν παραξυσμὸν τὰ οὖρα γίνονται διαυγέστερα καὶ μετά τινας ὥρας ἀποκαθίστανται τελείως καθαρά, φυσιολογικά, δὲν ἀνευρίσκονται δὲ ἐν αὐτοῖς οὔτε ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, οὔτε ὑπολείμματα αὐτῶν, ἀλλ' ἐξεταζόμενα διὰ τοῦ φασματοσκοπίου ἀποδίδουσι τὰς δύο χαρακτηριστικὰς ταινίας τῆς αἱμοσφαιρίνης. Εἰς τὸ ἵζημα τῶν οὔρων ἀνευρίσκονται κοκκία αἱμοσφαιρίνης, κύλινδροι καὶ ἐπιθηλιακὰ κύτταρα. Ἡ ἐξέτασις τοῦ αἵματος κατὰ τὸν παροξυσμόν, δεικνύει ἐπιβράδυνσιν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ θρόμβου καὶ ἀσθενῆ τάσιν τῶν αἱμοσφαιρίων νὰ σχηματίσωσι στήλας (Hayem). Ἐπίσης παρατηροῦμεν ἐλαφρὰν αὔξησιν τῶν λευκῶν αἱμοσφαιρίων καὶ σημαντικὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐρυθρῶν, μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἀπὸ τοῦ παροξυσμοῦ αὔξησιν τῶν αἱματοβλαστῶν καὶ νανοκυθαιμίαν.

Ἡ ἐκ ψύξεως παροξυστικὴ αἱμοσφαιρινουρία παρουσιάζεται συχνότερον εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Αὕτη ἐπέρχεται κατὰ παροξυσμοὺς καὶ κατὰ διαστήματα πολλῶν ἡμερῶν, μηνῶν ἢ καὶ ἔτους. Ἀρκεῖ πολλάκις ἡ ὑποβολὴ τῶν ἀρρώστων εἰς ταπεινὴν θερμοκρασίαν πλησιάζουσαν τὸ 0° διὰ νὰ παρουσιάσωσιν οὗτοι παροξυσμὸν αἱμοσφαιρινουρίας. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων συνήθων συμπτωμάτων, παρουσιάζεται ἐνίοτε κνίδωσις καὶ αἱμορραγικὴ πορφύρα, ἐξόγκωσις τοῦ ἥπατος καὶ σπληνός, ὑπικτερικὴ χροιά, ἥτις ἐμμένει πολλὰς μετὰ τὸν παροξυσμὸν ἡμέρας.

Οἱ παροξυσμοὶ δὲν παρουσιάζουσι πάντοτε τὴν αὐτὴν ἔντασιν· ἄλλοτε ἀσθενέστεροι καὶ ἄλλοτε ἐντονώτεροι δύνανται νὰ προσλάβωσι τοιαύτην ἔντασιν καὶ σοβαρότητα, ὥστε νὰ ἐπιφέρωσι τὸν θάνατον τῶν ἀρρώστων.

Μετὰ τὸν παροξυσμόν, οἱ ἄρρωστοι ἀπομένουσιν ἀναιμικοί, οὐδέποτε ὅμως φθάνουσι μέχρι καχεξίας, καὶ ἀναλαμβάνουσι ταχέως.

Παθογένεια.— Προδιαθετικὰ αἴτια τῆς αἱμοσφαιρινουρίας θεωροῦνται: ἡ σύφιλις, οἱ ῥευματισμοί, ὁ ἀρθριτισμός, κτλ. Πιθανώτατα τοιαῦται εἶναι καὶ αἱ αἱμοσφαιρινουρίαι εἰς ἃς ἀνευρέθησαν πρωτόζῳα (pyroplasma bigeminum Καρδαμάτης) ἢ σπειροχαῖται τοῦ τύπου Inada-Ido (Schüffner - Blanchard κτλ.) καθ' ὧν ἐνεργεῖ ὁ κυανιοῦχος ὑδράργυρος. Αἱ μέχρι τοῦδε ἐξενεχθεῖσαι θεωρίαι περὶ τῆς παθογενείας τῆς αἱμοσφαιρινουρίας εἶναι τρεῖς: ἡ *οὐρική*, ἡ *μυϊκή*, καὶ ἡ *αἱματογενής*.

Κατὰ τὴν οὐρικὴν θεωρίαν, ἡ καταστροφὴ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων γίνεται ἐντὸς τῆς κύστεως, εἴτε ἐκ τῆς παρουσίας αἱμολυσίνης ἐν τοῖς οὔροις, εἴτε ἐκ τῆς συμπυκνώσεως αὐτῶν τῆς ἀτελοῦς, ἥτις ἐπιφέρει τὴν καταστροφὴν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων ἐκ φυσικῆς ὀσμώσεως. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη μετὰ τῆς θεωρίας τῶν Robin καὶ Hayem, ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα δύνανται νὰ λάβωσι χώραν καὶ ἐντὸς τῶν νεφρῶν, δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις περὶ τῆς παθογενείας αὐτῆς ἐκτὸς εἰς ὀλίγας μόνον περιπτώσεις καὶ ταύτας συζητησίμους.

Ἡ μυϊκὴ θεωρία στηρίζεται εἰς τὴν μετὰ γλυκερινοῦχον ἔνεσιν ἀλλοίωσιν τῶν μυῶν· ἡ ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης τῶν μυῶν προερχομένη αἱμοσφαιρίνη ὑποτίθεται ὅτι γίνεται ἡ πηγὴ τῆς αἱμοσφαιρινουρίας. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἐκ ψύξεως αἱμοσφαιρινουρία. Κατὰ τὴν μυΐτιδα τῶν ἵππων παρατηρεῖται ἐπίσης αἱμοσφαιρινουρία. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γενικευθῇ.

Πιθανωτέρα τῶν δύο πρώτων, φαίνεται ἡ αἱματογενὴς θεωρία, συγκεντρώνουσα καὶ τὰς γνώμας τῶν περισσοτέρων. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια πάσχουσιν ἀνωμαλίαν τῆς συστάσεως αὐτῶν καὶ γίνονται μᾶλλον εὔθραυστα, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν δὲ τοῦ ψύχους ἀπολύουσι τὴν αἱμοσφαιρίνην αὐτῶν εἰς τὸν ὀρὸν τοῦ αἵματος, ἥτις ἀκολούθως παρουσιάζεται εἰς τὰ οὖρα. Τὸ πείραμα τοῦ Ehrlich συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς θεραπείας ταύτης καὶ ἐκτελεῖται ὡς ἑξῆς. Τὴν ῥίζαν ἑνὸς τῶν δακτύλων πάσχοντος τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν προσδένομεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐμποδίσωμεν τὴν κυκλοφορίαν ἐν αὐτῷ. Ἐὰν τότε ἐμβαπτίσωμεν τὸν δάκτυλον τοῦτον ἐντὸς ψυχροῦ ὕδατος ἐπί τινα λεπτὰ καὶ παραλάβωμεν ἐξ αὐτοῦ αἷμα, τὸ αἷμα τοῦτο μετὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ θρόμβου ἀποδίδει ὀρὸν ἐρυθρωπόν, χρώματος κερασίου, ἐνῶ ὁ ὀρὸς ὁ προερχόμενος ἐκ τῶν ἄλλων δακτύλων τῶν μὴ κατεψυγμένων παρουσιάζει φυσιολογικὴν τὴν χροιὰν αὐτοῦ. Ἡ ἁπλῆ μάλαξις ἄνευ ψύξεως τοῦ ἄκρου τῶν δακτύλων προκαλεῖ τὸ αὐτὸ φαινόμενον κατὰ παρατηρήσεις τοῦ Chvostek. Παρετηρήθη ἐπίσης ὅτι μετὰ ἕκαστον παροξυσμὸν αἱμοσφαιρινουρίας, τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια εἶναι ἠλαττωμένα (Vaquez). Ὁ ἴκτερος ὁ παρατηρούμενος εἰς τοὺς πάσχοντας τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν καταδεικνύει ἐπίσης τὴν καταστροφὴν τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων εἰς τὸ κυκλοφορικὸν σύστημα καὶ ἡ ἐν αὐτῷ αἱμοσφαιριναιμία προσεπικυροῖ τὴν ηὐξημένην παραγωγὴν τῆς χολοχρωστικῆς, ἥτις προέρχεται, ὡς γνωστόν, ἐκ τῆς χρωστικῆς τοῦ αἵματος.

Οἱ ὀσφυακοὶ πόνοι καὶ ἡ λευκωματουρία κατὰ τὸ τέλος τοῦ παροξυσμοῦ ἐπερχόμενοι, καταδεικνύουσιν ὅτι οἱ νεφροὶ ὑφίστανται ἐρεθισμὸν ἐκ τῆς διόδου τῶν κατεστραμμένων αἱμοσφαιρίων, ὅπως καὶ ἡ ἐνίοτε παρατηρουμένη ἀνουρία, ὀφειλομένη εἰς τὴν τελείαν ἀπόφραξιν τῶν συνεστραμμένων σωληνίσκων τοῦ νεφροῦ, ἐξ ὧν ὡς εἰκὸς καὶ ἐπίσχεσις οὐρίας *(ἀζωθαιμία)*. Κατὰ τὴν νεκροψίαν καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν νεφρῶν παρετηρήθησαν τὰ ῥαβδωτὰ ἐπιθηλιακὰ αὐτῶν κύτταρα καὶ τὰ ἐπιθήλια τῆς ἀνιούσης ἀγκύλης τοῦ Heule κατάφορτα αἱμοσφαιρίνης ὑπὸ μορφὴν κρυστάλλων ἢ κόνεως ἀμόρφου, καὶ ὁ αὐλὸς αὐτῶν ἀποπεφραγμένος πολλάκις ὑπὸ κυτταριωδῶν ὑπολειμμάτων.

Τινὲς ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων δυνατὸν νὰ ὀφείληται εἰς ἄλλας αἰτίας ἢ εἰς τὸ εὔθραυστον αὐτῶν, προερχομένη ἐκ δύο λόγων. Ἐν πρώτοις τὰ αἱμοσφαίρια αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ἠλαττωμένην τὴν ἀντίστασιν καὶ ἐκ τούτου νὰ εἶναι μᾶλλον εὐαίσθητα εἰς τὸ ψῦχος. Ἐξ ἄλλου, αἱμοσφαίρια φυσιολογικῆς ἀντιστάσεως δυνατὸν νὰ ὑποστῶσι τὴν ἐπίδρασιν αἱμολυσίνης εὑρισκομένης ἐν τῷ ὀρῷ. Τοῦτο, διατείνονται, καταδεικνύει ἡ πειραματικὴ παρατήρησις τῶν Douath καὶ Landsteiner καθ' ἣν τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια τοῦ ἀρρώστου, πλυνόμενα καὶ τιθέμενα εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ὀροῦ αὐτοῦ, κατεψυγμένου εἰς 0° ἐπὶ μίαν ὥραν, εἶτα εἰς 37° ἐπὶ δύο ὥρας, παρουσιάζουσι κατὰ τὴν παροξυστικὴν αἱμοσφαιρινουρίαν ἔντονον αἱμόλυσιν. Αὕτη, κατὰ τὸν αἱμολυτικὸν ἴκτερον εἶναι ἀσταθής, ἐνῷ πολὺ σπανίως δύναται νὰ λείψῃ κατὰ τὴν παροξυστικὴν αἱμοσφαιρινουρίαν· κατὰ τὸν ἑλώδη ὅμως αἱμοσφαιρινουρικὸν πυρετὸν ἐλλείπει. Ἡ ποσότης τῆς ἀπολυομένης αἱμοσφαιρίνης πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μεγάλη, ὅπως ἐκδηλωθῇ ἡ αἱμοσφαιρινουρία. Αἱ αἱμολυσῖναι προέρχονται πιθανῶς ἐκ τοῦ σπληνός.

Οἱ Vidal καὶ Rostaine φρονοῦσιν ὅτι τὸ πλάσμα

Digitized by Google

τῶν αἱμοσφαιρινουρικῶν, περιλαμβάνει ἐν ἰσορροπίᾳ εὐαισθητοποιόν τινα οὐσίαν δυνάμεως ἀνωμάλου καὶ ἥτις διακρατεῖται ἤρεμος ἐκτελοῦσα τὸν προορισμόν της ὑπὸ ἄλλης τινὸς οὐσίας ἀντιευαισθητοποιοῦ· ἡ τελευταία ὅμως αὕτη, εὐαίσθητος εἰς τὸ ψῦχος, δὲν δύναται πλέον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν προορισμόν της καὶ ἡ αἱμόλυσις ἐπέρχεται.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν λοιμώδους νόσου, συνηθέστατα τῆς συφιλίδος, τῶν ρευματισμῶν, τῆς ἑλονοσίας κ. ἄ., καὶ ἐκ μηχανισμοῦ μὴ ἔτι καθορισθέντος, τίθεται ἐν κυκλοφορίᾳ οὐσία αἱμολυτική. Ἡ οὐσία αὕτη, ὁτὲ μὲν ἐγκαθίσταται ἐπὶ τῶν αἱμοσφαιρίων, ἅτινα γίνονται εὔθραυστα καὶ ἔχομεν οὕτω τὸν πρῶτον τύπον τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ αἵματος, ἐκ τῆς εἰδικῆς ταύτης ἰδιότητος τῶν αἱμοσφαιρίων· ἄλλοτε ἡ οὐσία αὕτη παραμένει ἐλευθέρα ἐν τῷ πλάσματι τοῦ αἵματος καὶ ἔχομεν οὕτω τὸν δεύτερον τύπον τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ αἵματος μετὰ φαινομένου τοῦ Donath-Landsteiner ἐξ ἀλλοιώσεως τοῦ ὀροῦ. Τὰ αἱμοσφαίρια ἀλλοιούμενα κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον ὑφίστανται μερικὴν καταστροφὴν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ψύχους καὶ ἄλλων αἰτιῶν. Ἡ αἱμοσφαιρίνη ἐλευθέρα εἰς τὸ πλάσμα τοῦ αἵματος προκαλεῖ διὰ τῆς τοξικῆς αὐτῆς ἐπενεργείας σοβαρὰς νεφρικὰς ἀλλοιώσεις, αἵτινες διευκολύνουσι τὴν δίοδον αὐτῆς κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἑτερογενῶν λευκωμάτων. Δυνατὸν εἶναι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην νὰ παρεμβαίνῃ καὶ ἐπεξεργασία ἐνδονεφριτικῆς αἱμολύσεως. Ὅπως δὲ συμβαίνει διὰ τὰ ἑτερογενῆ λευκώματα, γίνεται καὶ ταυτόχρονος ἔξοδος τοῦ ἰδίου λευκώματος τοῦ ἀτόμου ἐξ οὗ καὶ ἡ παραμένουσα κατόπιν διαδοχικὴ λευκωματουρία.

Τῆς αἱμολύσεως παυομένης μετὰ τὴν παροδικὴν ἐπενέργειαν τῶν αἰτίων τούτων, τὰ πάντα ἀποκαθίστανται καὶ αἱ νεφρικαὶ ἀλλοιώσεις ἐπανορθοῦνται ταχέως. Ἀλλὰ παραμένει ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ ποσότης ἀρκετὴ αἱμοσφαιρίνης, μὴ ἀποβαλλομένης διὰ τῶν νεφρῶν, καὶ αἱμοσφαίρια βαθέως ἠλλοιωμένα. Αἱμοσφαίρια δὲ καὶ αἱμοσφαιρίνη διακρατοῦνται καὶ καταστρέφονται εἰς τὸν σπλῆνα, ἐξ οὗ ἐπέρχεται δευτεροπαθὴς μακροφαγικὴ σπληνομεγαλία. Ἡ νοσηρὰ αὕτη ἐπεξεργασία συνήθως παρακολουθεῖται ὑπὸ ἰκτέρου αἱμολυτικοῦ, ἐλαφροῦ καὶ παροδικοῦ (Ch. Foin et Salin).

Αἱ ἄνω θεωρίαι ἀφορῶσι τὴν παθογένειαν τῆς παροξυστικῆς αἱμοσφαιρινουρίας.

Κατὰ τὰς ἄλλας αἱμοσφαιρινουρίας ἀπεδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὴν νεφρικὴν ὑπεραιμίαν, ἐξ οὗ καὶ ἀποδέχονται μικτὰς αἱμοσφαιρινουρίας, ἂν καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς ζωτικότητος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων παραμένει πάντοτε ὁ κυριώτερος παράγων· ὁ Lepine μάλιστα κατέδειξε πειραματικῶς, ὅτι ἡ συνένωσις τῶν δύο τούτων ἐπιδράσεων δὲν ἦτο πάντοτε ἀπαραίτητος, καθότι ἐρεθίζων καὶ ὑπεραιμῶν τὸν νεφρὸν διὰ τῆς προωθήσεως ἀμμωνιακῶν οὔρων, ἠδύνατο νὰ προκαλῇ αἱμοσφαιρινουρίαν νεφρικῆς αἰτίας, ἀνεξαρτήτως πάσης προηγηθείσης διαταραχῆς τῆς θρέψεως. Περιπτώσεις δὲ καθ' ἃς ἡ αἱμοσφαιρινουρία παρατηρεῖται κατὰ τὴν πορείαν χρονίας νεφρίτιδος, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ δυνατοῦ νεφρικῆς αἱμοσφαιρινουρίας.

Κατὰ τὸν ἰκτερώδη αἱμοσφαιρινουρικὸν πυρετὸν τὰ ἑλοπαράσιτα, προκαλοῦντα τὴν ἐλάττωσιν τῆς ζωτικότητος τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, θεωροῦνται ὡς τὰ αἴτια τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ. Ἡ παθογένεια αὐτοῦ προσαρμόζεται πρὸς τὰς ἄνω ἐκτεθείσας θεωρίας ἐπὶ τῆς παθογενείας τῶν παροξυστικῶν αἱμοσφαιρινουριῶν.

Εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα ἀσκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν κατὰ τὴν παθογένειαν τῆς αἱμοσφαιρινουρίας, ὁσάκις διεγείρεται ἀνωμάλως ἐκ διαφόρων ἐπιδράσεων, ὅτε καὶ προκαλεῖ διὰ τῶν αἱμοποιητικῶν ὀργάνων τὴν ἔκρηξιν τῆς αἱμοσφαιρινουρίας.

Θεραπεία.—Αὕτη εἶναι ἀνάλογος τῆς αἰτίας τῆς προκαλούσης τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν.

Κατὰ τὸν ἰκτερώδη αἱμοσφαιρικὸν πυρετόν, ἡ θεραπεία διὰ τῆς κινίνης εἶναι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη καὶ κατὰ μεγάλας μάλιστα δόσεις. Ἐὰν δὲ ἡ ἐρριζωμένη προκατάληψις περὶ τῆς βλαβερᾶς ἐπιδράσεως τῆς κινίνης λείψῃ, τότε αἱ ἐκ κινίνης αἱμοσφαιρινουρίαι, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, θὰ περιορισθῶσιν εἰς τὰς σπανίας καὶ μεμονωμένας περιπτώσεις καθ' ἃς μετὰ μακρὰν χρῆσιν κινίνης ἐπέρχεται στιγμή, καθ' ἣν οἱ ἄρρωστοι παρουσιάζουσι φαινόμενα ἀναφυλακτικὰ (ὡς καὶ κατὰ περιπτώσεις πρωτοπαθοῦς ἀναφυλαξίας εἰς τὴν κινίνην), ὅτε καὶ ἐπιβάλλεται ἡ διακοπὴ τῆς χρήσεως τῆς κινίνης καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς διὰ τοῦ κυανοῦ τοῦ μεθυλενίου ἢ διὰ τῶν κολλοειδῶν σκευασιῶν αὐτῆς, μέχρις οὗ παύσῃ, ὅπως καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν ἣν ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἡ πρὸς τὴν κινίνην ἀναφυλαξία, καὶ τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια, ἀνακτήσωσι τὴν ζωτικότητα αὐτῶν, ὅτε καὶ ἐπαναλαμβάνεται πάλιν ἡ χρῆσις αὐτῆς, μέχρις ἀποθεραπείας.

Κατὰ πάσας ὅμως τὰς ἄλλας περιπτώσεις, ὁ δισταγμὸς εἶναι ἐπιβλαβὴς καὶ δέον ἀμέσως νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς κινίνης καὶ εἰς τὰ κατὰ τῆς ἑλονοσίας συνήθη θεραπευτικὰ μέσα. Κατὰ τὴν παροξυστικὴν ἐκ ψύξεως αἱμοσφαιρινουρίαν, συνιστᾶται ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ψύχους, καὶ ἡ κατὰ τῶν προδιαθετικῶν αἰτίων αὐτῆς (σύφιλις, ρευματισμὸς κλπ.) θεραπεία. ΔΗΜ. ΑΣΙΜΗΣ

αἱμοσφαιρινουρικός, *—ή, —όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱμοσφαιρινουρίαν.

— **αἱμοσφαιρινουρικὸς** *πυρετὸς (ἑλώδεις, ἰκτερώδης)*· βλ. αἱμοσφαιρινουρία.

αἱμοσφαίριον (τὸ) ἢ *αἱμοσφαιρίδιον*· βλ. αἱμοσφαίρια.

αἱμοσχεοκήλη· βλ. αἱματοκήλη ὄρχεως.

αἱμοταχογράφος ἢ *αἱματοταχογράφος [Φυσιολ.]*. Ὄργανον καταγράφον τὰς διακυμάνσεις τῆς ταχύτητος τοῦ αἵματος, τὰς ἐμφανιζομένας κατὰ πάντα καρδιακὸν παλμόν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκκρεμὲς ὅπερ συνάπτεται πρὸς γραφικὴν κάψαν τοῦ Marey καὶ τὸ ὁποῖον κρέμαται ἐντὸς σωλῆνος ὅστις παρεμβάλλεται εἰς τὴν ροὴν τοῦ αἵματος καὶ ἀποκλίνει ἀναλόγως τῆς ταχύτητος αὐτῆς· ἡ γραφὶς ἀποτυπώνει ἐπὶ κινουμένου κυλίνδρου καμπύλην, ἥτις παριστᾷ τὴν ταχύτητα τῆς ροῆς καὶ τὰς διακυμάνσεις αὐτῆς κατὰ πᾶσαν συστολὴν τῆς καρδίας. Ι. Μ.

αἱμοταχόμετρον ἢ *αἱματοταχόμετρον [Φυσιολ.]*. Ὄργανον ὅπερ χρησιμεύει πρὸς μέτρησιν τῆς ταχύτητος τοῦ αἵματος.

Τὸ μᾶλλον γνωστὸν εἶναι τὸ τοῦ Ludwig. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὑαλίνων σφαιρῶν (ΕΟ) αἵτινες πρὸς τὰ ἄνω συνάπτονται διὰ τοξοειδοῦς σωλῆνος φέροντος ὀπὴν ἐπὶ τοῦ ἄνω αὐτοῦ μέτρους. Τὰ κάτω πέρατα τῶν σφαιρῶν συνάπτονται διὰ μικρῶν μεταλλικῶν σωλήνων πρὸς δίσκον, ὅστις στρέφεται ἐπὶ ἑτέρου ὑποκειμένου δίσκου Δ, φέροντος καὶ τούτου σωλῆνας, οἵτινες ἐν εἰθισμένῃ θέσει ἀποτελοῦσιν οἱονεὶ συνέχειαν τῶν σωλήνων τοῦ ὑπερκειμένου δίσκου. Ἑκάτερον δὲ τῶν περάτων τοῦ ὑποκειμένου δίσκου συγκοινωνεῖ πρὸς μικρὸν κεκαμμένον σωληνάριον. Τὰ σωληνάρια ταῦτα (ΣΣ') εἰσάγονται ἐντὸς ἀρτηρίας τινός, π.χ. τῆς καρωτίδος, ἀφοῦ πρῶτον αὕτη παρασκευασθῇ τὸ μὲν πρὸς τὸ κεντρικόν, τὸ δὲ πρὸς περιφερικὸν μέρος αὐτῆς, ἀποφρασσομένης τῆς ἀρτηρίας διὰ πιέστρων. Εἶτα πληροῦμεν τὰς σφαίρας τὴν μὲν δι' ἐλαίου, τὴν δὲ διὰ χλωριούχου νατρίου. Τὸ αἷμα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πιέστρων εἰσέρχεται εἰς τὴν σφαῖραν Ε καὶ ὠθεῖ τὸ ἔλαιον πρὸς τὴν σφαῖραν Ο, ὅτε τὸ ἐν αὐτῇ χλωριοῦχον νάτριον εἰσέρχεται εἰς τὴν κυκλοφορίαν.

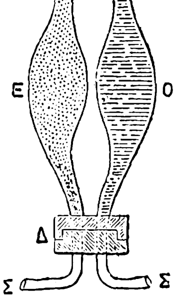

Αἱμοταχόμετρον τοῦ Ludwig.

Ὅταν δὲ ἡ σφαῖρα Ε πληρωθῇ αἵματος, στρέφομεν τὸν ὑπερκείμενον τῶν δύο δίσκων κατὰ 180°, ὅτε πάλιν εἰσέρχεται τὸ αἷμα εἰς τὴν σφαῖραν Ο, ἥτις εἶχε πληρωθῆ ὑπὸ τοῦ ἐλαίου, καὶ ὠθεῖ αὐτὸ εἰς τὴν σφαῖραν Ε, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ αἷμα ρέει πρὸς τὴν περιφέρειαν καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐὰν νῦν γνωρίζωμεν τὴν χωρητικότητα τῶν σφαιρῶν καὶ μετρήσωμεν τὰς ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ γινομένας στροφάς, δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὸ ποσὸν τοῦ αἵματος ὅπερ ρέει εἰς 1''. Διαιροῦντες δὲ τὸ ποσὸν τοῦτο διὰ τῆς διατομῆς τῆς ἀρτηρίας [ἥτις εὑρίσκεται κατὰ τὸν τύπον $\left(\frac{\delta}{2}\right)^2 . \pi$, ἔνθα δ σημαίνει τὴν διάμετρον τῆς ἀρτηρίας], εὑρίσκομεν τὴν ταχύτητα τοῦ αἵματος. Εὑρέθη δὲ αὕτη οὖσα ἐν τῇ καρωτίδι τοῦ ἵππου 400 χλμ. εἰς τὸ 1''. Ι. ΜΕΝΕΓΑΚΗΣ

αἱμοτοξῖναι *[Μικροβ.]*· οὐσίαι ἐκκρινόμεναι ὑπὸ διαφόρων μικροβίων, αἵτινες ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων τοῦ αἵματος διαλύουσιν αὐτά, ἐπιφέρουσι δηλονότι αἱμολυσίαν. Τοιαύτας αἱμοτοξίνας ἐκκρίνουσι τὸ μικρόβιον τοῦ τετάνου (α=*τετανολυσίνη*), ὁ σταφυλόκοκκος (=*σταφυλολυσίνη*), ἔτι δὲ τὰ ἐν ζωμῷ καλλιεργήματα πλείστων μικροβίων ὡς τῆς χολέρας, τῆς πανώλους, τοῦ κόλου, τοῦ κυανοῦ πύου κλπ. Κ. Σ.

αἱμοτρικαρβονικὸν *ὀξὺ ἢ α-μεθυλο-β-καρβοξυαδιπικὸν ὀξὺ [Χημ.]*· ἀνήκει εἰς τὰ *τρικαρβονικὰ ὀξέα* τῶν ἀνωτέρων ὑδρογονανθράκων καὶ ἔχει τὸν τύπον $HO_2C.CH(CH_3).CH(CO_2H).CH_2 \cdot CH_2COOH$ ἐκλήθη δὲ αἱμοτρικαρβονικὸν ὀξύ, διότι ἐλήφθη ἐκ παραγώγων τοῦ τριβασικοῦ αἱματινικοῦ ὀξέος. Εἶναι γνωστὸν εἰς δύο στερεοϊσομερεῖς μορφάς, ὧν ἡ μία τήκεται εἰς 140°, ἡ δὲ ἑτέρα εἰς 175°. Σ. Γ.

αἱμοτροφίνη (Haemotrophinum) *[Φαρμ.]*. Σκεύασμα ἐκ βοείου αἵματος περιέχον 0,05 % σιδήρου. Φέρεται 1) ὡς *Haemotrophinum purum*, ὑγρὸν χορηγούμενον τρὶς τῆς ἡμέρας εἰς δόσιν 15–20 γρμ. δι' ἐνήλικας, 2) *Haemotrophinum ferratum*, ὑγρὸν χορηγούμενον εἰς ἐνήλικας εἰς δόσιν κοχλιαρίου τραπέζης τρὶς τῆς ἡμέρας μετὰ τὸ φαγητόν. 3) *Haemotrophinum guajacolatum* (3 % Kalii sulfoguajacolici). 4) *Haemotrophinum neurotonicum* (μετὰ γλυκεροφωσφορικῶν ἁλάτων ἀσβεστίου καὶ σιδήρου ἀνὰ 1 %. 5) *Haemotrophinum arseniatum* (0,005 % ἀρσενικοῦ) καὶ 6) *Haemotrophinum jodatum* (0,05 % ἰωδίου). Κ. Μ.

Αἰμουὰν (Aimoin). 1) Γάλλος μοναχός, γεννηθεὶς εἰς Saint-Germain-des-Prés καὶ ἀποθανὼν τὴν 9ην Ἰουνίου 889. Ἔγραψε βιβλίον περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ (De miraculis Sancti Germani), ἔνθα εὑρίσκει τις πολλὰς πληροφορίας περὶ συμβάντων τοῦ 9ου αἰῶνος.

2) Γάλλος μοναχὸς καὶ χρονικογράφος, γεννηθεὶς ἐν Βιλλφρὰνς (Villefranche) τῆς Περιγόρδης ἐξ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας περὶ τὸ 960 καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 1010. Πολὺ ἐνωρὶς ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἔζησεν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Φλερὺ (Fleury)—σήμερον Ἁγίου Βενεδίκτου τοῦ Λείγηρος (Saint-Benoît-sur Loire)—. Τὸ κυριώτερον ἔργον του εἶναι ἡ *Ἱστορία τῶν Φράγκων* (Historia Francorum) ἢ *Βιβλία Τέσσαρα περὶ τῶν πράξεων τῶν Φράγκων* (Libri IV de gestis Francorum), ἐν τῷ ὁποίῳ περιλαμβάνεται ἡ ἱστορία τῆς Γαλλίας ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν αὐτῆς μέχρι τοῦ 654. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, καίτοι δὲν ἦτο πρωτότυπον, ἀπήλαυεν ἐν τούτοις μεγάλης φήμης κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις διὰ τὴν σύνταξιν *Τῶν Μεγάλων Χρονικῶν τῆς Γαλλίας* ἢ τοῦ *Ἁγίου Διονυσίου*. Τὸ ἔργον τοῦ Αἰμουὰν συνέχισαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ ἄλλοι μοναχοὶ χρονογραφήσαντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον πάντα τὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1174 γεγονότα.

Πλὴν τῆς Ἱστορίας τῶν Φράγκων ὁ Αἰμουὰν συνέγραψε τὸ Β' καὶ Γ' βιβλίον τῶν *Θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Βενεδίκτου* (Miracula Sancti Benedicti).

αἱμουδάρθρωσις· βλ. αἵμαρθρον.

Ἀϊμοῦροι· βλ. Βοτοκοῦδοι.

αἱμοφάγος (ὁ, ἡ)· βλ. αἱματοφάγος.

αἱμοφαιϊκὸς *ἴκτερος* (γαλλ. ictère hémapheïque) *[Ἰατρ.]* Κατὰ Gubler, οἱ ἴκτεροι διῃροῦντο εἰς χολοφαιϊκοὺς καὶ αἱμοφαιϊκούς, παραγομένους ὡς ἑξῆς: ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει τὰ ἐρυθρὰ αἱμοσφαίρια ἀδιαλείπτως ἐν τῷ σώματι καταστρεφόμενα, δίδουσι γένεσιν εἰς οὐσίαν τινὰ τὴν αἱμοφαιΐνην (βλ. λ.), ἥτις ἐν τῷ ἥπατι μεταβάλλεται κατόπιν εἰς χολοχρωστικήν. Ἂν ὅμως τὸ ἧπαρ, ἕνεκα βλάβης τῶν στοιχείων αὐτοῦ ἢ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀδυνατῇ νὰ προβῇ εἰς τὸν μετασχηματισμὸν τοῦτον τῆς αἱμοφαιΐνης εἰς χολοχρωστικήν, ἢ ἂν αὕτη παραχθῇ διὰ νοσηράν τινα αἰτίαν (πυρετός, λοιμώξεις, τοξιναιμίαι) ἐν μεγάλῃ ποσότητι, τότε συσσωρεύεται ἐν τῷ σώματι ἡ αἱμοφαιΐνη καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν χρωματίζει ὑποκιτρίνως τοὺς ἱστούς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκκρινομένη διὰ τῶν νεφρῶν ἐπιφέρει τὴν εἰδικὴν χρῶσιν τῶν οὔρων *(αἱμοφαιϊκὰ οὖρα)*. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Gubler, ὡς ἀπέδειξαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Tissier καὶ τῶν Chaufford, Widal καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν, δὲν εἶναι ὀρθή. (Βλ. λ. ἴκτερος αἱμολυτικός). ΑΡ. Π. Κ.

αἱμοφαιΐνη (γαλλ. Hémapheïne). Ἐκλήθη οὕτω ὑπὸ τοῦ Gubler χρωστική, ἥτις ἄδηλον ἂν παράγεται ἐκ τῆς αἱμοσφαιρίνης ἢ εἶναι παράγωγον ἄλλης χρωστικῆς. Τὴν ὕπαρξιν ἄλλωστε ταύτης τὴν σήμερον οἱ πλεῖστοι ἀμφισβητοῦσιν. Αὕτη κατὰ Gubler συντελεῖ εἰς τὴν βαθέως βυσσινόχρουν χρῶσιν τῶν *αἱμοφαιϊκῶν οὔρων* ἐπὶ αἱμοφαιϊκοῦ ἰκτέρου (βλ. λ.). Τὰ οὖρα ταῦτα εὐκόλως δύνανται νὰ συγχυσθῶσι πρὸς χολοβαφῆ, ἐν τούτοις ὅμως δὲν δίδουσι τὴν χαρακτηριστικὴν ἐκείνων ἀντίδρασιν, ἀλλὰ διὰ νιτρικοῦ ὀξέος ἁπλῶς παράγεται εἰς βυσσινόχρους ἐρυθρὸς δακτύλιος, ὁ φέρων τὸ ὄνομα τοῦ Gubler. ΑΡ. Π. Κ.

αἱμόφασμα· φάσμα τοῦ αἵματος, —ὅρος περιπεσὼν εἰς ἀχρηστίαν.

αἱμοσφασμοσκόπιον· ὄργανον, δι' οὗ ἐξετάζεται τὸ φάσμα τοῦ αἵματος (βλ. αἷμα, αἱμοσφαιρίνη). Ι. Μ.

αἱμόφθαλμος ἢ *αἱματόφθαλμος [Ἰατρ.]*. Πάθησις τοῦ ὀφθαλμοῦ χαρακτηριζομένη δι' ἐνδοφθαλμίου αἱμορραγίας ἥτις πληροῖ ὁλόκληρον τὸ ὑαλοειδὲς σῶμα, ἐπερχομένη δὲ συνήθως συνεπείᾳ τραύματος τοῦ βολβοῦ. Τὴν αἱμορραγίαν ταύτην ἐπακολουθεῖ ἀπώλεια τῆς ὁράσεως. Γ. Φ. Κ.

αἱμοφθόρος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ φθείρων τὸ αἷμα.

αἱμοφιλία (ἡ)· ἡ προδιάθεσις τῆς αἱμορραγίας. Ἡ λέξις αὕτη εἶναι ἀπόδοσις τῆς γαλλικῆς *hémo-*

Digitized by Google

philie, ἥτις ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων *αἷμα* καὶ *φίλος*· ὁμοίως ἔχει ἡ λέξις *ὑδρόφιλος* (βάμβαξ) ἐκ τῆς γαλλικῆς *hydrophile*. Β. Φ.

—*['Ιατρ.]*· βλ. αἱμορροφιλία.

αἱμοφιλικός, -ή, -όν· ὁ πάσχων αἱμοφιλίαν, ὁ ὑποκείμενος εἰς αἱμορραγίας.

αἱμόφιλος (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ἀντὶ αἱμοφιλικός (βλ. λ.).

αἱμόφλυξ, -υγος (ὁ)· ὁ πλήρης αἵματος· πβ. οἰνόφλυξ.

αἱμοφοβία· ὁ ἀπὸ τοῦ αἵματος φόβος, ἡ φρίκη ἡ ὁποία καταλαμβάνει τινὰς ἐκ τῆς ῥοῆς αἵματος· πβ. *ὑδροφοβία*.

—*['Ιατρ.]*. Διάθεσις, καθ' ἣν ἄτομά τινα δὲν δύνανται νὰ ἴδωσιν ἄνευ φόβου ἢ μεγάλης συγκινήσεως ῥέον αἷμα ἀπὸ ὀργάνου τινὸς ἢ συνηθέστερον τραύματος. Τινὲς μάλιστα καὶ ἀπὸ μικρᾶς μόνον ποσότητος ῥεύσαντος αἵματος ἐπηρεαζόμενοι καταφέρονται εἰς λιποθυμίαν.

αἱμοφόβος (ὁ, ἡ)· ὁ φοβούμενος τὸ αἷμα, ὁ αἰσθανόμενος φρικίασιν ὅταν βλέπῃ αἷμα.

αἱμοφόρα ἀγγεῖα. Ἀγγεῖα ἐντὸς τῶν ὁποίων κυκλοφορεῖ τὸ αἷμα. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα διακρίνονται εἰς τὰς *ἀρτηρίας*, τὰς *φλέβας* καὶ τὰ *τριχοειδῆ*. Διὰ τῶν αἱμοφόρων ἀγγείων τελεῖται ἡ μεγάλη καὶ μικρὰ κυκλοφορία τοῦ σώματος, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη μεταξὺ καρδίας καὶ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος, ἡ δὲ δευτέρα μεταξὺ καρδίας καὶ πνευμόνων.

Ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ἄρχεται ἐκ τῆς ἀορτῆς, ἐκ τῆς ὁποίας παραλαμβάνουσι καθαρὸν (ὀξυγονωμένον) αἷμα αἱ μικρότεραι ἀρτηρίαι καὶ τὸ μεταφέρουσιν εἰς τὰ τριχοειδῆ ἀγγεῖα. Ἐκ τῶν τριχοειδῶν τὸ αἷμα, ἀκάθαρτον πλέον, ἐπαναφέρεται, διὰ τῶν μικρῶν πρῶτον καὶ τῶν μεγάλων φλεβῶν ἔπειτα, εἰς τὴν δεξιὰν κοιλίαν τῆς καρδίας. Ἐκεῖθεν τὸ αἷμα μεταφέρεται διὰ τῆς πνευμονικῆς ἀρτηρίας εἰς τοὺς πνεύμονας, ὁπόθεν ὀξυγονωμένον πλέον, ἐπαναφέρεται διὰ τῶν πνευμονικῶν φλεβῶν εἰς τὸν ἀριστερὸν κόλπον (βλ. κυκλοφορία αἵματος). Γ. Κ.

αἱμοφόρμιον (Haemoform) *[Φαρμ.]*. Κόνις ἐρυθρόφαιος, διαλυτὴ ἐν ὕδατι, ἄοσμος καὶ ἄγευστος. Τὸ σκεύασμα φέρεται ὡς *Haemoform siccum*, *H. spissum* καὶ *H. liquidum*. Ἐκ τοῦ σκευάσματος παράγεται καὶ *Haematogen*, ὅπερ καλεῖται *Haemoform - Haematogen*. Τὸ ξηρὸν σκεύασμα χορηγεῖται εἰς δόσιν 2—15 γρμ. δι' ἡμέρας. Κ. Μ.

αἱμοφόρος (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ὁ φέρων αἷμα· «*αἱμοφόρα ἀγγεῖα*»· πβ. *λεμφοφόρος, χυμοφόρος*.

αἱμόφυρτος (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ὁ συμπεφυρμένος μὲ αἷμα, ὁ πλήρης αἵματος, ὁ ματωμένος.

αἱμοχάρεια (ἡ)· ἀπὸ τοῦ *αἱμοχαρὴς* καθὼς *περιχάρεια* ἀπὸ τοῦ *περιχαρής*· ἡ ἰδιότης ἢ τὸ γνώρισμα τοῦ αἱμοχαροῦς, τὸ νὰ αἰσθάνεταί τις χαρὰν διὰ τὴν χύσιν αἵματος.

αἱμοχαρὴς (ὁ, ἡ), —ές (τό)· ὁ χαίρων διὰ τὴν χύσιν αἵματος, ὁ εὐχαριστούμενος ἐκ τῶν τραυματισμῶν καὶ τῶν φόνων.

αἱμόχριστος (ὁ, ἡ), —ον (τό)· ὁ κεχρισμένος, ὁ ἠλειμμένος μὲ αἷμα.

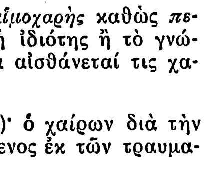

αἱμόχρουν *['Εραλδ.]*. Εἰς ἐκ τῶν ἐν χρήσει χρωματισμῶν ἐν τῇ οἰκοσημαλογίᾳ *(Sanguin)*. Σημειοῦται ἐν τῷ θυρεῷ διὰ γραμμῶν διαγωνίων, ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερά, διασταυρουμένων ὑπὸ ἑτέρων διαγωνίων γραμμῶν, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά. Γ. Ε. Τ.

αἱμόχρους (ὁ, ἡ), —ουν (τό)· βλ. αἱματόχρους.

αἱμοχρωστικός, —ή, —όν· ὁ χρωννύων τὸ αἷμα· *αἱμοχρωστικὴ* οὐσία, ἡ δίδουσα εἰς τὸ αἷμα τὸ ἐρυθρὸν αὐτοῦ χρῶμα.

αἱμοχυσία (ἡ)· βλ. αἱματοχυσία.

Ἄϊμπ(ι)λ ib ἢ Eibsee) *[Γεωγρ.]*. Λίμνη τῆς Βαυαρίας ἐν τῷ κέντρῳ τῶν βαυαρικῶν Ἄλπεων, εὑρισκομένη εἰς ὕψος 959 μέτρων. Ἔχει μῆκος 3 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 1 χιλιομέτρου.

Ἀϊμπάου (Eibau) *[Γεωγρ.]*. Χωρίον τῆς Σαξωνίας, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 10 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως Τσίταου καὶ ἔχον 4000 κατοίκους. Ἔχει ὑφαντήρια. Πλησίον τοῦ χωρίου εὑρίσκονται λατομεῖα βασάλτου καὶ γρανίτου.

Ἄϊμπεργκ (Heiberg). Δανὸς ἰατρὸς καὶ μαθηματικός, γεννηθεὶς ἐν Κοπεγχάγῃ τῷ 1854. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Μάδβιγκ καὶ εἶναι διακεκριμένος ἑλληνιστής. Ἠσχολήθη μὲ τὴν ἔκδοσιν καὶ τὴν σχολίασιν τῶν κυριωτέρων ἑλλήνων μαθηματικῶν. Ἔδωσε διαδοχικῶς πρὸς ἔκδοσιν εἰς τὸν Teubner, τὸν γνωστὸν ἐν Λειψίᾳ ἐκδοτικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, τὸν *Ἀρχιμήδην* (1880), τὰ *Σχόλια τοῦ Εὐτοκίου* (1881), *τὸν Εὐκλείδην* (1883—88), τὸν *Ἀπολλώνιον* (1892), τὸν μαθηματικὸν καὶ ἀστρονόμον *Πτολεμαῖον*, τὸν Codex Leïdensis κ. τ. λ. Ὁ Ἄϊμπεργκ εἶναι ἐπίσης συγγραφεὺς πολυαρίθμων κριτικῶν ἄρθρων ἀφορώντων τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν.

— **Ἄϊμπεργκ** (Heiberg), *Ἰωάννα-Λουΐζα*. Εἰς τῶν λαμπροτέρων ἀστέρων τοῦ δανικοῦ θεάτρου, σύζυγος τοῦ Ἰωάννου-Λουδοβίκου Ἄϊμπεργκ γεννηθεῖσα ἐν Κοπεγχάγῃ τὴν 22αν Νοεμβρίου 1812 καὶ ἀποθανοῦσα τὴν 21 Δεκεμβρίου 1890. Τῷ 1820 εἰσῆλθεν εἰς τὴν Χορευτικὴν Σχολὴν τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου, τῷ 1823 ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ—ἐκτὸς μιᾶς μικρᾶς διακοπῆς ἀπὸ τοῦ 1857—1859—ἔπαιξεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ 1864. Καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα ὑπεδύθη 268 ῥόλους εἰς διαφόρους τραγῳδίας, κωμῳδίας, κωμειδύλλια, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου-Λουδοβίκου Ἄϊμπεργκ, τὸν ὁποῖον ὑπανδρεύθη τὴν 31ην Ἰουλίου 1831 (τὸ οἰκογενειακόν της ὄνομα ἦτο Paetges). Ἡ Ἄϊμπεργκ ἔγραψε τὸ κείμενον καὶ τὴν μουσικὴν δύο κωμειδυλλίων: *Μία Κυριακὴ στὸ Ἄμαγκερ* (1848) καὶ *Ὁ Πίθηκος* (1849) καὶ ἀφῆκεν ἀξιόλογα *Ἀπομνημονεύματα τῆς ζωῆς της* (1891—1892, 4 τόμοι).

— **Ἄϊμπεργκ** (Heiberg), *Ἰωάννης-Λουδοβῖκος* (1791-1860). Δανὸς ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφεύς. Ἦτο υἱὸς τοῦ πολιτικοῦ συγγραφέως Πέτρου Ἀνδρέου Ἄϊμπεργκ (1758-1841) καὶ τῆς ὀνομαστῆς διηγηματογράφου Θωμασίνης Μπέντσεν, τῆς μετέπειτα κομήσσης Γκόλλεμπουργ—Ἔρενσβερδ (Gyllembourg-Ehrensvärd). Ἐγεννήθη ἐν Κοπεγχάγῃ τὴν 14ην Δεκεμβρίου 1791 καὶ ἀπέθανεν ἐν Μπόντερουπ τῆς Ζηλανδίας τὴν 25 Αὐγούστου 1860. Τῷ 1814 ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸν τίτλον *Θέατρον νευροσπάστων* μίαν διασκευὴν τοῦ *Δὸν Ζουὰν* τοῦ Μολιέρου καὶ μίαν ῥωμαντικὴν κωμῳδίαν, τὸν *Ἀγγειοπλάστην Βάλτερ*. Τῷ 1816 ἐδημοσίευσε τὰ *Παιγνίδια τῶν Χριστουγέννων* καὶ τὶς *Φάρσες τῆς Πρωτοχρονιᾶς*, τῷ 1817 τὴν *Ψυχὴν* καὶ τὸ *Οἱ τολμηροὶ ἐπιτυγχάνουν*, τῷ δὲ 1819 παρουσίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τὴν *Πρόρρησιν τοῦ Τυχὸ-Μπράχε*. Χάρις εἰς μίαν πραγματείαν τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ ἐπὶ τῆς *Ἱσπανικῆς Δραματικῆς ποιήσεως* (1817), ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ διδάκτορος καὶ βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν (1819), τῇ βοηθείᾳ τῆς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους παρὰ τῷ πατρί του ἐπὶ τριετίαν. Ἐκεῖ ἔδωκε μαθήματα μουσικῆς, ἠκολούθησε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα παρὰ τῷ Κυβιέ, συνειργάσθη εἰς τὸν *Συνταγματικόν*, ἐμελέτησε τὴν γαλλικὴν σκηνὴν καὶ ἔγραψε τὴν *Νίναν*, ἥτις ἐπαίχθη ἐν Κοπεγχάγῃ τῷ 1824. Τῷ 1822 διωρίσθη lector τῆς δανικῆς γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Κιέλου, τῷ 1823 ἐδημοσίευσε γερμανιστὶ μίαν γραμματικὴν τῆς γλώσσης ταύτης, τῷ δὲ 1827 μίαν *Μυθολογίαν τῶν βορείων λαῶν*.

Ἡ ἀπομόνωσίς του ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἔγκελ (ἢ Ἐγέλου), τῆς ὁποίας ἀπαύγασμα εἶνε τὸ ὑπόμνημά του ἐπὶ τῆς *Ἀνθρωπίνης Ἐλευθερίας* (Κίελον, 1824). Ἄνευ τῆς ὁμολογίας του δὲν θὰ ἐπίστευε κανεὶς ὅτι αἱ ὑψηλαὶ αὗται θεωρίαι ἐξήσκησαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ποιητικῆς του ἐξελίξεως καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς συνθέσεως τῶν χαριτωμένων κωμειδυλλίων, τὰ ὁποῖα πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν δανικὴν σκηνήν: *Ὁ βασιλεὺς Σολομὼν καὶ ὁ πιλοποιὸς Γεώργιος* (1825), *Ἡ 28η Ἰανουαρίου* (1826), *Τὸ Ἀπριλιάτικο Ψάρι* (1826), *Ἡ Κριτικὴ καὶ τὸ Ζῶον* (1826), *Οἱ Ἀχώριστοι* (1827), *Ἡ Μέγαιρα τοῦ Κιέργκε* (1831), *Οἱ Δανοὶ στὸ Παρίσι* (1833), *Ὄχι* (1836), τὸ ἀριστούργημά του, *Ναί* (1839), *Αἱ συγκινήσεις τῆς Αἰμιλίας* (1840), *Ἡ Μαργκὼ στὸ Στόργκενφρι* (1840). Τὰ τερπνὰ καὶ καλογραμμένα αὐτὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀνεζωογόνησαν ἐπί τινα χρόνον τὸ δανικὸν Θέατρον καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἡ μουσικὴ εὑρίσκεται ἐν τελείᾳ ἁρμονίᾳ μὲ τὰ λόγια, δὲν ἐγένοντο δεκτὰ ἄνευ ζωηρῶν διαμαρτυριῶν. Εἰς ταύτας δὲ ὁ Ἄϊμπεργκ ἀπήντησε μετ' ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἔργῳ του *Τὸ κωμειδύλλιον ὡς δραματικὸν εἶδος* (1826). Ὁ Ἄϊμπεργκ ἠσχολήθη καὶ μὲ τὰ ἄλλα δραματικὰ εἴδη καὶ ἔγραψε: *Μία περιπέτεια εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ρόζεμπουργκ* (ὀπερέττα, 1827), *Ὁ λόφος τῶν Νεράϊδων* (ῥωμαντικὴ κωμῳδία 1828), *Οἱ Ἑπτὰ κοιμώμενοι* (ῥωμαντικὴ κωμῳδία, 1839), *Ἡ πριγκίπισσα Ἰσαβέλλα* (δρᾶμα, 1829), *Βαλγκέρδα* (δρᾶμα, 1847).

Ἐπὶ πλέον μετέφρασε, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς γαλλικῆς, τεσσαράκοντα περίπου θεατρικὰ ἔργα, ἀπὸ δὲ τοῦ 1849 διετέλεσεν ἐπὶ ἑπταετίαν διευθυντὴς τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ σύζυγός του Ἰωάννα-Λουΐζα Ἄϊμπεργκ ἦτο ὁ λαμπρότερος ἀστήρ. Ἀπὸ τὴν θέσιν ταύτην παρῃτήθη τῷ 1856. Ὁ θόρυβος καὶ ἡ τύρβη τῆς σκηνῆς καὶ αἱ συντηρητικαὶ ἰδέαι τὰς ὁποίας ὑπερήσπιζεν ἐν τῷ περιοδικῷ του (Intelligensblade 1842-1844, 4 τόμοι), αἱ ὁποῖαι τὸν ἔφεραν εἰς ῥῆξιν μὲ τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ ἐν γένει μὲ τὸ κοινόν, τὸν ἔκαμαν νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ θέατρον. Ἔκτοτε ἠσχολήθη μέχρι τοῦ θανάτου του μὲ ἀστρονομικὰς μελέτας, μὲ τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη ἀσχοληθῇ καὶ ἄλλοτε εἰς τρεῖς ἐπετηρίδας (Urania, 1844—1846).

Πλὴν τῶν ῥηθέντων ἔργων, ὁ Ἄϊμπεργκ ἔγραψεν ἀκόμη *Λυρικὰ Ποιήματα*, *Τραγούδια τῶν δρόμων* (1849), *Διηγήματα* (1818—1819 2 τόμοι), ἐπὶ πλέον δὲ μίαν *Ἐπισκόπησιν τῆς Δανικῆς Φιλολογίας* (1831), *Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν σημερινὴν ἐποχὴν* (1833), *Εἰσαγωγὴν εἰς τὰ μαθήματα τῆς Λογικῆς*, τὰ ὁποῖα ἐδίδαξεν εἰς τὴν ἀνωτέραν στρατιωτικὴν σχολὴν ἀπὸ τοῦ 1829 μέχρι τοῦ 1836. Πλὴν τούτων, ἐξέδωκε τὸν *Περσέα*, φιλοσοφικὴν ἐφημερίδα (1837-1838) καὶ ἔγραψε πλῆθος ἄρθρων εἰς διάφορα ἄλλα περιοδικά. Εἶχε περισσότερον πνεῦμα παρὰ αἴσθημα, ἀλλ' ἦτο πλήρης οἴστρου καὶ καλαισθησίας καὶ εἷς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους Δανοὺς *στυλίστας*. Ἐδημοσίευσε μίαν *Συλλογὴν τῶν ἔργων του* (Θέατρον, 1833-41, 7 τόμοι· ποιήματα καὶ διηγήματα, 1834—1835, 3 τόμοι· πεζά, 1841-1843, 3 τόμοι), ἐπίσης δὲ ἑτέραν συλλογὴν τῶν *Ποιητικῶν του ἔργων* ἀποκλειστικῶς (1848-1849, 8 τόμοι). Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεδόθη πληρεστέρα συλλογὴ τῶν ἔργων του ὑπὸ τοὺς τίτλους *Prosaiske Skrifter* (Πεζὰ) (1861—62, 11 τόμοι) καὶ *Poetiske Skrifter* (Ποιητικὰ ἔργα) (1862, 11 τόμοι).

—**Ἄϊμπεργκ** (Heiberg), *Πέτρος-Ἀνδρέας*. Δανὸς δημοσιογράφος, ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφεύς, γεννηθεὶς ἐν Βόρντιμποργκ τὴν 16ην Νοεμβρίου 1758 καὶ ἀποθανὼν ἐν Παρισίοις τὴν 30ὴν Ἀπριλίου 1841. Κατείχετο ὑπὸ τοῦ πάθους τῶν τυχηρῶν παιγνιδίων, ἐπειδὴ δὲ ἀπώλεσε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τὰ πληρώσῃ, κατέφυγεν εἰς Σουηδίαν ἔνθα κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν (1779), ἐξηγόρασε τὰ χρέη του, ἐσπούδασεν ἐν Οὐψάλῃ, εἶτα δὲ ἔζησεν ἐν Μπέργκεν (1782-1785) ὡς παιδαγωγὸς καὶ ὑπάλληλος. Ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ φήμη του ὡς πνευματώδους ποιητοῦ. Ἐπιστρέψας εἰς Δανίαν ἐγένετο βοηθὸς συμβολαιογράφου, κατόπιν συμβολαιογράφος ἐν Κοπεγχάγῃ, τέλος δὲ διερμηνεὺς εἰς πολλὰς γλώσσας (1787). Ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ θέατρον, ἐδημοσίευσε πολλὰς κωμῳδίας, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὰς *Μεταμορφώσεις* (1788), τὸν *Ὀγιέρον τὸν Γερμανὸν* καὶ τὸν *Δεξιοτέχνην*. Εἰς τὰ ἔργα του ταῦτα ἐπετίθετο κατὰ τῶν παντὸς εἴδους καταχρήσεων ἢ ὑπερβασιῶν τῶν ἀρχῶν καὶ ὑπεστήριζε τὰς ἰδέας τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν Γάλλων ἐπαναστατῶν. Αἱ δηκτικαὶ αὐτοῦ κριτικαὶ τὸν κατέστησαν δημοφιλέστατον, ἀλλὰ συγχρόνως τὸν ὡδήγησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τέλος εἰς τὴν ἐξορίαν (Δεκέμβριος 1799). Κατέφυγεν εἰς Παρισίους, ἔνθα, χάρις εἰς τὰς ἐκτεταμένας γλωσσολογικάς του γνώσεις, προσελήφθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐκεῖ ἐγένετο τῷ 1811 διευθυντὴς γραφείου καὶ ἠκολούθησε τοὺς κατὰ καιροὺς ὑπουργοὺς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας. Ἀποσυρθεὶς τῷ 1817, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον, λόγῳ τῆς λογοκρισίας, νὰ δημοσιεύσῃ τὰ τελευταῖά του συγγράμματα. Ταῦτα ἐξεδόθησαν, ἄλλα μὲν ἐν Νορβηγίᾳ, ἄλλα δὲ ἐν Παρισίοις, ἦσαν δὲ γεγραμμένα τὰ μὲν εἰς γαλλικήν, τὰ δὲ εἰς δανικὴν γλῶσσαν. Αἱ *Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν ἔργων* αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν ἐν Κοπεγχάγῃ τῷ 184[illegible] ὑπὸ τῶν O. Borchvenius καὶ Fr. Winkel Horn. Τυφλὸς καὶ ἀπομεμονωμένος εἰς τὰ γηρατειά του, μακρὰν τῶν ἰδικῶν του, ἐτελείωσε θλιβερῶς τὰς ἡμέρας του τῷ 1841. Τῷ 1800 εἶχεν ἀποχωρισθῆ τῆς συζύγου του Θωμασίνης Μπέντσεν, ἡ ὁποία ἐζήτησε διαζύγιον καὶ ὑπανδρεύθη κατόπιν (1801) τὸν κόμητα Γκύλλεμπουργκ-Ἔρενσβερδ.

Ἀΐμπερλιν (Haeberlin), *Κάρολος-Φρειδερίκος*. Γερμανὸς νομοδιδάσκαλος. Ἦτο υἱὸς Φραγκίσκου—Δομινίκου Αΐμπερλιν· ἐγεννήθη ἐν Ἑλμστετ τὴν 5ην Αὐγούστου 1756 καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει τὴν 16ην Αὐγούστου 1808. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ γενετείρᾳ του πόλει, τῷ δὲ 1782 διωρίσθη καθηγητὴς τοῦ γερμανικοῦ δημοσίου δικαίου ἐν Ἐρλάγκεν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα ἔγινεν ἐκεῖ καθηγητὴς τοῦ δημοσίου δικαίου. Ἀντεπροσώπευσε τὸν δοῦκα τῆς Βρουνσβίκης εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Ράστατ, μετὰ δὲ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ βασιλείου τῆς Βεστφαλίας ἐγένετο μέλος τῆς συνελεύσεως τοῦ Κράτους καὶ τῆς νομοθετικῆς ἐπιτροπῆς. Τὸ κυριώτερον τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι τὸ *Ἐγχειρίδιον τοῦ Γερμανικοῦ Δημοσίου δικαίου*.

—**Αΐμπερλιν** (Haeberlin), *Φραγκῖσκος-Δομίνικος*. Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ νομοδιδάσκαλος, γεν-

Digitized by Google

...θεὶς ἐν Γκριμμελφίγκεν, παρὰ τὴν Οὐλμήν, τὴν ...ην Ἰανουαρίου 1720 καὶ ἀποθανὼν ἐν Ἔμστετ ...ν 21 Ἀπριλίου 1787. Ἐσπούδασεν ἐν Γοττίγγῃ, ...τόπιν δὲ ἐγένετο καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν ...λμστεδ (1746), καθηγητὴς τοῦ δημοσίου δι...ίου (1751), ἀργότερον δὲ πρύτανις τῆς νομικῆς ...ολῆς. Τὰ ἔργα τοῦ Αἴμπερλιν εἶναι πολυάριθμα, ...τούτων δὲ τὸ *Auszug aus der allgemeinen Welt...storie* (1767, 12 τόμ.) καὶ ἡ *Neueste deutsche ...eichshistorie* (1774, 20 τόμ.) εἶναι τὰ σπουδ...ιότερα.

Ἄϊμπενστοκ (Eibenstock) *[Γεωγρ.]* Πόλις τῆς ...αξωνίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Σβάρτσεμπεργκ. Ἔχει ...800 κατοίκους καὶ εἶναι γνωστὴ διὰ τὰ περίφημα ...ὑφαντὰ καὶ τὰ κεντήματά της.

Ἄϊμπλιγκερ (Aiblinger) *Ἰωάννης—Γάσπαρ.* ...ουσικὸς γεννηθεὶς εἰς Βάσερμπουργκ τὴν 23ην ...εβρουαρίου 1779 καὶ ἀποθανὼν εἰς Μόναχον τὴν ... Μαΐου 1867. Κατόπιν εὐδοκίμων σπουδῶν εἰς ...ερμανίαν καὶ Ἰταλίαν—ὅπου διετέλεσε καὶ διευ...υντὴς ὀρχήστρας τοῦ ἀντιβασιλέως, εἰς Μιλᾶνον, ...ἐγκατεστάθη ὁριστικῶς εἰς Μόναχον. Ὁ Ἄϊμπλιγ...ερ διέπρεψεν ἰδίως ὡς ἐκκλησιαστικὸς συνθέτης, ...ὸ ἀντιθέτως τὰ μελοδράματά του «Ροδρῖγος ...αὶ Σιμέν», «Burla fortunata» (μουσικὴ φάρσα) ...αὶ τὰ μπαλέττα «La spada di Kennet», «Bianca ...αὶ Stitani» εἶχον μικρὰν ἐπιτυχίαν. Γ. ΣΚΛ.

Ἀϊμπονίτο (Aibonito) *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς περι...ερείας Γουαγιάμας τοῦ Πορτορίκο, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ...ῆς φερούσης ἀπὸ Σὰν-Ζουὰν εἰς Πόνσε, 25 μίλ...ια βορειο-βορειοανατολικῶς τῆς τελευταίας. Εἶναι ...ρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου δήμου. Πληθυσμὸς τῆς ...όλεως περὶ τὰς 3.000. Ἡ πόλις εἶναι ἐκτισμένη ...ἰς ὕψος 2 200 ποδῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ...αλάσσης, χάρις δὲ εἰς τὸ δροσερὸν της κλῖμα ...αὶ τὴν ἔλλειψιν ἑλωδῶν πυρετῶν ἐξελέγη ὡς ἐγ...λιματιστικὸς σταθμὸς καὶ σανατόριον διὰ ξένους. ...εριβάλλεται ὑπὸ καφεφυτειῶν καὶ καπνοφυτειῶν. Ἡ πόλις ἔπαθε μεγάλας καταστροφὰς κατὰ τὸν ...υφῶνα τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1889.

Ἄϊμπουργκ (Haimburg) *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς ...άτω Αὐστρίας νοτίως τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὴν ...ιένναν. Ἡ πόλις καταστραφεῖσα κατὰ τὴν πυρ...αιὰν τοῦ 1827 ἀνῳκοδομήθη ἐπὶ ἐντελῶς νέου ...χεδίου καὶ ἔχει τώρα 7000 κατοίκους. Εἰς τὸ Ἄϊμπουργκ εὑρίσκεται τὸ μέγιστον ἐν τῷ κράτει ...ργοστάσιον ἐπεξεργασίας τοῦ καπνοῦ, καθὼς καὶ ...ργοστάσιον κατασκευῆς βελονῶν.

Ἀξιόλογοι οἰκοδομαὶ εἶναι τὸ Δημαρχεῖον, εἰς ...ὸ ὁποῖον εὑρίσκονται ἐρείπια ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ...ἰς ἀρχαῖος βωμὸς καὶ ρωμαϊκὸς πύργος.

Τὸ Ἄϊμπουργκ εἶναι πόλις ἀρχαία καὶ σπου...αιοτάτη. Μέχρις αὐτῆς ἔφθανον τὰ τείχη τοῦ ...ρχαίου Καρνουντόν, ἀκόμη δὲ σήμερον διέρχεται ...ιὰ μέσου τῆς πόλεως ἓν ρωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον. Τὸ ἀρχαῖον φρούριον τοῦ Ἄϊμπουργκ ἔχει κτισθῆ ...πὶ Ρωμαϊκοῦ φρουρίου, ἐκτίσθη δὲ πιθανῶς ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων. Τὸ Ἄϊμπουργκ ἐν τῷ ᾄσματι τῶν *Νιμπελούγκεν* φέρεται ὡς ἡ ἀρχαία ὀχυρὰ πόλις τῆς χώρας τῶν Οὔννων (Hunnenland). Διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὔγγρων μέχρι τοῦ 1042 ὁπότε τὴν ἀπηλευθέρωσεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρῖκος ὁ Γ΄. Τὸ νεώτερον φρούριον καὶ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἄϊμπουργκ ἐκτίσθη πιθανῶς κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα. Ἦτο ἡ παλαιὰ διαμονὴ τῶν ἀρχόντων τοῦ Μπάμπενμπεργκ, ἐν αὐτῷ δὲ ἐγένοντο τὴν 7 Ἀπριλίου 1252, οἱ μεγαλοπρεπεῖς γάμοι τοῦ Ὀττοκὰρ μετὰ τῆς Μαργαρίτας τῆς Αὐστρίας. Ἡ πόλις Ἄϊμπουργκ ἐπολιορκήθη τῷ 1477 ὑπὸ τῶν Οὔγγρων, τῷ 1482 κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ματθία Κορβίνου καὶ τὴν 7ην Ἰουλίου 1683 κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἀϊμσμπύττελ (Eimsbüttel) *[Γεωγρ.]*. Προάστειον τοῦ Ἀμβούργου κείμενον εἰς μαγευτικὴν τοποθεσίαν ΒΔ. τῆς πόλεως τοῦ Ἀμβούργου. Ἔχει ὡραίας ἐξοχικὰς ἐπαύλεις. Ὁ πληθυσμός του ἀνέρχεται εἰς 26.073 κατοίκους.

Ἀϊμσχάϊμ (Heimsheim) *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς Βυρτεμβέργης ἐν τῷ νομῷ τοῦ Νέκαρ παρὰ τὸν ποταμὸν Γκότσενμπαχ. Ἔχει παλαιὸν μεσαιωνικὸν ἀνάκτορον.

Αἰμυαλῶν *μονή.* Μονὴ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὑπαγομένη ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, εἰς ἀπόστασιν ὥρας ἀπὸ τῆς Δημητσάνης. Κατὰ στατιστικὴν τοῦ 1919 ἠρίθμει τότε ἡ μονὴ 7 μοναχοὺς καὶ τὸ σύνολον τῆς περιουσίας της, κατὰ προσέγγισιν, ὑπελογίζετο εἰς 184.000 δραχμῶν, μὲ προϋπολογισμὸν ἐσόδων δρ. 4.425 καὶ ἐξόδων 3.996. Δ. Σ. Μ.

[ΙΣΤΟΡ.] Ἡ μονὴ τῶν Αἰμυαλῶν εἶναι ἱστορικὴ καὶ διὰ τὴν παλαιότητά της καὶ διὰ τὸ «συγκινητικώτατον ἐπεισόδιον τοῦ φιλελευθέρου βίου τῶν Κλεφτῶν, παλαιόντων κατὰ τῆς τυραννίας», ὡς ἔγραφεν ὁ παρατηρήσας αὐτὸ Σπυρίδων Λάμπρος. Κατὰ τὸ 1806, ὁ Βαλῆς τοῦ Μορέως Ὀσμὰν πασᾶς, λαβὼν ἐντολὴν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Κλεφτῶν, τὴν ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ 1804 καὶ διὰ ποικίλων μέσων διενεργουμένην καθ᾽ ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἐζήτησε πάσῃ θυσίᾳ τὴν ἐξάλειψιν τῆς οἰκογενείας Κολοκοτρώνη, τῆς ὁποίας πλεῖστα μέλη, παρὰ τὸν ἀπηνῆ διωγμόν, ἀντεῖχον ἀκόμη καὶ παρεῖχον πράγματα εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Καὶ ὁ μὲν Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διέφευγε πάλιν. Ὁ δὲ ἀδελφός του Ἰωάννης, ὁ γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Γιάννης ὁ Ζορμπᾶς (ἀντάρτης), μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Γιώργα, τοῦ ἐξ Ἀετοῦ τῆς Τριφυλίας Γιώργη καὶ τεσσάρων ἄλλων Κολοκοτρωναίων, μετέβησαν εἰς τὴν Ζάτουναν, διὰ νὰ κρυφθοῦν. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἰς τὴν «*Διήγησιν τῶν συμβάντων*», ὡς ἑξῆς ἀφηγεῖται τὴν τραγικὴν περιπέτειαν: «Ὁ Γιάννης δὲν εὗρε τὸν φίλο του, ἐπῆγε στοὺς Αἰμυαλούς, μοναστῆρι, τοῦ ἔδωκεν ἕνας καλόγερος φαγὶ καὶ ἔπειτα ἐπῆγε, ἔδωσεν εἴδησιν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπῆγαν, τὸν πολιόρκησαν εἰς τὸν ληνὸν καὶ τὸν σκότωσαν». Τὸ δραματικώτατον αὐτὸ ἐπεισόδιον ἀπαθανατισθὲν ὑπὸ τῆς δημοτικῆς μούσης, παραστατικώτατα ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν «Γορτυνίαν», τοῦ κ. Τ. Καντηλώρου, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς εἰς τὰς λεπτομερείας του τὰς ἀποτελούσας θέμα ἀληθοῦς Κλέφτικης τραγῳδίας:

Ὁ Γιάννης ὁ Ζορμπᾶς καὶ οἱ σύντροφοί του, μὴ συναντήσαντες εἰς Ζάτουναν τὸν φίλον των καὶ προστάτην Θανόπουλον, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν διὰ νυκτὸς καὶ ὁδεύσαντες διὰ τοῦ Παλιοχωρίου, ἔφθασαν τὴν ἑπομένην πρωΐαν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Αἰμυαλῶν. Ἐκεῖ, κατὰ τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι:

«Καλόγερος ἐκλάδευε στῆς Αἰμυαλοὺς τ᾽ ἀμπέλι.
Βλέπει ἀπὸ πέρα πῶρχονται τὸ Γιῶργο καὶ τὸ Γιάννη.
Ἀπὸ μακρυὰ τὸν χαιρετοῦν κι᾽ ἀπὸ κοντὰ τοῦ λένε:
—Γιὰ κρῦψε μας, καλόγερε, κρῦψε μας, Μπουραζέρη,
Ψωμί, κρασί, γιὰ φέρε μας, τ᾽ εἴμαστε πεινασμένοι.
—Ἐλᾶτε, μπᾶστε στὸ ληνό, καὶ κάνετε λημέρι
ποὺ ὁ τόπος εἶν᾽ ἀπόμερος κι᾽ ἀλάργα ἀπὸ στράτα.
Κι᾽ ἐπῆγε καὶ τοὺς ἔκρυψε σ᾽ ἕνα ληνό, στ᾽ ἀμπέλια,
ποὺ ᾽ταν γεμάτος κλήματα ἀπὸ τὰ κλαδεμμένα.
Πετιέται ὁ Γιῶργας καὶ τοῦ λέει κι᾽ ὁ Γιάννης τοῦ μιλάει:
—Καλόγερε, φέρε ψωμί, νὰ φᾶν τὰ παλληκάρια.
—Καθῆστε λίγο βρὲ παιδιά, νὰ πάω νὰ σᾶς φέρω.
—Τήρα καλὰ καλόγερε, νὰ μὴ μᾶς μαρτυρήσῃς,
σοῦ κόβει ὁ Γιῶργος τὰ μαλλιά, κι᾽ ὁ Γιάννης τὸ κεφάλι.
Κι᾽ ἐκεῖνος πεῖσμα τὤβαλε, πολὺ τοῦ κακοφάνη...

Δι᾽ ὃ καὶ ἔστειλε μικρὸ ψυχοπαίδι νὰ εἰδοποιήσῃ τὸ τουρκικὸν ἀπόσπασμα τῆς Στεμνίτσης, τοῦτο δὲ σπεῦσαν εἰς Δημητσάναν παρέλαβεν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν Κοτσάμπασην Ἀθανάσιον Ἀντωνόπουλον μὲ πολλοὺς Δημητσανίτας, καθ᾽ ὅσον οὗτοι εἶχαν ὑποχρεώσειν νὰ συντρέχουν τὴν δίωξιν τῶν Κλεφτῶν, λόγῳ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ 1804. Ἐν τούτοις ὁ Ἀντωνόπουλος, ὄχι μόνον εἰδοποίησε τοὺς Κλέφτας νὰ φύγουν ἀπὸ τὸν κρυψῶνα, ἀλλὰ καὶ βραδέως ὥδευε πρὸς τὴν Μονὴν καὶ ἐπυροβόλει καθ᾽ ὁδόν, ὥστε οἱ Κλέφται νὰ λάβουν τὸν καιρὸν ν᾽ ἀπομακρυνθοῦν. Ἐκεῖνοι ὅμως παρέμειναν ὑπερηφάνως, μὴ στέργοντες νὰ δραπετεύσουν ἀτυφέκιστοι. Καὶ ὅταν ἔφθασεν ἡ ἐκ Στεμνίτσης πρωτοπορεία ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, ὁ Γιάννης τὸ ἀφῆκε νὰ διέλθῃ ἀνενόχλητον καὶ νὰ κρυβῇ ἐντὸς ρεύματος, εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Κλενίτσας. Ὅταν ὅμως διῆλθε πολυπληθέστερον, τὸ σῶμα τῶν Δημητσανιτῶν, Στεμνιτσιωτῶν καὶ Ζυγοβιστιανῶν, διέκρινε δὲ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν προδότην καλόγηρον, ὁ Γιάννης καταληφθεὶς ἀπὸ παράπονον, διέταξε τοὺς συντρόφους του νὰ πυροβολήσουν, αὐτὸς δὲ σκοπεύσας τὸν προδότην, ἐτραυμάτισεν αὐτόν. Μεθ᾽ ὃ οἱ Κλέφται, κλεισθέντες ἐντὸς τοῦ ληνοῦ, ὅπου προχείρως ἤνοιξαν τυφεκήθρας, ἠμύνοντο δι᾽ ὅλης τῆς δυνάμεως. Τοῦτο διήρκεσε καθ᾽ ὅλην τὴν ἡμέραν, μολονότι οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὸ ἔθος, προσέφεραν τὴν ζωὴν εἰς τοὺς «ἀντρειωμένους» ἐκείνους «Ζορμπάδες» ἀντὶ τῆς ἀλλαξοπιστίας. Περὶ τὴν ἑσπέραν φοβούμενοι μήπως οἱ Κλέφται ἐξέλθουν ξιφήρεις καὶ διασωθοῦν, οἱ Τοῦρκοι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς καύσουν ζωντανούς.

Ρίξαν φωτιὰ μέσ᾽ στὸ ληνό, κουβάρια θειαφοκέρι,
Πιάσαν κι᾽ ἡ κληματόβεργες, κι᾽ ὁ Γιάννης τραγουδάει».

Ἀλλ᾽ ὁ ἀποπνικτικὸς καπνὸς τοῦ θείου παραλύει τὴν ἄμυναν. Καὶ διὰ νὰ μὴ ἀποθάνουν αὐτόχειρας, ὁ Γιάννης καὶ οἱ σύντροφοί του, ἐξορμοῦν ξιφήρεις, ἐναντίον τῶν ταμπουρωμένων Τούρκων, οἵτινες ἐκαραδόκουν τὴν ἔξοδον.

Καὶ τὸ τουφέκι ἄδειασε, κι᾽ ἔκαν᾽ ἕνα γιουρούσι
Τρεῖς μπαταριὲς τοῦ ρίξανε καὶ πέφτει λαβωμένος·
Καὶ ἡ φωτιὰ τὸν ἔζωσε, καὶ τ᾽ ἄρματα δὲν πιάνουν·
Καὶ ρίχνουν κι᾽ ἄλλη μπαταριά, καὶ μούγκριζε σὰ λύκος:
—Ἀφήνω γειά, συντρόφοι μου, μ᾽ ἔφαγαν οἱ μουρτάτες.

Ἔπεσαν ὅμως ταυτοχρόνως καὶ οἱ λοιποὶ ἐξ ἥρωες. Οἱ Τοῦρκοι ἀπέκοψαν τὰς κεφαλάς των καὶ τὰς ἐκόμισαν πανηγυρικῶς εἰς τὸ Ζυγοβίστι, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἑπομένην τὰς ἀπέστειλαν εἰς Τρίπολιν, ἔνθα ἐπανηγυρίσθη δεόντως τὸ σημαντικὸν γεγονός. Κατὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν, ὁ καλόγηρος, μεταμεληθεὶς διὰ τὴν προδοσίαν, ἔθαψε τὰ πτώματα παρὰ τὸν ληνόν, διασωθέντος καὶ τοῦ μοιρολογίου του, καθ᾽ ὅ:

«Ἐγώ, Γιάννη, σ᾽ ἐπρόδωκα, ἐγὼ καὶ θὰ σὲ θάψω».

κατὰ τὸ «ὁ τρώσων καὶ ἰάσεται». Μισούμενος ὅμως ἔκτοτε ὑπὸ πάντων, ἠναγκάσθη, κατὰ τὸν Οἰκονόμου, ν᾽ ἀποδημήσῃ εἰς Ἅγιον Ὄρος, ἔνθα διεβίωσεν ἐν ἄκρᾳ ἀπομονώσει.

Ταῦτα συνέβησαν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1806, τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἐξακολουθήσαντος νὰ κρύπτεται τὸν ἐπίλοιπον χειμῶνα καὶ ταυτοχρόνως ν᾽ ἀγωνίζεται πρὸς πολλαπλασίους ἐχθροὺς μέχρι τοῦ Μαΐου, ὁπότε, διὰ τῆς Μάνης, ἀπῆλθε τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ζάκυνθον, μετὰ ἑπτὰ συγγενῶν του, τῶν μόνων διασωθέντων ἐκ τῶν τριάκοντα ἓξ Κολοκοτρωναίων, κατὰ τὸν τρομερὸν διωγμὸν τῶν ἐτῶν 1804—1806. Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

αἱμύλλω· ἀπὸ τοῦ *αἱμύλος*, καθὼς *ποικίλλω* ἀπὸ τοῦ *ποικίλος*· ἀπατῶ.

αἱμυλοπλόκος (ὁ, ἡ),*ον* (τό)· ὁ αἱμύλα πλέκων, δολοπλόκος.

αἱμύλος,-*η,-ον*· στωμύλος, κολακευτικός, κοιν. γλυκόλογος || πονηρός, πανοῦργος, δόλιος· «*αἱμύλη ἀλώπηξ*» || Τὸ οὐδ. *αἱμύλον* ὡς οὐσιαστικόν· γλυκά, κολακευτικὰ λόγια· «*μηδὲ γυνή σε νόον πυγοστόλος ἐξαπατάτω | αἱμύλα κωτίλλουσ᾽, τεὴν διφῶσα καλιὴν*» φλυαροῦσα γλυκὰ λόγια (Ἡσίοδ. Ἔργ. 374). Παρὰ Σοφοκλεῖ ὁ Ὀδυσσεὺς *αἱμυλώτατος*. Πρβ. *στωμύλος*.

αἱμώδης· ἀντὶ αἱματώδης (βλ. λ.).

αἱμωδία, κοινῶς *μούδιασμα* *[Ἰατρ.]* Καλεῖται οὕτω ἡ αὐτόματος, συνήθως ἀνώδυνος, σπανιώτατα ἐπώδυνος, ὑποκειμενικὴ αἴσθησις, ἥτις καταλαμβάνει ὁλόκληρον μέλος ἢ τμῆμα μόνον τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος. Ἡ αἴσθησις αὐτὴ συνυπάρχει πολλάκις μετ᾽ ἄλλων δυσαρέστων αἰσθήσεων, ἤτοι μυρμηκιάσεως, νυγμοῦ, ἠλεκτρικῶν δονήσεων, αἰσθήματος ζώνης, νεκροῦ δακτύλου, θερμοῦ λουτροῦ κλπ. Αἱ αἰσθήσεις αὗται καλοῦνται ὑπὸ μὲν τῶν Γάλλων *δυσαισθήσεις* (Dysesthésies) ὑπὸ δὲ τῶν Γερμανῶν *παραισθήσεις* (Paraesthesien). Ἡ αἱμωδία καὶ λοιπαὶ δυσαισθήσεις ἔχουσι σπουδαίαν σημασίαν, διότι συνήθως ἀποτελοῦσι τὴν πρώτην ἐκδήλωσιν νόσου, ἥτις βραδύτερον θὰ ἐκδηλωθῇ ἢ εἶναι ἐκδήλωσις ἀντικειμενικῆς διαταραχῆς τῆς αἰσθητικότητος· π. χ. ὅπου ὁ ἀσθενὴς παραπονεῖται δι᾽ αἱμωδίαν, ἐκεῖ εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρωμεν ἀμβλυνσιν τῆς αἰσθητικότητος κλπ. Ἐπίσης ἄλλοτε συνυπάρχει μὲ ἀληθεῖς πόνους καὶ νευρικὰς διαταραχάς, ὁπότε ἔχει ἐντελῶς δευτερεύουσαν ἀξίαν.

Πειραματικῶς ἐὰν πιέσωμεν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα νευρικὸν στέλεχος, προκαλοῦμεν τὴν ὑποκειμενικὴν αἴσθησιν τῆς αἱμωδίας, κατὰ τὴν διαδρομὴν τοῦ πιεζομένου νεύρου καὶ ἥτις παρέρχεται μετά τινα χρόνον ἀπὸ τῆς ἄρσεως τῆς πιέσεως, π. χ. εἰς ὅλους εἶναι γνωστὸν τὸ δυσάρεστον αἴσθημα τῆς αἱμωδίας, ἣν αἰσθανόμεθα κατὰ τὴν διακλάδωσιν τοῦ ὠλενίου νεύρου, εἰς τὸν πῆχυν καὶ ἄκραν χεῖρα, ὁσάκις πιέζομεν αὐτὸ κατὰ τὸν ἀγκῶνα.

Παθολογικῶς ἡ αἱμωδία ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἑξῆς καταστάσεις.

α΄) *Ἐπὶ τοπικῶν διαταραχῶν*, παροδικῶν ἢ μονίμων, τῆς κυκλοφορίας. Τοιαύτη εἶναι ἡ αἱμωδία τῶν χειμέτλων, τῆς νόσου τοῦ Raynaud, ἐρυθρομελαλγίας, ἀκροπαραισθησίας κλπ. Ἐπίσης ἡ αἱμωδία ἡ ἐμφανιζομένη ὡς πρόδρομον σύμπτωμα βαρειῶν κυκλοφορικῶν διαταραχῶν, ἤτοι γαγγραίνης ἑνὸς μέλους λόγῳ ἐνδαρτηρίτιδος ἢ ἀθηρώματος. Ὡσαύτως ἐπὶ κυκλοφορικῶν διαταραχῶν τοῦ ἐγκεφάλου συνεπείᾳ ἀρτηριοσκληρώσεως, ἐγκεφαλικῆς συφιλίδος κλπ., ὁπότε ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ἀνεπαρκοῦς αἱματώσεως ὡρισμένου ἐγκεφαλικοῦ τμήματος καὶ θεωρεῖται ὡς πρόδρομος ἡμιπληγίας ἢ μονοπληγίας.

β΄) *Ἐπὶ τοξικῶν καταστάσεων.* Τοιαύτη εἶναι ἡ αἱμωδία κατὰ τὰς διαφόρους δηλητηριάσεις, (δι᾽ οἰνοπνεύματος, μολύβδου) ἢ αὐτοδηλητηριάσεις, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐπὶ νεφρίτιδος τοιαύτη, ὁπότε ἀποτελεῖ μέρος τῶν μικρῶν καλουμένων σημείων τοῦ βρυχθισμοῦ.

γ΄) *Ἐπὶ νευρικῶν παθήσεων*: π. χ. εἰς τὰς ἀρχὰς γενικῆς παραλύσεως, ἐγκεφαλικῶν ὄγκων, χρονίας μηνιγγίτιδος, ὡς σύμπτωμα τῆς αἰσθητικῆς αὔρας κατὰ τὴν ἰδιοπαθῆ ἢ Ἰακσώνειον ἐπιληψίαν. Ἐπίσης ὡς πρόδρομος παχυμηνιγγίτιδος, ὀξείας ἢ χρονίας μυελίτιδος, μυελομαλακύνσεως, κατὰ πλάκας σκληρύνσεως, πιέσεως τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, νωτιάδος φθίσεως, τραυματικῶν τοξικῶν ἢ λυσιματικῶν νευριτίδων καθὼς καὶ ἐπὶ ριζίτιδος.

δ΄) *Ἐπὶ ψυχικῶν παθήσεων*. Τοιαύτη εἶναι ἡ αἱμωδία τῶν διαφόρων ψυχικῶν νόσων, ἔνθα ἐμφανίζεται ὡς ψευδαισθησις μετὰ τῶν λοιπῶν δυσαισθήσεων. Ἐπίσης ἡ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν σπαστικῶν κρίσεων ἐπὶ ὑστερίας, καθὼς καὶ ἐπὶ ὑποχονδρίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Μ. Κατσαρᾶ* Νευρολογία καὶ ψυχιατρική. *Oppenheim:* Lehrbuch der Nervenkromkheiten.—*Brugsch-Schittenhelm:* Klininhe Untersuchungs Methodai.—*Dejerine:* Sémiologie des affections du système nerveux.—*Pavlot:* Précis de Diagnost. med. et séméiol.—*Kraus, Brugsch:* Sperrielle Path. und Therapie. Ι. Λ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

αἱμωδίασις (ἡ)· ἡ *αἱμωδιασμὸς* (ὁ)· βλ. αἱμωδία

Digitized by Google

αἱμωδιαστικός, *—ή, όν—* ὁ ἐπιφέρων αἱμωδιασμόν, νάρκην, κοιν. *μουδιαστικός*.

αἱμωδιῶ ἢ *αἱμωδιάζω*· ἔχω αἱμωδίαν, νάρκην μέρους τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος· κοιν. *μουδιάζω* ἢ *μουδιάω*.

Αἵμων *['Αρχ. Γεωγρ.]*. Ῥύαξ τῆς Χαιρωνείας, παλαιότερον καλούμενος Θερμώδων, ὅστις καταρρέων ἐκ τῶν βράχων, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε λαξευθῆ τὸ θέατρον τῆς πόλεως, χύνεται εἰς τὸν Κηφισὸν ποταμόν. Παρ' ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ ῥύακος τούτου καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν λόφων, οἵτινες ὑψοῦνται ὄπισθεν τῆς Χαιρωνείας παρετάχθησαν τὰ στρατεύματα τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, ἔχοντα γραμμὴν ἀμύνης τὸν ποταμὸν Κηφισόν, κατὰ τῶν ὁποίων ὥρμησεν ὁ Φίλιππος μετὰ τοῦ δεκαοκταετοῦς τότε υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου καὶ συνῆψε τὴν περίφημον μάχην τῆς Χαιρωνείας (338 π.Χ.). Σήμερον ὁ ῥύαξ οὗτος τῆς Χαιρωνείας καλεῖται *Μῶλος*. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἵμων *[Μυθολ.]*. 1) Υἱὸς τοῦ Θόαντος, τοῦ βασιλέως τῆς Πλευρῶνος καὶ τῆς Καλυδόνος τῆς Αἰτωλίας, καὶ ἑνὸς τῶν ἡρώων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Υἱὸς τοῦ Αἵμωνος τούτου ἦτο ὁ Ὄξυλος, ὅστις ὡδήγησε τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον (ΙΙ.8.3), ὁ πατὴρ τοῦ Ὀξύλου ἐκαλεῖτο οὐχὶ Αἵμων, ἀλλ' Ἀνδραίμων.

2) Υἱὸς τοῦ Κρέοντος βασιλέως τῶν Θηβῶν μετὰ τὸν Οἰδίποδα. Ὁ Αἵμων ἦτο ὁ τελευταῖος Θηβαῖος, ὅστις κατεσπαράχθη ὑπὸ τῆς Σφιγγός, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ ὑπ' αὐτῆς προβαλλόμενον αἴνιγμα. Κατὰ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους διασκευὴν τοῦ μύθου ἐν τῇ τραγῳδίᾳ του Ἀντιγόνη, ὁ Αἵμων, μνηστὴρ ὢν τῆς Ἀντιγόνης καὶ ἐμμανῶς ἀγαπῶν αὐτήν, ηὐτοκτόνησεν ὅτε ἡ μνηστή του ἐτάφη ζῶσα κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀπανθρώπου πατρός του, διότι αὕτη παρὰ τὴν ῥητὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Κρέοντος ἐνεταφίασε τὸν πολεμήσαντα κατὰ τῆς πατρίδος του ἀδελφόν της Πολυνείκην. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου διασκευὴν τοῦ μύθου, ὁ Αἵμων συνεζεύχθη τὴν Ἀντιγόνην καὶ ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς υἱὸν τὸν Μαίονα ἢ Μαίμονα ἢ Αἵμονα. Ὁ Ὅμηρος (Ἰλ.Δ,394) καλεῖ τοῦτον Αἱμονίδην (βλ. λ.). Κατὰ τὸν μυθογράφον Ὑγῖνον (Fab. LXXII), ὁ Αἵμων ἔδωκε την Ἀντιγόνην εἰς ποιμένας πρὸς σωτηρίαν της· ἀνεκαλύφθη ὅμως ἡ πρᾶξις του αὕτη καὶ ἠναγκάσθη νὰ φονεύσῃ τὴν μνηστήν του καὶ ν' αὐτοκτονήσῃ ἔπειτα καὶ αὐτὸς διὰ τὸν πρὸς τὴν Ἀντιγόνην ἔρωτά του (βλ. λ. Ἀντιγόνη).

3) Υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρκαδίας Λυκάονος. Ὁ Αἵμων οὗτος ἔκτισε τὴν Ἀρκαδικὴν πόλιν Αἱμονιάς (βλ. λ.).

4) Υἱὸς τοῦ Πελασγοῦ καὶ πατὴρ τοῦ Θεσσαλοῦ, ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μελίας. Ἐκ τοῦ Αἵμονος τούτου ὠνομάσθη καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας Αἱμονία (βλ. λ.).

5) Πατήρ, κατὰ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐπίγραμμα (Παυσ. V. IV. 6), τοῦ περιφήμου Ἰφίτου, ὅστις ἀνενέωσε τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἱδρυθέντας ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνας.

6) Εἷς τῶν ὑπὸ τὸν γεραρὸν Νέστορα Πυλίων ἀρχηγῶν κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (Ὁμ. Ἰλ. Λ. 394). Γ. Δ. Κ.

Αἱμών, *Παμφίλιος - Λεοπόλδος - Φραγκῖσκος*. Συνθέτης καὶ μουσικολόγος γεννηθεὶς εἰς τὸ Ἰλ τῆς Βωκλούζης τὴν 4 Ὀκτωβρίου 1779, ἀποθανὼν εἰς Παρισίους τὴν 2 Φεβρουαρίου 1866. Ὁ πατήρ του καὶ πρῶτος διδάσκαλός του ἦτο διακεκριμένος βιολοντσελίστας παρὰ τῷ πρεσβευτῇ τῆς Δανιμαρκίας κόμητι de Rantzau. Ὁ νεαρὸς Αἱμὼν δεκαεπταετὴς ἤδη διηύθυνε τὴν ὀρχήστραν τοῦ θεάτρου τῆς Μασσαλίας, τότε δὲ ἤρχισε καὶ τὴν σοβαρὰν μελέτην εἰς τὴν σύνθεσιν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο νὰ παρουσιάσῃ ἐντὸς βραχυτάτου διαστήματος εἴκοσι τέσσαρα κουαρτέττα ἐγχόρδων, δύο κουϊντέττα διὰ δύο βιολιά, δύο βιόλες καὶ βιολοντσέλλο. Ὀλίγον κατόπιν ὁ Αἱμὼν παρουσίασεν εἰς τὴν Ὄπεραν τῶν Παρισίων τὸ πρῶτον του δραματικὸν ἔργον, *Jeux Floraux*, τὸ ὁποῖον παιχθὲν τῷ 1818 ἐκρίθη μετρίου ἐνδιαφέροντος. Κατὰ τὸ 1821 ἐν τούτοις τὸ μελόδραμά του, *La Fée Urgèle* ἔσχε πραγματικῶς μεγάλην ἐπιτυχίαν, ἐνῷ ταυτοχρόνως μερικὰ τραγουδάκια ἀπὸ ἐλαφρά του ἔργα, ὅπως «*Ὁ Μιχάλης κ' ἡ Χριστίνα*» ἔγιναν δημοφιλέστατα. Ὡς μουσικολόγος καὶ θεωρητικὸς ὁ Αἱμὼν ἐξέδωκε τὰ ἑξῆς ἔργα: *Προκαταρκτικαὶ γνώσεις τῆς ἁρμονίας* (1813 καὶ 1839), *Ἁρμονικὴ σφαῖρα* (1827), *Μουσικὸν Ἀλφαβητάριον* (1831 καὶ 1860). Γ. ΣΚΛ.

αἱμώνια. Τὴν ὀνομασίαν ταύτην εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶδός τι σύκων ἐν τῇ νήσῳ Πάρῳ διὰ τὸ ὑπέρυθρον καὶ αἱματοειδὲς τοῦ χρώματός των (βλ. Ἀθην. 76 Β', Εὐστάθιος Θεσ. εἰς Ὀδύσσειαν. 1964, 7). Σήμερον λέγονται κοινῶς *κοκκινόσυκα*.

αἱμωπός,*—ή,—όν*· ἐρυθρὸς ὡς αἷμα· *πβ. κιτρινωπός, κοκκινωπός* κ. τ. τ.

Ἄϊν· λέξις ἑβραϊκὴ (*=ὀφθαλμός, πηγή)*, τὴν ὁποίαν οἱ Ο' μεταγράφουσιν Ἦν. Συνήθης τοπωνυμία οὐ μόνον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι ἐν Παλαιστίνῃ (*Ἄϊν—Καρέμ, Ἄϊν-Ἀρίκ, Ἄϊν—Γκαδοὺλ* κ. τ. τ.) Π. Ι. Μ.

Αἴν (Ain) 1). Δεξιὸς παραπόταμος τοῦ Ῥοδανοῦ ἐν τῇ Γαλλίᾳ πηγάζων ἐκ τοῦ Ἰούρα. Ἡ κυρία πηγή του κεῖται εἰς ὕψος 750 μ., διευθύνεται δὲ πρὸς Ν. διαρρέων τοὺς νομοὺς Ἰούρα καὶ Αἴν. Τὸ ὅλον μῆκός του εἶναι 190 χιλιομ., κατὰ τὰ 90 δὲ χιλιόμ. εἶναι πλωτός. Κατ' ἀρχὰς ῥέει διὰ μέσου στενῆς κοιλάδος, ἡ ὁποία κατωτέρω, πέραν τῆς δεξιᾶς ὄχθης, εὐρύνεται εἰς πεδιάδα κυματουμένην. Συμβάλλει μετὰ τοῦ Ῥοδανοῦ ὀλίγον ἄνωθεν τῆς Λυῶνος, παρὰ τὴν Ἀνθῶνα. Κατὰ τὸν ῥοῦν σχηματίζονται 20 καταρράκται.

2) Νομὸς τῆς Γαλλίας κατὰ τὰ ἀνατολικὰ μέρη αὐτῆς, ὀνομασθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ ποταμοῦ Αἴν ὁ ὁποῖος διαιρεῖ τοῦτον εἰς δύο μέρη. Ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ ἄλλοτε Βουργουνδικοῦ κράτους καὶ ὁρίζεται πρὸς Β. ὑπὸ τῶν νομῶν Ἰούρα καὶ Σαύου—Λίγηρος, πρὸς Ν. ὑπὸ τῶν νομῶν Ἰζὲρ καὶ Σαβοΐας, πρὸς Α. ὑπὸ τῆς Ἄνω Σαβοΐας καὶ τῆς Ἑλβετίας. Ἔχει ἔμβαδὸν 5825 τετρ. χιλιόμ. καὶ κατοίκους 315.757 (1921). Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀπογραφὰς ὁ ἀριθμὸς οὗτος βαίνει ἐλαττούμενος, οὕτως ὥστε σήμερον ἀναλογοῦν 55 κάτ. ἀνὰ 1 τετρ. χιλ. Διαιρεῖται εἰς 5 ἐπαρχίας καὶ 453 κοινότητας. Πρωτεύουσα εἶναι ἡ Μπουργκ-ἂν-Μπρὲς (Bourg-en-Bresse) ἢ ἁπλῶς Μπούργ. Φυσικὰ ὅρια εἶναι πρὸς Ν. ὁ Ῥοδανός, πρὸς Δ. δ' ὁ παραπόταμος αὐτοῦ Σαῦος. Τὸ πρὸς Α. τμῆμα κλείεται διὰ παραλλήλων ὀροσειρῶν τοῦ Ἰούρα μέχρι τῆς Ἀλπείου χώρας, ποικίλλει δὲ τὸ ὕψος τοῦ τμήματος τούτου ἀπὸ 300 μ. μέχρι 1723. Τὸ ὑψηλότερον τοῦτο σημεῖον κεῖται ΒΑ., ὅπου ἡ ὀνομασία «Ὀφρὺς τῆς χιόνος». Αἱ κοιλάδες διευθύνονται γενικῶς πρὸς Ν., ἔχουσαι ὡραίους καταρράκτας, δάση ἐλατῶν, ἀλλὰ καὶ λιβάδια καὶ ἀγροὺς σίτου. Τὸ ὑπέδαφος ἐγκλείει σίδηρον, οἰκοδομησίμους λίθους καὶ τοὺς ἀρίστους λιθογραφικοὺς λίθους τῆς Γαλλίας. Εἰς τὸ δυτικὸν καὶ χαμηλὸν μέρος ἕλη προκαλοῦσι πυρετούς. Ἡ κυρία ἀσχολία τῶν κατοίκων εἶναι ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία. Κύρια γεωργικὰ προϊόντα εἶναι δημητριακοὶ καρποί, ἐκλεκτὸν ἔλαιον καὶ οἶνος. Τρέφονται πολλοὶ βόες καὶ ἵπποι, ὁ δὲ τυρὸς ἐξάγεται εἰς τὴν Ἑλβετίαν Ἐξορύσσεται ἐπὶ λιθάνθραξ καὶ τύρφη.

Τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον συνίσταται εἰς σφάγια, ἔριον, ἵππους, τυρόν, ξύλα, κάνναβιν καὶ πλίνθους.

Διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ τὴν συγκοινωνίαν χρησιμοποιοῦνται ὄχι μόνον οἱ ποταμοὶ Ῥοδανὸς καὶ Σαῦος ἀλλὰ καὶ αἱ διασχίζουσαι τὴν χώραν σιδηροδρομικαὶ γραμμαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν κέντρον τὴν πρωτεύουσαν. Ι. Σ.

Αἴν (Aisne). 1) Ποταμὸς τῆς Γαλλίας, ἀριστερὸς παραπόταμος τοῦ Οὐάζ, (Oise) πηγάζων εἰς τὸν νομὸν τοῦ Μὲζ (Meuse) εἰς ὕψος 311 μέτρων. Διέρχεται διὰ τοῦ νομοῦ τοῦ Μάρνη, διὰ τοῦ δάσους τῆς Ἀργκόν, διὰ τοῦ Βουζιὲρ ὅπου συμβάλλει μὲ τὸν Λείγηρα, κατόπιν διέρχεται διὰ τοῦ νομοῦ ὅστις φέρει τὸ ὄνομά του καὶ τέλος χύνεται εἰς τὸν ποταμὸν Οὐὰζ μετὰ ῥοῦν 279 χιλιομέτρων. Ὁ Αἴν καθίσταται πλωτὸς πλησίον τῆς συμβολῆς του μετὰ τοῦ Οὐὰζ εἰς μῆκος 56 χιλιομέτρων. Παραπόταμοί του εἶναι οἱ ποταμοὶ Αἴρ, Βώ, Ρετούρν, Συΐπ, καὶ Βέλ.

2) Νομὸς τῆς Γαλλίας εἰς τὰ ΒΑ σύνορα αὐτῆς. Ἔκτασις 2866 τετρ. μ. Ὁρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ νομοῦ τοῦ Νὸρ (Nord) καὶ τοῦ Βελγίου, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ νομοῦ Ἀρδεννῶν, νοτιανατολικῶς ὑπὸ τοῦ νομοῦ Μάρνη, νοτίως ὑπὸ τοῦ νομοῦ Σηκουάνα καὶ Μάρνη (Seine-et-Marne) καὶ δυτικῶς ὑπὸ τῶν νομῶν Οὐὰζ καὶ Σόμ.

Ὁ νομὸς ἔχει πολλὰ δάση διακοπτόμενα ἀπὸ πολυαρίθμους κοιλάδας, εἰς δὲ τὰ ΒΑ τὸ ἔδαφος εἶναι ὀρεινόν. Ποταμοὶ κυριώτεροι ὁ Σόμ, ὁ Σάμπρ, ὁ Οὐάζ, ὁ Σέρ, ὁ Αἴν (Aisne) καὶ ὁ Μάρνης. Τὸ κλῖμα εἶναι ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν ἰδίως εἰς τὰ ΒΑ. Ἡ γεωργία εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένη. Προϊόντα: σῖτος, βρώμη, γεώμηλα. Ἡ κτηνοτροφία εὐδοκιμεῖ εἰς τὰ ΒΑ τοῦ νομοῦ, οἶνος δὲ μετρίας ποιότητος παράγεται εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Μάρνη καὶ τοῦ Αἴν. Ἡ μελισσοκομία εἶναι ἀρκετὰ σημαντική. Βιομηχανία κατόπτρων, χημικῶν προϊόντων, βαμβακουργεῖα, μεταξουργεῖα, ἐργοστάσια σακχάρεως, χάλυβος. Πρωτεύουσα Λὰν (Laons).

—Αἴν *καὶ Καμπανίας μάχαι*· βλ. Καμπανία.

—Αἴν (Haine). Ποταμὸς τοῦ Βελγίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἡ βελγικὴ ἐπαρχία Αἰνώ. Ῥέει ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ χύνεται εἰς τὸν ποταμὸν Ἐσκὼ μετὰ ῥοῦν 70 χιλιομέτρων. Ὁ Αἴν συγκοινωνεῖ διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Καραμὸν μετὰ τῆς διώρυγος τοῦ Μόνς.

Ἀϊνὰ-ἀμπάτ ἢ *Ἀϊνὲ-ἀμπὰτ (=πόλις τῶν καθρεπτῶν)*. Δῆμος (*ναχιὲς*) ἐν τῷ σαντζακίῳ Ἀϊδινίου καὶ τῷ ὁμωνύμῳ καζᾷ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀριθμῶν 39 χωρία. Ν. Μ.

Ἀϊνάδα καὶ κοινῶς *Νιάδα*· ἐσφαλμένος τύπος τοῦ *Ἰνιάδα* (τουρκιστὶ *Αϊσὲ-ἀδὰ* ἢ *Ἰησὲ-ἀδά*). Μικρὰ πόλις,—ἡ *Θυνιὰς* ἢ *Αἰνιάς*—παράλιος ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου, Β. τῆς Μηδείας καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν Ν. τοῦ σημερινοῦ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου ἀκραίου σημείου τῶν Τουρκοβουλγαρικῶν συνόρων, παρὰ τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον (*Θυνιὰς ἄκρα*). Ἡ πόλις ἔχει καλὸν λιμένα μετὰ βαθέος ἀγκυροβολίου. Ἀλλ' ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ἄντων Τούμα εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Γεωγραφίαν του τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἡ εἰς τὸν λιμένα προσέγγισις ἦτο δυνατὴ μόνον διὰ τῆς πλοηγίας τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἁλιέων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς στρατιωτικὸς γεωγράφος, τὸ ἔδαφος εἶναι δασῶδες μέχρι τῆς παραλίας καὶ στερεῖται ὁδῶν συγκοινωνίας, ἀπόβασις στρατοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ Εὐξείνου εἶναι δυσχερεστάτη.

Κατ' ἀνεκδότους πληροφορίας τοῦ γράφοντος, τὸ τουρκικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ἐσχεδίασεν ἐπὶ Ἀβδοὺλ-Χαμὶτ νὰ ἐγκαταστήσῃ βάσιν τορπιλλοβόλων εἰς Ἰνιάδα. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐγκατελείφθη, ἴσως συνεπείᾳ ἀντενεργειῶν τῆς Ῥωσίας.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν κατοχὴν τῆς Θράκης κατελήφθη καὶ ἡ Θυνιάς, ἀλλ' ἐξεκενώθη μετὰ τὴν ἀνακωχὴν τῶν Μουδανιῶν τὴν 10ην καὶ 11ην Ὀκτωβρίου 1922 ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν πληθυσμῶν της, ὁ ὁποῖος ἦτο, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, ἑλληνικός. Ν. Μ.

Αἰναὶ (Ainay Athanaeum). Μονὴ βενεδικτίνων κτισθεῖσα ἐπὶ ὁμωνύμου νησῖδος τοῦ ποταμοῦ Σαύου (Saône). Κατὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν τοῦ 177 ἡ τέφρα τῶν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θανόντων 48 μαρτύρων ῥιφθεῖσα εἰς τὸν Ῥοδανὸν περισυνελέγη ὑπὸ εὐλαβῶν χριστιανῶν ἐπὶ τῆς νησῖδος ταύτης. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἐκτίσθη ἐκεῖ μικρὰ ἐκκλησία, τὸν πέμπτον δ' αἰῶνα οἱ βενεδικτῖνοι μοναχοὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τοῦ Αἰναὶ μονήν, ἥτις κατεστράφη καὶ ἐδῃώθη πολλάκις ἔκτοτε. Ἤδη δὲν σῴζεται παρὰ μόνον ἡ ἐκκλησία. Τὸ Αἰναί, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος ἦτο νησίς, τώρα εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως Λυῶνος.

Αἰναῖον *['Αρχ. Γεωγρ.]* Ἀκρωτήριον τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Θερμαϊκοῦ (Θερμαίου ἐν τῇ ἀρχαιότητι) κόλπου· τὸ σημερινὸν Καραμπουρνοῦ (βλ. λ).

αἰνάλιθος (Ainalith) *['Ορυκτολ]*. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιέγραψεν ὁ Nordenskiöld ἓν ὀρυκτόν, παρουσιαζόμενον μαζὶ μὲ τὰ ὀρυκτὰ ταντα-λίτην καὶ βήρυλλον (βλ. λ.) εἰς τὸ Pennikoja (τοῦ Somero τῆς Φιννλανδίας). Τὸ ὀρυκτὸν τοῦτο παρουσιάζεται εἰς μέλανας καὶ φαιομέλανας ἀδιαφανεῖς κρυστάλλους, λάμποντας ὑελοειδῶς ἢ ἀδαμαντοειδῶς. Ἡ σκληρότης του εἶναι 6 καὶ ἐπέκεινα βαθμῶν καὶ ἡ εἰδικὴ πυκνότης του 6,6—6,8.

Χημικῶς ἐξεταζόμενος ὁ αἰνάλιθος φαίνεται ὅτι εἶναι μῖγμα κασσιτερίτου (ὀξειδίου τοῦ κασσιτέρου) μὲ ὑποξείδιον νιοβίου καὶ ὀξειδίου τοῦ ταντα λίου δηλ. ταντα λιοῦχος κασσιτερίτης. Μία ἀνάλυσις του ἔδωκε κατὰ τὸν Nordenskiöld 88,95% ὀξείδιον κασσιτέρου (SnO_2), 8,78% ὀξείδιον ταντα λίου (Ta_2O_5), 2,04 ὀξείδιον σιδήρου (Fe_2O_3) καὶ 0,1... ὀξείδιον χαλκοῦ (CuO). Γ. Κ.

Ἀϊναλὺ-Καβὰκ Συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὸ προάστειον Χάσκιοϊ (Πικρίδιον) ἐπὶ τῆς Β. ἤτοι τῆς πρὸς τὸ Πέραν ὄχθης τοῦ Κερατίου Κόλπου. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχεν ἄλλοτε τὸ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος διασωθὲν ὁμώνυμον σουλτανικὸν περίπτερον, τὸ ὁποῖον ἐθεμελίωσε μὲν ὁ διάσημος (Ἕλλην τὸ γένος κατά τινας) Ἰβραχὴμ πασᾶς, Μέγας Βεζίρης καὶ γαμβρὸς τοῦ σουλτάνου Σουλεϋμάν, ἐκαλλώπισαν δὲ κατόπιν ἄλλοι σουλτάνοι, στολίσαντες αὐτὸ δι' ὡραίων βενετικῶν κατόπτρων, δῶρον τῆς ἐνετικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐπεθύμει τότε ν' ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας φιλίαν.

Ἐκ τῶν κατόπτρων τούτων μετωνομάσθη τὸ περίπτερον, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὠνομάζετο *Αϊβᾶ-σεράϊ* (παλάτιον τῶν κυδωνίων), ὅπερ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸ Αϊβὰν-σαράϊ) εἰς *Ἀϊναλὺ-Καβὰκ* (*ἀϊνᾶ* σημαίνει τουρκιστὶ καθρέπτης, *καβὰκ* δὲ λεύκη, ἤτοι δενδροστοιχία λευκῶν μὲ καθρέπτας). Ἡ περιφέρεια τῶν κήπων τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῶν ἄνωθι λόφων, ἐσκιάζετο δὲ ὑπὸ πλήθους δένδρων, ποτιζομένων ὑπὸ πηγῆς καλουμένης ἄλλοτε «τῶν Κισσῶν», ἔπειτα δὲ τοῦ «Ἁγίου Παντελεήμονος», διότι ἐκεῖ ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐκκλησία μεθ' ἁγιάσματος τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου τούτου. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε καὶ δεξαμενὴ συγκοινωνοῦσα μὲ τὴν θάλασσαν—διότι τὸ περίπτερον ἦτο ἐκτισμένον ἐπὶ πασσάλων—ὅπως αἱ γυναῖκες τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου (*καδῖναι*) διασκεδάζωσιν ἁλιεύουσαι θαλασσίους ἰχθῦς.

Digitized by Google

Τὸ περίπτερον παρημελήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπὶ Σελὴμ τοῦ Γ', παρακμάσαν δὲ κατόπιν τελείως κατεδαφίσθη. Ὁ περίβολος αὐτοῦ περιελήφθη εἰς τὸν γειτονικὸν ναύσταθμον (Τερσανέ).

Περὶ τοῦ Ἀϊναλὺ-Καβὰκ τούτου γράφων ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος εἰς τὴν «Κωνσταντινούπολιν» περιέπεσεν εἰς χονδροειδὲς λάθος—ὅπερ ἀντεγράφη κατόπιν καὶ εἰς τὰ Ἱστορικὰ καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά—, νομίσας ὅτι εἰς τὸ περίπτερον Αἰναλὺ-Καβὰκ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμὴτ ἡ ἐν Πασάροβιτς εἰρήνη μετὰ τῶν Ρώσων δι' ἧς παρεχωρήθη εἰς τούτους ἡ Κριμαία (!). Εἶναι ὅμως γενονός, ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὄνομά της, ὑπεγράφη εἰς Πασάροβιτς, τὸ σημερινὸν Ποζάρεβατς τῆς Σερβίας, οὐχὶ δὲ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας, ἀλλὰ μεταξὺ Ἑνετίας καὶ Αὐστρίας, ἀφ' ἑνὸς καὶ Τουρκίας ἀφ' ἑτέρου, τῇ 21ῃ Ἰουλίου 1718 ἐπὶ αὐτοκράτορος Καρόλου ΣΤ', ὅστις εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς Ἑνετίας διὰ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον. Οὔτε δὲ ἐπὶ Ἀβδοὺλ Χαμὴτ Α' ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς, διότι ὁ Σουλτάνος οὗτος, γεννηθεὶς ἑπτὰ ἔτη βραδύτερον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 1774, ἤτοι μετὰ 56 ὅλα ἔτη.

Τρίτον λάθος εἶναι ὅτι ἡ Κριμαία παρεχωρήθη εἰς τὴν Ρωσίαν, δι' ἑτέρας συνθήκης, τῆς τοῦ Κιουτσοὺκ-Καϊναρτζῆ (10)21 Ἰουλίου 1774), διὰ τῆς ὁποίας ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ταταρων τῆς Κριμαίας (ἄρθρ. 3) καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν πνευματικὴ δικαιοδοσία τοῦ σουλτάνου ὡς χαλίφου, συνάμα δὲ καὶ τὸ δικαίωμα προστασίας τῆς Ρωσίας ἐπὶ τῶν Ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας, ἀνακηρυχθέντων τῶν (τότε Ἑλλήνων) ἡγεμόνων αὐτῶν «κυριάρχων», ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν καὶ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἐν γένει θρησκείας ἐν Τουρκίᾳ καὶ τέλος ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει κατὰ τὸν τότε Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἡ Ρωσία.

Ἐν Ἀϊναλὺ-Καβὰκ ὑπεγράφη πράγματι μία ρωσοτουρκικὴ συνθήκη, ἀλλ' αὕτη εἶναι ἁπλῆ «ἐπεξηγηματικὴ (explicative) σύμβασις» τῆς ἀνωτέρω ἀναφερομένης μεγάλης συνθήκης τοῦ Κιουτσοὺκ-Καϊναρτζῆ, ἀπαιτηθεῖσα πέντε ἔτη κατόπιν τῆς ὑπογραφῆς τῆς τελευταίας ταύτης ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Περὶ τῆς συμβάσεως ταύτης βλ. ἀμέσως κατωτέρω. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

— Ἀϊναλὺ-Καβὰκ *συνθήκη*. Σύμβασις μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας ὑπογραφεῖσα ἐν τῷ περιπτέρῳ τοῦ *Ἀϊναλὺ-Καβὰκ* τῇ 10ῃ Μαρτίου 1779 πρὸς ἐπεξήγησιν τῆς συνθήκης τοῦ *Κιουτσοὺκ Καϊναρτζῆ*, εἰς τὰς διατάξεις τῆς ὁποίας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἤθελεν ἡ Ρωσία νὰ δίδῃ τὴν μᾶλλον εὐρεῖαν ἑρμηνείαν, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὸν διάπλουν τῶν Στενῶν. Τὴν συνθήκην ὑπέγραψαν ἐκ μέρους μὲν τῆς Τουρκίας ὁ πρώην ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν (Ρεῒς ἐφέντης), τότε δὲ νισαντζῆ-μπασῆς (εἶδος «Μεγάλου Σφραγιδοφύλακος») Ἀβδουρριζάκ, ἐκ μέρους δὲ τῆς Ρωσίας ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς αὐτῆς Στάχιεφ. Ἐνδιαφέρει δὲ ἡ διεθνὴς αὕτη διπλωματικὴ πρᾶξις καὶ τὴν Ἑλλάδα, καίπερ μὴ ὑφισταμένην τότε ὡς πολιτείαν ἀνεξάρτητον, ὡς καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν γένει, διότι τὸ 8ον ἄρθρον ὁρίζει, ὅτι, ἀντὶ τῆς ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσοὺκ-Καϊναρτζῆ ἐξασφαλιζομένης ἀποδόσεως εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Μορέως τῶν γαιῶν καὶ ἄλλων αὐτῶν κτημάτων (!), ἅτινα μετὰ τὴν δήμευσιν των παρεχωρήθησαν εἰς τζαμία, βακούφια καὶ ἄλλα εὐαγῆ ἱδρύματα, «ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπόσχεται ν' ἀποζημιώσῃ τοὺς κατοίκους τούτους ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ καὶ εὐθύτητι παραχωροῦσα εἰς αὐτοὺς ἄλλας γαίας, ἡ ὠφελήματα ἀνάλογα πρὸς τὰς ἀπωλείας αὐτῶν, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ Αὐλὴ τῆς Ρωσίας συγκατατίθεται εἰς τοῦτο προφρόνως ἐπαφιεμένη εἰς τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὸν λόγον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης».

Ἀφ' ἑτέρου τὸ 7ον ἄρθρον, ἀφορῶν εἰς τὰς τότε ὑπὸ Ἑλλήνων κυβερνωμένας ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας, ἐπαναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως νὰ μὴ φέρῃ οἱονδήποτε κώλυμα εἰς τὴν τελείως ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἐν Τουρκίᾳ καὶ εἰς τὴν ἀνέγερσιν νέων ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν παλαιῶν, νὰ ἀναγνωρίζῃ καὶ τιμᾷ διὰ καταλλήλων διακρίσεων τὸν χριστιανικὸν κλῆρον τῶν δύο ἡγεμονιῶν, ὡς καὶ τὴν διαφόρους ἄλλας ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν ἡγεμονιῶν τούτων.

Ἄγνωστον κατὰ πόσον ἡ Πύλη ἐξετέλεσε τὰς ἀπέναντι τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνελάμβανε πρὸς ἀποζημίωσιν αὐτῶν διὰ δημεύσεις κτημάτων, γενομένας ἴσως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καθ' ὑποκίνησιν, ὡς γνωστόν, τῆς Ρωσίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον γενομένην Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1769.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀϊναλὺ-Καβὰκ καθορίζει ἀκριβέστερον τὰ τῶν Ταρτάρων τῆς Κριμαίας ὡς καὶ τὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν πνευματικῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου ὡς χαλίφου, καὶ ἄλλα τινὰ σχετικὰ ζητήματα.

Τὸ 6ον ἄρθρον ἀφορᾷ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Δαρδανελλίων ἤ, ὡς λέγεται ἐν τῇ Συνθήκῃ, «τῆς Μαύρης καὶ τῆς Ἄσπρης θαλάσσης», συμφωνηθέντος ὅτι ἡ Πύλη ὑποχρεοῦται ν' ἀφίνῃ ἐλεύθερον τὸν διάπλουν τῶν ρωσικῶν ἐμπορικῶν πλοίων κατ' ἀμφοτέρας τὰς διευθύνσεις. Ἀλλ' ἡ χωρητικότης τῶν πλοίων τούτων περιορίζεται εἰς 400 τόννους (16.000 κοιλὰ ἢ 8000 καντάρια ἢ 24000 ρωσικὰ πούτια), ὁριζομένου ὅτι τὰ ρωσικὰ πλοῖα δέον νὰ εἶναι σχήματος καὶ μεγέθους ὁμοίου πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ εἰδικῶς τὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς τουρκικοὺς λιμένας χρησιμοποιούμενα γαλλικὰ καὶ ἀγγλικά. Συγχρόνως ἐξασφαλίζεται εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ ὅρος τοῦ μᾶλλον εὐνοουμένου ἔθνους ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ διαπόρια, εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν.

[Τὸ κείμενον τῆς Συνθήκης ἴδε ἐν *Gabriel Noradounghian* «Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman» Τόμ. 1, 338–344. Ἴδε ἐπίσης *Ν. Μοσχοπούλου* «Τὸ ζήτημα τῶν Στενῶν», σελ. 39.] Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀϊναμπαχτῆ. Ἀρχαῖον τουρκικὸν ὄνομα τῆς Ναυπάκτου. Ἡ λέξις *Ἀϊναμπαχτῆ*, σημαίνουσα τουρκιστὶ «τύχη τοῦ καθρέπτου» εἶναι ἁπλῶς παραφθορά, ἐκ τῶν συνήθων παρὰ τοῖς Τούρκοις, τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως.

Φαίνεται ὅτι Τοῦρκοί τινες ἱστοριογράφοι συνέχεον τὴν Ναύπακτον πρὸς τὴν Κόρινθον. Ὡς ἐκ τούτου ὁ σύγχρονος Τοῦρκος δημοσιογράφος καὶ ἱστορικὸς Ἀχμὲτ Ρασὶμ ἐν τῇ πρό τινων ἐτῶν ἐκδοθείσῃ τετρατόμῳ «Ἱστορίᾳ τῆς Τουρκίας» του, ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων παλαιῶν τουρκικῶν ὀνομασιῶν τὸ *Ἀϊναμπαχτῆ* ὡς τὸ τουρκικὸν ὄνομα τῆς Κορίνθου, τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον ἄλλοτε «*Γκιόρντος*». Ν. Μ.

Ἀϊνάν βλ. Χαϊνάν.

Ἀϊνάν. Πόλις τῆς Ἀραβίας ἐν Χαδραμαούτῃ ἐπὶ τοῦ Βαντὸ Χαγκὰρ 200 περίπου μίλλια Βορειοανατολικῶς τοῦ Ἄδεν. Πληθυσμὸς 10.000.

Ἀϊνὰ-παζαρῆ (ἢ *Ἀϊνὲ-παζαρῆ*). Πολίχνη τοῦ σαντζακίου Ἀϊδινίου, τῆς ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως, εἰς ἀπόστασιν 30 χμ. Δ. τῆς πόλεως τοῦ Ἀϊδινίου καὶ 1 ½ χ. μ. ἀπὸ τοῦ Μαιάνδρου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Μαγνησίας τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ. Ταῦτα ἠρεύνησαν διάφοροι ἀρχαιολόγοι, ἰδίᾳ δὲ ὁ Τεξιὲ (Texier) τῷ 1835, οὗτινος τὰ εὑρήματα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιγραφαὶ καὶ ἀνάγλυφα παριστῶντα τὰς μάχας τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Ἀμαζόνων, ἀφαιρεθέντα δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ Ἀρτέμιδος τῆς Λευκόφρυος, κοσμοῦσι τὸ ἐν Παρισίοις Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, ἐνῷ ἄλλα μνημεῖα ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Χοῦμαν μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Βερολίνου. Ν. Μ.

Αἰναρέτη ἢ *Ἐναρέτη [Μυθολ.]*. Κόρη τοῦ Δηϊμάχου καὶ σύζυγος τοῦ Αἰόλου. Ἐκ τοῦ γάμου των ἀπέκτησαν ἑπτὰ παῖδας, τοὺς Κρηθέα, Σίσυφον, Ἀθάμαντα, Σαλμωνέα, Δηϊόνα, Μάγνητα καὶ Περιήρην, καὶ πέντε θυγατέρας, τὰς Κανάκην, Ἀλκυόνην, Πεισιδίκην, Καλύκην καὶ Περιμήδην (Ἀπολ. I. VII. 3). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰναρία· ἡ ἀρχαιοτάτη ὀνομασία τῆς νήσου, τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἴσκια ἢ *Ἴσχια*, πρὸ τοῦ κόλπου τῆς Νεαπόλεως, σήμερον γνωστῆς. Ἡ ὀνομασία *Αἰναρία* (βλ. λ. Αἰαίη) εἶναι πιθανοφανέστατα φοινικικῆς προελεύσεως. Σ.Ε.Λ.

Αἰνάριον. Πόλις τῆς Ἀχαΐας ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ ἕδρα τῆς πρώτης Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Κατὰ τὸν Στράβωνα (C. 385 καὶ 387), ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον συνήγοντο οἱ Ἀχαιοὶ ἐκαλεῖτο Ἀμάριον (βλ. λ.) καὶ ἦτο ἄλσος τοῦ Διὸς ἀνῆκον εἰς τὴν πόλιν Αἴγιον. Ὁ εἰς τὸ ἄλσος τοῦτο λατρευόμενος Ζεύς, θεὸς ἐθνικὸς τῶν Ἀχαιῶν, ἐπεκαλεῖτο *Ὁμαγύριος*, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἤθροισεν ὁ Ἀγαμέμνων τοὺς σπουδαιοτέρους τῶν κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν Ἑλλάδα ἡγεμόνων, διὰ νὰ συσκεφθῶσι περὶ τῆς εἰς Τροίαν ἐκστρατείας (Παυσ. VII. 24. 2). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—*Αἰνάριον ἀκρωτήριον* (Promontorium Aenarium) *[Ἀστρον]*. Ἐδαφικὸς σχηματισμὸς ἀπαντώμενος ἐν τῷ νοτιοανατολικῷ τετάρτῳ τοῦ δίσκου τῆς Σελήνης πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ *Εὐθέος Τείχους* καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ κρατῆρος *Ἀρζαχέλ*, εἰς μῆκος: 8° 30' A. καὶ εἰς πλάτος: −19° 10'. Σ.Π.

ἀϊνάς *[Ναυτ.]*. Κοινοβαρβαρικὸς ὅρος, ἐν χρήσει εἰς τὸ ἐμπορικὸν μόνον ναυτικόν. Σημαίνει τὸ ἄνω ἐξωτερικὸν μέρος τῆς πρύμνης πλοίου ἢ λέμβου, τὸ παρουσιάζον συνήθως κλίσιν ὡς πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἰσάλου, ἐφ' οὗ δὲ γράφεται τὸ ὄνομα καὶ ὁ τόπος τῆς νηολογήσεως τοῦ πλοίου.

Ἡ προέλευσις τῆς λέξεως, ὡς καὶ τῶν πλείστων ἄλλως τε ὅρων τῆς κοινοβαρβαρικῆς τοῦ ναυτικοῦ διαλέκτου, ἀναζητητέα εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν γαλερῶν, οὐχὶ ὅμως τῶν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ τῶν τουρκικῶν. Εἰς τὴν ἐν τῷ πολεμικῷ ναυτικῷ κοινὴν διάλεκτον, ὁ ὅρος *ἀϊνὰς* ὑποκαθίσταται διὰ τοῦ *καθρέπτης*, ἀποτελοῦντος μετάφρασιν τοῦ προηγουμένου, ὄντος λέξεως τουρκικῆς. Ἀμφότεροι δὲ οἱ ταυτόσημοι οὗτοι κοινοβαρβαρικοὶ ὅροι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸ ἐπίσημον «*ἄβαξ*» (γαλλ. tableau, ἀγγλ. flat part of the stern). Σ. Ε. Λ.

Ἀϊν Ἀσκάρ. Πόλις τῆς Συρίας κειμένη πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησίον τοῦ Ναβούλου (Nabulus) ποταμοῦ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Συχὰρ ἢ Σιχέμ, ἥτις, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν χρονογράφων, τὰς ὁποίας βεβαιώνει καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κατεστράφη δὲ ὑπὸ τοῦ Ὑρκανοῦ. Κ. Μ. Κ.

Ἀϊνατζὶκ ἢ *Ἰνετζίκ*. Κώμη ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐπὶ τῆς ἐκ Ραιδεστοῦ εἰς Μάλγαρα καὶ Κεσάνην ἀγούσης ὁδοῦ, εἰς ἀπόστασιν 18 χμ. Δ. τῆς παραλίου Ραιδεστοῦ. Ὑπάγεται εἰς τὴν Διοίκησιν Ραιδεστοῦ *(Τεκίρ-Δαγῆ)* καὶ εἶναι ἕδρα δήμου ἀριθμοῦντος 19 χωρία. Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς ἐλλείπουσι σήμερον ἀκριβεῖς πληροφορίαι. Ν.Μ.

Ἀϊν-Γκάρσι (Aïn-Garci). Μεταλλικὴ πηγή, ἀναβρύουσα εἰς τὸ κέντρον γραφικῆς περιοχῆς παρὰ τὴν Τύνιδα καὶ εἰς ἀπόστασιν 12 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Enfidaville. Τὸ ὕδωρ αὐτῆς θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐπιτραπέζιον, διότι περιέχει 1,93 γρ. στερεῶν συστατικῶν, ἐξ ὧν 1,02 γρ. δισανθρακικοῦ νατρίου, 0,58 γρμ. δισανθρακικῆς ἀσβέστου, 0,003 γρμ. δισανθρακικοῦ σιδήρου, ἐμφανίζον σύνθεσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν ἀσθενῶν ὑδάτων τοῦ Vals ἢ τοῦ Couzan ἢ τοῦ Seltz. Αἱ πεπτικαὶ αὐτοῦ ἰδιότητες τὸ καθιστῶσι λίαν ἀξιοσύστατον διὰ τὰς παθήσεις τῶν κοιλιακῶν ὀργάνων, τοῦ στομάχου, τῶν νεφρῶν κ. λ. π. Σ. ΣΠΕΡ.

Ἄϊνε (Eine). Ποταμὸς τῆς πρωσικῆς Σαξωνίας, παραπόταμος τοῦ Βίππερ.

Ἄϊνε *Ἐρρῖκος* βλ. Χάϊνε.

Αἰνέας. 1) Πύλιος μάντις. Ἀνῆκεν εἰς τὸ διασημότερον ἐκ τῶν τεσσάρων γενῶν μάντεων τῆς Πύλου τῆς Ἠλείας, τὸ τῶν Ἰαμιδῶν (Παυσ. VIII, 10.5). Τὸ γένος τοῦτο εἶχεν ὀνομασθῆ οὕτως ἐκ τοῦ Ἰάμου, τοῦ γενάρχου τοῦ γένους καὶ πρώτου ἐκ Πύλου μάντεως. Ὁ Ἴαμος ἐδιδάχθη τὴν μαντικὴν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο καὶ υἱός. Ἐκ τῶν 12 γνωστῶν μάντεων τοῦ γένους τῶν Ἰαμιδῶν οἱ διασημότεροι ἦσαν ὁ Τισαμενός, ὁ Ἀγίας, ὁ Εὔμαντις καὶ ὁ Θρασύβουλος, υἱὸς τοῦ Αἰνέου τούτου. Τὰ τρία ἄλλα γένη τῶν ἐκ Πύλου Ἠλείας μάντεων ἦσαν τὸ τῶν Κλυτιδῶν, τὸ τῶν Τελλιαδῶν καὶ τὸ τῶν Καλλιαδῶν.

2) Κορίνθιος, υἱὸς τοῦ Ὠκύτου. Οὗτος ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Κορινθίων ἐκύρωσεν ἐνόρκως τὴν συναφθεῖσαν κατὰ τὴν δωδεκάτην τοῦ Λακεδαιμονίου μηνὸς Γεραστίου ἀνακωχὴν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων (423 π. Χ.). Ἡ ἀνακωχὴ αὕτη ἀπέβη ἄκαρπος, ὡς γνωστόν, ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν Βρασίδαν ἀποστασίας τῆς Σκιώνης, ἥτις ἐπέφερε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκυδ. 119.2).

3) Θηβαῖος χοροδιδάσκαλος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Πίνδαρος, διότι ἰσχνόφωνος ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξάρχῃ τοῦ χοροῦ (Σχόλ. Πινδ. εἰς Ὀλυμπ. ΣΤ. 149).

4) Ἀθηναῖος ἄρχων (θεσμοθέτης) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 230-220 π. Χ. (CIA. II. 859d).

5) Πυθαγόρειος τις ἐκ Μεταποντίου.

6) Στυμφάλιος λοχαγός, καὶ *Αἰνείας* ἀναφερόμενος. Ἀπέθανε κατὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρίων ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ταόχων παρασυρθεὶς εἰς τὸν κρημνὸν ὑπό τινος τῶν κατοίκων τῆς χώρας, τὸν ὁποῖον ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ κρημνισθῇ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος του, ὡς εἶχον πράξει ἄνδρες καὶ γυναῖκες τοῦ καταληφθέντος ὑπὸ τῶν μυρίων ὀχυροῦ χωρίου (Ξεν. Κυρ. ἀνάβ. VII. 13). Γ.Δ.Κ.

—**Αἰνέας.** Παραλυτικὸς ἰαθεὶς ἐν Λύδδῃ τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, κατὰ τὰς Πράξεις Ἀποστόλων Θ', 32—35.

Ἀϊνὲ-γκιόλ (ἐσφαλμένως *Ἀϊνὰ-γκιόλ*), σήμερον δὲ κοινῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων *Ἰνεγκιόλ*. Πόλις τῆς Βιθυνίας, τὰ *Ἀγγελόκωμα* τῶν Βυζαντινῶν, ἕδρα τοῦ ὁμωνύμου καζᾶ (ὑποδιοικήσεως), ἐξαρτωμένου ἐκ τοῦ σαντζακίου (διοικήσεως) Ἐρτογρούλ, οὗτινος ἕδρα εἶναι τὸ Μπιλετζὶκ (τὰ *Βελόκωμα* τῶν Βυζαντινῶν) ἐν τῷ βιλαετίῳ Προύσης.

Ἡ ὑποδιοίκησις Ἀϊνὲ-γκιὸλ ὁρίζεται πρὸς Β ὑπὸ τοῦ καζᾶ Γενὴ-Σεχίρ, πρὸς Α ὑπὸ τοῦ καζᾶ Μπιλετζὶκ καὶ τοῦ καζᾶ Σογιούτ, πρὸς Ν ὑπὸ τοῦ σαντζακίου Κοτυαίου (Κιουτάχια), καὶ πρὸς Δ ὑπὸ τοῦ σαντζακίου Προύσης. Διαιρεῖται εἰς τρεῖς δήμους: Ἀϊνὲ-γκιόλ, Γενιτζὲ καὶ Ντομανίτς, ἔχοντας 105 χωρία. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς

Digitized by Google

ἀνήρχετο πρὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς εἰς 60000 κατοίκων περίπου, ἐξ ὧν 48000 Μουσουλμάνοι, 10000 Ἕλληνες καὶ 2000 Ἀρμένιοι.

Ἡ πόλις Ἀϊνὲ-γκιόλ, εἰς τὴν ὁποίαν ἥδρευεν ὁ ὑποδιοικητὴς (καϊμακάμης) κεῖται εἰς ἀπόστασιν 44 χιλιομέτρων Ν, Α. τῆς Προύσης, 55 χμ. Δ. τοῦ Μπιλετζὶκ καὶ 165 χμ. Β. τοῦ Κοτυαίου. Συνδέεται δι' ἁμαξιτῶν ὁδῶν μετὰ τῶν ἀνωτέρω πόλεων, ἑπομένως δὲ καὶ μετὰ τῶν Μουδανίων, τῆς Κίου καὶ τοῦ σιδηροδρόμου Ἀνατολῆς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀνήρχοντο εἰς 6500 περίπου κατοίκους, ὧν 2000 περίπου Ἕλληνες (ἐν τουρκικὸν λεξικὸν Γεωγραφίας ἀναβιβάζει τοὺς Ἕλληνας εἰς 200 μόνον) καὶ οἱ ὑπόλοιποι Μουσουλμᾶνοι. Ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ ὑποδιοικήσει Ἀϊνὲ-γκιόλ, ἥτις ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν Νικαίας, ὑπῆρχον 16 ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἀρρένων, ὧν 1 ἡμιγυμνάσιον, καὶ 2 θηλέων ὡς καὶ 6 ἀρμενικαί. Οἱ Τοῦρκοι ἔχουσι περὶ τὰ 40 σχολεῖα, ὧν δύο μεδρεσέδες (ἱεροσπουδαστήρια). Ἡ πόλις ἔχει 7 τζαμία, τῶν ὁποίων 2 ἀρχαιότατα, ἓν κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὶτ τοῦ Κεραυνοῦ καὶ ἓν ἄλλο ὑπὸ τοῦ διασήμου Ἰσχὰκ πασᾶ, ἔχον καὶ βιβλιοθήκην μετὰ πολυτίμων τουρκικῶν χειρογράφων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως ἀνέρχεται εἰς 1374.

Ἡ πεδιὰς τοῦ Ἀϊνὲ-γκιόλ, κατάρρυτος ἐκ ποταμίων χυνομένων εἰς τὸν Γκιὸκ-σοῦ, παραπόταμον τοῦ Σαγγαρίου, εἶναι γονιμωτάτη, παράγουσα σῖτον, ὀπωρικά, λαχανικὰ κ. λ. Πολὺ προοδεύει καὶ ἡ σηροτροφία. Ὡσαύτως πλούσια εἶναι καὶ τὰ δασικὰ προϊόντα, διότι ὁ καζᾶς ἔχει 18 δάση καλύπτοντα ἔκτασιν 4118 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων καὶ ἀποτελούμενα κυρίως ἐκ φηγῶν, δρυῶν, καστανεῶν, πευκῶν καὶ ἄλλων. Πρὸς τὸ Κοτύαιον ἰδίως τὰ δάση εἶναι τόσον πυκνά, ὥστε ἐπὶ 30—40 χμ. δὲν φαίνεται οὐρανός.

Ὁ δῆμος (ναχιὲ) Ντομανίτζ, παρὰ τὸ ὄρος Ντομανίτζ *(Τῆμνος)*, ἔχει 8000 κατοίκους, ὅλους Τούρκους. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκονται μεταλλεῖα χρωμίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήγοντο ἄλλοτε διὰ τοῦ λιμένος Κίου περὶ τὰς 50000 τόννων μεταλλεύματος κατ' ἔτος. Τὸ μετάλλευμα τοῦτο περιέχει 50—60 % ὀξειδίου τοῦ χρωμίου, μεταξὺ δὲ Ἀϊνὲ-γκιὸλ καὶ Μπιλετζίκ, εἰς Δεμὴρ—καπού, ὑπάρχει καὶ μεταλλεῖον ἀντιμονίου.

Εἰς ἀπόστασιν 55 χιλιομέτρων νοτιοανατολικῶς τῆς Προύσης κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ 60 ὁδικῶς, 11 δὲ χμ. μόνον ΝΔ. τῆς πόλεως τοῦ Ἀϊνὲ-γκιόλ, εὑρίσκεται ἡ πηγὴ τοῦ μεταλλικοῦ ὕδατος *Τσιτλῆ*, ἀναβλύζουσα ἐκ τῶν προπόδων τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου, εἰς θέσιν κειμένην εἰς ὕψος 30 μ. ἀπὸ τῆς πεδιάδος καὶ 15 λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ χωρίου Τσιτλῆ. Τὴν πηγὴν ταύτην ἀνεκάλυψεν ὁ ὁμογενὴς Ἄγγελος Ρεντζιπέρογλους, ὅστις καὶ ἐπέτυχε πρῶτος τὸ προνόμιον τῆς ἐκμεταλλεύσεως αὐτῆς. Τῷ 1867 τὸ προνόμιον μετεβιβάσθη εἰς τὸν Λεβαντῖνον Φαῢκ πασᾶ (Γεώργιον Δέλλα-Σοῦδα), ἀρχιφαρμακοποιὸν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐτελειοποίησε τὴν ἐκμετάλλευσιν κατὰ τὰ ἐν Εὐρώπῃ συστήματα, κατορθώσας ν' ἀναβιβάσῃ τὸ ποσὸν τοῦ περισυλλεγομένου ὕδατος ἀπὸ 1440 εἰς 4812 λίτρας τὸ εἰκοσιτετράωρον. Τὸ «Τσιτλῆ», τὸ ὁποῖον ἦτο ἄλλοτε λίαν διαδεδομένον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἐπιτραπέζιον ὕδωρ, συνιστᾶτο ὑπὸ τῶν ἰατρῶν πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Βισύ, τοῦ Βάλς, τοῦ Κάρλσμπατ καὶ ἄλλων.

Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Τσιτλῆ, παρὰ τὸ χωρίον Γκιουνούκ, ὑπάρχει ἄλλη πηγὴ μεταλλικοῦ ὕδατος, τὸ *Μπακαρτζᾶ*, ἐξ ἧς ἀναπέμπεται ἀνθρακικὸν ὀξύ. Αἱ γυναῖκες τῆς περιχώρου ἀναπνέουσαι τὰς ἀναθυμιάσεις τοῦ Μπακαρτζᾶ περιπίπτουσιν εἰς κατάστασιν ἀναισθησίας μετὰ ψευδαισθήσεων, ἀποδιδομένων εἰς μαγικὴν ἰδιότητα τῆς πηγῆς.

Ἄλλη γειτονικὴ πηγὴ τοιούτων ἀφθόνων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου ἀναβλυζόντων ὑδάτων εἶναι τὸ *Τερτζέ*, εἰς ἀπόστασιν 24 χμ. ἀπὸ τοῦ Ἀϊνὲ-γκιόλ. Περὶ τῶν πηγῶν τούτων τοῦ Ὀλύμπου ἔγραψεν ὁ Μπονκόβσκυ πασᾶς (Πολωνὸς) διατελέσας διευθυντὴς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας ἐν Τουρκίᾳ ἐπὶ Ἀβδοὺλ Χαμίτ, εἰς τὸ τουρκογαλλικὸν περιοδικὸν «Ὀσμανλῆ».

Ἡ λέξις *Ἀϊνὲ-γκιόλ* εἶναι παραφθορὰ τοῦ «Ἀγγελόκωμα» τῶν Βυζαντινῶν, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι, μὴ δυνάμενοι, ἰδίᾳ εἰς παλαιοτέρους χρόνους, νὰ προφέρωσι τὰ ξένα ὀνόματα καὶ διαστρεβλοῦντες ταῦτα δι' ἰδικῶν των λέξεων, παρέφθειραν παραδόξως εἰς Ἀϊνὲ-γκιόλ, γραφὲν εἰς τινα λεξικὰ *Ἀϊναγκιόλ*, μετὰ ἐτυμολογίας, καθ' ἣν ἡ λέξις σημαίνει «λίμνη τῶν καθρεπτῶν», διότι ἡ πόλις κεῖται δῆθεν παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην (!).

Ὅτε ὁ πρῶτος Τοῦρκος σουλτάνος, ὁ Ὀσμάν, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐκ τῆς ἀρχικῶς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Σελτζουκιδῶν σουλτάνων παραχωρηθείσης χώρας τοῦ Σογιοὺτ (ἐν τῷ σαντζακίῳ Ἐρτογρούλ) ἐξαπλωθῇ πρὸς τὴν Προῦσαν καὶ κατακτήσῃ τὴν πόλιν ταύτην, ἡ πόλις Ἀγγελόκωμα, τῆς ὁποίας προΐστατο ἀνδρεῖος Βυζαντινὸς ἀρχηγός, ἀντέτασσεν ἐρρωμένην ἀντίστασιν κατὰ τῶν ὀρδῶν τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος καὶ παρηνώχλει τὰς κινήσεις αὐτῶν, μετοικούντων τὸν χειμῶνα μὲν εἰς τὴν πεδιάδα, τὸ δὲ θέρος ἐπὶ τῶν ὀρέων. Ἤδη ὁ Ἐρτογρούλ, πατὴρ τοῦ Ὀσμάν, εἶχε συνάψει συμφωνίαν μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ δυνάστου τοῦ Βιλετζὶκ *(Βελόκωμα)*, καθ' ἣν τὰ χρήματα, τὰ τιμαλφῆ καὶ ἡ ἄλλη περιουσία τῶν Τούρκων παρεδίδοντο τὸ θέρος πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον, ὅστις ἔθεσεν ὡς ὅρον, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἐκομίζοντο ὑπὸ ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ γυναικοπαίδων. Ὁ ὅρος οὗτος ἐτηρήθη πιστῶς ὑπὸ τοῦ Ὀσμάν, ὅστις κατὰ τὴν ἐκ τῶν ὀρέων ἐπάνοδον τὸν χειμῶνα ἔφερεν εἰς τὸν δυνάστην τοῦ Βιλετζὶκ ὡς δῶρα πολυχρώμους τουρκομανικοὺς τάπητας, αἰγοδέρματα, τυρόν, ἀγγεῖα, ἀσκοὺς μέλιτος κ. ἄ. Δὲν ἠδύνατο ὅμως ὁ Ὀσμὰν ν' ἀνεχθῇ τὴν ἐχθρικὴν στάσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κυρίου τῆς πόλεως τῶν Ἀγγελοκώμων. Κατόπιν συσκέψεως μετὰ τῶν παλαιῶν συμπολεμιστῶν τοῦ πατρός του, τοῦ Ἀκτσέ—Χότζα καὶ τοῦ Ἀβδουρραχμὰν Γαζῆ ὡς καὶ μετὰ τῶν ἰδικῶν του ἀρχηγῶν, τοῦ Κονοὺρ-ἄλπ, τοῦ Τοργούτ-ἄλπ καὶ τοῦ Ἀϊγούτ-ἄλπ ὥρμησε κατὰ τῶν Ἀγγελοκώμων ἐπὶ κεφαλῆς 70 ἀνδρῶν (1285). Ὁ κύριος ὅμως τῶν Ἀγγελοκώμων, πληροφορηθεὶς ἐγκαίρως τὰ συμβαινόντα, ἔστησεν ἐνέδραν παρὰ τὸ στενὸν τοῦ Ἑρμενῆ. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐφονεύθη ἐκ τῶν Τούρκων ὁ Μπαϊ—χότζας, ἀνεψιὸς τοῦ Ὀσμάν. Ὁ σουλτάνος μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τῆς ἐπιδρομῆς διέφυγον μόνοι, χάρις εἰς τὴν προδοσίαν κάποιου Χριστιανοῦ, ὃν οἱ Τοῦρκοι ἱστοριογράφοι ὀνομάζουσιν Ἄρατον. Μετ' ὀλίγον ὁ Ὀσμάν, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς 300 ἀνδρῶν, κατέλαβε τὴν παρὰ τὰ Ἀγγελόκωμα ὀχυρὰν θέσιν Κολατζᾶ, ἧς οἱ κάτοικοι παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως ἐξανδραποδισθέντες ἅπαντες. Ἀλλ' ὁ κύριος τῶν Ἀγγελοκώμων δὲν ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῆς προόδου ταύτης τῶν Τούρκων. Συνεμάχησε μετὰ τοῦ κυρίου τοῦ Καρατζᾶ-χισάρ, τῆς *Μελαγγείας* τῶν Βυζαντινῶν, τὴν ὁποίαν, κυριευθεῖσαν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Ἐρτογρούλ, εἶχον ἀνακτήσει οἱ Ἕλληνες. Ἡ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὸ Ἀγριτζὲ (*Ἀγρίλλιον;*), ἔπεσε δὲ κατὰ ταύτην ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὀσμάν, Σαριγιάτι—Σαβουτζῆ, ἀνακηρυχθεὶς εἰς μάρτυρα καὶ ταφεὶς παρά τι πεῦκον, εἰς θέσιν καλουμένην καὶ σήμερον ἀκόμη *Κανδιλλῆ-τσάμ* (ἤτοι πεῦκον λυχνοφώτιστον) ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου ἀναπτομένων ἄλλοτε λυχνιῶν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσεν ὁ Καλανὸς (ὃν ὁ Χάμμερ διορθώνει εἰς Καλογιάννην), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ κυρίου τῆς Μελαγγείας. Ὁ νεκρὸς ὑπέστη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὀσμὰν τὴν ἀτίμωσιν τοῦ ἐντεροκοιλιάσματος καὶ ἐρρίφθη βορὰ τῶν κυνῶν. Ἡ θέσις,ὅπου ἔπεσεν ὁ ἡρωικὸς Ἕλλην, καλεῖται καὶ σήμερον εἰσέτι «*Ἰτ-ἰτσινί*» (ἐντόσθια σκύλλου). Οὕτως ὁ Ὀσμὰν κατέκτησε τῷ 1288 μετὰ τὴν Ἰνεγκιὸλ καὶ τὴν Μελάγγειαν (Καρατζᾶ-χισάρ), δοθεισῶν ἀμέσως εἰς αὐτὸν ὡς τιμάριον ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐμβλημάτων τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας, ἤτοι σημαίας, τυμπάνου καὶ ἱππουρίδος, κομισθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀκ Τιμούρ, ἀνεψιοῦ τοῦ Ὀσμάν. Ἡ κατάκτησις λοιπὸν τῆς περὶ τὴν Ἰνεγκιὸλ χώρας δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς Τουρκίας, ὡς κράτους ἀνεξαρτήτου. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

—Ἀϊνὲ-γκιὸλ ἢ *Ἰνεγκιόλ*. Δῆμος *(ναχιὲς)* καὶ πολίχνη ἐν τῇ διοικήσει Σαρουχὰν τοῦ βιλαετίου Σμύρνης ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σμύρνης-Κασαμπᾶ-Φιλαδελφείας, εἰς ἀπόστασιν 20 χ. ΝΔ τῆς Φιλαδελφείας *(Ἀλὰ-Σεχίρ)* παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Κοζοῦ-τσάϊ. Ὁ δῆμος ἔχει 20 χωρία, ἡ δὲ πολίχνη 3000 κατοίκους. Ν. Μ.

Ἀϊν-Βάρκα. Θεολογικὴ Σχολὴ εἰς τὸν Λίβανον Συρίας, ὅπου ἐκπαιδεύονται οἱ Μαρωνῖται κληρικοί.

Αἴνεια. Ἀρχαία πόλις τῆς Κροσαίας ἢ Κρουσιάδος ἢ Κρουσίδος τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου (Ἡροδ. Ζ'. 123, Θουκ. Β'. 79). Ἡ πόλις ἔκειτο ἀπέναντι τῆς Πύδνης (Κίτρου) καὶ πλησίον τῆς νῦν κωμοπόλεως Ἐπανωμῆς, εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Αἰναίου ἀκρωτηρίου, ἔνθα φαίνονται καὶ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως. Ἡ Αἴνεια εἶχε κτισθῆ κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Αἰνείου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀγχίσου, ὅστις εἶχεν ἀποβιβασθῆ ἐκεῖ μετὰ τῶν πληρωμάτων τοῦ στόλου του μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας. Ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν πόλιν ἀκρωτηρίου Αἰναίου οἱ Τρῶες εἶχον κτίσει — κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε — καὶ ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀφροδίτης, μητρὸς τοῦ Αἰνείου, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς παρακειμένης πόλεως Θέρμης ἐκαλεῖτο Θερμαία Ἀφροδίτη. Πρὸς τιμὴν τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως Αἰνείας οἱ Αἰνειᾶται ἐτέλουν θυσίας καὶ εἶχον ἐνιαύσιον ἑορτήν. Ἡ Αἴνεια κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δι' ἀποικιῶν ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐδέχθη πολλοὺς ἀποίκους τῆς Κορίνθου (Ἡροδ. Ζ'. 145) καὶ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, μετὰ τὰ Μηδικά, ἀνῆκεν εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναφερομένη μεταξὺ τῶν πόλεων τοῦ «ἐπὶ Θρᾴκης» φόρου. Κατὰ τὸ 315 ὁ Κάσσανδρος συνῴκισε τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης, μετὰ τῶν κατοίκων 25 ἄλλων πολισμάτων περὶ τὸν Θερμαῖον κόλπον, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν πόλιν Θεσσαλονίκην. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἡ πόλις κατῳκήθη καὶ πάλιν μετὰ παρέλευσιν αἰῶνος, ἀφοῦ κατὰ μὲν τὸ 182 π. Χ. ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λιβίου ὅτι ἐτελεῖτο ἐν αὐτῇ μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ Αἰνείου ἑορτὴ καὶ κατὰ τὸ 169 π. Χ. ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περσεὺς ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὸν ἐξ Ἀντιγονείας Μένονα, τὸν ὁποῖον ὁ Λίβιος οὐχὶ ὀρθῶς Ἀντίγονον καλεῖ, μετὰ χιλίων ἱππέων διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς Αἴνειαν ἀπόβασιν τῶν Ρωμαίων (Liv XLIV. 32). Οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν Αἴνειαν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐλεηλάτησαν. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐρήμωσίν της μένει ἄδηλον ἂν ἀνεβίωσε πλέον ἡ πόλις (*Μ. Δήμιτσα* «*Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας*» 361 *καὶ ἑξῆς*).

Ἡ κατὰ τὸν Ε' καὶ Δ' π. Χ. αἰῶνα ἀκμή, ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως, τῆς πόλεως καὶ πρόοδος τῶν κατοίκων αὐτῆς μαρτυρεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ τοὺς εἰρημένους αἰῶνας κοπέντων νομισμάτων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τὰ ἀρχαιότερα, πρὸ τοῦ 500 π. Χ., εἶναι ἀργυρᾶ τετράδραχμα, ἅτινα ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας μὲν ὄψεως ἔχουν τὴν παράστασιν τοῦ Αἰνείου φέροντος τὸν Ἀγχίσην καὶ πρὸ αὐτοῦ τῆς Κρεούσης φερούσης τὸν Ἀσκάνιον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΝΕΑΣ, ἐπὶ τῆς ὀπισθίας δὲ ἔγκοιλον τετράγωνον, διηρημένον εἰς 4 μέρη. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ μύθου παραστάσεων. Μετὰ ταῦτα ἐκόπησαν τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα, ἅτινα ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρουν τὴν κεφαλὴν Αἰνείου πωγωνοφόρου μετὰ κορινθιακοῦ κράνους, οὗτινος ἡ ἐμφάνισις εἰς τὰ νομίσματα ἀποδεικνύει τὴν ἐν τῇ πόλει κατίσχυσιν τῶν Κορινθίων ἀποίκων, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἔγκοιλον τετράγωνον. Τὰ ἔτι νεώτερα τούτων νομίσματατα ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου φέρουσι τὴν παράστασιν κεφαλῆς Ἀθηνᾶς φορούσης Ἀττικὸν κράνος ἐστεφανωμένον μὲ ἐλαίαν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις μαρτυρεῖ τοὺς συμμαχικοὺς ἢ τοὺς τῆς ὑποτελείας δεσμοὺς τῆς πόλεως πρὸς τὰς Ἀθήνας ἢ τὴν παράστασιν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀσκανίου μὲ φρυγικὸν πῖλον. Τὸ βάρος τῶν ἀρχαιοτέρων νομισμάτων εἶχε κανονισθῆ κατὰ τὸν σταθμητικὸν κανόνα τῶν Χαλκιδέων, οἵτινες ὡς εἶναι γνωστὸν εἶχον ἱδρύσει καὶ τὰς πλείστας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθείσῃ οὕτως, ἀποικίας καὶ διετέλουν εἰς ἐμπορικὰς μετ' αὐτῶν σχέσεις (*B. Head* «Ἱστορ. νομισμ.», μεταφρ. *Ι. Σβορώνου* Α'. λ. Αἴνεια). Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Αἴνειαι. Λιμήν τις τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἐν τῷ Τορωναίῳ κόλπῳ (Liv. XLV, 30).

Αἰνείας. Μυθικὸς ἥρως ἐκ τῶν Τρώων, υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης. Ὁ Ζεύς, λέγει ὁ μῦθος, (Ὁμηρ. Ὕμν. εἰς Ἀφροδίτην), ἔκαμε τὴν Ἀφροδίτην νὰ ἐρωτευθῇ καὶ αὐτὴ θνητὸν ἄνδρα, τὸν Τρῶα Ἀγχίσην, διὰ νὰ μὴ δύναται νὰ καυχᾶται μεταξὺ τῶν ἄλλων θεῶν, καὶ νὰ λέγῃ ὅτι, ἐνῷ αὐτὴ ἔκαμε ἄλλους θεοὺς νὰ ἀγαπήσουν γυναῖκας θνητάς, καὶ ἄλλας θεὰς νὰ ἀγαπήσουν θνητοὺς ἄνδρας, αὐτὴ ἡ ἰδία δὲν ἐτρώθη ἀπὸ ἔρωτα θνητοῦ. Καταληφθεῖσα λοιπὸν καὶ αὐτή, ἐξακολουθεῖ ὁ μῦθος, ἀπὸ φλογερὸν ἔρωτα πρὸς τὸν Ἀγχίσην, πηγαίνει πρῶτον εἰς τὴν Πάφον τῆς Κύπρου, λούεται καὶ στολίζεται ὡς νύμφη καὶ ἔρχεται στολισμένη εἰς τὴν Ἴδην, τὸ ὄρος τῆς Τροίας, ὅπου ὁ Ἀγχίσης, μὲ τὸ ὡραῖον σῶμά του, ποὺ ὡμοίαζε μὲ τοὺς θεούς, ἔβοσκε βοῦς, καὶ γίνεται σύζυγός του. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν γεννᾶται ὁ Αἰνείας, τὸν ὁποῖον ὅμως τρέφουν αἱ Νύμφαι τῆς Ἴδης, μακρὰν ἀπὸ τὸν πατέρα του, μέχρις ἡλικίας πέντε ἐτῶν, ὁπότε ἡ Ἀφροδίτη τὸν ὁδηγεῖ πάλιν πρὸς τὸν πατέρα του Ἀγχίσην. Οὗτος αἰσθανόμενος, ὡς πατήρ, ἀνέκφραστον χαρὰν διὰ τὸ θεῖον κάλλος τοῦ παιδιοῦ του, τὸν φέρει εἰς τὴν πόλιν Τροίαν, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐντολὴν τῆς Ἀφροδίτης, νὰ μὴ φανερώσῃ τὴν ἀληθινὴν μητέρα του, ἀλλὰ νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι υἱὸς μιᾶς τῶν Νυμφῶν τῆς Ἴδης. Ὁ Αἰνείας κατάγεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐκ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα του, καθ' ὅσον κατήγετο ἐκ τοῦ Δαρδάνου, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ ἱδρυτὴς τῆς Δαρδανίας. Ὁ Δάρδανος εἶχεν υἱὸν τὸν Ἐριχθόνιον, ὁ Ἐριχθόνιος τὸν Τρῶα, ὁ Τρὼς τὸν Ἶλον, τὸν Ἀσσάρακον καὶ τὸν Γανυμήδην. Ὁ Γανυμήδης ἀνελήφθη διὰ τὴν ὡραιότητά του ἀπὸ τὸν Δία δι' ἀετοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκεῖ ἔγινεν οἰνοχόος τοῦ Διός. Ἀπὸ τὸν Ἶλον ἐγεννήθη ὁ Λαομέδων, καὶ ἀπὸ τὸν Λαομέδοντα ὁ Πρίαμος, ὁ πατὴρ τοῦ Ἕκτορος. Ἀπὸ δὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἴλου, τὸν Ἀσσάρακον, ἐγεννήθη ὁ Κάπυς καὶ ἀπὸ τὸν Κάπυν ὁ Ἀγχίσης, ὁ πατὴρ τοῦ Αἰνείου. Ὥστε ἦτο καὶ μὲ τὸν ἐν Τροίᾳ βασιλεύοντα οἶκον τοῦ Πριάμου συγγενὴς ὁ Αἰνείας.

Εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον δὲν μετέχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὁ Αἰνείας, ἀλλὰ κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τοῦ πολέμου ἔρχεται μαζὶ μὲ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀντήνορος,τὸν Ἀρχέλοχον καὶ Ἀκάμαντα, ὡς ἡγεμόνες τῶν Δαρδανίων καὶ σύμμαχοι τοῦ Πριάμου. Ὁ

Digitized by Google

ινείας πολλάκις συνεβούλευσε τοὺς Τρῶας νὰ ώσουν ὀπίσω τὴν Ἑλένην εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ὰ σωθῇ ἡ Τροία, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Εἶναι ὁ νδρειότερος μετὰ τὸν Ἕκτορα εἰς τὸ στρατόεδον τῶν Τρώων καὶ μονομαχεῖ καὶ μὲ τὸν Ἀχιλλέα αὐτόν, ἀλλὰ ἐπειδὴ κινδυνεύει νὰ φονευθῇ ἰς τὴν μονομαχίαν αὐτήν, σῴζεται ὑπὸ τοῦ Ποειδῶνος (Ἰλιάδος Υ), διὰ νὰ μὴ χαθῇ ἐντελῶς ἡ ενεὰ τοῦ Κρονίδου Δαρδάνου καὶ διὰ νὰ βασιεύσῃ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, ἡ ὁποία εἶχεν ποφασισθῇ, ὁ Αἰνείας καὶ οἱ ἀπόγονοί του τῶν ρώων, ἀφ' οὗ ἦτο ἀποφασισμένον ἀπὸ τοὺς εοὺς νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ γενεὰ τοῦ Πριάμου. Ἐπειδὴ ὲ ὁ Αἰνείας προορίζεται ὑπὸ τῶν θεῶν νὰ βασιεύσῃ τῶν Τρώων μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τῆς γενεᾶς οῦ Πριάμου, οὗτος τὸν μισεῖ. Ὁ Αἰνείας ἐκινδύνευσε αὶ πρὶν νὰ φονευθῇ ἀπὸ τὸν Διομήδην (Ἰλιάδος Ε), ὲ λίθον, τόσον μεγάλον, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὸν σηκώσουν δύο ἄνδρες τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήου, ὁ ὁποῖος ἔζησε τέσσαρας ἢ καὶ πέντε αἰῶας ὕστερα ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Ὁ Διομήης ὅμως τὸν λίθον ἐκεῖνον τὸν ἔπαιξε ὡσὰν όπι μεγάλο εἰς τὰ χέρια του, τὸν ἐσφενδόνησε ατὰ τοῦ Αἰνείου, τὸν ἐπέτυχε εἰς τὴν κλείδωσιν οῦ μηροῦ καὶ τοῦ ἰσχίου, τὴν κουτάλα (*κοτύλην*) αὶ τὸν ἐπλήγωσε σοβαρά. Τοιουτοτρόπως πλημένον καὶ γονατισμένον ἔσπευσεν ἡ μητέρα του υτή, ἡ Ἀφροδίτη, τὸν ἀγκάλιασε, τὸν ἐσήκωσε ὲ τὰ χέρια της καὶ τὸν ἔφερνε ἔξω ἀπὸ τὴν μάην. Ἀλλὰ ὁ Διομήδης, ἐπειδὴ ἡ προστάτις του, Ἀθηνᾶ, τοῦ ἀφήρεσε προηγουμένως ἀπὸ τὰ άτια του τὴν πανάδα (*ἀχλὺν*), ποὺ ἔχουν ὅλοι οἱ νητοὶ ὥστε νὰ μὴ δύνανται ἐφ' ὅσον ἔχουν αὐὴν νὰ διακρίνουν τοὺς ἀθανάτους, διέκρινε τὴν φροδίτην, ποὺ ἐσήκωνε τὸν Αἰνείαν· ὁρμᾷ ἐνανον της, διότι ἐγνώριζε, ὅτι ἦταν ἄνανδρος, τὴν ληγώνει μὲ τὸ δόρυ του εἰς τὸ ἁπαλὸ χεράκι ης καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ ἀφήσῃ ἀπὸ τὰ χέρια ης τὸν Αἰνείαν, τὸν ὁποῖον ἔπειτα σῴζει ὁ Ἀπόλων, ἐνῷ ἐκείνη πονοῦσα ἀπὸ τὸ τραῦμα τοῦ ιομήδους ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάης, εὑρίσκει ἐκεῖ μακρὰν κάπου τὸν Ἄρην, τοῦ ητεῖ τὸ ἅρμα του καὶ μὲ αὐτὸ ἀναβαίνει εἰς τὸν ὐρανὸν μὲ ἁρματηλάτην τὴν Ἶριν. Τὸν Αἰνείαν ληγωμένον φέρει ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν ἀκρόολιν τῆς Περγάμου, εἰς τὸν ἐκεῖ ναόν του, ὅπου ναλαμβάνουν νὰ τὸν θεραπεύσουν ἀπὸ τὸ τραῦμα Λητὼ καὶ ἡ Ἄρτεμις. Ἀργότερα ἐπανέρχεται Αἰνείας εἰς τὴν μάχην καὶ φονεύει ἐκ τῶν Δαῶν τοὺς διδύμους υἱοὺς τοῦ Διοκλέους, Κρήωνα καὶ Ὀρσίλοχον, ἄνδρας ἀρίστους. Τὸν Ἀχιλλέα εἶχε καὶ ἄλλην φορὰν ἀντιμετωπίσει ὁ ινείας, εἰς τὴν Ἴδην, ὅπου ὁ Ἀχιλλεὺς ἔκαμε ιδρομὴν κατὰ τῶν βοῶν του, ἐκυρίευσε τὰς πόεις Λυρνησσὸν καὶ Πήδασον καὶ ἐξεδίωξε ἀπὸ ὐτὰς τὸν Αἰνείαν, σωθέντα τότε ἀπὸ βέβαιον άνατον ὑπὸ τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδωκε δύναιν καὶ ταχύτητα εἰς τοὺς πόδας. Μάχεται ἀνρείως κατὰ τὸ διάστημα, ποὺ ὁ Ἀχιλλεὺς ὠρισμένος ἐναντίον τοῦ Ἀγαμέμνονος, διὰ τὴν παγὴν τῆς Βρισηΐδος, ἀπέχει ἀπὸ τὸν γῶνα, ὅταν οἱ Τρῶες ἔλαβον θάρρος καὶ ἐπρορησαν πιέζοντες τοὺς Ἕλληνας, ἔφθασαν εἰς στρατόπεδον αὐτῶν, διέβησαν τὴν τάφρον, ποὺ ροφύλαττε τὰ εἰς τὴν ξηρὰν ἔξω ἀνασυρμένα λοῖα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπέτυχαν νὰ καύσουν πλοῖον τοῦ Πρωτεσιλάου (Ἰλιάδος Μ, Ν, Ξ), καὶ ειτα πάλιν, ὅταν ὁ Πάτροκλος λαμβάνῃ ἀντὶ Ἀχιλλέως μέρος εἰς τὴν μάχην καὶ φονεύει ἀπὸ τὸν Ἕκτορα (Ἰλιάδος Π, Ρ).

Εἰς τὴν Ἰλιάδα ἐπαινεῖται διὰ τὴν θεοσέβειάν ου, προσφέρει εὐάρεστα πάντοτε δῶρα εἰς τοὺς εούς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι πολὺ προσφιλὴς αὶ δι' αὐτὸ ἐπανειλημμένως τὸν σῴζουν ἀπὸ τὸν άνατον. Διὰ τὴν εὐσέβειάν του, καὶ ὅταν ἀκόμη τεσεν ἡ Τροία, καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοί, ἀπὸ ἐκτίησιν πρὸς αὐτὸν τὸν τόσον θεοσεβῆ, τοῦ ἐπιέπουν νὰ ἐξέλθῃ σῶος ἀπὸ τὴν πυρπολουμένην όλιν, φέρων εἰς τοὺς ὤμους του τὸν γέροντα παρα του Ἀγχίσην, καὶ κρατῶν εἰς τὴν μίαν χεῖρα ὺ τὰς εἰκόνας τῶν πατρῴων καὶ μητρῴων θεῶν, ὲ τὴν ἄλλην δὲ βοηθῶν τὸν μικρὸν ἀκόμη υἱόν του σκάνιον, διὰ νὰ δύναται νὰ τὸν ἀκολουθῇ εἰς ὴν φυγήν. Μερικοὶ ἱστορικοί, ὅπως ὁ Διονύσιος Ἁλικαρνασσεύς, ἐκτὸς τοῦ Ἀσκανίου, ἔχοντος ατὰ τὴν ἅλωσιν ἤδη ἱκανὴν ἡλικίαν, ὥστε νὰ ναι ἀρχηγὸς μοίρας στρατοῦ, μνημονεύουν καὶ λλους υἱοὺς τοῦ Αἰνείου. Καὶ αὐτὸς ὁ Διονύσιος ει ὑπ' ὄψιν πολλὰς παραλλαγὰς τῆς παραδόεως περὶ τοῦ Αἰνείου. Κατὰ μίαν παραλλαγήν, ν ὁποίαν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν ινειάδα του, ὁ Αἰνείας μετὰ ἀπηλπισμένους ἀγῶας ποὺ ἠγωνίσθη κατὰ τὴν νύκτα τῆς ἁλώσεως ῆς Τροίας, πείθεται εἰς τὴν συμβουλὴν τῆς σκιᾶς ῦ Ἕκτορος, ἐμφανισθέντος εἰς τὸν ὕπνον του, ρὶν ἀκόμη νὰ ἔχῃ ὁ Αἰνείας ἀντιληφθῇ, ὅτι οἱ Ελληνες εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, καὶ πολὺ περισότερον εἰς τὴν συμβουλὴν τῆς μητρός του Ἀφροίτης, νὰ ἀφήσῃ πλέον τὸν μάταιον ἀγῶνα ὑπὲρ οῦ Πριάμου καὶ τῆς Τροίας καὶ νὰ φύγῃ παρααμβάνων τὸν πατέρα του, τὴν σύζυγόν του Κρέουσαν καὶ τὸν υἱόν του Ἀσκάνιον μαζὶ καὶ τὰς εἰκόνας τῶν πατρῴων θεῶν, ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Κατορθώνει μὲν αὐτὸς μὲ τὸν ἐπὶ τῶν ὤμων του φερόμενον πατέρα του, μὲ τὰς εἰκόνας τῶν θεῶν καὶ τὸν υἱόν του Ἀσκάνιον νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἀλλὰ χάνει τὴν Κρέουσαν ἡ ὁποία ἀκολουθοῦσα τὸν Αἰνείαν εἰς ἀπόστασίν τινα ἀφανίζεται κάπως μυστηριωδῶς πρὶν νὰ προφθάσῃ νὰ ἐξέλθῃ καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὰς πύλας. Καὶ τὴν ἀναζητεῖ μὲν ματαίως ὁ Αἰνείας, ἐπιστρέψας εἰς τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἐτοποθέτησεν εἰς ἀσφαλὲς μέρος τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ παρηγορεῖται ἀπὸ μίαν μυστικὴν φωνήν της ὅτι δὲν ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σωθεῖσα ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὴν μητέρα τῶν θεῶν Κυβέλην. Ἐπανέρχεται ὁ Αἰνείας εἰς τὸ μέρος ὅπου εἶχεν ἀφήσει τὸν πατέρα του καὶ τὸν υἱόν του μὲ τοὺς ἄλλους, συλλέγει τοὺς ἐκ τῆς σφαγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας σωθέντας Τρῶας, ναυπηγεῖ στόλον ἀπὸ εἴκοσι πλοῖα, καὶ ἀποπλέει ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς πρὸς δυσμάς, ζητῶν νέαν κατοικίαν, καὶ ταῦτα πάντοτε κατὰ συμβουλὴν τῶν θεῶν.

Ὑπάρχει καὶ ἄλλη παλαιοτέρα παραλλαγὴ τῆς παραδόσεως, πηγὴ ὁ Ὅμηρος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Αἰνείας δὲν ἔφυγεν ἐκ τῆς Τροίας, ἀλλὰ ἔμεινεν ἐκεῖ καὶ μετὰ τὸν ἀπόπλουν τῶν Ἑλλήνων ἔγινεν αὐτὸς βασιλεὺς τῆς Τροίας, μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Πριάμου καὶ τῶν Πριαμιδῶν. Κατὰ τὴν ἄλλην παράδοσιν, ἀφοῦ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὰς ἀσιατικὰς ἀκτὰς διευθύνεται πρῶτον εἰς τὴν Θράκην, εἰς τὴν χερσόνησον Παλλήνην, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ, ἀλλὰ ἀποτρέπεται ἀπὸ φοβερὸν θέαμα ποὺ βλέπει νὰ στάζουν αἷμα τὰ δένδρα ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ κόψῃ, καὶ ἀπὸ ἕνα ὑπόκωφον στεναγμὸν ποὺ ἀκούει νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ βάθος ἑνὸς λόφου ποὺ ἦτο ἐκεῖ πλησίον. Ἦτο ὁ τάφος τοῦ μικροτέρου υἱοῦ τοῦ Πριάμου Πολυδώρου, τὸν ὁποῖον ὁ Πρίαμος, ὅταν εἶδε ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον καμμία ἐλπὶς διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Τροίας, ἔστειλε κρυφὰ μὲ πολλοὺς θησαυροὺς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Θράκης Πολυμήστορα, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἔμπιστον φίλον του, διὰ νὰ σωθῇ τοὐλάχιστον αὐτὸς ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Πριάμου καὶ σώσῃ καὶ τοὺς θησαυροὺς ἐκείνους. Ἀλλ' ὁ Πολυμήστωρ, ὅταν ἔμαθε τὸ τέλος τῆς Τροίας, φονεύει τὸν Πολύδωρον καὶ κρατεῖ τοὺς θησαυρούς. Ὁ Πολύδωρος λοιπὸν αὐτὸς ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸν τάφον του συμβουλεύει τὸν Αἰνείαν νὰ φύγῃ ὅσον δύναται ταχύτερον ἀπὸ τὴν ἀφιλόξενον ἐκείνην χώραν. Καὶ ἀποπλέει ὁ Αἰνείας διευθυνόμενος εἰς τὴν Δῆλον. Ἐκεῖ λαμβάνει χρησμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, νὰ ζητήσῃ τὴν κοιτίδα τοῦ γένους του καὶ ἐκεῖ νὰ κατοικήσῃ. Ὁ πατὴρ Ἀγχίσης ἑρμηνεύει τὸν χρησμὸν ὅτι ἐννοεῖ τὴν Κρήτην ὅπου ἀνετράφη ὁ γενάρχης των Ζεὺς καὶ πλέουν ἐκεῖ. Ἀλλὰ ἕνεκα λοιμοῦ καὶ λιμοῦ ἀναγκάζεται νὰ ἀφήσῃ καὶ τὴν Κρήτην, ἀφοῦ εἶδε κατά τινα νύκτα εἰς τὸν ὕπνον του τοὺς πατρῴους θεοὺς ποὺ ἔφερε μαζί του καὶ τὸ λέγουν ὅτι δὲν ἐννοεῖ τὴν Κρήτην ὁ χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ ἄλλην χώραν, τὴν Ἰταλίαν. Πλέων οὕτω πρὸς τὴν Ἰταλίαν καταλαμβάνεται ἀπὸ τρικυμίαν εἰς τὸ ΝΔ τῆς Πελοποννήσου καὶ προσορμίζεται εἰς τὰς νήσους Στροφάδας. Ἐκεῖ εὑρίσκει τὰς Ἁρπυίας, ἐκ τῶν ὁποίων μία, ἡ ἀπαισία Κελαινώ, τοῦ προλέγει φρικτὴν προφητείαν, ὅτι θὰ φθάσουν μὲν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ πρὶν νὰ ἱδρύσουν πόλιν θὰ ἀναγκασθοῦν ἀπὸ τὴν πεῖναν νὰ καταφάγουν τὰς τραπέζας. Ἔπειτα πλέοντες πρὸς βορρᾶν φθάνουν εἰς τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὸ Ἄκτιον, ἔπειτα εἰς τὸ Βουθρωτὸν τῆς Ἠπείρου, ὅπου συναντοῦν τὸν Ἕλενον μὲ τὴν Ἀνδρομάχην βασιλεύοντας εἰς τὴν χώραν ἐκείνην. Ἄλλη παράδοσις προσορμίζει τὸν Αἰνείαν καὶ εἰς τὰ Κύθηρα, τὴν Ζάκυνθον (Διον. Ἀλικ. Α', 50), Λευκάδα καὶ ἄλλα μέρη, ὅπου ἱδρύει ἱερὰ Ἀφροδίτης, ἤ, μᾶλλον, φέρονται οἱ Τρῶες μὲ τὸν Αἰνείαν προσορμιζόμενοι εἰς τὰ μέρη ὅπου ὑπῆρχον ναοὶ καὶ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης.

Ἀπὸ τῆς Ἠπείρου διαπεραιοῦται εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἰταλίας, στρέφεται πρὸς νότον, παραπλέει τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἀποφεύγει. ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν ποὺ τοῦ ἔδωκεν ὁ Ἕλενος, νὰ διαπλεύσῃ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν διὰ τὸν κίνδυνον τῆς Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως, περιπλέει τὴν Σικελίαν καὶ φθάνει εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τῆς νήσου, εἰς τὸ Δρέπανον, ὅπου ἀποθνήσκει ὁ Ἀγχίσης ὑποκύψας εἰς τὸ γῆρας καὶ τὰς κακουχίας τῆς μακρᾶς πλάνης. Ἀφοῦ ἐτέλεσε τὰ νόμιμα εἰς τὸν πατέρα του Ἀγχίσην, ἀποπλέει διευθυνόμενος πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἦτο τὸ Λάτιον. Ἀλλὰ ἡ Ἥρα, ἔχουσα περισσοτέρας τῆς μιᾶς ἀφορμὰς νὰ μὴ θέλῃ νὰ φθάσῃ ὁ Αἰνείας εἰς τὸ Λάτιον, καταβαίνει ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰόλου, τὰς κειμένας πρὸς βορρᾶν τῆς Σικελίας, καὶ πείθει τοῦτον νὰ ἐξαπολύσῃ τοὺς ἀνέμους, οἱ ὁποῖοι ἁρπάζουν τὸν στόλον τοῦ Αἰνείου καὶ τὸν φέρουν εἰς τὴν Ἀφρικήν, εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐκτίζετο ἡ Καρχηδών, σχεδὸν ναυαγημένον καὶ κατὰ ἓν πλοῖον ἠλαττωμένον. Ἐκεῖ συναντᾷ τὴν Διδώ, ἡ ὁποία γνωρίζει ἀπὸ πρωτύτερα ἐξ ἀκοῆς τοὺς Τρῶας καὶ τὸν Αἰνείαν αὐτόν, τοὺς ὑποδέχεται μὲ ἐξαιρετικὴν εὐμένειαν, τοὺς περιποιεῖται ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ τὸν Αἰνείαν πλησίον της ὡς σύζυγον, διότι ἀπὸ τὴν πρώτην ἑσπέραν ἡ Ἀφροδίτη διὰ τοῦ ἄλλου υἱοῦ της, τοῦ Ἔρωτος, διὰ νὰ ματαιώσῃ πᾶσαν τῆς Ἥρας ἐνέργειαν εἰς βάρος τοῦ Αἰνείου, ἐμβάλλει φλογερὸν ἔρωτος πάθος εἰς τὴν Διδώ. Ἀλλὰ ὁ προορισμὸς τοῦ Αἰνείου εἶναι νὰ φθάσῃ εἰς Λάτιον καὶ ὑπακούων εἰς τὰ θέσφατα, τὰ ὁποῖα τοῦ ὑπενθυμίζει ὁ Ζεὺς διὰ τοῦ Ἑρμοῦ, ἀφήνει τὴν Διδὼ καὶ τὴν Καρχηδόνα καὶ ἀποπλέει διευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Διδὼ ἐγκαταλειφθεῖσα αὐτοκτονεῖ. Οἱ ἱστορικοὶ ἀγνοοῦν συνάντησιν Αἰνείου καὶ Διδοῦς. Εἶναι πλάσμα τῶν Λατίνων ποιητῶν μόνον.

Οἱ ἱστορικοὶ ὁμιλοῦν περὶ μακροτέρας διαμονῆς τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Σικελίαν (Διον. Ἀλικ. 52.53). Κατὰ τὸν ἀπὸ Καρχηδόνος εἰς Λάτιον πλοῦν διέρχεται, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνέμων, πάλιν διὰ Σικελίας, τελεῖ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ παρὰ τὸ Δρέπανον, ὅπου ὁ τάφος τοῦ Ἀγχίσου, ἐπέτειον μνημόσυνον εἰς τὸν πατέρα του καὶ ἀγῶνας πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, ἀποπλέει ἔπειτα εἰς τὴν Ἰταλίαν, φθάνει εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου εἶναι ἡ πόλις Κύμη (Cumae), ζητεῖ τὸ ἄντρον τῆς Σιβύλλης, μάντιδος καὶ ἱερείας τοῦ Ἀπόλλωνος, κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς προπαρασκευάζει ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ καταβῇ εἰς τὸν Ἅδην πρὸς συνάντησιν τῆς σκιᾶς τοῦ πατρός του, καὶ μὲ αὐτὴν ὁδηγὸν διά τινος σκοτεινοῦ σπηλαίου ἄγοντος εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς καταβαίνουν μαζὶ εἰς τὸν Ἅδην. Ἐκεῖ εὑρίσκει καὶ ἄλλων τὰς σκιάς, καὶ τῆς Διδοῦς, ἡ ὁποία δὲν θέλει νὰ τὸν ἀκούσῃ δικαιολογούμενον, διότι ἠναγκάσθη νὰ ἀφήσῃ αὐτὴν καὶ τὴν Καρχηδόνα, προχωρεῖ πρὸς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Περσεφόνης, ἀναρτᾷ εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἀνακτόρων τὸν χρυσοῦν κλάδον, τὸν ὁποῖον τῇ ὑποδείξει τῆς Σιβύλλης πρὶν καταβοῦν ἀνεζήτησε καὶ ἀπέκοψε εἰς ἕνα πυκνὸν δάσος, προχωρεῖ εἰς τὰ Ἠλύσια καὶ συναντᾷ τὴν σκιὰν τοῦ Ἀγχίσου. Ὁ Ἀγχίσης ὄχι μόνον τοῦ προλέγει τὰς μελλούσας τύχας του, ἀλλὰ καὶ τοῦ δεικνύει τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῆς Ῥώμης, οἱ ὁποῖοι ἔμελλον νὰ διαδραματίσουν σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ, καὶ τῶν ὁποίων αἱ σκιαὶ προϋπῆρχον ἐκεῖ ἐν τῷ Ἅδῃ (σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν Ἑλλήνων φιλοσόφων). Ἀναβαίνει πάλιν ἐκ τοῦ Ἅδου εἰς τὸν ἄνω κόσμον, ἀφήνει τὴν Κύμην, φθάνει εἰς τὴν Καϊέταν, παραπλέει τὴν χώραν τῆς Κίρκης, φθάνει μὲ οὔριον ἄνεμον εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως καὶ ἀποβιβάζεται εἰς τὸ Λωρεντὸν (Laurentum). Ἐκεῖ ὁ Αἰνείας πείθεται ἔκ τινων σημείων ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος ὁ προωρισμένος εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν θεσφάτων ἵνα ἐγκατασταθῇ. Ἐνταῦθα πραγματοποιεῖται κατὰ τρόπον ἀπροσδόκητον καὶ ὁ χρησμὸς τῆς Ἁρπυίας Κελαινοῦς, ὅτι θὰ φάγουν ἀπὸ τὴν πεῖναν τὰς τραπέζας· οἱ Τρῶες δηλ., ἀφοῦ ἀπεβιβάσθησαν, ἑτοίμασαν τὸ γεῦμα τους κάπως προχειρότερα, στρώσαντες κάτω φύλλα σελίνων ἀντὶ τραπεζῶν καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετήσαντες τὰ φαγητά των. Ἔφαγαν τὰ φαγητά των μὲ πολλὴν ὄρεξιν καὶ ἐπεινοῦσαν ἀκόμα. Τότε ἐδοκίμασε κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς ἕνα φύλλο σελίνου, τὸ ηὗρε πολὺ νόστιμο, τὸν ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι καὶ ἔτσι ἔφαγαν ὅλα τὰ σέλινα ποὺ ἐχρησίμευσαν ὡς τράπεζαι (Διον. Ἀλικ. Α' 55). Ὁ Αἰνείας ἐξετάζει ἔπειτα γύρω τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ ἐγκατασταθῇ, στέλλει πρὸς τὸν βασιλέα τῆς χώρας ἐκείνης Λατῖνον πρέσβεις μὲ δῶρα, διὰ νὰ ἀναγγείλουν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι Τρῶες καὶ ἔρχονται κατ' ἐντολὴν τῶν θεῶν νὰ κατοικήσουν ἐκεῖ καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν νὰ τοὺς ὁρίσῃ τόπον νὰ ἱδρύσουν πόλιν.

Ὁ Λατῖνος, ἐνθυμηθεὶς κάποιον χρησμόν, ὄχι μόνον τοιοῦτον τόπον τοῖς παραχωρεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ προσφέρει εἰς τὸν Αἰνείαν τὴν θυγατέρα του Λαβινίαν εἰς γάμον. Ἀλλά. ἐπειδὴ αὐτὴν ἐζήτει εἰς γάμον καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ρουτόλων Τύρνος, γίνεται πόλεμος μακρὸς καὶ αἱματηρὸς μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων καὶ τοῦ Αἰνείου, ὁ ὁποῖος φονεύει τέλος εἰς μονομαχίαν τὸν Τύρνον καὶ ἀναδεικνύεται νικητής. Τὸ γέρας τῆς νίκης εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ Λατίνου Λαβινία, τὴν ὁποίαν λαμβάνει σύζυγον ὁ Αἰνείας καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῆς κτίζει τὴν πόλιν Λαβίνιον. Βραδύτερον, εἰς νέον πόλεμον μὲ τοὺς Ρουτόλους καὶ τὸν Τυρρηνὸν ἡγεμόνα Μεζέντιον, πίπτει καὶ ὁ Αἰνείας, ἀλλὰ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ γίνεται ἄφαντος. Δι' αὐτὸ ἐπιστεύθη ὅτι ἀνελήφθη ὑπὸ τῆς μητρός του εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐλατρεύετο ἔπειτα ὡς *Ζεὺς ἐγχώριος* (Juppiter Indiges). Θ. Α. Κ.

— **«Αἰνείας»**. Ἔργον τοῦ Πομπωνίου Σεκούνδου, ἀκμάσαντος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου. Τοῦ ἀνωτέρω ἔργου μόνον ὁ τίτλος εἶναι γνωστός.

— **Αἰνείας *Γαζαῖος***. Γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ νεοπλατωνικῷ Ἱεροκλεῖ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Χριστιανὸς ὤν, ἐξήσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου τῆς ῥητορικῆς ἐν Γάζῃ τῆς Συρίας, ἔνθα ἤκμασε τότε ἡ ῥητορική. Τὸ σύγγραμμά του «*Θεόφραστος, ἤτοι περὶ ἀθανασίας ψυχῶν καὶ ἀναστάσεως σωμάτων*

Digitized by Google

διάλογος» (Migne 'Ελ. Πατρ. 85, 871-1004), ἐν τῷ ὁποίῳ καταπολεμεῖ τὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν προΰπαρξιν τῶν ψυχῶν καὶ ὑποστηρίζει τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἐξετιμᾶτο πολὺ κατὰ τὸν μεσαίωνα, καίτοι οὐχὶ μεγάλης ἀξίας. Σώζονται καὶ 25 σύντομοι ἐπιστολαί του, ἰδιωτικῆς φύσεως (ἐξεδόθησαν ὑπὸ *Hercher Epistolographi graeci*, Paris 1873 σ. 24-32). Ὁ Αἰνείας ἀπέθανε περὶ τὸ 535. [Πρβλ. *Δημ. Ρούσσου* «Τρεῖς Γαζαῖοι» (Κωνσταντινούπολις 1893). *Schalkhausser* Aeneas von Gaza als Philosoph (Erlangen 1898). *Sikorski* De A. G. (Breslau 1908)]. Δ. Σ. Μ.

—Αἰνείας *Παρισίων ἐπίσκοπος* (858—870). Ἔγραψε κατὰ Ἑλλήνων, ἤτοι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν («Liber adversus graecos»), εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Φωτίου (βλ. λ.) κατὰ τῶν Λατίνων. Ἐν τῷ συγγράμματί του πραγματεύεται, συλλέγων γνώμας προγενεστέρων, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῆς νηστείας, τοῦ χρίσματος, τῆς κόμης τῶν κληρικῶν, τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ὑποστηρίζων τὰς παπικὰς ἀπόψεις καὶ χαρακτηρίζων ἀδικαιολογήτους τὰς μομφὰς τῶν Ἑλλήνων «ἐπὶ ζητημάτων κατ' αὐτὸν ἐπουσιωδῶν». Τοῦ συγγράμματος τούτου προηγεῖτο ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς καθολικῆς πίστεως ἀπευθυνομένη. Ἀπέθανε τῷ 870. Ἴδε *Manitius* Geschichte d. latein. Liter. des Mittelalters (Muenchen 1911. 1,416). Δ. Σ. Μ.

—Αἰνείας *Σίλβιος Πικκολόμινι* βλ. Πῖος Β' Πάπας.

Αἰνείας *ὁ Τακτικός*. Συγγραφεὺς τῶν πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου χρόνων, πιθανώτατα σύγχρονος τοῦ Ξενοφῶντος, ὁ ὁποῖος μνημονεύει αὐτόν, ὡς τὸν *Αἰνείαν Στυμφάλιον*, κατὰ ὑπόθεσιν τοῦ Ἰσαακίου Κασσωνόβου, στρατηγοῦντα τῶν Ἀρκάδων κατὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην, τῷ 361 π. Χ., κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ διεκρίθη. Φέρεται ὡς ὁ πρῶτος συγγράψας ὁλόκληρον βιβλίον πραγματευόμενον περὶ πολιορκητικῆς ἐπιστήμης καὶ στρατηγικῆς τέχνης τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνων, τὸ ὁποῖον μνημονεύει ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος. «*Αἰνείας δὲ βουληθεὶς διορθώσασθαι τὴν τοιαύτην ἀπορίαν, ὁ τὰ περὶ τῶν Στρατηγικῶν ὑπομνήματα συντεταγμένος, βραχὺ μὲν προσβίβασε, τοῦ γε μὴν δέοντος ἀκμὴν πάμπολυ τὸ κατὰ τὴν ἐπίνοιαν ἀπελείφθη...*» (Πολυβ. Ἱστορ. Ι' 44), ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου τοῦ Πολυβίου πηγάζει καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Σουΐδα εἰς τὴν λέξιν «*Αἰνείας*» περὶ τοῦ *Αἰνείου τοῦ Τακτικοῦ*. Τοῦ ὅλου βιβλίου τοῦ Αἰνείου μικρὸν μόνον μέρος ἐσώθη μέχρις ἡμῶν, τὸ «*Τακτικόν τε καὶ πολιορκητικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκούμενον ἀντέχειν*». κεφάλαιον ἐκ τοῦ ὁποίου γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ πολιορκητικὴ ἐπιστήμη καὶ στρατηγικὴ τέχνη τῶν παλαιοτέρων χρόνων εὑρίσκετο εἰς κατωτέραν κλίμακα προόδου ἀπὸ τὴν τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ὁ Ἀρριανὸς ἐν τῇ τακτικῇ τέχνῃ (1, 2), μνημονεύει, ὅτι ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Πύρρου, Κινέας, ἐφιλοτέχνησεν ἐπιτομὴν τοῦ ἔργου τοῦ Αἰνείου. Τὸ μέχρις ἡμῶν διασωθὲν κεφάλαιον τοῦ ὅλου ἔργου ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1609 ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Κασσωνόβου ὡς παράρτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πολυβίου του, τῷ 1670 μετὰ τοῦ Πολυβίου πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ Γρονοβίου, τῷ 1763 ὑπὸ τοῦ Ἐρνέστου, τῷ 1818 ὑπὸ τοῦ Schweighaeuser-Orelli καὶ τῷ 1853 ὑπὸ τῶν H. Koechly καὶ W. Rüstow εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς συλλογῆς τῶν πολεμικῶν συγγραφέων (scriptores rei militaris). Εἰς ὅλως ἰδιαίτερον τεῦχος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Hercher τῷ 1870 καὶ ὑπὸ τοῦ Arnold Hug τῷ 1874 ἐν ἰδιαιτέρᾳ μονογραφίᾳ. Κ. Μ. Κ.

Αἰνειάς. Ἐπώνυμον τῆς ἐν Ἀκτίῳ λατρευομένης θεᾶς Ἀφροδίτης ἀπὸ τοῦ υἱοῦ της Αἰνείου, ἥρωος τῆς Τροίας (Διον. Ἁλ. Ι. 50 53). Ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐλατρεύετο ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἐν Σικελίᾳ. Γ. Δ. ΚΛΨ.

— Αἰνειὰς ἢ *Αἴνεια* (κατὰ Στεφ. Βυζ.) ἢ *Αἰνειάδαι* (κατὰ Θέωνα). Πολίχνη τις τῆς Θράκης. Γ. Δ. ΚΑΨ.

«Αἰνειὰς» (ἡ)· τὸ γνωστότερον καὶ δημοφιλέστερον ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Βιργιλίου καὶ ἓν ἐκ τῶν τελειοτέρων δημιουργημάτων τῆς λατινικῆς καὶ τῆς παγκοσμίου ἐν γένει ποιήσεως. Ὑποδιαιρεῖται εἰς δώδεκα βιβλία καὶ ἐποιήθη κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 29—19 π. Χ. δεκαετίαν. Ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου ἐπεγράφη *Aeneis* ἤτοι *Αἰνηΐς*, συμφώνως πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἐπικὰ ποιήματα: *Ἀχιλληΐς*, *Θησηΐς*. Ἀλλ' ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται παρ' ἡμῖν *Αἰνειὰς* κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριστοτεχνήματος τοῦ Ὁμήρου, τῆς *Ἰλιάδος*. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ εἰκασία τοῦ μακαρίτου Σ. Σακελλαροπούλου ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκ τῶν μεταφραστῶν τοῦ Βιργιλίου Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν.

Ὡς βάσις τοῦ ποιήματος ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου ὁ μῦθος περὶ τοῦ Αἰνείου ὡς οἰκιστοῦ τοῦ Λατίου καὶ ἐθνάρχου τῶν Ρωμαίων. Πρῶτος ὁ *Στησίχορος* ἐπραγματεύθη ποιητικῶς εἰς τὴν '*Ιλίου πέρσιν* του τὸν μῦθον περὶ τῆς μεταναστεύσεως τοῦ Αἰνείου μετὰ τοῦ πατρός του Ἀγχίσου, τῆς συζύγου του Κρεούσης, τοῦ υἱοῦ του Ἀσκανίου καὶ τῶν πατρῴων θεῶν τῆς πυρποληθείσης Τροίας, ἵνα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀφροδίτης —μητρὸς τοῦ Αἰνείου—ἱδρύσῃ οὗτος εἰς τὴν Ἑσπερίαν νέαν πατρίδα. Ἐκ τῶν Λατίνων ὁ *Κάτων* εἶχε συλλέξει ἐκ διαφόρων πηγῶν ἀρκετὰς εἰδήσεις περὶ τῶν περιπετειῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ὁ Αἰνείας εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὸ σύγγραμμά του "*Origines*,,. Οἱ ποιηταὶ *Ναίβιος* καὶ *Αἴννιος* περιέλαβον ὡσαύτως εἰς τὰ ἐπικά των ποιήματα τὸν περὶ τοῦ Αἰνείου μῦθον. Ἀργότερα, ὅτε ἡ Ρώμη κατέστη κοσμοκράτειρα, ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἀνάγουν τὴν καταγωγήν των ἐπιφανεῖς ἀριστοκρατικοὶ οἶκοι εἰς γένη Τρωικά. Ὁ Φλαμίνιος —ὁ κηρύξας τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας— ὠνόμασε τὸν ἑαυτόν του Αἰνειάδην εἰς ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, τὴν ὁποίαν ἀνέθεσεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος. Ὁ δὲ Οὐάρρων εἰς τὸ ἔργον του τὸ ἐπιγραφόμενον *Περὶ τῶν ἐκ Τροίας οἰκογενειῶν* (De familiis Trojanis) προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι πεντήκοντα σύγχρονοι ρωμαϊκαὶ οἰκογένειαι κατήγοντο ἀπὸ τῶν ἡρώων τῆς Τροίας. Ἡ Ἰουλία ἰδίως γενεὰ ἀνῆγε τὴν ἀρχήν της εἰς τὸν Ἴουλον Ἀσκάνιον, τὸν υἱὸν τοῦ Αἰνείου, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν θεὰν Ἀφροδίτην.

Περὶ τὸν μῦθον τοῦ Αἰνείου ὁ Βιργίλιος ἔπλεξε κατὰ τρόπον ποιητικώτατον τὰ μεγαλουργήματα καὶ τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν τῆς παρὰ τὸν Τίβεριν κοσμοκρατείρας καὶ οὕτως ἔδωκεν εἰς τὸ ἐπικόν του ἀριστοτέχνημα μυθολογικόν, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὸν συγχρόνως χαρακτῆρα. Ὁ Βιργίλιος κατέταξε κατὰ πρῶτον τὸ ἄφθονον ὑλικὸν τῆς ἐποποιίας του εἰς πεζὰ σχεδιαγραφήματα (ἀπαράλλακτα καὶ ὁ ἡμέτερος Σολωμὸς) καὶ ὕστερον ἤρχισε νὰ ἐπεξεργάζεται τμηματικῶς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἑκάστοτε, τὸ ὁποῖον προσείλκυσε περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον του ἢ τὴν ποιητικὴν διάθεσιν καὶ ἔμπνευσίν του. Ὅπου τυχὸν εὕρισκε δυσκολίας, ὅπου ᾐσθάνετο τὸν ποιητικὸν οἶστρόν του νὰ προσκόπτῃ. ἄφηνε πρὸς καιρὸν ἀνεπεξεργάστους τοὺς στίχους του, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτοὺς εἰς χρόνον εὐθετώτερον.

Ἐπὶ ἕνδεκα ὁλόκληρα ἔτη ἐπεξειργάζετο ὁ ποιητὴς τοὺς στίχους του. Προτοῦ δὲ ἀκόμη τελειώσῃ τὸ ἔπος του, ἀνέκραξεν ὁ Προπέρτιος πλήρης ἐνθουσιασμοῦ:

> Ὑποχωρῆστε, ποιηταὶ Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι,
> ἔπος μεγάλο θενὰ βγῇ πιὸ μέγ' ἀπ' τὴν Ἰλιάδα!
> (Cedite Romani scriptores, cedite, Graï.
> nescio quid majus nascitur Iliade).

Ἡ φήμη τῆς παρασκευαζομένης ἐποποιίας διεδίδετο καθ' ἑκάστην περισσότερον, ὁ θρῦλός της προέτρεχε τῆς δημοσιεύσεώς της. Αὐτὸς ὁ Αὔγουστος ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ τῶν Κανταβρῶν ἔγραφε πρὸς τὸν ποιητὴν παρακαλῶν νὰ τοῦ στείλῃ τὸ σχέδιόν της (τὴν «*ὑπογραφήν*», καθὼς ἔγραφεν ἑλληνιστὶ ὁ αὐτοκράτωρ) ἢ τοὐλάχιστον ἓν ἀπόσπασμά της. Ἀλλ' ὁ Βιργίλιος ἀπέφυγε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, δικαιολογούμενος ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη κάτι τι ἕτοιμον καὶ ἄξιον ν' ἀναγνωσθῇ ὅτι τὸ ἔργον ἦτο παρὰ πολὺ μέγα καὶ ὅτι ἐθεώρει ἀληθινὴν τρέλλαν τὸ ὅτι τὸ ἀνέλαβε. Ἀλλὰ ἀργότερα (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 22 καὶ 21 π. Χ.) ὑποχωρῶν εἰς τὴν ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἀνέγνωσεν—ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ ἄλλων φίλων του—ὀλίγα μέρη τῆς Αἰνειάδος. Μεταξὺ δὲ τῶν μερῶν αὐτῶν ἦτο καὶ τὸ ἕκτον βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ μακρὰ καὶ περίφημος ἐπιθεώρησις τῆς σειρᾶς τῶν προγόνων εἰς τὸν Ἅδην. Ὅτε δὲ ὁ ποιητὴς ἀπήγγελλε μὲ φωνὴν παλλομένην ἀπὸ συγκίνησιν τὸ ἐξαίσιον καὶ πολυθρύλητον ἐκεῖνο μέρος, τὸ ὁποῖον ἀνεφέρετο εἰς τὸν πολύκλαυστον καὶ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσαντα ἀνεψιὸν τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκελλον:

> ἂν ἀπ' τὴ μοῖρά σου σωθῇς παιδὶ δυστυχισμένο.
> θὰ εἶσαι σὺ ὁ Μάρκελλος, τοῦ γένους σου καμάρι!
> Φέρτε μου κρίνους δροσερούς ς' τὸν τάφο νὰ σκορπίσω,
> ὕστατο χρέος θλιβερὸ ς' τὸ μνῆμά του νὰ κάμω,

ἡ ἀτυχὴς μήτερα του καὶ ἀδελφὴ τοῦ Αὐγούστου Ὀκταβία ἀνελύθη εἰς λυγμοὺς καὶ ἐλιποθύμησεν, ὁ δὲ ποιητὴς ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν ἀπαγγελίαν.

Εἰς τὰ ἓξ πρῶτα βιβλία τοῦ ποιήματος περιγράφονται αἱ περιπλανήσεις τοῦ Αἰνείου ἀπὸ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγκατέλειψε τὴν πάτριον γῆν, τὴν Τροίαν, μέχρι τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὸ Λάτιον, εἰς δὲ τὰ ὑπόλοιπα ἓξ βιβλία περιγράφονται καὶ ἐξυμνοῦνται οἱ τραχεῖς καὶ σκληροὶ ἀγῶνές του κατὰ τῶν ἐγχωρίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐξησφαλίσθη ἡ ὁριστικὴ ἐγκατάστασις τοῦ Αἰνείου καὶ τῶν ὀπαδῶν του εἰς τὴν ἰταλικὴν γῆν. Καὶ οὕτω τὸ μὲν πρῶτον ἥμισυ τῆς Αἰνειάδος μᾶς ἐνθυμίζει τὴν Ὀδύσσειαν, τὸ δὲ δεύτερον τὴν Ἰλιάδα. Ὁ Ὅμηρος ἄλλως τε εἶναι τὸ μέγα πρότυπον καὶ ἡ ἀνεξάντλητος πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀντλεῖ ὁ Βιργίλιος, ὅπως ἔπραξαν ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι ποιηταί, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι.

«*Ὁλόκληρον τὸ σχεδίασμα τοῦ ποιήματος, τὴν τεχνικήν του παρασκευήν, τὴν οἰκονομίαν του, τὸ πλεῖστον τῶν λεπτομερειῶν του, τὰς τροπὰς τοῦ ἀγῶνος, λόγους, περιγραφάς, παρομοιώσεις, ὀνόματα, ὅλα αὐτὰ*—κατὰ τὸν διάσημον Γερμανὸν λατινιστὴν Ρίββεκ—*τὰ παρέλαβεν ὁ Βιργίλιος ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα.*» Ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς ἀφηγεῖται τὰς περιπλανήσεις του εἰς τὸν Ἀλκίνοον, τὸν βασιλέα τῶν Φαιάκων, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Αἰνείας διηγεῖται τὰς πλάνας καὶ περιπετείας του εἰς τὴν ἀτυχῆ ἐν τῷ ἔρωτί της Διδώ. Ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς οὕτω καὶ ὁ Αἰνείας κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην διὰ νὰ μάθῃ τὸ μέλλον. Δὲν ἔχει μόνον ἡ Ἰλιὰς τὸν *Κατάλογόν* της, ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰνειάς. Ὁ Ἥφαιστος σφυρηλατεῖ τὰ ὅπλα τοῦ Αἰνείου ὅπως εἶχε σφυρηλατήσει ἄλλοτε τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως, ταῦτα μὲν κατὰ παράκλησιν τῆς θεᾶς Θέτιδος—μητρὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ἐκεῖνα δὲ κατὰ παράκλησιν τῆς Ἀφροδίτης, μητρὸς τοῦ Αἰνείου. Καὶ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ εἰς τὴν Αἰνειάδα περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ καλλιτεχνικὰ κοσμήματα τῆς ἀσπίδος. Ἡ Λαβινία—ἀπαράλλακτα ὅπως πρὸ αὐτῆς ἡ Ἑλένη—εἶναι ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Καὶ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ εἰς τὴν Αἰνειάδα αἱ γραῖαι μεταβαίνουν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς προσκύνημα.

Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐποποιΐας προτείνεται κρίσις ἀποφασιστικὴ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς μονομαχίας τῶν δύο κυριωτάτων ἡρώων. Οἱ θρῆνοι διὰ τὸν Πάλλαντα εἰς τὴν Αἰνειάδα μᾶς ἐνθυμίζουν τοὺς θρήνους τοῦ Πατρόκλου. Ὁ Αἰνείας τραυματισθεὶς ἀναγκάζεται ν' ἀπομακρυνθῇ ἐπί τινα χρόνον ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Μενέλαος εἰς τὴν Ἰλιάδα. Ὁ Τοῦρνος ματαίως προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκδικητικὴν χεῖρα τοῦ Αἰνείου, ὅπως καὶ ὁ Ἕκτωρ τοῦ Ἀχιλλέως. Θὰ ἠδύναντο ν' ἀναφερθοῦν καὶ ἄλλα ὅμοια σημεῖα τῶν δύο ποιημάτων, ἀλλὰ ἀρκοῦν τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ μεγάλη ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἐξήσκησαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη εἰς τὸ ἀριστοτέχνημα τοῦ Βιργιλίου.

Ἀλλὰ διὰ τούτων δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἡ Αἰνειὰς δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ ἁπλῆ ἀπομίμησις τοῦ Ὁμήρου. Τὸ ἔργον τοῦ Βιργιλίου—παρὰ τὴν ἐπ' αὐτὸ ἐπίδρασιν τοῦ δαιμονίου ὁμοτέχνου του—εἶναι ἴδιον καὶ ἀνεξάρτητον καὶ φέρει ἀναμφισβητήτως τὴν σφραγῖδα τῆς ποιητικῆς του ἀτομικότητος καὶ τῆς ἰδίας του τεχνοτροπίας.

Ὁ Βιργίλιος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματός του εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην του in medias res. Ὀλίγοι μόνον στίχοι εἰς τὴν ἀρχὴν μᾶς λέγουν ἐκ τῶν προτέρων ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον. Ἡ διήγησις ἀρχίζει μὲ ἀστραπὰς καὶ μὲ καταιγίδα. Ὅλοι οἱ ἄνεμοι ἐξαπελύθησαν κατ' ἀπαίτησιν τῆς ἀδυσωπήτου Ἥρας ὑπὸ τοῦ Αἰόλου διὰ νὰ διασκορπίσουν καὶ νὰ συντρίψουν τὰς ναῦς τοῦ Αἰνείου εὐθὺς μετὰ τὸν κατάπλουν των εἰς τὰς σικελικὰς ἀκτάς. Ὁ Ποσειδῶν ἐπεμβαίνει ἐν καιρῷ, σώζει τὰς ναῦς ἀπὸ τῆς καταστροφῆς καὶ παρέχει εἰς αὐτὰς καταφύγιον ἀσφαλὲς εἰς τὸν λιμένα τῆς Καρχηδόνος.

Κατὰ τὸν χρόνον ἀκριβῶς ἐκεῖνον ἐκτίζετο ἡ πόλις αὕτη. Ἡ νεαρὰ βασίλισσά της Διδὼ ὑποδέχεται τὸν Αἰνείαν μὲ τοὺς ὀπαδούς του προθύμως καὶ φιλοξένως· πρὸς τιμήν του παραθέτει γεῦμα εἰς τὰ ἀνάκτορα. Κατ' αὐτὸ ἡ Διδώ—ἡ ὁποία εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ φλογεροῦ πρὸς τὸν Αἰνείαν ἔρωτος εὐθὺς ὡς τὸν ἀντίκρυσε—τὸν παρακαλεῖ νὰ διηγηθῇ τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας καὶ τὰς μετ' αὐτὴν περιπετείας τοῦ ἥρωος. Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Αἰνειάδος.

Εἰς τὸ δεύτερον ὁ Αἰνείας ἀρχίζει τὴν ἀφήγησίν του. Περιγράφει δραματικώτατα τὴν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἅλωσιν τῆς Τροίας, τὴν φυγήν του ἀπὸ τὴν πυρπολουμένην ἀτυχῆ πόλιν, ἐπιφυλάττει δὲ διὰ τὸ Δ' βιβλίον τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπλανήσεών του. Τὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας θὰ παρέλαβεν ἀναμφιβόλως ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν *Ἰλίου πέρσιν*, ἀπὸ τὴν *Μικρὰν Ἰλιάδα* καὶ διαφόρους ἑλληνικὰς τραγῳδίας, εἰς τὰς ὁποίας παρενεβάλλοντο τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ἁλώσεως. Ἀλλ' ἡ μίμησις τοῦ Βιργιλίου δὲν εἶναι οὔτε δουλικὴ οὔτε ξηρά. Ἡ ἔξοχος τοῦ ποιητοῦ φαντασία καὶ ἡ ψυχολογική του δύναμις διαφαίνονται παντοῦ: ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν διαφόρων σκηνῶν τῆς καιομένης πόλεως, ἐν τῇ διαγραφῇ τῶν χαρακτήρων καὶ τῇ ψυχολογικῇ ἀναλύσει των, ἐν τῇ ἐξάρσει τοῦ πάθους, ἐν τῇ ἀλλεπαλλήλῳ διαδοχῇ τῶν τραγικῶν σκηνῶν, ἐν τῇ ἐξόχῳ καὶ ζωηρᾷ παραστάσει των, ἐν τῇ περιτέχνῳ γλωσσικῇ ἐκφράσει των. Οἷος σπανίως γνωρίζει ὁ ποιητὴς νὰ συγκεντρώνῃ εἰς ἕνα μόνον στίχον, εἰς μίαν μόνην φράσιν ὅλον τὸ πάθος καὶ ὅλην τὴν δραματικότητα μιᾶς σκηνῆς ἑνὸς τραγικοῦ ἐπεισοδίου. Ὅταν ὁ Αἰνείας βλέπῃ ὅτι αἱ φλόγες κρημνίζουν εἰς τέφραν καὶ ἐρείπια οἰκίας καὶ ναούς, ὅτι τὰ πάντα ἀπωλέσθησαν ὁριστικῶς, ρίπτεται μὲ ὀλίγους γενναίους μέσα εἰς τὴν φλεγομένην πόλιν, ὁ Βιργίλιος θέτει εἰς τὸ στόμα του τὸν ἔξοχον καὶ φοβερὸν συγχρόνως στίχον:

> *Una salus victis, nullam sperare salutem.*

ἤτοι:

> *νὰ σώσῃ ἕνα μοναχὰ μπορεῖ τοὺς ἡττημένους,*
> *τὸ νὰ μὴν ἔχουνε καμμιὰ σὲ γλυτωμὸ ἐλπίδα!*

Τὸ τρίτον βιβλίον εἶναι, ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν

Digitized by Google

ξίαν, κατώτερον τοῦ δευτέρου, ἀποτελοῦντος λαμρὸν καὶ αὐτοτελὲς καλλιτέχνημα. Οὔτε ἑνότητα ράσεως ἔχει τοῦτο, οὔτε συνηρμολογημένον ὅλον ποτελεῖ, ἀλλὰ ἁπλῶς σειρὰν χωριστῶν δύναταί ις νὰ εἴπῃ, περιπετειῶν, εἰς τόπους ἀδιακόπως ναλλασσομένους.

'Αντιθέτως τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς Αἰνειάδος –ἓν ἐκ τῶν καλυτέρων της—ἔχει πλήρη ἑνότητα ὅπου καὶ διακρίνεται διὰ τὴν ψυχολογικωτάτην αράστασιν καὶ ἀνάλυσιν ἐσωτερικῶν ψυχικῶν αθημάτων. Ἐν αὐτῷ περιγράφεται ὁ τραγικὸς ρως τῆς Διδοῦς πρὸς τὸν Αἰνείαν. Ὄπισθεν τῆς εριγραφῆς ταύτης διαφαίνεται ὁ Ἕλλην τραγικός, ὁποῖος ὑπερέβαλε ὅλους τοὺς ἄλλους ὡς πρὸς ὴν ψυχολογικὴν παράστασιν τοῦ γυναικείου πάους, ὁ Εὐριπίδης.

Ἡ περιγραφὴ τοῦ ἔρωτος τῆς ἀτυχοῦς βασιλίσης εἶναι τῷ ὄντι ἀριστοτεχνική. Τὸν μυστικὸν πόον της ἀνακοινώνει ἐμπιστευτικῶς εἰς τὴν ἀδελρήν της Ἄνναν, ἡ ὁποία οὕτω διαδραματίζει τὸ ρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἰς τὰς τραγῳδίας τοῦ Εὐιπίδου διαδραματίζουν αἱ τροφοί. Ἡ Ἄννα ἐνιχύει τὸ πάθος τῆς Διδοῦς, προβάλλουσα λόγους ολιτικούς, φυσικούς, θρησκευτικούς. Δὲν πρέπει —λέγει αὕτη εἰς τὴν ἀδελφήν της—νὰ ἀντισταθῇ ἰς ἔρωτα καὶ εἰς γάμον, τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλουν ὰ κελεύσματα τῆς φύσεως καὶ τῆς ποτνίας θεᾶς Ἀφροδίτης, προσέτι δὲ τὸ πολιτικὸν συμφέρον ῆς κτιζομένης ὑπερηφάνου πόλεως καὶ τοῦ νεοταγοῦς κράτους, περιβαλλομένου ὑπὸ γειτόνων ολεμοχαρῶν καὶ ἐπικινδύνων. Δὲν ἐχρειάζετο βεβαίως καὶ πολλὴν παρότρυνσιν διὰ νὰ ἐξαφθῇ εἰς ὸ κατακόρυφον τὸ πάθος τῆς βασιλίσσης. Ὑπὸ τὸ κράτος τούτου ἡ Διδὼ ἐπιδεικνύει εἰς τὸν Αἰνείαν τὴν ἀπέραντον πόλιν, ποὺ ἐκτίζετο, ἐπιδεικνύει τοὺς ἀμυθήτους θησαυρούς της, καὶ τέλος ἐκμυστηρεύεται πρὸς αὐτὸν τὸν φλογερὸν ἔρωτά της, διακοπτομένη συχνὰ ἀπὸ τὴν βαθεῖάν της συγκίνησιν καὶ τὸ ὑπερεκχειλίζον πάθος. Τὴν ἑσπέραν ἔξαλλος ἐκ τούτου ἡ Διδὼ ζητεῖ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ ξενιζομένου ἥρωος τὰς συμφορὰς καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του. Κρέμαται ἀπὸ τὸ στόμα του καί, ὅταν ἀποσύρηται εἰς τὴν κλίνην της, διέρχεται νύκτας ἀΰπνους, νομίζουσα πάντοτε ὅτι βλέπει τὸν Αἰνείαν καὶ ὅτι τὸν ἀκούει ἀπόντα. Τρώγει τὰ στήθη της ἡ φλόγα τοῦ ἔρωτός της καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν της ἡ βασίλισσα χαϊδεύει στοργικὰ τὸν μικρὸν Ἀσκάνιον — υἱὸν τοῦ Αἰνείου — προσπαθοῦσα ν' ἀνακουφισθῇ τοιουτοτρόπως ἀπὸ τὸν ἀσυγκράτητον ἔρωτα πρὸς τὸν πανόμοιον κατὰ τὴν μορφὴν πατέρα του. Παραμελεῖ τὴν περαιτέρω οἰκοδομίαν τῆς πόλεως, ἀφίνει ἡμιτελῆ τὴν ὀχύρωσίν της καὶ καταδικάζει εἰς πλήρη παραλυσίαν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους της. Καὶ τέλος εἰς κἄποιο κυνήγιον καταφεύγουν — καταληφθέντες ἔξαφνα ὑπὸ θυέλλης—εἰς παρακείμενον σπήλαιον μόνοι ἡ Διδὼ καὶ ὁ Αἰνείας. Οὕτω συμπληρώνονται αἱ σχέσεις των καὶ συνάπτεται ὁ στενὸς δεσμός, τοῦ ὁποίου τόσον τραγικὰ ἔμελλον νὰ εἶναι τὰ ἐπακόλουθα. Ὁ Αἰνείας δὲν ἀργεῖ νὰ συνέλθῃ ἀπὸ τὴν μέθην τῶν πρὸς τὴν βασίλισσαν συναφθεισῶν σχέσεών του. Ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος τὸν ὠθεῖ εἰς διαταγὰς πρὸς τοὺς ἑταίρους του, ὅπως ἑτοιμάσουν μυστικὰ τὰ τοῦ ἀπόπλου καὶ τῆς ἀναχωρήσεως. Πῶς νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν ἐρωτοπαθῆ Διδὼ τὴν φοβερὰν ἀπόφασίν του; Πῶς νὰ τὴν πείσῃ, ὅτι ἦτο μοιραῖος καὶ ἀναπότρεπτος ὁ χωρισμός των; Μὲ ποίας λέξεις καὶ ἐκφράσεις νὰ παρηγορήσῃ — ἂν ἦτο δυνατὴ ἡ παρηγορία — ἀλλόφρονα ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴν φλόγα της βασίλισσαν; Ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ ἀνάγκη τοιαύτης ἀνακοινώσεως! Ἡ Διδὼ μαντεύει μόνη της τὸ πρᾶγμα:

νὰ ἀπατήσῃ ποιὸς μπορεῖ γυναῖκα ἐρωτευμένη;

ἀνακράζει ὁ Βιργίλιος (quis fallere possit amantem!) Καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀληθινὴν μανίαν ἡ Διδὼ καὶ ὡσὰν Βάκχη ἐκσπᾷ εἰς ὀργίλους καὶ πλήρεις ἀγανακτήσεως ἐκφράσεις κατὰ τοῦ ἀπίστου Τρωός. Ἡ γαλήνη καὶ ἀταραξία του ἐπαυξάνει τὴν ὀργὴν καὶ τὸ πάθος της. Λιποθυμεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν θεραπαινίδων της. Ὅταν συνῆλθε, καταβάλλει ὑστάτην προσπάθειαν νὰ μεταπείσῃ τὸν Αἰνείαν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς ἀδελφῆς της. Ματαία ἐλπὶς καὶ προσπάθεια! Ὁ Αἰνείας ἑτοιμάζεται συντόνως πρὸς ἀπόπλουν! Ἡ δὲ ἀτυχὴς βασίλισσα—μὴ δυναμένη εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ζήσῃ μόνη—λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν νὰ τερματίσῃ τὸν βίον της. Προσποιουμένη ὅτι θέλει νὰ τελέσῃ θυσίαν μαγικήν, παραγγέλλει εἰς τὴν Ἄνναν νὰ στήσῃ πυράν, εἰς τὴν ὁποίαν δῆθεν θὰ ἔκαιεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ τῆς ὑπενθυμίζῃ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Αἰνείου. Στολίζει τὴν πυρὰν μὲ φυλλώματα καὶ στεφάνους. Βάζει ἐπάνω τὴν εἰκόνα καὶ τὸ ξίφος τοῦ ἐρωμένου της. Ἀγκαλιάζει τὸν βωμὸν καὶ ὡσὰν ἱέρεια—μὲ κόμην λυτὴν—ἐκτελεῖ τὰ θλιβερὰ νόμιμα. Καὶ ἐπάνω στὸ γλυκοχάραγμα—βλέπουσα τὸν στόλον τοῦ Αἰνείου εἰς τὸ ἀνοικτὸν πλέον πέλαγος—ἐπικαλεῖται ἐκδικήτριαν τὴν Ἑκάτην, τὴν Ἥραν καὶ τὰς Ἐρινῦς, ἀπευθύνει φρικτὰς κατάρας εἰς τὸν Αἰνείαν, *ἐξορκίζει τοὺς Καρχηδονίους νὰ ἔχουν αἰωνίαν ἔχθραν* πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ μισητοὺς νέους οἰκιστὰς τοῦ Λατίου, εὔχεται νὰ βγῇ κἄποτε ἀπὸ τὸν τάφον της δεινὸς ἐκδικητὴς καὶ ὕστερα ρίπτεται εἰς τὴν πυράν. Ἡ μόνη παραφωνία εἰς τὴν ἐντεχνοτάτην καὶ ἔξοχον περιγραφὴν τῆς τραγικῆς ἐρωτικῆς περιπετείας τῆς Διδοῦς εἶναι ἡ παρέμβασις τοῦ Ἰάρβα. Εἶναι τὸ μόνον σημεῖον τῆς ἀπαραμίλλου σκηνῆς, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ λείψῃ.

Εἰς τὸ πέμπτον βιβλίον ὁ Αἰνείας εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ πλούτου. Ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς τρικυμίας καταπλέει εἰς τὰ παράλια τῆς Σικελίας, τελεῖ ἀγῶνας νεκρωσίμους εἰς τὴν μνήμην τοῦ πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀποθανόντος πατρός του καὶ κτίζει τὴν πόλιν Ἔγεσταν.

Εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον κατέρχεται εἰς τὸν Ἅδην— κατὰ συμβουλὴν τῆς Κυμαίας Σιβύλλης—, ζητεῖ ἐν αὐτῷ τὴν σκιὰν τοῦ Ἀγχίσου καὶ λαμβάνει παρ' αὐτοῦ ὁδηγίας διὰ τὴν μέλλουσαν πορείαν του.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἑβδόμου βιβλίου φθάνει τέλος ὁ Αἰνείας εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως. Καὶ ὁ ποιητὴς κατὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν στιγμὴν σταματᾷ διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν θείαν ἔμπνευσιν πρὸς περαιτέρω περιγραφὴν καὶ ἐξύμνησιν τῶν ἄθλων τοῦ Αἰνείου:

Σὺ ἔμπνευσέ με, ὦ θεά, φρικτὲς νὰ ψάλω μάχες
νὰ ψάλω ρῆγας καὶ στρατούς, ποὺ θέρισεν ὁ Χάρος!

Καὶ ἀρχίζει φοιβόληπτος ὁ ποιητὴς νὰ διηγῆται δεινοὺς ἀγῶνας, ποὺ συνῆψαν πρὸς ἀλλήλους ἰσχυροὶ βασιλεῖς καὶ ὅλη ἐν γένει ἡ Ἑσπερία. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀρχίζει ἡ λατινικὴ Ἰλιὰς καὶ λήγει ἡ Ὀδύσσεια τοῦ Βιργιλίου.

Τοῦ βασιλέως Λατίνου θυγάτηρ ἦτο ἡ περικαλλὴς και περιζήτητος Λαβινία καὶ ταύτης μνηστὴρ ὁ Τοῦρνος. Ὁ Αἰνείας συναισθανόμενος ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸ προωρισμένον τέρμα του στέλλει μεγαλοπρεπῆ πρεσβείαν εἰς τὸν Λατῖνον μὲ δῶρα βασιλικὰ καὶ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ εἰρηνικὴν ὑποδοχήν. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον κατασκευάζει στρατόπεδον καὶ προβαίνει εἰς συστηματικὴν ὀχύρωσίν του. Οἱ πρέσβεις τοῦ Αἰνείου γίνονται προθυμότατα καὶ φιλοφρονέστατα δεκτοί. Ὁ Λατῖνος προσφέρει τὴν χεῖρα τῆς θυγατρός του Λαβινίας εἰς τὸν Αἰνείαν, παρὰ τὴν θέλησιν τῆς συζύγου του Ἀμάτας, ἡ ὁποία ἐδυσπίστει πρὸς τὸν ξένον καὶ ηὐνόει τὸν Τοῦρνον. Τούτου, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐξάπτεται καὶ ἐξεγείρεται ἡ ἀντιζηλία. Μετ' ὀλίγον ἐξ αἰτίας ἀτυχοῦς ἐπεισοδίου προκαλεῖται φοβερὰ καὶ αἱματηρὰ σύγκρουσις τῶν Λατίνων πρὸς τοὺς Τρῶας. Ὁ βασιλεὺς καταβάλλει ματαίας προσπαθείας πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων. Αἱ λατινικαὶ πόλεις ἐξοπλίζονται καὶ τοιουτοτρόπως ὁ Βιργίλιος λαμβάνει τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ ἐπιθεώρησιν τῶν Ἰταλῶν ἡρώων, ἀνάλογον μὲν πρὸς τὴν τοῦ ναυτικοῦ *Καταλόγου* τῆς Ἰλιάδος, ἀλλὰ ζωηροτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἡ μνημονευθεῖσα σύγκρουσις ἐγχωρίων πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἀπειλεῖ νὰ λάβῃ εὐρυτέρας διαστάσεις καὶ τὴν μορφὴν ἀληθινοῦ καὶ μεγάλου πολέμου.

Εἰς τὸ ὄγδοον βιβλίον περιγράφεται ἡ προσπάθεια τῶν συγκρουομένων πρὸς προσέλκυσιν συμμάχων. Ὁ Τοῦρνος διοικεῖ μετὰ τοῦ Μεσσάπου καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Τύρρου τὴν ἡνωμένην ἰταλικὴν στρατιάν. Οἱ Τρῶες διαταγῇ τοῦ Αἰνείου ἀποσύρονται εἰς τὸ ὠχυρωμένον, ὡς εἴπομεν, στρατόπεδόν των. Περὶ τὴν ἑσπέραν οἱ πολέμιοι τοὺς περικυκλώνουν. Σκότος βαθὺ ἐκάλυπτε μετ' ὀλίγον τὴν χώραν, ὅτε ὁ Νῖσος καὶ ὁ ἀχώριστος φίλος του, ὁ ὡραῖος Εὐρύαλος, ἐκφράζουν εἰς τὸ πολεμικὸν συμβούλιον τὴν ἀπόφασίν των, ὅπως διασχίσουν τὰς τάξεις τῶν κοιμωμένων πολιορκητῶν καὶ ἀνεύρουν τὸν Αἰνείαν πρὸς ἀνακοίνωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πολιορκουμένων. Ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ ποιητὴς νὰ μᾶς δώσῃ ὑπέροχον παράδειγμα πιστῆς μέχρι θανάτου φιλίας:

Ἂν ἔχουν κάποια δύναμι, καλότυχο ζευγάρι,
οἱ στίχοι μου, ἡ μνήμη σας θὰ εἶναι αἰωνία!

ἀναφωνεῖ ἔνθεος ὁ ποιητής. Τὴν ἑπομένην πρωῒ πρωῒ αἱ κεφαλαὶ τῶν νεαρῶν ἡρώων φέρονται ὡς λάφυρα ἔμπροσθεν τῶν πολεμίων, ποὺ παρελαύνουν. Ἡ μάχη οὕτως ἀναρριπίζεται καὶ λαμβάνει νέαν ὁρμήν. Ἡ πνοὴ τῆς Ἰλιάδος διαπνέει τὴν ὅλην περιγραφήν. Αἱ πολεμικαὶ σκηναὶ διαδέχονται ἀλλήλας. Ὁ Ἀσκάνιος ρίπτει τὴν πρώτην ἐπιτυχῆ βολήν. Οἱ ἥρωες Πάνδαρος καὶ Βιτίας ἀνοίγουν τὰς πύλας καὶ προκαλοῦν τοὺς πολεμίους νὰ πλησιάσουν. Ὁ Τοῦρνος φονεύει τὸν Βιτίαν.

Εἰς τὸ δέκατον βιβλίον ὁ Αἰνείας — ὅστις εἶχε μεταβῇ πρὸς ἐξεύρεσιν συμμάχων—ἐπιστρέφει ὁδηγῶν τὸν Τυρρηνὸν Τάρχωνα μετὰ τῆς στρατιᾶς του. Ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου οἱ Τρῶες, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο εἰς δεινὴν θέσιν, βλέπουν μὲ ἀνέκφραστον χαρὰν ἐρχομένην πρὸς αὐτοὺς βοήθειαν μαζὺ μὲ τὸν ἀρχηγόν των, τοῦ ὁποίου διακρίνουν μακρόθεν τὴν ἀκτινοβολοῦσαν ἀσπίδα. Ἡ μάχη δὲν ἀργεῖ νὰ ἐκραγῇ λυσσώδης. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειάν της πρωτοστατεῖ ὁ Αἰνείας. Ὁ Τοῦρνος φονεύει τὸν Πάλλαντα, ὁ δὲ Αἰνείας ὁρμᾷ νὰ τὸν ἐκδικηθῇ καὶ προχωρεῖ μέχρι τοῦ μέσου τῶν πολεμίων. Οἱ πολιορκούμενοι Τρῶες ἀναθαρρήσαντες οὕτως ἐξέρχονται ἐκ τοῦ στρατοπέδου των ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀσκανίου. Αὐτὸς ὁ Τοῦρνος κινδυνεύει τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ σῴζεται μόνον διὰ δόλου τῆς Ἥρας, ἡ ὁποία, προβάλλουσα τὸ εἴδωλον ἑνὸς πολεμίου, παρασύρει τὸν Τοῦρνον παρὰ τὴν θέλησίν του εἰς τὴν Ἀρδέαν. Τὸ ἐπεισόδιον μᾶς ἐνθυμίζει τὸ τῆς Ἰλιάδος (Ε, 449 κ. ἑξ.), καθ' ὃ διὰ νὰ σώσῃ τὸν Αἰνείαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Διομήδους «*εἴδωλον τεῦξ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων αὐτῷ τ' Αἰνείᾳ ἴκελον καὶ τεύχεσι τοῖον ἀμφὶ δ' ἄρ εἰδώλῳ Τρῶες καὶ δῖοι Ἀχαιοὶ δῄουν ἀλλήλων ἀμφὶ στήθεσσι βοείας ἀσπίδας εὐκύκλους λαισήιά τε πτερόεντα*». Τὸν ἀποσυρθέντα Τοῦρνον ἀντικαθιστᾷ εἰς τὴν ἡγεσίαν ὁ Μεζέντιος, κατὰ τοῦ ὁποίου μανιώδεις ἐπιτίθενται οἱ πρὸς τοὺς Τρῶας συμμαχοῦντες Τυρρηνοί. Ἡ μάχη ἐπὶ πολὺ μένει ἀμφίρροπος· φονεύονται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων οἱ γενναιότεροι πολεμισταὶ καὶ ἥρωες. Ὁ Αἰνείας ἀποκτείνει τὸν Λαῦσον υἱὸν τοῦ Μεζεντίου, καὶ τὸ πτῶμά του μεταφέρεται εἰς τὸν παρὰ τὸν Τίβεριν ἀναπαυόμενον πατέρα του. Οὗτος ἱππεύων ὁρμᾷ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του, ἀλλὰ καὶ οὗτος πίπτει ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ Αἰνείου.

Εἰς τὸ ἑνδέκατον βιβλίον ὁ ἀγὼν διακόπτεται ἐπὶ μικρὸν καὶ αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἀναπαύονται. Ὁ Αἰνείας ἐγείρει τρόπαιον ἐκ τῶν ὅπλων τοῦ Μεζεντίου. Εἰς τοὺς ἡττηθέντας Λατίνους ἐπιτρέπεται ὁ ἐνταφιασμὸς τῶν νεκρῶν. Ὁ Λατῖνος προτείνει εἰρήνην· ἀλλ' αἴφνης ἀγγέλλεται ὅτι οἱ Τρῶες μετὰ τῶν συμμάχων των Τυρρηνῶν ἀνέλαβον ἐκ νέου τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν προέλασίν των καὶ οὕτως ἀναγκάζονται οἱ Λατῖνοι εἰς ἀντίστασιν.

Τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος περιέχει τὸ δωδέκατον, τὸ καὶ τελευταῖον βιβλίον. Ὁ Τοῦρνος δηλοῖ ὅτι θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν περαιτέρω σφαγὴν τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων προκαλῶν τὸν Αἰνείαν εἰς μονομαχίαν. Οὗτος δέχεται τὴν πρόσκλησιν. Ἀλλ' ἡ μάχη ἀπροσδοκήτως ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὁ Αἰνείας πληγώνεται ὑπ' ἀγνώστου χειρός. Ὁ Τοῦρνος ἐπωφελούμενος τοῦτο ὁρμᾷ διὰ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ ὁ Αἰνείας ἀπαλλαγεὶς τοῦ βέλους δὲν βραδύνει νὰ ἐπανεμφανισθῇ καὶ τρομοκρατεῖ τοὺς πολεμίους. Ἡ Ἀμάτα, ὑποθέσασα ὅτι ὁ Τοῦρνος ἐφονεύθη, κατηγορεῖ τὸν ἑαυτόν της ὡς αἰτίαν ὅλων τῶν κακῶν καὶ ἀπαγχονίζεται. Ὁ Τοῦρνος μαθὼν τοῦτο, βλέπων δὲ τὴν πόλιν πυρπολουμένην, σπεύδει πρὸς τὸν στρατόν του, διατάσσει κατάπαυσιν τοῦ ἀγῶνος καὶ διακηρύττει ὅτι θὰ ἀγωνισθῇ μόνος πρὸς τὸν Αἰνείαν. Οὗτος ἀκούσας τοῦτο ἐξέρχεται ὑπερήφανος καὶ δέχεται τὴν μονομαχίαν. Ἀπερίγραπτος συγκίνησις καὶ ἀγωνία περὶ τοῦ ἀποτελέσματος κατέχει ἀμφοτέρας τὰς στρατιάς. Ὁ ἀγὼν ἐκρίθη διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Τούρνου. Ἡ περιγραφὴ τούτου περατώνει τὴν Αἰνειάδα.

Τοῦτο εἶναι ἐν συντόμῳ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔπους, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ ἐπὶ δεκαετίαν, ὡς ἐλέχθη ἐν ἀρχῇ, ἐπεξειργάζετο καὶ συνέταττεν ὁ Βιργίλιος, ὅμως ἀφῆκεν ἀτελές. Ἀπερχόμενος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐκ τῆς Ἰταλίας παρήγγειλεν εἰς τὸν φίλον του Βάριον νὰ καύσῃ τὴν Αἰνειάδα, ἂν τυχὸν ἤθελεν ἀποθάνει πρὸ τῆς πλήρους ἐπεξεργασίας καὶ ἀποπερατώσεώς της. Διὰ τῆς διαθήκης του ὥριζε νὰ μὴ ἐκδοθοῦν ἐκ τῶν ποιημάτων του παρὰ ὅσα ὁ ἴδιος ζῶν ἐξέδωκεν. Ἐπέτρεπε δηλονότι διὰ ταύτης τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν *Βουκολικῶν* καὶ τῶν *Γεωργικῶν του*, ἴσως δὲ καὶ ἐκείνων ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Αἰνειάδος, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐθεώρει ὁριστικῶς τελειωμένα καὶ τὰ ὁποῖα εἶχε δημοσίᾳ ἀναγνώσει. Ἀλλ' ὁ Αὔγουστος οὐδόλως ἐπείσθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὅρων τούτων τῆς ἐκδόσεως καὶ διέταξε τὴν πλήρη δημοσίευσιν τῆς Αἰνειάδος. Ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ρηθέντα Βάριον, εἰς ὃν ἀπηγόρευσεν οἱανδήποτε μεταβολὴν τῶν χειρογράφων. Ὁ Βάριος λαβὼν ὡς συνεργάτην καὶ τὸν Πλώτιον Τούκκαν ἐξετέλεσε πιστῶς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐντολὴν καὶ οὕτως ἀφῆκεν ἀσυμπλήρωτα καὶ τὰ κενὰ καὶ τοὺς ἡμιτελεῖς στίχους, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν συχνὰ εἰς τὴν Αἰνειάδα. Ἀλλὰ παρ' ὅλα ταῦτα οὐδὲν λατινικὸν ποίημα ἀπήλαυσε τόσης δημοτικότητος, ὅσης ἡ Αἰνειάς.

Ἂν ἡ ἀξία ποιήματός τινος δύναται νὰ κριθῇ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἐξήσκησεν εἰς τὴν μεταγενεστέραν ποίησιν καὶ λογοτεχνίαν, τότε ὀλίγα τῷ ὄντι ποιητικὰ καλλιτεχνήματα δύνανται νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὴν Αἰνειάδα. Αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς τὸ κύριον ὑπόδειγμα ὅλων τῶν κατόπιν ἐπῶν, ἀντεγράφετο ἀδιακόπως καὶ διεδίδετο παντοῦ, ἡρμηνεύετο ὑπὸ γραμματικῶν καὶ λογίων, ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ἦτο ὁ θησαυρός, ἀπὸ τὸν ὁποῖον συγγραφεῖς καὶ ρήτορες ἤντλουν ἀφθόνως, ἦτο τὸ ἰδεῶδες πάσης ποιητικῆς δημιουργίας. Ἡ Αἰνειὰς ἐσπουδάζετο καὶ ἐμελετᾶτο ἀπλήστως εἰς τὰ μοναχικὰ σχολεῖα τοῦ μεσαίωνος καὶ ὑπῆρξεν ὁ φάρος, ὁ ὁποῖος κατηύγασε τοὺς μεγάλους Ἰταλοὺς τῆς Ἀναγγενήσεως. Χάρις εἰς αὐτὴν ὁ Βιργίλιος ἐδοξάσθη ὅσον ὀλίγοι ποιηταί, ἐθεωρήθη ὡς ἡ ἐνσάρκωσις πάσης καλλιτεχνίας καὶ δὴ καὶ πάσης μαντικῆς σοφίας καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα

Digitized by Google

ἐλατρεύθη ὡς μάγος καὶ θαυματουργός, ὡς θεόπνευστος ὁδηγὸς τῶν λαῶν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς τὸν νεώτερον βίον καὶ πολιτισμόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Στερεότυποι ἐκδόσεις: *O. Ribbeck* (ed major εἰς 5 τόμ. Lipsiae (Teubner) 1859-1868 καὶ ed. minor τοῦ 1894-1895). — *Th. Ladewig-P. Deuticke*, Aeneis cum delectu variae lectionis. Berol. 1889.—*F. Hirtzel* (Oxford 1900). —'Εσχολιασμέναι ἐκδόσεις: *A. Forbiger* (ἔκδ. 4η εἰς 3 τόμ. Lips. 1872-1875).— *I. Conington - J. Nettleship* (ἔκδ. 4η εἰς 3 τόμ. London 1881-1889. Ἐκ τούτων ὁ 1ος τόμος καὶ εἰς 5ην ἔκδ. ὑπὸ *F. Haverfield*. London 1898).— *J. Henry* (εἰς 4 τόμ. London-Dublin 1873-1880).—*Εὐστρ. Τσακαλώτου*, ('Αθῆναι 1890, περιέχουσα καὶ τὴν κατωτέρω ἀναγραφομένην ἔμμετρον μετάφρασιν τοῦ Βουλγάρεως).— *Benoist*, Enéide, I-II. Paris 1867-1872. — *Goelzer-Bellessort*, Enéide I (βιβλ. I-IV) Paris 1926 (ἐν τῇ Collection des Universités de France).

Μεταφράσεις τῆς Αἰνειάδος εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔχομεν 1) τὴν τοῦ *Εὐγενίου Βουλγάρεως* εἰς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους στίχους (ἐν Πετρουπόλει 1716-1806), 2) τὴν τοῦ *Χριστοφόρου Φιλητᾶ* (ἐν Κερκύρᾳ 1847), μεταφράσαντος εἰς δακτυλικοὺς ὡσαύτως στίχους καὶ εἰς γλῶσσαν ἐπικὴν τὸ Β΄ βιβλίον τῆς Αἰνειάδος, 3) τὴν ἔμμετρον εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ *Ἰακώβου Ρίζου Ραγκαβῆ* (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1869) καὶ 4) τὴν τοῦ *Ἀριστοτέλους Πανταζῆ Μισίου* ἐν πεζῷ λόγῳ (ἐν Ἀθήναις 1871). Γ. Π. Α.

—**«Αἰνειάς»**. Ἐπικὸν ποίημα τοῦ Γερμανοῦ τροβαδούρου (minnesänger) Ἐρρίκου Βέλντεκε. Πρόκειται μᾶλλον περὶ μεταφράσεως τῆς «Αἰνειάδος» τοῦ Βιργιλίου, οὐχὶ ὅμως ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλ' ἐκ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ Μπενουὰ ντὲ Σαὶντ-Μώρ. Τὸ ἔργον διακρίνεται διὰ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν κομψότητα τῶν στίχων.

Αἴνειος. 1) Ἕλλην ἰατρὸς ἐκ τῶν Ἀσκληπιαδῶν τῆς Κωακῆς Σχολῆς, ἀδελφὸς τοῦ Ἱπποκράτους, τοῦ πάππου τοῦ περιφήμου ἰατροῦ καὶ πατρὸς τῆς Ἰατρικῆς Ἱπποκράτους. (τοῦ Β΄.—Βλ. Στεφ. Βυζ. ἐν λεξ. *Κῶς*). Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Αἴνειον, οὗτινος εἰκόνα φέρει ὁ εὑρεθεὶς ἐν Ἀθήναις μαρμάρινος τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος δίσκος, ὁ φέρων τὴν ἐπιγραφήν: «*Μνῆμα τῆς Αἰνείου σοφίας ἰατροῦ ἀρίστου*».

[ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Herzog*. Koische Forsch u. Funde. Leipzig 1899, σελ. 151 καὶ 200. *Dragendorff*. Zwei altattische Malereien auf Marmor, ἐν Jahrb. des K. Deutsch. Arch. Institutes. Τόμ. XII (1897) σελ. 1.]

2) Ἕλλην ἰατρός, ζήσας πρὸ τοῦ Γαληνοῦ. Διάφορα πρὸς ἀποφλεγματισμὸν σκευάσματα αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Γαληνὸς (Kühn, XII, 589), ὧν τὰ μὲν ἐν διαλύσει πρὸς ἀνάσπασιν ἐντὸς τῆς ῥινός, τὰ δὲ εἰς τροχίσκους, τὰ δ' ἄλλα τέλος πταρμικὰ πρὸς ἐμφύσησιν. ΑΡ. Π. Κ.

Αἰνειώνη· θυγάτηρ τοῦ Αἰνείου.

Ἀϊνέκεν (Heinecken), *Χριστιανὸς - Ἐρρῖκος*. Παιδίον, θαυμασθὲν διὰ τὴν πρώϊμον αὐτοῦ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *τὸ παιδὶ τῆς Λυβέκκης*. Ἐγεννήθη ἐν Λυβίκκῃ τῇ 6ην Φεβρουαρίου 1721 καὶ ἀπέθανε τὴν 27ην Ἰουνίου 1725. Λέγεται ὅτι εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους ἐγνώριζε τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς Πεντατεύχου εἰς ἡλικίαν δύο ἐτῶν ἐγνώριζεν ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῶν δύο Διαθηκῶν καὶ ἀπήντα εἰς ὅλας τὰς ἐρωτήσεις ἐπὶ τῆς Γεωγραφίας. Εἰς ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν—κατὰ τὰ περὶ αὐτοῦ, πάντοτε, γραφέντα — ἦτο γνώστης τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὡμίλει τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν λατινικήν. Τέλος, εἰς ἡλικίαν τεσσάρων ἐτῶν τὸν παρουσίασαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Δανίας, τὸν ὁποῖον προσεφώνησε διὰ μακροῦ λόγου. Ὁ Ἐρρῖκος ἔζη μόνον ἀπὸ τὸ γάλα τῆς τροφοῦ του, ἀπέθανε δὲ ὅταν ἠθέλησαν νὰ τοῦ τὸ ἀποκόψουν. Ἐπὶ τῆς νεκρικῆς αὐτοῦ κλίνης, εἰς τελευταίαν πιστοποίησιν τοῦ θαυμασίου τούτου φαινομένου, ὁ μικρὸς Ἐρρῖκος παρεμύθει τοὺς κλαίοντας γονεῖς του καὶ ἱκέτευεν αὐτοὺς νὰ ἐγκαρτερήσουν εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Αἶνελ (Haenel), *Ἀλβέρτος*. Γερμανὸς νομοδιδάσκαλος. Ἐγεννήθη ἐν Λειψίᾳ τῷ 1838 καὶ ἐσπούδασεν ἐν Βιέννῃ, Λειψίᾳ καὶ Ἀϊδελβέργῃ. Τῷ 1860 διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητὴς ἐν Κενιγκσβέργῃ καὶ τῷ 1862 τακτικὸς καθηγητής, μετατεθεὶς κατόπιν εἰς Κίελον. Διετέλεσε μέλος τοῦ κοινοβουλίου τοῦ Σλέσβιγκ-Χολστάϊν, μετὰ δὲ τὴν προσάρτησιν τῶν δύο τούτων δουκάτων εἰς τὴν Γερμανίαν ἵδρυσε τὸ γερμανικὸν προοδευτικὸν κόμμα. Τῷ 1867 διετέλεσε μέλος τῆς Βουλῆς τῆς Πρωσίας καὶ τοῦ Ράϊχσταγ τῆς Βορείου Γερμανίας, εἶτα δὲ τοῦ Ράϊχσταγ τῆς Αὐτοκρατορίας. Τῷ 1874 ἦτο ὑποπρόεδρος τοῦ Ράϊχσταγ, τῷ δὲ 1876 ὑποπρόεδρος τοῦ Κοινοβουλίου. Κατόπιν διετέλεσε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἑνοποίησιν τῶν νόμων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐδημοσίευσε πολλὰ συγγράμματα ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου ἐν Γερμανίᾳ.

—**Αἶνελ**, *Γουσταῦος-Φρειδερῖκος*. Γερμανὸς νομοδιδάσκαλος, θεῖος τοῦ προηγουμένου, γεννηθεὶς ἐν Λειψίᾳ τῷ 1792 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1858. Ἐσπούδασεν ἐν Λειψίᾳ καὶ Γοττίγγῃ καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς νομικῆς. Τῷ 1817 ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ ἐν Λειψίᾳ, τῷ δὲ 1821 ἔκτακτος καθηγητὴς τοῦ δικαίου. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπεχείρησε μακρὸν ταξίδιον διαρκέσαν 7 ἔτη εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν, Γαλλίαν, Πορτογαλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν διὰ νὰ μελετήσῃ τὰ ἐν ταῖς διαφόροις βιβλιοθήκαις φυλασσόμενα χειρόγραφα, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Αἱ ἀδιάκοποι αὐτοῦ ἀναζητήσεις, αἱ ἐξαίρετοι αὐτοῦ ἐκδόσεις μιᾶς σειρᾶς σπουδαιοτάτων πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, συνέτειναν πολὺ εἰς τὰς μεγάλας προόδους, ἃς ἐπετέλεσεν ὁ κλάδος οὗτος τοῦ δικαίου κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Μετὰ τὴν εἰς Γερμανίαν ἐπάνοδόν του ἐδημοσίευσε (1829) τοὺς *Catalogi librorum manuscriptorum* καὶ (1839) τὰς *Dissensiones dominorum, sive Controversiae veterum juris romani interpretum, qui glossatores vocantur*, ἤτοι συλλογὴν ἀνεκδότων συλλογῶν ἀναγομένων εἰς τὰ μεταξὺ τῶν τεσσάρων γλωσσογράφων τοῦ 12ου αἰῶνος, τῶν καλουμένων Donum, συζητηθέντα ζητήματα. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Αἶνελ ἐδημοσίευσε τὰ *Antiqua Summaria Codicis Theodosiani*, τῷ δὲ 1837 τὰ *Codicis Gregoriani et codicis Hermogeniani fragmenta*. Κατόπιν ἠσχολήθη μέχρι τοῦ 1842 μὲ τὴν δημοσίευσιν τοῦ *Θεοδοσιανοῦ Κώδικος*. Τῷ 1844 ἐξηκολούθησε τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐργασίαν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν *Novellae Constitutiones imperatorum Theodosii II, Valentiniani III, Maximi, Mojoriani, Severi, Anthemii* καὶ τῶν *XVIII Constitutiones quas Jac. Sirmondus divulgavit*. Πλὴν τούτων, ὁ Αἶνελ ἐδημοσίευσε πολυάριθμα ἄρθρα, συλλογὰς καὶ μελέτας. Τῷ 1838 εἶχε διορισθῆ τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ δικαίου ἐν Λειψίᾳ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐδημοσίευσε τὴν Lex Romana Visigothorum (1849). Ἐπίσης συνέλεξε τὸ *Corpus legum ab imperatoribus romanis ante Justinianum latarum* (1857-60), τέλος δὲ τῷ 1873 ἐδημοσίευσε τὸ *Juliani epitome latine Novellarum Justiniani*.

Ἄϊν ἐλ-Ἀριὰν (Aïn - el - Ariane). Ἰαματικὴ πηγὴ ἐν Χαμμὰμ-Λάϊφ, ὅπερ κεῖται 15 χιλιόμετρα ΝΑ τῆς Τύνιδος. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ταύτης ἔχον θερμοκρασίαν 51° καὶ περιέχον χλωριοῦχον νάτριον, χλωριοῦχον ἀσβέστιον καὶ θειοῦχον ἀσβεστον, ἐκβάλλει εἰς ὡραῖον ἵδρυμα μὲ 20 λουτρῶνας καὶ δύο ἐπὶ πλέον διαμερίσματα διὰ ψυχρολουσίας. Συνιστᾶται ἐσωτερικῶς μὲν ὡς καθαρτικόν, ἐξωτερικῶς δὲ ὡς διεγερτικόν, προκαλοῦν σημαντικὴν διαφόρησιν καὶ βαθέως τροποποιοῦν τὰ τῆς θρέψεως τοῦ ὀργανισμοῦ. Ὠφελεῖ τοὺς πάσχοντας ἐκ χρονίων ρευματισμῶν, χοιράδων, ξηρῶν δερματικῶν νοσημάτων, τραυματικῶν βλαβῶν καὶ ἑλειογενοῦς καχεξίας. Ἡ δραστικότης τῆς ἰαματικῆς ταύτης πηγῆς ἐξικνεῖται μέχρι σημείου προκαλοῦντος ἀνορεξίαν, ἀϋπνίαν, ἀφύπνισιν παλαιῶν ἀλγηδόνων, γεννῶντος ἐν ἑνὶ λόγῳ τὸν λεγόμενον *θερμικὸν πυρετόν*. Ὁμοία πρὸς αὐτὴν πηγὴ εἶναι καὶ ἡ Ἄϊν-ἐλ-Βέη, κειμένη 500 μέτρα δυτικώτερον τῆς Ἄϊν-ἐλ-Ἀριάν, εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τοῦ Χαμμὰμ-Λάϊφ. Σ. ΣΠΕΡ.

Ἄϊν-ἐλ-Ἀτροὺς (Aïn - el - Atrous). Ἰαματικὴ πηγή, ἀπέχουσα 3 χιλιόμετρα τοῦ Κόρμπους (τοῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καλουμένου *Aquae Calidae*). Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ταύτης, χυνόμενον εἰς τὴν θάλασσαν, σχηματίζει γραφικώτατον καταρράκτην. Τὸ Κόρμπους εἶναι χωρίον κείμενον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Τύνιδος, ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ ἀκρωτηρίου Bon, καὶ ἔχει ὀκτὼ διαυγεῖς καὶ ἀόσμους πηγάς, ὧν τὸ ὕδωρ, ἁλμυρὸν καὶ λιπαρὸν τὴν ἁφήν, κυμαίνεται κατὰ τὴν θερμοκρασίαν μεταξὺ 44° καὶ 60°, ἐκτὸς μιᾶς, ἥτις, ὀλιγώτερον μεταλλική, εἶναι συγχρόνως καὶ ψυχρὰ (18°), ἐμφανίζουσα ἀλλοίας θεραπευτικὰς ἰδιότητας. Τὰ ὕδατα τοῦ Κόρμπους περιέχουν χλωριοῦχον νάτριον, θειϊκὸν ἀσβέστιον, φωσφοροῦχα κλπ. καὶ χρησιμεύουν πρὸς πόσιν ὡς ἐλαφρῶς ὑπακτικὰ καὶ πρὸς λουτρόν, ἐνδεικνύμενα κατὰ τῆς ἀρθρίτιδος, τῶν ρευματισμῶν, τῶν χοιράδων, τοῦ λυμφατισμοῦ, τῶν μητρικῶν παθήσεων κλπ. Σ. ΣΠΕΡ.

Ἄιν-ἐλ-Βέη (Aïn-el-Bey). Ἰαματικὴ πηγὴ ἐν Χαμμὰμ-Λάϊφ, παρὰ τὴν Τύνιδα. Τὸ ὕδωρ αὐτῆς ἁλμυρόν, διαυγὲς καὶ ἄοσμον, σπανίως ἀναδίδει θειώδη τινὰ ἀναθυμίασιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν παρουσίαν ὀργανικῶν οὐσιῶν. Τὴν πηγὴν ταύτην χρησιμοποιεῖ ἀποκλειστικῶς τὸ μέγαρον τοῦ Βέη. Ἀλλὰ παρ' αὐτὸ ὑπάρχει καὶ κατάστημα, ἱδρυθὲν τὸ πάλαι ὑπὸ τῆς τυνιδικῆς κυβερνήσεως χάριν τοῦ κοινοῦ ὅπερ διαθέτει τρεῖς λουτρῶνας καὶ περὶ τὰ 30 δωμάτια, μισθούμενα ἀντὶ εὐτελοῦς τιμήματος εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ὑποστῶσι τὴν λουτροθεραπείαν. (Βλ. Ἄϊν-ἐλ-Ἀριάν.) Σ. ΣΠΕΡ.

Ἄϊν-ἐλ-Μπόρτζ (Aïn-el-Bordj). Ἡ κυριωτέρα τῶν πέντε ἰαματικῶν πηγῶν παρὰ τὴν ὄασιν Ἐλ-Χαμμὰμ τῆς βορείας Ἀφρικῆς, εἰς ἀπόστασιν 30 χιλιομέτρων ἀπὸ Gabès. Τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶναι θειοῦχον καὶ χλωριοῦχον καὶ ἔχει θερμοκρασ. 48°.

Ἄϊν-ἐλ-Ὀκτὲρ (Aïn-el Okteur). Μία τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τοῦ Κόρμπους, παρὰ τὴν Τύνιδα, ἔχουσα θερμοκρασίαν 18° καὶ περιέχουσα 1,38 γρμ. χλωριούχου νατρίου, 0,31 γρμ. θειούχου ἀσβεστίου καὶ 0,33 γρμ. δισανθρακικῆς ἀσβέστου.

Ἄϊν-ἐλ-Τοὺρκ *[Γεωγρ.]*. Χωρίον τῆς Ἀλγερίας ἀπέχον 18 χιλιόμετρα τοῦ Ὀράν. Ἡ παραλία τοῦ Ἄϊν-ἐλ-Τοὺρκ ἦτο πάντοτε τὸ προτιμώμενον σημεῖον ἀποβιβάσεως τῶν γεννιτσάρων τοῦ Ἀλγερίου ὅταν ἐπολιόρκουν τὸ Ὀράν. Κάτοικοι 372.

Ἄιν-ἐλ-Χαμμὰμ-Μπὲν - Χανεφία (Aïn-el-Hammam-Ben-Hanefia). Ἀλκαλικὴ πηγὴ ἐν Ἀλγερίῳ, ἐπὶ τῆς ἀπὸ Saïda εἰς Mascara ὁδοῦ, θερμοκρασίας 63-66°, συχναζομένη ὑπό τε τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Εὐρωπαίων.

Ἀϊνέμολο *Βικέντιος*. Σικελὸς ζωγράφος ἐπονομαζόμενος ὁ Ρωμάνο, λόγῳ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδράσεως τῆς σχολῆς τῆς Ρώμης καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ραφαήλου.

Ἐγεννήθη εἰς τὸ Παλέρμον τῷ 1552. Μετὰ τὰς πρώτας σπουδάς του εἰς ἐργαστήριον ἐντοπίου διδασκάλου μετέβη εἰς Ρώμην. Τὰ πρῶτά του ἔργα ἐκτελεσθέντα ἐν Παλέρμῳ διακρίνονται ἐκ τῶν μετ' ἔπειτα ἔργων ἀπὸ κάποιαν δυσκαμψίαν καὶ ἰδίως τεφροὺς χρωματισμούς. Κατόπιν ἡ ἐπίδρασις τῆς σχολῆς τῆς Ρώμης εἶναι καταφανὴς εἰς τὰ ἔργα του. Ἀντέγραψε πλεῖστα ἔργα τοῦ Ραφαήλου καὶ εἰς πολλὰς συνθέσεις του ἐμιμήθη τόσο πολὺ τὸν θαυμαζόμενον διδάσκαλον, ὥστε κατόπιν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ραφαῆλον. Τὸ ἐπίθετον τοῦ Ρωμάνο ἔλαβε μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν σειρᾶς ἔργων του διὰ τὴν ἐν Ρώμῃ ἐκκλησίαν τῆς Σάντα Μαρία Νουόβα.

Τὰ κυριώτερα τῶν ἔργων του εὑρίσκονται εἰς τὸν ἐν Παλέρμῳ καθεδρικὸν ναόν. Τὸ κυριώτερον ἐξ αὐτῶν εἶναι «Τὰ βασανιστήρια τῶν Ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων», τὸ ὁποῖον καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ καλύτερον τῶν ἔργων του.

Ἄλλα ἔργα του εὑρίσκονται εἰς τοὺς ἐν Παλέρμῳ ναοὺς τοῦ Ἁγίου Δομενίκου, τῆς Παναγίας τῶν Ἀγγέλων.

Αἱ συνθέσεις του διακρίνονται διὰ τὸ πομπῶδες τῆς ὅλης διαθέσεως, ἀλλὰ ἰδίως διὰ τὰς λεπτομερείας τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν τοπίων τῆς ἐποχῆς του καὶ εἶναι μία ἀναπαράστασις τοῦ Σικελικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος.

Πολλὰ τῶν ἔργων του μεταφερθέντα ἐκ Σικελίας εἰς ἄλλας πόλεις ἀπεδίδοντο εἰς τὸ ἐργαστήριον τῆς σχολῆς τοῦ Ραφαήλου, ἂν καὶ ὑστεροῦν κατὰ πολὺ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ὁ θάνατος τὸν εὗρε (1612) ἑξηκονταετῆ ἐργαζόμενον εἰς μέγα ἐργαστήριον ἐν μέσῳ πολλῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν. Σ. Ξ.

Αἰνεόσπορα (τὰ) *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Ἀρχαία ὀνομασία ἀκρωτηρίου ἐν Ἀφρικῇ.

Αἰνεταί (αἱ). Ποταμὸς τῆς Παφλαγονίας.

αἰνέτης (ὁ)· ὁ αἰνῶν, ἐπαινέτης.

αἰνετός, —ή, —όν· ὁ ἄξιος αἴνου, ἐπαινετός.

Αἰνετὸς *[Μυθολ.]*. Εἷς τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ βασιλέως τῆς Φωκίδος Δηϊόνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰόλου καὶ τῆς Διομήδης, τῆς κόρης τοῦ Ξούθου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἕλληνος ('Απολ. 1. 9.4). Γ. Δ. ΚΑΛ.

Ἀϊνέτσιος *Ἰωάννης Μιχαὴλ* (Heineccius J. M.). Γερμανὸς διαμαρτυρόμενος θεολόγος ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ πολυμαθεστέρων τῆς ἐποχῆς του, γεννηθεὶς τῷ 1674 ἐν Eisenberg καὶ ἀποθανὼν τῷ 1722 ὡς πρόεδρος τοῦ κονσεστορίου τοῦ Μαγδεβούργου. Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος συστηματικῶς ἀσχοληθεὶς μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῷ συγγράμματί του «Πραγματικὴ καὶ ἀληθὴς περιγραφὴ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ἱστορίαν της, τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεώς της καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα» («*Eigentliche und wahrhaftige Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche nach ihrer Historie, glaubenslehren und Kirchengebrauchen*» ἐν Λειψίᾳ 1711). Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξετάζεται ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμή της, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἅτινα τὴν ἀπησχόλησαν, τὰ τῶν ἑνωτικῶν ἀποπειρῶν καὶ περὶ τῶν λειτουργικῶν βιβλίων· ἐν τῷ δευτέρῳ ἐξετάζεται τὸ δόγμα καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τὰ τῆς λατρείας καὶ παραδόσεως· τὸ βιβλίον κοσμεῖται ὑπὸ διαφόρων σχετικῶν εἰκόνων τῶν ἀμφίων κ. λ. Ἐν τέλει εἰς παράρτημα ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει καὶ ἐξετάζει τὰς πηγάς, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑπ' ὄψει. Ὁ Ἀϊνέτσιος κατὰ τοῦτο ἔταμε νέαν ὁδόν, ὅτι δὲν ἐξέθεσε τὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνηθίζετο, ἐπὶ τῇ βάσει περιηγητικῶν ἀναμνήσεων καὶ περιγραφῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις ὡς εἰκός, ἐκυριάρχει ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ ὑποκειμενικότης, ἀλλ' ἐζήτησε τὰ κριτήρια τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς αὐτῆς τῆς ἰδίας. Ἐνόμισε δὲ ὅτι εὗρε ταῦτα εἰς ὁμολογίας τινὰς τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος καὶ κυρίως εἰς τρεῖς ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὸ κῦρος ἐθεώρει ἀναντίρρητον, ἤτοι τοῦ Γενναδίου, Ἱερεμίου καὶ Μογίλα· εἰς τὰς ὁμολογίας ταύτας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ συμβολικὰ βιβλία τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἀπεδόθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλων προτεσταντῶν ἡ ὀνομασία καὶ ἡ σημασία συμβολικῶν βιβλίων. Πόσον δὲ ὑπερετίμησε τὴν σημασίαν τῶν ὁμολογιῶν τούτων ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ ὅτι περὶ τοῦ διαλόγου τοῦ Γενναδίου, οὗτινος σήμερον ἡ νοθεία πανθομολογεῖται, καὶ ὅστις παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν Ἑλλήν-

Digitized by Google

το καὶ κατ' ὄνομα ἄγνωστος. ἔγραφεν ὅτι «παρὰ οῖς Ἕλλησιν ἔχει κῦρος οὐδόλως ὀλιγώτερον ἡ αὐγουσταία ὁμολογία παρὰ τοῖς Εὐαγγελιοῖς!». Παρ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις ταύτας, τὸ σύγραμμα τοῦτο τοῦ Ἀϊνετσίου εἶναι ἀξιόλογον διὰ ήν ἐποχήν του. Ὁ Ἀϊνέτσιος ἔγραψε καὶ ἄλλα υγγράμματα θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐν οἷς τὸ περὶ ῶν παλαιῶν σφραγίδων τῶν Γερμανῶν καὶ ἄλλων θνῶν.

[Ἴδε Herzog's Realencycl. (3 ἐκδ.) 7,601, ἄρθρον ὑπὸ Katnbusch.—*Δ. Σ. Μπαλάνου* «Εἶναι ἡ ὀρθόδοξος Ἑλλ. Ἐκλησία μόνον κοινωνία λατρείας;», 1904, σ. 1-2.—*Τοῦ αὐτοῦ* Σύμβολα καὶ συμβολικὰ βιβλία», 1919, σ. 16—17 κ. κ.].

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Αἰνεὺς ἢ ***Αἰνέας*** *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Ἀπόλωνος καὶ τῆς Στίλβης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Πηειοῦ καὶ μητρὸς τοῦ Λαπίθου. Συζευχθεὶς τὴν ἰνήτην ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς υἱόν, τὸν Κύζικον, ὸν σύζυγον τῆς Λαρίσης, κόρης τοῦ Πιάσου, καὶ ἰκιστὴν τῆς ὁμωνύμου πόλεως Κυζίκου (Ἀπολ. Ῥοδ. Α'. 950). Ἴσως ὁ Αἰνεὺς οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς ιὲ τὸν ὑπὸ τοῦ Στ. Βυζαντίου ἀναφερόμενον Αἶον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γουνέως (τοῦ κατὰ τὸν Τρωϊὸν πόλεμον ἀρχηγοῦ τῶν Αἰνιάνων καὶ Περραιῶν) καὶ ἱδρυτὴν τῆς παρὰ τὴν Ὄσσαν μνημοευομένης πόλεως Αἴνου ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν ῆς ἐν Θρᾴκῃ Αἴνου.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἄϊνεφέττερ (Heinefetter) ***Σαβίνη***. Γερμανὶς ιοιδός, διάσημος διὰ τὴν φωνὴν καὶ τὴν καλλοήν της, γεννηθεῖσα ἐν Μαγεντίᾳ (1809-1872). Οἱ γονεῖς της ἦσαν πτωχοί, κατὰ δὲ τὰ νεανικά ης ἔτη περιῆλθεν ὁλόκληρον τὴν Γερμανίαν ἰδοῦσα τῇ συνοδείᾳ ἅρπας εἰς τὰ δημόσια μέρη. Μορφωθεῖσα βραδύτερον μουσικῶς ἐνεφανίσθη ιὰ πρώτην φορὰν μετ' ἐπιτυχίας εἰς τὸ θέατρον ῆς Φραγκφούρτης (1824), ἀναδειχθεῖσα δὲ ταέως προσελήφθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ «Ἰταλικὸν θέατρον τῶν Παρισίων» ὅπου δὲν ὑπελείφθη τῆς περιφήμου Μαλιμπράν, ἀνηκούσης εἰς τὸν ἴδιον θίασον. Ἔκτοτε περιῆλθε, θριαμβεύουσα πανταχοῦ, ὰ μεγαλύτερα θέατρα τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς της ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῷ 1843. Νυμφευθεῖσα τῷ 1853, ἀπέθανε παράφρων. Ἡ ἀδελφή της ***Κλάρα*** (1816-1857) ὑπῆρξε μαθήτρια τῆς ἀδελφῆς της, τῆς Μαλιμπρὰν καὶ τῆς Τσιτσιμάρα (Cicimara), ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φορὰν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐν Βιέννῃ τῷ 1831 καὶ ἔκαμε καλλιτεχνικὰς περιοδείας εἰς Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Ἀπέθανεν ἐπίσης παράφρων. Ἑτέρα ἀδελφὴ αὐτῶν ***Κατίνκα*** (1820-1858) ἔσχεν ἐπίσης μεγάλας θεατρικὰς ἐπιτυχίας ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ.

Ἄϊνζε (Heïnse) ***Ἰωάννης-Ἰακὼβ-Γουλιέλμος***. Γερμανὸς συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Λαγκεβίσεν τῆς Θυριγγίας (1749—1803). Ἐργασθεὶς ἐν ἀρχῇ ὡς παιδαγωγός, μετέβη κατόπιν εἰς Δύσσενδορφ ὅπου συνειργάσθη μὲ τὸν ποιητὴν Ἰωάννην-Γεώργιον Γιακόβι εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν «*Ἶρις*». Ἡ πινακοθήκη τῆς πόλεως ταύτης ἀφύπνισε τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰς καλὰς τέχνας. Διέτριψε κατόπιν ἐπὶ τριετίαν ἐν Ἰταλίᾳ (1780—1783), μετέφρασεν εἰς πεζὸν λόγον τὴν «Ἐλευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ» καὶ τὸν «Μαινόμενον Ὀρλάνδον», κατόπιν δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Δύσσενδορφ. Εἰς μυθιστόρημά του τιτλοφορούμενον τὰ «Ἐλευσίνια Μυστήρια» δεικνύει πῶς ἀντιλαμβάνεται τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον συνοψίζει ὁλόκληρον εἰς τὴν λατρείαν τῶν φυσικῶν καλλονῶν. Τῷ 1787 ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Μαγεντίας τὸν ἐκάλεσε πλησίον του, ὡς ἰδιαίτερόν του γραμματέα καὶ βιβλιοφύλακα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐκλέκτορος ἡ βιβλιοθήκη ἐγένετο κτῆμα τοῦ κράτους καὶ ὁ Ἄϊνζε τὴν μετέφερε, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ταραχῶν τῆς ἐπαναστάσεως, εἰς Ἀσσάφενμπουργ. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τοῦ βίου του ὁ Ἄϊνζε ἔγραψε τὰ δύο σπουδαιότερα τῶν ἔργων του, τὸν «Ardinghello und die glückseligen Inseln» (1787), καὶ τὸ «Hildegard von Hohenthal» (1796). Τὸ πρῶτον περιέχει ἰδέας περὶ τῆς τέχνης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, τὸ δὲ δεύτερον ἀσχολεῖται εἰδικώτερον μὲ τὴν μουσικήν. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἄϊνζε πρὸς τὸν φίλον του Γκλάϊμ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τῆς πινακοθήκης τοῦ Δύσσενδορφ εἶναι ἴσως τὸ πλέον ἐνδιαφέρον μέρος τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

Ἀϊνζίντελ (Einsiedel). Παλαιὰ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Σαξωνίας, τῆς ὁποίας ὀνομαστότερα μέλη ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς:

*1) **Κονράδος Ἀϊνζίντελ***, ὁ ἱδρυτὴς τῆς οἰκογενείας. Μεταβὰς χάριν προσκυνήματος εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἐκρατήθη αἰχμάλωτος παρὰ τῶν Τουρκομάνων ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη. Ὅταν ἐπέστρεψε μετὰ τόσον μακρὰν ἀπουσίαν εἰς τὴν πατρίδα του, εἶχε τόσον μεταβληθῆ, ὥστε καὶ ἡ ἰδία ἡ σύζυγός του ἐδίστασε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ.

*2) **Ἐρρῖκος Χίλδεμπραντ φὸν Ἀϊνζίντελ***. Γεννηθεὶς τῷ 1497, ἀποθανὼν τῷ 1557. Ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Λουθήρου καὶ φανατικὸς ὑποστηρικτὴς τοῦ προτεσταντισμοῦ, διαθέσας μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν ἐξάπλωσίν του.

*3) **Φρειδερῖκος Χίλδεμπραντ φὸν Ἀϊνζίντελ***. Ἐγεννήθη τῷ 1750 καὶ διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ἐφετείου τῆς Ἰένας καθὼς καὶ μυστικοσύμβουλος καὶ αὐλάρχης τῆς Μεγάλης Δουκίσσης Λουΐζης τοῦ Σάξεν-Βάϊμαρ. Ἦτο ἀνὴρ μορφωμένος. Μετέφρασε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Κικέρωνα καὶ ἔγραψε δράματα, διηγήματα καὶ μίαν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ στοιχεῖα τῆς θεωρίας περὶ θεατρικῆς τέχνης».

Ἀϊνζίντελν (Einsiedeln). Περίφημος μονὴ Βενεδικτίνων (βλ. λ.) ἐν τῷ καντονίῳ Schwyz τῆς Ἑλβετίας, εἰς ὕψος 910 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἱδρυθεῖσα τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Παρθένου Μαρίας. Ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ περίφημον ξύλινον ἀγαλμάτιον τῆς Θεοτόκου, ὅπερ καταστὰν μέλαν ἐκ τοῦ καπνοῦ τῶν κηρίων, μαρτυρεῖται ἱστορικῶς ἀπὸ τοῦ 1350. Εἰς αὐτὸ ἀποδίδεται θαυματουργὸς δύναμις, διὸ ἀνέκαθεν προσεφέροντο πλούσια ἀναθήματα, τῶν ὁποίων πολλὰ κατεστράφησαν, ἐξηφανίσθησαν καὶ διηρπάγησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς λ. χ. ὕφασμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν κεντημέναι 60.000 χάνδραι. Ἐκεῖ ὑπάρχει περίφημος βιβλιοθήκη, ὅπου παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας πυρκαϊάς, διασῴζονται ἔτι πολύτιμα χειρόγραφα καὶ παλαιαὶ ἐκδόσεις· ἐπίσης ἀξιόλογον ὀρυκτολογικὸν μουσεῖον καὶ συλλογὴ ὀργάνων φυσικῆς καὶ ἀπὸ τοῦ 1852 γυμνάσιον. Τῷ 1861 ἑωρτάσθη ἡ χιλιετηρὶς τῆς ἱδρύσεως τῆς μονῆς, ὅτε προσῆλθον 210,000 ἑορτασταί. Οἱ συνήθως προσερχόμενοι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσκυνηταὶ ἀνέρχονται ἐτησίως περίπου τὰς 150.000. Πολλοὶ τῶν μοναχῶν διεκρίθησαν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συγγραφικῇ παραγωγῇ.

Δ. Σ. Μ.

ἀϊνῆ (ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ ἐπιρρήματος *ἄϊνεν*, ὅπερ σημαίνει *αὐτουσίως*). Τρόπος πληρωμῆς τῶν τελωνειακῶν δασμῶν ἐν Τουρκίᾳ εἰς εἶδος: *ἔδωκε ἀϊνῆ* = ἐκανόνισε τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς ἐκχωρήσας τὸ ἀναλογοῦν μέρος ἐκ τοῦ ἐμπορεύματος.

Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ συστήματος τῶν δασμολογίων ἐν Τουρκίᾳ, ἴσχυε καθ' ὅλον τὸ κράτος τὸ σύστημα τοῦ ὁμοιομόρφου δασμοῦ ἐπὶ τῆς ἀξίας (ad valorem) τῶν ἐμπορευμάτων, ὅστις μέχρι τοῦ 1838 ἀνήρχετο εἰς 3%, αὐξηθεὶς κατόπιν εἰς 5%, ἀπὸ δὲ τοῦ 1861 εἰς 8% καὶ ἀπὸ τοῦ 1906 εἰς 11% (ὧν 3% διὰ τὰς μακεδονικὰς μεταρρυθμίσεις). Ἡ ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος ὡρίζετο ὑπὸ εἰδικῶν ἐκτιμητῶν ἑκάστου τελωνείου. Ἂν ὅμως ὁ παραλήπτης εὕρισκεν ὅτι ἡ ἐκτίμησις ἦτο ὑπερβολική, ἠδύνατο, ἀντὶ τῆς πληρωμῆς τοῦ δασμοῦ εἰς μετρητά, νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὸ τελευταῖον τὸ ἀναλογοῦν μέρος (3%, 5%, 8%, 11%) τοῦ ἐμπορεύματος. Αὐτὸ εἶναι τὸ λεγόμενον *ἀϊνῆ*.

Διὰ τὴν πληρωμὴν εἰς χρῆμα τὸ τελωνεῖον παρεχώρει καὶ ἔκπτωσιν 10% ἐπὶ τοῦ ὁλικοῦ ποσοῦ τοῦ πληρωτέου δασμοῦ, ὅπως ἀποφεύγηται ἡ εἰς εἶδος καταβολή του καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ζημίαι τοῦ δημοσίου ταμείου. Διότι τὰ λόγῳ δασμοῦ ἐκχωρούμενα ἐμπορεύματα, ἀποθηκευόμενα εἰς ἰδιαίτερον τμῆμα, τὸ *ἀϊνιάτ*, καὶ ἐκτιθέμενα ἐκεῖ πρὸς πώλησιν, ἀπέφερον κατὰ κανόνα ὀλιγώτερον τῆς ἀγοραίας ἀξίας των, λόγῳ τῆς ἀνομοιότητός των καὶ τῆς φθορᾶς ἣν ὑφίσταντο.

Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

Αἴνη *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Οὕτως ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν Πτολεμαῖον νῆσός τις τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, κειμένη πρὸς Α τῆς Ἱππονήσου καὶ πρὸς Ν τοῦ Αἰλανίτου κόλπου.

Αἴνη ἢ ***Αἶνα*** *[Μυθολ.]*. Θεὰ τῶν Μήδων τῆς ὁποίας ὁ ἐν Ἐκβατάνοις ναὸς ἦτο πολυτελέστατος ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις εἶχε μετονομασθῆ *Ἐπιφάνεια*, εἴσοδον τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Γ', περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος, μολονότι ἡ πόλις καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς εἶχον λεηλατηθῆ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἔφοδον τῶν Μακεδόνων ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Νικάνορος. Οὕτως οἱ περιβάλλοντες τὸν ναὸν κίονες ἦσαν ἀκόμη κεχρυσωμένοι καὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον ἀκόμη χρυσαῖ τινες πλίνθοι καὶ πλείονες ἀργυραῖ. Εἰς 4.000 τάλαντα ἀνῆλθεν ὁ ἀποκομισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐκ τῶν Ἐκβατάνων θησαυρὸς (Πολυβ. X. 27).

Γ. Δ. Κ.

Αἰνήιος. Ἐπίθετον τοῦ Διός, κληθέντος οὕτω ἀπὸ τοῦ ὄρους Αἴνου (βλ. λ.) τῆς Κεφαλληνίας.

Αἰνησίας. 1) Ὁ ἐπισημότερος τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, οἵτινες ἦρχον κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκ. Β'. 21 — Ξενοφῶντος Ἑλλ. Β'. 3.9).

2) Μαθητής τις τοῦ Θεοφράστου ἐκ Μεγαλοπόλεως, ὑπὸ Στεφ. τοῦ Βυζαντίου μνημονευόμενος.

Αἰνησίδαμος. Υἱὸς τοῦ Παταϊκοῦ καὶ πατὴρ τοῦ τυράννου Ἀκράγαντος Θήρωνος (Πινδ. Ὀλυμπ. 2.84 καὶ 3.12).

Αἰνησίδημος ἢ ***Αἰνεσίδημος***. Εὐγενής τις ἐκ Γέλας τῆς Σικελίας. Κατήγετο ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἐμμενιδῶν, ὅστις ἦτο κλάδος τοῦ ἐπιφανεστάτου γένους τῶν Αἰγειδῶν. Οἱ Αἰγεῖδαι ὁρμηθέντες ἐκ τῶν Θηβῶν καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Σπάρτην ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Σπαρτιατικῆς πολιτείας, ἐκεῖθεν δέ, φιλαπόδημον ὄντες γένος, ὑπὸ τὸν Θήραν τὸν ἐπίτροπον τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ Ἀριστοδήμου, Εὐρυσθένους καὶ Προκλέους, τῶν ὁποίων ἡ χήρα μήτηρ Ἀργεία ἦτο ἀδελφή του, ἀπῴκησαν εἰς τὴν Θήραν, ἐξ ἧς πάλιν διεκλαδώθησαν ὑπὸ τὸν Βάττον μὲν εἰς Κυρήνην, ὑπὸ τὸν Τηλέμαχον δὲ τὸν ἔγγονον τοῦ Θήρα εἰς Ῥόδον τὸ πρῶτον καὶ ἔπειτα εἰς Γέλαν.

Τοῦ ἐν Γέλᾳ κλάδου βλαστὸς ὑπῆρξεν ὁ Αἰνησίδημος ὁ ἀπόγονος τοῦ Ἐμμενίδου τοῦ ἐγγόνου τοῦ Τηλεμάχου. Ὁ Αἰνησίδημος μετὰ τοῦ Γέλωνος ἀπετέλεσε τὸ στήριγμα τοῦ τυράννου τῆς Γέλας Ἱπποκράτους (498—491 π.Χ.). Ὅτε δὲ ὁ Γέλων, πεσόντος τοῦ Ἱπποκράτους εἴς τινα μάχην κατὰ τῶν Σικελῶν, κατώρθωσε νὰ γίνῃ τύραννος τῆς Γέλας καὶ βραδύτερον τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ὁ φιλόδοξος Αἰνησίδημος ἔφυγεν ἐκ Γέλας καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτυράννησε τῶν Λεοντίνων ἐπί τινα χρόνον (*Ε. Κουρτίου* «Ἑλλ. ἱστορία» *μετάφρ. Σ. Λάμπρου* Γ'. 264 *καὶ* 275), ἔπειτα δὲ μετῴκησεν εἰς Ἀκράγαντα ἔνθα οἱ δύο υἱοί του, Θήρων καὶ Ξενοκράτης, ἀνήγαγον εἰς μεγάλην δόξαν τὸν οἶκον τῶν Ἐμμενιδῶν, διότι διῴκησαν τὴν πόλιν ἐπὶ δέκα ἓξ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐτυράννησεν ὁ Θήρων μετὰ πραότητος καὶ συνέσεως (βλ. λ. Αἰγεῖδαι).

Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

—**Αἰνησίδημος.** Ἀθηναῖος ἄρχων (βασιλεὺς) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 230 - 220 π.Χ. (CIA II 859 d.).

—**Αἰνησίδημος.** Λεοντῖνός τις, ὅστις μετὰ δύο ἄλλων συμπολιτῶν του ἀνέθεσεν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄγαλμα τοῦ Διὸς μεγέθους ἑπτὰ πήχεων (Παυσ. V. 22.7).

—**Αἰνησίδημος.** Ὁ κυριώτατος ἀνακαινιστὴς τῆς Πυρρωνείου σκέψεως Αἰνησίδημος ἦτο Κνώσιος καὶ ἔζησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὰ μέσα πιθανῶς τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἔγραψε δὲ διάφορα συγγράμματα, ὧν σπουδαιότατον ἦτο τὸ ἐπιγραφόμενον «Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις» ἐν ὀκτὼ βιβλίοις· τούτων βραχυτάτην περίληψιν εὑρίσκομεν παρὰ Φωτίῳ. Ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐδείκνυε τὴν διαφορὰν τῶν Πυρρωνείων καὶ Ἀκαδημαϊκῶν. Ἐν τῷ δευτέρῳ ἐπραγματεύετο περὶ ἀληθῶν καὶ αἰτίων καὶ παθῶν καὶ κινήσεων καὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ τῶν τούτοις ἐναντίων, ἐζήτει δὲ νὰ δείξῃ ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις ἐνυπάρχουσιν ἀντιφάσεις. Ἐν τῷ τρίτῳ διελάμβανε περὶ κινήσεως καὶ αἰσθήσεως καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ἰδιωμάτων. Ἐν τῷ τετάρτῳ ἐδείκνυεν ὅτι δὲν δύνανται τὰ ἀφανῆ νὰ γνωσθῶσιν ἐκ τῶν φανερῶν σημείων, οὐδὲ νὰ λεχθῇ τι ἀσφαλὲς περὶ φύσεως καὶ κόσμου καὶ θεῶν. Ἐν τῷ πέμπτῳ διημφισβήτει τὴν ἔννοιαν τῶν αἰτίων. Εἰς τὰ τρία δὲ τελευταῖα βιβλία ὡμίλει περὶ ἠθικῶν ζητημάτων, ἀναιρῶν μάλιστα τοὺς στωϊκούς· ἐν τῷ ἕκτῳ δηλαδὴ ἐξήταζε τὰς ἐννοίας τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν, τῶν προηγμένων καὶ ἀποπροηγμένων: ἐν τῷ ἑβδόμῳ προσέβαλλε τὴν περὶ ἀρετῆς (στωϊκὴν) θεωρίαν καὶ τέλος ἐν τῷ ὀγδόῳ ἤλεγχε τὰς περὶ τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ δόξας τῶν διαφόρων Σχολῶν, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοιοῦτον οὔτε ἡ εὐδαιμονία εἶναι, οὔτε ἡ ἡδονή, οὔτε ἡ φρόνησις, οὔτε τι ἄλλο· καὶ ὅτι σκοπὸς καὶ τέλος δὲν ὑπάρχει.

Εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Αἰνησιδήμου καὶ τῆς Σχολῆς αὐτοῦ ἐπέδρασαν ἔνθεν μὲν τὰ Ἀκαδημεικὰ καὶ τὰ Πυρρώνεια δόγματα, ἔνθεν δὲ ἡ Σχολὴ τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν, ἥτις εἶχε μεγάλην ῥοπὴν εἰς τὴν σκέψιν. Ὅπως ἂν ἔχῃ, ὁ Αἰνησίδημος, σκεπτικῶν ἀρχῶν ἐμπεφορημένος, κατεπολέμει οὐ μόνον τὸν δογματισμὸν τῶν μεταγενεστέρων Ἀκαδημεικῶν ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ εὐλόγου καὶ πιθανοῦ θεωρίαν τοῦ Ἀρκεσιλάου καὶ τοῦ Καρνεάδου, ὡς ἀποκλίνουσαν τῆς γνησίας σκέψεως. Διετείνετο δ' ὅτι οὔτε ἡ αἴσθησις οὔτε ἡ νόησις δύναται νὰ πορίσῃ ἀσφαλεῖς περὶ τῶν πραγμάτων πεποιθήσεις. Τὰς κυριωτάτας ἀποδείξεις τῆς σκέψεως αὐτοῦ καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἀναιρετικὰ τοῦ δογματισμοῦ περιελάμβανεν ἐν τοῖς δέκα *τρόποις*, οἵτινες καὶ *λόγοι* καὶ *τόποι* συνωνύμως ἐκαλοῦντο. Εἶναι δ' οὗτοι οἱ ἑξῆς. 1) Ὁ «*παρὰ τὴν τῶν ζῴων ἐξαλλαγήν*». Εἰς τὰ διάφορα δηλαδὴ ζῷα δὲν ποιοῦσι τὰ αὐτὰ πράγματα τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν. Τὸ μύρον ἐπὶ παραδείγματος εἰς μὲν τοὺς ἀνθρώπους φαίνεται ἥδιστον, εἰς δὲ τοὺς κανθάρους καὶ τὰς μελίσσας ἀφόρητον: «τὸ ἔλαιον τοὺς μὲν ἀνθρώπους ὠφελεῖ, τοὺς δὲ σφῆκας καὶ τὰς μελίσσας φονεύει καταρραινόμενον»· τὸ θαλάσσιον ὕδωρ πινόμενον εἶναι εἰς μὲν τοὺς ἀνθρώπαυς ἀηδὲς καὶ φαρμακῶδες, εἰς δὲ τοὺς ἰχθῦς ἥδιστον καὶ πόσιμον· καὶ καθόλου εἰπεῖν τὰ αὐτὰ εἶναι εἰς ἄλλα μὲν ἡδέα καὶ ὠφέλιμα, εἰς ἄλλα δὲ ἀηδῆ καὶ θανάσιμα. Ἡ δὲ ἔνστασις ὅτι τὰ ζῷα ὑπολείπονται τῶν ἀνθρώπων καθ' ὅσον εἶναι ἄλογα, ἀποκρούεται διὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι τὰ ζῷα ἔχουσιν οὐχ ἧττον τοῦ ἀνθρώπου νοῦν καὶ λόγον. 2) Ὁ «*παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων διαφοράν*». Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ

Digitized by Google

ἄνθρωποι ὑπερέχουσι τῶν ζώων, ὅμως διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Παραλλάσσουσι δηλαδὴ κατὰ τὰς μορφὰς καὶ τὰς ἰδιοσυγκρασίας, τὰς προτιμήσεις καὶ τὰς ἀποφυγάς. Διὸ καὶ δὲν δοξάζουσι πάντες τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν, οὐδ' ἐπιθυμοῦσι τὰ αὐτά, οὐδὲ διατίθενται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμάτων. Τούτων οὕτως ἐχόντων δὲν δύνανται οἱ ἄνθρωποι νὰ εἴπωσι πῶς τὰ πράγματα εἶναι καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ μόνον πῶς φαίνονται αὐτοῖς. 3) Ὁ *«παρὰ τὰς διαφόρους τῶν αἰσθητηρίων κατασκευάς»*. Οὐ μόνον οἱ διάφοροι ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος πρὸς ἑαυτὸν δὲν εἶναι ἐν τῇ τῶν πραγμάτων ἀντιλήψει σύμφωνος· διότι αἱ αἰσθήσεις διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας καὶ διὰ τοῦτο παρέχουσι περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος διαφόρους καὶ ἐνίοτε ἀντιθέτους ἀντιλήψεις. Αἱ ζωγραφίαι π. χ. εἰς μὲν τὴν ὅρασιν φαίνονται ὅτι ἔχουσιν ἐσοχὰς καὶ ἐξοχάς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ἁφήν. Καὶ τὸ μέλι εἰς μὲν τὴν γλῶσσαν φαίνεται ἡδύ, εἰς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀηδές. Ἂς προστεθῇ ὅτι καὶ ἄλλων ἴσως ποιοτήτων τῶν πραγμάτων θὰ ἀντελαμβανόμεθα, ἐὰν εἴχομεν πλείονας αἰσθήσεις. Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν γινώσκει πῶς τὰ ὄντα ἔχουσι καθ' ἑαυτά. 4) Ὁ *«παρὰ τὰς περιστάσεις» (διαθέσεις)*. Αἱ διάφοροι διαθέσεις καὶ καταστάσεις, ὡς ὑγιεία καὶ νόσος, ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις, χαρὰ καὶ λύπη, νεότης καὶ γῆρας, θάρρος καὶ φόβος, ἔνδεια καὶ πλήρωσις, μῖσος καὶ φιλία κ.τ.τ. ἐπιδρῶσιν οὕτως, ὥστε τὰ προσπίπτοντα φαίνονται ἀλλοῖα κατὰ τὰς διαθέσεις. Ἀλλ' ἂν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἔχωμεν κατὰ τὰς ἑκάστοτε διαθέσεις διαφόρους ἀντιλήψεις, τίς ποτε αὐτῶν εἶναι ἀληθὴς καὶ διὰ τοῦτο προκριτέα; Ἡ ἀπόκρισις εἶναι, λέγει, ἀδύνατος, διότι δὲν ὑπάρχει ἡμῖν κριτήριον καὶ ἀπόδειξις. 5) Ὁ *«παρὰ τὰς θέσεις καὶ τὰ διαστήματα καὶ τοὺς τόπους»*. Τὰ αὐτὰ δηλαδὴ πράγματα φαίνονται διάφορα κατὰ τὴν ἑκάστοτε θέσιν καὶ ἀπόστασιν αὐτῶν. Τὸ αὐτὸ π.χ. πλοῖον πόρρωθεν μὲν φαίνεται μικρὸν καὶ ἀκίνητον, ἐγγύθεν δὲ μέγα καὶ κινούμενον· καὶ ὁ αὐτὸς πύργος πόρρωθεν μὲν φαίνεται στρογγύλος, ἐγγύθεν δὲ τετράγωνος· τὸ λυχναῖον φῶς ἐν ἡμέρᾳ μὲν φαίνεται ἀμαυρόν, ἐν σκότει δὲ λαμπρόν· ἡ αὐτὴ κώπη φαίνεται ἐν μὲν τῷ ὕδατι καμπύλη, ἐκτὸς δ' αὐτοῦ εὐθεῖα. Ἀφοῦ λοιπὸν κατὰ τὰς περιστάσεις αἱ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ἀντιλήψεις παραλλάττουσιν, ἕπεται ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ὄντων καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἀδύνατος. 6) Ὁ *«παρὰ τὰς ἐπιμειξίας»*. Πάντα προσπίπτουσιν ἡμῖν οὐχὶ καθ' ἑαυτὰ ἀμιγῶς καὶ καθαρῶς ἀλλὰ διὰ μέσου ἄλλων καὶ μεμειγμένα μετ' ἄλλων. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιμειξίας, ἥτις εἶναι οὐ μόνον ἐξωτερικὴ ἀλλὰ καὶ ἐσωτερική, αἱ αἰσθήσεις δὲν ἀντιλαμβάνονται πῶς ἀκριβῶς εἶναι τὰ πράγματα. Οὕτω π. χ. τὸ ἡμέτερον χρῶμα ἀλλοῖον μὲν ὁρᾶται ἐν θερμῇ ἀτμοσφαίρᾳ, ἀλλοῖον δὲ ἐν ψυχρᾷ· διὸ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὁποῖον εἶναι κατὰ τὴν φύσιν τὸ ἡμέτερον χρῶμα, ἀλλ' ὁποῖον φαίνεται καθ' ἑκατέραν περίστασιν. Καὶ ἡ φωνὴ ἀλλοία μὲν φαίνεται ἐν λεπτῷ ἀέρι, ἀλλοία δὲ ἐν παχεῖ· ὡσαύτως τὸ σῶμα, ὅταν μὲν περιέχηται ὑπὸ ὕδατος εἶναι ἐλαφρόν, ὅταν δὲ περιέχηται ὑπὸ ἀέρος, εἶναι βαρύ. Ἀλλ' οὐδ' ὁ νοῦς μανθάνει ὁποῖα εἶναι ἀκριβῶς τὰ πράγματα· διότι αἱ ὁδηγοὶ αὐτοῦ αἰσθήσεις σφάλλονται, ἔπειτα δὲ ἴσως ποιεῖται καὶ αὐτὸς ἰδίαν τινὰ ἐπιμειξίαν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων ἀναγγελλόμενα. 7) Ὁ *«παρὰ τὰς ποσότητας καὶ σκευασίας (τ. ἔ. τὰς συνθέσεις) τῶν ὑποκειμένων»*. Τὰ αὐτὰ δηλαδὴ πράγματα προσπίπτουσιν ἄλλοτε ἄλλως, ἀναλόγως τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Ὁ οἶνος π. χ. ἐν μέτρῳ μὲν πινόμενος κρατύνει τὸ σῶμα, πλείων δὲ λαμβανόμενος παραλύει αὐτό· τὰ ξέσματα τοῦ κέρατος τῆς αἰγὸς φαίνονται ἄνευ μὲν συνθέσεως ὡς λευκά, συντεθέμενα δὲ ἐν τῷ τοῦ κέρατος ὑπάρξει ὡς μέλανα. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς φύσεως τῶν ἐκτὸς πραγμάτων. 8) Ὁ *«ἀπὸ τοῦ πρός τι»*. Πάντα εἶναι *πρός τι*, τ. ἔ. σχετικά, καὶ οὐχὶ ἀπόλυτα. Τὸ κοῦφον εἶναι παρὰ τὸ βαρύ, τὸ ἰσχυρὸν παρὰ τὸ ἀσθενές, τὸ μεῖζον παρὰ τὸ ἔλαττον, τὸ ἄνω παρὰ τὸ κάτω. Τὸ δεξιὸν δὲν εἶναι φύσει δεξιόν, ἀλλὰ νοεῖται τοιοῦτο κατὰ τὴν πρὸς ἄλλο σχέσιν· ὁμοίως πατὴρ καὶ ἀδελφὸς εἶναι ἐν σχέσει πρὸς ἄλλο κτλ. Ὁπότε λοιπὸν πάντα εἶναι σχετικὰ (πρός τι), εὔδηλον ὅτι δὲν γινώσκομεν τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ἑκάστων, ἀλλὰ μόνον τὴν φαινομένην σχέσιν αὐτῶν. 9) Ὁ *«παρὰ τὰς συνεχεῖς ἢ σπανίας ἐγκυρήσεις»*. Αἱ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις ἡμῶν εἶναι διάφοροι ἀναλόγως τοῦ συνήθους ἢ ἀσυνήθους· τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ποιεῖ ἄλλην αἴσθησιν ὂν συνήθες καὶ συχνὸν καὶ ἄλλην ὂν ἀσύνηθες καὶ σπάνιον. Οἱ σεισμοὶ φέρ' εἰπεῖν οὐχὶ ὁμοίως θορυβοῦσι τοὺς λαμβάνοντας τὸ πρῶτον πεῖραν αὐτῶν καὶ ἐκείνους παρ' οἷς συνεχῶς γίνονται· οὐδὲ θαυμάζομεν τὸν ἥλιον μᾶλλον ἢ τὸν κομήτην, διότι ἐκεῖνον μὲν βλέπομεν συνεχῶς, τοῦτον δὲ σπανίως. 10) Ὁ *«παρὰ τὰς ἀγωγὰς καὶ τὰ ἔθη καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰς μυθικὰς πίστεις καὶ τὰς δογματικὰς ὑπολήψεις»*. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ τὰ ἤθη καὶ οἱ νόμοι καὶ αἱ δοξασίαι τῶν ἀνθρώπων παραλλάσσουσι κατὰ τόπους καὶ χρήσεις, διὰ τοῦτο διαφέρουσι καὶ αἱ ἀντιλήψεις αὐτῶν περὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν, ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἀληθῶν καὶ ψευδῶν καὶ τῶν τοιούτων. Οἱ τρόποι οὗτοι, ὧν τὸ περιεχόμενον ἠρύετο ὁ Αἰνησίδημος κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν προγενεστέρων σκεπτικῶν καὶ σοφιστῶν, δύνανται κατὰ Σέξτον τὸν Ἐμπειρικὸν νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς καὶ οὗτοι πάλιν εἰς ἕνα, τὸν τρόπον τοῦ *πρός τι*, τουτέστιν εἰς τὴν σχετικότητα τῶν παραστάσεων ἡμῶν. Διὰ τῶν εἰρημένων τρόπων ἐδείκνυεν ὁ Αἰνησίδημος ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται μόνον τῶν σχέσεων καὶ οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ὅτι ἑπομένως οὐδεμία ἀσφαλὴς καὶ βεβαία γνῶσις εἶναι δυνατή, ὅτι περὶ οὐδενὸς δύναται νὰ λεχθῇ τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο, ὅτι πάντα εἶναι ὡσαύτως ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, πιθανὰ καὶ ἀπίθανα· ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι δὲν δυνάμεθα περί τινος νὰ εἴπωμεν καὶ ὁρίσωμεν, ἀλλ' ὀφείλομεν περὶ πάντων πάντοτε νὰ ἐπέχωμεν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σκεπτικὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ οὐχὶ ὡς ὁρισμὸς ἀλλ' ἁπλῶς ὡς ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως.

Ὅπερ δ' εἶναι ἄξιον ἰδίας προσοχῆς εἶναι ὅτι ὁ Αἰνησίδημος ἐπεχείρει νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ *αἰτίου*, προσπαθῶν νὰ δείξῃ ὅτι οὔτε σῶμα εἶναι αἴτιον σώματος, οὔτε ἀσώματον ἀσωμάτου, ὡσαύτως δὲ οὔτε σῶμα εἶναι αἴτιον ἀσωμάτου, οὔτε ἀσώματον σώματος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι δὲν ὑπάρχει τι αἴτιον. Διὰ τοιούτου δ' ἐλέγχου ἐγένετο ὁ φιλόσοφος πρόδρομος τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου *Δαβὶδ Hume*.

Ἐπακολούθημα τῆς ἐποχῆς καὶ σκέψεως ἐθεώρει ὁ Αἰνησίδημος, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πύρρωνος καὶ τοῦ Τίμωνος, τὴν ἀταραξίαν, ἣν ἐταύτιζε πρὸς τὴν ἡδονήν. Ὡσαύτως συνεφώνει πρὸς τοὺς ἄλλους σκεπτικοὺς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν ταῖς πρακτικαῖς ἀνάγκαις πρέπει νὰ ἀκολουθῶμεν τῇ φύσει καὶ τοῖς ἔθεσιν.

Τέλος ῥητέον ὅτι ἡ Σχολὴ τοῦ Αἰνησιδήμου ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περιωρισμένη, διότι καὶ ὁ Σενέκας δὲν γινώσκει αὐτὴν καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς σπανίως ταύτην μνημονεύουσιν.

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

—Αἰνησίδημος. Ἱστορικός τις γράψας «Τηνιακά».

Αἰνησίππεια καὶ *Αἰνησίππη [Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Νῆσος καὶ ὅρμος ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Λιβύης καὶ πρὸς τὸ σύνορον αὐτῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου (Στρ. C. 799). βλ. Ματρούχ (Μάρσα).

Σ.Ε.Λ.

Αἰνησίσφυρα *[Γεωγρ.]*. Ἀρχαία ὀνομασία ἀκρωτηρίου τῆς Β ἀκτῆς τῆς Αἰγύπτου. Δεδομένου ὅτι ὁ Στράβων (ἐκδ. Didot. 12, α, 14) ἀναφέρει ὅτι «ἀπὸ μὲν οὖν *Καταβαθμοῦ* εἰς Παραιτόνιον εὐθυπλοοῦντι, σταδίων ἐστὶν ἐννεακοσίων ὁ δρόμος... μεταξὺ δὲ ἥ τε Αἰγυπτίων ἡ Κώμη καὶ ἡ *Αἰνησίσφυρα* ἄκρα καὶ *Τυνδάριοι σκόπελοι* νησίδια τέτταρα ἔχοντα λιμένα» ὅτι ὁ Καταβαθμὸς (ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ καὶ Κατάβαθμος) εἶναι τὸ σύγχρονον *Ἀκάμπα-ἐς-Σολοὺμ* (Πλάτος=31° 33', Μῆκος=25° 10'. Πρβλ. σχόλ. εἰς *Géographie de Strabon* Παρισιοι 1819 τόμος V σελ. 351 ὑποσ. 2)· ὅτι ὁ Ἀγγλικὸς Χάρτης 244 σημειοῖ ἐκεῖ ἐν, μοναδικὸν δέ, χωρίον, ὅπερ χαρακτηρίζει *Arab Encampement* =*Αἰγυπτίων κώμη*· ὅτι ἁπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου 244 (: Derna to Ras Bulau; Ishailla rocks and anchorage=Σκόπελοι Ἰσαλλὰ καὶ ἀγκυροβόλιον καταφυγῆς) πείθει περὶ τῆς ταυτότητος τῶν *«σκοπέλων Ἰσαλλὰ»* καὶ τῶν *«Τυνδαρίων σκοπέλων»* (Παραβολ. εἰς *Στράβ. Didot*: Index nominum rerumque: *Ænesisphyra*) ὅτι τέλος μεταξὺ τοῦ «Ἀκάμπα-ἐς-Σολοὺμ» καὶ τῶν εἰρημένων σκοπέλων (Πλάτος=31° 31', Μῆκος=26° 39') τὸ μᾶλλον προέχον σημεῖον τῆς ἀκτῆς εἶναι ἡ *Ρὰς Χαλεῖμα* ἢ καὶ *Ἀλὲμ Γομέντ* λεγομένη (Ras Haleima ἢ καὶ Alem Ghomed), ἕπεται ὅτι ἡ ἄκρα αὕτη (Πλάτ.=31° 37', Μῆκ.=26° 00) εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ *Αἰνησίσφυρα ἄκρα* τῶν ἀρχαίων.

Σ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

Αἰνήτη *[Μυθολ.]*. Θυγάτηρ τοῦ Εὐσώρου, βασιλέως τῶν Θρακῶν, σύζυγος τοῦ Αἰνέως καὶ μήτηρ τοῦ Κυζίκου (Ἀπόλλ. Ροδ. Α' 950).

Αἴνητος. 1) Πένταθλός τις ἐξ Ἀμυκλῶν τῆς Λακεδαίμονος, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν εἶχε γλυφῆ ἐν στήλῃ τινὶ ἐν Ἀμύκλαις. Ἐλέγετο περὶ τούτου ὅτι ἐτελεύτησεν ἐνῷ ἐστεφανοῦτο διὰ τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκην του (Παυσ. III. 18. 7).

2) Στρατηγός τις τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (Πολ. V. 19).

Αἰνήτωρ. Ὄνομα ἐπωνύμου τινὸς ἱερέως ἐν Ρόδῳ.

Αἰνία. 1) Πόλις τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Περραιβίας, μνημονευομένη ὑπὸ Στεφ. τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πόλις αὕτη εἰς οὐδένα ἄλλον συγγραφέα ἀναφέρεται.

2) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνίοτε μνημονεύεται ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Οἰνιάδαι* ἀρχαία πόλις τῆς Ἀκαρνανίας ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ.

Αἰνιαὶ-λὲ-Ντὺκ (Aignay-le-Duc)· χωρίον τῆς Γαλλίας εἰς τὸν νομὸν τοῦ Σατιγιὸν-σύρ-Σὲν (Chatillion sur Seine). Ἔχει μεσαιωνικὰ κτίρια ἡμιερειπωμένα.

Αἰνιὰν (Aignan) ***Στέφανος.*** Γάλλος φιλόλογος καὶ ἀκαδημαϊκὸς (1773-1824). Μετέφρασε ἐμμέτρως τὴν Ἰλιάδα, χωρὶς μεγάλην ἐπιτυχίαν, ἔγραψε δὲ καὶ τραγῳδίας, ὡς τὴν «Πολυξένην», τὸν «Ἀρθοῦρον τῆς Βρεττάνης», καὶ ἄλλας τινὰς περιπεσούσας εἰς λήθην.

—Αἰνιὰν *Φραγκῖσκος.* Γάλλος καπουκῖνος (1644—1709) χρηματίσας ἰατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ πρίγκηπος Κονδέ.

Αἰνιάνα *(Αἰνιάς ;)*. Πόλις τῆς Οὐϊτίας (Uti κατὰ H. Kiepert), χώρας ἐκτεινομένης κατὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Κασπίας (*Ὑρκανίας* παλαιότερον) θαλάσσης καὶ τὰς βορείας ὑπωρείας τοῦ Καυκάσου. Κατὰ τὸν Στράβωνα (C. 508, ἔχοντα ὁδηγὸν εἰς τὰ γεωγραφικὰ τῆς Ἀρμενίας καὶ ἄλλων τόπων τῆς Μ. Ἀσίας τὸν Μυτιληναῖον Θεοφάνη ὅστις συνεξεστράτευσε μετὰ τοῦ Πομπηΐου κατὰ τοῦ Μιθριδάτου (W. Christ «Ἱστ. τῆς Ἑλλ. λογοτ.» μετάφρ. Λ. Γ. Χ. Κώνστα καὶ Ν. Πολίτου τ. Β'. 391), τὴν πόλιν ταύτην εἶχον ὀχυρώσει ἄποικοι Αἰνιᾶνες, οἵτινες εἶχον ὀνομάσει ταύτην Αἰνιάνα. Ὡς ἀποδείξεις τῆς ἐγκαταστάσεως Ἑλλήνων εἰς τὴν χώραν ἐκείνην εἶχεν ὁ Θεοφάνης καὶ οἱ προγενέστεροί του τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ μετά τινος ἀμφιβολίας ὁ Στράβων γράφων «Φασὶ δέ... Αἰνιᾶνας ἐν τῇ Οὐϊτίᾳ τειχίσαι πόλιν ἣν Αἰνιάνα καλεῖσθαι...», τὴν ἀνεύρεσιν εἰς ταύτην ὅπλων Ἑλληνικῶν καὶ σκευῶν χαλκῶν καὶ τάφων. Ἀποικίας τῶν Αἰνιάνων ἀναφέρει ὁ Στράβων, ἀκολουθῶν τὸν Θεοφάνη καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἱστοριογράφους, Κυψέλον τὸν Φαρσάλιον καὶ Μήδιον τὸν Λαρισαῖον, οἵτινες εἶχον μετάσχει τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ εἰς ἄλλην χώραν τῆς Ἀσίας γράφων: «Λέγονται δὲ τῶν Αἰνιάνων τινὲς οἱ μὲν τὴν Οὐϊτίαν οἰκῆσαι, οἱ δ' ὕπερθεν τῶν Ἀρμενίων ὑπὲρ τὸν Ἄβον καὶ τὸν Νέβαρον (μέρη δ' ἐστὶ τοῦ Ταύρου ταῦτα), ὧν ὁ Ἄβος ἐγγύς ἐστι τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς Ἐκβάτανα φερούσης...». (C. 531) Οἱ εἰρημένοι Θεσσαλοὶ ἱστοριογράφοι μελετήσαντες τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν περὶ Καύκασον καὶ Ταῦρον χωρῶν καὶ πόλεων αὐτῶν ἀνεῦρον πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἤθη καὶ τὰ ὀνόματα χωρῶν καὶ πόλεων Ἑλληνικῶν καὶ μάλιστα τῆς Θεσσαλίας, διὰ τοῦτο καὶ εἶχον καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας Ἕλληνες ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας καὶ ὅτι οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Θεσσαλῶν (Στρ. C. 531). Τὰς εἰκασίας ταύτας θεωροῦσί τινες, κρίνοντες μετά τινος ὑπερβολῆς, ὡς αὐθαιρεσίας τοῦ Θεοφάνους (*Pauly*-Wiss «Real-Encyclopädie» I. 1025-6 Aeniana).

Γ. Δ. ΚΑΡ.

Αἰνιᾶνες *['Ιστορ.] α'. Προϊστορικοὶ χρόνοι.* —Ἦσαν οὗτοι ἐκ τῶν προϊστορικῶν Ἑλληνικῶν φύλων. Τὸ πρῶτον ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β' 749), Ἐνιῆνες καλούμενοι, μεταξὺ τῶν συνεκστρατευσάντων ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Ἀγαμέμνονα κατὰ τῆς Τροίας. Κατῴκουν τότε περὶ τὴν δυσχείμερον Δωδώνην μετὰ τῶν μενεπτολέμων Περραιβῶν καὶ ἐκαλλιέργουν τοὺς περὶ τὸν Τιταρήσιον, τὸν ὁποῖον ὁ Στράβων (C 329) Εὔρωπον (νῦν *Σαραντάπορον*) ὀνομάζει, ἀγρούς. Εἰς τὴν Τροίαν ἐξεστράτευσαν ἐπιβιβασθέντες 22 πλοίων ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Γουνέα ἐκ Κύφου, πόλεως κειμένης εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁμωνύμου Περραιβικοῦ ὄρους. Αἱ περὶ τῆς κατοικίας τῶν Αἰνιάνων πληροφορίαι αὗται τοῦ Ὁμήρου παρέσυραν τὸν μὲν Σουΐδαν νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἠπείρου ἱερὸν μετηνέχθη ἐκ τῆς περὶ Σκοτοῦσσαν Πελασγίας (ἡ Σκοτοῦσσα ἦτο πόλις τῆς Πελασγιώτιδος Θεσσαλίας) καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς ἐκαλεῖτο καὶ Πελασγικός, τὸν δὲ Κινέαν νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι καὶ πόλις Δωδώνη ὑπῆρξεν ἐν Θεσσαλίᾳ (Στρ. ἔνθ. ἀνωτ. καὶ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Δωδώνη) καὶ φηγὸς ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἱδρυθῆ τὸ χρηστήριον. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, τὸ χρηστήριον μετηνέχθη εἰς τὴν Δωδώνην κατὰ χρησμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ἐν Σκοτούσσῃ ἱεροῦ δένδρου. Αἱ εἰρημέναι πληροφορίαι μᾶλλον καθιστῶσι πιθανὴν τὴν εἰκασίαν ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες ἦσαν Ἠπειρωτικὸς καὶ αὐτοὶ λαός, ὅστις ὡρμήθη ἐκ Θεσπρωτίας, ὅπως καὶ οἱ Θεσσαλοί, πρὸς κατάκτησιν τῆς εὐφόρου πέραν τῆς Πίνδου πεδιάδος. Καὶ παράδοσις περὶ τούτων ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Αἰνιᾶνες ἐκαυχῶντο διὰ τὴν καταγωγήν των ταύτην, (ἐκ τῆς ἐν Ἠπείρῳ Δωδώνης), καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις, ὡς εἶναι γνωστόν, ἐλάτρευεν ὡς προστάτην θεὸν τὸν Δωδωναῖον Δία καὶ ἐτίμα τὸν Σπερχειὸν ποταμόν, περὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ ὁποίου κατῴκουν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ Αἰνιᾶνες.

Κατὰ τὰς μεταναστάσεις τῶν διαφόρων Ἑλ-

Digitized by Google

ικῶν φύλων, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Θεσσαλῶν καὶ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, μετεκινήθησαν καὶ οἱ Αἰνιᾶνες, οἵτινες, κατὰ πρῶτον μέν, κατά τινα παρὰ Στράβωνι (C. 61) διασωθεῖσαν πληροφορίαν, μετῴκησαν εἰς τὴν περὶ τὸ Δώτιον πεδίον χώραν καὶ τὴν Ὄσσαν, ὅθεν ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν εἰς τοὺς Αἴθικας. Ἐκ τῆς Αἰθικίας κατόπιν ὁρμώμενοι κατέλαβον τὴν ἐκεῖθεν τῆς Μολοσσίας περὶ τὸν Ἀραοῦαν χώραν, ὅθεν καὶ ὠνομάσθησαν Παραοῦαι. Μετὰ ταῦτα ἀναφαίνονται περὶ τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Κίρραν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβον. Ἐκεῖθεν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπαλινδρόμησαν πρὸς βορρᾶν καὶ διὰ τῶν διαβάσεων τοῦ Κόρακος κατῆλθον πρὸς τὴν πεδιάδα τὴν διαρρεομένην ὑπὸ τοῦ Ἰνάχου, παραποτάμου τοῦ Σπερχειοῦ, τὴν μεταξὺ δηλ. τῶν νῦν κωμοπόλεων Ὑπάτης καὶ Σπερχειάδος πεδιάδα, ἔνθα καὶ μονίμως ἐγκατεστάθησαν ἐξαπλωθέντες περὶ τὰ ἄνω ῥεῖθρα τοῦ Σπερχειοῦ, εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Οἴτης, Τυμφρηστοῦ καὶ Ὄθρυος περιβαλλομένην χώραν καὶ γειτονεύοντες πρὸς τοὺς Μαλιεῖς, Οἰταίους, Αἰτωλούς, Εὐρυτᾶνας, Φθιώτας Ἀχαιοὺς καὶ Δόλοπας.

Ἀπήχησις τῶν περὶ τὸν πλάνητα αὐτῶν βίον περιπετειῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν σκληρῶν ἀγώνων των πρὸς τοὺς Ἰναχιεῖς καὶ Ἀχαιούς, οἵτινες κατῴκουν πρότερον τὴν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν χώραν, εἶναι ἡ παρὰ Πλουτάρχῳ διασωθεῖσα παράδοσις. (Κεφαλ. καταγρ. *Αἴτια Ἑλλην. XIII* (τὸ πτωχικὸν κρέας παρ' Αἰνιᾶσι;) Κατὰ ταύτην εἶχε δοθῆ χρησμὸς πρὸς μὲν τοὺς Ἰναχιεῖς ὅτι, ἂν δώσωσι μέρος τι τῆς χώρας των μὲ τὴν θέλησίν των, θὰ τὴν χάσωσιν ὁλόκληρον, πρὸς δὲ τοὺς Αἰνιᾶνας ὅτι, ἂν λάβωσι παρὰ τῶν Ἰναχιέων ἄνευ τινὸς βίας μέρος τι τῆς χώρας των, θὰ λάβωσιν ὁλόκληρον τὴν χώραν τῶν Ἰναχιέων. Τοῦ χρησμοῦ εὐνοϊκὴν λύσιν ὑπὲρ τῶν Αἰνιάνων παρεσκεύασεν ὁ εὐφυὴς Αἰνιὰν Τέμων. Ἐνεδύθη οὗτος ὡς ἐπαίτης καὶ μεταβὰς εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰναχιέων ἐζήτει ἐλεημοσύνην ἀπὸ τοὺς φρουροὺς οἵτινες τὸν συνέλαβον καὶ ἔφερον πρὸς τὸν βασιλέα των Ὑπέροχον. Ὁ βασιλεὺς πρὸς ἐμπαιγμὸν ἔδωκεν εἰς τὸν ἐπαίτην ἀντὶ τεμαχίου ἄρτου ἕνα βόλον χώματος, τὸν ὁποῖον ὁ ἐπαίτης ἐτοποθέτησεν ἐντὸς τῆς πείρας του καὶ ἀπῆλθε. Οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ ἐπαίτης ἐφάνη εὐχαριστημένος ἐκ τοῦ δείγματος ἐκείνου τῆς περιφρονήσεως τοῦ Ὑπερόχου καὶ τοῦτο προεκάλεσε τὴν ἀπορίαν των. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ των δὲ ν' ἀνεύρωσι τὸ αἴτιον, ὅπερ προεκάλεσε τὴν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν ἐπαίτην, ἐνεθυμήθησαν τὸν πρὸς τοὺς Ἰναχιεῖς δοθέντα χρησμὸν καὶ σπεύσαντες συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα νὰ συλλάβῃ τὸν ἐπαίτην ἐκεῖνον. Ὁ Τέμων ὅμως εἶχε προφθάσει νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰναχιέων ἀβλαβὴς τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχεν εὐχηθῆ νὰ τὸν διασώσῃ τάξας πρὸς αὐτὸν ἑκατόμβην. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο προεκάλεσε τότε τὴν μονομαχίαν μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰναχιέων Ὑπερόχου καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰνιάνων Φημίου, ὅστις καὶ ἐφόνευσε τὸν πρῶτον. Ἡ νίκη τοῦ Φημίου ἐξησφάλισε τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Αἰνιάνων εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰναχιέων, διότι ἀπεδέχθησαν οὗτοι τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἐχθρῶν των εἰς τὴν χώραν των ὡς θέλησιν τοῦ θεοῦ. Μὲ τὸν μῦθον αὐτόν, ὅστις ἔχει πολλὰ ὅμοια στοιχεῖα μὲ τὸν πολυθρύλητον μῦθον τοῦ Κόδρου, λήγουν οἱ προϊστορικοὶ τῶν Αἰνιάνων χρόνοι.

β'. Οἱ Αἰνιᾶνες κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.—Κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους οἱ Αἰνιᾶνες μετὰ τῶν κατοικούντων περὶ τὰς Θερμοπύλας λαῶν τῆς Οἴτης, Μαλιέων, Δολόπων καὶ Λοκρῶν ἀποτελοῦσι τὴν Οἰταίαν ἀμφικτυονικὴν ὁμάδα (τὴν Πυλαίαν), ἥτις συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς τοῦ Παρνασσοῦ συναπετέλεσε βραδύτερον τὴν μεγάλην ἀμφικτυονίαν ἑλληνικῶν λαῶν μὲ μόνιμον ἕδραν τοὺς Δελφούς. Οἱ Αἰνιᾶνες ὅμως ἐκαυχῶντο ὅτι εἰς τὴν ἀμφικτυονικὴν ὁμάδα τῶν Δελφῶν εἶχον περιληφθῆ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀμφικτύονος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ μυθολογουμένου ἱδρυτοῦ τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου τῶν Δελφῶν (Παυσ. Χ. 8)· τοῦτο ὅμως εἶναι μόνον μία ἔνδειξις ὅτι οἱ Αἰνιᾶνες ἦσάν ποτε ἐκ τῶν περὶ τοὺς Δελφοὺς περιοικούντων λαῶν ὡς καὶ αἱ προορηθεῖσαι παραδόσεις συνηγοροῦσι.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ξέρξου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος οἱ Αἰνιᾶνες, ὡς καὶ πάντα τὰ πρὸς Β. τοῦ Κιθαιρῶνος ἑλληνικὰ φῦλα, ὄχι μόνον ἔδοσαν γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα ὑποταγῆς, εἰς τὸν Πέρσην μονάρχην, ἀλλὰ καὶ στρατὸν (Ἡροδ. Ζ' 132 καὶ 185). Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἱ Αἰνιᾶνες ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Λακεδαιμονίων, διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὸ 427 συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Μαλιέων, Δολόπων καὶ τινων Θεσσαλῶν ἐπετέθησαν κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Ἡρακλείας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς κατοίκους τῆς ὑπὸ τῶν Αἰνιάνων καὶ τῶν ἄλλων Οἰταίων λαῶν καταστραφείσης Τραχῖνος, καὶ ἐνίκησαν τοὺς Ἡρακλεώτας καὶ τοὺς ὀλίγους Λακεδαιμονίους, οἵτινες ἔτυχον νὰ εἶναι ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τὸν ἔφορον Ξενάρην τὸν υἱὸν τοῦ Κνίδιος, ὅστις καὶ ἐφονεύθη κατὰ τὴν μάχην (Θουκ. V.51.1). Κατὰ τὸ 414 π.Χ. ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἆγις ἔλαβε διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοὺς Αἰνιᾶνας καὶ τοὺς ἄλλους Οἰταίους λαοὺς καὶ ὁμήρους καὶ χρήματα χάριν τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων καὶ οὕτως ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ἔχθραν των. Αἰνιᾶνες μισθοφόροι μετὰ Δολόπων καὶ Ὀλυνθίων εἶχον μετάσχει καὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξου ὑπὸ τὸν Θεσσαλὸν Μένονα (401 π. Χ.). Τὴν κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἔχθραν των ἐξηκολούθησαν οἱ Αἰνιᾶνες καὶ κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα· οὕτω κατὰ τὴν μάχην τῆς Κορωνείας (394 π. Χ.) εἶχον ταχθῆ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀγησιλάου καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχον παράσχει τὴν συνδρομήν των πρὸς τοὺς Θηβαίους. Κατὰ τὸν Ἱερὸν πόλεμον ἐτάχθησαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Φωκέων καὶ τόσον πάθος ἐκδικήσεως ἐξεδήλωσαν μετὰ τῶν ἄλλων Οἰταίων, ὥστε προέτειναν νὰ κρημνισθῶσι πάντες οἱ ἐν ἡλικίᾳ στρατεύσεως Φωκεῖς ἀπὸ τῶν βράχων ὡς ἱερόσυλοι (Αἰσχ. περὶ παραπρεσβείας 142). Κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον (323 π.Χ.) οἱ Αἰνιᾶνες μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀντιπάτρου παρὰ τὸ Ἡράκλειον ὑπὸ τοῦ Λεωσθένους ἀπεστάτησαν μετὰ τῶν Δολόπων ἀπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ ἐβοήθησαν τὸν Λεωσθένη νὰ πολιορκήσῃ τὴν Λαμίαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε καταφύγει ὁ Ἀντίπατρος (Διοδ. 18, 11). Κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν ὑπὸ τὸν Βρέννον (279 π.Χ.) οἱ Αἰνιᾶνες διὰ ν' ἀπαλλάξωσι τὴν χώραν των τὸ ταχύτερον ἀπὸ τῆς λεηλασίας τῶν βαρβάρων τούτων ἐπιδρομέων, ὡδήγησαν αὐτοὺς διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ (τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ὑδάρνης κατὰ τὸ 480 π. Χ. εἶχεν ἀκολουθήσει, ὅτε κατέλαβε τὰ νῶτα τῶν ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ τὸν ἡρωϊκὸν Λεωνίδαν πεσόντων), ὄπισθεν τῶν ἐν Θερμοπύλαις φρουρούντων Φωκέων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὰς πρὸς ὑποστήριξίν των ἠγκυροβολημένας παρὰ τὸ στενὸν Ἀττικὰς τριήρεις. Βραδύτερον οἱ Αἰνιᾶνες ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Αἰτωλούς, Ἀθαμᾶνας καὶ τέλος τοὺς Μακεδόνας ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠλευθερώθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ πρὸ τῆς πλήρους καταλύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου. Ἐπὶ Αὐγούστου οἱ Αἰνιᾶνες ἐστερήθησαν τῆς εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων ψήφου των, δοθείσης εἰς τοὺς Νικοπολίτας, καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ συντελῶσι μετὰ τῶν Θεσσαλῶν (Παυσ. Χ. 8.3). Βραδύτερον τὸ ὄνομα τῶν Αἰνιάνων ἐξηφανίσθη τελείως ὡς φύλου ἑλληνικοῦ. Ὡς νέος Οἰταῖος λαὸς ἀναφέρονται οἱ Ὑπαταῖοι, οἵτινες εἶναι κράμα Αἰνιάνων καὶ Αἰτωλῶν.

γ'. «Κοινὸν τῶν Αἰνιάνων».—Οἱ Αἰνιᾶνες ὑστερήσαντες, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα Ἑλληνικὰ φῦλα εἰς τὴν συμβολήν των πρὸς δημιουργίαν μνημείων, τοῦ τε λόγου καὶ τῶν τεχνῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἄφησαν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, πολὺ ὀλίγας πληροφορίας περί τε τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου των. Καὶ αὐταὶ αἱ μυθολογικαὶ παραδόσεις των, μολονότι ἔζησαν βίον πλάνητα καὶ περιπετειώδη, εἶναι πολὺ πενιχραί. Δύο εἶναι οἱ ἐθνικοί των ἥρωες, οἱ προμνημονευθέντες Φήμιος καὶ Τέμων. Ἀμφότεροι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των διὰ δόλου, διότι καὶ ὁ Τέμων ἐξηπάτησε τοὺς Ἰναχιεῖς ὑποκριθείς, ὡς εἴδομεν, τὸν ἐπαίτην, καὶ ὁ Φήμιος ἐφόνευσε τὸν βασιλέα τῶν Ἰναχιέων Ὑπέροχον διὰ δόλου, βαλὼν αὐτὸν μὲ λίθον, ὅτε ἔστρεψε νὰ ἴδῃ τίς ἦτο ὁ βοηθός του, διὰ τὸν ὁποῖον τὸν ἤλεγξεν ὁ Φήμιος εἰπὼν πρὸς αὐτὸν ὅτι ἦλθε νὰ μονομαχήσῃ μὲ βοηθὸν (ἐννοῶν τὸν συνοδεύοντα τὸν Ὑπέροχον κύνα). Ὁ δόλος φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ ἄρχουσα ψυχικὴ ἰδιότης τῆς φυλῆς των, τὸ ἰδανικόν των ἴσως. Εἶναι ὁ δόλος τὸ ὅπλον τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν ζώντων περιπετειώδη βίον. Ἐκτὸς τοῦ Φημίου καὶ τοῦ Τέμωνος ἐκ τῶν μυθικῶν χρόνων διεσώθη μόνον τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Οἰνόκλου, ἀλλ' ὄχι ὡς ὄνομα ἐθνικοῦ ἥρωος, ἀλλ' ὡς ὄνομα ἀναξίου βασιλέως, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάγησαν οἱ Αἰνιᾶνες λιθοβολήσαντες αὐτόν. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν χρόνων, ὅτε μονίμως ἔχουν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν κατοικουμένην χώραν, ζῶσι κατὰ κώμας, αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἄνευ βασιλέων ἀλλὰ συνδεδεμένοι μὲ χαλαροὺς ὁμοσπονδιακοὺς δεσμούς, ὡς φαίνεται, ἀφοῦ συνηνωμένοι συναγωνίζονται κατὰ τῶν παραβλαπτόντων τὰ κοινὰ συμφέροντά των. Τὴν κοινὴν ἐνέργειάν των εἴδομεν εἰς τὴν ἐπίθεσίν των κατὰ τῆς Ἡρακλείας, τῆς ὁποίας τὴν κτίσιν ἀντελήφθησαν ὡς ἐχθρικὸν ὁρμητήριον τῶν Λακεδαιμονίων ἐναντίον τῆς χώρας των.

Ἡ ὁμοσπονδία τῶν Αἰνιάνων λαμβάνει πληρεστέραν μορφὴν καὶ ἐμφανίζεται ὑπὸ τὸ σύνηθες ὄνομα τῶν ὁμοσπονδιακῶν πολιτειῶν ὡς «Κοινὸν» καλουμένη «Κοινὸν τῶν Αἰνιάνων», ὅτε ἐκτίσθη ὡς κοινὴ πρωτεύουσα τῶν ὁμοσπόνδων κωμῶν ἡ Ὑπάτη. Τὸ κοινὸν τῶν Αἰνιάνων ἔχει περίπου τὴν μορφὴν τῶν κοινῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν φύλων. Ἑκάστη κώμη ἐκλέγει, κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ της, τοὺς ἀντιπροσώπους της, οἵτινες συνέρχονται εἰς τὴν κοινὴν πρωτεύουσαν Ὑπάτην καὶ ἐκλέγουσι τὴν ἀνωτάτην πενταμελῆ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν τῶν Αἰνιάνων, τοὺς «αἰνιάρχας» ὑπὸ ἕνα πρόεδρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναγράφεται, συνήθως, καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων. Αἱ ἐπίσημοι ἀποφάσεις ἐκδίδονται ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοῦ καὶ φέρουσι τὸν συνήθη τύπον «ἔδοξε κλπ.» καὶ εἶναι ἡ λύσις συνοριακῶν ἀμφισβητήσεων, ἡ ἀπονομὴ προξενίας εἰς κατοίκους ἄλλων πόλεων, ἡ ἀπονομὴ τιμῶν, εἴτε εἰς πολίτας τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων, εἴτε καὶ εἰς ξένους κ. ὅ. κ. Ἑκάστη ὅμως πόλις τοῦ κοινοῦ ἔχει αὐτοδιοίκησιν, ἔχουσα ἰδίους ἄρχοντας καὶ ἐκδίδουσα καὶ ἀποφάσεις λαμβανομένας ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν πολιτῶν της (βλ. λ. Ὑπάτη, Ἐρυθραί), ὑπὸ τὸν κρατήσαντα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὅρον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι «ἡ πόλις κλπ.» ἢ «ὁ δῆμος κλπ.». Ὅτε οἱ Αἰνιᾶνες ἐστερήθησαν τῆς ψήφου των εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων τῶν Δελφῶν καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ συντελῶσι μετὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἑκάστη πόλις τῶν Αἰνιάνων ἀπέστελλε τοὺς ἀντιπροσώπους της κατ' ἔτος εἰς τὴν Λάρισαν.

δ'. Νομίσματα τῶν Αἰνιάνων.—Τὰς περὶ τῶν Αἰνιάνων πληροφορίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν συμπληροῦσι τὰ νομίσματα τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων. Ὅπως καθυστέρησαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις πολιτισμοῦ οἱ Αἰνιᾶνες, οὕτω καθυστέρησαν καὶ ἐν τῇ κοπῇ νομισμάτων. Ἡ ἔλλειψις συγκροτήσεως πολιτείας μὲ ἰσχυροὺς δεσμοὺς ἐν κοινῇ πρωτευούσῃ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας ἐπεβράδυναν τὴν κοπὴν νομισμάτων μέχρι τοῦ 400 π.Χ. ὁπότε ἐκόπη τὸ πρῶτον ἀργυροῦν νόμισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων. Τὸ νομίσματα τῶν Αἰνιάνων ἀνήκουν εἰς δύο χρονικὰς περιόδους. Ἡ πρώτη ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος καὶ λήγει κατὰ τὰ μέσα αὐτοῦ (344 π. Χ.) ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β' συνυπέταξε φαίνεται μετὰ τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἵδρυσε τὰς τετραρχίας, καὶ τὴν χώραν τῶν Αἰνιάνων. Ἡ δευτέρα ἀρχίζει μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Αἰτωλικῆς συμμαχίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον ὡς ὑποτελεῖς, καὶ λήγει μὲ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ρώμην (146 π. Χ.).

Τὰ νομίσματα τῆς Α' περιόδου ἔχουν κοπῆ κατὰ τὸν Αἰγινητικὸν σταθμητικὸν κανόνα, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὑπῆρχον ἐμπορικαὶ σχέσεις μεταξὺ Αἰνιάνων καὶ Αἰγίνης, διενεργούμεναι διὰ τῆς διὰ Φωκίδος, Βοιωτίας καὶ Μεγαρίδος ἐμπορικῆς ὁδοῦ, ἐνῷ τὰ τῆς Β' περιόδου ἔχουν ἀντιγραφὴ ἐκ τῶν νομισμάτων τῶν Ἀθηνῶν, συνήθως, καὶ σπανιώτερον τῆς Κορίνθου, ὅπερ μαρτυρεῖ, ἂν ὄχι τὴν ὕπαρξιν ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ Αἰνιάνων καὶ Ἀθηνῶν καὶ Αἰνιάνων καὶ Κορίνθου, ἀναμφισβητήτως ὅμως τὴν καλλιτεχνικὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο μεγάλων ἐκείνων πόλεων τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸν ἡμιπολίτιστον λαὸν τῶν Αἰνιάνων. Τὰ νομίσματα τῆς Α' περιόδου φέρουσιν ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως, συνήθως, τὴν κεφαλὴν Διὸς μετὰ στεφάνου ἐκ δάφνης, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας πολεμιστὴν ῥίπτοντα ἀκόντιον καὶ κρατοῦντα πέτασον ἢ πέλτην καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΝΙΑΝΩΝ ἢ σφενδονήτην κρατοῦντα πέτασον ἢ σπάθην καὶ ἀκόντιον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΝΙΑΝΩΝ πλήρη ἢ καὶ συγκεκομμένην (ΑΙΝΙΑΝ). Τὰ νομίσματα τῆς Β' περιόδου φέρουσι, συνήθως, ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως κεφαλὴν Ἀθηνᾶς μετὰ κράνους Ἀθηναϊκοῦ ἢ Κορινθιακοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας, συνήθως, σφενδονήτην ἢ πολεμιστὴν μὲ ἀκόντιον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΝΙΑΝΩΝ. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν νομισμάτων τῆς Β' περιόδου εἶναι ὅτι φέρουσι πάντα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ αἰνιάρχου, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὁποίου ἐκόπη τὸ νόμισμα. Τὰ ὡραιότερα τῶν νομισμάτων τῶν Αἰνιάνων εἶναι τὰ νομίσματα τῶν Ὑπαταίων Αἰνιάνων (βλ. λ. Ὑπάτη). Οἱ εἰς τὰ νομίσματα τῶν Αἰνιάνων ἀπεικονιζόμενοι σφενδονήτης καὶ ἀκοντιστὴς πιστεύεται ὅτι εἶναι οἱ δύο ἐθνικοὶ τῶν Αἰνιάνων ἥρωες, ὁ βασιλεὺς Φήμιος καὶ ὁ Τέμων.

Τὴν ἀνάμνησιν τῶν δύο ἐθνικῶν ἡρώων των διετήρησαν οἱ Αἰνιᾶνες καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ ἐξεδήλωσαν τὸν πρὸς αὐτοὺς σεβασμόν των ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀπεικόνισιν αὐτῶν εἰς τὰ νομίσματά των, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ἔθιμα τῆς λατρείας των. Οὕτως εἰς ἑκάστην ἐπίσημον θυσίαν περιέβαλλον διὰ τοῦ πάχους τοῦ θυσιαζομένου ζῴου, «τοῦ ἱερείου τῷ δήμῳ», λίθον τινά, ὅστις ἐπίστευον ὅτι ἦτο ὁ λίθος διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Φήμιος ἐφόνευσε τὸν Ὑπέροχον καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἱερὸς δι' αὐτούς, καὶ εἰς ἑκάστην ἑκατόμβην πρὸς

Digitized by Google

τὸν Ἀπόλλωνα πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης των πρὸς τὸν Τέμωνα διένεμον τὰς ἐκλεκτοτέρας μερίδας τῶν θυσιαζομένων ζώων πρὸς τοὺς ἐπιζῶντας ἀπογόνους του.

Οἱ Αἰνιᾶνες ἦσαν δεινοὶ σφενδονῆται κατ' ἀρχάς, καὶ ἔμπειροι τοξόται καὶ ἀκοντισταὶ βραδύτερον· πρὸς τούτοις δὲ δεινοὶ ἱππεῖς. Ὁ Ξενοφῶν (Κυρ. Ἀναβ. VI. 1. 7) χαρακτηρίζει αὐτοὺς καὶ ὡς δεινοὺς χορευτάς, ἔχοντας καὶ ἴδιον χορόν, τὴν καρπαίαν, ἥτις ἦτο ὄρχησις μιμητικὴ συγκρούσεως ζευγηλάτου καὶ ληστοῦ—ἐν ρυθμῷ πρὸς τὸν αὐλὸν— μὲ διπλῆν λύσιν, διότι ἄλλοτε μὲν ὁ ζευγηλάτης μαχόμενος πρὸ τοῦ ζεύγους του κατίσχυε καὶ συλλαμβάνων τὸν ληστὴν ἔζευγνυε τοῦτον μετὰ τῶν βοῶν του, ἔχοντα δεμένας τὰς χεῖρας ὄπισθεν, ἄλλοτε δὲ ἐπεκράτει ὁ ληστής, ὅστις δένων τὸν ζευγηλάτην συναπῆγεν αὐτόν τε καὶ τὸ ζεῦγος τῶν βοῶν του.

Εἰς τὸ «Ἐγκώμιον τοῦ Δημοσθένους», νόθον ἔργον τοῦ Λουκιανοῦ, οἱ Αἰνιᾶνες χαρακτηρίζονται ὡς ἀπόλεμοι, διότι λέγεται ἐκεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε δὲν εἶχον τὸν Δημοσθένη, ἦσαν Αἰνιᾶνες καὶ Θεσσαλοί.

Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Αἰνιᾶνες. Οἰκογένεια καταγομένη ἐκ Φθιώτιδος, τῆς ὁποίας πλεῖστα μέλη διεκρίθησαν κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βασιλείου.

1) Ὁ πρῶτος λαβὼν τὸ ὄνομα *Παπᾶ-Ζαχαρίας*, ἐκ Μαυρίλου τοῦ Τυμφρηστοῦ, δι' ὃ καὶ Αἰνιὰν ὠνομάσθη, ἀφοῦ ἐμορφώθη ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι καὶ εἰς τὸ Καρπενήσιον, γενόμενος οἰκονόμος καὶ καταστὰς γνωστὸς εἰς τὴν βασιλεύουσαν διὰ τὰς πολλάς του ἐγκυκλίους γνώσεις, προσεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἐδίδαξε τὰ τέκνα τῶν ἀρχοντικῶν τοῦ Φαναρίου οἰκογενειῶν. Προστατευόμενος ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Διερμηνέως τοῦ Στόλου Δ. Μουρούζη, διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Θεραπείοις Σχολείου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Φαναριωτῶν καὶ ἄλλων Κωνσταντινουπολιτῶν, ὅσοι διεκρίθησαν κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπῆρξαν μαθηταί του. Ὁ Ζαχαρίας Αἰνιάν, μυηθεὶς μεταξὺ τῶν πρώτων τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ ἐνθέρμως ἀσπασθεὶς τὰς ἀρχάς της, δι' ὅλων τῶν μέσων εἰργάσθη ὥστε νὰ φανῇ χρήσιμος εἰς τοὺς διὰ τῆς βασιλευούσης διερχομένους ἀποστόλους της, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ στέγην παρεῖχε καὶ μέσον ἐπικοινωνίας ἐγίνετο. Ἰδιαιτέρως συνδεθεὶς μετὰ τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, ἐθρήνησε τὸν θάνατόν του δι' ἀρχαιοπρεποῦς ἐπιτυμβίου καταλήγοντος εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ τάφου κραυγὴν τοῦ μεγάλου Φιλικοῦ: «...Ἑλλὰς σώζου. Φοίνικος δ' ἅπτου καὶ τοῦ κυπαρίσσου. Ἐγείρου ὡς τάχιον... Σώζεσθε, φίλοι...», καὶ ὅπερ προορισθὲν διὰ τὸν ἀπέριττον τάφον τῆς ἐν Ἀρναούτκιοϊ ἐκκλησίας περιεσώθη ἀπὸ τὸν Ἐμμ. Ξάνθον. Παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ Αἰνιᾶνι ἀναφέρεται ὅτι ἐξενίσθησαν ὁ Περραιβός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος (Παπαφλέσσας) ὅστις καὶ χάρις εἰς αὐτόν, ἀπὸ ἀχαλινώτου καὶ ὁρμητικοῦ «τρελλόπαπα», μικρὸν κατὰ μικρὸν διεμορφώθη εἰς τὴν ὑπέροχον μορφὴν ἥτις τόσην ἐπίδρασιν ἔσχε διὰ τῶν ἐνεργειῶν της εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοιαύτην εὐθανασίαν ἀπέκτησεν εἰς τὸ Μανιάκι. Συλληφθεὶς μετὰ τοῦ υἱοῦ του Χριστοδούλου, κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὀλίγον ἔλειψε νὰ πέσῃ θῦμα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας κατώρθωσε νὰ σωθῇ ὡς ἐξόριστος οὕτως εἰπεῖν εἰς Κίον τῆς Βιθυνίας, μέχρι τοῦ 1827, ὁπότε, ἀσθενὴς καὶ ἐξηντλημένος, κατώρθωσε νὰ περαιωθῇ εἰς τὴν γενέτειραν, ὅπου ἄγνωστον εἶναι πότε ἀκριβῶς ἀπέθανε.

2) *Γεώργιος.* Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ζαχαρίου, ἐγεννήθη εἰς Μαυρίλον τοῦ Τυμφρηστοῦ τῷ 1788 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1848. Μικρὸς ἔτι, παρελήφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον μὲν παρ' αὐτοῦ εἰς τὰ Θεραπειά, κατόπιν δὲ εἰς τὴν ἀνακαινισθεῖσαν τότε Σχολὴν τῆς Ξηροκρήνης (Κουρουτσεσμὲ) καὶ τέλος εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του προσεκλήθη διδάσκαλος εἰς Προῦσαν. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ, προτιμήσας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ὡς διδάσκαλος τῶν τέκνων του. Τότε ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι μόνον διὰ δραστηρίων ἐνεργειῶν τὸ μυστήριον θὰ ἐξηπλοῦτο εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας, συνέστησεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρους τὴν διασπορὰν τῶν ἀποστόλων, ἀναλόγως τῆς ἐπαρχίας ἐξ ἧς ἕκαστος κατήγετο. Τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν κατῆλθεν εἰς Φθιώτιδα περὶ τὸ 1820.

Διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ μάλιστα ἀπέσπασεν ἐντολὴν τῆς Πύλης ὅπως ἐξελέγξῃ τὸν Κοτζάμπασην τοῦ Πατρατζικίου (Ὑπάτης), κατορθώσας δὲ νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ ἤρχισε νὰ κατηχῇ τοὺς συμπατριώτας του. Ἀλλ' εἴτε διότι ἐγέννησε φόβους εἰς τοὺς προκρίτους, εἴτε διότι ἐξήγειρε τὴν μῆνιν τοῦ προκατόχου του, κατηγγέλθη εἰς τὸν Μουτεσελίμην τοῦ Ζητουνίου (Λαμίας) Καραοσμὰν-Ἀλῆ πασᾶν, καὶ συλληφθεὶς ἐπρόκειτο νὰ ἀνασκολοπισθῇ. Ἐν τούτοις κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ ὑποκριθεὶς τὸν προβατέμπορον, καταφυγὼν πρὸς τὸν ἁρματωλὸν Μῆτσον Κοντογιάννην καὶ ἐπὶ μῆνας ἐκρύβη ἐν Ἀκαρνανίᾳ παρὰ τῷ Τζόγκᾳ καὶ Ἀλεξ. Βλαχοπούλῳ. Ἐκεῖ εἰργάσθη ἐπωφελούμενος τῶν ταραχῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφερον αἱ βουλγαρικαὶ ὁρδαὶ τοῦ Μπεχλιβὰν-Μπαμπᾶ-πασᾶ, ὅστις διαταχθεὶς νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, πράγματι κατετυράννησε τοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἅμα τῇ ἐκρήξει τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα του πλήρης ἐνθουσιασμοῦ πολεμικοῦ, καὶ γνώστης πολλῶν πραγμάτων, ἐπεβλήθη εἰς τοὺς συμπατριώτας του εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀπέκτησε μεγίστην αἴγλην. Διὰ τοῦτο καὶ πάντοτε εἰς ὅλας τὰς Συνελεύσεις, χωρὶς καμμίαν ἀντίρρησιν, ὡς ὁ ἄριστος, ἐστέλλετο Παραστάτης ἢ Πληρεξούσιος. Ἠγαπᾶτο δὲ καὶ ἐξετιμᾶτο τόσον ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, μολονότι, πολλάκις, ὅπως διαφαίνεται εἰς διασωθείσας ἐπιστολάς του, ἠναγκάζετο νὰ ἔρχεται εἰς συχνὰς προστριβὰς πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ δημιουργῇ ζητήματα, διὰ νὰ προκαλέσῃ τὸν ζῆλον ἢ ν' ἀποτινάξῃ τὸν λήθαργον κυριωτάτων τοῦ ἀγῶνος παραγόντων, καθευδόντων λόγῳ καμάτου. Ὀξυνούστατος καὶ παρατηρητικός, δι' αὐτὸ ἐπροτιμήθη κατὰ τοὺς πρώτους καταρτισμοὺς τῆς Διοικήσεως, ὅταν ἀκόμη ἡ Κυβέρνησις ἦτο εἰς τὰ σπάργανά της, καὶ διωρίσθη ἐπί τι διάστημα Ὑπουργὸς τῆς Ἀστυνομίας. Ὅταν ὅμως ἠγγέλθη ἡ μεγάλη ἐκστρατεία τοῦ 1823 ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγνώσθη πόσος καὶ ποῖος στρατὸς ἠκολούθει τὸν Μουσταῆ πασᾶ Σκόντρα καὶ τὸν Ὀμὲρ πασᾶ Βρυώνη, ἐνετάλη ὑπὸ τῆς Διοικήσεως νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἵνα τὴν προασπίσῃ, ἐμψυχώνων τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἐπιβλέπων τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὅλης ἀμύνης.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰργάσθη ἀκαταπαύστως, ὁ Γεώργιος Αἰνιάν, προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, πολλὰ δὲ προέλαβε δεινά, χάρις εἰς τὴν πολιτικήν του σύνεσιν καὶ τὴν δεξιοτεχνίαν του, ὅσον ἀφορᾷ τὴν καταγγελθεῖσαν τότε δῆθεν «προδοσίαν» τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη. Διότι τρομερὰς συνεπείας ἤθελεν αὐτὴ ἔχει, ἂν δὲν ἐπεκράτει τὸ ψύχραιμον πνεῦμα τῆς διαλλαγῆς, ἔργον ἀποκλειστικῶς ἰδικόν του. Χάρις εἰς τὴν ἱκανότητα, ἣν ἐπέδειξε τότε, ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ναυπλίου τὸν διώρισεν Ἔφορον τῶν στρατευμάτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῷ πραγματικῷ τέλει νὰ συμβιβάζῃ τὰ διεστῶτα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν, ὁσάκις ἤριζον μεταξύ των καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἰδίως, συλλήβδην λαμβανομένων, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.

Πολιτικὸς κυρίως, ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν διεκρίθη ταυτοχρόνως καὶ ὡς στρατιωτικός. Οὕτω, χάρις εἰς τὴν ψυχραιμίαν του καὶ τὸ θάρρος, διέσωσε τὴν Μονὴν τῆς Βαρνακόβας παρὰ τὴν Ναύπακτον, ὀργανώσας αὐτὴν μετ' ἐλαχίστων νεοσυλλέκτων τοὺς ὁποίους ὡδήγει διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα. Κατὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀναθέσεως τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ τὸν φυλακίσῃ εἰς τὸ Μπούρτζι τοῦ Ναυπλίου, διότι εἶχε κηρυχθῇ ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεμούρ, υἱοῦ τοῦ μετέπειτα Βασιλέως τῶν Γάλλων Λουδοβίκου-Φιλίππου, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριζεν ὁ Γάλλος στρατηγὸς Ρώς.

Σταλεὶς ἐν τούτοις πληρεξούσιος τῆς Γ' ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως, ἢ μᾶλλον, ταχθεὶς παρ' αὐτήν, ἐξελέγη τὴν 12 Ἀπριλίου 1826 μέλος τῆς δεκατριμελοῦς Ἐπιτροπῆς, εἰς ἣν ἀνετέθη ἡ μέσῳ τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει Στράτφορδ Κάνιγγ, διαπραγμάτευσις μετὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, πρὸς σύναψιν συμφωνίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θυσιῶν τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχὶ πλέον τῶν προτέρων ὑποχωρήσεων. Μετά τινα ὅμως χρόνον, ὁ Γεώργιος Αἰνιὰν συνετάχθη μετὰ τῶν εἰς Αἴγιναν παρὰ τῇ Κυβερνήσει συντεταγμένων πληρεξουσίων, ὡς ἀντιπρόσωπος δὲ αὐτῶν συνεννοήθη πρὸς τοὺς ἐν Ἑρμιόνῃ δυσηρεστημένους, καὶ συνειργάσθη ὅπως καθορισθῇ ἡ Τροιζὴν ὡς τόπος κοινὴς τῶν Πληρεξουσίων τοῦ ἔθνους Συνελεύσεως.

Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Καποδιστρίου, ἡ Δ' ἐν Ἄργει Συνέλευσις τὸν κατέστησεν οὕτως εἰπεῖν ἐνδιάμεσον παράγοντα μεταξὺ αὐτῆς, ἐπιμενούσης εἰς τὸν δημοκρατισμόν της, καὶ τοῦ Κυβερνήτου ὅστις ἐθεώρει τὴν Ἑλλάδα ἄωρον ἔτι διὰ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν. Διωρίσθη ὅμως παρ' αὐτοῦ γερουσιαστής, διότι πολὺ ἐτιμᾶτο καὶ ἐξηκολούθει νὰ ἐπιβάλλεται χάρις εἰς τὴν ἔκτακτον ὀξύνοιάν του. Κατόπιν διοικήσας τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Εὔβοιαν, ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, μετέσχε τῆς κινήσεως πρὸς παραχώρησιν Συντάγματος, ἐγένετο πληρεξούσιος καὶ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843 καὶ ὀνομασθεὶς Γερουσιαστὴς παρέμεινεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τέλους τῆς ζωῆς, γενόμενος ἐν τῷ μεταξύ, εἰς δύο Κυβερνήσεις τοῦ Μαυροκορδάτου, Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ἐστάθη τὸν πολιτικὸν βίον πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν ὁ Γεώργιος Αἰνιάν. Περὶ τὰς δυσμὰς ὅμως τοῦ βίου ὁπότε περισσότερον χρόνον εἶχε διαθέσιμον, κατέτριψεν ἰδιαιτέρως εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰ ἐπεμελήθη ἐνισχύων τὴν ἐν Λαμίᾳ παρὰ τῶν ἀδελφῶν του Αἰνιάνων ἐγκατασταθεῖσαν τυπογραφίαν, μίαν ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτέρας. Ἐξέδωσεν οὕτω διάφορα συγγράμματα, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως. Κατέγινεν ἐπίσης μετὰ ζήλου εἰς περιοδικὰ συγγράμματα ὡς ἡ «*Ἀθηνᾶ*» (ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὸ 1831) καὶ ἡ «*Ἰωνία*» (ἐν Ἀθήναις τῷ 1846). Εἰς ταῦτα ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους πραγματείας περὶ τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος, μεγάλως βοηθήσας τὴν μετονομασίαν τῶν Δήμων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

3) *Χριστόδουλος.* Δευτερότοκος τοῦ Ζαχαρία υἱός, ἐγεννήθη τῷ 1795 ἐν Μαυρίλῳ καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ πατρί, τὸν ὁποῖον συνηκολούθησεν κατὰ τὴν εἰς Κίον ἐξορίαν ἀπὸ τοῦ 1821 ἕως τὸ 1827, ὁπότε κατώρθωσε μετ' αὐτοῦ νὰ σωθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διορισθεὶς ἐπὶ Καποδιστρίου μέλος τοῦ Πανελληνίου, καὶ εἶτα Δικαστής, παρῃτήθη διότι ἔπαθε βαρυκοΐαν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ τὰς δίκας. Ἕνεκα τούτου ἀπεσύρθη εἰς Λαμίαν καὶ ἐπιδοθεὶς κυρίως εἰς τὴν τυπογραφίαν, ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἔκδοσιν ἔργων χρησίμων εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν καὶ εἰς τὸ ἀναγεννώμενον ἔθνος. Ἀπέθανε τῷ 1852.

4) *Δημήτριος.* Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Ζαχαρία, γεννηθεὶς ἐν Μαυρίλῳ τοῦ Τυμφρηστοῦ τῷ 1800 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1881. Σπουδάσας καὶ αὐτὸς παρὰ τῷ πατρί, κατελήφθη ὑπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀλλὰ χάρις εἰς τέχνασμα Ἕλληνος δημογέροντος ἀποκρύψαντος αὐτὸν ἐντὸς βαρελίου κατώρθωσε νὰ σωθῇ εἰς Ρωσίαν μετ' ἄλλων προσφύγων. Ἐκεῖθεν κατῆλθεν εἰς

τὴν Ἑλλάδα μέσῳ Αὐστρίας καὶ μετέσχε τοῦ Ἀγῶνος ὡς στρατιωτικός. Τῷ 1825, προσεκολλήθη παρὰ τῷ Καραϊσκάκῃ ὡς γραμματεύς, ὅπως ἦτο ὁ Γ. Γαζῆς καὶ ὁ Χατζῆς ἢ Χατζόπουλος, μεθ' οὗ εἶχε συνδεθῆ διὰ στενῆς φιλίας. Ἐκτιμηθεὶς ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον διὰ τὴν ταχυγραφίαν καὶ τὸ λεκτικόν του, ἔγινεν ἔκτοτε ἀχώριστος σύντροφός του. Εἰς τὴν Δόμπραιναν ἐπληγώθη, εἰς δὲ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1827 ἐπέδειξεν ἐξαίρετον ζῆλον καὶ γενναιότητα μεγάλην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ὁ Δημήτριος Αἰνιὰν ὅστις εἶχεν ἐπὶ τούτῳ κρατήσει σημειώσεις, ἔγραψε τὴν ἀπέριττον ἀλλὰ καὶ κλασσικὴν εἰς ὕφος καὶ πληροφορίας μονογραφίαν του περὶ τοῦ Καραϊσκάκη, τὴν ὁποίαν καὶ μετὰ πενταετίαν ἐξέδωσεν. Ἐν τῷ μεταξὺ τιμηθεὶς διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Καποδιστρίου, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοί του, κατέλαβεν ἐξεχούσας θέσεις διοικητικὰς καὶ δικαστικάς. Κατὰ τὴν Ἀντιβασιλείαν ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειάν της, καὶ ἔκτοτε ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντιμαχόμενος τὸν Ὄθωνα. Ἐπιθυμῶν νὰ παραμένῃ ἐν Λαμίᾳ λόγῳ τῆς τυπογραφίας, εἰς ἣν μετὰ ζήλου καὶ αὐτὸς ἐπεδίδετο, ἐθεώρησεν ὡς ἐκδήλωσιν δυσμενείας τὴν μετάθεσίν του εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν προαγωγήν του εἰς Ἐφέτην ἐν Ἀθήναις. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Δυναστείας ἀγών, ὅστις ἐξεδηλώθη ὀξύτατος τῷ 1847, ὁπότε τὰ μὲν κυβερνητικὰ ὄργανα παρεμβάντα κατὰ τὰς ἐκλογὰς παρεκώλυσαν τὴν ἐκλογήν του ὡς βουλευτοῦ, αὐτὸς δὲ μετέσχε τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκραγέντος Κινήματος Παπακώστα, Βαλατσοῦ καὶ Βελέντζα, κατασταλείσης δὲ τῆς ἀνταρσίας, ἐσώθη διαπεραιωθεὶς ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους.

Digitized by Google

Τότε ἀπώλεσε καὶ περιουσίαν καὶ βιβλιοθήκην. Διότι τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα, ἐδῄωσαν τὸν ἐν Λαμίᾳ οἶκον του. Ἀπώλεσε δὲ καὶ τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Γεώργιον, ἐκ συγκινήσεως παθόντα. Ἀμνηστευθεὶς μετά τινα χρόνον ἐπαναδιωρίσθη εἰς δημόσια ὑπουργήματα, μετὰ δὲ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Συνελεύσεως, διεκρίθη κατ' αὐτὴν εἰς πλείστας εὐκαιρίας, καὶ μετὰ τὴν λῆξίν της ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐν Λαμίᾳ, ὅπου κατεγίνετο εἰς τὰς προσφιλεστέρας τῆς σχολῆς του ἐργασίας. Πράγματι εἰς τὴν ἔκτακτον φιλοπονίαν, τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὸν πρακτικώτατον νοῦν τοῦ Δημητρίου Αἰνιᾶνος πολλὰ ὀφείλονται. Οὕτω, πλὴν τῆς βιογραφίας τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, ἐδημοσίευσε τὸ «Χρονολόγιον τοῦ 1857», εἶδος Ἡμερολογίου περιέχον κυρίως πληροφορίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, μελέτας ἀγρονομικὰς καὶ ἄλλας περὶ διανομῆς καὶ χρησιμοποιήσεως τῶν δημοσίων γαιῶν. Ὀφείλονται ἐπίσης εἰς αὐτὸν μεταξὺ ἄλλων ἡ «Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ» καὶ ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Γεωργίας». Τὰ δύο ταῦτα περιοδικὰ πονήματα, ἀποβλέποντα εἰς τὴν διάπλασιν τῆς νεολαίας ὅσον ἀφορᾶ τὰ θέματα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, κακῶς παραμεληθέντα, ἄφηναν τὴν χώραν εἰς προϊοῦσαν ἐξάντλησιν, ὑπῆρξαν ὑποδείγματα μεταγενεστέρων προσπαθειῶν, ἂν αὐτὰ ταῦτα δὲν ἀπέδωκαν τοὺς καρποὺς διὰ τοὺς ὁποίους τὰ προώρισαν οἱ ἐκδόται καὶ συγγραφεῖς των. Ἐν τῇ ἀπερίττῳ ὅμως σαφηνείᾳ των καὶ τῇ ἁπλότητι τῇ ἀληθῶς πατριαρχικῇ, παρέχουν πιστὴν τὴν εἰκόνα τῆς κυριαρχούσης κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους κεντρικῆς σκέψεως, ὅτι πρέπει ὁ γνωρίζων ὅ,τι δήποτε, ὁπωσδήποτε νὰ τὸ μεταδίδῃ εἰς τὸν πλησίον, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, κατὰ τὴν ἀντίδοσιν ταύτην τῶν φώτων, ἔστω καὶ ἀμυδρῶν, θ' ἀποτελεσθῇ φωτεινοτάτη ἡ δέσμη τῆς κοινῆς γνώσεως.

5) ***Ἀγανίκη***. Θυγάτηρ τοῦ Γεωργίου Αἰνιᾶνος, σύζυγος τοῦ ἀρχιάτρου Ἰωάννου Μαζαράκη καὶ μήτηρ τῶν Κωνσταντίνου, Περικλέους καὶ Ἀλεξάνδρου Μαζαράκη-Αἰνιάνων (βλ. λ. Μαζαράκης-Αἰνιάν), γνωστοτάτη λογία καὶ ποιήτρια τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος.

Αἰνιανία, *Αἰνιανὶς* καὶ *Αἰνὶς* *[Γεωγρ.]*. Ἡ περὶ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Σπερχειοῦ καὶ μεταξὺ Τυμφρηστοῦ, Κόρακος, Οἴτης καὶ Ἀχαϊκῶν ὀρέων κειμένη ἑλληνικὴ χώρα, ἥτις κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Αἰνιάνων. Τὴν χώραν ταύτην κατῴκησαν οἱ Αἰνιᾶνες μετὰ πολλὰς καὶ περιπετειώδεις περιπλανήσεις, ὕστερον ἀπὸ τὴν ἐκ τῆς Πελασγιώτιδος Θεσσαλίας ἐκδίωξίν των ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν.

Πόλεις τῆς Αἰνιανίας, ἢ μᾶλλον κῶμαι, ἦσαν αἱ ἑξῆς: Ἔρυθος, Ἐρυθραί, Μακρακώμη, Πύρρα, Σπερχειαί, Κοροφαί, Κυθήρα, Λαπίθειον, Λάτνια, Φύρραξ καὶ ἡ σπουδαιοτέρα πασῶν Ὑπάτη ἢ Ὕπατα, ἥτις ἦτο καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰνιάνων (βλ. λ. Αἰνιᾶνες καὶ Ὑπάτη).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἴνιγμα (τὸ)· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *αἰνίσσομαι*. Λόγος εἰκονικός, σκοτεινὸς καὶ περιπεπλεγμένος, ἀντίκειται πρὸς τὸν ἁπλοῦν λόγον, ἤτοι τὸν σαφῆ καὶ εἰλικρινῆ· *«λέξω τορῶς σοι πᾶν ὅπερ χρῄζεις μαθεῖν, οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ' ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ»* Αἰσχ. Προμ. 609—610. *«οὐ δι' αἰνιγμάτων ἀλλ' ἐναργῶς γέγραπται ἐν τῇ ἀρᾷ»* Αἰσχίν. 3,70· συνεκφέρεται μετὰ τοῦ συνωνύμου *γρῖφος*· *«αἰνίγματα λέγεις, ὦ οὗτος, ἢ γρίφους συντίθης; ἀτέχνως γὰρ ὥσπερ ὁ Λοξίας οὐδὲν ἀποσαφεῖς»* Λουκ. Βίων Πρᾶσ. 14. ‖ Χαρακτηρίζεται ὡς αἴνιγμα πᾶς λόγος ἢ πρᾶξις τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι προφανής, καὶ καθόλου πᾶν ὅ,τι δὲν ἐμφανίζεται ἀκόλουθον φυσικῶς καὶ λογικῶς· οὕτω ὁ Δημοσθένης λέγει *«καὶ γέγονε τὰ πράγμαθ' ὥσπερ αἴνιγμα τῇ πόλει»* (Παπρεσβ. 446), διότι ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα ἀνέμενον οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰρήνης ἔπαθον δεινότερα παρὰ ἐὰν εἶχον πόλεμον· κοινότατον ἐν τῇ νεωτέρᾳ γλώσσῃ· *«ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ εἶναι ἕνα αἴνιγμα· τί γυρεύει ἐδῶ, πῶς ζῇ....»*. Τὸ αἴνιγμα ὡς λογοτεχνικὸν προϊὸν ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ τεχνογράφου Τρύφωνος ὡς ἑξῆς· ***«φράσις ἐπιτετηδευμένη κακοσχόλως εἰς ἀσάφειαν ἀποκρύπτουσα τὸ νοούμενον, ἢ ἀδύνατόν τι καὶ ἀμήχανον παριστάνουσα»***.

Β. Φ.

[ΛΑΟΓΡΑΦ.]. ΟΡΙΣΜΟΣ. Τί εἶναι αἴνιγμα δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ὁρισθῇ. Διότι ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ περιλαμβάνονται καὶ σήμερον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ποικίλα καὶ ποικίλης φύσεως πνευματικὰ παίγνια, οἷον γρῖφοι (βλ. λ.), ἀριθμητικὰ καὶ ἀλφαβητικὰ αἰνίγματα, ἀριθμητικὰ προβλήματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ἓν μόνον κοινὸν ἔχουν, ὅτι προβάλλονται ὡς προβλήματα πρὸς λύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πραγματευθέντες περὶ τῶν αἰνιγμάτων ἢ ἀποφεύγουν νὰ διατυπώσουν θετικὸν ὁρισμὸν ἢ δίδουν μὲν τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς πρόχειρον καὶ μετὰ πολλῶν ἐπιφυλάξεων. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ἐάν τις ἀποβλέψῃ εἰς ὅ,τι κυρίως λέγεται αἴνιγμα καὶ μάλιστα τὸ λαϊκόν, ὅπως ἔχει σήμερον, ἀποκλείσῃ δὲ τοὺς γρίφους καὶ τὰ λοιπὰ πνευματικὰ παίγνια, θὰ ἠδύνατο νὰ ὁρίσῃ τὸ αἴνιγμα ὡς ἀκολούθως: Αἴνιγμα συνήθως εἶναι ἡ δι' εἰκόνων, παρομοιώσεων καὶ ἄλλων ἀλληγοριῶν ἢ δι' ἀτελῶν ὁρισμῶν παράστασις ἢ περιγραφὴ πράγματός τινος ἢ ἐνεργείας (χωρὶς ἐννοεῖται καὶ νὰ ὀνομάζωνται ταῦτα), ἡ ὁποία προβάλλεται ὡς ἐρώτημα διὰ νὰ μαντεύσῃ ὁ ἐρωτώμενος τὸ ὑποκρυπτόμενον. Ὡς παραδείγματα ἂς χρησιμεύσουν προχείρως τὰ ἀκόλουθα:

Α' εἰκόνος

Ἕνα ταψάκι βούτυρο ὅλον τὸν κόσμο ἀλείφει.
Ὁ ἥλιος. (Λαογραφία Β' 382, 67 σημ.).

Β' παρομοιώσεως

Ἀπὸ πάνω σὰν τηγάνι,
ἀπὸ κάτω σὰν μπαμπάκι,
κι' ἀπὸ πίσω σὰν ψαλίδι.
Τὸ Χελιδόνι. (Λαογραφία Β' 335, 21)

Γ' ἄλλης ἀλληγορίας.

Ἐκ τοῦ ἔσθοντος ἐξῆλθε βρῶσις καὶ ἐξ ἰσχυροῦ ἐξῆλθε γλυκύ,

γνωστὸν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Κριταὶ ΙΑ') αἴνιγμα, τὸ ὁποῖον ἐποίησεν ὁ Σαμψὼν ἀλληγορῶν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ πτῶμα τοῦ φονευθέντος ὑπ' αὐτοῦ λέοντος ἐσκήνωσαν μέλισσαι καὶ ἔκαμον μέλι, προέβαλε δὲ εἰς τοὺς Φιλισταίους πρὸς λύσιν.

Δ' ἀτελοῦς ὁρισμοῦ.

Αἷμα καὶ τομάριν ἔχει
μὰ μαλλὶ κι ὀρὰ δὲν ἔχει.
Ὁ Ψύλλος. (Λαογραφία Β' 332, 1).

ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ. Τὸ αἴνιγμα ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς εὐρύτατα ἐξηπλωμένας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τῶν λαῶν. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα αἰνίγματα εὑρίσκομεν εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἔτυχε νὰ ἔχωμεν πληρεστέρας κάπως πληροφορίας, οἷον Ἰνδούς, Ἑβραίους, Ἀσσυροβαβυλωνίους, Αἰγυπτίους, Ἕλληνας, Ρωμαίους καὶ Γερμανούς· σήμερον εὑρίσκομεν ἐπίσης τὸ αἴνιγμα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς εὐρωπαϊκούς, ἀσιατικούς, ἀφρικανικούς, ἀμερικανικοὺς λαούς, καθὼς καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Ὠκεανίας, τοὺς ἔχοντάς τινα πολιτισμὸν καὶ μὴ εὑρισκομένους εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως (*Tylor*, primitive cultur. London 1913 I 90).

Α'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Ἰνδούς*.—Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς τὸ αἴνιγμα ἦτο ἐν χρήσει ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἤδη εἰς τὰς Βάδας, τὰ παλαιότατα βιβλία τῶν Ἰνδῶν, εἰς ὡρισμένους ὕμνους, ὅπως τὸν πολὺ γνωστὸν ὕμνον τοῦ Dirghatamas (*Rig—Veda* μετάφρ. *Langlois* σ. 150) εὑρίσκομεν ἀρκετὰ αἰνίγματα. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ περιέχον ἐπῳδὰς βιβλίον Atharvaveda ἐσημειώθησαν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν αἰνίγματα, καθὼς καὶ τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος, τὴν Mahabharatam (Πρβλ. *Schultz. Wolfg.* ἐν Pauly—Wissowa *Real - Encyclopädie* ἐν ἄρθρῳ Rætsel στ. 74). Κατὰ δὲ τὴν δημοτελεστάτην καὶ ἐπιφανῆ ἑορτὴν τῆς θυσίας τοῦ ἵππου (açva medha) ἀπαραίτητον αὐτῆς συμπλήρωμα ἦτο ὁ μεταξὺ τῶν βραχμάνων αἰνιγματικὸς διάλογος, τοῦ ὁποίου στοιχεῖα εὐτυχῶς διεσώθησαν. Οὕτως ἐρωτᾶται: *Ποιὸς γυρίζει μοναχὸς καὶ ποιὸς ξαναγεννιέται; Ποιὸ εἶναι τὸ γιατρικὸ γιὰ τὸ χιόνι καὶ ποιὸ τὸ μεγάλο δοχεῖο;»* Ἀπόκρισις: *«Ὁ ἥλιος γυρίζει μοναχὸς καὶ τὸ φεγγάρι ξαναγεννιέται. Ἡ φωτιὰ εἶναι τὸ γιατρικὸ γιὰ τὸ χιόνι, ἡ γῆ τὸ μεγάλο δοχεῖο»*. Οἱ αἰνιγματικοὶ αὐτοὶ διάλογοι, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομά τους brahmodija, ὃ ἐστὶ περίπου γνῶσις τῆς ἱερᾶς σοφίας, δὲν ἦσαν ἁπλῶς παίγνια καὶ δοκιμασίαι τῆς ὀξυνοίας τῶν ἀγωνιζομένων, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχον θρησκευτικὴν σημασίαν, διότι ἐσκόπουν τὴν μυθολογικὴν ἑρμηνείαν τῆς ἑορτῆς, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀπετέλουν τὸν ἔλεγχον τῆς σοφίας τῶν βραχμάνων εἰς τὰ τῆς θρησκείας καὶ μυθολογίας, ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ἡ θρησκευτικὴ αὐτῶν κατήχησις.

Διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰνιγματικαὶ ἐρωτήσεις περὶ μυθολογικὰς ἀλληγορίας καὶ εἰκόνας κυρίως περιστρέφονται ἐπὶ οὐρανίων σωμάτων καὶ φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς λατρείας. Βραδύτερον οἱ αἰνιγματικοὶ οὗτοι ἀγῶνες, ἀπολυόμενοι πιθανῶς βαθμηδὸν τοῦ στενοῦ συνδέσμου πρὸς τὴν λατρείαν καὶ τὰ μυθολογούμενα αὐτῆς, ἔλαβον εἰς τοὺς Ἰνδοὺς σημαντικωτάτην ἐπίδοσιν, οἱ δὲ βασιλεῖς προέθετον πολύτιμα ἔπαθλα. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι ὁ βασιλεὺς Janaka εἰς ἕνα τοιοῦτον ἀγῶνα προέθεσε διὰ τὸν νικητὴν χιλίας ἀγελάδας μὲ κεχρυσωμένα τὰ κέρατα.

Τὰ τῆς αἰνιγματικῆς σοφίας τῶν Ἰνδῶν φαίνεται ὅτι εἶχον καταστῇ παροιμιώδη, ὅθεν καὶ εὑρίσκομεν εἰς τοὺς περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ψευδοκαλλισθενείοις μύθους τὸν Μακεδόνα βασιλέα, τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, προβάλλοντα, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀλεξανδρινῶν σοφῶν, ἀπόρους ἐρωτήσεις εἰς τοὺς Ἰνδοὺς βραχμάνας, τοὺς γυμνοσοφιστάς, καὶ ζητοῦντα τὴν λύσιν αὐτῶν. Οὕτω π. χ, ἐρωτᾷ: *«Τίνες ἄρα πλείονές εἰσιν, οἱ ζῶντες ἢ οἱ νεκροί;»* Οἱ δὲ εἶπον· *«Οἱ μὲν τετελευτηκότες πλείονες, ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν μὴ ὄντων μέτρον· οἱ γὰρ ὁρώμενοι πλείονές εἰσι τῶν μὴ φαινομένων»*. Ἕτερον ἐρωτᾷ ἐρώτημα· *«Τί ἄρα ἰσχυρότερον, ὁ θάνατος ἢ ἡ ζωή;»* Οἱ δὲ εἶπον· *«Ἡ ζωή, ὅτι ὁ ἥλιος ἀνατέλλων ἀκτῖνας ἔχει λαμπράς, δύνων δὲ ἀσθενέστερος ὁρᾶται»*.

Β'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους*.—Διὰ τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους δὲν ἔχομεν δυστυχῶς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔχομεν διὰ τὰ αἰνίγματα τῶν Ἰνδῶν. Ἐν τούτοις εὑρέθησαν μερικὰ εἰς τὰς σφηνοειδεῖς ἐπιγραφὰς καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Rawlinson (πληρέστερον ὑπὸ τοῦ *Jäger* Assyrn Râtzel ἐν Beiträge zur Assyriologia II τεῦχος 2), παρουσιάζουσι δὲ τὸν αὐτὸν πρὸς τὰ ἰνδικὰ τύπον. Ὡς παράδειγμα ἂς χρησιμεύσῃ τὸ ἀκόλουθον. *«Ποιὸς ἐγκυμονεῖ χωρὶς νὰ συλλάβῃ;»* Ἀπάντησις, *τὸ σύννεφο*. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Schultz, ὅτι τὸ αἴνιγμα εἶναι κυρίως πνευματικὸν προϊὸν τῶν Ἀρίων λαῶν, ἡ δὲ ἀσσυροβαβυλωνιακὴ αἰνιγματικὴ ἐρώτησις εἶναι ἁπλῶς ἀστεία ἐρώτησις, εἶναι ὑπερβολικός.

Γ'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Πέρσας*.—Καὶ διὰ τὰ αἰνίγματα τῶν ἀρχαίων Περσῶν δυστυχῶς ὀλίγας πληροφορίας ἔχομεν. Ὅτι ὅμως δὲν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ εἰς αὐτοὺς οἱ αἰνιγματικοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ ἄπορα προβλήματα φαίνεται ἐκ διαφόρων σχετικῶν μαρτυριῶν τὰς ὁποίας ἔχομεν. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ Ἀβέστα. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ζαρατούστρα ὑπὸ τοῦ Ὡρομάσδου (Ahura-Mazda) καὶ τῶν ἄλλων θεοτήτων γίνεται κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἰνδικῶν κατηχητικῶν ἐρωταποκρίσεων, ὁ δὲ ἥρως Jawista τῆς οἰκογενείας Frijana προκειμένου νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν Ahtija, τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πονηροῦ, δέεται εἰς τὴν Ἀναχίτα καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν νίκην, νὰ δυνηθῇ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ πονηροῦ. Ἔπειτα κατὰ τὰς παρ' Ἰωσήπῳ περὶ Ζοροβάβελ ἑβραϊκὰς παραδόσεις ὁ Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπους προβάλλει παρομοίας πρὸς τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας ἀπόρους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐρωτήσεις, ὡς *«τί τὸ ἰσχυρότερον, ὁ οἶνος, οἱ βασιλεῖς, αἱ γυναῖκες, ἢ ἡ ἀλήθεια;»*, εἰς δὲ τὸν λύτην ὑπόσχεται βασιλικὰς τιμάς.

Δ'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Ἑβραίους*.—Πολὺ περισσότερα γνωρίζομεν περὶ τοῦ αἰνίγματος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μᾶς παρέχει ἀρκετὰ παραδείγματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων μάλιστα μερικά, ὅπως τοῦ Σαμψών, κατήντησαν κλασσικά. Τὸ αἴνιγμα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς πνευματικὴ παιδιὰ καὶ ἀγὼν ὀξυνοίας εἰς τὰ συμπόσια μὲ ἔπαθλα πολλάκις ἀρκετὰ σπουδαῖα. Κατὰ τὰς ἑβραϊκὰς παραδόσεις, ὁ Σαμψὼν εἰς ἓν συμπόσιον μετὰ τῶν Φιλισταίων ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν αἴνιγμα. *«Ἐκ τοῦ ἔσθοντος ἐξῆλθε βρῶσις κλπ.»*, ὑποσχόμενος βαρὺ στοίχημα, τριάκοντα χιτῶνας, εἰς τὸν λύτην. Ὁ Σολομὼν ἀγωνίζεται δι' αἰνιγμάτων πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Τύρου Χιράμ, τὸν ὁποῖον νικᾷ ἐπανειλημμένως καὶ ἀναγκάζει νὰ πληρώσῃ βαρύτατα στοιχήματα. Εἰς τὸ τέλος ὅμως νικᾶται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Τυρίου Ἀβδήμονος καὶ ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ πολλαπλάσια. Ὡσαύτως ἡ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ ἐπισκεφθεῖσα τὸν Σολομῶντα προβάλλει εἰς αὐτὸν διαφόρους αἰνιγματικὰς ἐρωτήσεις διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴν σοφίαν του. (Τὰ τῆς λοιπῆς σοφίας τῶν Ἑβραίων εἰς τὰ αἰνίγματα βλέπε εἰς τὸ βιβλίον τοῦ *Wünsche*, Die Ratzel-Weisheit beiden Hebrâern. Leipzig 1883).

Ε'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους*.—Διὰ τὸ αἴνιγμα τῶν Αἰγυπτίων μέχρι σήμερον οὐδεμίαν θετικὴν ἔχομεν πληροφορίαν. Ὅτι ὅμως καὶ παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε, φαίνεται ἐξ ὅσων διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς μυθικῆς τοῦ πυρὸς ἀντιλήψεως παρ' αὐτοῖς. «Οἱ Αἰγύπτιοι, λέγει, θεωροῦσι τὸ πῦρ ὡς θηρίον ἔμψυχον, τὸ ὁποῖον κατατρώγει ὅσα ἤθελε λάβει, ἀφ' οὗ δὲ χορτάσῃ, συναποθνήσκει μὲ τὸ κατατρωγόμενον.» Ὅτι ἡ μυθολογικὴ αὕτη ἀντίληψις φέρει τὸν τύπον τῆς αἰνιγματικῆς, φαίνεται ἐκ τοῦ παραπλησίου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ αἰνίγματος, τοῦ ἀπαντῶντος εἰς τὸν Κήυκος γάμον τοῦ Ἡσιόδου: *«τὸ πῦρ τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ἀνήφθη μητέρα καὶ πατέρ' οὖσαν ἤσθιεν»*. Εἰς δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς εὑρίσκομεν αὐτούσιον σχεδὸν τὸ αἰγυπτιακὸν αἴνιγμα, ἄγνωστον ἂν ἐξ ἄλλου ἀρχαιοτέρου διασκευασθὲν ἢ ἐκ τῶν τοῦ Ἡροδότου πλασθέν.

Ἀπληστόν εἰμι θηρίον καὶ παμφάγον
ἐπὰν δὲ φάγω τὴν τροφήν, ἥνπερ λάβω,
θνήσκω παρ' εὐθὺς κείμενον ἐπ' ἐδάφους.

ΣΤ'. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τοὺς Βυζαντινούς*.—Εἰς τοὺς Ἕλληνας εὑρίσκομεν τὸ αἴνιγμα ἐνωρίτατα συνδεδεμένον πρὸς τὰ ὀνόματα περιφήμων μυθικῶν μάντεων καὶ ποιητῶν. Παλαιότατος μῦθος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναμιγνύεται τὸ αἴνιγμα, εἶναι ὁ περὶ τοῦ μάντεως Πολυΐδου μῦθος. Ὁ Πολύϊδος εὑρισκόμενος ἐν Κρήτῃ ἔλυσε τὸ ὑπὸ τοῦ Μίνωος κατὰ συμβουλὴν τῶν Κουρήτων προταθὲν αἴνιγμα τῆς *τριχρωμάτου βοὸς* παρομοιώσας αὐτὴν πρὸς τὴν βάτον, ἀνεῦρε κατόπιν τὸν νεκρὸν υἱὸν τοῦ Μίνωος Γλαῦκον, ὅστις εἶχε πνιγῇ πεσὼν εἰς πίθον πλήρη μέλιτος, καὶ ἀνέστησεν αὐτόν. Πανάρχαιος ἐπίσης εἶναι ὁ γνωστόστατος μῦθος τῆς Σφιγγὸς καὶ τοῦ Οἰδίποδος, τοῦ ὁποίου τὸν πυρῆνα ἀποτελεῖ τὸ γνωστὸν αἴνιγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἑξῆς διατυ-

Digitized by Google

πωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀσκληπιάδου, συγγραφέως τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος.

Ἔστι δίπουν ἐπὶ γῆς καὶ τετράπον, οὗ μία φωνή,
καὶ τρίπον, ἀλλάσσει δὲ φύσιν μόνον ὅσσ' ἐπὶ γαῖαν
ἑρπετὰ κινεῖται καὶ ἀν' αἰθέρα καὶ κατὰ πόντον.
Ἀλλ' ὁπόταν πλείστοισιν ἐρειδόμενον ποσὶ βαίνῃ,
ἔνθα τάχος γυίοισιν ἀφαυρότατον πέλει αὐτοῦ.

(Παρ' Ἀθηναίῳ Χ σελ. 456 b.)

Κατὰ τὴν εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδιδομένην Μελαμπόδιαν ὁ περίφημος μάντις Κάλχας κατὰ τὴν ἐκ τῆς Τροίας ἐπιστροφήν του συναντᾶται μετὰ τοῦ μάντεως Μόψου, ἀπογόνου τοῦ Τειρεσίου, καὶ ἀγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους δι' αἰνιγματικῶν ἐρωτήσεων, νικᾶται δ' ὁ Κάλχας καὶ ἀποθνήσκει. Ἐπίσης εἰς τὸν περίεργον ἀγῶνα τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ὁμήρου οἱ δύο ποιηταὶ πολλὰ αἰνιγματώδη πρὸς ἀλλήλους προβάλλουσι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θάνατος τοῦ Ὁμήρου ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὴν λύπην τοῦ ποιητοῦ, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ αἰνιγματώδη ἀπάντησιν ἁλιέων τινῶν τῆς Ἴου. Γέρων ἤδη ὁ Ὅμηρος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἴον, ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν παραλίαν συνήντησεν ἁλιεῖς τοὺς ὁποίους ἠρώτησεν ἂν συνέλαβόν τι μὲ τὰ δίκτυά των. Οἱ ἁλιεῖς ἀγανακτοῦντες διότι ματαίως εἶχον κοπιάσει ἀπήντησαν:

Ὅσσ' ἕλομεν λιπόμεσθ', ὅσσ' οὐχ ἕλομεν φερόμεσθα, ἐννοοῦντες τὰς φθεῖρας, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἁλιείας εἶχον συλλάβει ἐπὶ τοῦ σώματός των καὶ ἀποτινάξει, ἐνῷ τὰς μὴ συλληφθείσας ἔφερον ἀκόμη ἐπάνω των. Ὁ Ὅμηρος δὲν ἠδυνήθη νὰ μαντεύσῃ τὴν σημασίαν τῆς αἰνιγματικῆς ἀπαντήσεως καὶ ἀπέθανεν, καθὼς εἶχε χρησμοδοτηθῆ εἰς αὐτόν.

Ἐκτὸς τῶν μυθικῶν τούτων αἰνιγμάτων καὶ οἱ χρησμοὶ τῶν μαντείων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἦσαν αἰνιγματικῶς συνεταγμένοι, πολλάκις δὲ αὐτούσια αἰνίγματα. Οὕτω π. χ. ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποτυγχάνοντες εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τεγεατῶν ἀγῶνας ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Δελφικοῦ μαντείου συμβουλήν, τὸ μαντεῖον ἔδωκε τὴν ἑξῆς αἰνιγματώδη ἀπάντησιν:

Ἔστι τις Ἀρκαδίης Τεγέη λευρῷ ἐνὶ χώρῳ
ἔνθ' ἄνεμοι πνείουσι δύο κρατερῆς ὑπ' ἀνάγκης
καὶ τύπος καὶ ἀντίτυπος καὶ πῆμ' ἐπὶ πήματι κεῖται·
ἔνθ' Ἀγαμεμνονίδην κατέχει φυσίζοος αἶα·
τὸν οἱ κομισσάμενος Τεγέης ἐπιτάρροθος ἔσσῃ.

Τὸ μαντεῖον διὰ νὰ δηλώσῃ τὸ χαλκεῖον, ὅπου εὑρίσκοντο τὰ ὀστᾶ τοῦ Ὀρέσιου, μετεχειρίσθη ἐντελῶς αἰνιγματικὴν ἔκφρασιν: Οἱ δύο ἀνέμοι, οἱ βιαζόμενοι νὰ πνεύσωσιν, εἶναι οἱ ἄνεμοι τῶν φυσητήρων, ὁ δὲ κτύπος καὶ ἀντίκτυπος τὰ ἐλαυνόμενα ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ κτυπήματα. Παραπλήσιος ἦτο καὶ ὁ γνωστὸς χρησμὸς ὁ δοθεὶς εἰς τοὺς Ἀθηναίους περὶ τοῦ *ξυλίνου τείχους*, τὸ ὁποῖον θὰ ἔσωζε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν Περσῶν, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξήγησεν ὡς σημαῖνον τὸν στόλον, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι.

Παρὰ τοὺς χρησμοὺς αἰνιγματικὰ ἐντελῶς εἶναι καὶ τὰ παροιμιώδη χρυσᾶ ἔπη τῶν Πυθαγορείων, ὅπως π. χ. *πῦρ μαχαίρᾳ μὴ σκαλεύειν*, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἐξωργισμένον ἄνθρωπον μὴ ἐρεθίζῃς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, καθὼς καὶ πολλαὶ *γνῶμαι*, συμβουλευτικαὶ δηλονότι παροιμίαι, ἀπαντῶσαι εἰς τοὺς γνωμικοὺς συνήθως ποιητάς. Ἐν γένει δὲ ἡ αἰνιγματικὴ ἔκφρασις, στηριζομένη, ὅπως καὶ τὸ κυρίως αἴνιγμα, εἰς τολμηρὰς παρομοιώσεις, εἰκόνας καὶ μεταφοράς, ἦτο λίαν προσφιλὴς εἰς τοὺς Ἕλληνας, καθὼς καὶ ἄλλων ἀρχαίων λαῶν ποιητάς, εἶναι δὲ συχνότατα τὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν πρὸς αὐτούσια αἰνίγματα. Οὕτω π. χ. εἰς τὸν Θέογνιν εὑρίσκομεν διὰ τὸν κόχλον, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦν ὡς σάλπιγγα οἱ ναυτικοί, ἔκφρασιν εἰκονικήν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ αὐτόχρημα αἴνιγμα:

Ἤδη γάρ με κέκληκε θαλάσσιος οἴκαδε νεκρὸς
τεθνηκὼς ζωῷ φθεγγόμενος στόματι.

(Μὲ προσκαλεῖ τώρα εἰς τὴν οἰκίαν θαλάσσιος νεκρός, ὅστις νεκρὸς ὢν μὲ ζωντανὸν φωνάζει στόμα).

Εἰς τὸν Σιμωνίδην ἐπίσης ἀποδίδεται περίεργον αἴνιγμα, διὰ τοῦ ὁποίου περιγράφεται ἡ κατάστασις τοῦ χαλκέως καὶ τῶν ἐργαλείων του, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε παραδοθῆ ὁ διὰ τὴν θυσίαν τοῦ Διονύσου προοριζόμενος πέλεκυς πρὸς ἐπιδιόρθωσιν. Ὁ Σιμωνίδης μεταβὰς εἰς τὸ χαλκεῖον εἶχεν εὕρει τὸν χαλκέα κοιμώμενον, τὸν δὲ φυσητῆρα ἀσκὸν καὶ τὸν καρκίνον (τανάλια) κατακειμένους ἀδρανεῖς πλησίον ἀλλήλων. Ἐπανελθὼν λοιπὸν εἶπε πρὸς τοὺς ἀναμένοντας, τὰ ἀκόλουθα αἰνιγματικά:

Μιξονόμου τε πατὴρ ἐρίφου καὶ σχέτλιος ἰχθὺς
πλησίον ἠρείσαντο καρήατα· παῖδα δὲ νυκτὸς
δεξάμενοι. βλεφάροισι Διωνύσοιο ἄνακτος
βουφόνον οὐκ ἐθέλουσι τεθηνεῖσθαι θεράποντα.

Τὸ αἴνιγμα ἐχρησιμοποίησαν βραδύτερον καὶ οἱ τραγικοί, πολὺ δὲ περισσότερον οἱ κωμικοί, οἱ ὁποῖοι συχνότατα παρενέβαλλον αἰνίγματα εἰς τὰς κωμῳδίας των, διότι, φαίνεται, ἦσαν προσφιλῆ εἰς τοὺς ἀκροατάς. Ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλοι ποιηταὶ αἰνιγμάτων ἀναφέρονται ἤδη ἐκ παλαιῶν χρόνων, ὅπως ὁ Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος, εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν, ὅστις κατὰ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον *«ἐποίησεν ἄσματα καὶ γρίφους εἰς ἔπη τρισχίλια»*, ἔπειτα καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Κλεοβουλίνη. Μεταξὺ τῶν ποιητῶν τούτων κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς ἰδίᾳ καὶ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους πολλοὶ ἦσαν καὶ μουσικοὶ καὶ αὐληταὶ καὶ γελωτοποιοὶ καὶ παράσιτοι καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, οἱ ὁποῖοι ἔργον εἶχον περιερχόμενοι τὰ συμπόσια νὰ διασκεδάζωσι τοὺς συμπότας μὲ τὰς γνώσεις καὶ τὴν εὐφυΐαν των.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι τὸ αἴνιγμα μετὰ τῶν συγγενῶν πρὸς αὐτὸ εἰδῶν, γρίφων, λογιστικῶν προβλημάτων, ἀπόρων ἐρωτήσεων κτλ., ἀνεπτύχθη εἰς εἶδος λογοτεχνικόν, τὸ ὁποῖον ἀπησχόλησε καὶ τοὺς γραμματικοὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησε τὸν μεταφορικὸν χαρακτῆρα τοῦ αἰνίγματος (Ῥητορικὴ ΙΙΙ 11, 6=σ. 1412α, 17 κ.ἑ.), ἔδωκε δὲ καὶ ὁρισμὸν αὐτοῦ (Ποιητικὴ 22. 2= 1458α 26: *αἰνίγματος γὰρ ἰδέα αὕτη ἐστί· τὸ λέγοντα ὑπάρχοντα ἀδύνατα συνάψαι*). Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Κλέαρχος ὁ Σολεὺς ἔγραψεν ὁλόκληρον βιβλίον περὶ γρίφων, θεωρῶν τὴν περὶ τούτων ζήτησιν *«οὐκ ἀλλοτρίαν φιλοσοφίας»*, διότι *«καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀπόδειξιν ἐν τούτοις ἐποιοῦντο»*, ἔδωκε τὸν ὁρισμὸν τῶν γρίφων καὶ διέκρινε τὰ εἴδη αὐτῶν εἰς ἑπτά. Τρύφων ὁ γραμματικὸς ἐπίσης περὶ τὸ αἴνιγμα ἀσχοληθεὶς ἓξ αὐτοῦ τρόπους διέκρινε: *«γίνεται δέ, λέγει, τὸ αἴνιγμα κατὰ τρόπους ἕξ: καθ' ὅμοιον, κατ' ἐναντίον, κατὰ συμβεβηκός, καθ' ἱστορίαν, καθ' ὁμωνυμίαν, κατὰ γλῶσσαν»*. Καὶ ἄλλοι ἄλλους ὁρισμοὺς καὶ ἄλλας διακρίσεις μεταξὺ τῶν αἰνιγμάτων καὶ τῶν γρίφων ἔκαμαν.

Αἰνίγματα ἀρχαῖα καὶ γρίφους ἀρκετὰ μᾶς διέσωσεν ὁ Ἀθήναιος, περισσότερα δ' εὑρίσκονται εἰς τὴν Ἀνθολογίαν (βιβλίον ΙΔ΄). Μεταξὺ τῶν αἰνιγμάτων τούτων πολλοὶ εἶναι γρῖφοι. οἱ ὁποῖοι ἦσαν συνηθέστατοι εἰς τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους κατὰ τὰ συμπόσια. Συνηθέστατα δὲ εἶναι κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς καὶ τοὺς κατόπιν χρόνους τὰ ἐν σχήματι βωμῶν κτλ.. αἰνιγματώδη καὶ γριφώδη ποιήματα.

Τὰ αἰνίγματα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν ἐν χρήσει κυρίως ὡς πνευματικαὶ παιδιαὶ εἰς τὰ συμπόσια καὶ τῶν ὀλιγώτερον μορφωμένων. Κατὰ τὸν Πλούταρχον *«καὶ οἱ φορτικοὶ καὶ ἀφιλόλογοι μετὰ τὸ δεῖπνον ἐφ' ἡδονὰς ἑτέρας τοῦ σώματος ἀπωτάτω τὴν διάνοιαν ἀπαίρουσιν, αἰνίγματα καὶ γρίφους καὶ θέσεις ὀνομάτων ἐν ἀριθμοῖς ὑποσύμβολα προβάλλοντες»* (Συμποσ. ζητ. V. προοίμ.). Εἰς τοὺς λύτας τῶν αἰνιγμάτων ἐδίδοντο στέφανοι κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους καὶ ὑστερώτερον φιλήματα, ἐνῷ οἱ ἀποτυγχάνοντες ὑπεχρεοῦντο νὰ πίουν ἀπνευστὶ ποτήριον ἀκράτου οἴνου ἢ πολλάκις μεμειγμένου μεθ' ἁλμυροῦ ὕδατος (Ἀθήναιος Χ σ. 457 κ.ἑ.) Εἰς τὰς πνευματικὰς αὐτὰς παιδιὰς ἐλάμβανον μέρος καὶ οἱ σοφοί. ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ γραμματικοί, προβάλλοντες εἰς τοὺς ὁμοτέχνους των αἰνίγματα καὶ γρίφους καὶ ἄλλα ἄπορα προβλήματα.

Πόσον δὲ ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ πόση σπουδαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ὀξύνοιαν καὶ σοφίαν φαίνεται ἐκ τοῦ παραδεδομένου γεγονότος ὅτι ὁ διαλεκτικὸς Διόδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀπέθανεν, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ Ὅμηρος, ἐκ λύπης, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ ἄπορά τινα προβλήματα τοῦ Μεγαρέως φιλοσόφου Στίλπωνος, προβληθέντα ἔν τινι συμποσίῳ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ. Εἰς βάρος τοῦ ἀτυχήσαντος σοφοῦ ἐποιήθη καὶ σκωπτικὸς γρῖφος, τὸν ὁποῖον μᾶς διέσωσε Διογένης ὁ Λαέρτιος (ΙΙ 10, 111, 112).

Κρόνε Διόδωρε, τίς σε δαιμόνων κακῇ
ἀθυμίῃ ξυνείρυσεν
ἵν' αὐτὸς αὐτὸν ἐμβάλῃς εἰς Τάρταρον
Στίλπωνος οὐ λύσας ἔπη
αἰνιγματώδη; τοιγὰρ εὑρέθης Κρόνος
ἔξωθε τοῦ ῥῶ κάππα τε (Κρόνος - ὄνος)

Ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους παρόμοιον συμπόσιον μᾶς περιγράφει ὁ Αὖλος Γέλλιος. Ὁ φροντιστὴς τοῦ γεύματος προέθετεν ὡς ἀμοιβὴν ἑλληνικὸν ἢ λατινικὸν βιβλίον ἀρχαίου συγγραφέως καὶ στέφανον, κατόπιν δὲ προέβαλλε τόσας ἐρωτήσεις, ὅσοι ἦσαν οἱ παρόντες. Ἀκολούθως ὡρίζετο διὰ κλήρου ἡ ἐρώτησις καὶ ἡ σειρὰ τῶν συνδαιτυμόνων, κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτοι θὰ ἐδοκίμαζον τὴν λύσιν. Ὁ λύτης ἐλάμβανεν ὡς βραβεῖον τὸ βιβλίον καὶ τὸν στέφανον. Ἐὰν ὁ πρῶτος δὲν τὸ κατώρθωνεν, ἐδοκίμαζεν ὁ κληρωθεὶς δεύτερος καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς κατὰ τὴν σειρὰν πάντοτε τοῦ κλήρου. Ἐὰν δὲ πάντες ἀπετύγχανον, τότε ὁ στέφανος ἀφιεροῦτο εἰς τὸν θεόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἑορτὴ ἑωρτάζετο. Εἰς ἄλλας περιστάσεις ὡρίζετο ὡς ἀμοιβὴ διὰ τὸν λύτην καὶ ποινὴ διὰ τὸν ἀστοχοῦντα ἓν σεστέρτιον (*Aulus Gellius*, Noctes Atticae VIII 2 καὶ XVIII 13, 3). Κατὰ τὰ ἤθη ταῦτα ὑστερώτερον συνέγραψε καὶ ὁ Πλούταρχος τὸ συμπόσιον τῶν ἑπτὰ σοφῶν.

Τὰ αἰνίγματα καὶ οἱ γρῖφοι καὶ τὰ ἄπορα προβλήματα, τὰ κατὰ τὰ τοιαῦτα συμπόσια τῶν σοφῶν προβαλλόμενα, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἴδια τῶν προβαλλόντων κατασκευάσματα. Ὅτι ὅμως ἐκτὸς τῶν λογίων, ἵνα εἴπωμεν οὕτως, αἰνιγμάτων τούτων, ἐκυκλοφόρουν παρὰ τῷ λαῷ καὶ μάλιστα ὅπως σήμερον μεταξὺ τῶν παιδίων πατροπαράδοτα λαϊκὰ αἰνίγματα φαίνεται ἐκ τοῦ ἀκολούθου χαρακτηριστικοῦ χωρίου τοῦ Πλάτωνος (Πολιτεία V 479 B c.), ὅπου ἀκριβῶς ἀναφέρεται καὶ τοιοῦτον ἐν χρήσει τότε παρὰ τοῖς παιδίοις αἴνιγμα: *«Τοῖς ἐν ταῖς ἑστιάσεσιν, ἔφη, ἐπαμφοτερίζουσιν ἔοικε καὶ τῷ τῶν παίδων αἰνίγματι τῷ περὶ τοῦ εὐνούχου τῆς βολῆς περὶ τῆς νυκτερίδος, ᾧ καὶ ἐφ' οὗ αὐτὸν αὐτὴν αἰνίττονται βαλεῖν»*. Τὸ αἴνιγμα μᾶς περιέσωσεν ὁ Ἀθήναιος (XIV 76 p.452 C.) ὑπὸ τὴν ἑξῆς μορφήν: *«ὅτι βάλοι «ξύλῳ τε καὶ οὐ ξύλῳ καθημένην ὄρνιθα καὶ οὐκ ὄρνιθα ἀνήρ τε κοὐκ ἀνὴρ λίθῳ τε καὶ οὐ λίθῳ» «Τούτων γάρ ἐστι τὸ μὲν νάρθηξ, τὸ δὲ νυκτερίς, τὸ δὲ εὐνοῦχος, τὸ δὲ κίσηρις»* Ἔκ τινος δὲ μεταγενεστέρου λατινικοῦ μυθιστορήματος τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ πρωτότυπον ἀνατρέχει μέχρι τῆς ἀρχαιότητος, σύγχρονον ὂν πρὸς τὰ ἄλλα σοφιστικὰ μυθιστορήματα πληροφορούμεθα ὅτι καὶ γυναῖκες κιθαρίστριαι ἐγνώριζον νὰ προβάλλουν καὶ νὰ λύουν αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίουν μαζὶ μὲ τὴν κιθάραν των κατὰ τὰ συμπόσια πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν συμποτῶν. Κατὰ τὴν δημώδη ἑλληνικὴν μετάφρασιν (παρὰ *Wagner*, Carmina graeca medii aevi σ. 267 στ. 597 κ.ἑ.) ἡ εἰς δουλείαν περιπεσοῦσα θυγάτηρ τοῦ Ἀπολλωνίου Ταρσία, κινδυνεύουσα διαρκῶς νὰ διαφθαρῇ, προτείνει διὰ τοῦ ἀποσταλέντος πρὸς τοῦτο δούλου εἰς τὸν ἀδυσώπητον κύριόν της τὰ ἀκόλουθα·

«Ἂν θέλῃ στάμενα πολλά, νὰ ἔχῃ καὶ τὸ κέρδος,
ἐγὼ ἐπίσταμαι καλῶς κιθάραν νὰ τὴν παίζω,
νὰ τραγουδῶ πανέμνοστα, αἰνίγματα νὰ λέγω·
εἰς γάμους καὶ εἰς ἑορτὰς πάντοθεν νὰ πηγαίνω,
νὰ τοῦ συνάγω στάμενα εἰς ὅσα νὰ χορτάνῃ».

Μετὰ δὲ τὴν συγκατάνευσιν τοῦ δεσπότου ὁ δοῦλος

κάμνει διαλαλημὸν εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπέσω.
«Τίς θὲ ν' ἀκούσῃ ᾄσματα, αἰνίγματα καὶ λόγους,
καὶ ὑμνῳδιὰν καὶ τραγῳδιάν, εἰς τὴν Ταρσίαν ἂς πάῃ».

Ἐκτὸς τῶν περιστάσεων τούτων τὸ λαϊκὸν αἴνιγμα συνεδέετο καὶ πρὸς ὡρισμένας λατρείας. Οὕτω κατὰ τὰ Ἀγριόνια τοῦ Διονύσου ἐν Βοιωτίᾳ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδώνιδος ἐν Σάμῳ αἱ γυναῖκες συνήθιζον νὰ προβάλλουν πρὸς ἀλλήλας αἰνίγματα πρὸς λύσιν. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἑορταὶ σχετίζονται πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς βλαστήσεως.

(Διὰ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ αἰνίγματα ἀξιολογωτάτη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ *K. Ohlert*, Rätsel und Gesellschafts spiele der alten Griechen 2[e] Aufl 1912. Τὰ σωζόμενα αἰνίγματα περισυνέλεξεν ὁ Wolfg. Schultz, Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise· I - II (= Mythol. Bibl. 1909 III 1 καὶ 1912 V. 1).

Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξηκολούθησεν ἡ καλλιέργεια τοῦ αἰνίγματος, ὡς λογοτεχνικοῦ εἴδους, ἀρκεταὶ δὲ συλλογαὶ βυζαντινῶν αἰνιγμάτων ἀνευρέθησαν εἰς χειρόγραφα καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ Μακρεμβολίτου καὶ εἴ τινος ἄλλου (βλέπε *Κρουμβάχερ*, Ἱστορία τῆς βυζ. λογοτεχνίας μετ. Σωτηριάδου τ. Β΄ σ. 734 κ. ἑ. καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ Λαογραφίας Η΄ 121 ἐν ὑποσημειώσει ἔνθα ἀναγράφονται αἱ δημοσιευθεῖσαι συλλογαί).

Πολὺ σπουδαιότερα τῶν λογοτεχνικῶν τούτων αἰνιγμάτων εἶναι τὰ δημωδέστερα βυζαντινὰ αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰ διάφορα βιβλία ἐρωταποκρίσεων θεολογικοῦ καὶ ἐποικοδομητικοῦ κυρίως περιεχομένου. Εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ ἑρμηνεύονται ὑπὸ τὸν τύπον ἐρωταποκρίσεων περιεργά τινα θεολογικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὸν στενὸν νοῦν τῶν ἀμαθεστέρων καλογήρων καὶ ἀπετέλουν τὴν καλογερικὴν αὐτῶν σοφίαν, μεταξὺ δὲ τούτων ἐγκατασπείρονται καὶ διάφορα λαϊκὰ αἰνίγματα, ὡς δεῖγμα καὶ αὐτὰ σοφίας, τά ὁποῖα καὶ λύονται πολλάκις θεολογικῶς, καθ' ὃν τρόπον θεολογικῶς ἡρμηνεύοντο καὶ αἱ παροιμίαι. Πολλὰ τῶν αἰνιγμάτων τούτων σώζονται εἰσέτι παρὰ τῷ λαῷ καθὼς π. χ. τὸ ἀκόλουθον:

Ἐρωτ.—*Τί τὰ δύο μάχονται καὶ δύο στήκονται καὶ δύο τρέχονται καὶ δύο καταβαίνονται;* Ἀπόκρ.—*Δύο στήκονται εἰσὶν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· δύο κατατρέχονται ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· δύο καταβαίνονται ἡ νὺξ καὶ ἡ ἡμέρα· καὶ δύο μαχόμενοι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος.*

(*Heinrici* Griechisch byzantinische Gesprachsbücher und Verwandtes σ. 56).

Πρὸς τοῦτο ἀντιστοιχεῖ τὸ ἑξῆς νεοελληνικόν:

Τὰ δυὸ καλὰ στεκούμενα
Τὰ δυὸ συμπερπατούμενα,
Τὰ δυὸ ποὺ δὲν ταιριάζουνε,
Τὰ δυὸ ποὺ δὲ λαγιάζουνε.

(Πρβλ. *W. Schultz*, Vergleichende Reinerkungen zur byzantinischen Râtselüberlieferung ἐν Λαογραφίᾳ Δ΄ 361).

Ζ΄. Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Ρωμαίους.— Πολὺ ὀλίγας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τοῦ αἰνίγματος παρὰ τοῖς Ρωμαίοις. Ὅτι ὅμως καὶ εἰς αὐτοὺς δὲν ἦτο ἄγνωστον, φαίνεται ἐκ τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς παραδόσεως τὴν ὁποίαν διέσωσεν ὁ Ὀβίδιος περὶ τοῦ εὐφυεστάτου μεταξὺ τοῦ Νουμᾶ Πομπιλίου καὶ τοῦ Διὸς διαλόγου (Fasti III 339—346). Ὁ Γέλλιος μάλιστα (Noct. atticae XII 6) μᾶς διέσωσε καὶ τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν ὄνομα τοῦ αἰνί-

Digitized by Google

γματος «scirpus». Βραδύτερον οἱ Ρωμαῖοι ἐδέχθησαν τὸ αἴνιγμα τῶν Ἑλλήνων, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους ρωμαϊκοὺς χρόνους (4ον ἢ 5ον αἰῶνα) κατηρτίσθη καὶ συλλογὴ αἰνιγμάτων ὑπὸ τοῦ Καιλίου Φιρμιανοῦ Συμφοσίου (Caelius Firmianus Symphosius), ἡ ὁποία δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπιδράσεως εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν μεσαίωνα.

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Εὐρώπην, ὅπως καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ αἰνίγματος ὄχι ὀλίγον μέρος ἔχουν οἱ μοναχοί, εἰς τὸ elucidaria τῶν ὁποίων, τὰ ἀντίστοιχα ταῦτα πρὸς τὰς βυζαντινὰς ἐρωταποκρίσεις μοναχικὰ κατηχητικὰ βιβλία τῆς Δύσεως, συχνὰ εἶναι καὶ τὰ αἰνίγματα (*Robert Petsch*, Das deutsche Volksrätsel. Strassburg 1917 σ. 21 κ. ἑ. καὶ ἰδίᾳ 27 καὶ W. Schultz ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie ἐν λ. Ratsel στ. 118 καὶ 120 κ. ἑ.). Ὅτι δὲ καὶ τὸ παιδικὸν αἴνιγμα δὲν ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς Ρωμαίους, συνάγεται ἀσφαλῶς ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ γραμματικοῦ Πομπηΐου (*Keil*, Scriptores art. grammaticae V 331), ὅστις ὡς ἑξῆς ὁρίζει αὐτό: «*Αἴνιγμα, μὲ τὸ ὁποῖον παίζουν καὶ τὰ μικρὰ παιδία μεταξύ των, εἶναι ὅταν προβάλλουν πρὸς ἄλληλα ἐρωτημάτια, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἐννοεῖ*» Καὶ παραθέτει ὁ Πομπήϊος τὸ αἴνιγμα τοῦ πάγου καὶ τοῦ ὕδατος:

mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.

Παράδειγμα δημώδους αἰνίγματος ἔχομεν καὶ παρὰ Πετρωνίῳ (Sat. 58) ὅπου οἱ ἀντίπαλοι ἀγωνίζονται εἰς τὴν ἀγορὰν μὲ ἔπαθλον χρηματικόν.

Η′ *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Γερμανούς*. — Εἰς τοὺς ἀρχαίους Γερμανοὺς ἐπίσης δὲν ἦτο ἄγνωστον τὸ αἴνιγμα, καθὼς τοὐλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τοὺς γερμανικοὺς μύθους. Εἰς τὴν Ἔδδαν ὁ θεὸς Odin ἀγωνίζεται πρὸς τὸν γίγαντα Vafthrudnir δι' αἰνιγμάτων, ὁλόκληρα δὲ ποιήματα ὅπως ἡ Wōluspa, Alvismal, Fiōlswinsmal κτλ. χαρακτηρίζονται ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ὡς συλλογαὶ δυσεπιλύτων αἰνιγμάτων, ἐχόντων ὡς ὑποκείμενον τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ, τὴν μοῖραν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μυθολογικοθρησκευτικὰ ζητήματα. (*öhlert* ἔνθ. ἀν. 1η ἔκδ. σ. 120 καὶ *Heusler*, Die altnordischen Rätsel ἐν Zeitschr. d. vereins f. Volkskunde 1901 σ. 117 κέ.). Ὁμοίως εἰς τῆς Hervarar saga ὁ βασιλεὺς Heitrek ἐπιβάλλει εἴς τινα κατάδικον νὰ τοῦ προτείνῃ αἰνίγματα πρὸς λύσιν, ὑποσχόμενος ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ποινῆς, ἂν δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ λύσῃ αὐτά. Τοῦ καταδίκου τὴν μορφὴν λαβὼν ὁ θεὸς Odin προβάλλει εἰς τὸν βασιλέα αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα οὗτος λύει, ἐν τέλει ὅμως ἡττᾶται καὶ ὁ μὲν κατάδικος σώζεται, ὁ δὲ βασιλεὺς καταδικάζεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἀκλεῆ θάνατον. Βραδύτερον τὸ γερμανικὸν αἴνιγμα ὑπέστη πολὺ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λατινικοῦ.

Θ′. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς Κέλτας καὶ Σλάβους*. —Μαρτυρίας ἀρχαίας περὶ τοῦ αἰνίγματος παρὰ τοῖς Κέλταις δὲν ἔχομεν. Ὅτι ὅμως δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ συνάγεται ἐκ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν Κελτῶν ὑπὸ Διοδώρου (V 31): «*κατὰ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι καὶ αἰνιγματίαι καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς*». Ἰρλανδικὰ αἰνίγματα ἀπὸ τοῦ ΙΕ′ αἰῶνος ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Stokes ἐν τῇ Κελτικῇ ἐπιθεωρήσει (The Celtic Review I 132 κέ.) ἐκ χειρογράφου, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέργως χαρακτηρίζονται ὡς «*ἑλληνικαὶ ἐρωτήσεις*». Εὑρίσκονται ὅμως μεταξὺ αὐτῶν, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Schultz—καί τινα ἰθαγενῆ (Προβλ. *W. Schultz* ἐν Pauly, Wissowa ἔνθ' ἀν. στ. 122. Αὐτόθι βλέπε καὶ τὰ τῶν *Σλάβων*).

Ι′. *Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς σημερινοὺς λαούς*.— α′) *Γενικῶς*.—Τὸ αἴνιγμα εἰς τοὺς σημερινοὺς λαοὺς εἶναι, καθὼς εἴπομεν, εὐρύτατα διαδεδομένον. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς καὶ τοὺς προηγμένους ἀσιατικοὺς λαοὺς ἀποτελεῖ κυρίως πνευματικὴν παιδιάν, ἡ ὁποία ὁσημέραι ὑποχωροῦσα κατήντησε σχεδὸν πανταχοῦ εἰς τὰ παιδία. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μόνον εὑρίσκομεν τὸ αἴνιγμα συνδεδεμένον πρὸς ἄλλας σπουδαιοτέρας τοῦ βίου ἐκδηλώσεις. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν Βρεττάνην τῆς Γαλλίας μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ νεκροῦ οἱ γέροντες, ἀντὶ νὰ παρακαθήσουν εἰς τὸ ἐπιτάφιον γεῦμα, παραμένοντες εἰς τὸ νεκροταφεῖον προτείνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον τὸ αὐτὸ ἔθιμον εὑρίσκεται καὶ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τῶν νήσων Aru τῆς Μαλαισίας. Παρ' αὐτοῖς οἱ φυλάττοντες τὸν νεκρὸν προτείνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Οἱ ἰθαγενεῖς Alfou τῆς Κελέβης, μιᾶς ἐκ τῶν ἰνδικῶν νήσων, δὲν προτείνουν αἰνίγματα παρὰ μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν μέχρι τοῦ θερισμοῦ. Ὅταν δὲ κάποιος ἀπὸ τοὺς παρισταμένους λύσῃ τὸ προταθέν, ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι φωνάζουν ἀποτεινόμενοι πρὸς τὰς σκιὰς τῶν προγόνων των· «*Κάμετε νὰ φυτρώσῃ καὶ νὰ μεγαλώσῃ τὸ ρύζι μας καὶ τὰ στάχυα του νὰ γίνουν μεγάλα*». Εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν ἡ πρότασις αἰνιγμάτων ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς καὶ ἀπολύτως. Εἰς τὴν Ἰνδοκίναν ἐπίσης ὑπάρχουν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ λύσις αἰνιγμάτων θεωρεῖται ἀπαραίτητος, ἀμείβονται δὲ οἱ λύται. Εἴς τινας τουρκικοὺς λαοὺς τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας αἱ νεάνιδες προτείνουν αἰνίγματα εἰς τοὺς ζητοῦντας τὴν χεῖρά των, τιμωροῦνται δὲ οἱ μὴ δυνηθέντες νὰ λύσουν τὰ προτεινόμενα. Εἰς τὴν Ἀφρικήν, εἰς τοὺς Bassoutos, τὰ αἰνίγματα ἀποτελοῦν μέρος ἀπαραίτητον τῆς παιδεύσεως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ γίνεται συστηματικὴ διδασκαλία αὐτῶν εἰς τὰ παιδία. Ἐν γένει δὲ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἄλλων ἠπείρων τοὺς μὴ κατώτατα ἱσταμένους, τὸ αἴνιγμα ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς προχειροτέρας καὶ μᾶλλον ἀγαπητὰς ψυχαγωγίας τῶν ἰθαγενῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν ἐρευνητῶν δεικνύουν πολλάκις καταπληκτικὴν εὐφυΐαν εἰς τὸ νὰ ἀντιλαμβάνωνται καὶ νὰ ἐκφράζωσιν εἰκονικῶς καὶ μεταφορικῶς τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα βλέπουν, πλάττοντες οὕτως εἰκονικὰ αἰνίγματα. Οἱ Baloches τῆς Βορείου Ἰνδικῆς κατὰ τὰς ἀναπαύσεις τῆς ὁδοιπορίας των εὐχαριστοῦνται νὰ αὐτοσχεδιάζουν αἰνίγματα ἐπάνω εἰς τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα εἶδον ἢ ἔπαθον κατὰ τὴν ἡμέραν. Τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ διὰ τοὺς Wadschagga τῆς ἄλλοτε γερμανικῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς.

Συλλογαὶ αἰνιγμάτων διαφόρων λαῶν ἔχουν δημοσιευθῆ μέχρι τοῦδε πολυπληθεῖς, τῶν ὁποίων τὰς πλείστας ἀναγράφει ὁ Ἰταλὸς λαογράφος Pitrè εἰς τὴν εἰσαγωγήν του εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν σικελικῶν αἰνιγμάτων (*G. Pitrè*, Indovinelli dubbi, scioglilingua des popolo siciliano. Torino-Palermo 1897). Ἐκ τούτων σπουδαιότερα εἶναι διὰ τὰ ἰταλικὰ μὲν αἰνίγματα αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ Pitrè, διὰ τὰ γαλλικὰ τὸ παλαιότερον ἔργον τοῦ *Rolland*, Devinettes Paris 1877, διὰ τὰ γερμανικὰ πλὴν τοῦ παλαιοτέρου τοῦ K. Simrock, Das deutsche Rätselbuch 3η ἔκδ. 1874, ἡ νεωτέρα συλλογὴ τοῦ *Wossidlo*, Mecklenburgische Volküberlieferungen. I Band. Rätsel. Wismar 1897.

β′) *Εἰς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας*.—Τὰ αἰνίγματα εἰς τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα εὑρίσκονται πανταχοῦ, τὸ δὲ ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστά, δὲν εἶναι εἰς ὅλα τὰ μέρη τὸ ἴδιον. Ἀλλοῦ ὀνομάζονται ἀλλοῦ *νοιώσματα*, *βρετά*, ἀλλοῦ *παράγκουλα. παρατσάφαρα, τσάφαρα, παραμύθια, παροιμίες, μῖθοι, μύθια, πηχήματα, παραμαντέματα, ἀπεικαστά, λυτά, παραβροντάκια, παραπουλητά, χώσματα, καταλόγια, κοττίυατα. καταδέντρια* καὶ εἴ τι ἄλλο. Τὸ ὄνομα αἴνιγμα, ἐξ ὅσων γνωρίζω, δὲν βεβαιοῦται ἂν κατὰ συνεχῆ παράδοσιν διετηρήθη ἢ ἂν ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως ἐπανῆλθε. Πάντως δὲν φαίνεται πολὺ οἰκεῖον εἰς τὸν λαὸν καὶ διαδεδομένον.

Τὸ αἴνιγμα σήμερον εὑρίσκεται ἐν ὑποχωρήσει. Χρησιμεύει μόνον ὡς πνευματικὴ παιδιὰ καὶ τοῦτο μόνον μεταξὺ τῶν παιδίων. Εἰς σπανίας περιστάσεις παίζουν καὶ οἱ μεγάλοι κατὰ τὰς οἰκογενειακὰς ἰδίως συγκεντρώσεις.

Περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον παίζονται, δὲν ἔχομεν δυστυχῶς ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος πληροφορίας. Εἰς μερικὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καθένας ἀπὸ τοὺς συμπαίκτας παίρνει μίαν ἢ περισσοτέρας πόλεις ἢ *κάστρα* ὡς ἰδιοκτησίαν του οὕτως εἰπεῖν βασιλικήν, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὅλης παιδιᾶς καὶ τοῦ αἰνίγματος *καστράκια*. Ἀπ' αὐτὰς χάνει ἀνὰ μίαν ἐφ' ὅσον ἀδυνατεῖ νὰ λύσῃ τὸ προτεινόμενον αἴνιγμα, κερδίζει δ' αὐτὴν ὁ προτείνας. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς παιδιᾶς φαίνεται ἀρχαῖος. Οἱ τὰς *πόλεις παίζοντες* μνημονεύονται ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, εἰς δὲ τοὺς μεταγενεστέρους μύθους ἀναφέρονται ἀγῶνες μεταξὺ βασιλέων μὲ ἔπαθλον πόλεις καὶ χώρας τῶν βασιλείων των. Τοιοῦτον μῦθον ἀναφέρει ἢ πλάττει ἐπὶ ἀναλόγων στοιχείων ὁ Πλούταρχος εἰς τὸ Συμπόσιον τῶν ἑπτὰ σοφῶν. Κατ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰθιόπων προέτεινεν εἰς τὸν Ἄμασιν, τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, δεινότατον πρόβλημα θέτων ὡς στοίχημα πόλεις καὶ χώρας, ὁ δὲ Ἄμασις ἠναγκάσθη τότε νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ σοφοῦ Βίαντος συμβουλὴν δι' ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ ἐκθέτει τὸν ἀγῶνα καὶ τὸ προταθὲν πρόβλημα ὡς ἑξῆς: «*Βασιλεὺς Αἰθιόπων ἔχει πρὸς ἐμὲ σοφὴν ἅμιλλαν. Ἡττώμενος δὲ τοῖς ἄλλοις ἐπὶ πᾶσι συντέθηκεν ἄτοπον ἐπίταγμα καὶ δεινόν, ἐκπιεῖν με κελεύων τὴν θάλασσαν. Ἔστι δὲ λύσαντι μὲν ἔχειν κώμας τε πολλὰς καὶ πόλεις τῶν ἐκείνου, μὴ λύσαντι δ' ἄστεων τῶν περὶ τὴν Ἐλεφαντίνην ἀποστῆναι. Σκεψάμενος οὖν εὐθὺς ἀπόπεμπε Νειλόξενον*».

Τὸ πρόβλημα ἔλυσεν ὁ Βίας συμβουλεύσας τὰ ἀκόλουθα: «*Φραζέτω τοίνυν τῷ Αἰθίοπι τοὺς ἐμβάλλοντας εἰς τὰ πελάγη ποταμοὺς ἐπισχεῖν, ἕως αὐτὸς ἐκπίνει τὴν νῦν οὖσαν θάλασσαν. Περὶ ταύτης γὰρ τὸ ἐπίταγμα γέγονεν, οὐ τῆς ὕστερον ἐσομένης*». Τὸ πρόβλημα εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸν δημώδη βίον τοῦ Αἰσώπου, ὅπου καὶ ἄλλος τοιοῦτος δι' αἰνιγμάτων ἀγὼν μνημονεύεται (βλ. Αἰσώπου βίος). Οἱ μῦθοι οὗτοι καὶ οἱ παρόμοιοι δύσκολον εἶναι νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι ἔχουν ἱστορικὴν πηγήν, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι ἡ ἀφετηρία αὐτῶν εὑρίσκεται εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰ αἰνίγματα ἐπαίζοντο.

Κατὰ τὰς παιδιὰς αὐτὰς τῶν αἰνιγμάτων γίνεται συνήθως χρῆσις διαφόρων ἀξιοσημειώτων τυπικῶν φράσεων καὶ κατὰ τὴν προβολὴν τοῦ αἰνίγματος καὶ κατὰ τὴν λύσιν, καὶ ὅταν ὁ προβάλλων ζητῇ ὁ ἴδιος νὰ δώσῃ τὴν μὴ εὑρισκομένην λύσιν κττ. Οὕτω π. χ. ὅπου παίζονται τὰ καστράκια, ἀφ' οὗ καθήσουν περὶ τὴν ἑστίαν καὶ ἑτοιμασθοῦν διὰ τὴν παιδιάν, παίρνει ὁ καθεὶς τὰς πόλεις του μὲ διάφορα τυπικὰ δίστιχα ὅπως π. χ. τὸ ἀκόλουθον:

Τὴν Ἄνοβα, τὴν Κάτοβα, τὴ Χιὸ μὲ τὰ καράβια,
καὶ τὴν Κωνσταντινούπολι μὲ τὰ μαργαριτάρια.

Ἐν Καρυαῖς (Καβακλὶ) τῆς Βορ. Θράκης, νῦν βουλγαρικῆς, ὅπου τὰ αἰνίγματα παίζονται πολλάκις μεταξὺ νέων καὶ νεανίδων, ἐρωτῶσιν οἱ νέοι: *Ποῦ μένς;*—Ἀπάντ. *Μένω στὸν ἀπάν' κατ' μαχαλᾶ*.— Ἐρώτ. *Τ' ἔχς καὶ παντέχ'ς;*— Ἀπάντ. *Τ' ἔχω καὶ παντέχω καὶ πὸ μακρυὰ παντέχω*. Ἐν Κῷ καὶ Σύμῃ χαρακτηριστικὴ φράσις διὰ τῆς ὁποίας γίνεται ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν παιδιὰν τῶν αἰνιγμάτων εἶναι *ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δεντρῶν*, τὸ δὲ αἴνιγμα εἰσάγεται πάντοτε διὰ τῶν λέξεων *καταδέντρι καὶ δεντρί*, οἷον *καταδέντρι καὶ δεντρί: ἔχει ἕνα πρᾶμα ποῦ νεμμᾷ μονάχον του σ' τοὺς ποταμοὺς κτλ.* Ἐντεῦθεν καὶ τὰ αἰνίγματα ταῦτα ἐκλήθησαν *κατοδέντρια* (βλ. λ.) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς νήσους ταύτας καλοῦνται *καταλόγια*. Ἐν Σίφνῳ, ὅταν δὲν εὑρίσκεται ἡ λύσις, ὁ προβαλὼν τὸ αἴνιγμα ἐρωτᾷ: *νὰ τὸ παρ' ὁ ποταμός;* δηλ. νὰ δηλώσω τὴν λύσιν; ἢ *ἂς τὸ παρ' ὁ ποταμός*, τοῦτ' ἔστι ἂς δηλωθῇ ἡ λύσις.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΑΙΝΙΓΜΑΤΟΣ. Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἐλέχθησαν, ἰδίως περὶ τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς ἀρχαίους λαούς, εἶναι καταφανὲς ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦτο πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν σημερινήν. Σήμερον τὸ αἴνιγμα εἶναι ἁπλῆ παιδιά, τότε ἀπετέλει τὸ μέτρον τῆς σοφίας καὶ τῆς μορφώσεως τῶν πεπαιδευμένων καὶ ἰδιαιτέρως εἴς τινας λαοὺς τῆς ἱερατικῆς. Εἴδομεν ἐπίσης ὅτι τὸ αἴνιγμα συνάπτεται πολλαχῶς πρὸς τὴν λατρείαν. Καὶ ποία μὲν εἶναι ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν εὐδοκίμησιν τῆς βλαστήσεως καθὼς καὶ τὴν λατρείαν τῶν νεκρῶν ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις δὲν γίνεται φανερόν, ἀπὸ τὰ γινόμενα ὅμως εἰς τοὺς Ἰνδοὺς καὶ ἄλλας λατρευτικὰς τελετὰς γίνεται καταφανὲς τοῦτο, ὅτι τὸ αἴνιγμα παρ' αὐτοῖς οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ αὐτοὶ οἱ τὸν κόσμον, τὰ ὄντα καὶ τὴν τάξιν αὐτοῦ εἰκονίζοντες μῦθοι, προβαλλόμενοι ὑπὸ τύπον ἐρωτήσεως, ὅπως περίπου τοῦτο γίνεται καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τύπον ἐρωταποκρίσεων νεώτερα κατηχητικὰ καλογηρικὰ βιβλία, περὶ τῶν ὁποίων εἴπομεν ἀνωτέρω. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἂν ὄχι γενικῶς διὰ τὸ αἴνιγμα, ἀλλὰ δι' ὡρισμένην τοὐλάχιστον κατηγορίαν αἰνιγμάτων δύναται νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἔχουν ἀρχὴν θρησκευτικομυθολογικήν, συναπτομένην στενῶς πρὸς ἀρχεγόνους λατρείας.

Εἰς τὸ ἴδιον πόρισμα μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ἡ σύγκρισις τῶν φερομένων σήμερον εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς αἰνιγμάτων. Ἐὰν δηλαδὴ συγκρίνωμεν σειρὰς αἰνιγμάτων διαφόρων ἀρχαίων καὶ σημερινῶν λαῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἐκτὸς τῶν ἰδίων εἰς ἕκαστον λαὸν αἰνιγμάτων πολλὰ εἶναι τὰ κοινά, τινὰ δὲ καὶ μέχρι τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος φθάνουσι, μέχρι τῶν μυθολογικῶν δηλονότι ἐρωτημάτων, ὅπως παρουσιάζονται ταῦτα εἰς τὰ παλαιότατα τῶν Ἰνδῶν ποιήματα, τοὺς Βέδας. Οὕτω π. χ. τὸ αἴνιγμα τοῦ ἔτους ὡς τροχοῦ μὲ δώδεκα ἀκτῖνας, παρ' ὅλας τὰς παραλλαγάς, τὰς ὁποίας ἐνδέχεται σήμερον νὰ παρουσιάζῃ, μᾶς ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς μέχρι τῶν ἰνδικῶν Βεδῶν. Παραθέτω τὴν ἀκόλουθον ἀνέκδοτον βυζαντινὴν παραλλαγήν:

Ὥσπερ τροχός τις ἐν περιόδῳ τρέχω
στύλους δώδεκα εὐδήλως περιφέρω,
ἐν τούτοις σαφέστατα, ἄκουε, σύνες,
δύο καὶ πεντήκοντα εἰσὶ λυχνίαι,
ἐν ἑκάστῃ δὲ λυχνίᾳ, φίλε, νόει
ἑπτὰ θρυαλλίδας τε. Οὕτω γὰρ ἔχει.
Πῶς φῶς καὶ σκότος ἐν ἑκάστῃ θρυαλλίδι;

Τὸ αἴνιγμα εἶναι πρόδηλον ὅτι ὑπέστη λογίαν διασκευήν, δυστυχῶς δὲν ἔχω πρόχειρον δημώδη. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν διασκευὴν ὑπομιμνήσκει ἀκόμη μακρόθεν τὸ πανάρχαιον ἰνδικὸν αἴνιγμα τοῦ ὕμνου τοῦ Dirgathamas.

Ποιὸς θὰ πῇ τί εἶναι οἱ δώδεκα ἀκτῖνες, ὁ ἕνας τροχός, τὰ τρία κεφαλάρια; Κι' ἀπάνω 'ς ἁμάξι τριακόσιοι ἑξῆντα ἁμαξάδες ἀκίνητοι 'στὴν κίνησι τους.

Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ Κρόνου, τοῦ κατατρώγοντος τὰ τέκνα του, ἀδιάφορον ἂν εἰκονίζῃ τὸ ἔτος κατατρῶγον τὰ ἴδια του τέκνα, τοὺς μῆνας, ἢ τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας τὸ σκοτεινὸν μέρος κατατρώγει τὸ ἐξ αὐτῆς γεννώμενον φωτεινόν. Τὸν μῦθον ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ σημερινὸν νεοελληνικὸν αἴνιγμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄγνωστον καὶ εἰς ἄλλους λαούς:

Ποιὰ μάννα γεννάει τὰ παιδιά της κ' ὕστερα τὰ τρώει;

Ὡς λύσις τοῦ αἰνίγματος φέρεται σήμερον ἡ *γῆ* καὶ εἰς ἕνα παραμύθι ἡ *θάλασσα*. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ λύσεις αὗται εἶναι ὑστερογενεῖς, εὑρεθεῖσαι ἀφοῦ ἐλησμονήθη ἡ πρώτη, ἡ ὁποία εἶχε σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον, σημαίνουσα τὸν χρόνον ἢ τὴν σελήνην.

Εἰς ἄλλο αἴνιγμα ἀνευρίσκομεν τὰς Μοίρας ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν παράστασιν.

Digitized by Google

Μιὰ φορὰ εἶδα τρεῖς διαόλους.
Ὁ ἕνας νῆμα ἔνεθε, ὁ ἄλλος ξέκλωθέ το
καὶ μὲ τὸ ψαλιδάκι του ὁ τρίτος ἔκοβέ το.

(Λαογραφία Β' 343. 69)

Εἰς ἄλλας περιστάσεις εὑρίσκομεν εἰς αἰνίγματα σημερινὰ καὶ εἰς μύθους παναρχαίους τὴν αὐτὴν μυθολογικὴν ἀντίληψιν, χωρὶς καὶ νὰ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν γενετικὴν συνάφειαν, ἂν δηλονότι τὸ νεώτερον αἴνιγμα προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου μύθου, ἢ πρόκειται μόνον περὶ ὁμοιομόρφου αὐτοτελοῦς γενέσεως, προερχομένης ἐκ τῆς ὁμοίας λειτουργίας τῆς μυθολογικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀντιλήψεως τὸ πάλαι καὶ τώρα. Τοιοῦτο π.χ. συμβαίνει εἰς τὸ ἀκόλουθον νεοελληνικὸν αἴνιγμα τὸ σημαῖνον τὸν ἥλιον:

Ενα ταψάκι βούτυρο ὅλον τὸν κόσμο ἀλείφει.

Παρομοίαν μυθολογικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ὡς βουτύρου ἐπαλείφοντος τὸν κόσμον εὑρίσκομεν εἰς τοὺς Βέδας. (Μετάφρ. Langlois σελ. 150,47).

Ἀλλὰ τὰ φτερωτὰ ἄλογα (δηλ. αἱ ἀκτῖνες) *νικοῦν τὸ μαῦρο ἅρμα* (τῆς νύχτας) *καὶ τοὺς ἀτμούς, ποὺ σκεπάζουν τὸν οὐρανό. Βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Agni καὶ ἡ γῆ ἀμέσως ποτίζεται μὲ ἄφθονο βούτυρο.*

Πάντα ταῦτα ἐπιβεβαιοῦν καὶ διαφωτίζουν τὴν στενὴν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ μύθου σχέσιν καὶ πείθουν ὅτι ἡ γνώμη τῶν μυθολόγων, ὅτι τὸ αἴνιγμα ἔχει ἀρχὴν μυθολογικήν, στενῶς πρὸς τὴν λατρείαν συνδεδεμένην, καὶ ὅτι εἶναι προϊὸν ἱερατικῆς σοφίας, δύναται νὰ θεωρηθῇ μέχρι τινὸς ὡς ἀποδεδειγμένον κα ἀληθές.

Ἐν τούτοις ἡ παρουσία ἀφ' ἑνὸς τοῦ αἰνίγματος καὶ εἰς λαοὺς ἀπωτάτω τῆς γῆς ζῶντας, εἰς τοὺς ὁποίους δυσκόλως ἀποδεικνύεται καὶ δὲν ἀπεδείχθη εἰσέτι ἐπίδρασις μυθολογική, ἀφετηρίαν ἔχουσα τοὺς Ἀρίους, καὶ μεταφορὰ τοῦ αἰνίγματος ἔξωθεν, καὶ ἡ εὐχέρεια ἀφ' ἑτέρου, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον λαοὶ κατὰ τὰ ἄλλα βάρβαροι πλάττουσιν αὐτοσχεδίως νέα αἰνίγματα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ περιορίσωμεν τὴν γενικότητα τῆς γνώμης καὶ νὰ καταφύγωμεν εἰς γενικωτάτην ψυχολογικὴν ἑρμηνείαν.

Ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ ὅτι εἰς τοὺς ὀλίγον προηγμένους λαοὺς ἡ διανόησις δὲν εἶναι διόλου ὁμοία μὲ τὴν ἰδικήν μας. Εἰς αὐτοὺς ἡ διανόησις εἶναι κυρίως εἰκονική, ἐνῷ εἰς ἡμᾶς περισσότερον ἀφῃρημένη. Δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς κατωτέρας τῆς ἀναπτύξεώς του βαθμῖδας σκέπτεται κυρίως μὲ εἰκόνας, ἐνῷ ὁ προηγμένος περισσότερον μὲ ἐννοίας ἀφῃρημένας. Ἔπειτα ὅ,τι ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζει τὴν διανόησιν τοῦ ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου εἶναι κυρίως ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐνῷ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου ἡ ἀντίληψις τοῦ κόσμου εἶναι κυρίως μυθολογική. Κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος, τὰ ζῷα, τὰ φυτά, τὰ οὐράνια σώματα καὶ πάντα ἐν γένει τὰ περιβάλλοντα αὐτὸν ἔμψυχα καὶ ἄψυχα ὄντα, τὰ ἀντιλαμβάνεται κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος, ὡς ὄντα δηλαδὴ προσωπικά, ζωντανὰ καὶ ἐνεργά, ἔχοντα τὰς αὐτὰς ἰδιότητας, ἂν ὄχι καὶ περισσοτέρας, ὅσας φαντάζεται ὅτι δύναται νὰ ἔχῃ καὶ ἕνας ἄνθρωπος.

Αἱ ἰδιότητες τώρα αὐταὶ τῆς πρωτογόνου διανοήσεως, ἡ εὐκολία δηλαδὴ μὲ τὴν ὁποίαν ἀναπλάττει τὰς εἰκόνας, ἡ ἀντίληψις τῶν ἀψύχων ὡς ὄντων προσωπικῶν καὶ ἐνεργῶν, καὶ ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ σχετίζῃ τὰ ἀσχέτιστα καὶ νὰ ταυτίζῃ τὰ ἀταύτιστα, ἐπιτρέπουν εἰς τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον νὰ βλέπῃ μορφὰς καὶ εἰκόνας διαφόρους ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουν καὶ νὰ εὑρίσκῃ εἰκονικὰς σχέσεις καὶ ὁμοιότητας διὰ τὸν λογικὸν ἄνθρωπον παραδόξους καὶ ἀλλοκότους. Οὕτω ποικιλοτρόπως προσωποποιεῖ τὰ ἄψυχα καὶ πλάττει τοὺς μύθους, οἱ ὁποῖοι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λελυμένα αἰνίγματα, ἐὰν δ' ὡς ἐρωτήματα ἤθελον προβληθῆ αὐτούσια αἰνίγματα. Παράδειγμα ἔχει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατηρηθὲν αἴνιγμα τοῦ ἡλίου ὡς βουτύρου ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν μυθολογικὴν ἀντίληψιν τῶν Βεδῶν. Πρὸς πληρεστέραν ὅμως διασάφησιν παραθέτω ἐνταῦθα καὶ τὸ ἀκόλουθον.

Κατὰ τὰς νεοελληνικὰς παραδόσεις ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἶναι σύζυγοι ἢ ἀδελφοί, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ὁμονοοῦν. «*Ἕναν καιρό,* λέγει μία μακεδονικὴ παράδοσις (*Πολίτου*, Παραδόσεις ἀρ 231), *ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι ἦσαν ἀδέρφια καὶ πήγαιναν μαζὶ 'ς τὸ δρόμο. Μιὰ μέρα θυμώνει ὁ ἥλιος καὶ βγάζει τὸ μάτι τοῦ φεγγαριοῦ. Τὸ φεγγάρι γύρισε κλαίοντας 'ς τὴ μάννα των, ἡ ὁποία ἀφ' οὗ τὸ παρηγόρησε, τὸ συνεβούλευσεν ἔκτοτε νὰ μὴ πηγαίνῃ πιὰ μαζί του, ἀλλὰ ὅταν ἔρχεται ἐκεῖνος, τότε αὐτὸ νὰ φεύγῃ. Καὶ γι' αὐτὸ τώρα ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι καμμιὰ φορὰ δὲν πηγαίνουν μαζὶ 'ς τὸ δρόμο*». Τὴν μυθολογικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἀκριβῶς τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν δύο οὐρανίων σωμάτων ἐκφράζει καὶ τὸ παρατεθὲν νεοελληνικὸν αἴνιγμα:

Τὰ δυὸ καλὰ στεκούμενα,
τὰ δυὸ συμπερπατούμενα,
τὰ δυὸ ποῦ δὲν ταιριάζουνε,
τὰ δυὸ ποῦ δὲ λαγιάζουνε.

(Λαογραφία Β' 346 88). Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι.

Ἡ κατὰ στίχους λύσις, τὴν ὁποίαν περιλαμβάνει ἡ καλογηρικὴ ἐρωταπόκρισις, φαίνεται ὑστερογενὴς καὶ ἐξεζητημένη.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ μύθου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν περιηγητῶν, ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος αἰσθάνεται κλίσιν καὶ εὐχαρίστησιν νὰ ἀνακαλύπτῃ εἰς τὰ περικυκλοῦνται αὐτὸν ὄντα μορφὰς καὶ εἰκόνας καὶ εἰκονικὰς σχέσεις διαφόρους, αἱ ὁποῖαι ἀναλόγως τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζονται καὶ τοῦ σκοποῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἀποβλέπουν ἐμφανίζονται ἄλλοτε ὡς ζωηρὰ καὶ πλήρης εἰκόνων καὶ μεταφορῶν γλῶσσα εἰς ἣν κατ' ἐξοχὴν ἀρέσκονται οἱ κατὰ φύσιν λαοί, ἄλλοτε ὡς κοσμολογικοὶ μῦθοι, ἄλλοτε ὡς αἰνίγματα καὶ ἄλλοτε ὡ. μῦθοι διδακτικοὶ καὶ παροιμίαι. (Πρβλ. τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ τῶν χρυσῶν ἐπῶν τῶν Πυθαγορείων.) Ἐντεῦθεν καὶ ἡ συγγένεια τῶν εἰδῶν τούτων καὶ ἡ σύγχυσις πολλάκις τῶν ὀνομάτων αὐτῶν εἰς τὰς γλώσσας τῶν λαῶν καὶ τὴν νεολληνικὴν ἀκόμη, ὅπως δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ παρατεθέντα ἀνωτέρω δημώδη τοῦ αἰνίγματος ὀνόματα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχολογικὴ τοῦ αἰνίγματος ἀρχή, ἀπόρροια τῆς ἁπλῶς ψυχολογικῆς καὶ ἄνευ τοῦ λογικοῦ ἐλέγχου πρωτογόνου μυθολογικῆς διανοήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΑΙΝΙΓΜΑΤΟΣ. Τὸ αἴνιγμα, ὅπως καὶ ἡ παροιμία καὶ ὁ μῦθος καὶ τὸ παραμῦθι καὶ τὸ ᾆσμα καὶ πᾶσα ἐν γένει πνευματικωτέρα ἐκδήλωσις τοῦ βίου τῶν λαῶν, ἐνωρίτατα ἔλαβε τεχνικὴν παρὰ τῷ λαῷ μορφήν, ἡ ὁποία ὅμως ὀλίγον μέχρι τοῦδε ἐμελετήθη. Διὰ τὸ γερμανικὸν αἴνιγμα ἀξιόλογος εἶναι ἡ μελέτη τοῦ *R Petsch,* Das deutsche Volksratsel. Strassburg 1913, καθὼς καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ *H. Naumann* ἐν Grundzüge der deutschen Volkskunde σ. 135 κ. ἑ. Διὰ τὰ ἰταλικὰ εὑρίσκει τις ἀξιολόγους παρατηρήσεις εἰς τὸ ἐπανειλημμένως μνημονευθὲν ἔργον τοῦ Pitrè. Διὰ τὰ νεοελληνικά, καθὼς καὶ ἄλλων λαῶν οὐδεμίαν μελέτην ἔχομεν. Ἐπίσης οὐδεμίαν ἔχομεν γενικὴν σχετικὴν μελέτην.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Τὴν σπουδαιοτάτην βιβλιογραφίαν τοῦ αἰνίγματος εὑρίσκει τις εἰς τὰ μνημονευθέντα ἔργα τοῦ Pitrè, W. Schultz καὶ Petsch. Διὰ τὰ νεοελληνικὰ βλ. *Σ. Κυριακίδου*, Ἑλληνικὴ Λαογραφία τόμ Α' σ. 354 κ.ἑ. (Διὰ τὴν σύγκρισιν βλέπε τὰς ἐργασίας τοῦ Φιλλανδοῦ *Antti Aarne,* Vergleichende Ratselforschungen ἐν F F Communi cations No 26 καὶ ἑξῆς).

(Σχετικὰ ἄρθρα βλ. *γλῶσσα αἰνιγματική, γρῖφοι, καταδέντρι, παραμύθια αἰνιγματικά*).

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

—[ἈΠΟΚΡΥΦ.] Μεταξὺ τῶν μᾶλλον θαυμαζομένων διὰ τὴν ὑποκρυπτομένην σοφίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῶν μᾶλλον δυσνοήτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἰνιγμάτων, ἦσαν τὰ συμβολικὰ τῶν Πυθαγορικῶν. Ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Πυθαγόρας προσηταιρίζετο εὐθὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κατεμάνθανον καὶ κατενόουν τὰ συμβολικά του αἰνίγματα.

Περὶ τούτων εὑρίσκει τις εἰς τὸν ζ' τόμον τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου παρατηρήσεις ἐπιχυνούσας ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τῶν αἰτιῶν, διὰ τὰς ὁποίας αἱ πυθαγόρειοι διδασκαλίαι καὶ μυσταγωγίαι ἐγίνοντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερον εἰς πολλὰ ἀπόκρυφα τάγματα, δι' αἰνιγμάτων καὶ συμβολικῶν, ἀλλ' ἐνῷ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ παραδοθοῦν μυστήρια, ὁ τεταγμένος ἀνέκραζεν «ἔξω οἱ βέβηλοι», ἤ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ἱεροφάντης τὴν φράσιν:

«ἀείσω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις»
(θὰ ὁμιλήσω εἰς τοὺς συνετούς· κλείσατε τὴν θύραν εἰς τοὺς βεβήλους),

ὅταν ἔθετεν αἰνίγματα οὐδὲν μέτρον ἐλάμβανεν ἐπειδὴ ἀφόβως παραδίδεται δι' αὐτῶν ἡ ἀλήθεια (ἀφοῦ ἔχουσι τὸ φῶς μέσα των) πάντως ὅμως δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὦτα διὰ νὰ ἀκούουν καὶ ὀφθαλμοὺς διὰ νὰ βλέπουν τὸ ὑποκρυπτόμενον ὑπὸ τὰ φαινόμενα καὶ τὸ βαθυνόημα τὸ σημαινόμενον ὑπὸ τὴν παιγνιώδη πολλάκις ἐξωτερικὴν ἔκφρασίν των.

Α. Φ. ΧΑΛΑΣ

—**αἴνιγμα** [Τὸ—]. Δίπρακτον δρᾶμα τοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ Παύλου Ἐρβιέ. Ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ἀπὸ σκηνῆς τῆς «Γαλλικῆς Κωμῳδίας» τὴν 5ην Νοεμβρίου τοῦ 1901. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν «Ἰλλυστρασιὸν» ὡς παράρτημα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 3067 τεύχους αὐτῆς τῆς 7 Δεκεμβρίου 1901. Περιλαμβάνεται ὡσαύτως εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ Θεάτρου Παύλου Ἐρβιέ. Τὸ «Αἴνιγμα» μετεφράσθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς γλώσσας καὶ ἐπαίχθη εἰς ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικήν. Τοῦ ἔργου τούτου ὑπάρχουσι καὶ τρεῖς Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις, πολλοὶ δὲ θίασοι ἑλληνικοὶ τὸ ἔπαιζαν.

Ἡ σκηνὴ τοῦ ἔργου ὑπόκειται εἰς τὸ κυνηγετικὸν περίπτερον τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐπαύλεως τῶν ντὲ Γκουρζιράν, τὴν ὁποίαν οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχον κτίσει κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ κυνηγίου, καὶ δι' αὐτὸ εὑρίσκονται ἐκεῖ οἱ ἀδελφοὶ Γεράρδος καὶ Ραϋμόνδος ντὲ Γκουρζιράν, αἱ σύζυγοί των Ἐλεονώρα καὶ Γκιζέλλα, ὁ Μαρκήσιος ντὲ Νὲστ καὶ ὁ παιδικὸς φίλος τῶν δύο ἀδελφῶν, Βιβάρς. Τὸ περίπτερον, μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας, δὲν ἔχει ἀρκετὸν χῶρον διὰ νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς κεκλημένους τῶν ντὲ Γκουρζιράν. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον παραπλεύρως τοῦ περιπτέρου ἔχει κτισθῆ μικρὸς ξενών, εἰς τὸν ὁποῖον διαμένουν ὁ μαρκήσιος καὶ ὁ Βιβάρς.

Ὁ φύλαξ τοῦ κτήματος εἰδοποιεῖ τοὺς Γκουρζιρὰν ὅτι λαθροθῆραι ἐπικίνδυνοι εἶναι ἕτοιμοι, καθ' ἃς ἔχει πληροφορίας, νὰ εἰσέλθουν τὴν νύκτα εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ κτήματος. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀποφασίζουν ν' ἀκολουθήσουν τὸν φύλακα εἰς τὴν νυκτερινὴν ἐναντίον τῶν λαθροθηρῶν ἐπίθεσιν, χωρὶς ὅμως ν' ἀνακοινώσωσι τοῦτο εἰς τὰς συζύγους των.

Εἰς μίαν συνομιλίαν μεταξὺ τοῦ μαρκησίου καὶ τοῦ Βιβὰρς ὁ πρῶτος καθιστᾷ προσεκτικὸν τὸν δεύτερον, διότι μίαν νύκτα τὸν εἶδεν ἐξερχόμενον τοῦ ξενῶνος καὶ διευθυνόμενον εἰς τὴν ἔπαυλιν, ἐξ ἧς ἐπέστρεψε περὶ τὰ ἐξημερώματα. Τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις ἀναμφισβήτητος ὅτι ὁ Βιβὰρς ἦτο ἐραστὴς μιᾶς ἐκ τῶν δύο γυναικῶν.

Ἀλλὰ ποίας;

Ἀδύνατον νὰ τὸ ἐννοήσῃ ὁ θεατὴς διότι ἀμφότεραι παρουσιάζονται καθ' ὅλα ἥσυχοι καὶ οὐδὲν προδίδουσαι.

Ὁ Βιβὰρς κατ' ἀρχὰς ἀρνεῖται. Κατόπιν ὅμως ὑπόσχεται ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ εἶναι προσεκτικός. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἐμφανίζονται ἡ Ἐλεονώρα καὶ ἡ Γκιζέλλα.

Συνομιλοῦν καὶ αἱ δύο μὲ τὸν Βιβὰρς χωρίς τι τὸ ἐξαιρετικὸν ἢ τὸ ἀποκαλῦπτον ἰδιαιτέραν τινὰ σχέσιν.

Μετ' ὀλίγον ἔρχονται εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ οἱ δύο σύζυγοι καὶ ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς χρονικοῦ δημοσιευομένου εἰς μίαν ἐφημερίδα ἡ γενικὴ ὁμιλία στρέφεται εἰς τὸ θέμα τῆς μοιχείας.

Ὁ Ραϋμόνδος δὲν κρύπτει ὅτι ἂν ἡ σύζυγός του τὸν ἠπάτα, θὰ τὴν ἐφόνευεν ἐνῷ ὁ Γεράρδος δηλοῖ ὅτι θὰ ἐσκότωνε σὰν τὸ σκυλὶ τὸν ἐραστήν της.

Συζητήσεις, διαφωνίαι, σκέψεις ἀνταλλάσσονται. Μετὰ ἀποχωροῦν, ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια.

Σκοτάδι βασιλεύει εἰς τὴν σκηνήν, ὅταν ἀρχίζει ἡ δευτέρα πρᾶξις.

Πρῶτος ἐμφανίζεται ὁ Ραϋμόνδος μὲ τὸ κυνηγετικόν του ὅπλον. Κρατεῖ φαναράκι.

Κτυποῦν τὴν θύραν. Εἶναι ὁ φύλαξ.

Ὁ Ραϋμόνδος ἀνοίγει ἀλλὰ καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀμπάρα δὲν ἦτο εἰς τὴν θέσιν της.

—Πῶς αὐτό; ἐρωτᾷ. Ἐξῆλθε λοιπὸν ὁ ἀδελφός μου;

—Δὲν τὸν εἶδα, ἀπαντᾷ ὁ φύλαξ.

Ταυτοχρόνως διασχίζει τὴν σκηνὴν ὁ Βιβάρς. Ὁ Ραϋμόνδος τὸν συλλαμβάνει, ἐνῷ εἰσέρχεται καὶ ὁ Γεράρδος.

—Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι; ἐρωτοῦν τὸν Βιβάρς.

Δὲν μπορεῖ νὰ κρύψῃ τὴν ταραχήν του. Προσπαθεῖ νὰ δικαιολογηθῇ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνει. Ἀσφαλῶς εἶναι ὁ ἐραστὴς μιᾶς τῶν δύο γυναικῶν.

Ἀλλὰ ποίας ἐκ τῶν δύο;

Ἰδοὺ τὸ αἴνιγμα. Ἰδοὺ τὸ δραματικόν, τὸ τραγικὸν σημεῖον τοῦ ἔργου.

Τέλος, ἐκ τοῦ γενομένου θορύβου ἐμφανίζονται ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, αἱ δύο σύζυγοι. Αἴφνης ἀκούεται πυροβολισμός. ὁ δὲ φύλαξ εἰσέρχεται ἀναγγέλλων ὅτι εἰς τὸν Βιβὰρς συνέβη κυνηγετικὸν δυστύχημα καὶ εἶναι νεκρός, ἐνῷ πράγματι ὁ ἴδιος εἶχε δώσει τέλος εἰς τὴν ζωήν, του διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἐρωμένην του. Ἡ Ἐλεονώρα ἡμιλυπόθυμος καὶ μὴ συγκρατοῦσα τὸν πόνον της διὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ ἐραστοῦ της, ὁμολογεῖ μόνη τὴν ἀλήθειαν ζητοῦσα παρὰ τοῦ συζύγου της τὸν θάνατον ὡς ἀπολύτρωσιν.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Παύλου Ἐρβιὲ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀριστουργηματικὸν ὑπόδειγμα τῆς νεωτέρας τραγῳδίας ἐν ὁμοφωνίᾳ δὲ ἡ Κριτικὴ τὸ ἐπήνεσεν. Ὡς πρώτους διδάξαντας «Τὸ Αἴνιγμα» ἔσχε τοὺς ἀριστεῖς τῶν ἑταίρων τῆς «Γαλλικῆς Κωμῳδίας», τὰς κυρίας Μπαρτὲ καὶ Μπραντὲς καὶ τοὺς κυρίους Συλβαὶν Λὲ Μπαρζὺ καὶ Μεγέρ.

Μ. Π.

—«**Αἰνίγματα τοῦ κόσμου**». ἔργον τοῦ Χαίκελ (βλ. λέξιν).

αἰνιγματίας (ὁ)· ὁ ὁμιλῶν αἰνιγματωδῶς, σκοτεινῶς, ἀσαφῶς.

αἰνιγματίζομαι· ὁμιλῶ αἰνιγματωδῶς, σκοτεινῶς, ἀσαφῶς.

αἰνιγματικός,—*ή*,—*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ αἴνιγμα, ὁ δίκην αἰνίγματος, σκοτεινός, ἀσαφής, αἰνιγματώδης. Ἐπίρρ. *αἰνιγματικῶς*.

αἰνιγματικὸς τραχείτης (Aenigmatit trachyt). *[Πετρογρ.]* Πέτρωμα (βλ. τραχείτης). Γ.Κ.Σ.

αἰνιγματικότης (ἡ)· τὸ γνώρισμα τοῦ αἰνιγματικοῦ, ἡ δίκην αἰνίγματος ἔκφρασις λόγου ἢ παράστασις πράγματος κ. τ. τ.

αἰνιγματιστὴς (ὁ)· ὁ ὁμιλῶν αἰνιγματωδῶς, σκοτεινῶς, ἀσαφῶς, ὡς δι' αἰνιγμάτων.

αἰνιγματίτης (Aenigmatit) [*Ὀρυκτολ.*]. Ὀρυκτὸν πυριτικὸν ἅλας ἀνῆκον εἰς τὴν ὁμάδα τοῦ ... εἰς τὴν σειρὰν ἐκ ... ἀμφιβόλου (βλ. λ.), καὶ δὴ εἰς τὴν σειρὰν ...

Digitized by Google

νην τῶν ἀμφιβόλων, οἱ ὁποῖοι κρυσταλλοῦνται κατὰ τὸ τρικλινὲς κρυσταλλικὸν σύστημα. Ἡ συνήθης μορφὴ τῶν κρυστάλλων του εἶναι ἡ στηλοειδής, ἐντελῶς ὁμοία, πρὸς τὴν τῶν κρυστάλλων τῆς *κοινῆς κεροστίλβης* ἐνίοτε παρουσιάζονται καὶ δίδυμοι κρύσταλλοι. Ὁ αἰνιγματίτης ἔχει λάμψιν ὑελώδη, χρῶμα μέλαν μέχρις ὑποπρασινομέλανος. Εἶναι διαφώτιστος μέχρις ἀδιαφανοῦς καὶ δίδει γραμμὴν ἐρυθροκαστανόφαιον. Ἔχει σκληρότητα ὑπὲρ τὸν 5ον βαθμὸν καὶ εἰδ. πυκνότητα 3,7-3,8. Ὁ χημικὸς τύπος τοῦ μορίου του εἶναι κατὰ τοὺς Hintae καὶ Lapparent

$$Na_4\,Fe_9\,(Al,\,Fe)_2\,Si,Ti)_{12}\,O_{38}$$

Ὑπὸ τῆς φλογὸς τοῦ καμινευτῆρος αὐλοῦ τήκεται εὐκόλως εἰς ὑποπροσινομέλαιναν ὕελον.

Πρῶτος ὁ Breithaupt τῷ 1865 διέκρινε τὸν αἰνιγματίτην ὡς νέον ὀρυκτὸν μεταξὺ μελάνων τινῶν ὀρυκτῶν τῆς Γροιλανδίας. Ὠνομάσθη δὲ κατ' ἀρχὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν *κελμπιγκίτης* (πρὸς τιμὴν τοῦ Kölbing), καὶ ἀφ' ἑτέρου *αἰνιγματίτης* (ἐκ τῆς λέξεως αἴνιγμα «ἕνεκα τῆς αἰνιγματώδους τοῦ φύσεως, τὴν ὁποίαν παρουσίαζε συγκρινόμενος μὲ τὸν κελμπιγκίτην»). Βραδύτερον ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα αἰνιγματίτης, ἐνῷ τὸ ὄνομα *κελμπιγκίτης* διετηρήθη ὑπὸ τοῦ Brögger μόνον διὰ τοὺς ἐκ Γριλανδίας κρυστάλλους, οἱ ὁποῖοι φαίνονται, ὅτι εἶναι μόνον παράλληλος συνανάπτυξις (Verwachsung) αἰνιγματίτου μὲ ἓν ἄλλο ὀρυκτόν, τὸν ἀρφβεδσονίτην. Ἀπαντᾷ εἰς τοὺς *σοδαλιθ-κοὺς συηνίτας* τοῦ Nangakasik καὶ τοῦ Kangerdluarsuk τῆς Γροιλανδίας. Ἐπίσης εὑρέθη εἰς τὸ Arkansas (U.S.A), Νορβηγίαν (Kola χερσόνησος). Μικρότεροι βραχυπρισματικοὶ κρύσταλλοι αἰνιγματίτου, περιέχοντες μεγαλυτέραν ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ποσότητα ὀξειδίων —ἰδίᾳ ὀξειδίου τοῦ σιδήρου ($Fe_2\,O_3$)—καὶ εὑρισκόμενοι εἰς τὴν νῆσον Παντελλερίαν (Κοσσύραν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς) ὠνομάσθησαν *κοσσυρῖται*. Γ. Κ. Γ.

αἰνιγματοειδής (ὁ, ἡ),—*ές* (τό)· ἀντὶ αἰνιγματώδης (βλ. λ.).

αἰνιγματοθέτης (ὁ)· ὁ τιθείς, ὁ προβάλλων αἰνίγματα πρὸς λύσιν· ἡ λέξις ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ *ἀγωνοθέτης*.

αἰνιγματολογία (ἡ)· τὸ λέγειν αἰνίγματα·=ὁ λόγος περὶ αἰνιγμάτων.

αἰνιγματολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ λέγων αἰνίγματα· οὕτως ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἡ Σφίγξ διὰ τὸ γνωστὸν αἴνιγμα, τὸ ὁποῖον προέβαλεν εἰς τὸν Οἰδίποδα.

αἰνιγματοποιός, (ὁ ἡ),—*όν* (τὸ)· ὁ ποιῶν αἰνίγματα, ὁ ἐφευρίσκων αἰνίγματα καὶ προβάλλων εἰς ἄλλους. Τὸ θηλυκὸν ἔχει καὶ τύπον *αἰνιγματοποιήτρια*.

αἰνιγματώδης (ὁ, ἡ),—*ες* (τὸ)· ὁ δίκην αἰνίγματος, σκοτεινός, ἀσαφής, αἰνιγματικός. Ἐπίρρ. *αἰνιγματωδῶς*.

αἰνιγμός (ὁ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰνίσσομαι*, αἰνιγματικὴ ἔκφρασις, ὑπαινιγμός.

Ἄϊνικε (Heinicke), ***Σαμουήλ***. Γερμανὸς φιλάνθρωπος καὶ παιδαγωγός, ἐφευρέτης τῆς φερωνύμου μεθόδου πρὸς διδασκαλίαν τῶν κωφαλάλων. Ἐγεννήθη ἐν Νάουτσουτς τῷ 1727 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1790. Μέχρι τοῦ 24ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἠσχολήθη μὲ τὴν γεωργίαν, τῷ 1750 ὅμως κατετάχθη εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας. Χάρις εἰς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἔμφυτον περιέργειάν του κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνος του τὴν ἀτελῆ του ἐκπαίδευσιν, εἰς τρόπον ὥστε τῷ 1757 ἠδυνήθη νὰ ἀναγορευθῇ διδάκτωρ τοῦ ἐν Ἰένῃ πανεπιστημίου. Τὸ ἑπόμενον ἔτος μετέβη εἰς Ἀμβοῦργον, ἔνθα διετέλεσε διδάσκαλος παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ κόμητος Σίμμελμαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, τῷ δὲ 1768 ἐγένετο ψάλτης ἐν Ἔππιντορφ. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ συναντήσας ποτὲ ἕνα κωφάλαλον προσεπάθησε νὰ τὸν ἐκπαιδεύσῃ συμφώνως πρὸς μίαν μέθοδον, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχεν ἀνακαλύψει ὅταν ἦτο στρατιώτης. Ἡ ἐπιτυχία, ἣν ἔσχεν ἡ μέθοδός του ἔκαμε πολὺν θόρυβον, πολὺ δὲ κωφάλαλοι τοῦ ἀπεστάλησαν ὡς μαθηταὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη (1772). Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας τὸν ἀνεκάλεσε τότε εἰς τὴν πατρίδα του (1778) καὶ ὁ Ἄϊνικε ἵδρυσεν ἐν Λειψίᾳ ἐν κατάστημα πρὸς διδασκαλίαν τῶν κωφαλάλων, τὸ πρῶτον ἐν Γερμανίᾳ.

Ὁ Ἄϊνικε ἦτο, καθὼς λέγουν, ἄνθρωπος ἀπότομου χαρακτῆρος καὶ μετεχειρίζετο τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ μὲ σκληρότητα καὶ βαρβαρότητα. Τοῦτο δὲ ἐδεικνύετο ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματά του, ὅπου παραπλεύρως μὲ τὰς νέας καὶ εὐφυεῖς ἰδέας, εὑρίσκει τις πολυαρίθμους ὕβρεις καὶ λοιδορίας κατὰ πολλῶν ἐκ τῶν συγχρόνων του. Ὅταν ἀπέθανεν, ἡ χήρα αὐτοῦ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς του. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ θὰ ἀναφέρωμεν: *Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀλάλων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης* (Ἀμβοῦργον 1778), *Ἐπὶ τῆς σκέψεως παρὰ τοῖς κωφαλάλοις καὶ τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τῶν παραλόγων μεθόδων τῆς διδασκαλίας των* (Λειψία, 1780). *Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας μεθόδου τῆς διδασκαλίας* (Λειψία, 1783), *Σπουδαῖα ἀνακάλυψις ἐν τῇ ψυχολογίᾳ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ γλώσσῃ* (Λειψία 1784), *Μεταφυσικὴ διὰ τοὺς διδασκάλους* (Ἄλλη, 1785). *Ἐπὶ τῶν παλαιῶν προλήψεων καὶ τῶν βλαβῶν ἃς αὗται ἐπιφέρουσι* (Λειψία, 1787) καὶ *Νέον Ἀλφαβητάριον μὲ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ μέσου δι' οὗ μανθάνει τις νὰ ἀναγινώσκῃ χωρὶς νὰ συλλαβίζῃ* (Λειψία, 1790).

Ἅϊ-Νικόλας (ὁ)· οὕτως ὀνομάζεται ἰδιωματικῶς ὁ μὴν Δεκέμβριος διὰ τὴν κατ' αὐτὸν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου.

ἁϊνικολοβάρβαρα (τά), ἢ *νικολοβάρβαρα*· αἱ τρεῖς κατὰ σειρὰν ἑορταί, τῆς ἁγίας Βαρβάρας, τοῦ ἁγίου Σάββα καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου (4—6 Δεκεμβρ.) ὡς ἓν ὅλον νοούμεναι· παροιμ. «*μπρὸς πίσω τὰ Νικολοβάρβαρα βαρὺ χειμῶνα κάμνει*», δηλαδὴ περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου, ὅτε εἶναι καὶ ἡ βραχυτάτη ἡμέρα, εἶναι τὸ δριμύτερον ψῦχος. Β. Φ.

Αἶνιος. Εἷς ἐκ τῶν ἐν Τροίᾳ ἀρχηγῶν τῶν Παιόνων. Ἐφονεύθη οὗτος ὑπὸ τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως (Ὁμ. Ἰλ. Φ. 210).

Αἴνιος. 1) Ποταμὸς τῆς Τροίας, εἰς τὸν ὁποῖον χύνεται καὶ τὸ ποτάμιον Ροδίος. (Στρ. C. 603).

2) Μικρός τις ποταμὸς τῆς Θρᾴκης ῥέων πλησίον τῆς πόλεως Αἴνου.

Αἰνιπόντη (Aenipons) *[Γεωγρ.]*. Ἀρχαία πόλις ἐπὶ τοῦ Αἴνου ποταμοῦ· ἡ νῦν Insbruck.

Αἰνίππη *[Μυθ.]*. Ὄνομα Ἀμαζόνος τινός.

αἰνίσσομαι· ὁμιλῶ αἰνιγματωδῶς, οὐχὶ δηλονότι διὰ τοῦ ἀκριβοῦς περιεχομένου τῶν λέξεων, ἀλλὰ δι' *ὑπονοιῶν*, ὑπονοῶ, ὑπεμφαίνω· συνηθέστερον *ὑπαινίσσομαι*.

αἰνίτης (Hainite) *[Ὀρυκτολ.]*. Κατὰ τὸν de Lapparent εἶναι ὀρυκτόν, τοῦ ὁποίου ἡ χημικὴ σύστασις εἶναι πυριτικὸν ἅλας ἀσβεστίου, νατρίου, τιτανίου, ζιρκονίου. Γ. Κ. Γ.

Αἰνίτης. Ὁ κάτοικος τῆς Αἴνου.

Ἀϊνίτης *Ἰωάννης*. Καραβοκύρης ἐξ Αἴνου, ὅστις ἀναφέρεται ὅτι προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς μοῖραν Εὐξεινίων ἐπαναστατῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος.

—Ἀϊνίτης *Μανώλης*. Ἀγωνιστὴς ἐκ Θρᾴκης, ὑπηρετήσας εἰς τὸ Τακτικόν. Ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἐν Χαϊδαρίῳ μάχην τῆς 8 Αὐγούστου 1826.

αἰνίτικα καὶ κατὰ συγκοπὴν *νίτικα*· οἱ καπνιστοὶ κέφαλοι (λυκουρῖνοι) τοῦ Αἴνου.

Αἶνκε (Haenke), *Θαδαῖος*. Τσέχος φυσιοδίφης, γεννηθεὶς ἐν Κράϊμπιτς (Kreibitz) τῆς Βοημίας τῷ 1761 καὶ ἀποθανὼν ἐν Περουβίᾳ (Ν. Ἀμερικὴ) τῷ 1817. Ἐσπούδασεν ἐν Πράγᾳ καὶ Βιέννῃ, ἠκολούθησε τὸν Μαλασπῖνον εἰς τὸ ταξίδιον του ἀνὰ τὸν κόσμον, τέλος ἐγκατέστη ἐν Περουβίᾳ ἔνθα ἀνέλαβε τὴν ἐκμετάλλευσιν ἑνὸς ἀργυρωρυχείου. Ἦτο κάτοχος σπουδαίας βοτανικῆς συλλογῆς, μέρος τῆς ὁποίας μόνον κατωρθώθη νὰ μεταφερθῇ εἰς Πράγαν.

Ἀϊν-Κεμπίρα (Aïn Kebira). Μία τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τοῦ Κόρμπους τῆς Τύνιδος, περιέχουσα 6,83 γρμ. χλωριούχου νατρίου, 2,26 γρμ. θειούχου ἀσβέστου, ἔτι δὲ μικρὰς ποσότητας χλωριούχου καλίου καὶ μαγνησίου, δισανθρακικοῦ μαγνησίου, καλίου καὶ ἀσβέστου καὶ ἄλλων ἐνώσεων σιδήρου.

Αἶνλ (Hainl), *Γεώργιος - Φραγκῖσκος*. Γάλλος μουσικός, γεννηθεὶς ἐν Ἰσσοὰρ (Issoire) τῷ 1807 καὶ ἀποθανὼν ἐν Παρισίοις τῷ 1873. Ἦτο διακεκριμένος βιολοντσελίστας καὶ ἤρχισε τὸ στάδιόν του ταξιδεύων καὶ δίδων συναυλίας, εἰς τὰς ὁποίας ἔσχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. Τῷ 1840 διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου τῆς Λυῶνος καὶ διεκρίθη διὰ τὰ μεγάλα του προσόντα ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ὀρχήστρας. Τῷ 1863 διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ὀρχήστρας εἰς τὴν Ὄπεραν τῶν Παρισίων ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἀϊνλάϊν (Heinlein), *Ἐρρῖκος*. Γερμανὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Νασσάου - Βαϊλμπουργκ τῷ 1803. Ἐν ἡλικίᾳ δεκαεννέα ἐτῶν μετέβη εἰς Μόναχον, ἐσπούδασεν ἐπί τι χρονικὸν διάστημα τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, ἀργότερα δὲ ἐστράφη πρὸς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν τοπιογραφίαν. Ὁ Ἀϊνλάϊν μόλις ἐγκατέλειψε τὴν σχολήν, ἐπεσκέφθη τὴν Βαυαρίαν, τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν βόρειον Ἰταλίαν, εἶτα δὲ ἐγκατεστάθη ἐν Μονάχῳ, ἔνθα ἐγένετο ἐπίτιμον μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Ἀϊνλάϊν θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν καλυτέρων τοπιογράφων τῆς Βαυαρίας. Τοὺς πίνακας αὐτοῦ χαρακτηρίζει ἡ ἐπιζήτησις τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς ποιητικῆς ἐντυπώσεως. Ἀγαπᾷ νὰ ἀναπαριστᾷ τὴν ἀγρίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ φύσιν, τὰ σύσκια δάση, τὰ τοπία τῶν Ἄλπεων, συχνὰ δὲ κοσμεῖ τοὺς πίνακάς του μὲ φωτισμοὺς φανταστικοὺς ἢ ὄχι πολὺ φυσικούς. Τὰ περισσότερα τῶν ἔργων αὐτοῦ εὑρίσκονται σήμερον ἐν τῇ νέᾳ πινακοθήκῃ τοῦ Μονάχου, ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Βιέννης καὶ ἐν ταῖς πινακοθήκαις τῆς Πράγας, Λειψίας, Καρλσρούης καὶ Στουττγάρτης.

Ἀϊνλείνια (Haenleinia J. Böhm) *[Παλαιοζ.]*. Ὑπόγενος τοῦ γένους ἰνοκέραμος ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν διθύρων περνιδῶν οὗτινος ἡ κυρία ἐξάπλωσις ἐπετεύχθη κατὰ τὸ μεσαῖον καὶ ἄνω κρητιδικὸν σύστημα. Θ. Σ.

Ἀϊν-Μαντί *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς Ἀλγερίας, κειμένη ἐν τῷ νομῷ καὶ τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλγερίου, εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων δυτικῶς τοῦ Λαγκουὰτ καὶ 268 χιλιομέτρων νοτιοανατολικῶς τῆς Μασκάρας. Λόγῳ τῆς γειτνιάσεως αὐτῆς μὲ τὴν ἔρημον τῆς Σαχάρας, εἶναι σπουδαῖον κέντρον συγκεντρώσεων τῶν καραβανίων, ἅτινα μεταβαίνουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐπανέρχονται ἐξ αὐτοῦ. «Μία ζώνη κήπων, πλάτους 150 μέτρων—γράφει ὁ Mac Carthy—περικλείει τὴν πόλιν πανταχόθεν. Οἱ κῆποι οὗτοι, οἵτινες ἠρημώθησαν ἀσπλάγχνως ὑπὸ τοῦ Ἀβδ-ἑλ-Καδέρ, καθιστοῦν ὀλιγώτερον σκυθρωπὴν τὴν κώμην, πέριξ τῆς ὁποίας τὸ πᾶν εἶναι ἄγονον καὶ γεγυμνωμένον». Τὸ 1838 τὸ Ἀϊν-Μαντὶ ἐπολιορκήθη καὶ κατελήφθη ἀπὸ τὸν Ἀβδ-ἑλ Καδέρ· ἡ πόλις κατηδαφίσθη, πλὴν μιᾶς οἰκίας ἐν τῇ ὁποίᾳ διέμεινεν ὁ Ἐμίρης.

Ἀϊν-Μεράν. Θέσις ἐν Ἀλγερίᾳ σήμερον καλουμένη Ραμπελαὶ (Rabelais), ὅπου ὁ Σαίντ-Ἀρνὼ ἐνίκησε τὸ 1845 τὰς ἐξεγερθείσας ὑπὸ τὸν Μπου-Μάζα φυλὰς τοῦ Ντάρα (Ὀράν).

Ἀϊνμίλλερ (Ainmiller), *Μαξιμιλιανὸς - Ἐμμανουήλ*. Γερμανὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Μονάχῳ τῷ 1807 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1870. Ἔσχε διδάσκαλον τὸν περίφημον Γκαῖρτνερ (Gaertner) καὶ ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἐπὶ τῆς ὑάλου ζωγραφικήν, ἀνακαλύψας μάλιστα καὶ νέας μεθόδους χρησιμοποιήσεως τῶν χρωμάτων. Τόση ἦτο ἡ ἐπίδοσις τοῦ Ἀϊνμίλλερ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωγραφικῆς, ὥστε, παρὰ τὸ ἐξαιρετικῶς νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἐν Μονάχῳ ἐν ἔτει 1826 ἱδρυθείσης «*Σχολῆς Ζωγραφικῆς ἐπὶ ὑάλου*». Ἔκτοτε ἀφωσιώθη εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς τέχνης ταύτης, ἀνακαλύψας νέας μεθόδους καὶ ἀποκτήσας ταχέως φήμην καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς πατρίδος του. Ἐπεφορτίσθη μὲ τὴν ἐπιδιόρθωσιν καὶ ἀνακαινισμὸν τῶν εἰκονογραφημένων ὑαλοστασίων τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Κολωνίας, τῆς Ρατισβόννης καὶ πολλῶν ἄλλων ναῶν τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Γερμανίας· ἔλαβε μάλιστα παραγγελίας καὶ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου μετέβη τῷ 1849. Ἐκτὸς τῶν ἐπὶ ὑάλου ζωγραφιῶν, ὁ Ἀϊνμίλλερ ἐζωγράφισε καὶ πίνακας ἐπὶ μουσαμᾶ (?) παριστῶντας ὀνομαστὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἀριστουργήματα, ὅπως τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Μονάχου, τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Οὔλμης, τὸν Ἅγιον Πέτρον τῆς Βιέννης, τὸν Ἅγιον Μάρκον τῆς Ἑνετίας, τὸ Ἀββαεῖον τοῦ Οὐεσσμίνστερ, τὸ Παρεκκλήσιον τοῦ Οὐΐνδσωρ, καὶ ἄλλα.

Ἀϊν-Μοχρὰ *[Γεωγρ.]*. Κώμη τῆς Ἀλγερίας, κειμένη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Κωνσταντίνης καὶ ἔχουσα εἰς τὰ πέριχωρα σπουδαῖον ὀρυχεῖον σιδήρου.

Ἀϊνμπεκ (Einbeck) ἢ **Ἀϊμπεκ** *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς Γερμανίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀννοβέρου, πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου νομοῦ, κειμένη πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἴλμ. Ἔχει 9,987 κατοίκους καὶ ἦτο κατὰ τὸν μεσαίωνα ὀνομαστὴ διὰ τὸν περίφημον ζῦθόν της. Σήμερον ἔχει δύο ἐργοστάσια ζυθοποιίας, οἱ κάτοικοι ὅμως ἀσχολοῦνται καὶ εἰς ἄλλας βιομηχανίας, εἰς τὴν ταπητουργίαν, τὴν ἐριουργίαν κτλ.

Αἶνοι *[Λειτουργ.]*. Καλοῦνται ἐν τῇ Λειτουργικῇ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας πρῶτον μὲν τρεῖς ψαλμοὶ τοῦ Δαυΐδ, ὁ 148ος, ὁ 149ος καὶ 150ός, οἵτινες ἀναγινώσκονται κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκεῖνα τὰ τροπάρια, τὰ ὁποῖα ψάλλονται ὡσαύτως κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὄρθρου εὐθὺς μετὰ τὸ ἐξαποστειλάριον. Ὠνομάσθησαν δὲ *αἶνοι* οἱ τρεῖς εἰρημένοι ψαλμοί, διότι πλεῖστοι μὲν στίχοι τῶν δύο πρώτων ἄρχονται ἀπὸ τῆς λέξεως «*αἰνεῖτε*» (ὡς λ. χ. «*αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν...*», «*αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ...*», «*αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς...*», «*αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ*»), τοῦ δὲ 150οῦ ψαλμοῦ ἐξ στίχων συγκειμένου καὶ πάντες οἱ στίχοι καὶ πάντα τὰ ἡμιστίχια ἄρχονται ἀπὸ τοῦ «*αἰνεῖτε*». Ὠνομάσθησαν δὲ καὶ τὰ τροπάρια *αἶνοι*, διότι, ὅταν ψάλλῃ ταῦτα ὁ ἱεροψάλτης, πρῶτον μὲν ἀπαγγέλλει ἕνα τῶν στίχων τῶν εἰρημένων ψαλμῶν ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ «*αἰνεῖτε*» ἔπειτα δὲ ψάλλει τὸ

Digitized by Google

τροπάριον. Εἶναι δὲ τὰ τροπάρια ταῦτα τῶν αἴνων κανονικῶς τῶν μὲν Κυριακῶν ὀκτώ, ὧν τέσσαρα μὲν καλοῦνται *ἀναστάσιμα* ὡς εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἀναφερόμενα, τέσσαρα δὲ *ἀνατολικὰ* (βλ. τροπάριον), τῶν δὲ ἄλλων Δεσποτικῶν, Θεομητορικῶν καὶ Ἁγίων ἑορτῶν ὁτὲ μὲν ὀκτώ, ὁτὲ δὲ ἕξ, ὁτὲ δὲ τέσσαρα καὶ ἐνίοτε τρία, ὅτε ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ἱεροψάλτου τὸ πρῶτον. Τὰ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος ψαλλόμενα τροπάρια τῶν αἴνων, πλὴν τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν, ἅτινα περιλαμβάνονται ἐν τῷ λειτουργικῷ βιβλίῳ Παρακλητικὴ (καὶ τῇ Ὀκτωήχῳ) ἄλλα μὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ διὰ τοῦτο καλοῦνται *σταυρώσιμα*, ἄλλα δὲ εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ καλοῦνται *ἀποστολικά*, ἄλλα εἰς τοὺς Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ καλοῦνται *μαρτυρικά*, ἄλλα εἰς τοὺς νεκροὺς καὶ καλοῦνται *νεκρώσιμα*, ἄλλα δ' ἐποιήθησαν πρὸς κίνησιν τῶν πιστῶν εἰς κατάνυξιν καὶ μετάνοιαν καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται *κατανυκτικά*. Κατὰ δὲ τὰς Κυριακάς, ἐὰν συμπέσῃ νὰ συνεορτάζηται καὶ ἄλλη τις ἑορτή, τότε κανονικῶς μὲν ψάλλονται τὰ τέσσαρα ἀναστάσιμα τροπάρια τῆς Κυριακῆς καὶ τέσσαρα τῆς ἑορτῆς καὶ παραλείπονται τὰ τέσσαρα ἀνατολικὰ τῆς Κυριακῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, τὸν ὁποῖον δεικνύει τὸ τυπικὸν (βλ. λ.). Οἱ ὀκτὼ στίχοι οἱ ἀπαγγελλόμενοι, ὡς ἐλέχθη, πρὸ τῶν τροπαρίων τῶν αἴνων τῆς Κυριακῆς ἓξ μὲν παραλαμβάνονται ἐκ τῶν ῥηθέντων τριῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυΐδ, οἱ δὲ δύο τελευταῖοι ἐκ τοῦ ἐνάτου ψαλμοῦ αὐτοῦ (*«ἀνάστηθι, Κύριε, ὁ Θεός μου, ὑψωθήτω ἡ χείρ σου, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος»*, στίχος 33ος, καὶ *«ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου»*, στίχος 2ος). Κατὰ δὲ τὰς Δεσποτικάς, Θεομητορικὰς καὶ Ἁγίων ἑορτὰς ἀντὶ τῶν δύο τούτων τελευταίων στίχων ἀπαγγέλλονται ἄλλοι στίχοι, ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου ὡσαύτως εἰλημμένοι, προσαρμοζόμενοι δέ πως πρὸς τὴν ἑορτὴν (ὡς λ.χ. *«ἡγίασε τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ Ὕψιστος»*, *«τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ»* κλπ.).

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὰ τροπάρια τῶν αἴνων ψάλλονται κατὰ μὲν τὰς Κυριακὰς ὡς δοξαστικὸν (βλ.λ.) τὸ ἑωθινὸν τῆς Κυριακῆς καὶ τὸ θεοτοκίον *«Ὑπερευλογημένη ὑπάρχεις, Θεοτόκε Παρθένε κ. λ. π.»*, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας ἑορτὰς μετὰ τοὺς αἴνους ψάλλονται ἄλλα δοξαστικὰ μόνα ἢ καὶ θεοτοκία ὁμοῦ, εὐθὺς δὲ ἔπειτα ἀρχίζει ἡ Δοξολογία.

Τὰ τροπάρια δὲ ταῦτα τῶν αἴνων, πολλὰ μὲν τῶν τῆς Παρακλητικῆς, πολλὰ δὲ τῶν Μηναίων, τοῦ Τριῳδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, εἶναι ἐκ τῶν καλλίστων ᾀσμάτων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ποιήσεως, τινὰ μὲν γνωστῶν, τὰ πλεῖστα δὲ ἀγνώστων εἰσέτι ποιητῶν δημιουργήματα (βλ. Ἐκκλησιαστικὴ ποίησις). Ἄριστον ὑπόδειγμα τοιούτων ᾀσμάτων εἶναι τὰ φαιδρὰ καὶ θριαμβευτικὰ τῶν αἴνων τροπάρια τὰ ψαλλόμενα κατὰ τὰ προεόρτια τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως τῇ 20 Δεκεμβρίου. Ἐν τοῖς ᾄσμασι τούτοις λίαν ἐμφαντικῶς ἐκδηλώνει ὁ ποιητὴς τὴν κατέχουσαν αὐτὸν ζωηροτάτην ψυχικὴν εὐφροσύνην ἐπὶ τῇ ἐγγιζούσῃ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως.

[Αἱ ἀγγελικαὶ
προπορεύεσθε δυνάμεις·
οἱ ἐν Βηθλεὲμ
ἑτοιμάσατε τὴν φάτνην·
ὁ Λόγος γὰρ γεννᾶται·
ἡ Σοφία προέρχεται·
δέχου ἀσπασμὸν ἡ Ἐκκλησία·
εἰς τὴν χαρὰν τῆς Θεοτόκου
λαοὶ εἴπωμεν·
εὐλογημένος ὁ ἐλθὼν
Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.]

Λίαν τεχνικῶς διὰ τοῦ ἐλαφροῦ καὶ ταχέος ῥυθμοῦ, τοῦ συχνοῦ ἀσυνδέτου τῶν προτάσεων καὶ τῶν κώλων, τῆς ἐπαναλήψεως τῶν αὐτῶν ὀνομάτων τῶν Ἀγγέλων, τῆς Βηθλεέμ, τῶν ποιμένων, τῶν Μάγων, τῶν πιστῶν) καταμηνύει ὁ ποιητὴς τὰ πλημμυροῦντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ συναισθήματα χαρᾶς, ὅτε ἔνθους γενόμενος ἐποίει τὰ ᾄσματα ταῦτα. Τῆς ὑπερβαλλούσης δὲ ταύτης χαρᾶς του καλεῖ ὁ ποιητὴς νὰ συμμετάσχωσι τὰ σύμπαντα, ἄϋλα καὶ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα: οἱ Ἄγγελοι προπορευόμενοι καὶ κράζοντες ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν εἰς γῆν παραγίνεται, ἡ Βηθλεὲμ εὐτρεπίζουσα τὴν φάτνην καὶ τοὺς ποιμένας συνάγουσα καὶ τοὺς Μάγους ἐκ τῆς Περσίας καλοῦσα, οἱ προφῆται καὶ οἱ πατριάρχαι ἀγαλλόμενοι καὶ σκιρτῶντες ἐκ χαρᾶς ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ ὑπ' αὐτῶν προκατηγγελμένου ἰσχυροῦ καὶ μεγάλου Ἄρχοντος, οἱ πιστοὶ ἁγνείᾳ λελαμπρυσμένοι καὶ ἀρεταῖς ἀπαστράπτοντες, ὅπως ἴδωσι μὲ τὰ ὄμματα τῆς διανοίας τὸν Θεὸν βρέφος γινόμενον, ἵνα σώσῃ ἡμᾶς ἐξ ἄκρας ἀγαθότητος, τέλος δὲ καὶ αὐτὰ τὰ βουνὰ καλεῖ ὁ ποιητής, ὅπως μετάσχωσι τῆς παγκοσμίου χαρᾶς, γλυκασμὸν ἀποσταλάζοντα.

Ε. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

Αἰνοκρήνη. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἀκρωτήριόν τι τῆς Αἰθιοπίας ἐπὶ τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου, πρὸς Ν. τοῦ Μυὸς Ὅρμου, ἀξιολόγου πόλεως, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν κίνησιν τῆς Αἰγύπτου κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους (Plin. Hist. Nat. VI 168.)

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰνόπαρις (ὁ)· οὕτω καλεῖται ὁ Πάρις ὡς αἴτιος δεινῶν (Εὐρ. Ἑκάβη. 945)· πβλ. *αἰνόλεκτρος*.

Ἁϊνόρι (*Ἁγιονόρι* ἢ *Ἁγιονόριον*) *[Γεωγρ.]*. Ὄρος ἀνῆκον εἰς τὴν χωρίζουσαν τὴν Ἀργολίδα ἀπὸ τῆς Κορινθίας ὀροσειράν, σχηματισμοῦ ἀποτόμου καὶ ὕψους 1000 μέτρων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς του διασώζονται ἐρείπια μεσαιωνικοῦ φρουρίου, ἐπὶ δὲ τῶν κλιτύων του εἶχον κατὰ καιροὺς ἱδρυθῆ πλεῖστα ναΐδια Βυζαντινά, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἀνήρχετο ἄλλοτε εἰς ὀγδοήκοντα. Εἰς τὰ ναΐδια ταῦτα ὀφείλεται ἡ ὀνομασία τοῦ ὄρους τούτου, (Ἅγιον ὄρος—Ἁγιονόρι) κατ' ἀπομίμησιν, προφανῶς, τοῦ Ἄθωνος. Σήμερον ἐκ τῶν ναϊδίων τούτων διασώζονται δύο μόνον· ὁ ναΐσκος τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν παράδοσιν, ἡ μεταβολὴ τοῦ ἀργολικοῦ τούτου βουνοῦ εἰς Ἅγιον ὄρος (Ἁϊνόρι) ὀφείλεται εἰς Πελοποννησίους μοναχούς, ἐλθόντας ἐκ τῆς ἐν τῷ Ἄθῳ «Σκήτης τῶν Μωραϊτῶν».

Μεσημβρινῶς τοῦ ὄρους κεῖται ὁμώνυμον χωρίον, ἔχον περὶ τοὺς 345 κατοίκους. Ἀναφέρεται ἀπὸ τῆς ΙΓ' ἀκόμη ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τὸ ὄνομα *«Ἅγιον Ὄρος»* ἐν τῷ *«Χρονικῷ τοῦ Μορέως»*. Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχε 550 κατοίκους καὶ ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὸ Ἄργος. Κατὰ τὴν σύστασιν τῶν Δήμων (1834) τὸ Ἁϊνόρι ἀπετέλεσεν ἴδιον δῆμον, περιλαμβάνοντα καὶ τὰ χωρία Κλώνιαν, Χιλιομόδιον, Νεοχώριον καὶ Μονὴν Φανερωμένης (μετόχι). Ἀργότερον ὑπήχθη εἰς τὸν δῆμον Κλεωνῶν.

Ἡ φερώνυμος τοῦ ὄρους *κλεισοῦρα* εἶναι ἡ τελευταία ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὀρεινῶν στενωπῶν. Ἔχει μῆκος 3750 μέτρων, διέρχεται δὲ δι' αὐτῆς ὀρεινὴ ὁδὸς ἑνοῦσα τὴν χώραν τῶν Κλεωνῶν μὲ τὴν Ἀργολίδα. Τῆς ὁδοῦ ταύτης τὸ βόρειον ἄκρον κεῖται εἰς τὸν ΝΑ μυχὸν τῆς πεδιάδος τῶν Κλεωνῶν, τὸ δὲ νότιον εἰς τὸν ΒΑ μυχὸν τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου. Ἡ ὁδὸς εἶναι διπλῆ. Ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου, διέρχεται τὴν κλεισοῦραν Μπερμπατίου καὶ διχάζεται ἐν αὐτῇ. Ὁ μὲν εἷς βραχίων της διευθυνόμενος πρὸς βορρᾶν διέρχεται Α τοῦ χωρίου Στεφάνι καὶ λήγει εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Βασίλειος. Ὁ δὲ ἕτερος διέρχεται πρὸς Δ τοῦ χωρίου Ἁγιονορίου καὶ φέρει εἰς τὸ χωρίον Χιλιομόδιον—Κόρινθον. Ἡ δευτέρα αὕτη ὁδὸς εἶναι συντομωτέρα τῆς τῶν Δερβενακίων, εἶναι βατὴ μόνον εἰς πεζοὺς καὶ γνωστὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κοντοπορεία*.

[ΙΣΤΟΡ.] Τὸ Ἁϊνόρι εἶναι ἡ τρίτη φάσις τῆς μάχης τῶν Δερβενακίων, καθ' ἣν κατεστράφη ἡ στρατιὰ τοῦ Δράμαλη-Μαχμοὺτ-πασᾶ, ἀπὸ τῆς 26 μέχρι τῆς 28 Ἰουλίου τοῦ 1822. Σημαντικωτάτη μάχη, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀποτελεῖ καὶ πολλαπλοῦν δίδαγμα: διότι χαρακτηριστικὰ γεγονότα τὴν συνέθεσαν, ποικίλην δὲ τὴν ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Μετὰ τὸ πέρας τῶν πολεμικῶν ἐνεργειῶν εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ τὸν Ἅγιον Σώστην, οἱ περισωθέντες ἐκ τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη διῃρέθησαν εἰς δύο τμήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς ἀποστάσεως, τῶν ἀπροσβάτων ὀρέων καὶ τῶν συγκεντρωθέντων, πρὸς λαφυραγωγίαν πλειόνων πολεμιστῶν. Ὅσοι εἶχον προφθάσει πρὸ τῆς μάχης νὰ διαβοῦν τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Κουρτέσσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Κόρινθον ὅπου ἔφθασαν ἀσφαλεῖς. Οἱ λοιποὶ ὅμως, μὴ εἰσακουσθέντος τοῦ Δράμαλη, ν' ἀφήσουν δηλονότι τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ ὑποζύγια καὶ νὰ περαιωθοῦν διὰ τῆς Κλεισούρας τοῦ Ἁϊνορίου, ἀφρουρήτου κατὰ τὴν 26 πρὸς τὴν 27 Ἰουλίου, ἐκ παρεξηγήσεως, καὶ μὴ ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν πληροφορίαν ταύτην, μετὰ τὸ πάθημα τῶν Δερβενακίων, ἐπέμειναν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Ναύπλιον. Ἀλλ' οὔτε ἐκεῖ ἐγένοντο δεκτοὶ ἀπὸ τὸν Μουχαφούζην, κλείσαντα τὰς πύλας καὶ ἐπισείοντα εἰς τὸν Στρατάρχην σουλτανικὸν φιρμάνιον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος στρατευμάτων εἰς φρούρια, ἄνευ εἰδικῆς ἐντολῆς. Τοῦτο ἐγένετο διὰ τὸ ζήτημα τῶν τροφῶν κυρίως, ἀφοῦ ὁ Δράμαλης ἀπεφάσισε, διὰ τὴν ἔλλειψίν των, τὴν ὑποχώρησιν. Ἐὰν λοιπὸν εἰσήρχετο εἰς τὸ Ναύπλιον, ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ θὰ παρέλυε τὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου, καὶ μάλιστα θὰ προεκάλει πολλὰς συμφοράς, λόγῳ τῆς ἀρξαμένης νὰ ἐκδηλοῦται παντοιοτρόπως εἰς τὸ στράτευμά του παραλυσίας καὶ ἀποσυνθέσεως. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὅλος ἐκεῖνος ὁ ὑποχωρήσας στρατός, ὁ ἀποτελούμενος ἀπὸ εἰκοσάκις χιλίους περίπου πολεμιστάς, πλὴν τῶν πολλῶν ὑπηρετῶν καὶ ἀγωγιατῶν καὶ συρομένων αἰχμαλώτων, νὰ καταυλισθῇ προχείρως εἰς τὴν Γλυκιάν, δύο χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ Ναυπλίου, ἐπὶ τοῦ δρόμου τοῦ συνδέοντος τὴν πόλιν ταύτην μὲ τὸ Ἄργος. Τὴν νύκτα ὅμως δυσοίωνον γεγονὸς ἐσημειώθη, ἡ αἰφνιδία ἐξ ἀπροσεξίας ἀνάφλεξις μεγάλου ποσοῦ πυρίτιδος, ἥτις κατηύγασε καὶ τὰ γύρω ὄρη. Ταυτοχρόνως σμῆνη πολεμιστῶν καὶ γυναικοπαίδων, περιοίκων ἀλλὰ καὶ μακρόθεν ἐλθόντων, κατεγίνοντο εἰς λαφυραγωγίαν τῶν πεσόντων εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ τὸ στενὸν τοῦ Ἁγίου Σώστη, ὡς φιλόπονοι δὲ μύρμηκες, προβλέποντες βαρὺν τὸν χειμῶνα τῶν ἐπαναστατικῶν στερήσεων, καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἑπομένην ἡμέραν μετέφεραν τὴν λείαν εἰς τ' Ἁγιωργίτικα Καλύβια, τὸν Μέγαν Ἅγιον Γεώργιον τῆς Νεμέας καὶ τὰ γύρω χωρία, ἢ ἄλλους προχείρους κρυψῶνας. Τόση μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ καταλαβοῦσα τοὺς πολεμιστὰς λαφυρομανία, ἐκ τοῦ διαχύτου πλούτου, τοῦ ἐγκαταλειφθέντος κατὰ μῆκος τῆς ἱστορικῆς χαράδρας, ὥστε καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ ἀντιλαμβανόμενος τὴν λαφυραγωγίαν ὡς ἀναγκαῖον, ἀναπότρεπτον, καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαραίτητον κακόν, συναφὲς πρὸς τὰ πράγματα καὶ τὰς περιστάσεις, ὠργίσθη καὶ ἐπέπληξε τοὺς λαφυραγωγούς. Ταυτοχρόνως κατέστρωσε σχέδιον ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη, πεπεισμένος ὅτι τὴν ἑπομένην: «οἱ πασσάδες ἀπού εἶναι στὴν Τίρυνθο, ὅπως γράφει εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του, ταχιὰ θὰ ἐκστρατεύσουν διὰ τὴν Κόρινθο...». Διέταξε λοιπὸν τοὺς συγκεντρωθέντας εἰς τὸ Δερβενάκι στρατηγοὺς Τσόκρην, Γιατράκον, Νικήταν Φλέσσαν, Πλαπούταν καὶ ἄλλους ν' ἀκολουθήσουν τὸ ἑξῆς σχέδιον: Ὁ Κολοκοτρώνης, ὡς γενικὸς ἀρχηγός, θὰ ἔμενεν εἰς τὸ Ἀγριλόβουνον τοῦ Δερβενακίου, διὰ νὰ δύναται νὰ τραπῇ ἐκεῖθεν, μὲ εὐκολίαν, πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Τὸ στενὸν θὰ ἐφρούρουν τὰ σώματα τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Δηλιγιάννη καὶ τοῦ Ἀντωνίου Κολοκοτρώνη. Ὁ Νικηταρᾶς Σταματελόπουλος, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ οἱ Φλεσσαῖοι, Νικήτας, Δημήτριος καὶ Γρηγόριος (Παπαφλέσσας) θὰ κατελάμβανον τὸ Ἁϊνόρι. Ὁ Γιατρᾶκος καὶ ὁ Τσόκρης θὰ ἐτοποθετοῦντο εἰς τὸ Χαρβάτι τῶν Μυκηνῶν. Πάντα ταῦτα ἔπρεπε νὰ συντελεσθοῦν ἐντὸς τῆς 27 Ἰουλίου, πρὶν ἐκκινήσῃ ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη, ὅστις καὶ διὰ τὴν λειψυδρίαν καὶ διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν τροφῶν καὶ διὰ τοὺς ἀρξαμένους πυρετούς, καὶ τέλος διότι ἦσαν πολὺ ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ Ἀργολικὸν πεδίον, μοιραίως θὰ ἐπέσπευδε τὴν ἀναχώρησίν του εἰς Κόρινθον. Ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ ἔπρεπε νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τὰς ἑξῆς θεμελιώδεις λεπτομερείας.

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Δερβενακίων, οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸ Χαρβάτι θὰ τοὺς ἄφηναν νὰ διέλθουν ἀτουφέκιστοι, ὥστε νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὸ στενόν. Τότε δὲ μόνον θὰ τοὺς ἐκτύπων ἐκ τῶν ὄπισθεν, ὅταν ἐδίδε τὸ σύνθημα τῆς ἐπιθέσεως ὁ Κολοκοτρώνης προσβάλλων αὐτοὺς εἰς τὴν πρωτοπορείαν των. Ἐὰν πάλιν οἱ Τοῦρκοι εἰσήρχοντο εἰς τὴν Κλεισοῦραν τοῦ Ἁϊνορίου, τότε οἱ εἰς τὸ Χαρβάτι Γιατρᾶκος καὶ Τσόκρης πάλιν θὰ τοὺς ἄφηναν νὰ τραποῦν τὴν διεύθυνσιν ἐκείνην, χωρὶς νὰ τοὺς ἀνασχέλουν τὴν πορείαν δι' ἐπιθέσεως, θὰ τοὺς ἀπέκλειαν δὲ πάλιν, καταλαμβάνοντες τὰ νῶτά των, καὶ θὰ ἐπετίθεντο, ὅταν ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ὑψηλάντης καὶ οἱ Φλεσσαῖοι ἔδιδον τὸ σύνθημα τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς πρωτοπορείας. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, οἱ ἐν Χαρβατίῳ ἔπρεπε νὰ εἰδοποιήσουν εἴτε τοὺς ἐν Δερβενακίῳ εἴτε ἐν Ἁϊνορίῳ χαιροφυλακτοῦντας περὶ τῆς διαφορετικῆς τοῦ Δράμαλη πορείας.

Τὸ σχέδιον ἦτο ἁπλοῦν, ἀλλ' εἶναι προφανὲς ἐκ τῆς ἐκβάσεως ἣν εἶχε τὴν προηγουμένην παρεμφερὲς τέχνασμα εἰς τὸν Ἅγιον Σώστην, ὅτι θὰ ἐπετύγχανεν. Ἐκ παρεξηγήσεως ὅμως ἢ μᾶλλον ἐκ παρακοῆς τῶν ὁπλιτῶν δὲν κατωρθώθη νὰ γίνῃ ἡ ἀπαραίτητος εἰς τὸ Χαρβάτι συγκέντρωσις, οὔτε δὲ εἰδοποιήθη περὶ τῆς ῥιζικωτάτης ταύτης εἰς τὸ ὅλον σχέδιον μεταβολῆς ὁ Κολοκοτρώνης. Καὶ τοιουτοτρόπως μόνον αἱ βόρειοι ἔξοδοι τῶν δύο στενῶν ἐφρουρήθησαν, ἔμειναν δὲ ἀφρούρητοι αἱ νότιαι ἔξοδοι, ὥστε ὁ Δράμαλης δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τεθῇ μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ συνεπῶς νὰ ὑποστῇ μείζονα τὴν καταστροφήν, ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἑτοιμασία τῆς ἀναχωρήσεως ἐγίνετο ἀπὸ ὄρθρου βαθέος τὴν 28 Ἰουλίου. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι, ὁ Δράμαλης, ἐκ τῶν τριῶν ὁδῶν ἐπροτίμησε τὴν τοῦ Ἁϊνορίου ἐκ τῆς κακῆς πληροφορίας ἣν εἶχε περὶ τοῦ ἀφρουρήτου τῆς κλεισούρας, πληροφορίας ἥτις δὲν ἠλήθευε πλέον. Ἄλλωστε δὲν εἶχε καὶ τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τῆς ἐπιλογῆς. Τὰ στρατεύματά του, ἀποσυντεθειμένα ἤδη, δὲν ὑπήκουον τοὺς ἀρχηγούς. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀταξίᾳ καὶ βιαστικά, χωρὶς συνοχὴν μεταξύ των, ἀλλὰ φύρδην μίγδην πεζοὶ καὶ ἱππεῖς, κάμηλοι καὶ ἄλλα ὑποζύγια, ἀπὸ πρωΐας ἤρχισαν νὰ διέρχωνται τὴν κλεισοῦραν τοῦ Ἁϊνορίου, τρεπόμενοι τὴν πρὸς τὰς Κλεωνὰς καὶ τὴν Κόρινθον ὁδόν. Ἡ κλεισοῦρα αὕτη, πλατυτέρα κατὰ πολὺ τῆς τοῦ Ἁγίου Σώστη, ἡμερωτέρα ἐν πολλοῖς, καὶ πρὸ πάντων περισσότερον βατὴ εἰς πλῆθος ὑποζυγίων, δὲν παρεῖχεν ἐν τούτοις καμμίαν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὑποχωροῦντας.

Ὅταν μάλιστα οἱ ἐπαναστάται, καὶ δὴ πρῶτον τὸ ἀκάματον σῶμα τοῦ Νικηταρᾶ Σταματελοπούλου, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς πρωτοπορείας, οἱ Τοῦρκοι κατελήφθησαν πάλιν ὑπὸ τὸν ἀκράτητον πανικὸν τῆς προχθές. Ἐπὶ πλέον συνέβη καὶ τοῦτο

Digitized by Google

Ὁ Νικηταρᾶς ἀντιληφθεὶς ὅτι αἱ κάμηλοι ἔφε-ιαν φορτία πυρίτιδος, ἐπυροβόλησε μίαν ἐξ αὐτῶν ιὰ μεγάλης γομώσεως, οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ ιναφλέξῃ τὴν πυρίτιδα καὶ νὰ προκαλέσῃ ἀκόμη ιεγαλυτέραν τὴν σύγχυσιν. Κατὰ τὰς πληροφο-ιίας τὰς ὁποίας ὁ Δημήτριος Βαρδουνιώτης συνέ-εξεν ἀπὸ ἀσφαλεῖς πηγάς, οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς εδιάδος εἶχον διευθυνθῆ πρὸς τὴν κατὰ τὸν βο-ειανατολικὸν μυχὸν τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου κλει-ώρειαν τοῦ Μπερμπατίου, χωρίου τῆς Ἀργολίδος, ὴν κοινῶς ὀνομαζομένην «*Κλεισοῦραν*», ἥτις ἦτο ρημος, στενὴ καὶ εἴς τινα μέρη λιθόστρωτος. Δι' ὐτῆς διῆλθον τοῦ Μπερμπατίου καὶ ἀφοῦ ἔκαυ-αν οἰκίας τινὰς τοῦ χωρίου προεχώρησαν πρὸς ὁ Ἀϊνόρι. Ἐκεῖ ὅμως, ὁ Δράμαλης, ἰδὼν τοὺς Ἕλληνας ὠχυρωμένους, ἐστάθη εἴς τι ὕψωμα, διὰ ὰ ἐπισκοπήσῃ, διέταξε δὲ δύο ἰμάμηδες, νὰ δεη-ῶσιν ὑπὲρ τῆς αἰσίας τοῦ ἀγῶνος ἐκβάσεως.

«Τὴν δέησιν ταύτην, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱστοριοδίφης, πηκολούθησαν μυριόστομοι ἀραὶ τῶν Τούρκων κατὰ ῶν Ἑλλήνων, αἵτινες ἐπλήρωσαν τὸν ὁρίζοντα, καὶ ὶς ἃς ἀνταπεκρίθησαν ἀλαλαγμοί, χλευασμοὶ καὶ πειλαὶ τῶν Ἑλλήνων».

Ἡ μάχη, ἢ μᾶλλον ἡ φθορά, διήρκεσεν ἐξ ὅλας ρας, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι διήρχοντο πως ἠδύναντο ὑπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἐπαναστα-ῶν. Ὁ Φωτᾶκος, γράφει ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ολεμιστῶν: «καὶ πολλοὶ τσοπάνηδες, καὶ ἄλλοι πὸ τὰ γύρω χωρία, ἔκαμαν πολὺν σκοτω-ὸν καὶ τοὺς ἐπῆραν ὅλα τὰ φορτηγὰ ζῷα, πολλὰ λογα τῆς καβάλλας καὶ ὅλαις τὴς καμήλαις ἀπὸ ῆς ὁποίαις δὲν ἐγλύτωσε καμμία νὰ ὑπάγῃ ση-άδι εἰς τὴν Κόρινθον. Αἱ γυναῖκες μάλιστα ἀπὸ τὸ Αϊνόρι, ἐπῆραν πολλὰ λάφυρα καὶ καμήλαις φορ-ωμεναις». Τότε μόνον εἰδοποιήθη ὁ ἀναμένων Κολοκοτρώνης, ὅστις καὶ ἀπέστειλε τὸν Πλαπού-αν νὰ καταλάβῃ τὰς Κλεωνάς, διὰ νὰ παρακω-ύσῃ τὴν κάθοδον τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς ρὸς τὴν Κόρινθον. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Νικη-αρᾶς Σταματελόπουλος «τους ἔπεσεν ἀπὸ κοντά, ράφει ὁ Κολοκοτρώνης. καί, ὡς τὴν Κλένια ποὺ οὺς ἐπῆγε, πεντακοσίους ἐσκότωσε κι' ἕνα πασᾶ». Ιράγματι, εἰς τὸ Ἀϊνόρι ἐφονεύθη ἕνας πρώην Μέγας Βεζύρης, ὁ Τοπὰλ Ἀλῆ πασᾶ., ἀλλ' ἀπὸ ὸν Νικήταν Φλέσσαν καὶ ὄχι τὸν Νικηταρᾶν. Κατά ινα παράδοσιν, ὁ Τοπὰλ-Ἀλῆς, βλέπων ὅτι ἔμελλε ὰ ζωγρηθῇ, ἔπεσε μετὰ τοῦ ἵππου του κατὰ ρημνῶν καὶ ἐφονεύθη, νεκρὸν δ' ἀπεκεφάλισεν ὁ Νικήτας Φλέσσας καὶ ἐσκύλευσε τὰ πλουσιώτατα άφυρα. Κατὰ βεβαιώσεις ὅμως προφορικῶς δια-ωθείσας, ὁ Τοπὰλ-Ἀλῆ, καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸν Φλέσσαν καὶ ἐκλαβὼν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χρυσοκεν-ήτου στολῆς ὡς Ἀλβανόν, ἐπεκαλέσθη τὸ «*Μπέσα ιὰ μπέσα*», δηλονότι τὴν βεβαίωσιν τῆς «*κεφαλῆς ντὶ κεφαλῆς*», ὡς συνηθίζουν οἱ Ἀλβανοὶ πολε-ισταί, προκειμένης ἐκεχειρίας. Ἀλλ' ἀντιληφθεὶς ὴν ἀπάτην ἐμονομάχησε πρὸς τὸν Νικήταν Φλέσ-αν, καὶ τέλος ἐφονεύθη παρ' αὐτοῦ. Τότε ἔφθα-αν οἱ ἄνδρες τοῦ Φλέσσα καὶ συνέλαβον τὰ δώ-εκα ὑποζύγια ἅτινα μετέφερον τὰς ἀποσκευὰς οῦ Τοπὰλ-Ἀλῆ καὶ τοῦ Δράμαλη-Μαχμούτ. Ἀπε-ελοῦντο δὲ αὗται ἀπὸ κιβώτια πλήρη χρημά-ων, τιμαλφῶν κοσμημάτων καὶ πολυτίμων σκευῶν. Μεταξὺ ἄλλων ἀνευρέθη καὶ ἀδαμαντοκόλλητος πάλλα», ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρό τινος διαρπαγέν-ας ἀπὸ τὸν Χουρσὴτ καὶ τοὺς συνεργάτας του ησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ λουσιωτάτη γοῦνα. Ταῦτα ἐφόρεσεν ὁ Νικήτας Φλέσσας καὶ μὲ τοιαύτην στολὴν παρουσιάσθη εἰς ὸ λοιπὸν στράτευμα, ἐπιδεικνύων καὶ τὴν κάραν οῦ Ὀθωμανοῦ στρατηγοῦ. Καὶ τὴν μὲν γοῦναν αρέλαβεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος (Παπαφλέσ-ας) ὅστις καὶ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀδελφόν του ὰ πωλήσῃ τὴν ἀδαμαντοκόλλητον σπάθην εἰς τὸν ημήτριον Ὑψηλάντην προσφέροντα χιλίας λίρας ι' αὐτήν. Ἡ σπάθη ὅμως ἐκείνη εἶχε περιεργο-άτας περιπετείας. Δοθεῖσα τῷ 1825 ὡς προῖξ ὶς τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, ἐνεχυριάσθη αρ' αὐτοῦ, πρὸ τοῦ φόνου τοῦ Καποδιστρίου, ὶς τὸν Ρῶσον ἀντιπρέσβυν Ροῦκμαν, ἀντὶ 30 χι-ιάδων φοινίκων. Ὁ Ροῦκμαν ἐξεχώρησε τὴν πάθην καὶ τὸ χρέος εἰς τὸν Ἄγγλον ἀντιναύαρ-ον Πέτρον Ρίκορδ, παρὰ τοῖς κληρονόμοις τοῦ ποίου σώζεται ἀκόμη. Διότι, ζητηθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Κουμουνδροῦρον ὡς κληρονόμον τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, οὗτινος ἦτο ἐπὶ θυ-ατρὶ γαμβρός, δὲν παρεδόθη, μὴ καταβληθέντος οῦ ποσοῦ τῶν δέκα χιλιάδων λιρῶν, εἰς ὃ ἀνήρ-ετο τὸ κεφάλαιον μετὰ τῶν τόκων.

Ἐν γένει, πλουσιώτατα ὑπῆρξαν τὰ λάφυρα τῆς άχης ταύτης, ὅπως καὶ τῶν δύο προηγουμένων ν τῇ περιφερείᾳ τῶν Δερβενακίων. Γράφει ὁ Φω-ᾶκος, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά, τινα δέον νὰ ἐξετάζωμεν ὄχι ὑπὸ τὸ σημερινὸν ρῖσμα, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς τότε ἐποχῆς καὶ ῶν δεινῶν της περιστάσεων: «Τὰ δὲ στρατεύματα οῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων καπετανέων ἐκά-ηντο εἰς τὸ Δερβενάκι καὶ ἐκαρτεροῦσαν τοὺς ούρκους. Καὶ μάλιστα ὅσοι δὲν εὑρέθησαν εἰς τὸν θεσινὸν πόλεμον (Ἅγιον Σώστην καὶ Δερβενάκια) λύσσιαζαν καὶ ἔσκαζαν ἀπὸ τὸ κακόν των καὶ ἐν ρέποντο, ἐπειδὴ ἔβλεπαν τοὺς ἄλλους, οἵτινες εἶχαν πολλὰ λάφυρα καὶ ὑπερηφανεύοντο διὰ τὴν νίκην. Εἰς τὸ πρόσωπόν των ἦσαν ζωγραφισμένα δύο πράγματα, ἡ λύπη καὶ ἡ ἐντροπή· ὁ δὲ ἀρχηγὸς τοὺς ἐπαρηγόρει καὶ τοὺς ἔλεγε: Ἔννοιά σας, Ἕλληνές μου, δὲν ἐσώθηκαν οἱ Τοῦρκοι. Πίσω εἶναι οἱ Πασάδες, καὶ ἔχουν περισσότερα πλούτη. Τὸ ἰδικόν σας μερδικὸν εἶναι πίσω, ἥρωές μας». Ὁ Νικηταρᾶς, ὁ ἀφελέστερος τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀληθῶς ἀγωνιστής, ὑπὸ τὴν πλήρη τῆς λέξεως σημασίαν, ἔλαβεν ἀπὸ τὸ Ἀϊνόρι μικρόσωμον ἵππον λευκόν, ἀλλὰ κολοβόν, διότι κατὰ τὴν μάχην τοῦ ἀφῄρεσε τὴν οὐράν, ἀπὸ τὸ ἀπότομον τράβηγμα. Κρατήσας δὲ τὸ ἐφίππιον προσέφερε τὸν κολοβὸν ἵππον εἰς τὸν πράγματι Τυρταῖον τῆς Ἐπαναστάσεως Παναγιώτην Κάλλαν, τὸν ἐπιλεγόμενον «*Τσοπανᾶκον*». Οὗτος μὴ ἔχων τὰ μέσα νὰ τὸν συντηρήσῃ ἀπηύθυνεν εἰς τὸν δωρητὴν τὸ ἑξῆς χαριτωμένον τετράστιχον:

«Τὸ δῶρο σου, Νικηταρᾶ,
Εἶν' ἄλογο χωρὶς ουρά.
Η μοῦ στέλνεις καὶ κριθάρι
ἢ σοῦ στέλνω τὸ τομάρι.

Ὁ δὲ Δράμαλης, ὁ μετὰ τόσης ἀλαζονείας τεθεὶς πρό τινος χρόνου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς, ὁ ἐλπίσας νὰ παραμείνῃ, δι' εὐκόλου νίκης, κυρίαρχος ὅλης τῆς Ρούμελης, τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ Μορέως, ἀλλ' ὅστις, μετά τινας μῆνας, ἐπρόκειτο νὰ εὕρῃ τόσῳ οἰκτρὸν ἐν Κορίνθῳ θάνατον, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, ζωηρῶς διατηρουμένην εἰσέτι εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Κλεωνῶν, μόλις διεσώθη. Διότι ἐπιβαίνων «*υπουρικου*», μεγαλοσώμου δηλονότι ὄνου τῆς Ἀνατολῆς, μόνου ἀσφαλοῦς ὑποζυγίου εἰς τὰ ὀλισθηρὰ ἐκ τῶν βράχων ἐδάφη τῆς κλεισούρας. ἀνετράπη κατὰ τὴν φυγὴν καὶ τὸν ἀπώλεσε, πεζὸς δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὴν Κόρινθον πορείαν του, ἢ τοὐλάχιστον, ὡς εἶναι πιθανώτερον, μέρος αὐτῆς, μέχρις ὅτου ἐπέβη ἄλλου ὑποζυγίου. Ἔφθασε δὲ πυρέσσων εἰς Κόρινθον. Καὶ ἔμεινεν ἀκάλυπτος. Διότι εἶχεν ἀπολέσει ὅλα του τὰ ἐνδύματα. Οἱ δὲ ὑποδεέστεροί του δὲν ἐτόλμων νὰ τὸν καλύψουν μὲ τὰ ἰδικά των ἐνδύματα.

Πόσοι δὲ ἐσκοτώθησαν, γράφει ὁ Φωτᾶκος μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν ἁπλότητα, οὔτε οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐμέτρησαν, οὔτε ἡμεῖς εἴχαμεν τοιαύτας τότε φροντίδας. Ἀλλ' ὡς μᾶς ἐβεβαίωσεν ὁ Ἀμπντουλάχμπεης καὶ ἄλλοι ὅταν ἐκυριεύσαμεν τὴν Κόρινθον τὴν δευτέραν φοράν, εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς πολέμους, (Ἅγιον Σώστην, Δερβενάκι καὶ Ἀϊνόρι) ἐσκοτώθησαν ὑπὲρ τὰς πέντε χιλιάδας Τοῦρκοι. Δηλαδὴ 4000 εἰς Δερβενάκι καὶ Ἅγιον Σώστην καὶ 1000 εἰς Ἀϊνόρι. Ἀλλ' ὅλοι οἱ σκοτωθέντες Τοῦρκοι, καθὼς μᾶς εἶπεν ὁ Ἀμπντουλάχμπεης, εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους πολέμους (μάχας καὶ συμπλοκάς), καὶ ὅταν ἐπερνοῦσαν τὰς τροφάς, καὶ εἰς τοὺς διαφόρους ἀκροβολισμοὺς εἰς τὴν Ἀργολίδα, Βασιλικά, Πέρα-Χώραν, Ἀκράταν, λογαριάζονται ἕως 18000, οἱ δὲ ἄλλοι ἐχάθησαν ἀπὸ τὴν ἀρρωστίαν, ἐκτὸς 2000 οἱ ὁποῖοι ἐπέρασαν μὲ τὸν Δελῆ-Ἀγμέτην εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ Ἀμπντουλάχμπεη, ἐκ τῆς ὁποίας ἔζησαν τριακόσιοι πενῆντα».

Τοιαύτη λοιπὸν ἐστάθη ἡ τρίτη φάσις τῆς μεγάλης καὶ σημαντικῆς μάχης τῶν Δερβενακίων, ἥτις τόσην ἀλκὴν προσέδωσεν εἰς τὸν ἀγωνιζόμενον ἑλληνισμόν, διεπίστωσε τὸ πολεμικὸν δαιμόνιον τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἀπὸ ταύτης ἀναγνωρισθέντος τελειωτικῶς Ἀρχιστρατήγου, καὶ ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον ἀπεμάκρυνε τῆς Πελοποννήσου τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. ἔπεισε δὲ τέλος τὴν Πύλην ὅτι κατ' ἄλλον τρόπον ἔδει νὰ παρασκευασθῇ, διὰ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπίμονον ἀποστασίαν, ὡς ἐχαρακτηρίζετο εἰσέτι ἡ Ἐπανάστασις. Γ. Δ. Κ.

Ἀϊνοριὸς (παραφθορὰ πιθανῶς τοῦ *Ἅγιος Ὀνώριος*)· σπήλαιον εὑρισκόμενον εἰς τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς νήσου Προικονήσου (Μαρμαρᾶ), βάθους 15 μέτρων εἰς ὃ ἡ κατάβασις γίνεται διὰ λιθίνης κλίμακος. Τὸ ἐμβαδὸν εἶναι 20 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀπὸ τῆς ὀροφῆς κρέμανται σταλακτῖται, ὁ εἰσερχόμενος δὲ ἀκούει ὑπόκωφον θόρυβον πιπτόντων ὑδάτων. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου, εἰς βάθος 10 περίπου μέτρων ὑπάρχει ὀπὴ ὁπόθεν ἀκούεται εὐκρινέστερον ὁ θόρυβος. Κατὰ τὴν διήγησιν ποιμένων, παῖς τις πεσὼν ἐντὸς τῆς ὀπῆς ἐξεβράσθη εἰς τὸν παρὰ τὴν θέσιν «*Καμιανδὸς*» ῥέοντα ποταμόν. Π. Ι. Κ.

ἄϊνος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ μὴ ἔχων ἶνας.

αἶνος (ὁ)· λόγος μυθώδης ἀποκεφαλαιούμενος εἴς τινα παραίνεσιν· ἀποδίδεται κοινῶς μὲν μὲ τὴν λ. *λόγος*, ἰδιωματικῶς δὲ μὲ τὴν λ. *παραμυθάκι*: «*αἶ ὅς τις ἀνθρώπων ὅδε, ὡς ἄρα ἀλώπηξ καὶ ἀετὸς κοινωνίαν ἔθεντο...*» ἕνας λόγος λέει ὅτι τάχα ἡ ἀλεποῦ καὶ ὁ ἀετὸς ἔκαμαν συντροφιά... || καθόλου, λόγος, παράδοσις || καλὸς λόγος, ἔπαινος, ἐγκώμιον· «οἱ αἶνοι» (βλ. λ.) εἶδος ἐκκλησιαστικῶν ᾀσμάτων. Β. Φ.

[ΛΑΟΓΡΑΦ.]. Ἡ λέξις εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸ *αἴνιγμα*, δηλοῖ δὲ ἀρχικῶς παρὰ τοῖς Ἴωσι τὴν παραβολικήν, τὴν παραδειγματικὴν καὶ διδακτικὴν διήγησιν, ἥτις αἰνίσσεται πρακτικήν τινα ἀλήθειαν, ὅπως εἶναι ἐν γένει οἱ διδακτικοὶ καὶ παροιμιώδεις μῦθοι. Εἰδικῶς ἡ λέξις πρὸς δήλωσιν τοῦ μύθου τῶν ζῴων, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ἔχει διδακτικὴν ἔννοιαν, χρησιμοποιεῖται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου (Ἔργα καὶ ἡμέραι 202 211). Ἔκτοτε ἡ σημασία τῆς λέξεως περιωρίσθη ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς μύθους τούτους. Περὶ αὐτῶν πλείονα βλ. εἰς λέξιν μῦθος. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν αἶνον χωρία καὶ τὴν βιβλιογραφίαν βλ. παρὰ *Crusius* Αἶνος ἐν *Pauly-Wissowa*, Real-Encyclopädie I στ. 1029 κἑ. καὶ *Hausrath* Fäbel αὐτόθι XII στ. 1704 κἑ. ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Αἶνος *[Μυθολ.]*. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γουνέως· βλ. λ. Αἰνεύς.

Αἶνος (ὁ), *ὄρος*. Τὸ κατὰ Στράβωνα «*μέγιστον ὄρος, ἐν ᾧ τὸ τοῦ Διὸς Αἰνήσιον ἱερόν*», τὸ σημερινὸν «*Μεγάλο Βουνό*», τὸ ὑψηλότατον τῶν ὀρέων τῆς ὀρεινῆς Κεφαλληνίας. Ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τοῦ Αἴνου «*ὁ Μέγας Σωρός*» ἔχει ὕψος 1600 περίπου μέτρων. Τὸ ὅλον τοῦ ὄρους ἔχει γενικῶς τὰς πλευρὰς βραχώδεις καὶ ἀποτόμους, κεκαλυμμένας, ἐν μέρει, ὑπὸ δάσους, τὸ ὁποῖον ἄρχεται ἐξ ὕψους χιλίων, περίπου, μέτρων καὶ σύγκειται ἐξ ἐλατῶν ἰδίου εἴδους, μὴ φυομένου ἀλλαχοῦ, καὶ καλουμένου ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ γλώσσῃ *Abies cephalonica Loud.* (*Ἐλάτη ἡ Κεφαλληνιακή*, ἡ ὁποία διακρίνεται τῆς κοινῆς κατὰ τὸν κορμόν, ὅστις σπανίως εἶναι εὐθυτενὴς ἀλλὰ μᾶλλον κεκαμμένος, καὶ χρώματος ὑπολεύκου κατὰ τοὺς κλάδους καὶ τὰ φύλλα.) Τὸ δάσος καλύπτει σήμερον μερικὰς μόνον ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Αἴνου, ὅστις μακρόθεν φαίνεται μέλας, ἐξ οὗ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων, ἰδίᾳ δὲ τῶν Ἑνετῶν, *Μέλαν Ὄρος* ἐκαλεῖτο *(Monte Nero)* ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Κεφαλληνία ὡς ἐκ τοῦ Μελανοῦ Ὄρους, «*Μέλαινα*» ὑπό τινων ἀρχαίων συγγραφέων ὠνομάζετο. Χαρακτηριστικὸν τῆς σημασίας, ἣν ἀπέδιδον εἰς τὸ περίφημον ἐξ ἐλατῶν δάσος του οἱ ἀρχαῖοι Κεφαλλῆνες, εἶναι καὶ τὸ ὅτι μία ἐκ τῶν παραστάσεων τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τῶν Πρόννων ἦτο καὶ ὁ κῶνος τῆς ἐλάτης. Τὸ δάσος εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς ἦτο πυκνότατον καὶ ἐξετείνετο ἐπὶ ὅλων τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους, πλὴν διάφοροι πυρκαϊαὶ ἀπεψίλωσαν ἐν μέρει αὐτό.

Οἱ Ἑνετοί, καθὼς καὶ οἱ Ἱσπανοί, μετεχειρίσθησαν τοὺς κορμοὺς τῶν δένδρων διὰ τὰς ἐξαρτύσεις τῶν πλοίων των μεταφεροντες αὐτούς, κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, διὰ βοῶν πρὸς τὴν θάλασσαν· ἐπειδὴ δὲ τὸ μέσον τοῦτο τῆς μεταφορᾶς ἦτο δύσκολον, οἱ κατὰ καιροὺς διάφοροι *προβλεπταὶ* (provveditori) τῆς νήσου δι' ἐκθέσεών των πρὸς τὴν «Γαληνοτάτην» ἐζήτησαν τὴν διάνοιξιν ἁμαξιτῶν ὁδῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τὴν εὐρυτέραν χρησιμοποίησιν τῆς ξυλείας. Τούτου μὴ κατορθωθέντος οἱ Ἑνετοὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τῶν Ὁμαλῶν ἀποικίαν 200 ὑλοτόμων καὶ ξυλουργῶν, οἵτινες ἀπηλλαγμένοι τοῦ βάρους τῆς φρουρᾶς ἐπὶ τῶν σκοπιῶν τῶν ὀρέων *(βιγλαις, ἡμεροβίγλαις)*, καὶ πάσης ἄλλης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὑπεχρεοῦντο μόνον εἰς ὑλοτομίαν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στόλου καὶ τῶν φρουρῶν.

Ἡ Ἑνετία ἐθέσπισεν αὐστηροτάτους νόμους κατὰ τῶν ἐμπρηστῶν πλὴν ἐπὶ ματαίῳ, διότι οἱ ἔχοντες συμφέρον διὰ τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ δάσους, ξυλοκόποι καὶ ποιμένες μετεχειρίσθησαν πᾶν μέσον διὰ νὰ μὴ ἀνακαλύπτωνται, δημιουργήσαντες καὶ ἀπαραβίαστον κρησφύγετον παρὰ τὸ Μοναστήριον Πηγή. Οἱ διαδεχθέντες τοὺς Ἑνετοὺς Ἄγγλοι ἀνέλαβον ἐντονώτερον τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ δάσους, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οἱ ἀτίθασοι ὀρεινοὶ οὐδόλως ὑπετάχθησαν εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ νόμου. Εἷς μάλιστα λοχαγὸς δασοφύλαξ, ὀνόματι Βάλκερ, ἐδολοφονήθη τὸ ἔτος 1849, ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόντων του, ἡ δολοφονία δ' αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μετριασθῇ ὁ πρὸς τὸ καθῆκον ζῆλος τῶν Ἄγγλων δασοφυλάκων καὶ οὕτω τὸ ὡραῖον δάσος (διὰ τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι καὶ ὁ Μέγας Ναπολέων εἶχεν ἐκδηλώσει ζωηρότατον ἐνδιαφέρον πρὸς τὸν παρουσιασθέντα εἰς αὐτὸν Κεφαλλῆνα Μαρῖνον Μεταξᾶν) ἐξηκολούθει ν' ἀποψιλοῦται.

Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Αἴνου ἀνέρχονται σήμερον δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μέχρις ὕψους 1125 περίπου μέτρων ὅπου ἡ γνωστὴ οἰκία τοῦ Κέννεδυ *(Casa Inglese)*, κοινῶς «*σπίτι τῆς Κυβερνήσεως*» λεγομένη) εἰς τὴν ὁποίαν κατοικοῦν δασοφύλακες φιλοξενοῦντες τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν μέχρι κορυφῆς ἀνάβασιν, ἥτις ἐκτελεῖται διὰ μονοπατίου εἰς διάστημα δύο περίπου ὡρῶν.

Πρόβουνος τοῦ Αἴνου δασώδης, προεκτεινόμενος εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Ὁμαλῶν, ὅπου ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Γερασίμου, λέγεται «*Λόγγος τοῦ Λουκίσσα*». Ὁ λόγγος οὗτος συνδέεται μὲ περίεργον ἱστορικο-μυθιστορηματικὴν περιπέτειαν, τὴν ἑξῆς: Ἐπὶ προβλεπτοῦ (κυβερνήτου) Μαρίνου Malpiero, τὸ ἔτος 1509, καὶ εἰς τὸ δάσος τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εἰς τὸ Ἀνεμοδοῦρι, ἐνεφανίζετο φοβερὸς δράκων ὁ ὁποῖος κατεβρόχθιζεν ἀδιακρίτως ἀνθρώπους καὶ ζῷα. Καταπτοηθέντες οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τὸν προβλεπτὴν τῆς νήσου, ὅστις διεκήρυξεν ὅτι θὰ ἐδίδοντο

Digitized by Google

γαίαι ἀκαλλιέργητοι καὶ δάση, ἀνήκοντα εἰς τὸ δημόσιον, εἰς ἐκεῖνον ὅστις θὰ ἐπετύγχανε τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ θηρίου. Ἡ ὑπόσχεσις αὕτη παρεκίνησε δύο ἀδελφούς, Ἰάκωβον καὶ Βερνάρδον ὀνομαζομένους, οἵτινες ὡς ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των, τῆς πόλεως Brescia, Βρεσιᾶνοι ὠνομάζοντο, νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸν φόνον τοῦ δράκοντος. Μόλις ἐγνώσθη ἡ παράτολμος αὕτη ἀπόφασις τῶν νέων τούτων Ἡρακλέων, μεγάλη συγκίνησις κατέλαβε τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης τῆς Κεφαλληνίας. Τὴν 10ην Μαΐου τοῦ 1509 οἱ ἀδελφοὶ Βρεσιᾶνοι ἐκκλησιάσθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ φρουρίου, εἶτα δὲ παρουσίᾳ τοῦ κυβερνήτου καὶ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος Ἰωάννου Κρασσᾶ, Γεωργίου Βακκαρίου καὶ Ἰωάννου Ροσολύμου, παρισταμένου καὶ ἀρκετοῦ πλήθους, ἐφόρεσαν ἀμφότεροι θώρακα σιδηροῦν, χειρίδας καὶ περικεφαλαίαν, καὶ ὁπλισθέντες διὰ ξιφῶν καὶ πελέκεων, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν εὐλογίαν τοῦ ἀρχιερέως καὶ τὰς εὐχὰς τῶν παρισταμένων, ἱππεύσαντες διηυθύνθησαν πρὸς τὸ δάσος ὅπου τὸ θηρίον ἐνήδρευεν, ἀκολουθούμενοι, ἐκ τοῦ μακρόθεν, ὑπὸ ἀρκετῶν περιέργων.

Μετὰ τρίωρον περίπου πορείαν ἔφθασαν εἰς τὸν τόπον τοῦ δράματος. Μόλις τὸ θηρίον ἤνοιξε τὸ φοβερὸν στόμα του, ὁ εἷς τῶν ἀδελφῶν διὰ ταχείας κινήσεως εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα του καὶ μὲ κοπτερὴν μάχαιραν τοῦ κατέφερεν ἐπανειλημμένα κτυπήματα εἰς τὸν λάρυγγα, ἐνῷ ὁ ἕτερος ἱππεύσας, τρόπον τινά, τὸν δράκοντα τὸν ἀπετελείωσε διὰ τοῦ πελέκεως. Προσέτρεξαν τότε οἱ ἐκ τοῦ μακρόθεν παρακολουθήσαντες τὸ δρᾶμα καὶ ὅλοι ὁμοῦ ἔκαυσαν τὸν δράκοντα πρὸ τῆς μικρᾶς πλατείας τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Τὸ μῆκος τοῦ πτερωτοῦ θηρίου ἦτο βημάτων 7, ἡ δὲ περιφέρειά του δύο ὁμοῦ βοῶν. Οἱ δύο ἥρωες μετὰ τὸ κατόρθωμά των ἐπέστρεψαν εἰς τὸ φρούριον ὅπου ὁ λαὸς τοὺς ὑπεδέχθη μὲ φρενητιώδεις ζητωκραυγάς, ἀλλ' ὁ μὲν εἷς ἀπέθανε μετά τινας ὥρας ἀπὸ τὰς πληγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβεν, ἂν καὶ θωρακισμένος, ἐντὸς τοῦ στόματος τοῦ θηρίου, ὁ δὲ ἄλλος ἀπέθανεν ἐπίσης μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὰς πληγὰς τὰς ὁποίας ὁ φοβερὸς δράκον τοῦ εἶχε προξενήσει διὰ τῆς οὐρᾶς του.

Ἡ ὕπαρξις καὶ ὁ φόνος τοῦ θηρίου θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς καθαρὸς μῦθος ἐὰν δὲν ἐσώζετο ἡ ἐπίσημος ἀναφορὰ ἡ ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐνετοῦ προβλεπτοῦ εἰς τὴν «Γαληνοτάτην». Βέβαιον ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι καὶ οἱ ἐξολοθρεύσαντες τὸ θηρίον καὶ οἱ παρακολουθήσαντες αὐτοὺς παρέστησαν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον τὰ πράγματα, περὶ ὧν ἀνέφερεν εἰς τοὺς προϊσταμένους ὁ Ἐνετὸς κυβερνήτης εἴτε καλῇ τῇ πίστει, εἴτε καὶ τίς οἶδεν ἐκ ποίου συμφέροντος κινούμενος.

Ὅπως δήποτε ὁ «Δράκων τοῦ Αἴνου» δὲν εἶναι μῦθος καί, ἀφήνοντες κατὰ μέρος τὰ ἆθλα τοῦ Βελλερεφόντου, Μελεάγρου, Περσέως καὶ λοιπῶν ἡρώων τῆς μυθολογίας, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ὄφις τοῦ Αἴνου ἦτο σπανιωτάτου μεγέθους, ὁμοίου ἴσως πρὸς ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ἐφάνευσεν ὁ Dieudonné de Gozon, ὁ περίφημος ἱππότης τοῦ τάγματος τῆς Ῥόδου, ἔν τινι σπηλαίῳ τῆς νήσου ταύτης, ἀνυψωθεὶς λόγῳ τοῦ κατορθώματος ἐκείνου εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τοῦ μεγάλου Μαγίστρου τοῦ περιλαλήτου τάγματος. Γ. Ε. Τ.

Αἶνος (Aenus καὶ Oenus), *ποταμός*. Πηγάζων ἐκ τῶν Ἄλπεων διασχίζει τὴν Ραιτικὴν καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἴστρον (Πτολ. β' 12). Ὁ σημερινὸς *Ἴνν*.

Αἶνος (ἡ), *πόλις*. Ἀρχαιοτάτη πόλις τῆς Θρᾴκης κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου εἰς τὸ Θρᾳκικὸν πέλαγος, ἐκτισμένη ἐπὶ χερσονήσου κειμένης ἐντὸς τῆς λιμνοθαλάσσης Στεντορίδος. Ἦτο ἀποικία τῶν Αἰολέων — *Αἰολίδα* καλεῖ αὐτὴν καὶ ὁ Ἡρόδοτος (Ζ'. 58) — τῆς Λέσβου καὶ Κύμης, οἵτινες διεδέχθησαν τοὺς προτέρους κατοίκους της, Θρᾷκας ὄντας, καὶ μετωνόμασαν τὴν πόλιν ἐκ Πολτιμβρίας ἢ Πολτιοβρίας (οὕτως ὀνομαζομένης ἀπὸ τοῦ Θρᾳκὸς οἰκιστοῦ της Πόλτιος) εἰς Αἶνον. Ὁ πρῶτος οἰκιστὴς Πόλτις εἶχε ξενίσει, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸν Ἡρακλέα, ὅτε οὗτος κατέφυγεν ἐκεῖ μετὰ τὴν διάσωσιν τῆς Ἡσιόνης, τῆς κόρης τοῦ Λαομέδοντος, ἥτις εἶχεν ἐκτεθῆ ὡς βορὰ τοῦ κήτους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξαποστείλει κατὰ τοῦ Ἰλίου ὁ ἐξωργισμένος Ποσειδῶν, διότι δὲν εἶχε πληρωθῆ ὑπὸ τοῦ Λαομέδοντος διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

[ΑΡΧ. ΙΣΤΟΡ.]. Ἡ πόλις ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Δ' 520). Ἐκ ταύτης εἶχον ἔλθει ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων ὁ Ἀκάμας καὶ ὁ Πείροος, οἵτινες ἦγον *«ὅσσους Ἑλλήσποντος ἀγάρροος ἐντὸς ἐέργει»*. Παρὰ τὴν μαρτυρίαν ὅμως ταύτην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πόλις προϋπῆρχε τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας, ὑπῆρχε καὶ παράδοσις ὅτι ἡ πόλις Αἶνος ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Αἰνείου, ὅστις εἶχε καταπλεύσει ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἐξ εἴκοσι πλοίων στόλου του ἐξ Ἀντάνδρου (Virg. Aen. III. 17) καὶ κατ' ἄλλας παραδόσεις ὑπ' ἄλλων (Αἴνου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γουνέως κ. ὅ. κ.).

Ἕνεκα τῆς ἰδιαζούσης θέσεώς της ἐδέσποζεν ἡ Αἶνος τῆς ἐν τῷ Ἕβρῳ ποταμοπλοΐας καὶ εὑρίσκετο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν πόλεων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θρᾴκης· διὰ τοῦτο ἦτο καὶ εἰς μεγάλην ἀκμὴν κατά τε τὸν Ε' καὶ Δ' αἰῶνα π. Χ. Διὰ τῆς Αἴνου διῆλθεν ὁ Ξέρξης μετὰ τοῦ ἀπειραρίθμου στρατοῦ του, τὸν ὁποῖον ἐξηρίθμησεν εἰς τὸν πλησίον αὐτῆς Δορίσκον, ὅπου τεῖχος εἶχεν ἀνεγερθῆ καὶ φρουρὰ περσικὴ εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείας τοῦ Δαρείου. Ἀναμφιβόλως ἡ Αἶνος ἀνῆκεν εἰς τὴν πρώτην ναυτικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν ἱδρυθεῖσαν κατὰ τὸ 477—476 π. Χ. καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἐπὶ Ναυσινίκου ἄρχοντος. Πολλάκις ἀναφέρεται εἰς τὰς φορολογικὰς ἀναγραφὰς τῶν ἑλληνοταμιῶν. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε ὁ δημαγωγὸς Κλέων εἶχεν ἀποπλεύσει εἰς Πύλον, μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοὺς ὁποίους εἶχε παραλάβει μεθ' ἑαυτοῦ ἦσαν καὶ πελτασταὶ ἐκ τῆς Αἴνου (Θουκ. Δ' 28. 4), ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι ἦτο ἐκ τῶν ὑποτελῶν συμμάχων πόλεων. Ὡσαύτως Αἴνιοι καὶ Τενέδιοι μετὰ Μηθυμναίων τῆς Λέσβου, οἵτινες ἦσαν ναυσὶ καὶ οὐ φόρῳ ὑπήκοοι, μετέσχον τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας (Θουκ. VII 57. 5). Ἀπὸ τοῦ 350 π. Χ. ἡ Αἶνος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἐπιγόνων ἡ Αἶνος μετὰ τῆς Μαρωνείας καὶ Λυσιμαχείας ἐπίκαιρον θέσιν κατέχουσαι, ὡς κείμεναι πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ Ἑλλησπόντου, κατελαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ ἑκάστοτε ἰσχυροτέρου. Κατὰ τὸν Β' Συριακὸν πόλεμον (258—249 π. Χ.) προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Σελευκίδας, κατὰ τὸ 221 π. Χ. ὅμως περιῆλθον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πανισχύρων Πτολεμαίων (Πολυβ. V. 34. 8) οἵτινες ἦσαν καὶ κύριοι πασῶν σχεδὸν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπὸ τῆς Παμφυλίας μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἀπὸ τοὺς Πτολεμαίους εἶχεν ἀφαιρέσει βραδύτερον (μετὰ τὸν θάνατον Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος) καὶ τὴν Αἶνον καὶ τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις τῆς Θρᾴκης ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος Γ' (ἢ Ε'), ἐπωφεληθεὶς τῶν ἐν τῇ πόλει στάσεων καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν κατοίκων εἰς φίλους τοῦ Φιλίππου καὶ φίλους τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Εὐμένους (Πολυβ. 22.6.7). Ἠναγκάσθη ὅμως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ν' ἀφήσῃ καὶ τὴν Αἶνον καὶ τὴν Μαρώνειαν ἐλευθέρας μετὰ τὴν λῆξιν 205 π. Χ.) τοῦ πρώτου πρὸς αὐτοὺς πολέμου του. Ἔκτοτε, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ 190 π. Χ. ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων της, ἡ Αἶνος ἀκμάζει ὡς ἐλευθέρα πόλις, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἠθέτησαν καὶ τὴν ὑπόσχεσίν των νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸν σύμμαχόν των βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον τὸν Β'. Ἐπὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλην. αὐτοκρατορίας ἡ Αἶνος εἶναι πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Ῥοδόπης καὶ ἕδρα ἐπισκοπῆς κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνους. Δὲν διέφυγεν ἡ πόλις, ἂν καὶ παράλιος, τὰς κατὰ τὸ τέλος τῆς Δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων, οὔτε τὰς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπιδρομὰς τῶν Σλαύων καὶ Οὔννων. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὅμως αὐτοκράτορος διὰ τῶν νικῶν τῶν μεγάλων στρατηγῶν αὐτοῦ (Γερμανικοῦ, Βελισαρίου, Ναρσῆ κ. λ. π.) καὶ πρὸ πάντων διὰ τῶν μεγάλων ὀχυρωματικῶν ἔργων του (Προκ. κτισμ. 4, 11) ἡ Θρᾴκη ἠσφαλίσθη ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀκμαία ἐμπορικὴ πόλις οὖσα ἡ Αἶνος, προήχθη ἀπὸ ἕδρας ἐπισκοπῆς εἰς ἕδραν ἀρχιεπισκοπῆς. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μ. Χ. αἰῶνος ἡ Αἶνος ἔγινεν ἕδρα Μητροπόλεως καὶ εἶχε κατ' ἀρχὰς μὲν ξβ' θέσιν ἐν τῷ κλίματι τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἀπὸ Ἀνδρονίκου δὲ τοῦ Παλαιολόγου ογ'.

Νομίσματα τῆς Αἴνου.— Τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Ε' π. Χ. μέχρι τοῦ Α' π. Χ. αἰῶνος ἔχομεν μάρτυρας καὶ τὰ διάφορα νομίσματα αὐτῆς, ἅτινα εἶναι καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων νομισμάτων τῶν ἐν Θρᾴκῃ Ἑλληνικῶν πόλεων, τασσόμενα εὐθὺς μετὰ τὰ τῶν Ἀβδήρων. Τὰ νο-

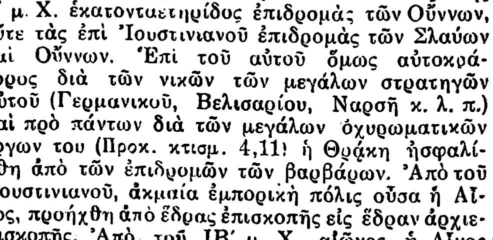

μίσματα τῆς Α' περιόδου ἔχουν κοπῆ κατὰ τὸν Εὐβοϊκο-αττικὸν σταθμητικὸν κανόνα, τὰ δὲ τῆς δευτέρας κατὰ τὸν Ῥόδιον, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ἡ Αἶνος κατ' ἀρχὰς μὲν διετέλει εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Χαλκίδος, τῆς ὁποίας ἀπειράριθμοι ἦσαν αἱ κατὰ τὰ ἔγγὺς παράλια τῆς Μακεδονίας ἀποικίαι, καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀθηνῶν, βραδύτερον δὲ μετὰ τῆς Ῥόδου, ἥτις ἤκμαζε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων, ἐμπορικῶς. Τὰ νομίσματα τῆς Α' περιόδου (450-400 π. Χ.), ἀργυρᾶ τετράδραχμα καὶ ἄλλα φέρουσι συνήθως ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τὴν κεφαλὴν Ἑρμοῦ φοροῦντος πέτασον, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἐγκοίλ(ον) τετράγωνον μετὰ κηρυκείου καὶ ἐπιγραφῆς περὶ αὐτὸ ΑΙΝΙΟΝ ἢ τὴν κεφαλὴν Ἑρμοῦ ἢ ταῦρ(ον) ἐπὶ στάχυος ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως καὶ διάφορα σύμβολα (ἀστράγαλον, μηνίσκον, φύλλον κισσοῦ, δίστομον πέλεκυν κ. λ. π.) ἐπὶ τῆς ὀπισθίας. Ὅσα φέρουσι τὴν παράστασιν γυμνοῦ Πανὸς μὲ τὸ ὄνομα ΑΝΤΙΑΔΑΣ εἶναι τὰ καλύτερα ἐξ ὅλων καὶ φαίνεται ὅτι ἔχουν κοπῆ κατὰ τὸ 411—409 π. Χ., ὅτε καὶ ἡ Αἶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηνῶν, φαίνεται ὅτι ἐκυβερνήθη μὲ πολίτευμα ἀριστοκρατικῆς μορφῆς. Τὰ νομίσματα τῆς Β' περιόδου (300—200 π. Χ.) ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρουσι συνήθως τὴν κεφαλὴν Ἑρμοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν παράστασιν διαφόρων συμβόλων (δελφῖνος, ἀμφορέως, κηρυκείου, πετάσου κ.λ.π.) καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΑΙΝΙΟΝ. Τὰ κάλλιστα τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὰ φέροντα τὴν παράστασιν ἀγγείου ἢ ἀγωνιστικῆς λαμπάδος.

Τὰ νομίσματα, ἅτινα ἐκόπησαν μετὰ τὸ 190 π. Χ., μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δηλ. τῆς Αἴνου ἀπὸ τῶν Μακεδόνων, εἶναι τὰ καλλιτεχνικώτερα πάντων καὶ ἔχουσιν ὡς παράστασιν τὰ παλαιότερα μὲν κεφαλὴν Ἑρμοῦ κατενώπιον, ὁμοιάζουσαν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσ. (III. 10. 8 καὶ Χ. 12) περιγρα-

φόμενον τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀμύκλαις καὶ Θόρνακι τῆς Λακωνίας, ἐξ οὗ φαίνεται πιθανὴ ἡ εἰκασία ὅτι ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Αἶνον ὅμοιον ἄγαλμα λατρείας, τὰ μετὰ τὸ 140 π. Χ. δὲ κεφαλὴν Ποσειδῶνος (B. Head «Ἱστορ. νομισμ.» μεταφρ. Ι. Σβορώνου Α' λ. Αἶνος). Γ. Δ. ΚΑΦ.

[ΝΕΩΤ. ΙΣΤΟΡ.]. Ἐπὶ Βυζαντινῶν ἡ Αἶνος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ῥοδόπης τοῦ *θέματος* Θρᾴκης. Περιεβάλλετο ἀνέκαθεν διὰ τειχῶν ἅτινα ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς Α' (527—565) ἀνεκαίνισε καὶ συνεπλήρωσε καταστήσας αὐτὴν δυσπόρθητον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ταύτης καὶ παρὰ τὸν ὁμώνυμον ποταμὸν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐνίκησε κατὰ κράτος τὴν 29 Ἀπριλίου 1091 τοὺς εἰσβαλόντας εἰς Θρᾴκην Σκύθας. Ν. ΚΑΛΟΜΕΝ.

Ἡ Αἶνος ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1457, ἤτοι τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὡς κυρίαρχος σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεξάρτητος ὁ ἐκ Γενούης *Δόρια*, γόνος τῆς γνωστῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας, ὅστις ἄρχων καὶ τῆς Ἴμβρου, ἠναγκάσθη νὰ πληρώνῃ εἰς Μωάμεθ τὸν Β' 2,000 δουκᾶτα, ὅπως ἐξακολουθήσῃ νὰ κατέχῃ καὶ νέμεται τὴν νῆσον, τὴν ὁποίαν ὁ Πορθητὴς εἶχε κατακτήσει μετὰ τῆς Θάσου καὶ Σαμοθρᾴκης. Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν ἀπέστειλεν ὁ Δόρια εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς ὡραίας θυγατρός του, οὕτω δὲ κατώρθωσε νὰ παραμείνῃ κυρίαρχος καὶ τῆς Αἴνου μετ' ἄλλων αὐτοῦ κατακτήσεων ὡς ὑποτελὴς τῶν Τούρκων.

Μετὰ μικρὸν ὅμως οἱ δικασταὶ *(καδῆδες)* Βερροίας καὶ Ὑψάλων κατήγγειλαν τὸν Δόρια εἰς τὸν Σουλτάνον ὡς διαπράττοντα αὐθαιρεσίας ἐναντίον τῶν κατοίκων τῶν ὑπὸ τὴν κατοχήν του χωρῶν καὶ ὡς προμηθεύσαντα ἅλας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῶν Μουσουλμάνων. Ὁ Μωάμεθ ἔσπευσε πρὸς τιμωρίαν τοῦ Δόρια ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, ἐνῷ διὰ θαλάσσης ἐπήρχετο κατὰ τῆς πόλεως ὁ Γιουνοὺς βέης ἀποκλείσας τὴν Αἶνον διὰ ἰσχυροῦ στολίσκου. Ὁ Δόρια κατέφυγεν εἰς Σαμοθρᾴκην, ὁπόθεν ἔστειλε πάλιν τὴν θυγατέρα του μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὸν Μωάμεθ. Οὗτος δέ, ἀφοῦ ἀπήγαγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πλῆθος παρθένων καὶ νεανίσκων, ἐχάρισεν εἰς τὸν Δόρια τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ὀμόσῃ πίστιν καὶ λάβῃ ὡς τιμάριον ἓν τμῆμα τῆς χώρας του. Καθ' ὁδὸν ὅμως ὁ Δόρια ἐπέπεσε κατὰ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Τούρκων καὶ ἐφόνευσεν αὐτούς, μεθ' ὃ κατέφυγεν εἰς τὴν χώραν τῶν Χριστιανῶν.

Μετ' ὀλίγον τὴν Αἶνον κατέλαβον οἱ Τοῦρκοι. Ὁ Δούκας ἀναφέρει τὸ γεγονὸς δι' ὀλίγων, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι καὶ Βενετοὶ ἱστορικοί, τοὺς ὁποίους παραθέτουσιν ὁ Χάμμερ καὶ ὁ Zinkeisen ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ διὰ μακρῶν.

Τῷ 1568 ὁ Ἐνετὸς ναύαρχος *Νικολὸς Καναλ.* πρώην Γενικὸς Καπιτᾶνος Εὐβοίας, ἐπιδραμὼν μετὰ 26 πλοίων κατὰ τῶν μακεδονικῶν καὶ θρᾳκικῶν ἀκτῶν, κατέλαβε τὴν Λῆμνον καὶ Ἴμβρον ὡς καὶ τὴν Αἶνον. Ἡ πόλις ἦτο τότε ἀκόμη πλουσία. Οἱ Ἐνετοὶ κατέστρεψαν τὰ τείχη καὶ κατέσφαξαν τοὺς κατοίκους, μὴ φεισθέντες οὐδὲ τῶν Χριστιανῶν, καὶ διαπράξαντες ὠμότητας ἀναξίας τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος. Φοβηθέντες ὅμως

Digitized by Google

ην προσέγγισιν τῶν Τούρκων ἔθεσαν πῦρ καὶ κατέκαυσαν τὴν πόλιν ἀπαγαγόντες 2000 αἰχμαλώτους εἰς Εὔβοιαν. Τὸ γεγονὸς ἀναφέρει ὁ Ἑνε-ς ἱστορικὸς Sebellico παρατιθέμενος ὑπὸ τοῦ inkeisen: «Geschichte des Osmanischen Reiches», . II 316.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην ἡ Αἶνος, οἰκι-θεῖσα ὑπὸ Ἑλλήνων, ἀνέλαβε τὴν προτέραν τουδαιότητα, ἀποβᾶσα ὁ ἐξαγωγικὸς λιμὴν ὁλοήρου τῆς Θράκης καὶ ἐν γένει τῆς κοιλάδος τοῦ βρου, ὅστις ἦτο τότε πλωτὸς μέχρι Φιλιππουόλεως. Βαθμιαίως ὁ λιμὴν Αἴνου ἀπέκτησε καὶ ιπορικὸν στολίσκον, ὅστις πρὸ τριῶν τετάρτων ῶνος ἠρίθμει τριακόσια ἱστιοφόρα μικρὰ καὶ γάλα. Ὁ λιμὴν ὅμως κατεχώσθη βαθμιαίως κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῆς ἰλύος τοῦ Ἕβρου. Ὡς τούτου, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σιδηοδρομικῆς γραμμῆς Ἀδριανουπόλεως-Δεδεαγάτς, τρεψάσης τὸ εἰσαγωγικόν, ἐξαγωγικὸν καὶ διαιτακομιστικὸν ἐμπόριον πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, Αἶνος ἔχασε τὴν προτέραν εὐημερίαν αὐτῆς, θίνουσα διηνεκῶς. Διετηρήθη μόνον μικρὸν ἐμόριον δημητριακῶν, ξυλείας, τυροῦ καὶ τῶν περιητήτων καπνιστῶν κεφάλων, τῶν λυκουρίνων, οἱ τοῖοι ὀνομάζονται καὶ *νίτικα* (αἰνίτικα) ὡς καὶ σταράχου. Εἶχε συγχρόνως καὶ σπουδαίαν κτηνοτροφίαν καὶ ἀγγειοπλαστικήν· ἐν Αἴνῳ κατεσκευάζοντο μεγάλοι καὶ στερεώτατοι πίθοι, χρημοποιούμενοι ἄλλοτε διὰ τὰ ἔλαια εἰς Κυδωνίας ιὶ Μυτιλήνην.

Μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς πόλεως οἱ περισσότεοι τῶν κατοίκων μετηνάστευσαν εἰς Δεδεαγάτς, λοι δὲ εἰς Ἀδριανούπολιν, Πειραιᾶ, Σμύρνην ιὶ ἀλλαχοῦ, διακρινόμενοι διὰ τὴν δραστηριόητα αὐτῶν.

Οἱ Αἰνῖται ἐπῃνοῦντο διὰ τὴν φιλοξενίαν αὐῶν, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τὰ ἁγνὰ πατριωτικὰ αὐῶν φρονήματα. Ἀληθεῖς Ἕλληνες ἔδιδον εἰς ι τεκνα των καθαυτὸ ἑλληνικὰ ἢ βυζαντινὰ ὀνόατα (Ξανθίππη, Πολυξένη, Πολύμνια, Ἠλέκτρα Πουλχερία, Πελαγία, Ζηνοβία, Θεοκτίστη κτλ.).

Ἐκκλησιαστικῶς ἡ Αἶνος ἦτο ἕδρα μητροπόεως, ἐρχομένης εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ Οἰκουενικοῦ Θρόνου μεταξὺ τῶν Μητροπόλεων Μελεκου καὶ Μηθύμνης καὶ περιλαμβανούσης δέκα ρία χωρία. Ἡ πόλις εἶχε 17 ναοὺς μεγάλους καὶ ικοοὺς καὶ σχολὰς ἑλληνικὰς ἀρρένων καὶ θηλέων.

Παρὰ τὴν Αἶνον ὑπῆρχε μονή, τιμωμένη ἐπ' νόματι τῆς Θεοτόκου, ἐπιλεγομένη δὲ *Σκαλωτή*, ς καὶ μοναστήριον, πατριαρχικὸν σταυροπηγιαὸν τοῦτο, τοῦ *Ἁγίου Παντελεήμονος*, ἔχον καὶ μεόχιον μετ' ἐκκλησίας τοῦ τιμίου Προδρόμου ἐντὸς ῆς πόλεως. Ἔγγραφα πατριαρχικὰ σχετικὰ πρὸς ὴν διοίκησιν τῶν σχολῶν καὶ τῶν δύο μονῶν δημοσίευσεν εἰς τὸ «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος». (Τόμ. Β') ἐν Κωνσταντινουπόλει λόγιος Β. Μυστακίδης.

Διοικητικῶς ἡ Αἶνος ἦτο ἕδρα ὑποδιοικήσεως *καζᾶ)* ἐξαρτωμένης ἀπὸ τοῦ σαντζακίου Δεδεαάτς (*Ἀλεξανδρουπόλεως*). Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς, καθ' ὁλοκληρίαν ἑλληνικός, πλὴν τῶν Τούρκων ιοικητικῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων, ἀνήρχετο εἰς 000 περίπου.

Τῷ 1909 ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐπὶ νεοτουρικοῦ καθεστῶτος, ἐφαρμόζουσα τὸ πρόγραμμα ῆς ἐκμηδενίσεως παντὸς ἑλληνικοῦ κέντρου, μεέφερε τὴν ἕδραν τῆς ὑποδιοικήσεως ἐκ τῆς ἑλληνικωτάτης Αἴνου εἰς τὸ ἐνδότερον κείμενον σημον τουρκικὸν χωρίον *Ἰμπρίκ-τεπέ*. Ἀλλὰ μετὰ ὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον, πεσόντος τοῦ νεοουρκικοῦ καθεστῶτος, ὁ τότε Γενικὸς Διοικητὴς Ἀδριανουπόλεως Σαλὶχ πασᾶς εἰσηγήθη καὶ ἐπέυχε τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἕδρας τῆς ὑποδιοικήεως εἰς Αἶνον, ἀνταποκρινόμενος οὕτω καὶ εἰς υχὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ὅλης ποδιοικήσεως.

Κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν λόγος πολὺς ἐγέετο περὶ Αἴνου μετὰ τὸν τουρκοβαλκανικὸν πόεμον (1912-13), ὅτε, κατὰ τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ ονδίνου (1913), συνεζητεῖτο ἡ νέα ὁροθεσία τῆς ουρκίας. Οἱ Βαλκανικοὶ σύμμαχοι ἐζήτησαν τότε ὴν γραμμὴν *Ραιδεστοῦ-Μηδείας*, ἀφίνουσαν εἰς ὴν Τουρκίαν ἐλαχίστην ἔκτασιν ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ ῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Εὐξείνου καὶ διακόπτουσαν τὴν πρὸς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως καὶ τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐδαφικὴν συνέχειαν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ 3ου ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 17|30 Μαΐου 1913 ἡ γραμμὴ *Αἴνου-Μηδείας*, ἀορίστως μόνον ἀναφερομένη, χωρὶς νὰ καθορίζωνται τὰ κύρια σημεῖα διὰ τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο. Ἐπελθόντος ὅμως κατόπιν τοῦ ἐνδοβαλκανικοῦ πολέμου, οἱ Τοῦρκοι ἐπωφεληθέντες τούτου, κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ προὐχώρησαν μέχρι τοῦ Ἕβρου, βορείως μάλιστα καὶ πέραν αὐτοῦ. Οὕτως ἡ Αἶνος κειμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕβρου ἔμεινε πάλιν εἰς τὴν Τουρκίαν.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν κατοχὴν τῆς Θράκης (Ἰούλιος 1920) ἡ Αἶνος ὑπήχθη ὡς ὑποδιοίκησις εἰς ν νομὸν Ἕβρου (*Δεδεαγάτς*), ἰδοῦσα τότε εὐτυχεῖς ἡμέρας ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Κατὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς Θράκης, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1922, ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Αἴνου κατέφυγεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὴν διασυμμαχικὴν ἐπιτροπὴν τὴν 30 Ὀκτωβρίου 1922. Καὶ ἡ ἀνθοῦσα ἄλλοτε ἑλληνικὴ πόλις ἔμεινεν εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες εἰς μάτην προσπαθοῦσι νὰ συνοικίσωσιν αὐτὴν διὰ Μουσουλμάνων μεταναστῶν.

Κατὰ θετικωτάτας πληροφορίας, ἡ Αἶνος ἔχει σήμερον 400 μόλις κατοίκους. Εἶναι πόλις τελείως νεκρά, εἰκὼν πιστὴ τῆς ὅλης Ἀνατολικῆς Θράκης, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ σήμερον μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ μόλις 140,000 κατοίκους.

Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

—**Αἶνος**· χωρίον τῆς περιοχῆς τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν.

—**Αἶνος**. Ἡ ἐν Δεκαπόλει τῆς Περαίας πόλις. Ἦτο μία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Κοίλης Συρίας, ἥτις, ὡς εἶναι γνωστόν, ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῆς δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς δυναστείας τῶν Λαγιδῶν (Πτολεμαίων) τῆς Αἰγύπτου. Κατὰ τὸν Kiepert ὅμως, Αἶνος δύναται νὰ εἶναι ἁπλῶς τὸ *ἄϊν*, ὅπερ σημαίνει πηγήν, δηλ. ἡ λέξις Αἶνος νὰ μὴ εἶναι λέξις Ἑλληνική.

—**Αἶνος**. Ἡ κατὰ Θάψακον καὶ Εὐφράτην πόλις. Ἦτο μία τῶν ἕνδεκα ὀνομασιῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μεσοποταμίας, τῆς ὁποίας τὰ βορειότερα μέρη τοσοῦτον εἶχον ἐξελληνισθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὥστε ὄχι μόνον πόλεις ἑλληνικαὶ εἶχον κτισθῆ εἰς αὐτά, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ περιοχαὶ τῆς χώρας εἶχον λάβει τὰ ἀρχαῖα Μακεδονικὰ ὀνόματα Μιγδονία καὶ Ἀνθαμουσία.

Ὁ μέγας ἀριθμὸς ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀφείλεται εἰς τὴν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους, κατὰ τὸν Πλίνιον (Hist. Nat. VI 21), ὅστις λέγει ὅτι τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, κωμηδὸν καὶ σποράδην οἰκοῦντας πρότερον, οἱ Μακεδόνες πρῶτοι εἰς πόλεις συνέπηξαν, καὶ τὸν Ἀππιανὸν Μαρκελλῖνον (XIV. 8. 6), ὅστις λέγει ὅτι ὁ Σέλευκος Νικάνωρ ἀπὸ μικρὰ ἀγροτικὰ οἰκητήρια ἵδρυσε πόλεις εὐδαίμονας.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Αἶνος**. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου καὶ πόλις καὶ ποταμός τις ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ τῆς Ὄσσης πηγάζων.

αἰνόσαυρος (Hainosaurus Dollo) *[Παλαιοζ.]*. Ἑρπετὸν ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν *μοσασαυροειδῶν* ἢ *πυθωνομόρφων*, οὗτινος ἡ κεφαλὴ ἔχει μῆκος πλέον τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου μετὰ ἐπιμήκους ῥυγχοειδοῦς μεσοσιαγονίου καὶ ὀδόντων ποικιλομόρφων. Τὰ ἄκρα αὐτῶν φέρουσι μικρὸν ἀριθμὸν φαλάγγων καὶ ὁ μηρὸς εἶναι μακρότερος τοῦ βραχίονος. Ἀπαντᾷ ὁ αἰνόσαυρος εἰς τὸ Βέλγιον ἐντὸς τῶν διαπλάσεων τοῦ ἄνω σενονίου καὶ τοῦ ἄνω τουρονίου τοῦ νεοκρητιδικοῦ συστήματος.

Θ. Σ.

Ἀϊνοὺ ἢ ***Αἰνὼ*** *[Ἀνθρωπογεωγρ.]*. Λαὸς παλαιοασιατικῆς φυλῆς τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς, κατοικῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν παραλίαν τῆς ἰαπωνικῆς νήσου *Ἰεσοῦς*, εἰς τὰς ἰαπωνικὰς νήσους Κουρίλας καὶ εἰς τὰ νότια τμήματα τῆς Καμτσάτκας καὶ τῆς Σαχαλίνης. Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀϊνοὺ (ὅπερ σημαίνει *ἄνθρωπος*) ἀνέρχεται εἰς 17,000 περίπου ψυχάς, ἐξ ὧν 16,000 περίπου εἰς τὴν νῆσον Ἰεσοῦς. Ὁ ἀριθμός των ἐλαττοῦται ὁσημέραι, ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀφομοιώσεώς των μὲ τοὺς Ἰάπωνας, πιστεύεται δὲ ὅτι θὰ ἐκλείψωσι παντελῶς. Ἐπικρατεῖ ἡ ἄποψις ὅτι οἱ Ἀϊνοὺ ὡρ-

Ἀϊνοὺ τῆς νήσου Ἰεσοῦς.

μήθησαν ἐκ Κουριλῶν κατὰ τὴν λιθίνην ἐποχὴν καὶ ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Ἰεσώ, ὅπου εὗρον ἄλλον λαόν, τὸν *Κορο-πὸκ-γκουρού*, τὸν ὑπὸ τῶν Ἰαπώνων *Κοχίτο* καλούμενον, ἡ δὲ ἐξάπλωσίς των ἔφθανε μέχρι τῆς Νιππώνης. Βραδύτερον ὑπεχώρησαν πρὸ τῶν διεισδυσάντων Ἰαπώνων, αἱ καθ' ὧν ἐπαναστάσεις των φθάνουσι μέχρι καὶ τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. Περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀϊνοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰαπωνίαν μαρτυροῦσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ ἰαπωνικαὶ πηγαί, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ αἱ διάφοροι τοπωνυμίαι τῆς Ἰαπωνίας, αἵτινες ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς γλώσσης τῶν Ἀϊνοῦ. Ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνθρωπολογικὴν κατάταξιν τοῦ λαοῦ τούτου. Ἤδη κατὰ τὸν ἐξωτερικόν των τύπον διαφέρουσιν ἐντελῶς τῶν Ἰαπώνων καὶ τῶν Τουγκούζων, ἡ δὲ γλῶσσά των εἶναι μεμονωμένη μηδεμίαν συγγένειαν ἔχουσα μὲ τὴν ἰαπωνικὴν παρὰ τῆς ὁποίας ἐδανείσθη σημαντικὸν ἀριθμὸν λέξεων.

Ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν οἱ Ἀϊνοὺ εἶναι εἰδωλολάτραι σιαμανισταί, εἶναι δὲ εἰς μέγαν βαθμὸν δεισιδαίμονες καὶ λατρεύουσι πολλὰς θεότητας, μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι: ὁ θεὸς τοῦ ἡλίου (*Τσοὺπ-καμουΐ*), ὁ θεὸς τῆς σελήνης (*Τὸμπ-κάμουΐ*), ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης (*Ἀτουΐ-κάμουΐ*), ὁ θεὸς τοῦ σύμπαντος (*Ὀπίττα-κάμουΐ*), ἡ ἄρκτος (*Ἴχο-κάμουΐ*). Τὰ πρῶτα φονευόμενα ζῷα προσφέρουσιν ὡς θυσίαν εἰς τὰ εἴδωλά των, οὐχ ἧττον ἀφίνουσιν ὁλοκαύτωμα μόνον τὸ δέρμα των, ἐνῷ τὸ κρέας των τρώγουσιν. Ἑκάστη φυλὴ τῶν Ἀϊνοὺ διατηρεῖ ζωντανὴν ἄρκτον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδονται θεῖαι τιμαὶ καὶ τὴν ὁποίαν περιποιοῦνται ἐπιμελέστατα. Καθήκοντα ἱερέως ἐκπληροῖ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ χωρίου, ἐν ἀπουσίᾳ δὲ αὐτοῦ ὁ ὑπ' αὐτοῦ ὁριζόμενος ἀναπληρωτής. Ἡ περιφέρεια τοῦ Σαροὺ θεωρεῖται ὡς ἡ ἕδρα τοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ τῶν Ἀϊνού. Οἱ κάτοικοι μιᾶς περιφερείας δὲν ἔρχονται εἰς ἐπιγαμίαν μὲ κατοίκους ἄλλης περιφερείας. Οἱ Ἀϊνοὺ εἶναι σωματώδεις, ῥωμαλέοι, ἁρμονικοῦ σώματος καὶ ἔχουσι μεγάλην ἀντοχήν. Τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου των εἶναι μελαγχροινόν, φέρουσι μακροὺς πώγωνας καὶ μύστακας, τὴν δὲ μαύρην των κόμην ἀφίνουσι μέχρι τῶν ὤμων.

Διαστίζουσι μὲ κυανᾶς φανταστικὰς εἰκόνας τὰ χείλη, τοὺς βραχίονας καὶ ἐνίοτε τὸ μέτωπόν των. Διὰ τὴν ἀμφίεσίν των μεταχειρίζονται ὕφασμα ψιάθινον ἐκ φλοιοῦ πτελέας καὶ δοράν, κατοικοῦσι δὲ εἰς ψιαθίνας καλύβας κεκαλυμμένας διὰ καλάμων καὶ ἐχούσας τρία ἢ τέσσαρα ἀνοίγματα, ἓν μὲν ἢ δύο διὰ θύραν, ἓν διὰ παράθυρον, ἓν δὲ εἰς τὴν γωνίαν τῆς στέγης διὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ. Οἱ Ἀϊνού, παρὰ τὴν ἐξωτερικήν των ἀγρίαν ἐμφάνισιν, εἶναι ἄκακοι, ἀγαθοί, τίμιοι καὶ ἱκανοί, ἀλλὰ καὶ νωθροὶ καὶ ἀκάθαρτοι. Οἰκονομικῶς ἐξεταζόμενοι οἱ Ἀϊνοὺ εἶναι κυνηγοὶ καὶ ἁλιεῖς, ἐλάχιστα δὲ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν (φασόλια, καπνός, κέγχρος). Ἓν μέγα μέρος τοῦ προϊόντος τῆς θήρας καὶ τῆς ἁλιείας των πληρώνουν εἰς τοὺς Ἰάπωνας ὡς φόρον ὑποτελείας. Ὡς ὅπλον μεταχειρίζονται τὴν ἁρπάγην, τὸ δόρυ καὶ τὸ τόξον. Διατρέφουν μεγάλους κύνας, οἵτινες εἶναι καὶ τὰ μόνα των κατοικίδια ζῷα.

ΠΡΒΛ. *Bickmore*, The Ainos or hairy men (Lond. 1868). — *Pfizmaier*, Abhandlungen über die Ainossprache (Lond. 1854). — *Dobrotworsky*, Ἀϊνωρωσικὸν Λεξικὸν (Καζάν, 1854). — *Τοῦ αὐτοῦ*, Ρωσσοαϊνωϊκὸν Λεξικόν, εἰς τὰς «Εἰδήσεις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καζάν», Τόμ. 43 (1876). — *V. Siebold*, Ethnologische Studien über die Aïnos (Zeitschrift für Ethnol. 1881). — *Scheube*, Die Ainos (1882). — *Chamberlain*, The language, mythology and geographical Nomenclature of Japan viewed in the light of Aino studies (Tokio, 1887) — *Batchelor*, The Ainu of Japan, (Lond. 1892). — *Koganei*, Beitragæ zur physiol. Anthropologie der Aino, I u. II (Tokio 1893-94). — *Macritchie*, The Ainos (1893). — *Batchelor*, The Ainu and their Folklor (Lond. 1901). — *Patkano*, Essai etc. des peuples palæasiatiques de la Sibérie (1903). — *Pilsudsky*, Materials for the study of the Ainu language and Folklor (1912).

Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

ἀϊνοὺμ (Ainhum) *[Ἰατρ.]*. Νόσος ἐμφανιζομένη μεταξὺ τῶν αἰθιοπικῶν φυλῶν. Ἡ λέξις εἶναι τῆς διαλέκτου τῶν Αἰθιόπων Nagos καὶ σημαίνει «περισφίγγων δακτύλιος». Τὴν νόσον ταύτην περιέγραψε πρῶτος ὁ Da Silva Sima τῷ 1767 ἐν Βραζιλίᾳ, βραδύτερον δὲ ἐδημοσιεύθησαν ἐργασίαι ἐπὶ τῆς παθογενείας αὐτῆς καὶ τῆς παθολογικῆς ἀνατομικῆς ὑπὸ τῶν Leroy de Méricourt, Cornil, Wucherer, Estor κ. λ. Ἡ νόσος παρατηρεῖται εἰς φυλὰς ἰδίᾳ τῆς Ἀφρικῆς, ἀλλὰ ἐπίσης τῶν Ἰνδιῶν ὡς καὶ τῆς βορείου καὶ τῆς νοτίου Ἀμερικῆς· χαρακτηρίζεται δὲ ἐκ τῆς ἐμφανίσεως ἰνώδους δακτυλίου, ὅστις περιβάλλει τὴν βάσιν ἑνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων δακτύλων τοῦ ποδός. Ὁ δακτύλιος οὗτος τοῦ ἀϊνοὺμ ἀποτελεῖται ἀπὸ δεσμίδας συνεκτικοῦ ἱστοῦ, στενῶς συνδεδεμένας πρὸς ἀλλήλας, ἄνωθεν δὲ καὶ κάτωθεν αὐτοῦ οἱ ἱστοὶ εὑρίσκονται ἐν ἀτροφίᾳ καὶ ὑποτυπώδει καταστάσει. Τὸ ὀστοῦν εἰς προκεχωρηκὸς στάδιον τῆς νόσου δὲν ἀνευρίσκεται, οὕτως ὥστε ὁ μίσχος ὁ ἐκ τῆς περισφίγξεως σχηματισθεὶς ἀποτελεῖται μόνον ἐκ μαλθακῶν μορίων. Τὸ περιφερικὸν τμῆμα τοῦ δακτύλου, ὅπερ εἶναι ἐξῳδηκός, ἀποτελεῖται ἐκ λιπώδους ἱστοῦ, οὐδαμοῦ δὲ συναντᾷ τις τὸν ὀστίτην ἱστόν.

Ἡ βλάβη αὕτη κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἐρεύνας ἀπεδόθη εἰς νηματοσκώληκα, εἰς τὸ βακτηρίδιον τῆς λέπρας, εἰς ἐξελκώσεις, αἵτινες διὰ τοῦ μετέπειτα σχηματισθέντος οὐλώδους ἱστοῦ δίδουσι γένεσιν εἰς τὸν δακτύλιον ἢ εἰς συγγενῆ πάθησιν. Πάντα ταῦτα ὅμως θεωροῦνται σήμερον ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἡ πραγματικὴ δὲ αἰτιολογία τῆς νόσου παραμένει ἄγνωστος. Ἡ νόσος αὕτη, ἥτις κατ' ἐξοχὴν προσβάλλει τοὺς ἄρρενας, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐφηβικὴν αὐτῶν ἡλικίαν, φαίνεται ὅτι ἔχει ποιάν τινα κληρονομικότητα.

Τὸ ἀϊνοὺμ συναντᾶται συνηθέστατα εἰς τὸν μικρὸν δάκτυλον τοῦ ποδός, καταλαμβάνει δὲ ἡ περισφίγγουσα αὖλαξ τὴν ῥίζαν τοῦ δακτύλου.

Digitized by Google

ἤτοι τὴν βάσιν τῆς 3ης φάλαγγος. Ἡ πρώτη, ἡ ἀρχική, περίσφιγξις τοῦ δακτύλου ἀναφαίνεται ἰδίως κατὰ τὸ ἔσω χεῖλος αὐτοῦ, εἶτα ἡ αὔλαξ ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν ἄνω καὶ ἔξω ἐπιφάνειαν τοῦ δακτύλου καὶ τελος καθίσταται κυκλοτερὴς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ βαθεῖα, οὕτως ὥστε ὁ πυθμὴν γίνεται ὁρατὸς μόνον διὰ τῆς διανοίξεως τῶν χειλέων αὐτῆς. Τὸ περιφερικὸν τμῆμα τοῦ δακτύλου βαθμιαίως αὐξάνει εἰς ὄγκον, καθιστάμενον δύο ἕως τρεῖς φορὰς μεγαλύτερον τοῦ φυσιολογικοῦ, ἀποστρογγυλοῦται οὕτως ὥστε λαμβάνει σχῆμα κεράσου, τὸ χρῶμα δὲ αὐτοῦ καὶ ἡ ὄψις ἐν γένει εἶναι φυσιολογικαί. Ἡ αἰσθητικότης τοῦ τμήματος αὐτοῦ διατηρεῖται ἐπίσης φυσιολογική. Ὁσάκις ὑπάρχουσιν ἐξελκώσεις, αἵτινες ἐνίοτε παρατηροῦνται κατὰ τὴν αὔλακα, συνοδεύονται ὑπὸ πόνων αὐτομάτων.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς νόσου εἶναι χρονία (3—4 ἐτῶν) καὶ προοδευτική, ὁ δάκτυλος συνέχεται διὰ μίσχου λεπτοτάτου ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα καὶ τέλος καταπίπτει εἴτε αὐτομάτως εἴτε κατόπιν ἐπεισοδίου τινός. Ἡ πρόγνωσις εἶναι καλοήθης, καθ' ὅτι τὸ άϊνοὺμ δὲν ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως.

Ἡ θεραπεία εἶναι χειρουργικὴ καὶ συνίσταται εἰς τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ὑπολοίπου τοῦ δακτύλου ἐκ τῆς αὔλακος, εἴτε εἰς ἀπεξάρθρωσιν ἐκ τῆς μεταταρσοφαλαγγικῆς ἀρθρώσεως τοῦ δακτύλου.

Μ. ΒΑΛΛΙΑΝΟΣ

Αἴνουρα ἢ *Αἴνυρα.* βλ. Αἰνύρων χῶρος.

Αἴν-Σαίν-Πιὲρρ (Haine-Saint-Pierre). Πόλις τοῦ Βελγίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Αἰνὼ τοῦ νομοῦ τοῦ Τουὲν (Thuin), ἔχουσα 7091 κατοίκους. Ἔχει ἐργοστάσια σιδηρουργίας καὶ χυτήρια σιδήρου.

Ἄϊν-Σαλάχ. Ὄασις πρὸς νότον τῆς Ἀλγερίας· βλ. Ἴνσαλαχ.

Ἀϊνσαμκάϊτ (Einsamkeit δανιστὶ Ensomheden =ἀπομόνωσις). Νῆσος ἐν τῷ Βορείῳ Παγωμένῳ Ὠκεανῷ, δυτικῶς τῆς Σιβηρίας ἔχουσα ἔκτασιν 300 περίπου τετρ. χιλιομέτρων. Κεῖται εἰς πλάτος 77 ½° Β. καὶ μ. 86° ἀνατολικῶς τοῦ Γρήνιτς. Ἀνεκαλύφθη τῷ 1878.

Αἴνσγουορθ (Ainsworth) ***Ἐρρῖκος.*** Ἄγγλος ἑβραϊστὴς καὶ θεολόγος (1560—1623), ἀνήκων εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀδιαλλάκτων πουριτανῶν, δράσας κυρίως ἐν Ἀμστελλοδάμῳ, ὡς διδάσκαλος. Ἔγραψεν ἑρμηνείας εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πολιτεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἄλλα.

—**Αἴνσγουορθ** (Ainsworth), ***Γουλιέλμος Χάρρισον.*** Ἄγγλος συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας τῷ 1805. Ἐπεδόθη μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας εἰς τὴν συγγραφὴν ἱστορικῶν μυθιστορημάτων, ἐδημοσίευσε δὲ περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔργα, ἐξ ὧν γνωστότερα εἶναι ὁ «Τζὰκ Σέππαρτ», «ὁ Πύργος τοῦ Λονδίνου», «Γκὺ Φώκς», «Οὐΐντσορ Κάστλ», κ. λ. π. Τῷ 1842 ἐγένετο ἰδιοκτήτης τοῦ περιοδικοῦ «Ainsworth Magazine», μετὰ τὴν διακοπὴν δὲ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ (1853) ἠγόρασε τὸ «New Monthly Magazine». Ἐξηκολούθησε συγγράφων, ὄχι ὅμως μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιτυχίαν, μέχρι τοῦ θανάτου του (1882).

— **Αἴνσγουορθ** (Ainsworth) ***Ροβέρτος.*** Ἄγγλος διδάσκαλος καὶ συγγραφεὺς γεννηθεὶς ἐν Ἔχηλς παρὰ τὸ Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας τῷ 1660. Τὸ ὄνομα τοῦ Αἴνσγουορθ συνδέεται μὲ τὸ Λατινοαγγλικὸν Λεξικόν του, τὸ ὁποῖον ἤρχισε τῷ 1714 καὶ ἐξέδωκε τῷ 1736 ὡς «*Thesaurus Linguae Latinae compendiarius*». Ἐπὶ μακρὸν ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἶχε πολλὰς ἐκδόσεις. Ὁ Αἴνσγουορθ συνέγραψε καί τινας μελέτας περὶ κλασσικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἐμβριθῆ πραγματείαν περὶ παιδείας, ἐπιγραφομένην «*Ὁ μόνος φυσικὸς καὶ εὔκολος τρόπος διδαχῆς*» ὅπου συνιστᾷ τὴν διδασκαλίαν τῆς λατινικῆς διὰ διαλεκτικῶν μεθόδων καὶ ἀποτρέπει πᾶν εἶδος τιμωρίας. Ἀπέθανεν ἐν Λονδίνῳ τῷ 1743.

Ἄϊν-Σεφρά. Ὄασις ἐν Ἀλγερίᾳ, 404 χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ Ὀράν πλησίον τῆς πηγῆς τοῦ *Ἄϊν-Σεφρὰ* (κιτρίνης πηγῆς). Κάτοικοι 15.500.

Αἰνσλὲν (Hainsselin) ***Γουσταῦος.*** Γάλλος μηχανικὸς καὶ βουλευτής, γεννηθεὶς ἐν Αἰριὸν τῷ 1835. Κατεσκεύασε γεφύρας ἐν Ρωσίᾳ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Πετρουπόλεως-Βαρσοβίας, ἐν Γαλλίᾳ δὲ εἰς τὸν πολεμικὸν λιμένα τοῦ Λοριάν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λείγηρος, παρὰ τὸ Ἀνζὲρ (γέφυρα μήκους 600 μέτρων), ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλας γεφύρας σημαντικὰς διὰ τὴν ἐποχήν του.

Αἴνσλη, ***Οὐαϊτλὼ*** (Whitelaw). Ἄγγλος ἰατρὸς τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅστις ἐξήσκησε τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ ἐν Ἰνδίαις καὶ ἔγραψε διαφόρους πραγματείας σχετικὰς πρὸς τὴν φαρμακολογίαν καὶ νοσολογίαν τῶν Ἰνδιῶν. Ἀπέθανεν ἴσως ἐν Λονδίνῳ. Κύρια αὐτοῦ ἔργα εἶναι ἡ *φαρμακολογία (Materia medica of Hindostan*, Madras 1813, ἡ *Materia Indica*, β' ἔκδ., Λονδῖνον 1826), *περὶ ἐπιδημικῶν νόσων, καὶ περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ δαμαλισμοῦ ἐν Ἰνδίαις* (1828).

ΑΡ. Π. Κ.

Ἄϊνσλι (Ser Robert Ainslie). Πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ πρῶτος ὅστις ἤρχισεν ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ τουρκικὰ πράγματα καὶ νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν πρὸς προάσπισιν τῶν Ἄγγλων ὑπηκόων καὶ τῶν «*προστατευομένων*» τῆς Πρεσβείας καὶ τῶν Προξενείων. Εἰς πλείστας περιστάσεις ἐπεδίωξε τὴν κατάθλιψιν Ἑλλήνων ἐμπόρων, πρὸς ὄφελος Ἀρμενίων καὶ μάλιστα Ἰσραηλιτῶν.

Ἀϊνστάϊν, ***Ἀλβέρτος*** (Einstein Albert). Τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ φυσικοῦ Ἀϊνστάϊν κατέστη παγκοίνως γνωστὸν καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, ὅπερ προὐκάλεσαν εἰς τοὺς ἐπιστημονικοὺς καὶ φιλοσοφικοὺς κύκλους αἱ πολύκροτοι θεωρίαι αὐτοῦ, αἵτινες ἐπέφερον ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὰς κρατούσας ἀντιλήψεις ἡμῶν περὶ τοῦ Σύμπαντος. Ἀληθῶς αἱ θεωρίαι τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἀνατρέπουσαι τὰς πρωταρχικὰς ἡμῶν ἀντιλήψεις περὶ τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ὕλης, συνεκλόνισαν αὐτὰ τὰ θεμέλια τῆς Μηχανικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης, τὰ ὡς ἀσάλευτα μέχρι τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ θεωρούμενα.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν καλεῖται συνήθως ***θεωρία τῆς σχετικότητος.*** Αὕτη ἐρείδεται ὄντως εἰς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ χῶρος, ἐν ᾧ ὑπάρχομεν, καὶ ὁ χρόνος ἢ ἡ διάρκεια τῶν φαινομένων δὲν εἶναι ὀντότητες σταθεραὶ καὶ ἀμετάβλητοι, ἀλλ' εἶναι μεγέθη σχετικά, καὶ μεταβάλλονται κατὰ τοὺς παρατηρητάς. Διὰ τὸν Ἀριστοτέλην, πατέρα τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης, ὡς καὶ διὰ τὸν Νεύτωνα, θεμελιωτὴν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι σταθερὰ πλαίσια, ἐν οἷς ἐξελίσσονται τὰ φαινόμενα. Τοὐναντίον διὰ τὸν Ἀϊνστάϊν, δημιουργὸν τῆς ἐπιστήμης τοῦ μέλλοντος, τὰ πλαίσια ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρομεν τὰ φαινόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, οὐδεμίαν ἔχουσι πραγματικὴν ὑπόστασιν καθ' ἑαυτά, οὐδεμίαν σταθερότητα ἔξω τοῦ παρατηρητοῦ. Τὰ πειράματα καὶ ὁ μαθηματικὸς λογισμὸς δικαιοῦσιν ἤδη τὸν Ἀϊνστάϊν.

Σύμπασα ἑπομένως ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ἀνασχηματίζεται καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ψυχολογία ἡμῶν, ἀφοῦ θεμελιωδῶς ἤδη ἐπηρεάζεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν θεωροῦμεν καὶ καθορίζομεν τὰ γεγονότα, καθόσον πᾶσαι αἱ ἀντιλήψεις ἡμῶν ἑδράζονται ἐπὶ δύο ὡς ἀκλονήτων μέχρι τοῦδε θεωρουμένων ἐρεισμάτων—τῆς σταθερότητος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ἡ πρώτη σχετικὴ ἐργασία τοῦ Ἀϊνστάϊν ἐδημοσιεύθη τῷ 1905, ἀποτελοῦσα τὴν βάσιν τῆς ***εἰδικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος***, ὡς συνήθως ἀποκαλεῖται αὕτη.

Ἔκτοτε αἱ ἀνατρεπτικαὶ ἀρχαὶ διεδόθησαν πανταχοῦ ραγδαιότατα καὶ ἀπετέλεσαν τὸ ἀντικείμενον βαθυτάτης μελέτης τῶν φυσικῶν, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων. Τῷ 1915 ἀνεκοινώθη τὸ πρῶτον ἡ περίπυστος ἐργασία τοῦ Ἀϊνστάϊν, τῆς ***γενικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος***, ἥτις εἶναι ἡ συμπλήρωσις καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς μεγαλοφυοῦς αὐτοῦ δημιουργίας. Πράγματι αἱ θεωρίαι τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἑνοποίησιν τῆς φυσικῆς καὶ μηχανικῆς, ἐγεφύρωσαν τὰ διάφορα χάσματα τῆς Φυσικῆς, κατέδειξαν ὅτι οἱ νόμοι τῆς κινήσεως τοῦ Νεύτωνος καὶ

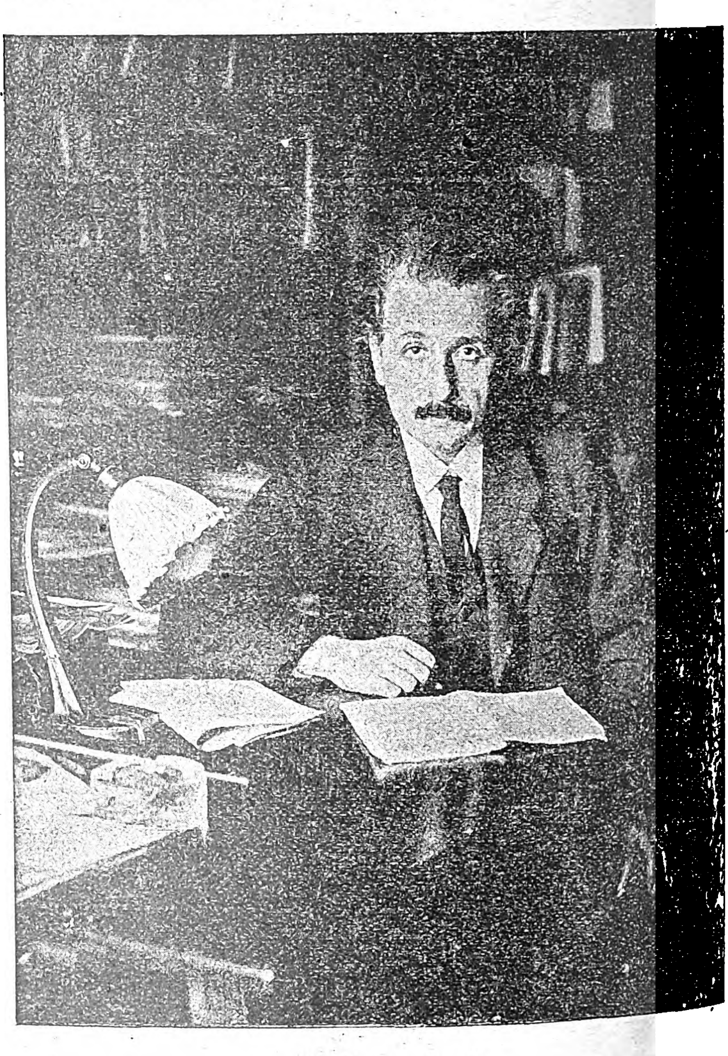

Ἀλβέρτος Αϊνστάϊν.

οἱ νόμοι τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τοῦ Μάξουελ (Maxwell) ἐρείδονται ἐπὶ τῶν αὐτῶν κινητικῶν ἀρχῶν, τέλος δὲ ὅτι οἱ νόμοι τῆς βαρύτητος καὶ τῆς κινήσεως ἑνοποιοῦνται. Παρέχουσιν οὕτω μίαν ἁρμονικὴν εἰκόνα τῆς ἑνότητος τοῦ Σύμπαντος, ἣν οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ· ἐν τῷ συνόλῳ δὲ αἱ θεωρίαι αὗται ἀποτελοῦσι κατασκεύασμα θαυμάσιον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀρτιότητα, τὴν βαθυτάτην γνῶσιν τῶν φυσικῶν νόμων καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῆς μαθηματικῆς ἀναλύσεως, κατασκεύασμα ἀληθῶς μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης ὡς πρός τε τὴν ἔκτασιν, τὸ ὕψος καὶ τοὺς ὁρίζοντας, οὓς διανοίγει.

Ἀλλ' αἱ θεωρίαι τοῦ Ἀϊνστάϊν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, εἶναι προσιταὶ εἰς περιωρισμένον ἐπιστημονικὸν κύκλον, διότι δὲν δύνανται νὰ ἑρμηνευθῶσι μετ' ἀκριβείας ἄνευ τῶν μαθηματικῶν τύπων καὶ μάλιστα τῶν ἀνωτέρων μαθηματικῶν. Τοῦτο καθιστᾷ δύσκολον τὴν πλήρη κατανόησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἀντιθέτως παρ' ὅ,τι συμβαίνει δι' ἄλλας θεωρίας, ὡς λ. χ. διὰ τὰ συστήματα τοῦ κόσμου, τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Λαπλὰς ἢ τοῦ Νεύτωνος. Πλεῖσται ἀληθῶς προσπάθειαι κατεβλήθησαν, ὅπως διατυπωθῶσιν ἁπλούστερον αἱ ἀρχαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν εἰς γλῶσσαν ὀλιγώτερον συνθηματικήν, ἀπηλλαγμένην τῶν εἰδικῶν ὅρων καὶ μάλιστα τῶν μαθηματικῶν τύπων. Ἀλλ' αἱ ἀπόπειραι αὗται δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας, διότι τινὰ μὲν τῶν δημοσιευμάτων ἐγράφησαν εἰς γλῶσσαν μᾶλλον τεχνικήν, ἀπρόσιτον εἰς τοὺς μὴ μεμυημένους, ἄλλα δὲ διετυπώθησαν μὲν ἁπλούστερον, ἀλλὰ παρακάμπτουσι τὰς ἀποδείξεις τῶν προτάσεων καὶ ἀφίνουσιν ἀνεξήγητα τὰ μᾶλλον σημαντικὰ σημεῖα τῶν προβλημάτων ἢ περιέχουσι σοβαρὰς παρερμηνείας. Μεγάλη μάλιστα ἀμερικανικὴ ἐφημερίς, ἡ Scientific American, προεκήρυξε διαγωνισμὸν πρὸς συγγραφὴν ἄρθρου ἐκ 3000 λέξεων (μὲ ἀμοιβὴν 5000 δολλαρίων), τὸ ὁποῖον θὰ ἐξέθετε κατὰ τρόπον εὔληπτον καὶ οὐχὶ τεχνικὸν τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀϊνστάϊν. Γενικῶς ὅμως ὡμολογήθη ὅτι οὐδὲν τῶν γραφέντων ἄρθρων ἠδυνήθη ἐπαρκῶς ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Αὐτὸς τέλος ὁ Ἀϊνστάϊν συνέγραψε σύντομον βιβλίον (1916), ὅπως ἐκλαϊκεύσῃ τὰς θεωρίας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἐν τούτοις ν' ἀποφύγῃ τὴν τεχνικὴν διατύπωσιν αὐτῶν.

Ἐπιχειροῦντες νὰ παράσχωμεν ἐνταῦθα βραχεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀϊνστάϊν καὶ τῶν πορισμάτων, εἰς ἃ ἄγουσιν αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ, ἄνευ μαθηματικῶν ἀποδείξεων, ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ κατανόησις τούτων—ὡς ὁ ἴδιος Ἀϊνστάϊν ὁμολογεῖ—διευκολύνεται μόνον διὰ βαθείας προσοχῆς

Digitized by Google

ἀπεριστατωμένης μελέτης καὶ ἐπαρκοῦς ὑπομονῆς τοῦ ἀναγνώστου, τοῦ ἐφιεμένου νὰ μυηθῇ εἰς αὐτάς. Διὰ τὴν πληρεστέραν καὶ συστηματικὴν ἔκθεσιν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος παραπέμπομεν εἰς τὰς λέξεις θεωρία τῆς σχετικότητος, σχετικότης, συστήματα συντεταγμένων.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. Ὁ Ἀϊνστάϊν ἐγεννήθη ἐν Οὔλμ (Ulm) τῆς Βυρτεμβέργης τὴν 14ην Μαρτίου 1879 ἐκ γονέων Ἑβραίων τὴν καταγωγήν. Τὴν παιδικήν του ἡλικίαν διῆλθεν ἐν Μονάχῳ, ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῆ ὁ πατήρ του, διευθύνων ἠλεκτροτεχνικὸν ἐργοστάσιον. Τῷ 1894 ἡ οἰκογένειά του μετηνάστευσεν εἰς Ἰταλίαν, ὁ δὲ Ἀλβέρτος Ἀϊνστάϊν μετέβη εἰς Aarau τῆς Ἑλβετίας, περατώσας ἐκεῖ τὰς γυμνασιακάς του σπουδάς. Εἰς Ζυρίχην ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐκέρδιζε τὰ πρὸς τὸ ζῆν προγυμνάζων σπουδαστὰς ἐν τῇ Πολυτεχνικῇ Σχολῇ τῆς Ζυρίχης μέχρι τοῦ 1900. Ἐχρημάτισεν ἀκολούθως προγυμναστὴς ἐν Σαφχάουζεν καὶ τῷ 1902 προσεκολλήθη εἰς τὸ Γραφεῖον Εὑρεσιτεχνίας ἐν Βέρνῃ, γενόμενος Ἑλβετὸς πολίτης. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέμεινε μέχρι τοῦ 1909, λαβὼν τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα τῷ 1905 ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ζυρίχης. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐδημοσίευσε τὰς πρώτας ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ ἐργασίας ἐπὶ θεμάτων τῆς Φυσικῆς καὶ δὴ τὴν πολύκροτον θεωρίαν τῆς σχετικότητος εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν.

Τοιαύτη σημασία ἀπεδόθη εἰς τὰς ἐργασίας αὐτοῦ, ὥστε διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς Θεωρητικῆς Φυσικῆς (1908) εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ζυρίχης. Τῷ 1911 ἐδέχθη τὴν ἕδραν τῆς Φυσικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας, ἐπείσθη ὅμως νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἑλβετίαν τῷ 1912 ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Ζυρίχης. Τῷ 1913 ἐδημιουργήθη χάριν αὐτοῦ εἰδικὴ θέσις ἐν Βερολίνῳ ὡς διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Φυσικῆς Κάϊζερ-Γουλιέλμου. Ἐξελέγη μέλος τῆς Πρωσσικῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐπιχορήγησις ἱκανὴ ὅπως ἐπιδοθῇ ἀπερισπάστως εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας. Μετὰ τὸν πόλεμον περιῆλθε τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικήν, ἔνθα ἔκαμεν ἐπιστημονικὰς διαλέξεις. Ἐξελέγη πρὸς τούτοις μέλος τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου τῷ 1921, τῶν Ἀκαδημιῶν Ἄμστερνταμ καὶ Κοπενάγης. Ἀφ' ἑτέρου τὰ Πανεπιστήμια τῆς Γενεύης, Μάντσεστερ, Ρόστοκ καὶ Πρίνστον ἀπένειμον αὐτῷ τιμητικοὺς βαθμούς. Τῷ 1926 ἔλαβε τὸ χρυσοῦν μετάλλιον τῆς Ἀγγλικῆς Ἀστρονομικῆς Ἑταιρείας καὶ τῷ 1925 τὸ μετάλλιον Copley τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου εἰς ἀναγνώρισιν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος. Τὸ βραβεῖον Νόμπελ ἔλαβε τῷ 1921.

Ἐπιστημονικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι.—Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι τοῦ Αϊνστάϊν εἶναι μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος, ἥτις κατέστησε περίδοξον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, φέρεται εἰς δύο ὑπομνήματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν τίτλον Zur Elektrodynamik bewegter Körpern ἐδημοσιεύθη τῷ 1905, περιέχον τὴν *εἰδικὴν* ἢ *περιωρισμένην θεωρίαν τῆς σχετικότητος* καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τὸν τίτλον Die Grundlage der Allgemeinen Relativitätstheorie (1916), περιέχει τὴν *γενικὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος*. Ἡ ἀνακοίνωσις ὅμως τοῦ τελευταίου ἐγένετο εἰς τὴν Πρωσσικὴν Ἀκαδημίαν τῷ 1915. Πλὴν τῆς μεγάλης ταύτης δημιουργίας αὐτοῦ ἐν τῷ θεωρητικῷ πεδίῳ ἠσχολήθη καὶ εἰς ἕτερα σπουδαῖα ζητήματα τῆς Θεωρητικῆς φυσικῆς. Οὕτω ἔδωσε πλήρη τὴν θεωρίαν καὶ τοὺς τύπους τοῦ φαινομένου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὡς *κίνησις τοῦ Brown*, φαινομένου ἀπασχολήσαντος ἐπὶ μακρὸν χρόνον τοὺς φυσικούς.

Ἐπίσης ἠσχολήθη μὲ τὰ προβλήματα τῆς *θεωρίας τῶν Quanta*, τῆς θεμελιωθείσης ὑπὸ τοῦ *Planck*, ἀναγνωρίσας ἐκ τῶν πρώτων τὰς εὐρυτάτας ἐφαρμογάς, εἰς ἃς ἄγει ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη θεωρία. Ἡ πραγματεία αὐτοῦ περὶ *μεταβολῶν τῆς εἰδικῆς θερμότητος* συναρτήσει τῆς θερμοκρασίας (1907) εἶναι λίαν σημαίνουσα καὶ ἀποτελεῖ ἓν τῶν καλυτέρων ἐρεισμάτων τῆς θεωρίας τοῦ *Planck*. Ἕτεραι μελέται αὐτοῦ ἐπὶ ζητημάτων τῆς *μοριακῆς Φυσικῆς* ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ «Πρακτικὰ τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν», εἰς τὴν «Physikalische Zeitschrift», εἰς τὰ «Πρακτικὰ τῆς Γερμανικῆς Φυσικῆς Ἑταιρείας», εἰς τὰ «Annalen der Physik» κλπ.

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΕΝ ΤΗι ΦΥΣΙΚΗι

Ὅπως ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐξέτασιν τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἀϊνστάϊν καὶ θέσωμεν τὸ ζήτημα ἐν τῷ καθαρῶς ἐπιστημονικῷ πεδίῳ, πρέπει νὰ διεξέλθωμεν πρότερον τὴν γένεσιν τῶν θεωριῶν τῆς *σχετικότητος*, παρακολουθοῦντες ἱστορικῶς τὴν ἐξέλιξιν τῆς νεωτέρας Φυσικῆς. Οὕτω διακρίνομεν τὴν χαρακτηριστικὴν πορείαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ἥτις εἰκονίζεται ἐναργῶς εἰς τὴν διαδοχικὴν ἐπικράτησιν τῶν διαφόρων θεωριῶν. Αἱ θεωρίαι ἐπινοοῦνται ἑκάστοτε πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων. Ἄλλα ὅμως φαινόμενα, βραδύτερον παρατηρηθέντα καὶ μὴ ἐξηγούμενα πλέον, διὰ τῆς παλαιοτέρας θεωρίας, ἐκτοπίζουσιν αὐτὴν καὶ τότε νέα φυσικὴ θεωρία ἀντικαθιστᾷ τὴν πρώτην, μέχρις ὅτου καὶ αὕτη καταστῇ ἀνεπαρκής. Ἰδίᾳ ὅμως προκειμένου περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἐπιβάλλεται ἡ τοιαύτη ἱστορικὴ ἀνασκόπησις, καθόσον τοῦτο συνδέεται στενῶς πρὸς τὰ ἔργα τῶν προγενεστέρων, ὡς καὶ τῶν συγχρόνων αὐτῷ.

Τῷ 1675 ὁ Δανὸς ἀστρονόμος *Roemer* προσδιώρισε πρῶτος τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, διατυπώσας ἅμα τὴν ἀρχὴν ὅτι τὸ φῶς διαδίδεται **εὐθυγράμμως καὶ διὰ μέσου τοῦ κενοῦ χώρου μὲ ταχύτητα ὡρισμένην** (300,000 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον). Ὁ μέγας *Νεύτων* (1669) διετύπωσε πλήρη θεωρίαν πρὸς ἐξήγησιν τῶν φωτεινῶν φαινομένων, τὴν τῆς *ἐκπομπῆς*. Ἐδέχετο δηλαδὴ ὁ Νεύτων ὅτι ἐκ τῶν φωτεινῶν σωμάτων ἐκτοξεύεται ἀπειρία ἐλαχίστων μοριδίων, ἅτινα προσβάλλουσι τὸν ὀφθαλμόν, ἐκδοχὴν ἐπομένως ἀνάλογον πρὸς τὰς δοξασίας τῶν ἀρχαίων, τοῦ Ἐπικούρου, τοῦ Δημοκρίτου, τοῦ Λουκρητίου, οἵτινες ἐπρέσβευον ὅτι τὸ φῶς, οἱ ἦχοι, αἱ ὀσμαὶ προέρχονται ἐκ τῆς ἀπορροῆς μοριδίων ὑλικῶν ἀπὸ τῆς πηγῆς αὐτῶν.

Εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐκπομπῆς ὁ *Οὐΐγκενς* (Huygens) ἀντέταξε τὴν *θεωρίαν τῶν κυμάνσεων*, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ φῶς διαδίδεται διὰ κυμάνσεων, τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην φαίνεται ὅτι ἀμυδρῶς εἶχε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀλλὰ ἵνα ὑφίσταται κύμανσις ἐπάναγκες νὰ μεσολαβῇ ἓν παλλόμενον μέσον. Ἐδέχθη ἐπομένως ὁ Οὐΐγκενς τὴν ὕπαρξιν τοῦ *αἰθέρος*, ὃν βραδύτερον ἐδέχθη καὶ ὁ Νεύτων. Ἐν τούτοις ἡ θεωρία τοῦ Νεύτωνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ δύο σειρὰς φαινομένων τῆς Ὀπτικῆς, τὰ φαινόμενα τῆς *συμβολῆς*, παρατηρηθείσης ὑπὸ τοῦ Grimaldi καὶ εἶτα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Νεύτωνος (**πείραμα τῶν δακτυλίων**), καὶ τὰ φαινόμενα τῆς *παραθλάσεως* τοῦ φωτός. Ἡ ἀνακάλυψις νέων φαινομένων ὑπὸ τοῦ Malus, τοῦ Young, τοῦ Arago, ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνωτέραν Ὀπτικήν, περιέπλεξεν ἔτι μᾶλλον τὴν θεωρίαν τῆς ἐκπομπῆς. Παρ' ὅλον δὲ τὸ κῦρος τοῦ Νεύτωνος ἡ θεωρία αὐτοῦ ἐν τέλει ἐγκατελείφθη.

Ὁ *Φρενὲλ* (Fresnel 1819) διὰ σειρᾶς πειραμάτων καὶ διὰ τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ κατώρθωσε νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἀνωτέρω φαινόμενα ἐρειδόμενος εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κυμάνσεων. Κατὰ ταύτην τὸ φῶς προέρχεται ἐκ κραδασμῶν τῶν μορίων ἑνὸς ἀβαροῦς μέσου, τοῦ *αἰθέρος*, πληροῦντος τὸν ἁπανταχοῦ χῶρον. Οἱ κραδασμοὶ οὗτοι γίνονται ἐγκαρσίως, ἤτοι καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς φωτεινῆς ἀκτῖνος, μὲ ἐκπληκτικὴν συχνότητα, μείζονα τῶν 375,000,000,000,000 παλμῶν κατὰ δευτερόλεπτον. Εἰς τὰς προηγουμένας ἀποδείξεις προσετέθησαν τέλος τὰ πειράματα τοῦ *Φουκὼ* (Foucault), ἅτινα κατέδειξαν ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς εἶναι μείζων εἰς τὸν ἀέρα ἢ εἰς τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐπικυροῖ τὴν θεωρίαν τῶν κυμάνσεων.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ φαινόμενα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐθεωροῦντο ὅλως ἄσχετα. Ὁ *Φαραντέϊ* (Faraday) ἔθηκε τὸ πρόβλημα τοῦτο ὑπὸ νέαν ὄψιν. Ἐξετάζων τὰ φαινόμενα τῶν ἕλξεων καὶ ἀπώσεων μεταξὺ δύο ἠλεκτρισμένων σωμάτων, ὡς καὶ τὰ ἠλεκτρομαγνητικά, ἄγεται νὰ παραδεχθῇ ὅτι εἰς τὴν παραγωγὴν τούτων συντελεῖ τὸ περιβάλλον. Ἐπινοεῖ οὕτω τὸ *ἠλεκτρικὸν πεδίον*, δηλ. χῶρον, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται ἡ ἠλεκτρικὴ δύναμις, καὶ παριστᾷ τὸ πεδίον τοῦτο διὰ τῶν *δυναμικῶν γραμμῶν*, αἵτινες διατρέχουσι τὸν μεταξὺ τῶν ἠλεκτρισμένων σωμάτων χῶρον, καὶ συνδέουσι ταῦτα. Ἑπομένως καὶ εἰς τὰ ἠλεκτρικὰ φαινόμενα ἡ ἐπίδρασις γίνεται διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ παρεντιθεμένου ὑλικοῦ μέσου. Τῷ 1845 ἀνεκάλυψεν ὁ ἴδιος ὅτι διὰ τῆς ἐπιδράσεως μαγνήτου στρέφεται τὸ ἐπίπεδον πολώσεως τοῦ φωτός. Ἐπακολουθοῦσιν εἶτα τὰ πειράματα τοῦ Ἀμπὲρ (Ampère), τοῦ Γκάους (Gauss), τοῦ Ἔρστεδ (Oersted), ἐξ ὧν καταφαίνονται οἱ στενοὶ σύνδεσμοι μεταξὺ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ.

Φθάνομεν οὕτως εἰς τὸν *Κλὲρκ Μάξουελ* (1861). Ἔχων οὗτος ὑπ' ὄψιν τὴν σταθερὰν σχέσιν μεταξὺ τῶν ἠλεκτροστατικῶν καὶ ἠλεκτρομαγνητικῶν μονάδων, πρὸς δὲ ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς εἶναι μία ἠλεκτρικὴ σταθερά, δημιουργεῖ τὴν θαυμαστὴν *ἠλεκτρομαγνητικὴν θεωρίαν τοῦ φωτός*, διὰ τῆς ὁποίας ταυτίζονται τὰ φαινόμενα τοῦ φωτὸς πρὸς τὰ ἠλεκτρομαγνητικά. Κατὰ τὸν Μάξουελ, τὸ φῶς προέρχεται ἐκ κυμάνσεων ἠλεκτρικῶν, αἱ ὁποῖαι μεταδίδονται διὰ τοῦ αἰθέρος μὲ ταχύτητα 300.000 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον. **Πᾶσα φωτεινὴ κύμανσις εἶναι ρεῦμα ἠλεκτρικὸν ἐναλλασσόμενον, ρεῦμα μετατοπίσεως.** Ὁ αἰθὴρ τοῦ Μάξουελ ἔχει τὰς ἰδιότητας τοῦ αἰθέρος τῶν Οὐΐγκενς καὶ Φρενέλ, προσθέτως δὲ τὴν ἰδιότητα νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ὑλικῶν σωμάτων, ἐπιφέρων τάσεις ἢ πιέσεις. Οὕτως ἐγεφυρώθη τὸ χάσμα μεταξὺ φωτὸς καὶ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ. Μετὰ 25 ἔτη ὁ Γερμανὸς *Χὲρτζ* (Hertz, 1886) κατώρθωσε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ Μάξουελ διὰ τοῦ πειράματος, ἀποδείξας ὅτι τὰ ἠλεκτρικὰ κύματα ὑφίστανται πράγματι, ὅτι διαδίδονται διὰ τοῦ αἰθέρος μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς καὶ ὅτι παρουσιάζουσι πάσας τὰς ἰδιότητας τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν ὡραιοτέρων κατακτήσεων τῆς Ἐπιστήμης.

Ἐν τούτοις ἕτερον φαινόμενον, τὸ τοῦ *Kerr*, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας. Τοῦτο συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἐπίπεδον πολώσεως στρέφεται, ὅταν τὸ φῶς ἀνακλᾶται ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πόλου ἑνὸς μαγνήτου. Ὁ Χέρτζ, προσπαθῶν νὰ συμβιβάσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ Μάξουελ πρὸς τὰ φαινόμενα, δέχεται ὅτι **ὁ αἰθὴρ παρασύρεται ὑπὸ τῆς ὕλης** μετατιθεμένης. Τοῦτο ὅμως προσκρούει εἰς τὸ γνωστὸν φαινόμενον τῆς *ἀποπλανήσεως τοῦ φωτός*. Ἦτο δηλαδὴ ἀπὸ καιροῦ γνωστὸν (Bradley, 1728) ὅτι, ὅταν παρατηρῶμεν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἀστέρα τινά, τὸ εἴδωλον αὐτοῦ δὲν σχηματίζεται ἀκριβῶς κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς σκοπεύσεως· καθόσον, καθ' ὃν χρόνον αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, αἱ ὁποῖαι εἰσῆλθον εἰς τὸ τηλεσκόπιον, διατρέχουσι τοῦτο κατὰ μῆκος, αὐτὸ τοῦτο τὸ τηλεσκόπιον μετατοπίζεται ἐλαφρῶς μετὰ τῆς Γῆς κατὰ τὴν φορὰν τῆς κινήσεώς της περὶ τὸν Ἥλιον (μὲ ταχύτητα 30 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον). Ἀντιθέτως ὅμως ἡ ἐν τῷ τηλεσκοπίῳ φωτεινὴ ἀκτὶς δὲν συμμετέχει τῆς κινήσεως ταύτης καὶ λόγῳ τούτου, ἐπέρχεται μικρὰ ἐκτροπή, ἣν καλοῦμεν *ἀποπλάνησιν*. Ἀπεδείχθη μάλιστα ὅτι αὕτη παραμένει ἡ αὐτὴ οἱονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ θλαστικὸν μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον πληροῦται τὸ τηλεσκόπιον.

Συνάγομεν ἐπομένως ὅτι **ὁ αἰθὴρ δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν μετατόπισιν** τῆς Γῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Χέρτζ.

Τῷ 1851 ὁ *Φιζὼ* (Fizeau) ἐπελήφθη πειραμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν μετατόπισιν τοῦ αἰθέρος, τῷ δὲ 1889 ἐπανελήφθησαν τὰ πειράματα ταῦτα ὑπὸ τῶν *Μάκελσον* καὶ *Μόρλεϋ* (Michelson καὶ Morley), οἵτινες συνήγαγον ὅτι τὸ φῶς κινεῖται κατά τι ταχύτερον ἐντὸς ρέοντος ὕδατος ἢ ἐντὸς ἀκινητοῦντος. Ἑπομένως συμπεραίνομεν ἤδη ὅτι ὁ αἰθὴρ **παρασύρεται ἐν μέρει** ὑπὸ τῆς ὕλης, ὡς ἐσκέπτετο καὶ ὁ Φρενέλ.

Ὁ Λόρεντζ (Lorentz, 1892) παρατηρῶν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Μάξουελ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς ἠλεκτρολύσεως καὶ τὰ τῆς ραδιενεργείας, ἐπινοεῖ τὴν *ἠλεκτρονικὴν θεωρίαν*, ἀποδίδων τὴν γένεσιν τῶν ἠλεκτρικῶν ρευμάτων εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν *ἠλεκτρονίων*, δηλ. ὑλικῶν μεριδίων ἐλαχίστων, φορέων ἀρνητικοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ὡς πρὸς τὸν αἰθέρα παραδέχεται ὅτι οὗτος εἶναι *ἀκίνητος, ἀμετάβλητος, πληρῶν πάντα τὰ σώματα*. Ἀντιλαμβάνεται δὲ αὐτὸν ἁπλῶς ὡς *διάστημα*, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι δυνατὸν νὰ γεννηθῇ ἠλεκτρικὸν πεδίον. Ἡ θεωρία τοῦ Λόρεντζ συμβιβάζει τὰ δυσεξήγητα φαινόμενα, ἤγαγε μάλιστα εἰς τὴν πρόγνωσιν νέων φαινομένων (τοῦ Zeemann). Ἀλλ' ὁ Πουανκαρρὲ (H. Poincarré) ἀντιτάσσει εἰς τὸν Λόρεντζ ὅτι δὲν συμβιβάζεται ἡ ὑπόθεσίς του πρὸς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς Μηχανικῆς, τὴν Νευτώνειον ἀρχὴν τῆς *ἰσότητος μεταξὺ δράσεως καὶ ἀντιδράσεως*. Ἐπὶ πλέον, ἐὰν ὁ αἰθὴρ μένῃ ἀκίνητος ὡς πρὸς τὴν Γῆν καὶ ἂν τὸ φῶς φθάνῃ μέχρις ἡμῶν διὰ κυμάνσεων, πρέπει νὰ δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν φανερὰν τὴν κίνησιν τῆς Γῆς διὰ πειραμάτων ἐπιγείων.

Οἱ Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ ἐπεχείρησαν τότε ν' ἀποδείξωσι διὰ πειράματος τὴν μεταβατικὴν κίνησιν τῆς Γῆς (περὶ τὸν Ἥλιον), ἀλλὰ—παρὰ προσδοκίαν—οὐδεμίαν ἠδυνήθησαν νὰ βεβαιώσωσι μετατόπισιν τῆς Γῆς. Τὸ πείραμα τοῦτο, ὅπερ κατέστη ὀνομαστὸν καὶ κέκτηται κεφαλαιώδη σημασίαν, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Οἱ Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ (1887) ἐχρησιμοποίησαν συσκευὴν ἐκτάκτου εὐπαθείας, καλουμένην *συμβολόμετρον* (σχ. 1). Ὑπάρχουσιν εἰς ταύτην ἓν ἡμιδιαφανὲς κάτοπτρον Κ καὶ δύο κάτοπτρα Α καὶ Β. Ἀπό τινος δὲ φωτεινῆς πηγῆς Φ ἀναχωροῦσαι ἀκτῖνες, ἀνακλώμεναι εἰς Κ, Α καὶ Β, δύνανται νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν Ο, διατρέχουσαι δύο χωριστοὺς δρόμους ΦΚΒΚΟ καὶ ΦΚΑΚΟ. Ἐπειδὴ αἱ συναντώμεναι κατὰ τὴν ΚΟ ἀκτῖνες *συμβάλλουσι*, βλέπομεν διὰ τῆς διόπτρας Δ *κροσσοὺς συμβολῆς*, ἤτοι ραβδώσεις ἐναλλὰξ σκοτεινὰς καὶ φωτεινάς.

Τὸ πείραμα τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ συνίσταται εἰς τοῦτο. Προσανατολίζομεν κατ' ἀρχὰς τὴν συσκευὴν οὕτως ὥστε ἡ εὐθεῖα ΦΑ νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς μετατοπίσεως τῆς Γῆς ἐπὶ τῆς τροχιᾶς της. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ αἰθὴρ μένει ἀκίνητος, ἡ φωτεινὴ ἀκτίς, ἥτις κινεῖται κατὰ τὴν ΦΑ, ὀφείλει νὰ διανύσῃ δρόμον μεγαλύτερον τῆς ἀκτῖνος, ἥτις κάμνει τὴν διαδρομὴν ΟΒ, διότι εἰς τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς ἐπιδρᾷ καὶ ἡ ταχύτης τῆς μεταβατικῆς κινήσεως τῆς Γῆς. Τοὐναντίον ἡ διαδρομὴ ΟΒ, κάθετος τῇ ΦΑ, προδήλως δὲν θὰ ἐπηρεασθῇ. Ἐὰν ἐπομένως στρέψωμεν καταλλήλως τὴν συσκευήν, ἢ τὴν ΦΑ, κατὰ 90°, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν μετακίνησιν τῶν φωτεινῶν κροσσῶν. Ἀλλὰ τοιαύτη οὐδαμῶς παρετηρήθη κατὰ τὰ πειράματα. Ἐπο-

Digitized by Google

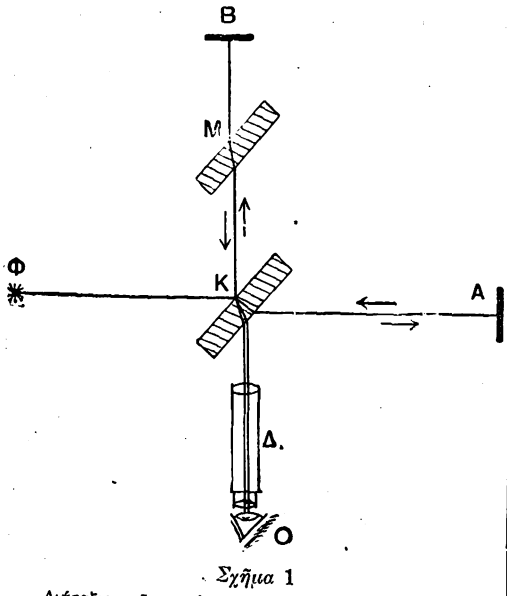

Σχῆμα 1

Διάταξις τοῦ πειράματος τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ, δι' οὗ κατεδείχθη ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν πειραματικῶς τὴν κίνησιν τῆς Γῆς περὶ τὸν Ἥλιον.

μένως δὲν ἐπέρχεται διαφορὰ πορείας τοῦ φωτός, κατὰ συνέπειαν δὲ **ὁ αἰθὴρ παρασύρεται** κατὰ τὴν μετακίνησιν τῆς Γῆς.

Τὸ ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ πειράματος τούτου κατέπληξε τοὺς ἐπιστήμονας, διότι ὡς εἴδομεν, εἶχε προαποδειχθῆ ὅτι ὁ αἰθὴρ δὲν παρεσύρετο ὑπὸ τῆς Γῆς (κατὰ τὴν *ἀποπλάνησιν* τοῦ φωτός). Ἐκ τούτου ὁ Πουανκαρρὲ συνήγαγε συμφώνως πρὸς τὴν *ἀρχὴν τῆς σχετικότητος* (τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς) ὅτι: **εἶναι ἀδύνατον διὰ πειραμάτων ὀπτικῶν ἢ ἠλεκτρομαγνητικῶν, γενομένων ἐντὸς συστήματος** (Γῆς) **ἐν κινήσει, νὰ καταδείξωμεν τὴν μεταβατικὴν κίνησιν τούτου ὡς πρὸς τὸν αἰθέρα.**

Ἐν τούτοις ἔπρεπε νὰ δοθῇ μία ἐξήγησις τῆς σοβαρᾶς ταύτης ἀντιφάσεως. Ταυτοχρόνως δὲ ὁ Ὀλλανδὸς *Λόρεντζ* καὶ ὁ Ἰρλανδὸς *Φίτσεραλ* (Fitzgerald) διετύπωσαν τὴν τολμηρὰν ὑπόθεσιν τῆς *συστολῆς*. Παρεδέχθησαν δηλαδὴ ὅτι τὰ σώματα ὑφίστανται κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μετατοπίσεως *βράχυνσιν* ἢ ἐλάττωσιν τοῦ μήκους των. Οὕτω λ. χ. εἰς τὸ ἀνωτέρω πείραμα τὰ κάτοπτρα κατὰ τὴν διεύθυνσιν Ἀνατολαί—Δυσμαί (ΦΑ) πλησιάζουσιν ἄλληλα, τουτέστιν ἡ πλάξ, ἐφ' ἧς ἐρείδονται, βραχύνεται, ἡ δὲ βράχυνσις εἶναι τόση, ὥστε ν' ἀντισταθμίζεται ἀκριβῶς ἡ ἐπιμήκυνσις, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὴν διαδρομὴν τῶν ἀκτίνων λόγῳ τῆς μετατοπίσεως τῆς Γῆς. Ὁ Λόρεντζ μάλιστα προσδιώρισε διὰ τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ τὸν νόμον τῆς βραχύνσεως ταύτης.

Ἐὰν παραστήσωμεν διὰ c τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς (300000 χιλιόμ.) καὶ διὰ v τὴν ταχύτητα τοῦ μετακινουμένου σώματος, τὸ μῆκος αὐτοῦ βραχύνεται κατὰ τὸν λόγον

$$\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}:1.$$

Ἐπομένως ἐὰν ῥάβδος, ἔχουσα μῆκος α, μετακινῆται κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μήκους αὐτῆς πρό τινος παρατηρητοῦ ἀκινήτου, τὸ μῆκος αὐτῆς θὰ φανῇ ὅτι εἶναι, οὐχὶ α, ἀλλὰ

$$\alpha' = \alpha\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}} = \alpha\beta.$$

Ἐὰν ὅμως ἡ ταχύτης v εἶναι λίαν μικρὰ ὡς πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς c, τότε τὸ α'=α, ὁπότε οὐδεμίαν ἀντιλαμβανόμεθα βράχυνσιν, ὡς τοῦτο συμβαίνει διὰ τὰς συνήθεις ἐν τῇ φύσει ταχύτητας, αἵτινες εἶναι λίαν μικραὶ ὡς πρὸς τὴν τοῦ φωτός. Οὕτω ὁ Λόρεντζ εὑρίσκει τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀνωτέρω τύπων ὅτι μία ῥάβδος, μετακινουμένη παραλλήλως πρὸς τὸ μῆκός της μὲ ταχύτητα 260000 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον φαίνεται κατὰ τὸ ἥμισυ βραχυτέρα. Μία σφαῖρα, μετακινουμένη ὁμοίως, φαίνεται παραμορφωμένη ὡς ἐλλειψοειδὲς ἐκ περιστροφῆς, ἓν τετράγωνον φαίνεται ὡς ὀρθογώνιον, διότι βραχύνεται ἡ μία τῶν πλευρῶν του, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ κάθετος πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως.

Ἀλλὰ τοιαῦται βραχύνσεις καθίστανται αἰσθηταὶ διὰ παρατηρητὴν ἀκίνητον—ὅταν βεβαίως τὰ σώματα μετακινῶνται μὲ λίαν μεγάλην ταχύτητα. Διὰ παρατηρητὴν ὅμως, συμμετέχοντα εἰς τὴν κίνησιν τοῦ σώματος, ἡ βράχυνσις δὲν γίνεται ἀντιληπτὴ καὶ τοῦτο διότι καὶ αὐτὰ τὰ μέτρα καὶ ὄργανα τῆς μετρήσεως ὑφίστανται ἀναλόγους παραμορφώσεις.

Ἡ ὑπόθεσις τῶν Φίτσγεραλ—Λόρεντζ ἔτυχεν **ὅμως ἀντιρρήσεων**, διότι, ἂν ἡ βράχυνσις τῶν σωμάτων ἦτο πραγματική, ἔπρεπε νὰ παρατηρηθῇ ται σειρὰ ἄλλων φαινομένων, ἅτινα δὲν παρετηρήθησαν. Μεταξὺ τῶν συνεπειῶν τῆς ὑποθέσεως ταύτης, συναγομένης ἐκ τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ, εἶναι καὶ αὐτή: **Ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ταχύτης ἀνωτέρα τῆς τοῦ φωτός.**

Ὁ Λόρεντζ ἠρεύνησε τὸ ζήτημα τί θὰ ἐγίνοντο οἱ φυσικοὶ νόμοι ἐὰν τὸ σῶμα, ὅπερ ὑπόκειται εἰς αὐτούς, μεταβαίνῃ ἀπό τινος συστήματος εἰς ἕτερον, λ.χ. ἀπὸ τοῦ αἰθέρος εἰς τὴν Γῆν. Πρὸς τοῦτο εἰς τοὺς μαθηματικοὺς τύπους εἰσήγαγε ποσότητά τινα, ἥτις δὲν διαφέρει τοῦ *ἀπολύτου* χρόνου εἰμὴ κατὰ πολλαπλάσιον τοῦ x, ἔνθα τὸ x καθορίζει δι' ἑκάστην στιγμὴν τὴν θέσιν τοῦ σώματος κατὰ μίαν τῶν διαστάσεων τοῦ χώρου. Ἡ ἔννοια αὕτη, οὖσα οὐσιώδης εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, ἔχει ἀνάγκην διασαφίσεως.

Εἰς τὴν Μηχανικὴν ἡ θέσις ἑνὸς σημείου παρίσταται διὰ τῶν λεγομένων *συντεταγμένων* τοῦ σημείου. Ἀπό τινος σημείου, λ. χ. τοῦ Κ, νοοῦμεν τρεῖς εὐθείας, σχηματιζούσας ὀρθὰς (ἢ μὴ) γω-

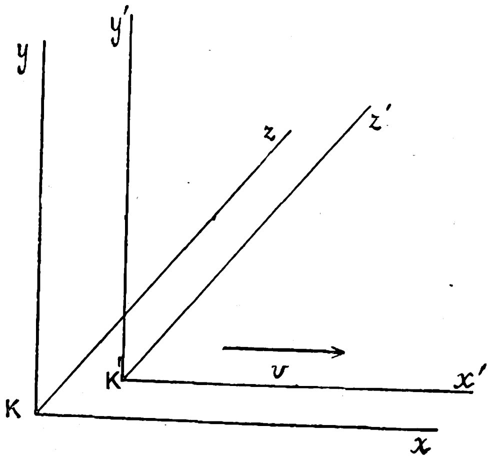

Σχῆμα 2.

νίας πρὸς ἀλλήλας, τὰς ὁποίας καλοῦμεν *ἄξονας συντεταγμένων* (σχ. 2). Ἕκαστον ἑπομένως σημεῖον Μ τοῦ χώρου προσδιορίζεται διὰ τριῶν μηκῶν x, y, z, λαμβανομένων ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ τριῶν ἀξόνων. Αἱ τιμαὶ τῶν x, y, z, λέγονται *συντεταγμέναι τοῦ σημείου*. Ἂς ὑποθέσωμεν ἤδη ὅτι ἔχομεν δύο συστήματα τοιούτων συντεταγμένων, τὰ Κ καὶ Κ', τῶν ὁποίων οἱ ἄξονες εἶναι παράλληλοι, καὶ τὸ μὲν σύστημα Κ εἶναι ἀκίνητον, τὸ δὲ Κ' μετατίθεται παραλλήλως πρὸς τὸ πρῶτον κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἄξονος τῶν x. Ἐὰν διὰ τὰ σημεῖα τοῦ συστήματος Κ ὁ χρόνος παρίσταται διὰ t, τότε διὰ τὰ σημεῖα τοῦ συστήματος Κ' ὁ χρόνος παρίσταται διὰ t', ἔνθα

$$t' = t - \frac{vx}{c^2}$$

(ἐὰν ὁ λόγος $v^2 : c^2$ θεωρηθῇ ὡς ποσότης ἀμελητέα). Εἰς τὸν τύπον τοῦτον, c εἶναι ἡ ταχύτης τοῦ φωτός, τὸ δὲ v ἡ σταθερὰ ταχύτης μεθ' ἧς κινεῖται τὸ σύστημα Κ'. Βλέπομεν ἑπομένως ὅτι ἕκαστον σημεῖον τοῦ συστήματος Κ' ἔχει τὸν *ἴδιον αὐτοῦ χρόνον* t'. Τὴν ποσότητα ταύτην t' ὁ Λόρεντζ ἐκάλεσε *τοπικὸν χρόνον*. Ὁ τοπικὸς χρόνος (κατὰ τὸν Λόρεντζ) δὲν ἔχει *φυσικὴν σημασίαν* ἢ *ὑπόστασιν*. Εἶναι ἁπλῶς μαθηματικὸν τέχνασμα, ὡς λ. χ. εἶναι ὁ φανταστικὸς ἀριθμὸς εἰς τὴν Ἄλγεβραν.

Συνοψίζοντες ἤδη τὰς περὶ τοῦ αἰθέρος ἀνωτέρω ὑποθέσεις, βλέπομεν ὅτι ἔχομεν τρεῖς ἐκδοχάς:

1) **Ὁ αἰθὴρ παρασύρεται ἀπὸ τῶν ἐν κινήσει σωμάτων** *(Hertz)*.

2) **Ὁ αἰθὴρ παρασύρεται ἐν μέρει** *(πείραμα Φιζώ)*.

3) **Ὁ αἰθὴρ εἶναι τελείως ἀκίνητος** *(Λόρεντζ)*.

Ἤδη ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου ὁ Ἀϊνστάϊν (1905).

Α'.—ΕΙΔΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ Α'Ϊ́ΝΣΤΑΪ́Ν

Ἔκπαλαι ὁ ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον ὡς δύο ὀντότητας ὅλως διαφόρους, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσιν. Ὁλόκληρος ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ σύμπαντος ἢ μᾶλλον ἡ εἰκὼν τούτου, ὡς μᾶς παρέχει ταύτην ἡ ἐπιστήμη, ἐρείδεται ἐπὶ τῆς διαστολῆς τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν. Ὁ χρόνος ἔχει μίαν μόνην διάστασιν μὲ ὡρισμένην κατεύθυνσιν καὶ σαφῆ διαφορὰν τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, τὰ ὁποῖα χωρίζει ἡ διηνεκῶς φεύγουσα στιγμὴ τοῦ παρόντος. Τοὐναντίον ὁ χῶρος ἔχει τρεῖς διαστάσεις (μῆκος, πλάτος, ὕψος). Ἡ μετακίνησις ἐν τῷ χώρῳ εἶναι δυνατὴ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος εἶναι *ἀπόλυτος*. Τουτέστιν ἓν χρονικὸν διάστημα ἢ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ δύο δοθέντων φαινομένων εἶναι πάντοτε τὰ αὐτὰ δι' οἱονδήποτε παρατηρητὴν καὶ ὑπὸ οἱασδήποτε συνθήκας παρατηρήσεως. Ὁ ἀπόλυτος χρόνος ἐρείδεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ *συγχρονισμοῦ*, ἡ ὁποία προϋποθέτει *ἀκαριαίαν* διάδοσιν τῶν σημάτων.

Αὗται εἶναι αἱ θεμελιώδεις ἀντιλήψεις τῆς κλασ*σικῆς Μηχανικῆς*, τῆς λεγομένης Νευτωνείου. Εἰς τὴν Μηχανικὴν ταύτην ὑπάρχει πρὸς τούτοις ἓν ἀξ*ίωμα σχετικότητος*, τὸ ὁποῖον διατυποῦται ὡς ἑξῆς:

Εἶναι ἀδύνατον διὰ πειραμάτων μηχανικῶν, γινομένων ἐπὶ τῆς Γῆς, ν' ἀποδείξωμεν τὴν μεταβατικὴν κίνησιν τῆς Γῆς ἐπὶ τῆς τροχιᾶς της. Μόνον ἡ σχετικὴ κίνησις αὐτῆς πρὸς ἕτερον ἀστέρα, ὑποτιθέμενον ἀμετάθετον (π. χ. τὸν Ἥλιον), ***δύναται νὰ μετρηθῇ.*** Γενικώτερον δὲ δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τοῦτο οὕτω:

Τὰ μηχανικὰ φαινόμενα, τὰ λαμβάνοντα χώραν ἐντὸς συστήματός τινος μεμονωμένου, δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἠρεμίας ἢ τῆς ἰσοταχοῦς κινήσεως τοῦ συστήματος τούτου. Εἶναι ἑπομένως ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσωμεν διὰ μηχανικῶν φαινομένων, ἐντὸς τοῦ συστήματος τελουμένων, ἂν τοῦτο μένῃ ἀκίνητον ἢ κινεῖται εὐθυγράμμως καὶ ἰσοταχῶς.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς σχετικότητος τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸν νόμον τῆς διαδόσεως τοῦ φωτὸς μὲ τὴν αὐτὴν σταθερὰν ταχύτητα κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, εἴτε τὸ σύστημα κινεῖται εἴτε μή, ἣν σταθερότητα ἀπέδειξεν ἤδη τὸ πείραμα τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ.

Ὁ Ἀϊνστάϊν, ἀποβλέπων νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα, θεμελιώνει *νέον σύστημα Μηχανικῆς*, στηριζόμενον ἐπὶ δύο ἀξιωμάτων, ἤτοι:

α) **Ἀπορρίπτει τὴν** μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν δο**ξασίαν τοῦ *ἀπολύτου χρόνου*** καὶ εἰσάγει ἀντ' αὐτοῦ τὸν ***τοπικὸν χρόνον***, ὅστις ὑπάρχει μόνον ***δι' ἕκαστον σημεῖον ἀναφορᾶς χωριστά.*** Δέχεται δηλαδὴ τὸν *τοπικὸν χρόνον* τοῦ Λόρεντζ (ὅστις διὰ τοῦτον ἦτο *εἰκονικός)*, ἀλλὰ δίδει εἰς αὐτὸν ὕπαρξιν *φυσικήν, πραγματικήν*. Ὁ τοπικὸς χρόνος κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν εἶναι *πειραματικὸς χρόνος*, ὃν ἀναγινώσκει ὁ παρατηρητὴς ἐπὶ τοῦ ὡρολογίου.

β) **Ἀπορρίπτει ἐπίσης τὸν *αἰθέρα***, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξις δὲν ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων, καὶ ***ἐπεκτείνει τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος τοῦ Νεύτωνος.*** Οὕτω κατορθώνει νὰ συμβιβάσῃ πάντα τὰ φαινόμενα δι' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς σχετικότητος καὶ νὰ ἐπιλύσῃ τὰ προβλήματα, ἅτινα περιέπλεκον μέχρι τοῦδε τὴν Μηχανικὴν καὶ τὴν Φυσικήν.

Ἀνάγκη ὅμως ἐν πρώτοις νὰ σαφηνίσωμεν διὰ παραδειγμάτων τὴν ἔννοιαν τοῦ *συγχρονισμοῦ* κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν.

Σχετικὸς χρόνος, σχετικὸς ταυτοχρονισμός.— Ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς δύο σημεῖα Α καὶ Β (σχ. 3) σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, εὑρισκόμενα εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, παράγονται *ταυτοχρόνως* φωτεινὰ σήματα, λ. χ. δύο ἀστραπαί. Ἐὰν εἰς τὸ μέσον

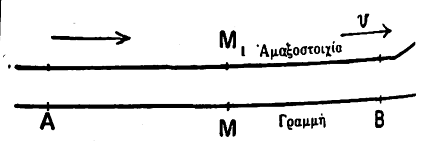

Σχῆμα 3.

Παρατηρητής, εὑρισκόμενος εἰς τὸ μέσον Μ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, βλέπει *ταυτοχρόνως* δύο λάμψεις, παραγομένας εἰς Α καὶ Β, ἐνῷ ἕτερος παρατηρητὴς M_1 ἐντὸς κινουμένης ἁμαξοστοιχίας δὲν βλέπει ταύτας ταυτοχρόνως.

Μ τῆς ἀποστάσεως ΑΒ εὑρίσκεται παρατηρητὴς (ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος), ὅστις δύναται συγχρόνως νὰ παρατηρῇ τὰς δύο θέσεις Α καὶ Β, οὗτος προδήλως βλέπει ταυτοχρόνως τὰς δύο λάμψεις, ἑπομένως ἀποφαίνεται ὅτι αἱ δύο ἀστραπαὶ παρήχθησαν ταυτοχρόνως. Ὑποθέσωμεν ἤδη ὅτι κινεῖται ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἁμαξοστοιχία λίαν ἐπιμήκης, ἰσοταχῶς, μὲ ταχύτητα v, ἕτερος δὲ παρατηρητὴς M_1 εὑρισκόμενος ἐντὸς τῆς ἁμαξοστοιχίας, δύναται νὰ ἴδῃ ἐπίσης τὰς δύο ἀστραπὰς τὰς παραχθείσας εἰς Α καὶ Β. Ἐρωτᾶται ἤδη: Τὰ φωτεινὰ σήματα, ἅτινα εἶναι σύγχρονα ὡς πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, εἶναι σύγχρονα καὶ ὡς πρὸς τὸν συρμόν; Κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν, *Ὄχι*. Ἔστω M_1 τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως ΑΒ ἐπὶ τοῦ συρμοῦ, ὑποθέσωμεν δ' ὅτι, καθ' ἣν στιγμὴν παρήχθησαν τὰ σήματα, τὸ M_1 συμπίπτει πρὸς τὸ μέσον Μ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἐὰν ὁ ἐν τῷ συρμῷ παρατηρητὴς δὲν ἐκινεῖτο (ἤτοι ἂν ὁ συρμὸς ἔμενεν ἀκίνητος), θὰ ἔβλεπε προδήλως τὰς δύο ἀστραπὰς ταυτοχρόνως ὅπως καὶ ὁ παρατηρητὴς Μ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ παρατηρητὴς ἐν τῇ ἁμαξοστοιχίᾳ κινεῖται πρὸς τὴν διεύθυνσιν ΑΒ, βαίνει πρὸς συνάντησιν τοῦ φωτός, τοῦ προερχομένου ἐκ τοῦ Β, ἐνῷ τοὐναντίον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς πηγῆς Α. Ἑπομένως βλέπει τὴν ἐκ τοῦ Β ἀστραπὴν προτοῦ ἴδῃ τὴν ἐκ τοῦ Α ἡ προερχομένην καὶ ἔχει τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πρώτη παρήχθη *πρὸ τῆς δευτέρας*, ἐνῷ ὁ ἐπὶ τῆς

Digitized by Google

γραμμῆς παρατηρητὴς ἀποφαίνεται ὅτι αἱ δύο ἀστραπαὶ εἶναι *σύγχρονοι*.

Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ τῆς *σχετικότητος τοῦ συγχρονισμοῦ* τοῦ Ἀϊνστάϊν.

Ἀγόμεθα λοιπὸν εἰς τὴν ἑξῆς ἀξιοσημείωτον ἀρχήν: ***Συμβάντα ταυτόχρονα, ὡς πρὸς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, δὲν εἶναι ταυτόχρονα, ὡς πρὸς τὸν κινούμενον συρμὸν καὶ τἀνάπαλιν.*** Ἐπομένως ***ἕκαστον σύστημασυν τεταγμένων ἢ ἕκαστον σῶμα ἀναφορᾶς*** (λ. χ. ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμή, ὁ συρμὸς) ***ἔχει ἴδιον χρόνον.*** Μία λοιπὸν ἔνδειξις χρόνου εἶναι πάντοτε *σχετικὴ* καὶ οὐδεμίαν ἔχει ἔννοιαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐνδείκνυται τὸ χρησιμοποιούμενον σύστημα, πρὸς ὃ ἀναφέρεται. *Δὲν ὑπάρχει* ἄρα *γενικὸς ἢ ἀπόλυτος χρόνος*. Ἐπίσης δὲν ὑπάρχει *συγχρονισμὸς* ὑπὸ γενικὴν ἔννοιαν.

Ἡ κλασσικὴ ὅμως Μηχανικὴ (τοῦ Νεύτωνος) παραδέχεται τὸν *ἀπόλυτον χρόνον*, τουτέστιν ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς καταστάσεως κινήσεως τοῦ συστήματος. Εἴδομεν ἐν τούτοις ὅτι τοῦτο ἀντίκειται πρὸς τὸν ἀνωτέρω ὁρισμὸν τοῦ *σχετικοῦ συγχρονισμοῦ*. Ἀπορριπτομένου ἐπομένως τοῦ ἀπολύτου χρόνου, **ἡ ἀρχὴ τῆς σχετικότητος καὶ τὸ γεγονὸς τῆς σταθερότητος τῆς ταχύτητος τοῦ φωτὸς ἐν τῷ κενῷ συμβιβάζεται τελείως.**

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω δύο ἀξιωμάτων, δηλ. τῆς ἀρχῆς τῆς σχετικότητος καὶ τῆς σταθερότητος τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός, ὁ Ἀϊνστάϊν ἐθεμελίωσε τὴν ***εἰδικὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος***. Αὕτη διατυποῦται ὡς ἑξῆς:

Ἡ φύσις τοῦ σύμπαντος εἶναι τοιαύτη ὥστε παρατηρητής, εὑρισκόμενος ἐντὸς συστήματος κινουμένου εὐθυγράμμως καὶ ἰσοταχῶς, δὲν δύναται νὰ καταδείξῃ τὴν κίνησιν ταύτην δι' οἱουδήποτε πειράματος μηχανικοῦ, φωτεινοῦ ἢ ἠλεκτρομαγνητικοῦ. Ἡ ταχύτης τοῦ φωτός, μετρουμένη ὑπὸ τοῦ παρατηρητοῦ τούτου θὰ εἶναι σταθερὰ εἰς πάσας τὰς περιστάσεις, εἴτε ἡ ἀκτὶς ἀναχωρεῖ ἀπὸ ἠρεμοῦν, εἴτε ἀπὸ κινούμενον σύστημα.

Ὡς βλέπομεν, ὁ Ἀϊνστάϊν *ἐγενίκευσε* τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος τοῦ Νεύτωνος, προσθέσας τὸν ὅρον **«δι' οἱουδήποτε φυσικοῦ πειράματος»**, ἀντὶ τοῦ ὅρου **«πειράματος καθαρῶς μηχανικοῦ»**. Τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ Ἀϊνστάϊν ἐξηγεῖ πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ἀντιφατικὰ φαινόμενα, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸν ***αἰθέρα*, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀνύπαρκτον.** Ἐν τῇ θεωρίᾳ αὐτοῦ δὲν εἰσάγει ὑποθέσεις, ἀλλὰ θεμελιοῖ ἐρειδόμενος μόνον ἐπὶ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου.

Ἡ ἔννοια τῆς χρονικῆς στιγμῆς. — Ὁ ἀνωτέρω δοθεὶς ὁρισμὸς τοῦ συγχρονισμοῦ μᾶς ἐπιτρέπει ἤδη νὰ ὁρίσωμεν τὴν *χρονικὴν στιγμὴν* φυσικοῦ τινος φαινομένου. Ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς δύο διαφόρους τόπους ἢ σημεῖα Α καὶ Β ὑπάρχουσι δύο ὡρολόγια ἐντελῶς τὰ αὐτά, τῆς αὐτῆς πορείας, καὶ ἔχοντα τοὺς δείκτας αὐτῶν εἰς θέσεις, αἵτινες εἶναι *ταυτοχρόνως* αἱ αὐταί. Ἐννοοῦμεν *χρονικὴν στιγμὴν* τοῦ φαινομένου τὴν ἔνδειξιν (θέσιν τῶν δεικτῶν) τοῦ ὡρολογίου ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῷ χώρῳ κεῖται ἀμέσως ἐγγὺς πρὸς τὸ φαινόμενον. Οὕτως ἡ ἔκφρασις ὁ **Ἥλιος ἀνατέλλει εἴς τινα τόπον τῆς Γῆς τὴν 5 ὥρ. 10 λ. καὶ 6 δ.**, σημαίνει ὅτι ἡ ἀνατολὴ τοῦ Ἡλίου (ἡ ἐμφάνισις τῆς πρώτης ἀκτῖνος αὐτοῦ) συμπίπτει πρὸς τὴν θέσιν τῶν δεικτῶν 5 ὥρ. 10 λ. καὶ 6 δ. τοῦ ὡρολογίου, παρὰ τὸ ὁποῖον ἵσταται ὁ παρατηρητής. Ἤτοι ὁ καθορισμὸς τῆς *χρονικῆς στιγμῆς* φαινομένου τινὸς εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τῆς συγχρόνου παραγωγῆς δύο φαινομένων, ὧν τὸ ἓν εἶναι ἡ ἐμφάνισις ὡρισμένης θέσεως τῶν δεικτῶν ἐν τῷ τόπῳ τῆς παρατηρήσεως. Ἐὰν τὰ δύο ἀνωτέρω σύμφωνα ὡρολόγια τῶν τόπων Α καὶ Β δείξωσι τὴν αὐτὴν ὥραν, λ. χ. 5 ὥρ. 10 λ. καὶ 6 δ., καθ' ἣν στιγμὴν παράγεται εἰς τοὺς δύο τούτους τόπους τὸ αὐτὸ φαινόμενον, λ. χ. ἐμφανίζεται εἷς διάττων ἀστήρ, ἀποφαινόμεθα ὅτι αἱ δύο ἐμφανίσεις εἶναι *σύγχρονοι*. Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ *συγχρονισμοῦ* εἶναι *σχετική*. Τότε μόνον γνωματεύομεν ὅτι δύο φαινόμενα εἶναι *σύγχρονα* ἢ μή, ἐὰν ἀμφότερα ἀναφέρωνται εἰς τὸν αὐτὸν παρατηρητὴν ἢ καὶ πρὸς σύστημα συντεταγμένων ἠρεμοῦν ὡς πρὸς τὸν παρατηρητήν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς *χρονικῆς στιγμῆς* ἑνὸς φαινομένου.

Δέον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ *σχετικὸς χρόνος* καὶ ἡ *σχετικὴ ἀπόστασις* (χῶρος) δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ παρατηρητοῦ, **ἀλλ'** ἐκ τοῦ *συστήματος ἀναφορᾶς*. Ὁ χρόνος εἶναι *σχετικὸς* ὡς πρὸς τὰ πράγματα καὶ οὐχὶ ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα. Ὁμοίως ἡ διεύθυνσις τῆς κατακορύφου εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ θεωρούμενον σημεῖον τῆς Γῆς, ὡς καὶ ὁ χρόνος, ὁ χωρίζων δύο συμβάντα εἶναι σχετικὸς πρὸς τὸ ἐκλεχθὲν σύστημα. Εἷς γεωδαίτης δύναται διὰ παρατηρήσεων ἐξ ἀποστάσεως νὰ προσδιορίσῃ τελείως τὴν διεύθυνσιν τῆς κατακορύφου ἑνὸς σημείου μεμακρυσμένου, ἐν ᾧ δὲν εὑρίσκεται οὗτος. Παρατηρεῖ τὴν κατακόρυφον ἑτέρου τόπου καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἵσταται. Ὁμοίως παρατηρητής, ὅστις φέρεται ἐπί τινος συστήματος μετατιθεμένου μετὰ μεγίστης ταχύτητος καὶ παρέρχεται πρό τινος ὡρολογίου κειμένου ἐπὶ τῆς Γῆς (ἐν ἑνὶ σημείῳ αὐτῆς)—πλησίον τοῦ ὁποίου λαμβάνει χώραν ἓν φαινόμενον οἱονδήποτε—δύναται ν' ἀναγνώσῃ ἐπὶ τοῦ ὡρολογίου τούτου τὴν *ὥραν* ἢ τὸν *χρόνον τῆς Γῆς*. Οὐχ ἧττον οὗτος ἀνήκει εἰς ἄλλο σύστημα διάφορον τοῦ τῆς Γῆς. Δύναται ἐπομένως νὰ ἐξακριβώσῃ, συγκρίνων πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὡρολόγιον, κατὰ πόσον ὁ *χρόνος τῆς Γῆς* διαφέρει τοῦ ἰδικοῦ του (δηλ. τοῦ συστήματός του).

Τύποι μετασχηματισμοῦ τοῦ Λόρεντζ.—Ὅπως δώσωμεν ἀκριβεστέραν ἐξήγησιν τῶν ἀρχῶν τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν, δέον νὰ ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα τοὺς τύπους, οἵτινες χαρακτηρίζουσιν ἐν τῇ Μηχανικῇ τὸ σύστημα τοῦ Γαλιλαίου καὶ τὸ σύστημα τοῦ Λόρεντζ.

Ἔστωσαν δύο συστήματα συντεταγμένων Κ καὶ Κ' (βλέπε σχ. 2), ὧν τὸ ἓν κινεῖται εὐθυγράμμως καὶ ἰσοταχῶς ὡς πρὸς τὸ ἕτερον μὲ ταχύτητα v κατὰ μῆκος τοῦ ἄξονος τῶν x. Ἔστωσαν x,y,z αἱ συντεταγμέναι σημείου τινὸς ἐν τῷ πρώτῳ συστήματι καὶ x',y',z' αἱ συντεταμέναι ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ t ὁ χρόνος. Ἡ μετατροπὴ τοῦ ἑνὸς συστήματος τιμῶν εἰς τὸ ἕτερον ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν ἑξῆς *τύπων μεταφορᾶς*:

$$(1)\quad x'=x-vt,\quad y'=y,\quad z'=z,\quad t'=t.$$

Τοῦτο καλοῦμεν *σύστημα μετασχηματισμοῦ τοῦ Γαλιλαίου* (τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς).

Κατὰ τὸ σύστημα ὅμως μετασχηματισμοῦ τοῦ Λόρεντζ ὑπεισέρχεται καὶ ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς c ἐν τῷ κενῷ, ὅτε ἔχομεν:

$$(2)\quad x'=\frac{1}{\beta}(x-vt),\ y'=y,\ z'=z,\ t'=\frac{1}{\beta}\left(1-\frac{vx}{c^2}\right),$$

Λαμβανομένου τοῦ $\beta=\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}$.

Τὸ συστημα τοῦτο (2) καλοῦμεν *σύστημα μετασχηματισμοῦ τοῦ Λόρεντζ*. Ὅταν ἡ ταχύτης v εἶναι λίαν μικρὰ ὡς πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς c, τότε τὸ κλάσμα v^2/c^2 καθίσταται ἐλάχιστον καὶ δύναται νὰ παραλειφθῇ, ὁπότε αἱ ἐξισώσεις (2) τοῦ Λόρεντζ ἀνάγονται εἰς τὰς ἐξισώσεις (1) τοῦ Γαλιλαίου.

Οἱ τύποι τοῦ Λόρεντζ (καὶ δὴ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τέταρτος) κέκτηνται ἰδιάζουσαν σημασίαν, **διότι ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν**, ἢ μᾶλλον **τὴν βάσιν τῆς νεωτέρας Φυσικῆς.**

Λάβωμεν ἤδη τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὄχημα Μ, φέρον δύο πυροβόλα κατ' ἀντίθετον (σχ. 4), καὶ κινούμενον μετὰ μεγάλης ταχύτητος βάλλει κατὰ δύο στόχων Α καὶ Β, εὑρισκομένων εἰς ἀπόστασιν κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς ΑΒ, καθ' ἣν στιγμὴν εὕρηται εἰς τὸ μέσον τῆς ΑΒ. Οἱ δύο ἀκίνητοι παρατηρηταὶ εἰς Α καὶ Β εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ ὡρολόγια *τελείως σύμφωνα*. Ὁ παρατηρητὴς Α εὑρίσκει ὅτι τὸ πρὸς αὐτὸν διευθυνόμενον βλῆμα φθάνει ταχύτερον ἢ τὸ πρὸς τὸ Β διευθυνόμενον, καὶ τοῦτο εἶναι ἑπόμενον, διότι εἰς τὴν ταχύτητα τοῦ πρώτου προστίθεται ἡ ταχύτης τοῦ ὀχήματος, ἐνῷ τοὐναντίον ἀπὸ τῆς ταχύτητος τοῦ ἑτέρου βλήματος ἀφαιρεῖται ἡ ταχύτης τοῦ ὀχήματος, συμφώνως πρὸς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς Μηχανικῆς *(τῆς προσθέσεως τῶν ταχυτήτων)*. Μετ' ἐκπλήξεως ὅμως παρατηροῦσιν οὗτοι ὅτι τὸ φῶς ἐκ τῶν δύο ἐκπυρσοκροτήσεων φθάνει *ταυτοχρόνως* εἰς Α καὶ Β. Τοῦτο ἀκριβῶς παρετηρήθη μετ' ἀκριβείας εἰς ἀστέρας ταχείας κινήσεως καὶ ὁ ἀστρονόμος Sitter κατέδειξεν ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς εἶναι ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ εἴτε ὁ ἀστὴρ πλησιάζει πρὸς τὴν Γῆν, εἴτε ἀπομακρύνεται. Ἐπομένως αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, αἱ ἐκπεμπόμεναι ἀπό τινος πηγῆς, δὲν φέρονται (ὅσον ἀφορᾷ τὰς ταχύτητας) ὅπως τὰ ὑλικὰ βλήματα, τὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐκπεμπόμενα.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν ὅτι ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς, ἤτοι ὁ νόμος τῆς *προσθέσεως τῶν ταχυτήτων* ($u=v_1+v_2$), ***δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ φῶς.*** Τοῦτο ἀκριβῶς διατυποῦται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν.

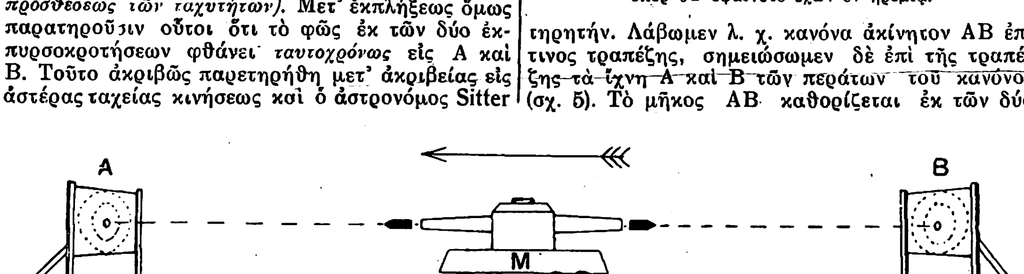

Σχῆμα 4

Δύο πυροβόλα βάλλουσι ταυτοχρόνως, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ φέρον αὐτὰ ὄχημα εὑρίσκεται εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν δύο στόχων Α καὶ Β. Οἱ παρατηρηταὶ εἰς Α καὶ Β εὑρίσκουσιν ὅτι ἡ ὀβίς, ἡ ριπτομένη πρὸς τὰ πρόσω, φθάνει τὸν στόχον Α προτοῦ φθάσῃ τὸν ἕτερον Β ἡ πρὸς τὰ ὄπισθεν ριπτομένη. Τοὐναντίον οἱ αὐτοὶ παρατηρηταὶ βεβαιοῦνται ὅτι τὸ φῶς τῶν δύο λάμψεων τῶν πυροβόλων φθάνει *ταυτοχρόνως* εἰς τοὺς στόχους, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ταχύτης τοῦ ὀχήματος.

Ἐὰν ἤδη παρατηρητὴς εὑρισκόμενος ἐν τῷ πυροβολοῦντι ὀχήματι, μετρῇ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, τοῦ ἐκπεμφθέντος ἀπὸ τῶν δύο πυροβόλων, *ὡς πρὸς ἑαυτόν*, εὑρίσκει ὅτι αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες προχωροῦσι πρὸς τὰ πρόσω καὶ τὰ ὄπισθεν τοῦ ὀχήματος μετὰ τῆς *αὐτῆς ταχύτητος*. Τοῦτο εἶναι ἐπακριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ πείραμα τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ, οἵτινες, ἀντὶ ὀχήματος, μετεχειρίσθησαν αὐτὴν τὴν Γῆν, κινουμένην μὲ ταχύτητα 30 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον.

Ἐπομένως ***ἡ ταχύτης ἑνὸς φορέως ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύναται νὰ προστεθῇ εἰς τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός.***

Ὁ Ἀϊνστάϊν συνεβίβασε τὴν ἀντίφασιν καταδεικνύων διὰ τοῦ λογισμοῦ ὅτι οἱ παρατηρηταὶ ἐν τῷ ὀχήματι καὶ οἱ (ἀκίνητοι) παρατηρηταὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μετροῦσι πράγματι τὰς ταχύτητας μὲ κανόνας διαφόρου μήκους. Διότι τὸ ***κινηματικὸν μῆκος εἶναι μικρότερον τοῦ γεωμετρικοῦ***, συμφώνως πρὸς τοὺς τύπους τοῦ Λόρεντζ. Τὴν βράχυνσιν ὅμως τοῦ μήκους δὲν δύναται ν' ἀντιληφθῇ ὁ παρατηρητὴς ὁ μετέχων τῆς κινήσεως τοῦ συστήματος, ἀλλ' ὁ ἀκίνητος παρατηρητής, ὁ μένων ἐκτὸς τοῦ συστήματος. Ὄντως κατὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον τὸ μῆκος μιᾶς ῥάβδου, κινουμένης ὡς πρὸς τὸν αἰθέρα, βραχύνεται καὶ γίνεται $\alpha'=\alpha\beta$, ἀλλὰ καὶ ἡ μονὰς μετρήσεως βραχύνεται ἐπίσης καὶ γίνεται $1.\ \beta=\beta$· διὰ τοῦτο ὁ μετακινούμενος παρατηρητὴς εὑρίσκει τὸ μῆκος α ἀμετάβλητον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἔλαβεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὴν ἀκόλουθον ἐξέλιξιν:

1) *Κατὰ τὸν Νεύτωνα.* Ὑπάρχει εἷς χρόνος ἀπόλυτος. Τὸ χρονικὸν διάλειμμα μεταξὺ δύο στιγμῶν χρόνου εἶναι τὸ αὐτὸ διὰ διαφόρους παρατηρητάς, ἐπομένως ἀπόλυτον.

2) *Κατὰ τὸν φυσικὸν Mach.* Ἀπόλυτος χρόνος ἐν τῇ φυσικῇ δὲν ὑπάρχει. Προσδιορίζων τις, ὡς συνήθως, τὴν διάρκειαν χρόνου ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν χρόνον περιστροφῆς τῆς Γῆς, ἐπιτυγχάνει ἓν πρακτικῶς χρήσιμον μέτρον χρόνου.

3) *Κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν.* Ἀπόλυτος χρόνος ὡς καὶ ἀπόλυτον χρονικὸν διάλειμμα δὲν ὑφίστανται, ἤτοι τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς χρόνου δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ διὰ διαφόρους παρατηρητάς.

Βράχυνσις τοῦ μήκους.—Ἔλθωμεν ἤδη εἰς ἑτέραν συνέπειαν τῆς ἀρχῆς τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν. **Τὸ φαινόμενον μῆκος ἀντικειμένου οἱουδήποτε δὲν εἶναι σταθερόν**, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ταχύτητός του, ὡς πρὸς τὸν ἀκίνητον παρατηρητήν.

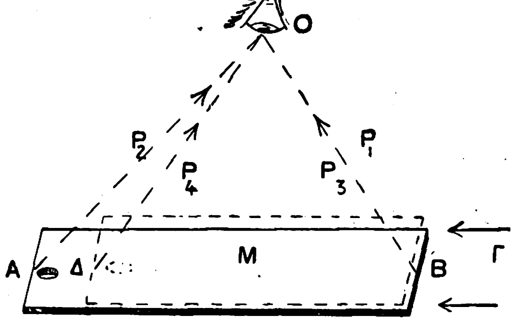

Σχῆμα 5.

Ὁ μετὰ μεγάλης ταχύτητος κινούμενος κανὼν ΑΒ φαίνεται ἔχων μῆκος ΒΔ, ἤτοι μικρότερον ἐκείνου, ὅπερ θὰ ἐφαίνετο ἔχων ἐν ἠρεμίᾳ.

Λάβωμεν λ. χ. κανόνα ἀκίνητον ΑΒ ἐπί τινος τραπέζης, σημειώσωμεν δὲ ἐπὶ τῆς τραπέζης τὰ ἴχνη Α καὶ Β τῶν περάτων τοῦ κανόνος (σχ. 5). Τὸ μῆκος ΑΒ καθορίζεται ἐκ τῶν δύο φωτεινῶν ἀκτίνων P_1 καὶ P_2, αἵτινες φθάνουσι ταυτοχρόνως εἰς τὸν ὀφθαλμόν μας. Ὑποθέσωμεν ἤδη ὅτι ὁ κανὼν μετατοπίζεται λίαν ταχέως ἐπὶ τῆς τραπέζης κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν βελῶν Γ. Ὅταν τὸ ὀπίσθιον ἄκρον αὐτοῦ φθάσῃ εἰς τὴν προτέραν θέσιν, εἰς Β, ἀποστέλλει πρὸς τὸν ὀφθαλμόν μας φωτεινὴν ἀκτῖνα P_3, συμπίπτουσαν πρὸς τὴν P_1. Ἀφ' ἑτέρου ἡ P_3 φθάνει εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ταυτοχρόνως πρὸς ἀκτῖνά τινα P_4, προερχομένην ἐκ τοῦ προσθίου ἄκρου τοῦ κανόνος. Ἡ P_4 συμπίπτει πρὸς τὴν P_2; Προφανῶς *ὄχι*. Διότι ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἡ ἀκτὶς P_4 ἀπομακρύνεται τοῦ προσθίου ἄκρου τοῦ κανόνος μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς ἡ ἀκτὶς P_3 ἀπομακρύνεται τοῦ ὀπισθίου (ὡς δύναται νὰ βεβαιώσῃ εἷς μικροσκοπικὸς παρατηρητὴς

Digitized by Google

νοοῦμεν εἰς Μ μεταφερόμενος ἐπὶ τοῦ κινουμένου κανόνος). Ἀλλὰ τὸ πρόσθιον ἄκρον ἀπομακρύνεται τοῦ ὀφθαλμοῦ μας, ἐνῶ τὸ ὀπίσθιον προσεγγίζει εἰς αὐτόν. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀκτὶς P_4 διαδίδεται πρὸς τὸν ὀφθαλμόν μας βραδύτερον ἢ ἡ ἀκτὶς P_3, ἂν καὶ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀντιληφθῶμεν διαφορὰν τῶν δύο ταχυτήτων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ δύο ἀκτῖνες P_3 καὶ P_4 θὰ φθάσωσι *συγχρόνως* εἰς τὸν ὀφθαλμὸν (ἵνα σχηματίσωσι τὸ εἴδωλον τοῦ ἐν κινήσει κανόνος), συμπεραίνομεν ὅτι ἡ ἀκτὶς P_4 ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἐκπεμφθῇ *πρὸ* τῆς ἀκτῖνος P_3, ἤτοι προτοῦ τὸ πρόσθιον ἄκρον τοῦ κανόνος φθάσῃ εἰς τὴν θέσιν Α, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅταν τοῦτο ἦτο λ. χ. εἰς Δ. Ἑπομένως ὁ κανών, ὅταν διέρχηται ταχέως πρὸ τοῦ παρατηρητοῦ, ἀκινητοῦντος, **φαίνεται ἔχων μῆκος ΒΔ, ἤτοι μικρότερον τοῦ ΑΒ,** ὅπερ ἔχει ἐν ἠρεμίᾳ.

Τοῦτο, εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀπέδειξεν ἤδη ὁ Λόρεντζ. Ὄντως ἐκ τοῦ πρώτου τύπου τοῦ μετασχηματισμοῦ (2) προκύπτει ὅτι τὸ μῆκος α τοῦ κανόνος καθίσταται μικρότερον, ἤτοι $\alpha' = \alpha\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}} = \alpha\beta$. Ἀληθῶς διὰ ταχύτητας μικράς, οἵας καθημέραν συναντῶμεν εἰς τὰ περὶ ἡμᾶς φαινόμενα, τοιαύτη βράχυνσις εἶναι ἀδύνατον νὰ παρατηρηθῇ, διότι τὸ κλάσμα v^2/c^2 εἶναι λίαν μικρόν. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα διὰ τὰς μεγίστας ταχύτητας λ. χ. 150000 ἢ 200000 χιλιομέτρων κ.λ. Ἐὰν λ. χ. θέσωμεν εἰς τὸν ἀνωτέρω τύπον τοῦ Λόρεντζ τὴν ταχύτητα $v=260000$ χιλιόμετρα, τὴν δὲ τοῦ φωτὸς $c=300000$ χιλιόμετρα, εὑρίσκομεν $\alpha' = \frac{1}{2}\alpha$, ἤτοι τὸ μῆκος τῆς μετατιθεμένης ράβδου φαίνεται κατὰ τὸ ἥμισυ μικρότερον. Ἡ αὐτὴ ράβδος κινουμένη μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς θὰ εἶχε μῆκος *μηδέν*, τουτέστι θὰ ἐφαίνετο *ἁπλοῦν σημεῖον*.

Μῆκος, ὄγκος, σχῆμα τῶν ἀντικειμένων.— Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ἀναποδράστως ὅτι *αἱ διαστάσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ τὸ σχῆμα αὐτῶν δὲν εἶναι σταθερὰ* (τὸ ἐναντίον ἐκείνου, ὅπερ ἐδέχετο μέχρι τοῦδε ἡ Εὐκλείδειος Γεωμετρία). Ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ταχύτητος τῶν σωμάτων ὡς πρὸς τὸν παρατηρητήν. Γενικῶς δὲ δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος:

α') **Τὸ κινηματικὸν μῆκος εἶναι μικρότερον τοῦ γεωμετρικοῦ.** Ἐὰν ράβδος μετακινῆται ἔν τινι συστήματι ἠρεμοῦντι, συγχρόνως δὲ μετακινεῖται καὶ ὁ παρατηρητής, παρακολουθῶν τὴν ράβδον, οὗτος θὰ εὕρῃ ὅτι ἡ ράβδος ἔχει τὸ μῆκος, ὅπερ θὰ εὕρισκε καὶ ἂν ἥ τε ράβδος καὶ ὁ παρατηρητὴς εὑρίσκοντο ἐν ἠρεμίᾳ. Ἐὰν ὅμως μόνη ἡ ράβδος μετακινῆται, ὁ δὲ παρατηρητὴς μένῃ ἀμετάθετος, τότε οὗτος θὰ εὕρῃ τὴν αὐτὴν ράβδον βραχυτέραν.

β') **Ὁ κινηματικὸς ὄγκος εἶναι μικρότερος τοῦ γεωμετρικοῦ ὄγκου.** Τοῦτο εἶναι ἄμεσος συνέπεια τοῦ προηγουμένου. Οὕτω λ. χ. κῦβος μετακινούμενος παραλλήλως πρὸς μίαν τῶν ἀκμῶν του, φαίνεται ὡς *παραλληλεπίπεδον*, ὄγκου μικροτέρου τοῦ κύβου.

Ὡρολόγια ἐν κινήσει. Διαστολὴ τοῦ χρόνου κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν.— Ἡ σχετικότης ἀναφαίνεται πανταχοῦ καὶ δὴ εἰς τὰς ἐνδείξεις τῶν μετατιθεμένων ὡρολογίων.

α) Φαντασθῶμεν ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συστήματος Κ (σχ. 2) ὑπάρχει παρατηρητὴς ἀκίνητος, ὅστις παραβάλλει τὸ ὡρολόγιόν του πρὸς ἄλλα ὡρολόγια, διερχόμενα διαδοχικῶς ἐνώπιόν του, εὑρισκόμενα δὲ ἐπὶ ἄλλου συστήματος Κ' τὸ ὁποῖον κινεῖται ὡς πρὸς τὸ Κ μὲ ταχύτητα v. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον τοῦ Λόρεντζ, ἐὰν t εἶναι ὁ χρόνος τοῦ ἠρεμοῦντος ὡρολογίου, τότε οἱ χρόνοι τῶν παρερχομένων ὡρολογίων θὰ εὑρίσκωνται ἐκ τοῦ τύπου:

$$t' = \frac{1}{\beta}\left(t - \frac{vx}{c^2}\right). \qquad (3)$$

Ἐὰν λοιπὸν θέσωμεν $x=0$ καὶ δώσωμεν εἰς τὸ t τὰς διαδοχικὰς τιμὰς 0, 1, 2, 3..., θὰ εὕρωμεν ἀντιστοίχους τὰς τιμὰς τοῦ χρόνου $t' = 0$, $1/\beta$, $2/\beta$, $3/\beta$, ..., ἔνθα $\beta = \sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}$. Ἀλλὰ τὸ $\beta < 1$, ἑπομένως τὰ κινούμενα ὡρολόγια θὰ δεικνύωσι χρόνον *μεγαλύτερον* ἢ τὸ ἀκίνητον ὡρολόγιον τοῦ συστήματος Κ ἐν τῷ λόγῳ 1 : β. Τοῦτο ὁ Ἀϊνστάϊν καλεῖ ***διαστολὴν τοῦ χρόνου***, ἥτις εἶναι *τὸ ἀντίστροφον τῆς συστολῆς τοῦ μήκους* (Λόρεντζ), ἣν ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν. Δύο ὡρολόγια ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, εὑρισκόμενα εἰς διαφόρους καταστάσεις κινήσεως, δεικνύουσι τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν μιᾷ μόνῃ στιγμῇ.

β) Φανταζόμεθα ἤδη πολλοὺς παρατηρητὰς εἰς ἴσας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις ἐπὶ τοῦ ἄξονος ΟΧ τοῦ ἠρεμοῦντος συστήματος Κ (σχ. 6), οἵτινες παρατηροῦν *συγχρόνως* τὸν χρόνον, ὃν δεικνύουν ὡρολόγια κείμενα ἔναντι αὐτῶν ἀντιστοίχως (κατὰ τὸν ἄξονα O'X') ἐπὶ τοῦ κινουμένου συστήματος Κ'. Ἔστω ὅτι ἡ παρατήρησις γίνεται εἰς τὸν χρόνον $t=0$ διὰ τὰ ὡρολόγια τοῦ Κ. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον (2), ἐπειδὴ $t=0$, τὸ δὲ x αὐξάνει ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν, τὰ ἐν τῷ συστήματι Κ' ὡρολόγια ὑστεροῦσι τόσῳ περισσότερον ὅσῳ ἡ ἀπόστασίς των ἀπὸ τῆς ἀρχῆς O' εἶναι μεγαλυτέρα.

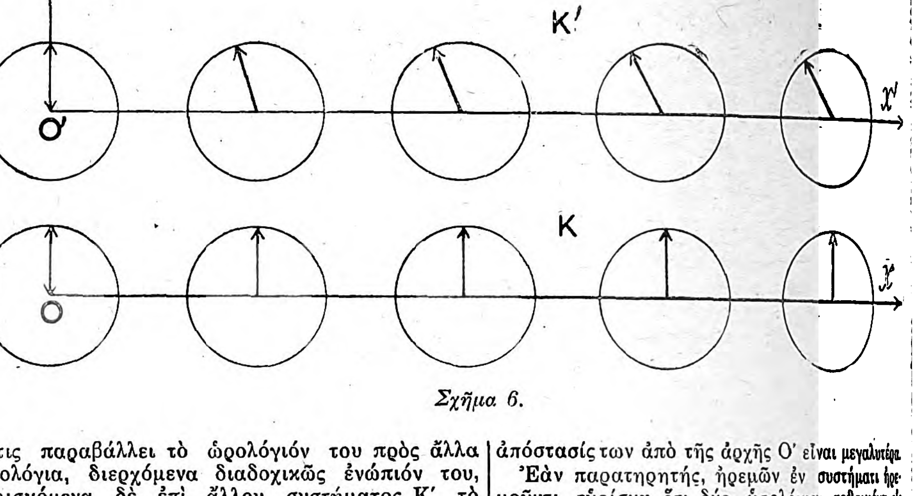

Σχῆμα 6.

Ἐὰν παρατηρητής, ἠρεμῶν ἐν συστήματι ἠρεμοῦντι, εὑρίσκῃ ὅτι δύο ὡρολόγια, τεθειμένα εἰς τὰ ἄκρα μιᾶς ράβδου ΑΒ, ἥτις μετακινεῖται ἰσοταχῶς, εἶναι *σύγχρονα*, ταῦτα ὅμως δὲν θὰ εἶναι *σύγχρονα* διὰ παρατηρητὴν κινούμενον μετ' αὐτῶν. Καὶ ἕτερον παράδοξον. Ὡρολόγιόν τι, ἀπομακρυνόμενον ἀπὸ τῆς θέσεως Α καὶ ἐπαναγόμενον εἰς αὐτὴν μετά τινα χρόνον, δὲν δεικνύει τὸν αὐτὸν χρόνον, ὅπερ δεικνύει ἕτερον ὡρολόγιον, παραμεῖναν ἀμετάθετον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν Α.

Συνέπεια ἐπίσης τῆς ἀρχῆς τῆς σχετικότητος εἶναι ὅτι: ἐὰν δύο ἄνθρωποι εἶναι τῆς αὐτῆς ἡλικίας καὶ ὁ μὲν τούτων μένῃ ἀμετάθετος ἔν τινι τόπῳ, ὁ δ' ἕτερος ἐπανέρχεται μετὰ μακρὸν ταξίδιον, θὰ φαίνηται νεώτερος τοῦ πρώτου, ἐφ' ὅσον βέβαια ἡ ἡλικία αὐτῶν κανονίζεται ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔμειναν ἐν τῇ ζωῇ καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως αὐτῶν.

Πάντα ταῦτα πηγάζουσιν ἐκ τῶν μαθηματικῶν τύπων, ὡς πορίσματα ἀναγκαῖα τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἅτινα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὡς μαθηματικὰς ἀληθείας.

Χῶρος τῶν τεσσάρων διαστάσεων. Χρονοχῶρος.— Ἐκ τῶν προηγουμένων συνάγεται ἀναγκαίως ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ μετρήσωμεν μόνον τὰς τρεῖς διαστάσεις ἑνὸς σώματος (μῆκος, πλάτος, ὕψος) ἵνα

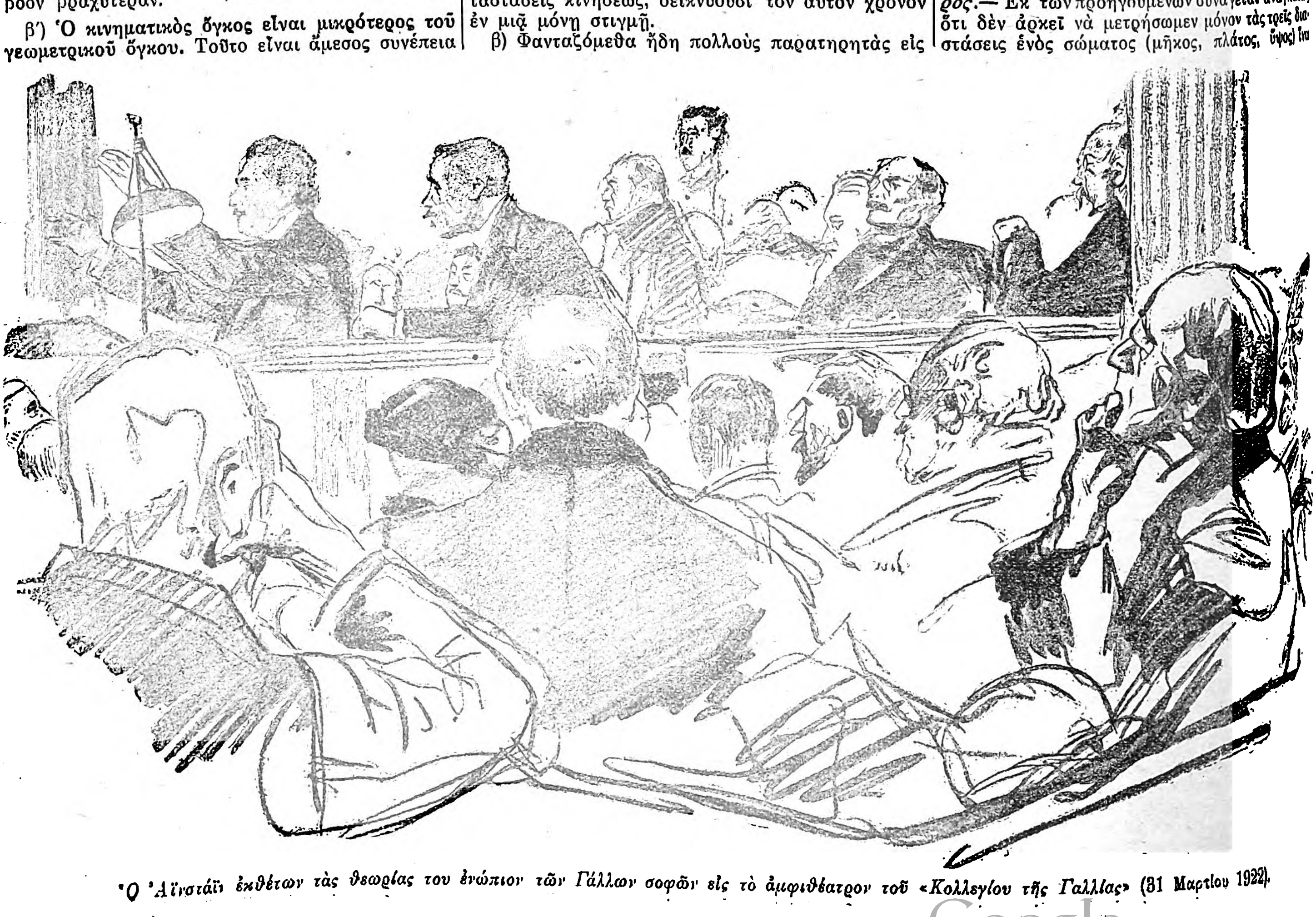
Ὁ Ἀϊνστάϊν ἐκθέτων τὰς θεωρίας του ἐνώπιον τῶν Γάλλων σοφῶν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ «Κολλεγίου τῆς Γαλλίας» (31 Μαρτίου 1922).

Digitized by Google

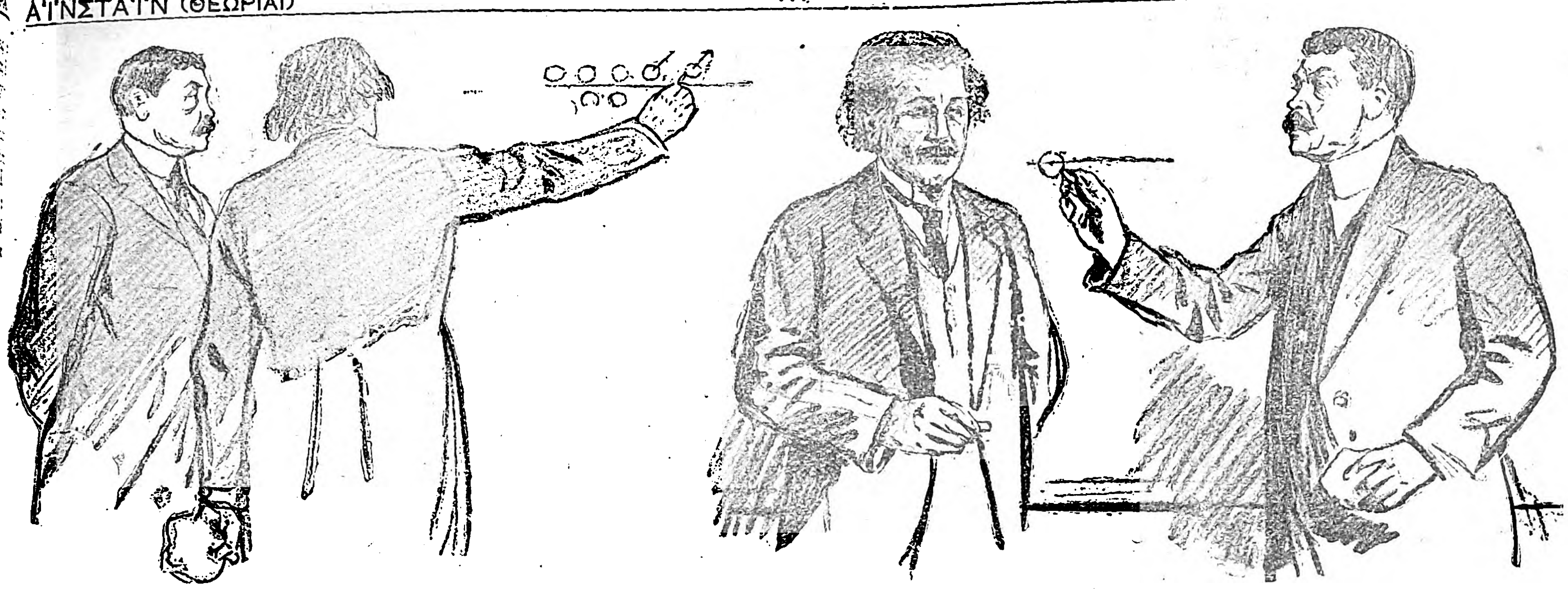

Παινλεβὲ 'Αϊνστάϊν 'Αϊνστάϊν Παινλεβὲ

Συζήτησις μεταξὺ τοῦ 'Αϊνστάϊν καὶ τοῦ Γάλλου μαθηματικοῦ Παινλεβὲ ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς Σχετικότητος εἰς τὸ «Κολλέγιον τῆς Γαλλίας» (3 'Απριλίου 1922.)

ὁρίσωμεν τὸν χῶρον, ὃν κατέχει δι' ἡμᾶς πράγματι τοῦτο. Πρέπει συγχρόνως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ *ταχύτης* τοῦ σώματος, ἢ ἄλλως, ὁ *χρόνος*, ὃν δαπανᾷ τὸ σῶμα ὅπως διατρέξῃ ἐν τῇ μονάδι τοῦ χρόνου διάστημά τι ὡς πρὸς τὸν παρατηρητήν. Ἐπομένως *τὸ διάστημα ἢ ὁ χῶρος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τἀνάπαλιν.*

Κατὰ τὸν 'Αϊνστάϊν, ὁ χρόνος εἶναι ἡ *τετάρτη διάστασις* τοῦ χώρου, δηλαδὴ ἑνὸς κόσμου, ὃν ἀποκαλεῖ *χρονο-χῶρον (Raum-Zeit)*. Οὗτος ἀποτελεῖ τὸ ***Σύμπαν*** τοῦ 'Αϊνστάϊν καὶ ἕκαστον σημεῖον αὐτοῦ ἔχει *τέσσαρας συντεταγμένας*, ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς ἀναφέρονται εἰς τὸν χῶρον καὶ μία εἰς τὸν χρόνον.

Μετὰ τὸν 'Αϊνστάϊν ὁ Minkowski (1907) διὰ θαυμασίας μελέτης μαθηματικῆς ἔδειξεν ὅτι οἱ τύποι τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος ἀποκτῶσιν ἁπλότητα καὶ συμμετρίαν ἐὰν ὁ χρόνος, ἀπὸ λογιστικῆς ἀπόψεως, μετρῆται ὡς τετάρτη διάστασις. Κατὰ τὸν Minkowski ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἔννοιαι, ἃς δὲν δύναταί τις νὰ συλλάβῃ ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων, ὡς ἐσυνηθίσαμεν νὰ δεχώμεθα πρότερον. Δὲν δύναταί τις νὰ διανοηθῇ ἀκολουθίαν τινὰ χρονικὴν εἰμὴ ἐν τῷ χώρῳ, οὔτε σχέσιν τινὰ ἐν τῷ χώρῳ εἰμὴ ἐν χρόνῳ ὑπάρχουσαν. Ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος δὲν ὑπάρχουσι μεμονωμένως καὶ μόνον ἡ ἕνωσις αὐτῶν εἰς *χρονο-χῶρον* κέκτηται ὑπόστασιν. Ὁ χρόνος θὰ μετρῆται ἐπὶ τοῦ τετάρτου ἄξονος τῶν t, ἔχοντος τὴν αὐτὴν ἀρχὴν Ο μετὰ τῶν ἀξόνων x, y, z, τοῦ χώρου. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν πρέπει νὰ ληφθῇ ὡς ἔχουσα ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ λογιστικὴν σημασίαν.

Ἓν σύστημα τιμῶν x, y, z, t, παριστᾷ ἓν σημεῖον τοῦ κόσμου (τετραδιαστάτου). Τὸ σύνολον πάντων τῶν σημείων τούτων (τῶν συστημάτων τιμῶν) εἶναι ὁλόκληρος ὁ κόσμος. Ὁ βίος ἑνὸς ἀντικειμένου, ἑνὸς σημείου θ' ἀπεικονισθῇ οὕτω διὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν κοσμικῶν σημείων, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦτο ἑκάστοτε εὑρίσκεται.

Δέον ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ 'Αϊνστάϊν κατ' ἀκρίβειαν δὲν ὑπονοοῦνται *σημεῖα* εἰς τὸν χῶρον τῶν τριῶν διαστάσεων, ἀλλὰ *συμβάντα* ἐν τῷ χώρῳ τῶν τεσσάρων διαστάσεων. *Συμβὰν* ἢ ἄλλως *σημεῖον—συμβὰν* θεωρεῖται σημεῖον κατατοπισμένον οὐχὶ μόνον ἐν τῷ χώρῳ, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐν τῷ χρόνῳ. Οὕτω ἡ κροῦσις δύο σωμάτων συναντωμένων, ἡ πτῶσις κεραυνοῦ, ἡ ἔκρηξις σπινθῆρος ἔκ τινος συσκευῆς, ἡ προσβολὴ τοῦ ὀφθαλμοῦ ὑπὸ φωτεινῆς ἀκτῖνος εἶναι *συμβάντα*. Ἐὰν πείραμα διαρκῇ ἐπὶ χρόνον τινά, τοῦτο περιλαμβάνει πλείονα συμβάντα, ἤτοι τὴν ἔναρξιν, τὸ τέρμα καὶ τὰ διάμεσα γεγονότα ἢ φάσεις τοῦ πειράματος. Εἶναι σύνολον συμβάντων. Ἡ ζωὴ ἀνθρώπου ὑφαίνεται ἐκ συμβάντων, ὁμοίως ἡ ἱστορία μιᾶς χώρας, ἡ ἱστορία τοῦ Σύμπαντος ὁλοκλήρου. Πρὸς παράστασιν τοῦ συμβάντος τίθεται τοῦτο *εἰς ὡρισμένην θέσιν* τοῦ χώρου— ἀναφερομένην εἰς ὡρισμένον στερεὸν σύστημα (λ. χ. τὴν Γῆν, διὰ τριῶν συντεταγμένων τοῦ χώρου) — καὶ *εἰς ὡρισμένον χρόνον* (ἡμέρα, ὥρα, λεπτά, δευτερόλεπτα), ἐπέχοντα θέσιν τετάρτης διαστάσεως. Αἱ 4 αὗται συντεταγμέναι χαρακτηρίζουσι τὸ συμβάν.

Δέον πρὸς τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ 'Αϊνστάϊν ὁ *χρονο-χῶρος* δὲν ἔχει *περιεχόμενον*. Οὗτος δὲν ὑπάρχει εἰμὴ *δυνάμει* τῶν ἀντικειμένων, τῆς ὕλης. *Χῶρος, χρόνος, ὕλη* εἶναι τρεῖς ἔννοιαι ἀναποσπάστως συνδεδεμέναι, ἃς ὁ Φυσικὸς συναντᾷ μόνον ἡνωμένας καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν δύναται ν' ἀναπαραστήσῃ κεχωρισμένας ἀλλήλων. Ἑκάστη τούτων, καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη, εἶναι ἔννοια ἀφηρημένη.

Κατὰ τὸν Planck ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιγραφὴν τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, δὲν ἔχουσι τὴν σημασίαν πραγματικῶν ὀντοτήτων (ἄνευ τῆς ὕλης). Μόνον ὅ,τι δύναται νὰ μετρηθῇ ὑφίσταται. Κατὰ δὲ τὸν H. Poincarré ὁ χρόνος καθ' ἑαυτὸν ἢ μόνος ὁ χῶρος, ἄνευ παρουσίας ὕλης, δὲν μετρεῖται. Ὁ χῶρος εἶναι πράγματι ἄνευ μορφῆς, μόνον δὲ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα ἐν αὐτῷ εὑρίσκονται, δίδουσιν εἰς τὸν χῶρον μορφήν.

Σχετικότης τῶν μετρήσεων, σχετικότης τῆς ἀληθείας —Αἱ συνέπειαι τῆς θεωρίας εἶναι ἐνδιαφέρουσαι. **Τὰ πάντα ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ εἶναι σχετικά.** Οὕτω ἐὰν δύο ἄνθρωποι, ὧν ὁ εἷς λ. χ. ἐν 'Αθήναις, ὁ δὲ ἐν Αἰγίνῃ, πυροβολοῦσι συγχρόνως διὰ παρατηρητὴν εὑρισκόμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τοὐναντίον διὰ παρατηρητὴν εὑρισκόμενον ἐπὶ ἀεροπλάνου, κινουμένου μετὰ μεγίστης ταχύτητος, οἱ πυροβολισμοὶ δὲν εἶναι σύγχρονοι. Σῶμα ἠρεμοῦν ἐπὶ τοῦ κινουμένου ἀεροπλάνου, ὅπερ ὁ ἐπιβάτης αὐτοῦ βλέπει ὡς *σφαῖραν*, θὰ θεωρῆται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὡς *ἐλλειψοειδὲς ἐκ περιστροφῆς*. Ἐάν τις ἤθελεν ἐρωτήσει «ποῖον σχῆμα ἔχει τὸ σῶμα τοῦτο;», ὁ 'Αϊνστάϊν ἀπαντᾷ: «***ἡ ἔννοια τοῦ ἀληθοῦς χάνει τὴν ἀπόλυτον σημασίαν της, καὶ αἱ δύο ἀντιλήψεις εἶναι ὀρθαί. Ὁ ἐπιβάτης τοῦ ἀεροπλάνου εὑρίσκεται ἐν δικαίῳ λέγων ὅτι βλέπει σφαῖραν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὁ ἐπὶ τῆς Γῆς παρατηρητής, ὁ βλέπων ἓν ἐλλειψοειδὲς ἐκ περιστροφῆς***». Ὁ χρόνος, ἐκφραζόμενος εἰς δευτερόλεπτα, ὃν ἀπαιτεῖ συρμός τις ἵνα μεταβῇ ἀπό τινος σταθμοῦ εἰς ἕτερον, εἶναι βραχύτερος διὰ τοὺς ταξιδιώτας τοῦ συρμοῦ ἢ διὰ τὸν ἀκίνητον παρατηρητήν.

Ἐννοεῖται ταῦτα ἀληθεύουσι διὰ ταχύτητας μεγίστας, φανταστικὰς δι' ἡμᾶς. Οὕτω ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ χωρίζον τὴν γένεσιν καὶ τὸν θάνατον δημιουργήματος οἱουδήποτε, ἤτοι ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς αὐτοῦ θὰ φανῇ μακροτέρα ἐὰν ὁ παρατηρητὴς μετατοπίζεται μὲ ταχύτητα λίαν μεγάλην. Διὰ τοῦ λογισμοῦ δὲ εὑρίσκεται ὅτι ὄν, μετακινούμενον μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, **θὰ ἔζῃ ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου**, ἐν ἄλλαις λέξεσιν οὐδέποτε θὰ ἐγήρασκε.

ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΕΝ ΤΗ ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΦΥΣΙΚΗ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συνεπειῶν τῆς θεωρίας τῆς 'Αϊνστάϊν ὑπάρχουσιν ἄλλαι ἐπίσης σοβαραί, θίγουσαι θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς Μηχανικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς ὡς πρὸς τὴν *κίνησιν*, τὴν *μᾶζαν*, τὴν *ἐνέργειαν*, τὴν *ὕλην*.

Συνέπειαι κινητικαί. — α') **Ὁ 'Αϊνστάϊν ἀνατρέπει τὸ θεώρημα τῆς συνθέσεως τῶν ταχυτήτων.** Κατὰ τὴν κλασσικὴν Μηχανικήν, ἐὰν λ. χ. ἄνθρωπος κινῆται ἐπὶ τοῦ καταστρώματος πλοίου μὲ ταχύτητα v κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πλοίου, τοῦτο δὲ προχωρῇ μὲ ταχύτητα v′ ὡς πρὸς τὴν προκυμαίαν, ὁ ἐπιβάτης μετακινεῖται μὲ ταχύτητα $u=v+v'$ ὡς πρὸς τὴν προκυμαίαν. Ἀλλ' ὁ 'Αϊνστάϊν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ ἐπιβάτου *εἶναι μικροτέρα τοῦ ἀθροίσματος v+v′*. Ὄντως, ἐκ τῶν τύπων τοῦ Λόρεντζ προκύπτει ὅτι ἡ συνισταμένη ταχύτης εἶναι

$$x=\frac{v+v'}{1+\frac{vv'}{c^2}}.$$

Ὁ τύπος οὗτος ἐκμηδενίζει τὴν ἀρχὴν τῆς συνθέσεως τῶν ταχυτήτων ἢ τῆς σχετικῆς ταχύτητος ἐν τῇ Μηχανικῇ. Ἐπομένως ἡ συνισταμένη δύο ταχυτήτων, μικροτέρων τῆς τοῦ φωτός, θὰ εἶναι πάντοτε μικροτέρα τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός.

Ἐὰν εἰς τὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς (300000 χιλιομ.) προσθέσωμεν οἱανδήποτε ταχύτητα, μικροτέραν τῆς τοῦ φωτός, ἡ συνισταμένη *θὰ εἶναι πάλιν ἴση μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός*, ἤτοι 300000 χιλιομ. Ἐπομένως ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς εἶναι *ὁρικὴ ταχύτης*. Ἔχει ἐν τῇ Φυσικῇ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἣν καὶ τὸ μαθηματικὸν *ἄπειρον*.

β') **Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ταχύτης μείζων τῆς τοῦ φωτός.** Ὄντως ἐὰν ἡ ταχύτης $v>c$, τὸ μέγεθος $\beta=\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}$ καθίσταται *φανταστικόν*, καὶ ἀγόμεθα τότε εἰς συνεπείας προφανῶς ἀπαραδέκτους. Ἄρα ἡ ταχύτης v οὐδέποτε δύναται νὰ εἶναι ἀνωτέρα τῶν 300000 χιλιομέτρων. Ἐκ τούτου ὅμως συνάγεται ὅτι ***δὲν ὑπάρχει δρᾶσις ἀκαριαία ἐξ ἀποστάσεως***, διότι ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη ἔπρεπε νὰ διαδίδηται μὲ ταχύτητα *ἄπειρον*, ἐπομένως μεγαλυτέραν τῆς τοῦ φωτός, ὅπερ ἀδύνατον.

Συνέπειαι δυναμικαί. — α') Κατὰ τὴν κλασσικὴν Μηχανικήν, ἡ μᾶζα τῶν σωμάτων εἶναι *σταθερὰ* καὶ ἀνεξάρτητος τῆς ταχύτητός των. Κατὰ τὸν 'Αϊνστάϊν, *ὄχι*. ***Ἡ μᾶζα αὐξάνεται διὰ πᾶν σῶμα μεταβαῖνον ἀπὸ τῆς ἠρεμίας εἰς τὴν κίνησιν*** (λίαν ταχεῖαν). Ἐὰν ἡ ταχύτης του γίνῃ ἴση πρὸς τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, ἡ μᾶζα τοῦ σώματος γίνεται ἄπειρος. Ὄντως ἐκ τῶν τύπων τοῦ 'Αϊνστάϊν προκύπτει ὅτι ἡ μᾶζα m ἑνὸς ὑλικοῦ σώματος ἐν σχετικῇ κινήσει εἶναι

$$m=\frac{m_0}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}=\frac{m_0}{\beta}$$

ἔνθα m_0 παριστᾷ τὴν μᾶζαν αὐτοῦ ἐν ἠρεμίᾳ. Ἐκ τοῦ τύπου τούτου καταφαίνεται ὅτι ὅσῳ αὐξάνεται ἡ ταχύτης v τοῦ κινητοῦ, τόσῳ ἡ μᾶζα m γίνεται μεγαλυτέρα. Ἐὰν ἡ v γίνῃ ἴση μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, ἡ μᾶζα γίνεται *ἄπειρος*. Ἡ αὔξησις αὕτη δὲν παρατηρεῖται βεβαίως εἰς μικρὰς ταχύτητας τῆς ὕλης, παρατηρεῖται ὅμως εἰς τὰ *ἠλεκτρόνια*, τὰ κινούμενα μὲ ἐκπληκτικὴν ταχύτητα, φθάνουσαν μέχρι 270000 χιλ. κατὰ δευτερόλεπτον. Τοῦτο ἀπέδειξε πειραματικῶς ὁ Kaufmann.

Ἡ ἀνωτέρω ἰδιότης εἶναι συνέπεια τῶν προηγουμένων. Ὄντως γνωρίζομεν ἐκ πειραμάτων ὅτι, τετραπλασιάζοντες τὴν προωστικὴν ἐνέργειαν ἑνὸς βλήματος, διπλασιάζομεν τὴν ταχύτητά του. Ἐὰν ὅμως ἡ ταχύτης εἶναι παμμεγίστη, π. χ. 200.000 χιλιομ. (ὡς τῶν ἠλεκτρονίων), δὲν δύναται νὰ γίνῃ αὕτη 400.000 χιλιομ. (δηλ. διπλασία), διότι δὲν ὑπάρχει ταχύτης μεγαλυτέρα τῆς τοῦ φωτὸς (300.000 χιλιομ.). Πρέπει ἐπομένως νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ μᾶζα τοῦ κινητοῦ αὐξάνεται, ἄρα δὲν εἶναι *σταθερά*.

Ὁ Sommerfeld, ἐφαρμόζων τὴν θεωρίαν τοῦ 'Αϊνστάϊν εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἠλεκτρονίων, συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Bohr, ἔφθασεν εἰς συμπεράσματα περὶ τῆς ὑφῆς τῶν ῥαβδώσεων τῶν φασμάτων, τὰ ὁποῖα πειραματικῶς ἐβεβαιώθησαν (Paschen). Τὰ πειραματικὰ ταῦτα γεγονότα ἀποτελοῦσι σπουδαιότατον ἔρεισμα τῆς νέας Μηχανικῆς τοῦ 'Αϊνστάϊν.

β) **Πᾶσα μορφὴ τῆς ἐνεργείας η κατέχει ὡρισμένον συντελεστὴν ἀδρανείας.** Ἐὰν παραστήσωμεν διὰ μ τὸν *συντελεστὴν τῆς ἀδρανείας*, καὶ c τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, τότε

$$\mu=\frac{\eta}{c^2}.$$

Τὸ $\mu=m-m_0$ παριστᾷ τὴν αὔξησιν τῆς μάζης σώματος, μεταβαίνοντος ἀπὸ τῆς ἠρεμίας εἰς τὴν κίνησιν· τὸ η εἶναι ἡ ἀντιστοιχοῦσα αὔξησις τῆς ἐνεργείας τοῦ σώματος.

Σπουδαιόταται συνέπειαι συνάγονται ἐκ τῶν ἀνωτέρω:

Digitized by Google

1) **Ἡ ἐνέργεια κέκτηται ἀδράνειαν.** Ἡ ἐνέργεια λοιπὸν εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ὕλην καὶ ἐκεῖνο τὸ μέγεθος, ὅπερ καλοῦμεν *μᾶζαν τῆς σταθμιτῆς ὕλης*, δύναται νὰ μετατραπῇ εἰς *τὴν μᾶζαν ἐνεργείας* καὶ ἀντιστρόφως. **Ἡ ἐνέργεια δύναται νὰ ἔχῃ ἰδίαν ὑπόστασιν**, ἀνεξαρτήτως παντὸς ὑποθέματος ὑλικοῦ ὑπὸ τὴν γενικωτάτην σημασίαν τῆς λέξεως. Ἡ ἐνέργεια δύναται νὰ ἐκπεμφθῇ ἢ ἀπορροφηθῇ ὑπὸ τῶν σωμάτων ἐν τῷ χώρῳ, ὅστις εἶναι ἀπολύτως κενός.

Ἐπομένως *ὅταν σῶμά τι προσλαμβάνῃ ἢ χάνῃ ἐνέργειαν, ἡ μᾶζα αὐτοῦ μεταβάλλεται.* Ἐὰν 2 γραμ. ὑδρογόνου ἑνοῦνται πρὸς 16 γραμ. ὀξυγόνου, ἐκλύονται $2,87 \times 10^{-2}$ ἔργα εἰς θερμότητα· ἐπομένως δὲν παρέχουσιν ἀκριβῶς 18 γραμ. ὕδατος, ἀλλὰ μᾶζαν μικροτέραν κατὰ 3 ἑκατομμυριοστὰ τοῦ χιλιοστογράμμου (Planck). Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι ὁ *νόμος τῆς διατηρήσεως τῆς μάζης*, ὅστις εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς Χημείας, *δὲν εἶναι ἀκριβής*.

2) **Ἡ μᾶζα ἑνὸς σώματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θερμοκρασίας του.** Οὕτω π. χ. ποσότης ὕδατος, ζυγίζουσα 1000 χιλιόγραμμα εἰς θερμοκρασίαν 0°, θὰ ζυγίζῃ ἐπὶ πλέον 5 ἑκατομμυριοστὰ τοῦ γράμμου εἰς θερμ. 100°.

3) **Ἡ μᾶζα ἑνὸς σώματος εἶναι τὸ πηλίκον τῆς ἐνεργείας του διὰ τοῦ τετραγώνου τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός.** Ἐὰν ἡ ταχύτης αὕτη ληφθῇ ἴση πρὸς 1, τότε **ἡ μᾶζα καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ σώματος ἐκφράζονται μὲ τὸν αὐτὸν ἀριθμόν.** Ἐκ τούτου συνάγεται μία ἐκπληκτικὴ συνέπεια: ***Πᾶν σῶμα ἠρεμοῦν κατέχει κολοσσιαίαν ἐνέργειαν, ἴσην πρὸς μᾶζαν του m, ἐπὶ τὸ τετράγωνον τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός,*** ἤτοι

$$E = m_0 c^2$$

Ἡ ἐνέργεια αὕτη ὑφίσταται σχεδὸν ὁλόκληρος ἐν τῷ σώματι εἰς τὴν θερμοκρασίαν τοῦ ἀπολύτου μηδενὸς (T = 0), ἤτοι εἰς θερμοκρασίαν − 273° Κελσίου. Ἡ *ἀντιληπτὴ* ἐνέργεια, τὴν ὁποίαν τὸ σῶμα κατέχει ἐπὶ πλέον ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην φυσικὴν συνθήκην καὶ εἰς τὰς κινήσεις, τὰς μᾶλλον ταχείας, εἶναι ἐλαχίστη, συγκρινομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἣν κατέχει εἰς τὴν θερμοκρασίαν T=0. Ταύτην ὁ Planck καλεῖ *λανθάνουσαν ἐνέργειαν*. Ἐθεώρησαν μάλιστα ὅτι ἡ ἐνέργεια, ἡ προερχομένη ἐκ τῆς διασπάσεως τῶν ἀτόμων τῶν *ραδιενεργῶν οὐσιῶν*, πηγάζει ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἀποθέματος τῆς λανθανούσης ταύτης ἐνεργείας. Οὕτως ἡ μᾶζα ἑνὸς ἀτόμου - γράμμου ραδίου, ἐντὸς ἑνὸς ἔτους, ἐλαττοῦται κατὰ 0.012 χιλιοστόγραμ., *ἅτινα μετατρέπονται εἰς ἐνέργειαν.*

4) **Ὅταν μᾶζά τις m** *ἐν ἠρεμίᾳ* **ἀποκτᾷ τὴν ταχύτητα v**, ἡ μᾶζα *αὐξάνεται* **καὶ γίνεται** *μᾶζα ἐν κινήσει* ἤτοι m = m : β. Ἐπομένως **τὸ ὁλικὸν ἀπόθεμα** τῆς ἐνεργείας E γίνεται τότε

$$E = mc^2 = m_0 c^2 : \beta$$

ἤ

$$E = m_0 c^2 + \frac{1}{2} m_0 v^2 + \frac{3}{8} m_0 \frac{v^4}{c^2} + \ldots$$

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι σπουδαιότατος καὶ μᾶς ἄγει εἰς συμπέρασμα ἐκπληκτικόν. Γνωρίζομεν ἐκ τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς ὅτι ἡ *κινητικὴ ἐνέργεια* ἑνὸς σώματος παρίσταται διὰ $\frac{1}{2} m_0 v^2$. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου ὅμως τύπου βλέπομεν **ὅτι αὕτη εἶναι ἓν μέρος ἐλάχιστον τῆς ὅλης ἐνεργείας** E τοῦ σώματος. Ὅταν λοιπὸν σῶμα μεταβαίνῃ ἐκ τῆς ἠρεμίας εἰς τὴν κίνησιν, ἓν ἐλάχιστον μέρος τῆς ὅλης ἐνεργείας του, τὸ $\frac{1}{2} m_0 v^2$, γίνεται ἀντιληπτὸν εἰς ἡμᾶς. Τὸ κολοσσιαῖον ἀπόθεμα $m_0 c^2$ μένει κεκρυμμένον καὶ ἀχρησιμοποίητον ἐν ταῖς ἐφαρμογαῖς. Οὕτω διὰ τῶν ἀτελῶν μέσων του ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ μόλις 7000 θερμίδας ἐξ ἑνὸς χιλιογράμμου λιθάνθρακος, ἐνῷ τοῦτο ἐγκλείει 23 δισεκατομμύρια θερμίδων!

5) **Ἡ ἐνέργεια κατέχει** *ὑλικὴν* **μᾶζαν**, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, συμφώνως πρὸς τὸν τύπον $\mu = E : c^2$.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι: Τὸ θεμελιῶδες ἀξίωμα *τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται **ἡ ὅλη Φυσική**, *ταυτίζεται πρὸς* τὸ ἀξίωμα τῆς *διατηρήσεως τῆς ὕλης (μάζης)*. Οὕτω **ὁ Ἀϊνστάϊν** ἐπιλύει τὸ πρόβλημα, ὅπερ ἀπησχόλησε τὸν Λεϊβνίτιον καὶ τὸν Καρτέσιον, συμβιβάζων τὸν *δυναμισμὸν* τοῦ πρώτου πρὸς τὸν *μηχανισμὸν* τοῦ δευτέρου.

6) Τέλος ὁ Ἀϊνστάϊν **καταργεῖ καὶ αὐτὸν τὸν αἰθέρα. Ὁ αἰθὴρ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ**, διότι δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται ἓν μέσον ἐν ταὐτῷ κινητὸν καὶ ἀκίνητον. Οὕτω συμβιβάζονται τὰ ἀντικρουόμενα πειράματα τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Φιζώ, ἐξηγοῦνται εὐχερῶς τὰ φαινόμενα τῆς *ἀποπλανήσεως τοῦ φωτὸς* καὶ τοῦ Doppler, χωρὶς νὰ προστρέξωμεν εἰς τὸν ὑποθετικὸν αἰθέρα, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς τύπους τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν.

Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι βραδύτερον ὁμιλῶν ὁ Ἀϊνστάϊν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Leyde ἐδέχθη πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαδόσεως τοῦ φωτὸς μεταξὺ τῶν οὐρανίων σωμάτων **ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ κενῷ χώρῳ** *οὐσία τις*, διευκολύνουσα τὴν διάδοσιν τοῦ φωτός. Αὕτη ὅμως ἔχει ἀπωτάτην σχέσιν πρὸς ὅ,τι οἱ Φυσικοὶ ἐδέχοντο μέχρι τοῦδε ὡς *αἰθέρα*, καθόσον οὔτε ἰσότροπος εἶναι, οὔτε ὁμογενής, στερεῖται δὲ πασῶν τῶν μηχανικῶν ἰδιοτήτων, ἢ μᾶλλον τῶν κινητικῶν τοῦ παλαιοῦ αἰθέρος. Ὁ αἰθὴρ λοιπὸν τοῦ Ἀϊνστάϊν δὲν εἶναι ἐκεῖνος, ὃν ἐδέχοντο ὁ Οὐΰγκενς, ὁ Φρενὲλ καὶ ὁ Μάξουελ. Οὗτος δὲν συνίσταται ἐκ μερῶν κινητῶν καὶ ἡ ἔννοια τῆς κινήσεως δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτόν. Τὸν αἰθέρα τοῦτον ὁ Ἀϊνστάϊν καλεῖ *βαρογεννητικὸν (gravitatif)*.

Τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τοῦ αἰθέρος εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον ἀπασχολησάντων τὴν σύγχρονον Φυσικήν. Κατὰ τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰθέρος ἐτάχθησαν οἱ Ἀϊνστάϊν, Planck, Corbino, Laue, Campbell κ. λ., ὑπὲρ δὲ οἱ Λόρεντζ, Wiechert, Lenard Weinstein, Goldhammer κλ. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ ἀσπαζόμενοι τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, τουτέστιν οἱ παραδεχόμενοι *a priori* ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος ἠρεμία καὶ ἀπόλυτος κίνησις, ἀδυνατοῦσι νὰ δεχθῶσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ αἰθέρος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. *Μηχανικὴ τοῦ Νεύτωνος καὶ Μηχανικὴ τοῦ Ἀϊνστάϊν.* — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ἀνατρέπει ἄρδην τὴν κλασσικὴν Μηχανικήν, τοῦ Νεύτωνος, ἣν ἐπιστεύομεν μέχρι τοῦδε ἀσάλευτον. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη εἶναι ἀνακριβὴς καὶ ἀπορριπτέα; Οὐχί. Ἡ Μηχανικὴ τοῦ Ἀϊνστάϊν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν τύπων αὐτῆς, εἶναι μία γενίκευσις τῆς Μηχανικῆς τοῦ Νεύτωνος καὶ οἱ τύποι τῆς Νευτωνείου Μηχανικῆς ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῶνται ὡς μερικαὶ περιπτώσεις τῶν τύπων τοῦ Ἀϊνστάϊν.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμέραν ὅμως ὑπολογισμοῖς καὶ ταῖς πρακτικαῖς ἐφαρμογαῖς διατηροῦμεν καὶ πάλιν τοὺς τύπους τῆς Νευτωνείου Μηχανικῆς, διότι οἱ τύποι τοῦ Ἀϊνστάϊν δίδουσιν ἐπαισθητὰς διαφορὰς μόνον ὅταν αἱ ταχύτητες τῶν ἐν κινήσει σωμάτων καθίστανται λίαν μεγάλαι. Ἀλλ' εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Γῆς παρατηρούμενα φαινόμενα αἱ ταχύτητες δὲν ὑπερβαίνουσι τὰ 30 χιλιόμετρα κατὰ δευτερόλεπτον· ἐπομένως τὰ κλάσματα v/c^2 καὶ v^2/c^2 τῶν τύπων τοῦ Λόρεντζ καὶ Ἀϊνστάϊν καθίστανται λίαν μικρὰ καὶ δύνανται νὰ παραλειφθῶσιν ἄνευ αἰσθητοῦ σφάλματος ἐν τῇ πράξει. Οὕτω διατηροῦμεν ἀκόμη τοὺς τύπους τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς, καίτοι ἀκριβέστεροι εἶναι οἱ τῆς Μηχανικῆς τοῦ Ἀϊνστάϊν. Ἡ τελευταία ὅμως ἑρμηνεύει καὶ τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα, εἰς ἃ φαίνονται μεγάλαι ταχύτητες, ἅτινα δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ ἡ κλασσικὴ Μηχανική. Εἶναι ἐπομένως ἡ ἐπιστημονικῶς πληρεστέρα καὶ ὀρθοτέρα.

Β'.—ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟ

Τὸ ἔργον τοῦ Ἀϊνστάϊν δὲν περατοῦται ἐνταῦθα. Μετὰ τὴν *εἰδικὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος* (1905) ἐθεμελίωσε τὴν ***γενικὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος*** (1915), εἰς ἣν περιέλαβε πάσας τὰς φυσικὰς δυνάμεις — καὶ αὐτὴν τὴν βαρύτητα— ἥτις μέχρι τοῦδε δὲν εἶχε κατορθωθῇ νὰ συνδεθῇ πρὸς τὰ λοιπὰ αἴτια τοῦ φυσικοῦ Σύμπαντος. Τοῦτο ἀποτελεῖ ὄντως τὸ λαμπρότατον μέρος τῆς δημιουργίας τοῦ Ἀϊνστάϊν.

Ἡ *παγκόσμιος ἕλξις* (gravitation) εἶναι ἡ μυστηριώδης καὶ καθολικὴ ἐκείνη ἰδιότης τῶν σωμάτων ἥτις δεσπόζει τῆς ὕλης, ὑπὸ οἱανδήποτε μορφὴν καὶ μέγεθος, ἐμφανιζομένη τόσῳ εἰς τὰ ἐλάχιστα μερίδια αὐτῆς ὅσῳ καὶ εἰς τὰ παμμέγιστα τῶν οὐρανίων σωμάτων, καὶ διευθύνουσα τὰς κινήσεις αὐτῶν ἐπὶ τῶν τροχιῶν των. Ἡ ἕλξις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῆς γῆς καλοῦμεν *βαρύτητα*, παρέμενεν ὡς γεγονὸς μεμονωμένον καὶ ἄσχετον πρὸς τὰ ἄλλα φυσικὰ αἴτια, τὸν ἠλεκτρισμόν, τὸ φῶς κλ., ὧν οἱ νόμοι κατωρθώθη ν' ἀναχθῶσιν εἰς κοινὰς μηχανικὰς ἀρχάς. Ὁ Ἀϊνστάϊν ὑπήγαγε καὶ τὴν παγκόσμιον ἕλξιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀρχὰς καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν γνωστὸν νόμον τοῦ Νεύτωνος τύπον ἀκριβέστερον, βεβαιούμενον καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως.

Ἡ βαρύτης παρουσιάζει τὸν ἑξῆς σπουδαιότατον χαρακτῆρα. **Πάντα τὰ σώματα**, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ φύσις ἢ ἡ μᾶζα αὐτῶν, **πίπτουσι ταυτοχρόνως ἐν τῷ κενῷ.** Εἷς τόνος μολύβδου καὶ ἓν μόριον ἄμμου ἢ ἓν φυλλάριον χάρτου, ἀφιέμενα ταυτοχρόνως ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἑνὸς πύργου (ἐν τῷ κενῷ) φθάνουσι *συγχρόνως* εἰς τὸ ἔδαφος, μὲ *τὴν αὐτὴν ἐπιτάχυνσιν* 9,81 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον. Ἐὰν ἡ βαρύτης ἦτο *δύναμις*, ἀνάλογος πρὸς τὴν ἠλεκτρικὴν ἕλξιν ἢ τὴν ἕλξιν μιᾶς ἀτμομηχανῆς, αἱ ταχύτητες, ἃς αὕτη θὰ μετέδιδεν εἰς μάζας λίαν διαφερούσας ἔπρεπε νὰ εἶναι διάφοροι. Ἐκ τούτου ἀγόμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι *ἡ βαρύτης δὲν εἶναι δύναμις*, ὡς ἐδέχετο ταύτην ὁ Νεύτων, ἀλλ' ἁπλῶς ***μία ἰδιότης τοῦ χώρου.*** Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν ἔκδοχὴν ταύτην ἂς ἀνατρέξωμεν εἰς ἄλλο πεδίον τῆς Φυσικῆς. Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν φαινομένων δεικνύεται **ὅτι δὲν ὑφίσταται** *δρᾶσις ἐξ ἀποστάσεως* (actio in distans), ἀλλὰ πάντοτε ἡ δρᾶσις αὕτη μεταδίδεται μὲ πεπερασμένην ταχύτητα διά τινος παρεμβαλλομένου μέσου. Οὕτω λ. χ. ὅταν ὁ μαγνήτης ἕλκῃ ἐξ ἀποστάσεως τὸν σίδηρον, δὲν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτος δρᾷ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ σιδήρου, ἀλλ' ὅτι ὁ μαγνήτης δημιουργεῖ εἰς τὸν περιβάλλοντα χῶρον *μαγνητικὸν πεδίον* (Faraday), ὅπερ δρᾷ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τοῦ σιδήρου οὕτως, ὥστε φέρεται τοῦτο πρὸς τὸν μαγνήτην. Δι' ἀναλόγου τρόπου ἐξηγοῦνται τὰ φαινόμενα τῆς βαρύτητος. Ἡ γῆ ἐνεργεῖ οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀλλὰ δημιουργεῖ ἓν *πεδίον ἕλξεως*, ὅπερ δρᾷ ἐπὶ τοῦ λίθου καὶ προκαλεῖ τὴν κίνησιν αὐτοῦ (πτῶσιν). Πειραματικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς ἕλξεως ταύτης ἐλαττοῦται καθόσον ἀπομακρύνεται ὁ λίθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς κατὰ νόμον σαφῶς καθωρισμένον (τοῦ Νεύτωνος).

Ἐὰν ἤδη λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ σώματα ἔχουσι φύσει τὴν ἰδιότητα νὰ εἶναι ἀδρανῆ, δηλ. νὰ μὴ δύνανται νὰ μεταβάλλωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν κατάστασιν τῆς ἠρεμίας ἢ τῆς κινήσεως αὐτῶν, —ἄνευ τῆς ἐνεργείας μιᾶς δυνάμεως— ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν γνωστὸν νόμον τῆς κινήσεως τοῦ Νεύτωνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ

$$(\text{δύναμις}) = (\text{μᾶζαν ἀδρανείας}) \times (\text{ἐπιτάχυνσιν}),$$

εὑρίσκομεν εὐκόλως ὅτι ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σχέσις:

$$(\text{ἐπιτάχυνσις}) = \frac{(\text{μᾶζαν βάρους})}{(\text{μάζης ἀδρανείας})} \times (\text{ἔντασιν πεδ. βαρύτητος})$$

Ἀλλ' ἀφοῦ πειραματικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἐπιτάχυνσις τῆς βαρύτητος εἶναι δι' ὅλα τὰ σώματα ἡ αὐτὴ (ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω), ἕπεται ὅτι ὁ λόγος τῆς μάζης βάρους πρὸς τὴν μᾶζαν ἀδρανείας εἶναι ἐπίσης ὁ αὐτὸς δι' ὅλα τὰ σώματα. Ἐὰν λοιπὸν τὸν λόγον τοῦτον θέσωμεν ἴσον 1, συνάγομεν ὅτι: ***ἡ μᾶζα βάρους καὶ ἡ μᾶζα ἀδρανείας σώματός τινος εἶναι αἱ αὐταί.*** Ὥστε κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν ἡ αὐτὴ ποσότης δύναται νὰ θεωρηθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις εἴτε ὡς ἀδράνεια εἴτε ὡς *βάρος*.

Λάβωμεν ἤδη τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα

Ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῷ κενῷ χώρῳ, ἀπηλλαγμένῳ πάσης ἕλξεως, εὑρίσκεται κλωβός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγκλείεται παρατηρητὴς καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ κλωβοῦ ἐνεργεῖ δύναμις, ἐμβάλλουσα τοῦτον εἰς κίνησιν ἐπιταχυνομένην. Ὁ παρατηρητὴς αἰσθάνεται τοὺς πόδας του πιεζομένους ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ κλωβοῦ καὶ ἵσταται ἐν αὐτῷ, ὅπως ἱστάμεθα ἐν ἰσορροπίᾳ ἐπὶ τοῦ πατώματος ἑνὸς δωματίου. Ἐὰν ὁ ἐπιβάτης τοῦ κλωβοῦ κρατῇ εἰς τὴν χεῖρα σῶμά τι, μεταδίδεται καὶ εἰς τοῦτο ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ κλωβοῦ. Μόλις ὅμως οὗτος ἀφίσῃ τὸ σῶμα ἐκ τῆς χειρός, τοῦτο κινεῖται πρὸς τὸ ἔδαφος τοῦ κλωβοῦ. Ὁ παρατηρητὴς τότε βλέπει ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν ὦσι τὰ σώματα μὲ τὰ ὁποῖα πειρᾶται, ταῦτα κινοῦνται μὲ τὴν *αὐτὴν ἐπιτάχυνσιν*. Ἐπομένως παραδέχεται ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς βαρύτητος, διότι ἐκ πείρας γνωρίζει ὅτι ἡ βαρύτης ἔχει ταύτην τὴν θεμελιώδη ἰδιότητα: νὰ μεταδίδῃ εἰς πάντα τὰ σώματα τὴν αὐτὴν ἐπιτάχυνσιν. Δύναται ἀκόμη νὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ κλωβὸς εἶναι *ἀκίνητος*, ἐνῷ πράγματι ὁ κλωβὸς κινεῖται. Ἐὰν ἐξαρτήσωμεν ἐντὸς τοῦ κλωβοῦ λίθον διὰ σχοινίου, τοῦτο τείνεται καὶ ὁ παρατηρητὴς πιστεύει ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς βαρύτητος.

Ἄλλος ὅμως παρατηρητής, μένων ἔξω τοῦ κλωβοῦ, βλέπει ὅτι ταῦτα προέρχονται, οὐχὶ διότι ἐνεργεῖ ἡ βαρύτης, ἀλλὰ διότι μετατίθεται ὁ κλωβός. Ἐνταῦθα ἡ τάσις τοῦ σχοινίου καὶ ἡ πίεσις τοῦ ἐπιβάτου ἐπὶ τοῦ δαπέδου εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς *ἀδρανείας* τῶν σωμάτων.

Ἐπομένως ἡ αὐτὴ ἰδιότης τοῦ σώματος ἐκφράζεται ***ἄλλοτε ὡς ἀδράνεια καὶ ἄλλοτε ὡς βάρος,*** ἀναλόγως τοῦ συστήματος ἀναφορᾶς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐρευνᾶται τὸ φαινόμενον.

Ἂς φαντασθῶμεν πρὸς τούτοις ἕνα ἀνελκυστῆρα A, ὅστις καταπίπτει κατακορύφως (σχ. 7) μὲ ἐπιτάχυνσιν 9.81 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον, μὲ τὴν ὁποίαν δηλ. καταπίπτουν ἐν τῷ κενῷ τὰ σώματα. Οἱ ἐπιβάται τοῦ ἀνελκυστῆρος θὰ παύσουν νὰ αἰσθάνωνται τοὺς πόδας των πιέζοντας τὸ δάπεδον καὶ οἱ πῖλοι αὐτῶν, ἀφαιρούμενοι θὰ μένουν αἰωρούμενοι ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των, καθόσον πάντα τὰ ἀντικείμενα πίπτουσι μὲ τὴν ταχύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν πίπτει ὁ ἀνελκυστήρ. Ἐὰν συγχρόνως ἀφεθῶσιν ἐλεύθερα διάφορα σώματα (α) ἐκτὸς τοῦ ἀνελκυστῆρος, οἱ ἐπιβάται θὰ βλέπωσι ταῦτα διαρκῶς πλησίον των, ὡς ἂν μήτε ταῦτα, μήτε ὁ ἀνελκυστὴρ κατέπιπτον. Ἐπομένως τὰ ἀποτελέσματα τῆς βαρύτητος δύνανται ἐν ἑκάστῳ τόπῳ νὰ μὴ γίνωσιν ἀντιληπτά, ἐὰν ὁ παρατηρητὴς λάβῃ κατάλληλον ἐπιτάχυνσιν. *Βαρύτης*, λοιπόν, καὶ *ἀδράνεια* εἶναι ἀδιάσπαστοι ἀπ' ἀλλήλων. Ὡς ἐκ τούτου ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς, *ἡ ἀρχὴ τῆς ἀδρανείας*, εἶναι ἀτελής, καθόσον δὲν περιλαμβάνει ἐν ταὐτῷ τὸ *βάρος* καὶ τὴν *ἀδράνειαν*. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀϊνστάϊν εἰσάγει ἀντὶ τῆς κρατούσης μέχρι τοῦδε ἀρχῆς, ἄλλην εὐρυτέραν, τὴν *ἀρχὴν* τοῦ *ἰσοδυνάμου* (δηλ. ἰσοδυναμίας τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς βαρύτητος καὶ μιᾶς κινήσεως ἐπιταχυνομένης). Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς *γενικῆς θεωρίας* τῆς σχετικότητος. Τὸ ἀξίωμα τῆς *ἰσοδυναμίας* διατυποῦται οὕτω·

Digitized by Google

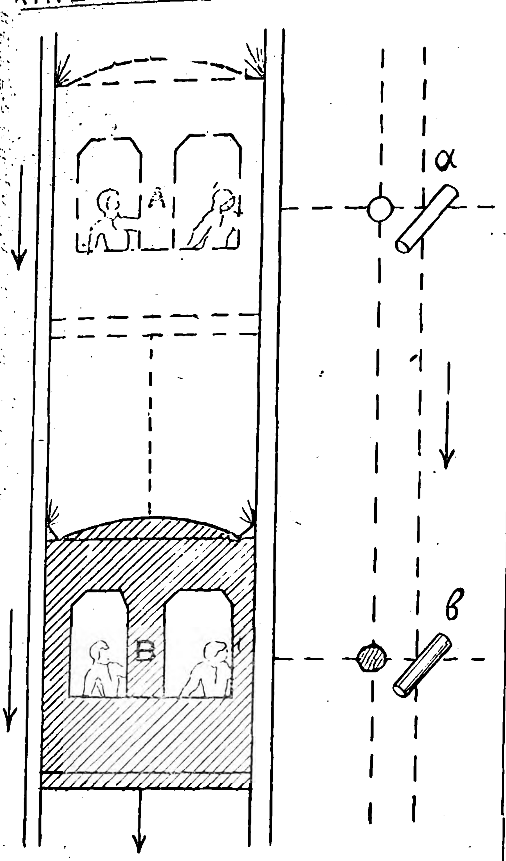

Σχῆμα 7

Οἱ ἐπιβάται τοῦ ἀνελκυστῆρος Α, ὅστις καταπίπτει μὲ ἐπιταχυνομένην κίνησιν καὶ μὲ ἐπιτάχυνσιν 9,81 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον, βλέπουν τὰ καταπίπτοντα μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιτάχυνσιν ἀντικείμενα (α) πλησίον αὐτῶν, ὡς ἐὰν μήτε αὐτοὶ μήτε τὰ ἀντικείμενα ἐκινοῦντο.

Ἐν τινι συστήματι, ἐν τῷ ὁποίῳ κινεῖται σῶμά τι, δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐὰν ἐκεῖνο, ὅπερ κινεῖται, εἶναι τὸ σῶμα ἢ τὸ σύστημα. Τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ φέρει ἡ βαρύτης, εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ ἐπήρχετο ἐν χώρῳ ἀπηλλαγμένῳ τῆς βαρύτητος, ἐὰν τὸ σῶμα εἶχεν ἐπιτάχυνσιν ἴσην τῇ τῆς βαρύτητος.

Τέλος *ἡ γενικωτέρα ἀρχὴ τῆς σχετικότητος* τοῦ Ἀϊνστάϊν διατυποῦται ὡς ἑξῆς:

Οἱαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ κινήσεις, εἴτε ἰσοταχεῖς, εἴτε ἀνισοταχεῖς, πάντα τὰ συστήματα συντεταγμένων εἶναι ἰσοδύναμα ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Οὕτω γενικεύσας ὁ Ἀϊνστάϊν τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος περιέλαβε μεταξὺ τῶν ἄλλων φυσικῶν αἰτίων καὶ τὴν παγκοσμίαν ἕλξιν, ὑπαγαγὼν πάντα ταῦτα εἰς τοὺς αὐτοὺς κινητικοὺς νόμους.

Μία τῶν σπουδαιοτέρων συνεπειῶν τῆς ἀρχῆς εἶναι ὅτι τὸ φῶς **ἔχει βάρος** καὶ ἐκτρέπεται διὰ τῆς ἐπιδράσεως ὑλικῶν μαζῶν ἢ πεδίων βαρύτητος. Καὶ πράγματι· ἐὰν ἡ ἐνέργεια κέκτηται ὑλικὴν μᾶζαν (ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω), ὁ νόμος τοῦ Νεύτωνος (τῆς ἕλξεως) ἐφαρμόζεται εἰς ταύτην καὶ συνεπῶς ***τὸ φῶς***, τὸ ὁποῖον εἶναι μία ἐκ τῶν μορφῶν τῆς ἐνεργείας, ***πρέπει νὰ ὑπόκειται εἰς τὴν ἕλξιν.***

Ἀλλὰ μία ἀντίρρησις σοβαρὰ δύναται νὰ προβληθῇ, προσανατολίζουσα περιέργως τὴν θεωρίαν. Εἰς τὴν ἀνύψωσιν σώματός τινος ἀντιστοιχεῖ αὔξησις τῆς ἐνεργείας, τῆς ἀποταμιευθείσης ὑπὸ τοῦ σώματος, ἑπομένως μεταβολὴ εἴτε τῆς μάζης τοῦ σώματος εἴτε τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν πειραμάτων τοῦ Εö wos. Τὸ δεύτερον ἀφ' ἑτέρου ἀντιστρατεύεται εἰς τὴν εἰδικὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν. Οὗτος ἑπομένως ἐγκαταλείπει τὴν *σταθερότητα* τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός, ἣν εἶχε παραδεχθῆ κατ' ἀρχάς, καὶ τροποποιεῖ τὴν πρότασιν οὕτως: ***Ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς παραμένει σταθερά, ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται πεδίον βαρύτητος.*** Ἑπομένως ἡ πρώτη ἀρχὴ (εἰδική) τῆς σχετικότητος διατηρεῖ τιμὴν προσεγγίσεως, ὡς καὶ τὸ σύστημα τοῦ Νεύτωνος, καθόσον ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς σχετικότητος περιλαμβάνει οὕτω καὶ τὴν εἰδικήν.

Προχωρῶν περαιτέρω ὁ Ἀϊνστάϊν καὶ ἐφαρμόζων τὸν μαθηματικὸν λογισμόν, εὑρίσκει σύστημα ἐξισώσεων γενικώτατον, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ σύστημα τοῦ Λόρεντζ ἀποτελεῖ μίαν μερικὴν περίπτωσιν. Τοῦτο περικλείει καὶ τὴν παγκόσμιον ἕλξιν, ἥτις ἐξέφευγε τοῦ συστήματος τοῦ Λόρεντζ, καθόσον τοῦτο, ὡς εἴδομεν, ἐφηρμόζετο μόνον εἰς κινήσεις *ἰσοταχεῖς*. Οὕτω ὁ Ἀϊνσταϊν ἤχθη νὰ εὕρῃ ***διὰ πάντας τοὺς φυσικοὺς νόμους μορφὴν ἀνεξάρτητον τῆς κινήσεως*** (καὶ ἐπιταχυνομένης ἔτι) ***τοῦ συστήματος, εἰς ὃ οἱ νόμοι ἀναφέρονται.***

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνσταϊν ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς δημιουργίας του. Ὅπως ἐπιλύσῃ τὸ ἀνωτέρω γενικώτατον πρόβλημα κατέφυγεν εἰς τὰς σκολιὰς μεθόδους τῆς ἀνωτέρας Μαθηματικῆς καὶ δὴ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας τῶν Riemann—Cristofel τοῦ ἀπολύτου διαφορικοῦ λογισμοῦ. Οὕτως ὁ Ἀϊνστάϊν ἀποδεικνύει ὅτι: ***πάντες οἱ φυσικοὶ νόμοι συμβιβάζονται πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος*** ἢ δύνανται νὰ τροποποιηθῶσιν ὥστε νὰ προσαρμόζωνται πρὸς ταύτην. Ἀναχωρῶν ἐπὶ τοῦ *τένοντος (tensor)* τῆς ἐνεργείας διασκοπεῖ εἶτα τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς Μηχανικῆς. Προχωρεῖ ὅμως καὶ περαιτέρω. Ἀφοῦ κατήρτισε τὰς *δέκα ἐξισώσεις* τῆς βαρύτητος, συνάγει, οὐχὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, *ἀλλ'* ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἐξισώσεων, διαφόρους γνωστοὺς νόμους τῆς ὑδροδυναμικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀερίων. Οὕτω ὑποτάσσει πάντας τοὺς νόμους τῶν διαφόρων φυσικῶν αἰτίων, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τοῦ φωτός, τῆς βαρύτητος κ.λ. εἰς ἑνιαίους μαθηματικοὺς τύπους, παρέχων θαυμαστὴν εἰκόνα τῆς ἑνότητος τοῦ φυσικοῦ Σύμπαντος, οἵαν οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπέτυχε νὰ δώσῃ.

Ἀλλὰ τὸ μέρος ἀκριβῶς τοῦτο τοῦ ἔργου τοῦ Ἀϊνστάϊν καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἑρμηνευθῇ ἄνευ τῆς βαθείας γνώσεως τῶν ἀνωτέρων μαθηματικῶν καὶ εἶναι μόνον προσιτὸν εἰς τοὺς εἰδικῶς ἐγκύψαντας εἰς αὐτά.

Τὸ γενικώτατον πόρισμα τῆς θεωρίας εἶναι ὅτι:

Πάντες οἱ φυσικοὶ νόμοι, καὶ αὐτοὶ ἔτι τῆς βαρύτητος, εἶναι ἀνεξάρτητοι τῶν ἐφαρμοζομένων συστημάτων ἀναφορᾶς. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐπιστῆμαι, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσι δι' ἀριθμῶν, συνενοῦνται εἰς τὰς δέκα ἐξισώσεις τοῦ Σύμπαντος.

Τοιαύτη γενίκευσις, ἄγουσα εἰς τοιοῦτον ἐκπληκτικὸν συμπέρασμα, εἶναι ὄντως μοναδικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν. Πράγματι οὐδὲν ἄλλο κοσμικὸν σύστημα δύναται νὰ παράσχῃ εἰς τὸν φιλοσοφοῦντα πληρεστέραν εἰκόνα τῆς ἁρμονικῆς ἑνότητος τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἡ θεωρία τῆς βαρύτητος τοῦ Ἀϊνστάϊν εἶναι ἀξιοσημείωτος οὐ μόνον διὰ τὴν πληρότητα αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι διορθώνει τὰ σφάλματα τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς, ἐξηγεῖ τὸν πειραματικὸν νόμον τῆς ἰσότητος μεταξὺ ἀδρανοῦς καὶ βαρείας μάζης καὶ τέλος ἑρμηνεύει δύο πειραματικὰ γεγονότα τῆς Ἀστρονομίας, ἅτινα ἡ κλασσικὴ Μηχανικὴ ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ. Ταῦτα εἶναι *ἡ καμπύλωσις τῶν ἀκτίνων τοῦ φωτός*, διερχομένου πλησίον τῆς μάζης τοῦ Ἡλίου, καὶ *ἡ κίνησις τοῦ περιηλίου τοῦ πλανήτου Ἑρμοῦ*. Ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὸν νόμον τῆς παγκοσμίας ἕλξεως τοῦ Νεύτωνος, ὁ Ἀϊνστάϊν ἐπέφερε τοιαύτην διόρθωσιν ὥστε ὁ νόμος οὗτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀκριβὴς ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι αἱ ἀποστάσεις τῶν πλανητῶν ἀπὸ τοῦ Ἡλίου δέον νὰ μετρῶνται μὲ μονάδα, ἥτις βραχύνεται ἐλαφρῶς καθόσον προσεγγίζομεν πρὸς τὸν Ἥλιον.

Ἐξήγησις τῆς καμπυλώσεως τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων.— Υποθέσωμεν ὅτι εἴς τι σημεῖον τοῦ σύμπαντος, ἐν ᾧ ὑφίσταται βαρύτης, λ. χ. εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς, ὑπάρχει πυροβόλον (ὑπερφυσικόν), τὸ ὁποῖον βάλλει μίαν ὀβίδα μὲ τὴν ἐκπληκτικὴν ταχύτητα τοῦ φωτὸς (300000 χιλιομέτρων). Ταυτοχρόνως φωτεινὴ ἀκτίς, προερχομένη ἐκ τῆς λάμψεως τῆς πυροκροτήσεως, προχωρεῖ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ βλήματος, ἁπτομένη αὐτοῦ (σχ. 8). Τὸ βλῆμα θὰ διαγράψῃ τροχιὰν λίαν ἐκτεταμένην, ὡς ἐκ τῆς παμμεγίστης ταχύτητός του, ἐλαφρῶς ὅμως καμπυλουμένην πρὸς τὸ ἔδαφος, ὡς ἐκ τῆς βαρύτητος. Ἐὰν συγχρόνως καταπίπτῃ παρατηρητὴς ἐντὸς ἀνελκυστῆρος Μ, οὗτος θὰ βλέπῃ τὴν τροχιὰν τῆς ὀβίδος ὡς *εὐθεῖαν* γραμμήν, διότι οὗτος καταπίπτει μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιτάχυνσιν, ἣν ἔχει τὸ βλῆμα φερόμενον πρὸς τὰ κάτω. Ἡ τροχιά, ἣν διαγράφει φωτεινὴ ἀκτὶς θὰ εἶναι ἐπίσης διὰ τὸν παρατηρητὴν *εὐθεῖα* γραμμή, διότι ἡ πτῶσις αὐτοῦ θὰ εἶναι *ἰσοδύναμος* ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βαρύτητος (δηλ. ἐξουδετεροῖ αὐτὸ) καὶ διότι ἐν τῷ κενῷ, ἐν ἀπουσίᾳ τῆς βαρύτητος, τὸ φῶς διαδίδεται προφανῶς κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, οἱανδήποτε καὶ ἂν δεχθῶμεν ὑπόθεσιν περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ.

Ὑποθέσωμεν τώρα ὅτι ὁ ἀνελκυστὴρ σταματᾷ. Ἡ φωτεινὴ ἀκτὶς θὰ ἐξακολουθῇ διὰ τὸν ἐπιβαίνοντα παρατηρητὴν νὰ ἅπτηται, καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς τροχιᾶς, τῆς ἐπιφανείας τοῦ βλήματος, διότι τὸ μεταξὺ αὐτῶν *διάστημα* θὰ εἶναι μηδὲν (οὐ μόνον ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν χῶρον) καὶ πρέπει νὰ παραμείνῃ τοιοῦτον, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ταχύτης τοῦ παρατηρητοῦ. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἡ τροχιὰ τοῦ βλήματος εἶναι καμπυλωμένη ὡς ἐκ τῆς βαρύτητος, ἕπεται ὅτι ἡ *τροχιὰ τοῦ φωτὸς* (ἥτις παραμένει ἐν ἑκάστῳ σημείῳ ἐν ἐπαφῇ) **θὰ εἶναι ἐπίσης καμπυλωμένη ὑπὸ τῆς βαρύτητος**.

Ἕτερον παράδειγμα ἄγει εἰς τὸ αὐτὸ πόρισμα. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ἑνὸς κλωβοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγκλείεται παρατηρητής, ὑπάρχει μικρὰ ὀπή, διὰ ταύτης δὲ εἰσχωρεῖ εἰς τὸν κλωβὸν φωτεινὴ δέσμη, σχηματίζουσα ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τοιχώματος φωτεινήν τινα κηλῖδα. Ἐὰν τώρα ὁ κλωβὸς κινῆται πρὸς τὰ ἄνω μὲ σταθερὰν ταχύτητα, ἡ φωτεινὴ δέσμη μετατίθεται κατά τι πρὸς τὰ κάτω, ἤτοι ἡ ἀκτὶς δὲν ἀκολουθεῖ ὁριζοντίαν τροχιὰν (ἕνεκα τῆς *ἀποπλανήσεως* τοῦ φωτὸς) ἀλλὰ κεκλιμένην. Ἐὰν ὁ κλωβὸς ἔχῃ κίνησιν ἐπιταχυνομένην, τότε ἡ κλίσις τῆς φωτεινῆς δέσμης αὐξάνεται συνεχῶς καὶ αὕτη διαγράφει τροχιὰν καμπύλην (ἐντὸς τοῦ κλωβοῦ). Συνάγομεν λοιπὸν ὅτι εἰς ἓν σύστημα μὲ ἐπιταχυνομένην κίνησιν (τὸν κλωβὸν) αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ πηγῆς ἐκτὸς τοῦ συστήματος διαγράφουσι τροχιὰς καμπύλας. Ἀλλ' ἀνωτέρω εἴδομεν ὅτι **ἓν πεδίον ἐπιταχύνσεως εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς πεδίον βαρύτητος ἐν ἠρεμίᾳ**. Ἑπομένως αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, διερχόμεναι διὰ πεδίου βαρύτητος *καμπυλοῦνται* καὶ μάλιστα πρὸς τὸ κέντρον τῆς ἕλξεως, ὅπως καὶ αἱ τροχιαὶ τῶν βλημάτων.

Τὸ πόρισμα τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον διττῶς: α) διότι εἶναι ἐπιδεκτικὸν *πειραματικῆς* βεβαιώσεως, ἡ ὁποία στηρίζει θετικῶς τὴν θεωρίαν καὶ β) διότι μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς **δὲν εἶναι ἀπολύτως σταθερά**, ὡς ἐδέχθη ἐν ἀρχῇ ὁ Ἀϊνστάϊν Πράγματι αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες δὲν δύνανται νὰ εἶναι καμπυλόγραμμοι, εἰμὴ ἐὰν ἡ **ταχύτης διαδόσεως τοῦ φωτὸς μεταβάλλεται κατὰ τὴν καμπύλωσιν τῆς**

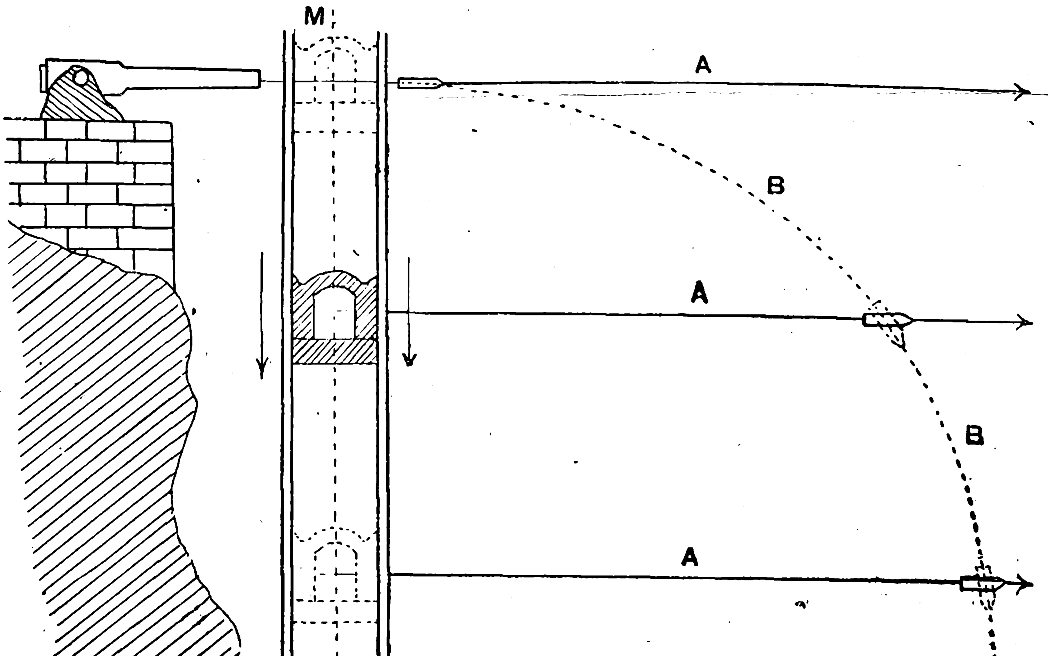

Σχῆμα 8

Α, παριστᾷ τὴν τροχιὰν τοῦ βλήματος καὶ τοῦ φωτός, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ βαρύτης, ὡς θὰ ἔβλεπον αὐτὴν οἱ ἐπιβάται τοῦ ἀνελκυστῆρος Μ.— Β, παριστᾷ τὴν τροχιάν, ἣν θὰ ἔβλεπον οὗτοι, ἐὰν ὁ ἀνελκυστὴρ δὲν κατέπιπτεν. Ὁ ἀνελκυστὴρ ἄρχεται πίπτων, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκβάλλεται τὸ βλῆμα. Καθ' ἑκάστην στιγμὴν τὸ βλῆμα πίπτει, ἐν σχέσει πρὸς τὴν διεύθυνσιν, ἣν θὰ εἶχεν ἡ τροχιά του (ἐν ἐλλείψει τῆς βαρύτητος), κατὰ ποσότητα ἀκριβῶς ἴσην πρὸς ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν καταπίπτει ὁ ἀνελκυστήρ. Ἐκ τούτου οἱ ἐπιβάται τοῦ ἀνελκυστῆρος ὑπολαμβάνουν ὅτι ἡ ὀβὶς δὲν καταπίπτει.

Digitized by Google

ἀκτῖνος. Εἴδομεν ὅμως πῶς ὁ Ἀϊστάϊν ἦρε τὴν ἀντίφασιν ταύτην, δεχθεὶς ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτὸς εἶναι σταθερὰ μόνον ὅταν δὲν ἐνεργῇ ἐπὶ τοῦ φωτὸς ἡ βαρύτης.

ΠΕΙΡΑΜΑΤΑ ΕΠΙΚΥΡΟΥΝΤΑ ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ. Ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος προσκτᾶται ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα, οὐ μόνον διότι συμβιβάζει πλήρως τὰ προβλήματα τῆς τε Μηχανικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς, ἀλλὰ καὶ διότι ἄγει εἰς σημαντικώτατα πορίσματα, ἅτινα καὶ **διὰ τοῦ πειράματος ἐπαληθεύονται.** Τοῦτο προσδίδει αὐτῇ στερεὰν ἐπιστημονικὴν βάσιν. Καθόσον μία φυσικὴ θεωρία εἶναι τοσούτῳ γενικωτέρα καὶ ἐπικρατεστέρα τῶν ἄλλων, ὅσῳ πλειότερα εἶναι τὰ φαινόμενα, ἅτινα κατὰ σύστημα συναρμολογεῖ, δείκνυται δ' ἅμα γονιμωτέρα τῶν ἄλλων, ἄγουσα εἰς συνεπείας ἀπροβλέπτους, αἵτινες ἐν τέλει καὶ διὰ τοῦ πειράματος ἐπικυροῦνται. Τοιαύτη παρουσιάζεται ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος. Περιοριζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν κατωτέρω τινὰ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων πορισμάτων, ἅτινα ἐξηκριβώθησαν πειραματικῶς.

1) Καμπύλωσις τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων.—Κατὰ τὸ ἔτος 1919, ὅτε ἐγένετο ἡ ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου, τὴν 29 Μαΐου, ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξελεγχθῇ ἡ καμπύλωσις τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων, αἵτινες, προερχόμεναι ἀπὸ τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας, διέρχονται πλησίον τοῦ Ἡλίου. Αἱ παρατηρήσεις ἐγένοντο ὑπὸ Ἄγγλων ἀστρονόμων. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι ἐφωτογραφήθησαν αἱ θέσεις δύο ἀπλα-

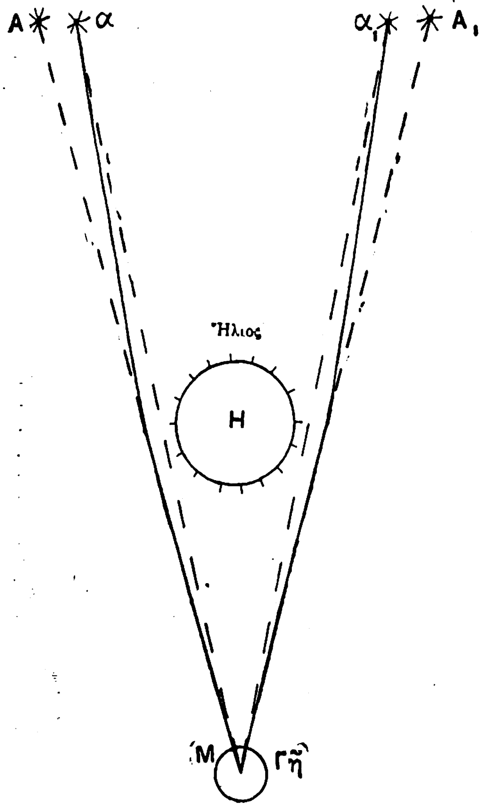

Σχῆμα 9

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Ἥλιος, οἱ ἀστέρες α καὶ $α_1$ θὰ ἐφαίνοντο ἀπὸ τῆς Γῆς ὑπὸ τὴν γωνίαν $αΜα_1$. Παρεμβαλλομένου ὅμως τοῦ Ἡλίου (κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλείψεως) οὗτοι φαίνονται περισσότερον ἀπέχοντες ἀπ' ἀλλήλων, ἤτοι ὑπὸ τὴν γωνίαν $ΑΜΑ_1$. Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, διερχόμεναι πλησίον τοῦ Ἡλίου, καμπυλοῦνται.

νῶν ἀστέρων α καὶ $α_1$, πολλὰς ἡμέρας προτοῦ φθάσῃ ὁ Ἥλιος πρὸ αὐτῶν, καὶ προσδιωρίσθη ἀκριβῶς ἡ γωνία $αΜα_1$, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτιζον αἱ ἀπ' αὐτῶν ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες αΜ καὶ $α_1Μ$. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλείψεώς του ὁ Ἥλιος ἐτέθη μεταξὺ τῶν αὐτῶν ἀστέρων, ἐφωτογραφήθησαν δὲ πάλιν οἱ δύο ἀστέρες, ἀλλ' ἡ γωνιώδης ἀπόστασις αὐτῶν, ἤτοι ἡ $ΑΜΑ_1$, εὑρέθη μεγαλυτέρα. Τοῦτο ἀποδεικνύει, συμφώνως **πρὸς** τὴν πρόβλεψιν τοῦ Ἀϊνστάϊν, ὅτι αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες, διελθοῦσαι πλησίον τοῦ Ἡλίου, **ὑπέστησαν καμπύλωσιν.** Ὁ Ἀϊνστάϊν προϋπελόγισεν ἐκτροπὴν τῆς φωτεινῆς ἀκτῖνος κατὰ 1'' 74, αἱ δὲ παρατηρήσεις ἔδωσαν τοὺς ἀριθμοὺς 1'' 61 καὶ 1'' 98, λίαν προσεγγίζοντας· ἐνῷ κατὰ τὸν νόμον τοῦ Νεύτωνος ἡ ἐκτροπὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ 0'' 87. Οὕτω ἡ ἐπίδρασις τῆς ἕλξεως τῆς ὕλης ἐπὶ τοῦ φωτὸς ἐπεβεβαιώθη.

2) Κίνησις τοῦ περιηλίου τοῦ Ἑρμοῦ.—Ἀπὸ μακροῦ εἶχε παρατηρηθῆ ὑπὸ τῶν ἀστρονόμων ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ πλανήτου Ἑρμοῦ, τοῦ πλησιεστάτου πρὸς τὸν Ἥλιον, ἀνωμαλία τις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς παγκοσμίας ἕλξεως (τοῦ Νεύτωνος). Παρετηρήθη δηλαδὴ ὅτι τὸ *περιήλιον* τοῦ Ἑρμοῦ, ἤτοι τὸ πλησιέστατον **πρὸς** τὸν Ἥλιον σημεῖον τῆς τροχιᾶς του, πάσχει μίαν μετατόπισιν αἰωνίαν κατὰ 45''. Ὁ Ἀϊνστάϊν τροποποιήσας ἐλαφρῶς τὸν νόμον τοῦ Νεύτωνος, οὐ μόνον ἐξήγησε ἀλλὰ καὶ προσδιώρισε τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην εἰς 43''. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν θαυμαστὴν ἐπικύρωσιν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος. Συμπεραίνομεν λοιπὸν ὅτι ὁ νόμος τοῦ Ἀϊνστάϊν εἶναι τῆς αὐτῆς ἀκριβείας μὲ τὸν νόμον τοῦ Νεύτωνος διὰ τοὺς βραδέως κινουμένους πλανήτας· διὰ τοὺς πλανήτας ὅμως τῆς μεγάλης ταχύτητος, ὡς ὁ Ἑρμῆς, ὁ νόμος τοῦ Νεύτωνος εἶναι ἐσφαλμένος καὶ ἐφαρμόζεται ἀκριβέστερον ὁ νόμος τοῦ Ἀϊνστάϊν.

3) Μετατόπισις τῶν ῥαβδώσεων τοῦ φάσματος.—Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, ἐὰν δύο χρονόμετρα, ἐντελῶς τὰ αὐτά, τοποθετηθῶσι τὸ μὲν εἰς τὸν Ἥλιον, τὸ δὲ εἰς τὴν Γῆν, δὲν θὰ κινῶνται ἰσοχρόνως, καὶ τὸ πρῶτον θὰ καθυστερῇ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ συμβαίνῃ καὶ διὰ τὰς παλμικὰς κινήσεις τῶν ἀτόμων τῶν σωμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων κινήσεων προέρχεται τὸ φῶς, τὸ ἐκπεμπόμενον ὑπὸ τῶν φωτοβόλων σωμάτων. Τὸν ἀριθμὸν τῶν παλμῶν τούτων κατὰ δευτερόλεπτον (συχνότητα) δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν διά τινος θαυμαστοῦ ὀργάνου, καλουμένου *φασματοσκοπίου*, παρατηροῦντες τὰς θέσεις, εἰς ἃς φαίνονται αἱ φωτειναὶ *ῥαβδώσεις*, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουσιν ἕκαστον σῶμα, συναποτελοῦσαι τὸ *φάσμα τοῦ σώματος*.

Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ Ἡλίου περιέχει οὐσίας (στοιχεῖα) ὁμοίας πρὸς τὰς ἐν τῇ Γῇ ὑπαρχούσας, ὡς μᾶς φανερώνει τὸ φασματοσκόπιον. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ ἀνωτέρω πρέπει ἓν μόριον, λ. χ. τοῦ νατρίου, ἐπὶ τοῦ Ἡλίου νὰ πάλληται βραδύτερον (ὡς ἓν φυσικὸν χρονόμετρον) ἢ ἓν μόριον τοῦ νατρίου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἑπομένως ἡ χαρακτηριστικὴ ῥάβδωσις, εἰς τὸ φάσμα τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, πρέπει νὰ φαίνηται ἐλαφρῶς *μετατοπιζομένη* πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἐρυθροῦ, περισσότερον ἢ εἰς τὸ φάσμα, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ γήϊνα μόρια τοῦ φωτοβολοῦντος νατρίου. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἀϊνστάϊν καί, ἂν ἡ θεωρία τῆς σχετικότης ἀληθεύῃ, πρέπει νὰ δυνάμεθα ἐπὶ τῆς Γῆς νὰ παρατηρήσωμεν τὴν μετατόπισιν ταύτην.

Ἀλλ' ἡ ἐν λόγῳ μετατόπισις εἶναι λίαν μικρὰ καὶ ἀπαιτοῦνται ὄργανα μεγίστης εὐπαθείας πρὸς παρατήρησιν. Τὰ μέχρι τοῦδε πειραματικὰ ἐξαγόμενα δὲν εἶναι σύμφωνα, μολονότι ἐβεβαιώθη τοιαύτη μικρὰ μετατόπισις, γενικῶς μικροτέρα τῆς προβλεφθείσης (Evershed, 1918 καὶ 1919, Grede καὶ Bahem, 1919). Κατὰ τὰ νεώτερα πειράματα τοῦ S. Adams εἰς τὸ Ἀστροφυσικὸν Ἰνστιτοῦτον τοῦ ὄρους Wilson (ἐν Καλιφορνίᾳ) παρετηρήθη εἰς τὸ φάσμα τοῦ συνοδοῦ ἀστέρος τοῦ Σειρίου, οὗτινος ἡ ἀκτινοβολία εἶναι μόνον τὸ $^1/_{35}$ τῆς τοῦ Ἡλίου, μετατόπισις τῶν ῥαβδώσεων κατὰ 0,33 Å ἐνῷ εἶχε προϋπολογισθῆ τοιαύτη 0,30 Å. Ἀπαιτεῖται ὅμως ἀκριβεστέρα ἐξέλεγξις τοῦ φαινομένου, ὅπερ βεβαιούμενον ὁριστικῶς θ' ἀποτελέσῃ μίαν τῶν βασιμωτέρων ἀποδείξεων τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος (βλ. περὶ τούτου κατωτέρω Ἀϊνστάϊν ἵδρυμα).

4) Ἡ μᾶζα δὲν εἶναι σταθερά.—Ὡς εἴδομεν, τὸ πόρισμα τοῦτο τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν δύναται νὰ καταδειχθῇ μόνον εἰς λίαν μεγάλας ταχύτητας, οἷαι εἶναι αἱ ταχύτητες τῶν καθοδικῶν ἀκτίνων καὶ τῶν ἀκτίνων β τοῦ ῥαδίου (βλ. σχετικὰς λέξεις). Τὰ πειράματα τοῦ Kaufmann ἀπέδειξαν πράγματι ὅτι τὸ μέγεθος τῆς μάζης ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ταχύτητος καὶ ἡ σχέσις αὕτη ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς τοὺς μαθηματικοὺς τύπους τῆς νεωτέρας μηχανικῆς τοῦ Ἀϊνστάϊν.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΪΝΣΤΑΪΝ. Ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος μᾶς ἄγει κατ' ἀνάγκην εἰς ἔτι εὐρυτέρας ἀντιλήψεις καὶ δὴ εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ Σύμπαντος. Πολλοὶ τῶν σοφῶν συνεζήτησαν ἂν τὸ Σύμπαν συμβιβάζεται πρὸς τὴν *Εὐκλείδειον* γεωμετρίαν, τὰς ἀρχὰς τῆς ὁποίας ὅλοι ἐδιδάχθημεν κατὰ τὰ σχολικὰ ἡμῶν ἔτη. Ἡ γεωμετρία, ἣν ἀνέπτυξεν εἰς σύστημα ὁ ἀρχαῖος μαθηματικὸς Εὐκλείδης, θεμελιοῦται εἰς ὀλίγα ἀξιώματα ἢ αἰτήματα, τῶν ὁποίων κυριώτερα εἶναι: ὅτι ἡ εὐθεῖα γραμμὴ εἶναι συντομωτέρα ὁδὸς μεταξὺ δύο σημείων, τὸ ἄθροισμα τῶν τριῶν γωνιῶν τριγώνου εἶναι 180°, δύο εὐθεῖαι παράλληλοι δὲν τέμνονται κλ. Ἀλλ' οἱ μαθηματικοὶ διέπλασαν καὶ ἄλλα συστήματα γεωμετρίας, ἀφορμώμενοι ἀπὸ ἄλλων ἀξιωμάτων, διαφόρων τῶν τοῦ Εὐκλείδου. Οὕτω λ. χ. ἔχομεν τὰ συστήματα γεωμετρίας τοῦ Riemann, τοῦ Lobatshewsky, τοῦ Gauss, κλ., ἐξ ἴσου λογικὰ εἰς τὰς ἰδεώδεις αὐτῶν συνθέσεις.

Ὁ Riemann, λ. χ., ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος ὅτι ἀπό τινος σημείου δὲν δύναται ν' ἀχθῇ εὐθεῖα παράλληλος (δηλ. μὴ συναντωμένη) πρὸς ἑτέραν εὐθεῖαν, δημιουργεῖ τὴν γεωμετρίαν τοῦ χώρου τῶν τεσσάρων ἢ πολλῶν διαστάσεων (ν), ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν ὑπάρχουσιν εὐθεῖαι γραμμαὶ καὶ ἐπίπεδα. Ἐρωτᾶται λοιπόν. Εἰς τὸ φυσικὸν Σύμπαν δυνάμεθα νὰ ἀγάγωμεν εὐθεῖαν ἀπολύτως παράλληλον ἑτέρᾳ εὐθείᾳ, ἤ, ὅπερ ταὐτό, δύο φωτειναὶ ἀκτῖνες ὁδεύουσιν εἰς τὸ κενὸν διάστημα χωρὶς νὰ συναντηθῶσι;

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀνϊστάϊν, ἀφοῦ αἱ φωτειναὶ ἀκτῖνες ἐκτρέπονται εἰς τὸ διάστημα λόγῳ τῆς ἑλκτικῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀστέρων καὶ ἡ ἐκτροπὴ αὕτη εἶναι διάφορος, ἀναγκαίως συνάγεται ὅτι παύουν οὖσαι παράλληλοι κατὰ τὴν Εὐκλείδειον ἔννοιαν. Δυνάμεθα ἑπομένως νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ πραγματικὸν Σύμπαν εἶναι Εὐκλείδειον μόνον ἐν τῷ χώρῳ, ὅστις κεῖται μακρὰν πάσης ἑλκτικῆς μάζης. Τοὐναντίον τοῦτο εἶναι *μὴ Εὐκλείδειον* ὅπου ὑπάρχουσι πεδία βαρύτητος, εἰς τὰ ὁποῖα δηλ. **τὸ φῶς δὲν ὁδεύει εὐθυγράμμως.**

Συνέπεια τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος εἶναι ὅτι εἰς τὸ Σύμπαν αἱ πραγματικαὶ περιφέρειαι, αἱ ὁποῖαι χαράσσονται πέριξ μαζῶν βαρύτητος, λ. χ. πέριξ τῶν ἀστέρων, ἔχουσι λόγον πρὸς τὴν διάμετρον αὐτῶν **ἀριθμὸν μικρότερον** τοῦ 3,14 (ὃν δέχεται ἡ Εὐκλείδειος γεωμετρία). Τὸ πόρισμα δὲ τοῦτο ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ λογισμοῦ.

Τὸ Σύμπαν λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν εἶναι καμπύλον εἰς τοὺς χώρους πλησίον τῶν ἀστέρων καὶ ἡ γεωμετρία τοῦ Riemann προσαρμόζεται κάλλιον εἰς τὸ φυσικὸν Σύμπαν. Ἐὰν νοήσωμεν μίαν ἐπιφάνειαν μεταβλητῆς καμπυλότητος, λάβωμεν δ' ἐπ' αὐτῆς δύο σημεῖα καὶ ἑνώσωμεν ταῦτα διὰ διαφόρων γραμμῶν, μεταξὺ τούτων ὑπάρχει μία, ἥτις εἶναι ἡ συντομωτέρα πασῶν. Ταύτην καλοῦμεν *γεωδαιτικὴν* τῆς ἐπιφανείας. Ἐκεῖ ἔνθα τὸ Σύμπαν εἶναι καμπύλον, ἡ γεωδαιτικὴ εἶναι γραμμὴ καμπύλη, ἀλλ' εἰς τοὺς χώρους, εἰς οὓς τοῦτο εἶναι Εὐκλείδειον, ἡ γεωδαιτικὴ εἶναι εὐθεῖα γραμμή. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀϊνστάϊν, αἱ ὑλικαὶ μᾶζαι (ὡς καὶ τὸ φῶς) ἀκολουθοῦσι πλησίον τῶν μαζῶν βαρύτητος καμπύλας, ἤτοι τὰς γεωδαιτικάς. Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ *ἰσοδυνάμου* (ἣν ἀνωτέρω διετυπώσαμεν), δηλαδὴ ἐξομοιώσωμεν τὴν δύναμιν τῆς βαρύτητος πρὸς φυγόκεντρον δύναμιν, ἀγόμεθα τότε νὰ θεωρήσωμεν τὴν βαρύτητα ὡς μίαν *ὑποθετικὴν δύναμιν*, ἀναγκάζουσαν τὸ σημεῖον, ἐφ' οὗ ἐνεργεῖ, νὰ διαγράψῃ τὴν τροχιάν του (τὴν γεωδαιτικὴν) ἐπὶ ὡρισμένης ὑποθετικῆς ἐπιφανείας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος λοιπὸν ἐπινοηθεῖσα ἕλξις μεταξὺ τῶν ὑλικῶν μαζῶν, δηλ. τῶν ἀστέρων, ***δὲν ὑφίσταται.*** **Ἡ βαρύτης δὲν εἶναι πλέον δύναμις, ὡς ἐπιστεύετο, ἀλλὰ μία ἰδιότης τοῦ χώρου.** Ἐὰν οἱ πλανῆται διαγράφωσι καμπύλας τροχιάς, τοῦτο γίνεται διότι πλησίον τοῦ Ἡλίου, ὡς καὶ πλησίον πάσης συγκεντρώσεως ὕλης, τὸ Σύμπαν εἶναι καμπύλον καὶ πᾶν ὑλικὸν σῶμα, ἀφιέμενον ἐλεύθερον, ἀκολουθεῖ τὴν συντομωτέραν ἢ **εὐκολωτέραν ὁδόν,** δηλ. διαγράφει μίαν **γεωδαιτικήν.** Τὴν καμπυλότητα τοῦ Σύμπαντος ἐν ἑκάστῳ σημείῳ προκαλοῦσιν αἱ παρακείμεναι ὑλικαὶ μᾶζαι. Οὕτω λοιπὸν οἱ πλανῆται κινοῦνται κατὰ καμπύλας τροχιάς, διότι προχωροῦσι κατὰ τὸν συντομώτερον δρόμον ἐν Σύμπαντι καμπύλῳ, ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει εἰς τὸ ποδηλατοδρόμιον, ἐν ᾧ οἱ ποδηλάται, φθάνοντες εἰς τὴν καμπὴν τοῦ στίβου, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ στρέφωσι τὸν χειριστῆρα ἀλλὰ μόνον νὰ διευθύνωσι διαρκῶς πρὸς τὰ πρόσω, καθόσον ἡ καμπυλωμένη κλίσις τοῦ στίβου ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ στρέφωνται αὐτομάτως. Εἰς τὸ ποδηλατοδρόμιον, ὅπως καὶ εἰς τὸ ἡλιακὸν σύστημα, ἡ καμπυλότης ἐκδηλοῦται τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ τροχιὰ εἶναι πλησιεστέρα πρὸς τὸ ἔσω κράσπεδον τοῦ στίβου.

Ἡ παρουσία ἄλλων μαζῶν ἤτοι ἀστέρων, κατεσπαρμένων ἐν τῷ Σύμπαντι τροποποιεῖ τὰς καμπύλας τροχιὰς τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἀκολουθοῦσιν οὕτω οἱ ἀστέρες ἐπὶ τῶν τροχιῶν των, οὕτω καθοριζομένων, τὴν φυσικὴν αὐτῶν *κλίσιν* ἢ *μετάπτωσιν*. **Ἀλλ' ἡ** *ἕλξις ἐξ ἀποστάσεως* μεταξὺ τῶν **ἀστέρων δὲν ὑπάρχει.**

Τὸ Σύμπαν, κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν, εἶναι ἄνευ περάτων ἀλλ' οὐχὶ ἄπειρον. Ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω ἀντιλήψεως τοῦ καμπύλου Σύμπαντος ὁ Ἀϊνστάϊν ἄγεται εἰς τὴν ἐκδοχὴν ὅτι τὸ σύμπαν δύναται νὰ εἶναι ἀπεριόριστον ἀλλ' οὐχὶ ἄπειρον. Κατὰ τὸν Νεύτωνα, τὸ σύνολον τῶν ἀστέρων δύναται νὰ εἶναι καθωρισμένον ἐντὸς Σύμπαντος *ἀπείρου*, διότι ὁ χῶρος, κατ' αὐτόν, δὲν προϋποθέτει ποσῶς τὴν ὕλην. Λέγοντες ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι *ἄπειρον* νοοῦμεν ὅτι, ἐὰν λ. χ. βαδίζῃ τις ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὰ πρόσω, οὐδέποτε θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ σημεῖον ἀφ' οὗ ἀνεχώρησε. Διότι, κατὰ τὸν Νεύτωνα, ὁ χῶρος ἐκτείνεται ἀπεριορίστως καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἐν αὐτῷ κατεσπαρμένων σωμάτων—ἀδιαφόρως ἐὰν τὸ πλῆθος τῶν ἀστέρων εἶναι περιωρισμένον ἢ μή.

Κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν ὅμως, δυνατὸν τὸ Σύμπαν νὰ μὴ εἶναι ἄπειρον, ἐνῷ συγχρόνως δύναται νὰ εἶναι ἀπεριόριστον. Τοῦτο ἐννοοῦμεν πράγματι, καθόσον δύναταί τις λ. χ. νὰ μετακινῆται ἀπαύστως ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς, ἐκτελῶν ἀπειράκις τὸν γῦρον αὐτῆς, χωρὶς νὰ παρακωλυθῇ ὑπό τινος ὁρίου. Ἡ ἐπιφάνεια λοιπὸν τῆς Γῆς, οὕτω θεωρουμένη, ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἐπιφάνειαν σφαίρας, ἥτις εἶναι τελείως καθωρισμένη, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἄνευ ὁρίου. Ἐὰν αἱ σκέψεις αὗται ἐκταθῶσιν εἰς τὸν χῶρον τῶν τριῶν διαστάσεων, ἀντιλαμβανόμεθα ὄντως ὅτι τὸ Σύμπαν δύναται νὰ εἶναι συγχρόνως *ἀπεριόριστον, ἀλλ' οὐχὶ ἄπειρον.*

Digitized by Google

Εἴδομεν ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι καμπύλον καὶ καμπυλότης αὐτοῦ τροποποιεῖται ἐκ τῆς προσεγίσεως ἀστρικῶν μαζῶν. Ἐὰν λοιπὸν παραβλέωμεν τὴν ἀκανόνιστον διανομὴν τῶν ἀστέρων ν τῷ Σύμπαντι καὶ ὑποθέσωμεν ταύτην ὁμοιόορφον, τότε, ἵνα τηρῆται σταθερὰ ἡ διανομὴ ῶν ἀστέρων ὑπὸ τὴν ἀμοιβαίαν ἐπενέργειαν τῶν λικῶν μαζῶν, πρέπει ἡ καμπυλότης τοῦ χώρου ὰ εἶναι σταθερὰ καὶ τοιαύτη ὥστε ὁ χῶρος νὰ λείεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς συμβαίνει λ. χ. εἰς σφαιικὴν ἐπιφάνειαν. Κατὰ τὸν Ἀϊνστάϊν, ἡ ἀδράεια τῆς ὕλης δὲν ἐξαρτᾶται εἰμὴ ἔκ τινος *γεωμερικῆς ἰδιότητος* τοῦ Σύμπαντος, καὶ δὴ *ἐκ τῆς αμπυλότητος αὐτοῦ*. Ἤχθη ἑπομένως οὗτος νὰ εχθῇ ὅτι τὸ ***Σύμπαν εἶναι κλειστόν***.

Καθίσταται ἀνωφελὲς νὰ καταπονῶμεν τὴν μετέραν διάνοιαν, ἀναζητοῦντες τὴν πιθανὴν ιανομὴν τῆς ὕλης εἰς τὰ ὅρια τοῦ Σύμπαντος, αθόσον πᾶν τοιοῦτον ὅριον αἴρεται ἐν τῇ θεωίᾳ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη συμβιβάζεται τελείως πρὸς ὸ γεγονὸς καθ' ὃ οἱ ἀστέρες φαίνονται εἰς ἡμᾶς εκτημένοι ταχύτητας σχετικῶς μικρὰς καὶ ὅτι διανομὴ τοῦ ἀστρικοῦ συγκροτήματος δύναται ὰ παραβληθῇ πρὸς διανομὴν ἀνάλογον ἐκείνης, ν ἐδέχθη ὁ Boltzmann εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἀείων (βλ. ἀέρια: κινητικὴ θεωρία).

Ἀλλ' ἐὰν τὸ Σύμπαν εἶναι πανταχοῦ καμπύλον, ὰν τὸ φῶς πρέπῃ νὰ διαδίδηται λ. χ. κατὰ τὴν κτασιν μιᾶς καμπύλης ἐπιφανείας (οἷον σφαιριῆς), αἱ ἀκτῖνες τῶν ἀστέρων δύνανται αἰωνίως ὰ ἐκτελῶσι τὸν γῦρον τοῦ καθωρισμένου τούτου ύμπαντος, τοῦ οὐχὶ ὅμως ἀπείρου.

Τοιαύτη εἶναι, κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικόητος, ἡ εἰκὼν τοῦ φυσικοῦ Σύμπαντος. Ἡ διάοια τοῦ Ἀϊνστάϊν ἐπεδίωξεν ἀληθῶς νὰ διαφωίσῃ τὰ σκολιώτερα τῶν προβλημάτων, ὅσα ἀπηχόλησάν ποτε τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ. Ἐξεθέσαιεν ἀνωτέρω ἐν περιλήψει τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς εωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν—παραλείποντες τὰς μαθηιατικὰς αὐτῶν ἀποδείξεις—ὡς καὶ τὰ πορίσματα ὶς ἃ ἄγει ἡ θεωρία. Ἐξ αὐτῶν καταφαίνεται ὶι ἡ ἀνατροπὴ τῶν θεμελιωδῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ρείδεται μέχρι τοῦδε ἡ Μηχανικὴ καὶ ἡ Φυσική, ἶναι τοσούτῳ βαθεῖα καὶ ἐκτεταμένη, ὥστε δὲν ὑρίσκομεν ἄλλην ἀνάλογον πρὸς αὐτὴν ἐν τῇ στορίᾳ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, τῶν ἀσχολουιένων περὶ τὴν παρατήρησιν τῶν φαινομένων ῆς φύσεως. Αὕτη ἄγει εἰς ὅλως νέαν εἰκόνα τοῦ όσμου. Πράγματι ἐν τῇ νέᾳ θεωρίᾳ ἐκμηδενίονται τὰ ἀξιώματα, ἅτινα ἐθεωροῦμεν ἔκπαλαι ὡς ἀληθείας ἀφ' ἑαυτῶν φανερὰς καὶ ἐξ ὁλοκλήου ἀσφαλεῖς.

Ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἐπελθοῦσα ἄλλοτε εἰς τὸν ιανοούμενον κόσμον ἐκ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἡιοκεντρικοῦ συστήματος (τοῦ Κοπερνίκου) καὶ ῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ παλαιοτέρου γεωκεντριοῦ, εἶναι ἀσήμαντος, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀνατροπὴν τῶν δοξασιῶν ἡμῶν, ἣν ἐπάγεται ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος, ἄγουσα εἰς μίαν ὅλως ιάφορον σύνθεσιν τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας.

Ἀπὸ εἰκοσαετίας ἡ νέα θεωρία συνετέλεσε νὰ γερθῇ εὐρύτατον ἐπιστημονικὸν οἰκοδόμημα ἀρμονίας ἀξιοσημειώτου, ἀπησχόλησε δὲ τὸν ἁπανταχοῦ ἐπιστημονικὸν κόσμον. Ἐδημιουργήθη δι' αὐτὴν κολοσσιαία φιλολογία, ὀγκουμένη ὁσημέραι διὰ συγγραφῶν, κριτικῶν καὶ ἐρευνῶν πειραματικῶν. Ἤχθησαν μάλιστα νὰ ἱδρύσωσι τελευταίως ἐν Γερμανίᾳ ἴδιον *Μουσεῖον Ἀϊνστάϊν*, προωρισμένον νὰ περιλάβῃ πᾶν ὅ,τι ἐγράφη διὰ τὴν θεωρίαν ἢ σχετίζεται πρὸς αὐτήν. Πλὴν τούτου ᾠκοδομήθη παρὰ τὸ Potsdam ἓν ὅλως νεωτεριστικὸν *ἀστροφυσικὸν ἐργαστήριον* (βλ. κατωτέρω Ἀϊνστάϊν ἵδρυμα), προωρισμένον νὰ ἐξακριβώσῃ διὰ πειραματικῆς ὁδοῦ τὰ πορίσματα τῆς πολυκρότου θεωρίας. Τὸ πεδίον, ὅπερ περιβάλλει ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος, αὐξάνεται ἀπαύστως καὶ δὲν ὑπάρχει κεφάλαιον τῆς καθόλου Φυσικῆς καὶ ἄλλων τι κλάδων ἐπιστημῶν, μὴ ὑφιστάμενον τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς. Αἱ διὰ τῆς παραδόσεως λοιπὸν καθιερωθεῖσαι γνώσεις ἡμῶν ἀνατρέπονται καὶ ἤδη ἐπιβάλλεται ἀναποδράστως ἡ ἀναθεώρησις ὅλου τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὑλικοῦ, ὅλων τῶν κατακτήσεων, ὅσας συνεσώρευσεν ἡ ἐργασία τόσων αἰώνων.

Εἶναι ἑπόμενον ὅτι θεωρία τοσοῦτον ἀνατρεπτικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀμέσως ἀσπαστὴ ἐφ' ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων. Μεταξὺ τῶν Φυσικῶν, τῶν Ἀστρονόμων καὶ τῶν Μαθηματικῶν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ ἁρμοδιώτεροι κριταὶ αὐτῆς, ὑπάρχουσι καὶ ἀντιφρονοῦντες, καὶ ἡ ἀσυμφωνία στρέφεται κυρίως περὶ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς θεωρητικῆς ἀκριβείας τοῦ συστήματος Ἀϊνστάϊν καὶ τῆς φυσικῆς ὑποστάσεως, ἤτοι τῆς πραγματικότητος τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ. Πολλοὶ θεωροῦσι τὴν θεωρίαν ὡς ἀναμφισβήτητον κατάκτησιν τῆς ἐπιστήμης, ὡς ὁ Weyl, ὁ Freundlich, ὁ Langevin, Minkowski, Eddington κλ., ἕτεροι δὲ ἐτέθησαν ἀντίθετοι, ὡς ὁ Max-Abraham καὶ ὁ Lorentz, καὶ ἄλλοι ἐδέχθησαν ταύτην μετὰ σκεπτικισμοῦ καὶ ἐπιφυλάξεως. Ἐν τούτοις πάντες ἀναγνωρίζουσι τὴν ἁρμονικὴν ἀλληλουχίαν, τὴν λογικὴν ἀρτιότητα καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν σύνθεσιν τῆς θεωρίας, ὡς καὶ τὴν σπουδαίαν σημασίαν τῶν συνεπειῶν αὐτῆς.

Μία τῶν σοβαρωτέρων διασκοπήσεων τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος ἐγένετο τῷ 1922 ἐν Παρισίοις, ὁπότε ὁ Ἀϊνστάϊν, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Γάλλων σοφῶν, ὑπεστήριξεν ὁ ἴδιος τὰς ἀπόψεις αὐτοῦ ἀπαντῶν εἰς τὰς προβληθείσας ἀντιρρήσεις. Ἡ πρὸς τὸν μαθηματικὸν Παινλεβὲ (Painlevé) ἰδίᾳ συζήτησις ὑπῆρξε λίαν ἐνδιαφέρουσα, καθ' ἣν ὁ Ἀϊνστάϊν ἠμύνθη κρατερῶς ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος.

Κατὰ τοὺς ἀντιπάλους, τὰ πορίσματα τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι καὶ ἐκ τῆς κλασσικῆς Μηχανικῆς, ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν αἰθέρος ἀκινήτου. Εἴδομεν ὅμως ὅτι ἡ ὕπαρξις τοιούτου αἰθέρος δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ πείραμα τῶν Μάκελσον καὶ Μόρλεϋ, ἐνῷ ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν συμβιβάζει πάσας τὰς ἀντιφάσεις, ἄγουσα εἰς γενίκευσιν, ἐν ᾗ περιλαμβάνεται τὸ σύνολον τῶν νόμων τῆς Φυσικῆς καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς βαρύτητος. Τοῦτο πράγματι οὐδεμία ἄλλη τῶν φυσικῶν θεωριῶν ἐπέτυχε μέχρι τοῦδε.

Αἱ πλεῖσται τῶν ἀντιρρήσεων πηγάζουσιν ἀληθῶς ἐκ τῆς συντηρητικότητος τῶν κρινόντων, ἐκ τῆς προσηλώσεως εἰς τὰς παραδεδεγμένας ἀρχάς. Ἀναμφιβόλως εἶναι τοῦτο μία φυσικὴ ῥοπὴ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ παρετηρήθη πάντοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀναμορφώσεων. Οὕτω τὸ κοσμικὸν σύστημα τοῦ Κοπερνίκου, ἡ θεωρία τῶν κυμάνσεων τοῦ Huygens κλπ. δὲν ἐπεκράτησαν ἀμέσως. Ὑπῆρξαν καὶ δι' αὐτὰς οἱ ἀντιφρονοῦντες, οἱ διστακτικοί, μέχρις ὅτου ἐπεβλήθησαν αὗται εἰς τὴν ἐπιστήμην διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐρεύνης. Θ' ἀπαιτηθῶσιν ἴσως ὀλίγαι δεκαετηρίδες ὅπως καὶ ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ῥιζωθῇ καὶ γίνῃ ἀσπαστή, θεωρουμένη βραδύτερον ὡς αὐτονόητος, ὅπως θεωρεῖται σήμερον ἡ περιφορὰ τῆς Γῆς περὶ τὸν Ἥλιον—δι' ἣν οὐδεὶς ἀμφιβάλλει.

Ἐκεῖνο ὅπερ δυσχεραίνει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐξοικείωσιν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀϊνστάϊν, εἶναι ἡ ἀπόρριψις τοῦ *ἀπολύτου χρόνου*, τῆς ἐννοίας εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια εἶναι ἀπὸ μακροῦ προσκεκολλημένη. Ἀκόμη ὅμως πλειότερον φαίνονται παράδοξοι αἱ σοβαραὶ συνέπειαι, εἰς ἃς ἄγει ἡ παραδοχὴ τῆς *σχετικότητος*, πανταχοῦ ὑπεισαγομένης. Αἱ συνέπειαι ἐν τούτοις αὗται εἶναι λογικὰ συμπεράσματα, ἀναποδράστως ἐπιβαλλόμενα εἰς τὸν ἀποδεχόμενον τὰς βάσεις τῆς θεωρίας. Ἀλλ' ὅταν βαθμηδὸν ἐξοικειωθῶμεν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς σχετικότητος — καὶ δὴ ὅταν τὰς ἀντιληφθῶμεν ὡς αὐστηρὰ πορίσματα τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ—, παρατηροῦμεν ὅτι μᾶς ἄγει αὕτη εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἀλληλουχίαν τῶν μερῶν τῆς Φυσικῆς, τῶν ὁποίων τοὺς νόμους συναρμολογεῖ ἐξαιρέτως, καὶ ἀναγνωρίζομεν ἐν τέλει τὸ πρόσφορον καὶ τὴν γονιμότητα τῆς νέας θεωρίας. Ἐν τῇ Φυσικῇ δὲ ἐπιστήμῃ αἱ θεωρίαι εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον παραδεκταί, ὅσῳ πληρέστερον συμβιβάζονται πρὸς τὰ πειραματικὰ φαινόμενα καὶ ἄγουσιν ἅμα εἰς πρόγνωσιν ἄλλων, ἅτινα ἀκολούθως καὶ διὰ τοῦ πειράματος ἐξακριβοῦνται (H. Poincarré).

Τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐμφανίζει ἐξαιρέτως ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος. Μάλιστα λόγῳ τῆς γενικότητος αὐτῆς θίγει εἰς αὐτὰς τὰς βάσεις αὐτῶν οὐ μόνον τὴν Μηχανικὴν καὶ τὴν Φυσικήν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Χημείαν, τέλος δὲ ἐπεκτείνεται ἀναγκαίως καὶ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν. Πλεονέκτημα πρὸς τούτοις τῆς θεωρίας λογίζεται ὅτι δὲν εἰσάγει νέας αὐθαιρέτους ὑποθέσεις. Τοὐναντίον ἀπορρίπτει καθιερωμένας τοιαύτας, ὡς λ. χ. τὴν ὑπόθεσιν τοῦ αἰθέρος, ἥτις ὅμως οὔτε ὠφέλιμος οὔτε ἀναγκαία ἀποβαίνει διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Φυσικῆς.

Οὕτω παρατηρεῖ ὁ Freundlich ὅτι ἡ νέα θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν περὶ βαρύτητος δὲν θεμελιοῦται, ὅπως ἡ μηχανικὴ τοῦ Νεύτωνος, ἐφ' ἑνὸς νόμου τῆς *ὑποθετικῆς δυνάμεως τῆς ἕλξεως* (παγκοσμίας), ἀλλ' ἐφ' ἑνὸς στοιχειώδους νόμου τῆς κινήσεως τῶν σωμάτων ἐν τῷ πεδίῳ τῆς βαρύτητος. Διὰ τοῦτο αὕτη ἐξηγεῖ εὐχερῶς καὶ τὰ ἠλεκτρομαγνητικὰ φαινόμενα, τὴν κίνησιν τῶν ἠλεκτρονίων κλ., ἅτινα δὲν ἐξηγοῦνται εἰς τὸ σύστημα Γαλιλαίου. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν δὲν ἐπιζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν φύσιν τῆς βαρύτητος, οὔτε νὰ δώσῃ τὴν μηχανικὴν ἔκφρασιν τῆς ἕλξεως δύο μαζῶν (νόμος τοῦ Νεύτωνος). Μᾶς ἄγει ὅμως διὰ καθαροῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ εἰς τύπους πληρεστέρους τῶν τῆς μηχανικῆς τοῦ Νεύτωνος.

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι περιέκλεισε πάντας τοὺς γνωστοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης, δώσασα μίαν ὅλως φυσικὴν καὶ γενικωτάτην διατύπωσιν αὐτῶν. Συνήνωσεν, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς μέχρι τοῦδε ἀσυνδέτους κλάδους τῆς Φυσικῆς εἰς ἕνα κοινὸν κορμόν. Ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν *ἑνοποίησιν* εἶναι ἀληθῶς ἓν φιλοσοφικὸν ἰδανικόν, ἀλλ' ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἰδίως ἀπόψεως ἔχει ἀνεκτίμητον ἀξίαν.

Ἀλλ' ἴσως ἐγερθῇ τὸ ἐρώτημα: Ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν δίδει ἄλλην μορφὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς Μηχανικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς; Εἶναι ἆρά γε τοῦτο δυνατόν, ἀφοῦ οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἀναλλοίωτοι; Δέον νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων πορίζόμεθα ὡρισμένας σειρὰς ἀριθμῶν (τιμάς), αἵτινες δεικνύουσι τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν τῶν φυσικῶν μεγεθῶν. Οἱ ἐπιστήμονες διεμόρφωσαν ἐκ τούτων μαθηματικοὺς *τύπους*, συμφωνοῦντας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πρὸς τὰ πειραματικὰ ἐξαγόμενα. Οἱ τύποι οὗτοι ἐκφράζουσι τοὺς *φυσικοὺς νόμους*. Ἀλλὰ διὰ πάσας τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν ὑπάρχει ὅριον ἀκριβείας, ὅπερ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερβῶμεν. Δυνάμεθα οὐχ ἧττον σὺν τῷ χρόνῳ, διὰ τελειοποιήσεως τῶν μέσων τῆς μετρήσεως, νὰ ἐπιτύχωμεν ἀκριβεστέρους ἀριθμούς, οἵτινες νὰ συμβιβάζωνται πρὸς ἄλλους μαθηματικοὺς τύπους, πληρεστέρους τῶν παραδεδεγμένων καὶ ἑπομένως προτιμοτέρους. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συνθέσωμεν πλειοτέρους τύπους, διαφόρους ἀλλήλων, πρὸς ἔκφρασιν τῶν αὐτῶν φυσικῶν νόμων.

Ὁ Ἀϊνστάϊν διὰ θεωρητικῆς ὁδοῦ εὗρε τύπους γενικωτέρους, οἵτινες προσαρμόζονται πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῆς παρατηρήσεως, οὐ μόνον διὰ μικρὰς σχετικῶς ταχύτητας, δι' ἃς προσαρμόζονται καὶ οἱ τύποι τοῦ Νεύτωνος, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγίστας ταχύτητας—δι' ἃς ἐκεῖνοι δὲν ἀληθεύουσιν. Ἑπομένως τὸ σύστημα τοῦ Ἀϊνστάϊν εἶναι γενικώτερον καὶ ἀκριβέστερον, τὸ δὲ τοῦ Νεύτωνος καθίσταται μερικὴ περίπτωσις τοῦ πρώτου. Οἱ νόμοι λοιπὸν τῆς Φύσεως μένουσιν ἀμετάβλητοι. Ἡ διατύπωσις ὅμως αὐτῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ δύναται νὰ μεταβάλληται. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Ἀϊνστάϊν.

Σημασία τῆς θεωρίας ὡς πρὸς τὴν Φιλοσοφίαν.—Εἶναι ἑπόμενον ὅτι ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος προὐκάλεσε ζωηρῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλοσοφικῶν κύκλων. Αὕτη ἔτυχεν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς ὑπὸ πολλῶν φιλοσόφων, ὑπό τινων ὅμως ἐπολεμήθη ἐντόνως, ὑπὸ ἄλλων δὲ αἱ συνέπειαι τῆς θεωρίας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, δὲν ἔτυχον ἀποδοχῆς (H. Bergson, L. Brunschvieg). Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μεταξὺ φυσικῶν καὶ φιλοσόφων ὑπάρχει συνήθως διαφορὰ ἀπόψεων εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν θεμάτων, ἀφορώντων τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν, καθόσον οἱ φυσικοί, ἐθιζόμενοι εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐποπτείαν τῶν φαινομένων, δὲν ἀκολουθοῦσι συνήθως τὰς μεταφυσικὰς μεθόδους ἐν τῇ διαμορφώσει τῶν φυσικῶν ὅρων καὶ ἀρχῶν ἢ ἐν τῇ συνθέσει τῶν φυσικῶν θεωριῶν. Οὕτω ἡ θέσις τοῦ ζητήματος τοῦ χρόνου ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ Ἀϊνστάϊν εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς θέσεως ἑνὸς φιλοσόφου, ὡς λ. χ. τοῦ Κάντ. Δὲν εἶναι μάλιστα κατ' ἀκρίβειαν ἡ αὐτὴ ἔννοια, ἣν ἀμφότεροι ὑποδηλοῦσι διὰ τῆς λέξεως *χρόνος*. Οὕτως ὁ Κὰντ χαρακτηρίζει τὸν Εὐκλείδειον χῶρον καὶ τὸν ἀπόλυτον χρόνον, ὄχι ὡς δεδομένα ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς μορφὰς *ἐκ τῶν προτέρων (a priori)* τοῦ αἰσθητικοῦ.

Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ χρόνου ἐν τῇ φυσικῇ καθορίζεται σαφῶς ὡς ἔννοια ἐξ ἀντικειμένου, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν κεκτημένην ὑποκειμενικὴν ἐμπειρίαν (*Einstein,* Space Time 1926). Ὁ φυσικὸς θεωρεῖ ὡς *χρόνον*, καθ' ὃν ἐπιτελεῖται φαινόμενόν τι, τὸν ἀριθμὸν τῶν περιοδικῶν αὐτομάτων κινήσεων, ἃς ἐκτελεῖ ὡρισμένη συσκευὴ (χρονόμετρον, ὡρολόγιον), ὁρίζων ὡς ἀρχὴν τῆς μετρήσεως μίαν οἱανδήποτε τῶν κινήσεων αὐθαιρέτως λαμβανομένην. Ὁ χρόνος λοιπὸν *(κοινὸς ἢ πειραματικός)* εἶναι μέγεθος ὑποκείμενον εἰς μέτρησιν, ὁριζόμενον ἐν συνδυασμῷ πρὸς διαδοχικὰ φυσικὰ φαινόμενα ἢ μηχανικὰς διατάξεις. Ἐν τῇ Φυσικῇ θεωροῦμεν ὅτι ὁ χρόνος γεννᾶται ἀπὸ τῆς στιγμῆς, ἀφ' ἧς μετρεῖται. Ἡ Φυσικὴ δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ποιότητα τοῦ χρόνου, οὐδ' ἐρευνᾷ τὴν φύσιν αὐτοῦ—ὅπερ δύναται ν' ἀπασχολῇ τὴν Φιλοσοφίαν. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος χρονικοῦ τινος διαστήματος συμπίπτουν πρὸς δύο φυσικὰ φαινόμενα, παραγόμενα ταυτοχρόνως μὲ τὰς παρατηρηθείσας θέσεις τῶν δεικτῶν τοῦ ὡρολογίου ὑπὸ παρατηρητοῦ εὑρισκομένου ἀμέσως ἐγγὺς πρὸς τοῦτο.

Ὁ Ἀϊνστάϊν δὲν ἔδωσε φιλοσοφικὸν ὁρισμὸν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διεσαφήνισε τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, *ὡς μεγέθους ἐν τῇ Φυσικῇ*, καὶ ἀπήλλαξε τὴν ἔννοιαν ταύτην προκαταλήψεων καὶ συγχύσεως, ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῇ πειραματικῇ ἐπιστήμῃ. Ἀποτελεῖ τοῦτο σπουδαιοτάτην συμβολήν, διότι οὕτω διαφωτίζεται ἡ ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας ἐρευνωμένη ἔννοια τοῦ χρόνου, ἐφ' ὅσον καθορίζεται ἤδη σαφῶς ἡ ἀντίληψις τοῦ χρόνου ὡς φυσικοῦ μεγέθους. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν ἀποβαίνει καρποφόρος εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, ἀφοῦ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης καθίστανται ἀναγκαίως αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ καὶ αἱ ὑποθέσεις τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν. Δέον προσέτι νὰ ὑποδείξωμεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ *σχετικότητος ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ* καὶ *ἐπιστημονικῆς σχετικότητος*. Ἡ πρώτη ἐνέχει ἀντίληψιν καθαρῶς ὑποκειμενικήν, ἡ δὲ δευτέρα ἐκφράζει σχέσιν μεταξὺ γεγονότων ἐξ ἀντικειμένου, οἷα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν σχετικότητα τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου κλ., ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθησαν.

Digitized by Google

Ἐδείξαμεν ἤδη ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν δέχεται τὸν *φυσικὸν* ἢ *πειραματικὸν* χρόνον. Κατὰ τὸν φιλόσοφον H. Bergson, δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν θεωρίαν εἰς τὸν *ψυχολογικὸν* χρόνον καὶ πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἄποψιν τῆς Φυσικῆς, ἤτοι τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν ἄποψιν τῆς Ψυχολογίας ἢ τῆς Φιλοσοφίας, ἥτις ἐπεκτείνεται εἰς *Μεταφυσικὴν (H. Bergson*, Durée et Simultaneité).

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ. Ὅπως πᾶσα ἐπιστημονικὴ θεωρία, οὕτω καὶ ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν θὰ ὑποστῇ τὸν ἀπαρέγκλιτον νόμον τῆς ἐξελίξεως μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Λόγῳ τῆς βαθυτάτης ἀνατροπῆς, ἣν ἐπήγαγεν εἰς τὰς ἐρριζωμένας ἀντιλήψεις ἡμῶν περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου καὶ λόγῳ τῆς γενικότητος αὐτῆς, θιγούσης τοσούτους κλάδους ἐπιστημῶν, ἠγέρθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι εὐρυτάτη κίνησις περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς θεωρίας κατὰ ποικίλας κατευθύνσεις. Ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἔρευνα ἄγει ἀναγκαίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἢ τὴν συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας—ὡς τοῦτο ἐγένετο καὶ διὰ πάσας τὰς προηγηθείσας κοσμικὰς καὶ φυσικὰς θεωρίας.

Ἡ θεωρία τοῦ Ἀϊνστάϊν, καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη, εἶναι ἔργον ἐπιστημονικῶς ἄρτιον καὶ ἐξαιρέτου ἁρμονικῆς ἑνότητος, στηρίζεται δὲ κυρίως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρεῖται ἀκριβὴς καὶ ἀληθής, ἐφ' ὅσον ἡ ἀλληλουχία τῶν σκέψεων τῆς Μαθηματικῆς εἶναι ὀρθὴ καὶ ἀκριβής. Διὰ τοῦτο ἀπὸ ἀπόψεως μαθηματικῆς ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ἀποτελεῖ λογικὸν κατασκεύασμα, ἔχον ἀναμφισβήτητον ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἡ ἀξία δ' αὕτη δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν νεωτέρων παρατηρήσεων, οὔτε ἐκ τῆς ἐπικρίσεως τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ὑποθέσεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν λ. χ. διὰ τὸ μαθηματικὸν μέρος τῆς ἠλεκτρομαγνητικῆς θεωρίας τοῦ φωτὸς τοῦ Μάξουελ, τοῦ ὁποίου αἱ ἐξισώσεις εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀσφαλεῖς, ἀσχέτως πρὸς τὰς ὑποθέσεις, ὀρθὰς ἢ μή, αἵτινες ἤγαγον εἰς αὐτάς. Οὕτω τὸ μαθηματικὸν μέρος τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος θὰ παραμείνῃ πάντοτε ἀληθές, ὡς ἀσφαλὲς δημιούργημα τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ἀλλὰ τὰ φαινόμενα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀναχωρεῖ ἡ ἐν λόγῳ θεωρία, καὶ ἐκεῖνα, εἰς ἃ καταλήγει, δύνανται νὰ ἔχουν καὶ ἄλλην ἐξήγησιν. Τοῦτο εἶναι πιθανόν. Ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ὅμως καταστάσει τῆς ἐπιστήμης δεχόμεθα ὅτι αὕτη δίδει τὴν ἁπλουστέραν καὶ ἁρμονικωτέραν ἑρμηνείαν τῶν φαινομένων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν αὐτῆς ἢ καὶ τὴν εὕρεσιν ἑτέρας *φυσικῆς θεωρίας* πληρεστέρας.

Ἐπὶ διακόσια καὶ πλέον ἔτη ἡ ἐπιστήμη ἐπίστευεν ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Νεύτωνος ἦτο τέλειον καὶ θὰ ἔμενε διαρκῶς ἀσάλευτον. Ἐν τούτοις τοῦτο ἀνετράπη εἰς τὰς βάσεις καὶ συνεπληρώθη διὰ τῆς νέας θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν. Θὰ ὑποστῇ ὅμως καὶ αὕτη τὴν βαθμιαίαν τροποποίησιν ἢ γενίκευσιν, ἀκολουθοῦσα τὸν μοιραῖον νόμον τῆς ἐξελίξεως παντὸς κατασκευάσματος τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας.

Ἐκ τῶν συγχρόνων δύο διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ὁ Weyl καὶ ὁ Eddington ἐπεχείρησαν νὰ συμπληρώσωσι καὶ γενικεύσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος. Ὁ Weyl ἐγκαταλείπει τὸ αὐθαίρετον αἴτημα τῆς *ὁλοκληρωσιμότητος τοῦ μήκους*. Μέχρι τοῦδε ἦτο παραδεκτὸν ὅτι μῆκός τι, ἀφοῦ διαγράψῃ κλειστόν τινα κύκλον ἐν τῷ χρονο-χώρῳ, ἐπανευρίσκεται *τὸ αὐτὸ* πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπῆρχε πρὸ τῆς μετακινήσεως. Ὁ Weyl, ἀπορρίπτων τὸ αἴτημα τοῦτο, δημιουργεῖ μίαν Γεωμετρίαν γενικωτέραν τῆς τοῦ Ἀϊνστάϊν-Riemann καὶ οὕτω ἀνάγει ἐν τέλει τὸν ἠλεκτρομαγνητισμὸν εἰς τὴν παγκοσμίαν ἕλξιν, ὅπερ δὲν ἔπραξεν ὁ Ἀϊνστάϊν. Ὁ δὲ Eddington γενικεύει ἔτι μᾶλλον τὸ σύστημα τοῦ Weyl, ἀπορρίπτων αὐθαίρετον ὑπόθεσιν, ὑπάρχουσαν ἐν τῷ τελευταίῳ. Ἀμφότεροι ἐν τούτοις ἀσπάζονται τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, ἀφ' ἧς ἀφορμῶνται.

Ἀλλ' αἱ διερευνήσεις αὗται ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ ἐρώτημα: Μήπως ἆρά γε ὑπάρχει τι ἐπὶ πλέον, ὅπερ παρακωλύει ἡμᾶς νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἐνεστῶσαν σύνθεσιν τῆς Φυσικῆς; Καὶ εἰδικώτερον μάλιστα: Τί συντελεῖ ὥστε νὰ μένωσιν ἄνευ ἀποτελέσματος πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε προσπάθειαι, αἱ καταβληθεῖσαι ὅπως συνάψωμεν *τὸ ἄτομον τῆς ἐνεργείας* (Quantum) ἤτοι *τὴν ἀπειροελαχίστην ἀδιαίρετον ποσότητα ἐνεργείας*, εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σύμπαντος; Ὑπάρχει ἴσως εἰς τὴν βάσιν τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ὑπολογισμῶν ἡμῶν ἀξίωμά τι, ὅπερ δέον ν' ἀπορρίψωμεν, ἤτοι τὸ ἀξίωμα τῆς *συνεχείας*;

Συνοψίζοντες τὰ ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ἔφθασεν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν αὐτῆς διαμόρφωσιν, διελθοῦσα διαδοχικῶς τὰ ἑξῆς στάδια (κατὰ τὸν Langevin): α) *ἐγκατάλειψις τοῦ ἀπολύτου χρόνου*, β) *ἐγκατάλειψις τοῦ Εὐκλειδείου Σύμπαντος*, γ) *ἐγκατάλειψις τοῦ ἀπείρου Σύμπαντος*, δ) *ἐγκατάλειψις τῆς ὁλοκληρωσιμότητος τοῦ μήκους*, ε) *ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία τοῦ Weyl*, στ) *ἠλεκτρομαγνητικὴ θεωρία τοῦ Eddington*.

Ἀναμφιβόλως τὸ μέλλον θὰ σημειώσῃ καὶ ἄλλα περαιτέρω στάδια τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος. Ἐν τούτοις τὴν ἀπόδειξιν τῆς βασιμότητος αὐτῆς, ὡς *θεωρίας φυσικῆς*, θέλει δώσει μόνον ἡ πλήρης πειραματικὴ ἐπαλήθευσις τῶν συνεπειῶν τῆς θεωρίας.

Ὅ,τι δήποτε ὅμως καὶ ἂν ἐπιφυλάσσῃ τὸ μέλλον, τὸ ἔργον τοῦ Ἀϊνστάϊν, θεωρούμενον καθ' ἑαυτό, θέλει παραμείνῃ ὡς ἓν τῶν θαυμασιωτέρων κατασκευασμάτων τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *A. Einstein*, Die Grundlage der allgemeinen Relativitätstheorie, 1916.—*A. Einstein*, Über diespezielle und die allgemeine Relativitätstheorie, 14 Auf. 1922.—*A. Einstein*, Ather und Relativitätstheorie, 1920.—*E. Freundlich*, Die Grundlagen der Einsteinschen Gravitationtheorie, 1920. — *D. Gawronsky*, Die Relativitätstheorie Einsteins in Lichte der Philosophie, 1924.—*M. Born*, Die Relativitätstheorie Einsteins und ihre physikalischen Grundlagen, 1922.—*M. Laue*, Die Relativitätstheorie, 1921. — *H. Weyl*, Raum, Zeit, Materie 1923. — *L. Favre*, Les théorie d'Einstein, 1921. — *H. Lorentz*, Einstein und Minkowski, 1922. — *C. Nordmann*, Les théories du physicien Einstein, 1921.—*H. Weyl*, Was ist Materie, 1924.—*J. Winternitz*, Relativitätstheorie und Erkenntnislehre, 1923.—*H. Bergson*, Durée et Simultanéité, 1924. — *A. Metz*, Relativité et Relativisme, (Revue Phil. 1926). — *Dor. Wrinch*, Relativity (Congrès des Soc. Philos. 1921). — *W. Bloch*, Einführung in die Relativitätstheorie, 1920. — *A. S. Eddington*, Space-Time und Gravitation, 1921.—*A. S. Eddington*, Mathematical Theory of Relativity, 1924. — *A. Einstein*, Space-Time, (Encycl. Brit. 1926).

Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

— **Ἀϊνστάϊν** *ἵδρυμα*, ἢ *δωρεὰ* (Einstein-stiftung). Τὸ ἵδρυμα τοῦτο, οἰκοδομηθὲν ἐν Γερμανίᾳ πλησίον τοῦ Ἀστροφυσικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Potsdam, εἶναι προωρισμένον διὰ πειραματικὰς καὶ ἀστροφυσικὰς ἐρεύνας πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν συνεπειῶν τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος. Ἱδρυθὲν διὰ δωρεῶν τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως, διαφόρων μεγάλων ἐργοστασίων καὶ ἰδιωτῶν, φέρει τὸ ὄνομα *ἵδρυμα ἢ δωρεὰ τοῦ Ἀϊνστάϊν*, πρὸς τιμὴν τοῦ περιωνύμου φυσικοῦ, ὅστις ἐθεμελίωσε τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος. Ἡ οἰκοδόμησις αὐτοῦ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐγκαταστάσεις ἐπερατώθησαν μόλις κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1924. Εἶναι ἑπομένως ἓν τῶν νεωτάτων καὶ τῶν τελειοτάτων συγχρόνων ἀστροφυσικῶν παρατηρητηρίων, τοῦ ὁποίου τὰ σχέδια ἐμελετήθησαν ἐπιμελῶς ὑπὸ ἀστρονόμων καὶ φυσικῶν, καθόσον συνδυάζει τὰ ἀστροφυσικὰ μέσα τῆς παρατηρήσεως πρὸς τὰ ἐφόδια ἑνὸς νεωτεριστικοῦ φυσικοῦ ἐργαστηρίου. Τὰ ὅρια τῶν ἀστροφυσικῶν ἐρευνῶν μέχρι τοῦδε ἦσαν περιωρισμένα. Ἡ ἀστροφυσικὴ ἠσχολεῖτο ἰδίως εἰς τὴν σπουδὴν τῶν φασμάτων τῶν ἀστέρων, ἀναζητοῦσα διὰ τούτων νὰ ἀνεύρῃ τὰ ἁπλᾶ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνίσταται ἡ ὕλη τῶν οὐρανίων σωμάτων. Πλὴν τούτου ἠσχολεῖτο καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ταχύτητος μὲ τὴν ὁποίαν ἀστήρ τις πλησιάζει εἰς τὴν Γῆν ἢ ἀπομακρύνεται αὐτῆς, προσδιορίζουσα τὴν μετατόπισιν, ἣν πάσχουσιν αἱ ῥαβδώσεις τῶν φασμάτων τῶν ἀστέρων, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ῥαβδώσεις γηΐνων πηγῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Doppler.

Ἀλλὰ ἡ μεγάλη ἀνατροπή, ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὴν νεωτέραν Φυσικὴν διὰ τῆς εἰσβολῆς τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ σπουδαιοτάτη θεωρία τοῦ Bohr, ἡ ἀφορῶσα τὰ φαινόμενα τῆς ἀκτινοβολίας, ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀστροφυσικὴν τὴν ἐπίλυσιν δυσχερεστάτων προβλημάτων καὶ τὴν ἀνάγκην ὅπως προσανατολισθῇ αὕτη εἰς ἐρεύνας βαθυτέρας, ἐπιζητοῦσα τὴν συνεργασίαν τοῦ Φυσικοῦ Ἐργαστηρίου.

Ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος ὑποστηρίζει (βλ. εἰς λ. Ἀϊνστάϊν, *πορίσματα τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος*) ὅτι αἱ ῥαβδώσεις ἐν τῷ ἡλιακῷ φάσματι μετατίθενται ἐλαφρῶς (πρὸς τὸ ἐρυθρὸν) ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ῥαβδώσεις τοῦ φάσματος γηΐνης πηγῆς. Ἡ ὁριστικὴ ἑπομένως ἐπίλυσις τοῦ σκολιοῦ τούτου προβλήματος ἀναμένεται ἐκ τῆς Ἀστροφυσικῆς, ἥτις ὀφείλει νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο, τελειοποιοῦσα τὰ μέσα τῆς φασματοσκοπικῆς παρατηρήσεως.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ θεωρία τοῦ Bohr (βλ. λ.) διανοίγει εἰς τὴν Ἀστροφυσικὴν πεδίον ἐρεύνης ἀπιστεύτου εὐρύτητος καὶ γονιμότητος, διότι αὕτη προσέδωκεν εἰς τὰς *ῥαβδώσεις* τῶν φασμάτων πολὺ βαθυτέραν σημασίαν. Ὡς γνωστόν, ἑκάστη φωτεινὴ πηγή, ἐξεταζομένη διὰ τοῦ φασματοσκοπίου, παρέχει ἴδιον φάσμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ φωτεινὰς γραμμὰς *(ῥαβδώσεις)* ἢ ταινίας ὡρισμένας, αἵτινες χαρακτηρίζουν σαφῶς τὰ ὑλικὰ στοιχεῖα, ὅσα ἐνυπάρχουσιν εἰς τὴν φωτεινὴν πηγήν. Αἱ φωτειναὶ ὅμως ῥαβδώσεις ἐν τῷ φάσματι δὲν προδίδουν μόνον τὴν χημικὴν σύστασιν τῶν διαφόρων ἀτμῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκπέμπεται τὸ φῶς. Προϋποθέτουν αὗται ὡρισμένας φυσικὰς συνθήκας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πίεσιν καὶ τὴν θερμοκρασίαν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ ἐν διαπύρῳ καταστάσει οὐσία ἀκτινοβολεῖ.

Δι' ἕκαστον λοιπὸν στοιχεῖον ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ εἶδος τῶν παρατηρουμένων ῥαβδώσεων ἐν τῷ φάσματι αὐτοῦ ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ εἶναι ἑκάστοτε διάφοροι διὰ τὴν αὐτὴν ὕλην. Ἀντιστρόφως ἀφ' ἑτέρου, παρατηροῦντες τὸ φάσμα πηγῆς τινός, δυνάμεθα ὁδηγούμενοι ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐντάσεως τῶν ῥαβδώσεων, νὰ συμπεράνωμεν ποῖοι φυσικοὶ ὅροι πιέσεως καὶ θερμοκρασίας ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν ἐκπέμπουσαν φωτεινὴν πηγήν, λ. χ. τὸν Ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ μεγίστη σημασία τῶν ἀστροφυσικῶν ἐρευνῶν κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Ἡ θεωρία τοῦ Bohr ἤρξατο ἀπὸ βραχέος χρόνου ἐφαρμοζομένη εἰς τὰ προβλήματα τῆς Ἀστροφυσικῆς καὶ ἔδωκε μέχρι τοῦδε κάλλιστα ἀποτελέσματα. Αἱ νέαι ἐπιστημονικαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ ἱδρύματος Ἀϊνστάϊν ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀνωτέρω σοβαρῶν καὶ ἄλλων ἔτι σχετικῶν προβλημάτων.

Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ νέου Ἰνστιτούτου εἶναι νὰ συνενώσῃ τὸ ἀστρονομικὸν πρὸς τὸ Φυσικὸν ἐργαστήριον, ἤτοι νὰ περιλάβῃ ἐν ταὐτῷ ἓν τηλεσκόπιον μεγάλης ἑστιακῆς ἀποστάσεως καὶ μεγάλης φωτεινότητος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἓν νεωτεριστικὸν ἐργαστήριον Φυσικῆς. Τὸ ἐργαστήριον τοῦτο ἐμελετήθη οὕτως, ὥστε νὰ περικλείῃ τὰς ἀπαραιτήτους ἐγκαταστάσεις, τὰς παρεχούσας διαφόρους ἐπιγείους φωτεινὰς πηγάς, ὧν τὰ φάσματα δύνανται νὰ συγκρίνωνται πρὸς τὰ τῶν κοσμικῶν πηγῶν, δηλ. τοῦ Ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων, τῇ παρεμβάσει τοῦ τηλεσκοπίου.

Τοιοῦτον Ἀστροφυσικὸν Ἰνστιτοῦτον εἶχεν ἤδη ἱδρυθῆ ἐν Ἀμερικῇ εἰς τὸ ὀνομαστὸν ἀστεροσκοπεῖον (Solar observatory) τοῦ ὄρους Wilson (ἐν Καλιφορνίᾳ), ὅπερ εἶναι ἓν τῶν τελειοτέρων καὶ μεγαλυτέρων συγχρόνων ἀστεροσκοπείων. Αἱ ἄχρι τοῦδε ὅμως γενόμεναι ἐν αὐτῷ προσπάθειαι πρὸς λύσιν τῶν ἀνωτέρω σκολιῶν προβλημάτων δὲν ἔδωκαν ὁριστικὰ ἀποτελέσματα, κατέδειξαν δὲ συγχρόνως τὰς πρὸς τοῦτο ἐπιπροσθούσας μεγάλας δυσχερείας.

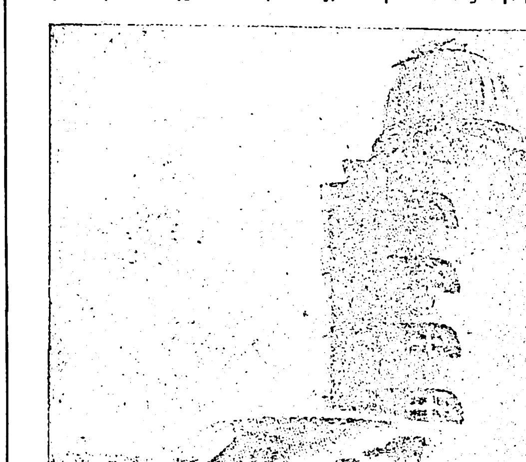

Τὸ νέον Ἀστροφυσικὸν Ἐργαστήριον, ἢ ἵδρυμα Ἀϊνστάϊν, παρὰ το Potsdam.

Τούτου ἕνεκεν τὸ νέον γερμανικὸν Ἀστροφυσικὸν Ἰνστιτοῦτον ἐμελετήθη μετ' ἐξαιρέτου ἐπιμελείας, ληφθέντων ὑπ' ὄψιν τῶν πορισμάτων τῆς πείρας, τὸ σχέδιον δὲ αὐτοῦ καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐγκαταστάσεις συνεδυάσθησαν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ προσδοκῶνται τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα, ἐρευνομένων τῶν φασμάτων τῶν κοσμικῶν πηγῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς φυσικὰς ἀπόψεις, τὰς ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Bohr καὶ τῆς θεωρίας τῶν Quanta (βλ. λέξ.).

Λόγῳ τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος, ὅπερ παρουσιάζει τὸ ὅλως ἰδιόρρυθμον καὶ νεωτεριστικὸν τοῦτο ἐργαστήριον, παρέχομεν κατωτέρω σύντομον περιγραφήν, ἐξηγοῦντες τὰς βάσεις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ.

Τὰ κύρια ὄργανα τοῦ νέου Ἰνστιτούτου εἶναι τὰ ἑξῆς: *Τὸ πυργωτὸν τηλεσκόπιον*, οἱ *φασματογράφοι*, ἡ *ἠλεκτρικὴ κάμινος* πρὸς παροχὴν τῶν γηΐνων φωτεινῶν πηγῶν καὶ τὰ *μικροφωτόμετρον*, μεθ' ὅλων

Digitized by Google

τῶν συναφῶν ἠλεκτρικῶν, θερμικῶν καὶ μηχανικῶν ἐγκαταστάσεων.

Α) ΤΟ ΠΥΡΓΩΤΟΝ ΤΗΛΕΣΚΟΠΙΟΝ. Τὸ μέγα τηλεσκόπιον, ὅπερ καλεῖται *πυργωτὸν* (Turmteleskop) εἶναι ὅλως ἰδιόρρυθμον. Δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλον σωλῆνα ἢ κύλινδρον, δυναμενον νὰ στρέφηται περὶ κατακόρυφον καὶ ὁριζόντιον ἅμα ἄξονα, ὅπως τὰ συνήθη ἐν τοῖς ἀστεροσκοπείοις *διοπτρικὰ* τηλεσκόπια *(παραλλακτικά)*. Συνίσταται ἐξ ἑνὸς πύργου ὑψηλοῦ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος, ὅστις περικλείει ἓν μέγα καὶ στερεὸν ἰκρίωμα ἐκ ξύλου (ὕψους 16 μ. περίπου), εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου φέρεται τὸ ὀπτικὸν μέρος τοῦ τηλεσκοπίου, δηλ. ὁ μέγας *ἀντικειμενικὸς φακὸς* καὶ δύο πελώρια *κάτοπτρα*. Ἐκ τούτων τὸ μὲν χρησιμεύει ὡς *οὐρανοστάτης* (πρὸς ἀριστερά), τὸ δὲ ἕτερον ἁπλῶς ὡς *ἀνακλαστικὸν* κάτοπτρον (πρὸς δεξιά), ἵνα διευθύνῃ τὸ φῶς τῶν ἀστέρων, τὸ ἀνακλασθὲν ὑπὸ τοῦ οὐρανοστάτου, πρὸς τὰ κάτω κατακορύφως.

Τὸ τηλεσκόπιον ἔχει μεγάλην ἑστιακὴν ἀπόστασιν, 14 5 μέτρων, ὅπως παρέχῃ ἀρκετὰ μέγα εἴδωλον τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, διαμέτρου περίπου 13 ἑκατοστομέτρων, ἀρκοῦν ὅπως δύναταί τις νὰ ἐρευνᾷ τὰς διαφόρους ζώνας τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου. Ἀφ' ἑτέρου τὸ τηλεσκόπιον παρέχει μεγάλην φωτεινότητα, ὅπως δύνανται νὰ ἐρευνῶνται καὶ τὰ φάσματα τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ὧν τὸ φῶς εἶναι ἀσθενές. Τὸ τηλεσκόπιον τοῦτο χρησιμεύει οὐχὶ πρὸς ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις, ὡς τὰ ἐν τοῖς ἀστεροσκοπείοις παραλλακτικά, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐξέτασιν τῶν φασμάτων τῶν κοσμικῶν πηγῶν. Ἐδόθη δὲ αὐτῷ ἡ ἰδιόρρυθμος αὕτη μορφή, καθόσον πρόκειται, ὡς ἐκ τῆς ὅλης διατάξεως τοῦ τε τηλεσκοπίου καὶ τοῦ συναφοῦς φασματοσκοπικοῦ θαλάμου, νὰ λαμβάνωνται φάσματα ἐκτεταμένα καὶ λίαν φωτεινά, ὥστε νὰ διακρίνωνται αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἀπὸ τῶν ἀστέρων προερχομένων φασμάτων. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν εὐκόλως νὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὰ συνήθη μεγάλα τηλεσκόπια (διοπτρικὰ ἢ ἀνακλαστικὰ) τὰ ἔχοντα φακοὺς ἔτι μεγαλυτέρας ἑστιακῆς ἀποστάσεως, καθόσον ἐκ μηχανικῶν λόγων δὲν δύνανται τὰ ὄργανα ταῦτα νὰ φορτίζωνται δι' ὀγκωδῶν καὶ βαρέων προσθέτων ὀργάνων, τῶν μεγάλων φασματογράφων, δι' ὧν θὰ ἐγίνετο ἡ λῆψις τῶν ἀστρικῶν φασμάτων. Τὰ μεγάλα διοπτρικὰ τηλεσκόπια, ἑστιακῆς ἀποστάσεως 10 μέτρων καὶ πλέον, ἐφοδιάζονται μὲ φωτογραφικοὺς θαλάμους, τῶν ὁποίων ἡ ἑστιακὴ ἀπόστασις ἀνέρχεται μόλις εἰς ὀλίγα δέκατα τοῦ μέτρου καὶ τὸ μῆκος τῶν λαμβανομένων φασμάτων εἶναι σχετικῶς μικρόν, ἐνῶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἰνστιτούτῳ θὰ λαμβάνωνται λίαν ἐκτεταμένα φάσματα τῶν κοσμικῶν πηγῶν διὰ μεγάλων *παγίων φασματογράφων*.

Ἡ διάταξις τοῦ ὀπτικοῦ μέρους τοῦ πυργωτοῦ τηλεσκοπίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἡ κυρίως διόπτρα εἶναι ἀκίνητος, ἐγκλειομένη ἐντὸς τοῦ ὑψηλοῦ κατακορύφου πύργου. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἓν τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ ὀργάνου. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ξυλίνου ἰκριώματος εὑρίσκεται, ἐπὶ μεταλλικοῦ περιβλήματος καταλλήλως στηριζομένου, ὁ μέγας *ἀντικειμενικὸς* φακός, διαμέτρου 60 ἑκατοστομέτρων. Ὑπεράνω τούτου φέρονται ἑκατέρωθεν τὰ δύο μεγάλα κάτοπτρα, ὁ *οὐρανοστάτης* καὶ τὸ ἀπέναντι τούτου *ἀνακλαστικὸν κάτοπτρον*. Ὁ πύργος καλύπτεται ὑπὸ θόλου ἡμισφαιρικοῦ, ὡς τῶν συνήθων ἀστεροσκοπείων, διαμέτρου 4,5 μέτρων, καὶ φέρει ἄνοιγμα 2 μέτρων, δι' οὗ εἰσέρχεται τὸ φῶς τοῦ παρατηρουμένου ἀστέρος. Παρατηρητέον ὅτι τὸ ἰκρίωμα τοῦ τηλεσκοπίου κατεσκευάσθη ἐκ ξύλου καὶ οὐχὶ ἐκ χάλυβος, ὅπως ἀποφεύγωνται κατὰ τὸ δυνατὸν οἱ παλμικοὶ κραδασμοὶ τοῦ συστήματος. Διὰ τῆς ἀνωτέρω διατάξεως τὸ φῶς τῶν ἀστέρων λαμβάνεται εἰς ὕψος 20 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ὅπου ὁ ἀὴρ εἶναι ἠρεμώτερος καὶ καθαρώτερος.

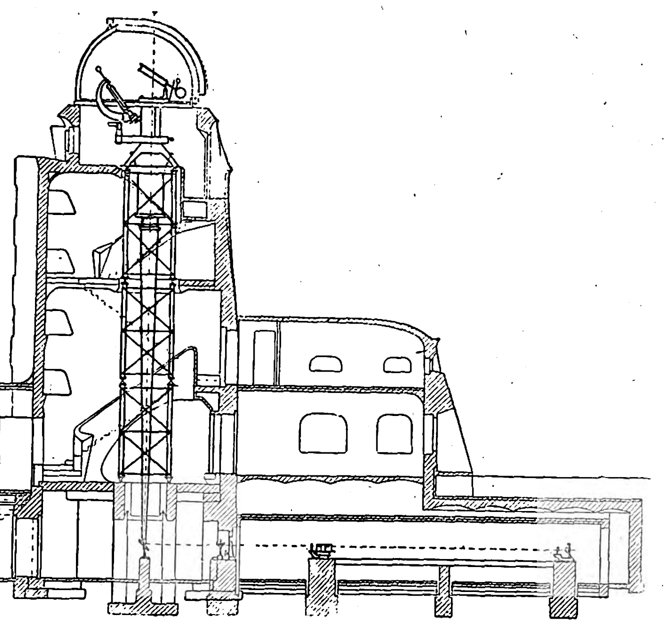

Τὸ πυργωτὸν τηλεσκόπιον τοῦ ἱδρύματος Ἀϊνστάϊν.

(Κατακόρυφος τομὴ τοῦ πύργου, δεικνύουσα τὴν διάταξιν τοῦ τηλεσκοπίου καὶ τοῦ ὑπογείου Φυσικοῦ Ἐργαστηρίου).

Ἐκ τῶν δύο μεγάλων κατόπτρων τὸ ἕν, ὁ *οὐρανοστάτης*, στρέφεται ἰσοταχῶς περὶ ἄξονα παράλληλον πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ κόσμου, δι' ἠλεκτρικοῦ κινητῆρος, καὶ παρακολουθεῖ ἀκριβῶς τὴν περιστροφὴν τοῦ οὐρανοῦ. Φέρει πρὸς τούτοις διάταξιν ἐπιτρέπουσαν τὴν διόρθωσιν τοῦ *ὕψους τοῦ πόλου*. Οὕτω τὸ φῶς τοῦ παρατηρουμένου ἀστέρος, ἀνακλώμενον ἐπὶ τοῦ οὐρανοστάτου, διευθύνεται πάντοτε πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον τοῦ δευτέρου κατόπτρου καὶ ἀπὸ τούτου ἀνακλᾶται σταθερῶς κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, δηλ. κατακορύφως πρὸς τὰ κάτω. Οὕτω ἡ φωτεινὴ δέσμη διερχομένη διὰ τοῦ μεγάλου φακοῦ τῶν 60 ἑκατοστομέτρων διαμέτρου, προσπίπτει ἐπὶ μικροῦ κατόπτρου, στερεουμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ οἰκοδομήματος ὑπὸ γωνίαν 45°. Ἀνακλωμένη πάλιν ἀπὸ τούτου εἰσέρχεται εἰς τὸ Φυσικὸν Ἐργαστήριον, διευθυνομένη ὁριζοντίως, καὶ προσπίπτει ἐπί τινος τοιχώματος, ὅπου σχηματίζεται τὸ εἴδωλον τοῦ ἀστέρος, δηλ. εἰς τὴν ἑστίαν τοῦ μεγάλου φακοῦ. Ὄπισθεν τοῦ τοιχώματος τούτου εἶναι ὁ σκοτεινὸς θάλαμος τοῦ φασματογράφου. Τὸ φῶς τοῦ ἀστέρος, διερχόμενον διά τινος λεπτῆς σχισμῆς τοῦ τοιχώματος, εἰσχωρεῖ εἰς τὸν θάλαμον, προσπίπτει εἰς τὸν ἐν αὐτῷ φασματογράφον καὶ παρέχει τὸ φάσμα τοῦ ἀστέρος. Ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν αὐτὸν φασματογράφον προσπίπτει τὸ φῶς γηΐνης πηγῆς, παραγομένης ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ καὶ παρεχούσης ἕτερον φάσμα. Οὕτω δύνανται νὰ παραβληθῶσι συγχρόνως τὰ δύο φάσματα, τὸ γήϊνον καὶ τὸ κοσμικόν. ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ.

Τὰ δύο μεγάλα ἐπίπεδα κάτοπτρα, ὁ οὐρανοστάτης καὶ ὁ ἀνακλάστης, ἔχουσιν ἕκαστον διάμετρον 90 ἑκατοστ. καὶ πάχος 20 ἑκατοστ. καὶ συνολικὸν βάρος 500 χιλιογράμμων, κατεσκευάσθησαν δέ, ὡς καὶ ὅλον τὸ ὀπτικὸν μέρος τοῦ τηλεσκοπίου, εἰς τὰ ὀνομαστὰ ἐργοστάσια Carl Zeiss ἐν Jena.

Ἄξιον πολλοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ σύστημα τῆς ρυθμίσεως τοῦ μεγάλου τούτου παγίου τηλεσκοπίου. Εἴδομεν ὅτι ἡ φωτεινὴ δέσμη, ἀφοῦ διαπεράσῃ τὸν φακὸν τῶν 60 ἑκατ., διευθύνεται κατακορύφως, προσπίπτουσα δὲ ἐπὶ τοῦ μικροῦ κατόπτρου (250 χιλιοστ. διαμέτρου). ἀνακλᾶται, διευθυνομένη ἤδη ὁριζοντίως, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ *ὑπόγειον* ἐργαστήριον Οὕτω σχηματίζει τὸ καθ' ὑπόστασιν εἴδωλον τοῦ ἀστέρος ἢ τοῦ Ἡλίου ἐπί τινος σχισμῆς, φερομένης ἐπὶ τοῦ τοίχου, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ὁ φασματογράφος. Ὁ παρατηρητής, ὁ ρυθμίζων τὸ τηλεσκόπιον, ἵσταται παρὰ τὸ μικρὸν κάτοπτρον καί, τῇ βοηθείᾳ μικρᾶς διόπτρας, παρατηρεῖ τὸ εἴδωλον τοῦ ἀστέρος, τὸ ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τῆς σχισμῆς σχηματιζόμενον. Ἐὰν τοῦτο δὲν πίπτῃ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς σχισμῆς, δύναται ὁ παρατηρητὴς διὰ χειρισμοῦ ἠλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως νὰ ρυθμίσῃ (ἀπὸ τῆς θέσεώς του) τὰς μικρομετρικὰς κινήσεις τοῦ τηλεσκοπίου καὶ τὴν διάταξιν πρὸς κατατόπισιν τῆς ἑστίας τοῦ φακοῦ, οὐδενὸς ἄλλου προσώπου ἀπασχολουμένου πρὸς τοῦτο. Ἡ ὅλη διαδρομὴ τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ τηλεσκοπίου καὶ τοῦ φασματογράφου εἶναι περίπου 40 μέτρων.

Τὰ ἐν τῷ ὑπογείῳ ὄργανα.— Τὸ ἐργαστήριον εἶναι ὑπόγειον. Τὸ ἔδαφος αὐτοῦ, θερμικῶς μεμονωμένον, εὑρίσκεται εἰς βάθος 3 μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν μεταβολῶν τῆς θερμοκρασίας τοῦ χώρου.

Ἐν τῷ ὑπογείῳ ἐργαστηρίῳ εὑρίσκονται οἱ *φασματογράφοι* καὶ αἱ λοιπαὶ *μετρητικαὶ* καὶ *φωτοπαραγωγοὶ συσκευαί*.

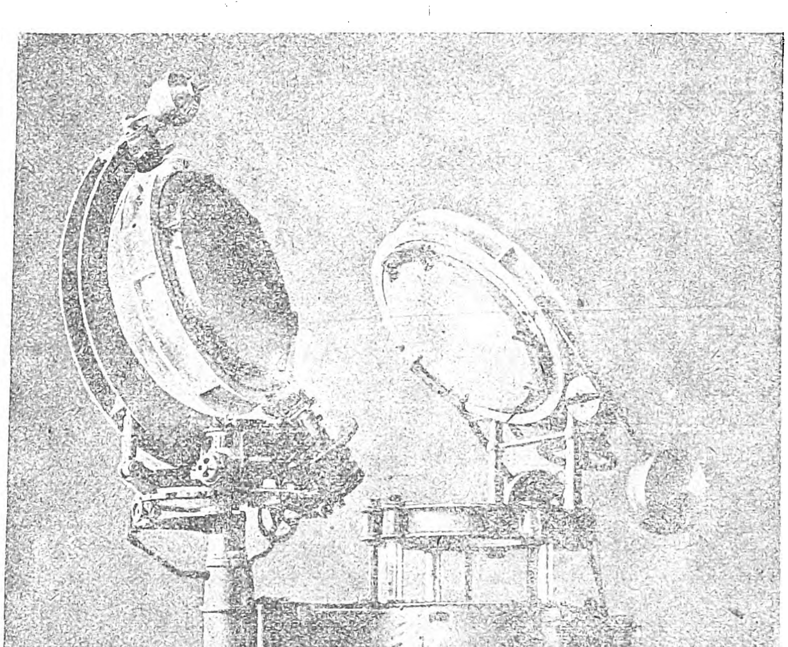

Τὸ σύστημα τοῦ οὐρανοστάτου τοῦ πυργωτοῦ τηλεσκοπίου.

(Ἀριστερὰ ὁ οὐρανοστάτης (κάτοπτρον διαμέτρου 90 ἑκατοστ.), δεξιὰ ὁ ἀνακλάστης καὶ κάτωθεν τούτου ὁ μέγας ἀντικειμενικὸς φακὸς τοῦ τηλεσκοπίου (διαμέτρου 60 ἑκατοστ.).

Ὁ χῶρος, ἐν ᾧ οἱ φασματογράφοι, ἀποτελεῖ ἕνα κλειστὸν ἐπιμήκη θάλαμον, ἔχει μῆκος 15 μέτρων, πλάτος δὲ καὶ ὕψος 2 μέτρων καὶ περικλείεται διὰ τοίχων ἐκ torfoleum, οὐσίας δυσθερμαγωγοῦ, ὅπως παραμένῃ θερμικῶς μεμονωμένος, τηρουμένης ὅσον τὸ δυνατὸν σταθερωτέρας τῆς θερμοκρασίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μετρήσεων.

Πρὸς τοῦτο ὁ θάλαμος περικλείεται ἐντὸς ἑτέρου εὐρυτέρου χώρου, ὥστε νὰ σχηματίζηται περὶ τὸν πρῶτον διάδρομος ἑνὸς μέτρου εὔρους, οὗτινος ὁ ἀὴρ χρησιμεύει πρὸς μείζονα θερμικὴν ἀπομόνωσιν ἀπὸ τῶν τοίχων τῆς λοιπῆς οἰκοδομῆς.

Πειράματα γενόμενα κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς ὁλοκλήρου ἔτους ἀπέδειξαν ὄντως ὅτι αἱ ἐντὸς τοῦ μεμονωμένου χώρου διακυμάνσεις τῆς θερμοκρασίας εἶναι λίαν μικραί, ἑπομένως δύνανται νὰ γίνωνται φασματογραφικαὶ ἔρευναι ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἄνευ διαταράξεως τῆς θερμοκρασιακῆς καταστάσεως. Ὅπως μὴ ἐπηρεάζηται ἡ θερμοκρασία τοῦ χώρου τούτου ἐκ

Digitized by Google

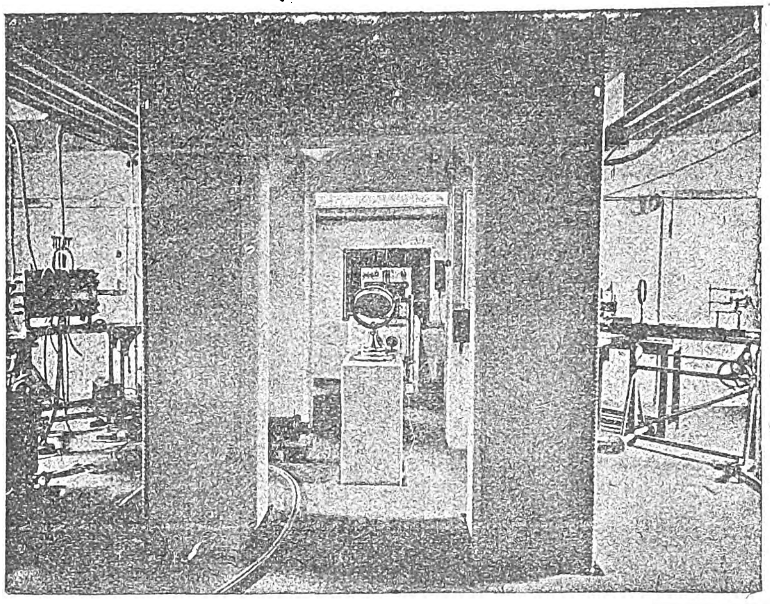

Τὸ ὑπόγειον Φυσικὸν ἐργαστήριον εἰς βάθος 3 μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους.

(Ἀριστερὰ φαίνεται ἡ φασματικὴ κάμινος, δεξιὰ ὁ τοξοειδὴς λαμπτήρ. Ἐν τῷ μέσῳ τὸ ἐπίπεδον κάτοπτρον, τὸ διευθῦνον τὸ φῶς τῶν ἀστέρων εἰς τὸν θάλαμον τῶν φασματογράφων).

τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἶναι δυνατὸν οἱ φασματογράφοι *νὰ ρυθμίζωνται* (ἠλεκτρικῶς) *ἐξ ἀποστάσεως*, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου, χωρὶς νὰ εἰσέρχωνται οἱ παρατηρηταὶ εἰς τὸν θερμικῶς μεμονωμένον χῶρον.

Οἱ φασματογράφοι.— Ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω ὑπογείου καὶ ἐπιμήκους θαλάμου, τοῦ θερμικῶς μεμονωμένου, εὑρίσκονται οἱ δύο μεγάλοι *φασματογράφοι*. Ὁ εἷς τούτων εἶναι *μετὰ φράγματος ἀνακλαστικοῦ ἐπιπέδου* (Gitterspektrograph), ὁ δὲ ἕτερος *μετὰ πρίσματος συνθέτου* (Prismenspektrograph). Οὗτοι χρησιμεύουν εἰς τὴν *ἀνάλυσιν* τοῦ φωτός, ἤτοι εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ *φάσματος* τῆς φωτεινῆς πηγῆς, συνάμα δὲ εἰς τὴν *φωτογράφησιν* αὐτοῦ.

Τὰ δύο ταῦτα ὄργανα εἶναι εἰδικῶς κατεσκευασμένα καὶ μεγάλων διαστάσεων. Τὸ πρῶτον εἶναι τοποθετημένον ἐπὶ στερεᾶς βάσεως εἰς ἀπόστασιν 12 μέτρων ἀπὸ τῆς σχισμῆς, δι' ἧς εἰσέρχεται τὸ φῶς τοῦ ἀστέρος. Τὸ ἐπίπεδον φράγμα κατασκευῆς Rowland ἔχει ἐπιφάνειαν 12.5×9 ἑκατοστ. καὶ φέρει κεχαραγμένας 20.000 γραμμὰς κατὰ δάκτυλον, ἤτοι ἐν ὅλῳ 100.000 γραμμάς. Ὁ φακὸς τοῦ κατευθυντῆρος ἔχει ἑστιακὴν ἀπόστασιν 12 μέτρων καὶ ἄνοιγμα 13 ἑκατ. Τὸ ὅλον σύστημα τοῦ φράγματος μετὰ τοῦ φακοῦ δύναται νὰ περιστρέφηται διά τινος μικροῦ ἠλεκτροκινητῆρος οὕτως, ὥστε νὰ φέρωμεν εἰς φωτογράφησιν τὰ φάσματα διαφόρων τάξεων κατὰ βούλησιν. Ὁ χειρισμὸς οὗτος γίνεται ἠλεκτρικῶς καὶ δὴ ἐξ ἀποστάσεως. Ὁ διασκεδασμὸς τοῦ ὀργάνου εἶναι 1 Å=0,75 mm διὰ τὸ φάσμα 1ης τάξεως. Ἀμφότεροι οἱ φασματογράφοι λειτουργοῦσι κατὰ τὴν μέθοδον τῆς *αὐτοκατευθύνσεως* (Autokollimation). Τὸ φῶς τῆς ἐξεταζομένης πηγῆς διέρχεται δι' ἐπιμήκους στενῆς σχισμῆς καί, συγκεντρούμενον διὰ τοῦ φακοῦ, προσπίπτει ἐπὶ τοῦ φράγματος. Ἀνακλώμενον ἀπὸ τούτου, ὑφίσταται *διασκεδασμὸν* ἢ *ἀνάλυσιν*. Οὕτω σχηματίζεται τὸ φάσμα τῆς πηγῆς, ὅπερ φωτογραφεῖται εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ φωτογρ. θάλαμον.

Ὁ ἕτερος τῶν φασματογράφων εἶναι μετὰ πρισμάτων. Εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ὑπογείου ἐπιμήκους θαλάμου εἰς ἀπόστασιν 3 μέτρων ἀπὸ τῆς σχισμῆς καὶ ἐρείδεται ἐπὶ μονίμου βάσεως. Συνίσταται ἐκ τριῶν μεγάλων πρισμάτων, ὧν τὰ δύο συγκολλῶνται εἰς ἕν. Τὸ ἓν τῶν πρισμάτων, χρησιμεῦον ἅμα ὡς κάτοπτρον, δύναται νὰ στρέφηται ἐλαφρῶς (χειριζόμενον ἐξ ἀποστάσεως), οὕτως ὥστε νὰ ἄγηται πρὸς παρατήρησιν οἱασδήποτε τῶν ραβδώσεων τοῦ ἐξεταζομένου φάσματος, Ὅπως εἰς τὸν προηγούμενον φασματογράφον, τὸ φῶς συγκεντρούμενον διὰ τοῦ (πρὸς δεξιά) φακοῦ διέρχεται διὰ τῶν πρισμάτων καὶ ὑφίσταται ἀνάλυσιν, εἶτα εἰσχωρεῖ εἰς τὸν σκοτεινὸν θάλαμον ὅπου τὸ φάσμα φωτογραφεῖται. Τὸ παρατιθέμενον σχῆμα 7 παριστᾷ φάσμα βολταϊκοῦ τόξου εἰς φυσικὸν μέγεθος, ληφθὲν διὰ τοῦ φασματογράφου τούτου, τοῦ ὁποίυυ ἡ διασκεδαστικὴ ἰσχὺς εἶναι 2 Å κατὰ χιλιοστόμετρον. Ἐν αὐτῷ φαίνονται σαφῶς διάφοροι ραβδώσεις τοῦ φάσματος, αἱ μὲν λεπταί, αἱ δὲ παχεῖαι, σημειοῦνται δὲ καὶ τὰ μήκη κύματος δύο ἐκ τούτων (λ. 4384, λ. 4272)· Ἡ *διασκεδαστικὴ ἰσχὺς* τῆς συσκευῆς ταύτης ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἰσχὺν ἑνὸς φασματογράφου μετὰ φράγματος τῶν 100,000 γραμμῶν ἐν τῷ φάσματι 2ας τάξεως.

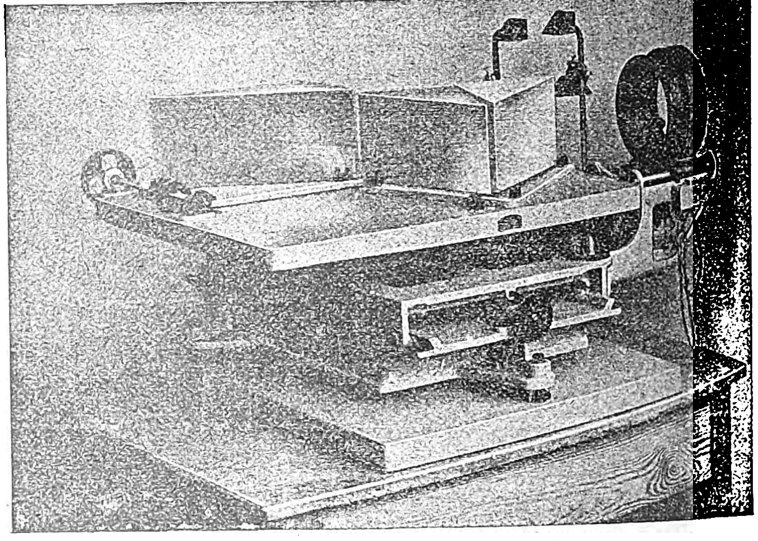

Ὁ φασματογράφος μετὰ πρισμάτων, εὑρισκόμενος ἐν τῷ ὑπογείῳ Φυσικῷ ἐργαστηρίῳ.

Ἡ ρύθμισις τῶν φασματογράφων τούτων γίνεται, ὡς εἴδομεν, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς χειρός, ἀλλ' ἐξ ἀποστάσεως ὑπὸ παρατηρητοῦ εὑρισκομένου ἐκτὸς τοῦ θαλάμου σταθερᾶς θερμοκρασίας τῇ μεσολαβήσει ἠλεκτρικῶν διατάξεων.

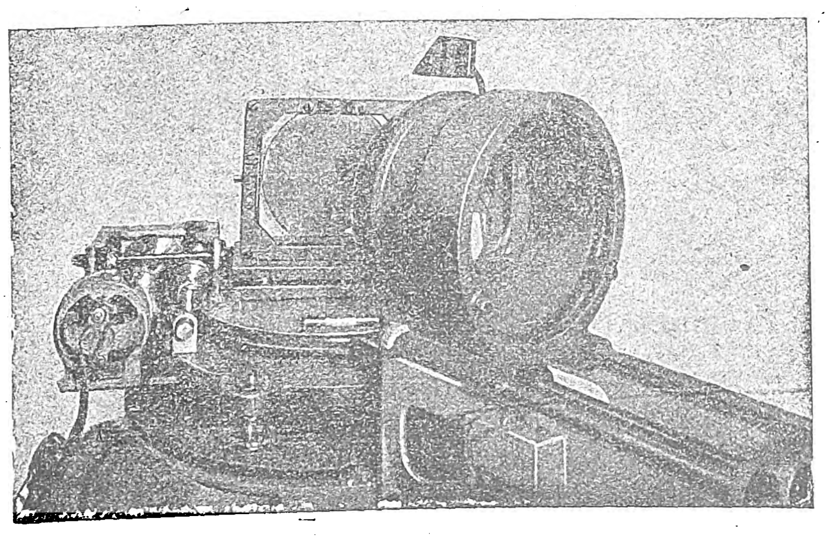

Ὁ φασματογράφος μετὰ φράγματος, εὑρισκόμενος ἐν τῷ σκοτεινῷ θαλάμῳ τοῦ ὑπογείου ἐργαστηρίου.

Β) Ο ΦΥΣΙΚΟΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ. Τὸ κυρίως ἐργαστήριον εὑρίσκεται ἐπίσης ὑπογείως, εἰς βάθος 3 μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ περιέχει τὰ ἀκόλουθα διαμερίσματα. Δύο διαμερίσματα, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν αἱ συσκευαί, αἱ παρέχουσαι τὰς *γηΐνας φωτεινὰς πηγάς*, ἓν διαμέρισμα διὰ τὴν *συστοιχίαν συσσωρευτῶν ὑψηλῆς τάσεως*, ἓν διὰ τὸ *μικροφωτόμετρον*, *σκοτεινὸν θάλαμον* καὶ *ἐργοστάσιον* ἐπισκευῶν.

Ὑπάρχει πρὸς τούτοις καὶ *ἠλεκτρικὸν κέντρον*, κείμενον εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ πύργου· τοῦτο δὲ ἐγένετο ὅπως μὴ ὑφίσταται δονήσεις τὸ οἰκοδόμημα ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἠλεκτρικῶν μηχανῶν. Ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ εὑρίσκεται κινητὴρ ὑψηλῆς τάσεως (3.000 βόλτ), τροφοδοτούμενος διὰ τοῦ ρεύματος τῆς πόλεως, συναπτόμενος ἀπ' εὐθείας πρὸς μίαν *γεννήτριαν συνεχοῦς ρεύματος* καὶ μίαν *γεννήτριαν ἐναλλασσομένου ρεύματος* (75 Kilowatt, 230 Volt, 300 Ampères). Ἡ πρώτη χρησιμεύει κυρίως πρὸς φόρτισιν μεγάλης *συστοιχίας συσσωρευτῶν* (110 Volt), ἥτις τροφοδοτεῖ τὸν λαμπτῆρα τοῦ βολταϊκοῦ τόξου, τὴν ἀεραντλίαν κ.λ. Ἡ γεννήτρια τοῦ ἐναλλασσομένου ρεύματος χρησιμεύει ἵνα τροφοδοτῇ τὴν *ἠλεκτρικὴν κάμινον*, ἥτις παρέχει γηΐνας φωτεινὰς πηγὰς διὰ πυρακτώσεως ἀτμῶν εἰς ὑψίστην θερμοκρασίαν 3000° καὶ πλέον. Τὸ ρεῦμα τῆς γεννητρίας μετατρέπεται διὰ *στασίμου μεταμορφωτοῦ* (Transformator) εἰς ρεῦμα χαμηλῆς τάσεως καὶ μεγάλης ἐντάσεως 500 Ampères, ὅπερ διοχετεύεται εἰς τὸν κλίβανον, προκαλοῦν τὴν πυράκτωσιν οὐσιῶν, ὧν ἐξετάζεται τὸ φάσμα. Ἡ θερμοκρασία ἐν τῇ καμίνῳ δύναται νὰ ρυθμίζεται ἠλεκτρικῶς μὲ μεγάλην εὐπάθειαν, οὕτως ὥστε περὶ τὴν θερμοκρασίαν 2500° νὰ ἐπιτυγχάνεται διαφορὰ 20°.

Αἱ δύο σπουδαιόταται συσκευαὶ τοῦ ὑπογείου ἐργαστηρίου εἶναι *ἡ ἠλεκτρικὴ κάμινος* καὶ *τὸ μικροφωτόμετρον*.

Ἡ Ἠλεκτρικὴ κάμινος. Τὰ φάσματα τῶν κοσμικῶν πηγῶν.—Τὴν κάμινον ταύτην ἐδωρήσατο ἡ μεγάλη γερμανικὴ ἑταιρία Badische Anilin und Sodafabrik. Κατεσκευάσθη αὕτη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ A. King ἐν Pasadena ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν χρησιμοποιηθείσης καμίνου, διετέθη δὲ ἐν ἀρχῇ ὅπως παράγῃ φάσματα ἀτμῶν, φωτοβολούντων εἰς ὑψηλὰς θερμοκρασίας.

Τὸ σῶμα τῆς καμίνου συνίσταται ἐκ χάλυβος,
ἔχον σχῆμα κυλίνδρου (μήκους 60 ἑκατ. καὶ δια-
μέτρου 40 ἑκατ.), ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται
σωλὴν ἐκ γραφίτου μήκους 25 ἑκατ. μεταξὺ δύο
ἰσχυρῶν ἠλεκτροδίων ἐκ γραφίτου. Τὸ ἰσχυρότα-
τον ἠλεκτρικὸν ρεῦμα ἐντάσεως 5000 Ἀμπέρ, διερ-
χόμενον διὰ τοῦ σωλῆνος, ἐπιφέρει πυράκτωσιν
αὐτοῦ καὶ οἱ ἐντὸς τῆς καμίνου κεκλεισμένοι ἀτμοὶ
τοῦ ἐξεταζομένου σώματος δύνανται νὰ ἀχθῶσιν
εἰς θερμοκρασίαν 2000°—2500° ὑπὸ πίεσιν 0,01—
0,05 mm στήλης ὑδραργύρου, καθόσον ταυτοχρό-
νως ἀραιοῦνται οἱ ἀτμοὶ διὰ τῆς ἐνεργείας ἀν-
τλίας ὑψηλοῦ κενοῦ. Ὡς τοιαύτη χρησιμοποιεῖται
ἀντλία ἐκ χάλυβος διὰ *διαχύσεως* ἀτμῶν ὑδραρ-
γύρου τοῦ νεωτάτου τύπου Gaede.

Οἱ ἀτμοὶ εἰς τὴν ὑψίστην ταύτην θερμοκρασίαν
εἶναι διάπυροι καὶ φωτοβολοῦσι. Τὸ ἐκπεμπόμε-
νον φῶς διαπερᾷ δύο ἑκατέρωθεν θυρίδας ἐξ ὑά-
λου ἢ χαλαζίου καὶ προσπίπτει ἐπὶ τοῦ φασματο-
γράφου, δι' οὗ ἐξετάζεται τὸ φάσμα τῆς φωτοβο-
λούσης γηΐνης οὐσίας. Ἡ συσκευὴ μετὰ τῶν ἐξαρ-
τημάτων της (μετρητοῦ Mac-Leo, πυρομέτρου
κ.λ.π.) εἶναι τοποθετημένη εἰς ἴδιον χῶρον πρὸ
τῆς σχισμῆς τοῦ δώματος τῶν φασματογράφων.

Ὅπως μὴ θερμαίνηται ἡ κάμινος, περιρρέεται
διαρκῶς ὑπὸ ψυχροῦ ὕδατος, κυκλοφοροῦντος εἰς
ἴδιον χῶρον. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ διὰ τὰ ἐκ γραφί-
του ἠλεκτρόδια. Ἡ κάμινος δύναται νὰ ἀνθέξῃ εἰς
πίεσιν 50 ἀτμοσφαιρῶν. Ἀφ' ἑτέρου δύναται νὰ
ἐλαττωθῇ ἡ πίεσις ἐν αὐτῇ μέχρι 10^{-4} ἢ 10^{-1}
ἀτμοσφαίρας διὰ τῆς ἀεραντλίας διαχύσεως.

Digitized by Google

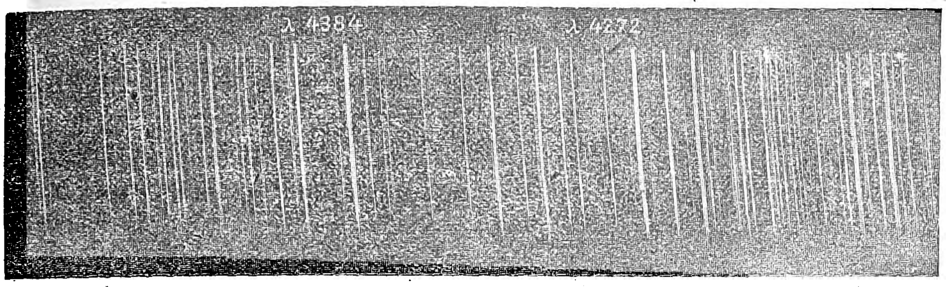

Σχ. 7.—Φάσμα τοξοειδοῦς λαμπτῆρος (εἰς φυσικὸν μέγεθος), ληφθὲν διὰ τοῦ πρισματικοῦ φασματογράφου.

[Αἱ λευκαὶ γραμμαὶ παριστῶσι τὰς φωτεινὰς ραβδώσεις τοῦ φάσματος. Οἱ ἀριθμοὶ λ. 4384 καὶ λ. 4272 παριστῶσι τὰ μήκη κύματος τῶν ἀντιστοίχων ραβδώσεων].

Ἡ θερμοκρασία καὶ οἱ ὅροι πιέσεως, οἱ ὁποῖοι δύνανται τεχνητῶς νὰ παραχθῶσιν ἐν τῇ καμίνῳ, ἀντιστοιχοῦσιν ἐν εὐρυτάτῃ κλίμακι πρὸς τοὺς ὅρους, οἵτινες κατὰ τὰς νεωτέρας ἀπόψεις ὑφίστανται ἐπὶ τῶν μᾶλλον ψυχρῶν ἀστέρων. Διὰ τὸν φωτεινότερον ἀστέρα τοῦ Ὠρίονος (a—Orionis)

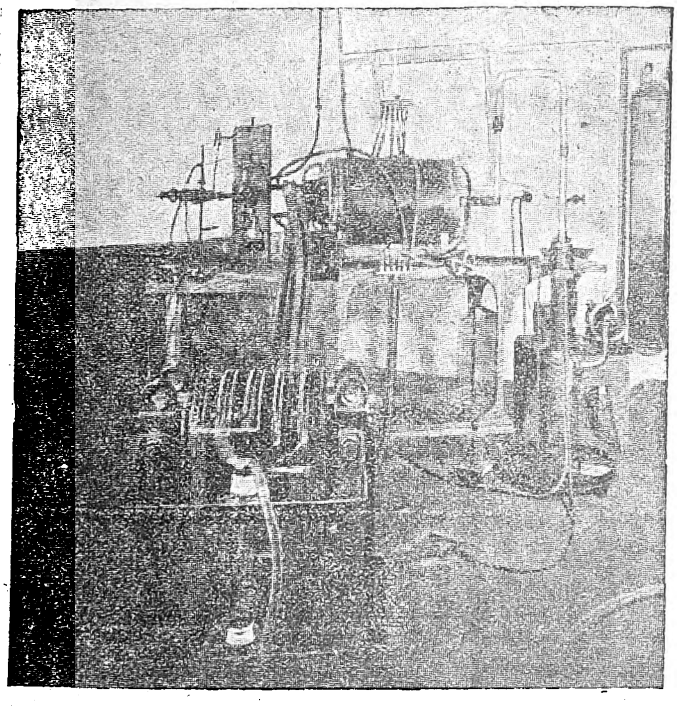

Ἡ ἠλεκτρικὴ κάμινος τοῦ ὑπογείου ἐργαστηρίου.

(Χρησιμεύει πρὸς παραγωγὴν φωτεινῶν πηγῶν εἰς ὑψηλὴν θερμοκρασίαν 2000°—2500°, ὑπὸ πίεσιν 0,01—0,05 χιλιοστομ. στήλης ὑδραργύρου. Τροφοδοτεῖται δι' ἰσχυροῦ ρεύματος 5000 ἀμπέρ.

αἱ διάφοροι μέθοδοι μετρήσεως δίδουσι θερμοκρασίας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας 2500°-3000°. Ἀφ' ἑτέρου, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Saha, αἱ μέσαι πιέσεις ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀστέρων δὲν φαίνονται ὅτι ἀπέχουσι τῆς μέσης τιμῆς 10^{-4} ἀτμοσφαίρας. Δύναταί τις ἑπομένως νὰ στηρίξῃ βασίμως τὴν προσδοκίαν ὅτι διὰ τῆς ἐν λόγῳ καμίνου παράγονται φάσματα, ἅτινα ἐν εὐρείᾳ κλίμακι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ παραγόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῶν ψυχρῶν ἀστέρων, τοῦ φασματικοῦ τύπου Κ καὶ Μ. Ἀφ' ἑτέρου ἡ προσαρμογὴ ἠλεκτροδίων ἐπὶ τῆς καμίνου συντελεῖ ὥστε νὰ παράγωνται ἐκκενώσεις ἐντὸς μεταλλικῶν ἀτμῶν, θερμοκρασίας περίπου 2000° ὑπὸ πίεσιν 0,1 mm, αἵτινες δίδουσι φάσματα ἐξαιρέτως πλούσια εἰς ραβδώσεις λίαν καθαρὰς (H. Schüler Z. f. Phys. 1926).

Τὸ μικροφωτόμετρον.—Σπουδαιοτάτη τέλος συσκευὴ διὰ τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν φασμάτων εἶναι τὸ μικροφωτόμετρον. Τὸ ὄργανον τοῦτο, νεωτάτου τύπου τοῦ P. Koch, κατεσκευάσθη ὑπὸ τῶν ὀνομαστῶν ἐργοστασίων Askania-Werke τοῦ Βερολίνου.

Διὰ τῶν φασματογράφων φωτογραφοῦμεν ἐπὶ πλακὸς τὸ φάσμα τῶν ἀστέρων ἢ τῶν ἄλλων πηγῶν, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ καθορίσωμεν τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἔντασιν τῶν σκοτεινῶν αὐτοῦ ραβδώσεων. Ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο εἰδικὸν ὄργανον ἐξαιρέτου εὐπαθείας, τὸ *μικροφωτόμετρον*, οὗτινος ἡ λειτουργία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀκολούθου ἀρχῆς:

Θέτομεν ἐν πρώτοις τὴν φωτογραφικὴν πλάκα, τὴν φέρουσαν τὸ φάσμα, ἐπὶ στηρίγματος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ τεθῇ εἰς βραδεῖαν ἀλλ' ἀπολύτως ἰσοταχῆ κίνησιν. Φωτεινή τις δέσμη, προερχομένη ἀπό τινος λαμπτῆρος πυρακτώσεως, διέρχεται τὴν φωτογραφικὴν πλάκα, καὶ εἶτα προσπίπτει ἐπὶ ἑνὸς *φωτοπαθοῦς* ὀργάνου *(φωτοηλεκτρικῆς στήλης ἢ φωτοπαθοῦς στοιχείου)*, γεννῶσα οὕτω ἠλεκτρεγερτικὴν δύναμιν, τῆς ὁποίας ἡ τιμὴ μεταβάλλεται ἑκάστοτε συμφώνως πρὸς τὴν ἔντασιν τοῦ διερχομένου φωτός.

Τὸ ἐν λόγῳ φωτοπαθὲς στοιχεῖον συνδέομεν πρὸς λίαν εὐαίσθητον *ἠλεκτρόμετρον*, τὸ ὁποῖον, ἐπηρεαζόμενον ἑκάστοτε ἀπὸ τὰς ἐν λόγῳ μεταβολάς, παρέχει ἐνδείξεις ἀντιστοιχούσας εἰς ταύτας.

Ἐὰν ἤδη δώσωμεν εἰς τὴν φωτογραφικὴν πλάκα μικρὰν μετακίνησιν, ἡ ἔντασις τοῦ φωτὸς τοῦ διερχομένου διὰ τῆς πλακὸς πάσχει μεταβολάς, καθ' ὅσον διέρχεται διὰ παχυτέρου ἢ μὴ στρώματος σκοτεινῶν γραμμῶν τοῦ φωτογραφηθέντος φάσματος.

Αἱ ἐνδείξεις τοῦ ἠλεκτρομέτρου, τῇ βοηθείᾳ αὐτογραφικῆς διατάξεως, φωτογραφοῦνται ἐπὶ ἄλλης πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐμφανίζεται μία *μελανὴ καμπύλη*, παρέχουσα τὰς λεπτομερείας τῶν ραβδώσεων τοῦ φάσματος, ἀλλὰ μεμεγεθυσμένας ἃς εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἐρευνήσωμεν. Διὰ τοῦ μικροφωτομέτρου ἑπομένως *ἐξετάζομεν λεπτομερέστερον* τὴν σύνθεσιν τῶν ραβδώσεων τῶν φασμάτων. Τὸ μικροφωτόμετρον τοῦ Ἰνστιτούτου Ἀϊνστάϊν παρουσιάζει ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς κατασκευῆς ὅλας τὰς τελειοποιήσεις, ὅσας ἡ πεῖρα τῶν τελευταίων ἐτῶν ὑπέδειξεν, εἶναι δὲ ὄργανον ἐκτάκτου εὐπαθείας, δυνάμενον νὰ δώσῃ τὰς λεπτομερείας τοῦ ἐξεταζομένου φάσματος ὑπὸ 20πλασίαν μεγέθυνσιν. Ἐπὶ τούτῳ χρησιμοποιεῖται λίαν εὐπαθὲς *φωτοηλεκτρικὸν στοιχεῖον μετὰ καλίου* (Kalium Zelle), τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φωτὸς παρέχει ροὴν *ἠλεκτρονίων*, τοσούτῳ ἐντονωτέραν, ὅσον ἐντονώτερον εἶναι τὸ προσβάλλον φῶς. Τὸ ἄνω στοιχεῖον συνάπτεται πρὸς εὐπαθὲς *ἠλεκτρόμετρον* Edelmann, τοῦ ὁποίου αἱ ἐνδείξεις δι' ὀπτικῆς τινος διατάξεως φωτογραφοῦνται ἐπὶ ἑτέρας πλακός, μετατιθεμένης βραδέως καὶ ἰσοταχῶς. Ἡ κίνησις τοῦ συστήματος γίνεται διὰ μικροῦ ἠλεκτροκινητῆρος.

Τὸ παρατιθέμενον σχῆμα παριστᾷ τὰς αὐτογραφικὰς καμπύλας δύο φασμάτων, ληφθείσας διὰ τῆς περιγραφείσης συσκευῆς. Ἀμφότεραι ἀναφέρονται εἰς τὴν ταινίαν τοῦ *κυανίου*, τοῦ φάσματος ληφθέντος ἀπὸ τῆς ἠλεκτρικῆς καμίνου. Ἡ ἀνωτέρα καμπύλη προέρχεται ἐξ *ἐκπομπῆς*, ἡ δὲ κατωτέρα ἐξ *ἀπορροφήσεως* τῆς ζώνης τοῦ κυανίου. Αἱ φαινόμεναι λεπταὶ κατακόρυφοι γραμμαί, εἰς ἀπόστασιν 10 χιλιοστομέτρων, χρησιμεύουσιν εἰς μέτρησιν τοῦ *μήκους κύματος* τῶν ραβδώσεων, αἱ δὲ λεπταὶ ὁριζόντιαι γραμμαὶ πρὸς μέτρησιν τῆς *φωτεινῆς ἐντάσεως* αὐτῶν.

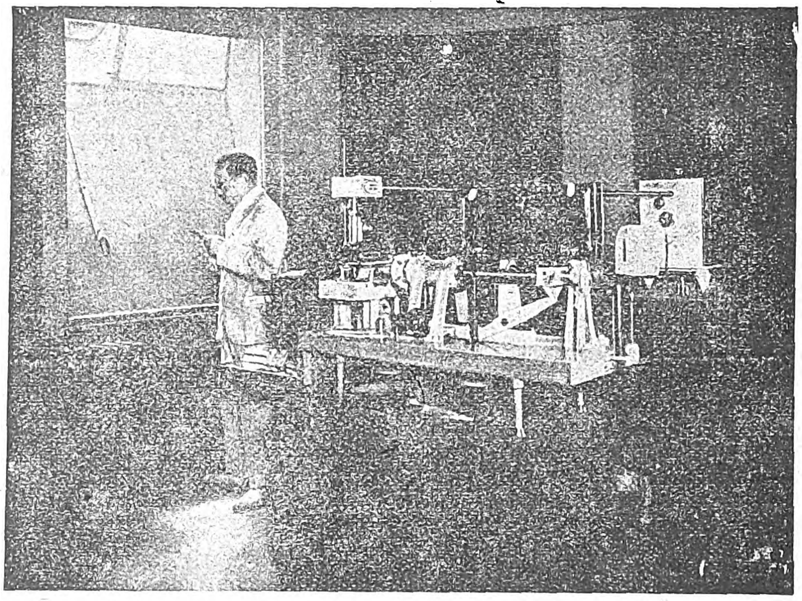

Ἡ συσκευὴ τοῦ αὐτογραφικοῦ μικροφωτομέτρου.

Ἡ εὐπάθεια καὶ ἡ ἀκρίβεια τοῦ μικροφωτομέτρου εἶναι λίαν μεγάλη, ὥστε νὰ δύναται διὰ τούτου νὰ ἐξελεγχθῇ λεπτομερῶς ἡ συγκρότησις τῶν ραβδώσεων.

Ἡ ὅλη περιγραφὴ τοῦ ἀστροφυσικοῦ ἱδρύματος Ἀϊνστάϊν δεικνύει ὅτι συνηνώθησαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ πάντα τὰ μέσα, ὅσα διαθέτει σήμερον ἡ ἐπιστήμη τῆς παρατηρήσεως πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ

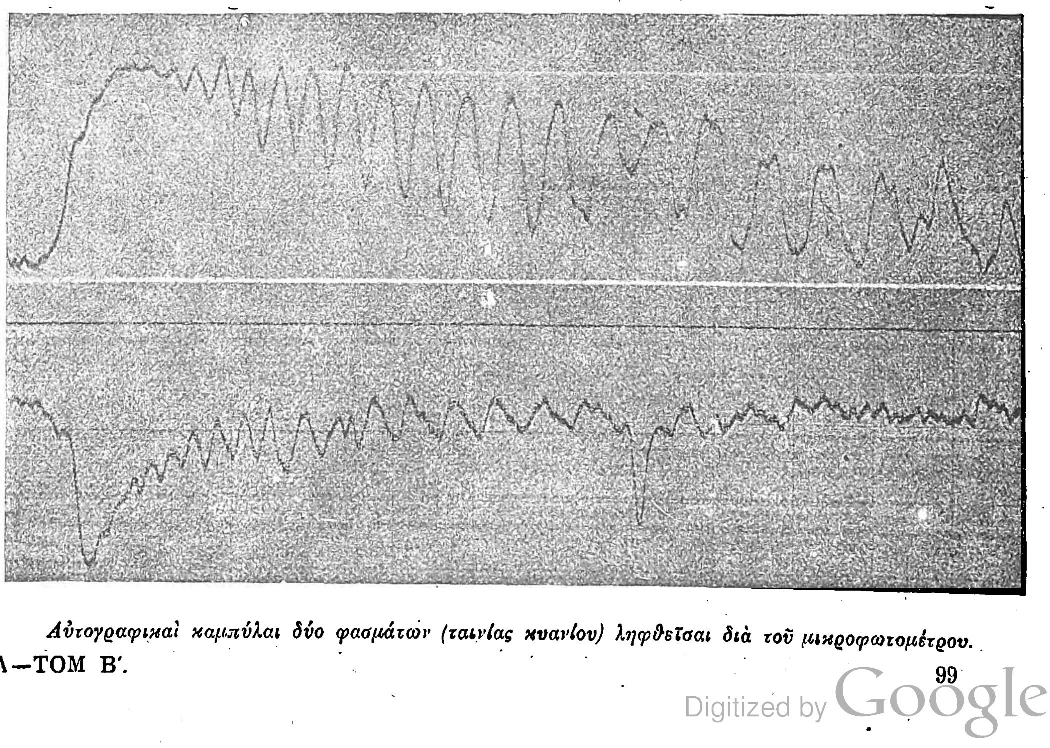

Αὐτογραφικαὶ καμπύλαι δύο φασμάτων (ταινίας κυανίου) ληφθεῖσαι διὰ τοῦ μικροφωτομέτρου.

Digitized by Google

καλυτέρου ἀποτελέσματος. Ὁ κύριος χαρακτὴρ τοῦ νέου ἱδρύματος, εἶναι ἡ στενὴ συνεργασία τῶν ἀστρονόμων καὶ τῶν φυσικῶν καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν μέσων ἐρεύνης αὐτῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν σκολιῶν προβλημάτων, ἅτινα ἀπασχολοῦσι τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην. Θὰ ἐπιτευχθῇ ἄρα τοῦτο; Τὸ μέλλον θέλει δείξει ἂν διὰ τῶν ἐπιμόνων καὶ κοπιωδῶν ἐρευνῶν τῶν παρατηρητῶν ἐν τῷ νέῳ Ἀστροφυσικῷ Ἰνστιτούτῳ θέλει ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπιδιωκομένη πειραματικὴ ἐπαλήθευσις τῆς θεωρίας τοῦ Ἀϊνστάϊν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *E. Freundlich*, Das turmteleskop des Einstein-Stiftung, 1927.— *H. Schüler*, Mitteilung aus dem Laboratorum der Einstein-Stiftung, z. f. Phys. 1926.— *E. Pahlen*, Der Zölostat des Turmteleskops, 1926.

Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

Ἀΐν-Σφισιφᾶ (=ἡ *πηγὴ τῆς μικρᾶς πεύκης*). Ὄασις τῆς Ἀλγερίας, κειμένη παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Μαρόκου καὶ εἰς ἀπόστασιν 383 χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ Ὀράν. Κατοικεῖται ἀπὸ 1.110 περίπου Ἄραβας.

«Ἀΐντα» βλ. «Ἀΐδα».

Ἀϊντάμπ. Πόλις τῆς γαλλικῆς Συρίας, πρὸς τὸ βόρειον μέρος αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ (ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χώρᾳ Κομαγηνῇ). Κειμένη κατὰ βόρειον ἀπόκλιμα ὀροπεδίου (εἰς ὕψομ. 790 μ.), τὸ ὁποῖον δεσπόζει τοῦ παραποτάμου τοῦ Εὐφράτου Σαδζούρ, ἔχει κλῖμα ὑγιεινὸν καὶ ἔδαφος εὔφορον. Πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἦτο πόλις τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας ὑπαγομένη εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Χαλεπίου. Ἀπέχει τῆς πόλεως Χαλεπίου 105 χιλιόμ. πρὸς Β., ἀπὸ δὲ τῶν τουρκικῶν συνόρων 35 χιλιόμ. Ἔχει σημαντικὸν διακομιστικὸν ἐμπόριον διὰ τὰ ἐμπορεύματα ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρέττας εἰς τὸ Μπιρεν τζίκ. Κύρια προϊόντα ταύτης εἶναι δέρματα, βάμβαξ, ἔριον, τάπητες, μέλι καὶ καπνός. Κατοίκους ἔχει περὶ τὰς 20 χιλ., συγκειμένους ἐξ Ἀρμενίων, Κούρδων καὶ Μωαμεθανῶν. Πρὸ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς κατῴκουν ἐνταῦθα καὶ πολλοὶ Ἕλληνες. Ἔχει βραχῶδες φρούριον περιβαλλόμενον ὑπὸ τάφρου ἐσκαμμένου ἐν τῷ βράχῳ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν ἐκαλεῖτο Χαμτάμπ· τῷ 1183 εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Σαλαδίνων, τῷ δὲ 1400 ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου. Ι. Σ.

Ἄϊνταν (Aidan). Βασιλεὺς τοῦ σκωτικοῦ βασιλείου τῆς Νταλριάντα, υἱὸς τοῦ Γκάμπραν. Ἠρνήθη νὰ παραμείνῃ ὑποτελὴς εἰς τὴν ἰρλανδικὴν Νταλριάντα, ἐπαναστατήσας δὲ μετὰ τῶν νοτίων γειτόνων του, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρᾶς δυνάμεως καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἔθελφριθ, βασιλέως τῆς Νορθουμβρίας, ἐνικήθη ὅμως παρὰ τὸ Ντάγκσανσταν. Ἀπεβίωσε τὸ 606.

«Ἀϊντὰν-Ρεΐς» *[Ναυτ.]*. Μία ἐκ τῶν τεσσάρων τοῦ αὐτοῦ τύπου κανονιοφόρων τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ, αἵτινες ἐναυπηγήθησαν εἰς τὰ ναυπηγεῖα τοῦ Saint-Nazaire ἐν Γαλλίᾳ, προοριζόμεναι διὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ λαθρεμπορίου καὶ γενικῶς διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀκτῶν. Ἡ ναυπήγησις τῆς *«Ἀϊντὰν-Ρεΐς»* ἐπερατώθη κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1912. Τὰ ἄλλα πλοῖα τοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι τὰ *«Μπουρὰκ Ρεΐς»* (Μάϊος 1912), *«Σακίζ»* (Φεβρ. 1912) καὶ *«Πρέβεζα»* (Ἰανουάρ. 1912). Ἐκτόπισμα ἑκάστου 502 τόννοι. Διαστάσεις: μῆκος 178.5 πόδες, πλάτος 28 πόδ., βύθισμα 8 πόδ. Λέβητες συστήματος Cabcock, δυνάμεως 1025 ἵππων καὶ ταχύτητος μηχανῶν 14 μιλλίων. Πυροβολικόν: *«Μπουρὰκ-Ρεΐς»*, 2 πυροβόλα τῶν 3.9 ἰντσῶν καὶ 50 διαμετρημάτων καὶ 2 τῶν 6 λιτρῶν, ἐπίσης 4 πολυβόλα. *«Σακίζ»*, πυροβόλα 1 τῶν 3·9 ἰντσῶν καὶ 50 διαμετρημάτων, 2 τῶν 6 λιτρῶν. *«Πρέβεζα»* καὶ *«Ἀϊντὰν-Ρεΐς»*, πυροβόλα 2 τῶν 3 ἰντσῶν καὶ 2 τῶν 6 λιτρῶν.

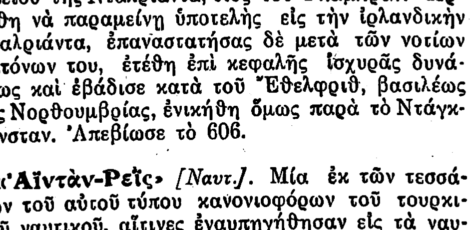

Τουρκικὴ κανονιοφόρος τύπου «Ἀϊντὰν-Ρεΐς».

Μετὰ τὸν εἴσπλουν τῶν συμμαχικῶν στόλων εἰς Κωνσταντινούπολιν κατόπιν τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἐν Μούδρῳ ἀνακωχῆς τῷ 1918, τὰ πλοῖα ταῦτα ἀφωπλίσθησαν ὑπὸ τῶν Συμμάχων, ἀφεθέντος μόνον ἑνὸς μικροῦ πυροβόλου ἐφ' ἑκάστου, ἐπεράπη δὲ ὁ ἐκ νέου ἐξοπλισμὸς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν συμμαχικῶν στόλων.

Καὶ αἱ τέσσαρες κανονιοφόροι ὑπέστησαν γενικὴν ἐπισκευὴν κατὰ τὴν περίοδον 1924-1925. Κ. Χ. Κ.

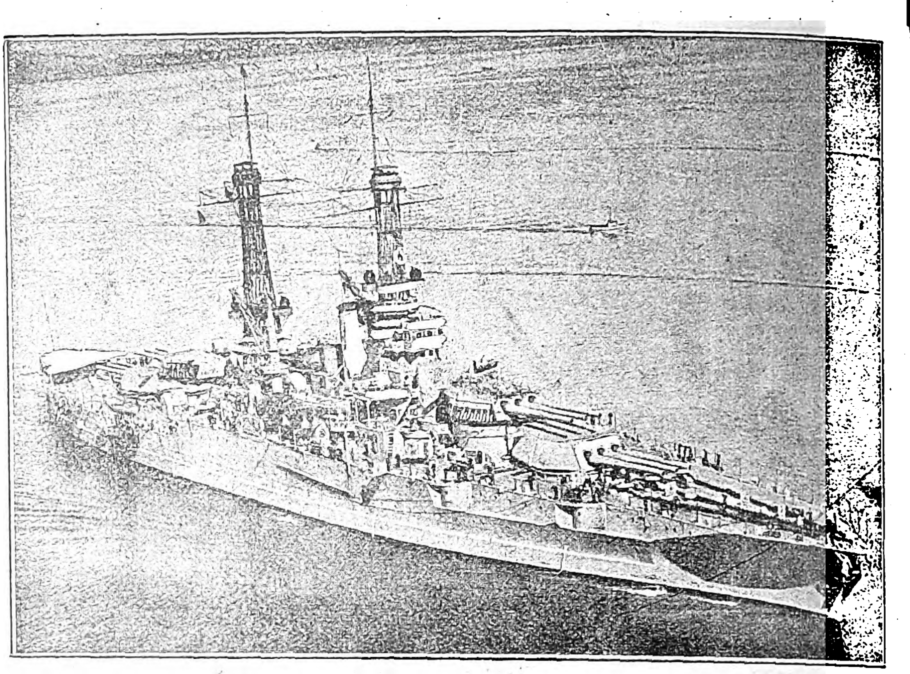

Ἀμερικανικὸν θωρηκτὸν τύπου «Ἄϊνταχο».

Ἀϊντάπ. Ὑποδιοίκησις καὶ ὁμώνυμος πόλις αὐτῆς ἐν τῷ τέως τουρκικῷ νομῷ Χαλεπίου καὶ δὴ εἰς τὸ εἰς τὴν σημερινὴν ἀγκυρανὴν Τουρκίαν ὑπολειφθὲν μέρος αὐτοῦ. Διαιρεῖται εἰς 9 *ναχιέδες* (δήμους) καὶ ἔχει 346 χωρία. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ἀνήρχοντο εἰς 87000 κατοίκους, ὧν 65000 Μουσουλμᾶνοι καὶ 21000 Χριστιανοί.

Ἡ πόλις Ἀϊντάπ ἕδρα τῆς ὑποδιοικήσ-ως, κεῖται εἰς ἀπόστασιν 132 χιλιομέτρων ΒΑ τοῦ Χαλεπίου. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπολογίζονται εἰς 43000, ὧν 30,000 Μουσουλμᾶνοι, οἱ δὲ λοιποὶ Χριστιανοὶ (ὀρθόδοξοι μόνον 1500) διαφόρων δογμάτων. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ λόφου καταφύτου ἐξ ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν, ἐν μέσῳ κήπων καὶ περιβολίων ἀρδευομένων ὑπὸ τοῦ ποταμίου Σατζούρ, θεωρεῖται δὲ μία τῶν ὡραιοτέρων πόλεων τῆς Β. Συρίας, ἔχουσα ὡραῖα κτίρια, ὡς ἡ μονὴ τῶν φραγκισκανῶν καὶ τὸ κολλέγιον τῆς ἀμερικανικῆς προτεσταντικῆς ἀποστολῆς καὶ ἄλλαι. Αἱ ὁδοὶ αὐτῆς εἶναι καθαραὶ καὶ λιθόστρωτοι, φαινόμενον σπάνιον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας.

Τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἀϊντάπ εἶναι σπουδαῖον. Ἡ πόλις ἐξάγει σιτηρά, καπνά, σταφίδας, ἐλαιόλαδον, κηκίδιον, μαλλίον, βαμβακερά, δέρματα, δερμάτινα εἴδη, κ. ἄ. Ἡ βιομηχανικὴ παραγωγὴ περιλαμβάνει καὶ οἰνοπνεύματα ἀποσταλλόμενα εἰς Χαλέπιον.

Ἐν τῇ πόλει ὑπάρχουσι 36 τζαμία, 57 μεστζίτια (μικρότερα τζαμία), 21 ἱεροδιδασκαλεῖα, 4 τεκκέδες, 5 ναοὶ καὶ μία συναγωγὴ τῶν Ἑβραίων, 13 λουτρῶνες, 6500 οἰκίαι, 1965 πρατήρια, 3815 ὑφαντουργεῖα, 40 βαφεῖα, πρὸς δὲ βυρσοδεψεῖα κ.λ.

Γλῶσσα ὁμιλουμένη ἐν τῇ πόλει εἶναι ἡ τουρκική, ἐνῷ εἰς τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ καζᾶ ὁμιλεῖται καὶ ἡ ἀραβική. Ν. Μ.

Ἄϊνταχο (Idaho). Μία τῶν δυτικῶν πολιτειῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, κειμένη μεταξὺ 42° καὶ 49° βορείου πλάτους καὶ 111° καὶ 117° δ. μήκους. Ὁρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς βρεττανικῆς Κολομβίας καὶ τῆς Μοντάνας, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῆς Μοντάνας καὶ τοῦ Οὐάϊομιγγ, νοτίως ὑπὸ τοῦ Οὐτὰχ καὶ τῆς Νεβάδας καὶ δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Ὄρεγκον καὶ τοῦ Οὐάσιγκτον. Ἐμβαδὸν 83,888 τετραγ. μιλ. Κεῖται ἐντὸς τῆς περιφερείας τῶν Βραχωδῶν ὀρέων, ὧν πολλαὶ κορυφαὶ ἔχουν ὕψος ἄνω τῶν 12.000 ποδῶν. Τὸ Β.Α. τμῆμα τῆς πολιτείας εἶνε ὀρεινόν, ἐνῷ τὸ νότιον εἶναι ἀχανὴς πεδιάς. Ὁ ποταμὸς Σνέϊκ Ρίβερ (Snake River) δὲν εἶναι πλωτός, ἕνεκα τῶν πολλῶν καταρρακτῶν του, συντελεῖ ὅμως μεγάλως εἰς τὴν ἄρδευσιν τῆς χώρας, ἥτις ἄλλως εἶναι ξηρά. Προϊόντα: σῖτος, βρώμη καὶ κριθή.

Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Ἄϊνταχο εἶνε πλουσιώτατα. Μόλυβδος, χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐξάγονται εἰς μεγάλην ποσότητα. Ἡ πολιτεία ἔχει δημόσιον πανεπιστήμιον καὶ κολλέγιον, ἀντιπροσωπεύεται δὲ εἰς τὸ Κογκρέσσον ὑπὸ δύο γερουσιαστῶν καὶ δύο πληρεξουσίων. Πληθυσμὸς 325,600. Πρωτεύουσα Μπόϊζ (Boise).

«Ἄϊνταχο» («Idaho») *[Ναυτ.]*. Θωρηκτὸν τοῦ στόλου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερεν ἀρχικῶς τὸ ἕτερον ἐκ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα πωληθέντων ἀμερικανικῶν θωρηκτῶν «Ἄϊνταχο» καὶ «Μισσισιπῆ», τῶν μετονομασθέντων εἰς «Λῆμνον» τὸ πρῶτον καὶ «Κιλκίς» τὸ δεύτερον (βλ. λέξεις). Πρὸ τῆς πωλήσεως τούτων ἡ κυβέρνησις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν εἶχε παραγγείλει δύο νέα θωρηκτὰ (ντρέτνωτ), εἰς τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν καθέλκυσίν των ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα τῶν πωληθέντων, βραδύτερον δὲ παρήγγειλε καὶ τρίτον ὁμοίου τύπου, ὀνομασθὲν «Νέον Μεξικόν».

Τὰ τρία ταῦτα σκάφη, καθελκυσθέντα τῷ 1917, ἔχουσιν ἕκαστον: Ἐκτόπισμα 32.000 τόννων, ἐν πλήρει δὲ φόρτῳ 33.000 τόννους. Πλήρωμα τὸ μὲν «Νέον Μεξικὸν» 1476 ἄνδρας, τὰ δὲ λοιπὰ δύο 1434. Διαστάσεις: μῆκος 190 μέτρα (624 πόδ.) πλάτος 30 μ. (97 5 ποδ.) καὶ μέγιστον βύθισμα 9,5 μ. (31 ποδ.). Πυροβολικόν: 12 πυροβόλα τῶν 14 ἰντσῶν (41 ἑκ.) καὶ 50 διαμετρημάτων, διατεθειμένα εἰς τέσσαρας τριδύμους πύργους κατὰ τὸ διάμηκες, 12 πυροβόλα τῶν 5 ἰντσῶν καὶ 51 διαμετρημάτων, 8 πυροβόλα τῶν 3 ἰντσῶν ἀντιαεροπλοϊκά, 4 τῶν 6 λιτρῶν χαιρετισμοῦ (ἐπὶ τοῦ «Ἄϊνταχο» τὰ πυροβόλα ταῦτα εἶναι τῶν 3 λιτρῶν), 2 τῆς μιᾶς λίτρας, 2 πολυβόλα καὶ 1 ἀπο-

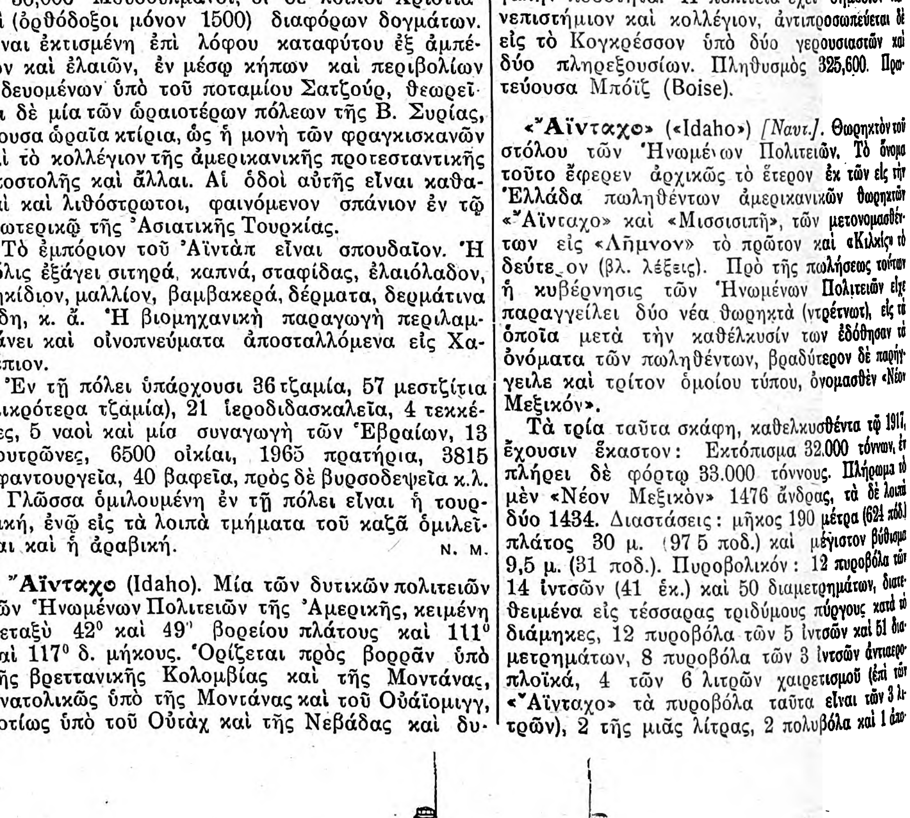

Διάταξις ὁπλισμοῦ καὶ θώρακος τύπου «Ἄϊνταχο».

Digitized by Google

βατικὸν καὶ 2 ὑποβρυχίους τορπιλλοβλητικοὺς σωλῆνας τῶν 21 ἰντσῶν. Θωράκισις: Εἰς τὰς πλευρὰς ἔχουσι θώρακα 14 ἰντσῶν, εἰς τοὺς πύργους τῶν πυροβόλων 18 ἰντσῶν καὶ 9, εἰς τὴν βάσιν τῶν καπνοδόχων 15 καὶ 9 ἰντσῶν καὶ εἰς τὸ ἰσχυρὸν τῶν 16 ἰντσῶν. Μηχαναί: Τὸ «Ἄϊνταχο» ἔχει 4 ἀτμοστροβίλους συστήματος Parsons, τὸ «Μισσισιπῆ» 4 ἀτμοστροβίλους συστήματος Curtis. Ἕκαστον ἐκ τῶν τριῶν ἔχει 4 ἕλικας, 9 λέβητας συστήματος Babcock and Wilcox. Δύναμιν μηχανῶν τὸ «Νέον Μεξικὸν» 27,500 ἵππων, τὰ δὲ λοιπὰ δύο ἀνὰ 32.000 ἵππων καὶ ταχύτητα 21 μιλλίων καθ' ὥραν. Καύσιμον: πετρέλαιον. Τὸ «Νέον Μεξικὸν» εἶναι ἐφωδιασμένον, διὰ τὴν κίνησίν του, διὰ τεσσάρων ἠλεκτρικῶν μηχανῶν, ἀντιστοιχουσῶν εἰς τὰς τέσσαρας ἑλικοφόρους ἀτράκτους.

Ὁ κατωτέρω πίναξ δίδει λεπτομερείας τινὰς τῆς ναυπηγήσεως καὶ τῆς καταναλώσεως κατὰ ταχύτητας:

Πλοῖον	Ναυπηγεῖον	Καθέλκυσις	Ἀποπεράτωσις	Δοκιμαὶ (4 ὡρῶν)	Ἡμερησία κατανάλωσις πετρελαίου εἰς τόννους 10—	15—	19—μίλλ.	Μεγ. ταχύτης
«Νέον Μεξικὸν»	Ναύσταθμος Ν. Ὑόρκης	15 Ὀκτ.	18 Μαΐου	31.147=21.08	—	132	263	21
«Ἄϊνταχο»	S. B. Co Ν. Ὑόρκης	15 Ἰαν.	19 Μαρτ.	33.100=21.29	—/74	165,194	—/310	21.92
«Μισσισιπῆ»	Νιούπορτ Νιοὺς	15 Ἀπριλ.	17 Δεκεμ.	31.804=21.09	77	—/168	—/305	— 8 —

Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν ἔχει ληφθῇ ἀπὸ ἀεροπλάνου, τὸ δὲ διάγραμμα δεικνύει τὴν διάταξιν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ θώρακος. Οἱ ἱστοὶ ὡς εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἀμερικανικῶν θωρηκτῶν εἶναι σκελετοειδεῖς διὰ μείζονα ἀντίστασιν εἰς τὰ ἐχθρικὰ βλήματα. Κ. Χ. Κ.

ἄιντε καὶ *ἄντε* ἢ καὶ *ἄντες*· (ἰδιωματικώτερον: *χάι, χάε, χάντε* καὶ *χάδε*)· πήγαινε ἢ πηγαίνετε· πρὸς σαφεστέραν ἔκφρασιν τοῦ πληθυντικοῦ λέγεται *ἄιντεστε* καὶ *ἀντέστε*: *«ἄιντε νὰ μοῦ φέρῃς ... νὰ μοῦ φέρετε»* ἢ *«ἄιντεστε νὰ μοῦ φέρετε»* ‖ ὡς παρακελευσματικόν, ὅπως τὸ *ἔλα*· πβλ. καὶ τὰ ἀρχαῖα *ἄγε, ἄγετε, φέρε, ἴθι*: *«ἄιντε πάμε τώρα»*, *«ἄιντε διάβασε»* ἀντὶ *«ἄιντε νὰ διαβάσῃς»*, *«ἄιντε χάσου»* παρὰ τὸ *«ἄιντε νὰ μοῦ χαθῇς»*. Τινὲς τὸ ἀνάγουσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον *ἄγε, ἄγε δή, ἄγετε,* ἄλλοι δὲ θεωροῦσιν αὐτὸ τουρκικόν, ὃ πιθανώτερον, ἕνεκα τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐμφανιζομένου δασέος φθόγγου. Β.Φ.

Αἰντὲ (Aidé) ***Χάμιλτον***. Ἄγγλος ποιητὴς καὶ μυθιστοριογράφος, γεννηθεὶς ἐν Παρισίοις τῷ 1829 ἐκ πατρὸς Ἕλληνος καὶ ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ ναυάρχου Κολλιέ. Ἔζησεν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἔγραψεν ἀγγλιστὶ πολλὰ ἔργα, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ ἑξῆς: «Ποιήματα» (1854), «Ἐλεονώρα καὶ ἄλλα ποιήματα» (1856), «Ἐννέα ἡμερῶν θαῦμα» (1875) καὶ ἄλλα.

Ἄϊντεκ (Heidek) ***Κάρολος-Γουλιέλμος***. Βαυαρὸς βαρῶνος, μέλος τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀντιβασιλείας. Βλ. Εὔδεκ, ὡς κακῶς ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν ἡ γραφὴ τοῦ ὀνόματός του.

Ἄϊντενχαϊμ (Heidenheim). Πόλις τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Βυρτεμβέργῃ εἰς ὕψος 504 μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης παρὰ τὸν ποταμὸν Μπρέντζ, δεξιὸν παραπόταμον τοῦ Δουνάβεως. Κάτοικοι 18500, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσχολούμενοι εἰς τὴν βαμβακουργίαν. Ὑπάρχουν ἐπίσης εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐργοστάσια σιγαροποιίας, ἐριουργίας, ὑφαντικῶν μηχανῶν κ.τ.λ. Εἴς τινα βράχον παρὰ τὴν πόλιν ὑψοῦται τὸ ἀνάκτορον τοῦ Χέλλενσταϊν, παλαιὰ διαμονὴ τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἄϊντενχαϊμ. Τὸ Ἄϊνενχαϊμ ὠνομάσθη πόλις.

Τὸ Ἄϊντενχαϊμ εἶναι γνωστὸν ἱστορικῶς διὰ τὴν συμπλοκὴν ἥτις ἐγένετο παρ' αὐτὸ τὴν 11 Αὐγούστου 1796 μεταξὺ τῶν αὐστριακῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν ἀρχιδοῦκα Κάρολον καὶ τῶν γαλλικῶν ὑπὸ τὸν Μορὼ καὶ τὸν Ντεέσμ καὶ ἥτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κήρυξιν τῆς οὐδετερότητος τῆς Βαυαρίας κατὰ τὴν συνέλευσιν τοῦ Ἰφαφφενχάφεν τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1796.

Ἄϊντζε (Heinze), ***Μαξιμιλιανός***. Γερμανὸς φιλόσοφος γεννηθεὶς ἐν Πρίζρνιτς τὴν 13ην Δεκεμβρίου 1835. Εσπούδασε τὴν θεολογίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Λειψίας, Τυβίγγης, Ἐρλάγγεν καὶ Βερολίνου. Τῷ 1860 ἀνηγορεύθη δικτάτωρ καὶ διωρίσθη διδάσκαλος ἐν τῇ σχολῇ Landesschelu τῆς Πφόρτας. Κατόπιν ἐγένετο καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Βασιλείᾳ καὶ Κενιγκσβέργῃ καὶ τῷ 1875 ἐν Λειψίᾳ. Ὡς ἱστορικὸς συγγραφεὺς τῆς φιλοσοφίας ἐδημοσίευσε: «Die Lehre vom Logos in des griechischen Philosophie» (Ὀλδεμβοῦργον, 1872) «Die Sittenlehre Descarte's» (*Λειψία*, 1873), «Dier Eudaemonismus in der griechischen Philosophie» (*Λειψία*, 1883).

Ἄϊντζμαν (Heinzmann) ***Κάρολος-Φρειδερῖκος***. Ὀνομαστὸς Γερμανὸς ζωγράφος, γεννηθεὶς ἐν Στουττγάρδῃ τῷ 1795. Κατ' ἀρχὰς ἐσπούδασεν ἐν τῇ σχολῇ ἰχνογραφίας τῆς πόλεως ταύτης, εἶτα ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Μονάχου καὶ τέλος ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ καθηγητοῦ Φ. Κόμπελ. Θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν καλυτέρων ζωγράφων τοπίων τῆς Γερμανίας. Τῷ 1822 προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς ἐργοστασίου πορσελάνης τοῦ Μονάχου, ἔνθα ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἐπὶ πορσελάνης ἀντιγραφὴν τῶν κυριωτέρων ἀριστουργημάτων τῆς πινακοθήκης τῆς βαυαρικῆς πρωτευούσης. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκτελεσθὲν τῇ διαταγῇ τοῦ πρίγκιπος Λουδοβίκου, τοῦ μετέπειτα βασιλέως τῆς Βαυαρίας, εἶναι σήμερον ἓν τῶν περιεργοτέρων στολισμάτων τῆς πινακοθήκης. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἄϊντζμαν ἐξετέλεσε πολλὰς ἐλαιογραφίας, ὑδατογραφίας καὶ σχέδια μὲ κραγιόνι πολλῆς ἀξίας.

Ἀΐντιγκερ (Haidinger) ***Γουλιέλμος***. Διάσημος Αὐστριακὸς μεταλλειολόγος καὶ γεωλόγος (1795-1871). Ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 1812 μέχρι τοῦ 1822 μαθητὴς τοῦ Mohs, κατόπιν μετέβη εἰς Μ. Βρεττανίαν καὶ ἔζησεν ἐπὶ πολὺ εἰς Ἐδιμβοῦργον πλησίον τοῦ τραπεζίτου Ἄλλαν, τοῦ ὁποίου τὸν υἱὸν συνώδευσεν εἰς τὰ πολυάριθμα αὐτοῦ ταξίδια εἰς Νορβηγίαν, Γερμανίαν, Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ἐδημοσίευσε δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀγγλικὴν μετὰ σημειώσεων μετάφρασιν τοῦ κυριωτέρου ἔργου τοῦ παλαιοῦ του διδασκάλου. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του διεδέχθη τὸν ἀποθανόντα Mohs εἰς τὴν θέσιν τοῦ συμβούλου τῶν μεταλλείων καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῶν μεταλλευτικῶν συλλογῶν (Montanistische Museum), τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσε τῷ 1843 λεπτομερῆ κατάλογον. Ἀπὸ τοῦ 1843 μέχρι τοῦ 1849 ἔδωκεν ἐν Βιέννῃ σειρὰν πρακτικῶν μαθημάτων μεταλλειολογίας, τῷ δὲ 1847 ἐδημο-

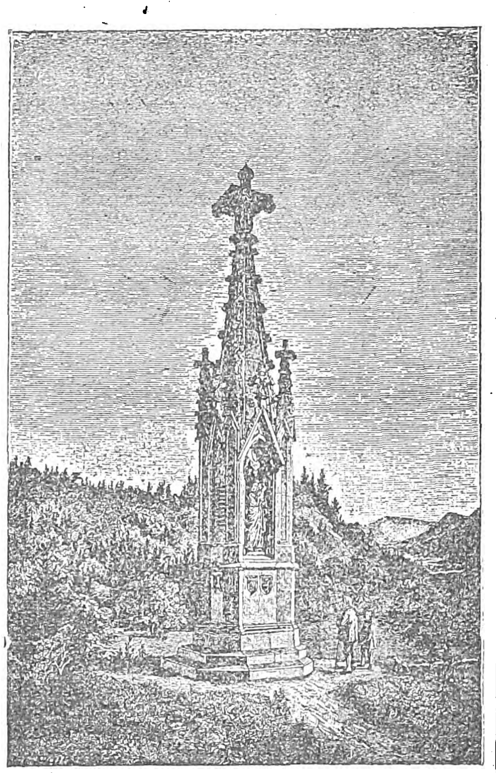

Ἡ στήλη τοῦ Ὄθωνος.

σίευσε γεωγνωστικὸν χάρτην τῆς τότε αὐστριακῆς μοναρχίας. Τῷ 1849 ἐγένετο διευθυντὴς τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς γεωλογικῆς ὑπηρεσίας (Geol. Reichsanstalt), ἥτις ἐδημιουργήθη τῇ εἰσηγήσει του, καὶ ἔδωκε τοιαύτην ὤθησιν εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῆς, ὥστε τῷ 1866 ἦτο ἤδη ἕτοιμος ὁ μέγας γεωγνωστικὸς χάρτης τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ κλίμακα 1:576.000. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας. Ἦτο μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1847) καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων ἀπὸ τοῦ 1855. Τῷ 1865 τοῦ εἶχεν ἀπονεμηθῇ ὁ κληρονομικὸς τίτλος τοῦ ἱππότου.

Ὁ Ἀΐντιγκερ, χάρις εἰς τὰς σπουδαίας αὐτοῦ μελέτας καὶ ἐργασίας, προήγαγε σημαντικῶς τὴν μεταλλειολογικὴν ἐπιστήμην, ἐπὶ πλέον δὲ ἔπαιξεν ἀναμφισβητήτως σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν γενικὴν κίνησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναγεννήσεως, ἥτις παρετηρήθη ἐν Αὐστρίᾳ περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Τὸ συγγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον εἶναι ἀπέραντον, Ἐν πρώτοις περιλαμβάνει ἄνω τῶν 400 ὑπομνημάτων, γερμανιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ γεγραμμένων καὶ ἀφορώντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν γεωλογίαν καὶ τὴν μεταλλειολογίαν. Ἐπὶ πλέον ἔγραψε τὰς «Ἀρχὰς τῆς μεταλλειολογίας» (1829). «Ἐγχειρίδιον μεταλλειολογίας» (1845), καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία, ἔτι δὲ ἐδημοσίευσε τοὺς «Κρυσταλλογραφικοὺς καὶ μεταλλειολογικοὺς πίνακας» (1846).

ἀϊντινλίκι· (ἐκ τῶν τουρκικῶν *άι*=σελήνη καὶ σεληνιακὸν φῶς, καὶ *τοὺν*=νύξ)· μέρος φωτισμένον, φεγγίτης, φωταγωγός. Ν. Μ.

Ἄϊντλιγκ (Aidling) ***(Μνημεῖον τοῦ—)***. Παρὰ τὴν φερώνυμον βαυαρικὴν κωμόπολιν, τὴν κειμένην νοτίως τοῦ Μονάχου παρὰ τὰ σύνορα, σῴζεται ἀκόμη καὶ σήμερον τὸ μνημεῖον τὸ ὁποῖον δι' ἐράνων λαϊκῶν ἀνηγέρθη τῷ 1835, εἰς ἀνάμνησιν τῆς 24 Νοεμβρίου 6 Δεκεμβρίου, διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ μέρος, ἡ βασίλισσα τῆς Βαυαρίας Θηρεσία ἀπεχαιρέτησεν ἀπερχόμενον εἰς Ἑλλάδα τὸν υἱόν της Ὄθωνα. Τὸ μνημεῖον καλούμενον «Στήλη τοῦ Ὄθωνος» (Otto-Säule) κεῖται εἰς θέσιν περίοπτον, ἔχει περίμετρον δέκα τεσσάρων μέτρων εἰς τὴν ὀκτάγωνον βάσιν του, ὕψος δὲ δέκα μέτρων. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κογχωτὸν εἰκονοστάσιον γοτθικοῦ ρυθμοῦ, στηριζόμενον ἐπὶ τριπλοῦ ἀναβαθμοῦ, ἀπολῆγον δὲ εἰς σκαλιστὸν ὀβελίσκον. Ἐπὶ τῆς δυσμικῆς προσόψεως, τῆς καὶ κυρίας, ὑπάρχει, ἐντὸς κόγχης, χαλκοῦν, εἰς φυσικὸν μέγεθος, τὸ ἄγαλμα τῆς Παναγίας κρατούσης ἐν ἀγκάλῃ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπὶ τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν, μεγάλοις γράμμασιν, ἐλαξεύθησαν αἱ ἀκόλουθοι συγκινητικαὶ διὰ τὴν ρωμαντικήν των ἀφέλειαν ἐπιγραφαί:

Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς:

Βασιλέως Λουδοβίκου
ὁ δευτερότοκος υἱός
ΟΘΩΝ
ἀπεσπάσθη ἐνταῦθα τῆς μητρικῆς ἀγκάλης
μεταβαίνων εἰς Ἑλλάδα
ὡς Βασιλεὺς καὶ σωτὴρ αὐτῆς
τῇ 6 Δεκεμβρίου 1832

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐχαράχθησαν τὰ ἑξῆς:

Οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Ροζεγχάϊμ
καὶ αἱ ἐξ ὅλων τῶν νομῶν τῆς Βαυαρίας
συμπονοῦσαι γυναῖκες
διαιώνισαν ἐνταῦθα τὴν συμπάθειάν των
καὶ τὴν τῆς βασιλίσσης των μητρικὴν στοργὴν
τῇ 1 Ἰουνίου 1836

Τέλος, ἐπὶ τῆς βορεινῆς ἀναγινώσκεται τὸ ἀκόλουθον:

Ἡ Βασίλισσα τῆς Βαυαρίας Θηρεσία
ἔχυσεν ἐνταῦθα
διὰ τὸν προσφιλέστατον αὐτῆς υἱὸν
ΟΘΩΝΑ
πικρὰ δάκρυα ἀποχωρισμοῦ
Εἴθε νὰ γίνωσι ταῦτα δάκρυα χαρᾶς...

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, κομψόν, παρὰ τὸν τεράστιον ὄγκον του, ἀποτελεῖ τὸ ἀντίστοιχον ἑνὸς ἄλλου μνημείου, διὰ παρόμοιον ρωμαντικὸν λόγον ἀνεγερθέντος εἰς τὸ βαυαρικὸν χωρίον Κιφερσφέλντεν (Kiefersfelden) τοῦ καλουμένου «Παρεκκλησίου τοῦ Ὄθωνος» (Otto-Kapelle). Εἶναι δὲ ἀκόμη καὶ σήμερον πολυσύχναστον, διότι ἐξακολουθεῖ νὰ συγκεντρώνῃ, ὡς ἀληθινὸν προσκύνημα, τὰς μητέρας τῆς περιφερείας ὅλης, ὅσαι ἔχουν τέκνα ἐν ἀποδημίᾳ. Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

Ἀϊντρεᾶς (ὁ), ἢ *Ἀγιαντρεᾶς* ἢ *Ἀντρεᾶς*· οὕτως ὀνομάζεται ἰδιωματικῶς ὁ μὴν Νοέμβριος διὰ τὴν κατ' αὐτὸν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου. Β. Φ.

Αἴντρη (Aintree). Χωρίον τοῦ Λάνκασαϊρ τῆς Ἀγγλίας. Κεῖται 5 μίλλια βορειοανατολικῶς τῆς Λίβερπουλ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ παρὰ τὴν ὁμώνυμον διώρυγα, διερχομένην δι' ἱπποδρομίου, ὅπου κατ' ἔτος τελεῖται ὁ «μέγας ἐθνικὸς δρόμος μετ' ἐμποδίων». Κατὰ τὸν Μέγαν Πόλεμον εἰς τὸ Αἴντρη εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἓν τῶν μεγαλυτέρων ἀγγλικῶν ἐργοστασίων ἀεροπλάνων.

Ἀϊντσβόλντ (Eidsvold). Κοινότης τῆς Νορβηγίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀκερσχόϋς εὑρισκομένη εἰς τὴν μεσημβρινὴν ὄχθην τῆς λίμνης Μγιόζεο καὶ ἔχουσα 10428 κατοίκους. Πλησίον τοῦ Ἀϊντσβόλντ εὑρίσκοντο πλουσιώτατα ὀρυχεῖα σιδήρου, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐξηντλήθησαν ἐντελῶς τῷ 1820. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1814 οἱ προύχοντες τοῦ Ἀϊντσβόλντ συνηθροίσθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συμβούλου τοῦ κράτους Κάρστεν Ἄνκερ καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Νορβηγίας (ὑπαγομένης εἰς τὴν Σουηδίαν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κιέλου), ἀπὸ δὲ τῆς 10ης Ἀπριλίου μέχρι τῆς 20ῆς Μαΐου 1814 συνῆλθεν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἡ πρώτη συνταχτικὴ συνέλευσις τῆς Νορβηγίας ἥτις ἐψήφισε τὸ λεγόμενον «Σύνταγμα τοῦ Ἀϊντσβόλντ». Τὸ σύνταγμα αὐτὸ μὲ ὀλίγας τροποποιήσεις ἰσχύει μέχρι σήμερον ἐν Νορβηγίᾳ. Τῷ 1837 οἱ Νορβηγοὶ ἠγόρασαν δι' ἐράνου τὴν ἱστορικὴν ταύτην οἰκίαν καὶ τὴν ἐδώρησαν εἰς τὸ

Digitized by Google

κράτος, τὸ ὁποῖον τὴν μετέτρεψεν εἰς ἱστορικὸν μουσεῖον.

Ἀϊντσενμπεργκ (Heinzenberg). Οὕτως ὀνομάζεται ἡ βορειονατολικὴ διακλάδωσις τῶν Ἄλπεων τῆς συστάδος τοῦ Ἀντούλα ἐν τῷ ἑλβετικῷ καντονίῳ Γκριζόν. Τὸ μέσον ὕψος Ἀϊντσενμπεργκ εἶναι περίπου 2000 μέτρα. Τὸ Ἀϊντσενμπεργκ θεωρεῖται ὡς τὸ ὡραιότερον καὶ γραφικώτερον ὄρος τοῦ καντονίου Γκριζόν. Ἡ ὁμώνυμος ἐπαρχία ἔχει ἔκτασιν 255 τετρ. χιλιομέτρων καὶ ἀριθμεῖ 7000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ τρία πέμπτα ὁμιλοῦν τὴν γερμανικὴν καὶ τὰ δύο πέμπτα τὴν ρωμανικὴν διάλεκτον. Κυριώτατον χωρίον τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἡ Τούζις (Thousis).

Ἀϊντχόβεν (Eindhoven). Πόλις τῆς Ὁλλανδίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς βορείου Βραβάντης παρὰ τὸν ποταμὸν Ντόμμελ, ἔχουσα 50,174 κατοίκους. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀϊντχόβεν ἀκμάζει ἡ βιομηχανία τῶν τριχάπτων καὶ τῶν λινῶν ὑφασμάτων. Ἐπίσης εὑρίσκονται καὶ ἐργοστάσια σιγαροποιίας καὶ πιλοποιίας.

Αἰνύρων χῶρος *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Οὕτως ἐκαλεῖτο τοποθεσία τις ἐν Θάσῳ. Μεταξὺ τοῦ *Αἰνύρων χώρου* καὶ τοῦ *χώρου Κοινύρων*, ἐπὶ ὄρους κειμένου ἀπέναντι τῆς Σαμοθράκης, ἔκειντο τὰ παλαιὰ φοινικικὰ μεταλλεῖα, ἅτινα ἦσαν καὶ τὰ ἀρχαιότερα ἐν τῇ νήσῳ, διότι οἱ Φοίνικες πρῶτοι ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των Θάσον, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ νῆσος ἔλαβε τὸ ὄνομά της, ἐξεμεταλλεύθησαν τὰ πλούσια χρυσωρυχεῖα τῆς νήσου (Ἡροδ. ΣΤ.47).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊν-Χαμμὰμ (Ain-Hammam). Θειοῦχος πηγὴ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἀλγερίου, ἔχουσα θερμοκρασίαν 40° καὶ ἐκβάλλουσα εἰς δύο φυσικὰ σπήλαια, εἰς ἃ φθάνει τις διὰ κλιμάκων.

Ἄϊνχαρντ (Einhard). Γερμανὸς ἱστοριογράφος γεννηθεὶς τὸ 770. Ἦτο μυστικοσύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ Καρλομάγνου, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀξιόλογος ἀρχιτέκτων, οἰκοδομήσας τὸ δημαρχεῖον τοῦ Αἲξ λὰ-Σαπέλ. Ἡ σύζυγός του Ἴμμα ἦτο, κατὰ τὴν παράδοσιν, κόρη τοῦ Καρλομάγνου.

Ἀϊνχορνχαϊλε (Einhornhöhle) καὶ *Στάϊνκιρχε* (Steinkirche), δηλαδὴ «Σπήλαιον τοῦ μονόκερω» καὶ «Λιθίνη ἐκκλησία». Οὕτω καλοῦνται δύο σπήλαια σταλακτιτῶν εὑρισκόμενα εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ὄρους Χὰρτς τῆς Γερμανίας. Εἰς τὸ πρῶτον ἀναγινώσκονται ἀκόμη εὐδιακρίτως χαραγμέναι ἐπὶ τοῦ βράχου αἱ λέξεις «Φρειδερῖκος Σίλλερ 1792»· δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὸ σπήλαιον ὀνομάζεται καὶ «σπήλαιον τοῦ Σίλλερ». Τὸ δεύτερον ἐχρησίμευε καὶ ὡς ἐκκλησία. Εἰς τὸ πρῶτον σπήλαιον εὑρέθησαν προϊστορικῆς ἐποχῆς ὀστᾶ μεγάλων θηλαστικῶν, δηλαδὴ λεόντων, ἄρκτων καὶ ἄλλων ζώων.

αἰνῶ *(—έω)*· ἐπαινῶ, ἐπιδοκιμάζω, λέγω ναί· || ὑμνῶ, ἐξυμνῶ, ἐγκωμιάζω, μεγαλύνω.

Ἀϊνώ, βλ. Ἀϊνοῦ.

Αἰνών. Πόλις τῆς Ἰουδαίας μετὰ πολλῶν ὑδάτων, ἔνθα ἐβάπτιζε κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς δράσεώς του ὁ Πρόδρομος (Ἰω. γ' 23). Κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον ἀπεῖχε τῆς Σκυθοπόλεως περὶ τὰ 10 ρωμ. μίλλια. Π. Ι. Μ.

αἴξ (ἡ), γεν. *αἰγός*· ἰδιωματικῶς *αἴγα*, κοιν. *γίδα* ἢ *κατσίκα*, παρὰ δὲ τοῖς ἑλληνοφώνοις τῆς Καλαβρίας *αἴγκα*. || Παροιμ. «*ἡ αἴγκα γεννάει καὶ τὸ γίδι μουγκάει*» ἐπὶ τῶν ὑποκρινομένων ὅτι συμπονοῦσι διὰ τὰ ξένα παθήματα ὑπὲρ αὐτοὺς τοὺς πάσχοντας· «*ὅπου πατήσῃ ἡ αἴγα πατεῖ καὶ τὸ ριφάκι*», ὅτι τὸ τέκνον μιμεῖται τὸ παράδειγμα τῶν γονέων, μάλιστα δὲ ἡ κόρη τὸ τῆς μητρός, ὡς ὁ ἔριφος πηδᾷ ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπήδησε καὶ ἡ αἴξ (Παροιμ. Πολίτου Α', 348. || Ἀρχ. παροιμ. «*αἴξ οὔπω τέτοκεν, ἔριφος δ' ἐπὶ δώμασι παίζει*» παροιμία λεγομένη πιθανώτατα ἐφ' ἧς περίπου ἐννοίας ἡ κοινολεκτουμένη «*ἀκόμη δὲν τὸν εἴδαμε καὶ Γιάννη τὸν ἐβγάλαμε*», ἤτοι ἐπὶ τῶν ἐκλαμβανόντων ὡς πραγματικότητα ψιλὸν ὀνειροπόλημα ἢ τὴν ἐπιθυμητὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων· «*αἴξ Σκυρία*», ἐπὶ τῶν ἀνατρεπόντων τὰς εὐεργεσίας· διότι, καθὰ παρατηρεῖ ὁ παροιμιογράφος Μακάριος, αἱ Σκύριαι αἶγες, ἐνῷ παρέχουν πολὺ γάλα, ἀνατρέπουν διὰ λακτίσματος τὸ ἀγγεῖον· «*αἴξ τὴν μάχαιραν*», ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες ἀσυναισθήτως ἐνεργοῦσι καθ' ἑαυτῶν· παροιμία γεννηθεῖσα ἐκ τοῦ μύθου καθ' ὃν, ἐνῷ Κορίνθιοί τινες ἐπρόκειτο νὰ θυσιάσουν αἶγα εἰς τὴν Ἥραν, εἷς ἐξ αὐτῶν ἔκρυψε τὴν μάχαιραν εἰς τὴν γῆν, ἵνα οὕτω ματαιωθῇ ἡ θυσία, ἀλλ' ἡ αἴξ σκαλεύουσα διὰ τῶν ποδῶν της ἐνεφάνισε τὴν μάχαιραν. Β. Φ.

[ΖΩΟΛΟΓΙΑ] Ἡ αἴξ εἶναι γένος ζῴων θηλαστικῶν, ἀρτιοδακτύλων μηρυκαστικῶν, τῆς ὁμοιογενείας τῶν *κοιλοκέρων*. Τὸ ὄνομα αἴξ (capra), καὶ κοινῶς *γίδα* καὶ *κατσίκα*, ἀποδίδεται εἰς τὸ θηλ. ἄρρεν ὀνομάζεται *τράγος*, τὰ δὲ νεογνὰ *ἐρίφια*.

Τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τοῦ γένους τῶν αἰγῶν εἶναι τὰ ἑξῆς: Κεφαλὴ ἐπιμήκης καὶ λεπτή, τὸ μέτωπον κοῖλον, τὸ ὑπὲρ τὸ μέτωπον τμῆμα τῆς κεφαλῆς ἐλαφρῶς κοῖλον. Τὸ κάτωθεν τῶν ρωθώνων τμῆμα σχηματίζει κυρτὸν θόλον. Τὰ κογχιακὰ τόξα εἶναι προέχοντα εἰς τὰς αἶγας τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὰ ἀσιατικὰ καὶ ἀφρικανικὰ εἴδη αἱ προεξοχαὶ τῶν κογχιακῶν τόξων ἢ εἶναι τελείως ὑποτυπώδεις ἢ ἐξαλείφονται ὁλοσχερῶς. Ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις τοῦ κρανίου των, αἱ αἶγες διαιροῦνται εἰς *δολιχοκεφάλους* (ὅταν τὸ κρανίον των εἶναι ἐπίμηκες) καὶ *βραχυκεφάλους* (ὅταν τὸ κρανίον των εἶναι βραχύ). Οἱ ὀφθαλμοί των εἶναι ζωηροὶ καὶ λίαν διεσταλμένοι. Τὰ ὦτα λεπτὰ καὶ ἐλαφρά. Φέρουσι κέρατα γωνιώδη, στενὰ κατὰ τὴν βάσιν των, ἅτινα ἀνυψοῦνται καθέτως, διαρκῶς διϊστάμενα ἀλλήλων καὶ λαμβάνουσιν ἑλικοειδῆ πρὸς τὰ ὀπίσω διεύθυνσιν. Εἰς μερικὰ εἴδη τὰ κέρατα ἐλλείπουσιν ἐντελῶς. Ὡς πρὸς τὴν χρησιμότητα ἢ μὴ τῶν κεράτων οἱ ζῳολόγοι ἔχουσιν ἀντιθέτους γνώμας· τινὲς ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ἀπαραιτήτως αἱ βελτιωμέναι παραλλαγαὶ πρέπει νὰ ἔχωσι κέρατα, ἄλλοι δὲ ἀντιθέτως ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ παρουσία ἢ μὴ τῶν κεράτων οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τῶν ζῴων· συμβαίνει δὲ ἐκ βελτιωμένων γονέων, τὰ ὁποῖα στεροῦνται κεράτων, νὰ γεννηθῶσιν ἐρίφια φέροντα κέρατα, καὶ ἀντιθέτως. Διὰ ζῳοτεχνικῶν μεθόδων κατωρθώθη ἡ παραγωγὴ αἰγῶν στερουμένων κεράτων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ζῷα, κατὰ τὴν γνώμην φυσιολόγων τινῶν, εἶναι προτιμότερα, διότι ἔχουσιν ἠπιώτερον χαρακτῆρα καὶ εἶναι καταλληλότερα πρὸς σταυλισμόν, καθόσον τὰ διὰ τῆς κεφαλῆς μεταξὺ τῶν ζῴων τούτων ἐπιφερόμενα κτυπήματα *(κουτουλιές)* εἶναι ἀκίνδυνότερα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ παρουσία ἢ ἀπουσία τῶν κεράτων οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τοῦ ποσοῦ, τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς ὀσμῆς τοῦ γάλακτος, ὡς διατείνονταί τινες.

Ὁ λαιμὸς τῶν αἰγῶν εἶναι λεπτὸς καὶ εὐκαμπτος καὶ συνδέεται ὁμαλῶς μετὰ τοῦ ὤμου. Ἡ ραχιαία γραμμὴ εἶναι εὐθεῖα σχηματίζουσα παχὺ ἀκρώμιον. Τὰ νῶτα εἶναι τελείως ἀνεπτυγμένα. Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἰσχιακῶν ὀστῶν δίδει μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὴν λεκάνην. Τὸ στῆθος εἶναι εὐρύ, βαθὺ καὶ οὐδαμόθεν περισφιγγεται. Ἡ κοιλία ἔχει τελείαν ἀνάπτυξιν. Ὁ μηρὸς εἶναι παχὺς καὶ πολὺ πρὸς τὰ κάτω. Τὰ μέλη τελείως διακεκριμένα καὶ ἰσχυρά. Τὸ δέρμα τῶν αἰγῶν καλύπτεται ὑπὸ μακρῶν τριχῶν, ὧν ἡ ποιότης καὶ ἡ πυκνότης διαφέρει ἀναλόγως τῶν διαφόρων παραλλαγῶν. Αἱ αἶγες τῶν Πυρηναίων φέρουσι μακρὰς τρίχας, ἐνῷ αἱ τῶν Ἄλπεων μετρίου μήκους τρίχωμα. Αἱ ἐνδιαιτώμεναι εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος αἶγες φέρουσι βραχὺ τρίχωμα, ἐνῷ τῶν τῆς Ἀγκύρας εἶναι μακρόν, λεπτὸν καὶ μεταξῶδες. Ἐπίσης ποικίλλει εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς καὶ ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματος.

Αἱ αἶγες τῶν Πυρηναίων φέρουσι συνήθως μελανὸν ἢ φαιὸν χρωματισμόν. Αἶγές τινες γαλλικῆς παραλλαγῆς ἔχουσι λευκὸν χρῶμα εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα καὶ μελανὸν λαιμόν. Ἡ αἴξ τῆς Μάλτας *(μαλτέζικη)* φέρει συνήθως εἰς τὰ ἐμπρόσθια μέρη τοῦ σώματος σκοτεινὸν χρῶμα καὶ ἀνοικτότερον πρὸς τὰ ὀπίσθια. Ἡ *ταραντέζικη* αἴξ εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ λευκὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ (ὀπίσθια μέρη) μελανή.

Αἱ αἶγες ἔχουσιν ἐγκλιματισθῆ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῶν δύο ἡμισφαιρίων, ὁ ἀριθμὸς δὲ αὐτῶν ἀνέρχεται κατὰ τὰς στατιστικὰς τοῦ 1912 εἰς 85 ἑκατομμύρια. Ἐκ τούτων τὰ 22 ἑκατομμύρια ζῶσιν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ κάτωθι πίναξ παρουσιάζει τὴν κατανομὴν τῶν ζῴων τούτων εἰς τὰ διάφορα εὐρωπαϊκὰ κράτη πρὸ καὶ μετὰ τὸν Μέγαν πόλεμον.

ΚΡΑΤΗ	1890	1910	1914
Αὐστρία	1.000.000	2.035.830	2.120.000
Βέλγιον	197.135	241.045	250.000
Βουλγαρία	1.240.000	1.300.000	1.300.000
Γαλλία	1.845.000	1.558.000	1.561.000
Γερμανία	2.640.990	3.091.285	3.210.000
Δανία	28.000	31.800	32.100
Ἑλβετία	414.965	452 810	456.000
Ἑλλὰς	1.836.625	1.500.000	1.426.000
Ἰσπανία	3 680.000	2.534.220	2.630.000
Ἰταλία	2.350.450	2.500.000	2.811.000
Κάτω Χῶραι	154.150	179.400	168.000
Οὐγγαρία	600.000	308 810	420.000
Ρωσσία	1.393.000	1.632.000	1.528 000
Σουηδία —Νορβηγία	357.000	452.810	456 000

Ἡ ταξινόμησις τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ γένους τῶν αἰγῶν δὲν εἶναι ἔργον εὐχερές. Ἡ μᾶλλον παραδεκτὴ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ὑπὸ διαφόρων φυσιοδιφῶν εἶναι ἡ κάτωθι.

Ι. ΑΙΓΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Γενικὰ γνωρίσματα.— Ἡ οἰκογένεια τῶν εὐρωπαϊκῶν αἰγῶν διακρίνεται ἐκ τῆς βραχύτητος τῆς κεφαλῆς της, ἥτις εἶναι λίαν καταφανής, τοῦ μετώπου, ὅπερ εἶναι κοῖλον μὲ προέχοντα κογχιακὰ τόξα, καὶ τῶν κεράτων τὰ ὁποῖα, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν, εἶναι παράλληλα κατὰ τὴν βάσιν των, εἶτα δὲ κυρτοῦνται σπειροειδῶς πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὸ πρόσωπον εἶναι τριγωνικὸν καὶ κατά τι σιμὸν πρὸς τὴν βάσιν του. Ἡ πλαγία κατατομὴ τοῦ προσώπου εἶναι γωνιώδης καὶ εἰσέχουσα, ἡ κεφαλὴ ἰσχυρά, τὰ ὦτα μετρίου μεγέθους, ὁ ὀφθαλμὸς ζωηρός, τὸ στόμα μέγα, ὁ δὲ πώγων συνήθως φέρει γένειον. Τὸ ἀνάστημα ποικίλλει ἀπὸ 85-90 ἑκ. τοῦ μέτρου, ὁ σκελετὸς εἶναι ἰσχυρός, τὸ σῶμα στενόν, ἡ ράχις, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν της, καταλήγει εἰς αἰχμὴν μὲ νῶτα βραχέα καὶ ἐπικλινῆ, ὁ λαιμὸς λεπτὸς καὶ μακρὸς καὶ οἱ πόδες ὑψηλοί. Τὸ τρίχωμά των εἶναι μακρόν, σκληρὸν καὶ ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέλανα, φαιόν, ἐπίξανθον καὶ λευκὸν χρωματισμόν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ αἴξ γεννᾷ συνήθως δύο νεογνά, ἅτινα καλοῦνται ἐρίφια. Εἶναι γαλακτοπαραγωγὸς καὶ φέρει μαστοὺς μὲ ἐπιμήκεις θηλὰς καθέτους καὶ πλησίον ἀλλήλων εὑρισκομένας.

Τὸ κρέας της εἶναι ἄνοστον καὶ σκληρόν. Τὸ δέρμα της, ἰδίως τῶν νεαρῶν αἰγῶν, τὸ μεταχειρίζονται πρὸς κατασκευὴν χειροκτίων καὶ ἄλλων δερματίνων εἰδῶν. Τὸ ἦθός της εἶναι ἀγροῖκον· τὸ σῶμά της ρωμαλέον καὶ εὐκίνητον. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ κοιτὶς τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι αἱ Ἄλπεις, ἐξ ὧν διαδοχικῶς διεσπάρησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἀκόμη. Αἱ αἶγες αὗται εὑρίσκονται καὶ σήμερον ἐν ἡμιαγρίᾳ καταστάσει εἰς τὴν Ἑλβετίαν, Γαλλίαν, Ἑλλάδα, Ἰταλίαν κ.τ.λ. Εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αἶγας ὑπάγονται τὰ κάτωθι εἴδη:

1) Ἑλληνικὴ αἴξ, ἡ ὁποία ἔχει ἐγκλιματισθῆ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ ἑλληνικὴ αἴξ κατ' ἄλλους εἶναι ἡ ἐξημερωθεῖσα ἀγρία αἴξ τοῦ Καυκάσου, κατ' ἄλλους δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς διασταυρώσεως ἐξηγριωμένου τινὸς εἴδους αἰγός, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα *αἰγόκερον τὸ στικτὸν* μετὰ τράγων τῆς Νουβίας. Εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἴς τινας νήσους τοῦ Αἰγαίου ἀπαντᾷ καὶ σήμερον ἄγριον εἶδος αἰγός, ὅπερ ζῇ κατ' ἀγέλας, ὡς *αἴξ ἡ δορκάς*, κ. ἀγριοκάτσικο.

Ἡ ἑλληνικὴ αἴξ διακρίνεται ἐκ τοῦ μικροῦ μᾶλλον μεγέθους της, τοῦ χαμηλοῦ ἀναστήματός της, τῶν λεπτῶν σκελῶν της καὶ τῶν μικρῶν καὶ ἀνορθωμένων ὤτων της. Χαρακτηριστικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ βραχύτης τῆς κεφαλῆς, γενικῶς δὲ παρουσιάζει ὅλα τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς ἀγρίας αἰγός. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός της ποικίλλει ἀπὸ τοῦ ἀνοικοῦ πυρροῦ μέχρι τοῦ σκοτεινοῦ πυροκαστάνου. Αἱ τρίχες της εἶναι βραχεῖαι καὶ σκληραί. Οἱ μαστοί της εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένοι.

Ἡ ἑλληνικὴ αἴξ παρ' ὅλον τὸ μικρὸν ἀνάστημά της εἶναι ἰσχυρὸν ζῷον, ἀντέχει εἰς τὰς κακουχίας καὶ σπανιώτερον προσβάλλεται ὑπὸ ἀσθενειῶν. Ἡ γαλακτοπαραγωγή της εἶναι μετρία καὶ δὲν ὑπερβαίνει τὴν $1^{3}/_{4}$ ὀκάδας γάλακτος ἡμερησίως. Κατὰ κανόνα τὰ ζῷα, ἄρρενα καὶ θήλεα, ἔχουσι κέρατα.

2) Αἲξ τῆς Γκεσσενὲ (Ἑλβετία). Ἡ αἴξ τῆς ποικιλίας ταύτης κατάγεται ἀπὸ τὸ Ἄνω Σίμενθαλ ἢ ἀπὸ τὴν Γκεσσενὲ (καντόνιον τῆς Βέρνης), καὶ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*λευκὴ αἴξ τοῦ Ἀτεζέλ*». Τὸ ἀνάστημά της εἶναι ὑψηλὸν (ἀπὸ 78-93 ἑκ. τοῦ μέτρου), ἡ ποικιλία αὕτη ἔχει τὸ με-

Λευκὴ αἴξ τῆς Γκεσσενέ.

γαλύτερον ἀνάστημα πασῶν τῶν λοιπῶν ἑλβετικῶν αἰγῶν. Αὐξάνεται εὐκόλως καὶ τὸ βάρος της φθάνει τὰ 50—60 χιλιόγραμμα. Τὸ μῆκος τοῦ σώματος εἶναι περίπου 1.15 τοῦ μέτρου. Τὸ χρῶμα τοῦ τριχώματος εἶναι λευκόν, οἱ ὀφθαλμοί ὑπόχρυσοι καὶ αἱ βλεφαρίδες λευκαί. Αἱ τρίχες εἶναι βραχεῖαι, ἐκτὸς τῆς ράχεως καὶ τῶν γλουτῶν ὅπου εἶναι μακραί. Φέρει μικρὸν γένειον.

Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Γκεσσενὲ θεωρεῖται ἐξαιρετικὸν ζῷον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φέρει μακρὰς τρίχας καὶ κέρατα. Ὅλαι αἱ ἀναλογίαι τοῦ σώματος εἶναι ἁρμονικαί. Ἡ κεφαλὴ συμμετρικὴ καὶ μετρίου μεγέθους, τὸ μέτωπον καὶ τὸ ρύγχος εὐρέα, τὰ ὦτα λεπτά, καὶ ἐνίοτε ἐλαφρῶς πρὸς

Digitized by Google

κάτω κεκλιμένα. Τοῦτο κυρίως παρατηρεῖται εἰς ζῷα, τὰ ὁποῖα διαμένουσιν ἐπὶ πολὺν καιρὸν εἰς τοὺς σταύλους. Ὁ αὐχὴν εἶναι λεπτὸς καὶ ἐπιμήκης, τὸ στῆθος εὐρὺ καὶ βαθύ, ἡ ῥάχις εὐθεῖα, οἱ νεφροὶ ἰσχυροί. Τὰ νῶτα εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένα, οἱ μαστοὶ ὀγκώδεις, αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν κανονικαὶ καὶ μετρίου μεγέθους. Ἐνδιαιτᾶται μετ' ἴσης εὐκολίας εἰς τὰς πεδιάδας ὅσον καὶ εἰς τὰ ὄρη. Ἡ γαλακτοπαραγωγή της εἶναι ἀξιοσημείωτος.

3) Αἲξ τῶν πεδιάδων ἢ *αἲξ τοῦ Valais* (Ἑλβετία). Ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ συναντᾶται εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βιέζ. Πρὸ τοῦ πολέμου ἐγένετο μεγάλη ἐξαγωγὴ τούτων εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Ὁλλανδίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν ἀντὶ τῆς τιμῆς τῶν 80 100 ἑλβετικῶν φράγκων. Τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν αἰγῶν τῆς ποικιλίας ταύτης εἶναι ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός των, ὅστις κατὰ τὸ ἥμισυ ἐμπρόσθιον μέρος εἶναι μελανὸς καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ὀπίσθιον λευκός.

Αἲξ τῶν πεδιάδων ἢ τοῦ Valais.

Τὸ ἀνάστημά της φθάνει τὰ 70 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἡ τελεία ἀνάπτυξις τοῦ ζῴου συντελεῖται μόνον μετὰ παρέλευσιν πενταετίας. Αἱ τρίχες της εἶναι πυκναὶ καὶ μακραὶ καὶ οὕτω τὸ ζῷον ἀντέχει καὶ εἰς τὰ μεγαλύτερα ψύχη. Τὸ μέτωπον καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σκιάζονται ὑπὸ θυσάνου τριχῶν. Ὁ πώγων φέρει μακρὸν γένειον. Ἡ κεφαλὴ εἶναι βραχεῖα, τὰ ὦτα μετρίου μεγέθους διευθυνόμενα πλαγίως, τὸ μέτωπον εὐρύ, τὰ κέρατα μεγάλα καὶ κυρτὰ πρὸς τὰς ὀπίσω. Τὸ σῶμα εἶναι ἐπίμηκες, ἡ ῥάχις εὐθεῖα, οἱ νεφροὶ εὔρωστοι καὶ γενικῶς τὸ σῶμά της εἶναι εὔρωστον καὶ ἰσχυρόν. Αἱ τρίχες τοῦ δέρματός της εἶναι λίαν μακραί, σκληραὶ καὶ πίπτουσαι πρὸς τὰ κάτω. Οἱ μαστοὶ εἶναι μετρίου μεγέθους καὶ αἱ θηλαὶ κανονικαί.

Τὸ εἶδος τῶν αἰγῶν αὐτῶν ἐνδιαιτᾶται μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας καὶ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῶν ὀρέων, ἀψηφοῦσαι τὰς χιόνας. Δυσκόλως συνηθίζουν εἰς περιωρισμένον χῶρον.

4) Αἲξ τῶν Ἄλπεων ἢ *αἲξ αἰγαγρόμορφος* (Ἑλβετία). Τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι τὸ πλέον διαδεδομένον εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Εὑρίσκεται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὰ Νοτίους Ἄλπεις κατὰ μῆκος τῶν ἰταλικῶν συνόρων, ὅπου καὶ συγχέεται πολλάκις μὲ τὴν αἶγα τῆς κοιλάδος τῆς Ἀόστης καὶ τοῦ Πεδεμοντίου. Τὰ ἐπὶ τῶν ἰταλικῶν συνόρων εὑρισκόμενα ζῷα ἔχουσι σκοτεινότερον χρωματισμόν, ἐνῷ αἱ αἶγες τῶν περὶ τὸ Λευκὸν ὄρος μερῶν ἔχουσιν ἀνοικτότερον χρῶμα καὶ βραχύτερον τρίχωμα. Γενικῶς εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἑλβετίαν τὰ ζῷα ταῦτα ἔχουσι συνήθως σκοτεινὸν χρωματισμόν, ὅμοιον πρὸς τοὺς αἰγάγρους τῶν Ἄλπεων. Εἰς τὸ καντόνιον τοῦ Γκριζόν, ὅπου ὑπάρχουσι πολυπληθεῖς ἀγέλαι τοῦ εἴδους τούτου τὰς ὀνομάζουσι Finheimische Rane Brawnschwarz reiner Gebirgsschag, Dunkelgemsfarbig, Rein gemsfarbige Ziege. Πάντα τὰ ζῷα ταῦτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀνάστημά των, ὅπερ εἶναι κατὰ πολὺ μικρότερον, ὁμοιάζουν καταπληκτικῶς πρὸς τοὺς αἰγάγρους τῶν Ἄλπεων. Εἰς τὸ καντόνιον τοῦ Σαὶν-Γκὰλ ἡ ποικιλία αὐτὴ τῆς αἰγὸς εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Gelblich gehornt ἢ Stiefelgeissen· ἡ αἲξ αὐτὴ ὠνομάσθη οὕτω ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ χρώματος τῶν τριχῶν τὰς ὁποίας φέρει εἰς τοὺς τέσσαρας πόδας της καὶ αἵτινες ὁμοιάζουσι πρὸς ὑπόδημα.

Αἱ αἶγες τοῦ καντονίου Βέρνης εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ποικιλία τοῦ Ἄσλυ*. Πάντα τὰ ζῷα τῆς ποικιλίας ταύτης εἶναι κερασφόρα, πλὴν αἰγῶν τινων τῶν πέριξ τῆς Γκρυγὲρ αἵτινες εἶναι μεγαλύτεραι κατὰ τὸ ἀνάστημα, δὲν φέρουσι κέρατα, ἔχουσι φαιὸν χρωματισμὸν καὶ δίδουσιν ἄφθονον καὶ παχὺ γάλα. Εἶναι τὰ εὐρωστότερα ζῷα τῆς ποικιλίας ταύτης, ἐνδιαιτῶνται δὲ κυρίως εἰς ὀρεινὰ μέρη, ἀλλ' εὐκόλως συνηθίζουσι νὰ μένωσι καὶ εἰς περιωρισμένους τόπους.

5) Αἲξ τῆς Τόγγεμπουργ (Ἑλβετία). Τὸ εἶδος τοῦτο, ἂν καὶ εἶναι πλούσιον εἰς γαλακτοπαραγωγήν, ὀλίγον εἶναι διαδεδομένον, διότι εἶναι δύσκολος ἡ συντήρησίς του. Ἡ αἲξ τοῦ Τόγγεμπουργ εἶναι ἐξηπλωμένη εἰς ὁλόκληρον τὸ καντόνιον τοῦ Σαὶν-Γκάλ. Ἡ ποικιλία αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθεν ἐκ τῆς διασταυρώσεως ζῴων αἰγαγρομόρφων μετὰ λευκῶν τῆς Γκεσσενέ. Ὁ κυριαρχῶν χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός της εἶναι ἀνοικτόφαιος. Οἱ ὄνυχες εἶναι ὑποκίτρινοι.

Ἡ αἲξ τοῦ Τόγγεμπουργ δὲν ἔχει κέρατα, ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τὸν λαιμόν της φέρει δύο τριχώδη σαρκώματα (κ. σκουλαρίκια). Τὸ δέρμα της καλύπτεται ὑπὸ βραχυτάτων καὶ πυκνῶν τριχῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ῥάχιν καὶ τοὺς γλουτοὺς ὅπου αἱ τρίχες εἶναι μακραί. Τὸ ἀνάστημά της φθάνει περίπου τὰ 80 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ σῶμά της εἶναι σχετικῶς ἐλαφρόν. Ἡ κεφαλὴ εἶναι μετρίου μεγέθους, τὸ μέτωπον καὶ ῥύγχος εὐρέα, τὰ ὦτα μετρίου μεγέθους, ἡ ῥάχις εὐθεῖα, ἡ ὠμοπλάτη εὔρωστος, οἱ γλουτοὶ ἀπεστρογγυλωμένοι, οἱ πόδες μακροί, οἱ μαστοὶ τελείως ἀνεπτυγμένοι καὶ αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν ἀπέχουσιν ἀρκετὰ ἀλλήλων.

6) Αἲξ τῆς Γερμανίας. Οἱ Γερμανοὶ ἐπέφερον ἄριστα ἀποτελέσματα εἰς τὴν αἰγοτροφίαν διὰ τῆς διασταυρώσεως τράγων ἰθαγενῶν μετὰ ἑλβετικῶν αἰγῶν. Ἡ αἰγοτροφία ἐξασκεῖται ἰδίως εἰς τὰ μετρίου ὕψους γερμανικὰ ὄρη. Εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Λὶπ (Lippe) ἀναλογοῦν 26 αἶγες εἰς 100 κατοίκους, εἰς τὸ Ρουντολστὰτ (Rudolstadt) ἀναλογοῦν 20 αἶγες εἰς 100 κατοίκους. Κατὰ τὸ 1910 ἡ Γερμανία ἔτρεφεν 3.091.285 κεφαλὰς αἰγῶν, καὶ ἡ ἐτησία παραγωγὴ γάλακτος ἀνήρχετο εἰς 150.000.000 προπολεμικὰ μάρκα καὶ 14.000.000 μάρκα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ αἰγείου κρέατος. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Βόρειον Γερμανίαν, ἂν καὶ αἱ αἶγες εἶναι ἰθαγενεῖς, διακρίνονται τοπικαί τινες παραλλαγαί, ὡς π. χ. ἡ παραλλαγὴ τοῦ Ἀννοβέρου, τοῦ Ἄρτς (Harz) καὶ τῶν παρὰ τὸν Ρῆνον περιοχῶν. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματος τῶν γερμανικῶν αἰγῶν εἶναι ποικίλος. Οἱ αἰγοτρόφοι προτιμοῦν τὴν ἄνευ κεράτων λευκὴν αἶγα τῆς Ἔσσης ὡς καὶ τὴν ἑλβετικὴν αἶγα τῆς Τόγγεμπουργ τὴν ὁποίαν διασταυρώνουσι μὲ ἰθαγενεῖς τράγους. Εἰς τὴν Γερμανίαν μεταχειρίζονται τὰς αἶγας ἐκτὸς τῆς γαλακτοπαραγωγῆς των καὶ ὡς ὑποζύγια. Αἱ αἶγες τῆς ζεύξεως εἶναι εὐρωστότεραι τῶν γαλακτοφόρων αἰγῶν καὶ τὰς μεταχειρίζονται διὰ νὰ σύρωσι τὰς μικρὰς ἁμάξας των οἱ πλανόδιοι λαχανοπῶλαι καὶ ὀπωροπῶλαι.

7) Αἲξ ἡ ταινιοφόρος ἢ *φαιόρρινος.* (Γαλλία). Ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός της εἶναι μελανὸς μὲ φαιὰς γραμμώσεις πέριξ τῆς ῥινός, ἐπὶ τῶν παρειῶν, καὶ τοὺς πόδας. Τὰ ζῷα ταῦτα εἶναι πλούσια εἰς γαλακτοπαραγωγήν.

8) Αἲξ ἡ κιτρινοτράχηλος (Γαλλία). Ὁ χρωματισμὸς της παρουσιάζει ἰδιορρυθμίαν· ἡ κεφαλή, ὁ λαιμὸς καὶ οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες εἶναι λευκοὶ ἢ φαιοὶ ἢ κίτρινοι. Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ σώματος εἶναι μέλαν. Ἐπὶ τοῦ προσώπου, τῶν ὤτων καὶ τῶν χειλέων φέρει διπλῆν σκοτεινὴν γραμμήν.

9) Αἲξ ἡ λευκοτράχηλος (Γαλλία). Ἡ ποικιλία αὕτη φέρει ἀνοικτὸν χρωματισμὸν καὶ ῥωμαλέον σῶμα. Τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ σώματος, τὸ

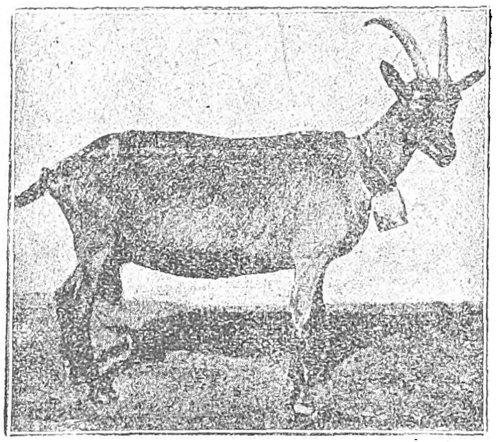

Αἲξ τῶν Ἄλπεων ἢ αἲξ ἡ αἰγαγρόμορφος.

μεγαλύτερον μέρος τῆς κεφαλῆς, ὁ λαιμός, τὸ στῆθος, καὶ οἱ ὦμοι εἶναι λευκοί. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ σώματος εἶναι μελανόν. Αἱ ὁπλαὶ εἶναι μελαναί. Σκοτεινὴ γραμμὴ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ μελανοῦ μέρους τοῦ σώματος, διέρχεται ἐκ τοῦ ἀκρωμίου καὶ τοῦ λαιμοῦ, διαιρεῖται εἰς δύο ἐν σχήματι Υ προτοῦ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κεφαλῆς καὶ ἐκεῖθεν κατέρχεται κατὰ μῆκος τῶν σιαγόνων. Ἑτέρα μικρὰ γραμμὴ εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς ἐσωτερικῆς γωνίας τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἡ λευκοτράχηλος αἲξ πολλάκις φέρει στιλπνὰς σκοτεινὰς ἢ ὑπολεύκους ἀποχρώσεις ἐπὶ τῆς ῥαχεώς της. Τὰ ζῷα ταῦτα θεωροῦνται καταλληλότερα διὰ τὴν γαλακτοπαραγωγήν.

10) Αἲξ τοῦ Μοντ ντ' Ὄρ. Αἱ αἶγες τοῦ Μὸντ ντ' Ὄρ κατὰ κανόνα δὲν φέρουσι κέρατα. Ὁ κυριαρχῶν χρωματισμὸς εἶναι ὑπόφαιος ἀνοικτὸς ἢ σκοτεινός. Αἱ τρίχες εἶναι μαλακαὶ καὶ μεταξώδεις. Τὸ ὅλον σῶμα λεπτὸν καὶ κομψὸν καὶ ἡ κεφαλὴ κανονική, μᾶλλον μικρὰ καὶ λεπτή. Αἱ αἶγες αὗται δίδουσι καθ' ἑκάστην 3-4 λίτρας γάλα-

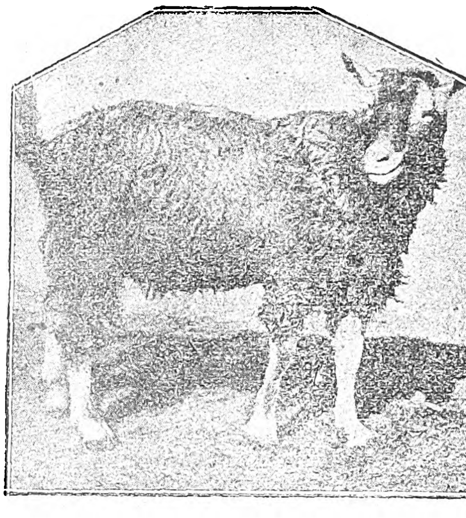

Αἲξ τοῦ Τόγγεμπουργ (Toggenbourg).

κτος ἐνίοτε δὲ 5-7 λίτρα. Ἡ γαλακτοπαραγωγὴ της ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ 15ου ἔτους τῆς ἡλικίας της. Συνήθως τὰς συντηροῦσιν εἰς αἰγοστάσια, σπανίως δὲ τὰς ὁδηγοῦσιν εἰς τὰ λιβάδια. Τὸ μῆκός της φθάνει τὰ 90 ἑκ. τοῦ μέτρου.

11) Αἲξ τοῦ Ἄνω Λείγηρος (Haute Loire). Αἱ αἶγες τοῦ Ἄνω Λείγηρος διακρίνονται εἰς ὀρεινὰς καὶ εἰς πεδινάς. Αἱ ὀρειναὶ αἶγες εἶναι μικρόσωμοι, ἔχουσι πυρρὸν τρίχωμα καὶ δὲν παράγουσι περισσότερον τῶν 2-3 λίτρων γάλακτος ἡμερησίως. Τὰ ζῷα ταῦτα κατὰ τὴν ἄνοιξιν ὁδηγοῦνται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, τὸν χειμῶνα δὲ ἐπαναφέρονται εἰς μέρη χαμηλότερα, καθ' ὅσον τὸ ψῦχος ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν γαλακτοφόρων ἀδένων των καὶ ἐλαττώνει σημαντικῶς τὴν γαλακτοπαραγωγήν των. Αἱ αἶγες τῆς ποικιλίας ταύτης καλῶς διατηρούμεναι βελτιοῦνται αἰσθητῶς καὶ ὡς πρὸς τὸ κρέας καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν γάλακτος.

Αἱ πεδιναὶ αἶγες παρουσιάζουσι σῶμα ῥωμαλεώτερον καὶ καλυτέραν εἰς ποιότητα καὶ ποσότητα γαλακτοπαραγωγήν. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός των εἶναι φαιός, ἢ ὑπόλευκος, ἐνίοτε δὲ τελείως λευκός. Συνήθως φέρουσι κέρατα. Παρ' ὅλον τὸ εὖρος τοῦ σώματός των αἱ πεδιναὶ αἶγες εἶναι εὐπαθέστεραι τῶν ὀρεινῶν καὶ εὐκόλως προσβάλλονται ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ διαφόρων ἀσθενειῶν.

12) Αἲξ τοῦ Πουατοῦ. Τὰ ζῷα τῆς ποικιλίας ταύτης ἔχουσι μῆκος 80 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὰ περισσότερα ζῷα τῆς ἄνω ποικιλίας στεροῦνται κεράτων. Ὁ χρωματισμὸς τοῦ σώματός των ποικίλλει ἀπὸ τοῦ φαιοῦ μέχρι λευκοῦ μὲ φαιολεύκους ἀποχρώσεις. Τὸ ῥύγχος των εἶναι λεπτὸν καὶ ἡ κεφαλή των λεπτή, μικρὰ μὲ μετρίου μεγέθους ὦτα καὶ ζωηροὺς μεγάλους ὀφθαλμούς. Αἱ ἀγέλαι τῶν αἰγῶν τοῦ Πουατοῦ συνήθως ἀναμιγνύονται μὲ τὰς ἀγέλας τῶν προβάτων. Τὴν ποικιλίαν ταύτην διατηροῦσι τόσον διὰ τὰ ἐρίφια ὅσον καὶ διὰ τὸ γάλα των. Ἕκαστον ζῷον δίδει περίπου 10-12 λίτρα γάλακτος ἑβδομαδιαίως.

13) Αἲξ τοῦ Μπερρὺ (Berry). Ἡ ποικιλία αὕτη διακρίνεται διὰ τὸ λεπτὸν καὶ εὐκίνητον σῶμά της καὶ τὸ σκοτεινὸν χρῶμα τοῦ τριχώματός της. Τὸ γάλα της μεταχειρίζονται συνήθως πρὸς κατασκευὴν τυροῦ.

14) Αἲξ τῆς Τουρραίνης (Γαλλία). Αἱ αἶγες τῆς ποικιλίας ταύτης δὲν παρουσιάζουσι διακεκριμένους χαρακτῆρας· εἶναι ζῷα νοθογενῆ, διαφόρου σωματικῆς διαπλάσεως καὶ ποικιλίας χρωματισμοῦ. Εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Τουρραίνης (Touraine) συναντῶμεν πολλάκις ἀγέλας τοιούτων αἰγῶν, αἵτινες φυλάττονται ὑπὸ νεαροῦ ποιμενόπαιδος, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Λείγηρος. Ἡ διασταύρωσις τῶν εἰδῶν συνήθως γίνεται ἄνευ ἰδιαιτέρας προσοχῆς, δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ ἡ ποικιλία αὕτη παρουσιάζει συνηνωμένως ὅλα τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν προηγουμένων.

Digitized by Google

15) Αἲξ τῶν Πυρηναίων. Αὕτη διακρίνεται ἐκ τῆς βραχύτητος τῆς κεφαλῆς της ἡ ὁποία εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἔχει τελείαν ἀνάπτυξιν ἰδίως κατὰ τὴν κρανιακὴν χώραν της. Τὸ μέτωπον εἶναι λίαν εὐρύ, σχεδὸν ἐπίπεδον καὶ συχνὰ κοῖλον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ὀφθαλμῶν μέρος. Πρὸς τὸ μέρος τῶν κεράτων παρουσιάζει εὐρεῖαν ἐπιφάνειαν καὶ βαθείας κοιλότητας παρὰ τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας. Ὁ ὀφθαλμὸς εἶναι μέγας, κίτρινος, σχεδὸν ἐπιμήκης καὶ λίαν ζωηρός. Τὰ ὦτα εἶναι εὐθέα διευ-

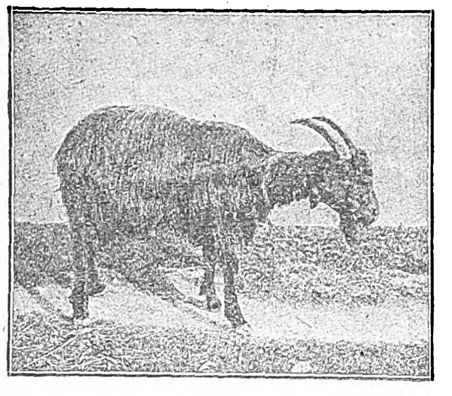

Αἲξ τοῦ Μπεαρναὶζ (τῶν Πυρηναίων).

θύνονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ λίαν εὐκίνητα. Τὸ πρόσωπον, ἀρκετὰ ἐπίμηκες, εἶναι εὐρὺ κατὰ τὴν βάσιν του καὶ κοιλαίνεται κατὰ τὸ ὀφρυακὸν τόξον, ἐνῷ εἰς τὰ περὶ τὰς παρειὰς μέρη εἶναι λίαν διεσταλμένον, σχηματίζον μικρὰν ἐξοχὴν ἄνωθεν τοῦ ῥύγχους εἶναι ἐλαφρῶς πεπιεσμένον ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω. Τὰ κέρατα εἶναι μετρίου μεγέθους, ἐλαφρῶς κυρτὰ καὶ διευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ ὀπίσω. Εἰς τὸν πώγωνα φέρει πυκνὸν γένειον.

Οἱ αἰγοτρόφοι τῶν Πυρηναίων δίδουσι μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ κέρατα καὶ διὰ τοῦτο ἀποβάλλουσιν ἐκ τῆς ἀγέλης των πᾶν ζῷον, τὸ ὁποῖον δὲν φέρει τοιαῦτα, τοῦτο δὲ διὰ νὰ διατηροῦσι πάντοτε ἕνα ὡρισμένον τύπον τελείως διακεκριμένον τῶν ἄλλων συγγενῶν ποικιλιῶν.

Αἱ αἶγες τῶν Πυρηναίων ἀναπτύσσονται ταχέως. Εἰς ἡλικίαν 4 ἐτῶν τὸ μῆκος των φθάνει τὰ 75 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ βάρος των μέχρις 60 χιλιογράμμων· ἐνίοτε φθάνει τὰ 75—80 χιλιόγραμμα, ὁπότε καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός της, ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς κεφαλῆς μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς, λαμβάνει τὴν μεγαλυτέραν του ἀνάπτυξιν ὑπερβαῖνον πολλάκις τὸ 1,15 μέτρ. Τὸ σῶμά της ἔχει τελείαν διάπλασιν, παρουσιάζει ἁρμονικὴν διάταξιν σκελετοῦ, μὲ μετρίου ὕψους πόδας, λαιμὸν μακρὸν καὶ λεπτόν, στέρνον περιωρισμένον, στῆθος στενὸν καὶ ἀβαθές, ἀκρώμιον λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες καὶ ῥάχιν ἐπιμήκη μὲ προέχουσαν σπονδυλικὴν στήλην. Οἱ νεφροί της εἶναι τελείως ἀνεπτυγμένοι, αἱ πλευραὶ εἶναι ἰσχυραί, λεπταὶ καὶ ἐπιμήκεις· τὰ νῶτα εὐρέα, βραχέα, ἀρκετὰ παχέα, καμπυλοῦνται ἀποτόμως καὶ κατέρχονται πρὸς τοὺς μηροὺς κατὰ κεκλιμένην γωνίαν. Οἱ πόδες της εἶναι μακροὶ καὶ λεπτοὶ καὶ φέρουσιν ἰσχυρὰς κερατοειδεῖς ὁπλὰς μελανοῦ χρώματος. Τὸ πέλμα τοῦ ποδός της εἶναι εὐρὺ καὶ στερεόν· τοῦτο δίδει εἰς τὰ ζῷα ἀσφαλὲς βάδισμα.

Οἱ σωματικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες τοῦ ζῴου δίδουσιν εἰς τὴν αἶγα τῶν Πυρηναίων τὸν τελειότερον τύπον τῆς ὀρεινῆς αἰγός. Τὸ τρίχωμά της εἶναι μακρὸν καὶ πυκνὸν καὶ προφυλάσσει τὰ ζῷα ταῦτα ἐκ τοῦ δριμέος ψύχους, ἔχει δὲ συνήθως χρῶμα μονόχρουν καὶ κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ φαιοῦ, τοῦ ἀνοικτῶς ἐπιξάνθου καὶ τοῦ μέλανος. Τὰ ζῷα τοῦ καθαροῦ αἵματος εἶναι τελείως μελανά. Εἰς περιοχάς τινας τῶν Πυρηναίων τὰ ζῷα ταῦτα παρουσιάζουσιν ἀνοικτότερον χρῶμα εἰς τὸ μέτωπον, μετὰ φαιῶν λωρίδων, αἵτινες ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν ὤτων καὶ καταλήγουσιν εἰς τὴν σχισμὴν τῶν χειλέων, ἐνῷ εἰς τοὺς πόδας φέρει λεπτοτέρας τρίχας κιτρίνου ἢ ἀνοικτῶς φαιοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον λαμβάνει διαφόρους ἀνοικτοτέρας ἀποχρώσεις ἐπὶ τοῦ γόνατος. Αἱ αἶγες Πυρηναίων εἶναι ἀτίθασοι καὶ ἀγαπῶσι τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐξημεροῦνται ὅμως ἀρκετὰ εὐχερῶς.

16) Αἲξ τῆς Μυρσίας (Ἱσπανία). Εἶναι ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ἱσπανικὰ ζῷα. Ὁ σκελετός της εἶναι λεπτὸς καὶ παρουσιάζει θαυμαστὴν ἁρμονικότητα. Αἱ τρίχες της εἶναι βραχεῖαι, λεπταί, μεταξοειδεῖς καὶ στιλβουσαι. Ὁ χρωματισμός της εἶναι πυρρόξανθος καὶ πλησιάζει πρὸς τὸν πυρρόχρυσον. Ἐνίοτε φέρει ἀτάκτως ἐπὶ τοῦ δέρματός της καὶ λευκὰς κηλῖδας.

Ἡ κεφαλή της εἶναι λεπτὴ καὶ ὡραία καὶ τὸ μέτωπον εὐρὺ ἢ ἐλαφρῶς κυρτόν. Τὰ ὦτα εἶναι ὁριζόντια μετρίου μεγέθους (12—13 $^1/_8$ ἑκ. τοῦ μέτρου). Αἱ ὀφθαλμικαὶ κόγχαι εἶναι προεξέχουσαι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἔχουσι καστανὸν χρῶμα καὶ ζωηρὸν βλέμμα. Τινὲς φέρουσι καὶ ὑποτυπῶδες γένειον καὶ παράτια (σκουλαρίκια) εἰς τὸν λαιμόν. Τὸ σῶμά της ἔχει μῆκος 1—1,10 μέτρα καὶ βάρος 33—38 χιλιόγραμμα, οἱ δὲ πόδες της εἶναι ὑψηλοὶ καὶ λεπτοί. Οἱ μαστοὶ εἶναι ὀγκώδεις καὶ αἱ θηλαὶ των διευθύνονται πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Οἱ αἰγοτρόφοι προτιμοῦν τὰ ἄνευ κεράτων ζῷα. Τὸ γάλα της εἶναι ἄφθονον, ἐλαφρὸν καὶ περιέχει ἀρκετὴν ποσότητα λιπαρῶν οὐσιῶν.

Εἶναι ζῷον ἥμερον, ζωηρὸν καὶ ἀρέσκεται νὰ περιπλανᾶται διαρκῶς. Γεννᾷ δύο νεογνά, παχύνεται εὐκόλως καὶ τὸ κρέας της, ὅταν τὸ ζῷον δὲν ἔχῃ μεγάλην ἡλικίαν, εἶναι νόστιμον. Ἡ αἲξ αὕτη εὑρίσκεται εἰς ὅλην τὴν Ἱσπανίαν καὶ ἐξαπλοῦται μέχρι καὶ τῆς Ἀλγερίας. Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ὀρὰν εὑρίσκεται μέγας ἀριθμὸς αἰγῶν τῆς Μυρσίας.

17) Αἲξ τῆς Γρενάδης (Ἱσπανία). Τὰ ζῷα ταῦτα χαρακτηρίζονται ἐκ τῆς βραχυκεφαλίας των, τοῦ πεπιεσμένου μετώπου των καὶ τῆς ὑποτυπώδους ὀφθαλμικῆς κόγχης. Ἡ παρουσία κεράτων δεικνύει ζῷον νοθογενές. Τὸ μῆκος τοῦ σώματός της δὲν ὑπερβαίνει τὰ 70 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ κυριαρχῶν χρωματισμὸς τοῦ τριχώματός της εἶναι ὁ ὑπέρυθρος πρὸς τὸν μέλανα. Αἱ τρίχες της εἶναι λεπταί, βραχεῖαι, μεταξοειδεῖς. Οἱ μαστοὶ εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένοι. Διασταυροῦνται λίαν ἐνωρὶς καὶ δύνανται νὰ ἀναπαραγάγωσιν ἀπὸ τοῦ 6 μηνὸς τῆς ἡλικίας των μέχρι 9—10 ἐτῶν. Γεννῶσι 2 καὶ σπανιώτερον 3 νεογνά. Ἡ ἡμερησία παραγωγὴ γάλακτος, τὸ ὁποῖον εἶναι γευστικώτατον καὶ ἄοσμον, εἶναι 1—1 $^1/_2$ λ. Τὸ κρέας της εἶναι ἀρκετὰ καλὸν καὶ καταναλίσκεται ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ μεγάλας ποσότητας. Τὸ θέρος τὰς τρέφουσι μὲ χόρτον, τὸν δὲ χειμῶνα μὲ κυάμους (κουκιὰ) καὶ φύλλα ἐλαίας. Καλῶς διατηρούμεναι, σπανίως προσβάλλονται ὑπὸ ἀσθενειῶν.

18) Αἲξ τῆς Μάλτας. Ἡ αἲξ τῆς Μάλτας φαίνεται ὅτι κατάγεται ἐκ τῆς Νουβίας, καθ' ὅσον ἔχει τὰ αὐτὰ σχεδὸν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μὲ τὰς ἐκ Νουβίας αἶγας· π. χ. τὴν προέχουσαν ὀδοντοφυΐαν, τὸν αὐτὸν σχηματισμὸν τῶν μελῶν, τὸ σχῆμα καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ὤτων κ.τ.λ. Οἱ ἀταβιστικοὶ οὗτοι χαρακτῆρες παραμένουσιν ἢ ἐξαλείφονται μετά τινας ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ νεογνοῦ, αἱ αἶγες ὅμως αὗται ἐγκλιματιζόμεναι καὶ μετὰ ἐπιτυχῆ καὶ προσεκτικὴν διασταύρωσιν λαμβάνουσι τοὺς ὡρισμένους ζῳοτεχνικοὺς χαρακτῆράς των, ἐκ τῶν ὁποίων τὰς διακρίνομεν εἰς ἰδίαν ποικιλίαν. Ἡ Μαλτέζικη ποικιλία τῆς Ἀλγερίας, ἂν καὶ τῆς αὐτῆς ποικιλίας, διαφέρει τελείως τῆς αἰγὸς τῆς νήσου Μάλτας· εἰς τοῦτο σπουδαιότερον ρόλον παίζει ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος.

Κατά τινας ζῳοτέχνας, ἡ αἲξ τῆς Μάλτας προῆλθεν ἐκ τῆς διασταυρώσεως τράγων τῆς Συρίας μετ' αἰγῶν τῆς Μυρσίας, ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας των δὲν ἠδυνήθησαν νὰ παραγάγωσιν ἐκ τῆς τοιαύτης διασταυρώσεως τὸ εἶδος τῆς Μαλτέζικης αἰγός, ἥτις φαίνεται ὅτι εἶναι τελείως ἰδιαίτερος τύπος αἰγός.

Ἡ αἲξ τῆς Μάλτας παρουσιάζει τοὺς ἑξῆς χαρακτῆρας. Ὕφος ἤρεμον καὶ γλυκύ, παρόμοιον πρὸς τὸ τοῦ προβάτου, κεφαλὴν μακρὰν καὶ μὲ εὐθεῖαν πλαγίαν κατατομήν. Τὸ ὑπὲρ τὸ μέτωπον τμῆμα τῆς κεφαλῆς εἶναι ἐξωγκωμένον, τὸ οὖς μᾶλλον χαμηλὸν μὲ λεπτὸν καὶ πλῆρες φλεβῶν πτερύγιον. Ἡ κάτω σιαγὼν δὲν φέρει γένειον. Τὰ κέρατα, ὅταν ὑπάρχωσιν, εἶναι μᾶλλον βραχέα. Ὁ τράχηλος λεπτὸς καὶ ἐπιμήκης. Οἱ γλουτοὶ εἶναι εὐρεῖς καὶ κανονικοῦ σχήματος. Οἱ πόδες λεπτοὶ καὶ εὐθεῖς. Ἡ ῥάχις ἐπιμήκης καὶ λίαν εὐθεῖα. Τὸ βάδισμά της εἶναι ζωηρόν, ἐλεύθερον, ἐλαφρὸν καὶ σταθερόν. Ὁ μαστός, ἂν καὶ δὲν ἔχῃ ὡρισμένον σχῆμα, γενικῶς εἶναι εὔρωστος, κανονικὸς καὶ οὐχὶ κρεατώδης. Τὸ μῆκος της ποικίλλει μεταξὺ 65-70 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ τρίχωμά της εἶναι συνήθως λευκὸν ἢ ὑποπυρρόχρουν ἢ φέρει ἀναμὶξ τὰ δύο ταῦτα χρώματα, ὁπότε τὸ πυρρὸν κυριαρχεῖ ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους καὶ τὸ λευκὸν πρὸς τὰ ὀπίσθια. Ὁ ἀνάμικτος οὗτος χρωματισμὸς τόσον εἶναι διαδεδομένος εἰς τὰ ζῷα ταῦτα, ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων τῶν αἰγῶν τῆς ποικιλίας ταύτης. 75 % τῶν αἰγῶν τῆς Μάλτας φέρουσι τὸν χρωματισμὸν τοῦτον. Συνήθως τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ προσώπου εἶναι λευκόν, ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ λαιμὸς μέχρι τῶν ὤμων χρυσοϋπόπυρρος καὶ τὸ ὑπόλοιπον σῶμα λευκόν. Αἱ τρίχες της εἶναι λευκαὶ καὶ μεταξώδεις καὶ σχεδὸν μακραί.

II. ΑΙΓΕΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ

Γενικὰ γνωρίσματα. Ἡ δολιχοκεφαλία εἶναι τελείως διακεκριμένη. Τὸ μέτωπον πλαγίως εἶναι ἐλαφρῶς καμπύλον καὶ παρουσιάζει ὑποτυπώδη κογχιακὰ τόξα. Ἡ προσθία ὄψις τοῦ προσώπου εἶναι σχεδὸν εὐθύγραμμος, ἐπιμήκης καὶ δὲν παρουσιάζει συμπίεσιν κατὰ τὴν ῥινικὴν χώραν. Ἡ πλαγία κατατομὴ εἶναι μᾶλλον εὐθύγραμμος. Τὸ ἀνάστημα εἶναι μέτριον 60-65 ἑκ. τοῦ μέτρου, ὁ σκελετὸς λεπτός, αἱ μυϊκαὶ μᾶζαι λεπταί, τὰ σκέλη βραχέα. Ἡ κεφαλὴ μετρίου μεγέθους καὶ ἐλαφρά. Συνήθως δὲν φέρει γένειον εἰς τὸν πώγωνα. Τὸ τρίχωμα εἶναι μακρὸν ἄφθονον, μᾶλλον λεπτὸν καὶ βοστρυχῶδες, ἰδίως εἰς τὰς αἶγας τῆς Ἀγκύρας. Ὁ χρωματισμὸς εἶναι ποικίλος, λευκός, φαιός, ὑποκίτρινος, στικτὸς κτλ. Ὑπὸ τὰς τρίχας ὑπάρχει ἐνίοτε εἶδος λεπτοτάτου μεταξοειδοῦς πτίλου, ὅπερ συλλέγεται ἐπιμελῶς καὶ χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν βαρυτίμων ὑφασμάτων γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κασμήρια τῶν Ἰνδιῶν. Τὸ γένος τοῦτο τῶν αἰγῶν κατάγεται ἀπὸ τὰ Ἱμαλάϊα καὶ ἐκεῖθεν ἐξηπλώθη εἰς τὸ Ἰνδοστάν, τὸ Θιβέτ, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Τουρκίαν, τὰς Ἰνδίας, τὴν Ἰνδοκίναν, τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν. Ἡ ἀσιατικὴ αἲξ ἐγκλιματίζεται εὐκόλως καὶ παρ' ἡμῖν. Εἰς τὰς αἶγας τῆς Ἀσίας ὑπάγονται τὰ κάτωθι εἴδη:

1) Αἲξ τῆς Συρίας. Ἡ αἲξ τῆς Ἀφρικῆς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἦλθεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίας ποικιλίας γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα αἶγες τῆς Συρίας. Αἱ αἶγες αὗται κατοικοῦσι κυρίως εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, ὅπου ὑπάρχουσι περὶ τὸ ἓν ἑκατομμύριον αἰγῶν καὶ ἐπεκτείνονται καὶ μέχρι τοῦ Ἀρχιπελάγους τῶν Ἰνδιῶν. Ὁ χρωματισμός των εἶναι συνήθως ἐπίξανθος, τεφρός, φαιός, μέλας ἢ λευκός. Ἡ ποικιλία ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σαμὰρ* δὲν φέρει κέρατα καὶ ὁ χρωματισμός της εἶναι στιλπνῶς μέλας καὶ φέρει δύο πυρρὰς κηλῖδας ἐπὶ τοῦ προσώπου. Τὸ τρίχωμά της εἶναι μακρόν, ἰδίως εἰς τὸ πρόσθιον τμῆμα τοῦ σώματος, φθάνον μέχρι 20 - 25 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ἐκ τῶν τριχῶν της κατασκευάζουσι τάπητας, ὑφάσματα, χορδὰς κ.τ.λ. Τὰ ὦτά της εἶναι μακρότατα καὶ ἔχουσι τὸ ἄκρον των ἀναδιπλωμένον. Ὁ χρωματισμὸς τῆς ποικιλίας ταύτης εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν μελαιὸς μὲ ἐπίξανθα τὰ ἄκρα τῶν τριχῶν καὶ φέρει δύο ἐπιμήκεις ὁμοιοχρώμους κηλῖδας ἐξ ἑκατέρου μέρους τοῦ προσώπου καὶ εἰς τὰ ὦτα. Εἰς τὸ μέτωπόν των, τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν εὐρύ, φέρει χαρακτηριστικὴν ἐξόγκωσιν, ἡ πλαγία ὄψις τοῦ προσώπου των εἶναι λίαν κυρτή, τὸ κάτω χεῖλός των λίαν προέχον, αἱ ὀφθαλμικαὶ κόγχαι λίαν εἰσέχουσαι, οἱ ὀφθαλμοὶ κυανοῦ ἢ καστανοῦ χρώματος καὶ τὸ βλέμμά των εἶναι γλυκύ. Οἱ ἰθαγενεῖς διὰ νὰ ἀναγνωρίζωσι τὰ ζῷά των κόπτουν τὸ ἄκρον τῶν ὤτων κατὰ διάφορα σχήματα.

Τὸ ἀνάστημά της ποικίλλει ἀπὸ 65-75 ἑκ. τοῦ μέτρου, τὸ βάρος της φθάνει τὰ 35-45 χιλιόγραμμα καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός της εἶναι 1-1,25 μέτρ. Παράγει γάλα παχὺ καὶ εὔγευστον, ἀλλὰ ἔχει πε-

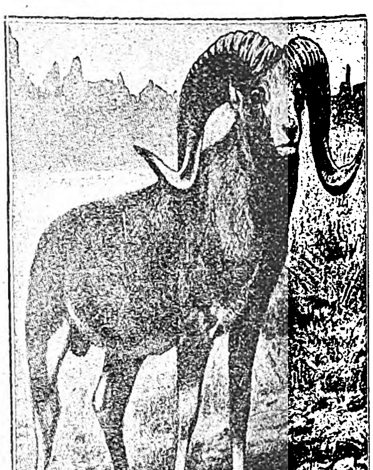

Αἲξ ἀγρία τῆς Ἀσίας.

ριωρισμένην γαλακτοπαραγωγήν. Τὰ ζῷα ταῦτα εὐκόλως ἐγκλιματίζονται καὶ γίνεται μεγάλη ἐξαγωγὴ τούτων, ἰδίως εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Γεννῶσι κατὰ τὸν Νοέμβριον, Δεκέμβριον καὶ τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον δύο ἕως τρία ἐρίφια. Παράγουσι 1-1 $^1/_2$ λίτρα γάλακτος ἡμερησίως.

2) Αἲξ τῆς Ἀνατολίας. Αἱ αἶγες τῆς ποικιλίας ταύτης χαρακτηρίζονται ὑπὸ εὐρέων καὶ κρ[εμα]μένων ὤτων, ἐκ μικρῶν ἐξογκώσεων παρὰ τὰ κέρατα, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὑπογενείου. Ὁ μαστὸς εἶναι μᾶλλον μικρός, στρογγύλος καὶ μὲ μ[ι]κρὰς θηλάς. Τὸ τρίχωμά της εἶναι δασὺ καὶ φέρει πυρρόν, λευκὸν ἢ ὑπομέλανα χρωματισμόν.

3) Αἲξ τῆς Ἀραβίας. Αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν συριακὴν παραλλαγήν· τὸ μέγεθός της εἶναι μέτριον. Διαφέρει τῆς συριακῆς αἰγὸς κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ῥινὸς καὶ τῶν ὤτων. Τὸ τρίχωμά της ἔχει χρῶμα μέλαν ἢ μελανότεφρον καὶ τὰ ἐκ λευκὰ μὲ μελανὰς κηλῖδας, ἢ μελανὰ μὲ λευκὰς κηλῖδας. Ἡ κεφαλή της εἶναι ἐξωγκωμένη μὲ κέρατα διευθυνόμενα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἡ ῥὶς δὲν παρουσιάζει οὐδεμίαν προεξοχήν, τὰ ὦτα μακρότατα μὲ ἐπιμήκεις τρίχας, αἵτινες καλύπτουσι ταῦτα ἐξ ὁλοκλήρου ὡς καὶ τὸ πρόσωπον, τὰ ...

Digitized by Google

ρατα καὶ μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ δίδουσιν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ ζώου ἰδιορρυθμίαν τινά. Πᾶσαι αἱ ἀραβικαὶ αἶγες φέρουσι κέρατα. Ἡ οὐρὰ πρὸς τὸ ἄκρον της κάμπτεται ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω. Παράγουσιν ἐλαχίστην ποσότητα γάλακτος καὶ τὰς διατρέφουσι μᾶλλον διὰ τὸ μακρὸν καὶ λαμπρὸν τρίχωμά των.

4) Αἴξ τῆς Ἀγκύρας. Εἶναι ἡ μικροτέρα αἴξ τοῦ ἀσιατικοῦ τύπου. Τὸ μῆκός της φθάνει τὰ 55—60 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὰ ἄρρενα ἔχουσι μακρὰ καὶ σπειροειδῆ κέρατα, τὰ δὲ θήλεα ἔχουσι μικρὰ τοιαῦτα. Τὰ ὦτα εἶναι μακρὰ καὶ εὐρέα. Τὸ τρίχωμα, στιλπνῶς λευκοῦ χρώματος, εἶναι μακρόν, μεταξοειδὲς καὶ σγουρόν. Αἱ τρίχες των πίπτουσι κατ' ἔτος καὶ ἀντικαθίστανται ὑπ' ἄλλων. Αἱ τρίχες συλλέγονται μετ' ἐπιμελείας καὶ χρησιμοποιοῦνται πρὸς κατασκευὴν λεπτοτάτων σειρητίων ὑφαντῶν καὶ διαφόρων πιλημάτων. Ἄλλοτε τὰς τρίχας κατειργάζοντο καταλλήλως καὶ ἐξ αὐτῶν κατεσκεύαζον τὰ βελοῦδα, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*βελοῦδο τῆς Οὐτρέχτης*».

Αἱ αἶγες αὗται κατοικοῦσι καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ διαφέρουσι μεγάλως τῶν καθ' αὐτὸ αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας, αἱ ὁποῖαι μόνον εἰς τὰς περὶ τὴν Ἄγκυραν βοσκὰς ἀπαντῶσι. Τὸ ἀνάστημά της εἶναι χαμηλόν, μετρούμενον δὲ ἀπὸ τῶν ὀνύχων μέχρι τοῦ ἀκρωμίου δὲν ὑπερβαίνει τὰ 55 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ ἄρρην εἶναι κατὰ 10-15 ἑκ. περίπου μεγαλύτερος. Τὰ κέρατα τῶν αἰγῶν εἶναι λεπτά, κυρτὰ πρὸς τὰ ὄπισθεν καὶ ἔχουσι μῆκος 18 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Εἰς τὰ ἄρρενα ζῷα τὰ κέρατα φθάνουσι τὰ 25 ἑκ. τοῦ μέτρου περίπου εἰς μῆκος, εἶναι ἰσχυρότερα καὶ κυρτοῦνται σπειροειδῶς. Τὰ ὦτα εἶναι μακρά. Τὸ μέτωπον εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ τριχῶν, αἱ ὁποῖαι σχηματίζουν κυματοειδεῖς θυσάνους οἵτινες φθάνουσι μέχρι τῶν ὀφθαλμικῶν κογχῶν. Τὸ ὑπερμετωπικὸν τμῆμα τῆς κεφαλῆς εἶναι εὐθύ, τὸ πρόσωπον κεκαλυμμένον διὰ πυκνῆς τριχώσεως καὶ ἡ κεφαλὴ λεπτή· δὲν φέρει γένειον εἰς τὴν κάτω σιαγόνα. Ὁ λαιμὸς εἶναι λεπτός. Τὸ μῆκος τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν κεράτων μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς οὐρᾶς εἶναι 85 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου διὰ τὴν αἶγα. Αἱ πλευραὶ εἶναι συμμετρικαὶ καὶ οὐχὶ ὀγκώδεις, ἀκριβῶς ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς αἰγὸς τῶν Ἄλπεων. Τὸ σῶμα εἶναι στρογγύλον καὶ ἐλαφρῶς ὀγκῶδες. Τὸ κρέας της εἶναι νοστιμώτατον καὶ παρομοιάζει πρὸς τὸ τοῦ ἀμνοῦ. Τὰ μέλη της εἶναι βραχέα καὶ λεπτά. Αἱ τρίχες ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ γίνονται βαθμηδὸν μακρότεραι. Τὸ μέγιστον μῆκος ἔχουσι περὶ τοὺς μηροὺς σχηματίζουσαι εἶδος εὐρείας περικνημίδος, ἥτις ὀνομάζεται «κυλότα τοῦ Ζουάβου» εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐντοπίων.

5) Αἴξ τῆς Μεσοποταμίας. Αὐτή, καλουμένη ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων «*σαμί*», διακρίνεται ἐκ τῆς κεφαλῆς της, τῶν μακρῶν ὤτων της, τοῦ μελανοῦ ἢ φαιοῦ τριχώματός της καὶ τῆς ἀφθόνου γαλακτοπαραγωγῆς της. Ἄλλη παραλλαγὴ αἰγὸς τῆς Μεσοποταμίας, γνωστὴ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ὑπὸ τὸ ὄνομα «*κιρόντι*», διαφέρει τῆς πρώτης ποικιλίας ἐκ τοῦ ὅτι ἔχει ὦτα βραχέα, τρίχωμα ἀφθονώτερον καὶ μακρότερον καὶ μετρίαν γαλακτοπαραγωγήν. Ἡ ποικιλία αὕτη συναντᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ὄρη καὶ εὑρίσκεται σχεδὸν ἐν ἡμιαγρίᾳ καταστάσει. Αἱ αἶγες τῆς Μεσοποταμίας εἶναι κερασφόροι ἢ μή.

6) Αἴξ τοῦ Καυκάσου. Ὁ Καύκασος ἔχει πλείστας ὅσας ποικιλίας αἰγῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατάγονται ἐκ τῶν ἀγρίων αἰγῶν τῆς Ὑπερκαυκασίας. Εἰς τὰς περὶ τὸν Καύκασον χώρας καὶ κυρίως εἰς τὸ Βελουχιστάν, τὴν Περσίαν, τὴν Ἀρμενίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Κρήτην καί τινας τῶν Κυκλάδων νήσων, συναντῶμεν τὴν αἶγα αἴγαγρον (εἶδος ἀγρίας αἰγός), τὴν ὁποίαν τινὲς φυσιοδίφαι θεωροῦσιν ὡς πρόγονον τῆς κατοικιδίου αἰγός. Τὰ ἄρρενα ζῷα ἔχουσιν ἀνάστημα ἀπὸ τοῦ ἀκρωμίου μέχρι τοῦ ὄνυχος τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν 95 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ μῆκος τοῦ σώματος ἀπὸ τοῦ τραχήλου μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς οὐρᾶς 1.50 περίπου μέτρα. Τὰ θήλεα ζῷα εἶναι μικρότερα.

Ὡς ἥμεροι ἢ κατοικίδιοι αἶγες θεωροῦνται δύο παραλλαγαί, ἡ τοῦ Δαγεστὰν καὶ τοῦ κυρίως Καυκάσου. Τὸ τρίχωμα τῶν αἰγῶν τοῦ Δαγεστὰν εἶναι λεπτὸν καὶ μεταξῶδες. Τὸ ἀνάστημά των εἶναι 50 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός των 70—75 ἑκ. τοῦ μέτρου. Τὸ ὑπερμετωπικὸν τμῆμα τῆς κεφαλῆς των εἶναι ἐξωγκωμένον, οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι καὶ τὰ ὦτα μακρὰ καὶ ὁριζοντίως διευθυνόμενα. Τὰ πλεῖστα τῶν ζῴων ἀμοιροῦσι κεράτων καὶ φέρουσι μακρότατον ὑπογένειον. Τὸ δέρμα των εἶναι χονδρὸν καὶ ἐξ ἑκατέρου μέρους τοῦ λαιμοῦ σχηματίζει δύο πτυχάς. Ὁ χρωματισμός των εἶναι τεφρὸς καὶ αἱ τρίχες των ἔχουσι μῆκος 35 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου. Εἶναι ζῷα πλούσια εἰς γαλακτοπαραγωγήν, ἀλλὰ τὸ γάλα των ἔχει δυσάρεστον γεῦσιν καὶ βαρεῖαν ὀσμὴν (κατσίκιλα).

Ἡ δευτέρα ποικιλία τῆς Καυκασίας αἰγὸς χαρακτηρίζεται ὑπὸ φαιοτεφρώδους τριχώματος, ἐπιξάνθου ἢ λευκομελανωποῦ, ὑπὸ μακρῶν καὶ ὑψηλῶν κεράτων, ἅτινα κάμπτονται ἀποτόμως πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὸ ὑπερμετωπικὸν τμῆμα εἶναι εὐθύ, τὸ οὖς μικρὸν καὶ ἔχει ὁριζοντίαν διεύθυνσιν. Ἡ γαλακτοπαραγωγή της εἶναι μεγάλη καὶ τὸ δέρμα της καὶ τὸ ἔριον περιζήτητον. Τὸ τρίχωμά της ἔχει 30 ἑκ. τοῦ μέτρου μῆκος καὶ δίδει κατ' ἔτος περὶ τὰ 2 1/2 χιλιόγραμμα ἐρίου, ὅπερ ἐξάγεται ἢ χρησιμεύει εἰς τὴν ἐγχώριον ταπητουργίαν. Γεννῶσι 3-4 μικρά. Τὸ γάλα των τὸ χρησιμοποιοῦσι κυρίως πρὸς κατασκευὴν βουτύρου καὶ τυροῦ καὶ τὸ κρέας των καταναλίσκεται ἀφθόνως ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν.

Ἡ κατοικίδιος αἴξ τοῦ Καυκάσου.

7) Αἴξ τοῦ Κασεμίρ. Αἱ αἶγες τοῦ Κασεμὶρ (Cachemire) καὶ τοῦ Θιβὲτ διατρέφονται κυρίως διὰ τὸ τρίχωμά των, ἰδίως τὸ ὑπὸ τὴν κοιλίαν, ὅπερ εἶναι λεπτότατον καὶ μεταξοειδὲς καὶ τὸ μεταχειρίζονται εἰς τὴν ὑφαντουργίαν πρὸς κατασκευὴν τῶν ὁμωνύμων ὑφασμάτων (*κασμίρια*). Τὸ ἀνάστημά των εἶναι κατά τι μεγαλύτερον τῶν αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας. Ἡ κεφαλὴ λίαν λεπτὴ καὶ οὐδέποτε φέρει κέρατα. Τὸ τρίχωμα εἶναι ἄφθονον, μακρόν, ὀλίγον οὖλον (κατσαρὸν) καὶ καλύπτει τελείως τὸ βραχὺ ἁπαλὸν τρίχωμα, ὅπερ εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν κοιλίαν. Ἡ συγκομιδὴ τοῦ λεπτοῦ τούτου τριχώματος γίνεται κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Ὁ χρωματισμός των εἶναι συνήθως λευκὸς ἢ ὑπόφαιος, τὰ ὦτα μακρά, εὐρέα καὶ λεπτά. Τὸ κυρίως τρίχωμα σκληρόν· ὅσῳ μακρότερον εἶναι τοῦτο, τόσῳ τὸ ὑπὸ τὴν κοιλίαν βραχὺ μεταξοειδὲς τρίχωμα εἶναι πολυτιμότερον. Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοιούτου πολυτίμου τριχώματος ἀναζητοῦσιν αἶγας μὲ βραχεῖαν καὶ εὔτραφῆ κεφαλήν, λεπτὰ καὶ ὁριζόντια κέρατα καὶ ἡμέρου χαρακτῆρος. Οἱ μαστοὶ τῶν τοιούτων ζῴων εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένοι ἂν καὶ ἡ γαλακτοπαραγωγὴ των εἶναι ἱκανοποιητική.

Γενικῶς αἱ αἶγες τοῦ Κασεμὶρ εἶναι εὔρωστοι καὶ λιτόταται εἰς τὴν τροφήν· τρέφονται ἐκ παντὸς εἴδους χόρτων καὶ ἀντέχουσιν εἰς τὰς κακουχίας· μόνον ἡ ὑγρασία τὰς προσβάλλει. Τὸ ψῦχος, ὁ καθαρὸς ἀὴρ καὶ ἡ ἐλευθέρα ζωὴ καθιστᾷ τὸ τρίχωμά των λεπτότερον, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ εἰς περιωρισμένον χῶρον παραμονή των τὸ καθιστᾷ ὀλιγώτερον ἐλαστικὸν καὶ κατάλληλον διὰ τὴν ὑφαντουργίαν.

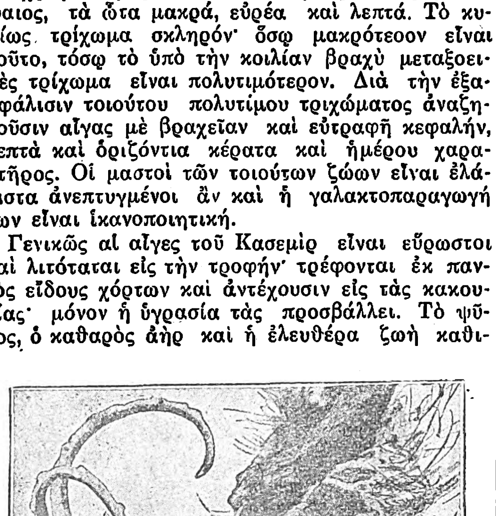

Αἴγαγρος τοῦ Καυκάσου.

Πρώτη ἀπόπειρα πρὸς ἐγκλιματισμὸν τῶν αἰγῶν τῆς ποικιλίας ταύτης ἐγένετο ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 1816 καὶ κατόπιν κατὰ τὸ 1854, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ αἱ δύο αὗται προσπάθειαι ἐγκλιματισμοῦ δὲν ἔδωσαν κανὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα, δι' ὃ ἔκτοτε καὶ δὲν ἐπανελήφθησαν αἱ ἀπόπειραι.

8) Αἴξ τοῦ Θιβέτ. Ἡ σωματικὴ διαμόρφωσις τῶν αἰγῶν τοῦ Θιβὲτ ὁμοιάζει καταπληκτικῶς μὲ τὰς αἶγας τοῦ Κασεμίρ· μόνον τὸ λεπτὸν τρίχωμά των εἶναι χονδρότερον καὶ χρησιμεύει πρὸς κατασκευὴν τῶν περιφήμων περιωμίων (*σαλιῶν*) τοῦ Θιβέτ.

Τὰ ζῷα ταῦτα εὑρίσκονται κατὰ πολυπληθεῖς ἀγέλας εἰς τοὺς πρόποδας καὶ τὰς κλιτύας τῶν Ἱμαλαΐων ὀρέων.

Ἡ ἐπιθυμία τῶν ἰθαγενῶν εἰς τὸ νὰ ἔχωσι τὸ μονοπώλιον τῶν περιωμίων ἠνάγκασε τούτους νὰ μὴ ἐξάγωσι τῆς πατρίδος των τὰ πολύτιμα ταῦτα ζῷα.

Τὸ ἀνάστημά των φθάνει τὰ 67 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός των τὰ 1,17 μέτρα (ἀπὸ τοῦ αὐχένος μέχρι τῆς οὐρᾶς). Τὰ κέρατα εἶναι εὐθέα ἢ ἐλαφρῶς ἀποκλίνοντα πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἔχουσι μελανὸν χρῶμα. Ἡ κεφαλὴ εἶναι λεπτὴ καὶ ἐλαφρά. Τὸ ὑπερμετωπικὸν τμῆμα τῆς κεφαλῆς εὐθύ. Τὰ ὦτα εὐρέα, εὐκίνητα καὶ ἡμιπίπτοντα. Ὁ αὐχὴν βραχὺς καὶ λεπτός. Τὸ ἀκρώμιον χαμηλὸν καὶ αἰχμηρόν. Ἡ ῥάχις βραχεῖα καὶ ἀπεστρογγυλωμένη. Οἱ πόδες λεπτοί. Τὸ τρίχωμα παχὺ καὶ συνήθως στιλπνοῦ λευκοῦ χρώματος, ἐνίοτε ὑποφαίου ἢ μελανοῦ μετὰ λευκῶν στιγμάτων, κρέμαται δὲ καὶ καλύπτει ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ὑπὸ τὴν κοιλίαν λεπτότατον ἔριον. Εἶναι ζῷα εὔρωστα, ἀντέχουσιν εἰς τὸ ψῦχος, ἀλλ' ἀποφεύγουσι τὴν ὑγρασίαν.

III. ΑΙΓΕΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ

Γενικὰ γνωρίσματα.—Ἡ γενεὰ αὕτη παρουσιάζει μετρίαν δολιχοκεφαλίαν, μέτωπον περιωρισμένον, κυρτὸν καὶ βραχέα κογχιακὰ τόξα. Τὸ πρόσωπον εἶναι βραχύ, αἰχμηρόν, τριγωνικὸν καὶ στενὸν κατὰ τὴν βάσιν του Τὸ ἀνάστημα εἶναι μέτριον καὶ δὲν ὑπερβαίνει τὰ 70 ἑκ. τοῦ μέτρου. Ὁ σκελετὸς εἶναι λεπτὸς καὶ αἱ μυϊκαὶ μᾶζαι οὐχὶ ἐν τελείᾳ ἀναπτύξει. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ ἐλαφρότης τῆς κεφαλῆς, τὰ μακρὰ καὶ πλατέα ὦτα ἅτινα κρέμανται κατὰ μῆκος τῶν παρειῶν. Ὁ λαιμὸς εἶναι λεπτὸς καὶ μακρὸς παρουσιάζων συμπίεσιν εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀρθρώσεώς του μὲ τὴν ὠμοπλάτην. Τὸ σῶμα δὲν εἶναι καὶ τόσον ρωμαλέον, τὰ μέλη μακρὰ καὶ λεπτά. Οἱ μαστοὶ εἶναι σφαιροειδεῖς μὲ βραχείας θηλάς.

Τὸ τρίχωμά των εἶναι βραχὺ καὶ συνήθως ἔχει ἐπίξανθον, ἀνοικτὸν ἢ σκοτεινόν, χρωματισμόν. Τὸ γένος τοῦτο εἶναι πλούσιον εἰς γαλακτοπαραγωγὴν καὶ ἀναπαραγωγήν. Ἡ Ἀφρικανικὴ αἴξ κατάγεται ἐκ Νουβίας καὶ ἐκεῖθεν ἐξηπλώθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀβησσυνίαν, τὸ Σουδάν, τὴν Ἀλγερίαν, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀραβίαν. Εἰς τὰς αἶγας τῆς Ἀφρικῆς περιλαμβάνονται αἱ κάτωθι παραλλαγαί:

1) Αἴξ τοῦ Σουδάν. Αἱ αἶγες ἀφθονοῦν εἰς τὴν τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἀποτελοῦσι σχεδὸν τὴν μόνην περιουσίαν τῶν πτωχῶν ἰθαγενῶν. Αἱ παρουσιάζουσαι ἐνδιαφέροντας ζωοτεχνικοὺς χαρακτῆρας εἶναι αἱ αἶγες τοῦ Σουδὰν καὶ τοῦ Σοκότο.

Αἱ αἶγες τοῦ Σουδὰν εἶναι πολυπληθεῖς καὶ χαρακτηρίζονται ὑπὸ λεπτοῦ σώματος καὶ λεπτῶν ὑψηλῶν ποδῶν. Ὁ χρωματισμός των εἶναι ποικίλος. Ἡ ἡμερησία γαλακτοπαραγωγὴ των εἶναι 2—3 λίτρα.

Εἰς τὸ Σουδὰν ἀπαντᾶται ἐπίσης καὶ ἑτέρα παραλλαγὴ αἰγός, ἥτις χαρακτηρίζεται ἐκ τῶν πυκνῶν καὶ παχειῶν τριχῶν της, τοῦ λευκοῦ, μελανοῦ καὶ σκοτεινῶς φαιοῦ χρώματός της, τῆς κεφαλῆς της, ἥτις παρουσιάζει ἐξωγκωμένην πλαγίαν κατατομήν, τῶν τοξοειδῶν κεράτων της, τὰ ὁποῖα διευθύνονται πρὸς τὰ ὀπίσω, τὰ πρὸς τὰ κάτω πίπτοντα ὦτά της, τὸ μέτριον ἀνάστημά της, τὸ εὔρωστον σῶμά της καὶ τὴν ἄφθονον γαλακτοπαραγωγήν της.

Ἡ ποικιλία τοῦ *Σοκότο* ἔχει στικτὸν λευκὸν χρῶμα θαυμαστῆς στιλπνότητος· διὰ τοῦτο καὶ θεωρεῖται ὡς ζῷον καλλωπισμοῦ. Ἡ γαλακτοπαραγωγὴ της εἶναι μετρία, ἀλλὰ τὸ γάλα της εἶναι νοστιμώτατον καὶ πλούσιον εἰς λιπαρὰς οὐσίας.

Εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικὴν ὑπάρχει καὶ ἡ νάνος μελανὴ αἴξ, ἥτις ζῇ ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει εἰς τὰ μεγάλα δάση. Ταύτην οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Λευκοῦ Νείλου κατώρθωσαν νὰ τὴν ἐξημερώσωσι. Πλεῖσται αἶγες τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς ἐξάγονται κατ' ἔτος εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀμερικὴν καὶ χρησιμεύουσιν ὡς στολισμὸς τῶν δημοσίων καὶ τῶν ζῳολογικῶν κήπων.

2) Αἴξ τῆς Νουβίας. Διακρίνεται ἐκ τοῦ μετρίου μεγέθους της, τῆς ὑπερμετωπικῆς της χώρας, ἥτις εἶναι ἠνωρθωμένη καὶ ἐξωγκωμένη, τῶν λίαν πεπιεσμένων ἐκ τῶν ἄνω πρὸ τὰ κάτω ὤτων της, τὰ ὁποῖα συχνάκις εἶναι εὐρέα καὶ κρεμάμενα, καὶ τοῦ δυσαναλόγου σωματικοῦ σχηματισμοῦ της. Εἶναι γαλακτοπαραγωγὸς καὶ γονιμωτάτη. Παράγει ἡμερησίως 4—5 λίτρας γάλακτος, σπανιώτερον 6, καὶ γεννᾷ τρεῖς φορὰς τὸ ἔτος

Digitized by Google

δύο—τρία ἐρίφια. Ἡ γεῦσις τοῦ γάλακτός της εἶναι ἀρίστη καὶ ἡ περιεκτικότης του εἰς λιπαρὰς οὐσίας πλουσιωτάτη. Ὁ χαρακτὴρ τῆς αἰγὸς ταύτης εἶναι ἥρεμος καὶ γλυκύς, ἐλάχιστα ἀρέσκεται εἰς τὸν πλάνητα βίον καὶ προτιμᾷ τὸν εἰς αἰγοστάσια περιορισμόν. Τὰ ζῷα ταῦτα προσβάλλονται εὐκόλως ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῆς θερμοκρασίας, διὰ τοῦτο τὰ διατηροῦσι σχεδὸν πάντοτε εἰς κλειστοὺς χώρους προφυλαγμένους ἀπὸ τὰς καιρικὰς μεταβολάς. Εἰς τὰς βοσκὰς τὰς μεταφέρουσι μόνον ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου. Αἱ αἶγες τῆς νουβιακῆς ποικιλίας συναντῶνται εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Ἀφρικὴν καὶ μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τῆς Αἰγύπτου. Τὸ ἀνάστημά των ποικίλλει ἀπὸ 60—70 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ τὸ μῆκος τοῦ σώματός των ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς οὐρᾶς φθάνει τὸ 1—1,10 τοῦ μέτρου. Τὸ βάρος των εἶναι 30—40 χιλιόγραμμα. Τὸ τρίχωμά των εἶναι βραχύ, λεπτόν, στίλβον καὶ πυρρόξανθον μετὰ ὑποπύρρων κηλίδων, ἐπίξανθον μετὰ λευκῶν κηλίδων καὶ φαιὸν μὲ καστανόχρους κηλῖδας καί τινα μικρὰ λευκὰ στίγματα. Ζῷά τινα φέρουσι κέρατα ἀποτόμως ἀποκλίνοντα πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐλαφρῶς πεπιεσμένα ἐκ τῶν πλαγίων καὶ αὐλακωμένα καθέτως. Ἡ κεφαλή των παρουσιάζει ἰδιορρυθμίαν· τὸ ὑπερμετώπιον τμῆμά της εἶναι λίαν ἐξωγκωμένον, ἡ ῥὶς σιμὴ (πλατσουλή), τὸ κάτω χεῖλος προέχει τοῦ ἄνω, οὕτως ὥστε φαίνονται οἱ ὀδόντες· ὁ ὀφθαλμὸς φέρει πλείστας ἀποχρώσεις, ἰδίως εἶναι καστανός, κυανοῦς καὶ ὑποκίτρινος, τὰ ὦτα μακρότατα 24—28 ἑκ. τοῦ μέτρου, πίπτοντα πρὸς τὰ κάτω καὶ κυρτωμένα κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν τοίχωμα. Εἶναι πλουσία εἰς γαλακτοπαραγωγήν.

3ον) Αἲξ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Αἰγυπτιακὴ αἲξ ἥτις εἶναι ποικιλία τῆς αἰγὸς τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς εἶναι μετρίου μεγέθους, μόλις φθάνει τὰ 60 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ διακρίνεται διὰ τὴν δολιχοκεφαλίαν της. Τὰ ὦτά της εἶναι μεγάλα, μακρὰ καὶ πίπτοντα. Φέρει μετρίου μεγέθους ἢ μεγάλα κέρατα. Τὸ μέτωπόν της εἶναι κοῖλον, αἱ ὀφθαλμικαὶ κόγχαι ὀλίγον εἰσέχουσαι, ἡ κεφαλὴ μικρὰ καὶ ἐλαφρά, τὸ σῶμα λεπτόν, ὡς ἐπίσης ὁ λαιμὸς καὶ οἱ πόδες.

Παρουσιάζει πολλὰ πλεονεκτήματα, εἶναι γαλακτοπαραγωγός, ἠρέμου χαρακτῆρος, λιτοδίαιτος καὶ ἀντέχει εἰς τὰς κακουχίας. Προτιμᾷ νὰ ἐνδιαιτᾶται εἰς αἰγοστάσια ἢ ἐν ἐλευθέρᾳ καταστάσει. Τὸ τρίχωμά της εἶναι μακρόν, χρώματος σκοτεινῶς φαιοῦ ἢ τεφροῦ μὲ ἐρυθρὰς ἢ κιτρινοχρύσους μικρὰς κηλῖδας. Τὸ κρέας της εἶναι τρυφερὸν καὶ νοστιμώτατον.

4) Αἲξ Ἀλγερίας. Εἰς τὸ Μαρόκον οἱ Ἱσπανοὶ εἰσήγαγον τὴν αἶγα τῆς Μυρσίας. Πλὴν τῆς αἰγὸς τῆς Μυρσίας καὶ ἡ αἲξ τῆς Μάλτας εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰς τὰ παράλια ἰδίως τῆς Ἀλγερίας. Αἱ δύο αὗται ποικιλίαι τῶν αἰγῶν διασταυρωθεῖσαι μετ' ἀσιατικῶν τράγων παρήγαγον ζῷα τὰ ὁποῖα παρουσιάζουσιν ἀρκετὰς χαρακτηριστικὰς διαφοράς. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ Ἀλγερινὴ ποικιλία τῆς αἰγός, ἡ ὁποία παρουσιάζει μικρὸν τρίχωμα συνήθως καὶ χρῶμα ἄλλοτε πυρρόν, καὶ ἄλλοτε φαιόν, ἀνοικτὸν ἢ σκοτεινόν, μέλαν, λευκόν, τὸ ἐπικρατοῦν ὅμως χρῶμα εἶναι τὸ ὑποκιτρινόφαιον. Τὰ ὦτα εἶναι ἀρκετὰ μακρὰ καὶ κρεμάμενα ὅπως σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς αἶγας τῆς Ἀφρικῆς· σπανίως εἶναι βραχέα καὶ ἀνορθωμένα ὅπως εἴς τινας παραλλαγὰς τῆς ἱσπανικῆς αἰγός.

Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα τοὺς αἰγοτρόφους ποικιλία εἶναι ἡ λευκόφαιος ἢ ὑποπυρρόξανθος αἲξ μὲ μακρὰς τρίχας, πίπτοντα ὦτα, ὀφθαλμοὺς βαθέως τοποθετημένους εἰς τὰς ὀφθαλμικὰς κόγχας καὶ βλέμμα ἤρεμον καὶ γλυκύ, κεφαλὴν ἐπιμήκη, τὸ ὑπερμετωπικὸν τμῆμα εὐθύ, τὸ ῥύγχος ἐξωγκωμένον, τὰ κέρατα ἐλλειψοειδῆ καὶ λεπτὰ καὶ τὸ ἀνάστημα περὶ τὸ ἀκρώμιον 60-70 ἑκ. τοῦ μέτρου.

Αἱ αἶγες τῆς Ἀλγερίας μεταφερόμεναι εἰς τὴν Εὐρώπην ἐλαττώνουσι σημαντικῶς τὴν γαλακτοπαραγωγήν των.

Εἰς τὰ πέριξ χωρία τοῦ Ὀρὰν ὑπάρχουσι πολυπληθεῖς ἀγέλαι αἰγῶν, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει ἑκατὸν περίπου αἶγας ὑπὸ ἕνα αἰγοβοσκόν. Τὴν πρωΐαν συναντᾷ τις εἰς τὰς κυριωτέρας συνοικίας τῆς πόλεως ἀγέλας αἰγῶν ἐκ 25-40 κεφαλῶν, τὰς ὁποίας περιφέρει ὁ αἰγοβοσκὸς ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ διανέμει τὸ γάλα.

Ἕκαστος αἰγοτρόφος τῆς Ἀλγερίας διατηρεῖ συνήθως δύο ἀγέλας αἰγῶν, τὴν μίαν μακρὰν τῶν πόλεων, ἥτις περιλαμβάνει στείρας (στέρφες) ἢ ἐγκυμονούσας αἶγας καὶ τὴν ἄλλην πλησίον τῶν πόλεων. Ἡ ἀγέλη αὕτη περιλαμβάνει τὰ γαλακτοφόρα ζῷα. Ἐκ τοῦ γάλακτος τῶν τοιούτων αἰγῶν κατασκευάζουσι περίφημον τυρόν.

Οἱ Ἄραβες τῶν μερῶν τούτων ἐξ ἐγωϊσμοῦ ἢ μίσους διατρέφουσι μόνον Ἀραβικῆς παραλλαγῆς αἶγας, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι χρῶμα φαιὸν ἢ μέλαν. Ἡ γαλακτοπαραγωγὴ τῶν ζῴων τούτων εἶναι λίαν περιωρισμένη καὶ τὸ γάλα των ἔχει βαρεῖαν ὀσμὴν (τραγίλα), ἀλλ' εἶναι πλούσιον εἰς λιπαρὰς οὐσίας. Τελευταίως εἰς τὴν Ἀλγερίαν καταβάλλουν μεγάλας προσπαθείας ὅπως ἐγκλιματίσουν αἶγας τῆς Ἀγκύρας· αἱ μέχρι τοῦδε ἀπόπειραι ἐπέφεραν καλὰ ἀποτελέσματα.

5) Αἲξ τῆς Τύνιδος. Κατὰ τὸ 1914 ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγῶν ἐν Τύνιδι ἦτο 650.000 περίπου κεφαλαί. Αἱ περισσότερον διαδεδομέναι αἶγες εἶναι αἱ αἶγες τῆς Μάλτας, τὰς ὁποίας διατηροῦσι διὰ τὸ γάλα των καὶ τὸ κρέας των, τὸ ὁποῖον οἱ Ἄραβες ἀγαπῶσιν ἰδιαιτέρως. Τὸ γάλα κυρίως καταναλίσκεται εἰς τὰς ἰσραηλιτικὰς καὶ ἰταλικὰς συνοικίας, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἄραβες προτιμῶσι τὸ γάλα τῆς ἀγελάδος. Εἰς πολλὰ διαμερίσματα τῆς Τύνιδος ἡ αἲξ εἶναι ἡ μοναδικὴ περιουσία τοῦ Ἄραβος, ὅστις διατηρεῖ συνήθως μικρὰς ἀγέλας αἰγῶν τῶν ὁποίων πωλεῖ τὰ ἐρίφια, τὸ γάλα καὶ τὰ δέρματα. Ἐκ τῆς διατροφῆς τῶν αἰγῶν ἔχουσιν οἱ Ἄραβες περισσοτέρας προσόδους παρ' ὅ,τι ἀπὸ τὰς συνήθως πτωχὰς γαίας των. Ἰδίως εἰς τὴν Τύνιδα διατρέφουσι τράγους, οἱ ὁποῖοι ὅταν μάλιστα εἶναι ὀρχοτομημένοι ζητοῦνται ἀπλήστως εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἀγοράς.

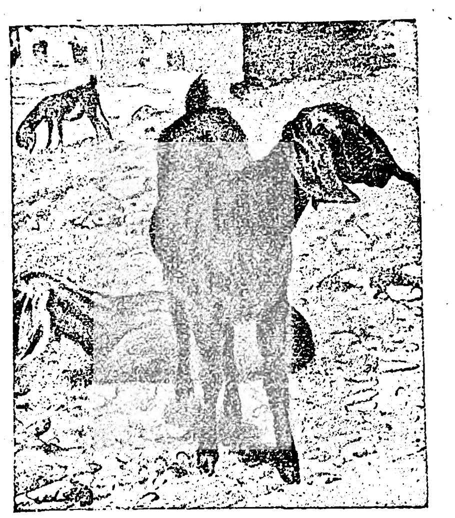

Αἲξ τῆς Αἰγύπτου.

Εἰς τὴν Τύνιδα συναντᾷ τις τὴν ποικιλίαν τῆς Νουβίας, τῆς Μάλτας καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν αἶγα, ἥτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα κοινὴ αἴξ, καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς Τύνιδος, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς διασταυρώσεως αἰγῶν τῆς Μάλτας μετὰ ταύρων τῆς Νουβίας. Ἡ αἲξ τῆς Μάλτας συναντᾶται κυρίως κατὰ μῆκος τῶν παραλίων τῆς Τύνιδος καὶ ἰδίως εἰς τὰ Σοῦσα, Σφάξ, Καιρουὰν κ.τ.λ. Εἶναι πλουσία εἰς γαλακτοπαραγωγὴν καὶ δίδει 3-4 λίτρα γάλακτος ἡμερησίως. Εἰς τὴν Νότιον Τύνιδα διασταυρώνουσι τράγους εὐρωπαϊκῶν ποικιλιῶν μετὰ ἰθαγενῶν αἰγῶν. Τὰ ἐκ τῆς διασταυρώσεως ταύτης προερχόμενα ζῷα εἶναι εὔρωστα καὶ γαλακτοπαραγωγά.

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[ΖΩΟΤΕΧΝ.]. Ἀπὸ ζωοτεχνικῆς ἀπόψεως ἡ αἲξ ἀποτελεῖ εἶδος ἐνδιαφέρον καὶ πολλῆς πλουτοπαραγωγικῆς σημασίας, ἡ δ' ἐκμετάλλευσις αὐτῆς διενεργεῖται πανταχοῦ τοῦ κόσμου εἰς εὐρυτάτην κλίμακα. Εἰς τὸ Βέλγιον ἰδίως καὶ τὴν Ἑλβετίαν ἐφαρμόζονται προκειμένου περὶ τῆς αἰγὸς αἱ τελειότεραι καὶ ἀποτελεσματικώτεραι ζωοτεχνικαὶ μέθοδοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς

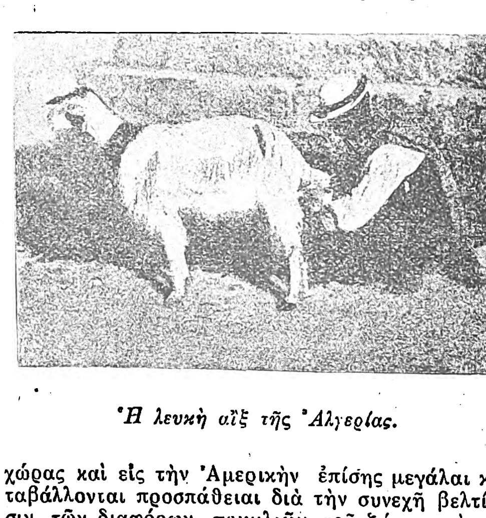

Ἡ λευκὴ αἲξ τῆς Ἀλγερίας.

χώρας καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐπίσης μεγάλαι καταβάλλονται προσπάθειαι διὰ τὴν συνεχῆ βελτίωσιν τῶν διαφόρων ποικιλιῶν τοῦ ζῴου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀποδόσεων.

Προϊόντα. — *1ον) Γάλα.* Ἡ αἴξ, ἀναλόγως τῆς ποικιλίας *(ράτσας)*, δίδει ἐλαφρὸν ἢ παχὺ γάλα. Αἱ αἶγες τῶν Ἄλπεων ἢ ἑλβετικαί, αἱ γαλλικαί, αἱ βελγικαὶ καὶ γερμανικαὶ δίδουσι γάλα μᾶλλον πτωχὸν εἰς λιπαρὰς οὐσίας. Αἱ αἶγες τῆς Μυρσίας, τῶν Πυρηναίων, τῆς Μάλτας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Νουβίας παρέχουσιν εὐγευστότερον γάλα καὶ πλουσιώτερον εἰς λιπαρὰς οὐσίας. Κατωτέρω παραθέτομεν συγκριτικὸν πίνακα τῆς ἀναλύσεως τοῦ πτωχοῦ καὶ πλουσίου εἰς λιπαρὰς οὐσίας γάλακτος.

α Γάλα αἰγὸς τῶν Ἄλπεων.

Πυκνότης εἰς 15^0=1029,50

Βούτυρον	27,62	γραμ. κατὰ λίτρον.
Lactose	43,57	» » »
Caséine	31,31	» » »
Τέφρα	8,40	» » »
Ξηρὸν ἐκχύλισμα	110,90	» » »

β) Γάλα αἰγὸς τῆς Μυρσίας.

Πυκνότης 15^0=1028,5

Βούτυρον	49,27	γραμ. κατὰ λίτρον.
Lactose	47,72	» » »
Caséine	38,21	» » »
Τέφρα	8,90	» » »
Ξηρὸν ἐκχύλισμα	144,10	» » »

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πινάκων συνάγεται, ὅτι ἡ αἲξ τῆς Μυρσίας παρέχει γάλα, τὸ ὁποῖον περιέχει κατὰ λίτρον 21,65 γραμμάρια βουτύρου περισσότερον παρ' ὅσον τὸ τῆς αἰγὸς τῶν Ἄλπεων. Τὴν αὐτὴν ποσότητα εἰς λιπαρὰς οὐσίας ἔχει καὶ τὸ γάλα τῆς αἰγὸς τῆς Νουβίας.

Ἡ γαλακτοπαραγωγὴ ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τοῦ βάρους τῆς αἰγός. Ἡ ὡρίμου ἡλικίας ἑλβετικὴ αἲξ ζυγίζει κατὰ μέσον ὅρον 40—45 κιλὰ καὶ δίδει ἡμερησίως 3—3½ λίτρα γάλακτος, ἐνῷ ἡ ἀντιστοίχου ἡλικίας νουβικὴ αἴξ, ἥτις ζυγίζει 30—35 κιλὰ κατὰ μέσον ὅρον, δίδει μόνον 2½—3 λίτρα γάλακτος ἡμερησίως. Πολλοὶ αἰγοτρόφοι διασταυροῦσιν ἑλβετικὰς αἶγας μὲ νουβικοὺς τράγους· τὰ ἐκ τῆς διασταυρώσεως ταύτης παραγόμενα ζῷα ἔχουσι τὴν ἀφθονίαν τοῦ γάλακτος τῆς πρώτης καὶ τὴν περιεκτικότητα εἰς λιπαρὰς οὐσίας τοῦ γάλακτος τῶν νουβιακῶν αἰγῶν. Πᾶσαι αἱ διασταυρώσεις ἑλβετικῶν αἰγῶν μετὰ νουβιακῶν τράγων ἔδωσαν ἄριστα ἀποτελέσματα καὶ πραγματοποιοῦνται εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἐν μεγάλῃ κλίμακι. Τὰ αὐτὰ περίπου ἀποτελέσματα ἀπέδωσε καὶ ἡ διασταύρωσις αἰγὸς Μυρσίας καὶ συριακοῦ τράγου. Ἡ διασταύρωσις ἑλβετικῶν αἰγῶν μετὰ τράγων Μυρσίας δίδει μὲν ἰσχυρὰ καὶ ὡραῖα ζῷα, ἀλλὰ ταῦτα ὑπολείπονται εἰς γαλακτοπαραγωγὴν τῆς ἑλβετο-νουβιακῆς καὶ συριο-ἑλβετικῆς διασταυρώσεως.

Εἰς τὸ Βέλγιον ἐπέτυχε πλήρως ἡ διασταύρωσις αἰγῶν τῆς Διξμούνδης μετὰ ἑλβετικῶν τράγων ποικιλίας τῆς Σαανέν. Τὰ τῆς τοιαύτης διασταυρώσεως παραχθέντα παρεῖχον ἄφθονον καὶ πλούσιον εἰς λιπαρὰς οὐσίας γάλα.

Ὁ αἰγοτρόφος, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ πολὺ καὶ ἐλαφρὸν γάλα, πρέπει νὰ προτιμᾷ τὰς αἶγας τῶν διαφόρων ποικιλιῶν τῶν Ἄλπεων, ὅστις δ' ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ γάλα ὀλιγώτερον μὲν ἀλλὰ πλουσιώτερον εἰς λιπαρὰς οὐσίας, θὰ ἐκλέξῃ τὴν αἶγα τῆς Μυρσίας, τῶν Πυρηναίων, τῆς Μάλτας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Νουβίας.

Εἰς τὴν Καλιφορνίαν καλλιεργεῖται μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἡ αὔξησις τῆς γαλακτοπαραγωγῆς τῶν αἰγῶν καὶ πολλάκις οἱ αἰγοτρόφοι ἔχουσι 1000 περίπου λίτρας γάλακτος ἐξ ἑκάστης αἰγὸς ἐτησίως. Κατὰ τὸ 1918 εἷς ἐκ τῶν ἐκεῖ αἰγοτρόφων κατέρριψε τὸ παγκόσμιον ρεκόρ, διότι μία αἲξ τῆς ποικιλίας τοῦ Τόγγεμβουργ παρήγαγε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο 1332 λίτρα γάλακτος, ὅπερ περιεῖχε 44 κιλὰ λιπαρῶν οὐσιῶν.

2) Βούτυρον. Τὸ βούτυρον τῆς αἰγὸς εἶναι ἐξ ἴσου καλὸν ὅπως τὸ τῆς ἀγελάδος καὶ τοῦ προβάτου, εἰς πολλὰ δὲ μέρη τὴν μεγαλυτέραν κατανάλωσιν ἔχει τὸ αἴγειον βούτυρον. Τὸ βούτυρον τοῦτο δὲν διαφέρει σχεδὸν καθόλου κατὰ τὴν γεῦσιν τοῦ βουτύρου τῆς ἀγελάδος, ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἔχῃ δυσάρεστον ὀσμήν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς κακὴν δίαιταν τοῦ ζῴου ἢ εἰς τὰ ἀνθυγιεινὰ καὶ ῥυπαρὰ αἰγοστάσια, εἰς τὰ ὁποῖα διαβιοῖ ἡ αἴξ.

3) Τυρός. Ἡ παραγωγὴ τυροῦ ἐξ ἀμιγοῦς αἰγείου γάλακτος ἦτο λίαν διαδεδομένη, ἀλλὰ σήμερον συνήθως πρὸς παρασκευὴν τυροῦ μιγνύουσι τὸ γάλα τῶν αἰγῶν μὲ τὸ τῶν ἀγελάδων συνήθως. Ἄλλοτε εἰς ὡρισμένας ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας κατεσκεύαζον τυρὸν ἐξ ἀμιγοῦς αἰγείου γάλακτος· οἱ τυροὶ οὗτοι ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ διάφορα ὀνόματα «πικοτὸν» «μόν-ντόρ», «σαὶν-μαρσελὲν», «ριγκότ», κτλ. Σήμερον σχεδὸν μόνον εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Σαὶν - Μαρσελὲν κατασκευάζουσι θαυμάσιον ἄφθονον εἰς λίπος καὶ λεπτὸν εἰς ἄρωμα, τυρὸν ἐξ ἀμιγοῦς γάλακτος αἰγός, τοῦ ὁποίου μεγάλη κατανάλωσις γίνεται εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις (Λυῶνα, Σαὶντ-Ἐτιέν, Γρενόβλην καὶ Μασσαλίαν). Εἰς τὰ λοιπὰ διαμερίσματα τῆς Γαλλίας ἡ ἐξ ἀμιγοῦς αἰγείου γάλακτος τυροκομία ἔχει τελείως ἐγκαταλειφθῆ ἢ εἶναι ἄγνωστος.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἰδίως τὴν νότιον, πολλοὶ χωρικοὶ μεταχειρίζονται πρὸς παρασκευὴν ἐγχωρίων εἰδῶν τυροῦ ἀμιγὲς αἴγειον γάλα. Εἰς τὰ προάστειᾳ τῆς Νεαπόλεως κατασκευάζουσι τοπικὸν εἶδος τυροῦ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἀριγκότα», τοῦ ὁποίου μεγάλη κατανάλωσις γίνεται ἐν Νεαπόλει. Εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἀναμιγνύουσι τὸ

Digitized by Google

αἴγειον γάλα μὲ τὸ τῆς ἀγελάδος πρὸς παρασκευὴν τυροῦ.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀμιγὴς αἴγειος τυρὸς κατασκευάζεται ὑπὸ τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῶν Πυρηναίων.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ χωρικοὶ κατασκευάζουσιν αἴγειον τυρόν, τὸν ὁποῖον σχεδὸν πάντοτε προορίζουσι διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας των.

4ον) Δέρμα. Αἱ δοραὶ τῶν αἰγῶν καλῶς κατεργαζόμεναι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν κατασκευὴν διαφόρων δερματίνων εἰδῶν, ἰδίως ὑποδημάτων καὶ χειροκτίων. Διὰ τὴν τοιαύτην κατεργασίαν χρησιμοποιοῦσιν ἰδίως δέρματα ἐριφίων, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*σεβρώ*». Ἡ βιομηχάνησις τοῦ εἴδους τούτων τῶν δερμάτων γίνεται κυρίως ἐν Γαλλίᾳ Εἰς τὴν Γρενόβλην ἰδίως γίνεται συστηματικὴ διασταύρωσις τῆς αἰγὸς πρὸς παραγωγὴν καλυτέρας ποικιλίας, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποιότητα τοῦ δέρματος. Τὸ δέρμα τῶν ἐκ τῆς ποικιλίας ταύτης (αἲξ *Λονὰρ* καὶ τράγος *Ἄλπεων*) προερχομένων ἐριφίων χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν κατασκευὴν ὀνομαστῶν εἰς ποιότητα καὶ λεπτότητα χειροκτίων γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «*τῆς Γρενόβλης*». Διὰ τὰ γυναικεῖα χειρόκτια μεταχειρίζονται ἐρίφια, τὰ ὁποῖα ἀκόμη δὲν ἤρχισαν νὰ βόσκωσι (τοῦ γάλακτος), ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δ' ἐρίφια κατασκευάζουσι μόνον ἀνδρικὰ χειρόκτια. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν χειροκτίων «Suède» μεταχειρίζονται δέρματα σκληρότερα.

5ον) Κρέας. Τὸ κρέας τῆς αἰγός, ἂν καὶ εἶναι κατωτέρας ποιότητος τοῦ κρέατος τῶν προβάτων, ἐν τούτοις εἰς πολλὰ μέρη καταναλίσκεται περισσότερον ἢ τὸ πρόβειον.

Εἰς πολλὰ μέρη, ὅπως εἰς τὸ Ἰζὲρ τῆς Γαλλίας (ὅπου ὑπάρχουν περὶ τὰς 120.000 αἶγες), τὸ κρέας τῶν ἐριφίων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν αἰγῶν, θεωρεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας ἐκείνης ὡς καλύτερον καὶ τοῦ ἀμνοῦ. Εἰς τὴν Σαβοΐαν ἐκτιμῶσι μεγάλως τοὺς μηροὺς τῆς αἰγὸς (*μπούτια*) τὰ ὁποῖα παστώνουν καὶ καταναλίσκουσι κατὰ τὸν χειμῶνα, καθὼς ἀκριβῶς οἱ βόρειοι καὶ βορειανατολικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης παστώνουν τοὺς μηροὺς τῶν χοίρων πρὸς κατασκευὴν χοιρομηρίων (*ζαμπόν*). Εἰς τοὺς Παρισίους ἡ ἐτησία κατανάλωσις παστοῦ αἰγείου κρέατος ἀνέρχεται ἐτησίως εἰς 3.000 κιλά.

6) Τρίχες. Αἱ τρίχες τῶν αἰγῶν χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν κατασκευὴν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἰδίως αἱ τῶν αἰγῶν Ἀγκύρας (βλ. κατωτέρω), ἐκ τῶν ὁποίων κατασκευάζονται λεπτοφυῆ καὶ πολύτιμα ὑφάσματα καθὼς καὶ πῖλοι.

Καταλύματα αἰγῶν.—Ὁ τρόπος τοῦ σταυλισμοῦ τῶν αἰγῶν εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα προβλήματα τοῦ αἰγοτρόφου. ὅστις ἐπιθυμεῖ πάντοτε νὰ διατηρῇ ὑγιᾶ τὰ ζῷά του καὶ νὰ προσπορίζεται περισσότερα ἐξ αὐτῶν ὀφέλη. Εἰς ἄλλας χώρας τοῦ κόσμου ὁ σταυλισμὸς τῶν αἰγῶν ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν φροντίδα τοῦ αἰγοτρόφου· ἐν Ἑλλάδι ὅμως ἡ μέριμνα αὐτὴ θεωρεῖται, ἀτυχῶς, ὄχι μόνον πολυτέλεια ἀλλὰ καὶ ἀναξία πάσης συζητήσεως.

Ἐξ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν πρῶτον τὸ Βέλγιον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὰ καλύτερα καὶ ὑγιεινότερα αἰγοστάσια. Μετ' αὐτὸ ἔρχεται ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἑλβετία. Ἐν Γαλλίᾳ τὰ τελειότερα ὑπάρχουν εἰς τὸ Σαμουά. Ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων τμημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν προορίζεται διὰ τὰς ὡρίμου ἡλικίας αἶγας, ἕτερον διὰ τὰς μητέρας αἶγας μετὰ τῶν ἐριφίων των, τρίτον διὰ τὰ ἐρίφια ἅτινα δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην πλέον τῆς μητρικῆς περιθάλψεως. Ὑπάρχει ἰδιαίτερον τμῆμα διὰ τὰ ἄρρενα ἐρίφια, ἰδιαίτερον διὰ τὰ θήλεα καὶ τελείως κεχωρισμένον διὰ τοὺς ἐπιβήτορας τράγους. Ἐννοεῖται ὅτι πάντα τὰ ζῷα τοῦ προτύπου τούτου αἰγοστασίου εὑρίσκονται εἰς περιωρισμένον μὲν χῶρον, ἀλλ' ἐλεύθερα. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τεχνητοῦ λιβαδίου ὑπάρχει τὸ νοσοκομεῖον διὰ τὰ ἀσθενῆ ζῷα, τὸ σφαγεῖον, αἱ ἀποθῆκαι τῶν τροφῶν, αἱ παρακαταθῆκαι τοῦ γάλακτος, ἡ ἀποθήκη τῆς συλλογῆς τῶν ἐριφίων κ.τ.λ. Δι' ἑκάστην αἶγα ὑπάρχει χωριστὸν διαμέρισμα 2 μέτρων μήκους, 2 πλάτους καὶ 1.80 ὕψους. Τὰ καταλύματα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὁμάδας ἀνὰ 6, διαχωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ διαδρόμου πλάτους 150 ἑκ. τοῦ μέτρου. Εἰς τὸ ἄκρον ἑκάστου διαδρόμου ὑπάρχει θύρα ἥτις φέρει ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ λιβάδιον. Τὸ δάπεδον τοῦ αἰγοστασίου εἶναι ἐκ τσιμέντου, οὕτως ὥστε νὰ πλύνεται ἅπαξ τοὐλάχιστον τῆς ἑβδομάδος δι' ἀφθόνου ὕδατος. Ὁ πληθυσμὸς ἑκάστου αἰγοτροφείου ἀνέρχεται εἰς 100 περίπου μεγάλα ζῷα (αἶγας καὶ τράγους) πλὴν τῶν ἐριφίων.

Πάντα τὰ ἐκ τῶν αἰγοτροφείων τοῦ Σαμουὰ προερχόμενα ζῷα ἢ τὰ εἰς αὐτὸ εἰσαγόμενα ἐγγράφονται εἰς τὸ εἰδικὸν γενεαλογικὸν βιβλίον τῶν αἰγῶν, ὅπερ τηρεῖται ὑπὸ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἐγκλιματισμοῦ» ἐν Γαλλίᾳ.

Η ΑΙΓΟΤΡΟΦΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ αἲξ, παραλλήλως πρὸς τὸ πρόβατον, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένον ζῷον καὶ παρέχει πολυτίμους ὑπηρεσίας, εἰς τὰς πτωχὰς ἰδίως ἀγροτικὰς οἰκογενείας, εἰς τὰς ὁποίας προσφέρει τὸ γάλα της, τὰ ἐρίφιά της, τὰς τρίχας της καὶ τὸ κρέας της. Εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος τὸ κρέας τῆς αἰγὸς θεωρεῖται ἰσάξιον τοῦ κρέατος τοῦ ἀμνοῦ καὶ καταναλίσκεται ἀφθόνως. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς πλεῖστα διαμερίσματα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ τὴν Στατιστικὴν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας τοῦ 1923, ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι διατρεφομένων αἰγῶν ἀνήρχετο εἰς 3.674.033 κεφαλάς. Κατὰ τὴν αὐτὴν στατιστικήν, τῷ 1922 αἱ ἐν Ἑλλάδι αἶγες ἀνήρχοντο εἰς 4.211.851, ἤτοι κατὰ τὸ 1923 ὁ πληθυσμὸς τῶν αἰγῶν παρουσίασε διαφορὰν ἐπὶ ἔλαττον 617.819 κεφαλῶν. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου τῶν αἰγῶν τὰ δύο τρίτα περίπου, ἤτοι 2.520 141 ἀνῆκον εἰς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἓν τρίτον, ἤτοι 1.153 892, εἰς τὰς Νέας Χώρας.

Ὁ ὡς ἄνω πληθυσμὸς τῶν αἰγῶν τοῦ ἔτους 1923 κατενέμετο κατὰ νομοὺς ὡς ἀκολούθως:

1)	Αἰτωλίας—Ἀκαρνανίας	388 955
2)	Ἀργολίδος—Κορινθίας	229.726
3)	Ἀρκαδίας	216 500
4)	Ἄρτης	52.000
5)	Ἀττικῆς—Βοιωτίας	115.236
6)	Ἀχαΐας—Ἤλιδος	134.672
7)	Δράμας	97.437
8)	Ἕβρου	13 910
9)	Εὐβοίας	187.636
10)	Ζακύνθου	14 000
11)	Ἡρακλείου	38.176
12)	Θεσσαλονίκης	101 700
13)	Ἰωαννίνων	251 993
14)	Κερκύρας	35 803
15)	Κεφαλληνίας	44.149
16)	Κοζάνης	204.265
17)	Κυκλάδων	88.090
18)	Λακωνίας	206.108
19)	Λαρίσης	215.820
20)	Λασηθίου	95.000
21)	Λέσβου	31.082
22)	Μεσσηνίας	139 415
23)	Πέλλης	30.419
24)	Πρεβέζης	57.586
25)	Ρεθύμνης	31.296
26)	Ροδόπης	91.220
27)	Σάμου	13.645
28)	Σερρῶν	56.639
29)	Τρικκάλων	168.950
30)	Φθιώτιδος—Φωκίδος	257.169
31)	Φλωρίνης	42.201
32)	Χανίων	1.500
33)	Χίου	18.735
	Σύνολον	3 674 033

Μόνιμος καὶ νομαδικὴ αἰγοτροφία.—Ἡ αἰγοτροφία ἐν Ἑλλάδι διαιρεῖται εἰς δύο διακεκριμένας κατηγορίας: α') τὴν *μόνιμον* καὶ β') τὴν *νομαδικήν*. Ἡ μόνιμος αἰγοτροφία εἶναι ἡ μᾶλλον διαδεδομένη καὶ ἀποτελεῖ τὰ $^5/_8$ περίπου τῆς καθ' ὅλου αἰγοτροφίας. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο φθάνομεν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1922—23 κατάστασιν τῆς νομαδικῆς αἰγοτροφίας, ἥτις εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα (ἐξαιρέσει ὀλίγων νήσων καὶ ὀρεινῶν τινων μερῶν τῆς Κρήτης) ἀριθμεῖ 599 253 κεφαλὰς ἐπὶ συνόλου 3.674,033 αἰγῶν καθ' ὅλον τὸ Κράτος.

Κατὰ τὸ Δελτίον Ἑλληνικῆς Γεωργικῆς Ἑταιρίας (1925), ἡ νομαδικὴ κτηνοτροφία ἐν Ἑλλάδι παρουσιάζει τὴν ἑξῆς κατανομὴν κατὰ περιφερείας:

Α') Στερ. Ἑλλάδος.	Ἀττικῆς (Μεσόγεια)	10 000
	Θηβῶν.	12.984
	Λεβαδείας.	7.250
	Φθιώτιδος—Φωκίδος.	8.500
	Αἰτωλίας—Ἀκαρνανίας.	22.000
	Σύνολον	60.684
Β') Θεσσαλίας.	Λαρίσης-Ἀγυιᾶς-Τυρνάβου	14.500
	Τρικκάλων-Καλαμπάκας	25.300
	Φαρσάλων.	21.600
	Καρδίτσης	2.828
	Βελεστίνου-Βόλου.	26.300
	Ἁλμυροῦ.	34.600
	Ἐλασσῶνος.	75.000
	Σύνολον	200.128
Γ') Πελοποννήσου.	Ἀργολίδος-Κορινθίας	196.000
	Σύνολον	196.000
Δ') Μακεδονίας.	Θεσσαλονίκης	1.767
	Κιλκίς	3.912
	Γενιτσῶν	800
	Χαλκιδικῆς	10.000
	Λαγκαδᾶ	20.700
	Αἰκατερίνης	1.230
	Βερροίας	17.600
	Ἐδέσσης	3.300
	Νομο Σερρῶν	2.000
	Δράμας	2.400
	Σύνολον	63.739
Ε') Δυτικῆς Θρᾴκης.	Ἀλεξανδρουπόλεως	780
	Σουφλίου	400
	Ὀρεστειάδος-Διδυμοτείχου	1.500
	Ξάνθης-Κομοτινῆς	1.500
	Σύνολον	4.180
ΣΤ') Ἠπείρου.	Ἰωαννίνων	4.350
	Φιλιππιάδος	2.500
	Πρεβέζης	2.860
	Ἄρτης τμῆμα προσαρ. μετὰ τὸ 1912)	1.335
	Παλαιοῦ νομοῦ Ἄρτης	800
	Παραμυθιᾶς	225
	Ἡγουμενίτσης	800
	Φιλιατῶν	2.250
	Μαργαριτίου	1.400
	Σύνολον	14.520
Ζ') Κρήτης.	Πεδινῶν μερῶν	60.000
	Σύνολον	60.000

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω πίνακος καταφαίνεται ὅτι εἰς τὴν νομαδικὴν αἰγοτροφίαν κατὰ σειρὰν πρώτη ἔρχεται ἡ Θεσσαλία μὲ 200.128 κεφαλὰς αἰγῶν, δευτέρα ἡ Πελοπόννησος μὲ 196.000, εἶτα ἡ Μακεδονία μὲ 63.739, ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς μὲ 60.684, ἡ Κρήτη μὲ 60.000, ἡ Ἤπειρος μὲ 14.520 καὶ τελευταῖον ἡ Δυτικὴ Θρᾴκη μὲ 4.180 κεφαλὰς αἰγῶν

Η ἐξάσκησις τῆς νομαδικῆς αἰγοτροφίας.—Ἡ νομαδικὴ αἰγοτροφία ἐξασκεῖται εἴτε ὑπὸ νομάδων σκηνιτῶν, εἴτε ὑπὸ νομάδων μονίμου τόπου διαμονῆς. Οἱ νομάδες σκηνῖται εἶναι *Σαρακατσαναῖοι*, ἤτοι πλάνητες αἰγοτρόφοι μὴ ἔχοντες μόνιμον ἐγκατάστασιν. Οἱ μόνιμοι νομάδες εἶναι *βλάχοι* ἢ χωρικοί.

Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς μετακινήσεως τῶν νομάδων αἰγοτρόφων εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ὕδατος εἰς τὰ χειμερινὰ λιβάδια Οἱ αἰγοτρόφοι συνήθως ἐγκαταλείπουσι τὰς χειμερινὰς βοσκὰς μετὰ τῶν ζῴων των περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου καὶ ἐπανέρχονται εἰς ταύτας κατὰ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου.

Συνήθως πολλοὶ ὅμιλοι νομάδων αἰγοτρόφων λόγῳ οἰκονομικῆς ἀδυναμίας ἢ ἄλλων ποικίλων δυσχερειῶν συνενοῦνται εἰς μεγαλυτέραν ὁμάδα καὶ ἀποτελοῦν τὰ *τσελιγκᾶτα*. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τσελιγκάτων, ἤτοι ὁ *τσέλιγκας*, ἀντιπροσωπεύει τοὺς μικροτέρους αἰγοτρόφους καὶ φροντίζει ὡς γενικὸς ἀντιπρόσωπος τούτων διὰ τὴν ἐνοικίασιν τῶν βοσκῶν, τὴν κατανάλωσιν τοῦ γάλακτος τῶν αἰγῶν τοῦ τσελιγκάτου, τὴν πώλησιν τῶν ἐριφίων, τὴν συντήρησιν καὶ διατροφὴν τῶν οἰκογενειῶν ἑκάστου αἰγοτρόφου κ. λ. π.

Τοιούτου εἴδους τσελιγκᾶτα ὑπάρχουσιν εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τῇ Ἀττικῇ ὑπάρχει ἀνάλογον τσελιγκᾶτον καὶ ἐπὶ τῆς Πεντέλης καὶ εἰς ὀλίγην ἀπὸ τῆς Μονῆς ἀπόστασιν. Τελευταίως τὸ τσελιγκᾶτον τῆς Πεντέλης κατώρθωσε νὰ παραχωρηθῇ εἰς τοὺς νομάδας αἰγοτρόφους ἱκανὴ ἔκτασις γῆς παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μονῆς «Ἁγίας Τριάδος» ὅπου οἱ ποιμένες ἤρχισαν νὰ κατασκευάζουν καὶ λιθοκτίστους οἰκίας.

Ἡ νομαδικὴ αἰγοτροφία χρησιμοποιεῖ κατὰ γενικὸν κανόνα τὸν γνωστὸν τύπον τῆς ὀρεινῆς αἰγός, ἥτις διατρέφεται διὰ τὸ γάλα της καὶ τὸ κρέας της. Τὰ ἐρίφια (κατσίκια) θηλάζουν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι τέλους Ἀπριλίου, μετὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην τὸ γάλα παραδίδεται εἰς τὴν κατανάλωσιν.

Ἀστικὴ αἰγοτροφία.—Διὰ τὴν ἀστικὴν αἰγοτροφίαν διατρέφουσι κυρίως ἢ γνησίας αἶγας Μελίτης ἢ νοθογενεῖς προελθούσας ἐκ τῆς διασταυρώσεως ἐγχωρίων αἰγῶν μετὰ μελιταίων τράγων. Ἡ παραλλαγὴ αὕτη τῆς αἰγὸς εἶναι πλουσία εἰς γαλακτοπαραγωγὴν καὶ ἔχει τελείως ἐγκλιματισθῆ παρ' ἡμῖν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἡ αἲξ τῆς Μελίτης (*μαλτέζικη*) ἀποδίδει $2^1/_2$—3 ὀκάδας γάλακτος ἡμερησίως, ἡ μεγαλυτέρα δὲ ἀπόδοσίς της παρατηρεῖται ἰδίως κατὰ τὰς πρώτας ἑβδομάδας μετὰ τὸν τοκετόν.

Διὰ τὴν διατροφὴν τῶν αἰγῶν τούτων ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα φροντίς, διότι ἡ ὀλίγη καὶ οὐχὶ ἐκλεκτὴ τροφὴ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεγάλην ἐξάντλησιν τοῦ ζῴου, (ἥτις ἐν μέρει ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἄφθονον γαλακτοπαραγωγήν), καὶ ἐκθέτει τοῦτο εἰς πλείστους κινδύνους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεγαλύτερος καὶ συνηθέστερος εἶναι ἡ φυματίασις. Ἡ συνήθης τροφὴ πρέπει νὰ ποικίλλεται διὰ κλάδων ἐλαίας, μορεῶν, δρυῶν κ.τ.λ., ἐνίοτε καὶ διαφόρων καρπῶν, προστίθεται δὲ εἰς αὐτὴν συνήθως καὶ μικρὰ ποσότης ἅλατος. Ἰδίως μετὰ τὸν τοκετὸν πρέπει νὰ χορηγῆται εἰς τὰς μητέρας αἶγας ἀφθονωτέρα καὶ ἐκλεκτοτέρα τροφή. Ὡς πρὸς τὴν διατροφὴν τῶν αἰγῶν ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «Πρόβατα δὲ καὶ αἶγες εἰσὶ μὲν ποηφάγα, τὴν δὲ νομὴν ποιοῦνται, τὰ μὲν πρόβατα προσεδρεύοντα καὶ μονίμως. αἱ δ' αἶγες ταχὺ μεταβάλλουσαι καὶ τῶν ἄκρων ἁπτόμεναι μόνων. Πιαίνει δὲ μάλιστα τὸ πρόβατον τὸ ποτόν, διὸ καὶ τοῦ θέρους διδόασιν ἅλας διὰ πέντε ἡμερῶν μέδιμνον τοῖς ἑκατόν· γίνεται γὰρ οὕτως ὑγιεινότερον καὶ πιότερον τὸ ποίμνιον. Καὶ τὰ πολλὰ δὲ ἁλίζοντες διὰ τοῦτο προσφέρουσιν, οἷον ἔν τε τοῖς ἀχύροις ἅλας πολλοὺς (διψῶντα γὰρ πίνει μᾶλλον), καὶ τοῦ μετοπώρου τὴν κολοκύντην ἅλι πάττοντες· τοῦτο γὰρ καὶ γάλα ποιεῖ πλεῖον. Καὶ κινούμεναι δὲ μεσημβρίας πίνουσι μᾶλλον πρὸς τὴν δείλην. Πρός τε τοὺς τόκους ἁλιζόμεναι μείζω τὰ οὔθατα καθιᾶσιν...»

Εἰς τὴν Νορβηγίαν ἀντὶ ἅλατος προσθέτουσιν εἰς τὴν συνήθη τροφὴν καὶ μικρὰ τεμάχια βακαλάου.

Ἡ ἐγκυμονοῦσα αἲξ χρειάζεται ἡμερησίως ποσὸν τροφῆς $2^1/_2$—3 % τοῦ βάρους της (ἤτοι δι' αἶγα ζυγίζουσαν 30 ὀκάδας χρειάζονται 300 δράμια τροφῆς). Ὅταν ἡ αἲξ θηλάζῃ, τότε εἰς τὴν τροφήν της ἀναμιγνύουν ἡμερησίως 100 δράμια κυάμους (κουκιὰ) καὶ 200 δράμια βρόμης.

Ἡ παρὰ τὰς πόλεις αἰγοτροφία ἀπό τινων ἐτῶν ἤρχισε νὰ ἀτονῇ καὶ μόνον μακρὰν τῶν μεγάλων

Digitized by Google

πόλεων καὶ παρὰ τὰς χωρικὰς ἐγκαταστάσεις διενεργεῖται ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους εἰς μεγάλην ὁπωσδήποτε κλίμακα.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς αἰγὸς ἐν Ἑλλάδι.—Ἡ ἐγχώριος αἶξ διασταυροῦται ἐπιτυχῶς μὲ τὴν μελιταίαν ποικιλίαν τῆς αἰγὸς (μαλτέζικην). Ἡ προσπάθεια ὅμως τῆς διασταυρώσεως ἐγχωρίου αἰγὸς μετὰ τράγων Ἀγκύρας δὲν ἔδωσε μέχρι σήμερον τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἀφθονεῖ ἡ αἶξ καὶ αἱ ἐκ ταύτης πρόσοδοι εἶναι λίαν σημαντικαί, οὐδέποτε ἐφρόντισεν ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία οὔτε τὸ Κράτος νὰ ἐπιφέρῃ τὰς ἀναγκαίας βελτιώσεις εἰς τὸ ζῷον. Ἡ κατὰ τοὺς ζωοτεχνικοὺς κανόνας διατήρησις τῶν αἰγῶν εἶναι ἄγνωστος, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλας χώρας, ὅπου, πλὴν τῶν ἰδιωτικῶν ζωοτεχνικῶν ὀργανισμῶν, καὶ τὸ ἐπίσημον Κράτος φροντίζει καταλλήλως διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν διαφόρων παραλλαγῶν καὶ τὴν διαβίωσιν αὐτῶν καθ' ὅλους τοὺς ἐπιστημονικοτεχνικοὺς κανόνας. Μόνην ἴσως ἐξαίρεσιν παρουσιάζουσιν ἐν Ἑλλάδι τὰ εἰς τὴν θέσιν *Ρωμία* πλησίον τῆς Φιλιππιάδος νομαδικὰ αἰγοτροφεῖα Καραπάνου, ὅπου ὑπάρχουσιν ἐπιστημονικαὶ ἐγκαταστάσεις τυροκομείου καὶ τὰ κατάλληλα γαλακτοκομικὰ ἐργαλεῖα καὶ μηχαναὶ διὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ γάλακτος. Πλὴν τῶν ἄλλων εἰδῶν τυροῦ παρασκευάζεται εἰς αὐτὰ καὶ τυρὸς τύπου «γραβιέρας».

Εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ νομάδες αἰγοτρόφοι διατηροῦσι σχεδὸν πάντες ἄνευ ἐξαιρέσεως μετὰ τῆς ἀγέλης τῶν αἰγῶν των καὶ ἰσάριθμα, ἂν μὴ περισσότερα, πρόβατα. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ὅταν γίνεται λόγος περὶ νομαδικῆς αἰγοτροφίας, πρέπει πάντοτε νὰ νοῆται ὅτι πρόκειται περὶ αἰγοπροβάτων (*γιδοπρόβατα*).

Ἡ νομαδικὴ αἰγοτροφία διατηρεῖ τὰ ζῷα, α') διὰ τὸ γάλα, β') διὰ τὰ ἔρια, γ') διὰ τὰ ἐρίφια καὶ δ') διὰ τὴν βιομηχανικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ γάλακτος πρὸς βουτυροποίησιν καὶ κατασκευὴν τυροῦ. Τὰ συνηθέστερα εἴδη τῶν ὑπὸ τῶν αἰγοτρόφων κατασκευαζομένων τυρῶν, εἶναι, ἡ *φέτα*, τὸ *κεφαλοτύρι*, τὸ *κασέρι*, ἡ *γραβιέρα* καὶ ἡ *μυζήθρα* ἢ *οὔρδα*.

Αἱ χρησιμοποιούμεναι ἐν Ἑλλάδι ἐκτάσεις διὰ τὴν νομαδικὴν κτηνοτροφίαν καταλαμβάνουσι τὸν μὲν χειμῶνα 6,250.000 στρέματα γῆς, τὸ δὲ θέρος 15.000,000 περίπου στέμματα, κατανεμόμενα ὡς ἀκολούθως:

Α') Χειμεριναὶ βοσκαί.

Θεσσαλία	στρέμματα	1,500,000
Μακεδονία	»	1,500,000
Πελοπόννησος	»	1,100,000
Ἤπειρος	»	850,000
Στερεὰ Ἑλλὰς	»	450,000
Δυτικὴ Θρᾴκη	»	400,000
Κρήτη	»	340,000
Διάφορα ἄλλα μέρη	»	140,000
	Σύνολον	6,250,000 στρέμμ.

Β') Θεριναὶ βοσκαί.

Θεσσαλία	στρέμματα	3.600,000
Μακεδονία	»	3,600,000
Πελοπόννησος	»	2,466,000
Ἤπειρος	»	2,040,000
Στερεὰ Ἑλλὰς	»	1,080,000
Δυτικὴ Θρᾴκη	»	950,000
Κρήτη	»	810,000
Διάφορα ἄλλα μέρη	»	454,000
	Σύνολον	15,000,000 στρέμμ.

Εἰσαγωγὴ αἰγῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.— Κατὰ τὸ ἔτος 1924—25 εἰσήχθησαν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ 581,909 κεφαλαὶ αἰγῶν, ἀξίας 139.612.370 δραχμῶν, ἤτοι ἡ μέση τιμὴ ἑκάστου ζῴου ἦτο δρχμ. 240 περίπου.

Τὰ ζῷα ταῦτα εἰσήχθησαν ἐκ τῶν ἑξῆς χωρῶν:

Ἐξ Ἀλβανίας	76.897	κεφαλαὶ
Ἐκ Βουλγαρίας	186.613	»
» Γιουγκοσλαυΐας	168.137	»
» Δωδεκανήσων	2.664	»
» Κύπρου	3.689	»
» Τουρκίας	81.345	»
» λοιπῶν χωρῶν	60.564	»
Σύνολον	581.909	κεφαλαὶ

Η ΑΙΞ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ

Ἐκμετάλλευσις καὶ διατροφή.— Ἡ διατροφὴ τῆς αἰγὸς τῆς Ἀγκύρας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνεπτύχθη μεγάλως ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ γεωλογικὴ σύστασις τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀγκύρας εἶναι πτωχὴ εἰς θρεπτικὰ ἅλατα καὶ συνεπῶς δὲν ὑπάρχουσι κατάλληλοι βοσκαὶ διὰ πρόβατα ἢ ἀγελάδας· διὰ τοῦτο δὲ ἡ αἶξ εἶναι τὸ μοναδικὸν ζῷον ὅπερ διατρέφουσιν οἱ γεωργικοὶ πληθυσμοί. Τελευταίως ἡ αἶξ τῆς Ἀγκύρας ἤρχισε νὰ ἐξαπλοῦται καὶ εἰς τὴν Προῦσαν, τὸ Σίβας, τὴν Κασταμονήν, τὸ Ἰκόνιον καὶ τὸ Βόν.

Εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ τρίχωμα τῶν αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας τὸ χρησιμοποιοῦσι κυρίως διὰ τὴν ὕφανσιν λεπτῶν ὑφασμάτων στερεωτάτων, εἰς τὴν Εὐρώπην δὲ τὸ μεταχειρίζονται κυρίως (μετ' ἄλλων οὐσιῶν μεμιγμένον) διὰ τὴν πιλοποιΐαν.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ τριχώματος τῶν αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας ἦτο γνωστὴ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν. Ὁ ἀββᾶς Μεχιτάρ, ἱδρυτὴς τοῦ μοναστηρίου τῶν Μεχιταριστῶν (Mékitaristes) εἰς τὴν Βενετίαν, ἀναφέρει εἰς τὴν Ἀρμενικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν του, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1769: «μὲ τὸ μαλλὶ τῶν θαυμασίων αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας κατασκευάζουν λεπτοτάτας κλωστὰς τὰς ὁποίας μεταχειρίζονται διὰ νὰ ὑφάνουν θαυμαστῆς τέχνης παραπετάσματα...» Πραγματικῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ βιομηχανία τῶν ἐρίων τῶν αἰγῶν ἦτο γνωστὴ εἰς τὴν Ἄγκυραν καὶ τὸ Βάν. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ βιομηχανία αὕτη ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ τετάρτου περίπου αἰῶνος.

Ἡ καλυτέρα κατεργασία τῶν ἐρίων τῆς αἰγὸς τῆς Ἀγκύρας γίνεται σήμερον εἰς τὸ Μπεη-Παζὰρ (100 χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς τῆς Ἀγκύρας) ὅπου οἱ αἰγοτρόφοι δίδουσι περισσοτέραν προσοχὴν εἰς τὰ ζῷά των. Τὰ καλύτερα ἔρια ἐξάγονται ἐκ τῶν τράγων ἡλικίας 2-5 ἐτῶν καὶ τούτους κυρίως οἱ κτηνοτρόφοι διατρέφουσι μετὰ μεγάλης προσοχῆς.

Τοὺς νεαροὺς τράγους, τοὺς ὁποίους δὲν πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσωσιν ὡς ἀναπαραγωγούς, τοὺς εὐνουχίζουν μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας των, διότι οἱ εὐνουχισθέντες τράγοι παρέχουν περισσότερον, λεπτότερον καὶ πολυτιμότερον ἔριον, εἶναι δὲ καὶ καταλληλότεροι διὰ τὸ σφαγεῖον. Συνήθως τοὺς διὰ τὴν κατανάλωσιν προοριζομένους τράγους τοὺς σφάζουν κατὰ τὸ ὄγδοον περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας των, ὁπότε δὲν ἔχουσι πλέον ὀδόντας καὶ δὲν δύνανται νὰ φάγωσι καὶ τὸ τρίχωμά των πίπτει. Ὁμοίως καὶ τὰς αἶγας, δὲν τὰς διατηροῦσι περισσότερον τῶν ὀκτὼ ἐτῶν, ὁπότε παύει τελείως ἡ γαλακτοπαραγωγὴ καὶ ἀναπαραγωγή των.

Ἀποτριχώνουσι τὰς αἶγας ἅπαξ τοῦ ἔτους, συνήθως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος καὶ πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ ἡ τριχόρροιά των, ἥτις συμπίπτει περὶ τὰ μέσα Ἰουνίου. Τὸ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχὴν συλλεγόμενον ἔριον εἶναι λεπτόν, μεταξοειδὲς καὶ διατηρεῖται ἐπὶ πολὺν καιρόν. Τὸ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συλλεγόμενον ἔριον εἶναι σκληρὸν καὶ κόπτεται.

Κατὰ τὸ 1890 εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγκύρας ὑπῆρχον περὶ τὰς 800.000 αἰγῶν, αἱ ὁποῖαι διῃροῦντο εἰς τέσσαρας κατηγορίας: ἐρίφια 120.000 κεφαλαὶ (ἀπὸ ἑνὸς μηνὸς μέχρις ἑνὸς ἔτους)· νεαρὰ ζῷα 125.000 κεφαλαὶ (ἀπὸ ἑνὸς ἕως δύο ἐτῶν)· τράγοι 300.000 κεφαλαὶ (ἡλικίας 3 περίπου ἐτῶν, τοὺς ὁποίους κυρίως διατηροῦσι διὰ τὸ τρίχωμά των) καὶ αἶγες μεγαλύτεραι τῶν 3 ἐτῶν 255,000 κεφαλαί.

Τὰ ἐρίφια παράγουσι 375 περίπου γραμμάρια τριχῶν, 500 γραμμάρια τὰ νεαρὰ ζῷα, 1 χιλιόγραμμον οἱ τράγοι καὶ 750 γραμμάρια αἱ ἡλικιωμέναι αἶγες. Αἱ τρίχες εἶναι διαφόρου μήκους καὶ χρώματος. Ἡ πρώτη ποιότης περιλαμβάνει τὰς τρίχας αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν 25 ἑκ. τοῦ μέτρου μῆκος καὶ χρῶμα λευκόν, στιλπνὸν καὶ μεταξοειδές. Ἡ δευτέρα ποιότης περιλαμβάνει τὰς μικροτέρου μεγέθους τρίχας καὶ τὰς ἐχούσας χρῶμα ὑπότεφρον ἢ ὑποπυρρόξανθον.

Κατὰ τὴν ἐπίσημον στατιστικὴν τοῦ 1914, ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγῶν ὑπερέβη τὸ ἑκατομμύριον καὶ ἡ παραγωγὴ τριχῶν ἔφθασε τὰ 2.252.300 χιλιόγραμμα.

Ἡ τροφὴ τῶν αἰγῶν τῆς Ἀγκύρας συνίσταται ἐξ αὐτοφυῶν φυτῶν, φύλλων ἀμπέλων καὶ παντὸς ἄλλου εἴδους ἀγρίων ἢ ἡμέρων χόρτων.

Αἱ αἶγες τῆς Ἀγκύρας ἀνέχονται ἐξ ἴσου τὸ ψῦχος καὶ τὴν θερμότητα, μόνον ἡ ὑγρασία τὰς βλάπτει. Ζωοτέχναι τινὲς ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἡ αἶξ αὕτη δὲν ἀντέχει εἰς τὰς βιαίας μεταβολὰς τῆς ἀτμοσφαίρας οὔτε εἰς τὴν λιτὴν διατροφήν.

ΕΓΚΛΙΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΑΛΛΑΣ ΧΩΡΑΣ. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐγκλιματισμοῦ τῆς αἰγὸς τῆς Ἀγκύρας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐγένετο κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ἀποτελεσματική. Εἰς τὸ κτηνοτροφικὸν τμῆμα τοῦ Μουσείου τῶν Παρισίων κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1794 μεταξὺ τῶν 36 ἐκθεμάτων του, τὸ καλύτερον ἦτο εἷς τράγος τῆς Ἀγκύρας μὲ τέσσαρα κέρατα. Κατὰ δὲ τὸ 1796 ὁ Ζωολογικὸς Κῆπος τῶν Παρισίων ἐπλουτίσθη μὲ δύο αἶγας καὶ ἕνα τράγον Ἀγκύρας. Τῷ 1830, ὁ Φερδινάνδος ὁ Ζ' ἐγκατέστησεν ἀγέλην ἐξ αἰγῶν Ἀγκύρας εἰς τὸ Πράντο, ἥτις ὅμως οὐδόλως ηὐδοκίμησεν.

Εἰς Ἀλγέριον. — Κατὰ τὸ 1854 ἡ «Γαλλικὴ Ἑταιρεία τῆς Ἐγκλιματίσεως» εἰσήγαγεν εἰς Γαλλίαν 15 αἶγας Ἀγκύρας, τὰς ὁποίας προσέφερεν ὡς δῶρον ὁ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς Μ. Ἀσίαν εὑρισκόμενος Ἄβδ-ἐλ-Καδέρ, μετὰ τρεῖς δὲ μῆνας ὁ Γάλλος πρόξενος τῆς Προύσης, βαρῶνος Ρουσσό, ἐξαπέστειλεν ἑτέρας 85 αἶγας Ἀγκύρας. Ἡ ἐξ 100 αἰγῶν ἀγέλη διεμοιράσθη εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Γαλλίας, τὸ Ἰούραν, τὰ Βόσγια, τὴν Ὠβέρνην, τὴν Προβηγγίαν καὶ τὸ Ἀλγέριον.

Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας ἡ διατροφὴ τῶν αἰγῶν παρηκολουθεῖτο ἐπιμελῶς καὶ ἀπέδωσε λαμπρὰ ἀποτελέσματα.

Κατὰ τὸ 1858, αἱ 10 αἶγες, αἵτινες εἶχον σταλῆ ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ Ἀλγέριον, ηὐξήθησαν εἰς 47, ἐξ ὧν 18 ἄρρενες καὶ 29 θήλεις. Τὰ ἐγκλιματισθέντα ζῷα διετήρησαν τοὺς ζωοτεχνικοὺς χαρακτῆρας τῶν γεννητόρων των, τὴν αὐτὴν ποιότητα τοῦ τριχώματός των καὶ τὴν αὐτὴν γεῦσιν τοῦ κρέατός των. Αἱ παρατηρήσεις αἱ γενόμεναι ἐν Ἀλγερίῳ σχετικῶς πρὸς τὸν ἐγκλιματισμὸν τῶν αἰγῶν τούτων ἔδωσαν τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα:

1) Μετὰ τέσσαρας γενεάς, τὸ τρίχωμα τῶν αἰγῶν εἶναι ὅμοιον πρὸς τὴν ἀρχικῶς εἰσαχθεῖσαν ποικιλίαν.

2) Μετὰ τὴν πρώτην διασταύρωσιν τράγων Ἀγκύρας μετ' ἰθαγενῶν αἰγῶν, ἡ ποιότης τοῦ κρέατος τῶν ἐριφίων παρουσιάζει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν ἀμνὸν τοῦ γάλακτος.

3) Τὰ ἐκ τῆς διασταυρώσεως ταύτης γεννώμενα ζῷα εἶνα παχύτερα καὶ ἔχουσι νοστιμώτερον κρέας ἢ τὰ ἰθαγενῆ, ἀλλ' ὑπολείπονται εἰς τὴν γαλακτοπαραγωγὴν τῶν ἰθαγενῶν αἰγῶν.

4ον) Ἀντέχουσιν ὅσον καὶ ἡ ποικιλία τοῦ Ἀλγερίου εἰς τὰς σκληραγωγίας καὶ τὰς καιρικὰς μεταβολάς.

5ον) Παρὰ τὸ τραχὺ τοῦ κλίματος καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρων περιποιήσεων εὐδοκιμοῦσι περισσότερον τῶν ἰθαγενῶν αἰγῶν καὶ ἐπιφέρουσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς μικροτέρας ἢ ἐκεῖναι καταστροφάς.

Ἐν Γαλλίᾳ ὅμως ἡ αἶξ τῆς Ἀγκύρας δὲν ἀπέδωσε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, Τοῦτο δὲ ἀποδίδεται κυρίως εἰς τοὺς Γάλλους αἰγοτρόφους οἱ ὁποῖοι, ἀρκούμενοι εἰς τὰς γνωστὰς εὐρωπαϊκὰς ποικιλίας, δὲν ἔδωσαν τὴν πρέπουσαν προσοχὴν εἰς τὴν αἶγα τῆς Ἀγκύρας.

Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικήν.—Καλύτερα ἀποτελέσματα ἔδωκεν ὁ ἐγκλιματισμὸς τῆς αἰγὸς τῆς Ἀγκύρας εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα βελτιώσεως τῆς ἰθαγενοῦς αἰγὸς διὰ διασταυρώσεως μετὰ τράγων Ἀγκύρας ἐγένετο κατὰ τὸ 1857 ὑπὸ ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ τῶν ἀγγλικῶν ἐν Ἰνδίαις δυνάμεων, ὅστις μετέφερεν ἐκεῖ 5 τράγους Ἀγκύρας. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἐπέτυχε πλήρως. Μετὰ ἓν περίπου ἔτος ὁ Δόκτωρ White ἤρχισεν, 120 μίλλια βορειότερον τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, πειράματα βελτιώσεως τῆς ἰθαγενοῦς αἰγὸς καὶ εἰσήγαγεν ἐξ Ἀγκύρας 3 τράγους καὶ 10 αἶγας. Μετά τινα ἔτη ὁλόκληρος ἡ περὶ τὸ Ἀκρωτήριον χώρα εἶχε πολυάριθμα ζῷα καθαροῦ αἵματος, οὕτω δὲ διὰ διηνεκοῦς καὶ ἐπισταμένης προσπαθείας πρὸς βελτίωσιν τῆς αἰγὸς ἐπετεύχθη ὥστε ἡ αἶξ τῆς Ἀγκύρας νὰ καταλάβῃ τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῷ τμήματι ἐκείνῳ τῆς Ἀφρικῆς.

Σήμερον εἰς τὰς περὶ τὸ Ἀκρωτήριον χώρας ὑπάρχουν 2.000.000 κεφαλῶν αἰγῶν καθαροῦ αἵματος Ἀγκύρας ἢ νοθογενεῖς. Ἡ ἀξία μιᾶς αἰγὸς Ἀγκύρας καθαροῦ αἵματος εἶναι σήμερον ἐκεῖ 20—25 λῖραι καὶ ἑνὸς ἐριφίου 5—6 λίρας. Τὰ ἔρια τῶν νοθογενῶν ζῴων δὲν ζητοῦνται εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ χρειάζεται συνεχὴς διασταύρωσις τῶν εἰδῶν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ αἰγοτρόφος, ὥστε τὸ ἔριον τῶν ζῴων του νὰ φθάσῃ τὸ μῆκος τῶν 5—8 δακτύλων εἰς τὴν τρίτην γενεάν.

Τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος ἐξάγει ἤδη κατ' ἔτος 11 ἑκατομμύρια λίβρας (ἑκάστη λίβρα ἰσοῦται πρὸς 146 δράμια) ἐρίου αἰγῶν.

Σήμερον ἡ ἐξαγωγὴ αἰγῶν Ἀγκύρας εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένη καὶ ὁ παραβάτης τιμωρεῖται μὲ πρόστιμον 2.500 φράγκων κατὰ κεφαλήν.

Εἰς τὴν Ἀμερικήν.— Εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ὑπάρχουσιν 1.949.600 αἶγες ἐξ ὧν 700.000 περίπου Ἀγκύρας. Αἱ διατηρούμεναι εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας αἶγες εἶναι ποικίλων τύπων εἰσαχθεῖσαι ἐκ διαφόρων χωρῶν. Εἰς τὸν Καναδᾶν ἡ «Αἰγοτροφικὴ Ἑταιρία» τῆς Μοντρεάλης εἰσάγει κατὰ προτίμησιν αἶγας τῶν Ἄλπεων, εἰς δευτέραν δὲ κλίμακα ἔρχονται αἱ αἶγες τῆς Μυρσίας, τῆς Μάλτας κ.τ.λ.

Ἡ εἰσαγωγὴ αἰγῶν Ἀγκύρας εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἐγένετο κατὰ τὸ 1849, ὁπότε ὁ κτηματίας J. Davis ἔφερεν ἐξ Ἀγκύρας 7 αἶγας καὶ δύο τράγους. Κατὰ τὰ ἔτη 1853 καὶ 1876 νέαι εἰσαγωγαὶ αἰγῶν Ἀγκύρας καὶ εἰς μεγαλυτέρας ποσότητας ἐγένοντο ἀπ' εὐθείας ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἢ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος (δὲν εἶχεν ἀκόμη ψηφισθῆ ὁ ἀπαγορευτικὸς περὶ ἐξαγωγῆς αἰγῶν νόμος). Κατ' ἀρχὰς τὰ ζῷα ταῦτα διεμοιράσθησαν εἰς τὰς δυτικὰς καὶ νοτιοδυτικὰς χώρας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ ἀκολούθως εἰς ὅλην τὴν Βόρειον Ἀμερικήν.

Αἱ 700.000 περίπου αἶγες Ἀγκύρας αἵτινες διατρέφονται εἰς τὴν Ἀμερικήν, ἰδίως εἰς τὰς περιφερείας τοῦ Τεξάς, τοῦ Νέου Μεξικοῦ, τῆς Νεβάδας καὶ τῆς Φλωρίδος παράγουσιν ἐτησίως 1.750.000 λίβρας ἐρίων.

Ἑκάστη αἶξ καθαροῦ αἵματος Ἀγκύρας ἐστοίχιζεν ἐν Ἀμερικῇ τῷ 1915 50-60 δολλάρια

Εἰς τὴν Ρωσίαν.— Ἡ αἶξ τῆς Ἀγκύρας εἰσήχθη εἰς τὴν Ρωσίαν κατὰ τὸ 1833 καὶ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀλῆ-Σοφί, χωρίον τῆς ἐπαρχίας τοῦ Κάρς. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Κάρς ἐξηπλώθη ἡ αἶξ τῆς Ἀγκύρας εἰς τὰ διάφορα τμήματα τῆς τότε Ρωσικῆς Αὐτοκρατο-

Digitized by Google

ρίας. Τὸ ψυχρὸν τοῦ κλίματος καὶ τὸ ὀρεινότερον τοῦ ἐδάφους ἐπέδρασαν ἐπὶ τῶν αἰγῶν τούτων, τὰ δὲ παραχθέντα ζῷα ἦσαν μὲν βραχυσωμότερα καὶ ἰσχνότερα, ἀλλὰ διετήρησαν ἀμετάβλητον τὴν λαμπρότητα τοῦ τριχώματός των. Τὰ ἀναπτυχθέντα εἰς τὰς περὶ τὴν Τυφλίδα χώρας, ὅπου τὸ κλῖμα εἶναι εὐκραέστερον καὶ αἱ βοσκαὶ πλουσιώτεραι, διετήρησαν ὅλους τοὺς ζῳοτεχνικοὺς χαρακτῆρας τοῦ εἴδους των.

Η ΑΙΓΟΤΡΟΦΙΑ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

ΕΛΒΕΤΙΚΑΙ ΑΙΓΕΣ. Εἰς τὴν Ἑλβετίαν ἡ ἀγελὰς καὶ ἡ αἴξ, αἵτινες συνήθως σταυλίζονται εἰς τὸ αὐτὸ μέρος κατὰ τοὺς μακροὺς χειμερινοὺς μῆνας, ἀποχωρίζονται τελείως κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Μεταξὺ 1ης καὶ 15ης Μαΐου αἱ ἀγελάδες ἐγκαταλείπουσι τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία καὶ μεταφέρονται εἰς τὰ ὄρη, ὅπου διαμένουσι μέχρι τῆς 15ης Ὀκτωβρίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς εἰς τὰ ὄρη διαμονῆς τῶν ἀγελάδων οἱ χωρικοὶ μεταχειρίζονται τὸ αἴγειον γάλα.

Τὰς αἶγας ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου ὁδηγεῖ *κοινὸς αἰγοβοσκός*, μετὰ τὸ ἄμελγμά των, διὰ μέσου τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, ἐνίοτε 7—8 χιλιομέτρων, ὅπου τὰ ζῷα τρέφονται κατὰ βούλησιν. Τὴν ἑσπέραν ὁ αἰγοτρόφος τὰ ἐπαναφέρει εἰς τὸ χωρίον καὶ ἑκάστη ὁμὰς αἰγῶν ὁδηγεῖται εἰς τὸ αἰγοστάσιόν της, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας συλλεγὲν ποσὸν τοῦ γάλακτος εἰς τοὺς μαστούς της καὶ νὰ ἀναπαυθῇ. Ἡ ὅλη ἀγέλη ἀποτελεῖται τὸ ὀλιγώτερον ἐξ 100 αἰγῶν καὶ εἴς τινα χωρία ἐκ 500 καὶ ἄνω. Ὁ αἰγοβοσκὸς ἀμείβεται ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν κατὰ κεφαλὴν ζῴου, ὑποχρεοῦται δὲ νὰ διατηρῇ δι' ἐξόδων του ἕνα τράγον ὁποῖος συνοδεύει τὴν ἀγέλην τῶν αἰγῶν εἰς τὰς βοσκὰς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ πέραν. Αἱ αἶγες αἱ ὁποῖαι ὀχεύονται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γεννῶσι κατὰ τὰ τέλη Ἰανουαρίου. Ὁ ἐκλεγόμενος πρὸς τοῦτο τράγος πρέπει νὰ ἔχῃ πάντας τοὺς ζῳοτεχνικοὺς χαρακτῆρας ζῴου καθαροῦ αἵματος καὶ νὰ ἔχῃ ἀνοικτὸν χρωματισμόν.

Εἰς ὅλα τὰ καντόνια τῆς Ἑλβετίας ὑπάρχουσιν *αἰγοτροφικὰ συνδικᾶτα*, τὰ ὁποῖα, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν «*Ἑταιριῶν πρὸς βελτίωσιν τῆς αἰγός*», καθοδηγοῦσι τοὺς αἰγοτρόφους καὶ ὑποδεικνύουσιν εἰς αὐτοὺς τὰ καταλληλότερα μέσα βελτιώσεως τῶν αἰγῶν των. Τὰ διάφορα καντόνια προσπαθοῦν νὰ παραγάγωσι ζῷα μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν βελτιωμένους ζῳοτεχνικοὺς χαρακτῆρας. Τὰ καλύτερα ζῷα ἐκτίθενται εἰς τὰς ἐνιαυσίους ζωοτεχνικὰς ἐκθέσεις τῶν ἐν λόγῳ Ἑταιριῶν καὶ συνδικάτων, εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας δὲ τῶν βραβευομένων παρέχονται καὶ χρηματικαὶ ἀμοιβαί. Τὰ συνδικᾶτα τῆς αἰγοτροφίας διατηροῦσι πάντοτε καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν τράγων *ράτσας*, ὅπου ἕκαστος αἰγοτρόφος δύναται δωρεὰν νὰ ὁδηγήσῃ τὰς πρὸς ὀχείαν αἶγάς του.

Ἡ ἑλβετικὴ αἲξ παράγει ἄφθονον καὶ πλούσιον εἰς λιπαρὰς οὐσίας γάλα. Ἡ κατὰ μέσον ὅρον ἐνιαυσία παραγωγὴ μιᾶς καλῆς ἑλβετικῆς αἰγὸς ἀνέρχεται εἰς 700—800 λίτρας, φθάνει δὲ διά τινας, σπανίως ὅμως, καὶ 800—950 λίτρας. Κατὰ κανόνα ἡ αἲξ ἡ διατηρουμένη εἰς τὰ αἰγοστάσια καὶ διατρεφομένη ἀφθόνως καὶ ἐκλεκτικῶς παράγει μεγαλυτέραν ποσότητα παρ' ὅσην ἡ αἲξ ἡ ἀναζητοῦσα εἰς τὴν βοσκὴν τὴν τροφήν της.

Αἱ εἰς τὰς πεδιάδας καὶ μετρίου ὕψους ὀροπέδια διατρεφόμεναι αἶγες ἀνήκουσι, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, εἰς μικροκαλλιεργητάς, οἵτινες ἀφίνουσι τὰ ζῷά των νὰ βόσκωσιν εἰς τοὺς ἀγρούς των. Αἱ αἶγες αὗται ἔχουσιν ἀφθονώτερον καὶ πλουσιώτερον εἰς λιπαρὰς οὐσίας γάλα ἀπὸ τὰς ἐνδιαιτωμένας εἰς ὀρεινὰ μέρη. Τὰ πρῶτα ζῷα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν παραγόμενα προτιμῶνται διὰ τὰς ζῳοτεχνικὰς ἐκθέσεις.

Αἱ ἑλβετικαὶ αἶγες παχύνονται εὐκόλως καὶ παρέχουσι νόστιμον καὶ τρυφερὸν κρέας, ὅταν, ἐννοεῖται, εἶναι μικρᾶς ἡλικίας. Εἰς πολλὰ ὀρεινὰ καντόνια τὸ παστὸν αἴγειον κρέας ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν τροφὴν κατὰ τὸν χειμῶνα τῶν χωρικῶν πληθυσμῶν.

Ἐμπόριον καὶ ἐκμετάλλευσις.— Αἱ ἑλβετικαὶ αἶγες ἐξάγονται κατὰ μεγάλας ποσότητας. Ἡ ποικιλία τῆς «*Μελανολαίμου*» ἐξάγεται κυρίως εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, Ἰταλίαν, Γερμανίαν καὶ Αὐστρίαν. Ἡ ποικιλία τῆς «*Τυγγεμποόργ*» εἶναι περιζήτητος εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν. Ἡ «*Σαανὲν*» εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Βόρειον Γερμανίαν θεωρεῖται ὡς τὸ πολυτιμότερον ζῷον.

Οἱ Γερμανοὶ διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν αἰγῶν των μεταχειρίζονται ἰθαγενεῖς τράγους τοὺς ὁποίους διασταυροῦσι μετὰ ἑλβετικῶν αἰγῶν, ἰδίως τῆς λευκῆς ποικιλίας (Σαανέν), ἢ ἀντιστρόφως ἰθαγενεῖς αἶγας διασταυρουμένας μὲ ἑλβετικοὺς τράγους. Τὰ 75 $^{0}/_{00}$ τῶν ἐκ τῆς δευτέρας ταύτης διασταυρώσεως παραγομένων ζῴων ἔχουσιν ὅλα τὰ προτερήματα τῆς ἑλβετικῆς αἰγὸς καὶ δικαίως θεωροῦνται ὡς ζῷα καθαροῦ αἵματος, ἐνῷ τὰ ἐκ τῆς διασταυρώσεως ἑλβετικῶν αἰγῶν μετὰ γερμανικῶν τράγων θεωροῦνται ὡς νοθογενῆ. Εἰς τὴν Νότιον Γερμανίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Ἔσσην ἵδρυσαν ἰδίους σταθμοὺς διατροφῆς τῆς καθαροῦ γερμανικοῦ αἵματος αἰγὸς τῆς λευκῆς ἑλβετικῆς ποικιλίας, ὅπου διαρκῶς βελτιώνουσι τὰ ζῷα ταῦτα διὰ συνεχῶν διασταυρώσεων. Ἐκ τῶν τοιούτων σταθμῶν διατροφῆς προμηθεύεται καὶ ἡ Βόρειος Γερμανία τὰ ζῷα, ἅτινα χρησιμοποιεῖ πρὸς βελτίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν αἰγῶν της.

Εἰς τὸ Βέλγιον χρησιμοποιοῦν συνήθως διὰ διασταυρώσεις τὴν ποικιλίαν τῆς ἑλβετικῆς αἰγὸς *Γκεζενέ*. Εἰς δὲ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἡ διασταύρωσις ἑλβετικῶν τράγων τῆς ποικιλίας ταύτης μετὰ ἀμερικανικῶν αἰγῶν ἔδωκεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα, διότι αἱ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσαι αἶγες ἀπέδιδον κατὰ μέσον ὅρον 2 περίπου χιλιόγραμμα γάλακτος ἡμερησίως ἐπὶ 9 συνεχεῖς μῆνας τὸ ἔτος.

Τῆς ἑλβετικῆς ποικιλίας τῆς αἰγὸς *τῶν πεδιάδων* γίνεται ἐξαγωγὴ ἰδίως εἰς Γαλλίαν, Ἰταλίαν καὶ Αὐστρίαν.

Ἡ διασταύρωσις τῆς *αἰγαγρομόρφου* αἰγὸς μετὰ τράγων ἄλλων ποικιλιῶν ἐδημιούργησε πλῆθος ὑποποικιλιῶν, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν ἀφθονίᾳ ἐν Ἑλβετίᾳ.

Διάκρισις τῶν εἰδῶν.—Οἱ Ἑλβετοὶ κτηνοτρόφοι διακρίνουσιν εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος διαφόρους παραλλαγάς, τὴν τῶν Ἄλπεων (ὀρεινὴν) καὶ τὴν τῶν σταύλων (πεδινήν). Αἱ αἶγες τῶν ὀρέων ἔχουσιν εὐρωστότερον σῶμα καὶ ζωηρότερον καὶ ἐλευθερώτερον βῆμα. Τὰ ζῷα τῶν σταύλων εἶναι καὶ ταῦτα εὔρωστα ἀλλὰ ὀλιγώτερον ἐνεργητικά. Οἱ μαστοί των εἶναι ἰσχυρότεροι καὶ κρέμανται περισσότερον.

Διὰ τὰ ὀρεινὰ μέρη συνήθως διατηροῦσι παραλλαγὰς μὲ βραχὺ τρίχωμα εἰς τὸ σῶμα καὶ μακρὰς τρίχας εἰς τὴν ράχιν καὶ τοὺς μηρούς. Διὰ τοὺς σταύλους καταλληλότερα εἶναι τὰ ζῷα τὰ ἔχοντα βραχείας τρίχας, διότι ἀντέχουσι περισσότερον εἰς τὴν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν τῶν σταύλων καὶ πληθύνονται εὐκολώτερον. Τὰ ζῷα τῶν πεδιάδων ἐκτιμῶνται καλύτερον ὑπὸ τῶν Ἑλβετῶν κτηνοτρόφων καὶ εἶναι κατάλληλα πρὸς ἐξαγωγήν, διότι εὐκολώτερον ἐγκλιματίζονται καὶ ἐξοικειοῦνται πρὸς τὰς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς.

Κατὰ τὸν Van der Snikt, ὡς καλὴ θεωρεῖται ἡ αἴξ, ἥτις ἀδιαφόρως τοῦ ἀναστήματός της δίδει 4 λίτρας γάλακτος ἡμερησίως.

ΑΙ ΑΙΓΕΣ ΤΗΣ ΜΕΛΙΤΗΣ. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μάλτας, αἱ αἶγες συνήθως διατρέφονται εἰς αἰγοστάσια καὶ διὰ τοῦτο ἐλαχίστας ζημίας προξενοῦν εἰς τὰς καλλιεργησίμους γαίας. Αἱ ἀγέλαι τῶν αἰγῶν εὐκόλως ὁδηγοῦνται εἰς τὰς βοσκὰς καὶ εἶναι πειθήνιοι ὡς τὰ πρόβατα. Εἰς τὴν Μάλταν δίδεται ὅλως ἰδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὴν αἰγοτροφίαν. Οἱ αἰγοβοσκοὶ συνηθίζουσι κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἐγκυμοσύνης τῶν ζῴων νὰ ὑποβάλλωσι τοὺς μαστούς των εἰς εἶδός τι μαλάξεως (μασάζ), διὰ νὰ συνηθίσῃ τὸ ζῷον εἰς τοὺς κατόπιν αἰφνιδίους καὶ ἀποτόμους τιναγμούς, τοὺς ὁποίους προξενοῦσι κατὰ τὸν θηλασμόν των τὰ ἐρίφια. Οὐδέποτε ἀλμέγουσι τὰς αἶγας τελείως, ὅπως καὶ τὰς ἀγελάδας, ἀλλὰ πάντοτε ἀφίνουσιν εἰς τοὺς μαστοὺς ποσότητά τινα γάλακτος «διὰ νὰ διατηρῆται — καθὼς λέγουσιν οἱ Μαλτέζοι αἰγοτρόφοι — ὁμοιομερὴς ἡ θερμοκρασία».

Αἱ αἶγες τῆς ποικιλίας ταύτης εὐδοκιμοῦσι σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη, διότι εὐκόλως ἐγκλιματίζονται καὶ ἀντέχουσιν εἰς τὰς καιρικὰς μεταβολάς. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ζῷα ταῦτα ἔχουσι σῶμα μικρὸν σχετικῶς καὶ περιωρισμένων διαστάσεων κοιλίαν, ἡ τροφή των πρέπει νὰ εἶναι ὀλίγη ἀλλὰ ἐκλεκτή.

Παράγουσι 2-4 καὶ ἐνίοτε καὶ 5 λίτρας γάλακτος ἡμερησίως (500-600 λίτρας γάλακτος ἐτησίως). Γεννῶσι 2, 3, ἐνίοτε 4 καὶ σπανίως 5 ἐρίφια. Τὸ γάλα των εἶναι τελείως ἄοσμον, ἐλαφρῶς σακχαροῦχον καὶ πλούσιον εἰς λιπαρὰς οὐσίας.

Ἐξάπλωσις.—Ἡ αἲξ τῆς Μάλτας εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰς τὰς παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν χώρας καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ ἀκόμη τὴν συναντᾷ τις συχνά. Ἰδίως ἐν Νοτίῳ Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Νεαπόλει. Εἰς τὰς λαϊκὰς συνοικίας τῆς Μεσσήνης, ἀνέρχεται τὰς κλίμακας καὶ τοῦ τρίτου ἢ τετάρτου πατώματος ὅπου διαμένουσιν οἱ κύριοί της. Εἰς τὰς Συρακούσας συναντᾷ τις εἰς τὰς ὁδοὺς ἀγέλας ἐκ 50 περίπου αἰγῶν, περιφερομένας ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ αἰγοτρόφου, ὅστις ἀμέλγει ταύτας ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πελάτου του.

ΕΙΣ ΤΟ ΒΕΛΓΙΟΝ. Τὸ Βέλγιον διατρέφει σημαντικὸν ἀριθμὸν αἰγῶν, ἰδίως εἰς τὰ παρὰ τὰς Ἀρδέννας μέρη. Εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγῶν εἶναι περιωρισμένος. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οἱ Βέλγοι κτηνοτρόφοι ἤρχισαν νὰ δεικνύωσι μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν αἶγα καὶ πρὸς τοῦτο ἵδρυσαν εἰς διαφόρους πόλεις *Συνδικᾶτα* πρὸς βελτίωσιν τῆς βελγικῆς αἰγὸς καὶ πρὸς ἐπιστημονικὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς γαλακτοπαραγωγῆς. Ἡ κυρία προσπάθειά των εἶναι ἡ διασταύρωσις τῶν ἐντοπίων αἰγῶν μετὰ τράγων εἰσαγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἡ παραγωγὴ νέων τύπων.

Τὸ Βέλγιον κυρίως διατρέφει δύο παραλλαγ αἰγῶν, τὴν *λευκὴν* αἶγα μὲ βραχὺ ἢ μετρίου μήκους τρίχωμα, καὶ τὴν *αἰγαγρόμορφον*, ἥτις εἶναι λεπτὸν ζῷον μὲ βαθύχρωμον τρίχωμα. Ἡ τελευταία αὕτη εἶναι ἡ μᾶλλον διαδεδομένη. Ἐν γένει αἱ αἶγες τοῦ βελγικοῦ τύπου δὲν εἶναι τελείως καθωρισμέναι. Συνήθως κατατάσσουσιν αὐτὰς εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγάς, ἀναλόγως τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεώς των καὶ τῶν διαφορῶν τὰς ὁποίας παρουσιάζει ὁ σκελετός των. Αἱ ἔχουσαι λεπτὸν σκελετὸν δὲν θεωροῦνται συνήθως κατάλληλα ζῷα πρὸς διατήρησιν καὶ προτιμῶνται αἱ αἶγες μὲ βραχὺ τρίχωμα, εὐρεῖαν κοιλίαν καὶ προέχουσαν κάτω σιαγόνα· αὗται θεωροῦνται ὡς μᾶλλον γαλακτοφόροι.

Αἰγοτροφικὰ συνδικᾶτα. — Ἡ βελγικὴ αἲξ ὡς ἰθαγενὴς ποικιλία δὲν ἔχει, ὡς προανεφέραμεν, ἀκόμη τελείως καθορισθῆ, ἀλλ' ἡ διατροφή της καὶ ἡ βελτίωσίς της ἀκολουθεῖ μεθοδικῶς πάντας τοὺς νεωτέρους ζῳοτεχνικοὺς κανόνας. Τῷ 1902 ἱδρύθη συνδικᾶτον πρὸς ἀσφάλειαν τῆς αἰγός, ὅπερ ὡς σκοπὸν ἔχει τὴν ἀσφάλειαν τῆς αἰγὸς ἀπὸ πάσης φθορᾶς καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τοῦ αἰγοτρόφου. Τὰ συνδικᾶτα τῆς ἀναπαραγωγῆς διατηροῦσιν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βασιλείου τράγους ἐπιβήτορας ἐκλεκτῆς ποικιλίας καὶ κατ' ἔτος προκηρύσσουν διαγωνισμοὺς διὰ τὰ καλύτερα ἐκ διασταυρώσεως παραγόμενα ζῷα τὰ ὁποῖα καὶ βραβεύουσιν. Τὸ συνδικᾶτον τῆς Φλωρενβὶλ ὅπερ ἱδρύθη κατὰ τὸ 1904 ἀριθμεῖ περὶ τὰ 200 μέλη καὶ διατηρεῖ 100 περίπου αἶγας καὶ 10 τράγους διαφόρων ποικιλιῶν, ἔχει δὲ ὡς κύριον σκοπὸν τὴν βελτίωσιν τῶν ζῴων καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν καθαροῦ βελγικοῦ αἵματος αἰγῶν. Τὸ συνδικᾶτον τοῦτο κατώρθωσε δι' ἀλλεπαλλήλων προσπαθειῶν νὰ βελτιώσῃ καταπληκτικῶς τὴν ποικιλίαν τοῦ Λουξεμβούργου καὶ ἰδίως τὴν λευκόφαιον, τὴν πυρρόφαιον καὶ τὴν κυανόφαιον.

Ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία πρὸς βελτίωσιν τῆς αἰγὸς ἐν Βελγίῳ» θεωρεῖται ἡ πρώτη τῶν ζῳοτεχνικῶν ἑταιρειῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκ τῶν καλυτέρων τοῦ κόσμου. Ἵδρυσεν εἰς διάφορα μέρη τοῦ Βελγίου, τοῦ Λουξεμβούργου καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις τῆς Ὀλλανδίας συνδικᾶτα πρὸς βελτίωσιν τῶν αἰγοβοσκῶν καὶ τῶν αἰγῶν. Ἕτερα συνδικᾶτα πέριξ τῆς Διξμούνδης ἐργάζονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς Κέννελ-Κλοὺμπ, τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἁγίου Οὐμβέρτου, τῆς Ἑταιρείας τῆς Ἐθνικῆς Προνοίας καὶ τῆς Πτηνοτροφικῆς ἑταιρείας τοῦ Βελγίου.

Ἡ ἐπιστημονικὴ αἰγοτροφία ἐν Βελγίῳ εἶναι τελείως κεχωρισμένη τῆς ἐρασιτεχνικῆς τοιαύτης. Πάντα τὰ ζῷα, τὰ πρὸς ἀγορὰν ἢ πώλησιν, ἐπιθεωροῦνται ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τῶν κατὰ τόπους συνδικάτων· τὰ καλύτερα βραβεύονται εἰς τὰς πολυαρίθμους ζῳοτεχνικὰς ἐκθέσεις. Ζῳοτεχνικοὶ σταθμοὶ ὑπάρχουσιν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τοῦ βασιλείου, ἕκαστος δὲ τούτων διατηρεῖ καὶ ἀνὰ ἕνα τράγον ἐκλεκτῆς ράτσας πρὸς ἀναπαραγωγήν, τὸν ὁποῖον θέτει δωρεὰν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν αἰγοτρόφων, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ βελτιώσωσι τὴν ἐγχώριον αἶγα.

Διασταύρωσις.— Αἱ ἑταιρεῖαι καὶ τὰ συνδικᾶτα, πλὴν τῆς ἐπιβλέψεως τῆς αἰγοτροφίας καὶ τῆς βελτιώσεως τῆς ἐγχωρίου αἰγός, ἔχουν ὡς σκοπὸν καὶ τὴν παραγωγὴν νέων ποικιλιῶν διὰ καταλλήλων διασταυρώσεων. Ἡ διασταύρωσις ἀγγλικῆς αἰγὸς μετὰ τράγου Νουβίας ἔδωσε ζῷα μεγαλόσωμα, ρωμαλέα, μὲ ὡραῖον στιλπνὸν μελανόν, φαιὸν ἢ πυρρὸν χρῶμα ἢ ὑπόπυρρον τρίχωμα, μετὰ βαθυτέρου πυρροῦ χρώματος στιγμάτων ἢ ἐπιμήκων κηλίδων. Ἐπίσης λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἔδωσε καὶ ἡ διασταύρωσις αἰγὸς τῆς Νουβίας μετὰ ἑλβετικοῦ αἰγαγρομόρφου τράγου. Τὰ παραχθέντα ἐρίφια ἦσαν ζῷα ἄριστα.

ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ. Εἰς τὰς Κάτω Ἄλπεις ὑπάρχουν περίπου 29.000 αἶγες, εἶναι δηλ πολυπληθέστεραι τῶν ἀγελάδων τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς μόλις φθάνει τὰς 16 χιλιάδας κεφαλάς. Πλὴν τῶν αἰγῶν τῶν Κάτω Ἄλπεων, τὰς ὁποίας διατηροῦσι κατὰ πολυπληθεῖς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἀγέλας οἱ αἰγοτρόφοι, καὶ οἱ πέριξ τῶν ὀρέων τούτων κατοικοῦντες χωρικοὶ διατρέφουσιν ἀρκετὸν ἀριθμὸν αἰγῶν δι' ἰδίαν των χρῆσιν.

Οἱ αἰγοτρόφοι τῶν Κάτω Ἄλπεων μεταχειρίζονται τὸ γάλα τῶν ζῴων των, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, πρὸς κατασκευὴν ὡρισμένου εἴδους τυροῦ, τὸ ὁποῖον καλοῦσι «*τόμον*». Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρεῖται ἐλαχίστη παραγωγὴ τοιούτου τυροῦ, διότι οἱ κτηνοτρόφοι τῶν Σαὶν-Μαρκελλὲν καὶ τοῦ Μὸν-ντ' Ὂρ κατώρθωσαν καὶ ἐπέβαλαν τὸν τυρὸν τῆς Γκριγιέρης, τὸν ὁποῖον κατασκευάζουσιν εἰς τὰς Ἄνω Ἄλπεις. Τὸ ποσὸν τῆς γαλακτοπαραγωγῆς τοῦ διαμερίσματος τούτου ἀνέρχεται εἰς 20.000 ἑκατόλιτρα ἐτησίως.

Αἲξ τῶν Πυρηναίων. — Αἱ αἶγες τοῦ γένους τούτου, λόγῳ τῆς μεγίστης αὐτῶν ἐξαπλώσεως, παρουσιάζουσι διαφόρους παραλλαγάς, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα τοῦ σώματος, τὸ ἀνάστημα, τὸ βραχὺ ἢ μακρὸν τρίχωμα τοῦ χρωματισμοῦ κ.τ.λ. Τὰ ζῷα ταῦτα

Digitized by Google

λαμβάνουσι τὴν μεγαλυτέραν των ἀνάπτυξιν εἰς τὰς πλουσίας εἰς βοσκὴν καὶ ὑψηλὰς πεδιάδας· εἰς πτωχὰς βοσκὰς παρουσιάζουν ποιάν τινα σωματικὴν καχεξίαν.

Περισσότερον ἀνεπτυγμένα εἶναι τὰ ζῷα τῶν Δυτικῶν Πυρηναίων, ὅπου παρὰ τὸν ὁμοιόμορφον χρωματισμὸν παρουσιάζουν καὶ πλέον διακεκριμένους ζωοτεχνικοὺς χαρακτῆρας. Αἱ αἶγες τῶν μερῶν τούτων εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα αἶγες τῆς περιοχῆς τῆς *Μπεαρναὶζ* καὶ ἐκτιμῶνται πολὺ διὰ τὴν γαλακτοπαραγωγήν των καὶ τὴν ἀναπαραγωγήν. Αἱ ἀγέλαι αὗται κατὰ τὸ φθινόπωρον κατέρχονται ἐκ τῶν ὀρέων καὶ ὁδηγοῦνται πρὸς τὴν Βόρειον Γαλλίαν, φθάνουσαι πολλάκις κατὰ τμήματα, ἐξ 20—25 συνήθως κεφαλῶν, καὶ μέχρι τῶν Παρισίων, ὅπου οἱ αἰγοβοσκοὶ πωλοῦσιν εἰς τὰ περίχωρα τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης τὸ γάλα εἰς φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ εἰς ἰδιώτας.

Αἱ αἶγες τῶν Ἀνατολικῶν Πυρηναίων, ἀφ' ἧς ἐποχῆς διεσταυρώθησαν μὲ αἶγας τοῦ Θιβὲτ (κατὰ τὸ 1815), ἔχασαν τὰ φυσικὰ χαρίσματά των καὶ δὲν εἶναι τόσον πλούσιαι εἰς ποιότητα καὶ ποσότητα γάλακτος ὅσον αἱ τῶν Δυτικῶν Πυρηναίων συγγενεῖς των.

Αἱ αἶγες τῶν Νοτιοδυτικῶν Πυρηναίων, λόγῳ τῆς ὑψηλοτέρας θερμοκρασίας τῆς περιοχῆς ταύτης καὶ τῆς συχνῆς προσβολῆς ὑπὸ τῶν καυστικῶν ἀνέμων τοῦ Λυβικοῦ πελάγους ὑστεροῦσι κατὰ τὸ ἀνάστημα καὶ γενικῶς τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν τῶν Βορείων καὶ Δυτικῶν Πυρηναίων. Τὸ σῶμά των εἶναι καχεκτικόν, τὰ μέλη των λεπτά, ἡ κεφαλή των δυσαναλόγως μικρά, τὸ πρόσωπόν των λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες καὶ οἱ ὀφθαλμοί των βαθέως εἰς τὰς κόγχας τοποθετημένοι, δὲν ἔχουσι δὲ τὴν διαύγειαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ζῴων τῆς Μπεαρναὶζ. Τὸ χρῶμά των εἶναι ἐπίξανθον ἢ ἐρυθρόπυρρον μετὰ ἢ ἄνευ κηλίδων, τὸ γάλα των ὑστερεῖ εἰς ποιότητα ἀλλ' ὑπερτερεῖ εἰν ποσότητα πασῶν τῶν ἄλλων αἰγῶν τῶν Πυρηναίων. Ἐπὶ τῶν Νοτιοδυτικῶν Πυρηναίων εὑρίσκονται σήμερον περίπου 10 χιλιάδες κεφαλαὶ αἰγῶν, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος σὺν τῷ χρόνῳ ἐλαττοῦται ἐπαισθητῶς (πρὸ δεκαετίας ὑπερέβαινε τὰς 14 χιλιάδας κεφαλάς).

Εἰς τὰ Κάτω Πυρηναῖα αἱ αἶγες ἀποτελοῦσιν ἀγέλας, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει 500—1500 κεφαλάς. Ἑκάστη αἲξ δίδει $1^1/_2$ λίτρας γάλακτος ἡμερησίως, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν τυροῦ, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «τυρὸς τοῦ βουνοῦ». Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου αἱ ἀγέλαι τῶν αἰγῶν ἐνδιαιτῶνται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς τῶν ὀρέων καὶ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι τοῦ Ἰουλίου κατέρχονται εἰς τὰς παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῶν πεδιάδας.

Αἱ αἶγες τῶν Πυρηναίων, πλὴν τοῦ καλοῦ εἰς ποσότητα καὶ ἐκλεκτοῦ εἰς ποιότητα γάλακτός των, ἔχουν, ἰδίως εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, νοστιμώτατον καὶ παχὺ κρέας, τὸ ὁποῖον καταναλίσκεται κατὰ μεγάλας ποσότητας εἰς τὴν Τουλούζην καὶ τὰς ἐπαρχίας τῆς Μεσημβρινῆς Γαλλίας. Οἱ ὀρεινοὶ πληθυσμοὶ τῶν περὶ τὰ Πυρηναῖα διαμερισμάτων ξηραίνουσι τὸ κρέας τῶν μεγάλης ἡλικίας αἰγῶν, τὸ ἁλατίζουσι καὶ τὸ φυλάττουσι διὰ τὸν χειμῶνα μεταχειριζόμενοι τοῦτο ὡς πρόχειρον φαγητόν.

Ἀπὸ τὸ δέρμα των κατασκευάζουν διάφορα ἀντικείμενα, ἤτοι σάκκους ταξιδίων (βαλίτσες), τσάντες γυναικεῖες καὶ λοιπὰ εἴδη ἐκ δέρματος, τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*μαροκινόν*». Τὸ δέρμα τῶν ἐριφίων χρησιμοποιεῖται κυρίως διὰ τὴν κατασκευὴν χειροκτίων καὶ ὑποδημάτων πολυτελείας. Εἰς τὴν Τουλούζην διενεργεῖται μεγάλη βιομηχανία αἰγείων δερμάτων.

Ὡρισμέναι παραλλαγαὶ τῶν αἰγῶν τῶν Πυρηναίων δίδουσιν ἡμερησίως 5—6 λίτρας γάλακτος.

Ἡ γαλακτοπαραγωγή των διαρκεῖ καὶ μέχρι 10 συνεχῶς μηνῶν, εἰς τὰ περισσότερα ὅμως ζῷα δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 6—7 μῆνας. Συνήθως ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας μία κοινὴ αἲξ τῶν Πυρηναίων δίδει ἐτησίως 500—550 λίτρας γάλακτος.

Εἰς τὰ Πυρηναῖα τὸ γάλα τῶν αἰγῶν μεταφέρεται εἰς τὰς πλησίον πόλεις πρὸς κατανάλωσιν ἢ χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν τυροῦ. Τὸ καταναλισκόμενον αὐτούσιον γάλα ἀναλογεῖ περίπου πρὸς $1^1/_2$ λίτραν ἡμερησίως κατ' ἄτομον. Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἀγέλαι ἀποτελούμεναι ἐκ 15—20 αἰγῶν κατέρχονται ἐκ τῶν ὀρέων πρὸς τὰς πόλεις καὶ διανέμουσιν εἰς τὰς οἰκίας καὶ τὰ ξενοδοχεῖα τὸ γάλα. Τὸ ἄμελγμα γίνεται ἐπιτοπίως καὶ ἐνώπιον τοῦ πελάτου, ἀκριβῶς ὅπως γίνεται μέχρι σήμερον εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συνήθεια αὕτη λίαν διαδεδομένη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔφθασε καὶ μέχρι τῆς Εὐρώπης, ὅπου καὶ διεδόθη εἰς εὐρεῖαν κλίμακα κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Αἱ μικραὶ αὗται ἀγέλαι περιοδεύουν ἐπὶ 6 περίπου μῆνας καὶ φθάνουσι μέχρι Παρισίων καὶ Βρυξελλῶν πολλάκις. Μετὰ ταῦτα καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ἐπιστρέφουσι πάλιν εἰς τὰς βοσκάς των.

Αἱ συνθῆκαι ὑφ' ἃς βιοῦσι τὰ ζῷα τῶν Πυρηναίων δὲν εἶναι αἱ ἐπιστημονικῶς ἐνδεδειγμέναι. Οἱ περὶ τὰ Πυρηναῖα αἰγοτρόφοι, ἀποβλέποντες εἰς εὔκολον καὶ ἀνέξοδον πλουτισμόν, δὲν λαμβάνουν καμμίαν σχεδὸν πρόνοιαν διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέραν ἐγκατάστασιν τῶν αἰγοσταύλων των καὶ τὴν τήρησιν ἐν γένει τῶν χρησίμων ζωοτεχνικῶν κανόνων.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τῇ συστάσει διαφόρων ζωοτεχνικῶν συνδικάτων καὶ συλλόγων πρὸς προστασίαν καὶ βελτίωσιν τῆς κτηνοτροφίας, ἀρκετοὶ κτηνοτρόφοι ἤρχισαν ἐφαρμόζοντες ποιάν τινα ἐπιστημονικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ζῴων των, ἥτις καὶ ἀπέδωσεν ἄριστα ἀποτελέσματα εἰς σχετικῶς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα· ἀλλὰ τὴν προσοχήν των κυρίως ἔστρεψαν εἰς τὴν ἀγελαδοτροφίαν καὶ παρημέλησαν τὴν αἰγοτροφίαν, ἥτις παραμένει σχεδὸν εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν.

Στατιστικαί.—Εἰς τὰ γαλλικὰ Πυρηναῖα ὑπάρχουσι σήμερον 100 χιλιάδες περίπου κεφαλαὶ αἰγῶν, αἱ ὁποῖαι κατανέμονται ὡς ἑξῆς:

Ἀνατολικὰ Πυρηναῖα	30.000
Λάνδη (Landes)	27.000
Κάτω Πυρηναῖα	16.000
Ἄνω Πυρηναῖα	8.600
Ἀριέγη	6.000
Ἄνω Γαρὸν (Garonne)	4 000

Ἡ πυκνότης τοῦ πληθυσμοῦ τῶν αἰγῶν εἰς τὰ γαλλικὰ Πυρηναῖα αὐξάνει ἐφ' ὅσον προχωροῦμεν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰς κορυφάς. Οὕτως εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς παρατηρεῖται μεγαλύτερον πλῆθος αἰγῶν ἢ εἰς τὰς χαμηλότερα μέρη ὁ ἀριθμὸς τῶν ζῴων τούτων παρὰ τοὺς πρόποδας εἶναι τελείως ἀσήμαντος.

Αἱ ὀρειναὶ αἶγες τῶν κορυφῶν παρουσιάζουσι τὴν αὐτὴν ὁμοιογένειαν καὶ διακρίνονται τῶν χαμηλοτέρων μερῶν ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ζῷα ταῦτα εἶναι νοθογενῆ, ὡς ἐκ τῆς διασταυρώσεώς των μὲ τράγους διαφόρων ποικιλιῶν.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γιρόνδης διαιτῶνται περίπου 3500 κεφαλαὶ αἰγῶν τῶν Πυρηναίων. Τὸ $^1/_8$ περίπου αὐτῶν εὑρίσκεται ἀναμὶξ μετὰ προβάτων, αἱ ὑπόλοιποι δὲ διαιτῶνται εἰς διάφορα μέρη κατὰ μικρὰς ὁμάδας.

Ἡ γενικὴ παραγωγὴ τοῦ γάλακτος εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο φθάνει τὰ 900 ἑκατόλ. ἡμερησίως.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Λὼ αἱ αἶγες εἶναι πολυπληθεῖς καὶ φθάνουσι τὰς 14 χιλιάδας κεφαλάς. Ἑκάστη αἲξ παράγει κατὰ μέσον ὅρον 2 λίτρας γάλακτος ἡμερησίως ἐπὶ 5 μῆνας, ἤτοι 300 περίπου λίτρας ἐτησίως. Ἡ ἐτησία γαλακτοπαραγωγὴ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Λὼ ἀνέρχεται εἰς 42 χιλιάδας ἑκατόλιτρα τὸ ἔτος. Τὸ ποσὸν τοῦτο τοῦ γάλακτος ἀναμιγνυόμενον πολλάκις καὶ μετὰ προβείου, χρησιμοποιεῖται πρὸς κατασκευὴν τυροῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ροκαμαντούρ*».

Ἡ αἲξ τῆς Κορσικῆς.—Ἡ νῆσος Κορσικὴ μὲ τὴν πολυσχιδῆ διάπλασιν καὶ εὐφορίαν τοῦ ἐδάφους της θεωρεῖται ὡς καταλληλότατος τόπος πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς αἰγοτροφίας.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἡ τυροκομία ἔλαβεν ἐκεῖ καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἔδωσεν εἰς τὴν νῆσον ἀρκετὰ σοβαρὸν ἐτήσιον εἰσόδημα. Τὰ φυσικὰ σπήλαια τῆς Κορσικῆς ἐπιτρέπουσιν εἰς τοὺς τυροκόμους τὴν παρασκευὴν ἐκλεκτῆς ποιότητος τυροῦ, ὅστις εἶναι λίαν περιζήτητος. Τὰ εὐχάριστα ταῦτα ἀποτελέσματα προῆλθον χωρὶς μέχρι σήμερον νὰ φροντίσωσιν οἱ αἰγοτρόφοι διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν εἰδῶν, ὁπότε τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἦσαν κατὰ πολὺ ἱκανοποιητικώτερα, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἐν τῇ Κορσικῇ, ὅπως καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη, δὲν δίδουσι καμμίαν προσοχὴν εἰς τὴν ζωοτεχνικὴν βελτίωσιν τῶν εἰδῶν, οὔτε εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπιμεμελημένην διατήρησίν των.

ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ. Ἡ αἰγοτροφία ἐν Ἰταλίᾳ εἶναι λίαν διαδεδομένη· ἀναλογοῦσι περίπου 8 αἶγες ἐπὶ 100 κατοίκων, δηλαδὴ ἔχει περίπου 2.800.000 κεφαλὰς αἰγῶν. Εἰς τὴν Βόρειον Ἰταλίαν συναντᾶται συνήθως ἡ αἲξ τῶν Ἄλπεων καὶ πυρρὰ ποικιλία, ἥτις εὑρίσκεται κυρίως εἰς τὰς περὶ τὴν Ἀόστην περιοχάς.

Εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν διατρέφουσι κυρίως αἶγας τῆς Μάλτας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἄρισται γαλακτοπαραγωγοί.

ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ. Εἰς τὴν Γερμανίαν αἱ αἶγες χρησιμοποιοῦνται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ὡς ὑποζύγια, παρουσιάζουσι δέ, κατὰ τοὺς Γερμανοὺς ζωοτέχνας, σημαντικὰ πλεονεκτήματα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀπέναντι τῶν σκύλλων, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦσι πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν οἱ Ἑλβετοί. Ὁ λεπτὸς σκελετὸς τοῦ κυνὸς καὶ ἡ εὐπάθειά του δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐπιβάλληται εἰς κοπιώδεις ἐργασίας, ἐνῷ ἡ αἲξ φύσει ὑγιοῦς κράσεως καὶ μεγάλης ἀντοχῆς εἰς τὰς κακουχίας ἐνδείκνυται μετὰ τὴν ἀγελάδα καὶ τοὺς βόας καὶ προσφέρει πολυτίμους ὑπηρεσίας ὡς ὑποζύγιον. Ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως εἶναι συμφερωτέρα, διότι διὰ τὴν καλὴν διατροφὴν τοῦ κυνὸς χρειάζονται ἀρκετὰ χρήματα, ἐνῷ ἡ αἲξ διατρέφεται καλῶς μὲ ὀλίγα· εἰς τοὺς κηπουροὺς μάλιστα δὲν στοιχίζει τίποτε, διότι τρέφεται ἐκ τῶν προϊόντων τῶν κήπων καὶ λαχανοκήπων των.

Ὑπάρχουν αἶγες εἰς τινα μέρη τῆς Γερμανίας αἱ ὁποῖαι μεταφέρουσιν ἡμερησίως βάρος 50 περίπου χιλιογράμμων καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 χιλιομέτρων χωρὶς νὰ δείξουν οὐδὲν σημεῖον κοπώσεως. Κυρίως τὰ; αἶγας τὰς μεταχειρίζονται διὰ τὴν μεταφορὰν λαχανικῶν, ὀπωρῶν, κόπρου καὶ σίτου πρὸς ἄλεσιν εἰς τοὺς μύλους.

Ἐννοεῖται ὅτι αἱ αἶγες αἱ χρησιμοποιούμεναι ὡς ὑποζύγια παρουσιάζουσιν ἠλαττωμένην γαλακτοπαραγωγήν· διὰ τοῦτο τελευταίως μεταχειρίζονται διὰ τὰς ἐργασίας ταύτας τράγους, τοὺς ὁποίους ἓξ ἑβδομάδας μετὰ τὴν ὀρχοτομίαν (ἥτις συντελεῖται τὸν πρῶτον μῆνα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των) ζευγνύουσιν εἰς μικρὰ ἁμάξια. Οἱ ἐν λόγῳ τράγοι καλῶς καὶ καταλλήλως περιποιούμενοι γίνονται ἡμερώτατοι, πειθήνιοι καὶ προσφέρουσι πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τοὺς κυρίους των.

ΕΝ ΑΥΣΤΡΟΟΥΓΓΑΡΙΑ. Διάφοροι ποικιλίαι τῆς ἐλβετικῆς αἰγὸς ἐξηπλώθησαν καὶ ἐπὶ τῆς Αὐστροουγγαρίας, ὅπου ὅμως ἡ αἰγοτροφία ἀσκεῖται μόνον εἰς μερικὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας. Κατὰ τὸ 1914 ὑπῆρχον ἐν Αὐστρίᾳ (ἰδίως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ) 1.500 0C0 κεφαλαὶ αἰγῶν. Αἱ αἶγες τῆς βοσνιακῆς παραλλαγῆς ἔχουσιν ἀνάστημα 65—80 ἑκ τοῦ μέτρου καὶ τρίχωμα ἐπίξανθον ἢ λευκότεφρον μὲ λευκὰς κηλῖδας. Τὸ ὑπὲρ τὸ μέτωπον τμῆμα τῆς κεφαλῆς εἶναι εὐθύ, ἡ κεφαλὴ ἰσχυρὰ καὶ τὰ ὦτα ἠνωρθωμένα. Ἡ γαλακτοπαραγωγή των εἶναι περιωρισμένη, ἀλλὰ τὸ κρέας των εἶναι νόστιμον· αἱ τρίχες των χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ὀρεινῶν μερῶν πρὸς κατασκευὴν κουβερτῶν καὶ ἐνδυμάτων (*κάπες*).

ΑΓΓΛΙΚΑΙ ΑΙΓΕΣ. Ἡ Ἀγγλικὴ Ἑταιρεία Goat, ἥτις ἱδρύθη κατὰ τὸ 1879, ἐπεδόθη ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν αἰγῶν, ἰδίως εἰς τὰς βρεττανικὰς νήσους. Ἡ ἐν λόγῳ ἑταιρεία παρέχει μεγάλας εὐκολίας εἰς τοὺς ἀγρότας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν αἰγοτροφίαν. Καθ' αὐτὸ ἀγγλικὸς τύπος αἰγὸς δὲν ὑπάρχει, αἱ δὲ ἀγγλικαὶ αἶγες εἶναι παραλλαγαὶ ἄλλων αἰγῶν εἰσαγομένων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἰδίως ἐξ Ἑλβετίας καὶ Αἰγύπτου Ἰδίως εἶναι λίαν διαδεδομένη ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἑλβετικὴ αἲξ, τὴν ὁποίαν συνήθως διασταυρώνουσι μετὰ ἀγγλcνουβιακῶν ἢ αἰγυπτιακῶν τράγων. Ἡ νοθογενὴς αὕτη παραλλαγὴ τῆς ἀγγλικῆς αἰγὸς παρουσιάζει ἄφθονον γαλακτοπαραγωγήν.

ΙΣΠΑΝΙΚΑΙ ΑΙΓΕΣ. Ἡ αἲξ τῆς Γρενάδης διασταυροῦται μετὰ πλείστων αἰγῶν διαφόρου τύπου ἰδίως ἡ διασταύρωσις αἰγῶν τῆς Γρενάδης μετὰ γαλλικῶν τράγων δίδει μίαν παραλλαγὴν αἰγῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *αἶγες τῆς Ἁγίας Γενεβιέβης*. Τὰ ζῷα ταῦτα χαρακτηρίζονται ὑπὸ εὐθείας ράχεως, λεπτοῦ ρύγχους, μετρίου στόματος, ἰσχυρῶν καὶ μετρίου μεγέθους ὤτων, εὐκινήτου σώματος, ζωηρῶν ὀφθαλμῶν καὶ λεπτῶν καὶ ὑψηλῶν ποδῶν. Ἡ αἲξ τῆς Ἁγίας Γενεβιέβης ἀντέχει εἰς τὰς κακουχίας καὶ τὰς κλιματολογικὰς μεταβολὰς καὶ ἡ διατροφή της εἶναι εὔκολος· διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ Ἱσπανοὶ χωρικοὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διατρέφουσι τοιαύτας αἶγας, διὰ τὸ ὀλιγοέξοδον τῆς διατροφῆς των, τὴν ἀρκετὴν γαλακτοπαραγωγήν των, τὴν ἄφθονον ποσότητα τοῦ βουτύρου τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ γάλα των καὶ τὸ τρυφερὸν καὶ νόστιμον κρέας των.

ΑΙΓΕΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΥΡΩΠΗΣ. *Ρωσικαὶ αἶγες.*—Ἡ Βόρειος Ρωσία ἀριθμεῖ μικρὸν ἀριθμὸν αἰγῶν. Κυρίως ἡ αἰγοτροφία ἐξασκεῖται εἰς τὴν Κεντρικήν, τὴν περὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Ἀσιατικὴν Ρωσίαν. Εἰς τὴν Ταρταρίαν οἱ κτηνοτρόφοι διατηροῦσι μὲ τὰ ποίμνιά των καὶ ἀριθμόν τινα αἰγῶν Ἀγκύρας.

Σκανδιναυϊκαὶ αἶγες.—Εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ Νορβηγίαν ὑπάρχει ἀρκετὸς ἀριθμὸς αἰγῶν ἂν καὶ τὸ ψυχρὸν τοῦ κλίματος δὲν ἐπιτρέπει τὴν εὔκολον ἀνάπτυξιν τῆς αἰγοτροφίας. Κατὰ τὸ 1890 ὑπῆρχον ἐν Σκανδιναυΐᾳ 374.102 κεφαλαὶ αἰγῶν, σήμερον ὅμως ὁ ἀριθμός των περιωρίσθη κατὰ πολὺ καὶ μόλις ὑπάρχουν περὶ τὰς 200.000

Ἡ σκανδιναϊκὴ αἲξ διακρίνεται ἐκ τοῦ μετρίου ἀναστήματός της καὶ τοῦ μελανοῦ ἢ φαιοῦ χρωματισμοῦ της ὅστις ἐνίοτε ποικίλλεται καὶ μὲ λευκὰς κηλῖδας. Τὸ βάρος της φθάνει τὰ 30 κοιλά. Παράγει ἡμερησίως 2 περίπου λίτρας γάλακτος.

ΕΙΣ ΙΝΔΙΑΣ ΚΑΙ ΙΝΔΟΚΙΝΑΝ. Ἡ αἰγοτροφία διεξάγεται ἐν μεγάλῃ κλίμακι, ἰδίως εἰς τὰς ἀγγλικὰς Ἰνδίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγονται ἐτησίως εἰς Ἀμερικὴν δέρματα αἰγῶν ἀξίας 7.500 000 περίπου δολλαρίων. Εἰς τὰς Ἰνδίας ὑπάρχουσι περὶ τὰ 20.000.000 κεφαλῶν αἰγῶν. Οἱ Ἰνδοὶ ἀνατρέφουσιν ἀδιαφόρως διαφόρων ποικιλιῶν αἶγας αἵτινες δὲν παρουσιάζουσι καθωρισμένους ζωοτεχνικοὺς χαρακτῆρας.

Ἐπίσης εἰς τὴν Κοχιγκίναν ὑπάρχουσι πλεῖσται ἀγέλαι αἰγῶν καὶ ἰδίως εἰς τὸ Ἀνὰμ καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Χῶ (Cho-Boou). Αἱ ὀρειναὶ φυλαὶ τῶν διαμερισμάτων τοῦ Θὼς (Thos) τοῦ Ὡς (Hos) καὶ τοῦ Κὰς (Khas) ἐκτιμῶσιν ἰδιαιτέρως τὸ κρέας τῶν αἰγῶν, ἀλλὰ δὲν πίνουσι τὸ γάλα

Digitized by Google

των, τὸ ὁποῖον προσφέρουσι πρὸς ἔνδειξιν σεβασμοῦ εἰς τὰς διαφόρους θεότητάς των.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Φοῦ-Λὶ (Phu-Li) οἱ ἰθαγενεῖς κατασκευάζουσιν ἐκ τοῦ γάλακτος τῶν αἰγῶν εἶδος τυροῦ.

Ἡ γαλακτοπαραγωγὴ τῶν αἰγῶν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἰνδοκίνας εἶναι λίαν περιωρισμένη, διότι δίδουσι 40 60 λίτρα γάλακτος ἐτησιως (ἐκτὸς τοῦ χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν διατροφὴν τῶν ἐριφίων των). Ἡ γαλακτικὴ περίοδος διαρκεῖ 4 περίπου μῆνας. Ἡ ποιότης τοῦ γάλακτος εἶναι μετρία και ἡ ὀσμή του δυσάρεστος.

ΕΝ ΙΑΠΩΝΙΑ. Ἡ αἰγοτροφία ἐν Ἰαπωνίᾳ εἶναι ἀναξία λόγου, διότι οἱ Ἰάπωνες ὀλιγίστην σημασίαν δίδουσιν εἰς τὰ ζῷα ταῦτα. Προτοῦ ἐξευρωπαϊσθῶσιν οἱ Ἰάπωνες ἀπεκάλουν τὸ γάλα «*λευκὸν αἷμα*». Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισεν ἐν τούτοις νὰ ἀναπτύσσηται ὁπωσδήποτε ἡ αἰγοτροφία. Κατὰ τὸ 1914 ὑπῆρχον ἐν Ἰαπωνίᾳ 60.000 περίπου αἶγες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Ρ. Δημητριάδου,* Κτηνοτροφία.— *Δ. Συράκη,* Νομαδικὴ Κτηνοτροφία ἐν Ἑλλάδι. — *P. Diffloth,* Zootechnie générale.— *R. Gouin,* Alimentation des animaux. — *J. Convert,* La chèvre en Suisse. — *A. Sansin,* Traité de Zootechnie.—*Huart du Plessis,* La chèvre.—*F. Magne,* Races ovines».— Στατιστικὴ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (1923).—Μηνιαῖον Δελτίον ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος τῆς Γενικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας του Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας (1926).

Δ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

[ΧΩΡΟΦ. - ΑΣΤΥΝ.]. Αἶγες καταλαμβανόμεναι ἐντὸς κτήματος, ὅπου δὲν ὑπάρχει δικαίωμα πρὸς βόσκησιν, ἢ ἐν ζώνῃ, ἐν ᾗ ἔχει ἀπαγορευθῆ αὕτη, ἐκδιώκονται ἐκεῖθεν διὰ τῆς βίας ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ καλλιεργητοῦ τοῦ κτήματος καὶ παντὸς προσώπου ἀνήκοντος εἰς τὴν οἰκογένειαν ἢ ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ὑπὸ τῶν ἀγροφυλάκων καὶ παντὸς ἀστυνομικοῦ ὀργάνου. Ἐν ὑποτροπῇ φονεύεται μία ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ἂν κατελήφθησαν ἐντὸς σπαρτῶν ἢ φυτῶν (Ν. Δ. 20)27 Μαΐου 1926 *περὶ ἀγροτικῆς ἀσφάλειας καὶ ἀγροφυλακῆς*)· βλ. ἀγροφύλαξ.

Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

—αἲξ *[Μηχαν.]*. Μηχάνημα πρὸς ἀνέλκυσιν βαρῶν. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὀρθοστατῶν Α συγκρατουμένων εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος διὰ κάλων ἐλ-

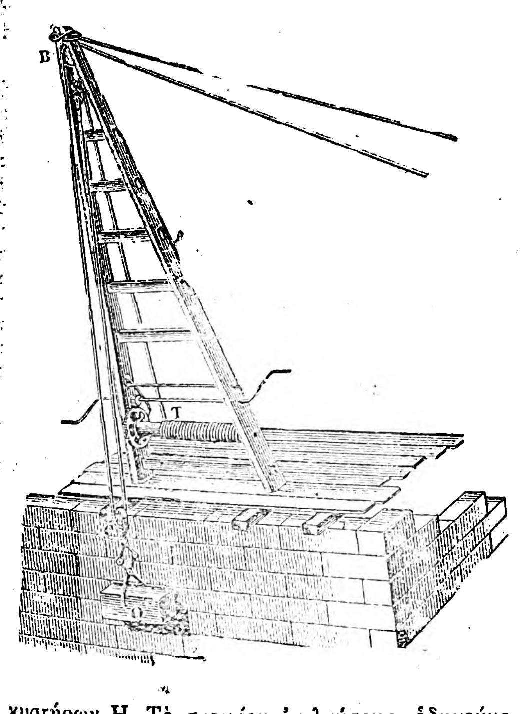

κυστήρων Η. Τὸ σχοινίον ἀνελκύσεως, ὁδηγούμενον διὰ τῆς τροχαλίας Β, περιελίσσεται ἐπὶ τυμπάνου Τ χειροκινήτου Καλεῖται ἐπίσης *κριὸς* ἢ *ἀνολκεύς*.

Γ. Ι. Α.

—αἲξ *χαλκῆ*. 1) Οὕτως ἐκαλεῖτο εἰκὼν αἰγὸς ἐκ χαλκοῦ ἐπίχρυσος, ἥτις εἶχε στηθῆ εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν Φλιασίων πρὸς ἐξευμενισμὸν τοῦ ὁμωνύμου ἀστέρος, ὅστις ἀνατέλλων ἐλυμαίνετο τὰς ἀμπέλους (Παυσ. II 13, 4).

2) Ἑτέρα εἰκὼν αἰγὸς ἐκ χαλκοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλαν εἰς Δελφοὺς οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλύρου, πόλεως τῆς Κρήτης, εἰς μνήμην τῆς αἰγός, ἡ ὁποία ἐθήλασε τοὺς παῖδας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς νύμφης Ἀκακαλλίδος (Παυσ. Χ. 16. 5). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἲξ *[Μυθ.]*. 1) Νύμφη, τροφὸς τοῦ Διός, ἥτις κατηστερίσθη (βλ. λ. Ἀμάλθεια, **Αἰγώ**, αἰγίς, Αἰνήεις).

2) Κόρη τοῦ Πανός.

— **Αἲξ** (Capella, Chèvre) *[Ἄστρον]*. Καλεῖται οὕτως εἷς τῶν λαμπροτέρων ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, ὁ λαμπρότατος τῶν ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ἡνιόχου, εἰκονιζομένου εἰς τοὺς χάρτας τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ μορφὴν ἀνδρός, φέροντος ἐπὶ τοῦ ὤμου αἶγα καὶ κρατοῦντος διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἡνία, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς Ἐρίφους (χάρτης τοῦ Hevelius). Τόσον ὁ ἀστήρ, ὅσον καὶ ἡ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰκονιζομένη αἴξ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔλαβε τὸ ὄνομα, σχετίζονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Διὸς ὑπὸ τῆς αἰγὸς Ἀμαλθείας, ἣν εὐγνωμονῶν ὁ Ζεὺς ἔθηκε, κατὰ τὸν Ἐρατοσθένη, εἰς τὸν οὐρανὸν μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν.

Οἱ πλησίον τῆς Αἰγὸς τρεῖς μικροὶ ἀστέρες ε, ζ καὶ η Ἡνιόχου εἶναι οἱ Ἔριφοι, οἵτινες εἶχον κακὴν φήμην κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, θεωρούμενοι ὡς ἀποφράδες καὶ ἐπιβλαβεῖς. Οὕτως ὁ Καλλίμαχος κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ. συνεβούλευε τοὺς ναυτιλλομένους νὰ εἶναι προσεκτικοὶ ὅταν οἱ Ἔριφοι λάμπωσι πρὸς δυσμάς.

Ἡ πρὸς τὴν Αἶγα γειτνίασις τῶν Ἐρίφων ἀποτελεῖ λίαν βοηθητικὸν χαρακτηριστικὸν πρὸς διάκρισιν τῆς Αἰγὸς ἀπὸ τῶν λοιπῶν λαμπρῶν ἀπλανῶν τοῦ στερεώματος. Πλὴν ὅμως τοῦ διακριτικοῦ τούτου ἰσοσκελοῦς περίπου τριγώνου τῶν Ἐρίφων, πρὸς εὐχερῆ ἀνεύρεσιν τῆς Αἰγὸς δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν δύο ἄλλους ἀστέρας γνωστοτάτου ἀστερισμοῦ, τὸν ζ καὶ τὸν η τῆς Μεγάλης Ἄρκτου.

Ἐὰν συνδέσωμεν τοὺς δύο τούτους τελευταίους ἀστέρας τῆς οὐρᾶς τῆς Μεγάλης Ἄρκτου δι' εὐθείας, αὕτη προεκτεινομένη πρὸς τὸ μέρος τοῦ τετραπλεύρου τῆς Ἄρκτου καὶ σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν μεγαλυτέραν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, θὰ συναντήσῃ τὸν ἀναζητούμενον ἀστέρα ὅστις εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλος λαμπρότερος αὐτοῦ ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ. Σημειωτέον ὅτι, ἂν ἡ γραμμὴ αὕτη ἐπεκταθῇ πέραν τῆς Αἰγός, θὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἀλδεβαράν, λαμπροτάτου τῶν ἀστέρων τοῦ Ταύρου. Παρατηρητέον πρὸς τούτοις ὅτι, ἂν ἡ Αἲξ συνδεθῇ μετὰ τοῦ Βέγα (α Λύρας) διὰ γραμμῆς διερχομένης ἐγγὺς τοῦ Πολικοῦ Ἀστέρος, ἡ γραμμὴ αὕτη ἀφήνει πρὸς τὸ ἓν μέρος τὸν ἀστερισμὸν τῆς Μεγάλης Ἄρκτου καὶ πρὸς τὸ ἕτερον τὸν τῆς Κασσιόπης.

Ἡ Αἲξ (ἢ α Ἡνιόχου) εἶναι ἀπλανὴς μεγέθους 0 21 καὶ ἔχει λάμψιν ἴσην πρὸς τὰ $^4/_9$, ἤτοι κατά τι ὀλιγωτέραν τοῦ ἡμίσεως τῆς λάμψεως τοῦ Σειρίου. Κατὰ τὸν Seidel, ἂν ἡ λάμψις τοῦ Βέγα παρασταθῇ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 100 ἡ λάμψις τοῦ Σειρίου ἀνέρχεται εἰς 513, τοῦ Ἀρκτούρου εἰς 84, τῆς Αἰγὸς εἰς 83 καὶ τοῦ Ἀλτάϊρ εἰς 40. Λόγῳ τῆς τοιαύτης ζωηρᾶς λάμψεως αὐτῆς ἡ Αἲξ παρετηρήθη ὑπὸ τοῦ Halley καὶ διαφόρων ἄλλων ἀστρονόμων λάμπουσα ἐπὶ τοῦ στερεώματος μετ' ἄλλων ἐξ ἴσου λαμπρῶν ἀστέρων κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ σκότους ἐν ὥρᾳ ἐκλείψεων τοῦ Ἡλίου.

Ὁ Ἰταλὸς ἀστρονόμος Piazzi ἐθεώρει τὴν παράλλαξιν τῆς Αἰγὸς ἀνεπαίσθητον. Ὁ Peters ἐν τῷ Ἀστεροσκοπείῳ τῆς Πούλκοβας εὗρε τὴν παράλλαξιν τῆς Αἰγὸς ἴσην πρὸς 0'',046 καὶ δι' αὐτῆς ὑπελόγισεν ὅτι τὸ φῶς διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τῆς Αἰγὸς μέχρι τῆς Γῆς χρειάζεται περίπου 72 ἔτη, ἐνῷ διὰ νὰ διανύσῃ τὸ ἀπὸ τοῦ Ἡλίου μέχρις ἡμῶν διάστημα ἀπαιτοῦνται μόνον περὶ τὰ 8 λεπτὰ καὶ 13 δευτερόλεπτα. Κατὰ νεωτέρας ἐν τούτοις καὶ λεπτομερεστέρας ἐρεύνας ἡ παράλλαξις τῆς Αἰγὸς εὑρέθη ἴση πρὸς 0'',12, ὅθεν ἕπεται ὅτι ἡ Αἲξ εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ἀφ' ἡμῶν ἴσην πρὸς 1,72 ἑκατομμύρια ἀκτίνων τῆς γηΐνης τροχιᾶς ἢ πρὸς 27,16 ἐτῶν φωτός. Ἡ ἰδία κίνησις τῆς Αἰγὸς ἀνέρχεται εἰς 0'',44.

Κατὰ τὸν Newall καὶ τὸν Campbell ἡ Αἲξ ἀποτελεῖ φασματοσκοπικῶς διπλοῦν ἀστέρα μετὰ περιόδου 104 ἡμερῶν, ὅστις, καθ' ἃ ἀπεδείχθη διὰ τῶν φασματοσκοπικῶν παρατηρήσεων τοῦ Campbell καὶ Vogel, ἀπομακρύνεται τοῦ ἡμετέρου Ἡλίου μετὰ ταχύτητος περίπου 20 χιλιομέτρων κατὰ δευτερόλεπτον

Ἡ Αἲξ ἔχει χρῶμα χρυσοκίτρινον, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ἀπορροφήσεως τοῦ κυανοῦ τμήματος τοῦ φάσματος αὐτῆς, ἀνήκει δὲ εἰς τὴν δευτέραν φασματικὴν τάξιν τοῦ Secchi, εἰς ἣν ἀνήκουσι πλὴν τοῦ ἡμετέρου Ἡλίου ὁ Ἀλδεβαράν, ὁ Ἀρκτοῦρος, ὁ Πολικὸς Ἀστὴρ κ. ἄ.

Ἐν τῇ κλίμακι τοῦ Ἀστεροσκοπείου τοῦ Χάρβαρντ Κόλλετζ ἡ Αἲξ μετὰ τοῦ β Ὕδρας ἀποτελοῦν τύπους ἀστέρων τῆς ὑποδιαιρέσεως G0 τῆς ὁμάδος G. Τὸ φάσμα τῆς Αἰγός, ὅπως καὶ ὅλων τῶν ἀστέρων τοῦ τύπου τούτου, παρουσιάζει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἡλιακόν, καθότι ἀποτελεῖται ἀπὸ πολυαρίθμους, ἀλλὰ λίαν ἀσθενεῖς καὶ λεπτὰς γραμμάς, ὀφειλομένας εἰς μέταλλα. Ἐν τῷ φάσματι τούτῳ αἱ γραμμαὶ τοῦ ὑδρογόνου δὲν παρουσιάζουσιν ὄψιν σειρᾶς, αἱ δὲ ῥαβδώσεις Η καὶ Κ τοῦ ἀσβεστίου ὑπερέχουν. Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

—**Αἲξ**. Ὄρος καὶ ἀκρωτήριον τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. Ἀσίας «προσνεῦον ἐπὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὅθεν αὐτῷ καὶ τοὔνομα» (Στρ. C. 615)· βλ. Αἰγά.

Αἲξ (Aix). Νῆσος τῆς Γαλλίας ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ ὠκεανῷ κειμένη μεταξὺ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς νήσου Ὀλερόν, ὑπαγομένη εἰς τὸν νομὸν τοῦ Κάτω Σαράντ (Charente Inférieure). Ἔχει μῆκος 2,300 μέτρων καὶ πλάτος 1,800 μ. Τὸ ἔδαφός της εἶναι ἀμμῶδες, καλλιεργεῖται δὲ ἐν αὐτῇ ἡ ἄμπελος καὶ ὁ σῖτος. Ἡ νῆσος εἶναι ὠχυρωμένη καὶ προστατεύει τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς Ροχέλλης. Κάτοικοι 520. Παρὰ τὴν νῆσον ταύτην παρεδόθη ὁ Ναπολέων εἰς τοὺς Ἄγγλους τῷ 1815 ἐπὶ τοῦ πλοίου «Βελλεροφόντης».

Αἲξ. Ἱστορικὴ πόλις τῆς Γαλλίας, ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Προβηγκίας, ἀνήκουσα εἰς τὸν νομὸν τῶν Ἐκβολῶν τοῦ Ροδανοῦ ((Bouches du Rhône), κειμένη εἰς ἀπόστασιν 28 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Μασσαλίας. Κάτοικοι 27.659 (μετὰ τῶν προαστείων). Ἀρχιεπισκοπή, ἐφετεῖον, νομικὴ σχολή, ἀκαδημία, δημοσία βιβλιοθήκη ἔχουσα πλείονας τῶν 100,000 τόμων, θαυμάσιος καθεδρικὸς ναὸς κτισθεὶς τὸν 11ον αἰῶνα, ἐρείπια ρωμαϊκῶν λουτρῶν. Σπουδαῖον ἐμπόριον μετάξης, ἐλαίου, οἴνων καὶ οἰνοπνευμάτων.

Ἱστορία.— Ἡ πόλις ἱδρύθη τῷ 123 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου Σεξτίου (C. Sextius Calvinus), ὀνομασθεῖσα τότε *Aquae Sextiae* (Σέξτια ὕδατα), λόγῳ τῶν μεταλλικῶν της πηγῶν. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα τὰ περίχωρα τοῦ Αἲξ ἐγένοντο τὸ θέατρον αἱματηρᾶς μάχης, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες ἡττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ Μαρίου. Ἀκόμη καὶ σήμερον δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὰ ἴχνη τοῦ στρατοπέδου του.

Ὑπὸ τὸν Αὔγουστον ἡ πόλις ἀνεπτύχθη ἁλματωδῶς· ἐκοσμήθη δι' ὡραίου ναοῦ καὶ ἑνὸς ἀμφιθεάτρου καὶ ὑπῆρξεν ἀνθηροτάτη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰς Γαλατίαν εἰσαγωγῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ (6ος αἰών), τὸ Αἲξ ὑπῆρξεν ἕδρα ἀρχιεπισκοπῆς. Τῷ 477 εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Βησιγότθων, εἶτα δὲ ἐλεηλατήθη διαδοχικῶς ὑπὸ τῶν Φράγκων, τῶν Λομβαρδῶν, οἵτινες διέβησαν πολλάκις τὰς Ἄλπεις, καὶ τῶν Σαρακηνῶν (8ος αἰών). Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἡ πόλις ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς κομητείας τῆς Προβηγκίας, ὑπὸ δὲ τοὺς πρίγκιπας τοῦ οἴκου τῆς Ἀραγωνίας, καὶ μάλιστα τὸν Ραϋμόνδον Βερενζὲ τὸν 4ον (1209—1245) ἐπανέκτησε μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας της δόξης. Τότε ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς προβηγκιακῆς φιλολογίας. Τὸ Αἲξ περιῆλθε κατόπιν μὲ ὁλόκληρον τὴν Προβηγκίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Καρόλου τῆς Ἀνδεγαυΐας (Charles d' Anjou) καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ταραχὰς αἵτινες ἐγένοντο ἐν Προβηγκίᾳ μετὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ δευτέρου οἴκου τῆς Ἀνδεγαυΐας. Τῷ 1368 συνησπίσθη μὲ τὴν Μασσαλίαν διὰ νὰ ἀντισταθῇ κατὰ τῆς Ἰωάννας τῆς Νεαπόλεως, κομήσσης τῆς Προβηγκίας. Μετ' ὀλίγον ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Λουδοβῖκον τὸν Α' τῆς Ἀνδεγαυΐας. Πολιορκηθεῖσα καὶ στερηθεῖσα τῶν προνομίων της (1382), ἡ πόλις ἐζήτησε τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ 6ου (1385), ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπετάγη εἰς τὸν Λουδοβῖκον καὶ ἀνέκτησε τὰ προνόμιά της (1387). Ὁ Λουδοβῖκος ὁ Γ', ὅστις ἵδρυσε τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ὁ Ρενὲ ὁ Α', συνέτειναν πολὺ εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Αἲξ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως αὐτοῦ χρονολογεῖται ἡ περίφημος λιτανεία τῆς Ἁγίας Δωρεᾶς, ἥτις ἀπετέλει ἀλληγορικὴν ἀναπαράστασιν τοῦ θριάμβου τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ ἥτις κατηργήθη τῷ 1851. Μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τῆς δυναστείας τοῦ οἴκου τῆς Ἀνδεγαυΐας, τὸ Αἲξ καὶ ὁλόκληρος ἡ Προβηγκία ἡνώθησαν ὁριστικῶς μὲ τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ 8ου (1487). Τὸν 16ον αἰῶνα εἰσέβαλον δὶς εἰς τὴν Προβηγκίαν τὰ στρατεύματα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὁ δὲ Κάρολος Κουΐντος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν θριαμβευτικῶς τῷ 1536. Τὸ Αἲξ προσεβλήθη κατόπιν ἐπανειλημμένως ἀπὸ τὴν πανώλην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων οἱ κάτοικοί του ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, τοὺς ὁποίους ἐξεδίωξαν (1562). Τὸν 17ον αἰῶνα ἀντέστησαν κατὰ τῶν πιεστικῶν μέτρων τοῦ Ρισελιέ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δ' ἐκείνης μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Λουδοβίκου 14ου ἡ πόλις ἐγένετο τὸ θέατρον πολλῶν αἱματηρῶν σκηνῶν. Τέλος τὸν 18ον αἰῶνα τὸ Αἲξ ἐδεκατίσθη καὶ πάλιν ὑπὸ πανώλους.

Ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος ἡ πόλις διετέλεσε πρωτεύουσα τῆς κομητείας τῆς Προβηγκίας, καὶ ἕδρα βουλευτικοῦ σώματος καταργηθέντος κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔσχεν ἴδια νομίσματα.

Μεταλλικὰ ὕδατα.— Αἱ πέριξ τῆς πόλεως ἰαματικαὶ πηγαὶ ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' εἶτα ἐγκατελείφθησαν μέχρι τοῦ 1705, ὁπότε ἤρχισεν ἐκ νέου ἡ ἐκμετάλλευσίς των. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, αἵτινες συγκαταλέγονται εἰς τὰς ὀλιγομεταλλικάς, μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πηγὴ Sextius, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως. Ἡ πηγὴ αὕτη παρέχει ὕδωρ ὀλιγομεταλλικόν, ἐνέχον 0,254 γρμ. στερεοῦ ὑπολείμματος κατὰ λίτρον, οὗτινος περίπου τὰ 0,2 εἶναι ὑδροανθρακικὸν ἀσβέστιον. Ἡ θερμοκρασία τοῦ ὕδατος κυμαίνεται μεταξὺ 34° καὶ 37° Κ, ἡ δὲ παροχὴ αὐτοῦ εἶναι 370 κυβ. μέτρα καθ' ἡμέραν. Χρῆσις τῶν θερμῶν ὑδάτων γίνεται κυρίως ἐξωτερικῶς εἰς τὴν θεραπεί-

Digitized by Google

νευρώσεων, ρευματισμῶν, παθήσεων τοῦ δέρματος (ὡς ἐκζέματος, ψωριάσεως κλπ.) καὶ τῆς γεννητικῆς συσκευῆς τῆς γυναικός. Κ. Μ.

—**Αἴξ.** Τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουσι καὶ αἱ ἑξῆς πολίχναι καὶ κωμοπόλεις τῆς Γαλλίας:

1) Αἴξ (Aix)· ἐν τῷ νομῷ τοῦ Βορρᾶ (Nord), κάτοικοι 1.017.

2) Αἴξ (Aix)· ἐν τῷ νομῷ Ντρὸμ (Drôme).

3) Αἴξ (Aix)· ἐν τῷ νομῷ Κορρὲζ (Corréze), κάτοικοι 1.124.

4) Αἴξ-ἀν-Ἐρνὺ (Aix—an—Ergny)· ἐν τῷ νομῷ τοῦ Πᾶ-ντὲ-Καλαὶ (Pas—de—Calais).

5) Αἴξ-ἀν-Ἰσσὰρ (Aix—en—Issart)· ἐν τῷ ἰδίῳ νομῷ.

6) Αἴξ-ἀν-Ὂτ (Aix—en—Othe)· ἐν τῷ νομῷ τοῦ Ὢμπ (Aube). Κάτοικοι 3000 ἐρείπια γαλλο-ρωμαϊκῶν λουτρῶν· ἐκκλησία τοῦ 16ου αἰῶνος.

7) *Αἴξ-λὰ-Φαγὲττ* (Aix-la-Fayette). Ἐν τῷ νομῷ Πυΐ-ντὲ Ντὼμ (Puy-de-Dôme).

8) Αἴξ-Νουλὲττ (Aix-Noulette). Ἐν τῷ νομῷ Πᾶ-ντὲ-Καλαὶ 1.158 κάτοικοι.

9) Αἴξ-ντ'-Ἀγγκιλλὸν (Les-Aixes-d-Angillon). Ἐν τῷ νομῷ Σὲρ (Cher), 1760 κάτοικοι, ἐκκλησία τοῦ 10ου αἰῶνος.

10) Αἴξ-σὺρ-Βιένν (Aix-sur-Vienne). Ἐν τῷ νομῷ Ὢτ-Βιένν (Haute-Vienne). Κάτοικοι 3.610. Εἰς τὴν πόλιν εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια ἑνὸς μεσαιωνικοῦ πύργου, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον εἰς τὸν Ἐρρῖκον τὸν Γηραιόν, βασιλέα τῆς Ἀγγλίας.

Αἴξ-λὰ-Σαπέλ· βλ. Ἀκυΐσγρανον.

Αἴξ-λὲ-μπαίν (Aix-les-bains), ἢ *Δομιτιανὰ ὕδατα* (Aquae Domitianae), ἢ *Γρατιανὰ ὕδατα* (Aquae Gratianae). Μικρὰ πόλις τῆς Γαλλίας, γνωστὴ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ μεταλλικὰ αὐτῆς ὕδατα. Εἶναι πρωτεύουσα ἐπαρχίας τοῦ νομοῦ Σαβοΐας καὶ κεῖται ἐπὶ ὡραίας κοιλάδος καὶ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς λίμνης Μπουρζέ. Σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου Παρισίων-Λυῶνος-Μεσογείου (P. L. M). Κάτοικοι 5.580.

Ἔχει ἀρκετὰ μνημεῖα καὶ ἄλλα ἀξιοθέατα, ἐν οἷς: *Ἡ Πύλη τοῦ Καμπάνου*, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε ταφῆ ὁ L. Pompeius Campanus καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ· ἔχει ὕψος 9.16 μ. καὶ καλύπτεται ἀπὸ πολυαρίθμους ἐπιγραφάς. *Ὁ Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος*, ἔχων ὕψος 10.30 μ. καὶ πλάτος 10,70 μ. Τὰ ἐρείπια τῶν *Ρωμαϊκῶν Θερμῶν*, αἵτινες ἦσαν ὀκταγωνικὸν οἴκημα μὲ πολλοὺς μαρμαρίνους κίονας. Ὁ *Πύργος*, ἐν τῷ ὁποίῳ κατῴκουν ἄλλοτε οἱ μαρκήσιοι τοῦ Αἴξ, χρησιμεύων σήμερον ὡς Δημαρχεῖον καὶ στεγάζων τὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὸ Μουσεῖον. Τὰ *Λουτρά*, ἅτινα ἐκτίσθησαν τῷ 1779 ὑπὸ Βίκτωρος Ἀμεδαίου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Σαρδηνίας καὶ ἐπεξετάθησαν ἀπὸ τοῦ 1857 μέχρι τοῦ 1870· ἀποτελοῦνται ἐκ κολοσσιαίου οἰκήματος μὲ δύο ὀρόφους ἔχοντος ὄψιν πληκτικὴν καὶ βαρεῖαν. Τὸ *Καζῖνο*, τὸ ὁποῖον ἱδρύθη τῷ 1848 καὶ λειτουργεῖ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας. Τέλος τὸ *Πάρκον* καὶ δύο θαυμάσιαι λεωφόροι.

Ἱστορία.—Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατοχῆς τῆς Γαλατίας, τὸ Αἴξ ἀπήλαυε μεγάλης φήμης χάρις εἰς τὰς μεταλλικάς του πηγάς, πολλοὶ δὲ ἀσθενεῖς ἐπεσκέπτοντο αὐτὸ πρὸς θεραπείαν, ὡς φαίνεται, πλὴν ἄλλων, καὶ ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἐρειπίων. Ἡ πόλις ἐκάη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων καὶ δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας νὰ ἀναλάβῃ ἀπὸ τὴν καταστροφὴν ταύτην. Μετὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας περιελήφθη εἰς τὸ βασίλειον τῆς Βουργουνδίας (Bourgogne). Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς φεουδαρχίας ἡ κατοχὴ αὐτῆς διημφισβητήθη ἐπὶ πολὺ ἀπὸ τοὺς Γενοάτας καὶ τοὺς κόμητας τῆς Σαβοΐας, οἵτινες τέλος τὴν κατέλαβον ὁριστικῶς δυνάμει συνθήκης τινὸς τοῦ 1295. Ἀπὸ τὴν πρώτην Δημοκρατίαν καὶ τὴν Αὐτοκρατορίαν τὸ Αἴξ περιελήφθη εἰς τὸν νομὸν Λεμάν. Τῷ 1814 ὁ στρατηγὸς Μαρσὰν (Marchand) ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς τοὺς Αὐστριακούς, ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἡ πόλις περιελήφθη εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Πεδεμοντίου. Ἀποδοθεῖσα εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς συνθήκης τῆς 2ας Ἀπριλίου 1860, ἀποτελεῖ ἔκτοτε μέρος τοῦ νομοῦ τῆς Σαβοΐας.

Τὰ λουτρά. —Τὰ ἰαματικὰ λουτρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐτύγχανον γνωστὰ ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς, ὅθεν καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὀνομασία αὐτοῦ *Aquae gratianae* καὶ *Aquae allobrogum*. Αἱ ἰαματικαὶ πηγαὶ τοῦ Αἴξ εἶναι δύο, αἵτινες καὶ τροφοδοτοῦσι τὸ ὑδροθεραπευτήριον ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ κράτος, φαίνεται δὲ ὅτι ἔχουσι κοινὴν τὴν προέλευσιν λόγῳ τοῦ ὅτι τόσον ἡ σύστασις τῶν ὑδάτων ὅσον καὶ ἡ θερμοκρασία αὐτῶν δὲν παρουσιάζουσιν οὐσιώδεις διαφοράς. Ἡ μία τῶν πηγῶν καλεῖται *πηγὴ θείου* ($46^0.5$ K), ἡ δὲ ἑτέρα κακῶς *πηγὴ στυπτηρίας* (45^0 K). Τὰ ὕδατα τοῦ Αἴξ τάσσονται εἰς τὴν τάξιν τῶν θειούχων ὑδάτων καὶ δὴ τῶν ὑδροθειοασβεστούχων (ἤτοι πηγῶν ἐνεχουσῶν κυρίως ὑδρόθειον, θειϊκὸν ἀσβέστιον καὶ θειοῦχον ἀσβέστιον) ἐνέχουσι δὲ 2 κ. ἑ. ὑδροθείου καὶ 0,0389 θείου. Ἡ εἰς διαλελυμένα συστατικὰ περιεκτικότης αὐτῶν εἶναι μικρά, ἀνερχομένη μόλις εἰς 0.49 γρμ. κατὰ λίτρον ὕδατος. Κατὰ τὸν M. Willm ἡ σύστασις τοῦ ὕδατος τῆς *πηγῆς θείου* εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἑξῆς:

Ὑδρόθειον	0,00337	γρμ.
Θεῖον (ὑποθειωδῶν ἁλάτων)	0, 0038	»
Ἀνθρακικὸν ἀσβέστιον	0, 1894	»
Ἀνθρακικὸν μαγνήσιον	0, 0105	»
Πυριτικὸν ὀξὺ	0, 0479	»
Ὀξείδιον ἀργιλλίου	0, 0024	»
Θειϊκὸν ἀσβέστιον	0, 0864	»
Θειϊκὸν μαγνήσιον	0, 0835	»
Θειϊκὸν νάτριον	0, 0337	»
Χλωριοῦχον νάτριον	0, 0300	»
Στερεὸν ὑπόλειμμα	0, 4925	γρμ.

Πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ὕδατος τῆς πηγῆς ταύτης, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, παραπλήσιον εἶναι καὶ τὸ ὕδωρ τῆς *πηγῆς στυπτηρίας*.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὰ ἰαματικὰ ὕδατα τοῦ Αἴξ αἱ θειοῦχοι ἑνώσεις ἔχουσι μεταπέσει, συνεπείᾳ ὀξειδώσεως, εἰς ὑποθειώδεις καὶ θειϊκὰς ἑνώσεις. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῆς παρουσίας ὀξυγόνου μεταξὺ τῶν ἐν τῷ ὕδατι πηγῶν διαλελυμένων ἀερίων ὡς κατέδειξεν ὁ M. Mouren. Τὸ ὕδωρ εἶναι διαυγὲς καὶ λιπῶδες λόγῳ τοῦ μεγάλου ποσοῦ τῶν ἐνεχομένων ὀργανικῶν οὐσιῶν. Γεῦσιν ἔχει ἐλαφράν, κατὰ τὴν πόσιν δὲ εἶναι ἀνεκτόν.

Ἡ εἰς ὕδωρ παροχὴ τῶν ἰαματικῶν πηγῶν εἶναι σημαντικὴ ἀνερχομένη εἰς 6 ἑκατ. λίτρα κατὰ 24ωρον. Ἡ ἐν τῷ ὑδροθεραπευτηρίῳ τοῦ Αἴξ ἐφαρμοζομένη ὑδροθεραπεία συνίσταται κυρίως εἰς τὴν μετὰ καταιονίσεως μάλαξιν (douche massage) τοῦ Dr Forestier, καθ' ἣν ὁ ἀσθενὴς μαλάσσεται, ἐνῷ ταυτοχρόνως καταιονίζεται δι' ὕδατος διαφόρου θερμοκρασίας καὶ ὑπὸ διάφορον πίεσιν πίπτοντος, ἀναλόγως τῶν ἑκάστοτε ἰατρικῶν ἐνδείξεων. Εἰς τὴν ὑδροθεραπείαν χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ εἰς λουτῆρας ἢ δεξαμενὰς λοῦσις, ὡς καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν φυσικῶν ὑδροθειούχων ἀτμῶν, ἥτις ἐν τῷ διαμερίσματι Bertholet τοῦ ὑδροθεραπευτηρίου δύναται διὰ καταλλήλου διατάξεως νὰ ἐφαρμόζηται ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος μεμονωμένως. Πρὸς θεραπευτικὸν σκοπὸν ὁμοίως χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ εἰσπνοὴ τῶν ὑδροθειούχων ἀτμῶν καὶ ὁ ψεκασμὸς δι' ὕδατος κατὰ τῶν παθήσεων τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων. Τέλος καὶ ἡ πόσις τοῦ ὕδατος χρησιμοποιεῖται, ἐφ' ὅσον ἐνδείκνυται τοιαύτη. Τὸ ὕδωρ πινόμενον προκαλεῖ διούρησιν καὶ διαφόρησιν, συμβάλλει δὲ εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς ὕλης σχηματιζομένων ἀχρήστων ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ οὐρικοῦ ὀξέος. Εὐεργετικὴν θεραπευτικὴν δρᾶσιν, πλὴν τῶν πηγῶν, ἀσκεῖ καὶ τὸ ὕψος τοῦ ὄρους Revard, μετὰ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου συνδέεται τὸ Αἴξ δι' ὀδοντωτοῦ τροχιοδρόμου.

Φυσιολογικὴν ἐπίδρασιν ἔχουσι τὰ ὕδατα τοῦ Αἴξ τὴν τῆς θερμότητος καὶ τῆς μεταλλικότητος αὐτῶν. Ἡ θερμότης ρυθμιζομένη καταλλήλως δύναται νὰ ἀσκήσῃ κατευναστικήν, ἐρεθιστικὴν ἢ διεγερτικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ κυκλοφοριακοῦ καὶ νευρικοῦ συστήματος.

Τὰ λουτρὰ τοῦ Αἴξ ἐνδείκνυνται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς μορφὰς τῶν ρευματισμῶν, κατὰ τοῦ ἀρθριτισμοῦ, εἰς παθήσεις ρευματικῆς ἢ ἀρθριτικῆς προελεύσεως, κατὰ τῆς συφιλίδος, εἰς ρευματικὰς παθήσεις ἀρθριτικῆς προελεύσεως, εἰς γυναικολογικάς τινας παθήσεις κλπ.

Ἀντενδείκνυνται εἰς συμφορικούς, ἀποπληκτικούς, τοὺς πάσχοντας ἐκ καρδιακῶν νοσημάτων, φυματιώσεως, καρκίνου, εἰς παθήσεις τῶν νεφρῶν συνοδευομένας ὑπὸ νεφρικῆς ἀνεπαρκείας κλπ.

Ἡ κυρία ἐποχὴ καθ' ἣν συχνάζεται πλειότερον τὸ Αἴξ εἶναι ἀπὸ τοῦ μηνὸς Μαΐου μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου, ὅτε καὶ συναθροίζεται ὁ κατ' ἐξοχὴν ὡς ἐκλεκτὸς θεωρούμενος κόσμος. Τὸ κλῖμα τοῦ Αἴξ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἤπιον καὶ γλυκύ. Αἱ ψυχαγωγίαι, αἱ ἐκδρομαὶ εἰς τὰ πέριξ, ὁ ἄνετος βίος καὶ ἡ εὐμάρεια, μεθ' ἧς διάγουσιν οἱ λουόμενοι συμβάλλουσι τὰ μάλιστα εἰς τὴν καθόλου εὐεργετικὴν δρᾶσιν τῶν λουτρῶν τούτων.
Κ. Γ. ΜΑΚΡΗΣ

Αἴξων *[Μυθολ.]*. Ἥρως ἐπώνυμος τοῦ δήμου Αἰξωνῆς ἢ Αἰξωνέων.

αἰξωνεία (ἡ)· τὸ αἰξωνεύεσθαι, χλευάζειν, κατηγορεῖν (βλ. Αἰξωνή).

Αἰξώνεια. Ἀρχαία πόλις τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένη. Εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο.

αἰξωνεύομαι· φέρομαι ὡς Αἰξωνεύς (βλ. Αἰξωνή), χλευάζω, κατηγορῶ, βλασφημῶ.

Αἰξωνεὺς (ὁ)· ὁ κάτοικος τῆς Αἰξωνῆς. Θηλ. *Αἰξωνίς, -ίδος.*

Αἰξωνὴ *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, παράλιος, ἀνήκων εἰς τὴν Κεκροπίδα φυλήν. Ἀμφισβητεῖται ἂν ἔκειτο κατὰ τὰς τοποθεσίας αἱ ὁποῖαι νῦν καλοῦνται Πυρναρὶ καὶ Γλυφάδα ἢ παρὰ τὴν ἁλυκὴν Ἀναβύσσου. Πιθανώτερον ὅμως φαίνεται ὅτι ὁ δῆμος ἔκειτο, ὅπου νῦν αἱ τοποθεσίαι Πυρναρὶ-Γλυφάδα ἐκτεινόμενος ἀπὸ τῆς Κωλιάδος ἄκρας (νῦν Ἅγ. Κοσμᾶς) μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Σωτῆρος (Μικρὸ Καβοῦρι τῆς Βουλιαγμένης), ὅρμος δὲ τῆς Αἰξωνῆς ἦτο ἡ νῦν παρὰ τὴν Βοῦλαν ἁλυκὴ καὶ ἀκρωτήριον τὸ νῦν καλούμενον Ποῦντα. Ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (Ἀθην. VII 325), αἱ *αἰξωνίδες ἅλαι* (ἁλατοπήγια), αἱ *αἰξωνικαὶ τρίγλαι* (μπαρμπούνια) καὶ ἡ *αἰξωνικὴ κλύδων* (θαλασσοταραχή). Οἱ κάτοικοι τῶν κωμῶν τοῦ δήμου ἐθεωροῦντο βλάσφημοι καὶ κακολόγοι· ἐντεῦθεν ἡ παροιμία «*Αἰξωνεὺς ἄλλος*» λεγομένη ἐπὶ τῶν βλασφήμων καὶ ἡ λέξις «*αἰξωνεία*» βλασφημία καὶ «*αἰξωνεύεσθαι*» = βλασφημεῖν. Ὡσαύτως οἱ Αἰξωνεῖς ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτήδειοι σκῶπται καὶ χλευασταί· διὰ τοῦτο καὶ περὶ φιλοσκώμμονός τινος ἐλέγετο «*ἀληθῶς Αἰξωνέα εἶναι*» (Πλατ. Λαχ. XXVI).

Ὁ δῆμος Αἰξωνέων ἐκτὸς τοῦ δημάρχου εἶχεν, ὅπως καὶ ἄλλοι τινὲς δῆμοι τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἄλλους ἄρχοντας. Οὕτως εἰς ἓν ψήφισμα τῶν Αἰξωνέων μνημονεύονται 4 κληρωτοὶ ἱεροποιοί, 2 σωφρονισταὶ καὶ 1 κῆρυξ, οἵτινες ἐπεμελοῦντο τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἥβης καὶ τῶν εἰς τοὺς θεοὺς θυσιῶν. Ἐκτὸς τούτων μνημονεύονται ἀκόμη ἱερεὺς τῶν Ἡρακλειδῶν, ἱέρεια τῆς Ἥβης καὶ τῆς Ἀλκμήνης καὶ ἄρχων, ἀφωσιωμένος εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἐν τῷ δήμῳ τιμωμένων θεῶν (CIA. II. 581). Ἐκ τῆς Αἰξωνῆς κατήγετο ὁ Λάχης μετὰ τοῦ ὁποίου διαλέγεται ὁ Σωκράτης περὶ ἀνδρείας εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος «*Λάχης*». Γ. Δ. ΚΑΡ.

ἀϊοβὰν (ajowan) *[Φαρμ.]*. Ἔλαιον αἰθέριον λαμβανόμενον ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ φυτοῦ Ptychotis coptica DC., οἵτινες ἀποδίδουσι 3—4%. Εἶναι ἄχρουν ἢ φαιὸν ὑγρὸν ἰσχυρᾶς ὀσμῆς θύμου, γεύσεως δὲ δριμείας καὶ καυστικῆς. Ἔχει εἰδικὸν βάρος 0-90-0,9. Συστατικὰ αὐτοῦ εἶναι 45—55% θυμόλη, ἥτις δύναται νὰ ἀποχωρισθῇ διὰ καυστικοῦ νάτρου, καὶ ὑδρογονάνθρακές τινες θυμένια καλούμενοι, οἵτινες φέρονται ἐν τῷ ἐμπορίῳ πρὸς ἀρωματισμὸν σαπώνων καὶ σύγκεινται ἐκ κυμελίου καὶ ἑτέρου τινὸς τερπενίου. Τὸ ἔλαιον τοῦ ἀϊοβὰν ὡς καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἀϊοβὰν κλπ. εὑρίσκουσιν ἐφαρμογὴν ἐν Ἰνδίαις ἰδίᾳ κατὰ τῆς χολέρας. Τὸ ἔλαιον τοῦ ἀϊοβὰν χρησιμοποιεῖται καὶ εἰς τὴν παρασκευὴν τῆς θυμόλης. Κ. Γ. Μ.

Ἀΐοβον ἢ *Γιαχαλῆ*. Μικρὸς συνοικισμὸς ἀνήκων εἰς τὴν κοινότητα Βερλάντζης, τῆς ὑποδιοικήσεως καὶ τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης. Κάτοικ. 50. Κεῖται Β. τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς ἀπόστασιν 7 ὡρῶν.

Αἰὸλ ἢ *Ἀγιὸλ* (Aiol ἢ Ayol). Περίφημον γαλλικὸν ἱπποτικὸν ᾆσμα τοῦ μεσαίωνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξυμνοῦνται τὰ κατορθώματα τοῦ ἥρωος Αἰόλ, υἱοῦ τοῦ κόμητος Ἐλί. Τοῦ ᾄσματος τούτου δὲν σώζεται παρὰ ἓν μοναδικὸν χειρόγραφον ἐκ δεκακισχιλίων στίχων. Καὶ ἐκ τούτου πάλιν μόνον τὸ πρῶτον μέρος φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ ἀρχικὸν ποίημα, τὸ δὲ ἕτερον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη. Ὁ Αἰὸλ εἶναι ἐπίσης ἥρως πολλῶν ἰταλικῶν καὶ ὀλλανδικῶν ποιημάτων ἐχόντων τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἰταλιστὶ ὁ Αἰὸλ ἀποκαλεῖται *Ἀγιόλφο ντὲ Μπαρμπικόν*. Ὁ Φωριὲλ διατείνεται ὅτι ὁ Αἰὸλ ἐγράφη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν προβηγκιανὴν διάλεκτον, τὸ δὲ γαλλικὸν κείμενον εἶναι ἁπλῆ μίμησις. Ἡ γνώμη ὅμως αὐτὴ ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐπικὸς ἥρως ὅμοιος μὲ τὸν Αἰὸλ εἶναι ὁ *Μοντεσῖνος*. Τὸ ᾆσμα τοῦ Αἰὸλ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου Νορμὰν τῷ 1877 (Ἑταιρία τῶν ἀρχαίων γαλλικῶν κειμένων).

Ἀϊόλα (Iola). Πόλις εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἄλλεν τῆς Πολιτείας Κανσὰς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ *Νεόστο* (Neosho) περὶ τὰ 100 μίλια νοτιοδυτικῶς τοῦ Κανσὰς Σίτυ. Ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ τριῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Ἡ πόλις ἔχει μηχανουργεῖα καὶ ἐργοστάσια θειϊκοῦ ὀξέος, τσιμέντου καὶ ὀπτοπλίνθων. Ἱδρύθη τὸ 1859. Κάτοικοι 10.000.

Αἰολάδας. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ πατὴρ τοῦ Θηβαίου Παγώνδου, ὅστις βοιώταρχος ὢν τῶν Θηβαίων (Θουκ. IV. 91.) ἔπεισε τοὺς Βοιωτοὺς νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν ἀποχωρούντων ἐκ Βοιωτίας Ἀθηναίων καὶ νὰ συνάψωσι τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην (424 π. Χ.), καθ' ἣν ἡττήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Ἀθηναῖοι. Γ. Δ. ΚΑΡ.

αἰόλανθος (æolanthus) *[Βοτ.]*. Γένος φυτῶν τῆς οἰκογενείας τῶν *Χειλανθῶν* (Labiatae), περιλαμβάνει περὶ τὰ 12 εἴδη, φυτὰ ποώδη, κοσμητικά. Ἐκ τούτων *αἰόλανθος ὁ εὔοσμος* (æolanthus scaveoleus), ἰθαγενὲς τῆς Βραζιλίας, εἶναι ἐκ τῶν συνηθέστερον θεραπευομένων. Σ. Μ.

Αἰόλειον *[Ἀρχ.]*. 1) Πόλις τῆς Θρᾴκης παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ὑπὸ Στ. τοῦ Βυζαντίου μνημονευομένη. Ἡ πόλις αὕτη μετὰ τῆς Αἴνου καὶ τῆς Σηστοῦ ὑπῆρξαν οἱ σπουδαιότεροι σταθμοὶ μετα-

Digitized by Google

ναστεύσεως, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τῶν ἑλληνικῶν φύλων, ἅτινα μετεκινήθησαν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὴν ναυτικὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων συντελοῦσα εἰς τὸν θρᾴκιον λεγόμενον φόρον. 2) Πόλις ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰολεῖς. Οὕτως ἐκαλοῦντο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος οἱ Ἕλληνες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν αἰολικὴν φυλήν, ἥτις ἦτο μία τῶν τεσσάρων φυλῶν (Ἀχαιῶν, Αἰολέων, Ἰώνων, Δωριέων) τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ Αἰολικὴ φυλὴ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἦτο ἐγκατεσπαρμένη κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὰ βόρεια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ἅτινα συναπετέλουν καὶ τὴν καλουμένην Αἰολίδα χώραν. Τούτων δὲ τῶν χωρῶν τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα καὶ μόνον ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ Αἰολικά. Οἱ κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τούτους ἄλλοι συγγραφεῖς ἀποδέχονται ὅτι καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατῳκοῦντο ὑπὸ Αἰολέων, ὡς ἡ Ἀρκαδία, ἡ Ἠλεία, αἱ ἀκταὶ τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Λοκρίδος κ.ὁ.κ., δι' ἄλλας δὲ διέσωζον τὴν παράδοσιν ὅτι κατῳκήθησαν εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους ὑπὸ Αἰολέων· οὕτως ἐκτὸς τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου (Ζ'. 176) ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ κατέλαβον τὴν Αἰολίδα γῆν (τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Θεσσαλίαν), καὶ τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἡ κατὰ τοὺς χρόνους του καλουμένη Καλυδὼν καὶ Πλευρὼν ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Αἰολὶς (Γ'. 102), ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Θουκυδίδου ὅτι καὶ οἱ Κορίνθιοι, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπολέμησαν κατ' αὐτῶν οἱ Δωριεῖς, ἦσαν Αἰολεῖς (Δ'. 42), καὶ τοῦ Στράβωνος (C. 333) ὅτι οἱ Αἰολεῖς ἐπεκράτουν εἰς τὰς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ (τοῦ Κορινθιακοῦ) ἑλληνικὰς χώρας καὶ ὅτι καὶ οἱ ἐντὸς ἦσαν πρότερον Αἰολεῖς. Καὶ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς λοιπὸν χρόνους, ὡς διέσωζεν ἡ παράδοσις, καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικούς, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ τὰ διασωθέντα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, οἱ Αἰολεῖς φαίνονται ἐγκατεσπαρμένοι καὶ εἰς ἑλληνικὰς χώρας μὴ συνεχομένας μεταξύ των, ἀλλὰ χωριζομένας ὑπὸ ἄλλων, εἰς τὰς ὁποίας ὡμιλεῖτο ἄλλη διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ ἡ Αἰολική. Ἀλλὰ πῶς ἐπῆλθεν ἡ διασπορὰ αὕτη καὶ πόθεν προῆλθε τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς;

[ΜΥΘΟΛΟΓ.]. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς καὶ τῆς διασπορᾶς αὐτῆς κατέφυγον εἰς τὴν προσφιλῆ των μυθολογικὴν γενεαλογίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐβοήθει αὐτοὺς ἡ ζωηρὰ φαντασία των. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν λοιπὸν ταύτην, Αἰολεῖς εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰόλου, ἀδελφοῦ τοῦ Δώρου καὶ τοῦ Ξούθου (πατρὸς τοῦ Ἀχαιοῦ καὶ Ἴωνος) καὶ υἱοῦ τοῦ Ἕλληνος (ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ προσηγορεύθησαν Ἕλληνες οἱ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι), ἐκ τῆς νύμφης Ὀρσηΐδος.

Οὕτως ἐκ τῶν τεσσάρων ἐπωνύμων γεναρχῶν τῶν φυλῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δύο εἶναι υἱοί, ὁ Δῶρος καὶ Αἴολος, καὶ δύο ἔγγονοι, οἱ Ἴων καὶ Ἀχαιός, τοῦ Ἕλληνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας, οἵτινες ἐβασίλευσαν εἰς τὴν νότιον Θεσσαλίαν (τὴν Φθίαν). Διὰ τῆς εὐνοῦς ταύτης μυθοπλαστίας ἐδημιουργήθη ἡ φυλετικὴ ὅλων τῶν Ἑλλήνων συγγένεια, τῆς ὁποίας εἶχον πλήρη συνείδησιν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, διότι ἦσαν ἐκδηλότατα τὰ ἐθνικὰ ἢ φυλετικὰ γνωρίσματά των, τὸ ὁμόγλωσσον καὶ ὁμόθρησκον, τὰ κοινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, αἱ κοιναὶ παραδόσεις καὶ τὰ κοινὰ ἰδανικά. Ὁ Αἴολος νυμφευθεὶς τὴν Αἰγρέτην, κόρην τοῦ Δηϊμάχου, ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς πολλοὺς υἱοὺς καὶ θυγατέρας (βλ. λ. Αἴολος). Ἐκ τῶν υἱῶν του, ὁ Ἀθάμας ἔγινε δυνάστης τῆς Βοιωτίας καὶ ἐκ τῆς Νεφέλης ἀπέκτησεν τὸν μὲν τὸν Φρίξον, θυγατέρα δὲ τὴν Ἕλλην, πρόσωπα περιλάλητα εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους. Ὁ Σίσυφος κτίσας τὴν Ἐφύρην, τὴν βραδύτερον ὀνομασθεῖσαν Κόρινθον, ἔγινε βασιλεὺς αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς Μερόπης ἀπέκτησεν υἱὸν τὸν Γλαῦκον, τὸν πατέρα τοῦ ἥρωος Βελλεροφόντου. Ὁ Δηϊὼν ἔγινε βασιλεὺς τῆς Φωκίδος καὶ ἐκ τῆς Διομήδης, τῆς κόρης τοῦ Ξούθου, ἀπέκτησε τέσσαρας υἱούς, τοὺς Αἰνετόν, Ἄκτορα, Φύλακον καὶ Κέφαλον, ὅστις ἡρπάγη ὑπὸ τῆς ἐρασθείσης αὐτοῦ Ἠοῦς, καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἀστερόπειαν. Ὁ Περιήρης κατέλαβε τὴν Μεσσήνην καὶ νυμφευθεὶς τὴν Γοργοφόνην τοῦ Περσέως ἀπέκτησεν υἱοὺς τὸν Ἀφαρέα, τὸν Λεύκιππον, τὸν Τυνδάρεων καὶ τὸν Ἰκάριον. Ἀπόγονος τούτου ὁ Ἄδραστος ἐβασίλευσεν εἰς τὸ Ἄργος. Ὁ Μάγνης ἐβασίλευσεν εἰς τὴν περὶ τὸ Πήλιον Θεσσαλίαν καὶ ἐκ τῆς νύμφης Νηΐδος ἀπέκτησεν υἱοὺς τὸν Πολυδέκτην καὶ τὸν Δίκτυν, οἵτινες ἀπῴκισαν τὴν Σέριφον. Ὁ Σαλμωνεύς, ὅστις κατῴκει κατ' ἀρχὰς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἦλθε βραδύτερον εἰς Ἦλιν καὶ ἐκεῖ ἐνυμφεύθη τὴν Ἀλκιδίκην ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε μίαν κόρην, τὴν Τυρώ, τὴν ἐρωμένην τοῦ Ἐνιπέως ἢ Ποσειδῶνος καὶ μητέρα τοῦ Πελίου καὶ Νηλέως, ὅστις ἔκτισε τὴν Πύλον καὶ ἔγινε γενάρχης τῶν Νηλειδῶν (Νέστορος καὶ τῶν ἀδελφῶν του). Ὁ Κρηθεὺς κτίσας τὴν Ἰωλκὸν ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀνεψιάν του Τυρὼ καὶ ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς τὸν Αἴσονα, τὸν Ἀμυθάονα καὶ τὸν Φέρητα (ὁμομητρίους ἀδελφούς, οὕτως, Πελίου καὶ Νηλέως). Πλεῖστοι εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰόλου καὶ ἐκ τῶν θυγατέρων του. Τούτων ἄξιος μνείας, ἰδίως, εἶναι ὁ Αἰτωλός, ὁ ἔγγονος τῆς κόρης του Καλύκης. Οὕτω, κατὰ τὴν μυθολογικὴν ταύτην παράδοσιν, διὰ τῆς διασπορᾶς τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου εἰς τὴν Θεσσαλίαν, Βοιωτίαν, Ἤλιδα, Μεσσηνίαν, Κορινθίαν, Φωκίδα, Κυκλάδας καὶ Αἰτωλίαν ἡρμηνεύετο καὶ ἡ διασπορὰ τῶν Αἰολέων εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος (Ἀπόλλ. I. κ. 7, 8, 9).

Τοῦ γενεαλογικοῦ ὅμως τούτου μύθου ὑπάρχουν πολλαὶ παραλλαγαί, αἵτινες εἶναι προσπάθειαι ἑρμηνείας τῶν συγγενικῶν σχέσεων τῶν αἰολικῶν φύλων μὲ ἄλλα ἑλληνικὰ φῦλα. Οὕτω πρὸς ἑρμηνείαν τῆς στενῆς συγγενείας Αἰολέων καὶ Δωριέων ἐπλάσθη ὁ μῦθος ὅτι ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰόλου (Ἑλλάνικος παρὰ Κωνστ. Πορφυρ. περὶ Θεμ. 2) καὶ ὅτι Δωρικὸν καὶ Μακεδνὸν ἔθνος ἦτο τὸ αὐτὸ (Ἡροδ. Η. 43.) καὶ ὁ Ξοῦθος, ὁ πατὴρ τοῦ Δώρου, ἔγινεν υἱὸς τοῦ Αἰόλου (Εὐρ. Ἴων. 63).

Ἡ μυθολογικὴ ἑρμηνεία τῆς προελεύσεως τῆς ὀνομασίας τῶν τεσσάρων φυλῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἔγινε μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων καὶ μετὰ τὸν ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν ἀποικισμὸν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Κάτω Ἰταλίας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου ὅτι μόνον Κρῆτες Δωριεῖς ἀναφέρονται παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδ. τ, 177), τὸ ὄνομα τῶν Ἰώνων ἀναφέρεται μόνον (Ν, 685), ὅτε γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἰώνων τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ τῶν Αἰολέων, δίς, ἅπαξ ἐν Ἰλιάδι (Ζ, 154) καὶ ἅπαξ ἐν Ὀδυσσείᾳ (λ, 237) ὡς πατρωνυμικὸν καὶ ὄχι ὡς φυλετικόν, λεγόμενον περὶ τοῦ Σισύφου καὶ Κρηθέως, οἵτινες ὀνομάζονται Αἰολίδαι.

[ΙΣΤΟΡΙΑ]. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἥτις ἔχουσα φωτεινὸν μὲν ὁδηγὸν τὴν παράδοσιν, κύριον δὲ ὄργανον τὴν σκαπάνην τοῦ ἀρχαιολόγου, κατώρθωσε ν' ἀποδείξῃ σχεδόν, ὅτι πᾶσαι αἱ περιλάλητοι πρωτοελληνικαὶ ἐκστρατεῖαι, Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, Τρωϊκὸς πόλεμος κ. λ. π., εἶναι ἀληθῆ προϊστορικὰ γεγονότα μὲ πλούσιον μυθικὸν διάκοσμον καὶ ὅτι οἱ θρυλικοὶ ἥρωες τῶν ἐκστρατειῶν τούτων εἶναι πανίσχυροι καὶ τολμηροὶ Ἀχαιοὶ καὶ Αἰολεῖς ἡγεμόνες, τῶν ὁποίων τὰ κατορθώματα ἡ ζωηρὰ καὶ καλαίσθητος ἑλληνικὴ φαντασία ἐμεγαλοποίησε καὶ διεκόσμησε μὲ τοῦ μύθου τὴν χάριν καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὰς πλουσίας εἰκονικὰς ἐκφράσεις, ἠδυνήθη νὰ παράσχῃ καὶ τὰς ἑξῆς πληροφορίας περὶ τῶν Αἰολέων καὶ τῆς διασπορᾶς αὐτῶν.

Κάθοδος τῶν Ἑλλήνων.—Τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα ἀποσχισθέντα τοῦ ἰνδοευρωπαϊκοῦ κορμοῦ τοῦ ὁμωνύμου ἐθνολογικοῦ δένδρου, τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη εἰς ἀπωτάτην ἐποχὴν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ δυτικῆς Σιβηρίας ἢ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν κρατοῦσαν σήμερον γνώμην (*E. Fougères* «Les premières civilisations» p. 123), καὶ ἐσκίασε καὶ τοὺς ἀπωτάτους μεγαλοσώμους, βραχυκεφάλους, ξανθούς, καὶ κυανοφθάλμους προγόνους τῶν Ἑλλήνων, ἐστάθμευσαν ἐπί τινα καιρὸν εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ ἐκεῖθεν ἤρχισαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων τῆς 2ας π. Χ. χιλιετηρίδος—ἡ διασπορὰ τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων ἀπὸ τῆς πρώτης κοιτίδος των εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ 25ου αἰῶνος π. Χ.—κατερχόμενα ἀπὸ ΒΔ καὶ ΒΑ πρὸς τὴν χερσόνησον, ἤτοι καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ Ἰλλυρίας—Ἠπείρου καὶ διὰ τῆς ὁδοῦ Θράκης—Μακεδονίας—Θεσσαλίας. Πρὸ τῆς καθόδου τῶν ἑλληνικῶν φύλων εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἔζων εἰς αὐτὴν οἱ προελληνικοὶ λαοί, οἱ φέροντες τὸ γενικὸν ὄνομα Πελασγοί, οἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Β. Ἀφρικῆς (Αἴγυπτον ἰδίᾳ) διὰ τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης, ἥτις θαλασσοκρατήσασα τῆς Ἀνατ. Μεσογείου, (τοῦ Κρητικοῦ πελάγους καὶ τοῦ Αἰγαίου μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἀκτῶν) ἠνάγκαζεν εἰς ἐπικοινωνίαν τοὺς ὑπηκόους της λαούς. Ἑκόντες ἄκοντες μάλιστα οἱ Πελασγοὶ εἶχον δεχθῆ ὡς συνοίκους καὶ ἄλλους λαούς, Κᾶρας, Λέλεγας, Κουρῆτας, Φρύγας κ. ἄ. Ἀπήχησις τῶν ἐπικοινωνιῶν τούτων καὶ τῶν ἀναμίξεων τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς χερσονήσου μὲ λαοὺς τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Δαναοῦ καὶ τοῦ Κέκροπος ἐξ Αἰγύπτου, τοῦ Κάδμου ἐκ Φοινίκης καὶ τοῦ Πέλοπος ἐκ Φρυγίας. Τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα μετὰ τὴν εἰς τὴν χερσόνησον ἐγκατάστασιν των φέρουσι τὰ ὀνόματα Ἀχαιοὶ καὶ Αἰολεῖς, τὰ ὁποῖα συνενοῦνται καὶ εἰς τὸ κοινὸν ὄνομα Ἀχαιοαιολεῖς. Τὸ ὄνομα Ἀχαιοί, τοῦ ὁποίου ἡ ρίζα ἀνευρίσκεται εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν τῆς ΒΔ Ἑλλάδος (Ἀχέροντος, Ἰνάχου, Ἀράχθου, Ἀχελῴου), εἰς τὴν λατινικὴν λέξιν aqua (ὕδωρ), φαίνεται σημαῖνον «λαοὶ ποτάμιοι», εἶναι δηλ. οἱ Ἀχαιοὶ οἱ Ἕλληνες Aquitani. Τὸ δὲ ὄνομα Αἰολεῖς συναπτόμενον πρὸς τὸ ἐπίθετον αἰόλος (ἀνάμεικτος, πολύχρωμος κλπ.) σημαίνει λαὸς ἀνάμεικτος. Τὸ ὄνομα Ἀχαιοὶ φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησεν ἐκεῖ ὅπου κατίσχυσαν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων (τῶν Πελασγῶν) τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα (ἐν Ἀργολίδι, Λακωνίᾳ, Φθιώτιδι), τὸ δὲ τῶν Αἰολέων ὅπου ἡ συγχώνευσις τῶν ἐπηλύδων πρωτοελληνικῶν φύλων καὶ τῶν παλαιοτέρων κατοίκων ἔγινεν ἄνευ ἀπολύτου κατισχύσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου στοιχείου, (ὡς ἐν Ἀρκαδίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ). Κατὰ τὴν ἀντίληψιν μάλιστα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν κλάδος (Στράβ. C. 333) τῶν Αἰολέων· ἦσαν, φαίνεται, τὰ ἄρχοντα γένη, οἱ εὐγενεῖς. Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει ἡ ἐπίκλησις «υἷες Ἀχαιῶν», παρ' Ὁμήρῳ. Οἱ Ἀχαιοαιολεῖς ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ ἐμυήθησαν ταχέως εἰς αὐτόν, ὄντες δὲ σωματικῶς ἰσχυρότεροι καὶ καλύτερον ὡπλισμένοι (δι' ὅπλων χαλκῶν) τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς χώρας, ἐπεκράτησαν αὐτῶν, μετὰ μακροὺς ὅμως, καὶ κατόπιν συμβιβασμοῦ, πολλάκις, ἀγῶνας, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως τὴν ὁποίαν διέσωσεν ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι ξένη δυναστεία ἴσχυεν ἐν Ἀργολίδι καὶ μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἀχαιῶν, ἡ τοῦ Δαναοῦ, προελθοῦσα ἐξ Αἰγύπτου καὶ συνεχισθεῖσα διὰ τοῦ Περσέως. Τὴν κατὰ βάθος ἀλήθειαν τῆς παραδόσεως ταύτης ἐνισχύει καὶ ὁ Ὅμηρος ὅστις τοὺς ἐν Ἀργολίδι ὑπηκόους τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀποκαλεῖ καὶ Δαναοὺς καὶ Ἀχαιούς, ὅπως καὶ πάντας τοὺς συνεκστρατεύσαντας Ἕλληνας ἀπ' αὐτῶν, ἐπεβεβαίωσαν δὲ καὶ τὰ αἰγυπτιακὰ κείμενα τοῦ 12ου π. Χ. αἰῶνος, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα Danaouna (Δαναοὶ) καὶ Akaiousha (Ἀχαιοὶ) ὡς ὀνόματα ἐπιδρομέων εἰς τὴν Αἴγυπτον λαῶν. Ἀφοῦ ἐπί τινας ἑκατονταετηρίδας οἱ Ἀχαιοαιολεῖς ἔζησαν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ὡς ὑποτελεῖς τοῦ Μίνωος, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου συγκεντροῦται ὅλη ἡ ὁμαδικὴ δρᾶσις καὶ ἰσχὺς τῶν θαλασσοκρατόρων Κρητῶν καὶ ἐδιδάχθησαν τὴν ναυτικὴν τέχνην στρατολογούμενοι, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι τῆς χερσονήσου, ἑκόντες ἄκοντες, καὶ ἀπέκτησαν ἐπαρκῆ πολεμικὴν πεῖραν, ἀπετίναξαν τὸν ζυγὸν τῆς ὑποτελείας. Δυναστεῖαι ἰσχυραὶ τότε (ὡς τῆς Ἰωλκοῦ τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος, τῶν Ἀθηνῶν), ἔχουσαι πλήρη συνείδησιν τῆς μεταξύ των φυλετικῆς συγγενείας καὶ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων, συνεδέθησαν δι' ἐπιγαμιῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῶν νοτιωτάτων ἀκρωτηρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ συντονίσασαι τὰς δυνάμεις των ὥρμησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν διαβρεχομένων ὑπ' αὐτοῦ ἀκτῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ Ἑλλὰς αὐτὴ εἶναι ἡ ἀχαϊκὴ Ἑλλάς, ἡ προδωρική, ἡ διαδεχθεῖσα τὴν πελασγικήν. Κατὰ πρῶτον ὥρμησαν κατὰ τῆς πρώην κυριάρχου των, τῆς Κρήτης. Κατέλυσαν τὰς κρητικὰς μοναρχίας, ἐνέπρησαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα τῶν διαδόχων τοῦ Μίνωος καὶ ἵδρυσαν ἀχαϊκὰ ἐν τῇ νήσῳ κράτη. Ἀπήχησις τῶν γεγονότων τούτων εἶναι ἡ παράδοσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μήτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ Μενελάου Ἀερόπη εἶναι Κρῆσσα καὶ ἡ διὰ τοῦ Ὁμήρου διασωθεῖσα παράδοσις τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας τοῦ Ἀγαμέμνονος μὲ τὸν Δευκαλιωνίδην Ἰδομενέα (Ἀχαιὸν βασιλέα), τὸν δουρικλυτὸν τῶν Κρητῶν ἡγεμόνα, καὶ τὸν σύμμαχόν του Μηριόνην, ἴσως δὲ καὶ ἡ μονομαχία Ἰδομενέως καὶ Φαίστου (Ἰλ. Ε, 43) εἰς τὸν ὁποῖον προσωποποιεῖται ἡ Μινωικὴ Φαιστὸς (L' Hellénisation du monde antique *V. Chapot* etc. 1911.29).

Οἱ Αἰολεῖς εἰς Μ. Ἀσίαν.—Ἀπὸ τῆς Κρήτης, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀχαιῶν, θαλασσοποροῦντες οὗτοι ἔφθασαν πρὸς Ν. μέχρις Αἰγύπτου, εἰς τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς ὁποίας καὶ ἀναφέρονται, ὡς προελέχθη, μεταξὺ τῶν θαλασσίων ἐπιδρομέων λαῶν. Ἀπήχησις δὲ τῶν ἐκστρατειῶν τούτων εἶναι αἱ εἰς Αἴγυπτον περιπλανήσεις τοῦ Μενελάου καὶ Ὀδυσσέως. Οὕτως τὴν θαλασσίαν αὔραν, ἥτις εἶχε φέρει τὴν δρόσον τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, διεδέχθη ἡ ἀπόγειος οὔρα, ἥτις ἔφερε τὴν ρώμην τῶν μεγαλοψύχων Ἀχαιῶν μέχρις Αἰγύπτου. Πολὺ δὲ πρότερον ἀπὸ τὸ ἀχαϊκὸν κῦμα, τὸ ὁποῖον ἐξεχύθη ἐκ Κρήτης πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἄλλο ἀχαϊκὸν κῦμα εἶχεν ὁρμήσει πρὸς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Οὕτως ἡ κατακτηθεῖσα Κρήτη ἔγινεν ἡ γέφυρα τῆς διαβάσεως τῶν Ἀχαιοαιολέων ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν καὶ Ἀφρικήν. Διὰ τῆς ἐξαπλώσεως ταύτης ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Ἀχαιοαιολικοῦ πολιτισμοῦ ἔφθασε πέραν τῶν θαλασσῶν, αἵτινες περιέβαλλον τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, καὶ αἱ περὶ τὸ Αἰγαῖον χῶραι ἔγιναν ὁ τόπος τῆς διασταυρώσεως τῶν δύο ἐκπολιτιστικῶν ρευμάτων, κατὰ τὴν κρατοῦσαν νῦν γνώμην, τοῦ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐξ Ἰβηρίας ὁρμηθέντος καὶ παλαιοτέρου, καὶ τοῦ ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, τοῦ Ἀχαιοαιολικοῦ καὶ νεωτέρου. Ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιοαιολέων κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου εἶναι τὸ κυριώτερον προϊστορικὸν γεγονὸς μετὰ τὴν θαλασσοκρατορίαν τοῦ Μίνωος διὰ τὴν λεκάνην ταύτην, περὶ τὰς ἀκτὰς τῆς ὁποίας ἐκαλλιεργήθη ὁμοιογενὴς πολιτισμός, ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμός, ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Ἑλλάδος, τῆς διαδόχου τῆς Μινωϊκῆς Κρή-

Digitized by Google

της. Τὴν ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος π. Χ. διασπορὰν καὶ ἐπικράτησιν τῶν Ἀχαιῶν ἀπέδειξαν οἱ ἀνθρωπολόγοι διὰ τῶν γενομένων ἐπὶ χρονολογημένων κρανίων μετρήσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ὁ τύπος τοῦ βραχυκεφάλου Ἀχαιοῦ ἀντὶ τοῦ προτέρου δολιχοκεφάλου (βλ. Αἰγαῖος πολιτισμός).

Τὰ πρῶτα ἱστορικὰ ἔγγραφα, τὰ μαρτυροῦντα τὴν παρουσίαν τῶν Ἀχαιοαιολέων εἰς τὴν Ἀσίαν, πολὺ πρὸ τῆς μνείας αὐτῶν ὡς λαοῦ ναυτικοῦ εἰς τὰ προαναφερθέντα αἰγυπτιακὰ μνημεῖα, εἶναι τὰ κείμενα μιᾶς χιλιάδος ἐξ ἀργίλλου πινακίδων τοῦ Μπογάζ-κιόϊ (Boghaz Keui), τὰ ὁποῖα ρίπτουσιν ἱκανὸν φῶς καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀχαιοαιολέων εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος π.Χ. ἐπὶ τῶν βασιλέων Moursil II (1337-1312) καὶ Toudhalias III (1263-1225). Κατὰ τὰ κείμενα αὐτά, ἐλθόντα εἰς φῶς διὰ τῶν ἀνασκαφῶν Γερμανῶν κατὰ τὰ ἔτη 1906 καὶ 1907, οἱ Akhaiva (Ἀχαιοὶ) καταλαμβάνουσι τὰ παράλια τῆς Λυκίας καὶ Παμφυλίας, ὅθεν καὶ τῆς Κύπρου ἔγιναν κύριοι, τῆς νήσου τοῦ χαλκοῦ, καὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα των Attarisias (*Ἀτρέα;*) διὰ κραταιοῦ, ἐξ ἑκατὸν πλοίων, στόλου προσβάλλουσι τὰς ἀκτὰς τῆς Καρίας παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ξάνθου (βλ. *G. Fougères* ἔνθ. ἀνωτ. σ. 199). Τὰ αὐτὰ κείμενα ἐπιβεβαιοῦσι τὴν συνένωσιν Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων, διότι δύο ἀρχηγοὶ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Λυκίας εἰς τὰς σχέσεις των πρὸς τοὺς Χετταίους (Hittites) ὀνομάζονται Antravas (Ἀνδρέας) καὶ Tavaglavas (Ἐτεοκλῆς). Κατὰ τὴν παράδοσιν δὲ ὁ μὲν Ἀνδρέας ἢ Ἀνδρεύς, υἱὸς τοῦ Θεσσαλικοῦ Πηνειοῦ, ἦτο φίλος τοῦ Αἰολίδου Ἀθάμαντος, εἰς τὸν ὁποῖον παρεχώρησε καὶ μέρος τῆς χώρας του, καὶ πατὴρ τοῦ Ἐτεοκλέους, ὅστις ἐλέγετο καὶ υἱὸς τοῦ βοιωτικοῦ Κηφισοῦ (Παυσ. IX. 34, 6, 9, 10 καὶ 35, 1, καὶ 38, 1).

Οὕτω διὰ τῶν γραπτῶν αὐτῶν πληροφοριῶν ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν παράδοσιν ἐνισχύεται ἡ γνώμη τοῦ ταυτισμοῦ Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων. Ἀλλ' οἱ Αἰολεῖς οὗτοι ἀρχηγοὶ ἀναφέρονται καὶ ὡς κύριοι τῆς Λέσβου, δὲν λείπει δὲ ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὸ ὄνομα τῆς Τροίας (*Trouia*), ὡς πόλεως διατελούσης εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Χετταίων. Πάντα ταῦτα βοηθοῦσι νὰ δίδωμεν ὑπὸ τὸν ποιητικὸν πέπλον τῶν μυθικῶν διηγήσεων ἱστορικὰς πράξεις τῶν πρώτων ὁμαδικῶν ἐπιχειρήσεων τῆς ἀχαϊκῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἀπὸ τοὺς δύο κυριωτέρους αἰολικοὺς λιμένας, τὴν Ἰωλκὸν καὶ τὴν Αὐλίδα, ἐξώρμησεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου. Ἡ Λέσβος δέ, τῆς ὁποίας ἀναφέρονται κυρίαρχοι, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς προπαρασκευῆς εἴτε διὰ τὸν εἴσπλουν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, εἴτε διὰ τὴν ἀποβίβασιν εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας. Αἱ ἔριδες καὶ αἱ ἐμπορικαί, διπλωματικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ αὗται ἐνέργειαι τῶν Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (*G. Fougères* ἔνθ. ἀν. 193) καὶ ὑπολανθάνουσιν, ἴσως, εἰς τὰς περὶ ἁλώσεως τῆς Τροίας ὑπὸ Ἡρακλέους παραδόσεις καὶ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν αὐτῆς ὑπὸ Αἰακοῦ.

Τὴν ἀπόβασιν τῶν Ἀχαιοαιολέων εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν 14ον π. Χ. αἰῶνα διηυκόλυνεν, ὡς αὐτὰ τὰ κείμενα τῶν Χετταίων διαφωτίζουσιν ἡμᾶς, ὁ μεταξὺ Χετταίων καὶ Αἰγυπτίων μακρὸς πόλεμος (1320—1295) περὶ κυριότητος τῆς Συρίας καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1250 π. Χ. ἀρξαμένη κατάρρευσις τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Χετταίων διὰ τῆς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν εἰσβολῆς τῶν Θρακοφρυγῶν, ἥτις συμπίπτει μὲ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα.

Οὕτω καὶ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἀντίκτυπος τῆς διπλῆς ταύτης εἰσβολῆς, ἥτις ἐπέφερε καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ κράτους τῶν Χετταίων καὶ τὴν πτῶσιν τῶν ἀχαϊκῶν κρατῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐπιχειρήσεως φαίνεται ὅτι ἔλαβον Μινυοαιολεῖς πιεσθέντες ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ ὑπὸ τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων Δωριέων καὶ ζητήσαντες διέξοδον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Τροίας, ἥτις εἶχεν ἐξασθενήσει στερηθεῖσα τῆς συνδρομῆς τῶν φίλων καὶ προστατῶν Χετταίων. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ἀπόπειρα ναυτικῆς διεισδύσεως εἰς τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Εὔξεινον. Τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον προεκάλεσεν ἡ σύμπτωσις τῶν συμφερόντων τῶν Αἰολέων, ὁρμωμένων ἀπὸ τῆς Λέσβου, καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ὁρμωμένων ἀπὸ νότου (ἀπὸ Παμφυλίας καὶ Λυκίας), ἐνισχυθέντων ἴσως καὶ ὑπὸ μικρῶν δυνάμεων ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἅλωσις τῆς Τροίας ἐπῆλθε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν χωρῶν τῶν συμμάχων της, ὡς ὑποδηλοῦται διὰ τῶν ἐκστρατειῶν καὶ κατακτήσεων τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν Τένεδον, Λέσβον, Λυρνησσόν, τὴν πατρίδα τῆς αἰχμαλωτισθείσης Βρισηΐδος, ὑψίπυλον Θήβην, τὴν πατρίδα τῆς Ἀνδρομάχης κ. ο. κ., μολονότι ἀντετάχθησαν ὄχι μόνον τὰ θρακοφρυγικὰ φῦλα τῶν Δαρδάνων, Μυσῶν καὶ Φρυγῶν, ἀλλὰ καὶ τινα φῦλα ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων ὡς οἱ Λέλεγες, Γέργυθες, Κίλικες καὶ Παφλαγόνες καὶ ἀκόμη Λύκιοι ὑπὸ τὸν Σαρπηδόνα καὶ Ἀσσύριοι ὑπὸ τὸν Μέμνονα, δηλ. πᾶσαι αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπιδρομὴ Ἑλλῶν καὶ Θεσσαλῶν.—Κατὰ τὸν 12ον π. χ. αἰῶνα τὰ ἠπειρωτικὰ ἑλληνικὰ φῦλα τῶν *Ἑλλοπῶν* καὶ *Γραιῶν* ἢ *Γραικῶν*, ἑλκυσθέντα ἀπὸ τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς νῦν καλουμένης Θεσσαλίας, διέβησαν τὰ στενὰ τῆς Πίνδου καὶ ἐπέδραμον εἰς τὴν ἐριβώλακα χώραν. Τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς, τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης, κατεῖχον ἑλληνικὰ φῦλα κατελθόντα ἐκ Μακεδονίας, πιθανώτατα, οἱ Δωριεῖς ὑπὸ τὸν μυθικὸν βασιλέα των μέγαν Αἰγιμιόν, τὸ δὲ πρὸς Ν. τοῦ Πηνειοῦ Δέλτα τοῦ δικτύου τῶν παραποτάμων αὐτοῦ περὶ τὴν Ἄρνην, τὴν μετέπειτα Κιέριον καὶ Πιέριον μετονομασθεῖσαν (μεταξὺ τῶν νῦν κωμοπόλεων Σοφάδων καὶ Ματαράγκας), οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοὶ (*Bursian*, Geogr. v Griech. Α' 73). Οὕτως ἡ Θεσσαλία ἔγινε τὸ χωνευτήριον παραδόσεων, λατρειῶν καὶ διαλέκτων τῶν τε ἀπὸ Β. Α. καὶ τῶν ἀπὸ Β. Δ. τῆς Χερσονήσου κατελθόντων ἑλλην. φύλων. Οἱ Ἑλλοποὶ δὲ (Ἕλληνες) ἐπεβλήθησαν, ἰδίᾳ διὰ τοῦ ἐν Δωδώνῃ πεφημισμένου χρηστηρίου των καὶ τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν αὐτῷ λατρείας, εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐλάβειαν καὶ τῶν Ἀχαιοαιολέων (Ἀχαιῶν Φθιωτῶν, Βοιωτῶν) καὶ τῶν Δωριέων. Τὴν συγχώνευσιν ταύτην ἀοιδοὶ καὶ γενεαλογισταὶ ἐμυθολόγησαν ὡς καταγωγὴν ἀπὸ κοινῶν προγόνων. Ὡς ἦτο δὲ ἑπόμενον εἰς τὴν μυθολογικὴν ταύτην γενεαλογίαν κατίσχυσε τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων (Ἑλλοπῶν) τοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοῦ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φύλων καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ φῦλα προσηρμόσθησαν βραδύτερον εἰς τὴν κοινὴν ἀπὸ τοῦ μυθολογικοῦ Ἕλληνος καταγωγήν, ἥτις ἔγινε κοινὴ πίστις ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπεκράτησεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος.

Παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ὅμως συγχώνευσιν καὶ τὴν εἰρηνικὴν συμβίωσιν τῶν ἑλληνικῶν φύλων, Βοιωτοί τινες ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα των καὶ κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Κηφισοῦ, περὶ τὴν Χαιρώνειαν.

Μετά τινα ὅμως χρόνον, 60 ἔτη μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἄλλα ἠπειρωτικὰ φῦλα, οἱ Θεσσαλοί, ὁρμηθέντες ἐκ Θεσπρωτίας καὶ διαβάντες τὴν Πίνδον, ἠνάγκασαν πολλοὺς τῶν Βοιωτῶν νὰ ἐκπατρισθοῦν. Ἐκ τῆς ὡραίας Ἄρνης, ἥτις πλέον ἀνέμενε χηρεύουσα Βοιώτιον ἄνδρα (Στ. Βυζ ἐν λ. *Ἄρνη*) μετενάστευσαν, συγκομίζοντες τὰ ποίμνια καὶ τοὺς κινητοὺς θησαυροὺς των, καὶ διαβάντες τὰ ὄρη τῆς Φθιώτιδος προεχώρησαν πέραν τῆς Χαιρωνείας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ προηγηθέντες ἄλλοι Βοιωτοὶ καὶ ἔφθασαν εἰς τὰς νοτίους ὄχθας τῆς λίμνης Κωπαΐδος, παρὰ μικρόν τινα ρύακα, τὸν ὁποῖον μετωνόμασαν Κουράλιον (*Κουάριον* ἢ καὶ *Κωράλιον* κατὰ Ἀλκαῖον) πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἐν τῇ παλαιᾷ πατρίδι των Ἄρνης ὁμωνύμου ποταμοῦ (Στρ. C 411). Ἐκεῖ ἔκτισαν τὴν νέαν Ἄρνην καὶ ἀνήγειραν καὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον διεσώθη κατὰ χώραν, ὅτε ἐξέλιπεν ἕνεκα πλημμυρῶν ἡ νέα Ἄρνη. Μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς νέας Ἄρνης κατέφυγον οἱ κάτοικοι αὐτῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς Βοιωτοὺς τῆς Χαιρωνείας, ὅπου καὶ σταθερῶς ἐγκαθίσταντο οὗτοι κυριαρχοῦντες τῆς περὶ τὴν Χαιρώνειαν χώρας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διετηρήθησαν καὶ ἀναμνήσεις τοῦ Βασιλέως Ὀφέλτα καὶ τοῦ μάντεως Περιπόλτα, οἵτινες εἶναι οἱ ἐθνικοὶ ἥρωες τῶν Αἰολέων Βοιωτῶν, διότι ὁ μὲν διὰ τῆς ἀνδρείας του, ὁ δὲ διὰ τῆς σοφῆς ἑρμηνείας τῶν θεσφάτων ἐπέτυχον, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας (Πλουτ. Κίμων 1). Ὅτε μετενάστευσαν οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοὶ εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Βοιωτίαν, ὑπῆρχον εἰς τὴν χώραν ταύτην δύο ἰσχυρὰ κράτη, τὸ τῶν Καδμειώνων μὲ πρωτεύουσαν τὰς Θήβας καὶ τὸ τῶν Μινυῶν μὲ πρωτεύουσαν τὸν Ὀρχομενόν. Μετὰ μακροὺς ἀγῶνας οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοὶ κατίσχυσαν τῶν τε Καδμειώνων, τῶν ὁποίων πολλοὶ μετενάστευσαν εἰς ἄλλας χώρας (οἱ Αἰγεῖδαι εἰς Πελοπόννησον καὶ οἱ Γεφυραῖοι εἰς Ἀττικήν, Ἡροδ. Ε' 57) καὶ τῶν Μινυῶν, οἵτινες ὄντες, πιθανώτατα, ἐκ τῶν προελληνικῶν λαῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῶν συνεργασθέντων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ, εἶχον συγχωνευθῆ μετὰ ἀχαιοαιολικῶν φύλων, ἅτινα κατῆλθον εἰς τὴν χώραν των πρὸ τῶν Βοιωτῶν καὶ εἶχον δημιουργήσει τὸν Μινύειον πολιτισμόν, ὅστις φέρει τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἐπηλύδων Ἀχαιῶν. Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν Καδμειώνων καὶ τὴν συγχώνευσίν των μὲ τοὺς Μινύας οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοὶ συνήνωσαν ἁπάσας τὰς πόλεις τῆς χώρας, πλὴν τῶν Πλαταιῶν, ὧν οἱ κάτοικοι ἦσαν «ἔξω τῶν ἄλλων Βοιωτῶν παραβαίνοντες τὰ πάτρια», ὡς κατηγοροῦσιν αὐτοὺς βραδύτερον οἱ Θηβαῖοι (Θουκ. Γ 61), καὶ τῶν Θεσπιῶν, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν των. Ἡ εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν ἠνάγκασε καὶ ἄλλα φῦλα, ἐκτὸς τῶν Βοιωτῶν, νὰ μεταναστεύσωσιν ἐκ τῆς κατακτηθείσης χώρας καὶ νὰ καταφύγωσιν ἄλλοι μὲν εἰς τὰ περὶ τὴν πεδιάδα ὄρη (Μάγνητες καὶ Περραιβοί, Ἀθαμᾶνες, Δόλοπες, Ἀχαιοί, Φθιῶται, Αἰνιᾶνες, Μαλιεῖς), ἄλλοι δὲ (οἱ Δωριεῖς) νὰ ἀκολουθήσωσι τοὺς Βοιωτοὺς καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσι πλησίον αὐτῶν εἰς τὴν ἀνωτέραν κοιλάδα τοῦ βοιωτικοῦ Κηφισοῦ, μεταξὺ τῶν ὀρέων Οἴτης, Παρνασσοῦ καὶ Καλλιδρόμου, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκτισαν τοὺς συνοικισμούς των. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὠνόμασαν Μακεδνὸν εἰς ἀνάμνησιν τῆς μακεδονικῆς κοιτίδος τῆς φυλῆς των. Οὕτω τὸ κρᾶμα τῶν πρωτοελλήνων (Ἀχαιοαιολέων), Πελασγῶν καὶ τῶν ἄλλων προελληνικῶν φύλων (Κουρήτων, Καρῶν Λελέγων κ. ἄ.) διεδέχθη νέον κρᾶμα ἐκ πάντων τούτων καὶ τῶν Δωριέων καὶ νέων ἠπειρωτικῶν φύλων, τῶν ἑλληνικῶν φύλων.

Αἱ εἰσβολαὶ τῶν νέων ἑλληνικῶν φύλων τῆς Ἠπείρου εἰς Θεσσαλίαν, ἡ ἐκ Μακεδονίας κάθοδος τῶν Δωριέων κατὰ πρῶτον μὲν εἰς Θεσσαλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς Δωρίδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἡ ἕνεκα τῶν εἰσβολῶν τούτων ἀναγκαστικὴ μετανάστευσις ἄλλων ἑλληνικῶν φύλων, ἐδημιούργησε τὴν πρώτην περίοδον τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἑλληνισμοῦ, ἥτις συνήθως «μεσαίων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας» καλεῖται Τῆς περιόδου ταύτης τὰ γνωρίσματα εἶναι τὰ ἑξῆς: α') συμβίωσις ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τῶν εἰσβολέων μετὰ τῶν προτέρων κατοίκων, ἀλλὰ μὲ πλήρη ὑποταγὴν τούτων εἰς τοὺς πρώτους (ὡς ἦσαν οἱ πενέσται ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ οἱ εἵλωτες ἐν Λακωνίᾳ), β') συμβίωσις ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τῶν ἐπιδρομέων μετὰ τῶν προτέρων κατοίκων, οἵτινες ἀπέλαυον ἐλευθερίας τινός, ἀλλὰ δὲν μετεῖχον τῆς ἐξουσίας (ὡς ἦσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἢ περίοικοι ἐν Λακωνίᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ), γ') συγχώνευσις μὲ ἴσα δικαιώματα ἐπηλύδων καὶ προτέρων κατοίκων (ὡς ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Ἀττικῇ) καὶ δ'. ἐκπατρισμὸς τῶν μὴ θελόντων νὰ ὑποταχθῶσι καὶ ζήτησις νέας πατρίδος (ὡς συνέβη εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος).

Οὕτω τὸ πρῶτον ρεῦμα τῆς μετοικεσίας, οὗτινος, ὡς ἐλέχθη, ἀπήχησις εἶναι ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ἔργον κυρίως τῶν Αἰολέων τῆς Θεσσαλίας, καὶ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ὅστις εἶναι ἐπιχείρησις Ἀχαιοαιολική, διεδέχθη νεώτερον ἀποικιακὸν ρεῦμα, τὸ ρεῦμα τοῦ ἐκπατρισμοῦ. Τὰς πρώτας λοιπὸν κατακτήσεις τῶν Ἀχαιοαιολέων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, αἵτινες ὠφείλοντο εἰς κατακτητικὰς ὀρέξεις ἀχαιοαιολικῶν δυναστειῶν, εἰς τὸν πόθον τοῦ πλουτισμοῦ τῶν ἐπιδρομέων ἡγεμόνων διὰ διαρπαγῶν, εἰς τὸ ριψοκίνδυνον τολμηρῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὸ κρατοῦν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κληρονομικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἠνάγκαζε τοὺς υἱοὺς τῶν δυναστῶν καὶ εὐγενῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν οἱ πρωτότοκοι, νὰ ζητήσωσι τύχην μακρὰν τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀφοῦ οἱ πρωτότοκοι ἦσαν οἱ μόνοι κληρονόμοι τῆς ὅλης πατρικῆς περιουσίας, διεδέχθησαν αἱ μεταναστάσεις τῶν μὴ ἀνεχομένων νὰ συζήσωσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων κατακτητῶν ὡς ὑπόδουλοι, εἵλωτες ἢ πενέσται.

Πῶς πράγματι ἀπῳκίσθη ἡ Μ. Ἀσία.—Κατὰ τὴν παράδοσιν, εἰς τὴν ὁποίαν συμφύρονται αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ πρῶτος ὅστις ὡδήγησεν ἀποίκους πέραν τοῦ Αἰγαίου, 60 ἔτη μετὰ τὰ Τρωϊκὰ καὶ διαρκούσης τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἦτο ὁ Πενθίλος, ὁ υἱὸς τοῦ Ὀρέστου, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐν Ἀρκαδίᾳ συνήθροισε τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν Αὐλίδα, εἰς τὴν ἰδίαν δηλ. πόλιν, ἥτις ὑπῆρξε τὸ ὁρμητήριον τοῦ πολυϋμνήτου πάππου του Ἀγαμέμνονος, καὶ ἐκεῖθεν διεπεραίωσεν αὐτοὺς εἰς τὰ παράλια τῆς Θρᾴκης. Ἐκ τῆς Θρᾴκης ὡδήγησε τοὺς ἀποίκους εἰς τὴν περὶ τὸ Δασκύλιον Κυζικηνὴν χώραν ὁ υἱὸς τοῦ Πενθίλου Ἀρχέλαος καὶ ὁ υἱὸς τούτου Γρᾶς προεχώρησε μὲ τοὺς ἀποίκους μέχρι τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ (Στραβ. C 582). Ἄλλοι τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπόγονοι ὁ Κλεύης ὁ Δώρου καὶ ὁ Μαλαός, καθυστερήσαντες τοῦ Πενθίλου ἕνεκα μακρᾶς διατριβῆς ἐν Λοκρίδι, ὡδήγησαν, κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε, ἄλλους ἀποίκους εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἔκτισαν τὴν Κύμην, τὴν ὁποίαν ἐπωνόμασαν καὶ Φρικωνίδα ἀπὸ τοῦ Λοκρικοῦ ὄρους Φρικίου. Καὶ ταῦτα μὲν μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις, ἥτις συγκεντρώνει πολλὰς ἐπιχειρήσεις εἰς μίαν, τὴν οὐσιωδεστέραν, καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις πολλῶν ὁμάδων εἰς ἕνα ἢ δύο ἥρωας· ἡ ὁμωνυμία ὅμως πολλῶν πόλεων τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις Αἰολίδος μὲ πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ προσκολλώμενα εἰς τὰς ἐπίθετα (οὕτως ἔχομεν Πύρραν πόλιν τῆς Λέσβου καὶ παρὰ τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον, καὶ Πύρραν νησῖδα καὶ ἀκρωτήριον τῆς Ἀχαΐας Φθιώτιδος, πόλιν Κανῶν (Κηνῶν) τῆς Αἰολίδος καὶ Κήναιον ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας, Κύμην καὶ Λάρισαν τῆς Αἰολίδος μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Φρικωνίς) ὑποβοηθοῦσι νὰ δίδωμεν ὅτι οὔτε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀγαμέμνονος μόνον ἦσαν οἱ οἰκισταί, οὔτε μία πόλις, ἡ Αὐλίς τὸ πρὸς ἀποικισμὸν ὁρμητήριον, καὶ ἀκόμη, ὅτι οἱ ἄποικοι ἦσαν ἐκ Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Λοκρίδος, Ἀχαΐης Φθιώτιδος, Β. Εὐβοίας καὶ ἄλλων μερῶν, ἦσαν δηλ. πάντες *αἰόλοι* (ποικίλοι, ἀνάμεικτοι, σύγκλυδες,

Digitized by Google

ἀποχρώσεως τοῦ 'Ελλ. Ἔθνους)· διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἰολικὴ ἐκαλεῖτο, ἐνίοτε δὲ καὶ βοιωτικὴ (Στρ. C. 402), διότι, φαίνεται, τὰ κύρια ὁρμητήρια τῶν ἀποίκων ἦσαν λιμένες τῆς Βοιωτίας. Οἱ αἰόλοι λοιπὸν οὗτοι ἄποικοι ἔγιναν οἱ Αἰολεῖς τῆς Μ. 'Ασίας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἔπειτα μετεδόθη τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος, αἵτινες εἶχον ἀναμείκτους ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν φύλων καὶ τῶν παλαιοτέρων κατοίκων πληθυσμοὺς καὶ ὑπῆρξαν αἱ μητροπόλεις τῶν ἀποίκων.

Οὕτω λοιπὸν σήμερον κρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι 'Αχαῖοι καὶ Αἰολεῖς εἶναι ὁ αὐτὸς λαός, ὅστις ἔλαβε μὲν τὸ ὄνομα 'Αχαιοί, ὅπου ἐπεκράτησαν τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα, Αἰολεῖς δὲ ὅπου ἐπῆλθεν ἕνωσις ἄνευ ἐπικρατήσεως, εἴτε τῶν πρωτοελληνικῶν φύλων, εἴτε τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς χώρας, καὶ ὅτι πρὸ μὲν τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ τοῦ εἰς τὴν Μ. 'Ασίαν ἀποικισμοῦ, τὸ μὲν ὄνομα Αἰολεῖς, μὴ ὂν ὄνομα φυλετικόν, σημαῖνον δὲ μόνον λαὸν ἀνάμεικτον, ἐσπάνιζεν, ἀπὸ δὲ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων, ὅτε κατελύθησαν τὰ ἀχαϊκὰ κράτη καὶ προεκλήθη ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς ἀποικισμός, ἐπειδὴ οἱ ἄποικοι ἦσαν λαὸς ἀνάμεικτος ἐκ πασῶν τῶν ἀχαϊκῶν χωρῶν, ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα Αἰολεῖς ὡς ὄνομα φυλετικὸν εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος, εἰς τὰς ὁποίας κατῴκουν πρότερον 'Αχαιοὶ καὶ δὲν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Δωριέων.

Εἰς τὴν ὀρθὴν ταύτην ἀντίληψιν φωτεινὸς ὁδηγὸς ἀπὸ μακροτάτου χρόνου ἦτο τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Στράβωνος (C. 333). «*Πάντες γὰρ οἱ ἐκτὸς Ἰσθμοῦ πλὴν Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων καὶ τῶν περὶ τὸν Παρνασσὸν Δωριέων καὶ νῦν ἔτι Αἰολεῖς καλοῦνται... καὶ οἱ ἐντὸς Αἰολεῖς πρότερον ἦσαν, εἶτ' ἐμίχθησαν, Ἰώνων μὲν ἐκ τῆς Ἀττικῆς τὸν Αἰγιαλὸν κατασχόντων, τῶν δ' Ἡρακλειδῶν τοὺς Δωριέας καταγαγόντων, ὑφ' ὧν τά τε Μέγαρα ᾠκίσθη καὶ πολλαὶ τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πόλεων. Οἱ μὲν οὖν Ἴωνες ἐξέπεσον πάλιν ταχέως ὑπὸ Ἀχαιῶν, αἰολικοῦ ἔθνους· ἐλείφθη δ' ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τὰ δύο ἔθνη, τό τε Αἰολικὸν καὶ τὸ Δωρικόν. Ὅσοι μὲν οὖν ἧττον τοῖς Δωριεῦσιν ἐπεπλέκοντο (καθάπερ συνέβη τοῖς τε Ἀρκάσι καὶ τοῖς Ἠλείοις....), οὗτοι αἰολιστὶ διελέχθησαν, οἱ δ' ἄλλοι μικτῇ τινι ἐχρήσαντο ἐξ ἀμφοῖν, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δ' ἧττον, αἰολίζοντες*». 'Αλλὰ καὶ ἀρχαιότεροι τοῦ Στράβωνος συγγραφεῖς εἶχον ὑπαινιχθῆ τὸν ταυτισμὸν 'Αχαιῶν καὶ Αἰολέων.

Οὕτως ὁ Πίνδαρος (Νέμεα ΙΑ' 65—73) ὑμνῶν τὸν Τενέδιον 'Αρισταγόραν ἀνυμνεῖ καὶ τὸν ἐξ 'Αμυκλῶν πρόγονόν του Πείσανδρον, ὅστις ᾠδήγησεν εἰς Τένεδον χαλκόφρακτον *αἰολικὴν* ἀποικίαν· ὁμοίως καὶ ὁ Εὐριπίδης (Ἴων. 63).

Κατὰ ταῦτα ἡ φυλετικὴ διαμόρφωσις τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων καὶ τὸν ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν ἀποικισμὸν τῶν βορείων παραλίων τῆς Μ. 'Ασίας καὶ τῶν ἀπέναντι τῶν ἀκτῶν τούτων νήσων εἶναι ἡ ἑξῆς. Εἰς μὲν τὴν Πελοπόννησον Αἰολεῖς θεωροῦνται οἱ Ἀρκάδες, οἱ 'Ηλεῖοι καὶ οἱ 'Αχαιοί, Δωριεῖς δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ 'Αργεῖοι, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Σικυώνιοι. Εἰς δὲ τὴν καθ' αὐτὸ ἠπειρωτικὴν 'Ελλάδα (βόρειον καὶ στερεὰν) Αἰολεῖς οἱ Θεσσαλοί, Βοιωτοί, 'Αχαιοὶ Φθιῶται, βόρειοι Εὐβοεῖς, Φωκεῖς, Αἰτωλοὶ καὶ 'Ακαρνᾶνες, Δωριεῖς οἱ Μεγαρεῖς καὶ Δωριεῖς τῆς Δωρίδος, καὶ Ἴωνες οἱ 'Αθηναῖοι καὶ νότιοι Εὐβοεῖς. 'Εκτὸς ὅμως τῶν Αἰολέων τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος, Αἰολεῖς ἦσαν οἱ τῆς Αἰολίδος τῆς Μ. 'Ασίας, ἀπὸ τῶν ὁποίων, ὡς ἐλέχθη, εἶχον λάβει τὸ ὄνομα Αἰολεῖς ὡς φυλετικὸν καὶ οἱ προμνημονευθέντες λαοὶ τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος, καὶ οἱ Κύπριοι, οἱ ἄποικοι τῶν 'Αρκάδων. 'Αλλ' οὔτε εἰς τὰς αἰολικὰς κληθείσας χώρας ἔλειπεν ἡ ἀνάμειξις τῶν 'Αχαιοαιολέων μετὰ Δωριέων, οὔτε εἰς τὰς Δωρικὰς ἡ ἀνάμειξις Δωριέων μετὰ 'Αχαιοαιολέων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ διάλεκτοι τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ 'Ελλάδι Δωριέων καὶ Αἰολέων ἦσαν πολλῶν ἀποχρώσεων (βλ. **Αἰολικὴ καὶ Δωρικὴ διάλεκτος**). 'Υπὸ τοῦ 'Εδ. Μάϋερ μάλιστα ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ διάλεκτος τῶν Φωκέων, Αἰτωλῶν, 'Ακαρνάνων κ. ἄ. ἦτο συγγενεστέρα πρὸς τὴν Δωρικὴν ἢ πρὸς τὴν Αἰολικὴν τῶν Θεσσαλῶν καὶ Βοιωτῶν.

'Η Αἰολικὴ διάλεκτος ἔμεινεν ἀμειγεστέρα ἐν τῇ Μ. 'Ασίᾳ Αἰολίδι, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ χώρα εἰς τὴν ὁποίαν οἱ 'Αχαιοαιολεῖς ὄχι μόνον τὴν ἰδίαν διάλεκτον ἐκαλλιέργησαν, ἀλλὰ καὶ ἴδιον πολιτισμόν, ἰδίᾳ λογοτεχνίαν, ἐδημιούργησαν, ὅστις εἶναι μία ἀπόχρωσις τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ (βλ. Αἰολίς). 'Εκτὸς ὅμως τοῦ ἐν τῇ Αἰολίδι δημιουργηθέντος πολιτισμοῦ, τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα ἀπὸ τῆς καθόδου των εἰς τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τοῦ ἀναγκαστικοῦ, ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων καὶ Θεσσαλῶν, ἀποικισμοῦ των εἶχον δημιουργήσει ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ πρῶτον συγχωνευθέντα μετὰ τῶν παλαιοτέρων κατοίκων δι' ἀλληλεπιδράσεως, ἴδιον πολιτισμόν, ὅστις ἐξειλίχθη εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα ἐν Βοιωτίᾳ, ὅπου διάφορα φῦλα εἶχον ἐγκατασταθῆ καὶ συγχωνευθῆ καὶ ὅπου προεξαρχόντων τῶν φύλων τῶν 'Αθαμάνων καὶ Μινυῶν ἐδημιουργήθη ὁ Μινύειος πολιτισμὸς ὅστις πρῶτος φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς ἐπιβολῆς τῶν 'Αχαιῶν, ὡς ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος C. W. Blegen εἰς τὸ σύγγραμμά του «CORACOU», τὸ ὁποῖον περιέχει τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν του εἴς τινα προϊστορικὸν συνοικισμὸν παρὰ τὴν Κόρινθον, τὴν αἰολικὴν 'Εφύρην, ἐξ ἧς ὠνόμασε καὶ τὰ μινύεια εὑρεθέντα ἀγγεῖα «*'Εφυραϊκά*». Τὸν μινύειον πολιτισμὸν διεδέχθη ὁ μυκηναϊκός, ἔργον τῆς ὅλης ἀχαϊκῆς 'Ελλάδος, πολιτισμὸς τοῦ ὁποίου ἡ ἀκτινοβολία ἔφθασεν εἰς πάσας τὰς ἀκτὰς τὰς ὁποίας διαβρέχει ἡ ἀνατολικὴ τῆς Μεσογείου λεκάνη. Τὰ ἀνάμεικτα ταῦτα φῦλα τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας, ἅτινα εἶχον ἐξαπλωθῆ καὶ ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ εἶχον ὀνομασθῆ Αἰολεῖς, ἐγνώρισαν πρῶτα ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φύλων, διὰ τῶν πρὸς αὐτὰ ἐμπορικῶν σχέσεών των, οἱ Φοίνικες, καὶ διὰ τοῦτο ὠνόμασαν πάντας τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τούτων, Elisa ἢ Elicha εἰς τὴν γλῶσσάν των, ὅπως οἱ Πέρσαι εἶχον ὀνομάσει πάντας τοὺς Ἕλληνας Γιουνὰ ἀπὸ τῶν Ἰώνων, τοὺς ὁποίους πρώτους ἐκ τῶν 'Ελλήνων εἶχον γνωρίσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Πρὸς σύνθεσιν τοῦ ἄρθρου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων μὲν συγγραφέων πρὸ πάντων τὸν Ὅμηρον, 'Ηρόδοτον, Στράβωνα καὶ 'Απολλόδωρον, ἐκ τῶν ἱστοριῶν τῆς ἀρχαίας 'Ελλάδος τὴν τοῦ *'Ερ. Κουρτίου* (μεταφρ. *Σ. Λάμπρου*) καὶ *Κ. Παπαρρηγοπούλου* (ἰδίως τὴν εἰς αὐτὴν εἰσαγωγὴν *Π. Καρολίδου*) καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραμμάτων τὰ «L' Hellénisation du monde antique *V. Chapot ect.*» καὶ «Les premières civilisations» par *G. Fougères* 1926.

Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Αἰολεύς· βλ. Αἰολεῖς.

Αἰόλη *[Μυθολ]*. Θυγάτηρ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Αἰόλη. Πόλις τις τῆς Θεσσαλίας, γνωστὴ μόνον ἔκ τινων πολιτῶν της, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα συνοδεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου «*Αἰολεὺς*» εἰς θεσσαλικὰς ἐπιγραφάς.

Αἰολία *[Μυθ.]*. Θυγάτηρ τοῦ 'Αμυθάονος τοῦ Αἰολίδου (υἱοῦ τοῦ Κρηθέως), ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Καλυδὼν ἀπέκτησε δύο κόρας, τὴν 'Επικάστην καὶ τὴν Πρωτογένειαν ('Απολλ. Ι. 7. 7).

Αἰολία (Aeolia) *['Αστρ.]*. 'Αστεροειδὴς φερόμενος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεώς του ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 396 καὶ ὑπὸ τὸ διακριτικὸν 1894 BL. 'Ανεκαλύφθη τῇ 1ῃ Δεκεμβρίου 1894 καὶ ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς Αἰολίας ἢ Αἰολίδος, χώρας τῆς ΒΔ Μικρᾶς 'Ασίας, κειμένης μεταξὺ τῆς Τρῳάδος πρὸς Β καὶ τῆς 'Ιωνίας πρὸς Ν.

Τὰ ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα τῆς τροχιᾶς του εἶναι τὰ ἑξῆς: $\alpha = 2{,}738$ $T = 1655$ $e = 0{,}179$ $i = 2'.\ 38'$. $L = 184^0.\ 33'$. $\Omega = 251^0.\ 27'$. $\pi = 270'.\ 5'$.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

Αἰολίδες *[Μυθ.]*. Οὕτως ἐκαλοῦντο τρεῖς νύμφαι, ἡ 'Αλκυόνη, ἡ Κανάκη καὶ ἡ Πολυμήλη, θυγατέρες οὖσαι τοῦ θεοῦ τῶν ἀνέμων Αἰόλου.

Αἰολίδης. Πατρωνυμικὸν τοῦ Σισύφου, τοῦ Κρηθέως, τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρηθέως Γλαύκου, τοῦ Βελλεροφόντου, τοῦ 'Αθάμαντος, τοῦ Μινύου, τοῦ 'Ιάσωνος καὶ ἄλλων ἀκόμη ἡρώων τῶν Αἰολέων, οἵτινες ἐθεωροῦντο εἰσηγηταὶ ἑνὸς πολιτισμοῦ ἀνωτέρου βαθμοῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον εἶχον δημιουργήσει οἱ Πελασγοί.

αἰολίζω· (ἀπὸ τοῦ *Αἰολεὺς*) λαλῶ τὴν αἰολικὴν διάλεκτον· πρβ. *δωρίζω*· || (ἀπὸ τοῦ *αἰόλος*) ἀπατῶ.

Αἰολίη ἢ *Αἰολία* *[Μυθ.]*. Νῆσος μυθικὴ πρὸς δυσμὰς τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου ('Ομ. 'Οδ. Κ. 1 *καὶ ἑξῆς*.). Ἦτο κατοικία τοῦ ταμίου ἢ φύλακος τῶν ἀνέμων Αἰόλου. 'Υπὸ τοῦ 'Ομήρου περιγράφεται ὡς νῆσος πλωτή, περιβεβλημένη μὲ ἀδιάρρηκτον χάλκινον τεῖχος ἐπὶ βράχων ὀλισθηρῶν. Εἰς τὴν νῆσον ταύτην ἐφιλοξενήθη ὁ 'Οδυσσεὺς μετὰ τῶν συντρόφων του ὑπὸ τοῦ Αἰόλου, ὅστις ἔσφαξεν ἐννέα ἐτῶν βοῦν πρὸς χάριν του καὶ τὸν κατευόδωσε, διατάξας τὸν Ζέφυρον μὲ τὴν ἐλαφρὰν πνοήν του νὰ ὁδηγῇ τὰ πλοῖά του καὶ παραδώσας πρὸς ἀσφάλειαν εἰς αὐτὸν τοὺς ἄλλους ἀνέμους κεκλεισμένους ἐντὸς ἀσκοῦ. Δέκα ἡμέρας ὅμως μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἠναγκάσθη, ὡς εἶναι γνωστόν, νὰ ἐπανέλθῃ ὁ 'Οδυσσεὺς πρὸς τὸν Αἴολον, ἐξωθηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνέμων, τοὺς ὁποίους ἀπέλυσαν οἱ ἄφρονες σύντροφοί του, οἵτινες ἔλυσαν τὸν ἀσκόν,

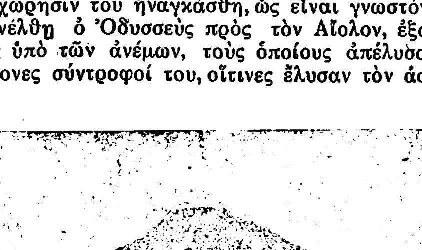

'Η νῆσος - ἡφαίστειον Αἰολίη (σημ. Στρόμπολι).
[Φωτογραφία ληφθεῖσα κατὰ σπανιώτατα παρουσιαζομένην περίπτωσιν τῆς ἀπολύτου τοῦ ἡφαιστείου ἠρεμίας].

νομίσαντες ὅτι περιεῖχε χρυσὸν καὶ ἄργυρον. 'Ο Αἴολος ὅμως οὐδεμίαν πλέον συνδρομὴν παρέσχε πρὸς τὸν 'Οδυσσέα, ἀλλὰ τὸν ἀπέπεμψεν, ἀφοῦ κατεδίωκεν αὐτὸν ἡ ὀργὴ τῶν θεῶν ('Ομ. 'Οδ. Κ, 75)· βλ. Αἰόλου νῆσοι.

Γ. Δ. ΚΑΨ.

['Αρχ. Γεωγρ.] Οὐδεμίαν ἡ 'Οδύσσεια παρέχει ὑπόδειξιν ὡς πρὸς τὸν ἀπὸ Κυκλώπων μέχρις Αἰολίης πλοῦν, οὔτε ὡς πρὸς τὸν ἄνεμον, οὔτε ὡς πρὸς τὸ δίαρμα ἢ τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦ. Συνέπιπτον ὅμως αἱ ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τῆς νήσου ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν ἀνατολικωτέραν τῶν *Λιπάρων* νήσων (βλ. Αἰόλου νῆσοι), τὴν *Στρογγύλην*· συνοψίζων δὲ αὐτὰς ὁ κορυφαῖος τῶν γεωγράφων, γράφει (Στραβ. Didot Στ, β, 11): «*Τὴν μὲν δὴ Λιπάραν*...· *ἡ δὲ Στρογγύλη καλεῖται μὲν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἔστι δὲ καὶ αὕτη διάπυρος, βίᾳ μὲν φλογὸς λειπομένη, τῷ δὲ φέγγει πλεονεκτοῦσα. Ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαι φασί.*»

Αἱ σύγχρονοι «Ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι», γράφουν (*Mediterranean Pilot* 1913, τομ. Ι σελ. 608-609.- *Instructions nautiques* 1909 tir. 1915, ἀριθ. 922 σελ. 253) περὶ τῆς ἰδίας νήσου: 'Η νῆσος αὕτη, βορειοανατολικωτέρα ἐν τῇ συστάδι τῶν Λιπάρων νήσων, ἐγείρει τὸ κωνικόν της ἀνάστημα εἰς 3035 πόδας (940 μέτρ. περίπου) ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Τὸ πᾶν ἐν τῷ συνόλῳ της ἀποδεικνύει ὅτι ὑπῆρξεν αὕτη ἀπότοκος πλουτωνίου ἐπεξεργασίας. 'Ο κρατήρ της ἀτενίζων πρὸς Σκίρωνα (ΒΔ), διανοίγεται εἰς τὸ τριτημόριον τῆς κλιτύος ἀπὸ τῆς κορυφῆς, παρουσιάζων διάμετρον 160 περίπου μέτρων· ὧν δὲ ἐν συνεχεῖ ἐρυθροπυρώσει μετὰ συχνῶν ἐκρήξεων, ἐξερεύγεται διαρκῶς ὕλας διαπύρους. Κατὰ τὸ λέγειν δὲ τῶν νησιωτῶν αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ διαταραχαὶ πολὺ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ ἡφαίστειον· τῶν ἀπὸ νότου θυελλῶν ἰδίως προηγοῦνται ἐκπομπαί, ἀπὸ τοῦ ἡφαιστείου, καπνοῦ πυκνοτάτου. Παρὰ τοῦ ἐπιβλητικοῦ αὐτοῦ ἡφαιστείου τὴν ὕπαρξιν, ἡ νῆσος εἶναι ἐξαιρετικῶς εὔφορος, ἐμφανίζουσα ὡραίαν τὴν πρασιάν της εἰς τὰ καλλιεργημένα της μέρη, τὰ ὁποῖα πρὸς τὴν μίαν τῶν ὄψεων τῆς νήσου φθάνουν εἰς ἀρκετὸν ὕψος ἐπὶ τῶν κλιτύων, καὶ παράγει οἶνον, ἐκ τῶν καλυτέρων τῆς Μεσογείου, σῖτον, κριθήν, σταφυλάς, σῦκα κ. ἄ. δ.

'Η πρωτεύουσα κωμόπολίς της (4000 κατ.), ἣν προήσπιζε πυροβολεῖον, ἵδρυται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου ἀκτῆς· διαχωρίζεται δὲ εἰς δύο τμήματα ἀποτελοῦντα τὰς ἐνορίας τοῦ Σὰν Βιντσέντζο καὶ τοῦ Σὰν Μπαρτολομέο. Αἱ οἰκίαι της, δωματοσκεπεῖς, εἶναι χθαμαλαί, ὀλίγαι ἐξ αὐτῶν εἶναι διόροφοι, διακρίνονται δὲ ἐν αὐτῇ ἀρχαῖά τινα ἐρείπια καὶ τάφοι. 'Εγγὺς τοῦ Σὰν Βιντσέντζο ὑπάρχει *ὑδρεῖον* ἀπὸ πηγῆς ἐκ τοῦ ὄρους τροφοδοτούμενον. 'Ο ὑπὸ τὰς οἰκίας τῆς πολίχνης ἐκτεινόμενος αἰγιαλὸς ἀποτελεῖ ψαμμαθῶνα μελαίνης καὶ στιλπνῆς ἄμμου, ἀπολήγει δὲ εἰς τὴν ἄκραν Σκάρρο (Scarro), ὅπου μέγα σπήλαιον ὀνομαζόμενον *Γκρότα ντεΐ Μπόβι Μαρίνι* (grotta dei Bovi Marini=*Φωκότρυπα*).

'Η βορεία τῆς νήσου κλιτὺς ἀποτελεῖται ἀπὸ πεπηγυῖαν λάβαν σκληρὰν καὶ ρικνήν, ἡ δὲ ΒΔ της ἀκτὴ σχηματίζει ὕφορμον ἀμέσως ὑποκάτωθεν τοῦ κρατῆρος διανοιγόμενον, καὶ «ἐν τῷ ὁποίῳ καταπίπτουν οἱ ἀπαύστως ἀπὸ τοῦ ἡφαιστείου ἐκσφενδονιζόμενοι *διάπυροι μύδροι*». 'Η δυτικὴ τῆς νήσου κλιτὺς ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ ὁμοίως σκληρὰν λάβαν καὶ μόνον ἡ νοτία της παρουσιάζει ἀκτὴν χθαμαλὴν καὶ ψηφωτὴν (*μὲ κοχλίδια*) ἀπολήγουσαν εἰς ἄκραν *Πούντα ντὲλ Μόνακο* (Punta del Monaco) καλουμένην· ἀπὸ τῆς ἄκρας δὲ ταύτης ἕως τῆς κωμοπόλεως Σὰν Βιντσέντζο ἀπαντῶσι σκαφαὶ «*ἐν αἷς εὕρηται λαμπρῶς ἀπαστραπτον μετάλλευμα*, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουν *κατοπτρίζοντα σίδηρον*» (specular iron) καὶ ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει, ἐξαιρέσει ὡραίων ἰωδῶν τινων ἀποχρώσεων, τὴν ὄψιν στιλπνοῦ χάλυβος καὶ ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν σκληρότητά του («ἄρρηκτος» ἀναφέρει ἡ 'Οδύσσεια) εἶναι εὔθραυστος ὡς ἡ ὕαλος» (*Spallanzani* Voyage de Deux-Siciles» II σελ, 57, 77, 233-234, τομ. III 1 καὶ ἐφεξ.).

Τῆς 'Οδυσσείας ἀποτελούσης τὸ κάτοπτρον τῶν τότε γνωστῶν γεωγραφικῶν πληροφοριῶν καὶ ναυτιλιακῶν εἰδήσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὁδηγιῶν, τῶν ὀφειλομένων εἰς τοὺς Φοίνικας (*V. Bérard* «Les Phéniciens et l'Odyssée»), ἡ ὁμοιότης τῶν εἰδήσεων, ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν στίχων καὶ ἀπὸ τῶν «Ναυτιλιακῶν ὁδηγιῶν», εἶναι προφανὴς καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει: «*ἔναιεν Αἴολος Ἱπποτάδης*»... «*κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων*» γράφει ὁ Ὅμηρος· «αἱ ἀτμοσφαιρικαὶ μεταβολαὶ πολὺ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ ἡφαίστειον κτλ.» γράφουσιν αἱ Ναυτικ. 'Οδηγ.· «*πᾶσαν δὲ τέ μιν περὶ τεῖχος χάλκεον ἄρρηκτον*» ὁ μέν, «λάβας πεπηγυίας καὶ στιλπνὰ μεταλλεύματα» ἀναφέρουσιν αἱ δέ· «*Λισσὴ δ' ἀναδέδρομε πέτρη*» ἡ 'Οδύσσεια, «βλάστησιν ἐκτεινομένην ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως τῆς νήσου καὶ εἰς ἀρκετὸν ὕψος ἀπὸ τῶν κλιτύων» αἱ «'Οδηγίαι». 'Εκ πρώτης ἐν τούτοις ὄψεως παραμένει ἀνεξήγητος ἡ φράσις τῆς 'Οδυσσείας «*πλωτῇ ἐνὶ νήσῳ*», ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ταύτην ἀντίστοιχος διατύπωσις ὑπολανθάνει ἐν ταῖς Ναυτ. 'Οδηγ: «καταπίπτουν ἀπαύ-

Digitized by Google

από τοῦ ἡφαιστείου ἐκσφενδονιζόμενοι, διάστως. Αἱ «ἐλαφρόπετρες» αὗται, ἐπιπλέουσαι καὶ ἕνεκα τῶν ρευμάτων συνωθούμεναι πρὸς τὴν ἀκτήν, ἐσχημάτιζον ἔκτασιν περιζωννύουσαν τὴν νῆσον, ἡ ὁποία λικνιζομένη ὑπὸ τῶν ἐλαφρῶν κυμάτων ἐνεποίει ἐκ τοῦ μακρόθεν εἰς τοὺς ναυτικούς, ὧν τὰς εἰδήσεις ἀπήχησεν ἡ Ὀδύσσεια, τὴν ἐντύπωσιν πλωτῆς γηΐνης ἐκτάσεως, ἐφ' ἧς ἐδράζετο οἱονεὶ Αἰολίη ἡ νῆσος. Ὅστις δὲ ἐπρόσεξεν, ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας, τὰς ἀκτὰς τῆς Νισύρου καὶ τῆς Θήρας, ἀντιλαμβάνεται πόσον παραστατικὴ τοῦ φαινομένου καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὀφθαλμαπάτης εἶναι ἡ ποιητικὴ τῆς Ὀδυσσείας διατύπωσις. Ἀλλὰ καὶ ὁ Στράβων γίνεται αὐτεπαγγέλτως αὐτῆς συνήγορος, διὰ δύο χωρίων του, ἐπίσης ἀφορώντων τὴν περὶ τὴν Αἰολίην θάλασσαν: εἰς τὸ πρῶτον τούτων (Στ, 277) ἀφηγεῖται πῶς, κατὰ Ποσειδώνιον, «*ὁρᾶσθαι πηλὸν ἐπανθοῦντα τῇ θαλάσσῃ.... ὕστερον καὶ γενέσθαι τοῖς μυλίταις λίθοις ἐοικότα τὸν πάγον*» εἰς τὸ ἕτερον, (ΙΓ, ι, 67) περιγράφων τὴν μικρασιατικὴν πόλιν *Πιτάνην* (σημ. *Τσανδαρλῆ* βλ. λ. Αἰγαῖον παραλ. γεωγρ. Ε, δ, 18) τονίζει «Φασὶ δὲ ἐν τῇ Πιτάνῃ τὰς πλίνθους ἐπιπολάζειν ἐν τοῖς ὕδασι, *καθάπερ ἐν τῇ Τυρρηνίᾳ νησῖς πέπονθε*· κουφοτέρα γὰρ ἡ γῆ τοῦ ἐπισόγγου ὕδατός ἐστιν, ὡς ἐποχεῖσθαι».

Ἡ προέλευσις τῆς ὀνομασίας *Αἰολίη* ζητητέα εἰς τὰς σημιτικὰς ρίζας (βλ. λεξ Aiain) ἄτε τοῦ *Ai* σημαίνοντος νῆσον. Ὁ σημιτικὸς μετοχικὸς τύπος *Ὀλ (ι* 'ά, οὗ ἡ ἀκουστικὴ ἀπόδοσις διατυποῦται ἑλληνιστὶ διὰ τοῦ Ὀλία=*ὀλίη*, εἶναι τὸ δεύτερον συνθετικὸν τῆς ὀνομασίας τῆς νήσου (*V. Bérard* op. cit. II, 189 καὶ ἑφεξ.), οὗ τύπου τὸ ἀπαρέμφατον ἀπέδωσαν οἱ Ο' διὰ τοῦ «*ἀναβαίνειν*» εἰς τὰς μεταφράσεις των τῶν Γραφῶν, ταυτοσήμως δηλαδὴ πρὸς τὸ «*ἀναδέδρομαι*» τὸ ἐν τοῖς ὡ... ἄνω μνησθεῖσι στίχοις τῆς Ὀδυσσείας.

Οὕτω τῆς νήσου ταύτης ἡ πρώτη ὀνομασία *Αἰολίη* ἐσήμαινε νῆσον «*ὑψηλὴν μὲ μεγάλας κλίσεις*» λόγῳ τοῦ σχήματός της, ὡς ἐνεφανίζετο εἰς τοὺς Φοίνικας θαλασσοπόρους ἐκ τοῦ μακρόθεν καὶ πρὸς πρόσοψιν ὁρώντων αὐτήν· βραδύτερον ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Στρογγύλη*, πάλιν λόγῳ τοῦ σχήματός της, ἀλλὰ χαρακτηρισμένου ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ πρὸς κατόψιν. Σήμερον τέλος, κέκτηται ὀνομασίαν ἐνέχουσαν ἑαυτῇ ἀμφοτέρας, τοῦ τε ὑψηλοῦ καὶ τοῦ κυκλικοῦ, τὰς ἐννοίας καλουμένη *Στρόμπολι* (Stromboli βλ. διὰ τὴν γεωγραφικὴν περιγραφήν της καὶ τὰς συγχρόνους περὶ αὐτῆς εἰδήσεις λέξιν Στρόμπολι· διὰ δὲ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν της, προχείρως, χάρτην εἰς Ἀδριατικὸν: Α, 652. Πλατ.=38°49' Μηκ.=15" 12').

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *[Vict. Bérard*, Les Phéniciens et l'Odyssée t II, l. 8, c. 1).—*Spallanzani* Voyage des Deux-Siciles.— *The Mediterranean Pilot* t. I. Gibraltar strait, coast of Spain, African coast from cape Spartel to gulf of Gabes, the Balearic isles, Sardinia, Sicily and the Maltese islands. —*Instructions Nautiques*: Côte ouest d'Italie, Sardaigne, Sicile et îles Maltaises]. Σ.Ε.Λ.

αἰολικὰ ἀποθέματα (ἢ *ἀνεμογενῆ* ἢ *ἀερογενῆ ἰζήματα*) *[Γεωλογ. - Φυσ. Γεωγρ]*. Καλοῦνται οὕτω τὰ πετρώματα καὶ ἐν γένει οἱ σχηματισμοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται μηχανικῶς εἰς διάφορα μέρη τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς διὰ τῆς ἀποθέσεως ὑλικῶν, μεταφερομένων ὑπὸ τῶν ἀνέμων (βλ. λ. ἄνεμος).

Συνθῆκαι σχηματισμοῦ αἰολικῶν ἀποθεμάτων.— Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ πνέων ἄνεμος δύναται νὰ μεταφέρῃ ἄμμον λεπτήν, κόνιν πετρωμάτων, ἡφαιστείαν σποδὸν κ.τ.λ. Ἂν ἡ ταχύτης τοῦ ἀνέμου ἐλαττωθῇ, τότε ἐλαττοῦται καὶ ἡ μεταφορική του ἰσχύς, καὶ τὰ μεταφερόμενα δι' αὐτοῦ ὑλικὰ καταπίπτουν— συνεπείᾳ πλέον τοῦ βάρους των—ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Ἡ ταχύτης τοῦ ἀνέμου δύναται νὰ ἐλαττωθῇ, ὅταν ὁ πνέων ἄνεμος συναντήσῃ ἐμπόδια, π. χ. φυτὰ (μεταξὺ τῶν κλάδων καὶ ἐπὶ τῶν φύλλων τῶν ὁποίων ἀποτίθενται τότε κόνις καὶ ἄμμος) ἢ λίθους, τοίχους κ.τ.λ. Ἐκεῖ τότε ἀποτίθενται τὰ μεταφερόμενα ὑλικά, καὶ ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν θὰ λάβουν τὰ ἀποθέματα, τὰ ὁποῖα θὰ σχηματισθοῦν, ἐξαρτᾶται πολὺ ἀπὸ τοὺς στροβίλους ἀέρος, οἱ ὁποῖοι σχηματίζονται ὄπισθεν τοιούτων ἐμποδίων. Καὶ τὰ μὲν χονδρότερα ὑλικὰ (μικρὰ λιθάρια) ὡς καὶ αἱ ἄμμοι μεταφέρονται καὶ ἀποτίθενται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς θέσεις, ὅπου ἀρχικῶς παράγονται. Ἀποτιθέμενα δὲ δίδουν γένεσιν εἰς σχηματισμούς, οἱ ὁποῖοι καθιστῶσι πλέον ἀνώμαλον εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Τοὐναντίον ἡ πολὺ λεπτὴ κόνις αἰωρεῖται ἐπὶ πολὺ καὶ μεταφέρεται ὡς «*νέφη σποδοῦ*» εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ τόπου τῆς γενέσεώς της. Καταπίπτει δ' ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἡ συμπαρασυρομένη ἐκ τοῦ ἀέρος διὰ τῶν βροχῶν ἢ, ὅταν εἶναι νηνεμία, καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πλήρωσιν κοιλωμάτων τοῦ ἐδάφους καὶ συνεπῶς καὶ ἰσοπέδωσιν τῶν ἀνωμαλιῶν αὐτοῦ.

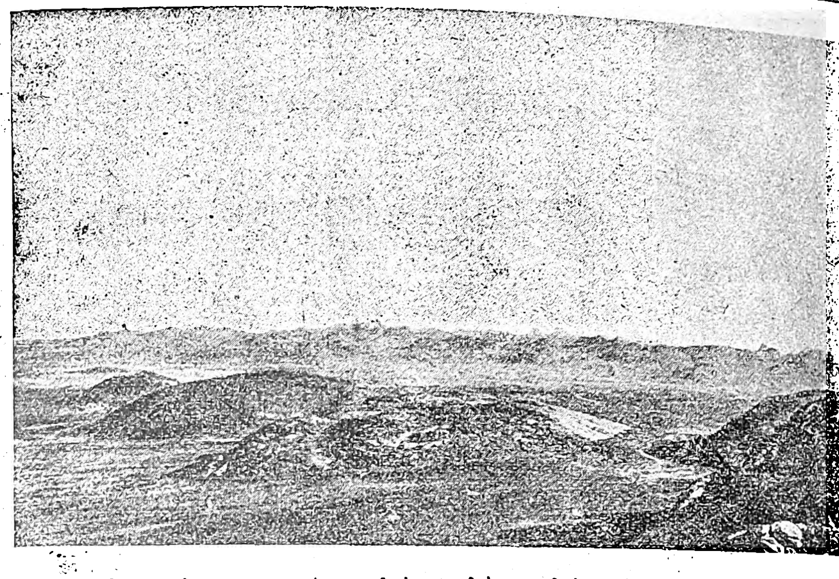

Λόφοι ἐκ γρανίτου καταχωνόμενοι ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ ἀνέμου μεταφερομένων καὶ ἀποτιθεμένων κορημάτων ὀρέων. (Namib.)

Εἴδη αἰολικῶν ἀποθεμάτων.—Τὰ αἰολικὰ ἀποθέματα ὑποδιαιροῦνται εἰς τὰς ἑξῆς τέσσαρας κυρίας ὁμάδας, ἀναλόγως τοῦ ὑλικοῦ ἐκ τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦνται:

α) Ἀποθέματα ἐκ λίθων. Ὁ ἄνεμος συμμετέχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐκ *κορημάτων* (σκουπιδιῶν) *ὀρέων* ἀποτελουμένων κλιτύων, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τοὺς πρόποδας ἀποκρήμνων ὀρεινῶν κορυφῶν. Ὁ Passarge ἀναφέρει ἓν τοιοῦτον ἀπόθεμα εἰς τὸ Kasr-es-Sagha βορείως τῆς λίμνης Fayum τῆς Αἰγύπτου. Ἐκεῖ παρετήρησε σωροὺς χαλίκων, ὕψους 20—50 ἑκατοστομ., οἱ ὁποῖοι ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν βορείων ἀνέμων εἰς τὸ πεδινὸν μέρος παρὰ τοὺς πόδας τραπεζοειδοῦς τινος βουνοῦ.

β) Ἀποθέματα ἐξ ἄμμων. Ἡ ὑπὸ τῶν πνεόντων ἀνέμων μεταφερομένη ἄμμος, ἀποτιθεμένη, σχηματίζει πολλάκις σωροὺς ἄμμου, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται *θῖνες* (βλ. λ.). Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνουν αἱ θῖνες εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ὧν αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) ἀκανόνιστοι λοφίσκοι, β) σωροὶ μεταναστευούσης ἄμμου (Flugsand böschungen), γ) γλωσσοειδεῖς θῖνες, δ) ἐπιμήκεις θῖνες, ε) ἐγκάρσιοι θῖνες, στ) τοξοειδεῖς θῖνες (ἡμισεληνοειδεῖς ἢ μηνοειδεῖς, παραβολοειδεῖς, κτλ.).

γ) Ἀποθέματα ἐξ ἡφαιστείων σποδῶν καὶ ἄμμων. Ἂν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἡφαιστείων ἐκρήξεων πνέουν ἄνεμοι, τότε μᾶζαι σποδοῦ διασκορπίζονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων. Καὶ εἰς τὰς χώρας, ὅπου συνεχῶς καὶ μονίμως οἱ ἄνεμοι πνέουσιν ἐξ ἑνὸς ὡρισμένου σημείου τοῦ ὁρίζοντος, π. χ. εἰς τὴν ζώνην τῶν *ἐτησίων ἀνέμων*, τὰ ἡφαίστεια ταῦτα προϊόντα ἀποτίθενται εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς πλευρὰς τοῦ ἡφαιστείου κώνου καὶ ἐκ τῆς ἀποθέσεως τῶν ὑλικῶν τούτων ἐλαττοῦται ἡ μεγάλη κλίσις τῶν κλιτύων τούτου. Πολὺ ὅμως οὐσιωδεστέρα εἶναι ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ διασπορὰ τῶν ἡφαιστείων σποδῶν εἰς περιοχὰς ἐκτεταμένας περὶ τὸ ἡφαίστειον. Εἰς τοιαύτας περιπτώσεις δύνανται διὰ τῆς ἀποθέσεως τῶν σποδῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἢ εἰς τὸν πυθμένα λιμνῶν ἢ θαλασσῶν νὰ σχηματισθοῦν παχύτατα ἀποθέματα. Οὕτω π. χ. ὁλόκληροι περιοχαί, ὡς ἡ Καμπανία τῆς Ἰταλίας, τὸ συγκρότημα τῶν νήσων τῆς Σαντορίνης, εἶναι κατεσκευασμέναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοιούτων αἰολικῶς σχηματισθέντων ἀποθεμάτων τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται *ἡφαιστειώδεις τόφφοι.*

Τοιοῦτοι τόφφοι ἄλλοτε παρουσιάζονται ἐστρωμένοι κατὰ στρώματα καὶ ἄλλοτε ἄστρωτοι, ἐναλλάσσονται δὲ μὲ αὐτοὺς καὶ στρώματα ἀποτελούμενα ἀπὸ τεμάχια κισσήρεως, ἡφαίστεια λιθάρια καὶ σκωρίαν. Πολλάκις ἡφαίστειοι *βόμβαι* εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐγκεχωσμέναι ἐντὸς αὐτῶν.

δ) Ἀποθέματα ἐκ κόνεως. Ἡ κόνις τούτων προέρχεται εἴτε ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τῶν διαφόρων πετρωμάτων, εἴτε ἐκ τῆς καταστροφῆς ἀργιλλωδῶν ἢ μαργοειδῶν ἢ ἀμμωδῶν πετρωμάτων· ὅταν δὲ ἡ κόνις εἶναι λεπτή — προέρχεται δηλ. ἀπὸ στέππας καὶ ἐρήμους καὶ διαρκῶς καὶ κατὰ μεγάλας ποσότητας ἀποφυσᾶται καὶ μεταφέρεται διὰ τῶν ἀνέμων — καὶ χάρις εἰς διαφόρους φυσικοὺς λόγους ἀποτεθῇ εἰς ὡρισμένας περιοχάς, τότε γεννῶνται ἀποθέματα ἐκ κόνεως, ἔχοντα ὡρισμένας ἰδιότητας. Ἡ εἰς τὸν ἀέρα αἰωρουμένη κόνις ἀποτίθεται, ὅταν ὁ ἀὴρ εἶναι ἥσυχος, ἀποτιθεμένης πρῶτον μὲν τῆς χονδροτέρας καὶ κατόπιν τῆς λεπτοτέρας κόνεως. Τὰ ἀποθέματα τῆς κόνεως σκεπάζουν ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ κόνις δύναται νὰ προσκολληθῇ καὶ μόνον οἱ ἄνεμοι, οἱ ὁποῖοι θὰ πνεύσουν κατόπιν, δύνανται νὰ ἀποφυσήσουν πάλιν μέγα μέρος αὐτῆς. Οὕτως ἡ κόνις συναθροίζεται εἰς τὰς θέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν προσβάλλονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων, π. χ. μεταξὺ φυτῶν, εἰς ὀπάς, χάσματα, ρήγματα καὶ εἰς διάφορα ἄλλα κοιλώματα τῆς γῆς. Ἡ ἀπόθεσις τῆς κόνεως εὐνοεῖται διὰ τῆς βροχῆς καὶ τῆς χιόνος, καθόσον διὰ τῆς διϋγράνσεως δύναται νὰ μένῃ καλύτερον προσκεκολλημένη ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀντικειμένων. Τὰ φυτὰ ἔχουν ἐντελῶς ἰδιάζουσαν σημασίαν ὡς συλλογεῖς τῆς κόνεως. Δέσμαι μικρῶν χόρτων καὶ νανώδεις θάμνοι τῶν ἁλμυρῶν στεππῶν κρατοῦσι τὴν κόνιν στερεά.

Αἱ οὐσιωδέστεραι μορφαὶ τῶν ἐκ κόνεως ἀποθεμάτων, εἶναι τὰ *πληρώματα* (γεμίσματα) *λεκανῶν καὶ κοιλωμάτων* καὶ αἱ *κλιτύες* εἰς τοὺς πόδας βουνῶν. Ἂν ἡ κόνις ἀποπλυθῇ ὑπὸ τῶν βροχῶν, τότε μεταφέρεται καὶ ἀποτίθεται εἰς τὰς λίμνας ἢ θαλάσσας, εἰς τὰς κοίτας τῶν κοιλάδων τῶν ποταμῶν ἢ εἰς τὰς ἐπιφανείας ἐπικλύσεως τῶν ποταμῶν, καὶ τότε τὰ ἐκ κόνεως ἀποθέματα λαμβάνουν οὐσιωδῶς διαφορετικὴν ὄψιν ἀπὸ τὰ ἀποθέματα, τὰ σχηματιζόμενα διὰ τῆς ἀμέσου ἀποθέσεως κόνεως.

Μορφαὶ αἰολικῶν ἀποθεμάτων.—Τὰ αἰολικὰ ἀποθέματα σχηματίζονται κυρίως εἰς τὰς κάτωθι περιοχὰς τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

α) Περιοχαὶ ἐνεργῶν ἡφαιστείων. Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἐμνημονεύθησαν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν διὰ βραχέων τὰ ἀκόλουθα. Ὁ ἄνεμος δὲν ἀποπτύσσει εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς ἐνεργῶν ἡφαιστείων

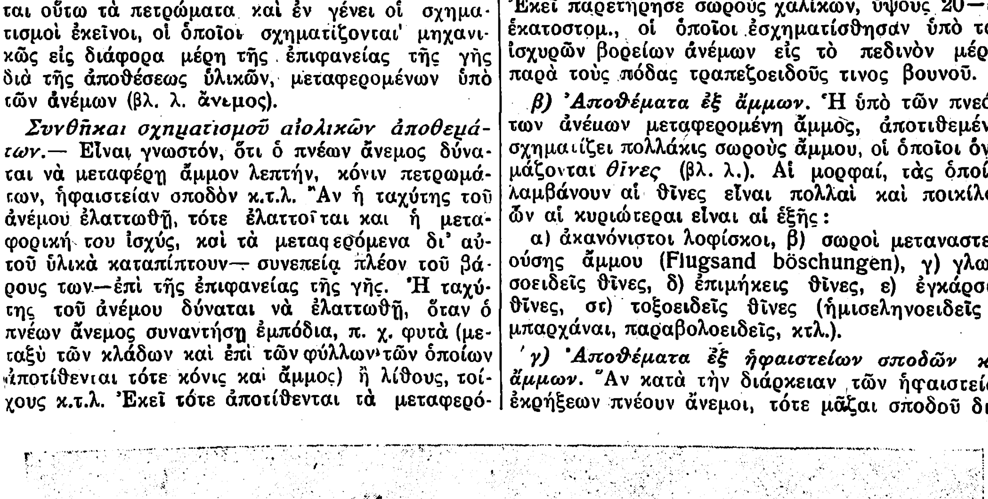

Δάσος ἀμμόχωστον ὑπὸ μεταναστευούσης ἄμμου ἐρήμων. (Κινεζικὸν Τουρκεστάν).

Digitized by Google

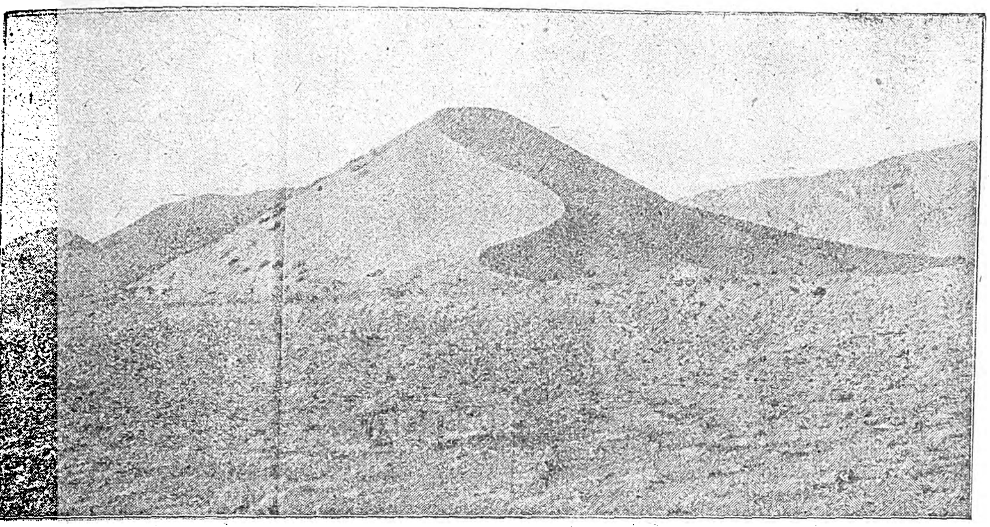

...ιγαντιαία «Μπαρχάνη» ἐκ τῶν ὀρέων Kalkan εἰς τὴν κοιλάδα Sli ἐν Τουρκεστάν. (Ὕψος ὑπὲρ τὰ 100 μ.)

...ημαντικὴν ἱκανότητα καὶ δύναμιν σχηματισμοῦ ...ιολικῶν ἀποθεμάτων. Πρέπει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ...νέωσιν ἰσχυροὶ καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν μόνιμοι ἄνε...οι καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀνεκσφενδονίζωνται σπο...οί, ἄμμοι καὶ λιθάρια.

Τοιαῦται συνθῆκαι εὐνοϊκαὶ ἀναπτύσσονται κατ' ...οχὴν εἰς τὴν Κεντρ. Ἀμερικὴν καὶ τὴν περιο...ὴν τῶν νήσων Sunda. Αἱ ἡφαίστειοι ἄμμοι γί...ονται ἀφορμὴ νὰ γεννηθοῦν εἰς περιοχὰς πτω...ὰς εἰς βλάστησιν θῖνες (Ἰσλανδία).

β) Ἔρημοι. Εἰς τὰς ἐρήμους ὁ ἄνεμος ἀναπτύσ...ει πολὺ ταχεῖαν, δραστικὴν καὶ εἰς ὑψηλὸν βα...μὸν δημιουργικὴν ἐνέργειαν συνεπείᾳ τῆς *ἀπο...υσητικῆς* του δυνάμεως. Ἡ ταχεῖα καὶ ριζικὴ κα...ὶθρυψις τῶν πετρωμάτων εἰς κορήματα καὶ κό...ιν, συνεπείᾳ τῆς διαστολῆς αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἡλια...ῆς θερμότητος καὶ τῆς ἀποσαθρώσεώς των, πα...έχει εἰς τὸν ἄνεμον ἐτησίως μεγάλας ποσότη...ας λεπτοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον οὗτος ἀποφυσᾷ καὶ ...ποκομίζει ἀπὸ ὅλας τὰς ραγάδας, τὰ χάσματα, ...ὰς ὀπὰς καὶ τὰς κοιλότητας τῶν πετρωμάτων. ...ὸ ἐξ ἄμμου ὑλικὸν τοῦτο μεταφερόμενον ὑπὸ τοῦ ...νέμου καὶ ἀποτιθέμενον ἀλλαχοῦ δίδει ἀφορμὴν ...ἰς τὸ νὰ σχηματισθοῦν θῖνες (μπαρχάναι ἐπιμή...εις ἢ ἐγκάρσιοι ἢ καὶ ἀναμίκτου μορφῆς τοιαῦ...αι. Αἱ θῖνες αὗται ἀναπτύσσονται πολλάκις, ὅπως ...χ. εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον, εἰς παραλλήλους ...λύσεις ἢ σειρὰς θινῶν, αἵτινες φθάνουν μέχρις ...ψους 200 μ. καὶ δι' ἐγκαρσίων σειρῶν ἑνούμε...αι ἀποτελοῦν ὁλόκληρον πλέγμα δικτυωτὸν θι...ῶν. Εἰς τινας τόπους τῶν ἐρήμων, αἱ θῖνες αὗ...αι, πνέοντος ἰσχυροῦ ἀνέμου, μετακινοῦνται (*μετα...ναστεύουσαι θῖνες*) καὶ καταχώνουσι πολλάκις τό...ους καλλιεργημένους, ἐρημώνουσαι τούτους, ὡς ...χ. εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἄμμου εἰς τὰς ἐρήμους παρά...εται διὰ τῆς ἀποσαθρώσεως τῶν πετρωμάτων καὶ ...ολλὴ κόνις. Αὕτη παραλαμβανομένη ὑπὸ τοῦ ἀνέμου μεταφέρεται πολὺ μακρὰν καὶ ἀποτίθεται ἐπὶ τῶν χωρῶν ἢ καὶ πίπτει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν θαλασσῶν, καθιζάνουσα κατόπιν ἐπὶ τοῦ πυθμένος των.

Οὕτω π.χ. εἶναι γνωσταὶ αἱ βροχαὶ κόνεως, εἰς τὰς περιοχὰς ὅπου πνέουν οἱ ἐτήσιαι ἄνεμοι, δυτικῶς τῆς Σαχάρας ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐνίοτε νότιοι ἄνεμοι φέρουν κόνιν ἐκ τῆς Σαχάρας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔνθα αὕτη πίπτει ἐν εἴδει *«βροχῆς κόνεως»*. Ἡ ὑπὲρ τὴν Ἰταλίαν, Γερμανίαν καὶ Νότιον Σουηδίαν πεσοῦσα ποσότης κόνεως ἀπὸ 9—12 Μαΐου 1901 ὑπελογίσθη εἰς 1,8 ἑκατομ. τόννων, ἡ δὲ ἐπὶ τῆς παρακτίου περιοχῆς τῆς Ἀφρικῆς εἰς 150 ἑκατομ. τόννων.

γ) Ἁλμυραὶ στέππαι. Εἰς τὰς ἁλμυρὰς στέππας τὸ ὑπάρχον ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν των κάλυμμα ἐκ φυτῶν παρέχει εἰς τὸ ἔδαφος τοιαύτην προστασίαν, ὥστε ὁ ἄνεμος δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μόνος του μεγάλην δύναμιν πρὸς σχηματισμὸν αἰολικῶν ἀποθεμάτων. Μόνον ἂν συντρέξουν καὶ ἄλλοι λόγοι (ἰδίᾳ τῇ βοηθείᾳ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου) δύναται νὰ δράσῃ κάπως ἀποτελεσματικῶς. Ὡς γνωστὸν τὰ φυτά, τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὰς ἁλμυρὰς στέππας, εἶναι νάνοι θάμνοι, δέσμαι σκληρῶν χόρτων, συστάδες ἀκανθωδῶν φυτῶν, κλπ. Τὸ ἔδαφος εἶναι γενικῶς ἀποκεκαλυμμένον. Καὶ εἰς τὰς στέππας ταύτας, διὰ τῆς ἀποσαθρώσεως καὶ καταστροφῆς τῆς ἐπιφανείας των, γεννῶνται ἄμμος καὶ κόνις, ἅτινα μεταφερόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων, δίδουν γένεσιν εἰς αἰολικὰ ἀποθέματα. Τὸ ἐκ φυτῶν ὅμως κάλυμμα παρακωλύει τὴν μεγάλην μεταφορὰν ἄμμου καὶ τὸν σχηματισμὸν θινῶν, ὅπως εἰς τὰς ἐρήμους, ἰδίᾳ μάλιστα σχηματισμὸν μεταναστευουσῶν θινῶν. Ἐν τούτοις σχηματίζονται θῖνες εἰς τὰς εὐρείας ἀμμώδεις κοίτας τῶν ποταμῶν. Πολὺ σπουδαιότερα ὅμως εἶναι τὰ σχηματιζόμενα *πεδία ἄμμου τῶν ἁλμυρῶν στεππῶν.* Ἡ ἐπιφάνειά των καταδεικνύει ἐκτεταμένας καὶ καλῶς διαμεμορφωμένας μορφὰς θινῶν. Τοιαῦτα πεδία ἄμμου εὑρίσκομεν εἰς τὴν στέππην Kalahari, τὴν «Ἔρημον Thar» εἰς ΝΔ)κὰς Ἰνδίας, τὴν μεγάλην Αὐστραλιανὴν ἔρημον. Ἐπίσης ἐκτὸς τῶν ἀχαρακτηρίστων, κυματοειδῶν καὶ λοφοειδῶν κατὰ τὴν ἐπιφάνειάν των πεδίων ἄμμου, παρουσιάζονται καὶ ἁλύσεις θινῶν (π.χ. εἰς τὴν «Sahel» (Σουδάν), Kalahari, κτλ.).

Εἰς τὰς ἁλμυρὰς στέππας, ὡσαύτως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ φυτικοῦ των καλύμματος, ἀφ' ἑτέρου καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς πιπτουσῶν βροχῶν, καταχρατεῖται καὶ ἀποτίθεται μέρος τῶν ποσοτήτων κόνεως, αἵτινες ἔρχονται ἐκ τῶν ἐρήμων, σχηματίζονται δ' οὕτω πως καὶ εἰς τὰς ἁλμυρὰς στέππας αἰολικὰ ἀποθέματα ἐκ κόνεως.

Εἰς τὸ Karru τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς τὰς στέππας τοῦ Ἀλγερίου τὸ ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐρυθρὰν κόνιν, ἡ ὁποία ἐν μέρει εἶναι αἰολικοῦ σχηματισμοῦ. Αἰολικὰ ἐπίσης ἀποθέματα ἐκ κόνεως εἰς ἁλμυρὰς στέππας εἶναι καὶ τὸ πέτρωμα *ἀσβεστοῦχος πηλός*, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται μὲ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα *Λὲς (Löss)*. Ἐκ τοιούτου αἰολικοῦ πετρώματος ἀποτελοῦνται ἐκτεταμέναι περιοχαί, π. χ. εἰς τὰς περιοχὰς μεταξὺ τῶν ἐρήμων τῆς κεντρικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Κίνας, εἰς τὸ Τουράν, Τουρκεστάν, Σιβηρικὰς στέππας, Ἰράν, Μικρὰν Ἀσίαν, Οὑγγαρίαν, εἰς τὰ Pampas τῆς Ἀργεντινῆς καὶ τοὺς λειμῶνας (Prärien) τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ πάχος τοῦ Λὲς φθάνει ἀπὸ ὀλίγων τινῶν μέτρων μέχρι τῶν 600 καὶ πλέον (βλ. πλείονα εἰς τὴν λέξιν Λές).

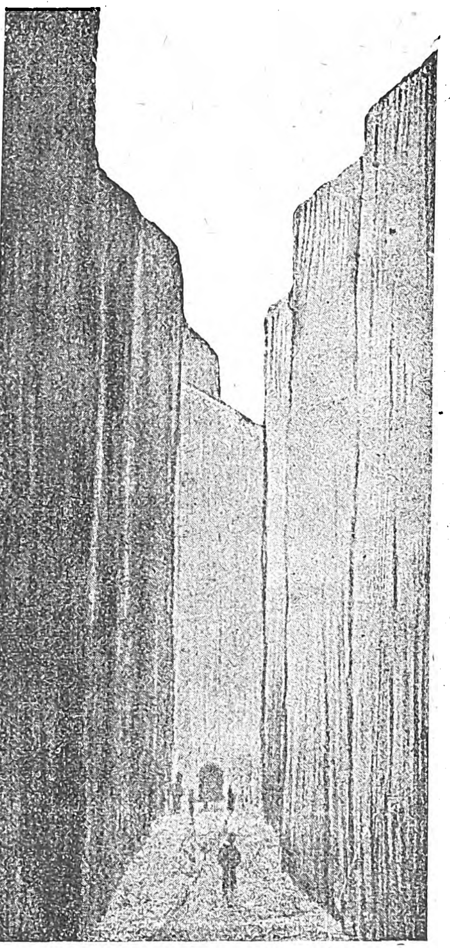

Φάραγξ ἐντὸς τοῦ ἀνεμογενοῦς πετρώματος Löss ἐν Κίνα.

δ) Στέππαι. Εἰς τὰς στέππας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν οἱ ἐκ χλοωδῶν φυτῶν λειμῶνες τῶν γοτίων τροπικῶν χωρῶν, αἱ ἐκ θάμνων καὶ χόρτων στέππαι τῶν τροπικῶν χωρῶν καὶ αἱ ἐκ χόρτων στέππαι τῆς μέσης ζώνης, τὸ ἐκ φυτῶν κάλυμμα προστατεύει τὸ ἔδαφος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν παρὰ εἰς τὰς ἁλμυρὰς στέππας. Συνεπῶς, ὅσον καὶ ἂν παράγωνται σίφωνες καὶ ἰσχυραὶ θύελλαι, ὁ ἄνεμος μόνον εἰς ὀλίγας τινὰς θέσεις δύναται νὰ ἔχῃ ποιάν τινα ἐπίδρασιν. Τούτων ἕνεκα οἱ σχηματισμοὶ θινῶν εἶναι περιωρισμένοι μόνον εἰς τὰς ἀμμώδεις κοίτας τῶν ποταμῶν καὶ μένουσι καθ' ὅλην τὴν ξηρὰν περίοδον φαλακροὶ ἀπὸ βλάστησιν. Ἐπίσης εἰς μέρη τινὰ (Νοτ. Adamaua τοῦ Καμεροὺν τῆς Ἀφρικῆς) παρουσιάζονται ἀποθέματα ἐξ ἐρυθρᾶς κόνεως.

Εἰς παλαιοτέρας γεωλογικὰς ἐποχὰς ἔχομεν καὶ σχηματισμὸν θινῶν εἰς τοιαύτας στέππας. Εἰς τὴν Νοτ. Ρωσίαν ἐπίσης κατὰ τὴν πλειστόκαινον διάπλασιν ἐσχηματίσθη ὁ *ἀσβεστοῦχος πηλός*, ὁ λὲς δηλ., ὁποῖος διὰ τῆς ἀποσαθρώσεως παρήγαγε τὸ ἔδαφος τῆς Νοτ. Ρωσίας, τὸ γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα *«μέλαινα γῆ»*.

ε) Δασώδεις χῶραι. Εἰς τὰς χώρας, ὅπου τόσῳ ἄφθονοι καὶ κανονικαὶ βροχαὶ πίπτουν, ὥστε αἱ

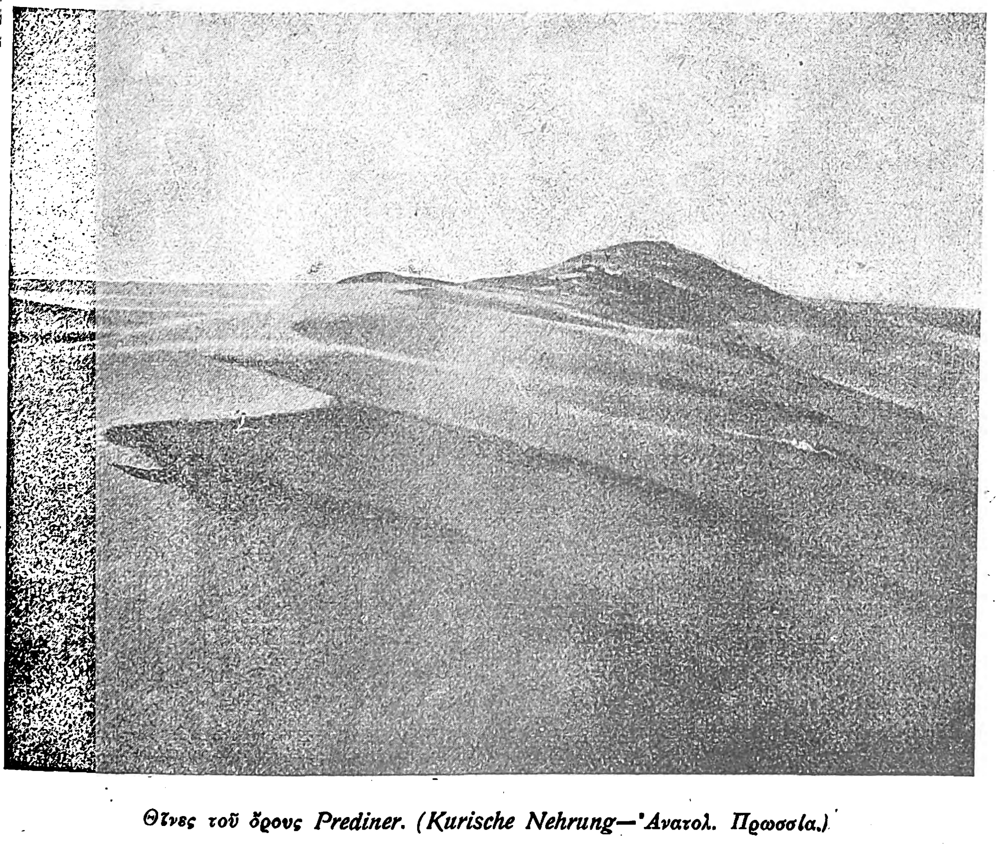

Θῖνες τοῦ ὄρους Prediner. (Kurische Nehrung—Ἀνατολ. Πρωσσία.)

Digitized by Google

χῶραι αὗται νὰ καλύπτωνται ἀπὸ ξυλώδη δένδρα, ἡ γεωλογικὴ σημασία τοῦ ἀνέμου καὶ ἰδίᾳ ὁ σχηματισμὸς αἰολικῶν ἀποθεμάτων εἶναι ἐλάχιστος.

στ) Ψυχραὶ στέππαι ὑψηλῶν ὀρέων. Ὑπεράνω τῶν ζωνῶν τῶν δασῶν καὶ τῶν θάμνων εἰς τὰς τροπικὰς καὶ ὑποτροπικὰς χώρας ἀναπτύσσονται πολλάκις ξηραὶ ψυχραὶ στέππαι μὲ χλόας, νάνους θάμνους κλπ. Εἰς αὐτὰς ὁ ἄνεμος ἀναπτύσσει τόσῳ ἰσχυρὰν ἐνέργειαν, ὥστε καὶ λίθοι ὁλόκληροι μεταφέρονται δι' αὐτοῦ. Ἕνεκα δὲ τῆς ξηρότητος τοῦ κλίματος παρουσιάζονται ἀποθέματα ἐκ μεταναστευούσης ἄμμου, ὅπως π. χ. εἰς τὰ ὄρη Σιέρρα Νεβάδα τῆς Ἱσπανίας καὶ εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Κιλικίας. Ἐκ τῶν ὑψηλῶν τῶν Ἄνδεων χωρῶν (Βολιβία καὶ Βόρ. Ἀργεντινή) ὁ ἄνεμος μεταφέρει ἄμμον, καὶ οἱ ποταμοὶ ἄμμου ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τῶν Ἄνδεων, οἱ ὁποῖοι πληροῦσι τὰς κοιλάδας—κατὰ τὸν Brackebusch-κατάγονται ἐκ τῶν ὑψηλῶν χωρῶν.

ζ) Πολικαὶ χῶραι καὶ ἔρημοι ὑψηλῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας πολὺ ὀλίγα αἰολικὰ ἀποθέματα σχηματίζονται. Ἰδίᾳ παρουσιάζονται πληρώματα (γεμίσματα) ὀπῶν καὶ κοιλωμάτων τοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ ἀποθέματα ἐκ μεταναστευούσης ἄμμου καὶ συσσωρεύσεως θινῶν μεταξὺ λόφων καὶ βουνῶν.

η) Ἀκταί. Εἰς τὰς ἀκτὰς αἰολικὰ ἀποθέματα εἶναι αἱ *παράκτιοι θῖνες*. Τοιαῦται εἶναι εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν (ὕψους 45 - 50 μέτρων), εἰς τὰς γερμανικὰς ἀκτὰς Frische καὶ Kurische Nehrung), ἀνατολ. ἀκτὴν τοῦ Μεξικοῦ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν Ἑλλάδι θῖνες εὑρίσκονται πολλαχοῦ π. χ. νοτίως τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου ἀπὸ Ἁγίου Κοσμᾶ μέχρι Βουλιαγμένης, καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ Αἰκατερίνης μέχρις Ἐλευθεροχωρίου ἀκτὴν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, νότιον ἀκτὴν τῆς Ἴμβρου καὶ ἀλλαχοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *S. Passarge*. Die geologische Wirkung des Windes (Ἐκ τοῦ ἔργου Grundzüge der Geologie von Prof. Dr. W. Salomon. τόμ. I. Allgemeine geologie. 1924). *Dr E. Kayser*. Lehrbuch der allgemeinen Geologie. I. τόμ. 1923. *S. Passarge*. Landschaftskunde. τόμ. I καὶ II 1919.

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

— αἰολικὰ ἀποθέματα *[Ὠκεανογρ.]*. Τὰ ἐπὶ τῶν βυθῶν τῶν θαλασσῶν ἀποθέματα διαιροῦνται εἰς τὰς ἑξῆς μεγάλας κατηγορίας:

1) *Παράκτια ἀποθέμματα* (dépôts littoraux).
2) *Χερσογενῆ ἀποθέματα* (dépôts terrigènes) καὶ
3) *Πελαγικὰ ἀποθέματα* (dépôts pélagiques).

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ αἰολικὰ ἀποθέματα (dépots éoliens) ἅτινα ὀφείλονται εἰς τὴν γηΐνην κόνιν ἥτις μεταφερομένη ὑπὸ τοῦ ἀνέμου μέχρι τῶν θαλασσῶν καθιζάνεται εἰς τὸν βυθόν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὰ ἀποθέματα ταῦτα λόγῳ τῆς ποσότητος καὶ τοῦ ὄγκου των δὲν εἶναι παραμελητέα. Ν. Ι. Σ.

αἰολικαὶ (ἢ *ἀνεμογενεῖς*) **τράπεζαι** (Aeolische Tische) *[Γεωλογ.- Φυσικὴ Γεωγρ.]*. Οὕτω καλοῦνται μεγάλοι ὄγκοι πετρωμάτων ἐπικαθήμενοι ἐπὶ βράχων μεγαλυτέρων, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐγεννήθησαν διὰ τῆς διαβρωτικῆς καὶ ἀποκομιστικῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνέμου. Οἱ ὄγκοι δηλ. αὐτοί, καθὼς καὶ ὁ βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπικάθηνται, ἀρχικῶς εὑ-

Αἰολικὴ τράπεζα ἐν Ἀριζόνῃ τῆς Β. Ἀμερικῆς.

ρίσκοντο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον βαθέως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Βαθμηδὸν ὅμως ἀποσαθρουμένου τοῦ ἐδάφους, αὐτοὶ ὡς σκληρότεροι καὶ μεγαλυτέρας ἀντοχῆς παρέμειναν ἀνεπηρέαστοι. Οἱ ἄνεμοι ἀπεκόμιζον τὰ πέριξ αὐτῶν ἀποσαθρώματα καὶ οὕτω πως ἐταπεινοῦτο γύρω των ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ἀπέμειναν δὲ αὐτοὶ ἐξέχοντες καὶ ὁμοιάζοντες πρὸς τραπέζας.

Ὡραῖαι τοιαῦται *αἰολικαὶ τράπεζαι* εἶναι γνωσταὶ εἰς τὴν Ἀριζόναν, τὸ Κολοράδον τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν καὶ ἀλλαχοῦ. Γ. Κ. Γ.

αἰολικὰ μέτρα. Λέγονται οὕτω τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν οἱ Αἰολεῖς ποιηταί, Σαπφώ, Ἀλκαῖος, Ἀνακρέων καὶ ἄλλοι εἰς τὰ λυρικὰ των ποιήματα. Διακρίνονται δὲ τὰ μέτρα ταῦτα ἀπὸ τῶν ἄλλων, δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου, ἰαμβικῶν μέτρων καὶ τροχαϊκῶν, καθότι ἕκαστος στίχος αὐτῶν ἔχει ἀποτελεσθῆ ἀπὸ ἀναμείκτους πόδας, δηλ. ἀπὸ τροχαίους καὶ δακτύλους ἢ ἀπὸ ἰάμβους, δακτύλους καὶ τροχαίους κ. ἄλ. Οἱ στίχοι οὗτοι οἱ ἀποτελούμενοι ἀπὸ ἀναμείκτους πόδας ἢ ἐπαναλαμβάνοντο οἱ ἴδιοι καὶ ἀπετέλουν ὁμοιομόρφους, τετραστίχους συνήθως, στροφὰς ἢ συστήματα *κατὰ στίχον* λεγόμενα, καὶ τοιαῦτα ἦσαν π. χ. τὰ ἀσκληπιάδεια πρῶτον καὶ πέμπτον (βλ. *Ὁρατίου* μέτρα τῶν ᾠδῶν I, 1. I, 11), ἢ αἱ στροφαὶ ἀπετελοῦντο ἀπὸ στίχους, μερικοὺς μὲν ὁμοίους, μερικοὺς δὲ διαφόρους, ὅπως ἦσαν τὰ τρία ἄλλα *ἀσκληπιάδεια* δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον, τὸ *σαπφικόν*, τὸ μικρότερον καὶ τὸ μεγαλύτερον, καὶ τὸ *ἀλκαϊκόν*. Τὰ μέτρα τῶν Αἰολέων ποιητῶν ἐμιμήθησαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι λυρικοὶ ποιηταί, ὁ Κάτουλλος (ποιήματα 11ον, 51ον τὸ ὁποῖον εἶναι μετάφρασις ἐλευθέρα ποιήματος τῆς Σαπφοῦς, προσηρμοσμένον ὅμως εἰς τὸν Κάτουλλον αὐτόν, 61ον κ. ἄ.) καὶ πολὺ περισσότερον ὁ Ὁράτιος εἰς τὰς ᾠδάς του. Τὸ συνηθέστατον αἰολικὸν μέτρον παρ' Ὁρατίῳ εἶναι τὸ ἀλκαϊκὸν ἢ ἡ ἀλκαϊκὴ τετράστιχος στροφή, ἀποτελουμένη ἀπὸ δύο ὁμοίους ἀλκαϊκοὺς ἑνδεκασυλλάβους στίχους (⏑ — υ — — — υ υ — υ ⏑), ἀπὸ ἕνα ἐννεασύλλαβον (⏑ — υ — — — υ — ⏑), καὶ ἀπὸ ἕνα δεκασύλλαβον (— υυ — υυ — υ — ⏑), καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὸ μικρότερον σαπφικὸν μέτρον ἢ ἡ σαπφικὴ τετράστιχος στροφή, ἀποτελουμένη ἀπὸ τρεῖς ὁμοίους σαπφικοὺς στίχους (— υ — — — υυ — υ — ⏑) καὶ ἀπὸ τὸν βραχύτατον ἐκ τῶν μικτῶν στίχων, τὸν *ἀδώνειον* (— υυ — ⏑).

Θ. Α. Κ.

αἰολικαὶ (ἢ *ἀνεμογενεῖς*) **χύτραι στροβιλισμοῦ** (Aeolische Strudeltöpfe). *[Γεωλογ.— Φυσικὴ Γεωγρ.]*. Εἰς τὴν Νουβιακὴν ἔρημον παρουσιάζονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους κοιλώματα βαθέα λεβητοειδῆ. Ἐπίσης εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον παρουσιάζονται πολλὰ κοιλώματα χυτροειδῆ τοῦ ἐδάφους. Ταῦτα παρήχθησαν διὰ τῆς διαβρωτικῆς καὶ ἀποκομιστικῆς ἐνεργείας στροβίλων ἀνέμων καὶ τούτου ἕνεκα ὠνομάσθησαν *αἰολικαὶ ἢ ἀνεμογενεῖς χύτραι στροβιλισμοῦ*. Γ. Κ. Γ.

αἰολικὴ ἅρπα *[Μουσ.]*. Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην διακρίνομεν διαφόρους ἠχητικὰς συσκευὰς ποικίλων σχημάτων, φερούσας καθέτους χορδὰς τεταμένας ἐπὶ σταθεροῦ πλαισίου καὶ τὰς ὁποίας προσαρμόζουσι καταλλήλως εἰς κοιλότητας βράχων, ὀπὰς ἢ ἀνοίγματα παλαιῶν τοίχων, εἰσόδους σπηλαίων κλπ. Αἱ χορδαὶ δονούμεναι ὑπὸ τοῦ πνέοντος ἀνέμου πάλλονται, ἀποδίδουσαι ἦχους διαφόρου ὀξύτητος καὶ ἐκτάσεως καὶ ἐκ τούτου σχηματίζονται συγχορδίαι ἀκαθορίστου ἁρμονίας, ἀρρήτου δὲ γλυκύτητος. Ὁ Α. Κίρχερ ἀναφέρει, ὁμιλῶν περὶ τῆς αἰολικῆς ἅρπας ἐν τῷ συγγράμματί του *Phonurgia Nova* ὅτι ἡ ἐκ τῆς συσκευῆς ταύτης ἐκπεμπομένη ἁρμονία κινεῖ τὸν θαυμασμὸν παντὸς ἀκροατοῦ. Ὁ Ἄγγλος φυσικομαθηματικὸς Γιούγκ ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς καὶ μὲ πολλὴν λεπτομέρειαν τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ κατώρθωσε νὰ προσδιορίσῃ μαθηματικῶς τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὀξύτητα ἑκάστου ἤχου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ρωμαντισμοῦ ἡ αἰολικὴ ἅρπα ἔγινε τοῦ συρμοῦ καὶ ἐκτάκτως δημοφιλής, διέκριναν μάλιστα καὶ κανόνας (registres) τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργάνου καὶ τοῦ ἁρμονίου μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο (βλ. καὶ ἅρπα).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *Dalberg*, Die Aeolsharpe 1801, *Kastner* «L'arpe d'Éole» (1856).

Δ. ΛΑΥΡ.

αἰολικὴ διάλεκτος. Λέγοντες αἰολικὴν διάλεκτον ἐννοοῦμεν ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν μὲν τῆς λέξεως ἔννοιαν τὴν διάλεκτον, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὡμιλεῖτο, μὲ ὡρισμένας ἰδιωματικὰς διαφοράς, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Αἰολίδα (τὴν Λέσβον καὶ τὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴν παραλίαν), ὑπὸ δὲ τὴν στενωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως μόνον τὴν κυρίως αἰολικήν, ἤτοι τὴν ἀσιατικὴν αἰολικὴν διάλεκτον, ἡ ὁποία ὡμιλεῖτο εἰς τὴν Λέσβον καὶ εἰς τὴν ἀπέναντί της μικρασιατικὴν ἀκτήν, ἀπὸ τῆς Σμύρνης — ἡ ὁποία ἦτο μὲν πρότερον αἰολική, ἀλλ' ἐξιωνίσθη ἐνωρίς, ἤδη περὶ τὸ 700 π. Χ.—μέχρι τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν τῶν παραλίων τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἡ κυρίως αἰολικὴ διάλεκτος μᾶς εἶναι γνωστή, πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ποιημάτων τῶν Λεσβίων λυρικῶν, ἰδίως τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφοῦς, καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Λέσβον, ὀλιγώτεραι δὲ εἰς τὴν Τένεδον καὶ τὴν ἀπέναντί των μικρασιατικὴν παραλίαν καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ Αἰολικὴ εἶχε τὰ ἑξῆς κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὴν Θεσσαλικὴν καὶ Βοιωτικήν:

1) Τὰ χειλικὰ (πρὸ τῶν λεπτοτέρων φωνηέντων *ε, η, ι*), ἀντὶ τῶν ὁποίων ἡ ἰωνική, ἡ ἀττικὴ καὶ αἱ λοιπαὶ διάλεκτοι (πλὴν τῆς κυπριακῆς) εἶχον τὰ ὀδοντικὰ *τ, δ, θ*. Οὕτως ἀντὶ τῶν ἀττικῶν τύπων *τέτταρες, τείσω* (μέλλων τοῦ ῥήμ. *τίνω*), *δελφίς, Δελφοί, θήρ, πέντε* κ.λ. οἱ Λέσβιοι ἔλεγον *πέσ(σ)υρες, πείσω, βέλφις, Βέλφοι, φήρ, πέμπε* κ.λ. Ὁμοίως χειλικὰ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν κυπριακὴν διάλεκτον (οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν συγγενῆ αὐτῆς ἀρκαδικήν). 2) *ορ* ἢ *ρο*, *ολ* ἢ *λο* (προελθόντα ἐκ τῶν παλαιῶν φωνηέντων r_0, l_0) ἀντὶ τῶν *αρ* ἢ *ρα*, αἱ ἢ *λα*, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν εἰς τὰς ἄλλας διαλέκτους: *βρόχυς, στρόταγος, στρότος, (ὀν)ἔτροπε* κ.λ. =βραχύς, στρατηγός, στρατός, (ἀν)έτραπε· 3) τὰ φωνήεντα *ο, υ* ἀντὶ τῶν φωνηέντων *α, ο* εἰς μερικὰς λέξεις, δι' ὃ οἱ Λέσβιοι ἔλεγον: *ἔλοχον, ὑμολογία, ὑμοίως, ὑμαλίκων, στύματος, ὕπισσω* κ.λ.=ἔλαχον, ὁμολογία, ὁμοίως, ὁμηλίκων, στόματος, ὀπίσω. Ὁμοία τροπὴ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἀρκαδικὴν καὶ κυπριακὴν διάλεκτον. 4) τοὺς συγκεκομμένους τύπους τῶν προθέσεων *ὄν, πάρ, κάτ* κ.λ. =ἀνά, παρά, κατὰ (ὁμοίως καὶ εἰς τὴν ἀρκαδικὴν καὶ κυπριακήν): *ὀνέθεκε, ὀγκαρυσσέτω, ὀνκαλέοντες, κάββαλε* κ. λ. = ἀνέθηκε, ἀνακηρυσσέτω, ἀνακαλέοντες—οῦντες κ.λ. 5) ῥήματα εἰς—*μι* ἀντὶ τῶν εἰς—*ῶ*: *κάλημ(μ)ι, φίλημι* = καλῶ, φιλῶ. 6) μετοχὰς ἐνεργητικοῦ παρακειμένου μετὰ καταλήξεως ἐνεστωτικῆς — *ων* ἀντὶ τῆς *ώς*, ἡ ὁποία ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν ἀττικὴν κ.λ.: *(ἐκ)γεγόνων, λελάθων, πεπληρώκων* = (ἐκ)γεγονώς, λεληθώς, πεπληρωκώς. 7) τὰ πατρωνυμικὰ εἰς— *ιος*: *Φίλων Νικίαιος*= Φίλων ὁ Νικίου (πρβλ. τὰ ἀττικὰ *Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου, Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου* κ.λ.). Ἐντεῦθεν καὶ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ: *Αἴας Τελαμώνιος, Καπανήϊος υἱὸς* κ.λ. 8) διπλᾶ ὑγρὰ καὶ ἔρρινα προελθόντα ἐξ ἀφομοιώσεως τῶν συμπλεγμάτων *σμ, σν, νσ, λσ, λν* κ.λ. (ἐσμὶ) *ἔμμι* = εἰμί, (σελάσνα) *σελάννα*=σελήνη, (μηνσὸς) *μηννὸς* = μηνός, (στέλσαι) *στέλλαι* = στεῖλαι, (στάλνα) *στάλλα*= =στήλη κ.λ. Ὁμοίως καὶ εἰς τὴν θεσσαλικὴν διάλεκτον, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν βοιωτικήν. 9) ἡ δοτικὴ πληθ. εἰς—*εσσι* καὶ συμφωνολήκτων τριτοκλήτων ὀνομάτων: *ἄνδρεσσι, πάντεσσι, χέρρεσσι* =ἀνδράσι, πᾶσι, χερσὶ κ. λ.

Ἐκτὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων—τὰ ὁποῖα ἡ κυρίως αἰολικὴ διάλεκτος εἶχεν ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τὰς ἄλλας συγγενεῖς της διαλέκτους, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον,—εἶχε καὶ τὰ ἑξῆς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά· α) τὴν ἀποβολὴν τοῦ δασέος πνεύματος (κοινὴν καὶ εἰς τὴν διάλεκτον τῶν Ἰώνων τῆς Μ. Ἀσίας). Καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος «οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες δασύνουσι τὰ ἐν τῇ λέξει φωνήεντα, Αἰολεῖς δὲ μόνον ψιλοῦσι» Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφοῦς ἀπαντῶμεν τὰς λέξεις *ἄλμυρος, ὀ, ὄρημι, ὐάκινθος, ὤστε* κ.λ.=ἁλμυρός, ὁ, ὁρῶ, ὑάκινθος, ὥστε κλ. *κατισδάνει ἐπίκεσθαι* κ.λ.=καθιζάνει, ἐφικέσθαι κλ. καὶ εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. *κατεστακόντων*, *Ἐρμίας*=καθεστηκότων, Ἑρμίας (Ἑρμείας)· β) τὸν τονισμὸν δισυλλάβων καὶ ὑπερδισυλλάβων λέξεων ὅσον τὸ δυνατὸν ὑπεράνω τῆς ληγούσης (τὴν λεγομένην *βαρυτονίαν*): *ἄηδων, ἀπάλαισι χέρσιν, ἄφανης, λυσιμέλης, ἄγναι Χάριτες, κρατηρ, χείμων-ωνι* κ.λ. = ἀηδών, ἁπαλαῖς χερσίν, ἀφανής, λυσιμελής, ἁγναὶ Χάριτες, κρατήρ, χειμὼν — ῶνι κλ. γ) τὰς διφθόγγους αι καὶ οι ἀντὶ τῶν μακρῶν *α, ω, ου*, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν εἰς τὴν ἀττικὴν διάλεκτον κατόπιν ἀναπληρωτικῆς ἐκτάσεως πρὸ τοῦ συμπλέγματος *νσ*: (ἀποκρύπτονσι) *ἀποκρύπτοισι* = ἀποκρύπτουσι, (λιπόνσα) *λίποισα* = λιποῦσα, (τυχόνσα) *τύχοισα*= τυχοῦσα, (χαίρονσα) *χαίροισα* = χαίρουσα, (τὰνς ἀπάλανς) *ταὶς ἀπάλαις* = τὰς ἁπαλὰς κ. λ. δ) διπλοῦν ρρ ἐκ τοῦ συμπλέγματος *ρj*: (περιέχειν—περjέχειν) *πέρρεχειν*, (φθέρjω) *φθέρρω*=φθείρω κ.λ. ε) τὴν διάσωσιν τοῦ ὑποτακτικοῦ φωνήεντος τῶν διφθόγγων *αυ* καὶ *υι* καὶ ἐκεῖ, ὅπου εἰς τὰς λοιπὰς διαλέκτους τοῦτο ἀπεβλήθη: *αὔως* (= δωρ. ἀώς, ὁμηρ. *ἠώς*), *λυίω, φυίω* = λύω, φύω κ.λ. στ) ἀπαρέμφατα τοῦ ἐνεργ. παρακειμ. μετ' ἐνεστωτικῆς καταλήξεως: *τεθνάκειν* = τεθνηκέναι, κατὰ τὸ κόπτην κ.λ.=κόπτειν· ζ) τὴν πρώϊμον — δηλαδὴ πρὸ τῶν χρόνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχομεν λεσβιακὰς ἐπιγραφὰς καὶ λεσβιακὰ φιλολογικὰ μνημεῖα — ἀπώλειαν τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἀττικὴν διάλεκτον ἐξέλιπεν ἀρκετὰ βραδύτερον. Ὁ Ἀλκαῖος καὶ ἡ Σαπφὼ ἀγνοοῦν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον.

Ἡ αἰολικὴ διάλεκτος, χρησιμοποιηθεῖσα παρὰ τῶν Λεσβίων μελικῶν Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς καὶ δι' αὐτῶν καλλιεργηθεῖσα καὶ ἀνυψωθεῖσα εἰς γλῶσσαν φιλολογικήν, ἐξήσκησε σπουδαίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν μελικῶν καὶ τῶν λυρικῶν ἐν γένει ποιητῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ποιηταὶ καταγόμενοι ἐκ χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὡμιλεῖτο δωρικὴ ἢ ἰωνικὴ ἢ ἄλλη τις διάλεκτος, μετεχειρίζοντο λέξεις καὶ τύπους αἰολικούς. Οὕτω λ. χ. εἰς τὸν Ἀλκμᾶνα παρὰ τοὺς δωρικοὺς παρατηροῦμεν καὶ τύπους αἰολικούς: *ἔχοισα, λιποῖσα, φέροισα*=ἔχουσα, λιποῦσα, φέρουσα. Εἰς τὸν Βακχυλίδην, Σιμωνίδην κ.λ. ὁμοίως: *Μοῖσα, λαχοῖσα, κλεεννός, ἐπαίνημι* = Μοῦσα, λαχοῦσα, κλεινός, ἐπαινῶ. Καὶ ὁ μέγιστος τῶν λυρικῶν, ὁ Πίνδαρος, δὲν ἐξέφυγε τὴν ἐπίδρασιν ταύτην, διὰ τοῦτο δὲ ἀναγινώσκομεν εἰς ποιήματά του: *κλέπτοισα, διαγγέλλοισα*=κλέπτουσα, διαγγέλλουσα, *ἀριστεύοισι* = ἀριστεύουσι, *αἰχμαῖς, δίσκοις* = αἰχμὰς, δίσκους κλ. Εἰς ἄλλον βεβαίως λόγον ὀφείλεται ἡ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ ὕπαρξις πολλῶν αἰολικῶν τύ-

Digitized by Google

...ον καὶ γλωσσικῶν ἐν γένει στοιχείων, ὁποῖα λ.χ. ...ι ἑξῆς: *ἀργεννός, ἐρεβεννὸς* κ.λ. *ἄμμες, ὔμμες*, ...μεῖς, ὑμεῖς), *ἔμμεναι* (ἀττ. εἶναι), *ἀλεύασθαι*, ...*ευα, οὖας* κ.λ. *κύνεσσι, πόδεσσι*,=κυσί, ποσί, *κα-* ...*μεναι. φορήμεναι*=καλεῖν, φορεῖν. *πίσυρες, φῆρες* ...τέσσαρες, θῆρες κλ. Τὸ ζήτημα, ἂν τὰ αἰολικὰ ...ῦτα στοιχεῖα τοῦ Ὁμήρου ὀφείλωνται εἰς τὸ ...ι Ἴωνες παραλαβόντες βραχύτερα αἰολικὰ ποιή-...ατα ἐδημιούργησαν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τὴν ...λιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν ἢ εἰς τὸ ὅτι τὰ ὁμη-...κὰ ἔπη ἐγράφησαν εἰς γλῶσσαν μεικτὴν—ὁποία ...ὡμιλεῖτο εἰς τὴν μεταξὺ Αἰολέων καὶ Ἰώνων ...ς Μ. Ἀσίας συνοριακὴν ζώνην—ἢ εἰς ἄλλον ...νὰ λόγον, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῇ μετὰ βε-...αιότητος.

Ὡς δεῖγμα τῆς αἰολικῆς διαλέκτου παραθέτο-...ν δύο μικρὰ ποιήματα, τὸ μὲν πρῶτον τῆς ...απφοῦς, τὸ δὲ δεύτερον τοῦ Ἀλκαίου, μετὰ τῆς ...εταφράσεως αὐτῶν εἰς νεοελληνικοὺς στίχους, ...ν ὁποίαν παρελάβομεν ἀπὸ τὸν *Στέφανον* τοῦ ...αθηγητοῦ κ. Σ. Μενάρδου, προσέτι δὲ μίαν ἐπι-...αφὴν ἐκ Μυτιλήνης (ρωμαϊκῶν χρόνων).

Γλύκεια μᾶτερ, οὔτοι δύναμαι κρέκην τὸν ἴστον,
πόθῳ δάμεισα παῖδος βραδίναν δι' Ἀφροδίταν.

[Γλυκειά μου μάννα δὲν μπορῶ στὸν ἀργαλειὸ νὰ ὑφαίνω
ἀγάπη μ' ἔπιασε βαρειὰ γιὰ νηὸ χαριτωμένο.]

Τέγγε πνεύμονας οἴνῳ· τὸ γὰρ ἄστρον περιτέλλεται,
ἀ δ' ὤρα χαλέπα, πάντα δὲ δίψαισ' ὑπὸ καύματος.
ἄχει δ' ἐκ πετάλων Fάδεα τέττιξ, πτερύγων δ' ὕπο
κακχέει λιγύραν (πύκνον) ἀοίδαν, ὅτι ποτ' ἄν
φλόγιον καθέταν ἐπιπτάμενον καταυδείη.
ἄνθει δὲ σκόλυμος. νῦν δὲ γύναικες μιαρώταται,
λέπτοι δ' ἄνδρες, ἐπεὶ καὶ κεφάλαν καὶ γόνα Σείριος
ἄζει.

[Βρέχε τὰ σπλάχνα μὲ κρασί· γιατὶ ψηλώνει τ' ἄστρο
κ' ἡ ὥρα τούτη εἶναι βαρειά, διψοῦν' ὅλ' ἀπ' τὴν κάψα·
γλυκὰ τραγούδια ὁ τζίτζικας μεσ' ἀπ' τὰ φύλλα χύνει
καὶ τρίζει τὰ φτερὰ γοργὰ τὴν ὥρα, ποὺ λιοπύρι
'ς ὅλη τὴν γῆ διαχύνεται κι' ὅλα παντοῦ ξηραίνει.
μονάχ' ἡ σκίλλα τώρ' ἀνθεῖ· Πυρὲς εἶν' οἱ γυναῖκες,
ἀμμ' εἶν' οἱ ἄνδρες ἀχαμνοί. ὁ Σείριος τοὺς μαραίνει.]

Ἀγάθα τύχα· ἀ βόλλα καὶ ὁ δᾶμος Εὔξενον τὸν ἀγωνοθέταν καὶ παναγυάρχαν, πάϊν Εὐξένω τῶ ἀρχιέρεος, ἀπόγονον Εὐξένω τω γυμνασιάρχω καὶ πρώτῳ στροτάγῳ.

[=Ἀγαθῇ τύχῃ· ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Εὔξεινον τὸν ἀγωνοθέτην καὶ πανηγυριάρχην, παῖδα Εὐξείνου τοῦ ἀρχιερέως, ἀπόγονον Εὐξείνου τοῦ γυμνασιάρχου καὶ πρώτου στρατηγοῦ.]

Ἡ αἰολικὴ διάλεκτος ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' ...ῶνος π. Χ. νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτ-...κῆς διαλέκτου, ἡ ὁποία καὶ ἕνεκα τῆς πολιτι-...ῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἕνεκα τῆς φιλο-...ογικῆς ἀκμῆς των ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ ὑψώ-...ται εἰς γλῶσσαν πανελλήνιον καὶ νὰ ἐκτοπίζῃ ...ὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης ὅλας σχεδὸν τὰς ἀρ-...χαίας ἑλληνικὰς διαλέκτους. Εἰς αἰολικὰς ἐπιγρα-...ὰς τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. ἀναγινώσκομεν τοὺς τύ-...πους: *στρατός, στράταγος, κρῖναι* ἀντὶ τῶν γνησίων ...ιολικῶν *στροτός, στρόταγος, κρίνναι*, μετοχὰς ἐνερ-...γητικοῦ παρακειμένου εἰς- *ὡς* ἀντὶ—*ων* κ.λ. Ὀλί-...ον βραδύτερον ἡ ἐκ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου προελ-...οῦσα *Κοινὴ* ἐξέβαλεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ χα-...ρακτηριστικώτερα στοιχεῖα τῆς αἰολικῆς διαλέ-...κτου, ἕως οὗ τέλος καὶ ἀντικατέστησεν ἐντελῶς ...ὐτήν, πιθανῶς κατὰ τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα. Αἱ κα-...όπιν γραφεῖσαι αἰολικαὶ ἐπιγραφαὶ πρέπει νὰ ...ποδοθοῦν ἁπλῶς εἰς τὸν ἀρχαϊστικὸν ζῆλον τῶν ...γραψάντων αὐτάς. Οἱ ὑπεραιολισμοί, τοὺς ὁποί-...ους ἀναγινώσκομεν εἰς αὐτὰς (*πλάθεος* ἀντὶ *πλή-...σος,-θους* κ. λ.) εἶναι ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις ...τούτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *C. Lambert*, De dialecto aeolica quaestio-...s selectae. Dijon 1903 καὶ Étude sur le dialecte éolien. ...aris 1903. *L. Ahrens*, De graecae linguae dialectis. I. De ...alectis aeolicis et pseudoaeolicis. Göttingen 1839. *R. Mei-...er*, Die griechischen Dialekte auf Grundlage von Ahrens ...Verk dargestellt. I. Asiatisch-aeolisch, Boeotisch, Thessa-...sch. Göttingen 1882. *O. Hoffmann*, Die griechischen Dia-...kte in ihrem historischen Zusammenhang. II. Der norda-...chaeische Dialect. Göttingen 1893. *F. Bechtel*, Die griechis-...chen Dialekte. I. Der lesbische κ.λ. Berlin 1921. *Γ. Χατζιδάκι* ...Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα [2]. Α'. Ἀθῆναι 1924 σ. 23 κ.ἑξ. ... *Ἀναγνωστοπούλου*, Σύντομος ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν ...διαλέκτων. Α'. Ἀθῆναι 1924 σ. 45 κ.ἑξ.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

αἰολικὴ πόλις (Aeolische Stadt) *[Φυσ. Γεωγρ.]*· ...λ. λέξ. αἰολικοὶ μάρτυρες-λόφοι. Γ. Κ. Γ.

αἰολικὴ φόρμιγξ· βλ. αἰολικὴ ἅρπα καὶ φόρ-...μιγξ. Δ. Λ.

αἰολικοὶ (ἢ *ἀνεμογενεῖς*) **μάρτυρες-λόφοι.** (Ae-...olische Zeugenhügel) *[Γεωλ. - Φυσ. Γεωγρ.]*. Εἰς ...τὰς ἀφρικανικάς, ἀσιατικὰς καὶ βορειοαμερικα-...νικὰς ἐρήμους παράγονται, διὰ τῆς συνηνωμένης ...ἐνεργείας τῆς ἀποσαθρώσεως τῶν πετρωμάτων ...ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀποκομίσεως ἀφ' ἑτέρου τῶν ...ἀποσαθρωμάτων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, κωνοειδεῖς ἢ ...ἐπαλξιοειδεῖς λόφοι ἢ βουνά, τὰ ὁποῖα παρουσιά-...ζονται ἢ μεμονωμένα ἢ εἰς ὁμάδας εἰς τὰ ἄκρα ...μιᾶς ὑψηλοτέρας βαθμῖδος τοῦ ἐδάφους. Φαίνον-...ται ὡς προφυλακεῖα, οὕτως εἰπεῖν, προωθημένα ...πυχνὰ εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρων πρὸ τῆς βα-...θμῖδος.

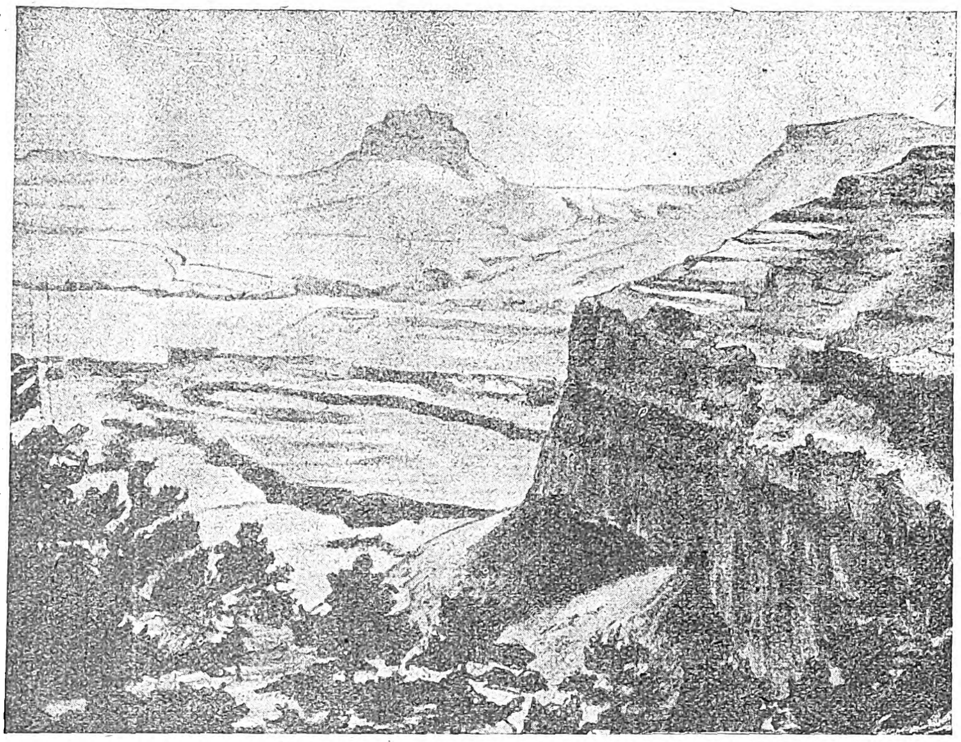

Τὸ νότιον ἄκρον τοῦ (Scotts' Bluffs Bad Lands, Nebraska) μὲ τὸν προωθημένον «μάρτυρα-λόφον» Dome Rock (ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνος).

Οἱ λόφοι οὗτοι ὠνομάσθησαν *αἰολικοὶ* ἢ *ἀνεμογονεῖς μάρτυρες-λόφοι*. Εἶναι τὰ τελευταῖα λείψανα βαθμίδων τοῦ ἐδάφους, αἱ ὁποῖαι πρότερον εἶχον πολὺ εὐρυτέραν ἔκτασιν.

Ἐνίοτε τὰ κατασκευάσματα ταῦτα ὁμοιάζουν μακρόθεν πρὸς συνοικισμοὺς ἀνθρώπων, ἀποτελουμένους ἀπὸ οἰκίας, πύργους, στήλας, ὀβελίσκους καὶ προξενοῦν ἐξ ἀποστάσεως τὴν ἐντύπωσιν ἠρειπωμένης μεγάλης πόλεως. Τούτου ἕνεκα ὁ Obrutschew, ὁ ὁποῖος πρῶτος εἰς τὴν δυτικὴν κινεζικὴν Dsungarei παρετήρησε τοιαῦτα κατασκευάσματα, τὰ ὠνόμασε *«αἰολικὰς πόλεις»*. Γ. Κ. Γ.

αἰολικός, —ή, —όν· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς Αἰολεῖς· αἰολικὸν ἔθνος,—γένος· αἰολικὴ διάλεκτος,—παραλία. || ***Αἰολικὰ*** (τά)· ἱστορία περὶ τῶν Αἰολέων. || ***Αἰολικὴ*** ἢ Αἰολὶς (βλ.λ.), ἡ χώρα ἡ κατοικουμένη ὑπὸ τῶν Αἰολέων. Ἐπίρρ. *αἰολικῶς*.

—**αἰολικός** *[Μουσ.]*. 1) Τρόπος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ὁ κατ' ἄκουσμα βαρύτερος ὅλων. 2) Ὁ δεύτερος ἐκ τῶν ὀκτὼ ἐκκλησιαστικῶν τρόπων τῆς μουσικῆς τῶν Λατίνων, ὁ καὶ *ὑποδώριος* καλούμενος (λα, σι, δο, ρε, μι, φα, σολ, λα) πλάγιος τοῦ πρώτου (Protus plagal). Ἐκ τούτου διὰ τῆς ἀριθμητικῆς διαιρέσεως τῆς ὀγδόης παρήχθησαν ὁ *ὑπαιολικὸς* (μι, λα, μι), καὶ ἐκ τούτου πάλιν ὁ *ὑπεραιολικὸς* (σι, φα, σι), ὅστις ἕνεκα τῆς παρουσιαζομένης κατὰ τὸ δεύτερον τετράχορδον τετάρτης ηὐξημένης βραδύτερον ἐγκατελείφθη. Ὁ αἰολικὸς ἢ ὑποδώριος τρόπος ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν νεωτέραν *ἐλάσσονα κλίμακα* ἄνευ *προσαγωγέως*.

Δ. ΛΑΥΡΑΓΚΑΣ

αἰολίνη (Aeoline). Ἀκουστικὴ συσκευὴ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Marn καὶ ἔχουσα οὕτω: Ἐπὶ κυλινδρικοῦ σωλῆνος, ἀνοικτοῦ ἀμφοτέρωθεν, προσαρμόζεται, κατὰ τὸ ἓν ἀνοικτὸν ἄκρον, μεμβράνη ἐλαστικὴ ἐφ' ἧς προσφυσᾶται διὰ φυσητῆρος ρεῦμα ἀέρος. Τὸ στόμιον τοῦ φυσητῆρος κεῖται ἐγγύτατα τῆς μεμβράνης, ἥτις διὰ τοῦ προσφυσωμένου ρεύματος ἀέρος ἐντίθεται εἰς παλμικὴν κίνησιν καὶ προκαλεῖ οὕτω διακοπὰς τοῦ ρεύματος ἀέρος, αἵτινες συνεπάγονται τὴν ἀνάπτυξιν ἤχου. Ἀναλόγως τῆς θέσεως τοῦ στομίου τοῦ φυσητῆρος καὶ τῆς ἐντάσεως τοῦ ρεύματος ἀέρος παράγονται ἦχοι διαφόρου ὕψους οἵτινες δύνανται νὰ εἶναι λίαν ἐντατικοί.

[Berliner Shell: «Physikalisches Handwörterbuch» 1924].

Κ. Π.

—Ὑπὸ τὸ ὄνομα *αἰολίνη* καὶ *αἰολόδιον* φέρεται καὶ εἶδος ἁρμόνικας.

Αἰόλιος *[Μυθολ.]*. Εἷς τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (VI. 21. 11.) ἀναφερομένων δέκα ἓξ μνηστήρων τῆς Ἱπποδαμείας, οἵτινες, νικηθέντες εἰς τὸν ἀγῶνά των πρὸς τὸν πατέρα της Οἰνόμαον, ἐφονεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐτάφησαν εἰς τάφους πλησίον ἀλλήλων κειμένους. Τὰ ὀστᾶ πάντων τούτων συνήνωσε βραδύτερον ὁ Πέλοψ εἰς ἓν κοινὸν μνῆμα μεγαλοπρεπὲς καὶ διὰ νὰ τιμήσῃ αὐτοὺς καὶ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν Ἱπποδάμειαν, πρὸ πάντων ὅμως διὰ νὰ διαφημίσῃ τὴν νίκην του εἰς τὸν ἀγῶνά του μὲ τὸν πενθερόν του Οἰνόμαον, ὅστις ἡττήθη ὑπ' αὐτοῦ, ἐνῷ εἶχε νικήσει τοσούτους καὶ τοιούτους ἄνδρας. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰολίς. Οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ βορειοδυτικὴ χώρα τῆς Μ. Ἀσίας (μετὰ τῶν ἀπέναντί της νήσων Λέσβου καὶ Τενέδου), ἡ ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους κατὰ τὰ παράλιά της διαβρεχομένη καὶ κατοικηθεῖσα κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Αἰολέων, μιᾶς τῶν τεσσάρων φυλῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΑΡΧΑΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ. *α') Ἔκτασις καὶ ὅρια.*—Οὔτε διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς Αἰολίδος, οὔτε διὰ τὰ πρὸς τὰς ὁμόρους χώρας ὅρια αὐτῆς ὑπάρχει συμφωνία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἄλλοι μὲν ἀποδέχονται ὅτι ἡ Αἰολὶς κατεῖχεν ὅλην τὴν ἔκτασιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡπλοῦτο ἡ χώρα τῆς ἀρχαίας Τροίας, ἄλλοι δὲ ὅτι μέρος μόνον αὐτῆς περιελαμβάνετο εἰς τὴν Αἰολίδα χώραν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀρχαίας Τροίας δὲν ὑπῆρχε συμφωνία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι κατὰ μὲν τὸν Ὅμηρον, τὰ πρὸς τὴν Προποντίδα ὅριά της ἤρχιζον ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Αἰσήπου, δηλ. ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Προποντίδος χερσονήσου τῆς Κυζίκου, κατὰ τὸν Εὔδοξον ἀπὸ τῆς δυτικώτερον κειμένης πόλεως Πριάπου, κατὰ τὸν Δαμάστην, ὅστις συνέστελλεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχαίαν Τροίαν, ἤρχιζον τὰ ὅριά της ἀπὸ τῆς πόλεως Παρίου, καὶ τέλος κατὰ τὸν Ἔφορον, τὸν Κυμαῖον καὶ τὸν Σκύλακα τὸν Καρυανδέα ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀβύδου. Ὁ Στράβων γράφων «ἡ τῶν Αἰολέων ἀποικία καθ' ὅλην (τὴν χώραν τῆς Τροίας) ἐσκεδάσθη ἀπὸ τῆς Κυζικηνῆς μέχρι τοῦ Καΐκου καὶ ἐπέλαβεν ἔτι πλέον τὴν μεταξὺ τοῦ Καΐκου καὶ τοῦ Ἕρμου ποταμοῦ» (C. 582), φαίνεται ἀποδεχόμενος καὶ ὅτι τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Τροίας ἤρχιζον «ἀπὸ τῶν περὶ Αἴσηπον καὶ Κυζικηνὴν τόπων» καὶ ὅτι ἡ Αἰολὶς ἐξετείνετο καὶ ἐφ' ὅλης τῆς χώρας τῆς ἀρχαίας Τροίας, ἀπὸ τῆς Κυζίκου μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Λεκτοῦ καὶ ἐπὶ πλέον καὶ ἐπὶ τῆς χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Λεκτοῦ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἕρμου, τῆς καὶ ἰδίως Αἰολίδος λεγομένης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος (C. 586). Εἶχε λοιπὸν ἡ ἀρχαία Αἰολίς, ὅτε εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν μεγίστην ἔκτασίν της, ὅρια πρὸς Β τὴν Προποντίδα, πρὸς τὰ ΒΔ τὸν Ἑλλήσποντον, πρὸς Δ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, πρὸς Ν τὴν Ἰωνίαν καὶ πρὸς Αν. τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Φρυγίαν καὶ περιελάμβανε τὰς ἀπὸ τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου περίπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἕρμου μικρασιατικὰς ἀκτάς, τὰς ἀπέναντι αὐτῶν δύο μεγάλας νήσους, Τένεδον, κειμένην ἀπέναντι τῆς Τρῳάδος, καὶ Λέσβον ἁπλουμένην πρὸ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, καὶ τρεῖς συστάδας μικροτέρων νήσων, τὰς πρὸς Β τῆς Τενέδου Καλύδνας, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Τένεδος εἶχεν ὀνομασθῆ Κάλυδνα, τὰς εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου Ἑκατοννήσους καὶ τὰς μεταξὺ Λέσβου καὶ Κανῶν Ἀργινούσας, περιωνύμους διὰ τὴν παρ' αὐτὰς ναυμαχίαν κατὰ τὸ 406 π. Χ. μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων.

β) Κλῖμα καὶ ἔδαφος.—Αἱ νῆσοι, ἡ χερσόνησος τῆς Ἴδης (ἀρχαία Τροία), καὶ αἱ διαρρεόμεναι ὑπὸ τοῦ Καΐκου καὶ τοῦ Ἕρμου κοιλάδες μέχρι τῶν ὀρέων καὶ τῶν ὀροπεδίων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς χώρας, ἔχουσι κλῖμα καὶ φυσικὴν διάπλασιν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου παράλια τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Θάλασσα καὶ ἀήρ, λέγει ὁ

Digitized by Google

Κούρτιος (Ἑλλ. ἱστορία, μεταφρ. *Σ. Λάμπρου* Α' Ι.), συνδέουσι τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου (Μ. Ἀσίας καὶ εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος) εἰς ἓν ὅλον. «*La mer, ici, ne sépare pas; elle unit*» γράφει ὁ Ad. Reinach («L'Hellénisation du monde antique par *V. Chapot*, Paris 1914 p. 13).

Ἐνῷ δὲ τὸ κλῖμα καὶ ἡ διάπλασις τοῦ ἐδάφους τῆς Αἰολίδος, καὶ τῆς Μ. Ἀσίας ἐν γένει, ὁμοιάζουσι μὲ τὸ κλῖμα καὶ τὴν μορφολογίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, τὸ ἔδαφος τῆς Αἰολίδος εἶναι πολὺ γονιμώτερον καὶ πλουσιώτερον τοῦ ἐδάφους ἐκείνης. Ἡ πολυπίδαξ Ἴδη εἶχεν ἄφθονα δάση καὶ ἔκρυπτεν εἰς τὰ ἔγκατα πλοῦτον μετάλλων —διὰ τοῦτο καὶ ἡ παράδοσις ἀνέφερεν ὅτι ἐν τῇ Ἴδῃ τὸ πρῶτον ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῆς Κυβέλης οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι τὴν ἐξόρυξιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μετάλλων (*Ε. Κουρτίου* ἔνθ. ἀνωτ. Α' 103)—εἰς δὲ τοὺς πρόποδάς της ἐχορήγει εἰς τοὺς κατοίκους της εὐυδρότατον γεωργήσιμον ἔδαφος (τὴν Δαρδανίαν καὶ Κεβρηνίαν καὶ Ἀδραστείαν πεδιάδα) καὶ χορτοβριθεῖς λειμῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Ἐριχθόνιος, ὁ δαίμων τῆς γονιμότητος, ἔβοσκε τοὺς τρισχιλίους ἵππους του. Περὶ τῶν ὀρέων, ποταμῶν, ἀκρωτηρίων, κόλπων καὶ μορφολογίας ἐν γένει τοῦ ἐδάφους, γίνεται ὁ προσήκων λόγος εἰς τὰ ἄρθρα «Αἰγαῖον» καὶ «Μ. Ἀσία».

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΙΟΛΙΔΟΣ. *α'). **Προϊστορικοὶ καὶ πρωτοϊστορικοὶ χρονοι.***—Ἀνήκουσα καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Αἰολέων ἀποικισθεῖσα περιοχὴ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους εἰς τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας, αἵτινες συναπετέλεσαν τὴν Αἰγαιΐδα ἢ Αἰγηΐδα, κατὰ τὸ ἐπινοηθὲν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων γεωγραφικὸν ὄνομα πασῶν τῶν χωρῶν τούτων, ἔχει κοινὴν τὴν ἱστορίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ κοινὸν τὸν πολιτισμὸν μετ' αὐτῶν. Τὴν συνοχὴν μεταξὺ τῶν περὶ τὸ Αἰγαῖον χωρῶν καὶ τὴν εἰς αὐτὰς ἀνάπτυξιν ἑνιαίου πολιτισμοῦ, τοῦ Αἰγαίου πολιτισμοῦ (βλ. λ.), διηυκόλυνεν ἡ μεταξύ των ἐπικοινωνία διὰ θαλάσσης, ὑποβοηθουμένη διὰ σειρᾶς νήσων, αἵτινες ὡς ἁλύσεις συνδέουσι τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου παραλίους χώρας.

Παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἥτις εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἔγινεν ὁ μόνιμος κυρίαρχος ἁπασῶν τῶν χωρῶν τῆς Αἰγαιΐδος, πορίσματα τῆς ἀρχαιολογίας προσκομισθέντα διὰ τῶν γενομένων πολλαχοῦ ἀνασκαφῶν, ἐλάχιστα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, διὰ τῆς σκαπάνης καὶ ταῦτα ἐλθόντα εἰς φῶς, ἅτινα ἔδωσαν φωνὴν εἰς τὰ σύγχρονά των μνημεῖα τῆς τέχνης, εἶναι αἱ πρῶται πληροφορίαι περὶ τῆς Αἰγαιΐδος καὶ τὸ πρῶτον χρησιμοποιούμενον ὑλικὸν πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἱστορίας της. Ὁ ἔλεγχος δὲ τῶν πρώτων τούτων πληροφοριῶν, γενόμενος ὑπὸ τῶν γλωσσολόγων καὶ τῶν ἀνθρωπολόγων—οἱ παμπάλαιοι κάτοικοι τῶν χωρῶν τῆς Αἰγαιΐδος ἄφησαν καὶ τὰ κρανία των, τῶν ὁποίων μερικὰ κατωρθώθη νὰ χρονολογηθοῦν —ἔγινεν ἡ συνδετικὴ ὕλη τοῦ ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀνασκαφῶν ὑλικοῦ. Τὸ κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην συντεθὲν πρῶτον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγαιΐδος μᾶς παρέχει τὰς ἐξηκριβωμένας πληροφορίας ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς χώρας ταύτας ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν (ἐμφανισθεὶς τὸ πρῶτον ἐν Κρήτῃ), ὅτι εἰς τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου συνηντήθησαν λαοὶ κατελθόντες ἀπὸ βορρᾶ καὶ λαοὶ ἐλθόντες διὰ θαλάσσης ἀπὸ τὰς πέραν τῆς ἀνατολικῆς μεσογειακῆς λεκάνης χώρας, ὅτι οἱ λαοὶ οἱ δημιουργήσαντες τὸν πρῶτον Αἰγαῖον πολιτισμὸν δὲν ἀνῆκον οὔτε εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκήν, οὔτε εἰς τὴν Σημιτικὴν ὁμοφυλίαν (τοῦτο κυρίως ἐξάγεται καὶ ἔκ τινων λέξεων καὶ ἐκ τῶν καταλήξεων, ἰδίᾳ κυρίων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμιῶν), ὅτι κατέλαβον οὗτοι τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου πλὴν τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος, δηλ. κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταβάσεως τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς εἰς τὴν χαλκολιθικήν, καὶ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς προαιολίδος συγκεντροῦται εἰς τὴν πόλιν Τροίαν, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον στρῶμα ἐκ τῶν ἐπαλλήλων ἐννέα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τὰς πληροφορίας ταύτας συμπληροῖ ἡ πληροφορία ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τῆς 3ης π. Χ. χιλιετηρίδος Θρακοφρύγες καταστρέφουσι τὴν πρώτην Τροίαν, ἐπιδραμόντες εἰς ὅλην τὴν προαιολίδα, ἐνῷ συγγενεῖς τούτων λαοὶ κατέρχονται ἀπὸ τοῦ Αἵμου καὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀντιδρῶσι κατὰ πάσης ἀπὸ θαλάσσης ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεως. (*G. Fougères* «les premières civilisations» p. 112-122.) Ὅτι τὰ θρακοφρυγικὰ φῦλα διεπεραιώθησαν ἐκ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ὅτι οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ Θρακικοῦ πελάγους κατοικοῦντες λαοὶ εἶχον κοινὴν τὴν καταγωγήν, μαρτυρεῖται ἔκ τε τῶν παραδόσεων καὶ τῶν κοινῶν τοπωνυμιῶν καὶ κυρίων ὀνομάτων· οὕτως, οἱ πρόγονοι τοῦ βασιλέως τῶν Φρυγῶν Μίδου εἶχον βασιλεύσει εἰς τὴν μακεδονικὴν Μυγδονίαν, ὁ Αἰνείας συνδέεται πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Αἶνος καὶ Αἴνεια, ἡ μήτηρ τοῦ Πριάμου λέγεται Στρυμὼ καὶ ἡ σύζυγός του Ἑκάβη εἶναι θυγάτηρ τοῦ Θρακὸς βασιλέως Κισσέως, Πρίαμος (Primus) εἰς τὴν θρακικὴν γλῶσσαν σημαίνει βασιλεὺς καὶ Πάρις υἱὸς κ.ὁ.κ. (βλ. L'Hellénisme κ.λ.π. II)

Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος ἤρχισεν ἡ ἀπὸ βορρᾶ κάθοδος τῶν πρωτοελληνικῶν φύλων πρὸς τὰς νοτίους χώρας τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, οὖσα συνέχεια τῆς ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 3ης π.Χ. χιλιετηρίδος ἀρξαμένης μετακινήσεως τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων, ἥτις συμπίπτει μὲ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς χαλκολιθικῆς εἰς τὴν χαλκῆν περίοδον καὶ μὲ τὴν καταστροφήν, ὡς ἐλέχθη, τῆς πρώτης Τροίας. Οἱ ῥωμαλέοι Ἀχαιοὶ μὲ τὰς χαλκᾶς πανοπλίας των ἐγκαιεστάθησαν ἐν ἀρχῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐπαρχίας τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐν Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγον τὴν γνῶσιν τῆς μεταλλουργίας καὶ συναναμιγέντες μετὰ τῶν ἰθαγενῶν στοιχείων ἔγιναν αἰόλοι ἀναμείκτου αἵματος, ἀνάμεικτοι. Ἐξαπλωθέντες βραδύτερον καὶ εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας τῆς Χερσονήσου ἐμυήθησαν εἰς τὸν Αἰγαῖον πολιτισμόν, οὗτινος ἑστία ἦτο τότε ἡ Κρήτη καὶ ἀφοῦ ἐπεβλήθησαν ὡς κυρίαρχοι καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς Κρήτης διεδέχθησαν καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτὴν δημιουργήσαντες τὸν Μινώνειον κατὰ πρῶτον, ἔπειτα δὲ τὸν λεγόμενον Μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν μὲ ἑστίας αὐτοῦ τὴν Ἀργολίδα, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν. Κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον τὰ καταλαβόντα τὴν Τροίαν θρακοφρυγικὰ φῦλα ἐξέτεινον τὸ κράτος των ἐκτοπίζοντα τοὺς Χετταίους, οἵτινες καλύπτονται ὑπὸ τὸ μυθικὸν ὄνομα τῶν Ἀμαζόνων, πέραν τοῦ Σαγγαρίου καὶ τοῦ Μαιάνδρου κατ' ἀρχάς, βραδύτερον δὲ καὶ ἀπὸ ἄλλων βορειοτέρων καὶ νοτιωτέρων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Τὴν ἀνάμνησιν τὰς ἐξαπλώσεως ταύτης τῶν Θρακοφρυγῶν (Δαρδάνων, Τεύκρων, Τρώων) διέσωσαν αὐτὰ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Ἀπὸ τοῦ 14ου π. Χ. αἰῶνος πλήρεις ζωῆς καὶ μένους Ἀχαιοὶ καὶ Ἀχαιοαιολεῖς (βλ. λ. *Αἰολεῖς*) ὥρμησαν πρὸς κατάκτησιν τῶν ἀσιατικῶν ἀκτῶν εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἐγκατεστάθησαν καταλαβόντες τὰ νότια παράλια αὐτῆς (Παμφυλίαν καὶ τὴν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ξάνθου χώραν) καὶ τὴν βορειοδυτικὴν χερσόνησον κατόπιν ὁμαδικῆς ἐνεργείας Ἀχαιῶν καὶ Αἰολέων κατὰ τῶν Τρώων καὶ Δαρδάνων, μεθ' ὧν συνησπίσθησαν πάντες οἱ λαοὶ οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, κατὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐπιδράμει τὰ πρωτοελληνικὰ φῦλα, καὶ οἵτινες ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν θρακοφρυγικὰ φῦλα, συγγενῆ πρὸς τοὺς Τρῶας, τινὲς δὲ λείψανα τῶν ἀρχαιοτέρων Αἰγαίων λαῶν (βλ. *L'Hellén.* ἔνθ. ἀνωτ. 36 καὶ ἑξῆς). Ἡ νίκη τῶν Ἀχαιοαιολέων, ἡ ἅλωσις τῆς Τροίας καὶ ἡ ὑποταγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς, τῶν συγγενῶν πρὸς τοὺς νικητάς, ὡς ἀνηκόντων εἰς τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴν ὁμοφυλίαν τῶν ἀνατολικῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ὁ Κούρτιος (ἔνθ. ἀνωτ. Α'. 56), εἶναι τὸ τελευταῖον γεγονὸς τῶν προϊστορικῶν χρόνων τῆς χώρας ταύτης.

Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ' π. Χ. αἰῶνος, συμπίπτουσα μὲ τὴν γιγαντιαίαν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου, ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἰς ἀκούσιον ἐκπατρισμόν, εἰς ὁμαδικὴν ἐξ αὐτῆς ἔξοδον ἀπὸ διαφόρων λιμένων τῆς Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας μὲ κατεύθυνσιν τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Ἑλλησπόντου παραλίους χώρας εἰς τὰς ἀπέναντι τῆς Β. Δ. μικρασιατικῆς χερσονήσου νήσους, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Τένεδον. Ὁ ἀποικισμὸς οὗτος εἶναι ἱστορικὸν γεγονὸς ἀναμφισβήτητον μὲ ποιάν τινα μυθικὴν ἀπόχρωσιν, ὀφειλομένην, ἴσως, εἰς ψυχολογικοὺς λόγους.

Οἱ ἄποικοι ἐλθόντες εἰς τὰς χώρας ταύτας εὗρον ἀπωτέρους μὲν συγγενεῖς τὰ θρακοφρυγικὰ φῦλα, ἅτινα ὑπῆρξαν οἱ ὑποταγέντες παλαιότεροι κάτοικοι, καὶ στενωτέρους δὲ συγγενεῖς τοὺς πρὸ δύο ἑκατονταετηρίδων ὑποτάξαντας τοὺς Τρῶας καὶ Δαρδάνους Ἀχαιοαιολεῖς, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ συνεκρούσθησαν. Τῶν συγκρούσεων δὲ μετὰ τούτων μᾶλλον ἀπήχησις εἶναι καὶ ἡ Ἰλιὰς τοῦ Ὁμήρου ἢ τῶν παλαιοτέρων μεταξὺ Ἀχαιοαιολέων καὶ Τρώων, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων Τρώων τινῶν ἀρχηγῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα συνέδεεν ἡ παράδοσις μὲ μύθους εἰς χώρας τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος· οὕτως ὁ Αἰνείας ὑπῆρξεν ἥρως τῶν Αἰνιάνων κατελθὼν ἐκεῖ ἐξ Αἴνου τῆς Θρᾴκης καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀρκαδίαν (Παυσ. VIII, 12, 8), ὁ Ἕκτωρ καὶ ἡ Ἀνδρομάχη συνδέονται μὲ τὰς Θήβας, ὁ Πάρις-Ἀλέξανδρος μὲ τὸν Σπερχειὸν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου τὸν εἶχε νικήσει ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Γλαῦκος μὲ τὴν Ἀνθηδόνα κ. ο. κ. (L'Hellén., 30-31). Αἱ ἀποικίαι τῶν Αἰολέων, ἀπὸ τῶν ὁποίων καὶ μετωνομάσθη ἡ χώρα Αἰολίς, ἦσαν 30 περίπου καὶ ὑποδιῃροῦντο εἰς τρεῖς συστάδας, τὰς 12 ἀρχαιοτέρας αἰολικὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον κτισθῆ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς Λέσβου στενῆς παραλιακῆς χώρας, τῆς ὁριζομένης ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὑπὸ τῆς Μυσίας καὶ Λυδίας, ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ἀπετέλουν τὴν νότιον συστάδα, τὰς ἐπὶ τῶν νήσων Τενέδου καὶ Λέσβου, καὶ τὰς τῆς βορείου συστάδος, αἵτινες ἦσαν κτίσματα τῶν παλαιοτέρων ἀποικιῶν.

Ἐκ τῶν δώδεκα ἀποικιῶν τῆς νοτίου συστάδος μεγαλύτεραι ἦσαν ἡ νοτιωτάτη πασῶν Σμύρνη καὶ ἡ Κύμη, ἡ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλων ὁμωνύμων καλουμένη Φρικωνὶς ἀπὸ τοῦ Φρικίου ὄρους τῆς Λοκρίδος, ἐκ τῆς ὁποίας ἦσαν, πιθανώτατα, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ ἀποικησάντων. Αἱ λοιπαὶ δέκα ἦσαν αἱ ἑξῆς: Λάρισα (Λή*ρισαι* ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου — Α', 149 — καλουμένη), Νέον Τεῖχος, Τῆμνος, Κίλλα, Νότιον, Αἰγιρόεσσα, Πιτάνη, Αἰγαῖαι, Μύρινα καὶ Γρύνεια, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε μαντεῖον ἀρχαῖον καὶ πολυτελὴς ναὸς ἐκ λίθου λευκοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῶν 12 τούτων αἰολικῶν ἀποικιῶν ἡ Σμύρνη πολὺ ἐνωρὶς (ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ.), ἔγινεν ἰωνικὴ διὰ δόλου, ὡς ἑξῆς.

Οἱ Σμυρναῖοι ἐδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν των φυγάδας, ἕνεκα στάσεως, Κολοφωνίους, οὗτοι δὲ ἐπωφεληθέντες τῆς ἐκ τῆς πόλεως ἀπουσίας τῶν κατοίκων χάριν ἑορτῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἔκλεισαν τὰς πύλας τῆς Σμύρνης καὶ κατέλαβον αὐτήν. Ἔσπευσαν τότε πρὸς βοήθειαν τῶν Σμυρναίων πάντες οἱ Αἰολεῖς, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν, ἐδέχθησαν νὰ δοθῶσι τοὐλάχιστον εἰς τοὺς προτέρους κατοίκους τῆς πόλεως τὰ ἔπιπλά των. Οὕτως ἐξέλιπεν ἡ αἰολικὴ Σμύρνη καὶ οἱ κάτοικοί της διεμοιράσθησαν εἰς τὰς ἕνδεκα ἄλλας αἰολικὰς πόλεις. Αἱ εἰς τὰς νήσους αἰολικαὶ ἀποικίαι ἦσαν κατ' ἀρχὰς μὲν ὀκτώ, αἱ Μυτιλήνη, Μήθυμνα, Ἐρεσός, Πύρρα, Ἄντισσα καὶ Ἀρίσβη ἐπὶ τῆς νήσου Λέσβου, ἡ Αἰολὶς ἐπὶ τῆς νήσου Τενέδου καὶ μία εἰς τὴν μεγαλυτέραν τῶν Ἑκατοννήσων (τῶν Μοσχονησίων), τὴν καλουμένην «Νάσον», βραδύτερον δὲ ἑπτά, διότι οἱ Μηθυμναῖοι ἠνδραπόδισαν τοὺς κατοίκους τῆς Ἀρίσβης «ἐόντας *ὁμαίμους*». Ἐκ τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν τῆς βορείου συστάδος αἱ μὲν Ἄσσος, Γάργαρα καὶ Ἄντανδρος ἦσαν παράλιοι, μεταξὺ Λεκτοῦ, τοῦ νοτιωτάτου ἀκρωτηρίου τῆς σκολοπενδρώδους τὸ σχῆμα Ἴδης, καὶ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, αἱ δὲ Κεβρήν, Σκῆψις, Νεάνδρεια καὶ Πιτύεια μεσόγειοι. Ἐκτὸς τούτων ὅμως καὶ πλεῖσται ἄλλαι ἐκτίσθησαν βραδύτερον ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς Λέσβου Μυτιλήνης καὶ Μηθύμνης εἰς τὰς ἀπέναντί των μικρασιατικὰς ἀκτάς, αἵτινες διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθησαν Μυτιληναῖος αἰγιαλὸς καὶ Μηθυμναῖος αἰγιαλός, καὶ ὑπὸ τῆς Κύμης καὶ τῆς Τενέδου, ὡς ἦσαν ἡ Λαμπωνία καὶ Νεανδρία τῆς Τρωάδος, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι συνῳκίσθησαν μετὰ τῶν τῆς Ἀμαξιτοῦ καὶ Κεβρῆνος εἰς Ἀλεξάνδρειαν Τρωάδος, αἱ ἐπὶ τῆς Τενεδίων περαίας Ἀχαΐϊον, Ἀμαξιτός, Κολωναί, Χρύσα, αἱ Μυτιληναίων κῶμαι Κορυφαντὺς, Ἡράκλεια, Ἄττεα κ.λ.π. Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Αἰολίδος ἤκμασαν βραδύτερον Ἀλεξάνδρεια ἡ Τρωάδος καὶ ἡ Ἐλαία, τὸ ἐπίνειον τῆς Περγάμου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπὶ Ξενοφῶντος ἁπλοῦν φρούριον κατὰ τὰ ὅρια Αἰολίδος καὶ Μυσίας, ἔγινε δὲ βραδύτερον πρωτεύουσα τοῦ περιωνύμου Περγαμηνοῦ βασιλείου (βλ. λ. Ἀλεξάνδρεια, Ἐλαία, Πέργαμος).

*β) **Αἱ αἰολικαὶ ἀποικίαι μέχρι τῶν Μηδικῶν πολέμων.***— Οἱ πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν Αἰολέων ἀγῶνες ἦσαν μακροὶ καὶ ἐπίμοχθοι, διότι ἐπρόκειτο περὶ κατακτήσεως μεγάλων τμημάτων γῆς δυναμένων νὰ διαθρέψωσι τοὺς ἀποίκους διὰ τῆς καλλιεργείας των καὶ διὰ τῆς εἰς αὐτὰ νομῆς τῶν ποιμνίων των· διὰ τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἐπέρχηται καταπόνησις καὶ ἀπογοήτευσις, ἕνεκα τῆς βραδύτητος μὲ τὴν ὁποίαν ἐγίνετο ἡ ἐγκατάστασις, καὶ διὰ νὰ τονώνεται τὸ φρόνημα, οἱ φιλοπόλεμοι Ἀχαιοαιολεῖς ἐνισχύοντο εἰς τοὺς ἀγῶνάς των διὰ ᾀσμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον θέμα τὰ κλέα τῶν ἡρώων προγόνων των, τοῦ στρατηλάτου Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ ἰσοθέου Ἀχιλλέως, οἵτινες, ὡς ἐφαντάζοντο, παρεῖχον εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ εἶχον καταλάβει πρότερον. Ἦτο τοῦτο ἴδιον τοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐμφανίζωσι πᾶσαν κατακτητικὴν ἐπιχείρησίν των ὄχι ὡς δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ὡς δίκαιον τῆς βίας, ἀλλ' ὡς δικαίωμα κληρονομικόν, ὡς μίαν ἀξίωσιν δικαίαν. Οὕτως οἱ Δωριεῖς ἐδικαιολόγησαν τὴν ἐπιδρομήν των εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς κάθοδον τῶν ἀδίκως ἐξ αὐτῆς ἐξωσθέντων Ἡρακλειδῶν, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Θ... τὴν ἐγκατάστασίν των εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ ... κην ὡς ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον ... ταχτηθῆ πρότερον ὑπὸ τοῦ Θησέως, καὶ οἱ Δωριεῖς ἄποικοι τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας ... ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις εἶχε κατακτήσει πρότερον αὐτὴν (Ἡροδ. V 43 καὶ 94). Οἱ ἄποικοι ... των ὅμως ἐπὶ τέλους ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας, ἐγκατεστάθησαν μονίμως καὶ ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν των καὶ ἤρχισαν ἀσχολούμενοι εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βοσκὴν τῶν ποιμνίων των, προτέρον ... νεχίζοντες τὸν εἰς τὰς μητροπόλεις πρότερον βίον των. Ὁ πόθος δὲ τῆς ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως βαθύτερον πρὸς τὸ δασῶδες καὶ πολύβυτον ὄρος τῆς Ἴδης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐκδιώξεως τῶν ὑποτασσομένων Δαρδάνων, καὶ πρὸ πάντων ἡ μεγάλη

Digitized by Google

φορία τοῦ ἐδάφους, καὶ ἰδίᾳ τῆς πεδιάδος τῆς Θήβης, τῆς ὑπερκειμένης ταύτης πεδιάδος τῆς Ἀσίας (Στρ. C 616) καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Καΐκου, ἀπεμάκρυνε τοὺς Αἰολεῖς τοσοῦτον τῆς ναυτιλίας, ὥστε νὰ λεχθῇ περὶ τῶν Κυμαίων ὅτι μετὰ αἰῶνας ὅλους ἠσθάνθησαν ὅτι ἡ πόλις των ἦτο παραλία (Στραβ. C 622). Διὰ τοῦτο καὶ ἐσκώπτοντο οἱ Αἰολεῖς ὑπὸ τῶν γειτόνων των Ἰώνων, ὡς καὶ οἱ ἐν τῇ μητροπόλει των Βοιωτίᾳ Αἰολεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὡς εὐήθεις καὶ ἀγροῖκοι.

Ἕνεκα τῶν εἰρημένων λόγων οἱ Αἰολεῖς ἄποικοι ὡς ἀποστολήν των ἐθεώρησαν τὸν πλήρη ἐξαιολισμὸν τῆς κατακτηθείσης χώρας διὰ τῆς κτίσεως πολλῶν συνοικισμῶν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτῆς. Ἡ Λέσβος δὲ καὶ ἡ Κύμη ὑπῆρξαν τὰ κύρια ὁρμητήρια πρὸς κατάκτησιν τῆς Τρωάδος καὶ τῆς Μυσίας. Ἕνεκα τούτου καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς παραδόσεως τῆς καταλήψεως τῆς Λέσβου ὑπὸ τοῦ δισεγγόνου τοῦ Ὀρέστου Γρᾶ καὶ ἡ τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Κάϊκον κτίσεως τῆς Κύμης ὑπὸ τῶν Πελοπιδῶν Κλεύα καὶ Μαλαοῦ (Στρ. C 582) ἦσαν αἱ ἱερώτεραι τῶν προγονικῶν ἀναμνήσεων διὰ τοὺς Αἰολεῖς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας κτισθεισῶν πόλεων Ἄσσου καὶ Ἀντάνδρου τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σκαμάνδρου, εἰς τὰς ὁποίας ἐκτίσθησαν πόλεις ὀχυραί, τὸ Σίγειον καὶ τὸ Ἀχίλλειον, προέβησαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὴν μεσόγαιαν, καταβάλλοντες τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἐξωθοῦντες τοὺς ἀρχαίους Δαρδάνους πρὸς τὴν Ἴδην ἐκ τῆς ὁποίας εἶχεν ἐπεκταθῆ ἡ δύναμις καὶ εἰς τὴν παραλίαν.

Ἡ πρὸς τὸν γεωργικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον ἀγάπη τῶν Αἰολέων καὶ ἡ ἀπασχόλησις αὐτῶν μὲ τὴν καθυπόταξιν τῆς Τρωάδος καὶ τῆς Μυσίας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἐξάπλωσίν των δὲν ἠμπόδισαν αὐτοὺς νὰ μετάσχωσι καὶ ὑπερποντίων ἀποικισμῶν, διότι καὶ φυσικὸν εἶναι οἱ ἄποικοι νὰ μὴ εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ὅσον οἱ ἀπὸ ἀπωτάτων προγόνων καθηλωμένοι εἰς τὰς πατρίδας των καὶ ὁ ἔρως τοῦ πλάνητος βίου νὰ εἶναι σφοδρότερος εἰς αὐτούς· ἄλλως τε δὲν ἄφηναν αὐτοὺς ἀπράγμονας εἰς τὸν ἤρεμον βίον των τὰ ἀποικιακὰ τρόπαια τῶν γειτόνων των Ἰώνων· διὰ τοῦτο ἡ Μυτιλήνη μετέχει, ἐνάτη αὐτή, τῆς ἐν Αἰγύπτῳ κοινῆς ναυτικῆς ἐπιχειρήσεως 4 ἰωνικῶν καὶ 4 δωρικῶν πόλεων, αἵτινες ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν Ναύκρατιν, ἡ ὁποία ἕνεκα τοῦ πολλοῦ πλούτου της ἀπέβη κέντρον τρυφῆς, ἡ αἰγυπτιακὴ Κόρινθος, ἡ δὲ αἰολικὴ Κύμη, πιθανώτατα, καὶ οὐχὶ ἡ τῆς Εὐβοίας (*Κ. Παπαρρ.* Ἱστ. τοῦ Ἑλλ. ἔθνους ρνθ') ἀπῴκισε τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ἥτις διέδοσεν εἰς τὸ Λάτιον τὰς πρώτας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἐπικὰς ἀφηγήσεις περὶ τοῦ μεγάλου ἥρωος Αἰνείου, τοῦ ὁποίου ὁ μῦθος ὑπῆρξε γονιμώτατος σπόρος διὰ τὴν λατινικὴν λογοτεχνίαν.

Ὅπως τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ φῦλα εἶχον ἐξαπλωθῆ ἀμέριμνα ἀνὰ πάσας τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου, ὡς ἐὰν ἦσαν μόνα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐκέκτηντο ἐλέῳ θεοῦ τὸ δικαίωμα, ὡς λέγει ὁ Κούρτιος (Ἑλλ. Ἱστ. Β'. 142), κατοχῆς καὶ κυριότητος παντὸς ὡραίου καὶ πολυλιμένου αἰγιαλοῦ, οὕτως ἀμέριμνοι καὶ οἱ Αἰολεῖς ἀπέλαυον τῶν ἀγαθῶν τῆς κατακτηθείσης χώρας ἕως ὅτου οἱ ὄπισθέν των μεσόγειοι λαοί, δυσμενεῖς καὶ ζηλότυποι διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς χώρας των, κατῆλθον ἀθρόοι-πρὸς τὴν παραλίαν πρὸς ἐκδίωξιν ἢ ὑποταγήν των. Αἱ πρῶται σχέσεις τῶν Αἰολέων πρὸς τὴν μεσόγαιαν ἦσαν αἱ σχέσεις των πρὸς τοὺς Φρύγας καὶ ἦσαν σχέσεις φιλικαί· ὁ βασιλεὺς μάλιστα αὐτῶν Μίδας, ὁ υἱὸς τοῦ Γορδίου, ὄχι μόνον εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Κυμαίων, ἀλλὰ καὶ συνεζεύχθη τὴν Κυμαίαν Ἑρμοδίκην ἢ Δημοδίκην καὶ διὰ τῶν Κυμαίων ἦλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Δελφῶν, εἰς τὸ ἱερὸν τῶν ὁποίων ἐδώρησε καὶ τὸν χρυσοῦν θρόνον του, «ἐόντα ἀξιοθέητον», ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Α'. 14).

Μετὰ τοὺς Φρύγας ἐγνώρισαν τοὺς Λυδούς, ὅτε οὗτοι ἀνεξάρτητοι γενόμενοι τῶν Ἀσσυρίων, περὶ τὸ 650, ἐπεδίωξαν τὴν καθυπόταξιν τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Ἰωνίας. Ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μερμναδῶν πονηρὸς βασιλεὺς αὐτῶν Γύγης πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του ἔκτισε, τῇ βοηθείᾳ τῶν Μιλησίων οὓς ἐκολάκευε καὶ περιεποιεῖτο, τὴν Ἄβυδον ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἑλλησπόντου (Στρ. C. 590) καὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Ρύνδακον τὸ Δασκύλιον, ἔστειλε δὲ πλουσιώτατα δῶρα (χρυσοῦς κρατῆρας καὶ ἀργυρᾶ ἀναθήματα) εἰς Δελφοὺς διὰ νὰ διαθέσῃ εὐμενῶς πρὸς τὴν δυναστείαν του τὸ ἱερόν. Τὴν διείσδυσιν ταύτην ἐπέτυχεν ὁ πονηρὸς Μερμνάδης, διότι καὶ ὁ μεταξὺ Αἰολέων καὶ Ἰώνων θρησκευτικὸς μόνον δεσμὸς ἦτο χαλαρὸς—συνήρχοντο εἰς τὸ παρὰ τὴν Μίλητον κοινὸν ἱερὸν τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος—καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἰδαίας (Τρωάδος) χερσονήσου συνεκρότουν ἴδιον κοινόν. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους (608 – 606 π. Χ.) περιῆλθον εἰς πόλεμον ἐκ τῶν Αἰολέων οἱ Μυτιληναῖοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ κατοχῆς τοῦ Σιγείου. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐφονεύθη ἐν μονομαχίᾳ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Φρύνων, ὁ Ὀλυμπιονίκης, ὑπὸ τοῦ Πιττακοῦ, ὅστις, μετά τινα ἔτη (590 π. Χ.) ἔγινε καὶ αἰσυμνήτης διαλλάξας τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν δῆμον, οἵτινες σφοδρότατα ἤριζον πρὸς ἀλλήλους· μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς τυραννίας, ἥτις ἐπ' ὀλίγον ἐκυριάρχησεν ἐν Λέσβῳ ὑπὸ τὸν Μέλαγχρον καὶ τὸν Μυρσίλον.

Ἀπόγονος τοῦ Γύγου, ὁ Ἀδραμύτης, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀλυάττου καὶ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Κροίσου, ἔκτισε τὸ Ἀδραμύτειον, ἐν μέσῳ τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν ὡς ἐμπορικὸν σταθμὸν τῆς Λυδίας. Ὁ Κροῖσος βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 559—545 π Χ., προσήρτησε, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰρηνικῶς, ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας τῆς Μ. Ἀσίας ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐπικυριαρχίας του καὶ τὴν ἀπότισιν μετρίου φόρου, ἀφήσας δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας πολίτας τὴν διοίκησιν τῶν πόλεών των, αἵτινες ἀπέβησαν ἐλεύθερα ἄστη, ἀνήκοντα εἰς τὸ Λυδικὸν βασίλειον. Πρὸς τούτοις ὁ Κροῖσος διὰ τῶν μεγάλων δωρεῶν του καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίᾳ τὸ τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος καὶ τὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς, ἐπέτυχε τὴν εὐμένειαν τῶν ἱερέων αὐτῶν, τὴν πολιτογράφησίν του ἀκόμη ὡς Ἕλληνος, ἀνακηρυχθεὶς ἐπίτιμος πολίτης τῶν Δελφῶν (Ἡρόδ. Α 69) καὶ τὴν ὑποστήριξίν των, ὅτε ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ ἀπειλοῦντος τὸ κράτος του ἀπ' ἀνατολῶν πανισχύρου τῶν Περσῶν μονάρχου Κύρου τοῦ Ἀχαιμενίδου (C. I. G. B. 336). Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Σάρδεων, πρωτευούσης τῶν Λυδῶν, καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Λυδίας εἰς τοὺς Πέρσας ἔντρομοι οἱ ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἕλληνες, Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς, πλὴν τῶν Μιλησίων καὶ τῶν νησιωτῶν, συνηνώθησαν διὰ στενωτέρων δεσμῶν μὲ κέντρον τὴν Φώκαιαν, ἥτις ἔκειτο παρὰ τὰ ὅρια τῆς Ἰωνίας πρὸς τὴν Αἰολίδα, καὶ διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου των Πυθέρμου ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Εἰς μάτην ὅμως. Ἡ μόνη δυναμένη ν' ἀποστείλῃ βοήθειάν τινα Σπάρτη ἠρκέσθη μόνον διὰ πρέσβεώς τινος νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ πάσης εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδρομῆς. Ὁ Κῦρος ἐπειγόμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Σοῦσα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Σάρδεων ἀφῆκε διοικητὴν μὲν τῆς Λυδίας τὸν Τάβαλον, ἀνέθεσε δὲ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων εἰς τὸν Λυδὸν Πακτύην, ὅστις συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἐξώπλισε στρατὸν καὶ ἐπετέθη μετ' αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Ταβάλου καὶ τῆς περσικῆς φρουρᾶς τῶν Σάρδεων. δειλὸς ὅμως ὢν κατέφυγεν εἰς Κύμην, εὐθὺς ὡς ἔμαθεν ὅτι ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Κύρου ἐναντίον του στρατὸς ὑπὸ τὸν Πέρσην Μαζάρην. Οἱ Κυμαῖοι φοβούμενοι τὴν ἐκδίκησιν τῶν Περσῶν δὲν ἐτόλμησαν νὰ προστατεύσωσι τὸν καταφυγόντα εἰς αὐτοὺς Πακτύην καὶ ἐφυγάδευσαν αὐτὸν εἰς Χίον, ἀφοῦ, ὡς ἔμαθον, οἱ Μυτιληναῖοι θὰ ἐξέδιδον αὐτὸν εἰς τοὺς Πέρσας, ἂν τὸν ἀπέστελλον πρὸς αὐτούς. Καὶ οἱ Χῖοι ὅμως ἔπραξαν ὅ,τι θὰ ἔπραττον καὶ οἱ Μυτιληναῖοι, ἐξέδωσαν τὸν Πακτύην, παριδόντες τὸ ἱερώτατον τῶν καθηκόντων, χάριν μικροῦ ἀνταλλάγματος, τῆς ἐκχωρήσεως εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Περσῶν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ ἀπέναντι τῆς Χίου Ἀταρνέως. Ἡ περσικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Ἅρπαλον, ὅστις διεδέχθη τὸν ἀποθανόντα Μαζάρην, μετὰ τὴν τιμωρίαν τοῦ στασιάρχου ἤρχισε τὴν τιμωρίαν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, αἵτινες παρὰ τήν, καθ' ἑκάστην, ἡρωϊκὴν ἀντίστασίν των ὑπετάγησαν.

Οἱ κάτοικοι καὶ τῶν δύο ἡρωϊκωτέρων τότε πόλεων, τῆς Τέω καὶ τῆς Φωκαίας, ἐξεπατρίσθησαν, ἀφοῦ δὲν εἰσηκούσθησαν αἱ συνεταὶ συμβουλαὶ τοῦ Βίαντος περὶ πολιτικῆς συνενώσεως. Θὰ ἐξεπατρίζοντο δὲ καὶ ἄλλοι, ἂν μὴ ἐγίνοντο μετριοπαθέστεροι εἰς τὴν πρὸς τὰς ἑλληνίδας πόλεις συμπεριφοράν των οἱ Πέρσαι. Οὕτως ἅπασαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας. Τὸν Κῦρον ἀποθανόντα τὸ 529 π. Χ. διεδέχθη ὁ Καμβύσης καὶ τοῦτον ὁ Δαρεῖος κατὰ τὸ 521 π. Χ. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, μετὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ τῆς Σάμου, αἱ ἰωνικαὶ καὶ αἰολικαὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας συναπετέλεσαν τὴν πρώτην σατραπείαν, νομὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Γ'. 90) λεγομένην, ἥτις ἐπλήρωνε μετὰ τῶν Καρῶν, Λυκίων καὶ Παμφύλων ὁμοῦ 400 τάλαντα ἀργυρίου. Αἱ δὲ διάφοροι πόλεις ἔμειναν μὲν αὐτόνομοι, ἀλλ' ἐπετηρεῖτο ὁ εἰς αὐτὰς πολιτικὸς βίος καὶ ἐλαμβάνετο φροντὶς νὰ λαμβάνωσι τὴν ἀρχὴν ἄνδρες οἵτινες ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Περσῶν καὶ οἵτινες διετήρουν τὴν δύναμίν των διὰ τῆς βοηθείας τῶν Περσῶν· τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ τύραννοι Ἀρισταγόρας ἐν Κύμῃ, Δάφνις ἐν Ἀβύδῳ καὶ Ἵπποκλος ἐν Λαμψάκῳ.

Κατὰ τὴν κατὰ τὸ 513 π. Χ. ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν οἱ δυνάσται τῶν ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν πόλεων ἀπετέλεσαν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἡ πρακτικὴ πεῖρα, ἡ τεχνικὴ ἐμπειρία (Μανδροκλῆς ὁ Σάμιος ἔπηξε τὴν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου γέφυραν), ἡ ἄσκησις καὶ ἡ περὶ τὴν ναυτιλίαν δεξιότης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ προσεφέρθη πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως· διὰ τοῦτο φαίνεται καὶ ὁ Δαρεῖος, θεωρῶν τὴν ὅλην ἐπιχείρησιν περσικὴν ἅμα καὶ ἑλληνικήν, ἀνέγραψεν εἰς δύο στήλας πάντα τὰ στρατεύσαντα ἔθνη ἑλληνιστὶ καὶ περσιστί. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν ὁ στρατηγὸς τῶν περσικῶν στρατευμάτων Ὀτάνης καθυπέταξεν ὅσας ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἔτι πόλεις ἐν Αἰολίδι (Κουρτίου Ἑλλ. Ἱστ. Β' 235).

γ') Ἀπὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.—Κατὰ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ἥτις ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῶν Μηδικῶν πολέμων, τὰ πρῶτα πλήγματα τῶν Περσῶν ἐδέχθησαν αἱ πόλεις τῆς Αἰολίδος, διότι οἱ Πέρσαι ἔσπευσαν διὰ τῆς καταλήψεως αὐτῆς νὰ προλάβωσι πᾶσαν σύμπραξιν τῶν Ἰώνων μετὰ τῶν Σκυθῶν. Μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος περσικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Δαυρίσην ἔφθασεν ἐκ Σάρδεων εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐκυρίευσε τὴν Δάρδανον, τὴν Ἄβυδον καὶ τὴν Λάμψακον, τὰς ὁποίας καὶ κατὰ κέλευσμα τοῦ βασιλέως κατέστρεψεν ἐξανδραποδίσασα τοὺς κατοίκους, πυρπολήσασα τὰς οἰκίας καὶ ἐξολοθρεύσασα τὰ πλοῖα· τὰ αὐτὰ δὲ ἔπραξε καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Ὑμέα εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Τρωάδος, καὶ ὁ περσικὸς στόλος εἰς τὰς νήσους Τένεδον καὶ Λέσβον (Ἡροδ. ΣΤ. 31), ἐνῷ ἡ κυρία στρατιὰ τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν Ἀρταφέρνην περιέκλεισε τὰς Κλαζομενὰς καὶ τὴν Κύμην. Ὁ Μαρδόνιος γενόμενος κατὰ τὸ 493 π Χ. ἀρχιστράτηγος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατέλυσε τοὺς εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις (ἰωνικὰς καὶ αἰολικὰς) τυράννους καὶ ἐνεπιστεύθη, κατὰ τὰς φιλελευθέρας ἀρχάς του, τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Διὰ τῆς Αἰολίδος καὶ τῆς Τρωϊκῆς χώρας διῆλθεν ἡ πολυάριθμος στρατιὰ τοῦ Ξέρξου ἀπειλουμένη ὑπὸ τῶ κεραυνῶν τῆς Ἴδης καὶ μὴ δυναμένη νὰ κορέσῃ τὴν δίψαν της ἀπὸ τὰ ρεῖθρα τοῦ Σκαμάνδρου, ἅτινα ἀπερροφήθησαν ταχέως ὑπ' αὐτῆς. Τὴν στρατιὰν ταύτην ἠκολούθησαν ἄκοντες καὶ οἱ Αἰολεῖς παρασχόντες 60 πλοῖα, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (Ζ' 95) «Αἰολέες δὲ ἑξήκοντα νέας παρείχοντο, ἐσκευασμένοι τε ὡς Ἕλληνες καὶ τὸ πάλαι καλεόμενοι Πελασγοί, ὡς Ἑλλήνων λόγος». Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀκολουθησάντων τὴν στρατιὰν τοῦ Ξέρξου ἐπολέμησαν μετὰ γενναιότητος ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων *(ἐθελοκάκεον δὲ ὀλίγοι»*, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Τὴν ἧτταν τῶν Περσῶν ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ ἐπηκολούθησεν ὡς γνωστὸν ἡ ἀποστασία τῶν ἐν Μ Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ νῆσος Λέσβος μεταξὺ τῶν πρώτων μετέσχε τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἑλληνικῆς συμμαχίας (Ἡροδ. Θ' 106), ἥτις διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Σηστοῦ καὶ τοῦ Βυζαντίου (476 π.Χ.) ἐκυριάρχησε τοῦ Αἰγαίου.

Κατὰ τὴν σύμπηξιν τῆς συμμαχίας τῆς Δήλου αἱ πλεῖσται τῶν αἰολίδων πόλεων μετέσχον αὐτῆς, ἡ δὲ Λέσβος, καὶ ὅτε οἱ πλεῖστοι τῶν συμμάχων ἀποδεχθέντες νὰ πληρώνωσι τακτὸν χρηματικὸν ποσὸν ἀντὶ νὰ στρατεύωνται ἔγιναν ὑπαίτιοι ὁ συμμαχικὸς στόλος νὰ μεταβληθῇ εἰς ἀττικὸν καὶ ἡ συμμαχία τῆς Δήλου εἰς ἁπλοῦν τύπον καὶ οἱ πρώην σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων φόρου ὑποτελεῖς αὐτῶν, ἦτο ἀνεξάρτητος συμμαχικὴ πόλις. Αἱ ἄλλαι αἰολικαὶ πόλεις ἀνῆκον εἰς τὸν ἑλλησπόντιον κληθέντα φόρον (αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἡ Τένεδος) ἢ εἰς τὸν ἰωνικόν. Οὕτως εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀκμαιοτάτη Κύμη ἐπλήρωνε 12 τάλαντα καὶ ἡ Τένεδος 2 κ. ὁ κ.

Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου αἱ αἰολίδες πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, αἱ πρότερον σύμμαχοι ἢ φόρου ὑποτελεῖς τῶν Ἀθηναίων, εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι αὐτῶν ἕνεκα πολλῶν αἰτίων, κυριώτερα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἑξῆς. Ἐκ τῶν πόλεων τῆς Λέσβου ἡ Μυτιλήνη, καθυποτάξασα ἁπάσας τὰς ἄλλας πόλεις τῆς νήσου πλὴν τῆς Μηθύμνης καὶ ἐπιδιώκουσα μὲ ἐπιμονὴν καὶ πάθος τὴν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεώς της καὶ ἐπὶ τῶν ἀπέναντί της μικρασιατικῶν ἀκτῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχεν ἱδρύσει πολλὰς ἀποικίας, τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι ἦσαν ἡ Ἄσσος καὶ ἡ Γάργαρος, εἶχεν ἀντιμετώπους εἰς τὰς προσπαθείας της καὶ πάλιν τοὺς Ἀθηναίους, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε περιέλθει, ὡς προελέχθη, εἰς σύγκρουσιν καὶ εἰς παλαιοτέρους χρόνους ἐπὶ Πεισιστρατιδῶν, διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Σιγείου.

Τὸ κατὰ τῶν Ἀθηναίων πάθος εἶχε λωφάσει μὲν κατὰ τοὺς ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγῶνας, δὲν εἶχεν ὅμως καὶ τελείως ἐκλίπει, διότι ὑπέθαλπον αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ πολιτικὰ πάθη — ἡ Μυτιλήνη ἀρχομένη ὑπὸ περιωρισμένου ἀριθμοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσίων οἴκων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς συνέσεως καὶ δραστηριότητός των εἶχον ἀναδείξει τὴν πόλιν μεγάλην, ἦτο φυσικὸν νὰ μισῇ τὰς δημοκρατικὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἐνδιεφέροντο περὶ ἐπικρατήσεως τοῦ δήμου—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προστασία τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν ἀντίπαλον ἐν Λέσβῳ πόλιν τῆς Μυτιλήνης, τὴν Μήθυμναν, ἥτις ἐκυβερνᾶτο δημοκρατικῶς. Τὰ πάθη ταῦτα ἀνερρίπισεν ὁ ἐκραγεὶς πόλεμος, ὅπως ἀφύπνισε καὶ τὸν ἀρχαῖον φυλετικὸν ἀνταγωνισμὸν εἴς τε τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν μικρασιατικὴν Ἑλλάδα. Μυ

Digitized by Google

τιληναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἀριστοκρατικοὶ ἦλθον τότε εἰς συνεννόησιν καὶ οἱ πρῶτοι ἀνέλαβον νὰ ἐξεγείρωσι κατὰ τῶν Ἀθηναίων τοὺς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὁμοφύλους. Τὰ σχέδιά των ὅμως ἐματαίωσεν ἡ ἀντιζηλία τῆς Μηθύμνης καὶ τῆς Τενέδου καὶ ἡ προδοσία τοῦ ἐν Μυτιλήνῃ προξένου τῶν Ἀθηναίων (Θουκ. Γ' 2). Εἶναι γνωστὴ ἡ τύχη τῆς ἀποστάσης Μυτιλήνης, ἀφεθείσης εἰς τὴν τύχην της ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, μολονότι προσεχώρησε πρὸς τὴν συμμαχίαν των. Πολιορκηθεῖσα κατὰ τὸ 428 ἡ πόλις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ καὶ νὰ τιμωρηθῇ σκληρότατα, διότι ὑπὲρ τοὺς χιλίους, οἱ θεωρούμενοι ὑπαίτιοι τῆς ἀποστάσεως, ἐφονεύθησαν, τὰ τείχη της ἐκρημνίσθησαν, τὰ πλοῖά της παρεδόθησαν καὶ αἱ γαῖαι τῆς πόλεως καὶ τῶν 4/5 περίπου τῆς ὅλης νήσου εἰς τὰ ὁποῖα ἐξετείνετο ἡ κυριαρχία τῆς Μυτιλήνης διενεμήθησαν εἰς τρισχιλίους κληρούχους Ἀθηναίους. Οἱ διασωθέντες Μυτιληναῖοι ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς εὐτυχεῖς, διότι διέφυγον τὴν πανωλεθρίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποφασίσει, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Κλέωνος, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀνῄρεσε κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν τῇ εἰσηγήσει μετριοπαθεστέρων Ἀθηναίων πολιτῶν. Πλὴν τῆς ἀντιζήλου τῆς Μυτιλήνης Μηθύμνης, ἥτις διετήρησε τὴν αὐτονομίαν καὶ τὸν στόλον της, πᾶσαι αἱ ἐπὶ τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς αἰολίδες πόλεις, αἵτινες ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς Μυτιλήνης, ἠναγκάσθησαν νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν καὶ νὰ πληρώνωσι φόρον. Τὴν ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρίαν τῶν Ἀθηναίων ἐπηκολούθησεν, ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ κατάληψις τῆς Δεκελείας καὶ ἡ συνεννόησις Σπάρτης καὶ Περσῶν, οἵτινες ἀναθαρρήσαντες εἶχον ζητήσει καὶ τὸν καθυστερούμενον φόρον ὑποτελείας ἐκ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων. Τῆς συνεννοήσεως ταύτης ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καί, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τούτου εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἀποστολὴ τοῦ Λυσάνδρου, ὅστις διὰ τοῦ περσικοῦ χρυσίου καὶ διὰ τῆς δεξιότητός του ἐπέτυχε τὴν ἀποστασίαν τῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν νήσων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ Λέσβος, ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων. Τῆς ἀποστασίας ταύτης ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐκδίωξις τῶν κληρούχων Ἀθηναίων καὶ ἡ καταφυγὴ τούτων εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ὑπέφερον ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν.

Μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς Σπάρτης διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν αἱ πόλεις τῆς Αἰολίδος, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι διακρίνονται εἰς Αἰολεῖς καὶ Ἑλλησποντίους, διῳκοῦντο ὀλιγαρχικῶς διὰ δεκαρχιῶν καὶ Λακεδαιμονίου ἁρμοστοῦ. Κατὰ δὲ τὸν μεταξὺ Σπάρτης καὶ Περσίας πόλεμον, τὸν ὁποῖον προεκάλεσεν ἡ βοήθεια τῶν ἑλληνίδων πόλεων πρὸς τὸν Κῦρον καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐκδίκησις τῶν Περσῶν, ἰδίᾳ τοῦ σατράπου Τισσαφέρνους, αἱ αἰολικαὶ πόλεις, ἀποτελοῦσαι ἰδίαν σατραπείαν ὑπὸ τὸν Δαρδανέα καὶ Μανίαν τὴν σύζυγόν του μετὰ ταῦτα (Ξεν. Ἑλ. Γ. 4. 1-17) ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Φαρναβάζου, ἀπηλευθερώθησαν τοῦ σατράπου τούτου ὑπὸ τοῦ Δερκυλίδα καὶ παρέσχον τὴν συνδρομήν των πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, εἰς τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνάς του, ἠκολούθησαν δὲ αὐτὸν καὶ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπολέμησαν μετ' αὐτοῦ ἐν Κορωνείᾳ (394 π. Χ.). Διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου ὅμως λεγομένης εἰρήνης (387 π. Χ.) περιῆλθον, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις, ὑπὸ τοὺς Πέρσας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἦσαν ἀνεξάρτητοι μόνον αἱ νῆσοι καί τινες πόλεις συνηνωμέναι μετὰ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν δευτέραν ναυτικὴν ἡγεμονίαν των, ἥτις διελύθη κατὰ τὸ 355 π. Χ., ὅτε καὶ ἐξέπεσεν ὅλη ἡ Ἑλλὰς εἰς πλήρη ἀναρχίαν καὶ ἐν Λέσβῳ κατέλαβε τὴν ἀρχήν, τύραννος πάλιν, ὁ Κάμμυς.

δ) Ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων.—Μὲ τὴν εἰς Μ. Ἀσίαν ἐμφάνισιν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἔπνευσεν εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ζείδωρος αὔρα τῆς ἐλευθερίας. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Γρανικοῦ ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε διαφόρους στρατηγούς του νὰ ἀπελευθερώσωσι τὰς αἰολικὰς καὶ ἰωνικὰς ἑλληνίδας πόλεις, καταργοῦντες τὰς ὀλιγαρχίας καὶ ἀνορθοῦντες εἰς αὐτὰς τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς πατρίους νόμους καὶ ἀπαλλάσσοντες τῶν φόρων τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον πρὸς τοὺς βαρβάρους. Κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ σατραπειῶν, ἥτις ἐπηκολούθησε τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἡ Αἰολίς, περιληφθεῖσα εἰς τὴν μικρὰν Φρυγίαν, ἐδόθη εἰς τὸν Λεοννάτον, τὸν φίλον τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ βασιλείου Περδίκκαν.

Βραδύτερον ἡ Αἰολὶς περιῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Θράκης Λυσίμαχον καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ του Πρεπελάου κατὰ τὸ 302 π. Χ. καὶ μετὰ τοῦτον πᾶσαι αἱ κατὰ τὰ παράλια ἑλληνικαὶ πόλεις ὅσαι δὲν ἀνῆκον εἰς τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον, τὸ ἀντίπαλον εἰς πολιτισμὸν καὶ πνευματικὴν κίνησιν πρὸς τὸ τῶν Λαγιδῶν τῆς Αἰγύπτου, διετέλουν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοὺς Λαγίδας, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, ἔχουσαι ὅμως πᾶσαι πλήρη ἀστικὴν αὐτονομίαν καὶ ἀπηλλαγμέναι παντὸς τακτικοῦ φόρου καὶ πάσης φρουρᾶς. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συνήρχοντο πρέσβεις πασῶν τῶν πόλεων τῆς Αἰγιαλίδος εἰς τὸ ἀκρωτήριον Κάνης πρὸς πανηγυρισμὸν κοινῆς ἑορτῆς τοῦ Παναιολίου. Ἐγεννήθη δὲ ἀμφιβολία εἰς τοὺς νομισματολόγους ἂν νομίσματά τινα τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ μὲ παράστασιν κεφαλῆς Ἀθηνᾶς ἔμπροσθεν καὶ κεραυνοῦ καὶ σταφυλῆς ὄπισθεν καὶ ἐπιγραφὴν ΑΙΟΛΕ ἀνήκουσιν εἰς συμμαχικὴν αἰολικὴν νομισματοκοπίαν ἢ τὴν θρακικὴν πόλιν Αἰόλειον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος ὁ Α' κατώρθωσε ν' ἀφαιρέσῃ τινὰς τῶν αἰολίδων πόλεων ἀπὸ τοὺς Λαγίδας καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του.

Κατὰ τὸν μεταξὺ Ἀντιόχου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Συρίας, καὶ Ρωμαίων πόλεμον, ὁ Ἀντίοχος ἡττηθείς, διὰ τοῦ πρέσβεώς του Ἡρακλείδου τοῦ Βυζαντίου προσεφέρθη νὰ παραχωρήσῃ πόλεις τινὰς τῆς Αἰολίδος καὶ Ἰωνίας καὶ τὸ ἥμισυ τῶν πολεμικῶν δαπανῶν, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν ἀπαιτήσαντες ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας ἁπάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου πόλεις. Ἡ μετονομασία τοῦ περγαμηνοῦ βασιλείου, τὸ ὁποῖον διὰ διαθήκης κατὰ τὸ 133 π. Χ. Ἄτταλος ὁ Γ' παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ρωμαίους, εἰς Ἀσίαν (ἐπαρχίαν ρωμαϊκὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο) προέλεγεν ὅτι ἡ ὑποταγὴ ἁπάσης τῆς Ἀσίας ἦτο τὸ ὄνειρον τῶν Ρωμαίων. Ἐπί τινα χρόνον ἡ Αἰολὶς ὑπετάγη εἰς τὸν Μιθριδάτην, μετὰ τὴν ὑποταγὴν ὅμως καὶ τούτου εἰς τοὺς Ρωμαίους ἡ Αἰολίς, ὅπως καὶ πᾶσα ἡ Μ. Ἀσία, ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία διὰ τοῦ μεγάλου Πομπηίου (62 π. Χ.), ὅστις ἔδωκε μόνον ἀστικὴν αὐτονομίαν εἰς τὴν Μυτιλήνην χαριζόμενος εἰς τὸν προσωπικὸν φίλον του ἱστορικὸν Θεοφάνη (Στρ. C. 617).

Μὲ τὴν ὑποταγὴν τῆς Αἰολίδος, ὡς καὶ πάσης τῆς Μ. Ἀσίας, εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐξέλιπε τελείως πᾶσα φυλετικὴ διαφορὰ μεταξὺ Αἰολέων, Ἰώνων, Δωριέων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ κοινὴ τύχη ἐξήλειψε πᾶν φυλετικὸν γνώρισμα. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἡ φυλετικὴ διαφορὰ εἶχε παύσει ὑφισταμένη, ἢ ἀκριβέστερον εἶχε μειωθῇ, ἀπὸ μακροῦ χρόνου, εἶχον δὲ συντελέσει εἰς τοῦτο ποικίλα αἴτια, πνευματικά, πολιτικά, οἰκονομικά, γλωσσικά. Οὕτως ἡ λάμψις τῆς ἀττικῆς λογοτεχνίας, ἥτις ἐπεσκίασε τὰ εἰς ἄλλας διαλέκτους λογοτεχνικὰ προϊόντα, ἐπεσκίασε καὶ τὰ τῆς αἰολικῆς παραγωγῆς καὶ ἐπέβαλεν ἐνωρὶς τὴν ἀττικὴν διάλεκτον. Ἡ εἰς τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντου Αἰολίδα κτίσις ἰωνικῶν ἀποικιῶν (Ἀβύδου, Πριάπου, Παρίου, Λαμψάκου ὑπὸ τῶν Μιλησίων) ἐκαλλιέργησε τὴν συγχώνευσιν τῶν διαλέκτων. Ἡ κοινὴ ὑποταγὴ Αἰολέων καὶ Ἰώνων εἰς τοὺς Λυδοὺς καὶ τοὺς Πέρσας, ἡ πολιτικὴ συνένωσις ἀμφοτέρων, κατὰ τὸ πλεῖστον, μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν πρώτην, ἐν μέρει δὲ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν, αὐτῶν ναυτικὴν ἡγεμονίαν, ἡ ἰσοτιμία πάντων τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας ὡς πολιτῶν τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων ἐξηφάνισαν πᾶν μεταξύ των φυλετικὸν γνώρισμα. Ἡ ἀπὸ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος νομισματικὴ ἕνωσις τῶν ἀπὸ Λαμψάκου μέχρις Ἁλικαρνασσοῦ μικρασιατικῶν πόλεων, αἵτινες ἔκοπτον νομίσματα τοῦ αὐτοῦ βάρους καὶ τῆς αὐτῆς ὕλης, ἐξ ἠλέκτρου (λευκοχρύσου), καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ. ἐπικράτησις ὡς πανασιατικοῦ νομίσματος τῶν κιστοφόρων (ἀπὸ τῆς ἱερᾶς βακχικῆς κίστης), κοπτομένων ἐκ διαφόρων μικρασιατικῶν νομισματοκοπείων μὲ διάφορα κατὰ πόλεις σύμβολα, ἦρε τοὺς μεταξὺ τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων φυλετικοὺς φραγμούς. Ἡ ἀπὸ τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος ἐπικράτησις τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ὡς ὀργάνου τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπικράτησις τῆς κοινῆς γλώσσης, ὡς ὀργάνου πνευματικῆς συνεννοήσεως μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐπέφερον τὴν βαθμιαίαν ὑποχώρησιν πάσης ἑλληνικῆς διαλέκτου, ἕως ὅτου ἐξέλιπον τελείως αὗται. Περὶ τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα συνεκλείπουσιν αἰολικὴ γλῶσσα καὶ αἰολικὴ φυλή. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει φυλετικὴ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαφορά.

Ἡ συμβολὴ τῆς Αἰολίδος εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν.—Οἱ φίλυμνοι Ἀχαιοαιολεῖς μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν συναπεκόμισαν εἰς αὐτὴν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ἐν τῇ προτέρᾳ πατρίδι ἀγώνων των κατὰ γειτόνων καὶ ἐπιδρομέων. Εἰς τὰ ᾄσματά των αὐτὰ ἔδοσαν τροφὴν οἱ μακροὶ καὶ πεισμονες πρὸς ἐγκατάστασιν των ἀγῶνες πρὸς τὰ ἐγχώρια συγγενῆ φῦλα, κατὰ τῆς χώρας τῶν ὁποίων ἐπέδραμον, διότι πρὸς τόνωσιν τῆς ψυχῆς των, ἥτις ἐκινδύνευε νὰ πάθῃ κάματον καὶ ἀπογοήτευσιν ἐκ τῶν μακρῶν καὶ δυσχερῶν ἀγώνων, ἐπεβάλλετο ἡ ποίησις πολεμικῶν ᾀσμάτων καλλιεργούντων τὸ πολεμικὸν φρόνημα. Τὰ κλέη αὐτὰ τῶν ἀνδρῶν μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τὴν ἐκ τοῦ γονίμου ἐδάφους ἐπελθοῦσαν εὐμάρειαν καὶ τὸν ἐκ τῆς βιομηχανίας πλουτισμὸν ἀνεπτύχθησαν εἰς αὐτοτελῆ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔμειναν φυλετικὸν κτῆμα μόνον τῶν Αἰολέων καὶ θησαυρὸς ἀναμνήσεων τῶν κατακτήσεών των, ἀλλὰ διαδοθέντα πέραν τῶν ὁρίων τῆς Αἰολίδος ἀπετέλεσαν βραδύτερον συναρμολογηθέντα καὶ ἀναπτυχθέντα ὑπὸ τῶν εὐαισθήτων Ἰώνων, οἵτινες ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἐπανάληψιν θαυμασίων ἀκουσμάτων, τὸ πρῶτον λογοτεχνικὸν μεγαλούργημα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἀπήρτισαν τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων βίβλον, τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη, ἅτινα ἀπέκτησαν ἑνότητα διὰ τῆς μεγαλοφυοῦς ἐπινοήσεως τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ νὰ καταστήσῃ κέντρον μὲν τῆς Ἰλιάδος τὴν ἔριν Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως, κέντρα δὲ τῆς Ὀδυσσείας τὰς ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων διηγήσεις τοῦ Ὀδυσσέως περὶ τῶν πλανῶν του καὶ τὴν μνηστηροφονίαν (*W. Christ* «Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. λογοτ.» μετάφρ. *Δ. Χ. Κώνστα* Α'. 75). Ὅ,τι ἡ πρώτη συμβολὴ εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἀθανάτων ἐκείνων μνημείων τοῦ λόγου εἶναι αἰολική, θεωρεῖται σήμερον ὡς ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως.

Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη εἶδον τὸ φῶς ἐν τῇ Σμύρνῃ, ἥτις μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος ἦτο αἰολική, ὁ ἀθάνατος δημιουργός των ἐλέγετο ὅτι ἦτο τέκνον τῆς Κύμης, τῆς μητροπόλεως τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Αἰολέων, ἢ τῆς αἰολίδος Σμύρνης, ἢ τῆς Βολισσοῦ τῆς Χίου, ἥτις ἦτο κατὰ τὸν Ἔφορον τὸν Κυμαῖον, αἰολικὴ ἀποικία. Αἱ μακριναὶ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐν Ἰλιάδι ἀναφερόμεναι ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἀχιλλέως αἱ κατακτήσεις τῆς Τενέδου τῆς Λέσβου, τῆς Λυρνησσοῦ, τῶν Θηβῶν, ἡ ἔλευσις, ἀποχώρησις καὶ ἐπάνοδος τῶν πολιορκητῶν ὑποδηλοῦσι τοὺς ἀγῶνας τῶν Αἰολέων πρὸς ἐγκατάστασίν των εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς ἀπ' αὐτῶν κληθείσης Αἰολίδος. Κύριος ἥρως τῆς Ἰλιάδος δὲν εἶναι ὁ πελοπίδης Ἀγαμέμνων, ἀλλ' ὁ αἰολεὺς Ἀχιλλεὺς καὶ λιμὴν ἀπόπλου τῶν στρατευσάντων κατὰ τῆς Τροίας δὲν εἶναι λιμήν τις τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἡ αἰολικὴ Αὐλὶς (*W. Christ* ἔνθ. ἀνωτ. Α' 46). Οἱ πολλοὶ αἰολισμοὶ τῶν ποιημάτων μάλιστα παρέσυραν ἐπιφανῆ φιλόλογον, τὸν Αὔγουστον Φίκ, νὰ ἐκδώσῃ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη εἰς αἰολικὴν διάλεκτον, διότι ἐφρόνει ὅτι εἰς ταύτην ἐποιήθησαν.

Ἀναμφισβητήτως Αἰολεὺς ἦτο ὁ ἕτερος μέγας ἐπικὸς ποιητής, ὁ Ἡσίοδος, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ διδακτικοῦ ἔπους. Εἶχε γεννηθῇ εἰς τὴν Κύμην (Στραβ. C. 622) ἐκ τῆς ὁποίας μετῴκησεν ὁ πατήρ του εἰς Ἄσκρην τῆς Βοιωτίας· ἦτο τὸ πολύτιμον πνευματικὸν δῶρον τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀποικιῶν πρὸς τὴν μητρόπολιν Βοιωτίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχον ἀποκομίσει τὸν πνευματικὸν σπόρον, τὸν ὁποῖον εἶχον καλλιεργήσει ἰδιορρύθμως εἰς τὴν Αἰολίδα.

Ἡ μεγάλη ὅμως συμβολὴ τῆς Αἰολίδος εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἶναι ἡ ἐν αὐτῇ ἀνάπτυξις τῆς μελικῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα, ὑποδείγματα γενόμενα, ἐπέβαλον καὶ τὴν διάλεκτόν των εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγον ἴδια μέτρα καὶ ἰδίους στίχους (βλ. Ἀλκαῖος, Σαπφώ), καὶ ἔδοσαν αἰολικὴν ἀπόχρωσιν καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς χορικῆς λυρικῆς ποιήσεως (Πίνδαρον).

Ἔξοχοι ἀντιπρόσωποι τῆς μὲν αἰολικῆς μελικῆς ποιήσεως εἶναι τὸ περικλεὲς ζεῦγος τῶν Λεσβίων ποιητῶν, τὸ ὁποῖον ἐθεμελίωσε ταύτην ὁ ἐκ Μυτιλήνης ὀξὺς εἰς τοὺς ἀγῶνάς του Ἀλκαῖος, καὶ ἡ ἐξ Ἐρέσου, δεκάτη κληθεῖσα Μοῦσα, Σαπφὼ καὶ ὁ ἐκ Μηθύμνης Ἀρίων, ὅστις μετοικήσας εἰς τὴν Κόρινθον, αἰολικὴν Ἐφύρην ποτὲ καλουμένην, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ΣΤ' π. Χ. ἑκατοντ. ἔδωκεν ὤθησιν διὰ τῶν διθυράμβων του εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀττικῆς τραγῳδίας. Τῆς δὲ μουσικῆς ὄχι μόνον ἀντιπρόσωπος, ἀλλὰ νομοθέτης, εἶναι ὁ Τέρπανδρος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ζ' π. Χ. ἑκατοντ. ἀκμάσας, ὁ θεμελιωτὴς τῶν κιθαρῳδικῶν νόμων καὶ εὑρετὴς τῆς ἑπταχόρδου λύρας. Ὁ αἰολικὸς τρόπος τῆς μουσικῆς ἦτο μεταξὺ τοῦ φρυγικοῦ καὶ λυδικοῦ καὶ ἦτο χαρακτῆρος σοβαροῦ· διὰ τοῦτο καὶ Λᾶσος ὁ ποιητὴς καὶ μουσικὸς (550 π. Χ.) ἔλεγε «ψάλλω τὴν Δήμητρα καὶ τὴν κόρην της, σύζυγον τοῦ Πλούτωνος, κατὰ αἰολικὸν τρόπον, πλήρη σοβαρότητος». Πλὴν τῶν εἰρημένων ἄξιος μνείας καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὁ σοφὸς Πιττακός, ὅστις αἰσυμνήτης γενόμενος μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν δυναστειῶν καὶ τὴν διαλλαγὴν τῶν πολιτῶν, ἀπέδωκε τὴν αὐτονομίαν τῇ πόλει ἰδιωτεύσας μετὰ ταῦτα.

Δὲν εἶναι ἀναξία λόγου ἡ συμβολὴ τῆς Αἰολίδος καὶ εἰς τὰς καλὰς τέχνας ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς ἐκ τῶν ἐν Ἄσσῳ ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀρχαιολόγων (1881-5) καὶ ἐν Γρυνείᾳ γενομένων ἀνασκαφῶν.

Εἶχον οἱ Αἰολεῖς ἴδιον κανόνα διὰ τὴν τοιχοδομίαν, ἴδιον κιονόκρανον μὲ διπλοῦς ἕλικας ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ ἰωνικόν, καὶ ἴδιον κυμάτιον, τὸ λέσβιον (βλ. σχ. λέξεις).

Τῆς πλαστικῆς δεινότητος τῶν Αἰολέων δείγματα, πολλοῦ λόγου ἄξια, εἶναι τὰ ἐκ πηλοῦ εἰδώλια, τὰ ἐκ τῶν ἐν Μυρίνῃ γενομένων ἀνασκαφῶν ἐλθόντα εἰς φῶς καὶ ἀποκείμενα εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις κεντρικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον. Ἁμιλλῶνται ταῦτα εἰς κάλλος πρὸς τὰς περιφήμους Ταναγραίας κόρας.

Χαρακτηρισμὸς τῶν Αἰολέων. — Οἱ Αἰολεῖς

Digitized by Google

ς Μ. 'Ασίας διετήρησαν, καθ' ὅλην τὴν διάρ-ιαν τῶν περὶ ἐγκαταστάσεως ἀγώνων των, τὴν ωστὴν ἀχαιοαιολικὴν μεγαλοψυχίαν, καὶ τὴν ιμήν, τὴν τόλμην καὶ τὴν δραστηριότητα, τὰς :οίας εἶχον ἐπιδείξει καὶ κατὰ τοὺς προϊστορι-ιὺς χρόνους, ὅτε εἶχον ἐπιχειρήσει τὰς μυθικὰς ιχειρήσεις τῆς 'Αργοναυτικῆς ἐκστρατείας καὶ ῦ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ εἶχον ἐξαπλωθῆ εἰς τὰς ατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου ἀκτάς. 'Εξηκολούθησαν εἶναι τολμηροὶ καὶ ριψοκίνδυνοι, φιλόπονοι καὶ ιαστήριοι καὶ κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρί-ις τῆς ἐγκαταστάσεώς των· βραδύτερον ὅμως ε ἔγινεν εὔκολος καὶ ἡ διὰ τῆς καλλιεργείας ιν εὐφόρων ἀγρῶν ἀπόλαυσις τῶν καρπῶν αὐ-ιν καὶ ἡ διὰ τῆς βιομηχανίας ἄνεσις καὶ εὐμά-ια, οἱ Αἰολεῖς κατέστησαν ἀργοὶ καὶ τρυφηλοὶ ἰδανικὸν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου· ὰ τοῦτο καὶ τῶν προϊόντων τῆς ποιήσεώς των ιχὴ εἶναι ὁ ἔρως καὶ τὰ σφοδρὰ κομματικὰ πάθη. ρέσκονται εἰς τὰ θορυβώβη συμπόσια καὶ τὸν ἀθερμον ἔρωτα, ὡς λέγει ὁ 'Οράτιος (Od. I 32 ι II, 13). Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα τῆς ὀκνηρίας, ς φιλοποσίας καὶ τῆς πρὸς τὰ ἐρωτικὰ καὶ τὴν 'εσιν περὶ τὴν δίαιταν ροπῆς ('Αθην. Δειπνοσ. ' 624) ἐπέδρασαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ιλλιτεχνικὴν παραγωγὴν τῆς χώρας· διὰ τοῦτο συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὸν 'Ελληνικὸν πολιτισμὸν :ολείπεται πολὺ τῆς συμβολῆς τῶν γειτόνων των ὑνων, οἵτινες διὰ τῆς φιλοπονίας, δραστηριότη-ς καὶ τόλμης των ἔγιναν καὶ οἱ πρωτεργάται ις ἐξαπλώσεως τοῦ 'Ελληνισμοῦ καὶ οἱ πρῶτοι ιμιουργοὶ τῆς πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ιοϊόντων του. Οὐχ ἧττον καίτοι ὑπελείφθησαν ὸν 'Ιώνων ἐπεζήτησαν καὶ οἱ ἐν Μ. 'Ασίᾳ Αἰο-ῖς, ὅπως καὶ ἅπας ὁ πέραν τοῦ Αἰγαίου ἑλλη-σμός, τὰ στοιχεῖα τῆς εὐδαιμονίας των διὰ τῆς μεταλλεύσεως τῶν βαρβάρων, ἐτράφησαν καὶ ποι μὲ τὴν αἰσιοδοξίαν, τὴν χαρὰν καὶ τὴν οίησιν μακρὰν τῆς αὐστηρᾶς δωρικῆς ἠθικῆς. Ι μακρὰ δὲ αὕτη καὶ βραδεῖα περίοδος (ἀπὸ ιῦ Η'—τοῦ Ε' περίπου αἰῶνος) τῆς πολιτικῆς οινωνικῆς, πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ῳοτο-ας των ὑπῆρξεν ἡ εὔρωστος νεότης τοῦ 'Ελλη-σμοῦ.

[ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Εἰς τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ Αἰολεῖς ἀναγρα-ὀμενα συγγράμματα προστίθεται καὶ ἡ «'Ιστορία τῆς ἐλλ. λογοτεχνίας» τοῦ *W. Christ* κατὰ μετάφρασιν *Α. Χ. ώνστα*].

Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

—Αἰολίς. Οὕτως ὠνομάζετο καὶ ἡ Θεσσαλία Ιρ οδ. Ζ'. 176) πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδρομῆς καὶ 'καταστάσεως τῶν ἐκ Θεσπρωτίας τῆς 'Ηπείρου ρμηθέντων Θεσσαλῶν (κατὰ τὸν ΙΑ' π. Χ. αἰῶνα) τὸ τῶν ὁποίων καὶ μετωνομάσθη ἡ χώρα Θεσ-ιλία. 'Η Θεσσαλία ὠνομάζετο Αἰολίς, διότι θεωρεῖτο ὡς ἡ κοιτὶς τῶν Αἰολέων, οἵτινες ἀπ' ιτῆς ὁρμηθέντες διεσπάρησαν εἰς πολλὰς χώρας ις ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος καὶ εἰς τὰ βόρεια πα-ίλια τῆς Μ. 'Ασίας (βλ. λ. *Αἰολεῖς, Θεσσαλία, ίμονία*).

—Αἰολίς. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερε καὶ τὸ περὶ ἡν Πλευρῶνα καὶ Καλυδῶνα τμῆμα τῆς Αἰτω-ιας, διότι καὶ οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης θεωροῦντο Αἰολεῖς (Θουκ. Γ'. 102).

—Αἰολίς. Οὕτως, ἴσως, ἐκαλεῖτο καὶ πόλις τις ῆς Φωκίδος, τῆς ὁποίας δὲν ἀναφέρει μὲν ὁ Ηρόδοτος (Η. 35) τὸ ὄνομα, ἀναγράφει ὅμως τὸ νομα τῶν κατοίκων αὐτῆς, λέγων ὅτι ὅσοι τῶν ερσῶν διηυθύνθησαν πρὸς τοὺς Δελφοὺς μετὰ ὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην «ἐνέπρησαν τῶν Πα-ιπέων τὴν πόλιν καὶ Δαυλίων καὶ Αἰολιδέων» διότι όνοι τῶν πέραν τοῦ Κιθαιρῶνος 'Ελλήνων οἱ ωκεῖς δὲν ἐμήδιζον.

—Αἰολίς. 'Αρχαία πόλις τῆς Τενέδου ἔχουσα δύο ιμένας καὶ περίφημον ἱερὸν τοῦ Σμινθέως 'Απόλ-ωνος (Στρ. C. 604).

—Αἰολίς. 'Επίθετον τῆς Σμύρνης κατὰ τὴν ἀρ-αιότητα.

Αἰολὶς (Aeolis). *['Αστρονομ.]*. Περιοχὴ τοῦ οτίου ἡμισφαιρίου τοῦ πλανήτου ῎Αρεως ἐκτει-ομένη μεταξὺ τοῦ ἰσημερινοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Κιμ-ερίας ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταξὺ τῆς Αἰ-ιοπίδος καὶ τῆς Ζεφυρίας (βλ. ῎Αρης). Σ. Π.

αἰολὶς (ἡ) *[Ζῳολ.]*. Γένος ὀπισθοβραγχίων μα-ακίων τοῦ ἀθροίσματος τῶν *γυμνοβραγχίων* καὶ ῆς οἰκογενείας τῶν *αἰολιδῶν*. Τὸ σῶμά των εἶ-αι γυμνόν, ἐπίμηκες, λειμακοειδὲς ἐπὶ τῆς ῥά-εως ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ φέρει πολυπληθεῖς κι-υνδρικοὺς ἢ ἀτρακτοειδεῖς πλοκάμους οἵτινες χουσιν ἐγκαρσίαν διάταξιν. Οἱ πλόκαμοι οὗτοι κτελοῦσι τὰς αὐτὰς μὲ τὰ βράγχια λειτουργίας αὶ ἕκαστος τούτων φέρει κατὰ τὸ ἄκρον του εἶ-ος μικροῦ σάκκου ἀποτελούμενον ἐξ ἀσκιοειδῶν ελλίων. 'Εντὸς τῶν πλοκάμων τούτων εἰσέρχον-αι τὰ προσαρτήματα τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος. 'Η εφαλὴ φέρει τέσσαρας μὴ συσταλτὰς κεραίας, ἐξ ιν αἱ δύο ἐσωτερικαὶ ἢ στοματικαὶ εἶναι λίαν πιμήκεις καὶ ἔχουσι σχῆμα κυλινδρικόν. ῞Ετεραι ύο κεραῖαι εὑρίσκονται ὀλίγον ἄνωθεν τῆς στο-ματικῆς χώρας καὶ καλοῦνται *ῥινοφόροι*· αἱ κε-ραῖαι αὗται εἶναι ἁπλαῖ καὶ συνήθως ἄνευ μί-σχου. Τὸ στοματικὸν ἄνοιγμα εἶναι ἐφωδιασμέ-νον διὰ κερατοειδῶν σιαγόνων αἱ ὁποῖαι φέρουσι κτενοειδεῖς ὀδόντας. 'Ο ποῦς συνήθως ἔχει τόσον ἐπιμήκεις τὰς προσθίας γωνίας του, ὥστε πολλά-

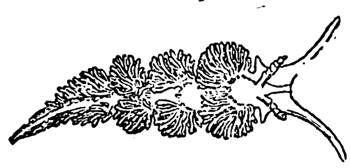

Αἰολὶς ἡ στεφανοφόρος.

κις ἐκλαμβάνεται ὡς τρίτον ζεῦγος πλοκάμων. 'Η ἕδρα καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανα εὑρίσκονται εἰς τὸ ὀπίσθιον καὶ δεξιὸν μέρος τοῦ σώματος.

Αἱ αἰολίδες ζῶσιν εἰς τὰς θαλάσσας καὶ τῶν δύο ἡμισφαιρίων. Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι πλεῖστα εἴδη τόσον διάφορα μεταξύ των κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, ὥστε πολλάκις δυσκολεύεταί τις νὰ τὰ κατατάξῃ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκο-γένειαν. Εἰς τὸν 'Ατλαντικὸν 'Ωκεανὸν εἶναι γνω-στὴ ἡ *αἰολὶς ἡ στεφανοφόρος* (aeolis coronata). Δ. Ν. Π.

αἰολιστί· ἐπίρρ. κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν Αἰο-λέων· πρβλ. *δωριστί*.

Αἰολίων *[Μυθ.]*. Οὕτω καλεῖται εἰς τὸν ὁμη-ρικὸν ὕμνον τοῦ 'Απόλλωνος (στ. 37) ὁ υἱὸς τοῦ Αἰόλου Μάκαρ, ὁ οἰκιστὴς τῆς Λέσβου.

αἰολόδους (Aeolodon v. Meyer) *[Παλαιοζ.]*. 'Υπάγεται εἰς τὴν ὁμοιογένειαν τῶν *τελεοσαυριδῶν*, ἔζησε κατὰ τὴν ἄνω ἰουράσιον περίοδον τοῦ τρια-σικοῦ συστήματος καὶ ἐνεκλείσθη ἐντὸς τοῦ λιθο-γραφικοῦ σχιστολίθου τοῦ Δαίτιγκ παρὰ τὴν Μον-χάϊμ, ἔνθα ἀνευρέθη τῷ 1812 ὁλόκληρον τὸ ζῷον μήκους ἑνὸς μέτρου. 'Η κεφαλὴ αὐτοῦ ἀποτελεῖ περίπου τό 1/5 τοῦ ὅλου του μήκους. Τὸ ῥύγχος του εἶναι ἐπιμηκέστατον, στενώτατον, πλευρικῶς εὐθύγραμμον καὶ σαφῶς διακρινόμενον τοῦ κρα-νιακοῦ τμήματος τῆς κεφαλῆς. 'Οδόντες λεπτοί, κεκαμμένοι, διαφόρου μεγέθους, πρὸς τὰ ἔξω νεύοντες καὶ ἀνερχόμενοι ἐπὶ ἑκάστου σκέλους τῆς κάτω σιαγόνος εἰς 25 - 26. 'Εκ τῶν 79 ἀμφι-κοίλων σπονδύλων οἱ 52 ἀνήκουσιν εἰς τὴν οὐρὰν τοῦ αἰολόδοντος. 'Ο κοιλιακὸς θώραξ ἐκ πολλῶν σειρῶν πλακῶν συνδεομένων μεταξύ των διὰ ῥα-φῶν. 'Ενταῦθα ὑπάγεται ὁ Aelodon priscus Somm. sp. καὶ ὁ Aelodon brevipes Wagn. τοῦ Δαίτιγκ, τοῦ 'Αϊχσταϊτ καὶ τοῦ Κελχάϊμ τῆς Βαυαρίας. Θ. Σ.

αἰολοθριπίδαι (οἱ) *[Ζωολ.]*· βλ. χαιτόποδες.

αἰολόθριψ (ὁ) *[Ζῳολ.]*. Γένος ἐντόμων τῆς τά-ξεως τῶν *θυσανούρων*. Χαρακτηρίζονται ἐκ τῆς τελείας ἀπουσίας πτερύγων. ῎Εχουσι μασητικὰ στοματικὰ ὄργανα. Τὸ σῶμά των καλύπτεται ὑπὸ τριχῶν ἢ λεπίδων καὶ καταλήγει εἰς σμήριγγας. 'Εκ τῶν ἐντόμων τούτων ἄλλα εἶναι ἐπιτήδεια πρὸς ἅλμα καὶ ἄλλα πρὸς δρόμον. 'Ολίγα εἴδη εἶναι γνωστά, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν:

α') Λέπισμα τὸ σακχάρινον (lepisma saccha-rina). Εἶναι κοινότατον ἔντομον, ἔχει χρῶμα ἀρ-γυρόχρουν καὶ ἐνδιαιτᾶται εἰς τὰς οἰκίας. Τρέχει ταχύτατα.

β') Πόδουρος ὁ ὑδρόβιος (podura aquatica). Ζῇ εἰς ὑγρὰ μέρη. Πηδᾷ μετὰ μεγάλης εὐκολίας. Δ. Ν. Π.

Αἰολοκένταυρος· μυθολογικὸν πρόσωπον. 'Ανα-φέρεται (Λουκ. 'Αληθοῦς Ἱστορίας λόγος 1,42) ὡς ἀρχηγὸς ὁμάδος ἀνθρώπων ζώντων ἐντὸς τερα-στίου θαλασσίου κήτους «...*ὅσον σταδίων χιλίων καὶ πεντακοσίων τὸ μέγεθος*...». Οὗτος ἐλθὼν ποτε εἰς νησομαχίαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ ἄλλης ὁμάδος, τοῦ Θαλασσοπότου, ἀφαιρέσαντος παρ' αὐτοῦ πολλὰς ἀγέλας δελφίνων, τὸν ἐνίκησε καὶ ἐβύθι-σε περὶ τὰς ἑκατὸν πεντήκοντα νήσους ἀνηκού-σας εἰς τὸν Θαλασσοπότην. Κ. Μ. Κ.

αἰολομελῳδικὸν ἢ *χοράλειον* (Choraleon) *[Μουσ.]*. ῎Οργανον μὲ φυσητῆρας, ὅμοιον κατὰ τὴν κατασκευὴν μὲ τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν *ὄργανον*. Δ. Λ.

αἰολόμολπος (ὁ, ἡ)· ὁ αἰόλον, ποικίλην μολ-πὴν ἔχων· «αἰολόμολπος σύριγξ».

αἰολοπάνταχον *[Μουσ.]*. Συνδυασμὸς τοῦ αἰολομελῳδικοῦ καὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου. Δι' ἐν-τέχνου μηχανισμοῦ τῶν ποδείων (pédales) τίθεν-ται εἰς κίνησιν ἀνάλογοι φυσητῆρες τοποθετημέ-νοι ἐντὸς τοῦ ἁρμονικοῦ κιβωτίου τοῦ κλειδο-κυμβάλου. 'Ο ἐκπεμπόμενος ἀὴρ ἐπενεργεῖ ἐπὶ γλωσσίδων ἀντιστοιχουσῶν πρὸς τὰ πλῆκτρα αὐ-τοῦ καὶ οὕτω τὸ ἥμισυ τοῦ κλειδοκυμβάλου με-ταβάλλεται εἰς ἁρμόνιον. Δ. Λ.

αἰόλος (ὁ, ἡ),—*ον* (τό)· ἐπίθετον τοῦ ὄφεως καὶ τῶν σκωλήκων ἐκ τῆς κινήσεως αὐτῶν· ‖ εὐ-κίνητος, εὔκαμπτος· ‖ ποικίλος, δόλιος, πανοῦργος. ‖ Παροιμ. *αἰόλος ἀνὴρ εἰς βόθρον ἐμπεσεῖται*· ὁ πονηρὸς δηλαδὴ ἄνθρωπος, ὅστις ἄλλους ἐμ-πλέκει εἰς τὰ δίκτυα τῆς πανουργίας του, δὲν διαφεύγει ὁμοίαν πρὸς τὰ θύματά του ἢ καὶ χεί-ρονα τύχην· πβλ. καὶ τὸ γραφικὸν «*λάκκον ὤρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο*» (Ψαλμ. 7,16). Β. Φ.

Αἴολος *[Μυθολ.]*. Εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Μυθολο-γίαν ἔχομεν τρεῖς ἥρωας γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἴολος.

1) Αἴολος, υἱὸς τοῦ μυθικοῦ ῞Ελληνος, τοῦ γε-νάρχου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ τῆς νύμφης 'Ορσηΐδος, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Δώρου καὶ τοῦ Ξού-θου, ἄρχων τῆς μεταξὺ τοῦ 'Ασωποῦ καὶ 'Ενι-πέως χώρας τῆς Θεσσαλίας καὶ γενάρχης τῆς Αἰολικῆς φυλῆς. ῎Ελαβεν ὡς σύζυγον τὴν 'Ενα-ρέτην, τὴν θυγατέρα τοῦ Δηϊμάχου, ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ μὲν τὸν 'Ησίοδον ἔσχε πέντε υἱούς, κατὰ τὸν 'Απολλόδωρον ἑπτὰ υἱοὺς καὶ πέντε θυγατέ-ρας, κατ' ἄλλους δὲ δέκα υἱούς. Κατὰ τὰς μαρ-τυρίας ταύτας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἔχομεν τὸν κάτωθι πίνακα τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ Αἰόλου.

Υἱοί: 1) *Κρηθεύς*, 2) *Σίσυφος*, 3) *Σαλμωνεύς*, ἀναφερόμενοι ὑπὸ 'Ησιόδου, 'Ομήρου καὶ 'Απολ-λοδώρου· 4) *'Αθάμας*, 5) *Περιήρης*, ἀναφερόμενοι ὑπὸ 'Ησιόδου καὶ 'Απολλοδώρου· 6) *Δηΐων*, 7) *Μά-γνης*, ἀναφερόμενοι ὑπὸ 'Απολλοδώρου· 8) *Κέρ-καφος*, 9) *Μακεδών*, 10) *Μίμας*, ἀναφερόμενοι ὑπό τινων ἄλλων.

Θυγατέρες: 1) *Κανάκη*, 2) *'Αλκυόνη*, 3) *Πεισι-δίκη*, 4) *Καλύκη*, 5) *Περιμήδη*, ἀναφερόμεναι ὑπὸ 'Απολλοδώρου· 6) *Τανάγρα*, ἀναφερομένη ὑπὸ Παυ-σανίου· καὶ 7) *Τριτογένεια*, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πινδάρου (Πυθ. IV, 120).

Αἱ ἀρχαιότεραι ὅμως γενεαλογίαι γνωρίζουσι τέσσαρες υἱοὺς ἀντιπροσωπεύοντας τοὺς τέσσαρας κυρίους κλάδους τῆς Αἰολικῆς φυλῆς. 'Η μεγάλη ἔκτασις τῆς ἑλληνικῆς γῆς τὴν ὁποίαν ἡ Αἰολικὴ φυλὴ κατεῖχε καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν κατὰ τόπους ἰσχυόντων νὰ ἀναγάγωσι τὴν γενεαλογίαν των εἰς τὸν Αἴολον ἐξηγεῖ τὴν δημιουργίαν περισσοτέρων υἱῶν τοῦ Αἰόλου μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου. Οἱ υἱοὶ τοῦ Αἰόλου ἐπεξέτειναν τὴν αἰολικὴν ἀρ-χὴν εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν 'Ελλάδα δι' ἡρωϊ-κῶν κατορθωμάτων· εἰς τὸν Αἴολον ὅμως οὐδὲν τῶν κατορθωμάτων τούτων ἀποδίδεται. Οὗτος ἄρχει εἰρηνικῶς τῆς Θεσσαλίας μέχρι βαθέος γήρατος. Δυνάμεθα ἄρα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Αἴολος ἦτο ἡ προσωποποίησις τῆς Αἰολικῆς φυλῆς, ἥτις μετὰ τὴν πρώτην εἰσβολὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον παρέμεινεν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας εἰς Θεσσαλίαν.

Κατὰ μεταγενεστέραν διασκευὴν τοῦ μύθου ὁ Αἴολος εἶχε ἕνα μόνον υἱὸν καὶ μίαν θυγατέρα, τὸν *Μάκαρα* καὶ τὴν *Κανάκην*, οἵτινες συνεδέθη-σαν δι' ἀνοσίου ἔρωτος. Τὸν μῦθον τοῦτον ἐπραγ-ματεύθη ὁ Εὐριπίδης εἰς ἀπολεσθεῖσαν τραγῳ-δίαν ἐπιγραφομένην «Αἴολος».

2) Υἱὸς τοῦ 'Ιππότου καὶ τῆς Μελανίππης, ἔγ-γονος τοῦ Μίμα, τοῦ υἱοῦ τοῦ πρώτου Αἰόλου. ῎Εσχε θυγατέρα τὴν ῎Αρνην ἥτις ἐγένετο μήτηρ τοῦ τρίτου Αἰόλου. 'Ο τρίτος Αἴολος φέρεται καὶ ὡς υἱὸς τοῦ 'Ιππότου (Διοδ. Ε. 7).

3) Υἱὸς τοῦ 'Ιππότου, βασιλέως τῆς πλωτῆς Αἰολίας, ἡ ὁποία κατὰ τὸν ῞Ομηρον ('Οδύσ. κ. 21) εἶναι νῆσος ἔχουσα πέριξ ὑψηλοὺς βράχους καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ χαλκοῦ τείχους. Εἰς τὴν νῆσον ταύτην ὁ Αἴολος, ἀγαπητὸς εἰς τοὺς θεούς, μετὰ τῆς οἰκογενείας του, τοὺς ἓξ υἱοὺς νυμφευμένους πρὸς τὰς ἓξ θυγατέρας του (προσωποποίησις τῶν 12 ἀνέμων), διέρχεται εὐτυχῆ καὶ εὐφρόσυνον βίον ἐν συμποσίοις καὶ ἑορταῖς. Τὸν Αἴολον ὁ Κρο-νίων κατέστησε «*Ταμίαν*» τῶν ἀνέμων μὲ πλήρη δικαιώματα νὰ ἐξεγείρῃ καὶ καταπαύῃ αὐτούς. Εἰς τὸν Αἴολον καὶ τὴν νῆσόν του κατέφυγεν ὁ 'Οδυσσεὺς καὶ ἐφιλοξενήθη ἐπὶ μῆνα. ῞Οτε δ' ἀνε-χώρει ὁ Αἴολος τῷ ἔδωκεν οὔριον ἄνεμον, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἀσκὸν ἐγκλείοντα τοὺς λοιποὺς ἀνέ-μους. ('Αναπαράστασιν τοῦ 'Οδυσσέως μεταφέρον-τος τὸν ἀσκὸν εἰς τὸ πλοῖόν του ἔχομεν ἐπὶ ἐγ-γεγλυμμένου δακτυλιολίθου.) Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ 'Οδυσ-σέως νομίσαντες ὅτι ὁ ἀσκὸς ἦτο πλήρης χρυσίου τὸν ἠνέωξαν καὶ ἐξαπέλυσαν τοὺς ἀνέμους οἵτινες ὤθησαν τὸ πλοῖον εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου. 'Εκ ταύτης ἐκδιώκονται ὑπὸ τοῦ Αἰόλου ὡς μισητοὶ εἰς τοὺς θεούς. Οἱ ῞Ελληνες ἐθεώρουν τὸν Αἴολον ὡς ταμίαν τῶν ἀνέμων οὐχὶ δὲ θεὸν ἢ ἄρχοντα τού-των καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδὲ ναοὶ οὐδὲ θυσίαι τῷ ἀπε-δίδοντο. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ὅμως χρόνους, καὶ δὴ τοὺς ῥωμαϊκούς, ὁ Αἴολος θεωρεῖται ὡς θεὸς καὶ ἄρχων τῶν ἀνέμων. Τοῦτον ὁ Βιργίλιος (Αἰν. Α. 52.) περιγράφει ὡς βασιλέα διαμένοντα εἰς ἄν-τρον ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι φυλακισμένοι οἱ ἄνεμοι. Εἰς τὸν Αἴολον, τὸν θεὸν καὶ ἄρχοντα τῶν ἀνέμων, καταφεύγει ἡ ῞Ηρα ὅταν θέλῃ νὰ κατα-στρέψῃ τὸν στόλον τῶν Τρώων (Βιργ. Αἰν. Α. 18). (Τὸ ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς θεὸς συνάγεται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων συγγρα-φέων: Ov. Met. I, 264, XI, 768, XIV 223, Val.

Digitized by Google

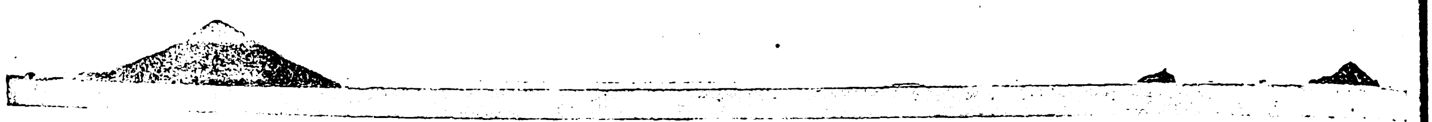

Στρομπολοῦτσο Στρόμπολι Μπαζιλοῦτσο Ντattίλι Πανάρια

ΑΙ ΝΗΣΟΙ ΤΟΥ ΑΙΟΛΟΥ, ΩΣ ΦΑΙΝΟΝΤΑΙ ΑΠΟ

Flacc. I,575, Quint. Smyrn. XIV, 475 κλπ.) Κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους ὁ Αἴολος δὲν κατοικεῖ τὴν πλωτὴν νῆσον ἀλλὰ τὴν Μπάραν ἢ Στρογγύλην (Βιργ. Αἰν. Θ. 416.—Α. 53.—Στράβ. VI, 276.)

Κατὰ μεταγενεστέραν τοῦ μύθου διασκευήν, ὁ Αἴολος εἶναι υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἄρτης μετὰ τῆς ὁποίας καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Βοιωτοῦ ζῇ ἐν Μεταποντίῳ. Ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Μεταπόντιον μετὰ τὸν φόνον τῆς θετῆς του μητρὸς Αὐτολύκης καταφεύγει εἴς τινα τῶν νήσων τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους ὅπου κτίζει τὴν πόλιν Μπάραν (Διοδ. Δ, 67 καὶ Ε, 7). Αὐτὸς πρῶτος ἐφευρίσκει καὶ διδάσκει εἰς τοὺς ὑπηκόους του τὴν χρῆσιν τῶν ἱστίων καὶ ἐκ φυσικῶν φαινομένων προλέγει ἐπιτυχῶς τοὺς ἐγχωρίους ἀνέμους. Ὡς ἐκ τούτου ἐθεωρήθη καὶ ὡς ἄρχων τῶν ἀνέμων. Γ. Σ. ΜΥΛΩΝΑΣ

[ΑΠΟΚΡΥΦ.] Ὁ Αἴολος φαίνεται ὅτι συμβολίζει τὸν ἐνιαυτόν. Ὠνομάσθη Αἴολος διὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ τὴν οὔτε ἰσόχρονον, οὔτε μονοειδῆ, κατὰ πᾶσαν ὥραν, ἀλλὰ ποικίλον. Ὁ Ὅμηρος προσωνόμασεν αὐτὸν καὶ *παῖδα τοῦ Ἱππότου* (διὰ τὸ τάχος τῆς παρόδου του), παῖδας ἔχοντα δώδεκα ἐξ ὧν

ἓξ μὲν θυγατέρες, ἓξ δ' υἱέες ἡβώοντες

προσεικάσας πρὸς τὰς θηλείας *(«θυγατέρας»)* τὸ γόνιμον καὶ εὔκαρπον τῶν μηνῶν τοῦ θέρους, πρὸς δὲ τοὺς ἄρρενας *(«υἱέας»)* τὸ στερρὸν καὶ πεπηγὸς τῶν χειμερίων μηνῶν. Οὐδ' ὁ περὶ τὸν γάμον μῦθος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσεβής, ἀλλὰ τοὺς ἀδελφοὺς ἀνέμιξε μὲ τὰς ἀδελφάς, ἐπειδὴ συμβαίνει φυσικῶς αἱ ὧραι νὰ γονιμοποιῶνται ὑπ' ἀλλήλων. (Βλ. *Ἡρακλείτου* Ὁμηρικὰ Προβλήματα εἰς ἃ περὶ Θεῶν Ὅμηρος ἀλληγόρησεν). Α. Φ. ΧΑΛΑΣ

—**Αἰόλου** *ναός*· βλ. λ. Κυρρήστου Ὡρολόγιον, Ἀγορὰ (Ἀθηνῶν), Ἀέρηδες καὶ Ἀθῆναι.

αἰολόστομος (ὁ,ἡ),—*ον* (τό)· ὁ αἰόλου στόμα ἔχων, ὁ ποικιλοσήματα καὶ αἰνιγματωδῶς λαλῶν· οὕτω χαρακτηρίζονται οἱ χρησμοὶ παρ' Αἰσχύλῳ. Β.Φ.

αἰολόσφαιρα (ἡ) *[Μηχαν.]*. Ἡ ἀρχαιοτέρα γνωστὴ συσκευή, ἐν ᾗ ἐχρησιμοποιήθη ἡ δύναμις τοῦ ἀτμοῦ πρὸς παραγωγὴν κινήσεως. Εἶναι ἐφεύρεσις τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας μαθηματικοῦ Ἥρωνος ὅστις καὶ περιγράφει αὐτὴν εἰς τὸ ἔργον του «Πνευματικά». Συνίσταται ἐκ μεταλλικῆς σφαίρας κοίλης ἑδραζομένης ἐπὶ δύο

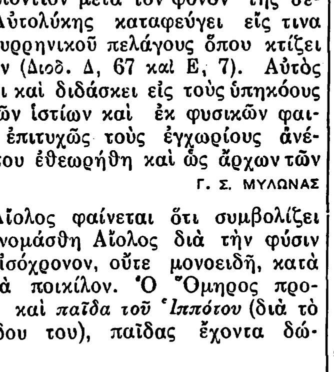

Αἰολόσφαιρα.

στροφέων καὶ περιεχούσης μικρὰν ποσότητα ὕδατος. Τὸ ὕδωρ διὰ θερμάνσεως τῆς σφαίρας ἀτμοποιεῖται καὶ ἐκρέει διὰ δύο καταλλήλως τοποθετημένων σωλήνων, προκαλοῦν οὕτω ταχεῖαν περιστροφὴν τῆς σφαίρας. Ἡ συσκευὴ αὕτη ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι *αἰόλου πύλαι*. Γ Ι. Α.

αἰολόσωμα (τὰ) *[Ζῳολ.]* Σκώληκες τοῦ ἀθροίσματος τῶν *ἐνάρθρων* τῆς τάξεως τῶν *ζωνοσκωλήκων* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *ναϊδιδῶν*. Χαρακτηρίζονται ὑπὸ ἁπλῆς καὶ σπανίως διπλῆς σειρᾶς βελονοειδῶν, τροχοειδῶν σωλήνων. Τὸ στόμα των εὑρίσκεται ἀκριβῶς κάτωθεν τῆς κεφαλῆς των. Τὸ σῶμά των εἶναι ὑπόλευκον μὲ ἐρυθρὰ ἢ ὑπερυθροελαιώδη στίγματα. Τὸ γένος τοῦτο διαιρεῖται εἰς τὰ ἀκόλουθα εἴδη:

α') Αἰολόσωμον τὸ κεκοσμημένον (aeolosoma decorum). Ἔχει ἁπλῆν σειρὰν σωλήνων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τὰ τριχοειδῆ του ἀγγεῖα εἶναι βραχύτερα τοῦ μήκους τοῦ σώματος. Νευρικαὶ ἶνες ἐλαφρῶς δισχιδεῖς. Ἀρθρώσεις 9-10 εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα.

β') Αἰολόσωμον τὸ τετράπουν (aeolosoma quaternarium). Ἔχει διπλῆν σειρὰν σωλήνων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοῦ σώματος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τριχοειδῶν σωλήνων δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 4. Ἀρθρώσεις 10 εἰς ὁλόκληρον τὸ σῶμα. Τὰ ζῷα ταῦτα ἐνδιαιτῶνται κατὰ προτίμησιν εἰς στάσιμα ἢ ῥέοντα ὕδατα. Δ. Ν. Π.

αἰολοτροπία μαγνητικὴ (Aeolotropie magnetische) *[Φυσ]*. Οὕτω καλεῖται ἡ ἀνομοιομορφία ἢ ἀσυμμετρία μαγνητίσεως ἡ παρατηρουμένη ἐπὶ μαγνητικῶν οὐσιῶν ὑποβαλλομένων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μαγνητικοῦ πεδίου καὶ ἐφ' ὧν ἐνεργοῦσι παραμορφωτικαὶ δυνάμεις (ἐφελκυσμός, συμπίεσις). Οὕτω σίδηρος ὑποβαλλόμενος εἰς ἐφελκυσμὸν δεικνύει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μαγνητικοῦ πεδίου μαγνήτισιν ἰσχυροτέραν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐφελκυσμοῦ ἢ κατὰ τὴν κάθετον διεύθυνσιν. Τοὐναντίον παρατηρεῖται τὸ ἀντίστροφον ἐφ' ὅσον ὁ σίδηρος συμπιέζεται. Πολυπλοκώτερον εἶναι τὸ φαινόμενον ὅπερ παρατηρεῖται κατὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ παραμόρφωσις συνίσταται εἰς τρέψιν. Φαινόμενα μαγνητικῆς αἰολοτροπίας παρατηροῦνται ἐπὶ τῶν ἐλασμάτων σιδήρου τῶν χρησιμοποιουμένων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν δυναμοηλεκτρικῶν μηχανῶν καὶ μετατροπέων. Ὁμοίως ἀνάλογα φαινόμενα παρατηροῦνται ἐπὶ μαγνητικοῦ ὀρυκτοῦ, ὡς π. χ. τοῦ *μαγνητίτου*. Κ. Π.

Αἰόλου νῆσοι (ὀνομαζόμεναι ὡσαύτως ***Αἰολίδες*** καὶ ***Αἰόλιοι*** καὶ ***Λιπάραιαι*** καὶ ***Λιπάραι*** (Iles Éoliennes, Isole, Eolie, Æolians islands) *[Παραλ. Γεωγρ.]*. Συστὰς νήσων, πρὸς Β μὲν τῆς Σικελίας καὶ δὴ τῶν ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου *Μυλάτσο* (Milazzo) ἕως τοῦ κόλπου Καστελλαμάρε τοῦ Σικελικοῦ ἀκτῶν της, δυτικῶς δὲ τῶν Δ ἀκτῶν τῆς Καλαβρίας καὶ δὴ τῶν τοῦ κόλπου *Σάντα Ἐουφέμια* (Santa Eufemia), τοῦ ἀκρωτ. *Βατικάνο* (Capo Vaticano) καὶ τοῦ κόλπου *τῆς Τζιόγια* (della Gioia). Εἶναι δὲ ἐν τῇ συστάδι, βορειοανατολικωτάτη ἡ *Στρόμπολι* (Stromboli) εἰς 29 μιλ. Δ. ΒΔ. τοῦ ἀκρ. Βατικάνο, νοτιωτάτη ἡ *Βουλκάνο* (Vulcano) εἰς 13 μιλ. ΒΔ τοῦ Σικελικοῦ ἀκρωτ. Μυλάτσο καὶ δυτικωτάτη ἡ *Οὔστικα* (Ustica) εἰς 28 μιλ. Β τοῦ πρὸ τοῦ Παλέρμου ἀκρωτηρίου Κάπο Γκάλλο (Capo Gallo). Ὁ Πλίνιος (Hist. Nat. III, 14, 6 παρέχει περὶ αὐτῶν τὴν εἴδησιν ὅτι ἐλέγοντο ἐπίσης *Ἡφαιστιάδες* ἑλληνιστὶ καὶ *Vulcaniae* ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ Στράβων (Didot Στ, 6, 10) καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (Ε, 10) ἀναφέρουσιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ συστάδι νήσων εἶναι *ἑπτά*, ἰσαρίθμους δὲ δέχονται αὐτὰς καὶ αἱ σύγχρονοι Ναυτιλ. Ὁδηγίαι (Mediterranean Pilot-1913-I, 596 Instructions 1915 N° 922, 245)· προφανῶς ὅμως, ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἀφορᾷ εἰς τὰς κυριωτέρας αὐτῶν. Ὁ Dolomieu (Voyages aux îles Lipari 1789 σελ. 75) προσθέτει ἀκόμη τρεῖς ἐλάσσονας καὶ ὁ W. Hamilton (Campi Phlegrai xxxvii) ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμόν των εἰς ἕνδεκα, προσμετρῶν, ἴσως τὴν νῆσον *Οὔστικα*, ἴσως τὴν νησῖδα *Στρομπολοῦτσο*. (Stromboluzzo). Ἀλλὰ καὶ τὴν μονήρη καὶ ὑπεραπόκεντρον *Οὔστικα* (Ustica) λογίζουσιν ὀρθότατα αἱ Ναυτ. Ὁδηγίαι ὡς ἀποτελοῦσαν προέκτασιν πρὸς Δ τῆς συστάδος τῶν τοῦ Αἰόλου Νήσων, ὀγδόην ταύτην καίτοι ἀπέχουσαν τῆς *Ἀλικούδι*, τῆς δυτικωτέρας τῶν ἐν τῇ κυρίως συστάδι, 55 ὅλα μίλλια.

Οὕτω, τὴν συστάδα ἀποτελοῦσιν αἱ νῆσοι: *1)* ***Στρογγύλη*** (ἀρχαιότερον Αἰολίη, βλ. λ.), σήμερον *Στρόμπολι* (Stromboli) ὀνομαζομένη.— *2)* ***Βασιλιδία*** σημερ. *Μπαζιλοῦτσο* (Basiluzzo).—*3)* ***Εὐώνυμος*** ἧς ἡ ταυτότης λόγῳ τῆς μνείας τοῦ Στράβωνος «πελαγία μάλιστα καὶ ἔρημος· ὠνόμασται δ', ὅτι μάλιστα τοῖς ἐκ Λιπάρας εἰς Σικελίαν πλέουσιν εὐώνυμός ἐστι» (Did 230,4) δὲν ἔχει ποσῶς ἐξακριβωθῆ, οὐδεμιᾶς νήσου ἀνταποκρινομένης εἰς τὸ ἐπίταγμα τοῦτο, πλὴν τοῦ *Βουλκάνου*, οὗτινος ὅμως ἡ ταυτότης εἶναι ἀναμφισβήτητος. Οὕτω ὁ Cluver (Sicil. ant. II, 424) δέχεται ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ σύγχρονος *Λίσκα Μπιάνκα* (Lisca Bianca), ὁ Dolomieu (Voyage pittoresque de Naples et de Sicile IV. 356) τὴν σύγχρονον *Παναρία* (Panaria) καὶ ὁ Γάλλος Σχολιαστὴς De La Port du Theil (Géographie de Strabon σχόλια εἰς ἐκδ. 1809 τομ. II σελ. 380) ῥίπτει τὴν γνώμην, μήπως πρόκειται περὶ τῆς «Οὔστικα», τῆς δυτικωτάτης τῶν Αἰολίδων, τοῦ Στράβωνος διατυπώσαντος ἐκ παραδρομῆς κατ' αὐτὸν «ἐκ Λιπάρας πρὸς Σικελίαν» ἐνῷ θὰ ἤθελε νὰ γράψῃ «ἐκ Σικελίας πρὸς Λιπάραν». —*4)* *Ἱερὰ* ἢ καὶ *Θέρμεσσα*, κατὰ δὲ τὸν Πλίνιον καὶ *Θηρασία* (Therasia, Hist. Nat. III 14,11), ἴσως ἐκ κακῆς ἀποδόσεως τοῦ Θέρμεσσα ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως (σχόλια εἰς σελ. 373 τοῦ τόμου II τῆς geographia de Strabon). Εἶναι δὲ αὕτη τὸ σύγχρονον *Βουλκάνο* (Vulcano) μὴ ἀμφισβητουμένης τῆς ταυτότητος, ἀφοῦ ὁ μὲν Στράβων (Didot, 226,2) ἀναφέρει περὶ τῆς Λιπάρας «ἐγγυτάτω τῆς Σικελίας κειμένη, *μετά γε τὴν Θέρμεσσαν*», οὐδεμία δὲ ἄλλη νῆσος ἐν τῇ συστάδι εἶναι τῆς Σικελίας ἐγγύτερον. Κατὰ τὸν Ὀρόσιον (Paul. Oros. Hist. IV, 20) ἀνέδυσεν αὕτη τῷ 571 π. Χ. Ἁπλῶς βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ὑφίστατο πρὸ τοῦ 427 π. Χ. (Θουκ. Γ, 88) καὶ ὅτι τότε, ὅπως καὶ κατόπιν, ὑπῆρξε γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἱερά*. — *5)* ***Λιπάρα*** καὶ ἀρχαιότερον *Μελιγουνὶς* (Στράβ. αὐτόθι). ταύτης εἶναι ἀναμφισβήτητος ἡ ταυτότης, ἀφοῦ τὸ ὄνομά της τὸ σύγχρονον, *Λίπαρι* (Lipari), καθιστᾷ τοῦτο κατάδηλον. Ἡ νῆσος δὲ αὕτη εἶναι ἡ ἐν τῇ συστάδι μείζων.—*6)* ***Διδύμη***. Κατὰ τὴν γενικωτέραν γνώμην (D'Anville, Géogr. anc. III 159) εἶναι ἡ σήμερον ὀνομαζομένη *Σαλίνα* (Salina) οὕτω ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τῶν εἰς τὴν ΝΑ ἀκτήν της ἁλυκῶν (Dolomieu. op. cit. 97), καίτοι ἔνιοι θεωροῦν πιθανώτερον, ὅτι εἶναι ἡ σύγχρονος *Παναρία*, τῆς συγχρόνου Σαλίνας ἀναδυσάσης κατ' αὐτοὺς μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Κλ. Πτολεμαίου, ὑπὸ τῶν ἡφαιστείων τὰ ὁποῖα ἀδιακόπως ἀναστατώνουν τὰς νήσους τοῦ Αἰόλου (ὅρ. Géogr. de Strabon II, 382, σχόλια).—*7)* ***Φοινικοῦσα*** (κατὰ Διόδωρον ***Φοινικώδης)***· εἶναι κατὰ τὸν Dolomieu ἡ σήμερον ***Φελικούδι*** (Felicudi) καὶ παλαιότερον *Φιλικούδι* ὀνομαζομένη.— *8)* ***Ἐρικοῦσα***, κατὰ τὸν αὐτόν, ἡ σήμερον ***Ἀλικούδι*** (Alicudi) καὶ παλαιότερον *Ἀλικούριμ* ὀνομαζομένη· ὁ Διόδωρος ὅμως τὴν ὀνομάζει *Ἐρικώδη*.—*9)* ***Ὀστεώδης*** ἡ κατ' ὁμόφωνον γνώμην ***Οὔστικα*** (Ustica) σήμερον ὀνομαζομένη ἥτις πιθανῶς νὰ προσεπεκαλεῖτο καὶ «Εὐώνυμος» ἐὰν ἡ περὶ τούτου ὑπόθεσις τοῦ Γάλλου Σχολιαστοῦ ἤθελε κριθῆ ἀκριβὴς [ὅρα Στραβ. Didot. ΣΤ Β, 10 καὶ 11. Διοδ Σικελ. Α, 10. Θουκυδ. Γ, 115 Virg. Æn. VIII, 414. Plin. Hist. Natur. III, 14. 11. Géogr. de Strabon II 373–382 σχόλια καὶ παραπομπαί].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲν ἀναφέρει ὁ Στράβων τὴν Βασιλιδίαν καὶ τὴν Ὀστεώδη.

Ἐκτὸς ὅμως τούτων εἶναι καί τινες ἐλάσσονες, ἐν τῇ συστάδι νησῖδες, βραχονησῖδες μᾶλλον *Στρομπολοῦτσο* (Stromboluzzo), *Σπινατζόλλα* (Spinazzolla), ***Παναρέλλα*** (Panarella), *Φόρμικε* (Formiche), ***Λίσκα Νέρα*** (Lisca Nera), *Μποττάρο* (Bottaro), ***Ντατιίλο*** (Dattilo), *Λὰ Νάβε* (La Nave), *Φαραλιῶνε* (Faraglione), *Κάννα* (Cana), *Μοντενασσάρο* (Montenassaro), *Πιέτρα Μενάλντα* (Pietra Menalda) *Πιέτρα Λούγγα* (Pietra Lunga) [ὅρα χάρτ. Ἀγγλ. 172=Lipari islands.—168=Ustica island. Προχείρως δέ: 1440 Adriatic sea καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. I «Ἀδριατικόν»].

Τὰς κυριωτέρας τῶν νήσων τούτων, λίαν ἀξιοπεριέργους καὶ ἀπὸ συγχρόνου ἀπόψεως, θέλομεν περιγράψει ἰδίᾳ ἑκάστην, ἐν οἰκείοις ἄρθροις· ἐνταῦθα δίδομεν τὰς ἀκολούθους ἀπὸ ἀρχαίων πηγῶν εἰδήσεις.

Ἡ *Λιπάρα*, ἀποικία Κνιδίων καὶ Ῥοδίων, οὓς οἱ Φοίνικες ἐξεδίωξαν ἀπὸ τῆς Σικελίας (Παυσαν. I, 11, 3-16, 7) κτισθεῖσα ὑπὸ Λιπάρου τοῦ Αὔσονος δόντος αὐτῇ καὶ τὸ ὄνομά του (Διοδ. Ε. 7), ἐξώπλιζε κατὰ τὴν ἀκμήν της στόλους δι' ὧν ἀπώθει τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πειρατῶν, «ὑπηκόους ἔχουσα τὰς νῦν λεγομένας *Λιπαραίων* νήσους, ἃς Αἰόλου τινὲς προσαγορεύουσι». Καὶ πολλάκις ἐκόσμησε τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἐν Δελφοῖς διὰ τῶν ἀκροπρώρων τῶν αἰχμαλωτιζομένων ἀντιπάλων πλοίων. Εἶχε δὲ «καὶ τὴν γῆν εὔκαρπον καὶ στυπτηρίας μέταλλον εὐπρόσοδον καὶ θερμὰ ὕδατα καὶ πυρὸς ἀναπνοάς» (Στρ. ΣΤ, Β 10) Χάρις εἰς τὰς θερμοπηγάς της καὶ τὸν καλόν της λιμένα ἐξειλίχθη εἰς δαπανηρᾶς παραμονῆς λουτρόπολιν ἣν πολλοὶ ἐσύχναζον καὶ πρὸς θεραπείαν καὶ πρὸς τέρψιν καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν (Διοδ. Σικ. Ε.10).

Ἡ *Θέρμεσσα*, ἥτις ἐπὶ Στράβωνος ἐκαλεῖτο καὶ *Ἱερὰ Ἡφαίστου*, πετρώδης καὶ ἔρημος, περιέκλειεν ἐν τοῖς κόλποις της πυρά, τὰ ὁποῖα ἀπέπνεεν ἐκ τριῶν ἀναπνοῶν ἢ κρατήρων, ὁ μείζων τῶν ὁποίων ἐξήμει φλόγας καὶ μύδρους οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στράβωνος, εἶχον ἀποφράξει πολὺ μέρος τοῦ πόρου. Ἐκ συνεχῶν δὲ παρατηρήσεων εἶχε γενικῶς πιστευθῆ, ὅτι «τοῖς ἀνέμοις συμπαροξύνονται καὶ αἱ φλόγες, αἵ τε ἐνταῦθα καὶ αἱ κατὰ τὴν Αἴτνην, παυομένων δὲ παύονται καὶ αἱ φλόγες» (*Στραβ.* αὐτόθι). Ἐπιστεύετο ὡσαύτως ὅτι «ἐκ ... των τῶν νήσων, ὑπονόμους εἶναι κατὰ γῆς μέχρι τῆς Αἴτνης καὶ τοῖς ἐπ' ἀμφότερα στομίοις συντετρημένους· δι' ὃ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐναλλὰξ καίεσθαι τοὺς ἐν ταύταις ταῖς νήσοις κρατῆρας ... κατὰ τὴν Αἴτνην» (*Διόδ. Σικ.* Ε 7). Ἐκ τῶν δύο ... λων κρατήρων τῆς *Θερμέσσης*, ὁ μείζων παρουσίαζε κυκλοειδὲς στόμιον ἔχον ἀνάπτυγμα ... σταδίων, τὸ ὁποῖον ἐβραχύνετο ἐν εἴδει χώνης σὺν τῷ βάθει, μέχρι πεντήκοντα ποδῶν ... ἐκεῖθεν δὲ ἡ θάλασσα ὑπέκειτο μόνον κατὰ ... στάδιον, ὥστε νὰ φαίνεται αὕτη πρὸς τὸ βάθος τοῦ κρατῆρος, ὅταν ἦτο γαληναία. Ὁπόταν πρόκειται νὰ ἐπιπνεύσῃ ἄνεμος ἀπὸ Νότου, νέφος ... βαθυμέλαν ἐπικάθηται, ἀποκρύπτον τὴν ὄψιν τῆς Σικελίας· ἀλλ' ὅταν πρόκειται νὰ πνεύσῃ Βορρᾶς ἐξορμοῦν τοῦ κρατῆρος ἀνοικτόχροοι φλόγες καὶ βόμβοι ἐντατικοὶ ὑποχθόνιοι· μὲ τὸν ἀπὸ Ζεφύρου ἄνεμον, τὰ φαινόμενα ἐκδηλοῦνται κατὰ τὸ ...

Digitized by Google

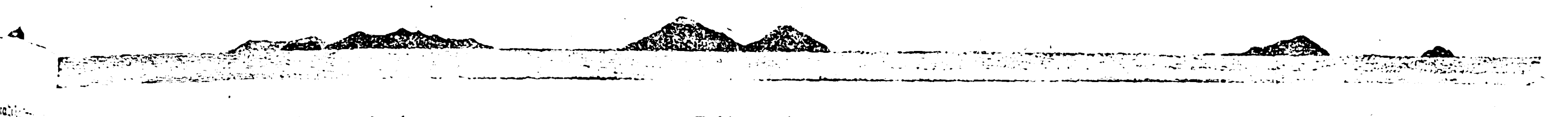

15 ΜΙΛΛΙΩΝ ΒΟΡΕΙΩΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΛΙΠΑΡΑ

έσον οἱονεὶ ὅρον, τῶν τῶν δύο ἄλλων ἀνέμων.)ἱ ἄλλοι κρατῆρες εἶναι ὅμοιοι πρὸς αὐτόν, πλὴν ἱ ἐκπομπαί των οὐχὶ τοσοῦτον ἐντατικαί. «Ἔκ τε ή τῆς διαφορᾶς τῶν βρόμων καὶ ἐκ τοῦ πόθεν ἄρεται τὰ ἀναφυσήματα καὶ αἱ φλόγες καὶ αἱ λιγνύες, ροσημαίνεσθαι καὶ τὸν εἰς ἡμέραν τρίτην μέλλοντα νεμον πνεῖν». (Πρβλ. *Πολυβίου* ἀποσπ. ΛΔ 11 καὶ *'lin.* Histor. nat. III, 14, 6). Κάποτε μάλιστα, μὲ ντελῆ ἄπνοιαν περὶ τὰς Αἰολίδας νήσους, οἱ ἐνόπιοι προλέγουν, χωρὶς δὲ νὰ ἐξαπατηθοῦν οὐδέοτε, τὸν πνεύσοντα ἄνεμον, (*«τὸν σεισμὸν»* κατ' λλα κείμενα. Πρβλ. Σχόλια Géogr. de Strabon II, 77, 'Αριστ. Μετεωρολ. Β. 5 καὶ 8). Ὥστε, καὶ ν ἀκόμη θεωρηθῇ μυθικὸν τὸ τοῦ Ὁμήρου, ἀποεικνύεται μὴ λεχθὲν ἐπὶ ματαίῳ ἀλλ' ἀπὸ σκοτοῦ «αἰνιξαμένου τὴν ἀλήθειαν ὅταν φῇ *ταμίαν τῶν νέμων* τὸν Αἴολον (*Στραβ.* Didot. 229, 45).

Ἡ *Στρογγύλη*, καθὼς καὶ αἱ προηγούμεναι δύο, ῖναι καὶ αὐτὴ «διάπυρος, βίᾳ μὲν φλογὸς λειποιένη, τῷ δὲ φέγγει πλεονεκτοῦσα» (Στρ. αὐτόθι· βλ. ἐξ. Αἰολίη) *Ἡ Διδύμη* ἐκλήθη οὕτω ἀπὸ τοῦ χήματός της, διότι βουνώδης εἰς τὰ ἄκρα καὶ θαμαλὴ εἰς τὸ μέσον της φαίνεται μακρόθεν ὡς δύο νῆσοι· αἱ δέ, μόνον ὡς τόποι βοσκῆς χρησιιοποιούμεναι, *Ἐρικοῦσα* καὶ *Φοινικοῦσα*, ἀπὸ τῶν π' αὐτῶν φυτῶν. «Ἑβδόμη δ' ἐστι *Εὐώνυμος* τελαγία μάλιστα καὶ ἔρημος» (ὅρα ἀνωτ. 3).

Ἡ *'Οστεώδης* ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν της εἰς σπανίας ἀγριότητος περιπέτειαν. Διότι εἰς πόλειον τῶν Καρχηδονίων κατὰ τῶν Συρακουσίων, ἑξακισχίλιοι μισθοφόροι τῶν Καρχηδονίων ἐστασίασαν λόγῳ μὴ ἐγκαίρου καταβολῆς τῶν μισθῶν των. Ἡ γερουσία ὅμως τῆς Καρχηδόνος, εἰς ἣν κατηγγέλθη ἡ στάσις, εὗρε τὴν λύσιν ἀμέσως καὶ «τοῖς στρατηγοῖς ἀπορρήτοις προσέταξεν ἀφανίσαι πάντας τοὺς ἐγκαλουμένους· οἱ δὲ λαβόντες τὰς ἐντολὰς καὶ τοὺς μισθοφόρους ἐμβιβάσαντες εἰς τὰς ναῦς, ἐξέπλευσαν ὡς ἐστί τινα πολεμικὴν χρείαν». Ἡ ἔρημος καὶ αὐχμηρὰ νῆσος ὑπῆρξεν ὁ δῆθεν ἀντικειμενικὸς τῆς ἐκστρατείας σκοπός. Καὶ ἐγκατελείφθησαν εἰς αὐτὴν οἱ δῆθεν πρὸς κατάληψίν της ἀποβιβασθέντες δυστυχεῖς μισθοφόροι, τοῦ στόλου ἀποπλεύσαντος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποβίβασίν των. Τὰ ὀστᾶ τῶν δυστυχῶν αὐτῶν, θανόντων ἐκ τῆς πείνης ἐπὶ μακρότατον ἐλευκαίνοντο ἐπὶ τῆς αὐχμηρᾶς γῆς τῆς νήσου, εἰς τὴν ὁποίαν κατέλιπον τὸ τραγικὸν αὐτὸ ὄνομα (Διοδ. Σικ. Ε, 11).

Πολλάκις δέ, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ περὶ τὰς κυρίως Αἰόλου Νήσους πελάγους, ὤφθησαν φλόγες, ἐπειδὴ ἀνεστομώθη πόρος τις «τῶν κατὰ βάθους κοιλιῶν, τοῦ πυρὸς βιασαμένου πρὸς τὰ ἐκτός». Κατὰ μαρτυρίαν δὲ Ποσειδωνίου (τοῦ προσλεγομένου Ροδίου) ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Στράβωνος συνέβη ποτέ, αὐγήν τινα θερινοῦ ἡλιοστασίου, νὰ ἴδουν τὴν θάλασσαν, μεταξὺ *Ἱερᾶς* καὶ *Εὐωνύμου*, ὑψουμένην ὑπερβολικῶς, παραμείνασαν οὕτω ἐξωγκωμένην ἐπί τι διάστημα καὶ εἶτα ἐπανελθοῦσαν εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ναῦται ἐπιβάντες πλοιαρίων, ἐτόλμησαν νὰ πλεύσουν ἕως ἐκεῖ, ὅπου τὸ φαινόμενον ἔλαβε χώραν, καὶ ἀφοῦ συνήντησαν πλῆθος νεκρῶν ἰχθύων πλεόντων κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν ρευμάτων, ἐπανέπλευσαν ἐν βίᾳ. Ἐξ ἐκείνων οἵτινες εἶχον περισσότερον πλησιάσει, οἱ μὲν ἀπέθανον ἐξ ἀσφυξίας ἕνεκα τῆς κακοσμίας καὶ τῆς θερμότητος, οἱ δέ, μετὰ βίας διασωθέντες εἰς τὴν Λιπάραν, παρουσίαζον ἐπὶ μακρὸν ἐπιληπτικὰς κρίσεις, ὁτὲ μὲν γενόμενοι ἔκφρονες, ὁτὲ δὲ ἀναλαμβάνοντες. Πολλὰς δὲ ἡμέρας ὕστερον, εἶδον πηλὸν ἐπανθοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ πολλὰ μέρη τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο φλόγες, ἀτμοὶ καὶ καπνός· κατόπιν ὁ πηλὸς ἐστερεοποιήθη εἰς ἐπίπαγον, προσομοιάζοντα εἰς σύστασιν τοὺς μυλολίθους. Ὁ στρατηγὸς Τίτος Φλαμίνιος, πραίτωρ καὶ διοικητὴς τῆς Σικελίας (πρόκειται κατὰ τὸν σχολιαστὴν—Geogr. de Strabon II, 381—περὶ τοῦ Titus Quinctius Flamininus πραίτορος τῷ 628 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης ἤτοι 126 π.Χ.), ἀνέφερε λεπτομερῶς τὰ γεγονότα πρὸς τὴν Σύγκλητον, ἥτις τὸν διέταξε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Λιπάραν καὶ τὸ σχηματισθὲν νησύδριον καὶ νὰ προσφέρῃ θυσίας εἰς τοὺς καταχθονίους καὶ τὰς ἐναλίους θεότητας (Στρ. ΣΤ,β, 16). Ἡ αὐτὴ ἐποχὴ τοῦ γεγονότος συμπίπτει καὶ πρὸς ἐξ ἄλλων πηγῶν εἰδήσεις (Paul. Oros. Hist. V, 10 καὶ Jul. Obseq. De prodig. scap. 89), εἰς τὸ 126 π. Χ. προσθετούσας ὅτι ἐγένετο ἔκρηξις τῆς Αἴτνης, ὅτι ἡ περὶ τὰς Αἰολίδας θάλασσα ἐκόχλασε καὶ ὅτι ἐπῆλθεν ἀσθένεια εἰς τὰς νήσους, ἐπειδὴ οἱ δηλητηριασμένοι ἰχθῦς ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς βρῶσιν. Προσόμοιον γεγονὸς περιγράφει καὶ ὁ Πλίνιος, ὡς συμβὰν τῷ 91 π. Χ., τοῦθ' ὅπερ πείθει ὅτι, τοιούτου εἴδους φαινόμενα, συχνὰ ἀναφαίνονται περὶ τὴν θάλασσαν ἐκείνην.

'Ανάλογον ἄλλως τε φαινόμενον παρουσιάζεται συνηθέστατα καὶ κατὰ τοὺς παρόντας χρόνους, παρὰ τὸν πλαταμῶνα τῆς *Ματζάρα* τῆς Σικελίας.

Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περιγραφόμενα ἐν ἐκτάσει φαινόμενα ταῦτα, ὁ ἀλληγορικὸς συμβολισμὸς ὅτι ἐν Σιρογγύλῃ (Αἰολίῃ, βλ. λ.) κατῴκει ὁ Αἴολος, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς συστάδος ἐκθέτουσα αὐτὴν παντὶ ἀνέμῳ, πάντα ταῦτα, ἐξηγοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν διατὶ τὰς νήσους αὐτὰς ἀπεκάλουν συλλήβδην οἱ ἀρχαῖοι, *Αἰόλου νήσους* ἢ *Αἰολίδας νήσους*. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλινίου ὠνομάζοντο *Ἡφαιστειάδες* καὶ ρωμαϊστὶ Vulcaniae, καθόσον τὰ ἀπὸ τῶν ἡφαιστείων φαινόμενα ἐνεποίουν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν τότε· δὲν διετηρήθησαν ὅμως αἱ ὀνομασίαι αὗται. Ἡ Λιπάρα τέλος, ἡ ὁποία εἶχεν ὑπηκόους τὰς λοιπὰς νήσους, ἡ ὁποία μὲ τὸν στόλον της ἀπέκρουε τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιδρομὰς τῶν 'Ετρούσκων πειρατῶν, ἡ ὁποία χάρις εἰς τὰς θερμοπηγάς της καὶ τὰς ὡς λουτροπόλεως διασήμου ψυχαγωγίας της εἶχε καταστῇ ἓν εἶδος Aix-les-Bains τῆς ἐποχῆς της, ἡ ὁποία μὲ τὸν ἀσφαλῆ λιμένα της καὶ τὸ πλουτοφόρον ἐκ στυπτηρίας καὶ οἴνων ἐξαγωγικόν της ἐμπόριον ὑπῆρξεν ἐπισημότατος ἐμπορικὸς λιμήν, ἔδωσε τὸ ὄνομά της εἰς τὴν συστάδα τῶν νήσων, αἵτινες *Λιπάραι* ἀπ' αὐτῆς μετωνομάσθησαν· ἡ ὀνομασία δὲ αὕτη ἐξετόπισε σχεδόν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν ναυτικῶν χρήσει, τὴν ἀρχαίαν τῶν νήσων ὀνομασίαν, αἱ ὁποῖαι σήμερον εἶναι ὑπὸ τὴν τοιαύτην *Λιπάραι νῆσοι* γνωσταί.

[Διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν νήσων καὶ τὴν σύγχρονον αὐτῶν γεωγραφίαν βλέπε Λιπάραι νῆσοι.] Σ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

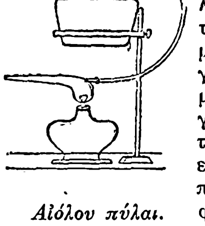
Αἰόλου πύλαι.

Αἰόλου πύλαι ἢ *αἰολοπύλαι* (αἱ) *[Μηχαν.]*.1) Βλ.λ. αἰολόσφαιρα.—2) Συσκευὴ ἀποτελουμένη ἐκ δοχείου περιέχοντος οἰνόπνευμα καὶ θερμαινομένου διὰ λυχνίας. Ὁ παραγόμενος ἀτμὸς τοῦ οἰνοπνεύματος διοχετεύεται ἐπὶ τῆς φλογὸς τῆς λυχνίας καθιστῶν ταύτην λίαν θερμήν. Χρησιμοποιεῖται εἰς ἐργαστήρια ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη λίαν θερμῆς φλογός. Γ. Ι. Α.

Αἰόλου σπήλαια ἢ *ἀνέμου σπήλαια* (Aeolushöhlen, Windhöhlen) *[Γεωλογ.]*. Οὕτως ὠνομάζοντο τὰ σπήλαια ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήρχετο ἰσχυρὸν ρεῦμα ψυχροῦ ἀέρος. Τοιαῦτα σπήλαια ἀπαντῶνται εἰς τὰς ἀπεκαρστωμένας περιοχάς. Σήμερον ὁ ὅρος ἐξέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν Γ. Κ. Γ.

αἰολόφωνος (ὁ, ἡ)· ὁ αἰόλου φωνὴν ἔχων· «αἰολόφωνος κιθάρα,—ἀηδών»· πβ. *ποικιλόφωνος*.

αἰολόχορδον *[Μουσ.]*. Ἁρμονικὸν πλαίσιον διάκενον, φέρον χορδὰς ὁριζοντίους. Οἱ ἦχοι παράγονται διὰ τῆς ἐπενεργείας τῆς πνοῆς τοῦ ἀνέμου. Αἱ χορδαὶ τονίζονται κατὰ συγχορδίας· βλ. αἰολικὴ ἅρπα, αἰολίνη καὶ αἰολομελῳδικόν. Δ. Λ.

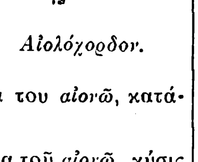
Αἰολόχορδον.

αἰόνημα (τό)· τὸ ἀποτέλεσμα του *αἰονῶ*, κατάβρεγμα.

αἰόνησις,—*εως* (ἡ)· ἡ ἐνέργεια τοῦ *αἰονῶ*, χύσις ὕδατος ἐν εἴδει βροχῆς, *καταιόνισις*.

'Αϊόνια (Ionia). Πόλις καὶ πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας τῆς πολιτείας Μίτσιγκαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Γκράντ, 34 περίπου μίλλια ἀνατολικῶς τῶν Grand Papids. Ἐμπόριον γεωργικῶν προϊόντων, ἁμαξουργεῖα, σιδηρουργεῖα, ἔπιπλα καὶ ὑφάσματα. Ἱδρύθη τὸ 1833. Κάτοικοι 5,030.

αἰονῶ *(—άω)*· καταντλῶ, ῥίπτω ὕδωρ ἐν εἴδει βροχῆς, *καταιονῶ*.

Ἄϊοουα (Iowa). Βορειοκεντρικὴ πολιτεία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς 'Αμερικῆς ὁριζομένη πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς πολιτείας Μιννεσότας, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ Μισσισιπῆ ποταμοῦ, πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ Μισσουρὶ καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Μισσουρὶ καὶ τοῦ Μπίγκ Σιοὺ ποταμῶν. Ἐμβαδὸν 56 147 τετραγωνικὰ μίλλια, ἐξ ὧν 561 τετρ. μίλια εἶναι ποταμοί. Σχεδὸν ὅλη ἡ ἔκτασις εἶναι καλλιεργημένη καὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ πληθυσμοῦ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν. Ὁ ἀραβόσιτος εἶναι τὸ κυριώτερον τῶν δημητριακῶν καὶ παράγεται σανὸς ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ. Βιομηχανία διατηρημένων κρεάτων. Ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ τῶν ποταμῶν καθὼς καὶ σιδηροδρομικῶν γραμμῶν μήκους 10 000 μιλλίων. Ἡ πολιτεία ἔχει 25 Πανεπιστήμια καὶ πολυάριθμα κολλέγια. Ἡνώθη μὲ τὰς Ἡνωμένας πολιτείας τῷ 1846 καὶ ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὸ Κογκρέσσον ὑπὸ δύο γερουσιαστῶν καὶ 11 πληρεξουσίων. Πληθυσμὸς 2,358,000. Πρωτεύουσα Des Moines.

—**Ἄϊοουα.** Ποταμὸς ἐν Ἄϊοουα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Πηγάζει ἐκ τοῦ βορείου τμήματος τῆς πολιτείας καὶ μετὰ ροῦν 300 μιλλίων πρὸς Ν. Α. χύνεται εἰς τὸν Μισσισιπῆ 30 μίλλια ἄνωθεν τοῦ Μπέρλιγγτον (Burlington). Εἶναι πλωτὸς ἐπὶ 65 μίλλια μέχρι τῆς Ἄϊοουα Σίτυ.

—**Ἄϊοουα *Σίτυ*** (Iowa Sity). Πόλις τῆς ἐπαρχίας Τζόνσον τῆς πολιτείας Ἄϊοουα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄϊοουα, 120 περίπου μίλλια ἀνατολικῶς τοῦ Des Moines. Ἔχει Πανεπιστήμιον, 'Ακαδημίαν, Βιβλιοθήκην, καὶ θεραπευτήριον φυματιώντων. Πληθυσμὸς 10.500.

Ἄϊορνγουντ (Ironwood). Πόλις τῆς ἐπαρχίας Γόγεβικ τῆς πολιτείας Μίτσιγκαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μοντρεὰλ εἰς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς ἄνω χερσονήσου. Ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ δύο σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Ἡ πόλις κεῖται εἰς ὕψος 1500 ποδῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ εἶναι κυρίως πόλις μεταλλωρύχων. Ἐν Ἄϊορνγουντ εὑρίσκονται μερικὰ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ὀρυχεῖα σιδήρου ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις. Ἱδρύθη τὸ 1884. Πληθυσμὸς 16 550.

Ἄϊορν Μάουνταιν (Iron-mountain). Πόλις τῆς ἐπαρχίας Ντίκινσον τῆς Πολιτείας Μίτσιγκαν, Ἡνωμένων Πολιτειῶν, 50 μίλλια βορειοδυτικῶς τῆς 'Εσκανάμπα εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς ἄνω χερσονήσου. Ἡ συγκοινωνία ἐκτελεῖται διὰ δύο σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Ἡ πόλις κεῖται εἰς ὕψος 1160 ποδῶν εἰς σιδηροῦχον περιφέρειαν, ὅπου ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ σιδήρου εἶναι ἡ κυριωτέρα βιομηχανία. Ἱδρύθη τῷ 1879. Πληθυσμὸς 9.216.

«Ἄϊορν Ντιούκ» (Iron Duke=Σιδηροῦς Δοὺξ) *[Ναυτ.]*. Εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀγγλικοῦ θωρηκτοῦ ντρέντνωτ, ἀνήκοντος εἰς ὁμάδα ἐκ τεσσάρων πλοίων τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὧν τὰ ἄλλα εἶναι τὸ *«Μπένμποου»* (Benbow), *«Ἤμπεροο ὄφ Ἴντια»* (Emperor of India) καὶ *«Μάολμποροου»* (Marlborough). Ὁ τύπος τῶν θωρηκτῶν τούτων χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ «Ἄϊορν Ντιούκ», ὅπερ καθειλκύσθη κατ' 'Οκτώβριον 1912, τῶν λοιπῶν καθελκυσθέντων, τοῦ μὲν «Μπένμποου» κατὰ Νοέμβριον 1913 τοῦ «Ἤμπεροο ὄφ Ἴντια» (ὀνομασθέντος κατ' ἀρχὰς «Ντῆλι» [Delhi]) κατὰ Νοέμβριον 1913 καὶ τοῦ «Μάρλμποροου» κατ' 'Οκτώβριον 1912. Τὸ κανονικὸν ἐκτόπισμα τῶν πλοίων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐναυπηγήθησαν ὡς ναυαρχίδες, εἶναι 25000 τόννοι, ἐν πλήρει δὲ φόρτῳ 28800 τόνν., ἔχουσι δὲ πλήρωμα 995 μέχρι 1022 ἀνδρῶν. Διαστάσεις: μῆκος ὁλικὸν $622\,^3/_4$ πόδες (187 μ.), πλάτος 89.5 πόδ. βύθισμα 32 πόδ. 'Οπλισμός: 10 πυροβόλα τῶν 13.5 ἰντσῶν (41 ἑκ.) διατεθειμένα εἰς πέντε διδύμους πύργους κατὰ τὸ διάμηκες τοῦ πλοίου καὶ 12 πυροβόλα τῶν 6 ἰντσῶν καὶ 45 διαμετρημάτων, πάντων τῶν ἀνωτέρω διευθυνομένων διὰ κεντρικῆς διευθύνσεως βολῆς· ἐπίσης 2 πυροβόλα τῶν 3 ἰντσῶν ἀντιαεροπλοϊκά, 4 τῶν 3 λιτρῶν, 14 πολυβόλα ἐξ ὧν ἓν ἀποβατικὸν καὶ 4 ὑποβρύχιοι τορπιλλοβλητικοὶ σωλῆνες τῶν 21 ἰντσῶν. Ἡ μεγαλυτέρα θωράκισις κατὰ πλευρὰν εἶναι 12 ἰντσῶν. Μηχαναί: ἀτμοστρόβιλοι συστήματος Parsons. Ἱπποδύναμις 29000 H.P. καὶ ταχύτης 21 μιλλίων. Ὡς καύσιμον ὕλην χρησιμοποιοῦσι γαιάνθρακας, ἐξ ὧν δύνανται νὰ παραλάβωσι περὶ τοὺς 3250 τόννους, καὶ πετρέλαιον, ἐξ οὗ δύνανται νὰ παραλάβωσι 1600 τόννους.

Ὁ κάτωθι πίναξ δίδει λεπτομερείας τινὰς εἰσέτι.

Ὄνομα	Ναυπηγεῖον	Μηχαναὶ	Καθέλκυσις	'Αποπεράτωσις	Ταχύτης δοκιμῆς	Λέβητες
«Μπέμποου»	Beardmore	Beardmore	12 Μαΐου	14 'Οκτωβρ.	32542=21.5 μλ.	18 Babcock
«Ἡμπ.ὄφ.Ἴντια»	Vickers	Vickers	12 Μαΐου	14 Νοεμβρ.	29654=	Yarrow
«Ἄϊορν Ντιούκ»	Portsmouth Y.	Laird	12 'Ιανουαρίου	14 Μαρτίου	30040=21.6	18 Babcock
«Μάρλμποροου»	Devonport Y.	Hawthorn	11 'Ιανουαρίου	14 'Ιουνίου	32013=21.6	Yarrow

Digitized by Google

Ἡ ναυπήγησις ἑκάστου ἐστοίχισε 1.891.122 Ἀγγλ. λίρας, ἡ δὲ ἐτησία συντήρησις στοιχίζει 145.500 λίρας.

Ἐκ τῶν τεσσάρων πλοίων τὸ «Μάρλμπορoου» καὶ τὸ «Ἤμπερορ ὄφ Ἴντια» ὑπέστησαν ἐκτεταμένας ἐπισκευὰς καὶ μετασκευὰς κατὰ τὰ ἔτη 1921-1922.

Ἄϊορντον (Ironton). Πόλις τῆς ἐπαρχίας Λώρενς, τῆς πολιτείας Ὀχάϊο τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ὀχάϊο, 142 μίλλια νοτιοανατολικῶς τοῦ Σινσινάττι Συγκοινωνία σιδηροδρομικὴ καὶ ἀτμοπλοϊκή Εἰς τὴν περιφέρειαν εὑρίσκονται πλούσια ὀρυχεῖα σιδήρου. Διενεργεῖται ἐμπόριον ξυλείας, συρμάτων, καρφίων μηχανῶν, θερμαστρῶν, ὀπτοπλίνθων, ἁμαξῶν, βαγονίων καὶ ἐπίπλων. Ἱδρύθη τῷ 1848.

Ἄϊος (ὁ) καὶ *Ἅγιος*. Ὀρεινὴ θέσις τῆς βορείου Εὐβοίας ἀπέχουσα ἓξ ὥρας ἀπὸ τῆς Χαλκίδος καὶ κειμένη ἐπὶ τῆς κλεισωρείας ἥτις, συνδέουσα τὰ ὄπισθεν χωρία Ἀχμέταγα καὶ Μαντούδιον, ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν ἐπικοινωνοῦσα, ἔνθεν κἀκεῖθεν μετὰ τῆς Λίμνης, τῆς Αἰδηψοῦ καὶ τοῦ Ξηροχωρίου. Διὰ τὸ στενὸν τῆς ὁδοῦ, δύσβατον δὲ καὶ λίαν ἀνώμαλον ἄλλοτε, κάτωθι τῆς Παλιουρῆς, καλεῖται καὶ *Κακὴ-Σκάλα*. Σώζονται ἴχνη μεσαιωνικῶν κτισμάτων, προφανῶς «*βιγλῶν*», ἐξ οὗ δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ θέσις ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως, ὡς χαρακτηριστικῶς δεσπόζουσα τῶν γύρω ἐπαρχιῶν. Ἕνεκα τούτου, ὁ Ἄϊος ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐξελέγη κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα ὡς ὁρμητήριον καὶ στρατόπεδον τῶν ἐν τῇ βορείῳ Εὐβοίᾳ ἐπαναστατῶν, μολονότι προβληματικὴ ἐκρίνετο εἰς τὴν μεγαλόνησον ἡ ἀποστασία, διὰ λόγους ποικίλους. Εἶχε παρέλθει καθ' ὁλοκληρίαν, ὁ καιρὸς καθ' ὃν ὁ Φίλιππος ἔλεγε: «Ἔχω Εὔβοιαν, ἔχω Ἑλλάδα». Αὐτοσχέδιοι οἱ ὀργανοῦντες τὴν Ἐπανάστασιν, οὔτε νὰ ἐπικαλεσθοῦν τοῦ ἀμορφώτου λαοῦ της τὰς πατριωτικὰς ὁρμὰς ἠδύναντο, οὔτε νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων ἅτινα εἶχε, καὶ δι' ἃ ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἡ Ἑνετία ἠγωνίσθη καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ πρὸς τοὺς μετέπειτα δορικτήτορας Ὀθωμανούς.

Πλὴν τούτου, πολυάριθμοι σχετικῶς, λόγῳ τῶν τσιφλικίων, ἦσαν οἱ Τοῦρκοι οἱ κατοικοῦντες εἰς διάφορα τῆς Εὐβοίας μέρη, εἰς τὴν Χαλκίδα δὲ καὶ τὴν Κάρυστον κατὰ τὸ πλεῖστον διαμένοντες. Ἂν δὲ ἡ πανώλης ἡ ἐπισκήψασα κατὰ τὸ 1817 δὲν εἶχε θερίσει μέγα μέρος ἐξ αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοὺς ἀλκιμωτάτους, καθ' ἃ ἀναφέρεται, ἡ ὅλη ἐπανάστασις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος ἤθελε καταστῇ προβληματική. Τόσον τρομεροὶ καὶ θηριώδεις, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνοι τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Τοῦρκοι. Διοικητικῶς ὑπήγετο ἡ νῆσος ὑπὸ τὸν Μουτεσαρίφην τῆς Χαλκίδος, συνήθως πασᾶν τριῶν *τουγίων* καὶ ἔχοντα ἐξουσίαν ἐφ' ὅλης σχεδὸν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Διῃρεῖτο ὅμως τὸ Πασαλίκιον εἰς πολλὰ τμήματα, κατὰ τοὺς φορολογικοὺς «Μουκατάδες», ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Εὔβοια εἰς τρία μέρη: τὴν περιφέρειαν τῆς Χαλκίδος, ἀμέσως τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐξουσίαν τοῦ Πασᾶ τῆς Χαλκίδος, τὴν τῆς Καρύστου, τὴν ὁποίαν ὡς «Ἄγιανης» ἐξουσίαζεν ὁ Ὀμὲρ βέης, ὁ μετέπειτα καταστὰς καὶ τῆς ὅλης Εὐβοίας διοικητής, ὡς Ὀμὲρ πασᾶς Καρυστινλῆς, καὶ τέλος τὴν τοῦ Ξηροχωρίου, ἔνθα, ἀποτελουμένην ἀπὸ πλεῖστα τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, διάφοροι Ἀλβανοὶ βέηδες, εἶδος ἐνοικιαστῶν, ἢ πληρεξουσίων, εἶχον δημιουργήσει κράτος ἐν κράτει καὶ δὲν ἐπέτρεπον, ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, εἰς τοὺς ἐν Χαλκίδι τιμαριούχους, νὰ ἐπισκέπτωνται τὰ ἐν τῇ βορείῳ Εὐβοίᾳ κτήματά των. Τὰ ὅρια τῆς αὐθαιρέτου αὐτῆς διοικήσεως ἔφθανον ἀκριβῶς ἕως τὴν θέσιν Ἄϊος, καὶ τοιουτοτρόπως, μικρὸν κατὰ μικρόν, ἐδημιουργήθη ἡ ἔννοια τῆς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἀμύνης κατὰ τῶν ἐν Χαλκίδι Τούρκων.

Ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, καὶ ἰδίως ἀφ' ἧς διεπιστώθη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἁπλῆς κινήσεως παροδικῆς, εἰς τὴν Χαλκίδα ἐσημειώθησαν πολλὰ ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν βιαιοπραγήματα καὶ φόνοι τινές. Διεσαλπίσθησαν ὅμως καταλλήλως, ὥστε οἱ κάτοικοι τῆς νήσου προβλέποντες γενικὴν σφαγήν, ἀντελήφθησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλέξουν ἓν ἐκ τῶν δύο' ἢ ν' ἀποδημήσουν, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν γνωστὴν τῶν Τούρκων τῆς νήσου θηριωδίαν. προσφεύγοντες πρὸς ἄλλους, ἡμερωτέρους νομιζομένους, ἢ νὰ ὁπλισθοῦν καὶ ν' ἀντιτάξουν τὴν βίαν εἰς τὴν βίαν. Πρῶτοι λοιπὸν οἱ κάτοικοι τῆς Λίμνης, συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Κονσόλων τῆς Λεβαδειας καὶ τοῦ Πηλιορείτου *Ἀνθίμου Γαζῆ*, μετά τινων Χαλκιδέων, ἐξελθόντων τοῦ φρουρίου, ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι, ὡς καὶ μετὰ τῶν πρό τινων ἡμερῶν ἐπαναστατησάντων Τρικκεριωτῶν, ἀπετίναξαν τὸ προσωπεῖον τῆς ὑποταγῆς. Τὴν πρώτην ἐνίσχυσιν εἰς ὅπλα καὶ ἄνδρας ἔλαβον οἱ Εὐβοεῖς ἀπὸ τὸ Τρίκκερι, ὁπόθεν τοῖς ἀπεστάλησαν δύο ἱστιοφόρα πλήρη ἐφοδίων καὶ ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ *Βερούση Μουτσαρᾶ*, πρωτεξαδέλφου τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρίτζου, ὅστις, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καπετὰν Βερούση, ἀνέλαβε τότε καὶ τὴν ἀρχηγίαν ὅλης τῆς νήσου. Καὶ πρώτους μὲν προσέβαλε τοὺς ὀλίγους ἐν Ξηροχωρίῳ ἐντοπίους Τούρκους, καθ' ὅσον οἱ Τουρκαλβανοὶ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἀπὸ μηνῶν, προσκληθέντες εἰς Ἰωάννινα, εἶχον ἀναχωρήσει. Ἀφοῦ δ' ἐκ τούτων ἄλλους ἐφόνευσε καὶ ἄλλους ἔτρεψεν εἰς φυγὴν καταδιώξας σχεδὸν μέχρι Χαλκίδος, συνέστησε τὸ Στρατόπεδον εἰς τὸν Ἄϊον. Ἐκεῖ ἄλλως τε ἡνώθησαν καὶ οἱ τεθέντες ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὁπλαρχηγοί, Νικόλαος Τομαρᾶς, ὁ Γεώργιος Βαλτινός, ἰατρός, ὁ ἐπιλεγόμενος *Κλωτσοτύρης* καὶ ὁ Ξηροχωρίτης *Γιαννιὸς Χαλκιᾶς*. Ἐπίσης ἔφθασεν ἐπὶ κεφαλῆς ὡπλισμένων χωρικῶν καὶ ὁ Σκυριανὸς πρωτοσύγκελλος τοῦ Μητροπολίτου Χαλκίδος Μακάριος *Βαρλαάμ*. Οὗτος εἶχεν ἀποσταλῆ ἐκ Χαλκίδος διὰ νὰ συλλέξῃ τὰ ὅπλα τῶν Χριστιανῶν.

Συνωδεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ἕνα θηριώδη Τοῦρκον ὀνομαζόμενον Ἀμούς-ἀγᾶν (βλ. λ.) Οἱ χωρικοὶ τοῦ Κοντοδεσπότη ἐφόνευσαν τὸν Τοῦρκον, παραλαβόντες δὲ καὶ τὰ συλλεχθέντα ὅπλα ἔθεσαν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρωτοσύγκελλον καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς Ἄϊον, ἀπαρτίσαντες τὸ πρῶτον γηγενὲς σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ τέλη Μαΐου 1821. Τὴν δὲ 27 τοῦ μηνὸς τούτου ὁ Βερούσης προεχώρησε μετὰ δυνάμεως ἕως τὰ Πολιτικά, προτιθέμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Χαλκίδος ἀπὸ ξηρᾶς, ἐνῷ ἀπὸ θαλάσσης θὰ ἐγίνετο ἡ ἐπίθεσις διὰ τῶν δύο πλοίων τοῦ Τρίκκερι καὶ τῶν τεσσάρων ἅτινα ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσαν νὰ ἐξοπλίσουν οἱ κάτοικοι τῆς Λίμνης.

Μετὰ τὰ παθήματα ὅμως τῆς «*Λιανῆς Ἄμμου*», διασκορπισθέντες οἱ ἐπαναστάται, ὀλίγον ἔλειψε νὰ διαλύσουν τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄϊου. Μολαταῦτα δὲν ἔλειψεν ἡ ἐγκαρτέρησις καὶ ἡ ἐπιμονή, ὀλίγον δὲ χρόνον ἀργότερον οἱ Εὐβοεῖς συνεκεντρώθησαν πάλιν εἰς τὸν Ἄϊον, ὁπόθεν συχνάς, καίπερ ἀσημάντους εἰς ἀποτελέσματα, ἐπιδρομὰς ἐπεχείρουν κατὰ τῶν ἐν Χαλκίδι Τούρκων. Μία τούτων ὑπῆρξε καὶ ἡ κατὰ τὸν Βατῶντα ἀτυχὴς ἐπιδρομή, ἡ αὐτὴ ἥτις κακῶς ἐχαρακτηρίσθη ὡς νίκη παρὰ τὴν «*Μάνικαν*». Ἕνεκα τῆς ἀτυχίας ταύτης, ἅπαντες ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Βερούσην καὶ ν' ἀναθέσουν εἰς τὸν Ἀγγελῆν Γωβιὸν ἢ *Γωβγίναν*, ἕνα τῶν ἡρώων τῆς ἐν Γραβιᾷ περιωνύμου ἤδη μάχης, Λίμνιον τὴν καταγωγὴν καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ διορισθέντων ἐν Ξηροχωρίῳ ἁρματωλῶν του. Οὗτος, χωρὶς νὰ διαλύσῃ ὁλοτελῶς τὸ εἰς Ἄϊον στρατόπεδον, ἐδημιούργησεν εἰς τὰ Βρυσάκια, ἐγγύτερον τῆς Χαλκίδος, ἄλλο, ἵνα εὑρίσκεται καὶ πλησιέστερα τοῦ ἀντικειμενικοῦ του σκοποῦ.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν ἣν ἀντέταξαν εἰς τὰ Βρυσάκια ἐναντίον τοῦ Ὀμὲρ πασᾶ Βρυώνη οἱ περὶ τὸν Γωβγίναν, ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθοῦν εἰς τὸν Ἄϊον, μολονότι καὶ ὁ Τουρκαλβανὸς στρατηγός, ἀντὶ νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Χαλκίδα διὰ ν' ἀναχωρήσῃ μάλιστα καὶ ὁλωσδιόλου ἐξ Εὐβοίας, κατάκοπος καὶ ἐξηντλημένος ἐκ τῆς κραταιᾶς ἐκείνης συμπλοκῆς. Ἔκτοτε ὅμως, καὶ δι' ἄλλα γεγονότα (περὶ ὧν βλ. λ. *Βρυσάκια*) καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Γωβγίνα, ὁ Ἄϊος ἐγκατελείφθη, ὅπως καὶ ὁ ἀγὼν σοβαρῶς ἐκλονίσθη ἐν Εὐβοίᾳ μετὰ τόσας ἡρωϊκὰς ἀποπείρας. Ὅταν δέ, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1823, ἀληθὴ λαίλαπα ἐξέχυσαν εἰς τὴν Εὔβοιαν αἱ ὀρδαὶ τοῦ Μπερκόφτσαλη-Ἰσοὺφ-πασᾶ καὶ τὸ πλῆθος τῶν Γεννιτσάρων, οὓς ἀπεβίβασεν ἀπὸ τοῦ στόλου ὁ Χοσρὲφ-πασᾶς εἰς τὴν Κάρυστον, πάντες δὲ οὗτοι οἱ ἀμείλικτοι ἐχθροὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ μεταξὺ Βελῆ-μπαμπᾶ καὶ Βρωμούσης τῆς Χαλκίδος πεδίον, τρίτος Ἀρχηγὸς ὁ Διαμαντῆς Νικολάου Ὀλυμπίτης διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, πρὸς μεγίστην δυσαρέσκειαν τῶν ἐντοπίων, ἐπροτίμησε νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὸν μακρυνὸν Ἄϊον, ἐνῷ οἱ λοιποὶ κατήρχοντο καὶ ἐστρατοπέδευον παρὰ τὸν Παγῶντα εἰς τὰ *Ἀνδριαλά*.

Ὅταν ὅμως τὸ τελευταῖον τοῦτο ὀχύρωμα, προσβληθὲν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1823 ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῶν Βρυσακίων, ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ παρὰ τὴν πεισματώδη του ἀντίστασιν, τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄϊου ἀπέχον μίαν μόλις ὥραν ἀπ' αὐτοῦ ἠδράνησε καὶ δὲν ἐπωφελήθη τῆς μεγάλης συγχύσεως ἣν προεκάλεσαν εἰς τὰς τάξεις τῶν Τούρκων αἱ σημαντικαί των ἀπώλειαι. Ἠδράνησεν ὅμως καὶ μετ' ὀλίγον διελύθη τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄϊου διὰ λόγον περίεργον, τὸν ἑξῆς: Ὁ Διαμαντῆς εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸ Ξηροχώριον τὴν σύζυγόν του, νέαν εὐειδῆ καὶ τὴν ὁποίαν ἐζήλευε. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι εἰς τὸ Ξηροχώριον εὑρίσκετο ὁ Ὀδυσσεύς, μετὰ τὰ ἐν τῇ Φθιώτιδι παθήματά του, καὶ ὅτι ἐποφθαλμία τὴν σύζυγόν του, κατά τινα μὲν πληροφορίαν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης τῶν Ἀνδριαλῶν, κατ' ἄλλην δέ, πιθανωτέραν, πρὶν αὕτη ἀρχίσῃ, ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως διὰ νὰ σώσῃ τὴν σύζυγόν του ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁπωσδήποτε ἀντὶ νὰ δράμῃ τὸ στράτευμα τοῦ Ἄϊου εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων εἰς τὰ Ἀντριαλά, ἀπεσύρθη μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ διελύθη, τῶν πλείστων διελθόντων εἰς τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, τῶν δὲ λοιπῶν διαβάντων εἰς τὴν Στερεάν. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ στρατεύματος τούτου, ἡ Εὔβοια ἐπανέπεσεν ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1823 ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ὀμὲρ-πασᾶ Καρυστινλῆ μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Βασιλείου.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

Ἀϊοὺμ-Μουσά (= *αἱ Πηγαὶ τοῦ Μωϋσέως*). Πηγαὶ κείμεναι παρὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Ἀραβίας, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Σινᾶ εἰς Σουὲζ καὶ εἰς ἀπόστασιν 6½ ὡρῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. «Εἶναι, γράφει ὁ Μ. Ἰζαμπὲρ εἰς τὸ «Δρομολόγιον τῆς Ἀνατολῆς», μία ἀπὸ τὰς πλέον φημισμένας τοποθεσίας τῆς ἀρχαιότητος». Πρόκειται περὶ ἀθροίσματος πηγῶν, σκιαζομένων ὑπὸ εἰκοσάδος φοινικοδένδρων καὶ ἀπεχουσῶν ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀπὸ τὴν παραλίαν.

Ἀϊοὺμ-Σεκκάχνα (Aïoum-Sekkakhna). Περιοχὴ ἀπέχουσα 3 χιλιόμετρα τοῦ Ἀλγερίου, ἔνθα ὑπάρχουν ἀλκαλικαὶ πηγαί. Τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν τούτων, περιέχον δισανθρακικὸν νάτριον καὶ ἀσβέστιον, ὡς καὶ χλωριοῦχον νάτριον, χρησιμοποιεῖται ὡς λίαν εὔπεπτον, τιθέμενόν πως, καίπερ ἀσθενέστερον, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑδάτων Vichy καὶ Seltz.

Σ. ΣΠΕΡ.

Αἰπάσιον πεδίον *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Πεδιάς τις τῆς Τριφυλίας παρὰ τὸ Λέπρεον ἢ Λέπρειον (Στρ. C. 348), τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τὰ ὅρια τῶν Ἠλείων, Μεσσηνίων καὶ Ἀρκάδων καὶ ἦτο ἡ ἡρωϊκωτέρα πόλις τῆς Τριφυλίας. Εἰς τὴν πεδιάδα ταύτην καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἀκίδοντος ἔκειτο καὶ ἡ ἀρχαία πόλις Χάα (οὕτω διορθώνει τὸ ὄνομα τῆς καθ' Ὅμηρον πόλεως Φειᾶς ὁ Στράβων), διὰ τὴν κατοχὴν τῆς ὁποίας εἶχον πολεμήσει Ἀρκάδες καὶ Πύλιοι, ὡς ἀφηγεῖται ὁ Νέστωρ (Ἰλ. Η' 135) ἐνθυμούμενος τὰ νεανικά του χρόνια. Εἰς τὴν γονιμωτάτην ταύτην πεδιάδα κεῖται νῦν τὸ χωρίον *Στροβίτσι*.

Γ. Δ. ΚΑΝ.

Ἀϊπάτια. Συνοικισμὸς τῆς Κοινότητος Κορθίου τῆς ἐπαρχίας Ἄνδρου. Κάτοικοι 66. Ἔχει μικτὸν δημοτικὸν σχολεῖον εἰς ὃ φοιτῶσιν οἱ περὶ τοὺς 75—80 μαθηταὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῶν πλησίον αὐτοῦ τοιούτων, Ὀπίσω Μεριᾶς καὶ Ἁγίας Ἄννης. Ἐν αὐτῷ ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι μετὰ κτερισμάτων, ὡς ἐπίσης καὶ χάλκινα νομίσματα τῆς Περγάμου φέροντα ἐκ τῆς μιᾶς μὲν ὄψεως κεφαλὴν Ἀσκληπιοῦ ἐστεμμένην μὲ δάφνην, καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ὄφιν ἑλισσόμενον περὶ ῥάβδον μετ' ἐπιγραφῆς ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ. Ἡ τοπωνυμία Ἁϊπάτια παράγεται ἐκ τοῦ *Ἁγίου Ὑπατίου*, εἰς μνήμην τοῦ ὁποίου τιμᾶται ἐν αὐτῷ ἠρειπωμένος ναΐσκος.

Δ. Ε. Μ.

Αἴπεια *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. 1) Ἡ Αἴπεια ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ «*εὐναιόμενα πτολίεθρα*», τὰ ὁποῖα ὑπισχνεῖτο νὰ δώσῃ ὡς προῖκα ὁ Ἀγαμέμνων εἰς ἐκείνην ἐκ τῶν τριῶν θυγατέρων του, τὴν ὁποίαν ἤθελεν ἐκλέξει ὁ Ἀχιλλεὺς ὡς σύζυγον, ὑπὸ τὸν ὅρον ν' ἀποβάλῃ ὁ ἥρως τὴν μῆνιν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν «*κυδιάνειραν μάχην*» (Ὀμ. Ἰλ. Α' 162). Ὁ μὲν Στράβων (C. 360) ἀμφιβάλλει ἂν ἡ ὁμηρικὴ **Αἴπεια** εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν χρόνων του καλουμένη Θουρία ἢ ἡ Μεθώνη, ὁ δὲ Παυσανίας (IV. 34. 5) πιστεύει ὅτι ἡ Κορώνη ἦτο ἡ ὁμηρικὴ Αἴπεια.

2) Ἀρχαία πόλις τῆς Κρήτης ὑπὸ μόνου τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένη.

3) Οὕτως ἐκαλεῖτο παλαιότερον ἡ πόλις τῆς Κύπρου Σόλοι.

Γ. Δ. ΚΑΝ.

[Νεωτ. Γεωγρ.]. Συνοικισμὸς τῆς κοινότητος Ἀνθείας, τῆς ἐπαρχίας Καλαμῶν τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας. Κάτ. 265. Ἀπέχει 10' τῆς ἕδρας τῆς κοινότητος Ἀνθείας πρὸς Ν, ἀπὸ δὲ τῶν Καλαμῶν 2 ὥρας καὶ 5'.

— **Αἰπείας** *τέως δῆμος*. Εἷς ἐκ τῶν τέως δήμων τῆς ἐπαρχίας Πυλίας, ὠνομάσθη ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Αἰπείας. Πρωτεύουσα τὸ χωρίον Λογγά. Ὁ δῆμος περιελάμβανε, τὰ χωρία: Ἀνάζολι, Ἀραποχώριον, Βίγλα, Γαμβριά, Δράγκα, Κοκόρευμα, Καφοῦ, Κλεισούρα, Κόκκινον, Κουτσουμάδιον, Λυκίσα, Πασαλῆνα, Ρωμούσταφα, Σούμπαλι, Χαϊκάλιον καὶ Καινούριο Χωριό.

Ἄϊπελ (γερμ. Eipel, οὐγγρ. Ipoly, τσεχ. Ipel). Ἀριστερὸς παραπόταμος τοῦ Δουνάβεως μήκους 212 χιλ. πηγάζων ἐκ τοῦ Χομέλκαμπεργκ, ῥέων διὰ τῆς Σλοβακίας καὶ χυνόμενος εἰς τὸν Δούναβιν παρὰ τὸ Στσόμπ. Εἶναι κατὰ μέγα μέρος πλωτός, χρησιμεύει δὲ ὡς σύνορον μεταξὺ Οὐγγαρίας καὶ Τσεχοσλοβακίας.

Ἄϊπελ (Eipel). Πόλις τῆς Τσεχοσλοβακίας βλ. Οὔπιτσε.

αἰπίκερως (ὁ) *[Ζωολ.]*. Εἶδος ἀντιλόπης τῆς Βορειοδυτικῆς Ἀφρικῆς, καλουμένης ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν *ἰμπάλα*.

Αἰπινὸς *Ἰωάννης* (1499—1553). Γερμανὸς λουθηρανὸς θεολόγος τοῦ 16ου αἰῶνος, προσωπικὸς φίλος τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Μελάγχθονος· διετέλεσε πρῶτος πρόεδρος τοῦ *κονσιστορίου* τοῦ Ἀμ-

Digitized by Google

...ούργου καὶ ἔπαιξε μέγαν ρόλον εἰς τὰ σύγχρονα ...κλησιαστικὰ ζητήματα τὰ συνδεόμενα μὲ τὴν ...άδοσιν τῆς Μεταρρυθμίσεως. Συνέγραψε διά...ορα συγγράμματα (*περὶ τῆς ἐν Αὐγούστῃ συμ...φωνίας*, τῆς καλουμένης Interim, τοῦ 1547-8, *περὶ ...ν ἀδιαφόρων, ἀπάντησιν εἰς τὴν ὁμολογίαν τοῦ ...σιάνδρου* κτλ.), εἰς τὰ ὁποῖα διακρίνεται ἡ μόρ...φωσις καὶ τὸ ὑγιὲς πνεῦμα τοῦ ἀνδρός. Ὑπὸ τὸ ...ομα *Αἰπινικὴ ἔρις* εἶναι γνωστὴ ἡ συζήτησις ἡ ...γεννηθεῖσα ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἑρμηνείας τοῦ 16ου ...αλμοῦ· οὗτος ὡς οἱ καλβινισταί, κατέτασσε τὴν ...ς Ἅδου κάθοδον τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸ στάδιον ...ς ταπεινώσεως, θεωρῶν ταύτην ὡς τὸ κορύφωμα ...ῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος, ὅστις κατ' αὐτὸν ὑπέ...μενεν οὕτω καὶ τὰς ποινὰς τῆς κολάσεως, ἐνῷ οἱ ...ουθηρανοὶ ἐθεώρουν ταύτην ἀνήκουσαν εἰς τὸ ...άδιον τῆς ἀνυψώσεως, ἤτοι ὡς θριαμβευτικὴν ...ισφράγισιν τῆς νίκης κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ...ᾍδου ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ἐχάρισεν εἰς τὰ ... φυλακῇ πνεύματα τὴν ζωήν. Δ.Σ.Μ.

—Αἰπινὸς *Φράντς-Οὔλριχ-Θεόδωρος* (Aepinus, ...ranz-Ulrich-Theodor). Γερμανὸς φιλόσοφος, γεν...νηθεὶς εἰς Rostock τῆς Σαξωνίας (1724—1802), ...πόγονος τοῦ Ἰωάννου Αἰπινοῦ, ὅστις πρῶτος πα...ρεδέχθη τὴν ἑλληνικὴν μορφὴν *Αἰπινὸς* τοῦ οἰ...κογενειακοῦ του ὀνόματος. Ὁ Φράντς Αἰπινὸς ... ἀρχῇ ἐσπούδασεν ἰατρικὴν καὶ ἀκολούθως ἐπε...δόθη εἰς τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστή...μας, εἰς ἃς διεκρίθη λίαν ταχέως, γενόμενος μέ...λος τῆς Ἀκαδημίας ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου. ...Κατὰ τῷ 1857 διωρίσθη μέλος τῆς Αὐτοκρατο...ρικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως καὶ καθη...γητὴς τῆς Φυσικῆς, παρέμεινε δὲ αὐτόθι μέχρι ...οῦ 1798. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ διήγαγεν ...ν Dorpart ἔνθα ἀπέθανε τῇ 10 Αὐγούστου 1802. ...Ὁ Αἰπινὸς προσήλκυσε τὴν εὔνοιαν τῆς αὐτοκρα...τείρας τῆς Ρωσίας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἥτις δι...ώρισεν αὐτὸν ὡς παιδαγωγὸν τοῦ υἱοῦ της Παύ...λου καὶ ἐπεδίωξεν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος, τὴν ...δρυσιν καθ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν προτύπων ...χολῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Αἰπινοῦ.

Ὁ Φρ. Αἰπινὸς εἶναι λίαν γνωστὸς ἐκ τῶν ἐρευ...νῶν αὐτοῦ, θεωρητικῶν καὶ πειραματικῶν, ἐν τῷ ...ἠλεκτρισμῷ καὶ μαγνητισμῷ, τὸ δὲ κύριον αὐτοῦ ...ἔργον «*Tentamen Theoriae Electricitatis et Magnetismi*» ὅπερ ἐδημοσιεύθη εἰς Πετρούπολιν ἐν ἔτει ...1759 ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐπιτυχῆ καὶ ἀποτελε...σματικὴν προσπάθειαν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μαθη...ματικῆς σκέψεως ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων. ...Ἐδημοσίευσε πρὸς τούτοις ἐν ἔτει 1761 πραγμα...τείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «*De distributione coloris ...er tellurum*», ὡς καὶ διάφορα ὑπομνήματα ἐπὶ ...διαφόρων ζητημάτων, ἀστρονομικῶν, μηχανικῶν, ...μαθηματικῶν, ὀπτικῶν, ἀνευρισκομένων εἰς τὰς ...ἐφημερίδας τῆς Πετρουπόλεως καὶ Βερολίνου. Αἱ ...συζητήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς πα...ραλλάξεως κατὰ τὴν διάβασιν πλανήτου πρὸ τοῦ ...ἡλιακοῦ δίσκου διήγειρον μέγιστον ἐνδιαφέρον, ...δημοσιευθησαν δ' ἐν ἔτει 1764 μεταξὺ τῶν ἐπο...χῶν τῶν διαβάσεων τῆς Ἀφροδίτης πρὸ τοῦ ἡλια...κοῦ δίσκου, αἵτινες συνέβησαν κατὰ τὴν 18ην ἑκα...τονταετηρίδα. Κ. Π.

Αἴπιον: βλ. Αἶπυ.

αἰπιορνιθίδαι (Aepyornithidae Zittel) [*Παλαιοζ.*]. Ὁμοιογένεια τῶν *στρουθοειδῶν* γιγαντωδῶν πτηνῶν, ἅτινα εὑρίσκονται ἡμιαπολελιθωμένα μόνον εἰς τὸ πλειστόκαινον τοῦ τεταρτογενοῦς συστήματος τῆς νοτιοδυτικῆς Μαδαγασκάρης· ἔχουσι σχετικῶς μικρὰν κεφαλὴν μὲ ράμφος μέγα, εὐθὺ καὶ ὀξύληκτον, στέρνον βραχύ, πλατὺ καὶ μετ' ἐκπεφρασμένης κορακοειδοῦς ἀρθρώσεως καὶ πόδα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βραχὺν τριδάκτυλον, ἀνάπηρον ὠμοπλατικὴν ζώνην, μικρὸν ἀλλὰ πολὺ ἀνηγμένον βραχίονα καὶ μηρὸν πνευματικῆς συστάσεως. Τὸ μέγεθος τῶν ᾠῶν τῶν πτηνῶν τούτων εἶνε τριπλασίου μεγέθους τῶν τῆς στρουθοκαμήλου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἐξαφάνισις τῶν πτηνῶν τῆς ὁμοιογενείας ταύτης ἐπῆλθε συνεπείᾳ τῆς τελείας ἐκδασώσεως τῶν τμημάτων τῆς Μαδαγασκάρης ἔνθα ἐβιότευον. Θ. Σ.

αἰπιχθῦς (Aipichthys Steind) [*Παλαιοζ.*]. Γένος ἰχθύων τῆς ὁμοιογενείας τῶν *καραγγιδῶν*, ζήσαν πιθανῶς εἰς τὴν ζώνην Holaster subglobosus τοῦ οὐργκονίου τοῦ κρητιδικοῦ συστήματος ἐν Washington καὶ Sussex. Οἱ ἰχθῦς οὗτοι ἔχουσι σῶμα πλευρικῶς πεπιεσμένον, σχήματος ρομβοειδοῦς μετὰ μακροτάτου ραχιαίου πτερυγίου, ὅπερ ὑπάρχει ἀκριβῶς τοῦ θωρακικοῦ καὶ ἐξαπλοῦται σχεδὸν ἐφ' ὅλης τῆς ράχεως βαῖνον μ' ἐλαττούμενον ὕψος μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ ὑποκειμένου κοιλιακοῦ πτερυγίου. Θ. Σ.

Αἰπόλιον. Ἀρχαία πόλις τῆς εὐρωπαϊκῆς Σαρματίας (Plin. IV 82). Πιθανώτατα ἔκειτο Β. Α. τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως, πλησίον τοῦ Κρημνίσκου.

Αἴπολις. Ἀρχαία πόλις τῆς Βαβυλωνίας.

αἰπόλος (ὁ, ἡ)· αἰγοβοσκός, ποιμὴν αἰγῶν.

Αἶπος [*Γεωγρ.*]. Κεντρικὸν ὄρος τῆς Νήσου Χίου, πρὸς Δ. τῆς πρωτευούσης, ὕψους 905 μ. Καλεῖται κοινῶς Προβατᾶς. Εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλεως κεῖται τὸ ἱστορικὸν μοναστήριον Νέα Μονή, μετὰ ἀξιολόγου βιβλιοθήκης. (Δι' ἱστορ. βλ. λ. Χίος.)

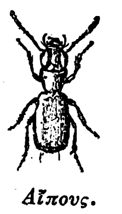

Αἴπους.

αἴπευς [*Ζῳολ.*]. Κολεόπτερα πενταμερῆ ἔντομα τῆς οἰκογενείας τῶν *καράβων*. Δ. Ν. Π.

Αἶπυ ἢ *Αἰπὺ* [*Ἀρχ.*]. Τὸ Αἶπυ ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Β, 592) πόλις τοῦ κράτους τῶν Πυλίων, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀκρίτα. Τὸ Αἶπυ ἦτο ἐκτισμένον, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Κατὰ τὸν ὁμηρικὸν εἰς Πύθιον Ἀπόλλωνα ὕμνον, εἰς τὸ Αἶπυ εἶχον ἐγκατασταθῆ «*Κνώσιοι ἔμποροι*», οἵτινες, πιθανώτατα, ἦσαν Φοίνικες. Τοὺς Νηλεΐδας, γένος ἀχαϊκόν, ἐξεδίωξαν ἐκ Τριφυλίας οἱ Μινύαι, οἵτινες ἀνέκτισαν τὸ Αἶπυ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ὁμηρικῆς (τῆς τῶν Νηλειδῶν) πόλεως. Ἡ πόλις ἀναφέρεται μὲ ποικίλα, συγγενοῦς ρίζης, ὀνόματα εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, καλουμένη *Ἔπιον*, *Ἤπειον*, *Αἴπιον*, *Ἤπιον* κ. ὁ. κ. Εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις· μετὰ πολλῆς ὅμως πιθανότητος τοποθετεῖται παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον *Πλατιάνα*, πλησίον τοῦ ὁποίου ὑπάρχει βουνὸν μὲ ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως. Τὴν θέσιν ταύτην καλοῦσιν οἱ χωρικοὶ τῆς περιφερείας τοῦ βουνοῦ *Ἑλληνικό*. Ἡ θέσις τοῦ Αἴπυος (Αἰπίου) ἐδέσποζε τῆς ὀρεινῆς εἰς τὴν Τριφυλίαν διαβάσεως καὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις ἔφερεν ἐξ Ἤλιδος εἰς Μεγαλόπολιν καὶ Σπάρτην. Τὸ Αἴπιον ὡς καὶ πάσας τὰς πόλεις τῆς Τριφυλίας (Σαμικόν, Λέπρεον, Ὕπαναν, Βώλακα, Στυλάγγιον, Φρίξαν) κατέλαβεν εἰς χρονικὸν διάστημα μιᾶς ἑβδομάδος ὁ Φίλιππος Γ'. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰπύορνις (Aepyornis Geoffroy St. Hilaire) [*Παλαιοζ.*]. Γένος τῶν *γιναντοπτηνῶν* τῆς ὁμοιογενείας τῶν *αἰπυορνιθιδῶν* τῆς Μαδαγασκάρης. Τὸ μῆκος τοῦ ὀστοῦ τῆς κνήμης τῆς Aepyornis madagascarensis ἐξικνεῖται εἰς 80 ἑκ. τοῦ μέτρου, τὰ δὲ ᾠὰ αὐτῆς εἶχον μῆκος 34 ἑκ. μ., πλάτος 22,5 ἑκ. μ. καὶ περιεχόμενον ὀκτὼ λίτρων. Ἐνταῦθα ὑπάγεται Aepyornis maximus. Ae. madagascarensis καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ᾠῶν διακρίνονται καὶ δύο ἄλλα μικρότερα εἴδη. Θ. Σ.

αἰπυόσαυρος (Aepyosaurus Gervais) [*Παλαιοζ.*]. Ἑρπετὸν ἐκ τῶν *σαυροπόδων* τῆς ὁμοιογενείας τῶν *διπλοδοκιδῶν*· ἔζησε κατὰ τὴν κάτω κρητιδικὴν περίοδον καὶ ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε μόνον ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ventoux τῆς Vaucluse καὶ Perigord. Θ. Σ.

αἰπύπρυμνος (Aepyprymnus Gould.) [*Παλαιοζ.*]. Γένος μαρσυποφόρων ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν *φαλαγγεριδῶν*, εὑρεθὲν ἀπολελιθωμένον εἰς τὸ πλειστόκαινον τῆς Νέας νοτίου Οὐαλλίας, ὡς ἀρτίγονον δὲ ζῇ ἐν Αὐστραλίᾳ. Θ. Σ.

αἰπύσουρος (ὁ) [*Ζῳολ.*]. Γένος ἑρπετῶν, τῶν ἀθροίσματος τῶν *προτερογλύφων ὀφιδίων* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *ὑδροφίλων* ἢ *θαλασσίων ὄφεων*. Ἔχει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: σῶμα πεπλατυσμένον ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, παχύτερον κατὰ τὸ μέσον καὶ λεπτότερον περὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν οὐράν. Ἡ κεφαλὴ εἶναι λίαν μικρὰ καὶ στρογγύλη· τὰ λέπια τῆς ράχεως καὶ τῶν πλευρῶν εἶναι λεῖα, μεγάλα, ὀκταγώνου ἢ τετραγώνου σχήματος μὲ ἀπεστρογγυλωμένας κολοβὰς γωνίας. Αἱ κοιλιακαὶ πλάκες ἀναδιπλοῦνται ἐφ' ἑαυτῶν οὕτως, ὥστε σχηματίζουσι μεσαῖον ὀδοντωτὸν καὶ αἰχμηρὸν σάρκωμα. Ἡ οὐρὰ εἶναι λεπτή, λίαν ἀνεπτυγμένη καὶ πεπιεσμένη ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ὄπισθεν δὲ φέρει μεγάλα λέπια, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν αἰχμηρὰν ἄκραν, ἥτις εἶναι προέκτασις τῆς ἀπὸ τῆς κοιλίας ἀρχομένης τρόπιδος. Τοῦ γένους τούτου ὑπάρχουσι δύο εἴδη ὁ *aepysurus loevis* καὶ ὁ *aepysurus fuliginosus*. Τὸ

Αἰπύσουρος.

πρῶτον εἶδος εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *θαλασσόφις* καὶ ἔχει χρῶμα τεφρουπράσινον μὲ μεγάλα λέπια, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ἄκρον των ἔχουν βαθὺ φαιὸν χρῶμα· τὸ δεύτερον εἶδος εὑρίσκεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν καὶ ἔχει ἀνοικτὸς φαιὸν χρωματισμόν. Δ. Ν. Π.

Αἰπυτίδαι. Οὕτω μετωνομάσθησαν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐν Μεσσηνίᾳ οἱ Ἡρακλεῖδαι ἀπὸ τοῦ Αἰπύτου (βλ. λ.), τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν καταγομένου βασιλέως Κρεσφόντου, ἕνεκα τῆς τιμῆς τῆς ὁποίας ἀπέλαυεν οὗτος ὅτε ἐβασίλευσεν ἐν Μεσσηνίᾳ. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν παράδοσιν, κατ' ἀλήθειαν ὅμως οἱ Αἰπυτίδαι ἦσαν δυναστεία Ἀρκαδική, ἥτις διεδέχθη τὴν δωρικὴν δυναστείαν τῶν Ἡρακλειδῶν. Τοῦτο εἶναι κατάδηλον ἐκ τῆς ἀντιθέσεως εἰς προαίρεσιν Αἰπυτιδῶν καὶ Ἡρακλειδῶν. Δὲν εἶναι στρατηλάται φιλοπόλεμοι οἱ Αἰπυτίδαι, ἀλλὰ ρυθμισταὶ ἑορτῶν καὶ εἰσηγηταὶ λατρειῶν ἀντιδωρικῶν, ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τῆς Πελοποννήσου, τὴν Δήμητρα, τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὸν πελασγικὸν Δία, ὅστις λατρεύεται ἐν τῇ Ἰθώμῃ (Θουκ. Α' 103), ἥτις ὑψοῦται μεταξὺ τῶν δύο μεσσηνιακῶν πεδιάδων καὶ δεσπόζει αὐτῶν, ἄνευ ἀγαλμάτων καὶ ἀπαιτεῖ θυσίας αἱματηράς, ὅπως καὶ ὁ τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ Λυκαίου. Ἡ ἀντίθεσις ἐξεδηλώθη σφοδρότερα κατὰ τοὺς μακροὺς μεταξὺ Μεσσηνίων καὶ Σπαρτιατῶν ἀγῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ Σπάρτη ἠγωνίσθη πρὸς ἐκδωρισμὸν τῆς Μεσσηνίας, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει κατὰ τὴν πρώτην κατάκτησιν, τῶν Δωριέων κατακτητῶν ἀφομοιωθέντων ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς χώρας. Εἰς τὸ γένος τῶν Αἰπυτιδῶν ἀνῆκεν ὁ ἡρωϊκὸς Ἀριστομένης, ὅστις ἔχων ὁρμητήριον τὴν ἀρχαίαν πόλιν Ἀνδανίαν, κειμένην κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν τῆς Ἀρκαδίας πρὸς τὴν Μεσσηνίαν, διεξήγαγε τοὺς σφοδροὺς του ἀγῶνας κατὰ τῆς Σπάρτης κατὰ τὸν καλούμενον *δεύτερον Μεσσηνιακὸν πόλεμον* (685-668 π. Χ.). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴπυτος [*Μυθολ.*]. 1) Ὁ πρεσβύτατος τῶν πέντε υἱῶν τοῦ Ἐλάτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρκάδος, ὅστις ἐβασίλευσεν ἐν Φαισάνῃ, ἥτις ἔκειτο παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλφειοῦ. Ὅτε ὁ Κλείτωρ τοῦ Ἀζᾶνος, πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ἐλάτου, ἀπέθανεν ἄτεκνος, ἡ βασιλεία τῶν Ἀρκάδων περιῆλθεν εἰς τὸν Αἴπυτον, ὅστις ἀπέθανε μετὰ βραχεῖαν βασιλείαν δηχθεὶς ὑπὸ ὄφεως (σηπὸς) ἐπὶ τοῦ ὄρους Κυλήνης, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνέλθει πρὸς ἄγραν θηρίων. Ἐπὶ τῆς Κυλήνης ἐδεικνύετο ὁ τάφος του, «*Αἰπύτιος τύμβος*» καλούμενος. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὅσα θήλεα ζῷα ἀνήρχοντο εἰς αὐτὸν ἐγίνοντο στεῖρα. Ἀπὸ τοῦ Αἰπύτου τούτου μέγα τμῆμα τῆς Ἀρκαδίας εἶχεν ὀνομασθῆ *Αἰπύτις* (Ὁμ. Ἰλ. Β, 604 καὶ Παυσ. VIII. 4.4 καὶ 16.2)

Κατ' ἄλλην παράδοσιν (Πινδ. Ὀλυμπ. ΣΤ') εἰς τὸν Αἴπυτον τοῦτον, βασιλεύοντα ἐν Φαισάνῃ, παρέδωκεν ἡ Πιτάνη ὅπως ἀναθρέψῃ τὴν ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος θυγατέρα της Εὐάδνην καὶ ἀνεκοινώθη ἐν Δελφοῖς, ὅτε μετέβη νὰ μάθῃ ἔκ τινος εἶχε καταστῆ ἔγκυος ἡ Εὐάδνη, φθάσασα εἰς ἡλικίαν γάμου, ὅτι ὁ μέλλων νὰ γεννηθῇ ἐξ αὐτῆς παῖς, υἱὸς ὢν τοῦ Φοίβου, ἔμελλε νὰ καταστῇ ἔξοχος μάντις. Ὁ γεννηθεὶς ἦτο ὁ Ἴαμος, ὁ περίφημος μάντις καὶ γενάρχης τοῦ μαντικοῦ γένους τῶν Ἰαμιδῶν.

2) Υἱὸς τοῦ Ἱππόθου, βασιλέως τῶν Ἀρκάδων μετὰ τὸν Ἀγαπήνορα, ὅστις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, διότι τὰ κύματα ὤθησαν αὐτὸν εἰς Κύπρον, ἔνθα ἔγινεν οἰκιστὴς τῆς Πάφου. Τὸν Ἱππόθουν διεδέχθη ὁ Αἴπυτος, ὅστις τολμήσας νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐν Μαντινείᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐνῷ ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος εἰς αὐτό, ἐτυφλώθη καὶ ἕνεκα τῆς συμφορᾶς ταύτης ἐτελεύτησεν (Παυσ. VIII 5.5). Τοῦ Αἰπύτου τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Κύψελος, ὁ πατὴρ τῆς Μερόπης, τῆς συζύγου τοῦ βασιλέως τῆς Μεσσηνίας Κρεσφόντου.

3) Ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μεσσηνίας Κρεσφόντου καὶ τῆς Μερόπης, τῆς κόρης τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Κυψέλου. Ὅτε ἐφονεύθη ὁ δημοφιλὴς πατήρ του καὶ πάντες οἱ ἀδελφοί του ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ εὐπατριδῶν Μεσσηνίων, οἵτινες ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Κρεσφόντου διὰ τὴν πρὸς τὸν λαὸν εὔνοιάν του, διεσώθη μόνος ὁ Αἴπυτος, διότι τοῦτον παῖδα ὄντα διέτρεφεν ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ πάππος του Κύψελος. Ὅτε ὁ Αἴπυτος ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Ὀλαία, ἀδελφοῦ τῆς μητρός του, καὶ τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων, Εὐρυσθένους καὶ Προκλέους, τῶν υἱῶν τοῦ Ἀριστοδήμου καὶ βασιλέων τῆς Σπάρτης, καὶ Ἰσθμίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Τημένου καὶ βασιλέως τοῦ Ἄργους, κατῆλθεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ κατέλαβε τὰ ἐν Στενυκλάρῳ ἀνάκτορα τοῦ πατρός του. Ἀφοῦ δὲ ἐφόνευσε τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πολυφόντης, ὁ ἁρπάξ τοῦ θρόνου καὶ σύζυγος τῆς μητρός του παρὰ τὴν θέλησίν της, ἐβασίλευσεν ἔπειτα ἐν εἰρήνῃ καὶ τιμῇ, διότι καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ πλουσίους ἐπερίποιεῖτο καὶ πρὸς τὸν λαὸν ἦτο μεγαλόδωρος. Τοσαύτην δὲ τιμὴν εἶχε ζῶν καὶ φήμην, ὥστε οἱ Ἡρακλεῖδαι τῆς Μεσσηνίας Αἰπυτίδαι μετωνομάσθησαν ἀπ' αὐτοῦ καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἥρως ἐτιμᾶτο ἐν Μεσσηνίᾳ· διὰ τοῦτο καὶ ὅτε ὁ Ἐπαμεινώνδας ὠχύρωσε τὴν Μεσσήνην ηὐχήθησαν οἱ κατοικήσαντες εἰς αὐτὴν νὰ γίνῃ σύνοικος των εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν καὶ ὁ ἥρως Αἴπυτος (Παυσ. IV. 27).

Ἡ τραγικὴ πρᾶξις τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Αἰπύτου ἔγινεν ὑπόθεσις τῆς ἀπολεσθείσης τραγῳδίας

Digitized by Google

τοῦ Εὐριπίδου «ὁ Κρεσφόντης». Ὁ μῦθος ἐνέπνευσε καὶ τραγικοὺς τῆς ἀναγεννηθείσης κλασσικῆς τραγῳδίας κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, μεταξὺ δὲ τῶν τραγῳδιῶν αἵτινες παρήχθησαν μὲ ὑπόθεσιν αὐτόν, ὑπερωχώτεραι εἶναι ἡ τοῦ Ἰταλοῦ τραγικοῦ Maffei ὑπὸ τὸν τίτλον «*Μερόπη*», διδαχθεῖσα ἐν Μοδένῃ κατὰ τὸ 1713 καὶ διακρινομένη κυρίως διὰ τὴν δύναμιν μὲ τὴν ὁποίαν συνεκέντρωσεν ὁ ποιητὴς τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὸν κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθεσε τὸν προσφιλῆ υἱόν της ἡ Μερόπη θελήσασα νὰ φονεύσῃ αὐτὸν ὡς φονέα τοῦ υἱοῦ της, ἡ τοῦ Voltaire ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, διδαχθεῖσα κατὰ τὸ 1743 καὶ θεωρουμένη τὸ δραματικὸν ἀριστούργημά του, καὶ ἡ τοῦ Alfieri ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὡσαύτως τίτλον, διακρινομένη διὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν συναισθημάτων τῶν προσώπων της. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἕλλην δραματικὸς Δ. Βερναρδάκις ἐνεπνεύσθη ἐκ τοῦ αὐτοῦ μύθου τὴν «*Μερόπην*» του (βλ. Μερόπη).

Ὁ μῦθος διὰ τοῦ διακόσμου του περικαλύπτει πιθανώτατα μακροὺς ἀγῶνας μεταξὺ τῶν Δωριέων Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἀνέτρεψαν διὰ τῆς βίας τὴν δωρικὴν δυναστείαν, τὴν τῶν Αἰπυτιδῶν, ἐν Μεσσηνίᾳ, ἥτις ἀπὸ χώρας δωρικῆς μετεβλήθη εἰς ἀντιδωρικὴν μὲ λατρείας καὶ ἤθη ξένα πρὸς τὰ τῶν Δωριέων (βλ. *Ἐρ. Κουρτίου* «Ἑλλ. ἱστορία» μεταφρ. *Σ. Λάμπρου* Α' 224 καὶ ἑξῆς).

4) Υἱὸς τοῦ Νειλέως (ἢ Νηλέως), τοῦ υἱοῦ τοῦ Κόδρου, ὁ ὁποῖος, ὅτε ἡ Πυθία ἐρωτηθεῖσα ἔδωκε τὴν βασιλείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἀδελφόν του Μέδοντα, τὸν χωλὸν τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς ὁμάδος Ἀθηναίων ἀποίκων, οἵτινες ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν Νειλέα, ἀποθανόντα καὶ ταφέντα παρὰ τὰς πύλας τῶν Διδύμων (Παυσ. VII. 2.6) διεδέχθη εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀποίκων ὁ Αἴπυτος οὗτος, θενόμενος οἰκιστὴς τῆς Πριήνης μετὰ τοῦ ἐκ Θηγῶν Φιλώτα, ἀρχηγοῦ πολλῶν ἐκ Βοιωτίας ἀποίκων.

5) Ἐπίθετον τοῦ Ἑρμοῦ ἐν Τεγέᾳ, ἔνθα καὶ ναὸς αὐτοῦ ὑπῆρχεν (Παυσ. VIII. 47. 4). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊρ (Aïr) ἢ *Ἀσμπέν*. Μεγάλη ὄασις ἐν τῇ Δυτικῇ Σαχάρᾳ, κειμένη μεταξὺ Φεζζὰν καὶ Χουσσὰν (μεταξὺ 15° καὶ 19 Βορείου πλάτους καὶ 6' καὶ 10' ἀνατολικοῦ μήκους). Τὸ βόρειον τμῆμα τῆς ὀάσεως εἶναι ὀρεινόν, κορυφαὶ δέ τινες αὐτοῦ φθάνουν εἰς ὕψος 1500 μέτρων. Ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων εὑρίσκονται δασώδεις ἐκτάσεις καὶ πεδιάδες. Ἀφθονεῖ ἡ μιμόζα καὶ ὁ φοῖνιξ. Εἰς τὰς πεδιάδας ζῶσι κάμηλοι, ὄνοι, αἶγες, εἰς δὲ τὰς λόχμας ὁ λέων καὶ ἡ δορκάς. Ἀρδεύεται ὑπὸ χειμάρρων, οἵτινες ῥέουν ὁρμητικῶς κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου. Ἡ εὐφορωτέρα περιφέρεια τῆς ὀάσεως εἶναι ἡ Νταμερκοῦ, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ζίντερ. Κυριώτερα προϊόντα τῆς περιφερείας εἶναι φοίνικες καὶ ἰνδικόν. Κατ' ἔτος διέρχεται διὰ τῆς Ἀϊρ μέγα καραβάνιον ἐκ πολλῶν χιλιάδων καμήλων ἀποτελούμενον, τὸ ὁποῖον μεταφέρει ἅλας ἀπὸ τὴν Μπίλμα εἰς Χάουζα.

Οἱ κάτοικοι εἶναι φυλὴ μιγάδων Νέγρων καὶ Βερβέρων. Ὁ Σουλτᾶνος τῆς Ἀϊρ εἶναι ὑποτελὴς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Τουαρέγκ. Ἔσοδά του εἶναι ὁ φόρος ὃν λαμβάνει ἀπὸ τὰ καραβάνια τοῦ ἅλατος. Πρωτεύουσα τῆς Ἀϊρ εἶναι ἡ Ἀγκαντές, ἔχουσα περιφέρειαν $3^{1}/_{3}$ μιλλίων, εἶναι δὲ ἐκτισμένη εἰς τὴν ἄκραν ὀροπεδίου εἰς ὕψος 2500 ποδῶν. Ὑποτίθεται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Βερβέρων. Ἡ γλῶσσα τῶν κατοίκων εἶναι διάλεκτος τῆς Σογγοΐ. Πρό τινων ἑκατονταετηρίδων ἡ Ἀγκαντὲς ἦτο κέντρον ἐμπορίου καὶ εἶχε πληθυσμὸν ἄνω τῶν 50.000 κατοίκων. Ἀπὸ τῆς 17ης ὅμως ἑκατονταετηρίδος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἀριθμοῦσα σήμερον περί τους 7000 κατοίκους.

Αἲρ (Aire). 1) Δεξιὸς παραπόταμος τοῦ Αἶν, πηγάζων παρὰ τὸν Ἅγιον Ὠμπὲν καὶ χυνόμενος εἰς αὐτὸν μετὰ ῥοῦν 195 χιλιομέτρων.

2 Παραπόταμος τοῦ Ἄρβ (Arve) πηγάζων ἐκ τῆς ἄνω Συβοΐας.

Αἲρ-σὺρ-λ' *Ἀντοὺρ* (Aire-sur-l'Andour). Ἡ ἀρχαία Vicus Julii, Civitas Atturensium, Civitas Aturum, Adura. Παλαιὰ πόλις τῆς νοτιοδυτικῆς Γαλλίας, κειμένη ἐν τῷ νομῷ Λὰντ (Landes) καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἀντούρ. Ἡ σημερινὴ ἐπ' αὐτῆς κωμόπολις ἔχει 2283 κατοίκους· εἶναι ἕδρα ἐπισκοπῆς καὶ ἔχει καθεδρικὸν ναὸν τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἐπισκοπικὸν μέγαρον τοῦ 11ου αἰῶνος ἀνακαινισθὲν τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ὡραιοτέρα ἐκκλησία τῆς κωμοπόλεως εἶναι ἡ τοῦ Ἁγίου Κιττερὶ (Saint Quitterie) ῥυθμοῦ ῥωμανικοῦ, ἀναγομένη εἰς τὸν 13ον αἰῶνα. Ἡ κρύπτη τῆς ἐκκλησίας ταύτης περιέχει σαρκοφάγους γαλλορωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐν αἷς ἡ τοῦ ἁγίου Κιττερί, τοῦ 5ου αἰῶνος.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν δυτικῶς τῆς Αἴρ, ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Πομπηΐου, βωμὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἄρην (Marti Lelhuno). Ὁ θεὸς οὗτος πιθανὸν εἰς τὸ μέρος τοῦτο νὰ εἶχε ναὸν καταστραφέντα ὑπὸ τῶν Βαρβάρων.

Ἡ Αἲρ ἦτο ἕδρα τῶν Βησιγότθων βασιλέων, ἐν αὐτῇ δὲ ὁ Ἀλάριχος Β' συνέταξε τὸν περίφημον κώδικά του τῷ 506 μ. Χ. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Ἀλάριχος ἔχασε τὴν ζωὴν ἐν Vouillé καὶ ἡ πρωτεύουσά του δὲν ἤργησε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Φράγκων. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀντελὼ (Andelot) ἐδόθη εἰς τὸν Χιλδεβέρτον. Οἱ Μαῦροι ὑπὸ τὸν Ἀβδέρραμον τὴν ἠρήμωσαν, ἐξηκολούθησε δὲ καταστρεφομένη κατὰ τοὺς πολέμους τῶν ἑπομένων αἰώνων, ὥστε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος ἦτο σχεδὸν ἀκατοίκητος. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ ἀνακαινισθῇ. Τὸ 1418 συνήφθη ἐκεῖ ἡ Ἕνωσις τῆς Αἲρ (Ligue d'Aire) ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἰσχυροτέρων μεσημβρινῶν φεουδαρχιῶν. Κατὰ τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους, τῷ 1569, αἱ ἐκκλησίαι τῆς Αἲρ κατεστράφησαν καὶ αἱ οἰκίαι ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μογκομερὺ (Montgomery).

Αἲρ-*σὺρ-λὰ-Λύς* (Air-sur-la-Lys). Πόλις τῆς βορείας Γαλλίας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Λὺς (Lys), πρωτεύουσα τῆς περιφερείας τοῦ νομοῦ Πὰ-ντὲ-Καλαὶ (Pas-de Calais) 12 μίλλια νοτιοανατολικῶς τοῦ Σαὶν Ὀμὲρ μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται σιδηροδρομικῶς. Κάτοικοι 4.656. Ἡ πόλις κεῖται εἰς χαμηλὴν καὶ ἑλώδη θέσιν ἐπὶ τῆς συμβολῆς τριῶν διωρύγων. Κυριώτερα ἱδρύματα εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Πέτρου (15ου αἰῶνος), ῥυθμοῦ γοτθικοῦ, ἔχουσα ἐπιβλητικὸν πύργον καὶ πλουσιωτάτην ἐσωτερικὴν διακόσμησιν καὶ τὸ δημαρχεῖον (18ου αἰῶνος). Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ Αἲρ ἀνῆκεν εἰς τοὺς κόμητας τῆς Φλάνδρας παρὰ τῶν ὁποίων ἔλαβε τῷ 1188 χάρτην προνομιῶν σῳζόμενον μέχρι σήμερον. Παρεχωρήθη εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ 1713 διὰ τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρέχτης. Ἡ Αἲρ ἔχει ζυθοποιεῖα καὶ διϋλιστήρια ἐλαίου, σπουδαῖον ἐμπόριον σίτου, οἴνων καὶ οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν. Βιομηχανία δερμάτων καὶ καρφίων

αἶρα (ἡ)· σπέρμα σιτῶδες, ἀναπτυσσόμενον ὁμοῦ μετὰ τοῦ σίτου, δηλητηριῶδες· καθιστᾷ τὸν ἄρτον κεφαλαλγῆ καὶ ἐνίοτε ὅλως ἄβρωτον· ἰδιωματικῶς *εἶρα* καὶ *ἀέρας*. Εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν σκύβαλον, διὸ μετ' ἐπιμελείας ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοῦ σίτου. φράσεις δηλοῦσαι τὸν καθαρισμὸν τοῦ σίτου ἀπὸ τῆς αἴρας λαμβάνονται παροιμιωδῶς, ἢ καὶ κατέστησαν παροιμίαι· «*βγάνομε* (ἢ *ξεδιαλύνομε*, ἢ *ξεχωρίζομε*) *τὴν εἶρα ἀπὸ τὸ σιτάρι*», ἤτοι ἀποβάλλομεν τοὺς πονηροὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῶν ἀγαθῶν, αἴρομεν τὰ σκάνδαλα ἐπὶ τῶν ὁποίων προσπαίομεν· πβ. τὴν εὐαγγελικὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων (Ματθ. ιγ', 24—30). Ὁμοίως: «*αἶραν ἔχει· μοῖραν νὰ χῇ*» ἤτοι ἂς ἔχῃ ὁ σῖτος αἶραν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχῃ μοῖραν, δηλ. εὐκαιρίαν πρὸς πώλησιν· λέγεται περὶ δυσειδοῦς κόρης, διότι ἡ ἀποκατάστασις τῶν νεανίδων κατὰ τὰς λαϊκὰς παρατηρήσεις εἶναι ζήτημα τύχης καὶ οὐχὶ τῶν προσωπικῶν ἀρετῶν. Μ. Φ.

[Φυτολ.]. Ἡ αἶρα (Lolium) εἶνε φυτὸν τῆς οἰκογενείας τῶν *ἀγρωστωδῶν*, κοιν. *σιδερόχορτο*. Φυτὰ ἐτήσια χρησιμεύοντα ὡς βοσκὴ τῶν ζῴων. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται:

Αἶρα ἡ μεθυστικὴ (L. temulentum), κοιν. *εἶρα*, *νεῖρα*. Τὸ φυτὸν τοῦτο φύεται ἐντὸς τῶν ἀγρῶν τοῦ σίτου, κατὰ τὴν συγκομιδὴν τοῦ ὁποίου οἱ σπόροι του εὑρίσκονται ἀναμεμιγμένοι μετ' αὐτοῦ. Τὸ ἐκ τοῦ μίγματος τούτου προερχόμενον ἄλευρον παράγει ἄρτον οὗτινος ἡ χρῆσις προκαλεῖ τρόμον, τετανικὰ φαινόμενα, σκοτοδίνην καὶ ἐμέτους, ἐὰν δὲ περιέχηται εἰς μεγάλην ποσότητα δύναται νὰ φέρῃ καὶ τὸν θάνατον. Ἕνεκα τούτου δέον πρὸ τῆς ἀλέσεως νὰ χωρίζεται ἡ αἶρα ἀπὸ τὸν σῖτον.

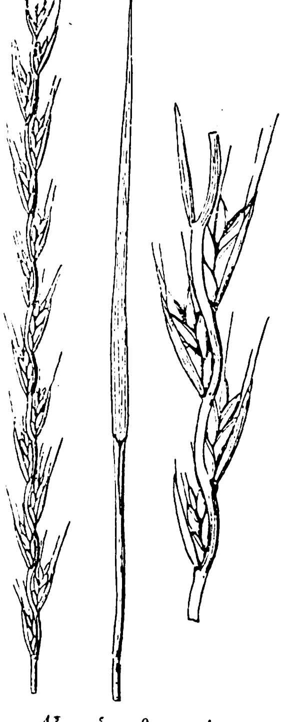

Αἶρα ἡ μεθυστική.
Ἀριστερὰ στάχυς, δεξιὰ ὁ ἄξων μετὰ τεσσάρων σταχυδίων, εἰς τὸ μέσον φύλλον.

Αἶρα ἡ πολυετὴς καὶ *Αἶρα ἡ Ἰταλική*, δι' ὧν καταρτίζονται λειμῶνες ἀρίστου χόρτου διὰ τὰ ζῷα. Σ. Π.

αἶρα, ἡ (γαλλ. martinet, γερμαν. Schnellhammer) *[Μηχαν.]*. Μικρὰ σφῦρα κινουμένη μηχανικῶς καὶ χρησιμοποιουμένη πρὸς ἔλασιν μετάλλων εἰς ῥάβδους. Λέξις μὴ χρησιμοποιουμένη συνήθως (βλ. σφῦρα, ἀτμόσφυρα). Γ. Ι. Λ.

Αἰραὶ ἢ *Αἰραί* *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. 1) Πόλις ἀρχαία τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένη. Ὁ κάτοικος αὐτῆς ἐκαλεῖτο *Αἰραῖος*. Ἡ πόλις μετεῖχε τῆς ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἀνήκουσα εἰς τὸν Θρᾴκιον φόρον.

2) Ἀρχαία πόλις παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ὡσαύτως ἀναφερομένη. Καὶ ἡ πόλις αὕτη μετεῖχε τῆς ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἀνήκουσα εἰς τὸν Θρᾴκιον φόρον. Ὁ κάτοικος αὐτῆς ἐκαλεῖτο *Αἰράτης*.

3) Πόλις ἀρχαία τῆς Ἰωνίας ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου καὶ αὕτη ἀναφερομένη. Μετεῖχε καὶ αὕτη τῆς ναυτικῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων συντελοῦσα εἰς τὸν Ἰωνικὸν ἢ Καρικὸν φόρον. Ὁ κάτοικος ταύτης ἐκαλεῖτο *Αἰρεύς*. Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἴσως ἡ αὐτὴ μὲ τὴν παρὰ Στράβωνι (C, 644) καὶ Θουκυδίδῃ (Η', 19 καὶ 20) ἀναφερομένην πολίχνην ἐπὶ τῆς Ἐρυθραίας Χερσονήσου παρὰ τὸ ὄρος Κώρυκον, τὴν ὁποίαν μετὰ τῆς Λεβέδου ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων οἱ Χῖοι. Ἡ πολίχνη αὕτη ἦτο ἀποικία τῶν Τηΐων καὶ φέρεται καὶ μὲ τὴν γραφὴν «*Ἔραι*» ἥτις ὑπό τινων διωρθώθη εἰς «Αἰραί».

4) Ἀρχαία πόλις τῆς Καρμανίας ὑπὸ τοῦ Γεωγράφου Πτολεμαίου (VI. 8.12) ἀναφερομένη (βλ. καὶ Pauly-Wissowa Real-Encycklop. 1.1046). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊράνι (ἐκ τοῦ τουρκ. *ἀγιρμὰκ*=*χωρίζειν*) ὀξύγαλα (γιαγοῦρτι), τοῦ ὁποίου ἀφῃρέθη τὸ λίπος καὶ εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθη ὕδωρ. Τὸ ὑδαρὲς τοῦτο ὀξύγαλα θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἀνατολιτῶν ἐν γένει ὡς ποτὸν δροσιστικόν. Λέγεται καὶ *ἀργιάνι* (ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων). Ν. Μ.

Ἀϊραράτ· ἡ ὀρθὴ φωνητικὴ ἀπόδοσις τοῦ Ἀραρὰτ (βλ. λ.)

Αἲρδ (Aird) *Θωμᾶς*. Σκῶτος φιλόλογος γεννηθεὶς τῷ 1802 ἐν Μπόουντεν καὶ ἀποθανὼν τῷ 1876 ἐν Ἐδιμβούργῳ. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἐδιμβούργου, διηύθυνε τὸ Weekly Journal, εἶτα δὲ ἐγένετο ἀρχισυντάκτης τοῦ Dumfries Herald, ὀργάνου τοῦ συντηρητικοῦ κόμματος. Τὰ κυριώτερα αὐτοῦ ἔργα εἶναι: *Θρησκευτικὰ χαρακτηριστικὰ* (1827), μελέτη μεταφυσική. *Τὸ γεροντοπαλλήκαρο εἰς τὸ παλαιὸ χωριὸ τῆς Σκωτίας* (1845), *συλλογὴ διηγημάτων καὶ σκίτσων*· τέλος δὲ τὰ *ποιητικὰ ἔργα του.*

αἶρε! *[Ναυτ.]*. Κέλευμα ἐκτελεστικὸν ἄλλου κελεύματος προπαρασκευαστικοῦ, ἀφορῶντος εἰς ἀνακρέμασιν, ἆρσιν ἢ ἔπαρσιν, ὡς τὰ «εἰς ἄρσιν δολώνων!... ὑπέρας δολώνων!... Προσοχή!... αἶρε!» ἢ «εἰς ἀνακρέμασιν ἐπιτελίδος!... Σύναγε... αἶρε!» ἢ «εἰς ἔπαρσιν σημαίας!... Προσοχή!... Αἶρε!». Ὅταν ὅμως σὺν τῷ ἐκτελεστικῷ κελεύματι, δέον νὰ γίνῃ ταυτόχρονος ἀπαρχὴ συγχρόνου ἐκτελέσεως χειρισμῶν διαφόρου φύσεως, τότε τὸ «αἶρε» ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ γενικοῦ ἐκτελεστικοῦ «*ἄγε δή*», ὡς λ. χ. «εἰς ἔπαρσιν σημαίας καὶ σταυρώσεως φωσώνων!... Προσοχή!... *Ἄγε δή!*» Τονίζομεν ὅτι ἂν καὶ τὰ σήματα καὶ ἡ σημαία δὲν «αἴρονται», ἀλλ' «ἐπαίρονται». εἰδικῶς καὶ μόνον διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ἐκτελεστικὸν εἶναι τὸ κέλευμα «*αἶρε*» καὶ οὐχὶ τὸ «*ἔπαρον*», ὡς εἰς τὰ ἄλλα κελεύματα, ὡς λ. χ. «*ποδεῶνας!... ἔπαρον!...*» Ἀντίθετα τοῦ «αἶρε» εἶναι τὰ ἐκτελεστικὰ «*χάλα*», «*ὕφες*», «*ἔα*» καὶ «*ὑπόστειλον*», χρησιμοποιούμενα ἀναλόγως τοῦ χειρισμοῦ, τὴν ἔναρξιν ἐκτελέσεως τοῦ ὁποίου καταδηλοῦν. ΣΤ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

— *[Ναυτ. Πυροβολ.]* Πρόσταγμα κατὰ τὴν ὑπηρέτησιν τῶν ναυτικῶν πυροβόλων, δι' οὗ παραγγέλλεται ἡ ὕψωσις πρὸς τὰ ἄνω τῆς προτομῆς. Ι. ΔΗΝ.

Αἲρενταλ (*Ἀλέξης Λέξα, κόμης τοῦ—*). Εἷς τῶν διαπρεπεστέρων διπλωματῶν τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας, ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Μέττερνιχ κατὰ τὴν εὐστροφίαν καὶ τὰς διπλωματικὰς ἐπιτυχίας. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Γκρός-Σκὰλλ τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1854 καὶ ἀπέθανε τὴν 17 Φεβρουαρίου 1912 εἰς τὴν Βιέννην. Ὁ διπλωμάτης οὗτος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ διάστημα χρονικὸν ἀρκετὰ μέγα ἐπωπτοστάτησεν εἰς τὴν διπλωματικὴν δρᾶσιν τῆς Εὐρώπης καὶ ἔσχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, κατήγετο ἀπὸ οἰκογένειαν Γερμανῶν μεγαλοκτηματιῶν καθολικῶν, ἐγκατεστημένων εἰς τὴν Βοημίαν. Ἡ οἰκογένεια αὕτη ἦτο πλουσία ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς· ὁ τίτλος ὅμως τοῦ κόμητος ἀπενεμήθη κατὰ τὸ 1790 εἰς τὸν Ἰωάννην Λέξα, ὁ ὁποῖος εἶχε πρῶτος εἰσαγάγει εἰς τὴν Βοημίαν τὴν ἀσφάλειαν ἐναντίον τῶν πυρκαϊῶν, πλημμυρῶν καὶ χαλάζης, εὐεργετήσας οὕτω τὴν χώραν του. Τούτου δισέγγονος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξης Αἲρενταλ. Οὗτος μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν διπλωματίαν κατὰ τὸ 1877, ὡς ἀκόλουθος, χάρις δὲ εἰς τὴν εὐφυΐαν

Digitized by Google

καὶ τὴν δραστηριότητά του προήχθη ταχέως. Τῷ 1879 ἐτοποθετήθη ὡς γραμματεὺς τῆς ἐν ...τρουπόλει αὐστριακῆς Πρεσβείας, ὅπου ἔμεινεν ... μακρὸν καὶ εἰδικοποιήθη εἰς τὰ ρωσικὰ ζητή... τα καὶ τὴν ἐν γένει ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς ...σίας. Εἰς τὴν διαμονήν του αὐτὴν ἐν Πετρουπό... ὀφείλει μέγα μέρος τῆς κατόπιν διπλωματικῆς ...ιτυχίας του, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ...είνην ἡ Ρωσία ἦτο ὁ μεγαλύτερος ἀντίπαλος τῆς ...στρίας καὶ ἀντέδρα εἰς τὰ σχέδια αὐτῆς, σκο...ῦντα τὴν ἐξάπλωσιν τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς ... τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ...σίας. Κατὰ τὸ 1883 ἐπανέρχεται εἰς τὴν Βιέν...ν καὶ μένει εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ... γραμματεύς, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ διασή...ου Καλνόκυ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλει πλεῖστα δι...ωματικὰ μαθήματα. Μετὰ ταῦτα στέλλεται εἰς ...ν Πετρούπολιν κατὰ τὸ 1888 ὡς σύμβουλος τῆς ...εῖ πρεσβείας. Προάγεται εἰς πρέσβυν ἐν Βου...υρεστίῳ κατὰ τὸ 1895, ἀνακαλεῖται ἐκ νέου ...899) εἰς τὴν Βιέννην ὡς διευθυντὴς τοῦ πολιτι...οῦ τμήματος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ...λος κατὰ τὸ 1900 προάγεται εἰς πρέσβυν ἐν ...ετρουπόλει, τὴν σπουδαιοτέραν δηλαδὴ διπλω...ατικὴν θέσιν τῆς Αὐστρίας. Εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ ...ἔσιν ὁ Αἴρενταλ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ...οσεγγίσεως καὶ συμφιλιώσεως, ὅσον τὸ δυνατὸν ...εγαλυτέρας, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Γνώ...της τέλειος τῆς ρωσικῆς διπλωματίας καὶ ψυχο...ογίας, ἦτο ὁ ἁρμοδιώτερος ὅπως ἀποπειραθῇ καὶ ...τιτύχῃ τὸν σκοπὸν αὐτόν, χωρὶς ζημίαν τῶν αὐ...στριακῶν συμφερόντων, ἀπεναντίας δὲ ἐπὶ μεγάλῃ ...ὐτῶν ὠφελείᾳ. Εἶχε κατορθώσει νὰ εἶναι «πρόσωπον ἀγαπητὸν» εἰς τὸν Τσάρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ...ήσκει κάποιαν ἐξαιρετικὴν ἐπιρροήν.

Κατὰ τὸ 1906 τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Αὐ...τροουγγαρίας ἦσαν τεταραγμένα. Συνεπείᾳ τῆς ...πιθέσεως τὴν ὁποίαν διεξῆγεν ἡ οὐγγρικὴ κυ...βέρνησις τοῦ Βέκερλε ἐναντίον τοῦ τότε ἀρχικαγ...κελαρίου Γολουχόβσκη, οὗτος ἠναγκάσθη νὰ πα...ραιτηθῇ Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, τὴν τόσον δυσχερῆ ...ιὰ τὴν Αὐστρίαν, ὁ γηραιὸς αὐτοκράτωρ Φραγ...κῖσκος Ἰωσὴφ ἐκάλεσε τὸν Αἴρενταλ καὶ τοῦ ἀνέ...θηκε τὸ ἀκανθῶδες ἀξίωμα τοῦ Γολουχόβσκη. Ὁ Αἴρενταλ ἐδέχθη καὶ ἐγένετο καγκελάριος. Ὁ ...έος πρωθυπουργὸς τῆς δυαδικῆς μοναρχίας ἦτο ...ὸ καταλληλότερον πρόσωπον ὅπως μετριάσῃ τὰς ...ὐγγρικὰς διαθέσεις. Διότι πλὴν τῆς καταγωγῆς ...ου, τῶν ἀτομικῶν προσόντων καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ...ούητρου. τὸ ὁποῖον ἐξήσκει ἐπὶ παντὸς πλησιά...ζοντος αὐτόν, ὁ Αἴρενταλ ἐσχάτως εἶχε συζευχθῆ τὴν Παυλίναν Ζεκένυη, ἀνήκουσαν εἰς μίαν τῶν διαπρεπεστέρων οὐγγρικῶν οἰκογενειῶν τῶν πρωτοστατησασῶν ἐπὶ πατριωτισμῷ. Καὶ πράγματι ὑπέδειξεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκῖσκον Ἰωσὴφ πάντα ἐκεῖνα τὰ κατάλληλα μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ συμφιλίωσις. Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ προγράμματος τῆς συμφιλιώσεως Οὐγγαρίας καὶ Αὐστρίας ἐπραγματοποιήθη τάχιστα. Ἡ οἰκονομικὴ συμφωνία ἡ ψηφισθεῖσα ἀπὸ τὰς Βουλὰς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1907 ἐπέφερεν, ἐπί τινα τοὐλάχιστον χρόνον, τὴν ἐσωτερικὴν σταθερότητα τῆς δυαδικῆς μοναρχίας. Ὁ Φυαγκῖσκος ἐνεθουσιάσθη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ νεαροῦ διπλωμάτου, ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν καὶ ἐπιδέξιος πολιτικὸς ἀνήρ, καὶ ἔκτοτε περιέβαλλεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Αἴρενταλ διηύθυνε κατὰ βούλησιν πλέον τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ζητήματα. Λεπτολόγος, ἀκριβής, ταχύς, φίλεργος μέχρι πάθους, ἀπαιτητικὸς πολὺ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, εὐφυέστατος καὶ δραστηριώτατος, ὁ νέος καγκελάριος ἐχάρασσε καὶ ἤνοιγεν ἀμέσως ἕνα νέον δρόμον εἰς τὴν αὐστριακὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1907 δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὴν γενικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης κατηύθυνεν ὁ Αἴρενταλ. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι οὐχὶ ἅπαξ ἡ δρᾶσίς του καὶ τὰ τεχνάσματά του προὐξένουν κατάπληξιν, καὶ ἐνίοτε ἀνησυχίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία διέβλεπε τὸ φάσμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου εἰς τὴν τολμηρὰν δρᾶσιν τοῦ Αἴρενταλ. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἐπιδέξιος καὶ εὔστροφος, κατώρθωσε νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον αὐτόν, δὲν εἶναι δὲ πολὺ παρακινδυνευμένον νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ὅτι, ἂν οὗτος δὲν ἀπέθνησκε προώρως καὶ ἐὰν ἔζη κατὰ τὸ 1914, δὲν θὰ προεκαλεῖτο ἴσως ὁ τρομερὸς εὐρωπαϊκὸς πόλεμος.

Ὁ Αἴρενταλ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος θὰ προσήγγιζε τὴν Αὐστρίαν μὲ τὴν Ρωσίαν. Γενικὴ ἐπεκράτει γνώμη, βασιζομένη ἄλλως τε ἐπὶ σοβαρῶν γεγονότων, ὅτι ὁ διπλωμάτης αὐτὸς ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὴν ρωσικὴν σύμπραξιν παρὰ πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς τριπλῆς Συμμαχίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον αἱ γερμανικαὶ ἐφημερίδες τοῦ ἔκαμαν ἀρχικῶς ὑποδοχὴν ἐχθρικήν. Ἀλλ' αἰφνιδίως, ἄδηλον κατόπιν ποίων ἐπεμβάσεων καὶ ἴσως πιέσεων, μετέβαλε στάσιν ὁ Αὐστριακὸς καγκελάριος, δηλώσας ὅτι κατ' οὐδένα λόγον ἠννόει νὰ θέσῃ ὑπὸ συζήτησιν τὴν μετὰ τῆς Γερμανίας συμμαχίαν, ἡ ὁποία ὑφίστατο ἀπὸ τριακονταετίας ἤδη, ὁμιλῶν δὲ περὶ Ἰταλίας εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς ἐπιτροπάς, κατὰ τὸ 1908, ἐτόνισε τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως διατηρήσῃ τὰς μᾶλλον φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν ἑτέραν σύμμαχον, τὴν Ἰταλίαν, διὰ τοῦ φιλικοῦ διακανονισμοῦ διαφόρων ζητημάτων τὰ ὁποῖα εἶχον ἐγερθῆ ἀπό τινος καὶ ἅτινα ἐκράτουν ἀνήσυχον τὴν ἰταλικὴν κοινὴν γνώμην, ἰδίως δὲ τὰ ζητήματα τῶν ἐπαρχιῶν τὰς ὁποίας ἡ Ἰταλία διεξεδίκει ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν, καὶ ὅπου ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐδείκνυτο πιεστικὴ ἀπέναντι τῶν ἐκεῖ Ἰταλῶν.

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαύτην πολιτικὴν ἐνεκαινίαζε, ταυτοχρόνως ἔστρεφεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐπιτεύξεως ἀνεξαρτησίας δράσεως ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας εἰς τὰ διεθνῆ ζητήματα. Ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν ἧτταν τῆς Σαδόβας καὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς Αὐστρίας ἀπέναντι τῆς δημιουργηθείσης συνεπείᾳ ταύτης γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Αὐστρία κατὰ τὴν περίφημον φράσιν τοῦ καγκελαρίου Βίσμαρκ ἔπαιξε πλέον ρόλον «*ἀκολούθου*» τῆς Γερμανίας, μὴ ἔχουσα συνεπῶς ἰδίαν πολιτικὴν ἀλλὰ κύπτουσα πρὸ τῶν ἀποφάσεων τῆς γερμανικῆς διπλωματίας. Ὁ Αἴρενταλ ἠθέλησεν, ἅμα τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὴν ἀρχήν, ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν τυραννικὴν αὐτὴν κηδεμονίαν. Καὶ ἔδωσεν εὔγλωττον δεῖγμα τῶν τοιούτων διαθέσεων καὶ σκοπῶν του κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1908, ἐγκαινιάζων τὴν βαλκανικὴν αὐτοῦ πολιτικὴν διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν αὐστριακὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ πραξικόπημά του εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ διπλωματικώτερα τῶν τελευταίων χρόνων, ἐστέφθη δὲ ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας, χάρις εἰς τὸν ἐπιδέξιον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐχειρίσθη τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ἡ Βερολίνειος Συνθήκη δὲν εἶχεν ὁριστικῶς ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴν Τουρκίαν τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην, ἀλλ' ἁπλῶς εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν διοίκησίν της εἰς τὴν Αὐστρίαν ἐπὶ μίαν εἰκοσι-

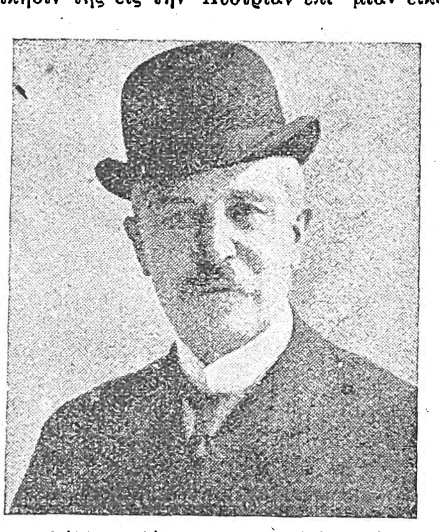

Ἀλέξης Λέξα, κόμης τοῦ Αἴρενταλ.

πενταετίαν. Ταυτοχρόνως τῆς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ σαντζακίου τοῦ Νοβιπαζάρ. Τὰ εἴκοσι πέντε αὐτὰ ἔτη εἶχον λήξει κατὰ τὸ 1903, κατὰ τὸ διεθνὲς λοιπὸν δίκαιον ἔδει νὰ ἐπιστραφῇ ἡ Βοσνία-Ἑρζεγοβίνη εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἰσχυροὺς πολὺ ὀλίγην ἀξίαν ἔχουν οἱ κανόνες τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ αἱ δύο τουρκικαὶ αὗται ἐπαρχίαι ἐξηκολούθησαν παραμένουσαι εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1908, εἰς τὸ Βούχλοβιτς τῆς Μοραβίας, ὁ Ρῶσος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κόμης Ἰσβόλσκη συνηντήθη μὲ τὸν Αἴρενταλ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν τῆς Αὐστρίας ὅπως ἀπαλλαγῇ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας τῆς ἐπέβαλλεν ἡ Βερολίνειος Συνθήκη καὶ προσαρτήσῃ πλήρως τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ κόμης Ἰσβόλσκη εὗρε τοῦτο φυσικόν. Διότι οὕτω ἱκανοποιουμένων τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Αὐστρίας πρὸς δυσμὰς τῶν Βαλκανίων θὰ ἀφίετο ὁ σλαυϊσμὸς ἐλεύθερος ὅπως δράσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

Καὶ οὕτω αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα τῆς 7ης Ὀκτωμβρίου 1908 ἐκήρυττε τὴν προσάρτησιν τῶν δύο ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπεθύμουν νὰ συνέλθῃ διεθνὴς διάσκεψις ὅπως συζητήσῃ καὶ κυρώσῃ τὸ μέτρον τοῦτο, ἀλλ' ὁ Αἴρενταλ ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ δεχθῇ τὴν λύσιν αὐτήν. Καὶ οὐδεὶς πλέον ἀντεῖπεν. Ὁ θρίαμβος τοῦ αὐστριακοῦ καγκελαρίου ἦτο πλήρης. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ Τουρκία διεμαρτυρήθη, ὅτι τὸ Μαυροβούνιον ἐταράχθη καὶ ὅτι εἰς τὰ σύνορα ἤρχισε συγκέντρωσις στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἀλλ' ἡ Τουρκία, κατόπιν ἄλλων ξένων διπλωματικῶν συμβουλῶν, κατενόησεν ὅτι δὲν τὴν συνέφερε νὰ ὠθήσῃ τὰ πράγματα μέχρι τοῦ ἀνεπανορθώτου, τοσοῦτον μᾶλλον καθόσον ἡ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη εἶχον κατ' οὐσίαν πρὸ πολλοῦ ἀπολεσθῆ δι' αὐτήν. Ἡ Τουρκία εὑρίσκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν, τὴν κηδεμονίαν, δύναταί τις εἰπεῖν, τῆς Γερμανίας. Ἠρκέσθησαν λοιπὸν οἱ Νεότουρκοι εἰς τὸ Νοβιπαζὰρ καὶ τὴν πληρωμὴν ἑξήκοντα ἑκατομμυρίων κορωνῶν. Καὶ τὸ πρωτόκολλον τῆς συμφωνίας ὑπεγράφη τὴν 26 Φεβρουαρίου 1909.

Τὸ πλῆγμα ἦτο μέγα διὰ τὴν Σερβίαν, ἡ ὁποία ὄχι μόνον ἔχανε τὰς ἐθνικὰς ἐλπίδας της ἐπὶ τῶν δύο τούτων τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἀπεχωρίζετο ἐδαφικῶς ἀπὸ τὸ σύμμαχόν της Μαυροβούνιον. Ἡ Σερβία πλέον ἐπνίγετο κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὸν αὐστριακὸν ἰμπεριαλισμόν. Διεμαρτυρήθη λοιπόν, ὡπλίσθη, ἠπείλησε. Ἤλπιζεν ἐπὶ τὴν ρωσικὴν βοήθειαν. Ἀλλ' αὐστηρὸν διάβημα τοῦ Γερμανοῦ πρέσβεως εἰς τὴν κυβέρνησιν Πετρουπόλεως ἠνάγκασε τὴν Ρωσίαν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν προστασίαν τῆς Σερβίας, ἡ ὁποία οὕτω ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὑπογράψῃ τὴν ταπεινωτικὴν Νόταν τῆς 31 Μαρτίου 1909.

Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ἀμερολήπτως ὅτι κατὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ ζητήματος τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ὁ Αἴρενταλ ἐπέδειξε μίαν δραστηριότητα καὶ εὐκαμψίαν διπλωματικὴν ἐξαιρετικὴν καὶ ἐπιβλητικήν, κατορθώσας νὰ διευθύνῃ τὴν διεθνῆ διπλωματίαν μόνος αὐτὸς καθ' ὅλον τὸ σκοτεινὸν καὶ πολυτάραχον αὐτὸ διάστημα.

Προτοῦ κάμῃ τὸ πραξικόπημα τῆς Βοσνίας-Ἑργεζοβίνης συνεκέντρωσε σημαντικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ἡ Αὐστρία θὰ ἔκαμνε καὶ πόλεμον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀποφάσεών της. Κατόπιν δέ, τοῦ πραξικοπήματος γενομένου, ἐξέθηκεν εἰς τὰς λοιπὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶδον μὲ καλὸν ὄμμα τοῦτο, ὅτι ἡ Αὐστρία εἶχε πλέον ἀποκτήσει δικαιώματα ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, λόγῳ τῶν οἰκονομικῶν δαπανῶν τὰς ὁποίας εἶχε κάμει εἰς τὴν Βοσνίαν-Ἑρζεγοβίνην ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν. Διεπραγματεύθη ἐπιδεξίως μὲ ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους, ἰδίως μὲ τὴν Ἀγγλίαν, ἡ ὁποία ὑπὲρ πάντα ἄλλον δὲν ἐνέκρινε τὸ πραξικόπημα τοῦτο, κατώρθωσε δὲ νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅτι ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας-Ἑρζεγοβίνης κατ' οὐδὲν θὰ διετάρασσε τὴν Βαλκανικὴν ἰσορροπίαν, τὴν ὁποίαν πρώτη ἡ Αὐστρία ἐπεθύμει ὅπως διατηρηθῇ. Ἐκεῖ ἰδίως ὅπου ἐφάνη ἡ διπλωματικὴ αὐτοῦ περίνοια καὶ σωφροσύνη ἦτο εἰς τὸ ὅτι, παρ' ὅλην τὴν προκλητικὴν στάσιν τῆς Σερβίας, ὁ Αἴρενταλ δὲν ἐπετέθη κατ' αὐτῆς, ἀποφυγὼν τὴν σύρραξιν ἡ ὁποία ἀτυχῶς ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ 1914, ὅτε οὗτος δὲν ἔζη πλέον. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του ταύτην, ὁ Αἴρενταλ, ἀποκτήσας ἐλευθερίαν δράσεως, ἐστράφη ἐκ νέου πρὸς τὴν Ρωσίαν, τῆς ὁποίας ἐπεζήτησε τὴν φιλίαν, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1909, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὴν ὅτι οὐδαμῶς θὰ διετάρασσε πλέον τὸ καθεστὼς εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, ἀλλὰ θὰ ἦτο ἕτοιμος νὰ παρεμποδίσῃ καὶ οἱονδήποτε ἄλλον ὁ ὁποῖος θὰ ἀπεπειρᾶτο τοιοῦτόν τι. Ὅλαι αὗται αἱ διπλωματικαὶ μηχανορραφίαι, ὑποστηριζόμεναι καὶ ἀπὸ συνεχεῖς καταφανεῖς κινητοποιήσεις στρατευμάτων εἰς τὰ σύνορα, ἔσχον τὰ ἀγαθώτερα καὶ πολυτιμότερα διὰ τὴν Αὐστρίαν ἀποτελέσματα. Διότι πλὴν τῶν ὑλικῶν καὶ ἐδαφικῶν κερδῶν, εἶχε κατορθώσει καί τι σπουδαιότερον καὶ πολυτιμότερον· δηλαδὴ τὴν ἀπόκτησιν τῆς πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Αὐστρίας ἀπέναντι τῆς Γερμανίας. Πράγματι δὲ ὁ Αἴρενταλ εἰλικρινῶς ἐπεδίωξε κατὰ τὴν μετέπειτα περίοδον τὴν διατήρησιν τῆς παγκοσμίου εἰρήνης, ὅπως ἀποδεικνύει ὅλη ἡ δρᾶσίς του.

Διὰ τῆς ἀποτελεσματικῆς ἐπιβολῆς του εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1911, ὑπὲρ τῶν Καθολικῶν Ἀλβανῶν, συνετέλεσεν εἰς τὴν παρεμπόδισιν ἐξεγέρσεως ὅλης τῆς Ἀλβανίας, τοῦθ' ὅπερ ἐπέφερε τὴν διατάραξιν τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Βαλκανικήν. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ὁ Αἴρενταλ ἔκαμνε τοῦτο χάριν τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἐνήργει τοιουτοτρόπως διότι ἐνδιεφέρετο νὰ μὴ ταραχθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἰσορροπία τῶν Βαλκανικῶν, μέχρις ὅτου, παρερχομένου ἀρκετοῦ χρονικοῦ διαστήματος, ἡ Αὐστρία θὰ ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν «*ὤθησιν*» της πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ προαιώνιον ὄνειρον διὰ τὴν Αὐστρουγγρικὴν Μοναρχίαν.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης ἀπὸ τοῦ 1909 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1912 ὠφείλετο κατὰ μέγιστον μέρος εἰς τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ καὶ αἱ δηλώσεις του εἰς τὰς Κοινοβουλευτικὰς Ἐπιτροπὰς κατὰ τὸ 1910 καὶ 1911 εἶχον εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα Καὶ εἶναι κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον ἀξιέπαινος, καθόσον εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ μιᾶς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς ἀντιθέτου μερίδος, ἀποτελουμένης ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸν Αὐστριακὸν κόμμα, τὸ ὁποῖον ἦτο κεκηρυγμένον ὑπὲρ τῆς δράσεως καὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν μεγαλεπιβόλων σχεδίων τοῦ αὐστριακοῦ στρατιωτικοῦ ἐπιτελείου, ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν σχεδίων τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1914 ἔμελλον νὰ γίνουν ἡ ἀφορμὴ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκει τοῦτο, ὑπὲρ τῆς δράσεως, σύμφωνος μὲ τὸ Ἐπιτελεῖον καὶ τὴν στρατιωτικὴν μερίδα, ἦτο ὁ ἀρχιδοὺξ

Digitized by Google

Φραγκῖσκος-Φερδινάνδος, ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπίδοξος Διάδοχος τοῦ Αὐστρουγγρικοῦ θρόνου.

Ὁ Αἴρενταλ, ἐπιδεξίως ἐνεργῶν, κατώρθωσε, παρὰ τὴν ἐπήρειαν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπὶ τοῦ γηραιοῦ Αὐτοκράτορος ὁ Φραγκῖσκος-Φερδινάνδος, νὰ πείσῃ τὸν Αὐτοκράτορα περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς Αὐστρίας ὅπως ἀκολουθήσῃ τὴν ἰδικήν του πολιτικὴν τῶν εἰρηνικῶν συνδυασμῶν καὶ συνεννοήσεων. Καὶ ὅταν πλέον ἐτέθη φανερῶς τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ τάπητος, ὁ Αἴρενταλ ἐπέμεινεν μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Γενικοῦ ἐπιτελείου, τὸν εὑρισκόμενον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κόμματος τῆς δράσεως στρατηγὸν Χέτζενδορφ, ὅπως ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του. Καὶ οὕτω ἀπεσοβήθη ἡ πραγματοποίησις τοῦ σχεδίου τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ κρυφίως ἐκ τῶν παρασκηνίων δρῶντος καὶ διευθύνοντος αὐτὸ ἀρχιδουκὸς Διαδόχου, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει τὴν πρόκλησιν πολέμου μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας. Ὑπῆρξε μάλιστα στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπιστεύθη γενικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος, ἀλλ' ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ Αἴρενταλ ὑπερενίκησε τὰ φιλοπόλεμα στοιχεῖα.

Ἡ πάλη του ὅμως αὕτη μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὸν πρόωρον θάνατόν του. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς νόσου του φανερὰ ἐξέφραζε πρὸς τοὺς φίλους του φόβους περὶ προσεχοῦς διαταράξεως τῆς εἰρήνης διὰ τῆς ἀνόδου εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν φιλοπολέμων στοιχείων ὑπὸ τὸν Ἀρχιδοῦκα Φραγκῖσκον-Φερδινάνδον, πρᾶγμα ὅπερ ἄλλως τε πολὺ ταχέως ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Διαδόχου καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προκλήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου. Καὶ μόνον ἡσύχασεν ὅταν ἔμαθεν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ διορίσῃ διάδοχόν του τὸν φίλον του καὶ ὁμοϊδεάτην του κόμητα Μπέρτστολδ, τὸν ὁποῖον ἐξετίμα καὶ ἐθεώρει εἰρηνόφιλον.

Ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος ὁ Αἴρενταλ δὲν ἐδείχθη εὐμενής. Ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἡ ἰδία ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐνεκαινίασε πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὁ Μέττερνιχ, κατ' ἀνάγκην δηλαδὴ ἀνθελληνική, δεδομένου ὅτι ἡ Αὐστρία ἐθεώρει τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐμπόδιον τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σχεδίου της περὶ προελάσεως εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Θεσσαλονίκη ἔπρεπε νὰ γίνῃ Αὐστριακή, ὅπως δὲ κατορθωθῇ τὸ ὄνειρον τοῦτο τῆς Αὐστρίας, ἔπρεπεν ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία οὐδέποτε θὰ ἀπεδέχετο τὴν λύσιν αὐτήν, νὰ ἐκμηδενισθῇ. Πρὸς τοῦτο ἡ Αὐστρία ἐπεζήτει τὴν σύμπραξιν ὁτὲ μὲν τῆς Βουλγαρίας ὁτὲ δὲ τῆς Τουρκίας, δηλαδὴ τῶν δύο φύσει καὶ θέσει ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ Κρητικὸν ζήτημα ὁ Αἴρενταλ ἐδείχθη δεδηλωμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς ἀνθελληνικοὺς διωγμοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ὑπεστήριζε (διόλου δὲ ἀπίθανον νὰ ὑπέθαλπε) τοὺς Βουλγάρους ἀντάρτας· ἔφθασε δὲ μέχρι τοῦ σημείου νὰ κάμῃ διαβήματα παρὰ τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει, διὰ τῶν ὁποίων νὰ βεβαιώσῃ ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀθῷοι τῶν διαδραματιζομένων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ὅτι ὅλας τὰς σφαγὰς καὶ δηώσεις τὰς ἔκαμνον τὰ ἑλληνικὰ καὶ σερβικὰ ἀνταρτικὰ σώματα. Διότι καὶ κατὰ τῶν Σέρβων ἠκολούθει τὴν ἰδίαν ἐχθρικήν, ἴσως δὲ καὶ ἐχθρικωτέραν, πολιτικὴν ὁ Αὐστριακὸς καγκελάριος. Ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει του εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ καγκελαρίου, τὴν 25ην Μαρτίου 1907, ἡ Αὐστρία, πείσασα καὶ τὴν Ρωσίαν, ἔκαμαν διάβημα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν διαμαρτυρόμεναι διὰ τὴν δρᾶσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ταυτοχρόνως ὁ Αἴρενταλ ἐξήσκησε πίεσιν πρὸς τὴν Πύλην, ὅπως δειχθῇ αὐστηροτάτη πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Συνεπείᾳ τούτων ὁ Μέγας Βεζύρης ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἕλληνα πρέσβυν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτι θὰ ἐλαμβάνοντο αὐστηρότατα μέτρα κατὰ τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων καὶ ἀπῄτησεν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ γενικοῦ προξένου τῆς Ἑλλάδος Κορομηλᾶ, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς ὀργανωτὴν καὶ διευθυντὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων.

Συνεπείᾳ νέων πιέσεων τοῦ Αἴρενταλ, ἡ Πύλη διέταξε τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Τουρκίας ὅπως ἐπιδώσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν Νόταν κατηγορηματικήν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ ζητῆται ἡ ἀνάκλησις ἐκ Μακεδονίας τῶν πολυαρίθμων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ ψευδὲς ὄνομα καὶ ἐνδεδυμένοι ὡς κομιτατζῆδες ὠργάνωνον ἐκεῖ τὴν τρομοκρατίαν. Ἡ νότα κατέληγε μὲ τὴν ἀπειλὴν τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, ἂν δὲν ἐδίδετο πλήρης ἱκανοποίησις εἰς τὰ τουρκικὰ αἰτήματα. Καὶ ὅπερ χειρότερον, ὁ Αἴρενταλ δι' ἐπιδεξίων ἑλιγμῶν εἶχε κατορθώσει νὰ παρασύρῃ πρὸς τὸ μέρος του τὸν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εὐνοοῦντα τὴν Ἑλλάδα Ἄγγλον ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἐδουάρδον Γκρέϋ. Ταυτοχρόνως ἡ Τουρκία, ὑπὸ τὴν ὤθησιν τῆς Αὐστρίας, ἐξανόνιζεν ὅλα τὰ μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἐκκρεμῆ αὐτῆς ζητήματα. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, εὑρεθεῖσα ὑπὸ τοιαύτην πίεσιν, δὲν ἠδυνήθη νὰ κάμῃ ἄλλο παρὰ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰ αἰτήματα τῆς Τουρκίας, τὰ ὁποῖα μὲ τόσην ζέσιν καὶ ἐπιμονὴν ὑπεστήριζον οἱ πρεσβευταὶ τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐν Ἀθήναις. Ὁ Κορομηλᾶς ἀνεκλήθη, διετάχθη ἔρευνα καὶ ἠπειλήθη ὅτι θὰ ἐκηρύσσοντο λιποτάκται οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν θὰ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν ἐν τῷ στρατεύματι θέσιν του, ἐγκαταλείποντες τὰ ἐν Μακεδονίᾳ ἀνταρτικὰ σώματα.

Ὅτε πάλιν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1906, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Αἴρενταλ εἰς τὸ πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐπεσκέφθη τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας εἰς τὸ Ἴσχλ, ἔλαβε χώραν διπλωματικὴ συνομιλία μεταξὺ Γεωργίου καὶ Αἴρενταλ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Αἴρενταλ, ὅπως ὑπερασπισθῇ τοὺς Ἕλληνας τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπέμβῃ παρὰ τῇ Πύλῃ ἵνα συγκατατεθῇ νὰ ἑνωθοῦν οἱ θεσσαλικοὶ σιδηρόδρομοι μὲ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τῆς Θεσσαλονίκης, ζήτημα ζωτικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία οὕτω θὰ ἡνοῦτο σιδηροδρομικῶς μὲ τὴν Εὐρώπην, καὶ τέλος νὰ ἐπέμβῃ παρὰ τῇ Βουλγαρικῇ κυβερνήσει ἵνα ἀνακληθοῦν τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα ἐναντίον τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἑλληνικῶν σχολείων. Ὁ Αἴρενταλ ἐδείχθη λίαν ἐπιφυλακτικὸς ἀπέναντι τοῦ Ἕλληνος βασιλέως, ὡμίλησεν ὅμως λίαν εὐγλώττως ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων, παρακαλέσας τὸν βασιλέα, ὅπως προσωπικῶς ἐπέμβῃ καὶ παύσῃ ἡ δρᾶσις τούτων.

Βραδύτερον, κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1908, ὁ Αἴρενταλ ἔκαμεν εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς ἐπιτροπὰς τῆς Αὐστροουγγαρίας μίαν καταπληκτικὴν ἀνακοίνωσιν. Ἐξήγησε δηλονότι ὅτι ἡ Αὐστροουγγαρία ἦτο ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως μία Δύναμις Βαλκανικὴ καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν ἔπρεπε νὰ καταβληθῇ μέριμνα διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἑνώσεως τοῦ δικτύου τῶν Σερβικῶν σιδηροδρόμων μὲ τὸ Τουρκικὸν σιδηροδρομικὸν δίκτυον, τὸ ὁποῖον κατέληγεν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἡ πρώτη γραμμὴ ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἐγκαινιασθῇ ἦτο ἡ τῆς Μιτροβίτσας, διὰ μέσου τοῦ Σαντζακίου τοῦ Νοβιπαζάρ. Ἡ Μιτροβίτσα ἐσήμαινε τὸ ἄνοιγμα τοῦ δρόμου διὰ τὴν αὐστριακὴν κάθοδον εἰς Θεσσαλονίκην, διὰ τὴν κάθοδον πρὸς τὴν Ἀνατολήν, τὴν τόσον ποθητὴν εἰς τοὺς γερμανικοὺς λαούς. Ἡ Αὐστρία, ὀλιγώτερον μεγαλόδοξος τῆς Γερμανίας, ζητοῦσα νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Βαγδάτην καὶ τὸν Περσικὸν κόλπον, ἠρκεῖτο εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν ἔξοδον εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἥτις θὰ τῆς ἦτο ὄχι μόνον πολιτικῶς χρήσιμος ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῶς πολύτιμος, διότι τότε τὸ αὐστριακὸν ἐμπόρευμα θὰ κατηυθύνετο ἀπευθείας δι' αὐστριακοῦ λιμένος εἰς τὴν Μεσόγειον.

Καὶ ἓν ἄλλο διπλωματικὸν ἐπεισόδιον χαρακτηρίζει τὰς ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος διαθέσεις τοῦ Αἴρενταλ. Ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὑπὸ τὴν γοητείαν τῆς διαμονῆς του εἰς τὴν Κέρκυραν, κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1909, ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Γερμανίαν, κατὰ τὴν προσέγγισίν του εἰς τὸ Βρινδήσιον ἔκαμε δηλώσεις διὰ τῶν ὁποίων ἐβεβαίου ὅτι εἶχε μεγίστην ἐπιθυμίαν, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐχάρη διὰ τὴν τοιαύτην ὑπόσχεσιν τοῦ τότε παντοδυνάμου Καΐζερ. Ἀλλ' ὁ Αἴρενταλ δὲν ἐπεδοκίμαζε τὴν τοιαύτην πολιτικὴν τῆς Γερμανίας, διότι δὲν ἤθελεν ὅπως μεγαλώσῃ ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης. Συζητῶν λοιπὸν μὲ τὸν ἐν Βιέννῃ Ἄγγλον πρεσβευτὴν ἀναφορικῶς μὲ τὰς ἀνωτέρω δηλώσεις τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Βρινδησίῳ, εἶπε:

«Δὲν ἠθέλησα νὰ ἀντείπω εἰς τὸν αὐτοκράτορα, εὑρισκόμενον εἰς στιγμὴν ἐνθουσιασμοῦ φιλελληνικοῦ, ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι αὐτὸς θὰ τοῦ εἶναι περαστικός. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι τόσον τὸ αὐστριακὸν ὅσον καὶ τὸ γερμανικὸν ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν δὲν συμμερίζονται τὰς σκέψεις αὐτὰς τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ ὅτι δὲν θὰ κάμωμεν τὸ σφάλμα, δι' ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων, νὰ ἀφήσωμεν νὰ ξεσπάσουν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέαι δυσχέρειαι».

Ἀσχέτως ἐν τούτοις πρὸς τὸν μισελληνισμόν του κρινόμενος ὁ Αἴρενταλ ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐπιδεξιωτέρων διπλωματῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἡ Αὐστρία εἶδε τὰς τελευταίας ἀναλαμπὰς δόξης καὶ ἐπιτυχιῶν.

Κ. ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ

αἱρέσεις [ΙΣΤΟΡ. ΘΡΗΣΚ.]. Ἦτο ἐπόμενον δι πνευματικὸν φαινόμενον τόσον ὑψηλὸν ὡς ὁ χριστιανισμός, γενόμενον ἀντικείμενον ἐρεύνης μεταξὺ ἀνθρώπων διαφόρου μορφώσεως καὶ ποικίλων προελεύσεων καὶ τάσεων, δὲν θὰ καθίστατο ὑπὸ πάντων ὁμοίως ἀντιληπτὸν καὶ ὅτι θὰ ὑπέκειτο εἰς παρεξηγήσεις καὶ παραμορφώσεις. Τὰ πλήθη γινόμενα Χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο, ὡς διὰ θαύματος, εὐθὺς ἀμέσως νὰ ἀποβάλουν πᾶσαν σχέσιν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θρησκείαν· ἡ συνήθεια δευτέρα φύσις, διετήρει ἐν αὐτοῖς ἴχνη καὶ ἔθιμα καὶ τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῆς παλαιᾶς αὐτῶν θρησκείας καὶ ὁ γενόμενος Χριστιανὸς μετέφερε πολλάκις ὅλον τὸν κύκλον τῶν προηγουμένων του παραστάσεων εἰς τὸν νέον βίον καὶ ἐξήτει ἐκ τῶν δύο κόσμων νὰ πλάσῃ νέον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη ἔνθεν μὲν εἰς Ἰουδαίους ἔνθεν δὲ εἰς ἐθνικούς, ὅπως ἐλέγοντο οἱ εἰδωλολάτραι, διὰ [illegible] ἐγεννᾶτο κίνδυνος διὰ τὸν Χριστιανισμόν, ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς ἀναμίξεως αὐτοῦ μετ' ἰουδαϊκῶν, ἔνθεν δὲ μετ' ἐθνικῶν ἰδεῶν. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὰ ξένα ταῦτα στοιχεῖα ἐπέφερε τὰς *αἱρέσεις*, ὅπως καλοῦνται αἱ περὶ τὸ **δόγμα παρεκκλίσεις ἀπὸ τῆς** ὀρθοδόξου διδα**σκαλίας τῆς φυλαττομένης** ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Αἱ αἱρέσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, κατὰ τὰς δύο κυριωτέρας τάσεις των, διακρίνονται εἰς δύο συστήματα, ἤτοι εἰς *ἰουδαΐζουσας* καὶ εἰς *ἐθνικιζούσας αἱρέσεις*. Καὶ αἱ μὲν ἰουδαΐζουσαι αἱρέσεις (ἰδίως οἱ *Ἐβιωναῖοι* καὶ οἱ *Ἐλκεσαῖοι*), ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἐπειρῶντο νὰ καταστήσουν τὸν Χριστιανισμὸν ἰουδαϊκήν τινα αἵρεσιν, θεωροῦσαι τὴν περιτομὴν καὶ ὅλον τὸν ἰουδαϊκὸν νόμον ὡς ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν. Ὁ Χριστὸς ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἄνθρωπος προικισθεὶς κατὰ τὸ βάπτισμα μὲ θείας δυνάμεις, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν, συνήθως ὁ ἀνώτερος αὐτῶν, σταλεὶς μόνον διὰ τὸν Ἰσραήλ. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὁ ὁποῖος εἶχε κηρύξει τὴν ἐλευθερίαν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀποστάτης καὶ αἱρετικὸς καὶ αἱ ἐπιστολαί του ἀπεκλείοντο τοῦ κανόνος τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἔπλαττον δ' οὗτοι ἴδια εὐαγγέλια καὶ ἰδίας πράξεις καὶ ἐπιστολὰς ψευδεπιγράφους πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν ἀρχῶν των.

Τοὐναντίον αἱ *ἐθνικίζουσαι* αἱρέσεις διεμορφώθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν καὶ μάλιστα τῆς *βαβυλωνιακῆς* καὶ τῆς *περσικῆς*. Αἱ αἱρέσεις αὗται ἀποκρούουσαι ἢ ἀλλοιοῦσαι τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τὴν γνησίαν ἱερὰν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐστηρίζοντο ἐπὶ νόθων γραφῶν καὶ ἀποκρύφων παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἐπλαστούργουν πρὸς στήριξιν τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν των. Ἐπειδὴ δ' οἱ αἱρετικοὶ ἐκεῖνοι ἐνόμιζαν ὅτι αὐτοὶ μόνον εἶχαν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὄντες πνευματικοί, καὶ ὅτι πάντες οἱ ἄλλοι Χριστιανοὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἦσαν εἰς τὸ σκότος, ὡς σαρκικοί, ὠνόμαζον αὐτοὶ ἑαυτοὺς *Γνωστικοὺς* καὶ οὕτως ἐπεκράτησαν αἱ αἱρέσεις των νὰ λέγωνται συνήθως *Γνωστικαὶ αἱρέσεις*.

Κοινὴ ἰδέα ὅλων τῶν γνωστικῶν συστημάτων ἦτο ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, φωτὸς καὶ σκότους. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ φωτός, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται σειρὰ αἰώνων (βλ. λ.) ἤτοι φωτεινῶν πνευμάτων, ἅτινα ὅσον ἐγγύτερον εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν τόσον εἶναι καὶ τελειότερα. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ βασίλειον τοῦτο τοῦ φωτὸς ὑπάρχει τὸ βασίλειον τοῦ σκότους, οὗτινος προΐσταται ὁ Θεὸς τοῦ κακοῦ. Ὁ κόσμος ἱδρύθη ἐξ ἀναμίξεως στοιχείων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ βασιλείου ἢ καὶ μόνον ἐκ τῆς ὕλης ὑφ' ἑνὸς τῶν κατωτέρων πνευμάτων τοῦ φωτεινοῦ βασιλείου, τοῦ Δημιουργοῦ, ὅστις εἰς ἄλλα γνωστικὰ συστήματα, ὡς τοῦ *Μαρκίωνος*, ταυτίζεται πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ σκότους.

Ἡ ἐξ ὕλης κατασκευὴ τοῦ κόσμου ὡς καὶ ἡ ὑπὸ κατωτέρου ἀγαθοῦ πνεύματος ἢ καὶ ἡ ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος δημιουργία αὐτοῦ ἐπαρκῶς ἐξηγεῖ τὸ ἀτελὲς τοῦ κόσμου τούτου καὶ τὸ ὑπάρχον εἰς αὐτὸν κακόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἕδρα εἶναι εἰς τὴν ὕλην. Ὁ κόσμος πρέπει νὰ ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ὕλην καὶ πρὸς τοῦτο ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον ὁ Χριστός, τὸ φωτεινὸν τοῦτο πνεῦμα, διὰ νὰ διαλύσῃ τὸ σκότος διὰ τῆς γνώσεως καὶ ἀπολυτρώσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὸ κακόν. Διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν γῆν εἶχεν ἀνάγκην ἐπιγείου σώματος· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὕλη εἶναί τι κακόν, ὁ Χριστὸς προσλαμβάνει φαινομενικόν [illegible] σῶμα καὶ ὄχι πραγματικὸν (*δοκητισμός*). Ἐπειδὴ ἡ ἕδρα τοῦ κακοῦ εἶναι εἰς τὴν ὕλην, διὰ νὰ πολεμηθῇ τὸ κακὸν πρέπει νὰ πολεμηθῇ ἡ ὕλη· τοῦτο κατορθοῦται εἰς τὰ πλεῖστα μὲν γνωστικὰ συστήματα δι' ἀποχῆς ἀπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ὕλης, ἤτοι δι' αὐστηρᾶς ἐγκρατείας (*Ἐγκρατῖται*), εἰς ἄλλα δὲ διὰ σωματικῶν καταχρήσεων, ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι τὸ σῶμα, ὡς ὑλικῆς καταγωγῆς, δέον νὰ φθαρῇ, ὅπερ τοιουτοτρόπως εὐκολώτερον κατορθοῦται (*Ἀντιτακτῖται*). Οἱ Γνωστικοὶ περιφρονοῦντες τὴν λατρείαν τῆς ἐκκλησίας ὡς ὑλικήν, εἶχον ἰδίαν λατρείαν πνευματικωτέραν, ὡς [illegible] ἐφρόνουν. Πρῶτος Γνωστικὸς θεωρεῖται Σίμων ὁ μάγος (βλ. λ.) καὶ βαθμηδὸν διεμορφώθησαν διάφορα γνωστικὰ συστήματα (Βασιλειδιανοί-Οὐαλεντινιανοὶ - Ὀφῖται-Ἀντιτάκται -Σατουρνιανοί-Ἐγκρατῖται-Μαρκιωνισταί, οἱ πρὸς τοὺς Γνωστικοὺς συγγενεύοντες Μανιχαῖοι κτλ. (Περὶ ὧν βλ. [illegible] κείας λέξεις).

Ἐκτὸς τῶν αἱρέσεων τούτων ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν ἤδη ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος καὶ ἄλλαι αἱρέσεις προελθοῦσαι ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς μοναρχίας [illegible] θείας. Οἱ αἱρετικοὶ οὗτοι, *Μοναρχιανοὶ* καλούμενοι, ἐνόμιζον ὅτι ἔσωζον τὴν μονοθεΐαν [illegible] παρουσιάζοντες τὸν Σωτῆρα ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον ἀνυψωθέντα λόγῳ τῆς τελειότητός του εἰς [illegible]

Digitized by Google

ιμᾶς ἢ παριστῶντες τὰ τρία πρόσωπα τῆς Τριάος ὡς τρεῖς τρόπους ἀποκαλύψεως τῆς μιᾶς Θεόητος εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐδίδασκε κατὰ τὰ μέσα οῦ τρίτου αἰῶνος ὁ Σαβέλλιος. Τὸν δεύτερον αἰνα ἐφάνη καὶ ὁ Χιλιασμὸς (βλ. λ.), τ. ἔ. ἡ δοξαία ἐκείνη, καθ' ἥν, ἐκλαμβανομένου κατὰ λέξιν οῦ χωρίου Ἀποκαλύψεως Κ' 1—10, ἐπιστεύετο ὅτι Χριστὸς θὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῶν γίων του χίλια ἔτη. Ὅταν διὰ τοῦ Μ. Κωνστανίνου ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν της ῷ 313) καὶ κατέπαυσαν οἱ ὑλικοὶ αὐτῆς ἀγῶνες ερὶ ὑπάρξεως, ἦτο ἑπόμενον ὅτι ἐτέθησαν ἐπὶ άπητος τὰ μεγάλα αὐτῆς προβλήματα. Καὶ ότε ἀνεφάνησαν αἱ τόσον συγκλονίσασαι τὸ ριστιανικὸν οἰκοδόμημα μεγάλαι αἱρέσεις, αἱ ἀναερόμεναι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος (Ἀρειαισμὸς—Νεστοριανισμὸς—Μονοφυσιτισμὸς—Μοοθελητισμὸς καὶ ὑπό τινα ἔποψιν ἡ Εἰκονομαχία), ἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς σύγκλησιν τῶν ἑπτὰ ἰκουμενικῶν συνόδων, ὑπὸ τῶν ὁποίων διετυπώησαν τὰ θεμελιώδη δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ θεωρητικὰ ταῦτα ζητήματα ἀπηχόλουν τὴν Ἀνατολήν, πρακτικώτερα ζητήματα πησχόλουν τὴν πρακτικωτέρας ἔχουσαν τάσεις ύσιν καὶ ἐκεῖ ἀνεφάνη ἡ αἵρεσις τοῦ Πελαιανισμοῦ ἥτις ἐδίδασκε τὸ αὔταρκες τοῦ ἀνρώπου πρὸς σωτηρίαν καὶ ἄνευ τῆς βοηείας τῆς θείας χάριτος. Καὶ μετὰ τὸ σχίσμα εταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (867) ἐν ἔλειψαν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ αἱ ἱρέσεις. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν αἱρέσεων τούτων, ὰς ὁποίας χαρακτηρίζει πνεῦμα ὑπερβολικοῦ σκητισμοῦ, ἐκστάσεως καὶ περιφρονήσεως τῆς ξωτερικῆς λατρείας, εἶναι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ τῶν *Παυλικιανῶν*, ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ἡ τῶν *Εὐχιτῶν*, τὸν ἑνδέκατον, καὶ ἡ τῶν *Βογομίλων*, ὸν δωδέκατον αἰῶνα. Πᾶσαι ὅμως αἱ αἱρέσεις ὗται (βλ. οἰκείας λέξεις), ἀπηνῶς πολεμηθεῖσαι πὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ἐξέλιπον αχέως.

Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ προέκυψαν καὶ βραδύτερον διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα καὶ συζητήσεις, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱρέσεις ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Περὶ πόσον ἐπουσιώδη ζητήματα περιεστρέφοντο αἱ συζητήσεις αὗται μαρτυρεῖ κατ' ἐξοχὴν ἡ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἐγερθεῖσα ἐν Ἁγίῳ ὄρει ἡσυχαστικὴ ἔρις (βλ. λ.). Μοναχοὶ ηλ. τοῦ ἁγίου ὄρους, διὰ τῆς συνεχοῦς θεωρίας περὶ τὰ θεῖα περιπίπτοντες εἰς ἔκστασιν, ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον ἄρρητόν τινα λάμψιν· ἐγεννήθη λοιπὸν σφοδροτάτη συζήτησις, ἂν ἡ λάμψις αὐτὴ ἦτο τὸ θεῖον, ἄκτιστον φῶς ἢ κτιστόν, καὶ διάφοροι σύνοδοι (1341—1351) ἠσχολήθησαν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν ὅταν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα διωρθώθησαν λάθη τινὰ εἰς τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὑπὸ αἰώνων μεταφρασθέντα λειτουργικὰ βιβλία, τόσον ἐφανατίσθη ὁ ἀμαθὴς ὄχλος, ὥστε πλεῖστοι ἀπεσχίσθησαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπεκλήθησαν Ρασκόλνικοι = *σχισματικοί*, αὐτοὶ δ' ἐκάλουν ἑαυτοὺς *Σταροβέρτζ* = *ἀρχαιοδόξους*, Βαθμηδὸν οὗτοι ηὐξήθησαν πολὺ καὶ προσέλαβον αἱρετικὰς διδασκαλίας, ἀποτελέσαντες διαφόρους αἱρέσεις, αἵτινες ἀπηνῶς κατεδιώχθησαν.

Ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος ἀνεφάνησαν διάφοροι αἱρετικοὶ μὲ ἀσκητικὰς καὶ ἀντιεκκλησιαστικὰς τάσεις, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ περιληπτικὸν ὄνομα Καθαροὶ ἢ Ἀλβίγγιοι, σφοδρότατα καταδιωχθέντες ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ 1232 ἱδρυθέντων δικαστηρίων τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως. Καὶ οἱ Βαλδένσιοι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἐπεδίωκαν τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος περὶ μετανοίας καὶ σωτηρίας.

Ἀφ' ἧς ἀνεφάνη ἡ Μεταρρύθμισις, ἥτις, ὡς γνωστόν, ἔθεσεν ὡς ἀρχὴν τὴν παραδοχὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὡς τῆς μόνης πηγῆς τῆς Θρησκείας, ἦτο εὐνόητον ὅτι προέκυψε μεγάλη ὑποκειμενικότης καὶ αὐθαιρεσία περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐδημιουργήθη πληθὺς αἱρέσεων ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

Ἀναντιρρήτως ἡ αἵρεσις, ὡς παρέκκλισις ἀπὸ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἔφερε μεγάλας δυσχερείας καὶ ἐδημιούργησε σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐφόσον ὅμως ἡ Θρησκεία δὲν ἀπασχολεῖ μόνον τὸ συναίσθημα ἀλλὰ καὶ τὴν νόησιν, ἡ ἐμφάνισίς της εἶναι εὐεξήγητος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ἐρευνητικοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπερ ἐφόσον ἐρευνᾷ ὑπόκειται καὶ εἰς πλάνας. Καὶ ναὶ μὲν πολλαὶ αἱρέσεις προέκυψαν ἐκ ταπεινῶν ἀνθρωπίνων ἐλατηρίων, φθόνου, ἀντιζηλίας, πληγείσης φιλοδοξίας, ματαιοδοξίας καὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἀναντιρρήτως καὶ πολλαὶ προῆλθον ἐξ ἁγνῶν τάσεων τοῦ ἐρευνῶντος πνεύματος καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς διαλευκάνσεως τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν προβλημάτων τῶν ἀπασχολούντων τὸν ἄνθρωπον. Καὶ διὰ νὰ διατρανωθῇ ἅπαξ ἔτι, ὅτι οὐδὲν κακὸν ἀμιγὲς καλοῦ, δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἂν διὰ τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ταραχῆς τὴν ὁποίαν ἐπέφεραν μεταξὺ τῶν πιστῶν, ἔβλαψαν αἱ αἱρέσεις τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα, ἀφ' ἑτέρου ὠφέλησαν διότι ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς πνευματικὴν κίνησιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ συνετέλεσαν εἰς ὁριστικὴν καὶ σαφῆ διατύπωσιν τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας. Ὡς δυστύχημα δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὑπέρμετρος ζῆλος ἀρχαίων Χριστιανῶν κατέστρεψε τὰ προϊόντα τῆς αἱρετικῆς φιλολογίας τῶν πρώτων αἰώνων, τῆς ὁποίας ἐλάχιστα διεσώθησαν λείψανα καὶ ταῦτα κυρίως ἐκ τῆς παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀντικρούσεως αὐτῆς· ἡ φιλολογία αὕτη ἂν ἐσώζετο θὰ ἦτο δι' ἡμᾶς λίαν ἐνδιαφέρουσα καὶ θὰ διεφώτιζε πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἐναντίον τῶν ἀποκλίσεων καὶ τῶν ὑπερβασιῶν εἰς τὰς ὁποίας κατέληγον οἱ αἱρετικοί, ἦτο ἑπόμενον ἀπὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος νὰ δημιουργηθῇ εἰδικὴ ἀντιαιρετικὴ φιλολογία, ἧς πατὴρ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος Λουγδούνων, ζητοῦσα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ ἀντικρούσῃ τὰς αἱρετικὰς δοξασίας, καταδεικνύουσα τὴν πλάνην αὐτῶν. Αἱ σπουδαιότεραι πηγαὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν αἱρέσεων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων, τὸν δεύτερον αἰῶνα, τοῦ Ἐπιφανίου Κύπρου, τὸν τέταρτον αἰῶνα, τοῦ Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρρου, τὸν πέμπτον αἰῶνα, καὶ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοί. Αἱ πηγαὶ τῶν νεωτέρων αἱρέσεων ἀναφέρονται ἐν τοῖς εἰδικοῖς περὶ ἑκάστης αὐτῶν ἄρθροις.

Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

—αἱρέσεις [ΑΣΤ. ΔΙΚ.]. Ὁ σκοπῶν τὴν παραγωγὴν νομικοῦ ἀποτελέσματος, οἷον πχ. τὴν μεταβίβασιν τῆς κυριότητος ἑνὸς πράγματος ἢ τὴν δημιουργίαν ἀπαιτήσεως κ.τ.λ., εἶναι δυνατὸν νὰ θέλῃ τοῦτο ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους, ἤτοι ἐκτὸς τοῦ νομικοῦ ἀποτελέσματος νὰ θέλῃ καὶ ἕτερον περιστατικὸν μέλλον καὶ ἀβέβαιον. Π. χ. ὁ δηλῶν ὅτι δωρεῖται εἰς τὸν Α 1000 δραχμάς, ἐὰν ὁ Β ἐκλεγῇ βουλευτής, ἐκτὸς τῆς δωρεᾶς τῶν 1000 δραχμῶν θέλει καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Β ὡς βουλευτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ δηλῶν αὐτοπεριορίζει τὴν βούλησίν του, ἐξαρτῶν τὴν ἐπέλευσιν τοῦ σκοπουμένου νομικοῦ ἀποτελέσματος ἐκ περιστατικοῦ μέλλοντος καὶ ἀβεβαίου. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν τὸ μὲν νομικὸν ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέλθῃ ἀμέσως, ἡ διατήρησις ὅμως ἢ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ἐξ ὁμοίου περιστατικοῦ, ὡς π. χ. ὅταν μεταβιβάζω τὴν κυριότητα τῆς οἰκίας μου εἰς τὸν Α, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ μοὶ τὴν ἐπιστρέψῃ, ἐὰν ὁ Β δὲν ἐκλεγῇ βουλευτὴς κατὰ τὰς δεῖνα ἐκλογάς.

Ι. ΟΡΙΣΜΟΣ. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτας λέγομεν ὅτι ἔχομεν δικαιοπραξίαν *ὑπὸ αἵρεσιν*. Κατὰ ταῦτα: **Αἵρεσις καλεῖται ὁ ἐν τῇ δηλώσει τῆς βουλήσεως προστιθέμενος περιορισμός, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ ἐπέλευσις τοῦ νομικοῦ ἀποτελέσματος ἢ ἡ καταστροφὴ τοῦ ἤδη ἐπελθόντος τοιούτου ἐξαρτᾶται ἐκ γεγονότος μέλλοντος καὶ κατ' ἀνθρώπινον ὑπολογισμὸν ἀβεβαίου. Ἀλλὰ αἵρεσις καλεῖται καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο.**

A) Πολλοὶ θεωροῦσι τὴν αἵρεσιν ὡς παρεπομένην συμφωνίαν. Ἡ δικαιοπραξία ὅμως ὑπὸ αἵρεσιν ἀποτελεῖ τι ἑνιαῖον καὶ ἑπομένως δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ κατάτμησις ταύτης εἰς κυρίαν καὶ παρεπομένην.

B) Ἡ αἵρεσις ὁμοιάζει μὲ τὸν τρόπον (*modus*, 6λ. λέξ.), δι' οὗ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν λαμβάνοντά τι ἐκ δωρεᾶς ἢ ἐκ διατάξεως τελευταίας βουλήσεως ὑποχρέωσίς τις, διαφέρει ὅμως αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἐκείνη μὲν ἐξαρτᾷ ἁπλῶς τὴν ἐπέλευσιν ἢ τὴν καταστροφὴν τοῦ νομικοῦ ἀποτελέσματος χωρὶς νὰ ὑποχρεοῖ τὸν ὑπὸ αἵρεσιν δικαιούμενον εἰς παροχήν τινα, οὗτος δὲ ἀντιθέτως ὑποχρεοῖ τὸν λαμβάνοντα εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ τρόπου, χωρὶς νὰ κρατῇ τι ἐν ἀβεβαιότητι καὶ ἐξαρτήσει. Ἐὰν ἔν τινι συγκεκριμένῃ περιπτώσει δὲν ἐξάγεται σαφῶς ἐὰν πρόκηται αἵρεσις ἢ τρόπος, λογίζεται ὅτι ὑφίσταται τρόπος.

ΙΙ. ΕΙΔΗ ΑΙΡΕΣΕΩΝ. Ἡ διάκρισις τῶν αἱρέσεων εἰς εἴδη γίνεται ἀπὸ δύο ἀπόψεων:

A) Ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς ἐξαρτήσεως αἱ αἱρέσεις διακρίνονται εἰς *ἀναβλητικὰς* καὶ *διαλυτικάς*. Εἰς ἐκείνας ἡ ἐπέλευσις τοῦ νομικοῦ ἀποτελέσματος, εἰς ταύτας ἡ καταστροφὴ τοῦ ἤδη ἐπελθόντος τοιούτου, ἐξαρτᾶται ἐκ γεγονότος μέλλοντος καὶ ἀβεβαίου. π. χ. ὅταν δηλῶ ὅτι δωροῦμαι εἰς τὸν Α 1000 δραχμὰς ἐὰν ἀριστεύσῃ εἰς τὸν τάδε διαγωνισμόν, ἡ αἵρεσις «ἐὰν ἀριστεύσῃ» εἶναι *ἀναβλητική*, ἐνῷ τοὐναντίον ὅταν δηλῶ εἰς τὸν Α ὅτι τῷ δωροῦμαι 1000 δραχμάς, τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ μοῦ ἐπιστρέψῃ, ἐὰν δὲν ἀριστεύσῃ εἰς τὸν τάδε διαγωνισμόν, ἡ αἵρεσις «ἐὰν δὲν ἀριστεύσῃ» εἶναι *διαλυτική*.

Κατὰ τὰς πηγὰς τοῦ ρωμ. δικαίου ἡ μὲν δικαιοπραξία ἡ ἀπηλλαγμένη αἱρέσεως καλεῖται *καθαρὰ* (pura) (Πρβλ. Π. 18,2,2), ἡ δὲ ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν τοιαύτη θεωρεῖται ἐπίσης *καθαρά*, πλὴν «*ὑπὸ αἵρεσιν ἀναλυομένη*» (Πρβλ. Β. 19,2,2). Μόνη ἡ δικαιοπραξία εἰς ἣν προσετέθη ἀναβλητικὴ αἵρεσις θεωρεῖται *ὑπὸ αἵρεσιν* τοιαύτη.

Τὸ ζήτημα πότε μία αἵρεσις εἶναι ἀναβλητικὴ καὶ πότε διαλυτικὴ λύει ἡ βούλησις τῶν μερῶν. Ἐὰν ὅμως ἐκ ταύτης οὐδὲν ἐξάγεται σαφῶς καὶ ἑπομένως γεννᾶται ἀμφιβολία, μᾶλλον πρέπει νὰ δεχώμεθα ὅτι ὑφίσταται ἀναβλητικὴ αἵρεσις, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς διαλυτικῆς ἐπέρχεται ἀμέσως τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα, τοῦτο δὲ δέον σαφῶς νὰ ἐξάγεται ἐκ τῆς δικαιοπραξίας. Οὐχ ἧττον τοῦ τεκμηρίου τούτου ὑφίστανται ἀπομακρύνσεις εἴς τινα εἰδικῶς ἐν τῷ νόμῳ καθοριζόμενα θέματα, ὡς π.χ. εἰς τὸν *ὅρον τοῦ ὑπερθεματισμοῦ* (in diem addictio), καθ' ὃν ἀγοραπωλησία τις ἀναιρεῖται ἐὰν ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου προσενεχθῇ εἰς τὸν πωλητὴν μεγαλύτερον τίμημα, εἰς τὸν *καταπιστευτέον νόμον (lex commissoria)*, καθ' ὃν ἀγοραπωλησία τις ἐπίσης ἀναιρεῖται ἐὰν ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας δὲν καταβληθῇ τὸ τίμημα, καὶ εἰς τὴν ἀγοραπωλησίαν *ἐπὶ δοκιμῇ*, καθ' ἣν ὁ ἀγοραστὴς δύναται ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἀγοραπωλησίαν ἐὰν δὲν τῷ ἀρέσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἰς τὰς περιπτώσεις τὰς ἐν ἀμφιβολίᾳ τεκμαίρεται κατ' ἐξαίρεσιν ὅτι ἡ κρείσσων προσφορά, ἡ ἔγκαιρος καταβολὴ τοῦ τιμήματος καὶ ἡ ἀρέσκεια τοῦ ἀγοραστοῦ ἐτέθησαν ὡς διαλυτικαὶ αἱρέσεις (Πρβλ. Β. 19,2,1.—Β.19, 3,1.—Π.18,1,7).

B) Ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου των αἱ αἱρέσεις διακρίνονται ὡς ἀκολούθως:

1) Ἐὰν διὰ τῆς αἱρέσεως σκοπῆται μεταβολὴ τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως ἡ αἵρεσις καλεῖται ***καταφατικὴ*** ἢ ***θετική***, ἐὰν δὲ τοὐναντίον σκοπῆται διατήρησις τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἡ αἵρεσις καλεῖται ***ἀρνητικὴ*** ἢ ***ἀποθετική***.—Δὲν ἔχει δὲ σημασίαν ἐὰν ἡ διατύπωσις εἶναι θετικὴ ἢ ἀρνητική, ὡς π.χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν μείνῃς ἄγαμος» καίτοι διατυποῦται θετικῶς εἶναι ἀρνητική, διότι δὲν σκοπεῖται δι' αὐτῆς μεταβολὴ ἀλλὰ διατήρησις τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως.

2) Ἐὰν ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ὑπὸ ταύτην δικαιούχου ἢ ὑποχρέου πρόκειται περὶ αἱρέσεως ***δυνητικῆς*** ἢ ***ἐξουσιαστικῆς***. Ἐὰν τοὐναντίον ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τυχαίου γεγονότος ἢ ἐν γένει ἐξ ἄλλων περιστατικῶν πρόκειται περὶ αἱρέσεως ***τυχηρᾶς***. Εἶναι δυνατὸν ὅμως ἡ πλήρωσις μιᾶς αἱρέσεως νὰ ἐξαρτᾶται ἐξ ἀμφοτέρων τούτων, ὁπότε ἔχομεν ***μικτὴν*** αἵρεσιν. Π.χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν ἀναβῇς εἰς τὴν ἀκρόπολιν» εἶναι ***δυνητική***, ὡς ἐπίσης ἡ αἵρεσις «ἐὰν δὲν προσέλθω τὴν 1ην τοῦ μηνὸς εἰς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ δεῖνα συμβολαίου», καθ' ὅσον ἀντικείμενον τούτων εἶναι πρᾶξις ἢ παράλειψις ἐξαρτώμεναι ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ὑπὸ ταύτην δικαιούχου (εἰς τὸ πρῶτον παράδειγμα) ἢ ὑποχρέου (εἰς τὸ δεύτερον παράδειγμα). (Πρβλ. Γαλλ. κῶδιξ ἄρθρ. 1170.—Ἑλλ. νομοσχέδιον ἄρθρ. 1304.) Τοὐναντίον ἡ αἵρεσις «ἐὰν βρέξῃ» εἶναι *τυχηρά*, ὡς ἐπίσης ἡ αἵρεσις «ἐὰν ὁ τρίτος Α ἀναβῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν», καθ' ὅσον ἀμφοτέρων ἡ πλήρωσις ἐξαρτᾶται ἐκ περιστατικῶν ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν μερῶν καὶ δὴ ἐκ τυχαίου γεγονότος ἢ ἐκ πράξεως τρίτου προσώπου. *Μικτὴ* δὲ εἶναι ἡ αἵρεσις π. χ. «ἐὰν νυμφευθῇς τὴν Α», καθ' ὅσον ἡ πλήρωσις τῆς ἐξαρτᾶται ἐκ πράξεως τοῦ τε δικαιούχου καὶ τρίτου προσώπου, τῆς Α.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἁπλὴ θέλησις τοῦ ὑπὸ αἵρεσιν δικαιουμένου ἢ ὑποχρεουμένου προσώπου εἶναι δυνατὸν νὰ τεθῇ ὡς αἵρεσις ὡς π.χ. αἱ αἱρέσεις «*ἐὰν θέλῃς*» ἢ «*ἐὰν θέλω*». Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ δικαιοπραξία εἶναι ἄκυρος (Πρβλ. Γαλλ. κῶδιξ ἄρθρ. 1174), καὶ μόνον ἐπὶ ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑφισταμένη ἐξαιρέσει, καθ' ὅσον ἐπὶ τούτων ἕκαστος τῶν συμβαλλομένων εἶναι συγχρόνως δικαιοῦχος καὶ ὑπόχρεως. Ἐὰν ἑπομένως ὁ εἷς τούτων ὑποχρεωθῇ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν «*ἐὰν θέλῃ*», δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ὁ ἕτερος μένει ἀδέσμευτος. Οὕτω π. χ. ἡ ἀγοραπωλησία *ἐπὶ δοκιμῇ* (ἀνωτέρω Α) εἶναι κατὰ πάντα ἔγκυρος (Πρβλ. Π. 18,1,7).

ΙΙΙ. ΨΕΥΔΕΙΣ ΑΙΡΕΣΕΙΣ. Κατὰ τὸν δοθέντα ὁρισμὸν τῆς αἱρέσεως, ἀναγκαῖον ἀπαιτούμενον πρὸς ὕπαρξιν ταύτης εἶναι ἡ ἀβεβαιότης τῆς ἐπελεύσεως ἢ τῆς καταστροφῆς ἑνὸς ἐννόμου ἀποτελέσματος. Κατὰ ταῦτα ἑπομένως δὲν ὑφίσταται αἵρεσις γνησία ὅταν τοιαύτη ἀβεβαιότης ἐλλείπῃ. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις ἔχομεν αἱρέσεις *ψευδεῖς* ἢ *καταχρηστικάς*, αἵτινες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν *αἱρετικοφανεῖς*. Τοιαῦται ψευδεῖς αἱρέσεις εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

A) Αἱ *ἀναγκαῖαι* αἱρέσεις, ἤτοι ἐκεῖναι ὧν ἡ πλήρωσις εἶναι κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ἢ τοὺς νομικοὺς κανόνας βεβαία, ὡς π. χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν αὔριον ὁ ἥλιος δύσῃ πρὸς δυσμάς» ἢ «ἐὰν ὁ Α γίνῃ ἐνήλικος τὸ 21ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.» Εἶναι δὲ δυνατὸν τὸ ὡς αἵρεσις τιθέμενον βέβαιον γεγονὸς νὰ διατυποῦται θετικῶς ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, ἢ ἀρνητικῶς, ὡς π. χ. «ἐὰν αὔριον ὁ ἥλιος δὲν δύσῃ πρὸς ἀνατολάς».

Αἱ *ἀναγκαῖαι ἀναβλητικαὶ* αἱρέσεις θεωροῦνται

Digitized by Google

ὡς μὴ ὑπάρχουσαι καὶ μόνον ἐν αὐταῖς δύναται κατὰ τὴν βούλησιν τῶν συμβαλλομένων νὰ νοῆται προθεσμία τις. Τοὐναντίον αἱ *ἀναγκαῖαι διαλυτικαὶ* αἱρέσεις ἀναιροῦσι τὴν ἐν ζωῇ δικαιοπραξίαν, ἐνῷ ἐπὶ τῶν ἐγκαταστάσεων ἐν διαθήκαις θεωροῦνται ὡς μὴ γεγραμμέναι.

Β) Αἱ *ἀδύνατοι* αἱρέσεις, αἵτινες, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀναγκαίας, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ἢ τοὺς νομικοὺς κανόνας δὲν μέλλουσι νὰ πληρωθῶσι, τῶν ὁποίων δηλαδὴ βεβαία εἶναι ἡ μὴ πλήρωσις. Διατυποῦνται δὲ καὶ αὗται εἴτε θετικῶς, ὡς π. χ. «ἐὰν ὁ ἥλιος αὔριον ἀνατείλῃ ἐκ δυσμῶν», εἴτε ἀρνητικῶς, ὡς π. χ. «ἐὰν αὔριον ὁ ἥλιος δὲν ἀνατείλῃ ἐξ ἀνατολῶν». Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συγχέωμεν τὴν ἀρνητικὴν ἀδύνατον αἵρεσιν, οἵα ἡ εἰς τὸ ἀμέσως προηγούμενον παράδειγμα, μετὰ τῆς αἱρέσεως, ἥτις περιέχει τι ἀντίθετον ἀδυνάτου τοιαύτης, ὡς π. χ. ἡ αἵρεσις: «ἐὰν ὁ ἥλιος αὔριον δὲν δύσῃ πρὸς ἀνατολάς», ἥτις εἶναι ἀναγκαία (ἀνωτέρω Α).

Αἱ *ἀδύνατοι ἀναβλητικαὶ* ἐπὶ μὲν τῶν ἐν ζωῇ δικαιοπραξιῶν ἐπιφέρουσιν ἀκυρότητα αὐτῶν, ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων βουλήσεων θεωροῦνται ὡς μὴ γεγραμμέναι (ζ. 2,14, § 10. Περὶ τῆς διατάξεως ταύτης ὡς παραλόγου πρβλ. *Γάϊος* III § 98).

Γ) Αἱ *ἀναφερόμεναι εἰς γεγονὸς* παρελθὸν ἢ παρὸν (in praeteritum ἢ in praesens collatae), ὡς π. χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν ἦλθεν ὁ Παῦλος» ἢ «ἐὰν βρέχῃ». Ἐνταῦθα δὲν ὑπάγονται αἱ αἱρέσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς γεγονὸς ὡς μέλλον ὑποτιθέμενον καὶ ἀβέβαιον ὂν διὰ τὸν δηλοῦντα, ὅπερ ὅμως ἐπῆλθεν ἤδη, ὡς π. χ. «ἐὰν ὁ Β νυμφευθῇ τὴν Γ», ὁ δὲ γάμος τοῦ Β μετὰ τῆς Γ ἔχει λάβει χώραν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δηλώσεως.

Δ) Αἱ *περιτταὶ* ἢ *αὐτόθροοι* αἱρέσεις, ἤτοι ἐκεῖναι, ἐξ ὧν πάντως ἐξαρτᾶται ἡ ἐπέλευσις ἢ ἡ καταστροφὴ τοῦ ἐννόμου ἀποτελέσματος, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, τοῦ ἀντικειμένου του ἢ εἰδικῆς διατάξεως τοῦ νόμου, καὶ τῶν ὁποίων ἑπομένως ἡ διατύπωσις ἀποβαίνει ὅλως περιττή· π. χ. ἐν τῇ δηλώσει «ἐγκαθιστῶ κληρονόμον μου τὸν Α ἐὰν ἐπιζήσῃ ἐμοῦ», ἡ τεθεῖσα αἵρεσις εἶναι ὅλως περιττὴ καθόσον κατὰ διάταξιν τοῦ νόμου ὁ κληρονόμος δέον νὰ ἐπιζήσῃ τοῦ κληρονομουμένου. Τῶν περιττῶν αἱρέσεων δέον νὰ διακρίνωμεν τὰς αἱρέσεις ἐκείνας, αἵτινες σιωπηρῶς ἐκφράζονται ἐν ταῖς δικαιοπραξίαις καὶ τεκμαίρονται ὑπάρχουσαι ἐν αὐταῖς, ὡς π. χ. ἐὰν ἐπιβληθῇ εἰς ἄπαιδα κατιόντα ἡ ἀπόδοσις τοῦ εἰς αὐτὸν καταλειφθέντος τεκμαίρεται ὑφισταμένη ἡ αἵρεσις *«ἐὰν καθ' ἣν ἐποχὴν ὀφείλει νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀπόδοσιν στερῆται τέκνων»* (Β. 44, 1, 150). Αἱ τοιαῦται τεκμαιρόμεναι αἱρέσεις εἶναι γνήσιαι.

Ε) Αἱ *αἰσχραὶ* καὶ αἱ *παράνομοι* αἱρέσεις, τῶν ὁποίων τὸ σκοπούμενον ἀντιβαίνει πρὸς τὴν ἠθικὴν ἢ τὸν νόμον, ὡς π. χ. «ἐὰν φονεύσῃς τὸν Α». Ἐνταῦθα ὑπάγονται καὶ αἱ ὑπερμέτρως θίγουσαι τήν, κατὰ τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ κρατοῦσαν ἀντίληψιν, προσωπικὴν ἐλευθερίαν, ὡς καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις ὡς τοιαῦται θεωρούμεναι, ὡς π. χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν δὲν ἐργασθῇς ἐν Ἑλλάδι» ἢ ἐπὶ ἐγκαταστάσεως κληρονόμου ἡ αἵρεσις «ἐὰν ὁ κληρονόμος μείνῃ ἄγαμος». Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπιφέρουσιν αἱ αἱρέσεις αὗται ἐπὶ τῶν ἐν αἷς ἐτέθησαν δικαιοπραξιῶν, ἰσχύουσι τὰ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων λεχθέντα (ἀνωτέρω Β.).

ΣΤ) Αἱ *ἀντιφατικαὶ* ἢ *παράλογοι* αἱρέσεις, αἵτινες περιέχουσί τι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς κυρίας διατάξεως, ὡς π.χ. ὅταν δηλώσω ὅτι ἐγκαθιστῶ κληρονόμον μου τὸν Α ὑπὸ τὴν αἵρεσιν «ἐὰν ὁ Β γίνῃ κληρονόμος μου». (Πρβλ. Π. 28, 7, 16.)

Αἱ αἱρέσεις αὗται ὡς ἀναβλητικαὶ μὲν καταστρέφουσι τὴν δικαιοπραξίαν, ὡς διαλυτικαὶ δὲ θεωροῦνται μὴ γεγραμμέναι.

IV. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ. Αἱ αἱρέσεις ἐν Ῥώμῃ ἀνεπτύχθησαν κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῶν διατάξεων τελευταίας βουλήσεως. Ἐπὶ τῶν ἐν ζωῇ δικαιοπραξιῶν τοῦ ἀρχαίου ῥωμαϊκοῦ δικαίου τῶν συναπτομένων διὰ πανηγυρικῶν τύπων ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς *mancipatio*, τῆς *in jure cessio*, τοῦ διορισμοῦ *cognitor* κλπ., ἀπεκλείοντο αἱ αἱρέσεις καὶ μόνον ὑστερώτερον εἰς τὸ νεώτερον ῥωμαϊκὸν δίκαιον ἐπετράπησαν αὗται, πλὴν μετά τινος δυσκολίας, ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων. (Πρβλ. *Γαΐου* Εἰσηγ. III § 146 ἐν τέλει.— Κ. 4,37,6). Ἐπὶ τῶν συμβάσεων τοῦ *αὐστηροῦ* λεγομένου δικαίου ἀπηγορεύοντο αἱ διαλυτικαὶ αἱρέσεις, ὡς ἐπίσης διαρκῆ δικαιώματα (π. χ. ἡ κυριότης) δὲν ἠδύναντο νὰ συσταθῶσιν ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν, αἱ δὲ προστιθέμεναι εἰς τὴν ἀγοραπωλησίαν διαλυτικαὶ αἱρέσεις, οἷον ὁ ὅρος τοῦ ὑπερθεματισμοῦ ἢ ὁ καταπιστευτέος νόμος (βλ. ἀνωτέρω II Α) μετετρέποντο ὡς πρὸς τὴν σκοπουμένην μεταβίβασιν τῆς κυριότητος εἰς ἀναβλητικάς, οὕτως ὥστε πρὸ τῆς ἀτονίας τῆς αἱρέσεως δὲν μετεβιβάζετο ἡ κυριότης. Πρῶτος ὁ Ἰουλιανὸς ἐχαρακτήρισεν ὡς διαλυτικὴν αἵρεσιν τὴν in diem addictio (ὅρος ὑπερθεματισμοῦ, βλ. ἀνωτέρω II Α) παρασχὼν εἰς τὸν ἀγοραστήν, εἰς ὃν παρεδόθη τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τὴν αἵρεσιν ταύτην, δικαίωμα ἐμπράγματον (νομὴν πρὸς χρησικτησίαν καὶ δικαίωμα ἐπὶ τῶν καρπῶν), ὅπερ ὅμως αὐτοδικαίως ἀπεσβέννυτο πληρουμένης τῆς αἱρέσεως. (Π. 41, 4, 2, § 4.— Πρβλ. Π. 18, 2, 2.) Ἔκτοτε κατέστη δυνατὴ ἡ σύστασις ἐμπραγμάτου δικαιώματος ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν, σήμερον δὲ κατὰ κανόνα εἰς πάσας τὰς δικαιοπραξίας ἐπιτρέπεται ἡ προσθήκη αἱρέσεως, οὕτως ὥστε τὸ κῦρος τῆς ὑπὸ αἵρεσιν δικαιοπραξίας ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἴδους τῆς αἱρέσεως καὶ οὐχὶ τῆς δικαιοπραξίας.

Παρὰ τὸν κανόνα ὅμως τοῦτον καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ὑφίστανται δικαιοπραξίαι ἀνεπίδεκτοι οἱασδήποτε αἱρέσεως ἢ τινων μόνον. Εἰς τοιαύτας δικαιοπραξίας προστιθεμένη αἵρεσίς τις, ἄλλοτε μὲν ἐπιφέρει ἀκυρότητα τῆς δικαιοπραξίας, ὡς π χ. ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον actus legitimi, οἷον χειραφεσία, υἱοθεσία κλπ., ἐπὶ τῆς καταργήσεως δίκης (Ἐφ. Ἀθ. 74]1920) τῆς ἐκδόσεως χρεογράφων ἀποδοχῆς καὶ ἀποποιήσεως κληρονομίας κλπ., ὁπότε εἶναι ἀδιάφορον ἐὰν ἡ αἵρεσις εἶναι γνησία ἢ ψευδής, ἄλλοτε δὲ θεωρεῖται ὡς μὴ γεγραμμένη, ὡς π. χ. ἐπὶ ἐγκαταστάσεως κληρονόμου ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν, ὁπότε ἰσχύει ἡ δικαιοπραξία ὡς ἐὰν συνέστη ἄνευ τῆς αἱρέσεως. Ἐπίσης κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην ἡ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν ἀναγκαίου κληρονόμου προστιθεμένη ἀναβλητικὴ αἵρεσις θεωρεῖται ὡς μὴ γεγραμμένη καὶ ἐὰν ἀκόμη εἶναι δυνητική, ἐξαιρέσει τῆς ἀπὸ μόνης τῆς θελήσεώς του ἐξαρτωμένης, τῆς αἱρέσεως δηλ. *«ἐὰν θέλῃ»*, ἥτις εἶναι ἰσχυρά. (Προβλ. Ἐφ. Πατρῶν 323]1902.) Γενικῶς ὁ νόμος χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν συναλλαγῶν, τῶν συμφερόντων τρίτων ἢ τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀποκλείει τὰς αἱρέσεις εἴς τινας δικαιοπραξίας ἀνηκούσας εἰς διάφορα μέρη τοῦ δικαίου. Παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις ὅμως ταύτας σήμερον κρατεῖ ὁ ἄνω τεθεὶς κανὼν τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῶν αἱρέσεων.

V. ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΑΣ. Τρεῖς εἶναι αἱ καταστάσεις μιᾶς αἱρέσεως καὶ τρία τὰ στάδια αὐτῆς, καθ' ἃ αὕτη διαφοροτρόπως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν ᾗ προσετέθη δικαιοπραξίας.

Α) Ἐὰν δηλώσω εἰς τὸν Α ὅτι δωροῦμαι εἰς αὐτὸν τὴν οἰκίαν μου ἐὰν ἐκλεγῇ βουλευτὴς κατὰ τὰς δεῖνα ἐκλογάς, μέχρι τῶν ἐκλογῶν τούτων ὑφίσταται ἓν στάδιον, καθ' ὃ ἀβέβαιον εἶναι ἐὰν ἐπέλθῃ τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα, ἤτοι ἡ λόγῳ δωρεᾶς μεταβίβασις τῆς κυριότητος τῆς οἰκίας μου εἰς τὸν Α. Περαιτέρω ἐὰν δηλώσω εἰς τὸν Α ὅτι δωροῦμαι εἰς αὐτὸν τὴν οἰκίαν μου, ἣν ὅμως ὀφείλει νὰ μοῦ ἀποδώσῃ ἐὰν κατὰ τὰς δεῖνα ἐκλογὰς δὲν ἐκλεγῇ βουλευτής, πάλιν μέχρι τῶν ἐκλογῶν ὑφίσταται ἓν στάδιον, καθ' ὃ ἀβέβαιον εἶναι ἐὰν τὸ αὐτὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα, ἐπελθὸν ἤδη, διατηρηθῇ ἢ μέλλῃ νὰ καταστραφῇ. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἀβεβαιότητος λέγομεν ὅτι ἡ αἵρεσις *«ἤρτηται»*. Διαρκούσης τῆς καταστάσεως ταύτης ὑφίσταται δικαίωμα ἐλπιζόμενον, ἐπὶ μὲν τῆς ἀναβλητικῆς αἱρέσεως ὑπὲρ τοῦ ὑπὸ τοιαύτην δικαιούχου, ἐπὶ δὲ τῆς διαλυτικῆς ὑπὲρ τοῦ τέως δικαιούχου. Ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τοῦτο παρατηροῦμεν:

1) Δὲν δύναται μὲν νὰ ἐγερθῇ ἀγωγὴ πρὸς ἐπιδίωξιν αὐτοῦ (Π. 20, 1, 13, 5), δύναται ὅμως νὰ ἐγερθῇ τοιαύτη ἀναγνωριστικὴ αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης νὰ ληφθῶσι τούτου ἀσφαλιστικὰ μέτρα (Πρβλ. Π. 36, 3, 10. — Πρβλ. Γερμ. Πολ. Δικ. § 916 καὶ §§ 935 καὶ ἑπ.).

2) Τὸ τοιοῦτον δικαίωμα, ὡς καὶ ἡ ἀντίστοιχος αὐτοῦ ὑποχρέωσις εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβιβασθῶσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν ζωῇ δικαιοπραξιῶν καὶ κληρονομηθῶσι. (Π. 18, 4 νόμ. 17 καὶ 19.) Ἐπὶ τῶν αἰτίᾳ θανάτου δικαιοπραξιῶν ὁ ὑπὸ αἵρεσιν δικαιούμενος πρέπει νὰ ἐπιζήσῃ τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ ὑπὸ αἵρεσιν καταλειφθὲν εἰς αὐτόν. Ἑπομένως ἡ τοιαύτη σχέσις δὲν εἶναι κληρονομητή.

3) Τὰ μέρη ἐπὶ τῆς ὑπὸ αἵρεσιν συμβάσεως διατελοῦσιν ἐν δεσμῷ μεταξύ των, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν δύνανται αὐθαιρέτως ν' ἀπομακρυνθῶσιν, ὑποχρεοῦνται δὲ ὅπως μὴ παρακωλύσωσι τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως (πρβλ. κατωτέρω Β). Περαιτέρω ἐπὶ ὑπαιτίου ζημίας τοῦ δικαιώματος, ἐπιφερομένης εἴτε ὑπὸ τοῦ ἀπὸ αἵρεσιν ὑποχρέου, εἴτε ὑπὸ τρίτου προσώπου, γεννᾶται ἀπαίτησις περὶ ἀποζημιώσεως, δυναμένη νὰ ἐνασκηθῇ ὑπὸ τοῦ ὑπὸ αἵρεσιν δικαιούχου, ἐὰν ἡ αἵρεσις πληρωθῇ.

4) Καταβολὴ τοῦ ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλομένου δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ. Ἐὰν ὁ ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλέτης νομίζων ὅτι δὲν ὑφίσταται αἵρεσις καταβάλῃ, δύναται ν' ἀναλάβῃ τὸ καταβληθὲν διὰ τῆς ἀπαιτήσεως ἀχρεωστήτου (βλ. λ. Πρβλ. λέξιν: ἀδικαιολόγητος πλουτισμὸς III, Γ, 1, α, αα I. — Πρβλ. καὶ Π. 12, 6, 16).

5) Κύριος τοῦ πράγματος παραμένει ἐπὶ ἀναβλητικῆς αἱρέσεως ὁ ὑπὸ ταύτην ὀφειλέτης αὐτοῦ καὶ ἂν ἀκόμη παρέδωκε τοῦτο ὡς τοιοῦτον, δηλαδὴ ὡς ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλόμενον, εἰς τὸν ὑπὸ αἵρεσιν δικαιοῦχον. (Π. 41, 9, 1 § 2). Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι:

α) Ὁ κίνδυνος τῆς τυχαίας ἀπωλείας τοῦ πράγματος ὁρᾷ τὸν ὀφειλέτην.

β) Οἱ καρποὶ τοῦ πράγματος ἀνήκουσιν ἐπίσης εἰς τὸν ὀφειλέτην καὶ ἂν ἀκόμη μεταγενεστέρως πληρωθῇ ἡ αἵρεσις. Ὡσαύτως καὶ οἱ τόκοι τοῦ τιμήματος ἀνήκουσιν εἰς τὸν ὀφειλέτην αὐτοῦ, δηλαδὴ εἰς τὸν ὑπὸ αἵρεσιν δικαιοῦχον τοῦ πράγματος.

γ) Ἡ παράδοσις τοῦ πράγματος δὲν τίκτει τίτλον πρὸς χρησικτησίαν ὑπὲρ τοῦ λαμβάνοντος. (Π. 41, 4, 2. 2)

δ) Δύναται ὁ ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλέτης τοῦ πράγματος καὶ ἂν ἀκόμη παρέδωκε τοῦτο νὰ συστήσῃ ἐμπράγματα δικαιώματα ἐπ' αὐτοῦ ἢ καὶ νὰ ἐκποιήσῃ αὐτό.

Τὰ τοιαῦτα ὅμως δικαιώματα ἀνατρέπονται διὰ τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως, ἥτις πλήρωσις ἀποτελεῖ διὰ ταῦτα διαλυτικὴν αἵρεσιν. Ἐὰν π.χ. παραδώσω εἰς τὸν Α τὴν οἰκίαν μου ἐπὶ σκοπῷ μεταθέσεως εἰς αὐτὸν τῆς κυριότητός μου ὑπὸ τὴν αἵρεσιν «ἐὰν ὁ Β ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας», δύναμαι καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν (μεταγραφὴν) νὰ συστήσω ὑποθήκην ἐπ' αὐτῆς, ἥτις ὅμως ὑφίσταται μέχρις ὅτου ἐπιστρέψῃ ὁ Β ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, ἤτοι ὑπὸ τὴν αὐτὴν διαλυτικὴν αἵρεσιν. Τοὐναντίον ἐὰν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀποκτηθῇ δικαίωμά τι ὠφελοῦν τὸ πρᾶγμα, ὡς π.χ. ἐνεργητικὴ δουλεία, τὸ τοιοῦτον δικαίωμα ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενον καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως (Π. 3, 6. 11, 1). Ἐὰν ὅμως ὁ ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλέτης δὲν παρέδωκε τὸ πρᾶγμα, τὰ ἐν τῷ μεταξὺ συσταθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐμπράγματα δίκαια ἐπὶ τοῦ πράγματος διατηροῦνται ἰσχυρὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη πληρωθῇ ἡ αἵρεσις. Πωλῶ π.χ. τὴν οἰκίαν μου εἰς τὸν Α ὑπὸ τὴν αἵρεσιν «ἐὰν ὁ Β ἐπανέλθῃ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας» καὶ πρὸ τῆς μεταγραφῆς συνιστῶ ἐπὶ τῆς οἰκίας μου ταύτης δουλείαν. Ἡ δουλεία αὕτη παραμένει ἰσχυρὰ καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως.

6) Κύριος τοῦ πράγματος ἐπὶ διαλυτικῆς αἱρέσεως καθίσταται ὁ εἰς ὃν παρεδόθη τοῦτο. Ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὸ πρᾶγμα σχέσεις τῶν μερῶν βλ. κατωτέρω Β 2.

Β) Ἐὰν δηλώσω εἰς τὸν Α ὅτι «δωροῦμαι εἰς αὐτὸν 1000 δραχμάς, ἐὰν ὁ Β ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας», ἢ ἐὰν δώσω εἰς τὸν Α 1000 δραχμὰς καὶ συμφωνήσω ὅτι «ἐὰν ὁ Β ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι οὗτος ὑπόχρεως νὰ μοὶ τὰς ἐπιστρέψῃ», εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτας ὅταν ὁ Β ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λέγομεν ὅτι ἡ αἵρεσις *ἐπληρώθη*. Ὑφίστανται ὅμως καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ αἵρεσις, καίτοι δὲν ἐπληρώθη, θεωρεῖται οὐχ ἧττον ὡς πληρωθεῖσα. Οὕτως ἐὰν τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως παρακωλύῃ ὁ ἐνδιαφερόμενος, ἡ αἵρεσις θεωρεῖται κατὰ τὸν νόμον ὡς πληρωθεῖσα (Β 48, 5, 39. Πρβλ. ἀνωτέρω V Α 3). Ὁ κανὼν ὅμως οὗτος δὲν χωρεῖ ἐπὶ τῶν δυνητικῶν αἱρέσεων.

Περαιτέρω ἐπὶ αἱρέσεως τεθειμένης ἐπὶ διατάξεως τελευταίας βουλήσεως, ὅταν ἡ πλήρωσις αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ὑπὸ αἵρεσιν δικαιούχου καὶ συγχρόνως ἐκ τῆς θελήσεως τρίτου προσώπου, ἐν ἀμφιβολίᾳ ἀρκεῖ πρὸς πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως ταύτης ὅτι ὁ ὑπὸ αἵρεσιν δικαιοῦχος ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ αἵρεσις θεωρεῖται πληρωθεῖσα καὶ ἂν ὁ τρίτος ἠρνήθη τὴν σύμπραξιν. Οὕτω π.χ. ἐὰν ἐγκαταστήσω κληρονόμον μου τὸν Α ὑπὸ τὴν αἵρεσιν «ἐὰν νυμφευθῇ τὴν Β», ἡ αἵρεσις θεωρεῖται πληρουμένη εὐθὺς ὡς ὁ Α ζητήσῃ τὴν Β εἰς γάμον, ἔστω καὶ ἂν αὕτη ἀρνηθῇ (Πρβλ. Π. 36, 2, 5, 5). Ἐπὶ δικαιοπραξιῶν ἐν ζωῇ δὲν ἰσχύουσι ταῦτα κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην.

Ἐὰν ἡ αἵρεσις συνίσταται εἰς πρᾶξιν δυναμένην νὰ ἐπαναληφθῇ λογίζεται πληρωθεῖσα ἐὰν ἡ πρᾶξις ἐγένετο ἐν γνώσει τῆς αἱρέσεως, π.χ. ἡ αἵρεσις «ἐὰν ἀναβῇς εἰς τὴν ἀκρόπολιν» (Π. 35, 1,2, καὶ 35, 1, 11, 1).

Αἱ συνέπειαι τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως εἶναι διάφοροι κατὰ τὰ εἴδη αὐτῆς. Οὕτω:

1) Ἐπὶ ἀναβλητικῶν αἱρέσεων ἐπέρχεται τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἤθελε παραχθῆ διὰ τῆς δικαιοπραξίας, ἐὰν αὕτη συνίστατο ἄνευ αἱρέσεως. Τὸ ζήτημα ἐὰν ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως ἐπιφέρει τὰ ἀποτελέσματά της ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς πληρώσεως (ex nunc) ἢ ἐὰν κέκτηται ἀναδρομικὴν δύναμιν (ex tunc) λύει ἡ βούλησις τῶν συμβαλλομένων. Ἐὰν τοιαύτη δὲν διετυπώθη εἰς ἕκαστον συγκεκριμένον θέμα εἰδικὴ προσήκει λύσις. Οὕτω:

α) Ἐπὶ δικαιοπραξιῶν ἐπέρχεται τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ συνομολόγησις τῆς δικαιοπραξίας κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως λόγῳ ἐλλείψεως προσόντων εἰς τὸ ὑποκείμενον, διότι π. χ. ὁ ὑπὸ αἵρεσιν ὀφειλέτης δὲν ζῇ πλέον ἢ ἔπαυσε νὰ ἔχῃ τὴν ἱκανότητα πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων ἢ πρὸς διάθεσιν τοῦ πράγματος. Ἀφ' ἑτέρου τὸ ἔννομον ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται κατὰ τὴν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως καὶ ἐὰν κατὰ τὸν χρόνον τῆς δικαιοπραξίας τοιοῦτον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθῇ λόγῳ ἐλλείψεως

Digitized by Google

ὂν κατὰ νόμον ἀπαιτουμένων προσόντων τοῦ ἀν-κειμένου τῆς δικαιοπραξίας (Πρβλ. Π 18, 1, 61).

β) Ὁ χρόνος τῆς συνάψεως τῆς ὑπὸ αἵρεσιν καιοπραξίας καὶ οὐχὶ τῆς πληρώσεως τῆς αἱρε-ως λαμβάνεται ὑπ' ὄψει ὅταν πρόκειται νὰ κριθῇ ζήτημα τῆς προτεραιότητος. Οὕτω ὑποθήκη τὸ αἵρεσιν προηγεῖται ἄλλης μετ' αὐτὴν ἐγγρα-είσης καὶ ἂν ἀκόμη ἡ αἵρεσις ἐπληρώθη μετα-νεστέρως.

γ) Ἡ σύστασις ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων ὑπὸ ίρεσιν προστατεύει τὸν ἀποκτῶντα κατὰ πάσης αθέσεως, ἣν ὁ ἐκποιῶν ἐπιχειρεῖ ἐπὶ τοῦ πράγ-ατος μετὰ τὴν σύναψιν τῆς δικαιοπραξίας. Ἐν ῇ περιπτώσει ταύτῃ δηλαδὴ ἡ αἵρεσις δρᾷ ἀνα-ρομικῶς (Πρβλ. ἀνωτέρω V A 5 δ).

2) Ἐπὶ διαλυτικῶν αἱρέσεων ἐπανέρχονται τὰ ράγματα εἰς τὴν προτέραν των κατάστασιν, ὡς ἐὰν ὐδεμία μεταβολὴ εἶχε λάβει χώραν. Οὕτω ἐὰν ὲν δὲν ἐξετελέσθη ἡ δικαιοπραξία δὲν ἐκτελεῖ-αι, ἄλλως ἀποκαθίστανται τὰ γενόμενα. Οἱ καρ-οὶ τοῦ μέσου χρόνου ἀποδίδονται ὡς καὶ οἱ τό-οι τοῦ τιμήματος. Τὰ ἐπὶ τοῦ πράγματος δ' ἐπι-ληθέντα ἐμπράγματα δίκαια ἀνατρέπονται καὶ ὸ παραδοθὲν πρᾶγμα διεκδικεῖται. Ἑπομένως ἡ λήρωσις τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως δρᾷ ἀναδρομι-ῶς καὶ δὴ μετ' αὐτὴν ὡς πρὸς μὲν τὸ πρᾶγμα ὁ ικαιοῦχος δύναται νὰ στραφῇ κατὰ παντός, ὡς ρὸς δὲ τοὺς καρποὺς μόνον κατὰ τοῦ ὑπὸ αἵρε-ιν δικαιούχου (Πρβλ. ἀνωτέρω V A 6).

Γ) Ἐὰν πωλήσω εἰς τὸν Α τὴν οἰκίαν μου πὸ τὴν ἀναβλητικὴν ἢ διαλυτικὴν αἵρεσιν ἐὰν τιτύχῃ εἰς τὰς ἐξετάσεις του καὶ οὗτος ἀποτύχῃ ατ' αὐτάς, λέγομεν ὅτι ἡ αἵρεσις ἀτονεῖ. Ἐν τοι-ύτῃ περιπτώσει ἐπὶ μὲν ἀναβλητικῶν αἱρέσεων τεύχεται ἀναίρεσις τῆς πράξεως μετὰ τῶν συνε-ειῶν της, ἐπὶ δὲ διαλυτικῶν καθίσταται ἡ πρᾶ-ς σταθερὰ καὶ τὸ ἐπελθὸν ἔννομον ἀποτέλεσμα ιαρκές.

VI. Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ. Ἐὰν ἐγερθῇ γωγὴ πρὸς ἐκτέλεσιν μιᾶς δικαιοπραξίας, ὁ δ' ναγόμενος ὁμολογεῖ μὲν ὅτι συνέστη τοιαύτη δι-αιοπραξία, διατείνεται ὅμως ὅτι αὕτη διατελεῖ πὸ αἵρεσιν, ἐρωτᾶται ποῖος βαρύνεται μὲ τὴν χετικὴν ἀπόδειξιν. Ὀφείλει δηλαδὴ ὁ ἐναγόμε-ος νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν τῆς αἱρέσεως ἢ ὁ νάγων τὴν ἀνυπαρξίαν αὐτῆς;

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ διακρίνωμεν. Διότι ἐὰν μὲν ἐναγόμενος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ δικαιοπραξία συ-έστη ὑπὸ ἀναβλητικὴν αἵρεσιν, ὁ ἐνάγων εἶναι πόχρεως ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς αἱρέ-εως, ἐὰν δ' ὁ ἐναγόμενος ἰσχυρίζεται ὕπαρξιν ιαλυτικῆς αἱρέσεως, τοῦτο αὐτὸς (ὁ ἐναγόμενος) ἶναι ὑπόχρεως ν' ἀποδείξῃ.

Περαιτέρω ἐὰν ὁ ἐναγόμενος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ικαιοπραξία συνέστη μὲν ἄνευ αἱρέσεως, ὅτι δὲ εταγενεστέρως προσετέθη τοιαύτη εἴτε ἀναβλη-κὴ εἴτε διαλυτική, αὐτὸς ὑποχρεοῦται ν' ἀπο-είξῃ τὴν προσθήκην ταύτην. Ὡς πρὸς τὴν πλή-ωσιν ἢ ἀτονίαν τῆς αἱρέσεως ὁ ἰσχυριζόμενος οιαῦτα περιστατικὰ ὀφείλει καὶ νὰ τ' ἀποδείξῃ. ημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ ἐναγόμενος ἰσχυριζόμενος αὶ ἀποδεικνύων ὕπαρξιν διαλυτικῆς αἱρέσεως ὐδὲν ὠφελεῖται ἂν δὲν συναποδείξῃ τὴν πλήρω-ιν αὐτῆς.

Ὅταν ὁμολογῆται μὲν ἡ ὕπαρξις αἱρέσεως, ἀμ-ισβητῆται ὅμως τὸ εἶδος αὐτῆς, ἂν δηλ. πρό-ειται ἀναβλητικὴ ἢ διαλυτικὴ αἵρεσις, τὸ βάρος ῆς ἀποδείξεως φέρει ὁ ἀντίδικος τοῦ ὑπὲρ οὗ φίσταται τὸ τεκμήριον τοῦ νόμου (βλ. ἀνωτέρω II A).

Τέλος ὅταν ὁμολογῆται ἡ ὕπαρξις τῆς προσθή-ης ἔν τινι δικαιοπραξίᾳ, ἀμφισβητῆται ὅμως ὸ εἶδος αὐτῆς, ἂν δηλ. πρόκειται *αἵρεσις* ἢ *τρό-ος*, ἰσχύουν τὰ αὐτά, ἤτοι τὸ βάρος τῆς ἀποδεί-εως φέρει ὁ ἰσχυριζόμενος ὅτι πρόκειται περὶ ἱρέσεως, καθόσον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὑφί-σταται κατὰ τεκμήριον τρόπος (πρβλ. ἀνωτ. I β).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Windscheid*, Γεν. Ἀρχαὶ §§ 86 καὶ ἑπ. | *rnds*, Ρωμ. Δίκαιον §§ 66 καὶ ἑπ. — *Regelsberger*, Γεν. ρχαὶ §§ 151 καὶ ἑπ.— *Enneccerus* (Kipp-Wolff), Allgemei-r Teil §§ 180 καὶ ἑπ.—*Cosack*, Die Allgemeinen Lehren § .—*Sohm*, Institutionen 1920 § 43.—*Girard*, Manuel de Droit omain 1911 σελ 472 καὶ ἑπ. — *Bufnoir*, Théorie de la con-tion dans les divers actes juridiques suivant le droit ro-ain 1866.— *Enneccerus*, Begriff und Wirkung der Suspen-vbedingung und des Anfangstermines, 1871. — *Wendt*, Die ehre vom bedingten Rechtsgeschäft, 1872. — *Enneccerus*, echtsgeschäft, Bedingung und Anfangstermin, 1889.—*Παπαρ-ηγοπούλου*, Γεν. Ἀρχαὶ §§ 300 καὶ ἑπ. — *Μομφερράτου*, εν. Ἀρχαὶ §§ 120 καὶ ἑπ.—*Οἰκονομίδου*, Γεν. Ἀρχαὶ §§ 36 αὶ ἑπ.—*Καλλιγᾶ*, Ἐνοχικὸν Δίκαιον §§ 94 καὶ ἑπ.—*Κρασσᾶ*, εν. Διδασκαλίαι §§ 179 καὶ ἑπ. ΔΗΜ. Φ. ΠΑΠΑΜΗΤΡΟΣ

—αἱρέσεις *ἰατρικαί*. Διάφοροι ἑλληνικαὶ δογμα-καὶ σχολαί· (βλ. ἐκλεκτική, ἐμπειρική, λογική, εθοδική, πνευματικὴ αἵρεσις).

αἱρεσιάρις· ἰδιωματικῶς *ρεσιάρις*, θηλ. *ρεσιάρα*, ὐδ. *ρεσάρικο*· ἀπὸ τοῦ *αἵρεσις* (Θρησκ.)· δύστροπος ακότροπος, δυσοικονόμητος· «*ρεσάρικο παιδί*, — *ουλάρι* κ.τ.τ.»· ἄλλως, ζαβός, κακορίζικος. Β.Φ.

αἱρεσιάρχης (ὁ) ἢ *αἱρεσίαρχος*· πβ. *γυμνασιάρ-ης* καὶ *γυμνασίαρχος*· ὁ ἀρχηγὸς αἱρέσεως· || καθό-ου ὁ ἀρχηγὸς φατρίας ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἀνα-ροπὴν κοινωνικοῦ θεσμοῦ ἢ τάξεως πραγμάτων.

αἱρεσιαρχικός, *—ή*, *—όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸν αἱρεσιάρχην ἢ τὴν αἱρεσιαρχίαν.

αἱρεσιαρχῶ· εἶμαι αἱρεσιάρχης, ἐκτελῶ χρέη αἱρεσιάρχου· πβ. *γυμνασιαρχῶ*, *πατριαρχῶ* κ.τ.τ.

αἱρέσιμος (ὁ,ἡ),*—ον* (τό)· ἀπὸ τοῦ *αἱρῶ*=κυριεύω, συλλαμβάνω· ὁ δυνάμενος νὰ κυριευθῇ, νὰ συλ-ληφθῇ· || ἀπὸ τοῦ *αἱροῦμαι* = ἐκλέγω, ἐκλέγομαι· ὁ δυνάμενος ἢ ὁ ἄξιος νὰ ἐκλεχθῇ, ἐκλέξιμος.

αἱρεσιμότης, *—ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱρεσί-μου, ἡ ἐκλεξιμότης.

αἱρεσιογράφος (ὁ, ἡ)· ὁ γράφων περὶ αἱρέ-σεως.

αἱρεσιολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ λέγων περὶ αἱρέσεων, ὁ ἀσχολούμενος, ὁ πραγματευόμενος τὰ τῶν αἱρέ-σεων, ἢ τὰ τῆς αἱρέσεως.

αἱρεσιομάχος (ὁ, ἡ)· ὁ ὑπὲρ αἱρέσεώς τινος μαχόμενος, ὁ ὑπέρμαχος αἱρέσεως, αἱρετικός, αἱ-ρεσιώτης «*ὡς ἔθος τοῖς αἱρεσιομάχοις, οἳ τοῖς προ-τεθεῖσι δόγμασιν, ὁποῖα ἂν τύχῃ, βοηθοῦσιν οὐκ ἐξε-τάζοντες εἰ δόκιμα, τὸ δ' αὐτὸ δρῶντες τοῖς ἐπὶ μισθῷ συναγορεύουσι καὶ μηδὲν τοῦ δικαίου πεφρον-τικόσι*» (Φίλων, Περὶ Βίου Μωυσέως 1, 5). Σημειω-τέα ἡ σχέσις τῶν συνθετικῶν μερῶν τῆς λέξεως· περιέμενέ τις ἀντίθετον ἔννοιαν, ἤτοι: ὁ ἐναντίον αἱρέσεως μαχόμενος· πβ. *εἰκονομάχος*, *χριστιανομά-χος* κ. τ. λ. Β. Φ.

αἱρεσιομαχῶ (*—έω*)· εἶμαι αἱρεσιομάχος, μά-χομαι ὑπὲρ αἱρέσεώς τινος.

αἱρεσιόφρων (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ φρονῶν τὰ τῆς αἱρέσεως, ὁ ἀποδεχόμενος τὰ διδάγματα τῆς αἱ-ρέσεως· πβ. *δουλόφρων*, *ἐθνικόφρων* κ. τ. τ.

αἵρεσις,*—εως* (ἡ)· 1) ἀφῃρημένον τοῦ *αἱρῶ* (=κυ-ριεύω, συλλαμβάνω)· ἅλωσις, σύλληψις· 2) ἀφῃρημ. τοῦ *αἱροῦμαι* (=ἐκλέγω, ἐκλέγομαι)· ἐκλογή, προτί-μησις || δικαίωμα ἐκλογῆς, προτιμήσεως· «ἔχω τὴν αἵρεσιν», «ὑπὸ αἵρεσιν», «παρέχω εἴς τινα αἵρεσιν»· ἤδη παρ' ἀρχαίοις· «δυῶν ὁδῶν παρεουσέων...δί-δωμι αἵρεσιν ὁκοτέρην βούλεαι τραπέσθαι» (*Ἡρόδ.* 1,11)· «δυοῖν λόγοιν σε θατέρῳ δωρήσομαι.—ποίοιν; πρόδειξον αἵρεσιν τ' ἐμοὶ δίδου» (*Αἰσχ.* Προμ. 779)· 3) προαίρεσις, γνώμη, βούλησις· «πράξεις καὶ αἱρέ-σεις τῶν φύσει ἀγαθῶν» (*Ἀριστοτέλ.* Index)· 4) φιλο-σοφικὴ αἵρεσις, φιλοσοφικὴ θεωρία, ἄλλως *ἀγωγή*, *δόγμα*· 5) θρησκευτικὴ αἵρεσις. Ἰδιωματ. *αἵρεσι*· δυστροπία, δυσκολία, ἀνυποταξία, ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ ζῴων, πβ. *αἱρεσιάρις*. Β Φ.

—Κατὰ τὸ Κρυπτογραφικὸν Λεξικὸν τῆς Φιλι-κῆς Ἑταιρίας, *αἵρεσις* ἐσήμαινε τὴν ἑβδομάδα. Γ.Δ.Κ.

[ΦΙΛΟΣΟΦ.] *Αἵρεσις φιλοσοφικὴ* σημαίνει ὅπερ σή-μερον κοινῶς λέγεται *φιλοσοφικὴ σχολή*, ἤτοι σύ-στημα φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ὑπὸ ἐξόχου τινὸς φι-λοσόφου δημιουργηθέν, καὶ οἱ ἀσπαζόμενοι αὐτό. Ἐπὶ τῆς ἐννοίας ταύτης οὐδέποτε ἐτίθετο ἡ λέξις «*σχολή*» ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων Ἑλλήνων, οἵτινες μετεχειρίζοντο περὶ τῶν ὀπαδῶν φιλοσοφήματός τινος τοὺς ὅρους «*οἱ ἀπό τινος*», «*οἱ ἀμφί τινα*» ἢ «*οἱ περί τινα*», οἷον: οἱ ἀπὸ *Πλάτωνος*, *Ἐπικούρου*, ἀλλὰ καὶ οἱ *Πλατωνικοί*, οἱ *Ἐπικούρειοι*, οἱ *περὶ Ἡράκλειτον* κ. λ. Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Ἕλ-λησιν ὅμως εὕρηται ἐπὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ὁ ὅρος «*αἵρεσις*». Οὕτω λ. χ. ἐν τῷ Θησαυρῷ Ἑλλ. γλώσσης ἀναγιγνώσκομεν: «αἱρέσεις φιλοσόφων ἀπαριθμοῦνται ὑπό τινων δέκα. Ἐκ τούτων ἐνδοξό-τεραι ὑπῆρξαν τέσσαρες, ἡ «*ἀκαδημεική*», ἡ «*πε-ριπατητική*», ἡ «*στωϊκή*», ἡ «*ἐπικούρειος*». Τοῦ ὅρου τούτου ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας κάμνει χρῆσιν καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς (Π. Υ. σελ. 6 στ. 13). «*αἵρεσις*, λέγει, εἶναι (προσ-)κλίσις εἰς δόγματα...», ὡσαύτως παρὰ τῷ αὐτῷ: «*δογματικὴ αἵρεσις*» (αὐ-τόθι 172 20 καὶ 250,26). Ὡσαύτως καὶ Διονύσ. Ἁλικ. (Ἐπ. πρὸς Ἀρημ. 1,7): «οὔτε σχολῆς ἡγού-μενος οὔτε ἰδίαν πεποιηκὼς αἵρεσιν». Κατὰ ταῦτα παρ' ἡμῖν ὁ ὅρος «*αἵρεσις*» ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ θὰ ἦτο ἴσως προτιμότερος τοῦ ὅρου «*σχολή*», τοῦ ὁποίου οἱ παλαιοὶ οὐδέποτε ἔκαμαν χρῆσιν καὶ ὁ ὁποῖος εἰσήχθη εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἐκ τῶν νεω-τέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Σ. Μ. Κ.

[ΘΡΗΣΚΕΥΤ.] Ἡ λέξις *αἵρεσις* δηλοῖ ἐκτὸς τῶν ἄλλων τὴν διδασκαλίαν καὶ δὴ τὴν φιλοσοφικήν, τὸ σύστημα, τὴν μερίδα, ἣν ἀκολουθεῖ τις καὶ εἰς ἣν ἀνήκει. Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων κα-λοῦνται αἱρέσεις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δύο πολιτι-κοθρησκευτικαὶ μερίδες, ἡ τῶν *Σαδδουκαίων* καὶ *Φαρισαίων* (5,17.95,5) καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἡ τῶν *χριστιανῶν* (24,5,14.28,22). Τὰς μερίδας τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Φαρισαίων ὡς καὶ τὴν τῶν Ἐσσαίων καλεῖ καὶ ὁ Ἰώσηπος αἱρέσεις «*τρεῖς αἱρέσεις ἡ τῶν Σαδδουκαίων.... τῶν Φαρισαίων.... τρίτη δὲ Ἐσσηνῶν*» (Ἀρχ. 13,5,9). Ἐν ταῖς ἐπι-στολαῖς τῆς καινῆς Διαθήκης λαμβάνεται ἡ λέξις πάντοτε ὑπὸ κακὴν ἔννοιαν, ἐν δὲ τῇ πρὸς Τί-τον (3,10) καὶ τῇ Β' Πέτρου (2,1) ἔχει λάβει ἡ λέ-ξις αἵρεσις τὴν τεχνητὴν αὐτῆς ἔννοιαν, ἣν διε-τήρησε καὶ μετὰ ταῦτα, δηλοῦσα ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθαρᾶς χριστιανικῆς διδασκαλίας (Ἰγν. πρὸς Ἐφεσ. 6 Τραλ. 6 Κλήμεντος Ἀλ. Στρ. 1,19 κλπ.). Ἐνῷ ἐν τῇ Α' Κορ. 11,19 οἱ ὅροι αἵρεσις καὶ σχίσμα δὲν διακρίνονται αὐστηρῶς, ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἐποχῇ διεκρίθησαν, οὕτως ὥστε σχίσμα ἐδήλου τὴν ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ εὐταξίας, ἐνῷ αἵρεσις τὴν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Αἵρεσις κυρίως εἶναι ἡ **ἐνσυνείδητος καὶ ἐπί-μονος ἀπόκλισις τοῦ χριστιανοῦ ἀπὸ τῆς πί-στεως τῆς ἐκκλησίας, τῆς ῥητῶς καὶ σαφῶς ἐκτεθειμένης, ἡ ἐξωτερικῶς ἐκφαινομένη.** Κατὰ ταῦτα αἱρετικὸς εἶναι ὁ γνωρίζων τὴν ἐκτεθει-μένην πίστιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐν γνώσει ἀπο-κλίνων αὐτῆς καὶ μετὰ προτροπὴν καὶ νουθεσίαν καὶ ὑπόδειξιν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὀρθοῦ ἐμ-μένων εἰς τὴν ἀπόκλισιν ταύτην καὶ ἐκδηλῶν ταύτην ἐξωτερικῶς εἴτε διὰ προφορικοῦ λόγου εἴτε διὰ γραπτοῦ, εἴτε διὰ προσελεύσεως εἰς τὴν αἵρεσιν. Ἡ γνώμη τινῶν τῶν δυτικῶν, ἡ καὶ διὰ συγγραμμάτων ὑποστηριχθεῖσα καὶ ὑποστηριζο-μένη, καθ' ἣν ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις δὲν εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἀποτέλεσιν τῆς αἱρέσεως δὲν εἶναι ὀρθή, ὀρθῶς δ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ ἄλλων δυτικῶν θεολόγων τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδίκη αἱ-ρετικῶν, τῶν ὁποίων ἡ αἵρεσις δὲν ἐξεδηλώθη ἐξωτερικῶς ἤθελεν εἶσθαι αὐθαίρετος. Χριστιανικὴ ἐκκλησία σεβομένη ἑαυτὴν οὐδέποτε δύναται νὰ καταδικάσῃ χριστιανοὺς ὡς αἱρετικοὺς δι' ἐνδια-θέτους δοξασίας· ἄνευ λοιπὸν ἀσφαλῶν καὶ βε-βαίων ἀποδείξεων περὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ἡ τοιαύτη ἐκκλησία δὲν εἶναι πραγματικὴ χριστια-νικὴ ἐκκλησία. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι, ἐὰν ἐν τοῖς συγγράμμασι χριστιανῶν συγγρα-φέων καὶ αὐτῆς τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἀπαν-τῶσιν ἰδέαι ἀποκλίνουσαι ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς ἐκκλησίας, τῆς μετὰ ταῦτα ῥητῶς καὶ σαφῶς κα-θορισθείσης καὶ ἐκτεθείσης, αἱ ἰδέαι αὗται δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς αἱρέσεις, ἀλλ' ὡς ἑτεροδοξίαι, καὶ ὡς τοιαῦται δὲν ἀποκλείουσι τοὺς ἔχοντας αὐτὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας οὐδὲ τῆς αἰωνίου σωτηρίας, ἐὰν ὦσιν ἄλλως ἄξιοι ταύτης. Ἐπίσης ἐάν τις ἀναπτύξῃ προφορικῶς ἢ γραπτῶς διδασκαλίαν ἀντίθετον πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεγμένην ἀγνοῶν ταύτην, νουθε-τούμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀνακαλέσῃ ταύτην, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αἱρετικός.

Ἀνέκαθεν ἡ ἐκκλησία ἀπεστρέφετο τὰς αἱρέσεις καὶ κατεφέρετο κατ' αὐτῶν θεωροῦσα αὐτὰς ἐπι-βλαβεῖς. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀναθεματίζει τοὺς διαστρέφοντας τὸ ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον (Γαλ. 1,9), ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν πάσης παρακοῆς (Β Κορ. 10. ιε) καὶ δίδει ἐν ταῖς ποιμαντικαῖς αὐτοῦ ἐπι-στολαῖς ὁδηγίας εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν ἐκ-κλησιῶν, προτρέπων αὐτοὺς νὰ λαμβάνωσιν αὐ-στηρὰ μέτρα κατὰ τῶν αἱρετικῶν (Α' Τιμ. 1,20 καὶ ἀλλαχοῦ). Ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἐλέγχει δριμέως τοὺς ψευδοδιδασκάλους τοὺς παρεισάγοντας «αἱρέ-σεις ἀπωλείας» καὶ προαναγγέλλει αὐτοῖς ἀπώλειαν (Β Πέτρ. 2, 1, ἑ.), ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης καλεῖ τοὺς αἱρετικοὺς ἀντιχρίστους (Α Ἰωάν. 4, 3, Β Ἰωάν. 7) καὶ προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ μὴ χαι-ρετῶσιν αὐτούς, μηδὲ νὰ δέχωνται εἰς τὰς οἰκίας των (Β Ἰωάν. 10). Τὰς ἰδέας ταύτας εὑρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς ἀποστολικοὺς πατέρας καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐνῷ ὅμως ἀνέκαθεν ἀπεστρέφετο ἡ ἐκκλησία τὴν αἵρεσιν θεωροῦσα αὐ-τὴν ὡς βλαπτικήν, ἐξῆρεν ἀφ' ἑτέρου καὶ ἑτέραν ἄποψιν τῆς αἱρέσεως, τοῦ ὠφελίμου αὐτῆς. Ἤδη ὁ ἀπόστολος Παῦλος τονίζει «*Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν*» (Α Κορ. 11, 19). Ὁ Ὠριγένης ἰδίᾳ ἀνέπτυξε τὴν ἰδέαν ταύτην τονίσας ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε τὰς αἱρέσεις, ὅπως οὕτω καθορισθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ ἡ καθολικὴ πίστις. Κατὰ τὰς ἀντιτριαδικὰς καὶ χρι-στολογικὰς ἔριδας ὁ τονισμὸς καὶ τῆς καλῆς ὄψεως τῶν αἱρέσεων κατακτᾷ ὁλονὲν ἔδαφος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὑποδεικνυομένου ὅτι ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν αἱρέσεων ἀναγκάζεται νὰ ἀναπτύξῃ, καθορίσῃ καὶ ἐκθέσῃ σαφῶς τὰς ἐν τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει περιεχομένας ἀληθείας.

Ἐνῷ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ ἐτιμώρει ἡ ἐκκλησία τὴν αἵρεσιν δι' ἀφορισμοῦ καὶ προκειμένου περὶ κληρικοῦ διὰ καθαιρέσεως, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οἱ αἱρετικοὶ ἐτιμωροῦντο καὶ διὰ ποινῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὡς π. χ. ἐξορίας, ἀπωλείας τῶν πολιτικῶν δικαιωμά-των, καύσεως τῶν συγγραμμάτων καὶ ἄλλων. Κατὰ τὰς ἀρειανικὰς ἔριδας ὁ Ἱλάριος καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν ποινῶν τούτων, ὁ δὲ Μαρτῖνος ὁ ἐκ Tours καὶ πλεῖστοι ἄλλοι διεμαρτυρήθησαν ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μάξιμος τῷ 385 ἐπέβαλε τὴν ποινὴν τῆς ἀποκεφαλίσεως εἰς τὸν Πρισκιλλιανὸν ὡς αἱρετικόν. Ἀλλ' ἤδη ὁ Χρυσόστομος, εἰ καὶ ἦτο ἐναντίος τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβαλλομένων ποινῶν εἰς τοὺς αἱρετι-κούς, ἐφρόνει ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία πρέπει νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς αἱρετικοὺς νὰ ὀργανῶνται εἰς κοι-νότητας καὶ νὰ τελῶσι δημοσίαν λατρείαν, ὁ δὲ Αὐγουστῖνος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ Λουκᾶ 24, 23 ἐνέκρινε τὰς πολιτικὰς ποινάς, πλὴν τῆς τοῦ θα-

Digitized by Google

νάτου, διισχυριζόμενος ὅτι ἡ πολιτεία ὀφείλει τοὺς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθέντας αἱρετικοὺς νὰ τιμωρῇ διὰ πολιτικῶν ποινῶν. Καὶ ὁ Λέων δὲ ὁ μέγας καὶ ὁ Ἱερώνυμος ἐγκρίνουσι τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιβαλλομένην ἐξορίαν τῶν αἱρετικῶν. Οὕτως οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐνισχυόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπέβαλλον πολιτικὰς ποινὰς εἰς τοὺς αἱρετικούς. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἰδίᾳ ὁ Κωνστάντιος, ἐξώρισαν ἐπισκόπους καὶ ἄλλους κληρικοὺς ἀρνουμένους τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπ' αὐτῶν γενομένης ἀποδεκτῆς διδασκαλίας. Ὁ Οὐαλεντιανὸς Α' διὰ διατάξεως τοῦ ἀπὸ τοῦ 372 νόμου ἐπέτρεπε τὴν δήμευσιν τῶν εὐκτηρίων οἴκων τῶν Μανιχαίων καὶ τὴν διάταξιν ταύτην ἐπεξέτεινεν ὁ Γρατιανὸς διὰ τοῦ νόμου τοῦ 376 ἐπὶ τῶν εὐκτηρίων οἴκων πάντων τῶν αἱρετικῶν. Κυρίως ὁ Θεοδόσιος ὁ μέγας ἐν τῷ κώδικι αὐτοῦ καθώρισε συστηματικῶς τὰς κατὰ τῶν αἱρετικῶν ποινάς, αἵτινες συνεπληρώθησαν ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ δὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ αἵρεσις ἐθεωρεῖτο πλέον ὡς *πολιτικὸν ἔγκλημα* (crimen publicum), αἱ δὲ ἐπιβαλλόμεναι αὐτῇ ποιναὶ ἦσαν ἡ ἀτιμία, ἡ ἀνικανότης πρὸς ἀνάληψιν δημοσίων ἀξιωμάτων, ἡ ἀπώλεια τῆς ἱκανότητος τοῦ διαθέτειν καὶ κληρονομεῖν καὶ καθόλου τοῦ συνάπτειν δικαιοπραξίας, ἡ ἐξορία, ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας καὶ ὁ θάνατος, ὅστις ἐπεβάλλετο ἐπὶ ὡρισμένων αἱρετικῶν καὶ δὴ τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν ἀναβαπτιζόντων τοὺς ὀρθῶς βαπτισθέντας.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐνῷ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ αἱ περὶ τῶν αἱρετικῶν διατάξεις καὶ δὴ αἱ πολιτικαὶ ποιναὶ σπανιώτερον ἐφηρμόζοντο, ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ συμπληρωθεῖσαι καὶ αὐξηθεῖσαι ἐφηρμόζοντο συχνότερον καὶ ἀπηνέστερον· τοῦτο προήρχετο ἀναμφιβόλως οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν δογμάτων ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ διαφόρου πνεύματος ὑφ' οὗ ἐνεφοροῦντο αἱ δύο ἐκκλησίαι. Σύνοδοι δυτικαὶ τοῦ 12ου αἰῶνος καθώρισαν ὅτι αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ καταδικάζωσι τοὺς αἱρετικούς, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος ἵδρυσεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τὰ δικαστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἅτινα εἶχον εἰδικὸν σκοπὸν νὰ ἀνακαλύπτωσι καὶ καταδικάζωσι τοὺς αἱρετικούς. Τὰ δικαστήρια ταῦτα ἔλαβον παρὰ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ δευτέρου (1224—1232) δρακοντείους νόμους κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Ὁ Γρηγόριος ὁ ἔνατος συνεισήγησεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς θανατικῆς ποινῆς ὡς πρὸς τοὺς αἱρετικούς, ὁ δὲ Λέων ὁ δέκατος κατεδίκασε τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ καῦσις τῶν αἱρετικῶν εἶναι ἐναντία τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἤδη ἡ αἵρεσις ἐξισώθη πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως, αἱ δὲ ἐπιβαλλόμεναι αὐτῇ ποιναὶ ἦσαν ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταφῆς, ἡ διὰ βίου φυλάκισις ἐπιβαλλομένη εἰς τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἀποπτύσσοντας τὴν αἵρεσιν αἱρετικούς, ἡ ἀτιμία, ἡ ἀπώλεια πολιτικῶν ἀξιωμάτων, ἡ καθαίρεσις ἢ ἡ ἀφαίρεσις ἐκκλ. βαθμῶν διὰ τοὺς κληρικούς, καὶ ὁ διὰ πυρὸς θάνατος, ὁ ἐπιβαλλόμενος εἰς τοὺς ἐν αἱρέσει ἐμμένοντας. Ἐκτὸς τῶν αἱρετικῶν ἐτιμωροῦντο οἱ credentes, οἱ διὰ λόγων ἢ πράξεων συγκατατιθέμενοι εἰς τὴν αἵρεσιν, οἱ defensores, οἱ ὑπερασπίζοντες ἢ ζητοῦντες νὰ σώσωσι τοὺς αἱρετικούς, οἱ receptores, οἱ ὑποδεχόμενοι ἢ κρύπτοντες ἑκουσίως καὶ ἐν γνώσει τοὺς αἱρετικούς, καὶ οἱ factores, οἱ συνεργοῦντες καὶ βοηθοῦντες καθ' οἱονδήποτε τρόπον τοὺς αἱρετικούς.

Οὐ μόνον οἱ αἱρετικοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ *cedentes, defensores, receptores* καὶ *factores* καὶ οἱ ἐξ αἱρετικῶν καταγόμενοι (δευτέρου βαθμοῦ ἐκ μέρους τοῦ πατρός, πρώτου ἐκ μέρους τῆς μητρὸς) ἀπεκλείοντο τῆς ἱερωσύνης. Τῶν ἰδεῶν τούτων ἔχεται ἡ δυτικὴ ἐκκλησία μέχρι τῆς σήμερον, ἀδιάφορος ἐὰν δὲν δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτάς, ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὰς στάσεως τῆς πολιτείας, τῆς θεωρούσης, καὶ δικαίως, τὴν ἀνεξιθρησκείαν ὡς θεμελιώδη αὐτῆς νόμον. Ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ὅρκος τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸν πάπαν περιλαμβάνει, ἐκεῖ ὅπου δὲν μετεβλήθη τῇ ἀπαιτήσει τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ὑπόσχεσιν τῆς καταδιώξεως τῶν αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν. Ἀπόφασις τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ ἐπιβάλλει εἰς ὅλους τοὺς αἱρετικοὺς τὸν ἀφορισμὸν «*latae sententiae*». Ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπαγορεύεται πᾶσα κοινωνία indivinis καὶ in sacris μετὰ τῶν αἱρετικῶν, ἔστω καὶ ἂν οὗτοι δὲν ἔχωσιν ἐπισήμως χαρακτηρισθῇ ὡς τοιοῦτοι. Διὰ τοῦτο οἱ δυτικοὶ κληρικοὶ δὲν πρέπει νὰ μεταδίδωσι τὰ μυστήριά, νὰ τελῶσιν ἱεροπραξίας, ἢ νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς ἱεροπραξίας μὴ δυτικάς. Οἱ δυτικοὶ ὀφείλουσι νὰ ἀποφεύγωσι πᾶσαν στενὴν σχέσιν πρὸς μὴ δυτικοὺς (ἀπαγόρευσις φοιτήσεως τῶν τέκνων δυτικῶν εἰς σχολεῖα μὴ δυτικά, τῆς προσλήψεως διδασκάλων ἢ παιδαγωγῶν μὴ δυτικῶν κτλ.). Αἱ θρησκευτικαὶ συζητήσεις μετὰ μὴ δυτικῶν ἐπιτρέπονται μόνον ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους. Ἀπαγορεύεται ἡ ταφὴ εἰς δυτικὰ κοιμητήρια μὴ δυτικῶν, ἐκτὸς ἐὰν πολιτικὸς νόμος ἐπιβάλλῃ τοῦτο. Ἡ ἐν τῷ γάμῳ συνοίκησις λύεται ἐὰν ἓν τῶν μερῶν τοῦ γάμου περιπέσῃ εἰς αἵρεσιν.

Ἡ διαμαρτυρομένη ἐκκλησία ἀποσπασθεῖσα τῆς δυτικῆς μετέβαλε τὴν ἔννοιαν τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ δὲν ἐξέβαλεν αὐτήν. Ὁ Λούθηρος ἐξηγέρθη κατὰ τῶν καταδιωκόντων διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τοὺς αἱρετικοὺς καὶ ἐτόνιζεν ὅτι οἱ αἱρετικοὶ δὲν πρέπει νὰ τιμωρῶνται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἐκτὸς ἐὰν κατηγορῶνται καὶ ἐπὶ στάσει, ἀλλὰ νὰ πείθωνται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὑποδεικνυούσης τὸ ἐσφαλμένον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν διὰ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Δυσμενεστέραν στάσιν πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς ἐδείκνυεν ὁ Ζβίγγλιος, ἐνῷ ὁ Καλβῖνος ἐτόνιζεν ὅτι ἡ πολιτεία ἔχει καθῆκον νὰ τιμωρῇ τοὺς βλασφημοῦντας τὸν Θεόν. Ἐννοεῖται ὅτι θεωρητικῶς, ἡ διαμαρτυρομένη ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἐπιτρέψῃ ποινὰς αἱρετικῶν. Ἡ ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἀναγνώρισις ποινῶν κατὰ τῶν αἱρετικῶν ἀντιφάσκει καὶ ἀνατρέπει τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ μορφώσει τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων. Παρὰ ταῦτα ἐν τούτοις καὶ ἐν τῇ διαμαρτυρομένῃ ἐκκλησίᾳ, ἴσως ἐξ ἐπιδράσεως τῆς δυτικῆς, ἔχομεν παραδείγματα διώξεως καὶ τιμωρίας αἱρετικῶν.

Λίαν ἐνωρὶς ἡ ἱστορία τῶν αἱρέσεων ἐγένετο ἀντικείμενον ἐξετάσεως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἤδη ὁ Ἰουστῖνος ὁ μάρτυς εἶχε γράψει «*Σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἱρέσεων*» (Ἀπολ. 1. 26), ὅπερ ἀπωλέσθη. Μετ' αὐτὸν ὁ Εἰρηναῖος ἔγραψεν ἔργον ἐπιγραφόμενον «*Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*». Τοῦ ἔργου τούτου ἀπωλέσθη τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, σωζομένων μόνον ἀποσμασμάτων, ἔχομεν δὲ μόνον λατινικὴν μετάφρασιν, γενομένην πιθανῶς κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος (*Migne* P. gr. 7, 433 ἑ.). Ὁ Ἱππόλυτος ἔγραψε «*Σύνταγμα κατὰ αἱρέσεων*», ὅπερ ἀπωλέσθη, καὶ τὰ «*Φιλοσοφούμενα*», τὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Φωτίου μνημονευόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Λαβύρινθος*» τῶν αἱρέσεων (*Migne* P. gr. 16, 3 ἑ.). Ὁ Ἐπιφάνιος ἔγραψεν ἔργον ἐπιγραφόμενον «Πανάριος εἴτ' οὖν κιβώτιος» ἐν ᾧ ἐκθέτει 80 αἱρέσεις, ὧν αἱ 20 ἀναφέρονται εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐποχήν. (*Migne* P. gr. 41, 173 ἑ.). Εἰς τὸν Τερτυλλιανὸν ἀποδίδεται ἔργον «*Libellus adversus omnes haereses*» ὅπερ πιθανὸς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Βικτωρίνου. Ὁ Φιλάστριος ἔγραψε «*Liber de haeresibus*» ἐν ᾧ ἐξετάζονται 156 αἱρέσεις, ὧν 28 ἀναφέρονται εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐποχὴν (*Migne* P. L. 12, 1111 ἑ.). Ὁ Αὐγουστῖνος ἔγραψεν ἔργον ἐπιγραφόμενον «*De haeresibus*» περιλαμβάνον 80 αἱρέσεις ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τοῦ Σίμωνος μάγου μέχρι τῆς τοῦ Πελαγίου (*Migne* P. L. 42, 21 ἑ.). Τέλος ὁ Θεοδώρητος Κύρρου ἔγραψε «*Αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*» (*Migne* P. gr. 83, 336 ἑ.), ὁ Ἀναστάσιος Συναΐτης «*Ὁδηγός*» (*Migne* P. gr. 89, 36 ἑ.) καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς «*Περὶ αἱρέσεων*» (*Migne* P. gr. 94, 677 ἑ.). Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας, οὐδὲν ἐγράφη ἔργον περιέχον τὴν ἱστορίαν τῶν αἱρέσεων. Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἐγράφησαν πλεῖστα ἔργα περιέχοντα τὴν ἱστορίαν τῶν αἱρέσεων. Τούτων ἀναφέρομεν τὰ ἀκόλουθα: *G. Arnold* Unparteiische Kirchen und Ketzerhistorie εἰς 17 βιβλία. *Chr. Walch* Entwurf eines vollständigen geschichte der Ketzereich. *Ph. Fritz* Ketzerlexikon εἰς τρεῖς τόμους. *M. Claris* Dictionnaire des hérésies, des erreurs et des schismes ἐν τῷ 11 καὶ 12 τόμῳ τῆς ὑπὸ τοῦ Migne ἐκδοθείσης ἐγκυκλοπαιδείας. *Pinchinat* Dictionnaire des hérésies. *Turner* Historic view of opinions. Ὑπὸ κανονικὴν ἔποψιν ἐξετάζεται ἡ αἵρεσις ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ κανονικοῦ δικαίου· πρβλ. ἰδίᾳ τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ *Hinschius* καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον τοῦ *Ῥάλλη* (σ. 312 ἑ.). Κ. Ι. Δ.

[ΕΚΚΛΗΣ. ΔΙΚ.] *Αἵρεσις*, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, εἶναι πᾶσα ἔκκλισις ἀπὸ θεμελιώδους κανόνος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ὅθεν *αἱρετικοὶ* εἰσὶν οἱ παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν δοξάζοντες καὶ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας παραχαράττοντες δόγματα. Τὸ ζήτημα ποῖα κακοδοξία λογίζεται ἀληθὴς αἵρεσις, ἀπόκειται τῇ κρίσει τῆς ἐκκλησίας. Οὕτως ὁ τε στ' κανὼν τῆς Β' οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὁ ιε' κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Α' καὶ Β' συνόδου αἵρεσιν χαρακτηρίζουσι **τὴν κακοδοξίαν ἐκείνην, ἣν ὡς τοιαύτην ῥητῶς ἀπεφήναντο καὶ κατεδίκασαν αἱ σύνοδοι καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας πατέρες.** Ὑπὸ τῶν κανόνων ἠπειλήθη εἰς τοὺς εἰσερχομένους εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν ἵνα προσευχηθῶσι μετ' αὐτῶν, κληρικὸν μὲν ὄντας καθαίρεσις, λαϊκοὺς δὲ ἀφορισμός, καθαίρεσις δὲ εἰς τοὺς ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους οἵτινες θὰ ἐπέτρεπον εἰς αἱρετικοὺς νὰ τελέσωσί τι ὡς κληρικούς, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, οἵτινες θὰ ἐδέχοντο τὸ τῶν αἱρετικῶν βαπτίσματα καὶ τὰς θυσίας (Καν. ἀποστολικ. μδ', με' καὶ μστ'. Ὅρα καὶ καν. δ' τῆς Γ' οἰκουμεν. συνοδ.).

Οἱ αἱρετικοὶ στεροῦνται παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ δικαιώματος. Οὕτω δὲν δύνανται νὰ παρίστανται ὡς μάρτυρες ἐνώπιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, μηδὲ νὰ ποιῶνται κατηγορίας κατ' ὀρθοδόξων κληρικῶν (καν. στ' τῆς Β' οἰκουμ. συνόδ. καὶ καν. ρκθ' Καρθαγένης), μηδὲ νὰ τυγχάνωσι τῶν μυστηρίων. Οὕτω δὲν δύνανται νὰ ἐξομολογῶνται πρὸς ὀρθόδοξον ἱερέα (ὅρα τὴν ἀπὸ 1724 συνοδικὴν ἀπόκρισιν τοῦ πατριάρχου Κων)πόλεως Ἱερεμίου τοῦ Γ' πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἄρτης ἐν Γεδεὼν, *Κανονικαὶ διατάξεις* τόμ. Β' 427), μηδὲ νὰ τυγχάνωσι τῆς θείας κοινωνίας ὡς καὶ τοῦ εὐχελαίου (ὅρα ὁμολογίαν Κριτοπούλου ἔρ. ριη'), μηδὲ νὰ συνάπτωσι γάμον μετ' ὀρθοδόξων. Οὕτω ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς κληρικοὺς ὡς καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς ἀναγνώστας καὶ ψάλτας ἵνα συνάπτωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς γάμου κοινωνίαν μεθ' αἱρετικοῦ ἐκτὸς ἂν οὗτος ἤθελεν ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ ἀνεγνώριζε τὴν ὀρθὴν πίστιν (καν. ι' καὶ λα' Λαοδικείας, καν. ια' Καρθαγένης, καν. ιδ' τῆς Δ' οἰκουμ. συνόδου), βραδύτερον δ' ὁ κανὼν οβ' τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου ἐκήρυξεν ἄκυρον πάντα μεθ' αἱρετικοῦ γάμον ὀρθοδόξου. Οἱ αἱρετικοὶ δὲν δύνανται ὡσαύτως νὰ γένωνται ἀνάδοχοι τέκνων ὀρθοδόξων, διὰ τὴν πιθανότητα ὅτι ἀνάδοχοι γιγνόμενοι θὰ ἐμερίμνων οὐχὶ περὶ τῆς ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ ἀλλὰ περὶ ἐν τῇ αἱρέσει ἀνατροφῆς τοῦ τέκνου.

Οὕτω τὴν πρόσληψιν αἱρετικῶν ὡς ἀναδόχων ἀπεδοκίμασεν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν (Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Δ' σ. 476) καὶ οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος Β' ὁ Ἀκαρνὰν καὶ Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλος, ὅστις διὰ τοῦ ἀπὸ 1749 συνοδικοῦ γράμματος καθαίρεσιν ἠπείλησεν εἰς τοὺς ἱερεῖς οἵτινες θὰ ἐδέχοντο λατίνους ὡς ἀναδόχους τοῦ βαπτιζομένου. Παρ' ἡμῖν δ' ἐν Ἑλλάδι, ἀπαγορεύσαντος ἐν ἔτει 1837 τοῦ ἐπισκόπου Αἰγίνης εἰς τὸν ἑτερόδοξον στρατιωτικὸν ἰατρὸν Βάϊαν τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀναδοχὴν ὀρθοδόξου παιδίου, ἀνηνέχθη ἡ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν γραμμάτεια πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἥτις ἐνέκρινε τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐπισκόπου, δεξαμένη ὅτι ἔπραξε κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὴν ἀπὸ 23 Ὀκτωβρίου 1836 συνοδικὴν ἐγκύκλιον.

Οἱ αἱρετικοὶ δὲν δύνανται ὡσαύτως νὰ τύχωσιν ἐκκλησιαστικῆς κηδεύσεως καὶ μνημοσύνων ἂν καὶ ἐνίοτε ἡ ἐκκλησία ἐπιτρέπει κατ' οἰκονομίαν τὴν ὑπὲρ ἑτεροδόξων τέλεσιν μνημοσύνων. Ἀπηγορεύθη ὡσαύτως ἡ ἐκποίησις ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων πρὸς αἱρετικούς, τὸ δὲ τυχὸν πρὸς τοιούτους ἐκποιηθὲν διεκδικεῖ τὸ εὐαγὲς ἵδρυμα, οὗτινος ὁ ἐκποιήσας διοικητὴς ἐκπίπτει τῆς διοικήσεως, καθείργνυται ἐν μονῇ καὶ ἀποστερεῖται ἐπὶ ἐνιαυτὸν τῆς θείας κοινωνίας. Τὸ δ' ὑπὸ κοσμικοῦ πρὸς αἱρετικὸν ἐκποιηθὲν κτῆμα, ἐν ᾧ ὑπάρχει ναός, διεκδικεῖ ἡ τοῦ τόπου ἐκκλησία. (Ὅρα Ἰουστινιάνειον νεαρὰν ρλα' κεφαλ. δ', νομοκάνονα Φωτίου Ι η, Βαλσαμῶνος ὑπόμνημα εἰς καν ν' Καρθαγένης καὶ τὸ ἀπὸ Ἰουλίου 1401 γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ματθαίου τοῦ Α' ἐν Acta Patriarschatus τομ. Β' σ. 522). Ἐπετράπη ὅμως εἰς τοὺς αἱρετικοὺς ἵνα παρευρίσκωνται κατὰ τὸ ἐν ὀρθοδόξῳ ναῷ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου τοῦτο δὲ ἵνα κατορθωθῇ οὕτω καὶ ἡ διὰ τοῦ κηρύγματος ὑπ' αὐτῶν ἐκμάθησις τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ πρὸς τὴν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν προσέλευσιν παρασκευὴ αὐτῶν.

Ἡ ἐκκλησία πρὸς τήρησιν τῆς ἑνότητος καὶ καθαρότητος τῆς διδασκαλίας, ἧς τὴν διάσπασιν ὑπελάμβανεν ὕβριν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἠξίου τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Οὕτω, κατ' Αὐγουστῖνον ἡ ἐκκλησία δὲν δύναται μὲν βίᾳ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς αἱρετικοὺς τὴν ἀληθῆ πίστιν, ἀλλὰ δύναται νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καταλλαγὴν καὶ τὴν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἐπάνοδον αὐτῶν δι' ἐπιβολῆς ποινῶν ἐξαναγκαζουσῶν τούτους εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀποκήρυξιν τῆς πλάνης, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ πάντα τ' ἀδικήματα κολάζουσα πολιτεία ὀφείλει, ἵνα μηδεὶς ἀντιτίθηται ἀτιμωρητὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, νὰ κολάζῃ τοὺς αἱρετικούς, τοὺς ἐχθροὺς τούτους τῆς ἐκκλησίας· οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου, διότι τότε θὰ καθίστατο εἰς αὐτοὺς πλέον ἀδύνατος ἡ ὁμολογία τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας, διόπερ ἀποδοκιμαστέοι εἰσὶν ἢ τὴν ἐσχάτην ταύτην ποινὴν ἀπειλοῦντες εἰς τοὺς αἱρετικοὺς πολιτικοὶ νόμοι. Ὀφείλει δέ κατ' Αὐγουστῖνον, νὰ κολάζῃ τοὺς αἱρετικοὺς ὁ τὴν πολιτείαν ἐκπροσωπῶν αὐτοκράτωρ ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καθήκοντος τῆς ὑποταγῆς.

Καὶ ὄντως οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες πᾶσαν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησίας παρέκλισιν, προσβολὴν τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξεως ὑπολαμβάνοντες ἠπείλησαν κατὰ τῶν αἱρετικῶν ποινάς. Οὕτω πρῶτον ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, εἶτα δ' οἱ τούτου υἱοί, μάλιστα δὲ ὁ Κωνστάντιος, ἐξώρισαν ἐπισκόπους καὶ ἄλλους κληρικοὺς ἀρνουμένους τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπ' αὐτῶν δεκτῆς γενομένης διδασκαλίας. Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α' διὰ τοῦ ἀπὸ 372 νόμου αὐτοῦ ἠπείλησε κατὰ τῶν Μανιχαίων καὶ ἄλλας ποινάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν δήμευσιν τῶν οἰκημάτων τῶν συνελεύσεων αὐτῶν· ἣν διάταξιν ἐπεξέτεινεν ὁ αὐτοκράτωρ Γρατιανὸς διὰ τοῦ ἀπὸ 376 νόμου αὐτοῦ ἐπὶ τῶν οἰκημάτων πάντων τῶν αἱρετικῶν καὶ ἀπηγόρευσε διὰ

Digitized by Google

τοῦ ἀπὸ 379 νόμου πάσας τὰς αἱρέσεις, καίπερ μὴ ἀπειλήσας καὶ γενικῶς κατ' αὐτῶν ποινάς.

Ἡ πρώτη μεθοδικὴ καὶ συστηματικὴ καθ' αἱρετικῶν νομοθεσία, δι' ἧς ἐπεδιώχθη ἡ τούτων καταπολέμησις, ὑπῆρξεν ἡ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ἣν συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καὶ εἰς ἣν ἐνέμεινε καὶ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον. Κατὰ τοὺς νόμους τούτους αἵρεσις, ἥτις ὡς *crimen publicum* ἐχαρακτηρίσθη, ἐλογίζετο πᾶσα, καὶ ἡ ἐλαχίστη ἔτι, παρέκκλισις ἀπὸ τῆς περὶ πίστεως διδασκαλίας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Αἱ ἀπειληθεῖσαι κατὰ τῶν αἱρετικῶν ποιναὶ ὑπῆρξαν αἱ ἑξῆς· ἡ τῆς ἀτιμίας, ἡ τῆς ἀνικανότητος περὶ τὸν διορισμὸν εἰς δημόσια ἀξιώματα, ἡ τῆς μειώσεως τῆς νομικῆς ἱκανότητος, καὶ δή, ἡ τῆς ἀπωλείας τῆς ἱκανότητος πρὸς τὸ διατιθέναι, κτᾶσθαι ἐκ διατάξεων τελευταίας βουλήσεως, κληρονομεῖν καὶ κληρονομεῖσθαι ἐξ ἀδιαθέτου, ποιεῖσθαι δωρεὰς καὶ συνομολογεῖν ἄλλας δικαιοπραξίας, ἔτι δὲ ἡ τῆς ἐξορίας καὶ ἡ τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας. Ἠπειλήθησαν δ' ἔτι χρηματικαὶ ποιναὶ διὰ μετάβασιν εἰς συνελεύσεις αἱρετικῶν, κατά τινων δ' αἱρέσεων, μάλιστα δὲ κατὰ τῆς τῶν Μανιχαίων καὶ κατὰ τῆς τῶν ἀναβαπτιζόντων καθολικούς, ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου. Εἰς τοὺς τὰς αἱρέσεις αὐτῶν διδάσκοντας αἱρεσιάρχας ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ αἱρέσει χειροτονοῦντας καὶ χειροτονουμένους ἠπειλήθησαν αὐστηρόταται ὡσαύτως ποιναὶ καὶ δὴ ἐξορία, déportatio, χρηματικαὶ ποιναί, δήμευσις τῆς περιουσίας, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου. Αἱ ποιναὶ αὗται ἠπειλήθησαν καὶ εἰς τοὺς τὰς αἱρετικὰς αὐτῶν δοξασίας ἐπιδεικνυομένους εἰς δημοσίας συνελεύσεις.

Κ. Μ. ΡΑΛΛΗΣ

[ΠΟΙΝ. ΔΙΚ.] Ἡ λέξις *αἵρεσις*, ὡς ὅρος τοῦ *ποινικοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου,* εἶναι ὅρος νέος, χρησιμοποιηθεὶς διὰ πρώτην φορὰν ἐν τῇ διατριβῇ «*Περὶ τῆς ἐνοχῆς*» ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ παρόντος ἄρθρου. Ὑποδηλοῖ δὲ **τὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ πέρατος διαδρομὴν τοῦ βουλητικοῦ γεγονότος, ὅπερ προηγήθη δράσεώς τινος, ἐνεργείας ἢ παραλείψεως.**

Περὶ «βουλητικοῦ γεγονότος» ὁμιλοῦμεν ἀφ' ἧς ἡ *Μεταφυσικὴ Ψυχολογία* ἀπώλεσε τοὺς ὀπαδούς της καὶ εἰς τὴν θέσιν της ἦλθεν ἡ *Ἐμπειρικὴ* Ψυχολογία, ἥτις ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν «βουλήσεως» ὡς ψυχικῆς δυνάμεως καὶ περιορίζεται εἰς τὴν ἔρευναν ψυχικῶν τινων γεγονότων, ἅτινα καταδεικνύουν ὡρισμένας ἰδιορρυθμίας καὶ ἅτινα ὀνομάζει βουλητικὰ γεγονότα. Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ὡς εὑρισκομένη πολὺ ἐγγύτερον πρὸς τὰ πράγματα τῆς ἐμπειρίας ἢ ἡ μεταφυσική, εἶναι κεκλημένη νὰ παίξῃ εἰς τὸ Ποινικὸν Δίκαιον ρόλον σπουδαῖον. Τὸ Ποινικὸν Δίκαιον ἀσχολεῖται μὲ *πράξεις*, πᾶσα δὲ πρᾶξις καταδεικνύει ἓν ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον· τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον τοῦτο εἶναι τὸ βουλητικὸν γεγονός, ἡ λεγομένη «βούλησις». Προσάγουσα λοιπὸν ἡ Ψυχολογία τῷ Ποινικῷ Δικαίῳ τὴν ἔννοιαν τῆς «βουλήσεως» ὀρθῶς διεγνωσμένην, τῷ δίδει συγχρόνως βάσιν στερεὰν καὶ ἀκλόνητον.

Ἀφ' οὗ τὸ βουλητικὸν γεγονὸς ἀποτελεῖ τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον πάσης πράξεως, τὸ δὲ Ποινικὸν Δίκαιον ἀσχολεῖται μὲ πράξεις καὶ μόνον μὲ τοιαύτας, ἕπεται ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ βουλητικοῦ γεγονότος εἶναι ἔννοια ἀπαραίτητος εἰς τὸ Ποινικὸν Δίκαιον καὶ ὡς τοιαύτη δεῖται ἑνὸς *καταλλήλου τεχνικοῦ νομικοῦ ὅρου*. Ὁ τεχνικὸς ὅρος μιᾶς ἐννοίας ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν διαφόρων δυνατοτήτων τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῆς ἔν τινι Ἐπιστήμῃ. Ἡ ἔννοια τοῦ βουλητικοῦ γεγονότος, οὗτινος γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ἐμπειρικῆς Ψυχολογίας τὰς λεπτομερείας τῆς διαδρομῆς, μᾶς προσφέρει πολλὰς δυνατότητας χρησιμοποιήσεως. Πρῶτον δυνάμεθα νὰ τὴν χρησιμοποιήσωμεν ὡς σύνολον, ὡς βουλητικὸν γεγονὸς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ πέρατος αὐτοῦ. Ἔπειτα ὅμως θὰ χρειασθῇ νὰ κάμωμεν χρῆσιν μόνον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἐπίσης καὶ τοῦ πέρατος αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς ἐκ τοῦ πέρατος ἐμφανίσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ. Πάσας τὰς χρήσεις ταύτας μᾶς τὰς ἐπιβάλλει προστακτικῶς τὸ Ποινικὸν Δίκαιον, ὅπερ ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ τί «ἠθέλησεν» ὁ ἐγκληματίας, πῶς τὸ ἠθέλησε, διὰ τί, καὶ ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Κατάλληλος τεχνικὸς νομικὸς ὅρος πληρῶν ὅλας τὰς ἀξιώσεις ταύτας εἶναι ἡ λέξις *αἵρεσις*, ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποδίδει πιστῶς τὴν διαδικασίαν τῆς ἐκλογῆς, ἥτις λαμβάνει χώραν ἐν τῷ βουλητικῷ γεγονότι, ἀφ' ἑτέρου δὲ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὑπὸ τὴν ρηματικὴν αὐτῆς μορφήν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι προσὸν πολύτιμον (*αἱρεθεῖσα δράσις*, *αἱρεθὲν ἀποτέλεσμα*, *εἵλετο ὁ πράξας*, *ᾑρέθη* ὑπὸ τοῦ πράξαντος). Ὁ Β ἐφαρμάκευσε τὸν πλούσιον θεῖόν του Γ. Διὰ τί; Ἐπεθύμει χρήματα. Τοῦτο ἦτο τὸ ἐθελόμενον (βλ. λ.). Πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἐθελομένου τούτου διελογίσθη περὶ τῶν μέσων. Ἐσκέφθη τὴν μετανάστευσιν, τὸ ἐμπόριον παλαιῶν ἐνδυμάτων, τὸ ἱπποδρόμιον, τὴν πλαστογραφίαν, τὴν κλοπήν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν. Διάφοροι παραστάσεις, ὡς τὸ μακρὸν ὑπερωκεάνιον ταξείδιον, ἡ ἐκ τῶν παλαιῶν ἐνδυμάτων κακοσμία, ἡ πτῶσις ἀπὸ τοῦ ἵππου, ἡ προσπάθεια τῆς ἀπομιμήσεως τῆς ὑπογραφῆς, ἡ διὰ νυκτὸς ἀναρρίχησις ἀπὸ τοῦ ἐξώστου, τῷ διήγειραν διάφορα συναισθήματα δυσάρεστα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαλογισμῶν του τούτων ἀνέκυψεν ἐν τῇ συνειδήσει του καὶ ἡ παράστασις τοῦ θανάτου τοῦ θείου του. Ἐσκέφθη τότε ὅτι τούτου ἀποθνήσκοντος αὐτὸς θὰ ἐκληρονόμει τὰ χρήματά του. Μὴ ὢν διατεθειμένος νὰ ἀναμείνῃ τὴν βραδυποροῦσαν μοῖραν διελογίσθη πῶς θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ ἀποθάνῃ ὁ θεῖός του κατὰ τρόπον ἕτερον ἢ φυσικόν. Ἐφαντάσθη διάφορα περιστατικὰ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ θείου του, καὶ κατὰ μιᾶς ἐνδεχομένης προσφορᾶς δηλητηρίου φαρμάκου οὐδὲν σοβαρὸν αἴτιον ἀνέκυψεν, ἢ ἀνέκυψε μὲν ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσον ἰσχυρὸν ὥστε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, ὅπερ τῷ ἐγέννα ἡ παράστασις τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ ἐθελομένου, ἤτοι τῆς κτήσεως τῶν χρημάτων. Ἡ αἵρεσίς του, διαρκέσασα ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπόθησε χρήματα, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅπως προσενέγκῃ τῷ θείῳ του δηλητήριον φάρμακον, ἐκρίθη. Ὡς δρᾶσις αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπόκτησιν χρημάτων ᾑρέθη ἡ φαρμάκευσις τοῦ θείου. Ἡ προσφορὰ λοιπὸν δηλητηρίου φαρμάκου ὑπῆρξεν ἡ αἱρεθεῖσα δρᾶσις. Τὴν δρᾶσιν ταύτην τὴν προσδιώρισεν ἡ παράστασις τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς, ἤτοι τοῦ θανάτου τοῦ θείου. Ὁ δὲ θάνατος τοῦ θείου ὑπῆρξε τὸ αἱρεθὲν ἀποτέλεσμα διότι τοῦτο παρίστα τὴν πηγὴν ἐξ ἧς θὰ ἐξεχύνοντο τὰ ἐθελόμενα χρήματα.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο παριστᾷ μίαν αἵρεσιν διαρκέσασαν ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνέκυψε τὸ ἐθελόμενον μέχρις οὗ ᾑρέθη ἡ δρᾶσις πρὸς τὸ παθεῖν τοῦ ἐθελομένου. Ἡ διάρκεια τῆς αἱρέσεως ἄλλοτε εἶναι μακρά, ἄλλοτε βραχεῖα, ἄλλοτε συνεχής, ἄλλοτε διακεκομμένη, ἄλλοτε δὲ καὶ βραχυτάτη, ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος ἑκάστου. Πάντως ἡ αἵρεσις ἔχει ποιάν τινα διάρκειαν. Ἐφ' ᾧ ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐκφράσωμεν σαφέστερον τὸ πρᾶγμα μὲ μίαν γεωμετρικὴν παραβολήν, θὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ αἵρεσις δὲν εἶναι σημεῖον ἀλλὰ γραμμή, συνήθως λίαν τεθλασμένη. Εἰς τὴν μίαν ἄκραν τῆς γραμμῆς ταύτης εἶναι τὸ ἐθελόμενον, εἰς τὴν ἑτέραν ἡ αἱρεθεῖσα δρᾶσις. Ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἑτέρας ἄκρας τῆς γραμμῆς ὑπάρχει μικρὸς ἢ μέγας ἀριθμὸς αἰτίων ἀλληλοσυγκρουομένων.

Ἐν τῷ ἀνωτέρω παραδείγματι ἔχομεν τὴν *αἵρεσιν* (τὸ βουλητικὸν γεγονὸς ἐν τῇ διαδρομῇ αὐτοῦ), τὸ *ἐθελόμενον* (τὴν ἀρχὴν τῆς αἱρέσεως), τὴν *αἱρεθεῖσαν δρᾶσιν* (τὸ πέρας τῆς κριθείσης αἱρέσεως) καὶ τὸ *αἱρεθὲν ἀποτέλεσμα* (τὴν ἐν τῇ συνειδήσει παράστασιν τῆς ἐκ τῆς αἱρεθείσης δράσεως ἐμφανίσεως εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον). Πάντα δὲ ταῦτα (πλήν, ἐνταῦθα, τοῦ ἐθελομένου) εἶναι στοιχεῖα ὑποδεικνυόμενα ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Νόμῳ, ἄρθρῳ 289 Π. Ν. Ἡ αἵρεσις ἐνυπάρχει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πράξεως τῆς φαρμακείας ὡς τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον αὐτῆς. Τὸ ἐθελόμενον εἶναι ἀδιάφορον πρὸς τὴν τυπικὴν μορφὴν τῆς φαρμακείας, ὁ νόμος δηλαδὴ δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ ἂν ἐν τῷ ἀνωτέρω παραδείγματι ὁ Β φαρμακεύων ἤθελε νὰ ἀποκτήσῃ χρήματα, ἢ ἁπλῶς νὰ ἐκδικηθῇ ἢ νὰ δοκιμάσῃ ἴσως τὴν δραστικότητα τοῦ δηλητηρίου! Τὴν αἱρεθεῖσαν δρᾶσιν ὑποδεικνύει ὁ νόμος διὰ τῆς φράσεως «*προσέφερεν ἐκ προθέσεως δηλητήριον φάρμακον*». Τὸ δὲ αἱρεθὲν ἀποτέλεσμα διὰ τῆς φράσεως «ἐπὶ σκοπῷ θανατώσεως», «ἐπὶ σκοπῷ βλάβης».

Ἡ ἐν πάσῃ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐξερεύνησις τῆς αἱρέσεως εἶναι *κατηγορηματικὴ προσταγὴ* τοῦ τε θετοῦ Δικαίου (ἄρθρον 39 Ποινικοῦ Νόμου) καὶ τῆς *δικαιοσύνης*. Διότι ἡ αἵρεσις ἐν τῷ Ποινικῷ Δικαίῳ διαδραματίζει εὐθὺς ἀμέσως τοῦτο τὸ πρόσωπον: ὅτι αὕτη ἀκριβῶς εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐκτιμᾶται ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως κατ' ἀξίαν, δηλαδὴ κρίνεται ἂν εἶναι ἐπίμεμπτος καὶ κατὰ πόσον εἶναι ἐπίμεμπτος (βλ. λ. ἐνοχή). Ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ἐννόμου δὲ τάξεως ἐκτιμήσεως ταύτης ἐξάγεται ἐν τῷ Ποινικῷ Δικαίῳ τὸ συμπέρασμα ἂν ἡ αἵρεσις εἶναι δολία ἢ ἀμελής. Μέχρι σήμερον ὡμιλοῦμεν περὶ δολίας προαιρέσεως καὶ ἀμελείας. Ὅτι ἀμφότερα ταῦτα εἶναι *ἐπίμεμπτοι αἱρέσεις* οὐδέποτε κατέστη σαφὲς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐπιστήμῃ. Διότι αὕτη δὲν ἠσχολήθη ἐντατικῶς μὲ τὸ *ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον τῆς πράξεως*. Ἡ ἀνάλυσις ὅμως τοῦ ὑποκειμενικοῦ τούτου στοιχείου καὶ ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀναλύσεως ἐκείνης πρὸς τὸν Νόμον μᾶς προσφέρουν ἀμέσως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν τῆς *ἐνοχῆς*. Ὁ δόλος καὶ ἡ ἀμέλεια εἶναι ἔνοχοι αἱρέσεις, ὁ πρῶτος βαρέως, ἡ δευτέρα ἐλαφρότερον.

Ἀλλ' ὁ ρόλος τῆς ἐννοίας τῆς αἱρέσεως δὲν στηρίζεται εἰς τοῦτο μόνον. Εἶναι ἀπείρως εὐρύτερος. Ἡ ἔννοια τῆς αἱρέσεως καθιστᾷ σαφῆ τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐνοχῆς καὶ ἱκανότητος πρὸς καταλογισμόν. Ἐφ' ὅσον ἀκόμη δὲν εἶχεν ἀποσαφηνισθῇ ὅτι ὁ δόλος καὶ ἡ ἀμέλεια εἶναι ἐπίμεμπτοι αἱρέσεις ἡ σχέσις ἐκείνη ἦτο σκοτεινή. Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος Πάγος ἐδέχθη πράγματι πάντοτε ὅτι φόνος δύναται νὰ τελεσθῇ ἐν «μετρίᾳ συγχύσει», ἡ διδασκαλία ὅμως αὕτη ἤγειρε σφοδρὰς ἀντιρρήσεις, καὶ τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας οὐδέποτε ὁ Ἄρειος Πάγος κατώρθωσε νὰ κατασιγάσῃ διδάσκων διατί φόνος καὶ «μετρία σύγχυσις» συμβιβάζονται. Νῦν τὸ πρᾶγμα εἶναι δῆλον: ἡ ἱκανότης πρὸς καταλογισμὸν εἶναι *ψυχικὴ κατάστασις* τοῦ κανονικοῦ ἢ οὐχὶ ἐντελῶς μὴ κανονικοῦ ἀνθρώπου, ὁ δόλος εἶναι βουλητικὸν γεγονὸς λαμβάνον χώραν ἐντὸς τῆς ψυχικῆς ἐκείνης καταστάσεως. Συνεπῶς οὐδαμῶς εἶναι ἀκατανόητον πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ χώραν βουλητικόν τι γεγονὸς μὲ ἠλαττωμένην ἱκανότητα πρὸς καταλογισμὸν (διότι αὕτη εἶναι ἡ «μετρία σύγχυσις»), ἤτοι ἐντὸς ψυχικῆς καταστάσεως μὴ ἐντελῶς κανονικῆς. Τὴν δυσχέρειαν τῆς κατανοήσεως ἐπέτεινεν ἡ δυσχέρεια τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ προμελέτης καὶ δόλου. Ἄνευ λεπτομεροῦς ἐρεύνης τῆς αἱρέσεως ἡ σχέσις αὕτη εἶναι δυσδιάγνωστος. Ἡ ἀνάλυσις ὅμως τῆς αἱρέσεως μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ «προμελέτη» οὐδὲν ἕτερον σημαίνει ἢ ὅτι ἡ κρίσις τῆς δολίας αἱρέσεως δὲν ἐπηρεάσθη ὑπὸ σφοδρᾶς ψυχικῆς ὁρμῆς. Ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Νόμος εἶχε καταστρώσει διάκρισιν τῆς φαρμακείας εἰς φαρμακείαν-φόνον καὶ εἰς φαρμακείαν-ἀναίρεσιν, τὸ ὡς ἄνω παράδειγμα θὰ παρίστα φαρμακείαν-φόνον, ἤτοι δολίαν αἵρεσιν φαρμακείας μὲ προμελέτην, ἂν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αἱρέσεως δὲν ἀνέκυψαν σφοδραὶ ψυχικαὶ ὁρμαί, συνεπῶς ἐὰν ἡ αἵρεσις ἐκείνη ἐκρίθη ἀνεπηρέαστος ἀπὸ πάσης σφοδρᾶς ψυχικῆς ὁρμῆς. Τὸν φαρμακευτὴν Β δὲ οὐδὲν κωλύει νὰ τὸν φαντασθῶμεν κανονικὸν ἄνθρωπον ἢ ὡς οὐχὶ ἐντελῶς κανονικὸν ἄνθρωπον. Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ἱκανότης πρὸς καταλογισμόν, ἡ δολία αἵρεσις καὶ ἡ προμελέτη σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμέναι.

Ἡ λεπτομερὴς ἐπιστημονικὴ ψυχολογικὴ ἀνάλυσις τῆς αἱρέσεως μᾶς δίδει ἐπίσης τὰ ὅρια μεταξὺ ἐνδεχομένου δόλου καὶ συνειδητῆς ἀμελείας. Ἄνευ τῆς ἀναλύσεως ἐκείνης τὸ ἄρθρον 40 Π. Ν. ἀπομένει μυστήριον ἄλυτον. Ὅταν ὅμως γνωρίζωμεν λεπτομερῶς τὴν διαδρομὴν τοῦ βουλητικοῦ γεγονότος, μανθάνομεν τί ἀκριβῶς συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μὲ «ἐνδεχόμενον δόλον» πράξαντος καὶ ἑπομένως διδασκόμεθα πότε «ὁ σκοπὸς τοῦ πράξαντος δὲν ἔτεινεν *ὡρισμένως καὶ ἀποκλειστικῶς* εἰς ἕτερόν τι ἀξιόποινον ἀποτέλεσμα». Ἓν συμβούλιον πλημμελειοδικῶν παρέπεμψέ ποτε ἰατρὸν διακόψαντα τὴν θεραπείαν διφθερίτιδος, ἐξ ἧς ὁ ἀσθενὴς ἀπέθανεν, ἐπὶ ἀνθρωποκτονίᾳ ἐξ ἀμελείας, ἐνῷ ἂν ἀνέλυε τὴν αἵρεσιν τοῦ ἰατροῦ ἥτις προηγήθη τῆς δράσεώς του, ἤτοι τῆς παραλείψεώς του, θὰ τὸν παρέπεμπεν ἐπὶ δολίᾳ ἀνθρωποκτονίᾳ, ὡς ἦτο τὸ ὀρθὸν (προϋποτιθεμένου ὅτι συνέτρεχον τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγκλήματος).

Ἡ ἔννοια τῆς αἱρέσεως μᾶς δίδει ὀρθὸν ὁρισμὸν τῆς πράξεως. Διότι μᾶς προσφέρει ἑτέραν διακεκριμένην ἔννοιαν: τὴν τῆς αἱρεθείσης δράσεως. Ἀποφεύγομεν λοιπὸν τὴν σύγχυσιν μεταξὺ «πράξεως» καὶ «δράσεως». Τοῦθ' ὅπερ σημαίνει, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, καὶ ὀρθὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς «*μεταβολῆς κατηγορίας*». Ἴδε παραδείγματος χάριν τὰς κυμαινομένας ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου ὡς πρὸς τὴν σχέσιν αὐτουργίας καὶ συμμετοχῆς.

Ἐκ τῆς αἱρέσεως ἀποκομίζομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐθελομένου. Τὸ ἐθελόμενον ἀποτελεῖ στοιχεῖον πολλῶν τυπικῶν μορφῶν τοῦ νόμου, ἡ πραγματοποίησις ὅμως αὐτοῦ σπανιώτατα ἂν οὐχὶ ποτέ. Εἰς ἄλλας δὲ τυπικὰς μορφὰς τὸ ἐθελόμενον οὐδένα ρόλον παίζει, ὡς ἀνωτέρω ἐπὶ φαρμακείας καὶ π. χ. ἐπὶ τῶν προσβολῶν τῆς τιμῆς. Ὁ Ἄρειος Πάγος, μὴ ἀναλύων τὴν αἵρεσιν καὶ μεταχειριζόμενος τὴν λέξιν «*σκοπὸς*» πρὸς δήλωσιν ἄλλοτε τοῦ ἐθελομένου ἄλλοτε τοῦ αἱρεθέντος ἀποτελέσματος καὶ ἄλλοτε τῆς αἱρεθείσης δράσεως, δέχεται ὅτι στοιχεῖον τῆς τυπικῆς μορφῆς τῆς ἐξυβρίσεως εἶναι «πρόθεσις προσβολῆς τῆς τιμῆς», «σκοπὸς προσβολῆς τῆς τιμῆς». Τὸ καταφανὲς τῆς παρερμηνείας τοῦ Νόμου μηνύεται μόνον διὰ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τῆς αἱρέσεως τῆς τυπικῆς μορφῆς τῆς ἐξυβρίσεως.

Καὶ ἐν γένει ἡ ἀνάλυσις τῆς αἱρέσεως μᾶς ἐμφανίζει τὴν συγκεκριμένην ἐγκληματικὴν πρᾶξιν ὡς αὕτη ἐξετυλίχθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πράξαντος. Ὅταν ὁ δικαστής, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρ. 39 Π. Ν., πρόκειται νὰ ἀποφανθῇ ἂν ἡ πρᾶξις ἐτελέσθη ἐκ δόλου ἢ ἐξ ἀμελείας, γνωρίζων ἐκ τῶν προτέρων τί μὲ τοῦτο νοεῖ ὁ Νόμος, ἐξερευνᾷ τὴν ψυχὴν τοῦ ἐγκληματίου, καὶ τὰ μὲν εὐγενῆ τυχὸν αὐτοῦ ἐλατήρια τὰ θέτει κατὰ μέρος διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ἐπιμέτρησιν τῆς ποινῆς, διὰ νὰ μάθῃ ὅμως ἂν ὁ δράστης εἶναι δόλιος ἢ ἀμελὴς ἐξετάζει ἂν ἡ δρᾶσις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα *ᾑρέθησαν*, ἢ ἂν δύναται κατὰ Νόμον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ᾑρέθησαν.

Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἀρκοῦν ἐνταῦθα. Ἂς μὴ ὑποτεθῇ ὅμως ὅτι ἡ λέξις αἵρεσις εἶναι λέξις μαγική, δίδουσα τὴν λύσιν *ἀφ' ἑαυτῆς* εἰς ὅλα τὰ προβλήματα καὶ τὰ αἰνίγματα. Ἡ λέξις αἵρεσις μᾶς ὑποδεικνύει πρὸ παντὸς τὴν *μέθοδον* τῆς ἐξερευνήσεως τῆς ἐνοχῆς τοῦ ποινικοῦ οὐσιαστικοῦ Δικαίου, καὶ διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τις μίαν νομικὴν μέθοδον χρειάζεται πρὸ παντὸς νομικὸν *νοῦν*.

Digitized by Google

Ἐφ' ᾧ ἡ ὁλικὴ τοῦ ὅρου αἵρεσις εἶναι ἀπροσδιόριστος.

Τῆς αἱρέσεως, ἔστω καὶ ὑπὸ ἕτερον τεχνικὸν ὅρον, οὐδεμία, πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης, εὕρηται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποινικῇ Ἐπιστήμῃ ἀνάπτυξις. Τὰ λοιπὰ συγγράμματα καὶ ἡ Νομολογία χρησιμοποιοῦν κατὰ κόρον τὴν λέξιν «σκοπός», ἄλλοτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐθελομένου, ἄλλοτε ὑπὸ τὴν τοῦ αἱρεθέντος ἀποτελέσματος καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τὴν τῆς αἱρεθείσης δράσεως.

Ἐν ταῖς ξέναις ποινικαῖς Ἐπιστήμαις *νομικὸς* ὅρος ἀνάλογος πρὸς τὸν ὅρον αἵρεσις δὲν μοὶ εἶναι γνωστός. Γερμανιστὶ θὰ ἠδύνατο ὁ ὅρος οὗτος νὰ ἀποδοθῇ κατὰ προσέγγισιν διὰ τῆς λέξεως (motivierter) Willensvorgang, χωρὶς ὅμως τὰς δυνατότητας τῶν διαφόρων ρηματικῶν χρησιμοποιήσεων τῆς λέξεως, τοῦθ' ὅπερ οὐχὶ ἐπουσιῶδες· ἡ ἔννοια ὅμως τῆς αἱρέσεως χρησιμοποιεῖται εὐρέως, ἰδίως ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τοῦ Γερμανικοῦ Ἀκυρωτικοῦ.

[Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω πρβλ. *Χ. Τζωρτζόπουλον*, Περὶ τῆς ἐνοχῆς.— *Χ. Τζωρτζόπουλον*, Σχόλια εἰς τὸν ἰσχύοντα ἑλλ. Π. Ν. — *Wundt*, Physiol Psychol. 3ον Β. — *M. F. Mayer*, der allgemeine Teil des d. Shafrechts. — Πλάτωνα, Φαίδων 99 α, β.]. Χ. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

— **αἵρεσις** [ΙΣΤΟΡ. ΘΡΗΣΚ.]· βλ. **αἱρέσεις**.

— **αἵρεσις** [ΑΣΤ. ΔΙΚ.]· βλ. **αἱρέσεις**.

αἱρεσιώτης (ὁ)· ὁ ἀνήκων εἰς αἵρεσίν τινα θρησκευτικήν· ‖ καθόλου, ὁ ἀνήκων εἰς φατρίαν τινὰ ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἀνατροπὴν κοινωνικοῦ θεσμοῦ ἢ τάξεως πραγμάτων· θηλ. *αἱρεσιῶτις*.

αἱρετέος,—*α*,—*ον*· ὁ αἱρούμενος (παθητ.), ὁ προτιμώμενος, προτιμητέος.

αἱρετίζω· ἐκλέγω· «ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν *ᾑρέτισα*, ὁ ἀγαπητός μου, ὃν εὐδόκισεν ἡ ψυχή μου» (ΚΔ. Ματθ. 12, 18.)· ‖ εἶμαι αἱρετικός, ἀνήκω εἰς αἵρεσιν θρησκευτικήν.

αἱρετικίζω· ἀσπάζομαι τὰ τῶν αἱρετικῶν, εἶμαι αἱρετικός.

αἱρετικός,—*ή*,—*όν*· ὁ αἱρούμενος, ὁ ἔχων τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκλέξῃ· πβ. *ἐπιθυμητικός*. ‖ ὁ ἀνήκων εἰς αἵρεσίν τινα θρησκευτικήν· ‖ ἰδιωματικῶς, ὁ δύσκολος, κακότροπος, ἄλλως αἱρετιάρις (βλ. λ.). Ἐπίρρ. *αἱρετικῶς*.

αἱρετικοφανεῖς. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς οὕτως ἐκαλοῦντο αἱ ψευδεῖς ἢ καταχρηστικαὶ αἱρέσεις (βλ. λ.). ΔΗΜ. Φ. ΠΑΠ.

αἱρετοκρισία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἱρετοκριτοῦ· ‖ κρίσις δι' αἱρετοκριτοῦ, διαιτησία, ἀρχ. *δίαιτα*.

αἱρετοκρισιακός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἱρετοκρισίαν, αἱρετοκριτικός.

αἱρετοκρῖται. Δικασταὶ ἐν τῇ νήσῳ Ψαρῶν, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἐπὶ τουρκοκρατίας. Διωρίζοντο ὑπὸ τῶν δημογερόντων καὶ ἐδίκαζον τὰς σπουδαιοτέρας πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς ὑποθέσεις τῶν πολιτῶν, τῶν ἧσσον σπουδαίων δικαζομένων ὑπὸ τῶν δημογερόντων. Αἱ ἀποφάσεις τῶν αἱρετοκριτῶν ἐξετελοῦντο ἐπιμελείᾳ τῶν Δημογερόντων. Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

αἱρετοκριτής (ὁ)· κριτὴς αἱρετὸς ὑπὸ τῶν διαδίκων, διαιτητὴς κοινῇ συγκαταθέσει τῶν διαδίκων· ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς νόμοις καλεῖται *αἱρετὸς δικαστής* (βλ. Ἐπιστ. Ἐπετ. 18, 86). Β. Φ.

αἱρετοκριτικός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸν αἱρετοκριτὴν ἢ τὴν αἱρετοκρισίαν, «αἱρετοκριτικὴ ἀπόφασις, —καταδίκη κ.τ.τ.»· διαιτητικός. Ἐπίρρ. *αἱρετοκριτικῶς*.

αἱρετός,—*ή*,—*όν*· (ἀπὸ τοῦ *αἱρῶ*) ὁ δυνάμενος νὰ κυριευθῇ ἢ νὰ συλληφθῇ· ‖ (ἀπὸ τοῦ *αἱροῦμαι*) ὁ αἱρούμενος (παθητικῶς), ὁ ἐκλεγόμενος· «*ἄρχοντες αἱρετοὶ*» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κληρωτοὺς ἢ δι' ἄλλου τρόπου καθισταμένους· ‖ τὸ συγκριτ. *αἱρετώτερος*, προτιμότερος. Ἐπίρρ. *αἱρετῶς* κατ' ἐκλογήν· ‖ *αἱρετώτερον*, προτιμότερον.

Αἰρεῦ (Airey) *σὲρ Ρέζιναλ*. Ἄγγλος στρατηγός, γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος, διακριθεὶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀνατολῆς. Διῴκησε τὰς καταχτηθείσας τότε ἀπὸ τῶν Γάλλων Ἰονίους νήσους, ἀπὸ τοῦ 1810, ὁπότε διεδέχθη τὸν ἀπελθόντα εἰς Σικελίαν στρατηγὸν Ὄσβαλδ, μέχρι τοῦ 1813, ὁπότε ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Κάμπελ. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ζάκυνθος ἐγένετο πρωτεύουσα τῶν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν περιελθουσῶν Ἰονίων νήσων, καὶ χάρις εἰς τὰς προσπαθείας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ἐλβετοῦ ταγματάρχου Δε-Βοσσὲτ ὡς καὶ τοῦ Πεδεμοντίου στρατηγοῦ Ριβαρόλ, τοῦ μετέπειτα ἀποθανόντος ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὸν Ἀγῶνα, μεγάλως ἐξωραΐσθη καὶ ἐπλουτίσθη, διασκευασθεῖσα ἐπὶ τὸ ὑγιεινότερον. Ἡ διοίκησις τοῦ στρατηγοῦ Αἰρεῦ ὑπῆρξεν ὁμαλή, ὅσον τοῦτο ἦτο ἐφικτὸν ἐν ὥρᾳ πολέμου. Σεβασθεὶς τὴν ἐν ἑκάστῃ νήσῳ συσταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ὄσβαλδ Διοικητικὴν οὕτως εἰπεῖν Βουλήν, οὐδαμῶς ἔθιξε τὴν ὑποθετικὴν ταύτην πολιτικὴν ἐλευθερίαν τὴν ἔχουσαν αὐτονομίας μορφήν, πράγματι ὅμως διῴκει διὰ τῶν ἐν ἑκάστῃ νήσῳ ἐγκατεστημένων φρουράρχων, χωρὶς νὰ προσβάλῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν κατοίκων, καὶ προσπαθῶν πάντοτε, διὰ συνετῶν μέτρων, νὰ προλαμβάνῃ τὰ παράπονά των. Τὸ σύστημα ὅμως τοῦτο, μολονότι δὲν προσέκρουεν εἰς οὐσιαστικοὺς λόγους, ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς Ἑπτανησίους, διότι ὁ στρατηγὸς Ὄσβαλδ πλείστας ὑποσχέσεις περὶ ἀνεξαρτησίας εἶχε δώσει εἰς αὐτούς, βεβαιῶν ὅτι «ἤρχετο ν' ἀποδιώξῃ τοὺς τυράννους (τοὺς Γάλλους) καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον κυβέρνησιν». Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αἰρεῦ ἡ περιώνυμος εἰς Λονδῖνον πρὸς τὸν Ἀντιβασιλέα ἀποστολὴ τοῦ Δημητρίου Φισκάρδη, ὅστις ἐκλεγεὶς τὴν 8 Μαρτίου 1811, ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου Ζακύνθου, μετέβη εἰς Λονδῖνον καὶ ἐπέτυχεν, ἂν μὴ τὴν ἐλπιζομένην πολιτικὴν αὐτονομίαν, — τῆς ὁποίας τὴν πραγμάτωσιν οἱ Ἄγγλοι Ὑπουργοὶ ἐξήρτησαν ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς γαλήνης ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, — ἀλλὰ τοὐλάχιστον τὴν ἀποστολὴν ὁδηγιῶν πρὸς τὸ ἐν Ζακύνθῳ στρατηγεῖον ὅπως ἡ διοίκησις τῶν νήσων ἀποβῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνεξάρτητος, ἐφ' ὅσον αἱ περιστάσεις ἤθελον τὸ ἐπιτρέπει. Πάντες οἱ ἱστοροῦντες τὰ τῆς Ἑπτανήσου συμφωνοῦν εἰς τὸ ὅτι ἡ διοίκησις τοῦ Αἰρεῦ ἐβελτίωσε σημαντικῶς τὴν ἐν ταῖς νήσοις κατάστασιν. Ἐτακτοποίησε τὰ Δικαστήρια, ἔλαβε δὲ μέτρα τινὰ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων καὶ ὑπὲρ τοῦ κλήρου· ἐπίσης ἀπεδόθησαν κτήματά τινα ἀρπαγέντα ἐπὶ τῆς προτέρας κατοχῆς, καὶ ἐν γένει πολλαὶ ἐγένοντο ὑλικαὶ βελτιώσεις ἀφορῶσαι τὴν εὐμάρειαν τῶν κατοίκων. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν μάλιστα ὁ ἐπὶ τῆς στρατηγείας τοῦ Αἰρεῦ ἀποσταλεὶς διοικητὴς Δὲ-Βοσσὲτ πλεῖστα ὅσα ἀξιόλογα ἔργα ἐξετέλεσεν. Ὅταν ὅμως ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἐντείνῃ τὰς εἰς τὸ Ἰόνιον προσπαθείας της, ἀντικατέστησε τὸν στρατηγὸν Αἰρεῦ τῷ 1813 διὰ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ τυραννικοῦ στρατηγοῦ Κάμπελ, ὅστις ὑπὸ τόσον τραγικὰς περιστάσεις ἐπέπρωτο νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἀπεβίωσε δὲ ὁ Αἰρεῦ τῷ 1820, ἐν Ἀγγλίᾳ. Γ. Δ. Κ.

— **Αἰρεῦ,** *σὲρ Ριχάρδος*. Υἱὸς τοῦ προηγουμένου, γεννηθεὶς ἐν Νιουκάστλ τῷ 1805, καὶ ἀναγραφεὶς ἐν τῇ Στρατιωτικῇ Βασιλικῇ Σχολῇ εἰσῆλθεν εἰς τὸν στρατὸν ὡς σημαιοφόρος τοῦ 34ου Πεζικοῦ Συντάγματος τῷ 1821, ἔγινεν δὲ ὑπασπιστὴς τοῦ Ἁρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων Ἄδαμ τῷ 1827. Καταλαβὼν μετὰ ταῦτα διαφόρους θέσεις εἰς τὰς Ἀποικίας καὶ προαγόμενος ἐφ' ἱκανότητι, μετέσχε τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἰς ὃν διεκρίθη, καὶ γενόμενος τῷ 1860 ἀντιστράτηγος, ἐπανῆλθεν εἰς Λονδῖνον, ἔνθα ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας. Γ. Δ. Κ.

αἰρηλασία (ἡ) καὶ *αἰρηλάτησις*· ἡ διὰ τῆς αἴρας (=σφύρας) ἔλασις, κατεργασία, τοῦ σιδήρου· πβ. *σφυρηλασία*.

αἰρηλάτης (ὁ)· ὁ κατεργαζόμενος τὸν σίδηρον διὰ τῆς αἴρας (βλ. λ.)· *αἰροκόπος*· πβ. *σφυρηλάτης*.

Αἰρηνόσιοι [*Ἀρχ.*]. Ἔθνος ἐν Ἰσπανίᾳ.

αἰριάρις, θηλ.—*α*, οὐδ.—*ικο*· λ. δημοτική· ὁ περιέχων αἴραν· «αἰριάρικο στάρι, —ψωμί».

αἰρικός, —*ή*, —*όν*, ἢ *αἴρινος*· ὁ ἐξ αἴρας (=εἴρας) κατεσκευασμένος.

Αἰριὸν (Hairion), *Φρειδερῖκος*. Βέλγος ἰατρός, γεννηθεὶς ἐν Μπωμὸν (Beaumont) τῆς ἐπαρχίας Αἰνὼ (Hainaut) τὴν 6 Μαΐου 1809. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθέντος ὀφθαλμολογικοῦ Στρατιωτικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Λουβαὶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1846 τακτικὸς καθηγητὴς ἐν τῷ καθολικῷ πανεπιστημίῳ τῆς πόλεως ταύτης. Εἶναι γνωστὸς κυρίως διὰ τὰς σπουδαίας αὐτοῦ ἐργασίας ἐπὶ τῆς ὀφθαλμίας, τῆς συφιλίδος καὶ τῆς δερματολογίας.

Αἴρντ (Aird), *σὲρ Ἰωάννης*. Ἄγγλος μηχανικός, γεννηθεὶς ἐν Λονδίνῳ τῷ 1833. Εἰς αὐτόν, νέον ἀκόμη, ἀνετέθη ἡ μεταφορὰ τοῦ Κρυσταλλίνου Παλατίου ἀπὸ τὸ Χάϋντ Πάρκ εἰς τὸ Σίντεχαμ. Ὁ Αἴρντ ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας ἐπιχειρήσεις ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς τὰ ὑδρευτικὰ ἔργα τοῦ Ἄμστερνταμ, Κοπεγχάγης, Μόσχας, Καλκούττας, Σίμλας καὶ Βερολίνου καὶ ἀργότερον τὸν σιδηρόδρομον τοῦ St. John's Wood, τὸν σιδηρόδρομον τῆς Δυτικῆς Σκωτίας καὶ τὸν μέγαν ἐπὶ τοῦ Νείλου ὑδατοφράκτην τοῦ Ἀσσουάν. Ἐξελέγη δήμαρχος τοῦ Β. Πάντιγγτον τῷ 1900. Τῷ 1901 ἔλαβε τὸν τίτλον βαρωνίσκου. Ἀπέθανε τῷ 1911.

Αἴρνταιηλ (Airedale). Κοιλὰς τοῦ ποταμοῦ Αἴρ εἰς τὸ Δυτικὸν Ὑόρκ τῆς Ἀγγλίας. Ἐκτείνεται εἰς 35 μίλλια, ἀπὸ τὸ Malham Cove εἰς Leeds, καὶ ἐν αὐτῇ ὑπάρχουν ἐργοστάσια καὶ σιδηρουργεῖα. Ἔχει ὡραιότατα τοπία.

αἴρνταιηλ *τέρριερ* (airedale terrier). Ἀγγλικὸς κυνηγετικὸς κύων, ἀρχικῶς ἀναπτυχθεὶς ἐν Αἴρνταιὴλ τῆς Ἀγγλίας, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα. Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ παραλλαγαί του, δύο ὅμως εἶναι αἱ κυριώτεραι: ὁ λεπτότριχος καὶ ὁ σκληρότριχος. Ὁ τῆς τελευταίας ποικιλίας ὁμοιάζει πρὸς τὸν *σκωτικὸν τέρριερ* (Scotch). Οἱ κύνες οὗτοι εἶναι μεγαλόσωμοι καὶ ὑψηλοί, ζυγίζοντες ἄνω τῶν 40 λιτρῶν. Εἶναι καλοὶ ἰχνηλάται καὶ πιστοὶ σύντροφοι.

Αἴρντρη (Airdrie). Πόλις τοῦ Λάναρκσαϊρ (Lanarkshire) τῆς Σκωτίας. Κεῖται 11 μίλλια ἀνατολικῶς τῆς Γλασκώβης ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς καὶ παρὰ τὴν διώρυγα Μόνκλαντ. Ἡ περιοχὴ εἶναι πλουσία εἰς ὀρυχεῖα καὶ ἔχει βιομηχανίας σιδήρου, ὀρειχάλκου, ὑφαντουργίας μεταξωτῶν καὶ βαμβακερῶν, χαρτοποιΐας. Ἡ πόλις ἔχει σχολὰς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως καὶ Βιβλιοθήκην. Πληθυσμὸς 42,388.

αἰροκοπία (ἡ)· ἡ *αἰρηλασία* (βλ. λ.)

αἰροκόπος (ὁ)· ὁ σφυρηλάτης, ὁ σφυροκόπος· λέξις μὴ χρησιμοποιουμένη συνήθως. (Βλ. αἰρηαἰρηλάτης).

αἰροκοπῶ· κατεργάζομαι τὸν σίδηρον διὰ τῆς αἴρας (=σφύρας).

Ἀϊρόλα (Aïrola). Πόλις τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Μπενεβέντου, 20 χιλιόμ. νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως ταύτης. Κάτοικοι 5.200 Πλησίον τῆς Ἀϊρόλας εὑρίσκεται ἡ περίφημος στενωπὸς «*Καυδιανὰ Δίκρανα*», ὅπου οἱ Ρωμαῖοι ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Σαμνιτῶν ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ ἐξηναγκάσθησαν νὰ διέλθουν ὑπὸ ζυγὸν (321 π. Χ.)

Αἴρολα, *δόννα Ἄντζιολα*. Ἡγουμένη γυναικείας τινὸς μονῆς παρὰ τὴν Γένουαν, ἀκμάσασα τὸν 17ον αἰῶνα. Διεκρίθη ὡς ἀρίστη ἁγιογράφος. Πλεῖστα ἔργα της σώζονται εἰς διαφόρους μονὰς τῆς πατρίδος της.

ἀϊρόλη ἢ *ἀϊρογόνον* ἢ *ἀϊροφόρμιον* (Airolum) [*Φαρμ.*]. Εἶναι βασικὸν ὀξυϊωδογαλλικὸν βισμουθιον, $C_6\ H_2 \left< \begin{matrix} (OH)_3 \\ CO^0{-}Bi \left< \begin{matrix} OH. \\ J \end{matrix} \right. \end{matrix} \right.$ Σκευάζεται διὰ κατεργασίας γαλλικοῦ ὀξέος μετὰ προσφάτου ὀξυϊωδιούχου βισμουθίου. Εἶναι κόνις φαιοπρασίνη, ἄοσμος καὶ ἄγευστος, εὐαλλοίωτος ἐν ὑγρῷ ἀέρι, ἀδιάλυτος εἰς τὸ ὕδωρ, διαλυτὴ δὲ εἰς ὀξέα καὶ ἀλκάλια. Δέον νὰ προφυλάσσηται τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ὑγρασίας. Μετὰ γλυκερίνης καὶ ὕδατος παρέχει ἡ ἀϊρόλη γαλάκτωμα χρησιμοποιούμενον ἐν τῇ θεραπευτικῇ. Ἡ κόνις τῆς ἀϊρόλης εὑρίσκει ἐφαρμογὴν εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἰωδοφορμίου, ὡς κόνις ἐπιπάσεως, ἐσωτερικῶς δὲ εἰς δόσιν 3—5 γρμ. εἰς καταρροϊκὰς χρονίας ἐντερίτιδας, δυσεντερικοὺς κατάρρους κλ. Ἡ Ἀϊρόλη ἀναγράφεται καὶ εἰς ἀλοιφὰς μετὰ βασιλίνης. Κ. Γ. Μ.

Αἰρόλο (Airolo). Χωρίον τῆς Ἐλβετίας εἰς τὸ καντόνιον τοῦ Τεσσίνου, ἔχον 1,800 κατοίκους. Πλησίον τοῦ χωρίου τούτου εὑρισκομένου εἰς ὕψος 1,179 μέτρων ἄρχεται ἡ μεγάλη σῆραγξ τοῦ Ἁγίου Γοθάρδου. Παρὰ τὸ Αἰρόλο, τῷ 1799, ἐγένετο φονικὴ μάχη κατὰ τὴν ὁποίαν 600 Γάλλοι ὑπὸ τὸν Λεκοὺρμπ ἀνθίσταντο ἡρωϊκῶς ἐπὶ δώδεκα ὥρας εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ὑπὸ τὸν Σβαϊκόβσκι τμήματος τῆς ρωσικῆς στρατιᾶς τοῦ Σουβάρωφ, ἐπιδιώκοντος νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον τοῦ Ἁγίου Γοθάρδου.

αἰροσίτης (aerosit) [*Ὀρυκτολ.*]. Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Glocker τῷ 1839 μία ὑποτεθεῖσα παραλλαγὴ τοῦ ὀρυκτοῦ πυραργυρίτου (βλ. λ.) ἐκ θειούχου ἀργύρου καὶ χαλκοῦ συνισταμένη. Βραδύτερον ὅμως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὀρυκτολόγων εὑρέθη καὶ ἔγινε παραδεκτόν, ὅτι *αἰροσίτης* καὶ *πυραργυρίτης* εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὀρυκτόν. Γ. Κ. Γ.

Αἰροῦ (Airu). Μὴν τοῦ χαλδαϊκοῦ ἡμερολογίου συμπίπτων ἐν τῷ ἡμετέρῳ πρὸς τὸ διάστημα ἀπὸ μέσων Φεβρουαρίου μέχρι μέσων Μαρτίου Σ. Π.

αἰρουγκίτης (Aerugit) [*Ὀρυκτολ.*]. Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ὠνομάσθη ὀρυκτόν τι, διὰ τὸ ὁποῖον ὅμως ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἂν ἀποτελῇ ὄντως ἰδιαίτερον εἶδος. Ἡ χημικὴ σύστασις τοῦ ὀρυκτοῦ τούτου εἶναι ἔνυδρον ἀρσενικικὸν νικέλιον. Γ. Κ. Γ.

Αἴρουλοι. Βαρβαρικὸς λαὸς γειτονικὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπέστελλεν ἐπικουρίαν στρατοῦ ὅταν παρίστατο ἀνάγκη. Τῷ 546 Σλαῦοι, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων Τωτίλα ὑποκινηθέντες, διέβησαν τὸν Ἴστρον, ἐλεηλάτησαν τὴν περὶ αὐτὸν χώραν καὶ ἀπήγαγον πλῆθος αἰχμαλώτων. Σῶμα Αἰρούλων διαχειμάζον τότε ἐν Θρᾴκῃ ἐπετέθη κατὰ τῶν Σλαύων, κατέκοψεν αὐτούς, ἂν καὶ πολὺ ὑπερτέρους τὸν ἀριθμόν, καὶ ἠλευθέρωσε τοὺς αἰχμαλώτους.

Digitized by Google

αἴροψις (Airopsis Desv.) *[Βοτ.]*. Φυτὸν τῆς φυλῆς *aveneae* τῆς οἰκογενείας τῶν *Ἀγρωστιδῶν* (Gramineae). Air. Milium Cav —, Aer. tenella Aschers et Gr. Μικρὸν φυτὸν ἐτήσιον, ἔχον καλάμους βραχυτάτους μὲ στίγματα, ὀρθίους, μονήρεις ἢ πολλούς. Ἔχει τὰ φύλλα σωληνοειδῆ, τραχέα, τὴν ἀνθήλην ἐπιμήκη, σταχυοειδῆ, πυκνήν, σταχύδια ἐλάχιστα σφαιροειδῆ, λέπυρα ὠχρά, ἄχυρα ἐσωτερικῶς τριχώδη, ἐξωτερικῶς ἄτριχα μικρότατα. Ἀπαντῶνται εἰς ἀμμώδη ἐδάφη τῆς κατωτέρας ζώνης τῆς Πελοποννήσου παρὰ τὴν Ἀνδροῦσαν, Νησίον, Καλάμας. Σ. Μ.

Αἰρσὸ ἢ **Αἰρσὸτ** (Airschot ἢ Aerschot)· βλ. Ἀερσό.

Αἴρτζεν *Πέτρος*· βλ. Ἀέρτζεν.

Αἴρυ (Sir George Biddel Airy)· βλ. Αἴαρυ.

αἴρω· παρατ. *ἦρον*, ἀόρ. *ἦρα*, μέλλ. *θὰ ἄρω*· λαμβάνω ἀπό τινος τόπου καὶ σηκώνω ὑψηλά, σηκώνω, ὑψώνω, σηκώνω καὶ παίρνω (βλ. ἐπαίρω)· ἀφαιρῶ, ἀπομακρύνω: «αἴρομεν τὰ προσκόμματα», «αἴρομεν ἐκ τοῦ μέσου τὰ ἐμπόδια»· ‖ καταργῶ, ἀφανίζω: «θὰ ἄρω τὴν ὑπόσχεσίν μου, — τὴν ὑποχρέωσίν μου» «ἤρθη ὁ ἀποκλεισμός», «αἴρεται τὸ δικαιοστάσιον κ.τ.τ.» ‖ «ἤρθη εἰς ὕψος», ἐξυψώθη (βλ. ἐξαίρω), «αἴρεται ὑπεράνω συμπαθειῶν, παθῶν κ.τ.τ.». Ἡ προστακτικὴ τοῦ ἀορίστου «*ἆρον*— *ἆρον*» προελθοῦσα ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ «οἱ δὲ ἐκραύγασαν, ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν» Ἰωάν. ιθ', 15) λαμβάνεται ἐπιρρηματικῶς ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ βιαίως, ἀκουσίως «μὲ πῆραν *ἆρον-ἆρον*» ἑκόντα ἄκοντα, «τὸν ἔφεραν *ἆρον-ἆρον*». — Παροιμ. «*αἴρει τὸν ἀφ' ἱερᾶς*» ἤτοι *αἴρει τὸν ἀφ' ἱερᾶς γραμμῆς πεσσόν*· ἐπὶ τῶν καταβαλλόντων καὶ τὴν ἐσχάτην προσπάθειαν (μεταφορὰ ἀπὸ τῆς παιδιᾶς τῶν πεσσῶν). Β. Φ.

[ΝΑΥΤ.] Ἡ λέξις *αἴρω* ἀποτελεῖ ὅρον ἀπαντῶντα ὑπὸ διαφόρους ἐννοίας ἐν τῇ ἐπισήμῳ ναυτικῇ γλώσσῃ· καὶ δή: 1) *αἴρειν* (τὴν *ἄλυσον* ἢ τὸν *κάλων*, κοινῶς *βιράρω*, γαλλ. virer sur la chaine, ἀγγλ. to rouse), = ἕλκειν, διὰ τοῦ *ἐργάτου* ἢ τοῦ *βαρούλκου* ἔσω τοῦ *ὀφθαλμοῦ* καὶ πρὸς τὸ *φρεάτιον*, τὴν ἄλυσιν (τὸν κάλων, ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ) ποντισμένης ἀγκύρας, πρὸς *ἀπαρσιν*, εἴτε ἁπλῶς πρὸς μείωσιν τοῦ παρεαθέντος *ἐκτάματος*. 2) *αἴρειν* (γενικῶς· κοιν. *ἰσάρω*, *λεβάρω*, γαλλ. hisser, enlever, ἀγγλ. to hoist, to sway)= ἀνυψοῦν διὰ τῆς μυϊκῆς δυνάμεως τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος, ἢ διὰ μηχανικῆς ἐν γένει δυνάμεως μεταβιβαζομένης εἴτε εἰς ἁπλοῦν ἀγόμενον, εἴτε εἰς τοιοῦτον συσπάστου, βαρὺ σῶμα ἐν γένει· οὕτως οἱ δόλωνες, οἱ φώσωνες, οἱ ἀρτέμονες κτλ. «*αἴρονται*» ἑλκομένων τῶν *ὑπερῶν* αὐτῶν· αἱ λέμβοι «*αἴρονται*» πρὸς *ἀνακρέμασιν*, ἑλκομένου τοῦ ἀγομένου τῶν *ἐπωτιδίων συσπάστων* των· βαρέα ἀντικείμενα παντοειδῆ μετενεχθέντα διὰ λέμβου ἢ φορτίδος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πλοίου, *ὑπὸ τὸ σύσπαστον* (κοιν. *σότσο παλάγκο*), «*αἴρονται*» πρὸς ἔνθεσίν των ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἢ ἐν τῷ κύτει τοῦ πλοίου διὰ τῶν *τεφρίων συσπάστων* (κοιν. *σοῦνταις*) ἢ δι' *ἐπαρτῶν* (κοιν. *μαραβίλιες*) ἢ δι' *ἐνθέτου* (κοιν. *τζίερ*). 3) *αἴρειν* (χειρισμὸς ἀπὸ λέμβου) κοιν. *λεβάρω*, γαλλ. haler, ἀγγλ. to haul)= ἕλκειν, ἀπὸ λέμβου ἐν θαλάσσῃ, *πεῖσμα* (κοιν. *κόντρα-μπαροῦμα*) εἴτε ῥιπτόμενον πρὸς τὴν λέμβον ἀπὸ τοῦ πλοίου, εἴτε τεταμένον παρὰ τὴν πλευρὰν τοῦ πλοίου, πρὸς πρόωσιν (κοιν. *λέβα-μπρὸς*) εἴτε πρὸς ἀνάκρουσιν (κοιν. *λέβα-πίσω*) τῆς λέμβου· ἐπίσης, ἕλκειν ἀπὸ τῆς λέμβου τὸ *πεισμάτιον* (κοιν. *μπαροῦμα*) αὐτῆς, ἵνα πλησιάσῃ αὕτη ὅπου τοῦ πλοίου ἢ ἄλλη ἄκρα τοῦ πεισματίου εἶναι προσδεδεμένη, λ. χ. εἰς τὸ ψέλλιον (*ῥοδάντζα*) τῆς ἀναβάθρας (*ἀνεμόσκαλας*) τοῦ λεμβούχου (*βαρδαλάντζας*).

Προκειμένου ὅμως περὶ *ποδεώνων*, σημάτων καὶ τῆς *σημαίας*, χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «*ἐπαίρω*» μὲ ἀφῃρημένον οὐσιαστικὸν «*ἔπαρσις*» καὶ οὐχὶ «*αἴρω*» μὲ ἀφῃρημένον οὐσιαστικὸν «*ἆρσις*», ὡς π. χ. εἰς τὰ κελεύματα «*εἰς ἆρσιν δολώνων*», «*εἰς ἔπαρσιν σημαίας*». Πλοίαρχος ΣΤ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

αἱρῶ (—*έω*)· κυριεύω, συλλαμβάνω· ἐνεργ. τοῦ ἁλίσκομαι. Συνήθης εἶναι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, παραλαμβάνεται δὲ ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἡ φράσις «*ὁ λόγος αἱρεῖ*», λατινιστὶ «evincit ratio», ἤτοι ὁ ὀρθὸς λόγος νικᾷ, ἐπιβάλλει, καταναγκάζει· λέγεται δὲ καὶ «*ὁ αἱρῶν λόγος*», ὁ νικῶν λόγος· πβ. *ὁ αἱρῶν λόγος*.

Ὁ παθ. τύπος *αἱροῦμαι*=ἐκλέγω καὶ ἐκλέγομαι· ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ *ἐκλέγω* ἐν τῇ νέᾳ γλώσσῃ εἶναι σπανιωτάτη, εὐχρηστεῖ ὅμως ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ *ἐκλέγομαι*· «οἱ *αἱρεθέντες* βουλευταί, δήμαρχοι κλ.» Β. Φ.

Αἰρὼ (ἡ) *[Μυθ.]*. Μία ἀπὸ τὰς θυγατέρας τοῦ Οἰνοπίωνος, πρώτου οἰκιστοῦ καὶ βασιλέως τῆς Χίου, ἣν ἔλαβε σύζυγον διὰ τῆς βίας ὁ Ὠρίων, μὴ θέλοντος τοῦ πατρὸς νὰ τὴν δώσῃ θεληματικῶς· ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη ὁ *Χίος*, ὀνομασθεὶς οὕτω ὑπὸ τῶν γονέων του, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς του ἔπεσε πολλὴ χιών, ἐκ δὲ τούτου ἡ νῆσος ὠνομάσθη *Χίος*, τέως καλουμένη *Ὀφιοῦσσα*, ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῇ ὄφεων. Μ. Φ.

Αἰρὼ (Ayraut) *Πέτρος*, (λατιν. Petrus Aerodius). Γάλλος νομομαθὴς καὶ δικαστικὸς γεννηθεὶς ἐν Ἀνζὲρ τῷ 1536. Δικαστὴς ἀμερόληπτος καὶ ἀδέκαστος ἐτιμᾶτο ὑπὸ πάντων. Τὰ τέλη τοῦ βίου του ἐπίκρανε ἡ διαγωγὴ τοῦ υἱοῦ του ὅστις παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρός του κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἐξ ἀφορμῆς τούτου τοῦ γεγονότος ὁ Αἰρὼ ἔγραψε μίαν θαυμασίαν πραγματείαν «*περὶ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας*» («de jure patrio»). Ἀπέθανε τῷ 1661 συγγράψας πλὴν τοῦ ἀνωτέρω καὶ πλεῖστα ἄλλα νομικὰ συγγράμματα.

αἰρώδης (ὁ, ἡ),—*ες* (τό)· ὁ πλήρης αἴρας (εἴρας).

Ἄϊς· ἀπηρχαιωμένος τύπος τοῦ Ἅδης. Συναντᾶται μόνον κατὰ γεν. καὶ δοτ. (Ἄϊδος, Ἄϊδι) παρ' Ὁμήρῳ καὶ τραγικοῖς.

αἶσα (ἡ)· ἡ τύχη, ἡ μοῖρα, τὸ πεπρωμένον· ‖ τὸ προσῆκον, τὸ δίκαιον· «*κατ' αἶσαν*» προσηκόντως, δικαίως, «*ὑπὲρ αἶσαν*» ἢ «*παρ' αἶσαν*» παρὰ τὸ προσῆκον, ἀδίκως.

Αἶσα *[Μυθ.]*. Αἰωνίως καὶ ἀτρέπτως κυβερνῶσαν ἐμφανίζει τὴν εἱμαρμένην ἡ Ἥρα (Ὁμ. Ἰλ. Υ 127), ὅταν λέγῃ πρὸς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν περὶ τοῦ Ἀχιλλέως «... *ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται, ἅσσα οἱ Αἶσα γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ...*» καὶ ὁ Ἀλκίνοος, ὅπου λέγει τὰ αὐτὰ περίπου (Ὀδ. Η' 197) πρὸς τοὺς Φαίακας περὶ τοῦ Ὀδυσσέως. Ταυτίζεται λοιπὸν ἡ Αἶσα πρὸς τὴν Μοῖραν, καὶ μάλιστα τὴν Κλωθώ, καὶ ταύτης (τῆς Μοίρας) προσωποποίησις εἶναι—καὶ οὐχὶ ἁπλῆ συμβολικὴ ἔκφρασις— σημαίνουσα τὸν κλῆρον, ὁ ὁποῖος ἔλαχεν εἰς πάντα ἄνθρωπον, τὸ κρᾶμα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν ὕπαρξίν του (Μυθολογία τῆς ἀρχ. Ἑλλάδος *Descharme* — *Ἀδαμαντίου* σ. 295 καὶ ἑξῆς).

Αἶσα *(Γεωγρ.)*. 1) Ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Ἠπείρου (Μ. Ἐτυμ.).

2) Ἀρχαία πόλις τῆς Θράκης, ὑπὸ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου ἀναφερομένη καὶ κειμένη πλησίον τῆς Παλλήνης. *Αἰσαῖος* (ὁ) κάτοικος τῆς Αἴσας, κατὰ τὸ *Αἶα*, *Αἰαῖος*.

3) Χωρίον τῆς τουρκικῆς Θράκης ἀνῆκον εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Κισσάνης τοῦ νομοῦ Καλλιπόλεως. Κεῖται 14 χιλιόμ. βορείως τῆς πολίχνης Κισσάνης καὶ κατὰ τὴν ἁμαξιτὸν μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς Μακρᾶς γεφύρας. Ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς εἶχεν 980 κατ. Καλεῖται τουρκιστὶ Μπασιαΐτ.

Ἀϊσά· βλ. Ἀϊσσὰ καὶ Ἀϊσσέ.

αἴσακος *[Ἀρχ.]*. Κλάδος δάφνης ἢ μύρτου, τὸν ὁποῖον κρατοῦντες εἰς τὰ δεῖπνα ἔμελπον ᾠδὴν (Πλουτ. 2, 615 Β). Παρ' Ἡσυχίῳ, «ὁ τῆς δάφνης κλάδος, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τοὺς θεούς».

Αἴσακος *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Πριάμου, βασιλέως τῆς Τροίας, ἐκ τῆς πρώτης γυναικός του Ἀριόβης, τῆς κόρης τοῦ Μέροπος, ἢ, κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, τῆς Ἀλεξιρρόης, τῆς κόρης τοῦ Γρανικοῦ. Διαδεχθεὶς ὁ Αἴσακος παρὰ τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του Μέροπος τὴν ὀνειροκρισίαν, ἡρμήνευσε τὸ ὄνειρον, τὸ ὁποῖον εἶδεν ἡ Ἑκάβη — ὅτι ἐγέννησε δαυλὸν διάπυρον—, ὅτε ἦτο ἔγκυος τὸν Πάριν, καὶ συνεβούλευσε νὰ ἐκθέσωσιν εἰς τὸ ὄρος τὸ βρέφος, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ φέρῃ τὸν ὄλεθρον εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ Αἴσακος ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἀστερόπην, τὴν κόρην τοῦ Κεβρῆνος, ἥτις ἀπέθανε πρόωρος καὶ ἔγινεν αἰτία διὰ τὸν θάνατον της νὰ μεταμορφωθῇ οὗτος, ἐξ εὐσπλαγχνίας τῶν θεῶν, εἰς ὄρνεον, διότι ἦτο ἀπαρηγόρητος. Κατὰ τὸν Ὀβίδιον ὅμως μετεμορφώθη ὁ Αἴσακος εἰς θαλάσσιον ὄρνεον (*αἴθυιαν*) ὑπὸ τῆς Θέτιδος, ἡ ὁποία ἐλυπήθη αὐτόν, ὅτε πενθῶν τὴν ἐκ δήγματος ὄφεως ἀποθανοῦσαν ἐρωμένην του Ἑσπερίαν ἢ, κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου, φονευθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀκουσίως, ἐκρήμνισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν (βλ. Ἀπολλ. Γ'. 12. 5 καὶ Ovid. Met. XI). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—**Αἴσακος**. Ἀρχηγὸς τῶν Κενταύρων.

—**Αἴσακος**. Ποταμὸς τῆς Τροίας.

—**Αἴσακος** *[Ἄστρον]*. Διῶρυξ τοῦ Ἄρεως, συνδέουσα τὴν *Στυμφαλίαν λίμνην* (Stymphalius Lacus) μετὰ τῆς *Πλατείας τοῦ Χάρωντος* (Trivium Charontis) καὶ διήκουσα παραλλήλως πρὸς τὸν μεσημβρινὸν τῶν 193° μεταξὺ τῶν παραλλήλων +20° καὶ +45°. Σ. Π.

αἰσάλων (ὁ)· *[Ζωολ.]*. Πτηνὰ τῆς τάξεως τῶν *ἁρπακτικῶν*, τῆς ὁμοιογενείας τῶν *ἱερακιδῶν*, τοῦ γένους τῶν *ἱεράκων*. Τὰ πτηνὰ ταῦτα ἔχουσι τὸ μέγεθος κίχλης (κ. τσίχλα), τὸ ῥάμφος ἰσχυρὸν καὶ κυρτὸν κατὰ τὸ ἄκρον του καὶ μακρὰς πτέρυγας. Τὸ εἶδος τῶν αἰσαλώνων περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς παραλλαγάς:

1) Αἰσάλων ὁ πετρίτης (aesalon regulus). Εἶναι πτηνὸν γνωστότατον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐξαπλοῦται μέχρι τῆς Δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀλγερίας. Τὸ σῶμά του εἶναι λεπτὸν καὶ ἐπίμηκες καὶ ὁ χρωματισμὸς τοῦ πτερώματός του ποικίλλει ἀπὸ τοῦ φαιοῦ-ὑποκυάνου μέχρι τοῦ σκοτεινῶς φαιοῦ. Τὰ κάτω μέρη τοῦ σώματός του εἶναι λευκὰ καὶ ἡ οὐρά του φαιά, διακοσμεῖται δὲ ὑπὸ ἐγκαρσίων γραμμώσεων ἀνοικτοτέρου χρώματος. Τὸ ῥάμφος του εἶναι ὑποκύανον καὶ κατὰ τὴν βάσιν καλύπτεται ὑπὸ κιτρίνης μεμβράνης. Οἱ ὀφθαλμοί του ἔχουσι καστανὸν χρῶμα καὶ οἱ πόδες του ζωηρῶς κίτρινον. Κατὰ τὴν τελείαν του ἀνάπτυξιν τὸ πτηνὸν ἔχει μῆκος 25 περίπου ἑκ. τοῦ μέτρου, ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ῥάμφους μέχρι τοῦ ἄκρου τῶν οὐραίων πτερῶν. Τὸ θῆλυ εἶναι εὐρωστότερον, τὸ μῆκός του ὑπερβαίνει τὰ 30 ἑκ. τοῦ μέτρου καὶ ἔχει σκοτεινότερον χρωματισμὸν τοῦ ἄρρενος. Ὁ αἰσάλων ὁ πετρίτης σπανίως δισμένει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ἀποδημῶν συνήθως τὸ φθινόπωρον εἰς κλίματα θερμότερα καὶ ἐπιστρέφων κατὰ τὴν ἄνοιξιν. Τὰ ᾠά του ἐποθετεῖ ἐντὸς ἀτέχνου φωλεᾶς, τὴν ὁποίαν κατασκευάζει ἢ εἰς τὰ δένδρα ἢ εἰς τὰς ῥωγμὰς βράχων. Παρ' ὅλον τὸ μικρὸν μέγεθός του τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι τολμηρότατον.

2) Αἰσάλων ὁ περιστεροφάγος (aesalon columbarius). Ἀπαντᾷ ἐν Ἀμερικῇ, ἀπὸ τοῦ Καναδᾶ μέχρι τῆς Κολομβίας. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός του ἔχει ὑπόφαιον χρῶμα μὲ μελανὰς καὶ πυρροχαλκώδεις ἀποχρώσεις. Ἡ οὐρὰ εἶναι σκοτεινῶς φαιά. Τὸ μέτωπον καὶ ὁ λαιμὸς ὑποξανθοι. Ἡ κοιλία ὑπόφαιος μὲ ὑποκιτρίνας ἀποχρώσεις. Δ. Ν. Π.

Αἰσάνιος *[Μυθολ.]*. Θηραῖος, ἀπόγονος τοῦ οἰκιστοῦ τῆς νήσου Θήρα. Εἰς τὸν υἱὸν τούτου Γρῖννον, βασιλέα τῆς Θήρας, ἐχρησμοδότησεν ἡ Πυθία, ὅτε ἔθυεν ἑκατόμβην ἐν Δελφοῖς, νὰ κτίσῃ πόλιν ἐν Λιβύῃ. Τὸν χρησμὸν ἐξεπλήρωσε βραδύτερον, κτίσας τὴν Κυρήνην, ὁ Βάττος, ὁ υἱὸς τοῦ Πολυμνήστου καταγόμενος ἐκ τοῦ γένους τῶν Εὐφημιδῶν τῶν Μινυῶν, ὅστις εἶχεν ἀκολουθήσει τὸν Γρῖννον εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ εἶχεν ἀκούσει τὸν δοθέντα χρησμὸν (Ἡρόδ. Δ' 150—153). Γ.Δ.Κ.

Αἴσαρ καὶ *Αὔσαρ* (Auser) *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Ποταμὸς τῆς Ἐτρουρίας ἐν Ἰταλίᾳ (Στράβων) ὁ νῦν Σέρκιο (βλ. λ.).

Αἴσαρα (;). Θυγάτηρ τοῦ Πυθαγόρου.

Αἴσαρος *[Ἀρχ. Γεωγρ.]*. Ποταμὸς τῆς Ἰταλίας ῥέων παρὰ τὴν πόλιν Κρότωνα καὶ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοκρίτου (Εἰδ. δ', 17), νῦν Ἔσαρον (βλ. λ.).

Αἰσαρωνήσιοι *[Ἀρχ.]*. Λαός τις ἐν Σαρδηνίᾳ.

Ἄϊσγκρουμπ (Eisgrub)· πόλις τῆς Τσεχοσλοβακίας, βλ. Λέντνιτσε (Lednice).

Ἀϊσέ· βλ. Ἀϊσσὲ καὶ Ἀϊσσά.

Αἰσεῖται *[Ἀρχ.]*. Ἔθνος ἐν Ἀραβίᾳ.

Ἀϊσέρη. Συνοικισμὸς τῆς κοινότητος Ἀγαλιανῆς τῆς ἐπαρχίας Τριφυλίας τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας. Κάτ. 68. Ἀπέχει ἐκ τῆς ἕδρας τῆς κοινότητος 1 ὥρ. καὶ 30' νοτίως, ἀπὸ δὲ τῶν Καλαμῶν, 11 ὥρας καὶ 30' βορειοδυτικῶς.

Αἰσερνία (Aesernia, ἡ νῦν Isernia). Πόλις τῶν Σαμνιτῶν ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μπενεβέντου εἰς Κορφίνιον ὁδοῦ, 58 μίλλια νοτιοανατολικῶς τοῦ πρώτου Τῷ 263 π. Χ. ἱδρύθη ἐκεῖ ῥωμαϊκὴ ἀποικία, ἥτις καὶ ἐγένετο κέντρον τοῦ «Ἰταλικοῦ πολέμου» μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Κορφινίου, ἀνακατελήφθη δὲ ὑπὸ τοῦ Σύλλα κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου (τῷ 80 π. Χ.). Σῴζονται ἐρείπια τῶν ὀχυρωμάτων της —κυκλώπεια τείχη—ἐφ' ὧν ἐκτίσθησαν τὰ τείχη τῆς νεωτέρας πόλεως, καὶ ῥωμαϊκὴ γέφυρα, καθὼς καὶ ὁ ὑπόγειος ἀγωγὸς ὑδραγωγεῖου, ἐσκαμμένου ἐντὸς βράχου, ῥωμαϊκῶν χρόνων. Περὶ τῆς νεωτέρας πόλεως βλ. Ἰζέρνια.

Αἴσηπος *[Μυθολ.]*. 1) Θεὸς ποτάμιος. Υἱὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος ἢ τῆς Θέτιδος (Ἡσιοδ. Θεογ. 342).

2) Υἱὸς τοῦ Τρωὸς Βουκολίωνος καὶ τῆς ναϊάδος νύμφης Ἀβαρβαρέης. Ἐφονεύθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πηδάσου ὑπὸ τοῦ Εὐρυάλου, ὅστις ἦτο εἷς τῶν ὑπαρχηγῶν τῶν ὑπὸ τὸν Διομήδη ἐκστρατευσάντων κατὰ τῆς Τροίας. Ὁ Αἴσηπος οὗτος εἶναι ἡ προσωποποίησις τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ τῆς Τροίας.

— **Αἴσηπος**. Ποταμὸς τῆς Μυσίας. Πηγάζει οὗτος ἐκ τοῦ Κοτύλου, λόφου τῆς πολυπιδάκου Ἴδης (Στραβ. C. 602), ἐκ τοῦ ὁποίου πηγάζουσι καὶ ὁ Σκάμανδρος καὶ ὁ Γρανικός. Ὁ Αἴσηπος αὐξανόμενος ὑπὸ τῶν ὑδάτων πολλῶν ποταμίων, τὰ ὁποῖα χύνονται εἰς αὐτόν, διευθύνεται πρὸς βορρᾶν καὶ χύνεται εἰς τὴν Προποντίδα διὰ δύο βραχιόνων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀνατολικὸς ἔχει μῆκος ἀπὸ τῶν πηγῶν του μέχρι τῶν ἐκβολῶν του 500

Digitized by Google

σταδίων ἢ 92 περίπου χιλιομέτρων. Εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου ὑπῆρχε, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ τάφος τοῦ Μέμνονος, υἱοῦ τοῦ Τιθωνοῦ καὶ τῆς Ἠοῦς καὶ ἀνεψιοῦ τοῦ Πριάμου. Ὁ Αἴσηπος ἦτο κατὰ τὸν Ὅμηρον (Ἰλ. Β'. 825 καὶ Μ. 21) τὸ φυσικὸν ὅριον Μυσίας καὶ Τροίας καὶ κατὰ τὸν Στράβωνα τὸ βορειοανατολικὸν ὅριον τῆς Αἰολίδος, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγαλυτέρας ἐκτάσεώς της περιελάμβανε καὶ τὴν ἀρχαίας Τρῳάδα (βλ. λ. Αἰολίς). Νῦν ὁ Αἴσηπος καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Γιουνὰν—Τσαΐ. Γ.Δ.ΚΑΨ.

αἰσθάνομαι· λαμβάνω αἴσθησίν τινος, διὰ τῶν αἰσθήσεων λαμβάνω γνῶσίν τινος, ἰδίᾳ διὰ τῆς ἁφῆς, τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως· *αἰσθάνομαι ψῦχος,—πόνους,—ὀσμήν,—πικράδα, κ.τ.τ.* || συναισθάνομαι, εὑρίσκομαι εἰς τοιαύτην ἢ τοιαύτην ψυχικὴν κατάστασιν· «*αἰσθάνομαι χαράν, —λύπην, — φόβον, — εὐγνωμοσύνην*» || ἀντιλαμβάνομαι, ἐννοῶ, ἔχω συνείδησίν τινος· «*αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου καλά*», *δὲν αἰσθάνομαι τὴν μουσικήν*», «*δὲν αἰσθάνεται τὰς ὑποχρεώσεις του,—τὴν κατάστασίν του*» κ.τ.τ. Β. Φ.

αἰσθαντικός,—*ή*,—*όν*· εὐαίσθητος· λέξις κακῶς ἐσχηματισμένη ἀντὶ τοῦ αἰσθητικὸς ἢ αἰσθηματικός, (βλ. λ.)· ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ *ὀσφραντικὸς κ.τ.τ.*, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁμοία ἡ ἀναλογία. Ἐπίσης *αἰσθαντικά*.

αἰσθαντικότης (ἡ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ αἰσθαντικός, ἀντὶ αἰσθητικότης (βλ. λ.).

αἴσθημα (τὸ)· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰσθάνεσθαι· ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀποκτηθεῖσα γνῶσις: «*τὸ αἴσθημα τοῦ ψύχους, τοῦ πόνου, τῆς ὀσμῆς, τῆς γλυκύτητος κ.τ.τ.*» || τὸ συναίσθημα, ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη ψυχικὴ κατάστασις· «*αἴσθημα χαρᾶς, λύπης, φόβου, εὐγνωμοσύνης κ.τ.τ.*» || ἀντίληψις, γνῶσις, συνείδησις: «*τὸ αἴσθημα τῆς μουσικῆς, — τοῦ καλοῦ, —τοῦ δικαίου*», «*τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς, —τοῦ ὀνείδους*» || «*ἄνθρωπος μὲ αἴσθημα*» ἢ «*—μὲ αἰσθήματα*», ἤτοι προικισμένος μὲ ἀγαθὰ καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα. Β. Φ

[**ΦΙΛΟΣΟΦ.**]. *Αἴσθημα* (λατ. sensatio, γαλλ. καὶ ἀγγλ. sensation, γερμ. Empfindung) κοινῶς σημαίνει τὴν συνείδησιν παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου, εἰδικῶς ὅμως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν **τὸ ψυχικὸν φαινόμενον τὸ ὁποῖον προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν ἐξωτερικῶν τινων αἰτίων**, ὅπως τοῦ φωτός, τοῦ ἤχου, τῆς θερμότητος κ.λ.π. ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν μερῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εἶναι πλουσίως ἐφωδιασμένα μὲ νεῦρα, δηλ. ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, εἴτε ἀπὸ τὴν γενικὴν κατάστασιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Μὲ ἄλλους λόγους αἴσθημα εἶναι ἡ συνείδησις ἤχου, φωτός, γεύσεων, ὀσμῶν, πόνων, πείνης, δίψης, εὐεξίας ἢ κακοδιαθεσίας τοῦ σώματος κλπ.

Διευκρίνισις τοῦ ὅρου. — Ἀρχικῶς *αἰσθάνομαι* ἐσήμαινε πιθανῶς τὴν ἀντίληψιν διὰ τῆς ἁφῆς, ὅπως τὸ γερμ. *fühlen*. Εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλίαν ὅμως αἱ λέξεις *αἰσθάνομαι, αἴσθησις, αἴσθημα*, σημαίνουν γενικῶς καὶ ὀλίγον ἀορίστως τὴν ἀντίληψιν παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου. Οὕτω λέγομεν αἰσθάνομαι ἦχον, φῶς, ψῦχος, πεῖναν, δίψαν, ἀλλὰ καὶ λύπην, χαράν, φόβον. Εἰς τὴν συνήθη ὁμιλίαν δηλαδὴ λέγοντες *αἰσθάνομαι* καὶ *αἴσθημα* ἐννοοῦμεν ὄχι μόνον τὰ ψυχικὰ γεγονότα τὰ προκαλούμενα ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν ἐξωτερικῶν αἰτίων ἢ καταστάσεων τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, ὅπως εἶναι ἡ χαρά, ἡ λύπη, ἡ συμπάθεια, τὸ μῖσος, ὅ,τι δηλ. ὀνομάζομεν σήμερον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν *συναίσθημα*. Εἰς τὴν λογοτεχνίαν μάλιστα αἴσθημα σημαίνει μᾶλλον τὰς ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, τὰ συναισθήματα. Ὁμιλοῦν π. χ. περὶ εὐγενῶν ἢ λεπτῶν αἰσθημάτων, περὶ γάμου ἀπὸ αἴσθημα κτλ.

Τὰ ἀντίστοιχα εἰς τὴν γαλλικὴν εἶναι τὸ *sentir* καὶ *sentiment*, εἰς τὴν γερμανικὴν τὸ *fühlen* καὶ *gefühl*. Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὰς γλώσσας αὐτὰς αἱ λέξεις ἐκεῖναι περιωρίσθησαν εἰς τὰς ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, τὰ συναισθήματα δηλαδή, εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸ αἴσθημα ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ σημαίνῃ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα τὰ προκαλούμενα ἀπὸ ἐξωτερικὰς αἰτίας. Ἐδέησε τότε νὰ εὑρεθῇ ἄλλη λέξις διὰ νὰ σημαίνῃ τὰς ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, τὴν λύπην, τὴν χαρὰν κλπ. καὶ οὕτως ἐσχημάτισαν τὸν νέον, ὄχι πολὺ ἐπιτυχῆ, ὅρον *συναίσθημα*, ἐνῷ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Γερμανοὶ διὰ νὰ ἐκφράσουν ὅ,τι ἡμεῖς λέγομεν αἴσθημα, μετεχειρίσθησαν τὰς λέξεις *sensation* καὶ *Empfindung*.

Ὁρισμὸς τοῦ αἰσθήματος.— Εἰς τὴν σημερινὴν ψυχολογίαν αἴσθημα λέγεται **τὸ πρωταρχικὸν καὶ στοιχειῶδες ψυχικὸν φαινόμενον**, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ φωτός, τοῦ ἤχου, τῆς θερμότητος, τῆς ὀσμῆς, τοῦ πόνου κλπ. ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ἢ ἀπὸ τὴν γενικὴν κατάστασιν τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅπως π. χ. ἀπὸ τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τὴν εὐδιαθεσίαν ἢ κακοδιαθεσίαν κλπ. Τὸ αἴσθημα εἶναι φαινόμενον πρωταρχικόν, διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὸ εἰς ἄλλο ψυχικὸν φαινόμενον προγενέστερον ἢ νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὸ εἰς ἁπλούστερα. Φαινόμενα πρωταρχικὰ καὶ στοιχειώδη, ὅπως τὸ αἴσθημα, δὲν δυνάμεθα κυρίως εἰπεῖν νὰ ὁρίσωμεν, διότι δὲν ὑπάρχει φαινόμενον τοῦ αὐτοῦ γένους, ἄλλοθεν γνωστόν, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ κατατάξωμεν αὐτό. Εἰς τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσωμεν ἔννοιαν φωτὸς δι' ὁρισμοῦ. Ὁ συνήθης, μᾶλλον ὁ μοναδικὸς τρόπος νὰ δώσωμεν εἰς τὸν ἄλλον νὰ ἐννοήσῃ τί ἐστι αἴσθημα φωτὸς π. χ. εἶναι νὰ εἴπωμεν: αἴσθημα φωτὸς εἶναι τὸ φαινόμενον τὸ ὁποῖον θὰ γεννηθῇ εἰς τὴν συνείδησίν σου ἅμα ἀνάψω αὐτὴν τὴν ἠλεκτρικὴν λάμπαν. Ὅθεν εἵμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς περιγραφικὸν ὁρισμόν.

Τὰ αἴτια τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἐπιδράσεώς των προκαλοῦν τὸ αἴσθημα ὀνομάζομεν *ἐρεθισμούς*. Εὑρίσκονται δὲ ταῦτα εἴτε ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ, ὅπως τὸ φῶς, ὁ ἦχος, ἡ ὀσμή, ἡ μηχανικὴ πίεσις, εἴτε ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπως ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ἡ κόπωσις, ἡ κακοδιαθεσία.

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν τὸν ἑξῆς ἁπλούστερον περιγραφικὸν ὁρισμόν: **αἴσθημα εἶναι τὸ πρωταρχικὸν καὶ στοιχειῶδες ψυχικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον προκαλεῖται ἀπὸ ἐρεθισμοὺς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἴτε τοῦ ὀργανισμοῦ.**

Τὸ αἴσθημα διακρίνεται ἀπὸ ἄλλα ψυχικὰ γεγονότα ἰδίως ἐκ τούτου, ὅτι ἀποδίδομεν αὐτὸ εἰς ἐξωτερικὰς αἰτίας, ἐνῷ ἡ συνείδησις τῆς εὐαρεσκείας ἢ τῆς δυσαρεσκείας, ἡ χαρά, ἡ λύπη, ἡ ἐλπὶς *(συναισθήματα)* φαίνονται καταστάσεις ὑποκειμενικώτεραι, ἀνήκουσαι περισσότερον ἢ καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἐγώ. Ἐπίσης διακρίνομεν τὸ αἴσθημα ἀπὸ τὰς βουλητικὰς τάσεις, τὰς ὁρμάς, τὰς ὀρέξεις. Ἡ ἀνάλυσις ἔπεισε τοὺς ψυχολόγους, ὅτι ἔχομεν τρεῖς πρωταρχικὰς καὶ στοιχειώδεις ψυχικὰς καταστάσεις τρία ψυχικὰ στοιχεῖα: τὸ *αἴσθημα, τὸ συναίσθημα* καὶ τὴν *βουλητικὴν τάσιν.*

I. ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΓΕΝΙΚΩΣ

1) Αἱ προϋποθέσεις τοῦ αἰσθήματος.—Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γέννησιν τοῦ αἰσθήματος, συνήθως παραδέχονται τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἁπλῶς περιγραφικὴν σημασίαν καὶ εἶναι συναφῆ πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ φυσιολογικὰς δοξασίας τοῦ καιροῦ μας. Μία ἐξωτερικὴ αἰτία, τὸ φῶς π.χ., προσβάλλει καὶ παράγει ἀλλοίωσίν τινα εἰς τὸ περιφερικὸν ὄργανον, εἰς τὸ αἰσθητήριον. Ἡ ἀλλοίωσις αὕτη προκαλεῖ ἄλλην εἰς τὸ νεῦρον, τὸ ὁποῖον συνεχίζει τὸ ὄργανον τοῦτο. Αὐτὴ πάλιν προκαλεῖ νέαν εἰς τὰ νευρικὰ κέντρα καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἡ ἀλλοίωσις αὕτη ἡ παραγομένη τελευταῖον γεννᾷ τὸ ψυχολογικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν αἴσθημα. Ὅλα τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα προηγήθησαν τοῦ αἰσθήματος ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ, περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἀλλοιώσεως εἰς τὸ κεντρικὸν ὄργανον, εἶναι φαινόμενα φυσιολογικά, ἐνῷ ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς εἶναι φυσικὸν φαινόμενον. Ψυχικὸν φαινόμενον εἶναι μόνον τὸ αἴσθημα. Εἰς τὴν λειτουργίαν λοιπόν, ἡ ὁποία προαπαιτεῖται διὰ τὴν γέννησιν τοῦ αἰσθήματος, ἔχομεν τρεῖς σειρὰς φαινομένων: *φυσικὰ* (ἦχος, φῶς, ὀσμή), *φυσιολογικὰ* (ἀλλοιώσεις αἰσθητηρίου, νεύρων, ἐγκεφάλου), *ψυχολογικὰ* (αἴσθημα).

Ἡ ἐξήγησις αὕτη φαίνεται πολὺ σαφής, διότι φέρει τὸν τύπον μηχανικῆς λειτουργίας, ἡ ὁποία ἔχει πάντοτε πειστικότητα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ὅμως ἐξετάσωμεν προσεκτικώτερον παρατηροῦμεν ὅτι παρουσιάζει πολλὰς δυσεπιλύτους δυσκολίας.

Πρῶτον ἡ ἐξήγησις αὕτη περικλείει *αἴτησιν τοῦ ἐν ἀρχῇ*, ὅπως γράφει ὁ Bourdon (Dumas I, 319). Διὰ νὰ ἐξηγήσω τὰ ὀπτικὰ π.χ. αἰσθήματα, ὑποθέτω τὸ φῶς ὡς δεδομένον καὶ ἐνεργοῦν ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι δὲν δυνάμεθα να γνωρίσωμεν, ὅτι ὑπάρχει φῶς, παρὰ διὰ τοῦ ὀπτικοῦ αἰσθήματος. Γενικῶς ἂν παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ αἰσθήματα εἶναι ψυχολογικὰ φαινόμενα πρωταρχικά, δὲν ἔχομεν πλέον δικαίωμα νὰ ὑποθέσωμεν τίποτε πρὸ αὐτῶν. Τοὐναντίον πρέπει ὁρμώμενοι ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅλα τὰ ἄλλα: φῶς, ἦχον, κίνησιν κλπ. Ἐν τούτοις ἡ ἐξήγησις τῶν αἰσθημάτων διευκολύνεται ἐὰν προϋποθέσωμεν ὡς δεδομένον τὸ φῶς, τὸν ἦχον κ.λ.π., γενικῶς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ὡς προϋπάρχοντα, μολονότι περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ πληροφορούμεθα πρῶτον διὰ τῶν αἰσθήσεων.

Ἀφοῦ ἐθέσαμεν τὴν ἐπιφύλαξιν αὐτήν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀκολουθοῦμεν τὸν συνήθη ἐκφραστικὸν τρόπον, διὰ νὰ περιγράψωμεν τὰ στάδια τῆς αἰσθητικῆς λειτουργίας. Παραδεχόμεθα συνήθως ὅτι ὑπάρχουν ἐξωτερικὰ αἴτια τῶν αἰσθημάτων (φῶς, ἦχος, ὀσμή κ.λ.π.), τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἐνεργοῦν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ αἴτια ὠνόμασαν ἐρεθισμούς, δι' ὅρου, τὸν ὁποῖον ἐδανείσθησαν ἀπὸ τὴν φυσιολογίαν. (Κυριολεκτικώτερον θὰ ἦτο νὰ λέγωμεν *ἐρεθιστικὰ ἢ ἐρεθίζοντα*, διότι ἐρεθισμὸς εἶναι κυρίως ἡ λειτουργία.) Ἐρεθισμὸς εἰς τὴν φυσιολογίαν λέγεται ἐξωτερικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφορμὴ μεταβολῆς καταστάσεως εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἐνῷ εἰς τὴν ψυχολογίαν γεγονὸς σωματικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφορμὴ λειτουργίας νεύρων συνοδευομένης ὑπὸ συνειδήσεως.

Γενικῶς ὅλα τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα προηγοῦνται τοῦ αἰσθήματος, ἐξαιρουμένης τῆς συνειδήσεως, ὀνομάζομεν ἐρεθισμούς. Ἐὰν ἐν τούτοις διακρίνωμεν τοὺς ἐρεθισμοὺς εἰς *ἐξωτερικοὺς* καὶ *ἐσωτερικοὺς* ἢ ἄλλως ἐκφραζόμενοι εἰς *φυσικοὺς* καὶ *φυσιολογικούς*, τοῦτο γίνεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν προέλευσιν αὐτῶν. Οἱ ἐξωτερικοὶ ἐρεθισμοὶ εἶναι εἴτε *κινήσεις* (φῶς, ἦχος, δονήσεις αἰθέρος ἢ ἀέρος) εἴτε *ὑλικαὶ ἀλλοιώσεις* (ὀσμή, γεῦσις). Οἱ πρῶτοι ὀνομάζονται *φυσικοί*, οἱ ἄλλοι *χημικοὶ* (τὸ αἴσθημα τῆς ὀσμῆς καὶ τῆς γεύσεως προκαλεῖται ἀπὸ χημικὰς ἀλλοιώσεις εἰς τὸ σχετικὸν αἰσθητήριον). Οἱ φυσικοὶ ἐρεθισμοὶ εἶναι διαφόρων εἰδῶν: *μηχανικοί*, (ἁφῆς, πιέσεως), *ἀκουστικοί*, *θερμικοί*, *ὀπτικοί*, *ἠλεκτρικοὶ κλπ.* Οἱ ἐσωτερικοὶ ἢ φυσιολογικοὶ εἶναι εἴτε *περιφερικοὶ* (τῶν αἰσθητηρίων) εἴτε *κεντρικοὶ* (τοῦ ἐγκεφάλου).

Σημαντικὴ διάκρισις τῶν ἐρεθισμῶν εἶναι εἰς *adéquats* (*προσηρμοσμένους, κανονικούς*, τὰ «ὁμόλογα ἐρεθίσματα» τῶν ἀρχαϊζόντων νεοελλήνων) καὶ *inadéquat*, (*ἀπροσάρμοστα, γενικά*). Προσηρμοσμένοι εἶναι οἱ ἐρεθισμοὶ οἱ εἰδικῶς ἐνεργοῦντες ἐπί τινος αἰσθητηρίου ὀργάνου: τὸ φῶς εἰς τὸν ὀφθαλμόν, ὁ ἦχος εἰς τὸ οὖς, ἡ πίεσις καὶ θερμότης εἰς τὸ δέρμα. Οἱ ἀπροσάρμοστοι ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἐνεργοῦν ἐπὶ ὅλων ἢ τῶν περισσοτέρων αἰσθητηρίων, ὅπως ἡ πίεσις, ἡ θερμότης, οἱ χημικοὶ ἐρεθισμοί. Ὁ ἠλεκτρισμὸς ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ παράγῃ ἐπὶ τοῦ δέρματος αἴσθημα πιέσεως, ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ φῶς καὶ χρώματα, ἐπὶ τῆς γλώσσης γεῦσιν.

Πρέπει νὰ διασαφηνίσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ ἐρεθισμοῦ πρὸς τὸ αἴσθημα. Ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς εἶναι, καθὼς εἴδομεν, φυσικὸν φαινόμενον. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ φυσικοὶ ὀνομάζουν φῶς, ἦχον κ.λ.π. εἶναι ἁπλῶς δονήσεις τοῦ αἰθέρος, τοῦ ἀέρος κ. λ. π. Δὲν εἶναι τὸ φωτεινὸν αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβανόμεθα, ἀλλὰ ἡ ἀπωτέρα ἀφορμή του. Τὸ αἴσθημα φῶς, ἦχος, γλυκύ, πικρόν, θερμὸν κ.λ.π. εἶναι εἰς τὴν συνείδησίν μας. Ἀλλ' ἔχομεν τὴν ἱκανότητα νὰ τὰ ἐξωτερικεύωμεν καὶ νὰ τὰ ἀποδίδωμεν ὡς ἰδιότητας εἰς τὰ ἐξωτερικὰ αἴτια. Κυρίως ὅμως ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδησίν μας δὲν ὑπάρχει οὔτε φῶς, οὔτε ἦχος, οὔτε γεῦσις, οὔτε ὀσμή, ἀλλ' ἁπλῶς δονήσεις ἢ χημικαὶ ἐνέργειαι. Χάρις εἰς τὴν ἰδιαιτέραν κατασκευὴν τοῦ ὀργανισμοῦ μας, τὴν διαρρύθμισιν τῶν αἰσθητηρίων μας ἀντιλαμβανόμεθα αὐτὰ ὡς φῶς, ἦχον, γεῦσιν κ. λ. π.

2) Αἰσθητικὸν κέντρον.— Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ (περιφερικοῦ) αἰσθητηρίου ὀργάνου δὲν ἀρκεῖ νὰ προκαλέσῃ τὸ αἴσθημα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἂν κόψωμεν τὸ νεῦρον, τὸ ὁποῖον συνδέει τὸ αἰσθητήριον μετὰ τοῦ κέντρου, παύει νὰ γεννᾶται αἴσθημα. Διὰ νὰ γεννηθῇ τοῦτο πρέπει ὁ ἐρεθισμὸς νὰ μεταδοθῇ μέχρι τοῦ κέντρου.

Ὑπῆρξαν σοφοί, ὅπως ὁ Descartes καὶ ὁ Lotze, οἱ ὁποῖοι ὑπέθεσαν, ὅτι ὁ τελειωτικὸς σταθμός, εἰς τὸν ὁποῖον φθάνει ὁ ἐρεθισμός, εἶναι ἓν μοναδικὸν σημεῖον τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας παρεδέχθησαν, ὅτι δι' ἕκαστον αἰσθητήριον ὑπάρχουν περισσότερα τοῦ ἑνὸς ἐγκεφαλικὰ κέντρα, τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν *σφαίρας* ἢ *περιφερείας* (ὀπτικὴ σφαῖρα, ἀκουστικὴ σφαῖρα). Τελευταίως ὅμως σοβαρὰ δεδομένα ἠνάγκασαν τοὺς ἐπιστήμονας νὰ ἀναθεωρήσουν τὴν περὶ ἐγκεφαλικῶν κέντρων ἀντίληψίν των. Τὸ ζήτημα τοῦτο μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται τὸ πρόβλημα τοῦ *ἐντοπισμοῦ* (localisation) εἶναι ἀπὸ τὰ περιμάχητα τῆς ἐποχῆς μας. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, συνήθως παραδέχονται ὅτι ὅταν ὁ ἐρεθισμὸς φθάσῃ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο παράγεται τὸ αἴσθημα. Τὸ στάδιον τοῦτο τῆς νευρικῆς λειτουργίας, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἐρεθισμὸς γίνεται αἴσθημα, τὸ φυσικὸν δηλαδὴ γίνεται ψυχικόν, συνηθίζουσι νὰ τὸ ὀνομάζουν «*ψυχοφυσικὴν ἐνέργειαν*».

3) Κατασκευὴ καὶ λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων. — Κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς κατασκευῆς ἑκάστου αἰσθητηρίου ὀργάνου χωριστά. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἀπαραίτητα πρὸς διαφώτισιν τῆς πραγματείας [διὰ πλείονας καὶ ἀκριβεστέρας πληροφορίας περὶ τῶν αἰσθητηρίων καὶ γενικῶς περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος βλ. οἰκείας λέξεις], δίδοντες ἐνταῦθα, πρὸς πληρεστέραν τοῦ θέματος κατανόησιν, δύο σχηματικὰς παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι αἰσθητοποιοῦν τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων.

α.— Σχηματικὴ παράστασις τῆς κατασκευῆς τῶν αἰσθητηρίων. Τὰ αἰσθητήρια ὄργανα παρουσιάζουν ἀναλογίαν εἰς τὴν κατασκευήν. Ἀποτελοῦνται 1) ἀπὸ αἰσθητήρια κύτταρα, τὰ ὁποῖα κεῖνται ἐντὸς τοῦ ἐπιθηλίου τοῦ αἰσθητηρίου ὀργάνου, ὅπως φαίνεται εἰς τὴν κατωτέρω σχηματικὴν παράτασιν [Σχ. 1]: Α ἐπιθήλιον ἁφῆς (τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἔκδηλον αἰσθητικὸν κύτταρον), Β γεύσεως, Γ ἀκοῆς, Δ ὀσφρήσεως, Ε ὁράσεως· 2) ἀπὸ περιφερικοὺς αἰσθητηρίους νευ-

Digitized by Google

ρῶνας (τὰ σκοτεινὰ σημεῖα) καὶ 3) ἀπὸ κεντρικοὺς αἰσθητηρίους νευρῶνας (τὰ ἀνοικτά). Ἀποχωροῦντες ἐκ τοῦ νευρικοῦ ἄξονος ΑΝ πρὸς τὴν περιφέρειαν (πρὸς τὰ ἐπιθήλια Α, Β, Γ, Δ, Ε), παρατηροῦμεν προώθησιν τῶν αἰσθητηρίων νευρώνων ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς τὴν περιφέρειαν. Ἐνῷ οἱ κεντρικοὶ αἰσθητήριοι νευρῶνες τῆς ἁφῆς (Α), τῆς γεύσεως (Β), τῆς ἀκοῆς (Γ) κεῖνται ἐντὸς τοῦ νευρικοῦ ἄξονος, ὁ νευρὼν τῆς ὀσφρήσεως (Δ), πλησιάζει πρὸς τὸ ἐπιθήλιον, ὁ δὲ νευρὼν τῆς ὁράσεως (Ε) εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς περιφερικοὺς αἰσθητηρίους νευρῶνας. Ἐνῷ τῆς ἁφῆς καὶ τῆς γεύσεως εἶναι πλησιέστεροι εἰς τὸν ἄξονα, τῆς ἀκοῆς πλησιάζει πρὸς τὸ ἐπιθήλιον, τῆς ὀσφρήσεως καὶ ὁράσεως κεῖνται ἐντὸς αὐτοῦ. Αἱ ἐστιγμέναι γραμμαὶ ΝΣΚ καὶ ΝΣΠ δεικνύουν τὴν ἀπόκλισιν αὐτήν.

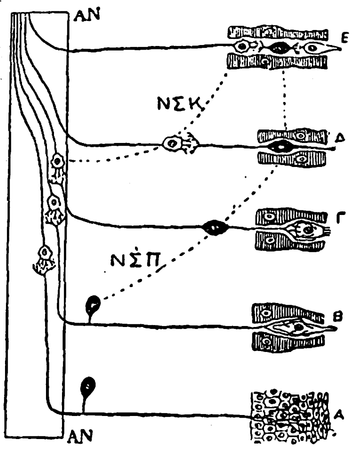

Σχ. 1.—Σχηματικὴ παράστασις τῆς σειρᾶς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων (κατὰ τὸν Mathias Duval, «Précis d'histologie»*).*

β.—Σχηματικὴ παράστασις τῆς λειτουργίας. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι εἶδος κεντρικῆς διευθύνσεως τῶν λειτουργιῶν τοῦ ὀργανισμοῦ. Τὰ νεῦρα εἶναι τὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἐγκεφάλου μὲ τὴν περιφέρειαν καὶ τὰ διάφορα ὄργανα. Ὁλόκληρον δίκτυον νεύρων συνδέει τὸν ἐγκέφαλον μετὰ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ γενικῶς μετὰ τῆς περιφερείας καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων. Τὰ νεῦρα εἶναι δύο εἰδῶν: *κεντρομόλα* (αἰσθητήρια) καὶ *φυγόκεντρα* (κινητήρια). Τὰ πρῶτα διευθύνονται ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια εἰς τὸν νωτιαῖον μυελὸν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Αὐτὰ πληροφοροῦν τὴν κεντρικὴν διοίκησιν (ἐγκέφαλον) περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὰ σύνορα. Τοὐναντίον τὰ φυγόκεντρα διαβιβάζουσι διαταγὰς τοῦ κέντρου εἰς τὴν περιφέρειαν, διευθύνονται δηλαδὴ ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον εἰς τὰ ἄκρα καὶ προκαλοῦν τὴν σύσπασιν τῶν μυῶν καὶ οὕτω διαφόρους κινήσεις τῶν μελῶν καὶ ὅλου τοῦ σώματος.

Πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι αἱ κινήσεις τῶν μυῶν καὶ συνεπῶς τῶν περιφερικῶν ὀργάνων δὲν ἔχουν πάντοτε ἀφετηρίαν τὸν ἐγκέφαλον, ἀλλὰ τὸν νωτιαῖον μυελὸν ἢ τὰ κατώτερα ἐγκεφαλικὰ κέντρα, ὁπότε δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως συνειδηταὶ ὡς προϊὸν βουλήσεως. Αὗται εἶναι αἱ λεγόμεναι ἀντανακλαστικαὶ κινήσεις (βλ. λ.).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν τοῦ νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα. Μὲ τὴν γνωστὴν τάσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, νὰ συνδέῃ ὅσα γνωρίζει, ἰσχυρίσθησαν, ὅτι πρόκειται π. χ. περὶ ἁπλοῦ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὁμιλεῖ ἡ σχετικῶς πολὺ μικροτέρα ταχύτης διαδόσεως τοῦ αἰσθήματος διὰ τῶν νεύρων (30—90 μ. τὸ δευτερόλεπτον εἰς τὸν ἄνθρωπον). Τὸ παρατιθέμενον σχεδιογράφημα [σχ.2] παριστάνει σχηματικῶς τὰς δύο κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν λειτουργίας τῶν νεύρων, τὴν *αἰσθητικὴν* καὶ τὴν *κινητικήν*. Τὰ δύο ἄκρα S καὶ Μ σημαίνουν, τὸ μὲν τὴν ἀρχὴν αἰσθητηρίου νεύρου, τὸ δὲ μῦν εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει κινητήριον νεῦρον. Τὰ σχήματα R,T,C, σημαίνουν τὰ τρία ἀλλεπάλληλα νευρικὰ κέντρα, R νωτιαῖον μυελόν, Τ ὑποφλοιῶδες κέντρον (ὀπτικὸν θάλαμον π. χ.), C φλοιὸν ἐγκεφάλου (ἀνώτατον κέντρον). Ἡ κατεύθυνσις τῶν βελῶν S, S^1, S^2, S^3, δεικνύουν τὴν ἀπὸ τῆς περιφερείας εἰς τὸ κέντρον κατεύθυνσιν τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου, ἐνῷ τὰ βέλη m^3, m^2, m^1, τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν τῶν κινητηρίων νεύρων.

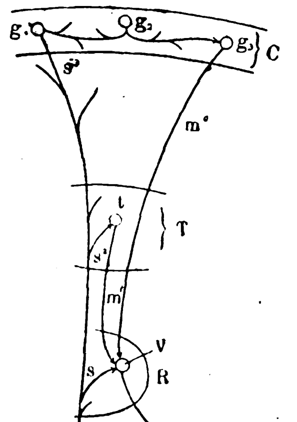

Σχ. 2.— Σχηματικὴ παράστασις ἐνεργείας αἰσθητηρίων καὶ κινητηρίων νεύρων. (Κατὰ τὸν Fröbes Ziehen).

Ἐρεθισμὸς προκαλούμενος εἰς τὸ ἄκρον αἰσθητηρίου τινὸς (S) διοχετεύεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν πρῶτον σταθμόν, τὸν νωτιαῖον μυελὸν (R). Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἤδη δυνατὸν διὰ τοῦ πλαγίου κλάδου S^1 νὰ τεθῇ εἰς λειτουργίαν τὸ κινητικὸν κύτταρον U, ὥστε νὰ ἀπολυθῇ ἐξ αὐτοῦ κινητήριος ἐρεθισμὸς διὰ τοῦ (κινητηρίου) νεύρου m^1, ὁ ὁποῖος νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὸν μῦν Μ. Ἂν συμβῇ τοῦτο ἔχομεν ἁπλῆν «*ἀνάκλασιν*» (*reflexe*, ὁ ὅρος ἐκ τῆς ἀνακλάσεως τοῦ φωτός, ἐλαστικῶν σωμάτων κλπ.), δηλ. κίνησις ἄνευ μεσολαβήσεως βουλήσεως, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἀνακλαστικὴν κίνησιν τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἡ ἀντανακλαστικὴ κίνησις δὲν εἶναι πάντοτε ἀσυνείδητος, ἀλλὰ δὲν προκαλεῖται ὑπὸ συνειδητῆς ἐνεργείας, δὲν μεσολαβεῖ δηλ. *συνειδητὴ βούλησις*.

Ἀλλὰ συνήθως ὁ ἐρεθισμὸς προχωρεῖ περαιτέρω καὶ μεταδίδεται εἰς τὸ ἀνώτερον νευρικὸν κέντρον, τὸ ὑποφλοιῶδες, εἰς τὸν ὀπτικὸν θάλαμον π. χ. (Τ). Εἶναι δυνατὸν ἐπίσης ὁ ἐρεθισμὸς καὶ ἐδῶ νὰ θέσῃ εἰς διέγερσιν κινητήριον κύτταρον καὶ νὰ προκαλέσῃ ἀντανακλαστικὴν κίνησιν, διὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν κυττάρων t καὶ διοχετεύσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ κινητηρίου νεύρου m^2 εἰς τὸν μῦν Μ.

Τέλος ὁ ἐρεθισμὸς δύναται νὰ φθάσῃ, συμπληρῶν τὴν διαδρομήν του, διὰ τοῦ νεύρου S^3 εἰς τὸν φλοιὸν τοῦ ἐγκεφάλου (C). Ἐδῶ ὁ ἐρεθισμὸς γίνεται *συνειδητὸς* (προκαλεῖ αἴσθημα) καὶ δύναται νὰ διεγείρῃ τὴν βουλητικὴν ἐνέργειαν, ἐὰν τὸ κέντρον τοῦ αἰσθήματος (τὸ ἐγκεφαλικὸν γάγγλιον g΄) συνδεθῇ μὲ τὸ κινητήριον κέντρον (μὲ τὸ γάγγλιον g^3) διὰ τῆς μεσολαβήσεως ἄλλων γαγγλίων (g^2 κλπ.). Ὁ κινητὸς ἐρεθισμὸς διοχετεύεται τότε διὰ τοῦ (κινητηρίου) νεύρου m^3 εἰς τὸν νωτιαῖον μυελὸν Τ διὰ τοῦ νεύρου m^2 καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ νεύρου m^1 εἰς τὸν μῦν Μ.

4) Τὸ αἴσθημα ὡς ψυχολογικὸν φαινόμενον. —Αἱ ἀνωτέρω πληροφορίαι, τὰς ὁποίας ἐδώσαμεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ αἴσθημα, προέρχονται ἀπὸ ἄλλον κύκλον γνώσεων. Ὅσον διδακτικαὶ καὶ ἂν εἶναι, ὅσην σπουδαιότητα καὶ ἂν ἔχουν αὗται καθ' ἑαυτάς, τὸν ψυχολόγον ἐνδιαφέρει πρωτίστως τὸ συνειδητὸν μέρος τῆς ὅλης λειτουργίας, δηλαδὴ τὸ φαινόμενον τοῦ αἰσθήματος.

Γενικῶς ἐξεταζόμενον τὸ αἴσθημα εἶναι ἡ ἄμεσος **ἀπάντησις τῆς συνειδήσεως εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν.** Ὁ ἐρεθισμὸς δηλαδὴ εἶναι ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ αἰσθήματος. Ἀλλ' ὁ ψυχολόγος ἔχει ὡς ἔργον νὰ ἐξετάσῃ ἰδίως τὴν ἀπάντησιν τῆς συνειδήσεως, τὸ αἴσθημα καθ' ἑαυτό. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ἀκριβέστερον, πρέπει νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ αἰσθήματος ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως.

Ὁ οὐσιώδης χαρακτὴρ τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἡ συνείδησις (βλ. λ.) ἡ ὁποία τὸ συνοδεύει. Αἴσθημα δὲν ὑπάρχει, ἂν δὲν γίνῃ συνειδητόν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ μέγα μέρος τοὐλάχιστον τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι πάντοτε τελείως σαφής, ἀλλ' ἔχει τὰς βαθμίδας της. Παρουσιάζει ὅμως πάντοτε τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα ἀναπτυσσόμενα καὶ διευκρινιζόμενα ἀπολήγουν εἰς καθαρὰν συνείδησιν.

Διακρίνουν συνήθως τέσσαρας ἰδιότητας τῶν αἰσθημάτων: τὴν *ποιότητα* (εἶδος), *τὴν ἔντασιν* (ἰσχὺν) καὶ τὰς ***ἰδιότητας χώρου*** καὶ ***χρόνου***.

Ποιότητα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν διαφορὰν αἰσθήματος ἀπὸ αἴσθημα. Τὸ πράσινον διαφέρει ἀπὸ τὸ ἐρυθρόν, ὁ φθόγγος do διαφέρει ἀπὸ τὸν fa, τὸ γλυκὺ ἀπὸ τὸ ἁλμυρόν. Αἱ διαφοραὶ αὗται εἶναι τόσον οὐσιώδεις ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν αὐτὰς ὡς ἁπλᾶς βαθμίδας, νὰ δεχθῶμεν δηλαδὴ τὰ αἰσθήματα ἑκάστου αἰσθητηρίου ὡς κείμενα ἐπὶ εὐθείας. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν δύναται νὰ γεννήσῃ ἡ παρατήρησις τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὁποῖοι προκαλοῦν τὸ αἴσθημα. Εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἡ διαφορὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τὸ πράσινον χρῶμα, διαφέρει μόνον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δονήσεων ἀπὸ τὸν ἐρεθισμόν, ὁ ὁποῖος γεννᾷ τὸ ἐρυθρόν. Εἰς τὸ πνεῦμά μας ὅμως τὸ πράσινον καὶ τὸ ἐρυθρὸν δὲν εἶναι μόνον διαφορὰ βαθμῶν, εἶναι διαφορὰ ποιότητος. Τὸ ἴδιον ἡ θερμοκρασία εἰς τὴν φύσιν διαφέρει μόνον κατὰ βαθμόν, κινεῖται ἐπὶ μιᾶς γραμμῆς 0°, 10°, 20°, 30°, 60°. Ἀλλ' εἰς τὴν ποσοτικὴν αὐτὴν διαφορὰν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀντιστοιχοῦν τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμόν, δύο αἰσθήματα σαφῶς διακρινόμενα ποιοτικῶς.

Ἐπίσης κατὰ τὴν *ἔντασιν* παρουσιάζουν τὰ αἰσθήματα σαφεῖς διαφοράς. Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἶναι ἰσχυρότερον τοῦ φωτὸς τῆς σελήνης, ὁ κρότος τηλεβόλου ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸν κρότον φιάλης καμπανίτου, ὁ στατὴρ βαρύτερος τοῦ χιλιογράμμου. Ἐπίσης εἶναι σαφές, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη ἀντιστοιχεῖ εἰς διαφορὰν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ.

Ἀλλ' ὅσον σαφὴς καὶ ἂν φαίνεται ἡ διαφορὰ τῶν αἰσθημάτων κατὰ τὴν ἔντασιν, ἠγέρθησαν ζωηραὶ ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς κοινῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως. Ὁ Bergson εἰς τὸ πρῶτον ἔργον του, τὸ ὁποῖον κατέστησεν αὐτὸν ὀνομαστὸν (Les données immédiates de la conscience, 1888) ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἶναι καθαρὰ παρεξήγησις νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἐντάσεως προκειμένου περι ψυχικῶν φαινομένων. Γενικῶς εἶναι πλάνη νὰ πιστεύωμεν εἰς *ποσοτικὴν διαφορὰν* τῶν ψυχικῶν φαινομένων· ὅτι δηλαδή, «αἱ καταστάσεις τῆς συνειδήσεως, αἰσθήματα, συναισθήματα, πάθη, προσπάθειαι, εἶναι ἐπιδεκτικαὶ αὐξήσεως καὶ μειώσεως», μάλιστα νὰ διατεινώμεθα, ὅτι αἴσθημά τι «δύναται νὰ εἶναι δύο, τρεῖς, τέσσαρας φορὰς ἐντονώτερον ἀπὸ ἄλλο αἴσθημα ἄλλης φύσεως». Ἡ ἔννοια τῆς ἐντάσεως προϋποθέτει, κατὰ τὸν Bergson πάντοτε, τὴν ἔννοιαν τοῦ *χώρου*, τῆς ἐκτάσεως. «Ὅταν λέγωμεν π.χ. μεγαλυτέρα *ἔντασις* προσπαθείας, φανταζόμεθα μεγαλύτερον *μῆκος νήματος* περιτετυλιγμένου ὥστε νὰ σχηματίζῃ εἶδος ἐλατηρίου, τὸ ὁποῖον χαλαρούμενον (ἅμα ξετυλιχθῇ) θὰ καταλάβῃ περισσοτέραν ἔκτασιν». Ἢ ὅπως λέγει «ἑρμηνεύομεν τὸ *ἐντεταμένον* διὰ τοῦ *ἐκτεταμένου*». Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἔχουν μόνον ποιοτικὴν διαφοράν. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι φαντάζονται συνήθως τὸ ποιοτικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὴ ἰδιότης παντὸς ψυχικοῦ φαινομένου, ὡς ποσοτικόν. Ἡ θεωρία αὕτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον ἐνταῦθα, εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νέας ἀντιλήψεως τοῦ ψυχικοῦ βίου, ὅπως ἐπεκράτησεν ἰδίως εἰς τὴν γαλλοαμερικανικὴν ψυχολογίαν.

Ἡ θεωρία τοῦ Bergson στηρίζεται ὁμολογουμένως ἐπὶ βαθείας παρατηρήσεως καὶ συνδέεται μὲ τὸν νέον τρόπον τῆς *αὐτοπαρατηρήσεως* (τῆς *intuition),* τὴν ὁποίαν εἰσηγεῖται καὶ μὲ τὴν ὁποίαν διατείνεται ὅτι ἀποκαλύπτει τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ ἀφοῦ θέσωμεν τὴν ἐπιφύλαξιν ταύτην δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευνάν μας ἀκολουθοῦντες τὴν συνήθη φρασεολογίαν τῆς ἐπισήμου ψυχολογίας. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν θὰ ὁμιλήσω περὶ ψυχικῶν μετρήσεων καὶ ποσοτικοῦ καθορισμοῦ αἰσθημάτων.

Αἱ δύο ἄλλαι ἰδιότητες τῶν αἰσθημάτων τοῦ *χώρου* καὶ *χρόνου* γεννοῦν τὰς αὐτὰς ἀντιρρήσεις καὶ πρέπει νὰ γίνουν δεκταὶ μὲ τὰς αὐτὰς ἐπιφυλάξεις. Χῶρος αἰσθήματος εἰς τὴν κυριολεκτικὴν σημασίαν δὲν ὑπάρχει. Ἐὰν ὁμιλῶμεν ἐν τούτοις περὶ χώρου καὶ ἐκτάσεως αἰσθημάτων, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὸ ὅτι προβάλλομεν ἔξω τὰ αἰσθήματα καὶ τοποθετοῦμεν αὐτὰ εἰς τὰς ἑστίας τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. Ὁ χρόνος τοῦ αἰσθήματος πάλιν δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὅπως συνήθως ὁ ἐξωτερικὸς χρόνος, ὁ ὁποῖος μετρεῖται διὰ τῆς ἐκτάσεως, διὰ τοῦ χώρου δηλονότι, τὸν ὁποῖον διατρέχει κινούμενόν τι ἀντικείμενον, ἀλλ' ὡς *διάρκεια*, ἀλλαγή, ποικιλία, ὡς ἀκατάπαυστος ροή, αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι κυρία ἰδιότης παντὸς ψυχικοῦ γεγονότος (*durée reelle,* κατὰ τὸν Bergson).

5) ***Εἰδικὴ ἐνέργεια τῶν αἰσθητηρίων.*** — Δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ ὁμιλήσω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περὶ μιᾶς θεωρίας, ἡ ὁποία, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παραδοξολογία ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀπησχόλησεν ἐν τούτοις ἀρκετὰ ψυχολόγους καὶ φυσιολόγους.

Ὁ γνωστὸς Γερμανὸς φυσιολόγος Johannes Müller (Ἐγχειρίδιον Φυσιολογίας, 2 τομ. 1838-40) διετύπωσε πρῶτος τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι τὰ αἰσθήματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν αἰσθητηρίων καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ποιότητα τῶν ἐρεθισμῶν. Δύο νόμοι συνοψίζουν τὴν ἀντίληψίν του: 1) **Διάφοροι ἐρεθισμοὶ ἐνεργοῦντες ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἰσθητηρίου νεύρου παράγουν τὸ αὐτὸ αἴσθημα,** π. χ. δονήσεις τοῦ αἰθέρος, μηχανικὸν κτύπημα, ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, προκαλοῦν ἐπὶ τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου πάντοτε αἰσθήματα φωτεινά. 2) **Οἱ αὐτοὶ ἐρεθισμοὶ ἐνεργοῦντες ἐπὶ διαφόρων νεύρων προκαλοῦν διάφορα αἰσθήματα.** Παράδειγμα: τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα παράγει εἰς τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα φῶς, ἐπὶ τοῦ ἀκουστικοῦ νεύρου ἦχον, ἐπὶ τῆς γλώσσης γεῦσιν. Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ διαφορὰ τῶν αἰσθημάτων μας πρὸς οὐδὲν πραγματικὸν ἀντιστοιχεῖ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος νόμος τῆς ***εἰδικῆς ἐνεργείας τῶν αἰσθητηρίων.***

Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος προκαλεῖ ἐντύπωσιν, διότι εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν συνήθη ἀντίληψίν μας, ὅτι ἕκαστον αἰσθητήριον ὄργανον εἶναι ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του ὅλως ἰδιαιτέρως προδιατεθειμένον νὰ δέχεται μόνον ἓν εἶδος ἐρεθισμοῦ, ἐνῷ δι' ἄλλους ἐρεθισμοὺς εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπρόσιτον. Οὐχ ἧττον ἡ προδιάθεσις αὐτή, μολονότι πραγματικὴ εἰς μεγάλην κλίμακα, ἔχει τὰς ἐξαιρέσεις της. Ὑπάρχουν δηλαδὴ περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ὄργανον ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐρεθισμὸν *μὴ προσαρμόζοντα* (inadéquat). Δὲν εἶναι δὲ πρῶτος ὁ Müller ὁ παρατηρήσας τὸ φαινόμενον, τὸ ὁποῖον πολὺ πρὸ αὐτοῦ εἶχε προκαλέσει τὴν προσοχὴν τῶν σοφῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὴν αἴσθησιν φωτὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξ ἀφορμῆς μηχανικοῦ ἐρεθισμοῦ, ὁ Sulzer γνωρίζει τὴν ἠλεκτρικὴν γεῦσιν (1752), ὁ Volta τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἐπὶ ὅλων τῶν αἰσθητηρίων πλὴν τῆς ὀσφρήσεως. Ὁ Purkinje ἤδη τῷ 1823 ἐκθέτει διεξοδικῶς τὰ φαινόμενα φωτὸς καὶ χρωμάτων, τὰ προκαλούμενα ἀπὸ ἐρεθισμοὺς μη-

Digitized by Google

χανικούς, ἠλεκτρικοὺς καὶ ὀργανικούς. Καὶ εἰς ἔργον νεώτερον τοῦ Norb. Brühl (Die spezifischen Sinnesenergien nach Joh. Müller im Lichte der Tatsachen 1915) εὑρίσκομεν λεπτομερῆ πίνακα τῶν γνωστῶν ἀπροσαρμόστων ἐρεθισμῶν (Προβ. Fröbes. I, 32 κ. ἑ.). Πράγματι δὲ ἂν ἐξετάσωμεν προσεκτικῶς τὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας, ὁμολογοῦμεν ὅτι ταῦτα εἶναι πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑποπτεύεται ὁ μὴ εἰδικός. Ἐν τούτοις, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὑπάρχει μεγάλη ὑπερβολὴ εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Müller.

Ἡ θεωρία, ὅπως διετυπώθη τότε, ἐπροκάλεσε τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε κατὰ τὸ 1850 ἐδέχοντο αὐτὴν σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες, ἔγινε μάλιστα ἀπόπειρα νὰ ἐκτείνουν αὐτὴν εἰς τὰ καθέκαστα αἰσθητήρια. Ἰσχυρίσθησαν δηλαδή, ὅτι ὄχι μόνον ἕκαστον αἰσθητήριον νεῦρον, ἀλλὰ καὶ τὰ διάφορα νεῦρα ἑκάστου αἰσθητηρίου ἔχουν τὴν εἰδικήν των ἐνέργειαν καὶ εἰς τὰς διαφορὰς αὐτὰς ἀπέδωσαν τὰς ποιότητας τῶν αἰσθημάτων. Ὑπέθεσαν π. χ. ὅτι τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν ἶνά του εἰς τὸ ὀπτικὸν νεῦρον, ὁμοίως τὸ κυανοῦν κ.τ.λ. Τὴν θεωρίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν διετύπωσε πρῶτος ὁ Natansohn (1844), ἐφήρμοσεν ὁ διάσημος φυσιολόγος Helmholtz κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν ἀκοὴν ὑποθέσας διαφόρους ἶνας διὰ τὰ διάφορα ὕψη τῶν τόνων, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν ὅρασιν στηρίξας ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὴν ὀνομαστὴν θεωρίαν περὶ χρωμάτων (ἴδε κατωτέρω). Ὡρισμέναι δὲ παθολογικαὶ περιπτώσεις ἐφάνη ὅτι δικαιολογοῦν τὸν ἰσχυρισμὸν ὅπως π. χ. ἡ ἀσθένεια ἡ λεγομένη *διπλάκουσις* (*diplacusis binaurealis*).

Ἐν τούτοις ἡ θεωρία προσέκρουσεν ὅπως ἦτο φυσικὸν εἰς σοβαρὰς ἀντιρρήσεις. Ὁ Lotze παλαιότερον καὶ βραδύτερον ὁ Bergson καὶ ὁ Γερμανὸς νεοβιταλιστὴς Driesch τὴν ἐπολέμησαν ζωηρῶς. Τὰ ἐπιχειρήματά των εἶναι, ὅτι στηρίζεται εἰς ὀλίγα σχετικῶς παραδείγματα, ἐνῷ κατ' αὐτῆς ὁμιλοῦν θεμελιώδη γεγονότα. Ἡ μουσικὴ δὲν συγκινεῖ τοὺς ὀφθαλμούς μας, οὔτε ἡ ζωγραφικὴ τὰ αὐτιά μας. Κατ' οὐσίαν ἡ θεωρία τοῦ Müller στηρίζεται ἐπὶ γενικεύσεως ἐσφαλμένων παρατηρήσεων. Ἕκαστον αἰσθητήριον ὄργανον ἔχει τὴν ὡρισμένην λειτουργίαν του, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὅταν τεθῇ εἰς κίνησιν ὑπὸ τοῦ προσηρμοσμένου ἐρεθισμοῦ. Ἀλλὰ λόγῳ τῆς κανονικῆς αὐτῆς λειτουργίας ἀπέκτησεν ἕξιν, ὥστε νὰ ἀπαντᾷ ὁμοιομόρφως εἰς πάντα ἐρεθισμόν, ὁ ὁποῖος προσβάλλει αὐτὸ κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον. Ἄλλωστε ἕκαστος παρατηρεῖ τὴν διαφορὰν τοῦ αἰσθήματος φωτὸς προκαλουμένου ἀπὸ κανονικὰ κύματα φωτὸς ἀπὸ τοὺς τυχαίους φωσφορισμούς, οἱ ὁποῖοι γεννῶνται διὰ τῆς ἐνεργείας ἰσχυρᾶς μηχανικῆς πιέσεως ἢ ἠλεκτρικοῦ ρεύματος. Ἂν ἐξετάσωμεν προσεκτικώτερον βλέπομεν ὅτι ἡ μόνη σοβαρὰ περίπτωσις εἶναι τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Περὶ τούτου ὁ Bergson παρατηρεῖ: «Δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν μήπως ὁ ἠλεκτρικὸς ἐρεθισμὸς περιέχει διάφορα συστατικά, καὶ μήπως τὸ ἔργον ἑκάστου αἰσθητηρίου δὲν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ ἀποχωρίζῃ ἐκ τοῦ συνόλου τὸ συστατικόν, τὸ ὁποῖον τὸ ἐνδιαφέρει. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ εἶναι οἱ αὐτοὶ ἐρεθισμοὶ προκαλοῦντες τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ διάφοροι ἐρεθισμοὶ προκαλοῦντες διάφορα αἰσθήματα. Διὰ νὰ ὁμιλήσω μὲ περισσοτέραν ἀκρίβειαν, εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἠλεκτρικὸς ἐρεθισμὸς ἐπὶ τῆς γλώσσης π. χ. δὲν προκαλεῖ ἀλλοιώσεις χημικάς, ἐφόσον τὰς ἀλλοιώσεις ταύτας πάντως ὀνομάζομεν γεύσεις» (Matière et Mémoire, σ. 42).

Παρὰ τὰς ἐνστάσεις ταύτας δὲν ἔλειψαν καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ δεχόμενοι, ὑπὸ τὴν μετριωτέραν μορφὴν πάντως, τὴν θεωρίαν τοῦ Müller. Ὁ φυσιοδίφης Nagel π. χ. εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Φυσιολογίας του (III, 1—15) καταλήγει εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα. **Ὁ νόμος τοῦ Müller ἀληθεύει εἰς τὸ σύνολόν του. Ἡ ἐπέκτασίς του ὅμως, ἡ προσπάθεια νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰδικὰς ἐνεργείας ἐντὸς ἑκάστου αἰσθητηρίου φαίνεται ἀποτυχοῦσα** (πρβ. Frôbes, I, 34).

Ἐδώσαμεν τὴν ἔκτασιν αὐτὴν εἰς τὸ θέμα, διότι συνδέεται στενῶς μὲ τὸ σημαντικώτατον διὰ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως πρόβλημα ἂν ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι καθαρῶς ὑποκειμενικὴ ἢ ἂν ἡ ποικιλία τὴν ὁποίαν διακρίνομεν εἰς αὐτὴν ἀνταποκρίνεται εἰς πραγματικὰς διαφοράς. Ἐὰν ἀληθεύῃ ὁ νόμος *τῶν εἰδικῶν ἐνεργειῶν*, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ ποικιλίαι, περὶ τῶν ὁποίων μᾶς πληροφοροῦν αἱ αἰσθήσεις, εἶναι συνέπεια τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ ὅτι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ὑπάρχει ἑνιαῖος ἀδιάφορος ἐρεθισμός, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς λόγῳ τῆς κατασκευῆς τῶν αἰσθητηρίων μας ἄλλοτε ὡς ἦχος, ἄλλοτε ὡς φῶς, ὡς γεῦσις ἢ ὀσμή, θερμότης ἢ ψῦχος. Τοιουτοτρόπως εὑρίσκει ἰσχυρὸν στήριγμα ὁ ἀπόλυτος ὑποκειμενισμός.

Μετὰ τῶν ἀνωτέρω συνδέονται καὶ ἄλλα προβλήματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀπέδιδον ἄλλοτε μεγαλυτέραν σημασίαν παρὰ σήμερον. Πρῶτον ἔχομεν τὸ διαφιλονικούμενον πρόβλημα *ποῦ εἶναι ἡ ἕδρα* τοῦ αἰσθήματος, εἰς τὸ αἰσθητήριον ἢ εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ὑπὲρ τοῦ δευτέρου ἦτο ὁ Helmholtz, ὁ ὁποῖος ἐδέχετο ὅτι τὰ αἰσθητήρια εἶναι ἀδιάφοροι ἀγωγοί, ὅπως τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἔχει ὑπὲρ αὑτῆς τὰς *παραισθήσεις (hallucination)*, αἱ ὁποῖαι εἶναι προελεύσεως καθαρῶς ὑποκειμενικῆς. Αἰτία τις θέτει εἰς ἐνέργειαν τὸ κέντρον τοῦ αἰσθήματος π. χ. καὶ βλέπομεν χρώματα ἀνύπαρκτα ἢ ἀκούομεν ἤχους φανταστικούς. Ἀλλ' ἡ πλουσία διαφοροποίησις καὶ λεπτομερειακὴ κατασκευὴ τῶν αἰσθητηρίων ἐμβάλλει πολλοὺς εἰς σκέψεις καὶ τείνουν νὰ τοποθετήσουν τὸ αἴσθημα εἰς τὸ περιφερικὸν ὄργανον ἢ δίδουν εἰς αὐτὸ σπουδαῖον μέρος εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ αἰσθήματος, ὅπως ὁ Lotze π. χ., ὁ Wundt, ὁ Külpe κ. ἄ.

Ἐπίσης συνεζητήθη τὸ πρόβλημα ἂν ἡ εἰδικὴ λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων, τὸ νὰ ἀπαντοῦν δηλ. ὁμοιοτρόπως εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐρεθισμούς, εἶναι *ἔμφυτος ἢ ἐπίκτητος*. Αἱ γνῶμαι ἐδιχάσθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἐνόμισαν ὅτι παρουσιάζουν σοβαρὰ γεγονότα ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως. Εἰς τὴν συνήθη ὅμως ἑρμηνείαν τῶν φαινομένων τὸ πρόβλημα δὲν ἔχει βαρύτητα, διότι, καθὼς προσφυῶς λέγει ὁ Stumpf, εἴτε ἀπεκτήσαμεν τὰς ἕξεις εἴτε ἐφέραμεν αὐτὰς μαζί μας εἰς τὸν κόσμον, πάντως τὰ νεῦρα ἔχουν σήμερον τὴν οὐσιώδη αὐτὴν ἰδιότητα. Περὶ τῶν προβλημάτων τούτων πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἐξαίρετον βιβλίον του: Ψυχολογία τοῦ φθόγγου (Tonpsychologie II, 106-127, πρβ. Frôbes I, 35).

6) Εἴδη τῶν αἰσθημάτων.—Τὰ αἰσθήματα παρουσιάζουν σημαντικὴν ποικιλίαν ἀναλόγως τῆς διαφορᾶς τῶν αἰσθητηρίων διὰ τῶν ὁποίων μεταδίδονται. Τὸ ἁπλούστερον εἶναι λοιπὸν νὰ διαιρέσωμεν αὐτὰ εἰς τόσας ὁμάδας ὅσα καὶ αἰσθητήρια. Ἀλλ' οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἶναι σύμφωνοι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἡ παλαιοτέρα, ἡ κλασικὴ διαίρεσις τῶν αἰσθητηρίων εἰς πέντε: *ὅρασιν, ἀκοήν, ὄσφρησιν, γεῦσιν καὶ ἁφήν*, δὲν στέκεται σήμερον. Προφανῶς ἕκαστον τούτων ἢ τοὐλάχιστον τινὰ ἐξ αὐτῶν περικλείουν περισσότερα τοῦ ἑνὸς αἰσθητήρια, εἶναι δηλ. ὄργανα ἐξυπηρετοῦντα περισσότερα τοῦ ἑνὸς αἰσθήματα. Ἰδίως τὸ δέρμα ἀνεγνωρίσθη, ὅτι εἶναι ἕδρα τεσσάρων τοὐλάχιστον αἰσθητηρίων, *πιέσεως, ψύχους, θερμότητος* καὶ *πόνου*. Οἱ μῦς, οἱ τένοντες, αἱ ἀρθρώσεις μεταδίδουν ἐπίσης ἴδια φύσεως αἰσθήματα, τὰ *κινητικὰ* λεγόμενα αἰσθήματα, μὲ τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις των. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὰ *ὀργανικὰ* αἰσθήματα, τὰ προκαλούμενα ἀπὸ μεταβολὰς εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἀπὸ τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τὴν δύσπνοιαν, τὴν κόπωσιν, τὸν νυσταγμὸν κτλ. Ἀφ' ἑτέρου ὑπέθεσαν, ὅτι ἀνεκάλυψαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὠτὸς τὴν ἕδραν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἰσορροπίας. Τοιουτοτρόπως πολλαπλασιάζονται τὰ αἰσθητήρια καὶ τὰ εἴδη τῶν αἰσθημάτων. Τινὲς μάλιστα ἐκτείνοντες τὴν ἔννοιαν τοῦ αἰσθήματος ὁμιλοῦν περὶ αἰσθημάτων *χρόνου, χώρου, ἐκτάσεως κτλ.*

Ἄλλοι ἠθέλησαν νὰ στηρίξουν τὴν διαίρεσιν ἐπὶ ἄλλων βάσεων. Ἀμερικανοὶ ψυχολόγοι κυρίως, ἀποβλέποντες κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῶν, διῄρεσαν τὰ αἰσθήματα εἰς τρεῖς μεγάλας κατηγορίας: 1) *ἐξωτερικὰ* 2) *ἐσωτερικὰ* ἢ *ὀργανικὰ* καὶ 3) *κινητικά*. Τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθήματα ἔχουν τὸ ὄργανόν των εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος καὶ μεσολαβοῦν εἰς πληροφορίας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τὰ ὀργανικὰ ἔχουν τὸ ὄργανόν των πλησίον τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ὑπηρετοῦν τὰς μεγάλας φυσιολογικὰς λειτουργίας, τὴν πέψιν, τὴν κυκλοφορίαν, τὴν ἀναπνοὴν κτλ. Τὰ κινητήρια κεῖνται πλησίον τῶν ὀργάνων τῆς μετακομίσεως.

Ἄλλοι διαιροῦν τὰ αἰσθητήρια ἀναλόγως τῆς σημασίας των εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω καλοῦν *ἀνώτερα αἰσθητήρια* τὴν ὅρασιν καὶ τὴν ἀκοήν, διότι δι' αὐτῶν κυρίως γνωρίζομεν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ αὐτὰ συντελοῦν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Τέλος ὀνομάζομεν τὴν ὅρασιν, τὴν γεῦσιν καὶ τὴν ὄσφρησιν *χημικὰ* αἰσθήματα, διότι ἡ λειτουργία των διενεργεῖται διὰ χημικῶν ἀλλοιώσεων, ἐνῷ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια προκαλοῦνται μηχανικὰ δι' εὐνοήτου λόγου.

Κατωτέρω θὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν παλαιὰν κατὰ αἰσθητήρια διαίρεσιν καὶ θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν ἐπὶ μέρους αἰσθημάτων κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν.

1) *Δερμικὰ αἰσθήματα* (πίεσις, ψῦχος, θερμότης, πόνος). 2) *Αἰσθήματα κινήσεως καὶ ἰσορροπίας* (μυϊκά, ἀρθρώσεων κτπ. κατευθύνσεως, ζάλης κτπ.). 3) *Ὀργανικὰ αἰσθήματα* (πεῖνα, δίψα, ἀναπνοή, κόπωσις κτπ.). 4) *Αἰσθήματα ὀσφρήσεως*. 5) *Αἰσθήματα γεύσεως*. 6) *Αἰσθήματα ἀκοῆς*. 7) *Αἰσθήματα ὁράσεως*.

ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΤΡΗΣΕΩΣ

ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ. *1) Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα*.—Τὸ αἴσθημα γεννᾶται, καθὼς εἴδομεν, ἐκ τῆς συνεργασίας φυσικῶν, φυσιολογικῶν καὶ ψυχολογικῶν λειτουργιῶν. Ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντίληψις ἄρα ἔχει χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν *ψυχοφυσικὸν* καὶ εἶναι τὸ ἔδαφος τῆς ψυχολογίας τὸ μᾶλλον προσιτὸν εἰς τὴν φυσιολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ εἰς τὸ πείραμα, ἰδίως εἰς τὸ παλαιοτέρου τύπου πείραμα, τὸ ὁποῖον ὁ Fechner καὶ ὁ Wundt παρέλαβον ἀπὸ τὸ φυσιολογικὸν ἐργαστήριον (ἴδ. λ. ψυχολογίας μέθοδος). Διὰ τοῦτο αἱ ἐργασίαι τῶν παλαιοτέρων ἐρευνητῶν, ἰδίως τοῦ Wundt καὶ τῶν μαθητῶν του, πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐστράφησαν. Κατωτέρω ὁμιλῶν περὶ ἑκάστου τῶν αἰσθημάτων παραθέτω τινὰ τῶν σημαντικωτέρων πορισμάτων τῆς πειραματικῆς μελέτης, ὅσα μένουν καὶ εἰς τὴν σημερινὴν ψυχολογίαν. Ἐνταῦθα δίδω τοὺς γενικωτέρους ψυχοφυσικοὺς νόμους τῶν αἰσθημάτων.

2) Τὰ σύνορα τῆς ἐντάσεως. Τὰ κατώφλια– Πολὺ μικροὶ ἐρεθισμοὶ διαφεύγουν τὴν αἴσθησιν. Ἓν μικρὸν βάρος, τὸ ὁποῖον θέτω ἐπὶ τῆς χειρός μου, δὲν γίνεται καταληπτόν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποκτήσῃ ἔντασίν τινα, νὰ ὑπερβῇ ὅριόν τι, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ τὸ αἴσθημα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν λέγομεν, ὅτι ἐφθάσαμεν τὸ *κατώφλιον τοῦ αἰσθήματος*. Τὸν ὅρον τοῦτον, ὁ ὁποῖος εἶναι μετάφρασις τοῦ γερμ. *Schwelle* (γαλ. *seuil*) ἡ νεωτέρα ψυχολογία (ὁ Fechner) ἐδανείσθη ἀπὸ τὸν Herbart, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε μεταχειρισθῆ εἰς ἄλλην ἔννοιαν. **Κατώφλιον αἰσθήματος** εἶναι ἄρα τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐρεθισμός τις γίνεται μόλις αἰσθητός. Τὸ ὅριον τοῦτο δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν καὶ ἀντιστρόφως, ἐλαττώνοντες δηλ. ἐρεθισμόν τινα καθαρῶς αἰσθητὸν μέχρι τοῦ σημείου εἰς τὸ ὁποῖον ἐξαφανίζεται τὸ αἴσθημα. Οἱ ψυχολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν ὀλίγον τὰς ὀνοματολογίας, ὠνόμασαν τὸν πρῶτον τρόπον *ἀνιοῦσαν μέθοδον*, τὸν δεύτερον *κατιοῦσαν*. Τὸ κατώφλιον εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον. Διὰ νὰ ὁρίσωμεν αὐτὸ ἀκριβῶς λαμβάνομεν τὸν μέσον ὅρον. Ἐπίσης διαφέρει εἰς τὰ διάφορα ἄτομα καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἄτομον κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἐντεταμένη προσοχὴ ἐλαττώνει αὐτὸ σημαντικῶς, ἡ ἀφῃρημάδα, ἡ κόπωσις τὸ αὐξάνει.

Ἐπίσης παρατηρεῖται, ὅτι ὁ αὐτὸς κατωφλιακὸς ἐρεθισμός, ἐπαναλαμβανόμενος πολλάκις συνεχῶς καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, εἶναι ἄλλοτε αἰσθητὸς καὶ ἄλλοτε διαφεύγει τὴν αἴσθησιν. Τὸ κατώφλιον τοῦ αἰσθήματος προσδιορίζεται ὅθεν διὰ κοπώδους πειράματος. Ἐὰν ἐρεθισμός τις ἀπὸ τοὺς μόλις αἰσθητοὺς ἐπαναληφθῇ 10, 20...100 φοράς, δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως πάντοτε αἰσθητός, ἀλλὰ γίνεται τόσα τοῖς ἑκατὸν φορὰς αἰσθητὸς *(ἀπαντήσεις θετικαὶ)* καὶ τόσα τοῖς ἑκατὸν διαφεύγει τὴν αἴσθησιν *(ἀπαντήσεις ἀρνητικαί)*. Π.χ. ἐλάχιστος ἦχος, τὸν ὁποῖον ἐπαναλαμβάνομεν πολλάκις, γίνεται ἄλλοτε ἀντιληπτὸς (ἀπαντῶμεν μὲ τὸ ναί, ἤκουσα) καὶ ἄλλοτε διαφεύγει τὴν ἀκοήν μας (ὄχι). Ὀνομάζουν *συνοριακὸν ἐρεθισμὸν* ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος διαπιστώνεται ὑπὸ ἀριθμοῦ τινος θετικῶν ἀπαντήσεων (50% κατά τινας, 75% κατ' ἄλλους). Τὸ παρατιθέμενον σχῆμα (Σχ. 3) παριστάνει τὴν πρόοδον τῶν θετικῶν ἀπαντήσεων εἰς πείραμα μὲ βάρος αὐξανόμενον βαθμηδόν. Ἐπὶ τῆς τετμημένης σημειώνομεν τὰ βάρη (ἐρεθισμούς, E) εἰς ἑκατοστὰ τοῦ γραμμαρίου 8, 8,25, 8,5,—9,5, ἐπὶ τῆς τεταγμένης τὰς θετικὰς ἀπαντήσεις (αἰσθήματα, A). Πίεσις ἐπὶ τοῦ δέρματος 8 ἑκατ. γραμμ. διαφεύγει τελείως τὴν αἴσθησιν εἰς ἑκατὸν πειράματα μὲ πίεσιν 8,25 ἔχομεν θετικὰς ἀπαντήσεις κάτω τοῦ 25%, μὲ πίεσιν 8,50 ἑκατοστόγραμμα ὑπερβαίνουν μόλις τὰ 25%, μὲ 8,75 ἔχομεν θετικὰς ἀπαντήσεις 50% κ. ἑ.

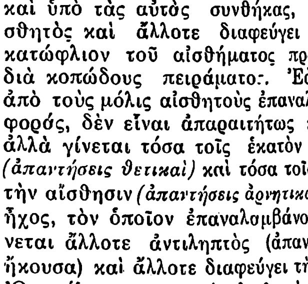

Σχ. 3.— Καμπύλη παριστάνουσα τὴν πορείαν πειράματος πρὸς εὕρεσιν τοῦ κατωφλίου τῆς πιέσεως (κατὰ τὸ Piéron).

Ὠνομάσαμεν κατώφλιον τοῦ αἰσθήματος τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἐρεθισμὸς γίνεται μόλις αἰσθητός. Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν ν' αὐξάνωμεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν μόλις αἰσθητὸν ἐρεθισμόν, κατ' ἀρχὰς δὲν θὰ παρατηρήσωμεν τὴν διαφοράν, ἢ ὅπως λέγομεν ἡ διαφορὰ θὰ εἶναι ἀδιάκριτος. Προχωροῦντες ὅμως θὰ φθάσωμεν εἰς ἓν σημεῖον, ὅπου θὰ διακρίνωμεν καθαρῶς ὅτι ὁ ἐρεθισμὸς ἔγινεν ἰσχυρότερος. Θὰ παρατηρήσωμεν δηλαδὴ διαφορὰν τοῦ νέου αἰσθήματος ἀπὸ τὸ προηγούμενον. Τὴν προσθήκην αὐτήν, ἡ ὁποία ἔγινε διὰ νὰ παρατηρηθῇ ἡ διαφορά, ὀνομάζομεν *κατώφλιον τῆς διαφορᾶς*. Ἐὰν προχωρήσωμεν περαιτέρω θὰ παρατηρήσωμεν νέαν διαφορὰν καὶ ἡ διαφορὰ αὐτὴ θὰ σημαίνῃ νέον κατώφλιον.

Γενικῶς ὀνομάζομεν **κατώφλιον διαφορᾶς** τὴν **ἐλαχίστην μεταβολὴν ἐντάσεως**, ἡ ὁποία γίνεται **αἰσθητή**. Π. χ. εἰς ἓν χιλιόγραμμον βάρος, τὸ ὁποῖον σηκώνω ἐντὸς τῆς χειρός, πρέπει

Digitized by Google

προσθέσω 75 γρ. διὰ νὰ διακρίνω τὴν διαφοράν. Ἡ ἀνάλογος μεταβολὴ εἰς τὸ αἴσθημα εἶναι τὸ κατώφλιον τῆς διαφορᾶς. Κατὰ ταῦτα ὑπάρχει ἓν κατώφλιον αἰσθήματος καὶ πολλὰ κατώφλια τῆς διαφορᾶς.

Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ κατωφλίου τῆς διαφορᾶς εἶναι ἀκόμη πολυπλοκώτερος καὶ γίνεται ἐπίσης κατὰ τὰς δύο μεθόδους, τὴν ἀνιοῦσαν καὶ τὴν κατιοῦσαν. Ὁ ἁπλούστερος τρόπος εἶναι νὰ αὐξάνωμεν ἢ νὰ ἐλαττώνωμεν βαθμιαίως κατὰ ἐλάχιστα ποσὰ τὸν ἐρεθισμὸν (μέθοδος τῶν *ἐλαχίστων* μεταβολῶν). Οἱ ψυχολόγοι ἐπενόησαν καὶ ἄλλους τρόπους ὑπολογισμῶν, ἄλλας μεθόδους μετρήσεως, ἢ *ψυχομετρήσεως* ὅπως λέγουν, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζουν ἀκριβέστερον τὸ κατώφλιον τῆς διαφορᾶς.

Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοὺς λεπτοὺς αὐτοὺς προσδιορισμοὺς εἰς τὰ διάφορα αἰσθητήρια ἐπενόησαν πλῆθος λεπτεπιλέπτων ἐργαλείων, μὲ τὰ ὁποῖα κατορθώνουν νὰ κανονίζουν μετὰ μεγάλης ἀκριβείας τοὺς φυσικοὺς ἐρεθισμοὺς (φῶς, χρώματα, ἤχους, ἁπτικούς, θερμικούς, γευστικοὺς ἐρεθισμούς) Αὐτὰ ἀποτελοῦν σημαντικὸν μέρος τῶν ἐνασχολήσεων τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας.

3) Νόμος τοῦ Weber.—Προσεκτικοὶ παρατηρηταὶ εἶχον ἀντιληφθῆ, ὅτι ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἀρχικῶν ἐρεθισμῶν καὶ τῆς διαφορᾶς, ἡ ὁποία πρέπει νὰ προστεθῇ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ διὰ νὰ γίνῃ ἡ διαφορὰ αἰσθητή, ὅτι δηλ. τὸ κατώφλιον τῆς διαφορᾶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχικὸν ἐρεθισμόν. Ὁ Γερμανὸς φυσιοδίφης E. H. Weber διεπίστωσεν, ὅτι ἡ σχέσις αὐτὴ ἀρχικοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ διαφορᾶς εἶναι σταθερά. Ἐὰν πρέπῃ νὰ προσθέσω 10 γραμ. εἰς βάρος 100 γραμ. διὰ νὰ παρατηρήσω αὔξησιν τοῦ βάρους, δηλ. τὸ $^1/_{10}$ του, εἰς βάρος 1000 γραμμαρίων πρέπει νὰ προσθέσω ἐπίσης τὸ $^1/_{10}$ του, δηλ. 100 γραμ. Τὸ κλάσμα τοῦτο $^1/_{10}$ τοῦ ἀρχικοῦ βάρους εἶναι σταθερόν. Ἐπίσης ἐὰν μία αἴθουσα εἶναι φωτισμένη μὲ 100 κηρία καὶ παρατηρῶ τὴν αὔξησιν τοῦ φωτισμοῦ ὅταν ἀνάψουν ἄλλο 1, εἰς φωτισμὸν 200 θὰ χρειασθοῦν 2, εἰς 1000 100 κ. ἑ. Δὲν παρατηροῦμεν, συμπεραίνει ὁ Weber, ἀπολύτως τὰς διαφορὰς (οἱανδήποτε διαφοράν), ἀλλὰ τὰς σχετικὰς διαφοράς.

Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Weber δημοσιευθεῖσαι εἴς τι ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν φυσιολογίας τοῦ καιροῦ ἐκείνου (Wagner Handwörterbuch der Physiologie 1842—1553 II, 559 κ. ἑ.) ἔμειναν ἀπαρατήρητοι. Ἀλλὰ δώδεκα ἔτη βραδύτερον ὁ Fechner ἔκαμε γνωστὰς τὰς ἀντιλήψεις του εἰς τὸ ὀνομαστὸν βιβλίον του, τὴν Ψυχοφυσικὴν (1860), εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε συναθροίσει πολλὰς συγγενεῖς παρατηρήσεις, ἰδικάς του καὶ ξένας. Τὴν κανονικότητα αὐτὴν ὁ Fechner ὠνόμασε *νόμον τοῦ Weber* καὶ ἀπὸ τότε ἀπέβη ἓν τῶν κεντρικωτέρων σημείων τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας.

Ἡ ἁπλουστέρα διατύπωσις τοῦ νόμου τοῦ Weber εἶναι ἡ ἑξῆς: **διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν αὔξησιν αἰσθήματός τινος πρέπει νὰ προσθέσωμεν πάντοτε τὸ αὐτὸ τεμάχιον εἰς τὸν ἀρχικὸν ἐρεθισμόν.** Ὁ νόμος ἐχαιρετίσθη τότε ὡς σημαντικωτάτη ἀνακάλυψις, διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸν παλαιὸν πόθον τῶν ἐπιστημόνων νὰ καταστήσουν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα προσιτὰ εἰς τὴν μέτρησιν καὶ γενικώτερον νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὴν ψυχολογίαν τὸ μηχανικὸν ἰδανικόν, ὅπως εἶχεν ἐπιτύχει εἰς τὴν φυσικήν, εἰς τὴν κοσμογραφίαν κτλ. Ἐφάνη τότε, ὅτι εἰς τὸ ἀπόρθητον φρούριον τοῦ ψυχικοῦ αἰνίγματος ἠνοίγετο ῥῆγμα διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ νόμου. Ἐπίστευσαν ὅτι, ἀφ' ὅτου ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχον παρατηρήσει τὸν νόμον τοῦ *συνειρμισμοῦ (association)*, ἦτο ἡ σημαντικωτάτη ἀνακάλυψις εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ψυχολογίας καὶ ἐπὶ ἔτη ἐνόμιζον, ὅτι διὰ τοῦ εὑρήματος τούτου ἀνοίγεται νέα περίοδος εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἡ περίοδος τῆς ψυχοφυσικῆς ἢ πειραματικῆς ψυχολογίας. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔγινεν ὀνομαστὸς ὁ νόμος τοῦ Weber.

Ἀλλὰ βραδύτερον ἠγέρθησαν πολλαὶ ἀντιλογίαι καὶ ἐμειώθη τὸ κῦρος τοῦ νόμου. Οὕτω π. χ. ἔγινε προφανὴς ἡ σχετικότης του, διότι ἀπεδείχθη, ὅτι ἰσχύει μόνον διὰ μετρίους ἐρεθισμούς, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοὺς κατὰ προσέγγισιν, ἐνῷ διὰ πολὺ μικροὺς καὶ διὰ πολὺ ἰσχυροὺς ἐρεθισμοὺς δὲν ἀληθεύει. Ἔπειτα ἐβεβαιώθη εἰς τὴν πραγματικότητα ὅτι εἶναι πολυπλοκώτερος παρ' ὅ,τι ἐν ἀρχῇ παρουσιάζετο. Τέλος εὔστοχοι παρατηρήσεις ἔπεισαν, ὅτι πρόκειται περὶ φυσιολογικῆς ἰδιότητος τῶν αἰσθητηρίων μᾶλλον καὶ τῶν νεύρων ἢ περὶ ἰδίως ψυχικοῦ φαινομένου.

4) Ἡ μονὰς τοῦ αἰσθήματος. Νόμος τοῦ Fechner.—Οἱ ἐπιστήμονες ἰδίως τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἐθεώρησαν ὡς ἰδανικὸν τὴν μέτρησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐνόμιζον ὅτι ἡ ψυχολογία θὰ γίνῃ πραγματικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὅλοι πιστεύομεν, ἐκ πρώτης ὄψεως τοὐλάχιστον, ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διαφέρουν κατὰ τὴν ἔντασιν, ὅτι δηλ. ἔχουν ποσοτικὴν διαφορὰν (πρβ. ἐν τούτοις τὰς ἀνωτέρω ἐπιφυλάξεις τοῦ Bergson I, 4). Τὸ φῶς τῆς ἡμέρας εἶναι ἰσχυρότερον ἀπὸ τὸ φῶς λύχνου ἐλαίου. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν διαφορὰν αὐτήν; Διὰ νὰ μετρήσωμεν ἀντικείμενόν τι, π. χ. μίαν γραμμήν, λαμβάνομεν τεμάχιον αὐτοῦ ὡς μονάδα (μέτρον) καὶ ἐξετάζομεν πόσας φορὰς τοῦτο τοποθετεῖται εἰς τὸ μῆκός της. Δυνάμεθα ὁμοίως νὰ λάβωμεν αἴσθημά τι, χαρὰν ἢ λύπην, ὡς σταθερὸν μέτρον διὰ νὰ μετρήσωμεν ἄλλα αἰσθήματα, ἄλλην χαρὰν ἢ λύπην; Τοῦτο ἀποκλείεται.

Ὁ Fechner ὅμως ὑπέθεσεν ὅτι εὗρε τὸ μέσον νὰ μετρήσῃ τὸ αἴσθημα. Ὡς μονάδα τοῦ αἰσθήματος ἔλαβε τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν μόλις ἀντιληπτὸν ἐρεθισμόν, μὲ ἄλλους λόγους τὸ κατώφλιον τοῦ αἰσθήματος. Τὴν ἀμέσως ὑπερκειμένην μόλις διακριτὴν διαφορὰν ὑπέθεσεν ὡς ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο τοιαῦτα μόλις συνειδητὰ αἰσθήματα, τὴν δευτέραν ὡς ἀποτελουμένην ἀπὸ τρία κ. ἑ. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν αἰσθήματα 1, 2, 3, 4, κ. λ.

Ἂν συγκρίνωμεν τὰ αἰσθήματα μὲ τοὺς ἀντιστοίχους ἐρεθισμούς, παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς πᾶσαν οἱανδήποτε αὔξησιν ἐρεθισμοῦ δὲν ἀντιστοιχεῖ καὶ αὔξησις αἰσθήματος (δὲν διακρίνομεν τὰς πολὺ μικρὰς διαφοράς), ἀλλὰ τὸ αἴσθημα ἀκολουθεῖ τὸν ἐρεθισμόν, οὕτως εἰπεῖν, ὀλίγον νωθρότερον. Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σειρῶν ὑπάρχει σταθερὰ ἀναλογία. Ὁ Fechner λοιπὸν δι' ὁλοκληρώσεως τῆς ἐξισώσεως, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὸν νόμον τοῦ Weber, ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐνῷ τὸ αἴσθημα αὐξάνει κατὰ πρόοδον ἀριθμητικὴν 1, 2, 3, 4, 5, ὁ ἐρεθισμὸς εἶναι ἀνάγκη νὰ αὐξάνῃ κατὰ πρόοδον γεωμετρικὴν 1, 4, 9, 16, 25.... ἤ, ὅπως καὶ ἄλλως λέγουν, **τὰ αἰσθήματα ἰσοῦνται πρὸς τὸν λογάριθμον τῶν ἐρεθισμῶν** ἢ A=σ. λογ E. (Αἴσθημα ἴσον μὲ τὸν συντελεστὴν σ ἐπὶ τὸν λογ. τοῦ ἐρεθισμοῦ).

Οἱ ὑπολογισμοὶ καὶ τὰ πορίσματα τοῦ Fechner ἐπροξένησαν μεγάλην ἐντύπωσιν κατ' ἀρχάς, διότι ἐπιστεύθη, καθὼς εἴπον, ὅτι πραγματοποιεῖται τὸ μηχανικὸν ἰδανικὸν τῆς νεωτέρας φυσικῆς καὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν, ὅτι κατωρθώθη τέλος τὰ ψυχικὰ φαινόμενα νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὴν μέτρησιν καὶ τὸν μαθηματικὸν ὑπολογισμόν. Βραδύτερον ὅμως προσέκρουσαν εἰς ζωηρὰς ἀντιλογίας καὶ μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἀπεδείχθη, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Fechner ὑπ' αὐτὸν τὸν τύπον δὲν δικαιολογεῖται οὔτε μαθηματικῶς οὔτε ψυχολογικῶς. Μαθηματικῶς εἶναι πρῶτον δυσχερεστάτη ἡ μέτρησις τῶν πολὺ μικρῶν διαφορῶν καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι ὁ νόμος, ὅπως ἐκφράζεται διὰ τοῦ τύπου τοῦ Fechner, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀκριβής, ἰσχύων κατὰ προσέγγισιν μόνον διὰ μέσης ἐντάσεως ἐρεθισμούς, ἐνῷ διὰ πολὺ ἀσθενεῖς ἢ διὰ πολὺ ἰσχυροὺς δὲν ἐφαρμόζεται. Ἐπίσης εἶναι περίεργος σύλληψις νὰ φανταζώμεθα ὅτι αἴσθημα ἐντονώτερον εἶναι ἄθροισμα ἄλλων ἀσθενεστέρων. Ψυχολογικῶς ἡ *μόλις ἀντιληπτὴ διαφορὰ* πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ ἴση εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας. Ἡ ὑποκειμενικὴ διαφορὰ μεταξὺ 100 καὶ 102 γραμμαρίων εἶναι ἀναμφιβόλως πολὺ μικροτέρα ἀπὸ τὴν διαφορὰν μεταξὺ 10000 καὶ 10200. Ἐν τούτοις ὁ Fechner ἐκλαμβάνει αὐτὰς ὡς ἴσας καὶ ὡς ἐκφραζούσας μίαν μονάδα τοῦ αἰσθήματος.

III. ΤΑ ΔΕΡΜΙΚΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

1) Τὰ εἴδη τῶν δερμικῶν αἰσθημάτων. — Συμφώνως πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν αἰσθημάτων, τὴν ὁποίαν ἐδώσαμεν ἀνωτέρω (I, 6), ἀρχίζομεν τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν ἀπὸ τὰ λεγόμενα *δερμικὰ* αἰσθήματα.

Τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῴων, καθὼς εἴδομεν, εἶναι ἕδρα πολλῶν αἰσθητηρίων. Τὰ δι' αὐτοῦ μεταδιδόμενα αἰσθήματα ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν, οὕτως εἰπεῖν, ὁμάδα καὶ ἔχουν χαρακτῆρα γενικώτερον, διότι εἶναι κοινὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῷα καὶ ἐξαπλοῦνται εἰς μεγάλην ἔκτασιν τοῦ σώματος, ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως ὅλου τοῦ ἐξωτερικοῦ δέρματος, εἰς τὰς μετ' αὐτοῦ συνδεομένας κοιλότητας τοῦ σώματος καὶ εἰς πολλὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα (λάρυγγα π. χ., οἰσοφάγον, στόμαχον κλπ.).

Τὴν πρώτην ὤθησιν εἰς τὴν ἀκριβεστέραν μελέτην τῶν δερματικῶν αἰσθημάτων ἔδωσεν ὁ Weber μὲ τὰ γνωστὰ πειράματά του (1832 καὶ 1846), ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε, καθὼς εἴδομεν, τὴν ἐλαχίστην ἀντιληπτὴν διαφορὰν βαρῶν ἢ ἀποστάσεως διὸ σημείων πιέσεως ἐπὶ τοῦ δέρματος καὶ διετύπωσε τὴν θεωρίαν τοῦ αἰσθητηρίου τῆς θερμοκρασίας. Τῷ 1882 ὁ Blix ἀνεκάλυψε τὰ σημεῖα τοῦ ψύχους, θερμότητος καὶ πόνου. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ὅσον ἀφορᾷ τὰ σημεῖα τοῦ πόνου ἡ συμβολὴ τοῦ v. Frey (πρβ. Βιβλιογραφίαν)

Αἱ ἔρευναι αὗται κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον παραδέχονται κατὰ πλειονότητα οἱ ψυχολόγοι σήμερον. Τὸ δέρμα εἶναι ἕδρα τεσσάρων ἀπ' ἀλλήλων διακρινομένων αἰσθητηρίων: *πιέσεως, ψύχους, θερμότητος, πόνου*. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα διαφέρουν ψυχολογικῶς, δηλ. διὰ τὸν αἰσθανόμενον ἄνθρωπον διαφέρει ἡ πίεσις ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὴν θερμότητα. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ ἔρευνα ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τοῦ δέρματος τέσσαρα εἴδη αἰσθήσεων, τέσσαρα δηλ. διάφορα αἰσθητήρια ὄργανα, τῶν ὁποίων ἕκαστον εἶναι προικισμένον δι' εἰδικῆς ἐνεργείας.

2) Τὰ ὄργανα τῶν δερμικῶν αἰσθημάτων.— Τὰ σημεῖα ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰ ἀνωτέρω θεωροῦμεν ὡς ὄργανα τῶν δερμικῶν αἰσθημάτων, δὲν εἶναι χωρισμένα ἢ συγκεντρωμένα εἰς ἰδιαίτερα μέρη τοῦ δέρματος, ἀλλὰ ἐξηπλωμένα ἀναμὶξ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος κατὰ διάφορον ἀναλογίαν.

Ἡ εὕρεσις τῶν διαφόρων σημείων ἐπιτυγχάνεται σχετικῶς εὐκόλως. Πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ νὰ πιέσωμεν μὲ αἰχμηρὸν ἐργαλεῖον, μὲ τὸ ἄκρον π. χ. τοῦ μολυβδοκονδύλου, διάφορα μέρη τῆς ἐπιδερμίδος ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλαφρῶς διὰ νὰ προκαλέσωμεν μόνον τὸ ζητούμενον αἴσθημα. Παρατηροῦμεν τότε, ὅτι ὡρισμέναι πιέσεις προκαλοῦν μόνον αἴσθημα ψύχους, ἄλλαι θερμότητος. Εὐκολώτερον πάντων ἀνακαλύπτομεν τὰ σημεῖα τοῦ ψύχους, διότι εἶναι ἀφθονώτερα, ἐνῷ σπανιώτερα εἶναι τῆς θερμότητος, ἴσως κεῖνται καὶ βαθύτερον. Τὸ παρατιθέμενον τετράγωνον [σχ. 4] δεικνύει τὴν κατανομὴν τῶν σημείων τοῦ ψύχους καὶ τῆς θερμότητος ἐπὶ τῆς ῥάχεως τῆς χειρός. Εἶναι ἐπίσης βεβαιωμένον, ὅτι ὑπάρχουν ἀπομεμονωμένα σημεῖα πιέσεως καὶ μεταξὺ αὐτῶν διάστημα οὐδέτερον. Πολὺ δυσκολώτερον ἀνακαλύπτομεν τὰ σημεῖα τοῦ πόνου, διότι κεῖνται βαθύτερον.

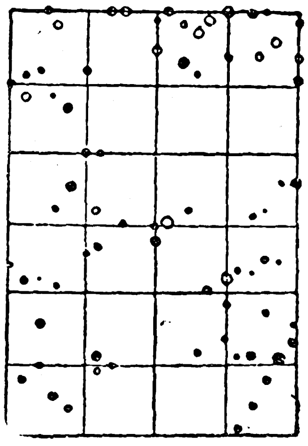

Σχ. 4.—Σημεῖα θερμοκρασίας, κατὰ τὸν Donaldson.
(Σημεῖα ψύχους τὰ πλήρη, θερμότητος τὰ κενά.)

Ἡ ἀνατομικὴ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων τῶν δερμικῶν αἰσθημάτων δὲν εἶναι τελείως γνωστή, παρὰ τὰς προόδους τῆς ἐρεύνης εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Εἶναι ὡς φαίνεται δύο εἰδῶν, ἢ καταλήξεις ἐλεύθεραι νεύρων *(ἐνδοδερμικαί)*, ἢ ἰδιαίτερα σωμάτια τοποθετημένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος ἢ βαθύτερον. Ὡς ἴδια δερμικὰ αἰσθητήρια ὄργανα παραδέχονται τὰ σωμάτια τοῦ Meissner, τοῦ Vater ἢ Pacini καὶ τοῦ Krause. Ταῦτα εἶναι μικροσκοπικοὶ βολβοί, ἐντὸς τῶν ὁποίων καταλήγουν μία ἢ περισσότεραι νευρικαὶ ἶνες. (Διὰ περισσοτέρας πληροφορίας βλ. εἰς ἐγχειρίδιον Ἀνατομίας.)

Πρέπει νὰ τονίσωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι τὸ δέρμα δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς αἰσθητήριον ὄργανον, ὅπως τὸ οὖς ἢ ὁ ὀφθαλμός, ἀλλὰ ἔχει προορισμὸν νὰ ἐκτελῇ ποικίλας βιολογικὰς λειτουργίας. Κανονίζει τὴν θερμοκρασίαν τοῦ σώματος διὰ τῆς προσαρμογῆς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν θερμοκρασίαν, ταμιεύει προμηθείας, προστατεύει τὸ σῶμα κατὰ τῶν μηχανικῶν ἢ χημικῶν ἐνεργειῶν. Ἕνεκα τούτου ἡ αἰσθητικὴ ἱκανότης του, ἡ εὐαισθησία του, μετριάζεται ἢ λείπει ἐντελῶς εἰς ὡρισμένα σημεῖα, εἰς τὸν αὐχένα π χ., εἰς τὴν πτέρναν, τὰ ὁποῖα εἶναι σχεδὸν ἀναίσθητα.

3) Αἴσθημα πιέσεως.—Γεννᾶται τὸ ἐρώτημα ἂν ἐκτὸς τοῦ αἰσθήματος τῆς πιέσεως ὑπάρχει καὶ ἰδιαίτερον αἴσθημα ἀφῆς. Πολλοὶ ψυχολόγοι διακρίνουν τὰ δύο αὐτὰ αἰσθήματα, ἐνῷ ἄλλοι θεωροῦν τὴν ἀφὴν ποιότητα τῆς πιέσεως. «Ἡ ἀφὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐλαφρὰ πίεσις» (Fröbes, I, 145). Ἀφὴ εἶναι τὸ ὑποκειμενικὸν μέρος τῆς πιέσεως, ἐνῷ ὅταν ἀποδίδωμεν τὸ αἴσθημα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν αἰτίαν του (εἰς τὸ βάρος), ἔχομεν ἀντίληψιν πιέσεως. Ἀφὴ τοῦ δέρματος, προσθέτουν, ἡ ὁποία δὲν ἐξασκεῖ καμμίαν πίεσιν, δὲν εἶναι ἀντιληπτή. Οἱ θέλοντες νὰ διακρίνουν τὰ δύο αἰσθήματα στηρίζονται εἰς παθολογικὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἀσθενὴς ἀπώλεσε τὴν ἀντίληψιν δι' ἐλαφρὰν καὶ ἐπιπολαίαν ἐπαφήν, ἐνῷ ᾐσθάνετο βαρυτέρας πιέσεις. Ἐπίσης ἀνατομικὰ πειράματα φαίνονται νὰ ἐπικυρώνουν τὴν διάκρισιν. Πάντως ἡ διάκρισις αὐτὴ ἀπὸ ψυχολογικῆς (ὑποκειμενικῆς ἀπόψεως) δὲν εἶναι ὁποία π. χ. ἡ διαφορὰ μεταξὺ πιέσεως καὶ πόνου. Τὰ σημεῖα τῆς πιέσεως εὑρίσκομεν εὐκόλως μὲ τὸ *τρίχινον* αἰσθησιόμετρον τοῦ Frey.

Εἰς τὸ αἴσθημα τῆς πιέσεως κατατάσσουν τὸ *γαργάλισμα*. Τὸ αἴσθημα τοῦτο γεννᾶται ἂν ἐγγίσωμεν ἐλαφρῶς καὶ ἀλληλοδιαδόχως σημεῖα πιέσεως ἢ ἂν διατρέξωμεν ἐλαφρῶς μὲ πτερὸν τριχωτὰ μέρη τοῦ δέρματος, ἐπίσης ἂν πιέσωμεν ἰσχυρότερον εἰς ὡρισμένα μέρη τοῦ σώματος, ὅπως εἰς τὴν πτέρναν καὶ εἰς τὰ χείλη. Στηρίζεται δὲ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ *μεταίσθημα*, εἰς τὴν ἰδιότητα, δηλονότι, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ αἰσθητήρια νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ εὑρίσκωνται ἐπί τινα χρόνον

Digitized by Google

ἐν διεγέρσει καὶ μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἐρεθισμοῦ. Τὸ ἰσχυρὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὸ γαργάλισμα, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ μυὸς καὶ ἀπὸ τὴν ὑποβολήν. Τὸ συναίσθημα αὐτὸ εἶναι ἀνάμικτον ἀπὸ εὐαρέσκειαν καὶ δυσαρέσκειαν. Ἡ εὐαρέσκεια προκαλεῖται ἀπὸ τὸν μηχανικὸν γέλωτα (πρβ. θεωρίαν συγκινήσεως James-Lange), ἀπὸ τὴν ἐλαφρὰν ἐπαφὴν καὶ τὴν γενικὴν ἀτονίαν· ἡ δὲ δυσαρέσκεια, ἰδίως εἰς τὸν βαθύτερον γαργαλισμόν, ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν σύσπασιν τοῦ διαφράγματος καὶ τὴν ὑποβολὴν τοῦ ἀγνώστου. Τὸ γαργάλισμα ἀπαιτεῖ συγκέντρωσιν τῆς προσοχῆς. Τόσον ὀλιγώτερον γαργαλιζόμεθα ὅσον ὀλιγώτερον προσέχομεν (Fröbes · I,145). Ἐπίσης αἰσθήματα θερμότητος διεγείρουν εἶδος γαργαλισμοῦ.

Ὅσον διὰ τὴν φύσιν τοῦ γαργαλισμοῦ ἄλλοι κατατάσσουν αὐτὸν εἰς τὸ αἴσθημα τῆς πιέσεως, ἄλλοι εἰς τὸν πόνον, ἄλλοι τέλος ὑποθέτουν ὅτι ὑπάρχουν εἰδικὰ νεῦρα. Ἐπίσης θεωροῦν τὸν *κνησμὸν* (φαγοῦρα) εἶδος γαργαλισμοῦ ἐντόνου.

4) Αἰσθήματα θερμοκρασίας. — Δέχονται ὡς βεβαιωμένον σήμερον, ὅτι ἕκαστον τῶν δύο αἰσθημάτων, τὸ ψῦχος καὶ ἡ θερμότης, ὑπηρετοῦνται ἀπὸ εἰδικὰ σημεῖα τοῦ δέρματος καὶ ἀπὸ εἰδικὰ νεῦρα. Εἶναι καθὼς εἴδομεν εὐκολώτερον να ἀνακαλύψωμεν τὰ σημεῖα τοῦ ψύχους, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερα ἀπὸ τὰ σημεῖα τῆς θερμότητος. Ὁ Sommer ἐμέτρησεν ἐπὶ ἑνὸς τετραγωνικοῦ ἑκατοστομ. τοῦ δέρματος 12—13 ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ 1—2 ἀπὸ τὰ δεύτερα καὶ ἐπὶ ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ σώματος ὑπολογίζει 1/2 ἑκατομ. σημείων ψύχους καὶ 30 χιλ. σημείων θερμότητος (πρβ. σχ. 4).

Τὸ αἴσθημα τῆς θερμότητος ἀποδεικνύεται πανταχοῦ τοῦ σώματος ἐντατικῶς ἀσθενέστερον ἀπὸ τοῦ ψύχους. Τὰ μέρη τοῦ σώματος τὰ ὑπηρετοῦντα ἰδιαιτέρως τὴν ἁφὴν εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀσθενῆ εἰς τὴν αἴσθησιν τῆς θερμότητος. Εἴμεθα γενικῶς εὐαισθητότεροι εἰς τὸ ψῦχος. Ἂν τὸ ψῦχος εἶναι ἔντονον προκαλεῖ συγχρόνως ἐρεθισμὸν τῶν σημείων τοῦ πόνου καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ ψύχους συνδέεται ἀπὸ πόνον τὸν ὁποῖον αἰθανόμεθα ὡς καῦσιν (ψῦχος δριμύ). Ὅμοιον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὴν ἔντονον θερμότητα (πόνος καύσεως, καῖλα).

Τὸ ποιοτικῶς διάπυρον, τὸ *ζεματισμένο* τῆς κοινῆς (γερμ. *heiss*), εἶναι ἀνάμιξις αἰσθήματος θερμοῦ καὶ ψυχροῦ συγχρόνως καὶ ὄχι ἁπλῶς ὑπερέντασις θερμοῦ, διότι τὸ αἴσθημα τοῦτο δὲν προκαλεῖται παρὰ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν σημεῖα καὶ τῶν δύο αἰσθημάτων.

Εἶναι σήμερον καλῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι θερμοὶ ἐρεθισμοὶ ἐπὶ τῶν σημείων τοῦ ψύχους προκαλοῦν αἴσθημα ψύχους. Ἐὰν π. χ. ἐρεθίσωμεν σημεῖα ψύχους μὲ θερμοκρασίαν 35°, ἔχομεν ἰσχυρὸν αἴσθημα ψύχους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὠνόμασαν τὸ *παράδοξον αἴσθημα θερμοκρασίας*. Τὸ ἐναντίον εἶναι δυσκολώτερον νὰ ἐπιτύχωμεν αἴσθημα θερμότητος διὰ ψυχροῦ ἐρεθισμοῦ. Οὐχ ἧττον τὰ πειράματα Rubin (1912) ἀπέδειξαν, ὅτι τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ σημεῖα τῆς θερμότητος. Ἀλλὰ τὰ παράδοξα θερμικὰ αἰσθήματα εἶναι πολὺ ἀσθενέστερα ἀπὸ τὰ ἀνάλογα τοῦ ψύχους. Γενικῶς ὅμως ὁ *νόμος τῶν εἰδικῶν ἐνεργειῶν* ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων τῆς θερμοκρασίας.

Τὰ κανονικὰ ἐρεθιστικὰ *(adéquats)* τῶν αἰσθητηρίων τῆς θερμοκασίας εἶναι αἱ διακυμάνσεις τῆς ἐξωτερικῆς θερμοκρασίας. Ἀντιληπτοὶ ὅμως εἶναι μόνον τινὲς βαθμοὶ ἀπὸ τῶν—10° μέχρι τοῦ 70° Κελσίου. Διὰ θερμοκρασίας κάτω ἢ ἄνω τοῦ ὁρίου τούτου τὰ ὄργανά μας εἶναι ἀναίσθητα. Εἰς τὸν βαθμὸν—10° αἰσθανόμεθα καυστικὸν ψῦχος, τὸ ὁποῖον μετριάζεται ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ ἐπάνω. Οὕτω φθάνομεν εἰς σημεῖον, ὅπου τὸ αἴσθημα εἶναι ἀδιάφορον (οὔτε ψυχρὸν οὔτε θερμόν), ὕστερον ἀρχίζει τὸ θερμόν.

Ἡ ἀδιάφορος ζώνη εἶναι σχετικῶς στενή. Εὑρίσκεται περὶ τοὺς 28°—32° καὶ δὲν ἔχει ἔκτασιν πλέον τῶν 0,5°. Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς σημείου τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἐκτάσεώς του δὲν συμφωνοῦν οἱ ἐρευνηταί. Ὁ Alrutz δίδει τὸ ἑξῆς σχῆμα τῆς ἀκολουθίας τῶν αἰσθημάτων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐρεθισμούς, ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὴν ράχιν τῆς χειρὸς μὲ κανονικὴν θερμοκρασίαν 33°:

Πόν. ψύχους	*Ψῦχος*	*Ἀδιάφ. ζώνη*	*Θερμὸν*	*Θερ. πολὺ*	*Καυστικὸν*
—12°	32,8°	33°	33,3°	36°	45°

Τὰ ὅρια ὅμως αὐτὰ ἀλλάσσουν ὑπὸ τὰς διαφόρους συνθήκας θερμοκρασίας, διότι τὸ δέρμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐπιδεκτικὸν μεγάλης προσαρμογῆς εἰς τὸ ψῦχος καὶ τὴν θερμότητα.

Εἶναι γνωστὸν τὸ ἑξῆς φαινόμενον. Ἐὰν βυθίσωμεν τὴν μίαν χεῖρα εἰς ὕδωρ ψυχρὸν (10°), τὴν ἄλλην εἰς θερμὸν (42°) καὶ μετὰ ½ λεπτοῦ καὶ τὰς δύο εἰς μέτριον (26°), αἰσθανόμεθα ζωηρῶς τὴν θερμότητα εἰς τὴν πρώτην καὶ ψῦχος εἰς τὴν δευτέραν. Ὁ Hering ὠνόμασε τὸ φαινόμενον *ἀντίθεσιν* (Kontrast, πρβ. αἴσθημα φωτός). Ἄλλοι ἐξηγοῦν αὐτὸ ἁπλῶς διὰ *προσαρμογῆς* καὶ *κοπώσεως*.

Αἱ δύο κυριώτεραι θεωρίαι διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς αἰσθήσεως τῆς θερμοκρασίας εἶναι τοῦ Weber καὶ τοῦ Hering. Κατὰ τὸν Weber τὸ δέρμα αἰσθάνεται τὴν ἰδικήν του θερμοκρασίαν. Αἰσθανόμεθα τὴν μεταβολὴν τῆς ἐξωτερικῆς θερμοκρασίας, ἐφόσον μεταβάλλεται καὶ ἡ θερμοκρασία τοῦ δέρματος. Τὸ αἰσθητήριον τοῦ θερμοῦ ἐρεθίζεται μόνον διὰ τῆς ὑψώσεως τῆς ἰδίας θερμοκρασίας, τὸ αἴσθημα τοῦ ψυχροῦ διὰ τῆς πτώσεως αὐτῆς.

Ὁ Hering τοὐναντίον παραδέχεται, ὅτι δὲν αἰσθανόμεθα μόνον τὴν θερμοκρασίαν τοῦ αἰσθητηρίου, ἀλλὰ ἀπολύτως πᾶσαν θερμοκρασίαν. Ἡ φυσιολογικὴ θερμοκρασία τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου δὲν δύναται νὰ ἀνέλθῃ ἢ νὰ κατέλθῃ πέραν ὁρίου. Οὐχ ἧττον αἰσθανόμεθα θέρμη καὶ ψύχη πολὺ ὑψηλότερα καὶ πολὺ χαμηλότερα τοῦ ὁρίου τούτου. Καὶ τόσον εὐκρινέστερον αἰσθανόμεθα, ὅσον ἡ ἐξωτερικὴ θερμοκρασία ὑπερβαίνει τὸ ὅριον τοῦτο, ὅσον δηλαδὴ ἔξω εἶναι ζέστη ἢ κρύο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν τοῦ δέρματος. Ὑπάρχει, λέγει ὁ Hering, ἓν φυσιολογικὸν μηδὲν διὰ τὸ αἰσθητήριον ὄργανον. Τὸ μηδὲν τοῦτο εἶναι τὸ ἀδιάφορον σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν αἰσθανόμεθα οὔτε θερμότητα οὔτε ψῦχος. Ἀντιλαμβανόμεθα δὲ πᾶσαν θερμοκρασίαν ἐξωτερικήν, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὸ σημεῖον μηδὲν δὲν εἶναι σταθερόν. Μεταβάλλεται ἀναλόγως τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Καὶ εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔχομεν τὴν ἑρμηνείαν τῆς προσαρμογῆς.

Τελευταίως ἔγινε προσπάθεια νὰ προσεγγίσουν καὶ νὰ συνδυάσουν τὰς δύο θεωρίας, αἱ ὁποῖαι πράγματι δὲν ἀπέχουν πολύ. Εἶναι ὅμως ζήτημα ἂν ἀποτελοῦν πραγματικὴν ἑρμηνείαν.

5) Τὸ αἴσθημα τοῦ πόνου. — Σήμερον παραδέχονται σχεδὸν γενικῶς ὅτι ὁ πόνος εἶναι εἶδος αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ἔχει τὸ ἰδιαίτερον αἰσθητήριον ὄργανόν του, τὰ λεγόμενα *σημεῖα τοῦ πόνου*, διεσπαρμένα καθ' ὅλον τὸ δέρμα, ὅπως καὶ τὰ σημεῖα τῆς πιέσεως, τοῦ ψύχους καὶ τῆς θερμότητος. Ἀλλ' ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται τὸ πρᾶγμα ὀλιγώτερον πιθανόν, διότι ἐσυνηθίσαμεν νὰ θεωρῶμεν τὸν πόνον ὡς γενικὴν ἰδιότητα τοῦ ὀργανισμοῦ προκαλουμένην ἀπὸ διαφόρους αἰτίας καὶ συνδέομεν αὐτὸν ἀμέσως μὲ ὡρισμένας ὑποκειμενικὰς καταστάσεις, μὲ τὸ συναίσθημα τοῦ δυσαρέστου. Πράγματι ἐπὶ μακρὸν παρεδέχοντο τὸν πόνον (τὸ ἄλγος) ὡς συναίσθημα καὶ ὠνόμαζον τὸν πόνον τὸν προκαλούμενον ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμούς, ἀπὸ πιέσεις, ψῦχος κτλ. *τόνον* τῶν αἰσθημάτων τούτων καὶ ἐδίδασκον, ὅτι πόνος γεννᾶται, ὅταν ὁ ἐρεθισμὸς αἰσθητηρίου τινὸς ὑπερβῇ τὰ φυσιολογικὰ ὅρια. Ἀλλ' ἀφότου ὁ Frey (1896) ἀνεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν ἰδιαιτέρων σημείων, ἐγενικεύθη ἡ γνώμη, ὅτι πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρου αἰσθήματος. Διὰ ἀνακαλύψωμεν τὰ σημεῖα τοῦ πόνου μεταχειριζόμεθα τρίχα ἵππου, τὴν ὁποίαν ὀξύνομεν καταλλήλως εἰς τὸ ἄκρον. Πρέπει τὸ μέρος τοῦ σώματος εἰς τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ τὸ πείραμα νὰ πλύνωμεν μὲ σάπωνα καὶ νὰ κρατήσωμεν ὀλίγον ὑγρόν. Δοκιμάζομεν μὲ ἐλαφρὰ κεντήματα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου τὰ σημεῖα τῆς πιέσεως εἶναι ἀραιότερα. Οὕτως ἐπιτυγχάνομεν σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομεν εὐκρινῶς αἴσθημα πόνου, τὸ ὁποῖον δὲν συνοδεύεται ἀπὸ αἴσθημα ἁφῆς (πιέσεως). Τὰ σημεῖα τοῦ πόνου εἶναι σαφῶς καθωρισμένα· δὲν συμπίπτουν μὲ τὰ σημεῖα τῆς πιέσεως καὶ δύνανται νὰ ἐρεθισθοῦν ἀπὸ μηχανικὰ ἢ ἠλεκτρικὰ ἐνεργείας. Ἀπόδειξις, ὅτι ὁ πόνος δὲν ἀποτελεῖ γενικὴν ἰδιότητα τῶν νεύρων, εἶναι ὅτι τὰ νεῦρα τῆς θερμοκρασίας καὶ μὲ βαθὺ κέντημα δὲν αἰσθάνονται πόνον. Ὁ πόνος βεβαίως κακῶς διαθέτει τὸ θυμικόν, γεννᾷ δυσάρεστον συναίσθημα, ἀλλὰ τὰ ἰσχυρότερα δυσάρεστα συναισθήματα δὲν γεννῶνται ἀπὸ (φυσικοὺς) πόνους.

Ὁ πόνος δὲν εἶναι πάντοτε ὁμοιόμορφος. Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς αὐτὸν διαφόρους ποιότητας. Ὁ συνήθης πόνος ἔχει ὡς πυρῆνα ὀξὺ αἴσθημα, ὡς κέντημα ἢ ἀγκύλωμα, τὸ ὁποῖον συνοδεύει πολλάκις χρωματισμὸς καυστικός. Ἄλλοτε πάλιν λείπει τὸ ὀξύ, τὸ καθεαυτὸ κέντημα, καὶ εἶναι μᾶλλον ἀμβλύτερος, ὑποκωφότερος. Διὰ τοῦτο διακρίνουν δύο εἴδη πόνων, τὸν *ὀξὺν* (Stehender Schmerz, douleur piquante) καὶ τὸν *κωφὸν* (βουβόν, dumpfer Schmerz, douleur sourde). Ὁ πρῶτος γεννᾶται ἂν π. χ. κεντήσωμεν μὲ αἰχμηρόν τι ἀντικείμενον (καρφίτσα) τὸν δάκτυλον, ἢ ἂν ἐγγίσωμεν μέταλλον πολὺ θερμόν. Ὁ δεύτερος ἂν πιέσωμεν πτυχὴν τοῦ δέρματος εἰς τὸ μέσον, τὴν μεμβράνην π. χ. τοῦ λαιμοῦ. Ὁ πρῶτος προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐρεθισμὸν τῶν εἰδικῶν νεύρων πόνου τῶν κειμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δέρματος, ὁ δεύτερος ἀπὸ τὸν τῶν βαθύτερον κειμένων.

Τὸ αἰσθητήριον τοῦ πόνου ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐρεθισμοὺς μηχανικούς, ἠλεκτρικούς, θερμικοὺς καὶ χημικούς. Τὸ εἰδικὸν ἐρεθιστικὸν τοῦ σημείου τοῦ πόνου εἶναι ἡ μηχανικὴ πίεσις καὶ ἰδίως ἡ πίεσις μὲ ὀξέα ἀντικείμενα. Τοὐναντίον πίεσις με πλατυτέρας σχετικῶς ἐπιφανείας δὲν προκαλεῖ ἄμεσον πόνον. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ κατώφλιον τοῦ πόνου εἶναι 1000 φορὰς ὑψηλότερον ἀπὸ τὸ κατώφλιον τῆς ἁφῆς. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ σώματος ἐν τούτοις εἶναι διάφορος ἡ εὐαισθησία. Σημεῖά τινα τῆς κοιλότητος τοῦ στόματος π. χ. φαίνονται τελείως ἀναίσθητα εἰς τὸν πόνον διὰ πιέσεως. Ἰσχυροὶ θερμικοὶ ἐρεθισμοὶ προκαλοῦν πόνον. Ἐπίσης ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ χημικαὶ οὐσίαι.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ πόνος εἶναι ἡ *ἀντενέργεια τοῦ ὀργανισμοῦ* εἰς ἰσχυροὺς καὶ ἐπιβλαβεῖς ἐρεθισμούς. Διὰ τοῦτο συνήθως προκαλοῦν ἀντιδράσεις καὶ κινήσεις ἰσχυρὰς διὰ τῶν ὁποίων ὁ ὀργανισμὸς ζητεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν προκαλοῦσαν τὸν πόνον ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἶναι τὸ πρότυπον δυσαρέστου αἰσθήματος.

6) Ἁπτικὴ ὀξύτης. — Τὸ αἴσθημα τῆς ἁφῆς παρουσιάζει τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικόν. Ἐὰν ἐγγίσωμεν μὲ μίαν αἰχμὴν δύο σημεῖα τῆς ἐπιδερμίδος ἀπέχοντα ἀρκούντως ἀπ' ἀλλήλων, ἔχομεν δύο διακεκριμένα αἰσθήματα. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἐὰν ἐγγίσωμεν συγχρόνως μὲ δύο ὅμοια αἰχμηρὰ ἀντικείμενα (μὲ τὰς δύο ἄκρας ἑνὸς διαβήτου π. χ.) δύο διάφορα σημεῖα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν αἰσθανόμεθα διπλῆν ἐπαφὴν (διπλοῦν κέντημα). Ἐὰν ὅμως ἡ ἀπόστασις εἶναι σχετικῶς μικρά, τὰ δύο αἰσθήματα συγχωνεύονται. Αἰσθανόμεθα δηλ. ὡς ἁπλῆν ἐπαφήν, ὡς ἓν μόνον κέντημα. Ἁπτικὴν *ὀξύτητα* (acuité tactile) ὠνόμασαν τὴν ἱκανότητα τοῦ δέρματος νὰ διακρίνῃ ἀπ' ἀλλήλων δύο τοιαῦτα αἰσθήματα πιέσεως. Μετρεῖται δὲ αὐτή, ὡς εἶναι ἑπόμενον, διὰ τοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται διὰ νὰ διακρίνωμεν τὰς δύο πιέσεις.

Πρῶτος ὁ φυσιολόγος E. H. Weber ἐμελέτησε συστηματικῶς τὸ φαινόμενον καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ παρατηρήσεις του ἦσαν ἐξ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μεθόδου τῶν ψυχικῶν μετρήσεων τῆς ψυχοφυσικῆς καὶ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας. Σήμερον ὁ ἀκριβὴς ὑπολογισμὸς τῆς εὐαισθησίας αὐτῆς γίνεται δι' ἰδιαιτέρου ὀργάνου, τοῦ αἰσθησιομέτρου (βλ. λ.), ἐργαλείου ἐφωδιασμένου μὲ δύο αἰχμὰς κινητάς, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόστασις μετρεῖται μέχρι χιλιοστομέτρου.

Ἡ μέτρησις τῆς εὐαισθησίας αὐτῆς, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται εὐχερὴς ἐκ πρώτης ὄψεως, παρουσιάζει πολλὰς δυσχερείας, ὅταν ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐκτελέσωμεν αὐτὴν μὲ ἀκρίβειαν. Ἡ εὐαισθησία εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα ἂν ἐφαρμόσωμεν τὰς δύο αἰχμὰς ἀλληλοδιαδόχως παρ' ὅταν τὰς ἐφαρμόζωμεν συγχρόνως. Ὁ Goldscheider ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἀπόστασις αὐτὴ δύναται νὰ ὑποβιβασθῇ εἰς 0.10 τοῦ χιλιοστομέτρου. Εἰς τὴν δευτέραν εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα. Γενικῶς ἡ ἁπτικὴ ὀξύτης παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ δέρματος. Ἐνῷ εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων καὶ εἰς τὰ χείλη εἶναι διὰ τὴν σύγχρονον ἐφαρμογὴν δύο χιλιοστόμετρα, εἰς τὴν ράχιν φθάνει μέχρις 60—70 χιλιοστομέτρων.

IV. ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ

Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ ὅλων ἐκείνων τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος ἢ τῶν μελῶν του. Εἰς τὴν ὁμάδα αὐτὴν ἀνήκουν πρῶτον αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τοὺς μῦς, τοὺς τένοντας καὶ τὰς ἀρθρώσεις. Ταῦτα μᾶς πληροφοροῦν ἰδίως περὶ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν καὶ ὀνομάζονται ἰδίως *κινητικὰ αἰσθήματα*, ἤ, ὅπως λέγουν οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ τὸν πρῶτον χρησιμοποιήσαντα τὸν ὅρον Bastian, *κιναισθητικὰ αἰσθήματα* ἢ *κιναισθησίαι (Sensations kinesthésiques, Kinästhetische Empfindunger)*. Δεύτερον ἔχομεν αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς πληροφοροῦν εἰδικῶς περὶ τῆς θέσεως καὶ κινήσεως τοῦ σώματος ἐντὸς τοῦ χώρου. Αὐτὰ εἶναι τὰ λεγόμενα *στατικὰ αἰσθήματα* ἢ *αἰσθήματα ἰσορροπίας*. Ἡ ἔρευνα ἔδειξεν εἰς σχετικῶς προσφάτους χρόνους, ὅτι ἡ ἕδρα τοῦ τελευταίου τούτου αἰσθήματος εὑρίσκεται εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦ ὠτός. Διὰ τοῦτο πραγματεύονται περὶ αὐτοῦ αἱ ψυχολογίαι συνήθως ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: τὰ νεωστὶ ἀνακαλυφθέντα αἰσθητήρια.

1) Αἰσθήματα κινήσεως. — Ἔχομεν ἑκάστην στιγμὴν σαφῆ συνείδησιν τῆς *θέσεως* καὶ τῆς *κινήσεως* τοῦ σώματος, καθὼς καὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ πρὸς ἄλληλα. Πρὸς τούτοις διακρίνομεν τὸ *αἴσθημα τῆς βαρύτητος* ὅταν σηκώνωμεν βάρη, ἐπίσης τὸ *αἴσθημα τῆς ἀντιστάσεως*, ὁσάκις προσκρούωμεν εἰς ἐμπόδια καὶ σκληρὰ ἀντικείμενα.

Τὰ αἰσθήματα ταῦτα προέρχονται ὑπὸ τοὺς *μῦς*, τοὺς *τένοντας* καὶ τὰς *ἀρθρώσεις*, εἶναι συγγενῆ μὲ τὰ δερματικὰ αἰσθήματα καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐταυτίζοντο μὲ αὐτά. Ἀλλ' ἀρκεῖ μικρὰ προσοχὴ διὰ νὰ διακρίνωμεν, ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς πιέσεως ἐπὶ τοῦ βραχίονος διαφέρει ἀπὸ τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ὅταν κινήσωμεν τὸν βραχίονα. Τὰ αἰσθήματα τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως, τῆς πιέσεως καὶ ἀντιστάσεως εἶναι εἰδικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα ἕνεκα τῆς βιολογικῆς των σημασίας.

Περὶ τῆς *θέσεως* τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν

Digitized by Google

...χομεν ἀρκετὰ σαφῆ ἀντίληψιν· ἑκάστην στιγμὴν ...νωρίζω ποίαν θέσιν ἢ κατεύθυνσιν ἔχει ἡ κε...ραλή μου, ὁ βραχίων μου, οἱ πόδες μου, χωρὶς ...ὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντιληφθῶ τοῦτο διὰ τῶν ...φθαλμῶν, μολονότι τὸ αἴσθημα τῆς θέσεως εἶναι ...κριβέστερον εἰς τὰ μέλη, τὰ ὁποῖα βλέπομεν. ...Παρατηροῦμεν ἐπίσης, ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς θέ...σεως εἶναι εὐκρινέστερον εἰς τὰ μέλη τὰ ὁποῖα ...χουν ἀρθρώσεις. Ἀσθενέστερον εἶναι π. χ. εἰς ...ὴν γλῶσσαν καὶ σχεδὸν ἀνύπαρκτον εἰς τὸν λά...ρυγγα, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις ἐκτελεῖ λεπτοτάτας ...κινήσεις διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν λέξεων. Ὑπάρ...χουν ἐπίσης παθολογικαὶ περιπτώσεις, εἰς τὰς ...ποίας ὁ ἀσθενὴς ἀπώλεσε τὸ αἴσθημα τῆς τοπο...θετήσεως τῶν μελῶν.

Τῆς *κινήσεως* τὸ αἴσθημα εἶναι πολὺ ὀξύτερον. ...ύναμαι καὶ μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ ἐκτιμήσω ...ὴν ἔκτασιν τῆς κινήσεως, τὴν ὁποίαν ἐξετέλεσα. ...Μετὰ τοῦ αἰσθήματος τῆς κινήσεως συνδέεται ἀμέ...σως ἡ *αἴσθησις τοῦ βάρους*. Ἄλλο εἶναι τὸ αἴ...σθημα τὸ ὁποῖον ἔχω ὅταν ὑψώνω ἁπλῶς τὸν ...βραχίονα καὶ ἄλλο ἂν σηκώνω μαζὶ καὶ ἕνα βάρος ...ἢ ἂν εἰς τὴν χεῖρά μου ἐξασκεῖται πίεσις. Ψυχο...λόγοι τινὲς ὠνόμασαν τὰ δύο τελευταῖα αἰσθή...ματα (βάρους καὶ ἀντιστάσεως) *δυναμικὰ αἰσθή...ματα*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βραχίων καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ...μέλη ἔχουν τὸ βάρος των, τὰ δύο αὐτὰ αἰσθή...ματα κινήσεως καὶ δυναμικὰ αἰσθήματα εἶναι ...συνήθως ἀλληλένδετα. Κατορθώνομεν ὅμως νὰ ...ἀπομονώσωμεν αὐτὰ τεχνικῶς. Ἔχομεν ἀ.τλοῦν ...αἴσθημα κινήσεως, ὅταν ἀφίνωμεν π. χ. ἄλλον νὰ ...κινήσῃ τὸν βραχίονά μας, ἐνῷ ἡμεῖς κρατοῦμεν ...παθητικὴν στάσιν. Τοῦτο ὀνομάζουν *παθητικὴν ...κίνησιν*, ἐνῷ τὴν ἑκουσίαν *ἐνεργητικὴν κίνησιν*. Πα...ρατηροῦμεν λοιπὸν ὅτι καὶ εἰς τὴν παθητικὴν κί...νησιν ἔχομεν σαφῆ αἴσθησιν τῆς θέσεως τῶν με...λῶν. Εὐκρινεστέρα ἐν τούτοις εἶναι ἡ αἴσθησις ...αὕτη εἰς τὴν ἐνεργητικὴν κίνησιν.

Τὰ ἀξιόλογα πειράματα τοῦ Goldscheider ἔφε...ραν εἰς φῶς σημαντικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ...αἰσθημάτων τῆς κινήσεως. Ὁ Goldscheider ἐμέ...τρησε τὴν ἀκρίβειαν τοῦ αἰσθήματος τούτου. Ἐπὶ ...παθητικῆς κινήσεως λοιπὸν ἔχομεν τὰ ἑξῆς ἀξίας ...κατωφλίου (διάκρισιν δηλαδὴ μετατοπίσεως): εἰς ...τὰς ἀρθρώσεις τοῦ ὤμου 0,3°—0,6°, εἰς τὸν δά...κτυλον 0,7°—1,8° εἰς τὰ γόνατα 0,5°—1,0° κτλ.

Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι διὰ πολὺ ταχείας κινήσεις. Εἰς βραδυτέρας τὸ κατώφλιον εἶναι ὀλίγον ὑψη...λότερον. Καταπληκτικῶς μικροτέρους ἀριθμοὺς ...δίδει ὁ παθοψυχολόγος Störring (πρβ. τὴν ψυχο...λογίαν του, σ. 69 κ. ἑ.). Τὰ πορίσματα ταῦτα, ...τὰ ὁποῖα ζητοῦν νὰ συνδέσουν μὲ τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς παραστάσεως τοῦ χώρου, ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς πλείστας συζητήσεις.

Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ ἀπομονώσωμεν τὸ αἴσθημα τῆς βαρύτητος καὶ ἀντιστάσεως, τὰ δυναμικὰ αἰσθήματα, καθὼς εἴπομεν, ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς κινήσεως. ἐὰν π. χ. ἐξασκήσωμεν πίεσιν μὲ ἰσχυρὸν ἐλατήριον, ὁπότε ἡ ἐκτελουμένη ὑπὸ τοῦ μέλους κίνησις καὶ τὸ ἀντίστοιχον αἴσθημα εἶναι μηδαμινὸν ἀπέναντι τοῦ δυναμικοῦ. Τοιουτοτρόπως μελετῶμεν ἀποκλειστικῶς τὰ δυναμικὰ αἰσθήματα. Μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν βάρη κινοῦντες τοὺς μῦς ὄχι διὰ τῆς βουλήσεως ἀλλὰ διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Τὸ αἴσθημα τοῦ βάρους δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῇ παθολογικῶς, ἐνῷ τὸ αἴσθημα τῆς θέσεως μένει.

2) Τὸ ὄργανον τῶν κινητηρίων αἰσθημάτων.— Κατὰ καιροὺς ἐφαντάσθησαν διάφορα ὄργανα ὡς πηγὴν τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων. Ὁ Berkeley καὶ ὁ Condillac παρεδέχοντο ὡς ὄργανον αὐτῶν τὸ δέρμα, διότι παρετήρουν ὅτι εἰς μεγάλας κινήσεις μελῶν γίνεται ἀνάλογος μετατόπισις τοῦ δέρματος. Βραδύτερον ἀπέδωσαν αὐτὰ εἰς τοὺς μῦς καὶ ὡμίλησαν περὶ «*μυϊκῶν αἰσθημάτων*», ἐπίσης εἰς τοὺς τένοντας. Ὁ Goldscheider ὅμως ἀνεγνώρισεν ὡς κυρίαν πηγὴν τῶν κινητικῶν αἰσθημάτων τὰς ἀρθρώσεις. Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης συνηγοροῦν τὰ ἑξῆς. Εἰς τὴν παθητικὴν κίνησιν μέλους τινός, ὅταν π. χ. ἄλλος κινεῖ τὴν χεῖρά μου, ἐνῷ ἐγὼ μένω ἀπαθής, ἔχω πάντοτε ζωηρὰν αἴσθησιν κινήσεως καὶ θέσεως, μολονότι οἱ μῦς ἀδρανοῦν. Ἀφ' ἑτέρου ἠλεκτρίζοντες ἀρθρώσεις τινὰ καθιστῶμεν ὀλιγώτερον εὐδιάκριτον τὴν παθητικὴν κίνησιν τοῦ σχετικοῦ μέλους. Ἐπίσης παρετηρήθη, ὅτι εἰς παθολογικὰς περιπτώσεις καὶ παρὰ τὴν σχεδὸν ὁλοκληρωτικὴν παράλυσιν τῶν μυῶν τὸ αἴσθημα τῆς κινήσεως διετηρήθη καὶ ἀντιστρόφως.

Ἐν τούτοις δὲν φαίνεται ἀρκετὰ πειστικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι μοναδικὸν ὄργανον τοῦ αἰσθήματος τῆς κινήσεως εἶναι αἱ ἀρθρώσεις. Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὁμιλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι αἰσθανόμεθα ὁπωσδήποτε τὰς κινήσεις τῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀρθρώσεις, ὅπως ἡ γλῶσσα, οἱ ὀφθαλμοὶ κτλ. Τὸ αἴσθημα τῆς κινήσεως φαίνεται ὅτι εἶναι *συνισταμένη* τοῦ δέρματος, τῶν μυῶν, τῶν τενόντων καὶ τῆς ἀρθρώσεως ἴσως κατὰ πρῶτον λόγον.

3) Τὸ αἴσθημα τῆς ἰσορροπίας. — Ἔχομεν πάντοτε ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς θέσεως τοῦ ὅλου σώματος, τῆς κατευθύνσεώς του, τῆς τοποθεσίας του γενικῶς ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος, ἰδίως τῆς ἑκάστοτε θέσεως αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν κάθετον. Ἀντιλαμβανόμεθα μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν κλίσιν 50-60° πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὅταν ἡ κλίσις εἶναι πολὺ μικρὰ τὴν ὑποτιμῶμεν· μὲ κλίσιν 5° νομίζομεν ὅτι ἔχομεν στάσιν κάθετον. Ὅταν ὅμως ἡ κλίσις ὑπερβῇ τὰς 60°, τὴν ὑπερτιμῶμεν· εἰς 77° περίπου νομίζομεν ὅτι εἴμεθα ὁριζόντιοι· εἰς κλίσιν 90 + 30° ὅτι στεκόμεν καθέτως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Τὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος αἰσθανόμεθα εὐκρινέστερον εἰς τὴν παθητικὴν κίνησιν, π. χ. ὅταν ὀχούμεθα ἐπὶ σιδηροδρόμου, πλοίου κτλ. Διακρίνομεν δύο εἰδῶν κινήσεις, τὴν εὐθεῖαν καὶ τὴν στροφήν. Εἰς τὴν παθητικὴν κίνησιν τοῦ ὅλου σώματος διακρίνομεν τὴν κατεύθυνσιν μόνον ὅταν γίνεται μεταβολὴ τῆς ταχύτητος, ἐνῷ ὅταν προχωρῇ ὁ σιδηρόδρομος π. χ. ἢ τὸ ἀτμόπλοιον ὁμαλῶς, δὲν κατορθώνομεν νὰ διακρίνωμεν τὴν διεύθυνσιν μὲ κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς ἢ ἐντὸς τῆς καμπίνας. Ἐκ τῆς στροφῆς γεννᾶται τὸ ἰδιάζον καὶ περίεργον αἴσθημα, ἡ ζάλη, ὁ ἴλιγγος, ἕνα εἶδος ταραχῆς, θολώσεως τῆς συνειδήσεως, συνοδευομένη ἀπὸ φαινομενικὴν στροφὴν τοῦ σώματος ἢ τοῦ πέριξ κόσμου.

Πάντα τὰ αἰσθήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς στάσεως, τῆς κατευθύνσεως καὶ τῆς ἐν γένει σχέσεως τοῦ σώματος πρὸς τὸ περιβάλλον, ὠνόμασαν *αἰσθήματα ἰσορροπίας* ἢ καὶ *προσανατολισμοῦ* (orientation).

4) Τὸ αἰσθητήριον τῆς ἰσορροπίας.— Θεωροῦν ὡς μίαν ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς φυσιολογίας τῶν αἰσθητηρίων τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἰσορροπίας. Σήμερον παραδέχονται γενικῶς, ὅτι ἕδρα τοῦ αἰσθήματος τούτου εἶναι τὸ *ἐσωτερικὸν οὖς*, ἤ, ὅπως λέγουν οἱ φυσιολόγοι, ὁ *λαβύρινθος* καὶ ἰδίως τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ λαβυρίνθου, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται *ἡμικύκλιοι σωλῆνες* καὶ *ὠτόλιθοι*.

Τὸ ἐσωτερικὸν οὖς εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ πολυπλοκώτερον ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα. Εἰς αὐτὸ διακρίνομεν σαφῶς, καθὼς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω (πρ. σχ. 8) τὰ ἑξῆς τρία μέρη: τὸν *κοχλίαν*, τοὺς τρεῖς *ἡμικυκλίους σωλῆνας* καὶ μεταξὺ τούτων δύο ἀσκίδια, τὰ ὁποῖα περιέχουν ἀνὰ ἓν μικροσκοπικὸν σωμάτιον ἀπὸ κρύσταλλον ἀνθρακικῆς τιτάνου, τοὺς λεγομένους *ὠτολίθους*. Ὁ κοχλίας παίζει σημαντικὸν μέρος, καθὼς θὰ εἴδωμεν, εἰς τὴν ἀκοήν. Οἱ τρεῖς ἡμικύκλιοι σωλῆνες εἶναι ὑμενώδεις, ἔχουν σχῆμα τόξου ἢ ἡμικυκλίων, πληροῦνται ὑγροῦ καὶ εἶναι διατεταγμένοι συμμετρικῶς ἑκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς ἐντὸς τῶν δύο ὤτων. Ἐν ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁριζόντιον, τὸ ἄλλο κάθετον ἐκ τῶν ἄνω, τὸ τρίτον κάθετον ἐκ τῶν ἐμπρός. Συνήθως παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἶναι κάθετοι ἢ σχεδὸν κάθετοι ὁ ἓς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, πράγματι ὅμως ἡ διάταξίς των εἶναι πολυπλοκωτέρα. Σωλῆνες καὶ ὠτόλιθοι εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ αἰσθητήρια νεῦρα, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν μὲν εἰς τὴν πορείαν του τὸ ἀκουστικὸν νεῦρον, ἀλλ' εἶναι ἰδιαιτέρας φύσεως.

Ἐπὶ μακρὸν ἐπίστευον, ὅτι καὶ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ ἐσωτερικοῦ ὠτὸς ὑπηρετοῦν τὴν ἀκοήν. Περὶ τῶν σωλήνων ὑπέθετον, ὅτι χρησιμεύουν διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἤχου, ἐνῷ τοὺς ὠτολίθους ἐσχέτιζον μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ θορύβου. Πρῶτος ὁ Γάλλος φυσιολόγος Flourens (1814) ἔδειξε μὲ πειράματα, τὰ ὁποῖα ἐξετέλεσεν ἰδίως ἐπὶ περιστερῶν, ὅτι ἡ ἀποκοπή, ἡ βλάβη ἢ γενικῶς ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἡμικυκλίων σωλήνων δὲν βλάπτει τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ προκαλεῖ διατάραξιν εἰς τὴν στάσιν καὶ τὴν κίνησιν τῶν ζῴων. Ἐξηκρίβωσε μάλιστα, ὅτι ὅταν ἀποκόπτεται ἢ ἄλλως ἐρεθίζεται ὁ ὁριζόντιος σωλήν, παρουσιάζονται ἐκκρεμοειδεῖς κινήσεις τῆς κεφαλῆς ὁριζοντίου, πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ τὸ ζῷον δεικνύει τάσιν νὰ στραφῇ πρὸς μίαν διεύθυνσιν καὶ νὰ κινῆται κυκλικῶς. Ἐὰν πάλιν παραβλάπτωνται οἱ κάθετοι σωλῆνες, αἱ κινήσεις τῆς κεφαλῆς γίνονται καθέτως πρὸς τὰ κάτω ἢ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ τὰ ζῷα δεικνύουν τάσιν νὰ πέσουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἢ νὰ ἀνατραποῦν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν παρατηρήσεων τούτων διεῖδε, μόλις τῷ 1870, ὁ Γερμανὸς φυσιολόγος Goltz καί, σχεδὸν συγχρόνως, ὁ Αὐστριακὸς Mach, ὁ ἐπίσης Αὐστριακὸς ἰατρὸς Breuer καὶ ὁ Ἄγγλος χημικὸς Crun Brown ὑπεστήριξαν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὑπάρχει ἰδιαιτέρα αἴσθησις, ἕδραν ἔχουσα τὸ ἐσωτερικὸν οὖς, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς κινήσεως τῆς κεφαλῆς καὶ ἐμμέσως ὅλου τοῦ σώματος.

Εἰς τοὺς σωλῆνας ἀποδίδουν τὸ αἴσθημα τῆς στροφῆς (ζάλη, ἴλιγγος κτλ.), εἰς τοὺς ὠτολίθους τὸ αἴσθημα τῆς θέσεως καὶ κινήσεως τῆς κεφαλῆς καὶ ἐξηγοῦν ὡς ἑξῆς τὴν λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων τούτων. Ὅταν στρέφεται ἡ κεφαλὴ μετά τινος ταχύτητος, τὸ ἐντὸς τῶν σωλήνων ὑγρὸν λόγῳ τῆς ἀδρανείας δὲν κατορθώνει νὰ παρακολουθήσῃ αὐτούς. Ἐκ τούτου γεννᾶται ῥεῦμα κατ' ἀντίθετον τῆς κινήσεως κατεύθυνσιν, τὸ ὁποῖον πιέζει τὸ τοίχωμα τοῦ σωλῆνος τὸ ἀντίθετον πρὸς τὴν κίνησιν καὶ προκαλεῖ ἐρεθισμὸν εἰς τὸ νεῦρον τὸ καταλῆγον εἰς τὸν σωλῆνα. Τοιουτοτρόπως γεννᾶται τὸ αἴσθημα τῆς κινήσεως. Τοὐναντίον ὅταν σταματήσωμεν αἰφνιδίως τὸ ὑγρόν, λόγῳ πάντοτε τῆς ἀδρανείας, τοῦτο ἐξακολουθεῖ ὀλίγας στιγμὰς ἀκόμη νὰ κινῆται, πιέζει τὸ ἀντίθετον τείχωμα τοῦ σωλῆνος καὶ προκαλεῖ οὕτω αἴσθημα κινήσεως κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν.

Ἐκ τούτου γεννᾶται τὸ αἴσθημα τῆς στροφῆς κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν, τὸ αἴσθημα τῆς ζάλης, ὅπως λέγομεν. Ὅμοιος περίπου εἶναι καὶ ὁ μηχανισμὸς τῶν ὠτολίθων. Ἡ τοποθέτησίς των ἐντὸς τῶν ἀσκιδίων εἶναι τοιαύτη, ὥστε δύνανται νὰ ἐκτελοῦν μικρὰς κινήσεις κατὰ μίαν διεύθυνσιν, εἴτε ὁριζοντίως εἴτε καθέτως. Ὁσάκις λοιπὸν ἐκτελοῦμεν ταχεῖαν κίνησιν κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, οἱ ὠτόλιθοι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἕνεκα τῆς ἀδρανείας δὲν κατορθώνουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ παρακολουθήσουν τὴν ταχύτητα τῆς κεφαλῆς, ῥίπτονται ὀλίγον πρὸς τὰ ἔξω κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν, τῆς κινήσεως, ἐρεθίζουν τὸ σχετικὸν νεῦρον καὶ προκαλοῦν τὸ γνωστὸν αἴσθημα. Ἐὰν ὅμως σταματήσωμεν αἰφνιδίως, ἐξακολουθοῦν ἐκεῖνα ὡς ἐκ τῆς κεκτημένης ταχύτητος νὰ κινοῦνται ἐπὶ ὀλίγον διάστημα ἀκόμη καὶ πιέζουν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως, οὕτως ὥστε ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐκτελοῦμεν μικρὰν κίνησιν κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ὅταν λ. χ. μὲ τὸν ἀνελκυστῆρα κινούμεθα ὁπωσδήποτε ταχέως πρὸς τὰ ἐπάνω. Οἱ ὠτόλιθοι ὠθοῦνται τότε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀντιθέτως πρὸς τὰ κάτω καὶ ὅταν αἰφνιδίως σταματήσωμεν ἐκτελοῦν τὴν ἀντίθετον κίνησιν, ὥστε ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι καταβαίνομεν πρὸς τὰ κάτω.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τὸ ὅλον πρόβλημα δὲν εἶναι τελείως διευκρινισμένον καὶ ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν καί, ἴσως, ἄλλην ἑρμηνείαν.

V. ΟΡΓΑΝΙΚΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ

1) Γενικὰ χαρακτηριστικά. — Ὀργανικὰ αἰσθήματα ὀνομάζομεν τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα, ὅπως π. χ. ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ἡ κόπωσις, **μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ μας**. Προκαλοῦνται ἀπὸ γεγονότα εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ παρουσιάζονται μὲ ἰδιαιτέραν ζωηρότητα κατὰ τὴν διατάραξιν τῆς *ὀργανικῆς λειτουργίας*. Διαφέρουν ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τῆς κινήσεως καὶ ἰσορροπίας, καθόσον ἐκεῖνα σχετίζονται μὲ ἀντικείμενα ἐξωτερικὰ καὶ ἐξυπηρετοῦν τὴν κίνησιν καὶ προσανατολισμόν μας εἰς τὸν ἔξω κόσμον.

Τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα παρουσιάζουν ποικιλίαν, ὅσην δὲν φανταζόμεθα ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ εἶναι ἀρκετὰ πλούσια εἰς ἀποχρώσεις. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔχομεν σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ποικιλίας των, εἶναι, ὅτι ἐμφανίζονται ὡς γενικὰ ὀλίγον καὶ ἀκαθόριστα, καὶ τοῦτο ἴσως διότι δὲν εἶναι σαφῶς ἐντοπισμένα, δηλαδὴ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πόθεν προέρχονται. Κατὰ τὸν Meumann ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἀοριστίας τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων εἶναι, ὅτι τὰ αἰσθητήριά των ὄργανα δὲν ὑποπίπτουν εἰς τὴν ὅρασιν. Ἐνῷ δὲ μεταβιβάζουν πληροφορίας ὀλίγον ἀσαφεῖς, συνοδεύονται ἀπὸ ἰσχυρὰ συναισθήματα, ἰδίως δυσάρεστα. Ἀρκεῖ ὅμως ὀλίγη προσεκτικὴ παρακολούθησις διὰ νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς ποικιλίας διαφορᾶς των Πρῶτον ἔχομεν ἑκάστην στιγμὴν τὴν συνείδησιν τοῦ ὀργανισμοῦ μας, τὴν ὀλίγον ὑπόκωφον ἀλλὰ διαρκῆ ἀντίληψιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος καὶ ὅλου τοῦ ὀργανισμοῦ. Τὸ σύνολον, ἢ μᾶλλον ἡ συνισταμένη, τῶν ἀκαθορίστων αὐτῶν αἰσθημάτων ἀποτελεῖ τὴν διάθεσιν ἑκάστης στιγμῆς. Εἰς τὸν συνήθη καὶ ὁμαλὸν βίον ἡ γενικὴ αὐτὴ ὀργανικὴ αἴσθησις παρουσιάζεται ὡς αἴσθημα εὐεξίας καὶ εἶναι συνήθως μόλις ἀντιληπτὴ εὑρισκομένη εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου, καὶ ἀφίνει τὴν συνείδησιν ἐλευθέραν καὶ ἀπερίσπαστον διὰ λειτουργίας μεγαλυτέρας σπουδαιότητος. Εἰς πᾶσαν διατάραξιν ὅμως τῆς ὀργανικῆς λειτουργίας παρουσιάζεται μὲ ζωηρότητα ἐξαιρετικὴν καὶ ἐπιτακτικότητα. Τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα τὰ διαβιβαζόμενα ἀπὸ τὰ διάφορα ὄργανα δὲν εἶναι ὁμοιόμορφα. Ἕκαστος γνωρίζει τί διαφέρει ἡ πεῖνα ἢ ἡ δίψα ἀπὸ τὴν δύσπνοιαν ἢ ἀπὸ τὸν πόνον τῆς κεφαλῆς, τοῦ στομάχου ἢ τῶν ἐντέρων. Πάντως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὰ εἰς δύο γενικοὺς τύπους, τὴν *πίεσιν* καὶ τὸν *πόνον*.

Διὰ τὸ ἀκαθόριστον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα, ὑποτιμῶμεν τὴν σημασίαν των, ἡ ὁποία εἶναι ὅσον δὲν φανταζόμεθα μεγάλη διὰ τὴν ὀργανικὴν καὶ ψυχικὴν ζωήν. Αὐτὰ ἐπαγρυπνοῦν εἰς τὰς λειτουργίας τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, ἐπίσης αὐτὰ ἀποτελοῦν κατὰ μέγα μέρος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγομεν ἰδιοσυγκρασίαν, προσωπικότητα, χαρακτῆρα, τὸ «*Ἐγὼ*» τέλος πάντων. Ὁλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς μας βίος δοκιμάζει τὸν ἀντίκτυπον αὐτῶν. Ὅλοι γνωρίζομεν, ὅτι διαταράξεις τοῦ στομάχου καὶ ἰδίως τῶν ἐντέρων προκαλοῦν συναισθήματα φόβου, ὀργανικαὶ διαταράξεις προκαλοῦν δάκρυα καὶ δυσθυμίαν καὶ χαλάρωσιν βουλήσεως.

Παθολογικαὶ περιπτώσεις, ἰδίως ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἐμελέτησαν ὁ Sollier καὶ ὁ Revault d'A-

Digitized by Google

Ionnes, ἐνισχύουν τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τῆς μεγάλης σημασίας τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων. Εἰς ἀσθενεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπολέσει τὰ αἰσθήματα τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος, τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τὸν κορεσμόν, τὴν δυσπεψίαν, παρετηρήθη, ὅπως ἦτο φυσικόν, ἐξασθένησις ἢ τελεία ἐξαφάνισις τῆς ὀρέξεως, τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀποστροφῆς, τῆς ἀναζωογονήσεως μετὰ τὸν ὕπνον. Ἀλλὰ τὸ ἀπρόοπτον ἦτο, ὅτι ἐξηφανίσθη ἢ ἐξησθένησε καὶ ὁλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς βίος, ἡ εὐαρέσκεια, ἡ δυσαρέσκεια, αἱ πλεῖσται ταραχαὶ τοῦ θυμικοῦ (πάθη), ὅπως ὁ φόβος, ἡ θλῖψις, ὁ τρόμος. Καὶ τὸ περιεργότερον ἀκόμη ἐξέλιπεν ἡ συνείδησις τοῦ χρόνου. Ἐκ τούτου τείνουν νὰ φθάσουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ συνείδησις τοῦ χρόνου καί, κατὰ μέγα μέρος, ὁ συναισθηματικὸς βίος συνδέονται κατά τινα τρόπον μὲ τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα. Αἱ παρατηρήσεις αὗται διανοίγουν νέαν προοπτικὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ ψυχικοῦ βίου γενικῶς.

2) Τὰ εἴδη τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων. — Γενικῶς ὑπάρχουν τόσα εἴδη ὀργανικῶν αἰσθημάτων, ὅσαι καὶ ζωϊκαὶ λειτουργίαι: αἰσθήματα τῶν *ὀργάνων τῆς κινήσεως*, τῆς *θρέψεως*, τῆς *ἀναπνοῆς*, τῆς *κυκλοφορίας τοῦ αἵματος*, τῆς *ἀναπαραγωγῆς*.

α') Αἰσθήματα τῶν ὀργάνων τῆς κινήσεως. Ταῦτα δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὰ κινητικὰ αἰσθήματα. Ἐκεῖνα, καθὼς εἴπομεν, σχετίζονται μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ ὑπηρετοῦν τὴν κίνησίν μας ἐντὸς αὐτοῦ, ἐνῷ ταῦτα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ὀργάνων τῆς κινήσεως. Ἄλλα εἶναι προφανῶς τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐπαγρυπνοῦν εἰς στάσιν τῶν μερῶν καὶ ὁλοκλήρου τοῦ σώματος, εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς κινήσεως κτλ. καὶ ἄλλα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μᾶς πληροφοροῦν ἂν τὰ κινητικὰ ὄργανα εἶναι ἄνετα, ἀναπαυμένα, ἀκμαῖα ἢ τοὐναντίον στενόχωρα, κουρασμένα, ἐξηντλημένα. Τοιοῦτον εἶναι ἐπίσης τὸ εὐχάριστον αἴσθημα, ὅταν παύωμεν κοπιώδη ἐργασίαν ἢ ἀποθέσωμεν ὀχληρὸν βάρος.

β') Αἰσθήματα τῆς θρέψεως. Ἐκ τούτων ἐμφανίζονται μὲ μεγάλην ζωηρότητα ἡ *πεῖνα* καὶ ἡ *δίψα*. Τῶν δύο τούτων αἰσθημάτων παραλαμβάνομεν τοὺς ἑξῆς χαρακτηρισμοὺς ἀπὸ τὸν Fröbes, ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν συνέλεξε πληροφορίας ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητὰς περὶ τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων καὶ γενικῶς τοῦτον ἀκολουθῶ εἰς τὴν κατωτέρω ἔκθεσιν περὶ τῶν αἰσθημάτων τούτων:

«Ἡ *πεῖνα* εἶναι αἰσθητὴ εἰς τὸ στόμα, εἰς τὸν λαιμὸν καὶ ὡρισμένως εἰς τὸν στόμαχον ἐπίσης. Συνοδεύεται ἀπὸ ὑπόκωφον πόνον εἰς τὴν κάτω σιαγόνα, πίεσιν εἰς τὸν φάρυγγα κλπ. Χαρακτηριστικὸν δι' αὐτὴν εἶναι ἐλαφρὰ πίεσις εἰς τὸν στόμαχον, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν εἰς πόνον. Συνήθως συνοδεύεται ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς τροφῆς. Ἡ *δίψα* ἐμφανίζεται ὡς πίεσις εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὸν οὐρανίσκον, ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν λάρυγγα. Παρουσιάζεται ἔκκρισις σιέλου ἢ κινήσεως καταπόσεως. Ὅταν εἶναι ἐντονωτέρα ξηραίνονται τὸ στόμα καὶ τὰ χείλη. Συνδυάζεται μὲ αὐτὰ δυσκινησία τοῦ σώματος καὶ ἀδυναμία. Ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὸ αἴσθημα προέρχεται ἀπὸ τὸ στόμα, ἀπὸ τὸ μαλακὸν μέρος τοῦ οὐρανίσκου. Τὸ ὅλον σύμπλεγμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ πίεσιν καὶ πόνον, λαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς δίψης διὰ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ ποτοῦ» (κατὰ τὸν *Boring*, πρβ. *Fröbes* I, 170).

Πεῖνα εἶναι ἡ ἀνάγκη *στερεᾶς* τροφῆς, ἡ δίψα *ὑγρᾶς*. Ἡ πεῖνα εἶναι τὸ τυπικὸν παράδειγμα αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας εὑρίσκεται εἰς λανθάνουσαν κατάστασιν, ἀφυπνίζεται περιοδικῶς κατὰ ὡρισμένα διαλείμματα καὶ ἂν δὲν ἱκανοποιηθῇ ἀναπτύσσεται εἰς δριμύτατον πόνον. Μόλα ταῦτα δὲν εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τόσον ἐπιτακτική, ὅσον ἡ δίψα, ἢ ὅσον ἡ ἀνάγκη ἀέρος, ἡ ὁποία εἶναι τὸ βασανιστικώτερον ἀπ' αὐτὰ τὰ αἰσθήματα.

Τόσον ἡ ἀνάγκη τροφῆς, ὅσον καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος, ἔχει ἀφορμὴν φυσιολογικήν. Ἡ αὔξησις ἅλατος ἢ σακχάρεως π. χ. εἰς τοὺς ἱστοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ συνεπάγει δίψαν. Ἡ πλησιεστέρα αἰτία τῆς πείνης εἶναι ὁ κενὸς στόμαχος. Ἡ πλήρωσις αὐτοῦ, ἔστω καὶ μὲ τροφὴν ὀλίγον θρεπτικήν, προκαλεῖ, πρὸς στιγμὴν τοὐλάχιστον, κορεσμόν. Ἡ θερμὴ τροφὴ καθησυχάζει εὐκολώτερον τὴν πεῖναν, ὅπως τὸ ἐγνώριζεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὅπως τὸ γνωρίζουν αἱ Γερμανίδες διευθύντριαι οἰκοτροφείων, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν συνήθως τὰ φαγητὰ ζέοντα. Πρέπει ἐννοεῖται ἡ τροφὴ νὰ ἔχῃ καὶ ἰδιαιτέρας χημικὰς ἰδιότητας. Ἐπίσης διὰ τὸν κορεσμὸν ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ κάποιον ὄγκον. Διὰ τοῦτο πολὺ ταχύτερον μᾶς χορταίνουν τὰ χόρτα, τὰ ὄσπρια καὶ αἱ ὑδαρεῖς τροφαὶ παρὰ τὸ κρέας καὶ τὰ ὀψάρια.

Ἄλλα αἰσθήματα μᾶς πληροφοροῦν διὰ τὸν κορεσμὸν ἀπὸ φαγητὸν καὶ ποτόν. Αἰσθανόμεθα τὴν ὑπερπλήρωσιν τοῦ στομάχου ἴσως ἕνεκα τῆς τάσεως τοῦ τοιχώματός του. Ἡ διατάραξις τοῦ στομάχου προκαλεῖ αἰσθήματα εἰς τὰ ἔντερα, τὸν *κωλικόπονον*, τὸν ὁποῖον συνήθως ἐντοπίζομεν εἰς τὴν ἐμπροσθίαν κοιλίαν. Ἡ κένωσις συνοδεύεται ἀπὸ κωφὸν πόνον καὶ πίεσιν. Πρὸ καὶ μετὰ τὴν κακοδιαθεσίαν ἔχομεν συνήθως ψυχρὸν ἱδρῶτα, ἄφθονον ροὴν σιέλου, πικρὰν γεῦσιν τοῦ ἐξερευγομένου περιεχομένου τοῦ στομάχου, πολλάκις ζάλην. Γενικώτερα παρακολουθητικὰ συμπτώματα εἶναι ζάλη εἰς τὴν κεφαλήν, πόνος καὶ πίεσις εἰς τὴν κεφαλήν, εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὰς σιαγόνας, πρὸς τούτοις ῥῖγος, ψῦχος καὶ γενικὴ ἀδυναμία. Ὁ ἔμετος προκαλεῖ αἰσθήματα ἀπὸ τοὺς μῦς τῆς κοιλίας, ἀπὸ τὸ διάφραγμα καὶ ἀπὸ τὸν λάρυγγα, τὰ ὁποῖα εἶναι τῆς αὐτῆς ποιότητος (Fröbes, I, σ. 171).

γ') Αἰσθήματα τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων. Ταῦτα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, περὶ τῆς λειτουργίας καί, ἰδίως, τῆς διαταράξεως τῆς ἀναπνοῆς. Κατὰ τὴν διατάραξιν τῆς ἀναπνοῆς αἰσθανόμεθα τὴν γνωστὴν ἐκείνην πίεσιν εἰς τὸ στῆθος, τὴν ἀγωνίαν, ἡ ὁποία ἂν παραταθῇ μεταβάλλεται εἰς ἆσθμα. Τοὐναντίον ἔχομεν τὸ εὔθυμον ἐκεῖνο αἴσθημα ὅταν ἀναπνέωμεν καθαρὸν ἀέρα καὶ ἀναζωογονοῦνται αἱ δυνάμεις μας. Τὸ αἴσθημα τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τοὺς μῦς τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων. Ὑπόκωφα ἐπίσης αἰσθήματα μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας. Ἀκαθόριστα ἀλλὰ δυσάρεστα αἰσθήματα προκαλεῖ ὁ βαρὺς καὶ πνιγηρὸς καιρός. Ἡ ὑψηλὴ θερμοκρασία καὶ ὁ ὑγρὸς ἀὴρ ἐξασκοῦν πίεσιν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ παρακωλύουν τὴν δερμικὴν ἐξάτμισιν. Ἐκ τούτου προέρχεται ὁ λεπτὸς καὶ θερμὸς ἱδρὼς καὶ ἡ χαύνωσις. Ὁ Hellpach ἀπαριθμεῖ τὰ ἑξῆς συμπτώματα ὡς ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ πρὸ τῆς καταιγίδος πνιγηροῦ καιροῦ: ἀτονία, δυσθυμία, ἐρεθισμός, τρεμούλιασμα, μυρμηκίασμα, ῥῖγος, βόμβος εἰς τὰ ὦτα, βάρος εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τὰ μέλη, ἀνορεξία, ἀϋπνία κτλ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς ὕψιστον βαθμὸν πρὸ τῆς ἡλιάσεως.

δ') Αἰσθήματα τῶν ὀργάνων τῆς κυκλοφορίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι μᾶλλον ἀκαθόριστα. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἔχουν σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν φρικίασιν *(ἀνατριχίλα)*, εἰς τὸν τρόμον *(τρεμούλα)* καὶ τὰ ὅμοια. Εἰς ταῦτα φρικίασιν συνδέονται μὲ αἰσθήματα ψύχους, εἰς τὴν τρεμούλαν μὲ μυϊκὰ αἰσθήματα. Τὸ μυρμηκίασμα *(μούδιασμα)* ἐμφανίζεται, ὅταν εἴς τι μέλος ἐπαναλαμβάνεται ἡ ροὴ τοῦ αἵματος καὶ προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ καταλήψεις νεύρων εἰς τὰ τοιχώματα τῶν αἱματοφόρων ἀγγείων.

ε') Αἰσθήματα τῶν γενετησίων ὀργάνων. Ταῦτα εἶναι πολὺ ζωηρὰ καὶ ἔχουν σημαντικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ γενικῶς εἰς τὸν συναισθηματικὸν καὶ βουλητικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ αἰσθήματα ὅμως ταῦτα δὲν ἐμελετήθησαν ἀρκούντως καὶ οἱ συγγραφεῖς ἀντιπαρέρχονται αὐτὰ διὰ βραχέων.

ς') Αἰσθήματα ἐκ τῆς φλογώσεως τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων. Εἰς ταῦτα ἐπικρατεῖ τὸ αἴσθημα τοῦ πόνου, ἐντόνου πολλάκις. Τὸ αἴσθημα γενικῶς τοῦ πυρετοῦ συμπλέκεται μὲ τὸ δυσάρεστον συναίσθημα τῆς κακοδιαθεσίας καὶ γενικῶς ὁ ἰσχυρὸς συναισθηματικὸς χρωματισμὸς τῶν αἰσθημάτων τῆς κακοδιαθεσίας καθιστᾷ ταῦτα ἀκαθόριστα. Διακρίνομεν εἰς αὐτὰ δύο ποιότητας μόνον εὐκρινῶς: τὸν ἐλαφρὸν εὐδιάκριτον πόνον καὶ τὸν βαρὺν ὑπόκωφον πόνον.

ζ') Αἴσθημα τῆς κοπώσεως. Εἶναι τοῦτο ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα μεταξὺ τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων. Ἕκαστος ἀναλόγως τῆς κατασκευῆς του καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του ἔχει μέτρον ἀντοχῆς εἰς σωματικὴν ἢ πνευματικὴν ἐργασίαν. Ἂν ὑπερβῇ τοῦτο παρουσιάζονται συμπτώματα, τὰ ὁποῖα ὠνόμασαν μὲ τὸ συνολικὸν ὄνομα *κόπωσιν*, καὶ τὰ ἰδιαίτερα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς πληροφοροῦν περὶ αὐτῆς, *αἰσθήματα κοπώσεως*.

Τὰ δύο κύρια συμπτώματα τῆς κοπώσεως εἶναι ὁ *πόνος* καὶ ἡ *ἀνικανότης πρὸς ἐργασίαν*. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ὑποκειμενικὴ ἢ ἡ ψυχολογικὴ ὄψις (τὸ *αἴσθημα*), τὸ δεύτερον ἡ ὄψις ἡ ἀντικειμενική, ἡ φυσιολογικὴ *(ἐξάντλησις τοῦ ὀργανισμοῦ)*. Τὸν ἰδιάζοντα εἰς τὴν κόπωσιν πόνον διακρίνομεν σαφῶς εἰς ὡρισμένας περιστάσεις, ὅταν π.χ. ἀναπαυώμεθα μετὰ μακρὰν, κοπιώδη ὁδοιπορίαν. Συνήθως τὰ δύο συμπτώματα, πόνος καὶ ἐξάντλησις, εἶναι ἀλληλένδετα. Ὑπάρχουν ὅμως περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐμφανίζεται τὸ ἓν τῶν συμπτωμάτων μόνον, χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὁ διχασμὸς οὗτος δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν ὁμαλότητος καὶ δύναται νὰ ἔχῃ βλαβερὰς συνεπείας. «Αἴσθημα κοπώσεως χωρὶς ἀντικειμενικὴν κόπωσιν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον μαλακόν, ἀνίκανον πρὸς ἐργασίαν, ἀποκοιμίζει τὸ νευρικὸν σύστημα, παραβλάπτει ὅλας τὰς μεγάλας διανοητικὰς λειτουργίας, δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς πλήρη ἀνικανότητα πρὸς ἐργασίαν ἢ ἀβουλίαν. Ἡ κόπωσις ἀφ' ἑτέρου χωρὶς αἴσθημα κοπώσεως ἀπατᾷ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὁδηγεῖ εἰς ὑπερκόπωσιν, εἰς ἐξέγερσιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ νευρασθένειαν» (Meumann).

Ἡ κόπωσις, φαινόμενον τόσον σημαντικὸν εἰς τὴν ζωήν, ἐμελετήθη ἐπισταμένως ὑπὸ φυσιολόγων, ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν. Διακρίνομεν δύο εἴδη κοπώσεων, τὴν *σωματικὴν* καὶ τὴν *πνευματικήν*, τῶν ὁποίων τὰ συμπτώματα εἶναι κατὰ πολὺ ὅμοια. Κατὰ τοὺς ἐρευνητὰς αἱ συνήθεις ἐξωρικεύσεις τῆς *σωματικῆς κοπώσεως* εἶναι: ἀναπνοὴ ταχυτέρα καὶ βαθυτέρα, ἐπιτάχυνσις σφυγμοῦ, ὕψωσις θερμοκρασίας μέχρις ἱδρώματος, τὸ συναίσθημα τῆς ἀκμαιότητος ἐξαφανίζεται, τὰ διανοήματα ἐπιβραδύνονται καὶ ἀποβαίνουν μονότονα, ἐμφανίζονται πόνοι εἰς τὰ ἐργαζόμενα μέλη καὶ τέλος ἀνικανότης πρὸς περαιτέρω ἐργασίαν παρὰ πᾶσαν ἔντασιν βουλήσεως. Ὅμοια εἶναι καὶ τὰ συμπτώματα *τῆς πνευματικῆς κοπώσεως*: ἡ ἀπόδοσις ἐλαττοῦται, κατ' ἀρχὰς ποιοτικῶς, βραδύτερον καὶ ποσοτικῶς, ἡ προσοχὴ διασπᾶται συχνότερον, ἡ ἀντίληψις διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐκτελεῖται βραδύτερον καὶ μὲ ὀλιγωτέραν ἀκρίβειαν. Μανθάνομεν βραδύτερον, παραβλάπτονται αἱ ἀναπλάσεις, ἡ φαντασία γίνεται πτωχοτέρα. Τέλος ἐξασθενεῖ ἡ πρὸς ἐργασίαν ἱκανότης τῶν ὑπὸ τῆς βουλήσεως κατευθυνομένων μυῶν. Αἱ κινήσεις ἐπιβραδύνονται, ἡ ἀναπνοὴ ἀποβαίνει ἀβαθεστέρα καὶ ταχυτέρα, ὁ σφυγμὸς ἀνέρχεται, ἡ θερμοκρασία αὐξάνει, οἱ πόδες κρυώνουν. Ἐμφανίζεται ἀποστροφὴ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, ἐξάντλησις, ῥοπὴ πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ὕπνον (κατὰ τὸν *Offner*, πρβ. *Fröbes* I,173).

Ἡ κόπωσις εἴτε σωματικὴ εἴτε πνευματικὴ ἀμβλύνει γενικῶς τὴν συνείδησιν, τὴν εὐαισθησίαν, καὶ προσβάλλει τὰ ἄλλως ἀδύνατα ἢ ἀσθενικὰ μέρη τοῦ σώματος. Ἐπίσης ἡ κόπωσις ἑνὸς μέλους μεταδίδεται εἰς ὅλον τὸ σῶμα.

Σήμερον εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὰ συμπτώματα τῆς κοπώσεως ὀφείλονται εἰς δηλητήρια, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ ἕνεκα ἀποσυνθέσεως καὶ τὰ ὁποῖα ὀνομάζουν *δηλητήρια κοπώσεως*. Ταῦτα διοχετεύονται διὰ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἀπὸ τοῦ ἐργαζομένου μέλους εἰς ὅλον τὸν ὀργανισμόν. Ἐκ τούτου τὰ συμπτώματα τῆς κοπώσεως, ἡ μετάδοσις ἀπὸ τὸ μέλος εἰς ὅλον τὸν ὀργανισμὸν κ τ.λ. Ὁ Mosso, ἀπὸ τοὺς ἀξιολογωτέρους ἐρευνητὰς τοῦ φαινομένου, κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο πειραματικῶς μεταγγίσας αἷμα ἀπὸ σῶμα κυνός, τὸν ὁποῖον ὑπέβαλεν εἰς βαρεῖαν κόπωσιν, εἰς τὸ σῶμα ἄλλου κυνὸς καὶ παρετήρησεν ὅτι ἐμφανίζονται τὰ συμπτώματα τῆς κοπώσεως εἰς τὸν δεύτερον.

Οἱ φυσιολόγοι κατώρθωσαν νὰ μετρήσουν τὸ ποσὸν τῆς κοπώσεως. Πρὸς τοῦτο μεταχειρίζονται τὸν *ἐργογράφον*, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐφευρέτου του ὀνομάζεται ἐργογράφος τοῦ Mosso (βλ. λ.). Δι' αὐτοῦ μετρεῖται κυρίως ἡ γενικὴ ἀντοχὴ τοῦ σώματος εἰς τὴν ἐργασίαν. Ἡ μέτρησις γίνεται δι' ἑνὸς βάρους, τὸ ὁποῖον ἀνασύρομεν μὲ τὸν μεσαῖον δάκτυλον. Ἀφοῦ λοιπὸν ὑπολογίσωμεν τὴν ἀντοχὴν αὐτὴν εἰς τὴν ἐργασίαν, τὴν *δύναμιν*, ὅπως λέγωμεν συνήθως, ἑνὸς ἀνθρώπου, ὑποχρεώνομεν αὐτὸν νὰ ἐκτελέσῃ ἐργασίαν τινά, νὰ κάμῃ ὡρισμένην πορείαν καὶ ἀμέσως μετροῦμεν πάλιν τὴν ἀντοχήν του εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ βάρους διὰ τοῦ μεσαίου δακτύλου. Ἡ διαφορὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ὁρίζει τὸ μέτρον τῆς κοπώσεως.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἐστηρίχθη ἡ *Πειραματικὴ Παιδαγωγικὴ* διὰ νὰ μετρήσῃ τὴν *πνευματικὴν κόπωσιν*. Ἡ μέτρησις γίνεται εἴτε ἀμέσως διὰ τῆς συγκρίσεως τῆς ποιότητος τοῦ ἐκτελουμένου ἔργου κατὰ τὴν διάρκειαν μακρᾶς ἐργασίας (συγκρίνομεν π. χ. τὴν διαφοράν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ ποιὸν εἰς ἕκαστον δεκάλεπτον ἀριθμητικὴ πρᾶξις, πρόσθεσις διψηφίου ἀριθμοῦ π. χ., ἐκτελουμένη ἐπὶ 1 ἢ 2 ὥρας) εἴτε ἐμμέσως (ἀποτελεσματικώτερον) διὰ τῆς παρεμβολῆς κατὰ ὡρισμένα διαστήματα σωματικῆς ἐργασίας εἰς πνευματικήν. Ἡ προϊοῦσα χειροτέρευσις τῆς σωματικῆς ἐργασίας δίδει τὸ μέτρον τῆς πνευματικῆς κοπώσεως. Ἀλλ' αἱ μέθοδοι τῆς μετρήσεως τῆς κοπώσεως, ἀφοῦ ἐπροκάλεσαν ἀρκετὸν θόρυβον, προσέκρουσαν εἰς μεγάλας ἀντιλογίας.

Κατὰ τὸν Meumann ἡ προϊοῦσα κόπωσις διέρχεται διὰ τῶν ἑξῆς σταδίων: Μετὰ μακρὰν ὁπωσδήποτε κανονικὴν ἐργασίαν παράγομεν ποσοτικῶς περισσότερον, ποιοτικῶς κατώτερον. Ὕστερον ἔρχεται στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑποχωρεῖ καὶ ἡ ποσότης. Εἰς προσεχὲς στάδιον ἐμφανίζεται μεγίστη ἐξάντλησις, ἡ πνευματικὴ ἐργασία ἀπαιτεῖ διαρκῶς μεγαλυτέραν προσπάθειαν, ἐξασθενοῦν αἱ σωματικαὶ κινήσεις. Τέλος δύναται νὰ παρουσιασθῇ τέταρτον στάδιον ὑπερδιεγέρσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐργασία αὐξάνει πάλιν ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς. Τὸ στάδιον τοῦτο δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν πυρετὸν κοπώσεως, μέθην κοπώσεως, καταλήγει δὲ συνήθως τοῦτο εἰς πνευματικὴν καὶ σωματικὴν ἐξάντλησιν. Κόπωσις ὑπέρμετρος ἐπανορθώνεται πολὺ βραδέως.

3) Ἡ ἕδρα τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων. — Εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν ποῦ ἀκριβῶς ἔχουν τὴν ἕδραν των τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα, μὲ ἄλλους λόγους ποῦ εὑρίσκονται τὰ αἰσθητήρια

Digitized by Google

ργανα τῆς πείνης, τῆς δίψης, τῆς δυσπνοίας, οῦ κωλικοπόνου, τῆς κοπώσεως κτλ. Τὸ πρόβλημα περιπλέκεται περισσότερον, καθόσον πολλὰ ῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων φαίνονται ἀναίσθητα εἰς μέσους ἐρεθισμούς. Πειράματα, πιθανῶς ἀτελῆ, δωσαν παλαιότερον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι εἰς τὸν ιόνικλον καὶ εἰς τὸν κύνα ἡ ἐπαφή, τὸ κέντημα, ἡ τομή, ὁ καυτηριασμὸς τοῦ στομάχου δὲν παράγουν αἴσθησιν. Ὁμοίως δυνάμεθα κατά τινας ειρουργοὺς νὰ καύσωμεν, νὰ κεντήσωμεν ἢ νὰ ιόψωμεν τὸ ἔντερον τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὡρισμένα μέρη χωρὶς νὰ προξενήσωμεν τὸν ἐλάχιστον πόνον.

Εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα στηριζόμενος ὁ χειρουργὸς Lennander ἰσχυρίσθη, ὅτι τὰ ἔντερα καὶ τὰ αἱματοφόρα ἀγγεῖα τῆς κοιλίας εἶναι ἀναίσθητα εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ἐρεθισμὸν (πίεσιν, θερμοκρασίαν, πόνον). Ἀπὸ ὅλον τὸ περιεχόμενον τῆς κοιλιακῆς χώρας μόνον τὸ περιτόναιον δεικνύει εὐαισθησίαν καὶ ἐξ αὐτοῦ προέρχονται οἱ κοιλιακοὶ τόνοι, προκαλούμενοι ἀπὸ τὴν ἕλκυσιν καὶ τὴν ντασιν, τὰς ὁποίας προκαλοῦν οἱ ἐκ τῶν ἀσθενειῶν ρεθισμοί. Οἱ πνεύμονες εἶναι ἐπίσης ἀναίσθητοι, νῷ εὐαίσθητος εἶναι ἡ πλευρά.

Εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα εἶχον φθάσει καὶ οἱ φυσιολόγοι. Ὁ Weber π.χ. παρεδέχετο ὅτι μόνον ἡ κοιλότης τοῦ στόματος εἶναι εὐαίσθητος, ὅτι δηλαδὴ αἰσθάνεται τὸ ψυχρὸν ἢ θερμὸν φαγητόν, ἐνῷ ὁ οἰσοφάγος καὶ περισσότερον ὁ στόμαχος δὲν αἰσθάνονται.

Ἀλλὰ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἔφθασαν εἰς διάφορα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πορίσματα. Ἀνατόμοι καὶ χειρουργοὶ τείνουν σήμερον νὰ παραδεχθοῦν, ὅτι τὰ ὄργανα τῆς κοιλίας, ἔντερα, αἱματοφόρα ἀγγεῖα κλπ., εἶναι εὐαίσθητα εἰς τὸν μηχανικὸν πόνον καὶ εἰς τὴν θερμότητα (ἰδίως τὰ ἔντερα). Ἀφ' ἑτέρου πειράματα φυσιολογικὰ γενόμενα μὲ προσοχὴν ἀπέδειξαν ὅτι πολλὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα αἰσθάνονται πίεσιν, τὴν θερμότητα καὶ τὸ ψῦχος εἰς μικρότερον βαθμόν). Ὁ καθηγητὴς Becher π.χ. ἀπέδειξε μὲ πειράματα πολὺ προσεκτικά, ὅτι ὁ οἰσοφάγος εἰς ὅλον τὸ μῆκός του εἶναι εὐαίσθητος διὰ τὴν πίεσιν, ψῦχος, ἠλεκτρικὸν ἐρεθισμόν. Ἔχει ὅλα τὰ δερμικὰ αἰσθήματα καὶ εἰς ντονωτέραν πίεσιν αἰσθάνεται πόνον, ὅπως τὸ δέρμα. Ἐν τούτοις ἡ εὐαισθησία του εἶναι πολὺ ἀσθενεστέρα ἀπὸ τὸ δέρμα. Κατορθώνομεν μάλιστα μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν νὰ ἐντοπίζωμεν τὰ αἰσθήματα τοῦ οἰσοφάγου καὶ ἡ ἄσκησις αὐξάνει τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἐντοπισμοῦ. Τὰ πειράματα τοῦ Boring ἐπεβεβαίωσαν τὰ πορίσματα τοῦ Becher πλὴν τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐντοπισμοῦ. Ἡ ἔρευνα μὲν ἔφθασεν εἰς θετικὰ συμπεράσματα προκειμένου περὶ τῆς ἀναισθησίας τοῦ στομάχου. Γενικῶς παραδέχονται, ὅτι καὶ ὁ στόμαχος ἔχει τὰ δερμικὰ αἰσθήματα, μολονότι εἰς πολὺ ἀσθενέστερον βαθμόν.

Ἐν τούτοις τὰ πορίσματα ταῦτα δὲν εἶναι ἀρκετά, ὥστε νὰ διαφωτίσουν καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πρόβλημα τοῦ ἐσωτερικοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ αἰσθητηρίου ὀργάνου του.

4) Τὸ σχῆμα τῶν γενικῶν αἰσθημάτων.— Αἱ τρεῖς ὁμάδες αἰσθημάτων, τὰς ὁποίας ἐμελετήσαμεν ἕως τώρα, δηλαδὴ τὰ *δερμικά*, τὰ *κινητικὰ* καὶ τὰ *ὀργανικὰ* αἰσθήματα, φαίνονται ὡς νὰ ἔχουν ἐσωτερικὴν συγγένειαν. Κατὰ πρῶτον λόγον μὲν ἐξυπερετοῦνται ἀπὸ ἰδιαίτερα αἰσθητήρια ὄργανα τελείως ἀνεπτυγμένα καὶ διαφοροποιημένα, ὅπως ἡ ἀκοή, ἡ ὅρασις, ἡ γεῦσις, ἡ ὄσφρησις, ἀλλὰ τὰ ἄκρα τῶν εἰδικῶν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν νεύρων ἀπολήγουν ἀμέσως εἰς τὸ δέρμα καὶ ἀδιαφόρως εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, μὲ διακριτικὰς ἀπομώσεις μόνον, τὰ καλούμενα *σημεῖα* ἢ *σωμάτια* ἑκάστου αἰσθήματος, τὰ ὁποῖα δυσκόλως κατορθώνομεν νὰ ἐξακριβώσωμεν μὲ κοπιώδεις ἐρεύνας. Ὅθεν φαίνονται ὡς ἀνήκοντα εἰς ἰδιαιτέραν οἰκογένειαν, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν παραλλαγάς, καὶ σαφῶς διαστέλλονται ἀπὸ τὰ ἄλλα τέσσαρα αἰσθήματα. Ὠνόμασαν αὐτὰ διὰ κοινοῦ ὀνόματος *γενικὰ αἰσθήματα,* διότι ἀπαντῶνται εἰς ὅλα τὰ ζῷα καὶ διότι ἐξαπλοῦνται εἰς ὅλον τὸ σῶμα, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν σωματικῶν ὀργάνων. Διὰ τοῦτο ἀποδίδουν αὐτὰ εἰς κοινὴν ἀρχὴν καὶ ὁμιλοῦν περὶ *κοινῆς* ἢ *γενικῆς αἰσθήσεως*. Ὁ Wundt εἶχε δώσει ἄλλοτε τὴν ἑξῆς σχηματικὴν διαίρεσιν τῶν τριῶν ὁμάδων τῶν αἰσθημάτων τούτων:

Αἰσθήματα τῆς γενικῆς αἰσθήσεως
- Ἁπτικὰ αἰσθήματα
  - Ἐξωτερικὰ ἁπτικὰ αἰσθήματα.
    - (Πίεσις, ψῦχος, θερμότης, πόνος).
  - Ἐσωτερ. ἁπτικὰ αἰσθήματα
    - (θέσις, κίνησις)
- Ὀργαν. ἢ κοινὰ αἰσθήματα
  - (πεῖνα, δίψα, κόπωσις, ἐσωτερικοὶ πόνοι).

VI. ΟΣΦΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΓΕΥΣΙΣ

1) Συγγένεια τῶν δύο αἰσθήσεων.—Τὰ αἰσθήματα τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως ἔχουν μεσάζουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἁπλουστέρων *αἰσθημάτων τῆς γενικῆς αἰσθήσεως* (τῶν δερμικῶν δηλονότι, τῶν κινητικῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν) καὶ τῶν συνθετωτέρων αἰσθημάτων τῆς *ἀκοῆς* καὶ τῆς *ὁράσεως*, τῶν ὁποίων τὴν ἐξέτασιν ἀφίνομεν εἰς τὸ τέλος. Μολονότι δὲ ἔχουν αἰσθητήρια ὄργανα μᾶλλον ἀνεπτυγμένα καὶ εἶναι πλουσιώτερα εἰς ποικιλίαν (ποιότητος) ἐν τούτοις κατατάσσονται εἰς τὰς κατωτέρας αἰσθήσεις, διότι ὑπηρετοῦν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν ὀργανικὴν ζωὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς δύο ἀνωτέρας αἰσθήσεις, τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὅρασιν, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἰσχυροὶ συντελεσταὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ὁ λόγος τῆς μειονεκτικῆς θέσεως τῶν δύο τούτων αἰσθήσεων, τῆς ὀσφρήσεως δηλαδὴ καὶ γεύσεως, εἶναι ὅτι στεροῦνται δύο βασικῶν ἱκανοτήτων, τῆς λεπτῆς διακρίσεως χώρου καὶ χρόνου, μὲ τὰς ὁποίας εἶναι προικισμέναι αἱ δύο ἀνώτεραι αἰσθήσεις. Ἡ ὅρασις ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνῃ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὰ σχήματα εἰς τὴν ἄμετρον ποικιλίαν των, ἀλλὰ εἰς τὴν συνολικότητά των, ἐνῷ ἡ ἀκοὴ ἔχει λεπτὴν εὐαισθησίαν τοῦ χρόνου, ἡ ὁποία καθιστᾷ αὐτὴν τὸ κατάλληλον ὄργανον τῆς γλώσσης καὶ τῆς μουσικῆς.

Μεταξὺ τῶν δύο αἰσθητηρίων τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως, ὑπάρχει στενὴ συγγένεια, ὡς φαίνεται εὐθὺς εἰς πρώτην παρατήρησιν. Σημαντικὸν μέρος τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα καταλέγομεν εἰς τὴν γεῦσιν, εἶναι κατ' οὐσίαν ὄσφρησις. Περὶ τούτου πείθεταί τις ἂν γευθῇ διαφόρους οὐσίας κλείων τὴν ῥῖνα διὰ τῶν δύο δακτύλων. Ἀμέσως ἐξαφανίζεται μέγα μέρος τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα συνηθίσαμεν νὰ νομίζωμεν γεῦσιν. Ἐπίσης εἰς τὴν ὄσφρησιν ὑπάρχουν στοιχεῖα γευστικά, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἐκτὸς τούτου εἰς τὴν ὄσφρησιν καὶ τὴν γεῦσιν συνυπάρχουν πολλάκις αἰσθήματα ἁπτικὰ θερμότητος, πόνου κτλ., ἢ γενικὰ αἰσθήματα ὀρέξεως, ἀποστροφῆς, τὰ ὁποῖα προστίθενται εἰς τὸ ἀρχικὸν αἴσθημα καὶ καθιστοῦν αὐτὸ πολυπλοκώτερον.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα τῶν δύο αἰσθημάτων παρουσιάζουν μεγάλην ὁμοιότητα εἰς τὴν κατασκευήν, οὕτως ὥστε οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἐξελικτικῆς ἀνατομίας ὑπέθεσαν, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνιαίου ἀρχικῶς αἰσθητηρίου, τὸ ὁποῖον ἐδιχάσθη βραδύτερον διὰ τῆς διαφοροποιήσεως.

2) Τὰ ὄργανα.—Δὲν γνωρίζομεν πολὺ καλὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὀργάνου τῆς ὀσφρήσεως. Εἶναι κυρίως μικρὸν μέρος τοῦ ῥινικοῦ βλενογόνου ὑμένος, κείμενον εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ῥινικῆς κοιλότητος καὶ εἰς τὴν δυνατῶς μεγαλυτέραν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ στομίου τῆς ῥινός. Ἔχει χρῶμα μαυροκίτρινον καὶ ἡ ὅλη ἐπιφάνειά του δὲν ὑπερβαίνει τὰ 5 τετραγ. ἑκατοστόμ. Εἰς τὸν ὑμένα τῆς ῥινὸς καταλήγει τὸ ἰδιαίτερον νεῦρον, *ὁ ὀσφρητικὸς* (olfactorius). Αἱ ἶνες τοῦ νεύρου καταλήγουν εἰς ῥαβδοειδῆ κύτταρα, τὰ *ὀσφρητικὰ* καλούμενα (Σχ. 5.)

Διὰ νὰ γεννηθῇ αἴσθημα ὀσφρήσεως πρέπει νὰ φθάσουν εἰς τὴν ὀσφρητικὴν χώραν μικροσκοπικὰ τεμάχια ἀπὸ τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἐκπέμπουν τοιαῦτα, εἰς ἀερώδη κατάστασιν καὶ διαλυόμενα εἰς τὸ ὑγρὸν τοῦ βλενογόνου ὑμένος νὰ προκαλέσουν χημικὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν ὀσφραντικῶν κυττάρων, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουν, ὅπως εἴπαμεν, αἱ ἶνες τοῦ ὀσφρητικοῦ νεύρου. Τοῦτο γίνεται διὰ δύο δρόμων, εἴτε διὰ τῶν στομίων τῆς ῥινὸς κατὰ τὴν ἀναπνοήν, εἴτε διὰ τοῦ ἀνοίγματος, μὲ τὸ ὁποῖον συγκοινωνεῖ ἡ κοιλότης τοῦ στόματος μὲ τὴν ῥῖνα. Διὰ τοῦ δρόμου τούτου φθάνει ἡ ὀσμὴ τῶν φαγητῶν.

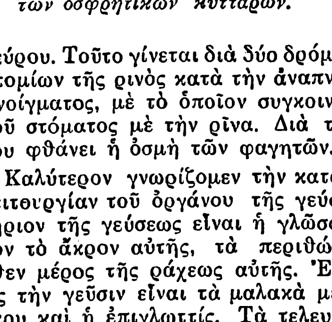

Σχ. 5.—Σχηματικὴ παράστασις τῶν ὀσφρητικῶν κυττάρων.

Καλύτερον γνωρίζομεν τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ ὀργάνου τῆς γεύσεως. Τὸ αἰσθητήριον τῆς γεύσεως εἶναι ἡ γλῶσσα, ἢ ἀκριβέστερον τὸ ἄκρον αὐτῆς, τὰ περιθώρια καὶ τὸ ὄπισθεν μέρος τῆς ῥάχεως αὐτῆς. Ἐπίσης εὐαίσθητα εἰς τὴν γεῦσιν εἶναι τὰ μαλακὰ μέρη τοῦ οὐρανίσκου καὶ ἡ ἐπιγλωττίς. Τὰ τελευταῖα ταῦτα φαίνονται ἰδίως εὐαίσθητα εἰς τὴν γεῦσιν ἀερωδῶν καὶ ἀτμῶν. Μέχρι τῆς ἡλικίας 10—12 ἐτῶν εἶναι εὐαίσθητον καὶ τὸ μέσον τῆς γλώσσης καθὼς καὶ αἱ παρειαί, βραδύτερον ὅμως χάνουν τὴν λεπτότητά των ταύτην.

Τὰ εὐαίσθητα εἰς τὴν γεῦσιν μέρη ἔχουν ἰδίαν κατασκευήν, τὴν ὁποίαν διακρίνομεν καὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἐπικαλύπτονται ἀπὸ μικρὰς ἐρυθρὰς θηλάς, αἱ ὁποῖαι περιέχουν σωμάτια μὲ σχῆμα κάλυκος, τὰς καλουμένας *γευστικὰς κάλυκας*. Ἑκάστη τῶν καλύκων τούτων φέρει ὀπήν, *(γευστικὸς πόρος)*, διὰ τῆς ὁποίας εἰσέρχονται οἱ χυμοὶ καὶ φθάνουν εἰς τὰ ἰδίως *γευστικὰ κύτταρα*, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουν αἱ ἶνες τοῦ γευστικοῦ νεύρου (Σχ. 6).

Ἡ ἔρευνα ἔδειξεν, ὅτι τὰ διάφορα σημεῖα τῆς γλώσσης δὲν εἶναι ἐξ ἴσου εὐαίσθητα εἰς τὴν γεῦσιν οὔτε μεταδίδουν τὴν αὐτὴν γεῦσιν. Εἰς τὸ μέσον, φαίνεται, ὑπάρχει χώρα οὐδετέρα περιβαλλομένη πέριξ ἀπὸ ζώνην εὐαίσθητον. Τὸ γλυκὺ αἰσθανόμεθα ἰδίως εἰς τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης, ξυνὸν εἰς τὰ πλευρικὰ χείλη, πικρὸν ὄπισθεν. Δύναται μάλιστα ἡ αὐτὴ οὐσία εἰς τὰ διάφορα σημεῖα νὰ δώσῃ διάφορον γεῦσιν.

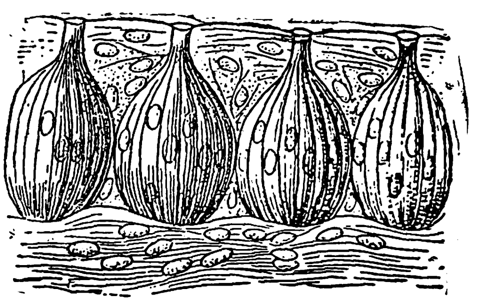

Σχ. 6.—Τέσσαρες γευστικαὶ κάλυκες εἰς τὸν βλεννογόνον ὑμένα γευστικῆς θηλῆς.

3) Αἰσθήματα ὀσφρήσεως.—Φαίνεται βεβαιωμένον, ὅτι τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀσφρήσεως δὲν ἐρεθίζεται ἀπὸ ἀπροσαρμόστους ἐρεθισμοὺς (πίεσιν, ψῦχος, θερμότητα) πλὴν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Θεωροῦν ἐπίσης ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς πράγματι γεννᾷ αἰσθήματα ὀσφρήσεως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γεῦσιν ἡ ὄσφρησις παρουσιάζει ἀξιόλογον πλοῦτον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀσμῶν, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, εἶναι ἀρκετὰ σημαντικός. Διαρκῶς ἀνακαλύπτομεν ἢ συνηθίζομεν εἰς νέας ὀσμάς. Εἰς ἄλλα ζῷα τὸ αἰσθητήριον τοῦτο εἶναι ὡρισμένως πολὺ περισσότερον ἀνεπτυγμένον, πολὺ λεπτότερον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναται νὰ λεπτυνθῇ εἰς σημεῖον ὥστε ἡ διάκρισις καὶ ἀπόλαυσις τῶν ὀσμῶν νὰ ἀποβῇ εἶδος καλλιτεχνίας. Ἔγιναν ἀνέκαθεν προσπάθειαι πρὸς ταξινόμησιν τῶν ὀσμῶν, χωρὶς ὅμως νὰ καταλήξουν εἰς τελείως ἱκανοποιητικὰ συμπεράσματα. Κατά τινα παλαιὰν ταξινόμησιν, ἡ ὁποία ἀνέρχεται εἰς τὸν βοτανικὸν Λινναῖον, καὶ διεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Zwaardemaker (1895) αἱ ὀσμαὶ διαιροῦνται ὡς ἑξῆς:

1) Αἰθερικαὶ (ὀσμὴ καρπῶν, μήλου, ἀπιδίου, οἴνου, αἰθέρος κτλ.).
2) Ἀρωματικαὶ ἢ μπαχαρικαὶ (Καφουρά, τερεβινθίνη, δάφνη, γαρύφαλλον, πιπέρι, κύμινον κτλ.).
3) Βαλσαμικαὶ ἢ ἄνθιναι (ἴασμη, πορτοκάλλι, ὑάκινθος, ἄνθος γαρυφάλλου, ἴον, οἰνάνθη, τέϊον, βανίλλια, ἡλιοτρόπιον κτλ.).
4) Ἀμβροσιακαὶ (μόσχος, ἤλεκτρον κτλ.).
5) Σκοροδώδεις (κρόμμυον, σκόροδον, χλώριον, βρώμιον, ὑδρόθειον κτλ.).
6) Ἐμπυρευματικαὶ (καπνός, καμμένος καφές, τηγανητὸν ψωμί, καπνός, πίσσα κτλ.).
7) Τραγίζουσαι (ἱδρώς, τυρός, σηπόμενα ὀστᾶ κτλ.).
8) Αποκρουστικαὶ (νικοτίνη, ὄπιον, κορεός).
9) Ναυτιαστικαὶ (πτῶμα κτλ.).

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν διαίρεσιν ταύτην, ἡ ὁποία στηρίζεται μᾶλλον εἰς λογοτεχνικὰς ἀντιλήψεις, ὁ ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν Henning δίδει τὴν ἑξῆς διαίρεσιν τῶν ὀσμῶν στηριζόμενος εἰς παρατηρήσεις ἰδικάς του καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸ καθαρῶς ψυχολογικὸν μέρος τῶν φαινομένων. Εἰς τὴν διαίρεσιν αὐτὴν ἑκάστη ὀσμὴ ἀποτελεῖ μετάβασιν εἰς τὴν προσεχεστέραν, ὅπως θὰ ἴδωμεν τοῦτο, προκειμένου ἰδίως περὶ τῶν χρωμάτων.

1) Ἀρωματικὴ (π.χ. μόσχος, πιπέρι, κανέλλα, κύμινον).
2) Ἀνθίνη (ἡλιοτροπίνη, ἔλαιον ἰάσμου κτλ.). Μετάβασιν τοῦ 1 εἰς τὸ 2 ἀποτελοῦν ἡ δάφνη, ἡ βανίλλια κτλ.).
3) Ὀπωρίνη (ἔλαιον νεραντζιοῦ, λεμονιοῦ, μπεργαμόντου). Μετάβασιν ἀπὸ τὴν ἀνθίνην εἰς τὴν ὀπωρίνην ἀποτελεῖ τὸ ῥοδέλαιον.
4) Ῥητινώδης ἢ βαλσαμίνη (θυμίαμα, τερεβινθίνη, καφουρά).

Αἱ τέσσαρες αὐταὶ ὀσμαὶ ἀποτελοῦν κεκλεισμένον τετράγωνον. Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ παραστήσωμεν αὐτὰς ὡς κατεχούσας κατὰ σειρὰν τὰς τέσσαρας γωνίας ἑνὸς τετραγώνου, ὥστε ἀποχωροῦντες ἐξ ἑκάστης ἐπιστρέφομεν πάλιν εἰς αὐτὴν διερχόμενοι διὰ τῶν τριῶν ἄλλων.

5) Σαπρώδης (χαρακτηριστικὰ ὑδρόθειον, σκόροδον, κρόμμυον κτλ.).
6) Ἐμπυρευματικὴ (πίσσα, κατράμι).

Ἐὰν τὸ ἀνωτέρω τετράγωνον φαντασθῶμεν ὡς μίαν τῶν ἐπιφανειῶν ἑξαγώνου πρίσματος καὶ θέσωμεν εἰς τὴν ἀπέναντι τῶν γωνιῶν *ἀρωματικὴ* καὶ *ῥητινώδης* τὴν *ἐμπυρευματικὴν* καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι τῶν γωνιῶν *ἀνθίνη* καὶ *ὀπωρίνη* τὴν *σαπρώδη*, ἔχομεν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῶν ὀσμῶν, τὸ *πρῖσμα τῶν ὀσμῶν* κατὰ τὸν Henning

Digitized by Google

Εἰς τὸν καθημερινὸν βίον ὅ,τι χαρακτηρίζομεν ὡς ὄσφρησιν εἶναι συνήθως σύμπλεγμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσέρχονται πλὴν τῶν ὀσμῶν καὶ ἄλλα αἰσθήματα, δηλ. αἰσθήματα ἄλλων αἰσθητηρίων, ἰδίως *δερμικὰ* καὶ *γευστικά*. Δερμικὰ αἰσθήματα ἔχομεν εἰς τὴν λεγομένην «*δριμεῖαν*», τὴν «*τσιυκτερὴ μυρωδιά*», ὅπως εἰς τὸ ὀξικὸν ὀξύ, ἀμμωνίαν, χλώριον, καφουράν, κρόμμυον. Ὁ μόσχος φαίνεται θερμός, τὸ ὑδρόθειον, τὸ σκόρδον κρύα. Τὸ ὑγρόν, τὸ ξηρόν, τὸ ἐλαφρὸν ἢ βαρύ, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὴν ὀσμήν, εἶναι αἴσθημα πιέσεως. Γευστικὰ αἰσθήματα συνοδεύοντα τὴν ὄσφρησιν εἶναι π.χ. ἡ «*γλυκεῖα ὀσμὴ*» τοῦ χλωροφορμίου, ἡ «*πικρὰ*» τοῦ αἰθέρος. Ταῦτα προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰ γευστικὰ αἰσθητήρια ὄργανα.

Τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀσφρήσεως κουράζεται εὐκόλως. Ἄνθρωποι ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦν μεταξὺ ὡρισμένων ὀσμῶν παύουν νὰ τὰς αἰσθάνωνται. Ἡ ἐξάμβλυνσις αὐτὴ δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας, δὲν ἐκτείνεται ὅμως γενικῶς εἰς ὅλην τὴν ὄσφρησιν, διότι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔπαυσαν νὰ αἰσθάνωνται ὡρισμένας ὀσμάς, εἶναι εὐαίσθητοι δι' ἄλλας.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐγέννησε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὑπάρχουν διάφορα εἴδη νεύρων διὰ τὰς διαφόρους ὀσμὰς ἢ τοὐλάχιστον δι' ὁμάδας ὀσμῶν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει τὸ φαινόμενον, ὅτι ἄνθρωποί τινες παρουσιάζουν *ἀνοσμίαν* δι' ὡρισμένας ὀσμάς, ἐνῷ πολὺ καλὰ αἰσθάνονται ἄλλας.

Εἰς τὰς ὀσμὰς παρατηροῦμεν ἰδιότητας μίξεως ὅπως παρουσιάζουν αὐτὴν εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν τὰ χρώματα. Ἀπὸ δύο ἢ περισσοτέρας ὀσμὰς ἔχομεν μίαν ἀνάμικτον ὀσμὴν ἢ περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας ἡ μία ἐξουδετερώνει τὴν ἄλλην.

Ἡ ὄσφρησις δὲν ἔχει κυρίως σκοπὸν νὰ μᾶς προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς κακοσμίας τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλ' ἐξυπηρετεῖ δύο μεγάλας βιολογικὰς λειτουργίας, τὴν θρέψιν καὶ τὴν διαιώνισιν. Πρῶτον χρησιμεύει διὰ νὰ ἐλέγχωμεν τὴν ποιότητα τῶν τροφῶν καὶ συγχρόνως κεντᾷ τὴν ὄρεξιν. Δεύτερον διὰ τῆς ὀσφρήσεως προσελκύονται τὰ γένη. Ἡ ὀσμὴ τοῦ θήλεος ἔχει τι τὸ ἐξεγερτικὸν διὰ τὸ ἄρρεν, ἡ ὀσμὴ τοῦ ἄρρενος κάτι τὸ ἀκαταγώνιστον διὰ τὸ θῆλυ.

4) Αἰσθήματα γεύσεως.—Ἡ γεῦσις εἶναι πολὺ πτωχοτέρα τῆς ὀσφρήσεως εἰς ποικιλίαν. Διακρίνομεν ὀλίγας μόνον κεφαλαιώδεις ποιότητας τοῦ γευστικοῦ αἰσθήματος καὶ σημαντικὸν μέρος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν καθημερινὸν βίον ἐκλαμβάνομεν ὡς γεῦσιν προέρχεται ἀπὸ ἄλλα αἰσθητήρια. Ὅθεν εἶναι ἀνάγκη, διὰ νὰ διακρίνωμεν ἀκριβῶς τὰ γευστικὰ αἰσθήματα, νὰ ἀπομονώσωμεν αὐτὰ ἀπὸ τὰ δερμικά, τὰ ὀργανικὰ καὶ τὰ ὀσφρητικὰ μὲ τὰ ὁποῖα στενῶς συνυφαίνονται.

Τὰ δερμικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὴν γεῦσιν, ἐκφράζομεν συνήθως διὰ τῶν λέξεων: σκληρόν, μαλακόν, καυστικόν, ὑγρόν, μουδιαστικόν, τσουκτερόν. Τὸ ἀναζωογονητικὸν αἴσθημα ἢ ἀντιθέτως τὸ αἴσθημα βδελυγμίας, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὴν γεῦσιν, προέρχονται ἀπὸ ὀργανικὰ αἰσθήματα. Ἰδίως ὅμως ἡ γεῦσις συνυφαίνεται μὲ τὰ αἰσθήματα τῆς ὀσφρήσεως. Μόνον διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου ἐπιτυγχάνονται αἱ *λεπταὶ διακρίσεις γεύσεως*, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται συνεκδοχικῶς εἰς τὸ ἔδαφος τῆς αἰσθητικῆς, εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας «γεῦσις» νὰ σημαίνῃ τὴν ἀντίληψιν εἰς ζητήματα τέχνης (τὸ γαλλικὸν *goût*, τὸ ἡμέτερον *γοῦστο* ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ).

Ἐὰν κλείσωμεν τὴν ῥῖνα ἐξαφανίζεται σημαντικὸν μέρος ἀπὸ τὰς ποιότητας τῆς γεύσεως. Οὕτω δὲν αἰσθανόμεθα τὴν ἀποκρουστικὴν ὀσμὴν τοῦ ῥητινελαίου, ἀλλὰ ἐπίσης δὲν διακρίνομεν ἂν τὸ μασώμενον εἶναι τεμάχιον μήλου, ἀπίου ἢ κρομμύου.

Ἐὰν λοιπὸν ἀπομονώσωμεν τὰ καθαρῶς γευστικὰ αἰσθήματα, βλέπομεν ὅτι αὐτὰ περιορίζονται εἰς τέσσαρας θεμελιώδεις ποιότητας: *γλυκύ*, *ἁλμυρόν*, *ξινόν*, *πικρόν*. Ὁ Henning παριστάνει τὸ σύστημα τῶν γεύσεων καὶ τῶν μεταβάσεων ἀπὸ τῆς μιᾶς ὁμάδος εἰς τὴν ἄλλην διὰ τῆς ἐπιφανείας *τετραέδρου*, εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ ὁποίου τοποθετεῖ τὰς τέσσαρας θεμελιώδεις γεύσεις (Εἰκ. 7).

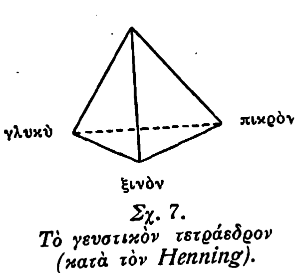

Σχ. 7.
Τὸ γευστικὸν τετράεδρον (κατὰ τὸν Henning).

Τὰ αἰσθήματα τῆς γεύσεως εἶναι δεκτικὰ μίξεως. Συνοδεύονται δὲ ὅπως καὶ τὰ τῆς ὀσφρήσεως ἀπὸ ἰσχυρὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα προορισμὸν ἔχουν νὰ ἐπαγρυπνῶσιν εἰς λειτουργίας ὀργανικὰς ὑψίστης σημασίας.

VII. Η ΑΚΟΗ

1) Τὸ ὄργανον τῆς ἀκοῆς.—Διὰ πληρεστέραν πληροφορίαν περὶ τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῶν συνθετωτέρων αἰσθητηρίων, τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁράσεως, βλ. οἰκείας λέξεις. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ἁπλῶς εἰς σχηματικὴν περιγραφήν, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν μνήμην γνώσεις φυσικὰς καὶ φυσιολογικάς, ὅσαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐκθέσεώς μου.

Τὸ οὖς εἶναι τὸ πολυπλοκώτερον τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων (Σχ. 8). Συνίσταται ἀπὸ τρία συστήματα, ἀπὸ τὸ λεγόμενον *ἐξωτερικὸν οὖς*, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ πτερυγίου (14) μέχρι τοῦ τυμπάνου (17), ἀπὸ τὸ *μέσον οὖς*, ἀπὸ τοῦ τυμπάνου μέχρι τῶν δύο θυρίδων, τῆς ὠοειδοῦς (12) καὶ τῆς στρογγύλης (13) καὶ τὸ *ἐσωτερικὸν οὖς ἢ λαβύρινθον*, τὸ ἐπίλοιπον, τὸ ἐσώτατον μέρος.

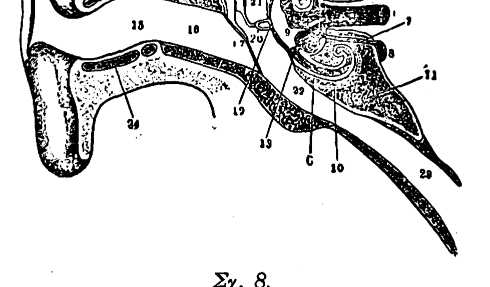

Σχ. 8.
Σχηματικὴ παράστασις τοῦ ὀργάνου τῆς ἀκοῆς.
1-2. Νεῦρα τοῦ λαβυρίνθου (ἀκουστικὸν καὶ ἰσορροπίας).— 4. Ἡμικύκλιος σωλήν. — 5. Σφαιρικὸν κυστίδιον. — 6. Ὑμενώδης κοχλίας. — 10. Ὀστέϊνος λαβύρινθος. — 11. Λιθοειδὲς ὀστοῦν. — 12. Ὠοειδὴς θυρίς. — 13. Στρογγύλη θυρίς. — 14. Πτερύγιον. — 15-16. Ἐξωτερικὸς ἀκουστικὸς πόρος. — 17. Ὑμὴν τυμπάνου. — 18. Σφῦρα. — 19. Ἄκμων.— 20. Ἀναβολεύς. — 21-22. Κοῖλον τοῦ τυμπάνου. — Εὐσταχειανὴ σάλπιγξ.

Σκοπὸς ὅλης αὐτῆς τῆς πολυπλόκου κατασκευῆς τοῦ ὠτὸς εἶναι νὰ μεταβάλῃ τὰ περίπλοκα ἠχητικὰ κύματα εἰς ἁπλούστερα, τὰ ἀσθενέστερα εἰς ἐντονώτερα καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ τοιαύτην σύνθεσιν, ὥστε ἐρχόμενα εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἀκουστικοῦ νεύρου νὰ γίνουν αἰσθητά.

Τὸ πτερύγιον τοῦ ὠτὸς συναθροίζει τὰ κύματα τοῦ ἀέρος καὶ διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀκουστικοῦ πόρου (15—16) διαβιβάζει αὐτὰ εἰς τὸ τύμπανον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν τίθεται εἰς παλμικὰς δονήσεις. Ἡ δόνησις διαβιβάζεται διὰ τῶν τριῶν ὀσταρίων τοῦ μέσου ὠτός, τῆς *σφύρας*, τοῦ *ἄκμωνος* καὶ τοῦ *ἀναβολέως* (18—20) μέχρι τῆς ὠοειδοῦς θυρίδος. Κατὰ τὴν διάβασιν ἀπὸ τοῦ τυμπάνου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὠτὸς τὰ ἠχητικὰ κύματα ὑφίστανται σημαντικὴν ἀλλοίωσιν. Κυματισμοὶ μεγαλυτέρου πλάτους καὶ μικροτέρας ἐντάσεως μεταβάλλονται εἰς δονήσεις μικροτέρου πλάτους καὶ μεγαλυτέρας ἐντάσεως. Πρὸς τούτοις τὸ τύμπανον διὰ τῆς συσπάσεως καὶ διασπάσεως τοῦ εἰδικοῦ μυός, μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι ἐφωδιασμένον, μετριάζει καὶ γενικῶς κανονίζει τὰ πολὺ ἰσχυρὰ κύματα. Τὸ τύμπανον δηλαδὴ προσφέρει τὴν αὐτὴν ῥυθμιστικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἐκτελεῖ ἡ ἴρις εἰς τὴν ὅρασιν.

Ἀπὸ τὴν ᾠοειδῆ θυρίδα αἱ δονήσεις μεταδίδονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οὖς *(λαβύρινθον)*, εἰς τὸ ὑγρὸν δηλαδὴ (τὴν *λύμφην*), τὸ ὁποῖον πληροῖ τὸ ἐσωτερικὸν οὖς, μεταβάλλονται εἰς ὑδατώδη κύματα καὶ φθάνουν οὕτως εἰς τὸν κοχλίαν (6), ὁ ὁποῖος εἶναι κατὰ τὴν σήμερον κρατοῦσαν ἀντίληψιν τὸ κυρίως ἀκουστικὸν ὄργανον, ἐνῷ οἱ ἡμικύκλιοι σωλῆνες (4) καὶ τὰ ἀσκίδια τὰ περιέχοντα τοὺς ὠτολίθους εἶναι, καθὼς εἴδομεν, τὸ αἰσθητήριον τῆς ἰσορροπίας. Ὁ κοχλίας ἔχει περίπλοκον κατασκευήν. Ἡ βάσις τοῦ ὑμενώδους ἰδίως μέρους αὐτοῦ, ἡ *βασικὴ μεμβράνη* καλουμένη, εἶναι εἶδος ἐγχόρδου ὀργάνου, ἀποτελουμένη ἀπὸ μικροσκοπικὰς ἐλαστικὰς ἶνας (μὲ διάμετρον 1/500 τοῦ χιλιοστομέτρου καὶ 20000 περίπου τὸν ἀριθμόν). Κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν τοῦ Helmholtz, αἱ ἶνες αὗται ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἐρεθίζωνται, νὰ ἀντηχοῦν, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ ὑδατώδη κύματα. Ἐπὶ τῆς βασικῆς μεμβράνης ἐπικάθηται τὸ λεγόμενον *ὄργανον τοῦ Κόρτι*, ἐφωδιασμένον μὲ τριχωτὰ κύτταρα, μὲ τὰ ὁποῖα συνδέονται τὰ ἰνίδια τοῦ ἀκουστικοῦ νεύρου. Οἱ ἐρεθισμοὶ τῶν ἰνῶν τῆς βασικῆς μεμβράνης μεταδιδόμενοι εἰς τὰς τρίχας τοῦ ὀργάνου τοῦ Κόρτι, ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰς καταλήξεις τοῦ ἀκουστικοῦ νεύρου καὶ οὕτω γίνονται αἰσθητοί.

2) Ἡ ἀκοὴ ὡς φαινόμενον ψυχολογικόν. — Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν καθαρῶς ψυχολογικὴν ὄψιν τοῦ φαινομένου τῆς ἀκοῆς, ἀποκλείοντες πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ αὐτῆς ἀπὸ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν φυσιολογίαν. Ἐξετάζω δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ ψυχολογικὴ ἀνάλυσις μᾶς δίδει ὡς ἀκοὴν καὶ ὡς ἰδιότητάς της.

Ὅ,τι ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τῆς ἀκοῆς ὀνομάζομεν γενικῶς *ἦχον*. Ἦχος εἶναι κυρίως ἡ ψυχολογικὴ ὄψις τῆς ἀκουστικῆς λειτουργίας. Ἐὰν ἡ φυσικὴ ὀνομάζῃ ἐπίσης ἦχον τὴν ἐξωτερικὴν ἀφορμὴν τοῦ ἀκουστικοῦ αἰσθήματος, τοῦτο γίνεται συνεκδοχικῶς. Ἔξω ἀπὸ τὸν αἰσθανόμενον ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχουν ἦχοι.

Οἱ ἦχοι διακρίνονται εὐκρινῶς εἰς *κρότον* καὶ *φθόγγον*. Ὁ κρότος *(ψόφος, bruit, geräusch)* ἔχει διὰ τὸν αἰσθανόμενον πάντοτέ τι τὸ ἀνήσυχον, τὸ τραχύ, τὸ ἀσαφές, ἐνῷ ὁ φθόγγος *(ton)* εἶναι καθαρός, μουσικός, κατευναστικός. Ἡ βοὴ τοῦ ἀνέμου, ἡ βροντή, τὸ κύλισμα τῶν τροχῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, τὰ σύμφωνα, (ὅπως τὸ φ, σ, π), εἶναι κρότοι· οἱ μουσικοὶ ἦχοι, τὰ φωνήεντα, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην εἶναι φθόγγοι. Οἱ κρότοι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται συγκεχυμένοι καὶ ὅμοιοι. Ἀλλ' εἰς τὴν προσεκτικωτέραν ἐξέτασιν παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν καὶ ἡ διαφορά των ἀπὸ τοὺς φθόγγους δὲν εἶναι τόσον ῥιζική, ὅσον φαίνονται εἰς τὴν πρώτην ἐντύπωσιν. Ἂς ἐξετάσωμεν ὅμως πρῶτον τοὺς φθόγγους, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν ποιότητας πολὺ σαφεστέρας, καὶ ὕστερον συγκρίνομεν αὐτοὺς μὲ τοὺς κρότους.

Διακρίνομεν σαφῶς τρεῖς ποιότητας τῶν φθόγγων: *ἔντασιν*, *ὕψος* καὶ *χρῶμα*.

Ἔντασιν φθόγγου ὀνομάζομεν τὴν ἰσχύν του, τὴν δύναμίν του. Ὁ αὐτὸς φθόγγος do δυνατὸν νὰ εἶναι ἰσχυρότερος ἢ ἀσθενέστερος. Ἡ ἔντασις τοῦ φθόγγου ἀρχίζει ἀπὸ ἕνα ἀσθενέστατον σημεῖον (μόλις αἰσθητὸν) καὶ δύναται νὰ γίνῃ διαρκῶς ἰσχυρότερος μέχρις ἀνωτάτου τινὸς ὁρίου. Ἡ ἔντασις ἄρα ἔχει, ὅπως λέγουν, μίαν διάστασιν μόνον, δύναται δηλαδὴ νὰ παρασταθῇ ὡς κειμένη ἐπὶ μιᾶς εὐθείας. Τὸ οὖς εἶναι ἱκανὸν νὰ ἀντιληφθῇ πολὺ ἀσθενεῖς φθόγγους. Δὲν ἔχει ὅμως τὴν αὐτὴν λεπτότητα διὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐντάσεων.

Ὕψος τοῦ φθόγγου εἶναι ἡ διάφορος θέσις του εἰς τὴν μουσικὴν κλίμακα. Τὸ do π.χ. διαφέρει ἀπὸ τὸ fa. Εἶναι περιττὸν νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ ὅρος ὕψος προκειμένου περὶ ἤχου ἔχει εἰκονικὴν σημασίαν. Πρόκειται περὶ ψυχολογικῆς ποιότητος, τὴν ὁποίαν φανταζόμεθα ὡς ὕψος ἢ βάθος (διαφορὰν ἐν χώρῳ). Ἐπίσης τὸ ὕψος τοῦ φθόγγου εἶναι μονοδιάστατον, παριστάνεται δηλαδὴ ὡς κείμενον ἐπὶ εὐθείας. Ἀναχωροῦμεν ἀπὸ τὸ κατώτερον σημεῖον τῆς γραμμῆς (τὸν χαμηλότερον φθόγγον) καὶ ἀναβαίνομεν διαρκῶς ὑψηλότερον. Ἀλλ' ἡ παράστασις τοῦ ὕψους διὰ τῆς εὐθείας ἔχει τὸ μειονέκτημα, ὅτι δὲν δύναται νὰ αἰσθητοποιήσῃ σημαντικὴν ἰδιότητα τῶν φθόγγων, τὴν ὁμοιότητα δηλαδή, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν ὡρισμέναι βαθμίδες φθόγγων μεταξύ των, ἡ ὀγδόη π. χ. καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ *πέμπτη*. Οἱ φθόγγοι δηλονότι παρουσιάζουν τὴν ἑξῆς ἰδιότητα. Ἀναχωροῦντες ἀπό τινος βασικοῦ φθόγγου καὶ ἀνερχόμενοι τὴν κλίμακα παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ πέμπτη βαθμὶς (Sol) ἔχει ὁμοιότητα μὲ τὸν βασικὸν τοῦτον. Ἰδίως ὅμως ἡ ὀγδόη (do^2) παρουσιάζει τόσην ὁμοιότητα πρὸς τὸν βασικόν, ὥστε ἀγύμναστοι εἰς τὴν μουσικὴν συγχέουν αὐτούς. Ἐπὶ τῆς ἰδιότητος ταύτης τῶν φθόγγων ἐστηρίχθη πᾶσα μουσικὴ ἀρχαία καὶ νέα, ἄρα καὶ ἡ σημερινὴ μελῳδικὴ μουσική. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πᾶσα μελῳδία δύναται νὰ μεταφερθῇ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μουσικοῦ ὀργάνου εἰς τὸ ἄλλο.

Χρῶμα (γαλλ. *timbre*, γερμ. *Klaugfarbe)* εἶναι τέλος ἡ ἰδιάζουσα διαφορὰ τὴν ὁποίαν ἔχουν φθόγγοι τῆς αὐτῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ αὐτοῦ ὕψους. Τὸ do τοῦ πιάνου διαφέρει ἀπὸ τὸ do τοῦ βιολιοῦ ἢ ἀπὸ τὸ do τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς. Εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην συμβάλλουν κατὰ μέρος ἡ ἰδιορρυθμία τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ὅπως ἡ τριβὴ καὶ τὸ ξύσιμον εἰς τὸ βιολὶ καὶ εἰς τὸ γραμμόφωνον, ὁ βόμβος καὶ τὸ φύσημα εἰς τὴν σύριγγα καὶ εἰς τὴν σάλπιγγα, καθὼς καὶ χρονικαὶ ἰδιορρυθμίαι εἰς τὴν πορείαν τοῦ φθόγγου κτλ. Ἀλλὰ κυρίως τὸ χρῶμα τῶν φθόγγων ἔχει τὸν λόγον του εἰς βασικήν τινα ἰδιότητα αὐτῶν. Καθὼς ἀπέδειξαν αἱ ἀξιόλογοι ἔρευναι τοῦ Helmholtz, τὰ ἀκουστικὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἀπὸ τὸ ᾆσμα ἢ τὰ μουσικὰ ὄργανα κατὰ κανόνα δὲν εἶναι ἁπλᾶ ἀλλὰ συμπλέγματα καὶ ἀναμίξεις διαφόρων αἰσθημάτων. Ἀκόμη καὶ ὁ ἁπλούστερος φαινόμενος φθόγγος εἶναι προϊὸν συνηχήσεως πολλῶν φθόγγων. Συνήθως θεμελιώδη τινὰ φθόγγον συνοδεύουν φθόγγοι ὑψηλότεροι, πολὺ ἀσθενέστεροι ὅμως κατὰ τὴν ἔντασιν, ὥστε νὰ μὴ διακρίνεται ἕκαστος ὡς ἰδιαίτερος φθόγγος, ἐν τούτοις νὰ δίδουν τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, τὸ ἰδιαίτερον χρῶμα, εἰς τὸν θεμελιώδη φθόγγον. Οἱ δευτερεύοντες οὗτοι φθόγγοι, οἱ συνοδεύοντες τὸν θεμελιώδη διαφέρουν κατὰ τὴν πηγὴν τοῦ ἤχου. Τὸ ἀνθρώπινον οὖς εἶναι ἱκανὸν μετά τινα ἐξάσκησιν καὶ διὰ προσεκτικῆς ἀναλύσεως νὰ διακρίνῃ τοὺς δευτερεύοντας φθόγγους. Τὴν διάκρισιν ταύτην διευκολύνουν ἰδιαίτερα ὄργανα, οἱ λεγόμενοι *ἀντηχητῆρες* τοῦ Helmholtz, μετάλλινα

Digitized by Google

ιοῖλαι σφαῖραι μὲ δύο ὀπάς, τῶν ὁποίων ἡ μία (ρησιμεύει διὰ νὰ δέχεται τὸν ἦχον, ἡ ἄλλη διὰ ἰὰ προσαρμόζεται εἰς οὖς, τοιουτοτρόπως κατεσκευασμέναι ὥστε νὰ ἐντείνουν ὡρισμένους ἐκ ῶν δευτερευόντων φθόγγων ἑνὸς συμπλέγματος.

Αἱ τρεῖς ἰδιότητες, ἔντασις, ὕψος καὶ χρῶμα, ιαρακτηρίζουν κυρίως τοὺς φθόγγους. Ἀλλὰ καὶ ὶ κρότοι δὲν στεροῦνται ἐντελῶς αὐτῶν. Πρῶτον ταρουσιάζουν εὐκρινεῖς διακρίσεις κατὰ τὴν ἔνασιν, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τὸ ὕψος. Ὁ κρότος ῆς πιστόλας εἶναι ὑψηλότερος ἀπὸ τὸν κρότον οῦ τηλεβόλου. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν τῶν κρότων ιατὰ ὕψος ἐκφράζει ἡ γλῶσσα ἐκλέγουσα εἰς τὰς νοματοποιΐας φωνήεντα *σκοτεινότερα* ἢ *φωτεινότερα*. Τοιουτοτρόπως ἔχομεν τὴν ἑξῆς κλίμακα τῶν ιρότων ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω: *μουρμουρίζω, βροντῶ, βράζω, σπάζω, ψένω, ζεματῶ, τρίζω, τσισιρίζω.*

Ἡ γλῶσσα γνωρίζει καὶ ἄλλας διακρίσεις κρότων. Ἔχει ἰδιαιτέρους ὅρους διὰ τοὺς *στιγμιαίους* ιρότους (κτύπος, πάταγος) καὶ ἰδιαιτέρους διὰ οὺς *διαρκεῖς* (παφλάζω, κοχλάζω, βοΐζω, μουγρίζω, τρίζω, σφυρίζω). Ἀνάμιξιν στιγμιαίων καὶ ιαρκῶν κρότων φανερώνουν ἐκφράσεις ὅπως ύνω, γρατσουνίζω, τσιτσιρίζω κτλ.

Ἡ ἀνθρωπίνη ὁμιλία εἶναι κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην συνδυασμὸς κρότων καὶ φθόγγων. Τὰ σύμφωνα εἶναι κρότοι, (τὸ ρ, σ κλπ. π. χ. εἶναι διαρκεῖς κρότοι, τὸ κ, π, τ, εἶναι στιγμιαῖοι ρότοι). τὰ φωνήεντα φθόγγοι μάλιστα σύνθετοι φθόγγοι, καὶ ὅπως εἰς ὅλους τοὺς συνθέτους φθόγγους διακρίνομεν τὸν θεμελιώδη καὶ τοὺς δευτερεύοντας. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζομεν ὡς φωνῆεν, τὸ ἰδιάζον δηλαδὴ εἰς ἕκαστον φωνῆεν, ἶναι τὸ χρῶμά του. Προσεπάθησαν κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ ἀναλύσουν τὰ φωνήεντα εἰς τοὺς υστατικοὺς φθόγγους ἢ ἀντιστρόφως νὰ παρανάουν αὐτοὺς τεχνητῶς συνδυάζοντες φθόγγους. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν τὰ φωνήεντα ατὰ τὴν σειρὰν ου, ο, α, ε, ι ἀποτελοῦν κλίμακα ἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστον εἶναι ἡ ὀγδόη τοῦ προηουμένου. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς φωνήεντος ἰς τὸ ἄλλο γίνεται ὅπως εἰς τὰ χρώματα· ὅπως . χ. ἀπὸ τὸ ἐρυθρὸν εἰς τὸ κίτρινον. Προχωροῦνες δηλαδὴ ἀπό τινος φωνήεντος φθάνομεν διὰ ῶν μεσαζόντων — μεταξὺ τῶν συνεχομένων εἰς ὴν ἀνωτέρω σειρὰν φωνηέντων, ὅπως π. χ. μεαξὺ τοῦ ου καὶ τοῦ ο, τοῦ ο καὶ τοῦ α κ.τ.λ. πάρχουν πολλὰ μεσάζοντα, ὅπως παρατηροῦμεν ἰς διαφόρους γλώσσας — εἰς τὸ προσεχέστερον, ὸ ὁποῖον δὲν ἔχει πλέον ὁμοιότητα πρὸς τὸ προηούμενον, τὸ ο π. χ. δὲν ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὸ υ, τὸ α πρὸς τὸ ο κτλ., ὅπως τὸ κίτρινον δὲν χει ὁμοιότητα μὲ τὸ ἐρυθρόν. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ ε τὰ χρώματα ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ χαρακτηρίζουν ὰ χαμηλότερα (κατὰ τὸ ὕψος) φωνήεντα ου καὶ ὡς σκοτεινά, ἐνῷ τὸ ε καὶ τὸ ι φαίνονται φωεινά.

3) Συμφωνία καὶ διαφωνία. — Οἱ περισσότεοι ἦχοι τοὺς ὁποίους ἀντιλαμβανόμεθα εἶναι ύνθετοι. Ἡ σύνθεσις αὕτη εἶναι στενωτέρα εἰς οὺς φθόγγους καὶ ἰδίως εἰς τὸν συνδυασμὸν ὡριμένων φθόγγων. Οὕτω συνενώνονται καὶ σχεδὸν υγχωνεύονται μετὰ τοῦ θεμελιώδους οἱ δευτεεύοντες φθόγγοι, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ούτου γεννοῦν εὐάρεστον αἴσθημα καὶ λέγονται ιὰ τοῦτο *ἁρμονικοί.* Οἱ ἁρμονικοὶ τοῦ θεμελιώους φθόγγου (τοῦ do π. χ.) εἶναι ἡ ὀγδόη (do²) πέμπτη τῆς ὀγδόης (sol²), ἡ δευτέρα ὀγδόη o⁸), ἡ μεγάλη τρίτη καὶ ἡ πέμπτη τῆς τελευίας (mi⁸, sol⁸) κτλ. Τὸ χρῶμα τοῦ ἤχου ἐξαρᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν σχετικὴν ἔντασιν ῶν δευτευρευόντων φθόγγων. *Διαπασῶν* καὶ *αὐλοί*, ὁποῖοι ἔχουν ὀλιγωτέρους δευτερεύοντας, παράουν ἦχον μαλακὸν καὶ ἁπαλόν, τὸ κλαρινέττον ούφον καὶ ἔρρινον, ἡ σάλπιγξ ὀξύν, καλὸν κλεικύμβαλον εὐάρεστον καὶ πλούσιον (Messer).

Ἐκ τῆς συνηχήσεως δευτερευόντων ἁρμονικῶν φθόγγων μετὰ θεμελιώδους γεννᾶται τὸ εὐχάριτον αἴσθημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν *συμφωνίαν.* Ὁσάκις ὅμως συνηχοῦν φθόγγοι μὲ διάφορα ὸν ἄνω διαστημάτων γεννᾶται δυσαρμονία.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀναμίξεις εἴχομεν πάντοτε φθόγγους διαφόρου ἐντάσεως. Τοὐναντίον συνήχησις φθόγγων ἴσης περίπου ἐντάσεως δίδει γέσιν εἰς ἰδιαίτερον αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ὀνομαζόνον *συγχορδίαν* (accorde). Τὸ σύνθετον τοῦτο σθημα εἶναι διάφορον ἀναλόγως τοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μεταξὺ τῶν συνεχόντων φθόγγων. Εἰς τὴν ὀγδόην καὶ πέμπτην ἡ συγχώυσις εἶναι τόσον βαθεῖα, ὥστε ὁ μὴ ἐξησκημένος ἐκλαμβάνει αὐτὰ ὄχι ὡς συγχορδίαν ἀλλὰ ὡς λοῦν φθόγγον. Εἰς τὴν μουσικὴν γλῶσσαν ἡ δόη, ἡ πέμπτη καὶ ἡ τετάρτη ὀνομάζονται *τεα συμφωνία*, ἡ τρίτη καὶ ἕκτη *ἀτελὴς συμφωνία.* υνήχησις φθόγγων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μεταξύ ν διάφορα τῶν ἀνωτέρω διαστήματα, γεννᾷ καὶ ς εἶπα αἴσθημα δυσάρεστον, τὴν *διαφωνίαν.*

4) Ἐξάρτησις τῶν ποιοτήτων τοῦ ἤχου καὶ ῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθισμοῦ. — Αἱ ποιότητες, τὰς οίας διεκρίναμεν εἰς τὸν ἦχον, εἶναι καθαρῶς ψυχολογικαί. Ἐφθάσαμεν δηλαδὴ εἰς τὰς ἀνωτέρω διακρίσεις ἐξετάσαντες ἁπλῶς τὸ ἀκουστικὸν αἴσθημα, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὴν συνείδησιν. Ἀλλ' ἡ ἔρευνα τῶν ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν ἔδειξεν, ὅτι εἰς τὰς ποικιλίας τοῦ αἰσθήματος ἀνταποκρίνονται ἀντίστοιχοι ποικιλίαι εἰς τὰς φυσικὰς αἰτίας.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἀφορμὴ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀκοῆς εἶναι παλμικαὶ κινήσεις τῶν φυσικῶν σωμάτων, αἱ ὁποῖαι μεταδιδόμεναι εἰς τὸν ἀέρα προκαλοῦν ἐντὸς αὐτοῦ πυκνώσεις καὶ ἀραιώσεις. Τοιουτοτρόπως γεννῶνται κύματα ἀέρος, τὰ ὁποῖα μεταδίδονται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις μὲ ταχύ-

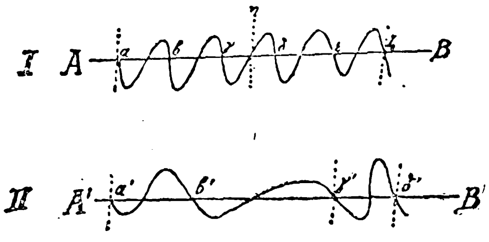

Σχ. 9.—I. *Κανονικὴ παλμικὴ κίνησις.*
II. *Ἀκανόνιστος παλμική.*

τητα 330 μέτρων τὸ δευτερόλεπτον. Ἡ ἁπλουστάτη μορφὴ δονήσεως εἶναι ἡ *ἐκκρεμοειδὴς* καὶ *ἡμιτονική*, ἡ ὁποία γραφικῶς δύναται νὰ παρασταθῇ μὲ καμπύλην κινουμένην ὁμοιομόρφως πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πρὸς τὰ κάτω (πρβ. σχ. 9).

Μόνον ὀλίγα δονούμενα σώματα παράγουν τοιαῦτα κανονικὰ κύματα· τὰ περισσότερα προκαλοῦν πολυπλοκωτέρας μορφὰς δονήσεων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς συγκείμεναι ἀπὸ δονήσεις ἁπλᾶς.

Γενικῶς ἰσχύει ἡ ἑξῆς ἀρχή: **πρὸς ἑκάστην τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀκουστικοῦ αἰσθήματος ἀντιστοιχεῖ μία ἰδιότης τῶν δονήσεων.** *Φθόγγοι* προέρχονται ἀπὸ *περιοδικὰς δονήσεις*, *κρότοι* ἀπὸ *μὴ περιοδικάς.* Ἡ *ἔντασις* ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ *πλάτος* τῆς δονήσεως, τὸ *ὕψος* ἀπὸ τὸν *ἀριθμὸν* τῶν δονήσεων, τὸ *χρῶμα* ἀπὸ τὴν *ἀνάμιξιν* δονήσεων διαφόρου μορφῆς. Ἐπίσης ἡ ὁμοιότης δύο φθόγγων ἔχει τὸ ἀνάλογόν της εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Οἱ δύο φθόγγοι τῆς ὀγδόης ὁμοιάζουν, διότι οἱ ἀριθμοὶ τῶν δονήσεών των ἔχουν τὴν σχέσιν 1:2, τῆς πέμπτης 2:3, τῆς τετάρτης 3:4, τῆς μεγάλης τρίτης 4:5, τῆς μεγάλης ἕκτης 3:5, τῆς μεγάλης δευτέρας 8:9 κλπ. Οὕτω βλέπομεν, ὅτι εἰς τὰς τελείας συμφωνίας ἀντιστοιχοῦν αἱ ἁπλούστεραι σχέσεις ἀριθμοῦ δονήσεων.

Ἐπίσης εἰς τοὺς συνθέτους φθόγγους εἶναι ἁπλῆ ἡ σχέσις τῶν δευτερευόντων φθόγγων πρὸς τὸν θεμελιώδη. Ἂν ὑποθέσωμεν π. χ. τὸν ἀριθμὸν τῶν δονήσεων διὰ τὸν θεμελιώδη φθόγγον ὡς ἐκφραζόμενον ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 1, ἡ σχέσις του πρὸς τοὺς δευτερεύοντας θὰ εἶναι ὡς 1:2:3:4:5 κλπ. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν φύσιν διὰ τῆς ἐκτελέσεως παρὰ τὸν θεμελιώδη φθόγγον ἄλλων ἀσθενεστέρων. Ἡ χορδὴ π. χ., ἐνῷ δονεῖται ὁλόκληρος καὶ παράγει οὕτω τὸν θεμελιώδη φθόγγον, διαιρεῖται συγχρόνως εἰς 2,3,4,5,6 μέρη, τὰ ὁποῖα δονοῦνται ἰδιαιτέρως ἕκαστον καὶ παράγουν τοὺς δευτερεύοντας φθόγγους.

VIII. ΟΡΑΣΙΣ

Περὶ τοῦ αἰσθητηρίου καὶ δὴ περὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς ὁράσεως βλ. λ. ὅρασις.

IX. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ

1) Ἡ θέσις τοῦ αἰσθήματος. — Τὸ αἴσθημα εἶναι σημαντικώτατον κοσμικὸν γεγονός. Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν μόνον ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας ὑπάρχουν ὄντα τινά, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ζῷα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἀπαντοῦν κατὰ ἴδιον τρόπον εἰς ὡρισμένας ἐνεργείας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπ' αὐτῶν. Ἂν δὲν ὑπῆρχε ἄνθρωπος καὶ ζῷα ἐφωδιασμένα μὲ εἰδικὰ ὄργανα, τὰ λεγόμενα αἰσθητήρια, δὲν θὰ ὑπῆρχε τίποτε, τὸ ὁποῖον νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὸ ψυχικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν αἴσθημα. Εἰς τὴν φύσιν ἔξω, εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ὑπάρχουν μόνον δονήσεις αἰθέρος ἢ ἀέρος, χημικαὶ ἢ μηχανικαὶ ἐνέργειαι, γενικῶς κινήσεις, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀκριβέστερον κατωτέρω, καὶ ἡμεῖς χάρις εἰς τὴν ἰδιαιτέραν κατασκευήν μας ἀντιλαμβανόμεθα αὐτὰς ὡς φῶς, ἦχον, γεῦσιν, ὀσμὴν κτλ. Ἂς ἔλαμπεν ἐπὶ αἰῶνας ὁ ἥλιος, ἂς ἐσφύριζεν ὅσον ἤθελεν ὁ ἄνεμος, ἂς ἐσκόρπιζον τὴν πνοήν των χιλιάδες ρόδα, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραχθῇ τίποτε, τὸ ὁποῖον νὰ ὁμοιάζῃ μὲ φῶς, μὲ ἦχον ἢ εὐωδίαν, ἂν δὲν ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωποι καὶ ζῷα. Ὁ Γερμανὸς φυσιολόγος Dubois Reymond, ἀναφερόμενος εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Γραφῆς λέγει: «Τὸ φῶς δὲν ἐφάνη εἰς τὸ σύμπαν καθ' ἣν στιγμὴν ἔγινεν ὁ ἥλιος, ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν παρουσιάσθη εἰς τὸ βάθος τῶν θαλασσῶν ἓν ἱκανὸν νὰ αἰσθανθῇ τὸ φῶς εἰς τὴν συνείδησίν του». Χωρὶς νὰ ἀποπλανηθῶμεν εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς γνωσιοθεωρίας δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγομεν φύσιν, ἐξωτερικὸν κόσμον, μὲ τὸν ἄπειρον πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν του, εἶναι κατὰ μέγα μέρος δημιούργημα τῶν αἰσθητηρίων μας ἢ ἀκριβέστερον εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεργασίας ἐξωτερικῶν αἰτίων *(ἐρεθισμῶν)* καὶ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς τοῦ ὀργανισμοῦ μας.

2) Οἱ ἐρεθισμοί. — Παραδεχόμεθα, ὅτι πρώτη ἀφορμὴ τῶν αἰσθημάτων εὑρίσκεται ἐκτὸς τοῦ ὀργανισμοῦ, εἰς τὸν *«ἔξω κόσμον»*. Τὴν ἐξωτερικὴν ἀφορμήν, ὁποίας φύσεως καὶ ἂν εἶναι, ἡ νεωτέρα φυσικὴ ἐπιστήμη ἀντιλαμβάνεται μηχανικῶς. Καὶ γενικῶς ἀνάγουν σήμερον τὴν ἐξωτερικὴν ἀφορμὴν τῶν αἰσθημάτων εἰς κοινὴν ἀρχήν, τὴν κίνησιν. Ὅλοι οἱ ἐρεθισμοὶ εἴτε μηχανικοί, εἴτε φυσικοὶ (φῶς, ἦχος, θερμότης), εἴτε χημικοί, εἴτε ἠλεκτρικοί, εἶναι κατ' οὐσίαν *κινήσεις.* Ὅλαι αἱ κινήσεις ὅμως, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελοῦνται κατ' οὐσίαν τὰ κοσμικὰ φαινόμενα, δὲν ἐνεργοῦν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων μας. Αἱ ἀκτινοβολίαι πέραν τοῦ ἰώδους (ultraviolettes), δονήσεις ἀέρος ὑπερβαίνουσαι τὰς 20,000 τὸ δευτερόλεπτον, δὲν ἐρεθίζουν τὰ αἰσθητήριά μας. Εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι κινήσεις διαφεύγουσαι ἡμᾶς.

Ἡ σχέσις τῆς ἐξωτερικῆς κινήσεως καὶ τοῦ αἰσθήματος εἶναι περισσότερον ἐξηκριβωμένη εἰς τὴν ὅρασιν καὶ τὴν ἀκοήν. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν δονήσεων καὶ εἰς τὸ πλάτος τῶν κυμάτων ἀντιστοιχοῦν αἱ διάφοροι ποιότητες τοῦ φωτὸς ἢ τοῦ ἤχου, ὅπως εἴδομεν. Τὸ αὐτὸ ὑποθέτουν καὶ διὰ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια χωρὶς νὰ δυνηθοῦν νὰ προσδιορίσουν τὴν σχέσιν αὐτῶν μὲ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν. Γενικῶς ὅμως ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη παραδέχεται, ὅτι αἱ ἐξωτερικαὶ ἀφορμαὶ καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων εἶναι κινήσεις καὶ πιστεύει, ὅτι κατέχει ἤδη τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τούτου.

3) Τὰ αἰσθητήρια. — Διὰ τὴν ἐξελικτικὴν ἀνατομίαν τὰ αἰσθητήρια ὄργανα τῶν σπονδυλωτῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπτύχθησαν βαθμηδὸν ἀπὸ ἓν στοιχειωδέστερον καὶ ὁμοιόμορφον αἰσθητήριον. Τὸ αἰσθητήριον τοῦτο φαντάζονται ὡς εἶδος ἀπτικῆς αἰσθήσεως, ἡ ὁποία ἴσως νὰ ἦτο προσιτὴ πλὴν τῆς πιέσεως καὶ εἰς ἄλλους ἐρεθισμούς. Σὺν τῷ χρόνῳ ἴσως ἕνεκα ἰσχυροτέρων ἐνεργειῶν εἰς ὡρισμένα σημεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ ἀνεπτύχθησαν τὰ ἄλλα αἰσθητήρια, τῆς ἐσωτερικῆς ἁφῆς (ὀργανικὰ αἰσθήματα), τὸ αἰσθητήριον τοῦ φωτός, ἡ αἴσθησις τῶν κινήσεων τοῦ ἀέρος, ἡ ἀκοὴ δηλαδὴ καὶ τὸ αἰσθητήριον τῆς ἰσορροπίας, ὡς ἓν αἰσθητήριον κατ' ἀρχάς, ἐπίσης ἡ γεῦσις καὶ ἡ ὄσφρησις ὡς κοινὸν αἰσθητήριον καὶ βραδύτερον, συνετελέσθη ἡ διαφοροποίησις αὐτῶν. Τοιαύτη εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ὑπόθεσις τοῦ Wundt. Σήμερον εἴμεθα ἐπιφυλακτικώτεροι εἰς τοιούτου εἴδους συνθέσεις. Ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεως τῶν αἰσθητηρίων εἶναι πάντοτε ἑλκυστική.

4) Ἡ αἴσθησις. — Ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς ὑπὸ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῆς κινήσεως, ὅπως ὅλα τὰ μηχανικὰ φαινόμενα, εἶναι ἢ φαίνεται προσιτώτερος εἰς τὴν ἀντίληψιν. Τὰ πράγματα γίνονται δυσληπτότερα ὅταν θελήσωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς αἰτίας ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων καὶ ἰδίως τὴν τελειωτικὴν μεταβολήν της εἰς αἴσθημα.

Ἐρεθισμὸν κυρίως ὀνομάζομεν τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐξωτερικῆς αἰτίας, τῶν διαφόρων, ὅπως παρεδέχθημεν, μορφῶν κινήσεως εἰς αἰσθητήρια ὄργανα. Ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας αὐτῆς μᾶς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν εἶναι, ὅτι αὕτη ἀναλόγως τῶν αἰσθητηρίων εἶναι ἁπλουστέρα ἢ πολυπλοκωτέρα. Ὁ ἀκουστικὸς ἐρεθισμὸς εἶναι π. χ. πολὺ ἁπλούστερος καὶ βραχυτέρας διαρκείας ἀπὸ τὸν ὀπτικόν. Ἐπίσης γνωρίζομεν, ὅτι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἐρεθισμοὺς εἶναι μηχανικοὶ καὶ ἄλλοι χημικοί. Αἱ γνώσεις μας περιορίζονται μέχρι τοῦ σημείου τούτου. Τὰ πέραν τούτου, πῶς δηλαδὴ ὁ ἐρεθισμὸς μεταδίδεται διὰ τοῦ νεύρου καὶ πῶς ἐνεργεῖ εἰς τὸν ἐγκέφαλον, μᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστα.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐμφάνισις τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἀνεξήγητος. Ἡ συνήθης τάσις νὰ ἑρμηνεύωμεν τὰ πάντα κατὰ τὸ πρότυπον μηχανικῶν φαινομένων μᾶς ἐμβάλλει διαρκῶς εἰς πειρασμὸν νὰ φανταζώμεθα καὶ εἰς τὸ φαινόμενον τῆς καθαυτὸ αἰσθήσεως συνέχειαν τῆς κινήσεως, νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὸ ὡς εἶδός τι ἢ μορφὴν τῆς κινήσεως. Ἀλλ' ἐὰν ἡ αἴσθησις εἶναι εἶδος κινήσεως πῶς θὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἄπειρος ποικιλία τῶν αἰσθημάτων, πῶς ὁ ἦχος καὶ τὰ χρώματα θὰ εἶναι εἶδος κινήσεως, πῶς θὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἄπειρος ποικιλία τῶν αἰσθημάτων, πῶς ὁ ἦχος καὶ τὰ χρώματα θὰ εἶναι συνέπεια τοῦ αὐτοῦ φαινομένου;

Ἐπίσης ἡ *ἐνιστικὴ (μονιστική)* ἐξελικτικὴ ἀντίληψις τείνει πρὸς ὁμοίαν ἁπλούστευσιν. Θέλει δηλαδή, καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν τὸ αἴσθημα ὡς φαινόμενον ἰδίας φύσεως, νὰ ἀναγάγῃ πᾶσαν αἴσθησιν εἰς κοινὴν ἀρχήν. Δέχεται δηλαδή, ὅτι

Digitized by Google

όλα τὰ αἰσθήματα προῆλθον ἀπὸ ἓν ἀρχικὸν αἴσθημα διὰ τῆς ἐξελίξεως καὶ διαφοροποιήσεως. Ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ ἀκουστικὸν καὶ τὸ στατικὸν αἴσθημα κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἓν αἴσθημα μόνον, ὅτι ἡ ἀκοὴ προῆλθεν ἀρχικῶς ἀπὸ τὴν ἀφήν.

Ἐκτὸς τούτου οἱ μηχανικοί, οἱ ἐξελικτικοὶ καὶ μονισταί, δίδουν γενικῶς τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος εἰς τὸν ἐρεθισμόν. Παραδέχονται δηλαδή, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν γεννᾶται ἡ αἴσθησις, διαμορφώνονται καὶ ἀναπτύσσονται τὰ αἰσθητήρια. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγομεν ψυχὴν εἶναί τι παθητικόν, εἶναι ἡ ἄγραφος πλάξ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔρχονται νὰ ἀποτυπωθοῦν αἱ ἔξωθεν ἐνέργειαι, ἢ ὁπωσδήποτε ὑλικόν τι εὔπλαστον, τὸ ὁποῖον διαμορφώνουν αἱ ἐπιδράσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἀντιθέτως ἡ νεωτέρα ἀντίληψις, ἡ μᾶλλον διαδεδομένη σήμερον, κηρύττει τὴν αὐτοτέλειαν τῆς ψυχῆς, ἕνα εἶδος αὐθορμήτου εἰς τὴν ἀντενέργειαν ἀπέναντι τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. Τὸ αἴσθημα κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην εἶναι ἀντίδρασις τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς ἔξωθεν ἐρεθισμοὺς καὶ ὄχι ἁπλῶς παθητικὴ κατάστασις δημιουργουμένη ἐκ τῆς ἐνεργείας ἐκείνων. Ἡ *αἰσθησιαρχία (σεισοναλισμός)*, ὡς γνωστόν, ἐδίδαξεν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ ψυχικοῦ μας βίου εἶναι τὸ αἴσθημα. Ὁ Condillac π. χ. ἐφαντάζετο τὸν ἄνθρωπον ὡς λίθινον ἄγαλμα εἰς τὸ ὑποῖον ἀφυπνίζουν τὸν ψυχικὸν βίον οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι ἐρεθισμοί, τὰ αἰσθήματα. Τοὐναντίον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ψυχικοῦ αὐθορμήτου τῆς ζωϊκῆς ὁρμῆς, δέχονται πρωταρχικὸν ρεῦμα ψυχικόν, τὸ ὁποῖον προϋπάρχει πάσης ἐξωτερικῆς ἐνεργείας. Τὸ ἑνιαῖον τοῦτο ρεῦμα ἀπαντᾷ ἑκάστοτε ἀναλόγως τῶν ἀφορμῶν, ἄλλοτε μὲν ὡς αἴσθημα, ἄλλοτε ὡς συναίσθημα, ἄλλοτε ὡς βουλητικὴ τάσις. Τὸ αἴσθημα δὲν εἶναι ὡς εἶδος ἤχου, τὸν ὁποῖον ἐκπέμπει μετάλλινος στῦλος προσβαλλόμενος ἀπὸ τεμάχιον λίθου, ἀλλ' ὁ σπινθήρ, τὸν ὁποῖον ἐκπέμπει ἠλεκτρικὴ στήλη ὅταν ἐγγίσωμεν αὐτὴν μὲ σύρμα μετάλλινον.

Αἱ ἀντιθέσεις αὗται, τόσον ριζικαὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀμβλύνονται ἂν σκεφθῶμεν τὴν βαθυτέραν συγγένειαν, ἡ ὁποία ἑνώνει τὰ κοσμικὰ φαινόμενα. Τὸ βαθὺ χάσμα μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ψυχικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνοίξει παλαιότερον *ἡ πνευματοδοξία (σπιριτοναλισμὸς)* δὲν ἔχει σήμερον νόημα. Ἀλλ' ἐπίσης δὲν μᾶς ἱκανοποιεῖ περισσότερον ἡ μονιστικὴ τάσις, ἡ ὁποία θέλει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν μονότονον ὁμοιογένειαν εἰς τὸν κόσμον. Τὸ αἴσθημα, καθὼς εἴπαμεν, εἶναι σημαντικώτατον κοσμικὸν φαινόμενον καὶ ὡς τοιοῦτον πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίσωμεν. Ἡ ἔρευνα ἀφ' ἑτέρου δεικνύει, ὅτι εἰς τὴν γέννησιν αὐτοῦ συντρέχουν ἐξωτερικά τινα αἴτια καὶ ἀλλοιώσεις τινὲς εἰς τὸν ὀργανισμόν. Ἐὰν θέλωμεν νὰ προχωρήσωμεν πέραν τούτου δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἀκολουθήσωμεν τὰς δύο κλασσικὰς ἀντιθέτους ἀντιλήψεις, τὴν σπιριτουαλιστικὴν ἢ τὴν μονιστικήν. Κανεὶς πράγματι δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι πρόκειται μοιραίως περὶ ἀντιθέσεων, περὶ μηχανικῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι μεταβάλλονται εἰς ψυχικάς. Ἡ κοσμικὴ ἐμπειρία μᾶς ἐμφανίζει τὰ φαινόμενα μᾶλλον ὡς σύνθεσιν, μᾶλλον ὡς συνεργασίαν τῶν ὀλίγον γνωστῶν εἰς ἡμᾶς καὶ πολλῶν ἀγνώστων ἴσως παραγόντων. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγουν ἄνθρωπος καὶ φύσις, ψυχικὸν φαινόμενον καὶ φυσικὸς ἐρεθισμός, εἶναι τόσον ἐσωτερικῶς συνδεδεμένα, ὥστε ὁ χωρισμὸς φαίνεται μόνον τεχνητός, μόνον κατ' ἄνθρωπον. Ἐὰν δὲ σκεφθῶμεν, ὅτι τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον γνωρίζομεν διὰ τοῦ αἰσθήματος, ὅτι *«ὁ κόσμος εἶναι ἡ παράστασίς μας»*, δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν θέσιν καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ αἴσθημα εἰς τὴν ὕπαρξιν, τόσον τὴν ἰδικήν μας, ὅσον καὶ τοῦ πελωρίου αὐτοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν κόσμον ἢ φύσιν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ὡς ὁδηγητικὰ εἰς ὅλον τὸ πλάτος εἴχομεν τὰ δύο ἀξιόλογα ἐγχειρίδια ψυχολογίας: *Fröbes*, Lehrbuch der experimentelle Psychologie I-II, 1923, ἀρίστη καὶ διεξοδικὴ ἔκθεσις, πλουσία βιβλιογραφία.—*G. Dumas*, Traité de psychologie, I-II, 1923—4, ἄρθρον τοῦ Bourdon, ὑπολείπεται πολὺ τοῦ Frödes. Εἰς τὴν ἑλλην. *Δ. Μωραΐτου*, ψυχολογία, 1926. *Χ. Θεοδωρίδη*, Ἡ σημερινὴ θέσις τῆς ψυχολογίας, 1923.

I. Γενικῶς διὰ τὸ αἴσθημα: Bain, The senses and the intellect, 1868.—*Stumpf*, Eissheinungen und psychische Funktionen, 1906.—*Messer*, Empfindung und Denken, 1908 ἀντίληψις τῆς σχολῆς Würzburg.—*H. Hofmaun*, Untersuchungen über den Empfindungs begriff, 1912, ἀνάλυσις κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Husserl —*J Müller*, Handbuch der Physiologie des Meuschen, I-II, 1840.—*Nagel*, Handbuch der Physiologie, III, 1—15. —*Norb. Brühl*, Die spezifischen Sinnesenergien nach Joh. Müller, im Lichte der Tatsachen, 1915. Σχέσις ἐρεθισμοῦ καὶ αἰσθήματος: *G. E. Müller*, Zur Psychophysik de Gesichtsempfindungen. 1896. Πρβ. ἐπίσης τὸ ἄρθρον τοῦ Bourdon εἰς τὴν ψυχολ. τοῦ Dumas.

II. Διὰ τὰ πορίσματα τῆς μετρήσεως. E. H. Weber, Die Lehre vom Tastsinne und Gemeingefühle, 1851 καὶ τὸ ἄρθρον του εἰς τὸ λεξικὸν τοῦ Wagner *G. Fechner*, Elemente der Psychophysik, 2α ἐκδ. 1889. Toulouse et Piéron, Technique de psychologie expérimentale - 1911. Wundt, Grundzüge der physiologischen Psychologie, I - III, 1908 - 11.

III. Διὰ τὰ δερμικὰ αἰσθήματα. E. H. Weber, πρβ. II. *v. Frey*, Druckemfindung und Schmerz, 1896.— *Goldsheider*, Physiologie der Hantsinnesnerven, 1898.— *Nagel*, Handbuch der Physiologie, μελέτη τοῦ Thunberg III, 1905.— *Alrutz*, Untersuchungen über die Temperatursinne, 1908. 161 κ. ἑ. *W. Mölrke*, Beitrag zur Untersuchung der Schmerzempfindung - Ar Gs Ps 42 (1921) 97 κ. ἑ.

IV. Διὰ τὰ αἰσθήματα κινήσεως καὶ ἰσορροπίας. Goldscheider, Psychologie der Muskelsinner, 1898. Μελέτη τοῦ ἰδίου Nagol εἰς τὸ ἐγχειρίδιόν του III (1905). R. S. Woodworth, Le mouvement, 1903.— *Bourdon*, La perception des mouvements de nos membres, Année Psychol, παραρτ. 24 (1921).—*Flourens*. Expériences sur les canaux semi-circulaires de l'oreille, Mémoires de l'Acad. des Sciences, t. IX, 1830, σ. 455, 467.—*Goltz*, Uber die physiologische Bedeutung der Bogengänge des Ohrlabyrinthes, Archiv für die ges. Physiologie, τομ. 3, 1870, σ. 172. — *Breuer*, Uber die Function der Otolithen-Apparate, Archiv f. d. ges. Phys., τόμοι 48, 1890, σελιδες 195.—*Mach*, Grundlinien der Lehre von den Bewegungsemptindungen, 1903. —*Nagel*, Φυσιολ. *C. R. Griffith*, εἰς τὸ Journal of Exper. Psychology, 3 1920) 15 κ.ἑ. 89 κ.ἑ.—*Gemelli, Tiessier* καὶ *Galli*, La percezione della posizione del nostro corpo e dei suoi spostamenti, Archivio Italiano di Psicologia, 1 (1920) 107 κ. ἑ.

V. Διὰ τὰ ὀργανικὰ αἰσθήματα. E. Mumann, Zur Frage der Sensibilität der inneren Organe-Arch. ges Psych. 9 (1907) 26 κ. ἑ. — *E. Becher*, Uber die Sensibilität der inneren Organe Zeit. f. Psych. 49 (1908) 341 κ. ἑ.—*Mosso*, Die Ermüdung, 1892.—*M. Offner*, Die geistige Ermüdung, 1910.

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

[ΘΕΑΤΡ.] Αἴσθημα εἶναι ἡ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου μετὰ τῆς *ἀναλόγου θερμότητος* φωνητικὴ καὶ ἐκφραστικὴ διὰ τοῦ προσώπου *(μιμικὴ)* ἀπόδοσις τοῦ ρόλου κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς σκηνικῆς διαδρομῆς του. Κατὰ ταῦτα τὸ *αἴσθημα* ποικίλλει καὶ ἔχει πλείστας ὅσας διαβαθμίσεις, συνδεομένας ἀμέσως πρὸς τὴν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ ἀποδιδομένου προσώπου.

Εἷς ἐκ τῶν ὑλικῶν τρόπων τῆς ἐκτελέσεως ἑνὸς ρόλου—ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἀγορεύσεως πολιτικῆς, δικανικῆς, ἐκκλησιαστικῆς—εἶναι τὸ ζήτημα τῆς *ζέσεως*, τῆς *θερμότητος*, συνισταμένης τόσον εἰς τὴν ἀλήθειαν, εἰς τὴν φωνητικὴν καὶ μιμικὴν πειθὼ τοῦ ἐκτελοῦντος, ὅσον καὶ εἰς ταχύτητα ὁμιλίας μετὰ σταθερᾶς ἀρθρώσεως. Κατὰ τὴν ἔκφρασιν αἰσθημάτων ζωηρῶν ἢ πολὺ ἐσωτερικῶν, ἀνάγκη ἰδιαιτέρας λεκτικῆς θερμότητος. Ἡ καλυτέρα πρὸς τοῦτο συμβουλὴ εἶναι: «Προκειμένου νὰ ἐκτελέσητε παθητικὴν σκηνήν, πρέπει νὰ *φανῆτε* ὅτι εἶσθε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πραγματικῶς συγκεκινημένος». *Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi* δηλ. *ἐὰν θέλῃς νὰ μὲ συγκινήσῃς ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ κλαύσῃς σὺ ὁ ἴδιος*, λέγει ὁ Ὁράτιος (Ποιητ. Τέχνη στ. 102—103) μολονότι τὸ παράγγελμα τοῦτο ἀποτείνεται πρὸς τὸν δραματικὸν συγγραφέα, ἐν τούτοις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀξίωμα διὰ τὸν ἠθοποιόν, ὄχι ὅμως κατὰ τὴν στενὴν καὶ κυριολεκτικὴν ἑρμηνείαν του, ὡς θὰ ἐκτεθῇ κατωτέρω.

Τὸ ζήτημα, ἂν πρέπῃ ὁ ἠθοποιὸς νὰ ὑποκρίνεται συγκίνησιν ἢ νὰ εἶναι πραγματικῶς συγκεκινημένος κατὰ τὴν ἀπὸ σκηνῆς ἀπόδοσιν ἑνὸς προσώπου, ὑπῆρξεν ἀφορμὴ σοβαρωτάτων συζητήσεων μεταξὺ ἐπιφανῶν συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν, χωρὶς ἐκ τῆς φιλολογικῆς αὐτῆς μάχης, νὰ προέλθῃ συμπέρασμα τὸ ὁποῖον νὰ καθιερώνῃ ὁριστικῶς μίαν ἐκ τῶν δύο ἐπιμάχων ἀπόψεων. Ὁ διάσημος Γάλλος ἠθοποιὸς Ἰωσὴφ-Φραγκῖσκος Ταλμᾶ (1763—1826),—διαφωνῶν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Γάλλου φιλοσόφου καὶ κριτικοῦ Diderot, (1731—1784) τὴν διατυπωθεῖσαν ἐπὶ τοῦ ζητήματος *«Πρέπει ὁ ἠθοποιὸς νὰ αἰσθάνεται ἢ ὄχι;»* εἰς τὴν μελέτην του *«Paradoxe sur le Comédien»*,—γράφει τὰ ἑξῆς εἰς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον *«Σκέψεις ἐπὶ τοῦ Λεκαὶν καὶ ἐπὶ τῆς θεατρικῆς τέχνης»* ἀπομνημονεύματά του: «Ἀφοῦ ἰσχυρίζεται —ὁ Diderot—ὅτι εἰς τὴν φύσιν ἐναπόκειται νὰ προικίσῃ τὸν ἠθοποιὸν μὲ τὰ ἐξωτερικὰ χαρίσματα, μορφήν, φωνήν, εὐαισθησίαν, κρίσιν, λεπτότητα, καὶ ὅτι μὲ τὴν μελέτην τῶν μεγάλων συγγραφέων, τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν τοῦ θεάτρου, τὴν ἐργασίαν, τὴν σκέψιν, θὰ τελειοποιήσῃ ὁ ἠθοποιὸς τὰ δῶρα τῆς φύσεως—πρᾶγμα ὀρθότατον—προσθέτει ἀκολούθως κατ' ἀπίστευτον ἀντίφασιν ὅτι «ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν μέγαν ἠθοποιὸν πολλὴν κρίσιν, τὸν θέλει ψύχραιμον θεατὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, νὰ ἔχῃ μεγάλην λεπτότητα ἀντιλήψεως καὶ *οὐδεμίαν εὐαισθησίαν*».

Ἀλλ' ἡ ὡς ἄνω ἀντιφάσκουσα γνώμη δὲν εἶναι τοῦ Diderot. Ὡς ἐξηκρίβωσεν ὁ Ἐρνέστος Dubuy ἡ μελέτη *«Paradoxe sur le Comédien»* εἶναι ἀπάνθισμα ἢ μᾶλλον ἀκατανόητον κατασκεύασμα τοῦ Naigeon, φίλου καὶ ἐκδότου τῶν ἔργων τοῦ Diderot. Ὁ Γουσταῦος Λαρρουμέ, εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἀσχοληθείς, ἔγραψεν εἰς τὸν Παρισινὸν *«Χρόνον»* κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1902: «Ἡ πρώτη ὕλη, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη ὁ Naigeon, εἶναι μία σύντομος πραγματεία, ἓν ἁπλοῦν ἄρθρον τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Diderot καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν φίλον του de Grimm, Γερμανὸν κριτικὸν καὶ φιλολόγον (1723—1807). Τὴν ἐν λόγῳ πραγματείαν ὁ Diderot ἔγραψε διὰ νὰ ἀνασκευάσῃ ἓν μικρὸν βιβλίον περὶ τῆς θεατρικῆς τέχνης, ἐκδοθὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τῆς μικρᾶς αὐτῆς πραγματείας ὁ Naigeon μετέβαλε μορφὴν καὶ πνεῦμα διὰ τῆς προσθήκης γνωμῶν ἰδικῶν του καὶ ξένων, οὕτω δέ, ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν σκέψιν καὶ τὸ ὕφος, ἐσχημάτισεν ἓν εἶδος ἀσυναρτήτου κατασκευάσματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκατανοήτου. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἐτιτλοφόρησε *«Paradoxe sur le Comédien»* καὶ ἐκράτησε τὸ πρωτότυπον—ἀνακαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ Ἐρνέστου Dupuy— ἀπέστειλεν ἀντίγραφον εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ἀκόμη εὑρίσκεται, καὶ ὅπου ὁ Dugour-Gourof ἔλαβε δεύτερον ἀντίγραφον, διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ κατὰ τὸ 1830 εἰς τὸν θαυμασμὸν τῶν Γάλλων κριτικῶν».

Μία καὶ μόνη ἡ ἀληθὴς τοῦ ζητήματος ἄποψις: Ὁ ἠθοποιὸς πρέπει νὰ εἶναι κύριος ἑαυτοῦ καὶ εἰς τὴν συγκίνησίν του—*τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ αἰσθήματός του*— διότι, ἐὰν ἐξ ὁλοκλήρου ἀφεθῇ εἰς τοὺς πραγματικοὺς λυγμούς, θὰ καθίστατο ἀκατάληπτος.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ ἐκλεκτοῦ ἠθοποιοῦ εἶναι νὰ πείσῃ τοὺς θεατὰς περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς συγκινήσεώς του, χωρὶς πράγματι νὰ εἶναι συγκεκινημένος, διότι ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι ἄψυχον ὄργανον, ἐνδεχόμενον δὲ ἢ μᾶλλον βέβαιον ὅτι πραγματικὴ συγκίνησις ἐπὶ σειρὰν παραστάσεων, δυσαρέστους θὰ εἶχε διὰ τὴν ὑγείαν του συνεπείας. Ἄλλως τε τί ἄλλο σημαίνει ἡ λέξις ὑποκριτής, εἰ μὴ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος διὰ τῆς τέχνης του ἀποδίδει τὴν ὑπόστασιν διαφόρων προσώπων, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη νὰ αἰσθανθῇ πραγματικῶς τοὺς πόνους των; Κατὰ τὸν Engel: «ὅλοι γενικῶς οἱ ἠθοποιοὶ ὁμιλοῦν περὶ αἰσθήματος, καὶ φρονοῦν ἐν πεποιθήσει ὅτι ἡ ὑπόκρισίς των θὰ εἶναι τελεία, ἀρκεῖ νὰ κατορθώσουν νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὸν ρόλον των μέχρις ἐνθουσιασμοῦ». Ὁ ἠθοποιὸς Eckolf ἐπρόσεχε κατὰ τὴν παράστασιν νὰ μὴ παρασύρεται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐλλείψει ἐτυμότητος τοῦ πνεύματος, ὑστερήσῃ εἰς ἀλήθειαν ἐκφραστικήν, ἁρμονίαν συνολικήν.

Ὁ ἐγκαταλειπόμενος εἰς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ψυχῆς του ἠθοποιὸς δύναται νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ ἀποδώσῃ πιστῶς τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει εἰς τὴν φαντασίαν του ὁ ποιητής, μὲ τὰς εἰς τὴν πραγματικότητα ἀπαντωμένας ἐναλλαγάς, καὶ ὅτι ἐν συντόμῳ θ' ἀποδώσῃ πληρέστατα τὴν φύσιν, Ἀλλ' ἡ ἀπομίμησις, πιστὴ τῆς φύσεως ἀντιγραφή, δι' οὐδεμίαν τέχνην εἶναι ἀρκετή. Ἡ φύσις δημιουργεῖ πολλάκις πράγματα μετὰ τοσαύτης τελειότητος, ὥστε ἡ τέχνη ὀφείλει νὰ περιορισθῇ εἰς ἁπλῆν ἀντιγραφήν. Ἀλλ' ἐνίοτε δὲν φθάνει εἰς τὸν ἀπαιτούμενον βαθμὸν τελειότητος. Τὰ δημιουργήματά της ἄλλοτε εἶναι ἀδύνατα καὶ ἄλλοτε ὑπερβολικά, ὁπότε καθῆκον ἔχει ἡ τέχνη νὰ τὰ διορθώνῃ. Ἡ ὑπόκρισις τοῦ ἐκλεκτοῦ ἠθοποιοῦ, μόνον ὑπὸ τῆς φύσεως ὁδηγουμένη, παρουσιάζει πολλάκις εἰς τὸν τόνον τῆς φωνῆς καὶ εἰς τὴν κίνησιν τοῦ σώματος ἐλαττώματα, χαρακτηριστικὰ σημεῖα, ἢ πολὺ ἄτονα ἢ πολὺ ὑπερβολικά. Ἐκ τούτου προκύπτουν κενὰ πρὸς συμπλήρωσιν, ὑπερβολαὶ πρὸς περιστολήν, ἀρρυθμίαι πρὸς ρύθμισιν.

«Μέσα εἰς τὸν χείμαρρον, εἰς τὴν τρικυμίαν, μέσα εἰς τὸν ἀνεμοστρόβιλον τοῦ πάθους σου, πρέπει νὰ ἔχῃς καὶ νὰ διατηρῇς τὴν πρέπουσαν μετριότητα, ὥστε νὰ τὸ κυβερνᾷς» λέγει ὁ Ἄμλετ, ὅταν συμβουλεύῃ τοὺς ἠθοποιοὺς περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑποκρίσεώς των. Διὰ τῆς λέξεως *μετριότης*, προφανῶς ὁ Σαίξπηρ ἐννοεῖ τὸ νὰ εἶναι ὁ ἠθοποιὸς *κύριος ἑαυτοῦ*, διὰ νὰ μὴ ὑπάρχῃ φόβος νὰ παρασυρθῇ εἰς ὑπερβολὰ λεκτικῆς ἢ μιμικῆς ἐκφράσεως, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως θὰ συμβῇ, ἐὰν ὁ ἠθοποιὸς πραγματικῶς αἰσθάνεται. ὁπότε κατὰ φυσικὴν συνέπειαν παύει ἡ λειτουργία τοῦ κριτηρίου διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς λογικῆς διαβαθμίσεως τῶν διαφόρων αἰσθημάτων καὶ παθῶν.

Ἠθοποιὸς δυνάμενος νὰ αἰσθάνεται πραγματικῶς χωρὶς νὰ παρασύρεται εἰς ὑπερβολάς, ἠθοποιὸς κύριος ἑαυτοῦ, κατέχει τὴν κλεῖδα τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς ἐπιστημονικῆς ὑποκριτικῆς.

Π. ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΣ

αἰσθηματίας (ὁ)· ἄνθρωπος μὲ αἰσθήματα, μὲ βαθεῖαν συναίσθησιν παντὸς ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸν εὐγενῆ καὶ γενναῖον.

αἰσθηματίδιον· βλ. αἰσθημάτιον.

αἰσθηματίζω· κατέχομαι ὑπὸ αἰσθημάτων, αἰσθηματικῶς ζῶ, διανοοῦμαι καὶ πράττω· πβ. *φρονηματίζω*.

αἰσθηματικός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ αἴσθημα, ὁ μετ' αἰσθήματος· *«αἰσθηματικὸς ἔρως»*, *«φωνὴ αἰσθηματική»*· || *«ἄνθρωπος αἰσθηματικὸς»* ὁ πέρα τοῦ δέοντος κατεχόμενος ὑπὸ συμπαθητικῶν συναισθημάτων. Ἐπίρρ. *αἰσθηματικῶς*.

αἰσθηματικότης, —*ητος* (ἡ)· ἰδιότης τοῦ αἰσθηματικοῦ.

αἰσθημάτιον καὶ *αἰσθηματίδιον*· ὑποκοριστικὸν τῆς λ. αἴσθημα πρὸς δήλωσιν χλευασμοῦ· πβ. *γυναικίδιον, γυναικάριον*.

αἰσθηματισμὸς (ὁ)· τὸ ἀφηρημένον τοῦ αἰσθηματίζω· πβ. *φρονηματισμός*.

αἰσθηματοβριθής (ὁ, ἡ), —*ές*· ὁ πλήρης αἰσθημάτων, αἰσθηματίας.

αἰσθηματολόγημα (τό)· λόγος αἰσθηματικός, λόγος μὴ ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὰ πράγματα.

αἰσθηματολογία (ἡ)· τὸ ἀφηρημένον τοῦ αἰσθηματολογῶ, λόγος αἰσθηματικός, συνήθως ἀσύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα.

Digitized by Google

αἰσθηματολογικός, *—ή, —όν*· ὁ ἐπιρρεπὴς εἰς αἰσθηματολογίας, ὁ ἀγαπῶν νὰ αἰσθηματολογῇ.

αἰσθηματολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ λέγων αἰσθήματα, λόγους αἰσθηματικούς, συνήθως ἀντικειμένους εἰς τὴν πραγματικότητα.

αἰσθηματολογῶ (*—έω*)· λέγω αἰσθήματα, λόγους αἰσθηματικούς, συνήθως ἀπατηλούς.

αἰσθηματόμετρον (τὸ)· τὸ μέσον δι' οὗ μετρεῖται τὸ αἴσθημα· λέξις πεπαισμένη, σχηματισθεῖσα κατὰ τὸ *θερμόμετρον*· πρβλ. *νοόμετρον*.

αἰσθηματοπνικτικός, *—ή, —όν*· ὁ πνίγων, καταπνίγων τὰ αἰσθήματα· «*ἀτμόσφαιρα αἰσθηματοπνικτική*»

αἰσθηματοφάγος (ὁ, ἡ)· ὁ κατατρώγων, ἀφανίζων τὰ αἰσθήματα· «*καρδία αἰσθηματοφάγος*».

αἰσθηματώδης (ὁ, ἡ), *—ες* (τὸ)· ὁ πλήρης αἰσθημάτων·«*αἰσθηματῶδες μυθιστόρημα*». Ἐπίρρ. *αἰσθηματωδῶς*.

αἰσθήσεις· αἱ εἰδικαὶ ἐκεῖναι λειτουργίαι, δι' ὧν ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται τοὺς εἴτε ἔξωθεν εἴτε καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος προερχομένους ἐρεθισμούς, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν, ὡς αἰσθήματα. Εἰς τὰς γνωστὰς πέντε αἰσθήσεις, ὑπὸ τῶν νεωτέρων ψυχολόγων προστίθεται καὶ ἡ *γενικὴ αἴσθησις*. Α. Σ.

[ΙΑΤΡΙΚ.]. Αἰσθήσεις εἶναι αἱ ἐντυπώσεις αἱ γεννώμεναι ἐκ τοῦ ἐρεθίσματος ἐκτὸς ἀντικειμένων ἐπὶ ὡρισμένων ἀνατομικῶν μερῶν ἢ ὀργάνων τοῦ σώματος, ἅτινα εἶναι καὶ τὰ τελικὰ ὄργανα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων. Τὰ αἰσθητήρια ταῦτα ὄργανα ἐρεθίζονται κυρίως ὑπὸ ὡρισμένου ἐρεθίσματος, μεταβιβάζουσι δὲ τὴν διέγερσιν εἰς τὴν φλοιώδη οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου, ὅπου γεννῶνται αἱ διάφοροι αἰσθήσεις. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει πέντε αἰσθήσεις: τὴν *ὅρασιν*, τὴν *ἀκοήν*, τὴν *ὄσφρησιν*, τὴν *γεῦσιν* καὶ τὴν *ἀφήν*. (Βλ. οἰκείας λέξεις, πρὸς δέ: **αἴσθημα καὶ αἴσθησις**.)

[ΨΥΧΟΛΟΓ. — ΠΑΙΔΑΓ.]. *Αἰσθήσεων ἄσκησις.*— Διὰ δύο λόγους ἡ ἄσκησις τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀναγκαία: τὸ μὲν διότι τὰ αἰσθητήρια ὄργανα συντελοῦσι κατὰ πολὺ εἰς τὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ὅλου σώματος, τὸ δὲ διότι ταῦτα συνδέουσι τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τελειοποιεῖται μόνον, ἐὰν ἐγκαίρως πλουτισθῇ διὰ πολλῶν καὶ ἀκριβῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων, ἐὰν ἀπολαύσῃ κατ' ἀρχὰς ἐπαρκῶς κυρίως τοῦ κατ' αἴσθησιν καλοῦ, ἐὰν ἐν γένει ἐπαρκῶς ἀσκηθῶσιν ἅπασαι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἱ μετὰ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων ἀμεσώτατα συνδεδεμέναι.

Ἴδωμεν νῦν πῶς πρέπει νὰ ἀσκῶμεν ἑκάστην αἴσθησιν.

1ον) Ἡ *γενικὴ αἴσθησις*. Αὕτη περιλαμβάνει, ὡς γνωστόν, τὰ αἰσθήματα τῆς ἀφῆς (πιέσεως), τὰ τῆς θερμότητος καὶ ψύχους, τοῦ πόνου καὶ τὰ τῶν κινήσεων. Ἐκ τούτων εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ἔχουσι τὰ τῆς ἀφῆς καὶ τὰ τῶν κινήσεων, διότι ἐξ αὐτῶν κυρίως κατὰ τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν ἐξαρτᾶται ἡ γένεσις τῆς ἀντιλήψεως τοῦ τόπου. Βραδύτερον αἱ ἀντιλήψεις τοῦ τόπου τελειοποιοῦνται ὑπὸ τῆς ὁράσεως, ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε παύουσι συνεργοῦντα εἰς αὐτὰς τὰ αἰσθήματα τῆς ἀφῆς καὶ τὰ τῶν κινήσεων. Τὸ σχολεῖον διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ ἀναπτύσσῃ τὰς αἰσθήσεις ταύτας· μέσα δὲ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης εἶναι ἡ γυμναστική, αἱ παιδιαί, ἡ γραφή, ἡ ἰχνογραφία καὶ ἡ χειροτεχνία. Ἡ δὲ αἴσθησις τῆς θερμότητος δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ δι' ἀσκήσεων διακρίσεως καὶ μικροτέρων διαφορῶν τῆς θερμοκρασίας διαφόρων σωμάτων.

2ον) Ἡ *γεῦσις*, ἥτις εἶναι ὁ φύλαξ τῆς θρέψεως, δύναται νὰ ἀσκηθῇ, ἐὰν ὁ παῖς καθοδηγῆται νὰ μασᾷ καλῶς καὶ νὰ κρατῇ ἐπί τινα χρόνον εἰς τὸ στόμα τὰ φαγητὰ καὶ ποτά, ὥστε νὰ δύνανται ταῦτα πράγματι νὰ ἐρεθίζουν τὰ ἄκρα τῶν γευστικῶν νεύρων καὶ προκαλοῦν αἰσθήματα γεύσεως. Τὴν αἴσθησιν ταύτην ἀμβλύνουν ἐρεθιστικαὶ τροφαί, οἰνοπνευματώδη ποτά, ὁ καφὲς καὶ λοιπὰ ναρκωτικά· διὰ τοῦτο ταῦτα πρέπει νὰ ἀπαγορεύωνται ἐντελῶς εἰς τὰ παιδιὰ καὶ ἡ οἰκογένεια πρέπει αὐστηρῶς νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν ἁπλότητα τῆς τροφῆς.

3ον) Ἡ *ὄσφρησις*, ἥτις εἶναι ὁ φύλαξ τῆς ἀναπνοῆς, δυσκόλως βέβαια δύναται νὰ τύχῃ συστηματικῆς ἀσκήσεως· ὅμως καὶ ἐνταῦθα, ὅπου δίδεται εὐκαιρία, ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διαφορὰν τῶν ὀσμῶν.

4ον) Ἡ *ἀκοή*, ἀνήκουσα εἰς τὰς ἀνωτέρας αἰσθήσεις, αἵτινες ἔχουσι μεγαλυτέραν ἢ αἱ κατώτεραι σημασίαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, δύναται ἐν τῷ σχολείῳ νὰ ἀσκῆται κυρίως διὰ τῶν λεκτικῶν ἀσκήσεων. Κατὰ τὰ πρῶτα σχολικὰ ἔτη ἡ ἀκοὴ τοῦ μαθητοῦ πρέπει νὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν φθόγγων. Πολλὰ σφάλματα τῶν μαθητῶν προέρχονται ἐξ ἀκουστικῶν σφαλμάτων. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ προφέρῃ εὐκρινῶς τὰς λέξεις καὶ τοὺς φθόγγους, νὰ παραγγέλλῃ δὲ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ ἐπαναλαμβάνουν ταύτας ὡσαύτως εὐκρινῶς, ὥστε νὰ ἀποκτοῦν ἀκριβεῖς ἀκουστικὰς ἀντιλήψεις αὐτῶν. Πλὴν τῶν λεκτικῶν τούτων ἀσκήσεων τὸ σχολεῖον δύναται νὰ χρησιμοποιῇ πρὸς ἄσκησιν τῆς ἀκοῆς τὸ ᾆσμα, τὴν ἐνόργανον μουσικὴν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἀπαγγελίαν. Πολλάκις τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀκοῆς παρακωλύει βαρηκοΐα τις· ὁσάκις λοιπὸν ὁ διδάσκαλος παρατηρεῖ τοῦτο, ὀφείλει νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἰατροῦ.

5ον) Ἡ *ὅρασις*, ἡ ἀξιολογωτάτη τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀνάγκη νὰ τύχῃ καὶ τῆς μεγίστης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας. Γονεῖς καὶ διδάσκαλοι ὀφείλουν νὰ προφυλάσσουν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μικρῶν ἀπὸ ἀσθενειῶν, παρατηρήσαντες δὲ φαινόμενόν τι ὕποπτον νὰ καλοῦν τὸν ἰατρόν. Ἵνα δὲ ὁ ὑγιὴς ὀφθαλμὸς βλέπῃ καλά, ἔχει ἀνάγκην ἀσκήσεως. Τὸ μικρὸ παιδὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν κατορθώνει νὰ διακρίνῃ τὰ χρώματα, νὰ ἐκτιμᾷ τὰς ἀποστάσεις καὶ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ ἀντικείμενα τοπικῶς καὶ μορφολογικῶς ὀρθῶς. Τὸ σχολεῖον ἀναπτύσσει τὴν ὅρασιν κυρίως διὰ παρατηρήσεων κατὰ τὰς ἐκδρομὰς καὶ τὰ ταξίδια, δι' ἀσκήσεων γεωμετρικῶν ἐν ὑπαίθρῳ, διὰ συστηματικῶν ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ παρατηρήσεων καὶ συγκρίσεων ἀντικειμένων κατὰ τὰ χρώματα, τὰ μεγέθη καὶ τὰ σχήματα αὐτῶν, καὶ οὐχ ἧττον διὰ τῆς Ἰχνογραφίας.

Ἀλλ' ἡ ψυχολογία διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι *αἰσθήματα* μεμονωμένα καθ' ἑαυτὰ δὲν ὑπάρχουν· ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχουν μόνον *ἀντιλήψεις*, ἐν αἷς εἰς ἀδιάσπαστον ἑνότητα συγχωνευμένα ὑπάρχουν *αἰσθήματα* πολλὰ ἐκ πολλῶν αἰσθήσεων καταγόμενα· οὕτω λοιπὸν εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου συγχρόνως νὰ ἀσκῶνται πλείονες αἰσθήσεις· λ. χ. ἐξετάζοντες τὸ πορτοκάλλιον ἀσκοῦμεν τὴν ὅρασιν, (καὶ δὴ ταύτην πολυμερῶς κατὰ τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος), τὴν ἀφήν, τὴν ὄσφρησιν καὶ τὴν γεῦσιν· διὰ τῆς τοιαύτης δὲ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τῶν ἀντικειμένων ἀποκτᾷ ὁ μαθητὴς σαφεστάτας ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας συνήθως καλοῦμεν ἐποπτείας (βλ. λ.)

Αἰσθήσεων εἰδικὴ ἐνέργεια.—Πᾶν αἴσθημα ἔχει ἰδιαιτέραν ποιότητα ἀποτελοῦσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· κατὰ τὴν ποιότητα δὲ ταύτην διακρίνεται α') τῶν αἰσθημάτων ἄλλων αἰσθήσεων καὶ β') ἄλλων αἰσθημάτων τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως. Τὰ αἰσθήματα διαφόρων αἰσθήσεων, οἷον χρώματα—ἦχοι—ὀσμαὶ—πόνοι, εἶναι *ἀσύγκριτα*, τὰ δὲ διάφορα αἰσθήματα τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως (λ.χ. ἐρυθρὸν-κυανοῦν) εἶναι *διεζευγμένα*. Ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰ τῶν ἀντιθέτων αἰσθημάτων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν κατὰ ποσὸν μεταβολῶν τοῦ ἐρεθισμοῦ (π. χ. ὁ τόνος *c'* παράγεται ὑπὸ 261 διπλῶν παλμῶν κατὰ δεύτερον λεπτὸν ἐνῷ ὁ *a'* διὰ 435)· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰ τῶν ἀσυγκρίτων αἰσθημάτων ἀποδίδεται ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν εἰς τὴν διάφορον κατασκευὴν τοῦ αἰσθητηρίου ὀργάνου. Ἕκαστον δηλαδὴ αἰσθητήριον ἀποκρίνεται εἰς πάντας τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμούς, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς πρὸς τὴν ἑαυτοῦ κατασκευὴν ἀσυμφώνου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ὁ αὐτὸς δὲ ἐρεθισμὸς διαμορφοῦται διαφόρως ὑπὸ τῶν διαφόρων αἰσθήσεων. «**Ἡ αὐτὴ ἐξωτερικὴ αἰτία διεγείρει εἰς τὰς διαφόρους αἰσθήσεις διάφορα αἰσθήματα κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἑκάστης αἰσθήσεως φύσιν**». «**Τὸ αἴσθημα δὲν εἶναι ἡ μεταφορὰ ποιότητος ἢ καταστάσεώς τινος *τοῦ ἐξωτερικοῦ σώματος* εἰς τὴν συνείδησιν, ἀλλ' ἡ μεταφορὰ ποιότητος καταστάσεώς τινος *αἰσθητηρίου τινὸς νεύρου* εἰς τὴν συνείδησιν, προκαλουμένης ὑπ' αἰτίας τινὸς ἐξωτερικῆς· αἱ δὲ ποιότητες αὗται εἶναι διάφοροι ἐνέργειαι ἐν τοῖς διαφόροις αἰσθητηρίοις νεύροις**» *(J. Müller).* Εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ νόμου τούτου (ἡ συγγένεια τοῦ ὁποίου πρὸς τὴν Καντιανὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως εἶναι πρόδηλος) ὃν τῷ 1826 ὁ εὑρετὴς αὐτοῦ φυσιολόγος Ι. Μύλλερ ὠνόμασε *νόμον περὶ τῆς εἰδικῆς ἐνεργείας τῶν αἰσθήσεων*, συνετέλεσε κυρίως ἡ παρατήρησις, ὅτι αἰσθήματα γεννῶνται καὶ ἐξ *ἀσυμμέτρων* (inadäquati) ἐρεθισμῶν, ὅτι δηλαδὴ π.χ. τὸ αἰσθητήριον ὄργανον τῆς ὁράσεως ἀντιδρᾷ διὰ τῆς αὐτῆς ποιότητος αἰσθημάτων, δι' αἰσθημάτων φωτὸς καὶ χρωμάτων, ὄχι μόνον εἰς παλμικὰς κινήσεις τοῦ αἰθέρος, ἀλλὰ καὶ εἰς μηχανικούς, εἰς ἠλεκτρικοὺς ἐρεθισμούς, πρὸς δὲ καὶ εἰς ἐσωτερικούς, οἷον εἰς δηλητηριάσεις, πυρετὸν κλπ. Ὅμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας αἰσθήσεις, ἀλλ' ἐν μικροτέρῳ βαθμῷ. Οὕτω λοιπὸν ἐνομίσθη, ὅτι ἡ ποιότης τοῦ αἰσθήματος ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας φύσεως τῶν αἰσθητηρίων νεύρων. Τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην τοῦ Ι. Μύλλερ ἀνέπτυξε κατόπιν εὐρύτερον ὁ Helmholtz· κατὰ τοῦτον, **τὸ ποιὸν ἑκάστου ὅλως ὡρισμένου αἰσθήματος μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας ποιότητος τῆς οἰκείας αὐτῷ νευρικῆς ἰνὸς καὶ τοῦ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ πέρατος αὐτῆς.** Κατὰ τὸν Helmholtz λοιπόν, ἑκάστη π.χ. νευρικὴ ἲς τοῦ ἀκουστικοῦ νεύρου ἔχει ὡρισμένην ἰδιάζουσαν ἐνέργειαν, καθ' ἣν αὕτη ἀντιδρᾷ εἰς ἐρεθισμοὺς δι' αἰσθήματος ἤχου ὡρισμένου ὕψους, ἐν δὲ τῇ ὁράσει ὑπάρχουν τοὐλάχιστον τρία εἴδη νεύρων ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰ τρία κύρια χρώματα, εἰς τὸ ἐρυθρόν, εἰς τὸ πράσινον καὶ εἰς τὸ ἰοειδές.

Τὴν θεωρίαν ταύτην καταπολεμεῖ ἰδίᾳ ὁ W. Wundt ἰσχυριζόμενος, ὅτι αἱ εἰδικαὶ ἐνέργειαι τῶν αἰσθήσεων δὲν εἶναι ἀρχικαί, ἀλλὰ προϊόντα ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ τοῦ αἰσθητηρίου ὀργάνου, ὅτι ἡ γνώμη περὶ ἐμφύτου εἰδικῆς ἐνεργείας τῶν αἰσθήσεων ἀντιφάσκει εἰς τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν τῆς ἀνελίξεως καὶ ὅτι εἰς πολλὰς αἰσθήσεις (λ.χ. εἰς τὴν ὄσφρησιν) ἡ σχετικῶς ἁπλῆ κατασκευὴ τοῦ αἰσθητηρίου ὀργάνου δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν αἰσθημάτων τῆς αἰσθήσεως ταύτης.

Κατὰ Wundt τὸ κυριώτερον εἶναι τὸ ποιὸν τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, ἡ δὲ κατασκευὴ τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου δευτερεῦον· τὰ τῆς ποιότητος τῶν αἰσθημάτων ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς προϊούσης προσαρμογῆς τῶν νεύρων πρὸς ὡρισμένους ἐρεθισμούς, ἥτις προσαρμογὴ δύναται νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς ἄλλους ἐρεθισμοὺς νὰ ἀποκρίνεται τὸ νεῦρον διὰ τοῦ εἰθισμένου πλέον αἰσθήματος. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, κατὰ Wundt, ἀντὶ νὰ γίνεται λόγος περὶ νόμου τῶν εἰδικῶν ἐνεργειῶν τῶν αἰσθήσεων, προτιμότερον νὰ λέγωμεν «**ἀρχὴ τῆς προσαρμογῆς τῶν στοιχείων τῶν αἰσθήσεων πρὸς τοὺς ἐρεθισμούς**». Ἀλλ' ὅμως ἄλλοι ἐρευνηταὶ καὶ δὴ φυσιολόγοι εἶναι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς θεωρίας τοῦ Ι. Μύλλερ. Οὕτω λ.χ. ὁ W. Nagel λέγει: «Ἡ ῥῆσις, ὅτι ἕκαστον αἰσθητήριον νεῦρον, ὁπουδήποτε καὶ ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἐρεθισθῇ, ἀποκρίνεται πάντοτε κατὰ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ αἰσθητικὴν ἐνέργειαν, βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ εἰς πάσας τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις, ἀλλ' ὅμως εἰς πολλὰς ἀποδεικνύεται, τὸ δὲ κῦρος αὐτῆς ἐντὸς εὑρέων ὁρίων δυσκόλως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα νὰ ἀποδειχθῇ τι ἀνάλογον καὶ περὶ τῶν ποιοτήτων τῶν *ἐντὸς* μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως, ἀνάγκη νὰ θεωρηθῇ τοὐλάχιστον μὲν ἀμφισβητήσιμος, πιθανώτατα δὲ ἐν γένει ἀποτυχοῦσα».

Αἱ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔρευναι δὲν δύνανται σήμερον νὰ θεωρηθοῦν περατωθεῖσαι καὶ εἰς ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα καταλήξασαι. Τὸ πόρισμα αὐτῶν σήμερον δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς: Ὁ νόμος τοῦ Μύλλερ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἰσχύων, **αἱ δὲ ποιότητες τῶν αἰσθημάτων ἐξαρτῶνται τὸ μὲν ἐξ ὡρισμένων διαφορῶν τῶν ἐρεθισμῶν, τὸ δὲ καὶ ἐξ ὡρισμένων διαφορῶν τῶν ἐνεργειῶν τῶν αἰσθητηρίων.** Κατὰ τὴν φυσιολογίαν, πιθανὸν εἶναι, ὅτι αἱ εἰδικαὶ αὗται διαφοραὶ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων κινοῦνται ἐντὸς ὡρισμένων ἱκανῶς εὑρέων ὁρίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *J. Müller*, Handbuch der Physiologie des Menschen für Vorlesungen.—*H. Helmholtz*, Lehren von den Tonempfinsungen, Abschnitt. VI.—*W. Wundt*, Grundzüge der Phys. Psychologie.—*R. Weinmann*, Die Lehre von den spezifischen Sinnesenergien 1895. — *W. Nagel*, Die Lehre von spezifischen Sinnesenergien. Handbuch der Physiologie III 1904. - *Th. Eltenhans*, Lehrbuch der Psychologie 1920. — *W. Ebbinghaus*, Grundzüge der Psychologie, Erster Band, Driffe Auflage 1911. κλπ.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Αἰσθήσεων φειδώ —Ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι ἡ πρώτη βάσις τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἔχουν ἀνάγκην ὄχι μόνον ἀσκήσεως, ἀλλὰ καὶ φειδοῦς ἐπαρκοῦς. Ὀφείλομεν δὲ καὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ νὰ φειδώμεθα καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν· αἱ δύο αὗται ὄψεις τῆς φειδοῦς τῶν αἰσθήσεων εὐνόητον εἶναι, ὅτι συνήθως συνυπάρχουσι· κατὰ τὰς περιστάσεις ὅμως δυνατὸν ἡ προσοχὴ ἡμῶν νὰ στρέφεται κυρίως εἰς τὴν ἑτέραν αὐτῶν. Ἡ φειδὼ αὕτη δύναται πολλάκις νὰ εἶναι πλήρης ἀδράνεια αἰσθήσεώς τινος· ἐὰν λ. χ. ἀσθενῇ ὄργανόν τι ἢ ἐκουράσθη ὑπερβολικῶς, ἐπιβάλλεται ἡ ἐλαχίστη ἐνέργεια αὐτοῦ ἢ καὶ πλήρης ἀδράνεια κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἰατροῦ. Εἶδος φειδοῦς εἶναι καὶ ἡ προσωρινὴ ἀνάπαυσις, καθ' ἥν, διακοπτομένης τῆς ἐργασίας, τὸ οἰκεῖον ὄργανον ἀνακτᾷ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Δύναται δὲ πρὸς τούτοις ἡ φειδὼ τῶν αἰσθήσεων νὰ εἶναι οὐχὶ διακοπὴ πλήρης, ἀλλὰ ἁπλοῦς μετριασμὸς τῆς ἐργασίας καὶ ἐλάττωσις τῆς σπουδῆς, μὲ τὴν ὁποίαν αὕτη γίνεται, ὥστε νὰ προληφθῇ ἡ ὑπερκόπωσις. Ὁποῖον εἶδος φειδοῦς ἑκάστοτε εἶναι ἀναγκαῖον, ἁρμόδιος εἶναι νὰ κρίνῃ ὁ παιδαγωγός, ὁ σχολικὸς ἰατρὸς ἢ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἐργαζόμενος, ἂν εἶναι ἐνήλικος καὶ ἐγκαίρως ἐδιδάχθη νὰ φείδεται τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ. Ἐκ τῶν λεχθέντων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἄσκησις τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ φειδὼ αὐτῶν διατελοῦσιν ἐν στενῇ συναφείᾳ πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐπιδρῶσιν ἀμοιβαίως ἐπ' ἀλλήλων. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ὀφείλει νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ παιδαγωγῶν.

[Περὶ τοῦ πῶς ἔχει τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τῶν αἰσθήσεων βλ. τὰς οἰκείας λέξεις.] Σ.Μ.Κ.

[ΑΠΟΚΡΥΦΟΛ.] *Αἰσθήσεις* ἐν τῇ ἀποκρυφολογίᾳ καλοῦνται τὰ μέσα δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ὡς μικρογραφία τοῦ Σύμπαντος ἀνασκοπῶν ἑαυτὸν ἀντι-

Digitized by Google

λαμβάνεται τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἑνιαίου παντός. Τὰς ἐκδηλώσεις αὐτὰς δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς δύο κατηγορίας, εἰς δύο συνθέματα, εἰς τὸ *ἐσωτερικὸν* καὶ *ἐξωτερικόν*. Κοινῶς παραδεδεγμένον εἶναι ὅτι ἔχομεν πέντε αἰσθήσεις, δι' ὧν ἀντιλαμβανόμεθα τὸ ἐξωτερικὸν σύνθεμα, ὄχι ὅμως τὸ ἐσωτερικόν, ὅπερ γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τοῦ *Λόγου* καὶ τῆς *Διαισθήσεως*. Ὁ Λόγος καὶ ἡ Διαίσθησις ἀποτελοῦσι τὴν ξυνωρίδα τοῦ Νοῦ, ὃν δυνάμεθα νὰ ἐπονομάσωμεν καὶ ἑνιαίαν αἴσθησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ συνθέματος τοῦ Σύμπαντος. Τοῦ συνθέματος τούτου λαμβάνομεν γνῶσιν τῇ βοηθείᾳ τῶν *Ἀριθμῶν*, οἱ ὁποῖοι τριτὴν ὑπηρεσίαν παρέχουσι: α') Ὑποδεικνύουσι τὸν τρόπον καθ' ὃν τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὑποπίπτον εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις τμῆμα τοῦ Σύμπαντος ὑποτάσσεται εἰς τὸν Διαβήτην. β') Γνωρίζουσιν ἡμῖν τὸ ἐσωτερικὸν τμῆμα τῆς Φύσεως, ὅπερ γίνεται ἀντιληπτὸν μόνον διὰ τῆς αἰσθήσεως τοῦ Νοῦ καὶ γ') Συνδέουσι τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν σύνθεμα τοῦ Σύμπαντος εἰς ἓν ἑνιαῖον ἁρμονικὸν Σύμπαν. Καὶ ὁ μὲν Λόγος ἀποτελεῖ τὴν ἀντικειμενικὴν τοῦ Νοῦ ἔκφανσιν, ἤτοι τὸ μέσον δι' οὗ ὁ ἔξω κόσμος ἐπικοινωνεῖ μετὰ τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ *διαίσθησις* ἢ καὶ *ἐνόρασις* εἶναι ὑποκειμενική, χρησιμεύει δηλ. ὡς μέσον δι' οὗ ἡ ψυχὴ ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου.

Εἶπόν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Bergson, ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὸν *λόγον* καὶ τὰς πλάνας του ὡς νοθευούσας τὴν ζῶσαν πραγματικότητα καὶ ὅτι ἀνάγκη ν' ἀφοσιωθῶμεν εἰς τὴν *διαίσθησιν*, ἥτις ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ζώσης πραγματικότητος ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ αὐτῆς συνθέσει καὶ ῥοῇ, διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει ἄγεται πρὸς πρακτικὴν ὠφέλειαν, τουτέστι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἑκάστοτε ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων τῆς δράσεως.

Ἡ ἀληθὴς *γνῶσις*, ἐτόνισαν, εἶναι ἡ ἐν τῇ διαισθήσει καὶ οὐχὶ ἡ ἐν τῷ λόγῳ ταυτότης τοῦ γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου, διότι διὰ τῆς διαισθήσεως γνωρίζομεν ἀμέσως καὶ συγκεκριμένως τὴν πραγματικότητα· ἀλλ' ὁ τοιοῦτος συλλογισμὸς δὲν εἶναι ὀρθός, καθόσον ἡ ἐν τῇ γνώσει ἐνυπάρχουσα ἀλήθεια δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐν τῇ διαισθήσει ταυτότητος, ἀλλ' ἐκ τῆς συμφωνίας τοῦ λόγου καὶ τῆς διαισθήσεως, ἄλλως διασπᾶται ἡ ἀρτιότης τοῦ Νοῦ. Ὅθεν ὀρθότατα ὁ Hocking ἔγραψεν ὅτι ἡ διαίσθησις δὲν πρέπει νὰ χωρίζηται τοῦ λόγου, διότι αὕτη συντελεῖ ὅπως ἡ σκέψις μὴ περιπίπτῃ εἰς σφάλματα.

Ἡ διαίσθησις καὶ ὁ λόγος ἔχουσι πολλὰς ἐνεργείας καὶ ποικίλας ἐκδηλώσεις. Ταύτας ἐξέλαβόν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Crookes, ὁ du Prel, ὁ du Potet καὶ ἄλλοι, ὡς ἰδιαιτέρας αἰσθήσεις, εἰπόντες ὅτι ὅσαι ἐνέργειαι καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ Νοῦ ὑφίστανται, τοσαῦται καὶ αἰσθήσεις ὑπάρχουσιν. Οὕτως ἐλέχθη ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀπεριόριστος καὶ ὅσον βαθύτερον ὑπνωτίζομέν τινα, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰσθήσεων αὐξάνει· καθόσον, ὡς ἰσχυρίζονται, ὑπάρχουσιν αἰσθήσεις, αἵτινες διατελοῦσιν ἐν ἐγρηγόρσει καὶ ἐν ὕπνῳ, ὅσον δὲ βαθύτερον ὑπνωτίζεταί τις, ἐπὶ τοσοῦτον ἀφυπνίζονται αἱ αἰσθήσεις αὗται, δι' ὧν δυνάμεθα οὐ μόνον μέλλοντα νὰ προΐδωμεν, ἀλλὰ καὶ ἄπω παρελθόντα νὰ διαγνώσωμεν. Πειράματα μάλιστα ἀπέδειξαν ὅτι διὰ τῶν αἰσθήσεων τούτων τὸ ὑπνωτισθὲν πρόσωπον ἀπεκάλυψε τὸν πρὸ δύο, τριῶν καὶ τεσσάρων γενεῶν βίον του. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰς αἰσθήσεις τοῦ *ἐσωτερικοῦ* συνθέματος τοῦ Σύμπαντος, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς πέντε γνωστὰς τοῦ *ἔξω* συνθέματος αἰσθήσεις παρατηρεῖται ὅτι αὗται ἔχουσι μεγάλην σχέσιν πρὸς τὸ *Πεντάγραμμον*, πρὸς τὸν φλογοβόλον *πεντάκτινον* τῆς ἀποκρυφολογίας ἀστέρα, πρὸς τὸ γράμμα τῆς *Γενέσεως-Γεωμετρίας-Γνώσεως*, καὶ πρὸς τὸν ἀριθμὸν 5 τῆς *Ἀριθμοσοφίας* (περὶ ὧν ἀπάντων βλ. τὰς οἰκείας λέξεις).

Ὁ Ely Star εἰς τὰ *Μυστήρια τοῦ Λόγου* περιγράφει τὴν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων σχέσιν τῶν 5 αὐτῶν αἰσθήσεων πρὸς τὰ 5 στοιχεῖα *(Αἰθὴρ - Πῦρ - Ἀὴρ - Ὕδωρ - Γῆ)*, πρὸς τὰ χρώματα *(λευκὸν - ἐρυθρὸν - κίτρινον - κυανοῦν* καὶ *μέλαν)* καὶ πρὸς τὰς διαφόρους καταστάσεις τῶν σωμάτων *(αἰθέριαν - ἀκτινοβόλον - ἐναέριαν - ὑγρὰν* καὶ *στερεάν)*.

Ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Τεκτονικῇ γίνεται ἰδιαίτερος λόγος περὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ διδάσκεται ὅτι αἱ ἔσω αἰσθήσεις (ἡ διὰ τοῦ σφυρίου ἀλληγορουμένη πεῖρα καὶ ὁ διὰ τῆς σμίλης νοῦς) δέον νὰ ὀδηγῶσι τὰς πέντε αἰσθήσεις ὡς ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἑκάτερον τῶν φύλων τοῦ ἀνδρογύνου πρέπει νὰ εἶναι ἴσον καὶ ἀνεξάρτητον πρὸς τὸ ἕτερον, οὕτω καὶ αἱ ἔσω αἰσθήσεις ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι τὴν προσήκουσαν τοῖς ἔξω ἰσορροπίαν. Ἐὰν δὲ τοῦτο κατανοηθῇ, θὰ παύσῃ ὁ πρὸς ἀλλήλους ἀγὼν τῶν φιλοσόφων, ὧν τινες μέν, ὡς οἱ Σχολαστικοὶ καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυϊνάτης, ἐξαρτῶσι τὰς ἔξω αἰσθήσεις ἐκ τῶν ἔσω, ἄλλοι δέ, ὡς οἱ Κυρηναϊκοί, οἱ Ἐπικούρειοι, ὁ Campanella, ὁ Hobbes, ὁ Gassendi, ὁ Montaigne, ὁ Locke ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἱ ἔσω ἤρτηνται ἐκ τῶν ἔξω, καθόσον «*nihil est in intellectu quod non prius in sensu*». Ἡ ἐπίτευξις δὲ τῆς ἰσορροπίας τῶν ἔσω πρὸς τὰς ἔξω θέλει ἐπιφέρει καὶ τὴν κατανόησιν πλείστων προβλημάτων, ὧν ἄξια λόγου καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Oswald Wirth τεθέντα ὡς ἑξῆς:

α') Μέχρι τίνος βαθμοῦ αἱ αἰσθήσεις ἀποκαλύπτουσι τὴν πραγματικότητα;

β') Ποῦ ἄρχεται καὶ ποῦ λήγει ἡ ἐκ τῶν αἰσθήσεων προερχομένη πλάνη;

γ') Ποῖον τὸ ἔργον τῶν αἰσθήσεων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἰδεῶν;

δ') Πᾶσαι αἱ ἰδέαι ἐμπνέονται μόνον ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων;

ε') Πόσας ἀκριβῶς αἰσθήσεις ἔχομεν;

στ') Διατί ζῷά τινα εἶναι πεπροικισμένα δι' αἰσθήσεων αἱ ὁποῖαι ἐλλείπουσιν ἀφ' ἡμῶν;

ζ') Οἱ ἄνθρωποι πλὴν τῶν ἔσω καὶ ἔξω αἰσθήσεων ἔχουσι καὶ ἄλλας συμπληρωματικὰς αἰσθήσεις;

η') Ἁρμόζει νὰ στηρίζωμεν τὴν ἔρευναν κατηγορίας τινὸς τῶν ἀληθειῶν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως ὑπεραισθησίας ἀνωμάλου;

θ') Ἡ ὑγιὴς ἐνόρασις δὲν προκύπτει ἐκ τῆς ἰσοζυγίας τῆς ἀσκήσεως τοῦ σταθεροῦ λόγου καὶ τῆς γονίμου φαντασίας, τῆς μιᾶς τούτων συγκρατούσης τὰς παρατολμίας τῆς ἄλλης;

ι') Ὄν τι αὐστηρῶς ἀπομεμονωμένον ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπικοινωνίας θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ γνῶσιν τῆς ὑπάρξεώς του;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Bergson H.* L'évolution créatrice 1914, *Δρακούλη Πλ.* Ἡ διαίσθησις (Στοιχεῖα ἐσωτερικῆς φιλοσοφικῆς 1894 σ. 17), *Du Prel C.* Le sixième sens (La magie science naturelle 1908 σ. 151), *Eucken R.* Le sens et la valeur de la vie 1912, *Hockirg* The meaning of God in human experience, *Hudson* The law of Psychical phaenomena 1893, *Paliard* Intuition ef reflexion 1925, *Πυθαγόρας* Ἔτος Δ' (1926) σ. 1287 και 1315, *Star* Mystères du verbe 1909, *Wirth O.* Le livre du compagnon 1922.

ΔΙΟΝ. Π. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

αἰσθησιακός· ὁ πολὺ εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς ὅ,τι ἐξ αὐτῶν ἀπορρέει ὑποκείμενος, ὁ αἰσθησιοκρατούμενος, ὁ αἰσθησιαρχικός· «αἰσθησιακὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ πρέποντος», «αἰσθησιακὸς βίος»= σαρκικὸς βίος.

αἰσθησιαρχία (ἡ)· οὕτως ἀπεδόθη ὁ ὅρος *Sensualismus* δηλῶν τὴν γνωσιολογικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν πᾶσα ἡμετέρα γνῶσις πηγὴν ἔχει τὴν αἴσθησιν. Ἐπίσης μεταφράζεται *αἰσθησιοκρατία* καὶ *αἰσθησικρατία*, *αἰσθητισμός*, *αἰσθητίζουσα φιλοσοφία*, *αἰσθητιστικὴ φιλοσοφία*, *αἰσθητοφροσύνη*, *αἰσθησιολογία* καὶ *αἰσθησιολογία* (βλ. *Θ. Βορέαν* ἐν Περιοδ. Ἀθηνᾷ, 20,620).

[ΦΙΛΟΣΟΦ.] Ὁ διεθνὴς ὅρος *Sensualismus* κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος εἰσαχθεὶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν (ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας ἐγένετο δεκτὸς τῷ 1878), ἀπεδόθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπό τινων μὲν διὰ τῆς λέξεως *αἰσθησιαρχία* ἢ *αἰσθησιοκρατία* ὑπ' ἄλλων δὲ διὰ τῆς λέξεως *αἰσθησιολογία* ἢ *αἰσθητισμὸς* ἢ καὶ διὰ τῆς περιφράσεως *φιλοσοφία τῶν αἰσθήσεων*. Σημαίνει δὲ ὁ ὅρος Sensualismus τὴν γνωσιολογικὴν ἐκείνην θεωρίαν, τῆς ὁποίας δύο εἶναι τὰ θεμελιώδη διδάγματα· πρῶτον, ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις καὶ ἰδέαι καὶ ὅλος ἐν γένει ὁ πνευματικὸς ἡμῶν βίος προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων, καὶ δεύτερον, ὅτι μόνον τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν εἶναι ἀληθῆ καὶ πραγματικά, πάντα δὲ τὰ ἄλλα φαντάσματα.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ ὅρος Sensualismus εἶναι νεώτερος, ἡ δι' αὐτοῦ σημαινομένη θεωρία τῶν αἰσθήσεων δὲν εἶναι νέα, οὐδὲ ὑπὸ μιᾶς μόνον φιλοσοφικῆς σχολῆς ἐδιδάχθη. Ἡ περὶ τῶν αἰσθήσεων θεωρία ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μέχρι τῶν τελευταίων αὐτῆς διδαγμάτων βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον συμπληρωθεῖσα, ἐμφανίζει δύο μεγάλας περιόδους, τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων μέχρι τοῦ Condillac (1715-1780) καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Condillac καὶ ἑξῆς.

Ἡ πρώτη περίοδος εἶναι ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ αἴσθησις θεωρεῖται μὲν ὡς ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ πηγή, ἐξ ἧς προέρχονται πᾶσαι αἱ γνώσεις καὶ ἰδέαι ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ὁ μόνος παράγων τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου. Παρὰ τὴν αἴσθησιν ὑπάρχει καὶ ἡ διανοητικὴ τῆς ψυχῆς ἐνέργεια, ὁ νοῦς, ὁ ἐκ τῶν προτέρων (à priori) δεδομένος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αἱ αἰσθήσεις συγκομίζουσιν εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν τὸ ὑλικὸν τῶν ἔξωθεν ἐντυπώσεων, ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις ἐπεξεργάζεται τὸ ὑλικὸν τοῦτο καὶ δίδει εἰς αὐτὸ τὰς διαφόρους μορφάς, εἶναι ὁ νοῦς.

Οὕτως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς προγενεστέρους φιλοσόφους (Παρμενίδην, Ἡράκλειτον, Ἐμπεδοκλέα, Δημόκριτον, Πλάτωνα), οἵτινες τὰς αἰσθήσεις θεωροῦντες *κακοὺς μάρτυρας* διημφισβήτουν τὴν ἀλήθειαν τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως, πρῶτος ὁ Σπεύσιππος, ὁ διάδοχος τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ, ἀπέδιδε μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων κτωμένην ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις τὴν αἴσθησιν ἐθεώρει ὡς πρώτην καὶ ἀπαραίτητον ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ διαρρήδην ὑπεστήριξε τὴν ἀλήθειαν τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως, ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοτέλης.

Οὗτος ἐδίδασκεν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις αὗται καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε ἀπατῶσιν ἡμᾶς, πᾶσα δὲ πλάνη προέρχεται μόνον ἐξ ἐσφαλμένων κρίσεων καὶ ἀποφάνσεων ἡμῶν. Τὴν λειτουργίαν ὅμως τῶν αἰσθήσεων ἀπέδιδεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν κατωτέραν ψυχήν, τὴν λεγομένην *ζωϊκὴν ψυχήν*, ἥτις γεννᾶται καὶ φθείρεται μετὰ τοῦ σώματος. Ἀλλὰ καὶ τὸν *νοῦν* ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινεν εἰς τὸν *παθητικὸν νοῦν*, ὅστις φθαρτὸς ὢν καὶ μετὰ τοῦ σώματος γεννώμενος καὶ φθειρόμενος τὰ πάντα γίνεται, καὶ τὸν *ποιητικὸν νοῦν*, ὅστις φύσει ἀθάνατος καὶ ἀΐδιος ὢν τὰ πάντα ἐνεργεῖ. Τὸν νοῦν ὁ Ἀριστοτέλης παραβάλλει πρὸς πινάκιον ἄγραφον («ὥσπερ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηδὲν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ γεγραμμένον»· *π. ψυχ.* Γ, 4), εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ νοῦς ὡς νοοῦν καὶ νοούμενον, ὡς ἐνεργῶν καὶ πάσχων, ἐγγράφει βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ νοῦς θεωρῇ, ὡς βάσιν πάντοτε ἔχει τὰς ἔξωθεν διὰ τῶν αἰσθήσεων παρεχομένας εἰκόνας τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων (τὰ φαντάσματα), οὐδὲ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθῃ ἢ διανοηθῇ τι, χωρὶς τοῦτο νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ («οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχή» *π. ψυχ.* Γ, 7. «οὔτε μὴ αἰσθανόμενος (ὁ νοῦς) μηδέν, οὐδὲν ἂν μάθοι οὐδὲ ξυνίοι· ὅταν τε θεωρῇ ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν· τά τε γὰρ φαντάσματα ὥσπερ αἰσθήματά ἐστι, πλὴν ἄνευ ὕλης»· *αὐτ.* Γ', 8). Παρόμοια ἐδίδασκον καὶ οἱ Στωϊκοὶ («οἱ Στωϊκοί φασιν, ὅταν γεννηθῇ ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ὥσπερ χάρτην εὔεργον εἰς ἀπογραφήν· εἰς τοῦτο μίαν ἑκάστην τῶν ἐννοιῶν ἐναπογράφεται· πρῶτος δὲ τῆς ἀναγραφῆς τρόπος ὁ διὰ τῶν αἰσθήσεων». *Πλουτ.* ἀρεσκ. φιλοσ. Δ, 11,1. Δοξογρ. ἑλλ. ἔκδ. Diels σ. 400) ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἐδίδασκεν, ὅτι «αἱ ἐπίνοιαι πᾶσαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γεγόνασι.... πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται» (*Διογ. Λαέρτ.* X. 32).

Τὴν τοιαύτην γνωσιολογικὴν περὶ τῶν αἰσθήσεων θεωρίαν, καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων φιλοσόφων πολλαχῶς ἐν τῷ μεταξὺ διατυπωθεῖσαν ἐντονώτερον, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπανέλαβεν ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Locke (1632—1704) διὰ τοῦ πολυθρυλήτου ἐκείνου ἀποφθέγματος «*nihil est iu intellectu, quod non sit prius in sensu*» (οὐδὲν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει), τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπόρροια τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς περιπατητικῆς καθόλου σχολῆς.

Τὸ δίδαγμα τοῦτο κατ' ἀρχὴν καὶ ὁ Leibnitz (1646—1716) ἀποδεχόμενος, προσέθηκεν εἰς τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Locke τὴν περίφημον ἐκείνην ἐξαίρεσιν "*nisi intellectus ipse*» (ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ νοῦ). Παραβάλλων δὲ ὁ Locke, ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοί, τὴν ψυχὴν τοῦ γεννωμένου ἀνθρώπου πρὸς λευκὸν χάρτην *(white paper)* φρονεῖ ὅτι ὁ πνευματικὸς ἡμῶν βίος ἀναπτύσσεται τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς *ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως (sensation)*, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῆς *ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως* ἤτοι τῆς διανοήσεως *(reflexion)*. Πρὸς τὴν τοιαύτην περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου ἀντίληψιν συμφωνῶν καὶ ὁ μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος Κάντιος (1724—1804) φρονεῖ, ὅτι τὴν μὲν *ὕλην* τῆς γνώσεως ἡμῶν παρέχουσιν αἱ αἰσθήσεις, τὰς δὲ *μορφὰς* εἰς τὴν ὕλην ταύτην δίδει ὁ νοῦς, τὸ πνεῦμα.

Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην περίοδον αἱ αἰσθήσεις θεωροῦνται μὲν ὡς οὐσιώδης παράγων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ὁ μόνος παράγων. Διὸ καὶ ὁ Sensualismus τῆς περιόδου ταύτης προσφυέστερον δύναται νὰ ἀποδίδεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν διὰ τοῦ γενικωτέρου ὅρου *αἰσθησιολογία*. Κατὰ τὴν δευτέραν ὅμως περίοδον, τὴν ἀπὸ τοῦ Condillac καὶ ἑξῆς, ἡ περὶ τῶν αἰσθήσεων θεωρία ἐμφανίζεται πλέον ὡς *αἰσθησιαρχία* ἢ *αἰσθησιοκρατία*· διότι κατὰ τὸν Condillac ἡ αἴσθησις εἶναι ὁ *μόνος* παράγων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὅλου πνευματικοῦ ἡμῶν βίου. Εἰς τὴν αἴσθησιν ἀνάγει ὁ Condillac οὐ μόνον τὴν ὕλην, τὸ περιεχόμενον τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ πάσας ἐν γένει τὰς ἱκανότητας τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Πᾶσαι αἱ διανοητικαὶ ἡμῶν ἱκανότητες καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ ψυχικαὶ ἡμῶν λειτουργίαι, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Condillac, ἢ μετεσχηματισμένα αἰσθήματα, ἕξεις διὰ συνειρμῶν τῶν διαφόρων αἰσθημάτων παραχθεῖσαι, μηχανικὰ ἀποτελέσματα τῆς λειτουργίας τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ περιφερικοῦ νευρικοῦ συστήματος, δι' οὗ δεχόμεθα τὰς ἔξωθεν ἐντυπώσεις. Καὶ αὐτὴ δὲ τέλος ἡ ψυχὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἄθροισμα αἰσθήσεων. Διὸ καὶ τὸν ἐν ψυχικῇ ἀναπτύξει διατελοῦντα ἄνθρωπον παρέβαλλεν ὁ Condillac πρὸς ἄγαλμα ἄψυχον, ὅπερ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐμψυχοῦται ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐντυπώσεων.

Ἡ αἰσθησιαρχικὴ αὕτη διδασκαλία τοῦ Condillac ἔλαβεν εὐρεῖαν διάδοσιν οὐ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἔξω τῆς Γαλλίας, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀντικαταστήσασα τὴν μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατοῦσαν καρτεσιανὴν φιλοσοφίαν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μεγάλη πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ διασημότεροι τῶν ὀπαδῶν τῆς θεωρίας ταύτης ὑπῆρξαν ὁ La Metrie, ὁ Diderot, ὁ Helvetius, ὁ Holbach, ὁ Cabanis καὶ πάντες οἱ τοῦ 18 καὶ

Digitized by Google

19 αἰῶνος ὀπαδοὶ τοῦ ὑλισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ διακεκριμένοι φιλόσοφοι, οἷοι ὁ J. Rousseau (1712—1778) ὁ Bonnet (1720—1793), ὁ V. Cousin (1792—1867) καὶ ἄλλοι, σφοδρῶς κατεπολέμησαν τὰς ὑλιστικὰς ταύτας τῆς αἰσθησιαρχίας διδασκαλίας.

Ἀντίθετος ἐν γένει τῆς αἰσθησιαρχικῆς θεωρίας εἶναι ἡ *νοησιαρχικὴ* ἢ *ὀρθολογικὴ* λεγομένη θεωρία *(Rationalismus)*, καθ' ἣν πηγὴ καὶ κριτήριον τῆς ἀληθοῦς γνώσεως εἶναι μόνον ὁ νοῦς ἢ ὁ λόγος, καὶ ἡ *κριτικὴ (Kritizismus)* ὡς καὶ ἡ *κριτικὴ ἐμπειρικὴ* θεωρία *(kritische Empirismus)*, ἥτις, τὰς δύο ἀντιθέτους διδασκαλίας τῆς αἰσθησιαρχίας καὶ τῆς νοησιαρχίας συνδυάζουσα, παραδέχεται ὅτι ὁ ψυχικὸς ἡμῶν βίος οὔτε ἀπὸ μόνης τῆς αἰσθήσεως, οὔτε ἀπὸ μόνης τῆς καθαρᾶς νοήσεως ἀναπτύσσεται, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τούτων· αὕτη δὲ εἶναι καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα σήμερον θεωρία.

Ἐν τῇ Ἠθικῇ ἡ αἰσθησιαρχία ἐμφανίζεται, ὅπως καὶ ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία ὡς διδασκαλία ἡδονιστική, προβάλλουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς σκοπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰσθήσεων δι' ἀπολαύσεων αἰσθητικῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ διότι διὰ τῶν ψυχολογικῶν της διδαγμάτων ἡ αἰσθησιαρχία ἤγαγεν εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ τὴν ἀθεΐαν, σφοδρῶς κατεκρίθη καὶ ὑπὸ πολλῶν διακεκριμένων ἠθικολόγων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *R. Eucken* Gesch. d. philosoph. Termin. 1879.—*Zeller* Philosoph. d. Griech. 1892-1903. — V. Cousin Histoir. Génér. de la philosoph. 1884 ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ τὰ λεξικὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν Franck, Eisler, La Lande, Baldwin, Raujoli κ.λ.π.

Α. Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

αἰσθησιαρχικός, *—ή, —όν* (γαλλ. sensualiste)· ὁ ἀποδεχόμενος τὴν γνωσιολογικὴν θεωρίαν ἥτις καλεῖται αἰσθησιαρχία.

αἰσθησιοκρατία (ἡ), ἢ *αἰσθησικρατία, αἰσθησιοκρατικός*· βλ. αἰσθησιαρχια, αἰσθησιαρχικός.

αἰσθησιολογία (ἡ), ἢ *αἰσθησιλογία, αἰσθησιολογικός, αἰσθησιολόγος*· βλ. αἰσθησιαρχία, αἰσθησιαρχικός.

αἰσθησιόμετρον. Ἐργαλεῖον δι' οὗ καταμετρεῖται ὁ βαθμὸς τῆς αἰσθητικότητος τοῦ δέρματος, ἐφευρεθὲν ὑπὸ τοῦ Weber. Εἶναι εἶδος διαβήτου φέροντος γνώμονα διῃρημένον εἰς χιλιοστόμετρα. Θίγομεν μὲ τὰ ἄκρα τῶν σκελῶν τοῦ διαβήτου, ὀλίγον ἠνεῳγμένα, τὸ μέρος τοῦ δέρματος, τὸν βαθμὸν τῆς αἰσθητικότητος τοῦ ὁποίου θέλομεν νὰ εὕρωμεν· κατόπιν δὲ αὐξάνομεν μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ ἄνοιγμα, μέχρις οὗ ὁ δοκιμαζόμενος αἰσθανθῇ κεχωρισμένως τὴν πίεσιν τῶν δύο σκελῶν. Ἡ ἀπόστασις τοῦ ἀνοίγματος ποικίλλει, ἐξαρτωμένη ὄχι μόνον κατὰ τὸ μέρος τοῦ σώματος εἰς τὸ ὁποῖον γίνεται ἡ δοκιμασία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῶν νευρικῶν κέντρων. Κανονικῶς τὰ εὐαισθητότερα σημεῖα, ὅπου ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τοῦ διαβήτου ἀπόστασις εἶναι ἐλαχίστη, εἶναι ἡ ἄκρα τῆς γλώσσης, τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων καὶ τὰ χείλη. Τὰ ὀλιγώτερον εὐαίσθητα εἶναι ἡ ῥάχις, τὸ στῆθος, ὅπου τὸ ἄνοιγμα φθάνει μέχρι 5 καὶ 6 ἑκατοστ. πρὶν γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ διπλῆ αἴσθησις.

Ε. Σ.

αἴσθησις,*—εως* (ἡ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰσθάνομαι*· ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων γνῶσις, ἀντίληψις, ἐν ἀντιδιαστολῇ ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, τῆς φρονήσεως, τῆς σοφίας· *«τὸ ζῷον αἰσθήσει ὥρισται»* (Ἀριστοτ. Index), δηλ. τὸ διακριτικὸν τῶν ἐμψύχων ἀπὸ τῶν ἀψύχων εἶναι ἡ αἴσθησις· || συναίσθησις, ἐπίγνωσις, ἐντύπωσις, βαθεῖα ἐκτίμησίς τινος· *«αἴσθησις τότε παρέστη καὶ πόθος τῆς τοῦ Κάτωνος ἀρετῆς»* (Πλούτ. Κάτων νεώτ. 64)· φρ. *«κάμνει αἴσθησιν»*, κάμνει ἐντύπωσιν, ἐκτιμᾶται προσηκόντως· || τὸ ὄργανον τοῦ αἰσθάνεσθαι, τὸ αἰσθητήριον· «ἡ αἴσθησις τῆς ἁφῆς, τῆς ὁράσεως κ. τ. λ.» (βλ. αἰσθήσεις).

Β. Φ.

[ΦΙΛΟΣΟΦ.]. Ὁ ὅρος *αἴσθησις* εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σημαίνει κυρίως τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντίληψιν, ἤτοι τὸ *αἰσθάνεσθαι*, πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸ τὸ *αἴσθημα* καὶ τὸ *αἰσθητήριον* ὄργανον. Εἶναι δὲ ἡ αἴσθησις, ἤτοι τὸ αἰσθάνεσθαι, λειτουργία τῆς ψυχῆς καθ' ἣν αὕτη κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν ἀντιλαμβάνεται ὡς αἰσθήματα τοὺς εἴτε ἔξωθεν εἴτε ἐκ τοῦ ἰδίου σώματος εἰς τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων παραγομένους καὶ διὰ τῶν νευρικῶν ἰνῶν καὶ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς αὐτὴν μεταβιβαζομένους ἐρεθισμούς.

Τὴν λειτουργίαν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγράμματι αὐτοῦ καλεῖ καὶ *αἰσθητικόν*, θεωρεῖ δὲ αὐτὴν ὡς μίαν τῶν πέντε δυνάμεων τῆς ψυχῆς, αἵτινες κατ' αὐτὸν εἶναι: τὸ *θρεπτικόν*, τὸ *αἰσθητικόν*, τὸ *ὀρεκτικόν*, τὸ *κατὰ τόπον κινητικὸν* καὶ τὸ *διανοητικόν*. Εἶναι δὲ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ αἰσθητικὸν ἡ ἱκανότης τῆς ψυχῆς εἰς τὸ νὰ δέχεται τὰς εἰκόνας (τὰ εἴδη) τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων, ἄνευ ὅμως τῆς ὕλης· «αἴσθησίς ἐστι τὸ δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης, οἷον ὁ κηρὸς τοῦ δακτυλίου ἄνευ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ χρυσοῦ δέχεται τὸ σημεῖον, λαμβάνει δὲ τὸ χρυσοῦν ἢ τὸ χαλκοῦν σημεῖον, ἀλλ' οὐχὶ ἡ χρυσὸς ἢ χαλκός». *Π. Ψυχ.* Β, 12). Πεντε δὲ αἰσθησεις διέκρινεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, τὴν *ὅρασιν*, τὴν *ἀκοήν*, τὴν *ὄσφρησιν*, τὴν *γεῦσιν* καὶ τὴν *ἁφήν*. Ἡ νεωτέρα ψυχολογία προσέθηκεν εἰς αὐτὰς καὶ τὴν λεγομένην *γενικὴν αἴσθησιν*. Ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων τούτων ἔχει ἴδιον *αἰσθητήριον* ὄργανον, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος εὑρισκόμενον — ἡ ὅρασις τοὺς δύο ὀφθαλμούς, ἡ ἀκοὴ τὰ δύο ὦτα, ἡ ὄσφρησις τὴν ῥῖνα, ἡ γεῦσις τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν κοιλότητα τοῦ στόματος καὶ ἡ ἁφὴ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος. Εἰς τὰ αἰσθητήρια ταῦτα ὄργανα καταλήγουσι τὰ εἰδικὰ αἰσθητικὰ νεῦρα ἑκάστης τῶν αἰσθήσεων, ἅτινα δεχόμενα ἔξωθεν ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου σώματος διαφόρους ἐρεθισμοὺς μεταβιβάζουσιν αὐτοὺς διὰ τῶν νευρικῶν ἰνῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦ νευρικοῦ συστήματος, τὸν ἐγκέφαλον, ὅστις εἶναι τὸ φυσικὸν ὄργανον καὶ ἡ ἕδρα τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐκεῖ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν ἀντιλαμβάνεται τοὺς ἐρεθισμοὺς τούτους ὡς ἰδίας ψυχικὰς καταστάσεις, ἤτοι ὡς *αἰσθήματα*, καὶ δὴ τοὺς μὲν ἐρεθισμοὺς τῶν νεύρων τῆς ὁράσεως ὡς *φῶς* καὶ *σκότος* καὶ διαφόρους τοῦ φωτὸς ἀποχρώσεις (*χρώματα)*, τοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν νεύρων τῆς ἀκοῆς ὡς *ἤχους* (βαρεῖς ἢ ὀξεῖς), τοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν νεύρων τῆς ὀσφρήσεως ὡς *ὀσμὰς* (εὐώδεις ἢ δυσώδεις), τοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν νεύρων τῆς γεύσεως ὡς *χυμοὺς* (γλυκεῖς ἢ πικροὺς κ. λ.) καὶ τοὺς ἐρεθισμοὺς τῶν ἁπτικῶν νεύρων ὡς *θερμότητα* ἢ *ψῦχος*, *λειότητα* ἢ *τραχύτητα* κ. ἄ. Τῆς γενικῆς αἰσθήσεως εἰδικὸν αἰσθητήριον ὄργανον δὲν ὑπάρχει. Ὡς ὄργανον αὐτῆς χρησιμεύουν τὰ διὰ πάντων τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος διήκοντα αἰσθητικὰ νεῦρα, ἅτινα ἐρεθιζόμενα ἐκ τῆς ὁπωσδήποτε μεταβαλλομένης ἢ διαταρασσομένης κανονικῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων σωματικῶν ὀργάνων μεταβιβάζουν τοὺς ἐρεθισμοὺς τούτους εἰς τὸν ἐγκέφαλον, ἔνθα ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται αὐτοὺς ὡς *αἰσθήματα ὀργανικὰ* καὶ *μυϊκά*.

Ἡ Φυσιολογικὴ Ψυχολογία ἐξετάσασα ἀκριβέστερον τὰς ἀλλοιώσεις, ἃς οἱ ἔξωθεν ἐρεθισμοὶ ἐπιφέρουν εἰς τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων ἑκάστης τῶν αἰσθήσεων, εὗρεν ὅτι εἰς μὲν τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων τῶν αἰσθήσεων τῆς ὀσφρήσεως, τῆς γεύσεως, τῆς ὁράσεως καὶ τῆς θερμοκρασίας οἱ ἐρεθισμοὶ ἐπιφέρουν χημικὴν ἀλλοίωσιν, διὸ καὶ αἱ αἰσθήσεις αὗται καλοῦνται *χημικαί*· εἰς δὲ τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ἁφῆς οἱ ἔξωθεν ἐρεθισμοὶ μόνον μηχανικὰς κινήσεις παράγουν· διὸ καὶ *μηχανικαὶ* λέγονται αἱ αἰσθήσεις αὗται.

Ἀλλ' εἴτε χημικαὶ ἀλλοιώσεις, εἴτε μηχανικαὶ κινήσεις ἐπενεργοῦν εἰς τὰ ἄκρα τῶν αἰσθητικῶν νεύρων, αἱ νευρικαὶ αὐτῶν ἶνες πάντως ἐρεθίζονται, τὸν ἐρεθισμὸν δὲ τοῦτον ὀφείλομεν νὰ ἐννοῶμεν ὡς *καῦσιν*, ἐν τῇ χημικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ· διότι αἱ ὑπάρχουσαι ἐν τῷ νεύρῳ χημικαὶ ἑνώσεις προσλαμβάνουσαι ὀξυγόνον ὑφίστανται χημικὴν καῦσιν, ἤτοι ἀλλοίωσιν· ἀλλὰ καὶ ἡ μεταβίβασις τοῦ ἐρεθισμοῦ εἰς τὸν ἐγκέφαλον οὕτω πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς μετάδοσις δηλ. τῆς χημικῆς ταύτης καύσεως ἀπὸ τῶν ἄκρων τοῦ αἰσθητικοῦ νεύρου εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐγκεφάλου, ἔνθα ἡ ψυχὴ τὴν χημικὴν ταύτην ἀλλοίωσιν ἀντιλαμβάνεται ὡς πνευματικὸν φαινόμενον, ὡς *αἴσθημα*. Πῶς γίνεται ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἡ μετουσίωσις αὕτη τοῦ φυσικοχημικοῦ φαινομένου εἰς πνευματικόν, πῶς δηλ. ἡ χημικὴ καῦσις μεταβάλλεται εἰς αἴσθησιν, τοῦτο τὸ σημεῖον ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον καὶ τὸ πρόβλημα, ὅπερ μέχρι τοῦδε οὔτε ἡ ψυχολογία, οὔτε ἡ φυσιολογία ἠδυνήθησαν νὰ λύσουν.

Τὴν αἴσθησιν ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὰ ζῷα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ φυτά, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἀναξαγόραν καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, οἵτινες κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλουτάρχου ἀπέδιδον καὶ εἰς τὰ φυτὰ αἴσθησιν καὶ νοῦν, θεωροῦντες αὐτὰ ὡς ζῷα· «Ἀναξαγόρας (τὰ φυτὰ) καὶ ζῷα εἶναι καὶ ἥδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι εἶπεν, τῇ τε ἀπορροῇ τῶν φύλλων καὶ τῇ αὐξήσει τοῦτο ἐκλαμβάνων», *Ἀριστοτ.* Π. φυτ. Α, 1· «ὁ δὲ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ νοῦν καὶ γνῶσιν εἶπον ἔχειν τὰ φυτά. Ἡμεῖς δὲ . . . λέγομεν ὅτι τὰ φυτὰ οὔτε ἐπιθυμίαν οὔτε αἴσθησιν ἔχουσιν», *αὐτόθ.* Α, 2· «ζῷον γὰρ ἔγγειον τὸ φυτὸν εἶναι οἱ περὶ τὸν Ἀναξαγόραν οἴονται» *(Πλούτ.)*. Ἀποφαινόμενος δὲ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι τὰ φυτὰ δὲν αἰσθάνονται, ἐξηγεῖ τοῦτο, λέγων τὰ ἑξῆς: «τὰ φυτὰ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἔχειν αἴσθησιν, ὅτι γῆς ἐστιν· ἄνευ δὲ ἁφῆς οὐδεμίαν οἷόν τε ἄλλην ὑπάρχειν, τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητήριον οὐκ ἔστιν οὔτε γῆς οὔτε ἄλλου τῶν στοιχείων οὐδενός» (Π. ψυχ. Γ', 13). Νεώτεροι ὅμως φυσιοδίφαι ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὰ πράγματα εὗρον, ὅτι πολλὰ τῶν φυτῶν ἐμφανίζουν ἱκανὸν βαθμὸν αἰσθητικότητος, τοὐναντίον δὲ πολλὰ τῶν ἀτελεστάτων ζῴων στεροῦνται καὶ τῆς ἐλαχίστης αἰσθήσεως.

Τὰς γνώμας τῶν ἐξεχόντων φιλοσόφων περὶ τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν αἱ αἰσθήσεις ἔχουν διὰ τὴν καθόλου ἀνάπτυξιν τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου, ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐν λ. αἰσθησιαρχία. Καὶ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ ἐπιστήμῃ ἀπὸ τοῦ Πεσταλότση καὶ ἑξῆς πάντες οἱ ἐξέχοντες παιδαγωγοὶ μεγάλως ἐτόνισαν καὶ ἐξῆραν τὴν σημασίαν τῶν αἰσθήσεων διὰ τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν. Ἡ ἐποπτικὴ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας, καθ' ἣν ὁ διδάσκων ὀφείλει νὰ προσάγῃ τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν μαθητῶν, ἵνα *ἐποπτεύουν* αὐτά, ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πεσταλότση ἀπαράβατον κανόνα τῆς παιδαγωγούσης διδασκαλίας.

ΑΝΑΣΤ. Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

[ΦΥΣΙΟΛΟΓ.] *Ἡ αἴσθησις* εἶναι ψυχικὴ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιστοιχεῖ φυσιολογικὴ ἐπεξεργασία τῆς φλοιώδους οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου. Ἑπομένως ἐὰν αἱ φυσιολογικαὶ ἐπεξεργασίαι τῆς φλοιώδους οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου ἀλλοιωθῶσιν, ὡς συμβαίνει κατὰ τὸν ὕπνον ἢ τὴν νάρκην, παύονται καὶ αἱ ψυχικαὶ τοιαῦται. Ποία ὅμως ἡ σχέσις τῶν φυσιολογικῶν ἐπεξεργασιῶν τῶν τελουμένων ἐπὶ τῶν νευρικῶν κυττάρων πρὸς τὰς ψυχικὰς τοιαύτας, τοῦτο εἶνε ζήτημα μεταφυσικόν.

Αἱ αἰσθήσεις γεννῶνται τῇ ἐπιδράσει ἐρεθισμάτων ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα. Δι' ἕκαστον ὅμως αἰσθητήριον ὄργανον ὑπάρχει ἴδιον ἐρέθισμα. Τὸ ἐρέθισμα τοῦτο καλεῖται *ὁμόλογον ἐρέθισμα* καὶ ἐρεθίζει μόνον τὸ αἰσθητήριον ὄργανον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ αἰσθητήριον νεῦρον. Πάντα δὲ τὰ ἄλλα ἐρεθίσματα ὡς τὸ θερμαντικόν, τὸ ἠλεκτρικὸν κ.τ.λ., ἅτινα δύνανται νὰ ἐρεθίσωσι τά τε αἰσθητήρια ὄργανα καὶ τὰ αἰσθητήρια νεῦρα καλοῦνται *ἑτερόλογα ἐρεθίσματα*.

Αἱ αἰσθήσεις εἶναι ἐνσυνείδητοι καὶ γεννῶνται οὐχὶ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ὀργάνοις—ἅτινα χρησιμεύουσι μόνον ἵνα ὑποδέχωνται τὰ ἐρεθίσματα καὶ διὰ τοῦ κεντρομόλου νεύρου νὰ μεταβιβάζωσιν αὐτὰ εἰς τὴν φλοιώδη οὐσίαν τοῦ ἐγκεφάλου, —ἀλλ' ὅταν ἡ διέγερσις φθάσῃ εἰς τὰς αἰσθητικὰς χώρας. Αἰσθήσεις γεννῶνται οὐ μόνον διὰ τῶν ἐρεθισμάτων τῶν ἐκ τοῦ κόσμου ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ἀλλὰ καὶ ἐκ διεγέρσεων ἐσωτερικῶν ὀργάνων, ὡς αἱ παραγόμεναι δι' ἐρεθισμῶν τοῦ κινητηρίου συστήματος, ὅτε λαμβάνομεν γνῶσιν περὶ τῆς θέσεως τοῦ σώματος ἡμῶν, περὶ τοῦ μεγέθους τῶν κινήσεων καὶ περὶ τῆς ἐντάσεως τῆς μυϊκῆς συστολῆς.

Αἱ προκαλούμεναι αἰσθήσεις ἀπὸ τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων ὀργάνων ἐμφανίζουσι τὰς ἑξῆς δύο διαφοράς. Ἡ πρώτη καὶ μεγίστη διαφορὰ εἶναι ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων προκαλούμεναι αἰσθήσεις εἶναι διάφοροι καὶ οὔτε μετάβασις οὔτε σύγκρισις δύναται νὰ γίνῃ μεταξὺ αὐτῶν—ὡς μεταξὺ κυανοῦ καὶ γλυκέος. Ἡ δευτέρα διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐπὶ αἰσθήσεων παραγομένων ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων γίνεται οὐ μόνον μετάβασις ἀλλὰ καὶ σύγκρισις, ὡς λ. χ. τοῦ κιτρίνου πρὸς τὸ χρυσοειδές.

Ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῶν παραγομένων αἰσθήσεων ὑπὸ τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων ἐξαρτᾶται οὐχὶ ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρεθίσματος, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων καὶ ἐκ τῶν κέντρων αὐτῶν. Ἐὰν ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὰ διάφορα αἰσθητήρια νεῦρα τὸ αὐτὸ ἐρέθισμα, παράγει ἀναλόγως πρὸς ταῦτα διαφόρους αἰσθήσεις· οὕτω τὸ γαλβανικὸν ῥεῦμα παράγει εἰς μὲν τὸ ὀπτικὸν νεῦφῶς, εἰς δὲ τὸ ἀκουστικὸν ἦχον. Τοῦτο καλεῖται *εἰδικὴ ἐνέργεια* τῶν αἰσθητηρίων νεύρων.

Ἂν καὶ αἱ αἰσθήσεις γεννῶνται ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, προβάλλομεν αὐτὰς ἢ εἰς τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ἢ εἰς τὸ περιβάλλον εἰς ὃ ὑπάρχει τὸ αἴτιον τῆς αἰσθήσεως. Οὕτω τὰς γευστικὰς αἰσθήσεις προβάλλομεν εἰς τὴν γλῶσσαν, τὰς ὀπτικὰς καὶ τὰς ἀκουστικὰς εἰς τὸ περιβάλλον. Ἡ μετάθεσις αὕτη ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὴν περιφέρειαν καλεῖται *ἀπόκεντρος προβολὴ τῶν αἰσθήσεων*. Καὶ ἂν ἐρεθίζεται οὐχὶ τὸ τελικὸν ὄργανον ἀλλὰ τὸ αἰσθητήριον νεῦρον κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτοῦ, ἀναγκαστικῶς προβάλλομεν τὴν αἴσθησιν εἰς τὸ τελικὸν ὄργανον· οὕτω εἰς τὴν πλῆξιν τοῦ ἀγκῶνος προβάλλομεν τὸν πόνον εἰς τοὺς δακτύλους ἔνθα ὑπάρχουσιν αἱ αἰσθητικαὶ ἀπολήξεις τοῦ ὠλενίου νεύρου. Καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ τὸ τελικὸν ὄργανον, κατὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸν λ.χ. τῆς κνήμης, ὁ ἀσθενῶν αἰσθάνεται τὸν πόνον εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέλος τοῦ σώματος, ἐὰν ἐρεθίζεται ὁ κορμὸς τοῦ διατμηθέντος αἰσθητικοῦ νεύρου.

Ἵνα προκληθῇ αἴσθησις, πρέπει τὸ ἐρέθισμα νὰ ἔχῃ ἔντασίν τινα.

Τὴν ἔντασιν αἰσθήσεώς τινος δὲν δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν· εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι αἴσθησίς τις εἶναι ἰσχυροτέρα ἄλλης, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πόσον.

Ἡ *αἰσθητικότης* ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐλαχίστου ἐρεθίσματος, ὅπερ δύναται νὰ προκαλέσῃ αἴσθησιν, τὸ ἐλάχιστον δὲ τοῦτο ἐρέθισμα καλεῖται *βαλβὶς τοῦ ἐρεθισμοῦ*. Εἶναι δὲ ἡ αἰσθητικότης ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὸ ἐρέθισμα. Αὐξανομένου τοῦ ἐρεθίσματος αὐξάνεται καὶ ἡ ἔντασις τῆς αἰσθήσεως. Ἤδη ἐρωτᾶται· πόσον πρέπει νὰ

Digitized by Google

αὐξηθῇ ἡ ἔντασις τοῦ ἐρεθίσματος ἵνα προκαλέσῃ σαφῆ μεταβολὴν τῆς ἐντάσεως τῆς αἰσθήσεως; ἤτοι πόση πρέπει νὰ εἶναι ἡ διαφορὰ δύο ἐρεθισμάτων ἵνα αὕτη διαγνωσθῇ καὶ τὰ ἐρεθίσματα γίνωσιν ἀντιληπτὰ καὶ ἀνόμοια; Περὶ τῆς διαφορικῆς ταύτης αἰσθητικότητος ὁ Weber διετύπωσε τὸν ἑξῆς νόμον ἐκ πειραματικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἁφῆς: ὅτι ἡ ἐπαύξησις τοῦ ἐρεθίσματος ἡ δυναμένη νὰ προκαλέσῃ αἰσθητὴν μεταβολὴν τῆς αἰσθήσεως πρέπει νὰ ἔχῃ τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχικὸν ἐρέθισμα, ὥστε προστιθεμένη νὰ αὐξήσῃ τὴν ἔντασιν αὐτοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι: Ἐὰν φέρωμεν ἐπὶ τῆς χειρὸς ἡμῶν βάρος 60 γραμμαρίων καὶ ἀφήσωμεν αὐτό, εἶτα δὲ λάβωμεν ἕτερον βάρος ὀλίγον μεγαλύτερον τοῦ προηγουμένου, διὰ νὰ αἰσθανθῶμεν διαφορὰν βάρους πρέπει τὸ δεύτερον νὰ αὐξηθῇ κατὰ 1)30 τοῦ πρώτου βάρους· ἤτοι τὸ δεύτερον πρέπει νὰ εἶναι 62 γραμμ. τοὐλάχιστον.

Αἴσθησις μυϊκή.—Ἡ μυϊκὴ αἴσθησις ὑπάγεται εἰς τὰς καλουμένας *ὀργανικὰς* αἰσθήσεις, αἵτινες γεννῶνται οὐχὶ δι' ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων ἀλλὰ δι' ἐσωτερικῶν τοιούτων, καὶ χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν κινήσεων τῶν μελῶν τοῦ σώματος ὡς καὶ τῆς θέσεως τοῦ σώματος ἡμῶν ἐν τῷ χώρῳ. Ἡ μυϊκὴ αἴσθησις προκαλεῖται ὑπὸ τῶν κεντρομόλων νεύρων, τῶν μυῶν, τῶν ἀρθρώσεων καὶ τῶν τενόντων.

Περὶ τῆς θέσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἡμῶν ἔχομεν ἀκριβῆ ἀντίληψιν καὶ ὅταν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶναι κεκλεισμένοι. Ἡ ἀντίληψις αὕτη γεννᾶται καὶ ἐξ αἰσθήσεων πιέσεως τοῦ δέρματος, καὶ ἐξ αἰσθήσεων τῶν μυῶν, τῶν τενόντων καὶ τῶν ἀρθρώσεων, διὰ τῶν κεντρομόλων αὐτῶν νεύρων. Τὰ νεῦρα ταῦτα παράγουσιν ἐνσυνειδήτους αἰσθήσεις, ὡς τοῦτο συνάγεται τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ αἰσθήματος τοῦ καμάτου ὅπερ ἐντοπίζεται εἰς τοὺς μῦς, τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ πόνου κατὰ τοὺς μυϊκοὺς σπασμούς. Ἀλλὰ δὲν γεννῶνται μόνον ἐκ τῶν μυῶν τοιαῦται αἰσθήσεις, διότι καὶ ὅταν παθητικῶς κινῶνται τὰ μέλη ἡμῶν ὑπ' ἄλλου, ὅτε οἱ μύες εἶναι χαλαροί, ἔχομεν γνῶσιν περὶ τῆς θέσεως τῶν μελῶν ἡμῶν. Ἐπίσης ἐὰν ἀνυψῶμεν βάρος, ὅτὲ μὲν μὲ ἐκτεταμένον, ὅτὲ δὲ μὲ κεκαμμένον τὸν βραχίονα, ἔχομεν τὴν αὐτὴν αἴσθησιν περὶ τοῦ βάρους τοῦ σώματος, εἰ καὶ οἱ μύες εὑρίσκονται ἐν διαφόρῳ καταστάσει συστολῆς καὶ τάσεως. Ἄρα ἡ αἴσθησις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς στροφῆς περὶ τὴν ἄρθρωσιν· Ὁ Goldscheider παραδέχεται ὅτι διὰ μὲν τὰς αἰσθήσεις τῶν κινήσεων χρησιμεύουσι τὰ κεντρομόλα νεῦρα τῶν ἄρθρων, διὰ δὲ τὰς αἰσθήσεις τῶν ἀντιστάσεων αἱ ἀπολήξεις τῶν νεύρων εἰς τοὺς τένοντας. Καὶ ἡ αἴσθησις τῆς βαρύτητος εἶναι αἴσθησις ἀντιστάσεως, ἥτις γεννᾶται ὅταν ἀνυψῶμεν σῶμά τι βαρὺ διὰ τῆς χειρὸς ἡμῶν. Ὅταν δὲ θέλωμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ μέγεθος τοῦ ἐπὶ τῆς χειρὸς βάρους, ποιοῦμεν μικρὰς κινήσεις τῆς χειρὸς ἵνα διὰ τῆς ἐπιταχύνσεως ἥτις παράγεται κατὰ πᾶσαν κίνησιν τοῦ σώματος ἐκτιμήσωμεν τὸ μέγεθος αὐτοῦ.

Ἡ μυϊκὴ αἴσθησις ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν διαρρύθμισιν τῶν κινήσεων τοῦ σώματος. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν διαταραχῶν, αἵτινες ἐπέρχονται μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν νεύρων, ἅτινα προκαλοῦσι τὰς αἰσθήσεις ταύτας. Κατὰ τὴν νωτιάδα φθίσιν καὶ κατὰ τὸ ἀτακτικὸν στάδιον αὐτῆς, ὅτε ἔχουσιν ὑποστῇ βλάβην τὰ ἐκ τῶν ἀρθρώσεων καὶ τῶν τενόντων προερχόμενα νεῦρα, οἱ ἀσθενεῖς δὲν δύνανται νὰ τηρῶσιν εἰς ἣν θέσιν θέλουσι τὰ μέλη αὐτῶν, διότι στεροῦνται αἰσθήσεως, καὶ προσλαμβάνουσι ταῦτα ἄλλην θέσιν ἀκουσίως τοῦ ἀσθενοῦς. Τοῦτο προέρχεται ἐκ καταστροφῆς τῶν ὀπισθίων ῥιζῶν.

Διὰ τῆς συνεργίας δὲ τῆς *μυϊκῆς* αἰσθήσεως μετὰ τῆς *ἀπτικῆς* τελεῖται ἡ καλουμένη *ἐνεργητικὴ ἁφή*, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνομεν ἀκριβεστέραν γνῶσιν περὶ τῆς συστάσεως καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀντικειμένων· ὁ δὲ Weber ἀπέδειξεν ὅτι δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο σώματα διαφόρου βάρους διὰ τῆς ἐνεργητικῆς ἁφῆς ἐὰν ἡ διαφορὰ αὐτῶν εἶναι $^1/_{40}$, ἐνῷ διὰ τῆς παθητικῆς ἁφῆς ἐὰν ἡ διαφορὰ εἶναι $^1/_{30}$.

Αἰσθητήρια.—Τὰ αἰσθητήρια ὄργανα εἶναι τὰ τελικὰ ὄργανα τῶν κεντρομόλων νεύρων, ἅτινα ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐρεθισμάτων διεγειρόμενα μεταβιβάζουσι τὴν ἐνέργειαν εἰς τὰ κεντρομόλα νεῦρα, καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸ κεντρικὸν νευρικὸν σύστημα, ἔνθα παράγονται αἰσθήσεις καὶ ἀντανακλαστικαὶ ἐπεξεργασίαι. Καὶ διὰ μὲν τῶν αἰσθήσεων παράγεται ἡ ἐνσυνείδητος ἀντίληψις τῶν ἐκτὸς τοῦ κόσμου ἐρεθισμάτων, διὰ δὲ τῶν ἀντανακλαστικῶν ἐπεξεργασιῶν διαρρυθμίζονται διάφοροι λειτουργίαι τοῦ ὀργανισμοῦ ἄνευ συμμετοχῆς τῆς συνειδήσεως.

Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὰ αἰσθητήρια τοῦ δέρματος, ἅτινα περιλαμβάνουσι τὸ αἰσθητήριον τῆς θερμοκρασίας, τὸ αἰσθητήριον τῆς πιέσεως καὶ τὸ αἰσθητήριον τοῦ πόνου.
2) Τὸ αἰσθητήριον τῆς γεύσεως.
3) Τὸ αἰσθητήριον τῆς ὀσφρήσεως.
4) Τὸ αἰσθητήριον τῆς ὁράσεως.
5) Τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς.

Αἰσθητικὰ κέντρα. — Τὰ αἰσθητικὰ κέντρα ὑπάρχουσιν ἐν τῇ *φλοιώδει οὐσίᾳ* τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς τοῦτο συνάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῶν ἐπιγιγνομένων εἰς περίπτωσιν καταστροφῆς ὡρισμένων χωρῶν τῆς φλοιώδους οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου ἐπί τε τῶν ζῴων καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἀπολήξεως τῶν κεντρομόλων ἰνῶν τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων ὀργάνων. Ταῦτα δὲ εἶναι ἡ *ἀπτικὴ χώρα*, τὸ *ὀπτικὸν κέντρον*, τὸ *ἀκουστικόν*, τὸ *ὀσφρητικὸν* καὶ τὸ *γευστικόν*.

Ἡ ἀπτικὴ χώρα καταλαμβάνει τὴν ὀπισθίαν κεντρικὴν ἕλικα τοῦ ἐγκεφάλου τὴν πρώτην μετωπιαίαν ἕλικα καὶ τὴν μεσολόβιον ἕλικα. Εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας ἀπολήγουσιν ἶνες αἵτινες χρησιμεύουσιν εἰς τὰς ἐνσυνειδήτους αἰσθήσεις τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος, ἡ καταστροφὴ δὲ τῆς χώρας ταύτης ἐπιφέρει διαταραχὰς τῆς αἰσθητικότητος. Ὅτι ὄντως τοῦτο συμβαίνει ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἑξῆς πειράματος: Ἐὰν καταστρέψωμεν τὴν ἀπτικὴν χώραν τοῦ κυνὸς καὶ κατόπιν θέσωμεν τὸ ἀντίστοιχον ἄκρον ἐντὸς ζέοντος ὕδατος, τὸ ζῷον οὐδὲν αἰσθάνεται.

Τὸ ὀπτικὸν κέντρον ἐνεδρεύει εἰς τὸν ἰνιακὸν λοβόν. Ἐὰν οὗτος καταστραφῇ, ἐπέρχεται ἡ *φλοιώδης τύφλωσις*, καθ' ἣν ἡ μὲν ὅρασις ἐκλείπει, ὑπάρχει ὅμως τὸ κατ' ἀντανάκλασιν φαινόμενον τῆς κόρης. Ἐὰν καταστραφῇ ἓν μόνον ἡμισφαίριον, λ. χ. τὸ ἀριστερόν, ἐπέρχεται ἡ καλουμένη *ὁμώνυμος ἡμιωπία*, ἤτοι τύφλωσις ἐν τῷ ἀριστερῷ ἡμιμορίῳ ἀμφοτέρων τῶν ἀμφιβληστροειδῶν. Ἡ διαταραχὴ αὕτη ἐπέρχεται ἐκ τοῦ χιασμοῦ τῶν ἰνῶν τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου, καθ' ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὅλα τὰ ἀριστερὰ ἡμίση τῶν ἀμφιβληστροειδῶν προβάλλονται εἰς τὸ ἀριστερὸν ὀπτικὸν κέντρον, καὶ ὅλα τὰ δεξιὰ ἡμίση τῶν ἀμφιβληστροειδῶν εἰς τὸ δεξιὸν ὀπτικὸν κέντρον.

Τὸ κέντρον τῆς ἀκοῆς ἑδρεύει εἰς τὴν πρώτην κροταφιαίαν ἕλικα. Ἐπὶ καταστροφῆς τοῦ κέντρου τούτου ἐπὶ κυνῶν ἐπέρχεται τελεία κώφωσις· ἀλλὰ καὶ αἱ ἱστολογικαὶ παρατηρήσεις ἀποδεικνύουσιν ὅτι αἱ ἶνες τοῦ κοχλιακοῦ νεύρου ὅπερ συμβάλλει εἰς τὴν ἀκοὴν ἀπολήγουσιν εἰς τὴν πρώτην κροταφιαίαν ἕλικα.

Τὸ κέντρον τῆς ὀσφρήσεως ἑδρεύει εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς βάσεως τοῦ μετωπιαίου λοβοῦ, εἰς τὴν μεσολόβιον ἕλικα, εἰς τὴν ἱπποκάμπειον καὶ εἰς τὴν ἀγκιστρωτὴν ἕλικα, ὡς τοῦτο εἰκάζεται ἐκ τῆς ἀπολήξεως τῶν ὀσφρητικῶν νεύρων.

Περὶ τοῦ κέντρου τῆς γεύσεως οὐδὲν βέβαιον γινώσκομεν, πιθανὸν ὅμως τοῦτο νὰ ἑδράζῃ εἰς τὴν ἱπποκάμπειον καὶ τὴν ἀγκιστρωτὴν ἕλικα, ὅπου καὶ τὸ κέντρον τῆς ὀσφρήσεως. Ι. ΜΕΝΕΓΑΚΗΣ

Αἰσθητικὰ ὄργανα. — Ταῦτα εἶναι εἰδικὰ ὄργανα εὑρισκόμενα ἐν τῷ δέρματι, διακρίνονται δέ: 1) Εἰς τὰ ἀπτικὰ σωμάτια τοῦ *Meissner*, κατασκηνοῦντα ἐντὸς τῶν ἀπτικῶν θηλῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἰσέρχεται τελικὴ νευρικὴ ἴς, ἥτις φέρεται σπειροειδῶς, χρησιμεύουσι δὲ διὰ τὴν ἁφήν. 2) Εἰς τὰ σωμάτια τοῦ *Grandry* κατασκηνοῦντα ἐντὸς τῆς γλώσσης, τοῦ χορίου τοῦ δέρματος καὶ τοῦ ῥάμφους τῶν πτηνῶν καὶ ἀποτελούμενα ἐκ δύο ἡμισφαιροειδῶν κυττάρων μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀπολήγει νευρικὴ ἴς. 3) Εἰς τὰ *κορυνοειδῆ* καὶ *γεννητικὰ* σωμάτια ἀπαντώμενα ἐν τῷ δέρματι τῶν ἔξω γεννητικῶν ὀργάνων, συνιστάμενα δὲ ἐκ συνδετικοῦ ὑποστρώματος ἐντὸς τοῦ ὁποίου τελευτᾷ σπείραμα τελικῆς νευρικῆς ἰνός· καὶ 4) Εἰς τὰ *Πακιανὰ* σωμάτια, χαρακτηριζόμενα διὰ τῆς πεταλοειδοῦς ὑφῆς τοῦ ἐλύτρου αὐτῶν, ἐντὸς τοῦ κέντρου τῶν ὁποίων τελευτᾷ ἡ νευρικὴ ἴς. Τὰ Πακιανὰ σωμάτια ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ὑποδορίῳ συνδετικῷ ἱστῷ, ἔχουσι δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σχέσιν πρὸς τὴν αἴσθησιν τῆς θερμότητος. Γ. Φ. Κ.

αἰσθητήριον (τὸ)· τὸ δι' οὗ αἰσθανόμεθα, τὸ ὄργανον τῆς αἰσθήσεως· πληθ. *αἰσθητήρια ὄργανα*, ἢ ἁπλῶς *αἰσθητήρια*· βλ. αἴσθησις

αἰσθητίζουσα *φιλοσοφία*· βλ. αἰσθησιαρχία.

αἰσθητικὰ *κέντρα,—σωμάτια*· βλ. αἴσθησις.

αἰσθητικαὶ θηλαί, *τρίχες* ἢ *σμήριγγες [Βοτ.]*. Τρίχες καὶ ἀναδύματα εὐαισθήτων στημόνων, πετάλων στεφάνης, ἄρθρων τῶν φύλλων κ. λ. πλασματοβριθεῖς καὶ δεχόμεναι τὸ ἐρέθισμα (Haberland). Εἴς τινας περιστάσεις αὗται μὲν εἶναι ἐντελῶς ἀναίσθητοι, ἀλλὰ μεταβιβάζουσι τὸ ἐρέθισμα εἰς ἄλλα αἰσθητικὰ κυτταρικὰ ἀθροίσματα. Ν. Μ.

αἰσθητικαὶ κεραῖαι *[Βοτ.]*. Κορυνοειδεῖς ἀποφυάδες τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν φύλλων, φέρουσαι ἀγγειώδεις δεσμίδας καὶ λειτουργοῦσαι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς ἀδένες πεπτικοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς αἰσθητικαὶ τρίχες. Ν. Μ.

Αἰσθητική. Ὀνομάζεται οὕτω ἡ ἐπιστήμη ἡ πραγματευομένη περὶ τοῦ καλοῦ εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκφάνσεις ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Πολλοὶ ὅμως καὶ μάλιστα νεώτεροι αἰσθητικοὶ παρατηροῦν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς Τέχνης δὲν καλύπτει τὴν ἔννοιαν τῆς Αἰσθητικῆς, καθόσον πολλαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου λαμβάνουν αἰσθητικὸν χαρακτῆρα, καί, χωρὶς νὰ εἶναι ἔργα τέχνης, γίνονται ἀντικείμενα αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ καλαισθησία, τὸ κοινῶς λεγόμενον «γοῦστο», ἐξελίσσεται καὶ δύναται νὰ ἐπιδρᾷ ἀνεξαρτήτως τῆς τέχνης. Ὅθεν ἡ ἔννοια τῆς αἰσθητικῆς ἔχει εὐρυτέραν περιφέρειαν τῆς τέχνης. Ἀλλ' ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως πάλιν οὐδ' ὁ αἰσθητικὸς παράγων ἐξαντλεῖ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς τέχνης, διότι αὕτη, ἐκτὸς τοῦ αἰσθητικοῦ, ὑπηρετεῖ πολλάκις καὶ ἄλλους σκοποὺς συνδεομένους μὲ τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωήν μας, ὅπως π. χ. ἡ θρησκευτικὴ τέχνη, ἥτις εἶναι κυρίως εἰκονογράφησις προτιθεμένη τὴν παράστασιν τῶν θρησκευτικῶν σκηνῶν οὐχὶ καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ χάριν ἐποικοδομητικῶν λόγων συνδεομένων πρὸς τὴν λατρείαν. Τὰς λεπτὰς ταύτας διακρίσεις ἀναπτύσσει ὁ Ντεσσουάρ (Dessoir), ὅστις ὡς συμπλήρωμα τῆς Αἰσθητικῆς θέλει διὰ τοῦτο καὶ τὴν *Ἐπιστήμην τῆς τέχνης*.

Ἡ δὲ εἰς τὴν Αἰσθητικὴν κατάταξις καὶ τοῦ ἐν τῇ φύσει καλοῦ ἀποκρούεται ὑπὸ πολλῶν, ἐπίσης νεωτέρων, αἰσθητικῶν, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται ὅτι ἡ ἀπόλαυσις τῆς φύσεως δὲν εἶναι εἰδικῶς αἰσθητική, ἀλλὰ παράγεται κυρίως ὑπὸ ἀναισθητικῶν στοιχείων. Ὁ Μώϋμαν (Meumann) μάλιστα φρονεῖ, ὅτι συνήθως ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωσις ἡμῶν ἔκ τινος τοπίου γεννᾶται κατ' ἀναλογίαν ἔργων τέχνης καὶ κρίνεται ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς αὐτὰ καὶ ἐκ τῶν συναισθημάτων τὰ ὁποῖα ὑποβάλλομεν εἰς τὸ τοπίον καὶ τὰ ὁποῖα καὶ ἡμεῖς ἀκολούθως συναισθανόμεθα. Καὶ ὁ Γάλλος αἰσθητικὸς Lalo πιστεύει ὅτι ἡ φύσις δὲν ἔχει αἰσθητικὴν ἀξίαν. γενικῶς δὲ διακρίνει τρεῖς καλλονάς: τὴν ἀναισθητικὴν καλλονὴν τῆς ἀκατεργάστου φύσεως, τὴν ψευδαισθητικὴν τῆς τυπικῆς, διεσκευασμένης ἢ ἐκλεγομένης, καὶ τὴν μόνην πράγματι αἰσθητικὴν καθ' ἑαυτὴν καλλονήν, τὴν τῆς τέχνης. Τὴν καλλονὴν τῆς φύσεως αἰσθανόμεθα, ἀφ' ὅτου ἐγίναμεν ῥωμαντικοί, διότι ἦτο καὶ πρότερον γνωστὴ ἡ φύσις, ἀλλὰ δὲν ἀπεδίδετο εἰς αὐτὴν αἰσθητικὸς χαρακτήρ.

Ἡ σημερινὴ Αἰσθητικὴ εἶναι καθαρῶς ἐπιστημονικὴ ἐνασχόλησις, οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς πρακτικὰς ἢ διδακτικὰς τῆς τέχνης ἀνάγκας καὶ σκοπούς. Ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν καλλιτεχνῶν ὅτι διὰ τοῦτο εἶναι ἄχρηστος, καθ' ὅσον ἡ τέχνη εἶναι αὐθόρμητον καὶ ἐλεύθερον δημιούργημα ἀνεξάρτητον πάσης λελογισμένης ἐπιστημονικῆς δράσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλείῃ τὴν ἔρευναν τῆς ἐπιστήμης περὶ τῆς τέχνης ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἓν μέρος τῆς ἀνθρωπίνης ἐκδηλώσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν εἶναι καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἀληθής, καθόσον ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἐντελῶς καὶ ἀπολύτως ἀτομικὸν προϊόν, ἀφοῦ καὶ τὸ παράγον αὐτὴν ἄτομον δὲν εἶναι ἐντελῶς αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητον. Ἡ δημιουργία του κατ' ἀρχὰς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κανόνων τῶν συναφῶν πρὸς τὸ εἶδος τῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον καλλιεργεῖ, ἔπειτα ἐκ τῶν νόμων οἱ ὁποῖοι γενικῶς διέπουν τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ ἐκδήλωσιν, καὶ τέλος εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀσυνειδήτων ἐκείνων, ἀλλὰ μονίμων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι διαπλάττουν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ὀντότητα, ὡς ἡ θρησκεία, ἡ πνευματικὴ κατάστασις τοῦ περιβάλλοντος, ἡ κοινωνική, ἡ οἰκονομικὴ ἢ πολιτικὴ πραγματικότης καὶ αἱ λοιπαὶ τοπικαὶ συνθῆκαι.

Ἔπειτα δὲν πρέπει νὰ νομίζεται ὅτι ἡ Αἰσθητικὴ διαγράφει νόμους καὶ αἰσθητικὰς ἐπιταγάς, πῶς πρέπει νὰ δημιουργῆται ἓν καλλιτέχνημα. Τοῦτο βέβαια ἔπραττεν ἡ *μεταφυσικὴ αἰσθητικὴ* ἡ ὁποία λογικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐσχημάτιζε νόμους περὶ τοῦ ἀπολύτου καλοῦ. Ἡ αἰσθητικὴ ὅμως σήμερον εἶναι *ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη* ἐρευνῶσα πῶς δημιουργεῖ ὁ καλλιτέχνης, τί συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν καὶ κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν καὶ κρίσιν, ἔπειτα ποία εἶναι αὐτὴ ἡ δημιουργία, ἡ ψυχικὴ δηλαδὴ λειτουργία ἡ παράγουσα τὰ καλλιτεχνήματα, τί εἶναι τὸ προϊὸν αὐτῆς, ἡ τέχνη, καὶ πῶς καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας αὕτη ἐκδηλώνεται. Ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως αὐτῶν τούτων τῶν δημιουργημάτων ὁρμωμένη δύναται νὰ συναγάγῃ γενικάς τινας ἰδιότητας ἢ κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ ἔργου τῆς τέχνης καὶ διακρίνουσιν αὐτὸ ἀπὸ ἄλλο, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὰς ἰδιότητας ταύτας, εἶναι κατώτερον. Πρὸς τούτοις ἔργον τῆς αἰσθητικῆς εἶναι νὰ ἐξετάσῃ πῶς συμβαίνει ὥστε ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ νὰ εἶναι τόσον μεταβλητὴ κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους καὶ λαούς, κατὰ τὴν ἡλικίαν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου καὶ κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα. Διότι ἡ Αἰσθητικὴ δὲν ἐξετάζει τὸ ἰδεῶδες καλόν, τὸ πανταχοῦ καὶ πάντοτε δῆθεν ἐπικρατοῦν· τοὐναντίον ἔργον της εἶναι νὰ παρακολουθήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ κριτηρίου καὶ τῶν μορφῶν τῶν ἔργων τῆς τέχνης. Σκοπὸς λοιπὸν καὶ ἔργον τῆς Αἰσθητικῆς εἶναι νὰ ἐρευνήσῃ τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα, δηλαδὴ νὰ ὁρίσῃ ποῖα εἶναι

Digitized by Google

)τὰ καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ, πῶς καὶ ὑπὸ ποίας συν- ήκας γεννῶνται καὶ ἐξελίσσονται.

Ὅσον καὶ ἂν ἡ ἔρευνα αὕτη εἶναι παλαιά, τὸ ομα ὅμως ὅπερ δηλοῖ τὴν ἐπιστήμην ταύτην ναι νέον, δοθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ σθητικοῦ *Μπαουμγκάρτεν*, ὅστις πρῶτος ἔκαμε ῆσιν τῆς λέξεως *αἰσθητικῆς*, ὡς τῆς ἐπιστήμης ν διὰ τῶν αἰσθήσεων ποριζομένων γνώσεων ιῶν (βλ. κατωτέρω). Παρ' ἡμῖν ὁ Κούμας (1818) αμε χρῆσιν τῆς λέξεως *αἰσθηματική*, ἄλλοι δὲ *ιλολογία*, ἐπεκράτησεν ὅμως ὁ ὅρος Αἰσθητικὴ ; πάσας τὰς γλώσσας τὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ τὰς αὐτῶν ἐξαρτωμένας.

Ἡ πρώτη βεβαίως περὶ τὸ καλὸν ἐνασχόλησις ν ἀπετέλεσεν ἀμέσως καὶ σύστημα αἰσθητικῆς, λ' ὅπως παρετηρήθη καὶ ὁ Θ *Μουστοξύδης* κατὰ ν βραχεῖαν αὐτοῦ εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἐπίδοσιν ετύπωσε τὸ πρᾶγμα (Στοιχεῖα Αἰσθητικῆς 1923), πορεία, τὴν ὁποίαν διήνυσεν αὕτη ἕως οὗ εὕρῃ ν δρόμον της, ἠκολούθησε περίπου τὰ ἑξῆς άδια: Κατ' ἀρχὰς ὁ ἀνώνυμος ἐργάτης μετέδιδε ' αὐτῆς τῆς ἐργασίας του τὴν τέχνην και τοὺς ιτὰ τὴν ἄσκησιν αὐτῆς ἀποκτηθέντας κανόνας. ετὰ ταῦτα ἐδημιουργήθη οἱονεὶ παράδοσίς τις ι ἐμονιμοποιήθη ἓν σύνολον κανόνων ἀφορών- ν εἰς ἑκάστην τέχνην. Οἱ κανόνες οὗτοι περιεῖ- ν φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ αἰσθητικὰς θεωρίας υνειδήτως περιεχομένας εἰς τὸν τρόπον τῆς ασκήσεως τῶν τεχνῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ εἷς καλ- τέχνης λαβὼν μείζονα συνείδησιν τῆς ἀτομικό- ιτός του ἐδημιούργησε τὸ καλλιτεχνικὸν δόγμα, ηλαδὴ θεωρίαν ὑποστηρίζουσαν καὶ ἐξηγοῦσαν : καλλιτεχνικὰ αὐτοῦ δημιουργήματα κατ' ἀντί- σιν πρὸς ἄλλα ἄλλων τεχνιτῶν. Εἰς περαιτέρω άδιον ἐξελίξεως ἔρχεται τὸ αἰσθητικὸν σύστημα, ὁποῖον, ὑπεράνω δογμάτων καὶ μεμονωμένων ωριῶν, προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ γενικώτερον τὰ σθητικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ συνήθως *ἐκ τῶν προ- ρων*, ἐπὶ τῇ βάσει μεταφυσικῶν θεωριῶν. Τὰ σθητικὰ ὅμως φαινόμενα καὶ τὰ ἔργα τέχνης, ι ὁποῖα παρέχουσι σπουδαῖον πεδίον αἰσθητι- ῆς ἐρεύνης, εἶναί τι τὸ πραγματικόν, τὸ ἀντικει- νικόν, ἡ δὲ ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις αὐτῶν, ὡς ιὶ τῶν ποικίλων παραγόντων οἱ ὁποῖοι ἐπιδρῶ- ν εἰς τὴν δημιουργίαν των, ἐπιβάλλεται. Τοῦτο ναι τὸ κύριον θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς αἰσθητι- ῆς, ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν σήμερον.

Ἀλλ' ἕως οὗ φθάσῃ ἡ Αἰσθητικὴ εἰς τὸ ση- ῖον τοῦτο διῆλθε πολλοὺς σταθμούς.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

Κατὰ τὸν *Κρότσε*, ὅστις συνέγραψε καὶ ἱστορίαν ῆς Αἰσθητικῆς, αὕτη ὡς ἐπιστήμη, δηλαδὴ ὡς συ- ηματικὴ ἐξέτασις τοῦ καλοῦ ἀποτελοῦσα μέλος ὀρ- ινικὸν ἑνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, εἶναι νεώτε- ν δημιούργημα καὶ δὴ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ἀλλὰ πρέ- ι νὰ παραγνωρίσῃ κανεὶς τὴν συστηματικὴν φιλο- φίαν τοῦ *Πλάτωνος* καὶ *Ἀριστοτέλους* διὰ νὰ ἔχῃ ν γνώμην αὐτήν. Διότι καὶ εἰς τοὺς δύο ἐκείνους ιλοσόφους ἡ ἐξέτασις τῆς τέχνης ἀπετέλει μέρος ῆς ὅλης αὐτῶν φιλοσοφικῆς θεωρίας, παρὰ Πλά- νι μὲν σχετιζομένη πρὸς τὴν περὶ ἰδεῶν καὶ λιτείας διδασκαλίαν αὐτοῦ, παρ' Ἀριστοτέλει δὲ ὸς τὴν ὅλως ἀντικειμενικὴν ἔρευναν τῶν φαι- μένων τῆς τέχνης. Συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην υ ταύτην ὁ Κρότσε τὰς μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος λέτας περὶ τέχνης θεωρεῖ ὡς προϊστορίαν τῆς ισθητικῆς, κυρίως δὲ ἱστορίαν τῆς Αἰσθητι- ῆς τὴν ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἑξῆς μέχρι σή- ρον. Τὴν ἱστορίαν ταύτην διαιρεῖ εἰς τέσσαρας ριόδους: εἰς τὴν προκαντικήν, τὴν καντικὴν καὶ τακαντικήν, τὴν περίοδον τοῦ θετικισμοῦ καὶ υχολογικὴν καὶ τελευταίαν τὴν σύγχρονον. Δὲν ι παρακολουθήσωμεν τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐν ι κατωτέρῳ ἀφηγήσει τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν, λὰ θὰ διεξέλθωμεν χρονολογικῶς καὶ κατὰ χώ- ις τὰς κυριωτέρας ἑρμηνείας, αἱ ὁποῖαι ἐδόθη- ν εἰς τὸ καλὸν καὶ τὴν τέχνην. Διότι διὰ νὰ βῃ τις ἰδέαν τῶν προβλημάτων τῆς αἰσθητικῆς ναι ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν αὐ- ν, πῶς ἐτέθησαν τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἀρχαιότατα ὶ ποῖαι λύσεις ἐδόθησαν εἰς αὐτά. Ἐννοεῖται ι διὰ τῆς δοθείσης ἑκάστοτε μιᾶς λύσεως δὲν αυσαν νὰ ὑφίστανται πάντοτε τὰ προβλήματα, ῶτον μὲν διότι δὲν ἀπεκλείοντο καὶ ἄλλαι λύ- ις διάφοροι, καὶ δεύτερον διότι μία λύσις γεννᾷ ντοτε νέα προβλήματα καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ζῶσα ιστήμη. Θὰ μελετήσωμεν λοιπὸν τὰς ἱστορικὰς ριπετείας τῆς αἰσθητικῆς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων χρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὁπότε ὄχι νον νέα προβλήματα, ἀλλὰ καὶ νέαι μέθοδοι καὶ α πεδία ἐρεύνης διανοίγονται, τὰ ὁποῖα θὰ ἐξε- σωμεν κατὰ σειρὰν καὶ συστηματικῶς.

Ἡ Αἰσθητικὴ παρὰ οἷς ἀρχαίοις.— Φυσικὸν αι ὅτι πρῶτοι οἱ Ἕλληνες, τῶν ὁποίων ὁ βίος ο τόσον διαποτισμένος μὲ τὴν τέχνην καὶ τὰς δηλώσεις τοῦ καλοῦ, ἐφιλοσόφησαν καὶ περὶ τῶν. Δὲν θ' ἀναφέρωμεν βεβαίως τὰς σποραδι- ς περὶ καλοῦ γνώμας τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ γγραφέων, οἱ ὁποῖοι, παρεμπιπτόντως, ἀπὸ τοῦ *μήρου* καὶ *Ἡσιόδου* μέχρι τοῦ *Ἀριστοφάνους*, παρεμβάλλουσι κρίσεις καὶ ἐντυπώσεις περὶ ἔργων τέχνης, ὅπως εἶναι τὰ καλλιτεχνικὰ δόγματα τῶν καλλιτεχνῶν, οἱ ὁποῖοι, ὅπως ὁ *Πολύκλειτος*, συνέγραψαν καὶ θεωρητικὰ ἔργα περὶ εἰδικῶν θεμάτων τῆς τέχνης των. Διότι εἶναι γνωστὸν πῶς οἱ *Πυθαγόρειοι* ἤδη ἔθεσαν τὴν ἔννοιαν τῆς *ἁρμονίας* ὡς βάσιν πάντων τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα τῶν αἰσθητικῶν, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς μουσικῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Πυθαγόρας ἀνεκάλυψεν ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἤχων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ μήκους τῆς παλλομένης χορδῆς. Καὶ ὁ *Δημόκριτος* ἐπίσης ἠσχολήθη μὲ αἰσθητικὰ ζητήματα καὶ ἀναφέρονται ἔργα του «Περὶ ρυθμῶν καὶ ἁρμονίας» κλ. Ὁμιλεῖ περὶ τῆς σωματικῆς καλλονῆς, ὅτι οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἐὰν δὲν ἐμφορῆται ὑπὸ πνεύματος. Καὶ εἰκόνες ἢ ἀγάλματα δύνανται νὰ εἶναι καλὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ καὶ κενὰ ψυχῆς ἢ καρδίας. Πιστεύει ὅτι ἡ μουσικὴ ἀνεπτύχθη εἰς μεταγενέστερον στάδιον πολιτισμοῦ καὶ δὴ ὅτι εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διότι δὲν ἱκανοποιεῖ ἀπαραίτητόν τινα ἀνάγκην, ἀλλ' εἶναι εἶδός τι περιττόν, πολυτελείας. Περὶ τοῦ καλλιτέχνου λέγει ὅτι πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνθουσιασμόν, τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς ἐμπνεύσεως.

Γενικῶς ὅμως οἱ ἀρχαῖοι διὰ τῶν ἐμπειρικῶν αὐτῶν περὶ τοῦ καλοῦ ἀποφθεγμάτων δὲν κατώρθωσαν νὰ διακρίνουν σαφῶς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν συγγενῶν ἐννοιῶν, ἰδίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὠφελίμου. Ὁ *Σωκράτης* ἤδη ἐφιλοσόφησε περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἀπομνημονεύει πολλὰς αὐτοῦ σκέψεις. Κατὰ τὸν Σωκράτη, τὸ καλὸν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀμφότερα δὲ πρὸς τὸ ὠφέλιμον. Πρὸς τούτοις ὁ Σωκράτης ἐφρόνει ὅτι τὸ καλὸν εἶναι σχετικὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν *Πλάτωνα*, κατὰ τὸν ὁποῖον *αὐτὸ τὸ καλὸν* ὑπάρχει αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς νοήσεως. Ὁ Πλάτων πρῶτος κυρίως ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἐξετάσεως τοῦ καλοῦ. Ἐν τούτοις προσπαθεῖ νὰ ὁρίσῃ ἀκριβῶς αὐτὸ διὰ τῶν ἐννοιῶν τοῦ χρησίμου, τοῦ πρέποντος, τοῦ ὠφελίμου, τὸ ταυτίζει σχεδὸν πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἀνάγεται συγχρόνως εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπολύτου καλοῦ. Ἡ ἀληθὴς καλλονὴ δὲν εἶναι ἰδιότης ἀνήκουσα εἰς πρᾶγμά τι, διότι ἡ τέχνη δὲν πραγματοποιεῖ τὰς ἰδέας, δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀναπαριστᾷ τὰ φυσικὰ ἢ τεχνητὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὠχρὰ σκιὰ ἐκείνων. Διὰ τοῦτο ἡ τέχνη δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀνωτέραν ἰδιότητα τῆς ψυχῆς *(τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς)*, ἀλλ' εἰς τὴν κατωτέραν, τὴν τῶν αἰσθήσεων, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἐνίσχυσις, ἀλλὰ διαφθορὰ τοῦ νοῦ *(λώβη τῆς διανοίας)*, χρησιμεύει μόνον εἰς τὴν τῶν αἰσθήσεων ἡδονήν, ἡ ὁποία ταράττει καὶ σκοτίζει τὸν ἄνθρωπον. Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ἐκδιώκει τὴν ποίησιν καὶ τοὺς ποιητὰς ἐκ τῆς ἰδεώδους Πολιτείας του. Ὁ παιδαγωγικὸς οὗτος σκοπὸς τῆς τέχνης εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν περὶ τέχνης γνωμῶν τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ στωϊκοί, ὡς ὁ *Στράβων*, ἀνέπτυξαν τὴν θεωρίαν ταύτην. Ὡς πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τοῦ καλοῦ ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὴν ἀναλογίαν, τὴν ἁρμονίαν, τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἑνότητα τῶν μερῶν. Ἀναγνωρίζει καλλονὴν καὶ εἰς τὴν νόησιν καὶ πιστεύει ὅτι ἡ ὑψίστη ἁρμονία τοῦ καλοῦ εὑρίσκεται εἰς τὸν συνδυασμὸν καλῆς διανοίας καὶ καλοῦ σώματος.

Ὁ *Ἀριστοτέλης* μετετόπισε τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐπλούτισε τὴν περὶ τοῦ καλοῦ καὶ μάλιστα τὴν εἰδικὴν τῶν τεχνῶν ἔρευναν μὲ νέα στοιχεῖα. Εἰς τὴν *Ποιητικὴν* καὶ *Ρητορικήν* του ἐγκατασπείρει καὶ γενικὰς θεωρίας περὶ τοῦ καλοῦ. Δι' αὐτὸν αἱ ἰδέαι εἶναι ἁπλαῖ ἔννοιαι, τὰ δὲ πράγματα οὐχὶ μείωσις τῶν ἰδεῶν, ὡς ἤθελεν ὁ Πλάτων, ἀλλ' ἡ σύνθεσις ὕλης καὶ μορφῆς. Εἰς πᾶν ἀντικείμενον ἐνυπάρχει δύναμίς τις παρέχουσα μορφὴν καὶ συγκρατοῦσα τὴν ὕλην εἰς τυπικὸν σχῆμα, ἡ *ἐντελέχεια*, ἡ δὲ τέχνη εἶναι μίμησις αὐτῆς. Διακρίνων τὴν ποίησιν τῆς ἱστορίας λέγει ὅτι ἡ ποίησις—φιλοσοφωτέρα τῆς ἱστορίας—ἀντὶ τῶν τυχαίων μεμονωμένων φαινομένων πρέπει νὰ παριστᾷ τὰ καθόλου καὶ γενικά. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ἀσχολεῖται περὶ τὰ καθ' ἕκαστον. Εἰς τὰ «*Μετὰ τὰ φυσικὰ*» προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ λέγων ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι *ἐν πράξει*, τὸ δὲ καλὸν δύναται νὰ εἶναι καὶ *ἐν ἀκινήτοις*. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας δύναται νὰ εἶναι καὶ καλόν. Γενικὰ στοιχεῖα τοῦ καλοῦ ἀναγνωρίζει τὴν *τάξιν*, τὴν *συμμετρίαν* καὶ τὸ *ὡρισμένον*. Ἐν τῇ Ποιητικῇ του προσθέτει καὶ τὸ *μέγεθος*. Ἡ τέχνη μᾶς προξενεῖ ἡδονήν, διότι ἡ ὁμοιότης μεταξὺ πρωτοτύπου καὶ εἰκόνος προκαλεῖ αἰσθητικὴν χαράν, ἔπειτα ἱκανοποιεῖται ἡ φιλομάθειά μας διὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι τὸ καλλιτέχνημα ὁμοιάζει πρὸς τὸ πρότυπόν του. Ἡ ἡδονὴ αὕτη ὁδηγεῖ καὶ πρὸς μίμησιν τῶν *αἰσχρῶν* (δηλαδὴ τῶν ἀσχήμων) ἀκόμη ἀντικειμένων, διότι ἐκ τῆς εἰκόνος ἀναγνωρίζομεν αὐτὰ καὶ διδασκόμεθα περὶ αὐτῶν. Εἶναι περίφημος ἡ θεωρία του περὶ τῆς *καθάρσεως* τῆς τραγῳδίας, ὅπου ἡ τέχνη ἐνεργεῖ ὡς ἐλευθερώτρια, θεωρία, τὴν ὁποίαν θὰ εὕρωμεν πολλάκις καὶ εἰς τὰ νεώτερα αἰσθητικὰ συστήματα ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Χαρακτηριστικὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὅτι ἐργάζεται ἀντικειμενικῶς, ἐρευνῶν *αὐτὰ* τὰ καλλιτεχνήματα, τὴν τεχνικήν των καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ταῦτα ἐπιτυγχάνουν τὴν αἰσθητικὴν ἐνέργειαν.

Ὡς εἴπομεν, ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεσεν ὡς βάσιν τῆς τέχνης τὴν μίμησιν, δὲν ἔφθασε δὲ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς φαντασίας, τὴν ὁποίαν πολὺ βραδύτερον (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' μ. Χρ. αἰῶνος) εἰσήγαγεν ὁ *Φιλόστρατος*.

Ἐν τῷ βίῳ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως ὁμιλῶν περὶ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους ὁ Φιλόστρατος, λέγει ὅτι οὗτοι δὲν ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἵνα ἴδωσι τοὺς θεούς, τοὺς ὁποίους παρέστησαν, ὡς θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ πράξουν, κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς μιμήσεως, ἀλλ' ἔπλασαν τὰς μορφὰς αὐτῶν διὰ τῆς φαντασίας, διότι **«φαντασία.... σοφωτέρα μιμήσεως δημιουργία»**, ἥτις δημιουργεῖ καὶ ὅ,τι δὲν εἶδε ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων πραγμάτων. Ἡ φαντασία αὕτη βεβαίως εἶναι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔννοια τῆς μιμήσεως, ἀλλ' ὁ Φιλόστρατος λαμβάνει αὐτὴν ὑπὸ εὐρυτέραν σημασίαν, διότι ἡ φαντασία παριστᾷ μὲν τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ δυνατά. Γενικῶς εἰπεῖν ὅμως μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη οὐδὲν συστηματικὸν προσετέθη εἰς τὴν γενικὴν αἰσθητικήν· ἠρευνήθησαν δὲ μόνον εἰδικαὶ περιοχαὶ τῆς τέχνης, ὡς μουσικὴ ἁρμονία ὑπὸ τοῦ *Ἀριστοξένου* τοῦ ἐκ Τάραντος, ἡ ποιητικὴ ὑπὸ τοῦ *Ὁρατίου*, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὑπὸ τοῦ *Βιτρουβίου* καὶ βραδύτερον τὸ ὕψος τοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ *Λογγίνου*.

Τὴν τελευταίαν της ἀναλαμπὴν εἶχεν ἡ ἀρχαία αἰσθητικὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦ νεοπλατωνικοῦ *Πλωτίνου*. Τὸ καλὸν εὑρίσκεται κατ' αὐτὸν εἰς τὰ ὁρατὰ καὶ ἀκουστά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὑπεραισθητικά, ὡς καὶ εἰς τὰς καλὰς ἀσχολίας, εἰς τὰ καλὰ καθήκοντα, τὰς γνώσεις, τὰς ἀρετὰς κλπ. Ἐξετάζων τὸν χαρακτῆρα τῶν καλῶν πραγμάτων ἀποκλείει τὴν συμμετρίαν τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ὡς καὶ τὴν εὐχροιαν, ὅπως ἤθελεν ὁ *Κικέρων*, φρονεῖ δὲ ὅτι καλὸν εἶναι ὅ,τι ἀποδεχόμεθα ὡς ἀνῆκον εἰς αὐτὴν τὴν ἡμετέραν φύσιν, αἰσχρὸν δὲ ὅ,τι ἀποστρεφόμεθα ὡς ἀντίθετον. Ἡ συγγένεια τῶν καλῶν πραγμάτων πρὸς τὴν ἀντιλαμβανομένην ταῦτα ψυχήν μας προέρχεται ἐκ τῆς Ἰδέας, ἡ ὁποία παράγει ἀμφότερα. Ἐπίσης καλὸν εἶναι τὸ ἔχον σχῆμα, αἰσχρὸν δὲ τὸ μὴ ἔχον σχῆμα. Κυρίως ὅμως ἓν καλὸν σῶμα εἶναι τοιοῦτον διὰ τῆς μετὰ τοῦ θείου κοινωνίας. Ἔπειτα τὸ κάλλος ἑνὸς μαρμάρου δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι λίθος, ἀλλ' ἐκ τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν προσέδωκεν εἰς αὐτὸ ἡ τέχνη (**«παρὰ τοῦ εἴδους, ὃ ἐνῆκεν ἡ τέχνη»**). Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ φύσις μιμεῖται τὴν ἰδέαν, αἱ δὲ τέχναι δὲν περιορίζονται μόνον νὰ μιμῶνται ἁπλῶς ὅ,τι βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλὰ στρέφονται καὶ εἰς τὰς αἰτίας ἢ ἰδέας (**«οὐχ ὡς ἁπλῶς τὸ ὁρώμενον μιμοῦνται, ἀλλ' ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τοὺς λόγους, ἐξ ὧν ἡ φύσις»**). Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι παράγουσι πρωτότυπα ἔργα καὶ προσθέτουσι τὸ κάλλος ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει· οὕτω ὁ Φειδίας δὲν παρέστησε τὸν Δία διότι τὸν εἶδεν, ἀλλὰ παρέστησεν αὐτὸν τοιοῦτον, οἷος θὰ ἐφαίνετο, ἂν ἤθελεν ἀποκαλυφθῇ εἰς θνητοὺς ὀφθαλμούς.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ τὴν Ἀναγέννησιν.—Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἡ αἰσθητικὴ ἐξηκολούθησε νὰ βαδίζῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνοίξει ἡ ἀρχαιότης, ἀλλὰ κατευθυνομένη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς μυστικοπάθειάν τινα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς θρησκείας. Ἐν τῇ σχολαστικῇ φιλοσοφίᾳ εὑρίσκομεν παρατήρησίν τινα περὶ τῆς διακρίσεως τῆς διὰ τῶν αἰσθήσεων γνώσεως ἀπὸ τῆς τοῦ νοῦ. Ὁ *Ἀβελάρδος* λέγει ὅτι τὸ αἴσθημα εἶναι συγκεχυμένη ἔννοια (confusa conceptis), ἡ δὲ φαντασία ὁ φύλοξ τῶν συναισθημάτων· μόνον διὰ τῆς διανοίας γίνονται νοητὰ τὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐποπτικὰ πράγματα. Καὶ ὁ *Σκῶτος* διακρίνει τὰς γνώσεις εἰς συγκεχυμένας, δυσδιακρίτους καὶ συγκεκριμένας. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐπανευρίσκομεν βραδύτερον περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας αἰσθητικῆς.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἐμελετήθη περισσότερον ἡ ἀρχαία αἰσθητικὴ καὶ δὴ ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὑπ' ἐκείνων τεθέντων ὁρίων, μόνον δὲ λεπτομερέστεραι ἔρευναι ἐγένοντο περὶ μεμονωμένων καλλιτεχνικῶν θεμάτων, ὡς περὶ ζωγραφικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ τοῦ *Λεονάρδου Νταβίντση*, τοῦ *Λέοντος Β. Ἀλβέρτη* κ. τ. λ.

Ἡ νεωτέρα αἰσθητικὴ ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα.—Πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸν ΙΖ' αἰῶνα διὰ νὰ συναντήσωμεν νέαν πως φιλοσοφικὴν κίνησιν περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης. Ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς φιλολογίας, ὁπότε οἱ ἀρχαῖοι κλασσικοὶ ἐχρησίμευον ὡς πρότυπον τῆς δημιουργικῆς φιλολογίας, οἱ αὐτοὶ ἀπετέλεσαν καὶ τὴν βάσιν τῆς αἰσθητικῆς, ἀλλὰ προσηρμοσμένης νῦν εἰς τὴν αὐστηρὰν μαθηματικὴν λογικὴν τοῦ Καρτεσίου

Digitized by Google

Τὴν ἐφαρμογὴν τῆς λογικῆς ἐν τῇ αἰσθητικῇ ἐπεχείρησεν ὁ *Μπουαλῶ*, ὅστις διὰ τῆς *Ποιητικῆς* του (1674) διετύπωσε τὰς περὶ τέχνης γνώμας του. Κατ' αὐτὸν γενικὴ ἀρχὴ εἶναι ἡ σαφήνεια: ὁ καλλιτέχνης εἶναι ὁ διδάσκαλος, ὅστις τὸ ἀσαφὲς ἑρμηνεύει, τὸ σκοτεινὸν διαφωτίζει. Διὰ τὸν Μπουαλῶ *rien n'est beau que le vrai* (μόνον τὸ ἀληθὲς εἶναι καλόν). Ὅθεν ἅπασαι αἱ ἰδιότητες τοῦ ἀληθοῦς πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἐν τῷ καλλιτεχνήματι, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον πρέπει μόνον τὴν ἀλήθειαν νὰ ἐξαγγέλλῃ. Ἡ τέχνη λοιπὸν δὲν εἶναι δεξιοτεχνία ἢ βιοτεχνία, ἀλλ' εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὴν ἐπιστήμην. Καὶ οἱ καλλιτέχναι διὰ τοῦτο ὀφείλουν νὰ σπουδάζουν καὶ νὰ σκέπτωνται, πρέπει νὰ μεταδίδουν τὸ ἀληθὲς καὶ οὕτω νὰ διαφωτίζουν καὶ φαιδρύνουν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ.

Τὴν αὐτὴν περίπου ὁδὸν πορεύεται καὶ ὁ *Κρουζὰ* (Crusaz, Traité du beau, 1712), ὅστις, καὶ αὐτὸς ἐκλεκτικὸς καρτεσιανός, βάσιν τοῦ καλοῦ θέτει πέντε ἰδέας: τὴν ἑνότητα, τὴν ποικιλίαν, τὴν τάξιν, τὴν κανονικότητα καὶ τὴν ἀναλογίαν, αἱ ὁποῖαι εἶναι οἱ πραγματικοὶ χαρακτῆρες τοῦ καλοῦ συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ ἰησουΐτης *Ἀνδρὲ* ἔγραψε Δοκίμιον περὶ τοῦ καλοῦ (1741), ὅπου διακρίνει τρία εἴδη καλοῦ: 1) τὸ οὐσιῶδες, τὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν, ἀνεξάρτητον πάσης ἀνθρωπίνης σχέσεως, καὶ θείας ἀκόμη, 2) τὸ φυσικὸν καλόν, ἀνεξάρτητον τῶν γνωμῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ 3) τὸ κοινὸν καλόν, τὸ ἐν μέρει αὐθαίρετον, προϊὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς βλέπει τις, ὁ Ἀνδρὲ στηρίζεται ἐπὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος ὁρίζων μάλιστα, ὡς περίπου καὶ ὁ Κρουζά, τοὺς χαρακτῆρας τοῦ καθ' ἑαυτὸ καλοῦ, τὴν συμμετρίαν, τὴν ἀναλογίαν, τὴν κανονικότητα καὶ τὴν τάξιν. Περαιτέρω κατανέμει τὰ τρία ταῦτα εἴδη τοῦ καλοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν καλόν, τοῦ σώματος, καὶ εἰς τὸ νοητὸν καλόν, τῆς ψυχῆς.

Ἰδιαιτέραν ὅμως θέσιν μεταξὺ τῶν Γάλλων αἰσθητικῶν κατέχει ὁ *Ντυμπὸ* (Dubos), ὁ ὁποῖος ἐγκαταλείπων τὸν ψυχρὸν καρτεσιανισμὸν ἐτόνισε διὰ τοῦ τολμηροῦ αὐτοῦ βιβλίου «Κριτικαὶ μελέται περὶ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς» (1719) καὶ ἔθεσεν ὡς βάσιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων τὸ *συναίσθημα*, τὴν ἕκτην ταύτην αἴσθησιν, ὡς λέγει, ὡς τὸ μόνον κριτήριον τῆς τέχνης. Οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχουν κατ' αὐτὸν οἱ συλλογισμοὶ καὶ αἱ συζητήσεις. Κατ' αὐτὸν ἡ τέχνη προέρχεται ἐκ τῆς τάσεως νὰ τεθοῦν εἰς εὐχάριστον ἐνέργειαν αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, ὁπόθεν γεννᾶται ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις. Ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας μᾶς προξενοῦν τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ἀλλ' ἄνευ διανοητικοῦ κόπου, ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἀπόλαυσιν. Ἵνα κατορθωθῇ τοῦτο, ἵνα δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀποφύγῃ τὴν ἀνίαν, λέγει ὁ Ντυμπό, «οἱ πρῶτοι ζωγράφοι καὶ πρῶτοι ποιηταὶ ἀπέβλεψαν μόνον εἰς τὴν τέρψιν τῶν αἰσθήσεών μας καὶ τῆς φαντασίας μας· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐργαζόμενοι εὗρον τὸ μέσον νὰ διεγείρουν ἐν ἡμῖν τεχνητὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν ἡμᾶς, ἐφόσον τὰ θαυμάζωμεν καὶ δὲν μᾶς προξενοῦν πραγματικὰς στενοχωρίας καὶ θλίψεις. Οἱ καλλιτέχναι διεγείρουν ἐν ἡμῖν τὰ τεχνητὰ πάθη, παρουσιάζοντες πρὸ ἡμῶν τὰ ἀπομιμήσεις τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα θὰ προεκάλουν πραγματικὰ πάθη. Ἡ ἐντύπωσις ἡ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον ἐμιμήθημεν, διαφέρει μόνον κατὰ τὴν ἔντασιν ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ παρῆγεν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον. Ἡ μίμησις ἐπιδρᾷ πάντοτε ἀσθενέστερον ἢ τὸ ἀντικείμενον τὸ τυχγάνον μιμήσεως». Σκοπὸς τῆς τέχνης εἶναι νὰ προκαλέσῃ συγκινήσεις, νὰ διεγείρῃ τὸ συναίσθημα. Τοῦτο κατορθοῦται ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν δημιουργούντων νέας καὶ πρωτοτύπους μορφὰς διὰ τῆς μεγαλοφυΐας των. «Μεγαλοφυΐα, κατὰ τὸν Ντυμπό, εἶναι ἡ δεξιότης, τὴν ὁποίαν ἔχει τις ἐκ φύσεως νὰ ἐκτελῇ καλῶς καὶ εὐχερῶς ὅ,τι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι θὰ ἐξετέλουν χάκιστα καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου... Ἡ φύσις δὲ καὶ ὄχι ἡ ἀγωγὴ δημιουργεῖ τοὺς ποιητάς. Ἡ μεγαλοφυΐα ὁμοιάζει, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς δένδρον ἀφ' ἑαυτοῦ φυόμενον. Ἀλλ' ἡ ποιότης καὶ ἡ ποσότης τῶν καρπῶν του ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἐκ τῆς καλλιεργείας τὴν ὁποίαν ὑπέστη». Παραδέχεται ὅτι τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ μάλιστα ἡ ἀτμόσφαιρα ἐπιδρᾷ μεγάλως εἰς τὴν διάπλασιν τῆς μεγαλοφυΐας, λέγων ὅτι «ἡ ἰδιάζουσα ἑκάστῳ λαῷ μεγαλοφυΐα ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀέρος, τὸν ὁποῖον ἀναπνέει. Ὅθεν δικαίως κατηγορεῖται τὸ κλῖμα διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν μεγαλοφυϊῶν καὶ τῶν ἰδιοφυϊῶν τὴν παρατηρουμένην εἰς ὡρισμένα κράτη». Ὁ Ντυμπὸ προῆλθεν εἰς πλείστας ἄλλας ὀρθὰς καὶ λεπτὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ὡς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ζωγραφικῆς καὶ ποιήσεως, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη παριστᾷ ἐν χώρῳ, ἡ δὲ δευτέρα ἐν χρόνῳ. Αἱ θεωρίαι αὐτοῦ περὶ τοῦ συναισθήματος ὡς βασικοῦ κριτηρίου τῆς τέχνης, περὶ τῶν τεχνητῶν παθῶν καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, εἶναι τόσον βαθεῖαι καὶ γόνιμοι, ὥστε δικαίως νὰ θεωρῆται σήμερον ἐκ τῶν σημαντικωτέρων προδρόμων τῆς νεωτέρας αἰσθητικῆς.

Καὶ ὁ *Μπαττὲ (Batteux)* βάσιν τῆς αἰσθητικῆς θέτει τὴν μίμησιν· ὄχι ὅμως τὴν καθαρὰν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ τὴν ἐκλεκτικὴν καὶ ἐξωραϊστικὴν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως. Ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τελειότατα παραδείγματα ἑνὸς εἴδους καὶ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν νὰ κατασκευάσῃ τελείαν εἰκόνα, τὴν συνισταμένην, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῶν. Οὕτως ὁ ποιητὴς ἐκλέγει τοὺς ἐξοχωτάτους χαρακτῆρας, τὰ σπουδαιότατα γεγονότα κτλ. καὶ ἐξ αὐτῶν δημιουργεῖ ἓν ὅλον.

Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος διέπεται καὶ ὁ *Ντ' Ἀλαμπὲρ* εἰς τὰς περὶ τέχνης σκέψεις του. Καλαὶ τέχναι προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ φαντασία πλάττει πράγματα, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ἀντικείμενα τῶν ἀμέσων μας παραστάσεων. Πρώτας μεταξὺ τῶν τεχνῶν τῶν στηριζομένων ἐπὶ τῆς μιμήσεως θέτει τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν πλαστικήν. Ἔπειτα ἔρχεται ἡ ἀρχιτεκτονική, ἥτις παραλαμβάνει ἐκ τῆς φύσεως τὴν ὁμοιόμορφον κατάταξιν ὡς ἀρχήν της, καὶ τέλος ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσική. Ἡ ποίησις μᾶλλον δημιουργεῖ ἢ ἀντιγράφει τὰ πράγματα, ἡ δὲ μουσικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζομεν τὰ διάφορα αἰσθήματα τῆς ψυχῆς καὶ μάλιστα τὰ πάθη της.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἰταλὸν *Βῖκο*, ὅστις, νοῦς εὐρύς, φιλοσοφήσας διεισδυτικῶς καὶ βαθέως περὶ τῆς ἱστορίας, εἶχε καὶ περὶ τῆς τέχνης καὶ δὴ τῆς ποιήσεως εὐτυχεῖς ἰδέας. Μὲ ὀξὺ βλέμμα ἐξετάζει τὴν διαφορὰν ποιήσεως, φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας καὶ τονίζει ἰδιαιτέρως τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς φαντασίας, εἰς τὴς ὁποίαν μεγάλην ἀποδίδει σημασίαν. Ἡ ἐργασία τοῦ Βῖκο ἔμεινε σχεδὸν ἀπαρατήρητος, εὑρεῖαν ὅμως ἀνάλυσιν αὐτῆς παρέχει ὁ Κρότσε ἐν τῇ Αἰσθητικῇ του.

Ἡ ἀγγλικὴ Αἰσθητικὴ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα.— Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν γαλλικὸν κλασσικισμόν, ἡ ἀγγλικὴ αἰσθητικὴ δὲν ὁρμᾶται ἀπὸ τὰς θεωρίας τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ πρωτοτυπία της. Πρῶτος ὁ *Ἄντισον* (Addison) ἀρχίζει νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὴν τέχνην. Οὗτος μεγίστην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὸ νέον καὶ ἀπίθανον καὶ εἰς τὴν ἐπιβλητικότητα τοῦ μεγάλου, πρὸς ἀντίληψιν τοῦ ὁποίου δὲν ἀρκεῖ ὁ νοῦς, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαία ἡ συμμετοχὴ ὁλοκλήρου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φαντασίας. Κατὰ τὰ ἄλλα ἀκολουθεῖ τὸν Πλωτῖνον, ἐνῷ τὸν γνήσιον Πλάτωνα ἀνευρίσκομεν παρὰ τῷ *Σαφτέσμπουρυ* (Shaftesbury). Κατ' αὐτὸν πᾶν καλὸν εἶναι ἔκφρασις ἐσωτερικοῦ τινος πνευματικοῦ μεγαλείου. Ἡ ἔννοια ὅμως τούτου εἶναι πολὺ εὐρεῖα, περιλαμβάνουσα κατ' ἀρχὰς μὲν τὰς «νεκρὰς μορφὰς» τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, τὰ ἄψυχα ἀντικείμενα, ἔπειτα τὰς δημιουργικὰς μορφὰς τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὰς ὁποίας τὸ πνεῦμα μεταδίδει τὴν μορφὴν ὡς ἐνέργειάν του, καὶ τέλος τὴν θείαν καλλονήν, ἥτις ὡς καθαρῶς πνευματικὴ καλλονὴ ἐκδηλοῦται εἰς διανοήσεις καὶ πράξεις. Πρὸς τούτοις λέγει ὅτι «τέχνη καὶ ἀρετὴ εἶναι φίλαι πρὸς ἀλλήλας, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ τεχνοκρίτου καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἠθικῆς τελειότητος εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό».

Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ὁ *Χώτσεσον* (Hutcheson Fr.), τοῦ ὁποίου γνωστὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἐσωτερικῆς καλλονῆς ὡς ἐνδιαμέσου τινὸς μεταξὺ αἰσθηματικότητος καὶ λογικῆς.

Γνωστότεροι εἶναι ὁ ζωγράφος *Χόγκαρθ* (Hogarth) καὶ ὁ *Μπῶρκε* (Burke), οἱ ὁποῖοι, παρὰ τὰς τὰς ἀναλύσεις των καὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, δὲν κατώρθωσαν νὰ καθορίσουν ἀκριβῶς μίαν ἀρχὴν τοῦ καλοῦ ἐν τῇ τέχνῃ. Ὁ Χόγκαρθ εἰς τὸ βιβλίον του *Ἀνάλυσις τοῦ καλοῦ* καταπολεμεῖ τὴν γνώμην ὅτι τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς πρέπει νὰ κρίνωνται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου των καὶ τῆς μιμήσεως, ὑποστηρίζων ὅτι τὸ οὐσιῶδες ἐν τῇ τέχνῃ εἶναι ἡ μορφή. Ἀπαριθμῶν ὅμως τὰς ἰδιότητας τῆς μορφῆς προσθέτει ἔπειτα καὶ τὴν ἰδιότητα τῆς ἀντιστοιχίας ἢ τῆς συμφωνίας πρὸς τὸ εἰκονιζόμενον. Ὁ δὲ Μπῶρκε εἰς τὸ βιβλίον του *Ἔρευναι περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἰδεῶν μας περὶ τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ τοῦ Καλοῦ* (1756), δύο λόγους παραδέχεται, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχεται ἡ ἡδονὴ τῆς φαντασίας: πρῶτον τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τοῦ ἀντικειμένου, αἵτινες προξενοῦν εὐχαρίστησιν, καὶ ἔπειτα τὴν μίμησιν αὐτῶν, ἥτις, διὰ τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸ πρωτότυπον, προξενεῖ ἐπίσης ἡδονήν. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ἡ παρατήρησις αὐτοῦ ὅτι τὸ μὲν καλὸν συνίσταται εἰς εὐχαρίστησιν σχετιζομένην πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἡμῶν ἔνστικτα καὶ δὴ τὸ γενετήσιον, τὸ δὲ ὑψηλὸν πρὸς τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, προέρχεται δηλαδὴ τὸ ὑψηλὸν ἐκ τῆς δυσαρεσκείας ἀπέναντι ἐπαπειλοῦντος κινδύνου, ἀλλὰ τὸ συναίσθημα τοῦτο γίνεται αἰσθητικόν, ἐφόσον ὁ κίνδυνος ὑπάρχει μόνον κατ' ἐπίφασιν ἢ ἐν τῇ φαντασίᾳ.

Ψυχολογικώτερος εἶναι ὁ *Χὸμ* (Home H., lord Kaimes). Οὗτος διέκρινε τὰς συγκινήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν, ἀπὸ τὰ πάθη, καθόσον ἐκεῖναι μὲν εἶναι ἄνευ συμφέροντος, ταῦτα δὲ καταλήγουν εἰς πράξεις. Οὕτω ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, ἂν καὶ κατὰ τὸν Χὸμ ἡ αἰσθητικὴ καλαισθησία εἶναι ἡ καλυτέρα προπαρασκευὴ τῆς Ἠθικῆς. Ὁ Χὸμ πρὸς τούτοις ἀνεγνώρισεν ὅτι αἰσθητικὰ συναισθήματα προκαλοῦνται καὶ διὰ τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων καὶ διὰ τῆς ἰδεώδους μόνον παρουσίας των. Κατ' αὐτόν, τὸ κάλλος εἶναι σύνθετον. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἓν αἰσθητὸν κάλλος συνιστάμενον ἐκ τῶν αἰσθητῶν του ἰδιοτήτων, ὡς χρώματος, μορφῶν καὶ τοῦ συνδυασμοῦ των, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ τὸ κατὰ συνειρμὸν κάλλος, ὡς π. χ. ἡ σκοπιμότης ἑνὸς ἀντικειμένου δὲν προξενεῖ εὐαρέσκειαν ἀμέσως, ἀλλὰ ἐμμέσως διὰ τῶν προσθέτων ἢ ἀναπλαττομένων παραστάσεων. Ταῦτα ὁ Χὸμ λέγει *intrinsic*, δηλαδὴ ἐσώτερον, καθ' ἑαυτὸ κάλλος, καὶ *relative beauty*, δηλαδὴ σχετικόν. Τὸ καθ' ἑαυτὸ κάλλος ἀντιλαμβανόμεθα ὡς ἓν ἀντικείμενον ἀσχέτως πρὸς ἄλλο καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὸ σχετικὸν κάλλος προϋποθέτει συλλογισμὸν καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀντικειμένων πρὸς ἄλλα. Καὶ πολλὰς ἄλλας αἰσθητικὰς ἐννοίας ἀνεγνώρισεν οὗτος, διὰ τῶν ὁποίων καθορίζει τὸν αἰσθητικὸν κανόνα, τὸ αἰσθητικὸν *πρότυπον*, the standard of taste.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ θεωρίαι τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σκωτικῆς σχολῆς *Ρέϊντ* (Reid). Καλαισθησία κατ' αὐτὸν εἶναι τὸ χάρισμα τοῦ πνεύματος νὰ παρατηρῇ καὶ ἀπολαύῃ καλλονὰς τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Πρὸς διέγερσιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ αἰσθήματος τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὸ ἀντικείμενον πραγματική τις ἰδιότης ἢ ἀφορμὴ τοῦ αἰσθήματος τούτου. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μόνον αἴσθημα καὶ συναίσθημα, ὑπάρχει καὶ κρίσις, ἡ αἰσθητικὴ κρίσις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι καθαρῶς λογική, ἀλλὰ συνοδεύεται ὑπὸ εὐαρέστου συναισθήματος. Αἱ ἰδιότητες τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου εἶναι τὸ καινοφανές, τὸ μέγεθος καὶ ἡ ὡραιότης. Ὅ,τι πρώτην φορὰν παρουσιάζεται καὶ δὲν εἶναι δυσάρεστον προκαλεῖ ἡδονήν. Διότι ὑπὸ τοῦ νέου διεγείρεται ἰσχυρῶς ἡ ζωηρὰ ἐνέργεια τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἥτις θεωρεῖται εὐχάριστος καὶ ποθητή. Τὸ ἔνστικτον τῆς ἀλλαγῆς εἶναι ἐκ τῶν θεμελιωδῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ Ρέϊντ ὅμως δὲν ἐρευνᾷ περισσότερον τὸ καινοφανὲς εἰς τοὺς διαφόρους συνδυασμοὺς καὶ τὰς ἀντιθέσεις του. Τὸ αἰσθητικὸν μέγεθος, δηλ. τὸ ὑψηλόν, εἶναι, ἀντικειμενικῶς, βαθμὸς τελειότητος, ἄξιος θαυμασμοῦ, ὡς ἡ ἰσχύς ἡ γνῶσις, ἡ σοφία, ἡ ἀρετή, ἡ γενναιότης κτλ., ἀλλὰ καὶ ἡ περιγραφὴ τοιούτων ἰδιοτήτων εἶναι ὑψηλή. «Ὅπως τὸ θεῖον εἶναι τὸ ὕψιστον ὅλων τῶν νοητῶν πραγμάτων, οὕτω καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν ἔργων του, ὅπως τὰ ἀποδίδει ἡ Ἁγία Γραφή, καὶ μὲ ἁπλᾶς ἀκόμη ἐκφράσεις, θεωρεῖται ὑψηλή». Πρὸς τούτοις ὀρθῶς ἀναγνωρίζει τὴν δυνατότητα νὰ ἐμψυχώνωνται τὰ αἰσθητὰ πράγματα καὶ τἀνάπαλιν νὰ αἰσθητοποιῶνται τὰ ψυχικά. Κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Μπῶρκε ὅτι ἐνυπάρχει φοβερὸν ἐν τῷ ὑψηλῷ, ὑποστηρίζει ὅτι ὑψηλὰ εἶναι τὰ ἀσυνήθους τελειότητος πράγματα, ἐνῷ τὰ φοβερὰ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ εἶναι τέλεια. «Τὸ ὑψηλὸν εὑρίσκεται ἀρχικῶς καὶ κυρίως ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι, τὸ βλέπομεν δὲ εἰς τὰ ἀντικείμενα μόνον ἐν ἀντανακλάσει, ὅπως τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὴν σελήνην καὶ τοὺς πλανήτας, εἶναι πράγματι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου». Ὑψηλὸν λοιπὸν εἶναι πᾶν νοητὸν τὸ ἄξιον θαυμασμοῦ, ἀλλὰ καλὸν ὅ,τι διεγείρει ἀγάπην, πρέπει δὲ νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν τελειότητα ἀφ' ἑνός, καὶ νὰ διεγείρῃ αἴσθημα εὐαρεσκείας ἀφ' ἑτέρου. Ὁ Ρέϊντ διακρίνει ἐπίσης, ὡς ὁ Χόμ, τὸ καλὸν εἰς ἀρχικὸν καὶ παράγωγον, ἀλλὰ μὲ διαφοράν τινα. Μόνον τὸ πνεῦμα ἔχει τὸ ἀρχικὸν καθαρὸν κάλλος, τὰ δὲ αἰσθητὰ καλὰ εἶναι μόνον δείγματα αὐτοῦ ἢ σκοπὸς καὶ ἔκφρασις τοῦ πνεύματος. Ὡραῖαι μορφαὶ καὶ κινήσεις ἐν τῇ φύσει ἀρέσκουν εἰς ἡμᾶς, καθόσον ἐκφράζουν τι, οὕτω καὶ ἐν τῇ τέχνῃ π. χ. μία ὡραία μελῳδία εἶναι μίμησις τόνων, τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ἡ ἀνθρωπίνη φωνὴ ὅταν ἐκφράζῃ συναίσθημα ἢ πάθος, δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει αἰσθητὴ καλλονή, ἀλλὰ μόνον σύμβολα πνευματικῆς καλλονῆς.

Ἐκ τῶν μετὰ θάνατον ἔργων τοῦ *Ἀδὰμ Σμὶθ* τὸ περὶ μιμητικῶν τεχνῶν περιέχει ἀξιολόγους αἰσθητικὰς παρατηρήσεις, ὁμοίας δὲ πρὸς τὰς τῆς ἀγγλικῆς καὶ σκωτικῆς σχολῆς κατὰ τοῦτο ὅτι ἀποκλείουν ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν τὸν μεταφυσικὸν παράγοντα καὶ ἐπιμένουν κυρίως ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς ἐξετάσεως τῆς τέχνης. Οὗτος παρατηρεῖ ὅτι ἡ μίμησις οὐδεμίαν ἔχει αἰσθητικὴν ἀξίαν. Καὶ ὅμως τὰ πλεῖστα καλλιτεχνήματα εἶναι μίμησις κάποιας πραγματικότητος. Πόθεν λοιπὸν λαμβάνουν τὴν ἀξίαν των; Κατὰ τὸν Σμὶθ τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ὑλικὸν ἢ τὰ μέσα ἑκάστης τέχνης ἔχουν τι τὸ ἰδιάζον. Τὸ ὅτι εἰς τὸ ἰδιαίτερον τοῦτο ὑλικόν, ὡς τὸ μάρμαρον π.χ., ἀπεικονίζεται ἓν ζῶν σῶμα, ἢ τὸ ὅτι ἐπὶ μιᾶς ἐπιφανείας παριστῶνται πράγματα τοῦ χώρου, τοῦτο κάμνει τὴν μίμησιν καλλιτεχνικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τῶν σχετικῶν δυσχερειῶν ἔγκειται ἡ χαρὰ τοῦ δημιουργοῦ καὶ τοῦ θεατοῦ.

Digitized by Google

Οὕτω ἡ ἀγγλικὴ αἰσθητικὴ κυρίως (οὐχὶ βεβαίως ἀποκλειστικῶς) ἐξάγει τὰ αἰσθητικά της συμπεράσματα ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν ἀποτελεῖ ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἔρευνα τῶν ἀντικειμένων ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τὴν τελευταίαν μάλιστα στηρίζονται οἱ πλεῖστοι τῶν Ἄγγλων αἰσθητικῶν, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς σχολῆς ταύτης, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν σπουδαιότατα, συνδέουν δὲ αὐτὴν ἀπ' εὐθείας πρὸς τὴν σύγχρονον αἰσθητικήν, διότι μετὰ πάροδον ἑνὸς αἰῶνος μόνον τώρα ἐτέθησαν πάλιν καὶ ἐλύθησαν παραπλησίως πολλὰ τῶν προβλημάτων αὐτῆς. Ἡ ἔννοια τῆς μιμήσεως σχεδὸν ἐγκαταλείπεται, ὅπου δὲ παραμένει, περιορίζεται καὶ ἐμβαθύνεται, προέχει δὲ ἡ ἔννοια τῆς τελειότητος, ἥτις συνδυάζει τὸ αἰσθητικὸν πρὸς τὸ ἠθικὸν καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκφράσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἡ αἰσθητικὴ αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς αἰσθητικὴ περιεχομένου. Συγχρόνως ὅμως διὰ τῆς ἐρεύνης, προσπαθεῖ νὰ καταλήξῃ εἰς γενικοὺς αἰσθητικοὺς κανόνας, οἵτινες ἐνσαρκοῦνται εἰς ὑποδειγματικὰ πρότυπα.

Ἡ αἰσθητικὴ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα —Μεγάλην ἐπίδοσιν ἔσχεν ἡ αἰσθητικὴ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅτε προσέλαβε καὶ τὸ ὁριστικόν της ὄνομα, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, διὰ τοῦ *Α. Μπαουμγκάρτεν*. Οὗτος μόλις ὑπερβὰς τὸ εἰκοστὸν ἔτος ἐξέδωκε (1735) διδακτορικὴν διατριβὴν «Meditationes philosophicae de non nullis ad poema pertinentibus». Ἐν αὐτῇ ὁμιλεῖ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ὡς περὶ εἰδικῆς ἐπιστήμης. Μετὰ ταῦτα, τῷ 1750, ἐδημοσίευσε τὸν πρῶτον τόμον τῆς *Αἰσθητικῆς* του, ὅπου διεξοδικὸν κάμνει περὶ αὐτῆς λόγον καὶ ὁρίζει ὅτι ἡ αἰσθητικὴ πραγματεύεται περὶ τῶν *αἰσθητῶν* κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ *νοητά*. Ἀκολουθῶν τὸν Λεϊβνίτιον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἀναπτύξει τὴν θεωρίαν τῆς νοήσεως, ἠθέλησε νὰ ἐρευνήσῃ τὴν θεωρίαν τῆς αἰσθητῆς γνώσεως, φρονῶν ὅτι κορύφωμα τῆς αἰσθητῆς γνώσεως εἶναι τὸ καλόν. Λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἤδη οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας σαφῶς διέκριναν τὰ *αἰσθητὰ* ἀπὸ τῶν *νοητῶν*. Εἶναι δὲ ἀρκούντως βέβαιον ὅτι παρ' αὐτοῖς τὰ αἰσθητὰ δὲν ἰσοδυναμοῦν ἁπλῶς πρὸς τὰ πράγματα τῶν αἰσθήσεων. Διότι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοοῦσι καὶ τὰς πρὸς τὰ ἀπόντα σχετιζομένας παραστάσεις (δηλαδὴ τὰ φαντάσματα). Οὕτω τὰ μὲν *νοητά*, τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις ὀφείλεται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας ψυχικὰς δυνάμεις, θεωροῦμεν ὡς ὑποκείμενον τῆς Λογικῆς, τὰ δὲ *αἰσθητὰ* ὡς τὸ ὑποκείμενον τῆς *αἰσθητικῆς* ἐπιστήμης». (Αἱ λέξεις *αἰσθητά, νοητά, αἰσθητική*, παρατίθενται ἑλληνιστὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κειμένῳ.) Ὁ Μπαουμγκάρτεν, διὰ νὰ μελετήσῃ ταῦτα, μεταχειρίζεται κατ' ἀναλογίαν τὴν μέθοδον τῆς Λογικῆς καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων, τὴν δὲ αἰσθητικὴν νόησιν ὀνομάζει «analogon rationis», ἂν καὶ εἶναι κατωτέρα τῆς λογικῆς. Ἔπειτα προσπαθεῖ νὰ ἐξετάσῃ τὴν σχέσιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων πρὸς τὸ συναίσθημα. Ἐπειδὴ τὰ ὁρατὰ πράγματα πάντοτε εἶναι συγκεχυμένα, δηλαδὴ δὲν ὑπάγονται εἰς ἀνάλυσιν καὶ ἀφαίρεσιν, διὰ τοῦτο ἐπιδρῶσι ζωηρότερον ἢ ἡ καθαρὰ γνῶσις.

Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἔχουν τελειότητα. «Σκοπὸς τῆς αἰσθητικῆς, λέγει, εἶναι ἡ τελειότης τῆς αἰσθητῆς γνώσεως ὡς τοιαύτης. Ἡ τελειότης αὕτη εἶναι τὸ καλόν. Ἀποφευκτέα εἶναι ἡ ἀτέλεια τῆς θεωρητῆς γνώσεως ὡς τοιαύτης. Ἡ ἀτέλεια αὕτη εἶναι ἀσχημία». Τὸ καλὸν ἐπίσης ἔγκειται ἐν τῇ συμφωνίᾳ τοῦ πολλαπλοῦ πρὸς μίαν ἑνότητα. Τὸ ἁπλοῦν, ὡς τὸ χρῶμα, δὲν εἶναι καλόν. Καὶ ἡ ἁπλῆ πολλαπλότης ὁμοίων μερῶν δὲν εἶναι ἐπίσης καλή· τὸ καλὸν κεῖται μόνον ἐν τῇ συμφωνίᾳ πρός τι ὅλον.

Τὰς θεωρίας τοῦ Μπαουμγκάρτεν ἐπεξέτειναν ἄλλοι καὶ μετέβαλον μάλιστα βαθμηδόν. Ἄξιος μνείας εἶναι ὁ *Μῶριτς* (Moritz), ὅστις ἐφρόνει ὅτι καλὸν εἶναι τὸ ἐν ἑαυτῷ τέλειον, τὸ ὁποῖον εἰς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν συντελεῖ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὕπαρξίν του. Παρατηροῦμεν τὸ καλόν, οὐχὶ ἐφόσον τὸ χρειαζόμεθα, ἀλλὰ τὸ χρειαζόμεθα ἐφόσον δυνάμεθα νὰ τὸ παρατηρῶμεν.

Καὶ ὁ *Βίγκελμαν* (Winckelmann) συνετέλεσεν εἰς αἰσθητικὰς θεωρίας διὰ τῆς ἀπολύτου μάλιστα ἀξίας τὴν ὁποίαν ἀπέδιδεν ἐν τῇ τελικῇ ἐξελίξει τῆς τέχνης εἰς τὴν ἑλληνικήν, τὴν εἰδικῶς ὑπ' αὐτοῦ μελετηθεῖσαν.

Πρὸς τὸν Βίγκελμαν συμφωνεῖ ὁ *Ἕρντερ* (Herder) ὅτι ἡ τέχνη ἔχει ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ σχετίζεται πρὸς τὸν γενικὸν πολιτισμὸν ἑνὸς λαοῦ, ἐκ τῆς ἐξετάσεως δὲ αὐτῆς ἐξάγει τὰς θεωρίας του. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Κάντιον εἶναι ὀπαδὸς τῆς *ἀντικειμενικῆς αἰσθητικῆς*. Ὡς πρὸς τὴν καλαισθησίαν λέγει ὅτι αὕτη βαθμηδὸν ἀναπτύσσεται διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ τοῦ ἐθισμοῦ, καταλήγουσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ τελείου καὶ καλοῦ. Περὶ δὲ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς τέχνης, παρατηρεῖ ὅτι αὕτη ἔχει σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς εἶναι ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἐν τῇ συμπαθείᾳ ἡνωμένη ὁλότης, ἡ τέχνη δὲ εἶναι μέγας εἰς τοῦτο συντελεστής. Βάσις τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Ἕρντερ εἶναι ἡ ἡδονή: ὀργανικὸν συναίσθημα. Ἡ ὑψίστη ὑποκειμενικὴ εὐεξία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν μεγίστην τελειότητα ἐν τῇ φύσει, πρὸς ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν αἰσθητὴν τελειότητα, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν καλλονήν. Τὸ καλὸν πρέπει νὰ ἐκφράζῃ τι: δὲν εἶναί τι καλὸν διὰ τῆς μορφῆς του ἢ διὰ τῆς αἰσθητῆς του ἁπλῶς ἐμφανίσεως, ἀλλὰ διότι ἀναγκαίως μᾶς ὑπομιμνήσκει τι. Εἷς ἄνθρωπος π. χ. εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν μέρει ὡραῖος, ὅταν ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχουν ὑγεία, ἰσχὺς καὶ εὐεξία. Πρὸς τούτοις ὁ Ἕρντερ παρατηρεῖ, ὅτι ὡραία εἶναι μία μορφή, οὐχὶ διότι εἶναι ἁπλῶς ἐξωτερικὴ μορφή, ἀλλὰ καθόσον δι' ἡμᾶς γίνεται ἡ ἔκφρασις ἐσωτερικῆς ζωῆς. Τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τῶν καλῶν μορφῶν, τὸ ὁποῖον διαισθανόμεθα, συνίσταται εἰς τὴν «τελειότητα τῆς συμφωνίας τῶν μερῶν πρὸς τὸν γενικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς τοῦ συνόλου». Ἡ τελειότης εὑρίσκεται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ὀργανισμῷ, διὰ τοῦτο κατὰ τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν ἐξηγοῦμεν τὰς ὁρατὰς μορφὰς κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου μας ὀργανισμοῦ. Ὡς εἶναι φανερόν, ἐνταῦθα βλέπομεν τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐννοίας τῆς *ἐνδοσυμπαθείας*, ὅπως δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὸν πολύκροτον ὅρον τῆς *Einfühlung*, ὅστις παίζει σπουδαιότατον ρόλον ἐν τῇ συγχρόνῳ γερμανικῇ αἰσθητικῇ, ὡς παρακατιόντες θὰ εἴδωμεν.

Μὲ μεγάλην διεισδυτικότητα ἐξήτασε τὸ καλὸν ὁ *Κάντιος*. Οὗτος ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὸν Μπαουμγκάρτεν καὶ ἐννοεῖ πάντοτε τὴν τέχνην ὡς τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ εἰκόνων ἐπένδυσιν μιᾶς λογικῆς ἐννοίας. Βάσις τῶν σκέψεων τοῦ Καντίου περὶ αἰσθητικῆς εἶναι ἡ κριτικὴ δύναμις, ἡ ὁποία ἀποδίδει ἀξίαν εἴς τι ἀναλόγως τῆς σκοπιμότητος αὐτοῦ. Ἡ καλλονὴ ἐμφανίζεται ὡς μορφικὴ σκοπιμότης καὶ ὡς ἀντικειμενική, ἡ τελευταία ὅμως αὕτη δὲν συντελεῖ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀντιλαμβανομένης ψυχῆς. Ἐὰν ἐλαμβάνετο ὡς ἀφετηρία ἡ γνῶσις τῆς σκοπιμότητος ἑνὸς ἀντικειμένου, τότε ἔπρεπε νὰ προστεθῇ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἤτοι πραγματικῆς σκοπιμότητος, δηλαδὴ περὶ τῆς τελειότητος, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς σκοπίμου ἐπὶ τὸ ἀντικείμενον ἐπιδράσεως, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν φύσιν καὶ κατάστασιν τοῦ Ἐγώ. Πρέπει δὲ ἡ φαντασία καὶ ὁ νοῦς τοῦ θεατοῦ νὰ εὑρίσκωνται εἰς εὐάρεστον ὁμοφωνίαν· οὕτω τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς τῆς καλλονῆς γεννᾶται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὴν κατασκευὴν τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων καὶ τῶν νόμων τῆς ἐνεργείας των.

Τὸ καλὸν δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ ἰδιότης, ἀλλ' ὑποκειμενική· κεῖται ἐν τῷ Ἐγώ, ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ἀντιλήψει· τὸ ἀντικείμενον γεννᾷ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν σκόπιμον ἁρμονίαν. Τὸ καλὸν εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλαχοῦ ὅμως ὁ Κάντιος θεωρεῖ τὸ καλὸν ὡς σύμβολον τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ, ὡς αἰσθητοποίησιν ἠθικῶν ἰδεῶν. Ἐὰν τὸ καλὸν ἦτο ἀντικειμενικόν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ἐμπειρικῶς καὶ θὰ εἴχομεν ἐμπειρικὴν γνῶσιν αὐτοῦ, ἡ ὁποία κατὰ τὰ δόγματα τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ἀληθὴς ἐπιστήμη. Διότι ἡ ἐμπειρία ἀνατρέπεται ὑπὸ νέας ἐμπειρίας, ἡ δὲ ἀληθὴς ἐπιστήμη πρέπει νὰ βασίζηται εἰς τὰς ἐκ τῶν προτέρων ἐν ἡμῖν ἐννοίας. Πρὸς τούτοις τὸ καλὸν ἀρέσκει διὰ μόνης τῆς μορφῆς τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἄνευ συμφέροντος. Διότι ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἔννοια οὐδέποτε ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ὕλην, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὴν μορφήν. Ἡ καθαρὰ λοιπὸν καλαισθητικὴ κρίσις, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀνεξαρτήτως τῆς ἐμπειρίας μὲ παγκοίνως ἀνεγνωρισμένην ἀναγκαιότητα, δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ὕλην, ἀλλ' ἁπλῶς εἰς τὴν μορφὴν ἢ εἰς τὴν σκοπιμότητα τῆς μορφῆς. Ἐπίσης ἀποκλείεται ἡ ἐξωτερικὴ σκοπιμότης ἢ ὠφέλεια, ἡ ὁποία προκαλεῖ πραγματικὸν πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἐνδιαφέρον. Ἡ καλαισθησία κρίνει ἓν ἀντικείμενον ἢ μίαν παράστασιν διὰ τῆς εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας αὐτῶν ἄνευ οὐδενὸς συμφέροντος. Πᾶσα εὐχαρίστησις ἐπὶ τῇ ὑπάρξει τοῦ ἀντικειμένου ἢ διὰ τὴν κατοχήν του, πᾶσα ὄρεξις ἀποκτήσεώς του καταστρέφει τὸν θαυμαστικὸν χαρακτῆρα τοῦ αἰσθητικοῦ συναισθήματος. Οὕτω διὰ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως ὁ Κάντιος συνήγαγε πάσας τὰς περὶ καλοῦ ἐννοίας, ἡ δὲ αἰσθητική του ἀποκτᾷ χαρακτῆρα καθαρῶς γνωσιολογικόν.

Ἄλλην ὁδὸν ἐβάδισεν ὁ *Σίλλερ* εἰς τὰς περὶ καλοῦ γνώμας του. Αἱ αἰσθητικαὶ θεωρίαι του ἀπορρέουν ἐξ αὐτῆς τῆς καλλιτεχνικῆς του συνειδήσεως—εἶναι τρόπον τινὰ σκέψεις περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Τὸ καλὸν εἶναι ***κατ' ἐπίφασιν (Schein)***, οὐχὶ πραγματικότης. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐπίφασιν τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ***καθαρόν***. «Μόνον ἐφόσον εἶναι εἰλικρινὴς καὶ μόνον ἐφόσον εἶναι αὐτοτελὴς ἡ φαινομενικὴ εἰκὼν εἶναι αἰσθητική». Συγγενὴς εἶναι καὶ ἡ περὶ παιγνιδίου θεωρία του. Τὸ παιδίον παῖζον δημιουργεῖ πράγματα ἀληθοῦς ὑποστάσεως, οὐχὶ κατὰ λογικὴν ἀναγκαιότητα, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμενικῆς ἀνάγκης. Τὸ ἔνστικτον τοῦ παιγνιδίου, τὸ ὁποῖον ἐμψυχώνει καὶ δίδει μορφὴν εἰς τὰ πράγματα ἐξ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης εἶναι ἡ βάσις τῆς τέχνης. Δὲν εἶναι βεβαίως ἡ ἔννοια τοῦ παιγνιδίου, ὅπως ἐννοεῖται σήμερον εἰς πολλὰς αἰσθητικὰς θεωρίας περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δράσεως, ὡς ἐκχείλισις πλεοναζούσης δράσεως ἐν τῷ ὀργανισμῷ. Παρὰ τῷ Σίλλερ τὸ παιγνίδιον κατέχει τὸ μέσον μεταξὺ τῆς ὑλικῆς δράσεως τῶν αἰσθήσεων, τῆς φύσεως, τοῦ ζωϊκοῦ ἐνστίκτου, τοῦ πάθους ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς μορφολογικῆς δράσεως τῆς διανοίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἀφ' ἑτέρου. Ὁ παίζων ἄνθρωπος, δηλαδὴ ὁ θεώμενος αἰσθητικῶς τὴν φύσιν καὶ παράγων τὴν τέχνην, βλέπει τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα ἐμψυχωμένα. Τὸ καλὸν εἶναι ἡ ζωή, ἡ ζῶσα μορφή, ἡ πλήρης δυνάμεως ὀργανικὴ ἑνότης ὅπως ἡ φύσις. Διὰ τῆς μορφῆς ἡ τέχνη ὀφείλει νὰ νικήσῃ τὴν φύσιν. «Εἰς καλλιτεχνικὴν μορφὴν ἀληθῶς ὡραίαν τὸ περιεχόμενον δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ σημασίαν· ἡ μορφὴ πρέπει νὰ εἶναι τὸ πᾶν: διὰ τῆς μορφῆς μόνον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνόλου, διὰ τοῦ περιεχομένου ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ δυνάμεων. Τὸ ἀληθὲς μυστικὸν τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου συνίσταται εἰς τοῦτο: ἐξαλείφει τὴν ὕλην διὰ τῆς μορφῆς. Καὶ ὅσον περισσότερον ἡ ὕλη εἶναι ἐπιβλητική, ἐπιθετική, ἑλκυστικὴ καθ' ἑαυτήν, ὅσον περισσότερον ἐπιμένει νὰ θέλῃ νὰ ἐπιδεικνύηται μὲ τὴν ἰδιαιτέραν της ἐντύπωσιν, ἢ ὁ θεατὴς εἶναι διατεθειμένος νὰ βυθισθῇ ἀμέσως εἰς τὴν ὕλην, τόσον μεγαλύτερος εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς τέχνης, ἥτις τὴν συγκρατεῖ καὶ στερεώνει ἐπ' αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν της. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ ἢ τοῦ θεατοῦ πρέπει νὰ μένῃ ἐντελῶς ἐλευθέρα καὶ ἄθικτος, πρέπει νὰ ἐξέρχηται ἁγνὴ καὶ τελεία ἀπὸ τὸν μαγικὸν κύκλον τοῦ καλλιτέχνου, ὅπως ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ δημιουργοῦ..»

Ὁ Σίλλερ ἀποδίδει εἰς τὴν τέχνην τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τῆς διαπαιδαγωγήσεως ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, διότι διὰ τῆς τέχνης ὁ ἄνθρωπος ἀπολυτροῦται τοῦ ζυγοῦ τῶν αἰσθήσεων καὶ ἐπί τινα χρόνον βυθίζεται εἰς σφαῖραν ἀδιαφορίας καὶ γαληνιαίας θεωρίας. Τὰς σκέψεις ταύτας ἀναπτύσσει εἰς τὰς περιφήμους του *Ἐπιστολὰς περὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου* (1795). Πρὸς τούτοις καὶ αὐτὸς πρεσβεύει τὴν συμφωνίαν τῆς ποικιλίας πρὸς τὴν ἑνότητα, ὡς γνώρισμα τοῦ καλοῦ καὶ προσθέτει ὅτι τοῦτο ἔχει συγχρόνως σκοπιμότητα ἄνευ σκοποῦ. Περὶ τῶν ποιητῶν λέγει ὅτι εἶναι οἱ θεματοφύλακες τῆς φύσεως. Ἢ εἶναι ὁ ποιητὴς φύσις ἢ θὰ τὴν ἀναζητήσῃ. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν τὸν ἀφελῆ ποιητήν, εἰς τὴν δευτέραν τὸν αἰσθηματικόν.

Ἡ αἰσθητικὴ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα.—Διὰ τῶν ρωμαντικῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ αἰσθητικὴ ἐγκατέλειψε τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος καὶ ἔλαβεν ἱστορικὴν καὶ μεταφυσικὴν τροπήν. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ καλοῦ συνεχωνεύθησαν μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ σύμπαντος, ἡ δὲ τέχνη ἀπέκτησε μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν βίον τῶν λαῶν καὶ τὴν ἠθικοποίησιν τῶν ἀτόμων. Ἐνῷ ἡ ἀρχαία τέχνη εἶχε βυθισθῇ ἐντελῶς εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἡ ρωμαντικὴ ποίησις ἐξέρχεται ὑπεράνω τῆς πραγματικότητος καὶ ἅπτεται τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι σχετικαί. «Τὸ πᾶν, κατὰ τὸν *Α. Σλέγελ*, νοεῖται ὡς αἰώνιον γίγνεσθαι, καὶ τὸ γίγνεσθαι τοῦτο, τὸ προαιώνιον τοῦτο δημιούργημα, πρέπει νὰ συλλάβῃ ὁ ἄνθρωπος κατὰ ψυχολογικοὺς νόμους ὡς ἑνιαίαν καὶ συστηματικὴν ἰδέαν. Τὸ ζῶν καὶ ὀργανικὸν τοῦτο σύνολον τῆς φύσεως, τὸ ἐν ἑαυτῷ τέλειον καὶ διηνεκῶς αὐτοδημιουργούμενον ὄν, πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς πρότυπον καὶ ὑπόδειγμα εἰς τὸν καλλιτέχνην καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ τέχνη πρέπει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἀναπαράγῃ τὴν ἐσωτερικήν, βαθυτέραν κατάστασιν τῆς φύσεως, καὶ οὐχὶ τῶν ἐξωτερικὴν καὶ ἐπιπολαίαν». Ὁ κόσμος εἶναι καλλιτέχνημα, ὡς προϊὸν μεγαλοφυΐας τινός. Ἡ δὲ τέχνη εἶναι ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ἡ κλεὶς διὰ τὸ ἐσώτατον εἶναι τῆς φύσεως. Εἶναι «τὸ γενικὸν ὄργανον τῆς φιλοσοφίας, τὸ ἐπισφράγισμα καὶ ὁ τελευταῖος λίθος τοῦ οἰκοδομήματος», λέγει πάλιν ὁ *Σέλλιγκ*. Διὰ τοὺς ρωμαντικοὺς προσέτι σκοπὸς τοῦ καλλιτεχνήματος εἶναι νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἀπόλυτον ἐγώ. Ἡ δημιουργικὴ φαντασία πρέπει τόσον νὰ ἐξυψωθῇ καὶ νὰ εὐρυνθῇ, ὥστε νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὸ πρωταρχικὸν ὑποκείμενον, τὸ δὲ προϊόν της πρέπει νὰ φθάσῃ τὸ ἄπειρον ὅλου τοῦ κόσμου. Οὕτω ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς μορφώσεως ἀνάγονται εἰς τὴν καλλιτεχνίαν καὶ αὐτὴ ἡ Ἠθικὴ ὑπάγεται εἰς τὴν Αἰσθητικήν. Ἡ φαντασία εἶναι τὸ κύριον στοιχεῖον, ἡ δὲ θέλησις τοῦ ποιητοῦ ὑπεράνω παντὸς νόμου. Τὰ πάντα γίνονται ὑποκειμενικὸν συναίσθημα, διάθεσις καὶ μῦθος, παιγνίδιον καὶ ὄνειρον. Τὸ περιεχόμενον τῆς τέχνης: σκοτεινὰ καὶ ἀόριστα συναισθήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναμιγνύεται καὶ καθολικὸς μυστικισμός. Ἡ ἀλληγορία καὶ τὸ σύμβολον: αἱ γενικαὶ μορφαὶ τῆς τέχνης. Ἡ κυρία ὅμως μορφὴ ὁ μῦθος, διότι εἰς αὐτὸν συνυπάρχουν πραγματικότης καὶ μὴ πραγματικότης. Δι' ἄλλους πάλιν ρωμαντικούς, ὅπως ὁ *Τὶκ* (Tieck) καὶ ὁ *Ζὰν Πώλ*, ἡ κωμῳδία εἶναι τὸ ὑψηλότατον καὶ χαρακτηριστικώτατον εἶδος

Digitized by Google

τῆς ποιήσεως, διότι ἡ κωμῳδία δὲν μένει ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κύκλου, ἀλλὰ πηδᾷ ἀπὸ τοῦ φαινομενικοῦ εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ τἀνάπαλιν, δηλαδὴ εἰρωνεύεται αὐτὴ ἑαυτήν, εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ καλλιτεχνικὴ μέθοδος διὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς ἀπὸ τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ἄπειρον. Ἡ ρωμαντικὴ εἰρωνεία ἀποτελεῖ τὸ ἄκρον ἀντίθετον πρὸς τὴν κλασσικὴν μορφήν. Δι' ἄλλους ρωμαντικοὺς ἡ εἰρωνεία εἶναι κάτι ἄλλο. Ὁ καλλιτέχνης διαποτίζει τὸ ἔργον του τελείως μὲ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, ἀλλὰ πρέπει συγχρόνως νὰ ἵπταται ὑπεράνω τοῦ συνόλου ἐλεύθερος. Αὕτη ἡ ἀφ' ὑψηλοῦ στάσις εἶναι εἰρωνεία. Πρὸς τούτοις καὶ ἡ κατανόησις, ὅτι ἡ μηδαμινότης τῆς πραγματικότητος γίνεται πάλιν ἀλήθεια ὅταν ἀνυψωθῇ εἰς τὴν ἰδέαν, ἡ κατανόησις αὕτη, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς καλλιτεχνικῆς δράσεως, ὀνομάζεται ἐπίσης εἰρωνεία.

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις ἐννοιῶν μεταφυσικῶν περὶ τέχνης, ὥστε ἡ αἰσθητικὴ αὕτη δὲν εἶναι ἀνάλυσις τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου, οὐδὲ τεχνικὴ μορφολογικὴ θεωρία, ἀκόμη ὀλιγώτερον ψυχολογικὴ ἔρευνα τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καταντᾷ μεταφυσικὴ τῆς τέχνης. Ἀντιστρόφως πρὸς τοὺς ἀρχαίους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ φύσις ἦτο ἡ ὑψίστη καλλονή, τώρα ἡ τέχνη εἶναι ἡ ὑψίστη καλλονή. Διὰ τῆς τέχνης μεταδίδεται τὸ πνεῦμα εἰς τὴν φύσιν, ἐν τῷ καλλιτεχνήματι φανερώνεται ἡ ἰδέα.

Δὲν θὰ ἀναλύσωμεν βεβαίως πάντα τὰ αἰσθητικὰ συστήματα τῶν ρωμαντικῶν καὶ μεταφυσικῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ θὰ εἴπωμέν τινα περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ *Σοπενάουερ* καὶ *Βάγνερ* μάλιστα, πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Ἑγέλου καὶ τῶν ὀπαδῶν του.

Ὁ Σοπενάουερ ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς μεταφυσικῆς ἀρχῆς ὅτι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ βούλησις, ἀντικειμενικὴ δὲ ὑπόστασις αὐτῆς αἱ ἰδέαι. Ἡ καθαρὰ θέα τῶν ἰδεῶν εἶναι ἡ αἰσθητική, ἡ δὲ παράστασις αὐτῶν ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια εἶναι ἡ χαρὰ ἐπί τινι ἀντικειμένῳ ἄνευ οὐδεμιᾶς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν βούλησιν. Τὴν χαρὰν ταύτην αἰσθανόμεθα, ὅταν καθαρῶς θεώμεθα, παρατηροῦμεν, ἡ δὲ ἀεικίνητος βούλησίς μας παροδικῶς σιωπᾷ καὶ ἡσυχάζει. Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων ἡ θέλησις, ὡς πηγὴ ὅλων τῶν θλίψεων καὶ πόνων μας, ἐξέρχεται τῆς συνειδήσεως καὶ οὕτω εὑρισκόμεθα εἰς κατάστασιν αὐτολησμοσύνης καὶ συγχρόνως ἱκανοποιήσεως καὶ εὐτυχίας. Ἐνταῦθα φαίνεται ἡ ἀπαιδιόδοξος ἀντίληψις τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Σοπενάουερ: μόνον τότε παροδικῶς ἀπολαύομεν, ὅταν λησμονήσωμεν ὅλας μας τὰς τάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ πηγὴ τῶν θλίψεών μας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ εὐαρέσκεια εἶναι ἀρνητικὴ βούλησις. Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν αὐτὴν *θεώρησιν (Kontemplation)* εἴμεθα καθαρῶς γινώσκοντα ὑποκείμενα καὶ ἑπομένως εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συλλάβωμεν τὰς οὐσιώδεις καὶ ἀρχικὰς μορφὰς τῆς ἐμψύχου καὶ ἀψύχου φύσεως. Δὲν σταματῶμεν εἰς τὰ κατὰ μέρος καὶ ἀτομικὰ γνωρίσματα τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν μόνον φαινομενικὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ βλέπομεν τὰ γενικὰ καὶ μόνιμα. Οὕτω ἀντιλαμβανόμεθα τὰς ἰδέας. Ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι κατόπιν διαλογισμοῦ, ἀλλὰ καθαρὰ θέα. Αὕτη φέρει μίαν ἰδιάζουσαν τέρψιν, τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀβούλου θέας. Ἕνεκα τῆς καθαρῶς γνωστικῆς ταύτης ἐνεργείας αἰσθανόμεθα ὡς ἡνωμένοι μετὰ τῶν ἀντικειμένων, βυθιζόμεθα εἰς τὰ πράγματα, ἡ προσωπικότης μας εἶναι πιστὸν κάτοπτρον τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ τέχνη δὲ διευκολύνει ἡμᾶς εἰς τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ νὰ παρατηρῶμεν, διότι ὁ καλλιτέχνης ἀποχωρίζει τὴν ἰδεώδη, ὑποδειγματικὴν ἀντίληψιν τῶν παριστανομένων πραγμάτων, ἀπομακρύνων πᾶν τὸ τυχαῖον. Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νὰ παρατηρῇ τοιουτοτρόπως, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ὁ μεγαλοφυὴς ἄνθρωπος καὶ ὁ μέγας καλλιτέχνης, διότι ἡ μεγαλοφυΐα δύναται εἰς τὰ καθ' ἕκαστον νὰ βλέπῃ τὸ γενικόν.

Τοῦ *Βάγνερ* αἱ αἰσθητικαὶ θεωρίαι συνδέονται πρὸς αὐτὸ τὸ δημιουργικόν του ἔργον, τὸ ὁποῖον προτίθενται νὰ διαφωτίσουν. Τὸ ἔργον αὐτοῦ μόνον πρὸς τὰς αἰσθήσεις ἔχει σχέσιν καὶ ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται ἡ ὕπαρξίς του. Ἔπειτα χαρακτηριστικὸν τοῦ καλλιτέχνου εἶναι ἡ φλογερὰ συμπάθειά του πρὸς τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Λέγει δὲ ὅτι ἡ τέχνη ἐκφράζει τὴν κοινὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν δὲν δημιουργεῖ ὁ ποιητὴς ἀλλ' ὁ λαὸς καὶ εἰς τὸν λαὸν ἀνήκουν ὅλοι ἐκεῖνοι «οἵτινες αἰσθάνονται τὴν δυστυχίαν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἰδίαν των δυστυχίαν ὡς κοινὴν δυστυχίαν, ἢ αἰσθάνονται ὅτι περιλαμβάνονται ἐν αὐτῇ». Πρὸς τούτοις ὑποστηρίζει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ καλλιτέχνου. Περιεχόμενον μιᾶς τέχνης εἶναι ἡ συνειδητὴ γενομένη ἀσυνείδητος ζωὴ τοῦ λαοῦ. Τὸ δὲ καλλιτέχνημα τοῦ μέλλοντος πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθέρας ἀνθρωπότητος ὑπεράνω ὅλων τῶν φραγμῶν τῶν ἐθνικοτήτων· ὁ ἐθνισμὸς θὰ εἶναι ἐν αὐτῷ μόνον κόσμημα, θέλγητρον ἀτομικῆς πολυτροπίας (ποικιλίας), ὄχι δεσμευτικὸν ὅριον. Ὡς πρὸς τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφὴν φέρει ὡς παράδειγμα τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα ἦτο ὁ μῦθος τοῦ λαοῦ ἀτλοποιημένος καὶ εἰς ποίησιν διαμορφωθείς, ἀλλ' ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς ἀκροατὰς καὶ ἀναφέρεται εἰς τόσον στοιχειώδη αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα εἰς πᾶσαν ἐποχὴν συγκινοῦν τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τόσῳ μᾶλλον ἦτο τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα ὑποδειγματικόν, ὅσῳ εἰς τὴν ποίησιν προσετίθετο μουσικὴ καὶ χορός, ἡ μουσικὴ δὲ ἁρμονία δύναται νὰ ἑνώσῃ τὸν χορὸν μετὰ τῆς ποιήσεως, καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἠπείρων τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ χοροῦ κεῖται ὁ ὠκεανὸς τῆς μουσικῆς. Ὁ Μπετόβεν ἔπλευσεν ἀπὸ τῆς ἠπείρου τοῦ χοροῦ διὰ τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἁρμονίας, πρὸς τὴν ἤπειρον τοῦ λόγου ὅταν ἐδημιούργησε τὴν ἐνάτην συμφωνίαν του. «Ἡ ἐνάτη συμφωνία τοῦ Μπετόβεν εἶναι ἡ ἀπολύτρωσις τῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἰδίων της στοιχείων πρὸς τὴν καθολικὴν τέχνην».

Ὁ *Ἕγελος* εἶναι ὁ κύριος μεταφυσικὸς τῆς αἰσθητικῆς. Θεμελιώδη ἀρχὴν ἔχει ὅτι τὸ καλὸν εἶναι ἡ αἰσθητὴ ἐμφάνισις τῆς ἰδέας. Ἰδέα δὲ εἶναι ὁ παγκόσμιος νοῦς, τοῦ ὁποίου ἐξέλιξις εἶναι ἡ φύσις, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Ἐὰν ἀντικειμενόν τι πλήρως καὶ αἰσθητῶς ἐκφράζῃ τὴν ἐν τῇ φύσει ἀνήκουσαν αὐτῷ θέσιν καὶ σημασίαν, τότε ἀποδίδομεν εἰς αὐτὸ αἰσθητικὴν ἀξίαν. Τὸ περιεχόμενον λοιπὸν τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἰδέα, ἡ δὲ μορφὴ τὸ αἰσθητὸν σχῆμά της. Διὰ μέσου τῆς αἰσθητῆς αὐτῆς μορφῆς πρέπει νὰ διαφαίνεται ἐν ἰδεώδες περιεχόμενον· οὕτω ἡ μορφὴ γίνεται πνευματική. Ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασία δὲν εἶναι ἡ παθητικὴ φαντασία: δὲν σταματᾷ εἰς τὰς μορφὰς τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, ζητεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν καὶ λογικότητα τοῦ πραγματικοῦ. «Ὁ καλλιτέχνης, λέγει, ὀφείλει νὰ σκεφθῇ βαθύτατα τὸ οὐσιῶδες καὶ τὸ ἀληθὲς εἰς ὅλον του τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος. Διότι ἄνευ λογισμοῦ δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ συνείδησιν τοῦ τί ὑπάρχει ἐν ἑαυτῷ, εἰς πᾶν δὲ μέγα ἔργον τέχνης παρατηρεῖ τις ὅτι τὸ ὑλικὸν ἔγινε ἀντικείμενον ἐπανειλημμένης μελέτης ὑφ' ὅλας του τὰς ὄψεις. Ἀπὸ τὴν ἐλαφρότητα τῆς φαντασίας οὐδὲν ἐπιτυχὲς καλλιτέχνημα προκύπτει». Εἰς δὲ τὴν «Philosophie des Geistes» § 450, λέγει ὅτι: «εἷς ἀληθὴς ποιητὴς ὀφείλει καὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου νὰ συλλογισθῇ ὡρίμως καὶ νὰ σκεφθῇ βαθέως». [Βλέπε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας ταύτης ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου *Ἀποστολάκη* εἰς τὸ βιβλίον του «*Ἡ ποιηση στὴ ζωή μας*».]

Ἐξετάζων ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον τὰς καλλιτεχνικὰς μορφὰς ἀνευρίσκει τὴν *συμβολικήν*, τὴν *κλασσικὴν* καὶ τὴν *ρωμαντικὴν τέχνην*. Ἡ συμβολικὴ τείνει πρὸς τὸ θεῖον διὰ τοῦ ὑψηλοῦ, ὅπως εἰς τὸν ἀνατολικὴν ἀρχιτεκτονικὴν φαίνεται. Παρὰ τὴν δύναμιν ὅμως καὶ τὴν σπατάλην της δὲν ἐπιτυγχάνει τελείως. Οἱ Ἕλληνες παρέστησαν τὸ θεῖον πλαστικῶς ὑπὸ τὴν ἤρεμον μορφὴν τῆς ὡραιότητος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν λείπει κάτι. Ἂν καὶ ἡ ἑλληνικὴ πλαστικὴ ἐκυριάρχησε τελείως τῆς φύσεως, ἐν τούτοις αἱ μορφαὶ τῶν θεῶν της δὲν περιέχουν οὐδεμίαν δρᾶσιν πνευματικήν, οὐδεμίαν ὑποκειμενικότητα, οὔτε αὐτοτέλειαν, αὐτογνωσίαν καὶ ἰδίαν βούλησιν. Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ τέχνη του ἐνεσάρκωσε ταῦτα, ἀλλὰ ἐξύψωσε τόσον πολὺ τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον, ὥστε οὐδεμία ἐξωτερικὴ μορφὴ ἠδύνατο νὰ τὸ ἐκφράσῃ. Διὰ τοῦτο ἡ ζωγραφική, ἡ κατ' ἐξοχὴν τέχνη τῆς τρίτης ταύτης περιόδου παρέστησε τὸν θεὸν πατέρα ὄχι ὅπως ὁ Ἕλλην τὸν Δία, ἀλλὰ μόνον ὅπως ἀντανακλᾶται εἰς τῆς πιστευούσας καρδίας. Ἔχομεν δὲ τρία εἴδη καλοῦ: τὸ *ὑψηλὸν* τῆς ἀνατολῆς, τὸ *κατ' ἐξοχὴν* καλὸν τῶν κλασσικῶν χρόνων καὶ τὸ *πνευματικὸν* τῶν νεωτέρων χρόνων, ἢ τοῦ ρωμαντισμοῦ. Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω ὁρισθεῖσαι καλλιτεχνικαὶ μορφαὶ ἐπαναλαμβάνονται εἰς ἑκάστην τῶν ἰδιαιτέρων τεχνῶν. Οὕτω ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἡ κατωτάτη βαθμὶς εἶναι ἡ συμβολικὴ (τὸ μνημεῖον), ἔπειτα ἀκολουθεῖ ἡ κλασσικὴ (ὁ ναὸς) καὶ τέλος ἡ ρωμαντικὴ (ἡ Μητρόπολις). Ἐν τῇ ποιήσει, ἥτις εἶναι ἡ ὑψίστη τέχνη, ἡ ζωγραφικὴ κατεύθυνσις εἶναι τὸ ἔπος, ἡ μουσικὴ (ρωμαντικὴ) ἡ λυρικὴ ποίησις καὶ ἡ ἀνωτάτη καὶ τελειοτάτη βαθμὶς εἶναι τὸ δρᾶμα.

Ὅσον καὶ ἂν εἶναι τεχνηταὶ αἱ διακρίσεις καὶ οἱ συνδυασμοὶ οὗτοι τῶν ἐννοιῶν, εἶναι ὅμως πλήρεις βαθύτητος σκέψεως καὶ ἀποδεικνύουν σπανίαν γνῶσιν καὶ λεπτὴν κρίσιν περὶ τῆς τέχνης.

Ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἑγέλου ἀξιομνημόνευτος εἶναι ὁ ὀγκώδης *Φρ. Θεοδ. Φίσερ* (Vicher) («*Αἰσθητική*» τετράτομος 1846 - 1857, τελευταίως ἐπανεκδοθεῖσα τῷ 1923 εἰς ἓξ τόμους!), ὅστις ἐπίσης στηρίζει τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἐπὶ μεταφυσικῶν θέσεων. Παρὰ ταῦτα ὅμως προῆλθεν εἰς πολλὰς βαθείας παρατηρήσεις, ὡς εἶναι ἡ περὶ τοῦ κωμικοῦ θεωρία καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἐξιδανικεύσεως. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀμέσου ἐξιδανικεύσεως ὀφείλει τι νὰ εἶναι ἀμέσως καλόν, ἐνῷ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐμμέσου τὸ καλὸν παράγεται ἐκ τῆς συνεργείας πολλῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι καθ' ἑκάστην καλαί. Ἡ δευτέρα αὕτη ἀρχὴ ἀποβλέπει εἰς τὴν βαθύτητα τῆς ἐντυπώσεως διὰ τῆς νατουραλιστικῆς καὶ ἀλμιστικῆς ἐξεργασίας τῶν μορφῶν, ὅπερ ἀπαιτεῖ καὶ ἡ νεωτέρα τέχνη. Ὁ Φίσερ ἐξήτασε καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν τοῦ καλοῦ, δηλαδὴ τοῦ καλοῦ ἐν τῇ φύσει, ὀνομάσας τὸ μέρο: τοῦτο τῆς Αἰσθητικῆς *φυσικὴν αἰσθητικήν*. Αὕτη περιλαμβάνει τὴν καλλονὴν τῆς ἀνοργάνου φύσεως, τὸ φῶς, τὴν θερμότητα, τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν· ἔπειτα τὴν καλλονὴν τῆς ὀργανικῆς φύσεως μὲ τοὺς τέσσαρας τύπους τῶν φυτῶν καὶ τὰ σπονδυλοφόρα καὶ ἀσπόνδυλα ζῷα· τέλος τὴν ἀνθρωπίνην καλλονήν, ἡ ὁποία πάλιν ὑποδιαιρεῖται εἰς εἰδολογικὴν καὶ ἱστορικήν. Ἡ πρώτη αὐτῶν περιλαμβάνει τὰς γενικὰς μορφάς, ἡλικίαν, φῦλον, συνθήκας, ἔρωτα, γάμον, οἰκογένειαν, τὰς εἰδικὰς μορφάς, ὡς φυλάς, λαούς, πολιτισμόν, πολιτικὴν ζωήν, καὶ τὰς ἀτομικὰς μορφάς ὡς ἰδιοσυγκρασίαν καὶ χαρακτῆρα τῶν ἀτόμων. Ἡ ἱστορικὴ ἐξετάζει πάλιν τὴν καλλονὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (Ἀνατολή, Ἑλλάς, Ρώμη), κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἢ τὴν καλλονὴν τοῦ γερμανισμοῦ, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἔργον τῆς αἰσθητικῆς εἶναι νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν τοῦ καλοῦ ἀνὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, καθόσον καὶ ἡ θέσις της εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀνωτάτῃ σφαίρᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς περιοχῆς, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι τὸ πνεῦμα.

Τῆς φυσικῆς Αἰσθητικῆς τοῦ Φίσερ μίμησις εἶναι ἡ τοῦ Ἰταλοῦ *Antonio Tari* (Estetica ideale 1863) *Αἰσθησιογραφία*, ὅπως τὴν ὀνομάζει, τῆς ὁποίας μέρη εἶναι ἡ Κοσμογραφία, ἡ Φυσιογραφία καὶ ἡ Ψυχογραφία.

Ἡ γερμανικὴ Αἰσθητικὴ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, παρ' ὅλας τὰς τεχνητὰς μεταφυσικὰς ὑπερβασίας της, εἶναι τόσον εὐρεῖα καὶ βαθεῖα εἰς τὰς ἐρεύνας της, ὥστε ἐπιβάλλεται νὰ ἐπικρατῇ πανταχοῦ κυρίαρχος ἀπέναντι τῶν ἄλλων χωρῶν, ὅπου, ἐν σχέσει πρὸς αὐτήν, ἐλαχίστη ἦτο ἡ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἐνασχόλησις. Εἰς τὴν Γαλλίαν εὑρίσκομεν ἀπήχησίν τινα τοῦ κλασσικοῦ ἰδανισμοῦ τοῦ Βίγκελμαν εἰς τὰς θεωρίας τοῦ *Quatremère de Quincy*, ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ γραφικαὶ τέχναι ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὴν καθαράν, ἄνευ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος, καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὸς ὁ *Κουζὲν* οὐδὲν νέον προσέφερε πρεσβεύων ὅτι ἐκ τῶν τριῶν καλῶν, τοῦ φυσικοῦ, τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ, τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῶς ἰδεώδη καλλονήν, τὸ ἄπειρον, τὸν Θεόν. Ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι ἡ δημιουργὸς δύναμις, ἡ δὲ καλαισθησία, μῖγμα φαντασίας, αἰσθήματος καὶ λογικῆς. Ἀπήχησις τῶν θεωριῶν τοῦ Κουζὲν εἶναι ὅσα ὁ ἡμέτερος *Βράϊλας Ἀρμένης* ἀναπτύσσει περὶ καλοῦ.

Ἀξιολογώτερον εἶναι τὸ Cour d'Esthétique τοῦ *Θ. Ζουφφρουὰ* (Th. Jouffroy) δημοσιευθὲν τῷ 1843 μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἀντικρούων οὗτος τὰς γνώμας περὶ τῆς ὠφελιμότητος τοῦ καλοῦ, περὶ τοῦ νέου καὶ συνήθους, τῆς τάξεως καὶ συμμετρίας, τῆς ἑνότητος καὶ ποικιλίας καὶ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἰδιότητες εἶναι μὲν ὅροι τοῦ καλοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἀρχαὶ καὶ ἀξιώματα αὐτοῦ, θέτει ὡς βάσιν τῆς αἰσθητικῆς του δύο ἐννοίας, τὴν τοῦ *συμβόλου* καὶ τὴν τῆς *συμπαθείας*. Πᾶν ἀντικείμενον ἢ ἰδέα εἶναι μέχρι σημείου τινὸς σύμβολον, καθόσον διεγείρει ἐντὸς ἡμῶν τὴν ἰδέαν πράγματος τὸ ὁποῖον δὲν ἀντιλαμβανόμεθα. Εἰς τὸ βάθος ἑκάστου πράγματος ὑπάρχει ἡ δύναμις ἢ ἡ ψυχή. Τὸ σύμβολον ἐκφράζει σαφῶς ἢ ἀμυδρῶς τὴν δύναμιν ταύτην, τὴν ὁποίαν ὁ Ζουφφρουὰ ὀνομάζει ἀόρατον. Πᾶν ὅ,τι ἀντιλαμβανόμεθα, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως, εἶναι ἡ ἔκφρασίς της, ὁ δὲ κόσμος ἔχει ἀξίαν διὰ τὸν καλλιτέχνην μόνον καθόσον ἐκφράζει τὴν δύναμιν. Ἐν τῇ ἐκφράσει δὲ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὕλη καλύπτει τὴν δύναμιν, ὁ καλλιτέχνης δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν δύναμιν (τὸ ἀόρατον) μόνον διὰ τῆς συμπαθείας. Πρέπει λοιπὸν ὁ καλλιτέχνης νὰ ἐκφράσῃ τὴν δύναμιν συμπαθῶν πρὸς αὐτὴν διὰ τῶν συμβόλων, ἡμεῖς δὲ πρέπει νὰ συμπαθήσωμεν πρὸς τὸ συμβολικὸν ἔργον τοῦ καλλιτέχνου διὰ νὰ συλλάβωμεν τὸ ἀόρατον, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἐν αὐτῷ ἐξέφρασε. Ὥστε ἡ τέχνη συνίσταται εἰς τὴν διὰ τῶν συμβόλων ἔκφρασιν τῆς δυνάμεως. «Διὰ νὰ δείξῃ ὁ καλλιτέχνης ὅτι ἄνθρωπός τις εἶναι φιλάργυρος, δὲν θὰ εἴπῃ: ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι φιλάργυρος — τοῦτο εἶναι ἴδιον τοῦ ῥήτορος· ὁ καλλιτέχνης θὰ ζωγραφήσῃ τὴν φιλαργυρίαν τοῦ ἀνθρώπου τούτου καθ' ὅλα του τὰ γνωρίσματα, καθ' ὅλας τὰς συνηθείας του, καθ' ὅλην τὴν διαγωγήν του».

Τὸ θεμελιῶδες αἰσθητικὸν συναίσθημα κατὰ τὸν Ζουφρουὰ εἶναι τὸ συμπαθητικόν. Τὸ αἰσθητικὸν γεγονὸς προκύπτει κατ' αὐτὸν πάντοτε ἀπὸ τὴν σχέσιν τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον, τοῦ ἀντικειμένου ἀφ' ἑνός, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἐκφράσεως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον ἢ τὸν θεατήν, καὶ τοῦ ὑποκειμένου ἀφ' ἑτέρου ἢ θεατοῦ, ὅστις διὰ τῆς συμπαθείας δέχεται τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ ἔκφρασις ἐν τῷ ἀντικειμένῳ εἶναι ἡ ἐκδήλωσις ψυχικῆς τινος καταστάσεως. Ἡ συμπάθεια ἐν τῷ ὑποκειμένῳ εἶναι ἡ ἐπανάληψις ψυχικῆς τινος καταστάσεως, τὴν

Digitized by Google

τοίαν ἐκδηλώνει τὸ ἀντικείμενον. Ἡ ἐκ τῆς ˌμπαθείας ταύτης αἰσθητικὴ ἡδονὴ γεννᾶται, ιτὰ τὸν Ζουφφρουά, πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀνακαλύεως τοῦ ἀοράτου (δηλαδὴ τῆς δυνάμεως) διὰ ἐσου τῆς ὕλης (δηλαδὴ τοῦ συμβόλου ἢ τῆς ρφῆς), ἔπειτα ἐκ τοῦ ὅτι κινούμεθα χωρὶς νὰ ιταναλώσωμεν ἐνέργειαν, διότι αὕτη ἔρχεται ωθεν διὰ τῆς συμπαθείας καὶ τρίτον ἡ ἡδονὴ ροέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μεταβαίνομεν πὸ μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην, ἀπὸ τῆς ἀρχιῆς ψυχικῆς μας καταστάσεως εἰς ἐκείνην, τὴν τοίαν μᾶς φέρει ἡ συμπάθεια.

Τὸ μέγα προσὸν τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Ζουφφρουὰ ναι ὅτι στηρίζεται ἐπὶ ψυχολογικῶν δεδομένων, ι ὁποῖα ἐμελέτησεν οὗτος, ἐγκαταλείψας τὰς με ιφυσικὰς περιπλανήσεις τοῦ διδασκάλου του ουζέν.

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Ζουφφρουά, τελείου γνώστου ῆς ἀγγλικῆς καὶ κυρίως τῆς σκωτικῆς αἰσθητιῆς, σχετίζεται τὰ μέγιστα πρὸς τὰς θεωρίας τῶν κώτων. Οὗτοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολὺ ἀνεξαρήτως τὴν ἐξέτασιν τοῦ καλοῦ καὶ ἀναφέρομεν ὸν *Ντῶγκαλδ Στούαρτ* (Stewart) ὅστις ἀνέπτυξεν τι καλὸν εἶναι δι᾽ ἡμᾶς ἓν ἀντικείμενον, διότι λλοτε μᾶς ἐπροξένησεν αἰσθητικὴν ἢ λογικήν τινα δονήν. Ἓν ὀπωρικὸν π.χ. ἐκ τοῦ ὁποίου ἄλλοτε σθάνθημεν τέρψιν, βραδύτερον, ἐὰν δὲν πρόκειαι περὶ φαγητοῦ ἢ ποτοῦ, θὰ προκαλέσῃ διὰ τῆς ναμνήσεως τῆς ἡδονῆς ἐκείνης τὴν ἐντύπωσιν τοῦ αλοῦ. Οὕτω ἐνταῦθα ὁ Στούαρτ τονίζει τὴν ὁμοιόητα τῆς αἰσθητικῆς παραστάσεως πρὸς τὴν μνηονικὴν παράστασιν καὶ προσπαθεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ ὴν αἰσθητικὴν ἡδονὴν διὰ τοῦ συνειρμοῦ.

Βαθυτάτας παρατηρήσεις ἔκαμεν ὁ ποιητὴς *Σέλεϋ* («Ὑπεράσπισις τῆς ποιήσεως»), ἂν καὶ ἀσυστηατοποιήτους, λεπτότατα διακρίνας τὴν διαφορὰν ῆς λογικῆς ἀπὸ τῆς φαντασίας, τοῦ πεζοῦ λόγου αὶ τῆς ποιήσεως κτλ.

Ἀλλὰ καὶ τῆς γερμανικῆς αἰσθητικῆς τὴν ἐπίρασιν ἔχομεν ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς τὸν *Κόλριδζ* καὶ εἰς ὸν *Καρλάϋλ*, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ φαντασία εἶναι τὸ ργανον τοῦ θείου. Μεταφυσικὸς ἐπίσης καὶ μυτικιστὴς εἶναι ὁ *Ράσκιν*, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ αταταχθῇ ὁ καλλιτέχνης οὗτος, ὅστις πλούσιος ἰς αἰσθητικὴν ἀντίληψιν, βαθὺς εἰς παρατήρησιν αὶ αἴσθημα, ἐνθουσιώδης λάτρης τῆς τέχνης, συετέλεσε τόσον πολὺ εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς αἰσθηικῆς μορφώσεως εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἀλλαοῦ. Αὐτὸς θεωρεῖ τὸ καλὸν ὡς ἀποκάλυψιν ἢ ἰντανάκλασιν τῆς θείας τελειότητος. Κατ᾽ αὐτὸν ὸ καλὸν εἶναι πνευματικὸν καὶ τύπος τῶν θείων διοτήτων. Ὑπάρχει δὲ ***τυπικὸν*** καὶ ***ζωτικὸν καλόν***. Τυπικὸν καλὸν εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ποιότης οῦ σώματος, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ θείαν τινὰ ἰδιόητα, τὸ δὲ ζωτικὸν καλὸν συνίσταται εἰς τὴν ἐκδήλωσιν εὐτυχοῦς ἐκπληρώσεως μιᾶς λειτουργίας ἰς ζῶντα πράγματα. Μορφαὶ τοῦ τυπικοῦ καλοῦ ἶναι 1) τὸ ἄπειρον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀσυλλήπτου θείου, 2) ἡ ἑνότης, ὁ τύπος τοῦ συλληπτοῦ τοῦ θείου, 3) ἡ γαλήνη, ὁ τύπος τῆς αἰωνιότητος τοῦ Θεοῦ, 4) ἡ συμμετρία, ὁ τύπος τῆς θείας δικαιοσύνης, 5) ἡ καθαρότης ὁ τύπος τῆς θείας ἐνεργείας καὶ 6) ἡ ἐγκράτεια, ὁ τύπος τῆς διὰ νόμων κυβερνήσεως. Τὸ ζωτικὸν καλὸν πάλιν εἶναι σχετικὸν καὶ γενικόν. Ὅστις κατορθώσῃ τὰς τελειότητας ταύτας τοῦ Θεοῦ νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἶναι μέγας καλλιτέχνης. Διὰ τοῦτο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καθ᾽ ἑαυτὴν ὡς μὴ ἔχουσα νὰ ἐπιδείξῃ τελειότητά τινα τοῦ Θεοῦ δὲν παρουσιάζει αἰσθητικὴν καλλονήν, ἀλλ᾽ εἶναι μόνον φορεὺς τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου. Ὁ Ράσκιν τέλος ἀναμιγνύει ἠθικὰς τάσεις εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ.

Καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἡ μεταφυσικὴ αἰσθητικὴ ἔσχεν ὀπαδούς, ὡς ὁ Λεβέκ, (Levêque), ὁ ὁποῖος ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας (1857) εἰς διαγωνισμὸν διὰ τὸ ἔργον του «La science du Beau». Ἐν αὐτῷ παραδέχεται ὅτι τὸ καλὸν ἔχει ὀκτὼ χαρακτῆρας: τὸ πλῆρες μέγεθος τῶν μορφῶν, τὴν ἑνότητα, τὴν ποικιλίαν, τὴν ἁρμονίαν, τὴν ἀναλογίαν, τὴν κανονικὴν ζωηρότητα τῶν χρωμάτων, τὴν χάριν καὶ τὴν ἁρμοδιότητα.

Ἡ μεταφυσικὴ καὶ θεωρητικὴ αὕτη αἰσθητικὴ τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν βαθεῖαν ἐξέτασιν τῆς τέχνης ὡς πνευματικῆς δυνάμεως, ὡς πολιτιστικοῦ παράγοντος καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως τῶν τεχνῶν, ἀλλ᾽ εἶχε παραμελήσει τὸ τεχνικὸν αὐτῆς μέρος. Διότι δὲν ἀρκεῖ ἡ ἁπλῆ συμφωνία τοῦ περιεχομένου πρὸς τὰ ἐκφραστικὰ μέσα διὰ νὰ προκαλέσῃ αἰσθητικὴν σχέσιν, ἢ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν καλόν. Πᾶς καλλιτέχνης παραδέχεται ἐκτὸς τούτων ὅτι τὸ ἔργον διὰ νὰ εἶναι καλὸν πρέπει νὰ πληροῖ ὡρισμένους μορφολογικοὺς ὅρους, ἡ δὲ μορφή του νὰ εἶναι μόνιμος πηγὴ αἰσθητικῆς ἡδονῆς. Τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς μορφῆς ὡς ἀναγκαίας διὰ τὸ ἔργον τέχνης ὑπέδειξεν ὁ *Ἕρβαρτ* (Herbart). Οὕτως ἐπανέφερε τὴν αἰσθητικὴν εἰς τὰς ψυχολογικὰς βάσεις, εἰς τὴν καλαισθητικὴν κρίσιν, τῶν ὁποίων τοὺς ὅρους καὶ τὰς προϋποθέσεις τόσον ἐπιμελῶς ἠρεύνησε. Τὰς θεωρίας τοῦ Ἕρβαρτ θαυμασίως διετύπωσεν ὁ *Ροβ. Τσίμμερμαν* (Zimmermann, «Γενικὴ Αἰσθητικὴ ὡς ἐπιστήμη τῆς μορφῆς», 1865). Διὰ τοὺς μεταφυσικοὺς ἡ μορφὴ ἐθεωρεῖτο μόνον σύμβολον, ὡς γνώρισμα καὶ ἔκφρασις ἑνὸς περιεχομένου, πνευματικοῦ μάλιστα, ἐνῷ τώρα τὸ περιεχόμενον, ἡ αἴσθησις καὶ αὐτὴ ἡ ὑψίστη κοσμοθεωρία οὐδεμίαν ἔχουν σημασίαν. Ἡ καλλονὴ βασίζεται μόνον εἰς τὴν ἰσορροπίαν μορφῶν, εἰς τὴν ἁρμονίαν χρωμάτων καὶ ἤχων. Τὰ συστατικὰ ἑνὸς ἀντικειμένου εἶναι ἀδιάφορα καὶ ἄνευ αἰσθητικῆς ἀξίας, μόνον ὁ συνδυασμός των καὶ ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις των γεννοῦν αἰσθητικὴν ἀξίαν. Οὕτω ἡ αἰσθητικὴ γίνεται μορφολογικὴ ἐπιστήμη.

Κατὰ τοῦ Τσίμμερμαν ἀντεπεξῆλθε τότε ὁ Ἑγελιανὸς *Φίσερ* («Κριτικαὶ πορεῖαι» 1866). Οὗτος ὑποβαλὼν τὰς ἰδίας αὐτοῦ μεταφυσικὰς θεωρίας (ἴδε ἀνωτέρω) εἰς διεξοδικὴν αὐτοκριτικὴν ἀπήλλαξε μὲν αὐτὰς τῆς αὐστηρᾶς συστηματικότητος, ἐντὸς τῆς ὁποίας τὰς εἶχε περικλείσει, ἀλλὰ συγχρόνως ἀνεγνώρισε καὶ τὴν σημασίαν τῆς μορφῆς ἐν τῷ ἔργῳ τῆς τέχνης. Οὕτω κατ᾽ αὐτὸν νῦν καλὸν εἶναι ἡ ἁρμονικῶς ἐκδηλουμένη ζωή, ἥτις ἐμφανιζομένη ἐν τῷ χώρῳ ὀνομάζεται μορφή. Πᾶσα καλλονὴ ὀφείλει νὰ ἔχῃ μορφήν, δηλαδὴ καθορισμὸν ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, ἔπειτα μέτρον. κανονικότητα, συμμετρίαν, ἀναλογίαν, δηλαδὴ ποσοτικὰς ἰδιότητας, καὶ ἐξ ἄλλου ποιότητα περιλαμβάνουσαν τὴν ποικιλίαν, τὴν ἀντίθεσιν καὶ τὴν ἁρμονίαν.

Καὶ ἄλλοι πρὸς τούτοις ἐτροποποίησαν τὸν ἄκρατον φορμαλισμόν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀξιομνημόνευτος εἶναι ὁ *Λότσε*, μάλιστα διὰ τῶν πρώτων ἔργων του («Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς καλλονῆς», 1845 καὶ «Περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐν τῇ τέχνῃ καλλονῆς», 1847). Ἐὰν κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν ἀντικείμενόν τι φαίνεται ὅτι μᾶς παρέχει περισσότερα τῶν ὅσα προσδοκῶμεν καὶ ἡ περίσσεια αὕτη προκαλεῖ εὐαρέσκειαν, τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι καλόν. Οἱ ὅροι τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ πληροῦν αἱ μορφαὶ διὰ νὰ ἔχουν ἀξίαν εἶναι οἱ ἑξῆς: ὁ φυσιολογικός, καθ᾽ ὃν πρέπει τὸ ἀντικείμενον νὰ ἀρέσκῃ εἰς τὰς αἰσθήσεις· ὁ ψυχολογικός, καθ᾽ ὃν πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τοὺς νόμους τοῦ ψυχικοῦ μας βίου καὶ ὁ μεταφυσικός, καθ᾽ ὃν τὸ ἀντικείμενον πρέπει νὰ συμφωνῇ πρὸς τὰς περὶ τοῦ σύμπαντος παραστάσεις μας.

Πολλοὶ πάλιν προετίμησαν τὴν ἐκλεκτικότητα καὶ παραλαβόντες στοιχεῖα ἐξ ἑκατέρου τῶν ἀντιθέτων στρατοπέδων ἀπετέλεσαν ἓν κρᾶμα θεωριῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων συνεχωνεύοντο ἡ μορφολογικὴ καὶ ἡ θεωρία τοῦ περιεχομένου. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ *Καῖστλιν*, ὁ *Καρριὲρ* καὶ αὐτὸς ὁ *Σάσλερ* (Schasler).

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν λεπτὴν τῆς μουσικῆς ἀνάλυσιν τοῦ Βοημοῦ κριτικοῦ *Χάνσλικ*, ὁ ὁποῖος τῷ 1854 διὰ τοῦ βιβλίου του «Περὶ τοῦ Μουσικοῦ καλοῦ» ἔθετε μὲν ὡς βάσιν τῆς μουσικῆς αἰσθητικῆς τὴν μορφήν, ἀλλ᾽ ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν της ἔννοιαν, καθ᾽ ἣν αὕτη εἶναι ἀχώριστος τοῦ περιεχομένου. Ἐπιτίθεται ἐναντίον ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἀσήμαντα μουσικὰ τεμάχια εὑρίσκουν ἰδέας καὶ αἰσθήματα ὡρισμένα π. χ. «ἑσπέρα πρὸ τῆς μάχης» ἢ «θερινὴ νὺξ ἐν Νορβηγίᾳ», ὅπως καὶ ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς μουσικῆς ἐπιζητοῦν διεγέρσεις αἰσθηματικάς, δηλ. πρακτικοὺς σκοπούς. «Ἐάν, λέγει, ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ ἦτο ἱκανὴ δι᾽ ὀλίγων *φρυγίων* μελῶν νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς στρατιώτας πρὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ μὲ ἓν *δώριον* μέλος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πίστιν τῆς συζύγου τῆς ὁποίας ὁ σύζυγος ἀπουσίαζε, θὰ ἦτο μέγα δυστύχημα ἡ ἀπώλειά της διὰ τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς συζύγους, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐλυποῦντο καθόλου διὰ τοῦτο οὔτε οἱ αἰσθητικοὶ οὔτε οἱ συνθέται.» Σκοπὸς μοναδικὸς τῆς μουσικῆς εἶναι ἡ μορφή. «Αἱ ἠχητικαὶ μορφαὶ δὲν εἶναι κεναί, ἀλλὰ ἐντελῶς πλήρεις· δὲν δύναταί τις νὰ τὰς συγκρίνῃ πρὸς ἁπλᾶς γραμμὰς καθοριζούσας χῶρόν τινα. Εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον γίνεται σῶμα καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ σωματοποιεῖται. Ἡ μουσικὴ εἶναι πίναξ πολὺ περισσότερον ἢ τὸ ἀραβούργημα, ἀλλὰ πίναξ τοῦ ὁποίου τὸ ὑποκείμενον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφρασθῇ διὰ λέξεων, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ ἐγκλεισθῇ ἐντὸς συγκεκριμένης ἐννοίας... Ἡ μουσικὴ εἶναι γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἐννοοῦμεν καὶ ὁμιλοῦμεν, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν μεταφράσωμεν.» Δὲν χωρίζεται δὲ ἐν τῇ μουσικῇ τὸ περιεχόμενον ἀπὸ τὴν μορφήν, διότι «δὲν ὑπάρχει μορφὴ ἐκτὸς τοῦ περιεχομένου».

Τέλος μίαν παραλλαγὴν μεταφυσικῆς αἰσθητικῆς θεωρίας ἀπετέλεσεν ὁ *Χάρτμαν*, ὁ αἰσθητικὸς τοῦ *συγκεκριμένου ἰδεαλισμοῦ*, ὅπως ὁ ἴδιος ἀπεκάλεσεν ἑαυτόν, κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν *ἀφῃρημένον* τοῦ Ἑγέλου. Οὗτος πιστεύει ὅτι δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἰδέα καλή, ἀλλὰ μόνον ἡ αἰσθητὴ ἐμφάνισις τοῦ ἰδεώδους περιεχομένου. Ἐὰν μέρος τοῦ ἰδεώδους περιεχομένου δὲν ἔρχεται πλήρως εἰς ἐμφάνισιν, βλάπτει τὸ κάλλος αὐτοῦ. Ὅσῳ μᾶλλον συγκεκριμένον εἶναι ἓν ἀντικείμενον, τόσῳ περισσότερον καλὸν εἶναι. Τοῦ ἰδεώδους περιεχομένου ἡ ἀντίληψις γίνεται διὰ τοῦ συναισθήματος. Τὰ δὲ συναισθήματα εἶναι διάφορα κατὰ τὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἢ κατὰ τὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἀπολαῦον ὑποκείμενον. Εἰς τὸ ἀντικείμενον ἀποβλέπουν τὰ συμπαθητικὰ συναισθήματα, εἰς δὲ τὸ ἐγὼ ὑπάρχουν τὰ ἀντιδραστικὰ συναισθήματα καὶ ἡ ἐπὶ τῷ καλῷ ἡδονή. Ἐνῷ δὲ τὰ συμπαθητικὰ καὶ ἀντιδραστικὰ εἶναι φαινομενικὰ συναισθήματα, ἡ ἐπὶ τῷ καλῷ ἡδονὴ εἶναι πραγματικὸν συναίσθημα.

Οὕτως ἐνῷ εἰς τὴν Γερμανίαν διεξήγετο δεινὸς ἀγὼν μεταξὺ τῆς αἰσθητικῆς τῆς μορφῆς καὶ τῆς τοῦ περιεχομένου, ἡ δὲ ἐκλεκτικότης καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν συνετέλει μεγάλως εἰς τὴν βαθεῖαν ἐξέτασιν τῶν πραγματικῶν προβλημάτων τῆς αἰσθητικῆς διὰ τῶν θεωρητικῶν τούτων, οὕτως εἰπεῖν, μεθόδων, ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἄλλο πνεῦμα ἐκυριάρχει εἰς τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, καὶ δὴ τὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὸ ὁποῖον βεβαίως καὶ ἐν Γερμανίᾳ ἐξεδηλώθη. Δύο σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι τῆς τάσεως ταύτης εἶναι ἐν Ἀγγλίᾳ μὲν ὁ Σπένσερ, ἐν Γαλλίᾳ δὲ ὁ Ταίν.

Βάσις τῆς αἰσθητικῆς ἐνεργείας κατὰ τὸν *Σπένσερ* εἶναι τὸ ἔνστικτον τοῦ παιγνιδίου. Παιγνίδιον εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις πλεοναζούσης ἐνεργητικότητος τοῦ ὀργανισμοῦ. Αὕτη προξενεῖ χαρὰν ἐπὶ τῇ δράσει. Τὴν χαρὰν ταύτην αἰσθανόμεθα καὶ κατὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὰς πράξεις τὰς ὠφελίμους εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς γενομένας μόνον χάριν ἡδονῆς. Αἰσθητικὴ ἡδονὴ εἶναι ἡ ὑποκειμενικὴ συνέπεια μιᾶς χρησιμοποιήσεως ἐνεργείας μὴ συνδεομένης πρὸς τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς. Τὸν Σπένσερ ἠκολούθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἄλλοι καὶ μάλιστα ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως ἐξετάσαντες τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα ὡς ὁ *Σῶλλυ*, μάλιστα ὁ *Ἄλλεν* καὶ τελευταίως ἡ *Βερνὸν Λῆ*.

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ δὲν ὑστέρησεν ἡ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἔρευνα καὶ δὴ διὰ τοῦ Χέλμχολτζ (Helmholtz) καὶ τοῦ *Στούμπφ*. μάλιστα περὶ μουσικῆς.

Ὁ *Ταίν*, δημιουργὸς τῆς θεωρίας τοῦ *περιβάλλοντος*, εἶναι ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἰδανικιστής, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ θετικιστής. Καὶ ἰδανικιστὴς μὲν εἶναι καθόσον ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ ἔργον τέχνης νὰ ἀποδίδῃ τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τῶν πραγμάτων, πληρέστερον καὶ σαφέστερον τῆς πραγματικότητος. Θετικιστὴς δὲ καθόσον θεωρεῖ τὸ ἔργον τῆς τέχνης οὐχὶ καθ᾽ ἑαυτὸ ἀνεξάρτητον πάσης πραγματικῆς ἐπιδράσεως, ἀλλ᾽ ὅλως τοὐναντίον: ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα ὡρισμένων παραγόντων, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν του. Οἱ παράγοντες οὗτοι εἶναι: 1ον τὸ ***περιβάλλον*** ἐν τῷ ὁποίῳ παρήχθη τὸ ἔργον, 2ον ἡ ***φυλὴ*** ἥτις τὸ ἐδημιούργησε καὶ 3ον ἡ ἱστορικὴ ***στιγμή***, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἔργον ἦλθεν εἰς τὸ φῶς. Ὡς πρὸς τὸ *περιβάλλον* ὁ Ταὶν λέγει: «ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνος ἐν τῷ κόσμῳ, τὸν περιβάλλει ἡ φύσις καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τὸν περιστοιχίζουν», αἱ φυσικαὶ δὲ καὶ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπιδρῶσι διαφοροτρόπως ἐπ᾽ αὐτόν· ἄλλοτε τὸ κλῖμα, ἄλλοτε αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις καὶ αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἀποτυπώνουν τὴν σφραγῖδά των ἐπ᾽ αὐτοῦ. *Φυλὴ* εἶναι «αἱ ἔμφυτοι καὶ κληρονομικαὶ διαθέσεις τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος φέρει μεθ᾽ ἑαυτοῦ καὶ τὰς ὁποίας παρακολουθοῦν συνήθως διαφοραὶ ἰδιοσυγκρασίας καὶ σωματικῆς κατασκευῆς». Αἱ διαθέσεις αὗται εἶναι ποικίλαι κατὰ τοὺς διαφόρους λαούς, ἀλλ᾽ ὑπάρχουν καὶ ποικιλίαι ἀνθρώπων: ἄλλοι εἶναι γενναῖοι καὶ εὐφυεῖς, ἄλλοι περιωρισμένοι καὶ δειλοί, ἄλλοι ἱκανοὶ πρὸς ἀνωτέρας συλλήψεις καὶ δημιουργίας καὶ ἄλλοι μόνον εἰς στοιχειώδεις ἰδέας. *Ἡ στιγμὴ* εἶναι ἡ «κεκτημένη ταχύτης. Ὅταν ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ καὶ αἱ περιστάσεις τίθενται εἰς ἐνέργειαν, δὲν ἐνεργοῦν ἐπὶ ἀγράφου χάρτου, ἀλλ᾽ ἐπὶ χάρτου ὅπου ἤδη ἔχουν ἀποτυπωθῆ γεγονότα. Ἀναλόγως τῆς στιγμῆς καθ᾽ ἣν λάβῃ τις τὸν χάρτην, τὰ ἀποτυπώματα εἶναι διάφορα καὶ τοῦτο ἀρκεῖ ἵνα τὸ ὁλικὸν ἀποτέλεσμα εἶναι διάφορον». Τὸ καλλιτέχνημα δὲν εἶναι μεμονωμένον, ἀλλὰ σχηματίζει ἓν σύνολον μετὰ τῶν συγχρόνων ἔργων, εἶναι ὡς τὸ δένδρον εἰς τὸ δάσος. Περὶ τὸν μεγαλοφυᾶ καλλιτέχνην ὑπάρχουν οἱ δευτέρας τάξεως καλλιτέχναι, «ἡ δέσμη αὐτὴ τῶν ἰδιοφυϊῶν, τῆς ὁποίας ἐκεῖνος εἶναι τὸ ὑψηλότερον στέλεχος». «Ὅπως ὑπάρχει, λέγει ὁ Ταίν, μία φυσικὴ θερμοκρασία, ἡ ὁποία διὰ τῶν μεταβολῶν της καθορίζει τὴν προσαρμογὴν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ εἴδους τῶν φυτῶν, οὕτως ὑπάρχει μία ἠθικὴ θερμοκρασία, ἡ ὁποία διὰ τῶν μεταβολῶν της καθορίζει τὴν ἐμφάνισιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς τέχνης». Οὕτω ἐὰν κατορθώσωμεν νὰ ὁρίσωμεν τὴν φύσιν ἑκάστης τέχνης εὑρίσκοντες τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους γεννᾶται, ἀκμάζει καὶ ἀποθνήσκει, θὰ ἔχωμεν μίαν αἰσθητικὴν οὐχὶ δογματικήν, ἀλλ᾽ ἐπιστημονικὴν καὶ ἱστορικήν. Τοιαύτη φιλοσοφία τῆς τέχνης δὲν προγράφει οὐδὲ συγχωρεῖ, πιστοποιεῖ καὶ ἐξηγεῖ... μελετᾷ, ὅπως ἡ βοτανική, μὲ ὅσον ἐνδιαφέρον ἄλλοτε μὲν τὴν πορτοκαλλέαν καὶ τὴν δάφνην, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐλάτην καὶ τὴν σημύδαν· εἶναι καὶ αὐτὴ εἶδος βοτανικῆς ἐφηρμοσμένης οὐχὶ εἰς τὰ φυτά, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς τέχνης καθορίζεται ἀναγκαίως ὑπὸ τῆς γενικῆς καταστάσεως τοῦ πνεύμα-

Digitized by Google

τος καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ περιβάλλοντος. Διὰ νὰ ἐπαληθεύσῃ τὴν θεωρίαν του ταύτην ὁ Ταὶν φέρει ὡς ἀπόδειξιν τέσσαρα παραδείγματα. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι ἡ σωματικὴ τελειότης καὶ ἡ ἰσορροπία τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, τὴν ὁποίαν δὲν διαταράσσει ὁ λίαν ἐγκεφαλικὸς ἢ λίαν χειρωναχτικὸς βίος, παράγει τὴν ἑλληνικὴν ἀγαλματοποιΐαν, ἤρεμον, τελείαν, ἰσορροπημένην, ἀντιστοιχοῦσαν ἀκριβῶς εἰς τὸ περιβάλλον της. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ ἀκράτεια τῆς ὑπερεξημμένης φαντασίας καὶ ἡ λεπτότης τῆς γυναικείας εὐαισθησίας γεννοῦν τὸν μητροπολιτικὸν ναόν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκοδομήματος μένει βυθισμένον εἰς τὴν ψυχρὰν σκιὰν καὶ οἱ εἰσερχόμενοι ἄνθρωποι ἔχουν τεθλιμμένην τὴν ψυχὴν καὶ ζητοῦν ἐκεῖ θλιβερὰς ἰδέας. Κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα τὸ savoir-vivre τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῶν ἀριστοκρατικῶν αἰθουσῶν παράγουν τὴν εὐγενῆ τραγῳδίαν, τοὺς κομψοὺς κήπους τῶν Βερσαλλιῶν καὶ τὸν κλασσικὸν τρόπον τοῦ γράφειν. Τέλος εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τῶν ἐξαπολυθεισῶν φιλοδοξιῶν καὶ ἡ δυσαρέσκεια τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν πόθων καταλήγουν εἰς τὴν θαυμασίαν ἄνθησιν τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία ἐκφράζει τοὺς ἀορίστους διαλογισμοὺς καὶ τοὺς ἄνευ ἀντικειμένου καὶ ὁρίου πόθους καλύτερα ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην τέχνην.

Ἐξετάζων τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης καθ' ἑαυτὴν ὁ Ταὶν φρονεῖ ὅτι «ἡ ποίησις, ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφική, εἶναι μίμησις, καθ' ὅσον αὗται μιμοῦνται μίαν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς μίμησις δὲν εἶναι σκοπὸς τῆς τέχνης. Ὁ καλλιτέχνης δι' αὐτομάτου τινὸς αἰσθήσεως τροποποιεῖ διαφοροτρόπως τὰς σχέσεις καὶ τὰ μέρη μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ καταστήσῃ αἰσθητὸν τὸν *οὐσιώδη χαρακτῆρα* τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν κυρίαν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισε περὶ αὐτοῦ». Οὕτω τὸ ἔργον ἀποκαλύπτει τὸ ἰδανικὸν τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ αἰσθητικὴ ὅμως ἀξία τῶν ἔργων κρίνεται κατὰ συνθήκας τινάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ πληρῶσι ταῦτα. Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς, τρία, οἱονεί, κριτήρια τῆς τέχνης: 1) ὁ *βαθμὸς τῆς σπουδαιότητος τοῦ χαρακτῆρος* κρινόμενος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλους, 2) ὁ *βαθμὸς τῆς εὐεργεσίας τοῦ χαρακτῆρος* ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτὸν καὶ 3) ὁ *βαθμὸς τῆς συμπτώσεως ἢ συμφωνίας τῶν συστατικῶν μερῶν*.

Ἀναχωρῶν ἀπὸ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, καθ' ἃς ὑπάρχει ἱεραρχία τις σπουδαιότητος τῶν χαρακτήρων, ἐφαρμόζει τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζομεν ἠθικὰς ἀξίας διαφόρου σπουδαιότητος, καθ' ὅσον ἔχουν μεγαλύτερον ἢ μικρότερον κῦρος ἢ ἰσχύν. Μία ἰδέα διαρκεῖ πολλάκις τρία ἢ τέσσαρα ἔτη, ἔχει χαρακτῆρα προσωρινὸν ὡς ἡ μόδα, ἄλλαι ἰδέαι διαρκοῦν περισσότερον χρόνον ὡς ὁ ρωμαντισμός, ἄλλαι ἔτι περισσότερον ὡς τὰ ἔργα τῶν περιόδων τοῦ μεσαίωνος, τῆς ἀναγεννήσεως κτλ. καὶ ἄλλαι ἔχουν χαρακτῆρα ἀναλλοίωτον ὡς οἱ χαρακτῆρες τῶν λαῶν, οἵτινες ἀποτελοῦν διηνεκῆ καὶ μόνιμον χαρακτῆρα αἰώνων. Λοιπὸν «εἰς τὴν κλίμακα ταύτην τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, λέγει ὁ Ταίν, ἀνταποκρίνεται κατὰ βαθμίδα πρὸς βαθμίδα ἡ κλῖμαξ τῶν λογοτεχνικῶν ἀξιῶν. Μεταξὺ ἴσων κατὰ τὰ ἄλλα, βιβλίον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ ἀποτυπωθεὶς χαρακτὴρ εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον σημαντικός, εἶναι μᾶλλον ἢ ἧττον καλόν· οὕτω δὲ βλέπομεν ὅτι τὰ στρώματα τῆς ἠθικῆς γεωλογίας μεταδίδουν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα τὰ ἐκφράζουν, τὸν βαθμὸν των τῆς δυνάμεως καὶ διαρκείας». Τὸ αὐτὸ ἰσχύει δι' ὅλας τὰς τέχνας.

Ὁ βαθμὸς τῆς εὐεργετικότητος ἐξετάζεται κατὰ δύο τρόπους: θεωρούμενος ὁ χαρακτὴρ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλους εἶναι μεγαλυτέρα δύναμις, ὅταν ἀντιφερόμενος πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐκμηδενίζῃ, θεωρούμενος δὲ καθ' ἑαυτὸν εἶναι δύναμις μεγαλυτέρα, ὅταν ἡ πορεία τῶν συστατικῶν τὸν ὁδηγῇ αὐτὸν ὄχι πρὸς ἐκμηδένισιν, ἀλλὰ πρὸς αὔξησιν. Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκδήλωσις τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἢ διὰ τῆς διανοίας ἢ διὰ τῆς βουλήσεως. Αἱ λειτουργίαι λοιπὸν αἱ βοηθοῦσαι τὸν ἄνθρωπον εἰς αὐτὰς εἶναι εὐεργετικαί, αἱ δὲ ἀντίθετοι, ἐπιβλαβεῖς. Ὥστε ἐπὶ ἴσων κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ ἔργον τὸ ἐκφράζον εὐεργετικὸν χαρακτῆρα εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ ἐκφράζον ἐπιβλαβῆ χαρακτῆρα».

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον κριτήριον, ὁ Ταὶν λέγει ὅτι «εἰς ἕνα ἔργον ζωγραφικῆς, ἄγαλμα, ποίημα, οἰκοδόμημα, μουσικὴν συμφωνίαν, ὅλα τὰ στοιχεῖα πρέπει νὰ συγκλίνουν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν». Κατὰ τὰς πρωτογενεῖς περιόδους τῆς τέχνης ὁ καλλιτέχνης δὲν κατορθώνει νὰ προσαρμόσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα, ἐπίσης καὶ κατὰ τὰς περιόδους τῆς παρακμῆς, μόνον δὲ εἰς τὰς κλασσικὰς περιόδους συντελεῖται ἡ πλήρης ἐναρμόνισις καὶ συμφωνία τῶν διαφόρων καὶ πολυαρίθμων στοιχείων. Τὰς θεωρίας ταύτας, αἱ ὁποῖαι εἶχον μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κριτικήν ὁ Ταὶν διετύπωσε θεωρητικῶς εἰς τὰ ἔργα του «Philosophie de l'art», «De l'idéal dans l'art», πρακτικῶς δὲ ἐφήρμοσε εἰς τὰ θαυμάσια κριτικὰ του ἔργα «Histoire de la Littérature Anglaise», «Philosophie de l'art en Italie», «Philosophie de l'art dans les Pays-Bas» καὶ «Philosophie de l'art en Grèce».

ΝΕΩΤΑΤΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Τὸ ἔργον καὶ αἱ μέθοδοι αὐτῆς. — Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων βλέπομεν πόσα στάδια διῆλθεν ἡ νεωτέρα Αἰσθητική, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἀπὸ τοῦ Καντίου καὶ ἐντεῦθεν ἔλαβεν ἰδίαν ὑπόστασιν καὶ ἰδιαιτέρως ἐμελετήθησαν καὶ ἐνεβαθύνθησαν τὰ προβλήματά της. Κατ' ἀρχὰς λογική, ἔπειτα ἰδεαλιστική, μεταφυσική, μορφολογική, ἐπωφελήθη τέλος τῶν μεθόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπεξέτεινε τὸν κύκλον τῶν ἐρευνῶν της. Ἀλλὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος καὶ ἑξῆς κατέφυγεν εἰς τὰς παραπλεύρους καὶ συγγενεῖς αὐτῆς ἐπιστήμας καὶ δὴ τῆς ψυχολογίας, τῆς φυσιολογίας, τῆς ἐθνολογίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας, ἵνα ἐπεξεργασθῇ τὴν πραγματικότητα τῶν φαινομένων αὐτῆς, τὰ ὁποῖα οὕτως ἀπὸ νέων ἀπόψεων καὶ ὑπὸ νέον φῶς ἀπεκαλύπτοντο. Ἑκάστη τῶν ἐπιστημῶν τούτων διεμόρφωσε καὶ ἰδίαν μέθοδον ἐρεύνης καὶ πολλάκις διεξεδίκησε μόνη αὐτὴ τὸ δικαίωμα τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως. Καὶ οὕτως ἔχομεν τὴν *ψυχολογικὴν* αἰσθητικὴν (τῆς ὁποίας ἀντιπρόσωποι εἶναι οἱ κυριώτεροι σήμερον αἰσθητικοί), τὴν *φυσιολογικὴν ἢ ἐξελικτικήν,* ὡς ἐπραγματεύθη αὐτὴν ὁ Ἄγγλος *Γκρὰντ Ἄλλεν,* τὴν *ἐθνολογικὴν (Γκρόσσε)* καὶ *λαοψυχολογικὴν (Βοῦντ)* καὶ τὴν συγγενῆ ταύτης *κοινωνιολογικὴν (Γκυγιώ, Δαλό)* τῆς τελευταίας ταύτης ὁπαδὸς εἶναι καὶ ὁ ἡμέτερος Ἐλευθερόπουλος (Das Schöne 1905). Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οὐδεμία τῶν μεθόδων ἢ συστημάτων τούτων ἔχει ἀποκλειστικῶς τὸ μονοπώλιον τῆς ἀληθείας, ὡς θέλουν νὰ πιστεύουν οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν, ἀλλ' ἑκάστη ἔχει ἀσφαλῶς μέρος τι τῆς ἀληθείας καὶ ἔχει συνεισφέρει εἰς τὴν κατανόησιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων. Ὅστις λοιπὸν θέλει νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τῶν προβλημάτων τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῶν ποικίλων λύσεων, αἱ ὁποῖαι δίδονται εἰς αὐτὰ σήμερον, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γνωρίσῃ τὴν μέθοδον καὶ τὰ πορίσματα τῶν διαφόρων τούτων ἐπιστημονικῶν κύκλων, ἐφόσον ἅπτονται τῆς αἰσθητικῆς. Θὰ πράξωμεν δὲ τοῦτο ὁρίζοντες πρότερον συστηματικῶς τὰ αἰσθηματικὰ φαινόμενα, περὶ τὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ταῦτα ἀφορῶσιν εἰς ὡρισμένην ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν αἰσθητικὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, ὁρίζομεν τὸ κύριον θέμα τὸ ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων. Ἀλλ' ἐν τῇ πρὸς τὸν κόσμον αἰσθητικῇ του σχέσει ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται ὑπὸ δύο ὄψεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς δημιουργῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἀπολαύων. Ὅθεν τὰ κύρια καὶ θεμελιώδη θέματα τῆς αἰσθητικῆς εἶναι ἡ ἐξέτασις τῆς *καλλιτεχνικῆς δημιουργίας*, ἥτις συνεπάγεται καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ προϊόντος αὐτῆς, τῆς *τέχνης*, ἔπειτα ἡ ἐξέτασις τῆς *καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως* καὶ τέλος, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ἀπόλαυσιν καλλιτεχνικῶν ἔργων, ἀλλὰ προσπαθεῖ συγχρόνως καὶ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸν βίον καὶ τὴν ὕπαρξιν αἰσθητικῶς νὰ διαμορφώσῃ τείνων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ *αἰσθητικοῦ* λεγομένου *πολιτισμοῦ*, καὶ τούτου ἡ ἐξέτασις πρέπει νὰ περιληφθῇ εἰς τὰ ἔργα τῆς αἰσθητικῆς. Ὥστε τέσσαρα εἶναι τὰ προβλήματα περὶ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται αὕτη, ὅπως διετύπωσε ταῦτα ὁ Μώϋμαν, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦμεν ἐνταῦθα καὶ τοῦ ὁποίου ἡ «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν σύγχρονον Αἰσθητικὴν» εἶναι θεμελιῶδες ἔργον διὰ τὴν γνῶσιν τῶν διαφόρων αὐτῆς κατευθύνσεων.

Πρὸς τοῦτο ἔχομεν διαφόρους μεθόδους, ἃς δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τὴν *ψυχολογικὴν* καὶ τὴν *ἀντικειμενικήν*. Καὶ εἰς τὴν πρώτην μὲν θὰ περιλάβωμεν τὰς διαφόρους μορφὰς τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης, τὴν *πειραματικήν*, τὴν *φυσιολογικήν*, τὴν *ὑποκειμενικήν*, τῆς *αὐτοπαρατηρήσεως* καὶ τὴν σύνθεσιν ἀμφοτέρων, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὴν *συγκριτικήν*, τὴν *ἐθνολογικὴν* καὶ τὴν *κοινωνιολογικὴν* μέθοδον. Καὶ οἱ μὲν καθαρῶς *ψυχολόγοι αἰσθητικοὶ* νομίζουν ὅτι μόνον ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀπολαύοντος, ὅστις διὰ τῆς αὐτοπαρατηρήσεως μελετᾷ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, τὰ ἐλατήρια καὶ τὴν αἰτίαν τῆς εὐαρεσκείας του καὶ τὰς μεταβολὰς τῶν κρίσεων περὶ ἑκάστου ἔργου τέχνης. Ἐπειδὴ δὲ κατ' αὐτοὺς ὁ ἀπολαύων ζῇ ἐκ νέου οὕτως εἰπεῖν αὐτὸ τὸ καλλιτέχνημα, ἀναπλάττει καὶ αἰσθάνεται ὅ,τι ᾐσθάνθη ὁ δημιουργήσας αὐτό, ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις πρέπει νὰ τεθῇ ὡς ἀφετηρία τῆς αἰσθητικῆς ἐρεύνης, διότι διὰ τῆς ἐξετάσεως αὐτῆς εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσωμεν τὰς δύο κυριωτάτας αἰσθητικὰς ἐνεργείας.

Τοὐναντίον ἡ *ἀντικειμενικὴ* αἰσθητικὴ θέλει μόνον τὴν τέχνην, τὰ ἔργα αὐτῆς νὰ θέσῃ ὡς βάσιν τῆς ἐξετάσεως, διότι αὐτὰ εἶναι πράγματα δεδομένα καὶ ἀντικειμενικῶς ὡρισμένα, ἡ ἐξέτασις δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ ἡ ἔρευνα τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς των ἐν αὐτῷ τῷ δημιουργῷ καὶ ὡς ἀντικειμενικῶν ἔργων ὡς πρὸς τὴν μορφήν, τὴν τεχνικήν, τὸ ὑλικόν των κτλ., δύναται νὰ μᾶς δώσῃ θετικὰ καὶ ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Εἶναι φανερὰ ἡ μονομέρεια ἑκάστης τῶν μεθόδων τούτων· μόνον ὁ συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο παρέχει τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων ὡς συμπληρουσῶν ἀλλήλας. Ἡ τέχνη ὅμως καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς, ὡς τὰ πρῶτα δεδομένα, πρέπει νὰ προηγηθοῦν ἐν τῇ ἐξετάσει, καθόσον ἄλλως πρέπει νὰ προϋπάρξῃ τὸ καλλιτέχνημα διὰ νὰ προκληθῇ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις· ὥστε ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς εἶναι τὰ πρωταρχικὰ δεδομένα, ἐκ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ὁρμηθῇ ἡ ἔρευνα. Ἔχει μάλιστα παρατηρηθῇ ὅτι παρὰ τῷ παιδὶ ἡ δημιουργία προηγεῖται τῆς κατανοήσεως τῆς τέχνης, διότι ἐνῷ σχεδιάζει ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου ἢ 7ου ἔτους τῆς ἡλικίας του, μόνον ἀπὸ τοῦ 13ου ἢ 14ου ἔτους ἀρχίζει νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἔργων τέχνης καὶ νὰ ἐκφέρῃ αἰσθητικὰς κρίσεις. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν καὶ περὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων κρίνοντες ἐκ τῶν σημερινῶν πρωτογόνων λαῶν, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ μὲν καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ζωηροτάτη, ἡ καλλιτεχνικὴ ὅμως κατανόησις εὑρίσκεται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀσφαλῆ τὰ συμπεράσματα ταῦτα, ἕνεκα τῶν μεγάλων διαφορῶν τῶν συγκρινομένων ἀνθρώπων. Κατὰ πρῶτον λόγον λοιπὸν πρέπει νὰ μελετηθοῦν τὰ φαινόμενα τῆς *καλλιτεχνικῆς δημιουργίας* καὶ *ἡ τέχνη*, ἔπειτα δὲ νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ὑποκειμενικοῦ φαινομένου τῆς *ἀπολαύσεως*.

Ἡ πειραματικὴ αἰσθητική.—Τὴν βάσιν ὅμως πρὸς ἐξέτασιν τῶν πλείστων ἐκ τῶν θεμάτων τούτων ἀποτελεῖ διὰ τὴν νεωτέραν αἰσθητικὴν τὸ *πείραμα* καὶ ἄξιος τῆς τιμῆς νὰ ὁδηγήσῃ πρὸς τὴν ὁδὸν ταύτην τὴν αἰσθητικὴν εἶναι ὁ Γερμανὸς *Θεοδ. Φέχνερ.*

Οὗτος ἐπεχείρησε νὰ μελετήσῃ τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα οὐχὶ *ἐκ τῶν ἄνω*, ὡς ἔλεγεν, ἀλλ' *ἐκ τῶν κάτω*, δηλαδὴ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς τῆς πραγματικότητος νὰ συναγάγῃ γενικοὺς νόμους καὶ οὐχὶ νὰ ὁρμᾶται ἐκ γενικῶν ἐννοιῶν λογικῶς ἐσχηματισμένων. Πρὸς τοῦτο ὡρμήθη ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ *Τσάϊζιγκ* ἀνακαλυφθείσης *χρυσῆς τομῆς*. Τί εἶναι ἡ χρυσῆ τομή; Εἶναι μία σχέσις ἀναλογίας παρατηρουμένη ἐπὶ μορφῆς τινος, καθ' ἣν τὸ μικρότερον αὐτῆς μέρος ἔχει τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὸ μεγαλύτερον, τὴν ὁποίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὸ ὅλον τῆς μορφῆς. Μίαν τοιαύτην σχέσιν ἀναλογίας, ἡ ὁποία θὰ ἦτο εὐάρεστος, ἀπὸ τοῦ Τζιόττο ἤδη ἀνεζήτησαν οἱ καλλιτέχναι. Καὶ εἶναι εὐνόητοι αἱ προσπάθειαι αὐτῶν εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ κανόνος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύναντο νὰ κανονίσωσι τὰς ἀναλογίας τῶν μορφῶν των μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται θὰ ἦσαν ἀρεσταί. Πολλοὶ νομίζουν ὅτι ἡ χρυσῆ τομὴ ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀναλογίαν ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν ἀφ' ἑνός, ἀντικειμένων κοινῆς χρήσεως, κτιρίων καὶ καλλιτεχνημάτων ἀφ' ἑτέρου. Τὴν ἀναλογίαν δὲ ταύτην ἐκφράζουν διὰ

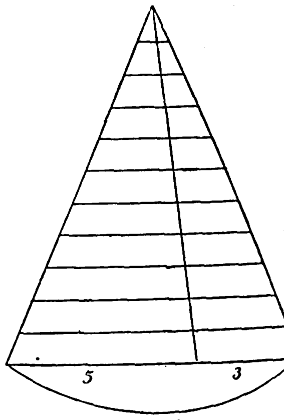

8

τῶν ἁπλουστάτων μέτρων 3:5=5:(3+5). Ἐπίσης κατὰ προσέγγισιν ἱκανοποιητικὴ ἀναλογία εἶναι 1:1,618.

Τὸ παρατιθέμενον σχῆμα παριστάνει γραμμὰς διαιρουμένας κατὰ τὴν χρυσῆν τομήν.

Ἡ ἔρευνα λοιπὸν τῆς ἰσχύος τῆς χρυσῆς τομῆς ἦτο ἡ ἀφετηρία τῶν πειραμάτων τοῦ Φέχνερ, ἵνα εὕρῃ ποῖαι εἶναι αἱ στοιχειώδεις σχέσεις τῶν μορφῶν, αἱ εὐάρεστοι. Πρὸς τοῦτο μετεχειρίσθη τρεῖς μεθόδους: α) Τὴν μέθοδον τῆς *ἐκλογῆς*. Κατ' αὐτὴν ἐπεδείκνυεν εἰς ὡρισμένα πρόσωπα διάφορα σχήματα καὶ γραμμὰς διῃρημένας ποικιλοτρόπως ἵνα ἐκλέξουν ποῖον σχῆμα ἢ ποία διαίρεσις γραμμῶν ἦτο ἡ μᾶλλον ἀρεστή. Οὕτω ἐσχημάτιζε στατιστικὴν τῶν μᾶλλον ἀρεστῶν, ἐξ ὧν συνῆγε τὸ ὑπὸ τῶν πλείστων προτιμώμενον. β) Τὴν μέθοδον τῆς *κατασκευῆς*. Κατ' αὐτὴν προέβαινεν οὕτως ὥστε νὰ μετακινῆται π. χ. ἐπὶ ὀρθίας ῥάβδου εἷς κάθετος πρὸς αὐτὴν κανών, ἕως οὗ εὑρεθῇ ἡ θέσις ἐκείνη, καθ' ἣν θὰ προέκυπτεν ἡ μᾶλλον ἀρεστὴ διαίρεσις τῆς ὀρθίας ῥάβδου καὶ γ) Τὴν μέθοδον τῆς *χρήσεως*. Κατεμέτρει τὰς δύο πλευρὰς διαφόρων κοινῆς χρήσεως ἀντικειμένων, ὡς φύλλων χάρτου, φακέλων, κυτίων, ἐπικαλυμμάτων

Digitized by Google

ιβλίων, θυρῶν, παραθύρων κτλ., ἐκ τούτων δὲ υνῆγεν ὅτι ἐπὶ τῶν ὀρθογωνίων σχημάτων ἐκεῖαι αἱ σχέσεις ἦσαν ἀρεσταί, ὅσαι εἶχον ἢ ἐπλησίαζον πρὸς τὴν χρυσῆν τομήν. Ἐκ τῶν πειραμάων τούτων καὶ ἄλλων τελειοτέρων τῶν ὀπαδῶν οῦ Φέχνερ ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ αἰσθητικὴν ἀξίαν ἔχουαι μορφαὶ κεῖνται ἐντὸς ὡρισμένων ἀριθμητικῶν ρίων, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ μαθηματικὴ σχέσις ὁ λόος τῆς πρὸς αὐτὰ εὐαρεσκείας μας, καθόσον τὰ ρια ταῦτα εἶναι ἐλαστικὰ καὶ ὑπάρχει πευιθώιον μεταξὺ τοῦ αὐστηροῦ κέντρου αὐτῶν. Εἷς τῶν υνεχιστῶν τῆς μεθόδου τοῦ Φέχνερ, ὁ *Βίτμερ* καέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προτίμησις τοιούων μορφῶν δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν μαθηματικὴν ναλογίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ἀσφαλοῦς τιος διακρίσεως τῶν μερῶν καὶ ὅτι ὁ κανονισμὸς ῆς ἀναλογίας αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ποιοῦ τοῦ ιντικειμένου καὶ τῆς προσωπικῆς εὐφυΐας καὶ καισθησίας.

Ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τῶν ἐργασιῶν τούτων καὶ ατ' ἀναλογίαν τῶν γενικῶν ψυχολογικῶν φαινοιένων ἀνέπτυξεν ὁ Φέχνερ ἀξιώματά τινα ἢ νόιους αἰσθητικούς: ὡς τὸν νόμον τοῦ κατωφλίου, ῆς βοηθείας καὶ ἐνισχύσεως, τῆς ἑνότητος τοῦ τολλαπλοῦ, τῆς ἀληθείας, τῆς σαφηνείας, τοῦ συειρμοῦ, τῆς ἀντιθέσεως, τῆς διαδοχῆς κτλ. Ὁ υριώτατος τούτων εἶναι ὁ τοῦ *συνειρμοῦ* ὅστις ιαὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φέχνερ ἰδιαιτέρως τονίζεται, ιαθόσον, ὡς λέγει, ἐν αὐτῷ ἔγκειται τὸ ἥμισυ τῆς Αἰσθητικῆς. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον, ὅταν βλέπωιεν ἓν καλὸν ἀντικείμενον, δύο διάφορα στοιχεῖα ἐνεργοῦσιν ἐν ἡμῖν: τὰ μὲν ἐξωτερικά, τὰ δὲ ἐσωτερικά. Καὶ τὰ μὲν ἐξωτερικὰ εἶναι ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀντικειμένου (χρῶμα, σχῆμα, ὄγκος κτλ.) καὶ ἀποτελοῦν τὸν ἄμεσον ἢ ἀντικειμενικὸν παράγοντα τῆς αἰσθητικῆς ἐντυπώσεως. Ἐσωτερικὰ δὲ ὅσα προστίθενται εἰς ταῦτα ἐξ ἀναπλαττομένων παραστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἡμετέρας πείρας, συνυφαίνονται πρὸς τὸ ἀντικείμενον στενώτατα εἰς ἓν ὅλον καὶ προσδίδουν εἰς αὐτὸ τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει δι' ἡμᾶς τὸ πνευματικὸν χρῶμά του. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὸν *συνειρμικὸν παράγοντα* (Assoziationsprinzip) τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως. Ἓν πορτοκάλλιον μᾶς ἀρέσκει μὲ τὸ χρυσοκίτρινον χρῶμα καὶ τὸ στρογγύλον σχῆμά του—τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἄμεσον παράγοντα—, ἀλλὰ εἰς τὰς παραστάσεις συγχωνεύομεν συγχρόνως ὅλας ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς εὐχαρίστου γεύσεως καὶ τῆς εὐωδίας τοῦ καρποῦ, ἔπειτα ἡ ἀνάμνησις τοῦ βαθυπρασίνου φυλλώματος ὅπου ὡριμάζει, τοῦ κυανοῦ καὶ ἡλιοπλημμυρισμένου μεσημβρινοῦ οὐρανοῦ κτλ. Αἱ παραστάσεις αὗται ἀποτελοῦν τὸν συνειρμικὸν παράγοντα.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ σπουδαίου τούτου ψυχολογικοῦ παράγοντος τῆς αἰσθητικῆς ἐντυπώσεως καὶ ἡ ὑπόδειξις τῆς ὁδοῦ τοῦ πειράματος, ἣν πρῶτος, ἂν καὶ ἀτελῶς, ἔταμεν ὁ Φέχνερ, χαρακτηρίζουν αὐτὸν ὡς τὸν πρόδρομον καὶ ἱδρυτὴν τῆς νεωτέρας Αἰσθητικῆς. Διότι τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἠκολούθησε πληθὺς ἄλλων αἰσθητικῶν, μάλιστα ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Wundt τῆς Λειψίας, οἱ ὁποῖοι ἐτελειοποίησαν τὰς μεθόδους του καὶ διήνοιξαν νέας ὁδοὺς πρὸς πλησίασιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων. Σαφῆ ἰδέαν τούτων παρέχει ἡ ὡραία μελέτη τοῦ *Κιοῦλπε* (Külpe) «Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς πειραματικῆς αἰσθητικῆς», 1907 (Πρβ. καὶ Lalo, L'Esthétique expérimentale contemporaine, 1908). Ὁ πειραματισμὸς οὗτος προβαίνει κατὰ δύο μεθόδους: ***τὴν τῆς ἐντυπώσεως*** καὶ ***τὴν τῆς ἐκφράσεως***. Κατὰ τὴν πρώτην ὁρμᾶται τις ἀπὸ ὡρισμένας αἰσθητικὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ὑποβάλλων εἰς τὴν κρίσιν τῶν προσώπων ἀναλύει ἔπειτα ὅπως καθορίσῃ τὴν φύσιν αὐτῶν. Κατὰ τὴν δευτέραν μελετᾷ τὰς ὀργανικὰς μεταβολάς, ὡς τὴν ἀναπνοήν, τὴν κυκλοφορίαν κτλ. τὰς ὁποίας προξενεῖ τὸ αἰσθητικὸν αἴσθημα. Τῆς πρώτης μεθόδου ὁ Κιοῦλπε διακρίνει τοὺς ἑξῆς τρόπους: 1) Τὴν μέθοδον τῆς ἁπλῆς ἐκλογῆς, ὡς τὴν ἐφήρμοζεν ὁ Φέχνερ, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα πρόσωπα ἐκλέγουν μεταξὺ διαφόρων ἀντικειμένων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀρέσκει περισσότερον. 2) Τὴν μέθοδον τῆς πολλαπλῆς ἐκλογῆς, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν ἐκλογὴν ὄχι μόνον τοῦ μᾶλλον ἀρεστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον χωρὶς νὰ ἐνθουσιάσῃ, ἀρέσκει ὁπωσδήποτε, καὶ τέλος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπαρέσκει. 3) Τὴν μέθοδον τῶν σειρῶν, καθ' ἣν μετασχηματίζει τις σειρὰν ἀντικειμένων τοποθετημένων κατὰ μαθηματικὰς ἢ φυσικὰς ἀπόψεις εἰς σειρὰν αἰσθητικῶν ἀξιῶν. Κατ' ἀρχὰς ἐκλέγει τις μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων προσωρινῶς καὶ ταχέως, βαθμηδὸν δὲ διακρίνει καὶ κατατάσσει εἰς σειρὰς ἀντιστοίχου αἰσθητικῆς ἀξίας. 4) Τὴν μέθοδον τῆς κατὰ ζεύγη συγκρίσεως ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς των ἀπόψεως σειρᾶς ἀντικειμένων ἑνὸς πρὸς ἓν ἢ ἑνὸς ἑκάστου πρὸς ὅλα κατὰ σειράν. 5) Τὴν μέθοδον τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσεν ἡ Ἀμερικανὶς Μαρτίν, ἡ ὁποία τροποποιοῦσα συνεχῶς τὸ εἰς τοὺς ἐρωτωμένους προβαλλόμενον ἀντικείμενον, σχηματίζει αἰσθητικὰς ἀξίας. 6) Τὴν μέθοδον τῆς χρονικῆς ποικιλίας, τοῦ Κιοῦλπε, κατὰ τὴν ὁποίαν ποικίλλει τις τὴν διάρκειαν τοῦ πειραματισμοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἐλάχιστον, οὕτω δὲ ἀπομονώνει τὸν ἄμεσον παράγοντα (τὸν αἰσθησιακὸν) τῆς αἰσθητικῆς ἐντυπώσεως, ἐνῷ ὁ συνειρμικὸς παράγων ἔχει ἀνάγκην περισσοτέρου χρόνου ἵνα παραχθῇ, καὶ τέλος 7) Τὴν μέθοδον τῆς ἁπλῆς περιγραφῆς ἔργων τέχνης ὄχι μόνον πρὸς σύγκρισιν, ἀλλ' ἑνὸς μόνον ἔργου πρὸς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν, ἢ πολλῶν διακρινομένων ἀπ' ἀλλήλων δι' ὡρισμένων χαρακτηριστικῶν.

Τῆς δὲ ἐκφράσεως διακρίνουν τρεῖς μεθόδους, καθόσον καταγράφουν 1) τὸν σφυγμὸν καὶ τὴν ἀναπνοήν, 2) τὰ μιμικὰ καὶ παντομιμικὰ φαινόμενα καὶ 3) τὰς κινήσεις καὶ τὰς κινητικὰς τάσεις τῶν μελῶν. Οὕτω ἐφωτογράφησαν ἀριθμόν τινα παιδιῶν διὰ νὰ ὁρίσουν τὴν ἔκφρασιν τῶν προσώπων των κατὰ τὴν θέαν δώδεκα διαφόρων εἰκόνων. Ἡ ποικιλία τῆς ἐκφράσεως ἦτο τόσον ὡρισμένη, ὥστε τρίτος τις ἠδύνατο νὰ δηλώσῃ πρὸ τίνος εἰκόνος εἶχε ληφθῆ ἑκάστη φωτογραφία. Τὰ πειράματα ταῦτα δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν εἰς ὅλας τὰς στοιχειώδεις αἰσθητικὰς ἐντυπώσεις ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ νὰ συναχθοῦν στοιχειώδεις αἰσθητικοὶ κανόνες.

Γενικῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ πειραματικὴ αἰσθητικὴ κατὰ τρεῖς κυρίως κατευθύνσεις ἐφηρμόσθη: Ἐμελέτησε δηλαδὴ πρῶτον μεμονωμένα στοιχεῖα κατ' ἀφαίρεσιν (ὡς ἡ ψυχοφυσικὴ τοῦ Φέχνερ), ἔπειτα ἐξήτασε συγκεκριμένα στοιχεῖα ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν σχέσει, τέλος ἀπηυθύνθη εἰς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς αὐτοπαρατηρήσεως ἐκτιμᾷ τὰς αἰσθητικὰς ἀξίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μεταχειρίζονται, ὡς εἴπομεν, οἱ πλεῖστοι σύγχρονοι καὶ μάλιστα οἱ ψυχολόγοι αἰσθητικοί. Ἡ μηχανικὴ ὅμως καὶ στατιστικὴ ἐργασία τῶν δύο πρώτων κατευθύνσεων δὲν παρέχει σπουδαῖα ἀποτελέσματα, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἀμφισβητήθη ἡ ἀσφάλεια αὐτῶν, καθόσον ἡ ἐπιτυχία τῶν πειραμάτων αὐτῶν καὶ τὸ ποιὸν τῶν ἀποτελεσμάτων των ἐξαρτᾶται τὰ μέγιστα ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας ἀτομικῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ ἐρωτωμένου· ἔπειτα ταῦτα ἀφορῶσι κυρίως εἰς προαισθητικὰ προβλήματα καὶ οὐχὶ καθαρῶς αἰσθητικά. Ἐν τούτοις διεφώτισαν πλεῖστα στοιχειώδη αἰσθητικὰ προβλήματα, ἐπεκτεινόμενα δὲ δύνανται νὰ ὑποβοηθήσουν εἰς τὴν κατανόησιν καὶ πολυπλοκωτέρων φαινομένων· πάντως πρέπει καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πειραμάτων τούτων νὰ τύχωσι τῆς δεούσης ψυχολογικῆς ἐπιξεργασίας.

Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὴν ***φαινομενολογικὴν*** μέθοδον τὴν ὁποίαν ἠθέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν καὶ εἰς τὰ αἰσθητικὰ ἀντικείμενα. Ἡ φαινομενολογία προσπαθεῖ νὰ ἀναλύσῃ τὴν σημασίαν, δηλ. ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διελογίσθημεν μὲ ἐννοίας καὶ ἐξεφράσαμεν ὡς κρίσιν, μὲ σκοπὸν τὴν πλήρη διαφώτισιν τῆς σημασίας· θέλει νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ἁπλᾶ, τὰ τελευταῖα πραγματικὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ἐποπτείαν μας. Οὕτω πᾶν ἀντικείμενον, ὡς ἀντικείμενον τῆς ἀντιλήψεως, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας, δύναται νὰ ἀναλυθῇ, νὰ ὁρισθῇ ἡ ποιοτικὴ ὑπόστασις ὡς τοιούτου φαινομένου καὶ νὰ ἐξετασθῇ ἡ αἰτία του εἰς τὰ μεγάλα καὶ σταθερὰ χαρακτηριστικά του. Ἡ φαινομενολογικὴ μέθοδος συμπληρώνει τὴν ἐμπειρικὴν πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων.

Παράδειγμα μεταφυσικῆς αἰσθητικῆς.—Ἐν τούτοις καὶ εἰς παλαιὰς μεταφυσικὰς θεωρίας οἱ ὀπαδοὶ δὲν ἐξέλιπον ἐντελῶς. Οὗτοι θέτοντες ἀρχικῶς ὑπάρχουσαν τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν τοῦ Καντίου, συνάγουν ἐξ αὐτῆς, διὰ λογικῆς ἐξεργασίας, αἰσθητικοὺς κανόνας χωρὶς ἢ ἐν μέρει μόνον νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει τὴν πραγματικότητα. Τὴν αἰσθητικὴν ταύτην ἀντιπροσωπεύει ἐν Γερμανίᾳ ὁ ὀξύνους αἰσθητικὸς *Ἰωνᾶς Κὸν* (J. Cohn). Κατ' αὐτὸν ἡ αἰσθητικὴ εἶναι ἡ «ἐπιστήμη τῶν ἀξιῶν **τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ ἐρευνήσῃ τὰς ἰδιαζούσας ἀξίας τὰς κυριαρχούσας ἐν τῷ καλῷ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ**». Συγχρόνως ὅμως ἡ αἰσθητικὴ αὕτη εἶναι ἐπιστήμη κανόνων. Διότι ἐφόσον ἀποδίδομεν ἀξίαν εἰς ἀντικείμενόν τι ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ νὰ ἔχῃ ὡρισμένην τινὰ κανονικὴν ἰδιότητα. Οὕτω δὲ ἡ αἰσθητικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ψυχολογική, διότι τότε θὰ ἦτο ἄνευ ἀρχῶν, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὴν αἰσθητικὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὰς ἄλλας. Βάσις λοιπὸν τῆς αἰσθητικῆς εἶναι ἡ *αἰσθητικὴ κρισις*, τῆς ὁποίας κύριαι προϋποθέσεις εἶναι: 1) ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τὸ κρινόμενον· 2) ὅτι ἡ κρίσις ἐκφράζει ὡρισμένας ἀξίας διακρινομένας ἀπὸ ἄλλας ἀξίας δι' ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων· καὶ 3) ὅτι πᾶσα κρίσις ἔχει ὡρισμένον κῦρος. Τὸ αἰσθητὸν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ αἰσθητικοῦ καλοῦ, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι ἀμέσως διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιληπτὸν καὶ οὐχὶ δι' ἐννοιῶν. Ἡ δὲ ἀξία εἶναι ἀνεξάρτητος παντὸς σκοποῦ ἔξω τοῦ καλοῦ. Ὡς πρὸς τὸ κῦρος, τοῦτο ἔχει χαρακτῆρα ἀξιωματικόν: Ὅταν λέγομεν «ἓν ἀντικείμενον εἶναι καλόν», ἡ κρίσις αὕτη διαφέρει τῆς κρίσεως «ἓν ἀντικείμενον εἶναι ἀληθές». Ἡ δευτέρα αὕτη κρίσις ὑποθέτει πλήρη ἀναγνώρισιν παντὸς διανοουμένου ἀνθρώπου, ἐνῷ ἡ πρώτη δὲν ὑποθέτει αὐτήν. Ὅταν ὅμως ὁ Κὸν προβαίνῃ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ καλοῦ ὡς ἐκφράσεως, ὡς μορφῆς καὶ ὡς ἑνότητος ἐκφράσεως καὶ μορφῆς, μεταχειρίζεται πάλιν τὴν ψυχολογικὴν μέθοδον, ἡ ὁποία φαίνεται ἀπαραίτητος εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων.

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ. Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν καθ' ἕκαστον ἐξέτασιν τῶν αἰσθητικῶν προβλημάτων, ὅπως ἐθέσαμεν αὐτά, ἀρχίζομεν ἀπὸ τὴν ***καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν***. Διάφοροι μέθοδοι καὶ τρόποι ἐρεύνης παρέχουν εἰς ἡμᾶς πολύτιμα πορίσματα περὶ τῶν φαινομένων τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Ἐν πρώτοις σπουδαιοτάτας πληροφορίας παρέχουν εἰς τὸν αἰσθητικὸν αἱ *αὐτοβιογραφίαι* καὶ *αὐτοεξομολογήσεις* τῶν καλλιτεχνῶν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς των δράσεως. Ἂν καὶ αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν εἶναι πάντοτε σαφεῖς, οὐδὲ ἀπηλλαγμέναι μονομερειῶν, ἐν τούτοις εἶναι πολυτιμόταται καὶ δύνανται νὰ συμπληρωθοῦν δι' ἐρωτημάτων ἐπὶ ὡρισμένων ζητημάτων πρὸς αὐτοὺς τοὺς καλλιτέχνας, οἱ ὁποῖοι οὕτως εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπαντήσουν ἐντὸς ὡρισμένων ὁρίων. Ἀλλὰ καὶ ἡ μελέτη τῶν ἔργων αὐτῶν τῶν καλλιτεχνῶν ἀπὸ ποικίλων ἀπόψεων δύναται νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Οὕτως ἡ *ψυχογραφία* τῶν ἔργων ἑνὸς καλλιτέχνου ἀναλύει αὐτὰ ὑπὸ ὡρισμένην ψυχικὴν ἰδιότητα αὐτοῦ, ἐὰν π. χ. εἷς ποιητὴς ἐργάζηται μὲ ὀπτικὰς καὶ πλαστικὰς παραστάσεις ἢ μὲ ἀφῃρημένας λέξεις, ὁπότε κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν πρόκειται περὶ ποιητοῦ μὲ ζωηρὰν εἰκονικὴν καὶ συγκεκριμένην φαντασίαν, κατὰ τὴν δευτέραν δὲ περὶ ποιητοῦ ἔχοντος ἀφῃρημένην καὶ μὲ γενικὰ καὶ τυπικὰ στοιχεῖα ἐργαζομένην φαντασίαν ἢ ἔχοντος καθαρὸν γλωσσικὸν τάλαντον. Ἐπίσης ἐὰν μεταχειρίζηται ὡρισμένους τρόπους εἰκονικῶν ἐκφράσεων, ἐὰν δηλαδὴ ποιητής τις εἶναι προικισμένος μὲ εἰκονικὴν φαντασίαν, εἶναι ἱκανὸς δι' ἀφηγηματικὴν ποίησιν ὡς τὸ ἔπος ἢ μπαλλάντα, ὁ προικισμένος μὲ ἀκουστικὰς εἰκόνας, δηλαδὴ μὲ ἐσωτερικῶς ἀκουομένας παραστάσεις, εἶναι ἱκανὸς πρὸς λυρικὴν ποίησιν καὶ οὕτως ἔχομεν διαφόρους τύπους ποιητῶν. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ἐξετάζοντες τοὺς ζωγράφους κατὰ τὴν σχεδιαστικὴν αὐτῶν ἰδιότητα, ὡς πρὸς τὴν πιστὴν ἀντιγραφὴν τῆς φύσεως ἢ τὴν ἐν συνόλῳ καὶ κατὰ γενικὰς γραμμὰς ἀντίληψιν αὐτῆς, οὕτω δ' εὑρίσκομεν χωριστοὺς ἀτομικοὺς καλλιτεχνικοὺς τύπους, δεικνύοντας πῶς ἐργάζεται ἡ δημιουργικὴ αὐτῶν φαντασία.

Ἔπειτα δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν διὰ φιλοσοφικῶν ἢ ψυχολογικῶν μέσων, ὡς ἔπραξεν ὁ Γερμανὸς *Φίδλερ* (Fiedler). Οὗτος ἐτόνισε κυρίως ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ λειτουργία εἶναι πρᾶξις. «Ἡ τέχνη, λέγει, ἀρχίζει κυρίως ὅπου τελειώνει ἡ ἁπλῆ ἀντίληψις (θέα). Ὁ καλλιτέχνης δὲν διακρίνεται δι' εἰδικῆς τινος ἀντιληπτικῆς ἱκανότητος· οὐδὲ διότι δύναται νὰ ἀνακαλύψῃ περισσότερον ἢ ἐντατικώτερον ἢ διότι ἔχει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰδικὸν χάρισμα νὰ ἐκλέγῃ, νὰ συλλέγῃ, νὰ μεταβάλλῃ, νὰ ἐξευγενίζῃ, νὰ διαφωτίζῃ ὥστε νὰ ἐμφανίζῃ εἰς τὰ ἔργα του τὰς κατακτήσεις τῶν ὀφθαλμῶν του. Διακρίνεται μᾶλλον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἓν χάρισμα τῆς φύσεώς του τὸν φέρει εἰς θέσιν νὰ μεταβαίνῃ ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἔκφρασιν: ἡ πρὸς τὴν φύσιν σχέσις του δὲν εἶναι σχέσις ἀντιλήψεως, ἀλλ' ἐκφράσεως.» Ἐν τῇ σχέσει δὲ ταύτῃ κεῖται τὸ θαῦμα τῆς τέχνης. Ἐξ ἄλλου ἡ καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια δὲν εὑρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν· καὶ εἰς τὰς δύο δρᾷ ἡ αὐτὴ τάσις νὰ ἐπεξεργασθοῦν τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ παρουσιάσουν αὐτὴν ἐν σαφηνείᾳ καὶ πλούτῳ. Τοῦτο ὅμως πράττουν μὲ διάφορα μέσα, ὁ μὲν ἐρευνητὴς μὲ συλλογισμοὺς καὶ ἐννοίας, ὁ δὲ καλλιτέχνης μὲ τὰ παραστατικὰ μέσα τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα παρέχουν εἰς αὐτὸν ἰδιάζουσαν γνῶσιν τοῦ κόσμου.

Ἡ γνῶσις αὕτη εἶναι πλουσιωτέρα καὶ σαφεστέρα τῆς διὰ λέξεων ἢ ἐννοιῶν, διότι εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα. Καλλιτεχνικὴ δημιουργία λοιπὸν εἶναι ἡ παραγωγὴ καὶ παράστασις τῆς πραγματικότητος. Ἐνῷ ὁ Φέδλερ εὗρε μόνην τὴν ἀρχὴν τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, δὲν ἐξήτασεν ὅμως καὶ τὰ περαιτέρω στάδια τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς. Ταῦτα ἐξήτασαν ἄλλοι αἰσθητικοὶ ὑποστηρίξαντες δύο κυρίως ἀπόψεις. Ὁ μὲν *Βοὺντ* ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἀστραπιαίως συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἔργου του. Ἡ ἐνεργητικὴ φαντασία, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, δὲν συνθέτει τὸ σύνολον τοῦ ἔργου δίκην μωσαϊκοῦ ἐκ μερῶν, ἀλλ' ἀμέσως φέρει εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ἰδέαν τοῦ συνόλου. Κατὰ τὸν νόμον *τῶν δημιουργικῶν συνισταμένων* ἢ τῆς *δημιουργικῆς συνθέσεως (Prinzip der schöpferischen Resultanten)* τοῦ Βούντ, πᾶν πνευματικὸν προϊὸν εἶναί τι πλέον τοῦ συνδυασμοῦ τῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα τὸ παράγουν: ἡ ἀντίληψις ἑνὸς ἤχου εἶναί τι

Digitized by Google

πλέον ἢ τὸ ἄθροισμα τῶν συνιστώντων αὐτὸν μελῶν, ἓν στοιχειῶδες αἰσθητικὸν συναίσθημα διαφέρει τῶν φυσικῶν συνδυασμῶν οἱ ὁποῖοι τὸ προκαλοῦν. Τοὐναντίον ὁ *Χίρτ* ὑποστηρίζει ὅτι τῆς ἀποτελέσεως τοῦ ἔργου προηγεῖται κοπιώδης ἐργασία: ὁ ὑπολογισμὸς καὶ ἡ μελέτη τῶν τεχνικῶν μέσων, ὁ ἀγὼν πρὸς τὸ ὑλικὸν καὶ ἡ ἐπεξεργασία του ἔχουν μεγίστην σημασίαν πρὸς κατανόησιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐργασίας. Πρέπει ὁ καλλιτέχνης νὰ ἀσκήσῃ κριτικῶς τὴν φαντασίαν διὰ νὰ ἀπορρίψῃ πᾶν περιττόν, ἄχρηστον καὶ ἀπραγματοποίητον. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν σαφῆ σκοπόν.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ αἱ δύο ἀπόψεις εἶναι ἀληθεῖς, ὅτι ἡ μία δὲν ἀποκλείει τὴν ἄλλην, καὶ ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐνέργειαι εἶναι δύο διαδοχικὰ στάδια τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, τὰ ὁποῖα καθώρισεν ἀκριβέστερον ὁ Ντεσσουάρ. Κατ' ἀρχὰς εἶναι τὸ στάδιον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ καλλιτέχνης εὑρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῆς ἐσωτερικῆς διεγέρσεως, ἡ ὁποία προηγεῖται στιγμὴν τῆς γεννήσεως τοῦ μέλλοντος ἔργου. Εἰς πᾶσαν στιγμὴν καὶ πάντα τόπον δύναται νὰ ἐπέλθῃ αὕτη. Εἶναι μία ἀνάλυσις συναισθημάτων καὶ παθῶν, τὰ ὁποῖα παλαίουν ἐντὸς τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχικὴ αὕτη κατάστασις δύναται νὰ φθάσῃ καὶ μέχρι φυσικοῦ πόνου. Σύγχυσις καὶ ἀταξία διακρίνουν τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὸ στάδιον αὐτὸ ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ ἐξ ἐνστίκτου ἐνεργοῦντος. Τὸ ἔνστικτον ἐργάζεται μὲ πλήρη βεβαιότητα καὶ ὁμοιομορφίαν, ἐνῷ ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τὸ πᾶν εἶναι ἀβέβαιον καὶ ἀνώμαλον. Καὶ αὐτὸς ὁ καλλιτέχνης δὲν γνωρίζει τί θὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ χάους. Τὸν παρηγορεῖ ὅμως τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο τῆς προσδοκίας, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε τὸν ἠπάτησε. Ἡ φοβερὰ αὕτη ἐξέγερσις τοῦ ὀργανισμοῦ ἐνθυμίζει τὴν γενετήσιον διέγερσιν. Ἡ παραβολὴ ἔχει πλείστας ἀναλογίας. Ὅπως κατ' αὐτὴν τὰ πάντα λαμβάνουσιν ἰδιαίτερον ζωηρὸν χρῶμα, μετ' αὐτὴν δὲ κενόν τι καὶ ἐξάντλησις ἀκολουθεῖ, οὕτω καὶ κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν παραγωγὴν ἐπέρχεται μετὰ τὴν διέγερσιν ἓν εἶδος ἀπελευθερώσεως ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἰσχυρότατα ἐγέμιζε τὴν ψυχήν.

Ἡ φάσις αὕτη δὲν εἶναι ταχεῖα καὶ ἐξαφνική, διαιρεῖται δὲ εἰς περισσοτέρας βαθμίδας. Κατ' ἀρχὰς ἔρχεται ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κατάστασις ἐκείνη λαμβάνει συγκεκριμένην ἐμφάνισιν καὶ ἐκδηλοῦται ὡς καλλιτεχνικὴ παραγωγικὴ ἐνέργεια δυναμένη νὰ ὀνομασθῇ *σύλληψις*. Ἡ σύλληψις κατὰ τὰς ὁμολογίας τῶν καλλιτεχνῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκβιασθῇ, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποβοηθηθῇ καὶ μάλιστα δι' ἀποπείρας πρὸς ἐργασίαν. Ὁ καλλιτέχνης ψάχνει καὶ δοκιμάζει καὶ συλλαμβάνει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, πολλάκις πᾶν ἄλλο ἢ το ἀναμενόμενον. Ἡ δημιουργία ἐνταῦθα γίνεται προχείρως, ἄνευ σχεδίου ἢ μᾶλλον ἀσυνειδήτως. Τὸ σύνολον δὲν ἔλαβεν εἰσέτι μορφήν. Ἡ δοκιμαστικὴ ὅμως αὕτη ἐργασία χρησιμεύει διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τοιαύτας εὐκαιρίας, διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἀσυνάρτητον θὰ λάβῃ βαθμηδὸν ἀπηρτισμένην μορφήν. Τώρα χρειάζεται νέα τις ὤθησις ἢ μᾶλλον σπινθήρ, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνάψῃ τὸ προετοιμασθὲν ὑλικὸν διὰ νὰ ἀναπηδήσῃ αἴφνης πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ζωγράφου ἡ εἰκών, πρὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ τὸ δρᾶμα, τὸ ἄγαλμα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ γλύπτου, ὁ μελῳδικὸς συνδυασμὸς εἰς τὸ οὖς τοῦ μουσικοσυνθέτου. Ποικίλαι ἐξωτερικαὶ ἀφορμαὶ δύνανται νὰ συντελέσουν εἰς τοῦτο καὶ εἶναι φυσικὸν ὅτι φαντασία πλουσία εἰς ἀναμνήσεις εἶναι ἱκανωτέρα ἀπὸ ἐλαχίστας ἀφορμὰς νὰ ἀρυσθῇ ὄφελος ἢ ἄλλη διαθέτουσα ἀσήμαντον ὑλικόν. Κατὰ τὰ ἄλλα δὲν δύναται εἰσέτι νὰ εἴπῃ ὁ καλλιτέχνης ποίαν μορφὴν θὰ λάβῃ τὸ ἔργον του. Πολλάκις ἡ ἀρχικὴ ἰδέα δέχεται διαφόρους τροποποιήσεις, ἢ νέα στοιχεῖα προστιθέμενα, δίδουν νέον χαρακτῆρα εἰς τὴν πρώτην σύλληψιν. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὁ Γάλλος αἰσθητικὸς *Πωλὰν* (Paulhan) ἔχει προέλθει εἰς διεξοδικὰς καὶ ἐπιτυχεῖς παρατηρήσεις («Psychologie de l'invention», 1901). Κανονικῶς ὅμως μετὰ τὴν σύλληψιν ἀκολουθεῖ ἡ πρόχειρος ἐξωτερίκευσις αὐτῆς εἰς σχεδίασμα. Ἡ ἐξωτερίκευσις αὕτη πολλάκις ἐπιδρᾷ καὶ καθορίζει σπουδαίως τὸν γεννώμενον ὀργανισμόν. Ὁ μουσικοσυνθέτης ὅστις ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μορφὴν εἰς τὰ θέματά του, ὁδηγεῖται διὰ τῶν πραγματικῶν φθόγγων εἰς νέους σχηματισμούς. Αἱ γραμμαί, τὰς ὁποίας σύρει ὁ ζωγράφος ἐπὶ τοῦ σχεδιάσματός του, διδάσκουν αὐτὸν νέους συνδυασμούς. Καὶ οὕτω καὶ εἰς τὰ ἄλλα εἴδη τῆς τέχνης. Τὸ σχεδίασμα βεβαίως συγκρατεῖ τὴν ἑτοίμην σύνθεσιν, ἀλλὰ πολλάκις τοῦτο ἐπιδρᾷ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅραμα. Ἡ συνάντησις αὕτη τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως μὲ τὴν ἐκ τοῦ σχεδιάσματος ὤθησιν παράγει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγαλλίασίν τινα: εἰς τοιαύτας στιγμὰς ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία παρέχει τὴν ἀγνοτάτην καὶ ἰσχυροτάτην ἀπόλαυσιν. Εἰς μικρὰ ἔργα πολλάκις εἶναι δυνατὸν τὸ σχεδίασμα νὰ ἀποτελῇ τὸ ἔργον αὐτό, ἀλλ' εἰς μεγάλα ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτέλεσις ἢ μᾶλλον ἡ ἐσωτερικὴ συντέλεσις. Ἡ συνολικὴ εἰκὼν τώρα ἵσταται πρὸ τοῦ πνεύματος τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ καὶ τελειωτικὴ πραγματοποίησίς της δι' ἐπιπόνου προσπαθείας καὶ συνειδητῆς ἐκλογῆς τῶν καταλληλοτέρων μέσων. Βεβαίως σπουδαῖον ῥόλον παίζει καὶ ἐνταῦθα τὸ ὑποσυνείδητον, ἀλλ' ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πρέπει ὁ καλλιτέχνης νὰ ἐλέγχῃ τὴν ἀξίαν καὶ πληρότητα τῶν παρουσιαζομένων ἰδεῶν. Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιεῖται ὀξεῖα καὶ καλλιεργημένη κριτικὴ δύναμις διὰ νὰ ἐξεύρῃ μεταξὺ πολλῶν εἰκόνων, λέξεων, συγκρίσεων, μελῳδιῶν καὶ μορφῶν, τὰς καλὰς καὶ χρησίμους καὶ ἀπορρίψῃ τὰς λοιπὰς ἐγκαίρως, ἵνα μὴ ἐμποδίσουν τὴν περαιτέρω ἐργασίαν. Κατὰ τὸν Ντεσσουὰρ ἡ φαντασία τοῦ καλλιτέχνου συλλαμβάνει ἀμέσως τὸ σύνολον ἑνὸς ἔργου μᾶλλον ἢ τὰ μέρη του, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἐπεξεργάζεται. Ἐν γένει ὅμως τοῦτο ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν τῶν καλλιτεχνῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν εἶναι προικισμένοι μὲ συνθετικήν, ἄλλοι δὲ μὲ ἀναλυτικὴν δύναμιν.

Ἡ μελέτη αὕτη τῆς δημιουργικῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου καθ' ἑαυτὴν ἔδωκε περαιτέρω ἀφορμὴν εἰς τὴν συσχέτισιν αὐτῆς πρὸς παθολογικὰς ἐκδηλώσεις συνοδευούσας τὴν καλλιτεχνικὴν ἐνέργειαν καὶ ὑπεστηρίχθη ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι μιὰ μονομερὴς ἰδιοφυΐα ἐξυψωμένη εἰς παθολογικὸν σημεῖον, φθάνουσα ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς παραφροσύνης. Τοῦτο ὑπεστήριξαν καὶ ἄλλοι, μὲ ὑπερβολὴν δὲ ὁ Ἰταλὸς *Λομπρόζο*, ὅστις ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι ἐλαφρὰ μορφὴ ἐπιληψίας μὲ τὰς αἰφνιδίας καὶ σφοδρὰς κρίσεις της, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦνται ὑπὸ γενικῆς βαθείας καταπτώσεως. (Παρ' ἡμῖν ἐπραγματεύθη τὸ ζήτημα ὁ *Π. Νιρβάνας*, ἐν «Ψυχιατρικῇ Ἐπιθεωρήσει» *Σ. Βλαβιανοῦ* 1907 «Τέχνη καὶ Φρενοπάθεια».) Ἀλλὰ σήμερον τείνουν νὰ παραδεχθοῦν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ κανονικῆς καὶ ὑγιοῦς ψυχολογικῆς καταστάσεως καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξηγοῦν τὴν μεγαλοφυΐαν. Τὸ δὲ πολλοὶ καλλιτέχναι καὶ μάλιστα λογοτέχναι ἔκαμνον χρῆσιν ἰσχυρῶν φυσικῶν καὶ τεχνητῶν διεγερτικῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος διὰ νὰ «προκαλέσουν» τὴν ἔμπνευσιν, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, εἶναι δὲ ἐξαίρεσις καὶ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Λαλὸ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀσθενῶν μεγαλοφυῶν ἦσαν μεγαλοφυεῖς παρὰ τὴν ἀσθένειάν των καὶ οὐχὶ χάρις εἰς αὐτήν. Τὴν ἄποψιν ταύτην ὑποστηρίζει καὶ ὁ Γάλλος *Γαβριὴλ Σεαΐγ* (Séailles) ἰδίᾳ εἰς τὸ «Δοκίμιον περὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἐν τῇ τέχνῃ» (1884). Ἡ μεγαλοφυΐα κατ' αὐτὸν εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ κανονικὴ κατάστασις τοῦ πνεύματος, εἶναι ἡ ὑγεία τοῦ πνεύματος. Ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι ἡ γονιμότης τοῦ πνεύματος καὶ ἡ δύναμις νὰ ὀργανώνῃ ἰδέας, εἰκόνας ἢ σημεῖα αὐτομάτως ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν βραδέων μέσων τοῦ συλλογισμοῦ. Τὸν κόσμον γνωρίζομεν ἐκ τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα σχηματίζονται ἐντὸς ἡμῶν, καὶ τὰ ὁποῖα, ὅταν ἐκλείψουν τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα τὰ παραγαγόντα αὐτά, δύνανται νὰ ἀναφανοῦν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἀποτελέσουν τὰς εἰκόνας. Εἰς πᾶν αἴσθημα ἀντιστοιχεῖ μία εἰκών. Ἡ εἰκὼν αὕτη τείνει νὰ δράσῃ, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν συνειδητὸν κόσμον καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ τῆς κινήσεως. Εἰς τὴν σχέσιν ταύτην τῆς εἰκόνος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τὴν κίνησιν περιέχεται τὸ σπέρμα τῆς τέχνης. Ἡ εἰκὼν συμμερίζεται ἐν τῷ πνεύματι τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, ὀργανοῦται, τείνει πρὸς τὴν ἑνότητα καὶ ἁρμονίαν, πρὸς τούτοις ὅμως τείνει νὰ μεταβληθῇ καὶ εἰς κίνησιν, νὰ πραγματοποιηθῇ. Αἱ δύο αὗται ἐνέργειαι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καλλιτεχνήματος. «Γενικῶς, λέγει, τὸ νὰ σχηματίσῃ τις τὴν εἰκόνα μιᾶς κινήσεως, δηλαδὴ νὰ φαντασθῇ μίαν κίνησιν, σημαίνει νὰ τὴν ὑποτυπώσῃ, νὰ τὴν φαντασθῇ μὲ ἐπιμονὴν καὶ ἔντασιν, σημαίνει νὰ τὴν ἐκτελέσῃ». Ἡ ἐκτέλεσις αὕτη τῆς εἰκόνος εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ ἡ πραγματοποίησίς της, ἀλλ' ὁ καλλιτέχνης ἀντὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εἰκόνα εἰς πρᾶξιν, πραγματοποιεῖ τὴν εἰκόνα διατηρῶν αὐτήν, μὴ μεταβάλλων τὸν εἰκονικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἡ τέχνη δὲν ζητεῖ τὸ ἀντικείμενον πέραν τῆς εἰκόνος. Ἀλλὰ πῶς γίνεται τοῦτο, δὲν περιγράφει ἀκριβῶς ὁ Σεαΐγ. Καὶ ἄλλοι Γάλλοι ψυχολόγοι ἐμελέτησαν τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν, ὡς ὁ Μπινὲ (Binet), ὁ Ριμπὼ (Ribot).

Κατὰ τὸν Ριμπὼ τρεῖς παράγοντες χαρακτηρίζουν τὴν δημιουργικὴν φαντασίαν: ὁ *διανοητικός*, ὁ *θυμικὸς* καὶ ὁ *ἀσυνείδητος*. Ὁ πρῶτος εἰσφέρει εἰκόνας, σκέψεις καὶ συνδυασμοὺς αὐτῶν, ὁ δεύτερος τείνει εἰς παράστασιν, ἐνδοσυμπάθειαν καὶ ζωηρὰν ψυχικὴν ἀπασχόλησιν. Ὁ τρίτος παράγων εἶναι ἡ ἔμπνευσις. Ἄγνωστον πόθεν ἔρχεται αὕτη. Αἴφνης ἀπρόσκλητον, ἀβίαστον προσπίπτει ἓν θέμα εἰς τὴν ψυχήν, μία εἰκών. Πολλάκις εἶναι ἀσήμαντος ἡ πρὸς τοῦτο ἀφορμή, ἥτις ὅμως ἀσυνειδήτως δύναται νὰ προετοιμάζεται ἐν τῇ ψυχῇ ἀπὸ πολλοῦ. Πρὸς τούτοις κατὰ τὸν Ribot «ἡ αἰσθητικὴ φαντασία οὐδένα οὐσιώδη χαρακτῆρα ἔχει ἀποκλειστικῶς ἴδιον, διαφέρει δὲ ἀπὸ τὰς ἄλλας μορφὰς (τὴν ἐπιστημονικήν, μηχανικὴν φαντασίαν κτλ.) μόνον διὰ τῶν ὑλικῶν, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται καὶ διὰ τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς ἀρχικῆς οὐσίας της». Ὅπως ὁ Séailles, εὑρίσκει εἰς πᾶσαν παράστασιν κινητικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ προβληθοῦν πρὸς τὰ ἔξω. Τονίζει ὅμως τὸν ἀπρόσωπον χαρακτῆρα τῆς ἐμπνεύσεως, ἡ ὁποία εἶναι δυναμις ὑπεράνω τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀτόμου, ξένη πρὸς αὐτό, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἐνεργοῦσα. «Ἡ ἔμπνευσις, λέγει, ὁμοιάζει πρὸς κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα τοῦ ὑποσυνειδήτου πρὸς τὴν συνείδησιν, τὸ ὁποῖον ἡ συνείδησις πρόκειται μόνον νὰ μεταφράσῃ». Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὑποσυνείδητον, οἱ πλεῖστοι σήμερον παραδέχονται ὅτι πάντως τοῦτο παίζει τὸν κυριώτερον ρόλον εἰς τὴν ἀρχικὴν σύλληψιν τοῦ ἔργου. Εἶναι ὁ «θεῖος σπινθὴρ» ὁ φωτίζων αἴφνης τὴν συνείδησιν καὶ γεννῶν τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ ἔργου.

Ἀπὸ τὰς πλείστας λεπτομερειακὰς ἐργασίας αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς καλλιτεχνικῆς μεγαλοφυΐας δύναται γενικῶς νὰ συναχθῇ ὅτι αὕτη πρέπει νὰ ἔχῃ εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένας τρεῖς κυρίως ἰδιότητας: 1) εὐαισθησίαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἐντυπώσεων (ἰδίως ὀπτικῶν καὶ ἀκουστικῶν), 2) ἱκανότητα ἐσωτερικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐντυπώσεων διὰ τῆς συνθετικῆς καὶ συνδυαστικῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ βίου καὶ τέλος 3) τῆς ἱκανότητα τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως καὶ ἀποδόσεως ὅλων ἐκείνων, ὅσα διὰ τοῦ βίου καὶ τῆς ἐμπειρίας ἔχουν ἀποτελέσει μέρος τῆς ψυχικῆς ζωῆς.

Ἂν ἐξετάσωμεν τώρα τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, βλέπομεν ὅτι διάφοροι ἐξεφράσθησαν θεωρίαι, ἐκ τῶν ὁποίων κυριώτεραι εἶναι ἡ ἐκλαμβάνουσα αὐτὴν ὡς μίμησιν, ὡς τὸ ἔνστικτον τοῦ παιγνιδίου, ὡς ἔκφρασιν συναισθημάτων καὶ ὡς παράστασιν καὶ διαμόρφωσιν.

Τὴν *μίμησιν* ὡς βάσιν τῆς τέχνης ἔθεσαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι. ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ μέχρι σήμερον ὑπεισέρχεται εἰς πολλὰ συστήματα ὑπὸ διαφόρους ἀποχρώσεις. Ὁ νατουραλισμός, ὁ βερισμός, ὁ ἰμπρεσσιονισμὸς συνδέονται πρὸς τὴν θεωριαν τῆς μιμήσεως. Ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία δὲν εἶναι μίμησις εἶναι φανερόν, διότι εἰς οὐδεμίαν σχολὴν τέχνης ὑπάρχει καθαρὰ μίμησις: τὰ προϊόντα τῆς τέχνης εἶναι νέα δημιουργήματα, οὐδέποτε πιστὰ ἀντίγραφα τῆς πραγματικότητος, καθόσον ὁ καλλιτέχνης προσθέτει τὴν ἰδικήν του προσωπικότητα, ἡ ὁποία διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδέποτε συμπίπτει. Καὶ εἰς τὴν ὑπόκρισιν ἀκόμη, ὅπου ὁ ἠθοποιὸς διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του φαντασίας προσπαθεῖ νὰ διαπλάσῃ ἴδιον τύπον, σύμφωνον μὲ τὴν ἀντίληψίν του, ὁ ἠθοποιὸς διερμηνεύων δημιουργεῖ ἕνα ῥόλον, δὲν μιμεῖται δουλικῶς.

Ἡ θεωρία ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι *παιγνίδιον* ὑπῆρξεν εὐτυχεστέρα, διότι πλεῖστοι αἰσθητικοὶ παρεδέχθησαν αὐτήν. Ὁ Πλάτων ἤδη ἰσχυρίσθη τοῦτο, ἀλλὰ κυρίως ἐτονίσθη, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ Σίλλερ. Βραδύτερον ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ Σπένσερ, ὅστις παραλαβὼν αὐτὴν «παρὰ Γερμανοῦ τινος συγγραφέως, τοῦ ὁποίου, λέγει, ἐλησμόνησε τὸ ὄνομα» (πρόκειται περὶ τοῦ Σίλλερ !), ἐστήριξεν ἐπι βιολογικῶν, ψυχολογικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν δεδομένων διὰ τῆς παρακολουθήσεως τῶν παιγνιδίων τῶν ζῴων, τῶν παιδίων μέχρι τῆς ἀνωτάτης ἐκδηλώσεως τῆς τέχνης. Καὶ ὁ ἕτερος φυσιολόγος αἰσθητικὸς Ἄγγλος *Γκρὰντ Ἄλλεν* προσεπάθησε νὰ καθορίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ παιγνιδίου διακρίνων τὸ κυρίως παιγνίδιον (ὡς παιδικὰ παιγνίδια, ποδόσφαιρα, ἀντισφαίρισις κττ.), κατὰ τὰ ὁποῖα τίθενται εἰς ἐνέργειαν αἱ ἐνεργητικαὶ λειτουργίαι, ἀπὸ τῆς τέχνης, κατὰ τὴν ὁποίαν τιθενται εἰς ἐνέργειαν αἱ ἀντιληπτικαὶ ἢ παραστατικαὶ λειτουργίαι (θέα ἀγάλματος, ἀκρόασις ποιήματος ἢ μουσικῆς κτλ.).

Καὶ ἐν Ἑλλάδι μετὰ θέρμης ὑπεστηρίχθη ἡ θεωρία αὕτη ὑπὸ τοῦ *Γ. Βιζυηνοῦ* («*Ψυχολογία καὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ*, Β' *αἱ ἀρχαὶ τῶν τεχνῶν*», 1885), ὅστις μάλιστα καὶ ἰδιαιτέρως ἐμελέτησε πρὸ τοῦ Groos (ἴδε κατωτέρω) ἤδη τὰ παιγνίδια τῶν παίδων, ἐξαίρων τὴν προπαιδευτικὴν σημασίαν τῶν παιγνιδίων διὰ τὸν μετέπειτα βίον (Das Kinderspiel in Bezug auf Psychologie und Paedagogik, 1881). Ἡ θεωρία αὕτη τῆς τέχνης ὡς παιγνιδίου μεγίστην ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐν Γαλλίᾳ, ἔνθα οἱ πλεῖστοι περὶ τῆς τέχνης φιλοσοφήσαντες ἔθεσαν αὐτὴν ὡς θεμέλιον τῆς αἰσθητικῆς δημιουργίας. Ὁ γνωστος ψυχολογος Ribot λέγει: «Ὁ κύριος χαρακτὴρ τῆς πλεοναζούσης ταύτης ἐνεργείας, τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ παιγνιδίου, εἶναι ὅτι καταναλίσκεται εἰς συνδυασμόν τινα εἰκόνων καὶ λήγει εἰς τὴν δημιουργίαν, ἥτις ἔχει τὸν σκοπόν της ἐν ἑαυτῇ, διότι ἡ δημιουργικὴ φαντασία ἔχει πολλάκις σκοπὸν τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν. Διαφέρει δὲ τῶν ἄλλων μορφῶν τοῦ παιγνιδίου διὰ τῶν ὑλικῶν, τῶν ὁποίων κάμνει χρῆσιν, καὶ διὰ τῆς κατευθύνσεως, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ». Εὑρίσκει δὲ ὅτι εἰς τὸν χορὸν παρατηρεῖται τὸ πρῶτον ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ παιγνιδίου ὑπὸ τὴν ἁπλῆν μορφήν του κινήσεων καταναλισκομένων πρὸς ἡδονὴν εἰς τὴν κυρίως αἰσθητικὴν ἐνέργειαν.

Καὶ ὁ *Λαλὸ* παραδέχεται ἐν μέρει τὴν θεωρίαν

Digitized by Google

ταύτην, ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι εἶναι μόνον ἀρνητική, καθόσον ἡ ἔννοια τοῦ παιγνιδίου δὲν καλύπτει τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ· οἱ εἰδικοὶ χαρακτῆρες τῆς τέχνης πρέπει νὰ προστεθοῦν εἰς τὸ παιγνίδιον διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητικόν. Καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, λέγει, ὅτι τὸ παιγνίδιον εἶναι μία κατωτέρα μορφῆς τῆς τέχνης, τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς τελευταίας ταύτης ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὸ παιγνίδιον αὐτό, ἀλλ' εἰς ὅ,τι τὴν καθιστᾷ ἀνωτέραν αὐτοῦ.

Ἐν Γερμανίᾳ ὁ *Βουντ* ἐμελέτησε τὸ παιγνίδιον ἐν σχέσει πρὸς τὴν τέχνην. Κατ' ἀρχάς, λέγει, παιγνίδιον καὶ τέχνη πηγάζουν ἀμφότερα ἐκ τῆς φαντασίας καὶ μέχρι τινὸς βαδίζουσι παραπλεύρως, ἀλλ' ἐφόσον ἀναπτύσσονται χωρίζονται. Ἐνῷ τὸ παιγνίδιον δανείζεται τὸ ἀντικείμενόν του ἢ ἀμέσως ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἢ μεταχειρίζεται αὐτὸ τὸ προϊὸν τοῦ παίζοντος ἢ ἑνὸς τῶν συμπαιζόντων, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ καὶ ἐμψυχώνει ἡ φαντασία τοῦ παιγνιδίου, τοὐναντίον ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασία ζωογονεῖ καὶ ἐμψυχώνει τὸ ἀντικείμενόν της καθ' ὃν χρόνον τὸ δημιουργεῖ. Τοιουτοτρόπως ἡ τέχνη δύναται νὰ γεννηθῇ ἐκ τοῦ παιγνιδίου, ἀλλὰ δὲν εἶναι παιγνίδιον. Ἀλλ' ὁ *Γκρόος* κυρίως ἠσχολήθη μὲ τὸ παιγνίδιον ἐξετάσας μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ *παιγνίδια τῶν ζῴων*, μετὰ ταῦτα δὲ τὰ *παιγνίδια τῶν ἀνθρώπων*. Ἐπειδὴ αἱ πρωτότυποι αὗται ἔρευναι εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος, θὰ δώσωμεν ἐνταῦθα σύντομον ἀνάλυσιν αὐτῶν. Τὰ ζῷα παίζουν οὔτε ἐκ μιμήσεως, οὔτε ἐκ περισσείας δυνάμεως, οὔτε ἐξ ἀνάγκης ἀναψυχῆς, ἀλλ' ἐξ ἐνστίκτου, ἐκ κληρονομηθεισῶν προδιαθέσεων, αἵτινες ὁδηγοῦν εἰς τὸ παιγνίδιον, ἐὰν ὑπάρχει πλεονασμὸς νευρικῆς δυνάμεως καὶ λείπει ἀφορμὴ σοβαρᾶς ἀπασχολήσεως. Τὸ παιγνίδιον ἔχει σπουδαῖον σκοπόν: νὰ προασκήσῃ τὰ νεαρὰ ζῷα διὰ τοὺς σοβαρωτέρους σκοποὺς τῆς μετέπειτα ζωῆς. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὀρθὸν νὰ λέγωμεν ὅτι τὰ ζῷα παίζουν, διότι εἶναι νέα καὶ εὔθυμα, ἀλλὰ ὅτι τὰ ζῷα ἔχουν τὴν νεανικὴν ἡλικίαν διὰ νὰ ἠμποροῦν νὰ παίζουν. Ἡ βιολογικὴ αὕτη ἄποψις πιστοποιεῖται καὶ συμπληροῦται ὑπὸ τῆς ψυχολογικῆς, καθ' ἣν αἱ πράξεις τῶν ζῴων γίνονται πρὸς ἡδονήν. Οὕτω εἰς τὰ ζῷα δὲν θὰ παρουσιάζετο ἡ παικτικὴ αὕτη ἄσκησις καὶ προετοιμασία διὰ τὴν ἐργασίαν τῆς ζωῆς, ἐὰν ὁ βιολογικὸς σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων δὲν συνεπληροῦτο ὑπὸ τῆς χαρᾶς, ἥτις χάριν αὐτῆς ταύτης συνδέεται πρὸς αὐτάς. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν παιγνιωδῶν αὐτῶν ἀσκήσεων χάριν αὐτῆς τῆς ἡδονῆς καθιστᾷ δυνατὴν σὴν διατήρησιν τοῦ εἴδους καὶ τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἁρμονία τῶν δύο τούτων ἀποτελεσμάτων εἶναι μία τῶν μεγάλων καὶ θεμελιωδῶν σκοπιμοτήτων ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ.

Ἐκτὸς τούτων τῶν τάσεων ὑπάρχει καὶ μία ψυχικὴ ἐνέργεια λεπτοτέρα κατὰ τὰ παιγνιώδη πειράματα τῶν ζῴων: εἶναι ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ διὰ τὴν γενεσιουργὸν δύναμιν, ἐνταῦθα δὲ ἐκφαίνεται τὸ γενικώτερον ἐλατήριον τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς. Καὶ ὁ Groos φέρει παραδείγματά τινα δεικνύοντα προβαθμῖδας οὕτως εἰπεῖν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνεργείας.

Εἰς τὰ *Παιγνίδια τῶν ἀνθρώπων* ὁρμᾶται πάλιν ἐκ τῶν ἐμφύτων ἢ κληρονομικῶν ὁρμῶν. Αἱ ὁρμαὶ αὗται τοῦ ἀνθρώπου ἀφορῶσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ ψυχοφυσικοῦ του ὀργανισμοῦ διὰ τῆς ἀσκήσεως αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ νὰ κανονίσωσι τὴν πρὸς τὰ ἄλλα ἔμψυχα ὄντα σχέσιν του. Τὴν πρὸς τὸ παιγνίδιον ὁρμὴν ἐξηγεῖ πάλιν βιολογικῶς μὲν ὅπως καὶ εἰς τὰ ζῷα καὶ κλίνει μᾶλλον ὑπὲρ τῆς δαρβινείου θεωρίας τῆς ἐρωτικῆς ἐπιλογῆς. Ψυχολογικῶς δὲ ἐπίσης καὶ τὰ παιγνίδια τῶν ἀνθρώπων ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ ὅτι παρέχουν ἡδονὴν μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ παιγνιδίου. Γνώρισμα τῆς παιγνιώδους ἐνεργείας εἶναι ἡ κατ' ἐπίφασιν ἐνέργεια ἢ ὁ φαινομενικὸς σκοπός. Ὁ Γκρόος ἐξαίρει καὶ τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τοῦ παιγνιδίου. Ἡ πρώτη κοινωνικὴ ὁμάς, εἰς τὴν ὁποίαν ἑκουσίως εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ τῶν παιζόντων συντροφιά. Ἐκεῖ ἱκανοποιεῖται καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς συμπλησιάσεως καὶ τῆς ἑκουσίας ὑποταγῆς, ἀναπτύσσεται ἡ κοινωνικὴ συμπάθεια καὶ συναδελφότης κτλ. Στενὴν συνάφειαν παραδέχεται μεταξὺ τέχνης καὶ παιγνιδίου καὶ μᾶλλον μεταξὺ τέχνης καὶ καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως ἢ τέχνης καὶ καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς. Ἀλλ' ἡ τελευταία ὅμως αὕτη εἶναι ἔκδηλος πάλιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τέχνης, τῆς ὁποίας ῥίζα εἶναι ὁ παιγνιώδης πειραματισμὸς καὶ ἡ μίμησις, ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ καὶ τῇ πλαστικῇ.

Παρ' ὅλα τὰ κοινά, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μεταξὺ τοῦ παίζειν καὶ τοῦ καλλιτεχνικῶς δημιουργεῖν, εἶναι ἀπαραγνώριστοι αἱ μεγάλαι διαφοραί, αἱ ὁποῖαι κατὰ τοὺς συγχρόνους αἰσθητικοὺς χωρίζουν τὰς δύο διαφόρους αὐτὰς ἐνεργείας. Πρῶτον ἡ τέχνη παράγει μόνιμον ἔργον ἀντικειμενικόν, αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτῆς, ἐνῷ τὸ παιγνίδιον οὐδὲν ἔργον μόνιμον δημιουργεῖ. Ἔπειτα τὸ παιγνίδιον ἔχει χαρακτῆρα παροδικῆς τέρψεως, ἐνῷ ἡ τέχνη ἀποτελεῖ σοβαρὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς. Τέλος ὁ καλλιτέχνης ἔχει νὰ παλαίσῃ διὰ νὰ γίνῃ κύριος τῶν μέσων καὶ τῆς ὕλης πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐκτελέσεως τῆς καλλιτεχνικῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδόλως παρατηρεῖται εἰς τὸ παιγνίδιον.

Κατ' ἄλλην τινὰ θεωρίαν ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι *ἔκφρασις συναισθήματος*. Ταύτην διετύπωσεν ὁ Σουηδὸς *Ὕριο Χίρν*, τὸν ὁποῖον θὰ συναντήσωμεν πάλιν, ὅταν κάμωμεν λόγον περὶ τῆς τέχνης ἀπὸ κοινωνιολογικῆς ἀπόψεως. Κατ' αὐτὸν τὰ ζωηρὰ συναισθήματα καὶ αἱ ἀψιθυμίαι τείνουν νὰ ἐκφρασθοῦν διὰ χειρονομιῶν καὶ κινήσεων, αἱ δὲ ἐκφραστικαὶ αὗται κινήσεις ὡς γινόμεναι μόνον χάριν ἑαυτῶν καὶ οὐχὶ χάριν σκοποῦ τινος ἐκτὸς αὐτῶν κειμένου ἔχουν κοινὰ χαρακτηριστικὰ μετὰ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἐξ ἄλλου αἱ ἐκφραστικαὶ αὗται κινήσεις ἔχουν ἀπελευθερωτικὴν ἐπίδρασιν ἢ ἐπιτακτικὴν ἐπὶ τοῦ συναισθήματος, ὅπως ὅταν ἐξαπολύωμεν τὴν ὀργήν μας εἰς κινήσεις, ἀφ' ἑνὸς ἀπελευθερούμεθα αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπιτείνομεν τὴν ὀργήν μας.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἔκφρασις συναισθήματος, ἀλλὰ παράστασις κυρίως, ἔπειτα ὅτι αἱ ἐκφραστικαὶ κινήσεις δὲν παράγουν ἔργα καὶ πρὸς τούτοις ὅτι ἡ τέχνη δὲν εἶναι μόνον ἔκφρασις συναισθημάτων ὡς ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει κτλ., ἀλλὰ καὶ ἰδεῶν καὶ λύσις προβλημάτων καὶ ἐκτέλεσις ἔργου, ὡς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κτίρια.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὴν εὐφυᾶ θεωρίαν τοῦ *Φρόϋδ*, τοῦ περιφήμου δημιουργοῦ τῆς θεωρίας τῆς ψυχαναλύσεως. Κατ' αὐτὸν ἕνεκα ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν λόγων εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ συγκρατῶμεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἔτι ἡλικίας τὰς ἐρωτικάς μας ὁρμάς, τὰς συνυφασμένας μὲ ποικίλας παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι οὕτω εὑρίσκονται κάτω τοῦ κατωφλίου τῆς συνειδήσεως. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο πιεζόμενον καὶ μὴ δυνάμενον νὰ ἐκδηλωθῇ αὐτούσιον παρεκκλίνει τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ ἐκδηλοῦται εἰς διαφόρους πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ μορφὴν ὀνείρων, παραληρήματος, ἀφηρημάδας καὶ ἔργων τέχνης ἢ μύθων. Τυπικὸν παράδειγμα τῆς ψυχολογικῆς αὐτῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ συμπλέγματος τῶν πιεζομένων παραστάσεων διὰ τὸν Φρόϋδ εἶναι ὁ Γκαῖτε, ὅστις βεβαιώνει ὅτι συνέγραψε τὸν Βέρθερον διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ἐνοχλούσας αὐτὸν αἰσθηματικὰς καὶ παθητικὰς καταληψίας καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτοκτονίαν τάσιν, κυρίως ὅμως λέγει ὁ Φρόϋδ, διὰ τοῦ Βερθέρου ὁ Γκαῖτε ἔδωκε μίαν διέξοδον εἰς τὴν διὰ διαφόρους λόγους ἐπίσχεσιν ἢ ἀναχαίτισιν τοῦ ἐρωτικοῦ αὐτοῦ πάθους.

Ἡ σύγχρονος αἰσθητικὴ τείνει νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι παράστασις καὶ ἀπεικόνισις. Ὁ τρόπος καθ' ὃν συντελεῖται ἡ ἐνέργεια αὕτη διευκρινίζεται, ὅταν διακριθῇ ἀπὸ τὰς ἄλλας συγγενεῖς ἐνεργείας, τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς. Καὶ πρακτικὴ μὲν ἐκτέλεσις καὶ παράστασις εἶναι μόνη ἡ παρασκευὴ ἑνὸς ἐξωτερικοῦ ἔργου, παράστασις δὲ καλλιτεχνικὴ εἶναι ἡ ἐξεικόνισις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς εἰς ἑνιαῖον ἔργον καὶ οὐχὶ εἰς ἀσυνάρτητον ἄθροισμα λεπτομερειῶν. Ὁ καλλιτέχνης ἑνώνει πλῆθος γεγονότων εἰς ἑνιαῖον σύνολον διὰ τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως, ὡς λέγει ὁ Βούντ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιστήμων πράττει τὸ αὐτό, διαφέρει ὅμως τοῦ καλλιτέχνου διὰ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται. Ὁ μέγας μαθηματικὸς Πουανκαρὲ διηγούμενος τὰς ἀνακαλύψεις του λέγει, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἐνεργειῶν συνειδητῆς ἐργασίας, κατὰ τὰς ὁποίας τίθεται καὶ ἐπαληθεύεται ἓν πρόβλημα, παρεμβαίνει τὸ ὑποσυνείδητον, τὸ ὁποῖον διὰ ποικίλων συνδυασμῶν, ἀλλ' ἀστραπιαίως καὶ ὅλως ἀσυναρτήτως, διαμορφώνει τὰ κατὰ τὴν πρώτην συνειδητὴν ἐργασίαν παρασχεθέντα ὑλικά. Ἡ διαφορὰ τῆς τέχνης ἔγκειται εἰς τὰ ὑλικὰ καὶ τὰ μέσα τῆς παραστάσεως αὐτῶν. Ταῦτα εἶναι ἀφῃρημένα παρὰ τῷ ἐπιστήμονι, εἶναι ἔννοιαι, ἐνῷ ὁ καλλιτέχνης μεταχειρίζεται αἰσθητά, συγκεκριμένα καὶ γενικῶς καταληπτά. Ὥστε δύναταί τις κατὰ τὸν Meumann οὕτω νὰ ὁρίσῃ τὴν οὐσίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐνεργείας: ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἡ ὑπό τινος προσώπου παράστασις μιᾶς πραγματικότητος κατ' ἀτομικὸν καὶ αἰσθητὸν τρόπον, εἰς ἔργον δι' αἰσθητῶν καὶ αἰσθητικῶς καταληπτῶν μέσων καὶ διαφόρων ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς τέχνης· τὸ ἔργον τοῦτο προσέτι πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν προσωπικὸν σκοπὸν τοῦ καλλιτέχνου, νὰ εἶναι δηλαδὴ ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ αὐτοσκοπός.

Η ΤΕΧΝΗ. Μετὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ προϊὸν αὐτῆς, τί εἶναι οὐχὶ ὡς ὑποκειμενικὴ δημιουργία, ἀλλ' αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀνεξαρτήτως πάσης σχέσεως πρὸς τὸν δημιουργὸν ὡς ἀντικειμενικὸν γεγονός, ποία εἶναι ἡ ἀρχή του, πῶς καὶ ὑπὸ ποίας ἐπιδράσεις ἀνεπτύχθη. Τὴν μελέτην τούτου, δηλ. τῆς *τέχνης*, δυνάμεθα νὰ ἐπιχειρήσωμεν διὰ διαφόρων μεθόδων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ διαφόρων ὁδῶν εἰσάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίας καὶ τῆς προελεύσεως τῆς τέχνης. Αὗται εἶναι ἡ *ἀνθρωπολογικὴ καὶ προϊστορικὴ* ἔρευνα τῆς τέχνης, *ἡ ἐθνολογικὴ καὶ συγκριτικὴ* ἔρευνα, *ἡ συγκριτικὴ καὶ γενετικὴ* μέθοδος, ἡ *ἐξελικτικὴ μέθοδος* καὶ ἡ *κοινωνιολογική*.

Ἡ *ἀνθρωπολογικὴ* καὶ *προϊστορικὴ ἔρευνα*, ὡς καὶ ἡ *ἐθνολογική*, παρέχουσιν ἄπειρον ὑλικὸν πρὸς κατανόησιν τῶν ἀρχῶν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ ἡ μελέτη τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων τῆς τέχνης παρὰ τῷ παιδὶ παρουσιάζει ἀνάλογα φαινόμενα. Τὸ σχέδιον μάλιστα τῶν παίδων ἔχει ἐπιμελῶς μελετηθῇ, καὶ τοῦτο διότι τὰ σχέδια εἶναι ἄμεσα ἔργα, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεσις γίνεται ἀμέσως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιδράσεως καὶ ἅπαξ γενόμενα μένουν ἄνευ παραμορφώσεως, ὡς ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ προκειμένου περὶ ποιηματίων ἢ μύθων, τὰ ὁποῖα τὰ παιδία ἐφευρίσκουν καὶ διηγοῦνται.

Τὰ παιδικὰ σχέδια παρετηρήθη ὅτι εἶναι τὰ αὐτὰ πανταχοῦ τοῦ κόσμου. Κατ' ἀρχὰς τὰ παιδία σύρουν γραμμὰς ἁπλῶς ἐκ τῆς ἡδονῆς τοῦ σχεδιάζειν, ἔπειτα φαντάζονται ὅτι ταῦτα ὁμοιάζουν πρὸς ἀντικείμενόν τι καὶ τέλος ἀνακαλύπτουν ὅτι δύνανται νὰ παραστήσουν διάφορα πράγματα. Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως αὐτῶν κεῖται οὐχὶ εἰς τὸ πῶς θὰ παραστήσουν τι, ἀλλὰ τί θὰ εἰκονίσουν. Τοῦ πράγματος δὲ θὰ ἀποδώσουν συνήθως ἐκ μνήμης ὅ,τι γνωρίζουν καὶ ὅ,τι χρησιμοποιοῦν, ἀλλ' ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀκριβείας καὶ φυσικότητος. Οὕτω βλέπομεν ὅτι πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας των τὰ παιδια παριστοῦν τὸν ἄνθρωπον ἁπλούστατον: εἷς κύκλος ἢ ἔλλειψις ἀποδίδει τὴν κεφαλήν, εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται δύο στιγμαὶ διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ κάθετος γραμμὴ μεταξὺ αὐτῶν διὰ τὴν ῥῖνα, ὁριζοντία δὲ κατωτέρω διὰ τὸ στόμα. Τὰ ὦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραλείπονται. Ἐκ τῆς κεφαλῆς ταύτης ἐξέρχονται ἐνίοτε ἀπ' εὐθείας οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες, συνήθως ὅμως μεσολαβοῦντος τριγωνικοῦ ἢ ὀρθογωνίου καὶ κυκλικοῦ σχήματος δηλοῦντος τὸ σῶμα. Ὅταν τὸ παιδίον παριστᾷ οἰκίαν, συνήθως σχεδιάζει ἐπ' αὐτῆς καὶ τὰ ἐντὸς αὐτῆς ὑπάρχοντα ἔπιπλα, πολλάκις δὲ ἐπὶ προσώπου εἰκονισμένου ἐν κατατομῇ, σημειώνει δύο ὀφθαλμοὺς ὡς ἐὰν ἦτο κατ' ἐνώπιον, καὶ τοῦτο διότι γνωρίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο ὀφθαλμοὺς κτλ. Θαυμασίας παρατηρήσεις ἔχει συλλέξει ὁ Γάλλος *Λυκὲ (Luquet* «Les dessins d'un enfant», 1913), περὶ τῶν παιδικῶν σχεδιασμάτων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μουσικήν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλας διαδεδομένας θεωρίας, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς καταστάσεις διεγέρσεως, ἀλλ' εἰς ἡσύχους θυμικὰς καταστάσεις. Τοὐλάχιστον παρετηρήθη ὅτι τὰ παιδία τραγουδοῦν, ὅταν ἤρεμα καὶ εὐχαριστημένα κάθηνται εἰς μίαν γωνίαν. Τοὐναντίον εἰς σπανιωτάτας περιστάσεις χαρὰ καὶ πόνος καταλήγουν εἰς μουσικὴν ἔκφρασιν.

Ἡ *προϊστορικὴ* πάλιν ἔρευνα ἔφερεν εἰς φῶς λείψανα τέχνης τῶν πρώτων ἀνθρώπων, οἵτινες εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Εἰς τὴν ἑωλιθικὴν καὶ ἀρχαιολιθικὴν περίοδον οὐδὲν ἴχνος καλλιτεχνικῆς δράσεως εὑρίσκομεν. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παλαιολιθικῆς τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ἡ ἐξωτερίκευσις τοῦ καλλιτεχνικοῦ συναισθήματος. Εἰς τοὺς πρωΐμους τούτους χρόνους παρατηροῦμεν τὴν τάσιν τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἀντικειμένων πέραν τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου, τοῦ διὰ τοῦ σκοποῦ ὡρισμένου σημείου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ τέχνης ὡς ἐκφραστικοῦ μέσου συναισθημάτων καὶ ἰδεῶν. Εἰς τὸν παλαιολιθικὸν πολιτισμὸν εὑρίσκονται βαθμηδὸν ὅλοι οἱ κλάδοι τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ἡ ὁλόγλυφος πλαστική, τὸ ἀνάγλυφον, τὸ σχέδιον, ἡ ζωγραφική. Ἡ προϊστορικὴ αὕτη τέχνη εἶναι τὰ χρονικὰ τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διὰ τοῦτο ἀνεκτιμήτου ἀξίας, λέγει ὁ Φέρβορν (Verworn, Αἱ ἀρχαὶ τῆς Τέχνης, 1909). Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς προϊστορικῆς ἐπιστήμης ἐξάγεται ὅτι ἡ διακόσμησις τοῦ σώματος σημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς τέχνης, ἔπειτα ὅτι τοῦ σχεδίου τῆς ζωγραφικῆς προηγήθη ἡ κατασκευὴ ἀγαλματίων, ὅπως τοῦτο ἀπεδείχθη διὰ τὴν περίοδον τῆς θηρευτικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Περίεργον εἶναι ὅτι ἡ παλαιολιθικὴ τέχνη ἔχει *φυσιοπλαστικόν*, ὡς ὠνομάσθη, χαρακτῆρα, πλάττει δηλ. συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν πραγματικότητα, ἐνῷ τοὐναντίον εἶναι *ἰδεοπλαστική*, δηλ. ἀφῃρημένη, καὶ δὲν πλησιάζει πρὸς τὴν πραγματικότητα ἡ τέχνη τῶν παίδων, ἡ τῆς νεολιθικῆς περιόδου καὶ ἡ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν. Τὴν μελέτην τῆς τέχνης τούτων ἐπεχείρησεν ἡ *συγκριτικὴ ἐθνολογία* διὰ νὰ λύσῃ πολλὰ αἰσθητικὰ προβλήματα. Γνωστότατος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπιστήμης ταύτης εἶναι ὁ Γερμανὸς *Ἐρνέστος Γκρόσσε* (Αἱ ἀρχαὶ τῆς τέχνης, 1894 (καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει) καὶ Καλλιτεχνικαὶ Μελέται, 1900). Ἐν τῇ πρώτῃ του ἐργασίᾳ ὁ Γκρόσσε μελετᾷ τοὺς πρωτογενεῖς λαοὺς τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὴν κατωτάτην καὶ ἀρχέγονον βαθμῖδα τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ πρωτόγονος τρόπος τῆς διατροφῆς, δηλ. ἡ θήρα καὶ ἡ συλλογὴ φυτῶν. Λέγει δέ: «ἂν

Digitized by Google

καὶ ὡς κύριος σκοπὸς τῆς Καλλιτεχνολογίας πρέπει νὰ θεωρῆται ἡ ἀκμὴ τῆς τέχνης, δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ πετάξῃ πρὸς τὴν τέχνην, ἀλλὰ νὰ ἀναβῇ καὶ διὰ τὴν ἀνάβασιν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀρχίσῃ ἐκ τῶν κάτω». Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ὁρμηθῇ τις ἐκ τῶν ἁπλουστάτων μορφῶν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκδηλώσεως. Ἐνταῦθα ὅμως ὑπάρχει ἡ δυσκολία τῆς πραγματικῆς ἑρμηνείας τῶν ἐρευνωμένων καλλιτεχνικῶν μορφῶν, διότι σπανίως εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συλλάβωμεν τὴν σημασίαν των καὶ νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς οὐσίας των. Εἶναι γνωστὸν πόσον ἀσαφῆ ἰδέαν ἔχομεν καὶ περὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἰαπωνικῆς τέχνης. Διὰ τοὺς Εὐρωπαίους ἡ ἰαπωνικὴ τέχνη ἔγκειται εἰς τὴν ἐλαφρότητα καὶ κομψότητα τῶν μορφῶν της καὶ εἰς λεπτὴν παρατηρητικότητα τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει μὲ ἀριστουργηματικὴν ἐλευθερίαν καὶ χάριν. Διὰ τοὺς Ἰάπωνας ὅμως ἡ τέχνη των ἐκφράζει τὸ καθαρῶς ἀσιατικὸν πνεῦμα, τὴν κινεζικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἰνδικὴν πίστιν. Τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτῶν ἰδεῶδες δὲν εἶναι τὰ λεπτὰ καὶ πολύτιμα κομψοτεχνήματα μὲ τὰ ἄνθη, τὰ φυτὰ καὶ τὰ πτηνά, ἀλλὰ ὁ φοβερὸς δράκων, ἡ καταφρόνησις τοῦ θανάτου, ἡ βουδδιστικὴ αὐτοθυσία, ὡς λέγει ὁ Δεσουὰρ ἐπικαλούμενος τὸν γνωστὸν Ἰάπωνα συγγραφέα, τὸν γράφοντα ἀγγλιστὶ Ὀκακούρα Κακοῦζο («Τὰ ἰδεώδη τῆς Ἀνατολῆς», 1904). Διὰ τοῦτο ὁ Γκρόσσε πρὸς κατανόησιν τῶν πρωτογόνων ἔργων συνιστᾷ νὰ ἀφορμᾶταί τις ἀπὸ τοιούτων μορφῶν, τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ὁ καλλιτεχνικὸς χαρακτὴρ καὶ ἔπειτα τὰς μορφὰς ταύτας νὰ παραβάλλῃ πρὸς ἄλλας διαφόρους τοῦ αὐτοῦ λαοῦ καὶ ἄλλων λαῶν. Μετὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξηγήσῃ τις τὴν καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν ἑνὸς πρωτογόνου ἔργου τέχνης διὰ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τοῦ αἰσθάνεσθαι τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ οὗ προέρχεται τοῦτο. Κατ' αὐτὸν ἡ καλλιτεχνικὴ δρᾶσις δὲν ὑπηρετεῖ οὐδένα σκοπὸν ὡς μέσον, ἀλλ' εἶναι αὐτοσκοπὸς καὶ λαμβάνει συναισθηματικὴν ἀξίαν καθ' ὃν χρόνον ἐξασκεῖται ἡ εἰς τὸ ἄμεσον προϊόν της, ὡς καὶ ἡ ἀπόλαυσις. Εἰς τὸν χορὸν π. χ. καθ' ὃν χρόνον ἐκτελεῖται, εἰς τὴν ζωγράφησιν τοῦ σώματος εἰς τὸ ἀποτελεσμά της. Ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δὲν περιορίζεται εἰς τὸν καλλιτέχνην, μεταδίδεται μᾶλλον εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἢ θεατάς. «Πάντως, λέγει ὁ Γκρόσσε, ἓν ἔργον τέχνης προϋποθέτει τόσον ἓν κοινὸν ὅσον καὶ ἕνα καλλιτέχνην». Ἐντεῦθεν θεωρεῖ τὴν τέχνην ὡς κυρίως κοινωνικὸν φαινόμενον. Ἐξετάζων τὰ διάφορα εἴδη τῆς διακοσμητικῆς τέχνης ἔρχεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀρχικόν του ἰσχυρισμόν, εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ πλεῖστα καλλιτεχνικὰ προϊόντα τῶν πρωτογόνων δὲν προῆλθον ἐκ καθαρῶς αἰσθητικῶν λόγων, ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει νὰ ὑπηρετοῦν πρακτικόν τινα σκοπόν. Μόνον εἰς τὴν μουσικὴν ὑπερτερεῖ τὸ αἰσθητικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ἐνίοτε ἐπικρατεῖ μόνον αὐτό. Ἀρχιτεκτονικὴν δὲν ἔχουν οἱ πρωτογενεῖς λαοί. Αἱ λοιπαὶ ὅμως τέχναι, αἱ ἀπαντῶσαι εἰς τὰς ἁπλουστάτας των μορφάς, διέπονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ τὰ μέγιστα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης. Ὅθεν ὑπάρχουν γενικῶς ἰσχύουσαι συνθῆκαι διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἑπομένως καὶ γενικῶς ἰσχύοντες νόμοι διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν. Κατὰ τὸν Γκρόσσε οὗτοι εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον τὸ καλλιτεχνικὸν ἔνστικτον, τὸ ὁποῖον παραβάλλει πρὸς τὸ ἔνστικτον τοῦ παιγνίου. Τοὐναντίον οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει ἡ φυλὴ ὡς πρὸς τὴν τέχνην. Εἰς ὅλας τὰς διαφόρους φυλὰς τῶν θηρευτικῶν λαῶν εὑρίσκεται ὁ αὐτὸς τρόπος τῆς καλλιτεχνικῆς δράσεως καὶ αἱ αὐτοῦ καλλιτεχνικαὶ μορφαί. Μόνον ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν ἀναγνωρίζει ἐπίδρασιν τῆς φυλῆς.

Ἐξαιρετικῆς ὅμως σημασίας διὰ τὴν πρωτόγονον τέχνην εἶναι ὁ πολιτισμὸς τῶν λαῶν, ἰδιαιτέρως ἡ μορφὴ τοῦ πορισμοῦ τῆς τροφῆς των, ὅπως εἰς τοὺς θηρευτικοὺς λαοὺς φαίνεται ἡ ἐπίδρασις αὕτη κατὰ τὴν ζωγραφικὴν καὶ φυσικὴν ἀπόδοσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ζῴων ἐν τῇ πλαστικῇ. Ἡ μορφὴ πάλιν τῆς παραγωγῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν γεωγραφικῶν καὶ μετεωρολογικῶν συνθηκῶν. Τὸ κλῖμα δὲν ἐπιδρᾷ ἀμέσως ἐπὶ τὴν τέχνην, ἀλλὰ μόνον καθόσον ἀναγκάζει τοὺς λαοὺς εἰς ὡρισμένον τρόπον τῆς ζωῆς καὶ εἰς ὡρισμένην παραγωγήν.

Κατὰ τὰ εἴδη τῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς οἱ λαοὶ εἶναι ἢ κυνηγοὶ ἢ γεωργοὶ ἢ κτηνοτρόφοι. Παρατηρεῖ τις λοιπὸν ὅτι οἱ τύποι, τὰ θέματα, αἱ οὐσιώδεις μορφαὶ τῆς τέχνης, τῆς κινητῆς καὶ μονίμου διακοσμήσεως, τῆς τέχνης τῶν κοσμημάτων, τῆς πλαστικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ χοροῦ εἶναι τὰ αὐτὰ ἐντὸς ἑκάστης τῶν τριῶν τούτων ὁμάδων καὶ ὅτι ποικίλλουν βαθέως ἀπὸ μιᾶς ὁμάδος εἰς ἄλλην. Δηλ. ἡ τέχνη τῶν κυνηγῶν εἶναι μία, εἴτε κατοικοῦν οὗτοι τὰς πολικὰς χώρας, τὴν Αὐστραλίαν ἢ τὴν Ἀμερικήν, εἴτε εἶναι Ἐσκιμῶοι ἢ Βοσιμᾶνοι, τοὐναντίον δὲ ἡ τέχνη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ παρουσιάζει μεγάλας διαφοράς, ὅστις ἀπὸ κυνηγοῦ ἔγινε λαὸς γεωργῶν ἢ κτηνοτρόφων.

Οὕτω λοιπόν, ὡς εἴπομεν, ἡ τέχνη εἶναι ἐνέργεια ἐξόχως κοινωνική. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀναπτύσσεται, παρὰ τὴν ἐπίδρασίν της ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, λαμβάνει ὁσημέραι μεγαλυτέραν ἀξίαν διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὰ μεγάλα καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα κεῖνται πολὺ ὑψηλὰ ὑπεράνω τοῦ πλήθους, εἶναι δὲ κατανοητὰ καὶ ἀρεστὰ μόνον ὑπὸ τῶν ἐκλεκτῶν.

Διὰ τοῦτο ὁ Γκρόσσε τὸν νόμον τῆς ἐξαρτήσεως τῆς τέχνης ἐκ τῆς παραγωγῆς δὲν θεωρεῖ ἰσχύοντα καὶ διὰ τοὺς μᾶλλον πολιτισμένους λαούς. Μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν ἔχει ἐξ ἄλλου ἡ τέχνη παρὰ τοῖς πρωτογόνοις λαοῖς διὰ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Τὸ κόσμημα καὶ ὁ χορὸς διευκολύνουν τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν φύλων καὶ διὰ τῆς ἐπιλογῆς τὴν βελτίωσιν τῆς φυλῆς, ἐνισχύουν τὴν δύναμιν ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, διότι τὸ κόσμημα χρησιμεύει ὡς φόβητρον. Πρὸ παντὸς δὲ ἡ τέχνη τοῦ χοροῦ, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως εὐρύνει καὶ στερεώνει τὴν κοινωνικὴν συνάφειαν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν του ἐπεξέτεινεν ὁ Γκρόσσε καὶ ἐγενίκευσεν εἰς τὸ δεύτερον σπουδαῖον ἔργον του, τὸ ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν. Οὕτως ἐνῷ εἰς τὸ πρῶτόν του βιβλίον ἐθεώρει τὴν τέχνην ὡς παίγνιον, εἰς τὸ τελευταῖον τονίζει καὶ ἐξαίρει τὰς διαφορὰς μεταξύ των. Καθόσον ἡ τέχνη θέτει εἰς ἐνέργειαν ἄλλας δυνάμεις ἢ τὸ παίγνιον, ἔπειτα ὁ καλλιτέχνης θεωρεῖ τὴν τέχνην ὡς ἐσωτερικόν του σοβαρὸν καθῆκον καὶ τέλος ἡ τέχνη ἔχει πάντοτε ἓν ἀντικειμενικὸν ἀποτέλεσμα, τὸ καλλιτέχνημα, τὸ ὁποῖον λείπει εἰς τὸ παίγνιον.

Εἰς τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῆς τέχνης τῶν πρωτογενῶν λαῶν ἐπεδόθησαν κυρίως οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ μάλιστα οἱ Ἄγγλοι, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἤρχισαν καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη νὰ ἐπιλαμβάνωνται τοιούτων μελετῶν. Σχετικὸν πρὸς τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τούτων εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Σουηδοῦ Ὕριο Χὶρν («Αἱ ἀρχαὶ τῆς τέχνης: ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα», 1900, ἀγγλιστὶ καὶ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει, 1904), ὅστις συνδυάζει τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐθνολογικήν, ἵνα ἐξετάσῃ γενικώτερον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν γένεσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐνστίκτου ἀνεξαρτήτως πρακτικῶν λόγων, καὶ ἀφ' ἑτέρου πῶς ἐξελίχθη τοῦτο βαθμηδὸν ἀπαλλαγὲν τῶν πρακτικῶν, ἠθικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων ἐν τῇ πρωτογόνῳ τέχνῃ, καὶ ποίαν σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν του εἶχον τὰ ἀναισθητικὰ ταῦτα ἐλατήρια. Καὶ ὁ Χὶρν καταλήγει ὅτι ἡ τέχνη εἰς τὸ βαθύτατον εἶναί της ἀποτελεῖ κοινωνικὸν φαινόμενον, καὶ δεικνύει ὅτι τὰ συναισθήματα ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀτόμου κατ' ἐντελῶς ἀντίστοιχον τρόπον τείνουν νὰ ἐκφρασθοῦν ὅπως καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ (ἴδε κατωτέρω).

Συνεχίζοντες τὰς μελέτας τῆς *ἐθνολογικῆς* ἐρεύνης θὰ παραθέσωμεν ὀλίγα τινὰ πορίσματα ἀφορῶντα εἰς τὰς διαφόρους τέχνας. Ἐν πρώτοις ἡ διακοσμητική, ἡ ὁποία εἶναι παράστασις σχημάτων καὶ ἀνθρώπων καὶ ζῴων, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τοῦ ἰδίου του σώματος. Ἡ πρώτη καὶ ἁπλουστάτη διακόσμησις εἶναι ἡ ἀποπλυνομένη καὶ μεταβλητὴ ζωγράφησις, ἔπειτα ἔρχεται ἡ μόνιμος ἀποτύπωσις σχημάτων διὰ στιγματισμοῦ καὶ τέλος παντοῖα κινητὰ κοσμήματα καὶ στολίσματα. Ἡ διακοσμητικὴ αὕτη ἔχει ἐντελῶς πρακτικὸν καὶ οὐχὶ ἐξωραϊστικὸν σκοπόν, εἶναι χαρὰ διὰ τὴν δήλωσιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς εὐκόλου ἀναγνωρίσεως, ἔπειτα ἐνεργεῖ ὡς θέλγητρον διὰ τὸ ἕτερον φῦλον καὶ ὡς φόβητρον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τέλος ὡς προστατευτικὸν ἐν εἴδει περιάπτου. Τὸ κόσμημα τοῦτο δὲν ἀπεικονίζει ἀνθρωπίνας ἢ ζῳικὰς μορφάς, ἀλλ' ἀφῃρημένα σχήματα αὐθαίρετα, συνήθως γραμμικά, κοινὰ εἰς πάντας τοὺς λαούς, τὰ ὁποῖα ὁμοίως, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως, πανταχοῦ παρήχθησαν. Εἶναι κυρίως γεωμετρικὰ σχήματα. Κατὰ τρεῖς τρόπους ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν γένεσιν τῆς γεωμετρικῆς ταύτης διακοσμήσεως. Κατὰ τὴν μίαν θεωρίαν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνέκαθεν τὴν ἔννοιαν τῆς γεωμετρικῆς μορφῆς, ὅπως καὶ τὸ παιδί, καὶ ἐκ τῶν πρώτων τούτων γεωμετρικῶν σχημάτων ἀνεπτύχθησαν αἱ εἰκόνες τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων: εἷς κύκλος ἔγινε πρόσωπον κτλ. Κατ' ἄλλην θεωρίαν συνέβη τὸ ἀντίθετον. Κατ' ἀρχὰς αἱ γεωμετρικαὶ μορφαὶ ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ ἔπειτα αἱ νατουραλιστικαὶ μορφαὶ ἐσχηματοποιήθησαν εἰς γεωμετρικάς.

Τὸ ἀστήρικτον τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι φανερόν. Τέλος, κατὰ τρίτην θεωρίαν, αἱ μορφαὶ αὗται ὀφείλονται εἰς τεχνικὰς ἀνάγκας. Ταύτην ἀνέπτυξεν ὁ ἀρχιτέκτων Σέμπερ καὶ θὰ ἐπανέλθωμεν εὐρύτερον εἰς αὐτόν, ἀφοῦ προηγουμένως εἴπωμέν τινα περὶ τῆς πιθανωτέρας αὐτῶν ἐξηγήσεως καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς. Λοιπὸν τὸ πρωτόγονον γεωμετρικὸν κόσμημα δὲν εἶναι μίμησις σχηματικὴ φυσικῶν ἀντικειμένων. Ἡ γραμμικὴ παράστασις εἶναι ἀποτέλεσμα ἀφαιρέσεως, διότι ἡ διὰ τοῦ δακτύλου ἢ τῆς ῥάβδου ἐπὶ τῆς ἄμμου χάραξις γραμμῶν δὲν εἶναι μίμησις πραγματικῶν ἀντικειμένων, διότι ταῦτα εὑρίσκονται ἐν χώρῳ καὶ ἔχουσιν ὄγκον, ἐνῷ ἡ γραμμικὴ εἰκὼν δὲν ἔχει σῶμα οὐδὲ χῶρον δηλ. ὄγκον, εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα πνευματικῆς αὐτομάτου λειτουργίας, ἥτις μεταμορφώνει τὴν πραγματικότητα. Ὁ γεωμετρισμὸς εἶναι μία ἀναγκαία μορφὴ τῆς ἀνθρωπίνης πρωτογενοῦς ψυχῆς, ἥτις ἐκδηλώνει τὴν ἀνάγκην νὰ κυριαρχήσῃ δι' ὡρισμένων καὶ κανονικῶν σχημάτων τῆς ποικιλίας καὶ ἀενάου μεταβολῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ὡς πρὸς τὴν ποίησιν τῶν πρωτογενῶν λαῶν μανθάνομεν ὅτι ἀρχὴ αὐτῆς εἶναι ὁ ῥυθμὸς καὶ τὸ μέτρον. Βεβαίως καὶ ἡ ἐπανάληψις ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχικὴν ὁμαδικὴν ποιητικὴν δημιουργίαν, διότι παρέχει εἰς τὸ πλῆθος ὁμοφωνίαν καὶ τάξιν. Ἐν τούτοις ὁ ῥυθμὸς εἶναι ἡ μᾶλλον πρωτότυπος ἰδιότης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἶναι ἴσως ἡ ἀρχεγονωτάτη ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπινης δημιουργικῆς δυνάμεως. Ὅπου σχηματίζεται ἀνθρωπότης, ἐκεῖ ἀναπτύσσεται ὁμοῦ μετὰ τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, τῆς εἰς τὰ πνεύματα πίστεως καὶ τῆς γλώσσης καὶ ἡ ῥυθμικὴ δύναμις. Ἡ θεωρία ὅτι ἡ ἐργασία ἐγέννησε τὸν ῥυθμὸν εἶναι ἀβάσιμος: Πρῶτον δὲν ἐφαρμόζεται εἰς τὸ κυνηγετικὸν καὶ νομαδικὸν στάδιον τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ὁ παράγων τῆς ἐξοικονομήσεως δυνάμεως, ὅστις διὰ τοῦτο ῥυθμίζει τὴν ἐργασίαν, διότι κατὰ τὸ στάδιον αὐτὸ μᾶλλον σπατάλη δυνάμεως γίνεται. Ἔπειτα δὲν ᾄδουν ἢ χορεύουν μόνον κατὰ τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως. Κατὰ τὸν χορὸν μάλιστα αἱ κινήσεις ἔχουν τι τὸ ὀργιαστικὸν καὶ παράφορον μακρὰν πάσης νηφαλίου οἰκονομικῆς σκέψεως, οἱ χορεύοντες ὡσεὶ ἐξέρχονται τῆς πραγματικῆς ζωῆς εἰς ὑψηλοτέραν σφαῖραν ὑπάρξεως.

Καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μουσικῆς μανθάνομεν πολλὰ διδακτικώτατα ἐκ τῆς μελέτης τῶν κατὰ φύσιν λαῶν. Ἰδιαιτέρως ταύτην ἠρεύνησεν ὁ Στοῦμπφ ὅστις εἰς τὸ βιβλίον του «Αἱ ἀρχαὶ τῆς μουσικῆς» (γερμανιστὶ 1911) διετύπωσε τὰ σπουδαῖα πορίσματα τῶν μελετῶν του. Οὗτος πειστικῶς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ μουσικὴ δὲν ἐγεννήθη οὔτε ἐκ τῆς γλώσσης (ὡς ἐφρόνουν ὁ Ρουσσώ, ὁ Ἕρδερ καὶ ὁ Σπένσερ) οὔτε ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ, ἀλλ' ἔχει ἐντελῶς ἰδίαν ἀρχήν, διότι τότε πρῶτον ἠδυνήθη νὰ γεννηθῇ, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐγνώρισαν τὸ ἰδιάζον εἰς αὐτὴν ὑλικόν, δηλαδὴ τοὺς εἰς τὰ *μουσικὰ διαστήματα* κινουμένους τόνους, οἱ ὁποῖοι ἀπεχωρίσθησαν σκοπίμως ἀπὸ ἄλλους τόνους μὴ ἀνήκοντας εἰς τὰ διαστήματα ταῦτα.

Γενικὸν γνώρισμα τῆς τέχνης τῶν πρωτογενῶν κατὰ φύσιν λαῶν εἶναι ὁ ὁμαδικὸς αὐτῆς χαρακτήρ, ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖ ὁ μνημονευθεὶς Σουηδὸς Χὶρν τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς τέχνης. Βαθμηδόν, λέγει, διεμορφώθη ἡ καθαρὰ καλλιτεχνικὴ ὁρμὴ ἐκ τῶν κατὰ τὴν γένεσιν τῆς τέχνης δρώντων ἀναισθητικῶν ἐλατηρίων διὰ διαφόρων διαμέσων βαθμίδων. Κατ' αὐτὰς ἐπικρατοῦν ὁρμαὶ εἰσέτι ἀναισθητικαί, ὡς ἡ τοῦ παιγνίου τῆς μιμήσεως. Αἱ ὁρμαὶ αὗται, τὰς ὁποίας ἄλλοι αἰσθητικοὶ ἐχαρακτήρισαν ὡς αἰσθητικάς, εἶναι ἀναισθητικαί, ἀλλ' ἔχουν πραγματικὴν σημασίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλλιτεχνικῆς ὁρμῆς. Ἐπίσης σπουδαῖα εἶναι τὰ ἐλατήρια τῆς διανοητικῆς διδασκαλίας, τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, τῆς παρουσιάσεως πρὸς θέαν πρὸ τοῦ ἑτέρου φύλου, ἔπειτα ἡ ὑποβοήθησις τῆς ἐργασίας, ἡ παρόρμησις πρὸς πόλεμον διὰ πολεμικῶν προγυμνάσεων καὶ χορῶν καὶ ἡ μαγεία διὰ συμβολικῶν παραστάσεων. Ὁ Χὶρν ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο τὸ σοβαρόν, ὅτι πλεῖστα οὐχὶ αἰσθητικὰ ἐλατήρια ἔχει προσλάβει ἡ τέχνη καὶ οὕτω τὰ καλύτερα ἀριστουργήματα τῆς συγχρόνου τέχνης παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παναρχαίων οὐχὶ αἰσθητικῶν ἐλατηρίων. Καὶ πράγματι πόσον ὀλίγην σχετικῶς σημασίαν ἔχει ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς τέχνης ἡ καθαρὰ αἰσθητικὴ ἡδονή.

Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζουν ἅπαντες οἱ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου αἰσθητικοί, ὁ δὲ Γάλλος *Γκυγιὼ* οὐδεμίαν διαφορὰν βλέπει μεταξὺ τῆς τέχνης καὶ τῶν λοιπῶν πρακτικῶν ἐπιστημονικῶν ἢ βιομηχανικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' αὐτὸν ποθοῦμεν τὸ καλόν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ πᾶν πρακτικόν. Ἂν αἰσθανώμεθα αἰσθητικὴν εὐαρέσκειαν διὰ κινήσεις, ἡ εὐαρέσκειά μας εἶναι μεγαλυτέρα διὰ κινήσεις αἵτινες ὑπηρετοῦν ἕνα σκοπόν. Καὶ δὲν ἔχουν μόνον αἱ ἀνώτεραι αἰσθήσεις αἰσθητικὴν σημασίαν, διότι ὅλα τὰ αἰσθήματα εἶναι ἱκανὰ νὰ μᾶς μεταδώσουν αἰσθητικὰς ἐντυπώσεις, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχουν ἔντασιν καὶ μόνιμον ἐπίδρασιν. Οὐδὲ εἶναι ὀρθὸς ὁ χωρισμὸς τοῦ καλοῦ ἀπὸ τοῦ τερπνοῦ· τὸ καλὸν μάλιστα ὑπάρχει ὡς εἰς πυρῆνα εἰς τὸ εὐχάριστον: τὸ τερπνόν, ὅταν ὑψωθῇ εἰς ἀσυγκράτητον ζωικὸν συναίσθημα, εἶναι τὸ καλόν. Δὲν βλέπει ὁ Γκυγιὼ ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς βιομηχανικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς τέχνης. Πᾶσα ἡ ἐξέλιξις τῆς βιομηχανίας (ὡς καὶ τῆς ἐπιστήμης) τείνει νὰ ἐπιφρώσῃ τὴν ζωήν, νὰ τὴν καταστήσῃ τερπνοτέραν καὶ ὡραιοτέραν. Ἡ καλλιτεχνικὴ διέγερσις εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία μᾶς κάμνει νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ ἡμεῖς μίαν πρὸς τὴν ἰδικήν μας ἀνάλογον ζωήν, τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης μᾶς ἔκαμε προσιτήν. Αὕτη δὲ παράγει τὸ ἀποτέλεσμα νὰ αὐξήσῃ τὴν

Digitized by Google

μικὴν ζωήν, διότι συγχωνεύει αὐτὴν μετὰ τῆς κοσμίου ζωῆς. Ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ ἴδιος: μεγαλοφυΐα εἶναι δύναμις τοῦ ἀγαπᾶν, ἡ ὁποία, πᾶσα ἀληθὴς ἀγάπη, τείνει ἐνεργῶς εἰς τὴν ιμότητα καὶ τὴν δημιουργίαν τῆς ζωῆς». Καὶ αχοῦ: «ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ συμπάθεια τῶν φόρων μερῶν τοῦ ἐγὼ μᾶς ἐφάνη ὅτι συνι- ῦν τὸν πρῶτον βαθμὸν τῆς αἰσθητικῆς συγκι- εως. Ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ παγκό- ος συμπάθεια θὰ μᾶς ἐμφανισθῇ ὡς ἡ βασικὴ ἡ τῆς μάλιστα συνθέτου καὶ ὑψίστης αἰσθη- ῆς συγκινήσεως».

Η ζωϊκὴ αὐτῶν κοινωνιολογία εἶναι μία ἐπέ- σις τῆς ψυχοφυσιολογίας καὶ βασίζεται ἐπὶ τῆς μιστικῆς ἀρχῆς τῆς προσωπικῆς ἡδονῆς. Ὡς ι, «ἡ ἀληθὴς τέχνη εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία μᾶς έχει τὸ ἄμεσον συναίσθημα τῆς μάλιστα ἐντα- ῆς καὶ ἐκδηλωτικῆς ζωῆς συγχρόνως, τῆς πλέον μικῆς καὶ τῆς πλέον κοινωνικῆς». Διὰ τοῦτο αδικάζει τὴν ποίησιν τῶν συμβολιστῶν, ἐπειδὴ ' αὐτοῖς κυριαρχοῦν τὰ ἔνστικτα, τὰ τείνοντα τὴν διάλυσιν αὐτῆς τῆς κοινωνίας, καὶ ὡς πρὸς το πλησιάζει πρὸς τὸν Τολστόη καὶ τὸν σοσια- τὴν Προυντών. Ὁ Proudhon πρὸ αὐτοῦ καὶ πρὸ λοῦ ἤδη ὑπεστήριξε τὴν κοινωνικὴν καταγω- καὶ σημασίαν τῆς τέχνης. Οὗτος λέγει ὅτι ἡ νη ἔχει σκοπὸν κοινωνικὸν καὶ ἠθικὸν πρὸς λειοποίησιν, ἠθικὴν καὶ φυσικήν, τοῦ ἡμετέρου ους». Ὅθεν «ὁ ἀνώτερος λόγος ἢ σκοπὸς τῆς νης, δὲν εἶναι ἐν ἑαυτῇ, δὲν εἶναι κυρίαρχος ότης, ἀλλ' ὑποτελής, διότι κυρίαρχος εἶναι ἡ αιοσύνη καὶ ἡ ἀλήθεια». Ἀφ' ἑτέρου ἡ τέχνη αι προϊὸν τῆς ὁμαδικότητος. Κατ' ἀκολουθίαν ἀρχῆς ταύτης ὁ Προυντὼν ἀρνεῖται π. χ. τὴν αν τῆς τέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως, διότι κατ' τὴν ἀνεφάνησαν τόσαι καλλιτεχνικαὶ ἀτομικό- ες καὶ ἐπεσκίασαν τὸ ἀνώνυμον πλῆθος, τὸ οῖον μόνον εἶναι ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ ἀληθῆ νην. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπαιτεῖ ὅπως ἔργα τῆς τέχνης κρίνωνται μόνον ἐκ τοῦ περι- μένου αὐτῶν, τὸ ὁποῖον πρέπει πάντως νὰ σάγῃ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον καὶ μάλιστα τὸ πασχούσης κοινωνικῆς τάξεως, οὐδεμίαν δὲ μασίαν ἀποδίδει εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ. Τοῦ αι ἀδιάφορον π. χ. ἐὰν εἰκών τις εἶναι ἐζωγρα- μένη δι' ἐρυθροῦ ἢ πρασίνου, ἢ δι' οἱουδήποτε ώματος καὶ συνδυασμοῦ χρωμάτων, ἀρκεῖ μό- τὸ περιεχόμενον αὐτῆς νὰ εἶναι κοινωνικοῦ διαφέροντος διὰ νὰ εἶναι ἔργον τέχνης.

Ἡ μονομέρεια τῆς θεωρίας ταύτης εἶναι κατα- νής, ὡς ἀναφερομένη εἰς τὸ συμφέρον ὡρισμέ- ς κοινωνικῆς τάξεως ἢ πολιτικῆς μερίδος.

Συγγενὴς πρὸς τὴν ἐθνολογίαν εἶναι ἡ *Λαοψυ- λογία* ἢ *Ὁμαδικὴ ψυχολογία* τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν *Βούντ*. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ὁ ούντ, ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὰς διανοητικὰς λει- ουργίας, αἱ ὁποῖαι παράγουσι τὸν ὁμαδικὸν πνευ- ατικὸν βίον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων ινωνιῶν, δηλαδὴ τὴν *γλῶσσαν*, τὸ ὄργανον τῆς ευματικῆς ἐπικοινωνίας, τὴν *τέχνην* καὶ τὸν *μῦ- ον*, ἐνστικτώδη λαϊκὴν παράστασιν τοῦ κόσμου ι τῆς ζωῆς, καὶ τέλος τὸ *ἔθιμον*, συνήθη τρό- ν τοῦ ἐνεργεῖν τῆς ὁμαδικῆς βουλήσεως. Αἱ ομικαὶ διανοητικαὶ λειτουργίαι δὲν ἐξαρτῶνται ιέσως ἀπὸ τὴν συνδρομὴν τῶν ἄλλων ἀτόμων καὶ ναπτύσσονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀτομικοῦ ου, ἐνῷ αἱ λαοψυχολογικαὶ λειτουργίαι ἐξαρτῶνται σιωδῶς ἀπὸ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν ἀτόμων ι ἡ ἀνάπτυξίς των συντελεῖται κατὰ καμπύλην ήκουσαν διὰ τῶν γενῶν. Χαρακτηριστικὸν των ναι ἡ ἀλληλοεξάρτησις εἰς δεδομένην στιγμὴν ὑν συγκλινουσῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἱστορικὴ των νέχεια εἰς διαδοχικὰ στάδια. Ἐκ τῶν δύο τούτ- ον ἰδιοτήτων ἕπεται ὅτι τὰ δημιουργήματα τῆς μαδικῆς διανοητικότητος φαίνονται εἰς τὴν ἀτο- ικὴν συνείδησιν ὡς ἀνεξάρτητα αὐτῆς καὶ ἐπι- άλλονται ἐπ' αὐτῆς ἔξωθεν μὲ ἐντελῶς ἰδιαί- ερον κῦρος, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ συνέχεια αὐτῶν εἰς αδοχικὰς μορφὰς ἐξελισσομένας ἀποδεικνύει τὴν εμελιώδη ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν ι διπλῇ του ὄψει, τῇ ἀτομικῇ καὶ κοινωνικῇ. ὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν βεβαίως ἡ Λαοψυχολογία τὴν οικιλίαν τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἀλλ' ἀκρι- ς τὸ κύριον ἔργον της εἶναι, ὁρμωμένη ἀπὸ τὰς αρατηρουμένας διαφοράς, νὰ ἐρευνήσῃ τοὺς στα- μοὺς τῆς διαβάσεώς των καὶ τὰ κοινὰ στοιχεῖα ων, οὕτως ὥστε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν ἐξελικτικὴν ειρὰν τῶν γεγονότων καὶ τῶν πνευματικῶν των λατηρίων. Πρὸς τοῦτο ἡ Λαοψυχολογία κατα- ευγει εἰς τὴν ἐθνολογίαν διὰ νὰ εὕρῃ τὰ γενι- ώτατα ἀνθρώπινα πνευματικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ρχουν τόσον εἰς τοὺς ἀγρίους ὅσον καὶ εἰς ους πολιτισμένους, εἰς τοὺς ἀρχαίους ὡς καὶ εἰς ους νεωτέρους λαούς. Ἡ τέχνη, κατὰ τὴν Λαο- υχολογίαν τοῦ Βούντ, εἶναι τὸ σχετικῶς ἐλεύ- ερον ἔργον τῆς φαντασίας, τὸ ὁποῖον ἕλκει τὴν αταγωγὴν ἀπὸ πρωταρχικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀν- ρώπου, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ λαστικαὶ τέχναι προῆλθον ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ι δὲ μουσικαὶ ἀπὸ τὸ ᾆσμα καὶ τὸν χορόν. Ἡ χνη εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ πρα- ατοποιήσῃ μὲ ἐξωτερικὰς εἰκόνας τὰς ὑποκειμε- νικὰς παραστάσεις, τὰς ὁποίας σχηματίζει περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ βίου. Εἶναι δὲ διάμεσος μεταξὺ γλώσσης καὶ μύθου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει στενωτάτας σχέσεις. Ὁ μῦθος καὶ ἡ θρησκεία ἔχουν ἀνάγκην τῆς τέχνης διὰ νὰ παραστήσουν ἀντικειμενικῶς τὰ θέματά των, ἡ δὲ τέχνη ἔχει ἀνάγκην αὐτῶν, διότι εἶναι πηγὴ ἐμπνεύσεως, ἵνα δημιουργήσῃ τὰς ἀντικειμενικάς της μορφάς.

Πᾶσαι ὅμως αἱ *συγκριτικαὶ* σημεριναὶ μέθοδοι τῆς αἰσθητικῆς πηγάζουσι κατὰ πρῶτον λόγον ἐκ τῶν κατευθύνσεων, τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τὴν μελέτην τῆς τέχνης ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Γερ- μανὸς ἀρχιτέκτων *Γοδοφρίδος Σέμπερ*. Ἡ θεωρία αὐτοῦ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ τί εἶναι τέχνη, ἀλλὰ πῶς γίνεται, πῶς ἐξελίσσεται, ποῖοι εἶναι οἱ νόμοι καὶ ἡ σειρὰ τῆς ἐξελίξεως ταύτης, ἐκ τῆς μελέτης δὲ τούτων πάντων συνάγει γενικὰς ἀρχάς. Πρὸς τοῦτο δὲν ἐξετάζει τὰς ἀνωτέρας μορφὰς τῆς τέ- χνης, ἀλλὰ κατέρχεται εἰς τὰ ταπεινότερα δημιουρ- γήματα εἰς τὰ ὁποῖα μὲ παιδικὴν ἀφέλειαν ἐξεδη- λώθη τὸ καλλιτεχνικὸν ἔνστικτον τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν χειροτεχνίαν καὶ βιοτεχνίαν. Προβαίνει δὲ εἰς τοῦτο ὁ Σέμπερ παραβάλλων ἓν ἔργον τέ- χνης διαφόρων χρόνων καὶ λαῶν διὰ νὰ εὕρῃ τὴν θεμελιώδη μορφήν, ἥτις παρουσιάζεται καὶ ἐπανέρχεται καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις, καὶ συγ- χρόνως τὰς παραλλαγάς, τὰς τοπικὰς καὶ ἀτο- μικὰς μεταμορφώσεις, τὰς ὁποίας ἡ μορφὴ αὕτη ἐξ ὡρισμένων λόγων ὑφίσταται. Προσπαθεῖ δὲ νὰ καθορίσῃ τὰς γενετικὰς ἀφορμάς, ἐξ ὧν γίνεται κατανοητὴ ἡ διάπλασις τῶν μορφῶν. Πράγματι δὲ αὗται αἱ γενετικαὶ αἰτίαι καὶ αἱ ἐπιδρῶσαι ἐξωτερικαὶ συνθῆκαι εἶναι δι' αὐτὸν αἱ καθορί- ζουσαι τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν καὶ κρίσιν ἀπόψεις. Οἱ κύριοι λόγοι οἵτινες ἐπιδρῶσιν εἰς τὴν γένεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν εἶναι κατὰ τὸν Σέ- μπερ, *ὁ σκοπός*, δι' ὃν χρησιμοποιεῖται ἓν ἔργον τέχνης, *τὸ ὑλικὸν* ἐξ οὗ κατασκευάζεται καὶ *τὰ τεχνικὰ μέσα* δι' ὧν πραγματοποιεῖται ἡ ἐκτέλε- σίς του. Ἔπειτα ἔρχονται δευτερεύοντες λόγοι, ὡς θρησκευτικοὶ καὶ κοινωνικοὶ καὶ τοῦ περιβάλ- λοντος, καὶ τέλος ἡ ἀτομικὴ θέλησις καὶ μόρφω- σις τοῦ δημιουργοῦ. Οὕτω δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ τις ἓν ἑλληνικὸν ἀγγεῖον μόνον διὰ τῆς ἁπλῆς ἐξωτερι- κῆς παρατηρήσεως: πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὸν σκο- πόν του, τὸν τρόπον τῆς χρήσεώς του, τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς του, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὡρισμένην διακόσμησιν κτλ., ἄλλως κινδυνεύει νὰ κρίνῃ ἐσφαλμένως καὶ νὰ μὴ κατανοήσῃ αὐτό. Ἡ θεω- ρία τοῦ Σέμπερ ἐνέχει πολλὴν ἀλήθειαν καὶ ἐφαρμόζεται κυρίως εἰς τὴν χειροτεχνίαν καὶ τὰς διακοσμητικὰς τέχνας.

Τέλος θὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς καθα- ρῶς *κοινωνιολογικῆς* αἰσθητικῆς, τὴν ὁποίαν δι- εμόρφωσεν εἰς ἴδιον σύστημα ὁ σύγχρονος Γάλ- λος αἰσθητικὸς Κάρολος Λαλό. Θὰ παραθέσω- μεν αὐτολεξεὶ ἀρκετὰς ἐκ τῶν σκέψεών του αἵ- τινες παρουσιάζουν μέγα ἐνδιαφέρον.

Διὰ τὸν Λαλὸ ἡ αἰσθητικὴ εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις περὶ τῆς τέχνης, τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἱστο- ρίας τῆς τέχνης. Ὡς πρὸς τὰς μεθόδους της πρέ- πει ἡ αἰσθητικὴ νὰ κρατήσῃ τῆς μὲν δογματικῆς μεθόδου τὴν ἰδέαν τῶν ἀξιῶν, τῆς δὲ περιγραφι- κῆς τὴν σχετικότητα καὶ οὕτω νὰ ἀποτελέσῃ μίαν σύνθεσιν τῶν θετικῶν τούτων στοιχείων ὡς κανο- νιστικὴ μέθοδος (normative). Ταύτης σκοπὸς εἶναι ὁ καθορισμὸς ἑνὸς τύπου κανονικοῦ, κανονικὸς δὲ εἶναι ὁ τύπος ὅταν ἐκπληροῖ τὴν λειτουργίαν, διὰ τὴν ὁποίαν προορίζεται. Ἡ κανονικὴ αὕτη ἀξία εὑρίσκεται συνήθως διὰ τοῦ μέσου ὅρου, ἀλλ' οὗ- τος καταντᾷ πολλάκις νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὴν με- τριότητα. Διὰ τοῦτο ὑπεράνω τῶν κανονικῶν ἀξιῶν ὑπάρχουν οἱ ἰδανικοί. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι τὸ κανο- νικὸν τοῦ μέλλοντος ἢ τὸ κανονικὸν εἰς ἀνωτέραν στιγμὴν τῆς ἐξελίξεως. Διὰ νὰ εὕρῃ καὶ στηρίξῃ τὰς κανονικὰς καὶ ἰδανικὰς ταύτας ἀξίας ἡ αἰσθη- τικὴ δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ψυχολογίαν, θὰ ζητήσῃ ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι συν- τελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν. Διὰ νὰ κρίνῃ ἡ αἰσθητικὴ π.χ. τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν μιᾶς πο- λυφωνικῆς μελῳδίας τοῦ Παλεστρίνα, τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα ἐκτιμῶνται τόσον πολὺ σήμερον, θὰ προσ- τρέξῃ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας. Τὰ συμφωνικὰ της διαστήματα θὰ μελετήσῃ ἡ ἀφῃρημένη μαθημα- τικὴ ἐπιστήμη κατὰ τὸν πυθαγόρειον τρόπον συμ- πληρουμένη διὰ φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν πειρα- μάτων κατὰ τὸν Χέλμολτζ. Μετὰ ταῦτα θὰ γίνῃ ἡ ψυχολογικὴ ἑρμηνεία τῶν ἤχων καὶ μελῶν ὡς ἐφαρμόζουν αὐτὴν ὁ Ρέιμαν, ὁ Δενδὺ κτλ. Τέλος θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ τοποθετήσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸ σημεῖον τῆς ὁμαδικῆς ἐξελίξεως, τῆς θρησκευτι- κῆς καὶ μάλιστα τῆς αἰσθητικῆς, ἥτις ἐγέννησε τὴν παλεστρίνειον σχολήν. Ἡ ἐξέλιξις δὲ αὕτη εἶ- ναι ἔργον τῆς κοινωνιολογίας. Μία ὁλοκληρωτικὴ λοιπὸν ἐπιστημονικὴ αἰσθητικὴ θὰ ἦτο ἡ σύνθε- σις τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν, τῆς μαθηματικῆς ἢ μη- χανικῆς ἐπιστήμης, τῆς φυσιολογίας, τῆς ψυχολο- γίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας. Χωρὶς νὰ διαγράφῃ κανεὶς καὶ νὰ παρέχῃ συνταγὰς διὰ τὴν μεγαλο- φυΐαν, δὲν εἶναι δυνατὸν ὅμως παρὰ νὰ ἐπιδρᾷ καὶ ὑποβάλλῃ ἐμμέσως τὴν ἐνεργετικήν της δρᾶσιν.

Ἐξετάζων δὲ τὴν κοινωνιολογικὴν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν κυρίως ὁ Λαλὸ ἀνέπτυξε, λέγει ὅτι «ἡ ἁρμονία ἢ ἡ δυσαρμονία, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασί- ζεται ἡ καλλονὴ ἢ ἡ ἀσχημία, εἶναι σχέσεις πο- λυπλοκώτεραι ἢ ὅσον τὰς θεωρεῖ ἡ θεωρία τοῦ ἀτομισμοῦ· ἔχουν ἱστορίαν καὶ ἐξελίσσονται ἐν τῷ ὁμαδικῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος». Εἶναι δὲ αὗται ἓν εἶδος συναινέσεως, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν παγκόσμιον, μολονότι ἐλευθέραν, ἀλλὰ ὁμαδικὴν καθὸ ἐπιβαλλομένη. Ἡ προσω- πικότης δὲν χάνει τὴν σημασίαν της ἐν αὐτῇ. Τὸ ἄτομον ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὴν ὁμαδικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐξέλιξιν, ἀλλὰ τὸ ἄτομον ὄχι ὡς τοιοῦτον, δηλαδὴ ἀνεξάρτητον τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὸ κοινωνικοποιηθὲν ἄτομον, τὸ ἐκ τῶν προτέρων ἐμποτισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ὁμάδος, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀπευθυνθῇ ἡ πρωτοβουλία του, διότι ἐκφράζει τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ ἱκανοποιεῖ τὰς ἀνάγκας τοῦ περιβάλλοντος τούτου, καθόσον καὶ αὐτὸ ζωηρῶς τὰς αἰσθάνε- ται. Δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ὑπερβάλλῃ τὸν παθη- τικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὡς ἔπραξεν ἡ κοινωνιολογικὴ σχολὴ τοῦ Ντουρκὲμ καὶ Λεβὺ—Μπρούλ, ἐκ τῆς ὁποίας κατὰ τὰ ἄλλα ἐξῆλθε καὶ αὐτὸς ὁ Λαλό, ἀλλ' οὐδέ, ἀντιθέτως, πρέπει νὰ ὑπερτιμᾷ τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἀπέναντι τῆς κοινωνίας, ὡς ἠθέλησαν οἱ ἀτομισταί. Πράγμάτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ὁμάς του, ἢ αἱ ἀτομικαὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ τάσεις παντὸς ἀνθρώπου, εἶναι δύο συστήματα δυνάμεων ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ἐπίσης δύο πραγματικό- τητες διηνεκῶς εὑρισκόμεναι ἐν ἀμοιβαίᾳ δράσει καὶ ἀντιδράσει. Εἰς ἑκάστην στροφὴν τῆς ἱστο- ρίας μεγαλοφυής τις καλλιτέχνης ἐξαπολύει μίαν ὁμαδικὴν ἐξέλιξιν μὲ νέαν κατεύθυνσιν ἢ ἱδρύει μίαν πρωτότυπον σχολήν. Ἀλλ' ὁ διορατικὸς ἱστο- ρικὸς ἀντιλαμβάνεται ταχέως ὅτι δὲν εἶναι ὅλα νέα εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἢ ἐπανάστασιν αὐτήν: αὕτη εἶναι ἡ σύνθεσις προηγουμένων τμηματικῶν καὶ μεμονωμένων ἀποπειρῶν πολυαρίθμων καὶ ὅτι ὅλα δὲν εἶναι ἀτομικά: τὸ μεγαλοφυὲς ἔργον εἶναι πρὸ παντὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔρχεται ἐπι- καίρως νὰ πληρώσῃ τὸ κενόν, ὅπερ εἶχε ἀρχίσει νὰ αἰσθάνεται τὸ γενικὸν πνεῦμα ἀποστρεφόμενον μετὰ κόπου, χορτασμένον ἀπὸ τὰς φθαρείσας πλέον μορφὰς τῆς τέχνης. Ὁ μέγας ἀνήρ, ὅπως ὁ ποιμήν, ὁδηγεῖ τὰ ποίμνιά του, διότι γνωρίζει νὰ κατορθώνῃ νὰ τὸν ἀκολουθοῦν, γινόμενος καὶ αὐτὸς ποίμνιον, τοὐλάχιστον ζῷον ὁδηγοῦν. Ἂν δὲν κατώρθωνε νὰ τὸν ἀκολουθοῦν, δὲν θὰ ἦτο πλέον μέγας. Εἰς τὴν τέχνην, ὅπως καὶ ἀλ- λαχοῦ, ἡ κοινὴ προσδοκία κάμνει τοὺς μεσσίας. Ἡ προσωπικὴ ἀξία τῶν μεσσιῶν δὲν γεννᾷ τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας ἱκανοποιοῦν καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεώς των. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ὑποσυνειδήτου τῶν ψυ- χολόγων, ὅτι αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀξίαι ὑφίστανται δυνάμει, ἀλλὰ μένουν *ὑπαισθητικαὶ* ἐφ' ὅσον εἶναι ἀτομικαί, οὕτως ὥστε τὸ ἀληθὲς «κατώφλιον τῆς αἰσθητικῆς συνειδήσεως» εἶναι κοινωνικὸν γεγονός.

Εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ τέχνη καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωή» ὁ Λαλὸ ἐξετάζει τοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἰς τὴν αἰσθητικὴν σκέψιν, ἥτις μετουσιώνει αὐτοὺς ἐν τῇ τέχνῃ εἰς ἀνωτέραν αἰσθητικὴν σύνθεσιν. Οἱ ὅροι οὗτοι εἶναι ὑλικοί, δηλ. προέρχονται ἐκ γεωγραφικῶν ἀναγ- κῶν, καὶ ἔχομεν τὰς ἐπιπέδους στέγας τῶν νοτίων κλιμάτων καὶ τὰς ἐπικλινεῖς στέγας καὶ τὰς κα- πνοδόχους τῶν βορείων, ἢ ὀφείλονται εἰς τὴν φύ- σιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἔχομεν ποικίλας ἀρχιτεκτο- νικὰς μορφὰς ἀναλόγως τοῦ ὑλικοῦ ὅπερ εἶναι ξύ- λον, πλίνθος, μάρμαρον. Σήμερον ἡ βιομηχανικὴ παραγωγὴ τοῦ σιδήρου, τῆς ὑάλου καὶ τοῦ σιδη- ροτσιμέντου γεννᾷ νέας ἀρχιτεκτονικὰς μορφὰς καὶ παραγκωνίζει τοὺς κλασσικοὺς καὶ ἐν γένει τοὺς ἱστορικοὺς ρυθμούς. Γενικῶς ἐνταῦθα ἀνή- κουσιν ὅλοι οἱ ἀναισθητικοὶ ὅροι, τοὺς ὁποίους καθώρισεν, ὡς εἴδομεν, ὁ Σέμπερ πρὸς γένεσιν τοῦ ἔργου τέχνης. Ὁ Λαλὸ φαίνεται παραδεχόμενος καὶ τὴν γνώμην τοῦ Μπούχερ ὅτι ἡ ὁμαδικὴ ἐρ- γασία καὶ ἡ ρύθμισις αὐτῆς πρὸς ἐξοικονόμησιν δυνάμεως ἐγέννησε τὴν μουσικήν, τὴν ποίησιν καὶ τὸν χορόν. Ἀναφερόμεθα εἰς ὅσα ἐλέχθησαν ἀνω- τέρω περὶ τοῦ ἀβασίμου τῆς γνώμης ταύτης. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῶν συντεχνιῶν καὶ ἡ διάλυσίς των ἐξηγοῦν ἐν μέρει τὴν ἐξέλιξιν τῶν διακοσμητικῶν ρυθμῶν καὶ τὴν ἐξαφάνισίν των ὀλίγον μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία κατήργησε μετὰ τῶν ἐπαγγελματικῶν τούτων σω- ματείων τὰς καλλιτεχνικὰς των παραδόσεις καὶ τὰς ἀνάγκας των τῆς δημιουργικῆς καλαισθησίας.

Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπίδρασις τῶν κοι- νωνικῶν τάξεων καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Αἱ μορ- φαὶ τῆς τέχνης εἶναι ποικίλαι ἀναλόγως τῆς ἐπι- κρατούσης κοινωνικῆς τάξεως καὶ τοῦ ἀντιστοίχου πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ὁ Προυντὼν καὶ οἱ σοσια- λισταὶ προαναγγέλλουν μεγάλην ἀναστάτωσιν ὅλων τῶν τεχνῶν: ὅταν παύσῃ ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων καὶ ἐπικρατήσῃ τὸ προλεταριᾶτον, τότε θὰ ἐξαφανι- σθοῦν τὰ σημερινὰ παθητικὰ θέματα, ὡς καὶ ἡ ἰδιωτικὴ καὶ ἐγωϊστικὴ τέχνη, θὰ ὀργανωθῇ δὲ μία ἀπέραντος «δημοσία πολυτέλεια», ἡ λαϊκὴ τέ- χνη, ἂν καὶ εἰς τοῦτο δύναταί τις νὰ ἀντιτάξῃ τὸ

Digitized by Google

ἀμερικανικὸν «σύστημα Τάϊλορ», τὸ ὁποῖον μηχανοποιεῖ αὐτὴν τὴν τέχνην καὶ κατασκευάζει τὰ πάντα εἰς σειράς, ὁπότε χάνεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τεχνίτου, ὁ ὁποῖος εἰδικεύεται εἰς στενώτατον κύκλον ἐργασίας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν θρησκείαν, ἡ ἐπίδρασίς της εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἄμεσος εἰς τοὺς πρωτογενεῖς πολιτισμούς, ἔμμεσος δὲ ὡς ἐπιβίωσις μετὰ ταῦτα. Μία διάφορος κατεύθυνσις τῆς λατρείας ἐπιφέρει βαθείας μεταβολὰς εἰς τὴν τέχνην: ἕνεκα τοῦ φόβου τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τῶν τοτὲμ ἀπαγορεύεται παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς μουσουλμάνοις καὶ τοῖς εἰκονοκλάσταις τοῦ Βυζαντίου ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων, παρὰ δὲ τοῖς διαμαρτυρομένοις παρατηροῦμεν ἐλάττωσιν τῶν κοσμημάτων καὶ τῶν θρησκευτικῶν θεμάτων ἐν τῇ πλαστικῇ, τοὐναντίον δὲ ἀνάπτυξιν τοῦ βιβλικοῦ λυρισμοῦ καὶ τοῦ ὁμαδικοῦ χορικοῦ ᾄσματος.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς οἰκογενείας παρέχει εἰς τὴν τέχνην ἰδιαίτερον χαρακτῆρα ἀναλόγως τῆς πολυγαμικῆς ἢ μονογαμικῆς τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἄλλης συνθέσεώς της. Ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκογένεια εἶναι κυρίως ἡ κοινωνικὴ πειθαρχία τοῦ γενετησίου ἐνστίκτου, τὰ ἔξω αὐτῆς ἐρωτικὰ φαινόμενα δίδουν ἀφορμὴν καὶ θέματα εἰς τὴν τέχνην, ἡ ὁποία οὕτω συμβιβάζει τὴν πλεονάζουσαν ἐκείνην αἰσθηματικὴν ἐκδήλωσιν πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωήν, ἀφοῦ εἰς τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην δὲν ἐπιτρέπει ἡ οἰκογενειακὴ ὀργάνωσις ἄλλας μορφάς. **«Κάθαρσιν τῶν παθημάτων»** ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, **«ἐξύψωσιν τῶν διεστραμμένων ἐνστίκτων, τὰ ὁποῖα ἀποκρούει ἡ κοινωνικὴ λογοκρισία»** λέγει ὁ Φρόϋδ.

Τὰ διάφορα ταῦτα ἀναισθητικὰ ὑλικὰ συνθέτει ἡ τέχνη, ὡς ἐλέχθη, εἰς ἰδίας μορφάς, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν αἰσθητικὴν ἀξίαν μὴ προϋπάρχουσαν εἰς τὰ ὑλικὰ ἐκεῖνα. Αἱ νέαι αὗται αἰσθητικαὶ μορφαὶ ἐπιδροῦν πάλιν εἰς τὴν κοινωνίαν διαφοροτρόπως καὶ δίδουν εἰς αὐτὴν κατευθύνσεις ὡρισμένης γραμμῆς. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἡ αὐτονομία αὐτὴ τῆς τέχνης δύναται πολλάκις νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἠθικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ὑψηλὴ τέχνη τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως ἤκμασεν ἐν μέσῳ βιαιοτάτων πολιτικῶν παθῶν καὶ κοινωνικῶν ἐγκλημάτων, τὰ αἱματηρὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ γεγονότα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐξειλίχθησαν πρὸ ποιητικῶν καὶ μουσικῶν εἰδυλλίων, ἡ δὲ τρίτη γαλλικὴ δημοκρατία, κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν πολιτικὸν σύστημα, εἶδε τὴν γέννησιν τῆς λίαν μαχητικῆς νεοκαθολικῆς φιλολογίας καὶ θρησκευτικῆς τέχνης καὶ προσέτι τὴν ἄνθησιν τόσων ἀτομιστικῶν σχολῶν, φιλολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν, ὡς ἡ τῶν συμβολιστῶν, τῶν κυβιστῶν, τῶν φουτουριστῶν καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ὑπερρεαλιστῶν, τάσεων δηλαδὴ ἐντελῶς ἀντιθέτων πρὸς τὴν λαϊκὴν τέχνην. Ἡ τέχνη δὲν εἶναι πάντοτε πιστὴ ἀναπαράστασις τῶν ἠθῶν μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλὰ συνήθως ἀντίδρασις καὶ καταπολέμησις αὐτῶν, εἶναι ἐν ἐλεύθερον παίγνιον ὑπεράνω τῆς σοβαρᾶς ζωῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἀναισθητικῶν τούτων συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς τέχνης, ὑπάρχουν καὶ καθαρῶς αἰσθητικαί, ἔργον τῆς κοινωνίας, καὶ αὗται εἶναι ἡ *αἰσθητικὴ συνείδησις*, τὸ *κοινὸν τῶν διαφόρων ὁμάδων* καὶ ἡ *τεχνική*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης.

Ἡ *αἰσθητικὴ συνείδησις* εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν αἰσθητικῶν ἰδεῶν μιᾶς κοινωνίας, ἥτις, ὡς καὶ ἡ ἠθική, ἐπιβάλλει ἐπιταγὰς ἐν ὀνόματι ἀνωτέρας τινὸς αὐθεντίας. Τὴν ὑπεροχὴν ταύτην συχνάκις ἐσυμβόλισαν διὰ τῆς μούσης ἢ θεοῦ τινος ἢ ὑπερφυσικοῦ τινος δαίμονος. Αὕτη εἶναι ὡς μία πίεσις τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς συνειδήσεως ὑπεράνω παντὸς ἀτόμου ἢ ἐκφράζει τὴν προσωπικὴν γνώμην ἑνὸς μέλλοντος ἰδανικοῦ, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἰσχύσῃ δι' ἓν μέλλον κοινὸν ἢ δι' ὑπάρχον μὲν ἀλλὰ λανθάνον, πάντως ὅμως θὰ ἀπευθύνεται πρὸς κοινόν τι.

Μέσα ἐπιβολῆς τῶν *ὁμαδικῶν αἰσθητικῶν ἐπιταγῶν* εἶναι ἡ δόξα, ἡ φήμη, ἡ ἐπιτυχία, ἢ τοὐναντίον ἡ ἀποτυχία, ἡ λήθη, ἡ γελοιοποίησις. Ταῦτα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ παντὸς καλλιτέχνου συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως καὶ εἶναι τὸ ἰσχυρότερον ἐλατήριον αὐτοῦ. Εἶναι δὲ διακεχυμένα εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ὀργανοῦνται ὑπὸ μορφὴν βραβείων ἢ ἐκλογῆς εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους, οἵτινες παρὰ τὴν στενὴν συντηρητικότητά των ἀσκοῦν μέγα γόητρον.

Τὸ κοινὸν δύναται νὰ ἀποτελῇ ποικίλας ὁμάδας, ὡς τὸ μέγα πλῆθος, ἢ τὸ καθ' ἑαυτὸ κοινόν, ὡς ἑνὸς θεάτρου ἢ μιᾶς ἐφημερίδος ἢ τὸ ἀνῆκον εἰς ἕνα ὡρισμένον καλλιτέχνην. Οἱ εἰδότες πάλιν σχηματίζουν ἴδιον κοινόν, τὸ κοινὸν τῶν *ἐκλεκτῶν*, τὸ ὁποῖον σπανίως συμπίπτει πρὸς τὴν εὐγενῆ, τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν ἢ τὴν τῶν νεοπλούτων. Ὅλαι αἱ ὁμάδες αὗται ἀναπτύσσουν τὴν αὐτὴν ὁμαδικὴν ψυχολογίαν, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν γεννωμένη ἀλληλεγγύη ἐνισχύει τὰ κοινὰ αἰσθήματα καὶ ἐξουδετερώνει τὰς ἀτομικὰς διαφοράς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τῶν κοινῶν φιλολογικῶν εἰδῶν, ὡς ἡ ῥητορικὴ καὶ τὸ εὔκολον θέατρον, ὅπου τὸ κοινὸν ἀσκεῖ καὶ ὑφίσταται συγχρόνως ἰσχυροτάτην πίεσιν. Παράδειγμα κοινὸν ἡ δημαγωγία καὶ ἡ ὑπούλως καὶ ἀσυναισθήτως ἐπιδρῶσα διαφήμισις.

Ἡ *τεχνικὴ* τέλος εἶναι ὁ κύριος αἰσθητικὸς ὅρος καὶ ἡ οὐσία τῆς τέχνης. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὸν ὅρον τοῦτον πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴν τεχνικήν, τὴν ὑλικὴν καὶ μηχανικὴν πρακτικήν, τὴν κατὰ παράδοσιν ἀσκουμένην. Ἡ τεχνικὴ ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν καὶ ὑψηλοτέραν της ἔννοιαν εἶναι τὸ ζῶν ἐπάγγελμα, τὸ διηνεκῶς ἐξελισσόμενον, ὅπερ γνωρίζει τελείως τὴν σχετικότητα πάσης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, τὴν ἑκάστοτε μεταβαλλομένην ἀναλόγως τῆς περιστάσεως καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ καλλιτέχνου, τὴν ὁποίαν ὁ ἀληθὴς εὐαίσθητος καλλιτέχνης διαισθάνεται. Τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἐπαγγέλματος εἶναι ἡ δεξιοτεχνία, ἀλόγιστος, ἀναίσθητος καὶ μηχανικὴ ἀκροβασία, ἐνῶ τὸ ἰδανικὸν τῆς τεχνικῆς εἶναι ἡ κυρίαρχος κατανόησις ἡ ἐπιβάλλουσα σεβασμὸν καὶ ἐλευθερίαν. Ὁ δεξιοτέχνης μένει καθ' ὅλον του τὸν βίον καλὸς μαθητής, ὁ καλλιτέχνης εἶναι καθ' ὅλον του τὸν βίον ὁ διδάσκαλος ἑαυτοῦ. Ἵνα καθορίσῃ πραγματικώτερον τὴν ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς, ὁ Λαλὸ φέρει δύο παραδείγματα ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ποιητοῦ περιορίζεται εἰς τὴν ἀρίθμησιν τῶν ἴσων συλλαβῶν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ πλούτου τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Ἡ τεχνικὴ ἐμπνέει εἰς αὐτὸν π. χ. τὴν συμμετρίαν ἢ τὴν λεπτὴν ἀντίθεσιν τῶν φθόγγων ἑκάστης συλλαβῆς, τὴν προσαρμογὴν τῶν τομῶν καὶ τοῦ βαδίσματος τοῦ ῥυθμοῦ εἰς τὰς στροφὰς τῆς λογικῆς σκέψεως καὶ εἰς τὰ σκιρτήματα τοῦ συναισθήματος, τὴν ἐκλεπτυσμένην ἀντιστοιχίαν τῶν ἤχων πρὸς τὰς ὑποβαλλομένας εἰκόνας. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βιολιστοῦ συνίσταται εἰς τὸ νὰ παίζῃ συμφώνως πρὸς τὰ θεωρητικὰ διαστήματα τῶν φυσικῶν ἢ συμφώνως πρὸς τὴν μηχανικὴν ῥύθμισιν τοῦ συνοδεύοντος κλειδοκυμβάλου. Ὁ καλαίσθητος ἀκροατὴς θὰ κρίνῃ τὸ παίξιμον τοῦτο ὀρθὸν μὲν ἀλλὰ ψυχρόν, πράγματι δὲ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Ἡ ἀληθὴς τεχνικὴ τοῦ βιολιστοῦ συνίσταται τοὐναντίον εἰς τὸ νὰ διαπλάσσῃ ἕκαστον διάστημα συμφώνως πρὸς τὰς πραγματικὰς τοῦ ἁρμονικὰς ἢ μελῳδικὰς ἰδιότητας, π. χ. νὰ ἐκτελέσῃ τὰ διαστήματα ὀγδόης ἢ πέμπτης μεγαλύτερα, ὅταν εἶναι μελῳδικὰ ἢ ὅταν εἶναι ἁρμονικά.

Ἡ τεχνικὴ λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ πεπατημένη, εἶναι ἡ αἰσθητικὴ σκέψις. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς ἓν ὀργανικὸν ὄν, ὅπως τὸ καλλιτέχνημα, τὸ ἐπάγγελμα τὸ διδαχθὲν εἶναι τὸ σῶμα, τὸ φανταστικὸν ἰδανικὸν εἶναι ἡ ψυχή, καὶ ἡ ζῶσα τεχνικὴ εἶναι ἡ τέχνη, σῶμα ὁμοῦ καὶ ψυχή. Ἐν τῇ τεχνικῇ διακρίνομεν διαφόρους μορφάς, πρῶτον τὸν ῥυθμόν ὡς τὸν γοτθικὸν ἢ τῆς ἀναγεννήσεως, ποιητικὸν ἢ πεζὸν κλπ. Οὗτος ὑποδιαιρεῖται εἰς σχολάς, καθ' ὅσον οἱ καλλιτεχναι ἢ τὸ κοινὸν συγκεντροῦνται περὶ ἕνα μέγαν διδάσκαλον, ἢ μίαν πόλιν ἢ χώραν καὶ ἔχομεν π. χ. φλαμανδικὴν σχολήν, βενετικὴν σχολήν, σχολὴν τοῦ Ῥαφαήλ. Ἔπειτα εἶναι τὰ φιλολογικὰ ἢ καλλιτεχνικὰ εἴδη, ὅπου ἐκτὸς τῶν αἰσθητικῶν τεχνικῶν λόγων παρεμβαίνουν εἰς τὴν διαμόρφωσίν των καὶ ἀναισθητικοί. Τελευταία ἔρχεται ἡ μόδα, τὸ μᾶλλον παροδικὸν καὶ ἀνάμικτον αἰσθητικὸν προϊόν. Εἶναι ὄργανον διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ ἀστραπιαίως μεταβαλλόμενον, ὅταν, ὅπως σήμερον, τείνουν νὰ ἐξισωθοῦν αἱ κοινωνικαὶ τάξεις. Καὶ ὅπως ἡ τέχνη εἶναι ἡ «πειθαρχία τῆς πολυτελείας», οὕτως ἡ μόδα εἶναι «ὀργάνωσις τῆς σπατάλης». Ἡ μόδα εἶναι κατώτερον αἰσθητικὸν εἶδος οὐχὶ διὰ τὴν βραχύτητα τῆς διαρκείας της, ἀφοῦ πολλοὶ διακοσμητικοὶ ῥυθμοὶ καὶ σχολαὶ καλλιτεχνικαὶ δὲν διήρκεσαν περισσότερον τῆς μιᾶς ἢ τῶν δύο γενεῶν, ἀλλὰ διότι πλεῖστοι ἀναισθητικοὶ καὶ μάλιστα οἰκονομικοὶ παράγοντες συντελοῦσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξίν της.

Μελετῶν τὴν ὁμαδικὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης ὁ Λαλὸ νομίζει, ὅτι ἡ τέχνη τῶν πρωτογόνων λαῶν δὲν μᾶς παρέχει ὁριστικὰ καὶ ἀσφαλῆ πορίσματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς τέχνης. Τὰ ἀρχαιότερα ἔργα ἢ τὰ μᾶλλον πρωτογενῆ πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι αὐτόματα, ἀφελῆ καὶ ἁγνῶς παρθενικά. Ἔχουν ἤδη ἱστορίαν, ὑπέστησαν ἐπιδράσεις, μεταναστεύσεις, εἶναι συχνὰ παρηκμακότα λείψανα τέχνης ἄλλοτε μᾶλλον ἀνεπτυγμένης, ὑπηρετοῦντα δὲ θρησκευτικοὺς ἢ ἄλλους πρακτικοὺς σκοποὺς εἶναι ἀναισθητικὰ καὶ μαρτυροῦσι ψυχικὴν κατάστασιν «προαισθητικήν».

Ἀλλ' ὁ μέγας νόμος τῆς καλλιτεχνικῆς ἐξελίξεως εἶναι ὁ ψυχολογικὸς νόμος τῆς μεταβολῆς, ἡ ἀνάγκη τῆς μὴ ἀντιγραφῆς, ἡ ἐπιθυμία δημιουργίας νέων μορφῶν διαφόρων ἀπὸ τὰς προηγουμένας καὶ γνωστάς. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις τῶν διαφόρων τεχνῶν ἀπέδειξεν ὅτι πράγματι παρατηρεῖται διαδοχή τις κανονικῶν περιόδων τοῦ *σχηματισμοῦ*, τῆς *ἀκμῆς* καὶ τῆς *παρακμῆς* τῶν τεχνῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁ Λαλὸ ὀνομάζει *«νόμον τῶν τριῶν αἰσθητικῶν καταστάσεων»*. Πᾶσα κοινωνικῶς ἐξελισσομένη τέχνη διανύει τρία στάδια, τὸ προκλασσικόν, τὸ κλασσικὸν καὶ τὸ μετακλασσικόν. Ἂν ἡ σειρὰ αὕτη ἐνίοτε δὲν παρατηρῆται, τοῦτο συμβαίνει διότι λόγοι ἀναισθητικοί, ἱστορικοί, οἰκονομικοὶ ἢ πολιτικοὶ ἀνα- πτουν τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ βενετικὴ σχο- ζωγραφικῆς ἦτο προκλασσικὴ ἢ ἀρχαϊκή, ὅπως λέγομεν, ἐπὶ τοῦ Βιβαρίνη, κλασσικὴ ἐπὶ τοῦ Τι- τιανοῦ καὶ Βερονέζε, ῥωμαντικὴ ἐπὶ τοῦ Τιέπολο, ἔπειτα ἐπῆλθεν ἡ παρακμὴ καὶ ὁ θάνατος. Ἡ ἱστορία τῆς γαλλικῆς φιλολογίας παρέχει καθα- ρὸν παράδειγμα τῆς αἰσθητικῆς ταύτης ἀναπτύ- ξεως. Τὴν ἀρχαϊκήν της περίοδον ἀποτελοῦν τὰ ᾄσματα τοῦ ἐπικοῦ κύκλου, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀκο- λουθοῦν οἱ πρόδρομοι τῆς ἀναγεννήσεως μὲ τὴν Πλειάδα. Ὁ ἑπόμενος αἰὼν εἶναι ὁ κλασσικός, τούτου δὲ διάδοχος εἶναι ὁ ἀκαδημαϊσμὸς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἢ ψευδοκλασσικισμός. Κατὰ τούτου ἦλθεν ὡς ἀντίδρασις ὁ ῥωμαντισμός, ὅστις διελύθη εἰς τὸν συμβολισμὸν καὶ τὰ ἄλλα εἴδη τῶν décadents. Ἀφοῦ ἔκλεισεν ὁ κύκλος τῶν τριῶν τούτων φάσεων τῆς ἐξελίξεως, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ πάλιν νέα ἐξέλιξις. Καὶ ἴσως τὴν ἀρχὴν αὐτῆς πρέπει νὰ ἴδωμεν εἰς τὰς συγκεχυμένας σημερινὰς προσπαθείας, καθ' ἃς πρωτογενῆ καὶ ἁπλᾶ μέσα ἐκφράσεως δοκιμάζονται ὡς σημεῖα ἀφετηρίας διὰ τὴν κανονικὴν περαιτέρω ἀνάπτυ- ξιν. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη εἶναι κυρίως αἰσθητική, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς σχέσεις εὑρίσκεται πρὸς τὴν ἐξέλι- ξιν τῶν οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν φαινομένων. Σπανίως συμπίπτουν αἱ φάσεις αὐτῆς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων. Οὕτως ἡ καλλιτεχνικὴ ἀκμὴ τῆς Βενετίας σημειώνει τὴν ἐμπορικὴν καὶ πολι- τικήν της κατάπτωσιν. Καὶ δύναταί τις νὰ προσκο- μίσῃ πλεῖστα παραδείγματα τοῦ μὴ συγχρονισμοῦ τῆς ἐξελίξεως τῆς τέχνης καὶ τῶν λοιπῶν ἐκδηλώ- σεων τοῦ πολιτισμοῦ.

Αὗται εἶναι αἱ κύριαι γραμμαὶ τοῦ γονίμου συ- στήματος τῆς ἐξετάσεως τῶν αἰσθητικῶν φαινο- μένων, τὸ ὁποῖον διεμόρφωσε συγκεντρώσας τὰς κατὰ μέρος μελέτας πλείστων σοφῶν καὶ ὑπαγαγὼν αὐτὰς ὑπὸ ἑνιαῖον κοινωνιολογικὸν πνεῦμα ὁ Λαλό.

Τὸ σύστημα τῶν τεχνῶν.—Ἐὰν ἐξετάσωμεν τώρα τὴν διαίρεσιν ἢ τὸ σύστημα τῶν τεχνῶν, βλέπομεν ὅτι ἑκάστη μέθοδος ἐρεύνης αὐτῶν παρέ- χει καὶ ἰδίαν αὐτῶν διαίρεσιν. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσεπάθησαν διὰ κατατάξεως νὰ ἐπι- τύχουν μίαν ἐπισκόπησιν τοῦ συνόλου τῶν τεχνῶν. Ἀριστοτελικός τις μεταγενεστέρων χρόνων διέ- κρινε δύο τριάδας: τὰς *ἀποτελεστικὰς* καὶ τὰς *πρακτικάς*. Καὶ ἀποτελεστικαὶ μὲν ὡς παράγουσαι ἔργον εἶναι ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ πλαστική, πρακτικαὶ δέ, αἱ τῆς κινήσεως καὶ τοῦ χρόνου, εἶναι ἡ μουσική, ἡ ποίησις καὶ ἡ ὀρχη- στική. Ἐκεῖναι δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἐκτελεστοῦ, ὅστις ἐκ νέου δύναται νὰ παράγῃ τὸ ἔργον, ἐνῷ ἡ μουσικὴ καὶ ὁ χορός, ὡς καὶ ἡ πρὸς ἀκρόα- σιν προωρισμένη ποίησις δὲν ἐκδηλοῦνται ἄνευ ἐκτελεστοῦ. Πρὸς τούτοις αἱ εἰκαστικαὶ καὶ αἱ μουσικαὶ τέχναι ὑπόκεινται εἰς τὸν γενικὸν μορφολογικὸν νόμον τῆς ἰσομετρίας, ὅστις ἐκεῖ μὲν λέγεται συμμετρία, ἐνταῦθα δὲ ῥυθμός. Προσέτι ὑποκειμενικαὶ μὲν καλοῦνται ἡ ἀρχιτε- κτονικὴ καὶ ἡ μουσική, διότι οὐδὲν πρότυπον ἔχουσιν ἐν τῇ φύσει, ἀντικειμενικαὶ δὲ ἡ μιμη- καὶ ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ὀρχηστική, μεταξὺ δὲ αὐ- τῶν κεῖνται ὡς ὑποκειμενικαὶ καὶ ἀντικειμενικαὶ τέχναι ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ποίησις. Οἱ τῆς ἐξελι- κτικῆς θεωρίας ὀπαδοί, ὡς ὁ *Σπένσερ*, θεωροῦν τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορὸν ὡς συ- ναφῆ ὁμάδα καὶ ἄλλην ὁμάδα τὴν γραφήν, τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν πλαστικήν. Ὁ Φέχνερ δια- κρίνει τέχνας τῆς ἠρεμίας καὶ τῆς κινήσεως. Ὁ *Δεσσουὰρ* θεωρεῖ τέχνας τοῦ χώρου (εἰκαστικὰς τῆς ἠρεμίας) τὴν πλαστικήν, τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικήν, καὶ τέχνας τοῦ χρόνου (μου- σικάς, τῆς κινήσεως) τὴν μιμικήν, τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικήν. Κατ' ἄλλην διαίρεσιν κατατάσσει τὴν πλαστικήν, ζωγραφικήν, μιμικὴν καὶ ποίησιν εἰς τὰς μιμητικὰς τέχνας, μὲ πραγματικὰς μορ- φὰς καὶ ὡρισμένον συνειρμὸν παραστάσεων, τὴν δὲ ἀρχιτεκτονικὴν καὶ μουσικὴν εἰς τὰς ἐλευθέ- ρας τέχνας μὲ ἀφῃρημένας (μὴ πραγματικάς, μὴ ἀνταποκρινομένας εἰς πράγματα) μορφὰς καὶ ἀκα- θόριστον συνειρμὸν παραστάσεων. Ὁ *Βοὺντ* δια- ρεῖ τὰς τέχνας κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν εἰς δύο μεγάλας ὁμάδας, τὰς *εἰκαστικὰς* καὶ τὰς *μουσι- κάς*, αἱ ὁποῖαι συμπληρώνουν ἀλλήλας. Αἱ εἰκα- στικαὶ εἶναι ἐξωτερικαὶ καὶ τείνουν πρὸς ἐνοποίη- σιν τῶν ἐντυπώσεων, αἱ δὲ μουσικαὶ εἶναι ἐσωτε- ρικαὶ καὶ τείνουν πρὸς ἐξωτερίκευσιν τῆς ἐσωτε- ρικῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἐκεῖναι μὲν ἀντικατοπτρί- ζουν τὰς ποικίλας μορφὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχήν, αὗται δὲ τὴν ἀνθρω- πίνην ψυχὴν εἰς τὰς φυσικὰς ἐκφραστικὰς κινή- σεις καὶ εἰς τὰ δημιουργήματά των τῆς γλώσσης, τοῦ ᾄσματος, τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς.

Ἰδιαιτέραν προσοχὴν εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ κα- τάταξιν τῶν τεχνῶν ἔδωκεν ὁ Γερμανὸς Λίπς (Lipps), βάσιν δὲ αὐτῆς λαμβάνει ἀντικειμενικοὺς λόγους πηγάζοντας ἐξ αὐτῶν τῶν τεχνῶν καὶ οὐχὶ ψυχολογικούς. Πράττει δὲ τοῦτο ἀπὸ δύο ἀπό- ψεων, ἀφ' ἑνὸς κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀντικειμέ- νων, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων. Κατὰ τὴν πρώτην ἄποψιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βά-

Digitized by Google

:λειώδη διαίρεσιν, ἔχομεν *ἀφῃρημένας* καὶ *συγ-κριμένας* τέχνας. Ἀφῃρημέναι εἶναι αἱ παρι-ῶσαι οὐχὶ μεμονωμένα πρόσωπα, μορφὰς καὶ ,αγματικὰ γεγονότα, ἀλλὰ τὰ γενικὰ χαρακτη-στικὰ ἢ κανόνας τῆς συγκεκριμένης ταύτης ,αγματικότητος. Αἱ συγκεκριμέναι πάλιν τέχναι ἀναπαραστατικαὶ ἀποδίδουν πάντοτε μεμονω-ένην τινὰ περίπτωσιν, πρόσωπα ἢ γεγονότα. ῦτω ἀφῃρημέναι τέχναι εἶναι ἡ μουσική, ἥτις τευθύνεται εἰς τὴν ἀκοήν, ἡ διακοσμητικὴ ὡς ιἱ αἱ πλεῖσται τῶν τεχνικῶν (ἀρχιτεκτονική, κε-ιμεική) καὶ ἡ ὀρχηστική, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνον-ι εἰς τὴν ὅρασιν. Εἰς τὴν μουσικὴν ἀνήκουν ὸνον γενικαὶ ψυχικαὶ διαθέσεις, τρόποι τῆς ἐσω-ρικῆς ἐκδηλώσεώς μας, θυμικαὶ καταστάσεις ορὶς νὰ ἔχουν αὗται σχέσιν πρὸς ἀντικείμενόν . Ἡ δὲ διακοσμητικὴ καὶ αἱ πρακτικαὶ τέχναι τοδίδουν εἰς ὁρατὰς μορφὰς οὐχὶ τὰ συγκε-ιμένα φυσικὰ ἀντικείμενα, ἀλλ' ἐξάγουν ἐξ αὐ-ὸν γενικώτατόν τι, παριστάνουν αὐτοτελῶς τὸ ιτὰ κανόνα ἔχον γενικὴν σημασίαν. Μεταξὺ τῶν ρηρημένων τούτων τεχνῶν.αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται ς τὴν ὅρασιν, ἡ μάλιστα ἀφῃρημένη εἶναι ἡ κα-χρὰ διακοσμητική· ὑλικὸν αὐτῆς εἶναι ὁ χῶρος, γραμμή, ἡ ἐπιφάνεια, τὸ γεωμετρικὸν σῶμα. ῶν πρακτικῶν τεχνῶν ὑλικὸν εἶναι ἡ μᾶζα ἡ ληροῦσα τὸν χῶρον, ἡ ὑλικὴ καὶ διὰ τὰς ὑλι-ὰς λειτουργίας κατάλληλος. Εἰς τὰς συγκεκρι-ένας τέχνας καταλέγονται ἡ ποίησις, ἡ ὁποία πευθύνεται εἰς τὴν ἀκοήν, αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι λαστική, ζωγραφικὴ καὶ σχεδιαστικὴ) καὶ ἡ μι-ική, αἱ ὁποῖαι ἀποτείνονται εἰς τὴν ὅρασιν,

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐκλογῆς τῶν μέσων αἱ έχναι διακρίνονται κατὰ τὸν Λίππς εἰς τὰς ἀμέ-ως καὶ ἐμμέσως παραστατικὰς τέχνας. Ἡ ἐπικὴ οίησις εἶναι κατὰ τὸν Λίππς τὸ τελειότερον πα-άδειγμα ἐμμέσως παραστατικῆς τέχνης, διότι ἐν ῷ ἔπει δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ παριστανομένη ζωὴ ς τὰς λέξεις, ὅπως αὕτη ὑπάρχει ἐν τῇ λυρικῇ αἰ δραματικῇ ποιήσει ἀμέσως εἰς τὰς λέξεις, ἢ πως ὑπάρχει εἰς ἓν ἔργον τῆς πλαστικῆς ἢ ζω-ραφικῆς ἀμέσως εἰς τὰς μορφὰς καὶ τὰ χρώ-ατα· ἀλλ' εἰς τὰς λέξεις τῆς ἐπικῆς ποιήσεως πάρχει ἢ ἐκδηλώνεται ἓν Ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἔχει πέναντί του μορφάς, πράγματα, καταστάσεις, τὰ ποῖα βλέπει ἐσωτερικῶς, δηλ. διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ῆς φαντασίας, τὰ προβάλλει πρὸ ἑαυτοῦ καὶ τὰ αρατηρεῖ. Ἡ ἐπικὴ ποίησις εἶναι ἀφηγηματικὴ οίησις, τὰ γεγονότα καὶ πρόσωπά της τοποθε-οῦνται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μᾶς μφανίζονται ὡς παρελθόντα, ὡς ἱστορικὰ συμ-άντα καὶ ἀπαιτοῦν διὰ τοῦτο ἰδιάζουσάν τινα πόστασιν. Τοὐναντίον εἰς τὴν λυρικὴν καὶ δρα-ατικὴν ποίησιν, αἱ ὁποῖαι εἶναι τυπικὰ παρα-είγματα ἀμέσως παραστατικῶν τεχνῶν, τὸ περιε-όμενον ἑνὸς λυρικοῦ ποιήματος ἢ δράματος εἶναι πολύτως παρόν, τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς οὐχὶ ἁπλῶς αρατηρεῖ, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς ἢ ὁ θεατὴς ῇ ἀμέσως.

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἀπόψεις, τὰς ὁποίας ναπτύσσει ὁ *Χάμαν* προκειμένου νὰ κατατάξῃ ὰς τέχνας. Δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς τεχνικὰς ιακρίσεις αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι βεβαίως εἶναι σημαν-ικώταται διὰ τὰ τεχνικὰ προϊόντα μιᾶς ἑκάστης έχνης, διότι ἡ κυριαρχία τοῦ τεχνικοῦ μέρους ξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὑλικοῦ, οὕτω δὲ εἷς καλὸς γλύ-της δυνατὸν νὰ εἶναι κακὸς ζωγράφος καὶ τά-άπαλιν. Ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ἐκ τῶν δύο τεχνῶν ντύπωσις τοῦ αἰσθητικῶς ἀπολαύοντος εἶναι δυ-ατὸν νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ τοὐλάχιστον πολὺ ὁμοι-τέρα ἢ ἡ ἐντύπωσις ἡ ἐκ δύο ἔργων τοῦ αὐτοῦ λικοῦ. Ἐξ ἄλλου ἓν ἀπατηλῶς εἰς τὸν τοῖχον ζωγραφημένον ὡς ἐντὸς κόγχης μαρμάρινον ἄγαλμα δὲν θὰ διαφέρῃ ἀπὸ ἓν πραγματικὸν αρμάρινον ἄγαλμα ἐν τῇ αὐτῇ θέσει κατὰ τὸν ιὐτὸν βαθμὸν κατὰ τὸν ὁποῖον διαφέρουν οἱ δύο ιάφοροι τρόποι τῆς κατασκευῆς τῶν ἔργων αὐ-ῶν. Διὰ τοῦτο πολλάκις γίνεται λόγος περὶ τῆς λαστικῆς ἐντυπώσεως μιᾶς ἐζωγραφημένης ἀν-θρωπίνης μορφῆς (ὅπως τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου π.χ.) αὶ περὶ τῆς ζωγραφικῆς ἐντυπώσεως μιᾶς οὐ-πλαστικῆς πλαστικῆς μορφῆς (ὅπως τοῦ Μπερ-νίνη π. χ.). Ἐντεῦθεν εἶναι φανερὸν ὅτι αἱ τε-χνικαὶ διαιρέσεις ἢ κατηγορίαι δὲν συμπίπτουν τρὸς αἰσθητικὰς καὶ αἱ τελευταῖαι εἶναι αἱ κυ-ρίως ἐνδιαφέρουσαι τὴν αἰσθητικήν. Τοιαύτας αἰσθητικὰς κατηγορίας ὁ Χάμαν διακρίνει τρεῖς, τὴν τῆς *μουσικότητος*, τὴν τῆς *γραφικότητος* καὶ τὴν *ποιητικὴν* κατηγορίαν.

Θὰ κάμωμεν διεξοδικώτερον λόγον περὶ τῶν ἐννοιῶν τούτων τῶν ὁποίων εὐρυτάτη γίνεται χρῆ-σις σήμερον ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τὰς ὁποίας ὁ Χάμαν προσεπάθησε μὲ ἱκανὴν ὀξύνοιαν καὶ παρατηρητι-κότητα νὰ διευκρινήσῃ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς γνώ-σεως τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸς μελετητής. Ὡς μουσικήν, λέγει, θεωροῦ-μεν πᾶν τὸ παραγόμενον τῇ βοηθείᾳ ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἀποδίδουν ἤχους καὶ οὐχὶ θορύβους, τοὺς ὁποίους ἤχους δυνάμεθα νὰ διασκευάσωμεν εἰς μελῳδίας ἢ τοὐλάχιστον ρυθμικῶς νὰ διατάξωμεν. Ἀλλὰ πᾶν τὸ παράγον ἤχους δὲν εἶναι καὶ μουσι-κὸν καθαρῶς. Τοῦτο ὁρίζει ὁ Χάμαν ἀρνητικῶς. Οἱ ἦχοι τῶν σαλπίγγων τῆς Ἱεριχοῦς δὲν εἶναι αἰσθητικοί, ὡς καὶ ἡ θορυβοῦσα μουσικὴ τῶν πρωτογενῶν λαῶν διὰ τῆς ὁποίας παρωθοῦνται εἰς τὸν χορὸν ἢ εἰς τὸν πόλεμον.

Ἀλλ' οὐδ' οἱ καθαρώτεροι καὶ περὶ ἓν θέμα περιστρεφόμενοι ἦχοι τοῦ ᾄσματος τῆς ἀηδόνος εἶναι αἰσθητικοί, ἐφ' ὅσον χρησιμοποιοῦνται πρὸς προσέλκυσιν ἐρωτικὴν τῆς θηλείας ἀηδόνος. Δὲν εἶναι ἐπίσης αἰσθητικοὶ καὶ οἱ ἦχοι ἑνὸς μουσικοῦ τεμαχίου, ὅταν συγχρόνως ἡ μουσικὴ αὕτη θέλει νὰ χαρακτηρίσῃ διὰ τῆς περιγραφῆς καὶ νὰ προ-καλέσῃ ζωγραφικὰς ἢ ποιητικὰς ἐντυπώσεις. Πᾶσα μουσική, ἡ ὁποία θέλει νὰ εἶναι ἔκφρασις ὡρι-σμένων πραγμάτων, εἶναι μᾶλλον μουσικὴ δι' ἀμού-σους ἢ καθαρὰ μουσική, ἥτις αὐτοτελῶς περιορί-ζεται εἰς καθαρῶς χαρακτηριστικὰς ἠχητικὰς μορφὰς καὶ συνδυασμοὺς καὶ εἰς ἠχητικοὺς καὶ δυναμικοὺς καὶ ρυθμικοὺς σχηματισμούς.

Ἐξ ἄλλου ἡ μουσικότης ὑπερπηδᾷ τὰ ὅρια τῆς μουσικῆς καὶ παρουσιάζεται, μολονότι οὐδέποτε καθαρά, καὶ ἐν τῇ ποιήσει. Τῇ βοηθείᾳ τῆς συνη-χίας τῶν φθόγγων τῶν λέξεων καὶ τῆς ὁμοιοκα-ταληξίας καὶ ἐντονωτέρου ρυθμοῦ δύναται νὰ παραχθῇ ἡ ἐντύπωσις ἡ ὁποία καὶ χωρὶς τὴν ἔν-νοιαν τῶν λέξεων ἢ ὑποστηρίζουσα αὐτὴν παρέ-χει εἰς πολλὰ λυρικὰ ποιήματα μουσικὴν διάθε-σιν. (Βλέπε ἰδίως τὰ ποιήματα τοῦ Γάλλου ποιητοῦ *Βερλαιν* καὶ τὸ γνωστὸν προγραμματικὸν περὶ ποιη-τικῆς ποίημά του.) Τὸ συμπέρασμα τῶν παρατη-ρήσεων τούτων εἶναι, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τῆς μουσικότητος δὲν συμπίπτει μὲ τὴν τεχνικὴν κατηγορίαν τῆς μουσικῆς.

Ἡ ἔννοια τῆς *γραφικότητος*, λέγει ὁ Χάμαν, εἶ-ναι μία τῶν μᾶλλον ἐπιμάχων ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καὶ τότε μόνον θὰ διασαφηθῇ ὅταν ἐξετασθῇ ὡς αἰσθητικὴ κατηγορία. Ὡς τοι-αύτη ἡ γραφικότης ἀντιτίθεται πρὸς πᾶν διακο-σμητικόν, εἶναι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν τάξιν, τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὡραιότητα. Εἷς λοξῶς φορούμε-νος πῖλος εἶναι γραφικώτερος ἢ ὁ κατ' εὐθεῖαν τιθέμενος, τὰ ἐρείπια παρέχουσι γραφικωτέραν ἐντύπωσιν ἢ ἡ αὐστηρὰ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἓν δω-μάτιον λαμβάνει γραφικὴν ὄψιν μόνον διὰ τῆς λοξῆς ἢ πλαγίας θέσεώς του, διὰ τῆς «μεγαλο-φυοῦς ἢ καλλιτεχνικῆς ἀταξίας», ὡς συνήθως λέ-γεται, καὶ διὰ τῆς πλουσίας ποικιλίας, τὴν ὁποίαν δὲν δύναταί τις δι' ἑνὸς βλέμματος νὰ ἐπισκο-πήσῃ. Καὶ ἡ πλαστικὴ δύναται νὰ γίνῃ γραφική, ὅταν αἱ ἐξωτερικαί της μορφαὶ ἢ ἡ ἐσωτερική της λειτουργία ἐνδυναμοῦνται τόσον ὥστε νὰ ἐπιδρῶσι καθ' ἑαυτάς, ὅπως εἰς τὰ πλαστικὰ ἔργα τοῦ μπα-ρὸκ μὲ τὰς καθ' ἕκαστον μορφὰς τῶν πλαστικῶς ἐπεξειργασμένων μυῶν καὶ τὰς ὑπερβολικὰς κινή-σεις ἢ τοὺς πολυπλόκους σχηματισμούς των. Καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ προσέτι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ φύ-σει παρατηρεῖται ἡ γραφικότης, ὡς ἐπὶ κτιρίου, του ὁποίου δυσκόλως δύναταί της νὰ συλλάβῃ τὸ φεῦγον περίγραμμα καὶ τὰ ἀτάκτως διατεθειμένα μέλη, ἢ ἐπὶ ἑνὸς χώρου, ὅστις οὐδὲν ἀκριβῶς κα-θωρισμένον ἀρχιτεκτονικὸν σχέδιον παρουσιάζει κτλ. Ἐν τῇ φύσει δὲ τοπία καὶ ἐρείπια κτλ. Οὕτω βλέπομεν ὅτι ἡ γραφικότης ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ζωγραφικῆς καὶ ἐκδηλοῦται εἰς πολλὰς τέχνας, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρῆται αὐτοτελὴς αἰσθητικὴ κατηγορία.

Ὅτι καὶ ἡ *ποιητικότης* εἶναι αἰσθητικὴ καὶ οὐχὶ τεχνικὴ κατηγορία φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ εἰρωνικῶς ἐμπαίζομεν ποιητικὰς διαχύσεις καὶ ὁμιλοῦμεν περὶ ποιητικῶν φύσεων, χωρὶς τὰ πράγματα αὐτὰ νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὰ ποιήματα. Τὸ τεχνικὸν ὑλικὸν τῆς ποιήσεως εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς καθημερινῆς χρήσεως, ἀλλ' ἐξυψω-μένη εἰς λόγον ἔχοντα μορφὴν καὶ ρυθμόν. Ἀλλὰ ποιητικὴν ἐντύπωσιν δύναται νὰ προξενήσῃ καὶ μία παθητική, συναισθηματικὴ καὶ πλήρης εἰκό-νων γλῶσσα, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ ποίημα, παρέχει ὅμως αἰσθητικὸν ἀποτέλεσμα. Καὶ ὅμως εἶναι δυ-νατὸν νὰ μὴ ἔχῃ ποιητικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ νὰ ἀποβλέπῃ εἰς σκοπὸν ἄλλης αἰσθητικῆς κατη-γορίας, εἰς μουσικότητα π.χ. ὡς εἴδομεν. Καὶ ἐκτὸς τούτου ὑπάρχουν καὶ ποιήματα ζωγραφικὰ καὶ περιγραφικά. Ὅταν πάλιν ἡ ποίησις διὰ τῶν προσωποποιήσεων παρέχῃ ζωὴν εἰς τὰ ἀντικεί-μενα καὶ εἰσάγῃ εἰς αὐτὰ ἀνθρώπινα συναισθή-ματα καὶ ψυχικὰς καταστάσεις, τότε αὕτη εὑρί-σκεται ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τῆς ποιητικότητος. Ἀλλὰ καὶ ἡ μουσικὴ δύναται νὰ δώσῃ ποιητικὰς ἐντυ-πώσεις καὶ ἡ ζωγραφική. Ὅθεν ἡ ποιητικότης δὲν συμπίπτει μὲ τὴν διὰ τῆς γλώσσης μόνον ἐκ-δηλουμένην ποίησιν, δηλαδὴ μὲ τὴν τεχνικὴν κα-τηγορίαν τῆς ποιήσεως, ἀλλ' εἶναί τι πλέον αὐτῆς. Ὀνομάζει δὲ ὁ Χάμαν τὰς αἰσθητικὰς αὐτὰς κα-τηγορίας διὰ τοῦ τεχνικοῦ ὀνόματος, ὅπερ συν-δέει τὰς τέχνας πρὸς τὸ ἰδιάζον αὐταῖς ὑλικόν, καθόσον τὸ ὑλικὸν καὶ ἡ εἰς αὐτὸ ἀντιστοιχοῦσα τέχνη δύναται εὐκολώτερον καὶ καθαρώτερον νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν σχετικὴν αἰσθητικὴν κατη-γορίαν, ἡ μουσικὴ τὴν μουσικότητα, ἡ ζωγραφικὴ τὴν ζωγραφικότητα, ἡ ποίησις τὴν ποιητικότητα.

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΠΟΛΑΥΣΙΣ. Μέχρι τοῦδε ἐξητάσα-μεν τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα, ὅπως παρουσιάζον-ται κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ καλλιτέχνου τοῦ δημιουργοῦντος. Ὑπολείπεται τώρα νὰ μελετήσωμεν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀπολαύοντος καὶ κρίνοντος τὰ αἰσθητικὰ δη-μιουργήματα, νὰ ἴδωμεν τί συμβαίνει εἰς τὴν ψυ-χὴν τοῦ θεωμένου καὶ ἀπολαύοντος ἓν ἔργον τέ-χνης. Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ ζητήματος τούτου ἔχουν ἐκφρασθῇ τόσαι θεωρίαι, ὥστε θὰ ἦτο ἀδύ-νατον νὰ συμπεριληφθοῦν ἐνταῦθα ὅλαι. Θὰ προσ-παθήσωμεν μόνον νὰ ἐξετάσωμεν διεξοδικώτερον ἐκείνας ἐξ αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι σπουδαιότεραι, καθόσον προσήγγισαν περισσότερον εἰς τὴν δια-σάφησιν τοῦ προβλήματος, μολονότι ὅλαι ἐνέχουν μέρος τῆς ἀληθείας, μία δὲ σύνθεσις αὐτῶν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχύσῃ φῶς ἰσχυρὸν εἰς τὸ ἐξεταζό-μενον αἰσθητικὸν φαινόμενον τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως. Οὕτω θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς θεω-ρίας τῆς *ἐποπτείας* ἢ *θεωρήσεως*, τῆς *ἐσωτερικῆς μιμήσεως* τῆς *ἐνδοσυμπαθείας (Einfühlung)*, τοῦ *θαυμασμοῦ*, τῆς *ἀπάτης* καὶ τῆς *χρονικῆς ἀναλύ-σεως τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως*.

Κατὰ τὸν *Βοὺντ* ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις εἶναι *θεώρησίς τις*, ἥτις κεῖται μεταξὺ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως καὶ τῆς πρακτικῆς δράσεως εἰς διάφο-ρον αὐτῶν ἀλλὰ καὶ στενῶς συνδεόμενον μέρος τοῦ πνευματικοῦ βίου. Κατὰ τὴν θεωρητικὴν γνῶ-σιν ἐνεργοῦμεν ἀντανακλαστικῶς, κατὰ δὲ τὴν πρακτικὴν δρᾶσιν ἀντιδραστικῶς. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τείνομεν εἰς σκοπὸν ὑπεράνω τοῦ ἀντικειμένου, ἔξω αὐτοῦ κείμενον, ἐνῷ ἡ αἰσθη-τικὴ θέα εἶναι καθαρῶς παρατηρητική. Αὕτη θέ-λει νὰ θεωρήσῃ τὸ ἀντικείμενον μόνον χάριν αὐ-τοῦ τούτου καὶ θέλει μόνον νὰ τὸ θεωρήσῃ. Τὸ ἰδιάζον τῆς θεωρήσεως ταύτης δύναται νὰ κατα-νοηθῇ μόνον ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐρεύνης τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς· πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν δηλαδὴ ποίας ἰδιότητας πρέπει νὰ ἔχουν τὰ ἀντικείμενα διὰ νὰ προκαλέσουν ἐν ἡμῖν αἰσθητικὰς ἐνεργείας.

Παραπλησίαν θεωρίαν ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἰτα-λὸς *Κρότσε*. Κατ' αὐτὸν ἡ τέχνη εἶναι *ὅραμα ἢ θεώρησις (intuizione)*. «Ὁ καλλιτέχνης παρουσιάζει μίαν εἰκόνα ἢ ἓν φάντασμα, καὶ ὁ ἀπολαύων στρέφει τὰ βλέμματα πρὸς τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔδειξεν ὁ καλλιτέχνης, παρατηρεῖ διὰ τοῦ ἀνοίγματος, τὸ ὁποῖον οὗτος τοῦ παρεσκεύασε καὶ ἀναπαριστᾷ ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα ταύτην». Ἀλλ' ἡ θεώρησις αὕτη τῆς εἰκόνος τότε εἶναι καλλιτε-χνική, καὶ οὐχὶ χαῶδες ἄθροισμα εἰκόνων, ὅταν ἐμψυχοῦται ὑπὸ ζωτικῆς τινος ἀρχῆς, ἥτις στενώ-τατα συνδέεται πρὸς αὐτήν. Ἡ ζωτικὴ αὕτη ἀρχὴ ἡ παρέχουσα τάξιν καὶ ἑνότητα εἰς τὴν θεώρησιν εἶναι τὸ συναίσθημα. Τοῦτο εἶναι ἡ γενετικὴ πηγὴ τῆς τέχνης. Τὸ συναίσθημα, λέγει, καὶ οὐχὶ ἡ ἰδέα, προσδίδει εἰς τὴν τέχνην τὴν ἀερώδη ἐλα-φρότητα τοῦ συμβόλου: πόθος ἐγκεκλεισμένος ἐντὸς τοῦ κύκλου μιᾶς παραστάσεως, τοῦτο εἶναι τέχνη. Ὅ,τι θαυμάζομεν εἰς τὰ ἀληθῆ καλλιτε-χνήματα εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς φαντασίας πλασθεῖσα τελεία μορφή, τὴν ὁποίαν ἐν αὐτοῖς λαμβάνει μία ψυχικὴ κατάστασις, καὶ τοῦτο ὀνομάζομεν ζωήν, ἑνότητα, στερεότητα, μεστότητα τοῦ καλλιτεχνή-ματος («Breviario d'Estetica», 1913).

Τὴν δὲ θεωρίαν τῆς *ἐσωτερικῆς μιμήσεως* ἀνέ-πτυξεν ὁ *Γκρόος*, τὸν ὁποῖον εἴδομεν εἰς τὴν περὶ παιγνιδίου θεωρίαν («Der aesthetische Genuss» 1902). Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν γεννῶνται δύο εἰδῶν συναισθήματα: 1) τὰ μεταβαλλόμενα, ὁτὲ μὲν φαιδρά, ὁτὲ δὲ λυπηρά· καὶ 2) τὸ διαρκὲς εὐχάριστον συναίσθημα τῆς ἡδονῆς. Τὰ πρῶτα χαρακτηρίζει ὁ Groos ὡς *κατ' ἐπίφασιν (φαινο-μενικὰ)* συναισθήματα καὶ παράγει ταῦτα ἐκ τῆς ἐμφύτου τάσεως τοῦ παιγνιδίου, ἐκ τῆς ἐμφύτου ἀνάγκης, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς πραγματι-κότητος μᾶς ὑψώνει εἰς πνευματικὴν ἰδεώδη σφαῖ-ραν καὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄνθρωπον ποιεῖ, ὡς λέγει ὁ Σίλλερ. Ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις εἶναι ἡ εὐγενεστάτη παιδιά, τὴν ὁποίαν γνωρίζει ὁ ἄν-θρωπος. Ἐκ τῆς οὐσίας τῆς παιδιᾶς καὶ τῶν αἰ-σθητικῶν φαινομενικῶν συναισθημάτων κατανοεῖ-ται ἡ αἰσθητικὴ *ἀπάτη* τοῦ Groos: προβάλλο-μεν δηλαδὴ κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐνέργειαν τὰ ἴδια ἡμῶν συναισθήματα εἰς τὸ ἀντικείμενον, οὕτως ὥστε ταῦτα στενώτατα συγχωνεύονται μετ' αὐτοῦ. Ἔχομεν οὕτω τὴν ἐντύπωσιν, ὡς ἐὰν τὸ ἀντικεί-μενον ἔχει ἰδίαν, ἀνεξάρτητον ἀφ' ἡμῶν ψυχήν, ὡς ἐὰν ὁ πύργος πράγματι τείνει πρὸς τὸν οὐρα-νὸν καὶ ὁ βράχος πράγματι μᾶς ἀπειλεῖ. Τὴν ἐνέργειαν ταύτην συνολικῶς ὀνομάζει ὁ Groos *ἐσωτερικὴν μίμησιν*. Συμμετέχομεν ἐσωτερικῶς καὶ δι' ὅλης τῆς προσωπικότητός μας εἰς τὸ πα-ρατηρούμενον ἀντικείμενον, εἰσδύομεν εἰς τὰς ἀψύχους μορφὰς καὶ ἐγχύνομεν εἰς αὐτὰς θερμὴν ζωήν. Πρὸς ἐξήγησιν τούτου ἰδιαιτέραν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὰς κινητικὰς διαθέσεις μας, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν τὸ σωματικόν μας συναίσθημα κατὰ τὴν ἀντίληψιν ὀπτικῶν μορφῶν. Τὸ σωμα-τικὸν τοῦτο συναίσθημα εἶναι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς μεταβιβάζουν τὰς κινήσεις, ἐκτάσεις, στάσεις καὶ θέσεις ἰσορροπίας τοῦ σώματός μας. Ὅταν βλέπωμεν ὡρισμένας μορφάς, λαμβάνομεν ὡρισμένην θέσιν καὶ στάσιν.

Digitized by Google

τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐκ τῆς μιμητικῆς μας τάσεως ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμένου. Ὁ Groos προϋποθέτει πανταχοῦ μιμητικὰς προδιαθέσεις συναπτομένας ἀμέσως εἰς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀντικειμένου, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ περιστάσεις πολὺ βραδύτερον καὶ ἐξωτερικῶς πραγματοποιοῦνται.

Ἡ ἐντύπωσις τῆς εὐρυχωρίας τότε τελείως ἐπιτυγχάνεται, ὅταν πραγματικῶς ὡς ἐλευθερωθέντες βαθέως ἀναπνέωμεν καὶ ἀπολαύωμεν ζωηρῶς ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ αἰσθήματος τούτου. Ἀλλὰ τὰ κινητικὰ ταῦτα αἰσθήματα εἶναι ἀδύνατα καὶ ἐπὶ τῶν ὑπαινιγμῶν τούτων στηρίζεται ἡ ἐσωτερικὴ μίμησις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναπλάττομεν ἑκάστοτε ἐσωτερικῶς τὰ ἐξωτερικὰ δεδομένα. «Ἐὰν π. χ. ἀκούσω τὸν δεύτερον μονόλογον τοῦ Φάουστ, δὲν προσβάλλουν ἐξωτερικῶς τὴν ἀκοήν μου οἱ λόγοι τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ἀντηχοῦν ὡς ἐὰν προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἴδιον στῆθός μου. Ἡ ἀσυνήθης αὐτὴ κατάστασις, καθ' ἣν ὁλόκληρον τὸ Ἐγώ μας παρασύρεται εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γεγονότος, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι ἐσωτερικῶς μιμούμεθα τὰς ψυχικὰς καταστάσεις τοῦ Φάουστ, τὰς ὁποίας μετέδωσαν εἰς ἡμᾶς οἱ λόγοι του».

Ἐ συναφείᾳ πρὸς τὰ κινητικὰ αἰσθήματα τοῦ Groos βιολογικώτερον ἐξηγεῖ τὴν τέχνην ἐν γένει ὁ Müller—Freienfels. Ἀξίαν δι' αὐτὸν ἔχει πᾶν τὸ ἐνισχῦον τὴν ζωὴν καὶ ἐναρμονιζόμενον πρὸς τὸν ὀργανισμόν μας. Κεντρικὴν ἀρχὴν τῆς θεωρίας του θέτει τὴν τῆς *ἐλαχίστης δυνάμεως*. «Πᾶσαι σχεδὸν αἱ καλλιτεχνικαὶ μορφαί, λέγει, ἔχουν τὴν τάσιν νὰ μεταδίδουν τὸ μέγιστον δυνατὸν περιεχόμενον μὲ τὴν ἐλαχίστην χρῆσιν δυνάμεως». Κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν θεατρικῶν ἔργων διακρίνει δύο τύπους, τοὺς *συμπαίζοντας* καὶ τοὺς *θεατάς*: Οἱ πρῶτοι συμμετέχουν, λησμονοῦν τὴν πραγματικότητα καὶ βυθίζονται εἰς τὸ παριστανόμενον ἔργον. Οἱ δεύτεροι οὐδέποτε λησμονοῦν ὅτι εὑρίσκονται ἐν τῷ θεάτρῳ, δὲν παρασύρονται, ἀλλὰ μᾶλλον κρίνουν. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν μᾶλλον οἱ ἀφελεῖς καὶ πρωτόγονοι ἄνθρωποι, οἱ κατὰ φύσιν λαοί, τὰ παιδιὰ καὶ αἱ γυναῖκες, εἰς τὴν δευτέραν οἱ καλλιτεχνικῶς μορφωμένοι ἄνθρωποι (Psychologie der Kunst» 2 τόμ. 1912).

Λίαν συγγενὴς πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Groos εἶναι ἡ τῆς *ἐνδοσυμπαθείας (Einfühlung)*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μίαν τῶν σπουδαιοτάτων καὶ τὴν μάλιστα ἐρευνηθεῖσαν τῆς συγχρόνου γερμανικῆς αἰσθητικῆς, ἂν καὶ ἡ ἔννοια αὐτῆς πρὸ πολλοῦ ἔχει εἰσαχθῇ. Ἤδη ὁ *Ἕρδερ* προησθάνθη τὴν ἐνδοσυμπάθειαν ὅταν ὁμιλῇ, ὅτι δηλοῦμεν τὰς ὁρατὰς μορφὰς τῶν πραγμάτων κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου μας ὀργανισμοῦ. Καὶ ὁ *Φρ. Φίσερ* καὶ ὁ *Λότσε* ἀνέλυσαν τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ὁ *Ροβ. Φίσερ*, ὅστις μετεχειρίσθη καὶ τὴν λέξιν, ἐνεβάθυνεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸ ὑποστηρίξας τὴν ἀμεσότητα αὐτοῦ.

Ἡ ἐνδοσυμπάθεια εἶναι γενικὸν φαινόμενον τοῦ ψυχικοῦ βίου, καθ' ὃ βυθιζόμεθα εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, μεταβιβάζομεν τὸ εἶναί μας εἰς αὐτά, φανταζόμεθα τὰ ἀντικείμενα ὡς τὸν ἑαυτόν μας καὶ ἑρμηνεύομεν τὴν ζωήν των συμφώνως πρὸς τὴν ἰδικήν μας· οὕτω δίδομεν ψυχήν, τὴν ἰδικήν μας ψυχήν, εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι ἀνορθούμεθα μὲ μίαν κατακόρυφον γραμμήν, ὅτι ἐξαπλούμεθα βλέποντες μίαν ὁριζόντιον, πηδῶμεν εἰς διακοπτόμενον ρυθμόν, λικνιζόμεθα εἰς βραδὺν κτλ. Τοῦτο εἶναι ἡ ἐνδοσυμπάθεια.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρωταρχικόν, ἄμεσον, συνδεόμενον δι' ἐμφύτου τινὸς ἐσωτερικοῦ μηχανισμοῦ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς μορφὰς ἢ κινήσεις ἢ ὡς ἔμμεσον, ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν προηγουμένην μας πεῖραν, καθ' ἣν ἐμάθομεν ὅτι πρὸς ὡρισμένας χειρονομίας, στάσεις καὶ θέσεις τῶν ἀνθρώπων συνδέονται ὡρισμέναι καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἔρχονται εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν ἅμα τῇ προσβλέψει τῶν κινήσεων καὶ στάσεων ἐκείνων. Πολλοὶ αἰσθητικοὶ παραδέχονται τὴν πρώτην ἐξήγησιν, ἀλλ οἱ σημαντικώτεροι, ὡς ὁ *Φόλκελτ* καὶ μάλιστα ὁ *Λίππς*, δέχονται τὴν δευτέραν γνώμην.

Κατὰ τὸν *Volkelt* ἡ ἐνδοσυμπάθεια παρουσιάζεται πανταχοῦ ἐν τῷ βίῳ: πᾶν ὅ,τι βλέπομεν θεωροῦμεν ὡς ἔκφρασιν ἐσωτερικῶν καταστάσεων. Ἀλλ' ἡ αἰσθητικὴ ἐνδοσυμπάθεια κεῖται ὑπεράνω τῆς γενικῆς καὶ κοινῆς ταύτης ἐνδοσυμπαθείας καὶ εἶναι μία ἐντατικὴ ἔξαρσις αὐτῆς, εἶναι ζωηροτέρα, ἐνῷ ἡ ἁπλῆ εἶναι ἀτελὴς καὶ προσκόπτει εἰς πολλὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα δὲν ὑφίστανται κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐνδοσυμπάθειαν. Διαφέρει δὲ καὶ ποιοτικῶς ἐκείνης, καθόσον γίνεται συνειδητὴ μόνον δι' ὀπτικοῦ αἰσθήματος καὶ οὐχὶ διὰ τῆς νοητικῆς γνώσεως. Δὲν προκαλεῖται δὲ ἡ ἐνδοσυμπάθεια ἐκ παραστάσεων ἁπλῶς παρατασσομένων καὶ συναισθημάτων καὶ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς τούτων πρὸς τὸ αἰσθητικὸν ἀντικείμενον συνδέσεως, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἄμεσος ἐνέργεια. Ὁ Volkelt διακρίνει δύο εἴδη τῆς ἐνδοσυμπαθείας, τὴν *κυρίαν* καὶ τὴν *συμβολικήν*. Ἡ πρώτη λαμβάνει ὑπόστασιν προκειμένου περὶ ἀνθρωπίνων ἐξωτερικεύσεων, ἡ δευτέρα ὅταν πρόκειται περὶ πλασμάτων καὶ γεγονότων κατωτέρων τῶν ἀνθρώπων. Φέρει δὲ τὸ παράδειγμα τῆς Νιόβης καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν καταφευγόντων τέκνων της, ἵνα ἐξηγήσῃ τὴν πρώτην. Παρατηροῦντες τὸ σύμπλεγμα τοῦτο δὲν παρατηροῦμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς σχέσεις τῶν γραμμῶν καὶ ἐπιφανειῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συμμετέχομεν πραγματικῶς ἢ φανταστικῶς τῶν συναισθημάτων τοῦ φόβου καὶ ταλαντευόμεθα μεταξὺ τῶν δύο καταστάσεων, ἀλλ' ἡ ἀντίληψις τῆς Νιόβης καὶ τῶν τέκνων της εἶναι τόσον στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὰ συναισθήματα τοῦ φόβου, ὥστε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν παρέχει τὴν ἐντύπωσιν τῶν συναισθημάτων τούτων. «Ἡ ὀπτικὴ ἀντίληψις ὡς τοιαύτη ἔχει τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὁμολόγων συναισθηματικῶν διεγέρσεων. Μόνον ἐξ αὐτῶν τῶν μορφῶν ὁμιλεῖ πρὸς ἡμᾶς ἡ ζωή, μόνον ὡς αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῶν μορφῶν εἰσέρχεται εἰς τὴν συνείδησίν μας ἡ συναίσθησις τῶν συναισθημάτων». Κατὰ τὴν συμβολικὴν ἐνδοσυμπάθειαν πρόκειται περὶ τούτου, πῶς δηλαδὴ θὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἄψυχα ἀντικείμενα φαίνονται κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν ὡς ἔμψυχα. Προϋπόθεσις αὐτῆς εἶναι ὅτι κατὰ τὴν αἰσθητὴν ἀντίληψιν συγχωνεύεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ κυρία σημασία τοῦ ἀντικειμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ συγχρόνως ἡ οὐχὶ κυρία ἢ μεταφορικὴ σημασία αὐτοῦ. Μὲ τὴν αἰσθητὴν ἀντίληψιν τοῦ ὄρους ἔρχεται ἡ κυρία σημασία τοῦ ὅτι εἶναι ὄρος καὶ ἡ μεταφορικὴ σημασία του ὅτι τὸ ὄρος εἶναι ἔκφρασις πείσμονος δυνάμεως, τὸ ἀνάκτορον ὡς ἔκφρασις πανηγυρικῆς ὑποδοχῆς, ἡ φιλύρα ὡς ἔκφρασις πρᾴου καὶ φιλικῶς ἰσχυρᾶς ζωῆς. Ἡ πρόκλησις τῆς μεταφορικῆς σημασίας γίνεται κατὰ τὸν Volkelt ἐμμέσως καὶ ἀμέσως, δηλαδὴ δύναται ἡ συμβολικὴ ἐξήγησις ἀμέσως νὰ προσκολληθῇ εἰς τὴν αἰσθητὴν μορφὴν τοῦ ἀντικειμένου ἢ καὶ ἐμμέσως νὰ μεταδοθῇ δι' ὡρισμένων γεγονότων τῆς συνειδήσεως. Ἐντεῦθεν διακρίνει τρία εἴδη τῆς συμβολικῆς ἐνδοσυμπαθείας: 1) Τὴν διὰ συμβολικῶν αἰσθημάτων *σωματικῶς* μεταδιδομένην· 2) τὴν διὰ τοῦ *συνειρμοῦ*, καθ' ἣν ἡ ἀνάμιξις τῆς αἰσθήσεως τῆς ἐντυπώσεως μετὰ τῆς συμβολικῆς σημασίας ἐκτελεῖται διὰ τῶν ἐκ τῆς ἐμπειρίας γνώσεων μας καὶ 3) τὴν ἄμεσον συμβολικὴν ἐνδοσυμπάθειαν, καθ' ἣν οὐδὲν διάμεσον μεσολαβεῖ.

Τὴν πρώτην παράγουν πρὸ πάντων κινητικὰ αἰσθήματα, ὅπως περίπου παρεδέχετο καὶ ὁ Groos, καθ' ἃ εἴδομεν. Τοῦτο εἶναι φανερὸν μάλιστα κατὰ τὴν ἀντίληψιν κεκινημένων ἢ ἠρέμων μορφῶν τοῦ χώρου οὐχὶ ἀνθρωπίνων. Ἐκ τούτου συντελεῖ εἰς τὴν ἐνδοσυμπάθειαν ταύτην τὸ ὅτι προστίθεται ἡ ὁμόλογος ἐσωτερικὴ πνευματικὴ στάσις καὶ ὁρίζει τὸ σωματικὸν αἴσθημα. Τὴν δευτέραν κατηγορίαν θεωρεῖ παραγομένην τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐμπειρίας. Οὕτως ἡ ἐντύπωσις τοῦ κυανοῦ χρώματος ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡ τοῦ ἐρυθροῦ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ αἵματος. Ἐν τῇ μουσικῇ ἂν ὡρισμέναι μελῳδίαι ὀργάνου τινὸς μᾶς ἐμφανίζονται ὡς ᾆσμα, τοῦτο συμβαίνει διότι μᾶς ἐνθυμίζουν τὸ ἀνθρώπινον ᾆσμα. Ἡ τρίτη τέλος ἐνδοσυμπάθεια εἶναι ἄμεσος. Οὕτω εἰς τὰ χρώματα αὐτὰ ἡ ὀπτικὴ ἐντύπωσις αὐτῶν προκαλεῖ ὁμοίας διαθέσεις. Ὑπάρχει ἄμεσος συγγένεια μεταξὺ ὡρισμένων ὀπτικῶν ἐντυπώσεων ἐκ μορφῶν ἐν τῷ χώρῳ καὶ ὡρισμένων θυμικῶν καταστάσεων. Μία ἠρέμως διὰ τὸν ὀφθαλμὸν καμπυλουμένη γραμμὴ ἔχει συγγένειαν πρὸς ἠρέμους τάσεις τῆς ψυχῆς, καὶ ἀνώμαλοι, ἀνωφερεῖς ἢ κάτω φερόμεναι γραμμαὶ εἶναι συγγενεῖς πρὸς τραχείας, ἀγρίας ἀψιθυμίας. Καὶ ἐν τῇ μουσικῇ ὡρισμέναι μελῳδίαι ἔχουν καθ' ἑαυτάς, ἄνευ οὐδεμιᾶς μεσολαβήσεως, ὁμοιότητα πρὸς φαιδράς, λυπηρὰς καὶ ἄλλας διαθέσεις. Ἀλλὰ ἐρωτᾶται: πῶς συμβαίνει ἡ πρὸς τὰ ἔξω αὐτὴ μετατόπισις τῶν συναισθημάτων εἰς τὸ αἰσθητικὸν ἀντικείμενον, πῶς γίνεται ἡ προβολὴ αὐτή; Ὁ Volkelt ἐξηγεῖ τοῦτο λέγων ὅτι τὸ ἀντικειμενικῶς δεδομένον ἀναμιγνύεται μὲ τὴν ὑποκειμενικὴν προσθήκην, δηλ. ἡ συμβολικὴ ἐνδοσυμπάθεια συγχωνεύει τὴν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ πραγματοποιημένην ἔκφρασιν μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ θεατοῦ προβαλλόμενα συναισθήματα.

Ἰδίως ὅμως ὁ *Λίππς* ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν τῆς ἐνδοσυμπαθείας ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, κυρίως δὲ προσεπάθησε δι' αὐτῆς νὰ ἑρμηνεύσῃ ὅλα τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα. Καλὸν εἶναι, λέγει, ἡ ἰδιότης ἑνὸς ἀντικειμένου νὰ γεννᾷ ἐντὸς ἡμῶν συναίσθημα ἡδονῆς, χαρᾶς, ἱκανοποιήσεως, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται αἰσθητικὴ ἡδονὴ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀπονέμομεν ἀξίαν. Ἡ ἡδονὴ αὐτὴ γεννᾶται καθόσον μία ψυχικὴ ἐνέργεια εὑρίσκει ἐν τῇ ψυχῇ εὐνοϊκὰς συνθήκας εἰς τὸ νὰ γίνῃ καταληπτή: ὅταν ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας, τὸν ὁποῖον ἀναγκαίως προκαλεῖ ἡ κατάληψις ἑνὸς ἀντικειμένου, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οὐσίαν, εἰς τὴν ἰδιαιτέραν σύστασιν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῆς ψυχῆς, τότε παράγεται ἡδονή. Τὰ ἀντικείμενα τὰ προκαλοῦντα ταύτην εἶναι ἁπλᾶ καὶ σύνθετα. Εἰς τὰ ἁπλᾶ ἀντικείμενα ἀφοροῦν τὰ *στοιχειώδη* συναισθήματα, εἰς τὰ σύνθετα δὲ τὰ *μορφολογικά*. Μορφολογικὰ συναισθήματα εἶναι 1) *Ἡ ἑνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ*, ἥτις εἶναι εὐάρεστος ὅταν συνίσταται εἰς τοῦτο ὅτι «ἐντὸς συνόλου ποικίλων καὶ τυχὸν ἀντιθεμένων ἀλλήλοις μερῶν ἀντιτάσσεται ἓν θεμελιῶδες γνώρισμα εἰς τὰ κύρια σημεῖα τῆς διαφορᾶς. Τὸ θεμελιῶδες τοῦτο γνώρισμα διήκει διὰ τοῦ ὅλου γενικῶς καὶ εἶναι ὅμοιον πρὸς ἑαυτό, οὕτως ὥστε τὸ σύνολον νὰ διαλύεται εἰς τὸ κοινὸν τοῦτο καὶ τἀνάπαλιν εἰς αὐτὸ τὰ κύρια σημεῖα τῆς διαφορᾶς, ἀμφότερα δὲ αὐτά, τὸ κοινὸν στοιχεῖον καὶ τὰ διάφορα, νὰ ἔχουν αὐτοτελῆ ὕπαρξιν καὶ συγχρόνως τὰ ἀντίθετα στοιχεῖα νὰ μὴ εἶναι ἐναντίον τοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ νὰ παρίστανται εἰς τὴν συνείδησίν μας ὡς διαφορικότης τοῦ κοινοῦ, ὡς ἀντίθετος ἀνάπτυξις ἢ ὀργανισμὸς αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ». Ὁ βαθμὸς τῆς αἰσθητικῆς ἡδονῆς ὁρίζεται ἐκ τῆς ἑκάστοτε ἀναλογίας μεταξὺ τῆς ταυτότητος καὶ τῆς διαφορᾶς, ἀναλόγως τῆς ἰσορροπίας αὐτῶν: ὁ ἀστράγαλος, ἡ κιονοστοιχία, ἡ ἐναλλαγὴ μετοπῶν καὶ τριγλύφων εἶναι σχετικῶς ἁπλᾶ παραδείγματα, ὁ ἑλληνικὸς ναός, μία μελῳδία εἶναι συνθετώτερα.

Ὅσῳ δὲ αὐτοτελέστερα εἶναι τὰ διάφορα στοιχεῖα, τόσῳ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ἑνιαία ποικιλία. 2) Ἄλλη ἀρχὴ εἶναι ἡ τῆς *μοναρχικῆς ὑποταγῆς*. Ἐνῷ κατὰ τὴν προηγουμένην ἀρχὴν τὰ μέρη ἑνὸς συνόλου ὑποτάσσονται εἰς ἓν κοινὸν στοιχεῖον διῆκον διὰ πάντων, ἐνταῦθα τὰ μέρη τοῦ συνόλου ὑποτάσσονται εἰς ἓν μέρος τοῦ ὅλου συγκεντρούμενον εἰς ἓν ἢ πλείονα σημεῖα τοῦ συνόλου τούτου. Παράδειγμα εἶναι ὁ τροχαῖος, ὁ δάκτυλος, ὁ ἀνάπαιστος. Ὁ ἑλληνικὸς ναὸς παρέχει ἐξαίρετον παράδειγμα τῆς ἑνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ὅπου ὅμοια μέρη συνδέονται ὑπὸ ἑνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ νόμου, ἐνῷ εἰς ἓν ρωμαϊκὸν θολωτὸν κτίριον, ὁλόκληρον τοῦτο συγκεντροῦται εἰς ἓν μέρος, εἰς τὸ μέσον διὰ τοῦ τρούλλου· ἐπίσης εἰς τὴν γοτθικὴν μητρόπολιν ὁ πλοῦτος τῶν ποικίλων στοιχείων ὑποτάσσεται εἰς τὸν τὰ πάντα ὑπερβάλλοντα πύργον.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν αἱ γενικαὶ μορφολογικαὶ αὗται ἀρχαὶ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν ἑνὸς ἀντικειμένου. Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ πνευματικὸν περιεχόμενον, εἰσάγομεν δὲ τὸ ψυχικὸν περιεχόμενον εἰς τὰς μορφὰς τῶν ἀντικειμένων διὰ τῆς *ἐνδοσυμπαθείας*.

Τοῦτο εἶναι ἡ δρᾶσις, ἡ δύναμις, ἡ ζωή, ἡ ἐσωτερικὴ ἐνέργεια, ἡ ἄνευ ἐμποδίων ἀναπτυσσομένη δύναμις, ἡ βαθεῖα ζωὴ τῆς προσωπικότητος, ἡ πραγματοποιουμένη καὶ ἱκανοποιουμένη πλήρως καὶ ὁλοκληρωτικῶς. Ὅταν αἰσθανώμεθα τὴν ἐνέργειαν ταύτην καὶ τὴν ζωὴν ταύτην ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν, χαίρομεν, ἀποδίδομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίαν. Ὅταν συναντῶμεν ἔξω ἡμῶν ὄντα, μορφὰς ἢ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἢ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ ἐνέργεια αὐτή, ἀντικειμενοποιοῦμεν τὸ συναίσθημα τῆς ἰδίας ἡμῶν ἀξίας καὶ τὸ μεταβιβάζομεν εἰς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα. Πῶς γίνεται τοῦτο; Κατὰ τὸν Lipps τοῦτο γίνεται ὡς ἑξῆς: πᾶσα ἐνέργεια ἢ δύναμις εἶναι ἐκδήλωσις τοῦ Ἐγώ· πᾶσα δύναμις εἶναι ἔντασις τῆς θελήσεώς μου, πᾶσα ἐνέργεια εἶναι ἡ πορεία τοῦ Ἐγὼ πρὸς ἕνα σκοπόν. Ὅταν σηκώνω ἕνα λίθον ἔχοντα βάρος καὶ προσπαθῶ νὰ τὸν κρατήσω ὑψηλά, ἔχω ἐντός μου συνείδησιν δύο τάσεων: τῆς τάσεως νὰ κρατήσω τὸν λίθον καὶ τῆς τάσεως νὰ τὸν ἀφήσω νὰ πέσῃ. Ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι ἡ τάσις τοῦ λίθου νὰ πέσῃ. Ἀλλ' ἡ τάσις αὐτὴ τοῦ λίθου εἶναι ἰδική μου τόσον ὅσον καὶ ἐκείνη τὴν ὁποίαν αἰσθάνομαι νὰ τὸν κρατῶ. Αἱ δύο τάσεις ἀποτελοῦν ἓν μόνον ἐσωτερικὸν φαινόμενον θεωρούμενον ἀπὸ δύο ἀπόψεων: ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μου καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λίθου. Ὅταν βλέπω τὸν λίθον καθ' ἑαυτόν, ἀσχέτως πρὸς τὴν τάσιν νὰ μεταβάλω τὴν θέσιν του, καὶ βυθίζωμαι εἰς τὴν θέαν του, τότε ἔχω συνείδησιν τῆς τάσεώς του ὡς ἰδικῆς μου τάσεως, ἀλλὰ πραγματοποιουμένης ἐν τῇ θέᾳ τοῦ λίθου· μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ὑπάρχει αἰσθητικὴ προβολὴ τῆς τάσεως. Οὕτω ἡ ἐνδοσυμπάθεια κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν ταυτότητα ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου.

Ὁ *Λίππς* διακρίνει πολλὰς μορφὰς αὐτῆς: 1) τὴν *κατανοητικήν*. Οὐδὲν γίνεται ἀντικείμενον αἰσθητικῆς θέας χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν, νὰ ἀφομοιωθῇ, νὰ κατανοηθῇ. Τοῦτο κατορθοῦται διὰ τῆς ἡμετέρας ἐνεργείας, ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ συγχρόνως ἐνεργείας προερχομένης ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, συνδεομένης ἀναγκαίως πρὸς αὐτὸ οὐχὶ ὅπως τοῦτο εἶναι καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καθόσον τοῦτο εἶναι ἀντικείμενόν μου, δηλαδὴ καθόσον παρατηρεῖται ὑπ' ἐμοῦ. Εὐθὺς ὡς τὸ βλέπω αἰσθάνομαι εἰς αὐτὸ μίαν δύναμιν, τὴν δύναμίν μου, ἀλλ' ἐκχεομένην... ζομένην ἐν αὐτῷ. Χάρις εἰς τὴν αὐτοπροβολὴν ταύτην ἡ ἁπλῆ γραμμὴ γίνεται ζωντανή, κινεῖται, ἐκτείνεται, περιορίζεται, ὀλισθαίνει, ἀνεβαίνει καὶ ... πτεται, πηδᾷ, κυμαίνεται, εὐρύνεται. 2) *Τὴν ἐμπειρικὴν ἐνδοσυμπάθειαν* ἢ τῆς φύσεως. Ὅταν πίπτῃ εἰς λίθος, αἰσθανόμεθα τὴν τάσιν νὰ πέσῃ, προβάλλομεν εἰς τὴν φύσιν τὰς ἰδικάς μας δυνάμεις καὶ τάσεις καὶ συγχρόνως προβάλλομεν καὶ τὰ συναισθήματα τὰ συνοδεύοντα τὰς δυνάμεις ταύτας, ἀνθρωποποιοῦμεν τὰ φυσικὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα καὶ εἰσάγομεν εἰς αὐτὰ τὰ συναισθήματά μας—τὴν ὑπερηφάνειάν μας, τὴν τόλμην, τὸ πεῖσμα, τὴν ἐλαφρότητά μας κτλ. 3) *Τὴν θυμικὴν*

Digitized by Google

δοσυμπάθειαν. Πᾶν γεγονὸς συμβαῖνον ἐν ἡμῖν ‹ει ὡρισμένον ψυχικὸν χαρακτῆρα, ὡρισμένον υθμόν, ὅστις τείνει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ χρωατίσῃ μὲ τὸ αἰσθηματικόν του χρῶμα τὴν ψυχικήν μας διάθεσιν. Οὕτω πᾶν χρῶμα φαίεται ὅτι ἐγκρύπτει τι σοβαρὸν ἢ εὔθυμον, ωηρὸν ἢ ἤρεμον, θερμὸν ἢ ψυχρὸν ὡς τις προωπικότης. Τοῦτο φαίνεται θαυμασίως ἐν τῇ ουσικῇ: τὸ ὕψος ἢ ἡ χαμηλότης τῶν ἤχων, τὸ ρῶμα καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν, ἡ ἁρμονία καὶ δυσρμονία των, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἁπλότης, ὁ ἀπότοος ἢ ὁ βαθμιαῖος τρόπος τῶν μεταβάσεων, ὁ υθμός, ἔχουν μίαν ἠχὼ θυμικῶν καταστάσεων, ροκαλοῦν μίαν ρυθμικότητα ἀνάλογον τοῦ συνόου τῆς ἐσωτερικῆς διεγέρσεως. 4) Τὴν *ἐνδοσυμάθειαν εἰς τὴν αἰσθητὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς ἐξωερικεύσεις τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. Αἱ διὰ τῶν ἰσθήσεων παρατηρηθεῖσαι ἐξωτερικεύσεις καὶ ορφαὶ τοῦ ξένου σώματος ἐξυπνοῦν ἐντὸς ἡμῶν, υνάμει μιᾶς ἀρχεγόνου διατάξεως τοῦ ψυχοφυσιοῦ μας ὀργανισμοῦ, τὴν τάσιν ἢ ὁρμὴν νὰ ἐκδηωθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἐσωτερικῶς κατὰ τὸν αὐτὸν ρόπον. Ἡ ἐσωτερική μας αὕτη διάθεσις φαίνεαι συνδεδεμένη πρὸς τὸ αἰσθητῶς παρατηρηθὲν κεῖνο γεγονός. Εἶναι μία μεταβίβασις τοῦ ἑαυοῦ μας εἰς ἄλλον. Μία χειρονομία τοῦ ἄλλου υμβολίζει δι' ἐμὲ ὡρισμένον συναίσθημα, τὸ ποῖον ἐγὼ αἰσθάνομαι καὶ τοποθετῶ εἰς τὸν ἄλον διὰ τῆς χειρονομίας του. Διὰ τῆς τετραπλῆς αὐτῆς αὐτοπροβολῆς γίνονται τὰ ἀντικείμενα αἰθητικά, δηλ. καλὰ ἢ ἄσχημα. Καὶ καλὰ μὲν εἶαι, ἐὰν ἡ ἐνδοσυμπάθεια εἶναι θετική, δηλ. ὅταν ατ' αὐτὴν τὸ εἶναί μου ἐνισχύεται, ἐξυψοῦται, λουτίζεται, τὸ ἐναντίον δὲ διὰ τὰ ἄσχημα. Ἀπέαντι ἑνὸς ἀγάλματος ἐκφράζοντος ὑπερηφάνειαν, ἰσθάνομαι τὴν ὑπερηφάνειαν ταύτην ὡς ὑπερηάνειαν ἑνὸς ἀνθρώπου, αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ὡς νθρωπον, αἰσθάνομαι τὴν ἀξίαν τοῦ νὰ εἶμαι νθρωπος ἐν ἐμαυτῷ καὶ συγχρόνως ἀντικειμενοοιημένην καὶ τὸ αἴσθημα τοῦτο εἶναι τὸ αἴσθημα ῆς ὑψίστης ἡδονῆς, τὸ ἀγνόητον καὶ ἀνώτατον. Ὁ Λίππς ὀνομάζει αὐτὸ *αἰσθητικὴν συμπάθειαν*. Αἱ αἰσθητικαὶ μορφολογικαὶ ἀρχαὶ λαμβάνουν δι' ὐτῆς πλήρη τὴν σημασίαν των. Δὲν πρόκειται λέον περὶ ἑνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ἀλλὰ περὶ νότητος μιᾶς ζωῆς ἢ συμπλέγματος ζωῆς καὶ ῆς ἐσωτερικῆς της διαφορικότητος. Οὕτως ἡ ἀρχιεκτονικὴ διάταξις εἶναι ἡ διαφορικότης ἑνιαίων ειτουργιῶν, ὁ ρυθμὸς γίνεται ἐσωτερικὴ ψυχικὴ ίνησις, ἡ δὲ μελῳδία ἱστορία ἐσωτερικῆς ζωῆς.

Ἡ μεγάλη σημασία τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Λίππς εἶναι ὅτι ἐφήρμοσεν αὐτὴν εἰς τὰς ποικίας περιπτώσεις τῶν αἰσθητικῶν δεδομένων, εἰς πλᾶς γεωμετρικὰς μορφάς, εἰς μορφὰς τοῦ χώου (ἀρχιτεκτονική), εἰς τὰς ρυθμικὰς (ποίησις) αὶ μουσικὰς σχέσεις. Ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωσις ἐκ ῶν ἁπλῶν γεωμετρικῶν μορφῶν προέρχεται ἐκ οῦ ὅτι εἰς αὐτὰς ἐκφράζεται μία γενικὴ κανονιότης τῆς φύσεως ἢ ὅτι εἰς αὐτὰς ἐνεργοῦν γενιαὶ μηχανικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι παρέχουν εἰς ὐτὰς ἐσωτερικὴν ζωήν. Δὲν εἶναι ἡ γεωμετρικὴ ανονικότης, τὸ ἄθροισμα τῶν νεκρῶν γεωμετριῶν γραμμῶν, ἀλλ' ἡ μηχανικὴ κανονικότης δηαδὴ αἱ ποικίλαι δυνάμεις αἱ ἐν αὐταῖς δρῶσαι, αἱ ὁποῖαι ἐπιφέρουν τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν. Ἑνιαία μηχανικὴ κανονικότης, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι παάγει μίαν γραμμήν, καθιστᾷ τὴν γραμμὴν εὐάρεστον, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μηχανικῆς ταύτης κανονικότητος δὲν εἶναι γεωμετριῶς κανονικόν. Ὁ Λίππς διακρίνει τὴν αἰσθητικὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς μηχανικῆς, καθόσον ἡ τελευταία αὕτη δεικνύει πῶς γεννῶνται αἱ μορφαὶ ραγματικῶς ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὡρισμένων κιουσῶν δυνάμεων, τοὐναντίον δὲ ἡ αἰσθητικὴ μηανικὴ οὐδὲν κοινὸν ἔχει μὲ τοιαύτην πραγματικὴν γένεσιν τῶν μορφῶν, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν γέεσιν αὐτῶν διὰ τὴν αἰσθητικήν μας ἀντιμετώπισιν καὶ τὴν αἰσθητικήν μας ἐντύπωσιν.

Τὴν γραμμὴν ἑνὸς τόξου ἀντιλαμβανόμεθα ἀμέσως ὡς τεταμένην, εἰς τὰ ἄκρα τῆς ὁποίας δύο υνάμεις τείνουν πρὸς τὰ ἔξω, εἰς τὰς ὁποίας μως ἀνθίσταται καὶ τὰς συγκρατεῖ ἡ ἑνοῦσα τὰ ύο ἄκρα εὐθεῖα (βλ. σχῆμα). Ἐπίσης προκειμένου περὶ δύο ὀρθογωνίων, ἑνὸς ὀρθίου καὶ ἑνὸς αταχειμένου. Ἀμφότερα εἶναι ὅμοια γεωμετρικὰ χήματα, ἔπρεπε λοιπὸν τὴν αὐτὴν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν νὰ προκαλέσουν, ἐὰν μόνον αἱ γεωμετρικαὶ σχέσεις τῶν πλευρῶν των εἶχον σημασίαν. Πράγματι ὅμως ἡ αἰσθητικὴ των ἐντύπωσις εἶναι διάφορος ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς ἐνδοσυμπαθείας, ἥτις μεταβάλλεται κατὰ τὴν θέαν ἑκατέρου αὐτῶν. Τὸ ὄρθιον ὀρθογώνιον ἀνορθοῦται ἕνεκα ἐσωτερικῆς δυνάμεως, εἰς δὲ τὰς κατακορύφους γραμμάς του ἐνεργοῦν δυνάμεις πρὸς τὰ ἄνω τείνουσαι, αἱ ὁποῖαι συγκρατοῦνται ὑπὸ τῶν ὁριζοντίων γραμμῶν. Τὸ κατακείμενον ὀρθογώνιον ἀναπαύεται ἐπὶ τῆς βάσεώς του καὶ ὑποχωρεῖ εἰς τὸ βάρος, ἐνῷ τὸ πρῶτον τὸ ὑπερνικᾷ. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν τοῦ *ρυθμοῦ*. Ἐν τῇ ψυχικῇ μας λειτουργίᾳ ἰσχύει ὁ νόμος καθ' ὃν φύσει τελεῖται μία μετσβολὴ τῆς ἐντάσεως καὶ χαλαρώσεως τῆς προσοχῆς. Εἰς τὴν ἔντασιν καὶ χαλάρωσιν ταύτην τῆς προσοχῆς προστίθεται ὁ νόμος, κατὰ τὸν ὁποῖον τὰ ψυχικὰ γεγονότα διαδέχονται ἄλληλα ὁμοιομόρφως καὶ μάλιστα τὰ ψυχικὰ γεγονότα τῆς κατανοήσεως. Ἡ δὲ αἰσθητικὴ ἡδονὴ παράγεται ἐκ τῆς προσαρμογῆς τῆς ρυθμικῆς ἀκολουθίας εἰς τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ ἐκ τῆς ἀνέτου συμφωνίας τοῦ ἀντικειμενικῶς δεδομένου πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν ἀνάγκην. Τοῦτο δὲ γίνεται κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑνότητος ἑνὸς στοιχείου ἐπαναλαμβανομένης καὶ πρὸς τούτοις διὰ τῆς σταθερᾶς διαφορικότητος. Παραβάλλει δὲ τὴν ψυχὴν πρὸς σύστημα χορδῶν, αἵτινες δονούμεναι δονοῦν συγγενῶς θυμικῶς διατεθειμένας χορδάς. Ὁ ἐξωτερικὸς ρυθμὸς μεταβάλλεται εἰς ἐσωτερικὸν ψυχικὸν ρυθμόν.

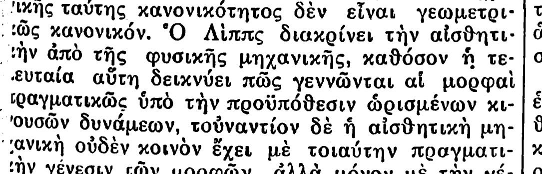

Ἐνδιαφέρον εἶναι πῶς ὁ Λίππς ἑρμηνεύει τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ καλοῦ, τὸ ὑψηλόν, τὸ κωμικόν, τὸ τραγικόν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ *καλοῦ* καὶ *ὑψηλοῦ* κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι εἰς τοῦτο μὲν ὑπάρχουν καὶ ἐνεργοῦν δυνάμεις, εἰς ἐκεῖνο δὲ ὑπάρχει ἡ ἀκώλυτος ἐπιτυχία καὶ ἀπόλαυσις. Ἡ ἀντίθεσις δὲ μεταξὺ αὐτῶν εἶναι φανερωτέρα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς δράσεως καὶ τὸ συναίσθημα τῆς δυνάμεως αὐξάνεται διὰ τοῦ ἐμποδίου, τὸ ὁποῖον ἀντιτάσσεται εἰς τὴν πραγματοποίησίν της. Οὕτως ἐν τῷ ὑψηλῷ ὑπάρχει ἀγών, ἐν δὲ τῷ καλῷ ἠρέμως ἐξελισσομένη ἀπόλαυσις. Ἰδιαιτέρας ὅμως προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ ἐξήγησις τοῦ *κωμικοῦ*. Κωμικὸν εἶναί τι, ὅταν μικρόν τι καὶ ἀσήμαντον ἀπαιτῇ νὰ ἐκληφθῇ ὡς μέγα καὶ σημαντικόν, ἔπειτα δὲ κατόπιν ἀκριβεστέρας ἐξετάσεως ἀναγνωρίζεται μηδαμινὸν καὶ σχετικῶς ἀσήμαντον. «Κωμικὸν εἶναι τὸ ἐκπληκτικῶς μικρόν». Προσδοκῶντες σημαντικόν τι θέτομεν εἰς ἐνέργειαν ψυχικήν τινα δύναμιν ἡ ὁποία ἀναγνωριζομένης τῆς μικρότητος τοῦ κωμικοῦ μένει πλεονάζουσα καὶ διαλύεται εἰς συναίσθημα ἐλαφρᾶς εὐχαριστήσεως.

Καὶ ἄλλοι αἰσθητικοὶ ἐμελέτησαν τὴν ἐνδοσυμπάθειαν, ὡς ὁ *Βούντ, ὁ Κύλπε*, ὅστις μάλιστα διακρίνει καὶ *συγκεκριμένην* καὶ *ἀφῃρημένην* ἐνδοσυμπάθειαν. Ἡ ἐνδοσυμπάθεια μεταβιβάζουσα τὰ συναισθήματά μας εἰς τὰ ἀντικείμενα πλουτίζει αὐτὰ μὲ προσωπικότητα, τὰ προσωποποιεῖ, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ συγκεκριμένη, παρατηρουμένη εἰς τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, οὐχὶ ὅμως εἰς τὴν διακοσμητικὴν τέχνην καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Εἰς ταύτας ἡ ὁμοιότης πρὸς ὁμοιόν μας προσωπικὸν εἶναι ἐλαχίστη, μόνον δὲ ἓν θέμα γίνεται σύμβολον ἀνθρωπίνων καταστάσεων. Ὅταν παρατηρῶ, λέγει, ἓν κοσμηματικὸν θέμα, προβάλλομαι ἐντὸς αὐτοῦ μόνον ἀφῃρημένως, δὲν τὸ προσωποποιῶ. Οὕτω ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἓν κόσμημα ροκοκὸ ἔχει χάριν, ἓν γοτθικὸν πανηγυρικότητα, ἓν μπαρὸκ ἀσυγκράτητον δύναμιν κτλ. Ἡ ἀφῃρημένη αὕτη ἐνδοσυμπάθεια παρουσιάζεται ἐν τῇ ἀπολύτῳ μουσικῇ. Θὰ ἦτο ἀνόητον τὰ προβαλλόμενα αἰσθήματά μου νὰ μεταβιβάσω εἰς τὰ μέλη τῆς ὀρχήστρας ἢ εἰς τὸν ἀπόντα συνθέτην. Οἱ ἦχοι δὲν προσωποποιοῦνται. Συλλαμβάνομεν τὴν ἱστορικὴν ἕνωσιν τῶν μελῳδιῶν, ρυθμῶν καὶ ἁρμονιῶν, μόνον ὡς φαινόμενα ἐσωτερικῶν καταστάσεων, ὡς νοσταλγίαν, χαράν, ἀπελπισίαν, λύπην.

Γενικῶς ὅμως οἱ πλεῖστοι συμφωνοῦν εἰς τὰ ἑξῆς κύρια σημεῖα: 1) ὅτι ἐν γένει ἡ ἐνδοσυμπάθεια εἶναι ἄμεσος, ἄνευ συνειδητοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἄνευ σκοπίμου ἡμετέρας προσθήκης. 2) Θεωροῦμεν τὴν ἐνδοσυμπάθειαν, δηλαδὴ τὰς προβαλλομένας δυνάμεις μας καὶ τὰ συναφῆ συναισθήματά μας, ὡς ὑπάρχοντα ἐν αὐτῷ τῷ ἀντικειμένῳ, ἀντικειμενικῶς ὑφιστάμενα. Βλέπομεν π. χ. ὅτι ὁ κίων ἀνορθοῦται καὶ τὸ ἐπιστύλιον ἀντιφέρεται πρὸς τὴν ἀνατείνουσαν δύναμιν τοῦ κίονος, χωρὶς νὰ ἔχωμεν συνείδησιν ὅτι τοῦτο εἶναι ὑποκειμενικαὶ ἑρμηνεῖαι τοῦ κίονος καὶ τοῦ ἐπιστυλίου, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον δὲν ἐπεμβαίνει ἡ ἀναλύουσα διανόησίς του. 3) Αἱ ἐνδοσυμπάθειαι εἶναι ποικίλου εἴδους καὶ περιεχομένου, ἡ δὲ ποικιλία αὐτῶν ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω εἶναι αἱ ἐνδοσυμπάθειαι ἄλλοτε παραστάσεις, ἄλλοτε διαθέσεις καὶ συναισθήματα ἢ ἀφυθμίαι καὶ τάσεις, ἄλλοτε ὀργανικὰ αἰσθήματα λόγῳ ἀμέσων σωματικῶν ἀντιδράσεων τῆς ψυχικῆς συμμετοχῆς διὰ κινήσεων καὶ στάσεων.

Μεταξὺ ἄλλων αἰσθητικῶν μάλιστα ὁ *Μόυμανν* (Meumann) ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ ἐνδοσυμπάθεια ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, καθόσον αὕτη εἶναι συστατικὸν πάσης ἡμῶν ἀντιλήψεως καὶ νομίζει ὅτι ὁ Φόλκελτ καὶ ὁ Λίππς δὲν κατώρθωσαν νὰ εὕρουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα δι' ὧν διακρίνεται ἡ αἰσθητικὴ ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐνδοσυμπαθείας.

Κατὰ τὸν *Κύλπε* (Külpe), ἵνα ἔλθωμεν εἰς αἰσθητικὴν κατάστασιν, ἥτις εὐκόλως διαταράσσεται ὑπὸ πρακτικῶν ἀναγκῶν, πρέπει νὰ συντρέξουν εὐνοϊκαὶ περιστάσεις. Τούτων μία κατὰ πρῶτον λόγον εἶναι μία ὑποκειμενικὴ πρὸς τοῦτο προετοιμασία, ἡ *αἰσθητικὴ προδιάθεσις*. Ἡ ἐνέργεια τῆς προδιαθέσεως εἶναι περιορισμὸς τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς προσοχῆς εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς αἰσθητικῆς καταστάσεως. Πᾶν τὸ μὴ ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν αἰσθητικὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀπόψεις της ἀποδιώκεται. Ὑπάρχει δὲ ἑκουσία καὶ ἀκουσία, γενικὴ καὶ εἰδικὴ αἰσθητικὴ προδιάθεσις, ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν ψυχολογικῶν διαφορῶν.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ προδιάθεσις ἔχει μεγάλην ροπὴν ἐπὶ τὴν αἰσθητικὴν σχέσιν καὶ τὴν ἐνέργειάν της: ἐπιτυχὴς προδιάθεσις ἐνισχύει τὴν ἐνέργειαν καὶ εὐνοεῖ τὴν γένεσιν ἰδεώδους αἰσθητικῆς σχέσεως. Τοὐναντίον ἡ κακὴ ἢ ἀτυχὴς προδιάθεσις ἐμποδίζει, αἴρει ἢ ἐπιβραδύνει τὴν αἰσθητικὴν σχέσιν.

Μετὰ τὴν προδιάθεσιν εἶναι ἡ *αἰσθητικὴ θεώρησις* ἢ *ὁ θαυμασμὸς* (Kontemplation). Αὕτη εἶναι εἰς ὅρος τῆς αἰσθητικῆς ἐνεργείας· ὑπὸ εὐνοϊκὰς περιστάσεις δύναται ὁ θαυμασμὸς νὰ φθάσῃ εἰς πλήρη ἀφοσίωσιν καὶ βύθισιν εἰς τὸ ἀντικείμενον, ἥτις ρίπτει εἰς λήθην χρόνου καὶ τόπου τὸ Ἐγὼ καὶ τὰς ἄλλας του ἀσχολίας. Ἡ θεώρησις δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ ἀντικείμενον καθ' ἑαυτό, ἀλλ' εἰς τὴν αἰσθητήν του κατάστασιν.

Μίαν ἄλλην θεωρίαν, τὴν τῆς *αὐταπάτης*, ἀνέπτυξεν ὁ *Λάγκε* (K. Lange). Οὗτος ἐξαρτᾷ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν καὶ ἀπόλαυσιν ἐκ τριῶν κυρίων σημείων, τῶν ὁποίων πρῶτον εἶναι ἡ *αὐταπάτη*. Ἵνα διαφωτίσῃ τὴν σημασίαν των ὁ Lange παραβάλλει μίαν προσωπογραφίαν ἱππέως τοῦ Βελάσκεθ πρὸς ἕνα διευθυντὴν ἱπποδρομίου ἱππεύοντα. Καὶ οἱ δύο, λέγει, ἔχουν σκοπὸν νὰ κάμουν ἐντύπωσιν εἰς τῶν ἄλλων, καὶ οἱ δύο γίνονται ἀντιληπτοὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, προκαλοῦν καὶ οἱ δύο ἀπόλαυσιν, ἡ ὁποία εἶναι ὁ μοναδικός των σκοπός, ἀφοῦ εἰς οὐδὲν ἄλλο χρησιμεύουν πρακτικῶς· θαυμάζομεν εἰς αὐτοὺς τὴν δεξιοτεχνίαν ἑνὸς ἀνθρώπου. Καὶ ἄλλαι ὁμοιότητες προσέτι παρατηροῦνται εἰς τοὺς δύο. Πόθεν προέρχεται λοιπὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐντύπωσις αὐτῶν εἶναι διάφορος, ὅτι ἡ μὲν εἰκὼν τοῦ Βελάσκεθ εἶναι μία διαρκὴς ἐντατικὴ εὐχαρίστησις, τοὐναντίον δὲ ἡ πρᾶξις τοῦ ἱπποδρομίου μᾶς προξενεῖ ἴσως ζωηρὰν μέν, ἀλλ' ἐντελῶς ἐπιπολαίαν τέρψιν, καὶ ὅτι τὸν δημιουργὸν τῆς εἰκόνος μὲν τιμῶμεν ὡς μέγαν καὶ ἀθάνατον καλλιτέχνην, τὸν δὲ ἱππέα τοῦ ἱπποδρομίου ὡς ἕνα ἐπιδέξιον ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ πρόσωπον οὐδόλως μᾶς ἐνδιαφέρει; Τοῦτο προέρχεται, λέγει, ἐκ τῆς διαφορᾶς μορφῆς καὶ περιεχομένου, ἥτις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἱππεὺς τοῦ Βελάσκεθ εἶναι ζωγραφημένος, δηλ. ἄνευ ζωῆς, νεκρός, ὁ δὲ ἄλλος τοὐναντίον πραγματικός, δηλ. ζωντανός, ἡ ἀντίληψις δὲ αὐτῶν εἶναι διάφορος, καθόσον ἐν τῇ εἰκόνι τὸ νεκρὸν λαμβάνομεν ὡς ζῶν, τὸν νεκρὸν ἱππέα μεταφράζομεν ὡς ζωντανόν. Τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν τοῦ ἀψύχου καὶ νεκροῦ ὡς πίνακος ζωντανοῦ χαρακτηρίζει ὁ Lange ὡς αὐταπάτην. Τὸ γνωστὸν ἀρχαῖον σύμπλεγμα παλαιστῶν ἐν Φλωρεντίᾳ ὁ θεατὴς θεωρεῖ παρέχον αἰσθητικὴν ἡδονήν, διότι μεταφράζει τὸ ἀκίνητον σύμπλεγμα εἰς πλῆρες κινήσεως, τὸ νεκρὸν μάρμαρον εἰς ζῶσαν σάρκα, τὰ ἀναίσθητα ἀγάλματα εἰς πλήρεις αἰσθήματος ἀνθρώπους. Δεύτερον παράγοντα αἰσθητικὸν ὀνομάζει ὁ Λάγκε τὴν *συνειδητὴν αὐταπάτην*. Ἐνῷ γνωρίζομεν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν οὐχὶ πραγματικὸν ἱππέα, εἰς τὸ μνημονευθὲν παράδειγμα, ἀλλὰ ζωγραφημένον λινὸν ὕφασμα, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἐγκαταλείπομεν ἑαυτοὺς ἑκουσίως εἰς τὴν ἀπατηλὴν ἰδέαν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πραγματικὸν ἱππέα. Πρὸς τούτοις ὅμως ἔχομεν συνείδησιν ὅτι τοῦτο εἶναι μόνον φαινομενικόν, δημιούργημα ἀνθρώπινον. Οὕτω δὲ γίνεται μία ταλάντευσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραστάσεων καὶ ἐναλλαγή, ἥτις δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ ἐκκρεμοῦς, ὅπερ μεταβαίνει ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς πραγματικότητος πρὸς τὴν τῆς φαινομενικότητος. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν οὐσίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπολαύσεως ὡς τὸν τρίτον παράγοντα, κατὰ τὸν Λάγκε, τῆς *εὐαρέστου ἐναλλαγῆς δύο σειρῶν παραστάσεων*. Εἰς πᾶν ἔργον τέχνης ἀνευρίσκει δύο ἄλλους παράγοντας, τοὺς προάγοντας τὴν ἀπάτην καὶ τοὺς καταστρέφοντας αὐτήν. Τοὺς πρώτους ὑπάγει ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀκριβοῦς ἢ ἐλευθέρας μιμήσεως τῆς φύσεως, τοὺς δευτέρους ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς τέχνης. Οὗτοι εἶναι ἀναγκαῖοι, διότι φέρουν εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν τὴν μὴ πραγματικότητα τοῦ ἐν τῷ ἔργῳ παριστανομένου. Οὕτω τὸ βάθρον ἑνὸς ἀγάλματος, τὸ πλαίσιον μιᾶς εἰκόνος, μᾶς ὑπενθυμίζουν, ὅτι δὲν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πραγματικὸν ἄνθρωπον ἢ πραγματικὸν τοπίον. Ἐξετάζων περαιτέρω ὁ Λάγκε τὸν χαρακτῆρα τοῦ αἰσθητικοῦ συναισθήματος λέγει ὅτι τοῦτο εἶναι ἓν κυρίαρχον συναίσθημα εὐαρεσκείας, τὸ ὁποῖον γεννᾶται ἐν ἡμῖν, ὅταν πέσῃ εἰς τὴν ἀντίληψίν μας ἡ καλλιτεχνικὴ ἀτομικότης, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ἡ ἑκάστοτε αὐταπάτη, ὅταν συλλάβω-

Digitized by Google

μεν τὴν καλλιτεχνικὴν βούλησιν, ἥτις ἐδημιούργησε τὴν μορφήν. Τέχνη δὲν εἶναι ἁπλῶς φύσις ὑπὸ ἄλλο σχῆμα, ἀλλὰ φύσις ὁρωμένη διὰ μέσου μιᾶς ἰδιοσυγκρασίας, δηλαδὴ διαμορφωμένη ὑπὸ προσωπικότητος ἡ ὁποία ἔχει μεγάλην εὐαισθησίαν καὶ γνωρίζει τελείως τοὺς νόμους τῆς καλλιτεχνικῆς ἀποδόσεως. Ἡ καλλιτεχνικὴ πρᾶξις στηρίζεται ἐπὶ τῆς μεταβολῆς τῆς εἰκόνος, τὴν ὁποίαν ὁ καλλιτέχνης ἔχει ἐκ τῆς φύσεως. Ἡ μεταβολὴ δὲ αὕτη γίνεται διὰ τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν παραστατικῶν μέσων ἑκάστης τέχνης, διότι ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ μεταφράσῃ τὴν φύσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς τέχνης του, ὁ ἰδιαίτερος δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἐκτελεῖ τοῦτο, εἶναι ὁ ρυθμός του (stil). Ὡς πρὸς τὴν αὐταπάτην διακρίνει τὸ *φαινομενικὸν* (κατ' ἐπίφασιν, φανταστικὸν) *συναίσθημα* καὶ τὸ τῆς *αὐταπάτης*, ἐντὸς δὲ τοῦ τελευταίου τούτου βλέπει τὰ συναισθήματα *περιεχομένου* καὶ τὰ *συμπαθητικά*. Τὰ τοῦ περιεχομένου ἀφορῶσιν εἰς τὰ ἐν τῷ καλλιτεχνήματι ἐκφραζόμενα, τὰ συμπαθητικὰ δὲ εἶναι τὰ ἐν τῷ αἰσθητικῶς ἀπολαύοντι γεννώμενα. Εἰς τὰ συμπαθητικὰ πάλιν συναισθήματα διακρίνει τὰ ἐκ *τῶν αἰσθήσεων* καὶ τὰ *ἠθικά*, τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὰ ἐν τῷ ἔργῳ ἐκφραζόμενα συναισθήματα Ταῦτα ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ καταλαμβάνουν ἡμᾶς βαθέως καὶ μᾶς πληροῦν ἰσχυρῶς καὶ ἀκαταπαύστως, ἐνῷ ἐν τῇ αἰσθητικῇ καταστάσει ἡ ψυχὴ εἶναι ὡς ἡ θάλασσα, τῆς ὁποίας μόνον ἡ ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς ρυτιδοῦται διὰ δροσερᾶς αὔρας καὶ ἴσως δι' ἰσχυροτέρου πως ἀνέμου ταράσσεται μέχρις ὡρισμένου βάθους, ἀλλ' ἡ ταραχὴ δὲν φθάνει μέχρι τοῦ πυθμένος, ὅπου οὐδὲν κινεῖται, βασιλεύει ἀπόλυτος ἠρεμία. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρήσεων τούτων ὁ Λάγκε προβαίνει εἰς ἐξόχους αἰσθητικὰς ἑρμηνείας ἑκάστης τῶν τεχνῶν. Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ὅπου πραγματοποιεῖται ἡ ἀπατηλὴ λειτουργία δυνάμεων *(Kraftillusion)*, ἡ αἰσθητικὴ ἀξία δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν σκοπιμότητα. Ἡ καλλιτεχνικὴ μορφὴ ἐνταῦθα ἐκπηδᾷ ἀπὸ ἰδιαιτέραν τινὰ καλλιτεχνικὴν βούλησιν, εἶναι ἀποτέλεσμα συνεργείας τῆς βουλήσεως ταύτης, τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ, διὰ τοῦτο δὲ ἡ μορφὴ οὐδόλως ἐκφράζει τὴν πραγματικὴν λειτουργίαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἡ μόνη δρῶσα δύναμις εἰς ἕνα κίονα εἶναι ἡ καθέτως πρὸς τὰ κάτω ὠθοῦσα βαρύτης, ἐνῷ ἡ εἰς τὸν κίονα προσδιδομένη καλλιτεχνικὴ μορφὴ ὑποκρύπτει μίαν ὀργανικὴν δύναμιν.

Ἀποτέλεσμα τῆς περὶ αὐταπάτης θεωρίας του εἶναι ὅτι δὲν ἀποδίδει αὐτοτελῆ σημασίαν εἰς τὸ ἐν τῇ φύσει καλόν, καθόσον ὅ,τι ἐξ ὑπαρχῆς εἶναι φύσις δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀντικείμενον αὐταπάτης. Θεωρεῖ λοιπὸν τὸ ἐν τῇ φύσει καλὸν ὡς αἰσθητικὸν ἐν γένει, μόνον ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῆς ἐνεργείας του πρὸς τὸ ἐν τῇ τέχνῃ καλόν. Πᾶν καλὸν ἐν τῇ φύσει ἐδόθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς τέχνης, ἡ φύσις εἶναι μάλιστα *αἰσθητῶς ὡραία* τῇ *τοῦ Θεοῦ* εὐδοκίᾳ, τοὐναντίον δὲ *αἰσθητικῶς ὡραία* τῇ τοῦ *καλλιτέχνου* εὐδοκίᾳ. Αὐστηρὰν κριτικὴν τῆς γενικῆς θεωρίας τοῦ Λάγκε ἤσκησεν ὁ Μόϋμαν ἀποδεικνύων τὸ ἀστήρικτον αὐτῆς ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Ἡ ἀντιπαράστασις καλλιτεχνήματος καὶ πραγματικότητος δὲν εἶναι λογική, καθόσον καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις εἶναι ἐντελῶς πραγματικά. Οὐδὲ ὑπάρχει ταλάντευσις μεταξὺ πραγματικότητος καὶ φαινομενικότητος ἢ ἀπάτης κατὰ τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν. Μᾶλλον δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατ' αὐτὴν βυθιζόμεθα εἰς αὐτὸ τὸ καλλιτέχνημα καὶ λησμονοῦμεν τὸν λοιπὸν κόσμον. Ἐὰν ἐσκεπτόμεθα τὰς δύο διαφόρους σειρὰς παραστάσεων τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀπάτης, ὅπως θέλει ὁ Λάγκε, θὰ ἔπαυεν ἀμέσως ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις καὶ θὰ παρήγετο μᾶλλον δυσαρέσκεια. Ὡς πρὸς τοὺς καταστρέφοντας τὴν ἀπάτην παράγοντας πάλιν, οὗτοι δὲν πρέπει νὰ περιέχωνται ἐν αὐτῷ τῷ καλλιτεχνήματι, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ περιθώριον αὐτοῦ, οὕτως εἰπεῖν.

Αἱ περισσότεραι τῶν ἀνωτέρω ἐξηγήσεων τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν μᾶλλον ὡς μέρος καὶ οὐχὶ μοναδικὴ αὐτῆς ἑρμηνεία. Ὅτι δηλαδὴ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις διατρέχει διάφορα στάδια καὶ μάλιστα χρονικά, κατὰ τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται καὶ ἐπικρατεῖ ὁτὲ μὲν τοῦτο ὁτὲ δὲ ἐκεῖνο τὸ γεγονός. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν πειραματικὴν αἰσθητικὴν συστηματικῶς νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα, καθόσον τὰ καθ' ἕκαστον μερικὰ γεγονότα τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως δὲν παρουσιάζονται ὅλα συγχρόνως ἐν τῷ θεατῇ, ἀλλὰ διαδοχικῶς τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, ἐὰν δὲ διακόψῃ τις τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν εἰς ἓν ἐκ τῶν σταδίων τούτων, δύναται διὰ τῆς αὐτοπαρατηρήσεως νὰ διαπιστώσῃ τί συνέβη κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Οὕτω προέβη ὁ Ντεσσουὰρ (Dessoir), ὅστις ἔδειξεν εἴς τινα πρόσωπα μίαν εἰκόνα ἐπὶ δέκα, εἴκοσι, τριάκοντα δευτερόλεπτα καὶ ἔπειτα ἠρώτησεν αὐτὰ τί εἶδαν ἐν τῇ εἰκόνι καὶ ποῖα συναισθήματα ἐδοκίμασαν. Κατὰ διάφορον πως τρόπον ἐπειραμάτισθη καὶ ὁ Κύλπε. Συγκεφαλαιοῦμεν τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν πορίσματα, ὅπως ἐκθέτει αὐτὰ ὁ Μόϋμαν.

Κατ' ἀρχὰς ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχει τις μίαν ὡρισμένην γενικὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἀντικειμένου, ἥτις μάλιστα ἔχει ἀμέσως τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρεσκείας ἢ ἀπαρεσκείας. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀρχικὴν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν, ἥτις εἶναι ἄμεσος. Ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἐντύπωσις δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλας τὰς τέχνας: εἰς ὁρατὰ ἀντικείμενα εἶναι αἱ αἰσθηταὶ ἰδιότητες τῶν χρωμάτων καὶ μορφῶν, ἐν τῇ μουσικῇ αἱ ρυθμικαὶ καὶ δυναμικαὶ σχέσεις καὶ ἦχοι. Εἰς δεύτερον στάδιον τῆς ἀπολαύσεως εἰσερχόμεθα εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ εἰς τρίτον στάδιον προβαίνομεν εἰς ἀτομικὰς συνειρμικὰς παραστάσεις. Τὰ δὲ ἐνδοσυμπαθητικὰ φαινόμενα δὲν ἐπέρχονται ἀμέσως, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις καὶ χωρὶς τὴν ἐνδοσυμπάθειαν δύνανται νὰ λάβουν χώραν. Ἐν τῇ ποιήσει ἡ εὐαρέσκεια ὁρμᾶται ἀπὸ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ μετὰ ταῦτα ἀκολουθοῦν τὰ αἰσθητὰ καὶ μορφολογικὰ στοιχεῖα, ὡς τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, ὁ στίχος καὶ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ μορφικὴ κατασκευὴ τοῦ ποιήματος. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις διατρέχει διάφορα στάδια καὶ ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε τελεία. Αἱ δὲ διαφοραὶ τῆς αἰσθητικῆς εὐαρεσκείας δύνανται νὰ ἐξηγηθοῦν τοὐλάχιστον ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἕκαστοι σταματοῦν εἰς διάφορα στάδια τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως: οἱ μὲν εἰς τὴν πρώτην καὶ ἄμεσον γενικὴν ἐντύπωσιν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς συναισθήματα, οἱ δὲ προχωροῦν εἰς λεπτομερεστέραν ἀντίληψιν τῶν μερικῶν ἐντυπώσεων. Ὅθεν καὶ αἱ κρίσεις τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν ἀναγκαίως θὰ εἶναι διάφοροι. Πᾶσα αἰσθητικὴ ἐντύπωσις, πᾶσα αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις καὶ κρίσις ἀφετηρίαν ἔχει τὴν ἄμεσον ἐντύπωσιν τοῦ ἀντικειμένου ἐπὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὰς παραστάσεις τῆς φαντασίας μας. Ἀλλ' ἡ ἄμεσος αὕτη ἐντύπωσις εἶναι πάντοτε ἀτελὴς καὶ ἀποτελεῖ κατώτερον στάδιον τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως καὶ κρίσεως. Πρὸς πλήρη ὅμως κατανόησιν ἑνὸς καλλιτεχνήματος καὶ πραγματικὴν ἐξάντλησιν τῆς καλλιτεχνικῆς του ἀξίας πρέπει τις νὰ ἐξέλθῃ πέραν τοῦ σταδίου τούτου τῆς ἀμέσου αἰσθητικῆς ἐντυπώσεως καὶ διὰ συνειδητῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ νὰ κάμῃ συνειδητὰς καὶ τὰς μερικὰς ἐντυπώσεις, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ γενική, καὶ τὰς αἰτίας τῶν μερικῶν τούτων ἐντυπώσεων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν. Μετὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἡ αἰσθητικὴ εὐαρέσκεια ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν ἀμεσότητα αὐτῆς, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς συστηματικῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου ὑποχωροῦν καὶ ὑποτάσσονται ἐκ νέου εἰς τὴν ἄμεσον γενικὴν ἐντύπωσιν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἐνισχύουν, πλουτίζουν καὶ ἐμβαθύνουν. Οὕτω διὰ τῆς προηγηθείσης ταύτης ἀναλύσεως εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ στηρίξωμεν τὴν αἰσθητικήν μας ἐκτίμησιν, νὰ τὴν μεταδώσωμεν εἰς ἄλλους καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξωμεν ἐναντίον κριτικῶν ἀντιρρήσεων, ἐνῷ ἡ πρώτη γενικὴ ἐντύπωσις ἔχει μόνον δογματικὸν χαρακτῆρα περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τοῦ ἔργου.

Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ἠρευνήθη ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἡ ῥοπὴ τῆς αἰσθητικῆς μορφώσεως ἐπὶ τὴν κρίσιν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Εἶναι γνωστὸν πόσον διαφόρως κρίνουν περὶ ἔργων τέχνης οἱ διαφόρου καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν λαβόντες ἄνθρωποι, ἡ ἀντίθεσις μάλιστα μεταξὺ τῆς γνώμης τοῦ εἰδικοῦ γνώστου καὶ τοῦ ἰδιώτου φθάνει πολλάκις εἰς τὰ ἄκρα. Ἵνα ἐξηγήσουν ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀντίθεσις αὕτη, κατέφυγον εἰς τὸ πείραμα καὶ ὑπέβαλον ἐκλεκτὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα διαφόρου καλλιτεχνικῆς ἀξίας εἰς τὴν κρίσιν διαφόρως μορφωμένων ἀνθρώπων κατὰ συστηματικὰς ἀπόψεις, καὶ δὴ εἰς τὴν κρίσιν παίδων διαφόρου ἡλικίας, ἀνδρῶν διαφόρων τάξεων καὶ ἐπαγγελμάτων καὶ ἀσχολουμένων ἢ μὴ μὲ τὴν τέχνην, καὶ ἠρώτησαν ἂν ἀρέσκουν εἰς αὐτοὺς τὰ προβαλλόμενα ἔργα ἢ ἀπαρέσκουν καὶ διατί. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι παῖδες καὶ ἀμόρφωτοι ἄνδρες σχηματίζουν κρίσεις περὶ καλλιτεχνημάτων καθαρὰς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ οὐχὶ αἰσθητικάς, δηλ. κρίνουν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὸ κάλλος τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκτελέσεως, συχνάκις μάλιστα χωρὶς νὰ σκεφθοῦν τὸν καλλιτέχνην καὶ τὴν πρόθεσίν του.

Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ αἰσθητικὴ μόρφωσις τῶν ἀνδρῶν τόσῳ μᾶλλον συνήθως ὑποχωρεῖ ἡ καθαρῶς τοῦ περιεχομένου κρίσις καὶ ἔρχεται ἡ αἰσθητικὴ ἐκτίμησις ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὰ μορφικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἐπὶ εἰκόνων εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων, εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ψυχικῆς διαθέσεως, εἰς τὴν σύνθεσιν, τὴν κατανομὴν τῶν μαζῶν, τὴν εὐρεῖαν καὶ λεπτομερῆ ἐκτέλεσιν κτλ. Οὕτω βλέπομεν μίαν κλίμακα κρίσεων, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ διαβαθμίσωμεν ὡς ἑξῆς: 1) Ἁπλῆ κρίσις τοῦ περιεχομένου ἐπὶ τῇ βάσει ὅλως ἐπουσιώδους τινὸς στοιχείου, ἡ ὁποία πολλάκις καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον δὲν δύναται ὀρθῶς νὰ ἐκτιμήσῃ. 2) Τὸ καλλιτέχνημα κρίνεται ὀρθῶς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἀλλ' οὐδὲν πλέον. Αἱ δύο αὗται βαθμῖδες κρίσεως δὲν εἶναι εἰσέτι αἰσθητικαί. 3) Τὸ περιεχόμενον διεγείρει τὴν σκέψιν περὶ τοῦ καλλιτέχνου, τὸ ἔργον κρίνεται καὶ ὡς καλλιτέχνημα καὶ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν μορφικὰ στοιχεῖα. Ἐνταῦθα ἀφετηρίαν τῆς κρίσεως ἀποτελοῦν ἄλλοτε μὲν ἡ ψυχικὴ διάθεσις τοῦ ἔργου, ἄλλοτε δὲ αἱ παριστανόμεναι ἔννοιαι. Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς κρίσεως εὑρίσκομεν εἰς τὰ παιδία περίπου ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας των καὶ εἰς πολλοὺς ἄνδρας ἀσχολουμένους μὲ τὴν παρατήρησιν ἔργων τέχνης. 4) Ἡ κρίσις βασίζεται ἐπὶ μορφικῶν ἀποκλειστικῶς στοιχείων, ἰδίως τεχνικῶν τοῦ καλλιτεχνήματος καὶ παραβλέπει ἐντελῶς τὸ περιεχόμενον. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς κρίσεως ἐπικρατεῖ κυρίως παρὰ τοῖς καλλιτέχναις. 5) Ἡ κρίσις στηρίζεται τόσον ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς καὶ κρίνει τὸ μὲν περιεχόμενον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν τοῦτο ἔλαβε διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως, καὶ τὴν μορφὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως πῶς αὕτη πραγματοποιεῖ τὴν αἰσθητικὴν γενικὴν ἐντύπωσιν. Αὕτη εἶναι ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως, ἀπαντᾷ δὲ παρὰ τοῖς μορφωμένοις, οἱ ὁποῖοι ἐρασιτεχνικῶς ἀσκοῦν καὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν τέχνην' ἡ κρίσις των εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν καλλιτεχνῶν, ἡ ὁποία οὐχὶ σπανίως ἔχει μονομερῶς τεχνικὸν χαρακτῆρα. 6) Διάφορος ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς βαθμῖδας εἶναι ἡ κρίσις τοῦ τυπικοῦ τεχνογνώστου, τῆς ὁποίας συνηθέστατα χαρακτηριστικὸν εἶναι μονομερεῖς τινες ἀπόψεις ἀποτελοῦσαι ἰδιοτροπίαν αὐτοῦ, ὅπως ἡ προέλευσις, ἡ παλαιότης, ὁ κάτοχος ἑνὸς ἔργου, ἰδιαιτέρος τις τρόπος τεχνικῆς ἐκτελέσεως κ. τ. λ.

Σπουδαῖον ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν τούτων εἶναι, κατὰ τὸν Meumann, ὅτι τὸ ὅριον τῆς αἰσθητικῆς **κρίσεως ἀρχίζει ἐκεῖ ὅπου** ἀναφαίνεται **ἡ περὶ τοῦ καλλιτέχνου** σκέψις. Τοῦτο γίνεται πολλάκις ἐντελῶς ἐξ ἐνστίκτου καὶ κατὰ διαίσθησιν ἢ κατόπιν ἀναλύσεως καὶ συνειδητῆς ἐπιγνώσεως. Χαρακτηριστικὸν δὲ γενικώτατα τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως εἶναι ἡ (ἐξ ἐνστίκτου ἢ ἐκ προθέσεως καὶ συνειδητὴ) ἐπανάληψις τῆς ἐργασίας ἣν ἔκαμεν ὁ καλλιτέχνης ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ τῷ συναισθήματι αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ἁπλοῦ τούτου χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος ἐκπορεύονται πάντα τὰ λοιπὰ γνωρίσματα τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως καὶ ἐκτιμῶνται ὅλαι αἱ θεωρίαι περὶ αὐτῆς ἀναλόγως.

Ἡ ἐνδοσυμπάθεια π.χ. εἶναι ἓν τῶν δυνατῶν μέσων ἵνα δι' ἀμέσου ὁδοῦ ἀναζήσῃ πάλιν ἐν τῷ θεατῇ τὸ περιεχόμενον τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς φαντασίας τῶν στοιχείων ἑνὸς καλλιτεχνήματος. Ἡ *θαυμαστικὴ θέα* (Kontemplation) δηλοῖ τὴν πλήρη ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καλλιτέχνημα καὶ ἀρνητικῶς: τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς ἰδίους μας λογισμούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ καλλιτεχνήματος, διὰ νὰ ἀφεθῇ αὐτὸς ὁ καλλιτέχνης νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς ἡμᾶς. Πρέπει δὲ νὰ ἀναζήσουν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ αἰσθητικῶς ἀπολαύοντος ἐκεῖνοι οἱ θεμελιώδεις παράγοντες, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου: πρῶτον τὸ γεγονὸς ὅπερ ἔζησεν ὁ καλλιτέχνης καὶ διεπότισεν ἀφθόνως μὲ τὸ συναίσθημά του, ἔπειτα ἡ ἀνάγκη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ μίαν ἔκφρασιν καὶ τέλος ἡ καλλιτεχνικὴ μορφὴ τῆς παραστάσεως τῆς ἐκφράσεως ταύτης.

Πᾶσαι αἱ ἰδιότητες αὗται τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως εἶναι ψυχολογικαί, δύναται ὅμως ἡ αἰσθητικὴ κρίσις νὰ ἔχῃ καὶ ἀντικειμενικοὺς νόμους ἐξαρτωμένους ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ καλλιτεχνήματος. Τοιούτους αἰσθητικοὺς νόμους ἐζήτει ἀνέκαθεν ἡ αἰσθητικὴ καὶ δὴ ἡ μεταφυσικὴ ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ σύγχρονος ὅμως ἐπιστημονικὴ αἰσθητικὴ μόνον ὑπό τινας προϋποθέσεις δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων. Οἱ κανόνες δηλαδὴ οὗτοι θὰ ἰσχύουν μόνον διὰ τοὺς ἔχοντας τὴν αὐτὴν σχετικῶς αἰσθητικὴν μόρφωσιν καὶ διὰ τὴν αὐτὴν βαθμῖδα τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, ὅπως εἴδομεν. Τρεῖς πηγὰς ἔχομεν, κατὰ τὸν Meumann, πρὸς σχηματισμὸν τοιούτων κανόνων, δύνανται δηλ. οὗτοι νὰ προέρχωνται: 1) ἐκ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας γίνεται ἡ ἀντίληψις τοῦ καλλιτεχνήματος, 2) ἐκ τῶν μέσων καὶ τοῦ ὑλικοῦ ἑκάστης τέχνης, 3) ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες θεμελιώδεις παράγοντες τοῦ νὰ ἀναπλάσσῃ ὁ ἀπολαύων ψυχικῶς τὴν ἐργασίαν τοῦ καλλιτέχνου.

Οὕτω ἐκ τῆς πρώτης πηγῆς δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὸν στοιχειώδη κανόνα, ὅτι πᾶν καλλιτέχνημα πρέπει τοιαύτην νὰ λάβῃ διαμόρφωσιν καὶ ἐπεξεργασίαν, ὥστε νὰ εἶναι καταληπτὸν καὶ δὴ ὡς ἔργον τέχνης παρέχον ἑνιαίαν γενικὴν ἐντύπωσιν. Ἐπειδὴ οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀντιλαμβανόμεθα πάντα τὰ καλλιτεχνήματα, ἀλλὰ μερικὰ μέν, ὡς π. χ. τὴν ζωγραφικήν, πλαστικὴν καὶ μουσικὴν διὰ τῶν αἰσθητηρίων κυρίως ὀργάνων, τὴν δὲ ποίησιν κυρίως διὰ τῆς φαντασίας καὶ τῆς θυμικῆς μας ζωῆς, διὰ τοῦτο οἱ κανόνες θὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν συνθηκῶν τούτων τῆς ἀντιλήψεως. Ἀλλ' ἐν τῇ διατυπώσει κανόνων τινῶν πλανᾶται ὁ Meumann παραδεχόμενος ἕνα μόνον τρόπον τοῦ βλέπειν π. χ. ἐν τῇ πλαστικῇ καὶ ἐκτιμῶν οὕτω μόνον τὴν κλασσικὴν τέχνην, ψέγων δὲ τὴν

Digitized by Google

τ' αὐτήν. Καὶ ἐνῷ ἐπαινεῖ π. χ. ἓν ἀγγεῖον τῆς ληνικῆς τέχνης διακοσμημένον συμφώνως πρὸς ν τεκτονικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ὰ ἠνείχετο ἓν ἀγγεῖον τῆς κρητικῆς τέχνης κοσμημένον μὲ ἀντίθετον πρὸς τὴν τεκτονικὴν αὐοῦ μορφὴν πνεῦμα. Ἐν τῇ ποιήσει φέρει τὴν ρχὴν τοῦ Φέχνερ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἓν ποιητιὸν ἔργον δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἀντίφασιν καὶ νὰ ῃ σαφήνειαν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης ιταδικάζει τὴν συμβολικὴν ποίησιν καὶ τὸν ψεν ἐφαρμόζων αὐτὴν λίαν στενῶς.

Κατὰ δεύτερον λόγον, κανόνες τῆς αἰσθητικῆς ρίσεως συνάγονται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἔρυ καὶ συμφώνως πρὸς τὰ μέσα καὶ τὰ ἐν χρήι ὑλικά. Ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του αὐτὸ τὸ ἔργον ν δύναται τὰ πάντα νὰ ἐκφράσῃ ὅσα θέλει ὁ αλλιτέχνης, ἀλλὰ μόνον μίαν *ἰσοδύναμον παράτασιν* νὰ δώσῃ. Πρέπει ὅμως πᾶν ἔργον τέχνης οιουτοτρόπως νὰ εἶναι πλασμένον, ὥστε μὲ τὰ ιάχιστα δυνατὰ μέσα ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα νὰ ἐκφράζῃ. Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ δὲ καὶ τῶν τενικῶν μέσων ἤδη συνήγαγε κανόνας ὁ γνωστὸς ρχιτέκτων *Σέμπερ*, περὶ τοῦ ὁποίου ὡμιλήσαμεν νωτέρω. Θεμελιώδης κανὼν ὡς πρὸς ταῦτα εἶναι ἐξῆς: πᾶν καλλιτέχνημα ὀφείλει νὰ ἐκφράζῃ ὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τῆς ὕλης του καὶ τῶν τρόων τῆς ἐπεξεργασίας.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ. Εἶναι γνωστὴ ἡ τάσις οῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξωραΐζῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ερὶ αὐτὸν καὶ ἐν γένει ὁλόκληρον τὴν ζωήν του, ὥστε νὰ διαμορφώσῃ ταῦτα εἰς ἓν αἰσθητικὸν ὕνολον. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αἰσθηικὸν πολιτισμόν. Ἡ τάσις αὕτη ἐξέρχεται πέραν ῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀποτελεῖ τι ἐπὶ πλέον αἱ ὑπεράνω αὐτῶν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὰς λαϊκὰς οἰκίας καὶ μάλιστα τῶν νήσων, τόσον καθαρὰς συντηρουμένας καὶ μὲ τάξιν καὶ ἁρμονίαν τακτοποιημένας μὲ τὰ ἄνθη εἰς τὰ παράθυρα, πλῆθος ιθογραφιῶν (κατὰ τὸ πλεῖστον κατωτάτης καλαισθησίας) ἐπὶ τῶν τοίχων κτλ. κτλ. Ὁ βοσκὸς χαράττει ἐπὶ τῆς ποιμενικῆς ῥάβδου του ποικιλώματα γεωμετρικὰ κοσμήματα καὶ τὰ διάφορα κευὴ τοῦ πτωχοτέρου χωρικοῦ ἔχουν πάντοτε διακόσμησίν τινα περιττὴν διὰ τὴν πρακτικὴν ων χρῆσιν.

Ἡ τάσις δὲ αὐτοῦ περιλαμβάνει καὶ τὴν κατοικίαν, τὴν ἐνδυμασίαν, τὴν κοινωνικὴν ἐμφάνισιν, τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν καὶ ἐν γένει πᾶσαν τὴν ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς. Καὶ εἶναι φανερὸν πόσον στοιχειώδης εἶναι ἡ ἀνάγκη αὕτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς δημιουργίαν τοῦ αἰσθητικοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ὁ πραγματικὸς αἰσθητικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον δυσκολώτατα δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ. Σήμερον ἡ τέχνη κατήντησε προνόμιον μόνον ὀλίγων ἀνθρώπων, τὸ δὲ πολὺ πλῆθος ἐκτὸς στοιχειωδῶν αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὁσημέραι ἀμφιβόλου καλλιτεχνικῆς ποιότητος, δὲν δύναται νὰ μετάσχῃ εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ αἰσθητικὴν ἐκδήλωσιν. Ὅθεν τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς διαμορφώσεως τῶν ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων κάμνει ὁ ἄνθρωπος χρῆσιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς αἰσθητικῆς μορφώσεως ὅλων τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ.

Χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ ζητήματα ἂν ἡ τέχνη εἶναι ἀριστοκρατικὴ ἢ δημοκρατική, ἂν εἶναι ἀνάγκη ἡ πολυτέλεια, ἂν πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ δι' ὅλας τὰς τάξεις καὶ δι' ὅλας τὰς ἡλικίας, ζητήματα τῶν ὁποίων ἡ ἐξέτασις θὰ ἀπῄτει πολὺν χῶρον, θὰ θίξωμεν μόνον τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τῆς τέχνης εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν εὐρύτερον κύκλον καὶ πῶς δύναται νὰ γίνῃ τοῦτο.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔχει ὑπ' ὄψει: πρῶτον μὲν πῶς θὰ παράσχωμεν εἰς τὸν λαὸν εὐκαιρίας αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως καὶ δεύτερον πῶς θὰ δημιουργήσωμεν ἀφορμὰς αἰσθητικῆς ἐμβαθύνσεως καὶ ἀπασχολήσεως. Τὴν πρώτην ἄποψιν δὲν θὰ πραγματευθῶμεν, διότι εἶναι καθαρῶς κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ χαρακτῆρος. Ἡ τέχνη, ὡς γνωστόν, εἶναι μία εὐκαιρία ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰς μερίμνας τῆς ζωῆς, εἶναι μία ἔξοδος ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς πάλης τῆς ζωῆς καὶ εἴσοδος εἰς ἄλλον φανταστικὸν κόσμον ὅπου λησμονοῦμεν ἐντελῶς τὴν ὑλικὴν ζωὴν καὶ παραδιδόμεθα εἰς καθαρῶς πνευματικὴν ἀπόλαυσιν. Ἡ δημιουργία λοιπὸν τοιούτων εὐκαιριῶν εἶναι ζήτημα κοινωνικῆς εὐημερίας καὶ εἰρηνικῶν συνθηκῶν, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς γενικώτερα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα. Ἡ δευτέρα ἄποψις εἶναι ἡ τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς καὶ μεταδόσεως ὑγιῶν αἰσθητικῶν ἰδεῶν.

Πολὺς λόγος γίνεται περὶ ἐκλαϊκεύσεως τῆς τέχνης. Ἂν διὰ τούτου ἐννοεῖται ἡ διαμόρφωσις τῆς τέχνης οὕτως ὥστε νὰ εἶναι κατανοητὴ εἰς τὸν λαόν, καταστρέφεται πᾶσα ἰδέα τέχνης· διότι ἂν θελήσωμεν σήμερον εἰς ἣν αἰσθητικὴν κατάστασιν εὑρίσκεται ὁ λαὸς νὰ τοῦ παρουσιάσωμεν ἔργα δυνάμενα νὰ ἐνθουσιάσουν αὐτόν, ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μέτρια. Ὀρθῶς δὲ παρατηροῦν οἱ ἀδελφοὶ Goncourt ὅτι καλὸν εἶναι ἐκεῖνο, πρὸ τοῦ ὁποίου τὸ πλῆθος ἔχει μίαν ἀκουσίαν ἀποστροφήν. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν πρέπει νὰ τεθῇ τοιουτοτρόπως. Ἡ τέχνη εἶναι μία, ἢ καλὴ ἢ κακή. Καὶ διὰ νὰ ἐκλαϊκεύσωμεν αὐτὴν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταβιβάσωμεν αὐτὴν εἰς τὸν λαόν, διότι θὰ τὴν χάσωμεν εἰς τὸν δρόμον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναβιβάσωμεν τὸν λαὸν εἰς τὴν τέχνην. Καὶ αὐτὴ ἡ λαϊκὴ τέχνη εἶναι ἡ ἀληθὴς τέχνη, ὅπου ὑπάρχει καὶ εἶναι συνειδητὴ καὶ ὄχι λείψανον ἐπιβιώσεως παλαιοτέρων συνθηκῶν τοῦ βίου. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου, τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν, τείνει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν λαϊκὴν τέχνην καὶ ἐπιβάλλει τὰς ἀτέχνους ἀπομιμήσεις τῆς ἐπισήμου, οὕτως εἰπεῖν, τέχνης ἢ κακοζήλους ἀντιγραφὰς αὐτῆς. Ἐπ' ἐσχάτων παρατηρεῖται τάσις τις πρὸς δημιουργίαν ἐθνικῆς τέχνης ἐπὶ τῇ βάσει καλλιτεχνικῶν μορφῶν παλαιοτέρας μορφῆς διὰ τῆς ἀναβιώσεως αὐτῶν. Οὕτω ἡ προγραμματικὴ μίμησις λαϊκῶν σπιτιῶν καὶ ἡ προσπάθεια ἀναβιώσεως τοῦ βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν εἶναι ἐντελῶς ἀναχρονιστικοὶ πόθοι καὶ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐθνικὸς ἢ πατριωτικὸς ῥωμαντισμὸς χωρὶς καθόλου νὰ συντελοῦν εἰς προαγωγὴν τοῦ λαϊκοῦ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου καὶ δημιουργίαν πραγματικῆς ζωντανῆς τέχνης. Σήμερον αἱ ἀνάγκαι τοῦ βίου ἔχουν ἐντελῶς μεταβληθῆ, δὲν εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τῆς ἐποχῆς τῶν ῥυθμῶν ἐκείνων καὶ ἑπομένως αἱ καλλιτεχνικαὶ μορφαί, αἱ ὁποῖαι τὰς ἐξέφραζον, δὲν δύνανται νὰ ἔχουν πλέον δι' ἡμᾶς κανὲν νόημα εἰμὴ μόνον ὡς ἱστορικαὶ μορφαί, αἱ ὁποῖαι βεβαίως μᾶς εἶναι μᾶλλον προσιταὶ καὶ κατανοηταὶ ἢ οἱ ψευδοκλασσικοὶ καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ ῥυθμοὶ τῆς δύσεως. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ὁρισθῇ ἡ σύγχρονος τέχνη ἐκ τῆς λαϊκῆς π.χ. τέχνης εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε τὰς μορφάς της καὶ ὄχι αὐτὰς τὰς μορφάς. Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἶναι ἡ προσαρμογὴ εἰς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας προτίθεται νὰ θεραπεύσῃ πᾶν ἔργον καὶ μάλιστα διὰ τῶν ἁπλουστάτων μέσων. Μόνον τοιουτοτρόπως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ μιὰ τις ἐξυγίανσις τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς καὶ θ' ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τῆς ἐπιτηδεύσεως καὶ τῆς δι' οἱουδήποτε μέσου καὶ μάλιστα ὑπερφορτώσεως διακοσμητικῆς ἐπιδείξεως.

Ἀλλὰ τὸ κύριον μέσον πρὸς δημιουργίαν αἰσθητικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγή, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς τὸ ἄτομον καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν. Πρὸς τὸ πρῶτον μεγίστην ἔχει σημασίαν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας τῆς τέχνης εἰς τὸ σχολεῖον. Καὶ εἶναι μὲν καλὴ ἡ ἀνάρτησις καλλιτεχνικῶν ἔργων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σχολικοῦ δωματίου, ὡς καὶ ὁ πλουτισμὸς τῶν διδακτικῶν βιβλίων διὰ καλῶν εἰκόνων, ἀλλὰ ταῦτα θὰ ὁμιλοῦν ἄγνωστον σχεδὸν γλῶσσαν εἰς τὰ παιδία, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει ὁ διδάσκαλος ὅστις θὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ τὴν κλεῖδα τῆς ἀναγνώσεως τῆς καλλιτεχνικῆς των ἀξίας. Ἡ νεωτέρα μάλιστα πειραματικὴ παιδαγωγικὴ παρέχει εἰς τοῦτο πολύτιμα πορίσματα ὡς πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ἀγωγὴν τῆς νεότητος εἰς δύο κύρια σημεῖα: 1) πῶς ἐξελίσσεται ἡ καλλιτεχνικὴ ἀντίληψις τῶν νέων κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας των καὶ 2) πῶς διδάσκεται αὕτη. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον εἶναι σήμερον ἀσφαλῶς γνωστὸν ὅτι πρὸ τοῦ δωδεκάτου ἢ μᾶλλον πρὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας των τὰ παιδία οὐδόλως λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὰ μορφικὰ στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία ἑνὸς καλλιτεχνήματος, κρίνουν δὲ μόνον τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

Οὐδόλως σκέπτεται τὸ παιδὶ περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἔργου, οὐδὲ περὶ τοῦ καλλιτέχνου καὶ τῶν προθέσεών του, περὶ τῆς τεχνοτροπίας του, τῆς τεχνικῆς του, τῶν μέσων τῆς παραστάσεως, περὶ τῆς γλώσσης, τοῦ στίχου, περὶ τῶν χρωμάτων, τῆς συνθέσεως, τῆς προοπτικῆς, περὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὴν φύσιν ἢ πρὸς τὸ πρότυπον. Διὰ νὰ λάβῃ ἰδέαν τούτου εἶναι ἀνάγκη συστηματικῆς καθοδηγήσεως εἰς ταῦτα καὶ μάλιστα οὐχὶ εἰς πάντα συγχρόνως τὰ μνημονευθέντα στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς. Τὰ κατὰ πρῶτον κατανοούμενα μορφικὰ στοιχεῖα εἶναι τὰ χρώματα, ἡ σχέσις των πρὸς τὸν φωτισμὸν καὶ τὰ μέσα τῆς παραστάσεως τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς. Βραδύτερον ἐννοεῖ τὴν προοπτικὴν τοῦ βάθους καὶ ἀκόμη βραδύτερον τὸ θυμικὸν περιεχόμενον καὶ τὸ καθαρῶς τεχνικὸν μέρος τοῦ καλλιτεχνήματος. Μὲ τὴν κατανόησιν δὲ τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ καλλιτέχνου ἀποκαλύπτεται τὸ κυρίως καλλιτεχνικὸν μέρος τοῦ ἔργου καὶ ἰδίως ἡ περὶ τοῦ καλλιτέχνου σκέψις καὶ τῶν προθέσεών του.

Μεγίστην ἐπίσης σπουδαιότητα ἔχουν τὰ τεχνικὰ μαθήματα τῶν ὁποίων ἡ διδασκαλία εἶναι ἀπαραίτητος. Ἀλλὰ τί νὰ εἴπωμεν περὶ τούτων καὶ ἐν γένει περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' οὗ οὐδ' εἰς αὐτὸ τὸ Πανεπιστήμιον διδάσκεται ἡ ἱστορία τῆς τέχνης (πλὴν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς), ἐνῷ ἔπρεπε καὶ εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐκτὸς στοιχείων τεχνικῆς ἀσκήσεως (σχεδίου, πλαστικῆς, μουσικῆς κτλ.) νὰ παρέχωνται καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς παγκοσμίου τέχνης τὰ κυριώτατα καὶ νὰ διδάσκεται ὁ τρόπος κυρίως πῶς πρέπει νὰ βλέπῃ τις τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Ἐπίσης πρέπει νὰ ληφθῇ φροντὶς ὥστε ἡ διδασκαλία φιλολογικῶν ἔργων, τῶν μὲν ἀρχαίων νὰ μὴ καταντᾷ γλωσσικὴ καὶ γραμματικὴ ἑρμηνεία, τῶν δὲ νεοελληνικῶν ἱστορικὴ ἢ ἠθικὴ συμπερασματολογία καὶ ἡ μουσικὴ ἐπίπονος καὶ ξηρὰ δεξιοτεχνία. Εἶναι φανερὸν ὅτι πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἀνάγκη καταλλήλων διδασκάλων, ἡ δὲ ἀνωτέρα καὶ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις εἶναι ἀπαραίτητον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης νὰ ἐνισχυθῇ.

Ἐξ ἄλλου ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγὴ θὰ ἀποβλέψῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Πρὸς τοῦτο πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι τὰ μέσα. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὁποῖα ἀποτελέσματα εἶχεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἐνθουσιώδης προπαγάνδα τοῦ Ruskin καὶ τοῦ Willian Morris, ἡ τόσον συντελέσασα εἰς τὴν δημιουργίαν μεγίστης κινήσεως ἐν τῇ σφαίρᾳ μάλιστα τῶν διακοσμητικῶν τεχνῶν, εἶναι φανερὸν τί εἶναι δυνατὸν καὶ πανταχοῦ νὰ γίνῃ διὰ παρομοίων ἐνεργειῶν. Ἀλλὰ γενικώτερον ὡς πρὸς μὲν τὴν φιλολογικὴν μόρφωσιν ἡ διάδοσις εὐθηνῶν φιλολογικῶς ἀξίας ἔργων καλῶς ἐκτυπωμένων, ὡς καὶ καλῶν εἰκόνων ἀντιγράφων γνωστῶν καλλιτεχνημάτων, ἐπιμελημένης καὶ ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως ἐγχρώμων ἢ διχρώμων, καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐκλεκτῶν θεατρικῶν ἔργων εἰς λαϊκὰς παραστάσεις, τῶν ὁποίων νὰ προηγῆται σύντομος καλλιτεχνικὴ ἀνάλυσις ὡς καὶ διαλέξεις, εἶναι τὰ προχειρότερα μέσα αἰσθητικῆς ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπιδράσεως.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλην τέχνην τὰ μάλιστα συντελοῦν συχναὶ ἐκθέσεις καὶ μάλιστα τῇ βοηθείᾳ τοῦ κράτους ὀργανούμεναι διαρκῶς, ἡ διοργάνωσις τῶν μουσείων ἐν συνδυασμῷ πρὸς διδασκαλίαν καὶ διαλέξεις, ὥστε ταῦτα νὰ ἀποβοῦν ζῶντα κέντρα καλλιτεχνικῆς κινήσεως καὶ οὐχὶ νεκροταφεῖα, τῶν ὁποίων αἱ σκιαὶ ὑπεγείρονται μόνον ὁσάκις καραβάνια ξένων ταράσσουν τὴν ἡσυχίαν των. Πρὸς τούτοις αὐτὸ τὸ κράτος πρέπει νὰ φροντίσῃ ὥστε τὰ δημόσια κτίρια νὰ ἔχουν καλλιτεχνικὸν χαρακτῆρα, καλλιτεχνικαὶ δὲ ἐπιτροπαὶ νὰ ἐπιβλέπουν τὴν διαμόρφωσιν τῶν πόλεων καὶ τῶν κτιρίων ἀκόμη ἐπὶ τῇ βάσει προδιαγεγραμμένου γενικοῦ προγράμματος.

Οὕτω θὰ γίνῃ δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ βαθμηδὸν παρὰ τῷ κοινῷ κατεύθυνσίς τις πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ καλοῦ καὶ διὰ τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἐνεργειῶν νὰ τεθοῦν αἱ βάσεις πρὸς ἀπωτέραν δημιουργίαν τοῦ ἰδανικοῦ αἰσθητικοῦ πολιτισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ὡς πρὸς τὴν *Ἱστορίαν τῆς Αἰσθητικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις* ἀναφέρομεν: *Ed. Müller*, Geschichte der Theorie der Kunst bei den Alten. 2 τόμοι 1831-1837 *J. Walter*, Die Geschichte der Aesthetik im Altertum, 1893. *Ἐν Γερμανίᾳ: Hermann Lotze*, Geschichte der Aesthetik in Deutschland, 1868. *Ed Von Hartmann*, Die deutsche Aesthetik seit Kant (1ον μέρος τῆς Αἰσθητικῆς του) 1886 *P. Moos*, Die deutsche Aesthetik der Gegenwart, 1919. — *Ἐν Γαλλίᾳ :Th. Mustoxidi*. Histoire de l'Esthétique Française, 1920. — *Ἐν Ἰταλίᾳ: Rolla*, Storia delle idee estetiche in Italia, 1905.

Ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῆς Αἰσθητικῆς: *M. Schasler*, Kritische Geschichte der Aesthetik, 1872. *B. Bosanquet*, A History of Aesthetics, 1892. *W. Knight*, The philosophy of Beautiful, being outlines of the History of Aesthetics, 2 τομ. 1895—1898. *H. Spitzer*, Untersuchungen zur Theorie und Geschichte der Aesthetik, 1913.—Νεωτάτη γενικὴ ἐπισκόπησις τῶν κυριωτέρων αἰσθητικῶν θεωριῶν εἶναι: *Ogden, Richards* καὶ *Wood*, The Foundations of Aesthetics, 1922.

Καὶ τὰ πλεῖστα τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων συστημάτων Αἰσθητικῆς περιέχουσιν ἱκανὰ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Αἰσθητικῆς, μάλιστα δὲ τοῦ Croce, τοῦ ὁποίου τὸ καὶ μεγαλύτερον δεύτερον μέρος εἶναι Ἱστορία τῆς Αἰσθητικῆς, ὁπόθεν πολλὰ ὠφελήθημεν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ Dessoir.

Τῶν *συγχρόνων Αἰσθητικῶν* παραθέτομεν τὰς κυριωτέρας καὶ νεωτέρας: *K. Lange*, Das Wesen der Kunst, 2 τόμοι 1901. *Menendez y Pelayo*, Historia de las idéas estéticas en Espana, 5 τόμοι 1901. *B. Croce*, Estetica, 1902. *Th. Lipps*, Aesthetik, 2 τόμ. 1903-1906. *J. Volkelt*, System der Aesthetik, 3 τόμ. 1905-1914. *M. Dessoir*, Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft, 1906 (2α ἔκδ. 1926). *E. Meumann*. Einführung in die Aesthetik der Gegenwart, 3η ἔκδ. 1919 καὶ System der Aesthetik, 3η ἔκδ. 1919. *O. Külpe*, Grundlagen der Aesthetik, 1921 (μετὰ θάνατον). *Müller-Freienfels*, Psychologie der Kunst, 2 τόμ. 1912. *Th. Meyer*, Aesthetik, 1923. *Th. Ziehen*, Vorlesungen über Aesthetik, 2 τόμ. 1925 (συνοψίζει θαυμασίως τὰ πορίσματα τῆς πειραματικῆς Αἰσθητικῆς τῆς γερμανικῆς σχολῆς. *Ch. Lalo*, Esthétique, 1925.— Τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων τούτων περιέχουν καὶ σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος ἢ *αἰσθητικὴ τοῦ σώματος*, καλεῖται ἡ συμφώνως πρὸς αἰσθητικὰς ἀντιλήψεις ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρωπίνου δέρματος καὶ σώματος ἐν γένει, ὅσον ἀφορᾷ τὴν χροιάν, τὰς γραμμάς, τὴν ὑφὴν κλπ. Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἡ αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος εἶναι διάφορος κατὰ τοὺς διαφόρους λαοὺς καὶ ἐποχάς, λόγῳ τῶν διαφορῶν καὶ τῶν μεταβολῶν τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων. Κατὰ συνέπειαν, ἡ αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος δὲν εὑρίσκεται πάντοτε ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἰδεώδους ὡραίου, καθ' ὅτι αὕτη εἶναι ἀναλλοίωτος, ἐνῷ ἡ αἰσθητικὴ τροποποιεῖται πολλαχῶς εἴτε πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐναρμονίσεώς της μὲ τὸν κρατοῦντα συρμόν, εἴτε πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συντηρήσεως ἢ τελειοποιήσεως της, διὰ λόγους ὑγιεινῆς ἢ φιλαρεσκείας ἢ κοινωνικῆς ἀνάγκης.

ΚΑΤΑ ΛΑΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΟΧΑΣ. Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος ἐστηρίχθη πάντοτε καὶ στηρίζεται ἐπὶ τριῶν κατηγοριῶν: τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ συμπαθητικοῦ ὡραίου, ἤτοι τῆς *μορφῆς* (γραμμή, πλαστική, χρῶμα) τοῦ *ῥυθμοῦ* (στάσις, κινήσεις, μορφασμοί) καὶ τῆς *ἐκφράσεως* (χάρις,

Digitized by Google

αἰσθηματικότης, διανοητικότης). Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐγένοντο ἀντικείμενον προσοχῆς καὶ καλλιεργείας εἰς πάσας τὰς φυλὰς καὶ τὰς ἐποχάς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἑκάστοτε ὑπῆρχεν ἄλλοιος τρόπος ἀντιλήψεως ἐπ' αὐτῶν.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον θεωρουμένη ὡς δημοσία καὶ θρησκευτικὴ ἀνάγκη. Τόσον εἰς τὸν κοινωνικόν, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, εἰς τὰ γυμναστήρια καὶ εἰς τοὺς γυναικωνίτας αἱ αἰσθητικαὶ ἀσχολίαι τοῦ σώματος διὰ τοῦ ἀθλητισμοῦ, τῶν φαρμακικῶν σκευασιῶν, τῶν προσθέτων εἰδῶν καλλωπισμοῦ καὶ τῶν καλλυντικῶν μεθόδων, ἀπησχόλει πλῆθος εἰδικῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ εἶχεν ἀναχθῆ εἰς τέχνην πολυδαίδαλον καὶ πρώτης ἀνάγκης. Ἐκ τῶν μέσων τῶν πρὸς διατήρησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς αἰσθητικῆς, ἐξέχουσαν σημασίαν εἶχον ἡ σωμασκία, τὰ λουτρά, αἱ μαλάξεις, αἱ ἐντριβαί, αἱ ἐκ νάρδου καὶ ἀλαβάστρου ἀλοιφαί, τὰ ἔλαια δι' ὧν ἠλείφετο τὸ σῶμα, τὰ ἀρώματα, τὰ χρώματα δι' ὧν περιεγυροῦντο οἱ ὀφθαλμοί, ἡ περίφημος καλλυντικὴ σκευασία *«παναθήναιον»*, τὰ ἀποψιλωτικά, τὰ κοσμήματα (ἐνώτια εἰς τὰ ὦτα, μαργαρῖται εἰς τὰ γόνατα, ψέλλια εἰς τοὺς καρποὺς καὶ τὰ σφυρὰ) κ. λ. π. Τοὐναντίον αἱ αἰσθητικαὶ δυσμορφίαι δὲν εἶχον θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ δύσμορφον βρέφος ἐθανατοῦτο. Ἦτο δὲ τόσον γενικὴ ἡ καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς τοῦ σώματος, ὥστε λαμπρῶς παρέμεινε κατωπτρισμένη διὰ μέσου τῶν αἰώνων εἰς τὰς ἀρχαϊκὰς τελετὰς καὶ τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, εἰς τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ καθόλου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἡ αἰσθητικὴ τοῦ σώματος ἔφθανε μέχρις εἰδωλολατρείας, αἱ δὲ αἰσθητικαὶ μέθοδοι μέχρις ἐπιστήμης. Οἱ διαγωνισμοὶ τῆς ὡραιότητος, οἱ βωμοὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὰ καλλωπιστήρια, ἦσαν ζητήματα καθημερινότητος. Ἡ χρῆσις τῶν λουτρῶν τόσον διεδόθη, ὥστε ἡ πολιτεία ἵδρυσε πολλὰ δημόσια τοιαῦτα, ὅπου ἀναμὶξ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐλούοντο, ἰδίως ἐπὶ Ἡλιογαβάλου, μέχρις οὗ τὰ λουτρὰ ταῦτα ἐχωρίσθησαν, λόγῳ τῆς παρατηρηθείσης ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν, ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου. Τὸ λουτρὸν ἠκολούθει ἡ ἀποτρίχωσις καὶ ταύτην ὁ καθαρισμὸς τῶν πόρων τοῦ δέρματος, αἱ μαλάξεις καὶ ἡ ὀρθοπεδικὴ τῶν μὴ ἐχόντων κανονικὰ μέλη, δι' εἰδικῶν ὀργάνων. Αἱ Ρωμαῖαι πατρικίαι ἐλούοντο διὰ γάλακτος ὄνου, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἀγέλη τοιούτων συνώδευε τὴν αὐτοκράτειραν Ποππαίαν, σύζυγον τοῦ Νέρωνος, κατὰ τὰ ταξίδιά της. Πλῆθος σκευασιῶν ἐπλημμύρει τὰ καλλωπιστήρια τῶν Ρωμαίων δεσποινῶν. Ἡ κριθὴ τῆς Λιβύας, τὸ κονιοποιημένον κέρας τῆς ἐλάφου, τὰ κρόμμυα καὶ οἱ νάρκισσοι ἐντὸς μέλιτος, οἱ σπόροι τῆς ἀγράμπελης, τὰ λευκὰ ψιμμύθια (ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Πλαύτου), τὰ ἐρυθρὰ (ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Πετρωνίου) τὰ διάφορα κοσμητικὰ (ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰουβενάλη) καὶ τὰ ὁποῖα ὀφείλουν τὸ ὄνομά των κατά τινας εἰς τὸν περίφημον Ρωμαῖον μυρεψὸν *Cosmus* κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *κόσμος*= στόλισμα. Μεταξὺ τῶν κοσμητικῶν σκευασιῶν περίφημα ἦσαν τὰ καταπλάσματα ἐξ ἄρτου ἐμβρεχομένου εἰς γάλα καὶ τὰ κοσμητικὰ τῶν ὀδόντων.

Ἡ τόσον ἀκμάσασα εἰς τὴν ἀρχαιότητα (Ἀθῆναι-Ρώμη) αἰσθητικὴ τοῦ σώματος, ἤρξατο παρακμάζουσα διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις καταργήσας τοὺς ἀγῶνας, τὸν ἀθλητισμόν, τὴν ἐξωτερικὴν κόσμησιν καὶ παραμελῶν τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς καὶ αὐτῆς τῆς καθαριότητος πολλάκις, ἐμερίμνα μόνον διὰ τὴν ἐξωραΐσιν τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξηκολούθησε διὰ τῶν μέσων αἰώνων μέχρις οὗ ἤρξατο καὶ πάλιν παρακμάζουσα κατὰ τοὺς νεωτέρους αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ αἰσθητικὴ τοῦ σώματος ἀπὸ ὑγιεινῆς καὶ καλλυντικῆς ἀπόψεως ὁλονὲν ἐξυψοῦται, χωρὶς ἐν τούτοις ν' ἀρθῇ εἰς τὸ ὕψος εἰς ὃ τὴν ἤγαγεν ἡ ἀρχαία ἐποχή.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ἐγγὺς Ἀνατολὴν ἐν γένει τὰ λουτρὰ ἦσαν τριπλοῦς κανὼν ὑγιεινῆς, θρησκείας καὶ αἰσθητικῆς. Ἦσαν δὲ ἰδίως ἀτμόλουτρα προκαλοῦντα τὴν ὑπερίδρωσιν τοῦ σώματος, κάτι ἀνάλογον πρὸς τὰ νεώτερα «τουρκικὰ λουτρά». Ἐπηκολούθουν ἐντριβαί, ἀποψιλώσεις, βαφαὶ τριχῶν, καταστροφὴ κάλων, κομμώσεις, ψιμμυθιώσεις κ.λ.π. Πολλαὶ τῶν αἰγυπτιακῶν σκευασιῶν διὰ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ δέρματος παραμένουν καὶ ἤδη ἐν χρήσει εἰς τὴν αἰσθητικὴν συντήρησιν καὶ θεραπευτικήν, ὅπως τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα kohl περίφημον ψιμμύθιον. τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ βαφαὶ τῶν τριχῶν (henné), τὰ δι' ἀνθρακικοῦ νατρίου τονωτικὰ τοῦ δέρματος λουτρά, τὰ ψίλωθρα κ.λ.π.

Ἐκ τῶν ἰδιαζόντων εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν αἰσθητικὴν τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος ἐθίμων, ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἀντίληψις τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτίας ὅπως διατηρῇ τὸ σῶμα της παχὺ καὶ λιπαρόν. Αἱ χεῖρες, τὰ πέλματα καὶ οἱ ὄνυχες ἐβάφοντο πορτοκαλλιόχροοι. Τὸ σῶμα ἐβάφετο ἐρυθρὸν δι' αἵματος βοὸς ἢ κίτρινον δι' ὤχρας κ.λ.π.

Αἱ αὐταὶ μέθοδοι καὶ ἔθιμα ἴσχυον διὰ τὴν αἰσθητικὴν τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Περσίας, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν διὰ τοὺς Πέρσας, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ἀντίληψις τοῦ ἰδεώδους

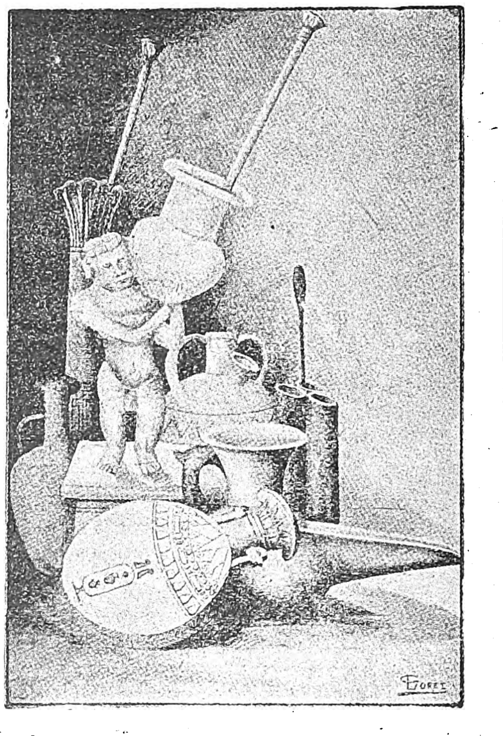

Ἀντικείμενα γυναικείου καλλωπισμοῦ τῆς φαραωνικῆς ἐποχῆς.

[Ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ P. Gastou «Cosmétique et Esthétique» Paris 1923».

τοῦ σώματος ἦτο ἐκλελεπτυσμένη καὶ ἐσυμβολίζετο διὰ τῆς κυπαρίσσου. Ἀντιθέτως ὅθεν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνατολικοὺς λαούς, οἱ Πέρσαι ἀπεχθάνονται τὸ πάχος, φροντίζοντες διὰ τὴν λέπτυνσιν τοῦ σώματος.

Εἰς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολὴν ἐν γένει, τὰ μέσα συντηρήσεως καὶ τελειοποιήσεως τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος ἦσαν πολυάριθμα. Ἡ κομψὴ Κινέζα χρησιμοποιεῖ τὸ γάλα διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ δέρματός της καὶ πλύνει τὸ πρόσωπον κατὰ κόρον διὰ τεΐου. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται τὸ ὠχρόν της χρῶμα καὶ ἡ στεγνότης

Ἄκρος ποὺς Κινέζας.

[Dr. Matignon «Superstition, crime et misère en Chine». Paris 1902.]

τῆς ἐπιδερμίδος. Τὴν δροσερότητα τοῦ δέρματος διατηρεῖ διὰ τῶν ἀνθέων τοῦ ἀσφοδέλου, βάφει τὰ χείλη ἐρυθρὰ καὶ ἡ κόμη πλέκεται πολυτρόπως, ἐπιστεφομένη μὲ δύο ἀργυρᾶ: καρφίδας, χαρακτηριστικὰς τῆς ἐν τῇ Ἄπω Ἀνατολῇ κομμώσεως. Ἀλλὰ τὸ ὅλως ἰδιάζον καὶ περίεργον τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως τῶν Κινέζων, εἶναι τὸ περίφημον «μικροσκοπικὸν πόδι», τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς γυναικείας κομψότητός των. Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς δυσμορφώσεως αὐτῆς, ὁ ἄκρος ποὺς περιτυλίσσεται ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας ἰσχυρότατα δι' ἐπιδέσμων οἵτινες συμπιέζουν τοὺς δακτύλους, ἐμποδίζουν τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξίν του, παραμορφώνουν τὸ σχῆμά του, ἀτροφοῦν τοὺς μῦς καὶ προσδίδουν ἐν τέλει τὴν τόσον πρωτότυπον μορφὴν τῶν κινεζικῶν ποδῶν, οὕτως ὥστε τὸ μῆκος ἑνὸς ὑποδήματος κομψῆς Κινέζας, νὰ μὴν ὑπερβαίνῃ τὰ δεκαπέντε ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου.

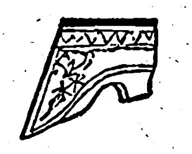

Ὑπόδημα Κινέζας.

Εἰς τὰ κουρεῖα τῆς Κίνας ὑπάρχουν ἀκόμη διάφοροι περίεργοι μέθοδοι διὰ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ δέρματος, ὅπως ἡ μάλαξις τῆς ῥινός, ὁ εἰδικὸς καθαρισμὸς τῶν ὤτων, ἡ συμπίεσις τῶν δακτύλων διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐλαστικότητος εἰς τὰς ἀρθρώσεις *κ.λ.π.*

Μεταξὺ τῶν ἀγρίων λαῶν ἡ αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος ἐν γένει ἀπολαμβάνει ἐκτιμήσεως, ἀλλὰ κατὰ τρόπον συμβιβαζόμενον μόνον πρὸς τὴν ἰδικήν των ἀντίληψιν.

Οὕτω, οἱ Ἐρυθρόδερμοι, πρόγονοι τῶν Ἀμερικανῶν, ἔβαφον τὸ σῶμα ἐρυθρόν, κίτρινον ἢ πράσινον, ἠλείφοντο δι' ἐλαίου, ἐκοσμοῦντο διὰ λάσπης χρωματιστῆς, ἔβαφον τὸ πρόσωπον διὰ πολλῶν χρωμάτων καὶ σχεδίων καὶ ἐκόσμουν τὴν κόμην δι' ὑπερμεγέθων πτερῶν.

Οἱ Βρεττανοί, πρόγονοι τῶν Ἄγγλων, ἔβαφον τὸ δέρμα τοῦ σώματος ἀποκλειστικῶς διὰ κυανοῦ χρώματος.

Οἱ Ἰνδοὶ ἦσαν πάντοτε λίαν φιλάρεσκοι. Ἡ γυμναστικὴ καὶ αἱ ἐντριβαὶ (αἱ καλούμεναι εἰς τὴν Ἰνδικὴν *«σάμπονιγκ»*, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀντίστοιχος ἀγγλικὴ λέξις *shampooing*) ἦσαν λίαν διαδεδομέναι. Ἡ Ἰνδὴ βάφει μετὰ πολλῆς χάριτος τὸ πρόσωπον καὶ εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὴν πλουσίαν της κόμην.

Οἱ Μαῦροι, παρὰ τὴν δυσειδῆ αὐτῶν μορφήν, ἐπιμελοῦνται δραστηρίως τῆς αἰσθητικῆς των ἐμφανίσεως. Οἱ Μαῦροι τῆς Γαβόνης ἀνοίγουν ὀπὴν εἰς τὸ κάτω χεῖλος τοῦ στόματος, δι' ἧς ἐξάγουν τὴν ἄκραν τῆς γλώσσης των ἐκ φιλαρεσκείας.

Οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Μεξικοῦ ἀνοίγουν παρομοίαν ὀπὴν εἰς τὸ χεῖλος ἢ τὰς παρειάς, ἀλλ' εἰς ταύτην ἐνθέτουν πολύτιμον λίθον.

Αἱ Ἀφρικανίδες ῥινίζουν τοὺς αἰχμηροὺς των ὀδόντας, ὡς ἀναφέρει ὁ Du Chaillu καὶ τοὺς βάφουν μελανοὺς διὰ νὰ διαφέρουν ἀπὸ τὰ ζῷα· οἱ πλόκαμοι τῆς κεφαλῆς των εἶναι ἄτακτοι, ἐξ ἑκάστου δὲ ἀναρτᾶται δακτύλιος σιδηροῦς ἢ χαλκοῦς ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως· τὸ σῶμα βάφεται ἐρυθρόν, αἱ ὀφρῦς λευκαὶ καὶ οἱ ὄνυχες διατηροῦνται μακροί. Αἱ νεάνιδες τῆς φυλῆς τῶν Ἀζαναγλαΐζων συσφίγγουν τὸ στῆθος καὶ ἕλκουν πρὸς τὰ κάτω τοὺς μαστούς, διὰ νὰ προσδώσουν εἰς τούτους μεγαλύτερον μῆκος. Εἰς δὲ τὴν φυλὴν τῶν Καραΐβων, ὡς ἀναφέρει ὁ Lobez de Gomara, αἱ γυναῖκες ἐμπηγνύουν εἰς τὸ στῆθός των τεμάχια καλάμου ὡς δεῖγμα ἀνωτέρας αἰσθητικῆς.

Εἰς τὴν μεταχριστιανικὴν Εὐρώπην ἡ αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος, ἐκ τῆς ἀφανείας εἰς ἣν τὴν ἀπέκλεισεν ὁ Χριστιανισμός, ἤρχισε ν' ἀνακύπτῃ ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν XII αἰῶνα διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως ψιμμυθίων, προσωπίδων ἐκ καουτσούκ διὰ τὸ δέρμα τοῦ προσώπου καὶ χειροκτίων περιεχόντων κόνιν σάπωνος, σκευασιῶν ποικίλων καὶ ἀρωμάτων καὶ ἐλαίων κλπ. Ἐπίσης ἤρξατο καὶ ἡ περιποίησις τῆς κόμης δι' ἣν ἀνεθεματίζοντο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας αἱ φιλάρεσκοι τοῦ VIII αἰῶνος. Ἀλλ' αἱ περιποιήσεις αὗται τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος προσέκρουον πάντοτε ἐπὶ ἀλλεπαλλήλων ἀπαγορευτικῶν διαταγῶν ἃς ἐξέδιδεν ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν Ἐπισκόπων. Ἀπὸ τοῦ Λουδοβίκου XIII μόλις ἤρξαντο ἀτονοῦσαι αἱ διαταγαὶ τῶν κληρικῶν καὶ ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ βαθμιαία ἀναγέννησις τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος λαβοῦσα ἔτι μεγαλυτέραν ὤθησιν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ἡ διάστιξις (tatouage) ἐσημείωσεν αὐθύπαρκτον καὶ σημαντικὴν σταδιοδρομίαν εἰς τὴν χρησιμοποιητικὴν αἰσθητικὴν τοῦ δέρματος διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἡ μέθοδος αὕτη τῆς ἀνεξιτήλου ἐνδοδερμικῆς σχεδιάσεως διὰ χρωμάτων, σινικῆς μελάνης, κόνεως πυρίτιδος, χολῆς βοὸς καὶ λοιπῶν οὐσιῶν, ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, διὰ βελονῶν ἢ ἄλλων αἰχμηρῶν ἐργαλείων, εἶναι παλαιοτάτη, ἦτο δὲ διαδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς. Οἱ κάτοικοι τῆς Πολυνησίας καὶ τῆς Ἰαπωνίας φέρονται ὡς οἱ πλέον δεξιοτέχναι εἰς τὴν διάστιξιν, κατασκευάζοντες μεθ' ὑπομονῆς πραγματικὰ ἀριστουργήματα. Αἱ διαστίξεις αὗται ἄλλοτε εἶναι ἁπλῶς διακοσμητικαὶ καὶ ἄλλοτε συμβολικαί. Καὶ εἰς μὲν τοὺς βαρβάρους λαοὺς γίνονται διὰ λόγους αἰσθητικοὺς ἢ θρησκευτικούς, ἢ λόγῳ παραδόσεως. Εἰς δὲ τοὺς

Digitized by Google

πολιτισμένους λαοὺς γίνονται εἰς τὰ κατώτατα στρώματα καὶ ἐν ταῖς φυλακαῖς μὲ παραστάσεις ποικίλῳ σχεδίῳ, σκηνῶν, φράσεων, προσώπων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀνώτατα κοινωνικὰ στρώματα ἐπεκράτησεν ἄλλοτε ἡ διάστιξις ὡς μανία τοῦ συρμοῦ, διαδοθεῖσα εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἀριστοκρατίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης. Τὴν μανίαν ταύτην δὲν διέφυγον ἔτι καὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες, ὅπως ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας (Cabanès), ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας Νικόλαος κ. λ. π.

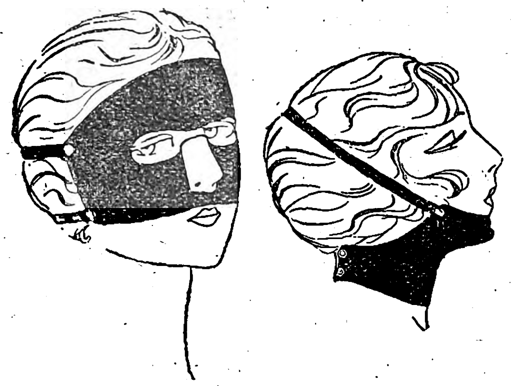

Προσωπίδες ἐξ ἐλαστικοῦ κόμμεως διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς χαλαρότητος τοῦ δέρματος καὶ τῶν ρυτίδων.
[Clarks «Manuel de Beauté» Paris 1924].

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΕΡΜΑΤΟΣ. Ἡ σύγχρονος αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος καὶ τοῦ σώματος στηρίζεται, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἰς τὴν μορφήν, τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν.

Πρὸς διαμόρφωσιν τῶν στοιχείων τούτων πολλοὶ παράγοντες ἀπαιτοῦνται. Ἄλλοι τούτων σκοποῦσιν εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ δέρματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φυσιολογίας αὐτοῦ, ἄλλοι εἰς τὴν αἰσθητικήν του ἐξωραΐσιν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν ἀνωμαλιῶν του.

Συντήρησις τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος.— Τὰ μέσα δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ συντήρησις τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος εἶναι: αἱ φαρμακευτικαὶ καὶ κοσμητικαὶ σκευασίαι (*κρέμαι, ἔλαια, κόνεις καλλυντικαί, ἀρώματα, ψίλωθρα, ψιμμύθια, σάπωνες, γαλακτώματα, κοσμητικὰ κονδύλια, βαφαὶ κλπ.*), αἱ κοσμητικαὶ μέθοδοι (*μαλάξεις, προσωπίδες καὶ ζῶναι ἐξ ἐλαστικοῦ κόμμεως, ψεκασμοὶ διὰ θερμοῦ ὕδατος κλπ.*), ἡ φυσικὴ ἀγωγὴ (*ἀθλητισμός, παιδιαί, γυμναστική, λουτροθεραπεία*), ἡ καλὴ λειτουργία τοῦ ὀργανισμοῦ(*κυκλοφορικὸν καὶ πεπτικὸν σύστημα, ἀποφυγὴ δυσπεψίας, δυσκοιλιότητος κλπ.*), ἡ φυσικοθεραπεία (*φωτόλουτρα, ἠλεκτροθεραπεία, ὑψίπυκνα ρεύματα, κρυοθεραπεία, θερμοαεροθεραπεία, κινησιθεραπεία κλπ.*), αἱ ψυχικαὶ καταστάσεις (*ὁ ὑπέρμετρος γέλως, τὰ δάκρυα κλπ. προκαλοῦν ρυτίδας καὶ καταστρέφουν τὰς αἰσθητικὰς γραμμὰς τοῦ προσώπου, τὴν αὐτὴν δ' ἐπίδρασιν ἔχουν καὶ οἱ μορφασμοὶ οἱ ἐκδηλοῦντες ἐπίπληξιν, μῖσος, αὐστηρότητα κ.ο.κ.*) καὶ ἡ διανοητικὴ καλλιέργεια εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζεται ἡ αἰσθητικὴ ἔκφρασις τοῦ ἀνθρώπου ὡς κίνησις, ὡς ὁμιλία, ὡς φωνή, ὡς χάρις.

Ὁ ἀήρ, ὁ ἥλιος, ὁ κονιορτός, εἶναι καταστροφεῖς τοῦ δέρματος. Ἡ κατάχρησις τοῦ ὕδατος ἐπίσης. Διὰ τοῦτο τὸ δέρμα τῶν χωρικῶν εἶναι πάντοτε κατεστραμμένον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὸ δέρμα ὅπερ μένει κεκαλυμμένον ὑπὸ τῶν ἐνδυμάτων διατηρεῖ τὴν ζωτικότητά του καὶ εἰς προβεβηκυῖαν ἔτι ἡλικίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δέρμα τοῦ προσώπου. Ἡ κατάχρησις ὡρισμένων σιτίων, ὅπως τὰ ἀμυλώδη, καὶ ἡ κατάχρησις τῶν οἰνοπνευματωδῶν συντελεῖ ἐπίσης εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος. Τὸ δέρμα τῶν ξανθῶν ὑποκύπτει εὐκολώτερον εἰς μαρασμὸν καὶ δερματοπαθείας. Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ δέρμα, τὸ θέρος εἶναι λευκότερον, διαφανέστερον καὶ ἁβρότερον, παρὰ τὸν χειμῶνα.

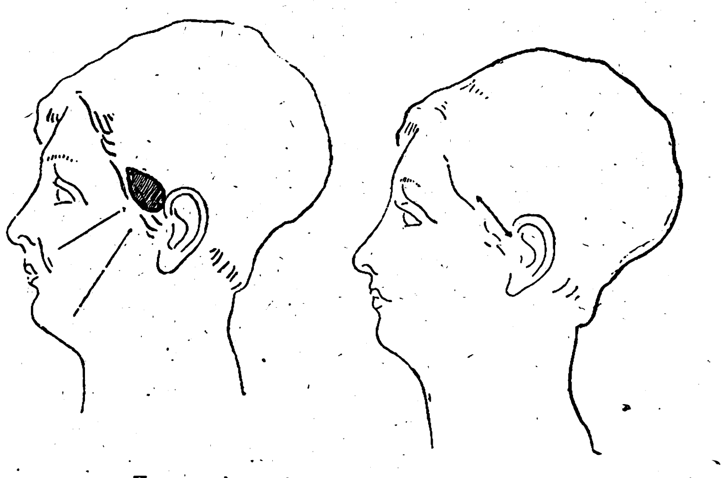

Σχηματικὴ παράστασις αἰσθητικῆς ἐγχειρήσεως πρὸς ἐξαφάνισιν τῶν ρυτίδων.

Πρὸς **συντήρησιν** τῆς αἰσθητικῆς τοῦ **δέρματος** δέον πρωτίστως νὰ τηρῶνται οἱ κανόνες τῆς ὑγιεινῆς, τὸ πρόσωπον νὰ πλύνεται διὰ χλιαροῦ ὕδατος καὶ νὰ ἐπαλείφεται διὰ κρέμας, ἥτις χρησιμεύει ὡς θώραξ προασπιστικὸς κατὰ τῶν μικροοργανισμῶν τῶν αἰωρουμένων εἰς τὸν ἀέρα (*Sabouraud*). Ἡ συστηματικὴ μάλαξις (*massage*) τοῦ προσώπου κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν μυῶν, ἐξασφαλίζει τὴν τονικότητα τοῦ προσώπου καὶ τὴν καλὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, ἐμποδίζουσα τὰς ρυτίδας, τὴν χαλάρωσιν τοῦ δέρματος, τὴν ἀνάπτυξιν λίπους κ.λ.π. Ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα φροντὶς δέον νὰ λαμβάνεται πρὸ τῆς ἑσπερινῆς κατακλίσεως, ὁπότε τὸ δέρμα τοῦ προσώπου δέον νὰ πλύνεται καλῶς διὰ θερμοῦ ὕδατος. Ἡ συντήρησις τοῦ δέρματος δέον νὰ εἶναι ἀνάλογος τῆς ξηρότητος ἢ λιπαρότητος τούτου. Ἀνεξαρτήτως τῆς τηρήσεως τῶν ὑγιεινῶν συνθηκῶν, δύνανται νὰ ἐνσκήψωσι ποικίλαι δερματοπάθειαι αἵτινες πλὴν τῆς αἰσθητικῆς ἐνδιαφέρουν καὶ τὴν καθόλου ὑγείαν. Περὶ τῶν παθήσεων τούτων ἀσχολεῖται εἰδικῶς ἡ δερματολογία.

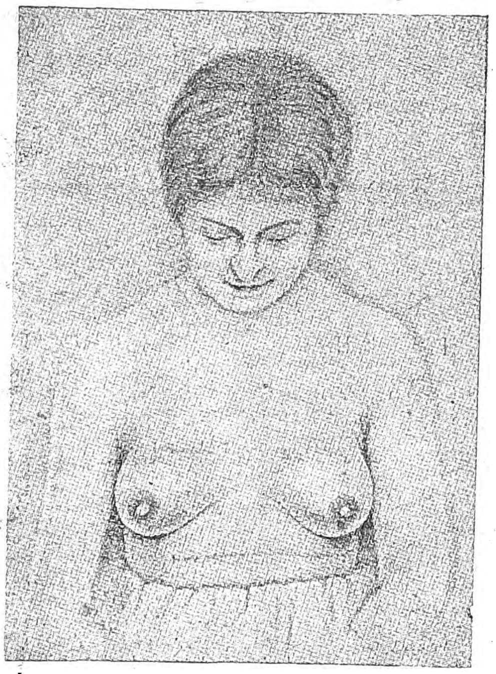

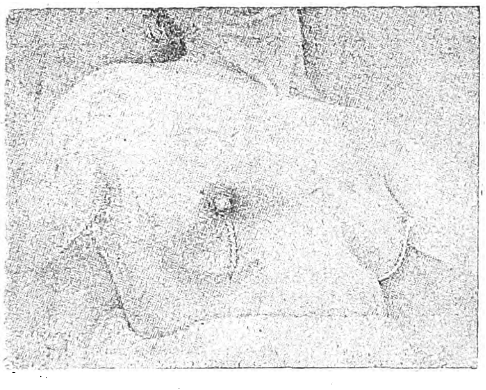

Αἰσθητικὴ ἐγχείρησις μαστῶν. Φωτογραφίαι πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως (ἄνω) καὶ μετ' αὐτὴν (κάτω).
[Dr Dartiques «Médecine Internationale», Paris 1924].

Κοσμητικὴ **αἰσθητικὴ** *τοῦ δέρματος.* — Μετὰ τὴν τήρησιν τῶν ὑγιεινῶν κανόνων, οἵτινες **ἀποτελοῦν** τὴν βάσιν τῆς συγχρόνου αἰσθητικῆς τοῦ δέρματος, ὁ καλλωπισμὸς τελειοποιεῖ ταύτην. Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ σώματος κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα τάσσεται ἐναντίον τῆς παχυσαρκίας, ἥτις καὶ δι' εἰδικῶν ἠλεκτρικῶν μηχανημάτων καταπολεμεῖται, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνδυναμώσεως τῶν αἰσθητικῶν γραμμῶν διὰ τῆς μασσοθεραπείας, τῆς κινησιθεραπείας καὶ τῆς ρυθμικῆς γυμναστικῆς. Καταπολεμεῖ τὴν πλαδαρότητα καὶ ἐπιζητεῖ τὴν συμμετρίαν τοῦ συνόλου. Ἐκ τῶν μερῶν τοῦ σώματος, τὰ ἀκάλυπτα μέρη δέχονται τὰς περισσοτέρας αἰσθητικὰς περιποιήσεις. Οὕτω, ἡ ἄκρα χεὶρ θεωρεῖται αἰσθητικῶς ἀρτία, ὅταν οἱ δάκτυλοι εἶναι λεπτοί, μακροί, εὐκίνητοι καὶ ἐκφραστικοί, τὸ δέρμα ἁβρόν, λευκὸν καὶ λεπτόν, ρόδινον δὲ κατὰ τὰς ἀρθρώσεις τῶν φαλάγγων. Οἱ ὄνυχες ὡσαύτως τυγχάνουσιν ἰδίων περιποιήσεων ἀφορωσῶν τὸ σχῆμα καὶ τὴν στιλπνότητα τούτων.

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ προσώπου ἔχει ἀναχθῆ εἰς τέχνην λεπτήν, ἡ δὲ ψιμμυθίωσις (*maquillage*) παίζει πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἐμφάνισιν. Οὕτω διὰ νὰ ἐμφανισθῇ τὸ πρόσωπον πλέον στρογγύλον, ψιμμυθιοῦται δι' ἐρυθροῦ μὲν ψιμμυθίου κάτω τῶν ὀφθαλμῶν καὶ παρὰ τοὺς κροτάφους, διὰ λευκοῦ δὲ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον μέρος καὶ τὸν τράχηλον. Ἀντιθέτως, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ τὸ πρόσωπον πλέον ἐπίμηκες, τὸ ἐρυθρὸν ψιμμύθιον πρέπει νὰ τίθεται μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν, ἐπὶ τῶν ζυγωματικῶν ὀστῶν. Διὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ προσώπου ψιμμύθιον λευκὸν καὶ διὰ τὸν τράχηλον ρόδινον. Ἡ αἰσθητικὴ τῶν ὤτων ἀπαιτεῖ ὀλίγον ἐρυθρὸν ψιμμύθιον εἰς τοὺς λοβούς. Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸ κέντρον τοῦ πώγωνος. Ἡ αἰσθητικὴ τῶν χειλέων, ὅταν μὲν πρόκειται τὸ στόμα νὰ ἐμφανισθῇ μικρότερον, ἀπαιτεῖ ἐρυθρὸν ψιμμύθιον εἰς τὸ μέσον, ὅταν δὲ πρόκειται νὰ ἐμφανισθῇ μεγαλύτερον, ἐρυθρὸν ψιμμύθιον εἰς τὰς γωνίας τῶν χειλέων. Ἡ αἰσθητικὴ τῆς ρινός, ὅταν ἡ ρὶς εἶναι μικρά, ἀπαιτεῖ λευκὸν ψιμμύθιον δι' αὐτὴν καὶ χρωματισμὸν διὰ τὸ πρόσωπον (ρόδινον διὰ τὰς μελαχροινὰς καὶ ὑποκίτρινον διὰ τὰς ξανθάς). Ἡ ἀντίθετος ψιμμυθίωσις γίνεται ὅταν ἡ ρὶς εἶναι μεγάλη καὶ πρόκειται ν' ἀποκρυβῇ. Διὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς χρησιμοποιεῖται κυανοῦν ψιμμύθιον διὰ τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ μέλαν διὰ τὸ κάτω. Πρὸς πρόσδοσιν γλυκύτητος εἰς τὸ βλέμμα, μελαινοῦνται καὶ καμπυλοῦνται αἱ βλεφαρίδες.

Ἡ μελανὴ ψιμμυθίωσις τῶν ἐλευθέρων ἄκρων τῶν βλεφάρων προσδίδει φλογερότητα εἰς τὸ βλέμμα. Διὰ τὴν ἐμφάνισιν ἀμυγδαλωτῶν ὀφθαλμῶν, προστίθενται δύο ἐλαφρῶς ὑπομέλαιναι γραμμαὶ εἰς τὴν ἔξω γωνίαν τῶν ὀφθαλμῶν. Δύο ἐρυθραὶ στίξεις εἰς τὴν ἔσω γωνίαν τῶν ὀφθαλμῶν

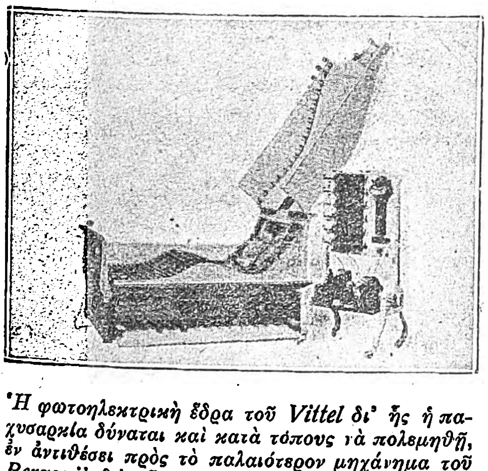

Ἡ φωτοηλεκτρικὴ ἕδρα τοῦ Vittel δι' ἧς ἡ παχυσαρκία δύναται καὶ κατὰ τόπους νὰ πολεμηθῇ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παλαιότερον μηχάνημα τοῦ Bergonié δι' οὗ ἡ παχυσαρκία καιεπολεμεῖτο ὁμοιομερῶς καθ' ἅπαν τὸ σῶμα.
[«Médecine Internationale», Paris 1925].

Τὰ ἀποτελέσματα αἰσθητικῆς ἐγχειρήσεως κατὰ τῶν ρυτίδων.
[Φωτογραφίαι παριστῶσαι ἡλικιωμένην γυναῖκα πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐγχείρησιν].

Digitized by Google

προσδίδουν λαμπρότητα εἰς τὸ βλέμμα. Αἱ ὀφρῦς τροποποιοῦνται ἀναλόγως τον προσώπου, λεπτυνόμεναι διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τριχῶν ὑπὸ τῆς ἀποψιλωτικῆς λαβίδος. Ὁ αἰσθητικὸς οὗτος καλλωπισμὸς τῶν ὀφρύων, ὅστις ἐσχάτως λίαν διεδόθη ἐν Εὐρώπῃ, εἶναι πολὺ παλαιὸς καὶ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Finch εἰς τὰ ἔθιμα τῶν ἰθαγενῶν τῆς Σιέρρα-Λεόνε. Τέλος τὸ ἀκάλυπτον μέρος τοῦ τραχήλου (decolleté) προκειμένου περὶ ἰσχνῶν δέον ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως νὰ ἐξουδετεροῦται ὑπὸ περιδεραίου ἐξ εὐμεγέθων τεμαχίων.

Χειρουργικὴ θεραπευτικὴ τῶν αἰσθητικῶν ἀνωμαλιῶν.— Αἱ αἰσθητικαὶ ἀνωμαλίαι τοῦ δέρματος ἀφορῶσι τὸ σχῆμα, τὴν χροιὰν καὶ τὴν σύστασιν αὐτοῦ καὶ θεραπεύονται διὰ ποικίλων μεθόδων περιγραφομένων ἐν τῇ θεραπευτικῇ δερματολογίᾳ. Πλὴν τούτων ἡ ἐπιστήμη κατέχει σήμερον ὅλως ἰδιαιτέρας αἰσθητικὰς χειρουργικὰς μεθόδους τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀναμφισβήτητα. Αἱ μέθοδοι αὗται, ἂν καὶ ἁπλαῖ ἐν τῇ περιγραφῇ των, ἐν τούτοις δὲν δύνανται νὰ ἐκτελεσθῶσιν εἰμὴ ὑπὸ ἐλαχίστων ἐπιδεξίων χειρουργῶν μὴ ὑπερβαινόντων σήμερον τοὺς εἴκοσι καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην. Αἱ κυριώτεραι τῶν μεθόδων τούτων εἶναι τέσσαρες: 1ον) Ἡ ἐξαφάνισις τῶν ῥυτίδων τοῦ προσώπου καὶ τοῦ διπλοῦ πώγωνος διὰ τομῆς ἥτις κρύπτεται εἰς τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τάσεως εἶτα τοῦ δέρματος ἥτις ἰσοπεδώνει καὶ ἐξαφανίζει τὰς ῥυτίδας. 2ον) Ἡ δι' ἀναλόγου ἐγχειρήσεως ἀποκατάστασις τῆς αἰσθητικῆς τῶν χαλαρῶν καὶ κρεμαμένων μαστῶν. 3ον) Ἡ ἐξαφάνισις τῶν δυσμορφιῶν καὶ ἀποκλίσεων τῆς ῥινὸς δι' ἐγχειρήσεως ἐκ τῶν ἔνδον. 4ον) Ἡ τροποποίησις ὀγκώδους ῥινὸς δι' ἐνέσεων παραφίνης.

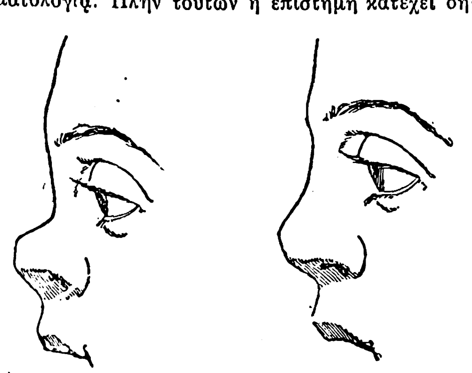

Τροποποίησις τοῦ σχήματος τῆς ῥινὸς δι' ἐνέσεως παραφίνης. Πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἔνεσιν.
[Gastou: «Cosmétique et Esthéetique», Paris 1923].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Marfort,* Traité théorique et pratique de massage et de gymnastique médicale suédoise (Paris, 1921).—*Kouintjy,* Précis de kinésithérapie (Paris, 1922).—*Masquilier,* L'éducation de la beauté. (Paris, 1923).—*Gastou,* Cosmétique et Esthétique (Paris, 1923).—*Passot,* La Chirurgie esthétique pure (Hôpital, Avril 1923). —*Peytouraud,* Soins des mains et des ongles (Paris, 1924). — *Plagniol,* La peau (hygiène et beauté) (Paris, 1924).—*Kromayer,* Die Behandlung der Kosmetischen Hautleiden (Berlin, 1924). — *Dartigues,* Traitement chirurgical du prolapsus mammaire (Médecine internationale, Août 1924).—*Bizard,* Conseils d'Hygiène et d'Esthétique (Paris, 1925). — *Cabanès,* Curiosités et anomalies du corps humain (Paris, 1925). — *Darricau,* La chaise longue de Vittel (Médecine internationale, Août 1925).— *Δρακουλίδη,* Ὑγιεινὴ καὶ Αἰσθητικὴ τοῦ δέρματος (Ἑσπέρα, 28-29 Νοεμβρίου 1925). — *Boutarel,* La beauté féminine au moyen âge (Pro Medico, No 4-5, Paris, 1926). Ν. Ν. ΔΡΑΚΟΥΛΙΔΗΣ

αἰσθητικισμὸς (esthéticisme)· βλ. αἰσθητισμός.

αἰσθητικολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἀσχολούμενος.

αἰσθητικός, *—ή, —όν*· ὁ ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι, ὁ αἰσθανόμενος· «αἰσθητικὰ ὄντα» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ μὴ ἔχοντα αἴσθησιν, ἤτοι τὰ ἄψυχα· ‖ ὁ εὐαίσθητος· ‖ ὁ δουλεύων εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἡδυπαθής, φιλήδονος· ‖ τὸ οὐδ. *αἰσθητικόν,* ὡς οὐσιαστικόν· ἡ ἱκανότης, ἡ δύναμις πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι. Ἐπίρρ. *αἰσθητικῶς.*

αἰσθητικότης, *—ότητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσθητικοῦ, ἡ ἱκανότης πρὸς τὸ αἰσθάνεσθαι· ‖ ἡδυπάθεια, φιληδονία.

αἰσθητισμός. Σχολὴ καλλιτεχνικὴ σκοποῦσα νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς (ἐφόσον συνδυάζονται ἢ ἐξωτερικεύονται μετὰ τῆς τέχνης) εἰς ἀρχαϊκὰς καὶ πρωτογενεῖς μορφάς. Ἡ αἰσθητιστικὴ τάσις, λανθάνουσα ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν τεχνιτῶν τοῦ λόγου, τοῦ χρώματος καὶ τοῦ ὄγκου, ἐξεδηλώθη ἐναργῶς ἐν Ἀγγλίᾳ πρῶτον διὰ τῆς σχολῆς τῶν *προραφαηλιτῶν,* τοῦ *Μιλλαί,* τοῦ *Χούντ,* τοῦ *Ροσσέτι* καὶ ἄλλων (1855), οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς αἰσθητικὰς θεωρίας τοῦ *Ῥάσκιν.* Οἱ πιστοὶ τοῦ αἰσθητισμοῦ ἠθέλησαν νὰ ὠθήσουν τοῦτον μέχρι τῆς ἐνδυμασίας, τῆς κατοικίας, τῶν ἐπίπλων. Πρόκειται ὄντως περὶ τάσεως γενικῆς, φανερουμένης κατὰ πάντα χρόνον καὶ τόπον, τάσεως ἡ ὁποία κρατεῖ ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ μόνη ἐξηγεῖ ὡρισμένας ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Ἡ τάσις αὕτη καθισταμένη συνειδητὴ καὶ ἐξικνουμένη εἰς ὑπερβολὴν σχολῆς, ἰδοὺ ὁ *αἰσθητισμός,* οἷος ἐπεφάνη τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἡ κριτικὴ τὸν κατηγόρησεν ὡς παλαιὰν καὶ γελοίαν προσπάθειαν. «Ὁ αἰσθητισμός, ἔγραφεν ὁ Ι. Κλαρετί, δηλαδὴ ἡ ἀνάγκη, ἡ ὑποχρέωσις νὰ ἀναγάγωμεν πάντα τὰ ἀνθρώπινα, ἀπὸ τῆς κουρᾶς τῆς κόμης μέχρι τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, εἰς ἕνα εἰδικὸν τύπον, εἶναι γελοιότης, μὴ χρονολογουμένη ἀπὸ τῆς χθές».

Ἡ ἐμφάνισις οὐχ ἧττον τῶν πρώτων προραφαηλιτῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, δειλὴ κατ' ἀρχάς, ἐκυριάρχησε μετὰ τῆς ἀγγλικῆς τέχνης. Ὁ ποιητὴς *Σουΐνμπορν,* ὁ τεχνοκρίτης *Πάτερ* καὶ ὁ ζωγράφος *Μπαῖρν Τζῶνς* παρέδοσαν τὸν αἰσθητισμὸν εἰς χεῖρας τοῦ *Οὐΐλλιαμ Μόρρις,* ὁ ὁποῖος τὸν ὤθησεν εἰς τὰ ἄκρα, σχεδιάζων αἰσθητιστικὰ ἐσωτερικὰ οἰκιῶν μὲ γοτθικά, αἰγυπτιακὰ καὶ βουδδικὰ ἀκόμη διακοσμητικὰ στοιχεῖα. Διότι ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ὡρισμέναι αἱ ἀρχαὶ τοῦ αἰσθητισμοῦ, ἦσαν τόσον ἀόριστα τὰ μέσα τῆς ἐκφράσεώς του καὶ τόσον ἐλεύθερα τὰ μέσα ἐκλογῆς, ὥστε τίποτε δὲν ἀπεκλείετο.

Ἀνάλογον ἐξέλιξιν ἔλαβεν ἡ ἐπιπλωτικὴ τεχνουργοῦσα βαρέα ἔπιπλα ἰακωβικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐνδυμασία, ἀκολουθήσασα καὶ αὐτὴ τὴν κίνησιν, ἐνέδυσε τὰς γυναῖκας μὲ κυματίζοντα βαθύκολπα ἐνδύματα καὶ παρέδωσε τὴν κόμην εἰς τὰς θωπείας τοῦ ἀνέμου. Τῷ 1886 τὸ κράτος τοῦ αἰσθητισμοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, καὶ ἡ σχολή, διαβᾶσα τὸν ὠκεανόν, ἐπολιτογραφήθη καὶ εἰς τὴν Ἀμερικήν. Τὴν ἐπίδρασίν της δὲν διέφυγεν οὔτε ἡ Αὐστρία, οὔτε ἡ Γερμανία. Ἐν μέσῳ τῆς μανίας ἐκείνης ἐγένετο ἀπόπειρα νὰ ἐγκαταλειφθῇ καὶ τὸ πανταλόνιον ἀντικαθιστάμενον ὑπὸ βραχείας περισκελίδος.

Ἡ Γαλλία ἐξέθρεψε γενεὰν αἰσθητιστῶν, ταχέως ὅμως υἱοθέτησε πλέον ὑγιεῖ αἰσθητικὰς ἀρχὰς καὶ δὴ τὸ ἀξίωμα ὅτι ἡ τέχνη ἔχει ἀνάγκην ψυχικοῦ αὐθορμητισμοῦ, ἡ ἐπιβολὴ δὲ δογμάτων καὶ συρμῶν εἶναι δεσμευτική, τοὺς πιθηκισμοὺς μόνον τῆς τέχνης εὐνοοῦσα καὶ εἰς τὴν κατάπτωσιν αὐτῆς φέρουσα.

Ἡ ὑπερβολὴ τοῦ αἰσθητισμοῦ ἐγέννησε τὴν τάξιν τῶν ὡραιοπαθῶν *(esthètes).* Ἀλλ' ὁ παραξυσμὸς ὑπεχώρησε πρὸ τοῦ γελοίου καὶ σήμερον δὲν ἐξασκεῖ πλέον καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς τέχνης. Ἀπὸ τοῦ 1900 ἀποτελεῖ ἀνάμνησιν πλέον καὶ ἀναχρονισμὸν ὁ αἰσθητισμὸς ὡς σχολή. Σ. Ξ.

—[ΗΘΙΚ.] Ἡ τάσις κανονισμοῦ τῆς διαγωγῆς ἐξ αἰσθητικῶν καὶ ὄχι ἠθικῶν αἰτίων *(ἠθικὸς αἰσθητισμός.)*

—[ΦΙΛΟΣ.] Ἡ τάσις, ἡ εἴτε ἐξωτερικευομένη ἐναργῶς εἴτε καὶ λανθάνουσα, καθ' ἣν ἀπεκδέχεταί τις δοξασίας ὡρισμένας ἀντὶ ἄλλων, ὄχι διὰ τὴν προσφερομένην μείζονα ἀλήθειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὡραιοφάνειαν αὐτῶν *(φιλοσοφικὸς αἰσθητισμός).* Βλ. Ed. Goblot Vocad. Philosoph, ἐν λέξει.

αἰσθητιστής (ὁ)· μετάφρ. τοῦ γαλλ. sensualiste, αἰσθησιαρχικὸς (βλ. λ.) καὶ τοῦ ἐπίσης γαλλικοῦ esthète, ὡραιοπαθής.

αἰσθητιστικὴ φιλοσοφία· ἡ αἰσθησιαρχία (βλ. λέξ.)

αἰσθητολογία (ἡ)· μετάφρ. τοῦ ὅρου phénoménologie, *αἰσθητοπιστία, φαινομενολογία.*

αἰσθητολογικός, *—ή, —όν*· μετάφρ. τοῦ ὅρου phénoménologique, *αἰσθητόπιστος, φαινομενολογικός.*

αἰσθητοπιστία (ἡ)· μετάφρ. τοῦ phénoménalisme, ἄλλως *φαινομενολογία* καὶ *αἰσθητολογία.*

αἰσθητόπιστος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ ἀποδεχόμενος τὴν αἰσθητοπιστίαν, μετάφρ. τοῦ ὅρου phénoménaliste, ἄλλως *αἰσθητολογικός, φαινομενολογικός.*

αἰσθητοποίησις (ἡ)· ἡ σαφὴς παράστασις πραγμάτων, ὥστε τρόπον τινὰ νὰ καταστῶσιν αἰσθητά.

αἰσθητοποιητικός, *—ή, —όν*· ὁ ἱκανὸς νὰ αἰσθητοποιῇ τὰ πράγματα, τὰς παραστάσεις.

αἰσθητοποιῶ (—έω)· παριστῶ τὰ πράγματα σαφῶς καὶ καθιστῶ αὐτὰ τρόπον τινὰ αἰσθητά.

αἰσθητός, *—ή, —όν*· ὃν δύναταί τις νὰ αἰσθανθῇ, ὁ ὑποπίπτων εἰς τὰς αἰσθήσεις· ‖ μεταφ., ἐπαισθητός, σημαντικός, ἀξιόλογος· «ὑπάρχει *αἰσθητὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ποιοτήτων*», «*αἰσθητὸν κέρδος*», «*αἰσθητὴ ἀπώλεια*»· ἀντίθ. *ἀνεπαίσθητος, ἀσήμαντος.* Ἐπίρρ. *αἰσθητῶς.*

—αἰσθητὸς *ὁρίζων*· βλ. ὁρίζων.

αἰσθητότης, *—ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσθητοῦ, τὸ νὰ εἶναί τι αἰσθητόν· «*αἰσθητότητος ἠθικῆς ἁρμονία*».

αἰσθητοφροσύνη (ἡ)· ἡ αἰσθησιαρχία (βλ. λ.).

αἰσθητόφρων, *—ονος,* (ὁ, ἡ)· αἰσθησιαρχικὸς (βλ. λ.).

αἰσθοφυσιολογία· ἐπὶ λέξει μεταφορὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῆς γαλλικῆς esto-physiologie, ἥτις καὶ ὡς ὅρος καὶ ὡς σχολὴ ἢ μέθοδος παρεχώρησεν ἤδη πρὸ καιροῦ τὴν θέσιν της εἰς τὴν *φυσιολογικὴν ψυχολογίαν* (Μίλλερ) καὶ τὴν μέθοδον τοῦ *ψυχοφυσικοῦ παραλληλισμοῦ* (Βέμπερ). Πλείονα βλ. ἐν λ. ψυχολογία.

Ἄϊσιγκερ *Γρηγόριος.* Ἐκκλησιαστικὸς συνθέτης γεννηθεὶς εἰς τὴν Ρατισβόνην περὶ τὸ 1565 καὶ ἀποθανὼν εἰς τὸ Ἄουγσμπουργκ τὴν 21 Ἰανουαρίου 1628. Ἀπὸ τοῦ 1599 μέχρι τοῦ 1601 διετέλεσεν εἰς Ρώμην ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ τελειοποιηθῇ εἰς τὴν μουσικήν. Τὰ σπουδαιότερα ἔργα τοῦ Ἄϊσιγκερ εἶναι τὰ ἑξῆς: *Liber 1,* sacrarum cantionum, quatuor, quinque et octo vocum, cum madrigales (1590)· *Liber 2,* sacrarum cantionum: quatuor, quinque et sex vocum cum missa et magnificat nec non dialogis aliquot (1595)· *Sacre cantiones,* quinque, sex, septem et octo vocum (1597)· *Tricinia Mariana* (1598), *Divinae Laudes ex floridis* Jacobi Pontani excerptae, trium vocum (1602)· *Cantiones* δίφωνοι ἕως πεντάφωνοι (1609)· *Lacrymae* B. V. et Joh. in Christum a cruce depositum 4-6 φωνα (1604)· Quercus dodonea 3-4φωνα (1619)· Vulnera Christi εἰς 4 καὶ 3 φωνὰς (1606)· *Sacra officia* .(1603) *Ghirlanda di canzonete spiritali* 3φωνα (1603 κ.τ.λ.) Γ. ΣΚ.

Αἰσιμίδης. Ἀθηναῖος. Υἱὸς τοῦ Αἰσχύλου καὶ πατὴρ τοῦ Κλειδίκου, τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μελάνθου (τῶν Μεδοντιδῶν). Κατὰ τὸν Παυσανίαν (IV.5.10) ὁ Αἰσιμίδης οὗτος ἦρχεν ἐν Ἀθήναις τὸ πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας του, ὅτε οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Ἀλκαμένην τὸν Τηλέκλου κατέλαβον τὴν Ἄμφειαν τῆς Μεσσηνίας καὶ προεκάλεσαν οὕτω τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐνάτης Ὀλυμπιάδος (743 π. Χ.).

—**Αἰσιμίδης.** Εἷς τῶν τριῶν ναυάρχων τοῦ ἐξ ἑκατὸν πλοίων στόλου τῶν Κερκυραίων, ὅστις συνεκρότησε τὴν παρὰ τὰ Σύβοτα ναυμαχίαν πρὸς τὸν στόλον τῶν Κορινθίων. Ἡ σφοδρὰ αὕτη ναυμαχία ἔγινεν, ὡς γνωστόν, πρὸ τῆς ἐπισήμου κηρύξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Κορινθίων, οἵτινες ἐπεκράτησαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας τῆς ναυμαχίας, καὶ διὰ τοῦτο ἔστησαν τρόπαιον εἰς τὰ Σύβοτα τῆς Ἠπείρου. Ἔστησαν ὅμως ὡσαύτως τρόπαιον καὶ οἱ Κερκυραῖοι εἰς τὴν νῆσον Σύβοτα ὡς νικηταί, διότι οἱ Κορίνθιοι, τοὺς ὁποίους προεκάλεσαν κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ναυμαχίας διὰ τοῦ στόλου των, δὲν ἀντέπλεον ἐκ τοῦ λιμένος τῶν Συβότων. Ὁ ἐκ δέκα πλοίων στόλος τῶν Ἀθηναίων, ὁ παραστὰς κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέφυγε τὴν πρὸς τοὺς Κορινθίους σύγκρουσιν, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ὑπαίτιος τῆς λύσεως τῶν σπονδῶν, ὅτε ὅμως ἐπῆλθεν ἡ ἧττα τῶν Κερκυραίων, βοηθῶν τούτους κατ' ἀνάγκην συνεκρούσθη πρὸς τοὺς ἐπιτιθεμένους Κορινθίους (βλ. Θουκ. Α' κ. μζ'—νδ'). Γ. Δ. ΚΑΡ.

αἴσιμος (ὁ, ἡ)—*ον* (τό)· ὁ κατ' αἶσαν, ὁ ἁρμόδιος, ὁ ὀρθός, ὁ δίκαιος, ὁ κατάλληλος· «*αἴσιμα ἔργα*», «*αἴσιμα λέγεις*»· «*νόος αἴσιμος*», νοῦς φρόνιμος.

Αἴσιμος. Πολίτης Ἀθηναῖος, ὅστις διὰ τὸ εὐοιώνιστον τοῦ ὀνόματός του, σημαίνοντος τὸν ἔχοντα τὴν ἐκ θεοῦ τύχην (ἐκ τοῦ αἶσα), εἶχε τὴν ἡγεσίαν τῆς πομπῆς, ἥτις προσέφερεν εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τὴν Πολιοῦχον, κατὰ τὴν 12ην Βοηδρομιῶνος (21 Σεπτεμβρίου τοῦ 403 π. Χ.) πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθόδου τοῦ Θρασυβούλου. Τὴν πομπὴν εἶχεν ἀποτελέσει αὐτὴ ἡ στρατιὰ τοῦ Θρασυβούλου. Τῆς πομπῆς ἀπεμάκρυνε, καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα ὡς ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ Αἴσιμος τὸν Ἀγόρατον διὰ νὰ μὴ μολυνθῇ ἡ ἱεροπραξία διὰ τῆς παρουσίας ἀνθρώπου, ὅστις ὑπῆρξεν ἐπὶ τῶν 30 εἷς τῶν ἐπαισχυντοτέρων ὀλιγαρχικῶν (βλ. Λυσίου κατ' Ἀγοράτου 80 «*καὶ τὴν ἀσπίδα αὐτοῦ λαβὼν ἔρριψε καὶ ἀπιέναι ἐκέλευσεν ἐς κόρακας ἐκ τῶν πολιτῶν*»). Κ. Δ. ΚΑΡ.

—**Αἴσιμος.** Σκαιός τις καὶ ἀνεπιδέξιος πολίτης Ἀθηναῖος, τὸν ὁποῖον διακωμῳδεῖ ὁ Ἀριστοφάνος εἰς τὰς Ἐκκλησιαζούσας (στ. 208).

Αἰσῖνος ποταμός· βλ. Ἐζῖνο.

αἰσιοδοξία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσιοδόξου, τὸ νὰ εἶναί τις αἰσιόδοξος, δοξασία καὶ προσδοκία εὐνοϊκοῦ μέλλοντος.

[ΦΙΛΟΣ.] Αἰσιοδοξία εἶναι ἡ θεωρία ἢ ἡ δόξα κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος, καὶ δὴ τόσον τὸ εἶναι ὅσον καὶ τὸ *γίγνεσθαι,* ἔχουσιν ἀξίαν καὶ ἡ ὁποία ἢ κηρύσσει τὸν κόσμον ὡς τὸν κράτιστον ὅλων τῶν δυνατῶν κόσμων ἢ δέχεται τοὐλάχιστον ὅτι ἐν αὐτῷ συμβαίνει βαθμιαία πρόοδος πρὸς τὸ ἀγαθόν. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη τὰς ἐσχάτας ῥίζας αὐτῆς ἔχει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἐν τῇ ἰσχύϊ

Digitized by Google

τῶν βιώσεων καὶ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ τοῦ ἀτόμου, εἰς τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ κόσμος χαρὰν ἢ λύπην, εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν κ.τ.λ. καὶ τὸ ὁποῖον ἐκ φύσεως ἢ ῥέπει εἰς τὸ νὰ βλέπῃ τὸ αἴθριον καὶ γελαστὸν πρόσωπον τοῦ κόσμου ἢ νὰ ὑπερβάλλῃ μετὰ βαρυθυμίας τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ χαρακτηριστικά. Ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου στηριζόμενος ὁ Ἀμερικανὸς ψυχολόγος W. James διακρίνει τοὺς ἀνθρώπους εἰς δύο τύπους, τὸν *αἰσιόδοξον* καὶ τὸν *ἀπαισιόδοξον*. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκευμάτων ἐναφαίνονται τὸ μὲν θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ προφῆται καταφάσκοντες τὴν ζωὴν καὶ κηρύσσοντες αὐτὴν ἀξίαν νὰ τὴν ζῇ τις, τὸ δὲ ἀρχηγοὶ καὶ προφῆται ἀρνούμενοι τὴν ἀξίαν αὐτῆς καὶ τοῦ κόσμου καθόλου. Ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήκουσιν εἰς τὸν πρῶτον τύπον, ἐν ᾧ ὁ βουδδισμὸς ὑπάγεται διακως εἰς τὸν δεύτερον, τὸν ἀπαισιόδοξον. Ὡς δὲ τὰ ἄτομα καὶ αἱ θρησκεῖαι, τοιουτοτρόπως καὶ ὁλόκληροι ἱστορικαὶ περίοδοι δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τύπον, ἀναλόγως τῆς ἐν αὐταῖς ὑπερισχυούσης ζωϊκῆς ὁρμῆς καὶ διαθέσεως. Ἀλλ' οὔτε οἱ τύποι οὗτοι οὔτε αἱ ὑποκειμενικαὶ διαθέσεις δύνανται νὰ ἀποτελέσωσιν ἀντικείμενον προγματείας ἐνταῦθα. Διότι ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἡ αἰσιοδοξία ὡς φιλοσοφικὴ ἢ καλύτερον ὡς μεταφυσικὴ θεωρία, ἡ ὁποία εἶναι διδασκαλία περιλαμβάνουσα τὸν κόσμον ὡς σύνολον καὶ ὁρμωμένη ἐξ ὡρισμένων γενικῶν ἀρχῶν, ὡς λ.χ. ἐκ τοῦ Θεοῦ ὡς τῆς παναγάθου δημιουργοῦ δυνάμεως. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην σημασίαν τῆς λέξεως αἰσιόδοξος εἶναι ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, οἱ Ἐλεᾶται, ὁ Πλάτων, οἱ νεοπλατωνικοί. Τὸ Εἶναι εἶναι κατ' αὐτοὺς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν ἀποδεικνύον δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ὅτι εἶναι ἄξιον νὰ ὑπάρχῃ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ στωϊκοὶ τείνουσιν εἰς τὸ νὰ θεωρῶσι τὸ ἠθικὸν κακὸν ὡς συνέπειαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας, τὸ δὲ φυσικὸν κακὸν ὡς τιμωρίαν γενομένων ἁμαρτημάτων ἢ ὡς μέσον προαγωγῆς τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία εἶναι καὶ αὐτὴ κατ' οὐσίαν αἰσιόδοξος· διότι δέχεται μὲν τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ τὰς διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον συνεπείας αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύει εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν, τὸν δὲ κόσμον θεωρεῖ ὄχι ὡς τι ἀπολύτως κακόν, ἀλλ' ὡς τι ἀναγκαῖον πρὸς κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν διωγμῶν καὶ ἄλλων καιρικῶν συνθηκῶν ἐδημιουργήθη πολλάκις ἰσχυρὰ ῥοπὴ πρὸς τὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἥτις προσέλαβε παρά τισιν αἱρέσεσι καὶ θεωρητικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' οἱ μεγάλοι πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀποκάμνουν κηρύττοντες τὸ κάλλος καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικρατοῦσαν τάξιν, καὶ θεωροῦσι τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ ὡς μέσα προαγωγῆς τῆς ἀρετῆς. Τὴν αἰσιόδοξον περὶ κόσμου καὶ ζωῆς θεωρίαν ἀνέπτυξε διεξοδικώτερον πάντων ὁ Λεΐβνίτιος, διδάξας ὅτι ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κρείττονος ἐξέλεξε μεταξὺ τῶν ἀπείρων νοητῶν κόσμων τὸν τελειότερον. Τὰ ἐν αὐτῷ κακὰ ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ὡς δημιούργημα εἶναι κατ' ἀνάγκην πεπερασμένος· πάντως ὅμως, συγκρινόμενα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθῶν, ἀποβάλλουσι τὴν σημασίαν αὐτῶν. Οὐσιώδης τις παραλλαγὴ τῆς αἰσιοδοξίας ταύτης θεωρητέα ἡ δόξα τῶν Λέσσιγγ καὶ Χέρδερ, κατὰ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι μὲν ὁ κόσμος οὗτος ὁ ἄριστος τῶν κόσμων, ἀλλὰ τείνει διὰ προόδου καὶ ἐξελίξεως νὰ καταστῇ βαθμηδὸν τοιοῦτος. Ἡ ἐξελικτικὴ αὕτη αἰσιοδοξία, ὡς ὠνόμασαν αὐτήν, ἔφθασε εἰς τὸν κολοφῶνα αὐτῆς διὰ τοῦ Ἑγέλου. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον, ἀγῶνες καὶ ὑπερνικήσεις δυσχερειῶν καὶ κακῶν, καταστροφαὶ καὶ ἐσωτερικοὶ διχασμοὶ δέον νὰ θεωρῶνται ὡς μεταβατικὰ ἁπλῶς στάδια, διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖ ὁ Λόγος τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἀξίας αὐτοῦ.

Ἡ αἰσιόδοξος φιλοσοφία ἐξαίρει τὸ κάλλος τοῦ κόσμου, τονίζει τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν τάξιν, αἵτινες ἐπικρατοῦσιν ἐν αὐτῷ, καὶ διαβλέπει ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ πρόοδον πρὸς τὸ ὑψηλότερον, καλύτερον καὶ τελειότερον. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι παρορᾷ ἢ ὑποτιμᾷ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ κακόν, τὸ ὁποῖον διακρίνεται συνήθως εἰς μεταφυσικόν, φυσικὸν καὶ ἠθικόν· ἀλλ' ὅτι τὸ μὲν θεωρεῖ αὐτὸ προσωρινόν, μέλλον νὰ ἀρθῇ, τὸ δὲ ὅτι ἑρμηνεύει αὐτὸ ὡς μέσον πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ ὅτι δέχεται αὐτὸ πολὺ περιωρισμένον ἔναντι τῆς πλησμονῆς καὶ τῆς δαψιλείας τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ. Ἡ αἰσιοδοξία αὕτη στηρίζεται, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ ὡρισμένης τινὸς ψυχοσυνθέσεως καὶ ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἑκάστου πείρας, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς αὐτὸν ἡ ζωή, συνεχεῖ δὲ πρὸς αὐτὴν καὶ μεταφυσικὴ τις ἢ θρησκευτικὴ πίστις ἐκ τῶν προτέρων. Διὰ τοῦτο δικαιολογεῖται μὲν ἡ αἰσιοδοξία ὡς μεταφυσικὴ δόξα, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία (βλ. λ.), δὲν δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιστημονικὴ θεωρία ἀδιάβλητος. Τοῦτο δὲ ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐκδήλως ὑποκειμενικὴν πηγήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναβλύζει, ἀλλὰ καὶ διότι στερούμεθα τῶν ἐξ ἀντικειμένου ἐπαρκῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων νὰ στηρίξωμεν αὐτήν. Διότι δὲν κατέχομεν τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην ἀξίαν, δὲν ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν τὸ ἀπόλυτον μέτρον, πρὸς τὸ ὁποῖον νὰ συγκρίνωμεν τὸν κόσμον, τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς.

Τὴν ἀξίαν τοῦ χρήματος κτώμεθα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δι' ἡμᾶς χρησίμων ἀντικειμένων, ἅτινα ἀγοράζομεν δι' αὐτοῦ· τὴν ἀξίαν ὀργάνου τινὸς διὰ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ, διὰ τὸν ὁποῖον κατεσκευάσθη· τὴν ἀξίαν θεωρίας τινὸς διὰ τῆς δι' αὐτῆς ἐπιτυγχανομένης ἁπλῆς καὶ πλήρους ἑρμηνείας τοῦ συνόλου τῶν φαινομένων, ὅπερ διατείνεται ὅτι θέλει νὰ ἐξηγήσῃ· τὴν ἀξίαν καλλιτεχνήματός τινος διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἱκανοποιήσεως τὴν ὁποίαν προκαλεῖ. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ζωήν, οὔτε τὸν σκοπὸν αὐτῶν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἐπιστημονικῶς οὔτε τὰ δεδομένα, ὅσα κατέχομεν, ἐπιτρέπουσιν ἀντικειμενικὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ ἐπιδέχονται διαφόρους ἑρμηνείας, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν φιλοσοφικὴ δόξα περὶ ἀπαισιοδοξίας. Πρόκειται περὶ μεταφυσικῆς πίστεως, ἡ ὁποία ὡς πᾶσα μεταφυσικὴ συμπληροῖ τὰ κενά, ἅπερ καταλείπει ἡ ἐπιστήμη, ἐκ θρησκευτικῶν πηγῶν τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ὅμως καὶ ὡς τοιαύτη μεταφυσικὴ δόξα εἶναι ἡ αἰσιοδοξία ἀκαταμάχητος. Διότι ἡ ἄγνοια τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ Γίγνεσθαι καθιστᾷ πάντοτε πιθανὴν τὴν γνώμην, ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς κατόρθωσιν τοῦ ἀγνώστου ἐκείνου σκοποῦ τοῦ κόσμου. Τοῦτο ἄλλως τε δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὴν καθ' ἡμέραν πεῖραν, ἥτις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἀπαξίαι, οἷαι ἡ δυσαρμονία ἐν τῇ μουσικῇ, ὁ πόνος καὶ ἡ ποινὴ ἐν τῷ βίῳ, δυσάρεστα χρώματα ἐν τῇ ζωγραφικῇ, συμβάλλουσιν εἰς τὴν πραγματοποίησιν ὑψηλῶν ἀξιῶν καὶ σκοπῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Lempp:* Das Problem der Theodicee in der Philosophie und Literatur des 18 Jahrb. 1910. *Döring:* Philosophische Güterlehre, 1883.Oelrelt-Newin: Kosmodicee,1897. *Külpe:* Einleitung in die Philosophie, στ' ἔκδ. 1913. Ν.Ι.Λ.

[ΟΙΚΟΝ. ΕΠΙΣΤ.] βλ. αἰσιόδοξος σχολή.

αἰσιοδοξικός, —ή, —όν· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἰσιοδοξίαν, ὁ παρέχων, ὁ ἐμφαίνων αἰσιοδοξίαν.

αἰσιοδοξισμός (ὁ)· ἡ ἀρχή, ἡ αἵρεσις τοῦ αἰσιοδοξεῖν· νέα λέξις σχηματισθεῖσα κατὰ τά: *Skepticismus, Agnosticismus, Eklekticismus* κτλ. πβ. *σκεπτικισμός, ἐμπειρισμός, θετικισμός* κττ. Β. Φ.

αἰσιόδοξος (ὁ, ἡ) —ον, (τό)· ὁ αἴσια δοξάζων, ὁ πιστεύων εἰς εὐνοϊκήν, εὐτυχῆ ἔκβασιν τῶν πραγμάτων. Ἐπίρρ. *αἰσιοδόξως*.

—αἰσιόδοξος σχολὴ *[Πολιτ. Οἰκον.]*. Οὕτω ὀνομάζεται μία σχολὴ ἐν τῇ Πολιτικῇ Οἰκονομίᾳ ἥτις ἐκ τῆς *οἰκονομικῆς ἐξελίξεως* συνεπέρανεν *εὐάρεστα ἀποτελέσματα* δι' ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Ὡς κυριώτεροι ἀντιπρόσωποι τῆς σχολῆς ταύτης δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὁ Quesnay, ὁ Adam Smith καὶ ὁ Bentham.

Ὁ Quesnay (1694—1774) ἀνήκει εἰς τὴν λεγομένην φυσιοκρατικὴν σχολήν, ἥτις διαβλέπουσα ἐν τῇ ἀγροτικῇ παραγωγῇ τὸν κυριώτερον παράγοντα τοῦ πλούτου, ἰσχυρίζεται ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐπικρατεῖ μία τάξις, οὕτω καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ ὑπάρχει ἡ *φυσικὴ τάξις (ordre naturel)*. Ἡ φυσικὴ τάξις συνίσταται εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσότητα, τὸν περιορισμὸν τῆς ἀνεμίξεως τοῦ κράτους εἰς τὸ οἰκονομικὸν πεδίον καὶ τὴν πλήρη οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν. Κάθε ἄτομον ἐπιδιώκον τὸ ἴδιον συμφέρον προάγει συγχρόνως καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων καὶ οὕτω ἀποδεικνύεται ἡ *ἁρμονία (harmonie preétablie)*, ἣν μόνον ἀνόητοι κατώρθωσαν νὰ καταστρέψουν.

Πρέπει νὰ κατορθωθῇ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῆς *κρατούσης τάξεως* τῶν πραγμάτων *(ordre positif)* ἡ φυσικὴ τάξις *(ordre naturel)*, ἡ ὁποία ὁρίζεται ὑπὸ τῆς περιφήμου φράσεως «*Ἀφήσατε νὰ γίνωνται ὅλα, ἐπιτρέψατε ὅλα, ὁ κόσμος βαδίζει μόνος του*». («Laisser faire, laissez passer, le monde va de lui-même») Τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ Quesnay συνδέεται στενῶς μὲ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ πολιτικὰς ἰδέας τῶν Locke, Hume, Rousseau καὶ Diderot καὶ τῶν ἄλλων ἐγκυκλοπαιδικῶν.

Στηριζόμενος ἐπὶ τῶν αὐτῶν φιλοσοφοπολιτικῶν βάσεων ὁ Adam Smith (1723—1790) δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνεχιστὴς τῶν ἰδεῶν τοῦ Quesnay. Οὗτος διαβλέπων ἐν τῇ ἐργασίᾳ τὸν κυριώτερον παράγοντα τῆς Οἰκονομίας ἐγινε «ὁ πατὴρ τῆς Ἐπιστήμης τῆς Πολ. Οἰκονομίας» ὑψώσας εἰς δόγμα τὴν ἀρχὴν τῆς *οἰκονομικῆς ἐλευθερίας*. Ἐπικρατοῦντος τοῦ δόγματος αὐτοῦ καὶ καταρριπτομένου παντὸς δασμολογικοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν μίαν χώραν ἀπὸ τῆς ἄλλης, θὰ κατορθώσῃ ἑκάστη χώρα νὰ παράγῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δύναται, εὐθηνότερον· τοιουτοτρόπως δὲ θὰ προαχθῇ καὶ ὁ διεθνὴς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, ὅστις πάλιν μόνον καλὴν ἐπίδρασιν δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῶν τιμῶν.

Ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς πλήρους ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας περὶ τὴν ἐκλογὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, θὰ δύναται ἕκαστος, εἴτε ἐπιχειρηματίας εἴτε ἐργάτης, νὰ ἐργασθῇ ἐκεῖ, ὅπου εὑρίσκει καλυτέρους ὅρους. Ὁ δὲ συναγωνισμὸς ἐκτεινόμενος θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἀγαθοποιόν του ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τιμῶν. Ἀποτέλεσμα τούτων θὰ εἶναι ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦνται καλύτερον τὰ συμφέροντα καὶ τῶν παραγωγῶν καὶ τῶν καταναλωτῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις θὰ ὠφελήσῃ ὅλους τοὺς παράγοντας τῆς οἰκονομίας, ἤτοι τοὺς κεφαλαιούχους, γαιοκτήμονας καὶ ἐργάτας, διότι ἐνῷ τὸ εἰς χρῆμα μερίδιόν των θὰ μένῃ τὸ αὐτό, ἡ ἀξία τούτου θὰ αὐξάνῃ λόγῳ τῆς διαρκοῦς πτώσεως τῶν τιμῶν.

Ὁ Bentham (1748-1832), ὁ μέγας Ἄγγλος ἠθικοφιλόσοφος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἦτο: «*Ἡ μεγίστη εὐτυχία διὰ τὸν μέγιστον ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων*» διαβλέπει ἐν τῇ ἰδέᾳ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Αἱ ἰδέαι του περὶ βοηθείας τοῦ Κράτους πρὸς τοὺς πτωχοὺς δὲν παίζουν ῥόλον διὰ τὸ ὅλον τοῦ συστήματος.

Ὡς φορεῖς τῶν ἰδεῶν τοῦ Smith δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς Ἄγγλους Colden καὶ Grigth τοὺς ἱδρυτὰς τοῦ Μαγχεστριανοῦ κόμματος, καὶ ἐν Γαλλίᾳ τὸν Say. Ἐπίσης τὸν Carey (1793—1879), τὸν κατ' ἐξοχὴν «*αἰσιόδοξον*», ὅστις ἐτόνισεν ὅτι «*ἡ πρόοδος ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αὐξάνει ἡ δύναμις τῆς ἐργασίας ἐπὶ τῆς Φύσεως*». Ἡ παραγωγικότης αὐξάνει καὶ τοιουτοτρόπως αὐξάνει καὶ ἡ εὐτυχία ὅλων τῶν τάξεων, διότι ἡ ἀπόκτησις ἑνὸς ἀγαθοῦ κοστίζει ὁσημέραι ὀλιγωτέραν ἐργασίαν. Εἰς τοὺς αἰσιοδόξους συγκαταλέγεται καὶ ὁ Eugen Dühring ὅστις ἐβασίσθη ἐν πολλοῖς ἐπὶ τοῦ Carey καὶ ὁ περίφημος Frédéric Bastiat (1801—1850), ὅστις μὲ μεγάλον φανατισμὸν διέδωσε τὰς ἰδέας τῆς αἰσιοδόξου σχολῆς. Εἰς τὴν αἰσιόδοξον σχολὴν δύνανται ἐπίσης νὰ συγκαταλεχθοῦν οἱ Prince—Smith, Michaelis, Faucher καὶ Michel Chevaller.

Οἱ δὲ σύγχρονοι οἰκονομολόγοι οἱ ἀντιτιθέμενοι εἰς τὸν σοσιαλισμόν, (οἱ Pohle, Adolf Weber, Cassel κ. λ. π) δὲν πράττουν τίποτε ἄλλο ἢ νὰ ἐπικαλοῦνται τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Smith καὶ τοῦ Carey ὅταν διαβλέπουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὴν ἔντασιν τῆς παραγωγικότητος, ἥτις μόνον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐχέγγυον τῆς προόδου καὶ τῆς εὐτυχίας ὅλων τῶν τάξεων μιᾶς κοινωνίας.

Εἰς τὴν αἰσιόδοξον σχολὴν ἀντιτίθεται ἡ λεγομένη «ἀπαισιόδοξος σχολή» (βλ. λ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Quesnay* Tableau Economique, 1758. Maximes générales 1766. *Adam Smith* An inquiry into the nature and the causses of the Wealth of Nations 1776. *Bentham* Manual of Political Economy 1793. Observations on the restrictive and prohibitory commercial System 1821. *Carey* Principles of Political Economy 1837—40. Principles of Social Science 1858—59. *Bastiat* Les Harmonies Économiques. 1850. Ἐκ τῶν νεωτέρων *Cassel* Theoretische Sozialökonomik 1923. *Ad. Weber* Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit 1923. *Gide et Rist* Histoire des doctrines économiques 1908. *E. v. Philippovich* Entwicklungsgang der wirtschafts und sozialpolitischen Systeme und Ideale. *S. Schumpeter* Epochen der Dogmen und Methoden geschichte im Grundriss für Sozialökonomik I Bd. 1924. *Spann* Hauptheorien der Volkswirtschafts lehres 1923. *Καλιτσουνάκη* Πολιτικὴ Ἐπιστήμη 1925. *Βαρβαρέσου.* Θεωρία το' πληθυσμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1912.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ

αἰσιοδοξῶ· αἴσια δοξάζω, εὐνοϊκὰ νομίζω καὶ προσδοκῶ τὰ πράγματα· «*αἰσιοδοξῶ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς*» νεολογ. σχηματισθεὶς κατὰ τὸ *ὀρθοδοξῶ* κ. τ. λ.

αἰσιόκρινος (Aesiocrinus Miller καὶ Gurley) *[Παλαιοζ.]*· κρινοειδὲς ἐκ τῶν *πελματοζῴων* τῆς ὁμοιογενείας τῶν *ποτηριοκρινιδῶν* ἔζησε κατὰ τὸ ἀνθρακικὸν σύστημα ἐν Ἀμερικῇ. Θ. Σ.

αἰσιομανής (ὁ, ἡ), —ές (τό)· πεπαισμένη ἐκφορὰ τοῦ *αἰσιόδοξος*· τρόπον τινὰ ὁ μέχρι μανίας αἰσιόδοξος.

αἰσιομανία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ *αἰσιομανοῦς*.

αἰσιομήτης (ὁ)· ὁ αἴσια βουλευόμενος· ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ *ἀγκυλομήτης* (=ὁ σκολιὰ βουλευόμενος).

Αἴσιον (Aesium) Ἀρχαία πόλις τῆς Ἰταλίας, ἐν τῇ Ὀμβρικῇ χώρᾳ πλησίον τοῦ Σπολέτου (Στρ. ε' 2).

αἴσιος (ὁ, ἡ καὶ —α), —ον (τό) ὁ εὐάρεστα προαγγέλλων, ὁ μηνύων τὴν κατ' εὐχὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων· προσδιορίζει τὰς ἐννοίας, δι' ὧν δηλοῦται ἡ θέλησις τῶν θεῶν· π.χ. «*αἰσία βροντή*», δηλ. βροντὴ διὰ τῆς ὁποίας ὁ θεὸς δηλοῖ τὴν συγκατάθεσίν του καὶ ἑπομένως τὴν βοήθειάν του εἰς ὅ,τι ἐπιχειρεῖ ὁ ἐπικαλούμενος αὐτόν, «*αἴσιος ὄρνις, —ἀετός*», «*αἴσιοι οἰωνοί*» || φρ. «*ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς*» ἢ ἁπλῶς «*ἐπ' αἰσίοις*» μὲ τὴν ἐλπίδα εὐτυχοῦς μέλλοντος. || εὐτυχής. Ἐπίρρ. *αἰσίως*. Β. Φ.

αἰσιοφρονῶ· αἰσιοδοξῶ.

αἰσιοφροσύνη (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ *αἰσιόφρονος*

Digitized by Google

αἰσιόφρων —*ονος* (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· αἰσιόδοξος.

Αἶσιρ (Aesir)· *[Μυθολ.]*· βλ. Αἴζιρ.

Αἶσις, πόλις· βλ. Γέζι.

Αϊσιχὶκ (Aishihic) *[Γεωγρ.]*. Λίμνη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γιοῦκον τοῦ Καναδᾶ.

αἰσιῶ(—*όω*)· καθιστῶ τι αἴσιον· ‖ παθ. *αἰσιοῦμαι (—όομαι)*· δέχομαί τι ὡς αἴσιον, θεωρῶ τι ὡς αἴσιον οἰωνόν.

Αἰσίων. Ἀθηναῖος ῥήτωρ καὶ πολιτικός, συμμαθητὴς τοῦ Δημοσθένους.

Ἀϊσκὰπ (Eiskap) *[Γεωγρ.]*. 1) Ἀκρωτήριον τῆς Βορείου Ἀμερικῆς κατὰ τὴν βόρειον ἄκραν τῆς Ἀλάσκας. 2) Ἀκρωτήριον κείμενον εἰς τὴν βόρειον ἄκραν τῆς Νέας Ζέμβλας πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγίου Μαυριτίου.

αἰσκιγυνίνη *[Φαρμ.]*. Γλυκοζινοειδὴς ἕνωσις εὑρισκομένη κατὰ Rechleder εἰς τὰς κοτύλας τῶν ὡρίμων καστανεῶν· ἀτελῶς ἔτι χαρακτηρισθεῖσα. Κ. Μ.

ἄϊσκιωτος, —*η*, —*ο*· κυριολεκτικῶς ὁ μὴ ἔχων σκιάν· μεταφορικῶς ὁ μὴ ἔχων χάριν: «Τὸ κλῆμα εἶναι ἄϊσκιωτο, γι' αὐτὸ κάνει σταφύλια»· «ἄϊσκιωτος ἄνθρωπος», ἄνευ χάριτος.

αἰσκοκινίνη (aescochinin) ἢ *κινίνη αἰσκουλινική [Φαρμ.]*. Εἶναι ἕνωσις τῆς κινίνης μετὰ τῶν γλυκοματογόνων τοῦ extractum hippocastani, φέρεται εἰς δισκία καὶ χρησιμοποιεῖται εἰς παθήσεις τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων. Κ. Γ. Μ.

αἰσκουλετίνη *[Χημ.]*. Εἶναι λακτόνη τοῦ 2,4,5—τριοξυκινναμωμικοῦ ὀξέος, εὑρίσκεται δὲ εἰς τὸν φλοιὸν τῆς καστανέας καὶ εἰς τὰ σπέρματα εὐφορβίου τῆς λαθυρίδος καὶ λαμβάνεται διὰ σχάσεως τῆς αἰσκουλίνης τῆς εἰς τὸν φλοιὸν τῆς ἱπποκαστανέας ἀπαντώσης. Σ. Γ.

—[ΦΑΡΜ.] Βλ. αἰσκουλίνη.

αἰσκουλίνη *[Χημ.]*. Ἀνήκει εἰς τοὺς *γλυκοζίτας* καὶ συνίσταται ἐκ γλυκόζης καὶ αἰσκουλετίνης(βλ.λ.). Ἔχει τὸν ἐμπειρικὸν τύπον $C_{15}H_{16}O_9$ καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὸν φλοιὸν τῆς ἱπποκαστανέας (κ. *ἀγριοκαστανιᾶς)*. Κρυσταλλοῦται μετὰ δύο μορίων ὕδατος εἰς πρίσματα τηκόμενα εἰς 205°. Σ. Γ.

—[ΦΑΡΜ.]. Ἡ αἰσκουλίνη ἢ αἰσκουλινικὸν ὀξὺ ($C_{15}H_{16}O_9$) ἐξάγεται ἐκ τοῦ φλοιοῦ τοῦ Aesculus hippocastanum κατὰ διαφόρους τρόπους. Τὸ ὑδατικὸν κατέργασμα τοῦ κατὰ τὸν Μάρτιον συλλεγέντος φλοιοῦ τοῦ δένδρου κατεργάζεται διὰ στυπτηρίας καὶ περισσείας ἀμμωνίας, διηθεῖται ἐκ τοῦ σχηματισθέντος ἰζήματος καὶ τὸ διήθημα μετ' ἐξουδετέρωσιν τοῦ ὀξικοῦ ὀξέος ἐξατμίζεται μέχρι ξηροῦ. Τὸ ὑπόλειμμα ἐκχυλίζεται δι' ἀπολύτου οἰνοπνεύματος καὶ καθαίρεται ἡ αἰσκουλίνη δι' ἀνακρυσταλλώσεως· ἢ εἰς τὸ ὑδατικὸν κατέργασμα τοῦ φλοιοῦ προστίθεται ὀξικὸς μόλυβδος, ἀπομακρύνεται δι' ὑδροθείου ἡ περίσσεια τοῦ μολύβδου καὶ μετὰ τὴν διήθησιν ἐξατμίζεται τὸ διαυγὲς διάλυμα μέχρι κρυσταλλώσεως. Ἡ κρυσταλλικὴ μᾶζα ἐκπλύνεται δι' ὀλίγου ὕδατος καὶ ἀνακρυσταλλοῦται πρῶτον ἐξ ἀλκοόλης καὶ τέλος ἐξ ὕδατος. Ἡ ἀπόδοσις κυμαίνεται μεταξὺ 2,5 καὶ 3 %. Οὐσία πικρά, ἄοσμος, λευκή, εἰς λεπτὰς βελόνας κρυσταλλουμένη, ἐλαφρῶς ὀξίνου ἀντιδράσεως. Εἰς 120°-130° ἀποβάλει τὸ κρυσταλλικὸν αὐτῆς ὕδωρ καὶ τήκεται εἰς 160°. Θερμαινομένη ὑπεράνω τοῦ σημείου τήξεως ἡ αἰσκουλίνη διασπᾶται σχηματιζομένων αἰσκουλετίνης καὶ γλυκοσάνης. Ἡ αἰσκουλίνη εἶναι δυσδιάλυτος ἐν ψυχρῷ ὕδατι καὶ ἀλκοόλῃ, διαλυτὴ ἐν ζέοντι ὕδατι (1:12,5 ὕδωρ) καὶ ἀλκοόλῃ (1:24), ἐν αἰθέρι ἀδιάλυτος. Ἡ αἰσκουλίνη ἀνάγει τὸ φελίγγειον ὑγρὸν μόνον μετὰ παρατεταμένον βρασμόν. Διαλύεται ἐν χλωριούχῳ ὕδατι δι' ἐρυθρᾶς, ἐν ἀραιῷ νιτρικῷ ὀξεῖ διὰ κιτρίνης χροιᾶς, ἥτις τῇ προσθήκῃ ἀμμωνίας ἢ καυστικοῦ ἀλκάλεως μεταπίπτει εἰς αἱματέρυθρον. Διαλυομένη εἰς πυκνὸν θειϊκὸν ὀξὺ ἀποδίδει ἡ αἰσκουλίνη μετ' ἀνατάραξιν μετὰ σταγόνων διαλύματος ὑποχλωριώδους νατρίου ἰόχρουν χροιάν. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν αἰσκουλίνην εἶναι τὸ ὅτι τὸ ἐν ὕδατι διάλυμα αὐτῆς δεικνύει καὶ εἰς ἀραίωσιν 1:1.000 000 φθορισμὸν τοῦ φωτὸς εἰς ὃν ὀφείλει καὶ τὰ ἄλλα αὐτῆς ὀνόματα *Polychrom* καὶ *Bicolorin*.

Θερμαινομένη μετ' ἀραιοῦ ὀρυκτοῦ ὀξέος ἢ δι' ἐπιδράσεως ἐμουλσίνης εἰς θερμοκρασίαν 26 —30° διασπᾶται ἡ αἰσκουλίνη εἰς *αἰσκουλετίνην* καὶ *γλυκόσην*.

$$C_{15}H_{16}O_9 + H_2O = C_6H_{12}O_6 + C_9H_6O_4$$

(αἰσκουλετίνη).

Ἡ αἰσκουλετίνη δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ 4.5 διοξυκουμαρίνη

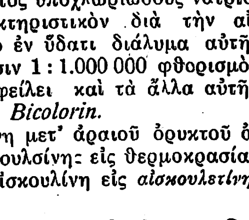

Ἀναγομένη ἡ αἰσκουλετίνη δι' ἀμαλγάματος νατρίου μετατρέπεται εἰς τὴν *αἰσκορκίνην* (Aescorcinum) $C_9H_8O_4$, ἥτις ἀνεγράφη ὡς διαγνωστικὸν ἐν τῇ ὀφθαλμιατρικῇ ἐν διαλύματι 0,2:2, οὗτινος μία σταγὼν στάζεται ἐν τῷ ὀφθαλμῷ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσκουλίνη ἀνάγεται δι' ἀμαλγάματος νατρίου μετατρεπομένη εἰς *ὑδραισκουλίνην*. Βρώμιον μετατρέπει τὴν αἰσκουλίνην εἰς *διβρωμιοαισκουλίνην* (Σ. Τ. 193°—195°), ἐπίσης χλωριοῦχον βενζοΰλιον εἰς *πενταβενζοϋλοαισκουλίνην*.

Ἡ αἰσκουλίνη προὐτάθη εἰς ἀντικατάστασιν τῆς κινίνης καὶ ἀνεγράφη κατὰ τῶν διαλειπόντων πυρετῶν καὶ περιοδικῶν νευραλγιῶν εἰς δόσιν ἡμερησίαν 1.0—2,0. Ἐπίσης ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀντισηπτικόν. Κ. Γ. Μ.

αἰσκορκίνη· βλ. αἰσκουλίνη.

αἴσκουλος (aesculus L.) *[Βοτ.]*· βλ. ἱπποκαστανέα. Ν. Μ.

Ἄϊσλεμπεν (Eisleben) *[Γεωγρ.]*. Πόλις τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Πρωσίᾳ. Ἔχει 23.598 κατοίκους καὶ εἶναι πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Μέρζεμπουργκ. Εἰς αὐτὴν ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Λούθηρος καὶ ὁ μαθητής του Ἰωάννης Ἀγκρίκολα. Ἡ οἰκία εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεταρρυθμίσεως, κατεστράφη ἐν μέρει ὑπὸ πυρκαϊᾶς τῷ 1689. Ἀνῳκοδομήθη ὅμως τῷ 1693 καὶ τώρα χρησιμεύει ὡς σχολὴ πτωχῶν ὀρφανῶν. Ἓν διαμέρισμά της ἔχει διαρρυθμισθῇ καὶ χρησιμεύει ὡς μουσεῖον. Ἡ πόλις ἔχει ὡραίας οἰκοδομὰς καὶ πολυαρίθμους ἐκκλησίας, εἰς μίαν ἐκ τῶν ὁποίων, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου, σῴζεται ἡ παλαιὰ κολυμβήθρα, εἰς ἣν ἐβαπτίσθη ὁ Λούθηρος. Ἐπίσης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εὑρίσκονται αἱ προτομαὶ τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Μελάγχθονος, ἡ ἕδρα ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκήρυσσεν ὁ Λούθηρος, καθὼς καὶ πολλὰ ἀγάλματα τῶν κομήτων τοῦ Μάνσφελντ εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλοτε ἀνῆκε τὸ Ἄϊσλεμπεν. Ἡ πόλις ἔχει πολλὰ βιομηχανικὰ καταστήματα, ὀρυχεῖα ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, καὶ εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὸν περίφημον ζῦθόν της.

Ἄϊσλερ *Ροδόλφος* (Eisler). Ἐγεννήθη ἐν Βιέννῃ τῷ 1873 καὶ ἀπέθανε τῷ 1926, ἐσπούδασε δὲ ἐν Λειψίᾳ. Ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ἐπέδρασε πλὴν τοῦ Βοὺντ (Wundt) ὁ Κάντιος καὶ ἡ ἰδεολογικὴ φιλοσοφία τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἄϊσλερ ἀκολουθεῖ περισσότερον παντὸς ἄλλου τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Βοὺντ· διακρίνεται δὲ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ γνώσεων, διὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς κρίσεως καὶ διὰ τὴν μεγάλην συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν μετάδοσιν φιλοσοφικῶν γνώσεων, ἰδίᾳ διὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ λεξικῶν α) "*Wörterbuch der philosophischen Begrife* (3 τόμοι), β) *Philosophen—Lexikon*, γ) *Handwörtebuch der Philosophie*. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν Ἄϊσλερ εἶναι ἡ ἐπιστήμη περὶ τῶν ἀρχῶν, δι' ὧν αὕτη ἐπιδιώκει σύνθεσιν τῶν καθόλου πορισμάτων τοῦ εἰδέναι εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ἁρμονικὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν. Ἡ φιλοσοφία διακρίνεται τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν διὰ τῆς εὐρύτητος αὐτῆς καὶ διὰ τῆς παμμεροῦς κριτικῆς ἐρευνῆς. Αἱ μέθοδοι αὐτῆς εἶναι αἱ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἐν γένει ὅμως μεταβεβλημέναι πως κατ' ἀνάγκην, ἐπειδὴ ὑποκείμενον αὐτῆς εἶναι οὐχὶ ἓν μέρος ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν γνώσεων. Ἐν τῇ μεταφυσικῇ ὁ Ἄϊσλερ ἀκολουθεῖ *πνευματοκρατικὴν δυναμικὴν θεωρίαν (Spiritualistischer Dynamismus)*. Πλὴν τῶν φιλοσοφικῶν λεξικῶν συνέγραψεν ὁ Ἄϊσλερ καὶ ἄλλα πολλὰ ἔργα, ἐν οἷς: *Kritische Einführung in die Philosophie* 1905. *Elemente der Logik* 1910 κτλ. Σ. Μ. Κ.

ἄϊσμπεργκ. Λέξις ἀγγλικὴ (iceberg) σημαίνουσα *βουνὸν ἐκ πάγου ἢ παγόβουνον*, χρησιμοποιουμένη διεθνῶς ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν αὐτῆς ὀνομασίαν καὶ προφοράν, ἵνα ὑποδηλώσῃ τὰ τεράστια ἐκ πάγου βουνά, τὰ ὁποῖα ἀποσπώμενα ἐκ τῶν πολικῶν κρυσταλλώνων κατέρχονται πρὸς τὰ μικρότερα πλάτη, παρασυρόμενα ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς περὶ τοὺς πόλους περιοχῆς, ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης, εἶναι κεκαλυμμένον, πάντοτε σχεδόν, ὑπὸ πάγων. Ἰδίως εἰς τὴν Γροιλανδίαν, ἐν τῇ Ἀρκτικῇ, καὶ ἐφ' ὅλης τῆς Ἀνταρκτικῆς περιοχῆς τὸ ἔδαφος καλύπτεται ἐξ ὁλοκλήρου, ὑπὸ ἀπεράντου στρώματος πάγου, ἀγνώστου πάχους, ὅπερ ὀνομάζεται *inlandsis*. Καὶ εἰς μὲν τὴν παγωμένην ἔκτασιν τῆς Γροιλανδίας ἀπαντῶνται τινες νησῖδες (nunataks), ἡ πέριξ τοῦ Νοτίου Πόλου ὅμως ἔκτασις ἐκτείνεται «συμπαγής», ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνωμαλίας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Οἱ κρυσταλλῶνες οὗτοι καταλήγουσιν εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς Βορρᾶν καὶ Νότον τῆς θαλάσσης τοῦ Βάφφιν, κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ, ἐπὶ ἐκτάσεως ἑκατοντάδων χιλιομέτρων, ὑπὸ μορφὴν κατακορύφου τείχους ἐκ πάγου (ἀπορρώγων), μέσου ὕψους 50 ἕως 60 μέτρων, ὅπερ συνήθως φθάνει τὰ 100 μέτρα καὶ εἰς οὗ τὴν βάσιν ἐκσπῶσι τὰ κύματα τοῦ Εἰρηνικοῦ.

Ὁ πάγος τῶν ἄϊσμπεργκ εἶναι ἐκ γλυκέος ὕδατος τῶν κρυσταλλώνων, πυκνότητος καὶ μορφῆς ποικίλης δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄϊσμπεργκ. Οὕτω τὸ χρῶμα εἴς τινα σημεῖα τοῦ ἄϊσμπεργκ εἶναι λευκὸν γαλακτόχρουν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ εἶναι διαφανὲς κυανοῦν, ἐφ' ὅσον αἱ ἐμπεριεχόμεναι φυσαλίδες ἀέρος εἶναι ὀλιγώτεραι καὶ μεγαλυτέρου σχετικῶς μεγέθους. Ἡ πυκνότης εἶναι συνήθως 0,915.

Λόγῳ τῆς ποικιλίας τῆς συνθέσεως ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἄϊσμπεργκ, καθίσταται λίαν ἐπισφαλὴς ὁ προσδιορισμός, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, τοῦ ὄγκου τοῦ ἐντὸς τοῦ ὕδατος ἐμβεβαπτισμένου τμήματος, ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ἐκτὸς τοῦ ὕδατος τμήματος αὐτοῦ. Συνήθως ἐν τῇ πράξει, ἀναβιβάζουν τὸν ὄγκον τοῦ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐμβεβαπτισμένου τμήματος τοῦ ἄϊσμπεργκ εἰς τὸ τριπλάσιον ἢ τε-

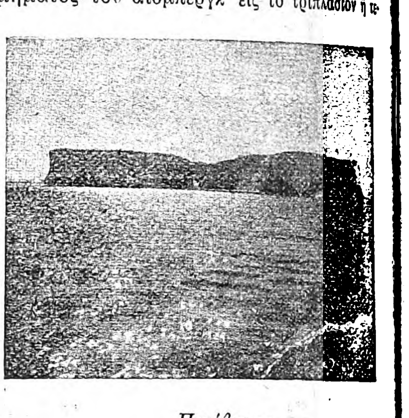

Παγόβουνον.

τραπλάσιον τοῦ ἐκτὸς τοῦ ὕδατος εὑρισκομένου. Τὸ ὕψος τῶν ἀρκτικῶν ἄϊσμπεργκ εἶναι γενικῶς μικρότερον τοῦ τῶν ἀνταρκτικῶν, λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ πρῶτοι προέρχονται ἐκ μικροτέρων κρυσταλλώνων. Ἐξ ἄλλου αἱ διαστάσεις τῶν ἄϊσμπεργκ ἐξαρτῶνται κατὰ πολὺ ἐκ τοῦ σημείου, εἰς ὃ θέλουσι παρατηρηθῇ. Οὕτως ἄϊσμπεργκ ἀπαντώμενον εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Βάφφιν θὰ ἔχῃ διάφορον ὄγκον ἑτέρου ἄϊσμπεργκ σημειουμένου βορείως τῆς Νέας Γῆς.

Ἄϊσμπεργκ βορείου ἡμισφαιρίου.—Τὸ πλεῖστον τῶν ἄϊσμπεργκ τῶν ἀπαντωμένων εἰς τὰς θαλάσσας τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου προέρχονται ἐκ τῶν κρυσταλλώνων τῆς Γροιλανδίας καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν τῆς δυτικῆς ἀκτῆς. Τὸ μῆκος τῶν κρυσταλλώνων τούτων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἀνέρχεται εἰς 3000 μέτρα, τὸ δὲ πλάτος ἐνίοτε ὑπερβαίνει τὰ 7000. Κατὰ τὴν γένεσιν τῶν ἄϊσμπεργκ τὸ ὕψος αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ὑπερβαίνει τὰ 50 μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Αἱ λοιπαὶ πολικαὶ περιοχαὶ τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου δὲν εἶναι ἀρκούντως ἐκτεταμέναι καὶ ὀρειναὶ πρὸς σχηματισμὸν ἄϊσμπεργκ μεγάλου μεγέθους.

Εἰς τὸν βόρειον Εἰρηνικὸν ὠκεανὸν δὲν παρατηροῦνται ἄϊσμπεργκ. Ὁ κρυσταλλὼν Μαλασπίνα (Malaspina), ὅστις ἐξικνεῖται εἴς τινα σημεῖα μέχρι τῆς θαλάσσης, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἁγίου Ἠλία (Saint-Elias), διαρρηγνύεται εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα τήκονται ταχέως ἐν τῷ ὕδατι.

Τὰ ἄϊσμπεργκ σχηματίζονται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ἀλλ' εἶναι πολυαριθμότερα κατὰ τὸ θέρος, καθ' ὅσον τὸ πολικὸν θέρος εἶναι λίαν θερμὸν καὶ θυελλῶδες, θερμοκρασία δὲ σχετικῶς ὑψηλὴ καθιστᾷ τὸν πάγον πλαστικώτερον, καὶ ἐπιταχύνει ἑπομένως τὴν μετακίνησιν τῶν κρυσταλλώνων—ἂν καὶ τὴν ἄποψιν ταύτην ἀποκρούουν τινὲς τῶν παγολόγων (glaciologues)—, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου αἱ ἐκ πάγου ἀπορρῶγες, αἵτινες ἐπιπλέουσιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, θραύονται τοσοῦτον εὐκολώτερον, ὅσον ἡ θάλασσα εἶναι πλέον τεταραγμένη.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς τὰ ἄϊσμπεργκ ἐπιπλεύσουν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὰ θαλάσσια ρεύματα παρασύρουν ταῦτα κατὰ τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ταχέως. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Γροιλανδίας τὸ ρεῦμα ἄγει πρὸς νότον, ἐνῷ ἐπὶ τῆς δυτικῆς, τὸ ρεῦμα ἄγει πρὸς Βορρᾶν μέχρι 69° βορείου πλάτους, εἶτα δὲ κλίνει πρὸς δυσμὰς καὶ ἑνοῦται μετὰ τοῦ ρεύματος τοῦ ἔχοντος κατεύθυνσιν πρὸς νότον εἰς τὸν πορθμὸν τοῦ Νταῖβις. Ἡ ὕπαρξις τῶν δύο τούτων ρευμάτων, τὰ ὁποῖα πλαισιώνουν τὴν Γροιλανδίαν, ἔχει τελείως ἐξακριβωθῇ, ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς διὰ τῶν ναυαγῶν τοῦ πλοίου τῆς ἀρκτικῆς ἀποστολῆς «Hansa», οἵτινες, εἰς χρονικὸν διάστημα μικρότερον τοῦ ἔτους, ἐξέπεσαν ἐπὶ τεμαχίου πάγου ἀπὸ πλάτους 74° μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Φέρουελ (Farewell), ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς ὑπὸ τῶν ναυαγῶν τοῦ πλοίου «Polaris», οἵτινες ἐξέπεσαν πρὸς νότον εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Βάφφιν καὶ τὸν πορθμὸν τοῦ Νταῖβις καὶ διήνυσαν 600 περίπου μίλλια ἐντὸς ἕξ μηνῶν.

Τὰ ἄϊσμπεργκ, τῶν ὁποίων ἡ πορεία δὲν διακόπτεται ὑπὸ ἐμποδίων ἀβαθῶν, νήσων κ. λ. π., προερχόμενα, εἴτε ἐκ τῆς ἀνατολικῆς

Digitized by Google

..υτικῆς ἀκτῆς τῆς Γροιλανδίας, συναντῶσι μετὰ ..άροδον κατά τι μικροτέραν τοῦ ἔτους τὸ ρεῦμα ..οῦ Λαβραδόρ, τὸ ὁποῖον περιβρέχει τὴν ὁμώνυ..ον χερσόνησον τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τὴν Νέαν ..ῆν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Ἀμερικῆς ..έχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Κὸντ (Cod). Ἡ μέση τα..ύτης τοῦ ρεύματος τοῦ Λαβραδὸρ εἶναι περίπου ..0 μίλλια ἡμερησίως. Εἶναι ὅθεν πιθανώτατον νὰ ..υναντήσῃ τις εἰς τὰς παρὰ τὴν Νέαν Γῆν θα..άσσας ἄϊσμπεργκ, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀποσπασθῆ ..κ Γροιλανδίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ προηγου..μένου ἔτους.

Τὰ ἄϊσμπεργκ ὑπερβαίνουν συνήθως πρὸς νό..ον τὸ πλάτος τῆς Νέας Γῆς, ὁπότε καθίστανται ..ίαν ἐπικίνδυνα εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν, ὡς εὑρισκό..μενα ἐπὶ τῆς πολυσυχνάστου ἐξ Εὐρώπης εἰς Βό..ρειον Ἀμερικὴν θαλασσίας ὁδοῦ. Ὁ ἀριθμὸς ..ῶν ἄϊσμπεργκ, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται εἰς τὸ πλά..ος τοῦτο, ποικίλλει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ..αθὼς καὶ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἐξαγγέλλονται δὲ ..πὸ τῶν πλοίων ὁτὲ μὲν ἐνωρίς, ὁτὲ δὲ ἀργά. ..ατὰ γενικὸν κανόνα ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν αὐξάνει ..πὸ τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου ἢ Φεβρουαρίου μέχρι ..οῦ Μαΐου ἢ Ἰουνίου, ἀλλ' ἐνίοτε τὸ μέγιστον ..αρατηρεῖται κατ' Ἀπρίλιον, ἄλλοτε δὲ κατ' Αὔ..γουστον. Κατὰ τὴν δεκαετίαν 1903-1912 ἐπὶ τῶν ..ξ Εὐρώπης εἰς Ἀμερικὴν θαλασσίων ὁδῶν, τὰ ..λοῖα ἐσημείωσαν ἐμφάνισιν ἄϊσμπεργκ κατὰ μέ..γιστον ὅρον ἑπτάκις κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον, δὶς ..ατ' Ἀπρίλιον καὶ ἅπαξ κατ' Ἰούλιον.

Μετὰ τὸν μῆνα Ἀπρίλιον τὰ τεμάχια τῶν ἄϊσ..μπεργκ τήκονται ταχύτατα. Ὑπάρχουσι παρα..δείγματα, καθ' ἃ ὄγκοι σημαντικοὶ ἄϊσμπεργκ ἐξη..φανίσθησαν τελείως ἐντὸς μιᾶς νυκτός.

Κατὰ τὴν αὐτὴν δεκαετίαν αἱ ἡμερομηνίαι καθ' ..ς διὰ πρώτην φορὰν παρετηρήθησαν πάγοι ἐπὶ ..ῶν θαλασσίων ὑπερωκεανίων ὁδῶν τοῦ Ἀτλαν..τικοῦ εἶναι αἱ ἑπόμεναι: 6 Μαρτίου, 9 Φεβρουα..ρίου, 18 Ἰανουαρίου, 2 Ἰανουαρίου, 2 Φεβρουα..ρίου, 1 Ἰανουαρίου, 24 Ἰανουαρίου, 2 Μαρτίου, ..28 Ἰανουαρίου, 7 Ἰανουαρίου.

Τὰ νότια ὅρια τῶν ἄϊσμπεργκ εἰς τὸν Ἀτλαν..τικὸν ὠκεανὸν δίδονται, κατόπιν δεκαετῶν παρα-

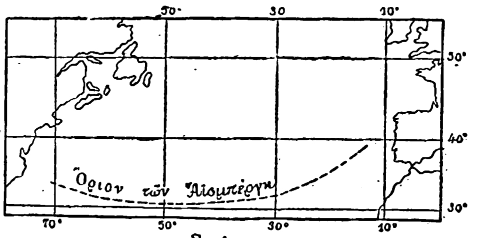

Σχ. 1

τηρήσεων, εἰς τὸν χάρτην τοῦ σχήματος 1. Ἔχουσι σημειωθῆ ἄϊσμπεργκ εἰς 30° βορείου πλάτους, συνηθέστερον δὲ εἰς πλάτος 40°, ἤτοι περὶ τὸ πλάτος τῆς Λισσαβῶνος, ἐπίσης δὲ περὶ τὸ πλάτος τῶν Δανικῶν στενῶν. Εἰς τὸν Εἰρηνικὸν ὠκεανὸν διέρχονται διὰ τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ ἄϊσμπεργκ μικροῦ μεγέθους, δεδομένου ὅτι μεγάλα ἀδυνατοῦσι νὰ διέλθωσι λόγῳ τοῦ μικροῦ βάθους τοῦ πορθμοῦ, τὰ ὁποῖα δὲν φθάνουσιν οὐδὲ μέχρι τῶν Ἀλεουτῶν καὶ Κουριλλῶν νήσων.

Ἡ κίνησις τῶν ἄϊσμπεργκ περὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Νέας Γῆς ἀναγράφεται λεπτομερῶς εἰς τοὺς κατὰ μῆνα ἐκδιδομένους ὑπὸ τῆς Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, πλοηγικοὺς χάρτας (Pilot charts), οἵτινες ἀναγράφουσι λεπτομερῶς πᾶσαν μεταβολὴν τῆς κινήσεως τῶν ἄϊσμπεργκ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τῶν ἄϊσμπεργκ τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου, ἐμετρήθη τοιοῦτον 55 μέτρων παρὰ τὸν πορθμὸν Μπὲλ Ἴλ (Belle Isle). Βορειότερον ἐμετρήθη ὕψος 70 μ. καὶ 137 μ. Ἄλλοτε ἐμετρήθησαν καὶ ὕψη 150 μέτρων ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ ἀτμόπλοιον Marie συνήντησεν εἰς στίγμα 47° βορ. πλάτους καὶ 44° δυτ. μήκους ἄϊσμπεργκ ὕψους 300 μέτρων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς καθαρῶς πολικὰς θαλάσσας ὁ χάρτης τοῦ σχήματος 2 δίδει, κατὰ τὸ Δανικὸν Μετεωρολογικὸν Ἰνστιτοῦτον, τὰ προσεγγίζοντα ὅρια τῶν συμπαγῶν κρυσταλλώνων κατὰ Μάϊον καὶ Αὔγουστον.

Ἡ Ὀχοτσκικὴ θάλασσα καὶ τμῆμα τῆς θαλάσσης τῆς Ἰαπωνίας, παρὰ τὰς ἀσιατικὰς ἀκτάς, εἶναι παγωμέναι καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἡ διάρρηξις τῆς παγωμένης ἐπιφανείας λαμβάνει χώραν κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον. Εἰς τὴν Ὀχοτσκικὴν θάλασσαν λιμένες τινὲς εἶναι εἰσέτι παγωμένοι μέχρι τοῦ Ἰουνίου. Κατ' ἀναλογίαν πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ εἰς τὴν Βαλτικήν, ὁ Βοθνικὸς κόλπος καὶ ὁ τῆς Φινλανδίας (Φιννικὸς κόλπος) εἶναι παγωμένοι ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου μέχρι τοῦ Μαΐου καὶ Ἰουνίου.

Ἄϊσμπεργκ νοτίου ἡμισφαιρίου.—Τὸ πλεῖστον τῶν πάγων τοῦ νοτίου ἡμισφαιρίου εἶναι σχήματος μᾶλλον ἐπιπέδου. Τὴν γένεσιν αὐτῶν ὀφείλουν εἰς εἰδικοὺς κρυσταλλῶνας τῆς Ἀνταρκτικῆς περιοχῆς, ὀνομαζομένους *παγοφράγματα (barrières de glace)*, ἐπιπέδους τουτέστι κρυσταλλῶνας, καλύπτοντας σημαντικὴν ἔκτασιν ἰδίᾳ εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Ρὸς (Ross) καὶ ἐξικνουμένας μακρὰν πρὸς τὴν θάλασσαν. Τὸ μέγα παγόφραγμα τοῦ Ρὸς ἔχει ἔκτασιν μεγαλυτέραν τῆς Γαλλίας.

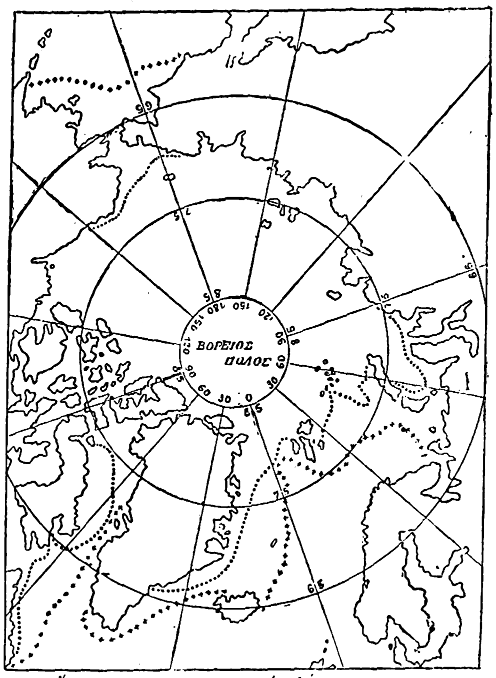

......Ὅριον παγετώνων κατὰ Μάϊον
.........Ὅριον παγετώνων κατ' Αὔγουστον

Σχ. 2

Τὸ μέγεθος τῶν ἀνταρκτικῶν ἄϊσμπεργκ εἶναι πολλάκις μέγα, ἡ δὲ ἔκτασις αὐτῶν, ὑπερβαίνουσα συνήθως μέγαν ἀριθμὸν μιλλίων, μετατρέπει ταῦτα εἰς ἀληθεῖς πλωτὰς νήσους, διατηρούσας κατὰ τὴν περιφέρειαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀπόκρημνον μορφήν, ἣν εἶχον ὅτε ἀπετέλουν τμῆμα τοῦ ἐκ πάγου τείχους. Ἐπὶ τῶν ἐκ πάγου τούτων νήσων, ἐπικάθηνται συνήθως μεγάλα σμήνη θαλασσίων πτηνῶν. Νοτίως τοῦ παραλλήλου τῶν 40° νοτίου πλάτους, ἄϊσμπεργκ μήκους 5—20 μιλλίων δὲν εἶναι σπάνια, σημειωθέντος μάλιστα ἄϊσμπεργκ μήκους 50 μιλλίων. Ἐν ἔτει 1894 τὸ πλοῖον «Antarctic» συνήντησε νοτίως τῆς Νέας Ζηλανδίας ἄϊσμπεργκ μήκους 70 μιλλίων. Ἐν ἔτει 1893 τὸ πλοῖον «Oetherberht» συνήντησεν εἰς τὰ παράλια τῶν νήσων Μαλουΐνων ἢ Φάλκλαντ, ἄϊσμπεργκ μήκους 82 μιλλίων (ὅσαι καὶ αἱ διαστάσεις τῆς νήσου Εὐβοίας).

Τὸ ὕψος τῶν ἄϊσμπεργκ τούτων εἶναι ἐπίσης μέγα. Πολλάκις ἐσημειώθη ὕψος 240 μέτρων. Τὸ ὑψηλότερον παρατηρηθὲν ἄϊσμπεργκ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1884 εἶναι τοιοῦτον ὕψους 510 μέτρων, σημειωθὲν κατ' Ἰούνιον τοῦ 1886 ὑπὸ τοῦ πλοίου «Emil-Suliers» νοτίως τῆς Ἀφρικῆς, εἰς πλάτος 48° νότ. Κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1904 τὸ πλοῖον «Zinita» συνήντησεν ἄϊσμπεργκ ὕψους 450 μέτρων εἰς τὰ παράλια τῶν νήσων Φάλκλαντ. Ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ σχήματος 3 παρίστανται τὰ ἄκρα πρὸς Βορρᾶν ὅρια τῶν ἄϊσμπεργκ, τὰ ὁποῖα συναντῶνται εἰς τὰς νοτίους θαλάσσας.

Σπανίως ἀπαντῶνται ἄϊσμπεργκ ἐπὶ τῶν θαλασσίων ὁδῶν συγκοινωνίας τῶν κειμένων μεταξὺ τῶν μεσημβρινῶν 130° ἀνατολ. καὶ 170° δυτ., κατὰ δὲ τὸ ἑπτάμηνον ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου, ἡ ζώνη αὕτη εἶναι ἐλευθέρα πάγων.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ σχήματος 3 ἐμφαίνεται λίαν εὐκρινῶς πόσον ἐξικνοῦνται πρὸς Βορρᾶν καὶ πλησίον τῶν παραλίων τῶν νήσων Φάλκλαντ τὰ ὅρια τῶν ἄϊσμπεργκ, λόγῳ ἰδίᾳ τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως τοῦ ψυχροῦ ρεύματος τῶν Φάλκλαντ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἄϊσμπεργκ τῶν παρατηρουμένων κατ' ἔτος εἰς τὰς ὑπὸ τῆς ναυσιπλοΐας συχναζομένας ἀνταρκτικὰς θαλάσσας εἶναι λίαν μεταβλητός. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1885 μέχρι τοῦ 1912 ὁ ἀριθμὸς τῶν σημειωθέντων ἄϊσμπεργκ ὑπὸ τῶν πλοίων ἐποίκιλλεν ἀπὸ 1 κατὰ τὸ 1885 μέχρι 304 κατὰ τὸ 1906. Κατὰ τὴν ἑπταετίαν 1885-1891 καὶ ἐπίσης κατὰ τὰ ἔτη 1898, 1899, 1900, ὁ ἀριθμὸς τῶν σημειωθέντων ἄϊσμπεργκ ὑπῆρξεν ἐλάχιστος, ἐνῷ κατεδείχθη μεγάλος ἐν ἔτει 1892 καὶ 1908 καὶ μέγιστος κατὰ τὰ ἔτη 1891 καὶ 1906.

Ἡ κατ' ἔτος μεταβολή, συμφώνως πρὸς τὰς παρατηρήσεις τῶν πλοίων, παρουσιάζει ἓν ἐλάχιστον κατὰ Μάϊον καὶ ἓν μέγιστον κατὰ Δεκέμβριον. Ἐπίσης δευτερεύοντα μέγιστα ἐμφανίζονται κατὰ Μάρτιον καὶ Σεπτέμβριον. Ἡ καμπύλη τοῦ σχήματος 4 δεικνύει τὴν ἐτησίαν μεταβολὴν τῆς ἐμφανίσεως ἄϊσμπεργκ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν παρατηρηθέντων ὑπὸ τῶν πλοίων κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1885-1912, εἰς τὰς πλέον συχναζομένας ὑπὸ τῶν πλοίων ἀνταρκτικὰς θαλασσίας περιοχάς.

Ὡς συμβαίνει διὰ τὸν Ἀρκτικὸν ὠκεανόν, οὕτω καὶ διὰ τὸν Ἀνταρκτικόν, ὁ ἀριθμὸς τῶν πρὸς τὰ μικρότερα πλάτη ἐκπιπτόντων ἄϊσμπεργκ καὶ γενικῶς πλωτῶν πάγων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν μετεωρολογικῶν συνθηκῶν τῆς Ἀνταρκτικῆς ἠπείρου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ὡς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παρελθόντων ἐτῶν. Ἀξιοπαρατήρητον ἄλλως τε εἶναι ὅτι ἡ θερμοκρασία τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης εἰς τὸ νότιον ἡμισφαίριον εἶναι λίαν χαμηλοτέρα τοῦ βορείου διὰ τὰ αὐτὰ πλάτη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ὕπαρξις τῶν ἄϊσμπεργκ εἶναι μακροτέρας διαρκείας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὅριον τῶν πλωτῶν πάγων τῶν ἀνταρκτικῶν θαλασσῶν, μεταβάλλεται ἀναλόγως τοῦ ἔτους, ὁ δὲ χάρτης τοῦ σχήματος 3 δίδει «χονδροειδῆ προσέγγισιν» ἐκ παρατηρήσεων γενομένων ἐν καιρῷ θέρους.

Σημεῖα προσεγγίσεως ἄϊσμπεργκ εἰς τὰς θαλάσσας τῶν εὐκράτων ζωνῶν.— Προτοῦ ἀκόμη πλοῖόν τι εὑρεθῇ ἐν ὄψει ἄϊσμπεργκ ἀντιλαμβάνεται τὴν προσέγγισιν τούτου εὐχερῶς ἰδίᾳ ἐν καιρῷ εὐδίας. Ἐκ καιρῷ ὁμίχλης τὰ ἄϊσμπεργκ ἐμφανίζονται κατὰ πρῶτον ὡς ἀντικείμενα βαθέος χρώματος. Εἰς περίπτωσιν ὁμίχλης πυκνῆς ἡ πρώτη ἐμφάνισις γίνεται κατάδηλος ἐκ ζώνης τοῦ θαλασσιοϋδατος παρὰ τὴν ἴσαλον τοῦ ἄϊσμπεργκ, ἥτις ἔχει χροιὰν βαθυτέραν τῆς λοιπῆς θαλάσσης.

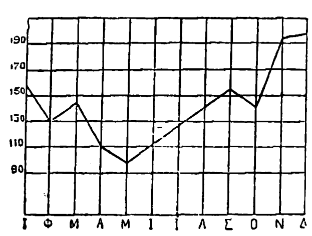

Σχ. 4

Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν διεύθυνσιν, εἰς ἣν εὑρίσκεται ἄϊσμπεργκ, διὰ τῆς ἠχοῦς τοῦ συρίγματος τῆς σειρῆνος τοῦ πλοίου. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἡ ἔλλειψις ἠχοῦς δὲν προδικάζει περὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως ἄϊσμπεργκ, δεδομένου ὅτι, ἵνα παραχθῇ ἠχώ ἀπαιτεῖται ἡ κατακόρυφος ὄψις τοῦ ἄϊσμπεργκ νὰ εὑρίσκεται κατέναντι τοῦ πλοίου καὶ εἰς καθ' τὸν διεύθυνσιν πρὸς αὐτό, ὅπερ ὅμως δὲν συμβαίνει πάντοτε.

Ἡ ὕπαρξις ἄϊσμπεργκ γίνεται ἐπίσης ἐνίοτε κατάδηλος ἐκ τοῦ θορύβου ὃν προξενοῦν κατὰ τὴν θραῦσίν των εἰς τεμάχια καὶ ὅστις προσομοιάζει τὸν κρότον πυροβόλων βαλλόντων ἀπὸ μακρᾶς ἀποστάσεως.

Ἐπίσης τεμάχια ἐπιπλέοντα πάγων ἀγγέλλουσι τὴν προσέγγισιν ἄϊσμπεργκ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ταῦτα ἔχουσιν ἀποτμηθῆ. Ἡ ἔλλειψις ἀποθαλασσίας καὶ κυμάτων εἰς περίπτωσιν ἀνέμου μετρίου ἢ λαμπροῦ, ὡς καὶ ἡ πτῶσις τῆς θερμοκρασίας τοῦ ἀέρος, εἶναι σημεῖα ὑπάρξεως ἄϊσμπεργκ εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν, ἐὰν ἡ σχετικὴ αὕτη γαληνιαία κατάστασις τῆς θαλάσσης δὲν ἀποδίδεται εἰς τὴν ὕπαρξιν ξηρᾶς. Ἐπίσης ἡ ἐμφάνισις ἀγέλης φωκῶν προδίδει τὴν ὕπαρξιν ἄϊσμπεργκ.

Ἡ πτῶσις τῆς θερμοκρασίας τῆς θαλάσσης δὲν προδίδει τὴν ὕπαρξιν ἄϊσμπεργκ, τοὐναντίον ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι κατὰ τὴν προσέγγισιν ἄϊσμπεργκ παρετηρήθη ἐλαφρὰ ἀνύψωσις τῆς θερμοκρασίας τῆς θαλάσσης εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου.

Ἐπίδρασις τῶν ἄϊσμπεργκ.—Οἱ κατὰ θάλασσαν συναντώμενοι πάγοι ἔχουσι μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν θαλασσίων φαινομένων, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῆς γενικῆς κυκλοφορίας τῆς θαλάσσης διὰ τῆς ψύξεως τῶν πολικῶν θαλασσῶν ἀνταποκρινομένης εἰς τὴν θέρμανσιν τῶν θαλασσῶν τοῦ Ἰσημερινοῦ καὶ τῶν τροπικῶν. Ἡ μετακίνησις τῶν ἄϊσμπεργκ πρὸς τὰ μέσα πλάτη ἔχει μεγάλην καὶ ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ κλίματος καὶ τῆς τροχιᾶς τῶν βαρομετρικῶν ὑφέσεων. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ τὴν ναυσιπλοΐαν εἶναι γνωστοὶ οἱ μεγάλοι κίνδυνοι, οἵτινες προέρχονται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἄϊσμπεργκ (ναυάγιον τοῦ ὑπερωκεανίου «Τιτανικὸς» ἐν ἔτει 1912).

Πλωτάρχης ΚΩΝΣΤ. Χ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

.......Ὅριον θαλασ. πάγων ——— Ὅριον ἄϊσμπεργκ
••••Ὅριον συμπαγῶν παγετώνων

Σχ. 3

Digitized by Google

Αἶσν (Aisne) ἢ *Αἴσνη*· βλ. Αἴν.

Ἄϊσνερ, *Κούρτ.* Γερμανὸς σοσιαλιστής, γεννηθεὶς ἐν Βερολίνῳ τῇ 14 Μαΐου 1867. Συντάκτης τοῦ «*Φόρβαιρτς*» κατὰ τὸ 1898, ἀπεχώρησεν ἐξ αὐτοῦ τῷ 1906 μετὰ τοῦ Γκαρντνάουερ καὶ τεσσάρων ἄλλων συντακτῶν, κριθέντων ὡς πολὺ ὀλίγον «ριζοσπαστῶν» ὑπὸ τῆς διευθυνούσης ἐπιτροπῆς. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Μόναχον ἔγινε φιλολογικὸς συντάκτης τοῦ «*Ταχυδρόμου τοῦ Μονάχου*». Κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον διετέλεσε μέλος τοῦ Ἀνεξαρτήτου Σοσιαλιστικοῦ κόμματος. Φυλακισθεὶς τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1918 ἀπεφυλακίσθη τὸν Ὀκτώβριον ἰδίου ἔτους, ἐκήρυξε δὲ ἐκ τῶν πρώτων τὴν ἐπανάστασιν ἐν Βαυαρίᾳ. Πρωθυπουργὸς ὢν ἐδολοφονήθη τὴν 20 Φεβρουαρίου 1919 ὑπὸ τοῦ κόμητος Τσέρκο, ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ τοῦ Διεθνοῦς Σοσιαλιστικοῦ Συνεδρίου τῆς Βέρνης. Σ.Φ.Η.

Αἰσονίδης. Πατρωνυμικὸν ὁ υἱὸς τοῦ Αἴσωνος Ἰάσων (Ἡσιοδ. Θεογ. 993).

Ἀϊσουμᾶς. Ἐκαλεῖτο οὕτω ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τὸ πρὸς Δ καὶ ΝΔ τῆς ὀχυρᾶς πόλεως Ἀμίδας (τῆς νῦν Διαρβεκὴρ) ὑψούμενον ὄρος, τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενον νῦν *Καρατζᾶ-δάγ.* Τὸ ὄρος τοῦτο ἐξαπλούμενον ἐπὶ μεγίστης ἐκτάσεως (50 χιλιομέτρων ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ τοσούτων ἀπὸ Α πρὸς Δ) ἐκάλυπτε διὰ τῶν μακρῶν αὐτοῦ δειράδων (ὧν ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ ἔχει ὕψος 1850 μ.) τὰς ἐκ τῆς πεδινῆς Μεσοποταμίας διαβάσεις πρὸς τὴν Μελιτηνὴν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Περσῶν. Κατὰ μῆκος τῶν ἀνατολικῶν τοῦ ὄρους κλιτύων οἱ Βυζαντινοὶ ἔκτισαν πολυάριθμα φρούρια, ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτοῦ κορυφῆς ἕτερον μεγαλύτερον πάντων, τὸ «*τῶν βασιλέων*» καλούμενον, χρησιμεῦον ὡς καταφύγιον τῶν πέριξ κατοίκων μετὰ τῶν θρεμμάτων καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν ἐν περιπτώσει ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς. Τοιαύτην κατέχον θέσιν τὸ ὄρος τοῦτο διεδραμάτισε σπουδαῖον μέρος κατὰ τοὺς πολέμους τῶν Βυζαντινῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ εἶτα τῶν Ἀράβων, μέχρι τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ χώρα αὕτη ἀπεσπάσθη ὁριστικῶς ἐκ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ὁροθετικὴ αὐτῆς γραμμή, πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, μετετέθη ἐπὶ τοῦ Ταύρου. Ν. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀϊσσᾶ *(Σιντὶ-Μωχαμμὲτ-ἴμπν —).* Μαροκινὸς μουσουλμᾶνος ὅστις ἵδρυσε τὸν 16ον αἰῶνα ἐν Μεκουϊνὲζ θρησκευτικὴν ἀδελφότητα. Οἱ ὀπαδοί του, ὀνομαζόμενοι *Ἀϊσσαούας*, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ἀλλὰχ τῇ παρακλήσει τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀδελφότητος ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ χάρισμα νὰ μένουν ἀπρόσβλητοι ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῆς μαχαίρας, τὰ κεντήματα τῶν σκορπίων κτλ. Οὕτω καταπίνουν κοπανισμένην ὕαλον, σκορπίους ζῶντας, καρφία κ.τ.λ., κόπτονται μὲ τὴν σπάθην των ἢ βυθίζουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των αἰχμηρὰ ἀντικείμενα κ.τ.τ. Ἡ ἀδελφότης αὕτη ἔχει ἐπὶ κεφαλῆς ἀνώτατον ἀρχηγὸν διαμένοντα ἐν Μαρόκῳ. Ε.Σ.Η.

Ἀϊσσᾶ· σύζυγος τοῦ Μωάμεθ· βλ. Ἀεσσᾶ.

«Ἀϊσσᾶ» (Ayesha). Μικρὸν ἱστιοφόρον, καταστὰν περιώνυμον ἐν τῇ ναυτικῇ ἱστορίᾳ διὰ τὴν δι' αὐτοῦ ἐπιστροφὴν μέρους τοῦ πληρώματος τοῦ γερμανικοῦ καταδρομικοῦ «Ἔμδεν» (Emden) μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου ὑπὸ τοῦ αὐστραλιανοῦ καταδρομικοῦ «Σίδνεϋ» (Sydney) κατὰ τὸν Πανευρωπαϊκὸν πόλεμον 1914-1918.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πανευρωπαϊκοῦ πολέμου τὸ γερμανικὸν καταδρομικὸν «Ἔμδεν», ἀφοῦ ἐπὶ ὁλοκλήρους μῆνας παραμένον ἀσύλληπτον διέπλεε τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν καὶ τὸν κόλπον τῆς Βεγγάλης, ἐπιφέρον μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐν γένει θαλασσίας μεταφορὰς τῶν Συμμάχων, κατέπλευσε τὴν 9ην Νοεμβρίου τοῦ 1914 καὶ ἠγκυροβόλησε πρὸ τοῦ Port-Refuge εἰς τὸ μέσον τῶν νήσων Κῆλιν (Keeling). Σκοπὸς τοῦ ἔκπλου του ἦτο ἡ καταστροφὴ τοῦ τηλεγραφικοῦ σταθμοῦ καὶ τοῦ ἀσυρμάτου τῆς νήσου Direction, τῆς βορειοτέρας τοῦ συγκροτήματος Κῆλιν. Ἐπιχείρησις σπουδαιοτάτη, διότι ὁ σταθμὸς οὗτος διὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ καλωδίων πρὸς τὸ Πὲρθ (Perth) τῆς Αὐστραλίας, τὴν νῆσον Μόρις (Maurice) καὶ τὴν Μπατάβια (Batavia) ἦτο ὁ τελευταῖος σύνδεσμος τῆς Ἀγγλίας μετὰ τῆς Αὐστραλίας, τῶν λοιπῶν καταστραφέντων ἤδη ὑπὸ τῶν γερμανικῶν καταδρομικῶν τοῦ Ναυάρχου von Spee.

Πρὸς τοῦτο τὴν 6 ὥρ. 30 λ. πρωϊνὴν τῆς 9ης Νοεμβρίου 1914 ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηρὰν ἄγημα ὑπὸ τὸν ὕπαρχον τοῦ πλοίου φὸν Μύκκε (von Mücke), περιλαμβάνον 3 ἀξιωματικούς, 6 ὑπαξιωματικοὺς καὶ 40 ναύτας, οἵτινες ἔφερον ἐκ φόβου πιθανῆς ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἄγγλων καὶ τὰ τέσσαρα πολυβόλα τοῦ πλοίου. Οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγήματος ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν νῆσον προέβησαν ταχέως ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς των, ὅτε ὅμως ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιβιβασθῶσι τῶν λέμβων διὰ νὰ ἐπιστρέψωσιν ἔνδον, ἀντελήφθησαν ἐκ τοῦ Ἔμδεν σήματα ὅπως σπεύσωσι καὶ προτοῦ ἀκόμη ἀντιληφθῶσι τί συνέβαινε, τὸ Ἔμδεν ἀπάραν ἔπλεε μὲ ταχύτητα 17 μιλλίων καὶ ὕψωνε τὴν πολεμικήν του σημαίαν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἔβαλλε πυρὰ ἐναντίον ἀγνώστου διὰ τὸ ἄγημα πλοίου παρὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐβάλλετο συνεχῶς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ὁ φὸν Μύκκε, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τοῦ ἀγήματός του ἐπιβὰς τῶν λέμβων ἔπλεε μὲ πᾶσαν δυνατὴν δι' αὐτὸν ταχύτητα πρὸς συνάντησιν τοῦ πλοίου του, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ νέου εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ὕψωσε τὴν γερμανικὴν σημαίαν καὶ ὤρυξε χαρακώματα ἐπὶ τῆς παραλίας πρὸς ἀπόκρουσιν πιθανῆς ἐχθρικῆς ἀποβάσεως, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας στέγης διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τί ἀκριβῶς συνέβαινεν.

Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀντελήφθη τὴν τραγικότητα τῆς καταστάσεως. Τὸ σχῆμα τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου καὶ αἱ ὑδάτιναι στῆλαι τῶν πτώσεων τῶν βλημάτων του, τὸν ἔπεισαν ὅτι τοῦτο ἦτο ἓν τῶν αὐστραλιανῶν καταδρομικῶν «Σίδνεϋ» ἢ «Μέλμπουρν» (ἐπρόκειτο περὶ τοῦ πρώτου) ἅτινα ἀμφότερα ἦσαν διπλάσιου περίπου ἐκτοπίσματος ἀπὸ τὸ «Ἔμδεν» καὶ ὑπερεῖχον σπουδαίως αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ διαμέτρημα τῶν πυροβόλων καὶ κατὰ τὴν θωράκισιν. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως σχεδὸν τῆς ναυμαχίας ἡ πρωραία καπνοδόχος τοῦ «Ἔμδεν» διατραπεῖσα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ πυκνοὶ μέλανες καπνοὶ πυρκαϊᾶς ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ μηχανοστασίου, μεμιγμένοι μετὰ ἀτμῶν διαφευγόντων ἐκ βλαβέντων ἀτμαγωγῶν σωλήνων, ὀλίγον δὲ κατόπιν κατέπεσε καὶ ὁ πρωραῖος αὐτοῦ ἱστός. Ἐν τούτοις ἡ ναυμαχία ἐξηκολούθει καὶ μετ' ὀλίγον ἀμφότερα τὰ πλοῖα ἐξηφανίσθησαν εἰς τὸν ὁρίζοντα ναυμαχοῦντα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπείσθη τελείως ὁ φὸν Μύκκε ὅτι τὸ «Ἔμδεν», καὶ ἂν ἀκόμη διέφευγε μέχρι τῆς νυκτὸς τὴν καταβύθισιν καὶ τὴν δίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἀγήματός του εἰς τὰς νήσους Κῆλιν, διότι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ναυμαχίας ἡ κατάστασίς του ἀπῄτει ριζικὰς ἐπισκευάς, αἵτινες καθίστων ἄμεσον τὴν ἀνάγκην τοῦ κατάπλου του εἰς λιμένα, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισκευασθῇ καὶ γενικῶς φροντίσῃ διὰ τὸ πλήρωμά του, τὸ ὁποῖον θὰ ἠρίθμει μέγαν ἀριθμὸν νεκρῶν καὶ τραυματιῶν.

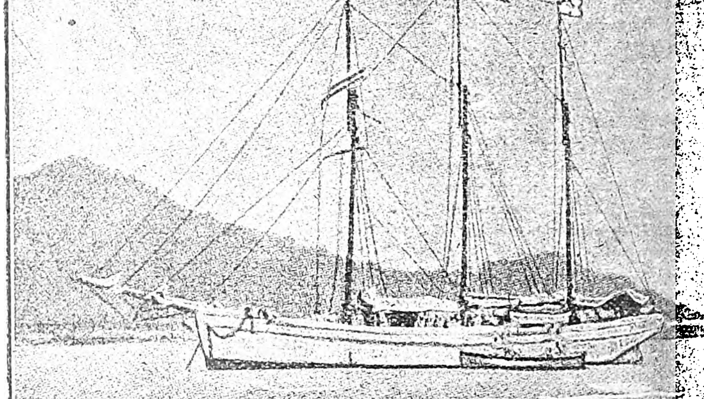

Τὸ ἱστιοφόρον «Ἀϊσσᾶ».

Ἐξ ἄλλου ὁ κίνδυνος τοῦ κατάπλου τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ ἦτο ἄμεσος κατόπιν τῆς διακοπῆς τῶν τηλεγραφικῶν συγκοινωνιῶν τῆς νήσου, ἐπειδὴ δὲ οἱαδήποτε ἀντίστασις τοῦ μικροῦ τούτου ἀγήματος θὰ ἦτο ματαία, ἀπεφασίσθη ἐν συμβουλίῳ ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ ἡ ἄμεσος ἀναχώρησις ἐκ τῆς νήσου πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βεβαίας αἰχμαλωσίας. Πᾶσα σκέψις ὅμως ἀναχωρήσεως διὰ τῆς ἀτμακάτου καὶ τῶν λέμβων ἀπεκλείετο, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ μόνον ὑπάρχον μέσον εἰς τὴν νῆσον, ἓν μικρὸν παλαιὸν ἱστιοφόρον 97 περίπου τόννων καὶ μήκους τριάκοντα μόλις μέτρων, τὴν Ἀϊσσᾶ, ἡ ὁποία ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐναυλόχει ἐκεῖ ἀχρησιμοποίητος, ἀφ' ὅτου ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἀτμοπλοίων ἐν τῇ συγκοινωνίᾳ τῆς νήσου μετὰ τῆς Μπατάβια, τὴν ὁποίαν ἐξετέλει προηγουμένως τρὶς τοῦ ἔτους.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, ἐπιθυμοῦντες τὸ ταχύτερον νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν ὀχληρῶν ἐπισκεπτῶν, παρέσχον προθύμως εἰς αὐτοὺς τὰ διάφορα ἀπαραίτητα χρειώδη διὰ τὸν πλοῦν, τρόφιμα, ὕδωρ, ἐνδύματα κ. τ. λ., ἐπίσης δὲ καὶ διαφόρους πληροφορίας χρησίμους διὰ τὰς ὑφάλους καὶ τὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ διαπλεύσουν κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ τῆς νήσου, καὶ οὕτω περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡτοιμάσθη ὁ ἐξαρτισμὸς τοῦ σκάφους καὶ συνεπληρώθησαν αἱ προμήθειαι, ἀπέπλευσαν ρυμουλκούμενοι ὑπὸ τῆς ἀτμακάτου καὶ ρυμουλκοῦντες τὰς δύο λέμβους. Ὁ ἔκπλους παρὰ τὰς δυσκολίας, λόγῳ τῶν ὑφάλων καὶ τοῦ ἐπελθόντος σκότους, ἐξετελέσθη ἄνευ ἀπευκταίου, παρέστησαν δὲ καὶ μάρτυρες τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ναυμαχίας τοῦ «Ἔμδεν» μετὰ τοῦ «Σίδνεϋ», ἅτινα τέλος ἐχάθησαν εἰς τὸ σκότος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἄρχεται μία πραγματικὴ ὀδύσσεια διὰ τοὺς ἄνδρας τούτους, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ δέκα ὁλοκλήρους μῆνας μέχρι τῆς ἀφίξεώς των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅτε εὑρέθησαν εἰς τὸν Ὠκεανὸν ἐγκατέλειψαν τὴν ἀτμάκατον, ὕψωσαν τὰ ἱστία καὶ ἤρχισαν πλέοντες πρὸς τὸ Πάδαγκ (Padang) τῆς νήσου Σουμάτρα, ἡ ἀπόστασις τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ Κῆλιν εἶναι 700 περίπου μίλλια. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου τὸ σκάφος ἤρχισε νὰ διαρρέῃ. Πρὸς ἄντλησιν τῶν ὑδάτων ὑπῆρχε μία παλαιὰ ἀντλία καὶ αὐτὴ ἄνευ παρεμβυσμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν διὰ τεμαχίων ὑφάσματος μετὰ ἀφθόνου λίπους, ὁ φόβος ὅμως τῆς διαλύσεως τοῦ σκάφους, λόγῳ ἰδίως τοῦ ὑπερβολικοῦ σάλου, ὑφίστατο συνεχῶς καὶ διάφορα γεγονότα ἐπέτειναν τοῦτον. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ πλοῦ ὁ χρηματισμὸς ἦτο ἀπὸ τῆς πρύμνης, μία δὲ τῶν δύο ρυμουλκουμένων λέμβων τοῦ «Ἔμδεν» ἐπέπεσε ἐπὶ τῆς πρύμνης καὶ διέτρησε τὰ ἔξαλα τῆς «Ἀϊσσᾶς», ἐγκαταλειφθεῖσα ἕνεκα τούτου ἐκ φόβου νέας συγκρούσεως. Ἡ ἑτέρα λέμβος ἐξηφανίσθη τὴν ἰδίαν ἑσπέραν παρασυρθεῖσα ὑπὸ τῶν κυμάτων καὶ συναποκομίζουσα ὁλόκληρον τὸ τμῆμα τῆς πρύμνης εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο προσδεδεμένη. Ἐπὶ τοῦ πλοίου πρὸς ἐναπαθήκευσιν ὕδατος ὑπῆρχον τέσσαρες ἐν ὅλῳ δεξαμεναί, αἱ ὁποῖαι ἐν τάχει ἐπληρώθησαν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως, αἱ τρεῖς ὅμως τούτων ἦσαν τελείως κατεστραμμέναι, τὸ δὲ ὕδωρ αὐτῶν κατέστη εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀχρησιμοποίητον. Διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποίουν τὸ ὑπολειπόμενον μετὰ μεγάλης οἰκονομίας καὶ μόνον πρὸς πόσιν, τὰ δὲ διάφορα φαγητὰ παρεσκεύαζον διὰ θαλάσσης, μέχρις ὅτου αἱ συνήθεις τροπικαὶ βροχαὶ παρέσχον εἰς αὐτοὺς ἀρκετὸν ὕδωρ. Καὶ γενικῶς ἡ ἐγκατάστασις τῶν 50 τούτων ἀνδρῶν ἐπὶ τῆς «Ἀϊσσᾶς», τῆς ὁποίας συνήθως τὸ πλήρωμα ἀπετελεῖτο ἐκ 5 μόνον ἀνδρῶν ἡ ἀθλία κατάστασις τοῦ σκάφους καὶ τοῦ ἐξαρτισμοῦ του, ἡ ἔλλειψις τῶν ἀπαραιτήτων σκεπασμάτων, ἐνδυμάτων καὶ εἰδῶν καθαριότητος, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ποσίμου ὕδατος καὶ ἐν γένει αἱ διάφοροι στερήσεις, κακουχίαι καὶ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν τροπικῶν καταιγίδων προσδίδουν εἰς τὸν πλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα μυθιστορηματικόν, ὅστις διατηρεῖται μέχρι τέλους καὶ μάλιστα ἐπιτεινόμενος.

Βοηθούμενοι ἀπὸ τὸν μόνον ὑπάρχοντα ἐπὶ τοῦ πλοίου χάρτην καὶ τοῦτον γενικὸν περιλαμβάνοντα ὁλόκληρον ἡμισφαίριον ἀπὸ τοῦ Χονκὸγκ καὶ τῆς Βόρνεο μέχρι τοῦ Σουὲζ καὶ τῆς Ζανζιβάρης εὑρέθησαν τέλος ἐν ὄψει ἀκτῶν τὴν 23ην Νοεμβρίου 1914 περὶ τὴν 10ην ὥραν π. μ. καὶ τὴν 4ην μ. μ. ἠδυνήθησαν νὰ ἐξακριβώσουν ὅτι εὑρίσκοντο εἰς ἀπόστασιν 80 περίπου μιλλίων ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ Σηφλάουαρ (Seafluer), τὸν ὁποῖον καὶ διῆλθον τὴν ἑπομένην βοηθούμενοι ἀπὸ ἕνα χάρτην ἑνὸς παλαιοῦ ναυτικοῦ βιβλίου δι' ἱστιοφόρα, εὑρεθέντος ἐπὶ τῆς «Ἀϊσσᾶς». Φοβούμενοι τὴν σύναντησιν ἀγγλικοῦ ἢ ἰαπωνικοῦ ἀντιτορπιλλικοῦ ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἀπόκρουσιν οἱασδήποτε ἐπιθέσεως, ἐσκόπουν δὲ ἐπωφελούμενοι τῆς εἰρηνικῆς ὄψεως, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ἡ Ἀϊσσᾶ, νὰ προσπαθήσουν ἐν περιπτώσει συναντήσεως τοιούτου σκάφους νὰ τὸ καταλάβουν δι' ἐμβολῆς.

Οὕτως ἔπλεον πρὸς τὸ Πάδαγκ καὶ τὴν 25ην διέκρινον τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Σουμάτρας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαφόρων πληροφοριῶν καὶ τῶν σημειώσεων τοῦ εὑρεθέντος ἐπὶ τῆς Ἀϊσσᾶς ναυτικοῦ βιβλίου προητοίμασαν ἕνα χάρτην τοῦ Πάδαγκ, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ διέλθουν διὰ τῶν πολυαρίθμων νησίδων καὶ ὑφάλων τῶν εὑρισκομένων ἐκεῖ. Ἀλλὰ τὸ ρεῦμα συνεχῶς τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν ξηράν, ἐνῷ συγχρόνως νηνεμία ἄκρα ἐπεκράτει, καὶ διὰ τοῦτο προσεπάθησαν νὰ πλεύσουν ρυμουλκούμενοι διὰ τῶν λέμβων, ἕως ὅτου τέλος τὴν 27ην ἔπνευσεν ἄνεμος καὶ ἔπλευσαν πρὸς τὸ

Digitized by Google

Ιάδαγκ. Μέχρις ὅτου ὅμως εἰσέλθουν εἰς τὰ χω-ικὰ ὕδατα τούτου, τὰ ὁποῖα ὡς ὁλλανδικὰ ἦσαν ὐδέτερα, εὑρίσκοντο εἰς συνεχῆ ἀγωνίαν, τοσοῦτον ιᾶλλον καθόσον τὸ μέρος τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον όγῳ τῆς νηνεμίας εἶχον καταδικασθῇ εἰς ἀκινηίαν, ἦτο λίαν πολυσύχναστον.

Τὸ ὁλλανδικὸν ἀντιτορπιλλικὸν Lynx, τὸ ὁποῖον εριεπόλει ἐκεῖ, ἀντελήφθη τὴν παρουσίαν τῆς Αἰσσᾶς, παρ' ὅλας τὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας ἐπ' αὐτῆς εἶχον λάβει ἀποκρύψαντες τὰ ὅπλα, ὰ πολυβόλα καὶ μέρος τῶν ἀνδρῶν καὶ τοὺς αρηκολούθησεν ὁτὲ μὲν ἐκ τοῦ πλησίον, ὁτὲ δὲ ακρόθεν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 27ης καὶ τὴν ύκτα, μέχρι τῆς ἑπομένης, ὁπότε εὑρέθησαν εἰς ὰ χωρικὰ ὕδατα καὶ οἱ ἐπὶ τῆς 'Αϊσσᾶς ὕψωσαν ἡν πολεμικὴν γερμανικὴν σημαίαν καὶ τῇ βοηείᾳ πλοηγοῦ κατέπλευσαν εἰς Πάδαγκ καὶ ἠγκυοβόλησαν παρὰ τὰ ἐκεῖ ὁρμοῦντα γερμανικὰ μπορικὰ σκάφη.

'Εκεῖ ὁ φὸν Μύκκε ἐχαρακτήρισε τὴν 'Αϊσσᾶ ς ἐπίσημον πολεμικὸν γερμανικὸν σκάφος καὶ τήρησεν ἁπάσας τὰς διεθνεῖς διατυπώσεις, αἱ ποῖαι ἀπαιτοῦνται κατὰ τοὺς κατάπλους ἐμποέμων σκαφῶν εἰς οὐδετέρους λιμένας. Αἱ ὁλλανικαὶ ὅμως ἀρχαὶ ἐπιμόνως ἀντέστησαν εἰς τὰς πόψεις ταύτας τοῦ φὸν Μύκκε καὶ μόλις καὶ μετὰ ίας ἐπέτρεψαν τὸν ἀπόπλουν. Συνεπείᾳ τῆς ντιδράσεως ταύτης μόνον εἰς τρόφιμα καὶ δωρ ἠδυνήθη νὰ ἀνεφοδιασθῇ τῇ βοηθείᾳ τῶν ληρωμάτων τῶν ἐκεῖ ὁρμούντων γερμανικῶν καφῶν, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ εἴδη, ναυτικοὺς άρτας, βιβλία, σχοινία, ἐνδύματα κ.τ.λ. τὰ ὁποῖα ζήτησαν παρὰ τῶν ὁλλανδικῶν ἀρχῶν μέσῳ τοῦ κεῖ Γερμανοῦ προξένου ἠρνήθησαν νὰ τοὺς χοηγήσωσι. Τὴν 8ην μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ριν ἀκόμη ἐκπνεύσῃ ἡ 24ωρος προθεσμία παραονῆς του ὡς ἐμπολέμου, ἡ «'Αϊσσᾶ» ἀπέπλευσε ατευθυνομένη πρὸς τὸν πορθμὸν τοῦ Σηρλάουαρ καὶ μετὰ 7 περίπου ὥρας εὑρίσκετο κτὸς τῶν χωρικῶν ὑδάτων. 'Εκεῖ συνήντησε λέμον μετὰ δύο Γερμανῶν ἐφέδρων, ἑνὸς ἀξιωματικοῦ καὶ ἑνὸς ὑπαξιωματικοῦ, οἱ ὁποῖοι κωπηατοῦντες ἤρχοντο ἀπὸ τοῦ Πάδαγκ διὰ νὰ τοὺς υναντήσουν καὶ τοὺς ἀκολουθήσουν.

Τὴν ἑπομένην ἑσπέραν εὑρέθησαν πρὸ τοῦ Σηφλάουαρ, ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζοντο νὰ διέλθουν ἀντελήφθησαν τὴν παρουσίαν πλοίου πολεμικοῦ, τὸ ὁποῖον τοὺς παρηκολούθει καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν ἐκ νέου, ὅσον ἠδύναντο ταχύτερον εἰς τὰ ὁλλανδικὰ ὕδατα, φοβηθέντες ὅτι τοῦτο ἦτο ἐχθρικόν. 'Εκεῖ ἀντελήφθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ὁλλανδικοῦ ἀντιτορπιλλικοῦ «Le Zeven Provincien» τὸ ὁποῖον καὶ τοὺς συνώδευσεν ἕως ὅτου ἐξῆλθον καὶ ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὰ χωρικὰ ὕδατα.

Μετὰ ταῦτα παρέμειναν διαδρομοῦντες εἰς ὡρισμένον σημεῖον, ἐλπίζοντες ὅτι ἓν ἐκ τῶν ἐν Πάδαγκ εὑρισκομένων γερμανικῶν ἐμπορικῶν σκαφῶν θὰ προσεπάθει νὰ τοὺς διευκολύνῃ. Καὶ πράγματι, ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν ἑβδομάδας διεδρόμουν ὑποφέροντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν κακοκαιριῶν, καθ' ἃς συνήντησαν μόνον δύο ἀγγλικὰ ἐμπορικὰ σκάφη, συνήντησαν τὸ γερμανικὸν ἀνθρακοφόρον Τσόϊσιγκ (Choising), 1700 περίπου τόννων, τὸ ὁποῖον ἔπλεε πρὸς ἀναζήτησίν των. Ὁ καιρὸς ὅμως ἦτο λίαν κακὸς καθιστῶν ἀδύνατον τὴν ἐπιβίβασιν τῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς 'Αϊσσᾶς εἰς τὸ Τσόϊσιγκ, καὶ διὰ τοῦτο ἔπλευσαν ὁμοῦ πρὸς τὴν πλησιεστέραν ξηράν. Αἱ δύο τελευταῖαι νύκτες τῆς 14ης καὶ ἰδίως τῆς 15ης ἦσαν αἱ χείρισται διὰ τὴν 'Αϊσσᾶν. Ὁ καιρὸς ἦτο κάκιστος καὶ συνεχεῖς καταιγίδες ἐνέσκηπτον.

Τὸ «Τσόϊσιγκ», μὴ δυνάμενον νὰ ὑποφέρῃ τὸν κυματισμὸν ἔπλευσε μόνον του πρὸς ὡρισμένον σημεῖον, ἐνῷ ἡ 'Αϊσσᾶ ὑποφέρουσα τὰ πάνδεινα, ἰδίως κατὰ τὴν νύκτα τῆς 15ης ἀπὸ τὰς καταιγίδας, αἵτινες καὶ κατεξέσχισαν ὅλα τὰ πρωραῖα της ἱστία, ἔπλεεν ἐν τῷ σκότει παρασυρομένη ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ῥευμάτων πλησίον τῶν ἐκεῖ νησίδων, ἀγνοοῦσα ποῦ ἀκριβῶς εὑρίσκετο, μέχρι τῆς πρωΐας τῆς ἑπομένης, ὁπότε ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος καὶ κατέστη δυνατὴ ἡ ῥυμούλκησίς της ὑπὸ τοῦ «Τσόϊσιγκ» μέχρι τῆς πλησιεστέρας νησῖδος. 'Εκεῖ ἠδυνήθησαν νὰ παραβάλουν καὶ ἐπιβιβασθῶσιν ἐπὶ τούτου, ἀφοῦ προηγουμένως διέτρησαν τὰ ὕφαλα τῆς 'Αϊσσᾶς, ἥτις κατεβυθίσθη ἠρέμα, ἐνῷ ἅπαντες οἱ ἐπὶ τοῦ Τσόϊσιγκ παρηκολούθουν τὰς τελευταίας της στιγμάς, ἀποτίοντες οὕτω φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς αὐτήν, διὰ τὰ 1700 ναυτικὰ μίλλια τὰ ὁποῖα διήνυσαν ἀπὸ τοῦ Κήλιν κατὰ τὰς παρελθούσας 45 περίπου ἡμέρας.

'Επὶ τοῦ «Τσόϊσιγκ» ὁ φὸν Μύκκε ἐπληροφορήθη τὴν πτῶσιν τοῦ Τσίν·γκτάο (Tsingtao) καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ γερμανικοῦ καταδρομικοῦ «Καίνιξμπεργκ» (Kōnigsberg) εἰς Ρουφιδζῖ (Rufidei), ὅπου καὶ κατεστράφη τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν μονιτόρων «Severn» καὶ «Mersey», μὴ ἐλπίζων δὲ οὐδαμοῦ πλέον βοήθειαν ἀπὸ θαλάσσης, ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν 'Αραβίαν, ὅπου πρὸ ὀλίγου εἶχον ἀρχίσει αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Τούρκων, μετὰ τὴν παρὰ τῆς Τουρκίας κήρυξιν τοῦ πολέμου. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ ἀφ' ἑνὸς τῶν ἐνοχλητικῶν συναντήσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν τροπικῶν κυκλώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀμφίβολον ἦτο ἂν θὰ ἀντεῖχε τὸ «Τσόϊσιγκ», ἔπλευσε κατ' ἀρχὰς πρὸς νότον καὶ κατόπιν ἐστράφη πρὸς τὸ Πέριμ (Perim), πρὸ τοῦ ὁποίου ἔφθασε τὴν 17ην 'Ιανουαρίου τοῦ 1915 ὑπὸ ἰταλικὴν σημαίαν καὶ ὑπὸ τὸ πλαστὸν ὄνομα Shenir-Genova, ἰταλικοῦ ἀτμοπλοίου, τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικὰ προσωμοίαζον πρὸς τὰ τοῦ «Τσόϊσιγκ».

Ἡ μικρὰ ταχύτης τοῦ «Τσόϊσιγκ» (περὶ τὰ 7, 5 μίλλια) ἀπέκλειε πᾶσαν ἐλπίδα ἀποφυγῆς διὰ χειρισμῶν ὀχληρῶν συναντήσεων κατὰ τὴν διέλευσίν των πρὸ τοῦ Μπάμπ ἐλ-Μαντὲμπ (Bab-el-Mandeb) καὶ τοῦ Πέριμ. Διὰ τοῦτο εἶχον ἑτοιμασθῇ αἱ τέσσαρες λέμβοι τοῦ πλοίου, εἶχον ἐφοδιασθῇ δι' ὕδατος καὶ τροφίμων 8 ἑβδομάδων καὶ εἶχεν ἀποφασισθῇ, ὅπως ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐγκαταλείποντες τὸ Τσόϊσιγκ κατευθυνθῶσι διὰ τῶν λέμβων πρὸς τὴν πλησιεστέραν ἀκτήν.

Τὴν νύκτα τῆς 7ης 'Ιανουαρίου μὲ ἐσβεσμένους τοὺς φανοὺς ἔπλευσαν ἐγγύτατα τῶν ἀφρικανικῶν ἀκτῶν, αἵτινες ἦσαν αἱ σκοτεινότεραι, διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν 'Ερυθρὰν θάλασσαν. Πρὸ τοῦ Πέριμ περιεπόλουν δύο ἀγγλικὰ πολεμικά, τὸ δὲ δίωρον διάστημα τὸ ὁποῖον ἀπῃτήθη διὰ νὰ διέλθουν καὶ ἀπομακρυνθοῦν ἐξ αὐτῶν ἦτο πραγματικὴ ἀγωνία διὰ τοὺς ἐπὶ τοῦ «Τσόϊσιγκ», τοὺς ὁποίους ὁ περιστροφικὸς φάρος τοῦ Πέριμ περιοδικῶς ὡς προβολεὺς ἐφώτιζεν. 'Εν τῇ 'Ερυθρᾷ θαλάσσῃ διὰ καταλλήλου πορείας ἀπέφυγαν τὰς συναντήσεις, καὶ τὴν νύκτα τῆς 8ης 'Ιανουαρίου εὑρέθησαν πρὸ τῆς Χοδέϊδα (Hodeidah). 'Εκεῖ πρὸς τὴν ξηρὰν εἶδον ἠλεκτρικὰ φῶτα τὰ ὁποῖα κατ' ἀρχὰς ὑπέθεσαν ὡς ἀποβάθραν καὶ ἔπλευσαν πρὸς αὐτά, ἀλλ' ἐγκαίρως ἀντιληφθέντες τὴν πλάνην των ἔπλευσαν νοτιώτερον, ὅπου ἐπεβιβάσθησαν τῶν τεσσάρων λέμβων καὶ κωπηλατοῦντες κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν ξηράν, ἥτις ἀπεῖχεν ἀρκετὰ μίλλια. Περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀντελήφθησαν ὅτι τὰ ὡς ἀποβάθρα ἐκληφθέντα τὴν νύκτα φῶτα ἀνῆκον εἰς τὸ γαλλικὸν καταδρομικὸν «Desaix», τὸ ὁποῖον ἦτο ἠγκυροβολημένον πρὸ τῆς Χοδέϊδα. Τὸ «Τσόϊσιγκ» ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποπλεύσει κατόπιν διαταγῆς τοῦ φὸν Μύκκε, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς δύο ἑπομένας νύκτας εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον τοὺς ἀπεβίβασε, διὰ νὰ τοὺς παραλάβῃ ἐκ νέου, ἐὰν ἡ ξηρὰ κατείχετο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ καθίστατο ἀδύνατος ἡ δι' αὐτῆς πορεία των. Ἡ ἀποβίβασίς των ἐγένετο ἀμέσως ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν 'Αράβων καὶ πάραυτα σῶμα ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν ὡπλισμένων καὶ εἰς ἀκροβολισμὸν τοὺς ὑπεδέχθη. Μετὰ πολλοῦ κόπου κατώρθωσεν ὁ φὸν Μύκκε νὰ συννενοηθῇ μετ' αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς δηλώσῃ τὴν ἐθνικότητά του, κατόπιν τοῦ ὁποίου ὡδηγήθη ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Χοδέϊδα, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τὴν ἑπομένην 9ην 'Ιανουαρίου ἐν συμβουλίῳ μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἀπεφασίσθη, ὅπως ἐξακολουθήσωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν των διὰ ξηρᾶς, διότι εἰς τὴν 'Ερυθρὰν περιεπόλουν πλεῖστα συμμαχικὰ σκάφη, τὰ ὁποῖα ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποφύγῃ μὲ τὴν μικρὰν ταχύτητα τὸ «Τσόϊσιγκ». 'Εξ ἄλλου τὸ γαλλικὸν καταδρομικὸν «Desaix» ἀσφαλῶς διὰ τῶν κατασκόπων θὰ ἐμάνθανε τὴν ἄφιξίν των καὶ ἑπομένως θὰ ἐλάμβανε τὰ κατάλληλα μέτρα διὰ νὰ παρεμποδίσῃ ταύτην καὶ ἀκόμη ἐὰν κατώρθουν νὰ ἀποπλεύσουν θὰ εἰδοποίει διὰ τοῦ ἀσυρμάτου τὰ λοιπὰ πλοῖα, ὥστε νὰ ἐθεωρεῖτο ἡ σύλληψίς των βεβαία παρὰ τῶν συμμαχικῶν σκαφῶν. Αἱ προπαρασκευαὶ των διὰ τὴν διὰ τῆς ἐρήμου διέλευσίν των θὰ ἀπῄτουν περὶ τὰς 15 ἡμέρας, ὑπελόγιζον δὲ ὅτι δύο περίπου μῆνας μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των θὰ συνήντων τὸν σιδηρόδρομον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ μετέβαινον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γερμανίαν. 'Αλλὰ τὸ κλῖμα τῆς Χοδέϊδα ἦτο ἄθλιον καὶ ἀσύνηθες δι' αὐτούς, μετ' ὀλίγον δὲ ἀθρόα κρούσματα πυρετῶν καὶ ἄλλων ἐνδημικῶν νόσων ἤρχισαν νὰ σημειῶνται εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ ἀγήματος. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν πρὸτοῦ ἀκόμη συμπληρωθῇ ἡ ὅλη των προπαρασκευὴ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Σάνα (Sana), ἥτις ἄλλως τε εὑρίσκετο ἐπὶ τοῦ προσεχοῦς δρομολογίου των καὶ κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν Τούρκων ἦτο πολὺ ὀρεινὴ ἔχουσα κλῖμα παραπλήσιον πρὸς τὰ εὐρωπαϊκά. Πράγματι κατηυθύνθησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ ὅπου ἔφθασαν μετὰ 7 ἡμερῶν ἐπίπονον πορείαν μέσῳ τῆς ἐρήμου καὶ τῶν πρὸ ταύτης ἀποκρήμνων ὀρέων. 'Αλλ' ἡ ὑγεία τῶν ἀνδρῶν ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ τοὐναντίον ἐχειροτέρευσε καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν των ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσθενῶν ἀνήρχετο εἰς τὰ ὀγδοήκοντα ἑκατοστὰ τοῦ συνόλου. Ἕνεκα τούτου ἀπηλπίσθησαν διὰ τὴν διὰ ξηρᾶς ὁδὸν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν ἐκ νέου εἰς τὴν Χοδέϊδα, διὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ταξίδιόν των ὁπωσδήποτε διὰ θαλάσσης. Καὶ πράγματι, ἀφοῦ παρέμειναν ἐπὶ 15 ἡμέρας διὰ νὰ βελτιωθῇ ἡ ὑγεία τῶν ἀνδρῶν, ἀνεχώρησαν κατευθυνόμενοι ἐκ νέου διὰ τῆς ἐρήμου εἰς τὴν Χοδέϊδα.

Εἰς ταύτην προεπορεύθη ὁ φὸν Μύκκε διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ τοῦ ἀπόπλου, ἐπειδὴ δὲ τὸ «Τσόϊσιγκ», συμφώνως πρὸς τὰς διαταγάς του, εἶχεν ἤδη κατευθυνθῇ εἰς τὸ ὁρμητήριόν του, ἐνοικίασε δύο μικρὰ ἱστιοφόρα, ἐπιμήκη, στενὰ καὶ ἀνοικτὰ (sambōucs), τὰ ὁποῖα ἐν πάσῃ μυστικότητι προητοίμασεν εἰς τὸν μικρὸν ὅρμον Γιαμπάνα (Jubana), βορείως τῆς Χοδέϊδα, ἐνῷ συγχρόνως διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς συμμάχους διέδιδε καταλλήλως ὅτι θὰ ἀνεχώρει τὴν 12ην Μαρτίου ἀπὸ τὸν ὅρμον τῆς Ἴσα (Isa). Πράγματι τὴν 14ην Μαρτίου ἀπέπλεε κατευθυνόμενος πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τοῦ ὅρμου τῆς Γιαμπάνα, ἐνῷ ἀπὸ τῆς 12ης Μαρτίου εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ἴσα μία ἀγγλικὴ κανονιοφόρος εἰς μάτην προσεπάθει νὰ τοὺς ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ τοὺς συλλάβῃ.

'Ολίγον βορειότερον ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ ἀπόπλου των ὑπῆρχε ζώνη ἀποκλεισμοῦ, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Loheiya καὶ τοῦ Jebel-Tukur μέχρι τοῦ Kamaran καὶ τοῦ Jebel-Zebayir, ἥτις ἐφυλάσσετο ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ βοηθητικοῦ εὐδρόμου «Empress of Russia» καὶ δύο κανονιοφόρων. Πρὸς ἀποφυγὴν οἱουδήποτε κινδύνου ὁ φὸν Μύκκε διέταξεν ὅπως τὸ ἕτερον τῶν ἱστιοφόρων προπλέον διασπάσῃ πρῶτον τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἀναμείνῃ αὐτὸν εἰς ὡρισμένον σημεῖον πρὸς βορρᾶν. Τὴν ἑπομένην πρωΐαν ἡ νηνεμία ἐξηνάγκασε τὸν φὸν Μύκκε νὰ παραμείνῃ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ζώνην τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐν τούτοις δὲν ἐνεφανίσθη συμμαχικὸν σκάφος, τὴν δὲ ἑσπέραν ἠδυνήθη νὰ πλεύσῃ καὶ νὰ ἀπομακρυνθῇ αὐτῆς. Τὴν ἑπομένην ἔπλευσεν ὁ φὸν Μύκκε μὲ τὸ ἱστιοφόρον του, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐλάχιστον βύθισμα ἄνωθεν ἑνὸς κοραλλιογενοῦς στρώματος ἐκτάσεως 350 μιλλίων καὶ τὴν μεθεπομένην συνήντησε τὸ ἕτερον ἱστιοφόρον καὶ ὁμοῦ ἐξηκολούθησαν τὸν πλοῦν πρὸς βορρᾶν ἄνωθεν τοῦ αὐτοῦ κοραλλιογενοῦς στρώματος, προφυλασσόμενοι οὕτω ἀπὸ τὰς ἀνεπιθυμήτους συναντήσεις.

Τὴν 17ην Μαρτίου, περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, κατόπιν συμβουλῆς τοῦ ἰθαγενοῦς πλοηγοῦ, ἀπεφάσισαν νὰ ἀγκυροβολήσουν, διότι εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον φθάσει τὸ κοραλλιογενὲς στρῶμα καθίστατο ἐπικινδυνωδέστατον καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ διέλθουν τὴν νύκτα. Ὁ φὸν Μύκκε προηγούμενος κατὰ 200 μέτρα τοῦ δευτέρου ἱστιοφόρου, παρ' ὅλην τὴν μεγίστην προσοχὴν ἣν κατέβαλλε, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον καὶ ἐξώκειλεν εἰς μίαν ὕφαλον μετὰ κόπου δυνηθεὶς νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ νὰ ἀγκυροβολήσῃ μετ' οὐ πολύ. Τὸ δεύτερον ἱστιοφόρον ἠκολούθει τὰ ἴχνη τοῦ πρώτου, παρ' ὅλα δὲ τὰ σήματα τοῦ κινδύνου δὲν ἠδυνήθη καὶ αὐτὸ νὰ στραφῇ ἐγκαίρως καὶ ἐξώκειλεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑφάλου, βυθισθὲν ἐκ τῶν ῥηγμάτων του. Ὁ φὸν Μύκκε ἔπλευσε πάραυτα πρὸς αὐτό, λόγῳ ὅμως τῶν ὑφάλων δὲν ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ εἰ μὴ εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων καὶ εἰς τὸ πυκνὸν σκότος τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπέλθει οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ βοήθειαν. Προσεπάθησαν νὰ ἀνάψουν διάφορα φῶτα καὶ πυραύλους, ἀλλ' ὁ ἄνεμος καὶ ἡ ὑγρασία τοὺς ἠμπόδισαν. Ἤναψαν τότε πυρὰν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἐκ ξύλων πεποτισμένων διὰ πετρελαίου καὶ οὕτω ἠδυνήθησαν νὰ διασώσουν τὸ πλήρωμα καὶ τοὺς ἀσθενεῖς τῇ βοηθείᾳ δύο μονοξύλων, τὰ ὁποῖα εἶχον τὰ ἱστιοφόρα. Ὁ μέγας ὅμως ἀριθμὸς τῶν ἐπιβατῶν, οἵτινες συνεκεντρώθησαν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἱστιοφόρου, ἦτο ὑπερβολικὸς διὰ τὰς διαστάσεις αὐτοῦ, ἔχοντος μῆκος μόλις 14 μέτρων καὶ πλάτος 5, δι' ὅπερ ἠναγκάσθησαν νὰ ῥίψουν εἰς τὴν θάλασσαν ὅτι περιττὸν φορτίον εἶχον, τρόφιμα ἔτι καὶ ὕδωρ, κρατήσαντες τοιαῦτα ἐπαρκῆ διὰ τρεῖς μόνον ἡμέρας. Τὴν ἑπομένην ἠδυνήθησαν νὰ ἀνελκύσουν μετὰ κόπου τὰ δύο πολυβόλα καὶ μέρος τῶν ὅπλων καὶ πυρομαχικῶν καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ εὐνοϊκοῦ ἀνέμου ἔπλευσαν πρὸς τὴν Κουνφίδα (Kounfidda). 'Εκεῖ εὗρον ἓν μεγαλύτερον ἱστιοφόρον καὶ δι' αὐτοῦ τὴν 24ην Μαρτίου κατέπλευσαν εἰς Λήθ (Lith). Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ πλοῦς ἦτο εὔκολος, διότι τὸ κοραλλιογενὲς στρῶμα προεφύλασσεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. 'Απὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ καὶ βορειότερον ἔπρεπε νὰ πλεύσουν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσσῃ, αἱ πληροφορίαι δὲ τὰς ὁποίας συνέλεξαν εἰς Λήθ, τοὺς ὑπεχρέωσαν νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ δρομολόγιόν των διὰ ξηρᾶς, διότι ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν παραλίων τῆς Δζέδδα (Djeddah) πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ κατευθυνθοῦν, ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἦτο στενώτατος. Εἰς Λήθ παρέμειναν δύο ἡμέρας διὰ νὰ προετοιμασθοῦν διὰ τὴν μέσῳ τῆς ἐρήμου πορείαν των, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων ἔσχον τὸν πρῶτον νεκρὸν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, ἕνα ναύτην, ὁ ὁποῖος ἐξηντλημένος ἐκ τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν στερήσεων καὶ ἐλλείψει φαρμάκων, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ ναυάγιον τοῦ ἱστιοφόρου, ἀπέθανεν ἐκ τύφου.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 26ης Μαρτίου ἀνεχώρησαν συνοδευόμενοι ἀπὸ ἕνα Τοῦρκον ἀξιωματικὸν καὶ 7 χωροφύλακας. Ἡ πορεία των διὰ τῆς ἐρήμου, τὴν ὁποίαν ἐλυμαίνοντο λησταί, ἦτο λίαν ἐπίπονος. Εἶχον μεθ' ἑαυτῶν περὶ τὰς 100 καμήλους αἱ ὁποῖαι δεδεμέναι ὡς ἦσαν (τὸ ῥύγχος τῆς μιᾶς

Digitized by Google

εἰς τὴν οὐρὰν τῆς προηγουμένης) ἐπροχώρουν λίαν βραδέως. Τέλος τὴν 31 Μαρτίου πορευόμενοι ἑκάστην νύκτα 14—18 ὥρας ἔφθασαν εἰς μίαν πηγὴν ἡ ὁποία ἀπεῖχε δρόμον μιᾶς ἡμέρας ἀπὸ τῆς Δζέδδα. Ἐκεῖ συνήντησαν ἕτερον Τοῦρκον ἀξιωματικὸν μετὰ 17 ἀκόμη χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἐξ αὐτῆς διὰ νὰ τοὺς προϋπαντήσουν φέροντες ἄφθονον ὕδωρ. Τὸ ἀπόγευμα ἀνεχώρησαν ἀκολουθοῦντες τὴν συνήθη παράλιον ὁδόν, ἥτις ἐκάμπτετο ἐκεῖ καθισταμένη μεσόγειος. Τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ διασχίσουν ἦτο τὸ μᾶλλον ἐνοχλούμενον ἀπὸ τοὺς λῃστάς, παρὰ δὲ τὰς ἐλπίδας τοῦ φὸν Μύκκε, ἐλπίζοντος μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν χωροφυλάκων νὰ φθάσῃ ἀνενόχλητος εἰς Δζέδδα, ἐνεφανίσθησαν τὴν ἑσπέραν πρὸς τὰ δεξιὰ περὶ τοὺς 15 Βεδουῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀμέσως ἐξηφανίσθησαν. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ὁ φὸν Μύκκε ὑποπτευθεὶς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λῃστῶν συνέπτυξε τὰς γραμμάς του καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Τὴν ἑπομένην πρωῒαν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐνῷ ἐστρατοπέδευον ὡς συνήθως διὰ νὰ ἀναπαυθοῦν, ὁ δὲ φὸν Μύκκε ἐπεθεώρει τὸ στρατόπεδόν του, πυκνοὶ πυροβολισμοὶ ἐξ ὅλων τῶν σημείων τοῦ ὁρίζοντος ἠκούσθησαν καὶ σφαῖραι ἐσύριζαν ὑπὲρ τὰς κεφαλάς των. Παραυτα οἱ ἄνδρες συνεκεντρώθησαν καὶ ἤρχισαν βάλλοντες πρὸς τὰς λάμψεις, αἱ ὁποῖαι μόνον ἐφαίνοντο διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν πολυβόλων, ἀντελήφθησαν δὲ ὅτι ἦσαν περικυκλωμένοι ἐξ ὅλων τῶν σημείων καὶ εἰς ἀπόστασιν 80 μέτρων ὑπὸ πολυπληθοῦς ἐχθροῦ.

Οὕτως ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν πολυβόλων τοῦ ἀγήματος ἐπτοήθη καὶ διέκοψε τὸ πῦρ. Παραυτα τότε συνεκεντρώθησαν καλύτερον οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγήματος καὶ κατενεμήθησαν πρὸς ἄμυναν. Ὁ ὅλος ὁπλισμὸς τὸν ὁποῖον διέθετον συνίστατο εἰς 4 πολυβόλα, 13 γερμανικὰ ὅπλα καὶ 10 παλαιὰ τουρκικά, τὰ ὁποῖα ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦ μετὰ τριῶν καινουργῶν εἶχον παραλάβει ἀπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καθότι τὰ ὑπόλοιπα εἶχον ἀπωλεσθῆ κατὰ τὸ ναυάγιον. Εἶχον ἐπίσης μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἀρκετὰ πιστόλια, τὰ ὁποῖα ὅμως δι' ἀγῶνα ἐκ τοῦ μακρόθεν ἦσαν ἄχρηστα. Ἅμα τῇ αὐγῇ μὴ δυνάμενοι οὐδὲν ἕτερον νὰ πράξουν ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Βεδουΐνων διὰ τῆς λόγχης, κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἀριστερά, κατόπιν πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ τέλος πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀπώθησαν τοὺς Βεδουΐνους εἰς ἀπόστασιν 1200 μέτρων. Μετ' αὐτὸ συνεκεντρώθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν πορείαν των ἐκ νέου πρὸς τὴν παραλίαν, δέκα ὅμως λεπτὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των νέοι πυροβολισμοὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ σταματήσουν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίθεσιν ἔσχον ἕνα μόνον τραυματίαν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς δευτέρας ἡ θέσις των κατέστη πλέον κρίσιμος. Φονεύεται εἷς ναύτης καὶ τραυματίζεται σοβαρώτατα εἷς τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐκ τῶν 24 χωροφυλάκων εἶχον ἀπομείνει μόνον 7, ἐκ τούτων ἅμα τῇ δευτέρᾳ ἐπιθέσει δύο κρατοῦντες λευκὰ μανδήλια κατηυθύνθησαν πρὸς τὰς ἐχθρικὰς γραμμάς, ἐνῷ τρίτος ἐπληροφόρει τὸν φὸν Μύκκε, ὅτι οἱ συνάδελφοί του ἔσπευδον εἰς τοὺς Βεδουΐνους διὰ νὰ συνεννοηθοῦν. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ πῦρ διεκόπη καὶ τὸ διάστημα τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ ἐγκατασταθῶσι μονίμως κατὰ τὸ δυνατὸν πρὸς ἄμυναν, διότι ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ἡ πρὸς τὰ πρόσω πορεία των καθίστατο ἀδύνατος. Ἐκ τῶν διαπραγματεύσεων δὲ ἐπείσθη ὁ φὸν Μύκκε, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῆς λῃστρικῆς ἐπιθέσεως, ἀλλὰ περὶ ὠργανωμένης τοιαύτης καὶ ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἀμυνόμενος κατὰ τὸ δυνατὸν μέχρις ὅτου εἰδοποιήσῃ τὰς πλησίον τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ ἔλθωσιν εἰς βοήθειάν του.

Ἐκεῖ ἐπὶ δύο ἡμέρας καθηλωμένοι εἰς τὰ χαρακώματά των ἐβάλλοντο συνεχῶς ἀπαντῶντες μόνον κατὰ διαλείμματα διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν πυρομαχικῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἐν ἀφθονίᾳ. Ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον ἦσαν ὑποχρεωμένοι κατὰ τὰς δύο ταύτας ἡμέρας μὲ ἐντεταμένην προσοχὴν νὰ παρακολουθῶσι συνεχῶς τὰς κινήσεις τῶν Βεδουΐνων. Αἱ φονευόμεναι κάμηλοι ἀνέδιδον ἀποπνικτικὰς ὀσμάς, ἐνῷ σμήνη ζωΰφίων καθίστων ἀδύνατον οἱανδήποτε ἀνάπαυσίν των εἰς τὰ χαρακώματα. Συνεχῶς ἔπνεεν ἄνεμος ὅστις παρέσυρε νέφη λεπτῆς ἄμμου καλύπτοντα καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ χαρακώματα αὐτῶν, ἦσαν δὲ οὕτω ὑποχρεωμένοι νὰ ἀνασκάπτωσι ταῦτα καὶ νὰ λύωσι τὰ ὅπλα των, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία καθίστατο ἀδύνατος ἐκ τῆς ἐπικαθημένης ἄμμου. Τὰς δύο νύκτας διῆλθον ἐν ἡσυχίᾳ, διότι οἱ Βεδουΐνοι φοβούμενοι ἰδίως τὰ πολυβόλα δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσιν, ἔσχον δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῶν δύο ἡμερῶν ἕνα εἰσέτι νεκρὸν καὶ ἕνα τραυματίαν, ἐπίσης δὲ ἀπέθανε καὶ ὁ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίθεσιν τραυματισθεὶς ἀξιωματικός.

Κατὰ τὰς δύο νύκτας ἀπέστειλεν ὁ φὸν Μύκκε εἰς Δζέδδα τὴν μὲν πρώτην ἕνα Ἄραβα ὁδηγὸν διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τὰς ἐκεῖ ἀρχάς, τὴν δὲ δευτέραν δύο χωροφύλακας. Τὴν τρίτην ἡμέραν οἱ Βεδουῖνοι ἐζήτησαν νὰ συνθηκολογήσουν ζητοῦντες μόνον χρηματικὰ λύτρα. Ὁ φὸν Μύκκε παρέτεινε τὰς νέας ταύτας διαπραγματεύσεις ὅσον ἠδύνατο, διὰ νὰ κερδίσῃ χρόνον, καὶ τέλος ἠρνήθη οἱανδήποτε συνθηκολόγησιν παρὰ τὰς ἀπειλὰς τῶν Βεδουΐνων. Μετὰ τὴν διακοπὴν τούτων οἱ Βεδουῖνοι ἐκ νέου ἤρχισαν νὰ βάλλωσι πυκνὰ πυρά, τὰ ὁποῖα ὅμως παραδόξως διέκοψαν ἀποτόμως, ἀποκατασταθείσης πλήρους ἡσυχίας. Ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Βεδουΐνων οὐδεμία κίνησις παρετηρεῖτο καὶ τέλος ἐξηκριβώθη ὅτι εἶχον ἐξαφανισθῆ. Διὰ τὸν φόβον ὅμως σκοπίμου δόλου οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγήματος εἰς οὐδεμίαν προέβησαν κατόπτευσιν περαιτέρω, σκοποῦντες νὰ παραμείνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ ἡ νύξ. Μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν δύο Ἄραβες, οἱ ὁποῖοι ἐπλησίασαν καὶ τοὺς ἐδήλωσαν ὅτι ὁ Ἐμίρης τῆς Μέκκας ἐπληροφορήθη τὴν κατάστασίν των καὶ ὅτι ὁ δευτερότοκος υἱὸς αὐτοῦ Ἀβδουλλὰχ ἔσπευδε πρὸς βοήθειάν των, πράγματι δὲ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐφάνη οὗτος μετὰ 70 περίπου ἀνδρῶν κομίζων ἄφθονα τρόφιμα καὶ ὕδωρ, τοῦ ὁποίου εἶχον μεγίστην ἀνάγκην.

Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἡτοιμάσθησαν διὰ νὰ ἀναχωρήσουν ἐγκαταλείποντες τὰς πλείστας τῶν ἀποσκευῶν των, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τριημέρου αἰφνιδιασμοῦ πλέον τῶν 40 καμήλων εἶχον φονευθῆ, κατόπιν δὲ πορείας καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εὑρέθησαν τὴν νύκτα εἰς μίαν πηγὴν καὶ τὴν ἑπομένην εἰσῆλθον εἰς τὴν Δζέδδα. Ἐκεῖ παρ' ὅλας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας λόγῳ τοῦ στενοῦ ἀποκλεισμοῦ θὰ παρεῖχε ἡ διὰ θαλάσσης ὁδός, ἐπροτίμησαν ταύτην κατόπιν ἰδίως τοῦ τελευταίου αἰφνιδιασμοῦ καὶ τὴν νύκτα τῆς 8ης Ἀπριλίου ἀπέπλευσαν ἐπιβάντες ἱστιοφόρου καὶ ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν ἰθαγενῆ πλοηγόν. Ὁ ἄνεμος ἦτο εὐνοϊκός, διέβησαν ταχέως καὶ ἄνευ ἐχθρικῆς συναντήσεως τὴν ζώνην τοῦ ἀποκλεισμοῦ καί, βραδέως ἀλλ' ἀσφαλῶς, ἔπλευσαν διὰ μέσου τῶν ὑφάλων μέχρι τοῦ Sherm-Munnaibara, μικρὸν ἀλλ' ἀσφαλῆ κόλπον κείμενον 10 μίλλια νοτίως τοῦ Ἔλ-Ουέδζ (El Ouedz), ὅπου κατέπλευσαν τὴν 28ην Ἀπριλίου.

Μέχρι τοῦ Ἔλ-Ουέδζ ἡ ἀπόστασις ἦτο 10 μόνον μίλλια, ἐπειδὴ δὲ ἡ θαλασσία ὁδός, ἐν ἀνοικτῷ πελάγει, ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιτηρήσεως τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ διακινδυνεύσουν πλέον ἐκ νέου τὴν τελικὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς των διὰ θαλάσσης καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μεταβοῦν διὰ ξηρᾶς. Τὴν νύκτα τῆς 28ης παραλαβόντες μόνον τὰ ὅπλα των ἀνεχώρησαν καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς ἑπομένης, ἤτοι τὴν 29ην, ἔφθασαν ἐκεῖ. Τὰς λοιπὰς ἀποσκευάς των ἔφερε τὸ ἱστιοφόρον τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ ἔφθασεν ἐκεῖ ἀνενόχλητον. Τὴν 2αν Μαΐου ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν μεταβαίνοντες εἰς Ἔλ-Οὐλὰ (el-Oula), ὁπόθεν διήρχετο ὁ σιδηρόδρομος τῆς Χεδζάζης. Ἡ τελευταία αὐτῶν πορεία μέσῳ τῆς ἐρήμου ὑπῆρξεν ἥσυχος, συνεχῶς δὲ κατὰ ταύτην ἐλάμβανον ἁπάσας τὰς δυνατὰς προφυλάξεις, παρ' ὅλον ὅτι συνωδεύοντο πάντοτε πρὸς ἀσφάλειαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐκεῖ διαφόρων φυλῶν. Τέλος ἔφθασαν εἰς Ἔλ-Οὐλὰ καὶ ἐκεῖθεν σιδηροδρομικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, γενόμενοι δεκτοὶ εἰς τὸν σταθμὸν παρὰ τῶν ἀνωτάτων γερμανικῶν καὶ τουρκικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι τοῖς ἐνεχείρησαν τοὺς σιδηροῦς σταυρούς, οἵτινες εἶχον ἤδη ἀπονεμηθῆ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορός των.

Καὶ οὕτω μετὰ πορείαν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς δέκα περίπου ὁλοκλήρων μηνῶν ὁ φὸν Μύκκε ἠδυνήθη νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς ὑπολειπομένους ἄνδρας ἐκ τοῦ ἀγήματος τοῦ Ἔμδεν μετὰ τῶν δύο ἐθελοντῶν τῶν ἐπιβιβασθέντων εἰς Πάδαγκ, ἤτοι τρεῖς ἀξιωματικούς, ἑπτὰ ὑπαξιωματικοὺς καὶ τριάκοντα ἑπτὰ ναύτας.

Σ. Γ. ΛΑΖΑΡΙΜΟΣ

Ἀϊσσαούς· βλ. Ἀϊσσᾶ.

Ἀϊσσέ. Θυγάτηρ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Β', γεννηθεῖσα μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ συζευχθεῖσα τὸν Σινὰν-πασᾶν, ἔκτισε τὸ ἀπ' αὐτῆς παρονομαζόμενον τζαμίον ἐν Ἀδριανουπόλει.

—*Ἀϊσσέ.* Πρεσβυτέρα καὶ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Γεννηθεῖσα περὶ τὸ 1735, συνεζεύχθη τὸν Ἰσμαὴλ-βέην Κλεισούραν καὶ ὑπῆρξεν ἡ μάμμη τῶν Τσάμηδων ἀρχηγῶν Χουσεΐν-βέη Κλεισούρα καὶ Ἰσούφ-βέη Κλεισούρα, οἵτινες ἔδρασαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21, ὑπὸ τὸν Κιουταχῆν. Δύο υἱοὺς της ἐδολοφόνησεν ἡ μητρυιά της Χάμκω, ζητοῦσα νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἀλῆ, διὰ τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἀρρένων συγγενῶν του.

—*Ἀϊσσέ (δεσποινίς).* Κιρκασία, γενομένη διάσημος διὰ τὸν περιπετειώδη βίον καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ προεκάλεσε μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἐγεννήθη περὶ τὸ 1694 εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Φάσιδος καὶ αἰχμαλωτισθεῖσα ἐκομίσθη εἰς τὸ Σκλαβοπάζαρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ, τετραετίδα, τὴν ἠγόρασε τῷ 1698 ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κόμης τοῦ Φερριόλ, ἀντὶ 1500 φρ., καὶ τοῦτο διότι ὁ σωματέμπορος ἐβεβαίου ὅτι ἡ μικρὰ Ἀϊσσὲ ἦτο Κιρκασία ἡγεμονίς. Ἄλλωστε, καὶ τότε ἀκόμη, εἰς αὐτὴν τὴν μικρὰν ἡλικίαν, ἡ καλλονή της ἀπετέλει μοναδικὸν φαινόμενον, κατὰ τὰς περιγραφάς, ὑπέσχετο δὲ ὅτι, σὺν τῷ χρόνῳ, θὰ παρουσίαζη ἔκτακτον καί, κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆς ἐποχῆς, «ἀλλόκοτον τέρας ὡραιότητος». Ὁ κόμης τοῦ Φερριὸλ τὴν παρέλαβε κατόπιν μετ' αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν καὶ τὴν ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν ἐπ' ἀδελφῷ νύμφην του, ἀδελφὴν τῆς διασήμου κυρίας τοῦ Τενσέν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ «Δεσποινὶς» Ἀϊσσὲ ἔτυχεν ἐξαιρέτου μορφώσεως.

Ἀλλ' ὅταν ἐμεγάλωσε καὶ ἤρχισε νὰ καταπλήσσῃ μὲ τὴν καλλονήν της, ἐκίνησε τὸν πόθον τοῦ εὐεργέτου της, ζητήσαντος τότε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς εὐεργεσίας. Μεγάλη ἐντεῦθεν ἤρχισε πάλη μεταξὺ τοῦ πρεσβύτου καὶ τῆς «Πεντάμορφης» πάλη προκαλέσασα πλέον ἢ ἅπαξ τὰ σχόλια τῆς παρισινῆς ἀριστοκρατίας καὶ μάλιστα τοῦ κύκλου τῶν Βερσαλλιῶν. Ἀλλ' ἡ δεσποινὶς Ἀϊσσὲ ἀντέστη εὐσχήμως, ἀναβάλλουσα διὰ τεχνασμάτων εὐφυεστάτων τὴν ἀνταπόδοσιν καὶ συγκρατοῦσα διαρκῶς τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον τοῦ κόμητος τοῦ Φερριόλ, ἀλλὰ καὶ τὰς προτάσεις τοῦ ἀντιβασιλέως Φιλίππου τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης. Ἡ δεσποινὶς Ἀϊσσὲ ἔσχε μέγαν ἀριθμὸν θαυμαστῶν, ἀλλὰ ἐκ πάντων τούτων διέκρινε τὸν ἱππότην Αἰντὶ τὸν ὁποῖον ἐγνώρισεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Δυφφὼν καὶ μεθ' οὗ συνεδέθη διὰ στενωτάτων σχέσεων.

Ἄπειρα ἀνέκδοτα, ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, ἐκυκλοφόρουν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, σχετικὰ πρὸς τὰ τεχνάσματα τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς ἄλλης, εἰς τὸ «στάδιον τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ἀντιστάσεως», ὅπως ἐβάπτισαν τὸν ἀγῶνά των κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε συνήθειαν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Ἱππότης τοῦ Αἰντί, ἠθέλησε νὰ κάμῃ κάτι γενναῖον δι' ἐκείνην, ἥτις παρεμέριζε καὶ πλούτη καὶ τιμὰς καὶ δόξαν—δεδομένου ὅτι τοιοῦτο ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς—, ὥστε νὰ μένῃ πιστὴ εἰς τὸν διάπυρον ἔρωτά των. Ἦτο ἱππότης τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μελίτης, ἕνεκα δὲ τοῦ ὅρκου του ἐδεσμεύετο εἰς τὸ ζήτημα τοῦ γάμου. Ἠθέλησε λοιπὸν νὰ ῥήξῃ τὰ ἐκκλησιαστικοπολεμικά του δεσμά, ν' ἀπαλλαγῇ καὶ νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ἀλλ' ἀπετέλει τοῦτο, διὰ τὴν ἐποχήν, μεγίστην ἀτιμίαν. Ἀληθὲς λοιπὸν δρᾶμα ἐγράφη, ὅταν ἡ δεσποινὶς Ἀϊσσέ, ἡ τόσον ξεχωριστὰ διαβιοῦσα μέσα εἰς τὴν ἔκλυτον παρισινὴν κοινωνίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ μήτηρ. Ὁ Αἰντὶ μετέβη διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπαλλαγήν του. Ἀλλ' αὐτὴ ἀντενήργησεν ἀναφανδὸν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι, ἂν ἐπραγματοποιεῖτο τοιοῦτόν τι, δὲν θὰ τὸν ὑπανδρεύετο.

Ἡ δεσποινὶς Ἀϊσσὲ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Παρισίων καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Λονδῖνον. Ἐκεῖ δὲ ἀπέκτησε τὸν καρπὸν τοῦ ἔρωτος, μίαν κόρην ὀνομασθεῖσαν Γαλήνην Λεμπλόν. Τάχιστα ὅμως ἀφυπνίσθη ἡ συνείδησις τῆς Ἀϊσσὲ καὶ ᾐσθάνετο τύψεις διὰ τὴν ἐλαφρότητα μεθ' ἧς ἀφέθη νὰ παρασυρθῇ εἰς τὸ αἴσθημά της τοῦτο. Μὴ δυναμένη ὅμως νὰ καθυποτάξῃ τὸ πάθος της, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλουσα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς μετὰ τοῦ ἱππότου Αἰντὶ σχέσεις της, κατελήφθη ἐξ ἀπεριγράπτου θλίψεως καὶ ἐμαραίνετο ἔκτοτε. Εἰσήγαγε τὴν θυγατέρα της εἰς μονήν τινα, ὅπου συνεχῶς ἐπεσκέπτετο αὐτήν. Τὴν ζωήν της διήρχετο μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ὅπου εἶχεν ἀποκτήσει νέον κύκλον φίλων. Καταληφθεῖσα ὅμως ὑπὸ ψυχικῶν ἀλγηδόνων ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις τὴν 12 Μαΐου 1733, προτοῦ συμπληρώσῃ τὸ τριακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας της, διατηροῦσα δὲ ἀκμαῖον τὸ κάλλος αὐτῆς. Ἀφῆκεν ἐπιστολὰς πλήρεις χάριτος καὶ κομψότητος, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζει τὰς ἀδυναμίας τῆς καρδίας της μετὰ πάσης εἰλικρινείας.

Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἀπευθύνονται πρὸς τὴν ἐν Γενεύῃ διατρίβουσαν φίλην της κυρίαν Καλανδρίνη, πρὸς ἣν οὐδὲν μυστικὸν τῆς ζωῆς της καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐνδομύχων σκέψεών της ἀπέκρυψεν. Ἐδημοσιεύθησαν αὗται τὸ πρῶτον τριάκοντα πέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν της καὶ περιέχουν διαφωτιστικὰς σημειώσεις τοῦ Βολταίρου. Βραδύτερον ἐξεδόθησαν μετ' ἄλλων ἀνεκδότων συλλεγεισῶν ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν κυριῶν δὲ Βιλλὲρ, δὲ λὰ Φαγιὲτ καὶ Τανσὲν μετὰ πλείστων παρεμβολῶν. Αἱ ἐπιστολαὶ τῆς δεσποινίδος Ἀϊσσὲ ἀριθμοῦσιν ἀπειραρίθμους ἐκδόσεις, κατὰ δὲ τὸ 1847 ὁ Ραβανὲλ προέβη εἰς νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν, εἰς ἣν προτάσσεται μελέτη τοῦ Σαὶν-Μπέβ, δημοσιευθεῖσα τῷ 1851 εἰς τὴν σειρὰν τῶν «Φιλολογικῶν του σκιαγραφιῶν», ὁ δὲ Εὐγένιος Ἂς ἐβελτίωσε τὸ ἔργον τοῦτο κατὰ τὴν ἀνατύπωσιν τῶν «ἐπιστολῶν τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος», ὁ δραματικὸς συγγραφεὺς Λουδοβῖκος Μπουϊλὲ συνέθεσε δρᾶμα φέρον τὸν τίτλον «*Ἀϊσσέ*» καὶ ἔχον ὡς θέμα τὸ περιπετειῶδες αἴσθημα τῆς Κιρκασίας συγγραφέως μετὰ τοῦ ἱππότου Αἰντί, ὅπερ ἐπαίχθη εἰς τὸ παρισινὸν θέατρον «Ὠδεῖον» τῷ 1870 ὅτε ἐξετέθη εἰς τὸ φουαγιὲ αὐτοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς θεωρουμένης ὡς Κιρκασίας ἡγεμονίδος, ἀνήκουσα δὲ εἰς τὴν οἰκογένειαν Καλανδρίνη. Ἑτέρα

Digitized by Google

ικών αὐτῆς ὑπάρχει εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Κλοανσόν, τὴν ὁποίαν ἐξετύπωσεν ὁ Ραβενὲλ ἐπὶ ιτελοῦς σχεδίου, ἀλλὰ βραδύτερον ἐχάραξεν αὐην ὁ διάσημος παρισινὸς χαράκτης Βαζελμπέργ.

Ὁ βίος τῆς Κιρκασίας νεάνιδος, καὶ ἕνεκα τῆς ιαταγωγῆς αὐτῆς ἀνηκούσης, ὡς λέγεται, εἰς οἰιογένειαν *ἀταπέζ*, ἤτοι ἡγεμόνων, οἵτινες διεκυβέρνων τὸν Καύκασον μέχρι τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων (1625), καὶ πολὺ βραδύτερον αὐτῆς, καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐρωτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν καὶ τοῦ τρoώρου θανάτου της, ἔλαβε χαρακτῆρα περιπετειώδους καὶ αἰσθηματικοῦ μυθιστορήματος. Περὶ τῆς τύχης τῆς θυγατρός της ὑπάρχουν διάφοροι κδόσεις· αἱ μὲν φέρουσιν αὐτὴν ὡς γενομένην μοναχὴν καὶ ἀποθανοῦσαν εἰς μοναστήριον, αἱ δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός της, παραληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατρός της ὑπανδρεύθη εἰς Τουλούζην ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ πολλὰ ἔτη, μήτηρ δύο θυγατέρων, ὡραιοτάτων ἐπίσης. —Ω

—**'Αϊσσὲ *Καραχούσου*.** Διάσημος διὰ τὴν καλλονήν, τὸν ταραχώδη βίον καὶ τὰ αἱματηρὰ ὄργια Τουρκαλβανὶς πριγκίπισσα, γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σουλεϋμὰν-Πασίνα*, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέσπασε, μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα, τὸ *πασαλίκιον τῶν Ἰωαννίνων* ὁ διαβόητος 'Αλῆ-πασᾶς ὁ Τεπελενλῆς, τῷ 1788. 'Αδελφὴ τοῦ διοικήσαντος μέχρι τοῦ 1775 τὰ Ἰωάννινα Μεχμὲτ-πασᾶ τοῦ ἐπιλεγομένου διὰ τὴν ἀγαθότητά του *Καλὸ-πασᾶ*, εἶχεν ὑπανδρευθῆ τὸν ἀνεψιόν της Σουλεϋμὰν-βέην, τὸν ὁποῖον ὤθησεν εἰς κατάκτησιν τῆς τοπαρχίας. Ἐκ τῶν ἐρίδων ὅμως, αἵτινες ἐπῆλθον, κατὰ τὴν διαδοχήν, οὐδὲν ἄλλο παρέμεινε τότε παρὰ τὸ ἄσπονδον μῖσος μεταξὺ τῆς μερίδος τοῦ Σουλεϋμὰν-βέη καὶ τῶν ἐξαδέλφων του, τῶν τέκνων δηλονότι τοῦ Καλὸ-πασᾶ, ἐκ τῶν ὁποίων, τῇ συνεργείᾳ καὶ τῆς 'Αϊσσέ, ἐδολοφονήθη ὁ πρεσβύτερος 'Αχμὲτ βέης. Δεινοὶ τότε ἀγῶνες μεταξὺ τῶν δύο φατριῶν ἐξηκολούθησαν ἐν Ἰωαννίνοις, τοὺς ὁποίους ἡ τοπική διοίκησις δὲν ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ. Οἱ φόνοι διεδέχοντο τοὺς φόνους, κορυφωθείσης τῆς αναρχίας, ὅταν, περὶ τὸ 1780, ἡ 'Αϊσσέ, διὰ τῶν ἰσχυρῶν προστατῶν, οὓς εἶχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ διὰ πολυτίμων δώρων, κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ τὸ φιρμάνιον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Σουλεϋμὰν-βέης προήγετο εἰς *πασᾶν δύο τουγίων*, διωρίζετο δὲ διοικητὴς Ἰωαννίνων. Ὁ διορισμὸς οὗτος, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὰ πάθη, ἀντιθέτως τὰ παρώξυνεν. Αἱ δολοφονίαι ἐξηκολούθησαν πολλαπλασιαζόμεναι, μολονότι τὰ Ἰωάννινα, χάρις εἰς διαφόρους ὑποδείξεις τῆς 'Αϊσσέ, ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ προώδευον ἐμπορικῶς καὶ κοινωνικῶς. Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρήθη ἀμετάβλητος μέχρι τοῦ 1786, ὁπότε ὁ Σουλεϋμὰν-πασᾶς, σουλτανικῇ διαταγῇ, ἀπεκεφαλίσθη κατὰ τρόπον περιεργότατον καὶ ἀποτελοῦντα θέμα ἀληθοῦς τραγῳδίας. Πράγματι, ἀπό τινος χρόνου, ἡ 'Αϊσσὲ εἶχεν ἀγαπήσει ἐμμανῶς τὸν 'Αληζὸτ-ἀγᾶν, ὅστις ὑπηρέτει ἐν τῷ σαραγίῳ ὡς *καφετζῆς* τοῦ συζύγου της. Ἔπειτα τὸν ἐτοποθέτησεν εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπέτυχε τὸν διορισμόν του ὡς ἀρχιαστυνόμου τῶν Ἰωαννίνων, ἀξιώματος ἀπὸ τοῦ ὁποίου μεγίστην ἀπέκτησε πολιτικὴν δύναμιν ὁ 'Αληζότ. Τότε συνεννοήθησαν καὶ ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἕνα Ἕλληνα ἄρχοντα, ὀνόματι Νοῦτσον Κοντοδῆμον, νὰ καταγγείλῃ εἰς τὴν Πύλην τὸν Σουλεϋμὰν πασᾶν, ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν Ἑνετῶν διά τινας παραλιακὰς θέσεις τῆς Ἠπείρου. Κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν, ἡ 'Αϊσσὲ ὑποκλέψασα τὴν *σφραγῖδα* τοῦ συζύγου της, ὑπέγραψε δι' αὐτῆς πλαστὰ γράμματα ἀποτελέσαντα τὰ πειστήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐξεδόθη τὸ καταδικαστικὸν *φιρμάνιον*. 'Απεστάλη συνεπῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Νοῦτσος Κοντοδῆμος μετὰ τοῦ εἰδικοῦ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν *καπιτζίμπαση*, κομίζοντος καὶ τὸ φιρμάνιον. Κατὰ τὸν *Λαμπρίδην*, «φθάσας ὁ Κοντοδῆμος πλησίον τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τοῦ δημίου, εἶπεν αὐτῷ νὰ τὸν δέσῃ καὶ δεδεμένον νὰ τὸν φέρῃ πρὸ τοῦ διοικητοῦ, ὡς δῆθεν ἀποκεφαλισθησόμενον. Τούτων δὲ γενομένων καὶ συναθροισθέντων τῶν ἐν τέλει εἰς τὸ διοικητήριον, ὁ δήμιος ἔλυσε τὰ δεσμὰ τοῦ Κοντοδήμου καὶ ἀπεκεφάλισε, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ φιρμανίου, τὸν Σουλεϋμὰν-πασᾶν». Ἡ τραγικὴ αὕτη κωμῳδία προφανῶς ἐγένετο τῇ εἰσηγήσει τῆς 'Αϊσσέ, ἥτις φαίνεται κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πανίσχυρος, διότι ὁ Κοντοδῆμος οὐδέποτε ἤθελεν ὑπονοήσει τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Πασᾶ, ὅπως οὐδέποτε θὰ ἐτόλμα νὰ ὑποκινήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν δυσμένειαν τοῦ Σουλεϋμάν.

Ἐν τούτοις ἐτιμωρήθη διὰ τὴν πρὸς τὴν 'Αϊσσὲ ἀφοσίωσίν του, παρ' αὐτῆς τῆς ἰδίας, εἰς πίστωσιν τῆς παλαιᾶς ῥήσεως ὅτι τὴν μὲν προδοσίαν πολλοὶ ἀγαποῦν, τὸν προδότην ὅμως οὐδείς. Οὕτω, κατὰ τὸν *Π. 'Αραβαντινόν*, «ἡ φιλήδονος καὶ φιλέκδικος γυνὴ αὕτη, τελουμένων τῶν μετὰ τοῦ 'Αληζὸτ γάμων της μεγαλοπρεπῶς, ἐκάλεσεν εἰς αὐτοὺς σὺν ἄλλοις καὶ τὸν προκαλέσαντα τὴν ἀνάτωσιν τοῦ πρώτου συζύγου της Ν. Κοντοδῆμον, ὃν προσελθόντα ἐδολοφόνησεν». Εἰς τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀναφέρεται τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ᾆσμα:

«Δὲν στὸ εἶπα, Νοῦτσο μ' ἀδερφέ, νὰ κάτσῃς μετ' ἐμένα;
Δὲν μ' ἄκουσες, κι' ἐκίνησες στὰ Γιάννενα κι' ἐπῆγες,
Νὰ προσκυνήσῃς Τούρκισσα, τὴ Σουλεϋμάν—Πασίνα,
Κι' αὐτή, γιὰ εὐχαρίστησι, σ' ἐλιάνισε κομμάτια».

Ἡ 'Αϊσσὲ μὲ τὰς διαφόρους δολοπλοκίας της, μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τὰς ὁποίας παρήγγελλεν εἰς διαφόρους Τσάμηδες καὶ Τόσκηδες νὰ ἐκτελοῦν εἰς γειτονικὰ πασαλίκια, διὰ λογαριασμόν της, μὲ τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα ἐδάνειζεν εἰς Ἰωαννίτας ἐμπόρους, ὥστε νὰ τὰ ἐμπορεύωνται, καταβάλλοντες αὐτῇ, μετὰ τοῦ τόκου, καὶ ἐμπορικὸν ἐκ τῶν κερδῶν μερίδιον, καί, τέλος, ἀπὸ τὴν μεγάλην κληρονομίαν τοῦ βαθυπλούτου συζύγου της, κατώρθωσε τὸ μοναδικὸν πράγματι εἰς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν φαινόμενον νὰ διοικήσῃ κατ' οὐσίαν αὐτή, γυνὴ ὀφείλουσα νὰ περιορίζεται εἰς τὸ χαρέμιον, ἕνα πολυτάραχον πασαλίκιον ὡς τὸ τῶν Ἰωαννίνων. Διὰ τῶν δώρων ὅμως, τὰ ὁποῖα διέθετεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐξαγορὰν τῆς εὐνοίας ἰσχυρῶν προστατῶν, κατώρθωσε τὴν ἔκδοσιν φιρμανίου διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο ὁ δεύτερος σύζυγός της 'Αληζὸτ-ἀγᾶς πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Ἕνεκα τούτου τοῦ γεγονότος ἡ ἀναρχία ἐκορυφώθη. Ἡ ἀσφάλεια εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν ἐξηφανίσθη, καθημερινῶς τελουμένων διαφόρων, πολιτικῶν ἰδίως, φόνων καὶ ἄλλων αἱματηρῶν ἀντεκδικήσεων.

'Ολίγον μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων, ὁ 'Αληζὸτ ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν Ἰωαννίνων μετὰ σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μπέηδων τῆς περιοχῆς, ἀκολουθουμένων ἀπὸ τὰ *μπουλούκια* των, διὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσίας, τὴν ὁποίαν ἐξετέλει ὁ *Ρούμελη βαλεσσῆς*, μεθ' ὅλων τῶν τοπαρχῶν τῆς περιφερείας του. Τὴν εὐκαιρίαν ταύτην εὗρε πρόσφορον ὁ 'Αλῆ-πασᾶς ὁ Τεπελενλῆς, ὅστις τότε ὡς πασᾶς τῶν Τρικκάλων εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τὸ πασαλίκιον τῶν Ἰωαννίνων. 'Απεφάσισε λοιπὸν νὰ κατακτήσῃ τὴν πλουσίαν καὶ εὐημεροῦσαν ἐκείνην περιοχήν. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἦτο εὔκολον. Ὁ 'Αλῆς ἐμισεῖτο ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, μολονότι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἰωαννίνων οὐδὲν εἶχε διαπράξει. Ὁ πρότερος ὅμως βίος του, τὰ κακουργήματά του εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Αὐλῶνος καὶ τοῦ Δελβίνου, καὶ τὰ τελευταῖα πραξικοπήματά του μὲ τὰ ὁποῖα ἐπανέφερε τὴν τάξιν, διὰ τοῦ αἵματος, ἐτρόμαζον τοὺς πάντας. Τὸν 'Αλῆν ὑπεστήριζεν ἐκθύμως ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν 'Αϊσσὲ μερίς, ἡ ἀνήκουσα εἰς τὸν ἀδελφόν της, τὸν ἀπὸ ὀκταετίας θανόντα Καλὸ-πασᾶν. Στηριζόμενος λοιπὸν ἐπ' αὐτῆς ὁ 'Αλῆς ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῇ, ὥστε ν' ἀποσπάσῃ τὰ Ἰωάννινα ὡς *'Αρπαλίκιον* (Προσάρτημα) τοῦ πασαλικίου του, καὶ νὰ τὸ διοικήσῃ, λαμβάνων ὡς πρόσχημα, εὐλογοφανὲς ἄλλωστε, τὴν πλήρη παραλυσίαν, ἥτις ἐπεκράτει ἐν τῇ διοικήσει, παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἰδίως, καὶ τοὺς φόνους καὶ τὰς ἄλλας βιαιοπραγίας, ὅσαι καθημερινῶς συνέβαινον καὶ ἐκράτουν τὸν λαὸν ἐν διαρκεῖ ἀγωνίᾳ. Τοιοῦτο ἦτο πράγματι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐπρόκειτο νὰ ἐργασθῇ τόσον ἐν Ἰωαννίνοις, ὅσον καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰς πληροφορίας τὰς συλλεγείσας ὑπὸ τοῦ *Π. 'Αραβαντινοῦ*.

Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν Ὀκτωβρίου 1788, καὶ καθ' ὃν χρόνον ἀπουσίαζεν εἰς τὴν παραδουνάβιον ἐκστρατείαν ὁ 'Αληζὸτ-πασᾶς μὲ τὰς στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, ὁ 'Αλῆς διέσπειρε τὴν φήμην ὅτι ἔμελλε ν' ἀποκρούσῃ λῃστρικάς τινας συμμορίας, ἀπὸ τῆς Πίνδου μελλούσας νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Θεσσαλίαν—ἦτο δὲ πρᾶγμα λίαν πιθανοφανές, διὰ τὰς ποικίλας ἐνεργείας τῆς Αϊσσὲ καὶ τῶν λῃστρικῶν αὐτῆς πρακτόρων—, καὶ ἐξῆλθε, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ σημαντικὴν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ὑπερβὰς τὴν Πίνδον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως, ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὸ κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Μιτσικελίου Πέραμα, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσεν.

Μόλις ἐγνώσθη ἡ τολμηρὰ αὕτη ἐκστρατεία, ἡ 'Αϊσσὲ συγκαλέσασα τοὺς ἰσχυρωτέρους ἀμφοτέρων τῶν μαχομένων μερίδων, παρέστησε τὸν μέγιστον κίνδυνον, ἂν ὁπωσδήποτε ἐπεκράτει ὁ τρομερὸς 'Αλῆς. Ὑπῆρξε δὲ τόσον πειστική, ὥστε, παρὰ τὰς προσδοκίας τοῦ ἐπιδιώκοντος τὴν κατάκτησιν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἑτέρας τῶν μερίδων, ὡμονόησαν καὶ αἱ δύο. Παρεσκεύασαν λοιπὸν ἱκανὴν δύναμιν, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ ἐπερχομένου, ἡ δὲ 'Αϊσσὲ ἀνέθεσε τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῆς ἀμύνης εἰς τὸν νεαρὸν 'Ασὴμ-βέην. Πράγματι μετά τινας ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ 'Αλῆς προσεπάθησε νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς Ἰωάννινα διὰ τῆς πειθοῦς, ὁ 'Ασὴμ-βέης μετὰ τῶν ὀπαδῶν του ἐξῆλθε τῶν Ἰωαννίνων, ἀπαντήσας δὲ τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν θέσιν *Μπισ-οῦνι* συνῆψε μάχην κρατεράν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδέτερος μὲν ἐνίκησεν, ἀμφότεροι ὅμως ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας, λόγῳ τοῦ πείσματος, μεθ' οὗ διεξήχθη αὕτη. Οἱ Ἰωαννῖται ἐπέστρεψαν εἰς τὸ φρούριον. Ὁ 'Αλῆς ὅμως, κατάπληκτος διὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίστασιν, παρέμενεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του μὴ γνωρίζων τί νὰ πράξῃ πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Ἐὰν δὲν ἐπετύγχανεν εἰς τὸ παράτολμον ἐγχείρημά του, κίνδυνος ὑπῆρχε μήπως, καταγγελλόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔχανε καὶ τὸ πασαλίκιον τῶν Τρικκάλων.

Ἐκ τῆς ἀμηχανίας ταύτης, κατὰ τὸν *Πουκεβίλ*, ἐξήγαγε τὸν 'Αλῆν ὁ πολυμήχανος φίλος καὶ συμπράκτωρ αὐτοῦ Νοῦτσος Καραμεσίνης, ὁ πατὴρ τοῦ μετέπειτα τόσον ἐν Ἰωαννίνοις δράσαντος 'Αλεξίου Νούτσου. Προέτεινε δηλαδὴ νὰ θέσουν εἰς ἐνέργειαν ὅλα τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ διεσπᾶτο ἡ βεβιασμένη ἁρμονία τῶν μπέηδων τῆς περιοχῆς. 'Απεφασίσθη λοιπὸν ἐν συμβουλίῳ νὰ συνδεθῇ ὁ 'Αλῆς δι' ἐπιγαμίας μετά τινος ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Ἰωαννίνων, ἀντιθέτου ὅμως πρὸς τὴν 'Αϊσσέ.

Τούτου ἀποφασισθέντος, μολονότι ὁ 'Αλῆς ἦτο ἤδη νυμφευμένος μὲ τὴν Ἐμινέ, θυγατέρα τοῦ Καπλὰν-πασᾶ τοῦ Δελβίνου, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ νυμφευθῇ τὴν Ζιλχάκω, θυγατέρα τοῦ Ταχὴρ-πασᾶ, ἥτις ἦτο χήρα τοῦ 'Αχμὲτ-βέη Καλοζαδέ, τὸν ὁποῖον πρὸ ἐτῶν εἶχε δολοφονήσει ἡ θεία του 'Αϊσσέ. Ἡ Ζιλχάκω, κατὰ τὰ ἔθιμα, κατῴκει εἰς τὸ πενθερικόν της μέγαρον, μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Καλὸ-πασᾶ. Ὅλοι δέ, μόλις ἐγένοντο αἱ περὶ τοῦ γάμου μυστικαὶ προτάσεις, ἀσμένως τὰς ἀπεδέχθησαν, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ 'Αλῆς θὰ ἐπεδίωκε τὴν ἐγκατάστασίν του ὡς Διοικητοῦ ἐν Ἰωαννίνοις, θὰ διένεμε δὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐξουσίας εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ ὑποστηρικτὰς τῆς νέας συζύγου του. Νύκτα λοιπόν τινα τοῦ Νοεμβρίου 1788, ὁ 'Αλῆς, διαπεραιωθεὶς διὰ λέμβου ἀπὸ τὸ εἰς Πέραμα στρατόπεδόν του εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον διὰ τῆς εἰς τὸ Τζαμὶ τοῦ Καλὸ-πασᾶ θυρίδος, ἔφθασεν εἰς τὸ σαράγιον τῆς Ζιλχάκως, ἐτέλεσε τοὺς γάμους του καὶ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του. Ὅταν τὴν ἑπομένην ἡ 'Αϊσσὲ ἔμαθε τὸ τέχνασμα τοῦ ἀντιπάλου της, ἦτο πλέον πολὺ ἀργά. Ἡ διχόνοια μεταξὺ τῶν μπέηδων εἶχεν ἐπέλθει, οἱ δὲ πιστοὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Καλὸ-πασᾶ δὲν ἔβλεπον τὴν ὥραν ν' ἀνατρέψουν τὴν μερίδα τοῦ 'Αληζὸτ καὶ τῆς 'Αϊσσέ.

Τότε ἀμφότεραι αἱ μερίδες ἐξαπέστειλαν *βεκίληδες* εἰς Κωνσταντινούπολιν, μὲ δῶρα πλούσια, ὅπως ἑκάστη ἐξ αὐτῶν ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπεροχήν της παρὰ τῇ Πύλῃ, ὁ μὲν 'Αλῆς ὅπως διορισθῇ πασᾶς Ἰωαννίνων, ἡ δὲ 'Αϊσσὲ ὅπως ὁ σύζυγός της διατηρήσῃ τὸ πασαλίκιον. Τὰ δῶρα τῆς 'Αϊσσὲ ὑπῆρξαν πλουσιώτερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα. Διότι ὅταν παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ *Διβανίου* ἡ πρεσβεία τοῦ 'Αλῆ, ἀπεπέμφθη χωρὶς κἂν ν' ἀκουσθῇ, διετάχθη δὲ ὁ 'Αλῆς νὰ ἐπιστρέψῃ αὐθωρεὶ εἰς τὰ Τρίκκαλα, χαρακτηρισθείσης τῆς πράξεώς του ὡς αὐθαιρέτου βιαιοπραγίας, τὴν ὁποίαν ἡ Πύλη δὲν ἐτιμώρησε, προφανῶς εἰς ἀντάλλαγμα τῶν παρ' αὐτοῦ σταλέντων δώρων.

Τότε ὁ 'Αλῆ-πασᾶς, τολμηρὸς καὶ πράγματι ῥηξικέλευθος, κατώρθωσε διὰ μεγαλεπηβόλου ἀπάτης ν' ἁρπάσῃ τὰ Ἰωάννινα, τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς, καθ' ἣν τὰ ἔχανε διὰ σουλτανικῆς διαταγῆς. Πληροφορηθεὶς δηλαδὴ τὴν δυσμενῆ δι' αὐτὸν ἀπόφασιν τῆς Πύλης, διέδωσε διὰ καταλλήλων προσώπων τὰ ὁποῖα παρέστησεν ὡς *ταταρους* (ταχυδρόμους) ἐρχομένους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἡ Πύλη ἐκύρωσε τὸν διορισμόν του ὡς διοικητοῦ Ἰωαννίνων, μὲ πλήρη δικαιώματα. 'Επωφεληθεὶς δὲ τῆς καταπλήξεως τὴν ὁποίαν ἐπήνεγκεν ἡ ἔντεχνος κοινολόγησις τῆς εἰδήσεως, καὶ ἐπισπάσας τὴν προσχώρησιν πολλῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δῆθεν διεμήνυσεν αὐτὴν ἐμπιστευτικῶς ὅπως προλάβουν καὶ ἑνωθοῦν μαζί του, πρὶν εἰσέλθῃ διὰ τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου, ὁ 'Αλῆς κατώρθωσε καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, πρὶν φθάσῃ ἡ πρεσβεία τῶν βεκίληδων τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Εἰσῆλθε δὲ μετὰ μεγάλης συνοδείας, κομίζων δῆθεν τὸ φιρμάνιον τοῦ διορισμοῦ του. Ἐν τῇ ἐπελθούσῃ συγχύσει καὶ ἀμηχανίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου, κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ *τετελεσμένον γεγονός*, πρὸ τοῦ ὁποίου καὶ οἱ ἀντίθετοι μπέηδες, κλεισμένοι εἰς τοὺς πύργους των, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φέρωσι καμμίαν ἀντίστασιν, διότι ἀπέμειναν ἐλάχιστοι πλέον περὶ τὴν 'Αϊσσέ.

'Αλλὰ καὶ αὐτὴ δὲν ἔφερε καμμίαν ἀντίστασιν πλέον. Διότι ἐπῆλθε μυστικὴ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ 'Αλῆ συμφωνία καθ' ἥν, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ὁριστικήν του ἐγκατάστασιν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ 'Αλῆς θ' ἀπέπεμπε τὴν δευτέραν του σύζυγον Ζιλχάκω. Ἔκτοτε, ἀποσυρθείσης τῆς 'Αϊσσὲ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κονίστρας, ἐξαφανίζονται καὶ τὰ ἴχνη της.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

—**'Αϊσὲ *Κχαδδίν*.** Θυγάτηρ τοῦ Βελῆ-πασᾶ καὶ ἐγγονὴ τοῦ 'Αλῆ-πασᾶ Τεπελενλῆ, γεννηθεῖσα τῷ 1797 καὶ θεωρουμένη ὡς μία ἀληθὴς καλλονή, διὰ τὰ πολλὰ προτερήματα τῆς ὁποίας ὁμιλοῦν ὅλοι οἱ ξένοι περιηγηταί, οἱ ἐπισκεφθέντες τὰ Ἰωάννινα τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Τῷ 1811, ὁ πασᾶς τῆς Σκόδρας Μουσταφᾶς, πληροφορηθεὶς τὰ κατ' αὐτὴν ἐζήτησε νὰ τὴν νυμφευθῇ, ἀλλ' ὁ Βελῆ-πασᾶς, διοικῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὴν Πελοπόννησον, δὲν ἔστεργε. Τρεῖς μῆνας διήρκεσαν τὰ ἐπίσημα καὶ ἡμιεπίσημα προξενειά, εἰς τὰ ὁποῖα μυστικῶς ἐμεσολάβησεν ὁ σατράπης τῆς Ἠπείρου, ζητῶν νὰ πείσῃ τὸν υἱόν

Digitized by Google

του εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνάγκην τοῦ γάμου τούτου. Πράγματι τῷ 1812 τὸ συνοικέσιον ἐτελέσθη μετὰ πομπῆς εἰς τὸ *Λιμπόχοβον,* τ' ἀνάκτορα τῆς μεγάλης θείας τῆς νύμφης, τῆς περιφήμου Σαχνισιᾶς ἢ Χαϊνίτσας, ὁπόθεν ἐν μεγίστῃ πομπῇ παρελήφθη ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας καὶ ὡδηγήθη εἰς τὸν σύζυγόν της. Τὸ ἑπόμενον ὅμως ἔτος, ὁ Ἀλῆ πασᾶς ὅστις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἶχε καταληφθῇ ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς διὰ ποικίλων καὶ πρωτοτύπων μέσων δολοφονίας τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐν γένει ἐκείνων τῶν μεγιστάνων ὧν ἐποφθαλμία τὸν πλοῦτον, ἐστοχάσθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν πανίσχυρον διοικητὴν τῆς Σκόδρας, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀναρχίας καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάθεσιν τῆς περιοχῆς ἐκείνης εἰς τὸν υἱόν του Βελῆ-πασᾶν. Ἀπέστειλεν ὅθεν εἰς τὴν ἐγγονήν του Ἀϊσσὲ κομψὸν τηλεσκόπιον, ἔργον τοῦ παρ' αὐτῷ ἐργαζομένου Νικολάου Γενοβέζου, ὅπως τὸ δωρήσῃ εἰς τὸν σύζυγόν της ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑορτῆς τινος. Τὸ τηλεσκόπιον ἔκρυπτεν ἐκρηκτικὴν μηχανήν, οὕτω πως κατεσκευασμένην ὥστε νὰ φονεύσῃ ἐκεῖνον ὅστις θὰ ἐποιεῖτο πρῶτος χρῆσιν αὐτοῦ. Καχύποπτος ὁ Μουσταφᾶ-πασᾶς δὲν ἐτόλμησε ν' ἀνοίξῃ τὸ δῶρον τὸ ὁποῖον τοῦ προσέφερεν ἡ νεαρὰ σύζυγός του, διότι ἐφοβεῖτο τέχνασμα τοῦ Ἀλῆ. Διέταξε λοιπὸν ἕνα σεΐζην του νὰ τὸ ἀνοίξῃ. Ἡ μηχανὴ ἐξερράγη καὶ ὁ σεΐζης ἐφονεύθη. Ἀποδειχθέντος βασίμου τοῦ φόβου τὸν ὁποῖον εἶχε συλλάβει ὁ διοικητὴς ἤρχισε διὰ τὴν ταλαίπωρον Ἀϊσσὲ μία ἀληθινὴ τραγῳδία. Ὁ Μουσταφᾶ-πασᾶς τὴν ἐξέλαβεν ὡς ὄργανον τῶν δολοφονικῶν σκοπῶν τοῦ πάππου της καὶ τὴν κατετυράννησεν ἐπὶ μῆνας, προσπαθήσας νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῇ, ὅπως καὶ ἐκείνη τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐκδίκησίν του ἐναντίον τοῦ τυράννου. Ματαίως ἡ Ἀϊσσὲ ἠγωνίσθη νὰ τὸν πείσῃ περὶ τῆς ἀθῳότητός της, περὶ τῆς ὁποίας ἠγγυᾶτο ἡ ἐξαιρετικὴ ἀνατροφὴ τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει, ἐκπαιδευθεῖσα καὶ ὑπὸ Γαλλίδος τινός, ἥτις αἰχμαλωτισθεῖσα ἄγνωστον ποῦ καὶ ζήσασα παρὰ τῷ Βελῆ, ὑπῆρξε, κατὰ τὸν χρονογράφον *Ἰμπραὴμ Μαντζούρ,* ἡ αἰτία τῆς ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον διαίτης τοῦ δευτεροτόκου ἐκείνου υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἐμόρφωσεν ὁπωσδήποτε τὴν Ἀϊσσέ. Αἱ λεπτομέρειαι τοῦ δράματος δὲν εἶναι γνωσταί, ἂν καὶ ἱκανὰ ἐγράφησαν ὡς θρῦλοι καὶ φῆμαι ἀπὸ τοὺς περιηγηθέντας τὴν Ἤπειρον ξένους.

Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Ἀϊσσέ, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ ἐκρηκτικοῦ τηλεσκοπίου, ἤτοι περὶ τὰ μέσα τοῦ 1813, ἤρχισε νὰ καταβάλλεται ἀπὸ ἄγνωστον νόσημα καὶ τέλος μετά τινας μῆνας ἀπεβίωσεν. Ὁ θάνατός της ἀπεδόθη εἰς δηλητηρίασιν διαταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ. Ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον δὲν προεκάλεσε καμμίαν διαμαρτυρίαν εἰς τὰ Ἰωάννινα, τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὄντος πολὺ ἀπησχολημένου εἰς τὰ παράλια, μὲ τὴν πολιτικὴν τὴν ὁποίαν τὸν ἠνάγκασε νὰ λάβῃ ἡ μεταστροφὴ τῆς ναπολεοντείου τύχης. Βραδύτερον ἐγένετο ἡ ἀφετηρία σφοδροτάτων ἐρίδων μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Μουσταφᾶ, χωρὶς ὅμως νὰ καταλήξῃ καὶ εἰς θετικὸν ἀποτέλεσμα ὁ οἰκογενειακὸς μᾶλλον παρὰ πολιτικὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἐν τῇ Βορείῳ Ἀλβανίᾳ, πόλεμος τὸν ὁποῖον διέκοψεν ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἐξόντωσις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῷ 1822.
Γ. Δ. Κ.

Ἄϊσσεν (Heissen). Γερμανὸς φιλέλλην ἐκ Βάδης, καταταχθεὶς εἰς τὸ *Σῶμα τῶν Φιλελλήνων,* ὅπερ ὠργάνωσεν ὁ Βυρτεμβέργιος στρατηγὸς Νόρμαν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐξῆλθεν εἰς Πύλον κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1822. Ἀγωνισθεὶς ἐκεῖ ἐναντίον τῶν Γενιτσάρων καὶ τῆς ἐπιθέσεως τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Χασὰν-Καπετάνα-βέη, διεκρίθη διὰ τὴν γενναιότητα καὶ τὴν καρτεροψυχίαν του. Λαβὼν ὅμως μέρος εἰς τὴν ἐν Πέτα μάχην, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ του Νόρμαν, τὴν 4 Ἰουλίου 1822.

Ἀϊσσόροι. Φυλὴ ἐν Περσίᾳ, Κουρδιστὰν καὶ νοτίῳ Καυκάσῳ, ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 150,000 ψυχῶν.
Θ. ΣΤ.

ἀΐσσω· κατὰ συναίρεσιν *ᾄσσω* καὶ *ᾄττω* (βλ. διάττω)· κινοῦμαι μὲ ὁρμήν, ὁρμῶ, σπεύδω, πηδῶ, πετῶ.

Αἴστιοι. Λαὸς βαρβαρικὸς κατοικῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσίαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βιστούλα (ὅπου νῦν ἡ ἐλευθέρα πόλις τοῦ Ντάντσιγκ). Δὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς τευτονικοὺς λαούς, ἀλλ' ἦσαν Πρῶσοι ἢ Ἐσθόνιοι, γνωστοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸ ἐμπόριον ἠλέκτρου τὸ ὁποῖον διεξῆγον. Κατὰ τὸν Τάκιτον, ἦσαν ἄριστοι γεωργοί, ἀνώτεροι ὅλων τῶν ἄλλων κατοίκων τῆς Γερμανίας. Κατὰ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ὡμοίαζον τοὺς Σουήβους, κατὰ τὴν γλῶσσαν δὲ τοὺς Βρεττανούς. Ὁ ἱστορικὸς Ἰορδάνης (6ος αἰὼν μ. Χ.) ἀναφέρει ὅτι ὁ μέγας Γότθος βασιλεὺς Ἑρμανάριχος ὑπέταξε τοὺς Αἰστίους.

αἰστοποδίδαι ἢ αἰστόποδα (Aistopodidae ἢ Aistopoda Miall.) *[Παλαιοζ.].* Ὁμοιογένεια ἐκ τῆς τάξεως τῶν *λεποσπονδύλων* ἀμφιβίων. Τὸ σῶμα αὐτῶν εἶναι μακρότατον, ὀφιοειδές, ἄνευ ἄκρων καὶ ζώνης στέρνου, αἱ πλευραί των εἶναι λεπταὶ καὶ ἀκανθηραί. Εἶναι δὲ ζῷα ζήσαντα κατὰ τὸ ἀνθρακικὸν σύστημα ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀμερικῇ. Ἐνταῦθα ὑπάγονται τὰ γένη *δολιχόσωμα, φλεγεθοντία, ὀφιδέρπετον, τυρσίδιον* καὶ *μολγόφις.*
Θ. Σ.

ἄϊστος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· *ἀ* ἀρνητ. καὶ θέμα *ἰδ*— τοῦ *εἶδον, οἶδα·* ἄφαντος, τὸν ὁποῖον κανεὶς δὲν εἶδε· συνεκφέρεται μετὰ τοῦ συνωνύμου *ἄπυστος* πρὸς ἐντονωτέραν ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας: «*οἴχετ' ἄϊστος ἄπυστος, ἐμοὶ δ' ὀδύνας τε, γόους τε κάλλιπεν*» (*Ὀδυσσ.* Α, 242), ἐχάθη χωρὶς κανεὶς νὰ τὸν ἴδῃ, χωρὶς κανεὶς νὰ ἀκούσῃ τίποτε δι' αὐτόν, εἰς ἐμὲ δὲ ἄφησε ὀδύνας καὶ στεναγμούς· ταῦτα λέγει ὁ Τηλέμαχος περὶ τοῦ πατρός του Ὀδυσσέως, ὅτε πλέον εἶχον χάσει πᾶσαν ἐλπίδα περὶ ἐπανόδου του. Πβ. τὸ νεοελλην. «*χάθη ἄφαντος κι' ἀσήμαντος*».
Β. Φ.

Ἀϊστοῦλφος. Βασιλεὺς τῶν Λογγοβάρδων διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφόν του εἰς τὸν θρόνον τῷ 749. Ἐφιλοδόξει οὗτος νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ἀντετάσσοντο αὐτῷ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔξαρχος τῆς Ραβέννης καὶ οἱ πάπαι, φίλοι τότε τῶν Καρολιδῶν, ἀρχηγῶν τῶν Φράγκων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐπολέμει πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἀπεκόμιζεν εὐκόλους νίκας· ἐπὶ τοῦ ἐξάρχου Εὐτυχίου (751) κατέλαβε τὴν Ραβένναν, κατόπιν ὑπέταξε τὴν Πεντάπολιν τῆς Ἰστρίας. Ὅτε ὅμως ἔφθασε πρὸ τῆς Ρώμης, ὁ πάπας Στέφανος Β' ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ φίλου του βασιλέως τῶν Φράγκων Πιπίνου, τὸν ὁποῖον ὁ προκάτοχός του Ζαχαρίας εἶχεν ἀνακηρύξει βασιλέα ἀντὶ τοῦ Χιλδερίχου Γ', τοῦ τελευταίου τῶν Μεροβιγκιανῶν. Ὁ Στέφανος μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Γαλλίαν καὶ κατέπεισε τὸν Πιπῖνον νὰ διαβῇ τὰς Ἄλπεις. Οὗτος μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ ἐπολέμησε πρὸς τὸν Ἀϊστοῦλφον καὶ πολιορκήσας αὐτὸν ἐν Παβίᾳ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐξαρχίαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ παραιτηθῇ τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς γῆς. Ὁ Ἀϊστοῦλφος τότε μὲν ἐξετέλεσε τὰ ἐπιβληθέντα, μετ' ὀλίγον ὅμως, ὑπὸ τῶν ἄλλων Λογγοβάρδων δουκῶν ὠθούμενος, ἐπανήρχισε τὸν πόλεμον καὶ τῷ 755 ἐπολιόρκησε τὴν Ρώμην. Νικηθεὶς ἐκ δευτέρου ἐν Παβίᾳ ὑπὸ τοῦ Πιπίνου, παρῃτήθη τῆς ἐξαρχίας καὶ τῆς Πενταπόλεως. Ὁ Πιπῖνος τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἀπέδωσε τὴν Ραβένναν εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλά, παρὰ τὰς δικαίας ἀξιώσεις τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου, ἐδώρησεν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἕδραν τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας. Ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πιπίνου ὁ Ἀϊστοῦλφος καὶ οἱ Λογγοβάρδοι διεμαρτυρήθησαν διὰ τὴν δωρεὰν ταύτην καὶ ὁ πόλεμος θὰ ἐπανήρχιζεν ἂν δὲν ἐπήρχετο τῷ 756 ὁ θάνατος τοῦ Ἀϊστούλφου πληγωθέντος ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ ἀγριοχοίρου.
Ε. Σ.

Αἴστραιον *(Αἰστραῖον* καὶ *Ἀστέριον).* Πόλις τῆς μακεδονικῆς Παιονίας. Ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Πόντου, παραποτάμου τοῦ Στρυμόνος. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ πόλις μετωνομάσθη *Τιβεριούπολις* καὶ ὅτε ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν Βούλγαροι *Στρούμνιτσα,* ὅπως καὶ ὁ ποταμὸς Πόντος μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Στρούμνιτσα, δηλ. μικρὸς Στρουμᾶ (Στρυμών), ὡς παραπόταμος τοῦ Στρυμόνος, τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι καλοῦσι Στρουμᾶ (*Μ. Δήμιτσα* «Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας» 195 καὶ ἑξῆς).
Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊστράτηγος (ὁ) ἢ **Ἀγιστράτης.** Οὕτως ὀνομάζεται ἰδιωματικῶς ὁ μὴν Νοέμβριος διὰ τὴν κατ' αὐτὸν ἑορτὴν τῶν Ταξιαρχῶν (ἀρχιστρατήγων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ).

αἰστρελάτα *[Ζωολ.].* Πτηνὰ τῆς οἰκογενείας τῶν *ἀελλοδιδῶν.* Χαρακτηρίζονται ὑπὸ ἐπιμήκους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ράμφους, τὸ ὁποῖον εἶναι βαθέως αὐλακωτὸν καὶ ἀγκιστροειδῶς κυρτὸν κατὰ τὸ ἄκρον. Οἱ ρώθωνες εὑρίσκονται εἰς τὸ ἄκρον δύο σωλήνων, εὑρισκομένων εἰς τὴν κορυφὴν ἢ τὰ πλάγια τοῦ ράμφους. Αἱ πτέρυγές των εἶναι μακραί. Τὰ πτερὰ τῆς οὐρᾶς εἶναι ἐπαλλήλως τοποθετημένα καὶ ἀποτελοῦσι παχὺ στρῶμα. Οἱ ταρσοί των καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν των εἶναι βραχεῖς. Ἡ πτῆσίς των εἶναι εὐχερὴς καὶ μεγάλης διαρκείας· πλέουσι μετ' εὐκολίας καὶ σπανίως βυθίζονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος. Δυσκόλως βαδίζουσι καὶ διατρίβουσιν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς μόνον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπωάσεως. Τὴν λείαν των ἁρπάζουσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ ἀνάστημά των εἶναι μέτριον. Εἶναι πτηνὰ ἰθαγενῆ τοῦ νοτίου ἡμισφαιρίου, ἀλλὰ εὑρίσκονται καὶ εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας μέχρι καὶ τοῦ Βορείου Παγωμένου Ὠκεανοῦ. Τὰς φωλεάς των κατασκευάζουσιν ἐπὶ βράχων γειτνιαζόντων μὲ τὴν θάλασσαν. Ἡ τροφή των συνίσταται κυρίως ἐξ ἰχθύων ζώντων ἢ νεκρῶν, ἐκ μαλακίων, σκωλήκων καὶ τῶν ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἐκβραζομένων πτωμάτων. Εἶναι πτηνὰ ἀδηφαγώτατα καὶ ἀκολουθοῦσιν ἐπὶ πολὺ διάστημα τὰ πλοῖα ἀν-μένοντα τροφήν. Ἡ θήλεια γεννᾷ ἓν μέγα λευκὸν ᾠόν. Τὸ νεογνὸν εἶναι κεκαλυμμένον μὲ φαιὰ πτίλα καὶ διατρέφεται ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ὑπὸ τῶν γονέων του, οἱ ὁποῖοι γενναίως τὸ ὑπερασπίζονται ἀπὸ παντὸς κινδύνου. Ὡς ἀμυντικὸν ὅπλον ἔχουσι τὸ ράμφος των καὶ χαρακτηριστικήν τινα δυσώδη ὀσμὴν τὴν ὁποίαν ἐξαπολύουσι.

Τὰ κυριώτερα εἴδη τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι:

1ον) Αἰστρελάτα ἡ παγετώδης (aestrelata glacialis). Τὸ μῆκός της εἶναι τὸ αὐτὸ περίπου μὲ τὸ μῆκος κοινῆς νήσσης (πάπιας) καὶ ὁ χρωματισμός της λευκὸς μὲ τεφρὰν ράχιν καὶ μέλανας πτέρυγας. Κατοικεῖ τὸν Βόρειον Παγωμένον Ὠκεανὸν καὶ φθάνει μέχρι τῶν Ἑβρίδων νήσων διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὴν φωλεάν της. Ἐπίσης συναντᾶται εἰς τὴν Ἰσλανδίαν καὶ Γροιλανδίαν ἰδίως κατὰ τὸ θέρος. Οἱ ἁλιεῖς τῶν φαλαινῶν συναντῶσι πολλάκις πολυάριθμα σμήνη τῶν πτηνῶν τούτων, τὰ ὁποῖα περιτρυγυρίζουσι τὸ ἁλιευθὲν κῆτος. Τρέφονται ἐκ θαλασσίων ζῴων, μεδουσῶν, μικροτέρων θαλασσίων πτηνῶν καὶ θαλασσίων φυτῶν. Παρ' ὅλην τὴν κακὴν ὀσμὴν τὴν ὁποίαν ἐξαπολύουσι τὰ πτηνὰ ταῦτα, οἱ κάτοικοι τῆς Ἰσλανδίας τὰ θηρεύουσι, τὰ συντηροῦσιν ἐν ἅλμῃ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσιν ὡς τροφὴν κατὰ τὸν χειμῶνα.

2ον) Αἰστρελάτα ἡ περιστεροειδὴς (aestrelata capensis). Τὸ πτηνὸν τοῦτο εἶναι κατά τι μικρότερον τοῦ προηγουμένου. Ὁ χρωματισμός του εἶναι λευκὸς μὲ μελανὰς κηλῖδας ἐπὶ τῆς ράχεως. Εὑρίσκεται εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανὸν καὶ ἀρέσκεται νὰ ἀκολουθῇ τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐγκαταλείπει εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν.

3ον Αἰστρελάτα ἡ ἀγκιστρώδης (aestrelata rostrata). Ἔχει χρῶμα τεφρόλευκον καὶ ὑπόλευκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τὰς πτέρυγας. Ἐνδιαιτᾶται παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰνδικοῦ καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ.
Δ. Ν. ΠΑΠ.

Αἴστριον. Ἀρχαία πόλις τῆς Ἰλλυρίας μεταξὺ Λυχνίδος καὶ Ἀλβανουπόλεως.

Αἰσυήτης *[Μυθολ.].* Εἷς τῶν εὐγενῶν Τρώων, ἀποθανὼν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ὁ τύμβος του ἐχρησίμευσε κατὰ τὸν εἰρημένον πόλεμον ὡς σκοπιὰ (Ἰλ. Β. 793), ἔκειτο δὲ εἰς ἀπόστασιν πέντε σταδίων τοῦ ἀρχαίου Ἰλίου, ὡς ἀναφέρει ὁ Στράβων (C 599), καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους του ἦγεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τῆς Τρωάδος. Ταυτίζουσι τὸν τύμβον μὲ τὸν σημερινὸν λόφον Οὐζὲκ-τεπέ, ὅστις κεῖται εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ Μπουνάρμπασι, τῆς θέσεως δηλ. εἰς τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον Ἴλιον. Ὁ λόφος αὐτὸς δεσπόζει ὅλης τῆς πεδιάδος. Τοῦ Αἰσυήτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἀλκάθους, ὁ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Αἰνείου, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰδομενέως (Ἰλ. Ν. 434).
Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰσύμη ἢ *Οἰσύμη.* Πόλις τῆς ἀρχαίας Ἠδωνίδος, ἐκτεινομένης μεταξὺ τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας Στρυμόνος καὶ Νέστου. Ἔκειτο εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος καὶ ἦτο ἀποικία τῶν Θασίων. Ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Θ. 305) ἀναφέρεται μὲ τὸ πρῶτον της ὄνομα (*Αἰσύμη*) ὡς πατρὶς τῆς ὡραίας, Καστιανείρας, ἐκ τοῦ γάμου τῆς ὁποίας μετὰ τοῦ Πριάμου εἶχε γεννηθῇ ὁ Γαργυθίων, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ δεινὸς τοξότης Τεῦκρος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Αἴαντος. Κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424 π. Χ.) ἡ πόλις αὕτη, *Οἰσύμη* τότε καλουμένη, ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων οὖσα προσεχώρησε μετὰ τῆς Γαληψοῦ καὶ Μυρκίνου, πόλεων πασῶν τῆς Ἠδωνίδος, πρὸς τὸν Βρασίδαν (Θουκ. Δ' 107.)

Ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰσύμη ἀναφέρεται καὶ πόλις τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Μυσίας.
Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰσυμνητεία (ἡ)· ἡ ἀρχὴ τοῦ αἰσυμνήτου (βλ. λ.)

αἰσυμνήτης. Ἐκαλεῖτο οὕτω παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετίθετο ἡ συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων πολιτικῶν κομμάτων ἀρχῶν πολιτείας τινός. Ὁσάκις δηλαδὴ ἐκλονεῖτο ἡ εἰρήνη ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διεκινδύνευεν ἡ εὐημερία ὅλων τῶν πολιτῶν, ἐξηγείρετο τότε ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης σωτηρίας τινὸς δυνάμεως, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ τὴν ἐν διαλύσει εὑρισκομένην πολιτείαν. Τὰ ἀντιμαχόμενα μὲν πολιτικὰ κόμματα ἦσαν, συνήθως, ὁ βαθμιαίως διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας προαγόμενος δῆμος καὶ οἱ τὴν ἀρχὴν κατέχοντες ὀλιγαρχικοί, οἱ εὐγενεῖς, οἵτινες ἠγωνίζοντο νὰ συγκρατήσωσιν εἰς χεῖράς των τὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον λάβει διὰ τῆς καταργήσεως τῆς βασιλείας. Ὁ δὲ ἀνήρ, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ κοινῆς ψήφου ἀνετίθεντο ἔκτακτοι ἐξουσίαι καὶ ὠνομάζετο *αἰσυμνήτης,* ἦτο εἷς ἐκ τοῦ δήμου κοινῆς ἀπολαύων ἐκτιμήσεως ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν πολιτικῶν μερίδων.

Ἡ λέξις αἰσυμνήτης ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδ. VIII, 258 καὶ Ἰλ. XXIV, 347) καὶ σημαίνει τὸν κριτὴν εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας, τὸν ἀγωνοδίκην, βραδύτερον δὲ ἔλαβε τὴν προρρηθεῖσαν σημασίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀντιθεμένη

Digitized by Google

τὸν αἰσυμνήτην ἐξουσία—ἥτις ἐλέγετο *αἰσυμνητεία*—εἴτε διὰ βίου, εἴτε ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον καὶ πρὸς σκοπὸν προδιαγεγραμμένον (τὴν ἀναθεώρησιν, συνήθως, τῶν κρατούντων νόμων ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος), ἦτο ἀπόλυτος, μετεῖχε αὕτη καὶ βασιλείας καὶ τυραννίδος· διότι ἐξελέγετο μὲν κατὰ νόμον ὁ αἰσυμνήτης καὶ ἦρχε τῶν πολιτῶν ἑκόντων, ἦρχεν ὅμως αὐτῶν ὡς ἤθελεν ὑπ' οὐδενὸς περιοριζόμενος νόμου. Ἐλογοδότει ὅμως μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐντολῆς του. Ὁ Θεόφραστος ὠνόμαζε τὴν ἀρχὴν ταύτην *αἱρετὴν τυραννίδα*, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διέστελλε τὴν αἰσυμνητείαν τῆς τυραννίδος διὰ τῶν ἑξῆς: «Ἔστι δὲ τοῦθ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν αἱρετὴ τυραννίς, διαφέρουσα δὲ τῆς βαρβαρικῆς—τοιαύτην ἀντελαμβάνετο τὴν προέλευσιν τῆς τυραννίδος—οὐ τῷ μὴ κατὰ νόμον, ἀλλὰ τῷ μὴ πάτριος εἶναι μόνον. Ἦρχον δ' οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων». (Πολιτ. Γ', 14). Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς (Ρωμ. Ἀρχ. V, 73) παρομοιάζει τὴν αἰσυμνητείαν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν δικτατορίαν. Ἐν τούτοις διέφερε ταύτης, διότι ὁ δικτάτωρ δὲν εἶχε νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Ἡ αἰσυμνητεία οὐδέποτε ἦτο διαδοχική, ἀλλὰ πάντοτε προσωπική. Ὡς πρῶτος αἰσυμνήτης ἀναφέρεται ὁ Ἐπιμένης ἐν Μιλήτῳ, ἔνθα καὶ πρῶτον ἤρχισαν οἱ μακροὶ ἀγῶνες τῶν κοινωνικῶν τάξεων, οἵτινες ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν Νηλειδῶν. Μετὰ τοῦτον δὲ ἀναφέρεται ὁ Χαιρήμων ἐν Ἀπολλωνίᾳ, ὁ Τυννώνδας ἐν Εὐβοίᾳ (Πλουτ. Σολ. 14) καὶ ὁ Φοιβίας ἐν Σάμῳ, ἐπιφανέστατος ὅμως πάντων ὑπῆρξεν ὁ Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος, ὅστις διὰ τῶν σοφῶν νόμων του ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην, ἀφοῦ «τῇ μοναρχίᾳ καὶ αὐτὸς χρησάμενος κατέλυσε τὰς δυναστείας καὶ ἀπέδωκε τὴν αὐτονομίαν τῇ πόλει» (Στράβ. C 617). Τὴν χαράν του διὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ πειρασμοῦ τῆς αὐθαιρεσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὤθει ἡ ἀπολυταρχία, ἐξεδήλωσε μὲ τὴν ἀξιομνημόνευτον ρῆσιν του «Χαλεπὸν ἐσθλὸν ἔμμεναι».

Ἡ λέξις αἰσυμνήτης ἀπέμεινε καὶ πρὸς δήλωσιν μονίμου τινὸς ἀρχῆς. Οὕτως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐκαλοῦντο αἰσυμνῆται ἢ *αἰσυμνῶντες* ἰδίως οἱ ἀποτελοῦντες μέρος τῆς διαρκοῦς ἐπιτροπῆς τῆς βουλῆς, οἱ ἄλλως καλούμενοι πρυτάνεις. Τοιούτους αἰσυμνήτας ἢ αἰσυμνῶντας γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν ἀρχαίων ἐν Μεγάροις, Τέῳ, Καλχηδόνι καὶ Θρᾳκικῇ χερσονήσῳ (ὅπου ὁ πρόεδρος τῶν αἰσυμνητῶν καλεῖται *προαισυμνῶν*). Ἐν Νάξῳ κατὰ τὸν Β' π. Χ. αἰῶνα ἀπαντῶνται δύο αἰσυμνῶντες ὡς ἐπώνυμοι τῆς πόλεως. Ἐν δὲ τῇ αἰολικῇ Κύμῃ φαίνεται ὅτι ἐκαλοῦντο αἰσυμνῆται οἱ ἀνώτατοι τῆς πόλεως ἄρχοντες.

Πολλὴν πρὸς τοὺς αἰσυμνήτας ὁμοιότητα εἶχον καὶ οἱ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν των μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν αἱρεθέντες νομοθέται Δράκων καὶ Σόλων ἐν Ἀθήναις, Ζάλευκος ἐν Ἐπιζεφυρίοις Λοκροῖς καὶ Χαρώνδας ἐν Κατάνῃ. Εἰς τοὺς δύο ὅμως τελευταίους, ὅπως καὶ εἰς τὸν Δράκοντα, εἶχε δοθῇ μόνον ἐξουσία πρὸς παρασκευὴν τῆς νομοθεσίας. Τὴν λέξιν αἰσυμνήτης δέχονται ὡς σύνθετον ἐκ τῶν λέξεων *αἶσα* καὶ *νέμειν*, ὅτε σημαίνει τὸν ἀπονέμοντα τὰ αἴσια, τὰ πρέποντα, τὰ δίκαια, ἢ ἐκ τῶν *αἶσα* καὶ *μνᾶσθαι* (κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν καὶ Κούρτιον), ὅτε σημαίνει τὸν τὰ πρέποντα ἐνθυμούμενον (βλ. αἰσυμνῶ). Γ. Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Αἰσυμνήτης *[Μυθολ.]*. Οὕτως ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πατρέων ὁ θεὸς (Διόνυσος), τοῦ ὁποίου τὸ ἄγαλμα ὑπῆρχεν ἐντὸς μιᾶς λάρνακος. Τὴν λάρνακα ταύτην εἶχε φέρει ἐκ Τροίας εἰς Ἀρόην (παλαιοτέρα ὀνομασία τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν) Εὐρύπυλος ὁ Εὐαίμονος ἀκολουθήσας τὸν Αἰνείαν εἰς τὴν φυγήν του μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας. Κατά τινα δὲ παραλλαγὴν τοῦ μύθου τὴν λάρνακα εἶχεν ἀφήσει εἰς Ἀρόην αὐτὸς ὁ Αἰνείας φεύγων εἰς Ἰταλίαν. Τὴν λάρνακα ταύτην εἶχεν ἀφήσει ἐκτεθειμένην κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ἡ Κασσάνδρα, ἡ κόρη τοῦ Πριάμου, διὰ νὰ εἶναι συμφορὰ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελεν εὕρει αὐτήν. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη. Ὁ Εὐρύπυλος εὗρε τὴν λάρνακα, ἤνοιξεν αὐτὴν καὶ μετὰ τὴν θέαν τοῦ περιεχομένου της παρεφρόνησεν. Ἐθεραπεύθη ὅμως ἀφοῦ ἐξετέλεσεν ὅσα ὑπέδειξε τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον (συνήρχετο ἐνίοτε ἐκ τῆς νόσου) εἴς τινα πλησίον τῆς Ἀρόης ποταμόν, ὅστις ἀπὸ τότε ὠνομάσθη Μείλιχος. Κατὰ τὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Αἰσυμνήτου ἑορτὴν οἱ ἑορτάζοντες μετέβαινον ἐστεφανωμένοι μὲ στάχεις εἰς τὸν ποταμὸν Μείλιχον καὶ ἀφοῦ ἐλούοντο ἀφιέρωνον τοὺς στεφάνους των εἰς τὴν θεὰν Ἄρτεμιν, ἀπὸ τὸ ἱερὸν τῆς ὁποίας ἐπέστρεφον ἐστεφανωμένοι μὲ στεφάνους ἐκ κισσοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Αἰσυμνήτου. Εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Αἰσυμνήτου ἔφερον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Διονύσου καὶ τὰ τρία ἀγάλματα τοῦ θεοῦ τούτου, ὅστις ἔχει τρία ἐπώνυμα ἀπὸ τῶν τριῶν ἀρχαίων πολισμάτων, καλούμενος *Ἀροεύς*, *Μεσατεύς* καὶ *Ἀνθεύς* (Διόνυσος). Ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Αἰσυμνήτου ὁ Εὐρύπυλος εἶχε ἱδρύσει ἱερὸν—καὶ ἄγαλμα εἶχε προσφέρει—καὶ εἰς τὴν θεὰν Σωτηρίαν διὰ τὴν ἐκ τῆς μανίας σωτηρίαν του (Παυσ. VII 19 καὶ ἑξῆς). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴσυμνος *[Μυθολ.]*. Μεγαρεύς τις, ὅστις, σταλεὶς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ὑπερίονος, τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Μεγαρέων, εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὴν Πυθίαν κατὰ τίνα τρόπον θὰ εὐτυχήσωσιν οἱ Μεγαρεῖς μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἔλαβε τὸν χρησμὸν ὅτι θὰ εὐτυχήσωσιν «ἢν μετὰ τῶν πλειόνων βουλεύσωνται». Οἱ Μεγαρεῖς μετὰ τὴν τοιαύτην χρησμοδότησιν τῆς Πυθίας ἔκτισαν βουλευτήριον ἐντὸς τοῦ περιβόλου εἰς τὸν ὁποῖον περιελαμβάνετο καὶ τὸ μνῆμα τῶν ἡρώων, τῶν φονευθέντων κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, διότι ἐπίστευσαν ὅτι διὰ τῆς λέξεως πλειόνων ἠννόει ὁ θεὸς τοὺς ἀποθανόντας ὡς περισσοτέρους τῶν ζώντων. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ περιβόλου ἦτο καὶ τὸ *Αἰσύμνιον*, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπίσης μνῆμα ἡρώων (Παυσ. I. 43. 3). Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰσυμνῶ *(—άω)*· διοικῶ, κυβερνῶ, ἄρχω· «(Κρέων) αἰσυμνᾷ χθονὸς» (*Εὐρ.* Μήδ. 19).

Αἴσυπος. Ἠλεῖος, υἱὸς τοῦ Τίμωνος. Εἰκόνα τοῦ τε πατρός, νικήσαντος εἰς ἁρματοδρομίαν ἐν Ὀλυμπίᾳ, καὶ τοῦ υἱοῦ Αἰσύπου, νικήσαντος εἰς ἀγῶνα ἵππου κέλητος, εἶχε φιλοτεχνήσει ἐν τῷ ἱερῷ Ἄλτει ὁ Σικυώνιος καλλιτέχνης Δαίδαλος (Παυσ. VI. 2. 8). Ὁ Αἴσυπος παρίστατο ὡς παιδίον ἔφιππον.

Ἄϊσφελντ (Eisfeld). Πόλις τῆς Γερμανίας εἰς τὸ Μ. Δουκᾶτον τοῦ Σάξεν-Μάϊνιγκεν. Ἔχει 4000 κατοίκους, ἀσχολουμένους εἰς τὴν ὑφαντουργίαν, ἐριουργίαν, ζυθοποιΐαν, χαρτοποιΐαν καὶ κατεργασίαν τῶν δερμάτων. Ἡ πόλις εἶναι παλαιὰ καὶ εἶχεν ἐντελῶς καταστραφῆ κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον.

Αἰσχητάδης. Στρατηγὸς τῶν Σαλαμινίων κατὰ τὸν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Κασσάνδρου πόλεμον. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἐπίστευσαν ὅτι ἡ παράδοσις τῆς Σαλαμῖνος εἰς τὸν Κάσσανδρον ἔγινεν ἐξ ἐθελοκακίας τῶν κατοίκων της, τὴν μὲν πόλιν κατέστρεψαν, τὸν δὲ Αἰσχητάδην κατεδίκασαν εἰς θάνατον (Παυσ. I. 35. 2). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰσχίνης. Ἀθηναῖος *ρήτωρ*, ὁ πολιτικὸς τοῦ Δημοσθένους ἀντίπαλος.

Τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτικὴν καθόλου δρᾶσιν τοῦ ρήτορος τούτου γινώσκομεν τοῦτο μὲν ἐκ τῶν σῳζομένων λόγων αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ ἀντιπάλου του Δημοσθένους, τοῦτο δὲ ἐκ μεταγενεστέρων βιογραφιῶν αὐτοῦ (τῆς τοῦ Πλουτάρχου ἐν Βίοις ρητόρων, καὶ τῆς τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ ἄλλης τινὸς ἀνωνύμου, αἵτινες προτάσσονται τῆς στερεοτύπου ἐκδόσεως τοῦ Αἰσχίνου παρὰ Teubner) καὶ πολλῶν ἄλλων βιογραφικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν περὶ αὐτοῦ εἰδήσεων, τὰς ὁποίας παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς.

Ὁ Αἰσχίνης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἔτος 389 π. Χ., ἑπομένως ἦτο πρεσβύτερος τοῦ ἀντιπάλου του Δημοσθένους κατὰ 6 περίπου ἔτη. Τοῦτο μετὰ πάσης βεβαιότητος συνάγεται ἐξ ὅσων αὐτὸς ὁ ρήτωρ λέγει ἐν τῷ κατὰ τοῦ Τιμάρχου λόγῳ του (§ 49), ἔνθα διαβεβαιοῖ, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς δίκης ταύτης, ἥτις ἔγινε κατὰ τὸ ἔτος 345 π. Χ., ἦγε τὸ 45ον ἔτος τῆς ἡλικίας του· ἦτο Κοθωκίδης τὸν δῆμον, κατήγετο δὲ ἐξ οὐχὶ ἐπιφανοῦς, οὐδὲ πλουσίας οἰκογενείας. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀτρόμητος ἀπολέσας κατὰ τὸν πόλεμον τὴν περιουσίαν του μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γραμματιστοῦ, ἡ δὲ μήτηρ του Γλαυκοθέα ἦτο ἱέρεια, μυσταγωγοῦσα καὶ καθαρίζουσα τοὺς μυουμένους εἰς τὰ μυστήρια. Ὅσα ὁ Δημοσθένης πρὸς ἐκφαυλισμὸν τοῦ γένους τοῦ πολιτικοῦ του ἀντιπάλου λέγει περὶ τῶν γονέων αὐτοῦ: ὅτι δηλ. ὁ πατήρ του, Τρόμης καλούμενος, ἐπὶ τὸ εὐπρεπέστερον μετωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου Ἀτρόμητος· ὅτι ὁ πατήρ του οὗτος δοῦλος ὢν ὑπηρέτει παρὰ τῷ γραμματιστῇ Ἐλπίᾳ «χοίνικας (=ποδοπέδας) παχείας ἔχων καὶ ξύλον»· ὅτι ἡ μήτηρ του κατὰ τὴν νεανικὴν της ἡλικίαν ἦτο ἑταίρα καὶ Ἔμπουσα πρότερον καλουμένη («ἐκ τοῦ τὰ πάντα ποιεῖν καὶ πάσχειν τῆς ἐπωνυμίας ταύτης τυχοῦσα»), ἐπὶ τὸ σεμνότερον Γλαυκοθέα μετωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου· ὅπως καὶ ἀντιθέτως, ὅσα κατὰ τοῦ Δημοσθένους λέγει ὁ Αἰσχίνης, ἀποκαλῶν αὐτὸν διὰ τὴν ἐκ μητρὸς καταγωγήν του «Σκύθην, βάρβαρον ἑλληνίζοντα τῇ φωνῇ» καὶ «Βάταλον, ἐξ ἀνανδρίας καὶ κιναιδίας ἐνεγκάμενον τοὔνομα» καὶ κατηγορῶν αὐτὸν «ὡς παρακαταχλίνοντα τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Κνωσίωνι», —πάντα ταῦτα εἶναι ἀμοιβαῖαι τῶν ρητόρων λοιδορίαι, μαρτυροῦσαι τὴν σφοδρὰν ἐμπάθειαν, μεθ' ἧς οἱ δύο οὗτοι πολιτικοὶ ἀντίπαλοι διηγωνίσθησαν πρὸς ἀλλήλους, μὴ φεισθέντες μήτε τῆς προσωπικῆς, μήτε

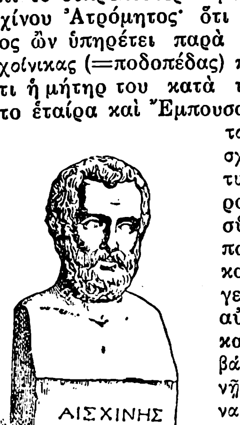

τῆς οἰκογενειακῆς των τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγῳ του, ὅτι τὰ δικαστήρια ᾠκοδόμησαν οἱ πρόγονοι, οὐχὶ ἵνα ἀνέρχωνται εἰς αὐτὰ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι καὶ ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ἐκθέτουν *τὰ ἴδια ἀπόρρητα*, ἢ ὡς σήμερον θὰ ἐλέγομεν *τὰ ἄπλυτά των*, ἀλλ' ὅπως ἐν αὐτοῖς ἐξελέγχωνται οἱ ὁπωσδήποτε ἀδικοῦντες τὴν πόλιν, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ λόγου του λησμονεῖ ὁ Δημοσθένης τὴν ὁμολογίαν του ταύτην καὶ ἐν ταῖς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του λοιδορίαις δὲν φαίνεται μετριώτερος ἐκείνου.

Τὰς περὶ τῶν γονέων του λοιδορίας τοῦ Δημοσθένους ἀνασκευάζει ὁ Αἰσχίνης ἐν τῇ «περὶ παραπρεσβείας» ἀπολογίᾳ του (§ 147 ἑ.)· καὶ περὶ μὲν τοῦ πατρός του, ὅστις ἤδη ἦγε τὸ 94 ἔτος τῆς ἡλικίας του, λέγει, ὅτι οὗτος νέος ὤν, πρὶν ἀπολέσῃ τὴν περιουσίαν του κατὰ τὸν πόλεμον (τὸν Πελοποννησιακόν), ἠσχολεῖτο εἰς τὸν ἀθλητισμόν, καὶ ὅτι ἐξορισθεὶς κατόπιν ἐπὶ τῶν τριάκοντα, συγκατῆλθε μετὰ τῶν ἄλλων ἀπὸ τῆς Φυλῆς ἐπανελθόντων δημοκρατικῶν, οἵτινες ἐπανέφερον τὴν δημοκρατίαν. Περὶ δὲ τῆς μητρός του, ὅτι καὶ αὐτὴ ἔφυγε μετὰ τοῦ ἀνδρός της εἰς Κόρινθον καὶ μετέσχε πάντων τῶν κακῶν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης περιπετείας.

Ὁ Αἰσχίνης εἶχε καὶ δύο ἀδελφούς, τὸν *Φιλοχάρη* καὶ τὸν *Ἀφόβητον*. Τούτων ὁ μὲν Φιλοχάρης, μετείρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κοσμηματογράφου ἀγγείων καὶ σκευῶν, ὁ δὲ Ἀφόβητος ἦτο γραμματεύς. Ἀμφότεροι διὰ τῆς ἱκανότητός των κατώρθωσαν νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς πόλεως ἀξιώματα· καὶ ὁ μὲν Φιλοχάρης ἐπὶ τρία συνεχῶς ἔτη ἐξελέγη στρατηγὸς καὶ μετὰ τοῦ Ἰφικράτους συνεστρατεύετο, ὁ δὲ Ἀφόβητος καὶ ὡς πρεσβευτὴς ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς πόλεως πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν καὶ ὡς ἐπιμελητὴς τῶν δημοσίων προσόδων ἐξελέγη. Καὶ ὅμως περὶ τούτων ὁ μὲν Δημοσθένης ὁμιλεῖ ὡς περὶ μικρῶν ἀνθρώπων εἰς ἀγεννεῖς ἐργασίας ἀσχολουμένων, οἵτινες παρ' ἀξίαν ἀνῆλθον εἰς ἀνώτερα τῆς πόλεως ἀξιώματα, ἐνῷ ὁ Αἰσχίνης ἐπαιρεται διὰ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσιν τῶν ἀδελφῶν του καὶ διὰ τὴν εὐσυνείδητον αὐτῶν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὴν πόλιν καθηκόντων των.

Ὅπως δὲ τὰ κατὰ τὸ γένος, οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὴν παιδείαν τοῦ Αἰσχίνου ἐξευτελίζων ὁ Δημοσθένης λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι παῖς ὢν μετὰ πολλῆς ἐνδείας ἀνετράφη· ὅτι βοηθῶν ἐν τῷ διδασκαλείῳ τὸν γραμματιστὴν πατέρα του, ἔτριβε τὸ μέλαν, ἐσπόγγιζε τὰ βάθρα καὶ ἐσάρωνε τὸ παιδαγωγεῖον, δούλου καὶ οὐχὶ ἐλευθέρου παιδὸς ἔργα ἐκτελῶν. Βεβαίως ὁ Αἰσχίνης παῖς ὢν ἐβοήθει τὸν πατέρα του ἐν τῷ διδασκαλείῳ, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπαιδευθῇ ὁ πτωχὸς Αἰσχίνης, ὅπως ἐξεπαιδεύθη ὁ μεγάλην πατρικὴν περιουσίαν κληρονομήσας Δημοσθένης· διὰ τοῦτο καὶ δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ (ἐν Βίῳ Αἰσχίνου) φερομένη εἴδησις, ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἔγινεν ἀκροατὴς τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἢ ὡς ὁ Καικίλιος λέγει, τοῦ Λεωμέδοντος· ἡ φοίτησις εἰς τὴν ρητορικὴν σχολὴν τοῦ Ἰσοκράτους ἢ τὴν Ἀκαδημείαν τοῦ Πλάτωνος ἀπῄτει δαπάνας οὐ μικράς, τῶν ὁποίων ἐστερεῖτο ὁ πτωχὸς Αἰσχίνης· ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἠδύνατο ὁ Δημοσθένης, ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές, νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Αἰσχίνου μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως. Πολὺ πιθανωτέρα φαίνεται ἡ ἄλλη παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐπίσης φερομένη εἴδησις, καθ' ἣν παρ' οὐδενὶ διδασκάλῳ ἐμαθήτευσεν ὁ Αἰσχίνης· ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ νοηθῇ περὶ ἀνωτέρας τινὸς ρητορικῆς ἢ φιλοσοφικῆς μορφώσεως τοῦ Αἰσχίνου· διότι τῆς συνήθους ἐγκυκλίου παιδεύσεως, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξεπαιδεύοντο ἐν Ἀθήναις οἱ τῶν ἐλευθέρων παῖδες, βεβαίως ἔτυχε καὶ ὁ Αἰσχίνης, ὡς τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν λόγων καθόλου τοῦ Αἰσχίνου καὶ ἐξ ὅσων εἰδικώτερον οὗτος λέγει περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ κατὰ τοῦ Τιμάρχου λόγῳ του (§ 141 «ἵνα εἰδῆτε, ὅτι,—περὶ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν,—καὶ ἡμεῖς τι ἤδη ἠκούσαμεν καὶ ἐμάθομεν, λέξομεν περὶ τούτων») καὶ ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος (§ 135 «διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι παῖδας ὄντας ἡμᾶς τὰς τῶν ποιητῶν γνώμας ἐκμανθάνειν, ἵν' ἄνδρες ὄντες αὐταῖς χρώμεθα»). Καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ τῆς 12ης τῶν ἐπιστολῶν, αἵτινες φέρονται μὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰσχίνου, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην πάντων σήμερον τῶν φιλολόγων εἶναι ἔργον μεταγενεστέρου τινός, φέρεται ὁ Αἰσχίνης λέγων περὶ ἑαυτοῦ: «ἐγὼ προσῆλθον τῷ πολιτεύεσθαι... καὶ *τραφεὶς ἐλευθερίως* καὶ *παιδείας φροντίσας* τὰ μέτρια, καὶ λόγους (διορθωτέον νομίζομεν: καὶ *λόγων*) οἷους λέγειν ἐν Ἀθήναις ἔπρεπεν»· ὅτι ὅμως ἡ καθόλου μόρφωσις τοῦ Αἰσχίνου ὑπῆρξε κατωτέρα τῆς τοῦ ἀντιπάλου του Δημοσθένους, περὶ τούτου οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, τοῦτο δέ, ὡς ἐκ τοῦ πρώτου τῶν δύο ἀνωτέρω παρατιθεμένων χωρίων συνάγεται, ἐνδομύχως συνησθάνετο καὶ αὐτὸς ὁ Αἰσχίνης καὶ μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας προσεπάθει νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἔλλειψιν ταύτην, παραθέτων καὶ αὐτὸς καὶ ἑρμηνεύων διαφόρους περικοπὰς ἐκ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν. Ἀλλ' ὅτι ἀπὸ μελέτης καὶ ἀνωτέρων σπουδῶν ἔλειπεν ἐν τῷ

Digitized by Google

Αἰσχίνη, τοῦτο ἀνεπλήρωνεν ἐν αὐτῷ ἡ φύσις· περιοικισμένος μὲ ἔκτακτον φυσικὴν εὐφυΐαν, ἔχων δὲ καὶ φωνὴν λαμπράν, τῆς ὁποίας τὴν δύναμιν καὶ γοητείαν καὶ αὐτὸς ὁ ἀντίπαλός του ἀνεγνώριζε, κατώρθωσεν ὁ Αἰσχίνης μετὰ μακρὰν ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀναστροφὴν καὶ πρακτικὴν ἄσκησιν νὰ ἀναδειχθῇ, ἂν ὄχι ἴσος πρὸς τὸν δεινὸν Δημοσθένην, πάντως ὅμως οὐδενὸς δεύτερος πάντων τῶν μετ' ἐκεῖνον ῥητόρων.

Συμπληρώσας τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ὑπηρέτησεν ἐπὶ διετίαν ὡς περίπολος ἐν τῇ Ἀττικῇ· ἀνὴρ ἔπειτα γενόμενος καὶ στρατευθείς, ἔλαβε μέρος εἰς τρεῖς ἐκστρατείας τῆς πόλεως, γενναίως ἀγωνισθεὶς εἰς τὴν ἐν Φλιοῦντι μάχην παρὰ τὴν Νεμέαδα Χαράδραν (τῷ 368 π. Χ.), εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ (τῷ 362 π. Χ.) καὶ εἰς τὴν ἐν Ταμύναις τῆς Εὐβοίας (τῷ 349 π. Χ.)· κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα μάχην καὶ ἐστεφανώθη ὁ Αἰσχίνης διὰ τὴν ἀνδρείαν του καὶ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνος ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ ὑπὸ τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἀπεστάλη, ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν νίκην.

Κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τοῦ πρακτικοῦ του βίου, ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, φαίνεται ὅτι ἠσχολήθη περὶ τὸ θέατρον, λαμβάνων μέρος εἰς τὴν διδασκαλίαν ἀρχαίων τραγῳδιῶν ὡς τριταγωνιστής· εἰς τοῦτο παρώθησεν αὐτόν, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ ἐξαίρετος φωνή του. Ἀλλ' ἐν τῇ θεατρικῇ διδασκαλίᾳ, ὡς τριταγωνιστὴς πάντοτε ἐμφανιζόμενος, ἀπέτυχεν ὁ Αἰσχίνης, καί ποτε δὲ ἐν Κολυτῷ, τὸ πρόσωπον τοῦ Οἰνομάου ὑποκρινόμενος, ἐσυρίχθη ὑπὸ τῶν θεατῶν, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Δημοσθένους· δι' ὃ καὶ ἐγκαταλιπὼν τὸ θέατρον προσεκολλήθη ὡς γραμματεὺς πρῶτον μὲν παρὰ τῷ Ἀριστοφῶντι, ὅστις ἦτο διάσημος τότε πολιτικὸς καὶ ῥήτωρ, ἔπειτα δὲ παρὰ τῷ Εὐβούλῳ, ὅστις καὶ ἰδιαιτέραν πρὸς αὐτὸν ἔδειξεν εὔνοιαν. Ὡς γραμματεὺς παρὰ τοῖς πολιτικοῖς τούτοις ὁ Αἰσχίνης ἀναστρεφόμενος ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἀναγινώσκων τὰ διάφορα δημόσια ἔγγραφα, ἀπέκτησεν ἱκανὴν τῶν νόμων καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων πεῖραν· δι' ὃ καὶ ὁριστικῶς πλέον ἠσπάσθη τὸ πολιτικὸν στάδιον, ταχθεὶς εἰς τὴν πολιτικὴν μερίδα τοῦ Εὐβούλου. Ἡ περαιτέρω ἐξιστόρησις τοῦ βίου τοῦ Αἰσχίνου εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει.

Τὸ πρῶτον δημοσίᾳ ἠγόρευσεν ὁ Αἰσχίνης κατὰ τὸ ἔτος 348, ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς Ἀθήνας ἡ πτῶσις τῆς Ὀλύνθου, τὴν ὁποίαν, σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων οὖσαν, μετὰ πολυετῆ πόλεμον διὰ προδοσίας κατώρθωσεν ὁ Φίλιππος νὰ καταλάβῃ. Τὸ πρῶτον τότε ὁ Αἰσχίνης ἀνελθὼν εἰς τὸ βῆμα ἐδημηγόρησε κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ καταγγείλας αὐτὸν ὡς «ἐπιβουλεύοντα τοῖς Ἕλλησι καὶ διαφθείροντά τινας τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ προεστηκότων», ἔπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀποστείλουν πρέσβεις πρὸς πάσας τῆς Ἑλλάδος τὰς πόλεις καὶ νὰ προσκαλέσουν εἰς Ἀθήνας ἀντιπροσώπους, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ συσκεφθοῦν περὶ τοῦ πρὸς Φίλιππον πολέμου. Τότε μετὰ πολλῶν ἄλλων πρέσβεων ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Αἰσχίνης εἰς Πελοπόννησον, ἐδημηγόρησεν ἐν Μεγαλοπόλει τῆς Ἀρκαδίας ἐνώπιον τῶν μυρίων, τῶν διευθυνόντων τὰ κοινὰ τῶν Ἀρκάδων πράγματα, σφοδρῶς ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ ἀντειπὼν πρὸς τὸν ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου ἀγορεύσαντα ῥήτορα Ἱερώνυμον. Οἱ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων ἐπανῆλθον ἐκ Πελοποννήσου εἰς Ἀθήνας ἄπρακτοι καὶ τότε ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἀθήναις ἡ φιλειρηνικὴ πολιτικὴ τοῦ Εὐβούλου. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν μεγαλοπράγμονα πολιτικὴν τοῦ Δημοσθένους, ὅστις ἀπὸ τοῦ ἔτους 351, ὅτε ἀπήγγειλε τὸν πρῶτον κατὰ τοῦ Φιλίππου λόγον του, εἶχε κηρυχθῆ σφοδρὸς τοῦ Φιλίππου πολέμιος, ὁ Εὔβουλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐφρόνουν, ὅτι μόνον διὰ φιλειρηνικῆς πολιτικῆς θὰ ἠδύναντο νὰ περισώσουν τὰ πράγματα τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦτο τελείως ἐξηντλημένη· διότι ἐν μὲν τῷ πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς πολέμῳ εἶχον ἤδη ἀπολέσει οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Ὠρωπὸν τὸν ὁποῖον κατέλαβον οἱ Θηβαῖοι (τῷ 366), ὑπὸ δὲ τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου εἶχον ἡττηθῆ ἐν τῇ παρὰ τὴν Πεπάρηθον ναυμαχίᾳ (τῷ 361), μετὰ δὲ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου (357—355) εἶχον ἀπολέσει ὅλας σχεδὸν τὰς κτήσεις των. Διὰ ταῦτα, μανθάνοντες ἤδη ἐξωδίκως οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ διαφόρων ἐκ Μακεδονίας ἐρχομένων Ἀθηναίων πολιτῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ὀλύνθου εἶναι ἤδη διατεθειμένος νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην, κατὰ πρότασιν τοῦ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου φιλιππίζοντος Φιλοκράτους, ἀπέστειλαν εἰς Μακεδονίαν δεκαμελῆ πρεσβείαν, εἰς ἣν πλὴν τοῦ Φιλοκράτους περιελαμβάνοντο καὶ ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Δημοσθένης, ἵνα μάθουν, ἂν ὄντως ὁ Φίλιππος ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην. Οἱ πρέσβεις ἐπανελθόντες ἐκ Μακεδονίας εἰς Ἀθήνας ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν δῆμον, ὅτι ὁ Φίλιππος εὐμενῶς ἀπεδέχθη τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Ἀθηναίων, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ δευτέρου ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Φίλιππον τὴν αὐτὴν πρεσβείαν, ἵνα λάβῃ τοὺς ὅρκους τῆς εἰρήνης. Μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις, τὰς ὁποίας σκοπίμως παρέτεινεν ὁ Φίλιππος, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ καταλαμβάνῃ ἐπίκαιρα χωρία ἐπὶ τῆς Θρᾳκικῆς παραλίας, συνωμολογήθη ἐπὶ τέλους ἡ λεγομένη *Φιλοκράτειος* εἰρήνη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 347 π. Χ.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ταύτης καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκ Μακεδονίας ἐπάνοδον εἰς Ἀθήνας τῶν πρέσβεων, κατεδείχθη ἡ περὶ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης καὶ τῶν πολιτικῶν σχεδίων τοῦ Φιλίππου ὅλως ἀντίθετος ἀντίληψις τῶν δύο συμπρεσβευσάντων πολιτικῶν ῥητόρων, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου. Ἐνώπιον τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηναίων ἀγορεύσας ὁ Δημοσθένης κατηγόρησε τὸν Αἰσχίνην καὶ τοὺς φιλιππίζοντας συμπρέσβεις του ὡς κακῶς πολιτευθέντας καὶ παρὰ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων συνομολογήσαντας τὴν εἰρήνην, ἐφ' οἷς ὅροις συνωμολόγησαν αὐτήν, πλήρης δὲ ὑπονοίας ὁ Δημοσθένης διὰ τὴν ὕπουλον πολιτικὴν τοῦ Φιλίππου συνεβούλευε τοὺς Ἀθηναίους νὰ σπεύσουν νὰ καταλάβουν τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπως ἐμποδίσουν ἐκεῖ τὸν Φίλιππον, ἐὰν θὰ ἐπεχείρει νὰ εἰσβάλῃ δι' αὐτῶν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα πρὸς τιμωρίαν τῶν Φωκέων, κατὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ μακροῦ χρόνου διεξῆγον τὸν λεγόμενον δεύτερον ἱερὸν πόλεμον οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοί. Τὴν εἰσβολὴν ταύτην ὑπώπτευεν ὁ Δημοσθένης, διότι ὁ Φίλιππος παρὰ τὸ σχετικὸν ψήφισμα τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀπέκλεισε τῆς εἰρήνης τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων Φωκεῖς. Καὶ οὕτω μὲν ὡμίλησεν ἐνώπιον τῆς βουλῆς ὁ Δημοσθένης· ὁ δὲ Αἰσχίνης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀγορεύσας, περὶ μὲν τῶν κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοφρόνων του συμπρέσβεων ἐνώπιον τῆς βουλῆς γενομένων κατηγοριῶν τοῦ Δημοσθένους οὐδένα λόγον ἔκαμε, μόνον δὲ ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου θερμότατα συνηγόρησεν, εἰπὼν ὅτι ὁ Φίλιππος εὐνοϊκώτατα πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν διακείμενος θὰ διευθετήσῃ πάντα τὰ πράγματα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς, ὅτι οἱ Φωκεῖς, ἂν καὶ ἐξῃρέθησαν τῆς εἰρήνης, δὲν θὰ τιμωρηθοῦν, τὰ δὲ κατὰ τὸν ἱερὸν πόλεμον διαρπαγέντα χρήματα τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν θὰ καταβάλουν οἱ Θηβαῖοι καὶ οὐχὶ οἱ Φωκεῖς. Τοιαῦτα, σύμφωνα πάντα πρὸς τὰς βλέψεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῶν Ἀθηναίων, μὲ τὸ πομπῶδες ῥητορικόν του ὕφος δημηγορήσας ὁ Αἰσχίνης, ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ἀσπασθῶσι τὰς αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τὰς τοῦ Δημοσθένους ἀντιλήψεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου.

Ἀλλ' ὀλίγοι μόνον μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη, καὶ ὁ Φίλιππος μετὰ τριακοντακισχιλίων ὁπλιτῶν διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν στενῶν τῶν Θερμοπυλῶν, ἅτινα εὗρεν ἀφύλακτα, εἰσβάλλει εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα πρὸς τιμωρίαν τῶν Φωκέων, οἵτινες εὐθὺς παρεδόθησαν ἀμαχητί, τὸ δὲ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Φιλίππου συνελθὸν εἰς Δελφούς, ἐξέδωκεν ἀπόφασιν περὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας τῶν Φωκέων ὡς ἱεροσύλων. Τὴν ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου ἐκτελῶν τότε ὁ Φίλιππος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Θηβαίων κατασκάπτει πάσας τὰς πόλεις τῶν Φωκέων, τοὺς δὲ κατοίκους αὐτῶν διοικίζει εἰς μικρὰ χωρία. Κατάπληκτοι ἔμαθον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν αἰφνιδίαν ταύτην εἰσβολὴν τοῦ Φιλίππου καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν Φωκέων καὶ πρὸς στιγμὴν νομίσαντες ὅτι ὁ Φίλιππος θὰ εἰσέβαλλε καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔντρομοι εἰσεκόμιζον τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλ' ὁ πονηρὸς Φίλιππος ἐπιτηδείως ἔσπευσε νὰ καθησυχάσῃ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες προσκληθέντες μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου νὰ ἀποστείλωσιν ἀντιπροσώπους των εἰς Δελφούς, ἔνθα ὁ Φίλιππος θὰ ἑώρταζε τὰ ἐπινίκια τῆς ἀμάχου ταύτης κατὰ τῶν Φωκέων ἐκστρατείας του, ἀπέστειλαν ὡς τοιοῦτον τὸν Αἰσχίνην μετ' ἄλλων τινῶν. Καὶ οὕτως ὁ Αἰσχίνης, ὅστις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν τοσαύτας ἔδιδεν ἐκ μέρους τοῦ Φιλίππου ὑποσχέσεις καὶ τοσαύτας ἐλπίδας παρεῖχεν εἰς τοὺς συμπολίτας του περὶ σωτηρίας τῶν συμμάχων των Φωκέων καὶ περὶ ταπεινώσεως καὶ τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν των Θηβαίων, προσήρχετο νῦν ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἀθηναίων νὰ συνεορτάσῃ μετὰ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Θηβαίων τὰ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν Φωκέων ἐπινίκια τοῦ Φιλίππου.

Ἡ φιλοτιμία τῶν Ἀθηναίων δεινῶς οὕτως ἐτρώθη ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς τοῦ Φιλίππου, ἡ δὲ κατακραυγὴ αὐτῶν κατὰ τῶν πρωτουργῶν τῆς εἰρήνης ὑπῆρξε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πολὺ μεγάλη. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις περισσότερον παντὸς ἄλλου ἠγανάκτησε διὰ τὰ γενόμενα ὑπῆρξεν ὁ ὄντως φιλόπατρις Δημοσθένης. Οὗτος κύριον αἴτιον τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων ὑπολαμβάνων τὸν Αἰσχίνην, εἶχε τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι οὗτος εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀκόμη πρεσβείας *δωροδοκήσας*, διὰ χρημάτων δηλ. ἐξαγορασθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐπρόδωκε τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Διὸ καὶ μετ' ὀλίγον, κατὰ τὸ ἔτος 345 π. Χ., ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Τίμαρχος ἀπὸ κοινοῦ ἐπέδωκαν κατὰ τοῦ Αἰσχίνου *γραφὴν παραπρεσβείας*, κατήγγειλαν δηλ. αὐτόν, ὅτι ὡς πρεσβευτὴς περὶ εἰρήνης ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς πόλεως, κακῶς καὶ παρὰ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου διενήργησε τὰ κατὰ τὴν εἰρήνην, λαβὼν παρὰ τοῦ Φιλίππου χρήματα. Ὁ Αἰσχίνης τότε ἀντιλαμβανόμενος τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτὸν κίνδυνον, ἀντεπέδωκε κατὰ τοῦ Τιμάρχου γραφὴν παρανόμων, κατήγγειλε δηλ. αὐτόν, ὅτι παρανόμως ἐμφανίζεται εἰς τὸ δικαστήριον ὡς δημόσιος κατήγορος, διότι ὡς *ἡταιρηκὼς* καὶ κατασπαταλήσας τὴν πατρικήν του περιουσίαν δὲν ἐδικαιοῦτο κατὰ τὸν νόμον νὰ ἀγορεύσῃ δημοσίᾳ. Ἡ κατὰ τοῦ Τιμάρχου καταγγελία ἐδικάσθη ἐντὸς τοῦ ἔτους 345, ὁ δὲ Τίμαρχος, ἀποδειχθείσης τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ, κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου εἰς *ἀτιμίαν*, εἰς ἀπώλειαν δηλ. τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων, κατ' ἄλλην δέ τινα παράδοσιν ὁ Τίμαρχος ἀπήγξατο μὴ ὑπομείνας τὴν δίκην. Οὕτως ὁ Αἰσχίνης ἀπηλλάγη τοῦ ἑτέρου τῶν κατηγόρων του, ἡ δὲ περὶ παραπρεσβείας δίκη αὐτοῦ ἀνεβλήθη· ὁ «κατὰ τοῦ Τιμάρχου» λόγος τοῦ Αἰσχίνου διεσώθη μέχρις ἡμῶν, ὁ δὲ ἀναγινώσκων αὐτὸν αἰσθάνεται ἀληθῶς ἀηδίαν καὶ βδελυγμίαν καὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμενα πράγματα καὶ διὰ τὸν ὠμὸν τρόπον, καθ' ὃν ταῦτα ἐκτίθενται.

Μετὰ δύο ἔτη, ἤτοι τῷ 343 π. Χ., ἐδικάσθη ἡ περὶ παραπρεσβείας δίκη τοῦ Αἰσχίνου, καθ' ἣν ὁ μὲν Δημοσθένης ὡς κατήγορος ἀπήγγειλε τὸν «περὶ παραπρεσβείας» λόγον του, ὁ δὲ Αἰσχίνης ὡς κατηγορούμενος τὴν ὡσαύτως «περὶ παραπρεσβείας», ἐπιγραφομένην ἀπολογίαν του. Ἀμφότεροι οἱ λόγοι οὗτοι, προφανῶς διασκευασθέντες ἐν πολλοῖς μετὰ τὴν δίκην, διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν· ἐν αὐτοῖς βλέπει τις τοὺς δύο τοῦ λόγου ἀριστοτέχνας μετὰ πολλῆς δεξιότητος μονομαχοῦντας· μεθ' ὁρμῆς ἀκαθέκτου ἐπιτίθεται ὁ Δημοσθένης κατὰ τοῦ Αἰσχίνου, καὶ λεπτομερῶς ἐκθέτων τὴν ὅλην πολιτικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν καὶ ἀντιπαραβάλλων τὴν πρὸ τῶν δύο εἰς Μακεδονίαν πρεσβειῶν του σφόδρα ἀντιφιλιππικὴν στάσιν του πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἄγαν φιλιππίζουσαν διαγωγήν του, πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ καὶ νὰ πείσῃ τοὺς δικαστάς, ὅτι οὗτος δωροδοκήσας παρὰ τοῦ Φιλίππου, συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην, οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου, ἀλλὰ κατὰ τὰς βλέψεις καὶ τὰ πολιτικὰ σχέδια τοῦ Μακεδόνος βασιλέως. Ἐξ ἀντιθέτου μετὰ πολλῆς δεξιότητος ἀμυνόμενος ὁ Αἰσχίνης, πειρᾶται νὰ ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἀντιπάλου του, συγκαλύπτων τὰ τρωτὰ τῆς ὅλης δράσεώς του μέρη, καὶ ὡς καλὸς μονομάχος, πάσης εὐκαιρίας ἐπιλαμβανόμενος, ἀντεπιτίθεται κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του. Οὕτω μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἀντιπαλαίσας ὁ Αἰσχίνης κατὰ τοῦ δεινοῦ κατηγόρου του, κατώρθωσε τοῦτο μὲν διὰ τῆς λίαν ἐντέχνου ἀπολογίας του, τοῦτο δὲ διὰ τῆς μεγάλης πολιτικῆς δυνάμεως τῶν ἰσχυρῶν συνηγόρων του, τοῦ Εὐβούλου, τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Ναυσικλέους, νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κατηγορίας διὰ πλειοψηφίας 30 μόνον δικαστικῶν ψήφων, ἕνεκα ἀμφιβολίας, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τοῦ δικαστηρίου περὶ τῆς δωροδοκίας του.

Οὕτως ἡ ἐν Ἀθήναις φιλιππίζουσα μερὶς ὁλονὲν ἐκρατύνετο, ἡ δὲ περὶ παραπρεσβείας δίκη τοῦ Αἰσχίνου οὐδαμῶς ἐπηρέασεν αὐτόν, ὡς ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 339 π. Χ. ἀπεστάλη οὗτος ὑπὸ τῆς πόλεως μετ' ἄλλων δύο ὡς πυλαγόρας εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς συνελθὸν Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον. Ἐκεῖ ὁ Αἰσχίνης κατὰ προμεμελετημένον πάντως σχέδιον ἔδωκεν ἀφορμήν, ὅπως ἐκραγῇ ἐν Ἑλλάδι νέος ἱερὸς πόλεμος ὅμοιος πρὸς τὸν Φωκικόν, ἐξ οὗ τόσα ὠφελήματα εἶχε καρπωθῆ ὁ Φίλιππος. Τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Αἰσχίνου, θεωρήσαν ἐνόχους ἀσεβείας τοὺς Ἀμφισσεῖς, διότι εἶχον καλλιεργήσει τὸ εἰς τοὺς θεοὺς ἀφιερωμένον Κρισσαῖον πεδίον, ἐκήρυξε κατ' αὐτῶν ἱερὸν πόλεμον· ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεσσαλὸς στρατηγὸς Κόττυφος, εἰς ὃν τὸ συνέδριον ἀνέθεσε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολέμου, οὐδὲν κατώρθωσε, τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἐξέλεξε τότε ὡς στρατηγὸν τοῦ κατὰ τῶν Ἀμφισσέων πολέμου τὸν Φίλιππον. Οὕτω διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Αἰσχίνου νέα ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τὸν Φίλιππον, ὅπως ἐνεργῶς καὶ πάλιν ἀναμειχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος καὶ νέους δρέψῃ καρπούς. Ἄνευ ἀναβολῆς ὁ Φίλιππος εἰσβάλλει διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τριακοντακισχιλίων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἱππέων, κυριεύει καὶ κατασκάπτει τὴν Ἄμφισσαν, προχωρεῖ μέχρι Ναυπάκτου, κυριεύει καὶ αὐτὴν καὶ κατόπιν διὰ τῆς Δωρίδος εἰσέρχεται εἰς τὴν Φωκίδα καὶ καταλαμβάνει τὴν Ἐλάτειαν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πρὸ πάντων γεγονός, ἡ κατάληψις τῆς Ἐλατείας, κατετάραξε τότε τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες διὰ τῶν φλογερῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους ἀνανήψαντες ἐκ τοῦ ληθάργου, ἤρχισαν πυρετωδῶς νὰ ἑτοιμάζωνται πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἀφοῦ συνεννοήθησαν καὶ μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἀφοῦ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Δημοσθένους συνδιηλλάγησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους. Ἡ κοινὴ αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἐξέγερσις κατὰ τοῦ Φιλίππου κατέληξεν εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ὁλοσχερῆ ἧτταν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των (τῷ 338 π. Χ.).

Μετὰ τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων ἔκβασιν τῶν

Digitized by Google

μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων ἐν Ἀθήναις ῥητορικὸς ἀγὼν πρὸς καιρὸν ἐκόπασεν, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 336, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου, νέα ἀφορμὴ ἐδόθη πρὸς ἀνανέωσιν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἧτταν των οἱ Ἀθηναῖοι νομίζοντες, ὅτι ὁ Φίλιππος ὅσονούπω θὰ καταλάβῃ καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως κατέλαβε καὶ τῶν Θηβῶν τὴν Καδμείαν, ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους δ' ἐνθαρρυνόμενοι, ἤρχισαν πυρετωδῶς νὰ ἐργάζωνται διὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἐκλέξαντες ὡς ἐπόπτας τῆς ἐργασίας (τειχοποιοὺς) δέκα ἄνδρας, ἕνα ἐξ ἑκάστης φυλῆς, ἐν οἷς καὶ τὸν Δημοσθένην· ἀεικίνητος ὁ Δημοσθένης, πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα ἐποπτεύων, ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν ταύτην, πολλὰ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων χρημάτων προσδαπανήσας. Διὰ ταῦτα ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ὅπως στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Διονυσίων ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ διὰ χρυσοῦ στεφάνου «ἀρετῆς συμπάσης ἕνεκα καὶ εὐνοίας πρὸς αὐτήν». Ἡ τιμὴ αὕτη, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ περὶ τοῦ στεφάνου λόγου τοῦ Δημοσθένους, ἦτο μεγάλη, διὸ καὶ ἐκίνησε τὸν φθόνον τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ πολιτικοῦ ἀντιπάλου τοῦ Δημοσθένους. Ὁ Αἰσχίνης ἔγραψε τότε κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος «γραφὴν παρανόμων», κατήγγειλε δηλ. τὸν Κτησιφῶντα ὡς παρανόμως προτείναντα ὅπως στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ θεάτρῳ. Ἡ δίκη αὕτη, ἄγνωστον διὰ τίνας λόγους, ἐπὶ ἓξ ὁλόκληρα ἔτη ἀναβληθεῖσα, ἐξεδικάσθη κατὰ τὸ ἔτος 330 π. Χ. μὲ κατήγορον τοῦ Κτησιφῶντος τὸν Αἰσχίνην καὶ συνήγορον αὐτοῦ τὸν Δημοσθένην. Οὕτως ἐμφανίζονται καὶ πάλιν εἰς τὴν δικαστικὴν κονίστραν οἱ δύο δεινοὶ τοῦ λόγου μαχηταί· ὁ ἀγὼν τυπικῶς διεξήγετο περὶ τὸν Κτησιφῶντα, ἀλλ' οὐσιαστικῶς ἦτο πάλη μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων ῥητόρων, καὶ γενικώτερον μεταξὺ τῶν δύο ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν μερίδων, τῆς φιλιππικῆς καὶ ἀντιφιλιππικῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖτο καὶ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἐπεδείχθη κατὰ τὴν δίκην ταύτην· διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Αἰσχίνου (κ. Κτησ. § 56), ἀθρόοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς δίκης συνέρρευσαν εἰς τὸ δικαστήριον οὐ μόνον οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἐξ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνες. Ὡς κατήγορος ὁ Αἰσχίνης διὰ τοῦ κατὰ Κτησιφῶντος λόγου του ἀπεδείχθη πολὺ κατώτερος καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ δεινοῦ ἀντιπάλου του· διὰ σοφιστικῶν ἐπιχειρημάτων προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ τὸ παράνομον τοῦ ψηφίσματος τοῦ Κτησιφῶντος καὶ δι' ἀσθενῶν κατὰ τοῦ Δημοσθένους αἰτιάσεων καὶ δι' ἀνακριβοῦς ἐλέγχου τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δράσεως προσεπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς δικαστάς, ὅτι ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο ἄξιος νὰ στεφανωθῇ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ μάλιστα ἐν τῷ θεάτρῳ ἐνώπιον ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Φλογερὸς ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Αἰσχίνου ὁ Δημοσθένης διὰ τοῦ ὑπὲρ Κτησιφῶντος «περὶ τοῦ στεφάνου» λόγου του, ὅστις εἶναι ἀληθῶς ἀνυπέρβλητον ἀριστούργημα ῥητορικῆς τέχνης καὶ λαμπρὸν μνημεῖον τῆς φλογερᾶς τοῦ Δημοσθένους φιλοπατρίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ παραχθεῖσα εἰς τοὺς δικαστὰς ἐντύπωσις ἐκ τῆς θαυμασίας ἀγορεύσεως τοῦ Δημοσθένους, ὥστε οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν δικαστικῶν ψήφων δὲν κατώρθωσε νὰ λάβῃ ὁ Αἰσχίνης. Οὕτως ὁριστικῶς πλέον ἐτερματίσθη ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτικῶν ἀντιπάλων μακροχρόνιος ἀγών, ὁ δὲ Αἰσχίνης καταδικασθεὶς εἰς *ἀτιμίαν*, εἰς στέρησιν δηλ. τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων, καὶ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ ...εύῃ δημοσίᾳ, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μετέβη εἰς Ἔφεσον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα τότε διεξῆγε τοὺς τροπαιούχους αὐτοῦ ἀγῶνας ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετέβη εἰς Ῥόδον, ἔνθα ἵδρυσε τὸ κληθὲν *Ῥοδιακὸν διδασκαλεῖον*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδίδασκε τὴν ῥητορικήν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Αἰσχίνου ἀναφέρει καὶ τὸ ἑξῆς περὶ αὐτοῦ ἀνέκδοτον: Ἡμέραν τινά, ἐπιδεικνύων ὁ Αἰσχίνης τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον του, ἀνεγίνωσκεν αὐτὸν εἰς τοὺς Ῥοδίους· ὅτε δὲ οὗτοι μετ' ἀπορίας ἠρώτησαν αὐτὸν πῶς μετὰ τοιοῦτον λόγον ἡττήθη ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ὁ Αἰσχίνης ἀπεκρίθη: «δὲν θὰ ἠπορεῖτε, ὦ Ῥόδιοι, ἐὰν ἠκούετε καὶ τοῦ Δημοσθένους τὸν λόγον». Τοῦτο οὕτω παρὰ τοῦ ἀντιπάλου λεχθὲν εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐγκώμιον τῆς ῥητορικῆς δεινότητος τοῦ Δημοσθένους. Ἐκ Ῥόδου μετέβη βραδύτερον ὁ Αἰσχίνης εἰς Σάμον, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε μετ' ὀλίγον, εἰς ἡλικίαν 75 ἐτῶν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων τριῶν λόγων τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ «κατὰ Τιμάρχου», τοῦ «περὶ παραπρεσβείας» καὶ τοῦ «κατὰ Κτησιφῶντος», ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀπεδίδετο εἰς τὸν Αἰσχίνην καὶ τέταρτος λόγος, ὁ ἐπιγραφόμενος «Δηλιακός». Ἀλλ' ἤδη ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ῥήτορος τὸν λόγον τοῦτον δὲν θεωρεῖ ἔργον αὐτοῦ· διότι ἐξελέγη μὲν ὁ Αἰσχίνης ὑπὸ τοῦ δήμου ὡς συνήγορος διὰ τὴν περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐν Δήλῳ δίκην, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου ἀκυρώσασα τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ἐξέλεξεν ὡς συνήγορον τὸν ῥήτορα Ὑπερείδην· ἑπομένως λόγον Δηλιακὸν ὁ Αἰσχίνης οὔτε ἔγραψεν, οὔτε ἀπήγγειλε.

Μετὰ τῶν τριῶν λόγων τοῦ Αἰσχίνου συνεκδίδονται καὶ 12 ἐπιστολαί, αἵτινες ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐθεωροῦντο ὡς γραφεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ, σήμερον ὅμως πάντες οἱ φιλόλογοι τὰς ἐπιστολὰς ταύτας θεωροῦσιν ἔργον μεταγενεστέρου τινός, ὁ δὲ W. Christ κρίνει αὐτὰς ὡς ἀνάξια λόγου σχολικὰ γυμνάσματα. Ἄλλους λόγους φαίνεται ὅτι δὲν ἔγραψεν ὁ Αἰσχίνης, καθ' ὅσον ἐν μὲν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου διὰ τὴν φυσικήν του ἐν τῷ λέγειν εὐχέρειαν ἠγόρευεν ἐκ τοῦ προχείρου ἄνευ χειρογράφου, ὡς λογογράφος δὲ δικανικοὺς λόγους περὶ ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων δὲν ἔγραφεν.

Οἱ λόγοι τοῦ Αἰσχίνου ἐμελετῶντο πολὺ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἐθαυμάζοντο διὰ τὴν ῥητορικήν των τέχνην καὶ τὴν φυσικὴν καὶ ἀβίαστον γλαφυρότητα τῆς γλώσσης. Ὁ Φώτιος τοὺς τρεῖς λόγους τοῦ Αἰσχίνου καλεῖ Χάριτας, τὰς δὲ ἐννέα ἐπιστολάς του Μούσας· ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ ἐκεῖναι, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Φώτιος, πάντως δὲν εἶναι αἱ σήμερον περισωθεῖσαι, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴπομεν. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ὁ δεινὸς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τεχνοκρίτης, ἰδοὺ πῶς κρίνει τὸν Αἰσχίνην: «Αἰσχίνης ὁ ῥήτωρ, ἀνὴρ λαμπροτάτῃ φύσει περὶ λόγους χρησάμενος· ὃς οὐ πολὺ ἂν ἀπέχειν δοκεῖ τῶν ἄλλων ῥητόρων. καὶ μετὰ Δημοσθένην μηδενὸς δεύτερος ἀριθμεῖσθαι». Ἀλλὰ καὶ ὁ Κικέρων (de Orat. III, 7) καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς (Iust. Orat. X, I, 77) ἐπαινοῦσι τὴν ὁμαλότητα καὶ γλαφυρότητα τοῦ ῥητορικοῦ ὕφους τοῦ Αἰσχίνου, ὁ δὲ Κικέρων καὶ μετέφρασεν εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν τὸν «περὶ παραπρεσβείας» καὶ τὸν «κατὰ Κτησιφῶντος» λόγον τοῦ Αἰσχίνου μετὰ τῶν ἀντιστοίχων λόγων τοῦ Δημοσθένους· δυστυχῶς αἱ μεταφράσεις αὗται δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν.

Ἡ πρώτη διὰ τοῦ τύπου ἔκδοσις τῶν λόγων τοῦ Αἰσχίνου ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Ἄλδου Μανουτίου ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1513. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα πολλῶν γενομένων ἐκδόσεων καλύτεραι εἶναι: ἡ τοῦ Reiske ἐν Λιψίᾳ 1771, ἡ τοῦ Bremi ἐν Turici 1823, ἡ τοῦ Ferd. Schulz ἐν Λιψίᾳ 1865, ἡ τοῦ Weidner ἐν Βερολίνῳ 1872, ἡ τοῦ Fr. Francke ἐν Λιψίᾳ παρὰ Teubner, ἡ τοῦ Weidner ἐν Βερολίνῳ παρὰ Weidmann 1878, ἡ τοῦ Blass μικρὰ καὶ μεγάλη ἔκδοσις ἐν Λιψίᾳ παρὰ Teubner 1908. Ἐκ τῶν ἡμετέρων σημειώσεις εἰς τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον τοῦ Αἰσχίνου ἔγραψεν ὁ Βάμβας περιλαμβανομένας εἰς τὰς σημειώσεις τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους.

Σχόλια ἀρχαῖα εἰς τοὺς λόγους τοῦ Αἰσχίνου περιεσώθησαν ἱκανὰ καὶ ἄξια λόγου, ἅτινα συνεξέδωκεν ὁ Ferdin. Schulz ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰσχίνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *F. Castets*, Eschine l' orateur. Nimes 1892. *F. Blass*, Die attische Beredsamkeit². III, 2, σελ. 153-266. Ἰδ. προσέτι καὶ τὸ περὶ Αἰσχίνου ἄρθρον τοῦ Thalheim εἰς τὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ Pauly - Wissowa.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Π. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ

— **Αἰσχίνης**, ὁ ἐπικαλούμενος *Σωκρατικός*. Τὰ κατ' αὐτὸν γινώσκομεν ἐκ μιᾶς βιογραφίας του, τὴν ὁποίαν ἔγραψε Διογένης ὁ Λαέρτιος (Β', 60—61), καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων εἰδήσεων, τὰς ὁποίας περὶ αὐτοῦ παρέχουν εἰς ἡμᾶς πολλοὶ τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων συγγραφέων.

Ὁ Αἰσχίνης ἦτο Ἀθηναῖος, Σφήττιος τὸν δῆμον, υἱὸς τοῦ Λυσανίου· ἡ ῥητὴ αὕτη τοῦ Πλάτωνος μαρτυρία ἀποδεικνύει ψευδῆ τὴν ἄλλην παρὰ τῷ βιογράφῳ του φερομένην εἴδησιν, ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Χαρίνου τοῦ ἀλλαντοποιοῦ. Πολὺ πτωχός, ἀλλὰ φιλόπονος ὢν ὁ Αἰσχίνης, ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας παρηκολούθησε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν εἷς τῶν μᾶλλον ἀφωσιωμένων μαθητῶν. Τὴν ἀφοσίωσιν ταύτην τοῦ Αἰσχίνου πρὸς τὸν Σωκράτην μαρτυρεῖ καὶ τὸ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ (ἐν β. Σωκράτους) φερόμενον ἀνέκδοτον: «Αἰσχίνου εἰπόντος, πένης εἰμὶ καὶ ἄλλο οὐδὲν ἔχω, δίδωμι δέ σοι ἐμαυτόν, ἆρ' οὖν, εἶπεν, οὐκ αἰσθάνῃ τὰ μέγιστά μοι διδοὺς;» Διὸ καὶ εὑρίσκομεν τὸν ἀφωσιωμένον τοῦ Σωκράτους μαθητὴν καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ, καθ' ἣν ἡμέραν ἐδικάζετο καὶ ἀπελογεῖτο ὁ μέγας διδάσκαλός του, καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, καθ' ἣν ὥραν ὁ Σωκράτης ἐν μέσῳ τῶν ὀλίγων περιεστοιχιζόντων αὐτὸν μαθητῶν του φιλοσοφῶν ἔπινε τὸ κώνειον. Ὁ Ἰδομενεὺς μάλιστα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένους τοῦ Λαερτίου (ἐν β. Αἰσχ.) διισχυρίζετο ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἦτο ὁ συμβουλεύσας τὸν Σωκράτη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, ὁ δὲ Πλάτων ἀπέδωκε τοῦτο εἰς τὸν Κρίτωνα ἐξ ἀντιζηλίας, διότι ὁ Αἰσχίνης ἦτο μᾶλλον φίλος τοῦ Ἀριστίππου ἢ αὐτοῦ. Ὁ Zeller (Phil. d. gr. II a⁴ 200,2) ὑποθέτει, ὅτι ὁ Αἰσχίνης θὰ ἦτο ἐκ τῶν συνεργασθέντων διὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Σωκράτους, τοὺς ὁποίους ὁ Πλάτων δὲν κατωνόμασεν, ἵνα μὴ ἐκθέσῃ αὐτοὺς εἰς κίνδυνον· Ἀλλὰ κατονομάζων ὁ Πλάτων τὸν Κρίτωνα δὲν ἐξέθετεν αὐτὸν εἰς κίνδυνον. Τοιαύτη πρόνοια ἄλλως τε τοῦ Πλάτωνος ὑπὲρ τοῦ Αἰσχίνου δὲν εὑρίσκεται εἰς ἁρμονίαν καὶ πρὸς ἄλλην παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ (11.15) φερομένην εἴδησιν, καθ' ἣν ὁ Πλάτων ἀπέσπασεν ἀπὸ τὸν πτωχὸν Αἰσχίνην τὸν ἕνα καὶ μόνον μαθητήν, τὸν ὁποῖον οὗτος εἶχε, τὸν Ξενοκράτην.

Περὶ δὲ τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους διαπρεψάντων μαθητῶν Διογένης ὁ Λαέρτιος (ἐν β. Σωκρ. II, 47) λέγει τὰ ἑξῆς: «Τῶν δὲ διαδεξαμένων αὐτὸν (τὸν Σωκράτη), τῶν λεγομένων Σωκρατικῶν, οἱ κορυφαιότατοι μὲν Πλάτων, Ξενοφῶν, Ἀντισθένης· τῶν δὲ φερομένων (γραπτέον νομιζομένων: *τῶν δ' ἐπιφερομένων*) δέκα, οἱ διασημότατοι τέσσαρες, Αἰσχίνης, Φαίδων, Εὐκλείδης, Ἀρίστιππος».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους εἰς τοιαύτην, φαίνεται, ἀπορίαν περιῆλθεν ὁ Αἰσχίνης, ὥστε δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ζῇ ἐν Ἀθήναις. Κατὰ ταύτην δὲ πάντως τὴν περίοδον τοῦ βίου του, καθ' ἣν θὰ συνέβησαν εἰς αὐτὸν καὶ ὅσα ὁ Λυσίας (παρ' Ἀθηναίῳ II, 611) ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ λόγῳ του, τῷ ἐπιγραφομένῳ «πρὸς Αἰσχίνην τὸν Σωκρατικὸν χρέους», λέγει περὶ αὐτοῦ, παριστῶν αὐτὸν ὡς κακόπιστον ἐν τοῖς συμβολαίοις του καὶ μὴ ἀποδίδοντα εἰς τοὺς δανειστάς του τὰ ὀφειλόμενα (ἐὰν μετὰ τοῦ Sauppe καὶ τοῦ Blass παραδεχθῶμεν ὡς γνήσιον τὸν παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ λόγον τοῦ Λυσίου, τοῦ ὁποίου τὴν γνησιότητα ἀμφισβητεῖ ὁ Welcker). Πάντως ὅμως τοῦτο εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ Αἰσχίνης δι' ἀπορίαν ἠναγκάσθη νὰ ἀποδημήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Σικελίαν πρὸς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον, εἰς τὸν ὁποῖον συνεστάθη κατὰ μὲν τὸν βιογράφον του Λαέρτιον ὑπὸ τοῦ Ἀριστίππου (παροφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος), κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εὑρισκομένου τότε πλησίον τοῦ τυράννου.

Παρὰ τοῦ Διονυσίου ἔτυχεν ὁ Αἰσχίνης πολλῆς περιποιήσεως καὶ κατὰ τὸν Λαέρτιον δοὺς εἰς αὐτὸν τινας τῶν διαλόγων του ἔλαβε δῶρα πολλά, ἔμεινε δὲ παρ' αὐτῷ μέχρι τῆς ἐκπτώσεώς του, ὁπότε ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας. Μὴ τολμῶν ὅμως, κατὰ τὸν βιογράφον του, νὰ ἱδρύσῃ ἰδίαν σχολὴν καὶ νὰ σοφιστεύῃ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα τότε εὐδοκίμουν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀρίστιππος, ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν δίδων ἐμμίσθους ἀκροάσεις καὶ γράφων λόγους δικανικοὺς περὶ ὑποθέσεων ἰδιωτικῶν, μιμούμενος τὸ ῥητορικὸν ὕφος Γοργίου τοῦ Λεοντίνου. Ὡς δεῖγμα τῆς ῥητορικῆς ἱκανότητος τοῦ Αἰσχίνου ἀναφέρει ὁ Λαέρτιος τὴν ἀπολογίαν, τὴν ὁποίαν οὗτος ἔγραψεν ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ Ἐρασιστράτου, πατρὸς τοῦ Φαίακος, καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ Δίωνος λόγον του.

Ἀλλὰ τὴν μεγάλην καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις φήμην του ὤφειλεν ὁ Αἰσχίνης εἰς τοὺς Σωκρατικοὺς διαλόγους του, ὁμοίους κατὰ τὴν σύνθεσιν πρὸς τοὺς Σωκρατικοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος. Ὡς τοιοῦτοι γνήσιοι τοῦ Αἰσχίνου διάλογοι ἀναφέρονται ὑπὸ ἀρχαίων οἱ ἑξῆς ἑπτά: «Μιλτιάδης», «Καλλίας», «Ἀξίοχος», «Ἀσπασία», «Ἀλκιβιάδης», «Τηλαύγης», «Ῥίνων». Ἀλλὰ πλὴν τούτων παρὰ Σουΐδᾳ ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἑπτὰ *ἀκέφαλοι* καλούμενοι διάλογοι, οἱ ἑξῆς: «Φαίδων», «Πολύαινος», «Δράκων», «Ἐρυξίας», «Περὶ ἀρετῆς», «Ἐρασίστρατος», «Σκυθικός». Τούτους ὅμως ἤδη Πεισίστρατος ὁ Ἐφέσιος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λαερτίου, δὲν ἐθεώρει ὡς γνησίους διαλόγους τοῦ Αἰσχίνου, ὡς ἔχοντας ἐκλελυμένον τὸ ὕφος καὶ μὴ ἐμφαίνοντας τὴν Σωκρατικὴν εὐτονίαν. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπὸ πολλῶν ἐγράφοντο διάλογοι Σωκρατικοί, δι' ὃ καὶ ὁ Παναίτιος ἐκ πάντων τῶν κυκλοφορούντων Σωκρατικῶν διαλόγων ἀληθεῖς ἐνόμιζε τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Ἀντισθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, πάντας δὲ τοὺς ἄλλους ἀπέρριπτε. Τινὲς τῶν νεωτέρων φιλολόγων πλανηθέντες ἐκ τῆς συμπτώσεως τῶν ἐπιγραφῶν τριῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαλόγων, τοῦ «Ἀξιόχου», τοῦ «περὶ ἀρετῆς» καὶ τοῦ «Ἐρυξίου», πρὸς τοὺς ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἐπιγραφὰς μεταξὺ τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων φερομένους, ἀλλ' ὡς μὴ γνησίους τοῦ Πλάτωνος θεωρουμένους, ἐνόμισαν, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι διάλογοι εἶναι τοῦ Αἰσχίνου, τινὲς μάλιστα καὶ ἐξέδωκαν αὐτοὺς ἰδιαιτέρως ὡς λόγους τοῦ Αἰσχίνου, ὡς ὁ Clericus (ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1711), ὁ Fischer (ἐν Λιψίᾳ 1753), ὁ Boeck (ἐν Χαϊδελβέργῃ 1810) καὶ ὁ ἡμέτερος Ν. Δούκας (ἐν Βιέννῃ 1814). Ἀλλ' ἀκριβεστέρα ἐξέτασις ἀπέδειξεν, ὅτι ὅσον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι διάλογοι δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Πλάτωνος, τόσον ἐπίσης βέβαιον εἶναι, ὅτι δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου.

Ὁ Λαέρτιος ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Αἰσχίνου ἀναφέρει καὶ ἐπιστολὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον. Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Orellis (ἐν Λιψίᾳ 1815) ἐκδοθείσῃ συλλογῇ τῶν Σωκρατικῶν ἐπιστολῶν περιλαμβάνονται πέντε τοῦ Αἰσχίνου ἐπιστολαὶ (αἱ ὑπ' ἀριθ. 10, 14, 21, 22, 23), ἀλλ' αὗται ὑπὸ πάντων σήμερον τῶν κριτικῶν δὲν θεωροῦνται ὡς γνήσιαι. Κατὰ ταῦτα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Αἰσχίνου οὐδὲν μέχρις ἡμῶν διεσώθη, πλὴν ἐλαχίστων ἀποσπασμάτων ἐκ τοῦ «Ἀξιόχου», ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται πόσον διάφορος ἦτο ὁ γνήσιος Ἀξίοχος τοῦ Αἰσχίνου ἀπὸ τοῦ σήμερον σωζομένου ψευδοπλατωνικοῦ «Ἀξιόχου».

Οἱ γνήσιοι Σωκρατικοὶ τοῦ Αἰσχίνου διάλογο

Digitized by Google

ἐπῃνοῦντο πολὺ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν, καὶ διὰ τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Σωκράτης συνήθιζε νὰ διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν μεγάλην ἀφέλειαν, τὴν καθαρότητα καὶ λεπτότητα τῆς ἐκφράσεως. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἀκρίβεια μεθ' ἧς ὁ Αἰσχίνης ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ ἀπέδιδε τὸ λεγόμενον Σωκρατικὸν ἦθος, ὥστε ἐπλάσθη παρὰ τῆς ἀρχαίοις ἡ ψευδὴς φήμη ὅτι οἱ διάλογοι τοῦ Αἰσχίνου ἦσαν ἔργα αὐτοῦ τοῦ Σωκράτους, τὰ ὁποῖα ὁ Αἰσχίνης μετὰ τὸν θάνατόν του λαμβάνων παρὰ τῆς Ξανθίππης παρουσίαζεν ὡς ἴδια αὐτοῦ ἔργα (Λαέρτ. ἐν β. Αἰσχ.). Ὁ δὲ Ἑρμογένης (π. ἰδεῶν 2. 12) ὡς ἑξῆς κρίνει τὸν Αἰσχίνην ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα: «Ὅσον δὲ ὁ Ξενοφῶν ἀφελείᾳ τε τῇ κατ' αὐτὸν ὑπερβέβληκε τὴν Πλάτωνος ἀφέλειαν, φαίης ἄν, ὅτι τοσοῦτον πάλιν αὖ τὸν Ξενοφῶντα ὑπερβέβληκεν ὁ Αἰσχίνης τῇ λεπτότητι. Διὸ καὶ πολλῷ καθαρώτερός ἐστιν· ἐπιμελής τε, ὡς ἐν ἀφελείᾳ, σφόδρα καὶ μᾶλλόν γε ἢ Ξενοφῶν». Καὶ ὁ Φρύνιχος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου (κωδ. 61), τοὺς διαλόγους τοῦ Αἰσχίνου ἔκρινεν ὡς «ἀρίστους κανόνας τοῦ Ἀττικοῦ λόγου». Α. Σ.

Ὁ Κικέρων εἰς τὴν μακρὰν γραμματολογικὴν περὶ ἐνδόξων ῥητόρων συγγραφήν του, τὴν ἐπιγραφομένην Brutus, § 292, ὁμιλῶν περὶ τῆς σωκρατικῆς εἰρωνείας εὑρίσκει ὅτι αὕτη τόσον εἰς τὰ βιβλία τοῦ Αἰσχίνου, ὅσον καὶ εἰς τὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, ἄριστα ἀπεικονίζεται εὐτράπελος καὶ κομψὴ *(faceta et elegans)*. Ἀπὸ ἕνα διάλογον αὐτοῦ, πιθανώτατα τὴν «Ἀσπασίαν», ἔχομεν ἐν λατινικῇ μεταφράσει τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα (Cicer. de inventione I 31 51), ὡς παράδειγμα λογικῆς ἢ ῥητορικῆς *ἐπαγωγῆς (inductio)*: Ἡ Ἀσπασία ἐρωτᾷ τὴν σύζυγον τοῦ Ξενοφῶντος: —Εἰπέ μου, παρακαλῶ, κυρία Ξενοφῶντος, ἐὰν ἡ γειτόνισσά σου ἔχῃ χρυσὸν καλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔχεις σύ, ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο προτιμᾷς, τὸν χρυσὸν τῆς γειτόνισσας ἢ τὸν δικόν σου; — Τὸν χρυσὸν τῆς γειτόνισσας. — Καὶ ἐὰν ἡ γειτόνισσα ἔχῃ φορέματα ἢ ἄλλον γυναικεῖον στολισμὸν μεγαλυτέρας ἀξίας ἀπὸ τὰ δικά σου, ποῖα προτιμᾷς; — Τὰ φορέματα καὶ τὸν στολισμὸν τῆς γειτόνισσας.—Ἔλα, πές μας τώρα καὶ αὐτό: ἐὰν ἐκείνη ἔχῃ καλύτερον ἄνδρα ἀπὸ τὸν δικόν σου, ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο προτιμᾷς, τὸν δικόν σου ἢ τὸν ἄνδρα τῆς γειτόνισσας; Ἡ ἀπόκρισις τῆς συζύγου τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ τῆς Ἀσπασίας ἦτο νὰ ἐρυθριάσῃ χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε. Ἡ Ἀσπασία τότε στρέφεται καὶ πρὸς τὸν Ξενοφῶντα τὸν ἴδιον καὶ τὸν ἐρωτᾷ:—Δὲν μοῦ λές, παρακαλῶ, Ξενοφῶν, ἐὰν ὁ γείτονάς σου ἔχῃ ἵππον καλύτερον ἀπὸ τὸν δικόν σου, ποῖον προτιμᾷς, τὸν ἰδικόν σου ἢ τοῦ γείτονα;—Τοῦ γείτονα.—Καὶ ἂν ὁ γείτονάς σου ἔχῃ κτῆμα καλύτερον ἀπὸ τὸ δικό σου, ποιὸ προτιμᾷς ἀπὸ τὰ δύο;—Ἐκεῖνο τὸ καλύτερο.—Καὶ ἂν ὁ γείτονάς σου ἔχῃ καλύτερη γυναῖκα ἀπὸ τὴ δική σου, δὲν θὰ προτιμήσῃς ἐκείνη τὴν καλύτερη; Ἀλλὰ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἔκρινε φρόνιμον νὰ μὴ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ τελευταῖον ἐρώτημα τῆς Ἀσπασίας, ἡ ὁποία τότε ἀπευθυνομένη καὶ πρὸς τοὺς δύο συζύγους λέγει:—Ἀφοῦ οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος μοῦ ἀπήντησε εἰς ἐκεῖνο ποὺ ἀκριβῶς ἤθελα νὰ μοῦ ἀπαντήσετε, ἐγὼ θὰ εἴπω τί ὁ καθένας σας σκέπτεται. Καὶ σὺ δηλαδή, κυρία, θέλεις νὰ ἔχῃς τὸν ἄριστον ἄνδρα, καὶ σύ, Ξενοφῶν, προτιμᾷς νὰ ἔχῃς τὴν ἐκλεκτοτάτην γυναῖκα. Λοιπόν, ἐὰν δὲν θὰ κατορθώσετε, ὥστε μήτε ἀνὴρ ἄλλος καλύτερος νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε γυνὴ ἄλλη ἐκλεκτοτέρα, βεβαίως τότε θὰ ἀναζητῆτε πάντοτε μὲ πολλὴν ἐπιθυμίαν ἐκεῖνο ποὺ θὰ νομίζετε ὅτι εἶναι ἄριστον. (*Dittmar*, Äschines von Sphettos εἰς Philologische untersuchungen 21, 1912). Κ.

— **Αἰσχίνης**. Τύραννος τῆς Σικυῶνος κατὰ τὸ τέλος τῆς 6ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος· ἐξεδιώχθη τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐκ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ ἦσαν σφοδροὶ διῶκται τῶν τυράννων.

— **Αἰσχίνης** *Νόθωνος*. Ἐρετριεύς, γενόμενος ὑπαίτιος νὰ ἐξασθενήσῃ ἡ ἄμυνα τῆς πατρίδος του κατὰ τῶν Περσῶν, διότι διαδόσας ὅτι προπαρεσκευάζετο ἡ διὰ προδοσίας παράδοσις τῆς πόλεως προεκάλεσε τὴν ἐκ τῆς Ἐρετρίας ἀποχώρησιν τῶν 4000 ἐν Χαλκίδι κληρούχων Ἀθηναίων, οἵτινες εἶχον ἀποσταλῇ πρὸς βοήθειαν τῆς Ἐρετρίας (Ἡροδ. ΣΤ'. 100).

— **Αἰσχίνης**. Ἀργεῖος, πατὴρ τοῦ στρατηγοῦ Ἐπιτέλους, ὅστις, ὡς σύμμαχος τοῦ Ἐπαμεινώνδου, μετέσχε τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐκστρατείας του, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἔκτισε τὴν ὀχυρὰν Μεσσήνην.

— **Αἰσχίνης**. Ἀθηναῖος πολίτης, ὀλιγαρχικὸς τὸ φρόνημα, ὅστις σταλεὶς μετὰ τοῦ ὁμόφρονος συμπολίτου του Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Σπάρτην ὑπὸ τῶν 30 ἐν Ἀθήναις τυράννων ἔπεισε τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως νὰ στείλωσιν εἰς Ἀθήνας ἔνοπλον δύναμιν ἐξ ἑπτακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Καλλίβιον διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεδέχθησαν τὴν αἴτησίν των, διότι ὑπεστήριξεν αὐτὴν θερμῶς ὁ Λύσανδρος καὶ διότι οἱ 30 ὑπισχνοῦντο ν' ἀναλάβωσι τὴν ἰδίᾳ δαπάνῃ συντήρησιν τῆς ἀποσταλησομένης φρουρᾶς (Ξεν. Ἑλλ. II 14).

— **Αἰσχίνης**. Ἀθηναῖος πολίτης, υἱὸς τοῦ Σέλλου. Ἐπωνομάζετο *καπνὸς* καὶ διασύρεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς τοὺς «Σφῆκας» (στ. 472).

— **Αἰσχίνης**. Ἀκαρνάν, ἀρχηγὸς τῶν Ἀρκάδων μισθοφόρων, οἵτινες ὡς πελτασταὶ ὑπὸ τὸν Χειρίσοφον εἶχον μετάσχει τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου. Διεκρίθη ὡς στρατηγὸς καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν Καρδούχων καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν Κόλχων μάχην, ὅτε καὶ πρωταίτιος τῆς τροπῆς εἰς φυγὴν τούτων ἔγινεν (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. IV. 8. 18).

— **Αἰσχίνης**. Ἠλεῖος ὀλυμπιονίκης, τοῦ ὁποίου δύο εἰκόνες εἶχον στηθῆ εἰς τὴν ἱερὰν Ἄλτιν, διότι δὶς εἶχε νικήσει εἰς τὸ πένταθλον (Παυσ. VI. 14. 13).

— **Αἰσχίνης**. Μιλήσιος ῥήτωρ. Ἦτο σύγχρονος τοῦ Στράβωνος (C. 635) καὶ ἐτιμᾶτο πολὺ ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν παρρησίαν μὲ τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξεν εἰς τὸν μέγαν Πομπήϊον τὰς διαφόρους ὑποθέσεις τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του.

—**Αἰσχίνης** ὁ Νεαπολίτης. Φιλόσοφος ἀκαδημαϊκὸς καὶ διδάσκαλος ἐν Ἀθήναις.

— **Αἰσχίνης**. Ἰατρὸς ἐκ Χίου, ἀσκήσας τὸ ἐπάγγελμα ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 400 μ. Χ. Οὗτος θεωρούμενος ἀγύρτης καὶ ἀμαθὴς ἔφερεν πολλοὺς ἀποκτείνας, καίτοι ἐθεράπευσε τὸν ἐν Ἀθήναις διατρίβοντα φιλόσοφον Εὐνάπιον τὸν Σαρδιανόν, ὅστις μάλιστα ἔκτοτε μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ μεγάλως ἐτίμα τοῦτον: «Αἰσχίνης δέ τις οὐκ Ἀθηναῖος (ἀλλ' ἡ Χίος ἦν αὐτῷ πατρίς), πολλοὺς ἀνῃρηκώς, οὐχ ὅσους ἐπηγγέλλατο θεραπεύειν ἀλλὰ καὶ ὅσους εἶδε μόνον... ἑνὶ τούτῳ γε ἔργῳ (δηλαδὴ τῆς θεραπείας τοῦ Εὐναπίου) θάψας τὰ προγεγενημένα τῶν ἁμαρτημάτων, ὑπό τε τοῦ σωθέντος ἐπροσκυνεῖτο καὶ τῶν ἡδομένων ὅτι σέσωσται» (*Εὐναπίου*, Προαιρέσιος. Ἐκδ. Boissonade. Τόμ. Α' σελ. 76). ΑΡ. Π. Κ.

αἴσχνη (ἡ) *[Ζῳολ.]*. Γένος ἐντόμων τοῦ ἀθροίσματος τῶν *ψευδο-νευροπτέρων* καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν *ἀγριϊδῶν*. Διακρίνονται ἐκ τῶν μακρῶν καὶ ἰσομεγέθων πτερύγων των, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ ὀπίσθιαι εἶναι εὐρύτεραι κατὰ τὴν βάσιν ἢ κατὰ τὸ ἄκρον. Οἱ ὀφθαλμοί των εἶναι κοῖλοι. Τὸ στέρνον των λίαν περιωρισμένον καὶ ἐπίμηκες. Τὰ ἄρρενα ἔχουσι συνήθως διάφορον χρῶμα τῶν θηλέων. Ζῶσι πλησίον τῶν ὑδάτων καὶ τρέφονται ἐκ μικροτέρων ἐντόμων. Δ. Ν. Π.

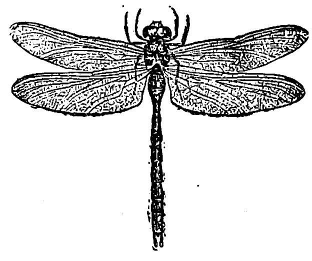

Αἴσχνη.

αἰσχνίδαι (Aeschnidae Wertw.) *[Παλαιοζ.]*. Οἰκογένεια τῶν ἐντόμων τῆς τάξεως τῶν *ἀνισοπτέρων*, ἥτις παρουσιάσθη ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς γῆς ἀπὸ τῆς τριτογενοῦς περιόδου καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ ζῇ. Θ. Σ.

αἰσχνιδιίδαι (Aeschnidiidae Wertw.) *[Παλαιοζ.]*. Ὁμοιογένεια ἐκ τῶν *ἀνισοπτέρων* ἐντόμων, ἅτινα ἔζησαν κατὰ τὸ ἰουράσιον καὶ κρητιδικὸν σύστημα. Θ. Σ.

αἰσχνίδιον (Aeschnidium Wertw.) *[Παλαιοζ.]*. Γένος ἐντόμων ἐκ τῆς ὁμοιογενείας τῶν αἰσχνιδιιδῶν παρουσιαζόμενον εἰς τὸν ἰουράσιον καὶ κρητιδικὴν περίοδον. Θ. Σ.

αἰσχνόγομφος (Aeschnogomphus Deichm.) *[Παλαιοζ.]*. Γένος τῶν ἐντόμων τῆς ὁμοιογενείας *γομφίδαι*, ἀνευρισκόμενον μόνον εἰς τὸν λιθογραφικὸν σχιστόλιθον τοῦ Σολενχόφεν παρὰ τὸ Ῥάγενσβουργ τῆς Βαυαρίας, τῆς μαλμίου ἢ ἀνωτέρας λευκῆς ἰουρασίου περιόδου. Θ. Σ.

αἶσχος (τό)· ὄνειδος, ὕβρις, ἐντροπή || αἰσχρόν, ἀναιδὲς ἔργον· ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου: «νεμεσσήσαιτό κεν ἀνὴρ αἴσχεα πόλλ' ὁρόων», θὰ ἠγανάκτει πᾶς ἄνθρωπος βλέπων τὰς πολλὰς ταύτας ἀναιδεῖς πράξεις (Ὀδυσσ. Α, 29)· οὕτω χαρακτηρίζονται αἱ ἀκολασίαι τῶν μνηστήρων ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ὀδυσσέως.

αἰσχρὰ αἵρεσις· βλ. αἵρεσις.

αἰσχρὰ αἰτία βλ. αἰτία δικαιοπραξιῶν.

αἰσχρὰ πρόσωπα (turpes personae) *[Νομ.]*. Οὕτω καλοῦνται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ δικαίῳ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα οὐδεμία ἀποδίδεται κοινωνικὴ ἀξία καὶ ὑπόληψις. Αἱ πράξεις των καὶ ἡ ἐν γένει διαγωγή των δὲν εἶναι μὲν τοιαῦται, ὥστε νὰ λογίζωνται *ἐκ τοῦ νόμου* ἄτιμοι καὶ συνεπῶς νὰ ὑφίστανται τὰς βαρείας συνεπείας τῆς ἀτιμίας (βλ. λ.), τῆς «infamia juris», οὐχ ἧττον ὅμως εἶναι ἀρκετὰ ἀπρεπεῖς ὥστε νὰ τὰς ἀποστρέφεται ἡ κοινωνία («infamia *facti*» ἢ «turpitudo»), μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ὁ νομοθέτης. Αἰσχρὸν («turpis persona») δύναται κατὰ τοὺς Ῥωμαίους νὰ ᾖ πρόσωπόν τι εἴτε *λόγῳ ἀτιμωτικῆς τινος πράξεως* (καὶ τοιαῦτα φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦσαν ἅπαντα τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἄτιμα πρόσωπα), εἴτε *ἕνεκα τοῦ ἐπαγγέλματός του* (ἐν δυσαρμονίᾳ τελοῦντος πρὸς τὰς περὶ θρησκείας καὶ ἠθικῆς κοινωνικὰς ἀντιλήψεις, μικρᾷ ὅμως καὶ οὐχὶ τοσαύτῃ ὥστε νὰ ἐπάγει «infamia juris immediata»), εἴτε τέλος διότι ἐγένετο *ἔνοχον κουφοτάτης τινὸς ἀτιμίας*. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προσώπων αὐτῶν ὑπάγονται, κατὰ τὸν Θεόφιλον, οἱ ἡνίοχοι, οἱ μῖμοι, οἱ κυνηγοὶ καὶ οἱ ἀπὸ αἰσχρᾶς μίξεως ἐγνωσμένοι.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χαρακτηρισμοῦ προσώπου τινὸς ὡς *αἰσχροῦ*, πολὺ ἐλαφρότερα τῶν τῆς ἀτιμίας, συνίσταντο παρὰ Ῥωμαίοις ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ τοῦ δικαστοῦ ἀπὸ θέσεων ἢ ἰδιοτήτων καθ' ἃς ἔχει σημασίαν ἡ ἀρετὴ τοῦ προσώπου, λ. χ. μάρτυρες, ἐπίτροποι ἢ κηδεμόνες, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ—προκειμένου περὶ γυναικὸς—νὰ συζευχθῇ ἄνδρα ἀνήκοντα εἰς τὴν τάξιν τῶν συγκλητικῶν καὶ τοιοῦτοι ἐλογίζοντο οἱ συγκλητικοὶ μετὰ τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν των μέχρι τρίτου βαθμοῦ, δυνάμει διατάξεως τοῦ Αὐγούστου, τέλος δὲ εἰς τὸ ὅτι ἀνετρέπετο διαθήκη ἐν ᾗ ἐφέρετο πρόσωπον τοιοῦτον ὡς ἐγκατάστατος, ἐὰν αὕτη ἐξημίου ὡρισμένους τοῦ διαθέτου συγγενεῖς.

Ἐν τῷ ἐν ἰσχύϊ παρ' ἡμῖν σήμερον δικαίῳ ὁ διὰ τὸν βίον ἢ τὴν εὐτέλειάν του κατάκριτος ἐν τῇ κοινῇ ὑπολήψει γενικῶς μειονεκτεῖ, ὅπου ἡ κρίσις τοῦ δικαστοῦ μορφοῦται ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτω συμφώνως τῷ ἄρθ. 380 τῆς Πολ. Δικονομίας, προκειμένου ὁ δικαστὴς νὰ ἐπιβάλῃ ἀναπληρωτικὸν ἢ ἀπαλλακτικὸν ὅρκον λαμβάνει ὑπ' ὄψει του τὴν ἀτομικὴν τῶν διαδίκων βαρύτητα. Ὡσαύτως ἡ κατάθεσις εὐυπολήπτου μάρτυρος βαρύνει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δικαστοῦ πλειότερον ἢ ἡ ὑπόπτου διαγωγῆς ἀτόμου. Τέλος εἰς δημοσίας λειτουργίας καὶ ὑπηρεσίας θέλει προτιμηθῆ βεβαίως ὁ τίμιος ἀπὸ τὸν κακῆς διαγωγῆς ἄνθρωπον. Ἀφ' ἑτέρου συμφώνως τῷ ἄρθ. 49, θ' τοῦ Νόμου περὶ ἐπιτροπείας, εἰς ἐπιτροπείαν ἀνίκανός ἐστιν ὁ κακῆς διαγωγῆς. Ἐπίσης κατὰ τὸ ἄρθ. 683 § 4 τῆς Πολ. Δικονομίας ἐπὶ τῆς δίκης ἣν ὁ γονεὺς κινεῖ περὶ παραδόσεως τῶν τέκνων του, μένουσιν ἐν τοσούτῳ ταῦτα παρὰ τῷ ἀμέμπτου διαγωγῆς μεταξὺ τῶν δικαζομένων προσώπῳ. Τέλος δὲ ὑπόκειται εἰς μέμψιν ἡ διαθήκη ἀδελφοῦ ἡ κληρονόμον αἰσχρὸν πρόσωπον ἐγκαθιστῶσα (βλ. λ. κληρονομία).

Τὰ νόθα τέκνα οὔτε ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ οὔτε ἐν τῷ σήμερον ἰσχύοντι δικαίῳ ἐλογίζοντο ὡς τοιαῦτα αἰσχρά.

Πᾶσα περὶ τοῦ τίνα σήμερον λογίζονται αἰσχρὰ πρόσωπα ἀκριβολογία τυγχάνει περιττή, ἐκ τῶν προτέρων ἄλλωστε ἀδύνατος, τοῦ ἔργου τοῦ καθορισμοῦ τούτου ἐπαφιεμένου διὰ τὴν ἑκάστοτε περίπτωσιν εἰς τὸν δικαστήν. ΔΗΜ. Ι. ΖΕΠΟΣ

αἰσχρηδονίαι (αἱ)· αἱ αἰσχραὶ ἡδοναί.

Αἰσχρηΐς *[Μυθολ.]*. Μία τῶν πολλῶν θυγατέρων τοῦ Θεσπίου, τὰς ὁποίας (πάσας) ἔλαβεν ὡς συζύγους ὁ Ἡρακλῆς. Ἐκ τῶν ὑπερπεντήκοντα υἱῶν τοὺς ὁποίους ἀπέκτησεν ἐκ τῶν συζύγων τούτων, ὁ Λευκώνης ἦτο υἱὸς τῆς Αἰσχρηΐδος (Ἀπολλ. 11.8). Γ. Δ. ΚΑΡ.

Αἰσχρίων. Ἀκαρνάν. Οὗτος μετὰ τῶν συμπολιτῶν του Γλαύκου καὶ Χρέμα, πρὸς ἴδιον ὄφελος παρεκάλουν τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Γάϊον νὰ καταλάβῃ στρατιωτικῶς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὰς πόλεις της φρουράς, διότι, ὡς ἰσχυρίζοντο, οἱ φίλοι τοῦ Περσέως παρεσκεύαζον τὴν ὑποταγὴν τῆς χώρας εἰς τοὺς Μακεδόνας. Τὴν κατάληψιν τῆς Ἀκαρνανίας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐματαίωσε τότε ὁ Ἀκαρνὰν Διογένης, ὅστις ἔπεισε τοὺς Ῥωμαίους νὰ μὴ ἀκούσωσι τὰς προτάσεις τῶν συμπολιτῶν του διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ὅτι οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι παρεκίνησαν αὐτοὺς εἰς τὰς προτάσεις των ἦσαν ἰδιοτελεῖς. Γ. Δ. ΚΑΡ.

—**Αἰσχρίων**. Ἕλλην ἰατρὸς ἐκ Περγάμου, ὀπαδὸς τῆς ἐμπειρικῆς σχολῆς, μαθητὴς τοῦ Κοίντου καὶ διδάσκαλος ἐν τῇ φαρμακολογίᾳ τοῦ Γαληνοῦ, ὅστις ὀνομάζει τοῦτον «φαρμάκων ἐμπειρικώτατον» (Γαληνὸς Kühn XII, 356). Ὁ Αἰσχρίων μετεχειρίζετο τὴν τέφραν τῶν ποταμίων καρκίνων ἐπὶ λυσσοδήκτων, ἣν εἶχε πάντοτε ἑτοίμην, παρασκευάζων ταύτην ὑπό τινας δεισιδαίμονας διατυπώσεις: «ὥρᾳ θέρους μετὰ τὴν κυνὸς ἐπιτολήν, ἐν λέοντι ἥλιος ἦν, ἡ σελήνη δὲ ὀκτωκαιδεκαταία». Καὶ ἂν μὲν ὁ ἀσθενὴς προσήρχετο ἅμα τῷ δήγματι τὸ φάρμακον ἐδίδετο πρὸς πόσιν εἰς δόσιν ἑνὸς κοχλιαρίου εὐμεγέθους μεθ' ὕδατος μέχρι τῆς τεσ

Digitized by Google

ρακοστῆς ἡμέρας, ἂν δὲ βραδύτερον, εἰς δόσιν ο κοχλιαρίων. Ἐπὶ δὲ τοῦ τραύματος ταυτο- όνως ἐπέθετε ἐμπλαστικὸν φάρμακον ἀποτελού- νον ἐκ τοῦ διὰ Βρυττίας πίσσης, ὀποπάνακος ὶ ὄξους. Ὁ Γαληνὸς ἀναγράφων τὴν θεραπευ- ιὴν ταύτην μέθοδον τοῦ Αἰσχρίωνος προσθέτει ι περιέγραψε ταύτην, ἵνα «θαρρῶσι τῷ φαρ- ικῳ» οἱ ἄρρωστοι «*μηδενὸς μηδέποτε ἀποθανόν- ς τῶν χρησαμένων αὐτῷ*». (Πρβλ. καὶ Ὀρειβάσ. 147.) ΑΡ. Π. Κ.

— **Αἰσχρίων** ἢ ***Αἰσχίων***. Σάμιος ἰαμβογράφος ιὶ λυρικὸς ποιητὴς ἀκμάσας τὸ 330 π. Χ. ἔτος. νημονεύονται δύο ποιήματα αὐτοῦ, ὧν τὸ μὲν μβικὸν *Ἐφημερίδες* καλούμενον, οὗτινος ἀπο- :άσματά τινα περιεσώθησαν, τὸ δὲ ἐπικὸν *Ἐφε-* :. Ἱστορεῖται ὅτι καὶ πολύτιμον *περὶ γεωργίας* ιγγραμμα ἔγραψεν, ἀπολεσθέν, ὡς καὶ ἕτερον :όλαστον *περὶ Ἀφροδίτης*. Ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ιὶ ἰαμβεῖόν τι εἰς Φιλαινίδα ἔχον οὕτω:

Ἐγὼ Φιλαινίς, ἡ ᾽πίβωτος ἀνθρώποις
ἐνταῦθα γήρα τῷ μακρῷ κεκοίμημαι·
μή μ ὦ μάταιε ναῦτα, τὴν ἄκραν κάμπτων
χλεύην τε ποιεῖς καὶ γέλωτα καὶ λαύθην
οὐ γάρ, μὰ τὸν Ζεῦν, οὐ μὰ τοὺς κάτω κούρους,
οὐκ ἦν ἐς ἄνδρας μάχλος, οὐδὲ δημώδης·
Πολυκράτης δὲ τὴν γονὴν Ἀθηναῖος,
λόγων τι παιπάτημα καὶ κακὴ γλῶσσα
ἔγραψεν ὅσσ᾽ ἔγραψ᾽, ἐγὼ γὰρ οὐκ οἶδα.
(Ἀθην. 2. 48. — Antholog. gr. I. 120) Σ.Ι.Φ.

Αἰσχριώνειον μέτρον.— Οὕτω καλεῖται τὸ μέ- ιον, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζοντο οἱ *διδακτικοὶ* ποιη- ιί, κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν Σάμιος Αἰσχρίων· τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ἐν χρή- ι καὶ πρὸ τοῦ Αἰσχρίωνος, τὸ μετεχειρίζοντο δὲ ἰαμβογράφοι *Ἱππῶναξ* καὶ *Ἀνάνιος* εἰς τὴν ιωπτικὴν ποίησιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἥρμοζε τὸ ολὸν τοῦ μέτρου. Ὁ Ἱππῶναξ ὑπῆρξεν ὁ πρῶ- ος εὑρὼν τοῦτο, ἐκ τοῦ ὁποίου μάλιστα καὶ Ἱπ- ωνάκτειον κατ᾽ ἀρχὰς ἐκλήθη. Τὸ Αἰσχριώνειον Ἱππωνάκτειον μέτρον ἐγεννήθη ἀπὸ τὸ *χωλὸν* ἢ *ιάζον* τετράμετρον, τὸ ὁποῖον πάλιν ἐγεννήθη ἐκ οῦ καταληκτικοῦ τροχαϊκοῦ τετραμέτρου, καὶ ιει ἀντὶ τῆς τελευταίας καταληκτικῆς διποδίας λόκληρον ἰωνικὸν ἀπὸ μείζονος πόδα εἰς σχῆμα ολοσσοῦ·

‒́ υ ‒ ῡ ‒́ υ ‒ ῡ | ‒́ υ ‒ υ ‒́ ‒ υ̲

Τὸ Αἰσχριώνειον μέτρον δὲν εἶναι μονοειδὲς ἢ αθαρόν, διότι μετὰ τρεῖς ἑξασήμους δακτυλικούς, τοι τροχαϊκὰς διποδίας, ἐπιφέρεται ἑξάσημος ιμβικός, ἤτοι ἰωνικὸς ἀπὸ μείζονος, καί, διὰ νὰ ιφρασθῶμεν κατὰ τὴν νεωτέραν εὐρωπαϊκὴν ουσικήν, μετὰ τρεῖς πόδας $^{6}/_{8}$ ἐπιφέρεται πούς $^{8}/_{4}$. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς ρυθμικῆς αὐτῆς μεταβολῆς τὸ έτρον τοῦτο ἐκλήθη καὶ *χωλόν*, *ἰσχιορρωγικὸν* ἢ *κάζον*, κατ᾽ ἀντίθεσιν πάντοτε τῶν *ὀρθῶν τροχαί- ων*· ὡς πρὸς τὸ μετρικὸν δὲ σχῆμα τὸ Αἰσχριώ- ειον μέτρον, ἐκτὸς τῆς παρατελεύτου συλλαβῆς, ἡ ποία εἶναι πάντοτε μακρὰ καὶ εἰς οὐδεμίαν πε- ίπτωσιν ἐπιδέχεται διάλυσιν, κατὰ τ᾽ ἄλλα συμ- ωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον ῶν λυρικῶν ποιητῶν. Κ. Μ. Κ.

Αἰσχριώνη ἢ *Αἰσχριωνία*. Φυλὴ τῶν Σαμίων ατοικήσασα εἰς τὴν πόλιν τῆς Λιβύης Ὄασιν, ἡ ποία ἀπεῖχε τῶν Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου ἑπτὰ ἡμε- ῶν, διὰ μέσου ἀμμώδους ἐρήμου, δρόμον καὶ καλεῖτο «κατὰ Ἑλλήνων γλῶσσαν», ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Γ´ 26), Μακάρων νῆσος. Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰσχροβαρβαρολογία (ἡ)· αἰσχρολογία βαρ- άρων· ἡ λέξις ἐπλάσθη ἵνα δηλωθῇ τὸ ἐλάττωμα οῦτο ὡς χαρακτηριστικὸν τῶν Ὀθωμανῶν.

αἰσχρόβιος (ὁ, ἡ)· ὁ ζῶν αἰσχρὸν βίον· πρβλ. *ιαυλόβιος*.

αἰσχροβιότης (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχροβίου.

αἰσχρογενὴς (ὁ,ἡ), —ές (τό)· ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ὁ γένος εἶναι αἰσχρόν, δυσγενής· ἀντίθετον τοῦ *ὐγενής*.

αἰχσρογραφία (ἡ)· ζωγραφία αἰσχρᾶς παρα- τάσεως ‖ διήγημα αἰσχρῶν πράξεων· πρβ. *πορνο- ραφία*.

αἰσχροδιδάκτης (ὁ)· διδάσκαλος αἰσχρῶν πρά- εων.

αἰσχροδικεῖον (τό)· εἰδικὸν δικαστήριον, εἰς ὃ ὁποῖον δικάζονται αἱ ἐπὶ αἰσχροκερδείᾳ κατη- ορίαι· νέα λέξις σχηματισθεῖσα κατὰ τὸ *πλημμε- ειοδικεῖον, κακουργιοδικεῖον* κ.τ.τ. [Βλ. αἰσχρο- :έρδεια.]

αἰσχροδίκης (ὁ)· εἰδικὸς δικαστὴς δικάζων ας ἐπὶ αἰσχροκερδείᾳ δίκας· νέα λέξις· πρβ. *πλημ- ιελειοδίκης* κ.τ.τ.

αἰσχροέπεια (ἡ)· τὸ νὰ λαλῇ τις αἰσχρά, αἰ- σχρολογία.

αἰσχροεπὴς (ὁ, ἡ), —ές (τό)· ὁ αἰσχρὰ λαλῶν, αἰσχρολόγος.

αἰσχροήθεια (ἡ)· τὸ νὰ εἶναί τις αἰσχροῦ ἤθους· πρβ. *κακοήθεια*.

αἰσχροκέρδεια (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχροκερ- δοῦς, ἡ ἐπιθυμία ἀνηθίκου κέρδους· ‖ ἀνήθικος καὶ παράνομος ἐμπορεία πρὸς ἐπιτυχίαν μεγάλου κέρδους.

[ΚΟΙΝΩΝ. ΚΑΙ ΝΟΜ.] Ἡ αἰσχροκέρδεια εἶναι φαινόμενον γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐτελεσιουργεῖτο δὲ κατὰ διαφόρους τρόπους, ἤτοι διὰ νοθείας, δι᾽ ὑπερβολικοῦ κέρδους ἐν ταῖς τιμαῖς, δι᾽ ἀποκρύψεως τῶν εἰδῶν καὶ διὰ τῆς χρήσεως ἐλλιπῶν μέτρων. Ὁ Θεόφραστος εἰς τοὺς Χαρακτῆράς του ἐν κεφαλαίῳ Λ´ ὁρίζει τὴν αἰσχροκέρδειαν ὡς *ὑπερβολικὴν ἐπιθυμίαν ἀθεμίτου κέρδους*, περιγράφει δὲ τὸν αἰσχροκερδῆ κατὰ τὸν πλέον χλευαστικὸν τρόπον. Τὸ μῖσος τῆς κοινωνίας κατὰ τῶν αἰσχροκερδῶν χρονολογεῖται ἔκτοτε. Ὁ Πλάτων λέγει περὶ αὐτῶν «πάντα τὰ περὶ καπηλείαν ἢ τιμωρίαν διαβέβλεπταί τι καὶ ἐν αἰσχροῖς γέγονεν ὀνείδεσιν», ὑποδεικνύει δὲ μέσον πρὸς πρόληψιν τῆς αἰσχροκερδείας ἐν τοῖς *Νόμοις* αὐτοῦ, λέγων ὅτι οἱ ἀγορανόμοι ἔπρεπε, μαθόντες παρὰ τῶν ἐμπείρων περὶ ἕκαστα τὰ κιβδηλεύματα καὶ τὰς κακουργίας τῶν πωλούντων, ν᾽ ἀναγράφουν εἰς στήλην ὅσα ἔπρεπε νὰ κάμνῃ ὁ πωλητὴς καὶ ὅσα ὄχι καὶ νὰ στήσουν αὐτὴν πρὸ τοῦ ἀγορανομείου. Εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ αἰσχροκέρδεια ἐτιμωρεῖτο διὰ μαστιγώσεως, διὰ δημεύσεως τῆς περιουσίας καὶ δι᾽ ἐξορίας.

Κατὰ τὴν νομοθεσίαν τῆς χώρας τῶν Ὁμηριτῶν εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου, αἱ πραγματεῖαι ἔπρεπε νὰ πωλῶνται εἰς τὸ προσῆκον τίμημα, πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ὁποίου ἐξητάζετο ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πωλήσεως. Τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον ἀπηγόρευε τὸν καλούμενον dardanarισμόν, ἰδίως ἐπὶ σιτηρῶν, ἀπειλοῦν τὴν ποινὴν τῆς ὑπερορίας, τὴν δήμευσιν τῶν ἀντικειμένων, τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐμπορεύεσθαι κλπ. Δαρδαναρισμὸς ἦτο πᾶσα δολία ἐπιχείρησις πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν τῆς συνήθους χρήσεως χρειωδῶν καὶ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων εἰδῶν τοῦ ἐμπορίου ἢ πρὸς τὸν σκοπὸν δημιουργίας ἐλλείψεως καὶ ζητήσεως αὐτῶν διὰ τῆς παρεμποδίσεως τῆς εἰσαγωγῆς, εἴτε διὰ προαγορᾶς ἢ προπωλήσεως εἴτε διὰ τῆς ἀποκρύψεως, εἴτε διὰ τῆς συστάσεως μονοπωλίου ἐμπορευμάτων. Ὁ δαρδαναρισμὸς διὰ νὰ εἶναι τετελεσμένος δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ χωρήσῃ πραγματικῶς ἔλλειψις ἢ ὑπερτίμησις, ἀλλ᾽ ἤρκει αὐτὴ ἡ δολία ἐπιχείρησις πρὸς ἐπαγωγὴν ἐλλείψεως ἢ ὑπερτιμήσεως. Μέγα ἦτο τὸ μῖσος τῶν Ρωμαίων κατὰ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὰς τοιαύτας πράξεις. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σολομὼν λέγει περὶ τούτων «ὁ συνέχων σῖτον δήμῳ κατάρατος», ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐν ἐπιταφίῳ εἰς Βασίλειον τὸν Μέγαν λέγει περὶ τῶν τοιούτων ὅτι «τηροῦσι τοὺς καιρούς, καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας καὶ γεωργοῦσι τὰς συμφοράς».

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ἐπίσης σειρὰν ἀγορανομικῶν διατάξεων. Οὕτω καθωρίζετο τὸ ἐπιτρεπόμενον κέρδος ἑκάστου ἐπαγγέλματος (π. χ. οἱ ἰχθυοπῶλαι ἠδύναντο νὰ κερδίζουν ἓν *μιλλιαρέσιον*, ἤτοι τὸ δωδέκατον ἐπὶ ἑνὸς νομίσματος, οἱ ἀρτοπῶλαι ἓν *κεράτιον*, ἤτοι τὸ εἰκοστὸν τέταρτον, οἱ παντοπῶλαι δύο μιλλιαρέσια, ἤτοι τὸ ἕκτον κλπ.), ἐτιμωρεῖτο δὲ ἡ πώλησις εἰς τιμὴν περιέχουσαν ἀνώτερον κέρδος, ὡς καὶ ἡ πώλησις λιποβαρῶν πραγμάτων. Ὁ Ἔπαρχος ἐπώπτευε τὴν τήρησιν τῶν ἀγορανομικῶν διατάξεων καὶ ἐσφράγιζε τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμά. Περαιτέρω ἀπηγορεύετο πᾶσα καθ᾽ οἱονδήποτε τρόπον προσπάθεια ὑψώσεως τῶν τιμῶν, ἰδίως δι᾽ ἀποκρύψεως ἢ συσσωρεύσεως, ὡς καὶ ἡ νοθεία, συνήθεις δὲ ποιναὶ ἦσαν τὸ τύπτεσθαι καὶ κουρεύεσθαι καὶ τὴν ἐμπορίαν ζημιοῦσθαι. (Βλ. περὶ πάντων τούτων *Ἀγγελετοπούλου*, «Σημεῖα τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου», 1924.)

Κατὰ τὰς περὶ ἰδιοκτησίας ἀρχὰς ἡ ὑπερτίμησις ἢ ἐκ προθέσεως προκαλουμένη ἔλλειψις πραγματειῶν χρησίμων ἐν τῇ κοινωνίᾳ δὲν δύναται, κατά τινας, νὰ θεωρηθῇ κυρίως ὡς ἀδίκημα, καθ᾽ ὅτι ὁ κύριος πράγματός τινος δικαιοῦται νὰ διαθέτῃ αὐτὸ κατὰ βούλησιν· ἀλλ᾽ ὅμως διότι αἱ πράξεις αὗται ἐπιφέρουσι τὴν σπάνιν τῶν πρὸς ζωάρκειαν ἀναγκαίων, ἐξ ἧς ἐρεθίζονται τὰ πλήθη καὶ προκαλοῦνται στάσεις αὐτοῦ καὶ κοινωνικαὶ δυσχέρειαι (ἀναφέρεται δὲ ὡς προκληθεῖσα καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐν ἔτει 1788 ἀπὸ τῶν ἀλεύρων) τοιουτοτρόπως δὲ προσβάλλονται τὰ δίκαια τῆς Πολιτείας, κατ᾽ ἄλλους θεωροῦνται ὡς ἄδικοι. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ Πολιτεία δὲν δύναται νὰ παραμένῃ ἀδιάφορος εἰς τὴν τεχνητὴν ὑπερτίμησιν ἢ τὴν τεχνητῶς παραγομένην ἔλλειψιν τῶν ἀντικειμένων τῶν ἀναγκῶν τοῦ καθ᾽ ἡμέραν βίου. Δὲν δύναται νὰ παρακολουθῇ ἀσυγκίνητος τὴν κοινωνίαν (καὶ ἰδίως τὴν τάξιν τῶν ἀπόρων) ὑποφέρουσαν διὰ νὰ πλουτίζουν ὀλίγοι κερδοσκόποι διὰ τοιούτων μέσων. Εἶναι βέβαιον ἀφ᾽ ἑτέρου ὅτι τὴν ἐλάττωσιν τῶν τιμῶν ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ ἐπιπέδου δὲν φέρουσιν ἡ βία καὶ ἡ σκληρότης τῶν νόμων, δὲν εἶναι δ᾽ ἄλλως τε καὶ εὐχερὲς νὰ τεθῇ διὰ νομικῆς διατάξεως ἀκριβὲς ὅριον θεμιτῆς κερδοσκοπίας. Οἱ σύγχρονοι ποινικοὶ κώδικες δὲν ἀναγράφουν αὐτολεξεὶ τὸ ἀδίκημα τοῦ δαρδαναρισμοῦ, ὁρίζουν ὅμως ἀστυνομικὰς ποινὰς πρὸς ἀποτροπὴν πάσης ἐλλείψεως ἢ ὑπερτιμήσεως τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων.

Οὕτω ἐν Ἑλλάδι, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1834 μέχρις τοῦ 1916, ἐτιμωροῦντο δι᾽ ἀστυνομικῶν ποινῶν αἱ ἀφορῶσαι τὴν σιτοδείαν καὶ τὴν ἀνατίμησιν (cherté) τῶν τροφίμων πράξεις (ἄρθρ. 584—587 Ποιν. Νόμου), ἡ ἐλλιπὴς στάθμισις ἢ μέτρησις τῶν ὠνίων, ἡ εὐτελὴς ποιότης αὐτῶν ὡς καὶ ἡ ζήτησις ὑπερβολικῆς τιμῆς ἢ μισθοῦ (ἄρθρ. 671 Ποιν. Νόμου) καὶ τέλος αἱ παραβάσεις τῶν ἀστυνομικῶν διατιμήσεων (ἄρθρ. 697 Ποιν. Νόμου). Ἐν ἔτει 1914 ἐπῆλθεν ὁ παγκόσμιος πόλεμος καὶ αἱ ἐκ τούτου ἀνώμαλοι περιστάσεις δι᾽ οὗ ἀνετράπη τὸ πᾶν καὶ κυρίως ἡ ψυχοσύνθεσις καὶ ἡ νοοτροπία τοῦ κόσμου. Ἡ γενικὴ ἐπιστράτευσις τῶν διαφόρων ἐμπολέμων χωρῶν ἠλάττωσε τὰς ἐργατικὰς χεῖρας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπηκολούθησεν ἐλάττωσις τῆς παραγωγῆς· ἔπαυσεν ἢ ἐμειώθη σημαντικῶς ἡ ἐξαγωγὴ τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων αἵτινες πρότερον ἐξῆγον τοιαῦτα, ὡς καὶ ἡ προμήθεια τοιούτων εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἐν αἷς καὶ ἡ ἡμετέρα. Τὰ διάφορα εἴδη προσεφέροντο τότε ὀλίγα, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐζητοῦντο περισσότερα. Ὁ ἔμπορος ἔπρεπε νὰ ὑπερπηδήσῃ πολλὰς δυσχερείας διὰ νὰ προμηθευθῇ τοιαῦτα καὶ νὰ καταβάλῃ πλείονα διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ὅσων πρότερον κατέβαλλεν. Ὁ βιομήχανος ἢ ὁ ἐπιχειρηματίας προσέκοπτεν εἰς ἐμπόδια διὰ νὰ παραγάγῃ τὰ εἴδη του καὶ ἐδαπάνα περισσότερα διὰ τὴν παραγωγήν των· ὁ πολεμικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν διαφόρων χωρῶν δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐξαγωγὴν ἢ εἰσαγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων κλπ. ἐκ τῆς μιᾶς χώρας εἰς τὴν ἄλλην· ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς εἰς τοὺς τῆς καταναλώσεως περιέκλειε πολλοὺς κινδύνους ὡς ἐκ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἰδίᾳ ὑποβρυχίου πολέμου· δύσκολον δὲ καὶ ἐλαττωματικὴν τὴν μεταφορὰν αὐτῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἑκάστης χώρας καθίστα ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν μεταφορικῶν μέσων, ὡς ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεως τούτων εἰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου ἀνάγκας· κινδύνους ἐξ ἄλλου περιέκλειε καὶ ἡ διατήρησις τῶν προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων ἔν τινι χώρᾳ, λόγῳ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ περὶ αὐτῶν ἀβεβαίου ἀποτελέσματος. Κατόπιν τούτων τὰ ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα εἴδη κατέστησαν δυσεύρετα, δυσαναλογία παρετηρήθη προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν καὶ ἡ ἀπόκτησις αὐτῶν ἀπέβη δαπανηροτέρα. Τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα ἐν Ἑλλάδι εἴδη ὑπερετιμήθησαν ἀμέσως καὶ ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ πολέμου· τὰ ἐγχώρια ὑπέστησαν μοιραίως τὴν φυσικὴν ἐκ τῆς καταστάσεως ὑπερτίμησιν, διότι ὅλα τὰ ἐμπορεύσιμα εἴδη καὶ αἱ τιμαὶ αὐτῶν ἀποτελοῦσι μίαν ἅλυσιν συνεχῆ καὶ ἀδιαίρετον καὶ διότι τόσον οἱ παραγωγοὶ ὅσον καὶ οἱ μεσάζοντες μεταξὺ τούτων καὶ τῆς καταναλώσεως ὑπερετίμησαν ἐκεῖνοι μὲν τὴν τιμὴν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν προϊόντων ταύτης, οὗτοι δὲ τὸ ποσοστὸν τοῦ κέρδους των διὰ ν᾽ ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὴν ὑπερτίμησιν τῶν ἄλλων εἰδῶν, ἰδίως ἐξωτερικῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνάγκην νὰ προμηθεύωνται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς καθ᾽ ἡμέραν ζωῆς των. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἀνώμαλος κατάστασις ἀγορᾶς.

Αἱ φυσικαὶ τάσεις τοῦ ἐμπορίου πρὸς κερδοσκοπίαν εὗρον ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ πρόσφορον ἔδαφος διὰ ν᾽ ἀναπτυχθῶσιν. Αἱ αὐξηθεῖσαι, κατὰ τ᾽ ἀνωτέρω, τιμαὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξωγκώθησαν πολὺ περισσότερον ἢ ὅσον ἔπρεπεν ἐκ τῆς δυσανανολογίας τῆς προσφορᾶς πρὸς τὴν ζήτησιν καὶ ὡς ἐκ τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν λόγων. Ἐφ᾽ ὅσον δὲ παρετείνετο ἡ πολεμικὴ περίοδος καὶ ηὔξανον αἱ συναλλαγματικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἐν γένει δυσχέρειαι, ἡ κερδοσκοπία βλαστάνουσα ἐξ ἀνηθίκων ἰδίως πηγῶν μετεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς αἰσχροκέρδειαν. Ἐκτὸς τῆς ὑψώσεως τῆς τιμῆς τῶν διαφόρων εἰδῶν ἥτις ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἐπῆλθε τοιαύτη κατ᾽ ἀνάλογον ποσοστὸν καὶ ἀπὸ λόγους καθαρῶς αἰσχροκερδεῖς. Ὅλα σχεδὸν τὰ εἴδη ὑπερετιμήθησαν δυσαναλόγως καὶ ὁ βίος ἐγένετο ἀκριβὸς ὑπὲρ τὸ δέον· ὁ αἰσχροκερδὴς ἔμπορος ἢ παραγωγὸς ἐκμεταλλευόμενος τὰς ἀνάγκας τῆς καταναλώσεως ἐζήτει πολὺ περισσότερα τῶν ὅσων ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ, διὰ νὰ προκαλέσῃ δὲ ζήτησιν καὶ κατ᾽ ἀκολουθίαν αὔξησιν τῶν τιμῶν ἀπέκρυπτεν ἢ ἠρνεῖτο νὰ πωλήσῃ τὰ παρ᾽ αὐτοῦ κατεχόμενα ἐμπορεύματα ἢ προϊόντα καὶ τὰ ὁποῖα διὰ τοιοῦτον σκοπὸν ἀπέκτησεν ἢ παρήγαγε· κατέστρεφεν ἀποταμιεύματα τὰ ὁποῖα εἶχε, περιώριζε τὸ ἐμπόριον ἢ τὴν παραγωγὴν μὲ διάφορα τεχνάσματα, διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐπιτυχίας ὑπερβολικοῦ κέρδους, καὶ τέλος ἐπώλει τὰ νοθευμένα εἴδη, κατωτέρας ποιότητος καὶ ἀξίας τῶν ἁγνῶν, μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν τῶν ἁγνῶν εἰδῶν. Ἡ πλεονεξία καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἐμφανίζεται οὕτως ὡς κοινωνικὴ νόσος κυρίως τῆς ἐμπορευομένης καὶ παραγωγικῆς τάξεως, ἥτις ὅμως διεδόθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τάξεις, δι᾽ ὃ καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἐμπορι-

Digitized by Google

κῶν πράξεων δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τοὺς κατ' ἐπάγγελμα ἐμπόρους, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ κατέλαβε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ· σχεδὸν ὅλοι (ἄνδρες, γέροντες, παιδία, γυναῖκες) ἐνήσκουν τότε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου, ἐγκαταλείψαντες τὸ κύριον ἐπάγγελμά των.

Ἡ πολιτεία, ἀντιληφθεῖσα τοὺς κινδύνους οὓς ἐνέκλειεν ἡ ἐξακολούθησις καὶ ἡ ἐνδεχομένη ἐπέκτασις τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐπενέβη διὰ νὰ ἀντιδράσῃ ἀναγκαίως χάριν τοῦ γενικοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος καὶ εἰδικώτερον τῶν συμφερόντων τοῦ ὑγιοῦς ἐμπορικοῦ, ἐπαγγελματικοῦ καὶ παραγωγικοῦ κόσμου στρέψασα κατὰ τοῦ ἑσμοῦ τῶν αἰσχροκερδῶν ἐν ἔτει 1916 τὸν κατ' ἐθνικὴν ἐπιταγὴν ψηφισθέντα σκληρὸν μέν, ἀλλὰ δίκαιον νόμον ὑπ' ἀριθ. 703 περὶ αἰσχροκερδείας καὶ πλεονεξίας, ἀκολουθοῦσα ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα καὶ ἄλλων Κρατῶν τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἀνάλογα μέτρα. Ὁ Νόμος οὗτος ἐλήφθη ἐκ τῶν διατάξεων τῶν δύο Διαταγμάτων τοῦ γερμανικοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Συμβουλίου, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ ἄρθρου 6 τῆς 1 Αὐγούστου 1914 καὶ ἐκ τοῦ ἄρθρου 5 τῆς 23 Ἰουλίου 1915. Ἰσχύει δέ, κατὰ τὸ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1917 Ν. Δ., μέχρις ὅτου ἐκδοθῇ Διάταγμα προκαλούμενον προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁρίζων παῦσιν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ὁ πόλεμος ἐγέννησε δύο ἀναμφισβήτητα φαινόμενα· τὸ ἓν οἰκονομικόν: τὴν ἐξαφάνισιν τουτέστι τοῦ μετάλλου καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του διὰ νομίσματος πιστωτικοῦ, τὸ δὲ ἕτερον ψυχολογικόν: τὸν ὑπερερεθισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς γενικῆς ἠθικότητος. Σπουδαῖον μέρος εἰς τὴν αἰτιολογίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης ἔτι καὶ μετὰ τὸν πόλεμον αἰσχροκερδείας καὶ πλεονεξίας ἔχουσιν ἀμφότερα τὰ φαινόμενα ταῦτα. Ἡ πολεμικὴ περίοδος ἔκλεισεν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔτος 1923. Πολλαὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου ἀνωμαλιῶν ἐξηφανίσθησαν μετ' αὐτοῦ, ὡς π.χ. αἱ δυσχέρειαι διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐμπορευμάτων, αἱ δυσχέρειαι διὰ τὴν μεταφορὰν αὐτῶν ἐκεῖθεν καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τούτων· οἱ κίνδυνοι τοὺς ὁποίους ἠδύνατο νὰ περικλείῃ ἐν Ἑλλάδι οἱαδήποτε ἐμπορική, βιομηχανικὴ ἢ ἄλλη ἐπιχείρησις ἐξέλιπον· αἱ ἀγοραὶ τῶν τόπων παραγωγῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ προσέφερον ὅλα τὰ εἴδη τῶν ἐμπορευμάτων· αἱ συγκοινωνίαι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἄλλων χωρῶν ἀποκατεστάθησαν πλήρως ὡς καὶ αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοιαῦται· τὰ πλεῖστα τῶν περιοριστικῶν κατὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς παραγωγῆς, τῆς ἰδιοκτησίας κλπ. μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν διαρκούσης τῆς πολεμικῆς περιόδου, ἤρθησαν, ὡς πχ. ἡ ἀπαγόρευσις πάσης συμβατικῆς ἀπαλλοτριώσεως ἑλληνικοῦ πλοίου καὶ παντὸς πλωτοῦ ἀντικειμένου κλπ., ἡ ἀπαγόρευσις ἐμπορίας καὶ δικαιοπραξιῶν πρὸς ὑπηκόους ἐχθρικῶν Κρατῶν, ἡ ἀπαγόρευσις πάσης ἀγοραπωλησίας ἐπὶ μὴ ἀμέσῳ παραδόσει ἢ ἐπὶ συμβάσεων μεταξὺ ἀπόντων ἐπὶ μὴ ἀμέσῳ ἀποστολῇ πωλουμένου κινητοῦ πράγματος, ἡ προαγορὰ ἢ διάθεσις ἐν γένει παρὰ τῶν παραγωγῶν ἢ ἄλλων κατόχων δημητριακῶν καρπῶν κλπ Τὰ πλεῖστα εἴδη ἀπηλλάγησαν πάσης διατιμήσεως (βλ. λ.), τοῦ καθορισμοῦ τῆς τιμῆς των ἀφεθέντος εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον καὶ τὸν συναγωνισμόν, ἔπαυσε δὲ ὁ συναγωνισμὸς τοῦ ἐμπορίου παρὰ τοῦ Κράτους διὰ τῆς μονοπωλήσεως τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Τὸ ἐμπόριον ἔδρα πλέον ἐλεύθερον ἄνευ οὐδεμιᾶς πιέσεως καὶ ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ. Ὁ νόμος περὶ αἰσχροκερδείας ἐφηρμόζετο τόσον ἐπιεικῶς, ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶχε νεκρωθῆ. Ἐπηκολούθησεν ἀμέσως τότε καὶ πτῶσις τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος καὶ βελτίωσις τοῦ ἐθνικοῦ μας νομίσματος· ἡ τιμὴ τῆς Ἀγγλικῆς χρυσῆς λίρας, εὑρισκομένη πρότερον εἰς τὰς 450 δρ. κατῆλθε καὶ ἐκυμαίνετο μεταξὺ τῶν 180—250 δρ. Νέα περίοδος οἰκονομικῆς ζωῆς καὶ ὑγείας ἤρχισε νὰ διαφαίνηται. Ἐπιστεύετο γενικῶς ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαγόμενα εἴδη, ἀκολουθοῦντα τὴν ἔκπτωσιν τοῦ ξένου συναλλάγματος, θὰ ὑφίσταντο σχετικὴν ὑποτίμησιν, τὴν ὁποίαν θὰ παρηκολούθει καὶ ἡ ὑποτίμησις τῶν ἐγχωρίων εἰδῶν καὶ ὅτι ἀνάλογοι ἀγοραῖαι τιμαὶ κυρίως ἐπὶ τῶν εἰδῶν τῆς καθημερινῆς ἀνάγκης θὰ διεμορφοῦντο.

Παρ' ὅλα ὅμως ταῦτα ἡ ἐν ταῖς τιμαῖς τῶν διαφόρων εἰδῶν ἐπικρατοῦσα πρότερον ἀνωμαλία ἐπεδεινοῦτο καθ' ἑκάστην ἐπὶ βλάβῃ τῆς καταναλώσεως· αὐθαίρετοι καὶ ἐξωφρενικαὶ τιμαὶ ἐκυριάρχουν ἐπὶ παντὸς εἴδους βιωτικῆς ἀνάγκης· τὰ μέσα δι' ὧν ἐθεραπεύοντο αἱ φυσικαὶ ἀνάγκαι τοῦ ἀτόμου πρὸς συντήρησίν του κατέστησαν ἀπρόσιτα· τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἐφυγαδεύοντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ ἀπεκρύπτοντο καταλλήλως, πωλούμενα μὲ τιμὰς ὑπερόγκους· ὁ τιμάριθμος τῆς συντηρήσεως ἀνήρχετο συνεχῶς εἰς τὰ ὕψη (βλ. κατωτέρω οἰκον. ἄρθρον)· ὁ βίος κατέστη ἀφόρητος καὶ μαρτυρικὸς διὰ τὴν μεσαίαν ἰδίως τάξιν. Ἡ ἐμπορικὴ τάξις ἐκαρπώθη κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ μεγάλου πολέμου ἀπροσδοκήτως καὶ αὐτομάτως κέρδη· εἶχε τὰ ἐμπορεύματά της ἀποκτήσει προπολεμικῶς εἰς μικρὰς τιμὰς καὶ ἀποτόμως λόγῳ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου περιστάσεων αἱ τιμαὶ αὐτῶν ηὐξήθησαν. Οἱ ἀγρόται ἀφ' ἑτέρου μόλις προπολεμικῶς ἐξοικονομοῦντες τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, μετέβαλον ἄρδην οἰκονομικὴν κατάστασιν διὰ τῆς διανομῆς τῶν τσιφλικίων καὶ τῶν ἄλλων ἀγροτικῶν κτημάτων, ὡς καὶ διὰ τῆς πωλήσεως τῶν προϊόντων των εἰς τιμὰς ὑψηλοτάτας, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κτηνοτρόφων, οἵτινες ἀπέκτησαν μεγάλας περιουσίας, ἐνῷ προπολεμικῶς περιφερόμενοι ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν, μόλις ἐπήρκουν εἰς τὰς βιωτικάς των ἀνάγκας ἐκ τῶν εἰσοδημάτων των.

Μεταξὺ τῶν γεννητόρων τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἐφέρετο καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια, ἥτις περιέσφιξε μετὰ τὸν πόλεμον τόσον ἀσφυκτικῶς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὥστε ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς καταστάσεως ἐκείνης νὰ προβάλῃ ἄμεσος κίνδυνος διασαλεύσεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ ἐκ τῆς πολεμικῆς περιόδου κτηθεῖσα ταχύτης πρὸς ὅσον τὸ δυνατὸν ταχυτέραν καὶ ἄκοπον οἰκονομικὴν μεταμόρφωσιν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐντάσει, παραβιαζομένου κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσυστόλως παντὸς ἠθικοῦ φραγμοῦ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἐμπορίου. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως ἐκείνης ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἡ λῆψις δραστικωτάτων μέτρων διὰ τὴν ὑποτίμησιν τῶν διαφόρων εἰδῶν καὶ διὰ τὴν προστασίαν τῶν καταναλωτῶν ἀπὸ τὸν αἰσχροκερδοῦντα κόσμον. Ἐπανῆλθον ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1924 αἱ διατιμήσεις ἐπὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν, ἀπειλητικώτατος δὲ ἀνέζησεν ὁ νόμος περὶ αἰσχροκερδείας καὶ πλεονεξίας δι' ἐπιτάσεως τῶν πρότερον ἰσχυουσῶν ποινῶν καὶ διὰ τῆς καθιερώσεως νέων τοιούτων παρεπομένων· εἰδικὰ δὲ δικαστήρια ἱδρύθησαν πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ὑποθέσεων τῆς αἰσχροκερδείας.

Τὸ κακὸν περιεστάλη εὐθὺς ἀμέσως καὶ κατὰ τρόπον κατάδηλον ἅμα τῇ ἐφαρμογῇ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τοῦ ἀπὸ 17 Μαΐου 1924 Ν. Διατάγματος καὶ τῆς δημοσιεύσεως καταδικαστικῶν ἀποφάσεων μὲ αὐστηρὰς ποινὰς κατὰ τῶν αἰσχροκερδούντων μικροπωλητῶν, μεγαλεμπόρων καὶ μεγαλοεπαγγελματιῶν. Τὸ λογικὸν κέρδος ἤρχισε σιγὰ σιγὰ νὰ πρυτανεύῃ εἰς τὰς τιμὰς τῶν πωλουμένων εἰδῶν, αἱ δὲ πλεονεκτικαὶ τάσεις αἰσθητῶς νὰ περιστέλλωνται καὶ ἡ κοινωνία ἐφάνη κάπως ἀνακουφιζομένη· ὁ τιμάριθμος τῆς ζωῆς ἀπὸ 1424 ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 1924 κατῆλθεν εἰς τὸν ἀριθμὸν 1198 ἐν μηνὶ Μαΐῳ ἰδίου ἔτους. Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 1924 ἐγένετο ἔναρξις καταργήσεως τῶν διατιμήσεων κατ' ἀκολουθίαν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ ἡ ὑπερπαραγωγὴ ὡρισμένων ἐγχωρίων προϊόντων θὰ ἔφερε τὸν συναγωνισμόν, τὴν πτῶσιν τῶν τιμῶν αὐτῶν καὶ τὸ ἰσοζύγιον· ἤρθησαν οὕτω αἱ διατιμήσεις ἐπὶ τοῦ ἐλαίου, ἐπὶ τῶν καυσοξύλων, ἐπὶ τοῦ τυροῦ, ἐπὶ τοῦ γάλακτος πρὸς τυροκομίαν. Ἀλλ' ἡ πραγματικὴ κατάστασις δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς προσδοκίας ταύτας· αἱ τιμαὶ τῶν εἰδῶν ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἤρθησαν αἱ διατιμήσεις ὑπερέβησαν πολὺ τὰς διὰ τῶν διατιμήσεων πρότερον καθωρισμένας τιμάς· ἡ ὑπερτίμησις δ' αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη καίτοι παρῆλθεν ἔκτοτε χρονικὸν διάστημα ἀρκετὸν διὰ νὰ καταπέσῃ καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ὑποστηριζόντων ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπερτίμησις καὶ ἀνωμαλία διατηρεῖται ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὴν ἄρσιν τῶν περιορισμῶν διὰ ν' ἀκολουθήσῃ ἀμέσως ὁ φυσικὸς δρόμος.

Ὁ νόμος περὶ αἰσχροκερδείας καὶ πλεονεξίας, ὀφειλόμενος εἰς κατάστασιν ἀνάγκης εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ χώρα διὰ νὰ τὸν ἐπιβάλῃ, εἶναι νόμος ἐξαιρετικός, ἀντίκειται προδήλως πρὸς τὸν οἰκονομικὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως καὶ ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν κοινωνικήν μας ζωήν. Διὰ τοῦ νόμου τούτου κεῖται ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι τὸ ἐμπόριον πιέζεται καὶ τίθεται ὑπὸ περιορισμούς. Ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ πλεονεξία ἐδημιουργήθη ὡς ἀδίκημα ἰδιώνυμον, ἡ δὲ Πολιτεία χαρακτηρίσασα τὸν τοιοῦτον ἀδικαιολόγητον πλουτισμὸν ὡς ἀδίκημα ποινικῶς διωκτέον, ἐπεδίωξε διὰ τοῦ νόμου τούτου, προστατεύουσα τὰς μάζας τῶν καταναλωτῶν, νὰ ἐπιδράσῃ ψυχολογικῶς διὰ τῆς ποινῆς ἐπὶ τῶν πωλητῶν.

Διὰ μεταγενεστέρων συμπληρωτικῶν διατάξεων ἐπεξετάθη ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου καὶ ἐπὶ νέων περιπτώσεων μὴ προβλεπομένων πρότερον ὑπ' αὐτοῦ· ἐπετάθησαν αἱ πρότερον ἰσχύουσαι κύριαι ποιναὶ καὶ παρεπόμεναι τοιαῦται νέαι ἐθεσπίσθησαν. Διὰ τροποποιητικῶν διατάξεων συνεκροτήθησαν γνωμοδοτικαὶ προδικαστικαὶ ἐπιτροπαὶ αἵτινες ἰσχύουν καὶ νῦν, δι' ἄλλων δὲ νεωτέρων ὁ πρὸς παραγραφὴν τοῦ ἀξιοποίνου τῆς πράξεως χρόνος ἠλαττώθη ἔτι περισσότερον καὶ πλεῖσται ὑποθέσεις ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου διέφυγον τῶν χειρῶν τῆς Δικαιοσύνης.

Ἡ ἀτιμωρησία αὕτη ἔσχε σοβαρὸν ἀντίκτυπον, κλονίσασα ἰσχυρῶς τὸν πρὸς τὸν νόμον περὶ αἰσχροκερδείας καὶ νοθείας ὀφειλόμενον σεβασμὸν ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν. Ἐκρίνετο ὁ νόμος οὗτος ὡς ἐπιεικὴς μὲν καὶ ἐτροποποιεῖτο ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον ἐν στιγμαῖς ἁλματώδους ὑψώσεως τῶν τιμῶν τῶν διαφόρων εἰδῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν τροφίμων καὶ ἐν στιγμαῖς δυσφορίας καὶ ἀγανακτήσεως τῆς κοινῆς γνώμης κατὰ τῆς ἀσκουμένης αἰσχροκερδείας, ὡς αὐστηρὸς δὲ καὶ μετερρυθμίζετο ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον ὅταν, παρερχομένης τῆς ὀξείας καταστάσεως καὶ τῶν διαμαρτυριῶν τοῦ κοινοῦ, ἡ Πολιτεία ὑπεχώρει εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν συλλόγων, ὑποστηριζόντων ὅτι ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου τούτου πιέζεται ὑπὲρ τὸ δέον τὸ ἐμπόριον καὶ περιορίζονται αἱ συναλλαγαὶ πρὸς βλάβην τῆς ὅλης ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ὅλου ἐμπορικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ ἐν Ἑλλάδι κόσμου. Ἡ ἑκάστοτε ἐκδηλουμένη ἐπιεικὴς ἀντίληψις ἐγένετο πρόξενος μεγάλου κακοῦ πρὸς ἀμείωτον ἐξακολούθησιν τῆς πλεονεξίας ἔν τε τῷ ἐμπορίῳ καὶ τῇ παραγωγῇ· ἐνεθάρρυνε δὲ τοὺς αἰσχροκερδεῖς εἰς τὸ ἔργον των πρὸς οἰκονομικὴν καταδυνάστευσιν τῶν καταναλωτῶν.

Ὁ νόμος περὶ αἰσχροκερδείας ἀπέβη προσέτι ἀνίκανος ν' ἀντιδράσῃ τελεσφόρως, ἰδίᾳ κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον, λόγῳ τῆς εὐχεροῦς καταστρατηγήσεως τῶν διατάξεων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ πολέμου καὶ κυρίως τῆς ἀποκρύψεως καὶ παρακρατήσεως τῶν διαφόρων εἰδῶν, ἥτις παρέλυε πᾶσαν ἄλλην διάταξιν τοῦ νόμου τούτου. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται διὰ τῆς ἀδιαφορίας των μεγάλως συνετέλεσαν καὶ συντελοῦν ἔτι εἰς τὴν μὴ ἀποτελεσματικὴν καταδίωξιν τῆς αἰσχροκερδείας. Οἱ ἀδικούμενοι ἰδιῶται κατὰ κανόνα ἀντιπαρέρχονται τὰς αἰσχροκερδεῖς πράξεις· ἐξεγείρονται πρὸς στιγμὴν κατὰ τῶν ἀδικούντων καὶ εὐθὺς ἀμέσως σιγῶσι· δὲν καταφεύγουν εἰς τὴν Δικαιοσύνην πρὸς ἄρσιν τῆς ἀδικίας· ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταμηνύουν τοὺς αἰσχροκερδεῖς μόνον ὅταν πρόκειται νὰ ἐπιτύχουν ὑλικόν τι συμφέρον ἢ νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ πεῖσμά των ἢ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως· συχνότατα δὲ μετὰ τὴν καταγγελίαν τῆς πράξεως, ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἀπομακρύνονται τῆς ἀληθείας διὰ τροποποιήσεως τῶν προανακριτικῶς κατὰ τοῦ κατηγορουμένου βεβαιωθέντων παρ' αὐτῶν γεγονότων καὶ ἐκλιπαροῦσιν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν διὰ τὸν αἰσχροκερδήσαντα. Πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰς παραλείψεις ταύτας κινοῦνται ἴσως διὰ νὰ μὴ δυσαρεστηθῶσι μὲ τοὺς ἐμπόρους, ἐπαγγελματίας ἢ παραγωγούς, μεθ' ὧν συνήθως συναλλάσσονται, ἴσως διὰ νὰ μὴ ἀπασχοληθῶσιν ἀπὸ τὰ ἔργα των ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μηνύσεώς των.

Ἡ καταπολέμησις τῆς αἰσχροκερδείας δύναται νὰ γίνῃ ἐν μέρει διὰ νομοθετικῶν μέτρων καὶ ποινικῶν κυρώσεων· ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει. Κυρίως καταπολεμεῖται διὰ τῶν ἀναγκαίων οἰκονομικῶν μέτρων, ἅτινα ἐπιδρῶσιν ὡς φάρμακα ἐπὶ τῆς αἰτίας τῆς νόσου· διὰ τῆς ἄρσεως τουτέστι τῶν πολλαπλῶν ἄλλων παραγωγικῶν αἰτίων τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν εἰδῶν καταναλώσεως, τῶν ὀφειλομένων εἰς τὰς γενικὰς συνθήκας. Πάντως σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν καταπολέμησιν αὐτῆς εἰσφέρει ἡ πιστή, αὐστηρὰ καὶ ἀνελλιπὴς παρακολούθησις ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν κειμένων διατιμήσεων ὑπὸ τῆς ἀγορανομικῆς ἀστυνομικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις δέον νὰ ἀσκῇ ἀμερόληπτον ἐποπτείαν καὶ ταχύν, ἄγρυπνον καὶ πραγματικὸν ἔλεγχον. Τέλος ἡ κοινωνία ἐπιτυχῶς δύναται νὰ προστατευθῇ ἀπὸ τὴν αἰσχροκέρδειαν καὶ διὰ καταλλήλου προπαγάνδας ἐν τοῖς ἐμπορικοῖς συλλόγοις, ἐπαγγελματικοῖς ἐπιμελητηρίοις καὶ διαφόροις ἄλλοις συνεταιρισμοῖς καὶ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς αὐτῶν συνεργασίας, διαγραφόντων ὑποχρεωτικῶς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν των τοὺς ἐπὶ αἰσχροκερδείᾳ καταδικαζομένους.

Τὸ ἰσχῦον οὐσιαστικὸν δίκαιον.—Ὁ περὶ αἰσχροκερδείας νόμος (703) ὑπέστη ἐπανειλημμένας τροποποιήσεις διὰ νεωτέρων νόμων καὶ διαταγμάτων, ἐξ ὧν ἐξαίρομεν τοὺς νόμους 1130, 1655, 1867, 3123 καὶ 3124 καὶ τὰ Ν. Δ. 30 Σεπτεμβρίου 1924, 21 Ὀκτωβρίου 1925, 9 Ἰανουαρίου 1926, 23 Αὐγούστου 1923, 26 Ἰουλίου 1923, 13 Δεκεμβρίου 1923, 30 Μαρτίου 1925 (μίσθωμα ἀθέμιτον), 2 Φεβρουαρίου 1926 (αἰσχροκέρδεια ἐπὶ μισθωμάτων βοσκῶν).

Ὡς ἰσχύει νῦν ὁ νόμος περὶ αἰσχροκερδείας τιμωρεῖ:

1) Τὸν πωλοῦντα διατετιμημένα ἀντικείμενα πρώτης ἀνάγκης διὰ παραβάσεως τῆς ὁρισθείσης διατιμήσεως—ἢ ἀδιατίμητα εἴδη πρώτης ἀνάγκης, ἀλλ' ὑποβληθέντα εἰς καθορισμὸν ἀνωτάτου θεμιτοῦ ὁρίου κέρδους, δι' ὑπερβάσεως τοῦ ὁρισθέντος τοιούτου ὁρίου εἴτε ἐπὶ χονδρικῆς εἴτε ἐπὶ λιανικῆς πωλήσεως—ἢ εἴδη πρώτης ἀνάγκης δι' ἐλλιποῦς μετρήσεως ἢ σταθμίσεως. Ὡς πωλητὴς θεωρεῖται πᾶς ὅστις διατελεῖ εἰς τοιαύτην ἔννομον σχέσιν πρὸς τὸ ἀντικείμενον, ὥστε δυνάμει αὐτῆς δύναται νὰ διαθέσῃ τοῦτο κατ' οἰκείαν κρίσιν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἶναι κύριος.

Τιμωρεῖται καὶ ὁ ἀγοράζων πρὸς ἐμπορίαν εἴδη διατετιμημένα πέραν τῆς κεκανονισμένης διατιμήσεως, ἢ ἐὰν ὁ ἀγοραστὴς εἶναι κατ' ἐπάγγελμα ξενοδόχος, μάγειρος, διευθυντὴς ἑστιατορίου, ζυθοπωλείου, οἰνομαγειρείου καὶ τῶν ὁμοίων καταστημάτων (Ν. Δ. 21 Ὀκτωβρίου/5 Νοεμβρίου 1925). Τὰ εἴδη τῆς πρώτης ἀνάγκης δι' ὅλον τὸ Κράτος

Digitized by Google

δι' ὡρισμένας περιφερείας καθορίζει δι' ἀποίσεώς του ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐπὶ τῶν μὴ καθοριζομένων δὲν χωρεῖ δίωξις ἐπὶ σχροκερδείᾳ. Πρώτη ὑπουργικὴ ἀπόφασις καρισμοῦ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημ. τῆς Κυβερνήως (φύλ. 5 τεῦχ. Β' τοῦ 1925) ὑπ' ἀριθ. 12ό ιὶ ἀπὸ 10 Ἰανουαρίου 1925, ὡς ἀντικείμενα δὲ ρώτης ἀνάγκης δι' ὅλον τὸ Κράτος ἐχαρακτηρίθησαν τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενα τρόφιμα, καύμος ὕλη, ὑαλικὰ καὶ πιατικά, ψιλικά, δέρματα, νικά, ὑφάσματα ἀνδρικὰ καὶ γυναικεῖα καὶ ἄλιι διάφοροι πραγματεῖαι. Ἐδημοσιεύθησαν ιτοτε καὶ ἄλλαι ὁμοίας φύσεως ὑπουργικαὶ ἀποάσεις. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀνωτάτου θεμιτοῦ ρίου κέρδους ἐπὶ τῶν μὴ ὑπαχθέντων εἰς διατίησιν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης γίνεται παρὰ τῶν ς τὴν ἕδραν ἑκάστου πρωτοδικείου συσταθεισῶν ιιτροπῶν (Ν. Δ. 18 Σεπτεμβρίου 1926).

2) Ἐκεῖνον ὅστις ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ τερβολικὸν κέρδος, ἔστω καὶ βραδύτερον, παραείπει νὰ θέσῃ διὰ τῆς πωλήσεως εἰς κυκλοφοίαν καὶ χρῆσιν τοῦ κοινοῦ τὸ χρήσιμον διὰ τὰς νάγκας τοῦ καθημέραν βίου ἐμπόρευμα καὶ παρ' ὑτοῦ κατεχόμενον, ὅπερ ἐπὶ σκοπῷ ἀπαλλοτριώεως παρήγαγεν ἢ ἀπέκτησε. Πότε ὑπάρχει παακράτησις ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου εἶναι ζήημα τῆς ἐλευθέρας τοῦ δικαστοῦ κρίσεως. Τὸ ροέχον, ἐξ οὗ κυρίως δύναται νὰ ὁδηγηθῇ ὁ διαστής, εἶναι ἡ πρόθεσις. Ἡ ἁπλῆ ἄρνησις πωλήεως ἄνευ σκοποῦ ἐπιτυχίας ὑπερβολικοῦ κέρδους ποτελεῖ μόνον πταισματικὴν παράβασιν (ἄρθ. 586 Ι. Ν.). Τὰ παρακρατούμενα δέον ἀπαραιτήτως νὰ ἶναι ἐκ τῶν ὡς ἄνω εἴρηται καθορισθέντων ὡς ἰδῶν πρώτης ἀνάγκης.

3) Ἐκεῖνον ὅστις, ἐπὶ σκοπῷ αὐξήσεως τῶν τιῶν, περιορίζει τὴν παραγωγὴν ἢ τὸ ἐμπόριον ιντικειμένων (τὰ ὁποῖα ἀπαραιτήτως δέον νὰ ἶναι ἐκ τῶν ὡς ἄνω εἴρηται καθορισθέντων ὡς ἰδῶν πρώτης ἀνάγκης), προβαίνει εἰς τεχνάσματα ι ἄλλας ἀθεμίτους ἐνεργείας ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ. Καὶ ἡ ἀπόκρυψις μερικῆς ποσότητος ἀποτελεῖ ιεριορισμὸν τοῦ ἐμπορίου. Ὁ νόμος, μὴ ὁρίζων ὰς πράξεις αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ τεχνάσματα καὶ ὰς ἀθεμίτους ἐνεργείας, ἀφῆκεν εἰς τὴν διακριικὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαστοῦ τῆς οὐσίας νὰ κρίνῃ ὰν τὰ ἀποδιδόμενα γεγονότα ἀποτελοῦσι τεχνάσματα ἢ ἀθεμίτους ἐνεργείας.

4) Τὸν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν ἀγωγιάτην, πλοιοκτήτην, ἐφοπλιστὴν καὶ πλοίαρχον ἀξιοῦντα διόδια ἢ κόμιστρα ὑπερβαίνοντα τὰς διὰ συμβάσεων ἢ τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων ὡρισμένας τιμὰς ἢ ἐνέχοντα ὑπερβολικὸν κέρδος (Ν. Δ. 21 Ὀκτωβρίου / 5 Νοεμβρίου 1925 ἄρθρ. 1 ἐδ. 5). Ὡς ἀγωγιάτης νοεῖται πᾶν πρόσωπον, ὅπερ, εἴτε αὐτοπροσώπως εἴτε δι' ἄλλων παρενθέτων προσώπων, ὡς παραγγελιοδόχος ἢ ἐργολάβος μετακομίσεως, ἐνεργεῖ μετακομίσεις· ἐν τῇ ἐννοίᾳ δὲ τῆς ῥήτρας «ἀγωγιάτης» περιλαμβάνεται πᾶν ἐν γένει μέσον μεταφορᾶς κατὰ ξηρὰν ὡς καὶ τὸ αὐτοκίνητον. Ὡς πλοιοκτήτης νοεῖται ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ πλοίου ὁ ἔχων τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτοῦ, ὡς ἐφοπλιστὴς δὲ ὁ μὴ ἰδιοκτήτης τοῦ πλοίου ἀλλ' ἔχων τὴν ἐκμετάλλευσιν. Ὡς κόμιστρα δὲ ἢ διόδια νοεῖται πᾶν ὅ,τι λαμβάνει ὁ ἀγωγιάτης πρὸς ἐκτέλεσιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολέως καταρτισθέντος συναλλάγματος μεταφορᾶς, εἴτε τὸ λαμβανόμενον ἀποτελεῖ πληρωμὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν μεταφορὰν γενομένων δαπανῶν, εἴτε ἀμοιβὴν αὐτοῦ διὰ ταύτην καὶ τὰς ἐκ τοῦ συναλλάγματος αὐτῆς ἀπορρεούσας ὑποχρεώσεις του, ἐν αἷς καταλέγεται καὶ ἡ φύλαξις τοῦ πράγματος ὑπ' αὐτοῦ, εὐθυνομένου δι' ἀπώλειαν ἢ βλάβην αὐτοῦ. Καὶ τὰ ἐκφορτωτικά, φυλακτικά, ἄλλα ἔξοδα μεταφορᾶς, ἔξοδα ὑπερημερίας, ὑπάγονται εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν κομίστρων ἢ διοδίων.

5) Τοὺς μὴ καταβάλλοντας ἐργοδότας τὰ ἐργατικὰ δικαιώματα εἰς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐργαζομένους ἐργάτας, τὰ ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν ἐπιτροπῶν διατιμήσεων καθοριζόμενα καὶ συνυπολογιζόμενα κατὰ τὸν κανονισμὸν τῆς τιμῆς τῶν παρὰ τῶν ἐργοδοτῶν τούτων παρασκευαζομένων τροφίμων ἢ κατασκευαζομένων ἄλλων εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ἐφ' ὅσον τὰ παρ' αὐτῶν πωληθέντα τρόφιμα ἢ ἄλλα εἴδη πρώτης ἀνάγκης ἐπωλήθησαν συμφώνως πρὸς τὴν διατίμησιν, ἡ δὲ ὑπὸ τῶν ἐργοδοτῶν γενομένη ὁλοσχερὴς ἢ μερικὴ παρακράτησις τῶν ἐργατικῶν δικαιωμάτων ἐγένετο ἀποκλειστικῶς πρὸς πορισμὸν ἀθεμίτου κέρδους διὰ τῆς ἰδιοποιήσεως αὐτῶν καὶ οὐχὶ δι' ἄλλην αἰτίαν.

6) Τοὺς ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1926 καὶ ἐφεξῆς συμφωνοῦντας ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως διὰ τῶν ἀντιπροσώπων ἢ προεστώτων αὐτῶν ἢ τῶν μεσιτῶν μίσθωμα ἀθέμιτον ἐπὶ τῶν λιβαδίων ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν καὶ καθ' οἱονδήποτε συγκεκαλυμμένον τρόπον ἢ τοὺς εἰσπράττοντας μίσθωμα ἀνώτερον τοῦ διὰ τελεσιδίκου ἀποφάσεως καθορισθέντος (Ν. Δ. 2)8 Φεβρουαρίου 1926).

7) Τὸν ἐξάγοντα ἐκτὸς τοῦ Κράτους τὰ παντὸς εἴδους τρόφιμα ἢ καύσιμον ὕλην ἢ εἴδη νομῆς ἐν γένει καὶ εἴδη κτηνοτροφίας, ὧν ἡ ἐξαγωγὴ ἀπαγορεύεται ἀπολύτως, ἐκτὸς ἂν περί τινος τῶν ἄνω εἰδῶν ἐξεδόθη ἢ ἐκδοθῇ ἀπόφασις τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐπιτρέπουσα τὴν ἐξαγωγὴν ἀπολύτως ἢ ὑπὸ ὅρους (Ν.Δ. 17 Μαΐου 1924).

8) Τοὺς μεταφέροντας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τρόφιμα καὶ ἄλλα εἴδη πρώτης ἀνάγκης ὧν ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταφορά, ὡς καὶ τοὺς μὴ συμμορφουμένους μὲ τὰς περὶ παρακρατήματος διατάξεις καὶ λοιποὺς ὅρους τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργοῦ.

9) Τοὺς παραβαίνοντας τὰς ὡς πρὸς τὴν ποιότητα καὶ τὸ ἀνώτατον θεμικὸν ὅριον τῆς τιμῆς τοῦ ἄρτου, ὡς καὶ περὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν παρασκευὴν καὶ διάθεσιν τοῦ ἄρτου καὶ τὴν τήρησιν τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἀποφάσεις καὶ διαταγὰς τῶν ἁρμοδίων.

10) Πάντα ἀρτοποιὸν συλλαμβανόμενον κατέχοντα ἐν τῷ ἀρτοποιείῳ του ἕτερα ἄλευρα μὴ ἐσφραγισμένα διὰ σφραγῖδος φερούσης ἐν κύκλῳ τὰς λέξεις «Κρατικὴ Ἀγορανομία» ἢ ἄλλας ὕλας χρησιμοποιουμένας πρὸς νοθείαν τοῦ ἄρτου.

11) Τὸν εἰσάγοντα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἄλευρα ἀπηγορευμένα, τὸν ἐν γνώσει νοθεύοντα σῖτον ἢ ἄλευρα ὥστε νὰ μὴ πληροῦνται οἱ καθωρισμένοι ὅροι, ὡς καὶ τὸν ἀγοράζοντα πρὸς ἐμπορίαν τοιαῦτα ἢ πωλοῦντα πρὸς ἐμπορίαν ἢ μὴ καὶ τὸν χρησιμοποιοῦντα πρὸς ἀρτοποίησιν εἴτε ἐν γένει πρὸς διατροφὴν τοῦ ἀνθρώπου τοιαῦτα ἄλευρα (αἱ πράξεις αὗται καὶ ἐὰν ἐτελέσθησαν ἐξ ἀμελείας τιμωροῦνται) ὡς καὶ τοὺς συνεργοῦντας δημοτικοὺς ὑπαλλήλους εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐκτελωνισμὸν ἀπηγορευμένων ἀλεύρων ἢ εἰς τὴν παρασκευὴν ἐγχωρίων τοιούτων.

12) Πᾶσαν καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐκ μέρους παραγωγῶν ἢ οἱωνδήποτε τρίτων ἀπόκρυψιν τροφίμων ἢ ἄλλων εἰδῶν, ὧν διετάχθη ἡ ἐπίταξις ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν εἴτε ἄρνησιν ἢ παρεμπόδισιν ἐκτελέσεως αὐτῆς καθ' οἱονδήποτε ἄμεσον ἢ ἔμμεσον τρόπον ἢ ἀπαλλοτρίωσιν καθ' οἱονδήποτε τρόπον τῆς κυριότητος ἢ τῆς χρήσεως ἀκινήτων, ὧν διετάχθη ἡ ἐπίταξις, ἀνεξαρτήτως τῆς τυχὸν περιπτώσεως τῆς ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου Ποιν. Δικαστηρίου διώξεως ἐπὶ ἀντιστάσει.

13) Τοὺς ἰδιοκτήτας, διευθυντάς, ἐπόπτας, ταμίας, θαλαμηπόλους, ὑπηρέτας καὶ ὑπαλλήλους τῶν ξενοδοχείων φαγητοῦ καὶ ὕπνου, τῶν ἑστιατορίων, οἰκοτροφείων, ζαχαροπλαστείων, ζυθοπωλείων, παντοπωλείων, μαγειρείων, οἰνοπωλείων καὶ λοιπῶν καταστημάτων διὰ πᾶσαν ἐπὶ πλέον τῶν διατιμήσεων εἴσπραξιν καὶ χωρὶς νὰ συντρέχωσιν οἱ ὅροι τῆς συστάσεως μεταξὺ αὐτῶν, ὡς καὶ διὰ πᾶσαν νοθείαν τροφίμων ἢ φαγητῶν, χρησιμοποίησιν ὑλικῶν, κρεάτων, ἰχθύων καὶ λοιπῶν εἰδῶν ἐπιβλαβῶν ἢ ἐν ἀποσυνθέσει καὶ ὁπωσδήποτε ἀκαταλλήλων πρὸς χρησιμοποίησιν.

14) Τὴν μὴ τήρησιν τῶν ὅρων τῆς ὑγιεινῆς καὶ καθαριότητος ἐν τοῖς ξενοδοχείοις, ἑστιατορίοις, καφενείοις, ζυθοπωλείοις, ζαχαροπλαστείοις, καταστήμασι λουτρῶν καὶ παντὸς εἴδους κέντρων, τῶν διὰ μέτρων γενικῶν ἢ διαταγῶν τῶν κατὰ τόπους ἀστυνομικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν διατιμήσεων κεκανονισμένων, ἐφ' ὅσον τὰ μέτρα ταῦτα συνδέονται μὲ τὴν τήρησιν διατιμήσεων ἢ ἐπιδιώκεται ἡ ἀπόκτησις ὑπερβολικοῦ κέρδους (Ν. Δ. 21 Ὀκτωβρίου 1925).

15) Τοὺς ἐργοστασιάρχας καὶ χειροτέχνας, διευθυντάς, προϊσταμένους καὶ ἀντιπροσώπους βιομηχανικῶν ἢ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ προμηθευτὰς τοῦ Δημοσίου, οἵτινες ἀπειλοῦσιν ἢ ἐκδηλοῦσι παῦσιν τῶν ἐργασιῶν των ἢ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεών των, ἐπὶ σκοπῷ αὐξήσεως τῶν καθωρισμένων διατιμήσεων ἢ οἱουδήποτε ἀθεμίτου κέρδους (Ν. Δ. 21 Ὀκτωβρίου 1925). Ἂν δὲ οἱ ἰδιοκτῆται ἢ διευθυνταὶ παντοίων βιομηχανικῶν ἢ καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων πρὸς ἐκβιασμὸν τῆς Κυβερνήσεως εἰς ὑποχωρήσεις, προβῶσιν εἰς διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν ἢ εἰς τὸ κλείσιμον τῶν ἐργοστασίων καὶ δὲν προσέλθουν ἐνώπιον τῆς ἁρμοδίας ἀνακριτικῆς ἀρχῆς ἐντὸς τριημέρου ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐντάλματος τῆς συλλήψεως, θεωροῦνται φυγόδικοι αὐτοδικαίως, ἰσχυουσῶν τῶν διατάξεων τοῦ νόμου περὶ φυγοδικίας (βλ. λ.) κατ' αὐτῶν.

16) Τοὺς κατ' ἐπάγγελμα παραγωγοὺς μεγάλων ποσοτήτων τροφίμων καὶ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ἐμπόρους, βιομηχάνους, ἀρτοποιούς, ἀρτεργάτας παύσαντας τὰς ἐργασίας των ἐπὶ σκοπῷ ἐπιτυχίας μεγαλυτέρας διατιμήσεως (Ν.Δ. 21 Ὀκτωβρ. 1925).

17) Τοὺς σιτοπαραγωγούς, σιτεμπόρους, κτηνοτρόφους, ζωεμπόρους, τυρεμπόρους, τυροκόμους, παραγωγοὺς καὶ ἐμπόρους ἐλαίου καὶ ἄλλων προϊόντων πρώτης ἀνάγκης, οἵτινες δολίως παύουσι ἢ περιορίζουσι τὴν παραγωγὴν ἢ τὸ ἐμπόριον ἐπὶ σκοπῷ ν' ἀποφύγωσι τὰς ἐπιβαλλομένας αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων Ὑπουργῶν ἢ τῶν κατὰ τόπους ἐπιτροπῶν διατιμήσεις.

18) Τοὺς διαπράττοντας αἰσχροκέρδειαν διὰ νοθείας. Ὁ ἔμπορος, ὁ παραγωγός, ὁ ἐπαγγελματίας ὀφείλει εὐσυνειδήτως ἐνεργῶν τὰς συναλλαγάς του νὰ πωλῇ τὰ προϊόντα μὲ τιμὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς ποιότητος καὶ τῶν συστατικῶν αὐτῶν. Συνήθως ὅμως τὰ ἐξ ὑλικῶν κατωτέρας ποιότητος καὶ ἀξίας προϊόντα ὡς καὶ τὰ μικρᾶς θρεπτικῆς ἢ διαιτικῆς δυνάμεως πωλοῦνται μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν μὲ τὴν ὁποίαν πωλοῦνται τὰ ἐξ ἁγνῶν ὑλικῶν καὶ ἀρίστης ποιότητος. Ἐν τούτῳ κυρίως ἔγκειται ἡ αἰσχροκέρδεια ἐπὶ τῶν τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν καταναλώσεως, πληρώνοντος τοῦ ἐξαπατωμένου ἀγοραστοῦ ταῦτα μὲ τιμὰς μὴ ἀνταποκρινομένας πρὸς τὴν ἀγοραίαν αὐτῶν ἀξίαν καὶ μὴ ἀναλογούσας πρὸς τὴν τιμὴν τῶν συστατικῶν αὐτῶν. Ἡ νοθεία ἐπὶ τῶν τροφίμων, ἄλλοτε εἶνε ἀβλαβὴς καὶ ἀποκομίζονται μόνον ἄνομα κέρδη καὶ ἄλλοτε ἐπιβλαβής, ὅταν προκαλῶνται καὶ βλάβαι τῆς ὑγείας τῶν χρησιμοποιούντων ταῦτα.

Τὰ τῆς νοθείας τῶν πωλουμένων τροφίμων καὶ τῆς ἐπιβλαβοῦς εἰς τὴν ὑγείαν παρασκευῆς αὐτῶν μέχρι τινὸς ἐκανονίζοντο διὰ τῶν ἄρθρων 292, 582 καὶ 672 Ποιν. Νόμου. Διὰ τοῦ νόμου 362 τοῦ 1914 περὶ συστάσεως χημικῶν ἐργαστηρίων, ὡς ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ νόμου 2299 τοῦ 1920, ἀνεπτύχθησαν περισσότερον αἱ ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἄρθρων προβλεπόμεναι περιπτώσεις καὶ βαρύτεραι ἐθεσπίσθησαν ποιναί. Σκοπὸς τοῦ νόμου 362 εἶναι τόσον ἡ καταπολέμησις τῆς νοθείας τῶν τροφίμων καὶ τῆς ἐπιβλαβοῦς εἰς τὴν ὑγείαν κατεργασίας ἀντικειμένων χρήσεως, πρὸς προστασίαν τῆς ὑγείας καὶ περιουσίας τῶν καταναλωτῶν, ὅσον καὶ ἡ ὑποστήριξις τοῦ τιμίου ἐμπορίου καὶ τῆς παραγωγῆς, ἅτινα ἄλλως δὲν δύνανται νὰ συναγωνισθῶσι πρὸς τὸν νοθευτήν (βλ. καὶ λ. ἀθέμιτος ἀνταγωνισμός). Τὸ γάλα τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κυρία καὶ ἀποκλειστικὴ τροφὴ τῶν παιδίων καὶ τῶν ἀσθενῶν νοθεύεται δι' ὕδατος ἢ δι' ἀποβουτυρώσεως ἢ δι' ἀναμίξεως γάλακτος προβάτου νερωμένου καὶ ἀποβουτυρωμένου μετὰ γάλακτος ἀγελάδος· ἡ νοθεία δὲ αὕτη ἐπιφέρει φοβερὰς ἐντερικὰς προσβολὰς καὶ τὸν θάνατον πολλάκις λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ἀναγκαίας θρεπτικῆς δυνάμεως. Τὸ βούτυρον νοθεύεται διὰ βοείου λίπους, τοῦ καλουμένου Ἀμερικανικοῦ, διὰ καρυδελαίου ὡς καὶ δι' ἐλαιολάδου. Ἡ γιαούρτη εἶναι νοθευμένη ὅταν προέρχηται ἐκ γάλακτος νερωμένου, ἐκ γάλακτος ἀποβουτυρωμένου ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων. Τὸ λίπος νοθεύεται μὲ ἔλαιον. Τὰ ἄλευρα καὶ ὁ ἄρτος νοθεύονται δι' ὀσπρίων, δι' ἀραβοσίτου. Τὰ γλυκίσματα νοθεύονται παρασκευαζόμενα ἐκ λίπους καὶ ἐλαίου, ἡ δὲ γόμωσις αὐτῶν ἀπὸ «ἀράπικα φυστίκια». Ἡ νόθευσις τῆς ντομάτας γίνεται δι' ἐπιβαρύνσεως δι' ὕδατος ἢ δι' ἅλατος πλέον τοῦ κανονικοῦ ἢ δι' ἀμφοτέρων. Τὸ φωτιστικὸν οἰνόπνευμα καὶ τὸ πετρέλαιον νοθεύονται δι' ὕδατος. Τὰ στεατοκηρία νοθεύονται κατασκευαζόμενα ἐκ παραφίνης. Ὁ τυρὸς νοθεύεται διὰ τῆς ἀποβουτυρώσεως τοῦ γάλακτος ἢ διὰ τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς φέτας δι' ὕδατος ἢ δι' ἀμφοτέρων, τὸ δὲ κεφαλοτύριον διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ βουτύρου. Αἱ λεμονάδες, τὰ ἰαματικὰ ὕδατα, οἱ ξυλάνθρακες καὶ τὰ καυσόξυλα νοθεύονται δι' ὕδατος. Ὁ ὠμὸς καφφὲς νοθεύεται διὰ ξένων ὑλῶν οἱωνδήποτε, ὡς καὶ δι' ἀναμίξεως μετὰ καφφέ, ὅστις ἕνεκα οἱασδήποτε αἰτίας ὑπέστη τοιαύτην ἀλλοίωσιν, ὥστε νὰ καθίσταται ἀκατάλληλος πρὸς χρησιμοποίησιν ἕνεκα ἀλλοιώσεως τῆς γεύσεως ἢ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ, ὁ δὲ πεφρυγμένος καὶ ἠλεσμένος καφφὲς νοθεύεται δι' ἀναμίξεως εἰδῶν πεφρυγμένων καὶ ἠλεσμένων, ἄλλων πλὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν καὶ ὀσπρίων.

Ποιναί.—Ἐπὶ πάσης παραβάσεως τῶν διατάξεων περὶ αἰσχροκερδείας καὶ νοθείας τῶν νόμων 702, 703 καὶ 362 ἐπιβάλλεται ποινὴ φυλακίσεως μέχρι πέντε ἐτῶν καὶ χρηματικὴ ποινὴ μέχρις ἑνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Δύναται διὰ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως ν' ἀπαγορευθῇ καὶ ἡ ἐνάσκησις τοῦ σχετικοῦ ἐπαγγέλματος, νὰ διαταχθῇ δὲ καὶ τὸ κλείσιμον τοῦ καταστήματος ὅπερ δύναται νὰ γίνῃ, διοικητικῶς καὶ πρὸ τῆς καταδίκης. Διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Αὐγούστου 1926 Ν. Δ. «Περὶ συστάσεως ταμείου ἄρτου κλπ.» ἀντὶ τῆς πρότερον ἐπιβαλλομένης ποινῆς ἄρσεως τῶν εὐεργετημάτων τοῦ ἐνοικιοστασίου, ἐθεσπίσθησαν αἱ ἑξῆς ποιναί: 1) οἱ ὁμολογουμένως πλούσιοι ὑποβάλλονται *καὶ* εἰς χρημ. ποινὴν δραχ. 50—100 χιλ. 2) οἱ εὔποροι *καὶ* εἰς ποινὴν δραχ. 10—30 χιλ. 3) οἱ εὐκατάστατοι *καὶ* εἰς ποινὴν δραχ. 3—10 χιλ. 4) οἱ ἄποροι, πλὴν τῶν προσαγόντων πιστοποιητικὸν πενίας, *καὶ* εἰς ποινὴν δραχ. 500—3,000. Ἡ συνέκτισις τῶν ποινῶν δὲν χωρεῖ ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐπὶ παραβάσεων τῶν ἐπὶ αἰσχροκερδείας νόμων. Ὁ νοθεύων ἐκ δόλου ἄλευρα ἢ ὁπωσδήποτε πωλῶν τοιαῦτα νοθευμένα ἢ πωλῶν ἄρτον ἐν γνώσει ἐκ τοιούτων ἀλεύρων μὴ ἀρτοποιησίμων εἰσήγετο εἰς τὸ ἐπιμελὲς ἁρμόδιον Στρατοδικεῖον καὶ ἐτιμωρεῖτο κατὰ τὰς διατάξεις τῶν περὶ αἰσχροκερδείας ἰσχυόντων νόμων, ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς αὐτὸν ἡ ποινὴ τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου (Ν. Δ 9 Ἰανουαρίου 1926), ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἰσχύει ἤδη καταργηθεῖσα ὡς πρὸς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου.

Παραγραφή.—Ἡ προθεσμία τῆς παραγραφῆς τῶν ἀδικημάτων τῶν νόμων 362, 702 καὶ 703 καὶ παντὸς ἄλλου νόμου συμπληροῦντος ἢ τροποποιοῦντος αὐτοὺς εἶναι ἑξάμηνος, ἡ πρὸς ὁριστικὴν

Digitized by Google

δὲ παραγραφὴν προθεσμία δὲν δύναται νὰ παραταθῇ πλέον τοῦ ἔτους.

Συγγνώμη. Ἀναστολὴ διώξεως.—Αἱ δυνάμει τοῦ ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 1926 Ν. Δ. συσταθεῖσαι εἰς τὴν ἕδραν ἑκάστου πρωτοδικείου ἐπιτροπαὶ ἐπιλαμβάνονται τῆς προεισαγωγικῆς ἐξετάσεως ἐπὶ πάσης μηνύσεως παρ' οἱουδήποτε γενομένης, εἴτε ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσκουμένης καὶ ἀφορώσης ἀποκλειστικῶς πάσας τὰς ἐντὸς τῆς περιφερείας τοῦ οἰκείου πρωτοδικείου τελεσθείσας τυχὸν παραβάσεις τῶν νόμων καὶ διατάξεων περὶ διατιμήσεων ὡς καὶ τῶν καθορισθησομένων ὁρίων τοῦ θεμιτοῦ κέρδους καὶ γνωμοδοτοῦσιν ἠτιολογημένως ἐὰν δέον νὰ κριθῇ ὁ μηνυόμενος συγγνωστέος, αἰρομένου τοῦ ἀξιοποίνου τῆς παραβάσεως δι' ἣν κατηγορεῖται. Ἡ γνωμοδότησις ὑπὲρ τοῦ συγγνωστοῦ τῆς παραβάσεως διατιμήσεως ἢ ὑπερβάσεως τοῦ θεμιτοῦ ὁρίου τοῦ κέρδους ἀποτελεῖ νόμιμον κώλυμα πρὸς περαιτέρω ἄσκησιν τῆς σχετικῆς ποινικῆς ἀγωγῆς ἐκ μ έρους τοῦ ἁρμοδίου εἰσαγγελέως, συνεπαγόμενο[ν] τὴν ἀπόσβεσιν αὐτῆς. Τῆς συγγνώμης ταύτης δὲν ἀπολαύουσιν οἱ ἀποδεδειγμένως κακῆς διαγωγῆς καὶ οἱ τυχόντες ἅπαξ τῆς τοιαύτης συγγνώμης. Ἐπὶ πάσης παραβάσεως τῶν νόμων ἢ διατάξεων περὶ διατιμήσεως τροφίμων καὶ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης καὶ ἐπὶ πάσης μηνύσεως ἐπὶ ὑπερβάσει τοῦ θεμιτοῦ ὁρίου τοῦ κέρδους δύναται αὐτεπαγγέλτως ἢ ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἐνδιαφερομένου νὰ διαταχθῇ ἡ ἀναστολὴ τῆς καταδιώξεως κατ' ἐλευθέραν σύμφωνον γνώμην τοῦ προέδρου καὶ τοῦ εἰσαγγελέως τοῦ δικάζοντος τὴν αἰσχροκέρδειαν δικαστηρίου καὶ ἐφ' ὅσον ὁ διωκόμενος δὲν ἔχει καταδικασθῇ δι' ἄλλην ὁμοίας φύσεως παράβασιν· ἐν διαφωνίᾳ δὲ ἀποφαίνεται τὸ ἁρμόδιον Συμβούλιον. Τὴν ἀναστολὴν δύναται, ἐν περιπτώσει καταδίκης τῇ αἰτήσει τοῦ καταδικασθέντος, ἐπὶ καταβολῇ πάντως τοῦ ὑπὸ τοῦ Ν. Δ. 16 Αὐγούστου 1926 ὁριζομένου παραβόλου καὶ ἐξόδων, νὰ διατάξῃ καὶ τὸ δικαστήριον, ἡ διάρκεια τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν διετίαν. Ἀναστολὴ χορηγεῖται εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς ἐξ ἀμελείας παραβάσεως τοῦ νόμου 362, ἀλλ' ἀπαιτεῖται ὁμοφωνία τοῦ δικαστηρίου ὅτι ἡ πρᾶξις ἐξετελέσθη ἐξ ἀμελείας.

Διαδικασία.—Τὸ Δικαστήριον τῆς αἰσχροκερδείας, καίτοι ἐξαιρετικόν, ὡς θεσπισθὲν δι' ἰδιορρύθμων νόμων (Ν. Δ. 6 Νοεμβρίου 1917, 17 Μαΐου 1924, 26 Αὐγούστου 1925) καὶ κατὰ πρωτότυπον τῷ ὄντι τρόπον, κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ τακτικοῦ ποινικοῦ δικαστηρίου (Πλημμελειοδικείου). Ἡ μόνη διαφορὰ ἥτις χαρακτηρίζει τοῦτο καὶ ἥτις εἶναι ὅλως τυπική, ἀφορῶσα μᾶλλον εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ ἐξωτερικῶς, εἶναι ὅτι ἔχει ἰδίαν εἰσαγγελίαν καὶ ὡρισμένον ἀριθμὸν δικαστῶν, οἵτινες δικάζουσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰσχυόντων νόμων καὶ τῆς ἰσχυούσης ποινικῆς Δικονομίας. Τοῦ κοινοῦ δικαίου παρεκκλίνουσιν αἱ περὶ τῶν ἐνδίκων μέσων διατάξεις. Οὕτω α) *ἀνακοπὴ* κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστηρίου αἰσχροκερδείας (κοινῶς καλουμένου αἰσχροδικείου) ἐπιτρέπεται ὅλως ἐξαιρετικῶς, ἐφ' ὅσον δι' ὁμοψήφου ἀποφάσεως τοῦ κατ' ἀνακοπὴν ἐπιλαμβανομένου δικαστηρίου ἤθελε γίνει δεκτὴ ὡς προκύψασα μετὰ βεβαιότητος περίπτωσις ἀνωτέρας βίας, ἐξ ἧς κατέστη ἀδύνατος ἡ κατὰ τὴν ἐρημοδικίαν ἐμφάνισις τοῦ κατηγορουμένου· β) *ἔφεσις* ἐκδικαζομένη ὑπὸ τοῦ ἐφετείου ἐπιτρέπεται κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικαστηρίων τῶν ἐκδικαζόντων παραβάσεις διατιμήσεων, ὑπέρβασιν θεμιτοῦ κέρδους καὶ ἐξ ἀμελείας παραβάσεις τοῦ νόμου 362 καὶ σχετικῶν αὐτῷ τροποποιητικῶν νόμων δι' ὧν ἐπιβάλλεται ποινὴ φυλακίσεως μείζων τῶν τριῶν μηνῶν ἢ χρηματικὴ μείζων τῶν 20 χιλ. δραχμῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐκ προθέσεως παραβάσεις τοῦ νόμου 362, ἐπιτρέπεται, ὅταν ἐπεβλήθη ποινὴ φυλακίσεως ἀνωτέρα τῆς τριμήνου καὶ χρηματικὴ ποινὴ μείζων τῶν 30 χιλ. δραχμῶν. Ἡ ἔφεσις ἐπιτρέπεται καὶ ἐπὶ τῶν μέχρι τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1926 ἐκδεδομένων ἀποφάσεων, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐκτιθῆ ἡ ἐπιβληθεῖσα ποινὴ καὶ ἐφ' ὅσον συντρέχει περίπτωσις ἐκ τῶν εἰρημένων.

ΧΡ. ΣΙΑΠΚΙΔΗΣ

[ΟΙΚΟΝΟΜ.] Ἡ καθαρῶς νομικὴ καὶ ἠθικὴ ἄποψις τῆς αἰσχροκερδείας εἶναι πολὺ δυσπροσδιόριστος οἰκονομικῶς. Ἄνευ τῶν οἰκονομικῶν στοιχείων, ὁ νομικός, πολὺ δὲ περισσότερον ὁ ἠθικὸς καθορισμός, δὲν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ τὸν ἐπιδιωκόμενον προορισμόν του. Καμμία ἄλλως τε νομικὴ ἔννοια δὲν ὑπέστη τόσον πολλὰς καὶ ριζικὰς μεταβολὰς ἐν τῇ φύσει της, ὅσον ἡ ἔννοια τῆς πλεονεξίας. Τούτου ἕνεκα καὶ καμμία ἄλλη ἔννοια δὲν παρέχει ἱστορικῶς τε καὶ συγκριτικῶς τοιαύτην ποικιλίαν καὶ τόσας παραλλαγὰς ὅσας αὕτη. Διότι ὄχι μόνον αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐμπειρικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς αἰσχροκερδείας δὲν καθορίζεται ἐπακριβῶς πάντοτε, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου στηριζομένη ἀπαγόρευσις δὲν συναντᾶται ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου, ἀλλὰ τεχνητῶς διαμορφοῦται καὶ εἰσπηδᾷ τρόπον τινὰ εἰς τὸ δίκαιον. Τοῦτο πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὰ περισωθέντα εἰς ἡμᾶς δύο ἀρχαιότατα κείμενα περὶ αἰσχροκερδείας τὴν παλαιὰν γραφὴν (Μωσαϊκῶν 5 [Δευτερονόμιον] ΚΓ 19, 20) καὶ τὴν δωδεκάδελτον (Tacitus Annal 6, 16. Livius 7, 42.— L. 26 c. de usuris 4, 32). Ἀμφότερα διαφέρουν κατ' οὐσίαν ὅπως διαφέρουν ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν τόπον καὶ χρόνον. Τὸ πρῶτον εἶναι ἠθικὴ μᾶλλον παραίνεσις καὶ γενικὴ ἀπαγόρευσις τῆς λήψεως τόκων ἀπὸ τὸν ἀδελφόν σου ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν ξένον. Ἡ δωδεκάδελτος ὅμως ἐπιτρέπει τὴν λῆψιν τόκων μέχρις ὡρισμένου μέτρου, τὸ ὁποῖον πάντως μετεβλήθη πολλάκις καὶ μάλιστά ποτε, καὶ τελείως ἀπηγορεύθη ἡ λῆψις τόκων. Τὰ ἐν λόγῳ χωρία ἔχουν οὕτως: «Οὐκ ἐκτοκιεῖς τῷ ἀδελφῷ σου τόκον ἀργυρίου, καὶ τόκον βρωμάτων, καὶ τόκον παντὸς πράγματος οὗ ἐὰν ἐκδανείσῃς». «Τῷ ἀλλοτρίῳ ἐκτοκιεῖς, τῷ δὲ ἀδελφῷ σου οὐκ ἐκτοκιεῖς κλπ.» Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη συναντᾶται ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς πολλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς (πλὴν καὶ ἄλλων χωρίων τῶν Μωσαϊκῶν βλ. Ψαλμοὺς 15,5 Παροιμίας 28,8, κλπ.). Ὁ δὲ Τάκιτος γράφει: «Nam primo duodecim tabulis sanctum, nequis unciario fenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur; dein rogatione tribunicia ad semuncias redactum postremo vetita versura».

Τὴν ἀκριβεστέραν οἰκονομικὴν διατύπωσιν τῆς αἰσχροκερδείας ἀξιοθαυμάστως πράγματι διεμόρφωσεν εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἡ νομολογία τῶν γερμανικῶν δικαστηρίων· γερμανικῆς δὲ προελεύσεως, ὡς ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἐξετέθη, εἶναι καὶ ὁ ἡμέτερος βασικὸς νόμος. Ὡς συντελεσταὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς τιμῆς τοῦ ἐμπορεύματος θεωροῦνται αὐτόθι: α') ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς, β') τὸ ἀναλογοῦν μέρος τῶν γενικῶν ἐξόδων τῆς ἐπιχειρήσεως, γ') τὰ ἰδιαίτερα ἔξοδα τὰ γινόμενα διὰ τὴν προμήθειαν ἢ παραγωγὴν τοῦ πωλουμένου ἀντικειμένου, δ') ἡ ἀποζημίωσις τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τὴν χρησιμοποίησιν ἰδίων αὐτῆς ἢ ξένων κεφαλαίων, ε') αὐτασφάλιστρον δι' ἐνδεχομένους κινδύνους τῆς ἐπιχειρήσεως, στ') ὁ μισθὸς τοῦ ἐπιχειρηματίου, ζ') τὸ καθαρὸν κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματίου. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀντιτίμου ἀφαιροῦνται τὰ κονδύλια ἀπὸ α'-στ' διὰ νὰ κριθῇ ποῖον εἶναι τὸ καθαρὸν κέρδος ἑκάστοτε. Πάντως τὰ γερμανικὰ δικαστήρια διεμόρφωσαν καὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἀντικαταστάσεως. Ὁ ἔμπορος δηλαδὴ πρέπει διὰ τῆς πωλήσεως τοῦ ἐμπορεύματός του νὰ λάβῃ ἐκεῖνο τὸ χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν προμήθειαν (ἀντικατάστασιν) νέου ὁμοίου ἐμπορεύματος. Δὲν ἐπιτυγχάνεται ὅμως τοῦτο ἂν ὁ ἔμπορος δι' ἐμπορεύματα τὰ ὁποῖα οὗτος ἠγόρασεν εὐθηνὰ λόγῳ εὐνοϊκῆς δι' αὐτὸν καταστάσεως τοῦ συναλλάγματος, ἤθελε λάβει ἴσον ἀριθμητικῶς ἀντίτιμον πρὸς τὸ παρ' αὐτοῦ ἄλλοτε καταβληθὲν ποσὸν τιμήματος. Διότι μὲ τὸ αὐτὸ ποσὸν χρημάτων μόνον ἓν μέρος τοῦ αὐτοῦ ἐμπορεύματος θὰ ἠδύνατο ἤδη νὰ προμηθευθῇ ὑπὸ τὴν νεωτέραν συναλλαγματικὴν κατάστασιν.

Ἡ αἰσχροκέρδεια δὲν ἔσχεν εὐρεῖαν ἔκτασιν παρ' ἡμῖν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ ἀντοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ νομίσματος μέχρι κυρίως τοῦ 1921. Ἔκτοτε ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἡμῶν διεταράχθη σπουδαίως καὶ ἐγεννήθη τὸ ζήτημα τῆς ἀκριβείας τῆς ζωῆς ἐντονώτερον.

Ἡ πώλησις chèque παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Νέας Ὑόρκης—τοῦ μόνου νομίσματος ἐκ τῶν ἐμπολέμων κρατῶν τοῦ διατηρήσαντος τὴν ἰσοτιμίαν του πρὸς τὸν χρυσόν,—ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1919 δὲν ἐσημείωσε διαφορὰν (μικραί τινες, μόνον μέχρι 5% ὑπὲρ τὸ ἄρτιον, διακυμάνσεις ἐσημειώθησαν τῷ 1915). Ἔκτοτε μὲ ἀνιοῦσαν, καὶ ἐνίοτε προσωρινῶς πίπτουσαν κλίμακα, ἐπροχώρησεν ἡ ὑποτίμησις τῆς δραχμῆς μέχρι τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς καὶ ἰδίως τῆς χρηματιστηριακῆς κρίσεως τοῦ Μαΐου τοῦ 1923. Διήλθομεν μὲ σχετικὴν συναλλαγματικὴν εὐστάθειαν τὸ 1924 καὶ ἤρχισαν τὸ 1925 πάλιν ἐντονώτεραι αἱ διακυμάνσεις, ἐφόσον δὲν ἀδρανεῖ τελείως ἡ ἀγορὰ τοῦ συναλλάγματος πιεζομένη ὑπὸ τῶν καταθλιπτικῶν κυβερνητικῶν μέτρων. Τῷ 1925 διεκυμάνθη ἡ λίρα μεταξὺ τῶν 288,50 δρ. καὶ 386. Ἔφθασε τῷ 1926 μέχρι τῶν 460 διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1927 εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 370. Ἡ κατάστασις αὕτη ἀντικατοπτρίζεται καὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τιμαρίθμου συντηρήσεως.

Οὕτω δὲ μὲ σχέσιν 100 τῷ 1914 ἔχομεν τὴν ἑξῆς ὕψωσιν τοῦ κόστους τῆς ζωῆς ἐν Ἀθήναις.

1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
100	117	159	256	366	323	351	398	636	1181	1342	1485	1784

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1917 συνεστήθη καὶ εἰδικὸν Ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ (βλ. λ.) καὶ Αὐταρκείας, σκοπὸν ἔχον τὴν διεξαγωγὴν καὶ ἐκτέλεσιν πασῶν τῶν ἐργασιῶν αἱ ὁποῖαι εἶχον ἓν ἔτος πρότερον ἀνατεθῆ εἰς τὴν καλουμένην *Ἐπιτροπὴν Προμηθειῶν*. Ἔργον ἐπομένως τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο εἶχε τὴν προμήθειαν τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν καταναλώσεως ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, τὴν πώλησιν αὐτῶν, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν μεταφορῶν των, ἰδίᾳ δὲ τὴν κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ σχετικοῦ νόμου ναύλωσιν καὶ ἐπίταξιν πλοίων, σιδηροδρόμων ἢ ἄλλων μέσων μεταφορᾶς ὡς καὶ ἀποθηκῶν, τὴν ἐπίταξιν τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν καταναλώσεως καὶ τὴν διάθεσιν αὐτῶν, τὴν πρότασιν ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς προϊόντων ἐσωτερικῆς καταναλώσεως, ἢ τὴν διατίμησιν αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἢ κατὰ τόπους, τὴν συνομολόγησιν ἀσφαλιστηρίων διὰ λογαριασμὸν τοῦ Κράτους, τέλος δὲ πᾶσαν ἄλλην πρᾶξιν ἥτις θὰ ἀνετίθετο εἰς αὐτήν. Ἀφ' ἧς ὅμως ἤρξατο ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν οἰκονομικὴν ὁμαλότητα ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ἐξέλιπε καὶ ἀπέμεινε μόνον ἡ δίωξις τῆς αἰσχροκερδείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Πορίσματα Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου 1917. Τὸ ζήτημα τῆς αἰσχροκερδείας (*ὑπόμνημα τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν*) 1922.—*Φιλαρέτου Γ.*, Ὁ ἐπισιτισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, 1922.—*Ζέγγελη Ἠλ.* Περὶ τοκογλυφίας καὶ τῶν κατ' αὐτῆς νομοθετικῶν μέτρων, 1895.—*Σιαπκίδου Χρ.* Τὸ ἀδίκημα τῆς αἰσχροκερδείας καὶ πλεονεξίας, 1925.—*Geller*, Wucherstrafrecht, 1910.—*Gerstel*, Handels-Lexikon (ἐν λέξει Wucher) 1926.

Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΣ

αἰσχροκερδὴς (ὁ, ἡ),—*ές* (τό)· ὁ ἐπιδιώκων κέρδος αἰσχρόν, ἤτοι δι' ἀνηθίκων καὶ ποταπῶν μέσων· συνεκφέρεται μετὰ τοῦ ἄπληστος· «ἐὰν δὲν ἦσο *ἄπληστος καὶ αἰσχροκερδής*, δὲν θὰ ἐγίνεσο τυμβωρύχος» (*Ἡροδ.* 1,187). Ἐπίρρ. αἰσχροκερδῶς.

Β. Φ.

αἰσχροκερδικός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἰσχροκέρδειαν· «αἰσχροκερδικὰ τεχνάσματα», «αἰσχροκερδικὴ ἐπιχείρησις».

αἰσχροκερδοκακότροπος (ὁ, ἡ)· ὁ αἰσχροκερδὴς ἅμα καὶ κακότροπος.

αἰσχροκερδῶ (—*έω*)· εἶμαι αἰσχροκερδής, ἐπιδιώκω κέρδος αἰσχρόν, ἀνήθικον, παράνομον.

αἰσχρολόγημα (τό)· ἀντὶ αἰσχρολογία.

αἰσχρολογία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχρολόγου τὸ νὰ λέγῃ τις αἰσχρά, αἰσχρὸς λόγος, αἰσχρὸν διήγημα.

αἰσχρολόγος (ὁ, ἡ)· ὁ λέγων αἰσχρά· «συγγραφεὺς *αἰσχρολόγος*»· πβ. *κακολόγος*.

αἰσχρολογῶ (—*έω*)· λέγω αἰσχροὺς λόγους· πβ. *κακολογῶ*.

αἰσχροπάθεια (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχροπαθοῦς, τὸ πάσχειν, τὸ φέρειν αἰσχρά.

αἰσχροπαθὴς (ὁ, ἡ), —*ές* (τό)· ὁ αἰσχρὰ πάσχων· πβ. *κακοπαθής*.

αἰσχροπλοκία (ἡ)· τὸ πλέκειν, τὸ σχεδιάζειν αἰσχρά· πβ. *δολοπλοκία*.

αἰσχροπλόκος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ πλέκων, ὁ σχεδιάζων αἰσχρά· πβ. *δολοπλόκος*.

αἰσχροποιία (ἡ)· αἰσχρὰ πρᾶξις.

αἰσχροποιὸς (ὁ, ἡ)· ὁ ποιῶν αἰσχρά· πβ. *κακοποιός*.

αἰσχροπραγία (ἡ)· αἰσχρὰ πρᾶξις· πβ. *κακοπραγία*.

αἰσχροπραγῶ (—*έω*)· αἰσχρὰ ποιῶ.

αἰσχροπραξία (ἡ)· αἰσχρὰ πρᾶξις· πβ. *δικαιοπραξία*.

αἰσχροπρεπὴς (ὁ, ἡ), —*ές* (τό)· ὁ αἰσχρὸς τὴν ἐμφάνισιν· ἀντίθ. *εὐπρεπής*.

αἰσχρός, —*ά*, —*όν* (παραθ. *αἰσχίων*, *αἴσχιστος*, *αἰσχρότερος*, *αἰσχρότατος*)· ἀνήθικος, ἄνομος, ἀνόσιος, ἄτιμος, ἐπονείδιστος· «*αἰσχρὸς ἄνθρωπος*», «*αἰσχρὸν βιβλίον*», «*αἰσχρὰ διαγωγή*, —*πρᾶξις*, —*ἔργα*, *κ. τ. τ.*»· κοινότατον κατέστη τὸ ῥητὸν τοῦ ἀποστόλου Παύλου «*αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν*» ἐπὶ αἰσχροτάτων πράξεων, τὰς ὁποίας καὶ ν' ἀναφέρῃ τις ἀποτροπιάζεται· «*τὰ γὰρ κρυφῇ γενόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν*» (Πρὸς Ἐφεσ. ε'. 12)· παρ' ἀρχαίοις ἐσήμαινε καὶ ἄσχημος, ἀκατάλληλος, ἀνεπιτήδειος· ἀντίθ. *καλός*. Ἐπίρρ. αἰσχρῶς.

Β. Θ.

αἰσχρότης, —*ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχροῦ, τὸ νὰ εἶναί τις αἰσχρός, ἀνηθικότης, ἀνομία, ἀνοσιότης· συνών. *αἶσχος*, *ὄνειδος*.

αἰσχρούργημα (τό)· αἰσχρά, ἀκόλαστος πρᾶξις· πβ. *κακούργημα*.

αἰσχρουργηματικός, —*ή*—*όν*· αἰσχρουργός, αἰσχρός· νεολογισμός, σχηματισθεὶς κατὰ τὸ ἀριστουργηματικός. Ἐπίρρ. *αἰσχρουργηματικῶς*.

αἰσχρουργία (ἡ)· αἰσχρά, ἀκόλαστος πρᾶξις· πβ. *κακουργία*.

αἰσχρουργικός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἰσχρουργίαν, ὁ λαμβάνων ὑπόστασιν μὲ αἰσχρουργίαν. Ἐπίρρ. *αἰσχρουργικῶς*.

Digitized by Google

αἰσχρουργὸς (ὁ,ἡ),—*ὸν* (τό)· ὁ αἰσχρὰ ἐργαζόμενος, αἰσχροποιός· πβ. *μεγαλουργός*.

αἰσχρουργῶ (—*έω*)· πράττω αἰσχρά, ζῶ βίον αἰσχρόν· πβ. *ἀνοσιουργῶ*.

αἰσχρόφυλλον (τό)· τὸ αἰσχρὸν φύλλον (=ἡμερήσιον φύλλον, ἐφημερίς)· νεολογισμὸς σχηματισθεὶς κατὰ τὸ *βρωμόφυλλον*.

αἰσχύλειος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ ἀναφερόμενος, ὁ ἀνήκων εἰς τὸν Αἰσχύλον· «*ὁ αἰσχύλειος Ὀρέστης*» Ὀρέστης ὡς ἠθοποιεῖ, ὡς ἐμφανίζει αὐτὸν ὁ Αἰσχύλος, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν *σοφόκλειον* Ὀρέστην ἢ τὸν *εὐριπίδειον* Ὀρέστην· «*ἡ αἰσχύλειος σκηνή, —τέχνη*», ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν σοφόκλειον, εὐριπίδειον, ἀριστοφάνειον κ.τ.λ. Β. Φ.

Αἰσχυλίδης. 1) Ἀθηναῖος. Ἐκ τῶν μισθαρνων ὀργάνων τῶν ἐν Ἀθήναις 30 τυράννων. Διὰ τῆς ψευδοῦς μηνύσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ Βατράχου συνελήφθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ ῥήτορος Λυσίου Πολέμων καὶ ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν 30. (Λυσ. κατὰ Ἐρατοσθ. 48.)

2) Ἀθηναῖος συγγραφεὺς βιβλίων *περὶ γεωργίας*, ὧν σώζονται δυὸ ἀποσπάσματα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' π. χ. αἰῶνος.

Αἰσχυλῖνος. Πυρραῖος, ἐκ τῆς πόλεως δηλ. τῆς Λέσβου Πύρρας. Ἦτο πατὴρ τοῦ ποιητοῦ τῆς *Μικρᾶς Ἰλιάδος* Λέσχου.

Αἰσχυλίς. Θυγάτηρ τοῦ Μιλησίου φιλοσόφου Θαλοῦ (Καλλιμ. ἐν. 54).

Αἰσχύλος *ὁ Εὐφορίωνος*. Ἐγεννήθη τῷ 525 π. Χ. εἰς τὴν Ἐλευσῖνα «ἐξ *εὐπατριδῶν τὴν φύσιν*». Ὁ ἀδελφός του Κυνέγειρος ἔπεσεν ἡρωϊκώτατα εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ὁ παλαιὸς βιογράφος τοῦ ποιητοῦ—καθὼς καὶ ὁ Σουΐδας—ἀναφέρουν ὡς νεώτατον ἀδελφόν του καὶ τὸν Ἀμεινίαν, ὁ ὁποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος ἀφηγεῖται εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον του τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἀμεινίου, ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἦτο Παλληνεὺς τὸν δῆμον, οὐχὶ Ἐλευσίνιος. Εἶναι ἐπομένως φανερόν, ὅτι ἡ πληροφορία περὶ τοῦ Ἀμεινίου, ὡς ἀδελφοῦ τοῦ ποιητοῦ, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀκριβής. Ἀνακριβὲς ὡσαύτως φαίνεται καὶ τὸ ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἦτο μεμυημένος εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια, ὅπως ὑπετέθη ἀπὸ τὴν ἐν τοῖς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους γνωστὴν ἐπίκλησιν τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν Δήμητρα:

> *Δήμητερ ἡ θρέψασα τὴν ἐμὴν φρένα*
> *εἶναί με τῶν σῶν ἄξιον μυστηρίων.*

Ἡ ἀπολογία τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ἐπὶ ἀποκαλύψει τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων δὲν φαίνεται, κατὰ τὸν Κλήμεντα καὶ ἄλλους, ἀπολογία ἀνθρώπου μεμυημένου.

Ὁ Αἰσχύλος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, κατὰ τὴν ὁποίαν «πολλὰ τρωθεὶς ἀνηνέχθη φοράδην». Τὴν γενναιότητα, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξε κατ' αὐτὴν ὁ ποιητής, μαρτυρεῖ τὸ λαμπρὸν ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα,—τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν παρὰ Παυσανίᾳ βίον του συνέταξεν αὐτὸς ὁ Αἰσχύλος:

> *Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει*
> *μνῆμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας.*
> *ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθώνιον ἄλσος ἂν εἴποι*
> *καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.*

ἢ κατὰ μετάφρασιν τοῦ καθηγητοῦ Σίμου Μενάρδου:

> Αἰσχύλον Εὐφορίωνος, ποὺ ἀπέθαν' ἐδωκάτου,
> τὸ μνῆμ' αὐτὸ τῆς καρπερῆς τῆς Γέλας τὸν σφαλᾶ.
> Ὁ Μαραθῶνας θὰ σοῦ πῇ γιὰ τὴν παλληκαριά του
> κι' ὁ Μῆδος ὁ μακρόμαλλος, ποὺ ξέρει την καλά.

Ἐπίσης ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν. Ὁ παλαιὸς βιογράφος τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ ὅτι μετέσχε «καὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς πεζομαχίας», κατ' ἄλλην δὲ μαρτυρίαν ἔλαβεν οὗτος μέρος καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίαν. Ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν κρίνονται ἀσφαλεῖς. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη εἰς τὸν ἱερὸν τόπον τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων καὶ τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος καὶ ὅτι ἔζησε κατὰ τοὺς μεγάλους χρόνους τῶν Μαραθωνομάχων καὶ Σαλαμινομάχων, οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ὑπερόχου αὐτῶν τόλμης καὶ ἀνδρείας καὶ διὰ τοῦ ἀπαραμίλλου πατριωτισμοῦ των ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἐξηγεῖ τὸ φιλόπατρι, τὸ εὐσεβές, τὸ φιλελεύθερον καὶ γενναῖον φρόνημα καὶ ἦθος τοῦ ποιητοῦ, τὸν ἁγνὸν καὶ ζωηρότατον ἐνθουσιασμόν του πρὸς πᾶν μέγα, εὐγενὲς καὶ σεμνόν.

Αἰσχύλος.

Μὲ τὴν ποίησιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐφέρετο ἐξ ἐμφύτου καὶ ἰσχυρᾶς κλίσεως, ἠσχολήθη ἀπὸ τῶν νεανικῶν του χρόνων. Κατὰ τὸν Σουΐδαν ἤρχισε νὰ δραματουργῇ περὶ τὸ 500 π. Χ., ἤτοι εἰκοσιπενταετὴς τὴν ἡλικίαν. Ἀλλ' ἐκ τῶν πρὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων ποιητικῶν δημιουργημάτων τοῦ ποιητοῦ—ἐλεγειῶν ἢ δραμάτων κ.λ.—οὐδὲν διεσώθη.

Εἰς τὴν Σικελίαν ἀπεδήμησε δύο φορὰς ὁ Αἰσχύλος. Κατὰ πρῶτον μὲν μεταξὺ τοῦ 480 καὶ 470 π. Χ., προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου καὶ φιλοτέχνου τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποίου ἐφιλοξενοῦντο κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ οἱ μεγάλοι ποιηταὶ Πίνδαρος καὶ Σιμωνίδης. Ἡ πρώτη αὕτη ἐν Σικελίᾳ διαμονὴ τοῦ ποιητοῦ συνέπεσε πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος ἵδρυσιν τῆς πόλεως Αἴτνης, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἐποίησεν ὁ Αἰσχύλος καὶ τραγῳδίαν, τὰς *Αἰτναίας*. Ὡς ἀφορμὴ τῆς ἀποδημίας ταύτης ἐθεωρήθη ἡ ἀθυμία τοῦ ποιητοῦ, ἡττηθέντος ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου κατὰ τὸν ποιητικὸν ἀγῶνα, τὸν ἀναφερόμενον εἰς τὴν ποίησιν ἐλεγείας πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων ἐν Μαραθῶνι. Ὑπ' ἄλλων ἀπεδόθη ἡ ἀποδημία του εἰς τὴν ἧτταν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους κατὰ τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τοῦ 468 π. Χ. ἢ εἰς τὴν κατὰ τοῦ ποιητοῦ κατηγορίαν ἐπὶ βεβηλώσει ἤτοι ἀποκαλύψει τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, τὴν ὁποίαν καὶ προηγουμένως ἀνεφέραμεν. Ἐκ τῶν λόγων τούτων οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶναι ἐντελῶς ἀστήρικτοι, διότι οἱ χρόνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται, δὲν συμπίπτουν πρὸς τὸν χρόνον τῆς εἰς Σικελίαν ἀποδημίας τοῦ ποιητοῦ. Ἐκτὸς τούτου εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον ὅτι θὰ περιέπιπτεν εἰς τοσαύτην ἀθυμίαν ὁ Αἰσχύλος, ὁ ὁποῖος—κατὰ τὸν Ἀθήναιον—«ἡττηθείς ποτε (εἰς ἀγῶνα ποιητικὸν ἐννοεῖται) ἔφη χρόνῳ τὰς τραγῳδίας ἀνατιθέναι, εἰδὼς ὅτι κομιεῖται τὴν προσήκουσαν τιμήν». Ἡ γενναιόφρων, ἀξιοπρεπὴς καὶ πλήρης πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀξίαν ἀπάντησις αὕτη τοῦ ποιητοῦ, ἀπάντησις σύμφωνος πρὸς τὸν γενναῖον καὶ ὑπερήφανον χαρακτῆρά του, δὲν καθιστᾷ καὶ τόσον πιθανὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ βιογράφου του, ὅτι μετέβη εἰς Σικελίαν «κατασπουδασθεὶς καὶ ἡσσηθεὶς νέῳ ὄντι Σοφοκλεῖ» ἢ «ἐν τῷ εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι τεθνηκότας ἐλεγείῳ ἡσσηθεὶς Σιμωνίδῃ».

Ἀλλὰ καὶ ὁ τρίτος ἐκ τῶν μνημονευθέντων λόγων τῆς ἀποδημίας τοῦ ποιητοῦ δὲν φαίνεται ὡσαύτως πιθανός, ἀφοῦ μάλιστα κατὰ τὴν δίκην ἐπὶ βεβηλώσει τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων οὗτος ἠθῳώθη. Ὁ Murray ἀποδίδει τὴν εἰς Σικελίαν πρώτην μετάβασιν τοῦ Αἰσχύλου εἰς «*πολιτικοὺς σκοπούς*». Ποίους σκοποὺς ὑπονοεῖ ὁ Ἄγγλος ἑλληνιστὴς δὲν μᾶς ἀναφέρει. Ὁπωσδήποτε τὸ πρᾶγμα παραμένει σκοτεινόν. Ὀλίγον μετὰ τὸ 458 π. Χ., ὅποτε ἐνίκησε λαμπρὰν νίκην διὰ τῆς Ὀρεστείας, ἀπεδήμησεν ἐκ νέου εἰς Σικελίαν. Ὡς αἰτία τῆς δευτέρας ταύτης ἀποδημίας τοῦ Αἰσχύλου φέρεται ἡ σφοδρὰ λύπη του διὰ τὴν περικοπὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, τὴν πρὸς τὸν ὁποῖον τιμὴν καὶ σεβασμὸν μαρτυρεῖ ὁ ὕμνος τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον ἐν *Εὐμενίσιν* στιχ. 680 κ. ἑξ.

> *κλύοιτ' ἂν ἤδη θεσμόν Ἀττικὸς λεώς*
> *πρώτας δίκας κρίνοντες αἵματος χυτοῦ.*
> *ἔσται δὲ καὶ τὸ λοιπὸν Αἰγέως στρατῷ*
> *αἰεὶ δικαστῶν τοῦτο βουλευτήριον·*
> *πάγον δ' Ἄρειον τόνδ', Ἀμαζόνων ἕδραν.*
> . . . .
> *Ἄρει δ' ἔθυον, ἔνθεν ἔστ' ἐπώνυμος*
> *πέτρα πάγος τ' Ἄρειος· ἐν δὲ τῷ σέβας*
> *ἀστῶν φόβος τε συγγενὴς τὸ μὴ ἀδικεῖν*
> *σχήσει τό τ' ἦμαρ καὶ κατ' εὐφρόνην ὁμῶς,*
> *αὐτῶν πολιτῶν μὴ πικραινόντων νόμους*
> . . . .
> *τοιόνδε τοι ταρβοῦντες ἐνδίκως σέβας*
> *ἔρυμά τε χώρας καὶ πόλεως σωτήριον*
> *ἔχοιτ' ἂν οἷον οὔτις ἀνθρώπων ἔχει*
> *οὔτ' ἐν Σκύθῃσιν οὔτε Πέλοπος ἐν τόποις.*
> *κερδῶν ἄθικτον τοῦτο βουλευτήριον,*
> *αἰδοῖον, ὀξύθυμον, εὑδόντων ὕπερ*
> *ἐγρηγορὸς φρούρημα γῆς καθίσταμαι.*

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Αἰσχύλος—ζηλωτὴς ἔνθερμος τῆς παλαιᾶς τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ ὀπαδὸς τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπεδοκίμαζον τὴν ἄκρατον ὀχλοκρατίαν καὶ ἠγωνίζοντο νὰ διατηρήσουν τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς, μετὰ τούτων δὲ καὶ ὅλα τὰ πολιτικὰ καθιδρύματα καὶ τὰς ἐξουσίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐξησφαλίζετο ἡ εὐνομία καὶ εὐκοσμία τῆς πόλεως—θὰ ᾐσθάνθη λύπην καὶ ἀνησυχίαν δι' αὐτὸ τὸ μέλλον τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων ἐσαλεύετο ἓν τῶν κυριωτέρων καὶ στερεωτέρων ἐρεισμάτων, ὁ Ἄρειος πάγος.

Οὐχ ἧττον ἡ αἰτία καὶ τῆς δευτέρας ἀποδημίας εἰς Σικελίαν, παραμένει ἐξ ἴσου ἀβεβαία ὅπως καὶ ἡ τῆς πρώτης. Ἐκ τῆς ἀποδημίας ταύτης ὁ Αἰσχύλος δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἐπανέλθῃ. Ἀπέθανεν ἐν Γέλᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς 81ης Ὀλυμπιάδος, ἤτοι τῷ 456/5 π. Χ. Κατὰ τὸν βιογράφον του «ἀποθανόντα (τὸν Αἰσχύλον) Γελῷοι πολυτελῶς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι θάψαντες ἐτίμησαν μεγαλοπρεπῶς» καὶ «εἰς τὸ μνῆμα φοιτῶντες ὅσοις ἐν τραγῳδίαις ἦν ὁ βίος, ἐνήγιζόν τε καὶ τὰ δράματα ὑπεκρίνοντο.» Καὶ οἱ συμπολῖται του δὲν ὑστέρησαν εἰς τιμὰς εἰς τὴν μνήμην τοῦ ποιητοῦ. Βραδύτερον—κατὰ πρότασιν τοῦ Λυκούργου—ἐστήθη χαλκῆ εἰκὼν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον παραπλεύρως πρὸς τὰς εἰκόνας τῶν μεγάλων ὁμοτέχνων του Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου. Ἀλλ' ἡ καλλίστη τιμὴ εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου τραγικοῦ ἦτο ὅτι—κατὰ τὸν βιογράφον του—«Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἠγάπησαν Αἰσχύλον, ὡς ψηφίσασθαι μετὰ θάνατον αὐτοῦ τὸν βουλόμενον διδάσκειν τὰ Αἰσχύλου (δράματα) χορὸν λαμβάνειν.» Οὕτως ἐξηκολούθησαν νὰ παριστάνωνται καὶ νὰ νικοῦν ἐπανειλημμένως τὰ δράματα τοῦ ποιητοῦ.

Κατὰ τὸν βιογράφον του ὡσαύτως «οὐκ ὀλίγας μετὰ θάνατον νίκας ἀπηνέγκατο» ὁ ποιητής. Καὶ οὕτω—κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην—

> *Τῷ Αἰσχύλῳ οὐ συντέθνηκεν ἡ ποίησις.*

Τὸ ἔργον του.—Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Αἰσχύλου δὲν ἔγκειται εἰς μόνην τὴν ποίησιν πολλῶν καὶ ἐξόχων δραμάτων, ἀνηκόντων εἰς τὰ ἄριστα προϊόντα τῆς παγκοσμίου δραματουργίας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ εἰς τὰς σπουδαιοτάτας καὶ οὐσιώδεις μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπήνεγκεν οὗτος εἴς τε τὴν οἰκονομίαν τῆς τραγῳδίας καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως αὐτῆς καὶ δι' ὧν ἀνεδείχθη πράγματι *πατὴρ τῆς τραγῳδίας*. Αὕτη—προελθοῦσα, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, *ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τῶν διθύραμβον* καὶ διὰ τοῦτο περιέχουσα κατ' ἀρχὰς ἄφθονον τὸ λυρικὸν στοιχεῖον—πρῶτον διὰ τοῦ Αἰσχύλου προσέλαβε τὸν κυρίως δραματικὸν χαρακτῆρά της. Πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ περιωρίσθησαν σημαντικῶς τὰ χορικὰ μέρη τῆς τραγῳδίας, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν ἀρχικὸν πυρῆνά της, τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον μέρος αὐτῆς, καὶ ἀνεπτύχθη τὸ κυρίως δραματικὸν στοιχεῖον, ὁ δὲ διάλογος, ὁ ὁποῖος κατέλαβεν ἤδη πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῷ δράματι, ἔγινε—κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην—*πρωταγωνιστής*. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου προσετέθη καὶ δεύτερος ὑποκριτής. Καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ποιητικήν του «τό τε τῶν ὑποκριτῶν πλῆθος ἐξ ἑνὸς εἰς δύο πρῶτος Αἰσχύλος ἤγαγε καὶ τὰ τοῦ χοροῦ ἠλάττωσε καὶ τὸν λόγον (δηλ. τὸν διάλογον, τὰ διαλογικὰ μέρη τοῦ δράματος) πρωταγωνιστὴν παρεσκεύασε.» Ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους προσετέθη βραδύτερον καὶ τρίτος ὑποκριτής. Εἰς τὰς *Ἱκέτιδας* καὶ τοὺς *Πέρσας* οἱ ὑποκριταὶ εἶναι δύο, εἰς τὴν *Ὀρέστειαν* ὅμως ὁ Αἰσχύλος ἐπωφελήθη τὴν μεταβολὴν τοῦ Σοφοκλέους καὶ προσέθεσε καὶ αὐτὸς καὶ τρίτον ὑποκριτήν.

Καὶ δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὴν οὐσιώδη ταύτην διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγῳδίας μεταρρύθμισιν ὁ Αἰσχύλος. Ἐπενόησε πρὸς τούτοις καὶ διάφορα ἄλλα μέσα ἀναφερόμενα εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς παραστάσεως. Κατὰ τὸν βιογράφον του «πρῶτος ὁ Αἰσχύλος πάθεσι γενναιοτέροις τὴν τραγῳδίαν ηὔξησε, τήν τε σκηνὴν ἐκόσμησε καὶ τὴν ὄψιν τῶν θεωμένων κατέπληξε τῇ λαμπρότητι, γραφαῖς καὶ μηχαναῖς, βωμοῖς τε καὶ τάφοις, σάλπιγξιν, εἰδώλοις, Ἐρινύσι, τούς τε ὑποκριτὰς χειρῖσι σκεπάσας καὶ τῷ σύρματι ἐξογκώσας μείζοσί τε τοῖς κοθόρνοις μετεωρίσας».

Ὁ ἀριθμὸς τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ μετὰ βεβαιότητος. Κατὰ τὸν Σουΐδαν ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν 90 δράματα, κατὰ δὲ τὸν παλαιὸν βιογράφον του «ἐποίησε δράματα ἑβδομήκοντα καὶ ἐπὶ τούτοις σατυρικὰ ἀμφὶ τὰ πέντε.» Γνωστὰ ἐξ ἀποσπασμάτων ἢ ἐκ μόνου τοῦ τίτλου των—ἑπτὰ δὲ μόνον ἐκ τοῦ πλήρους κειμένου των—εἶναι τὰ ἑξῆς ἑβδομήκοντα καὶ τρία:

Ἀγαμέμνων, Ἀθάμας, Αἰγύπτιοι, Αἰτναῖαι γνήσιοι, Αἰτναῖαι νόθοι, Ἀμυμώνη, Ἀργεῖοι, Ἀργὼ ἢ κωπαστής, Ἀταλάντη, Βάκχαι, Βασσάραι, Γλαῦκος πόντιος, Δαναΐδες, Δικτυουλκοί, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Εὐμενίδες, Ἐπίγονοι, Ἐλευσίνιοι, Ἡλιάδες, Ἠδωνοί, Ἡρακλεῖδαι, Θρῇσσαι, Θεωροὶ ἢ Ἰσθμιασταί, Ἰφιγένεια, Ἰξίων, Ἱκέτιδες, Κάβειροι, Καλλιστώ, Κρῆσσαι, Κερκύων, Κίρκη σατυρική, Κήρυκες, Κᾶρες ἢ Εὐρώπη, Λάϊος, Λέων, Λήμνιοι, Λυκοῦργος, Μέμνων, Μυσοί, Μυρμιδόνες, Νεανίσκοι, Νεμέα, Νηρεΐδες, Νιόβη, Ξάντριαι, Οἰδίπους, Ὅπλων κρίσις, Ὀστολόγοι, Πενθεύς, Περραιβίδες, Πρωτεύς, Πέρσαι, Πηνελόπη, Προπομποί, Προμηθεὺς δεσμώτης, Προμηθεὺς πυρφόρος, Προμηθεὺς λυόμενος, Πολυδέκτης, Σαλαμίνιοι, Σεμέλη ἢ ὑδροφόροι, Σίσυφος δραπέτης, Σφίγξ, Τοξότιδες, Τήλεφος, Τροφοί, Ὑψιπύλη, Φιλοκτήτης, Φορκίδες, Φρύγιοι, Φρύγες ἢ Ἕκτορος λύτρα, Χοηφόροι, Ψυχοστασία, Ψυχαγωγοί. Ἐκ τῶν δραμάτων τούτων πλήρεις μᾶς παρεδόθησαν αἱ ἑξῆς τραγῳδίαι: ***Ἱκέτιδες, Πέρσαι, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες.*** Ἐκ τούτων πάλιν αἱ τρεῖς τελευταῖαι—ἡ καλουμένη ***Ὀρέστεια***—μετὰ τοῦ ἀπολεσθέντος σατυρικοῦ δράματος ***Πρωτέως*** ἀπετέλουν τετραλογίαν.

Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Αἰσχύλου οὗτος «νίκας τὰς πάσας εἴληφε τρεισκαίδεκα» ἤτοι ἔτυχον τῶν πρωτείων δεκατρεῖς τετραλογίαι, δηλ. πεντήκοντα καὶ δύο δράματα, τουτέστι πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ. Τῷ 472 π. Χ. ὁ Αἰσχύλος ἐνίκησε τὴν πρώτην νίκην του διὰ τῶν *Περσῶν*, τῷ δὲ 458 π. Χ.—

Digitized by Google

ἤτοι ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του—τὴν τελευταίαν διὰ τῆς *Ὀρεστείας*.

Χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔργου τοῦ Αἰσχύλου.— Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἁπλοῦν κάλλος καὶ τὴν ἤρεμον συμμετρίαν τοῦ Σοφοκλέους, τὸ κυριώτερον γνώρισμα τῶν δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου εἶναι, κατὰ τὸν *Christ*, «τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ τιτανικόν». Γίγαντες καὶ τιτᾶνες εἶναι συνήθως τὰ πρόσωπα τῶν τραγῳδιῶν του, γιγάντεια καὶ τὰ πάθη των, αἱ συμφοραὶ καὶ οἱ κολασμοί των, μεγαλοπρεπεῖς καὶ καταπλήσσουσαι αἱ σκηνοθεσίαι. ὡς λ. χ. ἡ τοῦ *Προμηθέως δεσμώτου*, τοῦ τιτᾶνος τοῦ προσπασσαλευθέντος ἐπὶ τοῦ ὑψικρήμνου καὶ συννεφώδους Καυκάσου, πρὸς τὸν ὁποῖον συμπάσχει καὶ συμπονεῖ ἡ φύσις ὅλη:

βοᾷ δὲ πόντιος κλύδων
ξυμπίτνων, στένει βυθὸς
κελαινὸς δ' Ἄιδος ὑποβρέμει μυχός,
πηγαὶ δ' ἁγνορύτων ποταμῶν
στένουσιν ἄλγος οἰκτρόν,

τοῦ τιτᾶνος, ὁ ὁποῖος καταταρταροῦται μετὰ τοῦ ἀγριωποῦ βράχου του ἐν μέσῳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν:

Χθὼν σεσάλευται, βρυχία δ' ἠχὼ
παραμυκᾶται βροντῆς, ἕλικες
δ' ἐκλάμπουσι στεροπῆς ζάπυροι,
στρόμβοι δὲ κόνιν εἱλίσσουσιν·
σκιρτᾷ δὲ ἀνέμων πνεύματα πάντων
εἰς ἄλληλα στάσιν ἀντίπνουν
ἀποδεικνύμενα· ξυντετάρακται
δ' αἰθὴρ πόντῳ.

Λαμπραὶ εἰκόνες καὶ τολμηραὶ μεταφοραί, καινοφανεῖς συνθέσεις ὀνομάτων—τὸ *γλωσσῶδες τῆς λέξεως*—διακρίνουν ἐξ ἄλλου τὸ λεκτικὸν τοῦ ποιητοῦ, ἀνάλογον πρὸς τὰς μεγάλας καὶ ὑπερανθρώπους μορφὰς τῶν δραμάτων του. Ὅτε ὁ Εὐριπίδης ψέγει—εἰς τοὺς *Βατράχους* τοῦ Ἀριστοφάνους—τὸν Αἰσχύλον ὡς μὴ φράζοντα ἀνθρωπείως, ἤτοι κατὰ τρόπον ἁρμόζοντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ Αἰσχύλος ἀπαντᾷ πρὸς τὸν ἐν Ἅδου ἀνταγωνιστήν του:

Ἀλλ' ὦ κακόδαιμον, ἀνάγκη
μεγάλων γνωμῶν καὶ διανοιῶν ἴσα καὶ τὰ ῥήματα τίκτειν.
κἄλλως εἰκὸς τοὺς ἡμιθέους τοῖς ῥήμασι μείζοσι χρῆσθαι.

Παραστατικώτατα — καὶ μὲ τὴν συνήθη ἐπὶ τὸ κωμικώτερον ὑπερβολὴν—χαρακτηρίζει ὁ Ἀριστοφάνης τὸν Αἰσχύλον ὡς *ἔχοντ' ἀχάλινωτον ἀκρατὲς ἀπύλωτον στόμα, ἀπεριλάλητον κομποφακελορρήμονα*, ὡς *αὐθαδόστομον*, ὡς μεταχειριζόμενον λέξεις *αὐτοπρέμνους, γομφοπαγεῖς, ἱπποβάμονας*, ὡς *κομπολακοῦντα, στόμφακα, κρημνοποιὸν* κλ. Καὶ κατὰ τὸν Κοϊντιλιανὸν ὁ Αἰσχύλος εἶναι *sublimis et gravis et grandiloquus saepe usque ad vitium.*

Ἡ κεντρικὴ ἰδέα ἡ ἀποτελοῦσα τὴν βάσιν πασῶν τῶν τραγῳδιῶν του εἶναι ἡ ἰδέα τῆς εἱμαρμένης:

τὸ τῆς ἀνάγκης ἔστ' ἀδήριτον σθένος.

Ἄλλη θεμελιώδης ἰδέα τῆς αἰσχυλείου τραγῳδίας εἶναι ἡ τῆς μεταδόσεως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν τῆς ἀρᾶς τῆς ἐκ τῶν κακουργιῶν προερχομένης. Ἡ κατὰ τετραλογίας παράστασις τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ (= 3 τραγῳδίαι + 1 σατυρικῷ δράματι) καὶ ἡ συνένωσις οὕτω τριῶν τραγῳδιῶν εἰς μίαν μεγάλην καὶ ἐκτενῆ ἑνότητα καθίστα δυνατὴν τὴν δραματοποίησιν τῆς ἰδέας ταύτης μετὰ πολλῆς ἀνέσεως καὶ ἐλευθερίας. Τοῦτο παρατηροῦμεν εἰς τὴν μόνην σωθεῖσαν πλήρη τριλογίαν τοῦ Αἰσχύλου, τὴν *Ὀρέστειαν*.

Πανταχοῦ τῶν τραγῳδιῶν αὐτοῦ ἐξαίρεται καὶ διαλάμπει ἡ αὐστηρότης τῶν ἀρχῶν του, ἡ βαθεῖα πίστις του ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐσέβειαν, τὴν μετριοφροσύνην, τὴν εὐνομίαν, τὴν πολιτικὴν εὐκοσμίαν κλ. Διὰ τοῦ στόματος τοῦ Δαρείου κηρύττει μεγαλοστόμως εἰς τοὺς *Πέρσας* του:

μηδέ τις
ὑπερφρονήσας τὸν παρόντα δαίμονα
ἄλλων ἐρασθεὶς ὄλβον ἐκχέῃ μέγαν.
Ζεύς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὔθυνος βαρύς.

Εἰς δὲ τὰς *Εὐμενίδας* δίδει διὰ τοῦ χοροῦ τὰς ἑπομένας χρυσᾶς ὑποθήκας:

μήτ' ἄναρκτον βίον
μήτε δεσποτούμενον
αἰνέσῃς.
παντὶ μέσῳ τὸ κράτος θεὸς ὤπασεν, ἄλλ' ἄλ-
λα δ' ἐφορεύει.
ξύμμετρον δ' ἔπος λέγω,
δυσσεβίας μὲν ὕβρις τέκος ὡς ἐτύμως·
ἐκ δ' ὑγιείας
φρενῶν ὁ πᾶσιν φίλος καὶ πολύευκτος ὄλβος·
ἐς τὸ πᾶν δέ σοι λέγω
βωμὸν αἴδεσαι δίκας·
μηδέ νιν
κέρδος ἰδὼν ἀθέῳ ποδὶ λὰξ ἀτίσῃς· ποι-
νὰ γὰρ ἐπέσται.
κύριον μένει τέλος
πρὸς τάδε τις τοκέων σέβας εὖ προτίων
καὶ ξενοτίμους
ἐπιστροφὰς δωμάτων αἰδόμενός τις ἔστω.

Ἀλλ' ὅ,τι διαλάμπει ὑπὲρ πάντα—κατὰ τὸν Christ—εἶναι «ἡ δεινὴ μεγαλοφυΐα τοῦ ποιητοῦ, ἥτις πανταχοῦ ἐκφαινομένη ἀποδεικνύει τὴν ποίησιν αὐτοῦ ἀπόρροιαν ἀσυνειδήτου διονυσιακοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Διὰ τοῦτο δ' ὁ Σοφοκλῆς εἶπέ ποτε περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀθήναιον ὅτι *εἰ καὶ τὰ δέοντα ποιεῖ, ἀλλ' οὐκ* ***εἰδώς γε***. Καὶ ταῦτα μὲν ἐξεστομίσθησαν ὑπὸ τοῦ νεωτέρου μελετητικοῦ ποιητοῦ πρὸς ὀνειδισμὸν τοῦ Αἰσχύλου, εἶναι ὅμως ἀληθῶς ὁ μέγιστος τῶν ἐπαίνων. Διότι ἀληθῶς ὁ Αἰσχύλος ἐποίει ὡς μεθυσμένος καὶ κατεχόμενος ὑπὸ θεολήπτου μανίας καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ δὲν εἶναι δημιουργήματα τῆς τέχνης, ἀλλὰ δῶρα τοῦ θείου δαιμονίου. Παρ' αὐτῷ δὲν ἀπαντῶσι σοφιστικοὶ λόγοι, οὐδ' ἴχνη ψυχρᾶς σκέψεως, οὐδὲ πρόσχημα ξένης ἐκ ξένου στόματος εἰλημμένης σοφίας, ἀλλὰ καὶ αἱ ἔννοιαι καὶ αἱ λέξεις ἀναβλύζουσιν ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου κρουνοῦ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θείας φύσεως ἐν ῥεύματι ἀενάῳ.»

Ἐκδόσεις τοῦ Αἰσχύλου.— Οἱ κώδικες, δι' ὧν μᾶς παρεδόθη τὸ κείμενον τοῦ Αἰσχύλου, εἶναι οἱ ἑξῆς 1) *Mediceus* ἢ *Laurentianus* XXXII,9 τοῦ 10ου ἢ 11ου αἰῶνος. Οὗτος εἶναι ὁ σπουδαιότερος τῶν κωδίκων τοῦ Αἰσχύλου. 2) *Marcianus*, 468 τοῦ 13ου ἢ 14ου αἰῶνος, ἀνήκων ἄλλοτε εἰς τὸν καρδινάλιον Βησσαρίωνα καὶ παρ' αὐτοῦ δωρηθεὶς εἰς τὴν Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας. 3) *Guelferbytanus*, 88 τοῦ 15ου αἰῶνος. 4) *Parisinus* ὑπ' ἀριθ. 2886 τοῦ 15ου αἰῶνος. 5) *Augustanus* ἢ *Monacensis* 546 (τοῦ Μονάχου), τοῦ 16ου αἰῶνος. 6) *Escurialensis* (τῆς Μαδρίτης), τοῦ 16ου ὡσαύτως αἰῶνος. 7) *Florentinus* ἢ *Laurentianus*, XXXI, 8 τοῦ 14ου αἰῶνος. 8) *Venetus* ἢ *Marcianus* 616 τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ 9) *Farnesianus* (τῆς Νεαπόλεως), περιέχων τὰ σχόλια τοῦ Δημητρίου Τρικλινίου.

Γενικαὶ ἐκδόσεις τοῦ Αἰσχύλου, ἤτοι ἐκδόσεις ἁπασῶν τῶν σωζομένων τραγῳδιῶν του, εἶναι ἡ *Ἀλδινὴ* τοῦ 1518 μ. Χ., ἡ τοῦ *Turnebus* τοῦ 1552, ἡ τοῦ *Stanley* ἐν Λονδίνῳ 1663, ἡ τοῦ *Schütz*[8] ἐν Halle 1809—1822, ἡ τοῦ *Ahrens* (παρὰ τῷ Didot 1842), ἡ τοῦ *Dindorf* ἐν Ὀξφόρδῃ 1851, ἡ τῶν *Hermann—Haupt* ἐν Λιψίᾳ 1852, ἡ τοῦ *Paley*[8] τοῦ 1889, ἡ τῶν *Wecklein - Vitelli* ἐν Βερολίνῳ 1855, ἡ τοῦ *Kirchhoff* ἐν Βερολίνῳ 1880, ἢ τοῦ *H. Weil* (ἐν Gissen, 1858—1867 ed. major, καὶ 1885 ed. minor. Νεωτέρα ἔκδ. τοῦ *Weil* παρὰ Teubner 1910), ἡ τοῦ *Campbell* ἐν Λονδίνῳ 1898, ἡ τοῦ *Sidgwick* ἐν Ὀξφόρδῃ τοῦ 1900, νεώταται δὲ ἡ τοῦ *Wilamowitz—Möllendorf* ἐν Βερολίνῳ (ed. major τῷ 1914, ed. minor τῷ 1915) ἡ ἀρίστη καὶ σπουδαιοτάτη πασῶν, καρπὸς μακρῶν καὶ πολυετῶν μελετῶν τοῦ ἐπιφανοῦς ἑλληνιστοῦ, καὶ ἡ τοῦ *P. Mazon* (τομ. 1ος περιλαμβάνων τὰς *Ἱκέτιδας, Πέρσας, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* καὶ *Προμηθέα δεσμώτην* τοῦ 1920, ἐν τῇ συλλογῇ τῶν γαλλικῶν Πανεπιστημίων τῇ ἐκδιδομένῃ ὑπὸ τῆς ἐν Παρισίοις Association Guillaume Budé.) Ἐνδιαφέρουσα διὰ τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας εἶναι ἡ μεθ' ὑπομνημάτων ἔκδοσις *Wecklein—Εὐγ. Ζωμαρίδου* ἐν Ἀθήναις 1891—1897 (ἐν τῇ Ζωγραφείῳ Βιβλιοθήκῃ).

Τὰ παλαιὰ σχόλια εἰς τὸν Αἰσχύλον εὑρίσκονται παρὰ *Dindorf* (3ος τόμ. Oxonii 1851) καὶ *Dähnhardt*, Scholia in Aeschyli Persas, Lipsiae 1894. Ἰδ. Π. Παπαγεωργίου, Κριτικὰ καὶ παλαιογραφικὰ εἰς τὰ παλαιὰ Αἰσχύλου σχόλια, Lipsiae (Teubner) 1887 καὶ *Wilamowitz*, Die Ueberlieferung der Aeschylos—Scholien (=Hermes τοῦ 1890 σελ. 161—170). Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Αἰσχύλου παρὰ τῷ *Nauck*, Tragicorum Graecorum fragmenta (Teubner) σελ. 1—128. Μετρικὴν ἀνάλυσιν τῶν χορικῶν τοῦ Αἰσχύλου παρὰ τῷ *O. Schræder*, Aeschyli cantica, Lipsiae (Teubner) 1907.

Εἰδικὰ λεξικὰ εἰς τὸν Αἰσχύλον εἶναι τὰ τοῦ *Wellauer*, Lexicon Aeschyleum I—III, Lipsiae, 1823-1830, καὶ *Dindorf*, Lexicon Aeschyleum, Lipsiae 1873-6. (ἰδ. καὶ ἐπίμετρον εἰς τοῦτο ὑπὸ *L. Schmidt* ἐν Greifenberg 1875).

Μεταφράσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἔχομεν τὰς τοῦ *Γ. Καλοσγούρου* (μόνον τοῦ *Προμηθέως*), τὴν τοῦ *Κ. Ξανθοπούλου, Κ. Ζερβοῦ*, τὴν *Γ. Καζαντζάκη* (ὡσαύτως τοῦ *Προμηθέως* μόνον), τὴν τοῦ *Ι. Ζερβοῦ* (τῶν *Περσῶν* μόνον), τὴν τῶν *Ἱκετίδων* ὑπὸ *Μ. Αὐγέρη* καὶ τὴν τῆς *Ὀρεστείας* καὶ *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* ὑπὸ *Ι. Γρυπάρη*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *R. Westphal*, Prolegomena zu Aeshylus Tragödien, Leipzig 1869. *P. Richter*, Zur Dramaturgie des Aesch., Leipzig 1892. *Lechner*, De arte Aeschyli rhetorica, Hof 1867. *Fleischman*, Kritische Studien über die Kunst der Charakteristik bei Aeschylos und Sophokles, Nürnberg 1875. *H. Weil*, De la composition symétrique du dialogue dans les tragédies d'Eschyle, Paris 1860. *S. B. Franklin*, Traces of epic influence in the tragedies of Aeschylos, Baltimore 1895. *Wilamowitz*, Die Bühne des Aeschylos (=Hermes τοῦ 1886, σελ. 597—622). *M. Croiset*, Le second acteur chez Eschyle (=Mémoires de l'Acad. des Inscript. τοῦ 1893, σελ. 193—215) καὶ *F. W. Dignan*, The idle actor in Aeschylus, Chicago 1905. Ἰδ. προσέτι τὸ περὶ Αἰσχύλου ἄρθρον τοῦ *Dieterich*, ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τῶν Pauly—Wissowa I, 1065—84.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

— **Αἰσχύλος.** Ἀθηναῖος. Ἦτο ἀπόγονος τοῦ Μελάνθου καὶ πατὴρ τοῦ προτελευταίου βασιλέως τῶν Ἀθηναίων ἐκ τοῦ γένους τῶν Μεδοντιδῶν Αἰσυμίδου (Παυσ. IV. 5. 10).

— **Αἰσχύλος.** Πατὴρ τοῦ γλύπτου Ἀστερίωνος, τοῦ ὁποίου ἔργον ἦτο ὁ ἐν τῇ ἱερᾷ Ἄλτει ἀνδριὰς τοῦ ἐκ Σικυῶνος πυγμάχου Χαιρέα τοῦ Χαιρήμονος (Παυσ. VI. 3.1).

— **Αἰσχύλος.** Ἠλεῖος. Πατὴρ τοῦ παλαιστοῦ Συμμάχου, τοῦ ὁποίου ἡ εἰκὼν εἶχε στηθῆ πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας ἐν τῇ ἱερᾷ Ἄλτει (Παυσ. VI 1. 3).

— **Αἰσχύλος.** Ὁ κληθεὶς *Ῥόδιος*, διότι εἶχε διατελέσει διοικητὴς τῆς νήσου Ῥόδου ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ Αἰσχύλος οὗτος ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐκ τεσσάρων τριήρων στόλου, ὅστις μετέφερεν ἐκ τῶν παραλίων τῆς Κιλικίας εἰς Μακεδονίαν τὴν πρώτην χρηματικὴν ἀποστολὴν (ἑξακόσια τάλαντα) ἐκ τοῦ μεγάλου πλούτου ὅστις περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ στρατοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐκ τῆς κατακτήσεως τῶν πλουσίων κρατῶν τῆς Ἀσίας. Τὰ χρήματα ταῦτα κατέσχεν ὁ Ἀντίγονος (319 π. Χ.), προτοῦ νὰ καταπλεύσῃ ὁ στολίσκος εἰς τὰ ὕδατα τῆς Μακεδονίας, ὀλίγον χρόνον πρὸ τῆς συνάψεως τῆς συμμαχίας του μετὰ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις διεδέχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο τὸν Ἀντίπατρον. Δ. Γ. ΚΑΜ.

— **Αἰσχύλος.** Ἀστρονόμος ἀγνώστου πατρίδος, μαθητὴς τοῦ ἐκ Χίου ἀστρονόμου καὶ μαθηματικοῦ Ἱπποκράτους, σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους. Περὶ τοῦ κύρους ἀμφοτέρων τούτων μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς, α' 6) ἀναφέρων τὴν περὶ κομητῶν γνώμην των: «παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ οἱ περὶ τὸν Ἱπποκράτην τὸν Χῖον καὶ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Αἰσχύλον ἀπεφήναντο», καὶ κατωτέρω: «καθάπερ φασὶν Αἰσχύλος καὶ Ἱπποκράτης». Μ. Θ.

— **Αἰσχύλος,** ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας. Ποιητής, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως καὶ ἀκμῆς. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (Δειπνοσοφ. XIII, 559e) οὗτος ἐποίησε τὸν *Ἀμφιτρύωνα*, τραγῳδίαν, τῆς ὁποίας μᾶς παρεδόθησαν ἐνθ. ἀν. οἱ ἑξῆς δύο μόνον στίχοι:

τίς δ' ἔστ' ἀνάγκη δυστυχεῖν ἐν πλείοσιν,
ἐξὸν σιωπᾶν κἂν σκότῳ κρύπτειν τάδε;

Ὁ Αἰσχύλος ἐποίησε προσέτι ἔπος, τὰ *Μεσσηνιακά*, ὡσαύτως ἀπολεσθέν. Γ. Π. Α.

—**«Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς»** *[Θεατρ]*. Δρᾶμα εἰς μέρη τρία μετὰ προλόγου, τοῦ παλαιμάχου τῆς Ἑλληνικῆς Σκηνῆς δραματικοῦ καλλιτέχνου Διονυσίου Ταβουλάρη, ἐκδοθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει 1909.

Ὁ πρόλογος τοῦ ἔργου ἐξελίσσεται ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ φέρει τὸν ἰδιαίτερον τίτλον «*Σαλαμὶς καὶ Παρθενών*», εἶναι δὲ τὸ διαφωτιστικὸν τῆς ἐποχῆς μέρος τοῦ ὅλου ἔργου. Ὁ «*Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς*» εἶναι δρᾶμα διδακτικόν, φέρει δὲ τὴν σφραγῖδα ἐμπνευσμένης ἐθνικῆς καὶ πατριωτικῆς ἰδέας. Μ. ΛΙΔ.

αἰσχύνανθος (Aeschynanthus) *[Βοτ.]*. Γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *Γεσνεριδῶν* (Gesneriaceae). Περιλαμβάνει θάμνους ἀναρριχωμένους, κοσμητικοὺς καὶ εἶναι ἰθαγενὲς τῶν θερμῶν χωρῶν. Ἐκ τῶν συνηθεστέρων εἰδῶν αὐτοῦ εἶναι:

1) ***Αἰσχύνανθος ὁ καρδιόφυλλος*** (Ae. cordifolius), ἰθαγενὴς τῆς Βορνέου.

2) ***Αἰσχύνανθος ὁ μεγανθεὺς*** (Ae. grandiflorus), ἰθαγενὴς τῶν ἀνατ. Ἰνδιῶν.

3) ***Αἰσχύνανθος ὁ μακρανθὴς*** (Ae. longiflorus), ἰθαγενὴς τῆς Ἰάβας. Σ. Μ.

αἰσχύνη (ἡ)· αἶσχος, ὄνειδος, ἐντροπή, τὸ συναίσθημα φαύλης καὶ ἀνηθίκου πράξεως· «αἰσχύνην τῇ πόλει περιάπτουσι» καταισχύνουσι τὴν πόλιν, τὴν ντροπιάζουν (*Πλάτ.* Ἀπολ. 35, Α.)· αἰδώς, συστολή, σέβας· συνεκφέρεται μετὰ τοῦ σωφροσύνη κ.τ.τ. «πάντα τὰ σεμνὰ καὶ καλὰ δι' ὧν ἡ πόλις κοσμεῖται καὶ σῴζεται, ἡ σωφροσύνη, πρὸς τοὺς γονέας καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν ἡ παρὰ τῶν νέων *αἰσχύνη*, ἡ εὐταξία» (Δημ. 25, 24)· «αἰδὼς σωφροσύνης πλεῖστον μετέχει, *αἰσχύνης* δὲ εὐψυχία» (Θουκ. 1, 84), ἔνθα τὸ *αἰσχύνη* οὐδόλως σχεδὸν διαφέρει τοῦ *αἰδώς*. Β. Θ.

—[ΨΥΧΟΛ. ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓ.] Ἐὰν συλληφθῇ τις προσβάλλων διά τινος πράξεως τὴν ἠθικὴν ἢ καὶ παραβαίνων τοὺς τρόπους τῆς συμπεριφορᾶς, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα κ.λ.π., καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀγωνίας (ἰσχυροῦ δηλαδὴ συναισθήματος), ἡ ὁποία καλεῖται *αἰσχύνη*. Διαφέρει λοιπὸν ἡ αἰσχύνη τῆς αἰδοῦς κατὰ τοῦτο: ὅτι ἡ μὲν αἰδὼς (βλ. λ.) προκαλεῖται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ πρὸ πάσης πράξεως μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ καὶ ὄχι μόνον ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς προσβολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θετικῶς προτρέπει εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ· ἡ δὲ αἰσχύνη εἶναι τεκμήριον γενομένου ἁμαρτήματος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ὁ ἁμαρτάνων φρονεῖ ὅτι ἐμειώθη ἡ ἀξία αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν περὶ ἑαυτὸν ἢ καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ ἡ αἰσχύνη δύναται νὰ προφυλάσσῃ ἀπὸ μελλούσης παραβάσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτερον τῆς αἰδοῦς· διότι ἤδη κατ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς αἰσχύνης ἔχει θραυσθῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ αἰσχυνομένου τὸ ἀπόλυτον τῆς ἀξίας τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Διαφέρει δὲ τῆς αἰδοῦς καὶ κατὰ τὸ ὅτι ἡ μὲν αἰδὼς εἶναι συ

Digitized by Google

αίσθημα μικρὸν ἐξ ἡδονῆς καὶ λύπης, ἡ δὲ αἰσχύνη εἶναι μόνον λυπηρόν.

Ὁ αἰσχυνόμενος κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ δυνατὸν νὰ αἰσχύνεται πρόσωπόν τι ἢ τὴν οἰκογένειάν του ἢ τὴν πατρίδα του ἢ καὶ τὸν ἑαυτόν του (ὁ ἀνεπτυγμένος λ. χ. αἰσχύνεται ἑαυτόν, ὁσάκις ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ πρὸς ἑαυτόν, ὅτι ἔπραξέ τι μὴ ὀρθόν). Καὶ τὸ συναίσθημα τῆς αἰσχύνης εἶναι ἔμφυτον ὡς τὸ τῆς αἰδοῦς. Ἀναπτύσσεται δὲ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὸν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ συναισθήματος τῆς αἰδοῦς. Εἶδός τι αἰσχύνης συναισθάνονται καί τινα ζῷα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ κύων (Vierkandt Gesellschaftslehre σ.88).

Περὶ τῆς ὅλως ἰδιαζούσης στενωτάτης συναφείας τοῦ συναισθήματος τῆς αἰσχύνης μετὰ τῶν ἐρωτικῶν καὶ ἀφροδισίων οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ἀλλ' ὁ ὑπό τινων περιορισμὸς αὐτῆς εἰς αὐτὰ εἶναι ἄτοπος, διότι, ὡς προείπομεν, ἡ αἰσχύνη προκαλεῖται καὶ ὑπὸ παραβάσεων ὄχι μόνον τῆς καθόλου ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἄλλου κοινωνικοῦ θεσμοῦ. Λαμπρῶς δὲ εἰκονίζει τὴν ἀναντίρρητον ταύτην στενωτέραν παρὰ πρὸς ἄλλο τι σχέσιν τῶν ἀφροδισίων πρὸς τὴν αἰσχύνην ὁ Αἴσωπος ἐν τῷ μύθῳ *«Ζεὺς καὶ αἰσχύνη»* (ὑπ' ἀρ. 148 ἐν τῇ στερεοτύπῳ ἐκδόσει Teubner ὑπὸ C Halm ἢ S. 108 C. 104. F 256), ὅστις καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα *«Ἀπὸ τούτου συνέβη πάντας τοὺς πόρνους ἀναισχύντους εἶναι. Τούτῳ τῷ λόγῳ χρήσαιτο ἄν τις πρὸς ἄνδρα πόρνον»*.

Ἡ αἰσχύνη ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν αἰδῶ κατὰ τὴν *ἀξίαν* εἶναι βεβαίως κατώτερον συναίσθημα, καθὼς εὐκόλως δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῶν προλεχθέντων.

Ἡ δὲ ὁδὸς ἀπὸ τῆς αἰδοῦς εἰς τὴν ἀναίδειαν καὶ εἰς τὴν ἀνασχυντίαν ἄγει πάντοτε διὰ τῆς αἰσχύνης. Ὁ αἰσχυνόμενος, ἐλάχιστα δὲ ἢ οὐδόλως αἰδούμενος, εὑρίσκεται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀναισχυντίαν, ἐνῷ ὁ διασώζων ἐν ἑαυτῷ τὴν Αἰδῶ ἔχει φύλακα ἄγρυπνον καὶ ἀσφαλέστερον κατὰ τῆς κακίας ἐν γένει· παρὰ τῷ συχνάκις ἁμαρτάνοντι δηλαδὴ καὶ αἰσχυνομένῳ δὲ ἔπειτα ὄχι μόνον τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς κινδυνεύει ἐξ ὁλοκλήρου νὰ ἐκλίπῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσχύνη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τοσοῦτον ἀμβλύνεται, ὥστε ἐπὶ τέλους εὐκόλως δύναται νὰ ἐκβληθῇ ἐντελῶς ὑπὸ τῆς ἀναισχυντίας. Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ κρισιμωτάτη ἡλικία εἶναι ἡ ἐφηβική· ἐν ταύτῃ δὲ πάλιν ὁ μέγιστος κίνδυνος τῆς ἐκβολῆς τῆς αἰσχύνης ὡς καὶ τῆς αἰδοῦς προέρχεται ἐκ τῆς ἀπερισκέπτου συγχύσεως τοῦ ἔρωτος τῆς ἡλικίας ταύτης πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀφροδισίων, ἥτις ἄγει ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἀναισχυντίαν καὶ τὴν κατερείπωσιν τῆς πρώην εὐγενοῦς καὶ ὡραίας ψυχῆς. Ἐκ τοιούτων δὲ ἀναισχύντων νέων, ἐὰν μάλιστα τύχῃ νὰ εἶναι πεπροικισμένοι μὲ ὀξύτητα πνευματικήν, προέρχονται οἱ τὰς μεγίστας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς καταστροφὰς ἐπιφέροντες ἄνδρες. Λαμπρὸν τούτου ἱστορικὸν παράδειγμα ἔχομεν τὸν ἐξυπνότατον μέν, ἀλλὰ καὶ ἀναισχυντότατον καὶ κακοηθέστατον καὶ ὀλεθριώτατον Ἀλκιβιάδην.

Καὶ τῆς ἀγωγῆς εἰς τὸ αἰσχύνεσθαι τὰ μέσα εἶναι τὰ αὐτὰ ὡς τὰ τῆς ἀγωγῆς εἰς τὸ αἰδεῖσθαι (βλ. λ. αἰδώς). Ἵνα δὲ καταδείξωμεν τὴν τεραστίαν τῆς ἀγωγῆς ταύτης σημασίαν, παραθέτομεν ἐνταῦθα χωρίον ἐκ τοῦ συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, λαμπρῶς εἰκονίζον τὴν καθόλου ἀναισχυντίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ταύτην πρὸς τὸν Σωκράτην ὅμως ἀποδεδειγμένην αἰσχύνην αὐτοῦ. Ὁ Ἀλκιβιάδης πλέκων θαυμάσιον ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς ἐφ' ἑαυτοῦ ἐπιδράσεως τούτου, μεταξὺ ἄλλων λέγει καὶ τὰ ἑξῆς: «βίᾳ οὖν ὥσπερ ἀπὸ τῶν Σειρήνων ἐπισχόμενος τὰ ὦτα οἴχομαι φεύγων, ἵνα μὴ αὐτοῦ καθήμενος παρὰ τούτῳ καταγηράσω. Πέπονθα δέ *πρὸς τοῦτον μόνον ἀνθρώπων, ὃ οὐκ ἄν τις οἴοιτο ἐν ἐμοὶ ἐνεῖναι, τὸ αἰσχύνεσθαι ὁντινοῦν· ἐγὼ δὲ τοῦτον μόνον αἰσχύνομαι.* Ξύνοιδα γὰρ ἐμαυτῷ ἀντιλέγειν μὲν οὐ δυναμένῳ, ὡς οὐ δεῖ ποιεῖν, ἃ οὗτος κελεύει, ἐπειδὰν δὲ ἀπέλθω, ἡττημένῳ τῆς τιμῆς τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν. Δραπετεύω οὖν αὐτὸν καὶ φεύγω, καὶ ὅταν ἴδω, *αἰσχύνομαι τὰ ὡμολογημένα*». Ὁ ἀναισχυντότατος λοιπὸν Ἀλκιβιάδης μόλα ταῦτα πρὸ τοῦ ἠθικοῦ μεγέθους τοῦ μεγάλου διδασκάλου συνῃσθάνετο *αἰσχύνην* διὰ τὰς ἐναντίας πρὸς τὰς πρὸς τὸν Σωκράτην ὑποσχέσεις του πράξεις. Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

αἰσχυνίτης (Aeschynit) *[Ὀρυκτολ.]*. Ὀρυκτὸν ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *τιτανικῶν καὶ νιοβικῶν ὀρυκτῶν ἁλάτων*. Ὁ αἰσχυνίτης κρυσταλλοῦται εἰς κρυστάλλους τοῦ ρομβικοῦ συστήματος. Οἱ κρύσταλλοί του εἶναι στηλοειδεῖς ἢ τραπεζοειδεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀτελῶς διαπεπλασμένοι. Ἔχει χρῶμα σιδηρομέλαν μέχρι καστανοφαίου, λάμψιν στεατοειδῶς ἡμιμεταλλικήν, σκληρότητα 5ου - 6ου βαθμοῦ καὶ γραμμὴν δίδει κιτρινοκαστανόχρουν.

Κατὰ τὸν P. Groth δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἕνωσις ἑνὸς βασικοῦ *διμετατιτανικοῦ ἅλατος*, δηλαδή: $[Ti_2O_5]^4$ Ce [Ce O] $(Ca, Fe)^2$. 2 $[N\beta\ O^3]^3$ Ce, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως ἓν μέρος τοῦ τιτανίου ἀντικαθίσταται ὑπὸ θορίου. Κατὰ τὸν Klockmann περιέχει ἐνίοτε καὶ ἥλιον. Ὁ Lapparent τὸν χαρακτηρίζει ὡς τιτανιο - νιοβικὸν ἅλας θορίου, δημητρίου, λανθανίου, διδυμίου, ὑττρίου, σιδήρου, ἀσβεστίου.

Εὑρέθη εἰς τὸ Miask, Hitterö καὶ Königshain ἐν Σιλεσίᾳ. Γ. Κ. Γ.

αἰσχυνομένη (Aeschynomene L.) *[Βοτ.]*. Γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *ψυχανθῶν* (Papilionaceae). Περιλαμβάνει περὶ τὰ 10 εἴδη, ἰθαγενῆ τῶν θερμῶν χωρῶν, ἅπαντα ποώδη καὶ θαμνώδη, κοσμητικὰ καὶ βιομηχανικά. Τούτων γνωστότερα εἶναι:

1) *Αἰσχυνομένη ἡ τραχεῖα* (Aeschynomene aspera L.), φυτὸν ποῶδες πολυετές, ἑλοχαρὲς τῆς τροπικῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, κοινῶς ὀνομαζόμενον *Σολὰχ* (Solah). Χρησιμοποιεῖται ὡς ὁ φελλὸς λόγῳ τῆς ἀφθόνου καὶ ἐλαφροτάτης ἐντεριώνης, ἣν περιέχουσιν οἱ βλαστοί του πρὸς κατασκευὴν πίλων, πωμάτων κτλ.

2) *Αἰσχυνομένη ἡ εὐαίσθητος* (Aeschynomene sensitiva)· ἰθαγενὲς τῆς Ἰαμαϊκῆς. Εἶναι φυτὸν κοσμητικόν.

3) *Αἰσχυνομένη ἡ καννάβινος* (Aeschynomene cannabina Kön.)· ἰθαγενὲς τῶν Ἰνδιῶν. Καλλιεργεῖται αὐτόθι ὡς εἶδος κτηνοτροφικὸν καὶ κλωστικόν· ἐκ τῶν ἰνῶν του κατασκευάζεται χονδρὸν ὕφασμα διὰ σάκκους πρὸς συσκευὴν ἐμπορευμάτων. Ν. Μ.

αἰσχυντηλία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰσχυντηλοῦ· αἰδημοσύνη, ἐντροπαλότης.

αἰσχυντηλός,—*ή*,—*όν*· αἰδήμων, ἐντροπαλός. Ἐπίρρ. *αἰσχυντηλῶς*.

αἰσχυντὴς (ὁ)· ὁ καταισχύνων, ὁ καθυβρίζων· οὕτω καλεῖται ὁ Αἴγισθος ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου (Χοηφ. 990) ὡς μοιχὸς τῆς Κλυταιμνήστρας.

αἰσχυντικός,—*ή*,—*όν*· ὁ αἰσχυντηλῆς φύσεως, ὁ αἰδήμων. Ἐπίρρ. *αἰσχυντικῶς*.

αἰσχυντός,—*ή*,—*όν*· ὁ δι' ὃν πρέπει νὰ αἰσχυνώμεθα, ὁ ἐπαίσχυντος.

αἰσχύνω· καταισχύνω, ἀτιμάζω, ντροπιάζω· || παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐσήμαινε καὶ παραμορφώνω, ἀσχημίζω, π.χ. —τὸ πρόσωπον, —τὴν κόμην κτλ. || Παθ. *αἰσχύνομαι*· αἰσθάνομαι ὄνειδος, ἐντροπήν, ἐντρέπομαι διὰ φαύλην ἢ ἀνήθικον πρᾶξιν.

Αἴσων *[Μυθολ.]*. Ὁ Αἴσων ἦτο εἷς τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Αἰολίδου Κρηθέως καὶ τῆς Τυροῦς, κόρης τοῦ Σαλμωνέως, ἀδελφοῦ τοῦ Κρηθέως. Υἱὸς τούτου ἦτο ὁ περίφημος ἥρως Ἰάσων, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας. Ὁ Αἴσων κατῴκει εἰς τὴν Ἰωλκόν, τὴν ὁποίαν εἶχε κτίσει ὁ πατήρ του Κρηθεύς, ὅστις καὶ ἐβασίλευσεν εἰς ταύτην μέχρι τοῦ θανάτου του. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηθέως ἐβασίλευσεν ὁ Πελίας, ὅστις ἦτο μὲν ἀδελφὸς ὁμομήτριος τοῦ Αἴσονος, ἀλλ' εἶχε πατέρα τὸν Ποσειδῶνα. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀργοναυτῶν ὁ Πελίας ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τὸν Αἴσονα, ὅστις μαθὼν τοῦτο παρεκάλεσε τὸν ἀδελφόν του νὰ τὸν ἀφήσῃ ν' αὐτοκτονήσῃ. Τοῦτο καὶ ἔγινε. Ὁ Αἴσων ηὐτοκτόνησε πιών, κατὰ τὴν παράδοσιν, «αἷμα ταύρου». Κατὰ τοὺς κυκλικοὺς ποιητὰς καὶ τὸν Ὀβίδιον (Met. Ζ' 159 καὶ ἑξῆς) ἡ Μήδεια διὰ διαφόρων μαγειῶν καὶ φαρμάκων ἀνέστησε τὸν Αἴσονα καὶ κατέστησεν αὐτὸν καὶ νεώτερον, ἐνῷ ἀγρίως ἐτιμώρησε, χαριζομένη εἰς τὸν Ἰάσονα, τὸν ἀπάνθρωπον Πελίαν, ὅστις ὄχι μόνον τῆς αὐτοκτονίας τοῦ ἀδελφοῦ του ἔγινεν αἴτιος καὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Ἰάσονος, ἀλλὰ καὶ φονεὺς τοῦ Προμάχου, τὸν ὁποῖον νήπιον ἀφῆκεν ἡ ἀπαγχονισθεῖσα μήτηρ του. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἔπεισε τὰς θυγατέρας του νὰ κρεουργήσωσι τὸν πατέρα των, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν διὰ τῶν φαρμάκων της νέον, ἀλλὰ δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν της, τοὐναντίον μάλιστα πρὸς ἐκδίκησιν ἀνέστησεν αὐτὸν ὡς γέροντα κριόν.

Αἱ μεταξὺ Πελίου καὶ Αἴσονος ἔριδες εἶναι, πιθανώτατα, ἀπήχησις συγκρούσεων τῶν ὁμόρων κρατῶν τῆς Ἰωλκοῦ καὶ ἴσως τῆς ὑπὸ τοῦ Στεφ. τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένης *Αἰσῶνος*, πόλεως τῆς Μαγνησίας, ἥτις οὐχὶ ἀπιθάνως, ἴσως, θὰ ἠδύνατο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Χ. Τσούντα ἀνασκαφείσας προϊστορικὰς ἀκροπόλεις τοῦ Σέσκλου ἢ Διμηνίου. Γ. Δ. ΚΑΨ.

—Αἴσων. Ἀργεῖος. Κατὰ τὸ 420 π.Χ. ἀπεστάλη οὗτος μετὰ τοῦ Εὐστρόφου εἰς Λακεδαίμονα πρεσβευτὴς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ, ὡς διατελῶν εἰς φιλικὰς σχέσεις μετ' αὐτῶν, τὴν σύναψιν σπονδῶν. Ἡ πρεσβεία ἐκείνη, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀπέτυχε, διότι οἱ Ἀργεῖοι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέτυχον, τῇ ἐνεργῷ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀλκιβιάδου, σύναψιν σπονδῶν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν (Θουκ. Ε' 40 καὶ 45). Γ. Δ. Κ.

Αἴσων. Ποτάμιον τῆς Πιερίας τῆς Μακεδονίας, πηγάζον ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ χυνόμενον εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Εἰς τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λεύκου, ποταμίου πηγάζοντος ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Πιερίας, πεδιάδα συνήφθη ἡ μεταξὺ τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Αἰμίλιον Παῦλον καὶ Μακεδόνων ὑπὸ τὸν τελευταῖον βασιλέα αὐτῶν Περσέα μάχη (168 π. Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνικήθη ὁ Περσεὺς αἰχμαλωτισθεὶς μετὰ τῆς συζύγου του, τῶν τέκνων του, 250 εὐγενῶν Μακεδόνων καὶ τῶν θησαυρῶν του, τοὺς ὁποίους ὡς καὶ τὴν οἰκογένειάν του πρὸς ἀσφάλειαν εἶχε μεταφέρει εἰς τὴν ὀχυρὰν Πύδναν.

Νῦν ὁ Αἴσων καλεῖται Μαυρονέρι (βλ. Πλουτ. Αἰμ. Παυλ. 16 καὶ *Μ. Δήμιτσα* Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας 158).

Αἰσών *(Αἰσωνία, Αἰσωνὶς)*· πόλις τῆς Μαγνησίας ὑπὸ Στ. τοῦ Βυζαντίου μόνον ἀναφερομένη. Εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἔκειτο.

Αἴσωπος. Ὁ κατ' ἐξοχὴν λογοποιὸς τῶν ἀρχαίων, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδίδοντο οἱ πλεῖστοι τῶν διδακτικῶν μύθων καὶ ἰδίᾳ οἱ μῦθοι τῶν ζῴων (βλ. μῦθος). Αἱ περὶ αὐτοῦ παραδόσεις τῶν ἀρχαίων φαίνεται ὅτι πηγάζουν ἔκ τινος λαϊκοῦ περὶ αὐτοῦ βιβλίου, τοῦ ὁποίου ἡ συγγραφὴ ἀναβιβάζεται μέχρι τοῦ στ' π. Χ. αἰῶνος. Τὸ βιβλίον ἔφερε πιθανῶς τὸν τύπον βιογραφίας, τῆς ὁποίας ὑπόδειγμα ἔχομεν εἰς τὸν μεταγενέστερον βίον τοῦ Αἰσώπου (βλ. κατωτέρω *Αἰσώπου βίος*), ἢ κάπως διαφορετικώτερον κατὰ τὰ σημερινὰ ἀνάλογα λαϊκὰ βιβλία, ὅπως π. χ. εἶναι ὁ Ναστραδὶν Χότζας κ.τ.τ. Εἰς τὴν βιογραφίαν ταύτην, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Ναστραδὶν Χότζα, ἐγκατεσπείροντο καὶ οἱ *αἰσώπειοι* λεγόμενοι *μῦθοι*, συσχετιζόμενοι πρὸς διάφορα περιστατικὰ τοῦ βίου τοῦ λογοποιοῦ, καθὼς προκύπτει ἀπὸ μερικοὺς ἐκ τῶν διασωθέντων μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τῶν συγγραφέων μύθους. Οὕτω π. χ. παρ' Ἀριστοφάνει ὁ *μῦθος τοῦ ἀετοῦ καὶ τοῦ κανθάρου* (Halm 7) συσχετίζεται πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν Δελφῶν κατὰ τοῦ Αἰσώπου, ὅτι ἔκλεψε τὴν φιάλην τοῦ θεοῦ, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλα γεγονότα τοῦ βίου του. Τὸ βιβλίον, φαίνεται, ἦτο προσφιλὲς εἰς τὸν λαὸν καὶ ἀνεγινώσκετο πολύ, ἐὰν δὲ κρίνῃ κανεὶς καὶ ἀπὸ τὸ παροιμιῶδες τοῦ Ἀριστοφάνους *«οὐδ' Αἴσωπον πεπάτηκας»*, πιθανῶς ἀπετέλει καὶ ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα βιβλία τῆς ἀναγνώσεως εἰς τὰ σχολεῖα. Τὸ βιβλίον δυστυχῶς ἀπωλέσθη, ὁ δὲ σῳζόμενος σήμερον βίος τοῦ Αἰσώπου περιέχει μὲν ἴσως στοιχεῖα ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅπως εἶναι ἀνάμεικτος μὲ ἀνατολικὰ μυθεύματα, πλὴν ὡρισμένων εὐαρίθμων τινῶν σημείων, καταντᾷ δύσκολον νὰ διακριθῇ τί ὑπῆρχεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ τί ἀποτελεῖ νεωτέραν προσθήκην. Ἐν τούτοις εἰδήσεις ἐκ τοῦ βιβλίου εὑρίσκομεν σποραδικῶς εἰς διαφόρους συγγραφεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ ἀπαρτίσωμεν εἰς τὰς γενικωτάτας τοὐλάχιστον γραμμὰς τὸν κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν βίον τοῦ λογοποιοῦ.

Πρῶτος, ὅστις κάμνει μνείαν τῶν περὶ τοῦ Αἰσώρου παραδόσεων, εἶναι ὁ Ἡρόδοτος (II 134). Οὗτος ὁμιλῶν περὶ τῆς Ροδόπης ὡς δούλης τοῦ Ἰάδμονος τοῦ Σαμίου, προσθέτει ὅτι ἦτο σύνδουλος τοῦ Αἰσώπου τοῦ λογοποιοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Αἴσωπος ἦτο πράγματι δοῦλος τοῦ Ἰάδμονος συμπεραίνει ὁ Ἡρόδοτος ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅταν οἱ Δελφοὶ προσεκάλουν τὸν βουλόμενον νὰ λάβῃ *τὴν ποινὴν τῆς αἰσώπου ψυχῆς*, τὴν ὁποίαν ὑπεχρεώθησαν κατόπιν ἐπιταγῆς τοῦ Ἀπόλλωνος νὰ πληρώσουν διὰ τὸν φόνον αὐτοῦ, Ἰάδμων, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαδμονος τούτου, παρουσιάσθη διὰ νὰ λάβῃ τὴν ποινήν. Κατὰ ταῦτα ἤδη παρ' Ἡροδότῳ καταφαίνονται αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τῆς βιογραφίας τοῦ Αἰσώπου, ὅτι δηλονότι οὗτος ὑπῆρξε δοῦλος τοῦ Ἰάδμονος, ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Δελφῶν καὶ ὅτι οὗτοι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ νὰ ἐκτίσουν ποινὴν διὰ τὸν φόνον του.

Μετὰ τὸν Ἡρόδοτον, παρ' Ἀριστοφάνει καὶ Ἀριστοτέλει εὑρίσκομεν στοιχεῖα τῶν περὶ τὸν Αἴσωπον παραδόσεων καὶ ἰδίως τοῦ φόνου του ὑπὸ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς ἐκδικήσεως ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία *Αἰσώπειον αἷμα* ἐπὶ τῶν δυσαπονίπτων. Αἱ παραδόσεις αὗται συμπληροῦνται ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, Πλουτάρχου, Σουΐδα, τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους κτλ. (τὰ χωρία βλέπε παρὰ *Hausrath Fabel* ἐν Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie XII σ. 1707 κπ.), δύνανται δὲ νὰ συνοψισθῶσιν ὡς ἑξῆς:

Ὁ Αἴσωπος κατὰ τὰς πλείστας τῶν εἰδήσεων ἦτο Φρὺξ τὸ γένος, πατρὶς δὲ αὐτοῦ ἦτο τὸ Κοτύαιον. Μία μόνον παράδοσις λέγει αὐτὸν Θρᾷκα. Δοῦλος πρῶτον γενόμενος τοῦ Σαμίου Ξάνθου, ἐπωλήθη κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰάδμονα τὸν σοφόν, Σάμιον καὶ τοῦτον, ὅστις ἐκτιμῶν τὴν εὐφυΐαν του τὸν ἀπηλευθέρωσε. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του εὑρίσκομεν αὐτὸν παρὰ τῷ Κροίσῳ, ὅστις καὶ τὸν ἀπέστειλε μετὰ χρημάτων πολλῶν πρὸς τοὺς Δελφούς, ἵνα θυσιάσῃ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, διανείμῃ δὲ τὰ χρήματα εἰς τοὺς ἱερεῖς. Ἀλλ' ὁ Αἴσωπος τὴν μὲν θυσίαν ἐτέλεσε, τὰ χρήματα ὅμως δὲν παρέδωκε, θεωρήσας τοὺς Δελφοὺς ἀναξίους καὶ ὀνειδίσας μάλιστα ὅτι δὲν ἐργάζονται, ἀλλὰ περιμένουν νὰ τραφοῦν ἀπὸ τῶν πρὸς τὸν θεὸν προσφερομένων. Οἱ Δελφοὶ μένεα

Digitized by Google

πνέοντες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν θανατώσουν. Διὰ νὰ εἶναι ὅμως εὔλογος ὁ φόνος, ἀπέκρυψαν εἰς τὰς ἀποσκευάς του χρυσῆν τοῦ θεοῦ φιάλην. Ταύτην κατόπιν ἀναζητοῦντες δῆθεν ἠρεύνησαν καὶ τὰ πράγματα τοῦ Αἰσώπου· καὶ ἀνευρόντες αὐτήν,τὸν κατηγόρησαν ὡς ἱερόσυλον καὶ τὸν ἐφόνευσαν κατακρημνίσαντες αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ὑαμπίων πετρῶν. Ἀλλ' ὁ θεὸς δὲν ἀπεδέχθη τὸν φόνον καὶ ἐπέταξεν εἰς τοὺς Δελφοὺς νὰ ἐκτίσουν ποινήν. Οἱ Δελφοὶ ἐκήρυξαν τότε καλοῦντες τὸν βουλόμενον νὰ λάβῃ τὴν ποινήν, παρουσιάσθη δέ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, Ἰάδμων ὁ υἱός, ὡς υἱὸς τοῦ ἄλλοτε κυρίου τοῦ Αἰσώπου, Ἰάδμονος τοῦ σοφοῦ.

Αἱ περὶ Αἰσώπου παραδόσεις ἐνωρίς, φαίνεται, συνεδέθησαν πρὸς τὰς περὶ τῶν ἑπτὰ σοφῶν, πιθανῶς ὅμως ὄχι ἤδη ἐν τῇ βιογραφίᾳ. Εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας ὁ λογοποιὸς παρουσιάζεται ὡς ἐκπρόσωπος τῆς λαϊκῆς σοφίας καὶ τῆς φυσικῆς εὐφυΐας ἀπέναντι τῆς ἐπικτήτου σχολικῆς τῶν πεπαιδευμένων, τὴν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύουν οἱ ἑπτὰ σοφοί. Φυσικά, ἐφ' ὅσον αἱ παραδόσεις ἔχουν λαϊκὴν προέλευσιν, ὁ Αἴσωπος καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ λαϊκὴ σοφία παρουσιάζεται μέχρι τινὸς ὡς θριαμβεύουσα καὶ νικῶσα τὴν ἐπίσημον καὶ σχολικήν. Τῶν παραδόσεων τούτων ἴχνη εὑρίσκομεν καὶ πρότερον· ὁ Wilamovitz ἀνάγει αὐτὰ μέχρι τοῦ Ἐφόρου. Ἀλλ' ἡ κυρία αὐτῶν πηγὴ εἶναι τὸ τοῦ Πλουτάρχου *Συμπόσιον τῶν ἑπτὰ σοφῶν*. Εἰς αὐτὸ ἔλαβε τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακαθήσῃ ὁ λογοποιός, καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκετο ἐν Ἑλλάδι ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Κροίσου πρὸς τοὺς Δελφούς, κάθηται δ' ἐπί τινος χαμαιζήλου δίφρου παρὰ τὸν Σόλωνα ἄνω κατακείμενον. Καθ' ὅλον δὲ τὸ συμπόσιον παίζει ρόλον ἐλεγκτοῦ τῶν ὑπὸ τῶν σοφῶν λεγομένων, ἐν ᾧ διαλάμπει ἡ φυσικὴ εὐφυΐα καὶ ἡ λαϊκὴ σοφία.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλη τις παράδοσις φέρεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περὶ ἀναβιώσεως δῆθεν αὐτοῦ καὶ μάλιστα περὶ συμμαχίας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐν Θερμοπύλαις. Ποία ὅμως ἡ φύσις καὶ ἡ πηγὴ τῆς παραδόσεως δὲν εἶναι εὔκολον νὰ διαγνωσθῇ.

Ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τέλος τοῦ Αἰσώπου, ἡ μὲν ἀρχαία παράδοσις οὐδὲν συγκεκριμένον στοιχεῖον διασῴζει. Ὁ βίος ὅμως, ἀκολουθῶν πιθανῶς παλαιοτέραν παράδοσιν, τὸν ζωγραφίζει ἀσχημότατον, ἴσως ὡς ἐκπρόσωπον τῆς λαϊκῆς σοφίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπίσημον καὶ εὐγενῆ, καθ' ὃν τρόπον εἰκονίζει ὁ Ὅμηρος τὸν Θερσίτην, τὸν ἐκπρόσωπον τούτων τοῦ δήμου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὡραιότητα τῶν εὐγενῶν ἡρώων· «...δυσειδέστατα τῶν ἐπ' αὐτοῦ πάντων ἀνθρώπων εἶχεν. Καὶ γὰρ φοξὸς ἦν, σιμὸς τὴν ρῖνα, σιμὸς τὸν τράχηλον, πρόχειλος, μέλας — ὅθεν καὶ τοῦ ὀνόματος ἔτυχε· ταὐτὸν γὰρ Αἴσωπος τῷ Αἰθίοπι — προγάστωρ, βλαισὸς καὶ κυφός, τάχα καὶ τὸν ὁμηρικὸν Θερσίτην τῇ αἰσχρότητι τοῦ εἴδους ὑπερβαλλόμενος· τὸ δὲ δὴ πάντων ἐν αὐτῷ χείριστον ἦν τὸ βραδύγλωσσον καὶ τὸ τῆς φωνῆς ἄσημόν τε καὶ ἀδιάρθρωτον». Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι καὶ ὁ Ἰταλὸς Αἴσωπος, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς λαϊκῆς τοῦ χωρικοῦ εὐφυΐας ἀπέναντι τῶν εὐγενῶν, ὁ Μπερτόλδος, καθ' ὅμοιον τρόπον τερατόμορφος περιγράφεται.

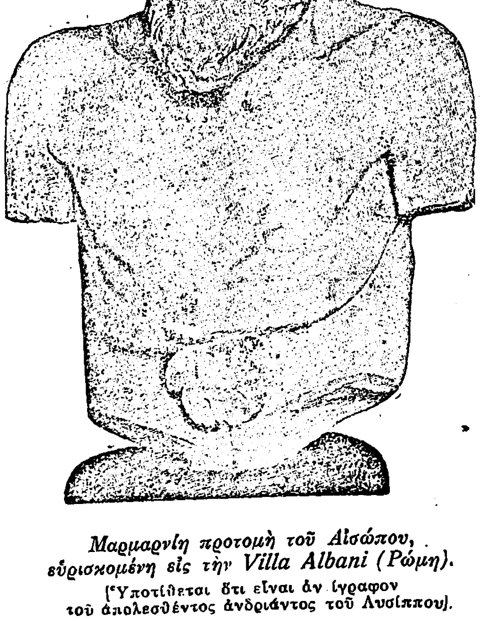

Μαρμαρίνη προτομὴ τοῦ Αἰσώπου, εὑρισκομένη εἰς τὴν Villa Albani (Ρώμη).
[Ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀπολεσθέντος ἀνδριάντος τοῦ Λυσίππου].

Τοῦ Αἰσώπου καὶ ἀνδριὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφέρεται μετὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ Λυσίππου, τοῦ ὁποίου ἀντίγραφον ὑποτίθεται, ὄχι ἄνευ ἀντιρρήσεων, κακόμορφόν τι ἄγαλμα τοῦ Villa Albani. Καὶ ἄλλαι δέ τινος εἰκόνες αὐτοῦ μνημονεύονται. Ἡ παρατιθεμένη γελοιογραφία, ἐξ ἀγγείου προερχομένη, ὑποτίθεται ἐπίσης ὅτι παριστᾷ τὸν Αἴσωπον, μολονότι ἀμφισβητεῖται τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τοῦ Hausrath.

Ἀγγειογραφία παριστῶσα τὸν Αἴσωπον ἀπέναντι ἀλώπεκος.

Καὶ ταῦτα μὲν αἱ παραδόσεις. Ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων περὶ τὸν Αἴσωπον πρῶτος ὁ Λούθηρος ἐν τῇ μεταφράσει του μύθων τινῶν τοῦ Αἰσώπου ἐξήνεγκε τὴν γνώμην ὅτι Αἴσωπος δὲν ὑπῆρξεν, οἱ δὲ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ φερόμενοι μῦθοι ἐποιήθησαν ὑπὸ πολλῶν σοφῶν ἀνδρῶν, ἐν τέλει δὲ συνεκεντρώθησαν ὑπό τινος λογίου κατὰ τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν τώρα εὑρίσκονται. Μετὰ τὸν Λούθηρον ὁ Vico, ὁ Welcker καὶ ἄλλοι καὶ τελευταῖον ὁ Crusius ἐστερέωσαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Αἴσωπος ὡς πρόσωπον ἱστορικὸν δὲν ὑπῆρξεν, ἀλλ' εἶναι ἁπλῶς ὁ φορεὺς τῆς ἀρχαίας τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν μύθων σοφίας. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὑπερβολικὸν καὶ πρέπει νὰ τροποποιηθῇ. Βεβαίως ἡ ὕπαρξις τοῦ Αἰσώπου δὲν δύναται δι' ἱστορικῶν ἀναντιρρήτων μαρτυριῶν νὰ πιστωθῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἀποκρουσθῇ. Διότι συμβαίνει μὲ τὸν Αἴσωπον ὅ,τι συμβαίνει καὶ μὲ τὰ μεμαρτυρημένως ἱστορικὰ πρόσωπα, ὅσα ἤθελον περιέλθει εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Περισωρεύονται περὶ αὐτὰ τόσα ἀλλότρια στοιχεῖα, πολλάκις ἐντελῶς μυθικά, ὥστε εἰς τὸ τέλος, ἐὰν λείπουν αἱ ἀναντίρρητοι περὶ αὐτῶν ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, δικαίως δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ κανεὶς περὶ τῆς ὑπάρξεώς των καὶ νὰ τὰ θεωρήσῃ μυθικά. Ἐὰν π. χ. δὲν ἐσῴζοντο αἱ ἱστορικαὶ περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰδήσεις καὶ τὰ ἄλλα τεκμήρια τῆς ὑπάρξεώς του ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνον ἡ ψευδοκαλλισθένειος μυθικὴ αὐτοῦ ἱστορία, δικαίως θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ὑπῆρξεν ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, ἀλλὰ ὡς μυθικόν. Τὸ ἴδιον θὰ συνέβαινε καὶ μὲ τὸν Σολομῶντα, ἐὰν τὸ μόνον περὶ αὐτοῦ σωζόμενον ἦτο ἡ καλουμένη διαθήκη του, ὅπου περιγράφονται τὰ μαγικὰ αὐτοῦ κατορθώματα. Εἰς τοιαύτας λοιπὸν περιστάσεις καθόλου δὲν εἶναι δικαιολογημένη ἡ τελειωτικὴ ἄρνησις· προτιμοτέρα εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς ἀδυναμίας, ὅπως δοθῇ εἰς τὸ ζήτημα ὡρισμένη θετικὴ ἀπάντησις.

Τὰς εἰς τὸν βίον τοῦ Αἰσώπου ἀναφερομένας παραδόσεις ἐπεχείρησαν πολλοὶ νὰ ἑρμηνεύσουν, ὄχι ὅμως πάντοτε πιθανῶς, ἐνίοτε δὲ καὶ χωρὶς ἀνάγκην. Πρῶτον προσεπάθησαν νὰ ἑρμηνεύσουν τὸ ὄνομά του, Αἴσωπος. Οἱ ἀρχαῖοι τὸ ἐσχέτισαν πρὸς *αἴθω*+*ὤψ*=ὁ ἔχων κεκαυμένην, μελαιναν τὴν ὄψιν: *ταὐτὸν γὰρ Αἴσωπος τῷ Αἰθίοπι*, ὅπως λέγει ὁ βίος. Ἐδικαιολόγουν δὲ τὴν ἐτυμολογίαν των ἐκ τῶν φερομένων παραδόσεων περὶ τῆς ἀσχημίας καὶ τοῦ μελαψοῦ τοῦ προσώπου τοῦ λογοποιοῦ. Οἱ νεώτεροι πιθανώτερον σχετίζουν αὐτὸ πρὸς τὸ φρυγικὸν ὄνομα ποταμοῦ *Αἴσωπος* καὶ τὸ ἐκ τῶν αὐτῶν μερῶν ἐν ἐπιγραφῇ εὑρεθὲν ὄνομα *Ἥσοπος*. Πιθανῶς δὲ ἐπίσης σχετίζουν τὸ ὄνομα καὶ πρὸς τὴν κρατοῦσαν παράδοσιν ὅτι ὁ Αἴσωπος ἦτο Φρὺξ τὴν πατρίδα. Τὴν πατρίδα του προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Φρυγία ἀπετέλει κατ' ἐξοχὴν τόπον ἐξαγωγῆς δούλων. Ἐν τούτοις νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἡ καταγωγὴ τοῦ Αἰσώπου νὰ θεωρηθῇ στοιχεῖον ἑτερογενὲς ἐν τῇ παραδόσει. Δύναται πολὺ καλὰ νὰ εἶναι καὶ ἀρχικόν. Τὸ δ' ἐπεισόδιον τέλος τῆς ἀποκρύψεως ὑπὸ τῶν Δελφῶν εἰς τὰς ἀποσκευὰς τοῦ Αἰσώπου τῆς χρυσῆς τοῦ θεοῦ φιάλης σχετίζουν (Usener) πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς χρυσῆς φιάλης τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ τοῦ Φαρφακοῦ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, τὴν κλοπὴν τοῦ δελφικοῦ τρίποδος καὶ τέλος τὴν κλοπὴν τοῦ οὐρανίου θησαυροῦ. Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξωμεν μέχρι τῆς μυθολογίας διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπεισοδίου. Τὸ ἐπεισόδιον, ὅπως ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὰς περὶ Ἰωσὴφ διηγήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποτελεῖ κοινὸν τύπον παραμυθιοῦ, ὄχι ἄγνωστον εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἶναι δὲ τόσον φυσικόν, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς ὑπερφυσικὴν μυθολογικὴν ἑρμηνείαν.

Αἰσώπου βίος.—Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον προτάσσεται συχνὰ εἰς τὰς ἐν χειρογράφοις συλλογὰς τῶν αἰσωπείων μύθων βιογραφία τοῦ Αἰσώπου, ἀποδιδομένη συνήθως εἰς τὸν βυζαντινὸν λόγιον *Μάξιμον τὸν Πλανούδην*, ὄχι ὅμως ὀρθῶς. Ὁ Πλανούδης ἁπλῶς προέταξε τὸν ὑπάρχοντα ἤδη βίον εἰς τὴν συλλογὴν τῶν μύθων, τὴν ὁποίαν κατήρτισεν ὁ ἴδιος πρὸς χρῆσιν σχολικήν. Ὁ βίος φέρει τὸν τύπον λαϊκοῦ βιβλίου. Εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς συμφωνεῖ περίπου πρὸς τὴν παλαιὰν βιογραφίαν (βλ. Αἴσωπος), παρεμβάλλονται ὅμως πλεῖστα ὅσα ἐπεισόδια, τῶν ὁποίων πολλὰ πιθανῶς ἔχουν ἀνατολικὴν ἀρχήν, ἄλλα δ' εἶναι ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κάπου πλασθέντα κατ' ἀρχὰς κυκλοφοροῦν σήμερον εἰς τοὺς λαοὺς ὡς κτῆμα κοινόν, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ πάντοτε ἡ ἐξακρίβωσις τῆς πρώτης αὐτῶν πηγῆς καὶ ἀφετηρίας.

Κατὰ τὸν βίον τοῦτον ὁ Αἴσωπος ἐγεννήθη εἰς τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, ἦτο δὲ μέλας, δυσμορφότατος καὶ συνάμα βραδύγλωσσος. Τοιοῦτος ὢν περιῆλθεν εἰς χεῖρας δουλεμπόρων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπώλησαν ὡς δοῦλον εἰς κτηματίαν. Οὗτος ἀπέστειλε τὸν Αἴσωπον εἰς τοὺς ἀγροὺς ὡς ἄχρηστον διὰ τὰ οἰκιακὰ ἔργα. Ἐκεῖ ὁ Αἴσωπος ἔδειξεν ἐπανειλημμένως τὴν εὐφυΐαν του, ηὐτύχησε δὲ νὰ λυθῇ καὶ ἡ γλῶσσά του ἐκ τῆς εὐχῆς ἱερέων τῆς Ἀρτέμιδος, τοὺς ὁποίους ἐφιλοξένησε καὶ καθωδήγησεν εἰς τὸν δρόμον των. Ἀπαλλαγεὶς τῆς βραδυγλωσσίας ἐλέγχει τὸν ἐπιστάτην τῶν δούλων, ὡς ἀναιτίως κτυπῶντα καὶ κακομεταχειριζόμενον τοὺς δούλους, οὗτος δὲ φοβηθεὶς καὶ θέλων νὰ προλάβῃ ἐνδεχομένην καταγγελίαν τοῦ Αἰσώπου κατηγόρησεν αὐτὸν πρὸς τὸν κύριον ὡς ὑβριστὴν αὐτοῦ καὶ τῶν θεῶν. Ὁ κύριος παρεχώρησε τότε τὸν Αἴσωπον εἰς τὸν ἐπιστάτην, οὗτος δὲ ἐπώλησεν αὐτὸν εἴς τινα ἐκεῖθεν διερχόμενον ἔμπορον δούλων.

Ὁ ἔμπορος ἔφερε τὸν Αἴσωπον μετ' ἄλλων δούλων εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σάμον καὶ τὸν ἐξέθηκε πρὸς πώλησιν μεταξὺ δύο ἄλλων δούλων εὐμόρφων καὶ ἀκμαίων. Ἐκεῖ ὁ φιλόσοφος Ξάνθος προσέρχεται μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν σοφῶν καὶ μαθητῶν πρὸς ἀγορὰν δούλου, καὶ τοὺς μὲν δύο εὑρίσκει ἀκριβούς, ἀγοράζει δὲ τὸν Αἴσωπον εἰς εὐτελεστάτην τιμήν, ἀφ' οὗ ἔλαβε πεῖραν τῆς εὐφυΐας του ἐκ τῶν ἀπαντήσεων, τὰς ὁποίας οὗτος ἔδωκεν εἰς τὰ ἐρωτήματά του. Ὁ Αἴσωπος ὡς δοῦλος τοῦ Ξάνθου ἐδείχθη

Ὁ Αἴσωπος τοῦ Βελάσκουεθ.
[Prado Μαδρίτης]

Digitized by Google

εὐφυέστατος καὶ ἔφερε συχνὰ τὸν κύριόν του εἰς δύσκολον θέσιν, ἄλλοτε ἀπέναντι τῆς γυναικός του καὶ ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν φίλων του, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ ἴδιος τὸν ἀπήλλαττε. Ἐν τέλει ὁ Ξάνθος ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν Σαμίων νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Αἴσωπον, ἑρμηνεύσαντα τὸν ἐπισυμβάντα οἰωνόν, καθ' ὃν ἀετὸς ἁρπάσας τὸν δημόσιον δακτύλιον, ἤτοι τὴν κρατικὴν σφραγῖδα, ἔρριψεν αὐτὴν εἰς τὸν κόλπον δούλου. Ὁ Αἴσωπος ἐξήγησε τὸν οἰωνὸν εἰπών, ὅτι βασιλεύς τις σκέπτεται νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Σαμίων. Πράγματι μετ' ὀλίγον ὁ Κροῖσος ἀποστείλας ἀπῄτησε παρὰ τῶν Σαμίων φόρους. Ὁ Αἴσωπος ἀπέτρεψε τοὺς Σαμίους ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς, ὁ δὲ Κροῖσος ἀγανακτήσας ἐζήτησε παρ' αὐτῶν τὴν παράδοσίν του. Οἱ Σάμιοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελον νὰ τὸν παραδώσωσιν, ἀλλ' ὁ Αἴσωπος ἀποπλέει μετὰ τοῦ Λυδοῦ πρεσβευτοῦ οἰκειοθελῶς πρὸς τὸν Κροῖσον, τὸν ὁποῖον κατορθώνει νὰ διαλλάξῃ πρὸς τοὺς Σαμίους. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Σάμον ἀνακοινώνει εἰς τοὺς Σαμίους τὰ τῆς διαλλαγῆς, οὗτοι δὲ ἐτίμησαν αὐτὸν ἐξαιρετικῶς ποιήσαντες καὶ χοροὺς πρὸς τιμήν του.

Μετὰ τοῦτο ὁ Αἴσωπος ἐπεχείρησε μακρὸν ταξίδιον ἀνὰ τὸν κόσμον, διαλεγόμενος ἑκασταχοῦ πρὸς τοὺς σοφοὺς καὶ ἐλέγχων αὐτούς, ἐν τέλει δὲ φθάνει καὶ εἰς τὴν Βαβυλῶνα πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς Λυκῆρον. Οὗτος θαυμάσας τὴν σοφίαν του τὸν καθιστᾷ μέγαν παρ' αὐτῷ καὶ σύμβουλον, λύων δι' αὐτοῦ τὰ ἄπορα προβλήματα, τὰ ὁποῖα τοῦ προέβαλλον διάφοροι βασιλεῖς κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν αἰνιγματικῶν ἀγώνων τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὸν Χιρὰμ (βλ. αἴνιγμα).

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τούτου εὑρισκόμενος ὁ Αἴσωπος μὴ ἔχων τέκνον υἱοθετεῖ νέον τινὰ εὐγενῆ, Ἔννον καλούμενον, ὅστις κακῶς πρὸς τὸν εὐεργέτην δειχθεὶς μηχανορραφεῖ κατὰ τοῦ Αἰσώπου, ὡς δῆθεν καταπροδίδοντος τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τότε τὴν θανάτωσιν τοῦ Αἰσώπου. Εὐτυχῶς δι' αὐτὸν ὁ λαβὼν τὴν ἐντολὴν Ἕρμιππος ἦτο φίλος του καὶ τὸν ἔσωσεν ἀποκρύψας εἰς ἕνα τάφον. Μόλις ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Αἰσώπου, ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Νεκτεναβὼ στέλλει καὶ ζητεῖ παρὰ τοῦ Λυκήρου τεχνίτας ἱκανοὺς νὰ οἰκοδομήσουν πύργον μήτε ἐπὶ τῆς γῆς στηριζόμενον μήτε τοῦ οὐρανοῦ ἁπτόμενον.

Ὁ Λυκῆρος εὑρέθη εἰς δυσκολωτάτην θέσιν καὶ ᾐσθάνθη τὴν ἀπώλειαν τοῦ Αἰσώπου. Ὁ Ἕρμιππος ἀποκαλύπτει τότε ὅτι ὁ Αἴσωπος ζῇ, ἐξάγεται δὲ οὗτος ἐκ τῆς κρύπτης καὶ προσάγεται πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς ἀναγνωρίζει τὴν πλάνην του καὶ παραδίδει τὸν Ἔννον εἰς τὸν Αἴσωπον, ἀλλ' οὗτος φείδεται τοῦ θετοῦ υἱοῦ του, συμβουλεύει δὲ μόνον αὐτόν. Εἰς τὸ τέλος τῶν συμβουλῶν ὁ Ἔννος ἀποθνῄσκει αἰφνιδίως. Ἀκολούθως ὁ Αἴσωπος ἀναλαμβάνει νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ προβλήματα τοῦ Νεκτεναβώ, πράγματι δὲ κατορθώνει νὰ τὸν νικήσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς σοφούς του εἰς ὅλα καὶ ἐν τέλει τὸν ὑποχρεώνει νὰ καταβάλῃ φόρους εἰς τὸν Λυκῆρον. Ὁ Λυκῆρος, μετὰ τὴν νίκην ταύτην, διέταξε νὰ στηθῇ χρυσοῦς ἀνδριὰς εἰς τὸν Αἴσωπον. Εἰς τὰ ἐπεισόδια ταῦτα ὁ βίος τοῦ Αἰσώπου συμπίπτει πρὸς δημώδες ἀνατολικὸν καὶ σφόδρα διαδεδομένον βιβλίον, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον *ὁ σοφὸς Ἀκύρος* ἢ *Ἀχίκαρος* (βλ. λ.).

Μετὰ τοῦτο ὁ Αἴσωπος ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Περιερχόμενος δὲ τὰς ἑλληνίδας πόλεις ἐπήντησεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἐλέγξας τοὺς Δελφούς, ὡς μηδενὸς λόγου ἀξίους, ἐπέσυρε τὴν ὀργήν των. Οὗτοι τότε ἀπέκρυψαν εἰς τὰς αποσκευάς του τὴν χρυσῆν τοῦ θεοῦ φιάλην, ἀναζητήσαντες δὲ δῆθεν αὐτὴν ἀκολούθως καὶ ἀνευρόντες εἰς τὰς ἀποσκευὰς τοῦ Αἰσώπου, τὸν κατηγόρησαν ὡς ἱερόσυλον καὶ τὸν ἐθανάτωσαν κατακρημνίσαντες αὐτὸν κατὰ τῶν πετρῶν. Ἀλλ' ὁ θεὸς τοὺς ἐτιμώρησε πέμψας λοιμὸν μέχρις οὗ ἔδωκαν ποινάς, ἀναστήσαντες καὶ στήλην εἰς αὐτόν.

Ὁ δημώδης οὗτος βίος τοῦ Αἰσώπου συμπίπτει, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, κατὰ τὰς γενικὰς τοὐλάχιστον γραμμάς, πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην ἀρχαίαν τοῦ λογοποιοῦ βιογραφίαν. Λείπουν βέβαια τὰ τοῦ Κροίσου, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἔχομεν τὰ ἐπεισόδια εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν γνωρίζομεν οὐδὲν περὶ τῶν κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ Αἰσώπου εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Κροίσου, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν ταῦτα ἦσαν ὄντως διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἀποδιδόμενα ὑπὸ τοῦ βίου εἰς τὸν μυθοποιὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λυκήρου.

Ὁ βίος σῴζεται σήμερον εἰς πολλὰ χειρόγραφα, ὄχι ὅμως εἰς ὅλα ὁμοιόμορφος. Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε ἐμελετήθησαν, διακρίνεται μία συντομωτέρα διασκευή, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ὁ *Eberhard* (Fabulae Romanenses 1872), καὶ μία ἐκτενεστέρα, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ὁ *Westermann* (Vita Aesopi Braunschweig 1845). Ἐκτὸς ὅμως τῶν δύο τούτων εὑρέθη πρὸ ἐτῶν τινων καὶ πάπυρος, περιέχων τὸν βίον τοῦ Αἰσώπου, δυνάμενος νὰ ἀναχθῇ μέχρι τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος, ἴσως δὲ καὶ τοῦ παλαιοτέρου. Ὁ πάπυρος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ *Weil* (Revue de phil. 1885, σ. 19 κ ἑ.), εἶναι ἀκέφαλος καὶ πλήρης χασμάτων, δὲν ἐξεδόθη δὲ καὶ μετὰ τῆς δεούσης ἐπιμελείας. Ἐν τούτοις ὅμως εἶναι πολύτιμος, διότι ἐξ αὐτοῦ διδασκόμεθα ὅτι ἤδη εἰς τοὺς ἀλεξανδρινοὺς ἐκυκλοφόρει ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος λαϊκὸς βίος καὶ μάλιστα πολὺ πλέον ἐκτεταμένος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ εἰς τὴν ἀρχαίαν βιογραφίαν προσθῆκαι, ἐὰν ἔγιναν τοιαῦται, ἀναβιβάζονται ἤδη εἰς τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχήν, ὁπότε πράγματι ἦλθον εἰς στενωτέρας σχέσιν οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔδωκαν καὶ ἔλαβον στοιχεῖα πολιτισμοῦ παρ' αὐτῆς.

Ὁ βίος μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ *Rinuccio d'Arezzo* (1448), ἐκ ταύτης δὲ εἰς διαφόρους δυτικὰς γλώσσας. Ἐπίσης μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ ἐτυπώθη τῷ 1543 ἐν Βενετίᾳ (*Legrand*, Bibl. hell. 1 σ. 241—243), ὅπου ἀκολούθως, κατὰ τὸ 1783, ἐτυπώθη καὶ τὸ λαϊκὸν βιβλίον: *Βίος Αἰσώπου τοῦ Φρυγίου*. Ὡσαύτως μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν σλαβικήν, τουρκικὴν καὶ ρουμανικήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Hausrath* Fabel ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclopedie XII στ. 1711 κλπ. καὶ *Κρουμβάχερ*, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας μετάφρ. Σωτηριάδου τομ. Γ' σ. 224 κἑ. Γενικῶς διὰ τὸν μῦθον τοῦ ἐξύπνου ὑπηρέτου: *Benfey*, Die kluge Dirne. Die indische Märchen von den klugen Rätsellösern und ihre Verbreitung über Asien und Europa, ἐν Kleinere Schriften II. 3te Abt. σ. 156 κἑ., 164 κἑ., 173 κἑ., 181 κἑ., 185 κἑ. ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

— Αἴσωπος. Τεχνίτης ἀκμάσας τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα. Εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν περίφημον ἐπὶ μαρμάρινου ὀρθοστάτου ἐπιγραφὴν τοῦ Σιγείου, τὴν ὁποίαν ὁ λόρδος Ἔλγιν μετεκόμισε τῷ 1799 εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Ὁ ὀρθοστάτης φέρει δύο, σχεδὸν ταυτοσήμους, ἐπιγραφάς, τὴν πρώτην ἰωνικὴν καὶ τὴν δευτέραν ἀττικήν, βουστροφηδὸν γεγραμμένας. Ἡ δευτέρα τῶν ἐπιγραφῶν λέγει: Φανοδίκου εἰμὶ τοῦ Ἑρμοκράτους τοῦ Προκοννησίου, καλὸν κρατῆρα κἀπίστατον καὶ ἠθμὸν ἐς πρυτανεῖον ἔδωκα μνῆμα Σιγειεῦσι...καὶ με ποίησεν *Αἴσωπος καὶ ἀδελφοί*».

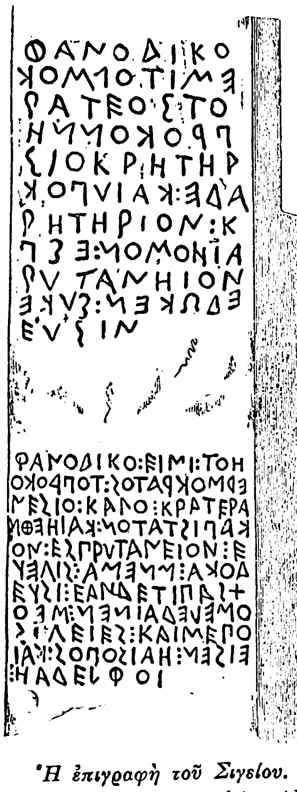

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Σιγείου.
[Ἄνω: *Ἰωνική*—Κάτω: *Ἀττική*.]

— Αἴσωπος. Ἔλλην ἱστορικὸς συγγράψας *Ἱστορίαν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου*, τῆς ὁποίας εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασις ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Βαλερίου ἀνεκαλύφθη τῷ 1816.

— Αἴσωπος (Aesopus, Clodius). Διάσημος Ρωμαῖος ἠθοποιὸς ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος. Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου του εἶναι ἄγνωστος. Τὸ ὄνομά του δεικνύει ὅτι ἦτο ἀπελεύθερος μέλους τινὸς τῆς Κλαυδίας γενεᾶς. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι, ἐνῷ κάποτε ὁ Αἴσωπος παρίστανε τὸν Ἀτρέα σχεδιάζοντα ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Θυέστου, τόσον παρεσύρθη ἀπὸ τὸν ρόλον, ὃν ὑπεδύετο, ὥστε ἐν τῇ ὁρμῇ του ἐφόνευσε διὰ τῆς ῥάβδου του ἕνα τῶν διερχομένων διὰ τῆς σκηνῆς δούλων. Ὁ Αἴσωπος ἐνεφανίσθη τελευταῖον τῷ 55 π. Χ., γέρων πλέον, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν λαμπρῶν ἀγώνων, οὓς ἔδωσεν ὁ Πομπήϊος κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ θεάτρου του. Ἂν καὶ ἔζη πολυδάπανον βίον, κατέλιπε μεγάλην περιουσίαν εἰς τὸν ἄσωτον υἱόν του, ὅστις καὶ τὴν ἐξηνέμισε ταχύτατα. Ὁ Ὁράτιος (Σατ. Γ' 3. 239) ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἔλαβε μαργαρίτην ἀπὸ τὸ ἐνώτιον τῆς Καικιλίας Μετέλλας, τὸν διέλυσεν εἰς ὄξος καὶ τὸν ἔπιε, διὰ νὰ ἔχῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ καταπίῃ 3.500.000 σημερινῶν δραχμῶν διὰ μιᾶς.

Αἴσωπος. 1) *Γεώργιος*. Ἀθηναῖος Ἀγωνιστής. Υἱὸς τοῦ πλοιοκτήτου Καπετὰν-Δημητράκη. Ἐγεννήθη τῷ 1805. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν μονὴν Πετράκη. Ἐνθουσιώδης νέος κατετάχθη, καθ' ὃ ἔγγραμματος καὶ γόνος καλῆς οἰκογενείας, ὡς λοχίας, εἰς τὸ Τακτικὸν στράτευμα τὸ ὀργανούμενον τῷ 1825 εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Φαβιέρου. Λαβὼν τὸ βάπτισμα τοῦ πυρὸς εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου, ἔνθα ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ Ἰμπραὴμ μὲ ἀπόσπασμα σταλὲν ἐπὶ τούτῳ, διεκρίθη καὶ εἰς τὴν ἀκολουθήσασαν ἔφοδον ἐναντίον τῆς Τριπόλεως. Μετέσχε τῶν περιπετειῶν τῆς δευτέρας εἰς Κάρυστον ἐκστρατείας, εἰσῆλθε μετὰ τοῦ Φαβιέρου εἰς τὴν πολιορκουμένην Ἀκρόπολιν καί, ἀφοῦ ἔσπευσε μετὰ τοῦ Γάλλου Φιλέλληνος εἰς Χίον καὶ ὑπέστη τὰς δεινὰς τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης περιπετείας, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Τακτικὸν στράτευμα εἰς ὃ παρέμεινε μὲ τὸν ἴδιον βαθμὸν μέχρι τῆς Ἀντιβασιλείας τῷ 1833. Τότε ἀπεσύρθη τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, χωρὶς νὰ λάβῃ καμμίαν ἀμοιβὴν ἢ ἱκανοποίησιν, μονονότι τὰ πιστοποιητικά του, ὑπογεγραμμένα ἀπὸ τὸν Χάν, τὸν Σωνιέρον, τὸν Σκαρβέλην, τὸν Τράϊμπερ καὶ τὸν Κάρπον Παπαδόπουλον, παριστῶσιν αὐτὸν ὡς «*ἄνθρωπον λαμπρᾶς καταστάσεως*».

2) *Δημήτριος*. Ἀθηναῖος Ἀγωνιστής. Πατὴρ τοῦ προηγουμένου. Ἦτο πλοιοκτήτης κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐκ τῶν ὀλίγων Ἀθηναίων καραβοκυρίων, οἵτινες ἐμπορεύοντο ταξιδεύοντες εἰς τὴν Μεσόγειον. Ὁ Καπετὰν Δημητράκης ὀργισθεὶς ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς διενέξεως πρός τινα Ὑδραῖον, τῷ 1810, διότι ἐνόμισεν ὅτι ὁ Μπέης τῆς Ὕδρας Γεώργιος Δήμα Βούλγαρης ἐλάμβανε τὸ μέρος τοῦ συμπολίτου του, προεκάλεσε δυσμενεστάτην ἐνέργειαν τοῦ Σουλεϋμὰν-ἀγᾶ, Βοεβόδα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας τὰ δεινὰ ἀποτελέσματα μετὰ πολλῶν κόπων κατώρθωσαν ν' ἀποτρέψουν οἱ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος δημογέροντες Ἀθηνῶν Σπυρίδων Καπετανάκης, Σταῦρος Κοντογούνης καὶ Συμεὼν Λογοθέτης. Κατὰ τὸν Ἀγῶνα, ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς μεταξὺ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἀθηναίων, οὐδεμία ὅμως λεπτομέρεια διεσώθη ἐπὶ τῆς δράσεώς του. Γ. Δ. Κ.

Ἀΐτ. Λέξις βερβερικὴ σημαίνουσα «*υἱός*» καὶ ἰσοδυναμοῦσα μὲ τὴν ἀραβικὴν *μπέν*. Προτάσσεται συνήθως εἰς τὰ ὀνόματα τῶν βερβερικῶν φυλῶν.

Ἀΐτά. Λαὸς τῶν Φιλιππίνων νήσων (βλ. Νεγρίτο).

ἀΐτ-ἀϊσσί. Φυλὴ Βερβέρων τῆς μεγάλης Καβυλίας (περιφέρεια τοῦ Τιζὶ-Οὐζοῦ τῆς Ἀλγερίας). Πληθυσμὸς 20.000.

Ἀϊτάκοφ Ν. Πρόεδρος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ὁμοσπόνδου σοβιετικῆς δημοκρατίας τοῦ Τουρκμενιστάν.

Ἀΐτ-ἀμπές. Φυλὴ Καβύλων τῆς Ἀλγερίας, κατοικούντων ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ Οὐὲντ Μεκλοῦ, παραποτάμου τοῦ Οὐὲντ Σαχέλ, εἰς τεσσαράκοντα χωρία, τῶν ὁποίων σπουδαιότερον εἶναι τὸ Κελάα. Ἡ φυλὴ αὕτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Γάλλους τὸ 1847.

Ἀϊτάν. Νησὶς παρὰ τὰ νότια παράλια τῆς Κορέας.

Αἰτάνια. Χωρίον τῆς νήσου Κρήτης ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πεδιάδος τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου ἀπαρτίζον ἀγροτικὸν δῆμον. Ἀπέχει ἐκ τοῦ Καστελλίου 3 ὥρας καὶ ἐκ τοῦ Ἡρακλείου $2^1/_2$. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1896 τοῦτο μετὰ τοῦ παρακειμένου Γάλλιπε εἶχεν ὑποστῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων πολλὰς καταστροφάς. Ὑπάγεται ἀστυνομικῶς εἰς τὸν ἀστυν. σταθμὸν Ἐπισκοπῆς, ἀφ' ἧς ἀπέχει 30', εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Καστελλίου (Πεδιάδος) καὶ τὴν διοίκησιν Ἡρακλείου. Δικαστικῶς ὑπάγεται εἰς τὸ εἰρηνοδικεῖον Καστελλίου καὶ τὸ πρωτοδικεῖον Ἡρακλείου, ἐφορειακῶς δὲ καὶ ταμειακῶς εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἔχει 58 οἰκογενείας ἢ 230 κατοίκους. Ι. Σ.

ἀϊταρέγια Βραχμάνα. Ἓν τῶν σανσκριτικῶν βιβλίων τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Βραχμάνας», σπουδαῖον παράρτημα τῆς βεδικῆς λογοτεχνίας.

Ἀΐτ-ἐλ-Ἀρμπά. Μέγα χωρίον Καβύλων εὑρισκόμενον ἐν τῷ Jurjura (Ἀλγερία). Ἐνταῦθα εἶχεν ἐγκατασταθῆ πρὸ τῆς γαλλικῆς κατακτήσεως, ἐπὶ διακόσια καὶ πλέον ἔτη, βιομηχανία κιβδήλων νομισμάτων. Ἡ βιομηχανία αὕτη κατηργήθη, ὅτε κατὰ τὴν ὑπὸ τὸν στρατάρχην Randon ἐκστρατείαν τὸ 1857 κατέλαβε τὸ χωρίον τοῦτο ὁ στρατηγὸς Γιουσούφ.

Ἀϊτελμπέργκερ, *Ροδόλφος φὸν Ἐντελμπεργκ* (Eitelberger von Edelberg). Αὐστριακὸς ἀρχαιολόγος καὶ φιλότεχνος γεννηθεὶς τῷ 1817 ἐν Ὀλμότς καὶ ἀποθανὼν τῷ 1885 ἐν Βιέννῃ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης καὶ συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὴν πρόοδον τῆς αὐστριακῆς καλλιτεχνίας. Ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἐν Βιέννῃ Μουσείου καλλιτεχνίας καὶ βιομηχανίας καὶ αὐτὸς πρῶτος συνεβούλευσε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἰχνογραφίας εἰς τὰ σχολεῖα. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του τὸ σπουδαιότερον εἶναι «*Die Reform des Kunstunterrichts*» (Βιέν. 1848) καὶ τὰ γράμματά του περὶ τῆς νεωτέρας τέχνης ἐν Γαλλίᾳ «*Briefe über die moderne Kunst Frankreichs*».

Ἄϊτελ—Φρίντριχ (Eitel—Friedrich). Πρίγκιψ τῆς Πρωσίας υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου τοῦ Β', γεννηθεὶς τὴν 7ην Ἰουλίου 1883 ἐν Πότσ-

Digitized by Google

νταμ, νυμφευθεὶς τῷ 1907 μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Σοφίας Καρλόττας τοῦ Ὀλδεμβούργου. Ἔλαβε μέρος εἰς τὸν μέγαν πόλεμον.

Αἴτζαξ (Ajax = *Αἴας*) *[Ναυτ.]*. Θωρηκτὸν τῆς γραμμῆς τοῦ Βρεττανικοῦ Στόλου. Τοῦτο μετὰ τριῶν ἄλλων ἀδελφῶν πλοίων «*King George V*» (*Βασιλεὺς Γεώργιος Ε'*), «*Centurion*» (*Κεντηρίων*) καὶ «*Audacious*» (*Τολμηρός*) καθειλκύσθησαν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα Ὀκτωβρίου 1911 - Μαρτίου 1912. Τὰ πλοῖα ταῦτα εἰσὶν ἐκτοπίσματος 23000 τόννων ἐν συνήθει φόρτῳ καὶ 25000 ἐν πλήρει. Ἔχουσιν ὁλικὸν μῆκος 598 ποδῶν, πλάτος 89 καὶ βύθισμα 30. Ἤρξαντο ναυπηγούμενα ἐν ἔτει 1910. Ἡ κατασκευὴ κατὰ μέσον ὅρον ἐστοίχισε δι' ἕκαστον 1945200 λίρας στερλίνας, τὰ δ' ἐτήσια ἔξοδα συντηρήσεως ἀνέρχονται εἰς 131695 λίρας. Τὸν ὁπλισμὸν τῶν πλοίων τούτων ἀποτελοῦσι: α) δέκα πυροβόλα διαμετρήματος 342 χιλιοστομέτρων, τοποθετημένα κατὰ τὸ διάμηκες ἐντὸς πέντε διδύμων θωρηκτῶν πύργων· β) δώδεκα ταχυβόλα τῶν 102 χιλιοστομέτρων ἐντὸς θωρηκτοῦ πυροβολείου καὶ διατεθειμένα τὰ μὲν ὀκτὼ πρὸς πρῷραν, τὰ δὲ τέσσαρα πρὸς πρύμναν· γ) δύο ἀντιαεροπλοϊκὰ ταχυβόλα ἐπὶ τοῦ πρυμναίου καταστρώματος καὶ δ) τρεῖς ὑποβρύχιοι τορπιλλοβλητικοὶ σωλῆνες ἀρχικῶς, διαμέτρου 530 χιλιοστομέτρων Ἐκ τούτων οἱ δύο εὑρίσκονται κατὰ τὸ ἐγκάρσιον καὶ πρὸς πρῷραν, ὁ δὲ τρίτος, ὁ καὶ ἀφαιρεθεὶς κατὰ τὸν πόλεμον, ἐντελῶς πρὸς πρύμναν καὶ κατὰ τὸ διάμηκες.

Ἡ θωράκισις κατὰ τὴν ἴσαλον ἀποτελεῖται ἐκ θωρηκτῶν πλακῶν πάχους 305 χιλιοστομέτρων, ἐλαττουμένη ἐφ' ὅσον πλησιάζει τὴν γραμμὴν τοῦ καταστρώματος εἰς πάχος 280 χιλιοστομέτρων. Σειρὰ θωρηκτῶν καταστρωμάτων ἀποτελεῖ τὴν ὁριζοντίαν αὐτῶν θωράκισιν.

Κινητήριος δύναμις 28000 ἵππων, παραγομένη ὑπὸ δέκα ὀκτὼ ἀτμολεβήτων συστήματος Yarrow εἰς τα δύο τῶν πλοίων τούτων, ἢ Babcock εἰς τὰ λοιπὰ καὶ μεταδιδομένη εἰς τὰς τέσσαρας ἕλικας —δύο ἐξ ἑκάστης πλευρᾶς—ὑπὸ ἰσαρίθμων ἀτμοστροβίλων συστήματος Parsons, ἀποδίδει εἰς τὰ ἐν λόγῳ πλοῖα ταχύτητα εἴκοσιν ἑνὸς μιλλίων καθ' ὥραν.

Τὰ τέσσαρα πλοῖα, ἐν ἔτει 1914, ἀποτελοῦντα τμῆμα τοῦ, ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Sir George Warrender Bart, 2ου Θωρηκτοῦ Στόλου, ἐπεσκέφθησαν κατὰ Ἰούνιον 1914 τὸν Γερμανικὸν ναύσταθμον τοῦ Kiel, ἀποπλεύσαντα ἐκεῖθεν τὴν 30ὴν τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Διαρκοῦντος τοῦ Μεγάλου Πολέμου μετέσχον, πλὴν τοῦ «*Audacious*», πασῶν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Βρεττανικοῦ Στόλου, ἐπὶ διάστημα ὑπὸ τὸν Ἀντιναύαρχον Sir George Warrender, κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον ὡς καὶ κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Jutland ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Sir Thomas Jerram. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην τὸ «*Ajax*» ἐκυβέρνα ὁ πλοίαρχος George H. Baird. Τὸ «*Audacious*» προσκροῦσαν τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1914 ἐπὶ γερμανικῆς νάρκης, ἔξω τοῦ Loch-na-keal, ἐβυθίσθη ὥρας τινὰς μετὰ τὴν πρόσκρουσιν, τῶν μετ' αὐτοῦ λοιπῶν πλοίων καὶ τοῦ ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Ἀγγλίαν πλέοντος ὑπερωκεανίου Olympic μὴ δυνηθέντων, λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐνσκηψάσης θυέλλης, νὰ ρυμουλκήσωσιν αὐτό. Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Washington καθωρίσθη ὅπως τὰ πλοῖα ταῦτα διαλυθῶσιν ἐντὸς τοῦ 1927. Π. Σ. Α.

Αἴτζε, *Πέτρος Ἰωσὴφ ντὲ*— (Pierre-Josesph de Haitze) Γάλλος λογογράφος, γνωστὸς ἐπίσης ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἂς (Hache)*. Ἐγεννήθη ἐν Καβαγγιὸν τῷ 1648 καὶ ἀπέθανεν ἐν Τρέτς, παρὰ τὸ Αἴξ, τῷ 1736. Ἠσχολήθη πολὺ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Προβηγκίας, ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του τὰ καλύτερα εἶναι τὰ ἑξῆς: *Τὰ ἀξιοπερίεργα τῆς πόλεως Αἴξ* (1679), *Πραγματεία ἐπὶ διαφόρων σημείων τῆς ἱστορίας τῆς Προβηγκίας* (1704), *Ἱστορικὸν ἐγκώμιον τῶν πρώτων προέδρων τῆς Βουλῆς τῆς Προβηγκίας* (1727).

Αἰτζέμα (Lieuwe Van Aitzema). Ὀλλανδὸς ἱστορικὸς καὶ πολιτικός, γεννηθεὶς ἐν Friesland τῷ 1600. Τῷ 1617 ἐξέδωκε τόμον ποιημάτων ὑπὸ τὸν τίτλον Poema ι Juvenilia. Ἀντίτυπον εὑρίσκεται εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Ἐμελέτησεν ἰδιαιτέρως τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἐπὶ τριάκοντα δὲ ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου του διέμεινεν ἐν Χάγῃ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν πόλεων τῆς Ἀνσεατικῆς Ὁμοσπονδίας. Ἀπέθανε τῷ 1669. Συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του περιλαμβάνουσαν τὴν περίοδον 1621—1668, πολύτιμον διὰ τὰς ἐν αὐτῇ ἐγκύρους πληροφορίας διὰ μίαν τῶν σπουδαιοτέρων περιόδων τῆς ὀλλανδικῆς ἱστορίας. Τὴν ἱστορίαν ταύτην τοῦ Αἰτζέμα ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1697 ὁ ποιητὴς καὶ ἱστορικὸς Λάμπερτ βὰν ντὲν Μπός.

Ἀϊτζιλάρ. Μικρὸς συνοικισμὸς ἀνήκων εἰς τὸ χωρίον Μπαϊράμ-Δερὲ-Μαχαλάδες. Ὑπάγεται εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Λαγκαδᾶ τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης.

Ἀϊτὴ ἢ *Ἀϋτή* (=*χώρα ὀρεινὴ* ἐν τῇ Καραβαϊκῇ γλώσσῃ). Νῆσος τῶν Μεγάλων Ἀντιλλῶν τῆς Ἀμερικῆς (βλ. Ἀντίλλαι), ἡ μεγίστη μετὰ τὴν Κοῦβαν. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι τὸ ἰθαγενές. Ἡ νῆσος αὕτη μετὰ τὴν ἀνακάλυψίν της ὑπὸ τοῦ Κολόμβου (6-XII 1492) εἶχεν ὀνομασθῆ *Ἱσπανιόλα*, σήμερον ὅμως εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς καὶ ναυτικοὺς κύκλους ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἅγ. Δομίγγος (Santo Domingo)*. Χωρίζεται ἀπὸ τῆς Κούβας (πρὸς Δ.) καὶ τῆς Ἰαμάϊκας (πρὸς Α.) διὰ πορθμῶν. Τὸ μῆκος αὐτῆς ἐκ Δ. πρὸς Α. εἶναι 660 χιλ., τὸ πλάτος 40 μέχρι 265, ἡ δ' ἐπιφάνεια 76.129, περιλαμβανομένων δὲ καὶ τῶν περὶ ταύτην νησίδων *Τορτούγας*, *Γκονάβας*, *Μεγάλης Γαϋεμίτης*, *Λαβάχης*, *Σαώνας* καὶ *Μπεάτας* 77253 χ. Ὁ πληθυσμὸς ἀνέρχεται εἰς 3 σχεδὸν ἑκατομμύρια.

Ἔδαφος.—Ἡ νῆσος διαβρέχεται ὑπὸ τῆς θαλάσσης πλουσίως καὶ εἶναι λίαν ὀρεινή. Ἡ σχέσις τῶν πεδιάδων προς τὰ ὄρη εἶναι 4:11 Ὁ κύριος ὀρεινὸς κορμὸς διαμορφοῖ ὀροστοιχίαν διευθυνομένην πρὸς Α.Ν.Α. ἡ ὁποία κατὰ τὸ Ν.Α. μέρος τῆς νήσου φέρει τὸ ὄνομα *Κίμπαο*. Ἡ ὑψίστη κορυφὴ λέγεται *Μόντε-Τίνα* (Monte-Tina) ὑψ. 3140 μ. περίπου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς νήσου. Παράλληλοι ὀροστοιχίαι ἐκτείνονται κατὰ τὴν βορ. ἀκτὴν καὶ κατὰ τὴν νοτιοδυτικήν. Αὗται συνίστανται γενικῶς ἐκ ψαμμολίθων καὶ σχιστῶν τῆς κρητιδικῆς γεωλογικῆς ἐποχῆς, ἐν τῷ μέσῳ δὲ καὶ εἰς τὰ ὑψηλότατα μέρη ἐκ κρυσταλλικῶν σχιστολίθων καὶ ἀρχαίων ἐκρηξιγενῶν πετρωμάτων. Ὡσαύτως εὑρίσκονται ἐν αὐταῖς καὶ νεώτερα ἐκρηξιγενῆ πετρώματα, ἰδίᾳ βασάλτου. Αἱ μέγισται ὅμως τῶν μακρῶν κοιλάδων, ἰδίᾳ ἡ τοῦ *Ὑάκη* καὶ τοῦ *Ὑούνα* μορφοῦνται ὑπὸ προσχώσεων. Ἀποτόμους κερατοειδεῖς κορυφὰς σχηματίζουν αἱ ὑψηλαὶ ὀροστοιχίαι, χαμηλὴν κυματοειδῆ χώραν αἱ λοφοσυστάδες καὶ εὐρείας, πλουσίας εἰς χόρτον πεδιάδας *(Βέγαι)* ἡ χαμηλὴ χώρα.

Τὰ ὕδατα εἶναι ἐπαρκῆ· πλὴν τοῦ *Ὑάκη* τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ *Ὑούνα*, οἱ ὁποῖοι ρέουν εἰς τὴν βορείαν κοιλάδα, τὰ ὕδατα τοῦ *Καμβάου* διευθύνονται ἄλλα πρὸς νότον *(Ὑάκης τοῦ Νότου)* καὶ ἄλλα πρὸς Δ. *(Ἀρτιβονίτης)*. Ἀλλ' οἱ ποταμοὶ οὗτοι καίτοι πολυΐχθυες ἔχουν ὀλίγον ὕδωρ καὶ δὲν εἶναι πλωτοί. Ἡ νοτία μακρὰ κοιλὰς πληροῦται ὑπὸ δύο μεγάλων λιμνῶν *(Λαγοῦνα, Ἐνρικουίλλο* καὶ *Ἀτσουέκ.)* Ἡ νῆσος ἔχει πλοῦτον ὀρυκτῶν. Περίφημος ὑπῆρξε διὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεώς της: Ἐν αὐτῇ ὑπάρχει σίδηρος, χαλκός, πλατίνη, ψευδάργυρος, ἀντιμόνιον, θεῖον, ὀρυκτὸν ἅλας, ἴασπις, μάρμαρον, πετρέλαιον. Ὁ θησαυρὸς ὅμως οὗτος διατελεῖ ἀνεκμετάλλευτος. Δάση καὶ λειμῶνες ὑπάρχουν ἰδίᾳ κατὰ τοὺς ποταμοὺς Ὑάκην καὶ Ὑούνα.

Κλῖμα.—Τὸ κλῖμα εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν τροπικόν, θερμὸν καὶ ὑγρόν, ἐπὶ τῶν ὀρέων ὅμως ἐπικρατεῖ αἰωνία ἄνοιξις. Οἱ κυριώτατοι παράγοντες τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους εἶναι ὁ χρόνος τῶν περιοδικῶν βροχῶν καὶ ὁ τῆς ἀνομβρίας. Αἱ δύο αὗται κατ' ἔτος περίοδοι τῶν βροχῶν καὶ αἱ δύο τῆς ἀνομβρίας δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐντάσεως καὶ διαρκείας εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς νήσου. Ὁ γενικὸς κανὼν εἶναι ὅτι ἡ ξηρὰ ἐποχὴ εἶναι κατὰ τοὺς μῆνας Δεκέμβριον, Ἰανουάριον, Φεβρουάριον καὶ Ἰούλιον, τοὐναντίον ὁ Μάϊος καὶ ὁ Ὀκτώβριος εἶναι οἱ βροχερώτατοι μῆνες. Ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ ἔτους ἀνέρχεται εἰς τὸν λιμένα Πρίγκιπος 26,5°, τοῦ Ἰουλίου 28,8° καὶ τοῦ Ἰανουαρίου 24,1°. Ἡ ποσότης τῆς βροχῆς 13-87 χιλ., τῶν ὁποίων 320 κατὰ τὸν Μάϊον, ἐνῷ κατὰ τὸν Ἰανουάριον 17. Ἐνίοτε ἡ νῆσος προσβάλλεται ὑπὸ θυελλῶν καὶ σεισμῶν. Ὀνομασταὶ θύελλαι ἦσαν τῶν ἐτῶν 1502, 1509, 1772, 1778, 1883, σεισμοὶ δὲ ἰσχυροὶ τῶν ἐτῶν 1564, 1684, 1691, 1751, 1770, 1842 καὶ 1887. Θαυμάσια δάση συνιστάμενα ἰδίᾳ ἐξ ἀνακαρδίων, ἐρυθροξύλων, δρυῶν, πευκῶν κλπ. καλύπτουν τὰ ὄρη σχεδὸν μέχρι τῶν κορυφῶν. Κύρια ἐξαγόμενα προϊόντα εἶναι ὁ καφές, οὗτινος ἡ ἐτησία συγκομιδὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ποσότητος τῆς διανομῆς τῶν βροχῶν, κακάον, σάκχαρις, βάμβαξ καὶ καπνός, προσέτι ξυλεία, κηρός, μέλι, δέρματα ζιγγίβερις καὶ ὀπῶραι. Τὰ ὑπὸ Εὐρωπαίων μεταφερθέντα οἰκιακὰ ζῷα ἔχουν γίνει πολυαριθμότατα, ἰδίᾳ βόες καὶ χοῖροι, οἱ δὲ εἰσκομισθέντες ἀρουραῖοι ποντικοὶ ἔχουν γενικῶς πολλαπλασιασθῆ. Ποταμοὶ καὶ λίμναι εἶναι πλήρεις Καϊμάνων καὶ Ἀλλιγατόρων (εἶδος κροκοδείλου). Ἐκ τῶν ἀγρίων θηλαστικῶν, πλὴν πολλῶν νυκτερίδων, ἀξιομνημόνευτος εἶναι ὁ Aguti (ὅμοιος πρὸς λαγωόν). Πτηνῶν ἰθαγενῶν ὑπάρχουν 40 εἴδη, ὧν 17 ἰδιάζοντα (κολίβρια, κοῦκοι, περιστεραί, πελεκάνοι, κίχλαι κ.ἄ.). Πολιτικῶς ἡ νῆσος χωρίζεται ἀπὸ τοῦ 1843 εἰς δύο κράτη: τὴν ***Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Δομίγγου*** (βλ. Ἅγιος Δομίγγος) εἰς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος καὶ τὴν ***Δημοκρατίαν τῆς Ἀϊτῆς*** (βλ. κατωτέρω) εἰς τὸ δυτικόν.

—**Ἀϊτῆς** ***Δημοκρατία***. Κεῖται εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου Ἀϊτῆς καὶ ἔχει ἔκτασιν 27552 τετρ. χιλμ. καὶ ὑπὲρ τὰ 2.000.000 κατοίκων. Τὸν πληθυσμὸν ἀποτελοῦν αὐτόχθονες Νεγρῆται καὶ 8.900 μαῦροι καὶ ἐρυθρόθερμοι, ἐκ τῆς Β' Ἀμερικῆς καὶ τῶν ἄλλων Ἀντιλλῶν. Ἡ ἀναλογία τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ πρὸς τὸν θῆλυν εἶναι 2:3. Γενικῶς ἡ χώρα εἶναι ἀραιῶς κατῳκημένη, ἐν μέρει ἐκ τῶν ἀκαταπαύστων ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἐν μέρει ἕνεκα τῆς μεγάλης θνησιμότητος τῶν παιδίων. Ἡ γεωργία δὲν ἀνεπτύχθη εἰσέτι ἀναλόγως τῆς εὐφορίας τῆς χώρας. Ἡ καλλιέργεια τοῦ καφὲ κατέχει περίπου 5000 ἑκτάρια. Πλουσιωτέρα εἶναι ἡ ἐξαγομένη ξυλεία. Ἀκολουθεῖ τὸ κακάον, ὁ βάμβαξ, ἡ σάκχαρις, τὰ δέρματα.

Τὸ ἐμπόριον διενεργεῖται μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν (ἰδίᾳ ὡς εἰσαγωγικόν), τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας (ἰδίᾳ ὡς ἐξαγωγικόν), τοῦ Βελγίου, τῆς Γερμανίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἱσπανίας. Οἱ κυριώτεροι λιμένες εἶναι ὁ ***λιμὴν Πρίγκιπος*** (Port-au-Prince) καὶ τὸ ***Ἀκρωτήριον Ἀϊτῆς*** (Cap-Haitien), μετ' αὐτοὺς δὲ ὁ ***λιμὴν τῆς Εἰρήνης*** (Port de Paix), αἱ Γοναΐβαι (Gonaives), ἡ ***Μικρὰ Γοάβη*** (Petit - Goâve), ἡ ***Μιραγοάνη*** (Miragoâne), ὁ ***Ἅγιος Μᾶρκος*** (St. Marc) κ. ἄ. Ἀπὸ τοῦ 1900 ὑπάρχει καὶ σιδηροδρομ. γραμμὴ ἡ ὁποία διασχίζει τὴν ἀνατολικῶς τοῦ λιμένος Πρίγκιπος πεδιάδα καὶ βαίνει εἰς τὴν κατὰ ταύτην περιοχὴν τῶν λιμνῶν. Ἡ δημοκρατία διαιρεῖται εἰς 5 ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων ἡ εὐφορωτέρα καὶ μᾶλλον καλλιεργημένη εἶναι ἡ «Δυτική». Πρωτ. τῆς δημοκρατίας εἶναι ὁ λιμὴν Πρίγκιπος, ἔνθα καὶ ἑλληνικὸν προξενεῖον (100 χιλ. κ.).

Γενικῶς ὁμιλεῖται ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ὑπὸ μορφὴν Ἀφρικανικὴν (Κρεολική), ὡς ἐπίσημος δὲ γραφομένη εἶναι ἡ καθαρὰ γαλλική. Ἡ Ἀϊτινὴ σημαία ἀποτελεῖται ἐκ δύο ὁριζοντίων ταινιῶν, κυανῆς καὶ ἐρυθρᾶς.

—[ΙΣΤΟΡ.]. Ἡ νῆσος Ἀϊτὴ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Χριστ. Κολόμβου τὴν 6 Δεκεμβρίου 1492 καὶ ὠνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ *Ἱσπανιόλα*. Ἐνταῦθα ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Ἀμερικῇ εὐρωπαϊκὴ ἀποικία. Τῷ 1495 οἱ Ἱσπανοὶ ἔκτισαν τὸν *Ἅγ. Δομίγγον*, ἐκ τοῦ ὁποίου ὠνομάσθη καὶ ὅλη ἡ νῆσος. Οἱ νέοι ἄποικοι ταχέως ὑπέταξαν τοὺς ἰθαγενεῖς, οἵτινες ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὸ Καριβικὸν ἔθνος. Ἐκ τῶν καταπιέσεων σὺν τῷ χρόνῳ μέχρι τοῦ 1533 εἶχον σχεδὸν οὗτοι ἐκλείψει.

Ἡ ἱσπανικὴ αὕτη ἀποικία δὲν ἀπέκτησεν ἀμέσως μεγάλην σπουδαιότητα. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Γάλλοι πειραταὶ κατέλαβον την βορείως τῆς Ἀϊτῆς μικρὰν νησῖδα Τορτούγαν, τὴν ὁποίαν κατέστησαν ὁρμητήριον τῶν πειρατικῶν των ἐπιδρομῶν, παρενοχλοῦντες οὕτω τὸ ἐμπόριον τῆς ἱσπανικῆς ἀποικίας. Οἱ Γάλλοι πειραταὶ κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου, ἀλλὰ κατόπιν πολλῶν ἀγώνων ἐξετοπίσθησαν ἐκεῖθεν. Τότε οἱ Γάλλοι οὗτοι πειραταὶ ἄποικοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς μητροπόλεως. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ πολυετοῦς ἀνταγωνισμοῦ ἐν τῇ Ἀϊτῇ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας. Τῷ 1661 ἡ Γαλλία ἀπέστειλεν ὡς διοικητὴν τῆς νήσου τὸν Ντοζερόν, ὅστις, τῷ 1665, προέβη εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς πρώτης ἐπισήμου γαλλικῆς ἀποικίας. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ryswyk (1697) παρεχωρήθη ὁριστικῶς εἰς τοὺς Γάλλους τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς νήσου. Ἡ γαλλικὴ ἀποικία ηὔξησε ταχέως καὶ προώδευσε τοσοῦτον, ὥστε τῷ 17ε9 εἶχεν 7803 φυτείας καὶ 600.000 κατοίκους τῶν ὁποίων 500,000 δοῦλοι, ἐν ᾧ ἡ ἱσπανικὴ ἀποικία ἐπὶ 125.000 κατοίκων εἶχε μόνον 15,000 δούλους. Διὰ τῆς συχνῆς ἐπιμιξίας τῶν λευκῶν καὶ τῶν Νιγρητῶν παρήχθη πλῆθος Μουλαττῶν (μιγάδων) οἵτινες ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ὑπὸ τῶν κυρίων των, χωρὶς ὅμως νὰ φανῶσιν ἱκανοὶ νὰ ἵστανται ἐν ἴσῃ κοινωνικῇ τάξει μὲ τοὺς λευκούς. Ἡ λαϊκὴ αὕτη τάξις διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐξηγέρθη. Ἡ ἔρις ἥτις προῆλθεν ἔν τινι τῷ 1790 ἀποικιακῇ συνελεύσει καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐν Παρισίοις, καθ' ἣν οἱ Μουλάτται ἐλάμβανον ὡρισμένα δικαιώματα, ἐστεροῦντο δ' ἑτέρων, ἐξήγειρον τὰ πνεύματα, τὴν δὲ 23 Ἰουλίου 1791 ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῶν ἡνωμένων Νιγρητῶν καὶ Μουλαττῶν. Ἡ ἐπανάστασις ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλην τὴν ἀποικίαν ἐρήμωσεν αὐτήν.

Ὀλίγοι λευκοὶ διέφυγον τὸν θάνατον· οἱ ἐκ Γαλλίας ἀποσταλέντες πληρεξούσιοι πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως προσεχώρησαν μᾶλλον εἰς τὴν μερίδα τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτε τῷ 1793 οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ἱσπανοί, οἵτινες εὑρίσκοντο εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων, προσέβαλον τὴν ἀποικίαν, ἡνώθη ὁ εἰς τὴν νῆσον σταλεὶς γαλλικὸς στρατὸς μετὰ τῶν Νιγρητῶν καὶ προσέφερεν ὑπηρεσίας, τόσον κατὰ τῶν λευκῶν ἀποίκων, ὅσον καὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ Ἱσπανῶν. Οἱ Ἱσπανοὶ ὑπεχρεώθησαν μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Βαζέλης (1795) νὰ παραχωρήσωσι τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου εἰς τοὺς Γάλλους· οἱ δ' Ἄγγλοι περιελθόντες εἰς στενόχωρον θέσιν ἠναγκάσθησαν τῷ 1797 νὰ ἐκκενώσουν τὴν νῆσον ἐντελῶς. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀνεκήρυξε τὴν 4 Φεβρουαρίου 1794 πλήρη ἐλευθερίαν καὶ ἴσα δικαιώματα τῶν Νι-

Digitized by Google

γρητῶν πρὸς τοὺς λευκούς. Τῷ 1797 ὁ Νιγρήτης *Τουσσαὶν* (Toussaint l'Ouverture) ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ Διευθυντηρίου ὡς ἀνεξάρτητος καὶ τὴν 6 Μαΐου 1801 διωργάνωσε τὴν ἀνεξάρτητον διοίκησιν.

Διὰ νὰ ὑποτάξῃ τοῦτον ὁ Βοναπάρτης ἔστειλε τῷ 1801 τὸν στρατηγὸν Λεκλὲρκ μετὰ 25000 ἀνδρῶν. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τουσσαὶν ἀντετάχθη. ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα, μέχρις οὗ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Γαλλίαν. Ἐπειδὴ οἱ ὀλίγοι λευκοὶ ἐπεδιώκον τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, ἐξερράγη ἐκ νέου ἐπανάστασις ὑπὸ τὸν μαῦρον *Ντεσσαλίν*, ὁπότε οἱ Γάλλοι κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1803 ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκκενώσωσι τὴν νῆσον. Ἡ ἀπόπειρα τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς νήσου, ὡς καὶ ἡ ἐκκένωσίς της συνεδέοντο στενῶς μὲ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Ναπολέοντος. Τῷ 1802, ὅταν ἔγινε ἡ εἰρήνη μὲ τὴν Ἀγγλίαν, ὁ Ναπολέων κατέστρωσε τὸ σχέδιον σημαντικῆς τινος ἐπεκτάσεως τῶν ἀποικιακῶν κτήσεων ἰδίᾳ εἰς τὴν Λουϊζιάναν. Ὁ Ἅγ. Δομίγγος (Santo Domingo) ὑπῆρξεν ἡ ἀκμαιοτέρα καὶ ἡ πλέον προσοδοφόρος γαλλικὴ ἀποικία, ἦτο δὲ ἀπαραίτητος ὡς ναυτικὸς σταθμὸς καὶ ὡς κέντρον ὀργανώσεως.

Ὅταν ὅμως τῷ 1803 ἐξερράγη ἐκ νέου πόλεμος ἐν Εὐρώπῃ, ἀπηύδησεν ὁ Ναπολέων ἐκ τῶν ἀποικιακῶν ἐπιχειρήσεων καὶ οὕτως ἡ Λουϊζιάνα ἀφέθη εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, ἐγκατελείφθη δὲ μετέπειτα καὶ ἡ νῆσος Ἀϊτή. Ὁ Ντεσσαλίν, ὠμὸς τύραννος, ἀπέδωκε πάλιν εἰς τὴν νῆσον τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν Ἀϊτὴ *(ὀρεινὴ χώρα)* καὶ ἀρχομένου τοῦ 1804 προὐκήρυξε δημοκρατίαν. Μετ' ὀλίγον ὅμως τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἰάκωβος Α'*. Τὴν 20 Μαΐου 1805 ὁ Ντεσσαλὶν ἔδωκε νέον σύνταγμα εἰς τὸ κράτος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη τὴν 17 Ὀκτωβρίου 1806. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συνωμοσίας ἵστατο ὁ μαῦρος στρατηγὸς *Ἐρρῖκος Χριστὸφ* (Henri Christophe) καὶ ὁ μιγὰς *Ἀλέξανδρος Πετιόν*. Τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀντιζηλία ἐξερράγησαν πάλιν μεταξὺ τῶν μαύρων καὶ τῶν μιγάδων καὶ παρέμειναν ὡς ἰδιαιτέρα αἰτία ἁπάντων τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων.

Ὁ κατὰ τὸ 1808 διαμελισμὸς τῆς νήσου εἰς τὴν δημοκρατίαν τῶν μιγάδων εἰς τὸ νότιον τμῆμα μὲ πρόεδρον τὸν *Πετιὸν* καὶ εἰς τὸ κράτος Ἀϊτῆς τῶν μαύρων εἰς τὸ βόρειον τμῆμα ἦτο ἡ συνέπεια τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τοῦ Πετιὸν ὡς ἀρχηγοῦ τῶν μιγάδων καὶ τοῦ *Χριστὸφ* ὡς ἀρχηγοῦ τῶν μαύρων. Ὁ *Χριστὸφ* κατὰ τὸ 1811 ἐθέσπισε διὰ τὸ κράτος τοῦτο τὴν κληρονομικὴν μοναρχίαν καὶ ἐστέφθη ὡς βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἐρρῖκος Α'*. Ὁ Ἐρρῖκος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πετιὸν ἀπεπειράθη νὰ ἑνώσῃ μὲ τὸ βασίλειόν του τὴν δημοκρατίαν τῶν μιγάδων, παρημποδίσθη ὅμως ὑπὸ τοῦ *Μποαγιὲ* (Boyer), διαδόχου τοῦ Πετιόν. Ὁ Χριστὸφ ηὐτοκτόνησε τὴν 8 Ὀκτωβρίου 1820, ἐγκαταλειφθεὶς μόνος κατά τινα ἐπανάστασιν. Τὴν 26 Νοεμβρίου 1820 συνετελέσθη πάλιν κοινῇ συμφωνίᾳ ἡ ἕνωσις τῶν δύο τμημάτων τῆς νήσου εἰς μίαν μόνην δημοκρατίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τῷ 1822 προσετέθη καὶ τὸ ἱσπανικὸν τῆς νήσου τμῆμα. Ὁ Μποαγιέ, ὡς πρόεδρος ἀπὸ τοῦ 1822, ἐκυβέρνησε συμφώνως πρὸς τὸ φιλελεύθερον σύνταγμα, τὸ ἐκδοθὲν τὴν 2 Ἰουνίου 1816 ὑπὸ τοῦ Πετιόν, ἔπραξε δὲ τὸ πᾶν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τοῦ νέου κράτους.

Ἡ Ἀϊτὴ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγών.—Ἡ Ἀϊτὴ ὑπῆρξεν ἡ μόνη χώρα ἥτις, ὡς κράτος, διὰ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Μποαγιέ, ἐχαιρέτησε γηθοσύνως ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τὴν Ἑλληνικὴν Παλιγγενεσίαν ὑπὸ τὰς ἑξῆς συνθήκας. Ἀρξαμένης τῆς Ἐπαναστάσεως, συνεστήθη, ὡς γνωστόν, ἐν Παρισίοις καὶ ἀλλαχοῦ Ἑλληνικὸν Διευθυντήριον, σκοπὸν ἔχον τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ παρὰ τῇ δημοσίᾳ ἐν Γαλλίᾳ γνώμῃ. Τὸ Διευθυντήριον συγκείμενον παρὰ τοῦ *Ἀδαμαντίου Κοραῆ, τοῦ Ἀλεξάνδρου Βογορίδου*, τοῦ *Χριστοδούλου Κλονάρου* καὶ τοῦ *Νικολάου Πίκολου*, προέβη εἰς διαφόρους ἐνεργείας. Μεταξὺ ἄλλων, κατά τινα ἔκθεσίν του πρὸς τὸν *Νεόφυτον Βάμβαν* ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς: «Τὸν Αὔγουστον εἴχομεν γράψει ἐκ μέρους ἡμῶν πρὸς τὴν Ἀϊτινὴν Διοίκησιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Ὁ σεβάσμιος Γρηγόριος, ὁ πρώην Βλαισῶν, ὅστις ἔχει μεγάλην ἰσχὺν εἰς ἐκείνην τὴν πολιτείαν, εἶχε συστήσει τὸ γράμμα μας, καὶ μετεχειρίσθη ὅλην τὴν εὐγλωττίαν του, παρακινῶν τοὺς Ἀϊτινοὺς εἰς τοιαύτην ἔντιμον συμμαχίαν. Ὁ δὲ *Λαφαγιέτ*, ὁ ἔνδοξος καὶ ἀκάματος ὑπέρμαχος τῆς ἐλευθερίας, ὅστις τιμᾶται τὰ μέγιστα ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν συμπολιτείαν, ἔγραψε πρὸ ὀλίγου εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ ἄλλους ἄρχοντας αὐτῆς διὰ τὸ αὐτὸ τέλος». Τὸ διάβημα τοῦτο, ἂν δὲν ἀπέληξεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς *«ἐντίμου συμμαχίας»* πρὸς τὴν Ἀμερικανικὴν Συμπολιτείαν, ἀνεπισήμως καὶ διὰ τῆς ἰδιωτικῆς μόνης πρωτοβουλίας, ἀλλὰ γενναίως εἰσενεγκοῦσαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἂν δὲν ἐπέτυχε καὶ τὴν ἀπὸ μέρους τῶν Ἀϊτινῶν ἀποστολὴν βοηθείας, ἐν τούτοις προεκάλεσε συγκινητικώτατον ἀληθῶς γράμμα ἀπαντητικὸν καὶ ταυτοχρόνως εὐχετήριον, ἐνέχον ὅλως ἐξαιρετικὴν τὴν σημασίαν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς Ἀϊτῆς προήρχετο, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἐπικρατήσαντος τότε εἰς τὴν ἐμφύλιον ῥῆξιν Μποαγιέ, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἦτο μιγάς, ἤ, κυριολεκτικώτερον, καθ' αὑτὸ αἰθίοψ. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο περισωθέν, ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (Ἡ σημαία) ΙΣΟΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΟΥΑΓΙΕ (BOΓΕΡ)
Πρόεδρος τοῦ Χαητίου

Πρὸς τοὺς πολίτας τῆς Ἑλλάδος Α. Κοραῆν, Κ. Πολυχρονιάδην, Α. Βογορίδην καὶ Χ. Κλονάρην.

Εἰς Παρίσια.

Πρὶν ἢ δεχθῶμεν τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν, σημειουμένην ἐκ Παρισίων τῇ 20 τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου, ἔφθασεν ἐνταῦθα ἡ εἴδησις τῆς ἐπαναστάσεως τῶν συμπολιτῶν ὑμῶν κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, τοῦ ἐπὶ τρεῖς περίπου διαρκέσαντος ἑκατονταετηρίδας. Μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ ἐμάθομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀναγκασθεῖσα τέλος πάντων, ἐδράξατο τῶν ὅπλων ἵνα κτήσηται τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν, ἣν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου κατεῖχε.

Μία τόσῳ ὡραία καὶ τόσῳ νόμιμος ὑπόθεσις καὶ πρὸ πάντων αἱ συνοδεύουσαι αὐτὴν πρῶται ἐπιτυχίαι, οὐκ εἰσὶν ἀδιάφοροι τοῖς Χαητίοις οἵτινες, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἔκλινον τὸν αὐχένα ὑπὸ ζυγὸν ἐπονείδιστον, καί, διὰ τῶν ἁλύσεων αὐτῶν συνέτριψαν τὴν κεφαλὴν τῆς τυραννίας.

Εὐχηθέντες πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅπως ὑπερασπισθῇ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Λεωνίδου, ἐσκέφθημεν νὰ συντρέξωμεν τὰς γενναίας δυνάμεις τούτων, ἂν μὴ διὰ στρατευμάτων καὶ πολεμεφοδίων, τοὐλάχιστον διὰ χρημάτων, ὡς χρησίμων ἐσομένων διὰ προμήθειαν ὅπλων, ὧν ἔχετε ἀνάγκην. Συμβεβηκότα ὅμως, ἐπιβαλόντα τῇ πατρίδι ἡμῶν μεγάλην ἀνάγκην, ἐπησχόλησαν ὅλον τὸ χρηματικόν, ἐξ οὗ ἡ διοίκησις ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ μέρος. Σήμερον ἔτι ἡ ἐπανάστασις, ἡ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἔτι μέρος τῆς νήσου ἐπικρατοῦσα, ὑπάρχει νέον πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ κώλυμα. Ἐπειδὴ τὸ μέρος, ὅπερ ἡνώθη μετὰ τῆς Δημοκρατίας ἧς προεδρεύω, ὑπάρχει ἐν μεγίστῃ ἐνδείᾳ, καὶ προκαλεῖ δικαίως μεγάλην τοῦ ταμείου ἡμῶν τὴν δαπάνην. Ἐὰν πάλιν ἐπέλθωσι κατάλληλοι, ὡς ἐπιθυμοῦμεν, αἱ περιστάσεις, τότε θὰ βοηθήσωμεν πρὸς τιμὴν ἡμῶν αὐτῶν, τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ὅσῳ δυνηθῶμεν.

Πολῖται. Διερμηνεύσατε πρὸς τοὺς συμπατριώτας ὑμῶν τὰς θερμὰς εὐχάς, ἃς ὁ λαὸς τοῦ Χαητίου ἀναπέμπει ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἐλπίζουσιν ἐν τῇ ἀναγεννωμένῃ ἱστορίᾳ τούτων ἄξια τῆς Σαλαμῖνος τρόπαια. Εἴθε, παρόμοιοι τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἀποδεικνυόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν διαταγῶν τοῦ Μιλτιάδου διευθυνόμενοι, δυνηθῶσιν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ νέου Μαραθῶνος τὸν θρίαμβον τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως, ἣν ἐπεχείρησαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος. Εἴθε, τέλος, διὰ τῶν φρονίμων διατάξεων αὐτῶν, μνημονευθῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ οἱ κληρονόμοι τῆς καρτερίας καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν προγόνων.

Τῇ 15 Ἰανουαρίου 1822, καὶ 19ῳ ἔτει τῆς Ἀνεξαρτησίας
ΜΠΟΥΑΓΙΕ (BOΓΕΡ)

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ἀϊτινοί, ὑπὸ τοιούτων διακατεχόμενοι αἰσθημάτων, καίπερ ἀλλόχροοι, δικαίως εἶχον ἐπιδιώξει καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν των, ἀπὸ πεποιθήσεως δὲ συνίστων καὶ εἰς τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς ἁλύσεις της διὰ νὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλὴν τῆς τυραννίας.

Χωρισμὸς τῶν δύο Δημοκρατιῶν. — Τῷ 1843 ὁ Μπουαγιὲ ἐξεβλήθη δι' ἐπαναστάσεως. Κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας ἐμφυλίους πολέμους ἐχρημάτισαν πρόεδροι διαδοχικῶς ὁ *Ἐρὰρ-Ριβιὲρ* (Herard-Rivière) μέχρι τοῦ 1844, ὁ *Γκερριὲ* (Guerrier) μέχρι τοῦ 1845, ὁ *Πιερρὼ* (Pierrot) μέχρι τοῦ 1846 καὶ ὁ *Ρισσὲ* (Riché) μέχρι τοῦ 1847. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1843 ἐξερράγη ἐπανάστασις εἰς τὰ ἀνατολικὰ τμήματα τῆς νήσου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας τὸ ἱσπανικὸν τμῆμα τῆς νήσου ἀπεσχίσθη, ὁριστικῶς πλέον, τῆς Ἀϊτῆς, ἀνακηρυχθὲν τὴν 27 Φεβρουαρίου 1844 εἰς ἀνεξάρτητον *Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Δομίγγου* (βλ. Ἅγιος Δομίγγος). Ὁ διὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἀποσταλεὶς στρατὸς ἡττήθη, νέαι δὲ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι κατέστησαν ἀδύνατον σθεναράν τινα στάσιν κατὰ τῶν ἀποστατῶν, οἵτινες ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Τὴν 1 Μαρτίου 1847 διεδέχθη τὸν Ρισσὲ ὁ μαῦρος στρατηγὸς *Φαουστὲν Σουλοὺκ* (Faustin Soulouque), ὅστις κατὰ τὸ ναπολεόντειον ὑπόδειγμα ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα τὴν 26ην Αὐγούστου 1849, διώρισε κατὰ δωδεκάδας πρίγκιπας, δοῦκας καὶ βαρώνους καὶ ἵδρυσε τὴν ἀϊτικὴν λεγεῶνα τῆς τιμῆς, τὸ παράσημον τοῦ Φαουστίνου. Ἀπεπειράθη τρὶς ἐπὶ ματαίῳ νὰ καθυποτάξῃ πάλιν τὴν γειτονικὴν Δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Δομίγγου. Μὲ δολοπλοκίας καὶ σκληρότητας συνεκρατήθη μέχρι τῆς 15 Ἰανουαρίου 1859, ὁπότε ὁ μέγας *Ζεφφρὰρ* (Geffrard) τὸν ἠνάγκασε νὰ καταθέσῃ τὸ στέμμα καὶ νὰ φύγῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Ζεφφρὰρ ἐπανέφερε πάλιν τὴν δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας ἐξελέγη πρῶτος πρόεδρος. Διὰ φιλελευθέρων μεταρρυθμίσεων, διὰ τοῦ μετριασμοῦ τῶν διωγμῶν καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως στόλου ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν, ἐπέσυρεν ὅμως τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ ἀντιπάλου κόμματος, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ὁ *Σαλνὰβ* (Salnave) ἐπέτυχε νὰ τὸν ἀνατρέψῃ τὴν 13ην Μαρτίου 1867.

Ἐπηκολούθησαν διαδοχικῶς ὡς πρόεδροι ὁ *Σαζὲ* (Saget 1870), ὁ *Ντομινίγκ* (Dominigue 1874), ὁ *Μπουαρὸν Κανὰλ* (Boisrond Canal 1876), ἐξ ὧν οἱ δύο τελευταῖοι ἐξεδιώχθησαν πρὸ τῆς λήξεως τῆς προεδρικῆς περιόδου. Τῷ 1879 κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ στρατηγὸς *Σαλομόν*. Στρατιωτικὴ στάσις τὸν ὑπεχρέωσε τῷ 1888 νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν, ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως στρατηγοὶ *Λεζιτὶμ* (Légitime) καὶ *Ἱππολὶτ* (Hippolite) περιῆλθον μεταξύ των εἰς ἔριδας. Ἐπηκολούθησεν ἐμφύλιος πόλεμος διαρκέσας ἐπὶ ἓν ἔτος. Τέλος κατίσχυσεν ὁ *Ἱππολίτ*, ὅστις ἐξετόπισε τὸν Αὔγουστον τοῦ 1889 τὸν ἀντίπαλόν του, ἐξελέγη πρόεδρος καὶ ἐξέδωκε νέον σύνταγμα. Μετὰ τὸν θάνατόν του κατὰ τὸ τέλος Μαρτίου 1896 πρόεδρος ἐξελέγη ὁ μέχρι τότε ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν *Τ. Σ. Σάμ*.

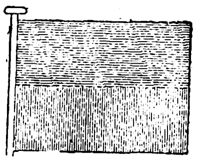

Σημαία τῆς Ἀϊτῆς.

Θυρεὸς τῆς Ἀϊτῆς.

Ἐπέμβασις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.— Ἡ ἀσταθὴς αὕτη πολιτικὴ κατάστασις ἐν τῇ Ἀϊτῇ διήρκεσε καὶ καθ' ὅλην τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ Κ' αἰῶνος. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1911 ὁ πρόεδρος *Σιμὸν* ἐξεθρονίσθη καὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγένετο πρόεδρος εἷς τῶν ἐξεχόντων ἀνδρῶν τῆς Ἀϊτῆς, ὁ *Κιγκινᾶτος Λεκόντ*. Ἓν ἔτος ὅμως μετὰ τὴν ἐκλογήν του ὁ Λεκὸντ εὗρε μετὰ πολλῶν ἀκολούθων του τραγικὸν θάνατον, ἀνατιναχθέντος τοῦ προεδρικοῦ μεγάρου. Ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξέλεξεν ἀμέσως πρόεδρον τὸν *Τανκρέδον Ὠγκιοῦστ* (Tancrede Auguste) πλούσιον γαιοκτήμονα, ὅστις ὅμως ἀπέθανε τὸ ἑπόμενον ἔτος. Τὴν 4ην Μαΐου 1913 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ γερουσιαστὴς *Μιχαὴλ Ὀρέστε*. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους πολιτικὴ ἀναστάτωσις ἀνέδειξεν ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς στρατιωτικοὺς προέδρους: *Ὀρέστην Ζαμὸρ* (Φεβρ. 1914), *Νταβιλμὰρ Θεόδωρον* (Νοέμβρ. 1914) καὶ *Βιλμπρὲν Γκυγιὼμ Σὰμ* (Μάρτ. 1915). Ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀφοῦ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων του, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν τὴν 15ην Ἰουλίου 1915, διακόσιοι δὲ πολιτικοὶ κατάδικοι κατεσφάγησαν διαταγῇ ἑνὸς τῶν φίλων του ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ Port au Prince. Κατὰ τὴν κηδείαν τῶν θυμάτων μέρος τῶν παρακολουθούντων αὐτὴν εἰσέβαλον εἰς τὴν γαλλικὴν πρεσβείαν καὶ σύραντες ἔξω τὸν πρώην πρόεδρον τὸν παρέδωσαν εἰς τὸ πλῆθος. Δύο ὥρας ἀργότερον πολεμικὸν τῶν Ἡν. Πολιτειῶν κατέπλευσεν εἰς τὸ Port au Prince καὶ ἀπεβίβασεν ἄγημα ναυτῶν. Αἱ ἀμερικανικαὶ δυνάμεις κατέλαβον τὴν χώραν, ἀφώπλισαν τοὺς ἐντοπίους καὶ ἐπανέφερον τὴν τάξιν, τὴν δὲ 3ην Σεπτεμβρίου 1915 ὁ ναύαρχος Κάπερτον ἐκήρυξε τὸν στρατιωτικὸν νόμον. Ἐν τούτοις ἡ πολιτειακὴ ὀργάνωσις τῆς Ἀϊτῆς ἔμεινεν ἄθικτος καὶ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1915 ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Κογκρέσσου πρόεδρος ὁ *Νταρτινιεβὰβ* (Sudre Dartignenave). Ἡ Ἀϊτινὴ Κυβέρνησις ἐδέχθη τὴν σύναψιν συνθήκης μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1916. Αἱ κυρώσεις ἀντηλλάγησαν ἐν Οὐάσιγκτον τὴν 3ην Μαΐου τοῦ 1916 καὶ ἡ συνθήκη ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐξησφάλισεν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως εἰς ὡρισμένα ζητήματα ἐσωτερικῆς φύσεως μὲ τὸν ὅρον νὰ παραμείνῃ ἐν ἰσχύϊ ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη.

Συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης ὁ πρόεδρος τῆς Ἀϊτῆς διώρισεν *«ἐν ὀνόματι»* τοῦ προέδρου τῶν Ἡν. Πολιτειῶν α) γενικὸν διευθυντὴν τελωνείων, β) οἰκονομικὸν σύμβουλον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, γ) Ἀμερικανοὺς ἀξιωματικοὺς διὰ νὰ ὀργανώσουν ἀϊτινὴν χωροφυλακὴν (gendarmerie) πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀϊτινοῦ στρατοῦ, οὓς ἀργότερον θὰ διεδέχοντο Ἀϊτινοί, δ) μηχανικοὺς ἐπιθεωρητὰς δημοσίων καὶ ὑγειονομικῶν ἔργων. Ἡ Ἀϊτὴ συνεφώνησε νὰ μὴ αὐξήσῃ τὸ δημόσιον χρέος καὶ νὰ μὴ με-

Digitized by Google

τριάση τοὺς τελωνειακοὺς δασμοὺς ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπεμβαίνουν, ὅταν παρίσταται ἀνάγκη διὰ τὴν διαφύλαξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀϊτῆς καὶ τὴν διατήρησιν σταθερᾶς κυβερνήσεως ἐν αὐτῇ.

Ἡ συνθήκη αὕτη ἐφαρμοσθεῖσα τὰ μέγιστα ἐβελτίωσε τὴν κατάστασιν. Τῷ 1921 κατεσκευάσθησαν πολλὰ μίλλια ὁδῶν καὶ ἐν γένει ἐβελτιώθησαν οἱ ὑγειονομικοὶ ὅροι τῆς χώρας καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγένοντο δυσάρεστοι προστριβαὶ μεταξὺ τῶν ἀμερικανικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἀϊτινῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τῷ 1922 διὰ τοῦ διορισμοῦ ἀνωτάτου ἐπόπτου ἡ ἐξέγερσις τῶν ἐντοπίων κατηυνάσθη. Τὸν Μάϊον τοῦ 1922 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ὁ *Λουδοβῖκος Μπόρνο* (Louis Borno). Κατὰ τὸ τέλος τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1924-25 τὸ δημόσιον χρέος ἠλαττώθη εἰς δολ. 22,046,252 (τῷ 1915 ἦτο 36.000.000). Ὁ Borno ἐπανεξελέγη πρόεδρος τῷ 1926.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *Zordan*, Geschichte der Insel H. (Λιψία 1846—1849) *Madiou*, Histoire de H. (3 Τόμ. Port-au-Prince 1847-1848). *Handelmann*, Geschichte von H. (Κίελον 1856). *Nau* Histoire des Caciques de H. (Port-au-Prince, 1855). *Ardouin* Études sur l'histoire de H. (11 Τόμ. Παρ. 1853-1861). *Sâint Rémy*, Pétion et H. (5 Τόμ. Παρ. 1858). *Linstant-Pradine*, Recueil général des lois et des actes du gouvern. d'H. (5 Τόμ. Παρ. 1851-1865) *La Selve*, Histoire de la littérat. haitienne (Versailles 1876). La Selve, Le pays des Négres, voyage à H. (Παρ. 1881). *Ramsay*, Abrégé de la Géographie d'H. (Παρ. 1881). *Janvier*, La République d'H. 1840—1882 (Παρ. 1883). *Saint—John*, H. or the Black Republic (Λονδ. 1884, 2 ἔκδ. 1889). *Fortunat*, Nouvelle géographie de l'île d'H. (Port-au-Prince 1885). *Rouzier*, Dictionnaire géogr. ct administr. universel d'H. illustré (Τόμ. 1, Port-au-Prince). *Tippenhauer*, Die Insel H. (2 Τόμ. Λιψ. 1893). *Marcelin*, H. Etudes économiques sociales et politiques (2 Τόμ. Παρ. 1893). *Justin*, Études surles institutions haitiennes (Τομ. 1 καὶ 2, Παρ. 1894—1895). *Prichar*, Where Black rules White (Λονδ. 1900). *Keller*, Erinnerungen aus H. (Aaraw 1900). —Ω

—[ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ]. Τὴν 30 Δεκεμβρίου 1843 διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἔφερεν εἰς τὸν ὁριστικὸν χωρισμὸν τῆς «Δημοκρατίας τῆς Ἀϊτῆς» καὶ τῆς «Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Δομίγγου» καὶ τῶν ὁποίων αἱ σχέσεις ἐκανονίσθησαν διὰ δύο διεθνῶν συνθηκῶν τοῦ 1856 καὶ τοῦ 1874, τὸ κοινοβούλιον τῆς Ἀϊτῆς ἐψήφισε Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ πολὺ δημοκρατικώτερον ὅλων τῶν προηγουμένων, δι' οὗ ἡ θητεία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ὡρίζετο τετραετής. Τὴν 15 Νοεμβρίου 1846, ἐδημοσιεύθη σύνταγμα τὸ ὁποῖον καθιέρωνε πάλιν τὸ ἰσόβιον τοῦ Προέδρου, ἰσχῦσαν μέχρι τοῦ 1849, ὅτε διὰ τοῦ Συντάγματος τῆς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετεβλήθη ἡ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ Δημοκρατίας εἰς Μοναρχίαν καὶ ἐστέφθη ὁ στρατηγὸς *Σουλοὺκ* (Soulouque) αὐτοκράτωρ τῆς Ἀϊτῆς, λαβὼν τὸ ὄνομα *Φαουστῖνος Α'*. Ἡ ἀνατροπή του τὴν 15 Ἰανουαρίου 1859 ἔφερεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν *Ζεφφρὰρ* (Jeffrard) ὅστις ἐπανέφερεν ἐν ἰσχύϊ τὸ δημοκρατικὸν Σύνταγμα τοῦ 1846 μέ τινας τροποποιήσεις, ἃς εἰσήγαγε διὰ δύο συνταγματικῶν νόμων, τοῦ τῆς 28 Ἰουλίου 1859 καὶ τοῦ τῆς 11 Δεκεμβρίου 1860. Ὁ Σανβὰβ προέβη εἰς τὴν κατάρτισιν τοῦ ἀπὸ 14 Ἰουνίου 1867 Συντάγματος, τὸ ὁποῖον εἰσήγαγε πλείστας ὅσας καινοτομίας καὶ τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ὁ Σαλνὰβ μετ' οὐ πολὺ παρεβίασε. Μετὰ τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἐπηκολούθησε τὸ Σύνταγμα τοῦ Προέδρου Domingue τῆς 6 Αὐγούστου 1874, δύο δὲ ἔτη βραδύτερον ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ πάλιν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1867 ὑπὸ τοῦ Canal, τοῦ ὁποίου συνέχειαν ἀποτελεῖ τὸ Σύνταγμα (18 · XII · 1879) τοῦ Προέδρου Σαλομόν, δι' οὗ καθιεροῦτο τὸ ἑπταετὲς τῆς θητείας τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας.

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1879 κατ' ἐπανάληψιν ἐγένετο ἀντικείμενον ἀναθεωρήσεως: Τῷ 1880, τῷ 1883, τῷ 1884 καὶ τὴν 16 Δεκεμβρίου 1888 ὁπότε καὶ συνεπληρώθη διὰ δύο συνταγματικῶν νόμων τῆς 20 καὶ 22 Δεκεμβρίου 1888, χωρὶς ὅμως καὶ τότε νὰ παραμείνῃ ἐν ἰσχύϊ οὐδ' ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἤδη εἰς Ἀϊτήν. ἥτις ἐγνώρισε δέκα πέντε διάφορα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, πολιτεύματα, εἰσήγετο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λεγκιτίμου τὸ Σύνταγμα τῆς 9 Ὀκτωβρίου 1889, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ ἰσχῦον.

Τὸ σύνταγμα διαιρούμενον εἰς 8 τίτλους, ὑποδιαιρουμένους εἰς κεφάλαια, περιέχει 202 ἐν ὅλῳ ἄρθρα, τῶν ὁποίων προτάσσεται τὸ ἀκόλουθον προοίμιον: «Ὁ λαὸς τῆς Ἀϊτῆς ἀνακηρύττει τὸ παρὸν Σύνταγμα ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὰ δικαιώματά του, τὰς ἀστικὰς καὶ πολιτικάς του ἐγγυήσεις, τὴν κυριαρχίαν του καὶ τὴν ἐθνικήν του ἀνεξαρτησίαν». Εἰς τὸν πρῶτον τίτλον κεφάλαιον Α' περὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Δημοκρατίας τίθεται ὑπ' ἀριθ. 1 ἡ ἀρχὴ καθ' ἣν «ἡ Δημοκρατία τῆς Ἀϊτῆς εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετος, ἐντελῶς ἐλευθέρα, κυρίαρχος καὶ ἀνεξάρτητος». Ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν, ἀσκεῖται δὲ ἀπὸ τρεῖς διαφόρους ἐξουσίας, τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν (ἄρθ. 33-35). Οὕτω πως παρατηρεῖται ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Montesquieu περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν καθιερώθη καὶ ἐκεῖ. Τὸ ἄρθ. 35 § 1 μάλιστα προσθέτει ὅτι «ἑκάστη ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν δύο ἄλλων, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἁρμοδιότητος αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ἰδιαιτέρως, οὐδεμία δὲ τούτων δύναται ν' ἀναθέσῃ εἰς ἄλλην τὴν ἄσκησιν αὐτῆς, οὐδὲ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια ἅτινα ἐτέθησαν εἰς αὐτήν». Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, αἵτινες ἀπὸ κοινοῦ ἀποτελοῦν τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἡ ἁρμοδιότης τῆς ὁποίας εἶναι ὡρισμένη ὑπὸ τοῦ Συντάγματος (ἄρθ. 37). Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθ. 38), τέλος δὲ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ὑπὸ τῶν Δικαστηρίων (ἄρθ. 39).

Ἡ ***Βουλὴ*** σύγκειται ἀπὸ ἀντιπροσώπους τοῦ Λαοῦ, ἐκλεγομένους οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν προκαταρκτικῶν συνελεύσεων ἑκάστου Δήμου, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ὁποίων ἤρτηται ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν, ὧν ἡ ἰδιότης διαρκεῖ τρία ἔτη, δυναμένων νὰ ἐπανεκλέγωνται ἐπ' ἄπειρον (ἄρθ. 41—44). Ἐκλέξιμος εἶναι ὁ συμπληρώσας τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀπολαύων τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἔχων ἀκίνητον περιουσίαν καὶ ἀσκῶν βιομηχανικὸν ἢ ἄλλο τι ἐπάγγελμα.

Ἡ ***Γερουσία*** σύγκειται ἐκ 39 μελῶν, τὰ ὁποῖα ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἐπὶ τῇ βάσει δύο εἰς αὐτὴν ὑποβαλλομένων καταλόγων ὑποψηφίων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν συνελεύσεων συνερχομένων εἰς τὴν ἕδραν ἑκάστης ἐπαρχίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Διὰ νὰ ἐκλεγῇ τις γερουσιαστὴς ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων προσόντων τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἐκλεγῇ τις βουλευτής, νὰ ἔχῃ συμπληρώσει τὸ 30 ἔτος. Οἱ γερουσιασταὶ ἐκλέγονται δι' ἓξ ἔτη, ἀλλά, κατὰ τὸ γαλλικὸν πρότυπον, κατὰ τριετίαν ἀνανεοῦται τὸ $^1/_3$ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἡ ἐπανεκλογὴ ἐπιτρέπεται ἐπ' ἄπειρον. Διὰ τὴν περίοδον καθ' ἣν δὲν συνεδριάζει ἡ Γερουσία προβλέπεται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἡ σύστασις ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς (ἄρθ. 48—57).

Τὰ δύο νομοθετικὰ σώματα, Βουλὴ καὶ Γερουσία, ἀποτελοῦν τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, τῆς ὁποίας προεδρεύει ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς. Ἔργον αὐτῆς εἶναι, ἐκτὸς τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας, νὰ κηρύττῃ πόλεμον τῇ προτάσει τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, νὰ ἐπικυροῖ ἢ ἀπορρίπτῃ συνθήκας εἰρήνης καὶ τέλος νὰ προβαίνῃ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος (ἄρθ. 58—60). Τὰ μέλη καὶ τῶν δύο Βουλῶν εἶναι «ἀπαραβίαστα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκλογῆς των μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐντολῆς των» (ἄρθ. 85). Ἐπίσης δι' αὐτὰ καθιεροῦται ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τοῦ λόγου καὶ τὸ ἀκαταδίωκτον διὰ πᾶσαν πρᾶξίν των, ἐκτὸς προηγουμένης συναινέσεως τοῦ Σώματος εἰς ὃ ἀνήκουν (ἄρθ. 86).

Ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Γερουσία συνέρχονται κατ' ἔτος τὴν πρώτην Δευτέραν τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου εἰς τακτικὴν σύνοδον, ἡ διάρκεια τῆς ὁποίας εἶναι τρίμηνος· δύναται ὅμως αὕτη νὰ διαρκέσῃ καὶ ἐπὶ 4 μῆνας, κατόπιν ἀποφάσεως εἴτε τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, εἴτε τῶν δύο Νομοθετικῶν Σωμάτων. Εἰς ἔκτακτον σύνοδον συνέρχονται συγκαλούμενα ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καὶ αὐτοδικαίως ἐν περιπτώσει θανάτου αὐτοῦ τὸ βραδύτερον ἐντὸς 10 ἡμερῶν. Αἱ συνεδριάσεις καὶ τῶν δύο Βουλῶν εἶναι δημόσιαι, δύναται ὅμως ν' ἀποφασισθῇ ἡ μυστικότης αὐτῶν τῇ προτάσει πέντε βουλευτῶν ἢ γερουσιαστῶν (ἄρθ. 61—68).

Ἡ νομοθετικὴ πρωτοβουλία ἀνήκει τόσον εἰς τὰς δύο Βουλάς, ὅσον καὶ εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας. Διὰ τὴν λῆψιν ἀποφάσεως τόσον εἰς τὴν Βουλὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν Γερουσίαν ἀπαιτεῖται ἡ παρουσία τῶν $^2/_3$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν ἑκάστου Σώματος καὶ ἡ ἁπλῆ πλειοψηφία τῶν ψηφοφορησάντων· ἡ ψηφοφορία ἐνεργεῖται δι' ἀναστάσεως καὶ ἐν περιπτώσει ἀμφιβολιῶν δι' ὀνομαστικῆς κλήσεως. Τῆς ὁλικῆς ἐπιψηφίσεως νομοσχεδίου τινὸς πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προκληθῇ ἡ κατ' ἄρθρον ἐπιψήφισις αὐτοῦ ὑφ' ἑκάστης τῶν δύο Βουλῶν. Πᾶσα τροποποίησις τοῦ νομοσχεδίου γενομένη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἢ τῆς Γερουσίας δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ συστατικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἂν μὴ προηγουμένως ἐπιψηφισθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου νομοθετικοῦ Σώματος. Τὸ οὕτω ἐπιψηφισθὲν νομοσχέδιον τίθεται ὑπὸ τὴν κύρωσιν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθ. 69—76). Ὁ νόμος φέρει ἡμερομηνίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθ' ἣν οὗτος ἐψηφίσθη ὁριστικῶς ὑπὸ τῶν Βουλῶν (ἄρθ. 82).

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ***ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας***, ἔχων μόνον τὰς ῥητῶς ἐν τῷ Συντάγματι ἀπονεμομένας αὐτῷ ἐξουσίας, ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας διὰ τῆς πλειοψηφίας τῶν $^2/_3$ τῶν παρόντων μελῶν δι' ἑπτὰ ἔτη, ἀρχόμενα τὴν 15 Μαΐου τοῦ ἔτους καθ' ὃ ἐνηργήθη ἡ ἐκλογή. Ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου, ὡς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν κωλύεται οὗτος ν' ἀσκήσῃ τὰ καθήκοντά του, τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας συμμετέχει εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ προτείνῃ σχέδια νόμων, δυνάμενος, ἐπὶ πλέον, ν' ἀσκήσῃ τὸ λεγόμενον ἀναβλητικὸν veto, ἤτοι νὰ μὴ ἐκδώσῃ καὶ δημοσιεύσῃ εὐθὺς τὸν ὑπὸ τῶν Βουλῶν καταρτισθέντα νόμον, ἐπιστρέφων αὐτὸν ἐντὸς ὡρισμένων προθεσμιῶν εἰς τὰς Βουλάς, ὁπότε, ἂν αὗται δεχθοῦν ἢ ἀπορρίψουν τὰς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένας τροποποιήσεις, ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκδώσῃ καὶ δημοσιεύσῃ τὸν νόμον εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Ὡς ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας διορίζει καὶ παύει τὰ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἄρχει τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων, ἀπονέμει τοὺς στρατιωτικοὺς βαθμούς, διορίζει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, συνομολογεῖ συνθήκας εἰρήνης, συμμαχίας, ἐμπορίου κλπ., φροντίζει διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους, ἀπονέμει χάριν καὶ ἀμνηστείαν καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐλαττώνῃ τὰς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐπιβαλλομένας ποινὰς καὶ εἶναι πολιτικῶς ἀνεύθυνος διὰ πᾶσαν πρᾶξιν αὐτοῦ, τῆς εὐθύνης μεταβιβαζομένης διὰ τῆς ἁπλῆς προσυπογραφῆς εἰς τὸν ἁρμόδιον ὑπουργόν του. Ποινικῶς ὅμως εὐθύνεται δι' ἐσχάτην προδοσίαν ὡς καὶ διὰ πᾶσαν ἄλλην ἀξιόποινον πρᾶξιν διαπραχθεῖσαν κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων του, ὁπότε ἡ μὲν Βουλὴ κατηγορεῖ, ἡ δὲ Γερουσία δικάζει· ὡς ποινὴ δύναται νὰ ἐπιβληθῇ ὑπ' αὐτῆς ἡ ἔκπτωσις ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἡ στέρησις τοῦ δικαιώματος νὰ καταλάβῃ οἱανδήποτε δημοσίαν θέσιν τὸ πολὺ μέχρι πέντε ἐτῶν. Ἄλλας ποινὰς δύνανται νὰ ἐπιβάλλουν εἰς αὐτὸν μόνον τὰ τακτικὰ δικαστήρια (ἄρθρ. 77—81 καὶ 90—112).

Τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως (τοῦ *Συμβουλίου τοῦ Κράτους)* ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν, μολονότι τὰ ὑπουργεῖα εἶναι δέκα (Ἐσωτερικῶν, Γεωργίας, Ἐργασίας, Δικαιοσύνης, Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, Καλῶν Τεχνῶν, Οἰκονομικῶν, Ἐμπορίου, Ἐξωτερικῶν καὶ Στρατιωτικῶν - Ναυτικῶν), διοριζόμενα ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 98) συνέρχονται ὑπὸ τὴν προεδρείαν του ἢ ἄλλου τινὸς προσώπου ἐκλεγομένου ὑπ' αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν Ἔχουσιν ἐλευθέραν εἴσοδον εἰς τὰς Βουλάς, αἱ ὁποῖαι μάλιστα δύνανται ν' ἀπαιτήσουν τὴν παρουσίαν αὐτῶν καὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπερωτοῦν αὐτοὺς δι' ὅλας τὰ πράξεις τῆς διοικήσεώς των, ὑποχρεουμένων ν' ἀπαντῶσιν. Οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ἀλληλεγγύως ὑπεύθυνοι τόσον διὰ τὰς ἰδίας πράξεις ἢ παραλείψεις, ὅσον καὶ ἐκείνας τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, οὐδέποτε δυνάμενοι ν' ἀπαλλαχθοῦν τῆς εὐθύνης διά τινα πρᾶξιν αὐτοῦ ὡς ὑπακούσαντες εἰς προφορικὴν ἢ γραπτὴν διαταγήν του. Καὶ ἐπὶ ὑπουργῶν πάλιν τὴν κατηγορίαν ἐγείρει ἡ Βουλή, ἡ δὲ Γερουσία δικάζει (ἄρθ. 113-120).

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ὡς ἐλέχθη, ἀσκεῖται ὑπὸ τῶν Δικαστηρίων, ἤτοι τοῦ Ἀκυρωτικοῦ, τῶν Ἐφετείων, τῶν Πρωτοδικείων, τῶν Ἐμποροδικείων καὶ τῶν Εἰρηνοδικείων (ἄρθ. 39). Ἡ σύστασις ἐκτάκτων δικαστηρίων ἀπαγορεύεται (ἄρθ. 129). Πάντες οἱ δικασταὶ διορίζονται ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Τὰ μέλη τοῦ Ἀκυρωτικοῦ Δικαστηρίου, τῶν Ἐφετείων καὶ τῶν Πρωτοδικείων εἶναι ἰσόβια (ἄρθ. 134) οἱ δὲ εἰρηνοδίκαι ἀνακλητοὶ (ἄρθ. 135). Τὰ δικαστήρια δικαιοῦνται νὰ ἐξετάζουν τὴν συνταγματικότητα τῶν νόμων καὶ ν' ἀρνοῦνται τὴν ἐφαρμογὴν νόμων οἱ ὁποῖοι ἀντιστρατεύονται εἰς τὸ σύνταγμα ὡς καὶ διαταγμάτων κλπ. τὰ ὁποῖα ἀντιβαίνουν εἰς τοὺς νόμους (ἄρθ. 147).

Δικαστικῶς ἡ Ἀϊτὴ διαιρεῖται εἰς περιφερείας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ὑποδιαιρεῖται εἰς δήμους καὶ οὗτοι πάλιν εἰς κοινότητας (ἄρθ. 2).

Τὸ τρίτον κεφ. τοῦ δευτέρου τίτλου τοῦ Συντάγματος περιέχει διατάξεις δι' ὧν καθιεροῦνται τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, ἀναλόγως πρὸς ἐκείνας αἵτινες ἀπαντῶνται εἰς τὰ μᾶλλον προηγμένα Κράτη.

Πρωτοβουλία πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ἀναγνωρίζεται τόσον εἰς τὰς δύο Βουλάς, ὅσον καὶ εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας. Μετὰ τοιαύτην πρότασιν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις προβαίνει κατὰ τὴν τελευταίαν σύνοδον τῆς Βουλῆς εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς, ἀποφαίνεται δὲ ἐπ' αὐτῆς ἡ κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον τῆς ἐπομένης περιόδου συνερχομένη Ἐθνικὴ Συνέλευσις, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται ἡ παρουσία τοὐλάχιστον τῶν $^2/_3$ τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ πλειοψηφία τὰ $^2/_3$ τῶν παρόντων (ἄρθ. 194-196). Τῶν ἀποφάσεων τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως ὑποκειμένων γενικῶς εἰς τὴν κύρωσιν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας (ἄρθρ. 96 ἐδ. β), ἕπεται, ὅτι εἰς τὴν κύρωσιν ταύτην ὑπόκεινται καὶ αἱ συντακτικαὶ ἀποφάσεις καὶ ὅτι ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ δικαίωμα ν' ἀσκήσῃ τὸ ἀναβλητικὸν veto. Ἐκ τῶν γενικῶν τούτων γραμμῶν προκύπτει ὅτι ὁ τύπος τῆς Δημοκρατίας ταύτης εἶναι καθαρῶς ἀντιπροσωπευτικὸς καὶ κοινοβουλευτικός. Ἡ θέσις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Γαλλίας, εἶναι μὲν ἐξόχως λαμπρά, ἀπὸ δυναμικῆς πολιτικῆς ἀπόψεως, ὅμως στερεῖται οὗτος πάσης σπου-

Digitized by Google

δαιότητος. Διότι οὔτε δικαίωμα ἔχει νὰ ἐναντιωθῇ εἰς νόμον τινὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τῶν δύο Βουλῶν, οὔτε ἐξ ἄλλου δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλήν. Ἐπὶ πλέον δέ, ἐπειδὴ ἐκλέγεται ὑπ' αὐτῶν, ἡ ὕπαρξίς του ἤρτηται ἀμέσως ἐκ τοῦ κοινοβουλίου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπερίσχυσις ἔναντι αὐτοῦ εἶναι ἀπολύτως ἔκδηλος.

Ἡ Ἀϊτὴ καὶ πρὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου συμμετέσχεν εἰς πλείστας ὅσας διεθνεῖς συμβάσεις, ὡς εἰς τὴν ναυτικὴν Δήλωσιν τῶν Παρισίων τῆς 16ης Ἀπριλίου 1856, εἰς τὴν Συμφωνίαν τῆς Βέρνης τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1886, εἰς τὴν Συμφωνίαν τῶν Βρυξελλῶν τῆς 5ης Ἰουλίου 1890, εἰς τὴν ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1897 διεθνῆ ταχυδρομικὴν ἕνωσιν κλπ. Κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ταχθεῖσα παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἀντὰντ ἔλαβε μέρος εἰς τὰς ἐπακολουθησάσας συνθήκας ὡς «σύμμαχος καὶ συνησπισμένη» Δύναμις καὶ κατέστη ipso jure ἓν τῶν ἀρχικῶν μελῶν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Linstant-Pradine*, Recueil général des lois et actes du gouvernement d'Haïti (1851-1865). -- *Janvier*, La république d'Haïti (1840-82). — *Justin*, Étude sur les Constitutions haïtiennes (1894). — *Janvier*, Les Constitutions d'Aïti (1801-1860), textes avec commentaires historique.—*Dalbémar*, De la Constitution de 1889 (Paris 1903). — *Paulens-Sannon*, Haïti et le regime parlementaire (Examen de la Constitution de 1889). Πρβλ.. καὶ *Dareste*, Les Constitutions modernes τ. II (1910) σ. 568 ἑπ. Βλέπε τὸ κείμενον τοῦ Συντάγματος τῆς Ἀϊτῆς ἐν *Paul Posener*, Die Staatsverfassungen des Erdballs 1909 σ. 1185 ἑπ.

ΗΛ. Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

αἴτημα (τό)· ὅ,τι τις αἰτεῖ, ζητεῖ· ‖ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ μαθηματικῇ αἴτημα καλεῖται ὅ,τι γίνεται δεκτὸν ὡς ἀληθές, ἀλλ' ἄνευ ἀποδείξεως.

— [ΦΙΛΟΣΟΦ.]. *Αἴτημα* (postulatum) καλεῖται θεμελιώδης πρότασις, ἥτις δὲν δύναται μὲν νὰ ἀποδειχθῇ, ἀλλ' ἡ ἀποδοχή της εἶναι ἀναγκαία χάριν τῆς κατανοήσεως γεγονότων (κατ' *Ἀριστοτέλη* ἐν Ἀν. ὕστ. 1.10, *ὅ,τι λαμβάνεται ὡς δεδομένον*). Τὸ αἴτημα διαφέρει τοῦ ἀξιώματος κατὰ τοῦτο, ὅτι τοῦ μὲν ἀξιώματος ἡ ἀλήθεια εἶναι καταφανής, τοῦ δὲ αἰτήματος οὐχί. Δύναται δὲ ἀντὶ αἰτήματός τινος ὡρισμένου νὰ τεθῇ ἕτερον ἄλλου περιεχομένου. Αἰτημάτων κάμνει χρῆσιν ἡ μαθηματικὴ καὶ πᾶσα ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη. Ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ αἴτημα παίζει σπουδαῖον ῥόλον, ἰδίᾳ παρὰ Καντίῳ *Αἰτήματα τῆς ἐμπειρικῆς νοήσεως καθ' ὅλου* καλοῦνται κατὰ Κάντιον προτάσεις, ὧν ἕνεκα γίνεται δυνατὴ ἡ χρῆσις τῶν κατηγοριῶν τοῦ Τρόπου (modalitas), αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦσι παρὰ τῆς ἐμπειρικῆς νοήσεως ἀποφάνσεις περὶ τοῦ δυνατοῦ, περὶ τοῦ πραγματικοῦ καὶ περὶ τοῦ ἀναγκαίου.

Τὰ αἰτήματα ταῦτα τῆς ἐμπειρικῆς νοήσεως εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) «Ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τοὺς εἰδολογικοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρίας (θεωρουμένης κατὰ τὴν καθαρῶς ὑποκειμενικὴν αὐτῆς ὄψιν καὶ τὰς ἐννοίας), εἶναι *δυνατόν*». 2) «Τὸ ἔχον συνάφειαν μὲ τοὺς πραγματικοὺς (ἀντικειμενικοὺς) ὅρους τῆς ἐμπειρίας (δηλαδὴ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν αἰσθημάτων) εἶναι *πραγματικόν*». 3) «*Κατ' ἀνάγκην* δὲ ὑπάρχει ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὸ πραγματικὸν συνάφεια εἶναι ὡρισμένη κατὰ γενικοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρίας» (Kr. der reinen Vernunft, 218).

Κατὰ Κάντιον ὡσαύτως, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστημονικὴ ἡμῶν δύναμις ἀναγκαίως ναυαγεῖ, ὁσάκις ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ διὰ καθαρῶν ἐννοιῶν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φυσικῆς αἰτιότητος ἢ τὴν ὕπαρξιν θεοῦ, αἱ δὲ μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι ἀπεδείχθησαν ψευδοεπιστημονικαί, αἱ τρεῖς εἰρημέναι μεταφυσικαὶ ἰδέαι εἶναι *πρακτικὰ αἰτήματα ἢ ἰδέαι κατὰ λόγον (Vernunftideen)*. Καὶ δὴ ἀκριβέστερον τὰ αἰτήματα ταῦτα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: 1) Ὡς ἔσχατον ὅρον τῆς ἑνότητος τῆς *ἐσωτερικῆς* ἐμπειρίας ἀπαιτοῦμεν τὴν ὕπαρξιν *ψυχῆς*. 2) Ὡς ἔσχατον ὅρον τῆς ἑνότητος τῆς *ἐξωτερικῆς* ἐμπειρίας τῆς αἰτιότητος τῶν γεγονότων αἰτοῦμεν *τὸ σύμπαν* ἢ *πρώτην ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος*. 3) Ὡς ἔσχατον ὅρον τοῦ *ἐσχάτου λόγου* τοῦ εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν ἀπαιτοῦμεν τὴν ὕπαρξιν *Θεοῦ*. Αἱ τρεῖς αὗται ἰδέαι κεῖνται ἐπέκεινα τῆς ἐμπειρίας καὶ διὰ τοῦτο εἶναι *αἰτήματα* κείμενα ἐκτὸς πάσης θεωρητικῆς γνώσεως. Ἐνῷ δὲ οὕτως οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν θεωρητικὴν σημασίαν, ὅμως ἡ πρακτικὴ αὐτῶν σπουδαιότης εἶναι μεγάλη. Τὰ αἰτήματα ταῦτα δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς τὸ νοεῖν, ἀλλ' εἰς τὸ βούλεσθαι· τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτῶν δίδεται εἰς ἡμᾶς οὐχὶ ὑπὸ τοῦ γνωστικοῦ, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ βουλητικοῦ, τὸ ὁποῖον ὡς πρωταρχικὴ ἐλευθέρα ἐνέργεια ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει (τῆς λέξεως λαμβανομένης ὑπὸ ἔννοιαν ἠθικήν) καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ *αἰσθητοῦ* κόσμου τῶν φαινομένων διὰ τοῦ *νοητοῦ* κόσμου τοῦ εἶναι. Οὕτως ὁ ἠθικὸς νόμος περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ κατὰ Κάντιον τρία αἰτήματα: α΄) ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως (τὸ ὕψιστον πάντων) χάριν τῆς ἐπιδιώξεως αὐτοῦ (τοῦ ἠθικοῦ νόμου)· β΄) ἀπεριόριστον τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν *ἀθανασίαν*, χάριν τῆς πραγματοποιήσεως αὐτοῦ (τοῦ ἠθικοῦ νόμου) καὶ γ΄) ὕπατον νομοθέτην, *Θεόν*, χάριν τῆς γενέσεως αὐτοῦ (τοῦ ἠθικοῦ νόμου).

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

—[ΜΑΘΗΜΑΤ.]. *Αἴτημα* ὠνόμαζον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μαθηματικοὶ πᾶσαν πρότασιν τῆς Γεωμετρίας μὴ φανερὰν ἀφ' ἑαυτῆς, μὴ δυναμένην ὅμως καὶ ν' ἀποδειχθῇ, τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις παραδεχόμεθα ὡς ἀληθῆ, διότι ἐξ αὐτῆς συνάγομεν ἄλλας προτάσεις συμφωνούσας πρὸς τὰ πράγματα, χωρὶς νὰ φθάνωμεν εἰς ἄτοπα. Εἶναι δηλαδὴ τὸ αἴτημα πρότασις *ἐπαληθευομένη ὑπὸ τῶν συνεπειῶν της*. Παράδειγμα σπουδαιότατον γεωμετρικοῦ ἀξιώματος εἶναι τὸ 5ον ἀξίωμα τοῦ Α΄ βιβλίου τῶν *Στοιχείων* τοῦ *Εὐκλείδου*, ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Ἠτήσθω....ἐὰν εἰς δύο εὐθείας εὐθεῖά τις ἐμπίπτουσα τὰς ἐντὸς καὶ ἐπὶ τὰ αὐτὰ μέρη γωνίας δύο ὀρθῶν ἐλάσσονας ποιῇ, ἐκβαλλομένας τὰς δύο εὐθείας ἐπ' ἄπειρον συμπίπτειν ἀλλήλαις, ἐφ' ἃ μέρη εἰσὶν αἱ τῶν δύο ὀρθῶν ἐλάσσονες γωνίαι».

Εἶναι δὲ προφανές, ὅτι τὸ αἴτημα τοῦτο δύναται νὰ διατυπωθῇ καὶ ὡς ἑξῆς:

«Διὰ παντὸς σημείου μὴ κειμένου ἐπὶ δοθείσης εὐθείας μία μόνον εὐθεῖα παράλληλος πρὸς τὴν δοθεῖσαν ἄγεται».

Τὴν πρότασιν ταύτην ὁ *Πρόκλος* θεωρεῖ ὅτι «παντελῶς ἐκ τῶν αἰτημάτων διαγράφειν χρή· θεώρημα γὰρ ἐστί, πολλὰς μὲν τὰς ἀπορίας ἐπιδεχόμενον, ἃς καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἔν τινι βιβλίῳ δηλῶσαι προὔθετο, πολλῶν δὲ εἰς ἀπόδειξιν δεόμενον καὶ ὅρων καὶ θεωρημάτων». Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ μαθηματικοὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας προσεπάθησαν νὰ τὴν ἀποδείξουν, ματαίως ὅμως. Μόλις δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ Ρῶσος μαθηματικὸς *Lobatchevskij* καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ οἱ δύο Οὔγγροι μαθηματικοὶ (πατὴρ καὶ υἱὸς) *Bolyai*, ἀργότερον δὲ ὁ Γερμανὸς μαθηματικὸς *Riemann* ἀπέδειξαν τὸ ἀδύνατον τῆς ἀποδείξεως τοῦ Εὐκλειδείου τούτου αἰτήματος, διὰ τῆς κατασκευῆς ἑτέρων εἰδῶν γεωμετρίας μὴ ἀναγνωριζόντων τὸ αἴτημα τοῦτο καὶ ὅμως συνεπῶν πρὸς ἑαυτὰ καὶ λογικῶς ὀρθῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν *Λομπατσέβσκειον* γεωμετρίαν, ὑπάρχουν ἐκ σημείου ἐκτὸς εὐθείας ἄπειροι παράλληλοι πρὸς αὐτήν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ Riemann, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία.

Γενικῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ ἔννοια *αἴτημα* ἔλαβε δύο διευθύνσεις:

Ἡ πρώτη, πρακτικωτέρα, θεωρεῖ ὡς *αἴτημα* πρότασιν δυναμένην *ἴσως* ν' ἀποδειχθῇ, ἀλλὰ λαμβανομένην ὡς αἴτημα, διότι αἱ ἄλλαι δι' ὧν ἀποδεικνύεται, ἀποτελοῦν προτάσεις πολυπλοκωτέρας αὐτῆς.

Ἡ δευτέρα φιλοσοφικωτέρα, ζητεῖ νὰ εὕρῃ ὅλα τ' ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων αἰτήματα τὰ περιέχοντα τὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς συνθῆκαι ἀναγκαῖαι τῆς γεωμετρικῆς ἐποπτείας. Αἱ διατυπώσεις τῶν αἰτημάτων τούτων δὲν ἔχουν ἑνιαίαν μορφήν· κατὰ μίαν διεύθυνσιν ἔχομεν: α΄) τὴν *Μετρικὴν Γεωμετρίαν* (ὡς διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Riemann καὶ τὸ Helmholtz), κατ' ἄλλην, β΄) τὴν *Προβολικὴν* (κατὰ τὸν Cayley). Ἀμφότεραι δέχονται ὡρισμένα γενικὰ αἰτήματα περὶ τοῦ χώρου, δηλ. α΄) τὴν ἐν τῷ χώρῳ κίνησιν χωρὶς μεταβολὴν τοῦ σχήματος, δηλ. τὴν *συνέχειαν* καὶ τὴν *ὁμοιομορφίαν* τοῦ χώρου, β΄) τὸν ὁρισμὸν τῆς ἐννοίας τῆς *εὐθείας* καὶ γ΄) ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν διαστάσεων τοῦ χώρου εἶναι *ἀκέραιος* ἀριθμός. Ἡ συμφώνως πρὸς τὰς ἰδιότητας ταύτας περιοριζομένη κατασκευὴ *(structure)* τοῦ χώρου περιλαμβάνει καὶ τὴν Γεωμετρίαν τῶν ν διαστάσεων (ν>3) καὶ ὅλας τὰς κατασκευασθείσας μὴ εὐκλειδείους γεωμετρίας. Δὲν ἀπεδείχθη ὅμως, ὅτι ἡ τοιαύτη Γεωμετρία δὲν δύναται νὰ γενικευθῇ.

Κατὰ τὸν Γάλλον μαθηματικὸν Paul Tannery τὸ αἴτημα εἶναι μέσον προόδου, δηλ. εὐρύνσεως τοῦ πεδίου τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, ὡς ἑξῆς: Ἡ προσωρινὴ παραδοχὴ προτάσεων ἐκ *διαισθήσεως (intuition)* εὑρισκομένων, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ μέλλον θὰ διασαφηνισθοῦν καὶ θ' ἀποδειχθοῦν (ἴσως), ἀποτελεῖ τρόπον ἐπεκτάσεως τῆς ἐπιστήμης, δηλ. κατακτήσεως νέου πεδίου Ἓν τοιοῦτο παράδειγμα (ἀλγεβρικοῦ αἰτήματος, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ *Descartes* διατυπωθεῖσα πρότασις: «Πᾶσα ἐξίσωσις βαθμοῦ ν ἔχει ῥίζας, πραγματικὰς καὶ φανταστικάς, ν τὸ ὅλον». (Ὁ Descartes δὲν ὁρίζει ἀκριβῶς τὴν φανταστικὴν ῥίζαν· ἀργότερον δίδεται ἡ μορφὴ παντὸς μιγάδος ἀριθμοῦ: α+βi). Ἡ πρότασις δὲ αὕτη τοῦ Descartes παρέμενεν ἀναπόδεικτος, ἦτο δηλ. *αἴτημα*, ἐγένετο ὅμως δεκτὴ παρὰ πάντων καὶ μόλις μετὰ ἕνα αἰῶνα ἀπεδείχθη.

Εἰδικῶς διὰ τὸ *Εὐκλείδειον αἴτημα* βλ. Γεωμετρία Εὐκλείδειος.

Ν. Ι. Χ.

αἰτήσιμος (ὁ, ἡ), —*ον* (τὸ)· ὅστις εἶναι δυνατὸν νὰ ζητηθῇ.

αἴτησις (ἡ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰτῶ*· ζήτησις, παράκλησις· ‖ ἔγγραφος αἴτησις ἢ ἀναφορά· «τοῦτο γίνεται τῇ *αἰτήσει* του ἢ κατ' *αἴτησίν* του», «ὑποβάλλω *αἴτησιν*, κοινοποιῶ—, ὑπογράφω—».

—[ΔΙΟΙΚΗΤ.] Βλ. ἀναφορά.

— [ΣΤΡΑΤ.]. Ἐν τῷ Κανονισμῷ Στρατιωτικῆς Ὑπηρεσίας *αἴτησις* καλεῖται ἡ ἐγγράφως ὑποβαλλομένη εἰς προϊσταμένην ἀρχὴν ἀναφορὰ (βλ. λ.) ἐπὶ ζητημάτων, ἐφ' ὧν τὸ δικαίωμα τοῦ αἰτοῦντος εἶναι ἀναφαίρετον.

Ἡ διαφορὰ τῆς αἰτήσεως ἀπὸ τῆς ἀναφορᾶς ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ προϊσταμένη ἀρχὴ ἐπὶ μὲν τῆς ἀναφορᾶς ἀποφασίζει, ἐν ᾧ ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ἐνεργεῖ ἁπλῶς τὰ νόμιμα. Δὲν παύει ὅμως ἡ αἴτησις νὰ εἶναι ἀναφορά, καθ' ὅσον, καίτοι ὁ ὑφιστάμενος ζητεῖ τὸ δικαιωματικῶς νόμιμον, μόλα ταῦτα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ ἅπαντας τοὺς τύπους τοῦ πρὸς προϊσταμένην ἀρχὴν ἀναφέρεσθαι.

Αἴτησις εἶναι ἡ ἀναφορά, περὶ μεταθέσεως εἰς ἀποστρατείαν, περὶ παραιτήσεως ἐκ τοῦ βαθμοῦ, περὶ λήψεως καθυστερουμένου μισθοῦ, κτλ.

Ν. ΚΛΑΔΑΣ

[ΧΩΡΟΦ.]. Ἡ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀρχῶν χρησιμοποίησις τῆς Χωροφυλακῆς, ὡς δημοσίας δυνάμεως, ἐνεργεῖται μόνον δι' ἐγγράφων αἰτήσεων. Μόνον καθ' ἃς περιπτώσεις, ἕνεκεν ἐπειγούσης ἀνάγκης, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἄμεσος σύνταξις αἰτήσεως, ἡ Χωροφυλακὴ ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν προφορικὴν αἴτησιν. Ἡ αἰτήσασα ὅμως ἀρχὴ ὑποχρεοῦται νὰ συντάξῃ ἀμέσως κατόπιν τὴν ἔγγραφον αἴτησιν. Αἱ αἰτήσεις ἀπευθύνονται πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Χωροφυλακῆς τοῦ τόπου τῆς ἐκτελέσεως καὶ ἐκτελοῦνται μόνον ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ ἐκδίδοντος καὶ τοῦ ἐκτελοῦντος. Αἱ αἰτοῦσαι δὲ ἀρχαὶ δὲν δικαιοῦνται νὰ ζητῶσι παρὰ τῆς Χωροφυλακῆς τὴν ἐκτέλεσιν ὑπηρεσίας μὴ συμβιβαζομένης πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀξιοπρέπειαν ἢ δυναμένης νὰ μειώσῃ τὸ γόητρον αὐτῆς. Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, ἡ Χωροφυλακὴ δικαιοῦται ἐπίσης νὰ ἀπευθύνῃ αἰτήσεις πρὸς τὰς διαφόρους ἀρχὰς (Κ. Χ. 50—58).

Ἐν γένει ἡ ἔκτακτος ὑπηρεσία τῆς Χωροφυλακῆς ἐνεργεῖται συνήθως κατόπιν αἰτήσεων πρὸς αὐτήν. Διὰ τὴν τακτικὴν ἢ συνήθη ὑπηρεσίαν δὲν ἀπαιτεῖται αἴτησις. Αὕτη ἐνεργεῖται ἐξ ἐπαγγέλματος.

Ν. ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ

— **αἴτησις θεραπείας** *[Πολ. Δικ.]*. Καλεῖται οὕτως ἡ ὑποχρέωσις, ἣν εἶχεν ἄλλοτε (ἄρθρ. 2 Πολ. Δικ., Β. Δ. 12 Μαΐου 1835 *καὶ διάφοροι νόμοι ἀφορῶντες τὰ καθ' ἕκαστον νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου*) πᾶς ἐγείρων οἱανδήποτε ἀγωγὴν προσωπικὴν ἢ ἐμπράγματον κατὰ τοῦ δημοσίου ἢ τῶν ὑπὸ τὴν ἐφορείαν αὐτοῦ διατελούντων νομικῶν προσώπων, οἷον δήμων, κοινοτήτων, ἀγαθοεργῶν καὶ ἄλλων δημοσίων καθιδρυμάτων, πρὶν ἢ κινήσῃ τὴν ἀγωγὴν ταύτην νὰ αἰτήσῃ παρὰ τοῦ ἐναγομένου δημοσίου καὶ λοιπῶν νομικῶν προσώπων θεραπείαν τοῦ ἀξιουμένου διὰ τῆς ἀγωγῆς δικαιώματος. Ἡ αἴτησις ἀπηυθύνετο πρὸς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν δικαστικὴν ἀρχήν, μετὰ δὲ τὴν ἀρνητικὴν αὐτῆς ἀπάντησιν ὅτι δὲν στέργει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐνάγοντος ἢ τὴν ἐπὶ ἓξ ἑβδομάδας ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς αἰτήσεως σιωπὴν τῆς προϊσταμένης ταύτης ἀρχῆς ἐγείρετο ἡ ἀγωγή.

Τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ἡμετέρας Δικονομίας, εἰσαχθὲν κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄρθρου 9 τοῦ βαυαρικοῦ νόμου τῆς 22 Ἰουλίου 1819, ἰσχῦον δὲ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, δυνάμει τῶν νόμων τῆς 5 Νοεμβρίου 1790, 18 Ἰουλίου 1837, 10 Αὐγούστου 1871 καὶ 5 Ἀπριλίου 1884, ἐσκόπει προφανῶς νὰ προλαμβάνῃ ματαίους δικαστικοὺς ἀγῶνας καὶ ἠδύνατο πιστῶς ἐφαρμοζόμενον νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ συμφέροντα ὄχι μόνον τῶν ἐναγόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐναγομένων νομικῶν προσώπων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ δημοσίου, τὸ ὁποῖον σπουδαίας μέχρι τοῦδε ἔχει ὑποστῇ ζημίας ἐκ τῶν ἀναριθμήτων δικῶν αἵτινες πολλάκις ἀπέβησαν εἰς βάρος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγένετο ὁ χειρισμὸς τοῦ μέτρου τούτου τῆς αἰτήσεως θεραπείας, μεταβληθείσης εἰς τυπικὴν ὅλως ὑποχρέωσιν τοῦ ἐνάγοντος πρὸς ἐπίδοσιν αὐτῆς ἄνευ περαιτέρω ἐκ μέρους τοῦ ἐναγομένου δημοσίου κλπ ἐνεργείας πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀξιουμένου δικαιώματος, κατέστη ὄχι μόνον ἄχρηστος ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος ἐν ταὐτῷ θεσμός, ἐφ' ᾧ καὶ κατηργήθη διὰ τοῦ νόμου ΓΨΜΗ΄ τῆς 11 Φεβρουαρίου 1911 ἐπὶ τῇ αἰτιολογίᾳ ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἀπεδείχθη διά τε τὰ ὑπὲρ ὧν ἐτέθη νομικὰ πρόσωπα ἐντελῶς ἀνωφελὴς καὶ διὰ τοὺς ἀντιδίκους αὐτῶν ἐπιζήμιος, ἡ δὲ διατύπωσις τῆς ὑποβολῆς τοιαύτης αἰτήσεως ἀπέβη διατύπωσις αὐτόχρημα νεκρά, ἀφορμὴν μόνον εἰς παρέλκυσιν τῶν δικῶν παρέχουσα καὶ ἐνδεχομένως τοῦ κατ' οὐσίαν δικαίου τὴν ἀπώλειαν προκαλοῦσα, ἐφ' ᾧ καὶ ὁμόφωνος ἦτο παρά τε τῷ δικαστηριακῷ καὶ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ ἡ γνώμη ὑπὲρ τῆς κατηργήσεως αὐτῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Οἰκονομίδου—Λιβαδᾶ* § 97, *Εὐκλείδου* § 150, *Φέδερ* σελ. 246, *Garsonnet Β΄*. 1912 § 160, 186 τῆς 3ης ἐκδ.

Κ. Γ. Π.

αἰτητὴς (ὁ)· ὁ αἰτῶν, ζητητής, ἀπαιτητής.

αἰτητικός, —*ή*, —*όν*· ὁ εὐκόλως αἰτῶν, ὁ μὴ διστάζων νὰ ζητῇ, ἀπαιτητικός.

αἰτητός, —*ή*, —*όν*· ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον δύναταί τις ἢ πρέπει νὰ ἀπαιτήσῃ

αἰτία (ἡ)· τὸ οὗ ἕνεκα, ὁ λόγος δι' ὃν συνέβη τι, τὸ ἀναγκάζον πρός τι, ἡ ἀρχή· «ἡ *αἰτία* τοῦ κακοῦ,—τοῦ πολέμου,—τῆς νόσου,—τοῦ θανάτου κτλ.»· ‖ ἀντιδιαστέλλεται τῆς *ἀφορμῆς*, τῆς *προφάσεως*, ἤτοι τῆς ψευδοῦς, τῆς προσχηματικῆς, τῆς

Digitized by Google

προβαλλομένης πρὸς κάλυψιν τῆς πραγματικῆς αἰτίας· π.χ. «*αἰτία* τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦτο ὁ φόβος τῶν Λακεδαιμονίων διὰ τὴν δσημέραι αὔξουσαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, *ἀφορμὴ* δὲ καὶ *πρόφασις* αἱ κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀδικίαι τῶν Ἀθηναίων» ‖ κατηγορία, μομφή, ἔγκλημα, ἀδίκημα: «ἐν αἰτίᾳ εἰμί», «ἔχω αἰτίαν» «λαμβάνω αἰτίαν» «αἰτίαν φέρομαι ἢ κατηγοροῦμαι», «οὐκ ἂν εἰκότως νῦν τοῦ γε ἀδικεῖν αἰτίαν φεροίμην» (οὐχὶ εὐλόγως θὰ κατηγορούμην σήμερον ὅτι ἠδίκησα (Θουκ. 2,60)· «καὶ τὸν Περικλέα ἐν αἰτίᾳ εἶχον ὡς πείσαντα σφᾶς πολεμεῖν καὶ δι' ἐκεῖνον ταῖς συμφοραῖς περιπεπτωκότες» (Θουκ. 2,59)· «τοῖς Ἀθηναίοις καὶ Πελοποννησίοις αἰτίαι αὗται προεγεγένηντο ἐς ἀλλήλους» (Θουκ. 1,66)· ἡ χρῆσις αὕτη ἐν τῷ νεωτέρῳ λόγῳ σπανία· «ὑπέχω αἰτίαν», «αἰτία κλοπῆς». Β. Φ.

—[ΦΙΛΟΣΟΦ.] *Αἰτία* καλεῖται τὸ γεγονός, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις ἐπάγεται ἀναγκαίως τὴν γένεσιν ἑτέρου γεγονότος, ὅπερ καλεῖται *ἀποτέλεσμα* ἢ *αἰτιατόν*· ἢ αἰτία καλεῖται τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ ὕπαρξις ἑτέρου πράγματος (τοῦ ἀποτελέσματος). Αἰτιῶν διακρίνομεν τὰ ἑξῆς εἴδη: α') τὴν *ποιητικὴν* αἰτίαν *(causa efficiens)*, β') τὴν *τελικὴν* αἰτίαν *(causa finalis)* γ') τὴν *κατὰ συντυχίαν* (κατὰ σύμπτωσιν) αἰτίαν *(causa occasionalis)* καὶ δ') τὴν *αὐταιτίαν (causa sui)*.

Αἱ *ποιητικαὶ αἰτίαι* ἐπιφέρουν μηχανικῶς διὰ πιέσεως, ὤσεως καὶ βαρύτητος τὰ ἀποτελέσματα· μετὰ τὸ α ἐπακολουθεῖ β, μετὰ τὸ β ἀκολουθεῖ γ κ.τ.λ. (Πλείονα βλ. ἐν λ. αἰτιότης καὶ μηχανικὴ θεωρία). Αἱ δὲ *τελικαὶ αἰτίαι* εἶναι τὰ τέλη, οἱ σκοποί, εἰς οὓς τείνουν τὰ γεγονότα· λόγος κοσμικὸς (Θεὸς) δρᾷ ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ τελικὰς αἰτίας· ὁ γενικὸς σκοπὸς τοῦ κόσμου καὶ οἱ ἐπὶ μέρους σκοποὶ τῶν ἐπὶ μέρους γεγονότων, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὰ ἐπιδιωκόμενα ἀποτελέσματα, ἐμφανίζονται ὡς αἰτίαι αὐτῶν τούτων τῶν γεγονότων· (Πλείονα ἐν λ. αἰτιότης καὶ τελολογία).

Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς *κατὰ συντυχίαν αἰτίας*, δύναμίς τις ἐξωτερικὴ ἑκάστοτε κατὰ τὸ δοκοῦν ἐπεμβαίνουσα ἐπάγεται τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν γένεσιν τῶν γεγονότων. (Πλείονα ἐν λ. συντυχίας θεωρία).

Αὐταιτίαν (causa sui) ἐκάλουν οἱ σχολαστικοὶ τὸν Θεόν. Κατὰ τούτους ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν ἑαυτὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶναι παντὸς ἄλλου ἀνεξάρτητος, ἀπόλυτος, ἀναίτιος, αὐτοδημιούργητος. Ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ Σπινόζα ἡ αὐταιτία καὶ ἡ οὐσία συμπίπτουν *(Deus sive natura)*. Ὑπὸ τὴν φράσιν «causa sui» ὁ Σπινόζας ἐννοεῖ «ἐκεῖνο, οὗ ἡ οὐσία ἐνέχει τὴν ὕπαρξιν, ἢ ἐκεῖνο, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου εἶναι ἀνάγκη νὰ νοηθῇ ὡς ὑπάρχουσα». Ἡ οὐσία εἶναι Θεός, φύσις καὶ αἰτία ἑαυτῆς *(causa sui)*. Κατὰ Σχέλιγγ (Scheling) ὁ Θεὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν αἰτίαν τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως. Ὁ δὲ Ἕγελος ἀποδέχεται ἐν πάσῃ αἰτίᾳ αὐταιτίαν, ἥτις ἔχει διασπασθῆ ἐν τοῖς πεπερασμένοις πράγμασι. Ἡ ἔννοια αὕτη, «Causa sui», περιέχει τὴν λογικὴν ἀντίφασιν, ὅτι τι τίθεται συγχρόνως ὡς μὴ ὑπάρχον καὶ ὡς ὑπάρχον· διότι αἰτία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα σημαίνει ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ εἶναι ἀνάγκη νὰ νοηθῇ ὡς ὑπάρχον *πρὸ* ἄλλου τινός. Κυρίως ὅμως ἡ ἔννοια «αὐταιτία» στηρίζεται ἐπὶ ἐσφαλμένου ὁρισμοῦ τοῦ ὑπάρχειν, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ «ὑπάρχειν», τὸ «εἶναι» ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας. Τὴν ἔννοιαν ταύτην, τὴν «Causa sui», πρῶτος διέλυσεν ὁ Κάντιος ὀρθῶς διατυπώσας τὴν ἔννοιαν τοῦ εἶναι καὶ καταδείξας, ὅτι τὸ εἶναι δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς ἐννοίας (πρβ. *Kant*, Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demosstration des Daneins gottes, Königsberg 1763). Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

— αἰτία *ἀρχικὴ τῶν πάντων [Ἀποκρυφολ.]*. Εἶναι ἡ πρώτη ἄμορφος ὕλη, ἐξ ἧς τὰ πάντα ἀπέρρευσαν καὶ εἰς ἣν δέον νὰ ἐπανέλθωσι. Ταύτην δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν, καθόσον εἶναι ὅλως ἀδύνατον νὰ ἐξεύρωμεν τὰ σπερματοζωάρια, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται. Διὸ μέγας ἀγὼν ἠγέρθη εἰς τὰ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀναφερόμενα μυσταγωγικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συστήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἰδίαν περὶ τῆς ὕλης αὐτῆς ὑπεστήριξε γνώμην. Οὕτω λ. χ. ὁ Ἀριστοτέλης τὴν *πρώτην αἰτίαν* καὶ *πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον* ὠνόμασεν· οἱ Ἀτομικοὶ ἐπρέσβευον ὅτι ἐν τῇ συγκρίσει καὶ διακρίσει τῶν ἀτόμων εὕρηται ἡ αἰτία τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν πάντων· οἱ Πυθαγόρειοι ἐταύτισαν αὐτὴν πρὸς τὴν γενέτειραν τῶν ἀριθμῶν *μονάδα* καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Αἱ ποικίλαι αὗται γνῶμαι ἢ καὶ τὰ διάφορα ὀνόματα τὰ ὁποῖα προσέλαβεν ἡ *ἀρχικὴ αἰτία* ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι αἱ πάμπολλαι ἐκδηλώσεις τῆς μυριωνύμου Φύσεως ἐξελήφθησαν ὡς αὐτὴ αὕτη ἡ Φύσις. Ἵνα λοιπὸν ἐξεύρωμεν τὴν λύσιν του προβλήματος ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν αὐτὸ τὸ Πᾶν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι ὅμοιον πρὸς τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν βιολογικὴν ἀρχὴν «*ἕκαστον ὂν γεννᾷ ὅμοιον ἑαυτῷ*».

Τί ἐστι αὐτὸ τὸ Πᾶν, ἀπολύτως ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ καθορίσῃ, ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τὰ προσπίπτοντα εἰς τὴν ὅρασίν του ἀντικείμενα περιλαμβάνεται εἰς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἅπερ, κατὰ τὸν νόμον τὸν ὁποῖον ἐθέσαμεν, δέον νὰ εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ τοῦ Παντὸς αἰτία. Ἡ γνώμη αὕτη ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς Ἀλχημισταῖς, ἐπίσης δὲ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει, ὅστις τονίζει «ὅτι τέσσαρά ἐστι τὰ αἴτια παντὸς γεννητοῦ», καὶ παρὰ τῷ Ὀλυμπιοδώρῳ, ὁ ὁποῖος πρεσβεύει ὅτι «τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἀρχὴ τῶν σωμάτων». Ὅθεν μέγα ζήτημα ἠγέρθη ποῖον τῶν τεσσάρων προεξάρχει τῶν λοιπῶν· καὶ ἄλλοι μέν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος, αἴτιον πρῶτον τὸ πῦρ ἐξέλαβον «ὡς καὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων πρῶτον τυγχάνον», ἕτεροι τὸ ὕδωρ ὡς τὴν κατωτέραν φύσιν καὶ τρίτοι ἑκάτερον τῶν λοιπῶν δύο. Ὁ Ὀλυμπιόδωρος προσθέτει ὅτι τὰ τέσσαρα αὐτὰ στοιχεῖα εἶναι ἴσα πρὸς ἄλληλα, ὡς ἓν δὲ λαμβανόμενα παριστῶσι τὸν Κόσμον (τὸ Πᾶν), τὸν ὁποῖον ἱερογραμματεῖς τινες τῶν Αἰγυπτίων συμβολικῶς ἐν τοῖς ὀβελίσκοις καὶ τοῖς ἱερατικοῖς γράμμασιν ὡς *οὐροβόρον δράκοντα* παριστῶσι. Τὴν θέσιν τοῦ δράκοντος ἐν μὲν τῇ ὀρφικῇ μυσταγωγίᾳ κατέχει ὁ Ζεύς, ἐν δὲ τῇ τοῦ Μίθρα ὁ Ἥλιος. Καὶ ὁ μὲν Ζεὺς κατά τι ὀρφικὸν ἀπόσπασμα περισωθὲν ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ τοῦ Εὐσεβίου προπαρασκευῇ (III Γ) «πρῶτος καὶ ὕστατος ἐγένετο ... μέγας ἀρχὸς ἁπάντων ..., πάντα γὰρ (πῦρ καὶ ὕδωρ, γαῖα καὶ αἰθὴρ κλπ.) ἐν Ζηνὸς σώματι κεῖται ...». Ὁ δὲ ἥλιος, κατὰ τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν τῶν μυστηρίων τοῦ Μίθρα «εἶναι ὁ πατὴρ τῆς ἀπλάστου φύσεως, ὁ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν τῆς κοσμικῆς φύσεως σύγκρασιν καὶ γεννήσας τοὺς πλανήτας ἀστέρας, οἱ εἰσὶν οὐρανοῦ σπλάγχνα, γῆς ἔντερα, ὕδατος χύσις καὶ πυρὸς θράσος» καθόσον αὐτὸς εἶναι «ἡ πρώτη γένεσις, ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ πρῶτον πνεῦμα, τὸ πρῶτον πῦρ, τὸ πρῶτον ὕδωρ, ἡ πρώτη γεώδης οὐσία».

Τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον διαδραματίζει ὁ Ἥλιος καὶ ὁ Ζεύς, τὸ αὐτὸ περίπου παριστᾷ καὶ ὁ Ὠκεανός, ὅστις κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν ἐθεωρήθη ὡς προσωποποίησις τοῦ πρώτου αἰτίου τοῦ παντός. Τοῦτο μᾶς μαρτυροῦσιν ὁ Ὀρφεὺς (πρβλ. *Πλάτωνος* Κρατύλος σ. 402 C), ὁ Ὅμηρος (Ἰλιάδος Ξ 201 καὶ 246) καὶ ὁ Κορνοῦτος, ὅστις ἐπιπροσθέτει ὅτι ὁ Ὠκεανὸς μετὰ τῆς Τηθύος ἀποτελοῦσι τὸν ἀνδρόγυνον, ἐξ οὗ τὰ πάντα προῆλθον καὶ εἰς ὃ ὀφείλουσι νὰ ἐπανέλθωσι κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Λίνου, ὅστις διακηρύττει ὅτι «ἐκ παντὸς τὰ πάντα καὶ πάντων πᾶν ἐστι». Παρ' Ἡσιόδῳ (Θεογ. 116, πρβλ. καὶ *Πλ.* Συμπ 178 B) τὴν θέσιν τοῦ Ὠκεανοῦ κατέχει τὸ χάος, παρὰ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ὅλαι αἱ πρῶται ἀρχαί, οἷον τὸ *ὕδωρ* τοῦ Θαλοῦ, τὸ *πῦρ* τοῦ Ἡρακλείτου, ὁ *νοῦς* τοῦ Ἀναξαγόρα, τὸ *πρῶτον ἀγαθὸν* τοῦ Πλάτωνος, τὸ *ἓν* τοῦ Πλωτίνου, τὸ *ὑπὲρ πᾶν αἰσθητὸν καὶ νοητὸν* Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἡ *σκέψις* τῶν Ἐφεκτικῶν, ἡ *σιγὴ* τῶν Γνωστικῶν κλπ.

Ἀνακεφαλαιοῦντες βλέπομεν ὅτι τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἀπαρτίζουσι κύκλον συμβολικῶς ὡς *οὐροβόρον ὄφιν* ἀπεικονίζοντα τὸν κόσμον.

Τοῦ κύκλου τούτου ἡ μὲν περιφέρεια ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ *Χάος*, τὸ δὲ κέντρον πρὸς τὴν *Τάξιν*. Καὶ ἐγείρεται τὸ ζήτημα τὸ Χάος ἐγέννησε τὴν Τάξιν ἢ ἡ Τάξις τὸ Χάος; Καὶ ὁ μὲν μὴ μύστης εὐθὺς ἀμέσως θὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Τάξις ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Χάους, ὅπερ καὶ Ὠκεανόν τινες ὠνόμασαν, ἡ δὲ ἀρχικὴ τῆς Τάξεως αἰτία εὕρηται εἰς ἓν τῶν τεσσάρων στοιχείων τὸ ὁποῖον προέκυψεν ἐκ τοῦ Χάους. Ὁ δὲ μύστης θὰ τονίσῃ τὴν δυσχέρειαν ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀναζητήσει τοῦ ἀρχικοῦ αἰτίου, ὅπερ εὕρηται ἐν αὐτῷ τῷ ἐκ τεσσάρων στοιχείων παντί, οὗ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος συμπίπτει, οὐδέποτε δὲ θὰ δυνηθῇ τις νὰ καθορίσῃ τῶν δύο τούτων τὰ σύνορα. Δι' αὐτὸν τὸ Μηδέν, τὸ Ἓν καὶ τὸ Πᾶν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἔχει σχῆμα τροχοῦ στρεφομένου περὶ τὸ κέντρον του, κατὰ χειρόγραφόν τι τοῦ Λουγδούνου. Δι' αὐτὸν τὸ Χάος καὶ ἡ Τάξις παράγουσιν ἄλληλα, εἶναι δηλ. ὡς ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ, αἵτινες κατ' ἀπόσπασμα τῆς μὴ περισωθείσης τραγῳδίας «Οἰδίποδος» τοῦ Θεοδέκτου (*Ἀθηναίου* Δειπν. 451 F):

> «*Εἰσὶ κασίγνηται διτταί, ὧν ἡ μία τίκτει*
> *τὴν ἑτέραν, αὐτὴ δὲ τεκοῦσ' ὑπὸ τῆσδε τεκνοῦται*».

Κατὰ ταῦτα ἡ *Ἀρχικὴ Αἰτία* εὕρηται ἐν τῇ συνεργασίᾳ τῆς Τάξεως μετὰ τοῦ Χάους, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν ἐν τῇ συμπράξει τοῦ Τυφῶνος πρὸς τὸν Ὧρον [Πλείονα βλ. καὶ ἐν λ. Ἀζώθ, Ἅλας, Ἀριθμός, Μηδέν, Μονάς, Ταρὼ καὶ Χάος].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— *Eon* Παρισίων Μαΐου 1923. *Kenyon* Greek Pap. in Brit. Museum I σ. 100. *Πυθαγόρας* B (1924) σ. 701 καὶ Δ (1926) σ. 1016. *Reitzenstein* Ein orphisches Fragment Leipzig 1925, *Wagstaff*, Ὁ Μίθρας καὶ ὁ Τεκτονισμός, N. Ὑόρκη 1923. ΔΙΟΝ. Π. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

— αἰτία *δικαιοπραξιῶν*. [*Ἀστ. Δικ.*]. I). Ὡς πᾶσα βούλησις, οὕτω καὶ ἡ τείνουσα εἰς τὴν δημιουργίαν νομικοῦ τινος ἀποτελέσματος, ἤτοι εἰς τὴν σύστασιν, μεταβολὴν ἢ κατάργησιν δικαιώματός τινος ἢ ὑποχρεώσεως, κινεῖται ὑπὸ πολλῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐν τῷ νῷ κείμεναι παραστάσεις διαφόρων γεγονότων, ἀποτελεσμάτων μιᾶς ἐνεργείας. Ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἡ σύμφωνος μὲ τὸν νόμον δήλωσις τῆς βουλήσεως, ἤτοι ἡ *δικαιοπραξία*. Αὕτη σκοπεῖ νὰ παραγάγῃ νομικὰ ἀποτελέσματα, εἴτε ἄμεσα, εἴτε, ἐκτὸς τούτων καὶ διὰ τούτων, καὶ ἔμμεσα τοιαῦτα. Π.χ. ὁ ἐγκαθιστῶν κληρονόμον του τὸν Α σκοπεῖ τοῦτο μόνον τὸ (ἄμεσον) νομικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπως δηλαδὴ ὁ Α καταστῇ κληρονόμος του. Ἐνῷ ὁ μεταβιβάζων εἰς τὸν Α τὴν κυριότητα τοῦ α πράγματος σκοπεῖ κατὰ πρῶτον μὲν λόγον νὰ καταστήσῃ τὸν Α κύριον τοῦ α πράγματος, ἐκτὸς ὅμως τούτου τοῦ (ἀμέσου) νομικοῦ ἀποτελέσματος καὶ διὰ τούτου σκοπεῖ καὶ ἕτερον (ἔμμεσον) τοιοῦτον, ὡς π.χ. νὰ καταστήσῃ τὸν Α ἄνευ ἀνταλλάγματος πλουσιώτερον *(donandi causa)*, ἢ νὰ ἐξοφλήσῃ χρέος του πρὸς αὐτὸν *(solvendi causa)*, ἢ νὰ ὑποχρεώσῃ αὐτὸν εἰς ἀντιπαροχὴν *(credendi causa)*, ἢ νὰ συστήσῃ προῖκα πρὸς αὐτὸν *(dotis constituendae causa)*, ἢ νὰ πληρώσῃ αἵρεσίν τινα *(condicionis implendae causa)* κτλ.

Α.— Τὸ ἔμμεσον τοῦτο νομικὸν ἀποτέλεσμα μιᾶς δικαιοπραξίας, ἀποτελέσαν αἴτιον κινῆσαν πρὸς ταύτην τὴν βούλησιν, καλεῖται ὡς ἐκ τούτου καὶ τεχνικῶς *αἰτία (causa)* ἐν ὑποκειμενικῇ ἐννοίᾳ τῆς δικαιοπραξίας.

Β.— Ἡ αἰτία ὅμως αὕτη λαμβάνεται ὑπ' ὄψει καὶ ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ Δικαίου κυρίως καὶ κατὰ κανόνα ὅταν ὑφίσταται περὶ αὐτῆς συμφωνία δύο τοὐλάχιστον προσώπων. Καὶ εἰς μίαν μονομερῆ δικαιοπραξίαν ὅμως εἶναι δυνατὸν ἡ ὑπάρχουσα αἰτία νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς καταθέσεως ποσοῦ τινος εἰς τὸ Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων ἐπὶ σκοπῷ ἐξοφλήσεως χρέους (solvendi causa). Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας πρόκειται περὶ *αἰτίας* (causa) ἐν ἀντικειμενικῇ ἐννοίᾳ τῆς δικαιοπραξίας.

Γ.— Ἐπειδὴ ἑκάστη δικαιοπραξία τείνει εἰς τὴν δημιουργίαν δικαιώματος ἢ ὑποχρεώσεως, δύναται καὶ τοῦτο νὰ λεχθῇ, ὅτι δηλ. ἕκαστον δικαίωμα καὶ ἑκάστη ὑποχρέωσις ἔχουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν αἰτίαν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς *αἰτίας τῶν ἐνοχῶν*.

Δ.— Διὰ τοῦ ὅρου *αἰτία* συνήθως νοοῦνται καὶ ἕτεραι σχέσεις ἢ περιστατικά. Ὅταν π.χ. μία ὑποχρέωσις ἐκ δανείου ἀνανεοῦται, αἰτία τῆς συμβάσεως ταύτης εἶναι ἡ ἀνανέωσις (*novandi causa*) καὶ οὐχὶ ἡ ἐκ τοῦ δανείου ὑποχρέωσις ἢ τὸ δάνειον. Ἐν τοσούτῳ καὶ διὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου *αἰτία* παρὰ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἀκριβολογίαν.

Ε.— Τέλος ὁ ὅρος causa εὕρηται ὑπὸ διαφόρους ἄλλας ἐννοίας ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ὡς πρὸς ταύτας βλ. λ. *causa*· ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν μόνον τῆς αἰτίας τῆς δικαιοπραξίας ἐν ἀντικειμενικῇ ἐννοίᾳ.

II). Τὴν ἔννοιαν ταύτης τῆς αἰτίας ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐπισκοποῦντες παρατηροῦμεν:

Α.— Ἡ *αἰτία* δύναται νὰ εἶναι διάφορος εἰς ἑκάστην περίπτωσιν: Οὕτως ἔχομεν *αἰτίαν ἐξοφλήσεως (solvendi causa)*, *αἰτίαν δωρεᾶς (donandi causa)*, *αἰτίαν συστάσεως ὑποχρεώσεως (credendi causa)*, *αἰτίαν ἀνανεώσεως (novandi causa)* κτλ. (βλ. ἀνωτέρω I).

Β.— Ἐκτὸς τῆς αἰτίας καὶ ἄλλα πέραν ταύτης αἴτια δύναται νὰ κέκτηται μία δικαιοπραξία. Ὁ παρέχων π.χ. εἰς τὸν Α δάνειον πέραν τοῦ νὰ ὑποχρεώσῃ αὐτὸν εἰς ἀπόδοσιν *(credendi causa)* σκοπεῖ καὶ ἕτερα γεγονότα, ὡς π.χ. νὰ εὐκολύνῃ τὸν Α εἰς τὴν οἰκονομικήν του δυσπραγίαν ἢ νὰ τοποθετήσῃ τὰ χρήματά του κτλ. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, τὰ μετὰ τὴν αἰτίαν αἴτια, ἅπερ δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν *ἀφορμὰς τῆς δικαιοπραξίας*, συνήθως ἀφορῶσι πραγματικὰ περιστατικά, ἐνῷ ἡ αἰτία ἀφορᾷ κατὰ κανόνα νομικὸν ἀποτέλεσμα, αὕτη δ' εἶναι ἡ χαρακτηρίζουσα μίαν δικαιοπραξίαν καὶ δὴ μίαν σύμβασιν ὡς ἀγοραπωλησίαν, δωρεάν, δάνειον κτλ. Τὸ Δίκαιον κατὰ κανόνα δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὰς ἀφορμὰς μιᾶς δικαιοπραξίας (πρβλ. Ἐφ. Ἀθ. 22)1910), εἰ μὴ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὡς π.χ. ἐπὶ δωρεᾶς, ἥτις δὲν ἀνακαλεῖται ἐὰν ἔσχεν ἀφορμὴν τὴν διάσωσιν τῆς ζωῆς τοῦ δωρητοῦ κτλ., ἢ ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον τοιαύτη ἀφορμὴ ἤθελεν ἀποτελέσει περιεχόμενον αἱρέσεως ἢ τρόπου κτλ. (βλ. λέξεις), ὁπότε ἐφαρμόζονται οἱ περὶ τούτων ὁρισμοί.

Γ.— Εἰς τὰς συμβάσεις *(διμερεῖς δικαιοπραξίας)* ἑκάστη δήλωσις τῆς βουλήσεως ἔχει ἰδίαν αἰτίαν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἀνταλλακτικῶν λεγομένων συμβάσεων, ἤτοι τῶν συμβάσεων ἐκείνων, αἵτινες σκοποῦσι τὴν ἀνταλλαγὴν παροχῶν, αἰτία τῆς δηλώσεως τοῦ ἑνὸς εἶναι ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ἄλλου, ὡς πχ. ἐπὶ ἀγοραπωλησίας, ἔνθα ἡ δήλωσις τοῦ πωλητοῦ ἔχει ὡς αἰτίαν τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἀγοραστοῦ (credendi causa) καὶ ἀντιστρόφως. Τοὐναντίον ἐπὶ τῶν συμβάσεων, αἵτινες καταρτίζονται διὰ τῆς δόσεως ἑνὸς πράγματος (re)—ὡς τὸ δάνειον, ἡ παρακαταθήκη κτλ.—αἰτία τῆς μὲν δηλώσεως εἶναι ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ὀφειλέτου πρὸς ἀπόδοσιν (credendi causa), ταύτης δὲ ἡ δόσις. Τέλος ἐπὶ τῶν δωρεῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαγνώσῃ τις ἄλλην αἰτίαν πέραν τῆς ἁπλῆς ἐλευθεριότητος (πρβλ. Π. 17, 2, 9).

III). Ἡ ἐπὶ μιᾶς δικαιοπραξίας καὶ δὴ συμβάσεως ἐπίδρασις τῆς αἰτίας κρίνεται ἐκ τοῦ γεγο-

Digitized by Google

νότος ἂν περιελήφθη αὕτη εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς δικαιοπραξίας ἢ μή.

Α.—Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἔχομεν τὴν αἰτιώδη δικαιοπραξίαν. Ἐν ταύτῃ ἡ αἰτία ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ κύρους, τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.—Οὕτω:

1) Ἡ δικαιοπραξία εἶναι ἄκυρος, ὅταν ἡ αἰτία ἀφορᾷ τι παράνομον, ἀνήθικον ἢ ἀδύνατον (πρβ. γαλλ. κωδ. ἄρθρ. 1131 καὶ 1133), ἢ ὅταν (ἐπὶ συμβάσεως) δὲν συνεφώνησαν περὶ τῆς αἰτίας τὰ μέρη· ὡς π.χ. ἐπὶ ὑποσχέσεως παροχῆς χρηματικοῦ ποσοῦ διὰ σκοπὸν ἀνήθικον, ἢ ὅταν ὁ Α παρέχῃ εἰς τὸν Β 1000 δραχμὰς λόγῳ δανείου, ὁ δὲ Β λαμβάνει αὐτὰς λόγῳ δωρεᾶς, ὅτε οὔτε δάνειον, οὔτε δωρεὰ καταρτίζεται (ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ὅμως τῆς μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος τῶν 1000 δραχμῶν βλ. κατωτέρω Β—1).

2) Αἱ γεννώμεναι ὑποχρεώσεις κρίνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τεθείσης αἰτίας.

3) Ὅταν λόγῳ μιᾶς *αἰτιώδους* συμβάσεως ὁ εἷς (πιστωτὴς) ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ ἑτέρου (ὀφειλέτου) τὴν ὑπεσχημένην παροχήν, δέον ν' ἀποδείξῃ οὐ μόνον τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τῆς συμβάσεως, διότι καὶ αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.

Β.—Τοὐναντίον ἐὰν ἡ αἰτία δὲν περιελήφθη εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς δικαιοπραξίας, πρόκειται *ἀναιτιώδης*, ἀπόλυτος ἢ ἀφῃρημένη δικαιοπραξία. Τῆς τοιαύτης δικαιοπραξίας τὸ κῦρος, ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀνεξάρτητα τῆς αἰτίας.—Οὕτω:

1) Ἡ ἀναιτιώδης δικαιοπραξία εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἡ αἰτία αὐτῆς ἀφορᾷ τι παράνομον, ἀνήθικον ἢ ἀδύνατον, ἢ ἐὰν δὲν συνεφώνησαν περὶ ταύτης τὰ μέρη (ἐπὶ συμβάσεως), ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ἡ κυριότης μεταβιβάζεται καὶ ἂν ἀκόμη ἡ αἰτία εἶναι παράνομος, ἀνήθικος ἢ ἀδύνατος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑφίσταται περὶ ταύτης συμφωνία τῶν μερῶν, διότι π. χ. σκοπεῖ ὁ μὲν παραδίδων σύναψιν δανείου, ὁ δὲ παραλαμβάνων δωρεᾶς. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἐὰν εἴς τινα δεδομένην περίπτωσιν ὁ νόμος δὲν παρέχῃ μέσον πρὸς παραγωγὴν τοῦ ἠθελημένου σκοποῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πᾶσα δικαιοπραξία, ἔστω καὶ ἀναιτιώδης, τείνουσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶναι ἄκυρος, ὡς π.χ. ἐπὶ τῆς παραδόσεως τοῦ α πράγματος ὑπὸ τοῦ ἑνὸς συζύγου εἰς τὸν ἄλλον ἐπὶ σκοπῷ δωρεᾶς, ὅτε οὐ μόνον ἡ δωρεὰ εἶναι ἄκυρος, ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις οὐδὲν νόμιμον ἀποτέλεσμα ἐπιφέρει.

2) Πρὸς ἐνάσκησιν τῶν ἐκ μιᾶς ἀναιτιώδους συμβάσεως δικαιωμάτων του, ὁ πιστωτὴς δὲν ἀπαιτεῖται ν' ἀποδείξῃ τὴν αἰτίαν ὡς μὴ ἀνήκουσαν εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς.

3) Τὰ ἐκ τῆς ἀναιτιώδους δικαιοπραξίας γεννώμενα δικαιώματα καὶ αἱ ἀντίστοιχοι ὑποχρεώσεις κρίνονται ἀνεξαρτήτως τῆς αἰτίας.

4) Τὸ ἐλαττωματικὸν ἐν τούτοις τῆς αἰτίας καὶ ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὅλως ἀδιάφορον. Διότι ἡ λόγῳ τῆς δικαιοπραξίας λαμβάνουσα χώραν μεταβολὴ τῆς περιουσιακῆς καταστάσεως δύναται νὰ ἀρθῇ, ἤτοι ν' ἀναληφθῇ τὸ καταβληθὲν ἢ νὰ καταργηθῇ ἡ πρὸς παροχὴν ὑποχρέωσις διὰ σχετικοῦ ἐνδίκου μέσου, τῆς ἀπαιτήσεως (*condictio*, βλ. λ.), ἐφ' ὅσον ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς δὲν πραγματοῦται ἢ εἶναι παράνομος, ἀνήθικος κτλ. καὶ ἐν γένει ὑφίστανται οἱ ὅροι τοῦ ἀδικαιολογήτου πλουτισμοῦ (βλ. λ.) Ἐκτὸς τούτου ὁ ὀφειλέτης προστατεύεται καὶ δι' ἐνστάσεως (δόλου), ἣν δύναται ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τοῦ ἐνάγοντος πιστωτοῦ. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἐπίδρασις τῆς αἰτίας εἶναι ἔμμεσος, διότι κατ' ἀρχὴν ἡ ἀφῃρημένη δικαιοπραξία εἶναι ἰσχυρὰ καὶ τἀποτελέσματα αὐτῆς ἐπέρχονται, διὰ τῆς condictio δ' ἁπλῶς σκοπεῖται ἡ ἄρσις αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτου ἐπί τε τῆς condictio καὶ τῆς ἐνστάσεως τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως τῆς αἰτίας φέρει ὁ ὀφειλέτης, τὰ ἔνδικα δὲ ταῦτα μέσα δύνανται νὰ ἰσχύσωσι μόνον κατὰ τοῦ ἀδικαιολογήτως πλουτισθέντος πιστωτοῦ (καὶ τοῦ ἐκδοχέως τῆς ἀπαιτήσεως), οὐχὶ δὲ καθ' οἱουδήποτε τρίτου (πχ. τοῦ ὀπισθογράφου τῆς συναλλαγματικῆς) καὶ δὲν δύναται τὸ αἴτημα αὐτῶν κατὰ κανόνα νὰ ὑπερβῇ τὸ ποσὸν τοῦ πλουτισμοῦ.

IV) Αἰτιώδεις δικαιοπραξίαι εἶναι σχεδὸν πᾶσαι αἱ *ἐνοχικαὶ* συμβάσεις. Τοὐναντίον αἱ *ἐμπράγματοι* συμβάσεις, αἱ σκοποῦσαι δῆλον ὅτι τὴν δημιουργίαν, ἀλλοίωσιν ἢ κατάργησιν ἐμπραγμάτου δικαιώματος, εἶναι ἀναιτιώδεις κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην. Περαιτέρω ἡ σύμβασις δι' ἧς ἐκχωρεῖται μία ἀπαίτησις, ἡ ἄφεσις χρέους, ἡ παραίτησις ἀπὸ δικαιώματος, ἡ ἁπλῆ ὑποχρέωσις πρὸς παροχὴν κλπ. εἶναι ἀναιτιώδεις δικαιοπραξίαι. Ἀναιτιώδεις σχέσεις εἶναι ὡσαύτως αἱ ἐκ γραμματίων εἰς διαταγήν, συναλλαγματικῶν, τίτλων εἰς τὸν κομιστὴν κτλ. τοιαῦται (βλ. κατωτέρω VI).

V) Ἱστορικῶς ἐπισκοποῦντες τὸ θέμα παρατηροῦμεν:

Α.—Ἐν τῷ, ἀρχαίῳ ρωμαϊκῷ δικαίῳ, ἔνθα αἱ συμβάσεις περιεβάλλοντο πανηγυρικὸν τύπον, ὁ ὀφειλέτης ὑπεχρεοῦτο κυρίως λόγῳ αὐτοῦ τούτου τοῦ τύπου, κατὰ κανόνα δηλαδὴ ἀνεξαρτήτως τῆς αἰτίας τῆς συμβάσεως. Ἡ αἰτία αὕτη διὰ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἔδει ν' ἀποτελέσῃ περιεχόμενον αἱρέσεως, ἐκεῖ βεβαίως ὅπου τοιαύτη προσθήκη ἦτο δυνατή, ὡς π. χ. εἰς τὴν *stipulatio* (βλ. λ.) (πρβλ. II 39,5,2,7).

Β.—Εἰς τὸ μεταγενέστερον ρωμαϊκὸν δίκαιον τοὐναντίον αἱ ἄτυποι συμβάσεις κατὰ κανόνα ἦσαν αἰτιώδεις, ἀναιτιωδῶς δὲ μόνον διὰ τῆς τυπικῆς stipulatio ἠδύνατο ν' ἀναληφθῇ ὑποχρέωσίς τις. Ἡ stipulatio (ἐπερώτησις) ἦτο σύμβασις καταρτιζομένη διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ὡρισμένων λέξεων (verbis) ἐν εἴδει ἐρωτήσεως καὶ ἀπαντήσεως μεταξὺ τῶν μερῶν, ὧν τὸ ἓν ἀναλαμβάνει ὑποχρέωσίν τινα ἀπέναντι τοῦ ἄλλου. Μεταξὺ τῶν πανηγυρικῶν τούτων λέξεων ἦτο δυνατὸν νὰ περιέχεται ἡ αἰτία τῆς ἀναλαμβανομένης ὑποχρεώσεως, ὁπότε ἡ ἐπερώτησις ἦτο αἰτιώδης *(cautio discreta.* Π. χ. Centum dotis nomine dare spondes?—Spondeo), ἢ καὶ νὰ ἐλλείπῃ αὕτη, ὁπότε ἐπρόκειτο ἐπερώτησις ἀναιτιώδης *(cautio indiscreta.*Π.χ. Centum dare spondes? — Spondeo).

Γ. — Ἐξελισσομένου τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ὀλίγον κατ' ὀλίγον αἱ νομικαὶ συνέπειαι τῆς ἀναιτιώδους ἐπερωτήσεως ἐχαλαροῦντο, οὕτω δὲ κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, ἐν περιπτώσει ἐλαττωματικότητος τῆς αἰτίας παρέσχεν εἰς τὸν ἀναιτιωδῶς ὑποχρεωθέντα ὀφειλέτην τὸ μὲν ἀστικὸν δίκαιον τὴν condictio διὰ ν' ἀναζητήσῃ τὸ ἀδικαιολογήτως καταβληθὲν ἢ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀπὸ τῆς ὑποχρεώσεως ἐλευθέρωσίν του, τὸ δὲ πραιτωρικὸν δίκαιον ἔνστασιν *(exceptio doli generalis)* κατὰ τοῦ ἐνάγοντος πιστωτοῦ (βλ. καὶ ἀνωτέρω III Β 4).

Δ. — Διὰ τῆς τοιαύτης ὁσημέραι μειώσεως τῶν νομικῶν συνεπειῶν τῆς ἀναιτιώδους ἐπερωτήσεως, αὕτη κατέστη ἐν τέλει ἁπλοῦν μέσον σκοποῦν τὴν ἀγωγιμότητα μιᾶς ἁπλῆς συνομολογήσεως ἀπαιτήσεως διὰ τῆς εἰς αὐτὴν προσθήκης της. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἡ cautio indiscreta εὕρηται ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ, καθ' ὃ καὶ αὐτὸ τὸ βάρος τῆς ἀποδείξεως ἐν περιπτώσει ἰσχυρισμοῦ ἐλαττωματικότητος τῆς αἰτίας ἀνήκει εἰς τὸν δανειστήν.

VI) Εἰς τὸ ἰσχῦον δίκαιον τέλος αἱ ἀναιτιώδεις δικαιοπραξίαι δημιουργοῦσι δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις, ὡς πᾶσα ἄλλη δικαιοπραξία. Τοῦτο παρὰ πᾶσαν ἀντίθετον τροπὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου δὲν δύναται παρ' ἡμῖν σοβαρῶς ν' ἀμφισβητηθῇ, ὂν ἀποτέλεσμα ἰσχυρᾶς ἀνάγκης πρὸς ἀσφάλειαν καὶ σταθερότητα τῶν συναλλαγῶν. Ἡ ἀνάγκη αὕτη ἤγαγεν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου, καὶ δὴ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν ἀνωνύμων τίτλων, τῶν ἐπιταγῶν, τῶν συναλλαγματικῶν, τῶν γραμματίων εἰς διαταγὴν κτλ. παρὰ τὸν ἀναιτιώδη αὐτῶν χαρακτῆρα. Δύναται ἑπομένως νὰ λεχθῇ ὅτι διὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης ἐδημιουργήθη ἔθιμον ὑπερισχῦον τῆς ἀντιθέτου διατάξεως τοῦ ἐξελιγμένου ρωμαϊκοῦ δικαίου.

Ἡ παραδοχὴ τῶν ἀναιτιωδῶν δικαιοπραξιῶν καθιεροῦται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων νομοθεσιῶν (πρβλ. Γαλλ. Κώδ. ἄρθρ. 1132 καὶ Γερμ. Κώδ § 780 κτλ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. — Πλὴν τῶν ἐγχειριδίων ἀστικοῦ δικαίου: *Girard*, Droit Romain (1911) σελ. 455—458. — *Bähr*, Die Anerkennung als Verpflichtungsgrund (1855 καὶ 1867) §§ 3—8.—*Schlossmann*, Zur Lehre von der causa obl. Verträge (1868).—*Lotmar*, Uber die causa in röm. Rechte (1875). —*Karlowa*, Das Rechtsgeschäft (1877) § 28.—*Klingmüller*, Der Begriff des Rechtsgrundes. — *Stampe*, Das Kausaproblem (1904) καὶ Wertbewegungslehre (1912)—*Brütt*, Die abstrakte Forderung.—*Capitant*, De la cause des obligations.—Paris (1923).

ΔΗΜ. Φ. ΠΑΠΑΜΗΤΡΟΣ

—αἰτία *ἐπαχθής*· βλ. δικαιοπραξία—causa.

—αἰτία *θανάτου*· βλ. δικαιοπραξία, δωρεά.

—αἰτία *ἐπὶ συναλλαγματικῆς*· βλ. συναλλαγματική.

—αἰτία *χαριστική*· βλ. δικαιοπραξία—causa.

αἴτια (τά). Οὕτως ὠνόμασεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὰς «*Παραδόσεις*» του (τ. Α' σ. 617 κ.ἑ.) τὰς ἄλλας *αἰτιολογικὰς* λεγομένας *παραδόσεις* ἢ *αἰτιολογικοὺς μύθους*, τοὺς ὁποίους ἔπλασαν καὶ πλάττουν ἀκόμη οἱ λαοὶ ὅπως ἑρμηνεύσουν περιέργους ἰδιότητας ζῴων ἢ διάφορα φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Αἱ παραδόσεις αὗται εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς εἶναι κυρίως σοβαραί, εἰς τοὺς προηγμένους ὅμως πολλάκις φέρουν ἐντελῶς εὐτράπελον χαρακτῆρα, καὶ τοιαῦται ἀκριβῶς εἶναι αἱ πλεῖσται τῶν ὑπὸ τοῦ Πολίτου εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην συγκεντρωθεισῶν. Οὕτω π. χ. μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκονται αἰτιολογικαὶ παραδόσεις: γιατὶ τὰ σκυλιὰ μυρίζονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο,—γιατὶ γκαρίζει ὁ γάϊδαρος,—γιατὶ ὁ γάϊδαρος κατουρεῖ ὅπου εὕρῃ νερό,—γιατὶ ὁ Μάρτης ἄλλοτε γελᾷ καὶ ἄλλοτε κλαίει κλπ. Μερικαὶ ἀπ' αὐτὰς φαίνονται νεοπλάσματα, ὑπάρχουν ὅμως καὶ μερικαί, τῶν ὁποίων παραλλαγὰς εὑρίσκομεν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἢ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη. Ἡ παράδοσις π. χ. ἡ ἑρμηνεύουσα τὴν συνήθειαν τῶν ὄνων εἰς τὴν οὔρησιν εὑρίσκεται ἤδη μεταξὺ τῶν αἰσωπείων μύθων, ἡ δὲ παράδοσις γιατὶ τὰ σκυλιὰ μυρίζονται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο εἶναι ἤδη βυζαντινή.

Γενικὰ περὶ τῶν παραδόσεων τούτων βλ. εἰς λ. παραδόσεις καὶ μῦθος. ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

«Αἴτια». Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν ἔγραψεν ὁ πατὴρ τῆς ἐλεγείας Καλλίμαχος, ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων βιβλίων, εἰς τὰ ὁποῖα περιελαμβάνοντο αἱ περισσότεραι τῶν ἐλεγειῶν αὐτοῦ ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβε κατόπιν τὸν τίτλον τοῦ «elegiae princeps» ἀπὸ τὸν Κοϊντιλιανὸν «.... Tunc et *elegiam* vacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus...» *(Quint.* Instit. X, 58). Εἰς τὸ προοίμιον ὁ ποιητὴς διηγεῖτο ὅτι ἀναρθεὶς ἐκ τῆς Λιβύης εἰς τὸ Ἑλικῶνα ἐμυήθη εἰς τὰ μυστήρια τοῦ μυθικοῦ κόσμου, ἔδωσε δὲ εἰς τὸ ἔργον του τὸ ὄνομα «Αἴτια» λόγῳ τῆς προσπαθείας τὴν ὁποίαν κατέβαλλεν, ὅπως εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν περιλαμβανομένων ποιημάτων καταδεικνύῃ καὶ τὸ αἴτιον τοῦ συμβάντος τὸ ὁποῖον ἐξιστόρει, ἢ τὸ αἴτιον τοῦ θρησκευτικοῦ ἐθίμου, τὸ ὁποῖον προσήπτετο εἰς τὸν μῦθον.

Διὰ τῶν *Αἰτίων* ὁ Καλλίμαχος διεφημίσθη ὡς ποιητής, πρότερον ὢν γνωστὸς μόνον ὡς ἐπιφανὴς γραμματικός, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ καὶ εἰς σφοδρότατον ποιητικὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ μαθητοῦ του, καθὼς βεβαιώνει ὁ Σουΐδας, Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, ὁ ὁποῖος σκωπτόμενος διαρκῶς ὑπὸ τοῦ Διδασκάλου του διὰ τὸ ποιητικόν του ἔργον, κυρίως δὲ τὰ «*Ἀργοναυτικά*», ἤρχισε νὰ εἰρωνεύεται καὶ αὐτὸς καὶ νὰ ὑβρίζῃ μάλιστα τὸν Καλλίμαχον καὶ τὸ ποιητικόν του ἔργον. Οὕτως εἰς ἐπίγραμμά του (Anthol. Palatina XI, 275), ἀποδίδων εἰς τὸν Καλλίμαχον τὴν αἰτίαν τοῦ ἀγῶνος λέγει·

> «*Καλλίμαχος τὸ κάθαρμα, τὸ παίγνιον, ὁ ξύλινος νοῦς·*
> *αἴτιος ὁ γράψας Αἴτια Καλλίμαχος*».

Φαίνεται ὅμως ὅτι οὐδ' ὁ Καλλίμαχος ὑστέρει εἰς τὸν παράφορον ἀγῶνα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ δηκτικὸν ἐπίγραμμά του ἐν Schneid. Callimachea, r. 1. epigram. XXX (28.). Ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἠναγκάσθη ὁ Ἀπολλώνιος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρόδον, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Καλλιμάχου, ἐπιστρέψας μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Τὰ «*Αἴτια*» τοῦ Καλλιμάχου φαίνεται, ὅτι εἶχον πολλὰ σκοτεινὰ καὶ δυσερμήνευτα χωρία ὥστε νὰ ἀναγκάσουν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα νὰ ἀποκαλέσῃ αὐτὰ «*γυμνάσιον εἰς ἐξήγησιν γραμματικῶν*» (Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωματ. V, 224, (§ 51).

Ὁ Schneider ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ Καλλίμαχος εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν «*Αἰτίων*» ἐπραγματεύετο περὶ τῶν ἀγώνων, εἰς τὸ δεύτερον περὶ τῶν κτίσεων πόλεων, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀργοναυτικὸν μῦθον, εἰς τὸ τρίτον περὶ τῶν ἐφευρέσεων, καὶ εἰς τὸ τέταρτον περὶ τῶν θυσιῶν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην θέτει ἐν ἀμφιβολίᾳ ὁ *Christ* (Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Λογοτεχνίας, μετ. *Κώνστα*, τ. Β' σελ. 31 σημ. 4) καὶ ὁ *E. Rohde* «Der griechische Roman und seine Vorläufer. Zweite vermehrte Auflage»).

Διὰ μερικὰς τῶν ἐλεγειῶν τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὰ «*Αἴτια*» ἔγραψαν ὁ *Carolus Dilthey* («De Callimadhi Cydippa, Lipsiae 1863), ὁ *G. Knaack* (Analecta Alexandrinoromana, Greftswald 1880, προσέτι δὲ καὶ εἰς τὰ «Callimachea». Stettin, Πρόγραμμα 1887) καὶ ὁ *Eugenius Dittrich* (εἰς τὸ «Callimachi Aetiorum lib. I» καὶ εἰς τὸ «Jahrbücher für classische Philologie, Supplement band», 23 [1896] σελ. 167-219). Κ. Μ. ΚΑΡ.

αἰτιάζω· αἰτιῶμαί τινα, κατηγορῶ.

αἰτίαμα (τό)· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰτιᾶσθαι, τὸ ἐφ' ᾧ τις αἰτιᾶταί τινα, κατηγορία.

αἰτιαρχία· βλ. αἰτιοκρατία.

αἰτίασις (ἡ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰτιᾶσθαι*, κατηγορία.

αἰτιατικὴ *(πτῶσις)*· Ἡ λέξις *αἰτιατικὴ* παράγεται ἐκ τοῦ ρηματικοῦ ἐπιθέτου *αἰτιατός-όν*=τὸ προξενηθέν, τὸ πραχθὲν κ. λ., ἑπομένως καὶ *αἰτιατικὴ* εἶναι ἡ πτῶσις, ἡ ὁποία δηλοῖ τὸ αἰτιατόν, ἤτοι τὸ προξενηθέν, τὸ πραχθέν: ὁ Ὅμηρος ἐποίησε *τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν.* Οἱ Λατῖνοι μετέφρασαν τὴν λέξιν διὰ τοῦ *accusativus*, ἐσφαλμένως. Διότι τῶν λατινικῶν λέξεων *causa-causare, accusare* κ. λ. ἡ σημασία δὲν συνέπιπτε καθ' ὅλα πρὸς τὴν τῶν ἀντιστοίχων ἑλληνικῶν λέξεων *αἰτία-αἰτιῶμαι-αἰτιατός*. Ἡ αἰτιατικὴ ὀρθότερον θὰ ἀπεδίδετο εἰς τὴν Λατινικὴν διὰ τῆς λέξεως *effectivus* (κατὰ τὸν Trendelenburg).

Οἱ τύποι τῆς αἰτιατικῆς.—Ἡ πτῶσις αὕτη ἔληγεν, ἤδη ἀπὸ τῶν ἰαπετικῶν χρόνων, εἰς *—m* μὲν εἰς τὸν ἑνικόν, εἰς *—νς* δὲ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν. Τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν οὐδετέρων ἡ αἰτιατικὴ δὲν εἶχεν ἰδιαίτερον τύπον, ἀλλ' ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν ὀνομαστικήν. Ἡ ρηθεῖσα κατάληξις *—m* τῆς ἑνικῆς αἰτιατικῆς, ἡ

Digitized by Google

ὁποία ἐσῴζετο ἀμετάβλητος εἰς ἄλλας ἰαπετικὰς γλώσσας, λ.χ. τὴν Ἰνδικήν, τὴν Περσικήν, τὴν Λατινικὴν κλ., ἐτράπη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἰς —*ν* μέν, ἂν προηγεῖτο φωνῆέν τι (*α*, *ο* κλ.): *ὥρα-ν*, *φήμη-ν*, *δόμο-ν* κλ (hora-m, fama-m, domu-m κλ. ἐν τῇ Λατινικῇ), εἰς *α* δὲ καὶ ἔτι περαιτέρω εἰς φωνῆεν *α*, ἂν προηγεῖτο σύμφωνον: *λέβητ-α*, *κήρυκ-α*, *ἄνδρ-α*, *ποιμέν-α*, κλ. Εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικήν, ἐπειδὴ τὸ τελικὸν —*ν* δὲν προφέρεται πλέον, ἡ αἰτιατικὴ τῶν πρωτοκλίτων καὶ τριτοκλίτων θηλυκῶν διαστέλλεται ἀπὸ τὴν ὀνομαστικὴν μόνον διὰ τοῦ ἄρθρου: *ἡ τιμή — τὴν τιμή*, *ἡ χαρά—τή(ν) χαρά*, *ἡ πόλι— τὴν πόλι* κ. λ. Τῶν ἀρσενικῶν ὅμως, ἐπειδὴ ταῦτα λήγουν εἰς —*ς*, ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἑνικοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ τελικοῦ — *ν* διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὀνομαστικήν: *ὁ Ἀντρέας - τὸν Ἀντρέα(ν)*, *ὁ λόγος τὸ(ν) λόγο (ν)* κ.λ.

Ἡ αἰτιατικὴ πληθυντικὴ εἰς —*νς* ἐσῴζετο εἰς τὴν ἀρχαίαν διάλεκτον τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κρητῶν, ὁσάκις προηγεῖτο φωνῆεν: *τὰνς τιμάνς*, *τὸνς ἐλευθέρονς*, *τὸνς καρτερὸνς* κ. λ. = τὰς τιμάς, τοὺς ἐλευθέρους, τοὺς καρτερούς, κ. λ., *τὰνς πόλινς*, *τὸνς υἱὸνς* κ. λ. = τὰς πόλ(ε)ις, τοὺς υἱοὺς κ. λ. Εἰς τὰς ἄλλας ἀρχαίας ἑλληνικὰς διαλέκτους τὸ πρὸ τοῦ τελικοῦ — *ς* ἔνρινον ἀπεβάλλετο μετ' ἀναπληρωματικῆς ἐκτάσεως τοῦ προηγουμένου φωνήεντος ἢ ἄνευ αὐτῆς: *τός*, *κοινὸς* καὶ *τούς*, *κοινοὺς* κ. λ. Εἰς τὴν ἀσιατικὴν αἰολικὴν διάλεκτον ἡ κατάληξις —*νς* ἐτράπη εἰς —*ις*: *τοὶς ἄλλοις*, *ἐταίραις ταὶς ἔμαις* = τοὺς ἄλλους, ἑταίρας τὰς ἐμὰς κ. λ., εἰς δὲ τὴν ἀρχαίαν ἠλειακὴν—εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ἀνεπτύχθη ὁ ρωτακισμὸς—εἰς— *ιρ*: *τοὶρ ἄλλοιρ* = τοὺς ἄλλους κ. λ. Προηγουμένου συμφώνου τὸ — *νς* ἐτράπη εἰς —*νς*, δηλαδὴ εἰς—*ας*: (*πατέρ-νς* —*πατέρ-νς*) *πατέρ-ας*, *κήρυκ-ας* κλ. Ἡ αἰτιατικὴ πληθυντικὴ τῶν ὀνομάτων τῆς πρώτης καὶ τρίτης κλίσεως ἀντικατεστάθη — ἤδη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μ. Χ. — ὑπὸ τῆς πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς τῶν τριτοκλίτων εἰς —*ες*: *τοὺς μῆνες*, *τὰς χάριτες*, *τοὺς συμπολεμήσαντες κ.λ.*, κατ' αὐτὰ δέ: *ταῦτες*, *ἄλλες* ἀντὶ *ταύτας*, *ἄλλας* κ. λ. Σήμερον ἡ ἀντικατάστασις αὕτη ἐκαθολικεύθη, μόνον δὲ εἰς ὀλίγας νεοελληνικὰς διαλέκτους σῴζονται καὶ τύποι αἰτιατικῆς πληθυντικῆς εἰς—*ας* (εἰς τὴν Ἰκαρίαν, εἰς τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου, εἰς τὸν Πόντον κ. ἀ.), ἐκτοπιζόμενοι καὶ αὐτοὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς ὁμιλουμένης, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ αἰτιατικὴ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἐξεβλήθη ὑπὸ τῆς ὀνομαστικῆς. Εἰς τὰς σημερινὰς στερεοελλαδιτικάς, θεσσαλικάς, ἠπειρωτικάς, μακεδονικὰς κ.λ. διαλέκτους ἡ αἰτιατικὴ πληθ. καὶ τῶν δευτεροκλίτων ὀνομάτων ἀντικατεστάθη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῆς πληθ. ὀνομαστικῆς: *τς' γερόντ(οι)*, *τς' ἀνθρώπ(οι)*, *τς' μύλ(οι)* κ.λ.=τοὺς γέροντους ἢ—ας, τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μύλους.

Ἡ χρῆσις τῆς αἰτιατικῆς.—Ἡ αἰτιατικὴ ἐξηρτᾶτο ἀνέκαθεν καὶ ἐκ ρημάτων καὶ ἐξ ὀνομάτων (εἶπον *ταῦτα*, ξανθὸς *τὴν κόμην*). Ποία ἐκ τῶν δύο τούτων χρήσεων εἶναι ἀρχαιοτέρα, δὲν εἶναι γνωστόν.

Ἡ αἰτιατικὴ παρὰ τὰ ρήματα ἐλέγετο:

α') ὡς ἀντικείμενον. Τὰ πλεῖστα τῶν ρημάτων συνετάσσοντο πρὸς αἰτιατικὴν ἀντικειμένου. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦτο ἡ πτῶσις αὕτη ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν πτῶσις τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ προξενουμένου, τοῦ *αἰτιατοῦ*, ἐκλήθη, ὡς εἴδομεν, αἰτιατική. Διὰ τὸν αὐτὸν ὡσαύτως λόγον, ἤτοι διὰ τὴν συχνότητα τῆς κατ' αἰτιατικὴν ἐκφορᾶς τοῦ ἀντικειμένου, συνέβη καὶ ἄλλο τι: ἡ βαθμιαία ἐπέκτασις τῆς χρήσεως ταύτης καὶ εἰς ἄλλα ρήματα συντασσόμενα πρότερον πρὸς γενικὴν ἢ δοτικὴν καὶ τελευταῖον ἡ πλήρης ἐπικράτησις καὶ ἡ καθολίκευσις τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἀντικειμένου, ὅπως πράγματι συμβαίνει σήμερον, ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων καὶ μάλιστα εἰς νησιωτικὰ τινα ἰδιώματα.

β') πρὸς δήλωσιν τοῦ τόπου μετὰ τὰ κινήσεως δηλωτικὰ ρήματα: ἰέναι *πόλιν* (λατ. venio urbem) κλ. Ἀλλ' ἡ χρῆσις αὕτη ἐνωρὶς —ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους— ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἐμπροθέτων διορισμῶν: ἰέναι *εἰς πόλιν* ἢ *πρός τινα* κλ.

γ') πρὸς δήλωσιν τῆς ἀναφορᾶς: ἀλγεῖν *τοὺς πόδας*, ἀπετμήθησαν *τὰς κεφαλὰς* κλ., ἔτι δὲ τοῦ ποσοῦ, τοῦ χρόνου κ. οὕ. κ. «καὶ οὐκέτι *τρία ἢ τέτταρα στάδια* διειχέτην τὼ φάλαγγε ἀπ' ἀλλήλων», *τρεῖς ἡμέρας* ἐπορεύοντο κλ.

Ἡ αἰτιατικὴ τῆς ἀναφορᾶς ἐξηρτᾶτο καὶ ἐξ ὀνομάτων· *πόδας* ὠκύς, δεινὸς *ταύτην τὴν τέχνην*, ποταμὸς Κύδνος *ὄνομα*, *εὖρος* δύο πλέθρων, λέξον ὅστις εἶ *γένος*, κ. λ. Ἡ αἰτιατικὴ ἡ προσδιορίζουσα ὀνόματα δὲν εἶναι σχεδὸν εὔχρηστος σήμερον, περιορισθεῖσα καὶ ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ ἐμπροθέτων διορισμῶν: γερὸς *'ς τὸ μυαλό*, δυνατὸς *'ς τὴν ἀριθμητική*, συμπαθητικὴ *'ς τὴν ὄψι*, ἐλαφρὴ *'ς τὸ βάδισμα* κ. λ. Ἡ ἐπιρρηματικὴ αἰτιατικὴ ἦτο συνήθης εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν: *σήμερον*, *αὔριον*, *ἀκμήν*, *τὴν ταχίστην*, *αὐτῆμαρ*, *χάριν*, *δωρεάν*, *προῖκα*, *τέλος*, *τοὐναντίον* κ. λ., ἰδίως δὲ παρὰ τὰ ρήματα: *ἡδὺ* γελᾶν, *μέγα* ὠφελεῖν (=μεγάλως ὠφελεῖν), *οὐδὲν* ἀδικεῖν κ.λ., ὀλιγώτερον δὲ καὶ παρὰ τὰ ὀνόματα: *πολὺ* φέρτερος, *μέγα* νήπιος κ. λ.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

αἰτιατικοσύντακτος (ὁ, ἡ), —*ον* (τὸ) *[Γραμμ.]*· ὁ μετὰ αἰτιατικῆς συντασσόμενος.

αἰτιατικοφανὴς (ὁ, ἡ), —*ές* (τὸ)· μόνον τὸ οὐδ. «αἰτιατικοφανὲς ἐπίρρημα» τὸ ἐπίρρημα τὸ ὁποῖον ἔχει μορφὴν αἰτιατικῆς, π. χ. *δίκην* «δίκην ἰχθύος», *προῖκα* «ἐργάζομαι προῖκα», *δωρεάν*, *ἐνώπιον*, κ. ἄ.

αἰτιατικοφωνῶ (—*έω*)· λέγω αἰτιατικὴν πτῶσιν ἀντὶ δοτικῆς (νεολογ.). Π. χ. εἰς τὴν φράσιν «σᾶς ἔδωκα τὸ βιβλίον» λέγεται ὅτι αἰτιατικοφωνοῦμεν τὴν δοτικήν, διότι τρόπον τινὰ ἡ δοτικὴ *ὑμῖν* «ἔδωκα *ὑμῖν* τὸ βιβλίον» μετεβλήθη εἰς τὴν αἰτιατικὴν *σᾶς*.

Β. Α.

αἰτιατός, —*ή*, —*όν*· ὁ ἔκ τινος ἄλλου ὡς αἰτίας προερχόμενος· τὸ οὐδ. *αἰτιατὸν* (οὐσιαστ.)= ἀποτέλεσμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αἴτιον (βλ. λ.).

αἰτίζω· ἐπιτακτικὸς τύπος τοῦ *αἰτῶ*· ἐπιμόνως ζητῶ, ἐπαιτῶ, ζητιανεύω.

αἰτιοκρατία *[Φιλοσοφ.]*. *Αἰτιοκρατία ἢ ἑτεραρχία* (Determinismus) εἶναι ἐν γένει μὲν ἡ θεωρία, καθ' ἣν πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐν τῷ κόσμῳ γίνεται κατά τινα ἀπόλυτον ἀνάγκην, ἐν παντὶ κρατεῖ ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως ἡ αἰτιώδης συνάφεια. Ἐν στενωτέρᾳ δὲ ἐννοίᾳ καλεῖται αἰτιοκρατία ἡ θεωρία, καθ' ἣν ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἐλευθέρα, ἀλλὰ καθορίζεται ἑκάστοτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν αἰτίων (ἐμφύτων ἢ ἐπικτήτων προδιαθέσεων) καὶ ὑπ' ἐξωτερικῶν ἢ καὶ ὑπὸ τῶν ἑτέρων τούτων. Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς αἰτιοκρατίας αἱ παρελθοῦσαι πράξεις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῶσιν ἄλλως ἢ ὡς ἀπέβησαν πράγματι, τὰς δὲ μελλούσας θὰ ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν, καθὼς τὰς ἐκλείψεις τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης, ἐὰν ἦτο δυνατὸν ἑκάστοτε νὰ γνωρίζῃ ἀκριβῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων. Ἐν συντόμῳ πᾶσαι αἱ πράξεις, πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αἱ κατ' ἀντανάκλασιν καὶ αἱ ἐνσυνείδητοι, διέπονται ὑπὸ αἰτιῶν καὶ εἶναι ἀναγκαῖαι ἀκριβῶς, καθ' ὃν καὶ τὰ γεγονότα τοῦ ἔξω κόσμου τρόπον.

Τοὐναντίον ἡ θεωρία περὶ τῆς *ἐλευθερίας* ἢ *αὐταρχίας* (Indeterminismus) ἀποδέχεται τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέραν· διδάσκει δηλ. ὅτι δύναται οὗτος νὰ ἀκολουθήσῃ ὁδὸν ἀντίθετον πρὸς τὰ προσδιοριστικὰ αἴτια ἢ καὶ νὰ πράξῃ τι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἄνευ προηγηθείσης αἰτίας.

Ἐκ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων αἰτιοκρατικοὶ ἦσαν οἱ *ἀτομικοί*. Κατὰ Λεύκιππον λ. χ. (Fragm. 2) οὐδὲν γίνεται ἄνευ αἰτίας: «οὐδὲν χρῆμα μάτην γίνεται, ἀλλὰ πάντα ἐκ λόγου τε καὶ ὑπ' ἀνάγκης», ἔνθα ἡ λέξις λόγος σημαίνει οὐχὶ λογικήν τινα δύναμιν, ἀλλὰ τὴν αἰτίαν, ἧς ἄνευ οὐδὲν γίνεται. Αἰτιοκρατικοὶ ἦσαν καὶ οἱ *στωϊκοί*· κατ' αὐτοὺς τὰ πάντα τελοῦνται κατὰ τὴν *εἱμαρμένην*, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρ' αὐτοῖς ἢ ἡ αὐστηρὰ κατ' αἰτίαν καὶ ἀποτέλεσμα σύνθεσις τῶν γεγονότων. «Καθ' εἱμαρμένην δέ φασι τὰ πάντα γίνεσθαι Χρύσιππος ἐν τοῖς περὶ εἱμαρμένης καὶ Ποσειδώνιος... ἔστι δὲ εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη ἢ λόγος, καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται» (*Διογ. Λαερ.* VIII 149).

Αἰτιοκρατίαν *θεολογικήν*, καθ' ἣν αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτῶνται ἀπολύτως ἀπὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ, ἀσπάζονται ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Καλβῖνος κλπ. Ἡ μωαμεθανικὴ δὲ θρησκεία περιέχει τὴν ἀκροτάτην μορφὴν τῆς αἰτιοκρατίας, τὴν *μοιρολατρείαν (Fatalismus)*, καθ' ἣν πάντα ἡμῶν τὰ βουλήματα καὶ πᾶν ἐν γένει τὸ γιγνόμενον ὑπόκειται εἰς γενικήν τινα, τυφλὼς δρῶσαν ἀνάγκην, εἰς τὸ πεπρωμένον, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ καὶ κατὰ τοῦ ὁποίου πᾶσα ἀντίστασις εἶναι ματαία.

Αἰτιοκράτης ἦτο καὶ ὁ Σπινόζας· κατ' αὐτὸν πᾶν τὸ συμβαῖνον προσδιορίζεται αἰτιωδῶς ὑπὸ τῆς θείας φύσεως, ἐκ τῆς ὁποίας μὲ μαθηματικὴν-λογικὴν ἀνάγκην προέρχεται πᾶσα βούλησις (*μεταφυσικὴ αἰτιοκρατία*). Ὁμοίως κατὰ τὸν Λεϊβνίτιον ἡ βούλησις κατευθύνεται ὑπ' ἐσωτερικῶν ἐλατηρίων, ὧν ἡ ἀρχὴ εἶναι ὁ Θεός. Αἰτιοκρατικοὶ ἦσαν καὶ ὁ Hobbes, ὁ Hume, ὁ Schleiermacher, ὁ Schopenhauer, ὁ Locke, ὁ Herbart κ.ἄ. Οἱ δύο δὲ οὗτοι τελευταῖοι, ὁ Λόκκιος καὶ ὁ Ἕρβαρτος, καὶ δὴ ὁ πρῶτος τούτων, εἶναι οἱ ἱδρυταὶ τῆς καλουμένης *ψυχολογικῆς αἰτιοκρατίας*, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ εἶναι ἐλεύθερος καὶ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ· διότι ἡ βούλησις κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην δὲν εἶναι ἐπακολούθημα αἰτιῶν, αἱ ὁποῖαι δρῶσιν ἐξωτερικῶς καὶ μηχανικῶς, ἀλλ' ἐκδήλωσις καὶ ἀποτέλεσμα τῶν ἐσωτερικῶν νόμων αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος, ψυχολογικῆς δηλονότι αἰτιότητος, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ ποσὸν ἰσοδυναμίας τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος.

Τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἐννοιῶν *«ἀνάγκη»* (ἢ *αἰτιοκρατία* καὶ *«ἐλευθερία»* προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ ἡ καλουμένη *«τελολογικὴ αἰτιοκρατία»*. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην (*W. Stern* ἐν Person und Sache, Ableitung und Gundlehre des Kritischen Personalismus, 1923) ἡ ἀνάγκη, ἣν ἀποδίδομεν εἰς πᾶν γεγονός, σημαίνει ὅτι τὸ εἶναι δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ ἄλλως ἢ ὡς ἐνεργεῖ, διότι ἡ ἐνέργεια προέρχεται ἀμέσως ἐκ τοῦ εἶναι καὶ δὲν δύναται νὰ ᾖ ἢ ὁποίαν ἀπαιτεῖ αὐτὴν τὸ ποιὸν τοῦ εἶναι.

Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη αὕτη τῶν γεγονότων οὐδὲν κοινὸν ἔχει μὲ τὴν *μηχανικὴν* αἰτιοκρατίαν· διότι δὲν παράγεται ἐξ ἀφῃρημένων νόμων, ἐν οἷς οὐδόλως λαμβάνονται ὑπ' ὄψει τέλη καὶ σκοποί, ἀλλ' ἐκ τοῦ συγκεκριμένου ποιοῦ ὄντων, τὰ ὁποῖα τείνουν εἰς σκοπόν. Κατὰ τὴν τελολογικὴν αἰτιοκρατίαν οὐδὲν γεγονὸς δυνάμεθα μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας νὰ προείπωμεν· διότι ἡ τελολογικὴ αἰτιότης δημιουργεῖ πάντοτε νέον τι κατὰ ποιόν, τὸ δὲ κατὰ ποιὸν νέον τοῦτο προέρχεται μὲν κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐνεργοῦντος, ἀλλὰ δὲν δύναται ἐκ τῶν προτέρων νὰ παραχθῇ ἀποδεικτικῶς ἐξ αὐτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου κατὰ γενικοὺς νόμους. Ἡ αἰτιώδης ἀνάγκη καὶ ἡ αἰτιώδης κατὰ γενικοὺς νόμους σύνδεσις δὲν ταυτίζονται. Τὸ ἀξίωμα δηλαδὴ τῆς αἰτιότητος περιλαμβάνει ὄχι μόνον τοὺς γενικοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ τὴν *ἀτομικὴν* εἰς τὴν πραγμάτωσιν σκοποῦ τινος τείνουσαν ἐνέργειαν, τὴν ἀτομικὴν τελολογικὴν αἰτιότητα, τὴν *ἐντελέχειαν*. Τὸ ποιὸν λοιπὸν καὶ ἡ πορεία πάσης πράξεως ὁρίζονται ἀναγκαίως καὶ κατὰ μίαν καὶ μόνην κατεύθυνσιν ὑπὸ τῆς συνεργίας τῶν δύο τούτων αἰτιωδῶν παραγόντων. Πᾶσα λοιπὸν προσωπικὴ πρᾶξις εἶναι προϊόν, τὸ μὲν προσωπικῶν, τὸ δὲ καὶ ἐξωτερικῶν ἀπροσώπων αἰτιωδῶν παραγόντων. Καίτοι δὲ οἱ παράγοντες οὗτοι συνεργάζονται, δυνατὸν ὅμως νὰ ὑπερέχουν κατὰ τὴν συνεργασίαν ταύτην οὗτοι ἢ ἐκεῖνοι· πᾶσαν δὲ πρᾶξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ προσωπικὴ ἐντελέχεια (ἡ τάσις δηλαδὴ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑκάστου σκοποῦ, τοῦ προορισμοῦ του) μετέχει, ὅσον τὸ δυνατὸν αὐτῇ περισσότερον, καλοῦμεν *ἐλευθέραν*, ἐὰν δὲ ὑπερέχουν οἱ μὴ προσωπικοὶ παράγοντες ἡ πρᾶξις καλεῖται *μὴ ἐλευθέρα*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐσωτερικὴ αἰτιότης τῆς ἐντελεχείας εἶναι γενική τις *διάθεσις* (Disposition) δυναμένη νὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ διαφόρους τρόπους, τίς ἐκ τῶν τρόπων τούτων πράγματι θέλει ἐκλεγῇ δὲν δύναται ἐκ τῶν προτέρων νὰ προΐδῃ τις, διότι ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἑκάστοτε συνεργασίας τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τάσεως, ἤτοι τοῦ ἐσωτερικοῦ προορισμοῦ, μετὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀπροσώπων αἰτιωδῶν παραγόντων *κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν πρᾶξιν*. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν εἶναι ἀληθέστατος ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ἡ διάθεσις πρὸ τῆς πράξεως ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον, καθὼς ἐπίσης ἀληθὲς εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν *στιγμὴν* τῆς πράξεως τὸ γεγονὸς εἶναι κατ' *ἀνάγκην* τοιοῦτον οἷον εἶναι. Διότι πᾶσα διάθεσις εἶναι ἀόριστος μόνον ἐφ' ὅσον παραμένει δυνάμει διάθεσις, εὐθὺς δ' ὡς ἀρχίσῃ πραγματοποιουμένη διὰ τῆς προσθήκης τῶν ἀπροσώπων ἐξωτερικῶν αἰτιῶν ἀποβαίνει ἀπολύτως καθωρισμένη κατὰ ἕνα καὶ μόνον τρόπον.

Αὐστηρὰν αἰτιοκρατίαν, ἀλλ' οὐχὶ μηχανικήν, ἀποδέχεται καὶ ὁ G. F. Lipps (Das Problem der Willensfreiheit, Teubner, 1919), κατὰ τὸν ὁποῖον «ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως κεῖται ἐν τῇ γνώσει, ὅτι ἀναγκαζόμεθα μὲν νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν βουλήσεως ἐνεργούσης ἐν ἡμῖν καὶ προσδιοριζούσης τὰ βουλήματα ἡμῶν, ἐὰν θεωρήσωμεν ὡς τὸν λόγον τῶν πράξεων ἡμῶν τὸ εἶναι ἡμῶν, ὅπερ ἐμφανίζεται φαινομενικῶς ὡς αὐτοτελὲς ἐν τῇ καταστάσει τῆς συνειδήσεως· μετὰ τῆς αὐτῆς ὅμως ἀνάγκης ἀπορρίπτομεν τὴν γνώμην περὶ τῆς ὑπάρξεως βουλήσεως, προσιδιαζούσης ἡμῖν, ἐὰν κατανοήσωμεν, ὅτι ὅλη ἡμῶν ἡ ὕπαρξις εἶναι ἀπολύτως ἐξηρτημένη καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς βουλήσεις καὶ τάσεις ἡμῶν καὶ ὅλην τὴν ζῶσαν ἡμῶν ὕπαρξιν ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἄρρηκτον σύνδεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν παντὸς ὑπάρχοντος». Κατὰ Lipps ὄχι μόνον περὶ *ἐλευθέρας* βουλήσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, ἀλλ' οὐδὲ περὶ βουλήσεως ἐν γένει, ἐὰν ὑπὸ τὴν λέξιν ταύτην νοῆται δύναμίς τις ψυχικὴ ἢ ἰδιότης τις ἰδιαιτέρα. Γεννᾶται δὲ ἡ παράστασις τῆς βουλήσεως ἐκ τῆς ἀφελοῦς σκέψεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον καὶ ἐνεργοῦν, οὐχὶ δὲ ἐξάρτημα τοῦ συνόλου. Κατὰ Lipps λοιπὸν πᾶσα πρᾶξις ἡμῶν ἐκτελεῖται *κατ' ἀναπόφευκτον ἀνάγκην*· εἴμεθα *ἠναγκασμένοι* νὰ πράττωμεν, καθ' ὃν τρόπον πράττομεν.

Τῆς τοιαύτης αἰτιοκρατικῆς θεωρίας (καὶ πάσης αἰτιοκρατίας ἐν γένει) ἐπακολούθημα φαίνεται ὅτι εἶναι, ὅτι οὐδεὶς πλέον δύναται νὰ γένηται λόγος περὶ ἁμαρτίας, περὶ ἐνοχῆς καὶ περὶ ἐξιλασμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν αἰτιοκρατίαν φαίνεται ὅτι ὁμοιάζει πρὸς τὸν λίθον, ὅστις καταπίπτει εἰς τὴν γῆν, ἐὰν ἀφαιρεθῇ τὸ στήριγμα, τὸ ὁποῖον ἄνευ τῆς συνεργίας αὐτοῦ τὸν προεφύλαττεν ἀπὸ τῆς πτώσεως. Οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ ἐπίγνωσις, ὅτι αἱ πράξεις ἡμῶν διέπονται ὑπὸ ἀπο-

Digitized by Google

λύτου ἀνάγκης, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως αἴρουσα τὴν διάκρισιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ συντρίβουσα πᾶσαν τάσιν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ εἰς τὸ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον ἀληθὲς καὶ ὡραῖον. Εἰς πλήρη ἀδράνειαν καταδικάζει τὸν ἄνθρωπον ἡ αἰτιοκρατικὴ θεωρία, λέγουσιν οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς. Πλήρης δὲ ἀπαισιοδοξία περὶ τοῦ βίου ἡμῶν φαίνεται ἀπορρέουσα ἐκ τῆς αἰτιοκρατικῆς ὑποθέσεως.

Εἰς ταῦτα οἱ αἰτιοκρατικοὶ ἀποκρίνονται τὰ ἑξῆς: Ἡ ἀξία τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν καταδείκνυται τὸ πρῶτον ἐν τῇ συνάψει αὐτῆς πρὸς τὴν ἅπαντας ἡμᾶς περιλαμβάνουσαν, τὴν κοινωνίαν θεμελιοῦσαν καὶ προσδιορίζουσαν καθολικὴν πρωταρχικὴν ζωήν. Ἡ ἐξέλιξις ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀφελῶς εἰς τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν περιωρισμένως ἀποβλεπούσης ζωῆς εἰς τὴν εὐρυτέραν δρᾶσιν ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο τρόπους ζωῆς: τὴν διάπλασιν τῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως, ἥτις φαίνεται ἀποχωριζομένη ἀπὸ τῆς ὁλότητος καὶ καθ' ἑαυτὴν μεμονωμένη ὑπάρχουσα, καὶ τὴν μόρφωσιν τῆς βιωτικῆς κοινότητος, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἀτομικὴν ὕπαρξιν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ βιοτικὴ κοινότης, ἡ κοινωνία, εἶναι ἡ ἀνωτέρα ζωή, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγεται ἡ ἀτομική. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένος, ἡ ἀτομικὴ ἑκάστου ζωὴ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ὀθενῶς συνδέεται μετὰ τῆς κοινωνίας, τείνει δὲ τὰ πάντα ἐγωϊστικῶς νὰ συσχετίζῃ μὲ τὸν ἑαυτόν του, ὃν μόνον γινώσκει. Ἀλλ' ὁ ἀνεπτυγμένος ἄνθρωπος συναισθάνεται καὶ γινώσκει, ὅτι δὲν ὑπάρχει χάριν τοῦ ἀτόμου του, ἀλλ' ὅτι ἀνήκει εἰς ἀνωτέραν τινὰ ζωήν, τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ κατανοῶν δὲ οὕτω τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς φιλαύτου ἀτομικῆς ζωῆς, τῆς ἀποχωριζομένης ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς, καὶ τῆς ζωῆς τῆς ἀναπτυσσομένης ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ θυσιαζομένης ὑπὲρ αὐτῆς, οὗτος κατανοεῖ καὶ τί ἐστὶ ἀγαθὸν καὶ κακόν. Ἀγαθὸς δηλαδὴ εἶναι ὁ βίος ἡμῶν ὁ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ὑπὲρ τῆς κοινωνίας· κακὸς δὲ τοὐναντίον εἶναι ὁ βίος ἡμῶν, ὃν ζῶμεν ἀποσχιζόμενοι ἀπὸ τῆς κοινωνίας καὶ κατ' αὐτῆς στρεφόμενοι· διότι ὁ μὲν πρῶτος ἐκεῖνος βίος προάγει, ὁ δὲ δεύτερος οὗτος ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν, τῆς ὁποίας τέλος εἶναι ἡ πλήρης ἁρμονία τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μετὰ τῆς κοινωνικῆς. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν αἱ ἔννοιαι «*ἀγαθός*», «*κακός*», διασώζονται καὶ ἀποκτῶσιν ὑπέροχον ἀξίαν ἐν τῇ αἰτιοκρατικῇ θεωρίᾳ.

Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις δὲν εἶναι τὸ ἔργον τῆς δῆθεν ἐν ἡμῖν δρώσης βουλήσεως, ἀλλ' αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς, τῆς διαπλασσομένης ἐν τοῖς ψυχικοῖς ἡμῶν γεγονόσι· διὰ δὲ τοῦτο προάγεται καταπληκτικῶς ἡ ἀνάπτυξις οὐχὶ διὰ τῶν καλουμένων βουλητικῶν ἀποφάσεων, ἀλλὰ διὰ μεγάλων γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐκ βάθρων κλονίζουν ἡμᾶς· οὕτω λ.χ. ὁ ἐν ὁμαλοῖς καιροῖς φοβούμενος τὸν θάνατον, διότι ὁ νοῦς αὐτοῦ εἶναι περιωρισμένος εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἀτομικὴν ζωήν του, κατανικᾷ τὸν φόβον τοῦτον ἐν τῷ πολέμῳ, καθ' ἣν στιγμὴν θυσιάζεται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ. Ἀλλ' ὁ βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως εἶναι βεβαίως διάφορος παρὰ τοῖς διαφόροις ἀνθρώποις· διότι πᾶς ἄνθρωπος εἶναι προϊὸν οὐχὶ βουλήσεώς τινος ἀλλὰ τοῦ παρελθόντος, ἐξικνουμένου μέχρι τῆς πρώτης ζωῆς ἐν γένει, μέχρι τῆς αἰωνίας ζωῆς, τῆς ἐν τῇ πραγματικότητι ποικίλας μορφὰς λαμβανούσης καὶ ἀδιαλείπτως μεταβαλλομένης, καὶ τῶν ἰδιαιτέρων μεταβλητῶν καὶ ποικίλων ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος. Ἐὰν δὲ οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα, ἐπιτρέπεται νὰ ἀποδοκιμάσωμεν πρᾶξίν τινα κακὴν καὶ νὰ τιμωρήσωμεν τὸν πταίσαντα; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἡ ἑξῆς: καίτοι ὁ πταίσας δὲν δύναται κατὰ τὴν αἰτιοκρατίαν νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος διὰ τὸ ἁμάρτημά του (ἡ συνείδησις τῆς ἐνοχῆς, ἡ μεταμέλεια κ.τ.τ., ἅτινα εἶναι *πραγματικὰ* ψυχικὰ γεγονότα, πραγματικὴ πεῖρα ἡμῶν δὲν ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὴν αἰτιοκρατικὴν θεωρίαν πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀληθῆ οὐσίαν τῶν πραγμάτων), ὅμως καὶ ἡ πρᾶξις ἀποδοκιμαστέα καὶ ὁ ἁμαρτῶν τιμωρητέος· διότι ἡ κακὴ πρᾶξις στρέφεται κατὰ τῆς κοινωνίας, ἥτις ὀφείλει νὰ ἀντιδράσῃ· ἡ δ' ἀντίδρασις αὕτη εἶναι ἡ ποινή. Ἔχει δὲ ἡ ποινὴ τὴν ἀξίαν, ὅτι εἶναι καὶ αὐτὴ μία τῶν αἰτιῶν, ἡ ὁποία ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν θὰ συμπροσδιορίζῃ ἐφεξῆς τὴν ζωὴν τοῦ κακουργήσαντος, πρὸς δὲ τούτοις ἀποβαίνει καὶ αἰτία τις προσδιοριστικὴ τῆς ζωῆς καὶ τῶν λοιπῶν τῆς κοινωνίας μελῶν, ἀφοῦ ἥ τε κακὴ πρᾶξις καὶ ἡ ποινὴ ἐγένοντο ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕν τι ὅλον. Οὕτως ἡ ἔννοια τῆς ποινῆς οὐδὲν κοινὸν πλέον δύναται νὰ ἔχῃ μὲ τὴν ἐκδίκησιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν καὶ τὸν ἐξιλασμόν· ἡ ποινὴ κατὰ τὴν αἰτιοκρατίαν σκοπὸν ἔχει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἁρμονικὴν συμβίωσιν τοῦ ἁμαρτήσαντος μετὰ τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ζῇ, ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, νὰ προστατεύσῃ τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς ὁλοσχεροῦς τοῦ κακουργήσαντος ἀπομακρύνσεως ἀπ' αὐτῆς. Ἡ ποινὴ λοιπὸν ὀφείλει νὰ βελτιωθῇ ἢ νὰ καθιστᾷ ἀκίνδυνον τὸν ἀδιόρθωτον ἔστω καὶ διὰ τῆς θανατώσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ποινὴ ἐπιβάλλεται, ὡς προείπομεν, ἄνευ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τοῦ τῆς ἀνταποδόσεως. Ἡ τοιαύτη περὶ τῆς ποινῆς γνώμη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κρατεῖ ἐν τῇ συγχρόνῳ ποινικολογίᾳ.

Ὁ ἀνελθὼν εἰς τὴν βαθμῖδα ἐκείνην τῆς ἀναπτύξεως ἔνθα κρατεῖ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπόλυτον αἰτιότητα παντός, ἡμῶν γεγονότος πληροῦται κατὰ τοὺς αἰτιοκρατικοὺς τῆς γνώσεως, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐγένετο κατ' ἀνάγκην ἐγένετο οἷον ἐγένετο καὶ δὲν δύναται μὲν βεβαίως νὰ ἐκμηδενίσῃ τις, καθὼς ποθεῖ, τὰ ἀποτελέσματα τῆς πλημμελοῦς πράξεώς του, δὲν δύναται νὰ κάμῃ νέαν ἔναρξιν αὐτῆς, ἀλλ' ὅμως ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὰς βασανιστικὰς κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του μομφὰς καὶ ἀπὸ τὴν φθείρουσαν αὐτὸν γνώμην, ὅτι αἱ πράξεις αὐτοῦ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῶσιν ἄλλως ἢ ὡς πράγματι ἀπέβησαν. Ἡ δ' ἀπολύτρωσις αὕτη ἀπὸ τῶν βασανιστικῶν τούτων σκέψεων ἀπαλλάσσει ἡμᾶς συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὸν ἀλαζόνα αὐτοθαυμασμὸν τοῦ ἐγὼ ἡμῶν, τὸ ὁποῖον δῆθεν ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ καὶ πιστεύει, ὅτι πράττει ἐλευθέρως, ἐξ ἑαυτοῦ, οἰκείᾳ δυνάμει. Ἡ αἰτιοκρατία ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν μετριόφρονα κατάταξιν ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἄρρηκτον ἑνότητα τῆς βιωτικῆς κοινότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκομεν ὡς μικρόν τι μέλος ἐξ αὐτῆς ὅλως ἐξηρτημένον, καὶ εἰς τὴν ὡσαύτως ἀδιάσπαστον ἑνότητα πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γεγονότων, τῶν ὁποίων πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἡ περιλαμβάνουσα καὶ προσδιορίζουσα ἡμᾶς ἀπεριόριστος καὶ αἰωνία ζωὴ *(G. Lipps)*.

Αἰτιοκρατίαν ἀποδέχονται πλὴν τῶν προαναφερθέντων καὶ οἱ ἑξῆς νεώτεροι: W. Windelband W. Wundt, Fr. Paulsen, G. Heymans, J. Petersen, M. Offner κ. λ. π. Ἐφεκτικὸς δὲ εἶναι καὶ μᾶλλον ἄλυτον θεωρεῖ τὸ μεταφυσικὸν τοῦτο πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ὁ H. Driesch, εἷς τῶν σπουδαιοτάτων τῆς συγχρόνου συστηματικῆς φιλοσοφίας ἀντιπροσώπων.

Οὕτως ἔχουσιν ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς αἰτιοκρατίας. Περὶ τοῦ πῶς δ' ἔχουσι τὰ κατὰ τὴν ἀντίθετον θεωρίαν, τὴν τῆς *ἐλευθερίας*, βλ. ἐν λ. βουλήσεως *ἐλευθερία*. Τίς δὲ τῶν δύο τούτων θεωριῶν εἶναι ἡ ὀρθή, οὐδεὶς βεβαίως δύναται μετ' ἀπολύτου ἀσφαλείας νὰ εἴπῃ· διότι τὸ ζήτημα εἶναι ἐκ τῶν δυσχερεστάτων μεταφυσικῶν ζητημάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν εἰδικῶν περὶ τοῦ ζητήματος νεωτέρων βιβλίων. *A. Messer*, Das Problem der Willensfreifeit 1911.—*H. Driesch* Das Problem der Freiheit 1917.—*L. Müffelmann*, das Problem der Willensfreiheit 1902. — *M. Offner* Willensfreiheit 1904.—*J. Petersen*, Willensfreiheit 1905. — *W. Windelband*, über Willensfreiheit, 1905.—*G.F.Lipps*, Das Problem der Willensfreiheit, 1919.—*I. Mack*, Kritik der Freiheitstheorien 1996.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

αἰτιολόγησις (ἡ)· τὸ ἀφηρημ. τοῦ *αἰτιολογῶ*· αἰτιολογία, αἰτιολόγημα.

αἰτιολόγημα (τὸ)· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *αἰτιολογεῖν*, ἡ ἐξήγησις τῆς αἰτίας, ἡ αἰτία· πβ. *δικαιολόγημα*.

αἰτιολογία (ἡ)· ἡ ἐξήγησις τῆς αἰτίας, ἡ αἰτία, ὁ λόγος.

—[ΦΙΛΟΣ.] Ἡ τῆς αἰτίας πράγματός τινος ἔκθεσις, ἡ τῶν αἰτίων ἔρευνα, ἡ περὶ τῶν αἰτίων ἐπιστήμη. Βλ. αἰτία, αἰτιοκρατία αἰτιότης, αἰτιώδης *σχέσις* καὶ τελεολογία.

— [ΡΗΤΟΡ.]. *Αἰτιολογία* (λατ. ratiocinatio) λέγεται εἶδος ἐρωτήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ λέγων ἐπιφέρει ἔπειτα αὐτὸς οὗτος τὴν ἀπόκρισιν π. χ. «ἄν τις ἐν ἄθλοις ἀποκτείνῃ τινά, τοῦτον (ὁ νομοθέτης) ὥρισεν οὐκ ἀδικεῖν. Διὰ τί; οὐ τὸ συμβὰν ἐσκέψατο, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν. Ἔστι δὲ αὕτη τίς; Ζῶντα νικῆσαι οὐκ ἀποκτεῖναι» (*Δημοσθ.* Ἀριστοκρ. 54, σ. 637)· ἄνευ τοῦ λεκτικοῦ σχήματος ὁ λόγος θὰ εἶχεν ὡς ἑξῆς: «ἄν τις ἐν ἄθλοις ἀποκτείνῃ τινά, τοῦτον (ὁ νομοθέτης) ὥρισεν οὐκ ἀδικεῖν, οὐ τὸ συμβὰν σκεψάμενος, ἀλλὰ τὴν τοῦ δεδρακότος διάνοιαν· ἔστι δὲ αὕτη, ζῶντα νικῆσαι οὐκ ἀποκτεῖναι». Θέλων ὁ ῥήτωρ νὰ ἐξάρῃ ἐνταῦθα τὴν διάνοιαν, ἤτοι τὴν προαίρεσιν τοῦ δρῶντος (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα) παρεμβάλλει τὴν ἐρώτησιν οὐχὶ διὰ νὰ λάβῃ ἀπάντησιν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν του εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Ὁμοίως: τί οὖν αἴτιον τουτωνί; ... ἦν τι τότ' ἦν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐν ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις, ὃ νῦν οὐκ ἔστιν, ὃ καὶ τοῦ Περσῶν ἐκράτησε πλούτου, κἀλευθέραν ἦγε τὴν Ἑλλάδα» (*Δημοσθ.* 9, 36)· ἄνευ τοῦ σχήματος τὸ ἐν τῇ ἐρωτήσει *αἴτιον* θ' ἀπετέλει προεξαγγελτικὴν παράθεσιν, ἤτοι ὁ λόγος θὰ εἶχεν οὕτως: «τὸ οὖν αἴτιον τουτωνί... ἦν τι τότε κτλ.» ἢ «ὃ οὖν αἴτιον τουτωνὶ κτλ.». Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ θέλει νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν τοῦ αἰτίου τούτου καὶ τὸ κατορθώνει διὰ τῆς ἐρωτήσεως. Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου εἶναι συνηθέστατον ἐν τῷ καθημερινῷ διαλόγῳ καὶ τῶν πεπαιδευμένων καὶ τῶν ἀπαιδεύτων· π. χ. ἀντὶ νὰ εἴπωμεν: «σὲ ἐτιμώρησα διὰ νὰ σωφρονισθῇς» λέγομεν: «διὰ τί σὲ ἐτιμώρησα; διὰ νὰ σωφρονισθῇς» «διατὶ σὲ ἐτιμώρησα; διότι παρήκουσες τὴν διαταγήν μου»· δηλ. ἐρωτῶμεν τὴν αἰτίαν καὶ ἀποκρινόμενοι λέγομεν αὐτήν. Β. Φ.

— *αἰτιολογία τῶν νόσων*. Εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν αἰτιῶν τῶν μορφολογικῶν καὶ λειτουργικῶν διαταραχῶν τοῦ ὀργανισμοῦ, αἵτινες συνιστῶσι τὴν ὑπόστασιν τῶν νόσων καὶ παθήσεων. Ἡ αἰτιολογικὴ ἔρευνα τῶν νόσων προήχθη βαθμηδὸν διὰ τῆς κλινικῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος, ἤτοι τῆς ἐπὶ ζῴων ἀναπαραγωγῆς τῶν αὐτῶν μορφολογικῶν καὶ λειτουργικῶν διαταραχῶν, οἷαι παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὰς διαφόρους νόσους. Ἡ αἰτιολογία διακρίνεται ὡς *γενική*, διαλαμβάνουσα τὰς γενικὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἀναπτύσσονται αἱ νόσοι, καὶ ὡς *εἰδική*, ἀσχολουμένη μὲ τὰ αἴτια ἑκάστης νόσου κατ' ἰδίαν. Τὰ νοσογόνα αἴτια εἶτε πολυποίκιλα, ἡ δὲ περὶ ἡμᾶς φύσις συνίσταται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ παραγόντων, οἵτινες ἐν δεδομένῃ στιγμῇ δύνανται νὰ δράσωσιν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ νὰ διαταράξωσι τὴν ὑγείαν διὰ τῆς προκλήσεως μορφολογικῶν λειτουργικῶν διαταραχῶν αὐτοῦ. Τὰ αἴτια τὰ προκαλοῦντα τὰς διαταραχὰς ταύτας τῆς ὑγείας εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ ἑξῆς:

1) Μεταβολὴ ποσοτικὴ ἢ ποιοτικὴ τῶν προσλαμβανομένων τροφῶν. Οὕτως αὔξησις τοῦ ποσοῦ τῶν προσλαμβανομένων τροφῶν δύναται νὰ προκαλέσῃ κατάστασιν ὑπερσιτισμοῦ (παχυσαρκίας), συνοδευομένην ὑπὸ διαφόρων νοσηρῶν ἐκδηλώσεων. Ἐλάττωσις ἢ τελεία στέρησις τῶν προσλαμβανομένων τροφῶν προκαλεῖ τὴν ἀσιτίαν μερικὴν ἢ ὁλικήν. Ποιοτικὴ μεταβολὴ τῶν προσλαμβανομένων τροφῶν προκαλεῖ διαταραχὰς ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῶν οὐσιῶν ὧν ἐστερήθη ὁ ὀργανισμός· π.χ. τροφὴ ἐστερημένη ἁλατίου, ἀσβεστίου ἢ φωσφόρου προκαλεῖ βλάβας τοῦ σκελετοῦ παρεμφερεῖς πρὸς τὴν ῥαχίτιδα, ἰδίως ὅταν πρόκειται περὶ ἀτόμου εὑρισκομένου ἔτι ἐν τῇ ἀναπτύξει του. Τροφὴ ἐστερημένη *βιταμινῶν* προκαλεῖ διαταραχὰς τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς βιταμίνης ἧς ἐστερήθη ὁ ὀργανισμὸς (ῥαχῖτις, beri-beri, σκορβοῦτον).

2) Ἐπίδρασις λίαν ὑψηλῆς καὶ λίαν χαμηλῆς θερμοκρασίας. Αὕτη δύναται νὰ εἶναι τοπικὴ (ἔγκαυμα, κρυοπάγημα) ἢ γενικὴ (θερμοπληξία, γενικὴ κατάψυξις, νόσοι ἐκ ψύξεως).

3) Ἐπίδρασις φωτεινῶν ἀκτίνων (ἰδίως τῶν χημικῶν ἰωδῶν καὶ ὑπεριωδῶν) προκαλεῖ τὴν καλουμένην *ἡλιακὴν δερματίτιδα*.

4) Ἐπίδρασις ἀκτίνων Röntgen ἢ Ραδίου. Διὰ τούτων προκαλοῦνται ἐπὶ τοῦ δέρματος βλάβαι κυμαινόμεναι ἀπὸ ἁπλοῦ ἐρυθήματος μέχρι τελείας κηρώσεως τοῦ δέρματος καὶ σχηματισμοῦ ἐκτεταμένων ἑλκῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης διεισδυτικῆς δυνάμεως τῶν ἀκτίνων τούτων προκαλοῦνται καὶ βλάβαι εἰς τοὺς ἐν τῷ βάθει ἱστούς, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ αἱμοποιητικὰ ὄργανα καὶ τοὺς γεννητικοὺς ἀδένας.

5) Μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως. Ἐπὶ ἐλαττώσεως τῆς φυσιολογικῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως ἔχομεν τὴν *νόσον τῶν ἀεροπόρων* ἢ *τῶν ὀρέων (ὀρεσιπάθειαν)*. Ἐπὶ αὐξήσεως τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως καὶ εἶτα ἀποτόμου ἄρσεως αὐτῆς τὴν νόσον *τῶν δυτῶν* ἢ *τῶν σκαφάνδρων*.

6) Ἐπίδρασις ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας. Ἐνταῦθα ὑπάγεται ἡ κεραυνοπληξία.

7) Μηχανικαὶ ἐπιδράσεις (τραύματα κ.τ.τ.).

8) Ἐπίδρασις διαφόρων δηλητηρίων. Τὰ δηλητήρια ταῦτα προέρχονται εἴτε ἐκ τοῦ ὀρυκτοῦ βασιλείου (χλώριον, βρώμιον, ἰώδιον, ἀρσενικόν, ἀντιμόνιον, ὑδράργυρος, σίδηρος, μόλυβδος κτλ.) εἴτε ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ ἢ φυτικοῦ βασιλείου. Ζωϊκὰ δηλητήρια εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκρίματα ἀδένων διαφόρων ἐντόμων καὶ ἑρπετῶν (ἰοβόλων ὄφεων, σκορπίων κ.τ.τ.) Φυτικὰ δηλητήρια εἶναι πλεῖστα ὅσα, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαίαν θέσιν κατέχουσι τὰ *ἀλκαλοειδῆ* (π. χ. κοκαΐνη, μορφίνη, νικοτίνη, στρυχνίνη κλπ.), ἔτι ἡ ἀβρίνη, κινίνη, (rizin), κροτίνη, ὡς καὶ οὐσίαι ἐξαγόμεναι ἐκ μυκήτων ὡς ἡ μουσκαρίνη.

9) Ζῶντες νοσογόνοι παράγοντες. Ἐνταῦθα ὑπάγονται τὰ διάφορα ζῳϊκὰ καὶ φυτικὰ παράσιτα. Καὶ τὰ μὲν ζῳϊκὰ διαιροῦνται εἰς κατώτερα ζῳϊκὰ παράσιτα, ὡς εἶναι τὰ πρωτόζῳα καὶ εἰς μεγάλα ζῳϊκὰ παράσιτα, ὡς εἶναι τὰ ἀρθρόποδα καὶ οἱ σκώληκες. Τὰ δὲ φυτικὰ παράσιτα διακρίνονται εἰς κατώτερα φυτικὰ παράσιτα ἢ σχιζομύκητας καὶ εἰς ἀνώτερα φυτικὰ παράσιτα ἢ ἀνωτέρας μύκητας. Τὰ κατώτερα φυτικὰ παράσιτα εἶναι τὰ πολυαριθμότερα, εἰς ταῦτα δὲ ὀφείλονται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν καλουμένων λοιμωδῶν νοσημάτων.

Ἄλλοτε ὑπέθετον ὅτι τὰ διάφορα ἐξωτερικὰ νοσογόνα αἴτια εἶναι πάντοτε ἐπαρκῆ διὰ νὰ προκαλέσωσι τὰς μορφολογικὰς καὶ λειτουργικὰς ἐκείνας διαταραχὰς αἵτινες συνιστῶσι τὰς νόσους. Τὸ τοιοῦτον εἶναι βεβαίως ἀληθὲς διὰ πλείστας περιπτώσεις. Οὕτω τραυματικαὶ ἐπιδράσεις, ἐπίδρασις ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας, λίαν δραστικὰ δηλητήρια, ὡς καὶ λίαν λοιμογόνοι μικροοργανισμοί, ὡς εἶναι τὰ βακτηρίδια τοῦ σπληνάνθρακος τῆς πανώλους, τῆς μάλεος, ἀρκοῦσιν αὐτὰ καὶ μόνα διὰ νὰ προκαλέσωσι νοσηρὰς διαταραχάς.

Ἄλλοτε ὅμως τὸ ἐπιδρῶν ἐξωτερικὸν νοσογόνον αἴτιον μόνον δὲν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ νὰ προκαλέσῃ νοσηράν τινα διαταραχήν. Οὕτω δύναται πα-

Digitized by Google

θογενής τις μικροοργανισμὸς νὰ εἰσδύσῃ ἐν τῷ σώματι, χωρὶς νὰ προκαλέσῃ πάντοτε καὶ νοσηράν τινα ἐκδήλωσιν. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας χρειάζεται πλὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ νοσογόνου αἰτίου καὶ ἐσωτερική τις ἀδυναμία τοῦ ὀργανισμοῦ ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει. Ἡ ἀδυναμία αὕτη τοῦ ὀργανισμοῦ, ἥτις εἶναι ἡ προδιάθεσις πρὸς νόσησιν, ἀποτελεῖ τὸ ἐσωτερικὸν νοσογόνον αἴτιον ἢ τὴν ἐσωτερικὴν συνθήκην. Ἡ σημασία τῆς προδιαθέσεως, ἥτις ἄλλοτε παρεγνωρίζετο, κατέχει σήμερον σπουδαίαν θέσιν ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν αἰτίων τῶν νόσων, ἰδίως τῶν ἐκ λοιμώδους αἰτίας προερχομένων. ΙΩ. ΚΑΤΣΑΡΑΣ

αἰτιολογικός, — *ή, όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἰτιολογίαν, ὁ δηλῶν τὴν αἰτίαν, ὁ αἰτιολογῶν τι. Ἐπίρρ. *αἰτιολογικῶς*. Τὸ οὐδέτερον *αἰτιολογικὸν* χρησιμοποιεῖται ὡς οὐσιαστικόν.

—αἰτιολογικὸν *ἀποφάσεων*· 6λ. ἀπόφασις.

αἰτιολογιστής (ό)· φιλοσοφ. ὅρος· ἄλλως ὀρθολογιστής (6λ. λ.).

αἰτιολογῶ *(—έω)*· ἀναζητῶ τὴν αἰτίαν, λέγω τὴν αἰτίαν· πβ. *δικαιολογῶ*.

αἴτιον (τό)· τὸ οὐδ. τοῦ ἐπιθέτου *αἴτιος* ὡς οὐσιαστικόν· ἡ αἰτία· ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ αἰτιατὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα· «τὸ αἴτιον τῆς ὑγρασίας εἶναι ἡ βροχή»· ‖ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀφορμήν, ἤτοι τὴν προσχηματικὴν αἰτίαν· «αἰτία καὶ ἀφορμαὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου». — Βλ. αἰτία καὶ αἰτία.

αἰτιοπορφυρίνη *[Χημ.]*. 6λ. λ. αἱμίνη.

αἴτιος,—*α*,—*ον*· ὁ ἀναγκάσας πρός τι, ὁ παροτρύνας νὰ γίνῃ τι, ἐκεῖνος ὅστις ὑπῆρξεν ἡ αἰτία, ἡ ἀφορμὴ νὰ συμβῇ τι, ἰδίως κακόν τι· «ὁ αἴτιος τῆς καταστροφῆς μου» «ἂς δφονται οἱ αἴτιοι» ‖ ὁ ἐμπνεύσας ἐνέργειάν τινα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν αὐτουργόν, ὁ ὑπαίτιος, ὁ ἄξιος κατηγορίας «Περικλέα αἴτιον σφίσιν ἐνόμιζον πάντων ὧν ἔπασχον» *(Θουκ.* 2,21)· «ἄλλος ὁ αἴτιος τοῦ φόνου καὶ ἄλλος ὁ διαπράξας αὐτόν», ὁ ἠθικὸς ὑπεύθυνος.—Βλ. αἴτιον. Β. Φ.

αἰτιότης (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰτίου, τοῦ ὑπαιτίου· ἡ αἰτία, ἡ ἀφορμή, ἡ αἰτιολογία.

—[ΦΙΛΟΣΟΦ.]. *Αἰτιότης* καλεῖται ἡ σύνδεσις κατ' *αἰτίαν* καὶ *ἀποτέλεσμα*, ἡ σχέσις τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ἡ συνάφεια τῶν πραγμάτων κατὰ νόμον αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Ὁ δὲ *νόμος τῆς αἰτιότητος* σημαίνει, ὅτι πᾶν πρᾶγμα ἔχει ἀναγκαίως τὴν αἰτίαν αὐτοῦ: «Πᾶν ὅ,τι συμβαίνει προϋποθέτει τι, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀκολουθεῖ κατά τινα κανόνα» (*Κάντιος* ἐν K. d. r. V., s. 189).

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας φιλοσόφους (ἀτομικούς, Πλάτωνα Ἀριστοτέλη, στωϊκούς, Ἐπίκουρον, Λουκρήτιον) οὐδὲν συμβαίνει ἄνευ αἰτίας. Ὅμως οἱ σκεπτικοὶ (Αἰνησίδημος, Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς) ἐνίστανται κατὰ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος ὑποδεικνύοντες κυρίως τὴν σχετικότητα τῆς σχέσεως αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Καρτέσιος πρῶτος διετύπωσε σαφῶς τὸ ἀξίωμα τῆς αἰτιότητος. «*nihil ex nihilo fit*» *(οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μηδενός)*. Ὁ δὲ Λεϊβνίτιος βραδύτερον διδάσκει, ὅτι οὐδεμίαν πρότασιν ἀποδεχόμεθα ὡς ἀληθῆ καὶ οὐδὲν γεγονὸς ὡς πραγματικὸν ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου. Τὴν ἔννοιαν δὲ τῆς *αἰτίας* ταυτίζει πρὸς τὴν τοῦ *λόγου* ὁ Σπινόζας καὶ ὁ τοῦ Λεϊβνιτίου μαθητὴς Βόλφ. (Σημ. Ἡ μὲν αἰτιώδης σχέσις τῶν διανοημάτων ἡμῶν ἐκφράζεται διὰ τῶν ὅρων *λόγος* καὶ *ἀκολουθία*, ἡ δὲ ἀντικειμενικὴ τῶν ὄντων αἰτιώδης σύνθεσις διὰ τῶν ὅρων: *αἰτία* καὶ *ἀποτέλεσμα*. Ἡ αἰτιώδης σχέσις τῶν διανοημάτων ἡμῶν δὲν συμφωνεῖ πάντοτε πρὸς τὴν αἰτιώδη σύνθεσιν τῶν ὄντων.) Τὸν χωρισμὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων ἀνέπτυξεν ἐν μέρει ἐπιτυχῶς ὁ Κάντιος. Ὁ δὲ Ἄγγλος φιλόσοφος Hume τὸ πρῶτον ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ αἰτιότης εἶναι ἡ μετὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου διαδοχῆς τῶν φαινομένων συνδεομένη γνώμη, ὅτι τὸ ἕτερον τῶν φαινομένων εἶναι ὁ ὅρος, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ ἕτερον, ὡς τὸ ἐπακολούθημα ἐκείνου. Γεννᾶται δὲ κατ' αὐτὸν ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας, τὴν ὁποίαν ὑφίστανται ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν αἱ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις. Δὲν εἶναι ἑπομένως ἀμέσως συνδεδεμένη μετὰ τούτων, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ *συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων* ἃς καλεῖ ἰδέας τῶν ἐκ τῆς ἀναπλάσεως προηγουμένων κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων καταγομένων. Ἐὰν λοιπὸν παραστάσεις τινὲς ἐμφανίζωνται κανονικῶς, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, ὑπολαμβάνομεν καὶ καλοῦμεν τὴν σύνδεσιν ταύτην *αἰτιώδη*, ἤτοι τὴν μὲν προηγουμένην καλοῦμεν αἰτίαν, τὴν δ ἑπομένην ἀποτέλεσμα. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Hume φρονεῖ, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὴν αἰτιώδη σύνδεσιν τῶν γεγονότων γεννᾶται ἐκ τοῦ κατὰ συνήθειαν τελουμένου συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων, εἶναι λοιπὸν καθαρῶς ἐμπειρικὴ καὶ ὑποκειμενική, διὸ ἀστήρικτος καὶ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα ἀληθῆ σχέσιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν. Ὅμως ὁ Hume ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν ἐν τούτῳ: ὅτι αὐτὸς οὗτος θεωρεῖ τὴν διαδοχὴν τῶν γεγονότων ὡς *τὴν αἰτίαν τῆς ἐν ἡμῖν γενέσεως τῆς προσδοκίας*, ἕνεκα δὲ τῆς ἐπαναλήψεως θεωρεῖ αὐτὴν αἰτίαν καὶ τῆς γενέσεως τῆς ἐννοίας τῆς αἰτίας· δηλαδὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Hume, ὁ ἀρνούμενος τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ ἀξιώματος τῆς αἰτιότητος, κάμνει χρῆσιν αὐτοῦ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀρνήσεως ἐκείνης. Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Hume ὁ Κάντιος διατείνεται, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος εἶναι ἔμφυτος καὶ ἀνεξάρτητος τοῦ περιεχομένου τῆς *ἐμπειρίας* (a priori), εἶναι κατηγορία, ἡ ὁποία ἔχει κῦρος ἀντικειμενικὸν καὶ αὐτὴ τὸ πρῶτον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐμπειρίαν. Τὴν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος θεωρίαν τοῦ Hume ἐπανέλαβε καὶ προσεπάθησε νὰ ἀναπτύξῃ εὐρέως κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ὁ St. Mill (1806—1873).

Ἐὰν δὲ νῦν στρέψωμεν τὴν προσοχήν εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν νοεῖται ἡ αἰτιότης ὑπὸ τῶν ἀποδεχομένων αὐτήν, εὑρίσκομεν ἐν τῇ καθ' ὅλου ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν δύο κυρίως ἐκδοχάς: τὴν *μηχανικὴν* καὶ τὴν *τελολογικήν*. Κατὰ τὴν πρώτην ἐκδοχὴν ὁ κόσμος ὅλος εἶναι ἀδιάκοπος αἰτιώδης συνάφεια, ἐν τῇ ὁποίᾳ δὲν ὑπάρχουν *τελικὰ αἴτια (causae finales)*, ἀλλὰ μόνον *ποιητικὰ (causae efficientes)*. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μέλος τῆς αἰτιώδους ταύτης σειρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἐλεύθερος. Καὶ ὁ ψυχικὸς κόσμος ῥέει κατὰ τοὺς νόμους τῆς αἰτιότητος ταύτης. Πᾶν λοιπὸν τὸ συμβαῖνον εἶναι καθαρῶς μηχανικὴ ἀκολουθία τοῦ ἑνὸς ἐκ τοῦ ἑτέρου, ἥτις συμβαίνει μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναγκαιότητος, μεθ' ἧς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ τριγώνου συνάγεται, ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν γωνιῶν αὐτοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο ὀρθάς. Τῆς μηχανικῆς ταύτης αἰτιότητος κύριοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιότητα ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἐπίκουρος, καὶ δὴ ὁ Ρωμαῖος Λουκρήτιος Κάρος, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀντιλαμβάνονται μηχανικῶς τὸ ἀξίωμα τῆς αἰτιότητος ὁ Βάκων, ὁ Ὀββέσιος (Hobbes), ὁ Κέπλερος, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Νεύτων, ὁ Καρτέσιος, ὁ Λαμετρὶ καὶ δὴ ὑπὲρ πάντας ὁ Σπινόζας.

Κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν κυρίων ἐκδοχῶν τῆς αἰτιότητος, πᾶν τὸ συμβαῖνον ἐλαύνεται ὑπὸ σκοπῶν. Ὑπάρχουν *τελικοὶ σκοποὶ (fines)*, οἱ ὁποῖοι δρῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ ὡς *αἰτίαι (causae finales)*. Καθὼς ὁ κόσμος ὡς ὅλον ἔχει σκοπόν, οὕτω καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι κατὰ σκοποὺς διατεταγμένα. Ὁ ἰχθὺς λ. χ. δὲν ζῇ ἐν τῷ ἀέρι, οὐδὲ τὸ πτηνὸν ἐν τῷ ὕδατι. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζῇ ἐν τῷ Οὐρανῷ ἢ ἐν τῷ Ἄρῃ κ.λ. Καὶ ἡ ἱστορικὴ δὲ ἐξέλιξις τοῦ εἶναι πλήρης σκοπῶν... Ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης καὶ ὁ μέσος αἰὼν ἀντιλαμβάνονται τὴν αἰτιότητα κυρίως οὕτω, *τελολογικῶς*.

Κατὰ πρῶτον παρ' Ἀναξαγόρᾳ, ἔπειτα δὲ παρὰ Πλάτωνι ἀνευρίσκομεν τοιαύτην ἀντίληψιν τῆς αἰτιότητος. Ἀλλ' ὁ κυριώτατος ἀντιπρόσωπος τῆς τελολογικῆς ταύτης ἐκδοχῆς εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Schaftesbury, ὁ Χρ. Βόλφ, ὁ Λέσσιγκ, ὁ Ἕρδερ. Ὁ δὲ Λεϊβνίτιος μέσην τέμνων ὁδὸν διδάσκει, ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ζητοῦν δὲ νὰ ἐπιτύχουν τοὺς σκοποὺς αὐτῶν διὰ τῆς ἁπλουστάτης καὶ σκοπιμωτάτης ὁδοῦ.

Ἄς εἴδωμεν νῦν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῶν ἐκδοχῶν τούτων. Πολλοὶ θεωροῦσι τὰς ἐννοίας «αἰτιότης» καὶ «τελολογία» ἀντιθέτους, ὥστε ἀπορρίπτουν ὡς ὅλως ἀβάσιμον τὴν περὶ τελικῶν αἰτίων γνώμην, ἐπειδή, ὡς λέγουσιν, αὕτη εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν αἰτιώδη ἀντίληψιν ἢ γένεσιν. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀντίθεσις πράγματι δὲν ὑπάρχει· διότι δύναται μέν τις νὰ νοῇ τὸ ἀποτέλεσμα ὡς προερχόμενον ἐκ τῆς αἰτίας, ἥτις χρονικῶς προηγεῖται ἐκείνου· δυνατὸν ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα νὰ νοηθῇ καὶ ὡς σκοπὸς ἔχων τὴν ἱκανότητα νὰ ἐνεργῇ πρὶν ἢ πραγματοποιηθῇ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ δύνανται νὰ νοηθοῦν ὑπὸ τὴν αἰτιότητα· διότι, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τίθεται σκοπὸς καὶ συγχρόνως ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ ἀξία τις (ἡ ἀπόδοσις δὲ τοῦ γνωρίσματος τῆς ἀξίας ἀποτελεῖ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τῆς τελολογικῆς αἰτιότητος) δὲν μεταβάλλει τὰς αἰτιώδεις σχέσεις ὡς τοιαύτας. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ ἀντιθέσεως μεταξὺ αἰτιότητος καὶ τελολογίας, ἀλλὰ περὶ δύο διαφόρων *εἰδῶν* τῆς αἰτιότητος, ἅτινα δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν διὰ τῶν ὅρων: *ποιητικὸν αἴτιον (causa efficiens)*, καὶ *τελικὸν αἴτιον (causa finalsi)*. Ἐὰν λοιπὸν μὴ λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν ἀξιολογικὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ τελικὴ αἰτία, εἶναι καὶ αὐτὴ αἰτία *ποιητική*, ἡ δὲ διαφορὰ κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι κατὰ τὴν τελολογικὴν ἐκδοχὴν τῆς αἰτιότητος ἡ χρονικὴ ἀκολουθία αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος *ἀντιστρέφεται* (H. Rickert, Die grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften, ἔκδ. 2α σελ. 237). Κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν τῶν γεγονότων ἔρευναν συνιστᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σήμερον ἡ ἀποφυγὴ τῆς χρήσεως τῆς τελολογικῆς ἐκδοχῆς τῆς αἰτιότητος. Ἐν πάσῃ οἱαδήποτε ἐπὶ μέρους ἐμπειρικῇ ἐπιστήμῃ κατὰ πρῶτον ὀφείλει τις μᾶλλον νὰ ἀναζητῇ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ποιητικὰ αἴτια καὶ οὐχὶ ἀντιστρέφων τὴν χρονικὴν ἀκολουθίαν νὰ ἀποδέχεται μὴ πραγματοποιηθέντας εἰσέτι σκοποὺς ὡς αἴτια τῶν γεγονότων. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἔρευναν ἐπιτρέπεται καὶ ἀξιολογικὴ τελολογικὴ ἐξέτασις ἐφ' ὅσον ἐπιστήμη τις ἐπιδέχεται τοιαύτην ἐξέτασιν. Κυρίως δὲ ὁ τόπος τῆς εἰσαγωγῆς τῆς τελολογικῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ ἡ μεταφυσική. Ποῖον δὲ ἐκ τῶν δύο κυρίων τῆς αἰτιότητος εἰδῶν εἶναι σήμερον τὸ κρατοῦν ἐν τῇ μεταφυσικῇ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις.

Ἡ ὁσημέραι κατακτῶσα ἔδαφος *νέα τῆς ζωικῆς ἀρχῆς θεωρία (Neovitalismus)* εὐνοεῖ μᾶλλον τὴν τελολογικὴν ἐκδοχήν, ἥτις δύναται νὰ συνοψισθῇ ἐν τῇ προτάσει: «*Omnis causa efficiens e causa finalis*» ἤτοι «*πᾶσα ἐνέργεια τείνει εἰς σκοπόν*.» (*W. Stern* ἐν Ableitung und grimdlehre des kritischen Personalismus, zweite Auflage, 1923.)

Οὕτω μὲν φαίνεται, ὅτι ἔχουσιν ἐν γένει σήμερον τὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος παρὰ τοῖς πολλοῖς· ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν συγχρόνων διδασκαλιῶν περὶ αὐτῆς ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ μνείας ἀξίαν κρίνομεν τὴν τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νέας ζωικῆς ἀρχῆς καὶ ἑνὸς τῶν σπουδαιοτάτων τῶν ζώντων τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας ἀντιπροσώπων, τὴν θεωρίαν τοῦ Δρὶς (Hans Driesch). Κατὰ Δρὶς ἡ αἰτιότης δύναται νὰ νοηθῇ κατὰ τέσσαρας τρόπους:

1) Αἰτιότης τοῦ ἐπὶ μέρους· τοιαύτη αἰτιότης πρόκειται ἡμῖν, ἐὰν πᾶν ἐπὶ μέρους γεγονός, τὸ ὁποῖον μετήγαγε σύστημά τι ἔκ τινος καταστάσεως εἰς ἄλλην τινά, δύναται καὶ αὐτὸ νὰ ἀποδίδεται εἰς προηγούμενον ἐπὶ μέρους γεγονὸς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ συστήματι ἢ ἐκτὸς αὐτοῦ κείμενον. Τοιαύτη αἰτιότης κρατεῖ ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει.

2) Δημιουργία πραγμάτων, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐὰν ἤθελεν αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαρχόντων ἀρχικῶν πραγμάτων.

3) Γένεσις μεταβολῆς, ἐὰν ἀμετάβλητόν τι σύστημα ἤθελεν ὑποστῇ μεταβολὴν ἄνευ ἐπιδράσεως ἔξωθεν (ὑπὸ τοπικὴν ἔννοιαν). Ἀμφότεραι αὗται αἱ αἰτιότητες (2 καὶ 3) δὲν παρατηροῦνται ἐν τῇ φύσει.

4) Αἰτιότης τοῦ ὅλου, καθ' ἣν σύστημά τι ἀρχικῶν πραγμάτων ἄνευ τοπικῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως μεθίσταται ἔκ τινος καταστάσεως μικροτέρου βαθμοῦ ποικιλίας καταμερισμοῦ εἰς ἀνώτερον βαθμὸν ταύτης. Τοιαύτη εἶναι ἡ μορφὴ τῆς αἰτιότητος τῆς ἐνοργάνου φύσεως. Τὸ ἰδεῶδες θὰ ἦτο ἡ ἀντίληψις ὅλου τοῦ κόσμου ὡς ὁλότητος ὡς ἑνιαίου ὀργανισμοῦ· τοῦτο ὅμως εἶναι ἀνέφικτον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *B. Erdmann*, über Inhalt u. Geltung des Kausalgesetzes, 1905.—*C. Stumpf*, über das allgemeine Kausalgesetz, 1909.— *A. Lang*, Das Kausalgesetz κλπ.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

αἰτιοφυλλίνη *[Χημ.]*. 6λ. αἱμίνη. Σ. Γ.

αἰτιώδης (ὁ, ἡ), —*ες* (τὸ)· ὁ τὴν αἰτίαν ἐμφαίνων· «*ὁ αἰτιώδης λόγος*» ἀντί, ὁ λόγος, ἡ αἰτία, τὸ αἴτιον, χάριν ἐντονωτέρας δηλώσεως τῆς ἐννοίας. Ἐπίρρ. *αἰτιωδῶς*.

—**αἰτιώδης** *δικαιοπραξία*· βλ. αἰτία τῶν δικαιοπραξιῶν.

—**αἰτιώδης** *σύμβασις*· 6λ. αἰτία τῶν δικαιοπραξιῶν.

—**αἰτιώδης** *σύνδεσμος [Ἀστ. Δίκ.]*· βλ, διαφέρον.

— **αἰτιώδης** *σύνδεσμος [Ποιν. Δικ.]*. Πρῶτον στοιχεῖον τοῦ ἐγκλήματος εἶναι *πρᾶξις*. Πρᾶξις δὲ εἶναι *ἡ ἐνέργεια τῆς βουλήσεως* μετὰ τοῦ ἀποτελέσματος. Ἐνέργεια τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ σωματικὴ κίνησις, ἡ ἀναγομένη εἰς ἓν συνειδητὸν βουλητικὸν γεγονός. Ἀποτέλεσμα δὲ ἡ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ συμβαίνουσα ἀλλοίωσις *(γεγονός)*. Ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον «πρᾶξις» ὑπάγεται καὶ ἡ *παράλειψις* (διάκρισις ἐγκλημάτων εἰς ἐγκλήματα τελέσεως καὶ ἐγκλήματα παραλείψεως). Ἵνα πρᾶξίς τις δύναται ν' ἀποδοθῇ *ἀντικειμενικῶς* εἰς ὡρισμένον ὑποκείμενον, δέον τὸ ἀποτέλεσμα νὰ συνδέηται μετὰ τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως τοῦ ὑποκειμένου τούτου δι' αἰτιώδους συνδέσμου, νὰ διέπηται δηλ. ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις ὑπὸ τοῦ νόμου αἰτιότητος (βλ. λ.). Ὁ σύνδεσμος οὗτος εἶναι τελείως διάφορος τοῦ συνδέσμου, ὅστις δέον νὰ συνδέῃ τὴν βούλησιν τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ὅστις ἔχει καθαρῶς ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα συνιστῶν τὴν *ὑποκειμενικὴν ὑπαιτιότητα* ἢ κατ' ἄλλους ἐνοχήν.

Τὸ πρόβλημα ἑπομένως τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου *(imputatio facti)*, ὅλως ἀνεξάρτητον τοῦ ποινικοῦ καταλογισμοῦ (*impututio juris*), ἐρευνᾶται λογικῶς πρὸ αὐτοῦ, δοθέντος ὅτι ὁ αἰτιώδης σύνδεσμος ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐγκλήματος. Τὸ πρόβλημα τῆς αἰτιότητος συνδέεται μὲ ἀλλοίωσίν τινα ἐπερχομένην εἴτε ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, εἴτε καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κόσμῳ. Ἑκάστη ἀλλοίωσις εἶναι προφανῶς ἀποτέλεσμα διαφόρων καὶ ποικίλων παραγόντων. Κάθε περιστατικόν, ἐλλείψει τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἐπήρχετο ἡ ἀλλοίωσις, ὀνομάζεται *ὅρος*. Ἐντεῦθεν προβάλλει τὸ ζήτημα: ὑφίσταται μεταξὺ τῶν πολλαπλῶν ὅρων ...

Digitized by Google

συνέπεια εἶναι ἡ ἐπελθοῦσα ἀλλοίωσις, ὅρος τις μεγαλυτέρας σπουδαιότητος, τὸν ὁποῖον νὰ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *αἰτίαν*, ἢ πάντες οἱ ὅροι εἶναι καὶ αἰτία; Ἑπομένως ποία ἡ νομικὴ ἔννοια τῆς αἰτίας; ***Αἰτία ἀποτελέσματός*** τινος εἶναι τὸ σύνολον ὅλων τῶν δυνάμεων, ὅρων, περιστάσεων κλπ., αἵτινες συνεπέδρασαν εἰς τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἀποτελέσματος, ὅπερ ἐλλείψει τούτων δὲν θὰ ἐπήρχετο. Ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη ἔννοια τῆς αἰτίας εἶναι νομικῶς ἄνευ ἀξίας, διότι οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν ὁ δράστης ἑνὸς ἐγκλήματος νὰ δημιουργήσῃ ὅλους τοὺς ἀπαραιτήτους διὰ τὸ ἀποτέλεσμα ὅρους καὶ ἑπομένως ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ ὑπαίτιος τοῦ ἀποτελέσματος. Ἐπὶ τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς αἰτίας ἐξηνέχθησαν διάφοροι θεωρίαι, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ *δύο* βασικῶς διαφορετικῶν ἀπόψεων· ἡ πρώτη ἄποψις δέχεται τὴν ὕπαρξιν διαφορᾶς μεταξὺ αἰτίας καὶ ὅρου, ἡ δ' ἑτέρα οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει μεταξὺ τούτων διαφοράν.

Αἱ εἰς τὴν πρώτην ἄποψιν ἀνήκουσαι θεωρίαι δέχονται τὴν ὕπαρξιν διαφορᾶς μεταξὺ *ὅρου* καὶ *αἰτίας*. Π. χ. ἵνα βλαστήσῃ ὁ σπόρος σίτου ἀπαιτοῦνται σπορά, ὕδωρ, γῆ, φῶς· οἱονδήποτε τούτων λείψῃ δὲν ἐπέρχεται βλάστησις. Ταῦτα πάντα ὅμως εἶναι ὅρος πρὸς βλάστησιν, αἰτία εἶναι ἡ σπορά. Αἱ θεωρίαι αὗται δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας ἀναλόγως τοῦ διακριτικοῦ γνωρίσματος μεταξὺ ὅρου καὶ αἰτίας, τὸ ὁποῖον αἱ τῆς πρώτης κατηγορίας θεωρίαι, αἱ ὀνομασθεῖσαι *σχετικαί*, εὑρίσκουν εἰς τὴν σχέσιν τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, αἱ δὲ ἕτεραι *(ἀπόλυτοι)* εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς ταύτης τῆς αἰτίας.

Α) Αἱ σχετικαὶ θεωρίαι. — Ἐκ τούτων αἱ μὲν δέχονται, ὅτι ἡ ἐνέργεια καθιστᾷ ἀναγκαῖον τὸ ἀποτέλεσμα, αἱ δὲ ὅτι τὸ καθιστᾷ πιθανόν.

α) Ἡ πρώτη ἄποψις ἀνάγεται εἰς τὸ κοινὸν γερμανικὸν δίκαιον, ὑπεστηρίχθη δ' ὑπὸ πολλῶν τότε συγγραφέων, κρατήσασα μέχρι τοῦ Feurbach. Ἀνεπτύχθη ἐξ αἰτίας τῶν ἀδικημάτων κατὰ τῆς ζωῆς καὶ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ σχετικῆς ἔριδος ἀφορώσης τὰ θανατηφόρα τραύματα (*Letalitätstheorie*). Σήμερον ἐγκατελείφθη τελείως ἀναγνωρισθέντος, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐνέργεια, εἰς ἣν νὰ δύναται ν' ἀποδοθῇ ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων ὅρων τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ π. χ. νὰ δεχθῶμεν ὅτι μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σπορὰν εἶναι ἀποδοτέα ἡ βλάστησις τοῦ σίτου. Ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ἄλλων ὅρων σῖτος δὲν παράγεται.

β) Ἡ δευτέρα ἄποψις ἐκπροσωπεῖται κυρίως ὑπὸ τῆς λεγομένης θεωρίας τῆς *«ἀναλόγου ὑπαιτιότητος» (Theorie der adäquaten verursachung)*. Κατὰ ταύτην ἡ ἐνέργεια εἶναι αἰτία τοῦ ἀποτελέσματος, ὅταν αὕτη ἐν τῇ γενικῇ της κατευθύνσει καθιστᾷ τοῦτο πιθανόν· ἤτοι, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅταν τὸ ἀποτέλεσμα, ὡς τοῦτο πράγματι συνέβη, εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν εἰκόνα τῶν συνεπειῶν τῆς ἐνεργείας, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν κοινὴν πεῖραν δικαιούμεθα νὰ σχηματίσωμεν. Συνεπῶς ὑπάρχει αἰτιώδης σύνδεσμος, ὅταν, κατὰ τὴν κοινὴ πεῖραν, ὑφίσταται φυσικὴ τυπικὴ διαδρομὴ μεταξὺ ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματος. Ἄλλως ὄχι. Ὁ Α ἀποστέλλει τὸν ὑπάλληλον τοῦ Β εἰς ταξίδιον διὰ τὰς ὑποθέσεις του. Ὁ Β πίπτει θῦμα λῃστῶν καθ' ὁδόν. Ὁ Α δὲν εἶναι ὑπαίτιος φόνου τοῦ Β, ὅστις εἶναι ἀποδοτέος φυσικῶς εἰς τὸν πυροβολισμὸν τοῦ λῃστοῦ, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ εἶναι πιθανὸς ὁ φόνος τοῦ ἀποστελλομένου εἰς ταξίδιον κατὰ τὴν κοινὴν πεῖραν. Ἡ θεωρία αὕτη διδαχθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Kries, εἰ καὶ πρόδρομος ταύτης δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ Bar, εὗρε πολλοὺς ὀπαδοὺς ἔν τε τῷ ἀστικῷ καὶ τῷ ποινικῷ δικαίῳ (ἀκολουθεῖται δὲ καὶ παρὰ τῶν πολιτικῶν τμημάτων τοῦ γερμανικοῦ ἀκυρωτικοῦ). Ἐννοεῖται, ὅτι δὲν ἀκολουθεῖται αὕτη παρὰ πάντων ὁμοιομόρφως, ἀλλὰ διδάσκεται μὲ διαφόρους παραλλαγὰς καὶ παρεκκλίσεις. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι ἡ θεωρία αὕτη ἄγει εἰς καταπάτησιν τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς διακρίσεως τοῦ προβλήματος τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπαιτιότητος. Διότι ἐν τῇ ἐρεύνῃ, ἐὰν εἶναι προϋπολογιστέον τὸ ἀποτέλεσμα κατόπιν τῆς γενομένης ὡρισμένης ἐνεργείας, θὰ προϋποτεθοῦν οἱ ὅροι, οἱ γνωστοὶ εἰς τὸν δράστην· ἑπομένως θὰ ἐρευνηθῇ τί ἐγνώριζεν ὁ δράστης. Ἀντίθετος πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, ὀνομασθεῖσαν *«ὑποκειμενικήν»*, ἐδιδάχθη καὶ *ἀντικειμενικὴ* θεωρία τῆς *«adäquaten verursachung»*, καθ' ἣν προϋποτίθενται οἱ ὅροι, οἵτινες ὑφίστανται κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνεργείας, ἐφ' ὅσον οἱ ὅροι οὗτοι δύνανται νὰ εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῶν ὑστέρων (μετὰ τὸ ἀποτέλεσμα) εἰς ἀντικειμενικὸν παρατηρητὴν (πρὸς δικαστήν). Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ θεωρία αὕτη ὠνομάσθη θεωρία τῆς *«ὑστερογενοῦς προγνώσεως»*. Ἀλλὰ καὶ πάλιν περιπίπτει ἡ θεωρία εἰς ἀντιφάσεις, διότι πρέπει, ἐὰν ὁ δράστης προέβλεπε τὴν μὴ φυσικὴν διαδρομήν, ἢ νὰ τὸν ἀθωώσῃ, ἢ ἀντὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ὑποκειμενικὸν ὑπολογισμόν.

Β) Αἱ ἀπόλυτοι θεωρίαι.—Καὶ αὗται ὑποδιαιροῦνται εἰς:

α) Τὰς θεωρίας, αἵτινες δέχονται, ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ αἰτίας καὶ ὅρου εἶναι ποσοτικὴ ἢ τυχαία. Ἐκ τούτων ἄλλοι δέχονται, ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι αἰτία, ὅταν ἀποτελῇ τὸν σημαντικώτερον ὅρον, ἄλλοι ὅταν ἀποτελῇ τὸν τελευταῖον, ἄλλοι ὅταν ἀποτελῇ τὸν δραστικώτερον ὅρον κλπ., ὅπως ἐν τῷ ἀνωτέρω παραδείγματι τοῦ σίτου ἄλλοι θεωροῦν τὴν σπορὰν ὡς τὸν σημαντικώτερον ἢ δραστικώτερον κλπ. ὅρον. Τοιοῦτος ὅμως ποσοτικὸς καθορισμὸς τῆς σπουδαιότητος τῶν ὅρων εἶναι ἀδύνατος *de facto,* ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι, ἐὰν δεχθῇ τις τοῦτο, δέον νὰ δεχθῇ, ὅτι δὲν ὑπάρχει κἂν καὶ ἡ ἔννοια τῆς συναιτίας (παύουν πλέον, ἐν τῷ ἀνωτέρῳ παραδείγματι, νὰ εἶναι συναιτίαι, ἀλλ' ἀπομένουν ἁπλοῖ ὅροι τὸ ὕδωρ, ἡ γῆ, τὸ φῶς), πρᾶγμα, ὅπερ ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ.

β) Τὰς θεωρίας, αἵτινες διακρίνουν τὴν αἰτίαν ἀπὸ τοῦ ὅρου ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ αἰτία *ὠθεῖ* τὴν διαδρομὴν τῶν πραγμάτων, ἐνῷ οἱ ὅροι ἁπλῶς διευκολύνουν τὴν διαδρομὴν ταύτην καὶ ὀνομάζουν τὴν αἰτίαν *ὠθοῦσαν ἢ κινοῦσαν δύναμιν (causa efficiens)* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν *conditio sine qua non*· καὶ ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἡ σπορὰ τοῦ σίτου εἶναι ἡ ὠθοῦσα δύναμις. Ἐκ τῶν δεχομένων τὴν ἄποψιν ταύτην πολλοὶ ὑπεστήριξαν, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀτελείας, ἥτις ὑπάρχει ἐν αὐτῇ (ἀναγνωριζούσῃ τὸ γεγονὸς ὅτι *καὶ* οἱ ὅροι ἔχουσι τὴν αὐτὴν δύναμιν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀποτελέσματος), ὅτι δὲν πρόκειται κυρίως περὶ τῆς ὠθούσης δυνάμεως καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὅρου τοῦ κατευθύνοντος τὴν ἄλυσιν τῶν αἰτιῶν πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, ἤτοι τὸ αὐτὸ μὲ ἄλλας λέξεις.

II.— Ἡ ἑτέρα ἄποψις δὲν δέχεται, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, οὐδεμίαν διάκρισιν μεταξὺ *ὅρου* καὶ *αἰτίας*. Ἑπομένως τὸ ἐπερχόμενον ἀποτέλεσμα ὀφείλεται εἰς ὅλους τοὺς ὅρους καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον ἰδιαιτέρως, ἀρκεῖ ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου νὰ μὴ ἐπήρχετο τὸ ἀποτέλεσμα. Ὅλοι οἱ ὅροι ἑπομένως εἶναι καὶ αἰτίαι ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω προϋπόθεσιν, ἑπομένως καὶ ἡ συναιτία εἶναι αἰτία.

Ὁρίζεται δὲ ὅτι *αἰτία* εἶναι οἱονδήποτε περιστατικὸν μὴ δυνάμενον νὰ παραλειφθῇ ἄνευ ματαιώσεως τοῦ ἀποτελέσματος (*conditio sine qua non)*, ἐννοεῖται ἀποτελέσματος ἐν συγκεκριμένῃ μορφῇ. Δὲν ἔχει σημασίαν ἐὰν ὁ Α θὰ ἀπέθνησκε χωρὶς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Β, ἀλλ' ἂν θὰ ἀπέθνησκε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν. Ὑπαρχούσης τῆς σχέσεως ταύτης μεταξὺ ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματος ἔχομεν τὴν ἐνέργειαν αἰτίαν πλέον τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τὸ ἀποτέλεσμα συνέπειαν τῆς ἐνεργείας. Ἱδρυταὶ τῆς θεωρίας ταύτης τῶν *«ὅρων» (Bedingungstheorie* ἢ *Aequivalenztheorie)* εἶναι οἱ J. Mill καὶ ἐν Γερμανίᾳ ὁ von Buri. Κατὰ τὸν Frank τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς θεωρίας ταύτης ἄγει εἰς τὴν ἀρχήν: «πᾶσα ἀνθρωπίνη πρᾶξις δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς *αἰτία*, ἀρκεῖ *καὶ* ἐπ' ἐλάχιστον νὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν πραγμάτωσιν ὡρισμένου τινὸς γεγονότος». Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι καθ' ἡμᾶς ἡ ὀρθοτέρα, εἶναι δὲ καὶ ἄρχουσα σήμερον ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πρακτικῇ, ἀκολουθουμένη ὑπὸ πλείστων συγγραφέων καὶ τῶν ποινικῶν τμημάτων τοῦ γερμανικοῦ ἀκυρωτικοῦ. Τὸ προβαλλόμενον κυρίως παρὰ τῶν ἀντιπάλων τῆς θεωρίας ταύτης ἐπιχείρημα, ὅτι, ἂν δεχθῶμεν αὐτήν, θὰ καταλήξωμεν νὰ δεχθῶμεν ὡς ὑπαίτιον τοῦ φόνου καὶ τὴν ὑπηρέτριαν τὴν προσκομίζουσαν τὸ ὕδωρ μετὰ τοῦ δοχείου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ ἔπνιξε τὸ τέκνον της, εἶναι ὅλως ἀβάσιμον, διότι ὄντως καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ὑπηρετρίας ὑπῆρξεν αἰτία τοῦ ἐπελθόντος ἀποτελέσματος, ἀπομένει δὲ πλέον ἡ ἔρευνα τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ παρὰ τῇ ὑπηρετρίᾳ ὑποκειμενικῆς ὑπαιτιότητος, ἵνα κριθῇ, ἐὰν εἶναι αὕτη ὑπεύθυνος. Διὰ τὴν ἐπιβολὴν ποινῆς ἀπαιτεῖται *ὑπεύθυνος ὑπαιτιότης*. Ἄν, φυσικά, ἐγνώριζεν αὕτη τὸν σκοπόν, δι' ὃν θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο τὸ ὕδωρ καὶ τὸ δοχεῖον, βεβαίως ἐνέχεται καὶ ἀπομένει νὰ κανονισθῇ ἡ συμμετοχή της εἰς τὸν ἐπελθόντα φόνον. Ἀτυχὴς ὑπῆρξε καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Birkmeyer, ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ καταδείξῃ ὡς σαθρὰν τὴν θεωρίαν, κάμνων τὸν ἑξῆς συλλογισμόν: Λέγει, $\alpha+\beta+\gamma+\delta=$*αἰτία*, ἤτοι ὅλοι οἱ ὅροι οἱ παράγοντες ἀποτέλεσμά τι εἶναι αἰτία αὐτοῦ, ἑπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῶμεν καὶ ἕνα μόνον ὅρον ὡς αἰτίαν, ἤτοι νὰ ἔχωμεν καὶ $\alpha=$*αἰτία*, διότι τότε θὰ κατελήγομεν εἰς τὸ ἄτοπον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ εἷς μόνος ὅρος εἶναι αἰτία καὶ ὅλοι οἱ ὅροι ὁμοῦ ἐπίσης αἰτία, ἤτοι θὰ ἔχωμεν $\alpha=\alpha+\beta+\gamma+\delta$, ὅπερ ἄτοπον. Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι, ἐὰν ὁρίζεται καὶ ὁ εἷς ὅρος καὶ τὸ σύνολον τῶν ὅρων ὡς αἰτία, διὰ τούτου νοεῖται, ὅτι διὰ τὴν ἐπέλευσιν τοῦ ἀποτελέσματος ἡ ἔλλειψις τοῦ α, τοῦ ἑνὸς μόνον ὅρου, τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἔχει μὲ τὴν ἔλλειψιν τοῦ $\alpha+\beta+\gamma+\delta$, ἤτοι εἶναι ἀδιάφορον διὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἐὰν ὁ εἷς ἢ ὅλοι οἱ ὅροι λείψουν· εἴτε ὁ εἷς λείψῃ, εἴτε ὅλοι, τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐπέρχεται, δηλ. καὶ ὁ εἷς ὅρος καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν εἶνα ἴσα κατὰ τὴν *ἀρνητικὴν* αὐτῶν σημασίαν (διὰ τὴν *μὴ* ἐπέλευσιν τοῦ ἀποτελέσματος). Διὰ τούτου δὲν ἀρνεῖται κανείς, ὅτι ἡ ἀφαίρεσις τοῦ α ἄλλην σημασίαν ἔχει *θετικῶς* ἀπὸ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ $\alpha+\beta+\gamma+\delta$, δηλ. ὅτι ἄλλο θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, ἐὰν λείπει μόνον τὸ α καὶ μένουν οἱ ἄλλοι ὅροι καὶ ἄλλο ἐὰν λείπῃ τὸ $\alpha+\beta+\gamma+\delta$.

Ἡ θεωρία αὕτη ὅμως δύναται εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις νὰ ἀγάγῃ εἰς ἀδικίας. Τοῦτο συμβαίνει, ὅταν τὴν ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων ἐκείνων, δι' ἃ ὁ νόμος δὲν ἀπαιτεῖ ὑποκειμενικὴν ὑπαιτιότητα, ἀλλὰ καθορίζει τὴν ποινικὴν εὐθύνην ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος *(ἀδικήματα ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος—durch den Efrolg qualificierte Delikte)*. Οὕτω π. χ. ἐὰν ὁ Α τραυματίσῃ ἐλαφρῶς τὸν Β, οὗτος ὅμως μεταφερόμενος εἰς τὴν κλινικὴν πληγῇ ὑπὸ κεράμου καὶ ἀποθάνῃ, κατὰ τὴν ἄνω ἐκτεθεῖσαν ἀρχήν, ὁ Α εἶναι ὑπαίτιος τοῦ *θανατηφόρου* τραυματισμοῦ τοῦ Β, μὴ ἀπαιτουμένης δὲ ὑποκειμενικῆς ὑπαιτιότητος ἐν προκειμένῳ, δέον ὁ Α νὰ κηρυχθῇ ἔνοχος τοῦ θανατηφόρου τραυματισμοῦ (θὰ ἐφαρμοσθῇ δηλ. τὸ ἄρθρ. 307 § 1 καὶ οὐχὶ τὸ 307 § 4). Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀτόπου τούτου ὀρθὸν εἶναι εἰδικῶς διὰ τὰ ἀδικήματα ταῦτα νὰ ἐφαρμόζηται ἡ ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσα θεωρία τῆς *«ἀναλόγου ὑπαιτιότητος» (Theorie der adäquaten Verursachung)*, ἥτις ἐνταῦθα δὲν παρουσιάζει τὴν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσαν ἀτέλειαν αὐτῆς, ἀλλὰ εἰς τὰ ἀδικήματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ οὐδεμία σύγχυσις μεταξὺ αἰτιώδους συνδέσμου καὶ ὑποκειμενικῆς ὑπαιτιότητος, τῆς τελευταίας ταύτης μὴ ἀπαιτουμένης παρὰ τοῦ νόμου ἐν προκειμένῳ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντων ἕπεται ὅτι ὑφίσταται αἰτιώδης σύνδεσμος καὶ ὅταν μεσολαβήσῃ καὶ ἐνέργεια τρίτου, ἑπομένως ***ὁ αἰτιώδης σύνδεσμος δὲν διακόπτεται διὰ πράξεων τρίτων.*** Παράδειγμα: Ὁ Α τραυματίζει τὸν Β ἐπιπολαίως (τὸ τραῦμα καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιφέρῃ τὸν θάνατον), ἐπέρχεται ὅμως ὁ θάνατος τοῦ Β διότι κακῶς ἐπεδέθη τὸ τραῦμα παρὰ τοῦ ἰατροῦ. Ἐνταῦθα εἶναι συνυπαίτιος τοῦ θανάτου τοῦ Β ὁ Α καὶ ὁ ἰατρός, διότι, οὔτε ἡ ἐνέργεια τοῦ Α, οὔτε ἡ ἐνέργεια τοῦ ἰατροῦ δύνανται νὰ νοηθοῦν ἐλλείπουσαι χωρὶς νὰ συνεκλείψῃ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἐπίσης ἐνδεχομένως μεσολάβησις ἐνεργείας αὐτοῦ τούτου τοῦ θύματος δὲν διακόπτει τὸν αἰτιώδη σύνδεσμον. Π. χ. ἐὰν ὁ Β ἐν τῷ ἀνωτέρω παραδείγματι δὲν μετέβη νὰ ἐπιδέσῃ τὴν πληγήν του, ἀλλ' ἀφῆκε ταύτην ἐπὶ πολλὰς ὥρας καὶ ἀπέθανεν ἐξ αἱμορραγίας. Πάλιν ὑπαίτιος τοῦ θανάτου ὁ Α. Ὁ αἰτιώδης σύνδεσμος διακόπτεται ἀντιθέτως ἐὰν μεσολαβήσῃ ἐκ προθέσεως (οὐχὶ ἐξ ἀμελείας), ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα ἐννοεῖται, ἀνθρωπίνη ἐνέργεια. Ὅπως π. χ. ἐὰν πάλιν ἐν τῷ ἀνωτέρω παραδείγματι ὁ ἰατρὸς ἐκ προθέσεως ἐπέδεσε κακῶς τὴν πληγὴν τοῦ Β, ἐπὶ σκοπῷ νὰ θανατώσῃ τοῦτον, ἢ ἐὰν ὁ Β θέλων ν' αὐτοκτονήσῃ ἀφῆκεν ἐπίτηδες ἀνεπίδετον τὴν πληγήν του. Διακόπτεται ἐπίσης ὁ αἰτιώδης σύνδεσμος ἐὰν μεσολαβήσῃ *νέον αὐτοτελὲς γεγονός*, ὅπερ προκαλεῖ τὸ ἀποτέλεσμα: Π. χ. εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ Α ἀποπειραθῇ νὰ φονεύσῃ τὸν Β, τυχαίως δὲ φονεύεται ὁ Β ἐκ πίπτοντος κεραυνοῦ. Ὁ Α εἶναι ἐνταῦθα τιμωρητέος ἐπὶ ἀποπείρᾳ φόνου.

Εἰς τοὺς ποινικοὺς νόμους δὲν περιλαμβάνονται διατάξεις δίδουσαι λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου· ἡ λύσις τούτου ἀνήκει εἰς τὴν ἐπιστήμην. Τὸ ὑποστηριχθὲν ὅτι ἐξ εἰδικῶν διατάξεων περιεχομένων ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἀφορωσῶν εἰδικὰ ἀδικήματα δύναται νὰ συναχθῇ λύσις τοῦ προβλήματος ἐκ τοῦ νόμου, δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ὀρθόν, διότι αἱ εἰδικαὶ αὗται διατάξεις ἀφορῶσιν εἰδικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς ὡρισμένα ἀδικήματα. Ὁ ἡμέτερος ποινικὸς νόμος περιέχει ἐν ἄρθρῳ 287 τὴν διάταξιν καθ' ἣν «διὰ νὰ νομίζεται καιρία (θανατηφόρος) βλάβη τις ἢ πληγή, δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ τὴν βεβαιότητα, ὅτι αὕτη παρήγαγεν, ὡς *ἐνεργὸς αἰτία*, τὸν θάνατον τοῦ βλαβέντος ἢ πληγωθέντος. Ὅθεν *εἰς τὴν περὶ καιρίας βλάβης ἢ πληγῆς δικαστικὴν κρίσιν*, δὲν παρατηρεῖται ἐὰν αὕτη εἰς ἄλλας περιπτώσεις μὲ τὴν βοήθειαν τῆς τέχνης ἰάθη ἢ ὄχι· ἐὰν τὸ θανατηφόρον ἀποτέλεσμα ἠδύνατο νὰ ἐμποδισθῇ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δι' *ἐγκαίρου καὶ καταλλήλου βοηθείας* τῆς τέχνης· ἐὰν ἡ βλάβη ἢ ἡ πληγὴ ἐπέφερε τὸν θάνατον ἀμέσως ἢ δι' ἄλλων μέν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τεθέντων εἰς ἐνέργειαν ἐμμέσως *αἰτίων*· ἐὰν τέλος πάντων αὕτη εἶναι ἐν γένει θανατηφόρος, ἢ παρήγαγε τὸν θάνατον μόνον διὰ τὴν ἰδιάζουσαν σωματικὴν τοῦ θανατωθέντος κατάστασιν, ἢ διὰ τὰς *τυχαίας* περιστάσεις, καθ' ἃς ἐπηνέχθη εἰς αὐτόν».

Ἡ διάταξις αὕτη, ὅλως εἰδική, ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἔγκλημα τῆς ἀνθρωποκτονίας, ὡς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς διατυπώσεώς της προκύπτει, οὐδόλως δὲ δύναταί τις ἐξ αὐτῆς νὰ συναγάγῃ γενικὴν ἐπὶ πάσης περιπτώσεως ἐφαρμοστέαν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου (τὸ ἐναντίον δέχεται ὁ Ἡλιόπουλος).

Ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον διαφιλονικουμένων ζητημάτων τοῦ ποινικοῦ δικαίου **εἶναι ἡ** ὕπαρξις αἰτιώδους συνδέσμου **εἰς τὰ διὰ** παραλείψεως τε-

Digitized by Google

λούμενα ἐγκλήματα (*per omissionem comissa*), τὰ λεγόμενα μὴ γνήσια ἐγκλήματα παραλείψεως βλ.λ.), π.χ. θανάτωσις βρέφους συνεπείᾳ παραλείψεως τῆς μητρὸς νὰ τῷ χορηγήσῃ τροφὴν (εἰς τὰ γνήσια ἐγκλήματα παραλείψεως δὲν γεννᾶται ζήτημα ὑπάρξεως αἰτιώδους σχέσεως, τῶν ἐγκλημάτων τούτων πραγματουμένων διὰ μόνης τῆς παραλείψεως ἐνεργείας τινὸς ἐπιβαλλομένης παρὰ τοῦ Νόμου). Ὁ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἀγών, διεξαχθεὶς ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐν τῇ γερμανικῇ ἐπιστήμῃ, ὅπου ἀνεπτύχθησαν πολυάριθμοι ἄκαρποι θεωρίαι, τῶν ὁποίων καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλῆ παράθεσις καθίσταται ἀνωφελὴς (βλ. αὐτὰς παρὰ Kollmann) δὲν εὗρεν ἱκανοποιητικὸν τέρμα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀνεγνωρίσθη σήμερον γενικῶς, ὅτι δὲν δύναται ἀπὸ ἀπόψεως θεωρητικῆς ἡ παράλειψις ν' ἀποτελέσῃ αἰτίαν, δέον ὅμως ὑπὸ ὡρισμένας προϋποθέσεις *νομικῶς* νὰ λαμβάνηται ὑπ ὄψιν ὡς αἰτία καὶ νὰ εὑρίσκεται ἑπομένως ἐν αἰτιώδει σχέσει πρὸς τὸ ἕνεκα ταύτης παραχθὲν ἀποτέλεσμα, θεωρεῖται δηλ. γενικῶς ἡ παράλειψις τῆς καθ' ὡρισμένον τρόπον ἐπιβαλλομένης ἀποτροπῆς τοῦ ἀποτελέσματος ὡς αἰτία αὐτοῦ. Μόνον ἑπομένως ἡ ἄδικος παράλειψις ἔχει τὰς αὐτὰς συνεπείας μὲ τὴν θετικὴν ἐνέργειαν.

Τὸ ζήτημα πότε ὑφίσταται ὑποχρέωσις πρὸς ἐνέργειαν καὶ ἑπομένως ἄδικος παράλειψις (ἐκ τοῦ νόμου π. χ. ἐκ προηγηθείσης ἐνεργείας κτλ) ἀνάγεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς παραλείψεως περὶ ἧς βλ.λ. ἐγκλήματα παραλείψεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Πλὴν τῶν γενικῶν συγγραμμάτων ποινικοῦ δικαίου (συστημάτων κλπ.) πρβλ. εἰδικώτερον: *Von Buri*, Die Kausalitat und ihre strafrechtlichen Beziehungen (1885). — *Birkmeyer*, Ueber Ursachenbegriff und Kausalzusammenhang (1877).—*J. von Kries*, Ueber den Begriff der objektiven Moeglichkeit 1888 καὶ ἐν Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 9, 528. — *Max Ernst Mayer*, Kausalzusammenhang (1899). — *Von Bar*, Die Lehre von Kausalzusammenhang (1871). — Τοῦ αὐτοῦ, Gesetz und Schuld II, 161 καὶ ἑπ. — *Thon*, Ueber den Begriff der Verursachung (1873).—*Rümelin*, Die Verwendung, der Kausalbegriffe im Straf-und Zivilrecht (1900).—*Radbruch*, Die Lehre von der adaequaten Verursachung (1902). — *Trager*, Der Kausalbegriff im Straf-ünd Zivilrecht. — *Rohland*, Kausalzusammenhang Handeln und Unterlassen ἐν Vergleichende Darstellung des deutschen und auslaendischen Strafrechts, Allgemeiner Teil 1 σ. 349 καὶ ἑπ. — *Givanovitch*, Du principe de causalité efficiente (Paris 1908). — *Kollmann*, Der Begriff des Kommissiven Unterlassens ἐν Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft r. 29 σελ. 372 καὶ ἑπ.

Σ. Α. ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ

—**αἰτιώδης** *σχέσις [Φιλοσοφ.]*· ἡ πρὸς ἄλληλα σύνδεσις τῶν φαινομένων ὡς αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων *(kausalnexus)*, Ἡ κατάδειξις τῆς αἰτιώδους συναφείας εἶναι ἡ βάσις πάσης ἐπιστημονικῆς τῶν πραγμάτων ἐρεύνης. Σ. Κ.

αἰτιῶμαι *(—άομαι)*· θεωρῶ τινα αἴτιον, κατηγορῶ.

Αἴτκεν, *Ἰωάννης* (John Aitken). Σκῶτος φυσικός, γεννηθεὶς ἐκ Φάλκιρκ τῆς Σκωτίας τῷ 1839 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1919. Ἀφοῦ διήκουσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Φάλκιρκ, ἐσπούδασε μηχανικὸς εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γλασκώβης. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του δὲν ἤσκησε τὸ ἐπάγγελμα, ἀλλ' ἐπεδόθη εἰς φυσικὰς ἐρεύνας.

Πρώτη ἐργασία του ἦτο ἡ περὶ ἀσφαλιστικῶν δικλείδων. Βραδύτερον εἰς τὴν Β. Σκωτικὴν Ἑταιρίαν ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ χρώματος καὶ τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ, ἣν ἐπηκολούθησαν μελέται περὶ τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων, περὶ τῆς τήξεως καὶ ἐκ νέου πήξεως τοῦ πάγου καὶ περὶ τῆς κινήσεως τῶν παγετώνων (1872-1873). Ἠρεύνησεν ἐπίσης τὰς συνθήκας βρασμοῦ καὶ συμπυκνώσεως τῶν ἀτμῶν, ἀποδείξας ὅτι ὁ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ὑδρατμὸς δὲν δύναται νὰ συμπυκνωθῇ πρὸς σχηματισμὸν νέφους, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ στερεὸς ἢ ὑγρὸς πυρὴν συμπυκνώσεως. Σχετικαὶ μὲ τὸ θέμα ὑπῆρξαν καὶ αἱ βραδύτερον δημοσιευθεῖσαι ἐργασίαι του ἐπὶ τοῦ κονιορτοῦ, τῆς ὁμίχλης καὶ τῶν νεφῶν. Κατέδειξεν ἰδίᾳ τὴν σημασίαν τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῶν διὰ μικροσκοπίου ὁρατῶν μορίων αὐτοῦ. Κατεσκεύασεν εἶδος ὀργάνου, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη κονιορτοσκόπιον καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὑπολογίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν μορίων κονιορτοῦ ἐν τῷ ἀέρι.

Ὁ σχηματισμὸς νέφους ἐν εἴδει ὁμίχλης ἐντὸς περιοχῆς κεκορεσμένου ἀέρος ὑπῆρξε φαινόμενον συχνάκις παρατηρηθέν, ἀλλ' ὁ Αἴτκεν πρῶτος ἔδωσεν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου. Τὰ πειράματά του ἀπέδειξαν ὅτι ὅταν κεκορεσμένος ἀὴρ εἶναι ἐλεύθερος κονιορτοῦ οὐδεμία νεφικὴ συμπύκνωσις λαμβάνει χώραν, ἅτε μὴ ὑπαρχόντων τῶν μορίων τῶν χρησίμων ὡς πυρήνων τῆς συμπυκνώσεως ταύτης· εὗρεν ἐπίσης ὅτι ἐντὸς ἀέρος, καθαρισθέντος διὰ μέσου ὑδροφύλου βάμβακος, δυνατόν, κατόπιν ταχείας διαστολῆς, νὰ λάβῃ χώραν νεφικὴ συμπύκνωσις.

Ὁ Αἴτκεν δὲν παρεδέχετο ὅτι ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἠλεκτρισμὸς ὠφείλετο εἰς ζωηρὰν δρᾶσιν τῶν ἰόντων καὶ δὴ τῶν ἀρνητικῶν τοιούτων. Πράγματι ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι μόρια κονιορτοῦ εὑρίσκονται πάντοτε ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ ὅτι ἀσθενὴς ψῦξις εἶναι ἡ αἰτία τοῦ σχηματισμοῦ τῶν σταγόνων βροχῆς, ἀναμνησθῶμεν δὲ τοῦ ὡραίου ἀφορισμοῦ τοῦ Αἴτκεν, ὅτι οὐδεμία γίνεται νεφικὴ συμπύκνωσις εἰς κεκορεσμένον ἀκονίορτον ἀέρα, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ὁμίχλη καὶ τὸ νέφος ἀπαιτοῦσι πρὸς σχηματισμόν των τὴν ὕπαρξιν τῶν μορίων κονιορτοῦ.

Ἀξία μνείας εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ J. T. Thomson γενομένη ἐφαρμογὴ τῶν συμπερασμάτων τοῦ Αἴτκεν ἐπὶ τῆς μάζης καὶ φορτίσεως τοῦ ἠλεκτρονίου, καθ' ὃν χρόνον αἱ ἔρευναι τοῦ Αἴτκεν ἐστρέφοντο εἰς τὰς μετεωρολογικὰς καὶ βιομηχανικὰς συνθήκας, τὰς προκαλούσας τὴν παραγωγὴν τῶν μορίων κονιορτοῦ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ, τὴν ἐπίδρασιν τῆς τοποθεσίας, τοῦ ὕψους τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων καὶ τὰς κυκλωνικὰς καὶ ἀντικυκλωνικὰς διανομάς.

Ἡ ἐν ἔτει 1910 ἐπάνοδος τοῦ κομήτου τοῦ Χάλλεϋ ἔδωσεν εἰς τὸν Αἴτκεν ἀφορμὴν ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς συστάσεως τῆς οὐρᾶς τοῦ κομήτου ἐκ στερεῶν ἢ ὑγρῶν μορίων. Διὰ τοῦ κονιορτοσκοπίου ἐμέτρησε τὸ ποσὸν τοῦ κονιορτοῦ πρὸ καὶ μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ κομήτου· ἐξετέλεσε δὲ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ, τῆς ὁμίχλης, τῶν χρωματισμῶν κατὰ τὴν δύσιν, καὶ ἄλλων ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων. Ἡ ἀπόδειξις ὑπῆρξεν ἀρνητική· οὐδεμία ἔνδειξις ὑπῆρχεν ὅτι ἡ προσέγγισις τοῦ κομήτου εἶχεν εἰσαγάγει ἐντὸς τῆς γηΐνης ἀτμοσφαίρας μετρητὴν ποσότητα κονιορτοῦ, ἱκανὴν νὰ προκαλέσῃ νεφικὰς συμπυκνώσεις.

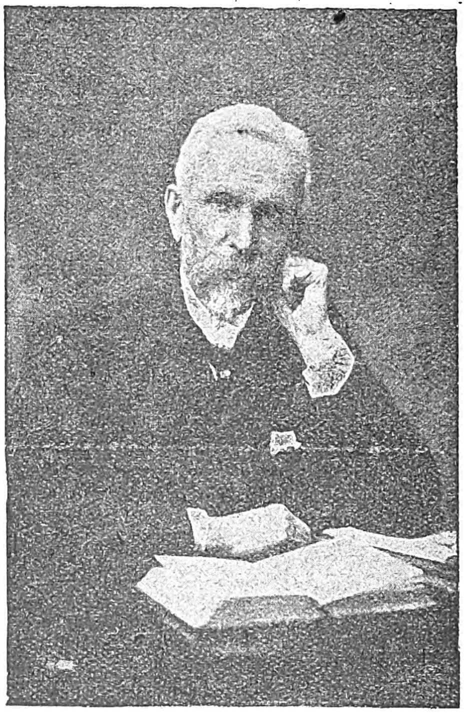

Ἰωάννης Αἴτκεν.

Ἄλλη μελέτη τοῦ Αἴτκεν εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς δρόσου. Αἱ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπόψεις του, σήμερον γενικῶς παραδεκταί, ἐπολεμήθησαν τότε σφοδρῶς ὑπό τινων ἐπιστημόνων. Ὁ Αἴτκεν ἀπεδείκνυε διὰ πειραμάτων ὅτι ὁ ἐπὶ τῶν ψυχρῶν ἐπιφανειῶν ὡς δρόσος συμπυκνούμενος ὑδρατμός, προέρχεται κυρίως, ἐὰν οὐχὶ ἐξ ὁλοκλήρου, ἐκ τοῦ ἐδάφους καὶ οὐχὶ ἄνωθεν ἐκ τοῦ ἀέρος. Καὶ τοῦτο ὅτι ἀκόμη: ἡ *δροσοσταγὼν* δὲν ἦτο ὡς ἐνομίζετο ἐξ ὁλοκλήρου δρόσος, ἀλλὰ καὶ ἐκρέων χυμός. Ἐπίσης ἀνέπτυξε παρατηρήσεις τού τινας ἐπὶ τῆς πάχνης, καὶ ἔκαμε λαμπρὰν περιγραφὴν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ πάγου τοῦ ἐδάφους.

Ὁ Αἴτκεν ἐξελέγη τῷ 1875 μέλος τῆς Βασιλικῆς Ἑταιρίας τοῦ Ἐδιμβούργου, ἐνώπιον τῶν ἑταίρων τῆς ὁποίας ἐξετέλεσεν, ἐκτὸς ἄλλων, σειρὰν πειραμάτων ἐξηγούντων τὸν σχηματισμὸν τῶν κυκλώνων καὶ τὸν τρόπον τῆς κλίσεως αὐτῶν ὑπεράνω τῆς γηΐνης σφαίρας. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ κάθετος διανομὴ τῆς θερμοκρασίας ἐν ταῖς κυκλωνικαῖς καὶ ἀντικυκλωνικαῖς περιοχαῖς, αἱ ἀτομικαὶ ἀπόψεις τοῦ Αἴτκεν ἐξακολουθοῦσι νὰ παραμένωσιν ἀδιασάλευτοι. Ἀπέδειξε πειραματικῶς ὅτι αἱ ἐνδείξεις τῶν θερμομέτρων τῶν ἀνηρτημένων ἐντὸς τῶν στεγάστρων τοῦ Στήβενσον εἶναι βαθμοὺς τινὰς ὑψηλότεραι τῶν πραγματικῶν κατὰ τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας, ὑποδείξας τύπον στεγάστρου ἀπηλλαγμένον τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Στηβενσείου, συγχρόνως δ' ἐξετέλεσε πολλὰς καὶ σπουδαίας παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν θερμοκρασιῶν τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτινοβολίας.

Ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν αἱ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν ὑπερεκατὸν ἐργασιῶν του εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον: Collected Scientfic Papers of John Aitken by Cargill G. Knott-Cambridge, at the University Press-1923. Θ. Θ. Φ.

Αἴτκεν *Ροβέρτος* (Robert Grant Aitken). Σύγχρονος ἀστρονόμος ἐν τῷ ἀστεροσκοπείῳ τοῦ Λὶκ (Lick observatory) τῆς Καλιφορνίας, εἰδικώτερον ἀσχοληθεὶς εἰς τὰ περὶ Διπλῶν Ἀστέρων. Σ. Π.

Αἴτκεν ἢ *Αἴτκιν Ἰωάννης* (Aitken ἢ Aitkin John). Ἰατρὸς χειρουργὸς γεννηθεὶς ἐν Ἐδιμβούργῳ τῆς Σκωτίας τῷ 1758 καὶ ἀποθανὼν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῷ 1790. Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε τραγικὸς ἅμα καὶ πρωτότυπος, καθόσον ηὐτοκτόνησε διανοίξας τὴν μηριαίαν αὐτοῦ ἀρτηρίαν ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἄλλων συναδέλφων αὐτοῦ ἰατρῶν, τοὺς ὁποίους εἶχε προσκαλέσει εἰς τὴν οἰκίαν του ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι θὰ ἐλάμβανε τὴν συμβουλὴν καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἐπὶ ἐπιστημονικοῦ ζητήματος. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς πρακτικῆς ἰατρικῆς, τῆς ἀνατομικῆς καὶ τῆς χειρουργικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἐδιμβούργου. Τῷ 1770 διωρίσθη μέλος τοῦ Κολεγγίου τῶν χειρουργῶν τῆς αὐτῆς πόλεως. Διετέλεσε χειρουργὸς τοῦ βασιλικοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἐδιμβούργου, εἶχε δὲ μεγάλην φήμην ὡς καλοῦ ἐγχειρητοῦ. Εἰς πάντα τὰ κλασσικὰ συγγράμματα τῆς χειρουργικῆς καὶ μαιευτικῆς ἀναφέρεται ἐγχείρησις ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἐγχείρησις τοῦ Αἴτκεν* (*opération d'Aitken* 1785), ἥτις συνίσταται εἰς τὴν διπλῆν πυελοτομίαν ἐπὶ περιπτώσεων συνήθους ἐστενωμένης πυέλου. Ὁ Αἴτκεν διὰ τῆς ἐγχειρήσεως ταύτης προτείνει τέσσαρας τομὰς «δύο ἐπὶ τῶν ἡβικῶν ὀστῶν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐγγύτερον τῶν μηριαίων ἀγγείων, ἄνευ κινδύνου τρώσεως αὐτῶν, κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε ἡ μία νὰ ἀπέχῃ τῆς ἑτέρας κατὰ τέσσαρας δακτύλους, καὶ δύο ἀντιστοιχούσας πρὸς τὴν συνένωσιν τῶν ὀστῶν ἡβικοῦ καὶ ἰσχίου».

Τὰ σπουδαιότερα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ φέρουσι τοὺς ἀκολούθους τίτλους: 1) Conspectus rei chirurgicae, morbos, operationes... complectens (Edimbourg 1778)· 2) Στοιχεῖα τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χειρουργικῆς (Λονδῖνον 1782-1783, 2 τόμοι)· 3) Μαιευτικὴ ἢ ἐπιλόχειος ἰατρικὴ (Ἐδιμβοῦργον 1784-1785, —Λονδῖνον 1786)· μετάφρασις τοῦ συγγράμματος εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ Dr Spohr (Nuremberg 1789)· 4) Ὀστεολογία ἢ Ἐγχειρίδιον περὶ τῶν ὀστῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σκελετοῦ (Ἐδιβοῦργον 1785)· 5) Στοιχεῖα Ἀνατομικῆς καὶ Φυσιολογίας (Ἐδιμβοῦργον 1789)· 6) Δοκίμιον περὶ καταγμάτων καὶ περὶ ἐξαρθρημάτων (Ἐδιμβοῦργον 1789, — Λονδῖνον 1809)· μετάφρασις εἰς τὴν γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ Dr Reich (Nuremberg 1793).

Ὁ Αἴτκεν ἐτελειοποίησε πλεῖστα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα καὶ μηχανήματα, οἷον τὸν ἐμβρυουλκόν, τὸν μοχλόν, τὸν λιθοτρίπτην, κλπ. Ἐφεῦρε δὲ καὶ τὸν δι' ἁλύσεως πρίονα τὸν χρησιμοποιούμενον σήμερον εἰς τὴν χειρουργικήν. Μ. Ν. Κ.

Αἴτνα. Ἡφαίστειον ὄρος τῆς νήσου Σικελίας, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς αὐτῆς, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κατάνης. Αἱ γεωγραφικαί του συντεταγμέναι εἶναι: γεωγρ. πλάτος 37° 45' 40" βόρειον καὶ γεωγρ. μῆκος 12' 41' 10" ἀνατολικὸν (ἀπὸ μεσημβρινοῦ Παρισίων).

Τὸ Ἰόνιον πέλαγος βρέχει τοὺς ἀνατολικοὺς πόδας τῆς Αἴτνης. Δύο ποταμοί, τῶν ὁποίων αἱ πηγαὶ γειτνιάζουν, τὴν περικυκλώνουν καὶ τὴν ἀποχωρίζουν ἀπὸ τὰ ἄλλα ὄρη τῆς Σικελίας: ὁ Ἀλκαντάρα ἀπὸ βορρᾶ καὶ ὁ Σιμέτο ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου.

Παραστατικῶς δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν περίμετρον τῆς βάσεως τῆς Αἴτνης πρὸς περίμετρον ἀκανονίστου κύκλου, ἔχουσαν μῆκος 160 χιλιομ. περίπου καὶ διάμετρον 30 περίπου χιλιομ. Τὸ σχετικὸν ὕψος τῆς Αἴτνης εἶναι 2900 μ., ἐνῷ τὸ ἀπόλυτον φθάνει τὰ 3278 μ. Ἡ ὅλη μᾶζά της ὑπολογίζεται εἰς 625 κυβικὰ χιλιόμετρα, δύναται δηλ. ἐκ τῶν ἡφαιστειογενῶν ὑλικῶν τῆς Αἴτνης νὰ κατασκευασθῇ εἷς κῦβος, ἔχων ἀκμὴν ἴσην μὲ 8.350 μέτρα.

Ἡ Αἴτνα ἐκλήθη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ τῶν Φοινίκων *Ἀτούνα* ἢ *Ἐτοῦνα*. Οἱ Ἄραβες τὴν ὠνόμασαν *Djebel*, ἤτοι *τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄρος*. Ἐκ τῆς ἀραβικῆς δ' αὐτῆς ὀνομασίας προῆλθεν ἡ σημερινὴ ἰταλικὴ ὀνομασία τοῦ ὄρους *Gibello* ἢ *Mongibello*. Ὁ Πίνδαρος εἰς τὸ πρῶτον του Πυθικὸν τὴν ὀνομάζει «*κίονα τοῦ οὐρανοῦ*».

Μῦθοι καὶ δοξασίαι τῶν ἀρχαίων.—Εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶχε κάμει μεγάλην ἐντύπωσιν ὁ κολοσσιαῖος ὄγκος τοῦ ὄρους καὶ αἱ μεγάλαι διαστάσεις του. Ἡ θέσις του ἐπίσης εἰς τὸ κέντρον τῆς Μεσογείου, δηλ. εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστοῦ κόσμου, ἐπηύξανε τὴν δυσειδαίμονα εὐλάβειαν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ἔτρεφον πρὸς τὸν ὀρεινὸν ἡφαίστειον κολοσσόν.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν τὴν Αἴτναν ἔρριψεν ὁ Ζεὺς κατὰ τοῦ Τυφῶνος, υἱοῦ τῆς Γῆς, ὅστις ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καὶ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν Αἶμον κατέφυγεν εἰς τὴν Σικελικὴν θάλασσαν. Διὰ τῆς Αἴτνης ὁ Ζεὺς κατέχωσε τὸν Τυφῶνα. Ἐπειδὴ δ' ἔπεσαν ἐκεῖ πολλοὶ κεραυνοί, διὰ τοῦτο ἀναφυσᾷ ἡ Αἴτνα μέχρι τοῦδε φλόγας. Ὅπως δὲ μὴ ἀνεγερθῇ καὶ

Digitized by Google

πάλιν ὁ Τυφών, ὁ Ζεὺς διώρισεν ἐκεῖ ὡς φύλακα τὸν Ἥφαιστον, ὅστις ἔστησε τὸ χαλκεῖον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους. Παράβ. καὶ Στράβ. Γεωγρ. ἔκδοσις Müller ἐν ᾗ λέγονται:

Πίνδαρος δὲ συνοικειοῖ τοῖς ἐν Κιλικίᾳ τὰ ἐν Πιθηκούσσαις, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῆς Κυμαίας, καὶ τὰ ἐν Σικελίᾳ, καὶ γὰρ τῇ Αἴτνῃ φησὶν ὑποκεῖσθαι τὸν Τυφῶνα, *«τόν ποτε Κιλίκιον θρέψαν πολυώνυμον ἄντρον· νῦν γε μὰν ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι, Σικελια τ' αὐτοῦ πιέζει στέρνα λαχνάεντα καὶ πάλιν κείνῳ μὲν Αἴτνα δεσμὸς ὑπερφίαλος ἀμφίκειται καὶ πάλιν ἀλλ' οἷος ἄπλατον κεράϊζε θεῶν Τυφῶνα πεντηκονταχέφαλον ἀνάγκᾳ Ζεὺς πατὴρ ἐν Ἀρίμοις ποτέ».*

Κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Αἴτνης μυθολογεῖται ἐπίσης, ὅτι Ὀδυσσεὺς συνήντησε τὸν Κύκλωπα Πολύφημον. Καὶ οἱ ἐκ μαύρου βασάλτου σκόπελοι βράχοι, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ἀνοικτὰ εἰς τὸ πέλαγος ἔναντι τοῦ Aci Castello, εἶναι οἱ βράχοι, τοὺς ὁποίους ὁ Κύκλωψ ἔρριψε κατὰ τῶν πλοίων τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῶν συντρόφων του.

Ὁ Ἄκις ἐπίσης, ὁ ἀγαπημένος τῆς νύμφης Γαλατείας, ὑπῆρξε θῦμα τοῦ αὐτοῦ γίγαντος, ὁ ὁποῖος τὸν ἐφόνευσεν. Ἡ νύμφη τὸν μετεμόρφωσεν εἰς ποταμὸν καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ἡφαιστειογενῶν αὐτῶν βράχων ἀναβλύζει ὕδωρ διαυγὲς καὶ δροσερόν. Ὁ Ἄκις ἐλατρεύθη ὡς θεὸς καὶ τὸ ὄνομά του τιμᾶται, διδόμενον εἰς διαφόρους κώμας, ὅπως π. χ. Aci Castello, Aci Catena, Aci Reale κλπ.

Ὁ Βιργίλιος ἐπίσης κάμνει μνείαν τῆς δοξασίας, ἡ ὁποία ἐπιστεύετο, ὅτι δηλ. ὑπὸ τὰς κλιτύας τῆς Αἴτνης οἱ Κύκλωπες καὶ ὁ Ἥφαιστος κατειργάζοντο τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Διός. Εἰς δὲ τὸ 7ον βιβλίον τῆς Αἰνειάδος ὡς ἑξῆς ἀφηγεῖται ὁ Αἰνείας τὴν ἀποβίβασίν του εἰς τὰς σικελικὰς ἀκτάς:

«Ἐξηντλημένοι, ἀγνοοῦντες τὴν πορείαν μας προσωρμίσθημεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν Κυκλώπων. Ὁ λιμήν, προφυλαττόμενος ἀπὸ τὰς θυέλλας, εἶναι ἥσυχος καὶ εὐρύχωρος. Ἀλλ' ὅλως πλησίον, ἡ Αἴτνα βροντᾷ καὶ ἀντηχεῖ μὲ φοβεροὺς κρότους. Ἄλλοτε ἐξεμεῖ εἰς τὸν ἀέρα πυκνὸν ἀτμόν, στροβίλους καπνοῦ, πίσσαν, φλέγουσαν σποδὸν καὶ ἐκτοξεύει δέσμας πυρός, ἀνυψουμένας μέχρι τῶν ἄστρων. Ἄλλοτε ἀπὸ τὰ κατεξεσχισμένα ἔγκατά της ἀποσπᾷ καὶ ἀναρρίπτει θραύσματα ἐκ τοῦ ὄρους, ἀνωθεῖ βρέμουσα πρὸς τὸν οὐρανὸν βράχους διαπύρους καὶ βράζει εἰς τὰ βάθη τῶν βαράθρων της.»

Ἄλλος Λατῖνος ποιητής, ὁ Λουκρήτιος, εἶχεν ἤδη περιγράψει πρὸ τοῦ Βιργιλίου τὰ τρομακτικὰ αὐτὰ φαινόμενα εἰς ὡραίους στίχους καὶ εἶχεν ἀναζητήσει καὶ τὰ φυσικά των αἴτια (De rerum natura, βιβλ. VI, 680 711):

Θὰ ἐξηγήσω τώρα κατὰ ποῖον τρόπον ἡ φλὸξ τῆς Αἴτνης, αἰφνιδίως ἐρεθιζομένη, ἀναθρώσκει ὁρμητικὴ ἀπὸ τὰς εὐρείας της καμίνους. Ὅλον τὸ ὄρος εἶναι ἐκ φύσεως κοῖλον καὶ ἐπικάθηται σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἐπάνω εἰς σπήλαια βράχων. Τὰ σπήλαια ταῦτα εἶναι πλήρη ἀέρος καὶ ἀνέμου, διότι ὁ ἄνεμος παράγεται παντοῦ, ὅπου ὁ ἀὴρ ἰσχυρῶς κινεῖται. Ὅταν ὁ θερμανθεὶς αὐτὸς ἀὴρ αναφλέγεται, διαχύνεται ὁρμητικὸς πέριξ τῶν βράχων καὶ τῆς γῆς, ἡ ὁποία τὸν περικλείει, καὶ ρίπτει διὰ μέσου τῶν ἐμποδίων μίαν ταχεῖαν φλογοβολήν. Ἀνυψοῦται τότε, ὀρθοῦται ὑπεράνω τῶν αὐχένων τοῦ ὄρους καὶ διασκορπίζει μακρὰν τὴν πυρκαϊάν, τὴν διάπυρον σποδὸν καὶ τοὺς καπνούς. Συγχρόνως ἐκτοξεύει βράχους καταπληκτικοῦ βάρους. Μὴν ἀμφιβάλλῃς, ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα γίνονται διὰ τῆς δυνάμεως μιᾶς θυελλώδους πνοῆς, ἥτις εἶναι ἡ ψυχή των. Ἐκτὸς τούτου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, ἡ θάλασσα θραύει τὰ κύματά της καὶ ἐκτοξεύει τὰ βράζοντα ὕδατά της. Ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν πλέον ὑψηλῶν κρατήρων τοῦ ἡφαιστείου ἐκτείνονται ὑπόγεια ἄντρα. Μάλιστα, ὀφείλεις νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃς, ἡ ἰσχὺς αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ, ὅπως τὸ διάστημα αὐτὸ διασχίζεται ἀπὸ μίαν γραμμὴν σπηλαίων, ὅπου ἡ θάλασσα εἰσρέει ἄνευ ἐμποδίου διὰ νὰ ἐκχυθῇ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρον. Ἰδοὺ τὸ αἴτιον τὸ ὁποῖον κάμνει νὰ ἀναπηδᾷ ἡ φλόξ, τὸ ἀναρρίπτον τοὺς βράχους, τὸ ἀνεγεῖρον τὰ νέφη τῶν σποδῶν».

Τὰ κύρια γεωμορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς Αἴτνης.—Ἡ Αἴτνα, ἀποτελοῦσα τὸ τρίτον αὐτοτελὲς ὀρεινὸν μέλος τῆς νήσου Σικελίας, ἀνυψοῦται ὡς ἐπιβλητικὸς κῶνος ἀπὸ μίαν κυκλοτερῆ λεβητοειδῆ ἐγκατακρήμνισιν τῆς ἐκ στρωσιγενῶν πετρωμάτων ἀποτελουμένης πέριξ χώρας. Μία ἀπόκρημνος βαθμίς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καθαρὰ διαμορφωμένη, τὴν χωρίζει ἀπὸ τὸ περὶ αὐτὴν ἔδαφος· ὑπεράνω τῆς βαθμῖδος ταύτης, ἡ ὁποία σημειώνει τὰ καθ' αὐτὸ ὅρια τοῦ ἡφαιστείου, ἄρχονται ἀνυψούμεναι αἱ κλιτύες τοῦ ὄρους, ἁπαλὰ κατ' ἀρχὰς (μὲ κλίσιν 2—3 μοιρῶν) κατόπιν ὅμως βαθμηδὸν μὲ κλίσιν μεγαλειτέραν. Τὰ πρανῆ αὐτὰ καταλήγουν εἰς τὸν κεντρικὸν ὕβον—τὸ *Mongibello* τῶν Σικελιανῶν,—τοῦ ὁποίου τὸ πλέον ὑψηλὸν μέρος διακόπτεται, περατούμενον εἰς μικρὰν πεδιάδα, καλουμένην *Piano del Lago*, ἂν καὶ οὐδεμία λίμνη ὑπάρχει ἐπ' αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον χιών, παραμένουσα ἐπί τι διάστημα τοῦ ἔτους. Ἐπὶ τῆς πεδιάδος ταύτης καὶ εἰς ὕψος 2942 μέτρων ἐκτίσθη καὶ εὑρίσκεται σταθμὸς ἡφαιστειολογικὸς καὶ μετεωρολογικός, τὸ *«ἡφαιστειοσκοπεῖον»*, ἐκ τοῦ ὁποίου παρακολουθοῦν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἡφαιστείου.

Ἐπὶ τῆς Piano del Lago τέλος ἀναπαύεται ὁ ἀνώτατος ἀκραῖος κῶνος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν κορυφήν του φέρει τὸν μεγάλον κρατῆρα. Ὁ κρατὴρ οὗτος κεῖται μεταξὺ δύο ἀκροτάτων κορυφῶν, αἱ ὁποῖαι ἔκαμαν τοὺς Λατίνους νὰ δώσουν εἰς τὴν Αἴτναν τὴν προσωνυμίαν *δίκερως (bicornis).*

Κάτω ἀπὸ τὸν σημερινὸν κρατῆρα, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἐκτείνεται ἡ μεγάλη βαθεῖα καὶ πλατεῖα *«Κοιλὰς τοῦ Βοὸς» (Valle del Bove)* ἔχουσα μῆκος 10 χιλιομέτρων, βάθος μέχρις 600 ἕως καὶ 1000 μέτρων εἴς τινας θέσεις, καὶ πλάτος 5 χιλιομέτρων, συστενουμένη εἴς τινα μέρη μέχρι 1000 μέτρων. Πρὸς βορρᾶν, νότον καὶ πρὸς δυσμὰς ἡ κοιλὰς αὐτὴ περιβάλλεται ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ ἀποκρήμνων βράχων, ἐπὶ τῶν ὁποίων παρατηροῦνται ἐπάλληλα στρώματα λάβας στερεᾶς, προελθούσας ἀπὸ διαφόρους ἐκρήξεις τοῦ ἡφαιστείου. Ὁ πυθμὴν τῆς *Κοιλάδος τοῦ Βοὸς*—ἥτις εἶναι παλαιὸς καὶ ἐν μέρει κατεστραμμένος κρατὴρ—εἶναι πλήρης ρύακος νεωτέρων ἐποχῶν.

Αἱ πλευραὶ τῆς Αἴτνης φέρουν πολυαρίθμους *«παρασιτικοὺς»* καλουμένους κώνους, τὰ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν κατοίκων *«326 παιδιὰ τῆς Αἴτνης»*.

«Διὰ νὰ λάβῃ τις ἀληθῆ ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς Αἴτνης — λέγει ὁ Γάλλος γεωγράφος Elysée Reclus—δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ παρατηρήσῃ τὸν μεγαλοπρεπῆ διάκοσμον, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦν, αἱ πεδιάδες τῆς βάσεώς της, ὁ καταπλήσσων ὄγκος της καὶ τὸ καπνίζον στόμιόν της. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισκοπήσῃ τις τὸ ὄρος καθ' ὅλας του τὰς πλευράς». Τοῦτο δύναται ὁ περιηγητὴς νὰ ἐκτελέσῃ, ἐπιβαίνων τοῦ σιδηροδρόμου, ὁ ὁποῖος φέρει περὶ τὴν Αἴτναν. Τότε παρατηρεῖ, ὅπως ὁ Reclus γράφει, ὅτι «ἡ Αἴτνα δὲν εἶναι μόνον ἡφαίστειον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁλόκληρος γεωγραφικὴ περιοχή. Ἂν καὶ αἱ κλιτύες της ἔχουν γενικῶς κλίσιν κανονικωτέραν ἀπὸ τὴν τῶν κλιτύων ἄλλων ὀρέων διαφορετικῆς καταγωγῆς, ἐν τούτοις παρουσιάζουν καταπλήσσουσαν ποικιλίαν ἀπόψεων καὶ ἑκάστη λεπτομέρεια ἐπαυξάνει τὴν ἰδέαν καὶ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς ὡραιότητος τοῦ συνόλου. Ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς αἱ κλιτύες ἀνορθοῦνται ὑπεράνω τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Ἀλκαντάρα καὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον κεκαλυμμέναι ἀπὸ δάση, ἀποτελούμενα ἐκ τῶν αὐτῶν δένδρων ὡς τὰ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Μία μικρὰ λίμνη χωρίζει τὰς λεκάνας τῶν δύο ποταμῶν Σιμέτο καὶ Ἀλκαντάρα. Θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι εὑρίσκεται εἰς κοιλάδα τινὰ τῶν Ἄλπεων, ἂν τὰ ρεύματα τῆς λάβας, κατακίτρινα ἀπὸ λειχῆνας, δὲν παρουσιάζοντο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πρασίνου. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὸ ἡφαίστειον τοὐναντίον ἀποκαλύπτεται μὲ ὅλην τὴν φρίκην τῶν ἐκρήξεών του. Τὸ ὄρος, ὁμοιάζον πρὸς παμμεγέθη θόλον, ἐπιστεφόμενον ὑπὸ πυραμίδος, παρουσιάζει καθ' ὅλον του τὸ ὕψος, στενὰς ταινίας χιόνος, πρανῆ ἐξ ἡφαιστείων σποδῶν καὶ σειρὰς ἐκ σκωριῶν. Ἡ νοτία πλευρὰ παρουσιάζει ὄψιν ὀλιγώτερον τρομερὰν ἀπὸ τὴν δυτικήν. Ἡ κλίσις τοῦ ὄρους εἶναι ἠπιωτέρα καὶ καμπυλοῦται ἐπιχαρίτως κατὰ τὴν βάσιν. Οἱ πολυάριθμοι κῶνοι ἐκρήξεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ περίφημος κῶνος *Monte Rosso*, ἡ πηγὴ τῆς μεγάλης ἐκρήξεως τοῦ 1669, προσβάλλουν πανταχοῦ τὸ βλέμμα».

Ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁρωμένη τέλος ἡ Αἴτνα παρουσιάζει τὴν μεγαλοπρεπῆ ὄψιν τοῦ θόλου, ὁ ὁποῖος φέρει τὸν ἀκραῖον κῶνόν του ἐπιστεφόμενον ἀπὸ καπνούς. Οἱ δύο ἐκ λάβας παράλληλοι βραχώδεις τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι περικλείουν τὴν μεγάλην «Κοιλάδα τοῦ Βοὸς» φαίνονται προβάλλοντες ὡς γιγάντειοι βραχίονες. Διὰ μέσου τῆς βαθείας αὐτῆς κοιλάδος ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ παρατηρητοῦ βλέπει ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς καρδίας, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἡφαιστείου. «Καὶ δὲν θὰ ἐδυσκολεύετο κανείς,—καταλήγει ὁ Reclus—νὰ φαντασθῇ τὸ ἡφαίστειον, ὡς ὂν προικισμένον μὲ ζωὴν καὶ ἔχον συνείδησιν τῆς ἰσχύος του. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Αἴτνης παρουσιάζουν πράγματι τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ κοιμωμένου».

Ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν ἀνάβασις. — Ἡ πρὸς τὴν κορυφὴν ὅμως τῆς Αἴτνης ἀνάβασις εἶναι ἐπίπονος καὶ δυσχερής. Ἰδίᾳ διὰ νὰ φθάσῃ τις εἰς τὰς ἀλπικὰς περιοχὰς ὑπεράνω τῶν 3000 μέτρων, ἀπαιτεῖται μακρὰ ἐξάσκησις διὰ νὰ συνηθίσῃ βαθμιαίως τὸ σῶμα εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν χαμηλὴν θερμοκρασίαν. Διότι ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς Αἴτνης διέρχεται ἐντὸς ἓξ ὡρῶν ἀπὸ τὴν θερμοκρασίαν τῶν 30 βαθμῶν εἰς τὴν θερμοκρασίαν σχεδὸν τοῦ μηδενός, ἐπὶ τῆς κορυφῆς. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἔχει νὰ ὑποφέρῃ ἀπὸ ψυχρὸν ἄνεμον διαπεραστικὸν καὶ ἐνοχλητικόν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπὸ ὁμίχλην παχεῖαν καὶ ἀπὸ ὑγρὰ ἐνίοτε νέφη, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους.

Ἡ ἀνάβασις δύναται νὰ γίνῃ εἰς οἱανδήποτε ἐποχήν. Ἀπαιτεῖ συνήθως 9-10 ὥρας ἀπὸ τὴν Κατάνην, συντομεύεται ὅμως κατά τι διὰ μεταβάσεως ἐφ' ἁμάξης μέχρι τοῦ Nicolosi, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς Αἴτνης. Ἡ ὄψις τῶν πέριξ προδίδει πανταχοῦ τὴν ἡφαιστειογενῆ των καταγωγήν. Τὰ ὀπωροφόρα δένδρα ἀνυψοῦνται ἐκ τοῦ μέσου τῶν λαβῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἐκτισμέναι καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Αἴτνας κωμοπόλεις. Ἀπὸ τὴν Κατάνην μέχρι τοῦ Nicolosi ἡ ὁδὸς εἶναι κεκαλυμμένη ἀπὸ βράχους, διασχίζεται ἀπὸ μικροχειμάρρους καὶ φέρει μικρὰ σπήλαια καὶ κοιλώματα. Τὸ Nicolosi φαίνεται ὡς νὰ ἀκουμβᾷ εἰς τὸ Monte Rosso, ὀνομασθὲν οὕτω διότι εἶναι κεκαλυμμένον εἰς πολλά του σημεῖα ἀπὸ ἐρυθρὰν κόνιν. Πέραν τοῦ Nicolosi καὶ εἰς τὸ μέσον ξηροῦ καὶ ἀγόνου πεδίου ἀνεγείρεται μεγαλοπρεπῶς τὸ ὄρος *Serrapizzuta* ἢ *Scrapizzuta* τὸ ὁποῖον ἀνεξῆλθεν ἐκ τῶν ἐγκάτων τοῦ ἡφαιστείου τὴν 9 Δεκεμβρίου 1634. Τὸ ὄρος τοῦτο, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένη ἡ κώμη San-Nicolo d' Arena, καλύπτεται ὑπὸ ἀμπέλων μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων του μερῶν. Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν δασῶν, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ, δὲν διακρίνει τις ἐφ' ὅλων τῶν πλευρῶν ἄλλο τι, εἰμὴ εὐρείας ταινίας λαβῶν, διασχιζομένων ὑπὸ χαράδρων. Παρὰ τὴν ὁδὸν εὑρίσκεται τὸ περίφημον σπήλαιον τῶν Chévres σκεπασμένον ἀπὸ παχεῖαν λάβαν.

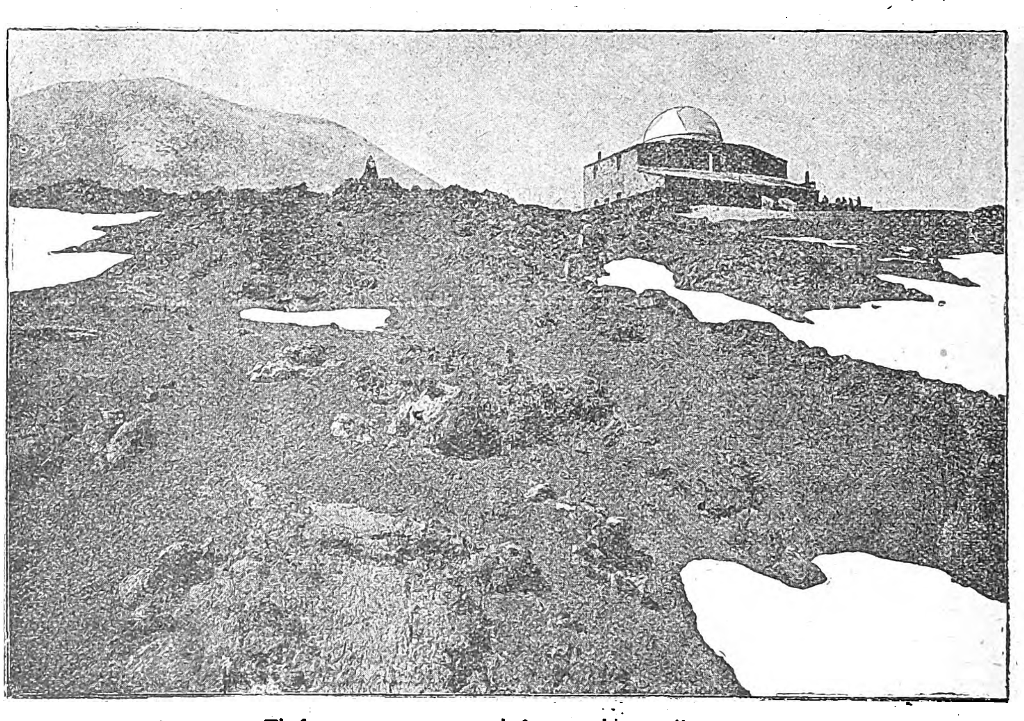

Τὸ ἡφαιστειοσκοπεῖον καὶ ἡ κορυφὴ τῆς Αἴτνης.

Ἡ περιοχὴ τῶν δασῶν, περιστελλομένη πολὺ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, εὐρύνεται καὶ ἐπεκτείνεται τοὐναντίον πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον. Ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἐσπαρμένη περισσότερον τῆς πρώτης ἀπὸ μικρὰ βουνὰ σκεπασμένα μὲ ἐλάτας ὡς τὸ Futara, τὸ Nocilla, τὸν San Leo. Ἡ Casa della Neve εὑρίσκεται εἰς τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς δασωμένης περιοχῆς καὶ τῆς περιοχῆς τῶν χιόνων, μιᾶς εὐρείας δηλ. πεδιάδος, κεκαλυμμένης ἀπὸ χιόνας καὶ πάγους. Μετὰ μακρὰν καὶ ἐπίπονον πορείαν ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους, φθάνει τις εἰς μικρὰν οἰκίαν νεωτέρας κατασκευῆς τὴν ὁποίαν ὁ γεωλόγος Gemmellaro de Nicolosi ἔκτισεν ὅπως χρησιμεύῃ ὡς καταφύγιον τῶν περιηγητῶν. Ἡ οἰκία αὕτη ἐμεγεθύνθη ἀπὸ τὸν Ἄγγλον στρατηγὸν Dunkin καὶ ἔκτοτε φέρει τὸ ὄνομα Casa inglese (=οἰκία τῶν Ἄγγλων) ἢ Casa Ftnea. Ἀνυψοῦται πλησίον ὄγκων τινῶν λάβας, κατατεμαχισμένων τετραγωνικῶς, κειμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ συχνὰ θαπτομένων ὑπὸ τὴν χιόνα καὶ τὴν σποδόν. Τοὺς ὄγκους τούτους

Digitized by Google

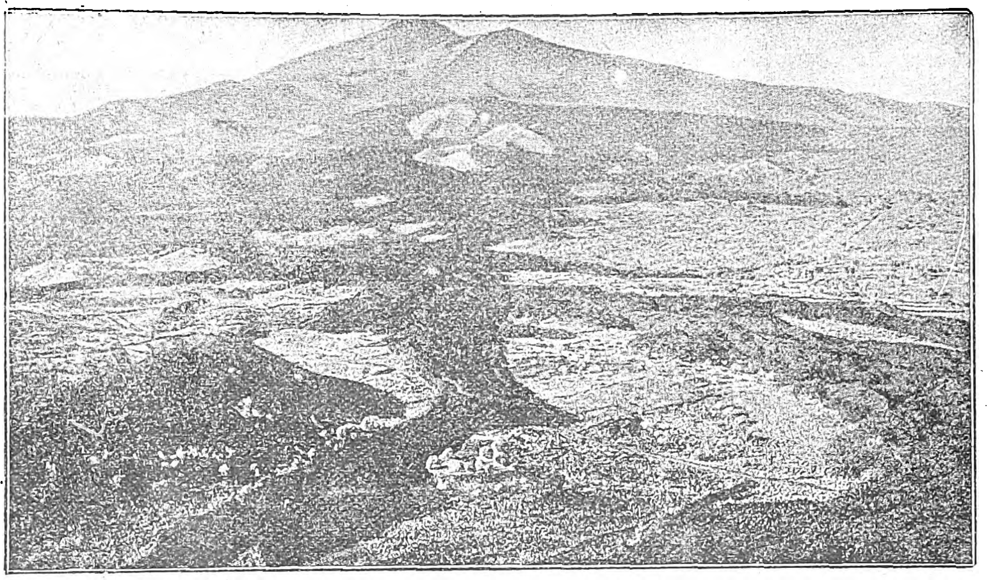

Τὸ ὄρος Αἴτνα ὁρώμενον ἐκ τοῦ Monte Rossi παρὰ τὸ Nocolosi.
[Παρασιτικοὶ κῶνοι καὶ λάβα τοῦ ἔτους 1886].

ὀνομάζουν *«πύργον τοῦ φιλοσόφου»*, διότι ἐκεῖ, λέγουν, ἦτο τὸ παρατηρητήριον, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασεν ὁ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ τῆς Αἴτνης, διὰ νὰ παρατηρῇ ἐξ αὐτοῦ τὰ φαινόμενα τῶν ἐκρήξεων.

Ὑπεράνω τῶν χιόνων, αἱ ὁποῖαι, ἀπὸ μακράν, φαίνονται ὅτι ἐπιστέφουν τὴν Αἴτναν καὶ ὅτι ἐγγίζουν τὸ στόμιον τοῦ ἡφαιστείου, ἐκτείνεται εὐρὺς χῶρος, ἀκαταπαύστως προσβαλλόμενος ἀπὸ ὁρμητικὸν ἄνεμον, ἢ καλυπτόμενος ἀπὸ νέφη φέροντα θειοῦχα ἀέρια. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ξηροῦ αὐτοῦ χώρου, τοῦ φλέγοντος καὶ διαρκῶς ἀναταρασσομένου, ἀνυψοῦται τὸ ἀπόκρημνον τελευταῖον μέρος τοῦ ὄρους, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποίου εἰς κάθε στιγμὴν κυλίονται αἱ ὗλαι αἵτινες ἀναβάλλονται ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κρατῆρος, κατὰ βραχέα διαστήματα καὶ μὲ ἰσχυρὰς ἐκτονώσεις.

Ἐν τούτοις αἱ αἰφνίδιοι αὐταὶ ἀνεκβολαὶ τεφρῶν, λαβῶν καὶ σκωριῶν δὲν εἶναι ἱκαναὶ διὰ ν' ἀνακόψουν τὴν προχώρησιν τοῦ τολμηροῦ περιηγητοῦ, ὅστις ἀναβαίνει τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τῆς τελευταίας ταύτης κορυφῆς μὲ πολὺν κόπον, καθόσον ἄλλοτε οἱ πόδες του βυθίζονται εἰς τὰς εὐκινήτους ἄμμους ἢ ὀλισθαίνουν ἐπὶ τῶν λίθων οἱ ὁποῖοι διαφεύγουν ὑπὸ τοὺς πόδας του, ἄλλοτε δὲ πάλιν μόλις στηρίζονται ἐπὶ χωμάτων διαποτισμένων ἀπὸ ὑγρασίαν. Εἰς ἑκάστην ἐκτόνωσιν, τὸ ὄρος σείεται, αἱ δὲ σκωρίαι, ἡ σποδός, οἱ διάπυροι λίθοι κατρακυλοῦν ἐπὶ τῶν κλιτύων καὶ καθιστῶσι τὴν ἀνάβασιν πλέον ἐπικίνδυνον. Συχνὰ οἱ περιηγηταὶ κατορθώνουν νὰ φθάσουν μέχρι τοῦ ἀνωτέρου χείλους τοῦ μεγάλου ἀνοίγματος, τοῦ κρατῆρος δηλ., εἴτε συρόμενοι ἐπὶ τῶν γονάτων ἢ ἀλληλοδενόμενοι διὰ σχοινίου. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου χείλους τοῦ κρατῆρος εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐπισκοπήσῃ τις δι' ἑνὸς καὶ μόνου βλέμματος ὅλον τὸν εὐρύν του περίβολον, διότι ὁ κρατὴρ τῆς Αἴτνης δὲν παρουσιάζει τὴν ὄψιν χωνίου ὁπωσδήποτε κανονικοῦ· ὁμοιάζει μᾶλλον μὲ βάραθρον, τοῦ ὁποίου ἡ περιφέρεια, ἀνομοία κατὰ τὸ ὕψος εἰς τὰ διάφορα σημεῖα, εἶναι κατακεκομμένη ἀπὸ πολυαρίθμους ῥωγμὰς καὶ παρουσιάζει γωνίας εἰσεχούσας ἢ προεξεχούσας, πλευρικὰ κοιλώματα, βαθείας σχισμάς, ὀξείας αἰχμάς, ὧν τινες φαίνονται ὡς μικροὶ μεμονωμένοι κρατηρίσκοι διάπυροι. Αἱ ἐσωτερικαὶ παρειαὶ—κατὰ τὸ λέγειν πολλῶν περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι τὰς εἶδον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς—ἀλλάζουν συχνὰ ὄψιν. Ἐκ πολλῶν θέσεων τῶν παρειῶν καὶ τοῦ πυθμένος ἀναφυσῶνται αἱ *ἀτμίδες* ἐξ ἀτμῶν καὶ ἀερίων. Ἐνίοτε ὁ πυθμὴν παρουσιάζεται πλήρης τέφρας καὶ κατακρημνισμάτων, ἄλλοτε δὲ εἶναι κεκαλυμμένος ἀπὸ πυκνὸν ἀτμὸν ἀδιαπέραστον ὑπὸ τοῦ βλέμματος. Κατ' ἄλλας στιγμάς, ἠδυνήθησαν νὰ διακρίνουν τὰ κολπώματα μιᾶς ἀβύσσου, χαινούσης ἐν μέσῳ διαπύρων βράχων μέχρι βάθους 200 μέτρων. Εἰς ἄλλας ἐποχὰς εἷς κῶνος ἐσωτερικός, φέρων δεύτερον κρατῆρα, ἀνυψοῦτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περιβόλου. Ἄλλοτε πάλιν παρετηρήθη, ὅτι διαφράγματα ἐξ ἡφαιστειογενῶν ὑλικῶν ἐχώριζον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου εἰς πολλὰ τμήματα.

Ἡ κορυφὴ τῆς Αἴτνης μόλις προσψαύει τὸ ὅριον τῶν αἰωνίων χιόνων. Τούτου ἕνεκα καὶ λόγῳ τῆς ἐνδογείου θερμότητος, αἱ χιόνες τήκονται σχεδὸν πανταχοῦ κατὰ τὸ θέρος, παραμένουσαι μόνον εἴς τινας εὐοϊκὰς θέσεις, κοιλώματα ἢ προφυλακτήρια μέρη, καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Ἐκ τῆς κορυφῆς ἀπολαμβάνουν οἱ περιηγηταὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀνατέλλοντος ὄπισθεν τῶν ὀρέων τῆς Καλαβρίας, ὡς καὶ πανοραματικὴν ἄποψιν εἰς ἀκτῖνα 200 χιλιομέτρων. Ἐκ τῆς κορυφῆς ἐπίσης ἐπισκοπεῖ τις σχεδὸν ὅλην τὴν νῆσον Σικελίαν καὶ βλέπει ὅλας τὰς ἀκτὰς αὐτῆς ἐκτὸς τῆς βορείας. Μακρύτερα τὸ Στρόμπολι ἐρυθραίνει τὸν ὁρίζοντα. Αἱ τρεῖς τέλος θάλασσαι, ἡ τῆς Ἀφρικῆς, ἡ τῆς Σαρδηνίας καὶ ἡ τοῦ Ἰονίου, ἀποτελοῦσαι μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον τοῦ τριγωνικοῦ ὄγκου τῆς νήσου Σικελίας, συμπληρώνουν τὸ ἀσύγκριτον θέαμα.

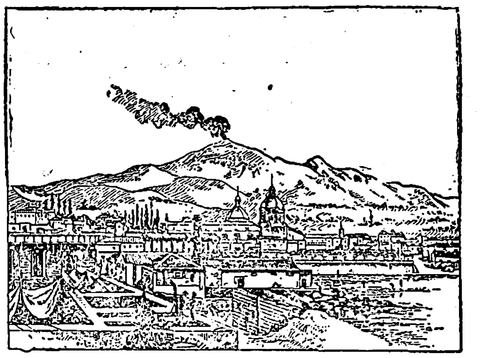

Ἡ Αἴτνα θεωμένη ἀπὸ Κατάνης.

Ἔδαφος, πηγαὶ καὶ φυτεῖαι. — Τὸ ἔδαφος τῶν κλιτύων τῆς Αἴτνης, τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τῶν ἡφαιστειογενῶν πετρωμάτων, καθὼς καὶ αἱ ἡφαίστειοι σποδοί, ἀποτελοῦν, ὅπως εἰς ὅλους τοὺς ἡφαιστειώδεις τόπους, γονιμώτατα ἐδάφη, παρέχοντα εὐνοϊκωτάτους ὅρους διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ εὐδοκίμησιν φυτῶν, ἰδίᾳ δ' ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν. Αἱ λάβαι τῶν πλευρῶν τῆς Αἴτνης περιέχουν σχεδὸν πάντοτε ποσότητά τινα φωσφορικοῦ ὀξέος (0,80 ἕως 3,75 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν), τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀποσαθρώσεως περιερχόμενον εἰς τὸ ἔδαφος καθιστᾷ αὐτὸ γονιμώτερον. Ὁ Στράβων ἤδη (Γεωγρ. ἔκδ. Müller σελ. 223, 28) τονίζει τὴν γονιμότητα καὶ τὸ εὐάμπελον τῆς χώρας ὡς ἑξῆς:

«Ὑπέρκειται δὲ μάλιστα τῆς Κατάνης ἡ Αἴτνη, καὶ τῶν περὶ τοὺς κρατῆρας παθῶν πλεῖστον κοινωνεῖ· καὶ γὰρ οἱ ῥύακες εἰς τὴν Καταναίαν ἐγγυτάτω καταφέρονται, καὶ τὰ περὶ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκεῖ τεθρύληται, τὸν Ἀμφίνομον καὶ τὸν Ἀναπίαν, οἳ τοὺς γονέας ἐπὶ τῶν ὤμων ἀράμενοι διέσωσαν ἐπιφερομένου, ὅταν τῷ Ποσειδώνιος, γίνηται τὰ περὶ τὸ ὄρος, κατατεφροῦται πολλῷ βάθει τὰ Καταναίων χωρία· ἡ μὲν οὖν σποδός, λυπήσασα πρὸς καιρόν, εὐεργετεῖ τὴν χώραν χρόνοις ὕστερον· εὐάμπελον γὰρ παρέχεται κ ι χρηστόκαρπον, τῆς ἄλλης οὐχ ὁμοίως οὔσης εὐοίνου· τάς τε ῥίζας, (ἃς) ἐκφέρει τὰ κατατεφρωθέντα χωρία, πιαίνειν (δ') ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πρόβατά φασιν, ὥστε πνίγεσθαι· διόπερ ἐκ τῶν ὤτων ἀφαιροῦσιν αἷμα δι' ἡμερῶν τεσσάρων ἢ πέντε, καθάπερ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν Ἐρύθειαν συμβαῖνον εἰρήκαμεν».

Εἰς τὴν μεγάλην εὐδοκίμησιν τῶν φυτειῶν τῶν ὀπωροφόρων δένδρων συντελεῖ καὶ ἡ μεγάλη ἀφθονία πηγῶν ὕδατος, ἐμφανιζομένων εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς καὶ νοτίους πρόποδας τοῦ ἡφαιστείου. Ἡ ἐπὶ τῆς Piano del Lago πίπτουσα χιὼν τήκεται κατὰ τὸ θέρος καὶ τὰ ἐκ τῆς τήξεως ταύτης ὕδατα, ὅπως καὶ τὰ ὑπόλοιπα καταπίπτοντα ὕδατα τῶν βροχῶν, ἀπορροφῶνται ὑπὸ τῶν ἄμμων, σποδῶν καὶ λοιπῶν πωρωδῶν στρωμάτων τοῦ ὄρους, καὶ ὁδηγοῦνται πρὸς τὰ χαμηλότερα, ὅπου ποτίζουν τὰς ῥίζας τῶν φυτῶν καὶ τροφοδοτοῦν θαυμασίαν γραμμὴν πηγῶν μὲ δροσερὰ καὶ διαυγῆ ὕδατα. Ἡ γραμμὴ τῶν πηγῶν δὲν ὑπερβαίνει τὰ 200 μέτρα ὕψους. Τὰ ἀνατολικὰ καὶ τὰ νότια μέρη τοῦ ἡφαιστείου ἀναδίδουν καθαρὰ καὶ ἄφθονα ὕδατα, δίδοντα γένεσιν εἰς πηγὰς καὶ χειμάρρους. Ἐκ τούτου δὲ ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἡ Αἴτνα ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θεοῦ Ἀμενάου, ὅστις την ἐπότιζε μὲ τὰ ὕδατα τῶν πηγῶν του.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους οὐδὲν ἄλλο μέρος τῆς Σικελίας εἶναι τόσον πυκνὰ κατῳκημένον, ὅσῳ τὰ μέρη ταῦτα. Αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι παρατάσσονται ἐπὶ τοῦ ὄρους ὅπως τὰ κοσμήματα ἑνὸς ἡγεμονικοῦ διαδήματος. Αἱ σημαντικώτεραι εἶναι εἰς τὴν ἐνδόχωραν ἡ Adernò καὶ ἡ Paternò, παρὰ δὲ τὴν ἀκτὴν ἡ πόλις-λιμὴν Κατάνη (217 χιλ. κάτ.) καὶ τὸ Aci-reale. Πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ 1911 κατῴκουν κατὰ μέσον ὅρον 400 ἄνθρωποι ἀνὰ ἓν τετραγωνικὸν χιλιόμετρον. Σήμερον ὑπολογίζεται, ὅτι ἀπὸ τὸ Adernò μέχρι τῆς Κατάνης καὶ ἀπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ Piedimonte κατοικοῦν 600 κάτοικοι κατὰ μέσον ὅρον κατὰ τετρ. χιλιόμ. Παρουσιάζεται δηλαδὴ πυκνότης πληθυσμοῦ ἴση πρὸς τὴν τῶν βιομηχανικῶν περιοχῶν τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ὅσον καὶ ἂν αἱ κατὰ τὰς ἐκρήξεις ἀνεξερχόμεναι λάβαι καταστρέφουν τὴν φυτείαν καὶ τὰ καλλιεργημένα μέρη, δημιουργοῦσαι χάσματα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὡραίου κύκλου τῶν φυτειῶν, αὗται ἐπανασχηματίζονται μετ' οὐ πολύ· καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἀδιαφοροῦντες πρὸς μέλλοντας κινδύνους, ἐπανέρχονται καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν τὴν μοναδικὴν γῆν, ἡ ὁποία παρέχει εἰς αὐτοὺς ζωὴν ἄνετον, χωρὶς πολλοὺς κόπους.

Ἡ φυτεία καὶ τὸ κλῖμα διαιροῦν τὰς κλιτύας τῆς

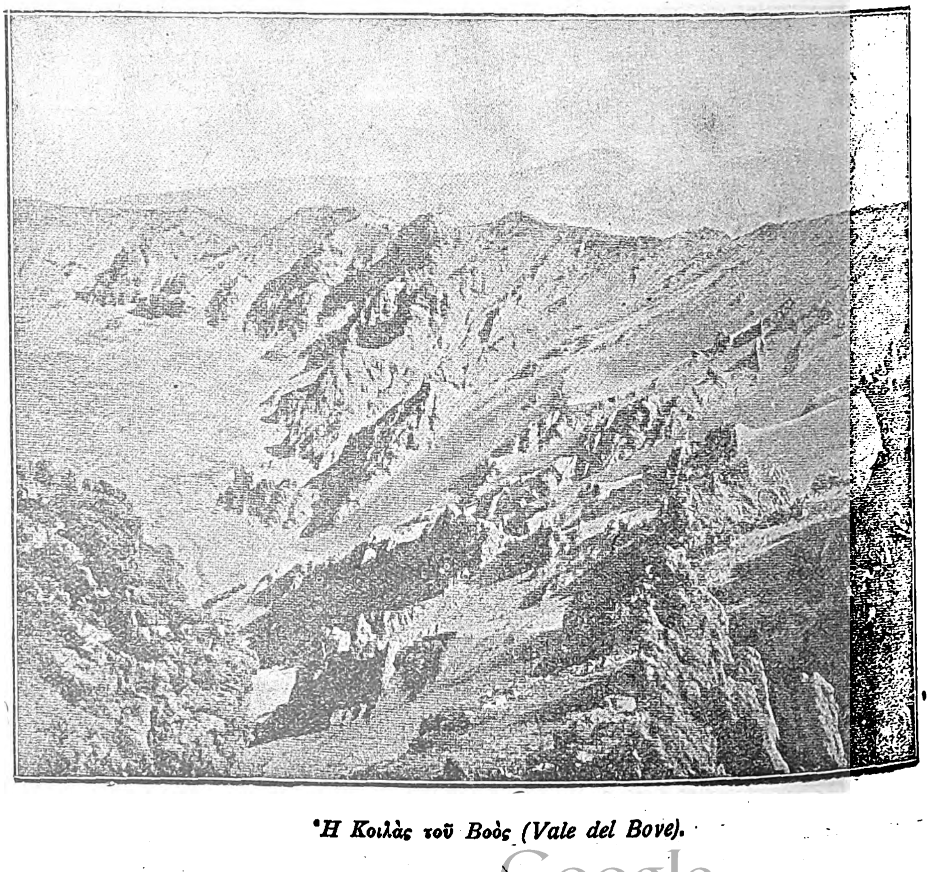

Ἡ Κοιλὰς τοῦ Βοὸς (Vale del Bove).

Digitized by Google

Αἴτνης εἰς τρεῖς μεγάλας ζώνας: τὴν *ζώνην τῶν κήπων καὶ τῶν φυτειῶν ὀπωροφόρων δένδρων (regione piemontese o coltivata)* μέχρι 1000 μέτρων ὕψους· τὴν *ζώνην τῶν δασῶν (regione boscosa)* μέχρι 1500 καὶ 2000 μέτρων καὶ τέλος τὴν *ἔρημον ζώνην* τῆς κορυφῆς. Χαμηλὰ εὐδοκιμοῦν κατὰ προτίμησιν ἐντὸς περιβόλων ἡ πορτοκαλλέα, ἡ λεμονέα, ἡ μανδαρινέα καὶ ἡ κιτρέα. Αἱ ἐκ τοιούτων δένδρων φυτεῖαι, περιοριζόμεναι περισσότερον ἀπὸ τὰς φυτείας τῶν ἀμπέλων, κυρίως εἰς τὴν γειτονίαν τῶν πηγῶν, δὲν ἀπαντῶνται γενικῶς ὑπεράνω τῶν 300 μέτρων καὶ εἶναι συσσωρευμέναι εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ νοτίας κλιτῦς. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἀπαντῶνται ἐπίσης ἰνδικαὶ συκαῖ, ἀλόαι, δάφναι καὶ ροιαί. Αἱ βόρειαι καὶ δυτικαὶ κλιτύες παράγουν δημητριακοὺς καρπούς, ὁ σῖτος ὡριμάζει ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ἀργυρόχρουν φύλλωμα τῶν γηραιῶν ἐλαιώνων, εὐδοκιμοῦν δὲ καὶ αἱ ἀμυγδαλέαι ἐπίσης. Ἡ περιοχὴ ὡσαύτως, ὅπου ὑπάρχουν ἀκόμη ὡραῖα ὑψίπρεμνα δάση, προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν τοῦ περιηγητοῦ. Συναντᾷ ἐκεῖ καστανεῶνας, συστάδας δρυῶν πρασίνων, σποραδικάς τινας ὀξύας καὶ δάση ἀπὸ πεύκας κατεσπαρμένας ἐπὶ τῶν κώνων ἢ ἐπενδυούσας τοὺς παρασιτικοὺς κρατῆρας. Ὑπὸ τὰ σκιώδη φυλλώματα τούτων αὐξάνει ἡ πτέρις καὶ εἰς τὰ διανοίγματα τῶν δασῶν φύονται σπάρτα. Αἱ ἐκρήξεις ὅμως ἔχουν ἰσχυρῶς κατακόψει τὰ δάση, τὰ ὁποῖα πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον συναντῶσι, κατερχόμενα, ἄλλον ἐχθρόν. τὴν ἄμπελον, ἥτις ἀναρριχᾶται μέχρις ὕψους 1200 μ. Κατὰ τὰς πλευρὰς ταύτας δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι δάση δὲν ὑπάρχουν πλέον. Εἴς τινας κώμας τὰς ὁποίας συνήθιζον νὰ χαρακτηρίζουσιν ὡς εὑρισκομένας *«ἐντὸς δάσους»* (*«in bosco»*) δὲν ἀπομένει πλέον παρὰ ἡ ἀνάμνησις τῶν δασῶν.

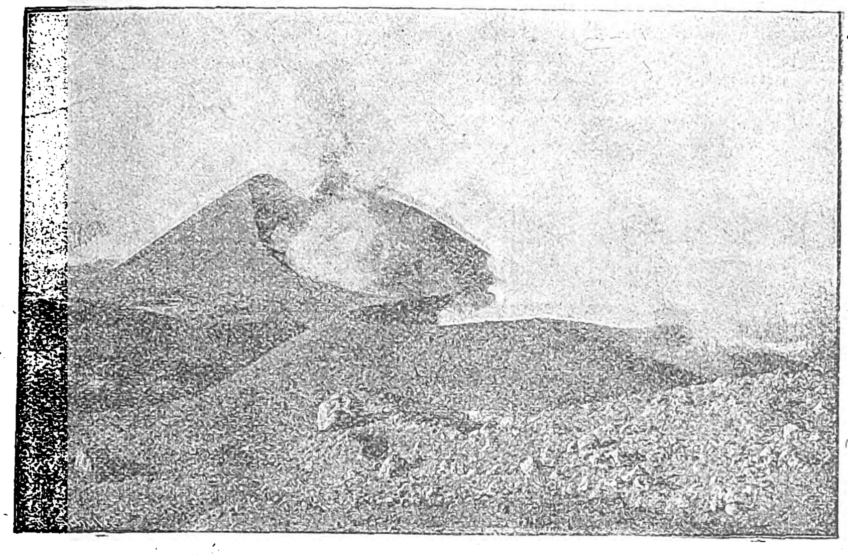

Δύο παρασιτικοὶ κῶνοι τῆς Αἴτνης ἐν ἐνεργείᾳ.
[Ἔκρηξις τοῦ Αὐγούστου 1892.]

Ὑπεράνω τῶν καστανεώνων, οἱ ὁποῖοι φθάνουν μέχρι τῶν 1500 μέτρων, καὶ τῶν σημυδῶν, αἵτινες συναντῶνται μέχρι τῶν 2000 μ. ἐκτείνεται ἡ ἀγονία, ἡ ξηρότης, αἱ μέλανες ἄμμοι, αἱ λάβαι, αἱ σκωρίαι. Καὶ εἰς τὰ μέρη ὅμως ἐκεῖνα δὲν λείπει ὁλοτελῶς ἡ ζῶσα φύσις· ἐδῶ καὶ ἐκεῖ φύονται ἀστράγαλοι καὶ ἀκανθώδη σπάρτα, ὑπάρχουν δέ, ὅπως καὶ εἰς τὰς στέππας, τοῦφφες δύο μικρῶν φανερογάμων φυτῶν, ἰδιαζόντων τῆς Αἴτνης, τοῦ *Senecio Etnensis* καὶ *Anthemis Etnensis*, τὰ ὁποῖα προχωροῦν ἑνιαχοῦ μέχρις αὐτοῦ τοῦ χείλους τοῦ κρατῆρος.

Τὸ ἐκ σκωριῶν ἔδαφος, παρουσιάζον πολλοὺς πόρους καὶ μὴ δυνάμενον νὰ συγκρατήσῃ τὰ ἐκ τῆς τήξεως τῶν χιόνων ὕδατα, δὲν δύναται νὰ διαθρέψῃ χόρτον. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ Αἴτνα δὲν ἔχει ὑπεράνω τῶν δασῶν τὰ λιβάδια τὰ ὁποῖα ἔχουν αἱ Ἄλπεις.

Η ΑΙΤΝΑ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟΛΟΓΙΚΩΣ. Ἡ Αἴτνα ἀποτελοῦσα μέρος τῆς «ἡφαιστείας ζώνης τῆς δυτικῆς Ἰταλίας» εἶναι ὁ μεγαλοπρεπέστατος ἀντιπρόσωπος τῶν ἡφαιστείων τῆς ζώνης ταύτης. Ἀνήκει δὲ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *ἁπλῶν ἡφαιστείων*, τουτέστιν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς ἑνιαίου κωνοειδοῦς ὄρους.

Ὁ ὅλος ὄγκος τῆς Αἴτνης, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὑλικὰ ἡφαιστειογενῆ, στηρίζεται ἐπὶ ἑνὸς ὑποβάθρου, τὸ ὁποῖον συνίσταται ἀπὸ λάβας καὶ τόφφους, ἐγκλείοντας θαλάσσια ἀπολιθώματα. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ τόφφοι οὗτοι ἐσχηματίσθησαν ἐντὸς θαλάσσης. Συνεπῶς ἡ γένεσις τῆς Αἴτνης ἤρχισε μὲ ὑποθαλασσίαν κατ' ἀρχὰς ἡφαιστείαν ἐνέργειαν.

Σπουδαῖον ἡφαιστειολογικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς Αἴτνης εἶναι, ὅτι αἱ ἐκρήξεις, κατὰ τὰς νεωτέρας ἐποχὰς καὶ σήμερον ἔτι, γίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐχὶ ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ κορυφαίου κρατῆρος, ἀλλὰ κατὰ τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ὄρος φέρει ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ μικροτέρους παρασιτικοὺς κώνους, οἵτινες ἐσχηματίσθησαν διότι πολλάκις ἐκρήξεις ἔγιναν ἐκ πλευρικῶν ρηγμάτων, διασχιζόντων τὰς κλιτῦς τοῦ κυρίου κωνοειδοῦς ἡφαιστείου. Ἡ πίεσις δηλ. τὴν ὁποίαν—ἰδίᾳ εἰς ὑψηλὰ ἡφαίστεια—ἐξασκεῖ ἡ εἰς τὸν πόρον τῆς ἐκρήξεως ἀνερχομένη λάβα, εἶναι ἐνίοτε τόσῳ μεγάλη, ὥστε αἱ πλευραὶ τοῦ ἡφαιστείου διαρρηγνύονται πρὶν ἡ στήλη τῆς λάβας φθάσῃ τὴν κορυφήν του· σχηματίζονται τότε ρήγματα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κατακόρυφα, διήκοντα ἀπὸ τοῦ πόρου πρὸς τὰς πλευρὰς τοῦ ἡφαιστείου. Τὰ ρήγματα ταῦτα πληροῦνται ἀμέσως μὲ λάβαν, ἥτις, ἀναβλύζουσα ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ἡφαιστείου ὄρους εἰς ὅλας τὰς ἀνοικτὰς θέσεις, σχηματίζει σειρὰν δευτερογενῶν κέντρων ἐκρήξεως. Δι' ἀναβλημάτων στερεῶν — ἄμμων δηλ. καὶ σκωριῶν — σχηματίζονται εἰς αὐτὰς τὰς θέσεις μικροὶ κῶνοι ἐκρήξεως, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναβλύζει συχνὰ ἐπίσης καὶ λάβα. Οἱ μικρότεροι οὗτοι κῶνοι ὀνομάζονται ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν κύριον κῶνον τῆς ἐκρήξεως *παρασιτικοί*. Εἰς τὴν Αἴτναν *γνωρίζομεν* 200 περίπου τοιούτους παρασιτικοὺς κώνους (τοὺς καλουμένους, ὅπως εἴδομεν, τὰ *«326 παιδιὰ τῆς Αἴτνας»*), ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἶναι ὑπὲρ τὰ 100 μέτρα ὑψηλοὶ (βλ. εἰκ.), εἷς δέ, ὁ *Monte Rossi*, ἔχει ὕψος 200 μέτρων. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν ἐπὶ παραδείγματι τοῦ 1879 ἐσχηματίσθη ἓν ρῆγμα 5 χιλιομέτρων μήκους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθησαν 24 μικρότεροι καὶ 7 μεγαλύτεροι παρασιτικοὶ κῶνοι.

Ὅταν τὰ ρήγματα ταῦτα πληρωθοῦν ὑπὸ λάβας καὶ ἡ λάβα στερεοποιηθῇ, τότε σχηματίζονται αἱ *φλέβες στερεᾶς λάβας*, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον κατακόρυφοι, διήκουν ἀπὸ τὸν κύριον πόρον τῆς ἐκρήξεως πρὸς τὰς πλευράς. Αἱ φλέβες αὐταὶ μὲ τὰς μικροτέρας διακλαδώσεις των ἀποτελοῦν δίκτυον διασταυρουμένων φλεβῶν, αἵτινες γενικῶς δεικνύουν μίαν κατ' ἀκτῖνας διάταξιν περὶ τὸν κεντρικὸν ἄξονα τοῦ ἡφαιστείου ὄρους. Καλοῦνται διὰ τοῦτο *ἀκτινωταὶ φλέβες λάβας* καὶ εἰς τὴν Αἴτναν εἶναι ὁραταὶ εἰς τὰς θέσεις, ὅπου εἶναι προχωρημένη ἡ διάβρωσις καὶ ἡ ἀποκόμισις τῶν περὶ αὐτὰς τόφφων. Αἱ φλέβες (βλ. εἰκόνα) ἐκπροβάλλουν τότε ἀπὸ τοὺς περιβάλλοντας τόφφους ὡς κατακόρυφοι τοῖχοι.

Κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Sartorius von Waltershausen, τὸ ἡφαίστειον Αἴτνα ἀνυψοῦται εἰς τὸ σημεῖον διασταυρώσεως δύο ρηγμάτων· τὸ ἓν κύριον ρῆγμα διήκει μὲ διεύθυνσιν βορειοδυτικήν, τὸ ἄλλο δευτερεῦον ρῆγμα μὲ διεύθυνσιν βορειοανατολικήν. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ρήγματος κεῖται—παρὰ τὰς νοτιοανατολικὰς κλιτῦς τοῦ κυρίου ὄρους—ἡ βαθεῖα κοιλὰς ἐγκατακρημνίσεως *Val del Bove*. Ὁ Sartorius von Waltershausen ἔδειξε πρῶτος ὅτι ὁ ἄξων τῆς ἐκρήξεως μετετοπίσθη δὶς τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Αἴτνης, ὅτι δὲ κατ' ἀρχὰς ὁ ἄξων τοῦ ἡφαιστείου καὶ ὁ κρατήρ του εὑρίσκοντο εἰς τὸν μυχὸν τῆς κοιλάδος Val del Bove. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ γενικῶς τὰ στρώματα τῶν ἀναβλημάτων (ἄμμων, σποδῶν κ.τ.λ.) κλίνουν ἐντελῶς κανονικῶς πρὸς τὰ ἔξω, ἐκεῖ (εἰς τὴν θέσιν *Trifoglietto* τῆς Val del Bove) τὰ στρώματα κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἴτνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖται μόνον ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐκεῖ ἦτο ἄλλοτε τὸ κέντρον τῶν ἐκρήξεων· πράγματι δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὴν σύγκλισιν πολλῶν ἀκτινωτῶν φλεβῶν λάβας, παρουσιαζομένων εἰς τὴν κοιλάδα Val del Bove. Ἀργότερον—ἴσως ὑπὸ μιᾶς ἐκρήξεως γενομένης ἐπὶ τοῦ κυρίου ρήγματος, ἢ συνεπείᾳ ἐγκατακρημνίσεων, ἢ συνεπείᾳ καὶ τῶν δύο αἰτίων—τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ παλαιοῦ ἡφαιστείου, τοῦ ὁποίου ὁ κύριος κῶνος ἦτο ὁ τοῦ Trifoglietto, κατεστράφη, ἐσχηματίσθη δὲ ἐκ τῆς διὰ τῆς ἐκρήξεως σχηματισθείσης κοιλότητος, ἐκ τῆς πρώτης δηλ. μορφῆς τῆς Val del Bove, ἓν νέον ἡφαίστειον ὕψους περίπου 3.000 μ. Ὁ ἄξων τούτου, ἐν συγκρίσει μὲ τὸν προηγούμενον κύριον ἄξονα ἐκρήξεως, εἶχε μετατοπισθῆ πρὸς τὰ ΒΔ κατὰ 5000 μέτρα περίπου. Ὑπολείμματα τοῦ κρατηροειδοῦς περιτειχίσματος τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ κρατῆρος, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη *«ἐλλειψοειδὴς κρατήρ»*, φαίνονται ἀκόμη σήμερον. Οἱ δύο ἄξονες τοῦ ἐλλειψοειδοῦς τούτου κρατῆρος εἶχον μήκη 4000 καὶ 2900 μέτρων. Βραδύτερον συνέβη νέα μετατόπισις τοῦ ἄξονος τῆς ἐκρήξεως κατά τινας ἑκατοντάδας μέτρων πρὸς τὰ ΝΔ., ὁ ἐλλειψοειδὴς κρατὴρ βαθμηδὸν ἐπληρώθη ὑλικῶν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος ἐσχηματίσθη ἐπ' αὐτοῦ εἷς ἄλλος κῶνος, ἐντὸς τοῦ κρατῆρος τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη κατόπιν ὁ κατὰ 300 μ. ὑψηλότερός του σημερινὸς κύριος κῶνος ἐκρήξεως τῆς Αἴτνης, ὑψούμενος μέχρι 3278 μ. ὑπὲρ θάλασσαν. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ σημερινοῦ κυρίου κώνου ἐγένετο κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ 1669, τὰ λείψανα δὲ τοῦ παλαιοτέρου κρατῆρος εἶναι τὸ πεδίον *«Cratere del piano»* ἢ *«Piano del Lago»*.

Ἡ Αἴτνα ἀνεκχύνει λάβας, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς *βασικὸν (δολεριτικὸν) μάγμα*.

Αἱ ἐκρήξεις. — Ἡ Αἴτνα φαίνεται, ὅτι εἶναι ἐνεργὸν ἡφαίστειον πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἀφοῦ αἱ πρῶται ἐκρήξεις συγχέονται μὲ τὰς μυθολογικὰς ἐποχάς, πολλαὶ δὲ πόλεις ἀρχαῖαι λέγεται ὅτι κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν ἐκρήξεών της, ἡ Νάξος, ἡ Ὕβλα κ.λ.π.

Ὁ πρῶτος ἱστορικός, ὁ ἀναφέρων τὴν Αἴτναν, μετὰ τὸν Πίνδαρον, εἶναι ὁ Θουκυδίδης, ὅστις σημειώνει τρεῖς ἐκρήξεις τοῦ ἡφαιστείου. Ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς δὲν δίδει τὴν χρονολογίαν τῆς πρώτης τῶν ἐκρήξεων τούτων, ἀρκούμενος ν' ἀναφέρῃ μόνον, ὅτι συνέβη ὀλίγον χρόνον ὕστερον ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σικελίαν. Ἐκ τούτου ὑπολογίζεται ὅτι θ' ἀνάγεται αὕτη εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς πόλεως Νάξου ὑπὸ τῶν Χαλκιδέων (736 π. Χ.) χρόνους. Ὁ Διόδωρος ὅμως ὁ Σικελιώτης μνημονεύει μίαν ἔκρηξιν, ἐπισυμβᾶσαν πιθανῶς πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑλλήνων ἐν Σικελίᾳ. Ἡ ἔκρηξις αὕτη ἔκαμεν ὅλους τοὺς κατοίκους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν νῆσον.

Δύο ἄλλαι ἐκρήξεις ἐγένοντο ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Διονυσίου καὶ ὁ Πλάτων, εὑρισκόμενος τότε εἰς τὰς Συρακούσας, προσεκλήθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Κατάνης, ὅπως ἐπιτοπίως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον σπουδάσῃ τὰ φαινόμενα τοῦ ἡφαιστείου.

Αἱ νεώτεραι λεπτομερέστεραι μελέται καὶ ἔρευναι ἐπὶ τῶν ἐκρήξεων τῆς Αἴτνης μᾶς δίδουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Ὁ εἰς τὴν *«Ἀκαδημαϊκὴν συλλογὴν»* (Collection académique VI. Partie étrangère.—Dijon et Paris 1761, σελ. 489) περιλαμβανόμενος «χρονολογικὸς κατάλογος τῶν ἐκρήξεων τῶν ἡφαιστείων, σεισμῶν, μετεωρολογικῶν τινων φαινομένων, κτλ.» ἀναγράφει, ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1500 π. Χ. καὶ 1280 π. Χ. ἔλαβον χώραν ἐκρήξεις τῆς Αἴτνης καὶ ὅτι κατὰ τὴν πρώτην τῶν δύο τούτων ἐκρήξεων—χωρὶς νὰ δίδωνται λεπτομερέστερα γεγονότα—μᾶζαι ἐκρηξιγενεῖς ἐπεκάλυψαν τὰ λείψανα ἀρχαίας τινὸς πόλεως. Ὁ Κ. Sapper, σχετικῶς μὲ τὰς ἐκρήξεις ταύτας, προσθέτει, ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ τι σχετικὸν εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Ὁ Hoff ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι τὸ πρῶτον τῶν δύο ἀνωτέρω γεγονότων σχετίζεται μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (V.6) ἀναγραφόμενα. Ἀλλά, κατὰ τὸν Κ. Sapper, τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Διοδώρου ὁμιλεῖ μόνον γενικῶς περὶ πολυετῶν ἐκρήξεων τῆς Αἴτνης εἰς ἀρχαίας ἐποχὰς καὶ προσθέτει τὴν πληροφορίαν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σικελίας ἐκ φόβου ἐγκατέλειψαν τὰς οἰκίας των καὶ κατέφυγαν εἰς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου. Ἂν καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονὸς φαίνεται πολὺ ἀπίθανον, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις ἀπόδειξιν ὅτι ἰσχυρὰ ἐνέργεια ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν εἰς χρονολογίαν μὴ δυναμένην βεβαίως νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς.

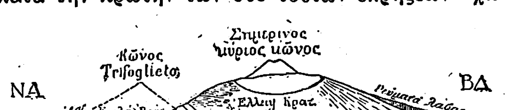

Σχηματικὴ τομὴ τῆς Αἴτνης πρὸς κατανόησιν τῆς μετατοπίσεως τοῦ ἄξονος τῶν ἐκρήξεων.
[Κατὰ τὸν Sart. von Waltershausen.]

Σχετικῶς μὲ τὴν δευτέραν χρονολογίαν (1280 π. Χ.) ὁ Hoff ὑποθέτει, ὅτι ἴσως καὶ αὕτη ἐξήχθη ἐπίσης ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου τοῦ Διοδώρου. Πάντως καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας χρονολογίας—φρονεῖ ὁ Sapper—οὐδεμία ἀξία πρέπει νὰ ἀποδίδεται.

Κατὰ τὰ ὡρισμένα δεδομένα τοῦ Θουκυδίδου (III, 116) ὅτι ἀπὸ τῆς οἰκήσεως τῆς Σικελίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (729 π. Χ.) μέχρι τοῦ 425 π. Χ. συμπεριλαμβανομένου, ἔλαβον χώραν μόνον *τρεῖς* ἐκρήξεις, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν—λέγει ὁ Κ. Sapper — ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῶν *μεγάλων* ἐκρήξεων χρονικὰ διαστήματα ἦσαν μακροτέρας διαρκείας ἢ τὰ σύγχρονα. Τὸ ἔτος τῆς ἀρχαιοτάτης, γνωστῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τὸν Θουκυδίδην, ἐκρήξεως,

Digitized by Google

ὡς καὶ τὰς λεπτομερείας αὐτῆς, σχεδὸν δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Th. Bergk ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ—ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς παρισινοῦ χειρογράφου (Philologus XXXII, 1873 σελ. 138)—ὡς χρονολογίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ (Στωβαῖος, Flor. 79, 38) περιγραφομένης ἐκρήξεως ἀντὶ τῆς 81ης, τὴν 21ην Ὀλυμπιάδα, δηλ. τὸ 693 π. Χ. ἔτος καὶ συνεπῶς, ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν τριῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀναγραφομένων ἐκρή-

Φλέβες λάβας διασχίζουσαι τοὺς ἡφαιστείους τόφφους τῆς «κοιλάδος τοῦ Βοός».

ξεων. Ἀλλ' αἱ νεώταται ἐκδόσεις τοῦ συγγραφέως οὐδεμίαν ἀφίνουν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς 81ης Ὀλυμπιάδος. Συνεπῶς—ἐπιλέγει ὁ K. Sapper—ἡ ὑπόθεσις τοῦ Bergk καταπίπτει.

Ἡ καλυτέρα συνοπτικὴ περίληψις τῶν γνωστῶν εἰς ἱστορικὰς ἐποχὰς ἐκρήξεων τῆς Αἴτνης, εἶναι ἡ τοῦ Sartorius von Waltershausen («Der Aetna» I. Leipzig 1880 σελ. 195-326), ἀναφέρουσα ἄφθονον βιβλιογραφίαν. Ἀρχίζει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1879, ἔχουσα ὡς βάσιν τὴν μικρὰν ἐπισκόπησιν τοῦ G. Recupero «Storia naturale e generale dell' Etna» (Catania 1815, σελ. 20-180). Ἐξ αὐτῆς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Nissen εἰς τὴν Ἰταλικὴν Γεωγραφίαν του («Italische Landeskunde», Berlin 1883), θὰ ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα τὰς κυριωτέρας ἐκρήξεις τῆς Αἴτνης, σημειοῦντες διὰ + τὰς ἐκρήξεις ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ὑπὸ ἀνεκχύσεων λαβῶν.

Ὁ Nissen παραδέχεται ὡς χρόνον τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκρήξεων τὰ ἔτη 479 π. Χ. καὶ 475 π. Χ. Κατὰ τὸν ἴδιον, τὸ ἔτος *456* π. Χ. συνέβη μία ἔκρηξις (+), τὴν ὁποίαν ὁ Bergk ἀνάγει εἰς τὸ 693 π. Χ. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν ταύτην, προσθέτει ἡ ἀφήγησις (Stobäus, Flor. 79, 38), δύο ἀδελφοὶ κατώρθωσαν νὰ φέρουν ἔξω τοῦ κινδύνου τῆς ἐκρήξεως τοὺς γονεῖς των, καθόσον τὸ ρεῦμα τῆς λάβας ἐχωρίσθη εἰς δύο τμήματα, εὐθὺς ὡς ἔφθασεν ἔμπροσθεν αὐτῶν. Ἂν ἡ ἔκρηξις αὐτη συνέβη ὄντως τῷ 456 π. Χ, ὅπως εἶναι πιθανόν, τότε βραχύνεται κατὰ πολὺ ἡ περίοδος ἠρεμίας, τὴν ὁποίαν δίδουν τὰ δεδομένα τοῦ Θουκυδίδου.

Τῷ *425 π. Χ.* κατὰ τὸν Waltershausen (426 κατὰ τὸν Nissen) ἐγένετο ἔκρηξις (+) καταστρεπτική, μὲ μέγα ρεῦμα λάβας (τὸ «*Sciara del Rotolo*»).

Τῷ *396 π. Χ* κατὰ τὸν Nissen (κατὰ τὸν Waltershausen τῷ 394 καὶ κατὰ τὸν v. Hoff τῷ 392) κατὰ μίαν ἔκρηξιν καθ' ἣν ἐσημειώθησαν καὶ θερμαὶ βροχαὶ σποδοῦ ἔρρευσεν ἡ λάβα μέχρι τῆς θαλάσσης (Διόδωρος XIV, 59). Τὸ ρεῦμα τοῦτο εἶναι κατὰ τὸν Waltershausen τὸ ρεῦμα τοῦ ὄρους *Urna*.

Κατὰ τὸ *μέσον τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.*, φαίνεται—κατὰ πολλὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους—ὅτι συνέβησαν ἐκρήξεις. Τὰ ἔτη 141 π. Χ., 135 π. Χ. (+), 126 π. Χ. (+), καὶ 122 π. Χ.(+), χαρακτηρίζονται πάλιν δι' ἐκρήξεων. Κατὰ τὴν τελευταίαν κατεστράφη ὑφ' ἑνὸς ρεύματος λάβας (τῆς *Carvana* κατὰ τὸν Walterhausen) ἡ Κατάνη. καὶ κατὰ τὸν Ὀρόσιον (V, 13, 3), αἱ στέγαι τῶν οἰκιῶν κατεκάησαν ὑπὸ τῆς καταπεσούσης θερμῆς σποδοῦ καὶ κατέπεσαν ὑπὸ τὸ βάρος της. Αἱ προξενηθεῖσαι ζημίαι θὰ ἦσαν μεγάλαι, ἀφοῦ ἡ Σύγκλητος ἐχάρισεν εἰς τοὺς ἡφαιστειοπαθεῖς κατοίκους τοὺς φόρους ἐπὶ μίαν δεκαετίαν.

Ἄλλαι ἐκρήξεις ἐγένοντο περὶ τὰ ἔτη *50 π.Χ.*, *44 π.Χ.* καὶ *36 π. Χ.*

Κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα τοῦ Χριστιανικοῦ ἡμερολογίου ἀνενεώθη ἐκ νέου ἡ ἡφαιστεία ἐνέργεια περὶ τὸ ἔτος *40 μ.Χ.* Ἡ ἔκρηξις συνωδεύετο ἀπὸ ἰσχυροὺς κρότους, ὁ δὲ Καλιγούλας φοβηθεὶς ἀνεχώρησεν αἰφνιδίως ἐκ τῆς Μεσσήνης.

Κατὰ τὰ *50 μ.Χ.* καὶ *72 μ.Χ.* τὸ ἡφαίστειον ἐνήργησε πάλιν. Ἐφεξῆς ὅμως ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐλλείπουν ἀκριβῆ δεδομένα περὶ ὡρισμένων ἡφαιστείων συμβάντων.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ *252 μ. Χ.* κατέρρευσε πρὸς τὴν Κατάνην ἓν ρεῦμα λάβας «ἀναβράζον σφοδρότερον τοῦ συνήθους». Τὸ ρεῦμα ἐστάθη, ὅταν ἀπέναντί του ἔστησαν τὸν πέπλον τῆς ἁγίας Ἀγάθης. Κατὰ τὸν Waltershausen εἶναι τὸ σήμερον μὲ τὸ ὄνομα *λάβα «di Gifali»* χαρακτηριζόμενον ρεῦμα.

Περὶ τὸ *420 μ.Χ.* ἀσφαλῶς τὸ ἡφαίστειον ἐνήργησεν ἐκ νέου, ὡς καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Τοὐναντίον διὰ τὴν ἀναφερομένην ἔκρηξιν τοῦ 812 μ.Χ δὲν ὑπάρχουν θετικὰ δεδομένα πρὸς παραδοχήν της ὡς βεβαίας. Φαίνεται ὅμως, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος *836 μ.Χ.* ἔλαβε χώραν πάλιν ἔκρηξις ὡς καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ 11ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ πάλιν τῷ *1064 μ.Χ.*

Ἐπίσης ἐκρήξεις περισσότεραι ἐγένοντο περὶ τὸ τὸ μέσον τοῦ 12ου μ. Χ. αἰῶνος, κατὰ τὰ ἔτη *1157* ἢ 1158 καὶ *1160*. Ὡρισμένα δεδομένα ἔχομεν περὶ μιᾶς ἐκρήξεως κατὰ τὸ *1164* μ. Χ.

Μεγάλη ἔκρηξις (+), συνοδευθεῖσα μὲ καταστρεπτικὰς σεισμικὰς δονήσεις, ἐγένετο τὴν 4 Φεβρουαρίου *1169* μ. Χ.

Ἄλλαι ἐκρήξεις μνημονεύονται κατὰ τὰ μ. Χ. ἔτη, *1175*, *1194*, *1197*, *1222*, *1250*, *1275* (+) *1321* (ἔκρηξις ἢ πιθανώτερον σεισμοί), *1323* (ἔκρηξις ἰσχυροτέρα μὲ πτῶσιν σποδοῦ εἰς Μάλταν), *1328*, *1329* (+), *1333*, *1350*, *1381* (+) ἢ 1371; (ἔκρηξις, τῆς ὁποίας ἡ ἀνεκχυθεῖσα λάβα ἐπλήρωσε τελείως ἕνα λιμένα,—κατὰ τὸν Waltershausen ἡ *λάβα "del Rotolo"* καὶ *"del Crocifisso"*).

Κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἔλαβον χώραν αἱ ἑξῆς ἐκρήξεις κατὰ τὸν Waltershausen, 9-20 Νοεμβρίου *1408* (+) (πτῶσις σποδοῦ μέχρι τῆς Μεσσήνης καὶ τῆς Καλαβρίας), *1444* (+), *1446*, *1447* (+) *1470 (;)* καὶ ἴσως τῷ *1494*.

Τῷ 1533 ὁ κρατὴρ ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ, χωρὶς νὰ δείξῃ μίαν ἰδιαιτέραν ἔκρηξιν. Τοὐναντίον τῷ *1535* ἐγένετο μία πλευρικὴ ἔκρηξις, ἐξ ἧς ἐγεννήθη τὸ Monte Nero dei Zappini.

Τῷ *1536* ἐσημειώθη ἰσχυρὰ ἔκρηξις, συνοδευθεῖσα ἀπὸ ἑτέραν τριπλῆν τοιαύτην μὲ φαινόμενα ἀνεκχύσεως λαβῶν. Μεγάλα ρεύματα λάβας ἔρρευσαν πρὸς τὰ ΒΑ = Randazzo, πρὸς Δ = Bronte καὶ Adernò καὶ πρὸς Ν = Paternò καὶ S. Nicolo. Κατ' αὐτὴν ὅλη ἡ Σικελία καὶ μέρος τῆς Ἰταλίας (πιθανῶς καὶ αὐτὴ ἡ Κρήτη) ἐκαλύφθησαν ὑπὸ σποδοῦ καὶ πολλαὶ βλάβαι ἐπροξενήθησαν, θανατωθέντων πολλῶν κτηνῶν. Οἱ σεισμοὶ καὶ μία ὑδατοπλήμμυρα, ἐκ τῆς τήξεως τῶν χιόνων, προὐξένησαν ἐπιπροσθέτως μεγάλας ζημίας. Καὶ ἄνθρωποί τινες ἐπλήγησαν ὑπὸ μύδρων.

Τὴν 11 Μαΐου *1537* ἤρχισε νέα μεγάλη (+) ἔκρηξις. Μέγα ρεῦμα λάβας ἔρρευσε μέχρι τοῦ Nicolosi. Ἡ σποδὸς μετεφέρθη διὰ τοῦ ἀέρος μέχρι τῆς Καλαβρίας καὶ εἰς τὴν θάλασσαν μέχρις ἀποστάσεως 300 ἰταλικῶν μιλλίων. Ἡ ὑψίστη κορυφὴ τοῦ ὄρους κατεκρημνίσθη ἐντὸς τοῦ κρατῆρος. Ἄλλαι μικραὶ ἐκρήξεις ἀναφέρονται κατὰ τὰ ἔτη 1540, 1541 καὶ 1566 +.

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἰδιαιτέρως σημειοῦται ἐντατικὴ καὶ συχνὴ ἐνέργεια τοῦ ἡφαιστείου. Ἤδη τὸν Ἰούλιον τοῦ *1603* ἐξήρχετο ἐκ τοῦ κρατῆρος τῆς κορυφῆς λάβα καὶ γιγαντιαία σκοτεινὴ στήλη καπνῶν. Καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη τὸ ὄρος ἦτο ἐν ἐνεργείᾳ, κατὰ τὰ ἔτη δὲ *1607-1610* ἔλαβον χώραν πολλαὶ ἀνεκχύσεις λαβῶν μαζὶ μὲ φαινόμενα ἐκρήξεων.

Τὴν 1 Ἰουνίου *1614* κατεκρημνίσθη τὸ «*ὄρος τῆς 22 Ἀπριλίου 1607*» (εἷς κρατὴρ-λόφος ἀνοικτὸς πρὸς Δ), ἄλλαι δὲ μικρότεραι ἐκρήξεις (+) ἐγένοντο τῷ 1614, 1634, 1643, 1646—1647, 1651—1653 καὶ τῷ 1654.

Ἡ μεγίστη τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους γενομένων ἐκρήξεων ἤρχισε τὴν *8 Μαρτίου 1669* μὲ ἰσχυροὺς σεισμούς. Τὴν 11 Μαρτίου (ὥρα 4.30' μ. μ.) ἠνοίχθη ὑπεράνω τοῦ Nicolosi εἰς τὸ Piano della Fusara βαθυτάτη σχισμὴ περίπου 18 χιλιομέτρων μήκους, διευθύνσεως Β—Ν καὶ εὔρους 5—6 ποδῶν, ἐκ πολλῶν δὲ σημείων αὐτῆς (πλέον τῶν 20) ἀνεβλήθησαν λίθοι διάπυροι. Τὴν 6,30' μ. μ. ἐσχηματίσθη τὸ *Monte Rosso*, δύο δ' ὥρας βραδύτερον τρία εὐρέα στόμια. Ἡ λάβα ἤρχισε νὰ ρέῃ εὐθὺς μετὰ τὴν διάρρηξιν τοῦ κατωτέρου μέρους τῆς σχισμῆς, καὶ κατέπνιξε τὴν 12 Μαρτίου τὴν πολίχνην Malpasso, διεπέρασε καὶ περιέρρευσε τὸ Monte Piliere, κατέπνιξε τὴν 12 καὶ 13 Μαρτίου τὴν κώμην Mompiliere καὶ ἐδιχάσθη κατόπιν πρὸ μιᾶς ράχεως ἐκ παλαιοτέρας λάβας. Ὁ ἀνατολικὸς βραχίων κατέστρεψεν ἀκόμη τὴν κώμην S. Giovani di Galuma (15 καὶ 16 Μαρτίου). Τὴν 14 καὶ 15 ἐπηκολούθησαν φοβεραὶ ἀνεκβολαὶ θερμῆς σποδοῦ. Νέαι ἀνεκχύσεις λαβῶν κατέστρεψαν τὰς κώμας S. Pietro, Campo Rotundo καὶ Misterbianco. Τὴν 26 Μαρτίου (11 π. μ.) κατεκρημνίσθη ἡ κορυφὴ τῆς Αἴτνης. Ἀλλ' ἡ λάβα ἐπλησίασε τὴν Κατάνην, ὑπέσκαψεν ἕνα λόφον καὶ μετέφερε τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀμπέλους ἐπὶ ἓν διάστημα πρὸς τὰ ἐμπρὸς μέχρις ὅτου τὸ τεμάχιον αὐτὸ τῆς γῆς κατεκρημνίσθη καὶ αἱ φυτεῖαι κατεκάησαν. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα εἷς νέος βραχίων λάβας ἐπλήρωσεν ἓν ἕλος καὶ ἔφθασε τὴν 23 Ἀπριλίου (9 μ. μ.) εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρρεε μέχρι τῆς 29ης. Τὴν 30 Ἀπριλίου ὅμως, ὡς καὶ τὴν 16 Μαΐου, ἡ λάβα διαρρήξασα τὰ τείχη τῆς πόλεως Κατάνης εἰσήλασεν εἰς αὐτήν, κατεκρήμνισεν οἰκίας καὶ προὐξένησε καταστροφάς. Ἡ ἔκρηξις κατέπαυσε τὸν Ἰούλιον. Πολυάριθμοι ἀτμίδες ἀπέθεσαν μεγάλας μάζας χλωριούχου ἀμμωνίου, αἵτινες συνελέγησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν. Ἡ ἀνεκχυθεῖσα λάβα ὑπελογίσθη εἰς 980 ἑκατομ. κυβ. μέτρα (κατὰ τὸν Waltershausen).

Ἄλλαι ἐκρήξεις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐγένοντο τῷ *1682* (+), *1688* (+), *1689* (ἀνέκχυσις λάβας εἰς τὸ Valle di Bove, κατὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ περίεργοι εὗρον τὸν θάνατον), τῷ *1693* καὶ τῷ *1694*. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐκρήξεις ἐγένοντο τῷ 1703 (+), 1723—1724 (+), 1732 (+), 1735, 1736, 1744 (+), καθὼς καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1747—1748 (+) καὶ 1752—1754. Ἐκ τούτων μόνον ἡ ἔκρηξις τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1747 διακρίνεται διὰ τὴν ἀνέκχυσιν λαβῶν, τῶν ὁποίων οἱ μεμονωμένοι ρύακες ἡνώθησαν εἰς ἓν ρεῦμα' καὶ κατέρρευσαν εἰς τὸ *Valle del Bove.*

Σφοδραὶ ἀνεκβολαὶ τέφρας ἔλαβον χώραν κατὰ Φεβρουάριον *1755*, τὸν δὲ Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀνεξεχύθη καὶ λάβα ἐκ τῆς κορυφῆς. Συγχρόνως μεγάλοι χείμαρροι ὕδατος κατέρρευσαν, ἐρημώνοντες τὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους. Οἱ χείμαρροι οὗτοι ἐγεννήθησαν κατὰ τὸν Waltershausen συνεπείᾳ ἀποτόμου τήξεως μεγάλων ποσοτήτων χιόνων. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἡφαιστείου ἐξηκολούθησε δι' ἀνεκβολῶν σποδοῦ μέχρι τῆς 31 Ἰουλίου 1759 προστεθεισῶν καὶ ἀνεκχύσεων λαβῶν (ἐν ὅλῳ 11 ρεύματα) ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1758. Ἄλλαι ἐκρήξεις ἐγένοντο τῷ *1763*, (ἔκρηξις πολὺ πλουσία εἰς ἀμμωνιακὸν ἅλας καί, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς σόδαν) καὶ τῷ 1764 (+).

Μεγαλοπρεπὴς ἔκρηξις ἤρχισε, μετὰ μίαν σειρὰν σεισμικῶν δονήσεων, τὴν 27 Ἀπριλίου *1766* εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ κεντρικοῦ κώνου, διαρκέσασα μέχρι 6ης Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους.

Μετὰ σειρὰν σεισμῶν διερράγη τὸ ὄρος τὴν 18 Μαΐου *1780* (6 1/2 μ. μ.) εἰς ἀπόστασιν 900 μ περίπου δυτικῶς τοῦ *Montagnuola* καὶ ἐκ δύο στομίων ἀνεξέρρευσε λάβα. Τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον τοῦ *1781* ἀνεξέβαλεν ὁ κρατὴρ τῆς κορυφῆς μεγάλα ποσὰ σποδοῦ καὶ κατόπιν ἐπληρώθη μὲ λάβαν, ἥτις τελικῶς ἔρρευσεν ὑπὲρ τὸ χεῖλός του πρὸς τὸ *Valle del Bove.*

Ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουνίου *1787* μέχρι τοῦ Ἰουλίου ἐγένοντο ἰσχυραὶ ἀνεκβολαὶ σποδοῦ ἐκ τοῦ κρατῆρος τῆς κορυφῆς. Τὸ νέφος ἔφθασεν εἰς ὕψος τριπλάσιον τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους καὶ εἰς τὸ ἴδιον ὕψος ἔφθασαν κατὰ τὴν νύκτα τῆς 17 πρὸς τὴν 18 Ἰουλίου ὑπερμεγέθεις φλογώδεις στῆλαι αἱ ὁποῖαι ἐφώτισαν τὰ πέριξ ὡς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Μεγάλαι μᾶζαι λαβῶν κατέρρευσαν τὴν 16, 17 καὶ 18 Ἰουλίου εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους.

Μικρότεραι δονήσεις τοῦ ἐδάφους ὡς καὶ ἐκτονώσεις καὶ ἐκρήξεις ἀτμῶν ἀπετέλεσαν τὴν προεισαγωγὴν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκρήξεως τοῦ *1792-93* (+) μετὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἡφαίστειον παρέμεινε σχεδὸν ἐν ἠρεμίᾳ μέχρι τοῦ 1800.

Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐκρήξεις ἐγένοντο κατὰ τὰ ἔτη 1800, 1802 (+), 1803—1809, 1811—1812 (+). Μετὰ ταῦτα τὸ ἡφαίστειον πολλάκις ἐκάπνιζεν ἀργότερον, ἀκόμη μέχρι τοῦ *1818*, καὶ εἶχε καὶ συχνὰς σεισμικὰς δονήσεις. Τῷ *1819* (+) ἰσχυρὰ ἔκρηξις μετὰ σποδῶν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον μέχρι τοῦ 1830, ἂν ἐξαιρέσῃ τις ἀνεκπομπάς τινας καπνῶν καὶ ἀνεκβολὰς σποδοῦ καὶ φωτεινά τινα φαινόμενα (1823, 1829), τὸ ἡφαίστειον ἔμεινεν ἐν ἠρεμίᾳ. Τῷ *1831* ἡ ἐνέργεια ἦτο κάπως ἐντατικωτέρα. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1832 (+) ἐσημειώθη μικρὰ ἔκρηξις κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνεκχυθεῖσα λάβα εἰσῆλθεν εἰς κοιλότητά τινα πλήρη χιόνος. Ἡ τῆξις καὶ ἡ ἐξάτμισις τῶν χιόνων ἔγιναν μὲ τόσην ταχύτητα, ὁρμὴν καὶ ἔντασιν, ὥστε ἐνόμισαν, ὅτι ἐκεῖ ἤνοιξε νέον ἡφαίστειον. Ἰσχυροί τινες σεισμοὶ ἐπηκολούθησαν περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους καὶ κατὰ τὸν Δεκέμβριον ἠνοίχθη ἓν βαθὺ στόμιον *(Pozzo di Fuoco)* εἰς τὸν ἄνω κρατῆρα τῆς Αἴτνης.

Μικραὶ ἐκρήξεις ἐγένοντο κατόπιν κατὰ τὰ ἔτη 1836, 1837 καὶ 1838.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ *1838* καθ' ἑκάστην ἑσπέραν ἔρριπτε τὸ ἡφαίστειον φωτοβολὴν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐρυθροδιάπυρος λάβα ἐπλήρωσε μέγα μέρος τοῦ πυθμένος τοῦ κρατῆρος, ἀνυψωθεῖσα δὲ κατόπιν καὶ ὑπερεκχειλίσασα ἐξεχύθη ὑπὲρ τὸ βόρειον χεῖλος. Ἡ λάβα ἔρρεεν ὡς πυκνόρρευστος τετηγμένος χυτοσίδηρος καὶ εἰς τὰς πολὺ κεκλιμένας θέσεις κατεθρυμματίζετο εἰς θραύσματα, τὰ ὁποῖα διερρηγνύοντο μὲ κρότον θραυομένων ὑελίνων εἰδῶν καὶ κατεκυλίοντο πρὸς τὰ κάτω. Τὴν 11 Δεκεμβρίου ἔπαυσεν ἡ ἔκρηξις.

Μετὰ 4 ἔτη ἐπανήρχισεν ἡ ἐνέργεια τὸ πρῶτον τὴν 27 Νοεμβρίου *1842*, ὅτε ἔλαβε χώραν ἰσχυρὰ ἔκρηξις. Τῇ 28 Νοεμβρίου (2 ὥρᾳ π. μ.) ἡ λάβα ἐξεπήγασε ἀπὸ 2 θέσεις τοῦ χείλους τοῦ κρατῆρος καὶ ἔρρευσε πρὸς τὰ κάτω. Ὁμοίως τὴν 29 Νοεμβρίου καὶ τὴν νύκτα πρὸς τὴν 1ην Δεκεμβρίου ἐξέρρευσεν ἄφθονος λάβα. Τὸ ἓν τῶν ρευμάτων τούτων εἶχε ταχύτητα 4,80 μέτρων εἰς ἓν πρῶτον λεπτόν.

Τὴν 17 Νοεμβρίου *1843* (2 μ μ.) εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους ὑπεράνω τοῦ *Bronte* ἠνοίξαν 15 στόμια ἐπὶ μιᾶς ρωγμῆς. Ἐξεχύθη ρεῦμα λάβας καταρρεῦσαν μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος. Τὴν 24 Νοεμβρίου ἐστάθη πέραν τῆς ὁδοῦ Adernò—Bronte, ἀφοῦ ὅμως προὐκάλεσεν, ἐλθὸν εἰς ἐπαφὴν μὲ μίαν μικρὰν λίμνην ὕδατος, τεραστίαν ἔκρηξιν θανατώσασαν πολλοὺς ἀνθρώπους.

Ἄλλαι ἐκρήξεις ἐγένοντο κατὰ τὰ ἔτη *1852*

Digitized by Google

(ἔκχυσις λαβῶν συνολικοῦ ὄγκου $^{8}/_{4}$ τοῦ κυβικοῦ χιλιομέτρου), *1863, 1865* ἔκχυσις λαβῶν συνολικοῦ ὄγκου $92^{1}/_{2}$ ἑκατομμυρίων κυβ. μέτρων, ἀναφυσήματα κεντρικοῦ κρατῆρος πλούσια εἰς ὑδροχλώριον ὀξύ), *1868, 1869* (ὄγκος ἀνεκχυθεισῶν λαβῶν 7,6 ἑκατομμυρίων κυβ. μέτρων), *1874* (ἀνεκβολὴ 1.351.000 κυβικῶν μέτρων νέων ἡφαιστειογενῶν ὑλικῶν).

Τῷ *1879* (26 Μαΐου, μεταξὺ 7ης καὶ 8ης ἑσπερινῆς ὥρας) ἀνεβλήθη μαῦρος καπνὸς κατὰ τὴν Δ.ΝΔ. καὶ τὴν Β.ΒΑ κλιτὺν ἐκ γεννηθεισῶν ρωγμῶν καὶ νέφη ἀτμῶν ὑψώθησαν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ κρατῆρος. Δύο νέα ρεύματα λάβας ἔρρευσαν κατὰ τὴν ΝΔ πλευράν, τὰ ὁποῖα ἔπαυσαν νὰ κινοῦνται, εἰς τὸ ὕψος τῶν 2000 μ., τὴν 28 Μαΐου. Πλῆθος νέων στομίων ἐδημιουργήθη, κατὰ τὴν Β.ΒΑ δὲ πλευρὰν ἐγεννήθησαν νέοι κρατῆρες καὶ κῶνοι. Εἰς τὸ ὕψος 2250 μ. ἐγεννήθη τὸ μὲ διπλοῦν κρατῆρα βουνὸν *Monte Umberto—Margherita,* ἔχον ὄγκον $25^{1}/_{8}$ ἑκατομμυρίων κυβ. μέτρων καὶ ὑψηλότερον, εἰς 2360 μ., τέσσαρες μικρότεροι κῶνοι. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐκρήξεως οἱ σπασμοὶ τοῦ ἐδάφους ἦσαν τόσῳ ἰσχυροί, ὥστε ὁ Silvestri ἀναφέρει ὅτι ἔπαθε ναυτίασιν. Τὸ ποσὸν τῆς ἀνεκχυθείσης νέας λάβας ἀνῆλθε ἀπὸ 26 Μαΐου μέχρις 7 Ἰουνίου εἰς τὸν ὄγκον τῶν 56.658.433 κυβ. μέτρων (κατὰ τὸν Silvestri). Ὁ κεντρικὸς κρατὴρ οὐδεμίαν μεταβολὴν ὑπέστη.

Μετὰ μίαν μακρὰν περίοδον δονήσεων καὶ σεισμῶν ἐπῆλθεν ἡ ἔκρηξις τῆς 22 Μαρτίου *1883* (12 ὡρ. 45′ τῆς νυκτός). Κατ' αὐτὴν διαρκέσασαν μόνον 3 ἡμέρας ἐσχηματίσθη ἓν ρῆγμα 3 χιλιομέτρων μήκους καὶ λάβα ἀνεξεχύθη ἄφθονος.

Κατὰ τὰ ἔτη *1884* καὶ *1885* συνέβαινον σεισμοὶ ἀσθενεῖς ὡς καὶ ἐλαφραὶ ἐκρήξεις ὑδρατμῶν καὶ σποδοῦ.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ *1885* ἤρχισε πάλιν ἡ ἡφαιστεία ἐνέργεια νὰ ἐντείνεται. Ἡ ἔκρηξις ἀρχίσασα τὴν 18ην Μαΐου 1886 (11 π.μ.) ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 7 Ἰουνίου. Κατ' αὐτὴν ἐδημιουργήθη τὸ *Monte Gemellaro* ὡς νέος κῶνος ὕψους σχετικοῦ 100 μ., καὶ ἀνεξεχύθη νέον ρεῦμα λάβας ἔχον ἐπιφάνειαν 5,5 τετρ. χιλιομέτρων καὶ ὄγκον 66 ἑκατομμυρίων κυβ. μ.

Μία ἐντατικὴ καὶ μακρὰ ἔκρηξις ἐπηκολούθησε τὴν 8ην Ἰουλίου *1892* ὑπεράνω τῆς θέσεως, ὅπου συνέβη ἡ ἔκρηξις τοῦ 1886, εἰς ὕψος 1750—2050 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἦτο νὰ δημιουργηθῇ σειρὰ κώνων νέων, διαταχθέντων κατὰ διεύθυνσιν Β—Ν (*Monti Silvestri*), καὶ νὰ ἐκχυθῇ μέγα ρεῦμα λάβας (12, 285.000 τετραγ. μέτρ. ἐπιφανείας).

Ἐπηκολούθησε κατόπιν μακρὰ περίοδος ἠρεμίας μέχρι τοῦ 1908, διαταραχθεῖσα μόνον ἀπὸ μερικοὺς σεισμοὺς καὶ δύο ἐκρήξεις ἀσθενεῖς (Ἰούλιος 1899 καὶ Ἰανουάριος τοῦ 1906).

Τὴν 29ην Ἀπριλίου *1908* εἰς τὸ ὕψος 2350 μ. καὶ εἰς τὴν *Valle del Bove* ἐγένετο ἀσήμαντος, μιᾶς ἡμέρας διαρκείας, πλευρικὴ ἔκρηξις κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν. Ὁ ὄγκος τῆς ἀνεκχυθείσης λάβας ἔφθασε τὰς 500 χιλιάδας κυβ. μέτρων.

Ἀπὸ τῆς 23ης Μαρτίου μέχρι τῆς 18 Ἀπριλίου *1910* ἐγένετο νέα πλευρικὴ ἔκρηξις ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ ὑψόμ. 2550μ. καὶ εἶτα εἰς τὸ τῶν 2050 μ. Ἀνεξεχύθησαν μέγα ρεῦμα λάβας (ἐπιφανείας μείζονος τῶν 5 τετραγων. χιλιομέτρων) καὶ δύο μικρότερα. Πολυάριθμα κωνίδια ἐξ ἀναβλημάτων ἐσχηματίσθησαν κατὰ σειράς. Τὸν ὄγκον τῆς ἀνεκχυθείσης λάβας ὑπελόγισαν ὁ de Regny, εἰς 65 ἑκατομμ. κυβ. μέτρα, ὁ Oddone εἰς 60 ἑκατομμ. καὶ ὁ Sabatini μόνον εἰς 20—25 ἑκατομ. κυβ. μ.

Ἀπὸ τῆς 9—26 Σεπτεμβρίου *1911* ἔλαβε χώραν ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς πλευρικὴ ἔκρηξις. Μία ρωγμὴ ἐσχηματίσθη καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνεξεχύθη λάβα.

Τῷ *1915* πάλιν παρετηρήθη ἐπανάληψις τῆς ἡφαιστείας ἐνεργείας, ὄχι ὅμως σημαντική. Τέλος ἡ τελευταία τῶν ἐκρήξεων ἔλαβε χώραν κατὰ τὸ θέρος τοῦ *1923*, κατὰ τὴν ὁποίαν λάβαι ἐξεχύθησαν ἐξ ἀνοίγματος, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *«κρατὴρ τοῦ Μουσσολίνι»*.

Γενικὰ ἡφαιστειολογικὰ συμπεράσματα. — Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐξάγονται τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

α′) Ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐνεργείας τῆς Αἴτνης παρέμεινεν ὁ αὐτὸς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Συχναὶ εἶναι αἱ πλευρικαὶ ἐκρήξεις (συνοδευόμεναι καὶ ἀπὸ κεντρικάς). Ἐπίσης ἐπικρατοῦν τὰ φαινόμενα ἀνεκχύσεως λαβῶν.

β′) Ἂν θέλῃ τις νὰ καθορίσῃ διαφορὰς κατὰ ἐποχάς, πρέπει νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ μέση χρονικὴ ἀπόστασις ἀπὸ μιᾶς ἐκρήξεως εἰς ἄλλην ἦτο μεγίστη κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἐλαχίστη κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους (ἰδίᾳ τὸν 19ον αἰῶνα), ἐνῷ διὰ τὴν ἀρχαιότητα κατέχει τὴν μέσην θέσιν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ δεδομένα εἶναι ἀκριβῆ καὶ πλήρη, — πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος βεβαιότης· διότι ἂν συγκρίνῃ τις τὰς γνωστὰς νεωτέρας ἐκχύσεις λαβῶν πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας γνωστάς, συνάγει ὅτι αἱ νεώτεραι ὑπερτεροῦν τῶν ἀρχαιοτέρων σημαντικῶς κατ' ὄγκον.

γ′) Οἱ πολυάριθμοι παρασιτικοὶ κῶνοι, οἱ δημιουργηθέντες κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, καταδεικνύουν τὴν ἔκπαλαι συχνότητα τῶν πλευρικῶν ἐκρήξεων. Ἡ ὁμαλὴ ἐξ ἄλλου κλίσις τῶν μεσαίων κλιτύων τῆς Αἴτνης καταδεικνύει, ὅτι ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐπικρατοῦν τὰ φαινόμενα ἀνεκχύσεως λαβῶν. Τέλος ὁ ἀπόκρημνος κῶνος τῆς κορυφῆς μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐλάμβανον χώραν σχετικῶς συχναὶ ἐκρήξεις ἐκ τῆς κορυφῆς.

δ′) Ὁ Sc. Patti ὑπελόγισε τὸν ὄγκον τῶν ἀνεκχυθεισῶν ὑπὸ τῆς Αἴτνης λαβῶν κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1669-1865 εἰς $3^{1}/_{2}$ κυβικὰ χιλιόμετρα. Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον αἰῶνα αὐτῆς τῆς χρονικῆς περιόδου ἐξήρχετο πλέον τοῦ 1 κυβ. χιλιομέτρου λάβας, ποσὸν κατὰ πολὺ μεγαλύτερον τοῦ ἐκ τοῦ Βεζουβίου ἐκχυνομένου.

ε′) Ὅτι τὰ ἐκρηκτικὰ φαινόμενα τῆς Αἴτνης ἔχουν σχετικῶς μικρὰν ἔντασιν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τὰ στερεὰ ἀναβλήματα εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις δὲν ἐξαπλοῦνται εἰς μεγάλας ἐκτάσεις, πίπτοντα ἐπ' αὐτῆς τῆς Αἴτνης. Μόνον εἰς ὀλίγας (7) ἐκρήξεις παρατηρεῖται, ὅτι αἱ σποδοὶ ἔφθασαν πέραν τῶν ὁρίων τῆς Σικελίας καὶ μόνον μίαν φορὰν πιθανῶς ἡ σποδὸς ἔφθασε μέχρι τῆς Κρήτης (ἀπόστασις 900 χιλιομέτρων περίπου).

στ′) Μεταξὺ τῶν ἡφαιστείων τῆς Μεσογείου ἡ Αἴτνα κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν μέσον ὅρον τῶν κατ' ἔτος ἀνεκχυνομένων λαβῶν. Ὅπως προανεφέραμεν, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἔδωκε 1 κυβ. χιλιόμετρον λάβας ἀνὰ αἰῶνα, μετ' ἄλλων ἐννοεῖται σημαντικῶν, ἀλλ' ὀλιγωτέρων σχετικῶς ποσοτήτων στερεῶν ἀναβλημάτων.

ζ′) Εἰς ἀνθρώπινα θύματα ἡ Αἴτνα ὑστερεῖ κατὰ πολὺ ἄλλων ἡφαιστείων. Ἀπώλειαι ἀνθρώπων ἀναφέρονται: τῷ 1536 περίεργοί τινες, πληγέντες ὑπὸ μύδρων· τῷ 1689 ἐπίσης περίεργοί τινες φονευθέντες ὑπὸ μύδρων καὶ λάβας καὶ τῷ 1843 πολλοὶ φονευθέντες ἢ πληγωθέντες θανασίμως ὑπὸ ἐκρήξεων ὑδρατμῶν συνεπείᾳ ταχίστης ἐξατμίσεως τῶν ὑδάτων ὑπὸ τῶν ρευμάτων τῆς διαπύρου λάβας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.— *El. Reclus*: «La Sicile et l'éruption de l'Etna en 1865» εἰς τὸ βιβλίον «Tour du monde» (Nos 336—339) καὶ τὴν «Revue des deux mondes» (1 Ἰουλίου 1865).— *P. Larousse*, Grand dictionnaire Universel, τόμος 7ος.—*Sartorius v. Waltershausen*: «Der Aetna», Leipzig 1880. — *A. Phillipson* «Europa». — *Karl Sapper* «Katalog der geschichtlichen vulkanausbrüche», Strassburg 1917. — *Em. Kayser* «Allgemeine Geologie», II τόμ., Stuttgart 1921.

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

—**«Αἴτνα»**. Ποίημα πραγματευόμενον περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἡφαιστειωδῶν ἐνεργειῶν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος παραμένει ἄγνωστος, αἱ γνῶμαι δὲ τῶν γραμματολόγων διΐστανται. Ἀποδίδεται συνήθως, εἰς τὸν Λουκίλιον τὸν νεώτερον, εἰς τὸν Βιργίλιον, εἰς τὸν Κορνήλιον Σευῆρον καὶ εἰς τὸν Μανίλιον. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ποίημα τοῦτο ἐγράφη μεταξὺ τοῦ 65 μ. Χ. καὶ τοῦ 79 μ. Χ., διότι ὁ συγγραφεὺς φαίνεται γνώστης καὶ ποιεῖται χρῆσιν τῶν *Guestiones Naturales* τοῦ Σενέκα γραφεισῶν τῷ 65, ἐνῷ δὲν ἀναφέρει τὴν μεγάλην ἔκρηξιν τοῦ Βεζουβίου τῷ 79. Πιθανώτερος ποιητὴς τῆς Αἴτνης φέρεται ὁ Λουκίλιος, διότι ἦτο φίλος τοῦ Σενέκα καὶ διότι κἄποτε ὑπῆρξεν αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος εἰς τὴν Σικελίαν γράψας καὶ ποίημα μὲ σικελικὴν ὑπόθεσιν. Πηγαὶ τῆς *«Αἴτνης»* εἶναι ὁ Ποσειδώνιος ὁ ἐξ Ἀπαμείας καὶ ἴσως καὶ ὁ Λουκρήτιος. Τὸ ποίημα διεσώθη μέχρις ἡμῶν ὄχι ἄρτιον, τὰς δυσκολίας δὲ ἐπιτείνει τὸ ἥκιστα ποιητικὸν τοῦ θέματος, ἡ προσπάθεια πρὸς σαφήνειαν καὶ ἡ μεγάλη χρῆσις μεταφορικῶν ἐννοιῶν.

Αἴτνα ἢ *Αἴτνη* *['Αρχ. Γεωγρ.]*. Οὕτω μετωνομάσθη ἡ πόλις *Κατάνη* ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ἡφαιστείου, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ ὄνομά του, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς νύμφης Αἴτνης, θυγατρὸς τῆς Γῆς καὶ τοῦ Βριάρεω. Ἡ Κατάνη μετωνομάσθη *Αἴτνη* ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος, ὅτε οὗτος καταλαβὼν ταύτην (476) ἐξεδίωξε τοὺς κατοίκους της καὶ μετῴκισεν εἰς αὐτὴν ἄλλους κατοίκους. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Ἱέρωνος οἱ Καταναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν των, ἀνέσκαψαν τὸν τάφον τοῦ τυράννου, καὶ μετωνόμασαν τὴν πόλιν πάλιν ἐξ Αἴτνης εἰς Κατάνην. Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἱέρωνος δὲ ἐγκατασταθέντες πρότερον εἰς αὐτὴν ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν παρὰ τὸν Σύμαιθον ποταμὸν Ἴνησσαν, ὀρεινὴν χώραν τῆς Κατάνης, ἀπέχουσαν 80 σταδίους (3 περίπου ὥρας ἀνατολικῶς αὐτῆς). Τὴν Ἴνησσαν παρεχώρησαν αὐτοὶ οἱ Καταναῖοι, οἱ δὲ νέοι κάτοικοί της μετωνόμασαν αὐτὴν Αἴτνην καὶ ἐτίμων ἐν αὐτῇ τὸν Ἱέρωνα ὡς οἰκιστήν. Ἡ Αἴτνα, κειμένη ἐγγύτερον τῆς Κατάνης εἰς τοὺς κρατῆρας τοῦ ἡφαιστείου, ὑφίστατο πολλάκις μεγάλας καταστροφὰς ἐκ τῶν ἐκρήξεων τοῦ ἡφαιστείου, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦτο καὶ κατ' ἐξοχὴν εὐάμπελος καὶ χρηστόκαρπος χώρα τῆς Σικελίας (Στρ. C. 269). Παρὰ ταύτην ἔκειτο καὶ ὁ *«χῶρος τῶν εὐσεβῶν»*, εἰς τὸν ὁποῖον διέσωσαν, κατὰ τὸν θρῦλον, τοὺς γονεῖς των οἱ εὐσεβεῖς υἱοὶ Ἀμφίνομος καὶ Ἀναπίας, λαβόντες αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ὤμων των ἐνῷ οἱ χείμαρροι τῆς λάβας κατεδίωκον αὐτούς.

Ἐκ τῶν ἐγχωρίων μύθων τῆς Αἴτνης ἐμπνευσθεὶς ὁ θεῖος Αἰσχύλος ἐποίησε τὰς Αἰτναίας του, τραγῳδίαν ἀπολεσθεῖσαν, κατὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰς Αἴτναν μετονομασθείσης Κατάνης, καὶ ἐκ τῶν ἑκάστοτε ἀπειλούντων αὐτὴν κινδύνων ἐκ τῆς ἐκ-

Νόμισμα Αἴτνης. ['Επὶ τῆς μιᾶς ὄψεως ὁ Σειληνός, ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὁ Αἰτναῖος Ζεύς].

ρήξεως τοῦ ἡφαιστείου ἐξήρθη ὁ θεοσεβὴς Πίνδαρος εἰς θερμοτάτην εὐχὴν πρὸς τὸν Δία νὰ προστατεύῃ αὐτὴν (Πυθιον. Α′. 29 καὶ ἑξῆς). Ὁ δεινὸς λαφυραγωγὸς τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῆς Σικελίας Οὐέρρης, τὸν ὁποῖον ἀνοικτιρμόνως μαστιγώνει εἰς τοὺς ἐναντίον του λόγους ὁ Κικέρων (Verr. III. 23 καὶ ἑξῆς) δὲν ἐλησμόνησε καὶ τὴν Αἴτναν συλήσας ἀγρίως καὶ αὐτήν. Σήμερον ἡ ἀρχαία Αἴτνα καλεῖται *Santa Maria di Licodia* καὶ κεῖται ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἀλλεπαλλήλων ἀρχαιοτέρων συνοικισμῶν. Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἴτναια. Ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Αἰτναίου Διὸς τελουμένη ἐν Σικελίᾳ (Σχ. Πινδ. Ὀλυμπ. VI 162).

«Αἰτναῖαι». Ἔργον τοῦ Αἰσχύλου ἀπολεσθέν. Ἐγράφη κατὰ τὴν 76ην Ὀλυμπιάδα, ἤτοι περὶ τὸ 475 π. Χ.—ὅτε προσκληθεὶς ὁ Αἰσχύλος ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος μετέβη εἰς Σικελίαν—ἐπὶ τῇ μετονομασίᾳ τῆς Κατάνης εἰς Αἴτναν (βλ. Αἰσχύλος καὶ Αἴτνα). Κ.Μ.Κ.

αἰτναῖος (ὁ)· ὁ κάτοικος τῆς Αἴτνης, τοῦ ὄρους ἢ τῆς πόλεως· || *«Αἰτναίαν Ἡφαίστου χώραν»* καλεῖ τὴν Σικελίαν ὁ Εὐριπίδης (Τρῳάδ. 222) διὰ τὸ ἐπὶ τῆς Αἴτνης ἡφαίστειον· *«Αἰτναῖον πῦρ»* καλεῖ τὸ ἡφαίστειον ὁ Πίνδαρος· || *«Αἰτναῖος Ζεύς»* ὁ ἐπὶ τῆς Αἴτνης λατρευόμενος Ζεύς· πβ. *Λυκαῖος* Ζεύς, *Διρκαῖος*—, *Κιθαιρώνιος* κ.τ.λ., προσαγορευόμενος ἀπὸ τοῦ ὄρους ἔνθα λατρεύεται· πβ. καὶ τὰ σημερινὰ *Παναγία Νιηνιακή*, *Παναγία Μπρουσώτισσα κτλ.*· || ἀντὶ ἐπιθέτου, μέγας· *«αἰτναῖα σφαγεῖα»* μεγάλα ἀγγεῖα, δεκτικὰ αἵματος σφαζομένων (Εὐριπ. Κύκλωψ 395). Β. Φ

—**αἰτναῖος κάνθαρος**· ἐλήφθη ἐκ τῆς κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους «Εἰρήνης» (στ. 73) ἔνθα λέγεται: «εἰσήγαγ' αἰτναῖον μέγιστον κάνθαρον, / κἄπειτα τοῦτον ἱπποκομεῖν μ' ἠνάγκασεν». Κατὰ τὸν ἑρμηνευτὴν τοῦ Ἀριστοφάνους Λόουβεν (Leuwen) οἱ ἀκροαταὶ ἀκούσαντες τὸ *αἰτναῖον μέγιστον* περιέμενον νὰ ἀκούσουν, συμφώνως πρὸς τὰς παραστάσεις, τὰς ὁποίας εἶχον περὶ Αἴτνης καὶ Σικελίας, *ἵππον* ἢ *κανθήλιον* (ὄνον), ἀλλὰ παίζων ὁ Ἀριστοφάνης παρέχει παρὰ προσδοκίαν *κάνθαρον*. Ἦσαν δὲ καθόλου γνωστὰ καὶ περίφημα τὰ ὑποζύγια τῆς Σικελίας, τὰ ὁποῖα ἐτρέφοντο εἰς τὰς εὐθαλεῖς αὐτῆς πεδιάδας. Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους παρατηρεῖ: «οἱ αἰτναῖοι ἵπποι διαβόητοι καὶ τὸν δρόμον ἀξιόλογοι καὶ τὰ ζεύγη ἐπαινετοί». Πλὴν δὲ τούτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πικρὰν πεῖραν τοῦ ἱππικοῦ τῶν Συρακοσίων, διότι τοῦτο κατέστρεψε τὰ στρατεύματα τοῦ Νικίου. Β. Φ.

Αἰτναῖος *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Καβείρου Προμηθέως. Εἰς τὸν Προμηθέα τοῦτον καὶ τὸν υἱόν του Αἰτναῖον ἐδώρησεν ἡ Δημήτηρ μυστικὸν τῆς τελουμένης εἰς τὸ ἄλσος τῆς Καβειραίας Δήμητρος καὶ Κόρης ἑορτῆς (βλ. λ. Κάβειρος). Γ. Δ. ΚΑΨ.

Ἀϊτοδώρ. Ἀκρωτήριον τοῦ Εὐξείνου, ἀποτελοῦν τὴν ΝΔ τῆς χερσονήσου τῆς Κριμαίας ἐσχατιάν, εἰς $4^{1}/_{2}$ μίλλια Ν. ΝΔ καὶ πρὸ τῆς μικρᾶς, ἀλλ' ὡς τόπου πολυτελοῦς παραχειμάσεως θεωρουμένης, πόλεως Γιάλτα. Ἔχει ὕψος 100 μέτρων καὶ δύο ἄκρας, ἐπὶ τῆς δυτικωτέρας τῶν ὁποίων ἰσχυρὸς φάρος, λευκοῦ σταθεροῦ φωτὸς 24 μιλλίων. Ἐν τῷ φάρῳ δὲ τούτῳ ὑπάρχει, διὰ τὴν περίπτωσιν ὁμίχλης, μηχάνημα αὐτόματον ἠχητικῆς σημάνσεως ἐκπέμπον ζεῦγος κρούσεων κώδωνος, βραχὺ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχουσῶν, ἀνὰ 9 δ. λ., ἐπίσης σηματοτηλέγραφος ἐν τῷ φάρῳ, ἔχων διεθνὲς ἀριθμόσημον ΑΚΗΡ καὶ δεχόμενος σημάνσεις διὰ τοῦ Διεθνοῦς Κώδικος σημάτων παρὰ διαπλεόντων πλοίων, πρὸς περαιτέρω διαβίβασιν διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς ὁδοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ἀντίστροφον.

Ἡ ὀνομασία τοῦ ἀκρωτηρίου προσμαρτυρεῖ πόσον εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἡ σημαία μας, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἱστιοφόρου

Digitized by Google

ναυτιλίας. Διότι αὐτή, ὅπως καὶ τόσαι ἄλλως τε (βλ. «Ἀζοφική»), δὲν εἶναι εἰ μὴ παραφθορὰ τοῦ *Ἅη Θόδωροι* («St Theodore of the Greeks», γράφουν αἱ Ἀγγλ. Ναυτολ. ὁδηγίαι: Black sea pilot σελ. 218).

Ὅρα χάρτας Ἀγγλικούς: 2233 = Sevastopol to Kertch Strait—221J* = Valta and Uzzuf roads. — *Πλάτος* = 44°25', *Μῆκος* = 34°06' Α. Σ. Ε. Λ.

Αἴτον (Aiton) *Γουλιέλμος*. Βοτανικὸς γεννηθεὶς τῷ 1731 εἰς τὴν Ἀμιλιῶνα τῆς Σκωτίας καὶ ἀποθανὼν εἰς τὸ Κιοὺ (Kew) τῷ 1793. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ ἐκεῖ Βασιλικοῦ Βοτανικοῦ κήπου, περὶ τοῦ ὁποίου πραγματεύεται τὸ κύριόν του σύγγραμμα (*Hortus Kewensis* London 1810—13 ἐκδ. 2α τόμ. 5). Περιέγραψε πολλὰ νέα εἴδη. Σ. Μ.

Αἰτονία (Aitonia L. f) *[Βοτ.]*. Γένος φυτῶν τῆς οἰκογενείας τῶν *Σαπινδοειδῶν*, ἀφιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Λινναίου τοῦ νεωτέρου τιμῆς ἕνεκεν εἰς τὸν Ἄγγλον Βοτανικὸν *Αἴτον*, θάμνος τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Σ. Μ.

Ἀϊτόπετρες· τοπωνυμία συνηθεστάτη. Ἀϊτόπετρες ὁ λαὸς ὀνομάζει λίθους ὀγκώδεις ἐπὶ ῥάχεως ὅπου ἵστανται συνήθως ἀετοί. Δ. Λ.

Ἀϊτόρραχη· βλ. ἀετορράχη.

ἀϊτός· δημώδης τύπος τοῦ ἀετός (βλ. λ.).

— ἀϊτοῦ (τοῦ) *ὁ γυιός*· βλ. ἀετοῦ (τοῦ) ὁ γυιός.

Αἰτουτάκι ἢ *Αἰλουτάκι* Μία τῶν νήσων Κοὺκ ἐν τῷ Εἰρηνικῷ ὠκεανῷ. Ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Κοὺκ τῷ 1777. Ἔχει μῆκος 7 μιλλίων καὶ περιφέρειαν 21 μιλλίων. Μετά τινων ἄλλων νησίδων, περιβαλλομένων ὑπὸ κοραλλίου ὑφάλου περικλείει λιμνοθάλασσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο ἄλλοτε νὰ ἱδρυθῇ καὶ σταθμός. Ἐν τῇ νήσῳ φύεται ἀφθόνως ὁ φοῖνιξ. Κάτοικοι 1302.

αἰτῶ· ζητῶ, ἀπαιτῶ, ἀξιῶ νὰ λάβω, παρακαλῶ· «θεοὺς αἰτῶ τῶνδ' ἀπαλλαγὴν πόνων» παρακαλῶ τοὺς θεοὺς νὰ μὲ ἀπαλλάξουν ἀπὸ αὐτὰ ἐδῶ τὰ βάσανα (Αἰσχ. Ἀγαμ. 1). Μεσ. *αἰτοῦμαι* ἐπὶ τῆς αὐτῆς περίπου σημασίας· κατὰ γραμματικὸν ἀνώνυμον «τὸ μὲν *αἰτῶ*, τὸ ἁπλῶς ζητῶ, τὸ δὲ *αἰτοῦμαι*, τὸ μεθ' ἱκεσίας» ‖ ἡ μετχ. *ὁ αἰτῶν* ἢ *οἱ αἰτοῦντες*, ἐπὶ πάσης πρὸς δημοσίαν ἀρχὴν ἀναφορᾶς ἢ αἰτήσεως τῶν ἰδιωτῶν. ‖ Παροιμ. *αἰτεῖ τοὺς ἀνδριάντας ἄλφιτα*· ἐπὶ τῶν ἀσυμπαθῶν. Οὕτως ὁ παροιμιογράφος· ἀλλ' ἡ παροιμία προφανῶς σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ «οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος», ἀντιστοιχεῖ δὲ πρὸς τὰς σημερινὰς «πιάσ' τὸν κασσίδη, πάρ' τα μαλλιά του» καὶ «κούρεψα τ' ἀβγό, παρ' τὸ μαλλί του» (*Πολίτ.* Παροιμ. 1.609). Παρὰ Πλουτάρχῳ (Περὶ δυσωπίας, κεφ. 7.531 F) λέγεται: «Διογένης τοὺς ἀνδριάντας ᾔτει περιιὼν ἐν τῷ Κεραμεικῷ, καὶ πρὸς τοὺς θαυμάζοντας ἔλεγεν ἀποτυγχάνειν μελετᾶν (ὅτι δηλαδὴ ἀσκεῖται εἰς τὸ νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀποτυχίας). Β. Φ.

Αἰτωλάρχης (ὁ)· ἄρχων τῶν Αἰτωλῶν, ὁ ἀρχηγὸς τῆς *Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας*· πβ. *Περσάρχης, χωράρχης, στασιάρχης, ταξιάρχης* κτλ.

Αἰτωλὴ (ἡ)· ἐπώνυμον τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος ἐν Οἰανθίᾳ (Ναυπάκτου) εἰκαζομένη εἰς σχῆμα ἀκοντιζούσης.

Αἰτωλία. Τὸ ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ Ἀχελῴου τμῆμα τοῦ ἤδη Νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας (περὶ οὗ βλ. κατωτέρω).

[ΑΡΧ. ΓΕΩΓΡ.] Ἡ Αἰτωλία ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐκ τῶν μᾶλλον ἐκτεταμένων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς, οἱ *Αἰτωλοί*, ἐκ τῶν πολυαριθμοτέρων ἐθνῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὅμως, καὶ εἶναι τοῦτο τὸ χαρακτηριστικώτερον γεγονός, οἱ Αἰτωλοὶ ἀναφαίνονται τελευταῖοι ὅλων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς ἱστορίας. Εἶχεν ἤδη σημάνει ἡ ὥρα τοῦ καμάτου διὰ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ὡς κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ Αἰτωλοὶ ἤρχιζαν μόλις νὰ ἐμφανίζωνται ὄπισθεν τῶν τραχέων βουνῶν τῆς χώρας των, ὥστε ὁ Εὐριπίδης νὰ καλῇ τὸν ἑλληνικὸν τοῦτον λαόν, μετά τινος ὑπερβολῆς βεβαίως, ἀλλ' ὅμως ἀρκετὰ ἐνδεικτικῶς, *μιξοβάρβαρον*.

Οὐχ ἧττον οἱ κάτοικοι τῆς ὀρεινῆς χώρας δὲν παρῆλθον ἀπαρατήρητοι. Κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀναπότρεπτον ἐξάντλησιν τῶν ἡρωϊκῶν ἑλληνικῶν λαῶν οἱ Αἰτωλοὶ ἐπρωταγωνίστησαν εἰς τὸν κατὰ τῶν Γαλατῶν ἐθνικὸν ἀγῶνα (279 π. Χ.) καὶ βραδύτερον ἐπὶ τινας δεκαετηρίδας ἀπετέλεσαν τὴν μόνην σοβαρὰν δύναμιν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ὁ κύριος λόγος τῆς ὀψίμου ἐμφανίσεως τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον εἶναι ὁ γεωγραφικός. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀσκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν λαοῦ τινος ἡ φυσικὴ διαμόρφωσις τῆς χώρας καὶ αἱ σχετικαὶ εὐκολίαι ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν γειτόνων καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου. Ἀλλ' ἴσως δὲν ὑπάρχει κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν κτυπητότερον παράδειγμα τοῦ αἰτωλικοῦ. Ἄνευ ὑπερβολῆς αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τούτου συμπίπτουν πρὸς τὰς ἀγρίας βουνοσειράς, αἵτινες ἐμποδίζουν τὴν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον διέξοδον καὶ σκεπάζουν τὸ μέγιστον μέρος τῆς χώρας του. Ἀληθῶς τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας εἶναι ὁ τόπος αὐτὸς καὶ εὐτυχῶς τὸ μνημεῖον τοῦτο διατηρεῖται τόσον καλὰ μέχρι σήμερον, ὥστε ἀξίζει τὴν μεγίστην προσοχήν μας. Τίνα ἦσαν λοιπὸν ἐν πρώτοις τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας;

Κατὰ τὸν Στράβωνα (Ι 2) σύνορον πρὸς δυσμὰς μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων εἶναι ὁ Ἀχελῷος ποταμός, ὅστις μόνον πρὸς βορρᾶν ἀφήνει μέρος τοῦ αἰτωλικοῦ ἔθνους τῶν Ἀγραίων κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὄχθην. Ὁ αὐτὸς περαιτέρω γεωγράφος (Ι, 3) ἀναφέρει, ὅτι ἡ Αἰτωλία διῃρεῖτο εἰς *ἀρχαίαν* καὶ *ἐπίκτητον*. Ἡ ἀρχαία περιεῖχε τὴν παραλίαν μεταξὺ Ἀχελῴου καὶ Καλυδῶνος καὶ μεγάλην ἔκτασιν πρὸς τὰ μεσόγεια, εὔφορον καὶ πεδινήν, ὅπου εἶναι ἡ Στράτος καὶ τὸ Τριχώνιον «ἀρίστην ἔχον γῆν». Ἐπίκτητος δὲ Αἰτωλία εἶναι ἡ ἐκτεινομένη πρὸς τὴν Ναύπακτον καὶ τὸ Εὐπάλιον τῶν Λοκρῶν μέχρι τῆς Οἴτης καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς χώρας τῶν Ἀθαμάνων (σημερ. Τσουμέρκων) καὶ τῶν λοιπῶν ἐκεῖ ὀρέων καὶ ἐθνῶν. Ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς ἐπικτήτου εἶναι καὶ ἀόριστος καὶ ἀνακριβής. Παρὰ τοῦ Θουκυδίδου (ΙΙΙ, 94-99) γράψαντος 400 ἔτη πρὸ τοῦ Στράβωνος ἔχομεν καλυτέρας εἰδήσεις. Τότε ἤδη (426 π. Χ.) οἱ Αἰτωλοὶ ἀπετέλουν μέγα ἔθνος διῃρούμενον εἰς τοὺς Ἀποδώτους, Ὀφιονεῖς καὶ Εὐρυτᾶνας. Οἱ *Ἀπόδωτοι* κατεῖχον ἀνατολικῶς τῆς Ναυπάκτου στενὴν καὶ μακρὰν λωρίδα ὑπὲρ τοὺς κατὰ τὰ παράλια Ἑσπερίους Λοκρούς, φθάνουσαν μέχρι που τοῦ σημερινοῦ Λιδωρικίου. Οἱ *Ὀφιονεῖς* ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Μόρνου, τοῦ Δάφνου τῶν ἀρχαίων, ἐξετείνοντο τόσον, ὥστε οἱ Καλλιεῖς ἐξ αὐτῶν καὶ οἱ Βωμιεῖς κατέβαινον ἕως τὸν Μαλιακὸν κόλπον, οἱ δὲ *Εὐρυτᾶνες* ἀπετέλουν τὸ μέγιστον μέρος τῆς Αἰτωλίας πρὸς δυσμάς. Ἐκ τούτων βλέπομεν, ὅτι ἡ ἀρχαία Αἰτωλία ἐξετείνετο ἤδη μεγάλως κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα, ἡ δὲ κατὰ τὸν Στράβωνα ἐπίκτητος Αἰτωλία πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς ὅσας πόλεις προϊούσης τῆς δυνάμεώς των ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν οἱ Αἰτωλεῖς κατὰ τὸν 4ον καὶ 3ον π. Χ. αἰῶνα, ὡς εἶναι ἡ Ναύπακτος π. χ. μετὰ τῶν λοιπῶν λοκρικῶν τόπων, ἡ Ὑπάτη καὶ Ἡράκλεια ἐπὶ τῆς Οἴτης καὶ ἄλλαι κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ ἢ οἱ Οἰνιάδαι, ἡ Στράτος καὶ ἡ Ἀμβρακία πρὸς δυσμάς. Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία καὶ μόνιμος Αἰτωλία ἦτο κατά τι μεγαλυτέρα καὶ κατά τι μικροτέρα τῆς σημερινῆς, ὡς αὕτη ὁρίζεται κατὰ τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Μεγαλυτέρα διότι ἔφθανε μέχρι τοῦ Παρνασσοῦ, τῆς Οἴτης καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ, μικροτέρα, διότι ἀρχῆθεν ἐστερεῖτο τῆς κατὰ τὴν Ναύπακτον παραλιακῆς ζώνης.

Ἡ οὕτω περιγραφεῖσα χώρα ἀδρομερῶς σχηματίζεται εἰς τρίγωνον, οὗ ἡ κορυφὴ εὑρίσκεται κατὰ τὰ σημερινὰ Ἄγραφα, βάσις εἶναι ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ διαγράφεται διὰ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Τυμφρηστοῦ, τῆς Ὀξειᾶς καὶ τοῦ Κόρακος καὶ ἡ δυτικὴ διὰ τοῦ Ἀχελῴου. Ἂν ἐξετάσωμεν τώρα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τριγώνου αὐτοῦ θὰ εὕρωμεν σημαντικὴν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ὀροσειρῶν. Ἐνῷ κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ τριγώνου ἡ γιγαντιαία πυραμὶς τοῦ Τυμφρηστοῦ (τὸ σημερ. *Βελοῦχι*) ἔχει μετὰ τῆς ὄπισθεν αὐτῆς ὀροσειρᾶς φανερὰν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον διεύθυνσιν, ἢ ἀκριβέστερον ἀπὸ τῶν ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ, τὴν αὐτὴν δὲ διεύθυνσιν συνεχίζουν αἱ πρὸς νότον κορυφαί, τὸ Χελιδόνικα καὶ ἡ Καλλιακούδα, ἀπὸ τοῦ Ἀραποκεφάλου (ἢ Κυρᾶ-Βγένας) καὶ κάτω ἔχομεν τὰς ὀροσειρὰς διευθυνομένας διαφορετικά, ὑπὸ δυσμῶν δηλ. πρὸς ἀνατολάς. Ἐὰν ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἔχομεν πρώτην σειρὰν βουνῶν διευθυνομένων πρὸς ἀνατολὰς καὶ παρατεινομένων ὡς πελωρίων φρακτῶν τῆς χώρας, τὸν Ἀράκυνθον, τὸν σημ. δηλ. Ζυγόν, συνεχιζόμενον ἀπὸ τὸ Ριγάνι τῆς Ναυπάκτου καὶ περαιτέρω ἀπὸ τὸ Τρίκορφο. Ἡ ὄπισθεν δευτέρα σειρὰ σημειώνεται μὲ τὸ Μακρύορος, τὴν Παππαδιὰ καὶ τὸ Τρίκοβον. Ἡ τρίτη ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ Ἀραποκέφαλον, ὀνομασθὲν οὕτω ἀπὸ τῶν ἐγκλείστων εἰς τὸν ἀσβεστόλιθον στρογγύλων μελανωπῶν λίθων, οὓς ὁ λαὸς παρομοιάζει πρὸς κεφαλὰς ἀραπάδων, συνεχιζόμενον εἰς τὰ Κουκουρέχια, καὶ περαιτέρω τὸ Τσεκοῦρι. Ἐὰν ρίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς διαφορετικῆς ταύτης διευθύνσεως τῶν ὀροσειρῶν ἐξετάζοντες τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν. Πραγματικῶς εἷς ἐκ τῶν παραποτάμων τοῦ Ἀχελῴου, ὁ ὀνομαζόμενος Κρικελοπόταμος καὶ ἔπειτα Ἀγαλλιανός, ὀφείλει νὰ διανύσῃ μακρὰν πρὸς δυσμὰς πορείαν διὰ νὰ εὕρῃ τὴν πρὸς νότον διέξοδον, τὸν αὐτὸν δὲ περίπου δρόμον ὡς ἐκ τῶν σχετικῶν ἐμποδίων εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ ἀκολουθήσουν καὶ οἱ δύο ἄλλοι κύριοι ποταμοί, ὁ Εὔηνος καὶ ὁ Δάφνος. Μὲ τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν τῆς διευθύνσεως τῶν βουνῶν κατὰ τὸ νότιον ἥμισυ τῆς Αἰτωλίας εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνία δυσχεραίνεται πολὺ καὶ ἡ χώρα ἐπληρώθη διὰ πτυχώσεων τοῦ ἐδάφους συχνῶν καὶ ἀποκρήμνων. Ἐὰν τὰ αἰτωλικὰ ὄρη ἐξηκολούθουν τὴν κανονικὴν πορείαν τὴν σημειουμένην διὰ τοῦ μεγάλου τόξου, ὅπερ, ὡς ἡ Γεωλογία διδάσκει, ἄρχεται ἀπὸ τῶν Διναρικῶν Ἄλπεων καὶ κατερχόμενον τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον καὶ τὴν Κρήτην καταλήγει εἰς τὸν Ταῦρον τῆς Μ. Ἀσίας, θὰ εἴχομεν μακρὰς κοιλάδας ἀνοιγομένας πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀναλόγους πρὸς τὴν Λακωνικὴν ἢ τὴν Μεσσηνίαν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτων μὲ τὴν παμπαλαίαν γεωλογικὴν διατάραξιν τῶν πτυχώσεων τοῦ ἐδάφους ἔχομεν προδιαγεγραμμένον τὸ μέλλον τῆς πτωχῆς ὀρεινῆς χώρας.

Δὲν εἶναι εὐνοϊκώτερος ὁ σχηματισμὸς τῆς παραλίας. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ θαυμάσιον στόλισμα τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς, τὴν μακροτάτην ταύτην σχετικῶς μὲ τὰς ἑλληνικὰς χώρας προσίνην παρυφήν, πτωχὴ καὶ σιωπηλὴ βυθίζεται εἰς τὸν Κορινθιακὸν ἢ ἀπέναντι Στερεά. Τὴν μονοτονίαν τῶν ὑπερβολικὰ ὁμοιομόρφων γυμνῶν βουνῶν της διακόπτουν ἀπέναντι τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν οἱ θαυμασίως ὡραῖοι ὀρεινοὶ ὄγκοι τῆς Βαράσοβας (τῆς *Χαλκίδος* τῶν ἀρχαίων) καὶ τῆς Κλοκόβας (τοῦ *Ταφιασσοῦ*). Δυτικῶς τούτων ἀνοίγεται ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν Καλυδῶνα καὶ πέραν τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν εὑρεῖα ἱκανῶς, λάμπουσα εἰς βλάστησιν, πεδινὴ ἔκτασις.

Καλυδὼν μὲν ἥδε γαῖα, Πελοπείας χθονὸς
ἐν ἀντιπόρθμοις, πεδί' ἔχουσ' εὐδαίμονα,

λέγει ὁ Εὐριπίδης. Ὁ τόπος εἶναι πραγματικῶς εὔφορος καὶ συγκοινωνεῖ καλῶς διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελῴου ἢ διὰ τῆς Κλεισούρας μετὰ τῆς μεγάλης αἰτωλικῆς καὶ ἀκαρνανικῆς πεδιάδος ὄπισθεν τοῦ Ζυγοῦ. Εἶναι φανερὸν ὅτι αἱ χαμηλαὶ αὗται καὶ ἀμμώδεις ἐκτάσεις ἐσχηματίσθησαν ἐκ προσχώσεων τοῦ Ἀχελῴου καὶ τοῦ Εὐήνου. Ἀλλὰ τὸ δῶρον τοῦτο τῶν δύο ποταμῶν δὲν εἶναι ἀτυχῶς ἐντελῶς ἕτοιμον ἀκόμη. Μέγα μέρος καλύπτεται ὑπὸ ἀβαθῶν λιμνοθαλασσῶν, αἱ κοῖται τῶν ποταμῶν εἶναι ἀκαθόριστοι καὶ ἡ ἀμόρφωτος εἰσέτι παραλία στερεῖται μέχρι σήμερον λιμένος ἀξίου λόγου. Ἀντιθέτως ἡ Ναύπακτος τῶν Ἑσπερίων Λοκρῶν ἔχει παρὰ τὸ σπουδαιότατον στόμιον τοῦ κόλπου, τὸν πορθμὸν δηλ. μεταξὺ Ρίου καὶ Ἀντιρρίου, ἐξαίρετον μικρὸν λιμένα καὶ ἐννοοῦμεν καλῶς τὴν σπουδὴν τῶν Αἰτωλῶν νὰ γίνουν κύριοι αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ λιμὴν οὗτος, ὅσον ἀπαραίτητος καὶ ἂν ἦτο εἰς τὸ ὄπισθεν πολυάριθμον ἔθνος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς ζωηρὸν καὶ ζωογόνον κέντρον. Ἐστερεῖτο εὐφόρου ἐνδοχώρας, ἀφοῦ ἡ πλησίον ἐκ προσχώσεων τοῦ Μόρνου μικρὰ πεδιὰς εἶναι ἀνεπαρκὴς καὶ ἡ περὶ τὰς λίμνας χώρα εἶναι πολὺ μακράν. Τὸ αὐτὸ καὶ εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν λοκρικὴν παραλίαν. Κατὰ ταῦτα, ἐνῷ πρὸς δυσμὰς ἔχομεν ἐνδοχώραν σημαντικὴν ἐστερημένην λιμένων, ἀνατολικῶς τοῦ πορθμοῦ ἀπαντῶμεν λιμένας πολὺ ὀλίγον χρησίμους. Ἡ διὰ θαλάσσης ἄρα συγκοινωνία τῶν ἀρχαίων Αἰτωλῶν πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον δὲν ὑπῆρξε πολὺ εὔκολος, οὔτε ὠφέλιμος.

Εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας τῆς δυσκόλου ἐπικοινωνίας τῶν ὀρεσιβίων κατοίκων τῆς χώρας πρέπει νὰ προσιεθῇ καὶ τὸ φαινόμενον, ὅτι καθόσον προχωροῦμεν ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ πρὸς βορρᾶν αὐξάνουν τὰ ὕψη τῶν ὀρέων κανονικῶς. Οὕτως ἡ Βαράσοβα ὑψώνεται εἰς 917 μέτρα, ἡ Κλόκοβα εἰς 1041, τὸ Ριγάνι εἰς 1475 καὶ τὸ Τρίκορφον εἰς 1552.

Εἰς τὴν ὄπισθεν ζώνην ὑψώνει τὴν κορυφήν της ἡ Παππαδιὰ εἰς 1714 μ. καὶ τὸ Τρίκοβον εἰς 1736. Ἀκολουθεῖ τὸ Τσεκοῦρι μὲ 1787 μ. καὶ τὸ Ἀραποκέφαλον τὸ ὁποῖον ἀνατείνεται μέχρι 1927 μ. Δὲν καθυστερεῖ εἰς τὴν προσπάθειαν τὸ Χελιδόνι μὲ 1980 μ. καὶ ἡ Καλλιακούδα μὲ 2104. Τέλος πυργώνεται τὸ Βελοῦχι τοῦ Τυμφρηστοῦ εἰς τὸ ὕψος τῶν 2318 μέτρων. Ἐννοεῖται εὐκόλως ὅτι εἰς τὴν κλιμακωτὴν τραχεῖαν ταύτην χώραν οὔτε κέντρα ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθοῦν, οὔτε στεναὶ σχέσεις τοῦ πληθυσμοῦ νὰ εὐοδωθοῦν. Ἰδίως οἱ βορειότεροι κατοικοῦντες ἦσαν ἀγνωστότεροι. Καὶ τότε ἐνθυμούμεθα τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας οἱ πεπολιτισμένοι Μεσσήνιοι τῆς Ναυπάκτου ἔδωκαν εἰς τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν Δημοσθένη τὸ 426 π. Χ., καθ' ἃς οἱ Αἰτωλοὶ εἶναι μέγα ἔθνος πολεμικὸν καὶ κατοικεῖ εἰς κώμας ἀτειχίστους, χωριζομένας διὰ μεγάλης ἀποστάσεως τὴν μίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης. Περὶ δὲ τῶν Εὐρυτάνων: «ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι δὲ γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι εἰσίν, ὡς λέγονται» (Θουκ. Γ. 94). Καθαρὰ παρανόησις τῶν λόγων τούτων ἦτο τὸ νὰ πιστευθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὄχι ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Εὐρυτάνων. Ἀλλ' ἡ μόνη ἀληθὴς ἑρμηνεία εἶναι, ὅτι τοὺς βορειοτέρους κατοικοῦντας Εὐρυτᾶνας ὀλιγώτερον ἐγνώριζον οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἑπομένως τούτων τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα ἦτο δυσνοητότερον εἰς αὐτούς. Ὡς πρὸς

Digitized by Google

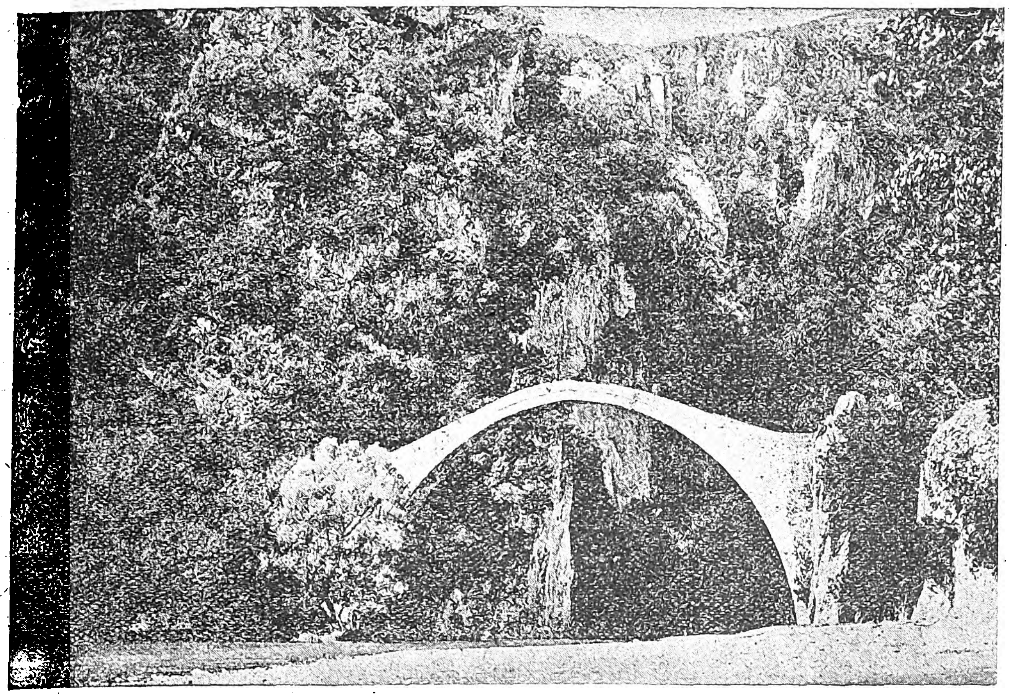

Ἡ γέφυρα τῆς Ταтάρνας.

τὴν φήμην περὶ ὠμοφαγίας οἱ ἐν Ναυπάκτῳ φυσικὰ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ τὴν ἀποκρούσουν.

Εὐτυχῶς, ὅτι δὲν ἔλειψαν καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν αἱ εὐνοϊκαὶ γεωγραφικαὶ συνθῆκαι. Ἐν πρώτοις ἐν μέσῳ τοῦ λαβυρίνθου τῶν ὀρέων καθιστᾷ ὑποφερτὴν τὴν κίνησιν τῶν ἀνθρώπων ὁ ροῦς τῶν ποταμῶν, παρὰ τοὺς ὁποίους ἀνοίγονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μικραὶ κοιλάδες μὲ ἀρκετὴν γῆν καλλιεργήσιμον. Ἔπειτα ἡ μεγαλυτέρα ἔκτασις ἀνήκει ἐν Αἰτωλίᾳ εἰς ἀμμολιθικὸν πέτρωμα καὶ ὄρη, ὡς ὁ Ἀράκυνθος, ἡ ἀπέραντος Ὀξειὰ (ἥτις πιθανῶς ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *Καλλίδρομον*) τὸ Τρίκορφον καὶ ἄλλα, ἀποτελούμενα ἐξ ἀμμολίθου, εἶναι βατὰ πανταχοῦ, καλύπτονται, ὑπὸ δασῶν καὶ εὐκόλως παρέχουν καλλιεργήσιμον γῆν. Τὰ τοιαῦτα χωματόβουνα ἐκ φλύσχου εὐκολύνουν τὴν μετάβασιν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ καὶ ἐκεῖθεν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπως παρεντιθέμενα μεταξὺ τῶν ἀσβεστολιθικῶν παραφυάδων τῆς Πίνδου κατὰ τὰ Ἄγραφα καὶ τοῦ Τυμφρηστοῦ, καθιστοῦν προσιτὴν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀχελῴου καὶ τὴν νοτιώτερον κειμένην αἰτωλικὴν πεδιάδα. Ἡ γέφυρα τῆς Ταтάρνας, ὀνομασθεῖσα οὕτω ἀπὸ τῆς πλησίον μονῆς, ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου Ἀχελῴου κτισθεῖσα ἐπὶ τουρκοκρατίας, σημειώνει τὸν αὐτὸν παλαιὸν φυσικὸν δρόμον, ὅστις ἑνώνει, καθὰ εἴπομεν, τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ διὰ τῆς κεντρικῆς Αἰτωλίας μὲ τὰς δυτικὰς χώρας. Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον μέρος τῆς αἰτωλικῆς γῆς θὰ εὕρωμεν εἰς τὴν περὶ τὰς λίμνας πεδινὴν ἔκτασιν, ἧς τὴν εὐφορίαν, ὡς εἴδομεν, ἐξῆρε ὁ Στράβων παρὰ τὴν σύντομον περιγραφήν του. Ἱκανὸν μέρος τῆς πεδιάδος κατέχουν αἱ λίμναι, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀνατολικωτέρα εἶναι ἡ Τριχωνὶς τῶν ἀρχαίων, ἡ δὲ ἄλλη ὠνομάζετο Λυσιμάχεια, παλαιότερον δὲ Ὑρία.

Αἱ διὰ μικρῶν ρευμάτων συγκοινωνοῦσαι λίμναι χύνουν τὰ περισσεύοντα ὕδατα διὰ τοῦ παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον ποταμοῦ Κυάθου εἰς τὸν ὄχι μακρὰν παραρρέοντα Ἀχελῷον. Ἂν καὶ σημαντικὴ ἔκτασις γαιῶν κατὰ τὸ περίγραμμα τῶν λιμνῶν ἀχρηστεύεται διὰ τὴν ἀπουσίαν τῶν ἀναγκαίων ὑδραυλικῶν ἔργων, δὲν θὰ ἦτο δὲ αἰσθητῶς καλυτέρα ἡ κατάστασις καὶ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ παλαιὸν ὄνομα τῆς πόλεως Κωνώπας, ὅμως ἀπομένουν ἐκτεταμένοι εὐφορώτατοι τόποι καὶ βορείως τῶν λιμνῶν. Τοῦτο ἐξηγεῖ, πῶς κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα συνετηροῦντο εἰς τόσον μικρὰν χώραν πέντε τοὐλάχιστον ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων πόλεων τῶν Αἰτωλῶν: *Ἀγρίνιον, Θεστιεῖς, Τριχώνιον, Λυσιμάχεια* καὶ *Ἀρσινόη*. Τὴν εὐφορίαν τῆς πεδιάδος θὰ ἀποδώσωμεν ἐν μέρει εἰς τὸ εὔυδρον τῶν τόπων, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἰς τὸ παμπάλαιον γεγονός, καθ' ὃ ὁλόκληρος ἡ πεδινὴ ἔκτασις μεταξὺ τῶν αἰτωλικῶν καὶ ἀκαρνανικῶν ὀρέων ἐσχημάτιζε μεγάλην λίμνην εἰς ἣν ἔρρεεν ὁ Ἀχελῷος καὶ ἐξεχύνετο εἶτα διὰ τοῦ ρήγματος τῆς Κλεισούρας. Βραδύτερον, ὡς διδάσκει πάντοτε ἡ Γεωλογία, ἔπαθε καθίζησιν τὸ μεταξὺ Ζυγοῦ καὶ τοῦ ἀπέναντι ἀκαρνανικοῦ βουνοῦ μέρος, ὅτε ὁ Ἀχελῷος ἐξεχύθη πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ ἡ λίμνη περιωρίσθη εἰς τὰς σημερινὰς ἐκτάσεις τῆς Τριχωνίδος, Λυσιμαχείας καὶ τοῦ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Ὀτζεροῦ. Ταπεινωθέντων οὕτω τῶν ὑδάτων ἡ Κλεισούρα ἀπέβη ξηρὰ κοίτη ποταμοῦ μὲ τὰς θαυμασίως ὡραίας βραχώδεις ὄχθας της, ὡς ἔχει σήμερον (ἰδὲ εἰκόνα), τὰ δὲ κατακαθίσματα τῆς ἐκχερσωθείσης ἀρχαίας λίμνης, ὅπου δὲν ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς ἄμμου καὶ τῶν κροκαλῶν τοῦ ἀχαλινώτου Ἀχελῴου ἢ δὲν ἠχρηστεύθησαν ὑπὸ τῆς ξηρασίας, ἀπετέλεσαν μέχρι σήμερον τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους. Ἡ εὔφορος λοιπὸν αὕτη πεδιὰς μετὰ τῆς νοτίως τοῦ Ζυγοῦ λωρίδος τῶ προσχώσεων ἀπετέλεσε διὰ τὴν

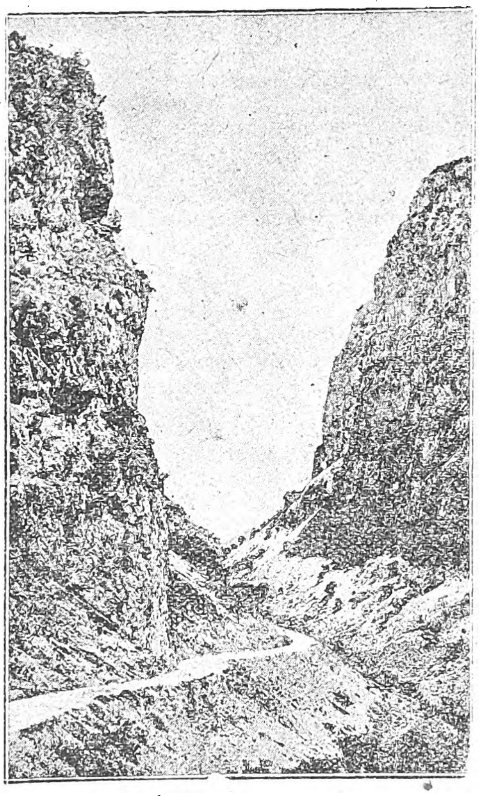

Ἡ Κλεισούρα.

Αἰτωλίαν τὴν οἰκονομικὴν βάσιν, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ οἱαδήποτε πολιτικὴ ἑνότης καὶ δρᾶσις τῶν Αἰτωλῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πραγματικῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τοὺς τόπους τούτους ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἐντεῦθεν ἐξεπήγασεν ἡ ἰδέα τῆς φυλετικῆς ἑνότητος αὐτῶν, διαδοθεῖσα σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πάσας τὰς μακρινὰς ὀρεινὰς ἐρημίας των. Τοῦτο βεβαίως οὐδέποτε ἐγένετο διὰ τῆς βίας ἐκ μέρους τῶν ἰσχυροτέρων. Αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀμοιβαῖαι. Οἱ πεδινοὶ ἐχρειάζοντο πάντοτε περισσοτέρους καλλιεργητὰς καὶ οἱ πτωχοὶ ὀρεσίβιοι, ὅσον καὶ ἂν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνθῆκαι ἦσαν διαφορετικαὶ κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ὡς πρὸς τὸν ξένον, ἀνεζήτουν χειμάδια διὰ τὰ κτήνη των καὶ πόρον ζωῆς καλύτερον, ὡς τοῦτο διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπαναλαμβάνεται μέχρι σήμερον. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ ἡ πρώϊμος ἀνάπτυξις εἰς θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ Θέρμου, τόπου κειμένου μεταξὺ τῆς πεδινῆς καὶ ὀρεινῆς Αἰτωλίας.

Μετὰ τὴν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς αἰτωλικῆς γεωγραφίας ἂς ἴδωμεν τώρα τί εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν σημαντικῶν πόλεων καὶ τόπων ἐν συντομίᾳ. Ἡ παλαιοτέρα γραπτὴ μνεία αἰτωλικῶν πόλεων εἶναι ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς Ἰλιάδος (Β,638 κ.ἑ.):

Αἰτωλῶν δ' ἡγεῖτο Θόας Ἀνδραίμονος υἱός,
οἳ Πλευρῶνα νέμοντο καὶ Ὤλενον ἠδὲ Πυλήνην
Χαλκίδα τ' ἀγχίαλον Καλυδῶνά τε πετρήεσσαν.

Ἐκ τῶν πέντε τούτων πόλεων τὴν θέσιν τῆς *Καλυδῶνος* καὶ τῆς *Χαλκίδος* γνωρίζομεν μετὰ πάσης θετικότητος. Ὁ λιμὴν τοῦ Κρυονερίου, ὁ κυριώτατος σήμερον διὰ τὴν ΒΔ Ἑλλάδα λιμήν, εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχαῖος λιμὴν τῆς Καλυδῶνος. Αἱ πλησίον ὑπὸ τὴν ὡραίαν Βαράσοβαν ἀναβλύζουσαι ἄφθονοι πηγαί, τὸ Κρυονέρι, ἔφερον τὸ πάλαι τὸ ὄνομα τῆς *Καλλιρρόης*. Εἰς ἀπόστασιν 1 ½ ὥρας ἐντεῦθεν παρὰ τὸ χωρίον Μποχόρι συναντῶμεν τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως τοῦ Μελεάγρου. Διατηροῦνται ἀρκετὰ καλῶς τὰ τείχη, ἐκτεινόμενα εἰς 2,500 μ. περίπου περίμετρον καὶ περικλείοντα δύο λόφους. Τὰ τείχη ταῦτα ποικιλλόμενα διὰ πύργων τετραγώνων ἀνήκουν εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, ἀλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ ἔδειξαν ὅτι ὁ τόπος κατῳκεῖτο ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν ἤδη χρόνων, ὅτε εἶχεν ἡ ἀκρόπολις τοὐλάχιστον καὶ τεῖχος. Εἰς 200 μ. ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς δυτικῆς πύλης εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ σπουδαιοτάτου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Λαφρίας. Ἀξιοθέατον εἶναι ἐνταῦθα μετὰ μάλιστα τὰς τελευταίας ἀνασκαφὰς τὸ μνημειῶδες ἀνάλημμα ἢ τοῖχος ὑποστηρίξεως τοῦ μεγάλου ναοῦ. Ἀπεκαλύφθησαν ἐκτὸς ἄλλων τὰ λείψανα μεγάλης στοᾶς καὶ τὰ θεμέλια ἑνὸς ἄλλου μικροτέρου ναοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα Λάφριον. Ἀξιοθέατον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ἀνασκαφὲν πλησίον μέγα ἡρῷον μετὰ τάφου καμαρωτοῦ ὑπογείου. Παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς *Λαφρίας* φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε μικρὰ κοινότης ὀνομαζομένη *Λάφρον*. Ἡ Καλυδὼν ὑπῆρξε καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐκ τῶν πρώτων αἰτωλικῶν τόπων.

Τὴν ἀγχίαλον *Χαλκίδα* θὰ ἀναζητήσωμεν ἀνατολικῶς τοῦ τρικορύφου βουνοῦ τῆς Βαράσοβας, ὅπερ ἐπίσης *Χαλκὶς* ὠνομάζετο, κατὰ τὸ μικρὸν παραλιακὸν χωρίον τῆς Βασιλικῆς. Ὑπεράνω τῆς Πάγκαλης λεγομένης θέσεως διατηροῦνται μεταξὺ τῶν βράχων διδακτικώτατα ἐρείπια τειχῶν μετὰ πύργων καὶ θυρίδων, ἀλλ' ὅμως ταῦτα ἀπετέλουν μόνον φρούριον τῆς πόλεως, χρήσιμον ἐν ὥρᾳ κινδύνου. Ἡ πόλις ἐξετείνετο ὄπισθεν τοῦ μικροῦ παραλιακοῦ γεωλόφου τῆς Ἁγ. Σωτρῆας εὐθὺς παρὰ τὴν Βασιλικήν. Ὁ λόφος, ὅστις ὡς ἀκρόπολις δέον νὰ θεωρηθῇ, περιβάλλεται ὑπὸ τείχους μεσαιωνικοῦ καὶ διασῴζει λείψανα βέβαια παλαιοτέρου περιβόλου. Δυτικῶς τῆς Καλυδῶνος μετὰ 1 ὥρας πορείαν κατὰ τὴν θέσιν Ζεστὴ εὑρίσκονται ἐπὶ λόφου ἐπιμήκους ἐρείπια τείχους εὐμεγέθους ἱκανῶς. Ἐπειδὴ ἡ ἀπὸ τῆς Καλυδῶνος ἀπόστασις εἶναι περίπου 30 σταδίων, τοποθετοῦσιν ἐνταῦθα τὴν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (I, 21) οὕτως ὁριζομένην κώμην *Ἁλίκυρναν*.

ΒΔ τοῦ Μεσολογγίου μετὰ πορείαν 1 ½ ὥρας ἀναβαίνομεν ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅπου τὸ ἐκτεταμένον καὶ ἄριστα σῳζόμενον Κάστρο τῆς Κυραρήνης. Εἶναι τοῦτο τὸ τεῖχος τῆς νεωτέρας *Πλευρῶνος*, κτισθὲν μετὰ τὸ 234 π. Χ., ὅτε Δημήτριος ὁ Μακεδὼν βασιλεύς, ὁ ἐπικληθεὶς Αἰτωλικός, κατέστρεψεν ἐντελῶς τὴν ἀρχαίαν Πλευρῶνα, ἧς τὴν θέσιν ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Τὰ τείχη τῆς Πλευρῶνος εἶναι παρὰ τὰ τείχη τῆς Μεσσήνης ἐκ τῶν διδακτικωτέρων καὶ καλύτερον διατηρουμένων ἑλληνικῶν τειχῶν καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ ἀσφαλῶς τὰ ἐπιβλητικώτερα ἐρείπια. Εἷς ἐκ τῶν πύργων τοῦ τείχους ἐχρησίμευσεν ὡς σκηνὴ μικροῦ προσκειμένου θεάτρου. Πελωρία δεξαμενὴ ὀμβρίου ὕδατος, διαιρουμένη διὰ τεσσάρων τοίχων ὑψηλῶν εἰς πέντε διαμερίσματα, στεγαζόμενα διὰ μακροτάτων λίθων, κινεῖ τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἐπισκέπτου. Περὶ τῆς Πλευρῶνος καὶ τῆς Καλυδῶνος ὁ Στράβων λέγει (I, 3), ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του εἶχον ταπεινωθῆ, ἀλλὰ τὸ πάλαι ἐσήμαινον *δόξαν (πρόσχημα)* τῆς Ἑλλάδος. Ἡ *Ὤλενος*, ὁμώνυμος πρὸς τὴν ἐν Ἀχαΐᾳ τῆς Πελοποννήσου, εἶναι ἄγνωστον ποῦ ἔκειτο. Ἴσως τὰ ἐρείπια τοῦ Γυφτοκάστρου καὶ τοῦ Πετροβουνιοῦ παρὰ τὴν νεωτέραν Πλευρῶνα ἀνήκουν εἰς τὴν κατασκαφεῖσαν Ὤλενον.

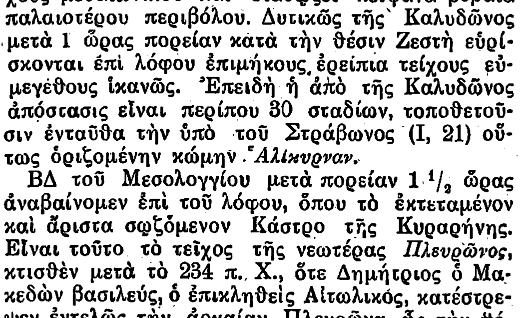

Ἐκ τοῦ τείχους τῆς νεωτέρας Πλευρῶνος.

Digitized by Google

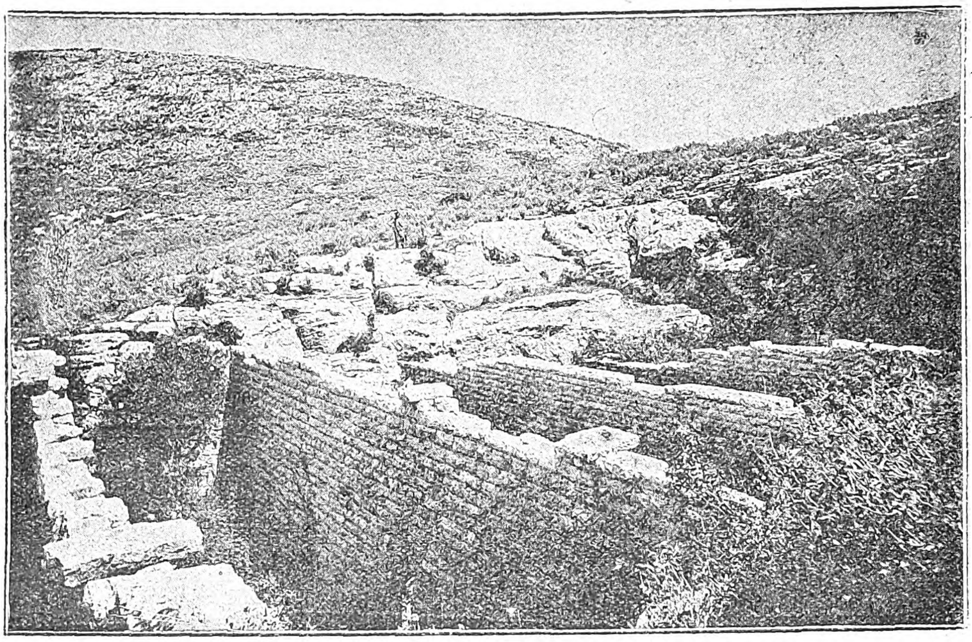

Μεγάλη δεξαμενὴ τῆς νεωτέρας Πλευρῶνος.

Ἡ *Πυλήνη*, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ ὀνόματος, πρέπει νὰ ἔκειτο ἐκεῖ που κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς Κλεισούρας. Ταύτην κατὰ τὸν Στράβωνα μετήνεγκαν οἱ ἐποικήσαντες ἢ ἐπιδραμόντες τὴν χώραν Αἰολεῖς περαιτέρω καὶ μετωνόμασαν εἰς *Πρόσχιον*. Ἵνα συμπληρώσωμεν τέλος τὴν περιγραφὴν τῶν τόπων τῆς *Αἰολίδος*, ὡς ὀνομάζει τὸ νοτίως τοῦ Ἀρακύνθου τμῆμα τοῦτο τῆς Αἰολίας ὁ Θουκυδίδης, ἀναφέρομεν τοὺς *Κυνιάδας*, συνοικισμὸν ὡς φαίνεται ἄσημον, κείμενον παρὰ τὴν Κυνίαν λίμνην, ἥτις εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Μεσολογγίου, ἐνῷ ἡ πρὸς βορρᾶν παρὰ τὸ Αἰτωλικὸν ὠνομάζετο *Οὐρία*.

Τὰ κατὰ τὰς πόλεις βορείως τοῦ Ἀρακύνθου καὶ τὸν Θέρμον ἐδιδάχθημεν κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Πολυβίου περὶ τῆς αἰφνιδιαστικῆς ἐπιδρομῆς Φιλίππου τοῦ Ε' κατὰ τῆς αἰτωλικῆς *Ἄλτεως*, τοῦ 218 π. Χ. (Πολ. V, 7, 7,). «Παρῄει δ' ἐκ μὲν εὐωνύμων ἀπολιπὼν Στράτον, Ἀγρίνιον, Θεστιεῖς, ἐκ δὲ δεξιῶν Κωνώπην, Λυσιμάχειαν, Τριχώνιον, Φύταιον. Ἀφικόμενος δὲ πρὸς πόλιν τὴν καλουμένην Μέταπαν, ἣ κεῖται μὲν ἐπ' αὐτῆς τῆς Τριχωνίδος καὶ τῶν παρὰ ταύτην στενῶν, ἀπέχει δὲ σχεδὸν ἑξήκοντα στάδια τοῦ προσαγορευομένου Θέρμου....» Ὁ Φίλιππος δηλαδὴ προερχόμενος ἐκ Λιμναίας (τοῦ σημ. *Κραβασαρᾶ)* διαβαίνει τὸν Ἀχελῷον εἰς σημεῖον τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἀφήνῃ τὴν Στράτον, τὸ Ἀγρίνιον καὶ τοὺς Θεστιεῖς ἀριστερά του. Ἡ *Στράτος* ἡ ἀκαρνανικὴ πρὸ πολλοῦ ἔχει ὀρθῶς τοποθετηθῆ ἐπὶ τῶν κατὰ τὸ Σοροβίγλι ἐρειπίων τειχῶν καὶ ἄλλων κτισμάτων, ὡς εἶναι τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς καὶ τὸ *Ἀγρί ιον* εὐθὺς πέραν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ. Καὶ παλαιότερον μὲν ἐταυτίζετο τὸ Ἀγρίνιον μὲ τὸ κατὰ τὴν Σπολάϊταν τεῖχος, ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο εἶναι μικρόν, περιμέτρου μόνον 4 σταδίων, δικαία εἶναι ἡ τελευταίως γενομένη τοποθέτησις πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ἀγρινίου καὶ ἀκριβέστερον 3 χιλιόμετρα περίπου βορείως αὐτοῦ ἐπὶ τόπου, ὅπου σημειοῦνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τείχη περιμέτρου 12 περίπου σταδίων. Ὡς εἶναι σύνηθες κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, πόλις δὲν νομίζεται μόνον ὁ κεντρικὸς μέγας συνοικισμὸς ἀλλὰ συνυπονοοῦνται καὶ τὰ ἔξω μικρότερα χωρία καὶ φρούρια. Οὕτω εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἀγρινίου ἀνῆκον οὐχ ἧττον τὸ παρὰ τὴν Σπολάϊταν μικρὸν τεῖχος, ἓν ἄλλο μικρότερον κατὰ τὸ σημερινὸν χωρίον τῆς Σκοτισιάδας, τρίτον ἐπὶ τοῦ βραχώδους Μαλεβροῦ, περικλεῖον καὶ λείψανα ναοῦ ἀνεξερευνήτου ἔτι, καὶ τέταρτον κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμίου τῆς Ἑρμίτσας καὶ τὸ Νέο Χωριό.

Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν πόλιν τῶν Θεστιέων. Ὁ κεντρικὸς συνοικισμὸς ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς θαυμασίας πυραμίδος τοῦ Βλοχοῦ, ὅπου διατηροῦνται λίαν ἐκτεταμένα καὶ ἐντυπωτικὰ ἐρείπια τειχῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ πλησίον μικρὰ χωρία, τὰ Λιγόστιανα, τὴν Θεοτόκον δὲν λείπουν μικρὰ φρούρια. Καὶ τὸ ἱκανῶς ἐκτεταμένον τεῖχος τῆς Παραβόλας, διατηροῦν ἀκρόπολιν μετὰ πύργων στρογγύλων καὶ περίβολον τῆς κάτω πόλεως σημαντικόν, εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τοὺς Θεστιεῖς καὶ ἔφερε τὸ ἐξ ἐπιγραφῶν γνωστὸν ὄνομα, Βουκάτιον. Ἐὰν ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πολυβίου, πρὸς τὰ δεξιά του ὁ Φίλιππος ἀφήνει τὴν *Κωνώπην*, τὴν *Λυσιμάχειαν*, τὸ *Τριχώνιον* καὶ τὸ *Φύταιον*. Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ Μακεδὼν ἐτράπη πρὸς τὸ Ἀγγελόκαστρο καὶ παραπορεύεται τὴν νοτίαν πλευρὰν τῶν λιμνῶν. Ἡ *Κωνώπη*, ἣν πρώτην ἀπαντᾷ, νοτίως τοῦ στομίου τῆς λίμνης κειμένη, φέρει εἰσέτι τὸ παλαιότερον ὄνομα, ἂν καὶ ἡ μετονομασία εἰς Ἀρσινόην πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου τοῦ Λυσιμάχου πρῶτον καὶ εἶτα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου εἶχε πρὸ πολλοῦ γίνει.

Τὰ λείψανα τῆς Κωνώπης—Ἀρσινόης δὲν εἶναι ἐπιφανῆ λίαν κατὰ τὸ Ἀγγελόκαστρο. Σημειοῦνται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ τείχη καὶ κεραμίδες μετὰ τῆς ἐντύπου ἐπιγραφῆς: Ἀρσινοέων εὑρέθησαν. Ἀνατολικῶς τῆς Ἀρσινόης κατὰ τὸ χωρίον Παππαδάτες διατηρεῖται τὸ τεῖχος τῆς Λυσιμαχείας, ὀνομασθείσης πρὸς τιμὴν τοῦ Λυσιμάχου, φίλου τῶν Αἰτωλῶν καὶ πιθανῶς χορηγοῦ τῆς δαπάνης, ἀποθανόντος τῷ 281 π.Χ. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ἐκ τοῦ ἐπὶ λόφου τείχους κατέρχονται πρὸς τοὺς Παππαδάτες καὶ φθάνουν μέχρι τῆς λίμνης δύο σκέλη τειχῶν, φράσσοντα τὴν δίοδον καὶ καλούμενα σήμερον ὑπὸ τῶν χωρικῶν διὰ τὴν κατερείπωσιν *σαμάρια*. Ἡ περιοχὴ τῶν Λυσιμαχέων ἐξετείνετο καὶ βορείως τῆς λίμνης. Τὸ *Τριχώνιον*, ἡ πατρὶς πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν στρατηγῶν τῆς Συμπολιτείας, εἶχε τὸν κύριον συνοικισμὸν κατὰ τὴν Γαβαλοῦν. Μικρὰ λείψανα τειχῶν καὶ ναῶν φαίνονται ἐν τῷ τόπῳ Ἡ ταύτισις εἶναι βεβαία καὶ διὰ τὸν λόγον, ὅτι κατὰ τὸ σημερινὸν χωρίον εὑρέθησαν δύο μεγάλαι ὀπταὶ πλίνθοι μετὰ τῆς ἐντύπου ἐπιγραφῆς: ΤΡΙΧΟΝΙΩΝ. Τὸ *Φύταιον* τοποθετεῖται μέ τινα πιθανότητα κατὰ τὸ σημερ. Παλαιοχῶρι. Ἡ *Μέταπα* δὲν εἶναι μακρὰν τοῦ χωρίου τῆς Μπουρλέσας καὶ τῶν στενῶν τοῦ Δαφνιᾶ. Τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν, ὄχι πολὺ ἐκτεταμένων, ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἀσημότητα τοῦ τόπου. Τέλος προτοῦ φθάσῃ εἰς τὸν Θέρμον ὁ Φίλιππος κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ Μετάπας ὁδοῦ παρέρχεται τὴν κώμην Παμφίαν ἥτις θὰ ἦτο, κατὰ ταῦτα ὅπου ὑπάρχει σήμερον ὁ συνοικισμὸς τοῦ Μοροσκλάβου καὶ διατηροῦνται δύο μικρὰ ἀρχαῖα τειχίσματα. Ἐπὶ μικροῦ ὀροπεδίου, 300 περίπου μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, τόπου ἐξαιρέτως ὀχυροῦ διὰ τὰ ὄπισθεν ὄρη καὶ τὰς στενὰς προσόδους ἀπὸ τῆς μεγάλης κάτω πεδιάδος ἔκειτο ὁ *Θέρμος* ἢ οἱ *Θέρμοι*, τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θρησκευτικὸν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ *Κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν* πολιτικὸν κέντρον τῆς χώρας. Δὲν ἀπετέλεσε ποτὲ *πόλιν*, αὐτόνομον δηλ. κρατίδιον κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον, ἀλλ' ἦτο ἀπὸ τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος τέμενος, ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος κυρίως, ἐν ᾧ ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλαι θεότητες, ὡς ἡ Ἄρτεμις, εἰς πλείονας τοῦ ἑνὸς ναούς, ὡς ἡ ἱερὰ Ἄλτις τῆς Ὀλυμπίας. Παρὰ τοὺς ναοὺς δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν καὶ μικρὸς συνοικισμός, ὡς εἶναι τοῦτο βέβαιον εἰς δύο ἄλλους πλησίον τόπους, κατὰ τὸ σήμερον ἀνθηρὸν Κεφαλόβρυσον καὶ τὸ Πετροχῶρι. Κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς Συμπολιτείας παρὰ τὸ τέμενος ἱδρύθησαν τρεῖς μέγισται στοαὶ καὶ ἄλλα κτίσματα, περιβληθέντα διὰ τείχους τετραπλεύρου καὶ σχεδὸν ὀρθογωνίου. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀπεκαλύφθη μέγα πλῆθος βάθρων ἀνδριάντων, ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν πιθανῶς ὑπερβολικὸν ἀριθμὸν τοῦ Πολυβίου τῶν 2,000, ἱκαναὶ ἐπιγραφαί, ἀναγράφουσαι προξενικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν, σπουδαιότατα τεμάχια ἐκ τῆς πηλίνης διακοσμήσεως τῶν ναῶν, ὡς εἶναι αἱ γραπταὶ μετόπαι καὶ κεφαλαὶ τῆς ὑδρορρόης καὶ ὑπὸ τοὺς ναοὺς σημαντικώτατα κτίσματα προϊστορικὰ μὲ σχῆμα ἐλλειψοειδές, διακοπτόμενα εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον καὶ ἀποδώσαντα ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐνδιαφερόντων ἀγγείων ἀπὸ τοῦ 1500 π. Χ. καὶ κάτω. Τὴν σημασίαν τῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ μέγιστον μέρος φυλάσσονται εἰς τὸ τοπικὸν Μουσεῖον, διὰ τὴν αἰτωλικὴν ἱστορίαν θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Παρὰ τὸν Θ.ρμον ἐβεβαιώθησαν καὶ ἐξηρευνήθησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἱερά τινα ἄξια μνείας. Οὕτω ἡμίσειαν ὥραν ΒΔ τοῦ Θέρμου κατὰ τὴν Μόκισταν ἐβεβαιώθη δι' ἐπιγραφῶν, ὅτι ἡ βυζαντιακὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐκτίσθη δι' ὑλικοῦ κατὰ μέγα μέρος ἀρχαίου ἀνήκοντος εἰς ναὸν τῆς *Ἀρτέμιδος Ἡγεμόνης*. Δύο ὥρας ΒΔ ἐπὶ ὑψηλῆς κορυφῆς βραχώδους λόφου, ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου Ταξιάρχη, ἀπεκαλύφθησαν δύο μικροὶ ναοί, ἀνήκοντες, ὡς φαίνεται ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων, εἰς τοὺς κατ' ἐξοχὴν ἐν Αἰτωλίᾳ λατρευομένους θεούς, τὸν *Ἀπόλλωνα* καὶ τὴν *Ἄρτεμιν*. Μίαν ὥραν ἀνατολικῶς ὑπὸ τὴν Χρυσοβίτσαν ἐξηρευνήθη μικρὸν ἀγροτικὸν ἱερὸν τοῦ *Διονύσου* καὶ τῆς *Ἀρτέμιδος*, ἀποδῶσαν πλῆθος πηλίνων εἰδωλίων. Τρεῖς ὥρας ΒΔ κατὰ τὸ χωρίδιον Κρύο Νερὸ ἀνεσκάφη ἐπ' ὀλίγον ἱερὸν τῆς ἐξ Ἀνατολῆς εἰσαχθείσης κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα *Συρίας Ἀφροδίτης* καὶ εὑρέθησαν ἱκαναὶ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαί, ἔνθα ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ ὀνομάζεται *Ἰαρίδαι* καὶ αἱ θεότητες *Μήτηρ των θεῶν*, *Παρθένος* καὶ προπάντων *Συρία Ἀφροδίτη* ἢ *Φιστυΐς*. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐδιδάχθημεν, ὅτι τὰ πλησιόχωρα ἐρείπια εὐμεγέθους συνοικισμοῦ ἀνήκουν εἰς τὴν πόλιν, τὸ *Φίστυον*.

Δυτικώτερον τοῦ Κρύου Νεροῦ κατὰ τὰ Ζακόνινα ἐκ τῆς εὑρεθείσης κεραμίδος μετ' ἐντύπου προσώπου καὶ ἄλλων μικρῶν πραγμάτων πιστοῦται ἄλλο ἐκεῖ ἀρχαϊκὸν ἱερόν. Χάλκινον ἀγαλμάτιον Διὸς κεραυνοβολοῦντος, ἀξιόλογον, εὑρεθὲν τυχαίως κατὰ τὴν Ἀμπρακιάν, ἐξάωρον ἀπέχουσαν ΒΑ τοῦ Θέρμου—τὸ ὄνομα εἶναι ἀρχαῖον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς περιφήμου πόλεως Ἀμβρακίας—μαρτυρεῖ ἀρχαίαν λατρείαν εἰς ἀνέλπιστον ἐρημικὸν τόπον. Τὰ ἀρχαϊκὰ ταῦτα εὑρήματα φαίνονται παράδοξα διὰ τὴν ὀρεινὴν Αἰτωλίαν. Διότι εἴμεθα συνηθισμένοι νὰ περιμένωμεν ἐκ τῶν αἰ

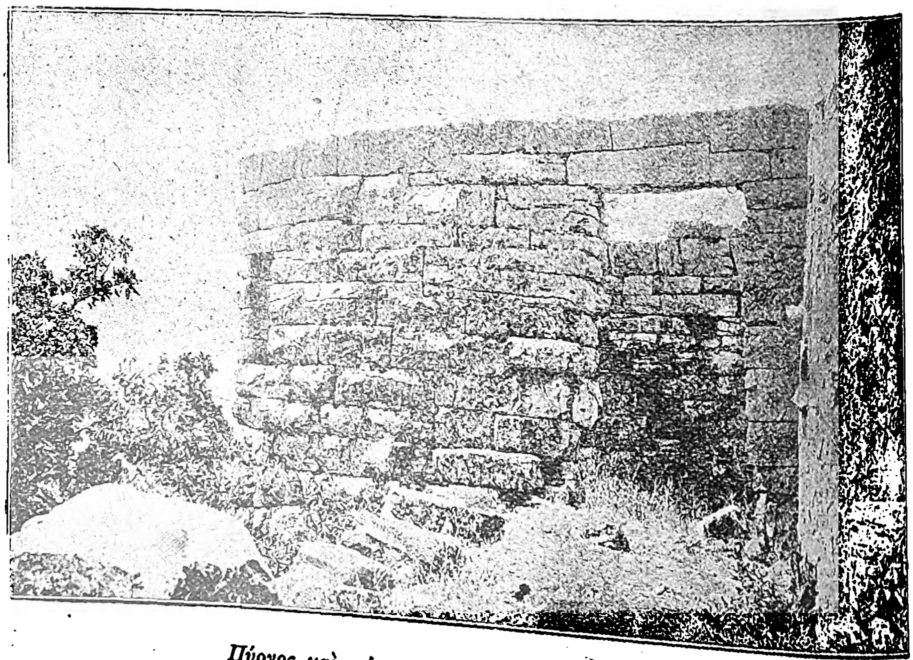

Πύργος καὶ τείχη τοῦ ἀρχαίου Βουκατίου (Παραβόλας).

Digitized by Google

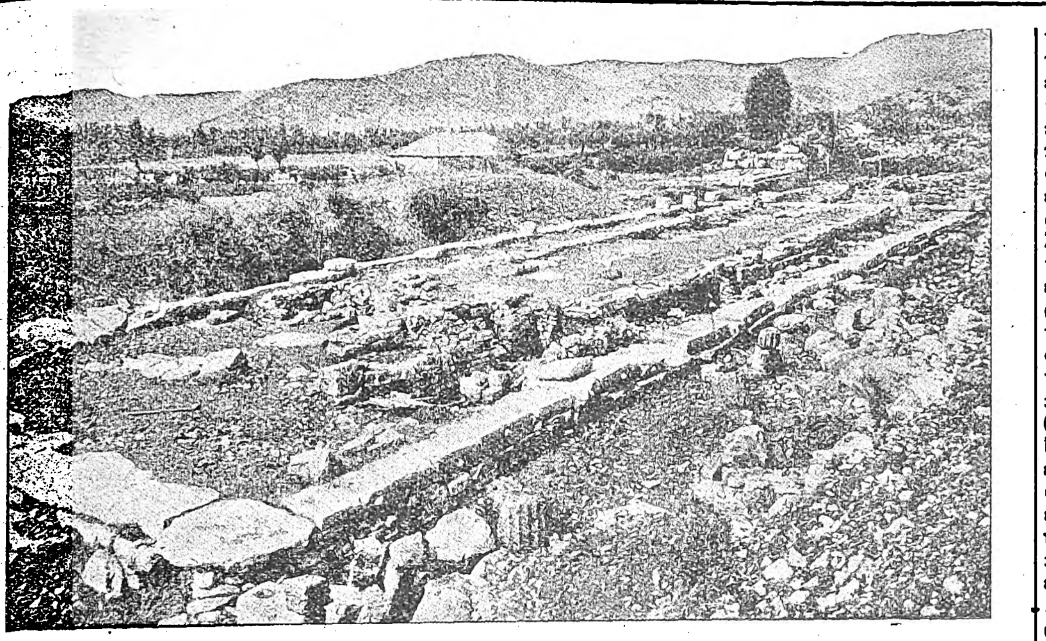

Λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Θέρμῳ.

τωλικῶν ἀποκέντρων τόπων μόνον τείχη καὶ τάφους τῶν μετὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα χρόνων τῆς ἀκμῆς. Ἀλλ' ἡ προϊοῦσα ἔρευνα θὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν προλήψεων. Ὁ Θέρμος μὲ τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν θὰ μείνῃ κἄτι μοναδικὸν καὶ μετέωρον, ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἐσχατιαὶ τῶν «*ὠμοφάγων*» Εὐρυτάνων θὰ δείξουν ἀσφαλῶς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικότητά των. Ὑπὲρ τούτου ἐγγυῶνται ἡ εὐτέλεια καὶ διάρκεια τῶν ἐκ χαλκοῦ καὶ μάλιστα πηλοῦ μικρῶν ἔργων.

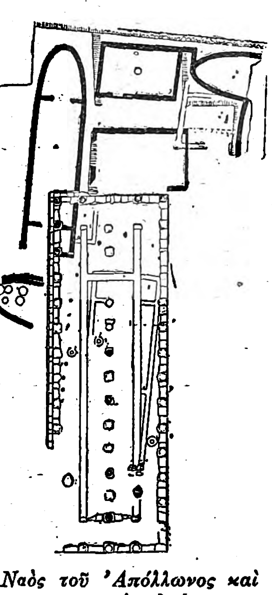

Ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ προϊστορικὰ οἰκήματα ἐν Θέρμῳ.

Πολλὰ μένουν εἰσέτι ἄλυτα προβλήματα τῆς αἰτωλικῆς τοπογραφίας. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἰδίως τοῦ Θέρμου ἐμάθομεν πλῆθος ὀνομάτων πόλεων καὶ μικροτέρων τόπων, ἀλλὰ πέραν τῶν λέξεων τίποτε περισσότερον. Οὕτω οὐδεμία θέσις ἐταυτίσθη κατὰ τὴν ἐκτεταμένην χώραν τῶν Εὐρυτάνων, ὅπου ἀναφέρεται ἀορίστως ὑπὸ τῶν συγγραφέων πόλις *Οἰχαλία* καὶ μαντεῖον τοῦ *Ὀδυσσέως*. Ἂν γνωρίζωμεν ὀλίγα περὶ τῆς θέσεως μερικῶν πόλεων τῶν Ὀφιονέων καὶ τῶν Ἀποδώτων τοῦτο ὀφείλομεν εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Παυσανίου, περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν τῷ 279 π Χ. Οὕτω καὶ δι' εὑρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν γνωρίζομεν καλῶς τὴν θέσιν τῆς σημαντικῆς πόλεως τοῦ *Καλλίου* ἢ *Καλλιπόλεως*. Κατὰ τὸ χωρίον Βελούχοβον κάτωθεν τοῦ Κόρακος καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Μόρνου εὑρίσκονται ἐκτεταμένα λαμπρὰ τείχη τῆς εὐμεγέθους πόλεως, ἥτις καὶ περιοχὴν εἶχε ἱκανὴν κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ καὶ στρατηγοὺς ἀπέδωκεν εἰς τὴν Συμπολιτείαν.

Ἐκ τῆς αὐτῆς περιγραφῆς τοῦ Παυσανίου διδασκόμεθα καὶ περὶ τῆς θέσεως ἑνὸς ἄλλου μνημείου τῆς ἱστορίας, ὅπερ δὲν σημαίνει πλέον ἔργον ἀλλὰ πάθος ἀνθρώπινον. Τὸ πεδίον τῆς μάχης ἢ ἀκριβέστερον τῆς δικαίας τιμωρίας τῶν θηριωδῶν Γαλατῶν ἔχομεν βέβαιον εἰς τὰ *Κοκκάλια*. Μίαν θέσιν ὄχι μακρὰν τοῦ Καρπενησίου παρὰ τὸ χωρίον Κάψη ἢ Κλάψη, ἐγκατεσπαρμένην μὲ ὀστᾶ ἀνθρώπινα ἐπὶ πολλὰ στρέμματα. Πρέπει νὰ ἦσαν χιλιάδες ἀτάφων ἀπομεινάντων νεκρῶν καὶ τοιοῦτοι κατὰ τὰς συνηθείας τῆς Ἀρχαιότητος μόνον βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι. Οἱ Γαλάται μετὰ τὰς φρικώδεις ὠμότητας αὐτῶν κατὰ τῶν Καλλιέων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιστρέψωσι διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ παρὰ τὴν Ὑπάτην εἰς τὸ πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν στρατόπεδον τῶν ὁμοφύλων, ἀλλὰ ἀποκλεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐκδίκησιν πνεόντων Αἰτωλῶν ἐτράπησαν κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν χώραν τῶν Βωμιέων, ἕως ὅτου κατεκόπησαν οἱ πλεῖστοι εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Θουκυδίδου τῆς δραματικῆς συμφορᾶς τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Δημοσθένη μανθάνομεν ἱκανὰ περὶ τῆς τοπογραφίας μερικῶν λοκρικῶν πόλεων ὡς καὶ πόλεων τῶν Ἀποδώτων. Ὁ λοκρικὸς *Οἰνεών*, τὸ ὁρμητήριον τοῦ Δημοσθένους, πρέπει νὰ ἦτο ὅπου τὸ σημ. χωρίον Σουλές, τὸ δὲ *Εὐπάλιον* κατὰ τὸ Κάτω Κλῆμα. Καὶ εἰς τὰς δύο θέσεις ὑπάρχουν σχετικὰ φρούρια. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν κυριευθεισῶν πόλεων τῶν Ἀποδώτων, ἡ *Ποτιδανία*, ταυτίζεται πρὸς τὸ παρὰ τὸ Σιδεράλωνο Κάστρο, τὸ *Κροκύλειον* μὲ τὸ Παλαιόκαστρο τῶν Γκουμαίων, τὸ *Τείχιον* τοποθετεῖται παρὰ τὸ Λυκοχώρι καὶ τὸ *Αἰγίτιον* ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοί των εὑρεθέντες πρὸ τοῦ συναθροισθέντος πανταχόθεν πλήθους τῶν Αἰτωλῶν ὑπεχώρησαν καὶ κατετσακίσθησαν εἰς τὰς πέριξ φάραγγας, ταυτίζεται πρὸς τὸ κάστρο τῆς Στρούζας νοτίως τοῦ Λιδορικίου.

Ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς *Ναυπάκτου* καὶ τῶν ἄλλων λοκρικῶν πόλεων, τοῦ *Μολυκρείου* καὶ τῆς *Μακυνίας*, αἵτινες ἐνωρὶς περιελήφθησαν εἰς τὴν Συμπολιτείαν. Ἡ *Ναύπακτος* εἶναι ὁ μόνος τόπος, παρὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν Ἀμπρακιάν, ἐκ τῆς ὅλης περιφερείας, ὅστις διετήρησε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα (*Ἔπαχτος*). Τὰ σήμερον διατηρούμενα ἑνετικὰ τείχη ἀκολουθοῦν ἐν πολλοῖς τὴν γραμμὴν τοῦ ἀρχαίου τείχους. Δέκα λεπτὰ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως ὑπάρχουν μικρὰ λείψανα τοῦ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (X,38,13) *Ἀσκληπιείου*. Δύο ὥρας βορείως τῆς Ναυπάκτου παρὰ τὸ χωρίον Σκάλαν εἰς βαθὺ ἄγριον ρεῦμα εὑρίσκεται τὸ ἱερὸν τοῦ ἐν *Κρουνοῖς Ἀσκληπιοῦ* κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, καθ' ἃς οἱ κύριοι τοῦ τόπου ἐλέγοντο *Βούττιοι*. Τὸ *Μολύκρειον*, ὅπερ ἀναφέρεται ὡς ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἔκειτο παρὰ τὴν Βέλβιναν, ὅπου διατηρεῖται τεῖχος καὶ ὑπεράνω τὰ λείψανα εὐμεγέθους ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Τέλος ἡ *Μακυνία* τοποθετεῖται παρὰ τὸ χωρίον Μαμάκου καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ταφιασσοῦ.

[ΜΥΘΟΛΟΓ.] Ἐκ τῶν κυριώτατα λατρευομένων ἐν Αἰτωλίᾳ θεοτήτων ἦτο ἡ *Ἄρτεμις*, ὄχι ὑπὸ τὴν στενὴν ἰδέαν τῆς κυνηγέτιδος μόνον ἀλλ' ὑπὸ τὴν καθολικὴν ἄποψιν τῆς θεᾶς τῆς ἀγρίας καὶ ἡμέρου φύσεως. Τὴν συχνότητα τῆς λατρείας αὐτῆς ἐν Αἰτωλίᾳ δεικνύει καὶ τὸ ἐπίθετον αὐτῆς *Αἰτωλή*. Κατὰ τὸν Παυσ. X, 38,12: «ἔστι δὲ (ἐν Ναυπάκτῳ) *καὶ* ἱερὸν Ἀρτέμιδος *καὶ ἄγαλμα* λίθου λευκοῦ, σχῆμα δὲ ἀκοντιζούσης παρέχεται *καὶ* ἐπίκλησιν εἴληφεν Αἰτωλή». Ἦτο διὰ τοῦτο ἡ Ἄρτεμις ἐθνικὴ θεὰ τρόπον τινὰ διὰ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ δι' αὐτὸ προσέλαβε καὶ τὸ σύνηθες ὅπλον τῶν Αἰτωλῶν, τὸ ἀκόντιον. Ὅτε οὗτοι πρὸς πανηγυρισμὸν τοῦ θριάμβου αὐτῶν κατὰ τῶν Γαλατῶν ἵδρυσαν ἐν Δελφοῖς τρόπαιον λίθινον, κοσμούμενον διὰ θυρεῶν καὶ ἄλλων ὅπλων τῶν βαρβάρων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα τῆς Αἰτωλίας ὡς γυναικὸς ὡπλισμένης, τὸ ἄγαλμα τοῦτο, ὡς διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ νομίσματα τῆς Συμπολιτείας, ὡμοίαζε ἢ ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν γνωστὴν ἄλλοθεν εἰκόνα τῆς Ἀρτέμιδος (Παυσ.X,18,7). Ἡ θεὰ ἔφερε τὸ ἄλλως δυσερμήνευτον, ἴσως προελληνικόν, ἐπίθετον *Λαφρία* καὶ ὡς τοιαύτη ἐλατρεύετο καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Στερεᾶς, ὡς ἐν Δελφοῖς, Τιθορέᾳ καὶ Ὑαμπόλει, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐν Καλυδῶνι, ὅπου, ὡς εἴδομεν ἤδη, ὑπῆρχε, διατηρούμενον μέχρι σήμερον εἰς ἀξιόλογα λείψανα, περίφημον ἱερόν, τὸ *Λαφριαῖον* ἢ *Λόφριον* τῶν ἐπιγραφῶν. Περὶ τῆς ἰδιαζούσης λατρείας τῆς Λαφρίας ἔχομεν ἔμμεσον μέν, ἀλλὰ διεξοδικὴν περιγραφὴν τοῦ Παυσανίου. Ὁ περιηγητὴς δηλ. περιγράφει τὴν ἐν Πάτραις ἐπιχώριον, ὡς λέγει, θυσίαν (Παυσ. 7, 18, 11) *κατὰ* τὰ Λάφρια, ἀλλ' εἶναι προφανές, ὅτι ἡ θυσία αὕτη μετεφέρθη ἐκ Καλυδῶνος *καὶ* τοῦ ἐκεῖ Λαφριαίου, ὅθεν μετεκομίσθη καὶ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τῶν Ναυπακτίων καλλιτεχνῶν Μεναίχμου καὶ Σοΐδα, παραχωρήσαντος αὐτὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τοὺς Πατρεῖς. Κατὰ τὴν θυσίαν ταύτην σωρεύουσιν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ χλωρὰ καὶ ξηρὰ ξύλα, εἶτα δὲ εἰσάγοντες ὄρνιθας τοὺς ἐδωδίμους, ζῶντα ἄγρια θηρία, λύκους, ἄρκτους, ἀγριοχοίρους, ἐλάφους καὶ καρποὺς τῶν ἡμέρων δένδρων ἐμβάλλουσι πῦρ οἱ περιϊστάμενοι εἰς μέγα πλῆθος λατρευταὶ καὶ κατακαίουσι πάντα πρὸς ἐξευμένισιν τῆς θεᾶς. Ἡ κυριαρχοῦσα διαφανὴς ἰδέα τοῦ ὁλοκαυτώματος εἶναι, ὅτι ἡ θεὰ τυχοῦσα τῶν ὀφειλομένων εἰς αὐτὴν ἀπαρχῶν παρέχει εἰς τὸ ἑξῆς πλήρη εὐμένειαν καὶ ἡ φύσις πᾶσα θάλλει οὕτω χάριν τῶν πιστῶν καὶ μνημονικῶν θεραπόντων. Τί ἔπαθεν ὁ βασιλεὺς τῆς Καλυδῶνος Οἰνεύς, ὅστις θυσιάσας εἰς πάντας τοὺς θεοὺς ἐλησμόνησε τὴν Ἀρτέμιδα; Ἡ θεὰ χολωθεῖσα ἐξαπέστειλε τὴν μεγάλην πληγὴν τοῦ Καλυδωνίου κάπρου καὶ πολλαχῶς ἐβασάνισε τὴν χώραν. Ὡς ἐγγύησις τῆς εὐμενείας τῆς θεᾶς μένει ἡ τέφρα, ἥτις ἢ ἐφυλάσσετο κατὰ χώραν ἢ μετεφέρετο εἰς τόπον ἀσφαλῆ ὡς ἱερὰ τῆς θεᾶς (Παυσαν. 10, 32, 14) Τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς θυσίας, δηλ. τῶν ὁλοκαυτωμάτων, συνεμερίζετο ὁ ἐπίσης ἐξαιρέτως λατρευόμενος ἐν Αἰτωλίᾳ *Ἀπόλλων*, λατρευόμενος ὡς συμπάρεδρος τῆς θεᾶς ἐν Καλυδῶνι καὶ Θέρμῳ. Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὸν τελευταῖον τόπον ἐπιφανεστέρα ἀνεδείχθη ἡ λατρεία τοῦ Θερμίου Ἀπόλλωνος, ἐν Καλυδῶνι ὑπερίσχυεν ἡ θεά. Οὕτω κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Θέρμῳ εἴς τε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ παρετηρήθησαν ἐπάλληλα στρώματα ἐξ ὁλοκαύστων θυσιῶν παραμείναντα ἄθικτα καθ' ὅλους τοὺς χρόνους. Τὸ αὐτὸ παρετηρήθη καὶ εἰς τοὺς ναοὺς τοῦ παρὰ τὸν Θέρμον Ταξιάρχη, οἵτινες, ὡς εἴπομεν ἀνῆκον ἐπίσης εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν.

Ἐκ τῆς λατρείας ταύτης τῆς Ἀρτέμιδος Λαφρίας ἐξηγεῖται κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀνάπτυξις

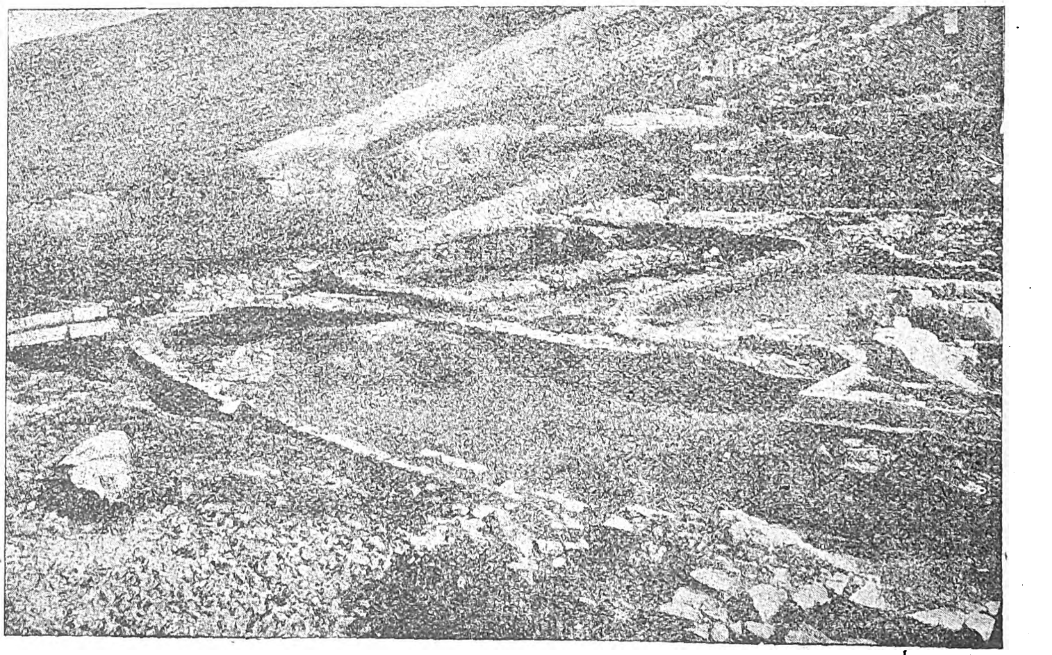

Προϊστορικὰ οἰκήματα ἐν Θέρμῳ.

Digitized by Google

τοῦ μύθου περὶ τοῦ Καλυδωνίου ἥρωος *Μελεάγρου*. Οἱ μυθικοὶ ἥρωες οὔτε ἱστορικὰ πρόσωπα εἶναι, οὔτε αὐθαίρετα δημιουργήματα μυθοπλόκων. Ὁ μῦθος κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐν γένει ἦτο θεολογικὴ ἑρμηνεία τῶν φαινομένων τῆς λατρείας καὶ συστηματοποίησις τῶν περὶ θεῶν λόγων κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἱστορίας. Ἡ στενὴ σχέσις τοῦ Μελεάγρου πρὸς τὰς ὁλοκαύστους θυσίας τῆς Λαφρίας φαίνεται ἐναργῶς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως, καθ' ἣν ἡ μήτηρ τοῦ ἥρωος Ἀλθαία ὀργισθεῖσα κατὰ τοῦ υἱοῦ της διὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ φόνον τῶν ἀδελφῶν της, ἔρριψεν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξ ἐλαίας στέλεχος, ὅπερ μοιραῖον ἦτο νὰ σημαίνῃ τὸ σῶμα αὐτὸ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Μελεάγρου. Ἐκ τούτου καὶ τῆς εἰδήσεως ὅτι εἶδος ὀρνίθων, αἱ καλούμεναι *μελεαγρίδες*, ἦσαν ἱεραὶ εἰς τὴν Ἀρτέμιδα καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φλόγας τοῦ βωμοῦ τῆς αὐτῆς θεᾶς δυνάμεθα νὰ ἀναπαραστήσωμεν ὡς ἑξῆς τὴν γένεσιν τοῦ μύθου. Ἀρχικῶς *μελέαγρος* ἦτο ἐπίθετον τῆς θεᾶς, τῆς ἀγρευούσης τὰ μέλη καὶ κατακαιούσης αὐτὰ μὲ τελικὸν σκοπὸν ὄχι τὸν θάνατον, ἀλλὰ τοὐναντίον τὴν τόνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς ἀνθρώπων, ζῴων καὶ καρπῶν. Παρὰ τὴν θεὰν ὑπῆρχε καὶ θεὸς καλούμενος ἐπίσης *Μελέαγρος*, ὅστις ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ σύζυγος, ἀφοῦ ἡ θεὰ ἐμονώθη διὰ τὴν ἀναπτυχθεῖσαν σὺν τῷ χρόνῳ παρθενικήν της ἰδιότητα, διὰ τοῦτο ἀπέβη ἥρως, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Καλυδῶνος Οἰνέως. Διατηρεῖ ἐν τούτοις πολλὰ σημεῖα τῆς εὐγενικῆς καταγωγῆς του, εἶναι ὁ ἐραστὴς τῆς Ἀταλάντης, ἡρωΐνης, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ Ἄρτεμις αὐτὴ ὑπὸ ἄλλο ὄνομα, εἶναι κατ' ἐξοχὴν κυνηγέτης καὶ ἀπολαύει λατρείαν καὶ ἐκτὸς τῆς Καλυδῶνος. Τὴν αὐτὴν μετάπτωσιν παρατηροῦμεν καὶ εἰς ἄλλους αἰτωλικοὺς μύθους. Ἡ Μάρπησσα δηλ. ἦτο ἀρχικῶς ἄλλη ὑπόστασις τῆς Λαφρίας, ἀλλὰ ἐλησμονήθη ὀλίγον, ἔγινε διὰ τοῦτο κόρη τοῦ Εὐήνου καὶ τότε ἀνταγωνίζονται δύο νεαροὶ θεοί, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἴδας, ἐξ ὧν νικᾷ ὁ τελευταῖος ἀπάγων τὴν ἡρωΐνην.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἑρμηνεύεται καὶ ὁ μῦθος τοῦ *Ὀξύλου* καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ *Θερμίου*. Ὁ Παυσανίας βεβαίως (5, 3, 7) παραδέχεται τὰ κατὰ τὸν μῦθον ὡς ἀληθινὴν ἱστορίαν. «Συνεπεπτώκει δὲ τῷ Ὀξύλῳ φυγάδι ἐξ Αἰτωλίας εἶναι· διασκεύοντα γάρ φασιν ἁμαρτεῖν αὐτὸν καὶ ἐξεργάσασθαι φόνον ἀκούσιον, τὸν δὲ ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ δίσκου τὸν ἀδελφὸν εἶναι τοῦ Ὀξύλου Θέρμιον ....» Ἀλλ' ἡμεῖς γνωρίζομεν καλῶς, ὅτι ὁ χρησιμεύσας ὡς ὁδηγὸς τῶν κατερχομένων εἰς Πελοπόννησον Δωριέων δὲν ἦτο θνητός τις ἐμπειρογνώμων. Τοιοῦτον ὁδηγὸν οὐδέποτε ἐχρειάσθησαν οἱ Δωριεῖς, ἵνα ὁδηγήσῃ δῆθεν αὐτοὺς ἐκ Ναυπάκτου εἰς κατάληψιν τῆς ἀπέναντι χώρας. Ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων φαίνεται ὅτι Ὄξυλος=Ἄξυλος παρὰ τὸ ἄγω καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, οὗ ἡ σημασία ἐλησμονήθη βραδύτερον, ἐδηλώνετο αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ὡς ἀγήτωρ καὶ ἀρχηγέτης. Τὸ δὲ ἐκπληκτικώτερον εἶναι ὅτι ὁ φονευθεὶς δῆθεν ἀκουσίως ὑπ' αὐτοῦ Θέρμιος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀπόλλων Θέρμιος. Ὄξυλος καὶ Θέρμιος ἄρα εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ θεῖον πρόσωπον, ὀνομαζόμενον ἑκάστοτε συμφώνως πρὸς μίαν ἐκ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ, ὁτὲ μὲν ὡς ἀρχηγός, ἄλλοτε δὲ ὡς θέσμιος. Ἀλλ' ἡ ἐπιλησμοσύνη τῶν νεωτέρων γενεῶν, ἥτις ἐπέφερε τὴν παρερμηνείαν, δὲν εἶναι πλήρης, διότι ὁ Αἰτωλὸς Ὄξυλος ἔχει τιμὰς ἥρωος ἐν Ἤλιδι καὶ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Θερμίου.

Κατὰ παρόμοιον τρόπον πρέπει νὰ ἑρμηνευθῶσι τὰ κατὰ τοὺς μυθικοὺς βασιλεῖς, τὸν *Ἄγριον*, *Θέστιον* καὶ *Οἰνέα*. Ὁ Οἰνεὺς ὡς βασιλεὺς τῆς Καλυδῶνος εἶναι μετάπτωσις εἰς τὴν ἡρωϊκὴν θέσιν τοῦ Διονύσου, οὗ ἡ λατρεία ἦτο ἀκμαία ἐν Καλυδῶνι παρὰ τὴν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁ Ἄγριος καὶ ὁ Θέστιος εἶναι πιθανῶς ἐπίθετα τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀφ' ὧν ὠνομάσθησαν καὶ οἱ προστατευόμενοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ Ἀγραῖοι, παρ' οὓς καὶ τὸ Ἀγρίνιον, καὶ Θεστιεῖς.

Ὅτι οἱ μῦθοι περὶ τῶν ἡρώων εἶναι ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τῶν παλαιῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων, ἰσχυροτάτη ἀπόδειξις εἶναι ἡ ὕπαρξις *μαντείου τοῦ Ὀδυσσέως* εἰς τὴν χώραν τῶν Εὐρυτάνων, ἡ μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ πλέον ἀπίθανον πρᾶγμα εἶναι τὸ νὰ πιστευθῇ, ὅτι ὁ ὀρεσίβιος λαὸς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ὀδυσσείας ἐκινήθη εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ τιμήσῃ τὸν ἥρωα διὰ λατρείας, συμβουλευόμενος αὐτὸν ὡς μάντιν. Ἡ λατρεία αὕτη τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὴν ὀρεινὴν Αἰτωλίαν ὡς καὶ ἡ ἐν Μαντινείᾳ τῆς Ἀρκαδίας καὶ Τραμπυίᾳ τῆς Ἠπείρου μνημονευομένη στηρίζουσι τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι Ὀδυσσεὺς ἔκπαλαι ἐσήμαινε τὸν θεὸν τῶν θαλασσῶν, καθ' ἃς περιφέρεται, καὶ τοῦ Ἅδου, εἰς ὃν καταβαίνει ἵνα προείπῃ τὰ μέλλοντα ὡς χθόνιος. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ποσειδῶν ὑπ' ἄλλο ὄνομα. Βεβαίως τὸ παλαιὸν ὄνομα περιέπεσεν εἰς ἀδοξίαν μὲ τὴν ἀνάδειξιν ὡς ὀλυμπίου θεοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, διετήρησεν ὅμως εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς μαντείας μέρος σημαντικὸν τῆς παλαιᾶς θείας οὐσίας, στοιχεῖον, ὅπερ τὸ λαμπρὸν ἔπος ἦτο ἀνίσχυρον νὰ δ⸗σῃ εἰς τὴν λαϊκὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος.

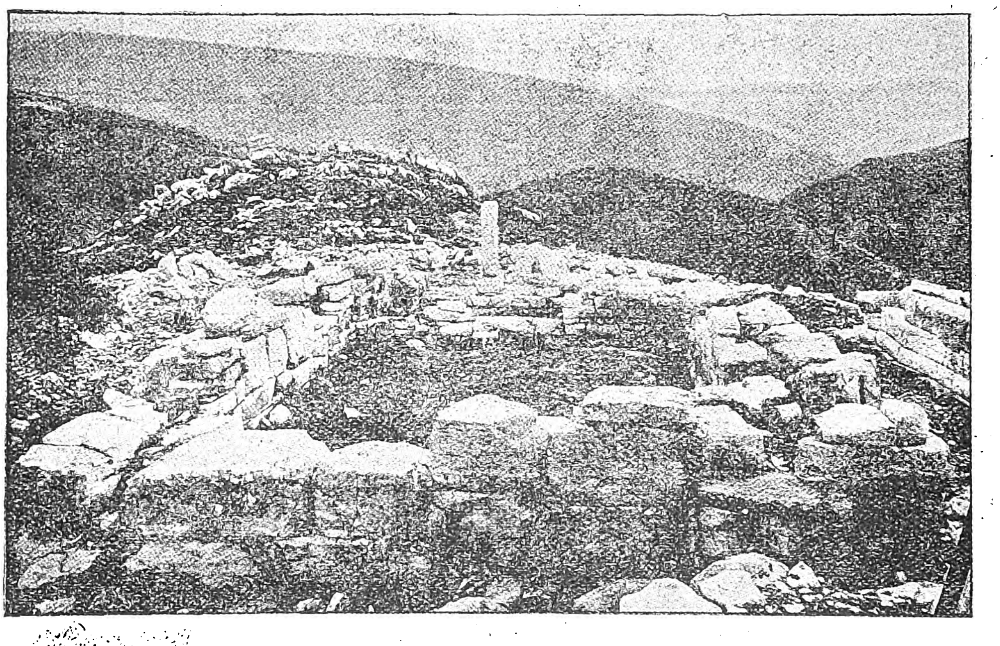

Δύο ἀρχαῖοι ναοὶ παρὰ τὸν Ταξιάρχην τῆς Αἰτωλιας.

[ΙΣΤΟΡ.]. *Προϊστορικὴ περίοδος*.— Τὸ παλαιότατον γνωστὸν μνημεῖον εἶναι μέχρι τοῦδε μικρὸν πήλινον εἰδώλιον, παριστῶν γυναῖκα ἔγκυον, τίκτουσαν, προερχόμενον ἐκ Χρυσοβίτσας καὶ κατατεθειμένον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Θέρμου. Τοῦτο εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, τὴν τελευταίαν, δηλ. ἵνα εἴπωμεν ἕνα στρογγύλον ἀριθμὸν ἐτῶν εἰς τὰ 2500 π. Χ. Ἀλλ' ὅμως τὸ εὕρημα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι μεμονωμένον καὶ ἀσήμαντον, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦδε ὡς βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι κατὰ τὴν γ΄ χιλιετηρίδα π. Χ., καθ' ὃν χρόνον ἡ Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Λευκὰς κατῳκοῦντο ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκ τῶν εὑρημάτων ἤδη ἐδείχθη, δὲν θὰ ἔμενεν ἔρημος ἡ Αἰτωλία. Αἱ ἐν Θέρμῳ συστηματικαὶ σχετικῶς ἀνασκαφαὶ ἔδειξαν, ὅτι ὁ παλαιότατος συνοικισμὸς ἐξ οἰκημάτων ἐλλειψοειδῶν δὲν εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ 1500 π.Χ. Ἀλλ' ὅπερ εἶναι διδακτικὸν εἶναι ἡ στενὴ τεκτονικὴ σχέσις, ἥτις συνδέει τὰ ἐπάλληλα διαφόρων ἐποχῶν κτίσματα. Τὸ ἀνώτατον καὶ ἑπομένως νεώτατον στρῶμα ἀποτελοῦσιν οἱ τρεῖς ἀρχαϊκοὶ ναοί, οἵτινες δύνανται νὰ χρονολογηθῶσι μεταξὺ τοῦ 620—550 π. Χ. Ὑποκάτω τοῦ μεγάλου ναοῦ ἔχομεν ἀρχαιότερον καὶ ὀλίγον μικρότερον ναόν, οὗ τὸ σχέδιον συνάπτεται ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῶν βαθύτερον κειμένων παλαιῶν ἐλλειψοειδῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τοῦ ὑπεράνω ναοῦ. Τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς πολὺ πιθανόν, ὅτι ἐθνολογικῶς δὲν ἐπῆλθε βιαία τις μεταβολὴ καὶ ὅτι ἑπομένως ἤδη ἀπὸ τοῦ 1500 π. Χ. εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν Θέρμῳ οἱ πρῶτοι κατελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνες, οἱ Ἀχαιοὶ γενικῶς ὀνομαζόμενοι. Εἶναι παραδεδεγμένον ὅτι κατὰ τὰ 2.000 π. Χ. ἤρχισεν ἡ κίνησις τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὰ κάτω καὶ ὅτι ἀκολούθως ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, Βοιωτίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἤδη κατὰ τὴν 18ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα πρέπει νὰ εὑρίσκοντο. Πόθεν ἦλθον εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ Ἀχαιοί, ἂν ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς ἢ ἂν ἦλθον ἐκ Πελοποννήσου, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὁριστικῶς. Πιθανὸν εἶναι νὰ ἐσχηματίσθησαν καὶ τὰ δύο ρεύματα. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, βέβαιον εἶναι, ὅτι Αἰτωλοὶ καὶ Ἠλεῖοι ἦσαν ὁμόφυλοι. Κατὰ τὸν σπουδαῖον ἱστορικὸν Ἔφορον (παρὰ Στράβ. 1,3,2) ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ «ἐν Θέρμοις τῆς Αἰτωλίας, ὅπου τὰς ἀρχαιρεσίας ποιεῖσθαι πάτριον αὐτοῖς ἐστιν» ἀνδριάντος τοῦ Αἰτωλοῦ ἦτο ἐπιγεγραμμένον τὸ ἐπίγραμμα:

> *Χώρης οἰκιστῆρα, παρ' Ἀλφειοῦ ποτε δίναις*
> *Θρεφθέντα, σταδίων γείτον' Ὀλυμπιάδος*
> *Ἐνδυμίωνος παῖδ' Αἰτωλὸν τόνδ' ἀνέθηκαν*
> *Αἰτωλοί, σφετέρας μνῆμ' ἀρετῆς ἐσορᾶν.*

Ἐν δὲ τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἠλείων ὑπὸ τὸ βάθρον τοῦ Ὀξύλου τὸ ἀκόλουθον:

> *Αἰτωλός ποτε τόνδε λιπὼν αὐτόχθονα δῆμον*
> *κτήσατο Κουρῆτιν γῆν δορὶ πολλὰ καμών·*
> *τῆς δ' αὐτῆς γενεᾶς δεκατόσπορος Αἵμονος υἱὸς*
> *Ὄξυλος ἀρχαίην ἔκτισε τήνδε πόλιν.*

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἑρμηνεύωμεν ὀρθῶς τὰς ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων εἰδήσεις καὶ νὰ διαβλέπωμεν τὴν φυσικῶς διὰ τοῦ χρόνου ἐπισκιαζομένην ἀλήθειαν, θὰ εὕρωμεν ὅτι διὰ τούτων βεβαιώνεται ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἢ ἡ στενὴ φυλετικὴ συγγένεια μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἠλείων. Ὁ χάριν ἑρμηνείας τοῦ ὀνόματος τῶν Αἰτωλῶν ἐπινοηθεὶς δορικτήτωρ τῆς Αἰτωλίας βασιλεὺς *Αἰτωλὸς* ἐτιμᾶτο καὶ ἐν Ἤλιδι (Παυσ. 5, 4, 4), ὅσον καὶ ἐν Θέρμῳ, ὁ Ὄξυλος ἦτο ἐπίσης κοινὸς εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας καὶ ὁ Θέρμιος Ἀπόλλων ἐτιμᾶτο διὰ βωμοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἡ ἱστορία τῆς ἐξ Ἤλιδος καταγωγῆς τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ ἀπογόνου αὐτοῦ Ὀξύλου εἰς τὴν πάτριον γῆν ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν αἰτωλικῆς καταγωγῆς Ἠλείων, ἵνα νομιμοποιήσῃ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας. Ὁ Ὄξυλος διεκδίκει οὕτω τὴν κληρονομίαν του κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, καθ' ὃ οἱ Δωριεῖς ὑπὸ τοὺς Ἡρακλείδας ἀφήρουν ἀπὸ τῶν Πελοπιδῶν τὴν κατακρατηθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν κληρονομίαν τοῦ γενάρχου των Ἡρακλέους.

Ἱστορικὴ περίοδος.— Ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ οἱ Αἰτωλοὶ ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον ἡνωμένοι ἐνεργοῦντες τῷ 426 π. Χ., ὅτε ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους των ὑπὸ τὸν Δημοσθένη. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι τότε πρῶτον ἦλθον εἰς συνείδησιν τῆς φυλετικῆς των συγγενείας καὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων. Ὡς εἴδομεν ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰῶνος ὁ Θέρμος ἀναπτύσσεται εἰς σπουδαῖον ἱερὸν μὲ 2 ἢ 3 ναούς, τὸ ὁποῖον ἀδύνατον εἶναι νὰ εἶχε μόνον τοπικὴν σημασίαν καὶ νὰ μὴ ἥνωνε πολλοὺς ἐκ τῶν Αἰτωλῶν, ἂν μὴ πάντας, εἰς μίαν κοινὴν ἰδέαν. Ἐὰν παλαιότερον τοῦ 426 δὲν ἐξεδηλώθη ἡ αἰτωλικὴ ἑνότης τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι τὰ διάφορα γεγονότα, ὡς π. χ. οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, δὲν ἠρέθισαν ἀρκούντως τὴν προσοχὴν τῶν Αἰτωλῶν καὶ δὲν τοὺς ἔφεραν εἰς κανένα κίνδυνον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 426 ἐχθρικὸς στρατὸς εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν χώραν των καὶ ἡ αἴσθησις τοῦ πρωτοφανοῦς κινδύνου τοὺς ἥνωσε εἰς κοινὴν ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν. Ὁ Δημοσθένης ἡττήθη, ἂν καὶ ἔμπειρος στρατηγός, διότι ἐπίστευσεν ὑπερβολικὰ εἰς τὴν ἱκανότητά του καὶ τοὺς λόγους τῶν φίλων Μεσσηνίων τῆς Ναυπάκτου, οἵτινες πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἶχον προσκαλέσει τὸν Δημοσθένη ἐκ Λευκάδος καὶ εἶχον παραστήσει εἰς αὐτὸν εὔκολον τὴν ὑπόταξιν τῶν Αἰτωλῶν. Μετά τινας ἐπιτυχίας ὁ Δημοσθένης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ Αἰγιτίου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Ναύπακτον μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν. Τόσον πολλοί, 120, καὶ τόσον καλοὶ Ἀθηναῖοι εἰς οὐδεμίαν μάχην τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔπεσον, λέγει ὁ Θουκυδίδης. Τοὺς Αἰτωλοὺς ἐτόνωσε βεβαίως ἡ νίκη τοῦ Αἰγιτίου καὶ δι' αὐτὸ τοὺς βλέπομεν νὰ στέλλουν πρέσβεις κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς Σπάρτην, ἵνα ζητήσωσι βοήθειαν πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐκ τῆς Ναυπάκτου.

Πράγματι ἀποστέλλεται ὁ Εὐρύλοχος ἐκ Σπάρτης, ὅστις μετὰ 3,000 ὁπλιτῶν συμμάχων καταλαμβάνει τὰς λοιπὰς λοκρικὰς πόλεις πλὴν τῆς Ναυπάκτου, ἣν διασῴζει ὁ Δημοσθένης ἐνισχυθεὶς ὑπὸ χιλίων Ἀκαρνάνων. Βραδύτερον κατὰ τὴν εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν μανθάνομεν περὶ Αἰτωλῶν μισθοφόρων εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τὸ 400 π. Χ. ἐβοήθησαν ἀποτελεσματικῶς οἱ Αἰτωλοὶ τοὺς συγγενεῖς Ἠλείους πολεμοῦντας κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Βραδύτερον ἐπί τινας δεκαετηρίδας φαίνονται ἀδρανοῦντες. Τῷ 338 π. Χ. ἐπέτυχον νὰ καταλάβωσι τὴν ποθητὴν Ναύπακτον, ἀλλὰ ὄχι διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Φιλίππου τοῦ Β΄. Τῷ 331 κατέλαβον τοὺς πέραν τοῦ Ἀχελῴου Οἰνιάδας, σπουδαιοτάτην πόλιν καὶ χώραν τῶν Ἀκαρνάνων. Κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Λεωσθένη ἐναντίον τοῦ Ἀντιπάτρου. Ὅμως ἐκωλύθησαν νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν τελικὴν μάχην. Παρὰ ταῦτα ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Κρατεροῦ εἰσβαλόντων εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἀλλ'

Digitized by Google

ἔγινε δυνατὸν νὰ κλείσουν μετ' αὐτῶν εἰρήνην ἀρκούντως εὐνοϊκήν, ἐπειδὴ σημαντικὰ γεγονότα ἐκάλουν τοὺς Μακεδόνας εἰς Ἀσίαν. Εἰς τὸ ἑξῆς ἐν γένει κατὰ τοὺς ἀγῶνας μεταξὺ τῶν Διαδόχων οἱ Αἰτωλοὶ λογίζονται ὡς σπουδαία ἑλληνικὴ δύναμις ἀξία παντὸς σεβασμοῦ, διότι ἤδη εἶναι συντεταγμένοι εἰς συμπολιτείαν, ὠργανωμένην τελείως καὶ φέρουσαν τὸ ὄνομα *Κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν*. Περὶ τούτου μανθάνομεν τὸ πρῶτον τῷ 314 π. Χ. (Διόδωρος 19, 66. 2). Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ σχηματισμοῦ τῆς συμπολιτείας δὲν γνωρίζομεν σχεδὸν τίποτε, ἀλλ' ὅμως γενικῶς εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἐνεργοτέρα πάντοτε ἀποβαίνουσα ἀνάμιξις τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Διαδόχων ἐστερέωσε καὶ ἀνέπτυξε τοὺς ἐκ παλαιοτέρας ἐποχῆς ὑφισταμένους δεσμοὺς μεταξὺ τῶν αἰτωλικῶν πόλεων καὶ φυλῶν.

Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.—Ἡ συμπολιτεία ἔχει ἐν γένει τοῦτο τὸ σπουδαῖον πλεονέκτημα, ὑπὲρ πολλὰς ἄλλας πολιτικὰς ἑνώσεις, ὅτι στηρίζεται ἐπὶ πλήρους ἰσοπολιτείας τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν μελῶν, οὐδεμία δὲ ἀξίωσις ἡγεμονίας προβάλλεται ὑπό τινος ἐκ τῶν πόλεων. Ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς πολιτείας καὶ ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἦτο ὁ *στρατηγός*, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἐπώνυμος τοῦ ἔτους. Μετὰ τοῦ στρατηγοῦ ἐξελέγετο ὁ *ἵππαρχος*, ὁ *γραμματεύς*, οἱ *ἐπιλέκταρχοι* (7 κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Θέρμου τῆς συνθήκης μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων), οἵτινες θὰ ἦσαν ὡς λέγομεν σήμερον ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ διοικηταί, καὶ οἱ *ταμίαι*, πάντες δι' ἓν ἔτος. Αἱ ἀρχαιρεσίαι ἐγίνοντο ἐν Θέρμῳ εὐθὺς μετὰ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν. Ὁ τόπος εἶχεν ἐκλεχθῆ ὄχι μόνον διὰ τὸν πρακτικὸν λόγον τῆς εὐκόλου συγκεντρώσεως πάντων τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν παρουσίαν τῶν θεῶν, εἰς τὰ ἱερὰ τῶν ὁποίων ἔδει οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν ἀρχὴν νὰ ὁρκισθῶσι. Συγχρόνως ἐγίνοντο κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας καὶ μεγάλη πανήγυρις καὶ ἀγορά, ἡ δὲ συνέλευσις τῶν Αἰτωλῶν, ἡ διὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ ἄλλας ὑποθέσεις συγκροτουμένη, ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς *συνόδου τῶν Θερμικῶν*, ὅπερ παρερμηνεύσας ὁ ἐκ τοῦ Πολυβίου ἀρυόμενος τὰς πληροφορίας του περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων Ρωμαῖος ἱστορικὸς Λίβιος μετέφρασεν ὡς *Πυλαίαν σύνοδον*, παραχθεὶς ἐκ τῶν Θερμικῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ὁ στρατηγὸς συνεκάλει τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, διηύθυνε ταύτας ἐν πολέμῳ, ἦτο κύριος νὰ διαθέσῃ ὡς ἔκρινε καλὸν τὰ κατὰ τὴν λείαν καὶ νὰ ἀναθέσῃ ἐξ ὀνόματός του μέρος τι εἰς τοὺς θεούς. Οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον δικαίωμα νὰ μισθοφορῶσιν ὑπηρετοῦντες ξένους στρατούς, ὅμως κατὰ τὰς περιστάσεις ἠδύνατο ὁ στρατηγὸς νὰ περιορίζῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ὡς ἀνώτατος πολιτικὸς ἄρχων συνεκάλει τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ εἰσηγῆται οἱονδήποτε θέμα. Προκειμένου περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ γνώμην καὶ προλαμβάνῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ.

Ἡ βουλὴ ἢ συνέδριον ἀπετελεῖτο ἐξ ἀριθμοῦ ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ πάντοτε ἐξαρτωμένου ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς Συμπολιτείας, βουλευτῶν μονίμων, ἐκλεγομένων ὡς ἀντιπροσώπων ἑκάστης πόλεως εἰς ἀριθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος αὐτῆς. Οἱ βουλευταὶ καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου *ἀπόκλητοι*. Ὁ Λίβιος ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸν 550 βουλευτῶν διὰ τὸ ἔτος 167 π.Χ. Τὸ συνέδριον προεβούλευε περὶ τῶν ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας συζητηθησομένων θεμάτων, εἶχε διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ὡρισμένων θεμάτων.

Ὁ κυρίαρχος τῆς πολιτείας ἦτο ὁ *αἰτωλικὸς δῆμος*. Οὗτος κανονικῶς συνήρχετο ἅπαξ τοῦ ἔτους ἐν Θέρμῳ κατὰ τὰ *Θερμικά*, ὡς εἴπομεν. Παρὰ ταῦτα ὑπῆρχον καὶ τὰ *Παναιτωλικά*, καθ' ἃ δὲν συνεκαλοῦντο εἰς ὡρισμένον τόπον ἀλλ' εἰς διάφορον ἑκάστοτε πόλιν, κατὰ τὴν χρείαν, ὡς εἰς Ναύπακτον, Ἡράκλειαν, Ὑπάτην. Φαίνεται, ὅτι τὰ Παναιτωλικὰ ἦσαν ἔκτακτος σύνοδος. Ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ ὑπέρτατον δικαίωμα νὰ ἀποφαίνεται ὑπὲρ πολέμου καὶ εἰρήνης, νὰ ἀποδίδῃ πολιτείαν ἢ προξενίαν εἰς ξένους καὶ νὰ ψηφίζῃ νόμους ἢ ἀποφάσεις ἐχούσας θέσιν νόμων.

Ἡ συγκρότησις τῆς πολιτείας κατέστησε τοὺς Αἰτωλοὺς ἰσχυροτέρους. Ὀλίγον μετὰ τὴν Ναύπακτον κατέλαβον καὶ τὰς λοιπὰς λοκρικὰς πόλεις τῶν Ἑσπερίων Λοκρῶν. Τῷ 290 ἠνάγκασαν τοὺς Δελφοὺς νὰ μετάσχουν τοῦ Κοινοῦ καὶ τὸ 280 τὴν ἰσχυρὰν Ἡράκλειαν. Τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἐδείχθησαν ὡς οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν κατὰ τῶν Γαλατῶν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Εἰσέφεραν τὴν μεγαλυτέραν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐπολέμησαν καλῶς ἐν Θερμοπύλαις καὶ ἰδίως διεκρίθησαν εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν πολλῶν χιλιάδων, τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοῦ εἰσβαλόντος κρυφίως εἰς τὴν Αἰτωλίαν πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐν Θερμοπύλαις συγκεντρωθέντων Ἑλλήνων καὶ πρὸς ἁρπαγήν. Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν βαρβάρων οἱ Αἰτωλοὶ ἐγένοντο διὰ μιᾶς δημοφιλεῖς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ παρεστάθησαν ὡς ἐλευθερωταί. Ἵδρυσαν ἐν Δελφοῖς εἰδικὴν ἑορτὴν τὰ *Σωτήρια*, εἰς λάμπρυνσιν τῶν ὁποίων μετέσχον πλεῖστα Ἑλληνικὰ κράτη. Ἀφιέρωσαν καθηλώσαντες ἐπὶ τῶν μετοπῶν τοῦ ναοῦ πολλοὺς γαλατικοὺς θυρεοὺς καὶ ἵδρυσαν λίθινα τρόπαια ὡς βάθρα ἀγαλμάτων τῆς Αἰτωλίας, εἰκονίζοντα ὅπλα γαλατικά, ἅτινα βάθρα κατὰ τύχην εὑρέθησαν καὶ εἰς Δελφοὺς καὶ ἐν Θέρμῳ. Μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐπιτυχίαν ἡ δύναμις τοῦ Κοινοῦ ηὔξανε διαρκῶς. Προσετέθησαν οἱ Οἰταῖοι, οἱ Μηλιεῖς καὶ οἱ Βοιωτοὶ τῷ 245 π. Χ. Πρὸς δυσμὰς ἀφῃρέθησαν παρὰ τῶν Ἀκαρνάνων ἡ Στράτος καὶ τὰ περὶ αὐτήν, προσηρτήθησαν πρὸς βορρᾶν οἱ Ἀμφίλοχοι. Πρὸς νότον προσετέθησαν ὡς συμπολιτευόμενοι οἱ Τεγεᾶται, Μαντινεῖς, Ὀρχομένιοι καὶ Φιγαλεῖς ἐκ τῶν Ἀρκάδων, ὡς σύμμαχοι μόνον καὶ φίλοι οἱ Ἠλεῖοι καὶ Μεσσήνιοι. Κατὰ τὸν αὐτὸν χαλαρότερον δεσμὸν τῆς φιλίας, ἥτις ὅμως εἰς τὰ πράγματα περιεῖχε καὶ ἀρκετὴν ὑποτέλειαν εἰς τὴν ἤδη ἰσχυροτάτην Συμπολιτείαν, συνεδέθησαν ἡ Κεφαλληνία, ἡ Λυσιμάχεια, Κίος, Καλχηδών, Χίος, Τέως, Κνωσὸς τῆς Κρήτης. Τόση ἦτο ἡ ἐπέκτασις τοῦ αἰτωλικοῦ κράτους, ὥστε κατὰ τὸ ἀμφικτιονικὸν συνέδριον οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον μεγίστην πλειονοψηφίαν, μέχρι 14 ψήφων. Ἀλλ' ὅμως παρὰ τὴν μεγάλην ταύτην εἰς δύναμιν ἀνάπτυξιν τῶν Αἰτωλῶν, ἡ διεύθυνσις τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν ὑποθέσεων καὶ σχέσεων πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας δὲν ἦτο ἐξίσου δεξιὰ καὶ εὐτυχής. Πα-

Νομίσματα Αἰτωλῶν.
Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως κεφαλὴ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας προσωποποίησις τῆς Αἰτωλίας.

λαιότερον μάλιστα οἱ ἱστορικοὶ κατέκρινον τὴν πολιτικὴν ἀστάθειαν καὶ ἀπερισκεψίαν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ κατὰ τὰς δικαιοτέρας κρίσεις καὶ ἀντιλήψεις τῶν νεωτέρων ἡ εὐθύνη τῆς ἀσταθείας αὐτῆς πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ὄχι κατὰ μικρὸν μέρος. Ὅτε κατὰ τὸ 245 οἱ Βοιωτοὶ στρέφονται κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὁ στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμπολιτείας Ἄρατος ὑποστηρίζει αὐτοὺς καὶ οἱ Αἰτωλοὶ φερόμενοι ἐλαφρῶς συμμαχοῦσι μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ἀλλὰ μὴ τυχόντες παρὰ τῶν Μακεδόνων ἐπαρκοῦς βοηθείας νικῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἐν Πελλήνῃ τῷ 241 π. Χ. Παρὰ ταῦτα ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον ἀποβαίνουν ἐχθροὶ τοῦ νέου βασιλέως τῶν Μακεδόνων, τοῦ Δημητρίου, καὶ ἂν καὶ βοηθοῦνται τώρα ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ὅστις δῃώσας τὴν Αἰτωλίαν καὶ κατασκάψας τὴν παλαιὰν Πλευρῶνα προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ *Αἰτωλικοῦ* (234 π. Χ.). Ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀνόητοι ἐπιδρομαὶ ὑπὸ τὸν βίαιον καὶ βάναυσον Δωρίμαχον εἰς Δωδώνην καὶ Δῖον τῆς Πιερίας ἔφεραν τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς ἄγριον πόλεμον πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ὅστις ἐπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τὴν Συμπολιτείαν. Ὁ Θέρμος ἐλεηλατήθη τῷ 218 π. Χ. ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίως ἐπιδραμόντος νεαροῦ καὶ ζωηροῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε', ἡ Ἀμβρακία, οἱ Οἰνιάδαι καὶ αἱ Θῆβαι Φθιώτιδες ἀπεσπάσθησαν. Οὐχ ἧττον ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη σχετικῶς ταχέως διὰ τὸν ἐκ δυσμῶν ἀπειλητικὸν κίνδυνον ἐκ μέρους τῆς αὐξανομένης δυνάμεως τῶν Ρωμαίων καὶ ἐφάνησαν οἱ Ἕλληνες πάντες ἐνωτιζόμενοι τοὺς συνετοὺς λόγους Ἀγελάου τοῦ Ναυπακτίου. Τὸν δρόμον τῆς συνέσεως ταχέως ἐγκατέλειπον πάντες. Κατὰ τὸν ἀρχίσαντα πρῶτον Μακεδονικὸν πόλεμον τῶν Ρωμαίων οἱ Αἰτωλοὶ εἶναι σύμμαχοί των.

Δὲν ἱκανοποιοῦνται ὅμως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των καὶ ταχέως ἀποβαίνουν ἐχθροί των. Συνάπτουσιν εἶτα φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸν Ἀντίοχον, ὅστις πεισθεὶς πρὸ πάντων εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῶν Αἰτωλῶν μεταφέρει τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ μετὰ τὰς νίκας τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν φυγὴν τοῦ Ἀντιόχου εἰς τὴν Ἀσίαν, οἱ Αἰτωλοὶ μάτην ἀγωνίζονται ἐπὶ μακρὸν ἔτι, ἵνα διασώσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον μέρος ἐκ τῆς ἀνεξαρτησίας των. Τῷ 188 προέτεινον εἰς τὴν Ρώμην εἰρήνην, ἣν ἐπέτυχον μὲ τελείαν ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας των, πληρωμὴν 500 ταλάντων καὶ περιορισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς κυριαρχίας των εἰς τὰ παλαιὰ σύνορα τῆς χώρας. Ἡ εἰς ρώμην καὶ δραστηριότητα διακρινομένη Συμπολιτεία τοῦ 3ου αἰῶνος εἶχε πολὺ ταπεινωθῆ, αἱ δὲ ἐκ τῶν ἀτυχιῶν καὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς προκληθεῖσαι ἐμφύλιοι διαμάχαι καὶ σφαγαὶ ἐπέφερον τελείαν παράλυσιν. Τῷ 146 π. Χ. μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὴν καθυπόταξιν ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους διαλύεται ἡ αἰτωλικὴ Συμπολιτεία, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι. Ἂν αὕτη ἀνασυνιστᾶται εἰς ἔνδειξιν μιᾶς νέας ρωμαϊκῆς εὐνοίας καὶ καλωσύνης, παραμένει οὐχ ἧττον ἄνευ ζωῆς ὡς σκιώδης πολιτικὸς ὀργανισμὸς τὸ Κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: *Brandstädter*, Die Geschichte des aitolischen Landes, Volkes und Bundes, 1844. *Bazin*, Mémoires sur l'Aitolie (Archives des missions scientifiques Tome 1, Serie 2me livr. 2 1864). *Hertzberg*, Geschichte Griechenlands unter der Herschaft der Römer I - II, ἑλλην. μετάφρασις μετὰ προσθηκῶν Π. Καρολίδου, 1906. *Woodhouse*, Aetolia, its Geography, Topography and Antiquities 1897. *Γ. Σωτηριάδης*, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1900, 1903 καὶ 1905. Bull. Corresp. Hellénique 1907. *Κ. Α. Ρωμαῖος*, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, 1915, 1916, 1918, 1920 καὶ 1925.

Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

Ρωμαϊκὴ κατάκτησις.—Ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἡ Αἰτωλία, αὐτὴ καθ' αὑτήν, παύει νὰ ἔχῃ ἰδίαν ἱστορίαν. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Αὐγούστου ἤκμαζον ὁπωσδήποτε δύο αἰτωλικαὶ πόλεις, ἡ *Ἀρσινόη* καὶ τὸ *Τριχώνιον*. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν ὅμως τῆς *Νικοπόλεως*, ἥτις τὰ πάντα ἀπερρόφησε, καὶ ἐκεῖναι ἐξέπεσαν, οὕτω δὲ ἡ Αἰτωλία μικρὸν κατὰ μικρὸν περιῆλθεν εἰς τελείαν βαρβαρότητα. Ἐλάχισται εἶναι αἱ διασωθεῖσαι πληροφορίαι. Ἄγνωστον παραμένει διατί, κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον (88 π. Χ.), αἱ δύο πόλεις ἀποφασίσασαι νὰ συμμετάσχουν δὲν ἐκινήθησαν, καὶ πῶς μετὰ τριακονταετίαν καὶ ὑπὸ ποίων βαρβάρων φυλῶν κατελήφθησαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προκληθῇ ἡ κάθοδος ρωμαϊκοῦ στρατεύματος ὑπὸ τὸν Λ. Καλπούρνιον Πείσωνα Καισώνιον τῷ 58 π. Χ. Τῆς καθόδου ἐκείνης ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπαλλαγὴ μὲν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, ἡ λεηλασία ὅμως τῆς χώρας, καὶ δὴ τῆς Στράτου, τῆς Ἀρσινόης καὶ τῆς Ναυπάκτου.

Κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τῶν Ρωμαίων πολέμους, ἀπελευθερωθεῖσα πρὸς καιρὸν ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἡ Αἰτωλία ἐκηρύχθη ἐναντίον τοῦ Πομπηΐου. Ὡς ἐλευθέρα ἠκολούθησε τὴν τύχην τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου. Ἂν δὲ μετὰ τὴν ἧττάν των δὲν ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου, τοῦτο δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἄκρατον φιλελληνισμὸν τοῦ τελευταίου, τὰ πάντα συγχωρήσαντος εἰς τοὺς Ἕλληνας πολεμίους. Χάριν εὐγνωμοσύνης λοιπόν, τὸν Μάρκον Ἀντώνιον ἠκολούθησεν εἰς τὸν ἀγῶνά του πρὸς τὸν Ὀκταβιανόν. Ἡττηθεῖσα δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ *Ἄκτιον* (31 π.Χ.) ἀπώλεσε τότε μέχρι καὶ τοῦ ὀνόματός της, ἀφοῦ καὶ ἡ Αἰτωλία, ὡς τμῆμα, συνεχωνεύθη εἰς τὴν Ἐπαρχίαν τῆς *Ἀχαΐας*, τὴν περιλαμβάνουσαν συνολικῶς τὴν Πελοπόννησον καὶ πᾶσαν τὴν πρὸς μεσημβρίαν Στερεὰν Ἑλλάδα, μέχρι τῆς δευτέρας ἑλληνικῆς Ἐπαρχίας, τῆς ὀνομαζομένης Μακεδονικῆς. Κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον μάλιστα, ἐχωρίσθη καὶ ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Ἀκαρνανίας, μεθ' ἧς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνεδέετο καὶ βραδύτερον ἐκ νέου συνεδέθη. Διότι ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἡ Ἤπειρος ἀναφέρεται ὡς αὐθύπαρκτος, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Νικόπολιν, ἐξάρτημα δὲ μόνην τὴν Ἀκαρνανίαν, ἡ δὲ Αἰτωλία παραμένει ἐξάρτημα τῆς Ἀχαΐας, ἀμέσως μὲν εἰς τὰς Πάτρας προσκεκολλημένη, ἐμμέσως δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν Κόρινθον.

Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Ἐπισκοπικοὶ θρόνοι, οἱ κατόπιν ἑνούμενοι, κατὰ τοὺς πρωτοχριστιανικοὺς χρόνους ἐμφανίζονται ἀφιστάμενοι ἀλλήλων. Οὕτω τῷ 197 ἀναφέρεται Θεόδωρος τις Ἐπίσκοπος Δωδώνης, Παλαιᾶς Ἠπείρου κτλ. Ἡ ἔννοια τῆς Δωδώνης, ἥτις καθ' ἃ φαίνεται καὶ μέχρι τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος ἤκμαζεν, ἐνυπάρχει εἰς τὸν διαδεχθέντα τὸ Μαντεῖον χριστιανικὸν θρόνον. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται Καλλικράτης ὡς Ἐπίσκοπος Ναυπάκτου. Καὶ πῶς μὲν ἐξηπλώθη εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ Χριστιανισμός, καὶ πότε, δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας. Τὸ δὲ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων XVII) σχετικῶς πρὸς τὴν μυστηριώδη κατὰ τὰς *Ἐχινάδας* φωνὴν ἥτις παρήγγελλεν ὅτι: «Ὅταν γένῃ κατὰ τὸ Παλῶδες ἀπάγγειλον ὅτι, Πὰν ὁ μέγας τέθνηκεν», καὶ πρὸς τὸν θρῆνον τὸν ἀκολουθήσαντα τὴν παράδοξον ἀγγελίαν, δὲν θεωρεῖται ἄσχετον πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν μεγάλην θρησκευτικὴν μεταβολήν, μολονότι δὲν κατωρθώθη εἰσέτι νὰ κατανοηθῇ ὁλοτελῶς ἡ λανθάνουσα ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ ἔννοια καὶ ἡ θετικὴ αὐτῆς σημασία. Κατὰ συμπέρασμα λοιπὸν θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι, μετὰ τοὺς ἐμφυλίους ρωμαϊκοὺς πολέμους, τρεῖς αἰῶνες γαλήνης παρῆλθον, καθ' οὓς ἐν τῇ σκιᾷ εὑρισκομένη ἡ Αἰτωλία ἔζησεν ἀνιστόρητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐτυχής, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀποδεχθεῖσα τὸν χριστιανισμόν, τὸν ὁποῖον, κατά τινας παραδόσεις, εἰσήγαγον μαθηταὶ τοῦ ἐν Πάτραις Πρωτοκλήτου Ἀνδρέου, τοῦ ἐν Κορίνθῳ καὶ Νικοπόλει Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ ἐν Ὑπάτῃ Ἡρωδίωνος, τοῦ ἐν Λευκάδι Ροδίωνος καὶ τῆς ἐν Ζακύνθῳ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς.

Ἀλλά, κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, ἀρχίζουν ραγδαῖαι νὰ κατέρχωνται καὶ πρὸς τὴν Αἰτωλίαν αἱ ὀρδαὶ τῶν βαρβάρων, ὅσαι διατρέχουν τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ὀρδαὶ αὗται ἐξαντλοῦν τὰ ὕστατα ὑπολείμματα τῆς παλαιᾶς τοῦ τόπου εὐδαιμονίας. Ἀποδιώκουν πρὸς τ' ἀπρόσιτα ὄρη τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθερίας

Digitized by Google

ἀλλ' ὑποδουλώνουν καὶ νεκρώνουν τὰς πεδινὰς περιφερείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνιαχοῦ ἐγκαθίστανται. Ἐκεῖ ἐν τούτοις, ἀφομοιοῦνται, ἀπορροφώμεναι ἀντὶ ν' ἀπορροφήσουν. Καὶ διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν ἁπτὰ μὲν δείγματα τῆς διαβάσεως τῶν βαρβαρικῶν τούτων φύλων, ὧν ἴχνη σώζονται ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, εἰς τὰς τοπωνυμίας, εἰς τὰ ἤθη, εἰς τὰς διαδεχομένας ἀλλήλας γενεὰς ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὰ πάντα, μικρὸν κατὰ μικρόν, ἀποκτοῦν τὴν ἑλληνικὴν ἐπένδυσιν καὶ τοιουτοτρόπως εἰσάγονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκογένειαν, τὴν ἀποτελοῦσαν πνεῦμα μᾶλλον παρὰ φυλήν.

Οἱ *Γότθοι*, λαὸς χειμέριος, κατακλύζουν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ μακρὰς δεκαετηρίδας τὴν ἀπομυζοῦν, εἴτε ἐπιτρέχοντες αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως μέχρι τοῦ φθινοπώρου, εἴτε προσωρινῶς ἐγκαθιστάμενοι ὡς φερέοικοι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἁμαξῶν καὶ τῶν σκηνῶν των τύραννοι τοῦ τόπου. Ἡ πρώτη μεγάλη φθορὰ τῆς Αἰτωλίας ἀναφέρεται ὅταν οἱ Γότθοι, ἡττηθέντες ἐν Ἀττικῇ ὑπὸ τοῦ Δεξίππου περὶ τὸ 267 μ. Χ. ἔτος, ἐτράπησαν διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Δωρίδος πρὸς τὴν Αἰτωλίαν, ἵνα δι' αὐτῆς ἑνωθῶσι πρὸς μεγάλην αὐτῶν μοῖραν ἐπιτρέχουσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν Ἤπειρον. Καὶ ἀπεδιώχθησαν μὲν οἱ βάρβαροι διὰ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων, οὓς ἐβοήθησαν δύο ρωμαϊκαὶ στρατιαί, μεγάλην ὅμως φθορὰν ἐπέφεραν πρὶν ἀναχωρήσουν. Τόσην ὥστε, ἐπὶ ἕνα αἰῶνα πάλιν ἡ Αἰτωλία περιπίπτει εἰς τὴν λήθην ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Καὶ ἀπὸ τῆς λήθης ταύτης ἀνασύρει αὐτὴν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βησιγότθων *Ἀλάριχος*, ἀφ' ἧς ἤρχισε νὰ ἐπιτρέχῃ τὴν Ἑλλάδα.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος οἱ *Βησιγότθοι* τοῦ Ἀλαρίχου ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλην τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ *Στηλίχωνος*, διέβησαν διὰ τοῦ Ρίου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα τὴν Αἰτωλίαν, ἀπ' αὐτῆς δὲ καὶ βραδύτερον τὴν Ἀκαρνανίαν, ἐλαφυραγώγουν τὴν Ἤπειρον καὶ ἐκ ταύτης ἰδιαιτέρως ἐπετίθεντο ἐναντίον τῆς Νικοπόλεως μέχρι τοῦ 398, ὁπότε ἡ Αὐτοκρατορία ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμόν. Μὴ δυναμένη δηλαδὴ ν' ἀποδιώξῃ τὸν Ἀλάριχον οὔτε νὰ τὸν τιμωρήσῃ διὰ τὰς λεηλασίας του, τὸν ὥρισεν, οὕτως εἰπεῖν, Διοικητὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ποῖον ἐστάθη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτηδείας ταύτης πολιτικῆς δὲν εἶναι γνωστόν. Ἰδιαιτέρως μόνον πληροφορίαι τινὲς πείθουν συμπερασματικῶς ὅτι ἡ Αἰτωλία τὰ πάνδεινα ὑπέστη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βησιγότθων.

Ὁ Ἀλάριχος συχνότατα κατήρχετο ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας εἰς Αἰτωλίαν. Διότι ἐποφθαλμία τὴν πλουσιωτάτην Πελοπόννησον καὶ ἐζήτει ἀφορμὰς νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὸ πρόσκαιρόν του κράτος. Ἐξηκριβωμένον εἶναι ὅτι, τότε, παρ' αὐτῷ ἐμαθήτευε, καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἠκόνιζε τὸ τρομερόν του φάσγανον, ἄλλος στρατηλάτης δαιμόνιος, ὁ Ἀττίλας, ὁμηρεύων παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Βησιγότθων. Ἀλλ' ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν συνέβη τότε, ἡ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ στυγνὴ τοῦ Ἀλαρίχου διοίκησις δὲν διήρκεσε πέραν τῶν τεσσάρων ἐτῶν. Τῷ 402, ἡ Ἀνατολικὴ μοῖρα τῆς Αὐτοκρατορίας, μολονότι δὲν εἶχεν ἀκόμη τελείως χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Δυτικῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα ἐχθρά της ἄσπονδος λόγῳ τοῦ ἀμοιβαίου μίσους τῶν διοικούντων τὰς δύο μοίρας Ἐπάρχων τοῦ Πραιτωρίου, κατώρθωσε δι' ἐπιδεξίου χειρισμοῦ τῶν ζητημάτων νὰ ἐξωθήσῃ τὸν Ἀλάριχον καὶ ὅλας του τὰς βαρβαρικὰς δυνάμεις πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Ἐντεῦθεν ἡ Αἰτωλία ἀπηλλάγη τῆς μεγίστης ἐκείνης καὶ σκληροτάτης συμφορᾶς. Ἀλλά, νέαι πάλιν ὁρδαί, τμήματα Οὔννων, μὲ ὁδηγοὺς τοὺς παλαιοὺς συνεργάτας τοῦ Ἀττίλα, τοῦ καλῶς γνωρίσαντος τὴν Αἰτωλίαν, ἀνενόχλητοι καὶ ἀνεμπόδιστοι, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς παραλύσεως τῶν ἡνίων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, συχνότατα κατήρχοντο εἰς αὐτήν, ὅταν ὁ διάδοχός του Τωτίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ἡ βυζαντινὴ διοίκησις.—Ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Αἰτωλία φαίνεται κατ' ἀρχὰς ἀνήκουσα εἰς τὸ κλῖμα τῆς Ρώμης. Καὶ ἔχει μὲν Μητροπολίτην εἰς τὴν Ναύπακτον, Ἐπίσκοπον δὲ εἰς τὴν πόλιν *Ἀχελῷον*, ἄγνωστον ἂν τὸ μετέπειτα Ἀγγελόκαστρον ἢ παρ' αὐτό. Συμπεραίνεται ὅτι βαθεῖα εἰρήνη ἔκτοτε ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 726. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ἡ Αἰτωλία ἑνωθεῖσα μετὰ τῆς Ἀκαρνανίας φαίνεται ἀπολαύουσα εὐημερίας τινός. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ *Ἰουστινιανοῦ*, δεινὸς σεισμὸς κατέστρεψε τὴν Ναύπακτον. Ἀλλ' ἀνῳκοδομήθη ἡ πόλις. Ἀνηγέρθη καὶ μεγαλυτέρα καὶ ὁ Μητροπολίτης αὐτῆς ἐτιτλοφορεῖτο, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ Ἔξαρχος πάσης Αἰτωλίας. Ὁπωσδήποτε ἀπὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἡ Ναύπακτος ἐφορεύει ἐννέα Ἐπισκοπὰς τόσον ἐν Αἰτωλίᾳ, ὅσον καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ἀκόμη, τὰς ἑξῆς:

Ἀχελῷον, Ἀετόν, Βόνιτσαν, Ρωγούς, Ἰωάννινα, Φωτίκην, Δρυϊνούπολιν, Βουθρωτὸν καὶ Χειμάρραν.

Ἡ Αἰτωλία, ἂν δὲν φαίνεται ἔχουσα ἰδίαν ζωήν, ἀνακτᾷ ὅμως τὴν προτέραν αἴγλην, ἔστω καὶ φαινομενικῶς, ἀφοῦ δανείζει εἰς τὸ σύνολον τὴν ἱστορικήν της ἐπωνυμίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πολιτικόν, στρατιωτικὸν καὶ οἰκονομικὸν μέρος, ἡ Αἰτωλία ὑπήχθη, κατὰ φυσικὸν λόγον, εἰς τὴν κατὰ *Θέματα* διαίρεσιν, μόλις αὕτη ἐπετελέσθη, κατὰ θεωρίαν μὲν ἐπὶ *Ἡρακλείου*, κατὰ πρᾶξιν δὲ ἐπὶ *Λέοντος τοῦ Γ'* εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ἐν τῇ κατὰ Θέματα διαιρέσει, πάλιν ἡ Αἰτωλία ἐχωρίσθη τῆς Ἀκαρνανίας. Διότι ἐνῷ ἡ τελευταία ἀνῆκεν εἰς τὸ Θέμα Νικοπόλεως, τὸ ἔχον πρωτεύουσαν τὴν πόλιν ταύτην τοῦ Ἀμπρακικοῦ, ἡ Αἰτωλία ὑπήχθη εἰς τὸ Θέμα Ἑλλάδος, ὅπερ ἐκτεινόμενον καθ' ὅλην τὴν Στερεὰν περιελάμβανε τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Δωρίδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικήν, πρωτεύουσαν δὲ εἶχε τὴν μεταξὺ πασῶν τῶν πόλεων τῆς περιφερείας ἀκμαιοτάτην, βιομηχανικὴν καὶ πλουσίαν πόλιν τῶν Θηβῶν. Καὶ ἀναφέρεται μὲν ὅτι κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ἡ Ναύπακτος ἀνῆκε εἰς τὸ Θέμα Νικοπόλεως, ἐξαγομένου καὶ ἐπιπροσθέτως τοῦ συμπεράσματος ὅτι ὑπῆρξε καὶ πρωτεύουσά του. Ἀλλὰ πιθανωτάτη ἐξήγησις τῆς πληροφορίας εἶναι ὅτι, δι' ὡρισμένην αἰτίαν, καὶ ταύτην προσωρινήν, δυνατὸν νὰ ἐπῆλθε τοιαύτη μεταβολή, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ μεταβάλῃ τὴν γενικὴν καὶ παγίαν κατάστασιν, καθ' ἣν ἡ Αἰτωλία εἰς τὸ Θέμα Ἑλλάδος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἀνῆκε, πρωτεύουσαν ἔχουσα τὰς Θήβας. Ὑπήγετο συνεπῶς εἰς τὸν Στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Αἰτωλία. Ἐσωτερικῶς ὅμως ὑπέκειτο εἰς τοὺς *Κλεισουράρχας*, τὰ πρότυπα δηλονότι τῶν Ἀρματωλῶν καὶ τῶν Δερβεναγάδων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰς *Τουρμάρχας* τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λοιποῦ στρατεύματος καὶ εἰς τοὺς *Πρωτονοταρίους*, *Κριτάς*, ἢ *Δικαστάς*, οἵτινες εἶχον τὴν δικαστικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξουσίαν.

Ἡ εἰρηνικὴ καὶ ἀγιστόρητος γαλήνη διήρκεσε διὰ τὴν Αἰτωλίαν μέχρι τοῦ 726. Τότε διὰ λόγους σχετιζομένους μὲ τὸ γενικὸν τῆς *Εἰκονομαχίας* ζήτημα, τὸ Θέμα τῆς Ἑλλάδος ἐπανεστάτησε κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος *Λέοντος* τοῦ *Γ'*. Οἱ κάτοικοι τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Κυκλάδων ἀνέθεσαν εἰς τὸν Τουρμάρχην *Ἀγαλλιανὸν* τὴν ἡγεμονίαν τῆς ξηρᾶς, τὴν δὲ τῆς θαλάσσης εἰς τὸν *Στέφανον*, καὶ ἀνακηρύξαντες Αὐτοκράτορα ἐπίσημον ἄνδρα, τὸν *Κοσμᾶν*, ἐξώπλισαν στόλον μὲ τὸν ὁποῖον ἐπέπεσαν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Θέμα τῆς Ἑλλάδος ὅμως ἡττήθη εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγη. Ὁ Κοσμᾶς καὶ ὁ Στέφανος, ζωγρηθέντες, ἐκαρατομήθησαν. Ἀλλ' ἂν δὲν εἶναι γνωστὸν κατὰ πόσον ἐτιμώρησεν ὁ Λέων τὰς ἀποστατησάσας ἐπαρχίας, βέβαιον ὅμως καὶ ἐξηκριβωμένον εἶναι ὅτι ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἀπέσπασεν ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ρώμης τὸ Ἰλλυρικόν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν Αἰτωλίαν. Ἔκτοτε σειρὰ συμφορῶν μαστίζει τὴν χώραν. Οὕτω ἐπὶ διετίαν, τῷ 747 καὶ 748, ἡ Αἰτωλία, μετὰ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν δεκατίζεται ἀπὸ τὴν τρομερὰν πανώλην ἥτις ἐνσκήψασα διὰ τῆς Ἰταλίας ἐπήνεγκε μεγίστην φθορὰν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὀλίγον βραδύτερον ἐπανειλημμένοι σεισμοὶ νέας προκαλοῦν καταστροφάς. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου τούτου αἰῶνος, ἐπὶ *Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας* καὶ *Κωνσταντίνου τοῦ Ε'*, ὑφίστανται καὶ οἱ Αἰτωλοὶ τὰς συνεπείας τῆς μεγάλης σλαυϊκῆς ἐπιδρομῆς, ὡς καὶ τῶν νεωτέρων ἐπιδρομῶν, καὶ τῶν ἐπανειλημμένων προσπελάσεων τῶν Σαρακηνῶν, ὅσοι, κατὰ τὸν 9ον καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος, ἐπέτρεχον τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους, μὲ τὰ λοιπὰ παράλια τῆς ἑλληνικῆς γῆς.

Ἐπὶ *Ἰωάννου Τσιμισκῆ* ὅμως ἀρχίζουν διὰ τὴν Αἰτωλίαν μεγαλύτερα δεινά, αἱ βουλγαρικαὶ ἐπιδρομαί. Ὁ *Κεδρηνὸς* ἀναφέρει σχετικῶς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων *Σαμουὴλ* ὅτι κατὰ τὸ 975: «ἀδείας τυχὼν κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἑσπέραν οὐ μόνον Θρᾴκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον». Ἀναφέρεται δὲ ὅτι ὁ Σαμουὴλ ἡττηθεὶς παρὰ τὸν Σπερχειόν, ἔφυγε πρὸς Δυσμάς, καὶ διὰ τῶν Αἰτωλικῶν ὀρέων ἐζήτησε νὰ σώσῃ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του, ἅτινα διὰ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου μετέφερεν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Μεγαλύτερα ἀκόμη δεινὰ ὑπέστη ἡ Αἰτωλία περὶ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐκ τῆς νεωτέρας βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς. Διότι ἡ στρατιὰ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων *Δολιανοῦ*, ἐπιδραμοῦσα τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν ἔκτοτε ὁλοτελῶς ἐξαφανιζομένην Νικόπολιν, προεχώρησε λεηλατοῦσα καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Βραδύτερον πάλιν, περὶ τὸ 1060, θεωρεῖται πολὺ πιθανὸν ὅτι καὶ οἱ *Οὖζοι*, μία σερβικὴ φυλή, πολεμικωτάτη, ἔφθασαν μέχρι τῆς Αἰτωλίας καὶ μεγάλας ἐπήνεγκον καταστροφάς.

Αἱ ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐπιδρομαί.—Τὸν ἑνδέκατον αἰῶνα, οἱ *Νορμανδοὶ* τοῦ *Ροβέρτου Γυσκάρδου*, ἀφοῦ κατέκτησαν τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ κατέλυσαν τὰς τελευταίας τοῦ Βυζαντίου κτήσεις εἰς τὴν ποτὲ Μεγάλην Ἑλλάδα, ἀποφασίζουν νὰ διαπλεύσουν τὸ Ἀδριατικὸν Πέλαγος καὶ νὰ συνεχίσουν τὰς κατακτήσεις των εἰς βάρος αὐτῆς ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν κατακτητῶν τῆς Δ' Σταυροφορίας. Εἰς δύο μοίρας διαιρεῖ ὁ Ροβέρτος Γυσκάρδος τὸν στόλον του. Ἡ μία θὰ πλεύσῃ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀμπρακικοῦ, ἵνα πορθήσουν οἱ Νορμανδοὶ τὴν ἀρξαμένην ν' ἀνθῇ *Ἄρταν*, πρώτην πόλιν τοῦ Θέματος. Ἡ ἄλλη θὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Κορινθιακὸν Κόλπον νὰ πορθήσῃ τὴν Ναύπακτον, πόλιν ἐπίσης σημαντικήν, καὶ τὸ σπουδαιότατον, φρούριον ἰσχυρόν. Πολλὰ ἔρχονται τὰ μηνύματα περὶ τῆς μελετωμένης ἐκστρατείας. Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰονίου, καὶ τῶν νήσων, καὶ τῆς ξηρᾶς, καταβάλλουν ἴσας προσπαθείας νὰ διαφύγουν τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον, ὅστις θεωρεῖται παρὰ πάντων ὡς τελειωτικός. Τόσον ἡ φήμη παριστᾷ ἐπικινδύνους, φοβεροὺς καὶ ἀηττήτους τοὺς γιγαντοσώμους Νορμανδούς. Εὐτυχῶς διὰ τὴν Αἰτωλίαν, ἡ λαῖλαψ, ἀπομακρυνθεῖσα λόγῳ τῶν ἀνέμων, ἐνέσκηψε βορειότερον. Τοιουτοτρόπως, καθ' ὅλους τοὺς τότε γενομένους μεταξὺ τῶν Νορμανδῶν καὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἀγῶνας, ἡ Αἰτωλία οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῶν μακρινῶν ἀντικτύπων ᾐσθάνθη. Διότι καὶ αὐτὴ ἔπαθεν ἐκ τοῦ μεγάλου λοιμοῦ, ὅστις τῷ 1084 ἐθανάτωσε περὶ τοὺς δεκακισχιλίους Νορμανδοὺς παρὰ τὴν ἀκαρνανικὴν Βόνιτσαν. Θανόντος τότε τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, τὴν ἡγεσίαν τῶν Νορμανδῶν ἀνέλαβεν ὁ υἱός του *Βοημοῦνδος*, ἴσος καθ' ὅλα τῷ πατρί. Καὶ ἀφοῦ παρεσκεύασε νέαν ἐκστρατείαν, ἐπῆλθε κατὰ τῆς Ἠπείρου περὶ τὸ 1107. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡ Αἰτωλία οὐδαμῶς ἐβλάβη. Ἀντιθέτως, τὰ πάνδεινα ὑπέστη δέκα περίπου ἔτη βραδύτερον, ὅταν ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Θεμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου *Ρογῆρος ὁ Β'*. Οἱ Νορμανδοὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν. Μετὰ ταῦτα ἐπέστρεψαν πρὸς Δυσμὰς καὶ ἐδῄωσαν ὅλα τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τέλος τὴν Ἄρταν. Ἔκτοτε, ἐπὶ μίαν τριακονταετίαν, οἱ Νορμανδοί, τὸ Ἰόνιον ἔχοντες ὁρμητήριον, ἐξακολουθοῦν συχνοτάτας ἐπιδρομὰς εἰς τὰ δύο Θέματα. Πότε προσβάλλουν τὴν Πελοπόννησον, πότε τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, πάντοτε δὲ τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς. Μία ἐξ ὅλων τῶν ἐπιδρομῶν των ἀναφέρεται διὰ τὰς παραδόξους περιπετείας της.

Οἱ Νορμανδοὶ καταπλεύσαντες εἰς τὴν *Σκάλαν τῶν Σαλώνων*, εἰσήλασαν αἰφνιδιαστικῶς εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐλεηλάτησαν τὰς Θήβας καί, κατάφορτοι ἀπὸ τὴν πλουσίαν λείαν, ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀνέτρεψαν τὴν μικρὰν φρουράν του καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Κόρινθον. Κατόπιν διήρπασαν ὅσα φορτηγὰ ἠδυνήθησαν, παντοίου σχήματος καὶ προορισμοῦ. Τοποθετήσαντες δὲ εἰς αὐτὰ τὴν πλουσιωτάτην λείαν, ἐπανήρχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὴν λείαν τὴν ὁποίαν ἀπεκόμιζον, ὠρέχθησαν καὶ Ἕλληνες καὶ Ἐνετοί. Καὶ καταδιώκοντες τὰ βαρυκίνητα καὶ κωπήλατα σκάφη διὰ τῶν ταχυπλόων δρομώνων των, εἰς τὰ πειρατόφιλα παράλια τοῦ Ἀδριατικοῦ, πολλοὺς μὲν τῶν Νορμανδῶν ἐφόνευσαν ἐν τῇ πειρατικῇ ἐπιδρομῇ, δέκα ἐννέα δὲ ἐκ τῶν καταφόρτων ἐκείνων πλοίων κατέσχον καὶ διεμοίρασαν. Αὐτὴ ἡ εὐκαιρία ἔδωκε τέρμα εἰς τὴν πολεμικὴν περίοδον τῆς νορμανδικῆς ἐπιδρομῆς. Ἔπειτα, ἐπὶ μίαν περίπου πεντηκονταετίαν, ἡ Αἰτωλία ἡσύχασε.

Τὸ Δεσποτᾶτον Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας.—Ἡ *Δ' Σταυροφορία* ἔσχε ποικίλα τ' ἀποτελέσματα. Οἱ Λατῖνοι κατέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' αὐτῆς δέ, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἱεροσολύμων πορείαν, ἠπλώθησαν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τὰς ἐκυρίευσαν, καὶ ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας ὑποδουλώσαντες τὸν χειμαζόμενον ἔκτοτε ἑλληνισμόν, τὸν παρεσκεύασαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ἐν τούτοις εἰς τὴν *Νίκαιαν*, ὅπως καὶ ἀπώτερον εἰς τὴν *Τραπεζοῦντα*, ἡ Αὐτοκρατορία φερέοικος συνεκρατήθη, ἠγωνίσθη ἐρρωμένως, καί, ἐν τέλει, νικήσασα, ἀπεμάκρυνε τῆς βασιλείου πόλεως τοὺς Φράγκους δορικτήτορας. Κατ' αὐτὸ τὸ διάστομα, ἕτερος πυρήν, γνησίως ἑλληνικός, αὐτόχρημα ἑλλαδικός, ἐσχηματίσθη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα: Ὁ *Κομνηνοάγγελος Μιχαήλ*, συγγενὴς τοῦ ὑπὸ ποικίλα ἐπώνυμα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, συνέπηξε κράτος ἀνεξάρτητον, τόσον ἀπὸ τοῦ Λατινικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅσον καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ τῆς Νικαίας, τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου (ἴδ. λ.) Ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου ὁρμηθεὶς ὁ Δεσπότης Μιχαὴλ καὶ ἐπωφελούμενος τῆς τότε γενικῆς ἀνωμαλίας, συνέπηξε περὶ τὴν Ἄρταν τὸ κρατίδιόν του. Μικρὸν ἐν ἀρχῇ, βραδύτερον τὸ ἐπεξέτεινε, μὴ εὑρίσκων οὐδαμοῦ σοβαρὰν ἀντίστασιν. Εἰς τ' ἀνοργάνωτα λαϊκὰ πλήθη οἱ ὀλίγοι στρατιῶται του ἐπεβλήθησαν, καὶ τοιουτοτρόπως τὸ Δεσποτᾶτον ἡπλώθη καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν. Εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ Αἰτωλία παντάπασιν ἀγνοοῦμεν. Ἐκ περιγραφῶν μόνον τοῦ πλη- Ἱσπανοεβραίου *Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλλης*,

Digitized by Google

ροφορούμεθα ὅτι εἰς τὴν Ναύπακτον ὑπῆρχον ἑκατὸν περίπου Ἰουδαῖοι, καὶ ἄλλοι, εὐάριθμοι, εἰς ἄλλας πόλεις τῆς περιοχῆς, ὧν ἀναφέρει τινὰς λίαν συγκεχυμένως. Ἐκ τινος περιπετείας τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν *Ἀκομινάτου* εἰς τὴν Ναύπακτον, ἔνθα ἐκινδύνευσεν ὁ σεβάσμιος ἱεράρχης νὰ ζωγρηθῇ ὑπὸ πειρατῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἡ τάξις ἦτο καὶ ἐκεῖ ὁποία καὶ εἰς ὅλην τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τῶν ποικίλων ταραχῶν, ἐπιδρομῶν, μεταναστεύσεων καὶ ἄλλων ἀνωμαλιῶν. Ὅτι ὅμως ἀκμαῖαι πόλεις, ἐμπορικαὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἦσαν τὸ Ἀνατολικὸν *Αἰτωλικὸν* καὶ ὁ Ἀχελῷος, πόλις καὶ αὐτὴ παρὰ τὸν μεγάλον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ποταμόν, εἶναι ἀσφαλές, διότι, κατὰ τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς εἰς τὴν Φραγκικὴν κατάκτησιν, παρεχωρήθησαν μὲ τὴν ἐνδόχωράν των εἰς τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν. Παρεχωρήθη καὶ ἡ Ναύπακτος. Ἀλλὰ ἐπρόλαβεν ὁ Κομνηνοάγγελος Μιχαήλ, τὴν ἐκυρίευσε, τὴν ὠχύρωσε καλὰ καὶ τὴν κατέστησεν ἔρεισμα τοῦ κράτους του ἄριστον. Συνεχώνευσε μάλιστα τὰς Μητροπόλεις τῆς Ἄρτης καὶ τῆς Ναυπάκτου εἰς μίαν, εἰς τρόπον ὥστε ἔκτοτε ἀναφέρεται *Ὑπέρτιμος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου καὶ ἔξαρχος Αἰτωλίας*. Ἄλλη πληροφορία θετικὴ δὲν ὑπάρχει διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἐξάγεται ὅμως τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔκτοτε ἤρχισαν κατερχόμεναι μέχρι τῆς Αἰτωλίας αἱ Ἀλβανικαὶ Φάραι, αἵτινες βραδύτερον ἔμελλον νὰ κυριαρχήσωσιν εἰς τὸν τόπον. Τότε ἐπίσης θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι ἐκτίσθη τὸ *Ἀγγελόκαστρον*, ἔρεισμα ὀχυρὸν διὰ νὰ κρατῇ τοὺς περιοίκους εἰς σεβασμόν, ἀπὸ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τῶν Δεσποτῶν Ἀγγέλων λαβὸν τὴν ἐπίκλησιν. Ἐπίσης ἕτερον συμπέρασμα ἐξάγεται ὅτι ὁ τόπος γενικῶς ἐπωνομάζετο Αἰτωλία, ἀφοῦ ὁ μετὰ τὰ 1230 ἀνατήξας, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πατρικὴν κληρονομίαν *Μιχαὴλ ὁ Β'*, εἰς διαστολὴν τοῦ Δεσποτάτου τῆς *Μεγαλοβλαχίας* (Θεσσαλίας), προσηγορεύθη *Δεσπότης Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας*, ἢ *Δεσπότης τῆς Δύσεως*. Καὶ πρωτεύουσάν του κατέστησε τὴν Ἄρταν ἔνθα πολλὰ κτίρια ἀνήγειρε, μεγάλην προσδώσας εἰς αὐτὴν αἴγλην. Ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν δεσποτείαν Μιχαὴλ τοῦ Β' ἡ πρὸς νότον ἐπικράτειά του, ἡ Αἰτωλία, παραμένει ὑπὸ τελείαν σκιάν. Οὐδὲ κἂν γίνεται μνεία αὐτῆς κατὰ τοὺς ποικίλους πρὸς ἐπικράτησιν ἀγῶνας ἐναντίον τῶν στελλομένων ἀπὸ τὴν Νίκαιαν στρατευμάτων. Καὶ μετ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἧτταν τῆς *Πελαγονίας*, ὅταν, νικηφόρα τὰ στρατεύματα τῆς Νικαίας εἰσήλασαν εἰς τὸ Δεσποτᾶτον καὶ ἐπολιόρκησαν τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν, ἡ Αἰτωλία ἔμεινεν ἀνενόχλητος, ἀφοῦ δὲν ἱστορεῖται προσπάθεια πρὸς κατάληψιν τῶν ὀχυρῶν της φρουρίων. Τοὐναντίον οἱ νικηταὶ διὰ τῆς Πίνδου ἀποχωροῦν εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ καταπολεμήσουν τοὺς Φράγκους συμμάχους τοῦ Δεσπότου παρὰ αὐτὸν τοῦτον τὸν Μιχαήλ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου καὶ εἰς τὴν γενομένην διανομήν, ἡ Αἰτωλία, ὡς καὶ ὅλη ἡ δυτικὴ περιοχὴ τοῦ Δεσποτάτου, περιῆλθεν εἰς τὸν γνήσιον αὐτοῦ υἱὸν *Νικηφόρον*. Τελεία σιγὴ παρατηρεῖται ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐπὶ τοῦ Δεσπότου τούτου. Ἀναφέρεται μόνον ὅτι ὁ Νικηφόρος, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐκδώσῃ εἰς γάμον πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Κόμητος Κεφαλληνίας Ριχάρδου Ἰωάννην τὴν πρωτότοκον αὐτοῦ θυγατέρα Μαρίαν, παρέσχεν ὡς προῖκα τὴν Ἀκαρνανίαν. Τὴν δὲ νεωτέραν Θάμαρ, τὴν ὁποίαν ὑπάνδρευσε μὲ Φίλιππον τὸν Ταραντῖνον ἐκ τοῦ Ἀνδηγαυϊκοῦ τῆς Νεαπόλεως οἴκου, ἐπροικοδότησε μὲ τὴν *Ναύπακτον*, τὸν *Βλοχόν*, τὸ *Ἀγγελόκαστρον*, καὶ τὴν *Βόνιτσαν*. Αὐτοῦ τοῦ γάμου αἱ συνέπειαι, λόγῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀντιζηλίας τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Λατίνων. προεκάλεσαν δεινὰς διὰ τὴν Αἰτωλίαν περιπετείας, μεταξὺ δὲ ἄλλων καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Ἀγγελοκάστρου ἀπὸ τοὺς ἐπιδραμόντας υἱοὺς τοῦ Δεσπότου τῆς Μεγαλοβλαχίας τῷ 1295. Καὶ ἀπεσύρθησαν μὲν τότε οἱ Μεγαλοβλαχῖται. Ἀλλὰ ὅταν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου, τὸ κράτος ἀνέλαβεν ἡ φιλόδοξος σύζυγός του *Ἄννα*, ὡς ἐπίτροπος τοῦ πενταετοῦς υἱοῦ της Θωμᾶ, πολλὰς ἐπεχείρησε πολεμικὰς ἐνεργείας ἐναντίον τοῦ γειτονικοῦ Δεσποτάτου.

Αὕτη προσκρούσασα εἰς ἰσχυρὸν ἀντίπαλον, βοηθοῦντα τὸν ἀνήλικον Δεσπότην *Ἰωάννην τὸν Β'*, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Μένεα ὅμως πνέουσα ἐναντίον τοῦ γαμβροῦ της Φιλίππου, διότι, μακρὰν εὑρισκόμενος, τριετίαν ὁλόκληρον ἐχρειάσθη διὰ νὰ τῆς ἀποστείλῃ ἐνισχύσεις τινάς, ἀπεφάσισε νὰ ἐπικαλεσθῇ ὅρον τινὰ τοῦ γαμηλίου συμβολαίου καὶ νὰ ἄρῃ τὴν ἐπ' ὀνόματί του κυριότητα τῶν, λόγῳ προικὸς τῆς Θάμαρ, παραχωρηθεισῶν ἐν Αἰτωλίᾳ χωρῶν. Ἐντεῦθεν τῷ 1304 ὁ Φίλιππος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ. Οἱ δ' ἐν Πελοποννήσῳ ὑποτελεῖς του ἐξεστράτευσαν ἐναντίον της καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἄρταν καὶ τοὺς Ρωγούς, φθείροντες τὴν ὕπαιθρον χώραν. Ἀποτυχόντες ὅμως εἰς τὴν πολιορκίαν, ἔλυσαν αὐτὴν περὶ μῆνα Σεπτέμβριον, σκοπὸν ἔχοντες νὰ ἐπανέλθουν τὴν ἐπομένην ἄνοιξιν ἰσχυρότεροι. Ἡ Ἄννα ὅμως, ἐπιδεξίως χειρισαμένη τὸ ζήτημα, ἄλλους μὲν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐδωροδόκησεν, ἄλλων δὲ ἱκανοποίησε τὰς φιλοδοξίας. Τοιουτοτρόπως, ἡ μὲν ἐκστρατεία τοῦ 1305 ἐματαιώθη, ἡ δὲ Ἄννα εἰς μεγάλας ἐπεδόθη παρασκευάς, ἐπικαλεσθεῖσα τὴν ἀρωγὴν τοῦ αὐτοκράτορος *Ἀνδρονίκου*, τοῦ καὶ πρωτεξαδέλφου της.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1306 ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ἠπείρου ἡ μεγάλη στρατιά, τὴν ὁποίαν Φίλιππος ὁ Ταραντῖνος παρεσκεύασεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλ' οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος, οὔτε οἱ πρό τινος χρόνου ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ἀλβανίαν Σέρβοι ἠνείχοντο τὴν ἐπικράτησιν τῶν Φράγκων εἰς τὴν χώραν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπέστειλαν ἀμέσως στρατιωτικὴν ἐνίσχυσιν πρὸς τὴν Ἄνναν. Ὁ Φίλιππος ἀποβιβασθεὶς μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Ἤπειρον ἐπεκράτησεν.Πρὸς πάντας ἠγωνίζετο καὶ πάντας κατέβαλε. Οἱ Βυζαντινοί, οι Ἠπειρῶται καὶ οἱ Σέρβοι προσεταιρίσθησαν τότε τὰς ὠργανωμένας ἀλβανικὰς φυλάς.

Ἀντιθέτως πρὸς πᾶσαν προσδοκίαν, τὰ στρατεύματα τοῦ Φιλίππου ἐπεξετείνοντο εἰς ὅλον τὸ Δεσποτᾶτον, ἔχοντα ὡς βάσιν αὐτὴν ταύτην τὴν Ἄρταν, ἔνθα εἶχον καλῶς ὀχυρωθῆ. Μετ' ὀλίγον, ἡ Ἄννα ἐπραγματοποίησε τὸν πόθον της, νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱόν της Θωμᾶν μὲ τὴν *Ἄνναν Παλαιολογίναν*, θυγατέρα τοῦ συμβασιλέως Μιχαήλ, υἱοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Πᾶσαν μάλιστα τὴν προῖκα τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγνωρίσει εἰς τὴν Θάμαρ, ἡ Ἄννα Κομνηνὴ Δούκαινα, τὴν μετέφερεν εἰς τὸν υἱόν, ὅπως ἐνισχύσῃ αὐτὸν καὶ τὸν καταστήσῃ, κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς, τοῦ αὐτοκράτορος ὑποτελῆ καὶ ὄχι τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Ὁ Ανδρόνικος ἀπέστειλε στρατιωτικὴν βοήθειαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Λάσκαριν*. Καὶ ἡ Βόνιτσα μετ' ἄλλων τινων φρουρίων ἀνακατελήφθη. Ὅταν ὅμως ὁ Λάσκαρις ἐπειράθη νὰ πολιορκήσῃ τὴν Ἄρταν, προσέκρουσεν εἰς τὴν πείσμονα ἀντίστασιν τῶν Φράγκων, βοηθουμένων ἀπὸ πολυαρίθμους ἀλβανικὰς *Φάρας*· διὸ καὶ ἠναγκάσθη πρῶτον μὲν ν' ἀποσυρθῇ, κατόπιν δέ, συνεπείᾳ ἔριδος πρὸς τὸν δεσπότην Θωμᾶν, ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἠπείρου. Ὁ Θωμᾶς ἔμεινε μόνος εἰς τὰ Ἰωάννινα, μισούμενος δὲ ἠναγκάσθη νὰ διαλλαγῇ τῷ 1318 πρὸς τὸν γαμβρόν. Ἀλλ' ἐδολοφονήθη ἀπὸ τὸν ἀνεψιόν του Νικόλαον Ὀρσίνην κόμητα Κεφαλληνίας, ὅστις νυμφευθεὶς τὴν χήραν του ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν Δεσπότην Ρωμανίας. Ὅλοι, Βυζαντινοί, καὶ Σέρβοι καὶ Ἀνδηγαυοὶ ἐστράφησαν ἐναντίον του, θεωροῦντες αὐτὸν ἅρπαγα. Ὁ Φίλιππος μάλιστα ἐκ νέου ὀχυρώσας τὴν Ναύπακτον τὴν κατέστησεν ἄριστον ὁρμητήριον. Φιλοτιμήσας δὲ τὰς ἀλβανικὰς Φάρας, ἀπεδίωξεν ἀπὸ τὸ Δυρράχιον τοὺς Σέρβους καὶ κατέβη εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τότε τὸν Νικόλαον ἐδολοφόνησεν ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης Β' Ὀρσίνης.

Καταλαβὼν δὲ τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ρωμανίας, ὡς ἐλέγετο ἀπό τινος, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐπεκτάσεως, ὄχι μόνον ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἀλλὰ καὶ ἐνυμφεύθη τὴν *Ἄνναν* θυγατέρα Ἀνδρονίκου τοῦ Πρωτοβεστιαρίου, μετονομασθεὶς δὲ Ἄγγελος Κομνηνὸς ἐκυριάρχησεν ἀπὸ τοῦ 1323 μέχρι τοῦ 1337. Τότε καὶ αὐτὸς ἐδολοφονήθη ἀπὸ τὴν σύζυγόν του Ἄνναν, καταλιπὼν δύο τέκνα, τὸν *Νικηφόρον Β'* καὶ τὴν *Θωμαΐδα*.

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων.— Περὶ τῷ 1330, αἱ χῶραι τοῦ Δεσποτάτου ἐπλημμυρίσθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπὸ διάφορα στρατεύματα βυζαντινά, σερβικὰ καὶ ἀλβανικά. Ἐπίσης πρὸς βορρᾶν κατὰ τὸ Δυρράχιον, στρατεύματα τοῦ *Ἰωάννου Γραυίνα* κατεῖχον τὴν χώραν, ἐνῷ ἄλλοι Φράγκοι κατεκράτουν, ὡς κληρονόμοι τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Θάμαρ, τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ναύπακτον. Τὴν κατάστασιν ταύτην θέλων νὰ διορθώσῃ ὁ Δεσπότης *Ἰωάννης Ἄγγελος Κομνηνὸς* διενοήθη νὰ ἐπικρατήσῃ ἀρχόμενος ἀπὸ εὐκόλων νικῶν ἵνα εὐκολώτερον ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς πολλοὺς ἀντιπάλους. Σχηματίσας λοιπὸν ἀξιόμαχον στράτευμα ἐξ Αἰτωλῶν κυρίως καὶ Ἀκαρνάνων, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ἀφοῦ διέβη τὴν Πίνδον, ἤρχισεν ἐπιτρέχων τὴν χώραν, ὑποτελῆ εἰς τὸν πρό τινος ἀποβιώσαντα σεβαστοκράτορα *Στέφανον τὸν Γαβριηλόπουλον*.

Διὰ συνθηκῶν ἠνάγκασε τοὺς Σταγούς, τὰ Τρίκκαλα, τὸ Φανάριον, τὸ Δαμάσιον (Δομοκὸν) καὶ τὴν Ἑλασσῶνα, νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτόν. Κατόπιν ἀφῆκε φρουροὺς Αἰτωλούς, εἰς τὰς πόλεις ταύτας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον. Ἀλλὰ δὲν διετήρησε τὴν Θεσσαλίαν ἐπὶ πολύ. Διότι ἐπῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Γ', καὶ νικήσας τὰς ὑπολειφθείσας φρουράς, τὴν μὲν χώραν ἀνέκτησε καὶ προσήρτησεν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν, τοὺς δὲ ἀντιπροσώπους τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ ἐλευθέρους ἀπέστειλε πρὸς τὸν Δεσπότην, ἐπιθυμῶν ν' ἀποκτήσῃ τὴν φήμην πράου καὶ μεγαθύμου ἡγεμόνος, ὥστε εὐκόλως νὰ κραταιωθῇ ἡ λαϊκὴ πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνη. Μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἔφθασε νικηφόρος μέχρι τοῦ Δυρραχίου. Κατόπιν δὲ στραφεὶς πρὸς νότον, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, νέον ἀνοσιούργημα συνεπλήρωσε τὰ προηγούμενα, καὶ νέα τῶν φόνων ἐπῆλθε τιμωρία. Ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα, φοβουμένη ὅτι θὰ ἐφονεύετο ὑπὸ τοῦ Δεσπότου συζύγου της, ἐπρόλαβε καὶ τὸν ἐφόνευσε διὰ δηλητηρίου.

Τὰ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ συμβάντα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἱστορεῖ ὁ *Γρηγορᾶς* καὶ ἔτι παραστατικώτερον ὁ *Καντακουζηνός*, ὅστις καὶ μετέσχε τῶν γεγονότων. Συντόμως δὲ τὰ περιστατικὰ ταῦτα ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ἀφοῦ ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἐδάμασε τοὺς περὶ τὸ Δυρράχιον Ἀλβανούς, ἐστράφη πρὸς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, ἔνθα οἱ ἄρχοντες διηρέθησαν εἰς δύο στρατόπεδα. Οἱ μὲν δὲν ἔκριναν ὅτι ἡ «*Βασίλισσα*», ὡς προσηγορεύετο λόγῳ τοῦ βασιλικοῦ γένους ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα, ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Οἱ δὲ ἔκρινον ματαίαν καὶ ἄσκοπον τὴν ἀντίστασιν, δεδομένου ὅτι μεγάλα τὰ δεινὰ θὰ προέκυπτον εἰς τὴν χώραν. Ἐξελέγη λοιπὸν ἐπιτροπὴ Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων καὶ ἐζήτησεν, ὅπως διὰ συνοικεσίου Νικηφόρου τοῦ Β' μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μεγάλου Δομεστίκου ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον. Ὁ Ἀνδρόνικος τὰ πάντα ἐδέχετο ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἡ χώρα. Ἑκόντες λοιπὸν ἄκοντες, οἱ ἄρχοντες μετὰ τῆς Ἄννης, παρέδωσαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. ὡς καὶ ἅπαντα τὰ φρούριά της. Καὶ ὁ μὲν νεαρώτατος *Νικηφόρος* ὁ Β', εἴτε ἀπὸ τοῦ Λατίνου παιδαγωγοῦ του Ριχάρδου ὠθούμενος, εἴτε δι' ἄλλον τινὰ λόγον, ἀπεστάτησεν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔφυγεν εἰς τὰς παλαιὰς Πάτρας, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τοὺς ἐν Νεαπόλει διεπεραιώθη. Ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ, διὰ μείζονα ἀσφάλειαν, διορίσας φρουράρχους καὶ ἐπὶ τούτοις *Πρωτοστράτορα* τῆς Ἠπείρου τὸν ἔμπιστόν του *Θεόδωρον τὸν Συναδηνόν*, ἀπῆλθεν ἀποκομίζων μέχρι Θεσσαλονίκης τὴν Ἄνναν Παλαιολογίναν. Αὐτὴ δὲ λαβοῦσα παρὰ τοῦ Ἀνδρονίκου διάφορα χωρία πρὸς σιτάρκειάν της, ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Πρὶν παρέλθῃ ἔτος, οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ὅσοι δὲν ἠνείχοντο τὴν ἡγεμονίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν *Νικόλαον Βασιλίτσην* καὶ *Ἀλέξιον τὸν Καβασίλαν* ἐπανεστάτησαν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐκυρίευσε τὴν Ἄρταν ὡς πρωτεύουσαν πόλιν. Ἐκεῖ δὲ αἰχμαλωτίσας τὸν Θεόδωρον Συναδηνόν, τὸν ἐκράτησε δεσμώτην. Ὁ δὲ Καβασίλας ἐκυρίευσε τοὺς Ρωγούς. Ἄλλοι τεσσαράκοντα εὐπατρίδαι ἐκυρίευσαν τὸ Θωμόκαστρον. Ἀντιθέτως, πιστὰ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἔμειναν τὸ Μεσοπόταμον, ἡ Χειμάρρα, τὸ Ἀργυρόκαστρον τὸ Σοπωτόν, ἡ Πάργα, ὁ Ἅγιος Δονᾶτος, τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὰ Ἰωάννινα, ὁ Βλοχός, ὁ Βάλτος καί τινα ὀχυρὰ πολίσματα. Ὁ Καβασίλας συνεννοήθη μετὰ τῆς κληρονόμου τῶν δικαιωμάτων τοῦ Φιλίππου, τῆς Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς (βλ. λ.), ὅπως συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Νικηφόρου, τοῦ παρ' αὐτῇ καταφυγόντος, καὶ τὸν ἀναγνωρίσῃ δεσπότην, ἵνα κατορθώσουν ν' ἀποσπάσουν καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις ἀπὸ τὴν Ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Ἀνδρόνικος ἐζήτησε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἀποστασίαν. Ἀπέστειλε λοιπὸν τὸν *Μονομάχον* καὶ τὸν διοικοῦντα τὴν Μεγαλοβλαχίαν *Ἰωάννην τὸν Ἄγγελον*, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ τελευταῖος, καθ' ὃ ἐξάδελφος τοῦ φονευθέντος Θωμᾶ, θὰ ἦτο ἐκδικητικὸς εἰς τὴν περίστασιν καὶ πολλὰ προσωπικῶς ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ἤθελεν ὠφεληθῆ.

Οἱ δύο στρατηγοί, ἄγοντες ἰσχυρὸν στράτευμα, εἰσέβαλον διὰ τῶν ὀρέων, καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐκεῖθεν τὴν Δυτικὴν Λοκρίδα, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν τὴν ὁποίαν ἐπίσης καθυπέταξαν. Διαχειμάσας ἐκεῖ ὁ Ἰωάννης Ἄγγελος, ἐλεηλάτησε τὴν χώραν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐτιμώρει τοὺς ἀποστάτας. Θὰ ἐφόνευε δὲ καὶ τὴν κρυφίως ἐπανελθοῦσαν Ἄνναν Παλαιολογίναν, ἀλλ' ἐπροτίμησε νὰ τὴν περιορίσῃ εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον.

Μετ' ὀλίγον ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος, ἐκστρατεύσας αὐτοπροσώπως τῷ 1339, κατέλυσε τὸ Δεσποτᾶτον, καὶ ἀφοῦ τὸ περιέλαβεν εἰς τὴν βυζαντιακὴν ἐξουσίαν, παρέλαβε τὸν δεσπότην Νικηφόρον, ἀφήσας εἰς τὸν τόπον διοικητάς, πλὴν τῶν πόλεων αἵτινες παρέμενον ἀκόμη εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνδηγαυϊκοῦ οἴκου. Ἡ Αἰτωλία ὅμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀντιληφθῇ τὴν βυζαντιακὴν ἐξουσίαν, ἥτις μετὰ δύο αἰῶνας, τυπικῶς μᾶλλον ἢ κατ' οὐσίαν, ἀποκατέστη. Διότι ἐν τῷ μεταξὺ τὸ σερβικὸν κράτος τοῦ Στεφάνου Δουσσὰν τὴν περιέλαβεν, ἀνετέθη δέ, ὡς τιμάριον, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κράλη, τὸν *Συμεὼν Οὔρεσιν*. Οὗτος, διὰ νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν θέσιν του, ἐνυμφεύθη τὴν Θωμαΐδα, ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου, τοῦ διαμένοντος τότε ἐν Δαρδανελλίοις, ὡς διοικητοῦ, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον. Ἡ πενθερά του Ἄννα Παλαιολογίνα, τότε περίπου ἐλθοῦσα εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, εἶχεν ἀπέλθει εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Πληροφορίαν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου δὲν ἔχομεν. Συμπεραίνομεν ὅμως ὅτι ἦτο ἀπαισία, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν βαρεῖαν μομφὴν ἣν ὁ

Digitized by Google

Καντακουζηνὸς ἐπιφέρει ἐναντίον τῶν Σέρβων τοῦ Δουσσὰν καὶ τοῦ Οὔρεσι. Λέγει δηλαδὴ ὅτι τόσην φθορὰν ἐπήνεγκαν εἰς τὸν τόπον καὶ ὅτι τοιοῦτος ἐσημειώθη λιμός, ὥστε οἱ κάτοικοι οἰκειοθελῶς κατήρχοντο εἰς τὰ παράλια μέρη καὶ ἐγίνοντο εὔκολος λεία τῶν βαρβάρων ἀνδραποδιστῶν, ἐπειδὴ προετίμων νὰ ὁδηγηθοῦν εἰς τὴν ξένην γῆν καὶ νὰ δουλεύουν διὰ βίου, παρὰ νὰ ἀποθνήσκουν ἀπὸ τὴν πεῖναν εἰς τὴν γενέτειραν. Ἂν ἡ τοιαύτη ἀπελπισία δὲν ἀποτελεῖ σχῆμα λόγου, ἐμφανὲς εἶναι ὅτι ἡ κατάστασις τῆς Αἰτωλίας θὰ ἦτο φρικτὴ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἀτυχῶς, δὲν προωρίζετο διὰ καλυτέρους ἐκ τῆς μετ' ὀλίγον ἐπελθούσης μεταβολῆς.

Τὸ Δεσποτᾶτον ἐσχάτην ἀναλαμπὴν δεικνύει μὲ τὴν τυχοδιωκτικὴν ἀπόπειραν τοῦ *Νικηφόρου Β'*, ὅστις, βοηθούμενος ἀπὸ μισθωτοὺς Ἀλβανούς, ἀνακτᾷ τὴν Αἰτωλίαν, ἀποδιώκει δὲ τὴν ἀδελφὴν Θωμαΐδα καὶ τὸν γαμβρὸν Συμεὼν τὸν Οὔρεσιν καταφυγόντας εἰς Καστορίαν. Ἐγκαθίσταται εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον. Ἀποδιώκει εἰς Ἄρταν τὴν σύζυγόν του, ἥτις μετὰ πολλὰς περιπετείας εἶχε κατορθώσει νὰ φθάση μέχρις αὐτοῦ, καὶ διανοεῖται νὰ συζευχθῇ τὴν ἀδελφὴν τῆς βασιλίσσης τῶν Σέρβων. Ἡ διαγωγὴ ὅμως αὕτη προκαλεῖ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Αἰτωλῶν. Καὶ ὅταν ὁ δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Μανουὴλ ἔστειλε καὶ παρέλαβε τὴν ἀδελφήν του ἐξ Ἄρτης, φαίνεται ὅτι μεγάλη ἐγένετο πρὸς τιμήν της προπομπὴ «μετ' εὐφημίας, κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, τῶν Ἀκαρνάνων καὶ Ἀλβανῶν ἁμιλλωμένων πρὸς ἀλλήλους τῆς εἰς ἐκείνην ἕνεκα εὐνοίας καὶ τιμῆς».

Οἱ Ἀλβανοὶ μάλιστα, μὴ στέργοντες τὴν μελετωμένην ἐπιγαμίαν, ἢ μᾶλλον θέλοντες νὰ ἀποστατήσωσι διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὰ ἐπὶ τῆς Αἰτωλίας ἀπὸ καιροῦ θωπευόμενα κατακτητικά των σχέδια, ἐπανεστάτησαν ἐναντίον του φανερῶς. Ὁ Νικηφόρος ἐφοβήθη καὶ διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ νέου συνοικεσίου. Ἔστειλε μάλιστα πρεσβείαν εἰς τὸν Μυστρᾶν νὰ προσκαλέση τὴν σύζυγον. Ἀλλὰ πληροφορηθεὶς ὅτι κατήρχοντο ἐκ Θεσσαλίας οἱ Τοῦρκοι σύμμαχοι, τοὺς ὁποίους κρύφα εἶχε μετακαλέσει, ἐζήτησε νὰ καταπνίξη νέαν ἀνταρσίαν τῶν ἀλβανικῶν Φαρῶν, τῶν ὁποίων τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ *Κάρολος Τόπιας*. Τότε συνήφθη ἡ περίφημος μάχη τοῦ *Ἀχελῴου*, τοῦ χωρίου, ὡς ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Καντακουζηνός, παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον, καὶ κατ' αὐτὴν ἐφονεύθη ὁ Νικηφόρος, κατελύθη δὲ τὸ Δεσποτᾶτον.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Αἰτωλίᾳ.—Εἰς τὴν σπάνιν τῶν θετικῶν πληροφοριῶν καί, ἔτι μᾶλλον, εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν ἄλλων, ὅσαι ἐκληροδοτήθησαν ἀπὸ ποικίλας πηγάς, δύσκολον ἀποβαίνει νὰ καθορίσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ Αἰτωλία, κυριευθεῖσα ἀπὸ τὰς ἀλβανικὰς Φάρας, ἔγινεν ἐπὶ πεντηκονταετίαν καὶ πλέον μοῖρα τοῦ πολεμικοῦ τούτου λαοῦ, τοῦ σπεύδοντος, ἀμέσως μετὰ τὴν στρατιωτικὴν κατάκτησιν, νὰ μετακαλῇ καὶ νὰ ἐγκαθιστᾷ μονίμως τὰς συγγενεῖς οἰκογενείας, εἰς ὁριστικὴν ἐποίκησιν. Ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν τῶν μοναχῶν *Κομνηνοῦ* καὶ *Πρόκλου*, πληροφορούμεθα ὅτι ὀλίγον μετὰ ταῦτα, περὶ τὸ 1358 δηλονότι, ὁ Συμεὼν Οὔρεσις, ἐκδώσας τὴν θυγατέρα του πρὸς τὸν *Θωμᾶν τὸν Πρεάλουμπον*, προγονὸν τοῦ Σέρβου ἐπίσης Χλαπηνοῦ, τὸν κατέστησε δυνάστην τῆς Ἠπείρου. Τὴν Αἰτωλίαν δὲ «ἅπασαν τοῖς Ἀλβανίταις παραχωρεῖ, καὶ εἰς δύο ἡ ἐπαρχία πᾶσα τῆς Αἰτωλίας μερίζεται. Καὶ δεσπότα ἐκ τοῦ τῶν Ἀλβανιτῶν γένους ἀναδείκνυνται δύο. Ὧν ὁ μὲν τὸν Ἀχελῷον, καὶ τὰ ἐπέκεινα σὺν τῷ Ἀγγελοκάστρῳ ἐκληρώσατο *Γκῖνος Μπούϊας* ὀνομαζόμενος. Θάτερος δὲ τὴν Ἄρταν καὶ τοὺς Ρωγοὺς ἐσφετερίσατο, *Πέτρος* καὶ οὗτος Λεώσας ὀνομαζόμενος, καὶ συντόμως εἰπεῖν ἡ Αἰτωλία πᾶσα ὑπὸ τὴν χεῖρα τῶν Ἀλβανιτῶν ἐγεγόνει» Ὁμοίας περίπου εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης, καὶ ὁ Σπανδουγινός. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καθ' ἣν κυριαρχοῦν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, πλὴν τῶν Ἀλβανῶν, ὁ δυνάστης Ἰωαννίνων *Θωμᾶς ὁ Πρεαλούμποβιτς*, ἡ περικαλλεστάτη σύζυγός του *Ἀγγελικὴ* θυγάτηρ τοῦ Συμεὼν Οὔρεσι καὶ τῆς Θωμαΐδος, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ ἐραστὴς αὐτῆς καὶ φονεὺς τοῦ συζύγου της Θωμᾶ, ὁ *Ἠσαῦ Βουοδελμόντης*, ἡ Αἰτωλία ὑφίσταται ἀγογγύστως τὴν ἀπληστίαν τῶν ἀλβανικῶν φαρῶν.

Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Σάθαν, εἰδικῶς ἀσχοληθέντα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀλβανικῆς καθόδου, ἀρχηγέτης Φάρας ἥτις κατέσχε τὴν Αἰτωλίαν ἦτο ὁ *Νικόλαος Μπούας*, τιμηθεὶς ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Δουσὰν μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ *Πρωτοβεστιαρίου* παρὰ τῇ βυζαντινιζούσῃ σερβικῇ Αὐλῇ. Ἢ ὁ Νικόλαος οὗτος ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πέτρος ἐδυνάστευσεν εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, ὡς ἄλλωστε ἐκ στοματικῆς παραδόσεως ἀναφέρει καὶ ὁ *Τζάνες Κορωναῖος* εἰς τὸ ποίημά του διὰ τ' ἀνδραγαθήματα τοῦ *Μερκουρίου Μπούα*, λέγων:

Καὶ ἕνας Μπούας ἤκουσεν ὄνομα μισσὲρ Πέτρος
καὶ γρῆκα τῆς ἀθηβολῆς τὴν στράταν καὶ τὸ μέτρος
ὁποῖος τὸ Ἀγγελόκαστρον τὸ ὥριζεν ἐτότης,
καὶ ἦτο καὶ καθολικὸς αὐθέντης καὶ δεσπότης.

Προφανὲς εἶναι ὅτι εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον ἦρχεν ὁ Πέτρος Μπούας, πρὶν ἔλθῃ ὁ Νικοφόρος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διότι ὁ *Σπανδουγινὸς* ρητῶς ἀποκαλεῖ Ἀλβανίαν τὴν Αἰτωλίαν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Ἀναφέρει δὲ ὅτι, ἀποχωρῶν μετὰ τὴν νίκην του ὁ Καντακουζηνός, κατέλιπεν «εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ἀντιδεσπότην κυβερνήτην ἕνα Σπάταν». *Σπάτας* ὅμως εἶναι παρωνύμιον τοῦ Πέτρου Μπούα καὶ τοῦ Γκίνου (Ἰωάννου) Μπούα, ἐὰν καὶ μεταξύ των νέα σύγχυσις δὲν γίνεται, ἢ μᾶλλον ἐπειδὴ κατὰ λάθος εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν Χρονικὸν ἐτέθη τὸ ὄνομα Γκῖνος ἀντὶ Πέτρου. Ἐὰν πάλιν ὁ Γκῖνος εἶναι υἱὸς τοῦ Πέτρου καὶ εἰς αὐτὸν ἐκληρώθη τῷ 1358 ἡ Αἰτωλία, τότε κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν θὰ ἦτο ἀκόμη πολὺ μικρός. Ὁπωσδήποτε ὁ Πέτρος Μπούας ἀποθανὼν κατέλιπε δύο υἱούς, τὸν *Γκῖνον* (τὸν καὶ Ἰωάννην Σπάταν, ἢ Γκῖνον Μπούαν) καὶ τὸν *Μαυρίκιον* (Μουρίκην) *Μπούαν Σγοῦρον*.

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀχελῴου ὁ Μπούας, ἐγκατεστημένος εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, προφανὲς εἶναι ὅτι δὲν μένει ἥσυχος. Οὕτω, μεταξὺ ἄλλων συγκεχυμένων πληροφοριῶν, ἀναφέρεται ὅτι ἐφόνευσε τὸν ἡγεμόνα *Ἰσάκιον* καὶ κατ' ἄλλους *Μουσάκιον*. Ὑπὸ τὸ ἀσαφὲς τοῦτο ὄνομα πρόδηλον εἶναι ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἕτερον Ἀλβανὸν δυνάστην, Μουζακιώτην τὴν καταγωγήν. Πελυτάραχος, ἐκστρατεύει καὶ μακρύτερα. Ὅταν τῷ 1374 ἐνέσκηψε λοιμὸς εἰς τὴν Ἄρταν, ἀπέθανε δ' ἐκ τούτου ὁ δυνάστης τῆς Ἀκαρνανίας Πέτρος Λιώσας, τότε ὁ Μπούας Σπάτας ἐπετέθη κατὰ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐκυρίευσε λεηλατήσας αὐτήν. Μολαταῦτα ὁ Λιώσας εἶχεν ἰσχυροὺς συμμάχους καὶ ἦτο ἐξ ἴσου φοβερός, ἀφοῦ διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ἐπικινδύνους ἐπιδρομάς του ὁ δυνάστης Ἰωαννίνων Θωμᾶς Πρεαλούμποβιτς ἐξέδωσε τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Λιώσαν. Μετ' ὀλίγον ὁμοίαν συγγένειαν ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ ὁ Θωμᾶς καὶ μετὰ τοῦ ἐπιτρέχοντος τὴν περιοχὴν τῶν Ἰωαννίνων Μπούα Σπάτα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμνήστευσε τὴν ἀδελφὴν Ἑλένην.

Μετ' ὀλίγον, οἱ Ἀνδηγαυοὶ τῆς Νεαπόλεως, ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Αἰτωλίας, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Χαλκοκονδύλης ἀφηγούμενος τὴν ἐκστρατείαν λέγει: «Οἱ τῆς Νεαπόλεως ἄρχοντες, ἀπὸ Κερκύρας ὁρμώμενοι (εἶχον δὲ τότε τὴν νῆσον, τῆς Παρθενόπης οἱ βασιλεῖς) καὶ παρασκευασάμενοι στρατόν, ἵεντο ἐπὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, ὡς τούς τε Ἀλβανοὺς τὴν χώραν ἀφαιρεσόμενοι καὶ Ἄρταν τῆς Ἀκαρνανίας καταστρεψόμενοι λαβόντες. Ἀφικόμενοι δὲ εἰς Ἄρταν τήν τε πόλιν ἐπολιόρκησαν καὶ μηχανὰς προσέφεραν τῷ τείχει ὡς αἱρήσοντες. Σπάτας δὲ ὁ τῶν Ἀλβανῶν ἡγεμὼν (οὐ γὰρ εἰσήει εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐκτὸς περιήει τὴν χώραν) τούς τε Ἀλβανοὺς συλλέξας εἰς ταὐτὸ καὶ βουλευσάμενος, ὡς αὐτῷ εἵποντο τὸν κίνδυνον, ἄφνω ἀπεισπίπτουσι τῷ Ἰταλῶν στρατεύματι, ὃ ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, καὶ τρεψάμενοι εἰς φυγήν, πολλοὺς μὲν διέφθειραν, τοὺς δὲ πλείους ἐζώγρησαν»

Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἐζωγρήθη καὶ ὁ Ἰωάννης Φερδινάνδος Ἐρέδιας, Μέγας μαΐστωρ τοῦ Τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Ὀσπιταλίων, ὅστις μεταβαίνων εἰς Ρόδον, ἅμα τῇ ἐκλογῇ του, ἐνεπλάκη εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀνδηγαυῶν, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τύχῃ καὶ αὐτὸς τῆς βοηθείας των εἰς τὴν ἔνοπλον διεκδίκησιν δικαιωμάτων τινῶν τοῦ Τάγματος ἐν Πελοποννήσῳ.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1382 ὁ Σπάτας ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων διὰ ν' ἀναγκάσῃ τὸν Θωμᾶν νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους, οἵτινες καὶ ἔγιναν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν παρεδόθη ἡ προίξ, ὁ δυνάστης τῆς Αἰτωλίας ἐξεστράτευσε καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐναντίον τῶν Ἰωαννίνων Λαβὼν δὲ δῶρά τινα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἄρταν, πρωτεύουσάν του ἤδη. Ὁ Θωμᾶς, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταί, ἅπαξ ἀρξάμεναι, δὲν εἶχον λόγον νὰ τερματισθοῦν, ἂν δὲν ἐπειθαναγκάζετο ὁ Σπάτας, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τοὺς ἐπιτρέχοντας ἀπό τινων ἐτῶν τὰ βόρεια μέρη τῆς Ἑλλάδος Τούρκους. Πράγματι λοιπόν, τῷ 1385 ὁ *Ταμουρτᾶς*, ἄγων στίφη Τούρκων ἱππέων, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἤπειρον. Δῃῶν δὲ καὶ λαφυραγωγῶν τὴν χώραν ἔφθασε μέχρι τῆς Ἄρτης ὅπου ἐπολιόρκησε τὸν Σπάταν. Τότε ἐστάλησαν παρὰ τοῦ τελευταίου, πρεσβεία πρὸς τὸν πενθερόν, ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Ματθαῖος καὶ ὁ ἄρχων Καλόγνωμος. Ἀλλὰ τὸν μὲν πρῶτον ἐξώρισεν ὁ Θωμᾶς, τὸν δὲ δεύτερον ἐκράτησε παρ' αὐτῷ. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι τοῦ Ταμουρτᾶς φορτωμένοι λάφυρα ἀπεμακρύνθησαν τῆς Αἰτωλίας. Ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς ἀνωμαλίας τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν εἰς Ἤπειρον ἡ δολοφονία τοῦ Θωμᾶ Πρεαλούμποβιτς ἀπὸ τὴν σύζυγόν του Ἀγγελικήν, ἥτις καὶ συνεζεύχθη τὸν ἐραστήν της, τὸν Φλωρεντινὸν εὐπατρίδην Ἠσαῦ Βουοδελμόντην, ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, πολλὰς πάντοτε ἐπιφέρων ζημίας.

Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὗρε πάλιν τουρκικὰ στρατεύματα ἀντιμέτωπα. Ὁ Βουοδελμόντης εἶχεν ἐπικαλεσθῆ τὴν ἀρωγὴν τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὴτ καὶ τὴν ἔλαβε. Φοβούμενος ὅμως τὰς συνεπείας τῶν τοιούτων πολεμικῶν καθόδων, τὸ ἑπόμενον ἔτος μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην καὶ τὸν προσεκύνησεν, ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ *Ἐβρενὸς* καὶ τοῦ *Γιακούπ*, δύο ἐκ τῶν στρατηγῶν τοῦ Βαγιαζήτ, προεχώρησεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἀντεκδικούμενος τὸν Σπάταν κατέστρεψε τὴν Αἰτωλίαν. Ἔκτοτε, πενταετία καὶ πλέον παρῆλθε χωρὶς νὰ σημειωθῇ νέα ἐπιδρομή. Τοὐναντίον ὅταν τῷ 1395 ἀπώλεσε τὴν σύζυγόν του Ἀγγελικήν, ὁ Βουοδελμόντης συνεζεύχθη μίαν τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Σπάτα, ὀνόματι Εἰρήνην, καὶ ἥτις κατὰ τὸ Ἠπειρωτικὸν Χρονικόν, ἦτο «γυνὴ ἀνδρεία, φρονήματι καὶ κάλλει εὐπρεπής, καὶ ἀρετὴν περιβεβλημένη». Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν τῷ 1396, ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας τὰ σώματα τοῦ Ἐβρενὸς καὶ τοῦ Γιακούπ, καταβάντα εἰς τὴν Ἤπειρον, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τοῦ Ἀλβανοῦ δυνάστου *Γκιώνη Ζενεβίση*, γαμβροῦ τοῦ Σπάτα Τόσον δὲ ὠργίσθη ὁ ἡγεμὼν τῆς Αἰτωλίας, ὥστε αὐτοπροσώπως ἡγηθεὶς μικρᾶς στρατιᾶς, ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοὺς ἐνίκησε παρὰ τὸν Δρίσκον καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι Φανερωμένης. Οἱ πόλεμοι ὅμως δὲν ἔπαυαν εἰς τὴν πολυπαθῆ χώραν. Ἀπὸ φρουρίου εἰς φρούριον ὁ ἀγὼν ἦτο σχεδὸν ἀδιάλειπτος. Σπάνιαι δὲ αἱ εὐκαιρίαι τῆς ἀνακωχῆς. Οὕτω τῷ 1399 οἱ δύο σύγγαμβροι, ὁ Βουοδελμόντης καὶ ὁ Βενεβίσης, ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων. Ὁ δὲ πρῶτος ζωγρηθεὶς ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμωτήριον. Μετὰ μεσολάβησιν δὲ καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Φλωρεντινῆς Πολιτείας, μόνον ἀντὶ λύτρων ἀπηλευθερώθη.

Τῷ 1400, ὁ Σπάτας ἀπέθανε, καὶ τὸ κράτος του ἐμοιράσθη εἰς δύο. Τὴν μὲν Ἀκαρνανίαν ἔλαβεν ὁ ἀδελφός του Μαυρίκιος Μπούας Σγοῦρος, τὴν δὲ Αἰτωλίαν ὁ υἱός του *Παῦλος Μπούας Σπάτας*. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἀναγορευθεὶς αὐθέντης τοῦ Ἀγγελοκάστρου καὶ τῆς Ναυπάκτου, ὀλίγον χρόνον διετήρησε τὴν πατρικὴν κληρονομίαν. Διότι ἐπιδραμὼν ἐκ Κεφαλληνίας ὁ *Κάρολος Τόκκος*, τὸ μὲν Ἀνατολικὸν *(Αἰτωλικὸν)* διὰ δόλου ἐκυρίευσε, τὸ δὲ Ἀγγελόκαστρον καὶ τὸ Δραγαμέστον διὰ τῆς βίας. Ὁ Σάθας παραδέχεται ὅτι τῷ 1407, ὁ Παῦλος Μπούας, συναινοῦντος καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος, παρέδωσε τὴν Ναύπακτον εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἀντὶ χιλίων πεντακοσίων δουκάτων. Ὁ Κάρολος Τόκκος, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ἡ Ἐνετία θὰ ἐπέμενεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ναυπάκτου καὶ θὰ ἠγωνίζετο διὰ νὰ κυριεύσῃ καὶ τὸ Ἀνατολικόν, ἐπροτίμησε νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις τῆς Δημοκρατίας καὶ νὰ πωλήσῃ εἰς αὐτὴν καὶ τοῦτο, ὥστε ἐλεύθερος νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἠπείρου.

Κατέλαβε λοιπὸν τὰς κλεισούρας τῶν γύρω ὀρέων καὶ ἐφύλαξεν αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἐπιτρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ὀρδῶν, διὰ τῶν ἐπιλέκτων ἐκείνων ταγμάτων τῶν ὁποίων ὁ ὀργανισμὸς παρέμεινε μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὰ σώματα τῶν *Ἀρματωλῶν*, ἐνῷ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἡ Αἰτωλία ἐκαθαρίζετο ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Διότι ὁ Κάρολος κατώρθωσε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς νέας ἐπικρατείας του ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, τῆς Ρωμανίας, νὰ τοὺς ὠθήσῃ πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου καὶ ἔκτοτε ἐγκατεστάθησαν πανοικεί.

Ὁ Κάρολος Τόκκος ἔζησε μέχρι τοῦ 1430. Ἐπεμελήθη δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τόσον πολὺ τὴν Αἰτωλίαν, ἣν ἐθεώρει ὡς ἰδιαίτερον αὐτοῦ τιμάριον, ὥστε ἀπ' αὐτοῦ πέντε ἐπαρχίαι τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρκανίας ἀπεκλήθησαν Κάρλελη, ἢ Κάρελη, ὅπως ἡ περιοχὴ τῆς Ναυπάκτου, λόγῳ τῆς ἐνετικῆς της κατοχῆς, ἀπεκλήθη Βενέτικο. Ἀποθανὼν δὲ ἐν Ἰωαννίνοις, ἐμοίρασε τὴν κληρονομίαν εἰς δύο μέρη. Καὶ εἰς τρεῖς μὲν νόθους υἱούς, τὸν *Μέμνονα*, *Τύρνον* καὶ *Ἡρακλέα*, κατέλιπε τὴν Αἰτωλίαν, εἰς δὲ τὸν *Κάρολον Β'*, τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Λεονάρδου τοῦ Β', τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Ἤπειρον.

Οἱ τρεῖς νόθοι θεωροῦντες αὐτοὺς ἠδικημένους ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Σουλτάνου. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῶν Ἰωαννίνων μέ τινας ἐλευθερίας ὑπὲρ τῶν πολιτῶν. Σκληρὸν δίδαγμα διὰ τοὺς ἐρίζοντας Χριστιανοὺς ἡγεμόνιδας, οἵτινες ἔζησαν ἐν ὁμονοίᾳ ἀλλὰ καὶ τρόμῳ τοῦ κοινοῦ πολεμίου μέχρι τοῦ 1449. Ἀλλὰ τὴν 24 Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἀνεπετάσθη ἡ τουρκικὴ σημαία εἰς τὴν Ἄρταν. Ἀργότερον εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον. Καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος κατελήφθη ἡ ὑπολειπομένη εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Καρόλου τοῦ Τόκκου Αἰτωλία. Μόνη ἡ Ναύπακτος πρὸς στιγμὴν ἐκχωρηθεῖσα εἰς τὸν δεσπότην τῆς Πελοποννήσου *Θωμᾶν τὸν Παλαιολόγον*, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀναληφθεῖσα παρὰ τῶν Ἐνετῶν, ἀντέσχεν εἰς τὴν τουρκικὴν πλημμυρίδα, διὰ νὰ μεταβιβάζεται, κατὰ τοὺς ἑπομένους ἀγῶνας, πότε εἰς τοὺς Τούρκους καὶ πότε εἰς τοὺς Ἐνετούς.

Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις.—Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις περιωρίσθη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους εἰς μόνα τὰ περὶ τὸν Ἀχελῷον μέρη τῆς Αἰτωλίας, τὸ Κάρλελη. Τὸ Βενέτικον, δηλονότι ἡ περὶ τὴν Ναύπακτον περιφέρεια, ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἐνετούς, κυρίους τοῦ φρουρίου. Ἅπασα δὲ ἡ ὀρεινὴ περιοχή, χάρις εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ἀρματωλικῶν σωμάτων, ἅτινα ὁ Κάρολος Τόκκος μεθοδικῶς

Digitized by Google

ὀργάνωσεν, ἔμενεν ἀνυπότακτος. Τὴν κατοχήν των οἱ Τοῦρκοι μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν ἐπετέλεσαν μέχρι τοῦ 1499, ὁπότε ἀπεδίωξαν τοὺς Ἑνετοὺς ἀπὸ τὴν Ναύπακτον, παρέμειναν δὲ μόνοι τῆς Αἰτωλίας κύριοι. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Κάρλελη, ὡς μεμακρυσμένον σημεῖον καὶ ἔχον ἀνάγκην ἰδιαιτέρας προσοχῆς, διὰ τὴν γειτονίαν τῆς Ἑπτανήσου, χαρακτηρίσθη ὡς *σαντζάκιον* (νομὸς) καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διῳκεῖτο ὑπὸ πασᾶ, ἔχοντος τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἐξουσίαν *Μουτεσερίφου*. Ὁ διοικητὴς οὗτος, διοριζόμενος κατ' ἔτος, ὅπως ὅλοι οἱ δημόσιοι τῆς παλαιᾶς Τουρκίας ὑπάλληλοι, ἥδρευεν ἐν *Αετῷ* κατ' ἀρχάς, κατόπιν εἰς τὸ *Ἀγρίνιον*, ὅπερ τότε (καὶ μέχρι πρό τινος) ἐκαλεῖτο *Βραχώρι*.

Πόση σημασία ἐδίδετο τότε εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Αἰτωλίας, καὶ ἰδίως τῆς Ναυπακτίας, ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἀπὸ τὴν διοικητικὴν της διαβάθμισιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς δύο ἐκστρατείας τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ κατακτήσουν τὸ Βενέτικο. Κατὰ τὴν πρώτην ὁ περίφημος *Ἰμὶρ-μπέης*, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πορθητοῦ Μωάμεθ, ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας ἐπολιόρκησε τὴν Ναύπακτον καὶ κατετυράννησε τοὺς πολιορκουμένους ὡς καὶ τοὺς περιοίκους. Θὰ ἐπετύγχανε δὲ τὴν ἅλωσιν ἂν δὲν κατέφθανεν ὁ στόλος τοῦ Ἑνετοῦ Λορεδάνο νὰ τὴν ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τὴν ναυτικὴν ἐπικουρίαν, τὴν ὁποίαν ἐκόμισεν εἰς τοὺς πολιορκητὰς ὁ Καπουδὰν πασᾶς. Ἡ δευτέρα πολιορκία ἀπὸ τοῦ 1497 μέχρι τοῦ 1499 ὑπῆρξε τρομερωτέρα ἀκόμη. Ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν, ἂν δὲν εἶναι ὑπερβολικὸς ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ὑπὸ τὸν Καπουδὰν-πασᾶν *Μουσταφᾶν* ἐπολιόρκησαν τὴν ὀχυρωτάτην Ναύπακτον ἐπὶ δύο συναπτὰ ἔτη. Κατόπιν μεγίστων ἀπωλειῶν ἀμφοτέρωθεν, ἐπετεύχθη ἡ παράδοσίς της. Οἱ Ἑνετοὶ ἀνεχώρησαν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου ὁρμώμενοι καθυπέταξαν ὅλην τὴν Αἰτωλίαν, καὶ ἐστερεώθησαν ἐν αὐτῇ. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου αἰῶνος, καὶ ὅταν ἐπὶ Σουλεϋμὰν τοῦ Β' καθωρίσθη ἡ στρατιωτική, οὕτως εἰπεῖν, διαίρεσις τῆς ἐν γένει Στερεᾶς Ἑλλάδος, μὲ τὸ παλαιὸν σύστημα τῶν κλεισωριῶν, τουτέστι μὲ τοὺς Ἀρματωλοὺς διαιρουμένους κατ' ἀρματωλίκια καὶ καπιτανᾶτα, ἢ ἀναλόγως τῶν διαθέσεων τῆς στιγμῆς μὲ τοὺς δερβεναγάδες εἰς τὰ δερβένια (κλεισούρας) καὶ τὴν κατὰ καιροὺς ἀνασυνιστωμένην ἐξουσίαν τοῦ Δερβὲν-Ναζιρί, τουτέστι τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Δημοσίου ἀσφαλείας, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, μὲ δικαιώματα αὐτόχρημα δικτατορικά, ἡ Αἰτωλία εἶδε μεταβαλλομένην τὴν πολιτικήν της κατάστασιν. Παρέμεινε μὲν τυπικῶς σαντζάκιον, ἀλλὰ διῳκεῖτο δυαδικῶς. Καὶ τὸ μὲν Κάρλελη ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκτεινομένην ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐξουσίαν τοῦ ἐν Χαλκίδι ἑδρεύοντος πασᾶ τοῦ Εὐρίπου (Ἐγριπὸζ-Μουτεσερὶφ ἢ Βαλεσή) καὶ διῳκεῖτο ὑπὸ ἀντιπροσώπου τοῦ πασᾶ, ἔχοντος τὴν κατωτέραν ἐξουσίαν τοῦ *Μουτεσελήμ*, βραδύτερον δέ, ὅταν παρεχωρήθη ἡ ἐπικαρπία τοῦ Κάρλελη εἰς τὸ σουλτανικὸν Χαρέμιον, διῳκεῖτο ὑπὸ βοεβόδα, διοριζομένου ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Κιςλαραγασῆν, τουτέστι τὸν ἀρχηγὸν τῶν Μαύρων εὐνούχων τοῦ Σαραγίου, τὸ μέγιστον τῶν ἐν αὐτῷ ἀξίωμα κατέχοντα. Τὸ δὲ Βενέτικον, ἂν καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὴν Χαλκίδα, ἀπὸ τὴν λοιπὴν Αἰτωλίαν, δὲν προσηρτήθη εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἀπετέλεσε, καθ' ὃ ὀχυρὸν καὶ ἄγονον τμῆμα τῆς ἐπικρατείας, ἴδιον σαντζάκιον, παρονομαζόμενον *Ἀϊνεμπακτή-Σαντζαγί*, περιελάμβανε δὲ τὴν Ναύπακτον (Λέπαντον, Ἔπαχτον καὶ Ἀϊνεμπακτῆ), τὸ Βενέτικον, τὸ Γκράββαρι, τὸ Ἀπόκουρον, τὸ Καρπενῆσι, τὸ Πατρατζῆκι καὶ τὸν Δομοκόν. Μικρὸν κατὰ μικρὸν μάλιστα, μεσοῦντος τοῦ 16ου αἰῶνος, ἡ Ναύπακτος κατέστη τὸ ἀπροσπέλαστον ὁρμητήριον τῆς ἐπισήμου τουρκικῆς πειρατείας. Ὁ περιβόητος *Ἰοργοὺτ-Ρεΐς*, ὁ καὶ Δρουγούτης ὀνομαζόμενος, συλλέξας λείψανά τινα ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ *Χαϊρουδδὶν Βαρβαρόσσα*, κατέστησε τὴν Ναύπακτον κέντρον τῶν πειρατικῶν του ἐπιδρομῶν καθ' ὅλον τὸ Ἰόνιον καὶ ἐν γένει ἐναντίον παντὸς διαπλέοντος τούτο, πολεμικοῦ ἢ ἐμπορικοῦ σκάφους. Ἐπιτρέχων δὲ ἀπὸ τῆς Ναυπάκτου τήν τε Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον, μεγάλας ἐπανειλημμένως ἐπήνεγκε καταστροφάς.

Ἡ κατὰ τὴν 6 Ὀκτωβρίου 1571 συναφθεῖσα περιβόητος ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (βλ. λ.), εἰς τὰ παρὰ τὸ Μεσολόγγιον παράλια διεξήχθη. Ἀλλὰ διὰ τὴν Αἰτωλίαν ἔσχεν ἀντίθετα, τῶν γενικῶν, ἀποτελέσματα. Διότι, ἂν ἐθεωρήθη, καὶ δικαίως, ὡς μία ἀπὸ τὰς μεγίστας νίκας τῆς Χριστιανωσύνης, ὅσαι ἐπέτυχαν ν' ἀνακόψουν τὸν ὀθωμανικὸν χείμαρρον τοῦ Μουσουλμανισμοῦ, ἀντιθέτως ἐστάθη ἀφορμή, λόγῳ τῆς συρροῆς στρατευμάτων μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ 1573, ἀληθοῦς ἐρημώσεως τοῦ τόπου. Ὁ ἀκμαῖος πληθυσμός, ἐλεύθερος τὴν ψυχήν, δὲν ἠνείχετο τὴν ἀφόρητον δουλείαν ἥτις ὑπὸ μορφὴν ποικίλων ἀγγαρειῶν ἀρχίζουσα κατέληγεν εἰς ἀληθινὴν ἀνθρωποθηρίαν. Ἐντεῦθεν πλήθη Αἰτωλῶν καὶ ἄλλων κατέλιπον τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ Βραχώρι, τὸ Ζαπάντι καὶ τὰς ἄλλας κώμας τῆς περιφερείας, καὶ ἀνῆλθον εἰς τὰς δυσπροσίτους ἀκρωρείας τοῦ Ζυγοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὀρέων. Ἕνεκα τούτου, περὶ τὸ 1585, ἐξερράγη καθ' ὅλην περίπου τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἡ πρώτη οὕτως εἰπεῖν ἀποστασία κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Μνημονεύει ὁ Σάθας, εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα (τόμ. Α', σ. ρλα') ὅτι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ *Θεόδωρος Γρίβας*, ἀρματωλὸς τῆς Βονίτσης, ἔχων καὶ ἀδελφὸν *Γκῖνον* (Ἰωάννην) φέροντα τὸ προγονικὸν ὄνομα *Μπούας* (Χωλός), ἐπανεστάτησαν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Αἰτωλίᾳ, τῇ προτροπῇ τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας. Πρῶτος ὁ Θεόδωρος Γρίβας, ἀναπετάσας τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξαρτησίας, ἢ μᾶλλον, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς, τὸ ἰδικόν του *«μπαϊράκι»*, ἐπέπεσε μίαν νύκτα εἰς τὴν Βόνιτσαν καὶ καταλαβὼν τὴν ὀχυρὰν πολίχνην κατέσφαξε τοὺς Τούρκους.

Τὸ παράδειγμά του ἐμιμήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματωλοὶ τῆς Ἠπείρου, *Πούλιος Δράκος* καὶ *Μαλάμος*. Οὗτοι, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν Ἄρταν, ὥδευσαν πρὸς τὰ Ἰωάννινα, μὲ ἀνοικτὰ ἐπίσης μπαϊράκια, θύοντες δὲ καὶ ἀπολλύοντες καθ' ὁδόν. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, γνωσθεῖσαν ἀμέσως εἰς τὰ Μπιτώλια ἔνθα ἥδρευεν ὁ Μπεϋλέρμπεης τῆς Ρούμελης Ἰμπραὴμ πασᾶς, ἔσπευσαν κατὰ διαταγήν του νὰ καταπνίξουν, ἐπιστρατεύσαντες ὅσους Τούρκους Σπαχῆδες καὶ ἄλλους ἠδύναντο νὰ συλλέξουν εἰς ἐνίσχυσιν τῶν *Γενιτσάρων* καὶ *Ντελήδων* των, οἱ πασάδες τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Ναυπάκτου. Ἀμφότεροι λοιπόν, ἕκαστος ἀπὸ τὴν ἕδραν του, ἔσπευσαν πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν ἔνθα ἐφαίνετο ὅτι εὑρίσκετο ὁ πυρὴν καὶ ἡ καρδία τῆς ἀποστασίας. Ὁ Θεόδωρος Γρίβας, εὑρισκόμενος τότε ἐν Βονίτσῃ καὶ πληροφορηθεὶς τὴν προέλασιν τοῦ πασᾶ τῆς Ναυπάκτου, ἔδραμεν εἰς Ἀχελῷον. Κατὰ τὴν συναφθεῖσαν ὅμως μάχην τραυματισθεὶς καὶ προφανῶς καμφθεὶς ἀπὸ τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν ἀντιπάλων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Κατέλαβεν ὅμως τὰς κλεισούρας καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὸν ἐν Ἠπείρῳ σταλέντα ἀδελφόν του Γκῖνον Μπούαν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν του. Ἀλλ' ὁ Μπούας, μαχόμενος πρὸς τοὺς ἀπὸ Τρικκάλων ἐπελθόντας, ὑπεχώρησε καταδιωκόμενος μέχρι τῆς Περατιᾶς, ἔναντι τῆς Λευκάδος. Ἐκεῖ κατὰ τὴν δοθεῖσαν αἱματηρὰν μάχην ἐφονεύθη εἰς τὸν πρόχειρον προμαχῶνα, ὅστις ἔκτοτε φέρει καὶ τὸ ὄνομα *τοῦ Μπούα τ' αὐλάκι*. Ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθη καὶ ὁ Θεόδωρος νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς Ἰθάκην, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐκ τῶν πληγῶν του. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι οὐδὲν μετέβαλον ἐν Αἰτωλίᾳ συνεπείᾳ τῆς καταπνίξεως τῆς ἀποστασίας ταύτης, εἰς ἣν προσωπικὴ καὶ ὄχι ἐθνικὴ ἐδόθη χροιά. Ἁπλῶς ἀντικατέστησαν τοὺς καπετάνους δι' ἄλλων. Ἰδιαιτέρως μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἀρματωλῆκι τῆς Βονίτσης ἐδόθη εἰς τὸν Βαλτινὸν *Τρουμπούκην τὸν Συντεκνιώτην*. Ἀλλὰ τῆς ἐπελθούσης ἀναρχίας ἐπωφελήθησαν τότε οἱ πολλοὶ καὶ ποικίλοι πειραταὶ οἵτινες, ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῆς Ἀδριατικῆς ὁρμώμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς Φλωρεντίας ἀκόμη ἢ τῆς Νεαπόλεως ἢ τῆς Μάλτας, ἐπέτρεχον μεταξὺ τῶν ἄλλων τόπων καὶ τῆς Αἰτωλίας τὰ παράλια. Οἱ *Ουσκόκοι* μάλιστα Σλαῦοι πειραταί, αἰφνιδίως ἀποκτήσαντες καὶ τρομερὸν στόλον καὶ φήμην ἀπανθρωπίας, μεγίστας καταστροφὰς ἐπέφερον εἰς τὴν περιφέρειαν.

Ταυτοχρόνως κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐνετάθη τὸ παιδομάζωμα διὰ τοῦ ὁποίου συνεπληροῦντο εἰς τοὺς Ὀρτάδες τῶν Γενιτσάρων διὰ χριστιανοπαίδων καταλλήλως ἀνατρεφομένων τὰ μεγάλα κενὰ τὰ ὁποῖα παρῆγον εἰς τὰς τάξεις των αἱ αἱματηρόταται ἐν τῇ Μεσευρώπῃ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις. Ἐν τούτοις, ὑπάρχουν θετικαὶ πληροφορίαι καθ' ἅς, ἐν τῇ φιλοπολέμῳ Αἰτωλίᾳ, ὅπου ἔνοπλος παρέμενε σχεδὸν πάντοτε ὁ ἀρήιφιλος πληθυσμός, ἀπετράπησαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν αἱ γειτονικαὶ χῶραι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἥτις ἐπεξετάθη καὶ πολὺ βραδύτερον, εἰς τὸν 17ον αἰῶνα.

Τοιουτοτρόπως καὶ μετὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἀπόπειραν τοῦ δουκὸς *Καρόλου τοῦ Νεβὲρ* κατὰ τὸ 1612 καὶ τὸ ἐν *Κοΰλῃ* ἐπαναστατικὸν συνέδριον, ὡς καὶ τὴν εἰς τὰ Ἰωάννινα παράτολμον ἐκστρατείαν τοῦ Ἀρχιερέως τῶν Τρικκάλων *Διονυσίου*, ὅταν τὰ ἐν Ἠπείρῳ ἀπονενοημένα ταῦτα κινήματα προεκάλεσαν σφοδρὰ τ' ἀντίποινα τῶν Τούρκων καὶ νέον παροξυσμὸν τῆς τυραννίας, εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντιθέτως παρατηρεῖται σχετικὴ ἀνάπτυξις τῶν πλουτοπαραγωγικῶν δυνάμεων.

Τὰ Ἀρματωλίκια.— Οἱ Ἀρματωλοὶ ἐξ ἄλλου ἐξακολουθοῦν τὸν βίον οἷος τοῖς παρεδόθη καὶ ὅστις, ἀναλλοίωτος διατηρηθείς, παρέμεινε μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Κράτους. Παρατηροῦμεν ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα τῶν Ἰωαννίνων, τῷ 1614, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Γρίβα, *Σῖμος*, ἀνδρωθείς, μετέβη ἀπὸ τὴν Ἰθάκην εἰς τὸ Σοῦλι, ἐστρατολόγησε παλλῆκάρια, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὸν Λοῦρον καὶ διώξας ἐκεῖθεν τὸν Τρουμπούκην Συντεκνιώτην κατέλαβε τὸ πατρογονικὸν καπετανᾶτόν του. Μετ' ὀλίγον πάλιν, ὁ Τρουμπούκης, στρατολογήσας Βαλτινοὺς συμπατριώτας του, ἐκήρυξε νέον πόλεμον ἐναντίον τοῦ Σίμου Γρίβα, κατορθώσας δὲ νὰ τὸν ἀποδιώξῃ, ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὸ Ἀρματωλίκι. Καὶ ὁ μὲν Σῖμος, καταφυγὼν εἰς τὴν ἐν Λευκάδι Μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἐγένετο μοναχὸς καὶ «1622 Αὐγούστου ιστ', Σῆμο-Μπούγα ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ», ὅπως ἀναφέρει πρὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος μαρμαρίνη ἐπιταφία πλάξ. Οἱ ἀδελφοί του ὅμως *Ἀποστόλης* καὶ *Λέκας* (Ἀλέξανδρος), καταφυγόντες εἰς τοὺς ἐν Τόσκεσι τῆς Ἠπείρου συγγενεῖς των καὶ βοηθούμενοι παρ' αὐτῶν, ἄλλο σῶμα ἐστρατολόγησαν καὶ κατελθόντες τῷ 1640 εἰς Βόνιτσαν ἐφόνευσαν τὸν Ἀρματωλὸν *Γατσούλην*, υἱὸν τοῦ Τρουμπούκη. Ὁ γαμβρὸς τοῦ φονευθέντος, ὀνόματι *Τσεκούρας*, στρατολογήσας ἄλλους Βαλτινούς, ἐνίκησε τοὺς Γριβαίους καὶ τοὺς ἐξέβαλεν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γενομένην ἀντεπίθεσιν τούτων δὲν ἐπετεύχθη κανὲν ἀποτέλεσμα, ἀπεφασίσθη κοινῇ συναινέσει, νὰ κατατμηθῇ τὸ Ἀρματολίκι εἰς δύο Καπιτανίας. Καὶ τὴν μὲν Βόνιτσαν ἐνέμετο ὁ Τσεκούρας, τὸν δὲ Λοῦρον οἱ Γριβαῖοι. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὰ Ἀρματωλίκια τῆς Αἰτωλίας, ἅτινα ἕως τότε παρέμεναν θεαταὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν ἀναφυεῖσαν νέαν διαφορὰν κατὰ τὸ 1675, καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ τοῦ Ἀγγελοκάστρου καὶ τοῦ Ζυγοῦ *Μεϊντάνης* καὶ *Σπαθόγιαννος*, ἑνωθέντες μετὰ τῶν Γριβαίων, ἀπεδίωξαν τὸν Τσεκούραν καὶ διενεμήθησαν τὰς Κλεισούρας ὡς αὐτοὶ ἔκριναν προσφορώτερον.

Ἐκ τούτων συμπεραίνεται ποία ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὅλην περιοχήν, πλὴν τῶν ὀλίγων πόλεων αἵτινες, εὐημεροῦσαι ὁπωσδήποτε, ἀπετέλουν ἐξαίρεσιν. *Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός*, θρηνῶν τὴν ἀπαιδευσίαν τῶν συμπατριωτῶν του, καὶ μάλιστα τὴν ἔλλειψιν ἱερέων, ὅταν ἀπεπειρᾶτο νὰ συστήσῃ τὸ ἐν Ἀνατολικῷ (Αἰτωλικῷ) σχολεῖόν του, ἔγραφε παθητικώτατα: «.... Σπανιόν τι χρῆμα νῦν ὁ ἱερεὺς ἐκεῖ, καὶ ὁ ἁπλῶς γραμμάτων εἴδησιν ἔχων ἐκεῖ. Τούτου χάριν, πολλὰ τῶν παίδων, ἄνευ τοῦ παρανοίας λουτροῦ ἀπῆλθον τοῦ βίου, καὶ τῶν ἱερῶν ἀμέθεκτα μυστηρίων. Εἰ δὲ που καὶ ἱερεὺς (καθ' ὑπόθεσιν) φανείη, τραγικόν τι τέρας ἐκεῖνος ἢ κωμικὸν ἐκφόβητρον».

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐγένοντο τὰ ὅσα εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ *Φραγκίσκου Μοροζίνη* (1684—1694), καὶ εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς *Ναυπάκτου* (1687), τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ μεγάλου φρουρίου εἰς τὸ *Ἀντίρριον*, καὶ τὸν βίον *Λυμπερίου Γερακάρη* τοῦ Μανιάτ-μπέη, θέλει λεπτομερῶς συναντήσει ὁ ἀναγνώστης. Ὅσα ὅμως ξένα πρὸς τὴν Αἰτωλίαν καὶ σχετικὰ πρὸς αὐτὴν ἡ ὑπὲρ τοὺς Ἑνετούς, ἐπέτυχεν ἡ ἐν *Κάρλοβιτς Συνθήκη* (1699) τ' ἀφήρεσε, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ὑπερμέτρως σκληρόν, ἡ ἐν *Πασσάροβιτς* (1718) τοιαύτη.

Ἐν τούτοις ἡ ἐν Αἰτωλίᾳ κατάστασις δὲν ἐβελτιώθη καθ' ὅσον κυρίως ἀφορᾷ τὴν ὕπαιθρον χώραν. Αἱ ἐπιδρομαὶ λῃστρικῶν σωμάτων, ἀποβλέπουσαι κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν λεηλασίαν ὀθωμανικῶν κτημάτων, ἐπεξετάθησαν μετ' οὐ πολὺ ἀδιακρίτως ἐπὶ Τούρκων καὶ Χριστιανῶν. Μεγίστη δὲ μετ' ὀλίγον προέκυψεν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν χωρικῶν, μεταξὺ τῶν πεδινῶν καὶ τῶν ὀρεινῶν, μεταξὺ τῶν μεσογειατῶν καὶ τῶν παρακτίων. Πλὴν τούτου, ἡ εὐχέρεια μεθ' ἧς οἱ κακοποιοὶ τοῦ Βενέτικου κατέφευγον καὶ παρέμενον ἀνενόχλητοι εἰς τὸ Κάρλελη, καὶ τούτου πάλιν εἰς ἐκεῖνο κατ' ἀντίθετον λόγον, δὲν συνέβαλεν εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν προαγωγὴν τῶν ἐμπορικῶν τόπου συμφερόντων. Ἔκτοτε ἄρχεται ἡ ἐπίδοσις τοῦ τότε ἀρχομένου ν' ἀκμάζῃ *Μεσολογγίου* εἰς τὸ ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ἀναγκαῖον διὰ πλείστους λόγους, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ *Αἰτωλικοῦ*. Ἀντιθέτως αἱ ὀχυραὶ πόλεις *Βραχώρι* καὶ *Ζαπάντι* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἰκοῦνται ἀπὸ Τούρκους. Μετ' αὐτῶν ἐλάχιστοι συμβιοῦν Χριστιανοὶ μόνον τεχνῖταί τινες ἀπαραίτητοι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνενόχλητοι παραμένοντες, καὶ οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὰ κτήματα τῶν Ὀθωμανῶν ἀγάδων καὶ βέηδων. Ἀλλὰ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα ἀκμαῖον ἀνὰ πᾶσαν ἐποχὴν διατηρεῖται.

Τῷ 1730, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρό τινος χρόνου ἐπιβληθέντος νέου συστήματος φορολογίας, *Βοεβίνα* καλουμένου, παρετηρήθησαν βιαιότητές τινες ἐκ μέρους τῶν εἰσπρακτόρων *Σπαχήδων*, εἷς ἐξ αὐτῶν φονεύεται εἰς τὸ Κλόκοβον, παρὰ τὴν Παλιοβοῦναν. Τὸ γεγονὸς προκαλεῖ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ οἱ Αἰτωλοὶ ὀργανώνουν εὐθέως τὴν ἄμυναν. Τόσον ταχέως, ὥστε ἐκρίθη σκόπιμον νὰ παροραθῇ τὸ γεγονός, καὶ ἀφέθη ἀτιμώρητον, διὰ νὰ μὴ προκληθοῦν χειρότερα. Οἱ *Δερβεναγάδες*, ὁσάκις καλοῦνται ν' ἀναλάβουν, ἡ εἰς ἀνωμάλους περιστάσεις ν' ἀντικαταστήσουν τοὺς Χριστιανοὺς Ἀρματωλούς, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐνίοτε αἴρεται ἡ ὁμαδικὴ ἐμπιστοσύνη, οὐδὲν κατορθώνουν ποτέ. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ γεγονότος, καὶ τ' Ἀρματωλίκια ἐπανέρχονται εἰς ἰσχύν, παραδιδόμενα εἰς τοὺς Χριστιανούς. Διότι οὕτω μόνον οἱ Τοῦρκοι γνωρίζουν ὅτι τοὐλάχιστον οἱ ἡμίσεις τῶν ἐνόπλων αὐτῶν Αἰτωλῶν εὑρίσκονται εἰς νόμιμον ὑπηρεσίαν, εἰς ἣν ἀμείβονται μὲ τὸ *Σελιαμὲτ-Παρασί*, πλὴν τῶν ἄλλων ἀπολαυῶν, καί, διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν ἀπολαύοντες τῶν ἀγαθῶν τούτων, παρακωλύουν τοὺς ἐλευθέρους Κλέφτας ἀπὸ τοῦ νὰ

Digitized by Google

βλάπτουν, ὅσον τὸ κατ' αὐτοὺς τοὐλάχιστον. Ἂν δὲν γίνῃ τὸ θέλημά των, οἱ Τοῦρκοι θὰ ζημιωθοῦν. Εἰς τὰ *πέντε Βιλαέτια* (τὸ Κάρλελη τῆς Αἰτωλοακαρνανίας):

Ἐκεῖ εἶναι οἱ Κλέφτες οἱ πολλοὶ
Ολοι ντυμένοι στὸ φλουρί.
Κάθονται καὶ τρῶν καὶ πίνουν,
Καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.
Πιάνουν καὶ γράφουν μιὰ γραφὴ
Βρίζουν τὰ γένεια τοῦ Κατῆ,
Γράφουνε καὶ στὸ Κομπότι,
Προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη.
» Συλλογισθῆτε το καλά,
» Γιατὶ σᾶς καῖμε τὰ χωριά.
» Γρήγωρα τ' Ἀρματωλίκι,
» Ὅτι ἐρχόμασθε σὰ λύκοι»...

Τὰ Ὀρλώφεια ἐν Αἰτωλίᾳ.—Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις ἐν Αἰτωλίᾳ, ὅταν ἀπὸ τοῦ 1763 ἤρχισεν ἡ κίνησις ἥτις ἐπέπρωτο ν' ἀπολήξῃ εἰς τὴν ψευδεπανάστασιν τοῦ 1770, ἕνεκα τῆς ὁποίας ταλανισθεῖσα ἐπὶ δεκαετίαν ὁλόκληρον ἐρημώθη σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, πολλὰ δὲ ὑπέστη καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλάς. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τραγικῆς ἐκείνης ἐθνικῆς περιπετείας *(βλ. Ὀρλώφεια γεγονότα)* τὴν Αἰτωλίαν, ὅπως καὶ τὴν λοιπὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, διέτρεχαν πλεῖστοι πράκτορες τῆς αὐτοκρατείρας τῶν Ρώσων Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ τῶν ὀργάνων της ἀδελφῶν Ἀλεξίου, Γρηγορίου καὶ Θεοδώρου Ὀρλώφ, ὁ *Γεώργιος Παπάζωλης*, ὁ *Ἐμμανουὴλ Σάρρος*, ὁ γραμματεὺς τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ ἐπισήμου Ἠπειρώτου *Μαρούτση* καὶ ὁ διερμηνεύς του *Ταμάρας*, ὁ ἀρχιμανδρίτης *Δαμασκηνός*, ὁ μυστηριώδης *Χατζῆ Μουράτ*, ὅστις περιώδευε μὲ στολὴν Ἰμάμη, ὁ Ἀθηναῖος *Φιλητᾶς* καὶ πλεῖστοι ἄλλοι οἵτινες, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἰδέαν τῆς διὰ τῶν Ρώσων ἀπελευθερώσεως, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἀπὸ μιᾶς ἰδίως γενεᾶς ἐγαλουχεῖτο τὸ χειμαζόμενον Γένος.

Ὁ *Ἀγαθάγγελος*, μὲ τὸ ξανθόν του Γένος, εἶχεν ἐξάψει τὴν εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ ταλαιπώρου ραγιᾶ, καὶ αἱ τόσαι προφητεῖαι, τῶν ὁποίων διέβλεπε τὴν πραγματοποίησιν εἰς τοὺς κυκλοφοροῦντας πράκτορας, τὸν ἐμέθυσκον ἀπὸ ἐλπίδας λαμπράς. Εἰς τὴν κίνησιν ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ ἐμυήθησαν μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ κυριώτατοι πολεμικοὶ τοῦ τόπου παράγοντες, οἱ πρόκριτοι δηλονότι καὶ οἱ Ἀρματωλοί: Ὁ *Χρῖστος Γρίβας*, ὁ *Σταθᾶς Γεροδῆμος*, ὁ *Μπουκουβάλας*, ὁ *Λαχούρης* εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, ὁ *Παναγιώτης Παλαμᾶς* εἰς τὸ Μεσολόγγι.

Ὅταν λοιπόν, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1770, ἐξερράγη εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἀποστασία, ταυτόχρονοι ἐπῆλθον καὶ εἰς τὴν Στερεὰν αἱ συγκρούσεις πρὸς τοὺς ἐντοπίους Τούρκους, ἄνδρας, σημειωτέον, μαχιμωτάτους. Ἡ Αἰτωλία δὲν ηὐτύχησε νὰ ἐπιτελέσῃ σπουδαῖα. Ἀντιθέτως, μεγίστην ὑπέστη φθοράν. Διότι ὁ Ἀρματωλὸς Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου Χρῖστος Γρίβας, μετὰ τοῦ Λαχούρη καὶ ἄλλων, ἀμυνθεὶς παρὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον, εἰς τὴν ἔκτοτε καλουμένην τῶν *Γριβαίων τὰ κόκκαλα ἢ καὶ Γριβαΐικα* θέσιν, ἐνδόξως ἔπεσε μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ. Οἱ δὲ Ἀλβανοί, κατερχόμενοι εἰς τὴν Πελοπόννησον, προεχώρησαν καὶ ἐδήωσαν τὸ Αἰτωλικὸν καὶ τὸ Μεσσολόγγιον. Ἡ Ναυπακτία πάλιν, ἐκ τῆς αὐτῆς μὲν ἀφορμῆς, ἀλλὰ ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, τὰ αὐτὰ ὑφίστατο. Διότι ἐκεῖ ὁ Ἀρματωλὸς τῶν Γκραββάρων Σουσμάνης, κατασφάξας τοὺς Τούρκους, ἐπετέθη ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου καὶ ἐλεηλάτει τὴν περιφέρειαν.

Ἀλλὰ τότε ὁ Ἀρματωλὸς τοῦ Λιδωρικίου *Καπετᾶν Λουρῆς*, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ ἀνῆκον εἰς τὴν περιοχὴν Γκραββάρων Λομποτινὸν ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸ ἰδικόν του Ἀρματωλίκι, ἐπωφελήθη τῆς ἀπουσίας τοῦ Σουσμάνη, εἰσήλασεν εἰς τὴν ξένην ἐπαρχίαν, καὶ ἐκυρίευσε τὸ ἐπίδικον μέρος. Ὅταν ἐπληροφορήθη τοῦτο ὁ Σουσμάνης, κατέλιπε τὴν Ναυπακτίαν ἀφοῦ τὴν ἐλεηλάτησε καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν περιφέρειάν του διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τὸν ἅρπαγα. Οἱ δύο ἀντίπαλοι, ἐπὶ μακρὸν καὶ μετὰ λύσσης ἠγωνίζοντο ζητοῦντες νὰ ἐξοντώσουν ἀλλήλους. Ἦτο δὲ τόσον πείσμων ὁ ἀγών, ὥστε ἀμφότεροι ἐμισθοδότουν Ἀλβανοὺς ἐκ τῶν μπουλουκίων ἅτινα κατήρχοντο πρὸς λεηλασίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ μὲ τὰ μισθωτὰ ταῦτα στρατεύματα προσεπάθουν νὰ ἐξαφανίσῃ ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Σουσμάνην Ἀλβανοί, πολιορκήσαντες τὸν Λουρῆν εἰς τὴν Ζιλίσταν καὶ κατατροπώσαντες αὐτόν, τὸν κατέσφαξαν. Ἑνωθέντες ὅμως μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τοὺς ἀπορφανισθέντας μετὰ τὸν φόνον τοῦ Λουρῆ, ἐστράφησαν καὶ ἐναντίον τοῦ Σουσμάνη, τὸν ἐφόνευσαν, καὶ τραπέντες εἰς τὴν Δωρίδα, κατέλαβον διάφορα χωρία, ἔσφαξαν τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὰ ἔρημα κτήματα.

Ἡ προεπαναστατικὴ περίοδος.—Κατὰ ποῖον τρόπον, μετὰ τὸ Ἀγγελόκαστρον, κατεστράφησαν τὸ *Αἰτωλικὸν* καὶ τὸ *Μεσολόγγιον*, ὁ ἀναγνώστης βλέπει εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Ὁπωσδήποτε ἡ Ὀρλωφικὴ περιπέτεια, ἂν δὲν ἐρήμωσε τὴν Αἰτωλίαν ὡς ἐρήμωσε τὴν Πελοπόννησον, πάντως ἀνέκοψε τὴν ἀκμὴν τὴν ὁποίαν ἡ Ναύπακτος καὶ αἱ δύο καταστραφεῖσαι πόλεις εἶχαν ἀποκτήσει σχετικῶς πρὸς τὴν κατάστασιν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος μερῶν. Ἐν τούτοις δὲν ἐβράδυναν ν' ἀνακτήσουν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν προτέραν θέσιν. Καὶ τοῦτο, παρὰ τὰς ταλαιπωρίας τὰς ὁποίας ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι καὶ δι' ἄλλας μέν, ἐσωτερικῆς φύσεως, αἰτίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἄμεσον καὶ τὴν ἔμμεσον ἐπιβολὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Συνετέλεσεν ὅμως καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἰδίας δυνάμεως εἰς τὴν μεγάλην μεταβολὴν ἥτις φαίνεται ἐπερχομένη καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Οἱ χαρακτῆρες περισσότερον ἐκεῖ, παρὰ ἀλλοῦ, ἀκονίζονται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας, ὅπως πλεῖστα γεγονότα καὶ ἡ δημοτικὴ μοῦσα περιτράνως μᾶς πληροφοροῦν. Οἱ Κλέφται ἀφ' ἑνός, οἱ δυσηρεστημένοι Ἀρματωλοὶ ἀφ' ἑτέρου, οἱ Σουλιῶται καὶ ἄλλοι Ἠπειρῶται οἵτινες συγκυκῶνται διαρκῶς, ἡ Σερβικὴ Ἐπανάστασις, ἡ κατάληψις τῆς Ἑπτανήσου ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ἀπὸ τοὺς Ρώσους, ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, καὶ τὰ ἑλληνικὰ σώματα τὰ ὁποῖα καταρτίζονται εἰς τὰς Νήσους, ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν περίτρανον πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱκανότητα πρὸς ἀποστασίαν. Τὴν καλλιεργεῖ μυστηριωδῶς καὶ *τὸ Κρυφὸ Σχολειό*, μὲ τὰ φλογερὰ τοῦ *Ρήγα* θούρια. Ἡ Αἰτωλία, ὅπως καὶ ἡ λοιπὴ Δυτικὴ Ἑλλάς, παρακολουθεῖ μὲ ἐξαίρετον ἐνδιαφέρον τὴν γύρω κίνησιν. Μετέχει εἰς αὐτὴν παντοιοτρόπως. Οἱ Ἀρματωλοί της δὲν εἶναι τυχαῖοι ἄνθρωποι, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ *Βαρνακιῶται*, οἱ *Γουλιμῆδες*, οἱ *Παλαιόπουλοι* καὶ τόσοι ἄλλοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔχει τὴν λαμπρὰν σελίδα του εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὸ *Συνέδριον τῶν Κλεφτῶν* (Καρπενήσιον — 1805) εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων διὰ τὴν ἰδιορρυθμίαν του. Ἔπειτα, ἡ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπέκτασις τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, εἰς τὴν Αἰτωλίαν, γίνεται συχνὴ ἀφορμὴ ἐπεισοδίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἄσβεστος διατηρεῖται ἡ φλὸξ τοῦ πατριωτισμοῦ.

Τέλος ἡ *Φιλικὴ Ἑταιρία* ἐμφανίζεται. Μεταξὺ Πατρῶν καὶ Ἰωαννίνων, ἡ Αἰτωλία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐνδιαμέσους σταθμούς. Πλεῖστα ἐν αὐτῇ τεκταίνονται. Ὁ ἀγών, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἐσπάρη καλῶς εἰς τὰ στήθη ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες μετά τινα ἔτη θ' ἀνῆγον αὐτὸν εἰς τὴν ἀπαράμιλλον Ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ ἡ Αἰτωλία εὑρίσκεται ἐγγὺς τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ *Μπεχλιβὰν-Μπαμπᾶ* πασᾶς ὅστις διωρίσθη εἰς τὴν Ναύπακτον, καὶ ἦλθε μὲ τὰς βουλγαρικάς του ὀρδάς, μυρίας καταστροφὰς ἐπέφερεν εἰς τὴν κυκλικὴν διάβασίν του διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰ πολιορκήσῃ ἀπὸ τὰ νότια καὶ δυτικὰ μέρη, ὅπως ὁ *Πάσσο-Ἰσμαὴλ* πασᾶς θὰ τὰ ἐπολιόρκει ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ βορρᾶ. Δεινὴ ἡ θέσις τῆς Αἰτωλίας ἦτο ἄλλωστε καὶ λόγῳ τῶν Σουλιωτικῶν ἀγώνων. Ὁ σύνδεσμος ἦτο ἱερός. Καὶ ἡ *Συνθήκη τῆς Γλυκῆς* προϋπῆρχεν εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς. Ἔπειτα, τόσος στρατός, μόλις ἐτερμάτιζε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἀλῆ, μοιραίως κατὰ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας θὰ ἐστρέφετο. Ἐὰν λοιπὸν τὰ θρυλούμενα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 δὲν ἦσαν ἀληθῆ; Τί θὰ συνέβαινε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη καταστροφὴν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας;

Ἐντεῦθεν οἱ πρῶτοι δισταγμοί. Ὅσα ἡ ἀπόστασις διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐξωράϊζε, διὰ τοὺς Αἰτωλούς, ἡ γειτνίασις τ' ἀπεκάλυπτε οἷα πράγματι ἦσαν. Οὕτω δ' ἐπίσης ἐξηγεῖται διατί, δύο μόλις μῆνας βραδύτερον, ἤτοι τὸν Μάϊον τοῦ 1821, ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Αἰτωλίαν, χώραν ἐν τούτοις προητοιμασμένην εἰς τὸν Ἀγῶνα, ὀργῶσαν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἔχουσαν ὅλα τὰ ἐφόδια τὰ ψυχικά, τὰ σωματικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ πρὸς τοῦτο.

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821. — Τὴν ἐπανάστασιν κυρίως ὑπεβοήθησαν νὰ ἐκραγῇ εἰς τὴν Αἰτωλίαν αἱ δύο μάχαι, τῆς *Γραβιᾶς* καὶ τοῦ *Βαλτετσίου*. Διότι, μόλις ἐκοινολογήθησαν, ἀπερίγραπτον ἐπροκάλεσαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς μέχρι τῆς προτεραίας πιστεύοντας ὅτι ὁ ἀρξάμενος ἀγὼν ἀπέτυχεν. Ἐπειδὴ δέ, ἀπὸ μὲν τὴν Πελοπόννησον καθημεριναὶ κατέφθανον αἱ προτροπαί, ἀπὸ δὲ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Χουρσὴτ διέτασσε τὸν γενικὸν δερβέναγαν *Νούρκαν Σέβρανην* νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀρματωλῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν προκρίτων καὶ παντὸς προσώπου δυναμένου νὰ γίνῃ ἐπικίνδυνον, ὁ σημαντικώτερος τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ὁπλαρχηγὸς *Γεώργιος Νικολάου*, ὁ ἐπιλεγόμενος *Βαρνακιώτης*, ἐκήρυξε τὸ σύνθημα τῆς ἐθνεγερσίας, εἰς τὴν περίφημον ἀπὸ Ξηρομέρου προκήρυξίν του:

«Ὁ Μορέας, ἔγραφεν ἐν τέλει, ἐλευθερώθη διόλου. Ὁ Νάφπακτος, καταπολεμεῖται διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ αὔριον ἐξάπαντος παραδίδεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀδελφῶν μας ὁμογενῶν. Αἱ δύο χῶραι, Μεσολόγκι καὶ Ἀνατολικὸν *(Αἰτωλικὸν)* ἐκηρύχθησαν ἐλεύθερα, καὶ Τουρκὶ δὲν ἔμεινε οὐδ' ἕνας. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γένους μας Πρίγκηψ Ὑψηλάντης ἐκυρίευσε τὴν Ἀντριανὰ *(Ἀδριαιούπολιν)* μὲ τὸ πῦρ καὶ μὲ τὴν μάχαιραν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐμβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅλα τὰ ἄλλα βιλαέτια ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, καὶ προχωροῦν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι. Καὶ ἡμεῖς ὑποφέρομεν πλέον; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἄνδρας καὶ υἱοὺς Ἑλλήνων; Ὄχι, ὄχι. Ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος...»

Μαζὶ μὲ τὰς πατριωτικὰς ἀνακριβείας τῆς προκηρύξεως πολλαὶ ὑπῆρχαν καὶ αἱ ἀλήθειαι. Εἰς τὸ Αἰτωλικὸν οἱ Τοῦρκοι παραδώσαντες τὰ ὅπλα εἰς τὸν ὁπλαρχηγὸν Μακρῆν, ἀνεχώρησαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸ ὀχυρὸν Ἀγρίνιον, ὅπου εἶχον καταφύγει περίτρομοι καὶ τοῦ Μεσολογγίου οἱ Τοῦρκοι μόλις ἐφάνησαν τὰ ὑδραιοσπετζιωτικὰ πλοῖα, ἐρχόμενα νὰ προασπίσουν τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἄλλοι Τοῦρκοι, συνοδεύοντες δημόσια χρήματα, ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ναύπακτον. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τοῦ ὁπλαρχηγοῦ *Μακρῆ* ἐφονεύθησαν. Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον χυθὲν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Αἰτωλίᾳ αἷμα. Κατὰ τὸν Φιλήμονα, τὸ ἐπεισόδιον, εἰς τὴν *Σκάλα Μαυρομάτη* γενόμενον, προεκάλεσε τὸν τρόμον τῶν ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ Τούρκων καὶ ἐκίνησε και ἀκολουθίαν τὴν ἐν αὐτῇ ἐπανάστασιν. Ὁπωσδήποτε πρώτη ἡ Ναύπακτος ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ Τοῦρκοι καταστρέψαντες τὴν πόλιν ἀνῆλθον εἰς τὸ φρούριον, καὶ ἐκεῖ, πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων θυσιάσαντες, κατώρθωσαν νὰ κρατήσουν τὴν τουρκικὴν κατοχὴν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Παρὰ τὴν διμέτωπον ἐπίσης ἐπίθεσιν, ἀντέστη τὸ *Ἀντίρριον*, τὸ κοινῶς *Καστέλλι τῆς Ρούμελης* καλούμενον. Ἐκεῖ ἐγράφη ἀληθὴς ἐποποιία μὲ τὸν Παξινὸν ἢ Παργινὸν Γεώργ. Ἀνεμογιάννην (βλ. λ.). Ἀλλὰ ὁ ἀγὼν προεχώρει εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Καὶ καθ' ὃν χρόνον ἀπηλλάσσοντο τῶν Τούρκων ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Εὐρυτανία, ἔπιπταν μετὰ ζωηρὰν ἀντίστασιν καὶ αἱ ὀχυραὶ ὅσον καὶ τουρκοβριθεῖς πόλεις *Βραχόρι* (Ἀγρίνιον) καὶ *Ζαπάντι*.

Τοιουτοτρόπως, ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον, ἡ Αἰτωλία ἀπηλλαγμένη Τούρκων ἤρχιζε νὰ κανονίζῃ τὰ καθ' ἑαυτήν, παρὰ τὰς προσπαθείας τὰς ὁποίας κατέβαλλεν ὁ *Ἰσμαὴλ πασᾶς Πλιάσας*, ὅπως καταβάλῃ τὴν ἀνταρσίαν. Εἰς τὸ Ἀγρίνιον λοιπὸν συνέστη μετ' ὀλίγον κατὰ μίμησιν τῆς Πελοποννησιακῆς, ἡ *Γερουσία τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος*. Θνησιγενὴς ἀπόπειρα κυβερνήσεως, ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν *Γ. Πραΐδην, Ι. Τρικούπην, Χ. Στάϊκον, Γ. Μαυρομμάτην, Πᾶνον Γαλάνην, Καραγιάννην, Δ. Ἀναστασίου* καὶ *Μ. Φραγκούλην*. Ἀμέσως ἀνέθεσε τὴν πολεμικὴν τῆς χώρας ἄμυναν εἰς τὴν στρατηγίαν τοῦ *Γεωργίου Βαρνακιώτου*, καὶ εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς *Δ. Μακρῆν, Α. Ἴσκον, Γ. Τσόγγαν, Γῶγον Μπακόλαν, Ι. Ράγκον, Θ. Γρίβαν* καὶ *Α. Βλαχόπουλον*. Ἡ πρώτη ὅμως αὕτη κυβέρνησις, λόγῳ ἀγνοίας καὶ διὰ τὰς ἐμφιλοχωρησάσας ἀντιζηλίας, ἐξέπεσε. Καὶ θὰ ἔφθαναν τὰ πράγματα τῆς Αἰτωλίας εἰς ἀναρχίαν, ἂν δὲν κατέπλεε τότε εἰς Μεσολόγγιον, κομίζων καὶ πολεμεφόδια ὁ *Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος*. Οὗτος ἔκτοτε ὠργάνωσε τὰ τῆς Αἰτωλίας, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία μοιραίως ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου διαιρεῖται εἰς τὰ κατὰ τόπους πολεμικὰ καὶ ἄλλα συμβάντα, καὶ λεπτομερῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν βιογραφίαν τῶν κυριωτέρων προσώπων ὅσα ἔδρασαν ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν Ἀγῶνα καὶ μετ' αὐτόν. Συγκεκριμένως ἐνταῦθα ἀναφέρομεν ὅτι, μετὰ τὴν δι' αὐτῆς διέλευσιν τοῦ *Ἰσοὺφ-πασᾶ Σέρεζλη*, ὅστις ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Χαλκίδα ὅπου εἶχε διορισθῆ διοικητής, μετέβη εἰς Πάτρας καὶ ἐκλείσθη, μετὰ τὴν διέλευσιν τοῦ *Κεχαγιᾶ-Μουσταφᾶ-βέη*, ὅστις ἐκλείσθη ἐπίσης εἰς Τρίπολιν, τὴν πρώτην ἐκστρατείαν ὑπέστη ἡ Αἰτωλία τὸν Νοέμβριον τοῦ 1822, ὁπότε, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ *Πέτα*, ἤρχισαν αἱ διαιρέσεις, καὶ ἐγυμνώθη τῆς προτέρας ὁμοφωνίας ὁ τόπος.

Ἀλλὰ ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἐνεργηθεῖσα ἀπὸ τὸν *Ὀμὲρ-πασᾶν Βρυώνην* καὶ τὸν *Μεχμὲτ-Ρεσὴτ πασᾶν Κιουταχῆν*, τὸν μετέπειτα πορθητὴν τοῦ Μεσολογγίου, ἀπέτυχε. Τὸ ἑπόμενον ἔτος κατῆλθεν ὁ πασᾶς τῆς *Σκόδρας Μουσταφᾶς*, ὁ κοινῶς *Μουσταῆς* λεγόμενος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀπέτυχε. Ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς, καὶ ἐκ ταύτης ἰδίως ἡ Αἰτωλία, μὲ τὴν ἡρωϊκὴν πάντοτε ἄμυνάν της, ἐδοκίμαζε καὶ ἀπήλπιζε τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Κατὰ τὸ 1824, εἶδε τὸν *Βύρωνα* ἀγωνιζόμενον καὶ θνήσκοντα ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐγένετο ὅμως καὶ τὸ θέατρον τῆς παραδόξου περιπετείας τοῦ *Γεωργίου Καραϊσκάκη*, κηρυσσομένου καὶ τούτου προδότου, χωρὶς νὰ εἶναι, ὅπως δὲν ὑπῆρξαν προδόται καὶ τόσοι ἄλλοι ὁπλαρχηγοί. Τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποποιΐα τοῦ *Μεσολογγίου*, ἥτις ἐκλείει τὴν Αἰτωλίαν, ὅσον οὐδὲν ἄλλο γεγονός. Ματαίως μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ *Καποδιστρίου*, καὶ μάλιστα τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας ὑπὸ τοῦ *Ριχάρδου Τζούρτζ*, καταβάλλονται τόσαι προσπάθειαι πρὸς ἀπελευθέρωσίν της. Τὰ φρούρια ἀντέχουν. Αἱ συνθῆκαι τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἀπειλοῦν σοβαρῶς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1827 ἐκινδύνευε νὰ παραμείνῃ τουρκικὴ ἐπαρχία, ὡς ἦτο καὶ πρότερον. Τότε προσέρχεται ἀρωγὸς ἡ εὐφυΐα τοῦ Ρώσου μὲν ὑπαλλήλου, ἑλληνικωτάτου ὅμως τὴν καταγωγήν, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν *Ἰωάννου Παπαρρηγοπούλου*. Καὶ χάρις εἰς τὰ τεχνάσματά του, κατορθοῦται

Digitized by Google

ἡ ἄνευ ἀντιστάσεως ἀπὸ μέρους τῶν τριῶν Δυνάμεων παράδοσις τοῦ *Ἀντιρρίου*, τῆς *Ναυπάκτου*, τοῦ *Μεσολογγίου*. Ἡ διπλωματικὴ αὕτη νίκη, εἰς ἐκείνην τὴν περίοδον τῆς ἀσαφείας καὶ τῆς καταφανοῦς ἀπειλῆς νὰ κατακρημνισθῇ ὅλον τὸ στηθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν οἰκοδόμημα, ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς μεγίστας κατ' οὐσίαν. Διότι ἡ ἐκπόρθησις τῶν τριῶν ἐκείνων φρουρίων τῆς Αἰτωλίας κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1829 ἐξησφάλισε διπλωματικῶς τὴν πολιτικὴν τῆς ὅλης Στερεᾶς ἀνεξαρτησίαν. Ἐσκίρτησε τότε ἐκ χαρᾶς ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος. Καὶ ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας ἐτέλεσε πάνδημον ἐν Αἰγίνῃ ἑορτήν.

Ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἡ Αἰτωλία ἑνωθεῖσα μετὰ τῆς *Ἀκαρνανίας*, τῆς *Εὐρυτανίας* καὶ τῆς *Ναυπακτίας* εἰς ἕνα νομόν, δὲν ἔχει ἰδίαν ἱστορίαν. Καθ' ὅλον τὸν 19ον αἰῶνα καὶ ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 20οῦ, ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατεῖχε καὶ κατέχει τὰ σκῆπτρα ἐν ὅλῃ τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς προόδου. Ηὐτύχησεν ἐπίσης νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο ἐκ τῶν κορυφαίων πολιτικῶν ἀνδρῶν, τὸν *Ἐπαμεινώνδαν Δεληγιώργην* καὶ τὸν *Χαρίλαον Τρικούπην* (βλ. λ.) Ἀλλ' ἐν γένει, ἡ Αἰτωλία φαίνεται παρασυρομένη εἰς ὅλας τὰς περιπετείας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἰδίως, ἀπὸ τὸ φιλοτάραχον πνεῦμα τὸ διέπον τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Καὶ παρακολουθεῖ τὴν κίνησιν ταύτην ἥτις, πράγματι, ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ἀπὸ τὰς ἐν αὐτῇ κληροδοτηθείσας ἐπαναστατικὰς συνηθείας πηγάζει. Γ. Δ. Κ.

[ΓΕΩΛΟΓ.]. Ἡ περιοχή, τῆς ὁποίας θέλομεν ἐξετάσῃ κατωτέρω τὴν γεωλογικὴν κατασκευήν, ὁρίζεται περίπου ὡς ἑξῆς:

Ἀπὸ Νότου, ὑπὸ τῶν κόλπων Πατραϊκοῦ καὶ Κορινθιακοῦ.

Ἀπ' Ἀνατολῶν, ὑπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ 22° ἀνατ. μήκους (ἀπὸ Γκρήνουϊτς).

Ἀπὸ Βορρᾶ, ὑπὸ τῆς διόδου τοῦ ὄρους Ζυγοῦ (παρὰ τὰ παλαιὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα).

Ἀπὸ Δυσμῶν, ὑπὸ τῆς γραμμῆς τῆς ἑνούσης τὰς δύο πόλεις Ἄρταν—Ἀγρίνιον καὶ τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Ἀχελῴου μέχρι τῆς κώμης Κατοχῆς καὶ ἐκεῖθεν διὰ Μαγούλας εἰς τὸν κόλπον Προκοπανίστου (λιμνοθάλασσα Μεσολογγίου).

Ὑποδιαιρεῖται δὲ αὕτη εἰς τὰ ἑξῆς 7 τμήματα:

I. Τὴν ἐκ πετρωμάτων φλύσχου ταινίαν τῆς ἀνατολικῆς Αἰτωλίας.

II. Τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων, τὰ ὁποῖα ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς διόδου τοῦ ὄρους Ζυγοῦ (παρὰ τὰ παλαιὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα) πρὸς νότον μέχρι τῆς γραμμῆς τῆς ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς πεδιάδος τοῦ Σπερχειοῦ καὶ διηκούσης διὰ τῆς κοιλαδοπεδιάδος τοῦ Καρπενησίου, τοῦ χωρίου Μηλιά, τοῦ πρὸς δυσμὰς διευθυνομένου τμήματος τοῦ ποταμοῦ Μέγδοβας, τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ, τέλος διὰ τοῦ χανίου Ποδγορᾶ μέχρι τοῦ ὅρμου Ἀμφιλοχίας (Καρβασσαρᾶ).

III. Τὰς Αἰτωλικὰς Ἄλπεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχόμεναι ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω χαραχθείσης γραμμῆς Σπερχειοῦ—Καρβασσαρᾶ ἐκτείνονται πρὸς νότον μέχρι τῶν κόλπων Πατραϊκοῦ καὶ Κορινθιακοῦ.

IV. Τὸν ἀσβεστολιθικὸν ὄγκον τοῦ ὄρους Γαβρόβου, τὸ ὁποῖον ὑψοῦται δυτικῶς τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων.

Μεταξὺ δὲ τῶν Αἰτωλικῶν Ἄλπεων—ὀρέων Ἀγράφων καὶ τῶν Ἀκαρνανικῶν Ἄλπεων ἐκτείνονται:

V. Ἡ ἐκ φλύσχου ζώνη τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας.

VI. Ἡ ἐκ νεωτέρων τριτογενῶν (νεογενῶν) πετρωμάτων ἀποτελουμένη νεογενὴς περιοχὴ τῶν Σταμνῶν—Αἰτωλικοῦ.

VII. Ἡ λεκάνη τῶν αἰτωλικῶν λιμνῶν.

Εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἑπτὰ τούτων τμημάτων τῆς Αἰτωλίας συμμετέχουν στρώματα, σχηματισθέντα κατὰ τοὺς δύο γεωλογικοὺς αἰῶνας, τὸν καινοζωϊκὸν καὶ τὸν μεσοζωϊκόν, τῶν ὁποίων στρωμάτων ἡ διαδοχὴ παρέχεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὸν ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι παρατιθέμενον πίνακα:

Στρωματογραφία καὶ γεωτεκτονικὴ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς:

I) Ἡ ἐκ φλύσχου-ζώνη τῆς *ἀνατολικῆς Αἰτωλίας* καὶ δυτικῆς Φθιωτιδο-Φωκίδος ἀποτελεῖται ἀπὸ στρώματα φλύσχου, ἰσχυρῶς ἀνωρθωμένα καὶ ἐπτυχωμένα. Ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων ποικίλλει πολύ, οὕτως ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ διακρίνῃ ἐπικρατοῦσαν κυρίαν διεύθυνσιν. Σταθερῶς ἡ διεύθυνσις ποικίλλει μεταξὺ Βορρᾶ καὶ Δυσμῶν. Μόνον εἰς τὸ νότιον τμῆμα τῆς ζώνης ἐπικρατεῖ σταθερώτερον ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων τοῦ φλύσχου ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ. Τὰ στρώματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸν φλύσχην εἶναι κυρίως ψαμμῖται, δευτερευόντως δ' ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι καὶ κροκαλοπαγῆ (Σίτιστα, Κορυφὴ Ὀξυᾶς).

Ἡ ζώνη αὐτὴ τοῦ φλύσχου, ἀρχομένη ἀπὸ βορρᾶ ἀπὸ τὴν κωμόπολιν Μουζάκι, ἐκτείνεται πρὸς νότον, φθάνουσα πρὸς ἀνατολὰς τῶν Ἀγράφων τὸ πλάτος τῶν 35 χιλιομέτρων. Κατὰ τόπους ἐκπροβάλλουν ἐκ τοῦ φλύσχου ὄγκοι ἀρχαιοτέρων κατὰ τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν πετρωμάτων (παρὰ τὸ Καταφύγιον, Σμόκοβον, Ὀξυὰν κ. λ. π.). Οἱ πλακώδεις ἰδίᾳ ἀσβεστόλιθοι ἀποτελοῦν μεμονωμένας διεσπαρμένας κηλῖδας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται πυκνότεροι εἰς τὸ νότιον — παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον — τμῆμα τῆς ζώνης ταύτης τοῦ φλύσχου. Κορυφαὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ζώνην αὐτὴν εἶναι ἀπὸ Βορ. πρὸς Ν., ὁ Ἴταμος (1508 μ.), ἡ Βουλγάρα (1660 μ.), Ἅγ. Ἠλίας (1285 μ.), Ὀξυὰ (1927 μ.) κ. λ. π.

Ἐν τῇ ἀνατολικῇ Αἰτωλίᾳ ἡ ἐκ φλύσχου ζώνη εἶναι παχυτέρα παρ' ὅσον ἐν τῇ δυτικῇ.

II) Τὰ *ὄρη τῶν Ἀγράφων* ἀποτελοῦν ὀρεογραφικῶς τὸ μεσαῖον τμῆμα τῆς ἐπιμήκους ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου μεταξὺ τῆς τάφρου τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῆς διόδου τοῦ ὄρους Ζυγοῦ παρὰ τὰ παλαιὰ (πρὸ τοῦ 1866) ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα. Καὶ ἐνῷ ἡ ὀροσειρὰ τῆς Πίνδου πρὸς Β, παρὰ τὴν δίοδον δηλ. τοῦ Ζυγοῦ, μίαν καὶ μόνην ράχιν παρουσιάζει, τοὐναντίον πρὸς νότον διαμελίζεται δι' ἐπιμήκων κοιλάδων εἰς πολλὰς παραλλήλους ράχεις. Ἰδιαιτέρως δ' εἶναι ἐκπεφρασμένος ὁ διαμελισμὸς αὐτὸς εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων, ἡ ὁποία ὁμὰς μὲ τὰς βαθέως ἐντετμημένας φάραγγάς της ἀνήκει εἰς τοὺς πλέον δυσπροσίτους τόπους τῆς Ἑλλάδος.

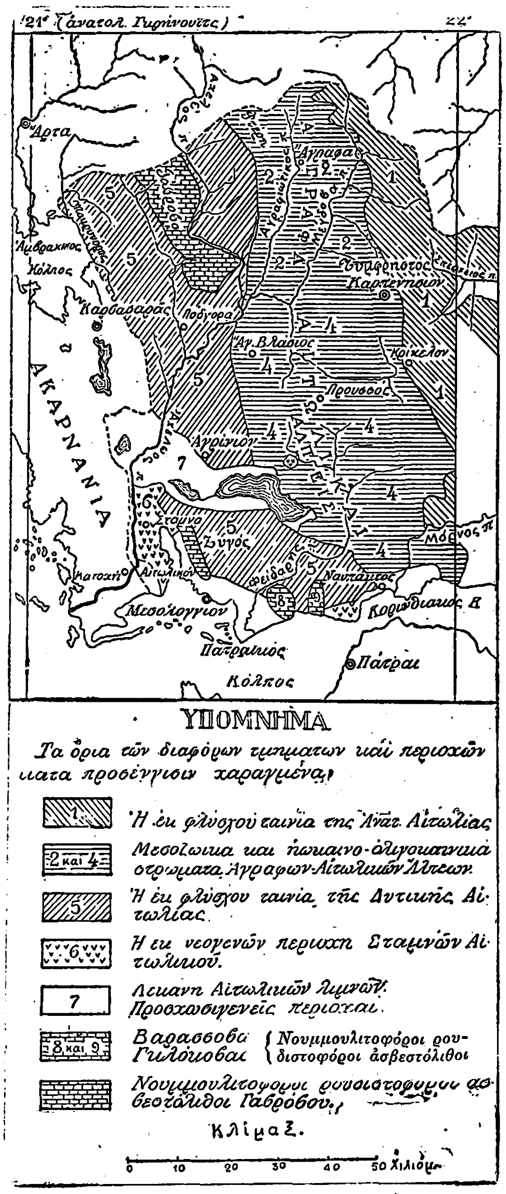

Γεωλογικὸς χάρτης τῆς Αἰτωλίας.

Εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων διακρίνομεν τρεῖς ἐπιμήκεις ὀρεινὰς ταινίας ἀπὸ δυσμῶν ἀρχόμενοι: α') τὴν ὀρεινὴν ταινίαν Φτέρης-Τσουρνάτα, περιλαμβανομένην μεταξὺ τῶν κοιλάδων τοῦ Ἀχελῴου (Ἀσπροποτάμου) καὶ τοῦ Ἀγραφιώτικου ποταμοῦ· β') τὴν μεσαίαν ὀρεινὴν ταινίαν τῶν Ἀγράφων, ἐκτεινομένην μεταξὺ τοῦ Ἀγραφιώτικου καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Μέγδοβας· καὶ γ') τὴν ὑψηλὴν ὀρεινὴν ταινίαν, τὴν ἐκτεινομένην μεταξὺ τῆς κοιλάδος τῆς Μέγδοβας καὶ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος — κοιλάδος Σπερχειοῦ.

Αἱ τρεῖς αὗται ὀρειναὶ ταινίαι διευθύνονται ὀρεογραφικῶς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Γεωλογικῶς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ὄρους Τυμφρηστοῦ) ἀνήκουν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ γεωλόγου Renz καθορισθεῖσαν «ὀρεινὴν ζώνην Ὀλονοῦ—Πίνδου». Τὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων, ἀνήκουν εἰς ὅλας τὰς περιόδους ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας τριασίου μέχρι τοῦ ἠωκαινικοῦ φλύσχου. Τὰ μεσοζωϊκῆς ἡλικίας στρώματα παρουσιάζονται μὲ τὴν «ὄψιν» κερατολίθων σχιστολίθων καὶ πλακωδῶν ἀσβεστολίθων.

α) Εἰς τὴν ἀνατολικωτέραν ἐκ τῶν τριῶν ὀρεινὴν ταινίαν, δηλ. εἰς τὰ ὄρη τὰ ἀνυψούμενα ἀνατολικῶς τῆς κοιλάδος τῆς Μέγδοβας, παρουσιάζονται τὰ μεσοζωϊκὰ πετρώματα μόνον εἰς μεμονωμένα ὑψώματα, τὰ ὁποῖα ἐκπροβάλλουν ἐκ τοῦ ἐκ φλύσχου ἐπικαλύμματος, ὅπως π.χ. εἰς τὸ βουνὸν Μάρτζα παρὰ τὴν Σπινάσσαν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸν ὄγκον τοῦ Τυμφρηστοῦ, τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῆς κορυφῆς τῆς Αἰτωλίας. Μετὰ τὸ βουνὸν τοῦ Μαυρίλλου, τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς παρατάξεως τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ στρωμάτων, ἀποτελεῖ ἓν δευτερευούσης σημασίας ἀντίκλινον, καὶ τὸν ὄγκον τῆς κυρίας κορυφῆς τοῦ Τυμφρηστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἓν ἀπόκρημνον σύγκλινον, ἀποκαλύπτεται περαιτέρω πρὸς Δυσμὰς ὅλη ἡ ἀλληλουχία τῶν στρωμάτων μέχρι τῶν ἀρχαιοτέρων, τῆς ἀνωτέρας δηλ. τριασίου ἡλικίας εἰς τὸν διὰ τῆς κοιλάδος τῆς κώμης Στένωμα ἀποκεκαλυμμένον πυρῆνα τῆς ἀμέσως δυτικώτερον συνεχομένης πτυχῆς.

Τὸ κείμενον σκέλος τῆς πρὸς Δυσμὰς ὑπὲρ τὸν φλύσχην ὑπερκειμένης αὐτῆς πτυχῆς διετηρήθη ἐξ ὁλοκλήρου ἢ ἐν μέρει εἰς τὴν ὡς ἄνω περιοχήν.

β) Ἡ δευτέρα μεσαία ὀρεινὴ ταινία εἶναι καὶ αὐτὴ μία πτυχή, ἡ ὁποία ἀνορθοῦται δυτικῶς τῆς κοιλάδος τῆς Μέγδοβας, ἐκπροβάλλουσα ἐκ τοῦ φλύσχου μὲ ἀπόκρημνα πρανῆ, καὶ πρὸς Δ εἶναι ἐπωθημένη ἐπάνω εἰς τὸν φλύσχην, ὅστις ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν κώμην Πετρίλλου πρὸς νότον. Εἶναι ἡ πτυχὴ ἡ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ ὄρη Μπουτζικάκι, Ἀγράφων καὶ Χρυσοῦ.

Εἰς τὴν πτυχὴν ταύτην τὰ στρώματα κλίνουν ἀνεξαιρέτως πρὸς Ἀνατολάς. Τὸ ἄνω σκέλος της συνίσταται ἐκ τῶν μεσοζωϊκῶν στρωμάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται μέχρι καὶ τῶν ἀνωτέρας τριασίου γεωλογικῆς ἡλικίας στρωμάτων μὲ Δαονέλλας καὶ Ἁλοβίας. Τὸ κατακείμενον σκέλος δὲν ἐμφανίζεται πλέον κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ὁρίων τῆς ἐπωθήσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ ἀρχαιότατα στρώματα τῆς σειρᾶς, δηλαδὴ τὰ μὲ Δαονέλλας καὶ Ἁλοβίας πετρώματα, ἐπικάθηνται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἠωκαινικοῦ φλύσχου. Ὁ φλύσχης δ' αὐτὸς ἀποτελεῖ ἐπιμήκη ταινίαν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς κώμης Πετρίλλου καὶ τῆς ἀνωτέρας κοιλάδος τοῦ Ἀγραφιώτικου ἐπ' ἀρκετὸν πρὸς νότον.

γ) Παρὰ τὸ δυτικὸν κράσπεδον τῆς ταινίας ταύτης τοῦ φλύσχου καὶ εἰς τὴν ἀμέσως δυτικώτερον ἐκτεινομένην πτυχὴν ἀναδύονται ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ ἀρχαιότερα μεσοζωϊκὰ πετρώματα καὶ ἀποτελοῦν τὴν ὀρεινὴν ταινίαν Τσουρνάτας—Φτέρης, ἡ ὁποία εἶναι καὶ αὐτὴ μία πτυχή, συντεθειμένη καὶ τεκτονικῶς διατεταγμένη ἀναλόγως, ὅπως καὶ ἡ μεσαία.

Κατὰ τὸ δυτικὸν τέλος μέτωπον τῆς τρίτης αὐτῆς πτυχῆς τὰ μὲ Δαονέλλας καὶ Ἁλοβίας στρώματα εἶναι ἐπωθημένα μὲ τὴν κανονικήν των ὑπέρστρωσιν ἐπὶ τοῦ φλύσχου τῆς εὐρείας ἐκ φλύσχου ζώνης Ζελενίτσης—Γρανίτσης. Κατὰ τὰ δυτικὰ δὲ μετωπικὰ κράσπεδα τῆς ἐπωθημένης αὐτῆς τρίτης πτυχῆς, Τσουρνάτας—Φτέρης, δὲν ὑπάρχουν τὰ εἰς τὸ κατακείμενον σκέλος τῆς πτυχῆς ἀνήκοντα στρώματα. Εἰς τὸ ἄνω σκέλος ἐμφανίζονται τὰ μὲ Δαονέλλας καὶ Ἁλοβίας στρώματα εἰς περισσοτέρας βαθμῖδας.

III) Παρὰ τὸ δυτικὸν κράσπεδον τῆς ἐκ φλύσχου ὀρεινῆς ταινίας τῆς Ζελενίτσης—Γρανίτσης ὑψοῦται ἡ μεμονωμένη ἐξ ἀσβεστολίθων *ὀρεινὴ ταινία τοῦ Γαβρόβου*, ἡ ὁποία ἐκπροβάλλει ὡς νῆσος ἐκ τοῦ φλύσχου. Γεωτεκτονικῶς τὸ ὄρος Γάβροβον παριστᾷ μίαν πτυχήν, συντεθειμένην ἐκ παλαιοηωκαινικῶν καὶ μεσοζωϊκῶν πετρωμάτων. Εἰς τὸ ὄρος τοῦτο οἱ νουμμουλιτοφόροι (σκοτεινόφαιοι μέχρις ὑπομέλανες, περιέχοντες μεγάλους

Πλὰξ ἐξ ἀσβεστολιθούχου πυριτικοῦ σχιστολίθου μὲ Δαονέλλας (μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Δαονέλλα ἡ στυριακή).

[Συνελέγη ὑπὸ Carl Renz παρὰ τὸν μύλον ὑποκάτω τοῦ χωρίου Στριγανιὰ εἰς τὴν κοιλάδα Λαμπίρι τῶν Αἰτωλικῶν Ἄλπεων.]

Digitized by Google

ΔΙΑΔΟΧΗ ΣΤΡΩΜΑΤΩΝ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

(Γεωλογικὴ ἀνάλυσις κατὰ τοὺς **Philippson** καὶ **C. Renz**)

ΑΙΩΝΕΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΙ		ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΙ		ΕΙΔΗ ΠΕΤΡΩΜΑΤΩΝ	ΑΠΟΛΙΘΩΜΑΤΑ εὑρισκόμενα ἐντὸς τῶν ἀντιστοίχων πετρωμάτων	ΠΕΡΙΟΧΑΙ εἰς τὰς ὁποίας συναντῶνται τὰ πετρώματα	ΤΟΠΟΘΕΣΙΑΙ εἰς τὰς ὁποίας συναντῶνται τὰ ἀπολιθώματα
ΚΑΙΝΟΖΩΪΚΟΣ	ΤΕΤΑΡΤΟΓΕΝΗΣ		Ὁλόκαινος καὶ Πλειστόκαινος (;)	8	Προσχώσεις ποταμῶν. — Ἔδαφος τῆς λεκάνης τῶν αἰτωλικῶν λιμνῶν.			
	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ	Νεογενές	Πλειόκαινος κατωτέρα (ἀνατολικὴ βαθμίς)	7	Κροκαλαπαγῆ, ἐρυθραὶ ἄμμοι, κυαναὶ μάργαι μετ' ἀπολιθωμάτων ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν καὶ μετὰ λιγνιτῶν. Μαργώδης ἢ ψαμμώδης ἀσβεστόλιθος γλυκέων ὑδάτων.	Φυτικὰ λείψανα. Μελάνοψις ἡ μελανοστεῖρα aetolica (ποικιλίαι carinato-costara καὶ Stamna na.)—Μελάνοψις Conemenosiana καὶ ἡ ποικιλία της Boettgeri.—Ὑδροβία ἡ ἁπλῆ (Hydrobia simplex).	Περιοχὴ Σταμνῶν—Αἰτωλικοῦ	Παρὰ τὰ Σταμνά.
		Παλαιογενές	Ὀλιγόκαινος Ι Ἠώκαινος	6	φλύσχης: Παχυστρωματώδεις ψαμμῖται. Ἀργιλλικοὶ σχιστόλιθοι, σχισται ἄργιλλοι, λεπτοστρωματώδεις ψαμμῖται. — Κροκαλοπαγῆ. Ἐνστρώσεις καὶ φακοὶ ἀσβεστολίθων ἐντὸς τοῦ φλύσχου.	Φυτικὰ λείψανα. Νουμμουλῖται (ἰδίᾳ ἐντὸς τῶν ἀσβεστολιθικῶν φακῶν τῆς ἐκ φλύσχου ζώνης τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας.) Εἰς τὰς δύο ἄλλας ἐκ φλύσχου ταινίας **β** καὶ **γ** δὲν εἶναι γνωστοὶ μέχρι τοῦδε νουμμουλῖται. Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς ζώνας αὐτὰς ἡ ὄψις τοῦ φλύσχου ἐξικνεῖται βαθύτερον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει ἀντικαταστήσει τοὺς νουμμουλιτοφόρους ἀσβετολίθους.	*α)* Ζώνη ἐκ φλύσχου τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας (ὄρη Μακρυνόρος καὶ Ἀράκυνθος κτλ.) *β)* Ζῶναι ἐκ φλύσχου μεταξὺ τῶν ὀρεινῶν πτυχῶν τῶν Αἰτωλικῶν Ἄλπεων καὶ τῶν Ἀγράφων. *γ)* Ζώνη ἐκ φλύσχου τῆς ἀνατολικῆς Αἰτωλίας (ὄρη Ἴταμος, Βουλγάρα, Ὀξυὰ κτλ.)	Νουμμουλῖται (Ἰδίᾳ ἐντὸς τῶν ἀσβεστολιθικῶν φακῶν) εἰς τὴν ζώνην φλύσχου τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας (π.χ. εἰς τὴν περιοχὴν Κεφαλόβρυση—στὰ Σαλομνήματα—Κόνιαβη ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Φιέρης.)
			Ἠώκαινος	5	Ἀσβεστόλιθοι νουμμουλι-οφόροι.	Νουμμουλῖται, Ἀλβεολῖναι, Ὀρβιτοειδεῖς. Νουμμουλίτης ὁ perforata κ.τ.λ.	Γάβροβον ὄρος (Ἀνατολικαὶ κλιτύες). Γκλόκοβα. Φτέρη (δυτικαὶ πλευραί). Βαράσσοβα.	Γάβροβον (παρὰ τὸ χωρίον Πηγάδια καὶ εἰς τὸ ΝΑ τμῆμα του.) Γκλόκοβα (Κακὴ Σκάλα μετὰ ρουδιστῶν.) Ἀσβεστόλιθοι ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ Μεσολογγίου-Αἰτωλικοῦ.
ΜΕΣΟΖΩΪΚΟΣ	ΚΡΗΤΙΔΙΚΗ		Ἀνωτέρα κριτιδικὴ	4	Κερατόλιθοι — σχιστόλιθοι—πλακώδεις ἀσβεστόλιθοι μὲ ἐνδιάμεσα στρώματα ἀσβεστολίθων, φερόντων ἀπολιθώματα ρουδιστῶν. Κατὰ τόπους παρουσιάζονται ὡς ἐπικρατοῦντα πετρώματα φλυσχοειδῆ.	Ρουδισταὶ (ἱππουρῖται, ραδιολῖται.) Radiolites cfr. squamosa.	Γάβροβον, Γκλόκοβα, Βαράσσοβα.	Παρὰ τὴν θέσιν Κόνιαβη (ὀροσειρὰ Φτέρης.) Παρὰ τὴν θέσιν Λεφτοκαρυὰ (ὄρους Βουτζικάκι) — Κορυφαὶ Ὑψηλὴ ράχη (2136 μ.) καὶ Κυμπρέλλο (2168 μ.) τοῦ ὄρους Τσουρνάτα.—Ὀρεινὴ ζώνη Καλιακούδας-Κονίσκης.—Νότιον τμῆμα ὄρους Γαβρόβου (ἰδίᾳ παρὰ τὸ χωρίον Σακαρέτσι).—Παρὰ τὴν μεγάλην πηγὴν Κεφαλόβρυση μεταξὺ Μεσολογγίου-Αἰτωλικοῦ.—Κακὴ Σχάλα Γκλόκοβας μετὰ νουμμουλιτῶν. —Βουνὸ Μάρτζας.
			Κατωτέρα κριτιδικὴ	3	Κερατόλιθοι — σχιστόλιθοι—πλακώδεις ἀσβεστόλιθοι. (Οἱ πλακώδεις ἀσβεστόλιθοι ἐπικρατοῦν κατὰ τὰ ἀνώτερα μέρη.)	Τὰ στρώματα τῶν δύο ὑποπεριόδων κατωτέρας κρητιδικῆς-ἰουρασίου εἶναι πτωχότατα εἰς ἀπολιθώματα. Τοπικῶς μόνον παρουσιάζονται ἐντὸς τῶν λεπτοστρωματωδῶν ἀσβεστολίθων βελεμνῖται.	Ὀροσειραὶ Ἀγράφων καὶ Αἰτωλικῶν Ἄλπεων	Κοιλὰς ποτ. Μέγδοβας μεταξὺ τῶν χωρίων Στένωμα καὶ Βίνιανι.
	ΙΟΥΡΑΣΙΟΣ			2	Κερατόλιθοι — σχιστόλιθοι—πλακώδεις ἀσβεστόλιθοι.			
	ΤΡΙΑΣΙΟΣ		Ἀνωτέρα τριάσιος (Βαθμῖδες: κατωτέρα νόριος-κάρνιος)	1	Ἐρυθροὶ καὶ πράσινοι πλακώδεις κερατόλιθοι, πυριτικοὶ σχιστόλιθοι διαφόρων ἀποχρώσεων, ἐναλλασσόμενοι μὲ πλακώδεις ἀσβεστολίθους. Τὰ αὐτὰ φέροντα τὰ ἀπολιθώματα δύο γενῶν μαλακίων ἐλασματοβραγχίων θαλασσίων ζώων Δαονέλλα καὶ Ἁλοβία. Σχιστόλιθοι καὶ ψαμμῖται.	Δαονέλλα ἡ styriaca καὶ ἡ cassiana.—Ἁλοβία (Halobia) τὰ ἑξῆς εἴδη: Ἁλ. ἡ αὐστριακή, Ἁλ. ἡ insignis, Ἁλ. ἡ mediterranea, Ἁλ. ἡ celtica, Ἁλ. ἡ Suessi. Ἁλ. ἡ norica, Ἁλ. ἡ Mojsisovicsi, Ἁλ. ἡ superba, κ. τ. λ —Τὰ ἀπολιθώματα ταῦτα καλύπτουν τὰς ἐπιφανείας στρώσεως τῶν φαιῶν μέχρι φαιοπρασίνων πυριτικῶν πετρωμάτων, σπανίως δ' ἐμφανίζονται ἐντὸς τῶν ἐρυθρῶν κερατολίθων. Τὰ ἀπολιθωματοφόρα στρώματα εἶναι ὀλιγάριθμα ἐν σχέσει μὲ τὴν ὅλην κυρίαν μᾶζαν τῶν κερατολίθων-πυριτικῶν σχιστολίθων.		I. Ὀροσειραὶ Ἀγράφων.—Εἰς πολλὰς θέσεις ὡς π. χ. παρὰ τὰ Βραγκιανά, εἰς τὴν ἀνατολικῶς τῶν Βραγκιανῶν ἀκρώρειαν, παρὰ τὴν δίοδον τοῦ Σταθμοῦ (τρία Σύνορα), δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους Βουτζικάκι, Πηγὴ Βαθόβρυσης (κοιλὰς ποταμοῦ Χοριγκόβου), παρὰ τὸ χωρίον Χρύσου (θέσις Ἅγ. Δημήτριος), παρὰ τὸ χωρίον Παληοχῶρι (θέσις Ἅγ. Ἠλίας), παρὰ τὸ χωρίον Παληο-Καρβασαρᾶς (ποτ. Ἀγραφιώτικος) καὶ ἀλλαχοῦ. II. Αἰτωλικαὶ Ἄλπεις.-Ὀρεινὴ χώρα μεταξὺ Προυσσοῦ—Ἀγρινιου καὶ Ἁγίου Βλασίου. Κατωτέρω τοῦ Σομπονίκου, εἰς τὴν κοιλάδα Λαμπιρίου, παρὰ την Κοκκινόβρυσην, εἰς τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς κοιλάδος Γκοριτσίστης παρὰ τὴν ὁδὸν Κοκκινόβρυση-Ἀρέντα, ἰδίᾳ εἰς τὴν ἄκραν Ἀρένι καὶ τὰς πηγὰς Ντρόχαλο, καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ὕψους τῆς ἀκρωρείας Κυνηγοῦ-Κουτούπας. Καλῶς διατηρούμενα ἀπολιθώματα, ἰδίᾳ τῆς Δαονέλλας τῆς στυριακῆς, εὑρίσκει τις παρὰ τὸν μύλον Στριγάνια, μεταξὺ Στριγάνια καὶ Πασσέϊκα, ὑπεράνω τῆς Ἀράχωβας (παρὰ τὴν ὁδὸν Ἀράχωβας-Πετρί).

(Σημ. Ὅπως καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Αἰτωλίας, τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς κρητιδικῆς διαπλάσεως καὶ τῆς ἠωκαίνου δὲν εἶναι σαφῆ, ἀλλὰ συγκεχυμένα καὶ ὑπὸ ἔποψιν λιθολογικὴν καὶ ὑπὸ ἔποψιν τῶν ἀπολιθωμένων ζωϊκῶν των κόσμων.)

Digitized by Google

νουμμουλίτας) ἀσβεστόλιθοι καὶ οἱ ἀρχαιότεροί των φαιόλευκοι ρουδιστοφόροι τοιοῦτοι παρουσιάζονται ὡς ὑποθέματα, ἀμέσως ὑπὸ τὸν φλύσχην ὁμοφώνως ἐστρωμένα.

IV) Εἰς τὰς ***Αἰτωλικὰς Ἄλπεις*** τὰ στρώματα τοῦ φλύσχου, τῶν σχιστολίθων, κερατολίθων καὶ πλακωδῶν ἀσβεστολίθων παρουσιάζονται ἐπίσης ἰσχυρῶς ἐπτυχωμένα. Ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων μεταβάλλεται πολὺ ἀπὸ περιοχῆς εἰς περιοχήν. Ἐνῷ ὅπως εἴδομεν εἰς τὰ περὶ τῶν ὀρέων τῶν Ἀγράφων ἐκτεθέντα, παρὰ τὰς πρὸς τὴν Ἤπειρον περιοχὰς κυριαρχεῖ ἡ κανονικὴ Β.ΒΔ διεύθυνσις, ποικίλλουσα μεταξὺ Τατάρνας καὶ Καρπενησίου μεταξὺ Β.ΒΔ καὶ Β.ΒΑ, παρουσιάζεται γενικῶς τὸ βόρειον τμῆμα τῶν Αἰτωλικῶν Ἄλπεων διευθυνόμενον *βορείως*. Πρὸς τὰ νότια, παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐπανεμφανίζεται πάλιν ἡ Β.ΒΔ—ΒΔ διεύθυνσις.

Καὶ εἰς τὰς αἰτωλικὰς ὀρεινὰς ἁλύσεις παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ κατασκευὴ καὶ σύνθεσις, ὅπως καὶ εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων. Τὰ στρώματα μὲ Δαονέλλας καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα στρώματα τῆς ἀνωτέρας τριασίου, εὑρίσκονται ὄχι μόνον εἰς τὸ ὄρος Παναιτωλικὸν (Ἀραποκέφαλα), τὸ ὁποῖον ἀνυψοῦται δυτικῶς τῆς ἐκ φλύσχου ζώνης τοῦ Προυσσοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀνατολικῶς τῆς ζώνης αὐτῆς ὀρεινὰς ἁλύσεις τῆς Καλιακούδας, Ρόσκας καὶ Κονίσκης καὶ ἀκόμη ἀνατολικώτερον εἰς τὴν ὀρεινὴν πτυχὴν τῆς Ζικλίστης. Τὰ στρώματα ταῦτα παρατάσσονται ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ κρασπέδου τῆς ἐκ φλύσχου ταινίας τοῦ Προυσσοῦ. Ἐπίσης εἰς τὰ ἀντίσιοιχα στρώματα τῆς ἀνωτέρας κρητιδικῆς γεωλογικῆς ἡλικίας εὑρίσκονται πανταχοῦ ρουδισταὶ (ἱππουρῖται, ραδιολῖται), ἰδιαιτέρως σαφεῖς εἰς τὴν ὀρεινὴν ζώνην Καλιακούδας - Κονίσκης. Τὰ ὄρη συνεπῶς, τὰ ἀνυψούμενα ἀνατολικῶς τῆς ἐκ φλύσχου ζώνης τοῦ Προυσσοῦ, ἀποτελοῦν τὴν ὁμοιόμορφον συνέχειαν πρὸς νότον τοῦ Τυμφρηστοῦ καὶ τῶν Ἀγράφων.

Τούτων ἕνεκα αἱ Αἰτωλικαὶ Ἄλπεις καθὼς καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν αὐτῶν ὄρη τῶν Τυμφρηστοῦ—Ἀγράφων ἀνήκουν ὀρεογραφικῶς καὶ στρωματογραφικῶς εἰς τὴν ὀρεινὴν ζώνην Ὠλονοῦ—Πίνδου. Ἡ ζώνη αὕτη, ὡς γνωστόν, ἐκτείνεται ὡς ἐπιμήκης ταινία ἀπὸ τοῦ Ἀκρίτα ἀκρωτηρίου (τῆς νοτιωτάτης δηλ. ἄκρας τῆς Μεσσηνίας) ὑπὲρ τὴν Ἰθώμην, τὰ ὄρη τῆς Ἀνδριτσαίνης, τὸν Ἐρύμανθον μέχρι τῆς τάφρου τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ πέραν τούτου ὑπὲρ τὰς Αἰτωλικὰς Ἄλπεις, καὶ τὸν κύριον κορμὸν τῆς Πίνδου μέχρι τῆς ὀροσειρᾶς τῶν Τζουμέρκων καὶ τοῦ Πρόσγολι, τῶν βορειοτάτων τμημάτων τῆς Πίνδου.

Τὰ μεσοζωϊκῆς γεωλογικῆς ἡλικίας στρώματα τῆς ζώνης ταύτης εἶναι ἀποθέματα ἀποτεθέντα καὶ σχηματισθέντα εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης, ἡ ὁποία ἦτο βαθεῖα κατὰ τὴν ἀνωτέραν τριάσιον περίοδον (παρουσία κυρίως πυριτικῶν πετρωμάτων καὶ κατὰ δεύτερον λόγον σχιστολίθων καὶ πλακωδῶν ἀσβεστολίθων), βαθμηδὸν ὅμως καθίστατο κατὰ τὰς μετέπειτα περιόδους (κρητιδικὴν—παλαιοηώκαινον—ἠώκαινον — ἀρχὰς ὀλιγοκαίνου) ἀβαθεστέρα. Ἀλλὰ τὰ μεσοζωϊκὰ—ἠωκαινικὰ ταῦτα στρώματα δὲν ἐσχηματίσθησαν ἀρχικῶς ἐκεῖ, ὅπου τώρα εὑρίσκονται. Ἡ τεκτονική των διάταξις δεικνύει, ὅτι ὠθήθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀλπικῶν πτυχώσεων τῆς γῆς (ὁπότε ἐγεννήθησαν καὶ αἱ ὀροσειραὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος: βλ. σχετικῶς λέξ. Αἰγηΐς) ὑπὸ τῶν ὀρεογόνων δυνάμεων ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἐπτυχώθησαν ἰσχυρότατα. Ἐπειδὴ δ' ἡ ὠθοῦσα ὀρεογόνος δύναμις εἶχε μεγάλην ἔντασιν, αἱ πτυχαὶ τῶν στρωμάτων δὲν ἔμειναν εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρώτου των σχηματισμοῦ, ἀλλ' ἐπωθήθησαν περαιτέρω πρὸς δυσμὰς καὶ ἐκάλυψαν αἱ μὲν τὰς δέ. Διὰ τοῦτο εἰς ἑκάστην ἀπὸ τὰς (ἐκ μεσοζωϊκῶν στρωμάτων ἀποτελουμένας) πτυχάς, τὰ ἀρχαιότερα πετρώματα εἶναι ὑπερεπτυχωμένα καὶ ἐπωθημένα γενικῶς πρὸς δυσμὰς ὑπὲρ τὸν νεώτερον κατὰ τὴν γεωλογικὴν ἡλικίαν φλύσχην τῶν ἐκ φλύσχου ζωνῶν, αἵτινες εἶναι παρεντεθειμέναι μεταξὺ τῶν πτυχῶν. Ἐπίσης τὰ κείμενα σκέλη τῶν πτυχῶν λείπουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς θέσεις ἐπαφῆς, ὅπου δηλ. αἱ ἐπωθηθεῖσαι πτυχαὶ ἐφάπτονται κατὰ τὰ δυτικά των κράσπεδα μὲ τὸν ὑποκείμενον φλύσχην· ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτὰς τὰς θέσεις τὰ ἀνωτέρας τριασίου ἡλικίας στρώματα τῶν Δαονελλῶν ἐπαναπαύονται ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ νεωτέρου φλύσχου. Καὶ τὸ ἐξ ἠωκαινικοῦ φλύσχου ὑπόθεμα ἐμφανίζεται ἐπίσης συχνότατα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὀρεινῶν πτυχῶν τῶν Ἀγράφων ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὰ τριάσια στρώματα τῶν Δαονελλῶν. Ἐσχηματίσθησαν δηλ. κατὰ τὴν γένεσιν τῶν ὀροσειρῶν αὐτῶν ἐπικαλύμματα ἐπωθήσεως, συμπτυχωθέντα μετὰ τοῦ ὑποβάθρου των, ἐπὶ τοῦ ἠωκαινικο-ὀλιγοκαινικοῦ φλύσχου τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας.

V) Ἡ ζώνη τῶν πετρωμάτων τῆς ***δυτικῆς Αἰτωλίας*** συνίσταται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἀπὸ τὰ πετρώματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται συνήθως μὲ τὸ περιληπτικὸν ὄνομα *φλύσχης*. Ὁ φλύσχης οὗτος ἐκτείνεται πρὸς δυσμὰς τῶν ὀρέων Αἰτωλικῶν Ἄλπεων, Ἀγράφων—Γαβρόβου καὶ Πίνδου ὡς μία εὐρεῖα ζώνη ἀπὸ τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν πρὸς βορρᾶν διὰ τῆς Αἰτωλίας, περιβάλλει ἀνατολικῶς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου τὸ ἐν εἴδει νήσου ἐξ αὐτοῦ ἐκπροβάλλον ἀσβεστολιθικὸν ὄρος Γάβροβον καὶ προχωρεῖ περαιτέρω εἰς τὴν Ἤπειρον.

Ὁ φλύσχης τῆς δυτικῆς αὐτῆς ζώνης συνίσταται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ συχνὰ ἐναλλασσομένους ἀργιλλικοὺς σχιστολίθους, σχιστὰς ἀργίλλους καὶ φαιοπρασίνους ψαμμίτας, οἱ ὁποῖοι συχνὰ διασχίζονται ὑπὸ ὀρθογωνίως διασταυρουμένων ρωγμῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε φαίνονται πολλάκις κατ' ἐπιφάνειαν ὡς τεχνικὸν λιθόστρωτον (καλντιρίμι). Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ φλύσχου παρουσιάζονται καὶ κροκαλοπαγῆ, ὡς καὶ λείψανα φυτῶν καὶ κοιτάσματα λιγνιτῶν. Τὰ στρώματα τοῦ φλύσχου εἶναι ἠωκαίνου γεωλογικῆς ἡλικίας, ἐξικνουμένης καὶ μέχρι τῆς ὀλιγοκαίνου. Τὸ τοιοῦτον καθωρίσθη διὰ τῆς ἀνευρέσεως ἐντὸς αὐτῶν ἀπολελιθωμένων τρηματοκόγχων (τῆς ἠωκαίνου γεωλογικῆς περιόδου), ἰδίᾳ ἐντὸς τῶν ἐνστρώσεων ἀσβεστολιθικῶν φακῶν.

Οἱ Philippson καὶ Hilber διακρίνουν δύο ὁμάδας στρωμάτων εἰς τὸ ὅλον σύστημα τοῦ φλύσχου. Μίαν νεωτέραν ἀποτελουμένην κυρίως ἀπὸ παχυστρωματώδεις ψαμμίτας μεγάλου πάχους καὶ μίαν παλαιοτέραν, ἀποτελουμένην κυρίως ἀπὸ ἀργιλλικοὺς σχιστολίθους καὶ λεπτοστρωματώδεις ψαμμίττας. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς γεωλόγους αἱ δύο ὁμάδες χωρίζονται δι' ἀσυμφώνου ἐπιστρώσεως.

Ἐκ τῶν στρωμάτων τοῦ φλύσχου ἐκπροβάλλουν πρὸς Β. μὲν ἡ ὀγκώδης ἀσβεστολιθικὴ μᾶζα τοῦ Γαβρόβου, καὶ πρὸς Ν. τὰ μικρότερα ἀσβεστολιθικὰ ὄρη Βαράσσοβα καὶ Γκλόκοβα. Ὁ ἀνατολικῶς τοῦ Γαβρόβου φλύσχης εἶναι ἀποκρήμνως ἐπτυχωμένος, τὰ δὲ στρώματά του κλίνουν πρὸς ἀνατολάς· ἀποτελεῖ μίαν ὀρεινὴν χώραν, πολυσχιδῶς διαμελισμένην ὑπὸ τοῦ Ἀχελῴου καὶ τῶν παραποτάμων του, ἡ ὁποία φθάνει τὸ ὕψος τῶν 1400 μ. Ἡ ταινία τοῦ φλύσχου, ἡ μεταξὺ τοῦ ὄρους Γαβρόβου καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, παρουσιάζει κανονικωτέραν εἰκόνα· τὰ στρώματα κλίνουν ἀρκετὰ ὁμαλὰ πρὸς Α.ΒΑ καὶ πολλαὶ ἐπιμήκεις κοιλάδες (ἡ σημαντικωτάτη εἶναι ἡ τοῦ Τζάκου ποταμοῦ) διαμελίζουν τὴν ζώνην εἰς περισσοτέρας ράχεις (μέχρις 954 μ. ὕψους) διευθυνομένας πρὸς Ν.ΝΑ. Αἱ ράχεις αὗται κατέρχονται ὁμαλῶς μὲν πρὸς Α., ἀποκρήμνως δὲ πρὸς Δ., ἡ δὲ δυτικωτάτη ἐξ αὐτῶν κατακρημνίζεται ἀμέσως πρὸς Δ., πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ νοτιώτερον τμῆμα τῆς ἐκ φλύσχου ζώνης τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας, ἂν ἐξαιρεθοῦν τὰ δύο ἀσβεστολιθικὰ ὄρη Βαράσσοβα καὶ Γκλόκοβα, τὰ ἐκ φλύσχου ὑπόλοιπα βουνὰ παρουσιάζουν ἐξόχως κανονικὴν κατασκευήν. Μέγας ἀριθμὸς ὑψηλῶν ράχεων ἐκτείνεται παραλλήλως ἀπὸ Β. ΒΔ πρὸς Ν. ΝΑ μὲ συνεχῆ ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν συνθηκῶν στρώσεως τῶν στρωμάτων, ἐνῷ πάντοτε τὰ στρώματα κλίνουν ὁμαλῶς πρὸς Α.ΒΑ. Κατὰ τὸν Philippson οὐδὲν ἴχνος πτυχώσεως παρατηρεῖται· τὰ μεμονωμένα τεμάχη (Schollen) χωρίζονται ἐν πάσῃ περιπτώσει διὰ μεταπτώσεων. Ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων ποικίλλει (βορείως τῶν αἰτωλικῶν λιμνῶν) ἀπὸ Β—15°—Δ μέχρι Β—50°—Δ. Ὡς ἐπικρατοῦσαν διεύθυνσιν δέον νὰ παραδεχθῇ τις τὴν Β—25°—Δ.

Οἱ ποταμοὶ εἰς τὴν ζώνην ταύτην ἀκολουθοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιμήκων κοιλάδων· μόνον ὁ μέγιστος, ὁ Ἀχελῷος, ρέει ἀπὸ τὴν Τατάρναν διαγωνίως καὶ ὡς ἐκ τούτου δέχεται τὰς εἰσροὰς τῶν ἐπιμήκων κοιλάδων.

Ἡ δυτικοαιτωλικὴ ζώνη τοῦ φλύσχου διακόπτεται ὑπὸ τοῦ βαθέος καταβυθίσματος, τῆς αἰτωλικῆς δηλ. λεκάνης τῶν λιμνῶν. Πέραν δὲ καὶ πρὸς νότον τῆς λεκάνης ταύτης ἀνυψοῦται ὡς συνέχεια τῆς ζώνης τοῦ φλύσχου τὸ ὄρος Ἀράκυνθος (Ζυγὸς) μὲ ἐντελῶς τὰς αὐτὰς τεκτονικὰς συνθήκας. Ἡ διεύθυνσις τῶν στρωμάτων καὶ εἰς αὐτὸ παραμένει ἡ αὐτή, Β 17° μέχρι 30°-Δ.

Τὰ δύο τέλος ἀσβεστολιθικὰ βουνὰ Βαράσσοβα καὶ Γκλόκοβα εἶναι δύο ἀσβεστολιθικὰ σάγματα πολὺ ἀποκρήμνως ἀνωσθωμένα καὶ ἐκ τοῦ φλύσχου ἐκπροβάλλοντα. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρίσκεται μία ἐπίσης ἀποκρήμνως τεταγμένη ὀρθία λεκάνη ἐκ φλύσχου. Οἱ ἀσβεστόλιθοι εἶναι νουμμουλιτοφόροι καὶ ρουδιστοφόροι καὶ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῆς εὐρείας ἐκ φλύσχου ταινίας τῆς δυτικῆς Αἰτωλίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν—ὡς ὑποκείμενον—ἔχουν ἀνορθωθῆ καὶ σχηματίσει θόλους. Συνεπῶς δὲν ἀνήκουν εἰς τὰ ἀνωτέρας τριασίου νεομεσοζωϊκῆς ἡλικίας καλύμματα τῆς ζώνης Ἐρυμάνθου (Ὠλονοῦ)—Πίνδου.

VI) Ἡ ἐκ *νεογενῶν στρωμάτων περιοχὴ τῶν* ***Σταμνῶν*** ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν νοτίων Ἀκαρνανικῶν Ἄλπεων καὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Ἀρακύνθου (Ζυγοῦ) καὶ φράσσει τὴν πρὸς νότον στενὴν ἔξοδον τῆς *«Αἰτωλικῆς λεκάνης τῶν λιμνῶν»* ὡς ἓν πῶμα. Ὑπὲρ τὴν λοφώδη ταύτην χώραν διήκει ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Μεσολογγίου—Ἀγρινίου.

Τὰ νεογενῆ στρώματα εἶναι κροκαλοπαγῆ, ἐρυθραὶ ἄμμοι καὶ κυαναῖ μάργαι περιέχουσαι κακῶς διατετηρημένα ἀπολιθώματα. Ἐντὸς αὐτῶν περικλείεται κοίτασμα λιγνίτου, μετὰ ἀπολιθωμένων λειψάνων κορμῶν, φύλλων καὶ ριζῶν φυτῶν. Ἐπίσης ὑπὲρ τὸ κροκαλοπαγὲς ἐπίκειται καὶ κίτρινος μαργώδης ἢ ψαμμώδης ἀσβεστόλιθος, περιέχων ἀπολιθώματα γλυκέων ὑδάτων. Ὁ Oppenheim προσδιώρισε τὰ εἴδη τῶν γαστεροπόδων *Μελάνοψις ἡ αἰτωλικὴ* (Melanopsis aitolica) ἢ *Μελανοστεῖρα ἡ αἰτωλικὴ* (μὲ δύο ποικιλίας: carinato-costata, stamnana), *Μελάνοψις* Conemenosiana (ποικιλ. Boettgeri) καὶ *Ὑδροβία ἡ ἁπλῆ* (Hydrobia simplex).

Κατὰ τὸν Philippson τὰ νεογενῆ ταῦτα στρώματα ἀνήκουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν βαθμῖδα τῆς κατωτέρας πλειοκαίνου ἐποχῆς τῆς νεογενοῦς ὑποπεριόδου.

VII) Ἡ *«αἰτωλικὴ λεκάνη τῶν λιμνῶν»* εἶναι ἓν καταβύθισμα, τὸ ὁποῖον διεμορφώθη κατὰ τὴν μεταπλειοκαινικὴν περίοδον τῶν καταβυθίσεων (βλ. λέξ. Αἰγηΐς). Ἐντὸς τῆς λεκάνης αὐτῆς εὑρίσκονται αἱ λίμναι Τριχωνία (Ἀγρινίου), Λυσιμαχία (Ἀγγελοκάστρου) καὶ Ὀζηρός.

Ἐκρηξιγενῆ πετρώματα ἐν Αἰτωλίᾳ.—Μεταξὺ Γρανίτσης καὶ Μοναστηρακίου (ὀροσειρὰ Φτέρης) παρουσιάζεται ἓν ἀμυγδαλολιθοειδὲς ἐκρηξιγενὲς πέτρωμα (στρωματοειδεῖς φλέβες φαιοῦ *πορφυρίτου μὲ ἀμυγδαλόλιθον* κατὰ τὸν Philippson καὶ *μελαφύρης* κατὰ τὸν Bergeat). Οἱ Hilber καὶ Ippen τὸν ὀνομάζουν *«ἀμυγδαλόλιθον διαβασικοῦ πορφυρίτου»*.

Ἐπίσης κατὰ τοὺς V. Hilber καὶ J. A. Ippen παρουσιάζονται: *φελσολιπαρίτης* (παρὰ τὴν Τατάρναν, Γρανίτσα Ἀγράφων) *φελσοσφαιρόλιθος* (μεταξὺ Γαρδικίου καὶ Μουτσάρας ὡς καὶ εἰς τὴν θέσιν Μαραθιᾶ παρὰ τὴν πρὸς τὸ Καρπενήσιον ὁδόν), *διαβασικὸς πορφυρίτης* καὶ *νεφελιωτικὸς τεφρίτης* (θέσις Καλόγηρος παρὰ τὴν Γρανίτσαν Ἀγράφων).

Ἡ παλαιογεωγραφικὴ ἐξέλιξις.— Ἐξ ὅσων ἀνωτέρω ἀνεγράφησαν περὶ τῶν πετρωμάτων καὶ ἀπολιθωμάτων, ἅτινα συναντῶνται εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴν τῆς Αἰτωλίας, καὶ ἐκ τῆς τεκτονικῆς διατάξεως τῶν στρωμάτων της, δύνανται νὰ συναχθοῦν τὰ ἑπόμενα γενικώτατα συμπεράσματα περὶ τῆς παλαιογεωγραφίας τῆς περιοχῆς ταύτης.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν πετρωμάτων τῆς ζώνης Ὠλονοῦ—Πίνδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει κατὰ τὸ μέγιστον τμῆμά της καὶ ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴ τῆς Αἰτωλίας, ἤρχισε κατὰ τὸν *μεσοζωϊκὸν αἰῶνα* καὶ μάλιστα κατὰ τὴν *ἀνωτέραν τριάσιον περίοδόν* του. Ὅλη ἡ περιοχὴ ἐθαλάσσευε τότε καὶ εἰς τὸν πυθμένα τῆς βαθείας θαλάσσης ἀπετίθεντο καθιζήματα παχέα, ἀρχικῶς ἀποτελούμενα ἐξ ἐρυθροῦ κερατολίθου (κ. πυριτιολίθου, στουρναρόπετρας), πυριτικῶν σχιστολίθων καὶ ὀλίγων πλακωδῶν ἀσβεστολίθων. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ μεσοζωϊκοῦ αἰῶνος *(κρητιδικὴ περίοδος)* ἡ θάλασσα καθίσταται γενικῶς κατά τι ἀβαθεστέρα (ἐξ οὗ ἐπικρατεῖ κυρίως ἡ ἀπόθεσις καὶ ὁ σχηματισμὸς πλακωδῶν ἀσβεστολίθων), ἔτι δὲ μᾶλλον ἀβαθὴς εἴς τινα μέρη (ὅπου ἀποτίθενται τὰ στρώματα τοῦ κρητιδικοῦ φλύσχου). Καθ' ὅλον τὸν *μεσοζωϊκὸν αἰῶνα* ὁ ζωϊκὸς κόσμος, ὁ ζῶν εἰς τὴν τότε θάλασσαν (Δαονέλλαι, Ἁλοβίαι, Βελεμνῖται, Ρουδισταί, κτλ.), εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν τῶν θαλασσῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας ἐσχηματίσθησαν τὰ ἀντίστοιχα στρώματα τῶν Ἄλπεων.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μετέπειτα πρώτων χρόνων τῆς *τριτογενοῦς* περιόδου *τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος* ἐξακολουθεῖ ἡ περιοχὴ νὰ θαλασσεύῃ καὶ νὰ λαμβάνῃ χώραν εἰς τὸν πυθμένα ἀπόθεσις ἀσβεστολιθικῶν κυρίως πετρωμάτων (νουμμουλιτοφόροι ἀσβεστόλιθοι). Κατόπιν ὅμως ἡ θάλασσα καθίσταται ἀκόμη ἀβαθεστέρα καὶ ἀρχίζει, εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἀπετίθεντο τὰ στρώματα τῆς ζώνης Ὠλονοῦ—Πίνδου, ἡ ἀπόθεσις καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν παχυτάτων στρωμάτων τοῦ φλύσχου, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Ἀλπικῶν πτυχώσεων, ὁπότε καὶ διακόπτεται ὁ σχηματισμός του.

Αἱ Ἀλπικαὶ πτυχώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ἀναδυθῇ ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ Αἰγηΐς (βλ. λ.), ἐγέννησαν καὶ τὰς ὀρεινὰς πτυχὰς τῆς Δυτ. Ἑλλάδος. Τότε ἐγεννήθησαν αἱ ὀροσειραὶ τῶν Ἰονίων νήσων, τῆς δυτικωτάτης Ἑλλάδος, αἱ ὀροσειραὶ τῆς ζώνης Ὠλονοῦ-Πίνδου (Πίνδος, Ἄγραφα; Αἰτωλικαὶ Ἄλπεις) κ.τ.λ. Ἡ ἔντασις τῶν πτυχώσεων εἶναι μεγάλη καὶ αἱ γεννώμεναι πτυχαί, ὠθούμεναι ἐντατικῶς ὑπὸ τῶν ὀρεογόνων δυνάμεων ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἐπωθοῦνται ἡ μία ἐπὶ τὴν ἄλλην καὶ γεννᾶται τοιουτοτρόπως τὸ φαινόμενον, καθ' ὃ παλαιότερα τὴν ἡλικίαν πετρώματα ἐπεκάθησαν ἐπὶ νεωτέρων σχηματισθέντων οὕτω τῶν *ἐπικαλυμμάτων ἐξ ἐπωθήσεως*.

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν κατόπιν περίοδον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας τῶν διαφόρων πτυχωθέντων τμημάτων τῆς Αἰγηΐδος — καθ' ἣν ἔλαβον χώραν αἱ μεγάλαι διαρρήξεις καὶ ταφροειδεῖς ἐγκατακρημνίσεις ὡρισμένων τμημάτων αὐτῆς, αἱ μετακινήσεις ἀκτῶν, ὡς καὶ ἡ εἰσχώρησις ἢ ἡ ἀποχώρησις τῆς θαλάσσης εἰς διάφορα τῆς Αἰγηΐδος τμήματα — ἐγεννήθησαν, ἢ ἤρχισαν

Digitized by Google

νὰ γεννῶνται τὰ ταφροειδῆ καταβυθίσματα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἡ λεκάνη τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Ἀκαρνανικῶν λιμνῶν.

Κατὰ τὴν *πλειόκαινον* ὑποπερίοδον τῆς *τριτογενοῦς* περιόδου τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν ὁ Κορινθιακὸς κόλπος ἐχώριζεν ἤδη τὴν Στερεὰν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὸ μέρος τῆς περιοχῆς Σταμνῶν-Αἰτωλικοῦ καὶ ἔτι βορειότερον, μεταξὺ δηλ. τῶν Ἀκαρνανικῶν Ἄλπεων καὶ τῶν ὀρέων τῆς Αἰτωλίας, ὑφίστατο μία συναγωγὴ γλυκέων ὑδάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπετέθησαν τὰ νεογενῆ στρώματα τῆς περιοχῆς Σταμνῶν - Αἰτωλικοῦ.

Τέλος κατὰ τοὺς *μετα-πλειοκαινικοὺς* χρόνους καὶ κατὰ τὴν *τεταρτογενῆ* περίοδον τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος, ὁπότε ἐντατικώτερον ἐσυνεχίσθησαν αἱ καταβυθίσεις πολλῶν τμημάτων τῆς Αἰγηΐδος, ἡ νεογενὴς λίμνη Σταμνῶν—Αἰτωλικοῦ ἀπεξηράνθη, διεμορφώθη δέ, ἢ μᾶλλον ἔπαθε τὴν μεγίστην του καταβύθισιν, τὸ ἀπὸ πρωτύτερα ἀρχίσαν νὰ σχηματίζηται καταβύθισμα τῆς Αἰτωλίας—Ἀκαρνανίας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται σήμερον ἡ λεκάνη τῶν αἰτωλικῶν καὶ ἀκαρνανικῶν λιμνῶν. Οἱ συχνοὶ μάλιστα σφοδρότατοι τεκτονικοὶ σεισμοί, οἱ ὁποῖοι σείουν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Αἰτωλίας—Ἀκαρνανίας, δεικνύουν, ὅτι ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται ἐκεῖ αἱ κινήσεις τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς.

Ἐπίσης ἐκ τῆς μελέτης τῆς διαμορφώσεως τῆς φάραγγος τῆς Κλεισούρας (στενὴ φάραγξ $3^1/_2$ χιλιομ. μήκους μὲ σχεδὸν κατακόρυφα τοιχώματα μέχρι 300 μ. βάθους ἐντέμνουσα τὸ ἀσβεστολιθικὸν ὄρος) συνάγονται—κατὰ τὸν Philippson—καὶ τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

Ἡ Κλεισοῦρα ἐγεννήθη—μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῆς νεογενοῦς (πλειοκαινικῆς) λίμνης Σταμνῶν — Αἰτωλικοῦ διὰ διαβρώσεως τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ὄρους ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἑνὸς μεγαλυτέρου ποταμοῦ κατερχομένου καὶ ῥέοντος μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Β πρὸς νότον. Ὁ Philippson δὲν κατώρθωσε νὰ καθορίσῃ ἂν ὁ ποταμὸς οὗτος ἦτο ὁ Ἀχελῷος, ῥέων τότε διὰ τῆς Κλεισούρας, ὅπως ἐφρόνει ὁ Neumayr. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς αὐτὸν τὸν ποταμὸν ὀφείλονται αἱ ὁλόκαινοι προσχώσεις, αἱ κατὰ μῆκος τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Αἰτωλικοῦ εὑρισκόμενοι. Πρὸς τούτοις ὅμως εἶναι ἀναγκαία καὶ ἡ προϋπόθεσις, ὅτι τότε ἡ λεκάνη τῶν αἰτωλικῶν λιμνῶν δὲν εἶχε καταβυθισθῆ εἰς τὸ σημερινόν της βάθος. Ἡ συνεχιζομένη καταβύθισις τῆς λεκάνης αὐτῆς, βαθμηδὸν προχωροῦσα, πιθανῶς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἔκαμεν ὥστε κατὰ τοὺς πολὺ νεωτάτους χρόνους τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ νὰ ἐκτραποῦν πλέον καὶ νὰ ῥεύσουν πρὸς τὸν σημερινὸν Ἀχελῷον. Ἡ Κλεισοῦρα ἐξηράνθη, ἡ διάβρωσις ἔπαυσε καὶ ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς φάραγγος ἐντὸς τοῦ φλύσχου μικρά τις κοιλὰς βορείως διευθυνομένη.

Μεταλλεύματα καὶ βιομηχανικὰ κοιτάσματα συναντώμενα ἐν Αἰτωλίᾳ:

α) ***Ἐρυθρὸς σιδηρόλιθος***. Μεταξὺ Γρανίτσης—Μοναστηρακίου παρὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐκρηξιγενοῦς πετρώματος.

β) ***Χαλκὸς αὐτοφυής***. Παρουσιάζεται ὡς προϊὸν δευτερογενὲς ἐντὸς τῶν ἐκρηξιγενῶν σχηματισμῶν εἰς τὴν νοτίως τοῦ Τυμφρηστοῦ περιοχὴν τοῦ χωρίου Λαστόβου.

γ) ***Λιγνῖται***. Κοιτάσματα λιγνιτῶν εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν στρωμάτων τοῦ φλύσχου, δὲν φαίνονται ὅμως κατάλληλα δι' ἐπικερδῆ ἐκμετάλλευσιν.

Κατὰ τὸ 1918 ἐγένετο μικρὰ ἐκμετάλλευσις τοῦ λιγνίτου, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ἐντὸς τῶν νεογενῶν στρωμάτων τῆς περιοχῆς τῶν Σταμνῶν. Ἡ ποιότης τοῦ λιγνίτου τούτου εἶναι κατά τινα χημικὴν ἀνάλυσιν:

Ἄνθραξ μόνιμος	33,92
Πτητικαὶ οὐσίαι	29,55
Τέφρα	16,25
Ὑγρασία	20,28
Θερμαντικὴ δύναμις	40,47 θερμ. μονάδες

δ) ***Πισσασφαλτοῦχοι ἢ καύσιμοι σχιστόλιθοι***. 1) *Παρὰ τὸν Προυσσόν*. Νοτίως τῆς κώμης ταύτης (κειμένης εἰς τὰς βορειοανατολικὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους Παναιτωλικοῦ [Ἀραποκεφάλου] καὶ ἐγγὺς παραποταμιου κατερχομενου ἐκ τοῦ ὄρους τούτου καὶ χυνομένου εἰς τὸν Κρικελοπόταμον) εὑρίσκονται, κατὰ τὸν Fiedler, πισσασφαλτοῦχοι ἢ καύσιμοι σχιστόλιθοι ἐντὸς τῶν κερατολιθικῶν στρωμάτων τοῦ ὄρους.

«Μεταξὺ τῶν φαιοχρόων στρωμάτων πάχους 2,5—10 ἑκατοστομέτρων τοῦ κερατολίθου—γράφει ὁ Fiedler—παρουσιάζονται στρώματά τινα πισσασφαλτούχου σχιστολίθου πάχους 2,5 ἑκατοστομ. Εἶναι μέλας, δίδει κόνιν φαιὰν ὀλίγον ὑποκαστανόχρουν, περιέχει δὲ μικρὰ κελύφη κογχυλίων καὶ λείψανα φυτικὰ (Lycopodium κ. ἄ.), τὰ ὁποῖα εἶναι μελανώτερα τῆς λοιπῆς μάζης. Ὁ πισσασφαλτοῦχος αὐτὸς σχιστόλιθος καίεται μὲ καθαρὰν ἀσφαλτώδη ὀσμὴν καὶ ζωηρὰν φλόγα. Παρουσιάζεται ὅμως εἰς τόσῳ λεπτὰ στρωματίδια, τὰ ὁποῖα ἐπιπροσθέτως εἶναι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων διὰ μεγάλων διαστημάτων, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξορυχθῶσιν ὡς καύσιμος ὕλη».

Παρὰ τὴν Γρανίτσαν (ὀροσειρὰ Φτέρης), ἀνατολικῶς τῆς κώμης ταύτης καὶ μεταξὺ τῶν δύο κορυφῶν 2047 μ. καὶ 1450 μ., βορείως τῆς ὁδοῦ Γρανίτσης-Μοναστηράκι. Κατὰ τὸν Philippson παρουσιάζεται ἐντὸς παχέος ἐρυθροῦ κερατολίθου καύσιμος σχιστόλιθος.

Πρόκειται κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα (κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω ἐμφανίσεις) περὶ ὀρυκτῶν ὑδρογονανθράκων εὑρισκομένων ἐντὸς μητρικῶν πετρωμάτων πυριτικῶν μεσοζωϊκῆς γεωλογικῆς ἡλικίας. Ἀτυχῶς λόγῳ τοῦ μικροῦ πάχους τῶν κοιτασμάτων καὶ ἄλλων δυσμενῶν συνθηκῶν (ἀποστάσεις μεγάλαι, κτλ.) δὲν εἶναι ἐκμεταλλεύσιμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *Fiedler K*: Reise durch alle Teile des Koenig Griechenland. Leipzig 1840. I. σελ. 185.—*Philippson A*: Bericht über eine Reise durch Nord und Mittel-Griechenland. (Zeitschr. der Gesells. f. Erdkunde. Berlin. XXV Bd. 1890). Thessalien und Epirus. (Berlin 1897). Ueber seine im Auftrag der Gesel. für Erdkunde ausgeführte Forschungs reise in Nord-Griechenland (Verhandl. d. Gesellsch. f. Erdk. zu Berlin, 1894).—*V. Hilber und T. A. Ippen*: Gesteine aus Nordgriechenland und dessen türkischen Grenzländern (Neues Jahrb. f. Miner., Geolog. und Paläontologie. Beilage Bd. XVIII. 1903). — *Paul Oppenheim*: Beiträge zur Kenntnis des Neogen in Griechenland (Zeits. d. deutsch. Geolog. Gesellschaft. XLIII Bd. 1891). — *A. Philippson und P. Oppenheim*: Tertiaer und Tertiaerfossilien in Nord-Griechenland, sowie in Albanien und bei Patras im Peloponnes. (Zeits. d. deutsch. Geol. Gesells. XLXI Bd. 189). —*Karl Renz*: Le trias fossilifère en Grèce moyenne et septentrionale (Bul. d. la Soc. Géol. de France, 4me Ser. Τόμ. VII. 1907). Stratigraphische Untersuchungen im griechischen Mesozoïkum und Paläozoïkum (Jahrb. der k. k. geol. Reichanstalt. Jahrg. 1910 Τόμ. LX. Wien). Die Gebirge von Agrapha, (Pindos), (Neues Jahrbuch f. Miner. Geologie und Paläontologie.—Beil.—Bd. XL 1915).—*Γ. Κ. Γεωργαλᾶ*, Αἱ ἐν Ἑλλάδι ἐμφανίσεις ὀρυκτῶν ὑδρογονανθράκων (Πορίσματα, ἐκθέσεις καὶ ὑπομνήματα τοῦ μεταλλευτικοῦ τμήματος τῆς ἐπὶ τῶν καυσίμων ἐπιτροπῆς. Ἔκδοσις Ὑπουργ. Ἐθν. Οἰκονομίας, Ἀθῆναι 1920).

Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

— **«Αἰτωλία»**. Ἐφημερὶς πολιτικὴ καὶ τῶν εἰδήσεων ἐκδιδομένη ἐν Μεσολογγίῳ, ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος. Σχήματος 4ου. Τὸ πρῶτον ἔτος αὐτῆς: 1880. Ἐξεδίδετο μέχρι τοῦ 1882 καὶ εἰς Β περίοδον τῷ 1885.

Δ. Μ.

Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας *νομός [Γεωγρ.]*. Ὁ νομὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος κατέχει τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον βλέπει πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, καλεῖται δ' ἁπλῶς καὶ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάς. Ὠνομάσθη δ' οὕτως ἐκ τῶν δύο δυτικῶν ἀρχαίων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ τῆς ***Αἰτωλίας*** καὶ τῆς δυτικωτάτης ***Ἀκαρνανίας***, αἱ ὁποῖαι διαχωρίζονται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀχελῴου. Ὁ νομὸς ἐκτείνεται μεταξὺ 20°45′—22°5′ Ἀνατ. γεωγρ. μήκους καὶ 38°17′—39 16′ Βορ. γεωγρ. πλάτους. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι 7833 τετραγ. χιλιομ. (περιλαμβανομένων καὶ τῶν λιμνῶν), οὕτως ὥστε εἶναι ὁ μέγιστος κατὰ τὴν ἔκτασιν ἐξ ὅλων τῶν νομῶν τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, δεύτερος μεταξὺ πάντων τῶν νομῶν (πρῶτος ὁ τῆς Θεσσαλονίκης)· κατὰ τὸν πληθυσμὸν ὅμως, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ κράτους τοῦ 1920, κατέχει τὴν ἑβδόμην θέσιν, ἀνερχομένων τῶν κατοίκων εἰς 190.339. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος βεβαίως σήμερον ἔχει ἀνέλθει, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν παρατηρουμένην βαθμιαίαν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἐνταῦθα ἐγκατάστασιν προσφύγων τινῶν εἰς ἑπτὰ διάφορα μέρη. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 εἶχε περὶ τὰς 60.000 (κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Pouqueville), κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου (τῷ 1828) περὶ τὰς 40.000. Ἔκτοτε, κατὰ τὰς ἐπισήμους τοῦ κράτους ἀπογραφάς, τῷ μὲν 1855 εἶχεν 101.578 κατ., τῷ 1861 εἶχεν 109.392, τῷ 1870 126.693, τῷ 1877 138.444, τῷ 1889 155.594, τῷ 1897 188 597, καὶ τῷ 1911 195.791.

Ὁ νομὸς παρουσιάζει σχῆμα ὀγκῶδες, τοῦ ὁποίου ἡ περίμετρος κατὰ τὸ ἥμισυ βρέχεται ὑπὸ θαλάσσης. Κατὰ τοῦτο διακρίνεται ΒΔ. ἡ ***Ἀκαρνανικὴ χερσόνησος***, ἡ ὁποία τελευτᾷ εἰς τὸ βορειοδυτικώτατον ἀκρωτήριον *Ἄκτιον*, ἐγγύτατα τῆς ἀπέναντι ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς. Οὕτως οἱ δύο ἄξονες τοῦ πλάτους καὶ τοῦ μήκους εἶναι περίπου ἴσοι· διότι ἡ ἀπέναντι τῆς Λευκάδος καὶ ἀπὸ τοῦ ἄκρου τῆς Ἀκαρνανικῆς χερσονήσου ἀγομένη γραμμὴ μέχρι τοῦ ἀνατολικωτάτου ἄκρου εἶναι μήκους 119 χιλιομέτρων, ἀπὸ δὲ τοῦ βορειοτάτου (ὄρος Βουτσικάκι) μέχρι τοῦ νοτιωτάτου (ἀκρωτ. *Σκρόφα* ἀπέναντι τῆς νησῖδος *Ὀξείας*) 123 χιλ. (ἴδ. χάρτην τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας).

Τὰ παράλια τοῦ νομοῦ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ βορειοανατολικοῦ ὅρμου τοῦ *Ἀμβρακικοῦ*, τοῦ *Μενιδίου*, καὶ τελειώνουν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ *Δάφνου* κατὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Οὕτω, πλὴν τοῦ Ἰονίου πελάγους, βρέχεται καὶ ὑπὸ τῶν ὑπ' αὐτοῦ σχηματιζομένων κόλπων Ἀμβρακικοῦ (πρὸς τὰ ΒΔ.), Πατραϊκοῦ καὶ Κορινθιακοῦ πρὸς Ν. Κατὰ ξηρὰν δὲ τὰ ὅρια ἀκολουθοῦσι πανταχοῦ σχεδὸν διαφόρους κορυφογραμμάς· καὶ πρὸς Β. μὲν ὁ νομὸς ὁρίζεται ἀπὸ τοῦ νομοῦ Ἄρτης (Ἠπείρου) καὶ τοῦ νομοῦ Τρικκάλων (Θεσσαλίας), πρὸς Α δὲ ἀπὸ τοῦ νομοῦ Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος.

Τὰ ὅρια ἀκολουθοῦν τὰ ἑξῆς σπουδαῖα σημεῖα· ἀπὸ τοῦ ὅρμου τοῦ *Μενιδίου* βαίνουν βορείως τοῦ ὄρους *Μακρυνόρους* μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν Ἀθαμανικῶν ὀρέων *Ἀλίνδα* (1542 μ.) καὶ *Γάβροβον* (1785 μ.)· ἐκεῖθεν διατέμνουν τὸν Ἀχελῷον ποταμὸν καὶ ἀκολουθοῦν τὸν παραπόταμον *Πλατανιὰν* μέχρι τῶν πηγῶν του κατὰ ΒΑ διεύθυνσιν· ἀκολούθως ἀνέρχονται εἰς τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῆς κυρίας ὀροστοιχίας τῆς *Πίνδου Τσουρνάταν* (2168 μ.) καὶ *Βουτσικάκι* (2156 μ.). Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου τὰ ὅρια ἀκολουθοῦν γραμμὴν κυκλικὴν πρὸς Α.—Ν. καὶ φθάνουν εἰς τὴν ἀνατολικωτέραν ὀροστοιχίαν τῆς Πίνδου, ὅπου αἱ κορυφαὶ *Ἴταμος* (1508 μ.), *Καπροβοῦνι* (1451 μ.), *Βουλγάρα* (1660 μ.) καὶ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ὄρους *Τυμφρηστοῦ*, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ ὕψιστον τοῦ νομοῦ (2319 μ.). Μέχρι τοῦ ὄρους τούτου περιέχεται εἰς τὸν νομὸν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἀρχαίας χώρας Δολοπίας, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο χώρα Θεσσαλική. Ἐκ τοῦ Τυμφρηστοῦ ἐξακολουθοῦν τὸν ὑδροκρίτην τῶν ὑδάτων *Ἀχελῴου* καὶ *Σπερχειοῦ* κατὰ διεύθυνσιν ΝΑ., διερχόμενα διὰ τοῦ ὄρους *Ὀξιὰ* (1927 μ.) καὶ πλησιάζοντα τὸ ὄρος *Κόρακα* (Βαρδούσια). Πρὸ τοῦ ὄρους τούτου ἀφίνουν τὰς ὑψηλὰς πηγὰς τοῦ *Εὐήνου* εἰς τὸν νομὸν Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος καὶ διασχίζουν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας, φθάνοντα εἰς τὸ ἀπόκρημνον ὄρος *Τρίκοβον* (1736 μ.) καὶ ἀκολούθως πρὸς Ν. μέχρι τῆς συναντήσεως τοῦ ποταμοῦ *Δάφνου* (Μόρνου), τὸν ὁποῖον καὶ ἀκολουθοῦν μέχρι τῶν ἐκβολῶν του.

Ὄρη καὶ πεδιάδες.— Ὁ νομὸς εἶναι ὀρεινότατος καὶ τὸ ἔδαφος αὐτοῦ γενικῶς ὑψηλόν· τὰ μόνα ἄξια λόγου χαμηλὰ μέρη εἶναι δύο· πρῶτον τὸ ἴζημα, τὸ ὁποῖον ἄρχεται ἀπὸ τοῦ ΝΑ. μυχοῦ τοῦ Ἀμβρακικοῦ (τοῦ ὅρμου τῆς Ἀμφιλοχίας) καὶ τὸ ὁποῖον, στενὸν κατ' ἀρχάς, εὐρύνεται ὡς πεδιὰς καθ' ὅσον πλησιάζει τὸν ῥοῦν τοῦ Ἀχελῴου· ἡ πεδιὰς αὕτη, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, καλεῖται *πεδιὰς τῆς Λεπαινοῦς*, ἔχουσα μῆκος 11 περίπου χιλιομ. Αὕτη ἐκεῖθεν τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ ἐξακολουθεῖ διατεινομένη κατὰ διεύθυνσιν ἀνατολικὴν καὶ πληρουμένη ὑπὸ λιμνῶν (τῆς Ὑρίας καὶ τῆς Τριχωνίδος), λέγεται δὲ πεδιὰς τοῦ Ἀγρινίου. Δευτέρα χαμηλὴ πεδιὰς εἶναι ἡ τοῦ *Μεσολογγίου*, σχηματιζομένη ὡς προσχωσιγενὲς βαθύπεδον μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῴου καὶ τοῦ Εὐήνου. Τὸ πρὸς δυσμὰς τῶν χαμηλῶν τούτων μερῶν ὀρεινὸν μέρος ἀπαρτίζουν τὰ Ἀκαρνανικὰ ὄρη, τῶν ὁποίων ὑψηλότερα εἶναι τὸ *Περγαντὶ* (1480 μ.) καὶ ὁ *Βούμιστος* (1581 μ.).

Ἐκεῖθεν τοῦ ἰζήματος καὶ πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν ὑψοῦται τὸ χαμηλὸν ὄρος *Θύαμος* (κ. Πεταλᾶς), τὸ ὅριον τῶν ἀρχαίων χωρῶν Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμφιλοχίας. Ὁ Θύαμος συνάπτεται βορειότερον μετὰ τοῦ *Μακρυνόρους*, τὸ ὁποῖον δὲν φθάνει μὲν εἰς πολὺ ὕψος (μέχρι 1000 μ.), εἶναι ὅμως βαθύτατα διεσχισμένον. Κατὰ πολὺ ὑψηλοτέρας κορυφὰς φέρει ἡ συνέχεια τῆς ἠπειρωτικῆς ὀροστοιχίας τῶν *Ἀθαμανικῶν* ὀρέων (Τσουμέρκων), ἡ ὁποία νοτιώτερον τῆς Ἀλίνδας καὶ τοῦ Γαβρόβου ὑψοῦται εἰς διάφορα σημεῖα μέχρι 1647 μ. καὶ καταπίπτει πρὸς Ν. ἐφ' ὅσον προσεγγίζει τὴν συμβολὴν τοῦ παραποτάμου τοῦ Ἀχελῴου *Μουζάκου* μετὰ τοῦ ποταμοῦ. Πρὸς Α. τοῦ Ἀχελῴου ἐκτείνονται διακλαδώσεις τῆς *Πίνδου* δεικνύουσαι ἀλπείαν μορφὴν καὶ ἔχουσαι διεύθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν. (κοινῶς Ἄγραφα).

Πολλαὶ κορυφαὶ τούτων ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰ 2 000 μ., ὡς ἡ *Τσουρνάτα*, ἡ *Φτέρη*, τὸ *Βουτσικάκι*, ἡ *Μπουρλέρου*, ἡ *Φλυτζάνια*, ἡ *Παπαδημήτρη*. Τὰ ὄρη ταῦτα εἶναι τῆς ἀρχαίας χώρας Δολοπίας. Μεταξὺ τῶν ὀρέων τούτων ῥέει ὁ *Καμπύλος* ποταμὸς *(Μέγδοβα)*, ὁ ὁποῖος δέχεται ὀλίγον πρὸ τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀχελῴου καὶ τὸν παραλλήλως ῥέοντα *Ἀγραφιώτικον*. Νοτιώτερα ὄρη, ἐν τῇ Εὐρυτανίᾳ, εἶναι ὁ *Τυμφρηστὸς* (κ. Βελοῦχι), ἡ ὑψίστη κορυφὴ τῶν Αἰτωλικῶν ὀρέων (2319 μ.), τὸ *Χελιδόνι* (1980 μ.) καὶ ἡ *Καλιακούδα* (2194 μ.). Ἐκ τῆς ΝΑ. κειμένης κορυφῆς τῆς Ὀξιᾶς κυκλικὴ ὀροστοιχία διευθύνεται πρὸς Δ. σχηματίζουσα τὰ ὄρη *Πλοκοπάρι — Κυρὰ Βγένα* (Εὐγενία), τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ *Παναιτώλιον* τῶν ἀρχαίων (ὕψ. σχεδὸν 2000 μ.). Ἡ ὀροστοιχία αὕτη στρέφεται ἀκολούθως πρὸς Β. (κορυφαὶ *Κυνηγοῦ* καὶ *Κούτουπα*), οὕτως ὥστε ἀναγκάζει τὸν ποταμὸν *Κρικελοπόταμον* νὰ στραφῇ πρὸς Β. καὶ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Καμπύλου (Μέγδοβας), ὁπόθεν καλεῖται συνήθως Ἀγαλλιανός. Τὸ Παναιτώλιον καταπίπτει πρὸς Ν. εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀγρινίου.

Τὰ νοτιοανατολικὰ ὄρη τοῦ νομοῦ μεταξὺ τῶν ποταμῶν *Εὐήνου* καὶ *Δάφνου* (ἐπαρχία Ναυπακτίας) εἶναι ποικιλώτατα καὶ μορφῆς ὡσαύτως ἀλπείας. Τὰ ὕψιστα εἶναι τὸ μνημονευθὲν *Τρίκοβον* (1736 μ.) καὶ τὸ *Τσεκοῦρι* (1786 μ.). Ἄξιον λόγου εἶναι καὶ τὸ *Ρίγανι* (1475 μ.), ἀποτόμως καταπῖπτον εἰς τὸν Εὔηνον. Νοτιώτατα δ' ὑψοῦνται ὁ *Ταφιασσὸς* (κ. Κλόκοβα, 1040 μ.) καὶ ἡ πυραμιδοειδὴς *Χαλκὶς* (κ. Βαράσοβα, 917 μ.), ἀμφότερα καταπίπτονια ἀποτόμως εἰς τὸν Πατραϊκὸν κόλπον. Δυτικῶς τούτων ὁ *Ἀράκυνθος* (κ. Ζυγός, [illegible] μ.) ὡς μέτριον ὄρος κυματοῦται μεταξὺ τῶν κο-

Digitized by Google

ρίων πεδιάδων τοῦ νομοῦ, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀγρινίου.

Λίμναι καὶ ποταμοί.—Ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία εἶναι χαρακτηριστικαὶ χῶραι τῶν λιμνοθαλασσῶν καὶ τῶν λιμνῶν. Σειρὰ λιμνοθαλασσῶν ἀκολουθεῖ τὰ παράλια τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἔξω τούτου μέχρι τῆς Λευκάδος· διακόπτονται νοτιώτερον διὰ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀκαρνανίας μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελῴου, ὅπου ἑκατέρωθεν αὐτοῦ σχηματίζονται δύο μεγάλαι λιμνοθάλασσαι, ἡ τῆς *Μελίτης* (κ. Λεσίνι) καὶ ἡ *Κυνία* (κ. τοῦ Μεσολογγίου). Λίμναι δὲ σχηματίζονται κατὰ τὸ κεντρικὸν ἴζημα. Ὀλίγον νοτιώτερον τῆς Ἀμφιλοχίας τὸ ἴζημα πληροῦται ὑπὸ τῆς διπλῆς λίμνης *Λιμναίας* (νῦν Ἀμβρακιὰ-Ρίβιο), εἰς ὕψομ. 39 μ. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων τμημάτων τῆς λίμνης διέρχεται ἡ δημοσία ὁδὸς Ἀμφιλοχίας (Κραβασαρᾶ) —Ἀγρινίου. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Λεπαινοῦς εἶναι ἡ μικρὰ λίμνη *Γαλίτσα* (ἢ Ὀζηρός), εἰς δὲ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀγρινίου ἡ μεγίστη *Τριχωνὶς* (κ. Ἀπόκουρο), ἐκτεινομένη εἰς μῆκος 19 χιλιομ. καὶ πλάτος 3—4½. Αὕτη, ἔχουσα ὕψ. 36 μ., ἔχει ἔκρουν πρὸς τὴν μικροτέραν λίμνην *Ὑρίαν* ἢ *Κωνώπην* (λ. τοῦ Ἀγγελοκάστρου) εἰς ὑψόμ. 19 μ., ἐξ ἧς πάλιν ποτάμιον, ὁ *Κύαθος* τῶν ἀρχαίων, ἐξέρχεται καὶ συμβάλλει εἰς τὸν Ἀχελῷον.

Ἐκ τῶν *ποταμῶν* τοῦ νομοῦ ὁ μέγιστος *Ἀχελῷος* (κ. Ἀσπροπόταμος) κατέρχεται ἐκ τῆς Ἠπείρου πηγάζων ἐκ τοῦ ὄρους Λάκμου (Περιστέρι) [βλ. λ. Ἀχελῷος]. Ἀφοῦ διατρέξῃ τὴν κοιλάδα, ἡ ὁποία σχηματίζεται μεταξὺ τῶν Ἀθαμανικῶν ὀρέων καὶ τῆς κυρίας ὀροστοιχίας τῆς Πίνδου, πάντοτε διευθυνόμενος διὰ καμπῶν πρὸς Ν. εἰσέρχεται εἰς τὸν νομὸν διατρέχων κατὰ μῆκος αὐτὸν καὶ ὁρίζων τὴν Αἰτωλίαν (πρὸς Α.) ἀπὸ τῆς Ἀμφιλοχίας καὶ Ἀκαρνανίας (πρὸς Δ.). Πρὶν ἔτι δεχθῇ τὸν ἡνωμένον ροῦν τῶν ὑδάτων τῆς Δολοπίας καὶ Εὐρυτανίας (Ἀγραφιώτικου, Μέγδοβας καὶ Κρικελοποτάμου) πλουσία πηγή, τῆς *Μπαρτάχας*, ἀναβρύουσα ἐντὸς τῆς κοίτης του (παρὰ τὴν Μονὴν τῆς Ταταρνης), παρέχει τόσον ἄφθονον ὕδωρ, ὥστε ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι λαμβάνει μορφὴν μεγάλου ποταμοῦ. Ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου φαίνεται ὅτι πάλαι ὁ ποταμὸς οὗτος ἐλάμβανε τὸ ὄνομα Ἀχελῷος, ὁ δ' ἀνωτέρω ὀλιγόϋδρος ἐκαλεῖτο *Ἴναχος* (ἴδ. C. Bursian Geographie von Griechenland, I, σελ. 12 ὑποσ.). Ὀλίγον κατωτέρω διερχόμενος διὰ στενῶν μεταξὺ πελωρίων βράχων περιορίζεται εἰς πλάτος 3 μόνον μέτρων καὶ 25 ἑκατ., ἐνῷ τὸ βάθος ἀνέρχεται 17-18 μ. (ἐν καιρῷ θέρους). Κατωτέρω, ἀφοῦ δεχθῇ ἐκ δεξιῶν τὸν *Μουζάκον* καὶ ἐξ ἀριστερῶν τὸν *Θέστιον* (κ. Ζέρβαν), χωρεῖ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀγρινίου καὶ τῆς Λεπαινοῦς εὐρυνόμενος μέχρι 4 χιλιομ. καὶ διακλαδιζόμενος εἰς διαφόρους κοίτας. Νοτιώτερον τοῦ χωρίου Καλύβια συγκεντροῦται πάλιν εἰς μίαν κοίτην καὶ διὰ τῆς λοφώδους χώρας ἐκβάλλει εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος, ἀπέναντι τῶν Ἐχινάδων νήσων. Ὁ ὅλος ροῦς αὐτοῦ εἶναι 220 χιλιομ., χρησιμεύει δ' οὗτος διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς ξυλείας, ἡ ὁποία ρίπτεται εἰς τὸν ποταμὸν ἐκ τῆς κατὰ μῆκος αὐτοῦ ἐνεργουμένης ὑλοτομίας. Ἕνεκα δὲ τῆς λευκῆς ἰλύος, τὴν ὁποίαν παρασύρει κατὰ τὸν ροῦν αὐτοῦ, ὠνομάσθη Ἀσπροπόταμος, ἀποθέτων δὲ ταύτην κατὰ τὰς ἐκβολάς, σὺν τῷ χρόνῳ ἔχει σχηματίσει εὐρεῖαν προσχωσιγενῆ πεδιάδα ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέχουν βράχοι, οἱ ὁποῖοι, νῆσοι ἄλλοτε τῶν Ἐχινάδων, ἔχουν συνδεθῆ μετὰ τῆς ξηρᾶς.

Εἰς τὰ ἀνατολικὰ τοῦ νομοῦ ρέει ὁ *Εὔηνος* ὀφιοειδῶς (ἐξ οὗ καὶ κοινῶς Φίδαρης), πηγάζων ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν Βαρδουσίων (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δωρίδος) καὶ ἐκβάλλων πλησίον τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Κλῖμα.—Εἰς τὰ νότια μέρη τῆς Αἰτωλίας ὡς καὶ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας τὸ *κλῖμα* εἶναι τὸν μὲν χειμῶνα ἤπιον, τὸ δὲ θέρος δροσερόν. Εἰς τὸ κεντρικὸν βαθύπεδον, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ὑπὸ ὀρέων, εἶναι μᾶλλον ἠπειρωτικὸν καὶ λόγῳ τῶν ἑλῶν νοσῶδες· εἰς δὲ τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Αἰτωλίας ὁ χειμὼν εἶναι δριμύς, τὸ δὲ θέρος δροσερόν. Ἡ βροχὴ εἶναι ἄφθονος. Καὶ εἰς μὲν τὸ Μεσολόγγιον ἡ ποσότης τῆς πιπτούσης βροχῆς ἀνέρχεται εἰς 744 χιλ., εἰς τὸ Ἀγρίνιον 844 χιλ., ἀλλ' εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη πίπτει κατὰ πολὺ περισσότερα.

Τὰ δάση.— Ἡ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλὰς εἶναι χώρα ἐξαιρετικῶς δασική. Ὁ χαμηλὸς Ἀράκυνθος, τὸ μεγαλοπρεπὲς Παναιτώλιον, ὅλαι σχεδὸν αἱ ὀρειναὶ ἐκτάσεις τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας (μετὰ τοῦ Βάλτου) εἶναι δασοσκεπεῖς καὶ μόνον αἱ ὑψηλαὶ κορυφαὶ μένουν γυμναὶ ἢ παρόχθιά τινα μέρη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἔχει ἐνεργήσει ἐξολοθρευτικῶς ἡ ἀξίνη τοῦ ὑλοτόμου. Ἡ δασικὴ μεγαλοπρέπεια τῆς φύσεως ἄρχεται ὀλίγον βορειότερον τοῦ Μεσολογγίου, ἀπὸ τῆς ρωμαντικῆς Κλεισούρας, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ἡ ἀπὸ Μεσολογγίου εἰς Ἀγρίνιον ὁδός· ὑπὸ τοὺς ἀπροσίτους ἑκατέρωθεν βράχους πρῖνοι, φιλύραι, σχῖνοι καὶ ἄλλα φυτά. Ἀνατολικῶς, ἐπὶ τοῦ Ἀρακύνθου, δάση ἐκ δρυὸς ἐκτείνονται καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος τῆς βορείου πλευρᾶς, ἤτοι ἐπὶ κλιτύος ὕψους 600—900 μέτρων καὶ εἰς μῆκος 20 περίπου χιλιομέτρων. Ταῦτα, περιεχόμενα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεσολογγίου, ἀποτελοῦνται ἀπὸ διάφορα εἴδη δρυός, τῶν ὁποίων τὰ συνηθέστερα εἶναι τὰ καλούμενα κοινῶς *μεράδι* (Quercus Brachyphylla), *γρανίτσα* (Qu. Esculus) καὶ *ρουπάκι* (Qu. Sesili flora). Τὰ δάση ταῦτα ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Μεσολογγίου — Ἀγρινίου διὰ στρωτῆρας.

Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο λίμναι τῆς πεδιάδος τοῦ Ἀγρινίου πλαισιοῦνται ὑπὸ δασῶν, μέγα δὲ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο λιμνῶν *(κ. Ἀλήμπεη)* καλύπτεται ὑπὸ τοσοῦτον πυκνῶν δασῶν, ἰδίᾳ ἐκ μελίας καὶ κλήθρας, ὥστε ἡ διερχομένη τὸ μέρος τοῦτο ἁμαξιτὴ ὁδὸς σκιάζεται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἡ δ' ἄφθονος ἐκ κλήθρας ξυλεία συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μικρᾶς δασικῆς βιομηχανίας ἐν Ἀγρινίῳ, χρησιμοποιηθείσης τῆς ξυλείας ταύτης εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ξυλίνων οἰνοδοχείων, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τσίτσα ἢ τρότρα.

Τὰ δένδρα τοῦ Ἀρακύνθου, αἱ δρύες, αἱ πτελέαι, αἱ φιλύραι μετ' ἄλλων ἔτι εἰδῶν, ἀδιάσπαστα σχεδόν, ἐκ τοῦ Ἀρακύνθου συνεχίζονται σφριγῶντα πρὸς τὸ ἐπιβλητικὸν Παναιτώλιον. Αἱ ὑπώρειαι τοῦ ὄρους τούτου, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀπέναντι Ἀράκυνθον, εἶναι σχεδὸν γυμναί, ἐνιαχοῦ μόνον καλυπτόμεναι ὑπὸ θαμνωδῶν δένδρων καί τινων φιλυρεῶν, ἀπὸ ὕψους ὅμως 1000—1200 μ. μέχρις 100 ἢ 200 μ. κάτωθεν τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν περιστέφεται ὑπὸ δασῶν ἐξ ἐλάτης, τὰ ὁποῖα ἀνέκαθεν ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ χρησιμοποιοῦνται ἔτι καὶ νῦν εἰς τὴν κατεργασίαν σανιδοπεταύρων δι' ὑδροπριόνων. Ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους τούτου ἄγει ἡμιονικὴ ὁδὸς διὰ τῆς θέσεως *Ἀραποκέφαλα* (ὕψ. 1800 σχεδὸν μ.), καλυπτομένη τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους ὑπὸ χιόνων. Ἐκεῖθεν φαίνονται τὰ δάση τῆς Εὐρυτανίας, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀπετέλουν ἓν ὁλόκληρον συνεχὲς δάσος. Σήμερον διακόπτεται τοῦτο δι' ἐκχερσώσεων ψιλῶν ἢ καλλιεργημένων ἐκτάσεων. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ δάση τῆς Εὐρυτανίας ἀποτελοῦν τὴν πλουσιωτέραν δασικὴν χώραν τῆς Ἑλλάδος. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἐνταῦθα δένδρα ἀνήκουσιν εἰς τὰ εὐδοκιμοῦντα εἰς ψυχρὰ κλίματα, εἶναι δηλαδὴ ταῦτα ἡ ἐλάτη, ἡ ὀξιά, ἡ καστανέα, εἴδη δρυός, ὁ ἴταμος, ἡ ὀρεινὴ πτελέα κ. ἄ. Ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῶν εἰδῶν τούτων παρατηρεῖ τις ὅτι τὴν ὑψηλοτέραν θέσιν κατέχει ἡ ἐλάτη ἢ ἡ ὀξιά, ὅπου δὲ τὰ δύο εἴδη συνυπάρχουν, τὴν ὑψίστην καταλαμβάνει ἡ ἐλάτη.

Τὴν γεωλογικὴν διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἀκαρνανικοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ αἰτωλικοῦ ἀκολουθεῖ καὶ ἡ βλάστησις. Μόλις ὑπερβῇ τις τὸν Ἀχελῷον βλέπει τὰ μεγαλύτερα τῶν βαλανιδοφόρων δασῶν τὰ ὁποῖα ἔχει ἡ Ἑλλάς, τὸ πλεῖστον ἀμιγῆ ἐκ βαλανιδεῶν, καὶ μόνον εἴς τινας ἐγκατεσπαρμένας εἰς ταῦτα λόχμας ὑπάρχουν δρύες ἢ γαῦροι. Ἀπὸ τῆς Μελίτης λιμνοθαλάσσης (Λεσίνι) μέχρι τοῦ Ἀστακοῦ καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Μύτικαν καὶ τὴν Ζαβέρδαν ἐκτείνονται εἰς σειρὰς λόφων καὶ ὀρέων σποραδικὰ δάση. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον καὶ σπουδαιότερον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκ βαλανιδέας δασῶν εἶναι ἡ Μάνινα (130 χιλ. στρεμ. περίπου). Τοῦτο ἐκτείνεται εἰς μῆκος 25 περίπου χιλιομ. ἀπὸ τῆς Μελίτης μέχρι τῆς λίμνης Γαλίτσας. Ὡσαύτως ἐκτενῆ δάση ἐκ δρυῶν εὑρίσκονται καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βάλτου (*Κ. Μ. Σαμίου:* «Εἰκόνες ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν δασῶν» 1900).

Προϊόντα Αἰτωλοακαρνανίας.—Ἡ ποιότης τοῦ ἐδάφους τοῦ νομοῦ δὲν εἶναι βεβαίως πανταχοῦ ἡ αὐτή· τὸ ἔδαφος τῶν ὀρεινῶν μερῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατάλληλον διὰ θερινὰ λιβάδια καὶ μόνον εἴς τινας κοιλάδας εὐδοκιμοῦν τὰ σιτηρά, τὰ λαχανικὰ καὶ ἡ ἄμπελος. Γονιμώτατον εἶναι τὸ ἔδαφος ἀμφοτέρων τῶν βαθυπέδων καὶ ἰδίᾳ τὸ παρὰ τὰς λίμνας Τριχωνίδα καὶ Ὑρίαν. Ἐνταῦθα, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, εὐδοκιμοῦν κατ' ἐξοχὴν ὁ καπνὸς καὶ τὰ ὀπωροφόρα δένδρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ κορινθιακὴ σταφὶς εὐδοκιμεῖ εἰς τὸ βαθύπεδον τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὰ ἀκαρνανικὰ παράλια.

Κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς καλλιεργουμένης ἐπιφανείας τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν τὰ *σιτηρά*. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν σῖτον ὑστερεῖ τῶν λοιπῶν νομῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ὑπερτερεῖ ὅμως κατὰ τὸν ἀραβόσιτον, ὁ ὁποῖος κατέχει ἐπιφάνειαν 200 χιλιάδων στρεμμάτων (ὅσον καὶ ὁ σῖτος). Ὁ νομὸς ὑπερτερεῖ καὶ κατὰ τὴν παραγωγὴν τῶν *πιζελίων* (καλλιεργουμένων ἐν τῇ Εὐρυτανίᾳ), τῶν *κρομμύων* καὶ τοῦ *καπνοῦ*. Ὁ καπνὸς κατέχει ἐπιφάνειαν 35 χιλ. στρεμμάτων καὶ εἶναι τὸ πλουσιώτερον ἐξαγόμενον προϊὸν τοῦ νομοῦ, καθ' ὅσον τυγχάνει οὗτος καὶ ἀρίστης ποιότητος (ἰδίᾳ τοῦ Ἀγρινίου). Καλλιεργοῦνται ἔτι καὶ ὀλίγα στρέμματα *ὀρύζης* κατὰ τὰ βαλτώδη μέρη. Ἡ ἔκτασις τῶν *ἀμπέλων* ἀνέρχεται εἰς 24 χιλ. στρέμματα, τῆς δὲ κορινθιακῆς *σταφίδος* εἰς 2.500. *Ἐλαίου* παράγεται μικροτέρα ποσότης ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις νομοῖς τῆς Στερεᾶς (18 χιλ. τόν. ἐλαίου καὶ 7 χιλ. τόν. ἐλαιῶν). Κατ' ἄλλα ὅμως δένδρα ὁ νομὸς ὑπερτερεῖ. Ἔχει ὑπὲρ τὰς 25 χιλ. καρυδέας, 26 χιλ. μορέας, 34 χιλ. ἀπιδέας, 13 χιλ. μηλέας, 11 χιλ. ροδακινέας, 17 χιλ. κερασέας, 9.200 βυσινέας, 6 χιλ. κιτρέας, 4.500 πορτοκαλλέας, 5.200 λεμονέας κ.τ.λ. Ἐκ δὲ τῶν δασῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἴση σχεδὸν πρὸς τὴν καλλιεργουμένην, παράγεται ἄφθονος ξυλεία καὶ βαλανίδια, ἤτοι αἱ θῆκαι τῶν βαλάνων, ἐκ τῶν δασῶν τῆς Ἀκαρνανίας, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν εἰς τὴν βυρσοδεψίαν. Τὰ δὲ δάση τοῦ Βάλτου παράγουσι τὸ μέγιστον ποσὸν καὶ τὸ ἄριστον εἶδος τῶν ξυλανθράκων, τοὺς ὁποίους καταναλίσκομεν, ἀνερχομένων ἐτησίως μέχρι 3—4 ἑκατ. ὀκάδων. Ὡσαύτως ὁ νομὸς ὑπερτερεῖ ἕνα ἕκαστον τῶν λοιπῶν νομῶν καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ζῴων. Ὑπολογίζονται ἐν τῷ νομῷ 18.600 ἵπποι, 38.000 βόες, 400 βούβαλοι, 400 χιλ. πρόβατα, 390 χιλ. αἶγες, 49 χιλ. χοῖροι, 190 χιλ. ὄρνιθες καὶ 25 χιλ. κυψέλαι μελισσῶν. Ὑστερεῖ μόνον κατὰ τοὺς ἡμιόνους καὶ ὄνους (τῶν πρώτων 4.100 καὶ τῶν δευτέρων 6.800). Ἀξιόλογον ἔτι προϊὸν εἶναι καὶ οἱ ἰχθύες καὶ τὰ αὐγοτάραχα τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου (βλέπε λέξιν).

Πληθυσμὸς καὶ συνοικισμοί. — Ὁ νομὸς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὑπολογιζομένου τοῦ πληθυσμοῦ εἰς 210 χιλ. κατ., εἶναι ἀραιῶς κατῳκημένος (29 κάτ. ἀνὰ 1 τετ. χιλ.). Τοῦτο βεβαίως ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὴν συγκοινωνίαν, καὶ τοῦ ἀγόνου αὐτοῦ. Ὁ ἀραιὸς πληθυσμὸς παρατηρεῖται ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ναυπακτίας (τὸ τμῆμα τῶν Κραβάρων), τῆς Εὐρυτανίας καὶ τοῦ Βάλτου, ἐνῷ εἰς τὰ εὔφορα βαθύπεδα, ὅπου αἱ ἐπαρχίαι Τριχωνίας καὶ Μεσολογγίου, συναντῶμεν καὶ τὰ εἰς πόλεις ἀνεπτυγμένα κέντρα αὐτῶν, τὸ *Ἀγρίνιον* (20 χιλ. κάτ.) καὶ τὸ *Μεσολόγγιον* (12 χιλ.). Ὁ λοιπὸς πληθυσμὸς εἶναι διανεμημένος κατὰ κωμοπόλεις καὶ χωρία, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται εἰς 409. Αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἀποτελοῦν ἕνα δῆμον (τοῦ Μεσολογγίου) καὶ 261 κοινότητας, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐπαρχίας κατανέμονται ὡς ἑξῆς· ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Μεσολογγίου* (38 χιλ. κάτ.) 26 κοινότητες, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Ναυπακτίας* (28 χιλ.) 55, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Τριχωνίας* (42 χιλ.) 34, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Εὐρυτανίας* (43 χιλ.) 85, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Βονίτσης* (37 χιλ.) 38 καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *Βάλτου* (22 χιλ.) 23. Ἐκ τῶν κωμοπόλεων ἀξιόλογοι εἶναι ἡ *Ναύπακτος* (Ἔπαχτος), παράλιος εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ὁ *Πλάτανος* ἐν τῇ Ναυπακτίᾳ· τὸ *Καρπενήσι* εἰς τὰς νοτίας ὑπωρείας τοῦ Τυμφρηστοῦ εἰς ὕψος 966 μ., πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Εὐρυτανίας· ἡ *Ἀμφιλοχία* (πρότερον Κραβασαρᾶς) εἰς τὸν ΝΑ. μυχὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Βάλτου· ἡ *Βόνιτσα*, ὡσαύτως παράλιος τοῦ Ἀμβρακικοῦ· ἡ *Ζαβέρδα* καὶ ὁ *Ἀστακὸς* εἰς κόλπους τοῦ Ἰονίου καὶ τὸ *Αἰτωλικὸν* ἐπὶ νησῖδος τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Ἀσχολίαι τῶν κατοίκων.—Οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ὅλων τῶν ὀρεινῶν τμημάτων τοῦ νομοῦ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, εὑρίσκοντες εἰς τὰ χωρία των πολλὰ λιβάδια, θερινὰ ἰδίως, διὰ τὰ ποίμνιά των. Οἱ δὲ τὰ πλησίον τοῦ Ἀχελῴου ἰδίᾳ κατοικοῦντες ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ὑλοτομίαν τῶν ἐκεῖ ἀπεράντων δασῶν. Οἱ Ἀκαρνᾶνες ἰδίᾳ χωρικοὶ καταγίνονται εἰς τὴν συλλογὴν τῶν βαλανιδίων. Ταῦτα καταπίπτουν μόνα των κατὰ τὸ φθινόπωρον· οἱ χωρικοὶ ὅμως, σπεύδοντες πρὸ τῆς ὥρας, καταρρίπτουν αὐτὰ διὰ ραβδισμῶν, καταστρέφοντες οὕτω τὰς δρῦς, καὶ τὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Ἀμφιλοχίαν, τὴν Βόνιτσαν ἢ τὸν Ἀστακόν. Πολλοὶ ἔτι κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν (ἰδίᾳ εἰς τὰς πεδιάδας), ἐν δὲ τῇ Ναυπακτίᾳ καὶ εἰς τὴν μεταξοσκωληκοτροφίαν.

Οἱ ὀρεινοὶ κάτοικοι τοῦ νομοῦ εἶναι ἄνδρες ἀνδρεῖοι, φιλελεύθεροι καὶ φιλόξενοι. Ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ὑλοτομίαν καὶ τὴν ἀπανθράκωσιν, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὁποίας ἔρχονται καὶ ξένοι ὑλοτόμοι, Ἠπειρῶται καὶ Μακεδόνες ἰδίως. Πλεῖστοι τῶν Εὐρυτάνων λόγῳ τῆς πτωχείας τοῦ τόπου ἐκπατρίζονται. Ἔχοντες ρωμαλέον σῶμα καὶ εὐσταλὲς ἀνάστημα, γίνονται οἱ καλύτεροι εὔζωνοι τῆς πατρίδος μας. Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ φυλὴ τῶν *Γκαραγκούνιδων*, ἡ ὁποία κατοικεῖ κατὰ τὸ δάσος Μάνινα, δυτικῶς τοῦ Ἀχελῴου καὶ παρὰ τὴν λίμνην Γαλίτσα. Ἡ γλῶσσά των εἶναι εἶδος παρεφθαρμένης ρουμανικῆς, τραχεῖα, διαφέρουσα πολὺ τῶν ἐν τῇ θεσσαλικῇ Πίνδῳ κουτσοβλάχων· ἰδιάζοντα δ' εἶναι καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν.

Βιομηχανία καὶ ἐμπόριον.—Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ προϊόντα τοῦ νομοῦ ἔχουσι σχετικὴν ἀνάπτυξιν καὶ αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις. Εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῶν βιοτεχνικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ κράτους τῷ 1920 ἀπεγράφησαν αἱ ἑξῆς βιομηχανίαι, τῶν ὁποίων ἑκάστη ἀπασχολεῖ ἄνω τῶν 6 ἐργατῶν· 3 βιομηχ. ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ὑπεδάφους (μεταλλουργικαὶ οἰκοδομικαὶ κ.λ.π.), 45 βιομ. ἐπεξεργασίας προϊόντων γεωργίας, κτηνοτροφίας καὶ ἁλιείας. 5 βιομ. ὑφαντικαί, 4 βιομ. ξυλείας καὶ ἄλλων φυτικῶν ὑλῶν

Digitized by Google

7 βιομ. σιτηρῶν καὶ καρπῶν, 31 σταφίδος, ἐλαίου, οἴνου καὶ καπνοῦ, 10 καπνοβιομηχανίαι, 21 βιομ. ἐκθλίψεως ἐλαίου, 3 βιομ. ζωϊκῶν καὶ κτηνοτροφικῶν ὑλῶν, 5 βιομ. ἐνδυμάτων καὶ ἀντικειμένων οἰκιακῆς χρήσεως, 3 συντηρήσεως ξυλείας καὶ ξυλουργίας, 7 συντηρήσεως σιτηρῶν καὶ καθαριστηρίων ὀρύζης καὶ τινες ἄλλαι δευτερευούσης σημασίας.

Τὰ κύρια ἐξαγόμενα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν προϊόντα εἶναι οἱ βάλανοι καὶ ὁ καπνὸς εἰς φύλλα. Ὁ νομὸς δὲν ἔχει πρὸς τοῦτο κεντρικοὺς καταλλήλους λιμένας. Ἡ λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου εἶναι ἀβαθής, διαπλεομένη μόνον ὑπὸ μονοξύλων, ὁ δ' ὅρμος τῆς Ἀμφιλοχίας, διὰ τῆς ὁποίας διήκει ἁμαξιτὴ ἐκ τῆς Ἄρτης πρὸς τὸ Ἀγρίνιον καὶ τὸ Μεσολόγγιον, ὡς καὶ οἱ δυτικώτεροι λιμένες τοῦ Λουτρακίου καὶ τῆς Βονίτσης, μειονεκτοῦσιν ὡς εὑρισκόμενοι κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, τοῦ ὁποίου ὁ εἴσπλους τῶν πλοίων κατὰ τὸν πορθμὸν τῆς Πρεβέζης παρέχει δυσκολίας καὶ μάλιστα εἰς τὰ μεγάλα πλοῖα. Οὕτως ὡς ἄριστος λιμὴν τοῦ νομοῦ ἐνδείκνυται ὁ λιμὴν τοῦ *Ἀστακοῦ*, ἡ μόνη κωμόπολις τοῦ νομοῦ, ἡ ὁποία ἔχει τελωνεῖον καὶ συνδέεται δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μετὰ τῆς Ἀμφιλοχίας, τοῦ Ἀγρινίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου (ἡ μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου κατ' εὐθεῖαν ὁδὸς εὑρίσκεται ἐν τῷ περατοῦσθαι)· κατὰ τὸ 1925 ἐκ τοῦ λιμένος τούτου ἐξήχθησαν βάλανοι μὲν 1.672 443 ὀκάδ. ἀξίας 3.789.982 δρχ., καπνὸς δ' εἰς φύλλα 207.537 ὀκάδ. ἀξίας 10.130.521 δρχ.

Συγκοινωνία.—Ὁ νομὸς συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος μόνον σχεδὸν διὰ θαλάσσης. Ἐκ Πατρῶν τὸ ἀτμόπλοιον ἀποβιβάζει τοὺς ἐπιβάτας ἢ εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Κρυονερίου, ὑπὸ τὸ ὄρος τῆς Χαλκίδος, ἢ εἰς τὴν Τουρλίδα, ἀμφότερα ἐπίνεια τοῦ Μεσολογγίου. Ἀτμόπλοια προσεγγίζουν καὶ εἰς λοιποὺς λιμένας, εἰς τὴν Ναύπακτον, τὸν Ἀστακόν, τὴν Ζαβέρδαν, τὴν Βόνιτσαν καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν. Αὕτη συνδέεται μετὰ τῆς Ἄρτης δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ. Τὸ δὲ μακρὰν τῆς θαλάσσης Καρπενήσι συγκοινωνεῖ δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μετὰ τοῦ Λιανοκλαδίου (ὅπου διέρχεται ἡ σιδηροδρ. γραμμὴ Ἀθηνῶν—Λαρίσης—Θεσσαλονίκης)—Λαμίας—Στυλίδος.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐσωτερικῆς συγκοινωνίας ἐμποδίζεται ὑπὸ τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους· τὸ Καρπενήσι συνδέεται μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν μόνον διὰ βατῶν ὁδῶν. Κατὰ τὰς πεδιάδας διήκει «ὁ σιδηρόδρομος τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος», ὁ ὁποῖος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Κρυονερίου καὶ διερχόμενος διὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ πλησίον τοῦ Αἰτωλικοῦ τελειώνει εἰς τὸ Ἀγρίνιον, διατρέχων μῆκος 62 χιλιομ. Εἰς ταῦτα προστίθεται καὶ διακλάδωσις 10 χιλιομ. ἡ ὁποία διέρχεται διὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ τελειώνει εἰς τὸν Ἀχελῷον ποταμὸν πλησίον τῆς Κατοχῆς. Ἁμαξιταὶ δ' ὁδοὶ συνδέουν τὸ Μεσολόγγιον μετὰ τοῦ Ἀγρινίου (διὰ τῆς Κλεισούρας), τῆς Ἀμφιλοχίας, τοῦ Ἀστακοῦ, τῆς Ναυπάκτου. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ παρὰ τὸ χωρίον Σπολάϊτα σιδηρᾶ γέφυρα τοῦ Ἀχελῴου (τῆς ὁδοῦ Ἀγρινίου—Ἀμφιλοχίας) ἔχουσα μῆκος 200 μ. καὶ πλάτος 8 (ἱδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Χ. Τρικούπη). Ὑπάρχουν ἔτι καὶ ἄλλαι ἐπαρχιακαὶ ὁδοὶ συνδέουσαι χωρία τινά, ἐν τῇ Ναυπακτίᾳ ἰδίᾳ καὶ ἐν τῇ Βονίτσῃ (Βονίτσης—Λευκάδος καὶ Βονίτσης—Ζαβέρδας). Ι. ΣΑΡΡΗΣ

[ΣΤΡΑΤΗΓ.] Ἡ περιοχὴ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἰδίας στρατιωτικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐν περιπτώσει ἐπιθετικοῦ πολέμου τῆς Ἑλλάδος αἱ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ δυνάμεις—ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ 1897-1918 πολέμους — θέλουσι μεταφερθῇ εἰς τὰ λοιπὰ θέατρα ἐπιχειρήσεων διὰ θαλάσσης, ὁπότε οἱ λιμένες Κρυονερίου, Μεσολογγίου, Κραβασαρᾶ καὶ αὐτὴ ἡ Ναύπακτος θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὰς μεταφοράς. Ἐὰν ὅμως ἡ θάλασσα δὲν εἶναι ἐλευθέρα, αἱ ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ἐπιστρατευόμεναι δυνάμεις θὰ μεταβῶσιν πεζῇ ἢ διὰ αὐτοκινήτων πρὸς βορρᾶν, ὅπως συμμετάσχωσι τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἀγώνων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἡ κατοχὴ ὁλοκλήρου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1912 διευκολύνει τὴν μεταφορὰν στρατοῦ ἢ πολεμικῶν μέσων θαλασσίως ἀπὸ τῆς Ἀμφιλοχίας (Καρβασαρᾶ) μέχρι Μενιδίου ἢ Πρεβέζης, ὁπόθεν κατευθυνθήσονται εἰς τὰς ὁρισθείσας ζώνας συγκεντρώσεως πρὸς βορρᾶν.

Ἐν περιπτώσει ἀμυντικοῦ πολέμου τῆς Ἑλλάδος αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι δύνανται νὰ γίνωσιν εἴτε ἀπὸ βορρᾶ διὰ ξηρᾶς ἢ κατόπιν ἀποβάσεως εἴς τινα τῶν ἀκτῶν τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Καὶ πρῶτον, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ δὲν δύνανται εἰμὴ νὰ ὦσιν ὡς συνέχεια τῶν ἐν ἀρχῇ ἐν Ἠπείρῳ διεξαχθεισῶν· ἐν μικρᾷ δὲ πάντοτε κλίμακι, διότι ἀλλαχοῦ θὰ λάβωσι χώραν αἱ διὰ μεγάλων δυνάμεων καὶ μέσων διεξαχθησόμεναι, ὅπως ἐπιφέρωσι τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὡς τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸ 1897.

Ἐν ἀμυντικῷ ἀγῶνι ἡ περιοχὴ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας παρέχει καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς μόνης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἄρτης διὰ Ἀμφιλοχίας (Καρβασαρᾶ) καὶ Ἀγρινίου πρὸς Μεσολόγγιον ἢ πρὸς Ναύπακτον ἄριστα σημεῖα ἀμύνης. Ταῦτα εἰσί: 1ον) εἰς τὰς κλιτῦς τοῦ Μακρυνόρους, ὡς δεικνύουσιν οἱ κατὰ τὸ 1821 ἐκεῖ ἀγῶνες· 2ον) αἱ κατὰ μῆκος τοῦ λιμναίου πεδίου κατάλληλοι πρὸς ἄμυναν θέσεις· 3ον) ἡ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Στράτον, νῦν Σοροβίγλιον, θέσις, ἐπιβλέπουσα ἀφ' ἑνὸς τὸ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀχελῴου Ἀκαρνανικὸν πεδίον, ἀφ' ἑτέρου δὲ προστατεύουσα τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀχελῴου μεγάλην σιδηρᾶν γέφυραν τῆς Σπολάϊτας· 4ον) ἡ πρὸς νότον τῶν γεφυρῶν τοῦ Ἀλαΐμπεη καὶ τῆς σιδηρᾶς τοιαύτης τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ θέσις, ἡ προστατεύουσα τήν τε πρὸς Μεσολόγγιον ἄγουσαν διὰ τῆς Κλεισούρας καὶ τὴν πρὸς Γαβαλοῦν ἁμαξιτὴν ὁδόν· 5ον) ἡ θέσις παρὰ τὴν Γουρίτσαν, ἡ προστατεύουσα τὴν ἀπὸ Ἀγρινίου πρὸς Κεφαλόβρυσον ὁδόν· 6ον) ἡ παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Εὐήνου (Φίδαρη) διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πρὸς Ναύπακτον ἀγούσης ὁδοῦ.

Πρὸς τούτοις ἡ προέλασις τοῦ ἀπὸ βορρᾶ ὁρμωμένου πρὸς τὸ Ἀκαρνανικὸν πεδίον ἐχθροῦ ἔσεται δυσχερής, καθότι αἱ γραμμαὶ τῶν συγκοινωνιῶν αὐτοῦ δύνανται νὰ ἀπειληθῶσι παρὰ στρατοῦ ὁρμωμένου ἀπὸ Λευκάδος ἢ παρὰ ὀρεινῶν ἀποσπασμάτων δυναμένων νὰ ἐνισχύωνται ἀπὸ τοῦ Καρπενησίου καὶ ἐνεργούντων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Βάλτου καὶ Εὐρυτανίας.

Ἐν τέλει ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐκ τῆς θαλάσσης προερχομένας ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἐφ' ὅσον ὁ ἐχθρὸς εἶναι κύριος τῆς θαλάσσης δύναται εὐκόλως, ἕνεκα τοῦ μεγίστου μήκους τῶν παρὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους βρεχομένων ἀκτῶν, νὰ ἐκλέξῃ τὴν θέσιν ἀποβάσεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν βάσεως ἀσφαλοῦς πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας προέλασιν. Ἡ παρεμπόδισις τῆς ἀποβάσεως στρατοῦ βοηθουμένου παρὰ στόλου εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ καλοὺς λιμένας καὶ ὅρμους τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καθίσταται ὅθεν λίαν δυσχερής, ἐναπομένει ἐπομένως εἰς τὸν ἀμυνόμενον νὰ παρακωλύσῃ τὸν δυνηθέντα νὰ ἀποβιβασθῇ ἐχθρὸν διὰ τῆς καταλλήλου ἐκλογῆς ἀμυντικῶν θέσεων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς περιοχῆς, καὶ τοιαῦται ὑπάρχουσιν ἄρισται. Τονίζομεν ὅμως ὅτι τοιαύτη τις ἐπιχείρησις δι' ἀποβάσεως εἶναι ἀπίθανος, διότι καὶ τὸ ἔδαφος τῆς ὅλης περιοχῆς προσφέρεται εἰς ἄμυναν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη Δυτικὴ Ἑλλάς, μὴ ἔχουσα μεγάλα κέντρα πληθυσμοῦ, οὐδὲ ἄλλον λόγον ἐπιβάλλοντα τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιθετικῆς ἐπιχειρήσεως, δὲν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ γίνῃ θέατρον μεγάλων ἀγώνων, κυρίως διότι ἀλλαχοῦ θὰ κριθῇ ὁ ὅλος πόλεμος. Ἐξ ἄλλου αἱ ὑπερθαλάσσιαι ἐπιχειρήσεις εἰσὶ δυσχερέσταται, αἱ δὲ δυσκολίαι αὐξάνονται ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιχείρησις μετὰ τοὺς πρώτους πιθανοὺς εὐτυχεῖς ἀγῶνας ἐκτυλίσσεται ἐπιθετικῶς πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας.

Ἡ Ἱστορία ἀναφέρει διαφόρους ἐπιχειρήσεις ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, ἐφόσον αὕτη ἀπετέλει αὐτόνομον πολιτείαν, ὡς π.χ. τὴν Αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν ἢ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ οἱ ἐκεῖ ἀγῶνες εἶχον ὡς σκοπὸν νὰ ἐπιφέρωσι πλῆγμα ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι πρὸς ὑποδούλωσιν τοῦ ἐκεῖ αὐτονόμου κράτους.

Ἐπίσης διαρκούντων τῶν περὶ ἀνεξαρτησίας ἀγώνων τοῦ 1821, τὸ Μεσολόγγιον ἐγένετο τὸ κύριον σημεῖον ἀντιστάσεως τῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Ἑλλήνων, οἵτινες μετὰ τὰς ἀτυχεῖς ἐν Ἠπείρῳ μάχας κατέφυγον καὶ ὠχύρωσαν καὶ ὥπλισαν τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ δύναται νὰ τροφοδοτῆται ἀπὸ θαλάσσης παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Οἱ περὶ τὸ Μεσολόγγιον θαυμαστοὶ ἐκεῖνοι ἀγῶνες εἶχον σκοπόν, τὴν διατήρησιν ἑνὸς σημείου ἐλευθέρου ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι. Ν. ΚΟΚΚΙΔΗΣ

[ΝΟΜΟΘ.]. Ἡ ἐν τῷ νομῷ τούτῳ παραγομένη σταφὶς ὑπόκειται εἰς οἵαν δημοτικὴν καὶ κοινοτικὴν φορολογίαν ὑποβάλλεται καὶ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ παραγομένη (βλ. σταφίς).

Διὰ τὸν αὐτὸν νομὸν ὡς πρὸς τοὺς δημοτικοὺς καὶ κοινοτικοὺς βοσκησίμους τόπους ἰσχύουσιν, ἐκτὸς τῶν γενικωτέρων περὶ τῶν τοιούτων τόπων ἰσχυόντων (βλ. λ. βοσκήσιμοι γαῖαι), καὶ αἱ ἑπόμεναι εἰδικαὶ διατάξεις:

Τοῦ δικαιώματος (κατὰ τὰς περὶ τούτου γενικὰς διατάξεις) τῆς βοσκῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς καὶ κοινοτικοῖς βοσκησίμοις τόποις ἀπολαύουσι:

1) Οἱ καθ' ἑκάστην κοινότητα ἢ δῆμον καὶ ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς ἀσκοῦντες ὡς δικαίωμα συνεχεῖς πράξεις βοσκῆς ἐντὸς τῶν δημοτικῶν ἢ κοινοτικῶν καθόλου βοσκῶν. 2) Οἱ ἐγκατασταθέντες ἐν τῷ δήμῳ ἢ τῇ κοινότητι σταθερὰν κατοικίαν μετὰ δεκαετῆ συνεχῆ ἐγκατοίκησιν ἐν αὐτῇ καὶ ἄσκησιν τῶν λοιπῶν κοινοτικῶν δικαιωμάτων, ἀρχομένης τῆς δεκαετοῦς διαρκείας ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1915. Τοῦ δικαιώματος τούτου ἀπολαύουσιν ἐπίσης οἱ ἐνήλικοι κατιόντες τούτων μετὰ συμπλήρωσιν τῆς δεκαετοῦς τῶν ἀνιόντων ἐγκαταστάσεως ὡς καὶ οἱ συνεχίζοντες καὶ οἱ συμπληροῦντες τὴν διακοπεῖσαν ἕνεκα θανάτου δεκαετῆ ἐγκατάστασιν τῶν ἀνιόντων ἐνήλικοι κατιόντες τούτων. 3) Αἱ χῆραι τῶν ἐν ταῖς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 κατηγορίαις δημοτῶν, ὡς καὶ τὰ ὀρφανὰ πατρὸς καὶ μητρὸς ἀνήλικα τέκνα δημοτῶν ἀποτελοῦντα μίαν οἰκογένειαν, ἐφ' ὅσον καὶ ὅσα διατελοῦσιν ἐν ἀνηλικιότητι, ἐξομοιούμενοι πρὸς ἐνηλίκους κατιόντας διὰ τὰς περιπτώσεις τῆς ὑπ' ἀριθ. 2 κατηγορίας. 4) Αἱ χῆραι καὶ τέκνα ἀποτελοῦντα μίαν οἰκογένειαν, ἐφ' ὅσον καὶ ὅσα διατελοῦσιν ἐν ἀνηλικιότητι καὶ οἱ μὴ ὑπαγόμενοι εἰς τὰς κατηγορίας 1 καὶ 2 γονεῖς δημοτῶν ἐπίσης μὴ ὑπαγομένων εἰς τὰς ἄνω κατηγορίας, φονευθέντων δ' ἐν πολέμῳ, ὡς καὶ οἱ μὴ ὑπαγόμενοι εἰς τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας δημόται, οἵτινες ἕνεκα τραύματος ἐν πολέμῳ κατέστησαν ἀνίκανοι πρὸς ἐργασίαν καὶ ἀπολαύουσι συντάξεως.

Καθ' ἕκαστον Ὀκτώβριον τὰ κοινοτικὰ συμβούλια βεβαιοῦσι διὰ λεπτομεροῦς καταλόγου, καταχωριζομένου εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν, τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων ζῴων ἑκάστου τῶν δημοτῶν τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν 1ης, 2ας, 3ης καὶ 4ης, τῶν πρωτίστως ἐχόντων δικαίωμα βοσκῆς ἐπὶ τῶν δημοτικῶν ἢ κοινοτικῶν βοσκῶν, τῇ αἰτήσει τούτων ἢ καὶ αὐτεπαγγέλτως, καθορίζοντα ἅμα ἐν τῇ ἀποφάσει των τοὺς μὴ δικαιουμένους εἰς τοιαύτην συμμμετοχὴν δημότας τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν. Μετὰ δὲ τὴν διάθεσιν τῆς δι' αὐτοὺς ἀπαιτουμένης ἀναλόγου βοσκησίμου γῆς ἐξευρίσκουσι καὶ προσδιορίζουσι τὸ τυχὸν ὑπάρχον περίσσευμα αὐτῆς κατ' ἔκτασιν καὶ ὅρια. Εἶτα τὰ δημοτικὰ ἢ κοινοτικὰ συμβούλια βεβαιοῦσι δι' ἰδίου προσθέτου λεπτομεροῦς καταλόγου, καταχωριζομένου εἰς τὴν αὐτὴν ἀπόφασίν των, τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν τῶν μικρῶν καὶ μεγάλων ζῴων τῶν δημοτῶν, οἵτινες δὲν ἀπολαύουσι μέν, κατὰ τὰς ἀνωτέρω διατάξεις, δικαιώματος βοσκῆς, ἀλλ' ἔχουσι διετῆ πραγματικὴν καὶ σταθερὰν ἐν τῷ δήμῳ ἢ τῇ κοινότητι κατοικίαν, ὑπὲρ ὧν διαθέτουσιν ἀνάλογον ἔκτασιν βοσκησίμου γῆς ἐκ τοῦ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐξευρεθέντος καὶ ὁρισθέντος περισσεύματος, ἐφ' οὗ «μόνου» οὗτοι ἀπολαύουσι δικαιώματος βοσκῆς. Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν δὲ καὶ τούτων χωρεῖ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ κατὰ νόμον τελικοῦ περισσεύματος βοσκησίμου γῆς, ὅπερ ἐκμισθοῦται διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας. Οἱ δημόται τῆς δευτέρας ταύτης κατηγορίας, διὰ τὴν ἀπόλαυσιν δικαιώματος βοσκῆς, ὑποβάλλονται εἰς πληρωμὴν δικαιώματος πρὸς τὸν δῆμον ἢ τὴν κοινότητα καιὰ κεφαλὴν ζῴου, δυναμένου κατ' ἀπόφασιν τοῦ δημοτικοῦ ἢ κοινοτικοῦ συμβουλίου νὰ ἐξιχθῇ μέχρι τοῦ διπλασίου τοῦ διὰ τοὺς λοιποὺς δημότας ὁρισθέντος. Ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τοῦ δημοτικοῦ ἢ κοινοτικοῦ συμβουλίου δημοσιευομένη ὑποβάλλεται εἰς τὸν ἁρμόδιον Νομάρχην, ὅστις ἀποφαίνεται ἐπ' αὐτῆς, ἐγκρίνων, ἀκυρῶν ἢ μεταρρυθμίζων αὐτὴν ἐπὶ τῇ προσφυγῇ παντὸς δημότου (Ν. Δ. 17 Σεπτ. 1926 ἄρθρ. 201 ἐδ. γ', ε'). Βλέπε καὶ Ἀκαρνανίας κοινότητες. Δ Γ

«Αἰτωλική», *ἐφημερίς*. Εἶναι ἡ πρώτη ἐμφανισθεῖσα ἑλληνικὴ ἐφημερὶς τὸ 1821, κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἐκδιδομένη *χειρόγραφος*. Περιωρίζετο κυρίως εἰς ἀνακοίνωσιν ἐγχωρίων εἰδήσεων καὶ ἐξαιρετικῶς πολεμικῶν γεγονότων, ἡ ζωή της δὲ ὑπῆρξε βραχυτάτη. Περὶ ταύτης ὁ Ἰ. Φιλήμων εἰς σημείωσίν του περὶ τῶν ἐφημερίδων τῆς Ἑλλάδος, γράφει:

«Πρώτη εἰς τὰ 1821 ἐφάνη ἐφημερὶς χειρόγραφος κατὰ τὸ Δυτικὸν μέρος τῆς Στερεᾶς ὑπὸ τ' ὄνομα «*Ἐφημερὶς Αἰτωλική*». Περιωρίζετο εἰς τὰς ἐσωτερικὰς εἰδήσεις τῶν πολεμικῶν συμπλοκῶν ἐκείνου τοῦ τμήματος—ἦτο ἀδύνατον ἄλλως τε νὰ δημοσιεύῃ ἐξωτερικάς—καὶ προτιμότερον ἐκείνας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων κατ' ἔκτασιν. Ἡ ἐφημερὶς αὕτη μένει ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς διὰ τὴν δύσκολον διάδοσιν καὶ τὴν πολλὰ μικρὰν διάρκειάν της: ἑπόμενον ἄφευκτον τῆς ἐλλείψεως τύπου. Ἀθάνατος εἰς τὴν ἐποχήν της ἀπὸ οἱονδήποτε μερικὸν πνεῦμα, ἤθελε χρησιμεύσει ἀρκετὰ ὡς ἐν περιοδικὸν ὑπόμνημα τῶν πολεμικῶν κινημάτων τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἴσως καὶ πολλῶν ἄλλων γειτόνων τόπων, ἐὰν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησίς της μέχρι τοῦ 1823. Ἀποκαθιστᾷ βάσιμον τὴν παρατήρησιν ταύτην ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἐφημερίδων μέχρις αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν μερικῶν ἀλληλογραφιῶν πολλῶν ὑποκειμένων ὅσα ἔφερον σημασίαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν». Δ. Μ.

Αἰτωλικιώτης (ὁ)· ὁ κάτοικος τοῦ Αἰτωλικοῦ· κοινῶς *Ἀντελικιώτης*.

Αἰτωλικόν. Πολίχνη τῆς ἐπαρχίας Μεσολογγίου τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Περὶ τῶν ὀνομασιῶν αὐτῆς «*Ἀντελικό*» καὶ «*Ἀνατολικόν*» βλ. κατωτέρω (Ἱστορία).

[ΓΕΩΓΡΑΦ.]. Τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ ἀλιτενοῦς νησῖδος τῆς λιμνοθαλάσσης *Κυνίας* (τῆς

Digitized by Google

συνήθως λεγομένης «*τοῦ Μεσολογγίου*»), 2 ὥρας πεζῇ Β.Δ. τῆς πόλεως Μεσολογγίου. Ἡ νησὶς αὕτη, 500 μέτρων μόλις μήκους (ἐκ Β. πρὸς Ν.) καὶ 400 μ. πλάτους (ἐκ Δ. πρὸς Α.) κατέχεται ὁλόκληρος ὑπὸ τῆς πολίχνης καὶ ἀπέχει ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν ξηρῶν 400—500 μ., μετὰ τῶν ὁποίων συγκοινωνεῖ διὰ δύο λιθοκτίστων καὶ πολυτόξων γεφυρῶν. Τὸ ἁλιτενὲς τῆς νησῖδος καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἐνθυμίζει τὴν Βενετίαν, διὸ καὶ ἐκλήθη ὑπό τινων *Νέα Βενετία*.

Τὸ Αἰτωλικὸν διασχίζεται ἐκ τῆς μιᾶς γεφύρας πρὸς τὴν ἄλλην δι' εὐθείας ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ σήμερον και σιδηροδρομικὴ γραμμή, ἡ ὁποία ἄγει πρὸς τὸ χωρίον *Κατοχή*. Ἡ ὁδὸς αὕτη χωρίζει τὴν πολίχνην εἰς δύο τμήματα. Ἐκ τούτων τὸ μὲν νότιον ἔχει καλὴν ῥυμοτομίαν καὶ περιθέεται ὑπὸ εὐρείας παραλιακῆς ὁδοῦ. Κατὰ τὴν κεντρικὴν ὁδὸν εὑρίσκεται ὁ ἱστορικὸς ναὸς τῶν *Ταξιαρχῶν*, ἐκ τοῦ ὁποίου εὐθεῖα καὶ ἱκανῶς εὐρεῖα ὁδὸς καταλήγει εἰς τὴν νοτίαν παραλιακὴν ὁδόν. Κατὰ τὴν παραλιακὴν ταύτην ὁδόν, ἰδίᾳ εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα, προσδένονται τὰ ἱστιοφόρα. Εἰς δὲ τὸ Ν.Δ. ἄκρον τοῦ τμήματος τούτου ἔχει ἀνεγερθῆ τὸ νέον ἵδρυμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον εἶναι τετρατάξιον.

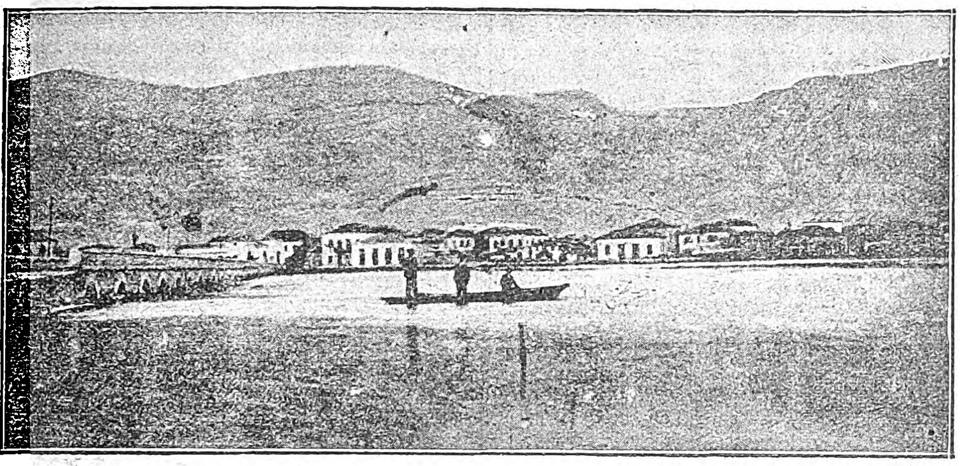

Δυτικὴ ἄποψις Αἰτωλικοῦ.

Τὸ βόρειον τμῆμα τῆς πόλεως στερεῖται παραλιακῆς ὁδοῦ καὶ διατηρεῖ σχεδὸν τὴν παλαιάν του ῥυμοτομίαν. Ἔχει κεντρικὴν πλατεῖαν εὐρεῖαν ἀλλ' ἀκανόνιστον, εἰς τὴν ὁποίαν καταλήγει στενὴ καὶ σκολιὰ ὁδός, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς γεφύρας, ἡ μόνη ἄλλοτε ὁδὸς τοῦ Αἰτωλικοῦ περὶ τὴν ὁποίαν συνεκεντροῦτο ἡ ζωὴ τῆς πόλεως καὶ ἡ ὁποία διατηρεῖ τὴν παλαιάν της ὄψιν.

Κατὰ τὴν πλατεῖαν εὑρίσκεται ὁ μεγαλύτερος ναὸς τῆς «*Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*», ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς Μητροπολιτικὸς ναός. Εἶναι ἁπλοῦς κατὰ τὸ σχέδιον, ἡ ὀροφή του ὅμως κοσμεῖται ὑπὸ πολλῶν τοιχογραφιῶν. Παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον εὑρίσκεται τὸ κοινοτικὸν μέγαρον (ἄλλοτε Δημαρχεῖον), ὡραῖον διώροφον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τὸ κάτω μέρος χρησιμεύει ὡς Εἰρηνοδικεῖον. Ὄπισθεν τοῦ Δημαρχείου εὑρίσκεται τὸ παλαιὸν κτίριον τοῦ Δημοτ. σχολείου, εἰς δὲ τὸ ἄκρον τῆς πλατείας καὶ ἀπέναντι τοῦ ναοῦ εὑρίσκεται ὁ μικρὸς ναὸς τοῦ *Ἁγίου Δημητρίου*. Ἐκ τῆς πλατείας στενὴ ὁδὸς πρὸς δυσμὰς διευθύνεται μέχρι τῆς θαλάσσης, ἄλλαι δὲ δύο πάροδοι συνδέουσι τὴν πλατεῖαν ταύτην μεθ' ἑτέρας τριγωνικῆς πλησίον κειμένης. Κατὰ τὴν κεντρικὴν ὁδὸν καὶ τὰς πλατείας τοῦ τμήματος τούτου ὡς καὶ τὰς παρόδους εὑρίσκονται τὰ διάφορα καταστήματα τῆς πολίχνης, ἐμπορικά, παντοπωλεῖα κ. τ. λ. Ὑπάρχουσι δὲ διὰ τοὺς ξένους καὶ δύο ξενοδοχεῖα τοῦ ὕπνου, καθὼς καὶ δύο ἑστιατόρια. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ εὑρίσκεται ἡ νέα ἀγορὰ τῆς πόλεως καὶ παρ' αὐτὴν μικρὰ παραλιακὴ πλατεῖα. Ἐντὸς τῶν βορείων συνοικιῶν ὑπάρχουν ἔτι δύο μικροὶ ναοί, τοῦ *Ἁγ. Νικολάου* καὶ *Ἁγ. Γεωργίου*.

Πολλαὶ οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως εἶναι ὡραῖαι παρὰ τὰς μικρὰς καὶ στενοχώρους τῆς κατωτέρας τάξεως. Παρ' ὅλην δὲ τὴν συμπύκνωσιν τῶν κατοίκων ἐπικρατεῖ σχετικὴ ὑγεία. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν (1920) ἠρίθμει 1094 οἰκογενείας ἢ 4374 ἄτομα.

Τὸ Αἰτωλικὸν ὑδρεύεται ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Κεφαλοβρύσου, ἡ ὁποία κεῖται κατὰ τὴν ὁδὸν Μεσολογγίου—Ἀγρινίου, ὑπὸ τὸν Ἀράκυνθον καὶ 45' ΒΑ τῆς πολίχνης. Τὸ ἄφθονον ὕδωρ τῆς πηγῆς, τὸ ὁποῖον κατὰ μέγα μέρος ῥέει δι' αὔλακος εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Αἰτωλικοῦ, μεταφέρεται διὰ σωλήνων τοῦ ὑδραγωγείου εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνυψοῦται διὰ μηχανῆς εἰς 13 μέτ. ὕψους.

Ἡ πόλις μόνη ἀπαρτίζει κοινότητα ὑπαγομένην εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεσολογγίου τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Πλὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων ἔχει καὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἀστυνομικὸν σταθμὸν ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἀστυνομικὴν διοίκησιν Μεσολογγίου, εἰρηνοδικεῖον ὑπαγόμενον εἰς τὸ πρωτοδικεῖον Μεσολογγίου, συμβολαιογραφεῖον, ταχυδρομεῖον, ὑποτελωνεῖον καὶ λιμενικὸν ταμεῖον.

Τὸ ἔδαφος τῶν πέριξ εἶναι εὐφορώτατον καὶ οἱ παραγόμενοι καρποὶ διακρίνονται διὰ τὸ εὔχυμον καὶ εὔγευστον αὐτῶν. Εἰς τὰς ἀπέναντι ξηρὰς ἐκτείνονται ἐλαιῶνες, τῶν ὁποίων μέγας ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῆς λιμνοθαλάσσης πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ Κεφαλοβρύσου καὶ πέραν ἔτι αὐτοῦ. Ὄπισθεν τοῦ ἐλαιῶνος καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρακύνθου ὑπάρχουν φυτεῖαι καπνοῦ, ἐκεῖθεν δὲ τοῦ Κεφαλοβρύσου σταφιδάμπελοι. Εἰς δὲ τὴν δυτικὴν παραλίαν ἐκτείνονται περιβόλια κατάφυτα ἐκ πορτοκαλλεῶν, λεμονεῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων. Κυριώτατα τῶν προϊόντων εἶναι : ἔλαιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκθλιψις γίνεται ἐν ἐλαιοτριβείοις τῆς πόλεως (ἐτησ. παρ. 250 χιλ. ὀκ.), καπνὸς (80 χιλ. ὀκ.), σταφὶς (550 χιλ. λίτρ.), οἶνος (300 χιλ. ὀκ.), δημητρ. καρποὶ (310 χιλ. ὀκ.) καὶ ἑσπεριδοειδῆ. Κατὰ τοὺς δυτικοὺς λόφους ἐξορύσσεται γύψος πρώτης ποιότητος, οἱ δ' ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ναυτιλίαν κάτοικοι μεταφέρουν τοῦτον διὰ μικρῶν ἱστιοφόρων εἰς διαφόρους λιμένας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἱστιοφόρων εἶναι ἀρκετός, ἀλλ' ἡ διὰ τῆς λιμνοθαλάσσης μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων γίνεται συνήθως διὰ μονοξύλων. Προσέτι ἀσχολοῦνται καὶ εἰς τὴν ἁλιείαν ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἢ ἐν τῷ ἰχθυοτροφείῳ τοῦ Πόρου (ἴδ. λέξιν).

Οἱ συλλαμβανόμενοι ἰχθύες μεταφέρονται εἰς τὰς ἀγορὰς ὄχι μόνον τοῦ Ἀγρινίου καὶ Πατρῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας. Κατασκευάζονται δ' ἔτι ἐνταῦθα καὶ ὡραῖα αὐγοτάραχα, ἰδίως ἐκ τῶν ᾠαρίων τοῦ κεφάλου.

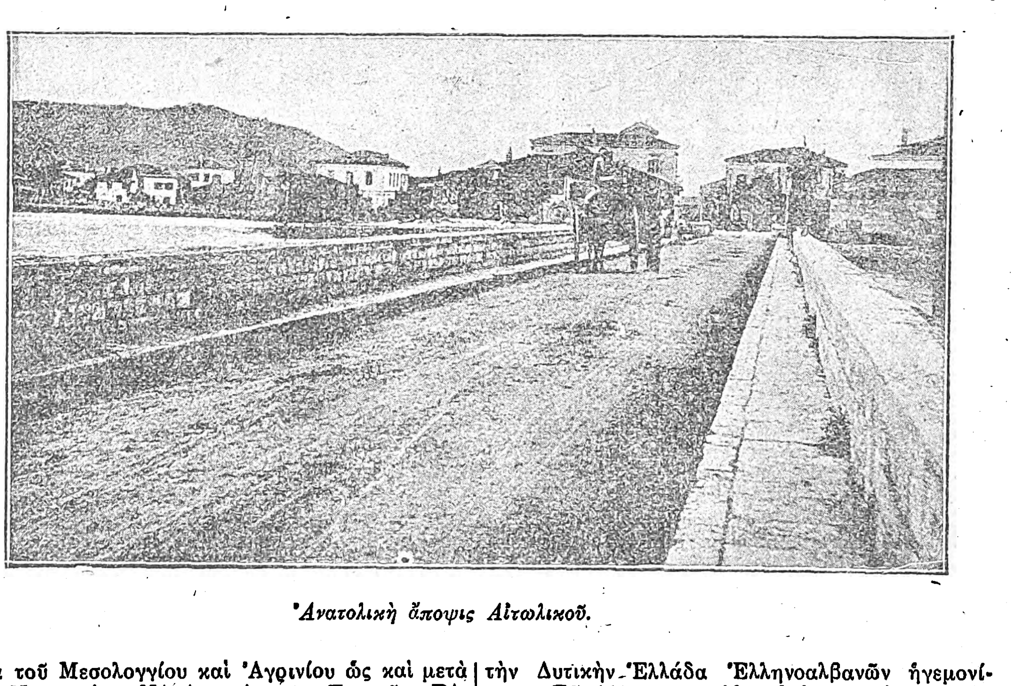

Ἀνατολικὴ ἄποψις Αἰτωλικοῦ.

Τὸ Αἰτωλικὸν συγκοινωνεῖ δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μετὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ Ἀγρινίου ὡς καὶ μετὰ τοῦ Νεοχωρίου ΝΔ Δ. καὶ τῆς Γουριᾶς ΒΔ. Ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς τῆς πόλεως εὑρίσκεται ἓν χιλιόμ. πρὸς Α., κατὰ τὸ 27ον χιλιόμ. ἐκ τοῦ Κρυονερίου καὶ 10 χιλιόμ. ΒΔ. τοῦ Μεσολογγίου. Τὴν πόλιν δὲ διασχίζει ἡ εἰς Νεοχώριον καὶ Κατοχὴν διακλάδωσις τῆς γραμμῆς ταύτης. Πλὴν τῆς διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίας συγκοινωνεῖ μετὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ διὰ λέμβων.

Ἡ λιμνοθάλασσα τοῦ Αἰτωλικοῦ.— Οὕτω καλεῖται τὸ ἐνδότερον πρὸς τὴν ξηρὰν μέρος τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου, ὅπου ἡ νησὶς καὶ ἡ πολίχνη τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὁρίζεται ἀπὸ τῆς κυρίας λιμνοθαλάσσης διὰ σειρᾶς ἁλιτενῶν νησίδων αἱ ὁποῖαι μεταβάλλουν τὴν ἔκτασίν των ἀναλόγως τῆς πλημμυρίδος καὶ τῆς ἀμπώτεως· ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἀβαθέστατον μέρος ταύτης, διὸ αὖλαξ ἓξ μέτρων πλάτους ἔχει ἀνοιχθῆ χάριν τῆς διὰ τῶν ὑδάτων συγκοινωνίας τοῦ Αἰτωλικοῦ μετὰ τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου. Τὸ μῆκος τῆς λίμνης τοῦ Αἰτωλικοῦ εἶναι 9 χιλιόμ., τὸ δὲ μέσον πλάτος $2^1/_2$. Καὶ πρὸς μὲν τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι ὡς καὶ ἡ μεγάλη λιμνοθάλασσα ἀβαθής, ἀλλὰ βορειότερον λαμβάνει ἀρκετὸν βάθος, μέχρις 29 μέτρων. Ἔχει δ' ἐξαιρέτους ἰχθῦς, τοὺς ὁποίους συλλαμβάνουν διὰ παραγαδίων ἢ ἁλιεύουν διὰ καμακίων πολλάκις καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἢ καὶ διὰ δικτύων. ι. σ.

—[ΙΣΤΟΡΙΑ]. Ἡ γραφὴ «*Αἰτωλικόν*», ἐπικρατήσασα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, κατὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν τοπωνυμιῶν, λογίζεται σήμερον αὐθαίρετος, διότι μετέβαλε, χωρὶς νὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ὀρθόν, τὴν ἔτι καὶ σήμερον διατηρουμένην παρὰ τῷ λαῷ ὀνομασίαν «*Ἀντελικό*». Ὁ πρῶτος ποιούμενος περὶ τῆς πολίχνης μνείαν εἶναι ὁ Ἱσπανοεβραῖος περιηγητὴς τοῦ 12ου αἰῶνος Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλλης ἁπλῶς ἀναφέρων τὴν τοπωνυμίαν «*Νατόλικο*», πιθανὸν ὡς παραφορὰν τοῦ *Ἀνατολικοῦ*. Τοιαύτην ἐν τούτοις ἔννοιαν δὲν ἔχει ἀπὸ τῆς θέσεως ἡ νησίς, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν πολίχνην. Οὐδὲ δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ λεχθῇ ὅτι διετήρησε τοιαύτην ὀνομασίαν, ἔστω καὶ τοπογραφικῶς ἄστοχον, ἐπειδὴ δῆθεν, ἐκεῖ ἔνθα σήμερον κεῖται, μετεφέρθη ἡ ἐνοίκησις ἀπὸ ἑτέρου πολίσματος παλαιοτέρου, δικαιολογοῦντος τὴν ὀνομασίαν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς του θέσεως, ἔχοντος εἰς ἀντίκρυσμα καὶ ἕτερον πόλισμα, Δυτικὸν ὀνομαζόμενον, ἐγκαταλειφθὲν δὲ καὶ τελείως λησμονηθέν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, οὔτε ἐπὶ τῆς νησῖδος, οὔτε γύρω αὐτῆς ἀναφέρεται πόλισμά τι εἴτε Ἀνατολικόν, εἴτε, κατὰ μείζονα λόγον, Αἰτωλικόν. Ἀρχιτεκτονικοὶ μάλιστα λόγοι πείθουν ὅτι ἡ σημερινὴ πολίχνη συνῳκίσθη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος, μεταφερθεῖσα ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀντικρινῆς ξηρᾶς ὅπου ἔκειτο πλησίον τῆς πηγῆς, ἀφ' ἧς ἡ πολίχνη ὑδρεύετο, καὶ πρὸς ἣν συνδέεται διὰ τῆς ἑτέρας τῶν πολυτόξων λιθίνων γεφυρῶν, αἵτινες διήκουσι κατ' ἐπέκτασιν τῆς νησῖδος, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμάς.

Ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος, χρονογράφος τοῦ 18ου αἰῶνος, κάτοικος τοῦ πολίσματος, ἐν τῷ *βίῳ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ*, τὸ ἀναφέρει ὡς «*Ἀνατωλικόν*», ἐπαγόμενος, «ὡς τῇ Ἄνῳ Αἰτωλίᾳ, εἰ οὕτως ἐτυμολογηθείη, συναπτόμενον». Ἀλλ' οὐδὲ καὶ τοῦτο ἀνταποκρίνεται πρὸς τοπογραφικὴν ἀνάγκην. Ὁπωσδήποτε τὸ *Ἀντελικὸν*—ὅπερ διὰ τὴν ὁμοιομορφίαν, ἐκ τοῦ ἐπικρατήσαντος ὅρου, θέλομεν ὀνομάζει *Αἰτωλικὸν* — πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ποσῶς δὲν ἀναφέρεται. Ὑπάρχον ἔκτοτε ἐπὶ τῆς γειτονικῆς ξηρᾶς ἀπετέλεσε προφανῶς μοῖραν τῶν ὀλίγῳ βραδύτερον ἢ καλύτερον τῶν κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετηρίδα ἐγκαθιδρυθέντων εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα Ἑλληνοαλβανῶν ἡγεμονίσκων. Τῷ 1405 κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ κόμητος Κεφαλληνίας *Καρόλου τοῦ Τόκκου*, ἀπὸ τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς Αἰτωλοακαρνανίας παρωνομάσθη *Κάρλελι* ἢ *Κάρελη*. Τῷ 1410 ἐξεχωρήθη εἰς τὴν Ἑνετίαν. Ἔκτοτε ἠκολούθησε τὰς τύχας τῆς λοιπῆς Αἰτωλίας, ἀπὸ πολιτικῆς ἐπόψεως, πότε ὑπὸ τὴν ἑνετικὴν διοίκησιν τελοῦν, πότε ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ἐν τούτοις, ἀφ' ἧς ἀνῳκοδομήθη ἐπὶ τῆς νησῖδος, φαίνεται ὅτι προώδευσε πλειότερον καὶ τῆς ἀρρήκτως μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένης πόλεως τοῦ Μεσολογγίου.

Digitized by Google

Διότι, ἂν τὸ Κάρλελι ὅλον, τελοῦν ὑπὸ Μουσελίμην, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὸν πασᾶν τῆς Χαλκίδος, εἶχε πρωτεύουσαν πρῶτον μὲν τὸν *Ἀετόν*, μεταγενεστέρως δὲ τὸ *Βραχόρι* (Ἀγρίνιον), ἡ παραλιακὴ περιφέρεια τῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου, διοικητικῶς ἐγνωρίζετο ὡς «*Νατέλικο - Μουκατασσί*», ἤτοι «Φορολογικὴ περιφέρεια Ἀνατολικοῦ». Ὅτι δὲ μικρὸν κατὰ μικρὸν προήχθη εἰς πολίχνην εὐημεροῦσαν οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς ὑπερέχουσαν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου διὰ τὰς δυσμὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, καὶ ἔκ τινος προξενικῆς ἐκθέσεως τοῦ 1764, ἐξ ἧς ἐμφαίνεται ὅτι εἶχε στολίσκον εἴκοσι ἓξ περίπου πλοίων. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα τεκμήρια τῆς εὐπραγίας τοῦ Αἰτωλικοῦ περιλαμβάνονται κατεσπαρμένα εἰς τ' Ἀρχεῖα. Τοῦτο ὅμως μέχρι τῶν Ὀρλωφικῶν. Διότι ἂν οἱ πράκτορες τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης δὲν ἐνήργησαν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἀνθοῦσαν κωμόπολιν, ὁ ἀντίκτυπος ὅμως τῆς θνησιγενοῦς ἐκείνης ἀποστασίας ἐγένετο ὀλεθρίως αἰσθητὸς παρ' αὐτῇ. Ὁ Ἀρματωλὸς τοῦ Βάλτου Σταθᾶς Γεροδῆμος ἐπέδραμε τὴν Εὐρυτανίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅμως τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ κυρίου κινήματος, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ, διότι ἀντελαμβάνετο ὅτι ὁ κατερχόμενος χείμαρρος τῶν Τουρκαλβανῶν μοιραίως θὰ ἐστρέφετο κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν συντρόφων του, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐλευθέραν τὴν διὰ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἐπικοινωνίαν. Ἐσυνθηκολόγησε λοιπὸν ἐγκαίρως, ἀφοῦ ἐξησφάλισεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τοὺς συντρόφους του, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς, τ' Ἀρματωλίκια τοῦ Βάλτου, τῶν Ἀγράφων, τοῦ Καρπενησίου καὶ τοῦ Πατρατζικίου (Ὑπάτης). Οἱ Γριβαῖοι ὅμως, οἵτινες ταυτοχρόνως ἐκινήθησαν, εἰς τὸ Ξηρόμερον, καὶ εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον ὁ Γουλιμῆς Λαχούρης, δὲν ἔστερξαν νὰ θεωρήσουν καὶ ἑαυτοὺς ἡττημένους. Τοὐναντίον προέβησαν καὶ μέχρι τῆς πολιορκίας τοῦ Βραχορίου. Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τριακοσίων περίπου μαχητῶν, ἔστω καὶ ἡρώων, ν' ἀντισταθοῦν εἰς τὸν κατερχόμενον ἀνθρώπινον χείμαρρον, καὶ τούτους συνέτριψε (βλ. λ. Γριβαίων κόκκαλα) καὶ τὸ Αἰτωλικὸν κατέστρεψε. Διότι εἰς αὐτὸ κατέφυγαν μὲ τὸν Μαυροδῆμον οἱ ἓξ ἐπιζήσαντες τῆς τρομερᾶς σφαγῆς ἥρωες, ἑλκύσαντες δὲ τοὺς διώκτας των Τουρκαλβανοὺς τοῦ Μουσελῆμ - Ἀχμὲτ βέη, προεκάλεσαν τὴν λεηλασίαν τῆς πολίχνης.

Ἔκτοτε καὶ ἐπὶ ὁλόκληρον πεντηκονταετίαν καθ' ἣν ἐτυράννει ὁ Ἀλῆς ὁ Τεπελενλῆς, εἴτε ὡς *Δερβὲν-Ναζιρῆς* (Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς ἀσφαλείας, Ἐπίτροπος τῶν Κλεισωριῶν), εἴτε ὡς *πασᾶς* τῶν Ἰωαννίνων, ἐμμέσως ἐπεκτείνων τὴν ἐξουσίαν του καὶ μέχρις αὐτοῦ, τὸ Αἰτωλικόν, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ χώρα, πολλὰ ὑπέστη. Διαρκῶς ἀπεμυζᾶτο διὰ τῶν ὀργάνων του, πρὸς ὄφελος τοῦ κυρίου των ἀλλὰ καὶ πρὸς ἴδιον ὄφελος ἐργαζομένων πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως. Τῷ 1793 μάλιστα ἡ τυραννία ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Καὶ οἱ «πιστοὶ ραγιάδες τοῦ Κάρλελι-Σαντζαγὶ» ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν Βεκίληδων, ἐξαιτούμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Σαραγίου. Προσέφεραν χρυσόν, σμύρναν καὶ λίβανον. Τότε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ὁ Μουκατᾶς τοῦ Ἀνατολικοῦ ὑπήχθη εἰς τὸ σουλτανικὸν χαρέμιον. Ἐν τούτοις ἡ ἐξάρτησις αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τὰ εὐεργετικά του πλεονεκτήματα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀλῆ-πασᾶς, ὅταν ἀπεθρασύνθη τῷ 1804 μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλίου καὶ τὰς ἄλλας νίκας τῆς Ἠπείρου, προσήρτησε καὶ τὸν Μουκατᾶν τοῦ Ἀνατολικοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν του, μέχρις αὐτῆς τῆς Ἐθνεγερσίας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ τὸ Αἰτωλικόν, ὅπως ἄλ-
λωστε καὶ ἡ λοιπὴ Δυτικὴ Ἑλλάς, ἐπὶ δύο μῆνας
ἐβράδυνε νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξαρτη-
σίας. Αἱ ἐξαιρετικαὶ ὅμως συνθῆκαι ὑπὸ τὰς
ὁποίας ἐτέλει ἡ χώρα καὶ διὰ τὰς σχέσεις τῶν
καπετάνων της πρὸς τὸν Ἀλῆ-πασᾶν, καὶ διὰ
τὴν γειτνίασιν τοσούτου στρατοῦ ἀσχολουμένου
εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων, ἐξηγοῦν τὴν
ἀδράνειαν, ἢ κυριολεκτικώτερον τὴν περίσκεψιν.
Ἐν τούτοις, ὁ πατριωτισμὸς ἐκόχλαζεν, αἱ εἰ-
δήσεις ἐκ Πελοποννήσου ἀνεπτέρωνον τὸ φρό-
νημα. Καὶ ὅταν ἐπεφάνη κατὰ Μάϊον ὁ ὑδραϊ-
κὸς στόλος εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλ-
που, ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη. Τὸ Αἰτωλικὸν συ-
νεννοήθη ἀμέσως μὲ τὸ Μεσολόγγιον καὶ μὲ τοὺς
καπετάνους τοῦ ὑπερκειμένου Ζυγοῦ (Ἀρακύνθου)
καὶ ἔστειλε μαχητὰς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀγρι-
νίου καὶ τοῦ Ζαπαντίου. Παρορᾳθὲν κατὰ τὴν
πρώτην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ἐβοή-
θησε ποικιλοτρόπως εἰς τὴν ἄμυναν καὶ ἀπαλλα-
γήν του ἀπὸ τὸν Μεχμὲτ Ρεσσήτ, τὸ πρῶτον τότε
κατελθόντα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Αὐ-
γούστου 1823 τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἡνωμέ-
νων δυνάμεων τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μουσταῆ
καὶ τοῦ πασᾶ τοῦ Βερατίου Ὀμὲρ Βρυώνη, τὸ
Αἰτωλικὸν ἐπολιορκήθη ἰδιαιτέρως. Ἀφ' ἑνὸς
ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὴν πρὸ ἔτους ἀρωγὴν
πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Ἀφ' ἑτέρου ἔπρεπε νὰ
ἐκλείψῃ, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ πολιορκία καὶ
ἡ ἅλωσις τοῦ Μεσολογγίου. Τοιουτοτρόπως ἐπο-
λιορκήθη. Ἀνέτοιμον ἐν τούτοις. Διότι ἂν εἶχε

τὸ σθένος διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τροφάς, ἐστερεῖτο ὅμως ὕδατος, ἀφοῦ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ὑδρεύετο εἰς τὴν ξηράν, πέραν τῆς γεφύρας, ἐπὶ τούτῳ καταστραφείσης, ἐγκαταλειφθεῖσα κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ σφοδρότατον λοιπὸν βομβαρδισμόν, ἀπὸ ἡμερῶν ἐξακολουθοῦντα οἱ Αἰτωλικιῶται ὀλίγον ἔλειψε νὰ παραδοθοῦν, κατατυραννούμενοι ἀπὸ τὴν δίψαν.

Τότε ὅμως συνέβη ἓν ἐξ ἐκείνων τῶν θαυμάτων ἅτινα ἐνθαρρύνουν τοὺς κάμνοντας, ἐπειδὴ ἐκδηλώνουν συμπαραστάτιδα τὴν ἀνερεύνητον βούλησιν τῆς θείας προνοίας. Ἐχθρικὴ δηλονότι βόμβα, πεσοῦσα εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν, ἤνοιξεν εἰς τὸ ἔδαφος ὀπὴν ἐξ ἧς ἀνέβλυσε γλυκὺ καὶ πόσιμον ὕδωρ. Ἐντεῦθεν ὄχι μόνον θαρραλεώτεροι εἰς τὴν ἄμυναν ἀπέβησαν οἱ Αἰτωλικιῶται, ἀλλὰ καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ ἓξ μικρὰ καὶ παλαιὰ κανόνια, τὰ ὁποῖα ἐχειρίζετο ὁ Ἄγγλος πυροτεχνίτης *Μάρτινς* μετὰ ἐντοπίων πυροβολητῶν, ἐπετίθεντο κατὰ τῶν πολιορκητῶν. Μεγάλης ἐπίσης ὠφελείας πρόξενος ἐγένετο καὶ ὁ Χῖος τὴν πατρίδα μηχανικὸς *Μιχαὴλ Κοκκίνης*, ὅστις κατέστρεψεν ἐν καιρῷ πυροβολητήριον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ πολιορκηταὶ ἔμελλον νὰ διακόψουν τελείως τὴν μετὰ τοῦ Μεσολογγίου ἐπικοινωνίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἀπομονοῦντες δὲ αὐτὸ νὰ τὸ καταστρέψουν. Τέλος μετὰ τετραήμερον βομβαρδισμόν, καθ' ὃν ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 20 κατοίκους τῆς ὀχυρᾶς κωμοπόλεως, τὴν 26 Νοεμβρίου οἱ δύο πασάδες ἀνεχώρησαν κατῃσχυμένοι. Ραγδαῖαι βροχαὶ ἐβορβόρωσαν τὴν περὶ τὸ Αἰτωλικὸν πηλώδη ἔκτασιν. Οἱ πυρετοὶ ἐθέρισαν τοὺς Τούρκους. Καὶ διὰ νὰ μὴ ὑποστοῦν χειρότερα ἔθαψαν εἰς τὴν πηλώδη γῆν τὰ κανόνια των καὶ ἐπέθεσαν ἐπ' αὐτῶν λευκὰς πέτρας ὥστε νὰ φαίνωνται μουσουλμανικοὶ τάφοι. Ἔπραξαν δὲ τοῦτο καὶ διότι δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ διακομίσουν ἕνεκα τῆς καταστάσεως τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ νὰ τὰ ἐπανεύρουν ἐπανερχόμενοι, ὅπως συνέβη τῷ 1825. Τότε ὅμως ἡ ὑποχώρησις μετεβλήθη εἰς φυγήν. Καὶ τοῦτο ἀποδοθὲν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυναν τοῦ Αἰτωλικοῦ νέαν αἴγλην τοῦ προσέδωσε.

Τῷ 1824 μετέβη ἐκεῖ καὶ ἐγκατεστάθη μετὰ σουλιωτικῶν σωμάτων ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, μηνύων δὲ ἔναντι τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου διὰ τὸ ζήτημα τοῦ *Γιαννάκη Ράγκου* μετέβαλεν αὐτὸ εἰς στρατόπεδον.

Ὁ ἀντίκτυπος τοῦ πρώτου ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824, σοβαρὰν ἀναρχίαν ἐπέφερε καὶ εἰς τὸ Αἰτωλικόν, τελοῦν ὑπὸ τὰς ἐκτάκτους ἐκείνας συνθήκας. Μετ' ὀλίγον, ἀνακαλυφθείσης τῆς πρὸς τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην ἐπιστολῆς τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ Μαυροκορδάτος εἰσήγαγεν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν τὴν ἐκ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν δύναμιν τοῦ ἐν Ξηρομέρῳ στρατοπέδου. Καί, περὶ τὰ τέλη Μαρτίου, ἐξαδυνατίσας τὸν ἀντίπαλον εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Αἰτωλικόν, συνέστησε τὸ στρατοδικεῖον, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Καραϊσκάκην, μολονότι ἀσθενοῦντα, ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν ἀντὶ πάσης ἄλλης καταδίκης. Μετ' ὀλίγον, θανόντος εἰς τὸ Μεσολόγγιον τοῦ Βύρωνος, καὶ πολλῶν περιστατικῶν μεταβαλόντων τὴν κατάστασιν, τὸ Αἰτωλικὸν πάλιν ἀπεγυμνώθη στρατιωτῶν. Διότι καὶ οἱ παραμένοντες εἰς αὐτὸ Σουλιῶται, λαβόντες καθυστερουμένους μισθούς, ἀνεχώρησαν, ἄλλοι μὲν εἰς Γαστούνην, ἄλλοι δὲ εἰς Ἄμφισσαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου, ὁ Μαυροκορδάτος, φοβούμενος μήπως ἔχῃ καὶ ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ὀλεθρίας τὰς συνεπείας, συνεκάλεσε Συνέλευσιν προκρίτων, πληρεξουσίων καὶ ὁπλαρχηγῶν, ἵνα ἐξετάζουσα τὴν κατάστασιν οἰκονομήσῃ τὰς περιστάσεις, προλάβῃ δὲ ἐνδεχόμενα δεινά. Ἡ Συνέλευσις συνεκροτήθη εἰς Αἰτωλικόν. Διότι ἐκεῖ ἀσθενῶν παρέμενεν ὁ Μαυροκορδάτος. Διεξήγετο δὲ τὸν Δεκέμβριον 1824 εἰς τὸν Ναὸν τῆς Παναγίας. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀναφέρεται χαρακτηριστικὸν τῆς ἀφελείας καὶ ἁγνότητος τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς ἐπεισόδιον. Οἱ συνελθόντες μετὰ φανατισμοῦ συνεζήτουν καὶ ἠγωνίζοντο νὰ πείσουν τοὺς καπετάνους, καὶ μάλιστα τὸν Δημήτριον Μακρῆν, νὰ παραδώσουν εἰς τὸ κοινὸν τὰ ὅσα γεννήματα κατεκράτουν, πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, εἰς τὰς περιφερείας των. Γενομένου δὲ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἰσχυροτάτου σεισμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ οἰκίαι ἀκόμη κατέπεσαν, εἷς τῶν πληρεξουσίων ἐξήγησε τὸ σημεῖον ὡς ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἥτις ἐσάλευε τὰ θεμέλια τῆς γῆς. «Μάθετε, ἐξηκολούθησεν ὑποβλητικὸς ὁ ρήτωρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν λαόν του ὄχι μόνον ἐκ χειρὸς τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ ἐκ χειρὸς τῶν ἀγαπώντων τὴν ἀνομίαν καὶ τὴν ἀδικίαν Χριστιανῶν». Καὶ οἱ καπετᾶνοι, ταῦτα ἀκούοντες μετὰ τὴν θεοσημείαν, προεξάρχοντος τοῦ Μακρῆ, τὰ πάντα ἔσπευσαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸ κοινόν. Ἐντεῦθεν δύναται νὰ κατανοηθῇ πῶς ἡ Συνέλευσις αὕτη ἐδεξιώθη ἀδελφικῶς τοὺς καταδιωκομένους ὑπὸ τῆς Διοικήσεως «*Δύο Ἀνδρέας*» (τοὺς *Α. Λόντον* καὶ *Α. Ζαΐμην*), ὅταν, περάσαντες ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Στερεάν, ἐζήτησαν ἀσφαλὲς καταφύγιον εἰς ἄνδρας οὐδαμῶς ἀπὸ τῆς Διοικήσεως ἐν τοσούτῳ ἀποσχισθέντας.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1825, καὶ ἀφοῦ ἐστρατολόγησεν Ἀλβανοὺς καὶ Ρουμελιώτας, ὁ Μεχμὲτ-Ρεσσὴτ πασᾶς Κιουταχῆς ἐπολιόρκησε μετὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ Αἰτωλικόν. Τετρακισχίλιοι Γκέγκηδες καὶ Μιρδῖται ἀπεσπάσθησαν τῆς στρατιᾶς διὰ νὰ τὸ πολιορκήσουν. Ἀλλὰ μόνον τὴν πηγὴν τῆς ξηρᾶς κατώρθωσαν τὴν 17 Ἀπριλίου νὰ κυριεύσουν, εἴτε διότι εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ εἴτε διότι οἱ πρόμαχοί της ἐκάμφθησαν ἢ ἔπεσαν. Τοῦτο σαφῶς δὲν ἀναφέρεται, καίτοι μετὰ τὸ πάθημα τῆς πρώτης πολιορκίας ἰδιαιτέρα φαίνεται δοθεῖσα προσοχὴ εἰς τὴν κατοχὴν τῆς πηγῆς. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἄλλο θαυμάσιον ἐσημειώθη, ἀκριβῶς τὴν ἐπομένην. Ἐνῷ δηλαδὴ ἔξαλλοι οἱ κάτοικοι διελογίζοντο πῶς θὰ ἠδύναντο ν' ἀνθέξουν εἰς τὴν δίψαν, ἀμεσώτατον κίνδυνον, εἰδοποιήθησαν αἴφνης ὅτι κάποιος στρατιώτης πεσὼν εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν ἀντελήφθη ὅτι τὸ ὕδωρ ἦτο πόσιμον. Ἔσπευσαν λοιπόν, πιστεύσαντες εἰς νέον θαῦμα, καὶ ἐπλήρωσαν τὰς ὑδρίας, τὰ δοχεῖα καὶ πᾶσαν δεξαμενήν. Διότι τὸ ὕδωρ ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ μετέβαλλεν οὐσίαν. Προερχόμενον ἐκ βροχῶν καὶ ἐπιπλέον ὡς ἐλαφρότερον ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς διὰ τῆς πιέσεώς του ἀποκροῦον τὸ θαλάσσιον, τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο ὕδωρ διετηρήθη ἐπὶ δύο ὅλας ἡμέρας. Κατόπιν ἡ λιμνοθάλασσα ἀνέκτησε τὴν ἄποτόν της ἅλμην. Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ, τὸ γεγονὸς εἶχε κοινολογηθῇ, λόγῳ καυχήσεως, εἰς τοὺς πολιορκητάς. Οὗτοι δὲ παρατηροῦντες τὸ μάταιον τῆς κατακρατήσεως τῆς πηγῆς, ἐχαλάρωσαν τὴν πολιορκίαν.

Ἀπαλλαγέντες τοῦ ἀμέσου κινδύνου οἱ Αἰτωλικιῶται, πολλάκις διὰ τῆς κανονιοφόρου των καὶ τῶν ὁπλοφόρων συνέδραμον τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ. Ὅπως ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἀπέσυραν τὴν δύναμίν των, οὕτω καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐγυμνώθη τῆς ἰδικῆς του διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ Μεσολόγγιον. Γυμνὸν συνεπῶς μαχητῶν εὑρέθη, ὅταν, μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἰμπραήμ, μετεβλήθησαν τὰ στρατιωτικὰ σχέδια. Καὶ ἕρμαιον τοῦ Χουσεῒν-βέη θὰ ἐγίνετο τὸν Μάρτιον τοῦ 1826, ὅταν μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ *Βασιλαδίου* ἐκυριεύθη καὶ ἡ γειτονικὴ νησὶς τοῦ *Ντολμᾶ*. Ὡρῶν ζήτημα ἀπέβαινε συνεπῶς ἡ ἅλωσις τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἂν οἱ Αἰγύπτιοι δὲν προέβησαν εἰς τὴν ἄμεσον κατάληψιν τῆς πολίχνης, τοῦτο δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἠγνόουν τὴν γυμνότητα τῆς ἀμύνης. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι εἶχαν καὶ λόγους νὰ προβοῦν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Αἰτωλικοῦ μετὰ περισκέψεως καὶ ἄνευ περαιτέρω βομβαρδισμοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Διὰ τοῦτο ὅταν τὴν ἐπομένην ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἤρχισαν πλησιάζοντες, χωρὶς νὰ πυροβολοῦν, καὶ εἶδαν ὑψουμένην λευκὴν σημαίαν, ἀμέσως ἐσταμάτησαν τὴν προέλασιν καὶ ἀνέμειναν ἀποτελέσαντες ἰσχυρὸν περὶ τὴν νησῖδα κλοιόν. Πράγματι ὁ πρόκριτος Γαλάνης, ὁ καλούμενος *Μεγαπᾶνος*, ἐκτελῶν ἀπόφασιν τῶν πολιτῶν ἀντιλαμβανομένων τὸ μάταιον τῶν περαιτέρω ἀγώνων, ἐξήρχετο μὲ τὴν λευκὴν σημαίαν διὰ νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁδηγηθεὶς δὲ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ *Ἰμπραήμ*, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Κιουταχῆν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Καὶ ἡ συνθηκολογία ἀπεφασίσθη. Ἀλλ' ἀπῄτησεν ἡ ὅλη διαδικασία διήμερον περίπου, κατὰ τὸ ὁποῖον παράδοξος ἀλλὰ λίαν εὐλαβητικὴ ἐτηρήθη ἐκεχειρία. Ὁ Τρικούπης ἀναφέρει ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ ἐξέλθουν ἄοπλοι οἱ κάτοικοι μὲ μόνα 100 γρόσα ἕκαστος καὶ τὴν πλουσιωτέραν στολήν του, διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἄρταν, ὅπου ἔμελλον νὰ οἰκήσουν ὅλοι, πλὴν ἑνὸς τηρουμένου ἀνωνύμου. Ἀναφέρει δὲ ἐν τέλει ὅτι ὁ ἀνώνυμος οὗτος ἦτο νεᾶνις ἥτις, ἁρπαγεῖσα κατὰ τὴν ἔξοδον, ἀπεστάλη εἰς τὸν Ἰμπραήμ. Κατὰ τὸν μαρκήσιον *Λιβρόν*, Γάλλον ἀξιωματικὸν τοῦ Αἰγυπτίου ἡγεμονίδου καὶ ὑπομνηματογράφον, δὲν ἐπρόκειτο περὶ Χριστιανῆς, ἀλλὰ περὶ Μουσουλμανίδος τοῦ Μεσολογγίου, κατακρατουμένης εἰς τὸ Αἰτωλικὸν παρὰ χριστιανικῇ οἰκογενείᾳ, ἥτις καὶ ἐλευθερωθεῖσα ἀπεδόθη εἰς τὸν πατέρα της, ἀκολουθοῦντα τὸν Ἰμπραήμ. Ἐν τούτοις ἡ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ἀναφέρει. Αὐστηρὰ εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ Ἱστορικοῦ ἐπάγεται ὅτι ὁ βάρβαρος, «ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὸ Ἀνατολικὸν ἀμαχητί, ἄλλους μὲν ἐπέρασεν ἐν στόματι μαχαίρας, ἄλλους ἐπώλησεν εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ εἰς ἄλλους ἐσυγχώρησε τὴν ζωὴν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ τοὺς μεταχειρίζεται ὡς ἀνδράποδα». Ἂν λοιπὸν ἀποδεχθῶμεν τὴν ἐκδοχὴν τοῦ μαρκησίου Λιβρόν, δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀφετηρίαν τοῦ ἐπιχωρίου ᾄσματος κατὰ τὸ ὁποῖον ἐξυμνοῦνται τὰ κάλλη τῆς Μεσολογγιτοπούλας Σουλτάνας, καὶ ὅπερ, διαρρυθμισθὲν σὺν τῷ χρόνῳ, ἔφθασεν ἠλλοιωμένον μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν μορφήν:

Στὴ σκάλα τοῦ Ἀντελικοῦ,
Μπρὲ Ἀντελικιώτισσα,
Καθέται μιὰ Σουλτάνα,
Μεσολογγιτοποῦλα,
Πὤχει τ' ἀχεῖλι κόκκινο,
Μπρὲ Ἀντελικιώτισσα,
Τ' ἀχεῖλι της βαμμένο,
Μεσολογγιτοποῦλα.

Ὁπωσδήποτε αὐτὴ μὲν κατεκρατήθη ἀπὸ τὸν Ἰμπραήμ. Ὁ Κιουταχῆς, ἔχων ἀνάγκην ὁμήρων τινῶν, κατεκράτησεν ἐνίους προκρίτους τῆς Αἰτω-

Digitized by Google

λίας, οἵτινες εἶχον συγκεντρωθῆ πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. Μετ' ὀλίγον ἡ πόλις διηρπάγη ὑπὸ τῶν ὀρδῶν. Οἱ δὲ πορευόμενοι εἰς Ἄρταν ἐδεινοπάθησαν καθ' ὁδόν, ληστευόμενοι ἀπὸ τοὺς συνοδίτας καὶ φρουροὺς Ἀλβανούς, ἐλάχιστοι δὲ μετὰ τοῦ Μεγαπάνου ἔφθασαν εἰς τὴν Ἄρταν. Καὶ οὕτω τὸ Αἰτωλικόν, ἀπὸ τῆς 13 Μαρτίου, ὅπως τὸ Μεσολόγγιον, μετὰ ἕνα περίπου μῆνα, περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Τούρκων.

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀρχιστρατήγου *Τζοὺρτζ* πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1827, ὁ πλοίαρχος Ἄστιγξ, μὲ τὸ ἀτμοκίνητον πλοῖόν του «*Καρτερίαν*» καταλαβὼν τὴν 15 Δεκεμβρίου τὸ Βασιλάδι ἀπὸ τοὺς φυλάσσοντας αὐτὸ Τουρκαλβανοὺς προεχώρησεν εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν μὲ πλοιάρια διὰ νὰ καταλάβῃ τὸ Αἰτωλικόν. Καὶ τότε μὲν δὲν ἐπέμεινεν εὑρὼν σθεναρὰν ἀντίστασιν. Ἐπαναληφθεισῶν δὲ κατ' Ἀπρίλιον τῶν ἐχθροπραξιῶν, συχναὶ ἐγένοντο ἐπιθέσεις πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὀχυρᾶς νησῖδος, μέχρι τῆς 11)23 Μαΐου, ὁπότε ὁ Ἄστιγξ, θανασίμως πληγείς, μετεφέρθη ἐπὶ τῆς «Καρτερίας» καὶ ἐκεῖ τὴν 20 Μαΐου/1 Ἰουνίου ἀπέθανε. Τὸ θλιβερώτατον τοῦτο γεγονὸς ἀνέκοψε καὶ τότε τὴν προσπάθειαν. Διότι ὁ Τζούρτζ, ὅστις ἀπὸ ξηρᾶς ὑπεστήριζε τὴν ἐπίθεσιν, ἀντιληφθεὶς τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιτυχίας μετὰ τὴν παρατηρηθεῖσαν χαλάρωσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, διέταξεν ὑποχώρησιν προφασισθεὶς ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ὕδατος.

Ἓν ἔτος βραδύτερον καὶ μολονότι εἶχεν ἀποφασισθῆ νὰ διακοποῦν τελείως αἱ ἐχθροπραξίαι, τὰ αἰτωλικὰ φρούρια τῆς Ναυπάκτου, Ἀντιρρίου, Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐξουσίαν, χάρις εἰς τὴν διπλωματικότητα μεθ' ἧς ἐχειρίσθη τὸ ζήτημα ὁ *Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος*. Τὰ δύο τελευταῖα φρούρια, μόνα ἀπολειπόμενα κατ' Ἀπρίλιον 1829, εἶχον κοινὴν τὴν φρουρὰν καὶ φρούραρχον τὸν Μουσταφᾶ-μπέην Κηριτλῆν. Κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, βραδυνούσας διότι ὁ Μουσταφᾶ—μπέης πρὶν παραδώσῃ τὰ φρούρια ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ δῆθεν τὴν τύχην τῶν ὅπλων, ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Παπαρρηγόπουλος δικαίως ἀνησύχει, φοβούμενος ἀπρόοπτα. Πράγματι ἀγγλικὴ φρεγάτα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον *Σπένσερ*, ἐνεφανίσθη εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Μεσολογγίου, ἀπητήθη δὲ ἀπὸ τὸν *Ἀνδρέαν Μιαούλην* κυβερνήτην τῆς «*Ἑλλάδος*» καὶ ἀρχηγὸν τοῦ θαλασσίου ἀποκλεισμοῦ, ὅπως, ὑπείκων εἰς διαταγὴν τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἄρῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν φρουρίων, ὡς εἶχε διαλυθῆ καὶ τῆς Πρεβέζης ὁ ἀποκλεισμός.

Τότε καὶ πάλιν παρενέβη ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ σιγολαλήσας εἰς τὸν Μιαούλην τοῦ ὑπηγόρευσε ν' ἀποκριθῇ ὅτι ἡ διαταγὴ ἔφθασεν ἀργά, διότι μεταξὺ τῶν δύο μερῶν εἶχε κλείσει ἡ συμφωνία τῆς παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ. Ὁ Μιαούλης, εὐθὺς ἄνθρωπος, μὲ πολλὴν δυσκολίαν ἐπανέλαβε τὸ ψεῦδος. Ὁ Σπένσερ ἀντελήφθη περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὁποίαν σκληρὰν ἐντολὴν εἶχεν ἀναλάβει, ματαιώνων τὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπελευθέρωσιν, προσεποιήθη ὅτι ἐκπλήττεται καί, πλαγίαν ποιούμενος εἰδοποίησιν, ἀνέφερε δῆθεν ἐπεισοδιακῶς ὅτι ἔρχονται κατόπιν αὐτοῦ πλοῖα πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῶν φρουρίων καὶ συνεπῶς ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπεχρεοῦτο ν' ἀφήσῃ τὰ πλοῖα ἐκεῖνα νὰ φθάσουν μέχρι τῶν φρουρίων ἀνενόχλητα. Ἔπραξε τοῦτο ὅπως τοὺς ὑποδείξῃ προφανῶς ὅτι πρέπει νὰ σπεύσουν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συμφώνου. Μεθ' ὃ ἀνεχώρησε, χωρὶς καὶ νὰ φθάσουν τὰ περὶ ὧν ἐγένετο λόγος πλοῖα. Πράγματι τὴν 2αν Μαΐου 1829 ὑπεγράφη συνθήκη παραδόσεως ταυτοχρόνως τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ ὑπὸ τοὺς ὅρους, ὅπως αἱ μὲν οἰκογένειαι, συμποσούμεναι εἰς ἑξακοσίας, ἐπιβιβασθοῦν πλοίων καὶ σταλοῦν εἰς *Ἁγιάδα (Σαγιάδα)* ἢ *Πρέβεζαν*, οἱ δὲ ὁπλοφόροι, μετὰ τῶν ὅπλων των καὶ ἔχοντες «*ρεχέμι*» (ὅμηρον δηλονότι) αὐτὸν τὸν συνυπογράφοντα τὴν συνθήκην Γεώργιον Νικολάου (τὸν καὶ *Βαρνακιώτην)* διὰ ξηρᾶς μεταβῶσιν εἰς *Ποῦνταν* Πρεβέζης.

Τοιουτοτρόπως τὸ Αἰτωλικὸν περιῆλθεν ὁριστικῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. Γ. Δ. Κ.

Αἰτωλός. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συνήθειαν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἀπέδιδον τὴν καταγωγήν των εἰς ἕνα ἥρωα, τὸν *Αἰτωλόν*. Τὴν παράδοσιν περιέσωσεν ὁ Στράβων (ἐν 463. Βιβλ. I. § 2), τὴν ὁποίαν παρέλαβεν ἀπὸ τὰ μὴ περισωθέντα συγγράμματα τοῦ ἱστορικοῦ *Ἐφόρου*. Ἐξ Ἤλιδος ἀφίκετο ὁ *Αἰτωλός*, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐνδυμίωνος, καὶ διὰ πολέμου πρὸς τοὺς κατέχοντας τὴν Αἰτωλίαν Κουρῆτας ἐγένετο κύριος τῆς χώρας. Οἱ προγενέστεροι κάτοικοι ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, οἱ δὲ μετὰ τοῦ Αἰτωλοῦ συγκατελθόντες Αἰτωλοὶ καὶ Ἐπειοὶ ἔκτισαν τὰς ἀρχαιοτάτας τῶν ἐν Αἰτωλίᾳ πόλεων. Ὁ ἐκ τῆς δεκάτης μετὰ τὸν Αἰτωλὸν γενεᾶς *Ὄξυλος* ἔπειτα συγκατελθὼν μετὰ τῶν Δωριέων συνῴκισε τὴν Ἤλιδα.

Περὶ τοῦ Αἰτωλοῦ ποιεῖται λόγον καὶ ὁ Παυσανίας (ἐν Ἠλιακοῖς Α', Βιβλ. V. 3—9) γράφων: «Αἰτωλῷ δὲ μετὰ Ἐπειὸν βασιλεύσαντι συνέπεσεν ἐκ Πελοποννήσου φυγεῖν». Ἔφυγε δέ, διότι ἀκουσίως εἰς «τεθέντα» ἀγῶνα ἁρματοδρομίας ἐφόνευσε τὸν *Ἄπιν*, τὸν ἐκ Παλλαντίου τῆς Ἀρκαδίας βασιλέα, καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ ἐζήτουν ἐκδίκησιν. «Ἀπὸ μὲν Αἰτωλοῦ τοῦ Ἐνδυμίωνος οἱ περὶ τὸν Ἀχελῷον οἰκοῦντες ἐκλήθησαν, φυγόντες εἰς ταύτην τὴν ἤπειρον». Εὐρύτερόν πως ἐκθέτων ὁ Παυσανίας τὰ τῆς γενεαλογίας τοῦ Αἰτωλοῦ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ (V. 4. 4) μᾶς σώζει τὴν παράδοσιν ὅτι καὶ ὁ ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Αἰτωλοῦ Ὀξύλου γεννηθεὶς υἱὸς ὠνομάσθη Αἰτωλός. «Ὀξύλου δὲ γενέσθαι παῖδάς φασιν *Αἰτωλὸν* καὶ Λαΐαν».

Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει *Αἰτωλόν* τινα *τὸν Τιτόρμον*, ἐλθόντα εἰς Σικυῶνα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου Κλεισθένους, ἵνα μετάσχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα, ὃν οὗτος προέθετο προκειμένου νὰ ἐκλέξῃ σύζυγον διὰ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀγαρίστην· ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ πρόκειται περὶ ἄλλου τινός, καίτοι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τίτορμος «ὑπερέφυ τοὺς Ἕλληνας ἰσχύϊ καὶ ἔφυγεν ἀνθρώπους εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς *Αἰτωλίδος* χώρης». Δ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

Αἰτωλὸς ***Εὐγένιος***. Οὗτος, ἐπονομαζόμενος καὶ *Γιαννούλης*, ἐγεννήθη εἰς Μέγα Δένδρον τῆς Αἰτωλίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος. Ὁ ἴδιος εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὑπογράφεται, ἄλλοτε μὲν *Εὐγένιος Ἰωαννούλιος*, ἄλλοτε δὲ *Εὐγένιος ὁ ἐξ Αἰτωλίας*. Τὴν πρώτην ἐκπαίδευσιν ἔλαβεν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Βαρνακόβης, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ *Νικόλαος Καβάσιλας*, κατόπιν δὲ πρὸς τελειοτέραν μόρφωσιν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἤκουσε τὰ μαθήματα τοῦ *Θεοφίλου Κορυδαλέως* καὶ *Μελετίου Συρίγου*, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐσπούδασε φιλοσοφίαν. Ἡ κοινότης Καρπενησίου ἐκτιμῶσα τὴν ἀρτίαν μόρφωσίν του τὸν προσεκάλεσεν ὡς διευθυντὴν τοῦ σχολείου της. Τὴν πρόσκλησιν ἐδέχθη ὁ Εὐγένιος καὶ διεκρίθη διὰ τὴν καρποφόρον διδασκαλίαν του ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Βραδύτερον ἐχειροτονήθη ἱερομόναχος καὶ ἀπεχώρησεν ὡς ἀσκητὴς εἰς τὰ ὄρη τῶν Ἀγράφων. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Βρανιανῶν εἰς ἔνδειξιν τιμῆς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Εὐγένιον, ὁ ὁποῖος ἐφημίζετο πολὺ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν του, ἵδρυσαν χάριν αὐτοῦ μοναστήριον εἰς τὴν θέσιν Γούβαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του διδάσκων τοὺς ὀλίγους καὶ ἐκλεκτοὺς μαθητάς του καὶ ἀσχολούμενος εἰς μελέτας καὶ συγγραφάς. Ἐκ τῶν μαθητῶν του ὑπῆρξε καὶ ὁ *Διονύσιος Μουσελίμης*, μητροπολίτης Λαρίσης καὶ πεντάκις καταλαβὼν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Εὐγένιος ἔγραψε βίον τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, διαφόρους θρησκευτικὰς πραγματείας, λόγους καὶ ἐπιστολὰς πρὸς ἐπισκόπους καὶ ἄλλους, ἐκ τῶν ὁποίων σώζονται 26. Τακτικὴ ἦτο ἡ ἀλληλογραφία του πρὸς τὸν Παναγιώτην Νικούσιον καὶ Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἀπέθανε. Α. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

— **Αἰτωλὸς** ***Κοσμᾶς***. Ἐγεννήθη τὸ ἔτος 1714 ἐν Μεγάλῳ Δένδρῳ τῆς Αἰτωλίας. Τὸ βαπτιστικόν του ὄνομα ἦτο Κώνστας. Εἰς ἡλικίαν ὀκτὼ ἐτῶν ἐστάλη εἰς Σιγδίτσαν τῆς ἐπαρχίας Παρνασσίδος, ὅπου ἐμαθήτευσεν ἐπὶ δέκα ἔτη παρὰ τῷ ἱεροδιδασκάλῳ *Λύισικα*, βραδύτερον δὲ μετέβη εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπου ἐσπούδασεν εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν ὑπὸ τοὺς διδασκάλους *Παναγιώτην Παλαμᾶν* καὶ *Νικόλαον Ζερτζούλην*. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του μετέβη εἰς τὴν μονὴν Φιλοθέου, ὅπου καὶ ἐκάρη μοναχὸς μετονομασθεὶς *Κοσμᾶς*. Ἀλλ' ὁ μονότονος μοναχικὸς βίος δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν Κοσμᾶν, ὅστις ἤθελε νὰ δράσῃ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς κοινωνίας. Ἐγκαταλείψας τὴν μονὴν ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου συνηντήθη μὲ τὸν μεγαλύτερον ἀδελφόν του Χρύσανθον διδάσκαλον τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς. Διὰ τῶν συστάσεων αὐτοῦ γνωρισθεὶς πρὸς πολλοὺς ἀρχιερεῖς καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Σεραφεὶμ καὶ ἐφοδιασθεὶς μὲ ἔγγραφον ἄδειαν τοῦ Πατριαρχείου ἤρχισε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα τῷ 1760 ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν. Κατόπιν περιῆλθε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τὴν Μακεδονίαν, Ἤπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἰονίους νήσους κηρύττων τὸν θεῖον λόγον ἀδιαλείπτως. Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ, ἐπειδὴ ἐγίνοντο εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, ἐπροξένουν μεγάλην ἐντύπωσιν. Ὁ λαὸς κατὰ χιλιάδας παρηκολούθει τὸν δημοφιλῆ κήρυκα ἐπισκεπτόμενον κάθε χωρίον καὶ διδάσκοντα μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην, τὴν θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν. Ὁ ὑπὲρ τῆς παιδείας ἔνθερμος ζῆλός του φαίνεται ἀπὸ μίαν σωζομένην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν του Χρύσανθον σχολάρχην ἐν Νάξῳ. Ἐξ αὐτῆς μανθάνομεν ὅτι περιελθὼν τριάκοντα ἐπαρχίας ἵδρυσε δέκα ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ διακόσια δημοτικά. Ἡ ἀρκετὰ περίεργος ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Πανοσιώτατε ἀγαπητέ μοι ἀδελφὲ κὺρ Χρύσανθε, ἀσπαζόμενος προσκυνῶ σε καὶ παρακαλῶ τὸν ἅγιον Θεὸν διὰ τὴν ψυχικήν σου καὶ σωματικὴν ὑγείαν. Χάριτι θείᾳ, ἀδελφέ, ὑγιαίνω ὁπωσοῦν, ψυχικὰ δὲ Κύριος οἶδε. Τὰ κατ' ἐμὲ δὲ καὶ περὶ ἐμὲ φαίνονται πολλὰ καὶ ἀπίστευτα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ μήτε ἐγὼ δύναμαι νὰ καταλάβω. Τόσα δὲ μόνον λέγω σοι διὰ νὰ δοξάσῃς τὸν Κύριον καὶ νὰ χαρῇς, ὅτι γίνεται ἀρκετὴ μετάνοια εἰς τοὺς ἀδελφούς. Ἕως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα σχολεῖα ἑλληνικὰ ἐποίησα, διακόσια διὰ κοινὰ γράμματα τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον μου βεβαιοῦντος διά τινων ἐπακολουθησάντων σημείων, πλὴν δόξα τῷ λέγοντι *ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Περιέρχομαι δὲ κατὰ τὸ παρὸν τὴν Παραμυθίαν καὶ Μαργαρίτην, ἐλπίζω δὲ εἰς ὀλίγον καιρὸν νὰ σὲ ἀπολαύσω, ἂν θέλῃ ὁ Θεός. Περιῆλθον δὲ καὶ τὴν πατρίδα καὶ πάντες οἱ συγγενεῖς σὲ προσκυνοῦσι καὶ οἱ φίλοι. Ἀσπάζομαι δὲ καὶ τὸν πανιερώτατον δεσπότην καὶ εὔχομαι πάντας τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς. Ὑγίαινε ψυχικὰ καὶ σωματικά. Δέκα χιλιάδες Χριστιανοὶ μὲ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας μὲ μισεῖ. Χίλιοι Τοῦρκοι μὲ ἀγαπῶσι καὶ ἕνας ὄχι τόσον. Χιλιάδες Ἑβραῖοι θέλουσι τὸν θάνατόν μου καὶ ἕνας ὄχι· ͵αψοθ' Μαρτίου β'. Ὁ σὸς ἀδελφὸς ***Κοσμᾶς Ἱερομόναχος***».

Ὄχι μόνον οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐσέβοντο τὸν Κοσμᾶν καὶ ἤκουαν μὲ προσοχὴν τὰς συμβουλάς του. Εἰς ὅποιον μέρος ἐδίδασκε, ἐκαρφώνετο ξύλινος σταυρὸς παραμένων ἐκεῖ ὡς ἀπόδειξις τῆς διαβάσεώς του. Εἰς τὴν ἀποστολικὴν περιοδείαν του παρηκολουθεῖτο ἀπὸ πολλοὺς ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι κατόπιν μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον διεσκορπίζοντο εἰς τὰ χωρία κηρύττοντες ἢ ἀναγινώσκοντες τοὺς λόγους του. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἐκάκιζε καὶ ἔψεγε τὰς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων τῶν κοινοτήτων, εἶχε καὶ πολλοὺς διώκτας. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν οἱ ἄρχοντες ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ἑνετὸν διοικητὴν τὴν ἀπέλασίν του, ἡ ὁποία ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγορίας τοῦ λαοῦ. Ὅτε δὲ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ζάκυνθον, συνώδευσαν αὐτὸν δέκα πλοῖα κατάμεστα ἀπὸ Κεφαλλῆνας θαυμαστάς του, ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄρχοντες τῆς νήσου φοβούμενοι τὴν γλῶσσάν του δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ μείνῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Κεφαλληνίαν καὶ κατόπιν ἀπὸ ἀρκετὸν χρόνον μετέβη εἰς Κέρκυραν, ὅπου τοῦ ἔγινεν ὑποδοχὴ ἀνταξία τῆς φήμης του. Ἦτο πρωτοφανὴς ἡ συρροὴ τῶν ἀκροατῶν ἐξ ὅλων τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἀπέναντι ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἔγινεν αἰτία νὰ μὴ μείνῃ καὶ ἐδῶ ἥσυχος ὁ Κοσμᾶς. Ὁ διοικητὴς τῆς νήσου παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς προὔχοντας διέταξεν αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ, καὶ οὗτος διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀφορμὴ ταραχῶν ἀπῆλθεν εἰς Ἤπειρον, ὅθεν ἐξηκολούθησε τὸ κήρυγμά του καθ' ὅλην τὴν Ἀλβανίαν.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἠπείρου ἐσυκοφάντησαν τὸν Κοσμᾶν ὡς φιλοπόλεμον καὶ κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν ὡς ὄργανον ἐπαναστάσεως. Προσεκλήθη τότε τὸ Βεράτιον τῆς Ἀλβανίας διὰ νὰ ἀπολογηθῇ, τόσον δὲ κατεγοήτευσε τὸν διοικητήν, ὥστε οὗτος ἀντὶ καταδίκης τοῦ ἐδώρησε πολυτελὲς θρονίον, ὅπως ἀνερχόμενος εἰς αὐτὸ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τότε οἱ διῶκταί του Ἑβραῖοι ἐπενόησαν ἄλλο μέσον νὰ τὸν ἐξοντώσουν. Ἐχρησιμοποίησαν ὡς ὄργανον τοῦ σκοποῦ των μουσουλμάνον εἰσπράκτορα, ὅστις ἀνέφερεν εἰς τὸν διοικητήν, ὅτι τάχα ὠλιγόστευσαν οἱ φόροι, διότι ὁ λαὸς παρακολουθῶν τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ παραμελεῖ τὰς γεωργικὰς ἐργασίας. Ὁ διοικητὴς διέταξε νὰ σταματήσῃ τὸ κακόν, ἀλλ' ὁ εἰσπράκτωρ παρερμηνεύσας ἀπὸ σκοποῦ τὴν διαταγὴν ἐνήργησε κρυφὰ τὴν θανάτωσίν του. Ὅτε οἱ δήμιοι τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως καὶ τοῦ ἀνήγγειλαν τὴν καταδίκην, ὁ Κοσμᾶς ἐσήκωσε τὰ βλέμματα εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνεφώνησε τὸ ῥητὸν τοῦ Δαβίδ: «διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν»· καὶ μὲ χριστιανικὴν καρτερίαν ὑπέστη τὸ μαρτύριον τὴν 24 Αὐγούστου 1779.

Ὁ νεομάρτυς Κοσμᾶς πολὺ δικαίως ἐτάχθη μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας, τὴν δὲ μνήμην του ἐσέβοντο καὶ οἱ Τοῦρκοι. Ο διαβόητος Ἀλῆ-πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἔκτισε μὲ ἰδικά του ἔξοδα ἐκκλησίαν εἰς τὸ χωρίον Καλκουτάση τοῦ Βερατίου, ὅπου ἐκρεμάσθη ὁ ἅγιος, καὶ παρήγγειλε νὰ τοῦ κατασκευάσουν ἀργυρᾶν κεφαλήν του, τὴν ὁποίαν, ὅταν τοῦ τὴν ἐπαρουσίασαν, ἔψαυσε τρὶς διὰ τῆς γενειάδος του εἰς σημεῖον βαθυτάτου σεβασμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ παρόντες μουσουλμάνοι δυσηρεστήθησαν διὰ τοῦτο, ὁ Ἀλῆ-πασᾶς τοὺς εἶπε: «φέρετέ μου ἕνα μουσουλμάνον σὰν αὐτὸν τὸν χριστιανὸν νὰ τοῦ φιλήσω καὶ τὰ πόδια».

Τὴν ἀκολουθίαν τοῦ νεομάρτυρος Κοσμᾶ ἔγραψεν ὁ ἐξ Ἠπείρου Σάπφειρος Χριστοδούλου. Α. Α ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

— **Αἰτωλὸς** ***Νικόλαος***. Λόγιος ἀνὴρ τοῦ 18ου αἰῶνος, εἷς ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τοῦ *Παναγιώτου Παλαμᾶ*.

— **Αἰτωλὸς** ***Χρύσανθος***. Πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ νεομάρτυρος Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, εἷς ἐκ τῶν λογίων ἀνδρῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν πατριαρχικὴν σχολήν. Τὸν ἴδιον εὑρίσκομεν καὶ ἐν Νάξῳ ὡς σχολάρχην τὸ

Digitized by Google

ἔτος 1779. Εἶναι ἄγνωστον πότε ἐγεννήθη καὶ πότε ἀπέθανε (βλ. Αἰτωλὸς Κοσμᾶς). Α. Α. Π.

Αἰΰλσμπερυ (Aylesbury). Πόλις τοῦ Μπάκιγγχαμσαῖρ ἐν Ἀγγλίᾳ, 38 μίλλια βορειοδυτικῶς τοῦ Λονδίνου. Κάτοικοι 11.048. Βιομηχανία δαντελλῶν, ψαθῶν καὶ εἰδῶν γαλακτοκομίας. Τὸ Αἰΰλσμπερυ ἀπεσπάσθη τῶν Βρεττανῶν ὑπὸ τῶν Σαξώνων τῷ 571 μ. Χ. Τῷ 1554 ἡ βασίλισσα Μαρία παρεχώρησεν εἰς τὴν πόλιν εἰδικὰ προνόμια. Πλησίον τοῦ Αἰΰλσμπερυ εὑρίσκεται τὸ *Χάρτουελλ Χάουζ* (Hartwell House) ὅπου ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ΄ διέμεινε κατὰ τὴν ἐξορίαν του (1810—1814).

Αἰΰλσφορντ (Aylesford). Πολίχνη ἐν Κὲντ τῆς Ἀγγλίας, εἰς ἀπόστασιν 38 μιλλίων τοῦ Λονδίνου. Κάτοικοι 2,500. Πλησίον εὑρίσκεται κρόμλεχ (μεγαλιθικὸν μνημεῖον) ἐκ τριῶν ὀρθίων λίθων καὶ ἑνὸς ὁριζοντίου στεγάζοντος, καθὼς καὶ μονὴ Καρμηλιτῶν χρονολογουμένη ἀπὸ τῆς 13ης ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τὴν παρὰ τὴν πολίχνην θέσιν Χόρστεντ εὑρίσκεται ὁ ὑποτιθέμενος τάφος τοῦ Χόρσα, τοῦ Ἰούτου κατακτητοῦ, φονευθέντος ἔν τινι μάχῃ πρὸς τοὺς Βρεττανοὺς τῷ 455 μ. Χ.

Αἴυρ (Ayr). Λιμὴν καὶ πρωτεύουσα τοῦ Αἴυρσαῖρ (Ayrshire) τῆς Σκωτίας. Κάτοικοι 32.986. Κεῖται ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, 41 μίλλια νοτιοδυτικῶς τῆς Γλασκώβης, ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἔχει ἀκαδημίαν ἱδρυθεῖσαν τῷ 1764, βιβλιοθήκην (1893), ναυπηγεῖα, ἐργοστάσια σιδήρου, βιομηχανίαν ταπήτων, δαντελλῶν, μαλλίνων ὑφασμάτων καὶ χημικῶν προϊόντων. Κατ' ἔτος διεξάγονται 4 ἱπποδρομίαι. Παρὰ τὸ Αἴυρ ἱδρύθη διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου πολέμου ἀεροδρόμιον.

Αἴυρ Οὐῶτερ (Ayr Water). Ποταμὸς τοῦ Αἴυρσαῖρ ἐν Σκωτίᾳ. Ἐκβάλλει εἰς τὸν κόλπον τοῦ Clyde παρὰ τὴν πόλιν Αἴυρ μετὰ ροῦν 38 μιλλίων, καὶ χωρίζει τὴν κομητείαν εἰς δύο σχεδὸν ἴσα τμήματα.

Αἴυρσαῖρ (Ayrshire). Νοτιοδυτικὴ κομητεία τῆς Σκωτίας εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια. Διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἀρχαίας περιφερείας Κάννιγγχαμ (Cunningham), Κάϋλ (Kyle) καὶ Κάρρικ (Carrick) καὶ ἔχει ἐμβαδὸν 1132 τετρ. μιλλίων. Τὸ ἔδαφος εἶναι ὀρεινόν· ὑψηλοτέρα κορυφὴ ἡ Μπλὰκ Κραίγκ (Black Craig) 2.298 ποδ. Λίμνη μεγαλυτέρα ἡ Loch Doon. Ποταμοὶ κυριώτεροι ὁ Γκάρνοκ (Garnock), ὁ Αἴυρ, ὁ Ἴρβιν (Irvine), ὁ Ντοὺν (Doon). Ὁ πληθυσμὸς ἀσχολεῖται μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Αἱ ἀγελάδες τοῦ Αἴυρσαῖρ εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων εἰδῶν. Προϊόντα: τυρός, μάλλινα καὶ βαμβακερὰ ὑφάσματα, βιομηχανία σιδήρου. Πληθυσμὸς 267.500.

Ἐν Αἴυρσαῖρ ἐγεννήθη ὁ Σκῶτος ποιητὴς Οὐάλτερ Κέννεντυ (Walter Kennedy) τὸν 15ον αἰῶνα καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μοντγκόμερι (Montgomerie) τὸ 16ον αἰῶνα, ὁ ἔξοχος ποιητὴς Ρόμπερτ Μπέρνς (Burns), ὁ βιογράφος του Τζόνσον Ἰακ. Μπόσουελλ (Boswell) κ. ἄ.

Αἴυτον (Ayton ἢ Aytoun), *σὲρ Ροβέρτος*—. Σκῶτος ποιητὴς γεννηθεὶς τῷ 1570. Κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ βασιλέως Ἰακώβου τῆς Σκωτίας εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον, ὁ Αἴυτον ἐξεφώνησε πανηγυρικὸν λατινιστί· τοῦτο δὲ καὶ ἡ σκωτικὴ του καταγωγὴ τῷ ἐξησφάλισαν τὴν βασιλικὴν εὔνοιαν. Ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως αὐλικός, ἰδιαίτερος γραμματεὺς τῆς βασιλίσσης καὶ πρεσβευτὴς εἰς Γερμανίαν. Ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἱππότου τῷ 1612. Ἔγραψε πρῶτος ἐκ τῶν Σκώτων εἰς καθαρὰν ἀγγλικήν. Τὸ κυριώτερον ἔργον του εἶναι «Διόφαντος καὶ Χαριδώρα». Ἄριστα εἶναι τὰ ἐρωτικά του ποιήματα. Ἀπέθανε τῷ 1638 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ Westminster Abbey.

Αἰΰτουν (Aytoun), *Γουλιέλμος Ε.* Σκῶτος ποιητὴς γεννηθεὶς ἐν Ἐδιμβούργῳ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1813. Ἐσπούδασε τὴν νομικήν, ἀλλ' ἀφιερώθη εἰς τὴν φιλολογίαν. Μετέφρασε διάφορα ἔργα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, ἔγινε δὲ δημοτικώτατος μὲ τὰ «Τραγούδια τῶν Σκώτων Ἱπποτῶν». Ἔγραψε δρᾶμα «Φιρμίλιαν», διηγήματα καὶ ἄρθρα καὶ συλλογὴν «Μπαλλάντες τῆς Σκωτίας». Ἀπέθανε τὸν Αὔγουστον τοῦ 1865.

Ἄϊφελ (Eifel-Eiflia). Ὀρεινὴ χώρα τῆς Γερμανίας κειμένη μεταξὺ τοῦ Ρήνου, τοῦ Μοζέλα καὶ τοῦ Ρούρ εἰς τὴν παραρρήνιον Πρωσίαν. Ἡ ὀροσειρὰ τοῦ Ἄϊφελ (Eifel gebirge) ἔχει μῆκος 90 χιλιομέτρων, τὸ δὲ μέσον ὕψος εἶναι 600-700 μέτρων. Ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τοῦ Hohe Acht ἔχει ὕψος 787 μέτρων. Τὸ ὄρος Ἄϊφελ εἶναι βραχῶδες καὶ ἄγονον, τὸ δὲ κλῖμα εἶναι τραχύ, ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Schnee Eifel *(Χιονῶδες Ἄϊφελ)*. Τὸ μᾶλλον ἀξιοθέατον μέρος τῆς ὅλης ὀροσειρᾶς εἶναι ἡ κρατηρογενὴς λίμνη τοῦ Λάαχ περιβαλλομένη ἀπὸ 31 ἐσβεσμένα ἡφαίστεια, καθὼς καὶ ἡ κοιλὰς τοῦ Μπρόλ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπάρχουν ἰαματικαὶ πηγαί. Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἄϊφελ ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος ψύχους καὶ τῆς γυμνότητος τοῦ ἐδάφους ὠνομάσθη *«Γερμανικὴ Σιβηρία»*. Εἰς ἀπόστασιν 1800 μέτρων ἀπὸ τῆς λίμνης Λάαχ εὑρίσκονται τὰ μεγάλα λατομεῖα βασάλτου καὶ μυλοπετρῶν τοῦ Νίντερ Μέντιγκ ἔχοντα μῆκος 3,7 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 1,8 χιλιομέτρων.

Ἄϊφελ *πύργος*· βλ. Ἄϊφφελ.

Ἀϊφέλιον (Eifelien), ἡ *Αἰφέλιος βαθμίς*, ἡ — *ἐποχή [Γεωλογ.]*. Οὕτω ὀνομάζεται ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκ τῶν δύο βαθμίδων ἢ ἐποχῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὑποδιαιρεῖται ἡ *μέση δεβόνειος περίοδος* τοῦ *παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνος* τῆς γῆς. Ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς περιοχῆς Ἄϊφελ τῶν παραρρηνίων σχιστολιθικῶν ὀρέων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰ στρώματα τῆς *ἀϊφελίου* βαθμῖδος εὑρίσκεται ὡς χαρακτηριστικὸν ἀπολίθωμα *τὸ τετρακοράλλιον Καλτσέολα* (Calceola), τούτου ἕνεκα ἡ βαθμὶς αὐτὴ ὠνομάσθη καὶ *βαθμὶς τῆς Καλτσέολα* (Calceola-stufe). [Πλείονα βλ. εἰς λ. δεβόνειος περίοδος]. Γ. Κ. Γ.

Ἀϊφιλίκ. Φυλὴ Ἐσκιμώων· βλ. Ἐσκιμῶοι.

Ἀϊφιλιππιάτης (ὁ)· οὕτως ὀνομάζεται ἰδιωματικῶς ὁ μὴν *Νοέμβριος* διὰ τὴν κατ' αὐτὸν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Φιλίππου.

αἴφνης· ἐπίρρ. ἔξαφνα, ἀπροσδοκήτως, ἀπροόπτως, ἀνελπίστως· ἄλλως *ἐξαίφνης*, ἰδιωματ. *ξαφνικά, ξάφνου.* Πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ *αἴφνης* παραγόμενα γράφονται εἰς τὴν δευτέραν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς συλλαβῆς μὲ *ι*· π.χ. *αἰφνιδίως, ξαφνίζομαι, ξαφνικὰ* κτλ. Β. Φ.

αἰφνιδιάζω· αἰφνιδίως ἐμφανίζομαι, εἰσπίπτω, εἰσορμῶ· κοιν. *ξαφνιδιάζω, ξαφνιάζω.*

αἰφνιδιασμός· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ *αἰφνιδιάζω*, ἡ αἰφνιδία εἰσόρμησις, εἰσβολή, ἐπίθεσις· ‖ μεταφ. πᾶσα αἰφνιδία, ἀπροσδόκητος, ἀνέλπιστος ἐμφάνισις ἢ πρᾶξις· ‖ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ἔκπληξις, τρόμος, κοιν. *ξαφνίδιασμα, ξάφνιασμα.* Β. Φ.

[ΣΤΡΑΤΗΓ.-ΤΑΚΤ.] Αἰφνιδιασμὸς καλεῖται ἡ ἄρσις, ἂν μή τι ἄλλο τοὐλάχιστον προσωρινή τῆς πρωτοβουλίας, δηλαδὴ τῆς ἐλευθέρας δράσεως, τοῦ ὑφισταμένου τὸν αἰφνιδιασμὸν στρατεύματος, ἐν ἄλλαις λέξεσι στέρησις τῆς ἀσφαλείας του (βλ. ἀσφάλεια *στρατιωτ.*).

Ὁ αἰφνιδιασμὸς εἶναι στρατηγικός τε καὶ τακτικός.

Αἰφνιδιασμὸς ἐν τῇ στρατηγικῇ. — Ὁ αἰφνιδιασμὸς ἐν τῇ στρατηγικῇ ἀποβλέπει ἢ εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὴν ἀντίπαλον Διοίκησιν ν' ἀποδεχθῇ τὸν ἀγῶνα ἐπὶ ἐδάφους καὶ ὑπὸ ὅρους ἀκαταλλήλους καὶ ἀσυμφόρους διὰ τὸ ὑπ' αὐτὴν στράτευμα, ἢ εἰς τὸ νὰ παραπλανήσῃ ταύτην ἐπὶ χρόνον ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον, εἰς τρόπον ὥστε, ὅταν ἀντιληφθῇ τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον, ν' ἀδυνατῇ τότε πλέον νὰ ἐκτελέσῃ ἐγκαίρως τοὺς ἑλιγμούς της καὶ νὰ παρεμβάλῃ τὰς ἐφεδρείας της ἐν τῷ καταλλήλῳ στρατηγικῷ πεδίῳ. Διὰ τοῦτο ὁ θέλων νὰ αἰφνιδιάσῃ ὀφείλει νὰ συγκεντρώσῃ, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀντιπάλου του, δυνάμεις ἀνωτέρας αὐτοῦ ἐν ὡρισμένῳ τινὶ χώρῳ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτεθῇ ἀποτόμως ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὸ ἀσθενές. Συνεπῶς ὁ στρατηγικὸς αἰφνιδιασμὸς ἐνεργεῖται διαρκοῦντος τοῦ χρόνου τῆς προπαρασκευῆς ἐπιχειρήσεώς τινος.

Ἵνα ἐπιτύχῃ στρατηγικός τις αἰφνιδιασμός, ἀπαιτεῖται μυστικότης ἀπόλυτος, κατά τε τὸν χρόνον τῆς μελέτης τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς προπαρασκευῆς, ἥτις μυστικότης δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ διὰ τῆς τηρήσεως ἀπολύτου ἐχεμυθίας κατὰ τὸ στάδιον τῆς μελέτης καὶ δι' ἐκτελέσεως τῆς προπαρασκευῆς ὅσον οἷόν τε προκεκαλυμμένως (χρησιμοποίησις τῆς νυκτὸς κτλ.).

Κατ' ἀρχὴν ὁ αἰφνιδιασμὸς ἐπιτυγχάνει σήμερον δυσκολώτερον ἢ ἄλλοτε, λόγῳ τοῦ ὅτι πᾶσα ἐπιχείρησις ἔχει ἀνάγκην σήμερον πολλῶν προπαρασκευῶν, καὶ δὴ μακροχρονίων. Τοιαύτη δ' εἶναι ἡ σημασία τῆς μυστικότητος σήμερον, ὥστε, ἐνῷ μέχρι τῆς χθὲς ἡ τήρησις αὐτῆς αὐθυπενοεῖτο ἐπὶ τῶν πάσης φύσεως μελετῶν, προπαρασκευῶν, κτλ., δι' ὃ καὶ ὁ τελευταῖος γαλλικὸς προπολεμικὸς Καν. Ἐκπαιδ. τοῦ 1913 ἠρκεῖτο νὰ γράφῃ, ὅτι «πρέπει νὰ λαμβάνωνται μέγισται προφυλάξεις πρὸς παρεμπόδισιν τῆς κοινολογήσεως τῶν διαταγῶν καὶ ὁδηγιῶν», οἱ μεταπολεμικοὶ γαλλικοὶ Κανονισμοὶ «Μεγάλων μονάδων» τοῦ 1921 καὶ «Ἐκστρατείας» τοῦ 1924, ἀφιεροῦν κεφάλαιον ὁλόκληρον διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, τονίζοντες ἀμφότεροι ὅτι ἡ τήρησις τῆς μυστικότητος τῶν ἐπιχειρήσεων, εἴτε αὗται εὑρίσκονται ἐν σχεδίῳ, εἴτε ἐν τῇ ἐκτελέσει των, καθὼς καὶ ἡ ἀπόκρυψις ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῶν μετακινήσεων τῶν στρατευμάτων εἶναι ὑψίστης σημασίας.

Διὰ τὸν αἰφνιδιαζόμενον ἀπαιτεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν χρόνος τις, ὅπως ἀντιληφθῇ τὸν στρατηγικὸν αἰφνιδιασμόν, δηλαδὴ μέχρις οὗ τὰ γεγονότα καταστῶσιν ἁπτῶς ἀντιληπτά, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀρκετὸς χρόνος, ὅπως συγκεντρώσῃ δυνάμεις πρὸς ἐξουδετέρωσιν αὐτοῦ, δι' ἣν ἀπαιτεῖται συνήθως μεταφορὰ μεγάλων μονάδων εἰς τὸ κατάλληλον στρατηγικὸν πεδίον.

Τὸ μοναδικὸν μέσον, ἵνα στράτευμά τι ἀποφύγῃ τὸν αἰφνιδιασμόν, εἶναι ἡ παρ' αὐτῷ ὕπαρξις *ὑπηρεσίας ἀσφαλείας*. Διὸ τοιαύτης ὀργανώσεως δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἔγκαιρος λῆψις πληροφοριῶν (διὰ κατασκοπείας, δι' ἀεροπορίας, δι' αἰχμαλώτων, δι' ἱππικοῦ, διὰ τῆς ραδιογωνιομετρίας, διὰ τῆς ραδιοηλεκτρικῆς ὠτακουστίας) περὶ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἑκάστοτε εὑρίσκεται ὁ ἀντίπαλος, τῆς διατάξεώς του, τῶν διατιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ μέσων καὶ τῆς ἠθικῆς του καταστάσεως· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κατάλληλος προκάλυψις (στράτευμα διὰ τὸν ἐπίγειον αἰφνιδιασμόν, μέσα ἀντιαεροπορικὰ καὶ κυριαρχία τοῦ ἀέρος διὰ τὸν ἐναέριον αἰφνιδιασμόν). Ἀμφότερα τὰ μέσα παρέχουσι χρόνον, ἡ μὲν ἐκ τοῦ μακρόθεν λῆψις πληροφοριῶν λόγῳ ἀποστάσεως, ἡ δὲ προκάλυψις ὡς ἐπιτρέπουσα παράτασιν τοῦ ἀγῶνος. Διὰ τὴν πλήρη ὅμως ἀποφυγὴν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ δὲν θεωροῦνται ἐπαρκῆ τὰ μέσα ταῦτα, ἀλλ' ἀπαιτεῖται συγχρόνως καὶ ἡ παρεμπόδισις τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τοῦ νὰ συλλέξῃ πληροφορίας (*contre-renseignement* κατὰ τὸν ἐσχάτως καθιερωθέντα ἐν Γαλλίᾳ ὅρον, ἀντίστοιχον τοῦ ὁποίου δὲν καθώρισαν ἀκόμη οἱ ἡμέτεροι Κανονισμοί).

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ στρατηγικὸς αἰφνιδιασμὸς κατὰ στρατεύματός τινος ἐπιτύχῃ, τ' ἀποτελέσματά του εἶναι μείζονα ἢ ἐλάσσονα, ἀναλόγως ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ὑπαρχούσης διατάξεως τοῦ στρατεύματος τούτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν μεταφορικῶν μέσων του (σιδηρόδρομοι, αὐτοκίνητα, ὁδικὸν δίκτυον, θαλάσσια, ποτάμια, ἐναέρια μέσα συγκοινωνίας).

Τοῦθ' ὅπερ πρέπει νὰ ἐννοηθῇ εἶναι ὅτι ὁ αἰφνιδιαζόμενος ὑφίσταται αἰφνιδιασμόν, οὐχὶ διότι στερεῖται ἀπολύτως στρατεύματος ἢ πολεμικῶν μέσων, ἀλλὰ διότι δὲν τῷ παρέχεται ὁ ἐπαρκὴς χρόνος καὶ χῶρος, ἵνα διαθέσῃ τὰ στρατεύματά του καὶ τὰ μέσα του ἐπὶ τοῦ καταλλήλου στρατηγικοῦ πεδίου. Ἄλλο δηλ. εἶναι ὁ αἰφνιδιασμὸς καὶ ἄλλο ἡ ἀποτυχία κατόπιν ἀγῶνος, καθ' ὅσον διὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολὺ πιθανὸν νὰ ὑπεισέρχεται, μεταξὺ τῶν λοιπῶν παραγόντων, καὶ ἡ ἀριθμητικὴ μειονότης, ἐνῷ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ δὲν παρίσταται ἀνάγκη ἀπολύτου ἀνεπαρκείας τοῦ ἀντιπάλου εἰς στράτευμα καὶ μέσα, ἀλλὰ σχετικῆς μόνον τοιαύτης ἐν τῷ πεδίῳ ἐφ' οὗ ἐκπέμπεται ὁ αἰφνιδιασμός.

Στρατηγικὸν αἰφνιδιασμόν, ὅλως χαρακτηριστικόν, ὑπέστησαν οἱ Γερμανοὶ τὴν 16 Αὐγούστου 1870 (Γαλλο-Γερμανικὸς πόλεμος). Ὁ Μόλτκε ὠργάνωσε τὴν 15 Αὐγούστου σχέδιον ἐνεργείας, οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει θετικῶν περὶ τῆς κινήσεως τῶν Γάλλων πληροφοριῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ πεποιθήσει (μὴ στηριζομένῃ ὅμως ἐπὶ τῆς πραγματικότητος) ὅτι οἱ Γάλλοι εὑρίσκοντο ἐν πλήρει ὑποχωρήσει πρὸς τὸν Meuse, διὰ τῶν ἀπὸ Μὲτζ πρὸς Βερδὲν ὁδῶν, ἐνῷ ὤφειλε νὰ ζητήσῃ πληροφορίας παρὰ τῆς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην εὑρισκομένης 5ης Γερμανικῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ, ἥτις ἀναμφισβητήτως θὰ τὸν ἐπληροφόρει ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην δὲν ὑπεχώρουν γαλλικαὶ φάλαγγες. Ἀποτέλεσμα τοῦ αἰφνιδιασμοῦ τούτου ἦτο, τὸ νὰ εὑρεθῇ ἡ 2α Γερμανικὴ Στρατιὰ ἀπέναντι γαλλικοῦ στρατοῦ, τεταγμένου ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Conflans — Mars la Tour χώρου, δῆλα δὴ στρατοῦ μὴ προσπεράσαντος τὸν Meuse, ἑτοίμου δὲ πρὸς μάχην.

Τὸ ὅτι τὴν στρατηγικὴν ταύτην κατάστασιν δὲν τὴν παρεσκεύασαν οἱ Γάλλοι (ἀλλ' ἡ πλάνη τοῦ Μόλτκε), καθὼς καὶ τὸ ὅτι δὲν ἐπῆλθον ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα, δὲν αἴρουσιν ἀπὸ ταύτης τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ αἰφνιδιασμοῦ. Ἀποτελέσματα δὲν προέκυψαν, διότι οἱ Γάλλοι δὲν ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς στρατηγικῆς ταύτης καταστάσεως, ἄλλως θὰ ἐπήρχετο πλήρης ἡ ἀδυναμία τῆς 2ας Γερμανικῆς Στρατιᾶς νὰ συγκεντρωθῇ κατὰ τὴν 16ην καὶ 17ην Αὐγούστου, ἔτι δὲ πλήρης ἡ ἀδυναμία τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἑτέρων δύο Γερμανικῶν Στρατιῶν.

Στρατηγικὸν αἰφνιδιασμὸν πλήρη καὶ ὑψίστης σημασίας ὑπέστησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν Ἰωαννίνοις τὴν 18ην Φεβρουαρίου 1913 (Ἑλληνο-Τουρκικὸς πόλεμος). Κατὰ τοῦτον, ἐνῷ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Μπιζανίου (κύκλωσις καὶ ἀπομόνωσις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων) ἐπρόκειτο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ (Δυτικῶς), μ' ὅλα ταῦτα ἀπησχολήθη ὁ Ἐσσὰτ πασᾶς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων κατευθύνσεων, ἤτοι κατὰ μέτωπον, ἀνατολικῶς καὶ βορείως, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποσπάσῃ οὔτε ἕνα κἂν λόχον πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὑποστήριξιν τοῦ καταρρέοντος δεξιοῦ τουρκικοῦ πλευροῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ τούτου ὑπῆρξε τὸ νὰ ὑποστῇ ὁ τουρκικὸς στρατὸς πλήρη στρατηγικὴν διάρρηξιν κατὰ πλευρόν, καὶ συνεπῶς χωρισμὸν εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν νοτίως τῆς γραμμῆς Ἅγ. Νικόλαος-Ραψίστα-Κοτσελιό, περιλαμβανούσης καὶ τὸ Μπιζάνι, ὑπερκερωθὲν καὶ κυκλωθέν, τὸ δ' ἕτερον βορείως τῆς γραμμῆς ταύτης ἐν πλήρει διαλύσει φεῦγον καὶ καταδιωκόμενον πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων. Ὑπὸ

Digitized by Google

τοὺς ὅρους τούτους εὑρεθεὶς ὁ Ἐσσάτ, ἠναγκάσθη τὴν πρωΐαν τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου 1913 νὰ συνθηκολογήσῃ παραδίδων τὰ Ἰωάννινα.

Στρατηγικοὺς αἰφνιδιασμοὺς ὑπέστησαν, εὐθὺς ἀμέσως κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου τῷ 1914, οἵ τε Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι. Οἱ μὲν Γερμανοὶ αἰφνιδιάσθησαν διττῶς. Ἐν πρώτοις διότι ἐστήριζον κατὰ βάσιν τὸ πολεμικόν των σχέδιον ἐπιχειρήσεων ἐπὶ τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν Γάλλων πρὶν ἢ δυνηθῶσιν οἱ Ρῶσοι νὰ παρέμβωσιν ἀποτελεσματικῶς, βασισθέντες ἐν τούτῳ ἐπὶ σφαλερῶν πληροφοριῶν καθ' ἃς ἡ ρωσικὴ ἐπιστράτευσις θ' ἀπῄτει χρονικὸν διάστημα δίμηνον, τοῦθ' ὅπερ ἀπεδείχθη ἀνακριβέστατον· συνέπεια δὲ τοῦ ἐκ τῆς ταχείας ρωσικῆς ἐπιστρατεύσεως στρατηγικοῦ αἰφνιδιασμοῦ τῶν Γερμανῶν ἦτο τὸ νὰ ἐξαναγκασθῶσιν οὗτοι νὰ μεταφέρωσι, κατ' Αὔγουστον 1914, τέσσαρας μεραρχίας ἐκ τοῦ γαλλικοῦ μετώπου εἰς τὸ ρωσικόν. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Γερμανοὶ δὲν ἐφαντάζοντο ποτὲ τὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρέμβασιν τῆς Ἀγγλίας, καθ' ὅσον μέχρι τῆς 1ης Αὐγούστου 1914 εὑρίσκοντο ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ παρέμενεν οὐδετέρα, πολλῷ δ' ὀλιγώτερον δὲν ἐφαντάζοντο τὴν ἄρνησιν τοῦ Βελγίου εἰς τὴν διὰ τοῦ ἐδάφους του ἀκώλυτον διέλευσιν γερμανικοῦ στρατοῦ.

Οἱ Γάλλοι ἐπίσης αἰφνιδιάσθησαν διττῶς. Ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχον στηρίξει κατὰ βάσιν τὸ πολεμικόν των σχέδιον ἐπιχειρήσεων ἐπὶ μικροτέρας ἀριθμητικῆς δυνάμεως τῶν Γερμανῶν, ἐνῷ δὲ ὑπελόγιζον ὅτι θὰ εἶχον ἀπέναντί των περὶ τὰς 60 γερμανικὰς μεραρχίας καὶ 8 μεραρχίας Ἱππικοῦ, εὑρέθησαν ἐνώπιον 97 μεραρχιῶν, διότι οἱ Γερμανοὶ ἠδυνήθησαν νὰ συμπαρατάξουν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς περὶ τὰς 40 ἐφεδρικὰς μεραρχίας, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐγνώριζε τὸ Γαλλικὸν Ἐπιτελεῖον πρὸ τοῦ πολέμου. Ἀφ' ἑτέρου ἀντελήφθησαν μὲν οἱ Γάλλοι τὴν διὰ Βελγίου προέλασιν τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ δὲν ἀνέμενον ποτὲ τοιαύτην εὐρύτητα τοῦ τοιούτου γερμανικοῦ ἑλιγμοῦ, περὶ ἧς εὐρύτητος ἐπείσθησαν μόνον ἀπὸ τῆς 2ας Αὐγούστου 1914· ἐφαντάζοντο δ' ἐξ ἄλλου τὴν χρονικὴν διάρκειαν τῆς ἀντιστάσεως τῶν βελγικῶν φρουρίων, ἰδίως τῶν Liège καὶ Namur, πολὺ μακροχρονιωτέραν, διότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν εἶχεν ἀκόμη καταδειχθῇ περιτράνως ἡ ὑπεροχὴ τοῦ νεωτέρου βλήματος ἀπέναντι τοῦ πεπαλαιωμένου τύπου θώρακος.

Στρατηγικὸν αἰφνιδιασμὸν ὑπέστησαν οἱ Ἰταλοὶ τὴν 24ην Ὀκτωβρίου 1917, διότι οὔτε κἂν ἀνέμενον ἐπίθεσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκ μέρους τῶν Αὐστρογερμανῶν (γερμανικὴ Στρατιὰ τοῦ von Bellow, αὐστριακαὶ Στρατιαὶ τοῦ von Krobatin καὶ τοῦ von Boroevic, ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 45 Μεραρχίαις). Κατὰ δὲ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν στρατιωτικῶν συγγραφέων, ὁ τοιοῦτος αἰφνιδιασμὸς τῶν Ἰταλῶν ἦτο ἀδικαιολόγητος, διότι πλεῖσται ὅσαι ἐνδείξεις. ὡς ἡ ἀνάκλησις πολλῶν γερμανικῶν μεραρχιῶν ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Mackensen Στρατιᾶς ἐναντίον τῆς Ρουμανίας, ἡ ἀνάκλησις αὐστριακῶν μεραρχιῶν ἐκ τῆς Γαλικίας. αἱ συγκεντρώσεις αἱ ἐχθρικαὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Isonzo παρὰ τὸ Tolmino, κτλ. ἔπρεπε νὰ τοὺς καταστήσωσιν ἐνημέρους τῆς ἐπικειμένης ἐπιθέσεως..

Τὴν 21ην Μαρτίου 1918, ἤτοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μεγάλης γερμανικῆς ἐπιθέσεως, δὲν ὑπέστησαν αἰφνιδιασμὸν οἱ *Ἀνταντικοί*, διότι οὗτοι ἦσαν ἐν πλήρει γνώσει τῆς ἐπικειμένης γερμανικῆς δράσεως, ἠγνόουν δὲ μόνον τὸν τόπον τῆς κυρίας ἐπιθέσεως· ἀπόδειξις δ' ὅτι δὲν αἰφνιδιάσθησαν, ἀλλ' ὅτι ἐτήρησαν πλήρη τὴν ἐλευθερίαν τῆς δράσεώς των, εἶναι ὅτι τὸ ἐπελθὸν ἐν ταῖς ἀγγλικαῖς γραμμαῖς κενὸν (ὑποχώρησις τῆς 5ης ἀγγλικῆς Στρατιᾶς τοῦ Gough ἐκ τοῦ περὶ τὸν Somme χώρου) κατώρθωσε νὰ πωματίσῃ τάχιστα ὁ Γάλλος Στρατάρχης Pétain διὰ τῶν 60 ἀνταντικῶν ἀεροπλάνων καὶ διὰ τῆς ἐπ' αὐτοκινήτων ἐσπευσμένης μεταφορᾶς γαλλικῶν στρατευμάτων.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ὅμως ταύτην περίοδον τοῦ παγκοσμίου πολέμου, οἱ Γερμανοὶ ὑπέστησαν δὶς τὸν στρατηγικὸν αἰφνιδιασμόν. Τὴν 18ην Ἰουλίου 1918, ἤτοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μεγάλης ἀνταντικῆς ἐπιθέσεως τοῦ Στρατάρχου Foch (δευτέρα μάχη τοῦ Μάρνη), ἐπῆλθε πλήρης ὁ αἰφνιδιασμὸς τῶν Γερμανῶν, διὰ τῆς πλευρικῆς ἐπιθέσεως τῶν γαλλικῶν Στρατιῶν Mangin καὶ Degoutte κατὰ τῆς Στρατιᾶς τοῦ von Boehm Ermoli, τῆς κατεχούσης τὴν μεταξὺ τῶν Marne καὶ Aisne χῶρον, δῆλα δὴ μεταξὺ Soissons καὶ Château Thierry. Μεθ' ὅλας δὲ τὰς κατὰ τὴν 19ην Ἰουλίου καταβληθείσας ὑπερανθρώπους προσπαθείας ὑπὸ τῶν Hindenburg καὶ Ludendorff, ὁ κατὰ τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων αἰφνιδιασμὸς ἐπέφερε πλήρη τ' ἀποτελέσματά του. Τὴν 8ην Αὐγούστου 1918, ἤτοι κατὰ τὴν ἀνταντικὴν ἐπίθεσιν πρὸς ἀπώθησιν τῶν Γερμανῶν ἐκ τοῦ θύλακος τῆς Santerre, ἐπῆλθε καὶ πάλιν πλήρης ὁ αἰφνιδιασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ὑπὸ τὸν Douglas Haig Στρατιῶν (ἀγγλικὴ τοῦ Rawlinson καὶ γαλλικὴ τοῦ Debeney), κατὰ τὸν μεταξὺ τῶν Avre καὶ Ancre χῶρον, μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς Rosières en Santerre.

Τὴν 2αν Σεπτεμβρίου 1918, ἤτοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνταντικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ βαλκανικοῦ μετώπου, αἰφνιδιάσθησαν οἱ Βούλγαροι διὰ τῆς κατὰ τοῦ κέντρου τῆς παρατάξεώς των (Σοκὸλ-Δοβροπολιὲ-Βέτρινα) ἐπιθέσεως τῶν ἀνταντικῶν στρατευμάτων τοῦ Franchet d'Esperey. Οἱ Γερμανοβούλγαροι δὲν ἀνέμενον τοιαύτην ἐπίθεσιν, τὸ δ' ἐξαιρετικῶς ὀρεινὸν τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας (ἀνυπαρξία σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, ἀδύνατος ἡ κίνησις αὐτοκινήτων) καθίστα ἀνέφικτον πᾶσαν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἀποτελεσμάτων, εἰς τρόπον ὥστε εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐπῆλθεν ἡ μετωπικὴ στρατηγικὴ διάρρηξις τοῦ βαλκανικοῦ μετώπου διὰ ρήγματος 10 ὁλοκλήρων χιλιομέτρων, ὄχι μόνον μὴ πωματισθέντων, ἀλλ' εὐρυνθέντων εἰς 25 κατὰ τὴν ἑπομένην ἡμέραν.

Κατὰ τὸν Μικρασιατικὸν πόλεμον τοῦ θέρους 1921, ἐπῆλθε πλήρης στρατηγικὸς αἰφνιδιασμὸς τῶν Τούρκων κατά τε τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Ἐσκὶ Σεχὴρ (25 Ἰουνίου—8 Ἰουλίου), καὶ κατὰ τὰς τοῦ Σαγγαρίου (1—20 Αὐγούστου). Διότι, κατὰ μὲν τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Ἐσκὶ Σεχήρ, τὸ τουρκικὸν Ἐπιτελεῖον παρεπλανήθη ἐπ' ἀρκετὸν μέχρις οὗ ἀντιληφθῇ τὴν εὐρύτητα τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπερκερωτικοῦ ἑλιγμοῦ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ τῶν Τούρκων, καθ' ὅσον ὁ κύριος ὄγκος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ (Α' καὶ Β' Σώματα Στρατοῦ) προήλαυνε κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τουρκικοῦ πλευροῦ, καθ' ὃν χρόνον τὸ τουρκικὸν μέτωπον (Κιουτάχια) ἀπησχολεῖτο δι' ἑνὸς ἁπλοῦ ἀποσπάσματος (ἀπόσπασμα τῆς 9ης μεραρχίας). Τὸ ὅτι κατώρθωσε νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ τουρκικὸς στρατός, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ αἰφνιδιασμοῦ. Αἰφνιδιασμὸν ἀποτελεῖ τὸ ὅτι παρεπλανήθη ἡ τουρκικὴ διοίκησις, μὴ δυνηθεῖσα νὰ μεταφέρῃ στρατεύματα εἰς τὸ ἀριστερόν της πλευρόν. Κατὰ δὲ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Σαγγαρίου, ἦτο ἀδύνατον νὰ παραδεχθῇ τὸ τουρκικὸν Ἐπιτελεῖον ὅτι ἡ Ἁλμυρὰ Ἔρημος ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πεδίον ἑλιγμῶν.

Ὁ Κεμὰλ μετὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου του Ἰσμὲτ ὑπέστησαν κατ' Αὔγουστον 1921 στρατηγικὸν αἰφνιδιασμόν, παρεμφερῆ πρὸς ἐκεῖνον ὃν ὑπέστη ὁ Τοῦρκος Ἀρχιστράτηγος Στρατιᾶς Θρᾴκης Ἀβδουλὰχ πασᾶς κατὰ τὸν Τουρκοβουλγαρικὸν πόλεμον τοῦ 1912 (ἐπιχειρήσεις Κὶρκ-Κιλισὲ Ὀκτωβρίου 1912), ὁ μὴ θέλων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ παραδεχθῇ ὅτι ἡ ὀροσειρὰ τοῦ Στράντδζα ἦτο πεδίον κατάλληλον δι' ἑλιγμούς. Ὅπως δὲ διὰ τῆς ὀροσειρᾶς Στράντδζα εἱλίχθη ἡ 3η Βουλγαρικὴ Στρατιὰ κατ' Ὀκτώβριον 1912, οὕτω διὰ τῆς Ἁλμυρᾶς Ἐρήμου εἱλίχθη ἡ Ἑλληνικὴ Στρατιὰ Μικρᾶς Ἀσίας κατ' Αὔγουστον 1921.

Ὁ στρατηγικὸς αἰφνιδιασμὸς εἶναι σήμερον μεγίστης σημασίας, δι' ὃ ἐπιζητεῖται ἡ χρησιμοποίησίς του. Κατὰ τὰς μεγάλας ἀσκήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1925, ἡ μία τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ἡ τοῦ στρατηγοῦ Chetwoode προὐτίθετο ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν διὰ στρατηγικοῦ αἰφνιδιασμοῦ κατὰ τῆς ἀντιπάλου μερίδος, πρὸς τῆς κηρύξεως μάλιστα τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως.

Τακτικὸς αἰφνιδιασμός.—Ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμὸς ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀντίπαλον νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐγκαίρως ἁπάσας τὰς ἐντὸς τοῦ τακτικοῦ πεδίου δυνάμεις του καὶ τὰ ἐν γένει πολεμικά του μέσα. Δι' ὃ, ὁ θέλων νὰ αἰφνιδιάσῃ ὀφείλει ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ ν' ἀποκαλύπτῃ ἀποτόμως στρατεύματα, ὧν τὴν ὕπαρξιν ἀγνοεῖ ὁ ἀντίπαλος. Συνεπῶς, ὁ αἰφνιδιασμὸς οὗτος ἐκτελεῖται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διεξαγωγῆς τῶν τακτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἵνα μὴ παρέχηται χρόνος εἰς τὸν αἰφνιδιαζόμενον, καθ' ὅσον, πρὸς ἀποφυγὴν τακτικοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἀρκοῦσι συνήθως αἱ μετακινήσεις μικρῶν μονάδων, ἐπιτυγχανόμεναι ἐν βραχεῖ σχετικῶς χρόνῳ. Ἵνα ἐπιτύχῃ ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμός, ἀπαιτεῖται ταχύτης καὶ ὁρμητικότης ἐνεργείας.

Ὁ σημερινὸς τακτικὸς αἰφνιδιασμὸς διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ τῶν παλαιῶν ἐποχῶν. Ἐνῷ ὁ σύγχρονος ἀποβλέπει εἰς τὸ ν' ἀποκλείσῃ τὴν ἔγκαιρον χρησιμοποίησιν ἁπασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ ἀντιπάλου, ὁ παλαιὸς (ὁ πρὸ τοῦ 1750) ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ προκαταληφθῇ ὁ ἀντίπαλος καὶ ν' ἀναληφθῇ ἡ κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσις, πρὶν ἢ οὗτος λάβῃ τὴν μαχητικήν του διάταξιν— ἥτις, σημειωτέον, ἀπῄτει προπαρασκευὰς καὶ μετακινήσεις τῶν στρατευμάτων ἐπὶ πολλὰς ὥρας, διότι τὸ στράτευμα ἔπρεπε νὰ συνταχθῇ εἰς μίαν μᾶζαν συνεκτικὴν καὶ πολὺ πυκνήν. Ὁ δὲ Μέγας Φρειδερῖκος (1740—1786) ἐβάσιζε τὸν τακτικὸν αἰφνιδιασμὸν ἐπὶ τῆς προσπαθείας τοῦ νὰ προκαταλαμβάνηται ὁ ἀντίπαλος κατὰ τὴν γνωστὴν *λοξὴν Φρειδερίκειον ἐπίθεσιν*, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ τὸν χρόνον νὰ μετατρέψῃ τὸν σχηματισμόν του καὶ νὰ μὴ δύναται συνεπῶς νὰ παρουσιάσῃ μέτωπον κατάλληλον πρὸς τὴν ἐπίθεσιν.

Διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ τακτικοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ὅπως καὶ προκειμένου περὶ τοῦ στρατηγικοῦ τοιούτου, τὸ μόνον μέσον εἶναι ἡ παρὰ τῷ στρατεύματι ὕπαρξις τῆς ὑπηρεσίας ἀσφαλείας, δῆλα δὴ ὀργάνωσις ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐγκαίρου λήψεως πληροφοριῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς καταλλήλου προκαλύψεως· σὺν τῇ διαφορᾷ ὅτι, ἐνῷ διὰ τὴν στρατηγικὴν ἀσφάλειαν ἀπαιτοῦνται πληροφορίαι ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως (μακρὰ ἔρευνα) καὶ προκάλυψις ἰσχυρὰ (διὰ μεγάλων μονάδων), καθ' ὅσον ἀμφότερα τὰ μέσα ταῦτα παρέχουσι χρόνον μακρόν, διὰ τὴν τακτικὴν ἀσφάλειαν ἀρκοῦσι πληροφορίαι εἰλημμέναι ἐξ ἐγγυτέρας ἀποστάσεως (ἐνίοτε μόνον δι' ἱππικοῦ), προκάλυψις δ' ἧττον ἰσχυρὰ (δι' ἀποσπασμάτων), καθ' ὅσον ὀλιγώτερος χρόνος εἶναι ἐπαρκής, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι, διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τοιούτου αἰφνιδιασμοῦ, ἀρκοῦσιν αἱ μετακινήσεις μικρῶν μονάδων, καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ τακτικοῦ πεδίου.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμὸς κατὰ στρατεύματός τινος ἐπιτύχῃ, τ' ἀποτελέσματά του εἶναι μείζονα ἢ ἐλάσσονα, ἀναλόγως τῶν ἑξῆς συνθηκῶν: α') τῆς διατάξεως τοῦ στρατεύματος τούτου, δηλ. τῶν θέσεων τῶν πεζικῶν ἐφεδρειῶν (περὶ θέσεων πυροβολικοῦ δὲν γίνεται σήμερον λόγος, διότι ἡ μεγάλη ποσοτικὴ αὐτοῦ ἀναλογία, τὸ μακρὸν βεληνεκές του καὶ ἡ καμπύλη τροχιὰ τῶν ὀβιδοβόλων του ἐπιτρέπουσι τὴν κατανομὴν αὐτοῦ, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ βάλληται ὁλόκληρον τὸ μέτωπον, χωρὶς νὰ μένωσι χῶροι ἄβλητοι)· β') τοῦ ταχυκινήτου καὶ εὐελίκτου τῶν πεζικῶν δυνάμεων· γ') τῆς ὑπάρξεως ἱππικοῦ (τὸ ἱππικὸν εἶναι σήμερον ἐφεδρεία πυρὸς ταχυκίνητος)· δ') τῆς ὑπάρξεως καταλλήλων πολεμικῶν μέσων δυναμένων νὰ ἐπιφέρωσιν ἐξουδετέρωσιν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου (ἅρματα ἐφόδου, ἀέρια)· ε') τοῦ ἑτοιμομάχου (κατὰ τὴν νύκτα τὸ στράτευμα δὲν εἶναι συνήθως ἑτοιμόμαχον). Παρεκτὸς δὲ τούτων ὁ παράγων τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ στρατεύματος εἶναι πρωτίστης σημασίας, προκειμένου περὶ τακτικοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ἐνῷ κατὰ τὸν στρατηγικὸν αἰφνιδιασμὸν ὁ παράγων τοῦ ἠθικοῦ ἐλάχιστα ὑπεισέρχεται, διότι οὗτος ἀφορᾷ τὰ ἐπιτελεῖα καὶ τὰς ἀνωτέρας διοικήσεις, τὰ δὲ κατώτερα στελέχη καὶ οἱ στρατιῶται οὐδὲν σχεδὸν ἀντιλαμβάνονται· ἀντιθέτως οἱ πρῶτοι ἀντιλαμβανόμενοι καὶ ὑφιστάμενοι τὸν τακτικὸν αἰφνιδιασμὸν εἶναι τὰ κατώτερα στελέχη καὶ οἱ ἄνδρες.

Ὅ,τι ἐλέχθη εἰς τὸν στρατηγικὸν αἰφνιδιασμόν, σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς παρουσίας ἢ μὴ στρατεύματος εἰς τὸν κατάλληλον τόπον, αὐτὸ τοῦτο ἐφαρμόζεται καὶ κατὰ τὸν τακτικὸν αἰφνιδιασμόν· τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ ὕπαρξις ἢ μὴ ἐπαρκῶν δυνάμεων ἐν τῷ χώρῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξεπέμφθη ὁ αἰφνιδιασμός, ἀδιαφόρως πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ μέσα τοῦ ἐπὶ τοῦ ὅλου τακτικοῦ πεδίου στρατεύματος.

Ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμὸς προσδίδει εἰς μὲν τὸν αἰφνιδιάζοντα μεγάλα πλεονεκτήματα, διότι, ἂν μή τι ἄλλο, πάντως ἐπιφέρει κατάπτωσιν τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀντιπάλου, εἰς δὲ τὸν αἰφνιδιαζόμενον μεγάλα μειονεκτήματα, διότι εἰς τὰ πραγματικὰ τοιαῦτα ἐπιπροστίθενται καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ, δηλαδὴ ὁ κίνδυνος, ὃν νομίζει ὁ στρατιώτης ὅτι δὲν δύναται ν' ἀποκρούσῃ πλήρως καὶ τελεσφόρως.

Τουρκική τις Μεραρχία τοῦ 3ου Σώματος Στρατοῦ, εὑρισκομένη παρὰ τὸ Πυργιαλὶ (μάχη Λουλέμπουργκας - Μπουνὰρ Χισσὰρ κατὰ τὸν Τουρκοβουλγαρικὸν πόλεμον 1912) αἰφνιδιάσθη ὑφ' ἑνὸς βουλγαρικοῦ τάγματος τὴν 5ην πρωϊνὴν τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1912, ἀποτέλεσμα δ' ὑπῆρξε τὸ νὰ συμπαρασυρθῇ εἰς ὑποχώρησιν πρὸς Τσερκέσκιοϊ ὁλόκληρον τὸ ὑπὸ τὸν Μαχμοὺτ Μουχτὰρ πασᾶν 3ον Τουρκικὸν Σῶμα Στρατοῦ.

Ἡ 5η Ἑλληνικὴ Μεραρχία εἰς Σόροβιτς (Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος 1912) αἰφνιδιάσθη ὑφ' ἑνὸς τουρκικοῦ τάγματος τὴν χαραυγὴν τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1912, ἀποτέλεσμα δ' ὑπῆρξεν ἡ διὰ τῆς πεδιάδος Καϊλάρια πρὸς τὴν Κοζάνην ὑποχώρησις ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς ταύτης μεραρχίας, καὶ ἡ ἀπώλεια δύο ἑλληνικῶν πυροβολαρχιῶν, περὶ ὧν γίνεται λόγος κατωτέρω.

Τὸ στρατηγεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, παραμένον ἐν Οὐζοὺμπεη, ὑπέστη ἀπόπειραν αἰφνιδιασμοῦ ὑπὸ 500 Τούρκων πεζῶν καὶ ἱππέων τὴν 6ην πρωϊνὴν τῆς 14 Αὐγούστου 1921 *(ἐπιχειρήσεις Σαγγαρίου)*, ἐξουδετερωθεῖσαν ὅμως ἐγκαίρως τῇ παρεμβάσει τοῦ τάγματος ἀσφαλείας τοῦ στρατηγείου. Ἀναμφισβητήτως, ἂν εἶχον ληφθῇ κατάλληλα μέτρα ἀσφαλείας, δὲν θὰ ἐπεχειρεῖτο ὁ αἰφνιδιασμὸς οὗτος.

Εἰς παλαιὰς ἐποχὰς παρουσιάσθησαν παραδείγματα τακτικοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἐπιτυχόντος διὰ δόλου, χαρακτηριστικὸν δὲ τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι τὸ ἑξῆς: Τὴν 13 Νοεμβρίου 1805 κατώρθωσαν οἱ στρατάρχαι Murat καὶ Lannes νὰ ἐκβιάσωσι τὴν παρὰ τὴν Βιένny γέφυραν τοῦ χωρίου Spitz (ξυλίνη γέφυρα ἐπὶ μιᾶς τῶν διακλαδώσεων τοῦ Δουνάβεως, μήκους περὶ τὰ 430 μέτρα), οὐχὶ δι' ἀγῶνος, ἀλλὰ διὰ δόλου.

Προσποιηθέντες οἱ Γάλλοι Στρατάρχαι ὅτι αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Ναπο-

Digitized by Google

λέοντος καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ Στρατάρχου Gyulay εἶχον περαιωθῆ, ἤρχισαν μετὰ μεγάλης δῆθεν ἀδιαφορίας προχωροῦντες πεζῆ πρὸς τὴν γέφυραν τοῦ Spitz. Ἐνῷ ὅμως διήρχοντο τὴν γέφυραν, ὄπισθεν αὐτῶν ἠκολούθει μικρόν τι τμῆμα πεζικοῦ μετὰ σκαπανέων, ὅπερ ἤρξατο καταβρέχον τὴν πυρίτιδα, τὴν προωρισμένην ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν διὰ τὴν ἀνατίναξιν τῆς γεφύρας καὶ συγχρόνως κόπτον τὰς θρυαλλίδας, εἰς τρόπον ὥστε, ὅταν οἱ Στρατάρχαι εἶχον φθάσει εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, ἡ γέφυρα ἦτο ἤδη κατειλημμένη ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐν ἀδυναμίᾳ ἀνατινάξεώς της ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. Ὅταν δ' ὁ Αὐστριακὸς Στρατηγὸς Auersperg ἀντελήφθη τὸ γενόμενον καὶ διεμαρτυρήθη πρὸς τὸν Murat διὰ τῆς ἐκφράσεως: «Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι πλήρης αἰφνιδιασμός», ὁ Murat τῷ ἀπήντησεν: «Ἤδη εἶμαι κύριος τῆς γεφύρας καὶ εἰς πρώτην μου διαταγὴν τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης πυροβολικόν μου δύναται νὰ καταστρέψῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα».

Τοῦθ' ὅπερ ὅμως ἐγένετο τῷ 1805 δὲν δύναται νὰ ἐπιτυγχάνῃ σήμερον. Ἐπέτυχε τότε, διότι αἱ ἀποστάσεις, ἀφ' ὧν διεξήγοντο οἱ ἀγῶνες, ἦσαν πολὺ μικραὶ καὶ συνεπῶς ὀλίγος ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐχρειάζετο νὰ παρατείνηται ὁ δόλος· ἀλλ' ὅταν αἱ ἀποστάσεις εἶναι ὡς αἱ σημεριναί, παρέχεται ἀρκετὸς χρόνος εἰς τὸν ἀντίπαλον, ἵνα ἀνανήψῃ ἐγκαίρως καὶ συνεπῶς ἀντιταχθῆ. Παραπλάνησις τοῦ ἀντιπάλου γίνεται καὶ σήμερον, οὐχὶ ὅμως δι' ἀπροκαλύπτου δόλου, ἀλλὰ διὰ τῆς μυστικότητος καὶ τῆς προκεκαλυμμένης δράσεως.

Ἕκαστον ὅπλον τοῦ στρατοῦ αἰφνιδιάζει ἢ αἰφνιδιάζεται διαφοροτρόπως, πάντως ὅμως συμφώνως πρὸς θεμελιώδεις αὐτοῦ ἰδιότητας.

Τὸ *πεζικὸν* ἀνέκαθεν αἰφνιδιάζεται ὑπερμέτρως· οὐχὶ δὲ διότι δὲν δύναται νὰ παρατείνῃ τὴν ἀντίστασίν του (σήμερον μάλιστα ἔχει πάμπολλα μέσα πυρός, συνεπῶς δύναται ν' ἀντιστῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον), ἀλλὰ διότι ὑφίσταται πολὺ τὴν ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν (*ἠθικόν*). Δέον νὰ κατανοηθῇ καλῶς, ὅτι, ὅταν ὑπεισέρχηται ὁ ψυχολογικὸς παράγων τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, οἱ κανονισμοὶ καὶ αἱ ἐν γένει διατάξεις τίθενται δυστυχῶς ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ πάντοτε, διότι ὁ στρατιώτης δὲν εἶναι μόνον μαχητής, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ ἄνθρωπος, ὑφιστάμενος ὑπερμέτρως τὰς ψυχολογικὰς ἐντυπώσεις. Τὸ ἀνέκαθεν γνωστὸν ἀξίωμα, τὸ τονιζόμενον ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ μεγάλου στρατιωτικοῦ ψυχολόγου Γάλλου συνταγματάρχου Ardant du Picq: «*Ἡ πολεμικὴ τέχνη ὑφίσταται ἑκάστοτε πολλὰς μετατροπάς, ἀλλ' ἓν πρᾶγμα παραμένει πάντοτε ἀμετάβλητον, ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου*», εἶναι ἀλήθεια ἰσχύουσα μέχρι σήμερον, ἀναμφισβητήτως δὲ καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Ἀφ' ἑτέρου τὸ πεζικὸν δύναται σήμερον νὰ αἰφνιδιάζῃ, διότι, σὺν τῇ ἀνέκαθεν κινήσει, ἔχει ἐπὶ πλέον σήμερον καὶ τὰ μέσα τοῦ αἰφνιδιαστικοῦ πυρός, συνεπῶς δύναται, ἐκτὸς τῶν πραγματικῶν βλαβῶν, νὰ προσδίδῃ εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀντιπάλου καὶ κίνδυνον, μὴ ὑφιστάμενον ἴσως πραγματικῶς. Εἰς τὴν αἰφνιδιαστικὴν ταύτην ἐνέργειαν τοῦ συγχρόνου πεζικοῦ συντελοῦσι πολὺ τὰ ἅρματα ἐφόδου, διότι ταῦτα ἀπαλλάσσουσι τὸ πεζικὸν τῆς ἀνάγκης τῆς προπαρασκευῆς διὰ τοῦ πυρός, ἥτις, καθ' ὃ ἀπαιτοῦσα χρόνον, ἀφ' ἑνὸς μὲν προειδοποιεῖ τὸν ἀντίπαλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχει αὐτῷ τὸν καιρὸν πρὸς λῆψιν μέτρων.

Τὸ *πυροβολικὸν* δὲν αἰφνιδιάζεται σήμερον διόλου, ἐφ' ὅσον τῷ παρεμβάλλεται ἀπόστασις, διότι τότε τηρεῖ πλήρη τὴν ἐλευθερίαν χρησιμοποιήσεως τῶν πυρῶν του, οἱ δὲ πυροβοληταί του εὑρίσκονται ὑπὸ σχετικὴν προκάλυψιν (ἔδαφος, ἀσπίδια). Εἰς παλαιοτέρας ἐποχάς, ὅτε δὲν ὑπῆρχεν ἀπόστασις, τὸ πυροβολικὸν ὑφίστατο αἰφνιδιασμούς, ὡς συνέβη ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὰς ἑξῆς περιπτώσεις: Τῷ 1870 μοῖρα γερμανικοῦ πυροβολικοῦ, ὑποστηρίζουσα τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ χωρίου Bazeilles (μάχη Sedan), αἰφνιδιασθεῖσα ὑπὸ γαλλικοῦ πεζικοῦ ἀπὸ ἀποστάσεως 400 μέτρων, ἀπώλεσε τὸ τέταρτον περίπου τῶν ἵππων της καὶ τὸ ἥμισυ τῶν ἀνδρῶν της· τῷ 1870 ἐπίσης γερμανικὴ πυροβολαρχία, αἰφνιδιασθεῖσα κατὰ τὴν μάχην τῆς Gravelotte ὑπὸ γαλλικοῦ πεζικοῦ ἀπὸ ἀποστάσεως 300 μέτρων, ἀπώλεσεν ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας ἅπαν τὸ προσωπικόν της. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ σήμερον ἔν τινι μέτρῳ· δῆλα δὴ ὁ αἰφνιδιασμὸς ἐπέρχεται πλήρης, ὅταν ἀπόστασις δὲν ὑπάρχῃ, διαφέρει ὅμως κατά τι, ὅσον ἀφορᾷ τ' ἀποτελέσματά του, διότι εἶναι φυσικὸν νὰ μειοῦται σήμερον ἡ *τρωτότης*, λόγῳ τῆς προκαλύψεως τοῦ προσωπικοῦ. Παράδειγμα ἔστω ἡ γαλλικὴ μοῖρα βαρέος πυροβολικοῦ, ἡ αἰφνιδιασθεῖσα ὑπὸ δύο λόχων γερμανικοῦ πεζικοῦ, κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ ὀχυροῦ Douaumont γερμανικὴν ἐπίθεσιν τῆς 25ης Φεβρουαρίου 1916 (ἐπιχειρήσεις Βερδέν).

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἱστορίας ἔχομεν παράδειγμα τὴν κατὰ τὸν αἰφνιδιασμὸν τοῦ Σόροβιτς τῆς 24ης Ὀκτωβρίου 1912 ἀπολεσθεῖσαν πεδινὴν πυροβολαρχίαν τοῦ λοχαγοῦ Σπυρ. Δαλαπόρτα (1ον Σύνταγμα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ), ἥτις αἰφνιδιασθεῖσα ὑπὸ τουρκικοῦ πεζικοῦ ἀπὸ ἀποστάσεως 100 περίπου μέτρων, ἀπώλεσεν ἐντὸς ὀλιγίστων λεπτῶν τῆς ὥρας τὸν λοχαγόν της καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πυροβολητῶν.

Ἡ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἡμέραν ἀπώλεια τῆς ἑτέρας πεδινῆς πυροβολαρχίας τοῦ λοχαγοῦ Θ. Κοσκινᾶ (1ον Σύνταγμα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ) δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν, καθ' ὅσον αὕτη δὲν κατεστράφη κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν αἰφνιδιασμόν, ἀλλὰ συνεπείᾳ βραδείας ὑποχωρήσεώς της. Ὁ ἡρωϊκὸς ἐκεῖνος λοχαγὸς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπείθετο νὰ ὑποχωρήσῃ διὰ προφορικῶν διαταγῶν, ζητῶν ἔγγραφον τοιαύτην· ἀλλ' ὅταν τῷ ἐστάλη, τότε ἦτο πολὺ ἀργά.

Ἐν ἀνακεφαλαιώσει, τὸ πυροβολικὸν εἶναι καὶ σήμερον ὅπλον κατ' ἐξοχὴν αἰφνιδιαζόμενον, ὅταν ἐλλείπῃ ἡ ἀπόστασις, διότι τότε ἀποστερεῖται τοῦ μοναδικοῦ μέσου τῆς δράσεώς του (τοῦ πυρός). Ὅλως δ' ἰδιαιτέρως αἰφνιδιάζεται ὅταν προκαταλαμβάνηται ἀπὸ μικρᾶς ἀποστάσεως, εἴτε ἐζευγμένον (τὸ ἱπποκίνητον), εἴτε πεφορτωμένον (τὸ ὀρειβατικόν), εἴτε ἐπὶ φορτηγῶν αὐτοκινήτων (τὸ αὐτοκινήτου ἕλξεως), διότι τότε, μέχρις οὗ ταχθῇ πρὸς πυροβόλησιν, ἡ ἀπόστασις θὰ ἔχῃ ἐκμηδενισθῆ πλήρως.

Τὸ ἱππικὸν εἰς παλαιὰς ἐποχὰς ἦτο ὅπλον μὴ αἰφνιδιαζόμενον εὐκόλως, διότι ἐτήρει πλήρη τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἑλιγμῶν του, ἦτο δὲ τὸ ὅπλον τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐνδεδειγμένον ἵνα αἰφνιδιάζῃ, διότι ἠδύνατο νὰ φθάνῃ εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, χωρὶς νὰ ὑφίσταται μεγάλην *τρωτότητα*. Παραδείγματα: ἡ ἴλη τοῦ γερμανικοῦ ἱππικοῦ, ἡ αἰφνιδιάσασα εἰς Kôeniggräetz τῷ 1866 ἓν τάγμα αὐστριακοῦ πεζικοῦ καὶ αἰχμαλωτίσασα αὐτὸ ἐξ ὁλοκλήρου· ἡ ἴλη τοῦ αὐστριακοῦ ἱππικοῦ, ἡ αἰφνιδιάσασα εἰς Kustoza τῷ 1866 μίαν ὁλόκληρον ἰταλικὴν μεραρχίαν, τὴν τοῦ Στρατηγοῦ Cerale, καὶ διαλύσασα ἐξ ὁλοκλήρου ταύτην· ἡ μεραρχία γερμανικοῦ ἱππικοῦ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Μεκλεμβούργου, ἡ αἰφνιδιάσασα, τὴν πρωΐαν τῆς 16ης Αὐγούστου 1870, τὸ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τῆς Rezonville γαλλικὸν στράτευμα, ἰδίως δὲ τὰς ἐπ' αὐτοῦ 12 γαλλικὰς πυροβολαρχίας, τὰς ἐξαναγκασθείσας νὰ ζεύξωσι καὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐν πλήρει ἀταξίᾳ, λόγῳ τῆς ἐσπευσμένης ὑποχωρήσεως τῶν γαλλικῶν μεραρχιῶν ἱππικοῦ τοῦ Forton καὶ τοῦ Valabrègue· ἡ ἴλη τέλος τοῦ γερμανικοῦ ἱππικοῦ, ἡ αἰφνιδιάσασα εἰς Orleans τῷ 1870 μίαν γαλλικὴν πυροβολαρχίαν καὶ ἁλώσασα τὰ πυροβόλα ταύτης, καίτοι ἡ ἴλη αὕτη εἶχεν ὑποστῆ τρωτότητα, ἅτε αἰφνιδιασθεῖσα πρὸ ὀλίγης ὥρας ὑπὸ γαλλικοῦ πεζικοῦ. Σήμερον ὅμως τὸ μὲν ἔφιππον ἱππικὸν ἔχασεν ἀμφοτέρας τὰς ἰδιότητας ταύτας, διότι τὰ σύγχρονα πυρὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ τὸ αἰφνιδιάζουσιν εὐκόλως, αὐτὸ δ' ἀδυνατεῖ νὰ αἰφνιδιάσῃ, διότι τὰ σύγχρονα πυρὰ τῷ ἀπαγορεύουσι τὴν προσέγγισιν, τὸ δὲ πεζῆ ἱππικὸν ἔχει τὰς αὐτὰς περίπου ἰδιότητας τοῦ πεζικοῦ, διότι τὸ σύγχρονον ἱππικὸν ἔχει ἅπαντα τὰ μέσα τοῦ πυρός.

Ἡ *ἀεροπορία* δὲν αἰφνιδιάζεται ὑπὸ τῆς ἀντιπάλου ἀεροπορίας, διότι ἔχει πάντοτε ἐλευθέραν τὴν θέαν, συνεπῶς τὴν ἀπόστασιν, ἄρα τὴν ἐλευθερίαν δράσεως· αἰφνιδιάζεται ὅμως πολὺ ὑπὸ τῶν ἐπιγείων ὀργάνων τῆς ἀντιαεροπορικῆς ἀμύνης. Ἡ ἀεροπορία ἐξ ἄλλου αἰφνιδιάζει πολὺ τὰ ἐπίγεια ὅπλα, διότι ἡ ταχύτης της ἐξαλείφει τὴν ἀπόστασιν, συνεπῶς τὸν χρόνον τῆς λήψεως μέτρων ὑπὸ τῶν ἐπιγείων ὅπλων.

Ὁ αἰφνιδιασμὸς ἦτο ἀνέκαθεν μέσον χρησιμοποιούμενον ἐν τοῖς πολέμοις. Κατὰ τὰς παλαιὰς ὅμως ἐποχὰς ἦτο συνήθως *στρατηγικῆς* μόνον φύσεως, σπανίως δὲ *τακτικῆς*, διότι αἱ ἀποστάσεις, ἀφ' ὧν διεξήγοντο αἱ τότε μάχαι, ἦσαν πολὺ μικραί. Ἀντιθέτως σήμερον ὁ αἰφνιδιασμὸς δυνατὸν νὰ εἶναι στρατηγικός τε καὶ τακτικός· εἶναι δὲ δυνατὸς καὶ συνηθέστατος σήμερον ὁ τακτικὸς αἰφνιδιασμός, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι αἱ ἀποστάσεις ἀφ' ὧν διεξάγονται αἱ σημεριναὶ τακτικαὶ μάχαι εἶναι πολὺ μεγάλαι (ἀρχόμεναι ἀπὸ ἀποστάσεως 12—15 χιλιομέτρων, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ ὁρίου τοῦ βεληνεκοῦς τοῦ βαρέος πυροβολικοῦ) καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι, λόγῳ τῆς προκαλύψεως τῶν στρατευμάτων, παρουσιάζονται ἑκάστοτε ἀπρόοπτοι τακτικαὶ καταστάσεις· τοιαῦται δ' ἐπὶ παραδείγματι εἶναι ἡ ἔναρξις πυρὸς ἀπὸ χώρου ἐφ' οὗ ἀγνοεῖ ὁ ἀντίπαλος τὴν ὕπαρξιν στρατευμάτων, ἡ πρόσκρουσις ἐπὶ ἀμυντικῆς ὀργανώσεως (νησῖδος ἀντιστάσεως) ἀγνώστου τῷ ἀντιπάλῳ, ἐμφάνισις ἁρμάτων ἐφόδου βολὴ δι' ἀερίων κτλ.

Κατ' ἀρχήν, ὁ μόνος τρόπος ἀποφυγῆς τοῦ τε στρατηγικοῦ καὶ τοῦ τακτικοῦ αἰφνιδιασμοῦ εἶναι ἡ ἀσφάλεια (βλ. λ.). Εἰς τὴν στρατηγικὴν δ' ἀσφάλειαν πρέπει νὰ ὑπεισέρχωνται ἀπαραιτήτως καὶ αἱ διπλωματικαὶ καὶ αἱ προπαγανδιστικαὶ πληροφορίαι.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΛΑΔΑΣ

αἰφνιδιαστὴς (ὁ)· ὁ αἰφνιδίως εἰσπίπτων, ὁ αἰφνιδίως ἐνεργῶν τι καὶ οὕτω προξενῶν κατάπληξιν.

αἰφνιδιαστικός, *-ή —όν*· ὁ δι' αἰφνιδιασμοῦ, ὁ ἐξαίφνης καὶ ἀπροσδοκήτως γινόμενος· «*αἰφνιδιαστικὴ* ἐπίθεσις, — ἐνέργεια κτλ.». Ἐπίρρ. *αἰφνιδιαστικῶς*.

αἰφνίδιοι θάνατοι [*Ἰατροδικ.*]. Ὁ θάνατος πάντοτε κατελύπησε τὸν ἄνθρωπον, καθορῶντα εἰς αὐτὸν τὴν ἀδυναμίαν του καὶ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐπὶ τῆς γῆς παρουσίας του. Ὁ αἰφνιδίως ὅμως ἐπερχόμενος θάνατος καὶ χωρὶς τῶν διαδικασιῶν νόσου τινὸς κατέπληξεν αὐτὸν ἰδιαιτέρως καὶ τὸν κατεφόβισε. Καὶ ἂν εὑρέθησαν φιλόσοφοι θεωροῦντες ὡς ἥδιστον τὸν αἰφνιδίως ἐπερχόμενον θάνατον—ὅπως ὁ Καῖσαρ, ὅστις, ἐρωτηθεὶς ποῖον εἶδος θανάτου προετίμα, ἀπεκρίθη: «*Repantina*» (δηλαδὴ τὸν αἰφνίδιον), καὶ ὁ Montesquieu, ὅστις ὥρισε τὴν ἔλευσιν τοῦ αἰφνιδίου θανάτου ὡς τὴν ὑπέροχον ὥραν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς—, τὸ πολὺ ὅμως πλῆθος, δυσκόλως δυνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ἄνθρωπος ὑγιής, ἢ σχεδὸν τοιοῦτος μέχρι στιγμῆς τινος, θνήσκει αἰφνιδίως, ἢ ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι, ἄνευ αἰτίας τινὸς προδήλου ἢ δι' ἐλαχίστην τοιαύτην, εἰς πολλὰς ὑπεβλήθη ὑποψίας ὡς πρὸς τὴν ἀφορμὴν τῶν τοιούτων θανάτων. Καὶ ὁτὲ μὲν ἐφαντάσθη ὅτι δηλητηρίασις ἔλαβε χώραν, ὁτὲ δὲ ὅτι ὁ θανὼν ἐκακώθη, ἄλλοτε ὅτι ἄλλο τι ἔπαθε καὶ ἡ σκέψις ἑκάστου, συμπίπτουσα πρὸς τὰς τῶν ἄλλων, φθάνει μέχρι τῆς Ἀρχῆς, ἥτις ἐπεμβαίνουσα, δυνάμει ὡρισμένων ἄρθρων τοῦ Ποινικοῦ Νόμου ὡς καὶ τοῦ Ἀστικοῦ τοιούτου, διατάσσει τὴν σχετικὴν ἰατρικὴν ἐξέτασιν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς αἰτίας τοῦ θανάτου. Παρ' ἡμῖν δέ, λαῷ εὐφαντάστῳ, ἴσως αἱ ὕποπτοι σκέψεις συχνότερον ἢ ἀλλαχοῦ ἀναπτύσσονται καὶ συνηθέστατα ἐπὶ περιπτώσεων αἰφνιδίων θανάτων διαδίδονται φῆμαι ἀναγκάζουσαι τὴν Ἀρχὴν νὰ ἐπέμβῃ, πολλὰς πολλάκις ἡμέρας μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ θανόντος ἢ καὶ μετὰ μῆνας εἰσέτι.

Καὶ ὑπάρχουσιν ὄντως περιπτώσεις, καθ' ἃς εὐλόγως δύνανται νὰ ἐγερθῶσιν ὑπόνοιαι περὶ τοῦ αἰφνιδίως ἐπελθόντος θανάτου. Οὕτως ἄνθρωπός τις εἰσέρχεται εἰς ζαχαροπλαστεῖόν τι, τρώγει γλύκισμά τι καὶ ἀμέσως ἢ μετ' ὀλίγην ὥραν καταλαμβάνεται ὑπὸ πόνων κατὰ τὴν κοιλίαν, ἐμέτων καὶ τέλος θνήσκει ταχέως· οὐδὲν φυσικώτερον τῆς ὑποθέσεως ὅτι, δηλητηριασθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ γλυκίσματος, ἔπαθεν ὅ,τι ἔπαθεν.

Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἄνθρωπός τις, ἐνοχλούμενος ἐλάχιστα, ὑπὸ πόνων ἐπὶ παραδείγματι, εἰσέρχεται εἰς φαρμακεῖόν τι, ζητεῖ ἀθῷόν τι φάρμακον, ὡς σταγόνας λαυδάνου καὶ μετὰ τὴν πόσιν τούτων θνήσκει αἰφνιδίως ἢ ταχύτατα· οὐδὲν πάλιν φυσικώτερον τῆς ὑπονοίας ὅτι δηλητηριῶδές τι φάρμακον, εἰς θανατηφόρον δόσιν, ἐδόθη εἰς τὸν θανόντα.

Ἡ νεκροτομὴ ὅμως τῶν οὑτωσὶ θανόντων, ἀποδεικνύουσα ἴσως ὅτι ἕλκος τοῦ στομάχου ἢ τοῦ δωδεκαδακτύλου ὑπῆρχε καὶ διατρηθὲν ἐπέφερε τὸν θάνατον, θὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα τοῦ τε γλυκίσματος ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει καὶ τοῦ φαρμάκου κατὰ τὴν δευτέραν.

Ἄλλοτε ἄνθρωποί τινες φιλονικοῦσιν ἁπλῶς ἢ ἔστω καὶ διαπληκτίζονται ἐλαφρῶς, ὅτε εἷς τούτων πίπτει νεκρός. Οὐδεμία ἀμφιβολία διὰ τὸ πολὺ πλῆθος ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔθανε κακωθείς. Καὶ ὅμως ἡ νεκροψία θὰ δείξῃ ἴσως, ὅτι ὁ θανὼν ἔφερε βαρείας βλάβας, τῆς καρδίας ἐπὶ παραδείγματι ἢ τῶν ἀγγείων τοῦ ἐγκεφάλου, δι' ἃς ἐπῆλθε ῥῆξις τῆς καρδίας ἢ ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία, εἰς ἃ ἀποδοτέος ὁ θάνατος.

Ἄλλοτε πάλιν εἰς ἀτυχεῖς δι' ἰατρὸν ἢ φαρμακοποιόν τινα συμπτώσεις, ἄνθρωπός τις θνήσκει ἅμα λαβὼν τὸ δοθὲν αὐτῷ πρὸς θεραπείαν φάρμακον καὶ λαῦροι πάντες ἐπιτίθενται κατὰ τῶν δῆθεν ὑπαιτίων ὡς δηλητηριασάντων τὸν ἄρρωστον.

Πλείστας τοιαύτας συνθήκας ἠδύνατό τις νὰ ἀναφέρῃ, εὐλόγως ἴσως κινούσας τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἀρχῆς εἶτα, ἐπιζητούσης τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀφορμῆς τοῦ θανάτου.

Συχνότερον ὅμως ἴσως παρουσιάζεται ἡ ἑξῆς περίπτωσις: ἄνθρωπός τις ἀπέθανεν αἰφνιδίως ἢ ὁπωσδήποτε ταχέως καὶ ἰατρός τις ἔδωκε πιστοποίησιν τῆς αἰτίας τοῦ θανάτου, ὁποιανδήποτε ἐφαντάσθη, συγκοπὴν ἢ ἀποπληξίαν τὸ συχνότερον. Μεθ' ἡμέρας ὅμως ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος, ἐνθυμούμενοι τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου καὶ ἀναλογιζόμενοι ἢ καὶ φανταζόμενοι ὅτι ὁ θανὼν δὲν διῆγε καλῶς μεθ' ὡρισμένων προσώπων, συζύγου ἐπὶ παραδείγματι, ἢ πενθερᾶς, ἢ συντρόφων ἐν ἐργασίᾳ, ἢ ἄλλου τινός, συλλαμβάνουσι τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὁ θανὼν ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Αἱ ὑπόνοιαι, σπανίως βάσιμοι, ἀβάσιμοι πλειστάκις, εὐρύτατα διαδίδονται καὶ ἡ Ἀρχή, εἴτε αὐτοβούλως πλέον, ἢ τῇ καταγγελίᾳ τινός, ἐπεμβαίνει καὶ διατάσσει τὴν ἐκταφὴν καὶ νεκροτομὴν τοῦ πτώματος καὶ οἱανδήποτε ἄλλην ἀναγκαίαν ἐξέτασιν, ἐκζητοῦσα τὴν διευκρίνισιν τῆς ἀφορμῆς τοῦ θανάτου.

Οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι ἐπέρχονται κατὰ κανόνα μὲν ἐπὶ ἀνθρώπων νοσούντων νόσον τινὰ ἢ ἔκδηλον καὶ φανερὰν ἐκ τῶν κλινικῶν αὐτῆς συμπτωμάτων—τότε δὲ οὐδὲν ἰατροδικαστικὸν ἐνδιαφέρον κινοῦσιν—ἢ ὑπούλως διατρέχουσαν, ὁπότε

Digitized by Google

κατὰ τὸν Thoinot (Précis de Medecine Légale-Tome I) ὁ θάνατος ἀποτελεῖ τὸ μόνον σημεῖον, τὸ ἀποκαλῦπτον τὴν παθολογικὴν ἐπεξεργασίαν, ἥτις ἠγνοεῖτο ἐντελῶς καὶ ὑπὸ τοῦ παθόντος καὶ ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν.

Ἐνίοτε ὅμως ὁ θάνατος καταλαμβάνει αἰφνιδίως ἀνθρώπους ἐντελῶς ὑγιεῖς κατόπιν μηδαμινῶν ἀφορμῶν, ἀνικάνων συνήθως νὰ προκαλέσωσιν οὐδ' ἁπλῆν ἐνόχλησιν, τοιοῦτοι δὲ εἶναι οἱ ἐξ ἀνακοπῆς αἰφνίδιοι θάνατοι, οὓς παρακατιόντες θὰ μελετήσωμεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ ἀναφυλαξίας (anaphylaxie), τοῦ περιέργου τούτου βιολογικοῦ φαινομένου, ἐπερχόμενοι θάνατοι ἀνθρώπους ὄντως ὑγιεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καταλαμβάνουσι.

Διὰ ταῦτα ὡς ὁρισμὸν τοῦ αἰφνιδίου θανάτου κάλλιστον νομίζομεν τὸν ὑπὸ τοῦ Parisot, καθηγητοῦ τῆς Ἰατροδικαστικῆς ἐν Nancy τῆς Γαλλίας, διδόμενον, καθ' ὃν «*αἰφνίδιος θάνατος εἶναι ἡ ταχεῖα καὶ ἀπρόοπτος λῆξις τῆς ζωῆς, προκαλουμένη δι' ἐσωτερικὴν αἰτίαν ἄγνωστον, φύσεως φυσιολογικῆς ἢ παθολογικῆς*» (Annales de Med. Lég. de Criminologie et de Police scientifique-Oct. 1924).

Ἀπὸ ἰατροδικαστικῆς δὲ ἀπόψεως θεωρεῖται αἰφνίδιος θάνατος οὐχὶ μόνον ὁ ὄντως ἐντὸς στιγμῶν τινων ἐπερχόμενος, ἀλλὰ πᾶς ὁ ὁπωσδήποτε ταχέως καὶ ἀπροόπτως, ἔστω καὶ κατόπιν πολλῶν ὡρῶν ἢ καὶ μεθ' ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν νοσηρῶν φαινομένων ἐπερχόμενος.

Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀφορμῆς δι' ἣν αἰφνιδίως ἢ ταχέως ἐπῆλθεν ὁ θάνατος, εἴτε περὶ προσφάτου πτώματος πρόκειται εἴτε περὶ ἐκταφέντος καὶ ἠλλοιωμένου, τὸ μέσον εἰς ὃ δέον νὰ καταφεύγῃ ὁ ἰατρὸς εἶναι ἡ νεκροτομὴ τοῦ πτώματος, ἡ διάνοιξις δηλαδὴ πασῶν τῶν κοιλοτήτων τοῦ σώματος καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐξέτασις πάντων τῶν ἐν αὐταῖς σπλάγχνων. Ἡ ἁπλῆ νεκροψία, δηλαδὴ ἡ διὰ τῆς ἐπισκοπήσεως ἢ ἔστω καὶ τῆς ψηλαφήσεως ἐξέτασις πτώματός τινος, ἀποκλείουσα ἴσως ἐπί τινων περιπτώσεων τὴν ὕπαρξιν κακώσεων, οὐδαμῶς δύναται νὰ διασαφήσῃ τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου. Διὰ πολλοὺς ἰατρούς, μὴ μακροπονοῦντας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πραγματικῆς ἀφορμῆς τοῦ θανάτου, ὁ ὅρος τῆς ἀποπληξίας ἢ τῆς συγκοπῆς χρησιμεύει ὅπως οἰκονομηθῶσι τὰ πράγματα καὶ δοθῇ ἡ ἄδεια ταφῆς τοῦ θανόντος. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἡ κατόπιν, δι' οἱανδήποτε ἐπέμβασιν, ἐνεργουμένη νεκροτομὴ διαψεύδει τὸν ἰατρόν, ἀποδεικνύουσα ἄλλας ἀφορμὰς τοῦ θανάτου ἢ τὴν ἀποπληξίαν, συγκοπὴν κλπ.

Ἡ νεκροτομὴ πτώματος ἀτόμου τινὸς θανόντος αἰφνιδίως ἄλλοτε μὲν ἀποκαλύπτει ἀλλοιώσεις ὄντως βαρείας, ἀβιάστως δυναμένας νὰ ἐξηγήσωσι τὸν αἰφνίδιον καὶ ἀπρόοπτον τοῦ θανάτου (ῥῆξις καρδίας, ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία κλπ.), ἄλλοτε δὲ ἀποκαλύπτει νόσους, αἵτινες ἔδει κλινικῶς νὰ εἶχον ἀποκαλυφθῇ (πνευμονία, τυφοειδὴς πυρετὸς κλπ.) καὶ ἄλλοτε ἀποκαλύπτει ἀλλοιώσεις, αἵτινες συνηθέστατα παρατηροῦνται ἐπὶ ἀνθρώπων, ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἀκινδύνως διαβιούντων (ἀρτηριοσκλήρωσις, πλευριτικαὶ συμφύσεις κλπ.).

Οὐχὶ σπανίως ὅμως εἴτε τελείως μηδαμιναὶ εἶναι αἱ ἀνευρισκόμεναι ἀλλοιώσεις (ὑπεραιμία διαφόρων σπλάγχνων), εἴτε καὶ οὐδὲν ἀνευρίσκεται, παρ' ὅλην τὴν ἐπιμεμελημένην ἐξέτασιν ἀπό τε νεκροτομικῆς καὶ οἱασδήποτε ἄλλης ἀπόψεως.

Κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας περιπτώσεις ὁ ἰατρὸς δέον νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ καθορίσῃ τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς ἐγκληματικῆς ἀφορμῆς τούτου, εἴτε διὰ κάκωσίν τινα, εἴτε διὰ δηλητηρίασιν.

Ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἐξετάζοντες τοὺς αἰφνιδίους θανάτους θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐπὶ τῶν ἑξῆς σχετικῶν ζητημάτων.

α') Συχνότης. Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ὁρισθῇ ἡ συχνότης τῶν αἰφνιδίων θανάτων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς συνήθεις τοιούτους. Τοῦτο δὲ διότι ἐν τῇ κοινῇ πράξει χαρακτηρίζονται ὡς αἰφνιδίως ἐπελθόντες θάνατοι καταλαβόντες ἀνθρώπους ἐπὶ μακρὸν νοσοῦντας, μόνον καὶ μόνον διότι ἐνωρίτερον τοῦ ἀναμενομένου ἐπῆλθε τὸ τέλος, ἐξ ἄλλου δὲ ἐλλείπει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ νεκροτομικὴ ἐξέτασις, ἡ μόνη ἀποκαλύπτουσα τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου.

Οὔτε ὅμως καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς Δημοσίοις Νεκροτομείοις νεκροτομουμένων πτωμάτων εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐπελεύσεως τοῦ θανάτου καὶ ἡ συχνότης αὐτοῦ. Τὰ ἐκεῖ προσαγόμενα ὑπὸ τῆς Ἀστυνομίας πτώματα παραδίδονται ἄνευ οὐδεμιᾶς πληροφορίας, ἀνήκουσι δὲ εἰς ἄτομα θανόντα ἐν τῇ ὁδῷ ἢ εὑρεθέντα νεκρὰ ἐν τοῖς δωματίοις αὐτῶν, καὶ ὅσον καὶ ἂν λέγουσι περὶ αὐτῶν ὅτι αἰφνιδίως ἀπέθανον, ἀποδεικνύεται εἶτα, εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων, ὅτι κατὰ τοὺς συνήθεις κανόνας νόσου τινὸς κατέλαβεν αὐτοὺς ὁ θάνατος καὶ οὐχὶ αἰφνιδίως.

Ὡς αἰφνίδιοι θάνατοι ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίζωνται ἐκεῖνοι περὶ ὧν αὐθεντικαὶ πληροφορίαι θὰ ἐγνώριζον ὅτι ὄντως ἀπολύτως ἢ σχετικῶς καλῶς ἔχων ὁ ἄνθρωπος αἰφνιδίως καὶ ἀπροόπτως ἀπέθανεν, ὡς καὶ ἐκεῖνοι καθ' οὓς ἤθελον ἀνευρεθῆ ἀλλοιώσεις νεκροτομικαὶ πείθουσαι ὅτι δὲν ἠδύνατο εἰς αὐτὰς νὰ ἀνθέξῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅτι ὄντως ἀποτόμως ἢ ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως ἀπέθανε (ῥῆξις καρδίας, αἱμορραγία μηνιγγιτικὴ κλπ.).

Ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως ἐξετάζοντες τοὺς αἰφνιδίους θανάτους θὰ περιωρίζαμεν κατὰ πολὺ τὴν συχνότητα αὐτῶν. Οὕτως ἐν τῷ Ἰατροδικαστικῷ Ἐργαστηρίῳ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τοῦ 1914—1926 ἐπὶ 1700 πτωμάτων, προσαχθέντων καὶ νεκροτομηθέντων ἐκεῖ, 100 ἀναφέρονται εἰς ἄτομα αἰφνιδίως θανόντα, παρουσιαζομένης οὕτω ἀναλογίας αἰφνιδίων θανάτων πρὸς τὸ σύνολον αὐτῶν 5,88%.

β') Φῦλον. Σαφῶς φαίνεται μᾶλλον προσβαλλόμενον τὸ ἄρρεν φῦλον ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου· εὐνόητον δὲ τὸ τοιοῦτον. Νοσηραὶ ἐπεξεργασίαι αἵτινες παρὰ γυναιξὶν ἠρέμα διατρέχουσιν, εἰς τὸν ἄνδρα, μᾶλλον ἐκτιθέμενον εἰς κόπους, συγκινήσεις, οἰνοπνευματίασιν καὶ ἄλλας ἀφορμάς, δυναμένας ἀποτόμως νὰ ἐπιβαρύνωσι τὴν νοσηρὰν ἐπεξεργασίαν, τερματίζονται αἰφνιδίως, διὰ τῆς ἐπελεύσεως ἀπροόπτως τοῦ θανάτου.

Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ Ἰατροδικαστικοῦ Ἐργαστηρίου Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν ὁπωσδήποτε ὡς αἰφνιδίων χαρακτηρισθέντων 100 θανάτων, οἱ 76 ἀνήκουσιν εἰς ἄνδρας καὶ 24 εἰς γυναῖκας.

γ') Ἡλικία. Ἀπὸ ἀπόψεως ἡλικίας εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ συχνότης τῶν αἰφνιδίων θανάτων αὐξάνει μετὰ τῆς ἡλικίας. Καὶ ἐξετάζων μέν τις τήν τε ἡμετέραν στατιστικὴν ὡς καὶ ἄλλας παρομοίας θὰ νομίσῃ, ὅτι ἡ συχνότης εἶναι μεγαλυτέρα κατὰ τὸ 30—50 ἔτος τῆς ἡλικίας, παρὰ κατὰ τὰ κατόπιν ἔτη· ὅταν ὅμως σκεφθῇ ὅτι καὶ οἱ ὑπερβάντες τὸ 50 ἔτος εἶναι σχετικῶς εὐαριθμότεροι τῶν κατωτέρας ἡλικίας ἀτόμων, θὰ ἐννοήσῃ ὅτι πράγματι μετὰ τῆς ἡλικίας αὐξάνει καὶ ἡ συχνότης τῶν αἰφνιδίων θανάτων, συμβαδίζουσα μετὰ τῆς συχνότητος ὡρισμένων νοσηρῶν ἐπεξεργασιῶν προδιαθετουσῶν εἰς αἰφνίδιον θάνατον καὶ ἀπαντωσῶν κατὰ τὴν μεγάλην ἡλικίαν (νόσοι καρδίας, ἀγγείων, νεφροῦ κλπ.).

δ') Κληρονομικότης. Ἐν περισπουδάστῳ μελέτῃ ὑπὸ τὸν τίτλον: *La mort subite héréditaire* (Presse Médicale-1908 No 95) οἱ Gilbert καὶ Baudouin ὑποστηρίζουσιν ὅτι δύναται κληρονομικῶς νὰ μεταδοθῇ ἡ πρὸς αἰφνίδιον θάνατον διάθεσις. Ἀναφέρουσιν οὗτοι οἰκογενείας, ὧν μέλη πολλὰ ἐπὶ δύο ἢ καὶ τρεῖς γενεὰς δι' αἰφνιδίου θανάτου ἀπεδήμησαν τοῦ κόσμου τούτου.

ε') Συχνότης καὶ ὄργανα. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ νεώτεραι στατιστικαὶ θεωροῦσιν ὡς συχνοτέραν ἀφορμὴν τῶν αἰφνιδίων θανάτων τὰς νόσους τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος καὶ δὴ τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων. Ὁ Brouardel (Mort et mort subite) θεωρεῖ συχνοτάτην ἀφορμὴν τὰς νόσους τοῦ νεφροῦ καὶ δὴ τὴν χρονίαν νεφρίτιδα, ὅταν ὅμως τις σκεφθῇ ὅτι καὶ ἡ νόσος αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον ὀφείλεται εἰς πάθησιν τῶν ἀγγείων καὶ τῆς καρδίας, θὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ὄντως τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος αἱ νόσοι εἰσὶν αἱ συχνότεροι προκαλοῦσαι τὸν αἰφνίδιον θάνατον.

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΙΣ ΑΙΦΝΙΔΙΩΝ ΘΑΝΑΤΩΝ. Περιγράφοντες τοὺς αἰφνιδίους θανάτους θέλομεν διακρίνει Α') τοὺς ἐπερχομένους εἰς ἄτομα ὁπωσδήποτε πάσχοντα ἐκ νόσου τινός, ἥτις ἡ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὸν αἰφνίδιον θάνατον ἢ προκαλεῖ αὐτόν, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ὑπεβλήθη εἰς ὡρισμένας συνθήκας, ὡς ψῦχος, ἠυξημένην θερμοκρασίαν, κοπώσεις, συγκινήσεις κλπ. καὶ Β') τοὺς ἐπερχομένους εἰς ἄτομα ὄντως ὑγιᾶ ἢ τοὐλάχιστον παρουσιαζόμενα ὡς τοιαῦτα καὶ παρ' οἷς συχνότατα οὐδὲ ἡ ἐπιμελὴς νεκροτομὴ ἀποκαλύπτει τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου. Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην τάξιν δέον νὰ καταλέξωμεν τοὺς θανάτους τοὺς ἐπερχομένους δι' ἀνακοπὴν ἢ ἀφυλαξίαν ἢ κολλοειδοπηξίαν.

Α') Αἰφνίδιοι θάνατοι ἐκ νόσων παθολογικῶν.—Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δέον νὰ γνωρίσωμεν ὅτι αἰφνίδιοι θάνατοι δυνατὸν νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τὴν διαδρομὴν πάσης σχεδὸν νόσου ὀξείας ἢ χρονίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αὗται σαφῶς ἐκδηλοῦνται διὰ τῶν οἰκείων συμπτωμάτων, ἀπασχολούντων τόν τε πάσχοντα καὶ τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ, τὸ δυνατὸν τῆς ἐπελεύσεως θανάτου, εἴτε αἰφνιδίου, εἴτε ταχέος, εἶναι γνωστὸν ὁπωσδήποτε καὶ ὁ θάνατος ἐλάχιστα θὰ παραξενεύσῃ, τοὐλάχιστον τὸν ἰατρόν, κατὰ κανόνα δὲ δὲν παρουσιάζει ἰατροδικαστικὸν ἐνδιαφέρον.

Εἰς πλείστας ὅμως περιπτώσεις νόσοι ὀξεῖαι ἢ χρόνιαι διατρέχουσιν ὑπούλως, οὕτως ὥστε ὁ πάσχων οὐδαμῶς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς προσφυγῆς εἰς ἰατρὸν καὶ ἡ πάθησις τοῦ ἀγνοεῖται καὶ στιγμήν τινα ὁ ἄνθρωπος θνήσκει αἰφνιδίως ἢ ταχέως.

Ἄλλοτε νόσοι ὀξεῖαι καὶ δὴ αἱ λοιμώδεις ἐπέρχονται μετὰ τοιαύτης σφοδρότητος ὥστε ἐντὸς ὡρῶν ἢ ἐλαχίστων ἡμερῶν θνήσκει ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἢ ἴσως προφθάσῃ ὁ ἰατρὸς νὰ διαγνώσῃ τὴν νόσον. Καὶ πλειστάκις εἰς τοιαύτας περιπτώσεις τὰ φαινόμενα τῆς νόσου ἐκδηλοῦνται ὑπὸ τύπον δραματικόν, δυνάμενον νὰ δώσῃ λαβὴν εἰς διαφόρους ὑπονοίας σχετικῶς πρὸς τὴν ἀφορμὴν τοῦ θανάτου.

Ἡμεῖς ἐνταῦθα κυριώτερον θὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ ἐκείνους τοὺς θανάτους, καθ' οὓς ἄνευ ἐκδηλώσεώς τινος ἢ κατόπιν ἀσημάντων διαταραχῶν ἄνθρωπός τις, πάσχων νόσον τινά, αἰφνιδίως ἢ ταχέως θνήσκει. Θέλομεν δὲ ἐξετάσει τὰς διαφόρους νοσηρὰς ἐκδηλώσεις κατὰ τὰ διάφορα συστήματα, εἰς ἃ θέλομεν ἀνεύρει ἀλλοιώσεις δυναμένας νὰ ἐξηγήσωσι τὸν οὕτως ἐπελθόντα θάνατον.

Κατὰ τὰς νόσους τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων. Ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, οἱ ἐκ νόσων τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων αἰφνίδιοι θάνατοι εἶναι οἱ συχνότεροι παρατηρούμενοι, κατὰ πολὺ ὑπερβαίνοντες τοὺς ἐκ τῶν ἄλλων συστημάτων συλληφθὴν προκαλουμένους. Ἐπὶ τούτου συμφωνοῦσι πᾶσαι αἱ στατιστικαὶ καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας 100 περιπτώσεις αἰφνιδίων θανάτων αἱ 53 ὀφείλονται εἰς νόσους τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων.

Αἱ νόσοι τῆς καρδίας καὶ καθ' ἑκάστην χωριστὰ λαμβανόμεναι δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν αἰφνίδιον θάνατον. Τοῦτο δὲ διότι, καίτοι αἱ πλεῖσται οὐχὶ αὗται καθ' ἑαυτὰς ἀποτόμως θανατηφόροι, δύνανται ὅμως ν' ἀποβῶσι τοιαῦται, ἂν ὁ πάσχων ὑποβληθῇ εἰς ἐπιδράσεις τινάς, αἵτινες, καρδίαν σχετικῶς ἀντέχουσαν, δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἀποτόμως ἀνίκανον πρὸς ἐργασίαν καὶ ἐκθέτουσιν αὐτὴν εἰς ἀπότομον παῦσιν τῆς λειτουργίας αὐτῆς, προκαλουμένου οὕτως αἰφνιδίου θανάτου. Εἶναι δὲ αἱ ἐπιδράσεις αὗται 1) αἱ παντὸς εἴδους σωματικαὶ κοπώσεις, εἰς ἃς δέον νὰ καταλέξωμεν καὶ τὸν τανυσμόν, τὸν βῆχα, τὴν ἀποπάτησιν, τὴν συνουσίαν, τὸν ἀγῶνα τοῦ τοκετοῦ κλ., 2) αἱ ἠθικαὶ συγκινήσεις, 3) ἡ ἐξ οἰνοπνεύματος μέθη, 4) ὁ γαστρικὸς φόρτος, 5) αἱ ἀπότομοι μεταβολαὶ τῆς θερμοκρασίας, 6) ὁ τραυματισμὸς (ἐννοεῖται ελαφρός).

Ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς τῶν ἐπιδράσεων τούτων, ἢ καὶ πλειόνων ἐξ αὐτῶν, καρδία φέρουσα βαρείας πολλάκις παθήσεις, ἀλλ' οὐδαμῶς ἢ ἐλάχιστα ἐκδηλώσασά τι, αἰφνιδίως ὑποκύπτει καὶ ταχὺς ἢ ἀπότομος ὁ θάνατος καταλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον.

Αἱ ἀπὸ τῶν διαφόρων ὅμως τμημάτων τῆς καρδίας νοσηραὶ ἐπεξεργασίαι συνήθως δὲν παρατηροῦνται μεμονωμένως ὑπάρχουσαι, ἀλλὰ συνδυάζονται πρὸς ἀλλήλας καὶ οὕτω πρὸς βαλβιδικῇ τινι παθήσει δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ καὶ μυοκαρδῖτις ἢ σύμφυσις τοῦ περικαρδίου ἢ ἄλλο τι μετὰ τῆς ἀορτίτιδος συνυπάρχει συνηθέστατα καὶ ἀλλοίωσις τῶν στεφανιαίων ἀρτηριῶν. Ἐννοεῖται οἰκοθεν ὅτι τὸ τοιοῦτον λίαν διευκολύνει τὴν τοῦ αἰφνιδίου θανάτου ἐπέλευσιν.

Ἐὰν εἰς τὴν συνύπαρξιν διαφόρων καρδιακῶν νόσων προσθέσῃ τις καὶ ἄλλων ὀργάνων παθήσεις καὶ δὴ τοῦ νεφροῦ, εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ τὴν εὐκολίαν καὶ συχνότητα τῶν ἐκ τῶν νόσων τῆς καρδίας καὶ ἀγγείων ἐπερχομένων αἰφνιδίων θανάτων.

Ἐκ τῶν νόσων τῆς καρδίας κυριώτατα κατὰ Vibert («De la mort subite dans les affections chroniques du coeur et de l'aorte»—Annales d'Hyg. publ. et de Médec. Légale 1895), ἡ στένωσις τῶν στεφανιαίων ἀρτηριῶν τῆς καρδίας δύναται αὐτὴ καὶ μόνη, ἄνευ συνυπάρξεως οὐδεμιᾶς ἄλλης καρδιακῆς νόσου, νὰ ἐπιφέρῃ τὸν θάνατον καὶ δὴ ὑποβοηθουμένη ὑπὸ μιᾶς ἢ πλειόνων ἐκ τῶν διευκολυνουσῶν συνθηκῶν, ἃς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν.

Τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Ἰατροδικαστικὴν ζητήματα ἐκτίθενται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον κεφαλαίοις, τοῖς σχετικοῖς πρὸς ἑκάστην τῶν καρδιακῶν νόσων. Ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν τὴν μεγάλην συχνότητα τῶν ἐκ τῶν νόσων τούτων αἰφνιδίων θανάτων καὶ ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν νόσων τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων, ἰδιαιτέρως δέον νὰ ἀναφερθῶσιν ὡς ἐπιφέρουσαι συχνότατα αἰφνιδίους θανάτους ἡ μυοκαρδῖτις, ὀξεῖα καὶ χρονία, ἡ ἑλκώδης ἐνδοκαρδῖτις, ἡ στένωσις τῶν στεφανιαίων ἀρτηριῶν, ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ἀορτικοῦ στομίου καὶ ἡ ῥῆξις τῆς καρδίας ὡς καὶ τοῦ ἀνευρύσματος τῆς ἀορτῆς.

Ἐκ νόσων τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος. Αἱ νόσοι πᾶσαι σχεδὸν τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος δύνανται νὰ προκαλέσωσιν ἀποτόμως τὸν θάνατον κατὰ τὴν διαδρομήν των. Καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν αἱ νόσοι αὗται καθίστανται φανεραὶ διὰ τῶν συμπτωμάτων αὐτῶν καὶ ὁ τυχὸν κατ' αὐτὰς ἐπερχόμενος αἰφνίδιος θάνατος ἐλάχιστα θὰ παρεξηγηθῇ. Τινὲς ὅμως τῶν νόσων τούτων ἐνίοτε δυνατὸν οὐδαμῶς νὰ ἀποκαλύπτωνται καί ποτε νὰ προκαλέσωσιν αἰφνίδιον θάνατον παρ' ἀνθρώπῳ θεωρουμένῳ ὑγιεῖ ἢ σχεδὸν τοιούτῳ.

Ἐκ τῶν νόσων τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῶσιν ἀπὸ τοῦδε ὡς ὑπούλως διατρέχουσαι ἐνίοτε καὶ προκαλοῦσαι αἰφνίδιον θάνατον τὸ *οἴδημα τοῦ πνεύμονος*, ἡ *ἐμβολὴ τῆς πνευμονικῆς ἀρτηρίας*, ἡ *πνευμονία* καὶ

Digitized by Google

ἡ *πλευρῖτις* ἡ ἐξιδρωματική. Ἡ τελευταία αὕτη προκαλεῖ αἰφνίδιον θάνατον εἴτε κατὰ τὴν διαδρομήν της, εἴτε κατὰ τὴν στιγμὴν παρακεντήσεως πρὸς ἐξαγωγὴν τοῦ κατ' αὐτὴν ἀναπτυσσομένου ὑγροῦ.

Ἐπίσης δέον νὰ μνημονεύσωμεν ὡς δυναμένας νὰ προκαλέσωσιν αἰφνίδιον θάνατον ἐξ ἀνακοπῆς τὰς *πλευρικὰς συμφύσεις*.

Ἀλλότρια σώματα εἰσδυόμενα εἰς τὰς ἀναπνευστικὰς ὁδοὺς δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν αἰφνίδιον θάνατον, εἴτε διὰ τὴν ἀπόφραξιν τοῦ λάρυγγος ἢ τῆς τραχείας ἢ τῶν βρόγχων, ἣν ἀπεργάζονται, εἴτε δι' ἀνακοπήν.

Ἐκ νόσων τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ὀργανικαὶ νόσοι τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἀλλὰ καὶ αἱ ψυχικαὶ τοιαῦται, δύνανται νὰ προκαλέσωσιν αἰφνιδίους θανάτους, δυναμένους νὰ γεννήσωσιν ὑπονοίας, ὅτι κατόπιν κακώσεώς τινος ἢ ἄλλης ἀφορμῆς προεκλήθησαν. Ἐπιφυλασσόμενοι ἐν τοῖς σχετικοῖς κεφαλαίοις εἰδικότερον ν' ἀσχοληθῶμεν περὶ αὐτῶν, περιοριζόμεθα ἤδη ἀναφέροντες ὅτι νόσοι τοῦ νευρικοῦ συστήματος συχνότερον προκαλοῦσαι αἰφνίδιον θάνατον εἶναι:

1) *Αἱ μηνιγγίτιδες* αἱ ὀξεῖαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φυματιώδης.

2) *Αἱ μηνιγγιτικαὶ αἱμορραγίαι*, εἴτε ἐκ παχυμηνιγγίτιδος προέρχονται, εἴτε ἐκ ρήξεως ἀρτηριῶν διὰ περιαρτηρίτιδα ἢ ἐκ ρήξεως ἀνευρυσμάτων αὐτῶν.

3) *Ἐγκεφαλικαὶ αἱμορραγίαι*, ἐπερχόμεναι ἰδιαίτατα εἰς ἄτομα προβεβηκυίας ἡλικίας δι' ἀρτηριοσκλήρωσιν τῶν ἐγκεφαλικῶν ἀρτηριῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς νεώτερα ἄτομα, ὧν αἱ ἀρτηρίαι ἔπαθον διὰ σύφιλιν.

4) *Οἱ ἐγκεφαλικοὶ ὄγκοι*, εἴτε εἰς πραγματικοὺς ὄγκους ὀφείλονται, ὡς γλοίωμα κλπ., εἴτε εἰς κύστεις ἐχινοκόκκων ἢ κυστικέρκων καὶ λοιπῶν παρασίτων.

5) *Τὰ ἀποστήματα τοῦ ἐγκεφάλου*, ὀφειλόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μέσην ὠτίτιδα.

6) *Ἡ ἐπιληψία.* Ὁ κατ' αὐτὴν θάνατος διάφορον ἑκάστοτε ἔχει μηχανισμόν. Ὁτὲ μὲν ὀφείλεται εἰς ρῆξιν τῆς καρδίας, ἐπελθοῦσαν κατὰ τὸν παροξυσμόν, ἢ εἰς ἐγκεφαλικὴν αἱμορραγίαν. Ἄλλοτε ὀφείλεται εἰς ἀσφυξίαν, εἴτε διότι πρηνὴς ἔπεσεν ὁ ἄρρωστος κατὰ παροξυσμόν τινα καὶ ἀπεφράχθησαν τὸ στόμα τε καὶ ἡ ρὶς αὐτοῦ, εἴτε διότι σπασμὸς τῆς γλωττίδος ἐπῆλθεν, εἴτε διότι ἀνερροφήθησαν ἐν τῷ λάρυγγι καὶ τῇ τραχείᾳ τὰ ἐν τῷ στομάχῳ περιεχόμενα, ἅτινα κατὰ τὸν παροξυσμὸν τὸν ἐπιληπτικὸν εἶχον ἀνέλθει μέχρι τοῦ στόματος δι' ἐμέτου.

Ἀλλὰ καὶ νὰ πέσῃ ἐξ ὕψους τινὸς ἢ εἰς ὕδωρ δύναται ὁ ἐπιληπτικὸς κατὰ τὸν παροξυσμὸν καὶ οὕτω αἰφνιδίως νὰ τελευτήσῃ.

7) *Ἡ προοῦσα γενικὴ παράλυσις*, ἐπιφέρουσα αἰφνίδιον θάνατον διὰ οἱανδήποτε σαφῆ ἀφορμήν, ὡς μηνιγγιτικὴν αἱμορραγίαν ἢ ἐγκεφαλικὴν τοιαύτην ἢ μαλάκυνσιν ἐγκεφαλικὴν ἢ διὰ παροξυσμὸν ἐπιληπτικὸν κ.λ.π. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς πάσης ἀνατομοπαθολογικῆς ἐπιπλοκῆς δυνατὸν νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τὴν πορείαν τῆς προϊούσης γενικῆς παραλύσεως αἰφνίδιοι θάνατοι ἀνεξήγητοι, δίδοντες λαβὴν εἰς ὑποψίαν ὅτι κακοποιηθέντες οἱ ἄρρωστοι ὑπὸ νοσοκόμων ἀπέθανον.

8) *Διάφοροι ψυχικαὶ νόσοι* (πρωτόγονος ἄνοια, συστηματικὸν παραλήρημα κ.λ.π.).

Ἐκ νόσων τοῦ πεπτικοῦ συστήματος. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ νόσοι τοῦ πεπτικοῦ συστήματος δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν αἰφνίδιον ἢ ταχὺν θάνατον. Παραλείποντες τὰς γαστροεντερίτιδας τῶν παίδων, ὀξείας καὶ χρονίας, περὶ ὧν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ περὶ τῶν παρὰ τοῖς παισὶν αἰφνιδίων θανάτων θέλομεν ἀσχοληθῆ, ἀναφέρομεν νῦν μόνον τὰς νόσους ἐκείνας αἵτινες παρὰ τῷ ἐνήλικῳ γίνονται συνηθέστερον ἀφορμὴ αἰφνιδίου θανάτου. Καὶ εἶναι αὗται:

1) *Τὸ ἕλκος τοῦ στομάχου ἢ τοῦ δωδεκαδακτύλου.* Οὐχὶ σπανίως αἱ νόσοι αὗται διατρέχουσιν ἄνευ οὐδενὸς συμπτώματος ἢ δι' ἐλαχίστων τοιούτων, οὐδεμίαν ὑποψίαν διὰ τὰς νόσους ταύτας κινούντων. Αἰφνιδίως ὅμως ποτὲ δυνατὸν κατ' αὐτὰς νὰ ἐπέλθῃ εἴτε αἱμορραγία θανατηφόρος, εἴτε διάτρησις καὶ μετ' αὐτὴν ὀξεῖα περιτονῖτις ἐν μέσῳ φαινομένων δυναμένων νὰ παραπείσωσιν, ὅτι εἰς δηλητηρίασιν ὀφείλονται.

2) *Αἱ διατρήσεις τοῦ ἐντέρου* κατὰ τὴν φυματίασιν ἢ δυσεντερίαν ἢ καρκίνον αὐτοῦ, ἰδίως ὅμως κατὰ τὸν τυφοειδῆ πυρετὸν καὶ δὴ τὴν περιπατητικὴν λεγομένην μορφὴν αὐτοῦ.

3) *Ἡ ἀπόφραξις τοῦ ἐντέρου*, ἡ ὀξεῖα, ἐξ οἱασδήποτε ἀφορμῆς προερχομένη δύναται νὰ προκαλέσῃ θάνατον οὐχὶ μὲν αἰφνίδιον, ἀλλὰ ταχύν, ἐν μέσῳ φαινομένων προσομοίων πρὸς τὰ τῶν διαφόρων δηλητηριάσεων παραγόμενα.

Ἐκ νόσων τοῦ ἥπατος. Συνηθέστερον προὐκάλεσαν αἰφνίδιον θάνατον ἐκ τῶν νόσων τοῦ ἥπατος *οἱ κολικοὶ τῆς χοληδόχου κύστεως* δι' ἀνακοπὴν καὶ *αἱ ὑδατίδες, κύστεις* εἴτε διότι αὐτομάτως διερράγησαν, εἴτε διότι κατὰ παρακέντησιν αὐτῶν ποσότης ὑγροῦ ἐξεχύθη εἰς τὸ περιτόναιον. Ὀφείλεται δὲ ὁ θάνατος οὗτος εἰς ἀφυλαξίαν.

Κατὰ τὰς νόσους τοῦ παγκρέατος. Κατὰ τὴν διαδρομὴν χρονίων παγκρεατιτίδων, ἰδίως τῶν προερχομένων ἐκ χολολιθιάσεως, ἀναπτύσσεται ἐνίοτε ἀλλοίωσίς τις τοῦ παγκρέατος, ἡ *ὀξεῖα αἱμορραγενὴς παγκρεατῖτις* μετὰ νεκρώσεως τοῦ λιπώδους ἱστοῦ διαφόρων ὀργάνων καὶ δὴ τοῦ παγκρέατος, ἥτις παρουσιάζεται ὑπὸ τόσον βαρέα φαινόμενα, ὥστε ὁ Dieulafoy ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα *παγκρεατικὸν δρᾶμα*. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τοιαῦτα, ὥστε νὰ δώσωσιν εἰκόνα ὀξείας περιτονίτιδος ἢ ἀποφράξεως ἐντερικῆς ἢ διατρήσεως ἢ σκωληκοειδίτιδος ὀξείας, ἀλλὰ καὶ δηλητηριάσεώς τινος. Κατὰ τὴν νεκροτομὴν δὲ ἀνευρίσκονται αἱμορραγίαι κατὰ τὸ πάγκρεας καὶ τὸ περιτόναιον καὶ λευκωπαί τινες κηλῖδες (taches de bougie) κατὰ τὸ πάγκρεας, περιτόναιον, περικάρδιον, ὑπεζωκότα κ.λ.π.

Ἐκ τοῦ σπληνός. Ὁ σπλὴν ὑπὸ τὸν φυσιολογικὸν αὐτοῦ ὄγκον τελείως προφυλάσσεται ὑπὸ τῶν πλευρῶν· ἐπί τινων ὅμως νόσων, οἷαι οἱ *ἑλώδεις πυρετοί, ἡ παιδικὴ λεϊσμανίασις* (Καλὰ-Ἀζάρ), ἡ τόσον συχνὰ παρ' ἡμῖν ἀπαντῶσα καὶ δὴ ἐν Πόρῳ, Ὕδρᾳ, Σπέτσαις—εἰς ἃς ὑπὸ τὸ ὄνομα *«τσανάκι, πόνος»* φέρεται — ὁ σπλὴν διογκοῦται ὑπερμέτρως πολλάκις, προέχει τοῦ πλευρικοῦ τόξου καὶ ἐνίοτε μέχρι τῆς ἡβικῆς συμφύσεως ἐξικνεῖται. Συγχρόνως δὲ οἱ διογκωθέντες σπλῆνες ἀλλοιοῦνται τὴν σύστασιν, ἀποβαίνοντες εὔθρυπτοι, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πολλάκις, ὥστε δι' ἐλαφροτάτης πλήξεως ἢ καὶ δι' ἰσχυρᾶς συσπάσεως τῶν κοιλιακῶν τοιχωμάτων τοῦ πάσχοντος νὰ ἐπέρχηται ρῆξις αὐτῶν. Καὶ σημειοῦται ἡ ρῆξις δι' αἱμορραγίας σπανίως μικρᾶς, συχνὰ ὅμως τόσον ἀφθόνου, ὥστε ταχύτατα ἐν μέσῳ φαινομένων ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας νὰ ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος.

Ἐκ νόσων τῶν νεφρῶν. Ἐκ τῶν νόσων τῶν νεφρῶν ἡ χρονία νεφρῖτις εἶναι ἐκείνη ἥτις συχνότατα γίνεται ἀφορμὴ αἰφνιδίου ἢ ταχέος θανάτου. Ἐπιφέρει δὲ τοῦτον ἢ διότι συνεργεῖ μετ' ἄλλων συνυπαρχουσῶν νόσων καὶ δὴ τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων ἢ διότι αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, τῶν λοιπῶν ὀργάνων καλῶς ἐχόντων, καθιστᾷ ἀποτόμως τὴν ζωὴν ἀδύνατον. Συνυπάρχουσα μετὰ νόσων τῆς καρδίας καὶ τῶν ἀγγείων ἡ χρονία νεφρῖτις γίνεται παραίτιος θανατηφόρων ἐπιπλοκῶν (ρῆξις καρδίας ἢ ἀνευρύσματός τινος κλπ.), λόγῳ τῆς ὑπ' αὐτῆς προκαλουμένης αὐξήσεως τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος. Καὶ μόνη ὅμως ὑπάρχουσα ἡ χρονία νεφρῖτις γίνεται ἀφορμὴ θανάτου αἰφνιδίου ἢ ταχέος. Τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἑξῆς αἰτίαν: Πολλάκις ἡ χρονία νεφρῖτις ὑπάρχει χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐνοχλῇ τὸν πάσχοντα ἢ ἀσημάντους δι' αὐτὸν δημιουργεῖ ἐνοχλήσεις, καὶ ὁ πάσχων ἐξακολουθεῖ ἐργαζόμενος καὶ βιῶν ὡς καὶ πρότερον. Ἂν ὅμως οὗτος εἴτε κόπους ἢ ψύξεις ἐκτεθῇ ἢ δηλητηριώδεις οὐσίας, ὡς οἰνόπνευμα, τροφὰς ἀποσυντεθειμένας, φάρμακα κ.λ.π., εἰσαγάγῃ εἰς τὸν ὀργανισμόν του ἢ νοσήσῃ ἄλλην τινὰ νόσον, πυρετικὴν ἰδίᾳ, δυνατὸν ἀποτόμως καὶ αἰφνιδίως νὰ καταληφθῇ ὑπὸ οὐραιμίας, ταχύτατα θανατηφόρου, ἐμφανιζομένης διά τινος τῶν γνωστῶν αὐτῆς κλινικῶν μορφῶν (κωματώδης, ἐκλαμπτική, δυσπνοϊκή, γαστρεντερική). Πλειστάκις δὲ τοιοῦτοι θάνατοι παρέπεισαν ὅτι περὶ δηλητηριάσεως πρόκειτο ἢ ἄλλης τινὸς ὑπόπτου ἀφορμῆς καὶ ἤγαγον τὴν Ἀρχὴν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς διὰ νεκροτομῆς ἐξακριβώσεως τῆς αἰτίας τοῦ θανάτου.

Ἐκ νόσων τῶν ἐπινεφριδίων. Τὰ ἐπινεφρίδια εἶναι, ὡς γνωστόν, μικρὰ ὄργανα εὑρισκόμενα ἄνωθεν τῶν νεφρῶν καὶ ἀπὸ φυσιολογικῆς ἀπόψεως ὑπάγονται εἰς τοὺς λεγομένους ἀδένας τῆς ἔσω ἐκκρίσεως. Κυριώτατον συστατικὸν τῆς ἐκκρίσεως αὐτῶν εἶναι ἡ ἐπινεφριδίνη (adrenaline), κεκτημένη ἰσχυρὰν ἀγγειοσυσταλτικὴν δύναμιν. Καὶ διὰ τὴν ἐπινεφριδίνην, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλας οὐσίας, ἀγνώστους εἰσέτι, ὑπαρχούσας ἐν τῇ ἐκκρίσει αὐτῶν, τὰ ἐπινεφρίδια διαδραματίζουσιν ἐπίσημον μέρος ἐν τῇ διατηρήσει τῆς ζωῆς, ἡ δὲ οἱονδήποτε λόγον καταστροφὴ αὐτῶν ἐπιφέρει ἀνεπάρκειαν ἢ καὶ τελείαν κατάργησιν τῆς ἐκκρίσεως αὐτῶν καὶ μοιραίως τὸν θάνατον.

Ἡ ὀξεῖα ἀνεπάρκεια τῶν ἐπινεφριδίων, καθορισθεῖσα ἰδίως διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν Sergont καὶ Bernard, ἐπέρχεται κατὰ τὴν διαδρομὴν πλείστων ὀξειῶν καὶ χρονίων (φυματιώσεως ἰδίᾳ) νόσων, ὡς καὶ κατὰ πλείστας δηλητηριάσεις. Ἐκδηλοῦται δὲ ἡ ὀξεῖα ἀνεπάρκεια κατὰ διαφόρους μορφάς, ὧν ἡ κοιλιακὴ δύναται νὰ παράσχῃ εἰκόνα δηλητηριάσεως, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως ἐκδηλοῦται δι' αἰφνιδίου θανάτου, δυναμένου νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀρχῆς πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀφορμῆς του. Διὰ τῆς τότε ἐνεργουμένης νεκροτομῆς ἀνευρίσκονται κατὰ τὰ ἐπινεφρίδια εἴτε φυματιώδεις ἐπεξεργασίαι, εἴτε ὄγκοι διάφοροι, εἴτε αἱμορραγίαι, ἄλλοτε ὅμως μόνον ἡ ἱστολογικὴ ἐξέτασις θὰ ἀποκαλύψῃ ὑπαρχούσας ἀλλοιώσεις τῶν ἀδένων τούτων.

Εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν, τὴν κατάργησιν δηλαδὴ τῆς ἐκκρίσεως τῶν ἐπινεφριδίων ἀδένων, ὀφείλονται οἱ ἀπότομοι θάνατοι οἱ ἐπερχόμενοι κατὰ τὴν νόσον τοῦ Addison, ἥτις ἐκτὸς τῶν συμπτωμάτων τῆς ἐπινεφριδικῆς ἀνεπαρκείας, ὀφειλομένης εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ἀδένων, χαρακτηρίζεται καὶ ὑπὸ μελανοδερμίας, ὀφειλομένης εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν συμπαθητικῶν νεύρων τῶν περὶ τοὺς ἀδένας ἢ εἰς ἀλλοίωσιν τῶν ἐντὸς τοῦ ἀδένος γαγγλίων καὶ νευρικῶν κλώνων τοῦ συστήματος τούτου. Ὀφείλεται δὲ ὡς γνωστὸν ἡ νόσος τοῦ Addison κυρίως εἰς φυματιώδεις ἐπεξεργασίας κατὰ τοὺς ἀδένας, σπανιώτερον δὲ εἰς συφιλιδικὰς τοιαύτας ἢ εἰς καρκίνον.

Κατὰ τὰς λοιμώδεις νόσους. Κατὰ πάσας σχεδὸν τὰς λοιμώδεις νόσους, κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν, δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ὅλως ἀπροσδοκήτως ὁ αἰφνίδιος ἢ ταχύτατος θάνατος. Καὶ ὁτὲ μὲν ἐπέρχεται οὗτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς νόσου, πρὶν ἢ πολλάκις κατορθωθῇ νὰ τεθῇ διάγνωσις, συχνότερον ὅμως ἐπέρχεται κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῶν, σπανιώτερον δὲ κατὰ τὴν ἀνάρρωσιν.

Ὁ μηχανισμὸς τῶν τοιούτων θανάτων εἶναι ἑκάστοτε διάφορος· ἄλλοτε ὀφείλονται εἰς τὴν ἐκ τῆς νόσου τοξιναιμίαν, ἥτις, ἰσχυροτάτη οὖσα, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ προμήκους, ἐπιφέρουσα τὴν ἀπότομον παράλυσιν τῶν κέντρων αὐτοῦ (ἀναπνοῆς, κυκλοφορίας κ. λ. π.), ὡς ἐξ οὗ ὁ αἰφνίδιος θάνατος. Ἄλλοτε ὁ θάνατος ὀφείλεται εἰς μυοκαρδῖτιδα ὀξεῖαν, ἄλλοτε εἰς ὀξεῖαν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπινεφριδίων. Ἀλλὰ καὶ ἀλλοιώσεις τῶν παραθυρεοειδῶν ἀδένων ἀνεφέρθησαν ὡς γενόμεναι ἀφορμὴ αἰφνιδίου θανάτου. Ἄλλοτε δέ, κατὰ νόσους τινάς, ἀνευρίσκεται ἀδρά τις βλάβη, καταφανὴς μὲν διὰ τῆς νεκροτομῆς, ἥτις ὅμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀποκαλυφθῇ, λόγῳ τοῦ δι' αὐτὴν ἐπελθόντος αἰφνιδίου θανάτου (μηνιγγιτικὴ αἱμορραγία, ἐντερορραγία κ.λ.π.).

Τὰ κυριώτερα τῶν λοιμωδῶν νοσημάτων, καθ' ἃ παρατηροῦνται αἰφνίδιοι θάνατοι εἶναι:

1) *Ὁ τυφοειδὴς πυρετός*. Εἴτε κατὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ εἴτε κατὰ τὴν ἀποδρομὴν ἢ καὶ μετ' αὐτήν, ἀνελπίστως ὅλως, δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ ὁ αἰφνίδιος θάνατος. Ὀφείλεται δὲ κατά τινας μὲν *(Hayem)* εἰς ἀλλοιώσεις τοῦ μυοκαρδίου, κατὰ τοὺς πλείστους ὅμως εἰς τὴν διαπότισιν τοῦ προμήκους ὑπὸ τῆς τυφικῆς τοξίνης (*De Brun* «La myocardite et les phenomènes de collapsus dans la fièvre typhoide», Presse Médicale 1926 No 96). Ἀλλὰ καὶ δι' ἐντερορραγίαν ἔντονον, καθ' ἣν τὸ αἷμα δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἐντέρου καὶ νὰ γίνῃ ὁρατόν, δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ αἰφνίδιος θάνατος ἐπὶ τυφοειδοῦς πυρετοῦ.

2) *Ἡ διφθερῖτις.* Αἰφνίδιοι θάνατοι παρετηροῦντο κατ' αὐτὴν συχνότερον ἄλλοτε, πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ὀροθεραπείας. Ἐπέρχονται δὲ εἴτε διὰ μυοκαρδῖτιδα ἢ δι' ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπινεφριδίων ἢ δι' ἐμπότισιν τοῦ προμήκους ὑπὸ τῆς διφθεριτικῆς τοξίνης.

Εἰς τοὺς ἐκ τῆς νόσου ταύτης αἰφνιδίους θανάτους δέον νὰ μὴ καταλέγωνται οἱ ἕνεκα τῆς χρήσεως τοῦ ἀντιδιφθεριτικοῦ ὀροῦ προερχόμενοι καὶ εἰς ἀφυλαξίαν ὀφειλόμενοι, περὶ ὧν ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ θέλομεν ἀσχοληθῆ.

3) *Αἱ ἐξανθηματικαὶ νόσοι* καὶ δὴ ἡ ὀστρακιὰ γίνονται ἀφορμὴ αἰφνιδίου θανάτου ὀφειλομένου ἰδίᾳ εἰς ὀξεῖαν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπινεφριδίων.

4) *Ὁ κοκκύτης.* Ἐπιφέρει ἐνίοτε αἰφνίδιον θάνατον ὀφειλόμενον ὁτὲ μὲν εἰς ἀσφυξίαν, λόγῳ σπασμοῦ τῆς γλωττίδος, ὁτὲ δὲ εἰς σπασμοὺς ἐντόνους, προκαλέσαντας μηνιγγιτικὴν αἱμορραγίαν.

5) *Οἱ ἑλώδεις πυρετοί.* Ἰδιαιτέρας μνείας χρήζει ἡ νόσος αὕτη, ἡ τόσον παρ' ἡμῖν ἀπαντωμένη, καθ' ὅσον πλεῖσται κακοήθεις αὐτῆς μορφαί—παγετώδης, κωματώδης, ὑπερπυρετικὴ κτλ.—δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν αἰφνίδιον θάνατον.

Κατὰ τὴν κύησιν, τοκετὸν καὶ λοχείαν. Ἡ γυνή, ἀφ' ἧς στιγμῆς κατέστη ἔγκυος μέχρι τοῦ τέλους τῆς λοχείας αὐτῆς, ἀπειλεῖται ἐνίοτε ὑπὸ κινδύνων δυναμένων νὰ διακυβεύσωσι τὴν ζωὴν αὐτῆς, οὐχὶ δὲ σπανίως ἀποτεμνόντων αὐτήν. Ἐνταῦθα δι' ὀλίγων θέλομεν ἀσχοληθῆ περὶ ἐκεῖνα τὰ συμβάντα, ἅτινα ἀποτόμως δύνανται νὰ καταλήξωσιν εἰς θάνατον. Εἰσὶ δὲ ταῦτα:

1) *Νόσοι προϋπάρχουσαι τῆς καρδίας καὶ τῶν νεφρῶν.* Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιβάρυνσις, ἣν ὑφίστανται αἱ βαλβιδικαὶ παθήσεις τῆς καρδίας κατὰ τὴν κύησιν, ἄγουσαι πλειστάκις εἰς τὸν ἐκ συγκοπῆς αἰφνίδιον θάνατον. Παρομοίαν ἐπιβάρυνσιν ὑφίσταται ἡ χρονία μυοκαρδῖτις ὡς καὶ τὸ ἀνεύρυσμα τῆς ἀορτῆς, ὑποκείμενον εὐκολώτερον εἰς ρῆξιν κατὰ τὴν κύησιν καὶ τὸν τοκετόν. Ἡ χρονία νεφρῖτις ἐπίσης ἐπιβαρύνεται λίαν κατὰ τὴν κύησιν, συμβάλλει δὲ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐκλαμψίας καὶ τὸν ἐκ ταύτης αἰφνίδιον θάνατον.

2) *Ὀξεῖαι λοιμώδεις νόσοι*, ὡς πνευμονία, ἐξαν-

Digitized by Google

ηματικαὶ νόσοι κλπ., ἐξόχως ἐπιβαρύνονται ὑπὸ ῆς κυήσεως καὶ ὁ ἀπότομος ἢ ταχὺς θάνατος οὐχὶ τανίως παρατηρεῖται κατ' αὐτάς.

3) Αἱμορραγίαι μεγάλαι οὐχὶ σπανίως ἐστοίχισαν ἡν ζωὴν εἰς γυναῖκας ἐγκύους· τούτων αἱ κυριώτεραι εἶναι: α') αἱ ἐπερχόμεναι λόγῳ *παρὰ φύσιν ροσφύσεως τοῦ πλακοῦντος*· β') αἱ *ἐκ ῥήξεως κιρσῶν αἰδοιοκολπικῶν* καὶ γ') αἱ ἀμέσως μετὰ τὸν οκετὸν ἢ 1—2 ἡμέρας μετὰ τοῦτον ἐπερχόμεναι όγῳ *ἀδρανείας τῆς μήτρας.*

4) Ἡ ῥῆξις τῆς μήτρας, σπανιώτατα ἐπερχομένη ατὰ τὴν κύησιν καὶ τὴν λοχείαν, συχνότερον δὲ ατὰ τὸν τοκετόν. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς ῥήεως εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θλιβερὰ διὰ τὴν ζωὴν ῆς γυναικός.

Ὀφείλεται δὲ ἡ ῥῆξις ἄλλοτε μὲν εἰς δυστοκίαν, ἄλλοτε δὲ εἰς παθολογικὰς ἀλλοιώσεις τοῦ τοιχώματος τῆς μήτρας. Ἀλλὰ καὶ ἄκαιρος χρῆσις ἐρυσιβώδους ὀλύρας δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ῥῆξιν ῆς μήτρας, ἰδίᾳ ἂν τὰ τοιχώματα ταύτης εἰσὶν ἠλλοιωμένα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ῥήξεως εἶναι ἔκχυσις ἀναμίκτου ὑγροῦ καὶ αἵματος, ἄλλοτε ἄλλης ποσότητος, ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ περιτοναίου, καί ποτε δὲ ὁλόκληρον τὸ ἔμβρυον ἐξέπεσεν ἐντὸς αὐτῆς. Λόγῳ τῆς αἱμορραγίας, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς τραυματικῆς καταπληξίας συγκοπτικὰ φαινόμενα δεινὰ ἐπέρχονται καὶ μόνον ἔγκαιρος ἐπέμβασις ἐγχειρητικὴ δύναται νὰ σώσῃ τὴν γυναῖκα.

5) Ἐξωμήτριος κύησις. Δύναται αὕτη νὰ λάβῃ χώραν καὶ κατὰ τὰς ᾠοθήκας ἢ τὴν κοιλίαν, συνηθέστερον ὅμως ἐκτελεῖται κατὰ τὴν σάλπιγγα. Τὸ ἐν τῇ σάλπιγγι δὲ γονιμοποιηθὲν ᾠάριον καὶ ἐκεῖ διὰ διαφόρους ἀφορμὰς ἐπισχεθέν, βαθμηδὸν αὐξάνει κατ' ὄγκον, αἱ δὲ χοριακαὶ τοῦ ᾠοῦ λάχναι διαβιβρώσκουσι βαθμηδὸν τὸ τοίχωμα τῆς σάλπιγγος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἀγγεῖα. Βαθμηδὸν δὲ ὑπὸ τὴν συνδεδυασμένην ἐπίδρασιν τῆς αὐξήσεως τοῦ ὄγκου τοῦ ἐμβρύου καὶ τῆς διαβρώσεως τοῦ τοιχώματος τῆς σάλπιγγος, ἐπέρχεται ῥῆξις τούτου καὶ τὸ ᾠὸν ἐκχύνεται εἰς τὸ κύτος τῆς κοιλίας. Συνοδεύεται δὲ ἡ ῥῆξις ὑπὸ αἱμορραγίας ὁτὲ μὲν σχετικῶς μικρᾶς, ὥστε νὰ δίδεται καιρὸς ἐπεμβάσεως, ὁτὲ δὲ μεγάλης, τόσον ὥστε ὑπὸ φαινόμενα ἐσωτερικῆς αἱμορραγίας ἢ ὑπὸ ἀόριστά τινα, διαφόρους κινοῦντα ὑποψίας, νὰ ἀποθάνῃ ἡ γυνὴ αἰφνιδίως ἢ ταχύτατα.

Συμβαίνει δὲ ἡ ῥῆξις ἐξωμητρίου κυήσεως κατὰ τὸν 1—2ον μῆνα τῆς κυήσεως.

Τὸ αἰφνίδιον ἢ ταχὺ τοῦ θανάτου, αἱ ὑποψίαι ὅτι ἐκτρωτικαὶ ἐπεμβάσεις ἐνηργήθησαν ἢ ὅτι τὰ φαινόμενα ὀφείλονται εἰς κάκωσιν ἢ δηλητηρίασιν κ.λ.π. ἀναγκάζουσι τὴν Ἀρχὴν νὰ ζητήσῃ τὴν διενέργειαν νεκροτομῆς τῆς θανούσης. Τὰ ἐκ τῆς νεκροτομῆς δὲ εὑρήματα εἶναι τοιαῦτα ὥστε εὐκόλως πείθουσιν ὅτι εἰς ῥῆξιν ἐξωμητρίου κυήσεως ὠφείλετο ὁ αἰφνίδιος ἢ ταχὺς θάνατος.

6) Ἡ ἐκλαμψία. Ἐπέρχεται αὕτη συνήθως κατὰ τὴν κύησιν ἢ τὸν τοκετόν, σπανίως δὲ κατὰ τὴν λοχείαν. Ἡ κυρία ἐκδήλωσις τῆς ἐκλαμψίας ἐπιτελεῖται διὰ σπασμῶν, παρομοίαν περίπου πρὸς τοὺς τῆς ἐπιληψίας. Ἔν τινι τῶν παροξυσμῶν τῶν σπασμῶν δύναται νὰ ἐπέλθῃ αἰφνίδιος θάνατος εἴτε λόγῳ συγκοπῆς ἢ ἀσφυξίας ἢ ῥήξεως ἀγγείων τοῦ ἐγκεφάλου ἢ τῶν μηνίγγων ἢ δι' οἴδημα τοῦ πνεύμονος κ.λ.π. Συνήθως οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι ἐπέρχονται μετὰ σειρὰν παροξυσμῶν σπασμῶν, ὥστε σπανίως ποτὲ παραμένουσιν ἀνεξήγητοι, δὲν ἀπαιτοῦσιν ὅθεν τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀρχῆς καὶ τὴν νεκροτομὴν τῆς θανούσης.

7) Ἐμβολή. Ἐπισυμβαίνει αὕτη κατὰ τὴν πνευμονικὴν ἀρτηρίαν, ὀφείλεται δὲ ὁτὲ μὲν εἰς θρόμβον παρασυρθέντα ἐκ φλεβός τινος, ὁτὲ δὲ εἰς ἀέρα εἰσελθόντα διὰ τῶν χαινουσῶν φλεβῶν τῆς πλακουντομητρικῆς ἐπιφανείας μετὰ τὸν τοκετόν. Ἡ ἐκ θρόμβου πρόκλησις ὀφείλεται κυριώτατα εἰς φλεβίτιδα τῶν κάτω ἄκρων, ἐξ ἐπιλοχείου μολύνσεως ὡς τὰ πολλὰ ἀναπτυχθεῖσαν. Ἡ δὲ εἴσδυσις ἀέρος ἐπιτελεῖται ἰδίως κατὰ διαφόρους μαιευτικὰς ἐπεμβάσεις, ὡς μετασχηματισμόν, ἐνέργειαν ἐνδομητρικῶν πλύσεων κλπ.

Ἐὰν ἡ ἐμβολὴ λάβῃ χώραν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πνευμονικὴν ἀρτηρίαν ἢ εἰς ἐπίσημόν τινα κλάδον αὐτῆς, ὁ αἰφνίδιος θάνατος εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἐπελθόντος τούτου ἡ νεκροτομή, ἀποκαλύπτουσα τήν τε ἐπισυμβᾶσαν ἐμβολὴν καὶ τὴν ὕπαρξιν φλεβίτιδος κατὰ τὰ κάτω ἄκρα ἢ ἀλλαχοῦ, θέλει διευκρινίσει τὴν αἰτίαν τοῦ αἰφνιδίου θανάτου.

Αἰφνίδιοι θάνατοι παιδίων. Οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι εἰς τοὺς παῖδας παρατηροῦνται ἰδίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας. Πᾶσαι αἱ ὀργανικαὶ νόσοι καὶ αἱ ὀξεῖαι λοιμώδεις ἰδιαιτέρως δύνανται νὰ γίνωσιν ἀφορμὴ αἰφνιδίων θανάτων παίδων διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας ὡς καὶ ἐπὶ ἐνηλίκων. Ἰδιαιτέρως ὅμως, παρὰ τοῖς βρέφεσιν ἰδίως, οἱ αἰφνίδιοι θάνατοι ὀφείλονται εἰς βρογχίτιδα ἢ βρογχοπνευμονίαν ἢ γαστροεντερίτιδα ἢ ἐντεροκολίτιδα. Συχνότατα ἐπέρχονται θάνατοι αἰφνίδιοι διὰ τὴν ἐξ οἱασδήποτε ἀφορμῆς πρόκλησιν σπασμῶν.

Ἡ κληρονομικὴ σύφιλις καὶ ὁ ἀλκοολισμὸς γονέων, ἀλλὰ καὶ βρεφῶν συνηθέστατα, συμβάλλονται εἰς τὴν πρόκλησιν αἰφνιδίου θανάτου βρεφῶν καὶ μεγαλυτέρων παίδων εἴτε λόγῳ προκλήσεως σπασμῶν ἢ καὶ ἄνευ τοιούτων.

Ἰδιαίτατα ὅμως ἐνδιαφέρουσιν οἱ θάνατοι, οἱ ὀφειλόμενοι εἰς *ὑπερτροφίαν τοῦ θύμου ἀδένος*, ἀληθῶς ἀπρόοπτοι καὶ αἰφνίδιοι. Κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ βρέφος, ἐν αὐταῖς ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρὸς ἢ τῆς τροφοῦ, αἰφνιδίως ὠχριᾷ, στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, φέρει τοὺς βολβοὺς τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὰ ἄνω καὶ εἶναι νεκρόν. Ἄλλοτε, ὑγιὲς ἐναποτεθὲν ἐν τῇ κλίνῃ του, ἀνευρίσκεται μετά τινα ὥραν νεκρόν. Θάνατοι τοιοῦτοι πλειστάκις ἀπεδόθησαν εἰς ἐγκληματικὴν πρόθεσιν τῆς τροφοῦ ἢ ἄλλου τινός, διὰ στραγγαλισμοῦ ἢ πνιγμονῆς προκαλεσάντων τὸν θάνατον. Ἄλλοτε δὲ ὑπέθεσαν ὅτι ἡ μήτηρ συγκοιμωμένη μετὰ τοῦ βρέφους ἐπλάκωσεν αὐτὸ ἢ ὅτι οἱ εὐμεγέθεις μαστοὶ αὐτῆς ἀπέφραξαν τὸ στόμα καὶ τὴν ῥῖνα τοῦ θηλάζοντος βρέφους καὶ ἐπέφερον θάνατον ἐκ πνιγμονῆς. Ἡ νεκροτομὴ ὅμως ἐπὶ τῶν τοιούτων θανάτων μὴ ἀποκαλύπτουσα φαινόμενα ἀσφυξίας, ἀνευρίσκουσα δὲ θύμον ἀδένα μέγαν, δεικνύει ὅτι εἰς τὴν ὑπερτροφίαν τούτου δέον νὰ ἀποδοθῇ ὁ αἰφνίδιος θάνατος.

Θεωρεῖται ὑπερτροφικὸς ὁ θύμος, ὅστις ἐπὶ παιδὸς 1—2 ἐτῶν ἔχει βάρος 15 γραμμαρίων καὶ ἄνω.

Ἡ ὑπερτροφία τοῦ θύμου ἀδένος κατὰ δύο μηχανισμοὺς δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὸν αἰφνίδιον θάνατον:

1) Λόγῳ πιέσεως τῆς τραχείας ἢ καὶ νεύρων τινῶν, ἰδίᾳ τοῦ πνευμονογαστρικοῦ. Ἡ ὑπὸ τοῦ θύμου πίεσις τῆς τραχείας ἐκδηλοῦται συνήθως διὰ φαινομένων δυναμένων νὰ ἀποκαλύψωσι τὴν πάθησιν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα διαταραχαὶ ἀναπνευστικαὶ καὶ κυκλοφορικαί. Κατὰ τὴν εἰσπνοὴν ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀναπνοὴν ἀκούεται συριγμὸς (cornage), συνοδευόμενος ὑπὸ ἑλκυσμοῦ τῶν ὑποχονδρίων καὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς κοιλίας πρὸς τὰ ἔσω (tirage). Παροξυσμοὶ ἀποπνιγμοῦ μετὰ κυανώσεως ἐντόνου ἐπέρχονται, ἔν τισι δὲ τούτων δυνατὸν αἰφνιδίως νὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Ἐκτὸς τῆς τραχείας ὁ ὑπερτροφικὸς θύμος ἀδὴν δύναται νὰ πιέσῃ τὴν καρδίαν ἢ τὰς φλέβας, σφαγίτιδα καὶ ὑποκλείδιον, κυριώτερον ὅμως τὰ νεῦρα πνευμονογαστρικόν, παλίνδρομον καὶ δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν νὰ προκαλέσῃ αἰφνίδιον θάνατον.

2) Λόγῳ αὐξήσεως τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ θύμου ἐκκρίσεως. Οἱ εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ὀφειλόμενοι αἰφνίδιοι θάνατοι εἶναι μείζονος ἐνδιαφέροντος, ὡς ἐπερχόμενοι ἐντελῶς ἀπότομοι, ἐν πλήρει ὑγείᾳ τοῦ βρέφους, ἐν αὐταῖς ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρὸς ἢ τῆς τροφοῦ ἢ ἐν τῷ λίκνῳ αὐτοῦ, ἔνθα μετὰ πάσης προσοχῆς πρὸ ὀλίγου ἐναπετέθη. Οὐχὶ σπανίως ὑπῆρξαν οἰκογένειαι διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἀπολέσασαι σειρὰν τέκνων.

Πολλαὶ ἐξηγήσεις ἐδόθησαν τοῦ τοιούτου αἰφνιδίου θανάτου. Οὕτως ὁ Svehla φρονεῖ ὅτι ἡ ηὐξημένη ἔκκρισις τοῦ ἀδένος καθιστᾷ λίαν διερεθίσιμα τὰ καρδιακὰ νευρικὰ κέντρα. Κατὰ τὸν Paltauf ἡ ὑπερτροφία τοῦ θύμου συνυπάρχει μετὰ τοιαύτης τῶν γαγγλίων τοῦ τραχήλου, τῆς μασχάλης, μεσεντερίου κ. λ. π. Εἶναι δὲ τὰ τοιαῦτα παιδία, κατὰ τὸν Paltauf, λεμφωτικά, ὑπερλιπώδη, ἀναιμικά, ἐν τῷ αἵματι αὐτῶν εὕρηται λεμφοκύττωσις ἔντονος, ἡ καρδία καὶ αἱ ἀρτηρίαι εὕρηνται ἐν ὑποπλασίᾳ, προδιατίθενται δὲ λίαν ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἀφορμῇ εἰς αἰφνίδιον θάνατον.

Κατὰ τὸν Escherich μετὰ τῆς λεμφωτικο - θυμικῆς διαθέσεως τοῦ Paltauf συνυπάρχει καὶ διάθεσις πρὸς σπασμοὺς *(σπασμοφιλία)* καὶ δὴ τοπικοὺς τοιούτους, ὡς ὁ σπασμὸς τῆς γλωττίδος, εἰς ὃν καὶ ἀποδίδει τοὺς τοιούτους θανάτους. Κατ' ἄλλους ὁ θάνατος ὀφείλεται εἰς συγκοπὴν προερχομένην ἐκ πιέσεως τοῦ πνευμονογαστρικοῦ ἢ τοῦ φρενικοῦ. Κατ' ἄλλους δέ, ὡς οἱ Martin καὶ Mouriquaud, δὲν πρέπει νὰ παρορᾶται ἡ σημασία τῶν ἐπινεφριδίων κατὰ τοὺς τοιούτους θανάτους.

Ἔκζεμα καὶ αἰφνίδιοι θάνατοι. Κατέχει ἐνίοτε τοῦτο μεγάλην μοῖραν τοῦ δέρματος. Στείρευσις ἀπότομος τοῦ ἀπὸ τῆς ἐκζεματικῆς χώρας ἐκρέοντος ὑγροῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποβῇ ἀφορμὴ αἰφνιδίου θανάτου. Συχνάκις δὲ ἐπῆλθον αἰφνίδιοι θάνατοι ἢ ταχύτατοι, ἐν μέσῳ ἀσφυκτικῶν ἢ οὐραιμικῶν φαινομένων, διότι ἐπὶ ἐκζέματος μεγάλης ἐπιφανείας ἐπετέθησαν ἀλοιφαὶ διάφοροι πρὸς θεραπείαν.

Οἱ κατὰ τὴν ἀπότομον θεραπείαν δι' ἀλοιφῶν ἐκτεταμένων ἐκζεμάτων ἀποδίδονται εἰς τὴν κατακράτησιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ διαφόρων τοξικῶν στοιχείων, ἅτινα ἔδει νὰ ἀπεκκριθῶσι τοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τοῦ ἀπὸ τῆς ἐκζεματικῆς ἐπιφανείας ἐκρέοντος ὑγροῦ.

Β') Αἰφνίδιοι θάνατοι εἰς ἀνθρώπους ὑγιεῖς. —Εἰς τοὺς θανάτους τούτους δυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν τοὺς θανάτους, οἵτινες ἐπέρχονται δι' ἀνακοπὴν ἢ ἀφυλαξίαν ἢ κρίσιν κολλοειδορηκτικὴν (choc colloidoclasique). Οἱ διὰ τὰς ἀφορμὰς ταύτας θνήσκοντες ἄνθρωποι ἢ εἶναι ὄντως ὑγιεῖς ἢ πάσχουσι μὲν ἐκ νόσου τινός, ὁ ἐπερχόμενος ὅμως θάνατος ὀφείλεται οὐχὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν νόσον, ἀλλ' εἰς ἐπέμβασίν τινα, δώσασαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξίν τινος τῶν παθολογο-φυσιολογικῶν φαινομένων, ἅτινα ὑπὸ τὰ ὀνόματα τῆς ἀνακοπῆς ἢ τῆς ἀφυλαξίας ἢ τῆς κολλοειδορηκτικῆς κρίσεως γνωρίζομεν.

Ἐξ ἀνακοπῆς. Ὑπάρχουσι περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐρεθισμοί, κακώσεις ἐλαφρόταται, τόσον ἐλαφραὶ ἐνίοτε ὥστε οὐδὲ τῆς πραγματικῆς κακώσεως τὸν τίτλον νὰ ἀξιῶνται, εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσωσιν ἀπότομον θάνατον. Ὁ μηχανισμὸς δὲ καθ' ὃν προκαλοῦνται οἱ αἰφνίδιοι οὗτοι θάνατοι εἶναι ὁ τῆς λεγομένης ἀνακοπῆς (inhibition). Καλεῖται δὲ ἀνακοπὴ ἡ ἐπίσχεσις τῆς λειτουργίας ὀργάνου τινὸς συνεπείᾳ νευρικῆς διερεθίσεως ἐπιφερομένης εἰς σημεῖόν τι τοῦ σώματος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀπομεμακρυσμένον.

Καὶ πᾶσα μὲν ἴσως χώρα διερεθιζομένη δύναται νὰ προκαλέσῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἀνακοπῆς καὶ τὸν ἐκ ταύτης αἰφνίδιον θάνατον, ὑπάρχουσιν ὅμως τινὲς κατ' ἐξοχὴν διαθέτουσαι εἰς ταύτην, καὶ εἶναι αὗται: 1) οἱ βλενογόνοι τῶν πρώτων ἀναπνευστικῶν ὁδῶν (ῥινός, λάρυγγος), 2) ἡ χώρα τοῦ τραχήλου, 3) ἡ κοιλία, 4) ὁ βλενογόνος τοῦ κόλπου καὶ τῆς μήτρας, 5) οἱ ὄρχεις, 6) σπανιώτερον ὁ βλενογόνος τοῦ στομάχου, 7) χῶραι διάφοροι, 8) ψυχικαὶ συγκινήσεις. Ἐρεθισμοὶ ἰσχυροὶ ἢ ἐλαφροί, φυσικοὶ ἢ χημικοί, ἐπιφερόμενοι κατὰ τὰς ἀναφερθείσας χώρας, δυνατὸν νὰ προκαλέσωσι τὸν ἐξ ἀνακοπῆς αἰφνίδιον θάνατον. Κατὰ τὸν οὑτωσὶ δὲ ἐπερχόμενον θάνατον οὐδεμία νεκροτομικὴ ἀλλοίωσις ἀνευρίσκεται καὶ κατὰ τὸν καθηγητὴν Balthazard δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν θάνατον ἐξ ἀνακοπῆς «τὸν ἐπερχόμενον ἀποτόμως ἢ ταχέως συνεπείᾳ περιφερικοῦ ἐρεθισμοῦ, καθ' ὃν ἡ νεκροτομὴ δεν ἐπιτρέπει τὴν ἐξήγησιν δι' οὐδεμιᾶς ἀλλοιώσεως ὀξείας ἢ χρονίας».

Ὡς εἴπομεν, ἰδιαιτέρως διατίθενται εἰς τὸν ἐξ ἀνακοπῆς θάνατον ἐρεθισμοὶ ἐπιφερόμενοι κατὰ τὰς κάτωθι χώρας:

1) Βλενογόνοι πρώτων ἀναπνευστικῶν ὁδῶν. Παρετηρήθησαν θάνατοι, διότι δι' ἀμμωνίας π.χ. ἐπηλείφθη ὁ φάρυγξ ἢ διότι μικρόν τι σῶμα εἰσέδυσεν εἰς τὸν λάρυγγα ἢ τὴν τραχεῖαν ἢ καὶ τοὺς βρόγχους, τόσῳ μικρὸν ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀπόφραξιν καὶ τὸν ἐξ ἀσφυξίας θάνατον.

Εἰς ἐρεθισμὸν τοῦ βλενογόνου τῶν ὁδῶν τούτων, ἰδίως δὲ τῆς ῥινός, ὀφείλεται ὁ πλειστάκις κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς διὰ χλωροφορμίου ναρκώσεως ἅμα ταῖς πρώταις εἰσπνοαῖς ἐπερχόμενος θάνατος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τὸν πνιγμὸν δι' ἀνακοπὴν ἐπερχόμενος θάνατος ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν διερέθισιν τῶν ἀνωτέρω βλενογόνων ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Τὸ ὑδρόθειον, τὰ ἀέρια τῶν ἀποπάτων, τὸ μονοξείδιον καὶ διοξείδιον τοῦ ἄνθρακος ἐν λίαν πυκνῇ ποσότητι ἐπενεργοῦντα, δυνατὸν νὰ προκαλέσωσι τὸν ἐξ ἀνακοπῆς, λόγῳ διερεθίσεως ῥινὸς καὶ λάρυγγος, αἰφνίδιον θάνατον.

2) Τραυματισμοὶ τοῦ λάρυγγος. Ἐλαφροὶ συνήθως τραυματισμοὶ ἐπιφερόμενοι κατὰ τὴν τραχηλικὴν χώραν καὶ ἰδίᾳ τὸν λάρυγγα ἐπέφερον τὸν ἐξ ἀνακοπῆς θάνατον. Πλειστάκις οἱ τραυματισμοὶ οὗτοι ἦσαν ἁπλαῖ θωπεῖαι μεταξὺ φίλων, ὧν ὁ εἷς συνέλαβε χάριν ἀστεϊσμοῦ τὸν ἕτερον ἀπὸ τοῦ λάρυγγος. Δίδουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι θάνατοι ἀφορμὴν εἰς ὑποψίας στραγγαλισμοῦ.

Καὶ ἐπὶ ἀπαγχονισμοῦ δὲ παρετηρήθησαν θάνατοι ὀφειλόμενοι εἰς ἀνακοπήν, διότι ἐπῆλθον ἅμα μὲν τῇ ἐπιθέσει τοῦ βρόχου περὶ τὸν τράχηλον, πρὶν ἢ ὅμως οὗτος περισφιγχθῇ.

3) Τραυματισμοὶ τῆς κοιλίας. Ἰδίως οἱ ἐπιφερόμενοι κατὰ τὴν ἐπιγάστριον καὶ ὑπογάστριον χώραν διαθέτουσιν ἐξόχως εἰς τὸν ἐξ ἀνακοπῆς θάνατον. Εἶναι δὲ γνωστὸν εἰς πάντας ἴσως ἡ ὀχληρὰ αἴσθησις ἡ συνοδευομένη ὑπὸ ἐπισχέσεως τῆς ἀναπνοῆς, ἣν δοκιμάζομεν πληττόμενοι αἰφνιδίως κατὰ τὸ ἐπιγάστριον. Τὰς πλήξεις κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπιδιώκουσιν ἰδίως οἱ πυγμάχοι πρὸς καταβολὴν τῶν ἀντιπάλων των. Καὶ βεβαίως μὲν εὐτυχῶς πᾶσα πλῆξις τῆς κοιλίας δὲν ἀκολουθεῖται ὑπὸ θανάτου, οὐχὶ σπανίως ὅμως οὗτος παρετηρήθη καὶ μετὰ σχετικῶς ἐλαφρᾶς πλήξεις. Ἰδιαιτέρως δὲ εὐνοεῖται ὁ ἐξ ἀνακοπῆς θάνατος ἐὰν πλήρους ὄντος τοῦ στομάχου κατηνέχθη ἡ πλῆξις.

4) Τραυματισμοὶ ἢ ἁπλοῖ ἐρεθισμοὶ τῶν ἔσω γεννητικῶν ὀργάνων τῶν γυναικῶν. Παρετηρήθησαν σπανίως ποτὲ θάνατοι κατόπιν ἁπλῆς δακτυλικῆς ἐξετάσεως γυναικός τινος, συχνότερον ὅμως ἂν δι' ἐργαλείων ἐπηνέχθη τραυματισμός τις κατὰ τὸν αὐχένα τῆς μήτρας ἢ τὴν ἔσω ταύτης ἐπιφάνειαν, ἢ πλύσεις ἐνδομήτριοι ἐγένοντο. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ παρετηρήθησαν οἱ ἐξ ἀνακοπῆς θάνατοι κατὰ τὰς ἐκτρωτικὰς ἐπεμβάσεις, καθ' ἃς καὶ ἐργαλεῖα οἱαδήποτε εἰσάγονται ἐν τῇ μήτρᾳ καὶ πλύσεις κολπικαὶ καὶ ἐνδομητρικαὶ δι' ὑγρῶν

Digitized by Google

ἐνίοτε ἐρεθιστικῶν (διάλυμα σάπωνος κ.λ.π.) ἐνεργοῦνται. Πιθανώτατα δὲ εὐνοεῖ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ φαινομένου τῆς ἀνακοπῆς εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ ψυχικὴ κατάστασις τῆς γυναικός, τῆς ἀναγκαζομένης νὰ προβῇ εἰς ἔκτρωσιν.

Ἐννοεῖται ὅτι οὐδαμῶς ἐνταῦθα καταλέγομεν εἰς τοὺς ἐξ ἀνακοπῆς θανάτους, τοὺς ἐπερχομένους ὁσάκις πλύσεις ἐνδομητριακαὶ ἐπετελέσθησαν, τὸ ὑγρὸν δὲ διὰ τῶν σαλπίγγων εἰσέρρευσεν ἐν τῇ κοιλίᾳ, ἢ ἡ πίεσις τοῦ ὑγροῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐξώθησιν θρόμβου φλεβὸς τινος τῆς μήτρας πρὸς τὴν γενικὴν κυκλοφορίαν καὶ τὸν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου θάνατον.

5) Τραυματισμοὶ τῶν ὄρχεων. Τοῦ ὀδυνηροῦ συναισθήματος κατόπιν πλήξεων κατὰ τοὺς ὄρχεις πολλοὶ ἔχουσι πεῖραν. Καὶ θάνατοι δὲ ἀναφέρονται οὕτωσὶ ἐπελθόντες.

6) Ὁ γαστρικὸς βλενογόνος. Σπανίως ποτὲ παρετηρήθησαν αἰφνίδιοι θάνατοι κατόπιν πόσεως λίαν ψυχροῦ ὕδατος ὑπὸ ἀνθρώπων ἐν διεγέρσει εὑρισκομένων, εἴτε διὰ σωματικὴν ἄσκησιν, εἴτε δι' ὀργὴν ἰσχυράν.

7) Πᾶσα χώρα διερεθιζομένη δύναται ἴσως νὰ προκαλέσῃ τὸν ἐξ ἀνακοπῆς θάνατον. Οὕτω παρετηρήθη ἐπελθὼν τοιοῦτος κατὰ τὴν *διαστολὴν τὴν βιαίαν τοῦ δακτυλίου* πρὸς θεραπείαν αἱμορροΐδων ἢ ἄλλου τινός.

Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ τεχνητοῦ πνευμοθώρακος ἅμα τῇ εἰσδύσει τῆς βελόνης, ἐκτὸς τῶν συχνότερον παρουσιαζομένων σπασμῶν, παρετηρήθη σπανίως ποτὲ ἐπελθὼν ὁ ἐξ ἀνακοπῆς αἰφνίδιος θάνατος.

Ἀλλὰ καὶ αἱ χρόνιαι πλευριτικαὶ προσφύσεις εἴδομεν ὅτι κατὰ τὸν Povrisot γίνονται ἀφορμὴ αἰφνιδίου θανάτου. Κατὰ κολικοὺς διαφόρους, ἰδίως τοὺς ἐκ χολολίθων, παρετηρήθησαν αἰφνίδιοι θάνατοι ὀφειλόμενοι εἰς ἀνακοπὴν ἐκ τοῦ διερεθισμοῦ ὑπὸ τῶν λίθων τοῦ βλενογόνου καὶ τοιχώματος τῆς κύστεως καὶ ἀνακλαστικῆς ἐπισχέσεως τῆς λειτουργίας τῆς καρδίας.

8) Εἰς τὸν ἐξ ἀνακοπῆς θάνατον καταλέγουσι πολλοὶ τὸν ἐπερχόμενον κατόπιν μεγάλης τινὸς *ψυχικῆς συγκινήσεως* οἱονεὶ *ψυχικοῦ τραυματισμοῦ*. Καίτοι τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανὸν διὰ πολλούς, οἱ πλεῖστοι ἀρνοῦνται ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ συγκίνησις μόνη ἠδυνήθη ποτὲ νὰ παραγάγῃ θάνατον, καθ' ὃν νὰ ὑπάρχῃ τὸ γνώρισμα τῶν ἐξ ἀνακοπῆς θανάτων, δηλαδὴ ἡ ἔλλειψις πάσης νεκροτομικῆς ἀλλοιώσεως. Κατὰ κανόνα ὄντως εἰς ἃς περιπτώσεις αἰφνιδίων θανάτων κατόπιν ψυχικῶν συγκινήσεων ἐνηργήθη νεκροτομή, ἀνευρέθη ῥῆξις ἀγγείου τινὸς κατὰ τὸν ἐγκέφαλον ἰδίᾳ.

Ἐξ ἀφυλαξίας. Εἶναι γνωστὸν τὸ φαινόμενον τῆς ἀφυλαξίας (anaphylaxie) τὸ ὑπὸ τοῦ Richet καθορισθέν, καθ' ὃ οὐσία τις εἰσαχθεῖσα εἰς τὸν ὀργανισμὸν καθιστᾷ τοῦτον εὐπαθῆ πρὸς τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἂν χρόνον τινὰ μετὰ τὴν πρώτην εἰσαγωγήν της εἰσαχθῇ ἐκ νέου εἰς τὸν ὀργανισμόν. Τὰ ἐπερχόμενα τότε συμπτώματα εἶναι διάφορα, συχνάκις δὲ τόσον βαρέα, ὥστε παραυτὰ ἐπέρχεται θάνατος αἰφνίδιος. Καὶ ἀπὸ πάσης ὁδοῦ ἐὰν εἰσέλθῃ ἐκ νέου ἡ ἀφυλακτογόνος οὐσία δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀφυλαξίας, ἰδιαίτατα ὅμως ἂν δι' ἐνέσεώς τινος, ἰδίᾳ ἐνδοφλεβικῆς, εἰσήχθη. Παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ συνηθέστατα ἐκδηλοῦνται ἀφυλακτικὰ φαινόμενα κατόπιν ἐνέσεων θεραπευτικῶν ὀρῶν, οἷοι ὁ ἀντιδιφθεριτικός, ἀντιμηνιγγιτικός, ἀντιτετανικὸς κλπ. Πάντες οὗτοι οἱ ὀροὶ εἶναι ὀροὶ αἵματος ἵππων, παρασκευασθέντων ἀναλόγως, ὥστε νὰ ἀποκτήσωσι τὴν ἀνάλογον θεραπευτικὴν δύναμιν. Ἐνίεντες ὅθεν ὀρόν τινα, ἀντιδιφθεριτικὸν π.χ., εἰς ἄτομόν τι, εἰσάγομεν μὲν εἰς τὸν ὀργανισμὸν αὐτοῦ τὰ ἐν τῷ αἵματι τοῦ παρασκευασθέντος ἵππου εἰδικὰ ἀντιδιφθεριτικὰ ἀντισώματα, συνεισάγομεν ὅμως καὶ τὸν ὀρὸν αἵματος ἵππου, δηλ. λεύκωμα ξένον πρὸς τὸν ὀργανισμόν, ὅπερ δύναται νὰ δημιουργήσῃ ἀφυλακτικὴν εὐαισθησίαν τοῦ δεχθέντος ἀτόμου πρὸς τὸν ὀρὸν τοῦ ἵππου. Ἐὰν ὅθεν μεθ' ἡμέρας τινὰς (ἐπέκεινα συνήθως τῶν 10) ἢ καὶ ἔτη κατόπιν εὑρεθῶμεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνέσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον θεραπευτικόν τινα ὀρὸν οἱονδήποτε—ἀντιδιφθεριτικόν, ἀντιτετανικὸν κλπ.—, θὰ ἐνεργήσωμεν ἐκ νέου ἔνεσιν ὀροῦ ἵππου, λευκώματος ὁμοίου δηλαδὴ πρὸς τὸ ποτὲ ἐνεθὲν καὶ ἀναπτύξαν τὴν λανθάνουσαν ἀφυλακτικὴν εὐαισθησίαν. Καὶ τότε ἅμα τῇ ἐνέσει ἡ ἐλαχίστην ὥραν μετὰ ταύτην ἐκδηλοῦνται τὰ ἀφυλακτικὰ φαινόμενα καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν αἰφνιδίου ἢ ταχυτάτου θανάτου.

Καὶ πράγματι συχνοὶ παρετηροῦντο ἄλλοτε οἱ τοιοῦτοι θάνατοι, μέχρι σημείου ὥστε νὰ ἀναγκάσωσιν ἰατρούς τινας νὰ ἀπέχωσι τῆς εἰσαγωγῆς ὀρῶν θεραπευτικῶν, ἂν ἐμάνθανον ὅτι τὸ πάσχον ἄτομον πρὸ χρόνου εἶχεν ὑποστῇ ἔνεσιν οἱουδήποτε ὀροῦ.

Εὐτυχῶς τὰ μέσα τῆς προφυλάξεως εὑρέθησαν καὶ ἐφαρμόζεται ἰδίᾳ ἡ μέθοδος τοῦ Bosredka, καθ' ἣν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς θεραπευτικῆς δόσεως ὀροῦ τινος ἐνεργοῦνται καθ' ½ ἢ 1 ὥραν 2 ἢ 3 ἢ καὶ πλείονες ἐνέσεις τοῦ αὐτοῦ ὀροῦ ὑπὸ μικρὰν δόσιν (½ c. c. ἐν ἀρχῇ, 1 c. c. εἶτα κλπ.).

Ἐκτὸς ὅμως τῶν θανάτων τῶν ὀφειλομένων εἰς ἀφυλαξίαν λόγῳ προενεθέντος ὀροῦ τινος καὶ δευτέρας τούτου εἰσαγωγῆς, παρετηρήθησαν σπανιώτατα θάνατοι ἐπισυμβάντες κατόπιν τῆς πρώτης ἐνέσεως ὀροῦ τινος, καθ' οὓς ὁ ἰατρὸς δὲν εἶχε λόγους νὰ ἐκτελέσῃ τὴν μέθοδον Bosredka. Τοιαῦται περιπτώσεις εὐτυχῶς εἶναι σπάνιαι καὶ ὑπολογίζονται εἰς μίαν ἐπὶ 80.000 ἀτόμων ὑποστάντων ἐνέσεις ὀρῶν.

Αἱ τοιαῦται περιπτώσεις ἀποδίδονται ὑπὸ πολλῶν εἰς τὴν τυχὸν ποτε βρῶσιν ἱππείου κρέατος καὶ τὴν διὰ τῆς πεπτικῆς ὁδοῦ ἀνάπτυξιν τῆς ἀφυλακτικῆς εὐαισθησίας.

Οἱ ἐξ ἀφυλαξίας θάνατοι ἐπέσυρον ἄλλοτε, ὅτε τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν ἦτο γνωστόν, τὴν κατηγορίαν ἐναντίον ἰατρῶν, ὅτι κακῶς ἐκτελέσαντες τὴν ἔνεσιν ἐγένοντο παραίτιοι τοῦ θανάτου, διότι π. χ. μετὰ τοῦ ὀροῦ συνεισήγαγον ἀέρα ὅστις προὐκάλεσεν ἐμβολὴν κλπ.

Ἤδη ἡ γνῶσις τοῦ φαινομένου τῆς ἀφυλαξίας ἐξηγεῖ τοὺς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν θεραπευτικῶν ὀρῶν αἰφνιδίους θανάτους, ἡ δὲ εὐθύνη τοῦ ἰατροῦ ὑπάρχει μόνον ὅταν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ θεραπευόμενον ἄτομον εἶχέ ποτε ὑποστῇ ἐνέσεις ὀροῦ, δὲν ἐνήργησε τὴν ἀπευαισθητοποιοῦσαν μέθοδον τοῦ Bosredka.

Κατὰ τοὺς ἐξ ἀφυλαξίας θανάτους τὰ νεκροτομικὰ εὑρήματα εἶναι ἐλάχιστα, περιοριζόμενα εἰς ἐλαφρὰς ὑπεραιμίας.

Ἐκ κολλοειδορηκτικῆς κρίσεως. Διὰ τοῦ ἐξ ἀφυλαξίας θανάτου ἤθελαν νὰ ἐξηγήσωσι καὶ τοὺς αἰφνιδίους θανάτους τοὺς ἐπερχομένους κατόπιν ἐνέσεων ἐνδοφλεβικῶν διαφόρων φαρμάκων, ὡς 606, electrargol, κινίνης κλπ. Οἱ τοιοῦτοι ὅμως θάνατοι καθ' ἡμᾶς ὑπάγονται εἰς ἕτερόν τινα μηχανισμόν, δυσκόλως τῇ ἀληθείᾳ ἀποχωριζόμενον τῆς ἀφυλαξίας, τὴν κολλοειδορηκτικὴν κρίσιν (choc colloïdoclasique).

Τῇ εἰσαγωγῇ διαφόρων οὐσιῶν εἰς τὸν ὀργανισμόν, ἰδιαίτατα δι' ἐνδοφλεβικῆς ὁδοῦ, παράγονται ἐνίοτε φαινόμενα βαρέα ἢ καὶ οὐχὶ σπανίως θάνατος αἰφνίδιος, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν οὐσιῶν τούτων δημιουργηθεῖσαν διαταραχὴν τῆς συστάσεως τῶν κολλοειδῶν τῶν διαφόρων ἱστῶν καὶ δὴ τοῦ αἵματος.

Τὰ ἐκ τῆς ἐνδοφλεβίου εἰσαγωγῆς τῶν διαφόρων τούτων οὐσιῶν ἀναπτυσσόμενα φαινόμενα εἶναι κυρίως ποικίλαι μεταβολαὶ τοῦ ἀρτηριακοῦ αἵματος, συνοδευόμεναι ὑπὸ διαφόρων λειτουργικῶν διαταραχῶν, οὐχὶ σπανίως ἀποληγουσῶν εἰς τὸν ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς αἰφνίδιον θάνατον.

Αἱ κυριώτεραι τῶν δημιουργουμένων μεταβολῶν τοῦ αἵματος εἶναι αἱ ἑξῆς. Ἄμεσος ἀραίωσις τοῦ αἵματος, τάσις πρὸς αὔξησιν τῆς ὀξύτητος αὐτοῦ, ὀφειλομένη ἐπὶ μέρους εἰς αὔξησιν τοῦ γαλακτικοῦ ὀξέος (ἐξ οὗ ἐπίσημος κατάπτωσις τοῦ ph τοῦ αἵματος), ἐλάττωσις τοῦ CO_2 καὶ τῶν ἀνθρακικῶν ἁλάτων τοῦ πλάσματος, ἐπιτάχυνσις τῆς καθιζήσεως τῶν ἐρυθρῶν αἱμοσφαιρίων, συγκόλλησις αὐτῶν ἢ αἱμόλυσις. Αἱ λειτουργικαὶ δὲ διαταραχαὶ εἰσὶ πτῶσις τῆς πιέσεως τοῦ αἵματος, ἐξασθένησις τοῦ σφυγμοῦ καὶ τῆς ἀναπνοῆς, ζωϊκὴ ἐξάντλησις καὶ θάνατος ἀπότομος.

Τοιούτους θανάτους ἔχομεν παρατηρήσει ἐν τῷ Ἰατροδικαστικῷ Ἐργαστηρίῳ, ἱκανοὺς μὲν κατόπιν ἐνδοφλεβίων ἐνέσεων 606, ἕνα δὲ κατόπιν ἐνδοφλεβίου ἐνέσεως κινίνης.

Τὰ νεκροτομικὰ φαινόμενα εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα ἑκάστοτε κατὰ τὰ παθόντα ἄτομα. Συχνότερον ἀνευρίσκεται οἴδημα τοῦ πνεύμονος, αἱμορραγίαι ἀπὸ διαφόρων ὀργάνων, ὀρώδης ἀποπληξία κατὰ τὸν ἐγκέφαλον κλπ. ΓΡ. ΚΑΤΣΑΣ

αἰφνίδιον (τὸ) *[Ζωολ.]*. Ἔντομα κολεόπτερα τῆς οἰκογενείας τῶν *καράβων*. Χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸ ἐπίμηκες σῶμά των, τὰς νηματοειδεῖς κεραίας των, καὶ τοὺς λίαν μακροὺς πόδας των. Εἶναι ἔντομα ἁρπακτικὰ καὶ διὰ τοῦτο φέρουσιν ἰσχυρὰς σιαγόνας. Τὰ *αἰφνίδια* εἶναι ὠφελιμώτατα εἰς τὴν γεωργίαν, διότι κατ' ἔτος καταστρέφουσι πλῆθος ἐπιβλαβῶν εἰς αὐτὴν ἐντόμων. Γνωστὰ εἶναι δύο εἴδη, ἀμφότερα ἰθαγενῆ τῆς Ἰάβας. Δ.Ν.Π.

αἰφνίδιος (ὁ, ἡ) καὶ *αἰφνιδία, —ον* (τὸ)· ὁ ἐξαίφνης λαμβάνων ὑπόστασιν, ἀπροσδόκητος, ἀνέλπιστος· «δουλοῖ γὰρ φρόνημα τὸ *αἰφνίδιον* καὶ ἀπροσδόκητον καὶ τὸ πλείστῳ παραλόγῳ συμβαῖνον» *(Θουκ.* 2,61, ἔνθα ἡ ἔννοια τοῦ *αἰφνιδίου* συνδέεται μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ *ἀπροσδοκήτου* καὶ τοῦ *παραλόγου*). Ἐπίρρ. *αἰφνιδίως*. Β. Φ.

Ἄϊφφελ (Eiffel, προφ. *Ἐφφέλ), Ἀλέξανδρος Γουσταῦος.* Διάσημος Γάλλος μηχανικὸς ἐγεννήθη ἐν Dijon τῆς Γαλλίας τῷ 1832. Ἐν ἔτει 1855 ἔλαβε τὸ δίπλωμα τῆς Κεντρικῆς Σχολῆς τῶν τεχνῶν καὶ βιομηχανιῶν, τρία δὲ ἔτη βραδύτερον ἐνεκαινίασε τὴν μέθοδον τῆς θεμελιώσεως διὰ πεπιεσμένου ἀέρος εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς μεταλλικῆς γεφύρας τῆς Bordeaux.

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1867 τῷ ἀνετέθη ἡ θεωρητικὴ μελέτη καὶ βραδύτερον ἡ κατασκευὴ τῶν τόξων τῆς αἰθούσης τῶν μηχανῶν (galerie des machines). Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ὁ Ἄϊφφελ καθώρισε τὸ μέτρον τῆς ἐλαστικότητος τῶν συνθέτων δοκῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἵδρυσε καὶ τὰ ἐργοστάσια τῶν μεταλλικῶν κατασκευῶν εἰς Levallois—Perret, ἔκτοτε δὲ ἔλαβε μέρος εἰς πλῆ-

Ἄϊφφελ.

θος ἐνδιαφερουσῶν ἐργασιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθέντα τύπον γεφύρας διὰ τόξου παραβολικοῦ πρὸς γεφύρωσιν ποταμοῦ ἔχοντος μέγα πλάτος καὶ βάθος.

Ὁ ὑπ' αὐτοῦ μελετηθεὶς καὶ κατασκευασθεὶς περίφημος ἐν Παρισίοις πύργος τῶν 300 μέτρων (βλ. κατωτέρω) παρουσιάζει τὴν μορφὴν ἣν ἐσκέπτετο νὰ δώσῃ εἰς τὰ βάθρα τῶν μεγάλων γεφυρῶν.

Ὁ Ἄϊφφελ ἐτιμήθη διὰ τοῦ βραβείου τοῦ Elphège - Bande τῆς Γαλλικῆς Ἑταιρίας πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐθνικῆς βιομηχανίας, ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας τῶν πολιτικῶν μηχανικῶν (1889), ἔκαμε πλείστας διαλέξεις ἐπὶ τῶν μεταλλικῶν κατασκευῶν καὶ συνέγραψε τὰ ἀκόλουθα συγγράμματα: «Communication sur les travaux de la tour de 300 m.» (1887), «Les Grandes Constructions métalliques» (1888), «Les Ponts portatifs économiques» (1888), «Mémoire presenté à l'appui du projet définitif du viaduc de garabit» (1889). Τὸ 1893 ὁ Ἄϊφφελ κατηγορήθη ὡς ἀναμιχθεὶς εἰς τὴν πολύκροτον ὑπόθεσιν τοῦ Παναμᾶ καὶ κατεδικάσθη εἰς διετῆ φυλάκισιν. Τὸ ἐφετεῖον ὅμως ἠκύρωσε τὴν ἀπόφασιν. Ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1923.

—**Ἄϊφφελ** *πύργος.* Σιδηροῦς πύργος 300 μέτρων ὕψους, κατασκευασθεὶς ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Γουσταύου Ἄϊφφελ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς διεθνοῦς ἐκθέσεως τοῦ 1889, ἐγκατεστημένος εἰς τὴν εἰσο-

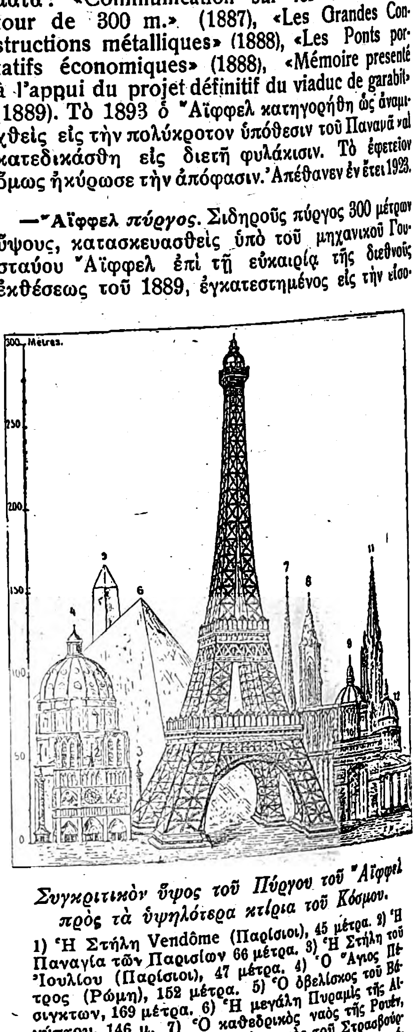

Συγκριτικὸν ὕψος τοῦ Πύργου τοῦ Ἄϊφφελ πρὸς τὰ ὑψηλότερα κτίρια τοῦ Κόσμου.

1) Ἡ Στήλη Vendôme (Παρίσιοι), 45 μέτρα. 2) Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων 66 μέτρα. 3) Ἡ Στήλη τοῦ Ἰουλίου (Παρίσιοι), 47 μέτρα. 4) Ὁ Ἅγιος Πέτρος (Ρώμη), 152 μέτρα. 5) Ὁ ὀβελίσκος τοῦ Βασιγκτων, 169 μέτρα. 6) Ἡ μεγάλη Πυραμὶς τῆς Αἰγύπτου, 146 μ. 7) Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Ρουέν, 150 μέτρα. 8) Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τοῦ Στρασβούργου, 152 μέτρα. 9) Τὸ μέγαρον τῶν Ἀπομάχων (Παρίσιοι, 105 μέτρα. 10) Ἡ Ἀψὶς τοῦ θριάμβου (Παρίσιοι), 49 μ. 11) Ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Κολωνίας, 159 μ. 12) Τὸ Πάνθεον (Παρίσιοι), 85 μ.

Digitized by Google

δον τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως (Champ de Mars) τῶν Παρισίων. Ἡ προμελέτη ἐξεπονήθη παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ κατασκευαστοῦ, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν μηχανικῶν τοῦ ἐργοστασίου του E. Nouguier καὶ M. Koechlin καθὼς καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος S. Sauvestre, ἐνεκρίθη δὲ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1886, παρ' ὅλην τὴν ἐπίμονον ἀντίδρασιν ἣν παρουσίασε πολυάριθμος ὁμὰς ἐπιστημόνων καὶ διασήμων καλλιτεχνῶν, οἵτινες ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ μᾶζα τοῦ πύργου ὀρθουμένη θὰ ἠσχήμιζε τὴν πρωτεύουσαν. Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ συναρμολογήσεως ἤρχισαν τὴν 28ην Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1887 καὶ ἔληξαν τὴν 17ην Μαΐου τοῦ 1889, διαρκέσασαι οὕτω ἐπὶ 2 ἔτη, 4 μῆνας καὶ 9 ἡμέρας.

Ὁ πύργος τοῦ Ἀΐφφελ παρουσιάζει τὴν ὄψιν κανονικῆς πυραμίδος μὲ τέσσαρας καμπυλογράμμους ἕδρας. Ὁ σκελετός του ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τέσσαρας ὀρθωτῆρας δικτυωτούς, οἵτινες ἀπὸ μὲν τῆς βάσεως μέχρι τοῦ πρώτου ἐξώστου εἶναι εὐθύγραμμοι, ἀπὸ δὲ τούτου μέχρι τοῦ δευτέρου ἐξώστου καὶ περαιτέρω καμπυλόγραμμοι. Ὁ 1ος καὶ 2ος ἐξώστης εὑρίσκονται εἰς τὸ $^1/_8$ καὶ $^1/_6$ τοῦ ὕψους τοῦ πύργου καὶ συνδέουσι διὰ τῶν ὁριζοντίων αὐτῶν ἐπίσης δικτυωτῶν δοκῶν τοὺς ἀνερχομένους τέσσαρας ὀρθωτῆρας τοῦ σκελετοῦ τοῦ πύργου. Ἀπὸ τοῦ 2ου ἐξώστου καὶ ἄνω οἱ τέσσαρες ὀρθωτῆρες ἐνισχύονται μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἑνώσεώς των πρὸς ἀλλήλους διὰ διαγωνίων σταυροειδῶς διατεταγμένων ὡς εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἔδαφος ἀποτελεῖται εἰς τὸ σημεῖον τῆς θεμελιώσεως ἀπὸ πλαστικὴν ἄργιλλον 16 μέτρων στηριζομένην ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀνθρακικοῦ ἀσβεστίου λεκανοπεδίου τῶν Παρισίων. Ἡ ἄργιλλος καλύπτεται ὑπὸ στρώματος ἄμμου καταλήγοντος εἰς τὴν κοίτην τοῦ Σηκουάνα.

Διὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον βάθρων δὲν παρουσιάσθη καμμία δυσχέρεια, διότι τὸ στρῶμα τῆς ἄμμου συνηντήθη εἰς βάθος 7 μέτρων καὶ οὕτω ἡ θεμελίωσις ἔγινεν εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα· ἀλλὰ εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς βάθρα, ἡ ἄμμος συνηντήθη εἰς βάθος 12 μέτρων, ἤτοι 5 μέτρων ὑπὸ τὴν στάθμην τοῦ ὕδατος, διὰ τὴν θεμελίωσιν δὲ τούτων ἠναγκάσθησαν νὰ προστρέξουν εἰς τὴν διὰ τοῦ πεπιεσμένου ἀέρος μέθοδον θεμελιώσεως ὑπὸ τὸ ὕδωρ (βλ. ἀέρος πεπιεσμένου ἐφαρμογαί).

Ἕκαστον τῶν τεσσάρων βάθρων ἔχει τέσσαρας ἀκμάς, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει καὶ ἰδίαν θεμελίωσιν. Ὑπάρχουν οὕτω 16 ἐν ὅλῳ θεμελιώσεις ἔχουσαι τὰς μὲν τρεῖς πλευρὰς ἑκάστης κατακορύφους τὴν δὲ τετάρτην κλίνουσαν κατὰ 52'.

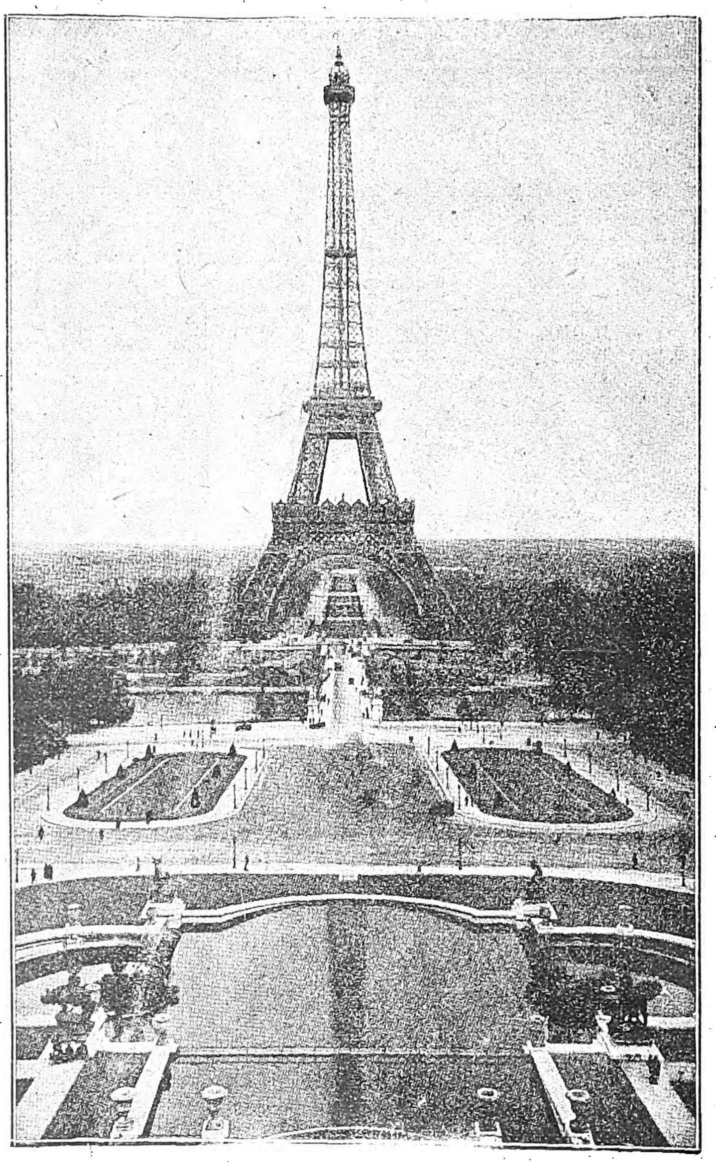

Ὁ Πύργος τοῦ Ἀΐφφελ.

Αἱ θεμελιώσεις εἶναι τετραγωνικῆς διατομῆς, ἔχουσι δὲ διαστάσεις, αἱ μὲν ἀνατολικοῦ καὶ νοτίου βάθρου 10+6 μέτρα, αἱ δὲ βορείου καὶ δυτικοῦ 15+6, καὶ εἶναι κατεσκευασμέναι ἐκ τσιμέντου τῆς Boulogne. Ἑκάστη ἀκμὴ στηρίζεται ἐπὶ χυτοσιδηροῦ πεδίλου, ἐντὸς ἑκάστου δὲ πεδίλου ἔχει προσαρμοσθῆ εἰδικὴ ὑδραυλικὴ ἀντλία δυναμένη νὰ ἀνυψώσῃ 800 τόννους καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ὁποίας ἀρκοῦσι δύο ἐργάται.

Οἱ 16 ὑδραυλικοὶ μοχλοί, οἵτινες καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν σύνδεσιν τῶν 4 ὀρθωτήρων πρὸς τὰς δοκοὺς τοῦ 1ου ἐξώστου, εἶναι προωρισμένοι διὰ νὰ ἐπαναφέρωσιν ἐν ἀνάγκῃ τὸν πύργον εἰς τὴν κατακόρυφόν του θέσιν. Διὰ τῶν ἐν λόγῳ ὑδραυλικῶν μοχλῶν καθίσταται δυνατὸν εἰς 32 ἐργάτας νὰ ἀνυψώσωσι κατὰ ἀρκετὰ ἑκατοστὰ ὁλόκληρον τὸν πύργον, οὗτινος τὸ βάρος δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 9000 τόννους, ἐνῷ διὰ τῶν ἀντλιῶν δύναται νὰ ἀνυψωθῇ βάρος 12800 τόννων.

Ἡ ἀπόστασις τῶν ἀξόνων δύο γειτονικῶν βάθρων εἶναι 103μ,90, μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν ἀκμῶν τῶν ὀρθωτήρων 118μ,90 καὶ μεταξὺ τῶν ἄκρων τῆς θεμελιώσεως 129μ,25.

Ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ 1ου ἐξώστου οἱ τέσσαρες ὀρθωτῆρες εἶναι πρισματικοὶ μὲ τετραγωνικὴν ὁριζόντιον διατομὴν πλευρᾶς 15 μέτρων. Αἱ ἀκμαὶ αὐτῶν σχηματίζονται ἀπὸ σιδηρᾶς δοκοὺς πλευρᾶς 80 ἑκατοστῶν καὶ συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ γωνιῶν σιδηρῶν διατεθειμένων κατὰ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου καὶ διὰ ὁριζοντίων δοκῶν σχηματιζουσῶν μετὰ τῶν γωνιῶν πλαίσια ὕψους 12,50.

Αἱ διαμήκεις δοκοὶ τοῦ 1ου ἐξώστου αἱ συνδέουσαι τοὺς 4 ὀρθωτῆρας ἔχουσι πλευρὰν 7μέτ.,50 καὶ μῆκος 45 μέτρων, φέρουσι δὲ ἐπ' αὐτῶν ξύλινον δάπεδον, ὑψούμενον κατὰ 57μ,63 ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, πλευρᾶς 70μ,70 καὶ ἐμβαδοῦ 4200 τετραγωνικῶν μέτρων. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι ἐγκατεστημένα τρία ξενοδοχεῖα, μία αἴθουσα συναυλιῶν, ὡς καὶ εἷς διάδρομος περιπάτου πλάτους 2.60 καὶ ἀναπτύγματος 283 μέτρων.

Τὰ τόξα, ἅτινα ἀνοίγονται κάτω ἑκάστης πλευρᾶς τοῦ ἐξώστου χρησιμεύουσι μόνον διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ πύργου καὶ δὲν ἐνισχύουσι ποσῶς τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ· ἔχουσι 74μ,24 ἄνοιγμα καὶ 39μ.40 ὕψος μετρούμενον ἀπὸ τῆς κλειδὸς τοῦ θόλου.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τρίτου ἐξώστου οἱ ὀρθωτῆρες συνεχίζονται μὲ μικρὰς μεταβολὰς εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῶν. Οὕτως αἱ διαβολαὶ αὐτῶν, ἂν καὶ παραμένουσι τετραγωνικαί, ἐλαττοῦνται κατὰ τὴν πλευρὰν ἀπὸ 15—5 μέτρα.

Αἱ ἀκμαὶ διευθύνονται κατὰ τὴν καμπύλην τῆς μεγίστης ἀντιστάσεως εἰς τὸν ἄνεμον καὶ ἀνέρχονται εἰς 16 μέχρι τοῦ 2ου ἐξώστου, μετριάζονται εἶτα εἰς 12 ἐξωτερικὰς καὶ τέλος εἰς 8.

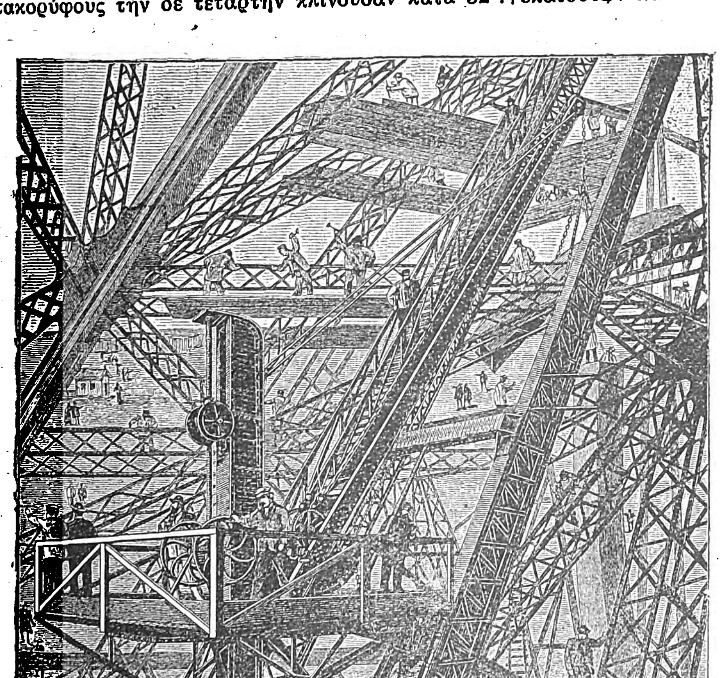

Μία εἰκὼν τοῦ Πύργου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς του.

Ὁ 2ος ἐξώστης, ἀποτελούμενος, ὡς καὶ ὁ πρῶτος, ἀπὸ πλαίσιον δοκῶν, εὑρίσκεται εἰς ὕψος 115μ.,73 καὶ φέρει διάδρομον πλάτους 2μ,60. Τὸ ἐμβαδὸν τῆς ἐπιφανείας του ἥτις εἶναι συνεχὴς ἰσοῦται πρὸς 1400 τετραγωνικὰ μέτρα.

Ὁ 3ος ἐξώστης μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπιτρέπεται ἡ ἄνοδος εἰς τὸ κοινὸν εὑρίσκεται εἰς ὕψος 276μ.,13. Τὸ πλάτος τοῦ πύργου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι 10 μέτρων, καὶ αὐξάνεται διὰ τοῦ ἐξώστου εἰς 18,65.

Καθ' ὅλην τὴν περίμετρον ὑπάρχει διάδρομος ἐστεγασμένος, ὑαλόφρακτος, ἡ δὲ ἀπὸ τούτου θέα εἶναι ἀληθῶς φαντασμαγορική. Ὅταν ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι διαυγής, δύναταί τις τῇ βοηθείᾳ τοῦ τηλεσκοπίου νὰ διακρίνῃ λίαν εὐκρινῶς τὸ δάσος τῆς Lyon, πλησίον τῆς Rouen εὑρισκόμενον, εἰς ἀπόστασιν 90 περίπου χιλιομέτρων.

Ἄνωθεν τοῦ 3ου ἐξώστου ὑπάρχουσιν 6 μικραὶ αἴθουσαι αἵτινες χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ἐγκατάστασιν παρατηρητηρίων καὶ ἐργαστηρίων ἀστρονομίας, φυσικῆς μετεωρολογίας καὶ μικροβιολογίας.

Ὁ πύργος εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ καταλήγει εἰς τροῦλλον φέροντα ἠλεκτρικὸν φάρον τροφοδοτούμενον ὑπὸ ρεύματος ἐντάσεως 100 ἀμπέρ. Ἡ πραγματικὴ αὐτοῦ φωτιστικὴ ἔντασις εἶναι 5.500 carcel, ἐν τούτοις τῇ βοηθείᾳ δύο τυμπάνων, τοῦ ἑνὸς κατοπτρικοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου καταδιοπτρικοῦ, ἐπιτυγχάνεται ὁ πολλαπλασιασμὸς τῆς φωτιστικῆς ἐντάσεως τοῦ ἐκπεμπομένου φωτός, ὅπερ ἀόρατον μὲν εἰς ἀκτῖνα 1500 μέτρων ἀποκτᾶ ἔντασιν 100,000 carcel εἰς ἀπόστασιν 2,500 μέτρων καὶ 515,000 carcel εἰς ἀπόστασιν 4.500 μέτρων. Θεωρητικῶς ὁ φάρος οὗτος ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁρατὸς μέχρις ἀκτῖνος 200 χιλιομέτρων, πραγματικῶς ὅμως ἕνεκεν τῆς σφαιρικότητος τῆς γῆς εἶναι ὁρατὸς μέχρις ἀκτῖνος 85 χιλιομέτρων διὰ σημεῖα εὑρισκόμενα εἰς ὕψος 34 μέτρων καὶ μέχρις ἀκτῖνος 127 χιλιομέτρων διὰ κορυφὰς ὕψους 300 μέτρων. Πρῖσμα ἐκ κεχρωματισμένων ὑάλων στρέφεται περὶ τὴν φωτιστικὴν συσκευήν, οὕτως ὥστε τὸ φῶς λαμβάνει κατὰ σειρὰν τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ κυανοῦ, λευκοῦ, ἐρυθροῦ καὶ λευκοῦ.

Ὁ πύργος εἶναι ἐπίσης ἐφωδιασμένος διὰ δύο ἰσχυρῶν προβολέων συστήματος Mangin. Ἡ φωτιστικὴ ἔντασις ἑκάστου τούτων εἶναι 6.000.000 carcel.

Ἡ ἀνάβασις ἐπιτυγχάνεται διὰ κλιμάκων καὶ ἀναβατήρων. Ἐντὸς ἑκάστου τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ὀρθωτήρων καὶ μέχρι τοῦ 1ου ὀρόφου

Digitized by Google

εἶναι ἐγκατεστημένη ἀνὰ μία κλῖμαξ ἀποτελουμένη ἀπὸ 360 βαθμῖδας πλάτους 1 μέτρου. Ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ 2ου ὀρόφου ἕκαστος τῶν τεσσάρων ὀρθωτήρων φέρει καὶ ἀνὰ μίαν ἑλικοειδῆ κλίμακα 60 ἑκατοστῶν πλάτους (380 βαθμίδων). Αἱ ἓξ αὗται κλίμακες εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινοῦ. Ἀπὸ τοῦ 2ου μέχρι τοῦ 3ου ὀρόφου

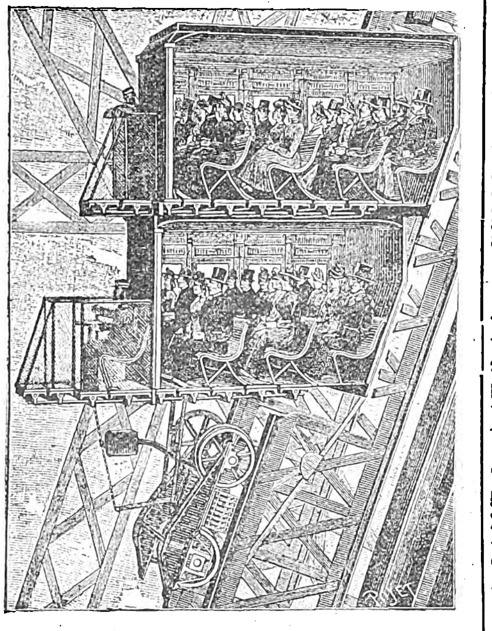

Δύο διαμερίσματα τοῦ ἐν τῷ Πύργῳ ἀνελκυστῆρος Otis.

ὑπάρχει μία μοναδικὴ ἑλικοειδὴς κλῖμαξ 1062 βαθμίδων ἧς ἡ χρῆσις εἶναι ἀπηγορευμένη εἰς τὸ κοινόν, ἀπὸ δὲ τοῦ 3ου ὀρόφου μέχρι τοῦ φάρου εἶναι ἐγκατεστημένη ἑτέρα ἑλικοειδὴς κλῖμαξ 71 βαθμίδων καὶ ἐν συνεχείᾳ ταύτης 30 βαθμῖδες ἐντὸς κεντρικοῦ κυλινδρικοῦ ἀγωγοῦ διαμέτρου 80 ἑκατοστῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ φάρου μέχρι τοῦ ἐξώστου ἕτεραι 16 βαθμῖδες.

Οἱ ἀναβατῆρες εἶναι τριῶν διαφόρων τύπων. Δύο ἀναβατῆρες συστήματος Roux, Combalusier καὶ Lepape κυκλοφοροῦν ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ πρώτου ἐξώστου ἐντὸς τῶν ὀρθωτήρων ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Εἷς ἀναβατὴρ συστήματος Otis ἀνέρχεται ἐντὸς 2 λεπτῶν ἀπὸ τῆς βάσεως μέχρι τοῦ 2ου ἐξώστου ἐντὸς τοῦ βορείου ὀρθωτῆρος, εἷς ἄλλος τοῦ αὐτοῦ συστήματος, λειτουργῶν ἐντὸς τοῦ νοτίου ὀρθωτῆρος, ἀνέρχεται ἐντὸς 1 $^1/_2$ λεπτοῦ ἀπὸ τοῦ 1ου εἰς τὸν 2ον ἐξώστην, καὶ τέλος εἷς κατακόρυφος ἀναβατὴρ Édoux ἀνέρχεται ἐντὸς 4 λεπτῶν ἀπὸ τοῦ 2ου εἰς τὸν 3ον ἐξώστην. Οἱ θάλαμοι τῶν ἀνσβατήρων Roux, Combalusier καὶ Lepape δύνανται νὰ περιλάβωσιν ἀνὰ 100 ἀναβάτας, οἱ τῶν ἀναβατήρων Otis ἀνὰ 45 καὶ τέλος ὁ τοῦ Édoux 60 ἀναβάτας.

Πάντες οἱ ἀναβατῆρες εἶναι ἐφωδιασμένοι διὰ ἰσχυροτάτων πεδῶν καὶ λειτουργοῦσι διὰ ὑδραυλικῶν κινητήρων. Τὸ ὕδωρ καταθλίβεται ἐντὸς δύο δοχείων εὑρισκομένων εἰς τὸν 2ον ὄροφον,

Τὸ ὁλικὸν βάρος τοῦ πύργου ἀνέρχεται εἰς 9.00.000 χιλιόγραμμα περίπου.

Ἡ ὁλικὴ δαπάνη τῆς κατασκευῆς του ἀνῆλθεν εἰς 6.500.000 φράγκα ἐξ ὧν διετέθησαν:

διὰ τὰς θεμελιώσεις	900.000	φράγκα
διὰ τὴν σιδηρᾶν κατασκευὴν	3.800.000	»
διὰ χρωματισμὸν	200.000	»
δι' ἀναβατῆρας καὶ μηχανὰς	1.200.000	»
διὰ διαφόρους ἐγκαταστάσεις	400.000	»
	6.500.000	

Ὁ Ἄϊφφελ εἶχε λάβει 1.500.000 φράγκων ἀρωγὴν ἐκ μέρους τοῦ Γαλλικοῦ Κράτους, ἐκ δὲ τῆς πόλεως τῶν Παρισίων τὸ γήπεδον. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῷ παρεχωρήθη διὰ μίαν εἰκοσαετίαν, μετὰ τὴν πάροδον τῆς ὁποίας ἡ κυριότης τοῦ Πύργου περιῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Παρισίων.

Ἅμα τῇ ἀποπερατώσει τοῦ ἔργου συνεστήθη ἡ Ἑταιρία τοῦ πύργου τοῦ Ἄϊφφελ μὲ κεφάλαιον 5.100.000 φράγκων διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ πύργου. Μόνον αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1889 εἰσπράξεις ἀνῆλθον εἰς 7.500.000 καὶ οὕτω ἐκαλύφθη ἀμέσως τὸ παρὰ τῶν μετόχων διατεθὲν ποσόν.

Σήμερον ὁ πύργος τοῦ Ἄϊφφελ χρησιμοποιεῖται ὡς σημεῖον ἀναγνωρίσεως παρὰ τῆς ἀεροπλοΐας, ἡ δὲ ἀσύρματος τηλεγραφία ἔχει ἐφοδιάσει αὐτὸν διὰ τῆς μεγαλυτέρας κεραίας τοῦ κόσμου διὰ τὴν μετάδοσιν κυρίως τῶν μετεωρολογικῶν προγνωστικῶν. Σ. Σ.

Αἴχαχ (Aichach). Πόλις τῆς Βαυαρίας εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Πάαρ. Κάτοικοι 3.300 ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ξυθοποιίαν. Ἡ πόλις ὠχυρώθη τῷ 1908, ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ διὰ τὴν περιτείχισίν της οἱ λίθοι τοῦ ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Λουδοβίκου Α' τῆς Βαυαρίας κατεδαφισθέντος πύργου τοῦ Βίττελσμπαχ.

Ἄϊχβαλντ (Eichwald) *Ἐδουάρδος*. Διάσημος Ρῶσος φυσιοδίφης, γεννηθεὶς ἐν Μιττάου τῆς Λιθουανίας τῷ 1795. Ἀπὸ τοῦ 1817 μέχρι τοῦ 1819 περιῆλθε τὴν Εὐρώπην δι' ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας· μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐδίδαξεν ἐπὶ βραχὺ διάστημα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βίλνας, μεθ' ὃ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ζῳολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καζάν. Ἐπωφεληθεὶς τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του, ἐξηρεύνησε τὰς ὄχθας τῆς Κασπίας θαλάσσης, τὸν Καύκασον καὶ περσικάς τινας ἐπαρχίας. Ἐπανακάμψας τῷ 1827, διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ζῳολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βίλνας, τότε δὲ ἐπεχείρησε δευτέραν περιοδείαν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ρωσίας, ὅποθεν ἀπεκόμισε τοὺς θησαυρούς, οἵτινες τῷ ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν μνημειωδῶν ἔργων του. Μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βίλνας παρέμεινεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὡς γραμματεὺς τῆς «Ἰατροχειρουργικῆς Ἑταιρείας» μέχρι τοῦ 1838, ὁπότε τῷ προσεφέρθη ἡ ἕδρα τῆς μεταλλειολογίας καὶ ζῳολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Πετρουπόλεως.

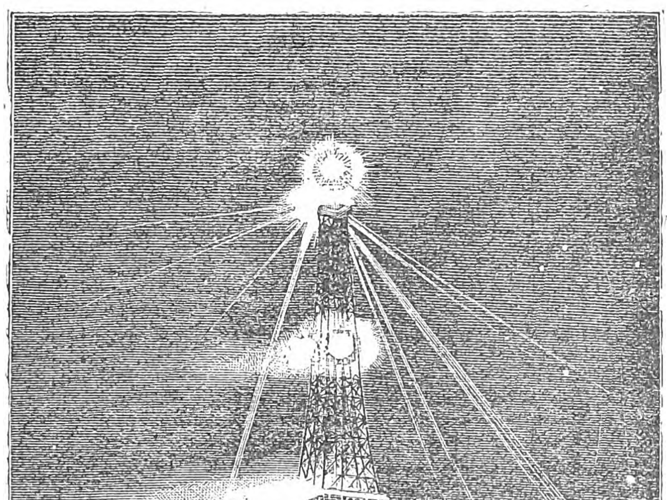

Ὁ Πύργος φωταγωγημένος κατὰ τὴν νύκτα.

Ἔκτοτε ἐπεσκέφθη, χάριν γεωλογικῶν καὶ παλαιοντολογικῶν μελετῶν, τὴν Ἐσθονίαν, τὴν Φιλλανδίαν, τὸ κυβερνεῖον τῆς Πετρουπόλεως, τὰς σκανδιναυϊκὰς χώρας, τέλος δὲ τῷ 1846 τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἀλγερίαν. Τῷ 1851 ἔλαβε τὴν σύνταξίν του, πλήρης τιμῶν καὶ δόξης. Ἔγραψεν εἰς τὴν ρωσικήν, γαλλικήν, γερμανικὴν καὶ λατινικήν. Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἔργων του, καρπῶν τεσσαρακονταετοῦς ἀδιακόπου ἐργασίας, εἶναι τὰ ἑξῆς: «Observationes de Physalo et de Delphino» (1829)· «Zoologia

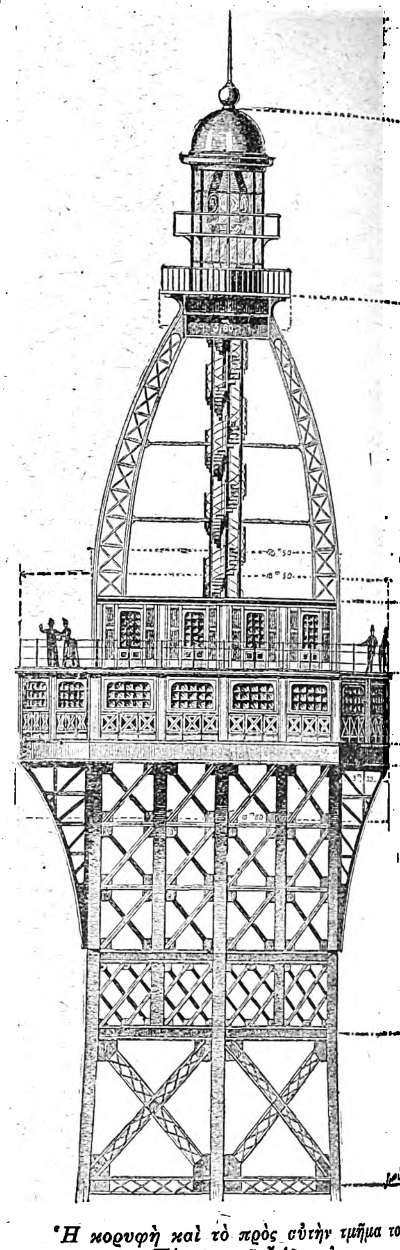

Ἡ κορυφὴ καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν τμῆμα τοῦ Πύργου τοῦ Ἄϊφφελ.

specialis» (1829-1831)· «Ὑπόμνημα περὶ τοῦ μεταλλειολογικοῦ πλούτου τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ρωσίας» (1835)· «Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Κασπίας θαλάσσης, τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας» (1838)· «Ὁ προκατακλυσμιαῖος κόσμος τῆς Ρωσίας»· «Ὀρυκτογνωσία»· «Γεωγνωσία».

Ἄϊχελ, *Ἰσαὰκ μπὲν Ἀβραάμ*. Συγγραφεὺς καὶ λόγιος Ἑβραῖος, ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Μωϋσέως Μενδελσῶνος, γεννηθεὶς ἐν Κοπεγχάγῃ τῷ 1758. Τὰς κλασσικὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἀπεπεράτωσεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καινιξβέργης, ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ Καντίου. Τῷ 1783 ἐξέδωκεν ἐν Βερολίνῳ τὸ ἐπίσημον ὄργανον τοῦ *Νεωτέρου Ἰουδαϊσμοῦ* ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἀμεασέφ*». Ὀκτὼ ἔτη βραδύτερον ἵδρυσε μετὰ τοῦ Μενδελσῶνος καὶ τοῦ Βόλφσων τὴν «*Ἑταιρίαν τῶν φίλων*», εὐθὺς δὲ ἐξέδωκεν εἰς ἐλευθέραν γερμανικὴν μετάφρασιν τὰς προσευχὰς τὰς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις, ὡς καὶ μετάφρασιν μετὰ σχολίων τῶν Παροιμιῶν, καὶ τὴν διατριβήν: «Ist nah Juedischen Gezetzen das Uebernachten der Todten Wirklich verboten?»—Ἀπαγορεύουν πράγματι οἱ ἰουδαϊκοὶ νόμοι τὴν ἀγρυπνίαν ἐπὶ τῶν νεκρῶν;»—(Breslau 1797). Ἑβραϊστὶ συνέγραψε τὴν γενεαλογίαν τοῦ Ναχμανίδου (Ραμπὰν) καὶ τινας ἄλλας διατριβάς. Πρὸς τούτοις ἐδημοσίευσε τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Μαϊμονίδου *Μωρὲ Νεβουχείμ* («Ὁ ὁδηγὸς τῶν περιπλανωμένων») μετὰ σχολίων τοῦ Μωϋσέως τῆς Ναρβόννης καὶ τοῦ Σολομῶντος Μαϊμόνου.

Ὁ Ἄϊχελ ἔζησε μέχρι τοῦ 1804 ἀπολαύων πολλῆς ἐκτιμήσεως καὶ ὑπολήψεως ἀπὸ μέρους τόσον τῶν Ἰσραηλιτῶν ὅσον καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐπιστημόνων τοῦ Βερολίνου. Γ. ΕΛΙΓΙΑ

Ἄϊχεντορφ, *Ἰωσήφ, βαρῶνος ντ'*—. Γερμανὸς ποιητὴς ἐκ Λούμποβιτς τῆς Ἄνω Σιλεσίας (1788—1857). Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἀϊδελβέργην, μεθ' ὃ ἐγκατεστάθη εἰς Βιέννην, ὅπου ἔζησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ὅτε δὲ ἐξερράγη ὁ πόλεμος τῆς Ἀνεξαρτησίας, κατετάγη τῷ 1813 εἰς τὸν πρωσικὸν στρατὸν ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης. Προαχθεὶς εἰς ἀξιωματικὸν ἐντὸς τοῦ ἔτους, μετέσχεν ὅλων τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ πολέμου ἐκείνου μέχρι τοῦ 1815.

Digitized by Google

Ἐπιστρέψας εἰς Γερμανίαν, κατέλαβεν ἐκ περιτροπῆς διαφόρους ἀνωτέρας θέσεις καὶ τέλος τῷ 1841 ἐν Βερολίνῳ προσελήφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Θρησκευμάτων. Παραλλήλως πρὸς τὰ διοικητικά του καθήκοντα, κατεγίνετο καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε φήμην, ὡς ὁ τελευταῖος ἀλλὰ καὶ ὁ πρωτοτυπότερος ἐκπρόσωπος τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς τῆς Γερμανίας. Συνέγραψε πλεῖστα ἔργα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἑξῆς: «*Τὸ προαίσθημα καὶ ἡ σύγχρονος ἐποχὴ*» (1815)· «*Πόλεμος εἰς τοὺς Φιλισταίους*» (1840), δραματικὸς μῦθος εἰς τέσσαρα ἐπεισόδια· «*Εὐτυχία καὶ τέλος τοῦ Μάγερβεθ*» τραγῳδία (1821)· «*Ὁ τελευταῖος ἥρως τοῦ Μάριεμβουργ*», δρᾶμα (1830)· «*Οἱ ἐρωτευμένοι*», κωμῳδία (1833)· «*Πολὺς θόρυβος διὰ τὸ τίποτε*» (1833)· «*Ποιήματα*» (1837)· «*Ἱστορία τοῦ δράματος*» (1854)· «*Σελίδες ἐκ τῆς ζωῆς ἑνὸς οὐτιδανοῦ*» καὶ τὸ «*Μαρμάρινον ἄγαλμα*», διηγήματα ἀμφότερα (1824).

Εἰς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Ἄϊχεντορφ ἐπικρατεῖ ἄκρατος λυρισμός, ἀλλὰ καὶ σχετικὴ ἀπιθανότης καὶ ρωμαντικὴ ἀταξία. Τὰ διηγήματά του ὅμως θεωροῦνται ὡς ἀριστουργήματα. Τὰ τραγούδια του καὶ αἱ μπαλλάνται του διακρίνονται διὰ τὴν χάριν, τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν λεπτότητα τῶν ἰδεῶν, ἐμελοποιήθησαν δὲ τὰ πλεῖστα ὑπὸ τῶν ἀρίστων μουσουργῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἄϊχιγγερ (Aichinger) *Γρηγόριος*. Γερμανὸς μουσικοσυνθέτης γεννηθεὶς τῷ 1565. Τῷ 1584 ἦτο ὀργανοπαίκτης εἰς ἕνα ναὸν τοῦ Augsburg. Περιβληθεὶς κατόπιν τὸ ἱερατικὸν σχῆμα ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ διετίαν, χάριν μουσικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν μελετῶν. Ὁ Proske εἰς τὸν πρόλογον τοῦ δευτέρου τόμου τῆς «Musica Divina» τὸν ἐπαινεῖ διὰ τὸ ὕφος του, τὰ δὲ ἐν τῇ μουσικῇ ἐκείνῃ ἀνθολογίᾳ περιεχόμενα ὡραῖα, ὀλίγον ἀλλόκοτα, ἔργα του δικαιολογοῦν τοὺς ἐπαίνους τούτους.

Αἰχμαγόρας *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Φιαλοῦς, κόρης τοῦ ἥρωος Ἀλκιμέδοντος. Ὅτε ὁ Ἀλκιμέδων ἔμαθεν ὅτι ἡ κόρη του ἐγέννησεν, ἐξέθεσεν αὐτήν, κατὰ τὴν παράδοσιν, μετὰ τοῦ βρέφους εἰς τὸ ὄρος, ἀφοῦ τὴν ἔδεσεν εἴς τι δένδρον, διὰ νὰ γίνῃ βορὰ τῶν ἀγρίων θηρίων. Μία κίσσα ὅμως ἀπομιμουμένη τοὺς κλαυθμηρισμοὺς τοῦ βρέφους προεκάλεσε τὴν προσοχὴν τοῦ κατὰ τύχην ἐκεῖθεν διαβαίνοντος Ἡρακλέους, ὅστις διευθυνθεὶς πρὸς τὸ μέρος τῶν κλαυθηρισμῶν εὑρέθη πρὸ τῆς γνωστῆς του φίλης καὶ ἔσωσεν αὐτὴν μετὰ τοῦ παιδός, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀρκάδες ὠνόμασαν Αἰχμαγόραν (Παυσ. VIII. 12. 3—4).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

αἰχμάζω· μάχομαι, ἀγωνίζομαι οἱονεὶ διὰ τῶν αἰχμὴν ἐχόντων ὅπλων, ἐπιτίθεμαι· «*σὺ μὲν γὰρ ἤδη δέκατον αἰχμάζεις ἔτος | κοὐδὲν περαίνεις*». (Εὐρ. Ρῆσ. 444).

αἰχμαλωσία (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ αἰχμαλώτου, τὸ νὰ εἶναί τις αἰχμάλωτος.

— *[Νομικ.]*· βλ. πολέμου δίκαιον.

αἰχμαλώτευμα (τό)· τὸ ἐν πολέμῳ ἀπαχθὲν ἢ ἁρπαγέν, εἴτε ἔμψυχον εἴτε ἄψυχον.

αἰχμαλωτεύω· βλ. αἰχμαλωτίζω.

αἰχμαλωτίζω· συλλαμβάνω τινὰ αἰχμάλωτον, ἐπὶ ἐμψύχων καὶ ἀψύχων· «*αἰχμαλωτίζω στρατιώτας, πλοῖα, ζῷα κλπ.*». Λέγεται καὶ *αἰχμαλωτεύω*· || μεταφ. καθιστῶ τινα ὑποχείριόν μου, σαγηνεύω.

αἰχμαλωτικός,*—ή,—όν*· ὁ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς αἰχμαλώτους· «αἰχμαλωτικὰ ζητήματα». Ἐπιρ. *αἰχμαλωτικῶς*.

αἰχμαλώτισις (ἡ)· τὸ νὰ γίνῃ τις αἰχμάλωτος ἢ νὰ καταστήσῃ ἄλλον αἰχμάλωτον.

αἰχμαλωτισμὸς (ὁ)· ἡ αἰχμαλώτισις (βλ. λ.).

αἰχμαλωτιστὴς (ὁ)· τὸ δραστικὸν τοῦ αἰχμαλωτίζω, ὁ αἰχμαλωτίζων, ὁ καθιστῶν ἄλλους αἰχμαλώτους.

«Αἰχμάλωτοι». Ἀρχαία ἑλληνικὴ κωμῳδία, ἐκ τῆς περιόδου τῆς νέας ἀττικῆς κωμῳδίας, σωζομένη μόνον ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πλαύτου μεταποιήσει αὐτῆς *(«Captivi»)*.

Ἡ ὑπόθεσις ἔχει ὡς ἑξῆς: Εἰς ἕνα πόλεμον μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Ἠλείων, ὁ μόνος υἱὸς τοῦ πλουσίου Αἰτωλοῦ Ἡγίωνος Φιλοπόλεμος συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Ἠλείων καὶ ὡδηγήθη εἰς τὴν Ἦλιδα. Ἀλλ' ὅπως συνήθως συμβαίνει, συνελήφθησαν καὶ πολλοὶ Ἠλεῖοι στρατιῶται αἰχμάλωτοι καὶ ὡδηγήθησαν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ὅπου ὑπόκειται καὶ ἡ σκηνὴ τῆς κωμῳδίας. Ὁ πατὴρ Ἡγίων ἠγόρασε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἠλείους αἰχμαλώτους, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ εὕρῃ μεταξὺ αὐτῶν κανένα, τὸν ὁποῖον νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ἦλιδα καὶ νὰ λάβῃ εἰς ἀνταλλαγὴν τὸν υἱόν του Φιλοπόλεμον. Τοὺς ἀγορασθέντας αὐτοὺς αἰχμαλώτους τοὺς φυλάττει εἰς τὸν οἶκον ἑνὸς ἀδελφοῦ του, κρατεῖ δὲ εἰς τὸν ἰδικόν του οἶκον μόνον δύο αἰχμαλώτους, τῶν ὁποίων ὁ εἷς ὠνομάζετο Φιλοκράτης, υἱὸς τοῦ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίου Ἠλείου Θεοδωρομήδους, καὶ ὁ ἕτερος Τύνδαρος, δοῦλος τοῦ Φιλοκράτους καὶ σύντροφός του εἰς τὸν πόλεμον. Ἀπὸ τοὺς δύο τούτους φέρει ἡ κωμῳδία τὸν τίτλον «*Αἰχμάλωτοι*».

Ὁ Ἡγίων εἶχεν ἄλλοτε δύο υἱούς, ἀλλὰ τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν ἥρπασεν, ὅταν ἦτο ἡλικίας τεσσάρων ἐτῶν, εἷς δοῦλος τοῦ Ἡγίωνος ὀνομαζόμενος Σταλαγμός, καὶ δραπετεύσας ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν, τὸν ἔφερεν εἰς τὴν Ἦλιδα καὶ τὸν ἐπώλησεν εἰς τὸν πατέρα τοῦ Φιλοκράτους, τὸν Θεοδωρομήδην, ἀντὶ ἓξ μνῶν. Τοῦτο εἶχε γίνει εἴκοσιν ἀκριβῶς ἔτη πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας των αὐτῆς. Ὁ ἀπαχθεὶς υἱὸς τοῦ Ἡγίωνος ὠνομάζετο Παίγνιον, ἀλλὰ ὁ ἀγοράσας αὐτὸν Θεοδωρομήδης ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἄλλο ὄνομα, Τύνδαρος, καὶ τὸν ἔκαμε σύντροφον τοῦ υἱοῦ του Φιλοκράτους, ἔχοντος τὴν αὐτὴν ἡλικίαν, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ συνανετράφη καὶ ἐμεγάλωσε. Ὥστε τώρα ὁ Τύνδαρος εὑρίσκεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός του ὡς αἰχμάλωτος, ἀλλ' ἀγνοεῖ αὐτὸ τόσον ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ ὁ πατήρ του Ἡγίων καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι.

Τὸν ἄλλον υἱὸν τοῦ Ἡγίωνος, τὸν Φιλοπόλεμον, τὸν αἰχμαλωτισθέντα κατὰ τὸν πόλεμον τῶν Αἰτωλῶν καὶ τῶν Ἠλείων καὶ ὁδηγηθέντα εἰς τὴν Ἦλιδα, ἠγόρασε κάποιος ἰατρὸς Μέναρχος. Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἡγίωνος ἀγορασθέντες αἰχμάλωτοι ἀντιληφθέντες ὅτι οὗτος τοὺς ἠγόρασε διὰ νὰ κάμῃ ἀνταλλαγὴν μὲ τὸν ἐν Ἤλιδι εὑρισκόμενον υἱόν του καὶ ὑποπτεύοντες ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὐτὸ θὰ ἔστελλε, φυσικὰ ὡς ἀσφαλέστερον, εἰς τὴν Ἦλιδα τὸν δοῦλον Τύνδαρον, κρατῶν παρ' ἑαυτῷ τὸν Φιλοκράτην, ἀντήλλαξαν μεταξύ των ἐνδύματα καὶ ὄνομα, διὰ νὰ σταλῇ εἰς τὴν Ἦλιδα, καὶ στέλλεται πράγματι ὁ Φιλοκράτης ἀντὶ τοῦ Τυνδάρου, ὁ ὁποῖος κρατεῖται ὡς Φιλοκράτης. Αὐτὴ εἶναι ἡ προγενεστέρα ἱστορία τῆς κωμῳδίας.

Τὰ δρῶντα ἐν τῇ κωμῳδίᾳ πρόσωπα εἶναι ὁ Ἡγίων, οἱ δύο αἰχμάλωτοι, Φιλοκράτης καὶ Τύνδαρος, ὁ παράσιτος τοῦ οἴκου τοῦ Ἡγίωνος Ἐργάσιλος, ὁ ὁποῖος θρηνεῖ διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡγίωνος, τοῦ Φιλοπολέμου, διότι ἔχασε καὶ αὐτὸς τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρασιτῇ εἰς τὸν οἶκον ἐκείνου, ὁ Ἀριστοφόντης, αἰχμάλωτος καὶ αὐτὸς Ἠλεῖος τοῦ Ἡγίωνος, ἐκ τῶν κρατουμένων ὅμως εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡγίωνος Φιλοπόλεμος καὶ ὁ δοῦλος Σταλαγμός, ὁ δραπετεύσας πρὸ εἰκοσαετίας ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Ἡγίωνος, συμπαραλαβὼν μαζύ του καὶ τὸν υἱόν του. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ ἡ πρᾶξις ἐκτυλίσσεται πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Ἡγίωνος.

Μετὰ τὸν πρόλογον, ὅπου πρόσωπόν τι, *Πρόλογος* καλούμενον, διηγεῖται τὴν προηγουμένην ἱστορίαν, ἐμφανίζεται εἰς τὴν σκηνὴν ὁ παράσιτος Ἐργάσιλος, ὁ ὁποῖος ἀφ' οὗ κάμνει ἓν ψυχρὸν λογοπαίγνιον, ὁμιλεῖ περὶ τῶν παρασίτων, λέγων ὅτι ὡς ποντικοὶ ἀποζοῦν ἀπὸ τὰς τραπέζας τῶν ἄλλων καὶ ὅτι ὅταν οἱ ἄλλοι ἀποδημοῦν ἐκ τῆς πόλεως οἱ παράσιτοι εἶναι δυστυχεῖς, διότι ἀναγκάζονται νὰ μαζεύωνται καὶ νὰ τρέφωνται εἰς τὸ σπίτι τους, ὅπως οἱ κοχλίαι, ὅταν εἶναι ξηρασία, τρέφονται μὲ τὸν χυμόν τους. Ὁμιλεῖ ἔπειτα διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Φιλοπολέμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, λέγει, ἔχει γεμίσει μὲ λύπην μεγάλην τὸν οἶκον τοῦ Ἡγίωνος, καὶ εὔχεται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ὁ Ἡγίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι καὶ δι' αὐτὸν σωτήριον.

Ὁ Ἡγίων ἐξερχόμενος ἐκ τῆς οἰκίας του συναντᾷ τὸν Ἐργάσιλον, ὁ ὁποῖος ἐκδηλώνει πρὸς αὐτὸν τὴν μεγάλην συμπάθειάν του διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Ἡγίων τὸν καθησυχάζει ἐκφράζων τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἐλευθερωθῇ καὶ θὰ ἐπανέλθῃ ὁ Φιλοπόλεμος, καὶ τὸν καλεῖ καὶ εἰς γεῦμα, ἀλλὰ ὄχι πλούσιον.

Ἀπερχομένων αὐτῶν ἐμφανίζονται εἰς τὴν σκηνὴν οἱ ὑπηρέται τοῦ Ἡγίωνος (lorarii), οἱ ἐπιτεταμμένοι νὰ ἐπιτηροῦν τὸν Φιλοκράτην καὶ τὸν Τύνδαρον, ὁμοῦ μὲ τοὺς αἰχμαλώτους τούτους, τοὺς ὁποίους, θρηνοῦντας διὰ τὴν τύχην των, προσπαθοῦν νὰ παρηγορήσουν. Ὁ Φιλοκράτης καὶ ὁ Τύνδαρος ἔχουν ἤδη ἀνταλλάξει μεταξύ των ὄνομα καὶ ἐνδύματα, κατορθώνουν δὲ νὰ συνομιλήσουν ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἐπιτύχουν καλύτερα τὸν σκοπόν των.

Ὁ Ἡγίων ἐξερχόμενος κατόπιν ἐκ τῆς οἰκίας του καὶ συναντώμενος μὲ τοὺς αἰχμαλώτους, ἀνακοινοῖ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸς υἱὸν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Ἦλιδα, καλεῖ δὲ ἰδιαιτέρως τὸν Φιλοκράτην, τὸν ὁποῖον ἐκλαμβάνει φυσικὰ ὡς τὸν Τύνδαρον, καὶ τὸν ἐρωτᾷ μυστικά, ἀπὸ ποίαν οἰκογένειαν εἶναι ὁ Φιλοκράτης, ἂν ἔχῃ πατέρα καὶ ποῖον εἶναι τὸ ὄνομά του. Ἐκεῖνος τοῦ ἀπαντᾷ, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Φιλοκράτους ὀνομάζεται *Θησαυροχρυσονικοχρυσίδης*, ὄχι τόσον διὰ τὸν πλοῦτόν του, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν φιλαργυρίαν του καὶ τὴν δυσπιστίαν του ποὺ ἔχει πρὸς τοὺς ἄλλους. Καλεῖ ἔπειτα ὁ Ἡγίων τὸν δῆθεν Φιλοκράτην, πράγματι δὲ Τύνδαρον, καὶ τοῦ λέγει ὅτι ἔμαθεν ἀπὸ τὸν σύντροφόν του ποία εἶναι ἡ οἰκογένειά του. Ὁ ψευδο-Φιλοκράτης (Τύνδαρος) προσποιεῖται ὅτι δὲν ἤθελε νὰ γίνῃ γνωστὸν ἀπὸ ποίαν οἰκογένειαν εἶναι, ἀλλ' ἀναγκάζεται τώρα νὰ ὁμολογήσῃ καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ πατήρ του εἰς τὴν Ἦλιδα ἔχει μεγάλην περιουσίαν, παρακαλεῖ ὅμως τὸν Ἡγίωνα νὰ μὴ δείξῃ τάχα πλεονεξίαν, διότι ἑπόμενον εἶναι ὁ φιλάργυρος πατήρ του νὰ προτιμήσῃ νὰ ἀφήσῃ τὸν υἱόν του ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ παρὰ νὰ δώσῃ ὑπέρογκα λύτρα. Ὁ Ἡγίων τὸν βεβαιώνει ὅτι δὲν ἀποβλέπει εἰς χρήματα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἰδικοῦ του υἱοῦ ἐπ' ἀνταλλάγματι τῆς ἀπελευθερώσεως τόσον αὐτοῦ, τοῦ Φιλοκράτους, ὅσον καὶ τοῦ Τυνδάρου. Ἐκεῖνος συμβουλεύει τὸν Ἡγίωνα ὅτι διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ υἱοῦ του πρέπει νὰ στείλῃ εἰς Ἠλείαν τὸν ψευδο-Τύνδαρον (Φιλοκράτην), εἰς τὸν ὁποῖον καὶ μόνον μπορεῖ νὰ δώσῃ πίστιν ὁ πατήρ του.

Πείθεται εὐχερῶς ὁ Ἡγίων, ἀφ' οὗ ὁ δῆθεν δοῦλος Τύνδαρος ἐξετιμήθη εἴκοσι μνᾶς ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ ψευδο-Φιλοκράτους καὶ διατάσσει τοὺς φρουροὺς νὰ λύσουν τὰ δεσμὰ τῶν δύο αἰχμαλώτων. Ἐκφράζει ὁ ψευδο-Τύνδαρος τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸν Ἡγίωνα, διότι ἔδωκε τόσην πίστιν εἰς τοὺς λόγους του, καλοῦν πλησίον των καὶ τὸν ψευδο-Φιλοκράτην, τοῦ ἀναγγέλλουν τὴν ἀπόφασίν των καὶ τὸν ὁδηγεῖ ὁ Τύνδαρος πῶς θὰ ἐνεργήσῃ μεταβαίνων εἰς Ἦλιδα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡγίωνος, τοῦ Φιλοπολέμου. Εἶναι μακρὸς ὁ μεταξὺ Τυνδάρου - Φιλοκράτους διάλογος καὶ συγκινεῖται καὶ αὐτὸς ὁ Ἡγίων μέχρι δακρύων, ὅταν ἀκούῃ πόση ἀγάπη ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφοσίωσις ἐξ ἄλλου μέρους συνδέει τοὺς δύο τούτους νέους, αὐθέντην καὶ δοῦλον, ἐφοδιάζει δὲ τὸν ψευδο-Τύνδαρον (Φιλοκράτην) μὲ τὰ ἀπαραίτητα χρήματα τοῦ ταξιδίου (viaticum) ἀπὸ Αἰτωλίας εἰς Ἦλιδα, ἀκόμη καὶ μὲ τὸ ἀναγκαῖον ἔγγραφον (syngraphus), διὰ νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Αἰτωλίας. Οὕτως ὁ Φιλοκράτης ἀφήνεται ἐλεύθερος καὶ φεύγει διὰ τὴν Ἦλιδα, ὁ δὲ Ἡγίων μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, διὰ νὰ ἴδῃ πῶς ἐπέρασαν τὴν παρελθοῦσαν νύκτα οἱ ἐκεῖ κρατούμενοι ἄλλοι, ὑπ' αὐτοῦ καὶ οὗτοι ἀγορασθέντες, αἰχμάλωτοι.

Εἰς ἄλλην σκηνὴν ἐπανέρχεται ὁ Ἡγίων ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅπου ἀπὸ τὴν χαράν του, διότι εἶχεν εὕρει τὸν Φιλοκρατην, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνταλλάξῃ τὸν υἱόν του, ὡμίλησε περὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους του. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀριστοφόντης, τοῦ εἶπε τότε, ὅτι ὁ Φιλοκράτης εἶναι φίλος του καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τὸν ἴδῃ. Ὁ Ἡγίων προθύμως ἐδέχθη καὶ ὁ Ἀριστοφόντης τώρα τὸν ἀκολουθεῖ ἐπανερχόμενον εἰς τὴν οἰκίαν του. Ὁ ὡς Φιλοκράτης κρατούμενος Τύνδαρος, βλέπων τὸν Ἀριστοφόντην, φίλον πράγματι τοῦ Φιλοκράτους, ἀρχίζει νὰ φοβῆται ὅτι ἡ ἀπάτη θ' ἀποκαλυφθῇ καὶ τὰ ἐπακόλουθα δι' αὐτὸν θὰ εἶναι πολὺ δυσάρεστα. Αἱ στιγμαὶ εἶναι κρίσιμοι δι' αὐτὸν καὶ ἀπορεῖ τί νὰ μηχανευθῇ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἡγίων προχωρεῖ μὲ τὸν Ἀριστοφόντην καὶ δεικνύων αὐτόν, τὸν Τύνδαρον, τοῦ λέγει: «*Νὰ ὁ φίλος σου, ποὺ ἐζήτησες νὰ τὸν ἰδῇς. Πλησίασέ τον καὶ πῆτε ὅ,τι ἔχετε νὰ πῆτε μεταξύ σας*». Ὁ Τύνδαρος θέλων νὰ μὴ ἀποκαλυφθῇ στρέφει ἀλλοῦ τὸ πρόσωπον, πρᾶγμα ποὺ παραξενεύει τὸν Ἀριστοφόντην, ὁ ὁποῖος φυσικὰ τὸν ἀνεγνώρισε, ἀφοῦ ἦτο δοῦλος καὶ ἀχώριστος σύντροφος τοῦ φίλου του. Ὁ Ἡγίων παρακολουθεῖ αὐτὴν τὴν σκηνήν. «*Γιατί—λέγει ὁ Ἀριστοφόντης,— Τύνδαρε δὲν θέλεις νὰ μὲ ἰδῇς; Σὰν νὰ μὴ μὲ γνωρίζεις! Τώρα εἴμεθα καὶ οἱ δύο δοῦλοι, ἀλλὰ εἰς τὴν πατρίδα μας τὴν Ἦλιδα, ἐγὼ ἤμουν ἐλεύθερος, ἐνῷ σὺ καὶ ἐκεῖ ἦσουν δοῦλος, ἀπὸ τὰ παιδικά σου χρόνια. Γιατὶ τώρα μοῦ κάνεις τὸν ἄγνωστο καὶ γυρίζεις ἀλλοῦ τὰ μάτια σου;*» «*Μὴ παραξενεύεσαι γι' αὐτὸ — τοῦ λέγει ὁ ἐξακολουθῶν νὰ ἀπατᾶται Ἡγίων—, ἀφοῦ τὸν φωνάζεις Τύνδαρον, ἐνῷ λέγεται Φιλοκράτης*».

Ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Ἡγίωνος λαμβάνει κάπως θάρρος ὁ Τύνδαρος καὶ τοῦ λέγει; «*Ἡγίων, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν Ἦλιδα ἦτο μανιακός· μὴ δίδῃς ἀκρόασιν εἰς τὰ λόγια του. Ἀπὸ τὴν τρέλλα του ἐκυνηγοῦσε καὶ τὸν πατέρα του καὶ τὴν μητέρα του νὰ τοὺς σκοτώσῃ, καὶ κάποτε τοῦ ἔρχεται καὶ ἐπιληψία· τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω μὴ τὸν πλησιάζῃς, στάσου μακρυά*». Ὁ Ἡγίων πιστεύει εἰς τοὺς λόγους τοῦ Τυνδάρου καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοφόντην, ὁ ὁποῖος ἔκπληκτος διὰ τὰ τερατώδη ἐκεῖνα ψεύδη ἀρχίζει ζωηρὰν πρὸς τὸν Τύνδαρον λογομαχίαν. Ὁ Ἡγίων μὴ ὑποπτεύων ἀκόμη τίποτε, προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσῃ τὸν Ἀριστοφόντην, βεβαιῶν αὐτὸν ὅτι πολλοὶ παθαίνουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν νόσον καὶ ἰατρεύονται. Συνεχίζεται διὰ μακρῶν ὁ μεταξὺ τῶν τριῶν διάλογος, μὲ διαπληκτισμοὺς τοῦ Τυνδάρου καὶ Ἀριστοφόντους καὶ παρεμβάσεις τοῦ Ἡγίωνος. Ἐν τέλει, εἰς μίαν στιγμὴν ὅπου ὁ Ἡγίων

Digitized by Google

φαίνεται ὅτι ἀρχίζει νὰ κλονίζεται καὶ νὰ ὑποπτεύῃ μήπως ὁ Ἀριστοφόντης εἶναι ὁ λέγων τὴν ἀλήθειαν, ὁ Τύνδαρος κάμνει κρυφὰ νεῦμα εἰς τὸν Ἀριστοφόντην ἱκετεύων νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν.

Ὁ Ἡγίων ἀντελήφθη τὸ νεῦμα τοῦ Τυνδάρου καὶ πιστεύει πλέον τότε τὸν Ἀριστοφόντην, ὅστις τοῦ ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ δῆθεν Φιλοκράτης δὲν εἶναι πράγματι αὐτὸς ἀλλ' ὁ δοῦλός του. Τότε βλέπων ὁ Ἡγίων ὅτι ἔπεσε θῦμα δόλου, τὸν ὁποῖον ἐμελέτησαν καὶ ἐνήργησαν ἐκ συνεννοήσεως ὁ Φιλοκράτης μὲ τὸν Τύνδαρον καθοργίζεται καὶ καλῶν τὰς ὑπηρέτας του παραγγέλλει νὰ δέσουν σφιχτὰ τὸν Τύνδαρον, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις δέχεται ἀγογγύστως πᾶσαν τιμωρίαν νὰ ὑποστῇ, ἀφ' οὗ ἐπέτυχε τὴν λύτρωσιν τοῦ κυρίου του, καὶ συζητῶν μὲ τὸν Ἡγίωνα ἀποδεικνύει ὅτι ἔκαμε πολὺ καλά, ποὺ ἔστω καὶ μὲ δόλον προσέφερε τοιαύτην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν αὐθέντην του, μὲ τὸν ὁποῖον ἔζησε καὶ συνεδέθη στενώτατα ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας. Τὰ παραδέχεται βέβαια αὐτὰ καὶ ὁ Ἡγίων, ἀλλὰ δὲν δύναται αὐτὸς νὰ λησμονήσῃ καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὴν ἀπάτην καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν διατάσσει τοὺς ὑπηρέτας του νὰ τὸν ὁδηγήσουν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ νὰ τὸν ὑποβάλουν εἰς βαρυτάτας τιμωρίας. Ὁ Ἀριστοφόντης μετανοεῖ διότι μὲ τὰς ἀποκαλύψεις τὰς ἰδικάς του ἔγινε πρόξενος κακοῦ εἰς τὸν Τύνδαρον. Θρηνεῖ ἐξ ἄλλου ὁ Ἡγίων, διότι ματαίως ἤλπισε τὴν λύτρωσιν τοῦ υἱοῦ του, τοῦ Φιλοπολέμου, καὶ ἐπάνω εἰς τὸν θρῆνόν του αὐτὸν ἐνθυμεῖται καὶ τὸν υἱόν του τὸν ἄλλον, τὸν ὁποῖον τοῦ ἥρπασεν, ὅταν ἦτο ἡλικίας τεσσάρων ἐτῶν, ὁ δραπέτης ἐκεῖνος δοῦλος—ἀγνοῶν ὁ δυστυχὴς ὅτι τὸν υἱόν του αὐτὸν πρὸ ὀλίγων στιγμῶν τὸν ἔστειλεν εἰς τὰς βαρυτάτας βασάνους.

Εἰς τὴν ἑπομένην σκηνὴν ἐμφανίζεται ὁ παράσιτος Ἐργάσιλος, πλήρης ἀνεκλαλήτου χαρᾶς, ἐπανερχόμενος ἀπὸ τὸν λιμένα, ὅπου εἶχε μεταβῆ καὶ ὅπου εἶδε πλοῖον καταφθάνον, ἐντὸς αὐτοῦ δὲ τὸν υἱὸν τοῦ Ἡγίωνος Φιλοπόλεμον, μαζὶ μὲ τὸν Φιλοκράτην καὶ τὸν ἄλλοτε δοῦλον Σταλαγμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἁρπάσει τὸν ἄλλον υἱὸν τοῦ Ἡγίωνος, τὸ Παίγνιον—Τύνδαρον, καὶ εἶχε δραπετεύσει ἐκ τῆς Αἰτωλίας εἰς τὴν Ἦλιδα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέρχεται καὶ ὁ Ἡγίων στενοχωρημένος δι' ὅσα ἀπεκαλύφθησαν, ὁ Ἐργάσιλος ὅμως, ἐν τῇ χαρᾷ του, διότι ἐλπίζει μὲ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Φιλοπολέμου νὰ ἐπανίδῃ καὶ αὐτὸς εὐτυχεῖς ἡμέρας, δὲν τὸν ἀντιλαμβάνεται, ἀλλὰ μονολογεῖ φανταζόμενος καλοθρεμμένους χοίρους καὶ ψάρια καὶ ἄλλα λουκούλεια γεύματα. Βλέπων ἔξαφνα τὸν Ἡγίωνα στενοχωρεῖται διότι τὸν ἤκουε, μετὰ δὲ πολλοὺς ἑλιγμοὺς καὶ περιστροφὰς ἀναγγέλλει εἰς αὐτὸν τὴν εὐχάριστον εἴδησιν. Ὁ Ἡγίων δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ ὅσα τοῦ λέγει ὁ Ἐργάσιλος—ἦτο ἀκόμη πρόσφατον τὸ ἄλλο ἐκ τῆς εὐπιστίας του πάθημα—καὶ μόνον ὅταν ἐκεῖνος ὡρκίσθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὰν Κόραν καὶ τὰν Πραινέστην καὶ τὰν Σιγνίαν καὶ τὸν Φρουσινῶνα καὶ τὸν Ἀλάτριον, μόλις τότε ὁ Ἡγίων δίδει πίστιν εἰς τοὺς λόγους του καὶ ἀναφωνεῖ: «Ὢ θεοὶ ἀθάνατοι· ἂν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, νομίζω ὅτι σήμερα ξαναγεννιέμαι πάλι!», εἰς προτροπὴν δὲ τοῦ Ἐργασίλου σπεύδει νὰ καταβῇ εἰς τὸν λιμένα, ἀφ' οὗ πρῶτα ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀπόλυτον ἐξουσίαν νὰ ἑτοιμάσῃ ὅπως ἤθελε τὴν τράπεζαν διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν ἄλλων.

Εἰς τὴν πέμπτην καὶ τελευταίαν πρᾶξιν ἐμφανίζεται εἰς τὴν σκηνὴν ὁ Ἡγίων, εὐχαριστῶν τὸν θεὸν διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ υἱοῦ του Φιλοπολέμου, ὄχι δὲ ὀλίγον καὶ διότι τοῦ ἔφεραν ὀπίσω καὶ τὸν δραπέτην δοῦλον Σταλαγμόν. Μαζὶ μὲ τὸν Ἡγίωνα ἔρχεται καὶ ὁ Φιλοπόλεμος καὶ ὁ Φιλοκράτης, ὁ ὁποῖος παρακαλεῖ νὰ τοῦ ἀποδώσῃ τώρα τὸν δοῦλόν του Τύνδαρον, ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ ἑνώνει τὰς παρακλήσεις του πρὸς τὸν πατέρα του καὶ ὁ Φιλοπόλεμος. Ὁ Ἡγίων πολὺ προθύμως δέχεται τὴν παράκλησιν καὶ ζητεῖ συγγνώμην ἀπὸ τὸν Φιλοκράτην, διότι μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἀριστοφόντου ἐκακομεταχειρίσθη τόσον τὸν δοῦλόν του. Εἰς τὸ τέλος τῆς σκηνῆς ὁ μὲν Φιλοπόλεμος εἰσέρχεται μὲ τὸν Φιλοκράτην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἡγίωνος, ὁ δὲ Ἡγίων διατάσσει τὸν Σταλαγμόν, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς εἶχεν ἐμφανισθῆ μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν σκηνήν, ἀλλὰ ἔμενε ὀπίσω εἰς τὸ βάθος, νὰ προχωρήσῃ ἐμπρός, μανθάνει δὲ ἀπὸ αὐτὸν ὅτι τὸν ἄλλον υἱόν του, τὸν ὁποῖον τοῦ ἥρπασε πρὸ εἰκοσαετίας, τὸν ἐπώλησεν εἰς τὸν πατέρα τοῦ Φιλοκράτους, τὸν Θεοδωρομήδην ἀντὶ ἓξ μνῶν. Ὁ Ἡγίων εἰς τὴν πληροφορίαν αὐτὴν διαβλέπει κἄποιαν ἐλπίδα νὰ ἀνεύρῃ καὶ τὸν ἄλλον του υἱόν, καὶ καλεῖ ἀμέσως τὸν Φιλοκράτην νὰ ἐξέλθῃ. Ἐρωτώμενος οὗτος ἀπὸ τὸν Ἡγίωνα, ἂν εἶναι ἀληθὲς αὐτὸ ποὺ τοῦ λέγει ὁ Σταλαγμός, μετὰ δισταγμούς τινας καὶ ἀφ' οὗ ὁ Σταλαγμὸς τοῦ ὑπενθύμισεν ὅτι τὸ παιδὶ ὠνομάζετο Παίγνιον, αὐτοὶ δὲ τὸ μετωνόμασαν Τύνδαρον, λέγει εἰς τὸν Ἡγίωνα ὅτι, ἂν ἀληθῆ λέγῃ ὁ Σταλαγμός, ὁ δοῦλός του Τύνδαρος θὰ εἶναι ὁ υἱός του, διότι πράγματι ὁ πατήρ του αὐτὸν τοῦ ἔδωκε σύντροφον ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ μὲ αὐτὸν μαζὶ ἐμεγάλωσαν. Ὁ Ἡγίων δὲν γνωρίζει ἂν εἶναι εὐτυχής, διότι ἀνευρίσκει καὶ τὸν ἄλλον υἱόν του, ἢ δυστυχής, διότι τοῦ ἐπέβαλε τόσον σκληρὰν τιμωρίαν.

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁδηγεῖται καὶ ὁ Τύνδαρος εἰς τὴν σκηνήν, διεκτραγῳδῶν τὰ δεινὰ τῆς τιμωρίας τὴν ὁποίαν ὑπέστη. Ὁ Ἡγίων σπεύδει νὰ τὸν χαιρετήσῃ πρῶτος: «Χαῖρε, πολυπόθητό μου παιδί!» Ὁ Τύνδαρος εἰς τὸν χαιρετισμὸν αὐτὸν φυσικὰ ἐκπλήσσεται. Τὸν χαιρετίζει καὶ ὁ Φιλοκράτης, τὸν ὁποῖον ἀντιχαιρετίζει καὶ αὐτός: «Χαῖρε *καὶ σύ, Φιλοκράτη, χάριν τοῦ ὁποίου ὑπέστην τόσα δεινά*». «Παῦσε, τοῦ λέγει ὁ Φιλοκράτης, Τύνδαρε, *νὰ λυπῆσαι· αὐτὸς ἐδῶ ὁ Ἡγίων, εἶναι ὁ πατέρας σου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, ὅταν ἤσουν μικρὸ παιδί, τεσσάρων ἐτῶν, σὲ ἥρπασεν αὐτὸς ὁ δοῦλος, ὁ Σταλαγμός, καὶ σὲ ἔφερεν εἰς τὴν Ἦλιδα ὅπου σὲ ἐπώλησεν εἰς τὸν πατέρα μου*». Ἐπέρχεται ἔπειτα τελεία ἡ ἀναγνώρισις, ὅταν καὶ ὁ Τύνδαρος ἀνακαλῇ εἰς τὴν μνήμην του κἄπως ἀμυδρῶς ὅτι ὁ πατήρ του ἐκαλεῖτο Ἡγίων, καὶ ἡ κωμῳδία τελειώνει μὲ τὴν ἀπειλὴν βαρυτάτης τιμωρίας κατὰ τοῦ Σταλαγμοῦ, καὶ μὲ μίαν δήλωσιν τοῦ θεατρικοῦ θιάσου (caterva) πρὸς τοὺς θεατὰς (spectatores) περὶ τῆς κωμῳδίας αὐτῆς, ὅτι δὲν ὁμοιάζει μὲ τὰς ἄλλας, εἰς τὰς ὁποίας συνήθως ἐκτυλίσσονται ἔρωτες νέων, μηχανορραφίαι δούλων, ἀπάται γερόντων, ἐκθέσεις νεογεννήτων βρεφῶν ἐκ σκοτίου γάμου καὶ ἄλλα.

Ἡ κωμῳδία αὐτὴ τοῦ Πλαύτου εἶναι ἀπὸ τὰς διδασκομένας εἰς τὰ γερμανικὰ γυμνάσια καὶ διὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ σχολικὴ ἔκδοσις αὐτῆς ὑπὸ Brix-Niemeyer, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἰταλικαὶ ἐκδόσεις ὑπὸ Καρόλου Pascal καὶ ἄλλων, καὶ ἀγγλικαὶ ὑπὸ Morris κ. ἄ., καὶ ἡ ἀμερικανικὴ ὑπὸ Barber. Καὶ ἀπὸ σκηνῆς παραστάσεις ἔγιναν τῆς κωμῳδίας ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν μαθητῶν τελειοφοίτων τοῦ γυμνασίου καὶ φοιτητῶν. Θ. Α. Κ.

αἰχμάλωτος (ὁ, ἡ)· ὁ *αἰχμῇ* (= διὰ πολέμου) *ἁλούς*· ὁ ἐν πολέμῳ ἢ μάχῃ συλληφθείς, ἐπὶ ἐμψύχων καὶ ἀψύχων· «*αἰχμάλωτος στρατός*, —*γυνή*», «*αἰχμάλωτα πλοῖα*, —*ζῷα*, —*ἐφόδια κτλ.*». ‖ μετφ. ὑποχείριος, ἀφωσιωμένος· πρβλ. *δοριάλωτος*· βλ. αἰχμή.

[ΣΤΡΑΤΗΓ.-ΤΑΚΤ.]. Ἡ ἐπιζήτησις συλλήψεως αἰχμαλώτων εἰς δύο σκοποὺς ἀποβλέπει· εἴτε εἰς στρατηγικόν, καὶ δι' αὐτοῦ εἰς διπλωματικόν, εἴτε εἰς τακτικόν.

Ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς στρατηγικῆς ἐνεργείας, ἡ αἰχμαλωσία ἀποβλέπει τὴν ἀποστέρησιν μαχητῶν καὶ συνεπῶς τὴν ἀριθμητικὴν ἐξασθένισιν τοῦ ἀντιπάλου. Δὲν πρόκειται ὅθεν περὶ συλλήψεως ὀλίγων τινῶν μεμονωμένων αἰχμαλώτων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἑκάστοτε συλλήψεως μεγάλου ἀριθμοῦ, καὶ δὴ ἐνίοτε ὁλοκλήρων μονάδων. Αὐτονόητον καθίσταται ὅτι, ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν μετὰ μάχην τινὰ ἀθρόως συλληφθέντων αἰχμαλώτων εἶναι πολὺ μέγας, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον πλῆθος τῶν μαχητῶν τοῦ ἀντιπάλου, τότε ἡ ἐξασθένισις αὐτοῦ ἐπέρχεται ἀποτόμως, συνεπῶς καθίσταται συνήθως ὁ πρόδρομος τῆς λήξεως τοῦ πολέμου, λόγῳ μειώσεως τοῦ ἐμψύχου ὑλικοῦ. Αἱ τοιαῦται ἄλλως τε αἰχμαλωσίαι συνεπιφέρουσι συγχρόνως καὶ τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἠθικοῦ παρά τε τῷ ὑπολοίπῳ στρατεύματι, καθὼς καὶ παρ' ἅπαντι τῷ λαῷ τῆς χώρας.

Ἡ ἐν Σαδόβᾳ τὴν 3ην Ἰουλίου 1866 μεγάλη ἧττα τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἡ αἰχμαλωσία 20,000 ἀνδρῶν· ἡ ἐν Σεδὰν τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1870 μεγάλη ἧττα τῶν Γάλλων καὶ ἡ αἰχμαλωσία 100,000 ἀνδρῶν, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐν Metz τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1870 αἰχμαλωσίας ἑτέρων 100,000 Γάλλων, αἱ ἀποστερήσασαι τὴν Γαλλίαν τῶν κυριωτέρων καὶ καλυτέρων δυνάμεών της, καθὼς καὶ ἡ ἐν γένει αἰχμαλωσία ἑξακοσίων χιλιάδων Γάλλων· ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1912 αἰχμαλωσία 30,000 Τούρκων (ἐκτὸς τῶν διαφυγόντων εἰς τὰ ἐγγὺς χωρία των καὶ μεταμφιεσθέντων εἰς χωρικούς), ἡ ἀποστερήσασα τὴν Τουρκιαν ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων στρατοῦ της· ἡ ἐν Μοναστηρίῳ τὴν 5ην Νοεμβρίου 1912 αἰχμαλωσία 10,000 Τούρκων, ἡ ἀποστερήσασα τὴν Τουρκίαν ἀρκετοῦ μέρους τῶν κατὰ τῶν Σέρβων δυνάμεων αὐτῆς, ὑπῆρξαν ἅπασαι τὸ κύριον αἴτιον τοῦ τερματισμοῦ τῶν διαφόρων τούτων πολέμων.

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος 1914-1918 παρουσιάζει ἐπίσης παραδείγματα λήξεως πολεμικῆς καταστάσεως λόγῳ αἰχμαλωσίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οὔτε αἱ ρωσογερμανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἔληξαν λόγῳ αἰχμαλωσίας τῶν Ρώσων, οὔτε αἱ ἀνταντοβουλγαρικαὶ (29ου Σεπτεμβρίου 1918) λόγῳ αἰχμαλωσίας τῶν Βουλγάρων, οὔτε ἡ γενικὴ παῦσις τοῦ πολέμου κατὰ τὴν 11ην Νοεμβρίου 1918 ἐπῆλθε συνεπείᾳ αἰχμαλωσίας τῶν Γερμανῶν· αἱ ἀνταντοτουρκικαὶ ὅμως καὶ αἱ ἀνταντοαυστριακαὶ ἐπιχειρήσεις ἔληξαν λόγῳ αἰχμαλωσίας, αἱ μὲν τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1918 ἕνεκα τοῦ αἰχμαλωτισμοῦ 70.000 Τούρκων ὑπὸ τῶν Ἄγγλων εἰς Παλαιστίνην καὶ Συρίαν, καὶ ἑτέρων 10,000 εἰς Μεσοποταμίαν κατὰ τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον, αἱ δὲ τὴν 3ην Νοεμβρίου 1918 ἕνεκα τῆς αἰχμαλωσίας 300.000 Αὐστριακῶν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ πολέμου.

Ἐν τῷ κύκλῳ τῆς τακτικῆς ἐνεργείας ἡ σύλληψις αἰχμαλώτων ἐνέχει μεγίστην σπουδαιότητα, ἀσυγκρίτῳ δὲ τῷ λόγῳ μείζονα τῆς ἄλλοτε, διότι ὄχι μόνον ἀποστερεῖται ὁ ἀντίπαλος μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν, ἀλλὰ διότι κυρίως λαμβάνονται πληροφορίαι περὶ τοῦ ἐχθροῦ, αἵτινες ἦτο λίαν δυσχερὲς νὰ ληφθῶσι διὰ τῶν λοιπῶν συνήθων μέσων.

Ἡ σύλληψις αἰχμαλώτων εἶναι λίαν ὠφέλιμος καὶ πρὸ τῆς μάχης καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν ταύτης. Διαρκουσῶν ὅθεν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καθὼς καὶ κατὰ τὰς περιόδους χαλαρώσεως τούτων πρέπει νὰ ἐκτελῶνται ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ ἢ τοῦ ἱππικοῦ ἐπιδρομαὶ ἢ μικραὶ αἰφνιδιαστικαὶ ἐπιχειρήσεις πρὸς σύλληψιν αἰχμαλώτων, ἵνα τοιουτοτρόπως κατορθωθῇ ἡ συλλογὴ πληροφοριῶν καὶ στοιχείων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ προπαρασκευασθῇ καὶ θὰ μελετηθῇ πᾶσα μέλλουσα νὰ διεξαχθῇ μάχη. Γενικῶς δὲ ἀποδίδεται σήμερον ὑψίστη σημασία εἰς τὴν ἑκάστοτε ὕπαρξιν προσφάτως συλληφθέντων αἰχμαλώτων, διότι ἐξ αὐτῶν προκύπτουσι πληροφορίαι περὶ τοῦ ἐχθροῦ, ἄνευ τῶν ὁποίων καθίσταται ἀδύνατος ἡ προπαρασκευὴ οἵας δήποτε εὐρυτέρας μαχητικῆς δράσεως, εἴτε ἐπιθετικῆς εἴτε ἀμυντικῆς. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι σήμερον οὐδεμία μαχητικὴ δρᾶσις διεξάγεται ἐκ τοῦ προχείρου, ἄνευ μελέτης καὶ καταλλήλου προπαρασκευῆς, ἄνευ καταλλήλων διατάξεων, ἄνευ καταλλήλου ὀργανώσεως πυρῶν.

Κατὰ τὴν μαχητικὴν φάσιν τῆς *ἐπαφῆς*, δηλαδὴ κατὰ τὴν φάσιν τῆς βεβαιώσεως τῆς παρουσίας τοῦ ἀντιπάλου καὶ συγχρόνως τοῦ καθορισμοῦ τῆς περίπου θέσεώς του, εἴτε *ἐν στάσει*, εἴτε ἐν κινήσει, τὰ ἐπὶ κεφαλῆς κλιμάκια τοῦ ἐπιτιθεμένου καὶ τὰ προκεχωρημένα κλιμάκια τοῦ ἀμυνομένου ἔχουσιν, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ἀποστολῶν, καὶ τὴν τοῦ αἰχμαλωτίζειν τοὺς μεμονωμένους ἄνδρας τοῦ ἀντιπάλου, μόνον δ' ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ αἰχμαλωσία τῶν ἀνδρῶν τούτων καθίσταται ἀδύνατος, νὰ ἐκτελῆται βολὴ ἐναντίον των, ἵνα φονεύωνται καὶ παρεμποδίζηται οὕτω τοὐλάχιστον ἡ παρ' αὐτῶν μεταβίβασις πληροφοριῶν εἰς τὸν ἐχθρόν.

Καθ' ὅλην τὴν διεξαγωγὴν τῆς μάχης, ἕκαστον τῶν ἑκατέρωθεν ἀντιμετώπων κλιμακίων πρέπει νὰ φροντίζῃ νὰ συλλαμβάνῃ αἰχμαλώτους τοῦ ἀντιπάλου, ἵνα ἀποκτῶνται ἑκάστοτε πρόσφατοι καὶ νέαι πληροφορίαι, τόσον δὲ μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι σήμερον ἐπιβεβλημένον, καθ' ὅσον αἱ σύγχρονοι μάχαι δὲν εἶναι διαρκείας ὀλίγων ὡρῶν, οὐδὲ μιᾶς ἡμέρας, ὡς συνέβαινεν ἄλλοτε, ἀλλὰ πολλῶν συνήθως ἡμερῶν, καὶ συνεπῶς αἱ διατάξεις καὶ τὰ μέτρα τοῦ ἀντιπάλου μεταβάλλονται ἐν τῷ μεταξύ, ἄνευ δ' ἐχθρικῶν αἰχμαλώτων δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ προσπόρισις πληροφοριῶν.

Ἴσως εἴπῃ τις: αἱ ἐπίγειοι καὶ αἱ ἐναέριοι ἀναγνωρίσεις δὲν δύνανται νὰ παρέξωσι πληροφορίας, δυναμένας ν' ἀντικαταστήσωσι τὰς ἐξ αἰχμαλώτων; Ὄχι. Διότι τόσον αἱ ἐπίγειοι, ὅσον καὶ αἱ ἐναέριοι ἀναγνωρίσεις προσπορίζουσι πληροφορίας περὶ τῶν ἐν γένει διατάξεων τοῦ ἀντιπάλου (θέσεις στρατευμάτων, θέσεις ἐφεδρειῶν, θέσεις πυροβολικοῦ, χαρακώματα, ἀεροδρόμια, κατευθύνσεις πορείας, κτλ.), δὲν δύνανται ὅμως νὰ πληροφορήσωσι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ συντάγματος καὶ τῆς μεραρχίας τοῦ πεζικοῦ ἢ ἱππικοῦ τοῦ κατέχοντος τὴν τάδε θέσιν (ζήτημα ὑψίστης σημασίας, διότι διὰ τοῦ μέσου τούτου καθορίζεται ἡ διάθεσις τῶν διαφόρων μονάδων τοῦ ἀντιπάλου), περὶ τοῦ εἴδους τῶν πυροβόλων τῶν τεταγμένων εἰς τὰς διαφόρους θέσεις, περὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων (σήμερον δέ, λόγῳ τοῦ μακροχρονίου τῶν πολέμων, ἀποδίδεται ὑψίστη σημασία εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ διοίκησίς τις ἂν τὸ ἀντίπαλον στράτευμα ἐξακολουθῇ τηροῦν ἢ μὴ τὸ ἠθικὸν καὶ τὴν ἀντοχήν του), περὶ τῆς παρεχομένης ἀναπαύσεως, τροφῆς καὶ διαίτης (ζητήματα ἔχοντα ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ) κτλ.—αἵτινες πληροφορίαι εἶναι πολύτιμοι καὶ τὰς ὁποίας δὲν δύναταί τις ν' ἀρυσθῇ εἰμὴ μόνον διὰ προφορικῆς ἐξετάσεως τῶν αἰχμαλώτων τοῦ ἀντιπάλου.

Αὐτονόητον καθίσταται ἐξ ἀντιθέτου ὅτι πᾶν στράτευμα πρέπει, διὰ τοὺς λόγους τούτους, νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως μὴ συλλαμβάνωνται αἰχμάλωτοι ἐξ αὐτοῦ, νὰ ἐκτελῇ ἐν ἄλλαις λέξεσι, καλῶς τὴν εἰδικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν σκοποῦσαν τὴν παρεμπόδισιν μεταδόσεως πληροφοριῶν (contre-renseignement). Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ὅτι, ὡς ἔχει ἐξακριβωθῆ καὶ πιστοποιηθῆ, κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον 1914-18 αἱ πολυτιμότεραι τῶν πληροφοριῶν προέκυψαν πάντοτε ἐκ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἐκ τῶν αὐτομόλων.

Διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὅμως ὁ αἰχμάλωτος, πρέπει νὰ ἐξετάζηται καταλλήλως, πᾶσαι δ' αἱ πληροφορίαι του νὰ σταθμίζωνται καὶ νὰ παραβάλλωνται πρὸς ἄλλας αὐθεντικῶς γνωστάς, καὶ συγχρόνως

Digitized by Google

νὰ ἐλέγχωνται καὶ παραβάλλωνται πρὸς τὰς πληροφορίας ἄλλων συναιχμαλώτων του. Τὸ ζήτημα τῆς ἐξετάσεως τῶν αἰχμαλώτων, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προσπορίσεως πληροφοριῶν δὲν εἶναι τόσον ἁπλοῦν, ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται· διότι ἀποτελεῖ ὁλόκληρον σύστημα, πρὸς ἐκμάθησιν τοῦ ὁποίου ἐκπαιδεύονται σήμερον εἰδικῶς ὡρισμένα στελέχη ἐξ ἑκάστης μονάδος τοῦ στρατοῦ.

ΝΙΚ. ΚΛΑΔΑΣ

[ΙΣΤΟΡ.]. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, αἰχμάλωτοι δὲν ἐθεωροῦντο μόνον οἱ ἐν τῷ πολέμῳ περιερχόμενοι εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κάτοικοι τῆς καταληφθείσης χώρας, ἀνεξαρτήτως ἡλικίας καὶ γένους, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ ὑπὸ λῃστῶν καὶ πειρατῶν συλλαμβανόμενοι. Συνέβαινε δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο συχνότατα, διότι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν εὑρίσκοντο εἰς πραγματικὴν ἀσφάλειαν, παρὰ μόνον οἱ ζῶντες εἰς τετειχισμένας πόλεις. Γενικῶς ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων ἦτο οἰκτροτάτη, χειροτέρα ἀκόμη καὶ τῆς τῶν δούλων, μὲ τοὺς ὁποίους ἐξωμοιώνοντο.

Εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων ἦτο πολὺ σκληρά· δὲν εἶχον ἀκόμη ἀναπτυχθῆ αἱ φιλανθρωπικώτεραι συνήθειαι, αἱ ὁποῖαι κατώρθωσαν νὰ καταστήσουν αὐτὴν περισσότερον ἀνεκτήν. Εἰς τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα ὁ αἰχμάλωτος εἴτε φονεύεται ἐπὶ τόπου, εἴτε ἀπολύεται μόνον μετὰ τὴν καταβολὴν γενναίων λύτρων. Εἰς τὴν *Ἰλιάδα* ὅμως εἰδικῶς δὲν βλέπομεν οὐδαμοῦ νὰ σῴζεται ὁ αἰχμάλωτος διὰ τῶν λύτρων, διότι ταῦτα δὲν γίνονται δεκτὰ καὶ ὁ αἰχμάλωτος φονεύεται εἴτε θυσιάζεται. Δύο ἀδελφοὶ Τρῶες συλλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ ἱκετεύουν αὐτὸν (Ἰλ. Λ, 131 ἑξ.):

«Ζώγρει, Ἀτρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα·
Πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κεῖται,
Χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος», κλπ.

(«κράτησέ μας ζωντανούς, υἱὲ τοῦ Ἀτρέως, καὶ λάβε ὅσα δικαίως σοῦ ἀνήκουν λύτρα· ὑπάρχουν πολλοὶ θησαυροὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός μας Ἀντιμάχου, καὶ χαλκὸς καὶ χρυσὸς καὶ σίδηρος στερεός. Βεβαίως,— ἐξακολουθοῦν οἱ δυστυχεῖς αἰχμάλωτοι— ὁ πατήρ μας θὰ σοὶ ἔδιδεν ἀτελείωτα λύτρα, ἂν ἐμάνθανεν ὅτι εἴμεθα ζωντανοὶ εἰς τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν».)

Ἡ ἱκεσία αὕτη ἐπαναλαμβάνεται πλειστάκις εἰς τὴν *Ἰλιάδα*, ἀλλὰ δὲν γίνεται ἀκουστὴ οὐδέποτε καὶ ἡ σκηνὴ τελειώνει πάντοτε μὲ τὸν φόνον τοῦ ἡττημένου. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ γίνεται τοῦτο πάντοτε· διότι ἔχομεν ἐπικὰς παραδόσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ νικητὴς δέχεται νὰ λάβῃ λύτρα, *ἄποινα*, ὡς ἐλέγοντο, καὶ ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν αἰχμάλωτόν του.

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου, ὁ ἡττημένος ἐν πολέμῳ εἶναι ὁ *αἰχμάλωτος*· ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ *δοῦλος*. Ὑπὸ ἔποψιν δικαίου τοῦ πολέμου δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τοῦ αἰχμαλώτου καὶ τοῦ δούλου· *αἰχμάλωτος* ἐν πολέμῳ (captivus) καὶ *δοῦλος* (servus) εἶναι τὸ ἴδιον. Ἰδοὺ κατὰ ποῖον τρόπον συνέβαινον τὰ πράγματα εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἄλλως τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου ἦτο ὅμοιον μὲ τὸ δίκαιον πολέμου τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων.

Μετὰ τὴν νίκην, ἢ τὴν ἅλωσιν πόλεως, τὰ λάφυρα συναθροίζονται εἰς ἕνα ὡρισμένον χῶρον ὑπὸ τῶν νικητῶν καὶ πωλοῦνται. Οἱ ἔμποροι εἶναι παρόντες, διότι πάντοτε οἱ στρατοὶ ἀκολουθοῦνται ἀπὸ ὁμίλους ἐμπόρων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ νικηταὶ ἔχουν τὰ κατάλληλα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐπιφορτισμένα νὰ ὁρίζουν τὴν τιμὴν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν αἰχμαλώτων. Καὶ οὕτως ἡ ἀγοραπωλησία γίνεται ἐν πλήρει τάξει. Τὰ πρόσωπα δὲ ταῦτα τὰ καθορίζοντα τὴν τιμὴν ὀνομάζονται *τιμηταὶ αἰχμαλώτων*, καὶ θεωροῦνται ὡς πρόσωπα περιφρονητέα καὶ τὸ ἔργον των χυδαῖον. Ἰδίως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς πάντα ἐκ φύσεως λεπτότατοι, δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεχθοῦν τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ κοινὰ προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐδέχοντο ν' ἀναλάβουν τοιοῦτον ἐξευτελιστικὸν ἔργον.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἀγοραπωλησία γίνεται ἐν πλήρει τάξει καὶ τηρουμένων ὅλων τῶν διατυπώσεων τοῦ δικαίου πολέμου. Ἐννοεῖται ὅτι ἐγίνοντο πολλαὶ καταστρατηγήσεις καὶ ἀπάται, ἔπρεπε δὲ οἱ ἐπιστατοῦντες εἰς ταῦτα νὰ προσέχουν διὰ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς δόλους. Διὰ τοῦτο οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ ὁποῖοι δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐαισθησίαν των εἰς ταῦτα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι, εἶχον καὶ ἰδιαιτέρους ἄρχοντας, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο *λαφυροπῶλαι*. Εἰς τὰς μεγάλας ἐκστρατείας ἐφηρμόζετο τὸ ἴδιον σύστημα, ὡρίζοντο δὲ ἐπισήμως *λαφυροπῶλαι*, προκειμένου μάλιστα περὶ τῶν βαρβάρων. Κατὰ τὴν περίφημον κάθοδον τῶν Μυρίων ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐφηρμόσθη τὸ ἴδιον σύστημα. Ἐπίσης καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε λαφυροπώλην *ἐπὶ τῶν αἰχμαλώτων βαρβάρων.*

Μὲ τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν λαφύρων, συνεδέετο καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν λύτρων τῶν αἰχμαλώτων. Ἄλλοτε διεξήγετο ὡς πρᾶξις χωριστὴ ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν λαφύρων. Ἡ διαπραγμάτευσις δὲ αὕτη ἦτο πολλάκις μακρὰ καὶ λεπτή, καὶ διενηργεῖτο διὰ πρέσβεων, ὡς συνέβη κατὰ τοὺς πολέμους μεταξὺ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος καὶ Ἀθηναίων.

Οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα, ὁσάκις ἦτο ἀνάγκη νὰ διαπλεύσουν οἱ πρέσβεις θάλασσαν διὰ νὰ συναντήσουν τὸν νικητήν, ἐχρησιμοποίουν ἐπὶ τὸ ἐπισημότερον τὸ περίφημον πλοῖον αὐτῶν *«Πάραλος»*. Κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις δὲ ταύτας οἱ πρέσβεις ἐδείκνυον καὶ μέγαν ζῆλον διὰ νὰ συμφιλιώσουν τὰς ἀντιμαχομένας πόλεις. Αἱ λεπτομέρειαι τῆς διεξαγωγῆς τῶν συνεννοήσεων, ὁ καθορισμὸς τοῦ τρόπου καὶ τοῦ ποσοῦ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων ἐγίνετο προσπάθεια νὰ κανονίζωνται ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν δικαίως (βλ. λέξιν λύτρα).

Ὁ ἡττημένος, κατὰ τὸ δίκαιον πολέμου, ἀνήκει καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, εἰς τὸν νικητήν, ὁ ὁποῖος δύναται καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ, ἂν θέλῃ. Ὄχι σπανίως καὶ τοῦτο ἐγίνετο, εἰς τὴν μέθην μάλιστα τῆς νίκης καὶ τοῦ πόθου τῆς ἐκδικήσεως, ἐνίοτε μάλιστα ἐγίνοντο ὁλόκληροι ἐξολοθρεύσεις πόλεων. Ἐν τούτοις συχνότερον ὁ νικητὴς ἐφύλαττε τὸν αἰχμάλωτον, διότι ἐπροσπάθει νὰ λάβῃ ὠφέλειαν ἐξ αὐτοῦ. Ἡ τύχη ὅμως τοῦ αἰχμαλώτου ἦτο οἰκτροτέρα ἀπὸ τὴν τύχην τοῦ δούλου, ἰδίως ὅταν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ φυλάττεται μέγας ἀριθμὸς αἰχμαλώτων, ὡς συνέβη εἰς τοὺς Ἀθηναίους αἰχμαλώτους μετὰ τὴν ἐν Συρακούσαις πανωλεθρίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γενικὴ συνήθεια ἦτο νὰ ὑφίστανται κακομεταχειρίσεις οἱ δοῦλοι, νὰ καθίσταται ἡ ζωή των ἀνυπόφορος, διὰ ν' ἀναγκάζωνται νὰ ἐξαγοράζουν ἑαυτοὺς ταχύτερον. Ὁ αἰχμάλωτος πολέμου ἐκρατεῖτο σιδηροδέσμιος καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον πολὺ πιεστικόν. Εἰς ἕνα λόγον ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Δημοσθένη, ἀναφέρεται αἰχμάλωτος, ὅστις πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ἔφερεν εἰς τὸ σῶμά του τὰ ἴχνη τῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας εἶχον προξενήσει εἰς αὐτὸν τὰ σιδηρᾶ δεσμά. Ὁ δὲ Ἀγησίλαος, ὁ ὁποῖος εἶχεν αἰσθήματα ἀνθρωπιστικώτερα, ἔλεγεν εἰς τοὺς στρατιώτας του ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι δὲν ἦσαν ἐγκληματίαι, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ τιμωρήσουν, ἀλλ' ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ὤφειλον νὰ φυλάττουν.

Αἱ πρῶται ἀνθρωπιστικαὶ ἀντιλήψεις. — Κατὰ τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους συνεκροτήθησαν ὁριστικῶς αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἡμερώτερα τὰ ἤθη, ἀκόμη καὶ περὶ πολέμου προκειμένου. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ὑπῆρχον μόνον, ὡς ἐλέχθη ἤδη, οἱ ἐκ πολέμου αἰχμάλωτοι. Ἔξω ἀπὸ τὰς ὠχυρωμένας πόλεις ἠδύνατο πᾶς τις ν' ἁρπαγῇ ὑπὸ πειρατῶν, ὑπὸ λῃστῶν, ὑπὸ παντὸς εἴδους κακοποιοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς δὲ θαλάσσας ἡ πειρατεία ὑπῆρξε καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς μέγα κακόν. Αἱ μεγάλαι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ σειρὰν ἐκυβέρνησαν τὴν Ἑλλάδα, ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Μακεδονία, ἔπειτα οἱ Πτολεμαῖοι τῆς Αἰγύπτου, κατόπιν ἡ Ῥώμη, ἐλάμβανον πρόνοιαν νὰ ἐπιβλέπουν τὰς θαλάσσας. Ἀλλ' ὁσάκις ἡ ἐπίβλεψις αὕτη χαλαρώνεται, ἐμφανίζονται οἱ πειραταὶ καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Ἐνίοτε γίνονται τόσον ἰσχυροί, ὥστε ἐπιτίθενται ἐναντίον πόλεων καὶ ἀπάγουν μέρος τῶν κατοίκων διὰ νὰ τοὺς πωλήσουν ὡς δούλους. Ἕνεκα τῶν δυστυχιῶν τούτων παρήχθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα συνήθειαι καὶ θεσμοί, οἱ ὁποῖοι σκοπὸν εἶχον νὰ τοὺς ἀνακουφίσουν. Ἡ ἐξαγορὰ τῶν αἰχμαλώτων ἐθεωρήθη καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελέσουν οἱ πλουσιώτεροι, ἐκ τοῦ αἰσθήματος δὲ τούτου ἐγεννήθη εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τὸ ἄγνωστον εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς ἀρχαιότητος αἴσθημα τῆς *φιλανθρωπίας*. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὰ Χριστιανικὰ κράτη τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος ἐγίνετο προσπάθεια ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἤδη οἱ Ἕλληνες, καὶ ἰδιαιτέρως οἱ *Ἀθηναῖοι*, ὅπως κατόπιν καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἐξήσκουν τὴν φιλανθρωπίαν ταύτην, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ἐπισήμως διωργανωμένον.

Εἶναι γνωστὸς ὁ τόσον διαδεδομένος εἰς τὴν ἀρχαιότητα θεσμὸς τοῦ ἐράνου (βλ. λ.), ἐχρησιμοποιεῖτο δ' οὗτος εὑρέως διὰ τοὺς αἰχμαλώτους. Κατὰ τὸν νόμον τῆς *Γόρτυνος*, ὁ *ἔρανος* διὰ τοὺς αἰχμαλώτους ἦτο ἀναγκαστικός. Εἰς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς χώρας ἡ ὑποχρέωσις ἦτο ἠθικὴ μέν, ἀλλ' ἐπιτακτική, καὶ δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ τὴν ἀποφύγῃ. Ὅταν εἷς αἰχμάλωτος πολέμου, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον αἰχμάλωτος, ὡς ὑπὸ πειρατῶν, ἐζήτει ν' ἀπελευθερωθῇ, ἀριθμός τις προσώπων ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν αἴτησιν, νὰ συνέλθῃ καὶ νὰ καταβάλῃ ἐράνους διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Ἦτο τόσον ἀνεπτυγμένη ἡ φιλανθρωπία εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Ἀθηναϊκὴν πολιτείαν, ὥστε οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ῥήτορες, διὰ νὰ ἐνθουσιάσουν τοὺς ἀκροατάς των, δὲν εἶχον ἀσφαλέστερον μέσον παρὰ νὰ ὑπενθυμίσουν ὑπερήφανοι τὰ μεγάλα ποσά, τὰ ὁποῖα εἶχον δαπανήσει εἰς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτων. Ἔχομεν δὲ καὶ ἐπιγραφὰς εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται οἱ ἔπαινοι τῆς πόλεως ἢ καὶ ἀμοιβαὶ ἠθικαὶ εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔκαμνον τὸ καθῆκον τοῦτο. Ὁ Δημοσθένης ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς πολλοὺς αἰχμαλώτους τοῦ Φιλίππου δι' ἰδίας δαπάνης. «Ὁ πατήρ μου, λέγει Ἀθηναῖος ῥήτωρ, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων χρημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξώδευσε διὰ τὴν πόλιν, ἐπροίκισε θυγατέρας καὶ ἀδελφὰς πτωχῶν πολιτῶν, *ἐξηγόρασεν ἐκ τῶν πολεμίων αἰχμαλώτους»*. Εἰς τόσον ἠθικὸν ὕψος εἶχε φθάσει ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ καί, ὅλως ἰδιαιτέρως, ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία καὶ κοινωνία.

Οἱ αἰχμάλωτοι παρὰ Ῥωμαίοις.—Ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων ἦτο σκληρὰ καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον τὰ φιλάνθρωπα αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων. Ἐρρίπτοντο οὗτοι εἰς μίαν σκοτεινὴν φυλακήν, ἡ ὁποία σῴζεται καὶ σήμερον παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Καπιτωλίου καὶ ὀνομάζεται κοινῶς *Μαμορτίνη*. Οἱ ἐπιφανέστεροι ἐξ αὐτῶν ἐχρησίμευον εἰς τοὺς περιφήμους θριάμβους τῶν στρατηγῶν, γνωρίζομεν δὲ ἀπὸ τὰς περιγραφὰς τῶν ἀρχαίων τὰς τοιαύτας ὄπισθεν τοῦ ἅρματος τοῦ τροπαιούχου στρατηγοῦ θλιβερὰς παρελάσεις ἡττημένων βασιλέων. Εἰς τὸν περίφημον θρίαμβον τοῦ Παύλου Αἰμιλίου ἐβάδιζεν ὄπισθεν αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περσεύς, ἔχων παρ' ἑαυτὸν τὴν βασίλισσαν καὶ τὰ τέκνα του, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζον ὅτι βαδίζουν πρὸς τὸν θάνατον. Καὶ ὁ μὲν Περσεὺς ἀφέθη νὰ ζήσῃ ἀφανῆ βίον εἴς τινα πολίχνην τῆς Ἰταλίας· ἀλλ' ἄλλοι ἐπίσημοι αἰχμάλωτοι ἐφονεύοντο: ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Ἰουγούρθας ἀπεκεφαλίσθη, ὁ γενναῖος Γαλάτης ἀρχηγὸς Βερκιγγετόριξ ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θριάμβου τοῦ Καίσαρος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἐγίνοντο καὶ διακοσμητικαὶ παραστάσεις τῶν *τροπαίων* εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζονται αἰχμάλωτοι. Τοιαύτας παραστάσεις εὑρίσκομεν εἰς τὰς *θριαμβευτικὰς ἁψῖδας* τῶν Ῥωμαίων, ὅπως καὶ εἰς σαρκοφάγους. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐξηπλώθη κατὰ τὴν Αὐτοκρατορικὴν περίοδον τῆς Ῥώμης, τὸ σύνηθες δὲ θέμα ἦτο μία γυνὴ ἢ εἷς ἀνήρ, ἢ ἓν ζεῦγος, εἰκονιζόμενον εἰς τὴν βάσιν τοῦ τροπαίου καὶ προσωποποιοῦν τοὺς ἡττημένους. Εἶναι αἰχμάλωτοι, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἵστανται ὄρθιοι, ἀναμένοντες τὴν τύχην των, εἴτε κλίνουν τὸ γόνυ πρὸς τὸ τρόπαιον, τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὸν νικητήν.

Κατὰ τοὺς τελευταίους Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἡ τύχη τῶν αἰχμαλώτων ἤρχισε νὰ γίνεται περισσότερον ἀνεκτή. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐξημερώνουν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ψυχήν. Ἦτο δὲ ἡ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐξημέρωσις αὕτη ὁ πρόδρομος τῆς Χριστιανικῆς φιλανθρωπίας.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥΣ ΛΑΟΥΣ. Ἂν κατὰ τὴν Ἑλληνορρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ἐλήφθησαν μέτρα προστατευτικὰ ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων, παρομοία ἀνθρωπιστικὴ ἀντίληψις δὲν ἐσημειώθη ποτὲ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν, οἵτινες μετεχειρίζοντο τοὺς αἰχμαλώτους μὲ φρικιαστικὴν ἀγριότητα.

Ὁ ἠπιώτερος ἐκ τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἦτο ὁ Αἰγυπτιακός, ἐν τούτοις καὶ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου ἦσαν καταδικασμένοι διὰ βίου εἰς σκληρὰ καταναγκαστικὰ ἔργα. Διὰ τῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους ἔσυρον εἰς τὴν Αἴγυπτον οἱ πολεμικοὶ Φαραώ, κατεσκευάζοντο τὰ κολοσσιαῖα ἐκεῖνα μνημεῖα, ναοὶ καὶ πυραμίδες, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων καὶ σήμερον μένομεν κατάπληκτοι. Εἰς διασωθείσας ἀπεικονίσεις βλέπομεν τὰς μακρὰς σειρὰς αἰχμαλώτων, οἱ ὁποῖοι σύρουν τοὺς γιγαντιαίους λίθους ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν ἐπιστατῶν.

Καὶ οἱ σημιτικοὶ λαοί, ἰδίως ὅμως οἱ Ἀσσύριοι, ὁ σκληρότερος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἦσαν ἀδυσώπητοι διὰ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἡττημένους. Ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς τὰς φρικωδεστέρας βασάνους, ἐξώρυσσον τοὺς ὀφθαλμούς, ἔκοπτον τὴν ῥῖνα, τὰ ὦτα, τὰ χείλη των, ἀπέσπων τὸ γένειον καὶ τοὺς ὄνυχάς των. Συνήθως ἐφόνευον τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς ἔγδερον ζωντανούς, ἔρριπτον τὰ πτώματά των εἰς τὰ ἄγρια θηρία, καὶ οἱ Ἀσσύριοι βασιλεῖς ἐκαυχῶντο διὰ τὰς πράξεις ταύτας τῆς ἀγριότητός των. Ὅσων δ' αἰχμαλώτων ἄφιναν τὴν ζωὴν διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα, τούτων ἡ τύχη ἦτο πολὺ σκληροτέρα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐφονεύοντο, ἔστω καὶ μὲ μαρτύρια.

Καὶ οἱ Ἰσραηλῖται ἐφέροντο συνήθως σκληρῶς πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν κατακτωμένων πόλεων καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν ὁ πόλεμός των ἦτο πόλεμος τοῦ Θεοῦ, ἀνωτάτου ὁδηγοῦ τῶν στρατιῶν τοῦ Ἰσραήλ, διὸ ἀκράτητος ἐξέσπα ἡ θεία ὀργὴ κατὰ τῶν νικωμένων ἐχθρῶν των, οἵτινες ἦσαν καὶ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐν Δευτερονομίῳ (20, 10 - 14) καθορίζεται, ἐφόσον ὁ ἐχθρὸς παραδίδεται ἀμαχητί, νὰ καθίσταται φόρου ὑποτελής, ἐφόσον ὅμως ἀντιστῇ, «πατάξεις πᾶν ἀρσενικὸν ἐν φόνῳ μαχαίρας, πλὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῆς ἀποσκευῆς». Τὴν σκληρότητα πρὸς τὸν ἄρρενα πληθυσμὸν ζητεῖ τὸ Δευτερονόμιον νὰ παραστήσῃ ὡς θρησκευτικὸν καθῆκον, «ἵνα μὴ διδάξωσι ποιεῖν ὑμᾶς πάντα τὰ βδελύγματα αὐτῷ (τῷ Γιαβὲ) ὅσα ἐποίησαν τοῖς θεοῖς αὐτῶν».

Οἱ νικηταὶ συνήθως ἐφόνευον τοὺς ἀρχηγοὺς

Digitized by Google

τῶν ἡττημένων· οὕτω λ. χ. ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ νικήσας τοὺς ἐχθροὺς διέταξε τὸν φόνον τῶν ἡγουμένων αὐτῶν· «καὶ ἐκρέμασεν αὐτοὺς καὶ ἦσαν κρεμάμενοι ἐπὶ τῶν ξύλων ἕως ἑσπέρας». (Ἰησ. Ναυῆ 10, 24. Πρβλ. καὶ Κριτῶν 7, 25).

. Ὅταν Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος ἐνίκησε τὸν Νικάνορα, ὅστις ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ, διέταξε νὰ κόψουν τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ ὤμου του καὶ νὰ τὴν φέρουν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ νὰ προσφέρουν τὴν γλῶσσάν του βορὰν εἰς τὰ ὄρνεα (2 Μακκ. 15, 30—33). Ἡ κατακτωμένη πόλις συνήθως ἐκαίετο ἢ κατεστρέφετο (Κριταὶ 1, 8.—9, 45.—1 Μακ. 5, 28. 52 καὶ 10, 84)· ἡ καταστραφεῖσα πόλις Σεφὲθ ἀπεκλήθη «*ἐξολόθρευσις*» (Κριτ. 1, 17). Ὁ πληθυσμὸς δὲ τῆς κατακτωμένης πόλεως ἐφονεύετο (Κριτ. 9, 45) καὶ ἐνίοτε κατὰ βάρβαρον τρόπον. διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου (2. Βασ. 12, 31), πολὺ δὲ περισσότερον οἱ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι. Οὕτω λ.χ. ἐπὶ Ἀμασία οἱ Ἰουδαῖοι ζωγρήσαντες εἴς τινα μάχην δεκακισχιλίους ἄνδρας «ἔφερον αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ κρημνοῦ καὶ κατεκρήμνιζον αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ κρημνοῦ καὶ πάντες διερρηγνύοντο» (2. Παραλε.π. 25, 11—12). Ἐνίοτε δὲ καὶ ἠκρωτηριάζοντο. Οὕτως ὁ Ἰούδας νικήσας τὸν ἐχθρὸν «ἀπέκοψε τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν αὐτοῦ» (Κρ. 1, 6). Σκληρότης καὶ πρὸς γυναῖκας αἰχμαλώτους καὶ παιδία δὲν ἦτο σπανία (4. Βασιλ. 15, 16 κ. ἀ). Τρόπαια ἐκ κεφαλῶν, χειρῶν ἢ καὶ ἀκροβυστιῶν τῶν φονευομένων ἐχθρῶν δὲν ἦσαν σπάνια (1. Βασιλ. 18, 27.—31, 9 καὶ 2 Βασιλ. 20, 22). Οἱ μὴ φονευόμενοι ἀπήγοντο εἰς αἰχμαλωσίαν.

Ὑπῆρξαν οὐχ ἧττον καὶ ἡγεμόνες φεισθέντες τῆς ζωῆς τῶν ἡττημένων. Ἀλλ' ἡ ἐπιείκειά των ἀπεδοκιμάσθη (3. Βασιλ. 20, 30—43).

Ἀνεκδιήγητα ὅμως ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ τὰ δεινὰ ἅτινα ὑπέστησαν οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀσσυριακῆς καὶ βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας.

Σκληροὶ ἐπίσης πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι ἀνατολικοὶ λαοί, ἰδίως οἱ Φοίνικες, ἀκόμη δὲ περισσότερον οἱ Καρχηδόνιοι.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ. Περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αἰχμαλωτιζομένων πολεμίων οὐδεμία ἐν τῇ βυζαντινῇ νομοθεσίᾳ ὑπάρχει προστατευτικὴ διάταξις, ἐπαφίεντο δὲ οὗτοι εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ συλλαβόντος αὐτοὺς στρατοῦ. Εἰς τὰ περὶ «Τακτικῆς» βυζαντινὰ συγγράμματα συνιστᾶται ἁπλῶς, ὅπως οἱ κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν ἐχθρικὴν χώραν πρὸς συλλογὴν τροφῶν καὶ ἄλλης λείας συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι φονεύωνται ἀμέσως πρὸς ἀποφυγὴν χρονοτριβῶν, κατὰ δὲ τὰς λοιπὰς περιπτώσεις φυλάσσωνται ἵνα ἐξετάζωνται ἐπιμελῶς πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν καὶ κατόπιν *ἀνταλλάσσωνται*.

Κατὰ κανόνα οἱ αἰχμάλωτοι, καὶ δὴ οἱ ἐπισημότατοι ἐξ αὐτῶν, ἐκόσμουν τοὺς θριάμβους οὓς ἐτέλουν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ νικηφόρου τινὸς ἐκστρατείας βασιλεῖς καὶ στρατηγοί. Μετὰ τὴν ἐπίδειξιν αὐτῶν ἢ ἐπωλοῦντο, ὡς εἴπομεν, ἢ ἐφυλακίζοντο ἢ ἀπηλευθεροῦντο ἀντὶ ἁδρῶν λύτρων ἢ ἀντηλλάσσοντο. Ἐνίοτε ἀπελύοντο καὶ ἄνευ ὅρων ἢ κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν τοῦ νικητοῦ ἢ καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἐποικισμὸν διαφόρων τοῦ κράτους χωρῶν, ὧν οἱ πληθυσμοὶ εἶχον ἀραιωθῆ ἕνεκα διαφόρων λόγων. Ἀλλὰ πληρέστερον θὰ εἰκονίσῃ τὴν τύχην τῶν αἰχμαλώτων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ παράθεσις παραδειγμάτων τινῶν εἰλημμένων ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ὅταν ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἐξεπόρθησε τὸ ἐν Μεσοποταμίᾳ φρούριον τῶν Σισαυρώνων (540), ἅπαντες οἱ ἐν αὐτῷ αἰχμαλωτισθέντες Πέρσαι κατετάχθησαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Βλησχὰμ εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατὸν καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐπὶ μακρὸν ἐπολέμησαν πιστότατα ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν σημαίαν. Εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατὸν κατετάχθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατηγοῦ Βελισαρίου αἰχμαλωτισθέντες ἐν Β. Ἀφρικῇ Βάνδαλοι, οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν.

Ὁ Βελισάριος, στρατηγὸς ἐν παντὶ μεγαλόψυχος, οὐδέποτε ἐκακομεταχειρίζετο τοὺς αἰχμαλώτους του· ἐκόσμει δι' αὐτῶν τοὺς θριάμβους του καὶ παρέδιδεν αὐτοὺς εἰς τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον εἴδομεν ἀνωτέρω πῶς ἐνίοτε τοὺς ἐχρησιμοποιεῖ.

Πολεμῶν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων προσηνέχθη φιλανθρωπότατα πρὸς τοὺς ἐν Νεαπόλει, Τουδέρᾳ, Κλουσίῳ καὶ ἄλλαις πόλεσιν αἰχμαλωτισθέντας πολεμίους. Ἐν τούτοις οἱ Γότθοι, ὅταν κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ πολέμου (539 540) ἀνέκτησαν τὰ Μεδιόλανα, ἀνέσκαψαν ἐκ θεμελίων ἅπασαν τὴν πόλιν, τὸν ἔπαρχον αὐτῆς Ρεπάρατον κατέκοψαν εἰς τεμάχια καὶ ἔρριψαν εἰς τοὺς κύνας τὰς σάρκας αὐτοῦ, τοὺς στρατιώτας ἔρριψαν εἰς τὰς φυλακάς, ἅπαντας δὲ τοὺς κατοίκους ἡβηδὸν κατέσφαξαν, πλὴν τῶν νεαρῶν γυναικῶν τὰς ὁποίας παρεχώρησαν εἰς τοὺς Γάλλους συμμάχους των, τοὺς *Βουργουνζίονας*, ὡς ἀποκαλεῖ ὁ Προκόπιος τοὺς κατοίκους τῆς Γαλλικῆς Βουργουνδίας.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Βελισάριος κατέλαβε τὴν Ραβένναν αἰχμαλωτίσας ὁλόκληρον τὴν φρουρὰν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γότθων Οὐϊττίγιδος· ἐν τούτοις ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως οὐδεὶς ἠνοχλήθη, ὁ δὲ Οὐΐττιγις ἐτέθη ὑπὸ κράτησιν ἀλλ' ἐν πάσῃ τιμῇ ἀνηκούσῃ εἰς τὸ ἀξίωμά του, καὶ κατόπιν ὡδηγήθη μετὰ τῶν κυριωτέρων αἰχμαλώτων εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Τευτίλας διαδεχθεὶς τὸν αἰχμαλωτισθέντα Οὐΐττιγιν ἐδείχθη φιλανθρωπότερος πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους του. Ὅταν κατόπιν μακρᾶς πολιορκίας ἡ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένη Νεάπολις ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς πείνης νὰ παραδοθῇ αὐτῷ, οὐδένα ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἐκακοποίησεν, ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς φιλανθρωπία του ἔφθασε μέχρι τοῦ νὰ μεριμνήσῃ ὅπως μὴ πάθωσιν ἐκ πολυφαγίας κατόπιν τῆς μακρᾶς ἀσιτίας των, καὶ διέταξε νὰ διανέμεται εἰς αὐτοὺς μικρὰ μερὶς σιτίων, ἣν βαθμηδὸν ηὔξανε μέχρι τελείας ἀνακτήσεως τῶν δυνάμεών των, ὁπότε ἀπηλευθέρωσεν ἅπαντας. Ἀντιθέτως ὅταν μετ' ὀλίγον οἱ Γότθοι ἀνακατέλαβον τὴν Τίβουρην κατέσφαξαν ἅπαντας γενικῶς τοὺς κατοίκους της, τῆς βυζαντινῆς φρουρᾶς κατορθωσάσης νὰ διαφύγῃ.

Ὅταν μετά τινα ἔτη ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς κατέλαβε τὴν Κάμψαν (ἐν Ἰταλίᾳ) τοὺς ἐν αὐτῇ αἰχμαλώτους Γότθους ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ μέγας Ἡράκλειος κατὰ τὴν εἰς Περσίαν εἰσβολὴν αὐτοῦ συνέλαβε δεκάδας χιλιάδας αἰχμαλώτων οὓς μετ' ὀλίγον ἀπηλευθέρωσεν ἅπαντας.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος ἐπιστρέφων ἐκ τῆς κατὰ τῶν Βουλγάρων νικηφόρου ἐκστρατείας του ὡδήγησε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως δεσμίους τοὺς Βουλγάρους αἰχμαλώτους του, τοὺς ὁποίους παρέδωσε πρὸ τῆς Χρυσῆς πύλης εἰς τοὺς πολίτας, οἵτινες, ἐκδικούμενοι τὰς ἀνηκούστους τῶν Βουλγάρων βαρβαρότητας, κατέσφαξαν αὐτούς.

Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Α΄ ἐπιστρέφων ἐκ τῆς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας του ἔσυρε μεθ' ἑαυτοῦ χιλιάδας αἰχμαλώτων. Διερχόμενος ὅμως τὸν Ταῦρον καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ χειμῶνος, συγχρόνως δὲ ἀπειλούμενος πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐν μέσῳ τῶν δυσχωριῶν ἐκείνων, ἠναγκάσθη χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ στρατοῦ του νὰ σφάξῃ ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. Κατὰ τὴν πορείαν του συνέλαβε καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους μεθ' ὧν κατέφθασεν εἰς Καισάρειαν. Ἐκεῖ ὡδηγήθησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἄλλα πλήθη αἰχμαλώτων Κούρδων τοὺς ὁποίους ἐφόνευσεν ἅπαντας διότι, ὅπως γράφει ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος, «εἰς οὐδὲν σχεδὸν ἐτύγχανον χρήσιμοι καὶ προκαταπεπληγμένον ὑπάρχον τὸ στράτευμα οὐκ ἐβούλετο καὶ τούτους ἔχειν δύσχρηστον παρενόχλημα».

Ὅταν ὁ ἡρωϊκὸς ναύαρχος Νικήτας Ὠορίφας κατεναυμάχησε τὸν ἀραβικὸν στόλον ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ (τῷ 881) ἐφόνευσεν ἅπαντας τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους, ὁ δὲ ναύαρχος Νάσαρ τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους κατὰ τὴν νικηφόρον πρὸ τῆς Μεθώνης ναυμαχίαν πρὸς τοὺς Ἄραβας διένειμεν ὡς λείαν εἰς τοὺς στρατιώτας του.

Ὅταν ὁ μέγας Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου τὸν Χάνδακα (Ἡράκλειον τῆς Κρήτης), τὴν 7 Μαρτίου 961, οἱ εἰσβαλόντες ἐν τῇ πόλει Βυζαντινοὶ ἤρξαντο δεινῆς σφαγῆς κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ριπτόντων τὰ ὅπλα των. Ὁ Νικηφόρος κεντρίσας τὸν ἵππον του ὥρμησε μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν του καὶ ἀνέστειλε τὴν σφαγήν. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες Ἄραβες μετὰ τοῦ ἐμίρου αὐτῶν Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ ὡδηγήθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκόσμησαν τὸν μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ὃν ὁ Νικηφόρος ἐτέλεσεν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ βασιλέως Ρωμανοῦ Β΄ καὶ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β΄ (976—1025) κατὰ τοὺς πρώτους αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Βουλγάρων πολέμους ἐφέρετο φιλανθρώπως πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους του· ἄλλους ἀπέλυεν ἄνευ ὅρων καὶ ἄλλους ἐπῴκιζεν εἰς διαφόρους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας του (ἐν τῇ Χερσονήσῳ τῆς Καλλιπόλεως καὶ ἐν Ἀσπρακανίᾳ), εἰς πολλοὺς δὲ τῶν ἀρχηγῶν των ἐνεπιστεύθη καὶ ὑπηρεσίας διαφόρους τοῦ κράτους, τιμήσας αὐτοὺς καὶ διὰ τίτλων εὐγενείας. Ἡ ἀπιστία ὅμως καὶ αἱ συνεχεῖς τῶν Βουλγάρων παρασπονδίαι ἐξώθησαν μετ' ὀλίγον τὸν Βασίλειον εἰς τὴν λῆψιν σκληρῶν κατ' αὐτῶν μέτρων. Κατὰ τὴν παράδοσιν, τοὺς ἐν Κλειδίῳ τῆς Μακεδονίας συλληφθέντας 15 χιλιάδας Βουλγάρους (Ἰούλιος 1014) ἐτύφλωσε καὶ κατόπιν ἔπεμψε πρὸς τὸν ἐν Περλεπὲ διατρίβοντα ἡγεμόνα των Σαμουήλ. Καὶ οἱ μετὰ τούτους συλληφθέντες Βούλγαροι τὴν αὐτὴν ἔσχον τύχην.

Ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς Ρωμανὸς Διογένης (1068-1071) πολεμῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐφόνευε τοὺς συλλαμβανομένους αἰχμαλώτους, ἐνῷ τοὺς αἰχμαλωτιζομένους κατὰ τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀπέλυεν.

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς (1081-1118) ἐφέρετο ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους του, ὧν πολλούς, καὶ ἰδίᾳ Λατίνους, κατέτασσεν εἰς τὸν στρατόν του. Τὰ φιλάνθρωπα τοῦ Ἀλεξίου αἰσθήματα ἐδείχθησαν ἰδίως μετὰ τὴν ἐν Λιβουνίῳ τῆς Θρᾴκης μάχην, καθ' ἣν συμμαχῶν μετὰ τῶν Κομάνων κατενίκησε τοὺς εἰσβαλόντας Σκύθας καὶ συνέλαβε πλείστους ἐξ αὐτῶν αἰχμαλώτους. Πρὸς τὴν ἑσπέραν ὁ στρατηγὸς Συνέσιος, κρίνων λίαν ἐπισφαλῆ τὴν θέσιν τῶν Βυζαντινῶν, ὄντων καταπεπονημένων ἐκ τῆς μάχης καὶ ἐστρατοπεδευμένων μετὰ τοσούτων χιλιάδων αἰχμαλώτων, ἐγγὺς δὲ τῶν προσωρινῶν συμμάχων του, τῶν ἀγρίων Κομάνων, προέτεινεν εἰς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον νὰ διατάξῃ τὴν σφαγὴν ἁπάντων τῶν αἰχμαλώτων χάριν τῆς ἀσφαλείας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ του. Ὁ Ἀλέξιος ὀργισθεὶς ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης σφοδρῶς ἐπετίμησε τὸν Συνέσιον: «Κἂν Σκύθαι, εἶπεν αὐτῷ, ἀλλὰ πάντως ἄνθρωποι· κἂν ἐχθροί, ἀλλ' ἐλέους ἄξιοι. Αὐτὸς δ' οὐκ οἶδα τί φρονήσας ταῦτα ληρεῖς!» Καὶ ἐν τέλει ἀπέπεμψεν αὐτόν. Ἐν τούτοις περὶ τὸ μεσονύκτιον οἱ στρατιῶται ἐφόνευσαν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους. Ὁ βασιλεὺς ὑποπτευθεὶς ὅτι ἡ σφαγὴ ἦτο ἔργον τοῦ Συνεσίου διέταξε νὰ δεσμευθῇ οὗτος καὶ βαρεῖαν ἐμελέτα κατ' αὐτοῦ τιμωρίαν ἐξ ἧς ἀπηλλάγη τῇ ἐπεμβάσει τῶν ἄλλων στρατηγῶν ὑπομνησάντων εἰς τὸν Ἀλέξιον τοὺς τοσούτους ἀγῶνας καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ Συνεσίου.

Ἐξόχως φιλάνθρωπος πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους του ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1143). Ὅταν ἐκυρίευσε τὴν Κασταμονὴν καὶ τὴν Γάγγραν συνέλαβε μέγαν ἀριθμὸν αἰχμαλώτων Τούρκων τοὺς ὁποίους οὐ μόνον διεφύλαξεν ἀβλαβεῖς ἀλλὰ καὶ περιέθαλψε τόσον, ὥστε, ὅταν ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖνοι προὐτίμησαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατὸν ἀντὶ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἀλλὰ καὶ Σκύθαι καὶ Σέρβοι αἰχμάλωτοι τοῦ βασιλέως Ἰωάννου κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατόν του.

Καὶ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143—1180) μετὰ τῆς αὐτῆς φιλανθρωπίας ἐφέρετο πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους του. Ὅταν ἀνέκτησε τὴν Κέρκυραν, ἀπέλυσεν ἀμέσως τοὺς αἰχμαλωτισθέντας Ἰταλούς, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων προὐτίμησαν νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν. Τοὺς ἐκ Δαλματίας αἰχμαλώτους του, στρατιώτας καὶ λαόν, ἐπῴκισεν εἰς Σαρδικὴν (Σόφιαν) τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ Σέρβους οὓς ᾐχμαλώτισε κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ζευγμίου ἀπέλυσεν.

Κατὰ τὸν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θρᾴκῃ πόλεμον ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185—1195) ἐναντίον τῶν ἐπιδραμόντων Σικελῶν, τὸ μῖσος τῶν Βυζαντινῶν ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων, ἕνεκα τῶν ἀνηκούστων βαρβαροτήτων των, ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ἔσφαζον ἀνηλεῶς ἅπαντας τοὺς συλλαμβανομένους αἰχμαλώτους. Μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ τῶν Σικελῶν κατατρόπωσιν παρὰ τὸν Στρυμῶνα, τὴν 7 Νοεμβρίου 1185, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα μικροσυμπλοκὰς ἀπέμειναν εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν τετρακισχίλιοι Σικελοί, οἵτινες ὡδηγήθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κατετάχθησαν εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν.

Ὁ βασιλεὺς τέλος Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὅταν ἀνέκτησε τὴν Ἔδεσσαν (τῆς Δυτ. Μακεδονίας) ἐξ ἐφόδου, ἀπέλυσεν ἀβλαβεῖς ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ αἰχμαλωτισθέντας Σέρβους.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν παραδειγμάτων ὁ ἀναγνώστης πληροφορεῖται πῶς οἱ Βυζαντινοὶ καθὼς καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Γότθοι μετεχειρίζοντο τοὺς αἰχμαλώτους των. Τὰ λοιπὰ σύγχρονα αὐτῶν ἔθνη (Πέρσαι, Ἄραβες, Σκύθαι διάφοροι, Οὖγγροι, Ἀβάροι, Βούλγαροι, Τοῦρκοι) τοὺς αἰχμαλώτους ἔσφαζον ἢ ὑπέβαλλον εἰς φρικώδη βασανιστήρια ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἐμποιῆσαι τρόμον εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἢ ἀπέλυον αὐτοὺς ἀντὶ βαρυτάτων λύτρων, ἢ ἀντήλλασσον μὲ αἰχμαλώτους ὁμοεθνεῖς των, ἢ ὅπερ καὶ συνηθέστερον, ἐπώλουν αὐτοὺς εἰς τὰς διαφόρους τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἀγοράς. Τὸν Ἰούλιον 904 οἱ Ἄραβες τῆς Συρίας, ἐπιδραμόντες αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης διὰ θαλάσσης, εἰσῆλθον, κατόπιν τριημέρου ἀντιστάσεως, εἰς τὴν πόλιν (31 Ἰουλίου), ἐλαφυραγώγησαν αὐτὴν καὶ ἐν τέλει ἀπῆλθον ἀπάγοντες ἐπὶ τῶν πλοίων των εἰκοσακισχιλίους ἐκ τῶν κατοίκων της, ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία. Ἅπαντας τούτους μετέφερον εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ αὐτῆς τῆς Αἰθιοπίας καὶ ἐπώλησαν αὐτοὺς ὡς δούλους.

Ἐν τούτοις ἀναφέρονται καὶ τινα παραδείγματα ἀξιομνημονεύτου γενναιοφροσύνης. Οὕτω τῷ 1049 ὁ Σελδζουκίδης σουλτάνος Τογρούλβεγ πολεμῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς ᾐχμαλώτισε τὸν σύμμαχον αὐτῶν Λιπαρίτην, ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἀπέστειλε τότε πρὸς τὸν σουλτάνον πλούσια δῶρα καὶ ἁδρὰ λύτρα ἵνα ἀπελευθερώσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ σουλτάνος, γράφει ὁ χρονογράφος Γεώργιος Κεδρηνός, μεγαλοπρεπὴς θέλων εἶναι βασιλεὺς μᾶλλον ἢ κάπηλος, ἀποδίδωσι τοῦτον δῶρον τῷ βασιλεῖ, λαβὼν μὲν

Digitized by Google

τὰ λύτρα, πάντα δὲ τῷ Λιπαρίτῃ παρεσχηκώς».

Ὅμοιον παράδειγμα ἱπποτισμοῦ παρουσιάζει ὁ Ἄραψ σουλτάνος τῆς Βαβυλῶνος. Ὅταν οἱ Ἄραβες ἐξεπόρθησαν τὸ Ράμλε (μεταξὺ Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἰόππης) καὶ ᾐχμαλώτισαν πλῆθος Σταυροφόρων, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἀπέστειλε πρὸς τὸν σουλτάνον ἐπιστολὴν καὶ χρήματα ἵνα ἐξαγοράσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Ὁ σουλτάνος ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως ἀπέλυσε τοὺς αἰχμαλώτους χωρὶς νὰ δεχθῇ τὰ χρήματα.

Ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸν Μεσαίωνα.—Τὰ προαναφερθέντα παραδείγματα συμπεριφορᾶς τῶν Τούρκων ἀπέναντι τῶν αἰχμαλώτων των ἀποτελοῦσι βεβαίως ἐξαίρεσιν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε βλέπει τις μεταξὺ τῶν ἡμιβαρβάρων ἐκείνων Μουσουλμάνων ἴχνη ἀνωτέρας ἀντιλήψεως τοῦ πολέμου καὶ ἀνθρωπιστικῶν αἰσθημάτων, ἄγνωστα παρὰ τοῖς τότε Χριστιανοῖς τῆς Δύσεως. Αἰχμάλωτοι πεσόντες εἰς χεῖρας τοῦ Λουδοβίκου VI τῆς Γαλλίας, (1108—1137) πολιορκοῦντος τὸν πύργον τοῦ Monferrant ἐν Auvergne τῆς Γαλλίας, παρεκάλεσαν νὰ ἀπολυθῶσιν ἀντὶ λύτρων, «ἀλλ' ὁ βασιλεύς, γράφει ὁ Suger, διέταξε νὰ ἀποκοπῇ ἡ μία τῶν χειρῶν των, οὕτω δὲ ἠκρωτηριασμένοι καὶ φέροντες τὴν ἀποκεκομμένην χεῖρα ἐν τῇ ἑτέρᾳ νὰ ὁδηγηθῶσιν εἰς τοὺς συντρόφους των».

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος-Αὔγουστος (1180—1223) καταλαβὼν τὴν Lille τῷ 1213 ἐλεηλάτησεν αὐτὴν καὶ ἐπώλησε τοὺς αἰχμαλώτους. Γενικῶς δὲ οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως οὐδένα εἶχον οἶκτον πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους των. Ὁ Νορμανδὸς Ροβέρτος Γισκάρδος τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῦ, Ἕλληνας ἢ Ἐνετούς, ἐξετύφλωνεν ἢ ἐρινοτόμει ἢ ἠκρωτηρίαζεν. Ὁ Γάλλος κληρικὸς Guibert de Nogent γράφει ὅτι, ὅταν οἱ Σταυροφόροι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ (1099), ἐφόνευον ἀδιακρίτως πάντας ὅσους συνήντων ἐνώπιόν των. Ὁ ρήγας τῆς Σικελίας Γουλιέλμος ἐπιδραμὼν εἰς Μακεδονίαν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ (1181—1185) κατέσφαζεν ἀνηλεῶς τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους του.

Οἱ Σταυροφόροι οἱ καταλαβόντες τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1204) προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς ἐντοπίους μετὰ ἀνηκούστου βαρβαρότητος. Δὲν ἀφῆκαν κακούργημα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ διαπράξωσι: σφαγὴ ἀθώων πολιτῶν, διαρπαγαὶ παρθένων, λεηλασία γενικὴ καὶ καταστροφὴ πολυτίμων ἔργων τέχνης.

Ἡ διαγωγὴ αὐτῶν προὐκάλεσε τοιοῦτον μῖσος ἐναντίον των ἐκ μέρους πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὥστε οἱ ὑποδουλωθέντες Ἕλληνες τῆς Θράκης δὲν ἐβράδυναν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Βουλγάρων ἵνα πολεμήσωσιν αὐτούς. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ᾐχμαλωτίσθη (τὴν 15ην Ἀπριλίου 1205) πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως ὁ Βαλδουῖνος, βασιλεὺς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων. Τοῦτον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης ἔρριψεν ἁλυσόδετον εἰς τὰς φυλακάς, μετά τινα δὲ χρόνον ἀπέκοψε τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐκ τῶν γονάτων, καθὼς καὶ τὰς χεῖρας, καὶ εἶτα ἐκρήμνισεν αὐτὸν ζῶντα εἴς τινα φάραγγα.

Ὅταν οἱ Ἐνετοὶ κατεναυμάχησαν τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς Καλλίπολιν (1427), ἅπαντας τοὺς Τούρκους αἰχμαλώτους ὡδήγησαν εἰς Τένεδον ἔνθα ἀνεσκολόπισαν αὐτούς. «Καὶ ἦν ἰδεῖν, διηγεῖται ὁ χρονογράφος Δούκας, τὴν πᾶσαν νῆσον ὡς ἀμπέλους τὰς φούρκας, καὶ ὡς βότρυς τοὺς ἐν αὐταῖς κρεμαμένους».

Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Ὅταν ὁ σουλτάνος Μουρὰτ ἀπεφάσισε τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν (1422), προεκήρυξεν εἰς ἁπάσας τὰς μουσουλμανικὰς χώρας ὅτι θὰ ἐπιτρέψῃ, μετὰ τὴν ἅλωσιν, τὴν διαρπαγὴν αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔδραμον ἐκ περάτων γῆς χιλιάδες ἀνδρῶν, οὐ μόνον πολεμιστῶν, ἀλλὰ καὶ «σαρλήδων», τουτέστι μεταπρατῶν ἵνα ἀγοράσωσι παρὰ τῶν πολεμιστῶν τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους.

Ὁ Μωάμεθ Β' ἀνεσκολόπιζε πάντας τοὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) συλλαμβανομένους αἰχμαλώτους, ὅταν δὲ παρεσκευάζετο διὰ τὴν τελευταίαν ἔφοδον (28 Μαΐου 1453), θέλων νὰ ἐξάψῃ τὸ μένος τῶν στρατευμάτων του, προεκήρυξεν ὅτι θὰ ἐπιτραπῇ αὐτοῖς νὰ διαρπάσωσι τὰ πάντα ἐν τῇ πόλει, χρήματα κ. λ. πλοῦτον, καθὼς καὶ νὰ αἰχμαλωτίσωσι τοὺς κατοίκους. Εἶναι δὲ γνωσταὶ αἱ φρικιαστικαὶ λεπτομέρειαι τῆς ἀποφράδος ἐκείνης ἡμέρας τῆς 29 Μαΐου. Ἐν τέλει ὅταν τὴν 18 Ἰουνίου ὁ Μωάμεθ ἐπέστρεψε νικητὴς εἰς Ἀδριανούπολιν, ὄπισθεν τῆς συνοδείας αὐτοῦ ἔσυρον χιλιάδας ἁμαξῶν πλήρεις λαφύρων καὶ πλήθη αἰχμαλώτων ἄπειρα, καὶ «πάσας τὰς εὐγενίδας, ἱστορεῖ ὁ χρονογράφος Δούκας, καὶ τὰς αὐτῶν θυγατέρας».

Ἔτη τινὰ βραδύτερον (1462) Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Χαμζᾶν διέβησαν τὸν Δούναβιν ἵνα ἀναγκάσωσι τοὺς Βλάχους νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν καὶ πληρώσωσι φόρους. Οἱ Βλάχοι ἐπιτεθέντες κατ' αὐτῶν ᾐχμαλώτισαν ὁλόκληρον ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Καὶ ἀνεσκολόπισαν ἅπαντας μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ των.

Καὶ ἐν τῇ Δύσει αἱ αὐταὶ καὶ τότε ἐκράτουν ἀρχαὶ περὶ τῶν αἰχμαλώτων καὶ σκληρόταται διεπράττοντο κατ' αὐτῶν βαρβαρότητες. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρῖκος Ε' (1413—1422) ἔλεγε: «πόλεμος χωρὶς φωτιὰ δὲν ἀξίζει τίποτε· εἶναι σὰν λουκάνικο χωρὶς μουστάρδα!»

Τὰ πρῶτα προστατευτικὰ μέτρα.—Αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλους τοὺς πολέμους τοῦ 15ου μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Τοὺς αἰχμαλώτους μετεχειρίζοντο μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε σκληρότητος, ὅπερ δὲ χείριστον, οὐδεμίαν ἐποιοῦντο διαφορὰν μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτιζομένων στρατιωτικῶν καὶ τῶν εἰρηνικῶν κατοίκων τῆς καταλαμβανομένης χώρας.

Μέτρα προστατεύοντα τοὺς αἰχμαλώτους ἐλήφθησαν τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τῷ 1792 καὶ τῷ 1793. Διὰ ψηφισμάτων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἔθνους, ἀπηγορεύθη δὲ ἡ διὰ τῆς βίας κατάταξις αὐτῶν εἰς τὸν συλλαβόντα αὐτοὺς στρατὸν καθὼς καὶ ἡ διὰ λύτρων ἀπελευθέρωσίς των. Ἐθεσπίσθη ὡσαύτως ὅτι δὲν θεωροῦνται αἰχμάλωτοι πολέμου ἄτομα ὑπηρετοῦντα μὲν ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μὴ ἀνήκοντα εἰς μονάδας μαχίμους.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμω ὅταν ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης κατέλαβε τὴν Ἰόπην (Γιάφφαν), τῷ 1799, ἐτυφέκισε χιλιάδας τινὰς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ συλληφθέντων αἰχμαλώτων Τούρκων.

Αἱ κατὰ τῶν αἰχμαλώτων βαρβαρότητες ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ἐν Ρωσίᾳ οἱ αἰχμάλωτοι ἐρρίπτοντο εἰς τὰ ὑπόγεια μεταλλεῖα. Οἱ Κιρκάσιοι πρὸς πρόληψιν ἀποδράσεως τῶν αἰχμαλώτων των ἐξέδερον τὴν πτέρναν τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ κατόπιν διά τινος κόλλας ἐφήρμοζον ἐπ' αὐτῆς τεμάχιον δέρματος χοιρίου μετὰ τῶν τριχῶν του!

Ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ ἐπὶ πλέον τὰς τοιαύτας βαρβαρότητας καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος τούτου ἤρχισαν νὰ ἐκδηλοῦνται θετικώτεραι ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἀνθρωπιστικαὶ ἀντιλήψεις. (Περὶ τοῦ ἰσχύοντος ἤδη ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους διεθνοῦς δικαίου, βλ. Πολέμου Δίκαιον.)

Ν. ΚΑΛΟΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛ. ΑΓΩΝΑ. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ αἰχμαλωσία ἀπετέλει φυσικὸν ἐπακολούθημα πάσης ἐπιδρομῆς, εἴτε κρατικὴ ἦτο αὕτη, εἴτε παρ' ἰδιωτῶν ἐνηργεῖτο. Τοὺς αἰχμαλώτους οἱ νικηταὶ μετέβαλλον εἰς δούλους καὶ μεταφέροντες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὰ διάφορα δουλεμπορικὰ κέντρα ἐπώλουν, ὑπὸ τὰς συνθήκας ἃς πραγματευόμεθα εἰς εἰδικὰ ἄρθρα καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὰ περὶ *κουρσάρων*, εἰς τὰ περὶ *πειρατείας* καὶ τ' ἀφορῶντα τὰ *σκλαβοπάζαρα*. Πᾶσαν ἑλληνικὴν ἀπόπειραν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἡ αἰχμαλωσία ἠκολούθει ὡς φυσικὴ συνέπεια. Ἐὰν κατὰ τοὺς ἐξισλαμισμούς, οὓς συνεπήγετο, πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων, προσχωροῦντες εἰς τὸν μουσουλμανισμόν, κατελάμβανον ἐξεχούσας ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσεις, δὲν σημαίνει ὅτι ἄλλοι, νοσταλγοὶ τῆς πατρίου γῆς καὶ εἰς τὰ πάτρια ἐμμένοντες, δὲν ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Καὶ ἀναφέρεται μὲν ὅτι μεταξὺ ἄλλων τουρκισάντων αἰχμαλώτων τῆς Ὀρλωφικῆς Ἐπαναστάσεως τρεῖς Πελοποννήσιοι ἐγένοντο Μεγάλοι Βεζύραι, ὁ *Μωραλῆ—Ἰσμαήλ*, ὁ *Δερβὶς— Ιμπραὴμ* καὶ ὁ *Τοπὰλ—Ἀλῆς*, ὁ φονευθεὶς εἰς τὰ *Δερβενάκια*, ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ὁ *Σουκιοὺρ βέης*, ἐγένετο διοικητὴς τῆς Ρόδου καὶ πολλούς, ἐν κρυπτῷ, Ἕλληνας ὠφέλησε. Πόσοι ὅμως αἰχμάλωτοι τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκείνης ἀπωλέσθησαν, εἴτε πωληθέντες εἰς ἰδιώτας, εἴτε τὰ κάτεργα πληρώσαντες, εἴτε εἰς τὰ βάθη τῶν ἀπολιτίστων χωρῶν ὡς σκλάβοι καὶ τεχνῖται ἀποσταλέντες.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προγενεστέρας ἐπαναστάσεις ὁ Ἀγὼν τοῦ 1821 παρουσιάζει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά, ἐν σχέσει πρὸς τὴν αἰχμαλωσίαν: Πρῶτον δὲν αἰχμαλωτίζουν μόνον Τοῦρκοι· αἰχμαλωτίζουν καὶ Ἕλληνες. Δεύτερον οἱ Ἕλληνες αἰχμαλωτίζουν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ὡς ἐὰν ἦσαν πεπεισμένοι ἔκτοτε ὅτι θ' ἀπέβαινον νικηταί, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐτόλμων πρᾶγμα ἀνήκουστον ἕως τότε: νὰ αἰχμαλωτίσουν τὸν χθεσινὸν αὐθέντην, τὸν *ἀγᾶν*, τὴν *καδοῦλαν*, τὸ *μπεόπουλον*. Ναὶ μὲν ἡ Συνθήκη τοῦ *Κουτσοὺκ-Καϊναρτζὴκ* (1774) πολλὰς ἐλευθερίας ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν ἐν Τουρκίᾳ Ὀρθοδοξίαν, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ χειμαζόμενον Γένος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι προήχθησαν τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὸ Ἐμπόριον καὶ μάλιστα ἡ Ναυτιλία. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀκριβῶς, ἐκ τούτων ὅλων, προήχθη καὶ ἡ ἑλληνικὴ ψυχή, συνέβη ὥστε βαθύτερα νὰ αἰσθάνεται τὰ ἑκάστοτε πλήγματα τῆς δουλείας καὶ συγκλονιστικώτερον τὸ ἀνυπόμονον τῆς Ἐλευθερίας σάλπισμα. Ἐντεῦθεν, συνεκρατεῖτο μὲν τὸ μῖσος τοῦ ραγιᾶ πρὸς τὸν ἀγᾶν, τὸν ἐπιχώριον τύραννον, ἀγριώτερον ὅμως ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέβαινεν. Διότι, ἂν τὰ γεγονότα, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τὰ σημειωθέντα μεταξὺ τοῦ 1774 καὶ τοῦ 1821, δὲν ὑπῆρξαν κατ' οὐσίαν χειρότερα τῶν προγενεστέρων, ἐγένοντο ἐν τούτοις βαθύτερον αἰσθητά. Καὶ ὅταν, μαζὶ μὲ τὴν Ἐπανάστασιν, ἐξερράγη καὶ τοῦ κάθε ἰδιώτου ἡ ἀγανάκτησις, μοιραία ἀπέβαινεν ἡ ἀτομικὴ ἐκδίκησις, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου ἡ γενικὴ δὲν εἶχε λόγον νὰ ἐκδηλωθῇ. Συγγνωστὰ συνεπῶς εἶναι ὡρισμένα θλιβερὰ ἐπεισόδια, ἐὰν ἐξετασθοῦν ὡς ἀπόρροια ἐννοιῶν βαθυτέρων. Ἐὰν πρόχειροι κριταὶ μεμονωμένων ἐπεισοδίων ἐξέδωκαν πολλάκις ἐτυμηγορίαν καταδικαστικήν, δὲν σημαίνει ὅτι τὰ ἴδια γεγονότα, ἐξεταζόμενα ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας αὐτῶν, καὶ μάλιστα ἐν σχέσει πρὸς τὴν στιγμήν, ἢ τὴν ἀνάμνησιν, ἢ τὸ πρὸς τὰ μέλλοντα γενέσθαι δέος, ἤθελον ἀγάγει τὸν ψυχρὸν καὶ δίκαιον κριτὴν εἰς τ' αὐτὰ συμπεράσματα. Κάθε ἄλλο. Ἀπορία γεννᾶται πῶς δὲν συνέβησαν καὶ ἀπειράκις χειρότερα, εἰς τὴν κατέχουσαν τοὺς πάντας ἀπελπισίαν καὶ εἰς τὴν σαφῆ ἔννοιαν ὅτι παρὰ πάντων, οἱ ἀγωνιζόμενοι, εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ. Ὁ λαὸς ἐπείνα. Πλὴν τούτου, ἤθελε νὰ ἐπανακτήσῃ ὅσα οἱ χθεσινοί του τύραννοι ἐπὶ γενεὰς ἀφῄρουν ἀπ' αὐτὸν καὶ τοὺς πατέρας του. Ἔτι μᾶλλον, ἔβλεπε καὶ εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ν' ἀναμιγνύωνται ἅρπαγες ἐξ ἐπαγγέλματος, ἅρπαγες ἐξ ἰδιοσυγκρασίας, ἅρπαγες ἀπὸ τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τῆς ἀποταμιεύσεως, μὲ τὴν πρόνοιαν τοῦ μύρμηκος, εἰς τὴν ἀναρχικὴν λαίλαπα ἣν μοιραίως ἐσκόρπισεν ἡ Ἐπανάστασις.

Ταύτας τὰς θεμελιώδεις συνθήκας ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, θέλομεν προβῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος, πρῶτον μὲν ὅσον ἀφορᾷ τοὺς παρὰ τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλωτισθέντας Τούρκους, καὶ δεύτερον ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἕλληνας τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι.— Ὁ πρῶτος ἐπίσημος αἰχμάλωτος δύναται νὰ λογισθῇ ὁ βοεβόδας τῶν Καλαβρύτων Ἰμπραὴμ ἀγᾶς *Ἀρναούτογλους*. Πολιορκηθεὶς εἰς τὸν κονάκιόν του ἐπὶ πέντε ἡμέρας, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, κατόπιν προφορικῆς συνεννοήσεως. Δὲν ἦτο στρατιωτικός. Δὲν εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἦτο ἀπηλλαγμένος ὡρισμένων τύπων. Ἀνήκων εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἰσχυρὰς οἰκογενείας τῆς Τριπόλεως, ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἀπὸ αἰῶνος ἤδη, διὰ τῶν πολλῶν μελῶν των, ἐνέμοντο ὡς *βοεβόδαι* καὶ *ζαμπῖται* τὴν χερσόνησον, ἐπιπροσθέτως μέθυσος καὶ μᾶλλον εὐθύμου χαρακτῆρος ἢ φοβερός, ὁ Ἰμπραὴμ-ἀγᾶς οὐδὲν ἔπαθε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος. Παραληφθεὶς ὡς αἰχμάλωτος τοῦ *Γεωργίου Λεχουρίτου*, παρέμενε παρ' αὐτῷ ἐλεύθερος, τόσον ὥστε οὐδὲ ὅταν τὰ στρατεύματα τοῦ Αἰγυπτίου Ἰμπραὴμ θερίζοντα τὸν τόπον διήρχοντο ἀπὸ τὸ Λεχοῦρι ὁ παλαιὸς βοεβόδας ἠθέλησε νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν ἢ ὁπωσδήποτε νὰ βλάψῃ τοὺς Ἕλληνας. Σχεδὸν παρομοίαν τύχην ἔσχεν ὁ ἀδελφός του Σουλεϋμὰν-ἀγᾶς, βοεβόδας Καλαμῶν ὅταν ἐξερράγη ἡ Ἐπανάστασις.

Οἱ λοιποὶ τῆς Πελοποννήσου διοικηταὶ καὶ πρόκριτοι, ὅσοι δὲν ἔφυγαν πρὸς τὴν Τρίπολιν ἢ τὴν Στερεάν, ἀλλὰ παρέμειναν καὶ ᾐχμαλωτίσθησαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀγῶνος, δὲν ἔπαθαν ζημίαν ἄλλην πλὴν τῆς ἀπωλείας τῆς περιουσίας των. Κατὰ τὰ λοιπά, οἱ ἐκ τούτων ἐπιζήσαντες διῆλθον τὴν αὐτὴν ζωὴν ἣν καὶ οἱ Ἕλληνες, χειμαζόμενοι, ἐξ αἰτίας τῶν γεγονότων, καὶ τὰς αὐτὰς μὲ ἐκείνους στερήσεις ὑφιστάμενοι. Πολλαὶ ἐπίσης γυναῖκες καὶ πλεῖστα παιδία, ἐκ τῶν ἀρχῆθεν αἰχμαλωτισθέντων, παρέμειναν ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, ἀπὸ τὰ μεσόγεια τῆς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς λοιποὺς ὁμοθρήσκους. Θὰ ἐσώζοντο δὲ ἀπειράκις περισσότεροι καὶ ἄνδρες καὶ γυναικόπαιδα, ἂν παρέμεναν ἐν τῇ γενετείρᾳ καὶ δὲν ἔσπευδαν ἄλλοι μὲν νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς φρούρια ὅπου ἡ πολιορκία τοὺς ἔφθειρε περισσότερον παντὸς ἄλλου, λόγῳ τῶν στερήσεων καὶ τῶν νόσων, ἄλλοι δὲ ν' ἀναχωρήσουν εἰς διάφορα μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα, διὰ ποικίλους λόγους, ἀνεξαρτήτους τῶν φάσεων τῆς καθ' ἑαυτὴν Ἐπαναστάσεως, δὲν προελάμβαναν νὰ φθάσουν καὶ νὰ σωθοῦν.

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, πολιορκημένοι οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀμφίσσης μὲ τὸν βοεβόδαν Ἰτζὲτ-βέην, καὶ τοὺς ἐκ Πελοποννήσου πρόσφυγας Ὀθωμανοὺς τοῦ Αἰγίου καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἀχαΐας, ἀπὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἠμύνοντο κατὰ τοῦ Πανουργιᾶ. Ὑπείκοντες τέλος εἰς τὴν ἀκαταμάχητον ἀνάγκην τῆς δίψης, τὴν 10 Ἀπριλίου παρεδόθησαν «ἄνευ περαιτέρω λόγων», χωρὶς συνθήκην δηλαδή, καὶ ἀφοῦ, μετὰ προφορικὴν καὶ οὗτοι συνεννόησιν, παρέδωσαν πρῶτον τὰ ὅπλα. Σχετικῶς πρὸς αὐτούς, τὰ ἑξῆς ὀρθότατα παρατηρεῖ εἰς τὸ Δοκίμιον τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως ὁ Ι. Φιλήμων:

«Δυστυχεῖς εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ μάλιστα ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλόπιστοι τύραννοι, αἰχμάλωτοι γινόμενοι ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς, καὶ ταύτης μόλις ἀρχομένης. Αἱ προφορικαὶ ἢ καὶ γραπταὶ συνθῆκαι οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ πρόσκαιρός τις παρηγορία δι' αὐτοὺς καὶ βάσανος διαρκεστέρα. Μόνοι

Digitized by Google

ἐκ τούτων ἐπέζησαν ὅσοι ἐπέτυχον, μεταβιβασθέντες εὐθὺς εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἢ ἐπροστατεύθησαν καλῶς ἐξαγορασθέντες ἔπειτα ἢ ἀνταλλαγέντες δι' αἰχμαλώτων Ἑλλήνων. Οἱ λοιποὶ δὲ πάντες ὑπέστησαν πᾶσαν σκληρὰν περιπέτειαν ἕνεκα τῶν φυσικῶν ἀνωμαλιῶν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἐπὶ τέλους αὐτὴν ἔτι τὴν διὰ μαχαίρας ἐξολόθρευσιν ἕνεκα τῆς ἐκτάκτου δεινότητος περιστάσεων, τῶν μὲν συνεπῶν, τῶν δὲ ἀπροόπτων. Οὕτω παραδοθέντες οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀμφίσσης καὶ τοῦ Αἰγίου, ἄλλοι μὲν ἐκρατήθησαν, γνωμοδοτήσει τοῦ *Ἰωάννου Γκούρα*, ὡς ἐνέχυρα ἐν τῇ πόλει, κατοικήσαντες εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν οἰκίας ἢ καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικάς, ὅπου παρέμενον ὡς σχετικώτεροι. Ἄλλοι δὲ διενεμήθησαν εἰς τὰ χωρία». Πλεῖστοι τούτων κατὰ καιροὺς ἐσφάγησαν, εἴτε ἐν στιγμῇ ἀπελπισίας, εἴτε ἐκ τυχαίας ἀφορμῆς, ὀργῆς ἢ μέθης. Οἱ περισσότεροι ὅμως τῶν αἰχμαλώτων ἐφονεύθησαν εἰς ἀντίποινα ἄλλων σφαγῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν ἢ τῆς Χίου, τῆς Μακεδονίας ἢ τῆς Κάσου, τῶν Ψαρῶν ἢ τῆς Κρήτης. Καὶ ἀκόμη ἐκ φόβου διότι παρετηρήθη ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰμπραήμ, ὅτι οἱ διασωθέντες αἰχμάλωτοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ὡς ὁδηγοί. Διὰ λόγους λοιπὸν φρονήσεως μᾶλλον, πλεῖστοι ἐκ τῶν αἰχμαλώτων βραδύτερον ἐσφάγησαν, ἂν καὶ πολλὰ ἔτη ἐναρμονίως διεβίωσαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα οἱ αἰχμάλωτοι εἶχαν σχεδὸν τὴν ἰδίαν πρὸς τοὺς ἐν Ἀμφίσσῃ τύχην. Οἱ ἐπαναστάται, μὴ ἔχοντες προηγούμενα πρὸς τοὺς Τουρκαλβανούς, τοὺς ἐπήλυδας, ὅπως εἶχαν μῖσος πρὸς τοὺς ἐγχωρίους ἀγάδες, ἄφηναν τοὺς πρώτους νὰ φεύγουν, ὡς συνέβη ἐν Ἀγρινίῳ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἐξωλόθρευαν τοὺς ὑπολειπομένους, ἀόπλους, μετὰ τὴν παράδοσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ διὰ τοῦτο ἀξίους περισσοτέρου οἴκτου. Ἡ Γερουσία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μάλιστα, προβλέπουσα πολλὰ εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀγράφων (Μάρτιον 1822) παρήγγελλεν εἰς τὸν Γιαννάκην Ράγκον νὰ δεχθοῦν ὅσους Τούρκους προσκυνήσουν, ἀλλὰ νὰ τοὺς στείλουν εἰς μέρος ἀσφαλὲς καὶ παράμερον διὰ νὰ μὴ συνεννοοῦνται μὲ τοὺς ἐχθρούς.«Ὅσους δὲ πιάσετε σκλάβους, πρέπει νὰ τοὺς στείλητε πρὸς ἡμᾶς, νὰ εὑρίσκωνται φυλαγμένοι, νὰ κάνωμεν ἀνταλλαγήν, διότι οἱ νόμοι ἐμποδίζουν τὸ νὰ βαστάζωμεν σκλάβους. Ἡ σκλαβεία εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι συγχωρημένη».

Οἱ συνεπείᾳ συνθηκῶν αἰχμάλωτοι. — Ἡ πρώτη ὑπὸ συνθήκην παράδοσις τουρκικοῦ φρουρίου ἐν Ἑλλάδι λογίζεται ἡ τῆς Μονεμβασίας εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, *Ἀλέξανδρον Καντακουζηνόν*. «Ὑπόσχομαι, ἔγραφεν εἰς τὸ τρίτον ἄρθρον ὁ ποιούμενος τὰς προτάσεις Καντακουζηνός, ὅτι ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐλευθερία σας εἶναι ἀπείρακτος. Διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν ἠμπορεῖτε οἱ ἴδιοι νὰ ἐκλέξετε τὸν τόπον ὅπου θέλετε νὰ ὑπάγετε. Καὶ ὅσοι θέλουν νὰ μείνουν εἰς Πελοπόννησον, τοὺς βεβαιώνω ὅτι θέλουσιν ζήσει ἐλεύθεροι κάτω ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ ἔθνους μας. Ὅσοι δὲ θέλουν νὰ ὑπάγωσιν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἢ Ἀνατολήν, πρέπει νὰ πληρώσωσι τὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου. Ὅσοι ὅμως θελήσωσιν εἰς Τζιρῆγον (Κύθηρα) δὲν θέλουσι πληρώσει ναῦλον». Ὅσοι εἶχαν σωθῆ ἀπὸ τὰς τρομερὰς κακουχίας τῆς πολιορκίας ἐζήτησαν ν' ἀναχωρήσουν εἰς Ἀνατολὴν καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Πλεῖστοι ἀποβάντες εἰς Σμύρνην καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τοποθετηθέντες εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς νέαν ἔξαψιν προεκάλεσαν εἰς τὴν πόλιν καὶ νέας σφαγὰς τῶν ὑπολειπομένων Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Γεννιτσάρους. Ὁ Γάλλος Jurien de la Gravière εἰς τὴν Ἱστορίαν του ἀναφέρει, ἀρυόμενος τὴν πληροφορίαν ἀπὸ γαλλικῆς ἐκθέσεως, ὅτι ἑξακόσιοι αἰχμάλωτοι ἐπιβιβασθέντες τριῶν σπετσιωτικῶν πλοίων, ὅπως μετενεχθῶσιν εἰς Ἀσίαν, ἐρρίφθησαν ὑπὸ τῶν Σπετσιωτῶν εἰς Κάσον. Ἐγκατελείφθησαν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ τούτου βράχου, ἀφοῦ ἐντελῶς ἐλαφυραγωγήθησαν, γυμνοὶ καὶ πεινῶντες. Μετεφέρθησαν δὲ εἰς Νέαν Ἔφεσον ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἐμπόρου Μπονφόρ, ἐπὶ ναυλωθέντος αὐστριακοῦ πλοίου. Πιθανὴ ἡ πληροφορία. Ἀλλά, πλὴν τοῦ πρὸς Μουσουλμάνους γαλλικοῦ οἴκτου, οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει. Διότι ἡ Κάσος, καίπερ νῆσος, τὴν Ἀσίαν ἐξεπροσώπει εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οὐδεμία ἀσφάλεια εἰς σπετσιωτικὰ πλοῖα ἠδύνατο νὰ παρασχεθῇ εἰς ἀσιατικοὺς λιμένας, ὧν τὰ ὕδατα κατέρυθρα ἦσαν ἀκόμη ἀπὸ τὰς ἀτελευτήτους καὶ καθημερινὰς σφαγὰς τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Νεοκάστρου.—Χαρακτηριστικὴν πληροφορίαν περὶ αἰχμαλώτων παρέχει ὁ πρωτοσύγκελλος *Ἀμβρόσιος Φραντζῆς* σχετικῶς μὲ τὸ *Νεόκαστρον*. Κατὰ τὴν μεγάλην τῆς πρώτης πολιορκίας ζέσιν, ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μὴ ὑποφέροντες τὴν κακουχίαν παρεδόθησαν ὑπόσπονδοι. Ἡ Γενικὴ Ἐφορία τῆς Ἀρκαδιᾶς (Κυπαρισσίας) τὴν 14 Ἰουλίου παρέλαβεν αὐτοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ἔλεός της, τοὺς ἐπεριποιήθη καὶ τοὺς διένειμεν εἰς τὰς κώμας, ἵνα, ἐλευθέρως διαβιοῦντες, ἐργάζωνται διὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Μόνον δέκα ἓξ ἐξ αὐτῶν τοὺς κάτω τῶν ἑξῆντα ἐτῶν ἐκράτησεν ἐντὸς ἐρειπίου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Κυπαρισσίας, χάριν ἀσφαλείας δεδικαιολογημένης. Ὅταν δέ, μετὰ τὴν ναυμαχίαν πρὸς ὀθωμανικὸν σκάφος τῆς Μεθώνης, τὸ ἀπὸ τῆς διασκευῆς «*Μπόγον*» καλούμενον, ἐγνώσθη ὅτι πολλοὶ ἔπεσαν θύματα ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἱ αἰχμάλωτοι ἐκεῖνοι εἰς ἀντίποινα ἐσφάγησαν.«Ἐπὶ τούτῳ, ἐξακολουθεῖ ἐν ὑποσημειώσει ὁ ἴδιος πρωτοσύγκελος, ἐταράχθην ὑπερβολικά. Καὶ ὄχι τόσον διὰ τοὺς ἄλλους, ὅσοι ἔπραξαν τὸν ἀφανισμὸν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δυστυχῶν Ὀθωμανῶν, ὅσον διότι εἰς τὴν ἀθέμιτον πρᾶξιν αὐτὴν συνεμέθεξε μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ ὁ αὐτάδελφος τοῦ *Ἀθανασίου Γρηγοριάδου* Γεώργιος».Οὗτος ἠρνήθη τὴν εἰς τὴν πρᾶξιν συμμετοχήν του ἐπὶ προφάσει ὅτι ἐκ περιστάσεως εὑρέθη μετὰ τῶν ἄλλων, ὄχι δὲ ἐκ προμελέτης. Ἄλλην σπαρακτικὴν εἰκόνα παρέχει ὁ ἴδιος Φραντζῆς ἀπὸ τὴν ἰδίαν πολιορκίαν. Ἀναφέρει, δηλονότι, ὅτι, μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἑκατὸν εἴκοσι πέντε Ὀθωμανῶν, ἐξῆλθον ὑπὸ τὰς αὐτὰς περίπου συνθήκας καὶ ἄλλοι ἑξήκοντα. Διὰ τὸν ἕνα ὅμως ἢ διὰ τὸν ἄλλον λόγον οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας ἀπέστειλαν τοὺς αἰχμαλώτους τούτους εἰς τὴν νησῖδα *Χελωνάκι* ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ τοὺς στέλλουν τακτικὰ τὴν τροφήν των. Ἐκεῖ τοὺς ἐλησμόνησαν. Καὶ ὁ Φραντζῆς ἀναφέρει μίαν ἀπὸ τὰς τραγικωτέρας τῶν σκηνῶν, ἀσυνήθη εἰς τὰ τοιαῦτα χρονικά. Διότι ἀφοῦ οἱ ἐπιζῶντες κατέτρωγον τὰ πτώματα, κατόπιν ἤρχισαν μεταχειριζόμενοι αὐτὰ ὡς λέμβους, ἐπειδὴ ἐπέπλεον, καὶ ἠγωνίζοντο νὰ πλησιάσουν τὴν ξηράν, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώνουν διότι ἐφονεύοντο. Φρικτὰ βεβαίως ἐπεισόδια, ἀλλὰ γεγονότα μεμονωμένα.

Οἱ αἰχμάλωτοι ἐν Τριπόλει.—Ἀτυχῶς ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως τὴν 23 Σεπτεμβρίου 1821, μολονότι ἐβάρυνεν εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς ἑλληνικῆς νίκης, σημαντικῶς ἠμαύρωσε τὸ κλέος αὐτῆς. Ἀληθεύει ὅτι ἐξαιρετικαὶ ὑπῆρξαν αἱ συνθῆκαι ὑφ' ἃς ἐπετελέσθη. Τὸ κακὸν προεβλέπετο. Ἐζητήθη ν' ἀποτραπῇ. Ἐπεδιώχθη μάλιστα ἡ λαφυραγωγία, διὰ νὰ λησμονηθῇ, νὰ παροραθῇ, ν' ἀποτραπῇ ἡ μαντευομένη ἀνθρωποθυσία. Ἓξ μηνῶν ἐπανάστασις, στερήσεις πολύτροποι, κόποι, μόχθοι, κίνδυνοι, ἐξαγρίωσις ἐκ λόγων καὶ περιστατικῶν ἀποτελούντων τὸ περιθώριον τοῦ Ἀγῶνος, ἀλλ' ἐκνευριζόντων λαὸν ἀσυνήθιστον ἀκόμη εἰς τὰ ὅπλα, τὰς πολεμικὰς περιπετείας καὶ μάλιστα τὴν μέθην τῆς νίκης, εἶχαν δημιουργήσει παράδοξον ἀτμοσφαῖραν γύρω τῆς πολιορκουμένης Τριπόλεως. Ἀχαλίνωτος ὁ ἔνοπλος συρφετὸς ἐκαραδόκει. Παρ' αὐτὸν ὁ ἀληθὴς Ἀγωνιστὴς ἐσυλλογίζετο διατί τάχα θὰ ἐστερεῖτο δικαίας συμμετοχῆς εἰς τὴν λαφυραγωγίαν, τὸ «*πλιάτζικο*» τῆς παλαιᾶς παραδόσεως. Ἄνευ αὐτῆς τῆς πολυμήνου προσδοκίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐκαλλιέργουν οἱ Ἀρχηγοὶ διὰ λόγους ἀνάγκης, τὰ στρατόπεδα τῆς πολιορκίας ἴσως ἤθελον διαλυθῆ ἐκ τοῦ καμάτου, ἤθελον σκορπίσει ἀπὸ τὴν ἐξάντλησιν. Καὶ τὸ Ναύπλιον ἐπολιορκεῖτο τότε. Καὶ αἱ Πάτραι, καὶ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἡ Κόρινθος. Ὅλων ὅμως τὰ ὄμματα ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Τρίπολιν.

Διότι ἐκεῖ ἐπολιορκοῦντο τὰ *χαρέμια τοῦ Χουρσήτ*, ὁ βαθύπλουτος *Κιαμὴλ βέης* τῆς Κορίνθου καὶ τόσοι Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως καὶ μερῶν τῆς μεσημβρινῆς Πελοποννήσου, κλεισθέντες ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς μὲ τὴν κινητήν των περιουσίαν. Τόσην αἴγλην εἶχεν ἡ ἐλπιζομένη ἅλωσις καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς λαφυραγωγία εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἐπὶ αἰῶνας τυραννηθέντων οἵτινες ἔβλεπον ἐγγίζουσαν τῆς ἀνταποδόσεως τὴν ὥραν, ὥστε τὰ μακρὰν τῆς Τριπόλεως σώματα ἐλιποτάκτουν καὶ κρύφα ἔφθανον εἰς τὴν Τρίπολιν διὰ νὰ μετάσχουν τῆς λεηλασίας, διὰ νὰ μὴ στερηθοῦν τοῦ ἀνήκοντος δικαιωματικῶς εἰς αὐτοὺς μεριδίου ἐκ τῶν λαφύρων, ἐκ τῶν αἰχμαλώτων. Εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ Ὀμὲρ-Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ-Μεχμὲτ ἠγωνίζοντο νὰ καθαρίσουν τὴν χώραν ἀπὸ τοὺς μαχητάς της, διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς Πελοπόννησον. Ὁ Κιοσσὲ-Μεχμὲτ μάλιστα, ἔχων τὸν τίτλον τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἔπραττε πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν χώραν ἥτις ἀνετέθη εἰς αὐτόν, καὶ διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰ χαρέμια τοῦ προκατόχου του Χουρσήτ, διὰ παντὸς τρόπου ζητοῦντος νὰ τ' ἀπαλλάξῃ, πρὸ τῆς ἀναμενομένης ἁλώσεως. Μολαταῦτα, τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τὰ φρουροῦντα εἰς τὰ Μεγάλα Δερβένια τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀκριβῶς διὰ νὰ παρακωλύσουν τὸν Κιοσσὲ-Μεχμὲτ νὰ εἰσβάλῃ καὶ βοηθήσῃ τὴν πολιορκουμένην φρουρὰν τῆς Τριπόλεως, ἐγκατέλειπον τὰς θέσεις των εἰς τὸν Ἰσθμόν, διὰ νὰ μὴ ἀπολέσουν τὸ ἐν Τριπόλει ἐλπιζόμενον μερίδιον. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἀτόπου θετικαὶ ὅσον καὶ ἐπίσημοι βεβαιώσεις παρεσχέθησαν ἐπὶ τοῦ δικαιώματος τῶν σωμάτων ἐκείνων εἰς τὰ ἐκ Τριπόλεως λάφυρα.

Ὁπωσδήποτε, παρὰ πάντων ἀνεμένετο ἡ ἄτοπος ἀνέλιξις τῆς ἐπικειμένης ἁλώσεως. Ἐπειδὴ δὲ δὲν παρέστη κατ' αὐτὴν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ἐλέχθη κατὰ κόρον ὅτι διὰ μηχανορραφίας τὸν ἀπεμάκρυνεν ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὥστε νὰ μείνῃ κυρίαρχος κατ' αὐτὴν καὶ νὰ πράξῃ κατ' ἀρέσκειαν. Τοῦτο εἶναι ἀνακριβὲς καὶ ἀστήρικτον. Ἡ λαφυραγωγία ἐθεωρήθη ὡς ἀναγκαῖον κακόν, καὶ ἐκ πάντων τὸ ἐλάχιστον. Οὐδὲ αὐτὸς ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, πράγματι μέγας ἰδεολόγος, τὴν ἀπέκρουεν, ἀφοῦ τὴν ἐθεώρει ἀναπόφευκτον. Ἐπίτηδες δὲ ἀπεμακρύνθη τῆς Τριπόλεως, τὸ μὲν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ μακρὰν τῆς πολιορκίας ἐκείνης στρατόπεδα, τὸ δὲ διὰ νὰ μὴ παρίσταται εἰς τὴν ἅλωσιν καὶ σπιλωθῇ ἐκ τῶν τυχὸν μελλόντων νὰ συμβῶσιν, ἐναντίον τῶν ὁποίων οὐδεμίαν εἶχε κατ' οὐσίαν δύναμιν. Τὴν 11ην Σεπτεμβρίου λοιπὸν συνετάχθη τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον, φέρον τὴν μεγάλην σφραγῖδα τοῦ Ὑψηλάντου:

Διὰ νὰ μὴν ἀδικηθῇ κανεὶς στρατιώτης, οὔτε ἡ πατρὶς διὰ τὴν ὁποίαν πολεμοῦμεν, ἔγινεν μὲ τὸν ὑψηλότατον ἀρχιστράτηγον Πρίγκηπα (τὸν Δ. Ὑψηλάντην), μὲ ὅλους τοὺς ἄρχοντας καὶ μὲ ὅλους τοὺς Ἀρχηγοὺς τῶν στρατευμάτων τῆς πολιορκίας ἐξέτασις, καὶ μὲ κοινὴν γνώμην ἐκρίθησαν εὔλογα τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα προλέγομεν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, διὰ νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των καὶ νὰ κάμωσιν ὅρκον εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ὅτι θέλουσι τὰ φυλάξει.

Α') Ἂν ἡ Τριπολιτσὰ παραδοθῇ μὲ συνθήκας, ἀφ' ὅσα ἤθελον ἀποφασισθῆ μὲ τὰς συνθήκας νὰ δώσουν οἱ Τοῦρκοι, τὰ δύο τρίτα νὰ πέρνουν οἱ στρατιῶται καὶ τὸ ἓν τρίτον νὰ δίδεται εἰς τὴν πατρίδα διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων της ἀναγκῶν. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ διορισθῇ ἀπὸ κάθε στράτευμα ἕνας Καπετάνος μὲ 100 ἐνόπλους στρατιώτας, διὰ νὰ ἐμβοῦν μέσα εἰς τὴν πόλιν, νὰ παραλάβουν κανόνια, ὅπλα καὶ ὅσα ἄλλα εἶναι πράγματα τοῦ κοινοῦ, καὶ νὰ καταγράφουν διωρισμένοι γραμματικοί, διὰ νὰ μὴ χαθῇ τίποτε.

Β') Ἂν ἡ Τριπολιτσὰ παρθῇ μὲ ἔφοδον, ἀπ' ὅλα τὰ λάφυρά της, τὰ τρία μερίδια νὰ εἶναι τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸ ἓν τῆς πατρίδος. Τὰ κανόνια ὅμως, ἡ μπαρούτη καὶ ὅ,τι ἄλλο πρᾶγμα τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ὄχι τῶν κατοίκων της Τούρκων, αὐτὰ δὲν ἐμβαίνουν εἰς τὰ λάφυρα. Πρέπει δὲ καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ εἶναι ἀπὸ κάθε στράτευμα ἕνας Καπετάνος διωρισμένος μὲ 100 στρατιώτας, καὶ μὲ γραμματικούς, διὰ νὰ καταγραφῶσι καὶ νὰ φυλάττωνται ὅλα τὰ λάφυρα, ὥστε νὰ μὴ χαθῇ τίποτε.

Γ') Ἂν τέλος πάντων φύγουν οἱ Τοῦρκοι, ἀπὸ κάθε στράτευμα ἕνας Καπετάνος μὲ 100 στρατιώτας νὰ ἔμβῃ εἰς τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν στρατιωτῶν νὰ κυνηγᾷ καὶ νὰ πολεμᾷ τοὺς ἐχθρούς. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰ λάφυρα τόσον τῶν Τούρκων, ὅπου ἤθελαν φύγει, ὅσον καὶ ἐκείνων ὅπου ἤθελαν μείνει εἰς τὴν πόλιν, νὰ μοιράζωνται ὡς ἀνωτέρω, ἤγουν τὰ τρία μερίδια νὰ εἶναι τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸ ἕνα τῆς πατρίδος. Ἀπὸ τοὺς στρατιώτας οἱ ὁποῖοι θὰ κυνηγήσουν τοὺς φεύγοντας ἐχθρούς, ὅποιος πιάσῃ ζωντανὸν τὸν Κιαμὴλ βεῆν ἢ τὸν Κεχαγιᾶ βεῆν, ἢ τὸν Καϊμακάμην ἢ τὸν Δεφτὲρ-Κεχαγιᾶν ἢ τὸν Μουσταφᾶ βεῆν ἢ τὸν Νακὴπ-ἐφφένδην, ἢ τὸν Μουκαμπελετσῆ, ἢ τὸν Σὲχ Νετζὴπ ἐφφένδην, διὰ μὲν τὸν Κιαμὴλ-βεῆν ἔχει νὰ λαμβάνῃ χωριστὴν ἀνταμοιβὴν τριάντα χιλιάδες γρόσια. Διὰ δὲ τὸν Κεχαγιᾶ βεῆν εἴκοσι. Διὰ τὸν Καϊμακάμην δέκα. Διὰ τὸν Δεφτὲρ-Κεχαγιᾶν δέκα. Διὰ τὸν Νακὴπ ἐφφένδην πέντε, διὰ τὸν Μουκαμπελετσῆ πέντε, διὰ τὸν Σὲχ Νετζὴπ ἐφφένδην πέντε καὶ διὰ τὸν Μουσταφᾶ-βεῆν ὁμοίως.

Δ') Οἱ στρατιῶται ὅπου ἐπῆγαν εἰς τὰ Δερβένια, ὁμοίως κ' ἐκεῖνοι ὅπου θὰ ὑπάγουν τώρα εἰς τὴν Πάτραν, ἔχουν νὰ λαμβάνουν ἴσα μερίδια μὲ ἐκείνους, ὁποῦ μένουν ἐδῶ. Ὅσοι δὲ ἐθανατώθησαν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς ἢ ἤθελον θανατωθῆ, οἱ Καπετανέοι θέλουν εὐγάλει καὶ τὸ μερίδιον αὐτῶν διὰ τὰς φαμελίας των.

Ταῦτα ἐκρίθησαν μὲ κοινὴν γνώμην εὔλογα καὶ συμφέροντα εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰ στρατεύματα.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Τριπολιτσᾶς
τῇ 11ῃ Σεπτεμβρίου 1821
Δημήτριος Ὑψηλάντης
Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου

Γερμανὸς Π. Πατρῶν, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Ἀναγνώστης Παπαγιαννόπουλος (Δεληγιάννης), Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου (Ἀναγνωσταρᾶς), Παναγιώτης Γιατράκος, Ἄνθιμος Ἔλους, Σωτήριος Χαραλάμπου, Παναγιώτης Κρεββατᾶς, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Καὶ αὐτὴ μὲν ἡ ἀπόφασις δὲν ἐπραγματοποιήθη, διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως τῶν ὑπογραψάντων, παρ' ὅλα ὅσα καὶ ἐλέχθησαν ἢ ἐγράφησαν ἐναντίον τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, μάλιστα ὑπὸ ξένων ἱστορικῶν, παρεξηγησάντων ὡρισμένα μέτρα ἅτινα ἔλαβε. Διὰ νὰ ἐννοηθῇ ὅμως καλύτερον τὸ πνεῦμα ὅπερ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐκυριάρχει ἐν Τριπόλει καὶ γύρω αὐτῆς, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑπάρχοντας καὶ τοὺς προσδοκωμένους ἀμφοτέρωθεν αἰχμαλώτους, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι λύσσα κατεῖχε τοὺς πολιορκητὰς διὰ τὰ μαρτύρια τῶν ὁμήρων Ἀρχιερέων καὶ Προκρίτων τῶν κρατουμένων καὶ μαρτυρικῶς θνησκόντων ἐν Τριπόλει. Τόσον δὲ πεῖσμα εἶχεν ἀναπτυχθῆ καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὥστε ὅταν ὁ Πετρόμπεης Μαυρο-

Digitized by Google

μιχάλης ἔστειλεν εἰς Τρίπολιν τὸν Γ. Παγωνόπουλον νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἀδελφῶν Ἰμπραὴμ καὶ Σουλεϋμὰν Ἀρναουτογλαίων, τῶν αἰχμαλωτισθέντων εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ τὰς Καλάμας, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀναστασίου καὶ τῶν Ἀρχιερέων καὶ Προκρίτων, οἱ Τοῦρκοι ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις μὲ ἀπάντησιν αὐτόχρημα ὑβριστικήν.

Ὁπωσδήποτε ἤρχισαν πρῶτον μὲν αἱ μυστικαὶ καὶ κατ' ἰδίαν συνεννοήσεις, ἔπειτα δὲ αἱ ἐπίσημοι περὶ συνθηκολογίας, καὶ τέλος ἡ ἀπότομος καὶ αἰφνιδία τῆς Τριπόλεως ἅλωσις. Αἱ ἀνωμαλίαι προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν δυσπιστίαν τῶν μὲν πρὸς τοὺς δέ. Ἰδίως οἱ ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Πελοποννήσου προσφυγόντες εἰς Τρίπολιν Τοῦρκοι, προκειμένου νὰ γίνουν αἰχμάλωτοι, ἐζήτουν νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Προκρίτους ἢ τοὺς Στρατιωτικοὺς ἐκείνων τῶν περιφερειῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ αὐτοὶ προήρχοντο, ὥστε εἰς γνωστοὺς νὰ περιπέσουν καὶ ὄχι εἰς ἀγνώστους. Ἐντεῦθεν μεγίστη προέκυψεν ἀνωμαλία. Αἱ πύλαι παρεβιάσθησαν ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, χείμαρρος τότε γυναικοπαίδων ἐξῆλθε διὰ νὰ σωθῇ, παραδιδόμενος εἰς τοὺς γνωστοὺς Καπετάνους, τοὺς ὁποίους τῇδε κἀκεῖσε ἐζήτουν. Ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων ἔπιπταν. Καὶ ἕκαστος ἐπεδίωκεν, εἰς τὸν πανικὸν ἐκεῖνον, νὰ προφθάσῃ πρῶτος. Συνέβη ὅμως καὶ τοῦτο τὸ τραγικόν. Οἱ Ἕλληνες, φοβούμενοι ὅτι, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως ἀπὸ τόσα ἄχρηστα στόματα, οἱ ἄνδρες θὰ ἐπέμενον εἰς τὴν ἄμυναν, ὄχι μόνον δὲν ἠχμαλώτισαν τὰ γυναικόπαιδα ταῦτα ἀλλὰ τὰ ἀπώθουν ἐκ νέου πρὸς τὴν Τρίπολιν διὰ νὰ ἐπανέλθουν πάλιν εἰς αὐτήν.

«Τὸ θέαμα ἦν τραγικώτατον, ἐπάγεται ὁ Φιλήμων, ὅτε ἀπωθούμενα ταῦτα εἰς τὰ ἔσω παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀνταπωθοῦντο διὰ τοῦ πυροβολισμοῦ εἰς τὰ ἔξω παρὰ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη σύζυγοι κατὰ συζύγων, πατέρες κατὰ τέκνων, τέκνα κατὰ πατέρων καὶ μητέρων, ἀδελφοὶ κατ' ἀδελφῶν καὶ ὁμόπιστοι κατὰ ὁμοπίστων, τὸν θάνατον ἐξεσφενδόνιζον λόγῳ σκληρᾶς ἀνάγκης καὶ ἐπ' ἐλπίδι ἀτομικῆς ἐλευθερίας».

Μεγάλη προσοχὴ εἶχε δοθῇ ἰδίως εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Κορινθίου Κιαμὴλ-βέη καὶ τῶν χαρεμίων τοῦ Χουρσήτ. Ταῦτα ἐφυλάσσοντο εἰς τὸ Σαράγιον. Ὁ δελήμπασης τοῦ Χουρσήτ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἔθεσε πῦρ εἰς τὸ Σαράγιον, διὰ νὰ κατακαύσῃ τὰ χαρέμια, ὥστε νὰ μὴ περιπέσουν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν καὶ ἐξευτελισθῇ ὁ αὐθέντης του. Ἐπρόφθασαν ὅμως ὁ *Ἠλίας Μαυρομιχάλης* μετὰ τοῦ *Γιατράκου* καὶ ἔσβησαν τὴν πυρκαϊάν. Καταληφθέντος δὲ τοῦ μεγάρου ἠχμαλωτίσθησαν τὰ χαρέμια μετὰ τοῦ Κεχαγιᾶ-Μουσταφᾶ-βέη, τοῦ καϊμακάμη Μεχμέτ-Σαλὴχ βέη καὶ αὐτοῦ τέλος τοῦ Κιαμὴλ-βέη, ἐκεῖ ἀνευρεθέντος. Καὶ αὐτοὶ μὲν οἱ αἰχμάλωτοι περιεσώθησαν. Ὅσα μέτρα ὅμως καὶ ἂν εἶχαν ληφθῇ, ὥστε νὰ περιορισθῇ τὸ πλῆθος εἰς μόνην τὴν λεηλασίαν καὶ γίνουν σεβαστοὶ οἱ αἰχμάλωτοι, τίποτε δὲν κατωρθώθη. Ἡ Τρίπολις ἐπὶ τριήμερον μετεβλήθη εἰς σφαγεῖον. Ἀπειρία δὲ πτωμάτων, ἐπὶ ἡμέρας ἀποκειμένων, ἐμόλυνε τὴν ἀτμοσφαῖραν καὶ ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Τουρκαλβανῶν διασωθέντων εἰς τὴν Στερεὰν καὶ τὴν σφαγὴν τὴν τριήμερον, ὀκτακισχίλιοι διεσώθησαν ἐν ὅλῳ, γυναῖκες καὶ παιδία, ἐλάχιστοι δὲ ἄνδρες. Καὶ ἐπέζησαν μὲν ὅσοι ἐγένοντο διὰ τὸν ἕνα ἢ ἄλλον λόγον αἰχμάλωτοι. Ὅσοι δὲ ἐγκατελείφθησαν ἔξω τῆς Τριπόλεως, σχεδὸν ὅλοι, σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπωλέσθησαν. Τραγικὴν εἰκόνα τῶν τελευταίων μᾶς παρέχει εἰς τ' ἀπομνημονεύματά του ὁ ἥκιστα Φιλέλλην Γάλλος ἀξιωματικὸς *Περσᾶ*, ἐλθὼν ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅστις προτιμήσας ν' ἀπαγάγῃ μίαν Τουρκοποῦλαν ὀρφανήν, τὴν Ἀντελὲ Τζελατοπούλου, ἐκ τῶν θυμάτων ἀκριβῶς τῆς Τριπόλεως, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, διὰ νὰ κρίνῃ τὸν αἱματηρότατον καὶ σπαρακτικόν της ἀγῶνα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ τυχοδιωκτισμοῦ.

Τὰ χαρέμια τοῦ Χουρσὴτ τὰ παρέλαβεν ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Καὶ ὁ Γιατρᾶκος τὸν Κιαμὴλ-βέην. Τί δ' ἀπέγιναν, κατὰ τὴν περιπετειώδη αἰχμαλωσίαν των, ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὰ σχετικὰ πρὸς αὐτοὺς ἄρθρα θέλει λεπτομερῶς πληροφορηθῆ. Διὰ τὸ τέλος τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ἐν Τριπόλει, ὁ Φιλήμων ἐπάγεται τὴν ἀκόλουθον κλασσικὴν πράγματι ἀπολογίαν:

«Ὁ ἐπὶ ἓξ μῆνας δεκατιζόμενος ὑπὸ τοῦ πολέμου ἐπαναστατικὸς στρατὸς συνετίθετο ἐν γένει ὑπὸ ἀνθρώπων, ὧν ἔμενον ἀνοικταὶ ἔτι αἱ πληγαὶ τῆς μαχαίρας καὶ οἱ μώλωπες τῆς μαστιγώσεως τοῦ ἀγᾶ καὶ οἱουδήποτε κοινοῦ Τούρκου. Τούτοις δὲ προσετίθεντο καὶ Κυδωνιεῖς καὶ Σμυρναῖοι καὶ Θρᾶκες καὶ τοιοῦτοι, ἀμείλικτον πνέοντες ἐκδίκησιν διὰ τὰς προσφάτους ἀδίκους σφαγὰς καὶ αἰχμαλωσίας πατέρων, μητέρων, τέκνων, ἀδελφῶν καὶ οἰκείων. Τίς ἄρα ἐπιρροὴ ἢ πρόσταγμα ἠδύνατο κατὰ τοῦ τοιούτου πνεύματος, μηδεμιᾶς ἐν ταὐτῷ συνθήκης προηγηθείσης; Ἰδίως δὲ οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ Λάκωνες, ἁμαρτάνοντας ἐθεώρουν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ θεῖον ἐὰν ἄφηνον ζῶντας οὐ μόνον τοὺς Τούρκους ὡς δεσπότας ἀσεβεῖς καὶ διώκτας τῆς θρησκείας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑποτιθεμένους ἔτι τουρκόφρονας. Ἐκ τούτου ὁ Ἕλλην *Σταυράκης Ἰωβίκης* διεκινδύνευσε πρὸ τῆς ἐκπορθήσεως. Ἐκ τούτου ὁ Ἕλλην *Σωτήριος Κουγιᾶς*, προεστὼς τῆς Τριπόλεως, θεωρηθεὶς ὡς τουρκολάτρης, διότι οὐκ ἐρρίφθη ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐλεεινὸν ἔλαβε θάνατον κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν, ἂν καί, κατ' ἄλλους, ὁ ἀνὴρ οὗτος παραίτιος ἐγένετο τοῖς ἐν τῇ πόλει χριστιανοῖς ὅσων ἠδυνήθη καλῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Αἱ δὲ μετενεχθεῖσαι εἰς τὰς ἐπαρχίας αἰχμάλωτοι ἐκ τῶν Τουρκισσῶν ἐθεωρήθησαν παρὰ τῶν Ἑλληνίδων ὥς τι κοινωνικὸν μίασμα καὶ θρησκευτικὴ ἀσέβεια».

Ἡ Κόρινθος καὶ ἡ δουλεία.—Ἑτέρα παρασπονδία, μόνην δικαιολογίαν ἔχουσα τὰς ἀνωτέρω ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς καταστάσεως θλιβερὰς ἀλλ' ἀμετατρέπτους αἰτίας, ἐσημειώθη τὸν Ἰανουάριον 1822, ὅταν ἐκυριεύθη τὸ πρῶτον ὁ Ἀκροκόρινθος. Μεταξὺ τῶν ἄλλων συνεφωνήθη νὰ μεταφερθοῦν πάντες οἱ Τοῦρκοι εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπῃτεῖτο ἡ κατάληψις τοῦ φρουρίου, ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπόσπονδον καὶ ἀσφαλῆ ἀναχώρησιν τῆς ἐκ Τουρκαλβανῶν φρουρᾶς του, τὰ πλοῖα δι' ὧν θὰ μετεφέροντο οἱ αἰχμάλωτοι εἰς Ἀσίαν ἐβράδυναν νὰ φανοῦν. Τότε κατ' ἀνάγκην ἤρχισαν ν' ἀνέρχωνται εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον στίφη ἄτακτα, παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἐνῷ ἀπουσίαζον οἱ σπουδαιότεροι τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Τὰ στίφη ἐκεῖνα, ἔναυλον ἔχοντα εἰς τὰ ὦτα τὴν ἀγρίαν φωνὴν τοῦ Ἀρματωλοῦ *Πανουργιᾶ*, ὅστις ἐμέμφθη ἡμέρας τινὰς πρότερον ἐν τῇ Συνελεύσει τῆς Κορίνθου τοὺς Πελοποννησίους, ὡς πλουτίζοντας δῆθεν ἐκ τῶν λαφύρων, ἀντὶ νὰ σφάζουν τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τῆς ἐπιβιώσεως τῶν ὁποίων μεγίστας προέβλεπε συμφοράς, προέβησαν εἰς τὴν σφαγὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνδρῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον. Τὰς δὲ γυναῖκας, ἁρπαγείσας, μετέφεραν εἰς μεμακρυσμένα χωρία οἱ μαχηταὶ καὶ μετεχειρίζοντο αὐτὰς ὡς δούλας. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίπτωσιν ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ *Θεόδωρος Νέγρης*, ὡς «Ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, καὶ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν Μινίστρων» ἐξέδωκε τὴν ἀκόλουθον ἀπαγορευτικὴν τῆς δουλείας διάταξιν:

«Γνωστοποιεῖται κατ' ἐπιταγὴν τῆς Διοικήσεως πρὸς τὸ Μινιστέριον τοῦ Πολέμου, ὅτι: ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις ἀρχὴν θεμελιώδη ἔχει τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας, α') Εἶναι ἀπηγορευμένον ἄχρις ἐκδόσεως εἰδικοῦ νόμου νὰ πωλῶνται καὶ ν' ἀγοράζωνται καθ' ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν ἄνθρωποι ἑκατέρων τῶν γενῶν παντὸς ἔθνους· β') Ἂν τυχὸν εὑρίσκωνται ἢ ἀκολούθως εὑρεθῶσιν ἀργυρώνητοι, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὥραν εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους δεσπότας ἀκαταζήτητοι».

Πολλαὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐγένοντο χριστιαναί. Ἐβαπτίσθησαν καὶ τουρκόπουλα καί, ὡς ἑλληνόπουλα, μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐμεγάλωσαν γενόμενοι Ἀγωνισταί. Ὁ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ὡς ὑπουργός, ἀλλὰ καὶ ὡς κληρικός, ἔκαμε πᾶν τὸ δυνατόν, διὰ νὰ περισώσῃ τὰ λείψανα ταῦτα τῆς τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸν παντελῆ ἀφανισμὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπίσης ἀγαθοὶ χριστιανοὶ προσεπάθουν νὰ περισώσουν τὰς ὀθωμανίδας τοποθετοῦντες αὐτὰς ὡς ὑπηρετρίας. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 ἐπὶ παραδείγματι ὁ Γεώργιος Σισίνης ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Ζακύνθῳ Κ. Δραγώναν: «Προσέτι σᾶς λέγω ὅτι ἔχω δυὸ τρεῖς σκλάβες ἐδῶ καλαῖς, καὶ καταλαμβάνω ὅτι εἰς τὸ σπίτι μου δὲν κάμνουν. Διὰ τοῦτο, ἂν ἀγαπᾶτε καὶ ὁρίζετε, καὶ ἂν ταῖς θέλετε, γράψετέ μου νὰ σᾶς ταῖς στείλω. Αὐταὶς λέγουν πῶς εἶναι βαπτισμέναις. Αὐτὸ ἐγὼ δὲν τὸ γνωρίζω». Ἐκ τοῦ ὕφους καὶ τῆς εἰς τὴν ἀγγλοκρατουμένην Ζάκυνθον ἀποστολῆς, ἐμφανὲς εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται περὶ σκλάβων ἀλλὰ περὶ ὑπηρετριῶν, καὶ ὅτι ἡ αἰχμαλωσία των εἶχε τὴν συνήθη μορφὴν κοινῆς δυσπραγίας.

Οἱ αἰχμάλωτοι τῶν Ἀθηνῶν.—Ἀτυχῶς ὑπάρχουν λόγοι πείθοντες ὅτι ἡ ἀπότομος ἀπόφασις τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν αἰχμαλώτων, παρερμηνευθεῖσα μεταξὺ τῶν ἀμαθῶν, ἐγένετο ἐνιαχοῦ πρόξενος βιαίων θανάτων. Ὅταν ὅμως τὸ θέρος τοῦ 1822 ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν παρεδίδετο ὑπόσπονδος, ἂν ἐσημειώθησαν φόνοι τινὲς αἰχμαλώτων, τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο τινά. Πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀπειλὴν τοῦ κατερχομένου πρὸς τὴν Πελοπόννησον δραμαλικοῦ στρατεύματος, καὶ δεύτερον εἰς τὴν τραγικὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἔφθασαν, ἀληθῆ ναυαγίου ἐκβράσματα, πολυάριθμα θύματα τῶν σφαγῶν τῆς Χίου, καὶ παρώργισαν τοὺς ἤδη ἀγανακτισμένους Ἀθηναίους καὶ συμμάχους αὐτῶν. Τότε λοιπὸν ἐσφάγησαν ἄνδρες τινές, ἐξ ἀφορμῆς ἐπεισοδίου εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἰταμότης τῶν Τούρκων, ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Δράμαλη, ὑπῆρξεν ἡ ἀληθὴς αἰτία. Τὰ γυναικόπαιδα κατέφυγον εἰς τὰ προξενεῖα καὶ μάλιστα τὸ Αὐστριακόν, παρὰ τῷ *Γροπίῳ*. Ἐσώθησαν δὲ κατὰ τὰς βεβαιώσεις Γάλλων ἱστορικῶν ἀπὸ γαλλικὸν πλοῖον.

Κατὰ τὸν «*Θεατὴν τῆς Ἀνατολῆς*» (ἀρ.63) ὁ Γάλλος ἀρχηγὸς «ἔσχε τὴν εὐφυΐαν ν' ἀποκλείσῃ ἐντελῶς τὸν Πειραιᾶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς χιλιάδες ψυχῶν φευγουσῶν τὰς Ἀθήνας (λόγῳ τοῦ κατερχομένου Δράμαλη) εἶχον συναθροισθῆ, καὶ νὰ σταματήσῃ τὸν πληθυσμὸν τοῦτον ἕτοιμον νὰ περάσῃ εἰς Σαλαμῖνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διέταξε τὸν πρόσκοπον νὰ ἀντιπαρακαθήσῃ καὶ ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἀπόβασιν Ἑλλήνων, πρὸ τοῦ οἱ Τοῦρκοι οὓς ἐπεθύμει νὰ διασώσῃ ἐπιβιβασθῶσιν ἀσφαλῶς».

Οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Ναυπλίου.—Τακτικωτέρα ἐξ ὅλων, μολονότι πολλὰ θὰ ἐδικαιολόγουν τὸ ἀντίθετον, ἐστάθη ἡ παράδοσις τοῦ Ναυπλίου, ἡ γενομένη συνεπείᾳ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ τῆς 30 Νοεμβρίου 1822. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατ' αὐτὴν παρίστατο ὁ Ἄγγλος Κομμόδορος *Ἅμιλτων*, ἀντιπρόσωπος τῆς φιλοτούρκου τότε Ἀγγλίας, ἀλλὰ ἄνθρωπος δίκαιος καὶ εὐθύς. Ἡ μεταβίβασις ἐγένετο τακτικὴ εἰς Νέαν Ἔφεσον διὰ πλοίων ἑλληνικῶν. Περὶ τοὺς πεντακοσίους, οἱ ἀσθενέστεροι, παρελήφθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον Ἅμιλτων καὶ διὰ τῆς μοιραρχίδος του «Κάμπριαν» μετεφέρθησαν εἰς Ἀσίαν. Ὄχι ὅλοι Διότι τὸ δέκατον ἀπέθανε κατὰ τὸν πλοῦν ἀπὸ τὸν τῦφον καὶ τὴν ἐξάντλησιν. Μέγα δὲ μέρος τῶν ἀποβιβασθέντων, μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησεν, ἐγκαταλελειμμένον εἰς τὴν Νέαν Ἔφεσον, μεταξὺ τῶν ὁμοθρήσκων. Οὐδεὶς ἐκ τῶν Τούρκων τοῦ Ναυπλίου ἐκρατήθη ἐν Ἑλλάδι, πλὴν τῶν δύο πασάδων, οἵτινες τὴν τελευταίαν στιγμὴν κρατηθέντες, ἐπὶ τριετίαν περίπου διέμειναν αἰχμάλωτοι ἐν Ναυπλίῳ, καὶ ἀντηλλάγησαν πρὸς τοὺς ἐν Νεοκάστρῳ ζωγρηθέντας ὑπὸ τοῦ Ἰμπραήμ, Γιατρᾶκον καὶ Μαυρομιχάλην.

Αὐτὴ ἐστάθη κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἡ τύχη τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐπεισοδίων καὶ τῶν διαφόρων τοῦ ζητήματος μορφῶν. Κατὰ πόσον εἶχον δίκαιον ἢ ἄδικον οἱ Ἕλληνες, ἐξαφανίζοντες τοὺς ἀντιπάλους, ἔστω καὶ συνθηκολογοῦντας, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ πολλῶν γεγονότων, κλασσικώτερον τῶν ὁποίων εἶναι τὸ ἀφορῶν τὰ τέκνα τοῦ Τριπολιτσιώτου «Βουτζοὺχ-ἀγᾶ» (Μουσουλμάνου προκρίτου) καὶ ἐκ τῶν πλέον σεβαστῶν προσώπων θεωρουμένου Σὲχ-Νετζήπ. Τὴν οἰκογένειάν του μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Τὴν 6 Νοεμβρίου 1823 τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐξέδιδε τὴν ἑξῆς διαταγὴν πρὸς τὸν «γενναιότατον φρούραρχον τῆς Ναυπλίας»:

«Ἡ φιλανθρωπία τῆς Ἑλλάδος θ' ἀποδείξῃ πρὸς τὸν πεφωτισμένον κόσμον ὅτι τὸ ἔθνος ὄχι ἀδίκως ζητεῖ τὰ δίκαιά του. Ἡ οἰκογένεια τοῦ βιοθανοῦς Σεχνετζήπη, ὡς εἰρηνικὴ καὶ ἀνίκανος νὰ βλάψῃ τὴν πατρίδα, ἐκρίθη εὔλογον ν' ἀποσταλῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διορίζεσαι λοιπὸν νὰ παραδώσῃς ἀσφαλῶς εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Καπετὰν Γ. Πισκαρδιώτου τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς τοῦ Σεχνετζήπη, μετὰ ἓξ ἀνθρώπων των καὶ μετὰ τεσσάρων γυναικῶν τῆς μητρός των, λαμβάνων παρ' αὐτοῦ ἀπόδειξιν ὅτι παρέλαβε τοὺς Ὀθωμανοὺς τούτους διὰ νὰ τοὺς μετακομίσῃ ἀσφαλῶς εἰς Αἴγυπτον, καὶ μᾶς τὴν ἀποστείλῃς εἰς τὴν Διοίκησιν».

Καὶ τὸ μὲν ἔγγραφον φέρει τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, τοῦ Σωτηρίου Χαραλάμπου καὶ τοῦ Ἀνδρέα Μεταξᾶ. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ Σεχνετζήπηδες, τότε ἀποσταλέντες «ἀσφαλῶς καὶ ἐπὶ ἀποδείξει» εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπέστρεψαν μετὰ τοῦ Ἰμπραὴμ καί, γνῶσται τοῦ τόπου, τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν προσώπων, τὸν ὡδήγησαν νὰ ἐρημώσῃ τὴν Πελοπόννησον. Ἡ προφητεία τοῦ ἀγρίου ἀλλὰ προνοητικοῦ Πανουργιᾶ εἰς τὴν Κόρινθον εἶχεν ἐπαληθεύσει.

Πολλοὶ ἐν τούτοις, εἴτε αἰχμάλωτοι, εἴτε ὅμηροι, κρατηθέντες ὁπωσδήποτε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ὑπηρέτησαν τὸν Ἀγῶνα. Ἰδίως Ἀλβανοί. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐπισημότατος ἐγένετο ὁ Χατζῆ—Χρῆστος, Βούλγαρος τὴν καταγωγὴν καὶ ἀρχιφύλαξ τῶν χαρεμίων τοῦ Χουρσήτ, κατόπιν ἀρχηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ, ὑπέροχος ἥρως, καί, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν, ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνος. Ἐκ δὲ τῶν Μουσουλμάνων ὁ περίφημος Ταφὶλ—Μπούζης, ὁ ἰατρὸς τοῦ Ὀδυσσέως, Χασὰν Κούρταλης ὁ Ταλαντινός, ὁ Μεχμὲτ Δέβενης, ὁ Ἰσμαὴλ Γκόρτζας καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, πιστῶς μέχρι τέλους ὑπηρετήσαντες.

Οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι.—Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὅσα ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω καὶ χωρὶς νὰ εἶναι προϊὸν ἐπαναστατικῆς ὁρμῆς ἢ ἀγανακτήσεως, ἢ τέλος θλιβερὰ συνέπεια πατριωτικοῦ ὑπολογισμοῦ, ἡ ἐνασκηθεῖσα κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα αἰχμαλωσία ἐκ μέρους Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι διεσῴζοντο ἀπὸ τὴν σφαγήν, ὑπῆρξε σειρὰ ἐσκεμμένων πράξεων, ἀποβλεπουσῶν εἰς τὸ κέρδος διὰ τῆς σωματεμπορίας. Ἐν λέξ. Αἴγυπτος, εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον «*ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ αἰχμάλωτοι κατὰ τὸν ἑλληνικὸν Ἀγῶνα*», δι' ὀλίγων παρέσχομεν σαφῆ εἰκόνα τῆς ταλαιπωρίας χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, καὶ πῶς, ἀπὸ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ σκλαβοπάζαρα πωλουμένων αἰχμαλώτων τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, ἡ ἀγοραία ἀξία τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς

Digitized by Google

εἶχεν ἐκμηδενισθῆ, κατελθοῦσα κάτω καὶ τῆς ἀξίας τῶν αἰγοπροβάτων. Αἱ σφαγαὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Θρακικῶν πόλεων, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας· αἱ σφαγαὶ κατόπιν τῆς Ναούσης, τῆς Χαλκιδικῆς καὶ γενικῶς τῆς Μακεδονίας, τῆς Χίου, ἐχόρταιναν τοὺς ἀνθρωποθύτας, κατὰ παράδοξον σύστημα.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ τραγῳδία, ἐχωρίζοντο οἱ μέλλοντες νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς σκλάβοι εἰς ἰδιαιτέρας μάνδρας· καὶ τότε μόνον ἐξαπελύοντο ἐναντίον τῶν λοιπῶν εἰς τὸ ἀποτρόπαιον ἀνθρωποκυνήγιον οἱ σφαγεῖς. Κάθε πόλις εἶχε καὶ ἴδιον τρόπον ἐξοντώσεως τῶν ταλαιπώρων ραγιάδων, ἀναλόγως τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἐχόντων τὴν πρωτοβουλίαν. Διαφορετικὰ συνέβησαν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τὰ ἐν Σμύρνῃ. Διότι εἰς μὲν τὴν βασιλεύουσαν προΐστατο τῶν σφαγῶν αὐτὸς οὗτος ὁ Σουλτάνος ἢ οἱ ἐναλλασσόμενοι Μεγάλοι Βεζύραι καὶ πλειότερον παντὸς ἄλλου ὁ Χαλὲτ-ἐφφένδης, ἀμείλικτος φανεὶς πρὸς τοὺς *Φαναριώτας*, διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν «ἀπιστίαν» τοῦ ἐμπίστου του *Μιχὰλ-βόδα Σούτσου*, τοῦ διευκολύναντος τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας. Εἰς τὴν Σμύρνην, τὴν δύναμιν εἶχον οἱ ἀχαλίνωτοι ὀρτάδες τῶν γεννιτσάρων. Εἰς τὰς Κυδωνίας ὁ ὄχλος. Εἰς τὴν Χίον ὁ στόλος.

Οἱ αἰχμάλωτοι τῶν ἐκστρατειῶν.—Μετὰ τὰς ἀκολουθούσας ἑκάστην σφαγὴν αἰχμαλωσίας, νέαι καὶ ἀδιάκοποι διεξήγοντο αἱ αἰχμαλωσίαι γυναικοπαίδων ἀπὸ τὰ στρατεύματα τὰ κατερχόμενα εἰς Ἑλλάδα διὰ νὰ καταπνίξουν τὴν Ἐπανάστασιν. Πρὶν χωρήσῃ κάθε στράτευμα, πάντοτε ἐστέλλοντο πράκτορες, καλοῦντες τοὺς ἐγκατοίκους εἰς ὑποταγήν, παρέχοντες συγχωροχάρτια καὶ ἄφεσιν πάσης ἐπαναστατικῆς ἁμαρτίας. Ὅσοι λοιπὸν ὑπήκουον, ἔπιπτον θύματα τῆς εὐπιστίας, καὶ ἀγόμενοι εἰς δουλείαν, ἀνεπιστρεπτὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπεμακρύνοντο τῆς πατρίου γῆς, ἤ, συμμεριζόμενοι τὰς ταλαιπωρίας τοῦ ἡττωμένου στρατεύματος, οἰκτρὰ ἐγίνοντο θύματα τῆς ἀντεπιθέσεως τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπως συνέβη εἰς μέγα μέρος αἰχμαλώτων καὶ μάλιστα γυναικῶν τοιούτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, θυσιασθέντων εἰς τὰ Δερβενάκια μὲ τὸν ὑποχωροῦντα στρατὸν τοῦ Δράμαλη.

Ὁ πρῶτος οἶκτος.—Τὰ θύματα ταῦτα δὲν ἐνεποίουν ἐν τούτοις καμμίαν ἀκόμη ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην, ἔνθα τὰ Διευθυντήρια ἠγωνίζοντο νὰ γαλβανίσουν τὰς εὐγενεῖς ψυχὰς ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος, νὰ πείσουν τοὺς ἐπισήμους ὅτι δὲν ἐσχετίζετο πρὸς τοὺς Καρβονάρους, καὶ νὰ συλλέξουν ἐράνους τόσον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πολεμιστῶν διὰ πολεμοφοδίων, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων. Κυρίως τὴν φιλανθρωπίαν τῶν Εὐρωπαίων ἐκίνησεν ἡ περίφημος συνοπτικὴ ἐξιστόρησις τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀποστασίαν συμβεβηκότων, ἥτις, γραφεῖσα γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, ἐπεδόθη μὲν εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Αὐτοκρατόρων εἰς τὰ Λάϋμπαχ, ἐχρειάσθη ὅμως ἀρκετὸν χρόνον διὰ νὰ κοινολογηθῇ καὶ νὰ συγκινήσῃ τὸ μέγα κοινόν, ἀφοῦ ἄφηνεν ἀσυγκινήτους τοὺς ἐστεμμένους προμάχους τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Εἰδικῶς διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων γυναικοπαίδων ἠγωνίζετο ὁ ἐν Πείσαις τῆς Ἰταλίας διατρίβων Μητροπολίτης πρῴην Ἄρτης καὶ κατόπιν Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος. Χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῆς προσπαθείας ὡρισμένων κύκλων εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου Φιλέλληνος Εὐνάρδου πρὸς τὸ ἐν Παρισίοις Φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον:

«Ἔλαβον ἐκ Κερκύρας ἀπὸ 17 Μαΐου ἐπιστολὴν δι' ἧς μοὶ λέγουσι ταῦτα: «Μὲ λύπην σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι πολλαὶ γυναῖκες καὶ παιδία μὴ δυνηθέντα νὰ διαφύγουν, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ δεχθοῦν τὸν θάνατον, σύρονται εἰς τὴν Ἄρταν καὶ τὴν Πρέβεζαν καὶ πωλοῦνται ὡς κτήνη». Ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνεται πᾶς ὅστις ἔχει αἴσθημα φιλανθρωπίας διὰ ταύτην τὴν αἰσχρὰν ἐμπορίαν, τὴν ὁποίαν βλέπομεν σχεδὸν μὲ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς μας, κατὰ τὸν παρόντα νομιζόμενον αἰῶνα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Ἀρχιερεὺς Ἰγνάτιος μοῦ γράφει τ' ἀκόλουθα: «Αὗται αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία πωλοῦνται ὡς ποίμνιον ἀντὶ ἐλαχίστου. Ἐὰν δὲ μεταφερθῶσιν ἅπαξ εἰς Αἴγυπτον οἱ δυστυχεῖς οὗτοι αἰχμάλωτοι, ποτὲ πλέον δὲν θέλομεν δυνηθῆ νὰ τοὺς λυτρώσωμεν».

Πράγματι, ὁ Εὐνάρδος καὶ τότε καὶ ἀργότερον πολλὰ χρήματα ἀπέστειλε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, πρὶν ἀποσταλῶσιν εἰς Αἴγυπτον. Ἐκεῖ πάλιν ὡρισμένοι Ἕλληνες, ὑπηρετοῦντες δῆθεν τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν, ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἐξαγορὰν γυναικῶν καὶ παιδίων διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ὁποίων ἐνδιεφέροντο οἱ συγγενεῖς των. Πολλοὶ τοιοῦτοι ἀπηλευθερώθησαν διαρκούσης τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἄλλοι πάλιν ἀγορασθέντες ὑπὸ ξένων, διότι κατώρθωσαν ὁπωσδήποτε νὰ ἑλκύσουν τὴν προσοχήν των, ἀπεστάλησαν εἰς ὀρφανοτροφεῖα ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ. Τοιαῦτα ἐξαγορασθέντα ὀρφανὰ ἀναφέρονται πλεῖστα ὅσα, ἐκ τούτων δέ τινα διέπρεψαν εἰς τὰς χώρας αἵτινες ἐγένοντο ἡ δευτέρα αὐτῶν πατρίς. Ἀλλ' ὅταν ἡ αἰχμαλωσία, ἐλλείψει νέων εὐκαιριῶν, ἔπαυσε νὰ διεξάγεται ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἄλλη ἀπειλή, φρικωδεστέρα, καθ' ὃ μᾶλλον ἄμεσος καὶ συστηματικὴ ἐπεκρεμάσθη, ἠπείλησε καὶ ἐρήμωσε τὴν αἱμάσσουσαν Ἑλλάδα. Αἱ ὀρδαὶ τοῦ ἀμειλίκτου Ἰμπραήμ, ἐκτελοῦσαι τὰ στρατηγικὰ σχέδια τῶν Γάλλων Ἐπιτελῶν του, ἔχουσαι ὁδηγοὺς ἀπελευθερωθέντας αἰχμαλώτους τοῦ φυράματος τῶν τέκνων τοῦ Σὲχ - Νετζὴπ - ἐφφέντη καὶ σκοπὸν τὴν μετάγγισιν Ἑλλήνων καλλιεργητῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Φελλάχων εἰς τὸν Μορέαν, κατὰ τὸ ἀποτρόπαιον σχέδιον τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, δὲν ἐπολέμουν κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ ἐπέτρεχον τὴν χώραν ἵνα αἰχμαλωτίζουν καὶ πλουτίζουν τὰ Σκλαβοπάζαρα τῆς Αἰγύπτου. Ἀχρεῖοι εἰς τὸ ἔπακρον, οὐδὲν ἄλλο διενοοῦντο οἱ Αἰγύπτιοι, εἰ μὴ τὴν ἀκολασίαν, βιάζοντες, διαφθείροντες, μηδὲ τῶν γραιῶν ἀκόμη φειδόμενοι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτάκου, καὶ ἀνὰ πᾶσαν περίστασιν ἀναφανδὸν κτηνοβατοῦντες.

Οἱ γάμοι τοῦ Ἰμπραήμ. — Πιθηκίζων πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁ Ἰμπραὴμ ἐφιλοδόξησε νὰ μιμηθῇ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον εἰς ὡρισμένας περιπετείας τοῦ κατακτητικοῦ του βίου, προφανῶς καθ' ὑπόδειξιν τῶν ἀκολουθούντων αὐτὸν Γάλλων ἀξιωματικῶν, ἴσως καὶ πρὸς ψυχαγωγίαν αὐτῶν. Ἰδοὺ τί σχετικῶς γράφει εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του ὁ Φωτᾶκος:

«Εἰς τὰ βουνὰ αὐτὰ (γύρω τῆς Βυτίνης) ηὗραν κρυμμένας ὅλας τὰς οἰκογενείας τῆς Βυτίνας καὶ τῆς Ἀλωνίσταινας. Ἐκεῖ αἰχμαλώτισαν τὴν οἰκογένειαν *Θεοδώρου Ταμπακοπούλου* καὶ τὰς τρεῖς θυγατέρας του. Αἰχμαλώτισαν δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀθανασίου Σουφλέρη ἀπὸ τὴν Ἀλωνίσταινα, τὰς δύο θυγατέρας τοῦ Παπᾶ-Γιάννη ἀπὸ τὴν Βυτίναν, καὶ μίαν γυναῖκα ὑπανδρευμένην, ὡς καὶ τὴν Σερέταιναν. Ἐπῆραν ἐπίσης αἰχμάλωτον τὴν Θοδωροῦ Ξερίναν μὲ τὴν θυγατέρα της, τὴν Ἠλιοῦ Νικόλαιναν μὲ τὰ κοράσιά της, καθὼς καὶ τὴν κόρην τοῦ Τριανταφύλλου, τὴν πλέον ὡραιοτέραν. Ὅλας δὲ αὐτὰς τὰς νέας, τὰς ἔφεραν ἀπειράκτους ἔμπροσθεν τοῦ πασᾶ (τοῦ Ἰμπραήμ), ὅστις ἦτο στρατοπεδευμένος ἀνάμεσα καὶ κατάρραχα εἰς τὰ δύο χωρία τῆς Βυτίνας. Τότε συγχρόνως αἰχμαλώτισαν καὶ τὸν ἱερέα Τρύφωνα καὶ Οἰκονόμον τῆς Βυτίνας, ὅστις μετὰ δύο ἡμέρας τοὺς ἔφυγεν, ἀλλ' ἦτο παρὼν τότε εἰς τοὺς γάμους τοῦ Ἰμπραήμ, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Ἀφοῦ αἱ αἰχμαλωτισθεῖσαι κόραι παρουσιάσθησαν, ὁ Ἰμπραὴμ διέταξε τὸν ἰατρόν του νὰ ἐξετάσουν τὰς αἰχμαλώτους, μήπως ἔχουν κανένα σωματικὸν νόσημα καὶ ἂν εἶναι παρθένοι. Ἀφοῦ δὲ ἔγινεν ἡ ἐξέτασις καὶ ἐβεβαιώθη ἀπὸ τοὺς ἰατρούς, ὅτι καθ' ὅλα ἦσαν αἱ κόραι ὑγιεῖς καὶ παρθένοι, τότε μόνος του ἔλαβεν ὡς γυναῖκα τὴν ὡραιοτέραν, καὶ ἔπειτα καλέσας ἐκεῖ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγάδες καὶ μπέηδες, ἔδωκεν εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν μίαν ἐκ τῶν αἰχμαλώτων παρθένων. Οὕτω πως ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ Ἰμπραὴμ πασᾶ».

Τὰ ἀνθρώπινα κοπάδια. — Ἀμέσως μετὰ τὴν εἰδυλλιακὴν αὐτὴν περιπέτειαν ὁ Φωτᾶκος ἀναφέρει μὲ τὴν ἀνεπιτήδευτον τραγικότητα τῆς περιγραφῆς του:

«Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τὰ Μαγούλιανα καὶ τὴν Βυτίναν ἐπῆγαν εἰς τὰ Λαγκάδια καὶ τὰ ἔκαυσαν. Ἀφοῦ δ' ἐλεηλάτησαν τὰ πάντα, ἔπειτα ἐκεῖθεν ἔπεσαν εἰς τῆς Σάραις καὶ ἐκεῖ ἠχμαλώτισαν τὴν γυναῖκα τοῦ Θανάση καὶ ὕστερα ἐπῆγαν εἰς τῆς Κυρᾶς τὸ γεφύρι. Ἐκεῖ εἰς τὸ δάσος εἶχαν καταφύγει οἰκογένειαι ἀπὸ τὴν Βυτίναν, ὁ δὲ Δημήτριος Ξυνογάλης, ἐπειδὴ τὸ μικρὸν παιδί του ἔκλαιε, φοβηθεὶς μήπως οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἀκούσουν, τὸ ἔσφαξε. Κατόπιν οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρησαν καὶ πέρα ἀκόμη κατὰ τὴν Ποδογορὰν καὶ Στρέζοβαν, καὶ ἐκεῖθεν ἔπεσαν κάτω καὶ ἔφθασαν πλησίον εἰς τὰ Τριπόταμα καὶ εἰς τὰ χωρία Λιόπεσι καὶ Βιδάκι, καὶ πολλὰ κοπάδια ζῷα καὶ ἀνθρώπους ἠχμαλώτισαν. Καὶ ὕστερα πάλιν ἐγύρισαν ὀπίσω καί, διὰ τοῦ δημοσίου δρόμου τοῦ Λεβιδίου, ἦλθαν εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν φορτωμένοι λάφυρα καὶ κουβαλοῦντες τὰ αἰχμάλωτα ζῷα καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐντὸς δὲ ἓξ ἡμερῶν κατέστρεψε τὸ ἥμισυ τῆς ἐπαρχίας Καρύταινας».

Καὶ ἄλλην ἀκόμη τραγωδίαν σχετικὴν μὲ τὴν περίοδον ταύτην ἀφηγεῖται ὁ Φωτᾶκος, ἣν ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὕρῃ ἐν λέξει Ἅγιος Φλῶρος (Μ. Ε. Ε. τ. Α΄. σ. 380 στ. γ΄).

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλελλήνων. — Τὸ μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς αἰχμαλώτους ἤρχισε κυρίως ἀπὸ τὸ 1824 ὅταν συνεστήθη εἰς Παρισίους τὸ Φιλελληνικὸν Κομιτᾶτον καὶ ὅταν, μετ' ὀλίγον, ἤρχισεν ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶχε προσδώσει ἰδιαιτέραν αἴγλην διὰ τοὺς μακρινοὺς κριτὰς τοῦ αἱματηροῦ Ἀγῶνος. Νέαι προκηρύξεις ἐγένοντο πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ φιλανθρώπους, ὥστε νὰ ἐνισχυθῇ τὸ γιγάντειον ἔργον τοῦ ἀγαθοῦ Εὐνάρδου. Αἱ κυρίαι τῆς ἀνωτάτης τάξεως ἐν Παρισίοις καὶ εἰς πλείστας ἄλλας πόλεις ἀπετέλεσαν διαφόρους καὶ πολυωνύμους συνδέσμους πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος, καὶ ἰδίως πρὸς ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων. Ἐπιτροπαὶ κυριῶν μεταβαίνουσαι ἀπὸ συνοικίας εἰς συνοικίαν ἐνήργουν ἐράνους. Εἰς τὰς αἰθούσας, εἰς ἑκάστην συναναστροφήν, εἰς κάθε χορόν, ἡ οἰκοδέσποινα ἔκαμνε τὸν «ἑλληνικὸν ἔρανόν της», ὅπως καθιερώθη ἡ φράσις, διὰ τοὺς αἰχμαλώτους. Τότε ἐπίσης ὁ ἀπό τινος χρόνου σβεσθεὶς Φιλελληνισμὸς ἀνήφθη ἐκ νέου, ὡς διὰ μαγείας. Εἰς τὸν βαυαρικὸν θρόνον εἶχεν ἀνέλθει ὁ πατὴρ τοῦ Ὄθωνος, Βασιλεὺς Λουδοβῖκος, ἀκραιφνής, μανιώδης φιλέλλην. Καὶ ἀφοῦ ἐξ ἰδίων διέθεσε πολλὰ πρὸς ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων τοῦ Μεσολογγίου, εἰς τὴν περιοδείαν του ἀνὰ τὰς βαυαρικὰς ἐπαρχίας συνίστα πανταχοῦ νὰ παραιτήσουν τὰς ἑορτάς, καὶ τὰ ποσὰ ἅτινα θὰ διέθετον πρὸς δεξίωσίν του νὰ τὰ μερίσουν μεταξὺ τῶν ἐπιτοπίων πτωχῶν καὶ πρὸς ἐξαγορὰν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων. Ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος τότε ἐξερράγη μεταξὺ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ Κράτος καὶ τὰς Κοινότητας ὑπαλλήλων, ἂν ὄχι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπίσημον Γερμανίαν, καὶ πέραν τῆς Βαυαρίας, πανταχοῦ ὅπου τὸ παράδειγμα ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὴν ἅμιλλαν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Βουλάς, ἂν μὴ εἰς τὰ Ἀνακτοβούλια, σφοδρῶς κατεπολεμήθη ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐνεργουμένη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων αἰχμαλωσία.

Ὁ Σατωβριάνδος εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἰσοτίμων καὶ προγενεστέρως ἀκόμη ἠγωνίσθη ὥστε, διὰ νόμου ν' ἀπαγορευθῇ εἰς Γάλλους ἡ ναύλωσις πλοίων πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τὴν μεταφορὰν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, προωρισμένων νὰ γίνουν σκλάβοι τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Ἀλέξιος Νοάϊγ ἐζήτησε νὰ διατίθενται μηνιαίως ὡρισμένα ποσὰ εἰς χεῖρας τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Γάλλων προξένων διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων. Καὶ ἄλλοι πολλοί, ρήτορες εἰς τὰς βουλάς, δημοσιογράφοι εἰς τὰ φύλλα των, κυρίαι μὲ τὴν προσωπικήν των ἐπιβολὴν ἠγωνίζοντο διὰ νὰ συγκεντρώσουν ὅσα χρήματα ἦτο δυνατὸν περισσότερα διὰ νὰ ἐξαγοράζωνται εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ σκλαβοπάζαρα τὰ ταλαίπωρα γυναικόπαιδα τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἀπεστέλλοντο ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Οἱ τελευταῖοι αἰχμάλωτοι.—Ἐπί τινα χρόνον τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν Πελοποννήσῳ ἀνέστειλε τὸ προσκύνημα, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ ἀχαϊκαὶ ἰδίως ἐπαρχίαι ὑπετάσσοντο εἰς τὸν Ἰμπραὴμ ὡς Βαλῆν τοῦ Μορέως καὶ ὅπερ διενήργουν πράκτορες ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Δημήτριον Νενέκον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ αἰχμαλωσία ἐπανήρχισεν ἀμφοτέρωθεν· ἰδίως ὅταν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου οἱ Αἰγύπτιοι ἔβλεπον προσεγγίζον τὸ τέλος τῆς κατοχῆς. Ἀνεκδιήγητοι εἶναι αἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καταστροφαί, τελευταῖοι σπασμοὶ θνήσκοντος θηρίου. Τότε, εἰς τὴν Τρίπολιν ἰδίως, ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ νεοελθόντος Κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδιστρίου φρούραρχος Τριπόλεως Γενναῖος Θ. Κολοκοτρώνης συνεκέντρωσε τοὺς τελευταίους Τουρκοαιγυπτίους αἰχμαλώτους.

Ἀλλὰ δὲν διήρκεσαν πολύ. Ἡ ἀναχώρησις εἶχεν ἀποφασισθῆ πλέον. Καὶ ὁ Ἰμπραὴμ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἤρχισαν τὰς φιλοφρονήσεις, αὗται δ' ἐξεδηλοῦντο πρὸς ὄφελος τῶν αἰχμαλώτων, τόσον τοῦ ἑνός, ὅσον καὶ τοῦ ἑτέρου στρατοπέδου. Χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῆς ἀρξαμένης ἐξημερώσεως παρέχει ὁ πρωτοσύγκελλος Φραντζῆς ἀφηγούμενος τὰ σχετικὰ πρὸς Πελοποννησίους αἰχμαλώτους κατὰ Μάϊον τοῦ 1828 διατρέξαντα. Ἀποφασισθείσης τῆς ἀποχωρήσεως οἱ Τουρκαλβανοὶ Δελῆδες (ἱππεῖς Γκέγκηδες καὶ Μιρδῖται) ἀλλὰ καὶ πολλοὶ μετ' αὐτῶν Χαλδούπηδες (Ἀσιᾶται) καὶ Ἀραπάδες (Αἰγύπτιοι) ὑπὸ τὸν Ἀχμὲτ-μπέην Μπαγδαῆν ἐζήτησαν ν' ἀναχωρήσουν εἰς τὴν Στερεὰν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἦσαν περίπου τρισχίλιοι. Ἀλλ' ἔφερον μαζί των καὶ πλείστους αἰχμαλώτους καὶ αἰχμαλώτιδας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔτρεφαν τυφλὸν ἔρωτα. Κατὰ τὸν Φρατζῆν ἕνεκα τούτου «ἀπένεμον καὶ ἐχορήγουν εἰς αὐτοὺς πᾶν εἶδος ἀναπαύσεως, τροφῆς, πλούτου, ἐνδυμάτων, χρυσίου, λίθων πολυτελῶν καὶ λοιπῶν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μείνωσι μετ' αὐτῶν, ὑποχρεούμενοι ἐκ τῶν χορηγουμένων αὐτοῖς παντοίων ἀγαθῶν».

Ἀφοῦ μετὰ πολλὰς περιπετείας ἔφθασαν εἰς τὴν Βρωμοσέλαν τῆς Καρυταίνης, ἐστάλησαν ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας νὰ καταγράψουν, κατὰ τὴν συνθήκην, ἐκείνους τῶν αἰχμαλώτων ὅσοι οἰκειοθελῶς ἤθελον ζητήσει νὰ μείνωσι μὲ τοὺς Ἕλληνας. Τὸν ὅρον τῆς ἐπιλογῆς εἶχεν ἀξιώσει αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀχμὲτ-βέης διὰ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἑλληνίδα Χρηστίναν Πάνου Ἀναγνωστοπούλου, ἣν αἰχμαλωτίσας ἐν Νεμνίτζῃ εἶχε προσλάβει παλλακήν, μετεχειρίζετο ὡς σύζυγον καὶ ὑπερηγάπα ὡς μητέρα τοῦ υἱοῦ του, ἐπίστευε δὲ ὅτι καὶ ἐκείνη αὐτὸν προέκρινε τῆς πατρίδος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ μετὰ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα πέντε ἄλλων γυναικῶν καὶ νεανιῶν ἐδήλωσεν ὅτι προτιμᾷ νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Ἰμπραὴμ ἔστελλε διὰ θαλάσσης εἰς Αἴγυπτον διαφόρους αἰχμαλώτους. Ἀλλ' ἐνῷ ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ναυάρχους ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1828 ὅτι δὲν θὰ ἔστελλεν ἄλλους, συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ ψευδόμενος. Διότι παρὰ τὴν Κορώνην

Digitized by Google

ηχμαλωτίσθη αἰγυπτιακὴ κορβέττα μὲ ἐπιστρέφοντας εἰς Ἀλεξάνδρειαν Αἰγυπτίους πολεμιστάς, μεταφερθεῖσα δὲ εἰς Αἴγιναν, παρὰ τῷ Ρώσῳ Ναυάρχῳ Χέϋδεν, διεπιστώθη ὅτι περιελάμβανε τριάκοντα δύο αἰχμαλώτους Ἑλληνόπαιδας. Ἀμέσως ἠλευθερώθησαν οὗτοι.

Ἡ συνθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας.— Κατ' ἀπόφασιν τῶν συναδέλφων του, ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Κόδριγκτων, ἔπλευσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐκεῖ δὲ ἔσχε σφοδρὰν συζήτησιν μετὰ τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ, τόσον διὰ τὸ ζήτημα τῆς παλινοστήσεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμπραΐμ, ὅσον καὶ τῆς ἀποδόσεως, ἂν μὴ ὅλων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, τοὐλάχιστον τῶν μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου, τασσομένην ὡς ὅριον, λόγῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀναμίξεως. Τὰ λοιπὰ ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐμπορικῆς ἐξαγορᾶς τῶν αἰχμαλώτων ἀπὸ τοὺς κτήτοράς των, διὰ τὴν ὁποίαν ἁπλᾶς συστάσεις ἠδύνατο νὰ κάμῃ ὁ σατράπης. Κατὰ τὴν σύμβασιν τὴν ὑπογραφεῖσαν τὴν 25ην Ἰουλίου/6ην Αὐγούστου 1828:

«....συνδιελέχθησαν καὶ περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων καὶ ὁ Βεζύρης ἐσπούδασε πρὸ πάντων ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀφροσύνην μὲ τὴν ὁποίαν οἱ ἐφημεριδογράφοι τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἐμεγάλυναν τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ τὰς ταλαιπωρίας τὰς ὁποίας ὑπέφεραν εἰς τὴν Αἴγυπτον.... Ὁ Υ. Μεχμὲτ Ἀλῆ πασᾶς ὑπόσχεται ν' ἀπολύσῃ τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους τοὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Νεοκάστρου μεταφερθέντας ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὅσον δὲ περὶ ἐκείνων οἵτινες εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν ἰδιαιτέρων, ἡ Α. Υ. ὑπόσχεται νὰ μεσιτεύσῃ δραστηρίως, ὥστε οἱ Κύριοι Πρόξενοι τῶν συμμάχων δυνάμεων νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐξαγοράσουν τοὺς πλειοτέρους ἐξ αὐτῶν, καὶ μὲ τὰς ὅσον τὸ δυνατὸν καλλιτέρας συμφωνίας. Ὁ δὲ Ἐξοχώτατος ναύαρχος Κοδριγκτὼν ὑποχρεοῦται πάλιν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπαλλαγὴν ὅλων τῶν στρατιωτῶν ἢ ὑπηκόων Αἰγυπτίων τῶν εὑρισκομένων αἰχμαλώτων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, καθὼς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν τῆς αἰγυπτιακῆς κορβέττας τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων συλληφθείσης εἰς τὰ παράλια τῆς Μεθώνης. Οὔτε ὁ Ἐξοχώτατος Ἰμβραῆμ πασᾶς, οὔτε κανεὶς ἀξιωματικὸς ἐκ τῆς οἰκίας ἢ τοῦ στρατεύματός του, τέλος πάντων κανεὶς ἐκ τῶν ἀναχωρούντων δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ πάρῃ κανένα Ἕλληνα, ἐκτὸς ἐὰν αὐτὸς ἐκεῖνος θέλει εἴτε ἀνήρ, εἴτε γυνή, εἴτε παιδίον εἶναι.»

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ὁ Μωχαμμὲτ Ἀλῆς παρέδωκεν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα δύο αἰχμαλώτους, δουλεύοντας εἰς τὸν Ναύσταθμον τῆς Ἀλεξανδρείας. Διηυκόλυνεν ὅμως τὴν ἐξαγορὰν ἄλλων αἰχμαλώτων, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες, καί τινες πρόξενοι Εὐρωπαῖοι, ἐφρόντισαν, χάρις εἰς τὰ χρήματα τὰ στελλόμενα ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ Φιλελληνικῶν Κομιτάτων ἢ καὶ φιλελλήνων ἰδιωτῶν. Ἐν τούτοις χιλιάδες σκλάβων ἔμειναν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀληθῆ ἀποικίαν, μετὰ δεκαετίαν περίπου, ἀνεγνώρισαν οἱ περιηγηταὶ εἰς τὴν ἐνδοχώραν. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον θετικαὶ πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, τὰ περίεργα ἐπεισόδια τὰ σχετικῶς πρὸς τοὺς ὑπολειπομένους Ἕλληνας αἰχμαλώτους ἀναφερόμενα παρεμπιπτόντως ἐν τῇ περιηγήσει τοῦ βαρώνου Ταιλώρ, μετὰ τὸ 1832, θὰ ἤρκουν νὰ πείσουν, ὅτι ἐκ τῶν τραγικῶν ἐκείνων λειψάνων τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων Ἀγῶνος, καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βασιλείου, ἐξηκολούθουν νὰ ἐκτίθενται πρὸς πώλησιν εἰς τὰ σκλαβοπάζαρα τοῦ Μωχαμμὲτ Ἀλῆ καὶ νὰ ὑφίστανται ὁλονὲν μεγαλύτερα μαρτύρια, μαζὶ μὲ τὰ ἀχρηστεύοντα τὸν ἄνθρωπον γηρατεῖα.

Γ. Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

—Αἰχμαλώτων *διαθῆκαι.* βλ. διαθήκη.

Αἰχμέας *Παραποτάμιος.* Νικητὴς τις εἰς τὴν πυγμὴν εἰς ἀγῶνα μεταξὺ παίδων κατὰ τὰ Πύθια. Ἡ πατρίς του Παραποτάμιοι ἦτο πόλις τῆς Φωκίδος ἐμπρησθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ξέρξου μετ' ἄλλων δώδεκα πόλεων, αἵτινες ἔκειντο παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισοῦ (Ἡροδ. Η'. 33).

Γ. Δ. ΚΑΨ.

Αἰχμεία ἡ τριχοθυσανοφόρος.

αἰχμεία (aechmea) *[Βοτ.].* Γένος φυτῶν τῆς οἰκογενείας τῶν *βρομελιειδῶν.* Τὰ φυτὰ ταῦτα εἶναι θαμνώδη καὶ ἔχουσι τραχέα καὶ ὀδοντωτὰ κατὰ τὴν περιφέρειάν των φύλλα. Τὰ ἄνθη τῆς αἰχμείας ἀποτελοῦνται ἐκ διπλοῦ περιανθίου, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται τοποθετημένη ἡ ῳοθήκη. Ὁ καρπὸς εἶναι σαρκώδης, ἄνευ πυρῆνος, καὶ φέρει κοκκώδη περισπόρια.

Ἡ αἰχμεία εἶναι φυτὸν ἰθαγενὲς τῶν τροπικῶν χωρῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ φύεται ἢ παρὰ τοὺς κορμοὺς τῶν μεγάλων δένδρων ἢ παρὰ τὰς σκιερὰς καὶ ὑγρὰς ρωγμὰς τῶν βράχων.

Δ. Ν. Π.

αἰχμέταλλον (Aichmetall) καὶ *στερρομέταλλον* καλούμενον, εἶναι κρᾶμα ὅπερ συνίσταται ἐξ 60—60,2 % χαλκοῦ, 38,2—38,4 % ψευδαργύρου, 1,8—1,2 % σιδήρου καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν κατασκευὴν μεταλλίνων ἐξαρτημάτων πλοίων.

Δ. Τ.

αἰχμὴ (ἡ)· τὸ ὀξὺ ἄκρον παντὸς νύσσοντος ὅπλου ἢ ὀργάνου· «*αἰχμὴ δόρατος, λόγχης, βέλους, ἀγκίστρου κ.τ.τ.*» ἄλλως ἀκίς, ἀκμή, ἀκωκή (Βλ. λέξεις). Ἐπειδὴ ἡ αἰχμὴ εἶναι τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῶν ὅπλων, δηλοῦται μετωνυμικῶς διὰ τῆς λέξεως ταύτης πλῆθος ἐνόπλων ἔτι δὲ ὁ πόλεμος:«ἀργεία σὺν αἰχμᾷ» *(Πινδ.* Ὀλυμπ. 7,35)· «ἀνεχώρεε δὲ ὀπίσω ἐς Σίγειον, τὸ εἷλε Πεισίστρατος αἰχμῇ παρὰ Μυτιληναίων», τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσεν ὁ Πεισίστρατος διὰ πολέμου *(Ἡρ.* 5,94)· «καὶ μὴν ἄλλους γε ποθοῦμεν... Τόλμου τ' αἰχμᾶς ἀκόρεστον», τὸν πολεμομανῆ *(Αἰσχ.* Περσ. 999). Τὴν σημασίαν ταύτην ἔχει ἡ λέξις εἰς τὰ σύνθετα *αἰχμάλωτος, ὁμαιχμία*=συμμαχία, *μεταίχμιον*=ἡ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων ἀπόστασις· πβ. καὶ τὰς λατιν. λέξεις *ferrum* καὶ *arma* ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πολέμου.

Β. Φ

[ΑΝΘΡΩΠΟΓ.]. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἐργαλείων ἐκ λίθου τοῦ ἀνθρώπου, διακρίνομεν κατὰ τὴν *Παλαιολιθικὴν* περίοδον, ἐκ τῶν ἀρχῶν ταύτης ἀκόμη, ὄργανά τινα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη οὗτος ὡς αἰχμάς. Μετεχειρίζετο, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἁδρὸν καὶ βαρὺ λίθινον «*πρωτογενὲς*» ἐργαλεῖον ἢ ὅπλον του ὁ ἄνθρωπος καὶ ὡς αἰχμήν. Πραγματικῶς ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ὀνομασίαν ταύτην εἰς τυπικὸν ὄργανον, παρὰ μετὰ τὴν πάροδον τῆς μακροτάτης *Χελλαίας* βαθμίδος τοῦ παλαιολιθικοῦ τούτου πολιτισμοῦ. Καὶ ἐμφανίζεται μὲν ἀπὸ τῆς *Ἀχιλλείου,* τῆς δευτέρας μεγάλης βαθμίδος, συστηματικῶς ἡ αἰχμὴ κατασκευαζομένη ὡς τυπικὸν ἐργαλεῖον ἐκ θραύσματος λίθου καταλλήλου, δηλαδὴ αἰχμηροῦ καὶ μὲ πλατεῖαν βάσιν.

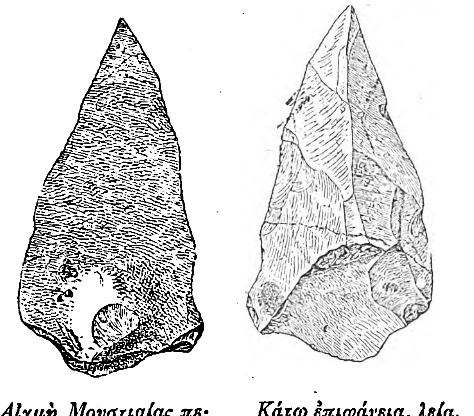

Αἰχμὴ Μουστιαίας περιόδου, ἄνευ ἐπιδιορθώσεων.

Κάτω ἐπιφάνεια, λεία, μετὰ κογχοειδοῦς κρούσεως.

Τὰ «θραύσματα» προήρχοντο, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐκ τῆς λαξεύσεως τῶν μεγάλων καὶ ἀρχικῶν ἐργαλείων. Ἀποτελεῖ ὅμως κλασσικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν τύπον μόνον ἀπὸ τῆς τρίτης παλαιολιθικῆς βαθμίδος, τῆς *Μουστιαίας.* Ἐμφανίζει τὴν μίαν ἐπιφάνειαν ἀκατέργαστον, λείαν (γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης), φυσικήν, ὅπως ἐμφανίζεται μετὰ τὴν ἀπόσπασιν ἐκ τοῦ ὅλου λιθίνου πυρῆνος, φέρουσαν μάλιστα καὶ τὸ σημεῖον τῆς κρούσεως, τὸ λεγόμενον κογχοειδές. Ἡ ἑτέρα ἐπιφάνεια καὶ ἡ κορυφὴ ὀξυνθεῖσα φέρουν μικρὰς ἢ μεγάλας διορθώσεις, διὰ κρούσεως, τῇ βοηθείᾳ ἄλλου λίθου.

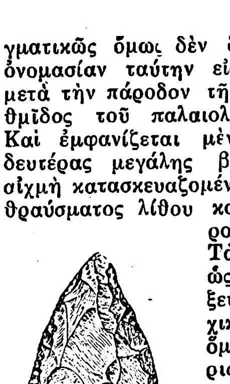

Αἰχμὴ Μουστιαίας περιόδου, μετὰ λεπτομεροῦς ἐπεξεργασίας τῆς μιᾶς ἐπιφανείας.

Συζητεῖται ἀκόμη ὁ τρόπος τῆς χρήσεως αὐτῶν, ἐὰν δηλαδὴ τὰς μετεχειρίζετο ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος κρατῶν διὰ τῆς γυμνῆς χειρὸς ἢ ὥπλιζεν ἤδη δι' αὐτῶν ξύλον, ἀκόντιον. Κατά τινας, αἱ αἰχμαὶ δὲν ἦσαν ὅπλα, ἀλλὰ μόνον ἐργαλεῖα, πρὸς διάτρησιν τοῦ ξύλου ἢ τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη χρήσεις, πριονισμόν, ἀπόξεσιν κλπ., διὰ τῶν χειλέων των.

Κατ' ἄλλους, ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανῶς καὶ ὡς ὅπλα, στερεούμεναι ἐπὶ δέρματος, ἢ ξύλου, ἐν εἴδει ἀκοντίου ἢ βέλους. Κατεσκευάζοντο δὲ καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πετρωμάτων, ἰδίᾳ ὅμως ἐκ πυρίτου λίθου.

Κατὰ τὴν ἀμέσως ἑπομένην βαθμῖδα, τὴν *Ὠριγνάκειον,* τὴν ἀρχὴν δηλαδὴ τοῦ νεωτέρου παλαιολιθικοῦ ἢ ἀρχαιολιθικοῦ, εὑρίσκομεν μακροτάτας αἰχμὰς ἐκ λίθου, κυρίως ὅμως ἀπαντῶμεν τοιαύτας ἐξ ὀστοῦ, ἡ κατεργασία τοῦ ὁποίου, ἐμφανισθεῖσα κατὰ τὴν προηγουμένην βαθμῖδα χονδροειδὴς ὅλως καὶ στοιχειώδης, ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς περιόδου κυρίως.

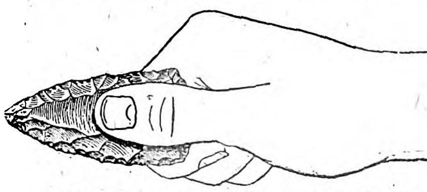

Τρόπος χρησιμοποιήσεως τῆς αἰχμῆς.

Τὴν μεγίστην ὅμως ἀνάπτυξιν προσέλαβεν ἡ ἐπιμέλεια τῆς κατεργασίας τῶν λιθίνων ἐργαλείων καὶ ἰδίᾳ τῆς αἰχμῆς κατὰ τὴν *Σολουτραίαν* περίοδον. Αἱ διορθώσεις τῶν πεπλατυσμένων θραυσμάτων ἐγίνοντο καὶ ἐπὶ τῶν δύο χειλέων καὶ τῶν ἐπιφανειῶν καὶ εἶναι λίαν λεπτομερεῖς καὶ τεχνικαί, δίδουσαι αὐτοῖς τὴν μορφὴν *φύλλου δάφνης.* Αἱ αἰχμαὶ αὗται εἶναι ὡραιόταται καὶ διαφόρου μεγέθους, ἀπὸ ὀλίγων χιλιοστομέτρων μήκους μέχρι τριάκοντα πέντε καὶ πλέον ἑκατοστῶν. Μίαν ἄλλην ποικιλίαν αἰχμῆς ἔχομεν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὴν *αἰχμὴν μετ' ἐγκοπῆς,* ἐπίσης ἐκ λίθου, συνήθως δὲ μικροῦ μεγέθους. Πρόκειται ἀναντιρρήτως περὶ αἰχμῶν βελῶν, δοράτων, μαχαιρῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ κατεσκευάζοντο ὄχι μόνον ἐκ κοινοῦ πυρίτου, ἀλλὰ καὶ ὡραιόταται ἐκ τελείως διαφανῶν τοιούτων πετρωμάτων, εἶναι σαφὲς ὅτι τὰς μετεχειρίζοντο καὶ δι' ἄλλους σκοπούς, ὡς ἀφιερώματα κ.λ.π. Σημειοῦμεν ὅτι ἡ κατεργασία αὐτὴ τοῦ λίθου δὲν ἐγένετο διὰ κρούσεων διὰ λιθίνου ἄλλου ἐργαλείου, ἀλλὰ διὰ πιέσεων, δι' ὀστοῦ ἢ κέρατος, ἰσχυρῶν καὶ ἐπανειλημμένων.

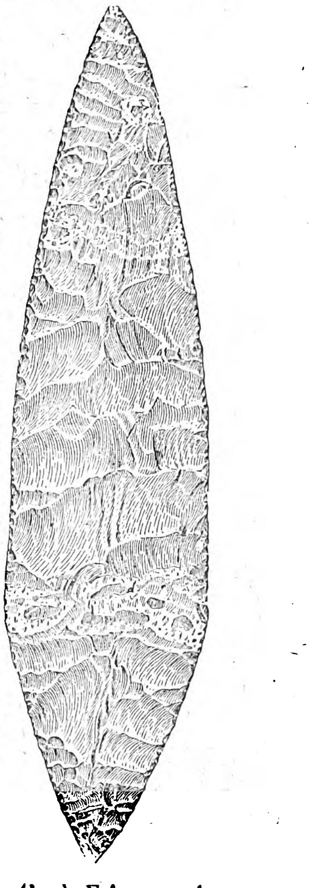

Αἰχμὴ Σολουτραίας περιόδου, θαυμασίως ἐπεξειργασμένη ἐν εἴδει φύλλου δάφνης.

Τὴν αἰχμὴν συναντῶμεν βεβαίως καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην *Μαγδαληναίαν* ἐποχήν, ἀλλ' ἐν παρακμῇ, ἀκολουθοῦσαν ἐν τούτῳ τὴν παρακμὴν τῆς ὅλης κατεργασίας τοῦ λίθου ὑπὸ τῶν μαγδαληναίων ἀνθρώπων. Εὑρίσκομεν μόνον ἀφθόνους αἰχμὰς ἐξ ὀστοῦ.

Τελειοτέρας ὅμως εὑρίσκομεν καὶ ποικιλωτάτας αἰχμὰς κατὰ τὴν *Μεσολιθικήν,* μεταβατικὴν πλέον μεταξὺ παλαιολιθικοῦ καὶ νεολιθικοῦ περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς τὰς *νεολιθικὰς* ἰδίᾳ τὰς λιμναίας οἰκήσεις, καὶ δὴ μετὰ ὀδοντωμάτων, μετὰ ἐγκοπῶν καὶ μίσχου κλπ. πρὸς ὅπλισιν βελῶν, δοράτων, μαχαιρῶν κλπ.

Εἶναι γνωστὴ ἡ πρόοδος, ἥτις ἐπετεύχθη τέλος μετὰ τὴν γνῶσιν τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν *μετάλλων* ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἀντικαταστήσαντος δι' αὐτῶν τὸν λίθον. Ἀλλὰ αἱ τελειοποιήσεις αὗται δὲν ἐνδιαφέρουν τὴν ἐπιστήμην τόσον ὅσον ἡ παρακολούθησις τῶν πρώτων ἐκείνων βημάτων του. Διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῆς προόδου τῆς τέχνης κατανοοῦμεν τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν τῆς διανοήσεως τοῦ ἀνθρώπου, προσπαθοῦντος καὶ τὸ ἐργαλεῖον αὐτὸ ἢ ὅπλον νὰ τελειοποιήσῃ καὶ τὴν στήριξιν αὐτοῦ ἐπὶ ξύλου ἢ ἄλλως νὰ ἐπιτύχῃ πρὸς ἀπόδοσιν ὅσον οἷόν τε μείζονα τοῦ ἐπιδιωκομένου.

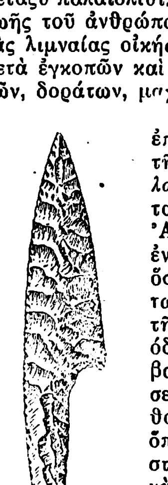

Αἰχμὴ μετὰ ἐγκοπῆς πρὸς στήριξιν ἐπὶ βέλους κλ.

Ἡ σημασία τοῦ ἐργαλείου τούτου τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καλοῦσι καὶ «πολιτισμὸν τῆς αἰχμῆς» τὸν τῶν περιόδων ἃς χαρακτηρίζει.

Ι. Γ. Κ.

Digitized by Google

[ΣΤΡΑΤΙΩΤ.]: Τὸ διὰ τὴν νύξιν μεταλλικὸν τεμάχιον τῆς λόγχης. Σχετικῶς διὰ τὴν αἰχμὴν ἐν γένει τῶν νυκτικῶν ὅπλων βλ. ἀγχέμαχα ὅπλα.

[ΕΡΑΛΔ.]. Ὀνομάζεται οὕτω τὸ κατώτατον προέχον σημεῖον τῆς κάτω πλευρᾶς τοῦ θυρεοῦ (pointe). *Αἰχμὴ* ἐπίσης καλεῖται (pointe ἢ καὶ chapé) ἰσοσκελὲς τρίγωνον, οὗ ἡ βάσις στηρίζεται εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ θυρεοῦ, ἡ δὲ κορυφὴ εὑρίσκεται, συνήθως, εἰς τὸ μέσον τοῦ θυρεοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ χαμηλότερον ἢ καὶ ὑψηλότερον. Γ. Ε. Τ.

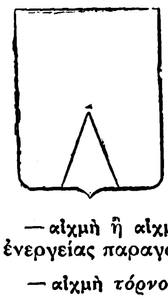

— αἰχμὴ ἢ αἰχμαὶ *[Ἠλεκτρολ.]*· βλ. ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας παραγωγή.

— αἰχμὴ τόρνου *[Μηχαν.]*· βλ. ἀκὶς τόρνου.

αἰχμήεις, *—εσσα, —εν*· ὁ ἔχων αἰχμήν, ὅπλα, ὁ πολεμικός.

Αἰχμηρόν. Χωρίον τῆς τουρκικῆς Θράκης ὑπαγόμενον εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν καὶ διοίκησιν τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Κιρκ-κιλισσέ). Ὠνομάσθη οὕτως ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς, ὁπότε τῷ 1920 εἶχε κατοίκους 269. Τουρκιστὶ καλεῖται *Ἀχματλάρ*.

αἰχμηρός, *—ά, —όν*· ὁ ἔχων αἰχμήν, ἀκιδωτός· «αἰχμηρὸν ξύλον, —ὄργανον κ. λ. π.» Ἐπίρρ. *αἰχμηρῶς*.

αἰχμηρότης (ἡ)· τὸ νὰ εἶναί τι αἰχμηρόν.

αἰχμητήρ (ὁ)· αἰχμητής (βλ. λ.).

αἰχμητήριος, *—α, —ον*· πολεμικός.

αἰχμητής (ὁ)· ὁ ἔχων αἰχμήν, ὅπλον, πολεμικός, ἀνδρεῖος· «Τρῶες αἰχμηταί», «Ἄντιφος αἰχμητής».

—**«Αἰχμητής»** («Le Guerrier»). Γαλλικὸν δίκροτον τῶν 74 πυροβόλων, ναυαρχὶς τοῦ ὑπὸ τὸν *Μπλανκὲ - Ντυσελὰ* (Blanquet - Duchayla) στόλου τῆς πρωτοπορείας, τῆς ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον *Μπρυὲς* (Brueys) γαλλικῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἥτις τὴν 1ην Αὐγούστου 1798, ἠγκυροβολημένη ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ *Ἀβουκὶρ* εἰς γραμμὴν παραγωγῆς, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὸν *Νέλσωνα* ἀγγλικοῦ στόλου.

Τοῦ Γάλλου ναυάρχου πλανηθέντος ἐν τῇ πεποιθήσει του, καθ' ἣν, ἐὰν ἤθελε προσβληθῇ ὑπὸ τοῦ Νέλσωνος, ἡ πίεσις θὰ ἐξησκεῖτο κατὰ τῶν ἐπ' οὐρᾶς ἢ τῶν κατὰ τὸ μέσον πλοίων του καὶ οὐδέποτε κατὰ τῶν τῆς κεφαλῆς, εἶχε ἀγκυροβολήσει τὰ ἰσχυρότερα τῶν πλοίων του εἰς τὸ μέσον καὶ τὴν οὐρὰν τῆς παρατάξεως, ἀφήσας τὰ παλαιότερα ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς καὶ πρὸς τὸ πέλαγος. Ὅταν ὅμως ὁ Νέλσων, τὴν δείλην τῆς ρηθείσης ἡμέρας, ἐπέπεσε βοηθούμενος ἀπὸ λαμπρὸν πελάγιον ἄνεμον κατὰ τῆς γαλλικῆς παρατάξεως, ἥτις ἦτο ἠγκυροβολημένη καὶ ἀνάπρωρος τῷ ἀνέμῳ, διέψευσεν ἄρδην τὰς προσδοκίας τοῦ ἀντιπάλου του· διότι κατιδών, ὅτι ἐὰν προσέβαλλε τὰ ἐπὶ κεφαλῆς πλοῖα, ἅτινα ἦσαν καὶ τὰ προσήνεμα, δὲν θὰ ἠδύναντο ταῦτα νὰ τύχωσι τῆς βοηθείας τῶν πλοίων τοῦ μέσου (ἀντιναυ. Μπρυὲς) καὶ τῶν τῆς οὐρᾶς (ὑποναυαρ. Βιλλνὲβ-Villeneuve), ὄντων ὑπηνέμων, καὶ ὅτι οὕτω δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων θὰ ἐμάχετο κατὰ μέρους μόνον τῶν γαλλικῶν πλοίων, ἐπέπλευσε κατὰ τῶν πλοίων τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν πρώτων πλοίων τοῦ μέσου τῆς γαλλικῆς παρατάξεως. Οὕτως, ὁ γηραιὸς «Αἰχμητής», ὅστις ἀπὸ διετίας εἶχε καταδικασθῆ ὡς ἄχρηστος πρὸς πλοῦν, ὢν τὸ πρῶτον τῆς παρατάξεως, ἐβάλλετο κατ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν του μὲ διπλᾶς καὶ τριπλᾶς ἁλυσοδέτους σφαίρας, ἀπὸ πάντα τὰ ἀγγλικὰ δίκροτα, τὰ ὁποῖα τὸν παρέπλεον ὅπως καταλάβωσι τὰς θέσεις των, καὶ δή, κατὰ μὲν τὴν δεξιάν του πλευρὰν ὑπὸ τῶν *«Μεγαλοπρεποῦς»* (Majestic), τοῦ *«Βελλερεφόντου»* (Bellerefon), τοῦ *«Γοργοσφαλοῦς»* (Suiftsure), τῆς *«Ἀμύνης»* (Defence), τοῦ *«Ἐμπροσθοφύλακος»* (Vanguard, ναυαρχὶς τοῦ Νέλσωνος), κατὰ δὲ τὴν ἀριστεράν του πλευρὰν ὑπὸ τῶν *«Γολιάθ»* (Goliath), *«Θησέως»* (Theseus), *«Ὠρίωνος»* (Orion), *«Λεάνδρου»* (Leander) καὶ *«Ἀλεξάνδρου»* (Alexander). Εἶχε πλέον τελείως ἀφιστωθῆ, τὰ πλεῖστα τῶν πυροβόλων του ἐξηρμοσμένα καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ πληρώματός του ἐκτὸς μάχης, ὅταν δύο νέοι ἀντίπαλοι, εἰδικῶς ἐπιφορτισμένοι τὴν καταστροφήν του, τῷ προσετέθησαν, ὁ *«Τολμηρὸς»* (Audacious) ἀγκυροβολήσας ὑπὸ τὸ ἀριστερόν του ἰσχίον καὶ ὁ *«Ζηλόεις»* (Zealous) παρὰ τὴν ἀριστεράν του ἐπωτίδα. Μετὰ ἀγωνίαν τεσσάρων ὡρῶν παρεδόθη (9.45' μ. μ.) εἰς τὸν *«Ζηλόεντα»*. Ὁ ἐπὶ τοῦ *«Αἰχμητοῦ»* ὑποναύαρχος Ντυσελά, γενόμενος αἰχμάλωτος πολέμου, παρέδωσε τὸ ξίφος του εἰς τὸν Νέλσωνα, ὅστις τὸ ἐδώρησεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Λονδίνου, δωρήσασαν αὐτῷ εἰς ἀντάλλαγμα ἀναμνηστικὸν ξίφος ἀξίας διακοσίων γυινεῶν. Ἡ κατάστασις εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ὁ *«Αἰχμητής»* ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ Ἄγγλοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν ρυμουλκήσουν οὐδὲ εἰς τὸ Γιβραλτάρ. Σ. ΕΜΜ. Λ.

— **«Αἰχμητής»**. Ὀνομασία, ἐν μεταφράσει, αἰγυπτιακῆς φρεγάτας τῶν 56 κανονίων (πυροβόλων) ναυπηγηθείσης ἐν Μασσαλίᾳ ὡς *ἀδελφὸν - πλοῖον* τῆς γαλλικῆς τοιαύτης «Jeanne d'Arc», ἥτις εἶχε γοητεύσει καὶ διὰ τὴν ἁρμονίαν τῶν γραμμῶν της καὶ διὰ τὴν πολεμικήν της ἰσχὺν τὸν Μωχαμμὲτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου (Βλ. *Jurien de la Gravière* «La station du Levant I, 112). Ποία ἦτο ἡ εἰς ἀραβικὴν γλῶσσαν ὀνομασία της δὲν εἶναι γνωστόν, διότι καὶ ὁ προμνησθεὶς Γάλλος ναύαρχος καὶ ἱστορικὸς ἐν μεταφράσει εἰς τὴν γαλλικὴν ποιεῖται μνείαν τῆς ὀνομασίας αὐτῆς: «La Guerrière», ἐν τῇ ἐμβριθεστάτῃ καὶ ἀμερολήπτῳ ἐξιστορήσει τῶν κατὰ τὸν Ἀγῶνα ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων. Πάντως ἡ φρεγάτα αὕτη ἀπετέλει μέρος τοῦ ὑπὸ τὸν Μουχαρὲμ μπέη αἰγυπτιακοῦ στόλου, τοῦ καταπλεύσαντος εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Ναυαρίνου, τεθέντος ἐκεῖ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιναυάρχου Ταχὴρ πασᾶ καὶ καταναυμαχηθέντος τὴν 8/20 Ὀκτωβρίου 1827 ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ρωσικοῦ στόλου. Ἐπὶ ταύτης δὲ ἐπέβαινε καὶ ὁ Λὲ Τελλιέ, ἀξιωματικὸς τοῦ Β.Ν. τῆς Γαλλίας καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδος συναδέλφων του, ἀναλαβούσης, ἰδιωτικῇ πρωτοβουλίᾳ, τὴν διοργάνωσιν τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ ἀποτελουμένης ἐκ τῶν Μπομπὰρ (Bompar), Σαμπὲρ (Chabert), Ρεσπιὲ (Respier), Λεντάντὺ (Ledentu), ντ' Ἰσνὰρ (d' Isnar), Ματραὶρ (Matraire), Μάφφρ (Maffre), Μπριὰν (Briant) καὶ Λουτσιανὰ (Lucciana). Ὁ ἀμερόληπτος δὲ ναύαρχος-ἱστορικὸς γράφει σχετικῶς ὡς πρὸς αὐτοὺς καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν φρεγάταν ὅτι «οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ οἱ ὁποῖοι μετὰ τοσαύτης περινοίας εἶχον ὁρμίσει τὸν ὀθωμανικὸν στόλον, ὅπως ἀντίσχῃ λυσιτελέστερον εἰς τὸ πλῆγμα μὲ τὸ ὁποῖον τὸν ἠπειλοῦμεν, δὲν ἠδύναντο ἐν τούτοις νὰ ἐκτεθῶσιν ἕως τοῦ σημείου νὰ εὑρεθῶσιν ἀντιμέτωποι τῆς ἰδίας αὐτῶν Σημαίας». Ἀπὸ τῆς 3)15 Ὀκτωβρίου ὁ ναύαρχος ντὲ Ρινὺ (de Rigny) τοὺς κατέστησεν ἐνημέρους τοῦ κινδύνου ὃν θὰ διέτρεχον, ἐὰν δὲν ἔσπευδον νὰ καταλίπωσι τὴν παρὰ τῷ Καπετὰν-Πασᾷ ὑπουργίαν των. Τὴν 5/17 δέ, πάντες οἱ προμνησθέντες ἀξιωματικοὶ συνῆλθον ἐπὶ τῆς αἰγυπτίας φρεγάτας *«Αἰχμητής»*, ἐν τῷ θαλαμίσκῳ τοῦ Λὲ Τελλιέ, καὶ ἤχθησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀποσυρθῶσιν ἐπί τινος αὐστριακοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου, ἐκ τῶν ἀποτελεσάντων μέρος τῆς *παραπομπῆς* τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου. Ὁ Μουχαρὲμ μπέης, πληροφορηθεὶς ἐγκαιρότατα τὴν τοιαύτην των ἀπόφασιν, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ παρεμβάλῃ πρόσκομμά τι. Ἐλπίζων πάντοτε «ὅτι δὲν ἤθελεν ἐπισυμβῆ ἡ ἐλαχίστη διατάραξις εἰς τὴν παλαιὰν φιλίαν ἡ ὁποία συνέδεε τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον», ἠρκέσθη νὰ διαδηλώσῃ τὴν θλῖψίν του, διὰ τὴν ὅλως πρόσκαιρον ἀποστέρησιν μιᾶς τόσον χρησίμου συναρωγῆς καὶ προσεφέρθη νὰ τοῖς παράσχῃ μίαν τῶν κορβεττῶν του, ὅπως τοὺς μεταφέρῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ πρότασις αὕτη ὑπεβάλλετο εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς «Αἰχμητοῦ» Γάλλους, ὁ συμμαχικὸς ὑπὸ τὸν Κόδριγκτων (Codrington) στόλος συνετέλει τὰς τελευταίας του παρασκευὰς καὶ ὁ πάρων *«Ἀλκυόνη»* (Alcyone), παραπλέων τὴν γαλλικὴν παράταξιν, εἰδοποίει τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων της, ὅτι τὴν ἐπαύριον 8/20 Ὀκτωβρίου θὰ εἰσέπλεον εἰς Ναυαρῖνον.

Ἀληθοφανέστατον τυγχάνει ὅτι οἱ Γάλλοι ὀργανωταὶ δὲν εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἡμέραν ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ δὴ ὁ Λὲ Τελλιὲ ἐπὶ τῆς «Αἰχμητοῦ». Ἡ αἰγυπτιακὴ αὕτη φρεγάτα, κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Κ. Ράδου, ὡραιοτέρα καὶ ἰσχυροτέρα τῆς κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως μοιραρχίδος τοῦ Γάλλου ὑποναυάρχου Ἀλγκὰν *«Αἰχμητής»* (βλ. κατωτέρω), ἐναυπηγήθη ὑπὸ τοῦ Μωχαμμὲτ-Ἀλῆ ἐν τῷ ναυπηγείῳ τῆς Μασσαλίας ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ ἀρχιτέκτονος Σεριζί. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου, πυρπολουμένη ἐξώκειλεν εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἐκεῖ δ' ἐκάη. Ὅλα τὰ σκάφη ὅσα ὁ Μωχαμμὲτ-Ἀλῆς διέθετε τότε, ἦσαν καινουργῆ, ναυπηγηθέντα *«ἐπὶ παραγγελίᾳ»* εἰς Μασσαλίαν, Δέπφορδ, Λονδῖνον καὶ ἀλλαχοῦ. Γ. Δ. Κ.

— **«Αἰχμητής»** («La guerrière»). Γαλλικὴ φρεγάτα, ἥτις φέρουσα τὴν σημαίαν τοῦ ὑποναυάρχου Ἀλγκὰν (Halgan) ἀρχηγοῦ τῆς ἐν τῇ μεσογείῳ γαλλικῆς μοίρας, ἠγκυροβόλησε τὴν 16]28 Ἰουλίου 1821 εἰς τὸν λιμένα τῆς Σμύρνης καὶ συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς ἀπὸ τριμήνου ἐξακολουθούσης αὐτόθι σφαγῆς τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὸν Jurien de la Gravière οἱ ἐν τῷ ἐπιθαλασσίῳ φρουρίῳ ἠθέλησαν νὰ παρακωλύσουν τὸν εἴσπλουν τῆς «Αἰχμητοῦ». Ὁ ναύαρχος Ἀλγκὰν ὅμως, ἀναπετάσας τὴν σημαίαν, ἐφώνησεν αὐτοὺς *«Γαλλία»* καὶ εἰσέπλευσε. Τὴν 21 Ἰουλίου / 2 Αὐγούστου, ἑπτὰ γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἐναυλόχουν ἤδη εἰς Σμύρνην καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν ναύαρχον-ἱστορικόν: «οἱαιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν τοῦ λοιποῦ αἱ περιπλοκαὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, αἱ νῖκαι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ θρίαμβοι τῶν ὑδραϊκῶν στόλων καὶ τῶν ψαριανῶν πυρπολικῶν, οἱ ἐν Σμύρνῃ ἠδύναντο νὰ κοιμῶνται ἥσυχοι, μὴ φοβούμενοι πλέον νὰ πληρώσωσι διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὰς ἀποτυχίας τῶν ὀθωμανικῶν στρατιῶν».

Ἡ «Αἰχμητής» μετὰ τοῦ Ἀλγκὰν ἀπέπλευσεν εἰς Γαλλίαν κατόπιν τῶν σφαγῶν τῆς Χίου.

Αἴχμις *[Μυθολ.]*. Υἱὸς τοῦ Βριάκα καὶ ἔγγονος τοῦ Αἰγινήτου τοῦ Πόμπου. Ὁ Αἴχμις ἔγινε βασιλεὺς τῶν Ἀρκάδων διαδεχθεὶς τὸν ἄτεκνον θεῖόν του Πολυμήστορα. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αἴχμιδος ἐξερράγη ὁ μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Μεσσηνίων πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον φανερὰ οἱ Ἀρκάδες ἐπολέμησαν τοὺς Λακεδαιμονίους συμμαχήσαντες μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μεσσηνίων Ἀριστοδήμου (Παυσ. VIII 5. 10). Γ. Δ. ΚΑΥ.

αἰχμόδετος (ὁ, ἡ). *—ον* (τό)· ὁ ἐν τῷ πολέμῳ δεσμευθείς, ὁ αἰχμαλωτισθείς.

αἰχμόδους (Aechmodus Egerton) *[Παλαιοζ.]*· βλ δαπέδιος. Θ. Ι.

αἰχμοειδής (ὁ, ἡ), *—ές* (τό)· ὁ ὅμοιος πρὸς αἰχμήν. Ἐπίρρ. *αἰχμοειδῶς*.

αἰχμοφοβία· ὁ ἐπὶ τῇ θέᾳ παντὸς τοῦ αἰχμηροῦ ψυχοπαθολογικὸς φόβος.

αἰχμοφόρος (ὁ, ἡ), *—ον* (τό)· ὁ φέρων ὅπλον μετ' αἰχμῆς, οἷον ἀκόντιον, λόγχην κ. λ. π., λογχοφόρος, σωματοφύλαξ.

Αἰχμοφόρος ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Πέρσαις ὁ στρατιώτης ὁ μαχόμενος μὲ τὸ ξίφος, ὁ αἰχμητής. Οἱ αἰχμοφόροι ἀνῆκον εἰς εἰδικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἦτο ὡπλισμένον μὲ λόγχας ἐχούσας εἰς τὸ ἄκρον ἀντὶ *σαυρωτῆρος* (σιδηρίου διὰ τοῦ ὁποίου ἐνεπήγνυον τὴν λόγχην εἰς τὴν γῆν, ὅτε ἀνεπαύοντο οἱ στρατιῶται) *χρυσῆν ροιὰν* (ρόδιον) καὶ ἀπετέλει μέρος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ὅτε ὁ περσικὸς στρατὸς ἦτο ἐν πορείᾳ καὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἶχεν αὐτὸς ὁ μέγας βασιλεύς, ἐβάδιζεν οὗτος διῃρημένος εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν προεπορεύετο τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τὸ δὲ ἕτερον ἠκολούθει. Ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς προεπορεύοντο τοῦ ἅρματος τοῦ βασιλέως χίλιοι ἱππεῖς, χίλιοι αἰχμοφόροι, δέκα ἱεροὶ ἵπποι καὶ τὸ ἱερὸν ἅρμα τοῦ Διὸς συρόμενον ὑπὸ 8 λευκῶν ἵππων, ἠκολούθει δὲ τὸ ἅρμα τοῦ μεγάλου βασιλέως περιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων Περσῶν, κατανεμομένων εἰς πολλὰ τμήματα ἔφιππα καὶ πεζὰ δυνάμεως ὑπερβαινούσης τοὺς δεκακισχιλίους πεζοὺς καὶ δεκασχιλίους ἱππεῖς (Ἡροδ. Ζ'. 40). Δ. Γ. ΚΑΥ.

Ἄϊχνερ (Eichner) *Ἐρνέστος*. Γερμανὸς μουσικὸς γεννηθεὶς εἰς Μανχάϊμ τῷ 1740, ἀποθανὼν εἰς Πότσδαμ τῷ 1777. Ἔπαιξε θαυμασίως βαρύαυλον, καὶ ἐτελειοποίησε τὸ ὄργανον τοῦτο, συνέθεσε δὲ συμφωνίας καὶ «κοντσέρτα», διακρινόμενα διὰ τὴν ἔκτακτον εὐχέρειάν των, ἥτις τὰ καθιστᾷ πολύτιμα διὰ τοὺς ἀρχαρίους.

Ἄϊχορν (Eichorn), *Ἰωάννης - Γοδεφρεῖδος - Ἐρνέστος* καὶ *Ἰωάννης - Κάρολος - Ἐδουάρδος*, γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀδελφοὶ Ἄϊχορν*, διάσημοι βιολισταί, γεννηθέντες ὁ μὲν τῷ 1822, ὁ δὲ τῷ 1823. Ὁ πατήρ των εἶχε παρατηρήσει ἐνωρὶς τὴν κλίσιν τῶν δύο υἱῶν του πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ ἐσκέφθη νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῇ πρὸς κερδοσκοπίαν. Οἱ δύο ἀδελφοί, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν του, ἐπετέλεσαν καταπληκτικὰς προόδους. Εἰς ἡλικίαν ἓξ ἐτῶν ὁ Ἐρνέστος ἔπαιξεν εἰς Κοβούργον τὴν *σονάτα τοῦ Κρόϋτσερ* διὰ βιολίου τῇ συνοδείᾳ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐδουάρδου, ὅστις ἐπίσης ἦτο προικισμένος μὲ ἔκτακτον μουσικὴν ἰδιοφυΐαν. Μετὰ δύο μῆνας οἱ δύο ἀδελφοὶ ἔδιδον συναυλίαν εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ δουκὸς τοῦ Κοβούργου, ὁ ὁποῖος ἀντήμειψε τοὺς μικροὺς καλλιτέχνας πλουσιοπαρόχως, ἀλλ' ἡ γενναιοδωρία αὕτη τοῦ δουκὸς ἐξήγειρε τὰ φιλοκερδῆ ἔνστικτα τοῦ πατρός των. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὰ δυστυχῆ παιδιὰ δὲν ξεκολλοῦν σχεδὸν ἀπὸ τὸ βιολίον των. Ὁ πατήρ των τὰ περιέφερεν εἰς τὰς μεγαλοπόλεις τῆς βορείου Γερμανίας, συλλέγων ἄφθονα χρήματα. Κατόπιν ἐπέστρεψαν εἰς Κοβούργον ἀλλ' ὁ πατήρ των, ὁ ὁποῖος ἐσχεδίαζε μεγάλην περιοδείαν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, δὲν τοὺς ἐπέτρεπε τὴν ἐλαχίστην ἀνάπαυσιν. Ἡ ζωή εἶχε καταντήσει δι' αὐτὰ ἀληθὲς μαρτύριον. Ἐὰν ἐξέφευγε τὸ δοξάρι ἐκ τῶν ἀσθενῶν χειρῶν των, ὁ θηριώδης πατήρ των τὰ ἐξυλοκόπει ἀνηλεῶς. Ἡ περιοδεία ἐπραγματοποιήθη. Αἱ πρώϊμοι αὐταὶ ἰδιοφυΐαι κατέπληξαν τὴν Εὐρώπην, ὁ δὲ πατὴρ Ἄϊχορν ἐπλούτησεν. Ἀλλ' ὅτε ἐπανῆλθον εἰς Κοβούργον, ὁ Ἐρνέστος, ἐξηντλημένος ἐκ τῶν κόπων καὶ τῆς κακῆς ζωῆς, ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν εἴκοσι δύο ἐτῶν, ὁ δὲ ἀδελφός του Ἐδουάρδος κατέστη ἀνίκανος εἰς τὸ ἑξῆς νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ τάλαντόν του.

—**Ἄϊχορν** (Eichhorn) *Ἐρρῖκος*. Γερμανὸς ἰατρός, γεννηθεὶς εἰς Νυρεμβέργην, ἀποθανὼν νεώτατος κατὰ τὸ 1832. Λαβὼν τὸ δίπλωμα τῷ

Digitized by Google

1822, ἀπέκτησε ταχέως φήμην ἐκ τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ἔκτακτον παρατηρητικότητα, καὶ τῷ 1830 διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς εἰς Γοττίγγην. Τὰ ἀξιολογώτερα ἐκ τῶν ἔργων του εἶναι τὰ ἑξῆς: *«Περὶ τῶν ἐκκρίσεων τοῦ δέρματος»* (1826), *«Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀνατομίας καὶ τῆς φυσιολογίας τῆς δερματικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνθρώπου»* (1827), *«Ἐγχειρίδιον θεραπείας καὶ προφυλάξεως τοῦ ἐκθύματος* (exanthème contagieux)» (1831).

—**Ἄϊχορν** (Eichorn). Ὄνομα πολλῶν Γερμανῶν θεολόγων, ὧν γνωστότερος ὁ *Johann Gottfried Eichorn* (1752—1827), καθηγητὴς τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἐν Ἰένῃ καὶ Γοτίγγῃ, συγγραφεὺς συγγραμμάτων ἀναγομένων εἰς τὴν βιβλικὴν θεολογίαν. Ὡς κανονιολόγος διεκρίθη ὁ *Karl Friedrich Eichorn* καθηγητὴς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐν Γοτίγγῃ († 1854).

Ἀϊχοὺν Μαντζουρίας· βλ. Ἀϊγκούν.

Ἄϊχσταιτ (Eichstaedt ἢ Eichstatt)· πόλις τῆς Βαυαρίας ἐν τῇ Μέσῃ Φραγκονίᾳ ἐπὶ τοῦ Ἄτμυλ, εἰς ἀπόστασιν 84 χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τοῦ Μονάχου· κάτοικοι 7.500. Ἕδρα ἐπισκοπῆς. Ἔχει μουσεῖον, βιβλιοθήκην, χυτήρια σιδήρου, σπουδαῖα ἐργοστάσια χρωμάτων καὶ μεγάλα ζυθοποιεῖα. Τὰ ἀξιολογώτερα κτίρια τῆς Ἄϊχσταιτ εἶνε: τὸ δουκικὸν ἀνάκτορον ἡ μητρόπολις κοσμουμένη δι' ὡραίων εἰκόνων, ἡ ἐκκλησία τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἁγίας Βαλπούργης, τὸ δημαρχεῖον καὶ ὡραιότατον νοσοκομεῖον ἀνεγερθὲν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνος. Παρὰ τὴν πόλιν κεῖται ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου μεγαλοπρεπὲς φρούριον, παλαιὰ ἕδρα τῶν ἐπισκόπων τῆς πόλεως. Ἡ Ἄϊχσταιτ, μέχρι τοῦ 1802, ἦτο πρωτεύουσα ἐκκλησιαστικῆς ἡγεμονίας παραχωρηθεῖσα διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Πρεσβούργου (1805) εἰς τὴν Βαυαρίαν.

—**Ἄϊχσταιτ** (Fichstedt). *Ἐρρῖκος-Κάρολος-Ἀβραάμ*, Γερμανὸς φιλόλογος (1772—1848). Ἀφοῦ ἐσπούδασεν ἐν Λειψίᾳ φιλολογίαν καὶ θεολογίαν, ἔγινε τῷ 1795 καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, μετὰ διετίαν δὲ ἐγκατεστάθη εἰς Ἰέναν, ὅπου καὶ ἵδρυσε τὴν *«Νέαν φιλολογικὴν ἐφημερίδα τῆς Ἰένης»*, ἀξιόλογον φιλολογικὸν ὄργανον τὸ ὁποῖον διηύθυνεν ἐπὶ μακρόν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς ποιήσεως ἐν τῷ ἐκεῖ πανεπιστημίῳ. Ὁ Ἄϊχσταιτ εἶχεν εὐρυτάτην μόρφωσιν, ἀλλὰ τὴν φήμην ὀφείλει κυρίως εἰς τὴν καλλιέπειαν τοῦ ὕφους του εἴς τε τὴν λατινικὴν καὶ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Ἔγραψε πραγματείας περὶ τοῦ Θεοκρίτου, τοῦ Τιβούλλου, τοῦ Ὁρατίου κλπ., μετέφρασε δὲ καὶ ξένα ἔργα, σχετικὰ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν, ὡς τὴν *«Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος»* τοῦ Μίτφορδ (6 τόμοις, 1802—1808). Ἐξεφώνησε πλείστους λόγους λατινιστί, ἐκ τούτων δὲ ἀξιολογώτεροι εἶναι οἱ ἀφορῶντες εἰς ἐγκώμιον τῶν διασήμων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του.

Ἄϊχσφελδ (Eichsfeld). Ἄλλοτε ὠνομάζετο οὕτω τὸ βορειοδυτικὸν διαμέρισμα τῆς Θυριγγίας, ἐκτεινόμενον ἀπὸ Μυλχάουζεν μέχρις Ἁϊλιγενστάτ. Περιελάμβανε διαφόρους ὑποδιαιρέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων τέσσαρες ἐσχημάτιζον πρὸς νότον τὸ *Ἄνω Ἄϊχσφελδ*, κατοικούμενον ὑπὸ τῶν Βενδῶν, αἱ δὲ ὑπόλοιποι ἐσχημάτιζον τὸ *Κάτω Ἄϊχσφελδ*, κατοικούμενον ὑπὸ τῶν Σαξώνων. Ἡ ὀρεινή, δασώδης καὶ πυκνοκατοικημένη αὕτη χώρα (κάτ. 74.000 περίπου), περιλαμβάνουσα, ἐκτὸς τῶν πόλεων Ἁϊλιγενστάτ, Δουδερστὰτ καὶ Βόρβις, τρεῖς κώμας καὶ 180 χωρία, κειμένη μεταξὺ τῶν ἐκλεκτοράτων τῆς Ἔσσης καὶ τοῦ Ἀννοβέρου, ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐκλέκτορας τῆς Μαγεντίας. Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λουνεβίλλης ἐδόθη εἰς τὴν Πρωσίαν ὡς ἀντίρροπον τῆς ἀπωλείας τῶν κτήσεών της ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ λάβῃ καιρὸν ἡ Πρωσία νὰ διοργανώσῃ τὸ Ἄϊσχσφελδ, προσηρτήθη τοῦτο, τῷ 1807, εἰς τὸ νέον βασίλειον τῆς Βεστφαλίας. Τῷ 1814, ἐκτὸς τμημάτων τινῶν κατακυρωθέντων εἰς Ἀννόβερον, ἐπανῆλθεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πρωσίας.

αἰψηρός, *—ά, —όν*· ταχύς.

ἀΐω· ἀκούω, αἰσθάνομαι, ἀντιλαμβάνομαι.

ἀϊωδίνη ἢ *ἀϊωδώνη* (Aiodine-Aiodon) *[Φαρμ.]*. Νέα φαρμακευτικὴ σκευασία ἐξαγομένη ἐκ τοῦ θυρεοειδοῦς ἀδένος. Ἓν γραμμάριον τῆς ἀϊωδίνης ἰσοδυναμεῖ πρὸς 10 γραμμάρια τοῦ προσφάτου θυρεοειδοῦς ἀδένος καὶ πρὸς 2 γραμμάρια τοῦ ἀπεξηραμένου τοιούτου. Περιέχει δ' ἡ σκευασία αὕτη φωσφόρον καὶ 0.4% ἰωδίου. Ἐνδείκνυται δὲ ἔνθα καὶ ἡ θυρεοειδίνη καὶ ὁ θυρεοειδὴς ἀδήν, χρησιμοποιουμένη ἰδίως εἰς τὴν ἐξωφθάλμιον βρογχοκήλην, εἰς τὸ μυξοίδημα κλπ. Μ. Ν. Κ.

αἰών, *—ῶνος*, (ὁ)· ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ καθόλου ἡ ζωή, ἡ ὕπαρξις· συνδέεται μετὰ τοῦ *ψυχὴ* χάριν ἐμφάσεως· «αἲ γὰρ δὴ ψυχῆς τε καὶ αἰῶνός σε δυναίμην | εὖνιν ποιήσας πέμψαι δόμον Ἄϊδος εἴσω»=εἴθε νὰ ἠδυνάμην νὰ σὲ στερήσω τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς σου καὶ νὰ σὲ στείλω μέσα εἰς τὸν Ἅδην· ταῦτα λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν κύκλωπα Πολύφημον (*Ὀδυσσ.* I, 523)· «καὶ ταῦτα μετὰ πόνων πάντα καὶ κινδύνων δι' ὅλου τοῦ *αἰῶνος* μοχθοῦσι» δι' ὅλης τῆς ζωῆς των (*Θουκ.* 1,70,8)· «ζωὴ καὶ *αἰὼν* συνεχὴς καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει τῷ θεῷ (*Ἀριστοτ.* Indices)· «χαλεπὸν *αἰῶνα* διάγοντας» (*Πλατ.* Νόμ. 3,701 C)· || ὁ ἄναρχος καὶ ἀτέρμων χρόνος ἡ αἰωνιότης· «τὸ τὸν πάντα χρόνον καὶ τὴν ἀπειρίαν περιέχον *αἰών* ἐστιν (*Ἀριστοτ.*)». || «εἰκὼν δ' ἐστὶ τῷ ἀγεννάτω χρόνω, ὃν *αἰῶνα* ποταγορεύομες» (*Πλάτ.* Τίμ. Λοκρ. 97 D.) Ἐνταῦθα ὁ Πλάτων αἰῶνα καλεῖ, συμφώνως πρὸς τὴν περὶ ἰδεῶν φιλοσοφικὴν ἀρχήν, τὴν *ἰδέαν* τοῦ χρόνου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τὸν *γεννητὸν* χρόνον, τὸν μετρούμενον κατ' ἐνιαυτούς· || περίοδος ἑκατὸν ἐτῶν, ἄλλως *ἑκατονταετηρὶς* ὡς τὸ μέγιστον ὅριον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου· τὴν σημασίαν ταύτην ἔλαβεν ἡ λέξις *αἰὼν* κατὰ μετάφρασιν τῆς συνωνύμου λατινικῆς saeculum, διὰ τῆς ὁποίας ἐδηλοῦτο κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἄλλη χρονικὴ περίοδος, οἷον κατὰ τὸν πατέρα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας Ἱερώνυμον ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐκ δὲ τοῦ ἑκατονταετηρικοῦ ὕμνου τοῦ Ὁρατίου (carmen saeculare στ. 21) συνάγομεν ὅτι τότε ὁ αἰὼν ὑπελογίζετο ἑκατὸν δέκα ἔτη (certus undenos deciens per annos orbis=σταθερὸς κύκλος δεκάκις ἕνδεκα ἐνιαυτῶν). Ὁ ὑπολογισμὸς τῶν αἰώνων ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης γίνεται ἀπὸ τῆς μονάδος μέχρι τῆς ἑκατοντάδος πλήρους· ὅθεν ὁ πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ αἰὼν ἀπολήγει τὸ 100ὸν ἔτος μ. Χ., ὁ δεύτερος ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 101ου καὶ λήγει τὸ 200όν, ὁ 20ὸς αἰὼν ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 1901ου καὶ λήγει τὸ 2000ὸν ἔτος· ὁμοίως ὑπολογίζονται καὶ οἱ πρὸ Χριστοῦ αἰῶνες· || μακρὰ περίοδος χρόνου ἀορίστως λαμβανομένη· τὴν σημασίαν ταύτην ἔχει ἡ λ. ἐν τῇ *Γραφῇ* «εἰς τοὺς αἰῶνας», εἰς τὸ ἄπειρον μέλλον, λατ. in saecula, «ἀπ' αἰώνων» ἀπὸ τοῦ ἀπείρου παρελθόντος || ἐποχή, ἱστορικὴ περίοδος· «ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους», οἱ χρόνοι τοῦ Περικλέους· «χρυσοῦς αἰὼν» ὁμοίως «ἀργυροῦς—χαλκοῦς—σιδηροῦς αἰὼν» κατὰ μετάφρασιν τοῦ λατινικοῦ *aetas*: «aurea—, argentea—, aenea—, ferrea aetas». Βλ. αἰῶνες.

ΒΑΣ. ΦΑΒΗΣ

[ΑΠΟΚΡΥΦ.]. Ἐν τῇ ἀποκρυφολογίᾳ *Αἰὼν* εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἑνοῦν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν μετὰ τῆς οὐρανίας. Διαδραματίζει δηλ. πρόσωπον μεσάζον μεταξὺ τῶν δύο ὑποστάσεων, αἵτινες μετ' αὐτοῦ ἀπαρτίζουσι τὸ *Ἕν*. Ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῆς μετέπεσεν εἰς τὴν τοῦ *Κόσμου* καὶ τὴν τοῦ *Σύμπαντος*. Τινὲς ἐπιχειρήσαντες νὰ καθορίσωσι τὴν μεταξὺ τῶν δύο ὑποστάσεων ἀπόστασιν ἀπεφήναντο κατὰ συνθήκην, ἄλλοι μὲν ὅτι εἶναι χρονικῆς διαρκείας 100 ἐτῶν, ἕτεροι ὅτι 365 ἡμερῶν, τρίτοι 12 μηνῶν, 30 ἡμερῶν, 7 ἡμερῶν κ.λ.π.

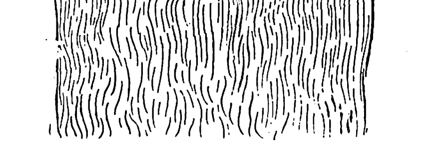

Ὁ Αἰὼν ὡς πνεῦμα ἑνοῦν τὴν ἀνθρωπίνην μετὰ τῆς οὐρανίας ὑποστάσεως.

Σχεδιάγραμμα τοῦ Oswald Wirth, ὅστις ἐν τῷ «Βιβλίῳ τοῦ Μαθητοῦ» θεωρεῖ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ὡς τὴν ἀρχὴν τῆς παγκοσμίου σκέψεως, τὸ πανταχοῦ παρὸν πνεῦμα, ἑκάστη θρὶξ τοῦ ὁποίου ἀντιπροσωπεύει καὶ μίαν σκέψιν]

Ἐκ τούτου προῆλθεν ὅτι αἰὼν σημαίνει καὶ χρόνον, καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν σημασίαν εὕρηται παρὰ *Τιμαίῳ* τοῦ Πλάτωνος σ. 37 Δ, ἐνῷ ὁ χρόνος εἶναι κινητὴ εἰκὼν τοῦ ἀκινήτου καὶ ἀμεταβλήτου αἰῶνος. Ἐπὶ τοῦ χωρίου αὐτοῦ στηρίζονται ὅλαι αἱ ἔννοιαι, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡ λέξις ἀπὸ τοὺς *Γνωστικούς*, οἵτινες σκοπίμως, ἵνα ἀποκρύψωσι τὸ ἑνιαῖον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς μὴ μεμυημένους, ἐπροσωποποίησαν τὰ χρονικὰ αὐτὰ διαστήματα καὶ διεκήρυξαν ὅτι πλῆθος ἀοράτων αἰώνων ὑπάρχει. Τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰώνων αὐτῶν ἀνεβίβαζον ἄλλοι μὲν εἰς 365, ὧν οἱ 7 πλανῆται, ἕτεροι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Βαλεντῖνος εἰς 30 ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τὰς θεότητας τῶν 3 θεογονιῶν τῆς Αἰγύπτου. Τὸ δὲ σύστημα τὸ περὶ τῶν αἰώνων αὐτῶν ἀσχολούμενον ἐκλήθη αἰωνολογία (Βλ. Digegang. H «Die Gnosis» 1924). Α. Φ. Χ.

Εἰς τὰ ἱπποτικὰ τοῦ Μεσαίωνος τάγματα καὶ τὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας λείψανα αὐτῶν ὁ *αἰὼν* ἦτο καὶ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν συμβολικὸν γνώρισμα τοῦ τελείως ἐξηγνισμένου ἱππότου, ὅστις ἐρωτώμενος πόσον ἐτῶν εἶναι ἀπήντα ἑνὸς αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα (βλ. καὶ λ. μονάς). Δ. Π. Κ.

—**αἰὼν οὗτος—αἰὼν ἐκεῖνος.** Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διάκρισιν τοῦ χρόνου εἰς πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ, ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ γίνεται διάκρισις τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (*αἰὼν οὗτος* Ματθ. 13,22 ἢ *ἐνεστὼς αἰὼν* Γαλ. 1,4 ἢ *ὁ νῦν αἰὼν* 1 Τιμ. 6,17 καὶ Τίτ. 2,12) καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν (*αἰὼν ἐκεῖνος* Λουκ. 20,35 ἢ *αἰὼν ἐρχόμενος* Λουκ. 18,30 καὶ Μάρ. 10,30 ἢ *αἰῶνες οἱ ἐπερχόμενοι* Ἐφεσ. 2,7). Μετωνυμικῶς *«αἰὼν οὗτος»* λέγονται καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ διαβιοῦντες κατὰ τὸ ὑλιστικὸν πνεῦμα τοῦ κόσμου τούτου (Ρωμ. 12,2), οἵτινες καὶ *υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου* λέγονται (Λουκ. 16,8 κ. ἄ.). Ἐν 2 Κορ. 4,4 ὁ διάβολος λέγεται *«θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου»*. Ἐν. 1 Κορ. 2,6—7 ἡ *«σοφία τοῦ αἰῶνος τούτου»* ἀντιπαρατίθεται πρὸς τὴν *«σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ»*.

«Αἰών»· πολιτικὴ ἐφημερὶς ἐκδοθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1838, ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Ἰωάννου Φιλήμονος. Ἡ ἐφημερὶς αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχισις τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐκδιδομένης ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκδότου (βλ. λ. Φιλήμων Ἰωάννης) ἐφημερίδος *«Χρόνος»*, ἀπὸ τοῦ 1832.

Ὁ *«Αἰὼν»* καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ πολιτικὸς τῆς Ἑλλάδος κόσμος διῃρεῖτο εἰς τρία κόμματα, τὸ ἀγγλικόν, τὸ γαλλικὸν καὶ τὸ ῥωσικόν, ὑπεστήριξε τὴν πολιτικὴν τοῦ τελευταίου τούτου κόμματος. Κατεπολέμει μετὰ σφοδρότητος τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν καὶ τὴν καλουμένην Βαυαροκρατίαν, ἥτις ἐκυβέρνα τὴν χώραν δι' ἀνακτοβουλίου ἀποτελουμένου ὑπὸ Βαυαρῶν κατελθόντων μετὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἀρθρογραφία τοῦ *«Αἰῶνος»*, αὐστηρὰ καὶ περιεσκεμμένη, δὲν ἐστερεῖτο ζωηρότητος καὶ πολλάκις ὀξύτητος, ἀναλόγου πρὸς τὴν κατάστασιν, ἣν ἐδημιούργουν ἑκάστοτε τὰ ποικίλα πολιτικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἔφερον εἰς πλήρη ἀντίθεσιν τὸν ἐγχώριον πολιτευομένον κόσμον πρὸς τὴν Βαυαροκρατίαν. Ὁ ἔλεγχος δὲ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς ἐξουσίας καὶ ἡ πολεμική του κατὰ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ὅπερ κατήγγελλε διαρκῶς ὡς εὑρισκόμενον εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὰς φιλελευθέρας ἀρχὰς τὰς ὁποίας ἐκήρυξεν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 καὶ καθιέρωσαν αἱ διάφοροι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις κατ' αὐτήν, κατέστησαν τὸν *«Αἰῶνα»* ἓν τῶν δημοφιλεστέρων ὀργάνων τῆς Κοινῆς γνώμης. Εἰς τὰς στήλας αὐτοῦ ἀνεπτύχθησαν εὐρύτατα αἱ περὶ κοινοβουλευτισμοῦ ἰδέαι, αἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς πρόγραμμα τῆς ἐκραγείσης τὴν νύκτα τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐπέβαλε τὸ Σύνταγμα εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα.

Μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος ὁ *«Αἰὼν»* δὲν ἔπαυσε τὴν πολεμικήν του κατὰ τῆς νοθεύσεως τοῦ πολιτεύματος, τὸ δὲ γραφεῖον αὐτοῦ, εὑρισκόμενον παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μουσῶν (*νῦν Καραγεώργιεβιτς*), ἐγένετο κέντρον πολιτικῶν συγκεντρώσεων, αἵτινες ἔθετον εἰς ἀνησυχίαν τὰς ἀρχάς, θεωροῦσας τὸν *«Αἰῶνα»* ὡς ὄργανον τῆς ἀντιδράσεως. Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἐτάχθη ἡ ἐφημερὶς αὕτη ὑπὲρ τῆς φιλορωσικῆς πολιτικῆς τῶν βασιλέων τῆς Ἑλλάδος καὶ κατεμέμφετο τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων, ἐκαυτηρίαζε δὲ τὰς ἀπρεπεῖς ἐνεργείας τοῦ Γάλλου ναυάρχου Τινάν, ὅστις συνεχῶς ἀπέστελλε τμήματα στρατοῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἅτινα παρελαύνοντα κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων ἐζήτουν νὰ ἐξευτελίσουν τὸν ἡγεμόνα.

Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ ἀρθρογραφία του ὑπῆρξε τραχυτάτη, ἐξηρέθισε δὲ τὸν Γάλλον ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, ὅστις ἐξαπέστειλεν ἀποσπάσματα στρατιωτῶν εἰς Ἀθήνας, τὰ ὁποῖα συνέτριψαν τὸ πιεστήριον τῆς ἐφημερίδος καὶ κατέστρεψαν τὰ τυπογραφεῖα καὶ τὸ γραφεῖον αὐτῆς. Ἡ καταστροφὴ ἐν τούτοις αὕτη δὲν διέκοψεν ἢ ἐπὶ μικρὸν τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Αἰῶνος», ἀλλ' ἠνάγκασε τὸν Ἰωάννην Φιλήμονα νὰ ἀποσυρθῇ τῆς διευθύνσεως τοῦ φύλλου του καὶ νὰ ἀναθέσῃ ταύτην εἰς τὸν υἱόν του Τιμολέοντα (βλ. λ. Φιλήμων Τιμολέων). Ἀπὸ τοῦ 1854 ἄρχεται νέα ὅλως περίοδος τοῦ *«Αἰῶνος»*. Ὁ Τιμολέων Φιλήμων, μόλις ἄγων τὸ 21 πρῶτον τῆς ἡλικίας του, ἦτο ἐκτάκτου δημοσιογραφικῆς ἰδιοφυΐας, ἀπὸ νεανικῆς δὲ ἡλικίας διέκρινεν αὐτὸν πολυμάθεια καὶ ὁρμητικότης, ἥτις κατεφάνη ἀμέσως ἐν τῷ *«Αἰῶνι»*. Ἐκτὸς τῆς αὐστηρᾶς ἀρθρογραφίας του, ὁ *«Αἰὼν»* ἐπαρουσίασε νέαν ὅλως μορφήν· ἐδημοσιεύοντο εἰς αὐτὸν πολυπληθεῖς ἐξωτερικαὶ εἰδήσεις, φιλολογικαὶ κριτικαί, ἡ καθημερινὴ πολιτικὴ κίνησις, ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἐδίδετο ἐν γένει ἡ εἰκὼν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πνευματικῆς κινήσεως. Οὕτως ὁ *«Αἰὼν»* κατέστη νεωτεριστικὴ ὅλως ἐφημερίς. Κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς τοῦ καθεστῶτος ὑπεστήριξε διαθέρμως τοὺς ἀναλαβόντας τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862, κατὰ τὴν περίοδον δὲ τοῦ δημοσιογραφικοῦ τούτου ἀγῶνος, ἠναγκάσθη ὁ νέος αὐτοῦ διευθυντὴς νὰ ἀπομακρυνθῇ τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ Ὄθωνος ἠκολούθησε μετριοπαθεστέραν πολιτικήν, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ὁ διευθυντὴς αὐτῆς ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α'. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης παρῃτήθη

Digitized by Google

ταχέως καὶ ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν διεύθυνσιν τοῦ «*Αἰῶνος*». Κατὰ τὸ 1874 ὅτε ἡ Κυβέρνησις Βούλγαρη ἐξεδήλωσε διάθεσιν περιορισμοῦ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὁ «*Αἰὼν*» κατεπολέμησε ταύτην μετὰ πάθους καὶ ἐξεδήλωσε δημοκρατικὰς ἀρχάς. Ὁ βίος τῆς ἐφημερίδος ταύτης παρετάθη μέχρι τοῦ 1888, ὅτε ἐξελέγη Δήμαρχος Ἀθηναίων ὁ διευθυντής της. Κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος, ὁ «Αἰὼν» εἶχεν ἀπολέσει τὸ πολιτικὸν κῦρός του γενόμενος ἁπλῶς ὄργανον τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς.

Κατὰ τὴν πεντηκονταετῆ περίοδον τῆς ἐκδόσεώς του ὁ «*Αἰὼν*» ἐξήσκησε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Συνειργάσθησαν εἰς αὐτὸν πλεῖστοι ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων, εἰς τὰς στήλας του ἐδημοσιεύθησαν καὶ ὑπεστηρίχθησαν αἱ ἀρχαὶ περὶ ἀκεραιότητος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἄρθρα οἰκονομολογικὰ τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη αὐτοῦ συνειργάσθησαν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Πολίτης, ὁ Μίνως Λάππας, ὁ Ἀθανάσιος Εὐταξίας καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ἐν γένει ὅμως εἰς τὸ φύλλον τοῦτο ἐνοπτρίζονται αἱ προσωπικότητες τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος καὶ τοῦ υἱοῦ του Τιμολέοντος, ὅστις ὑπῆρξεν εἷς τῶν διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων δημοσιογράφων. ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

—**«Αἰὼν»** ***(Ἀθηνῶν)***. Ἑβδομαδιαία πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις. Ἐξεδόθη ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1920 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1922, κατ' ἀρχὰς ὡς ἑβδομαδιαῖον φύλλον, ἀπὸ τοῦ 1921 ὡς ἡμερήσιον καὶ μετὰ δισεβδομαδιαῖον. Τὸ ὅλον φύλλα 153.

—**«Αἰὼν *Εἰκοστός*»**. Σύγγραμμα περιοδικὸν εἰκονογραφημένον, ἐκδιδόμενον κατὰ ὀκταήμερον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκδότης καὶ ἰδιοκτήτης Ἀργ. Δρακόπουλος. Ἔτος Α' 1895, Β' 1896.

—**«Αἰὼν *ΙΘ'*»**. Ἐξεδίδετο τῷ 1886 ἐν Ἀθήναις.

—**«Αἰὼν *Νέος*»**. Ἐξεδίδετο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ ἔτος 1882.

—**«Αἰὼν *Νέος*»**. Ἑβδομαδιαία πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ ἐφημερὶς ἐκδιδομένη ἐν Ζακύνθῳ. Ἔτος Α' 1891.

—**«Αἰών, *Νέος*»**. Ἑβδομαδιαῖον πολιτικὸν καὶ κοινωνιολογικὸν περιοδικόν. Διευθυντὴς Γ. Παπαντωνάκης. Ἔτος Α' 1917—1918, τόμ 1—2. Τὸ περιοδικὸν τοῦτο ὑπὸ τὸν αὐτὸν διευθυντὴν ἄρχεται ἐκδιδόμενον εἰς Β' περίοδον τὸ ἔτος 1923 καὶ εἰς Γ' περ. τὸ ἔτος 1924 ὁπότε ἀπὸ τῆς 27 Ἰουλίου ἔγινε καθημερινὴ ἐφημερὶς διακοπεῖσα.

—**«Αἰών, *ὁ νέος*»**. Ἐφημερὶς ἥτις ἐξεδίδετο ἐν Πάτραις ὑπὸ τοῦ Α. Σ. Μεταξᾶ ἀπὸ τοῦ 1900 μέχρι τοῦ 1903 ἑβδομαδιαίως. Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1903 καὶ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ 127 γίνεται «φύλλον ἡμερήσιον πεντάλεπτον πολιτικο-κοινωνικο-φιλολογικὸν» καὶ ἐξηκολούθησεν ἐκδιδόμενος μέχρι τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1908.

—**«Αἰών, *νέος*»** («New age»). Μηνιαῖον φιλολογικὸν παιδαγωγικὸν καὶ ἐλευθεροτεκτονικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἀνελλιπῶς ἐν Βάσιγκτον ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Συμβουλίου τοῦ 33ου τῆς Νοτίας Δικαιοδοσίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Τὸ περιοδικὸν αὐτὸ ἀποστέλλεται δωρεὰν εἰς τοὺς κεκτημένους τὸν 32ον καὶ 33ον βαθμὸν τέκτονας τῆς ὑφηλίου, διανύει δὲ τὸ 34 ἔτος τῆς ἐκδόσεώς του. Δ. Π. Κ.

—**«Αἰὼν»** («Il Secolo»). Καθημερινὴ πολιτικὴ ἐφημερὶς ἐκδιδομένη ἐν Μιλάνῳ ἀπὸ τοῦ 1866. Συνειργάσθησαν ἐν αὐτῇ οἱ κορυφαῖοι ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς ἰταλικῆς σοσιαλδημοκρατίας.

—**«Αἰὼν»** («Le Siècle»). Γαλλικὴ πολιτικὴ καθημερινὴ ἐφημερὶς ἱδρυθεῖσα τὸ 1836. Ἀνοργανωθεῖσα τὸ 1840 ὑπὸ τοῦ Λουδ. Περρὲ (Perrée), ἀπέκτησε μεγάλην κυκλοφορίαν καὶ ἰσχὺν ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας ὑπὸ ἀρχισυντάκτην τὸν Ἀβὲν (Havin). Μεταξὺ τῶν κατὰ καιροὺς συντακτῶν αὐτῆς ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἰούλιος Σιμὸν καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ Ἕλλην Χρυσαφίδης.

—**«Αἰὼν *20ὸς*»** («Il Secolo XX»). Μηνιαῖον λογοτεχνικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν περιοδικὸν ἱδρυθὲν ἐν Μιλάνῳ τὸ 1891.

Ἀϊών. Μία τῶν κυνῶν τοῦ Ἀκταίονος.

αἰῶνες. Οὕτως ἐκλήθησαν αἱ κατὰ τὸν Ἡσίοδον καὶ Ὀβίδιον τέσσαρες γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὸν ***χρυσοῦν αἰῶνα*** ἐβασίλευεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Κρόνος καὶ ἔζησαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι. Κατὰ τὴν γενεὰν ταύτην, ἡ ἀθωότης, ἡ πίστις καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶχον ἀσφαλεῖς τοὺς θρόνους των εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων, ὁ φόβος καὶ ἡ τιμωρία ἦσαν ἄγνωστα, αἰώνιον ἔαρ ἐβασίλευεν εἰς τὴν φύσιν, ἡ γῆ ἄθικτος ἀπὸ τὴν ἀξίνην καὶ ἀχάρακτος ἀπὸ τὸ ἡνίον ἐκαρποφόρει ἄνευ καλλιεργείας, αἱ πόλεις ἦσαν ἀσφαλεῖς ἄνευ τάφρων καὶ τειχῶν καὶ οἱ πόλεμοι ἦσαν ἄγνωστοι· πρᾶοι ἔφυροι ἐζωογόνουν τὰ φυόμενα ἄνθη, οἱ ποταμοὶ τὲ μὲν γάλα, ὅτε δὲ νέκταρ ἔρρεον καὶ ἀπὸ τὴν χλωρὰν πρῖνον ξανθὸν μέλι ἔσταζε. Κατὰ τὸν ***ἀργυροῦν αἰῶνα*** ἐξεθρονίσθη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Κρόνος καὶ ἐβασίλευσεν ὁ δεσποτικὸς Ζεύς, ὅστις συνέστειλε τὸ γλυκὺ ἔαρ καὶ διὰ τοῦ χειμῶνος, θέρους καὶ ἀνωμάλου φθινοπώρου διήρεσε τὸ ἔτος εἰς τέσσαρα διαστήματα. Κατὰ τὴν γενεὰν ταύτην οἱ ἄνθρωποι ἠναγκάσθησαν νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν καὶ οἱ μόσχοι ἐστέναξαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ζυγοῦ, ἡ ἀθωότης ἐπέταξε καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ πίστις ἠλαττώθη. Κατὰ τὸν ***χαλκοῦν αἰῶνα*** ὁ Κρόνος ἐγκατέλιπε καὶ τὴν γῆν, ἡ φύσις ἔγινε τραχυτέρα καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι ἤρχισαν τὰς μεταξύ των συγκρούσεις.

Τὸν χαλκοῦν αἰῶνα διεδέχθη ὁ *αἰὼν τοῦ σκληροῦ σιδήρου*. Κατὰ τὴν γενεὰν ταύτην ἤρχισεν ἡ δυσβάστακτος δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διότι ἡ αἰδώς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις ἠφανίσθησαν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀπάτη, ὁ δόλος, ἡ ἐνέδρα, ἡ βία καὶ ἡ ἀνοσία φιλοχρηματία· ἡ πρότερον κοινὴ γῆ διεχωρίσθη δι' ὁρίων, ὁ ἄπληστος ἄνθρωπος ἀνετάραξε τὰ σπλάγχνα της καὶ ἀνώρυξεν ἐξ αὐτῶν τὸν βλαβερὸν σίδηρον καὶ τὸν ἀπαίσιον χρυσόν, τὰ στηρίγματα τοῦ φθοροποιοῦ πολέμου. Οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τότε ζῶσι δι' ἁρπαγῶν, ὁ ξένος δὲν εἶναι πλέον ἀσφαλὴς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ξενίζοντος, ἡ ἀγάπη εἶναι σπανία ἡ εὐσέβεια εἶναι ἡττημένη. Κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν καὶ οἱ Γίγαντες ἐπεθύμησαν τὸ οὐράνιον βασίλειον καὶ συναθροίσαντες τὰ ὄρη ἐπεσώρευσαν αὐτὰ μέχρι τῶν ὑψηλῶν ἀστέρων, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἐτιμώρησε διὰ κεραυνῶν τὴν θρασύτητά των. Μετ' αὐτῶν δὲ συγκατεστράφη καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀλλ' ἐκ τοῦ θερμοῦ αἵματός του, ζωογονηθέντος, προῆλθε νέον ἀνθρώπινον γένος, οἱ ἐξ αἵματος γεννηθέντες οἵτινες καὶ καταφρονηταὶ τῶν θεῶν καὶ ἄπληστοι φόνου καὶ βίας εἶναι.

Ἡ κυρία ἰδέα εἰς τὸν μῦθον τῶν γενῶν τοῦ Ἡσιόδου εἶναι ὅτι οἱ μόχθοι εἶναι ὁ κλῆρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (βλ. Ἡσιοδ. «*Ἔργα καὶ ἡμέραι*» στ. 109—201 *καὶ* Ovid. Met. Α'. 89—151). Γ. Δ. ΚΑΨ.

—[ΣΥΓΚΡ.ΘΡΗΣΚ.]. *Αἰῶνες* καλοῦνται ἐν τῇ *Γνώσει*, τῇ μεγάλῃ συγκριτιστικῇ θρησκευτικῇ κινήσει, τὰ πνεύματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸν ἀνώτερον κόσμον, εἰς ὃν ἀντιπαραβάλλεται ὁ ὑλικὸς κόσμος. Οἱ Αἰῶνες οὗτοι κατοικοῦσιν ἐντὸς τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τρόπον τινὰ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν περίβλημα, ὀνομαζόμενα διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ Αἰῶνες. Οἱ Αἰῶνες εἶναι πολυάριθμοι, ἀποτελοῦντες πλῆρες σύστημα θεῶν κατεχόντων τοὺς διαφόρους οὐρανούς, φυλαττόντων τὰς δι' αὐτῶν εἰς τὸν ὕψιστον οὐρανὸν φερούσας ὁδοὺς καὶ πύλας καὶ ἀπαιτούντων παρὰ τῆς κατερχομένης ἢ ἀνερχομένης ψυχῆς τὸ οἰκεῖον τέλος (ἐντεῦθεν *τελώνια*), ἵνα ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτὴν τὴν δίοδον. Ἡ Γνῶσις εἰσελάσασα εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐσχέτισε τὸ πάνθεον τοῦτο πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν αὐτοῦ ἔργον, ὅπερ ἀναφέρει οὐ μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' εἰς τὸ σύμπαν ὁλόκληρον. Διὰ τῆς συσχετίσεως ταύτης ἀποβαίνουσιν οἱ Αἰῶνες ἀντίθεα καὶ πονηρὰ πνεύματα, τοὐλάχιστον οὐχὶ φίλα πρὸς τοὺς σκοποὺς τῶν ἀνωτέρων θεῶν. Ὑπ' αὐτὰ εἶναι δεδουλωμένος ὁ ἄνθρωπος καὶ διὰ τοῦτο ποθεῖ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀπολύτρωσιν.

Εἰς ταύτην ὁδηγεῖ θεὸς Λυτρωτής, ὅστις κατά τε τὴν κάθοδον καὶ τὴν ἄνοδον ὑφίσταται, ὡς ἡ ψυχή, πολλὰς περιπετείας ἣ διέρχεται ἀγνώριστος διὰ μέσου τῶν ἀπατηθέντων Αἰώνων. Τὸν τρόπον, καθ' ὃν αἱ παραστάσεις αὗται συνεδέθησαν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, δεικνύουσιν ἡμῖν αἱ λεγόμεναι *Ὠδαὶ τοῦ Σολομῶντος*, ἐν συριακῇ γλώσσῃ διασωθεῖσαι, ἀλλὰ πάντως κατὰ μετάφρασιν ἐξ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου. Ὁ Χριστὸς ἠδυνήθη νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπειδὴ οἱ Αἰῶνες ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς ἕνα τῶν ἰδίων. Διὰ τοῦ ἔργου ὅμως αὐτοῦ ἐπήνεγκεν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν, ἐριζόντων τέως πρὸς ἀλλήλους. Νῦν γεννᾶται μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἀγάπη, ἀνακοινοῦσιν ἀλλήλοις τὴν μακαρίαν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν ὁ *Λόγος* ἐδωρήσατο αὐτοῖς καὶ ἥτις ἠχεῖ πλέον ἐν μεγαλοπρεπέσι συμφωνίαις διὰ μέσου τῶν οὐρανίων σφαιρῶν καὶ κατακυλίεται μέχρι τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ πλῆθος τῶν Αἰώνων ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ πανθέου, ὅπερ οἱ Γνωστικοὶ ἠθέλησαν νὰ συστηματοποιήσωσιν, ἐξηγοῦντες δι' αὐτοῦ τὴν δημιουργίαν καὶ ἑνοῦντες ἐν αὐτῷ πάσας τὰς θρησκείας [βλ. καὶ λ. γνῶσις].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.—*Bousset*, Die Himmelfahrt der Seele.—*Ν. Λούβαρι*, Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδάς.

Ν. Ι. ΛΟΥΒΑΡΙΣ

[ΓΕΩΛΟΓ.] *Αἰῶνες γεωλογικοὶ* (Aera) καλοῦνται τὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑποδιαιρεῖται ἡ ὅλη ἱστορία τῆς διαμορφώσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς γῆς, ἀφ' ἧς στιγμῆς αὕτη ἀπετέλεσεν αὐθύπαρκτον οὐράνιον σῶμα μέχρι σήμερον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων συνετελέσθη ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ πλανήτου μας καθὼς καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ζήσαντος καὶ ζῶντος ζωϊκοῦ καὶ φυτικοῦ κόσμου. Ὅπως δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος διαιροῦμεν εἰς προϊστορικούς, ἀρχαίους, μέσους, καὶ νεωτέρους χρόνους, οὕτω πως καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς γῆς τὴν ὑποδιαιροῦμεν κατὰ πρῶτον γενικῶς εἰς 6 μεγάλα τμήματα χρόνου, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται *αἰῶνες γεωλογικοί*.

Μέθοδοι τοῦ γεωλογικοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ χρόνου.— Ὁ ἱστορικὸς διὰ νὰ χωρίσῃ τοὺς διαφόρους αἰῶνας τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, λαμβάνει ὡς βάσιν διάφορα σπουδαῖα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο κατὰ διαφόρους ἐποχάς, καὶ τὴν χρονολογίαν (τὴν ἀπόλυτον δηλ. ἡλικίαν) κατὰ τὴν ὁποίαν συνέβησαν ταῦτα. Τὰ σπουδαῖα ταῦτα γεγονότα καὶ ἡ ἀπόλυτος ἡλικία των, ἐκφραζομένη εἰς ἔτη ἀνθρώπινα, ἀποτελοῦν τὰ γνωρίσματα καὶ τὰ ὅρια τῶν διαφόρων αἰώνων τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἰδία βάσις καὶ διὰ τὴν εἰς γεωλογικοὺς αἰῶνας διαίρεσιν τῆς ἱστορίας τῆς γῆς. Καὶ τοῦτο διότι δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς εἰς ἔτη ἀστρονομικὰ τὴν ***ἀπόλυτον ἡλικίαν*** ἑνὸς πετρώματος ἢ τὴν ἀπόλυτον χρονολογίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέβη ἓν γεωλογικὸν συμβάν. Ὅλαι αἱ μέχρι τοῦδε προσπάθειαι, ὅπως καθορισθῇ ἡ ἀπόλυτος ἡλικία τῶν διαφόρων στρωμάτων, δηλ. νὰ καθορισθῇ πρὸ πόσων ἑκατοντάδων ἢ χιλιάδων ἐτῶν τὰ στρώματα αὐτὰ ἐσχηματίσθησαν ἢ πρὸ πόσων ἐτῶν συνέβη τὸ Α ἢ Β γεωλογικὸν γεγονός, πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀποτυχοῦσαι. Ὁ γεωλόγος δύναται νὰ προσδιορίζῃ μόνον, ὅτι αὐτὸ τὸ πέτρωμα ἢ αὐτὸ τὸ συμβὰν εἶναι νεώτερον ἢ ἀρχαιότερον (προγενέστερον δηλ. ἢ μεταγενέστερον) ἐ ὸς ἄλλου, δύναται δηλ. νὰ ὑπολογίζῃ μόνον τὴν ***σχετικὴν ἡλικίαν*** τῶν πετρωμάτων, στρωμάτων, ἢ γεωλογικῶν γεγονότων.

Ὁλόκληρος νῦν ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου γεωλογικῶς καὶ ἡ διαίρεσις τῆς ἱστορίας τῆς γῆς εἰς αἰῶνας (καὶ λοιπὰς μικροτέρας ὑποδιαιρέσεις) στηρίζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν *ἰζηματογενῶν* πετρωμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἐντὸς αὐτῶν ἐγκεκλεισμένων *ἀπολιθωμάτων*, τῶν λειψάνων δηλ. φυτῶν καὶ ζῴων. Ὀρθῶς τὰ πετρώματα ταῦτα παραβάλλονται πρὸς τὰ φύλλα παμμεγίστου βιβλίου, τὰ δ' ἐντὸς αὐτῶν ἀπαντῶντα ζῳϊκὰ ἢ φυτικὰ ἀπολιθώματα πρὸς τὰς ἐπιγραφάς. Μόνον τὰ ἰζηματογενῆ πετρώματα μὲ τὴν διάταξίν των κατὰ στρώματα καὶ μὲ τὰ ἀπολιθώματα τὰ ὁποῖα ἐντὸς αὐτῶν ἐγκλείουν, παρέχουν τὴν εὐκολίαν, ὅπως παρακολουθήσωμεν ἓν στρῶμα, ἢ μίαν σειρὰν ἢ μίαν διάπλασιν στρωμάτων εἰς μεγάλην ἔκτασιν, καὶ ἐνίοτε ὑπὸ περιστάσεις τινὰς καὶ εἰς ὅλην τὴν γῆν.

Τὰ *ἐκρηξιγενῆ* πετρώματα τοὐναντίον δὲν ἔχουν σημασίαν διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ γεωλογικοῦ χρόνου, διότι δὲν κατέχουν χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοιαῦτα, ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐξάγωμεν πάντοτε ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τῆς σχετικῆς ἡλικίας των.

Δύο ὁδοὶ ὑπάρχουν διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς γεωλογικῆς *(σχετικῆς)* ἡλικίας τῶν στρωμάτων: ἡ *στρωματογραφικὴ* καὶ ἡ *παλαιοντολογική*.

Ἡ στρωματογραφικὴ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι, ὅταν ἡ στρῶσις καὶ ἡ παράταξις τῶν στρωμάτων εἶναι ἀδιατάρακτος ἢ ἔχῃ ὑποστῇ μικρὰν μόνον διατάραξιν, τότε κάθε στρῶμα, τὸ ὁποῖον κεῖται ὑψηλότερον, εἶναι νεώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται χαμηλότερον. Κάθε στρῶμα δηλ. ἢ σύστημα στρωμάτων εἶναι νεώτερον ἀπὸ τὸ ὑποκείμενόν του στρῶμα ἢ τὸ ὑποκείμενόν του σύστημα στρωμάτων εἶναι ἀρχαιότερον ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενόν του.

Ἡ δευτέρα μέθοδος, ἡ παλαιοντολογική, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπὸ τὰ ἀπολιθώματα τὰ ὁποῖα ἓν πέτρωμα ἐγκλείει, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ σχετικοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ πέτρωμα τοῦτο ἐσχηματίσθη. Καὶ τοῦτο διότι ἐν τῇ παρελεύσει τῆς ἀμετρήτως μακρᾶς, ἀσφαλῶς πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐτῶν, ἱστορίας τῆς γῆς κατῴκησαν ἐπ' αὐτῆς διάφοροι κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς *πανίσκαι* (ζωϊκοὶ κόσμοι) καὶ *χλωρίδες* (φυτικοὶ κόσμοι) καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ ἀπολιθώματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν αἰώνων, ὡς καὶ τῶν τμημάτων των, αὐτὰ καθ' ἑαυτά, διαφέρουν πολὺ ἀπ' ἀλλήλων. Οἱ γεωλόγοι ὅμως κατώρθωσαν νὰ προσδιορίσουν καὶ καθορίσουν εἰς τὰς κυρίας της χαρακτηριστικὰ γραμμὰς ὅλην τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ζωϊκοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ κόσμου. Καὶ οὕτω πως κατωρθώθη νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορίζωμεν τὴν σχετικὴν ἡλικίαν τῶν εἰς ἓν στρῶμα ἢ ἓν σύστημα στρωμάτων ἐγκλειομένων ἀπολιθωμάτων ζῴων ἢ φυτῶν ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀπολιθωμάτων τούτων καὶ νὰ λέγωμεν, ὅτι αὐτὰ τὰ ἀπολιθώματα εἶναι νεώτερα ἢ ἀρχαιότερα ἀπὸ ἐκεῖνα. Ἂν δηλαδὴ ἐπισκοπῇ τις τὴν ὁλότητα τῶν διαφόρων πανισκῶν καὶ χλωρίδων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἔζησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, καταδεικνύεται, ὅτι αὗται τόσῳ περισσότερον ὁμοιάζουν μὲ τὴν σημερινὴν πανίσκην καὶ τὴν σημερινὴν χλωρίδα, ὅσῳ μικροτέρα (νεωτέρα) εἶναι ἡ ἡλικία των καὶ ἀντι-

Digitized by Google

στρόφως, τόσῳ περισσότερον ἀνόμοιαι ἀπὸ τὰς σημερινὰς εἶναι, ὅσῳ μεγαλυτέρα (ἀρχαιοτέρα) εἶναι ἡ ἡλικία των.

Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ζωϊκὸς καὶ φυτικὸς κόσμος ἑκάστης ἐποχῆς ἐξειλίσσετο ἀπὸ τὸν ζωϊκὸν καὶ τὸν φυτικὸν κόσμον τῆς προηγουμένης· οὕτω πως δὲ ὁ σημερινὸς ζωϊκὸς καὶ φυτικὸς κόσμος εἶναι τὸ τελικὸν μέλος τῆς ὅλης σειρᾶς ἐξελίξεως τοῦ ζωϊκοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα ἑνὸς ἀπολιθωμένου ζωϊκοῦ καὶ φυτικοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ὁμοιότητά του μὲ τὸν σημερινόν, νὰ ἐξαχθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀσφαλὲς συμπέρασμα περὶ τῆς σχετικῆς γεωλογικῆς ἡλικίας. Ὁ γενικὸς δὲ χαρακτὴρ ἑκάστης πανίσκης καὶ χλωρίδος, αἱ ὁποῖαι ἔζων εἰς ἑκάστην τῶν διαφόρων γεωλογικῶν περιόδων, ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς εἰς ὅλην τὴν γῆν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, καθὼς καὶ ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ τῶν πανισκῶν καὶ τῶν χλωρίδων.

Τὰ ἀπολιθώματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀπεδείχθησαν ὅτι εἶναι ἰδιαιτέρως κατάλληλα διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῶν διαφόρων στρωμάτων, ὀνομάζονται *χαρακτηριστικὰ ἀπολιθώματα* (fossiles caractéristiques, index fossilis, deitfossilien).

Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἡλικίας τῶν διαφόρων στρωμάτων ἢ συστημάτων στρωμάτων, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀπολιθωμάτων των, σύμφωνα μὲ τὰ προηγουμένως ἐκτεθέντα, δύναται νὰ γίνῃ ὄχι μόνον ὅταν πρόκειται περὶ στρωμάτων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ ὅταν πρόκειται περὶ στρωμάτων διαφόρων περιοχῶν τῆς γῆς πολὺ ἀπ' ἀλλήλων ἀπομεμακρυσμένων, π.χ. ἂν θέλωμεν νὰ συγκρίνωμεν κατὰ τὴν ἡλικίαν εὐρωπαϊκὰ μὲ ἀμερικανικὰ στρώματα. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην παραδεχόμεθα:

α) Ὅτι ὁμήλικα ἀποθέματα (ἰσοδύναμα, ἀντίστοιχα) σχηματισθέντα ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, περικλείουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁμοίας χλωρίδας καὶ πανίσκας.

β) Ὅσῳ νεωτέρα εἶναι εἰς ἡλικίαν ἡ ἀπολιθωμένη πανίσκη ἢ χλωρίς, τόσῳ περισσότερον γενικῶς ὁμοιάζει μὲ τοὺς σήμερον ζῶντας φυτικὸν καὶ ζωϊκὸν κόσμον.

Πρό τινων ἐτῶν ἐνόμιζον, ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπωφελῶς διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας ἑνὸς στρώματος καὶ τρίτη ὁδὸς (πλὴν τῆς στρωματογραφικῆς καὶ τῆς παλαιοντολογικῆς), ἡ *πετρογραφική*. Παρεδέχοντο δηλ., ὅτι καθ' ἑκάστην μεγάλην γεωλογικὴν χρονικὴν περίοδον ἐσχηματίσθησαν ἐντελῶς ὡρισμένα, μόνον εἰς αὐτὴν τὴν χρονικὴν περίοδον ἀνήκοντα, πετρώματα. Καὶ οὕτω πως εἶχον καθορίσει τὰς ὀνομασίας «ἡ διάπλασις τῆς κρητῖδος» (κρητιδική), «ἡ ὠολιθική», «ἡ τοῦ ὀρυκτοῦ ἅλατος», «ἡ τῶν λιθανθράκων», κ.οὕ.κ. Ἀλλ' αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν κατόπιν ἐρευνῶν ἐσφαλμέναι. Σήμερον εἶναι γνωστόν, ὅτι πετρώματα ὠολιθικά, ἢ ὀρυκτὸν ἅλας ἢ λιθάνθρακες, κ. οὕ. κ. παρουσιάζονται εἰς διαφόρους διαπλάσεις καὶ ἐποχάς. Ἀντιστρόφως δὲ κατεδείχθη, ὅτι τὰ ὁμήλικα πετρώματα εἶναι ὅλως διαφορετικὰ εἰς διαφόρους περιοχάς· οὕτω π. χ. ἐνῷ εἰς ἕνα τόπον κατὰ μίαν γεωλογικὴν ἐποχὴν ἐσχηματίσθησαν ψαμμῖται καὶ κροκαλοπαγῆ, εἰς ἄλλον τόπον ἔγιναν σχιστόλιθοι, εἰς ἄλλον ἀσβεστόλιθοι κ. οὕ. κ. Καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ πετρογραφικὸς χαρακτὴρ μιᾶς σειρᾶς στρωμάτων (τὸ εἶδος δηλ. τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν πετρωμάτων) γενικῶς εἶναι γνώρισμα οὐχὶ οὐσιῶδες καὶ συνεπῶς ἄνευ σημασίας διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἡλικίας τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν στρωμάτων.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς σχετικῆς γεωλογικῆς ἡλικίας τῶν διαφόρων στρωμάτων τῆς γῆς καὶ ἐν γένει ἡ διαίρεσις τῆς συνεχοῦς ἱστορίας τῆς γῆς εἰς γεωλογικὰ χρονικὰ τμήματα στηρίζεται κυριώτατα ἐπὶ στρωματογραφικῶν καὶ παλαιοντολογικῶν γεγονότων, ἐνῷ τοὐναντίον ὁ πετρογραφικὸς χαρακτὴρ τῶν διαφόρων γεωλογικῶν διαπλάσεων δὲν ἔχει σχεδὸν σημασίαν τινά.

Ὡς παλαιοντολογικὰ γνωρίσματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν αἰώνων (ὡς καὶ τῶν μικροτέρων των ὑποδιαιρέσεων), χρησιμεύοντα πρὸς διαχωρισμὸν αὐτῶν, εἶναι κυρίως: α') ἡ πρώτη ἐμφάνισις νέου τινὸς ζωϊκοῦ ἢ φυτικοῦ τύπου, ἔχοντος τελειότερον ὀργανισμόν· β') ἡ ἐξαφάνισις ζωϊκῶν ἢ φυτικῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν χαρακτηριστικαὶ διὰ προγενεστέρας περιόδους καὶ γ') ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἐπικράτησις ἄλλων γενῶν καὶ ὁμοιογενειῶν ζῴων ἢ φυτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν μὲν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, φθάνουσιν ὅμως κατὰ τὴν ἑπομένην εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς ἐξελικτικῆς διαμορφώσεώς των. Οὕτω π. χ. κατὰ τὸν μεσοζωϊκὸν αἰῶνα ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν οἱ βελεμνῖται καὶ οἱ ἀμμωνῖται, κατὰ τὴν τεταρτογενῆ δὲ περίοδον τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος ἐνεφανίσθη καὶ ἐξακολουθεῖ ἀναπτυσσόμενος ὁ ἄνθρωπος.

Οἱ γεωλογικοὶ αἰῶνες καὶ αἱ ὑποδιαιρέσεις των.— Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς στρωματογραφικῆς των θέσεως, τῶν ἀπολιθωμάτων τὰ ὁποῖα περιέχουν καὶ κατά τινα μικρὸν βαθμὸν καὶ τῆς πετρογραφικῆς των συστάσεως, διαιροῦνται τὰ *ἰζηματογενῆ* πετρώματα εἰς μίαν σειρὰν μεγάλων ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται *συστήματα* ἢ *διαπλάσεις στρωμάτων* (Formationen, Terrains). Πολλὰ δὲ ἀλλεπάλληλα συστήματα στρωμάτων προσομοιάζοντα κατὰ τὰ ἐντὸς αὐτῶν περικλειόμενα ζωϊκὰ καὶ φυτικὰ ἀπολιθώματα ἀποτελοῦσιν ἓν μεγαλύτερον *ἄθροισμα* (Gruppe, groupe). Ἕκαστον σύστημα ὑποδιαιρεῖται πάλιν εἰς πολλὰς *σειρὰς* (Abteilungen, Stockwerke, séries, series), ἑκάστη σειρὰ εἰς πολλὰς *βαθμῖδας* (Stufen, étages) καὶ *ὑποβαθμῖδας* (Unter-stufen, sous-étages), καὶ ἑκάστη βαθμὶς εἰς *ζώνας* (Zonen), ἐντὸς τῶν ὁποίων διαχωρίζουν πολλάκις μεμονωμένα *στρώματα* (couches, Schichten, beds).

Ὡς ἐλαχίστην γεωλογικὴν μονάδα δὲν λαμβάνουν συνήθως τὸ *στρῶμα*, διότι τοῦτο, ὅταν εἶναι περιωρισμένης ἐκτάσεως, ἔχει τοπικὴν καὶ ὄχι εὐρυτέραν σημασίαν. Ἀλλὰ λαμβάνουν τὴν *ζώνην*, ἀριθμόν τινα δηλ. στρωμάτων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἐκ τοῦ ὅτι περικλείουν ἐντελῶς ὡρισμένην πανίσκην ἢ ἐκ τοῦ ὅτι περικλείουν ἓν μόνον ἀλλὰ ἰδιαιτέρως τότε ἐξόχως *χαρακτηριστικὸν ἀπολίθωμα*.

Χρονολογικῶς νῦν, *εἷς αἰὼν* εἶναι τὸ μέγα χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη ἓν ἄθροισμα στρωμάτων. *Μία* δὲ *περίοδος* εἶναι τὸ χρονικὸν τμῆμα τοῦ αἰῶνος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη ἓν σύστημα ἢ μία διάπλασις στρωμάτων τοῦ ἀθροίσματος, κ.οὕ.κ.

Χρονολογικῶς δηλ.:

Εἰς τὸ *ἄθροισμα στρωμάτων* ἀντιστοιχεῖ ὁ *γεωλογικὸς αἰὼν* (Ära Zeitalter).

Εἰς τὸ *σύστημα* ἢ τὴν *διάπλασιν στρωμάτων*, ἡ γεωλογικὴ *περίοδος*.

Εἰς τὴν *σειράν*, ἡ γεωλογικὴ *ἐποχή*· καὶ

Εἰς τὴν *βαθμῖδα*, ἡ γεωλογικὴ *ἡλικία* (Alter, âge).

Ἡ πρώτη διαίρεσις τῶν στρωσιγενῶν ἰζηματογενῶν πετρωμάτων προῆλθεν ἐκ τῆς μέσης Γερμανίας καὶ δὴ ἐκ τῆς μεταξὺ Χάρτζ καὶ Θυριγγικοῦ δρυμοῦ περιοχῆς, ἰδίως ἐκ τοῦ Mansfeldscheu. Ἐκεῖ ὅπου ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων διενεργεῖται ἡ κυριωτέρα γερμανικὴ ἐκμετάλλευσις χαλκοῦ, ἀνεγνώρισαν τὸ πρῶτον, ὅτι ἡ σειρὰ τῶν στρωμάτων, ἡ ὁποία περικλείει τὸ ὀλίγων ποδῶν πάχους μεταλλοφόρον κοίτασμα, τόσον κάτωθεν, ὅσον καὶ ὑπεράνω τοῦ κοιτάσματος, ἔχει ἐντελῶς ὡρισμένην σύστασιν, σταθερὰν καὶ οὐσιωδῶς μὴ ἀλλοιουμένην ἐπ' ἀρκετὴν ἔκτασιν. Ἡ σύστασις αὕτη καθωρίσθη μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν καὶ ἡ ὅλη σειρὰ αὐτὴ τῶν στρωμάτων ὠνομάσθη μὲ τὸ ὄνομα *κοιτασματοφόρα ὄρη* (Flözgebirge), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἀρχαιότερα ὄρη, τὰ ὁποῖα ὑπὸ μορφὴν νήσων ἐξεπρόβαλλον ἐκ τῶν *κοιτασματοφόρων ὀρέων* τοῦ Χάρτζ καὶ τοῦ Θυριγγικοῦ δρυμοῦ, καὶ τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν *θεμελιώδεις ὀροσειραὶ* (Grundgebirge). Πρῶτος μεταχειρισθεὶς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων βάσεων τὸν ὅρον *διάπλασις* εἶναι ὁ ἰατρὸς Fuchsel ἐκ Rudolstadt τῷ 1762.

Κατόπιν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος (1775-1817) ὁ Abraham Gottlieb Werner, καθηγητὴς τῆς Ὀρυκτογνωσίας καὶ Γεωγνωσίας ἐν τῇ μεταλλευτικῇ σχολῇ τῆς Φραϊβέργης, διέκρινε τέσσαρας κυρίας διαιρέσεις, ἤτοι *παναρχαίας ὀροσειρὰς* (Urgebirge), *μεταβατικὰ ὄρη* (Urbergangsgebirge), *κοιτασματοφόρα ὄρη* (Flözgebirge) καὶ *προσχωσιγενῆ ὄρη* (aufgeschwemmtes Gebirge).

Ἡ τοιαύτη διαίρεσις τοῦ Werner ἐπεκράτησε τότε, ἐξαπλωθεῖσα εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἐτροποποιήθη καὶ ἐπεξετάθη περισσότερον ἀναλόγως τῶν γεωλογικῶν συνθηκῶν εἰς τὰς διαφόρους χώρας. Οὕτως οἱ Γάλλοι γεωλόγοι ἀντικατέστησαν τὰς ἀκαταλλήλους κατ' αὐτοὺς ἐκφράσεις πανάρχαια, μεταβατικὰ καὶ κοιτασματοφόρα ὄρη διὰ τῶν ὀνομάτων *πρωταρχικὸν σύστημα* (terrain primitif), *πρωτογενὲς σύστημα* (ter. primaire) ἢ καὶ *μεταβατικὸν* (ter. de transition), *δευτερογενὲς σύστημα* (ter. secondaire) καὶ προσέθεσαν εἰς τὰ συστήματα ταῦτα καὶ ἓν ἄλλο νεώτερον κύριον μέλος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐξαιρετικῶς ἐξηπλωμένον καὶ ἀνεπτυγμένον εἰς τὰ πέριξ τῶν Παρισίων καὶ περιέκλειε πλῆθος κάλλιστα διατηρημένων ἀπολιθωμάτων—τὸ *τριτογενὲς σύστημα* (ter. tertiaire).

Κατόπιν νεώτεραι ἔρευναι καὶ μελέται ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐπέφερον νεωτέρας τροποποιήσεις εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Werner. Ὁ ἑπόμενος πίναξ δεικνύει τὰς ἀντιστοιχίας τῶν κατὰ τὰ πρῶτα 30 ἔτη τοῦ παρελθόντος αἰῶτος ἰσχυουσῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ διαιρέσεων πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Werner καὶ πρὸς τὴν σήμερον κρατοῦσαν διαίρεσιν.

Διαίρεσις τῶν παλαιῶν μεταλλευτῶν	*Διαίρεσις τοῦ Werner*	*Γερμανικὴ* (τοῦ Bronn καὶ ἄλλων) *διαίρεσις*	*Ἀγγλικὴ* τοῦ de la Beche *διαίρεσις*	*Σημερινὴ διαίρεσις*
Κοιτασματοφόρα ὄρη (Flözgebirge)	Προσχωσιγενῆ ὄρη (Aufgeschwemmtes Gebirge)	Περίοδος τῶν μολασσῶν λίθων (Molassen periode)	Σχηματισμοὶ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς Σύστημα προσχώσεων Σύστημα ὑπεράνω τοῦ κρητιδικοῦ	Ὁλόκαινον, Πλειστόκαινον } Τεταρτογενὲς Τριτογενὲς
	Κοιτασματοφόρα ὄρη (Flözgebirge)	Κρητιδικὴ περίοδος Ὠολιθικὴ Περίοδος τοῦ ὀρυκτοῦ ἅλατος	Σύστημα κρητιδικὸν » ὠολιθικὸν » ἐρυθροῦ ψαμμίτου	Κρητιδικὸν Ἰουράσιον Τριάσιον
Θεμελιώδεις ὀροσειραὶ (Grund gebirge)	Μετοβατικὰ ὄρη (Uebergangs-gebirge)	Λιθανθρακοφόρος περίοδος	Σύστημα λιθανθρακοφόρον Σύστημα γρσουβάκων λίθων	Παλαιοζωϊκαὶ διαπλάσεις
	Πανάρχαιαι ὀροσειραὶ (Urgebirge)			Ἠωζωϊκοὶ καὶ ἀρχαϊκο σχηματισμοὶ

Κατὰ τὰ τέλη τῆς πρώτης τριακονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πρώτης τεσσαρακονταετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, συνεπείᾳ νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ μελετῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, ἡ ὁμὰς τῶν μεταβατικῶν ὀρέων τοῦ Werner, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν λιθανθρακοφόρον περίοδον καὶ τὸ σύστημα τῶν γραουβάκων λίθων τῆς γερμανικῆς (Bronn κ. ἄλ.) καὶ ἀγγλικῆς (de la Beche) διαιρέσεως, ὑποδιῃρέθη λεπτομερέστερόν ὡς ἑξῆς:

Παλαιότεραι ὀνομασίαι.	Σημεριναὶ ὀνομασίαι
Κατώτερον τμῆμα τοῦ συστήματος τοῦ ἐρυθροῦ ψαμμίτου	Περμικὴ διάπλασις
Λιθανθρακοφόρον σύστ. τῶν Ἄγγλων » » τοῦ Bronn (ἐν μέρει)	Ἀνθρακικὴ »
Τμῆμα τῶν Μεταβατικῶν ὀρέων ἢ σύστημα γραουβάκων λιθων	Δεβόνιος » Σιλούριος » Κάμβριος »

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προσεπάθησαν νὰ ὑποδιαιρέσουν καλύτερον καὶ τὴν σειρὰν τῶν πετρωμάτων, ἡ ὁποία πολλαχοῦ παρεντίθεται μεταξὺ τῆς καμβρίου διαπλάσεως καὶ τῶν παναρχαίων ὀροσειρῶν. Τέλος δὲ σήμερον ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα διαίρεσις τῶν στρωμάτων τῆς λιθοσφαίρας εἰς ἀθροίσματα, συστήματα, σειράς, βαθμῖδας, ζώνας κλπ. καὶ ἀντιστοίχως ἡ διαίρεσις χρονολογικῶς εἰς αἰῶνας, περιόδους, ἐποχάς, ἡλικίας, εἶναι ἡ εἰς τὸν κατωτέρω (σελ. 938) γενικὸν πίνακα περιλαμβανομένη.

Διαστροφικὴ μέθοδος.—Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οἱ Ἀμερικανοὶ γεωλόγοι ἤρχισαν νὰ δίδουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον καθωρίσθη ἐξ ὅλων τῶν μέχρι σήμερον γενομένων γεωλογικῶν μελετῶν ἐφ' ὅλης τῆς γῆς, ὅτι δηλ. κατὰ τὴν μεγάλην χρονικὴν διάρκειαν τῆς διαμορφώσεως καὶ διαπλάσεως αὐτῆς ἔλαβον χώραν μεγάλαι, οὐσιωδέσταται διαταράξεις καὶ ἀλλοιώσεις *(διαστροφαὶ)* τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ καὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Καὶ ὑποστηρίζεται σήμερον ὑπ' αὐτῶν, ὅτι τὰ μεγάλα γεωλογικὰ χρονικὰ τμήματα, οἱ αἰῶνες δηλ., αἱ περίοδοι καὶ αἱ ἐποχαί, πρέπει νὰ συσχετισθοῦν καὶ ἡ διαίρεσίς των νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῶν πολὺ σημαντικῶν γεωλογικῶν διαστροφῶν (μεταβολῶν καὶ ἀλλοιώσεων), τὰς ὁποίας ἡ γῆ πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος της ὑπέστη. Ἰδιαιτέρως οἱ E. O. Ulrich καὶ Ch. Schuchert, ὑποστηρίζοντες τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις, ἐχαρακτήρισαν καὶ ὠνόμασαν τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῆς μορφῆς τῆς γῆς, αἱ ὁποῖαι συχνὰ προσέβαλον ὁλόκληρον τὸν πλανήτην, ὡς *γεωεπαναστάσεις* (Erdrevolutionen), τὰς μικροτέρας κατὰ τὰς ὁποίας ἔλαβε χώραν σχηματισμὸς ὀρέων ὡς *γεωδιαταράξεις* (Erdstörungen, disturbances) καὶ τὴν νέαν μέθοδόν των τῆς διαιρέσεως τῆς ἱστορίας τῆς γῆς εἰς χρονικὰ τμήματα ὡς *διαστροφικὴν μέθοδον*. Κατ' αὐτοὺς τὰ φαινόμενα τῶν διαστροφῶν πρέπει νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσις διὰ τὴν γεωλογικὴν χρονολογίαν, καὶ ὡς φυσικὰ χωρίσματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν τμημάτων πρέπει νὰ θεωρῶνται ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ δεδομένα τῆς διαστροφικῆς μεθόδου.

Ἡ διαστροφικὴ διαίρεσις ἀποκλίνει εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω διδομένην καὶ σήμερον ἐπικρατοῦσαν διαίρεσιν. Οὕτω χωρίζεται ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον γεωλογικὸν χρόνον ἡ παναρχαιοτάτη, πιθανῶς ἀμετρήτως μακρὰ περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς γῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβε χώραν ἡ πρώτη διαμόρφωσις τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν πρώτων ἀρχεγόνων ἠπείρων καὶ

Digitized by Google

ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ, ΠΕΡΙΟΔΩΝ, ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΠΟΧΩΝ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΑΙΩΝΕΣ (ΑΘΡΟΙΣΜΑΤΑ)	ΠΕΡΙΟΔΟΙ *Σύστηματα* ἢ *Διαπλάσεις*		ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΙ	ΕΠΟΧΑΙ (ἢ *σειραί*) ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑΙ (ἢ *βαθμίδες*)
ΚΑΙΝΟΖΩΪΚΟΣ	Τεταρτογενὴς		Ὁλόκαινος (ἀλλούβιος)	Ἀποθέματα σύγχρονα. Ἐποχαὶ: σιδήρου, ὀρειχάλκου, χαλκοῦ, Νεολιθικὴ Ἐποχὴ μεταβατικὴ ἢ Ἀζίλειος
		Παλαιολιθική	Πλειστόκαινος (διλούβιος)	Νέα ἢ ἀνωτέρα πλειστόκαινος: Μαγδαλένιος, Σολούτριος, Ὠριγνάσιος — Βούρμιος 3η περιοδ. παγετώνων Μέση: Μουστέριος Κατωτέρα: Ἀχελλαῖα, Χελλαία, Ρίσσιος — 2α περίοδ. παγετώνων
			Παλαιοτεταρτογενὴς	Κρομέριος, Μινδέλιος — 1η περίοδ. παγετώνων = Σικέλιος βαθμὶς Πραίστιος Βιλλαφράγκιος (Καλάβριος βαθμὶς)
	Τριτογενὴς	Νεογενὴς	Πλειόκαινος	Ἀνωτέρα πλειόκαινος: Ἄστιος βαθμὶς Μέση »: Πλακέντιος » — 3η Μεσογειακὴ βαθμὶς τοῦ Suess Κατωτέρα »: Ἀνατολικὴ »
			Μειόκαινος	Σαχέλιος βαθμὶς (Πόντιος ἢ Θρᾳκικὴ βαθ.) Ἀνωτέρα μειόκ. Βινδομπόνιος: Σαρμάτιος », Τορτόνιος », Ἐλβέτιος » — 2α Μεσογειακὴ βαθμὶς τοῦ Suess Μέση » Κατωτέρα »: Βουρδιγάλιος », Ἀκυϊτάνιος » — 1η Μεσογειακὴ βαθμὶς τοῦ Suess
		Παλαιογενὴς	Ὀλιγόκαινος (Τόγκριος)	Ἀνωτέρα ὀλιγόκαινος: Σάττιος βαθμὶς Μέση », Κατωτέρα » — Στάμπιος: Ρουπέλιος », Λατόρφιος »
			Ἠώκαινος	Ἀνωτέρα ἠώκαινος: Λούδιος βαθμὶς, Βαρτόνιος » — Πριαμπόνιος Μέση »: Ὠβέρσιος, Παρίσιος (Λουτήσιος) Κατωτέρα »: Συσσώνιος — Ὑπρέσιος
			Παλαιοηώκαινος	Ἀνωτέρα παλαιηκώκαινος: Συσσώνιος — Σπαρνάκιος Μέση »: Θανέτιος Κατωτέρο »: Μόντιος
ΜΕΣΟΖΩΪΚΟΣ (Ἡ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΣ)	Κρητιδικὴ		Νεο-κρητιδικὴ ἢ ἀνωτέρα κρητιδικὴ	Δάνιος Ἀνωνέρα σενόνιος: Μαιστρίχτιος, Καμπάνιος Κατωτέρα »: Σαντόνιος, Κονιάσιος Ἐμσέριος Τουρώνειος: Ἀγχοῦμιος, Λιγέριος Κενομάνιος: Ροτομάγιος, Τούρτιος
			Παλαιο-κρητιδικὴ ἢ κατωτέρα κρητιδικὴ	Γκώλτιος (Οὐργκώνιος): Ἄλβιος Νεοκώμιος (Γουήλδιος): ἀνωτέρα: Ἄπτιος, Βαρρέμιος; κατωτέρα: Ωιερίβιος, Βαλανζίνιος
	Ἰουράσιος		Ἀνωτέρα (λευκὴ) ἰουράσιος ἢ μάλμιος	Ἀνωτέρα μάλμιος: Πουρμπέκιος, Πορτλάνδιος — Τιθώνειον Μέση »: Κιμμερίδιος, Σεκυάνιος (Λουζιτάνιος) Κατωτέρα »: Ὀξφόρδιος
			Μέση (φαιὰ) ἰουράσιος ἢ δογγέριος	Ἀνωτέρα δογγεριος: Καλόβιος, Βαθώνιος (Μεγάλη ὠολιθικὴ) Μεση: Βαγιώσιος Κατωτέρα »: Ἀαλένιος — (Κατωτέρα ὠολιθικὴ)
			Κατωτέρα (μέλαινα) ἰουράσιος ἢ λιάσιος	Ἀνωτέρα λιάσιος: Τοάρσιος Μέση »: Σαρμούτιος Κατωτέρα »: Σινεμούριος, Ἐττάνζιος
	Τριάσιος		Ἀνωτέρα τριάσιος (ἢ κεϋπέριος)	Ἀνωνέρα κεϋπέριος: Ραίτιος Μέση »: Νώριος Κατωτέρα »: Κάρνιος
			Μέση τριάσιος ἢ ὑποπερίοδος τοῦ κογχυλιάτου λίθου	Ἀνωτέρα ἐποχὴ κογχυλιάτου λίθου: Λαδίνιος Μέση » » » Κατωτέρα » » »: Ἀνίσιος
			Κατωτέρα τριάσιος ἢ ὑποπερίοδος τοῦ στικτοῦ ψαμμίτου	Ἀνωτέρα ἐποχὴ τοῦ στικτοῦ ψαμμίτου, Μέση » » » », Κατωτέρα » » » » — Σκύτιος (Στρώματα βερφένια)
ΠΑΛΑΙΟΖΩΪΚΟΣ (Ἡ ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ)	Πέρμιος ἢ δυαδικὴ		Ἀνωτέρα πέρμιος ἢ δυαδικὴ	Ἀνωτέρα ἐποχὴ τοῦ λίθου τῶν Τσέχων, Μέση » » » » », Κατωτέρα » » » » » — Θουρίγγιος
			Κατωτέρα πέρμιος ἢ δυαδικὴ	Ἀνωτέρα ἐποχὴ τοῦ ἐρυθροῦ κειμένου: Σαξόνιος (Πενιάμπιος) Κατωτέρα » » » »: Ἀρτίνσκιος (Ὠτούνιος)
	Λιθανθρακοφόρος		Ἀνωτέρα λιθανθρακοφόρος (Πεννσυλβάνιος)	Οὐράλιος (Στεφάνιος) Μοσχόβιος (Βεστφάλιος)
			Κατωτέρα λιθανθρακοφόρος (Μισσισιπιάνιος)	Δινάντιος (Κούλμιος)
	Δεβόνιος		Ἀνωτέρα ἢ νεο-δεβόνιος	Φαμένιος, Φράσνιος — Παλαιὸς ἐρυθρὸς ψαμμίτης
			Μέση δεβόνιος	Ζιβέτιος, Αἰφέλιος — Παλαιὸς ἐρυθρὸς ψαμμίτης
			Κατωτ. ἢ παλαιο-δεβόνιος	Κομπλέντσιος, Γεδίννιος — Παλαιὸς ἐρυθρὸς ψαμμίτης
	Σιλούριος		Ἀνωτέρα σιλούριος	Γοτλάνδιος: Δαουντόνιος, Λουδλοῖος, Βενλόκκιος, Λανδοβέριος
			Κατωτέρα σιλούριος ἢ ὀρδοβίσιος	Καραδόκιος, Λανδεῖλος, Λανβιρνιος, Ἀρενίγκιος, Τρεμαδόκιος
	Κάμβριος		Ἀνωτέρα κάμβριος	Ποτοδάμιος ἢ βαθμὶς τῆς Λίγκουλας ἢ τοῦ Olenus
			Μέση κάμβριος	Μενεβιάνιος ἢ Ἀκάδιος
			Κατωτέρα κάμβριος	Γεωργιάνιος ἢ βαθμὶς τοῦ Ὀλενέλλου
ΑΡΧΑΙΟΖΩΪΚΟΣ Ἡ ΗΩΖΩΪΚΟΣ Ἡ ΠΡΟΤΕΡΟΖΩΪΚΟΣ	Ἀλγκώγκιος			Γιότνιος, Γιατούλιος — ἐν τῇ Φεννοσκανδίᾳ; Κεβινάβιος, Ἀνιμικιος, Χουρώνιος — ἐν τῇ Βορ. Ἀμερικῇ Καλέβιος
ΑΡΧΑΙΟΖΩΪΚΟΣ Ἡ ΑΖΩΪΚΟΣ			Λαδόγιος, Βόττνιος, Σβιόνιος, Καταρχαία	
ΚΟΣΜΙΚΟΣ Ἡ ΠΡΟΓΕΩΛΟΓΙΚΟΣ ΑΙΩΝ.				

ὠκεανῶν καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐλλείπουν καθ' ὁλοκληρίαν ἀσφαλῆ γεωλογικὰ δεδομένα. Ἡ παναρχαιοτάτη αὐτὴ ἐποχή, κατὰ τὸν Schuchert καὶ τοὺς ὀπαδούς του, χαρακτηρίζεται καὶ ὀνομάζεται «*αἰὼν διαμορφωτικὸς* (formative era)», ἢ ὅπως οἱ Γερμανοὶ γεωλόγοι μεταφράζουν *προγεωλογικὸς ἢ κοσμικὸς αἰών*. Επίσης τελευταίως ὁ Le Conte ἐπρότεινεν, ὅπως ἡ *σημερινὴ* ἢ *ἱστορικὴ ἐποχὴ* χωρισθῇ ἀπὸ τοὺς καθ' αὐτὸ γεωλογικοὺς χρόνους καὶ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον αἰῶνα, τὸν ὁποῖον ὠνόμασε *ψυχοζωϊκὸν* αἰῶνα (Psychozoische Aera). Οὕτω κατὰ τὴν διαστροφικὴν μέθοδον ἔχομεν τὴν ἀκόλουθον διαίρεσιν τῆς ἱστορίας τῆς γῆς εἰς αἰῶνας, περιόδους κ.τ.λ.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

ΨΥΧΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ (τοῦ Le Conte). *Ἐποχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ λογικοῦ.*

ΓΕΩΛΟΓΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.

ΚΑΙΝΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ. *Ἐπικράτησις τῶν θηλαστικῶν ζῴων καὶ τῶν σημερινῶν χλωρίδων.*

Πλειστόκαινος περίοδος ἢ **περίοδος τῶν παγετώνων.** Ἡ τελευταία μεγάλη ἐξάπλωσις τῶν παγετώνων ἐπὶ τῆς γῆς.

Νεοτριτογενὴς περίοδος (*Πλειόκαινον* καὶ *Μειόκαινον*). Ἀποχωρισμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν πιθήκων.

Παλαιοτριτογενὴς περίοδος (*Ὀλιγόκαινον, Ἠώκαινον* καὶ *Παλαιο-ηώκαινον*). Ἐμφάνισις τῶν ἀνωτέρων θηλαστικῶν ζῴων.

ΜΕΣΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ. *Ἐπικράτησις τῶν ἑρπετῶν.*

Νεοκρητιδικὴ περίοδος. Ἐμφάνισις τῶν πρώτων ἀρχαιοτάτων θηλαστικῶν.

Παλαιοκρητιδικὴ περίοδος. Ἐμφάνισις τῶν ἀνθοφόρων φυτῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ἐντόμων.

Ἰουράσιος περίοδος. Ἐμφάνισις τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἱπταμένων σαυρῶν.

Τριάσιος περίοδος. Ἐμφάνισις τῶν δεινοσαυροειδῶν.

ΠΑΛΑΙΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ. *Ἐπικράτησις τῶν ἰχθύων καὶ τῶν πτεριδοφύτων.*

Περμικὴ περίοδος. Ἐμφάνισις τῶν ἑρπετῶν. Ἡ παλαιοτέρα μεγάλη ἐξάπλωσις παγετώνων.

Ἀνωτέρα ἀνθρακικὴ περίοδος (*Πενσυλβάνιον*). Ἐμφάνισις τῶν ἐντόμων. Ὁ πρῶτος μεγάλος σχηματισμὸς λιθανθράκων.

Κατωτέρα ἀνθρακικὴ περίοδος (*Μισσισίπιον*). Παρουσία θαλασσίων ἰχθύων.

Δεβόνιος περίοδος. Τὰ πρῶτα γνωστὰ ἀμφίβια.

Σιλούριος περίοδος. Αἱ πρῶται γνωσταὶ χερσαῖαι χλωρίδες.

Ὀρδοβίκιος περίοδος. Οἱ πρῶτοι γνωστοὶ ἰχθύες γλυκέων ὑδάτων. Ναυτιλοειδῆ μαλάκια ζῷα.

Καμβρικὴ περίοδος. Ἡ πρώτη ἐν ἀφθονίᾳ ἐμφάνισις θαλασσίων κογχυλιοφόρων ζῴων. Ἐπικράτησις τῶν τριλοβιτῶν.

ΠΡΟΤΕΡΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ. *Ἐπικράτησις τῶν πλέον ἀρχεγόνων ἀσπονδύλων ζῴων.* Μία μεταγενεστέρα καὶ μία προγενεστέρα ἐξάπλωσις παγετώνων.

ΑΡΧΑΙΟΖΩΪΚΟΣ ΑΙΩΝ. Γένεσις τοῦ πρωτοπλάσματος καὶ τῶν ἁπλουστάτων ἐνζώων ὄντων. (Πρωτόζῳα καὶ πρωτόφυτα).

ΚΟΣΜΙΚΟΙ (ἢ ΠΡΟΓΕΩΛΟΓΙΚΟΙ) ΧΡΟΝΟΙ.

Γένεσις καὶ αὔξησις τῆς γῆς ἐκ τοῦ σπειροειδοῦς νεφελώματος τοῦ ἡλίου. Σχηματισμὸς τῶν ἀρχεγόνων (παναρχαίων) ἠπείρων καὶ ὠκεανῶν. Οὐδὲν γεωλογικὸν δεδομένον.

Σχετικὴ πρὸς ἀλλήλους διάρκεια τῶν αἰώνων.—Ὅπως εἴδομεν, γνωρίσματα τῶν διαφόρων γεωλογικῶν αἰώνων, περιόδων ἢ ἐποχῶν, χρησιμεύοντα πρὸς διαχωρισμὸν αὐτῶν, εἶναι κυρίως: α') ἡ πρώτη ἐμφάνισις νέου τινὸς ζωϊκοῦ ἢ φυτικοῦ τύπου ἔχοντος τελειότερον ὀργανισμόν· β') ἡ ἐξαφάνισις ζωϊκῶν ἢ φυτικῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ προγενεστέρας περιόδους ἦσαν χαρακτηριστικαί· καὶ γ') ἡ ἐξέλιξις καὶ ἐπικράτησις ἄλλων γενῶν καὶ ὁμοιογενειῶν ζῴων ἢ φυτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν μὲν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, φθάνουσιν ὅμως κατὰ τὴν ἑπομένην εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς διαμορφώσεώς των. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ κατώτερα ζῷα καὶ φυτὰ κατὰ κανόνα μεταβάλλονται ἐξελισσόμενα πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τὰ ἀνώτερα, εἶναι καταφανὲς ὅτι εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα αἱ μεταβολαὶ θὰ εἶναι αἰσθητότεραι καὶ καταφανέστεραι εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἐνζώους ὀργανισμοὺς παρὰ εἰς τοὺς κατωτέρους. Ἀλλὰ τὰ ἀνώτερα ζῷα καὶ φυτὰ ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν τριῶν τελευταίων γεωλογικῶν αἰώνων· π. χ. τὰ ἀγγειόσπερμα φυτὰ ἀπὸ τῆς κρητιδικῆς περιόδου, τὰ ἑρπετὰ ἀπὸ τῆς ἀνθρακικῆς, τὰ πτηνὰ ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας Ἰουρασίου, τὰ μετὰ πλακοῦντος θηλαστικὰ ἀπὸ τῆς τριτογενοῦς κ. οὕ. κ. Καὶ ὡς ἐκ τούτου παρατηροῦμεν κατὰ τὴν τριτογενῆ περίοδον τοῦ καινοζωϊκοῦ αἰῶνος πολὺ ταχείας μεταβολὰς τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου, κατὰ τὸν μεσοζωϊκὸν αἰῶνα ὀλιγώτερον ταχείας καὶ κατὰ τὸν παλαιοζωϊκὸν βραδείας. Τὰ χρονικὰ συνεπῶς τμήματα τῆς ἱστορίας τῆς γῆς δὲν εἶναι μεταξύ των ἴσα, ἀλλὰ ὅσον πρὸς τὰ ὀπίσω βαίνομεν ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν πρὸς τὸ ἀπομεμακρυσμένον παρελθόν, τόσον αὐτὰ καθίστανται μεγαλύτερα εἰς διάρκειαν.

Παραδέχεται λοιπὸν ἡ γεωλογία σήμερον, ὄχι μὲν ἐν πλήρει βεβαιότητι, ἀλλὰ μετ' ἀρκετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι ὁ προτεροζωϊκὸς αἰὼν διήρκεσε πολὺ περισσότερον παρὰ οἱ τρεῖς τελευ-

Digitized by Google

ταῖοι αἰῶνες, ὁ παλαιοζωϊκὸς περισσότερον τῶν δύο (μεσοζωϊκοῦ καὶ καινοζωϊκοῦ) καὶ τέλος ὁ μεσοζωϊκὸς μακρότερον τοῦ καινοζωϊκοῦ. Ἐπίσης φαίνεται πιθανόν, ὅτι ἡ σιλούριος περίοδος διήρκεσε πολὺ περισσότερον τῆς δεβονίου, καὶ αὐτὴ πολὺ περισσότερον τῆς ἀνθρακικῆς καὶ περμικῆς, κ. οὕ. κ. Ἐννοεῖται φυσικὰ ὅτι εἶναι δυνατὸν εἰς τὰς λεπτομερείας νὰ εἰσχωρήσουν καὶ πλάναι. Περὶ τῆς διαρκείας τοῦ ἀζωϊκοῦ ἢ ἀρχαϊκοῦ αἰῶνος ἐλλείπουν δεδομένα, ἐπὶ τῶν ὁποίων νὰ βασισθῇ παρόμοιος ὑπολογισμός.

Ἀπόλυτος ἡλικία εἰς ἔτη.—Ἂν οὕτω πως ἡ γεωλογία ἔφθασεν εἰς συμπεράσματά τινα περὶ τῆς σχετικῆς πρὸς ἄλληλα διαρκείας τῶν διαφόρων γεωλογικῶν χρονικῶν τμημάτων, δὲν κατώρθωσεν ὅμως τὸ ἴδιον προκειμένου νὰ ὑπολογίσῃ τὴν ἀπόλυτον διάρκειαν εἰς ἔτη ἀστρονομικὰ τῶν διαφόρων γεωλογικῶν αἰώνων, περιόδων καὶ ἐποχῶν. Μόνον διὰ τὴν ὁλόκαινον ἐποχὴν ἔχομεν ὑπολογισμοὺς ἱκανοποιοῦντας ἀρκετά, ἂν καὶ πάντοτε εἰς βαθμόν τινα ἐσφαλμένους. Οὕτω ὁ de Geer ὑπολογίζει εἰς 12.000 ἔτη τὴν διάρκειαν τοῦ ὁλοκαίνου διὰ τὴν μέσην Σουηδίαν. Ὁ Al. Heim εἰς 16.000 ἔτη διὰ τὴν Ἑλβετίαν, καὶ γενικῶς δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὡς διάρκειαν τοῦ ὁλοκαίνου τῆς Μέσης καὶ Βορείου Εὐρώπης ὡς καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τὰ 10—20.000 ἔτη.

Ἐπίσης κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Barrel ἡ κατὰ μέσον ὅρον διάρκεια τῶν γεωλογικῶν περιόδων φθάνει τὰ 40 ἑκατομμύρια ἐτῶν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου περίοδοί τινες ὑπῆρξαν σημαντικῶς μακροτέρας διαρκείας, ὅπως π. χ. ἡ ἀνθρακικὴ 85—90 ἑκατομ. ἐτῶν, ἡ ὀρδοβίκιος 90—130 ἑκατομ. ἐτῶν, ἡ κάμβριος 70—100 ἑκατομ. ἐτῶν.

Ἂς σημειωθῇ ὡσαύτως γενικῶς μόνον, ὅτι ἐκτιμῶσι σήμερον καὶ ὑπολογίζουσι τὴν ἡλικίαν τῆς γῆς σημαντικῶς πολὺ μεγαλυτέραν ἀφ' ὅ,τι τὴν ὑπελόγιζον πρότερον. Οἱ τελευταῖοι ὑπολογισμοὶ γίνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιεκτικότητος τῶν ὀρυκτῶν καὶ πετρωμάτων τῶν διαφόρων περιόδων τῆς γῆς εἰς ἥλιον καὶ ἀδρανῆ μόλυβδον, τὰ δύο δηλ. προϊόντα μεταστοιχειώσεως τῶν στοιχείων *οὐρανίου* καὶ *θορίου*. Ὑπολογίζουν δηλ. τὴν εἰς μόλυβδον περιεκτικότητα τῶν ὀρυκτῶν τοῦ οὐρανίου καθὼς καὶ τὴν εἰς ἥλιον ἢ ἀδρανῆ μόλυβδον περιεκτικότητα τῶν ὀρυκτῶν τοῦ θορίου, καὶ συμπεραίνουν ἐκ τούτων περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ὀρυκτῶν τούτων καὶ τῶν πετρωμάτων των.

Τὰ ἐκ τοιούτων ὑπολογισμῶν ἀποτελέσματα ἔχουν ὡς ἑξῆς κατὰ τοὺς Strutt, Holmes, Koenigsberger κ. ἄλ.

Ὁλόκαινος	100,000 ἔτη (κατὰ τὴν διὰ τοῦ ἡλίου μέθοδον)
Πλειστόκαινος	1 ἑκατομ. ἔτη (μέθοδος δι' ἡλίου)
Πλειόκαινος	1,6 » » (» » »)
Μειόκαινος	6,0 » » (» » »)
Μειόκαινος-ἠώκαινος	25,0 » » (» » »)
Ἀνθρακική	320 » » (» διὰ μολύβδ.)
Δεβόνιος	120 » » (» διὰ ἡλίου) καὶ 340 (διὰ μολύβδου)
Σιλούριος	230 ἑκατ. ἔτη (μέθοδος διὰ ἡλίου καὶ 450 (διὰ μολύβδου)
Ἀνώτερον τμῆμα τοῦ προτεροζωϊκοῦ	267 ἑκατ. ἔτη (δι' ἡλίου) καὶ 1200 » » (διὰ μολύβδου)
Μέσον τμῆμα τοῦ προτεροζωϊκοῦ	350 » » (δι' ἡλίου) καὶ 1300 » » (διὰ μολύβδου).

Διάρκεια τοῦ ὅλου καινοζωϊκοῦ 55—65 ἑκατομ. ἔτη (καθ' ὅλας τὰς μεθόδους).

Διάρκεια τοῦ ὅλου μεσοζωϊκοῦ 135—180 ἑκατομμύρια.

Διάρκεια τοῦ ὅλου παλαιοζωϊκοῦ περὶ τὰ 360—540 ἑκατ.

Διάρκεια τῆς ὀργανικῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς τοὐλάχιστον 1500 ἑκατομ. ἔτη.

Συνολικὴ ἡλικία τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ πρώτου στερεοῦ φλοιοῦ στερεοποιήσεως περίπου 3000 ἑκατομμύρια ἔτη.

Ἐκ τῶν ἄνω βλέπομεν, ὅτι ὄντως εἶναι δικαιολογημένη ἡ παραδοχὴ διὰ τὸν προτεροζωϊκὸν αἰῶνα μιᾶς οὐσιωδῶς μακροτέρας διαρκείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. *E. Kayser* «Lehrbuch der Geologie», τόμ. III, Stuttgart, 1923. *W. Salomon* «Grundzüge der Geologie» τόμ. I καὶ II, Stuttgart, 1926. *K. A. von Zittel* «Grundzüge der Palaeontologie», τόμ. I, München, 1915. Γ. Κ. ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

αἰώνιαι ἀνωμαλίαι *[Ἀστρον.]*. Καλοῦνται οὕτως ἐν τῇ Θεωρητικῇ Ἀστρονομίᾳ αἱ ἀνωμαλίαι τῶν ἐλλειπτικῶν στοιχείων τῶν τροχιῶν τῶν πλανητῶν, αἱ ἐκφραζόμεναι δι' ἀναπτύγματος εἰς σειρὰν ὅρων, ἐν ἑκάστῳ τῶν ὁποίων εἰσέρχεται ὁ χρόνος ὑπὸ μορφὴν παράγοντος, ἀποτελοῦντος ῥητὴν τοῦ χρόνου συνάρτησιν (βλ. ἀνωμαλίαι).

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

αἰώνιον τὸ δενδρῶδες (Aeonium arboreum ἢ Chronobium arboreum) *[Βοτ.]*. Γένος τῆς οἰκογενείας τῶν *Σαρκοφυλλιδῶν* ἢ *Γρασσουλιδῶν* (Grassulaceae). Εἶναι φυτὸν θαμνῶδες, κοσμητικὸν καὶ πολλαπλασιάζεται διὰ μοσχευμάτων. Ὀνομάζεται κοινῶς **φταχρονίτικο** καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ζάκυνθον, Κέρκυραν, Κρήτην.

Σ. Μ.

αἰωνιαῖος,—*α,*—*ον*· ὁ ἀπ' αἰώνων ζῶν, ὁ μεγάλης ἡλικίας· «αἰωνιαῖα δένδρα» πβ. *κατακλυσμιαῖος*.

αἰωνίζω· παραμένω ἐπὶ μακρόν· πβ. *διαιωνίζω*.

αἰώνιος, —*α,* —*ον*· ὁ ἀνήκων εἰς τοὺς αἰῶνας, ὁ διαρκῶς ὑπάρχων, παντοτινός· «*αἰωνία ἡ μνήμη*» ἀγήρως, ἀλησμόνητος· ‖ «*αἰώνιος ζωή*», ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ τοῦ δικαίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παροῦσαν πρόσκαιρον ζωήν.—Ἐπίρρ. *αἰωνίως*.

— **αἰώνιος ζωή**· βλ. ζωὴ αἰώνιος.

αἰωνιότης (ἡ)· ἡ ἰδιότης τοῦ *αἰωνίου*, τὸ νὰ εἶναι τις αἰώνιος, ἡ παντοτινὴ ὕπαρξις.

—[ΦΙΛΟΣ.]. *Αἰωνιότης* εἶναι ἡ ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, ἡ ἄπειρος ἐν τῷ χρόνῳ διάρκεια, τὸ ἀντίθετον δηλ. τοῦ ἐφημέρου καὶ φθαρτοῦ, τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν, μεταβολὴν καὶ φθοράν. Ἡ αἰωνιότης εἶναι ἔννοια ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀφῃρημένων, ἧς συγκεκριμένην παράστασιν ἀδυνατοῦμεν νὰ ἔχωμεν· διότι ὁ ἄνθρωπος μόνον περιωρισμένων χρονικῶν περιόδων δύναται νὰ λαμβάνῃ πεῖραν. Ἡ ἔννοια τῆς αἰωνιότητος εἶναι ἀπολύτως συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ. Τὴν αἰωνιότητα δὲ τοῦ κόσμου ἀπεδέχοντο οἱ πρὸ τοῦ Σωκράτους παλαιοὶ φιλόσοφοι, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ πανθεϊκοὶ καὶ πολλοὶ θεολόγοι, ὡς π. χ. ὁ Ὠριγένης, ὁ Σλαϊερμάχερ κ. ἄ. Οὕτω λ. χ. ἐκ τῶν προσωκρατικῶν, ὁ Δημόκριτος ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῆς αἰτίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, διότι εἶναι *αἰώνια* καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄναρχα (Δημόκριτος τοῦ ἀεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν. Diels Vors. I, s. 368,8).

Κατὰ τὸν Πλάτωνα αἰώνιοι καὶ ἀμετάβλητοι εἶναι μόνον αἱ ἰδέαι· ὁμοίαν δὲ πρὸς τὴν πλατωνικὴν αἰωνιότητα ἀπεδέχοντο καὶ ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Σπινόζας καὶ πᾶσα ἐν γένει πλατωνίζουσα φιλοσοφία. Κατὰ Κάντιον αἰώνιον εἶναι τὸ «*πρᾶγμα καθ' ἑαυτό*» (Ding ansich.). Τελευταίως πολλοὶ φυσιοδίφαι ἀσπάζονται ὄχι μόνον τοῦ κόσμου ἐν γένει τὴν αἰωνιότητα, ἀλλὰ καί, ειδικώτερον, τὴν αἰωνιότητα τῆς ζωῆς. Ἡ ἐνόργανος ὕλη κατὰ τούτους δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου μὲ αὐτὴν ἄναρχος. Καὶ ἐνόργανος ὕλη ὑπάρχει ἀνέκαθεν. Καθ' ὃν δὲ τρόπον τὸ σύμπαν εἶναι πεπληρωμένον ἀνοργάνου κόνεως, οὕτω καὶ ὀργανικὰ σπέρματα πληροῦσιν αὐτό. Ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπάρχουσα ζωὴ προῆλθε, κατὰ τοὺς εἰρημένους ἐρευνητάς, ἐκ σπερμάτων, τὰ ὁποῖα ἔπεσαν ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλιακοῦ φωτός. Ἡ θεωρία αὕτη, ὅσον παράδοξος καὶ ἂν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, λογικῶς εἶναι ἄψογος· διότι, καθ' ὃν τρόπον οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν κατ' αὐστηρὰν ἀπόδειξιν πρώτην αἰτίαν τῆς ἀνοργάνου ὕλης, πολλοὶ δὲ ἀσπάζονται τὴν αἰωνιότητα αὐτῆς, οὕτω δύναταί τις καὶ περὶ τῆς ἐνοργάνου ὕλης νὰ ἄρξηται εἰς τὴν πίστιν εἰς τὴν αἰωνιότητα αὐτῆς καὶ νὰ μὴ προβάλλῃ πλέον ποτὲ τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἀρχικῆς αἰτίας.

Ἡ δὲ νέα τῆς *ζωτικῆς ἀρχῆς* θεωρία (Neovitalismus) δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν τῆς αἰωνιότητος τῆς ζωῆς· διότι καὶ ὁ ἀσπαζόμενος ταύτην δύναται νὰ ἀποδεχθῇ, ὅτι ὑπῆρχον πάντοτε ἐνόργανα, ζωϊκὰς δυνάμεις ἐνέχοντα, ὄντα. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη ἐπιτρέπει καὶ τὴν εἰκασίαν, ὅτι οἱ ἀρχέγονοι ὀργανισμοὶ ἐδημιουργήθησαν ἅπαξ ἢ καὶ δι' ἐπανειλημμένων θείων ἐπεμβάσεων εἰς τὸν φυσικοχημικὸν κόσμον ἢ καὶ ἐπεμβάσεων τῶν ἰδιαιτέρων ζωϊκῶν δυνάμεων. Τὸ ζήτημα δὲ τῆς προτιμήσεως τῆς ἑτέρας τῶν ὑποθέσεων τούτων δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἐμπειρικῶς. Τοῦτο μόνον ὅμως ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι καὶ ἡ θεοκρατικὴ ἐκδοχὴ δὲν στερεῖται ἐπιστημονικότητος (*Tr. Oesterreich* ἐν «Das Weltbild der Gegenwart, 1920). Οὐχὶ δὲ ὀλίγου λόγου ἀξία φαίνεται, ὅτι εἶναι καὶ ἡ γνώμη ἑνὸς τῶν συγχρόνων φιλοσόφων, τοῦ G. Lipps, περὶ τῆς αἰωνιότητος τῆς ζωῆς. «Ἡ καθόλου ζωή, ἡ ὁποία δύναται νὰ κληθῇ καὶ ἡ ἄπειρος καὶ ἡ αἰωνία ζωή, εἶναι τὸ μόνον ἐνεργοῦν καὶ ἀποτελεῖ τὴν *κοινὴν βάσιν* τῆς τε βιωτικῆς ἡμῶν ἐνεργείας καὶ τῶν φυσικῶν γεγονότων..» (*G. Lipps* «Das Problem der Willensfreiheit, zweite Auflage 1919).

Ἐκ τῶν νεωτέρων δὲ μεγάλων φιλοσοφούντων θεολόγων ὁ Ροδόλφος Οἴκκεν ἀκολουθῶν ἐν πολλοῖς τὸν Φίχτε *(R. Eucken* ἐν τῷ συγγράμματι: Der Wachrheitsgehalt der Religion 1912), ὁμιλεῖ περὶ «τοῦ πόθου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν αἰωνιότητα» Κατ' αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται δραστηρίως κατὰ τοῦ χρόνου, κατὰ τοῦ ἐφημέρου· ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος πληροῖ πάντα πολιτισμὸν καὶ πᾶσαν πνευματικὴν ἐργασίαν· ἄνευ τῆς πίστεως εἰς αἰωνίαν ἀλήθειαν, ἄνευ τῆς πίστεως εἴς τινα οἱανδήποτε αἰωνίαν ζωήν, κατὰ τὸν Οἴκκεν, ἀδύνατος ἡ τάσις πρὸς πρόοδον, ἀδύνατος ἡ ὕπαρξις μεγαλοφροσύνης καὶ βαθείας ἀγάπης. «Ἡ ἀγάπη, ἐὰν αὕτη εἶναι ἀγάπη ἀληθινὴ καὶ οὐχὶ παροδική τις ἐπιθυμία, οὐδέποτε προσκολλᾶται εἰς τὸ ἐφήμερον, ἀλλὰ γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται μόνον ἐν τῷ αἰωνίῳ καὶ διὰ τοῦ αἰωνίου. Οὐδὲ κἂν τὸν ἑαυτόν του ἀγαπᾷ ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν μὴ ὑπολαμβάνῃ ἑαυτὸν ὥς τι *αἰώνιον*. Πλὴν δὲ τούτου οὔτε νὰ σέβεται, οὐδὲ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ ἑαυτὸν δύναται ἄνευ τῆς πίστεως εἰς τὴν *αἰωνιότητα*. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀγαπᾷ τι ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ συμπεριλάβῃ αὐτὸ εἰς τὴν *αἰωνιότητα* τῆς πίστεώς του καὶ τοῦ θυμικοῦ του καὶ συνδέσῃ αὐτὸ μὲ αὐτὰ (Fichte)».

Ἡ ἱστορία καὶ ὁ ἀτομικὸς ἑκάστου βίος φέρουσι σαφῶς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀγῶνος τούτου κατὰ τοῦ ἐν χρόνῳ μόνον ὑπάρχοντος· ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ νὰ διασώσῃ καὶ πράγματι διασώζει ἐν ἑαυτῷ διὰ μεγίστων προσπαθειῶν κἄτι τι, τὸ ὁποῖον ἄλλως ὁ χρόνος ταχέως ἤθελεν ἀφανίσει· γνήσιος βίος ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ ἄνευ τοῦ πόθου τῆς αἰωνίας ἀληθείας, ἄνευ τῆς κατανικήσεως τῆς ἁπλῆς ῥοῆς τοῦ χρόνου, ἄνευ τῆς ἐσωτερικῆς σταθερότητος, τὴν ὁποίαν παρέχει μόνον ἡ πρὸς τὴν αἰωνίαν ἀλήθειαν τάσις. Τῆς δὲ τάσεως ταύτης τὴν ῥίζαν εὑρίσκει ὁ Eucken ἐν τῇ γνησίᾳ θρησκείᾳ, ἥτις οὐ μόνον γεννᾷ, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνει τὴν τάσιν πρὸς τὴν αἰωνιότητα. «Ἡ θρησκεία ἐπάγεται τὴν ἀπὸ τὸν χρόνον ἀπελευθέρωσιν ἡμῶν, μόνη αὐτὴ φέρει εἰς τὴν ζωὴν ἠρεμίαν καὶ σταθερότητα, αὐτὴ ὁδηγεῖ πέραν τοῦ ἰδιαιτέρου στενοῦ κύκλου τοῦ ἐγὼ εἰς τὴν διάσωσιν καὶ ἐνίσχυσιν πάσης τάσεως εἰς τὴν ἄχρονον ἀλήθειαν... Οὕτω λοιπὸν ἡ θρησκεία διεφύλαξεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀεὶ παροῦσαν τὴν ἰδέαν τῆς *αἰωνιότητος*, ἀγωνιζομένη δὲ κατὰ τῆς ὑπερβολικῆς σπουδῆς τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας ἐπιφέρει ἐπιστροφήν τινα καὶ συγκέντρωσιν εἰς ἑαυτὸν κατὰ πάσης κινήσεως ἠρεμίαν. Κατὰ ταῦτα ἔδωκε βαθύτητα μὲν εἰς τὴν ὕπαρξίν μας, κατὰ δὲ τῶν ἀμφιταλαντεύσεων τοῦ χρόνου (τῶν ἐφημέρων δηλαδὴ πραγμάτων) εὐστάθειαν τῆς ζωῆς». (Der Wahrheitsgehalt der Religion *R. Eucken.)*

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως τῶν κατὰ τὴν ἰδέαν τῆς αἰωνιότητος προκύπτει, ὡς νομίζομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ *ἐμφύτους* ἀφορμὰς εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἰδέας τῆς αἰωνιότητος καὶ ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη, ὁπωσδήποτε καὶ ἂν νοηθῇ, στενώτατα εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν θρησκείαν, νοουμένην ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἐξευγενίζει καὶ δίδει ὑψηλοτέραν σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ

Αἰωνιότης (Aeternitas) *[Ἀστρον.]*. Ἀστεροειδής, φερόμενος κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνακαλύψεως αὐτοῦ ὑπ' αὔξ. ἀριθμὸν 446 καὶ ὑπὸ τὸ διακριτικὸν 1899 ER. Ἡ ἀνακάλυψίς του ἐγένετο τῇ 27ῃ Ὀκτωβρίου 1899, ἡ δὲ τροχιά του ἔχει τὰ ἑξῆς ἐλλειπτικὰ στοιχεῖα: $\alpha = 2{,}789$, $T = 1702$, $e = 0{,}124$, $i = 10^{\circ},39'$, $L = 81^{\circ},30'$, $\Omega = 42^{\circ},41'$, $\Pi = 320^{\circ}.14'$.

Σ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ

αἰωνόβιος (ὁ, ἡ)· ὁ αἰῶνος ἢ αἰώνων βίον ἔχων· «*αἰωνόβια δένδρα*».

αἰωνογραφήματα (τὰ)· τὰ ἐν τῇ ἐφημερίδ «*Αἰῶνι*» γραφόμενα· λέξις πεπαισμένη.

αἰωνοθαλής (ὁ, ἡ), —*ές* (τό)· ὁ αἰωνίως θάλλων· πβ. *ἀειθαλής*.

αἰωνόκρυπτος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ αἰῶνας ὅλους κρυπτόμενος, ἄγνωστος, ὡς ἡ Ἀμερική.

αἰωνοτόκος (ὁ, ἡ), —*ον* (τό)· ὁ τοὺς αἰῶνας ἢ τὴν αἰωνιότητα γεννῶν.

αἰωνοφάγα *ἔθνη*· αἰωνόβια, ἀγήραστα, ἀθάνατα.

αἰώρα. Ἕδρα ἀνηρτημένη, ἡ κοινῶς λεγομένη *κούνια*, ἀποτελοῦσα ὄργανον τοῦτο μὲν πρὸς παιδιάν, τοῦτο δὲ πρὸς γυμνασίαν τοῦ σώματος.

Ἡ ἀνάρτησις τῆς ἕδρας συνήθως γίνεται δι' ἁπλοῦ ἢ πολλαπλοῦ σχοινίου εἴτε ἀπὸ κλάδων δένδρου, εἴτε ἀπὸ ἐγκαρσίας δοκοῦ, εἴτε ἀπὸ τοῦ ὑπερθύρου οἰκίας, εἴτε ἀπὸ τῆς στέγης αἰθούσης. Ὁ ἐπὶ τῆς αἰώρας καθήμενος, κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὰ σχοινία τῆς ἀναρτήσεως, μετέχει τῶν ταλαντώσεων τοῦ ὀργάνου, δίδων αὐτὸς διὰ καταλλήλων κινήσεων τῶν ποδῶν καὶ τοῦ ἄλλου σώματος τὰς πρώτας ὠθήσεις ἢ ὑπ' ἄλλων καταλλήλως δεχόμενος ταύτας. Ἡ αἰώρα τοιουτοτρόπως παρίσταται ὡς μέγα ἐκκρεμές, ὅπερ, απομακρυνόμενον τῆς θέσεως τῆς ἰσορροπίας καὶ ἀφιέμενον ἐλεύθερον εἰς ἑαυτό, τίθεται φυσικῶς εἰς συνεχῆ κίνησιν ἔνθεν κἀκεῖθεν, διαγράφον τομεῖς εἰς τὸν ἀέρα καὶ τεῖνον εἰς ἑκάστην αἰώρησιν ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἐξ οὗ κατῆλθεν ὕψος. Τὸ πλάτος ὅμως τοῦτο τῆς αἰωρήσεως, ὡς ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἀέρος καὶ τῆς ἐπὶ τῶν σημείων τῆς ἀναρτήσεως τριβῆς, βαθμηδὸν ἐλαττοῦται, ἡ δ' αἰώρα ἤθελε τέλος ἠρεμήσει, ἂν μὴ προσετίθεντο καὶ νέαι ὤσεις.

Ὡς γυμναστικὸν ὄργανον ἡ αἰώρα ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου τετραπλεύρου σανίδος, μήκους 30—40 ἑκτμ. καὶ πάχους 3 ἑκτμ., ἥτις κρέμαται ὁριζοντίως ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους εἰς ὕψος 40—60 ἑκτμ. διὰ τεσσάρων σχοινίων, προσδεδεμένων ἐπιμελῶς εἰς ἑκάστην γωνίαν τῆς σανίδος· ἀνὰ δύο τὰ τέσσαρα ταῦτα σχοινία ἑνοῦνται μικρὸν ἀνώτερον καὶ συγκροτοῦν δύο μόνον παράλληλα σχοινία, ἐξαρτώμενα διὰ κρίκων ἀπὸ τῆς ἐγκαρσίας γεφύρας τοῦ Γυμναστηρίου, ἐξ ἧς ἐξαρτῶνται καὶ ἄλλα ὄργανα, τὸ τραπέζιον, οἱ κρίκοι, αἱ κλίμακες κλπ. Ἐπὶ τοῦ ὀργάνου τούτου, καθ' ὃν χρόνον αἰωρεῖται ἐλαφρῶς, ἀνέρχεται ὁ μέλλων νὰ γυμνασθῇ καὶ κρατῶν τὰ σχοινία, διὰ καταλλήλων κι-

Digitized by Google

νήσεων τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν αὐξάνει τὸ πλάτος τῆς αἰωρήσεως, ἐκτελῶν ἅμα διαφόρους ἀσκήσεις ἰσορροπίας κλπ. Ἡ παιδιὰ τῆς αἰώρας ἀποτελεῖ εὐάρεστον ἄσκησιν, τὴν ὁποίαν συνίστων ὡς ὑγιεινὴν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἰατροὶ (*Ἄντυλλος*, ἐν Ὀρειβ. Συναγ. Ἰατρ.)· ἀλλ' ὡς πᾶσαι αἱ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις, ἀπαιτεῖ καὶ αὕτη νὰ ἐκτελῆται μετὰ πολλῆς συνέσεως. Πρέπει πρὸ παντὸς ν' ἀποφεύγη τις τρία τινά: 1) Νὰ αἰωρῆται μεθ' ὁρμῆς καὶ εἰς μέγα ὕψος· 2) Νὰ ἐπιμένη αἰωρῶν τινα ζητοῦντα νὰ σταματήση καὶ 3) Νὰ ἐπιδίδωται εἰς τὴν παιδιὰν ταύτην εὐθὺς μετὰ τὸ γεῦμα, πεπληρωμένου ὄντος τοῦ στομάχου.

Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι, ἐκτὸς τῆς κοινῆς ταύτης αἰώρας, ὑπάρχει καὶ ἕτερον γυμναστικὸν ὄργανον, φέρον τὸ ὄνομα *αἰώρα ἢ βραχιόνιος*. Αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ παχέος κατακορύφου στύλου, ὕψους ἐν συνόλῳ 3½ μέτρων, τοῦ ὁποίου τὸ ἓν μέτρον ἐμπήγνυται πρὸς στερέωσιν εἰς τὸ ἔδαφος· πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ στύλου διαπερᾶται στερεὰ δοκὸς ξυλίνη, μήκους 3 μέτρων, δυναμένη νὰ ταλαντῶται ἐλευθέρως ἐπὶ ἐγκαρσίου στρεπτοῦ ἄξονος καὶ φέρουσα εἰς τὰ δύο πέρατα λαβάς, ὧν δράττονται δύο τῶν γυμναζομένων καὶ αἰωροῦνται, τοῦ μὲν ἀνερχομένου, τοῦ δὲ κατερχομένου. Ἐπὶ τοῦ ὀργάνου τούτου ἐκτελοῦνται διάφοροι ἀσκήσεις τῶν ποδῶν, τῶν χειρῶν καὶ τῆς ὀσφύος ἐν τῷ κενῷ· ἀλλ' ἡ κάθοδος δέον νὰ γίνηται μετὰ μεγάλης προσοχῆς, μηδέποτε τοῦ ἑτέρου τῶν γυμναζομένων ἀφίνοντος τὴν λαβήν, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος αἰωρεῖται ἀκόμη.

Ἡ κοινὴ αἰώρα εἶναι ἀρχαιοτάτη παιδιά, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, δυνάμεθα εἰπεῖν, τραγικήν. Θρυλεῖται δῆλα δή, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἥρως τῆς Ἀττικῆς *Ἰκάριος*, μαθὼν τὴν τέχνην τοῦ φυτεύειν καὶ καλλιεργεῖν τὴν ἄμπελον παρὰ Διονύσου, παρήγαγεν οἶνον, δι' οὗ ἐπότισε ποιμένας τινάς, οἵτινες μεθυσθέντες ἐφόνευσαν αὐτόν, ἐκ-

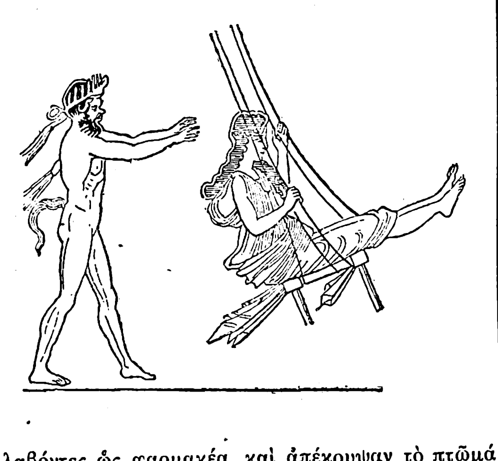

λαβόντες ὡς φαρμακέα, καὶ ἀπέκρυψαν τὸ πτῶμά του. Ἡ θυγάτηρ δ' αὐτοῦ *Ἠριγόνη*, πενθοῦσα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ πατρός, εἰς μάτην ἀνεζήτει τὰ ἴχνη του ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιπλανωμένη· ἀλλὰ τέλος, τῇ βοηθείᾳ πιστοῦ κυνός, κατώρθωσε ν' ἀνεύρῃ τὸν νεκρόν, τὸν ὁποῖον ἀφοῦ ἔθαψε μετὰ βαθείας θλίψεως, ἀπηγχόνισεν εἶτα ἑαυτὴν ἀπό τινος δένδρου, παρακαλοῦσα τοὺς θεούς, ἵνα πᾶσαι αἱ τῶν Ἀθηναίων παρθένοι διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀποθάνωσι θανάτου. Μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο πολλαὶ τῷ ὄντι Ἀθηναῖαι ἀπηγχόνισαν ὁμοίως ἑαυτάς, παραφρονήσασαι ἄνευ προφανοῦς αἰτίας· τὸ δ' ἐρωτηθὲν μαντεῖον ἀπήντησεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐξιλεωθοῦν ὁ Ἰκάριος καὶ ἡ Ἠριγόνη δι' ἑορτῆς ἀγομένης πρὸς τιμὴν αὐτῶν. Οὕτως ἱδρύθη ἡ ἑορτή, ἡ κληθεῖσα *Αἰώρα*, καθ' ἣν ἐτελοῦντο θυσίαι καὶ δεῖπνα, ἐξ οὗ καὶ *Εὔδειπνος* προσωνομάσθη, καὶ καθ' ἣν αἱ ἀττικαὶ παρθένοι ἀνεκινοῦντο εἰς αἰώρας, προσᾴδουσαι ᾠδήν τινα *ἀλῆτιν* καλουμένην, ἴσως ὡς ἐκ τῶν περιπλανήσεων τῆς Ἠριγόνης. *Ἀλῆτις* ὠνομάζετο καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ ἑορτή, ἀγομένη κατ' ἔτος τὸ θέρος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχιζον χρωματιζόμεναι αἱ σταφυλαί. Εἰς δὲ τὰ δεῖπνα παρεκάθηντο ἰδίως πένητες, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καθαγιασθῇ ἡ εὐφορία τοῦ ἔτους. Ὁ Πολυδεύκης (Δ, 7, 55) μνημονεύει ᾄσματος ποιηθέντος ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Κολοφωνίου διὰ τὰς ἐν αἰώραις κινουμένας.

Εἰς τὴν παιδιὰν κατεγίνοντο τὰ κοράσια καὶ αἱ πρόσηβοι παρθένοι καὶ ἐν ἄλλαις ἡμέραις, ἐκτὸς τῆς εἰρημένης ἑορτῆς. Ἡ αἰώρα τελειοποιηθεῖσα βραδύτερον, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, διὰ προσθήκης καὶ ἄλλων σχοινίων εἰς τὸ ἁπλοῦν σχοινίον τῆς ἀναρτήσεως, ἐκοσμήθη καὶ δι' ἕδρας ἢ σκίμποδος καλλιτεχνικῶς εἰργασμένων, ὡς φαίνεται εἰς γραφὰς ἀγγείων τῆς ἀρχαίας τέχνης εὑρισκομένων ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου καὶ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βερολίνου. Ἐκ τῆς Ἑλλάδος δ' ἡ παιδιὰ διεδόθη καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔνθα οἱ Λατῖνοι κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ τρυγητοῦ, τὰς ἀγομένας πρὸς τιμὴν τοῦ Βάκχου, ᾐωροῦντο ἐπὶ σχοινίων ἀναρτηθέντων ἀπὸ πευκῶν. Αἱ Ρωμαῖαι δέσποιναι πολὺ ἠρέσκοντο εἰς τὴν αἰώρησιν, ὡς σημειοῖ καὶ ὁ Mercuriali ἐν τῷ συγγράμματί του «De arte gymnastica», ἐν ᾧ παραθέτει καὶ εἰκόνα δεσποίνης καθημένης ἐπὶ αἰώρας καὶ ἀνακινουμένης ὑπὸ δύο θεραπαινίδων. Ἡ αἰώρα ἦτο ἐν μεγάλῃ χρήσει καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἰδίως εἰς τὰς δημοσίας ἑορτάς. Καὶ σήμερον δ' ἔτι, εἰς ὡρισμένας ἑορτὰς ἐν Ἑλλάδι, οἷον κατὰ τὸ Πάσχα, οἱ εἰς τὰς ἐξοχὰς ποιούμενοι ἐκδρομάς, κατασκευάζουν ἀναρτῶντες ἀπὸ κλάδων δένδρων διαφόρους αἰώρας, ἐπὶ τῶν ὁποίων καθήμενοι ἢ ἱστάμενοι, ᾄδουν τὰ λεγόμενα τραγούδια τῆς κούνιας (βλ. λ.) δίστιχα, πολλάκις αὐτοσχέδια. Ἐνιαχοῦ δ' ἀπαγγέλλεται καὶ τὸ κατωτέρω δίστιχον; ἐπέχον θέσιν ἐπῳδῆς, ὁσάκις ἡ αἰώρα ταλαντεύεται ἀτάκτως ἢ ἀνωμάλως, ἵνα καταναγκασθῇ αὕτη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κανονικὴν αἰώρησιν:

Ἴσια πάει ἡ κούνια μας
καὶ στραβὰ τὸ φέσι μας.

Ἐπὶ τῆς αἰώρας οὐκ ὀλίγον ἐπησχολήθη καὶ ἡ τέχνη, ἰδίως ἡ ζωγραφική. Περιώνυμος δὲ κατέστη πίναξ, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Escarpolette», ὀφειλόμενος εἰς τὸν χρωστῆρα τοῦ Γάλλου J. B. Pater. Ἐπὶ αἰώρας ἀνηρτημένης ἀπὸ μεγάλων κλάδων δένδρου κάθηται νεαρὰ γυνή, ἧς ἡ ἐσθὴς ὑψουμένη ἀδιακρίτως ὑπὸ τῆς αὔρας ἐπιτρέπει τὴν θέαν τῆς κνήμης καὶ τῶν μικροσκοπικῶν ποδῶν, κοσμουμένων ὑπὸ λευκῶν σανδαλίων. Νέος εὐγενὴς ὠθεῖ τὴν αἰώραν ἐκ τῶν ὄπισθεν, ἐνῷ ἄλλος τις κρατῶν σχοινίον ἕλκει αὐτὴν πρὸς τὰ πρόσω. Ἀναλόγους πίνακας συνέθεσαν καὶ οἱ καλλιτέχναι N. Lancret, P. A. Baudouin, Watteau, Monvoisin κλπ., δείγματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστὰ τῆς τέχνης, τῆς καλουμένης «fripon», τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ XV. ΣΤΕΛΙΟΣ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ

— [ΛΑΟΓΡ.]. βλ. *κούνια*.

— [ΑΡΧ. ΘΕΑΤΡ.]. Αἰώρα ἐκαλεῖτο ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ θεάτρῳ τὸ σχοινίον ἐξ οὗ ἐκρέματο ἰκρίωμά τι, ὁτὲ μὲν τεχνητὸς ἵππος ἐφ' οὗ ἐπιβαίνων ὁ Βελλεροφόντης ἐν τῇ ὁμωνύμῳ καὶ ἀπολεσθείσῃ τραγῳδίᾳ τοῦ Εὐριπίδου ἐφέρετο πρὸς τοὺς οὐρανοὺς (Εὐριπ. ἀπόσπασμα 301-304. Didot.), ὁτὲ δὲ ἄλλο τι φανταστικὸν ζῷον, ὡς ἦτο ὁ γρύψ, ἐφ' οὗ κατήρχετο ὁ Ὠκεανὸς πρὸς τὸν Προμηθέα ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τοῦ πατρὸς τῆς τραγῳδίας δράματι (Αἰσχ. Προμηθ. 285) καὶ ἄλλοτε, ὅπερ καὶ συνηθέστερον, ἅρμα, ὡς ἐν τῇ Μηδείᾳ τοῦ Εὐριπίδου (Εὐριπ. Μήδ. 1317), ἐφ' οὗ ἐπιβαίνουσα ἡ παιδοκτόνος μήτηρ ἀπήρχετο μὲ τὰ πτώματα τῶν δύο τέκνων της. Κατὰ τὸν Πολυδεύκην (IV 131): «αἰώρας δ' ἂν εἴποις τοὺς κάλως οἳ κατήρτηνται ἐξ ὕψους ἀνέχειν τοὺς ἐπὶ τοῦ ἀέρος φέρεσθαι δοκοῦντας ἥρως ἢ θεούς». Εἰς ἄλλας περιπτώσεις, εἰς τὸ ἄκρον τῆς αἰώρας ὑπῆρχεν ἁρπάγη τις, *ἅρπαξ* ἢ *ἀγκυρὶς* καλουμένη, ἐξ ἧς ἐκρέμαντο οἱ τῆς τραγῳδίας ὑποκριταὶ οἱ ὑποδυόμενοι ρόλους θεῶν: «*ἀγκυρὶς* ἀφ' ἧς οἱ ὑποκριταὶ ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς ἐξαρτῶνται, θεοῦ μιμούμενοι ἐπιφάνειαν ζωστῆρσι καὶ ταινίαις κατειλημμένοι» (Πλούταρ. Παροιμ. 116) «ἅρπαξ . . . ἐξ οὗ ὁ ἐσκευασμένος ὑποκριτὴς τραγῳδεῖ» (*Bekk* Anecd. I. 232)· «*ἀγκυρίς*, ἐξ ἧς ἐνήπτοντο οἱ ἐν ταῖς τραγικαῖς μηχαναῖς ἐπιφαινόμενοι» (Ἡσύχ. εἰς λ. *κράδη*). Σημειωτέον, ὅτι ἡ αἰώρα ἐλειτούργει διὰ τῆς λεγομένης μηχανῆς (βλ. λ.) καὶ ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει καθ' ἣν δι' αὐτῆς ἐνεφανίζοντο, ὡς ἐλέχθη, οἱ θεοί, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον: «θεοὺς αἴρειν»: «οἱ τραγῳδοί . . . ἐπὶ τὰς μηχανὰς καταφεύγουσι θεοὺς αἴροντες» (Πλάτ. Κρατύλος 425 Δ.). Ὅταν δὲ διὰ τῆς αὐτῆς μηχανῆς ἀπέθετον τοὺς θεοὺς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἔλεγον: «θεοὺς κατάγειν». Ν. Ι. ΛΑΣΚΑΡΗΣ

—[ΜΗΧΑΝ.]. Ἐν τῇ *Κινητικῇ τῶν Μηχανισμῶν* καλοῦμεν αἰώραν τὴν ράβδον ΔΓ (Σχ. 1) τοῦ *γενικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ στροφάλου* ΑΒΓΔ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δι' ἀλλαγῆς τῆς σχέσεως τῶν διαστάσεων ἢ τῶν μορφῶν τῶν μελῶν του ΑΒ,ΒΓ,ΓΔ,ΔΑ ἢ τοῦ εἴδους τινῶν ἐκ τῶν *κινητικῶν ζευγῶν* του, ἐνταῦθα ἀρθρώσεων Α,Β,Γ,Δ, παράγονται πλεῖστοι καὶ ποικιλώνυμοι μηχανισμοὶ στροφάλου εὐρυτάτης χρήσεως ἐν ταῖς κυρίως μηχαναῖς (βλ. λ.).

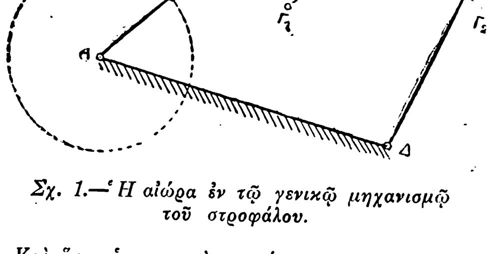

Σχ. 1.—Ἡ αἰώρα ἐν τῷ γενικῷ μηχανισμῷ τοῦ στροφάλου.

Καὶ ὅταν ἡ γωνιακὴ ταχύτης περιστροφῆς τοῦ στροφάλου εἶναι σταθερά, τὸ ἄκρον Γ τῆς αἰώρας διαγράφει τὴν τροχιάν του μὲ ταχύτητας συνεχῶς μεταβαλλομένας, καὶ δὴ μικρὰς σχετικῶς κατὰ τὴν πορείαν $Γ_1Γ_2$ καὶ πολὺ μεγαλυτέρας κατὰ τὴν πορείαν $Γ_2Γ_1$. Αἱ ἐπιταχύνσεις τῶν σημείων τῆς αἰώρας ἐπίσης μεταβάλλονται καὶ μεταξὺ εὐρυτέρων ἔτι ὁρίων. Αἱ συνθῆκαι αὗται κινήσεως τῆς αἰώρας συμβαίνει δι' ὡρισμένα στοιχεῖα μηχανῶν *(βαλβῖδας, σύρτας)* νὰ εἶναι ἐπιθυμηταὶ διὰ τὴν πρόσφορον ἐκτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ των. Ὁδηγούμενοι τότε ἀπὸ τὰς κινητικὰς ἰδιότητας τῆς αἰώρας ἐν τῷ ἀνωτέρω μηχανισμῷ, ἀγόμεθα εἰς τὴν σύνθεσιν *ἰσοδυνάμων μηχανισμῶν*, δι' ὧν ἐπιτυγχάνομεν τὰς ἐπιθυμητὰς κινήσεις τῶν ρηθέντων στοιχείων, διαθέτοντες ὁμοιόμορφον κίνησιν ἄλλου στοιχείου κυκλικὴν ἢ εὐθύγραμμον. Ἐν τῇ *κατασκευῇ τῶν μηχανῶν* αἰώρα καλεῖται βαρὺ κατασκεύασμα μὲ δύο βραχίονας ταλαντούμενον περὶ σταθερὸν ἄξονα καὶ σκοποῦν τὴν μεταφορὰν ἔργου ἀπὸ τοῦ ἑνὸς βραχίονος εἰς τὸν ἕτερον.

Τὸ σχῆμα 2 παριστᾷ αἰώραν κατεσκευασμένην ὡς *στερεὸν ἴσης ἀντοχῆς*. Ὁ μεσαῖος στροφεὺς συνδέε-

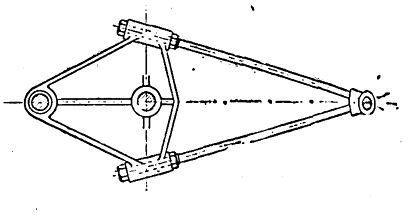

Σχ. 2.—Ἡ αἰώρα ἐν ταῖς ἀτμομηχαναῖς.

ται στερρῶς μὲ τὴν βάσιν ἢ τὸ ἰκρίον ἀτμομηχανῆς, ἀπὸ τοῦ *ζυγώματος* τῆς ὁποίας παραλαμβάνει ἡ αἰώρα ἔργον διὰ τοῦ δεξιοῦ στροφέως καὶ χρησιμοποιεῖ τοῦτο διὰ τοῦ ἀριστεροῦ στροφέως, ἐν ἄλλῃ θέσει, ὑπὸ ἄλλην σχέσιν δρόμου καὶ δυνάμεως πρὸς κίνησιν τοῦ ἐμβόλου τῆς οἰκείας ἀεραντλίας. Οὕτω χρησιμοποιεῖται ἡ αἰώρα συνήθως εἰς ναυτικὰς ἐμβολοφόρους κατακορύφους μηχανάς, ὅπου λόγῳ οἰκονομίας χώρου εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἡ ἀεραντλία τοποθετῆται ἐγγύτατα πρὸς τὴν κινητήριον μηχανήν.

Ἐν ταῖς *ἀτμαμάξαις* χρησιμοποιεῖται ἡ αἰώρα ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, κατεσκευασμένη ἐξ ἰσχυροῦ ἐλάσματος (Σχ 3). Ὁ στροφεὺς περὶ τὸν ὁποῖον ταλαντοῦται συνδέεται στερρῶς μετὰ τὴν κατὰ μῆ-

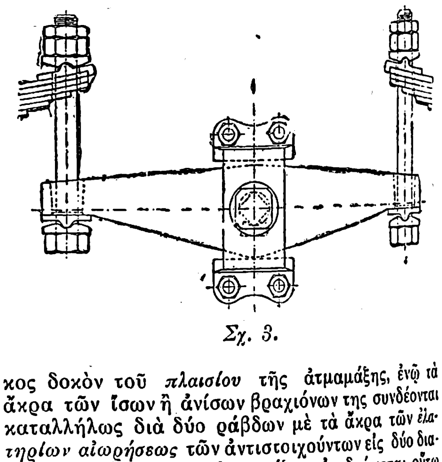

Σχ. 3.

κος δοκὸν τοῦ *πλαισίου* τῆς ἀτμαμάξης, ἐνῷ τὰ ἄκρα τῶν ἴσων ἢ ἀνίσων βραχιόνων της συνδέονται καταλλήλως διὰ δύο ράβδων μὲ τὰ ἄκρα τῶν *ἐλατηρίων αἰωρήσεως* τῶν ἀντιστοιχούντων εἰς δύο διαδοχικοὺς ἄξονας τῆς ἀτμαμάξης· ἐπιδιώκεται οὕτω διὰ τῆς αἰώρας νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ ἐπήρεια τῶν ποικίλων συμβαινόντων κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀτμαμάξης ἐπὶ τῆς ἀρχικῶς ὑπὸ τῆς κατασκευῆς προβλεπομένης κατανομῆς τοῦ βάρους αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἀξόνων της (βλ. ἀτμάμαξα).

Ἡ αἰώρα τέλος ἀποτελεῖ τὸ κύριον μέρος τῶν πρώτων κατασκευασθεισῶν ἀτμομηχανῶν, τῆς τοῦ Watt καὶ πολλῶν ναυτικῶν τοιούτων (βλ. ἀτμομηχανή). Α. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

— [ΝΑΥΤ.]. Ἐν τῷ Ναυτικῷ *αἰώρα* (κοινῶς ἡ *μπράντα*, γαλ. le hamac, ἀγγλ. the hammock (καλεῖται κατασκεύασμα ἐξ *ὀθόνης* (κοιν. μουσαμᾶ καραβοπάνου) χρησιμεῦον ὡς κρεμαστὴ κλίνη τοῦ ναύτου, ἰδίᾳ τῶν πολεμικῶν πλοίων. Ἡ ναυτικὴ αἰώρα ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου κατασκευάσματος (1,70×1,20) ἐκ δύο *φύλλων* $Φ_1$,$Φ_2$ *ὀθόνης ἀριθμοῦ* 2 (κοιν. *μουσαμᾶ γάπιας)* συνερραμμένων κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ὀρθογωνίου δι' *ἐπιρράμματος* Ε, ἐνῷ παρόμοιον ἐπίρραμμα πλαισιοῖ τὴν ὅλην αἰώραν. Ὀκτὼ *ὀμμάτια* (κοιν. *πουρτούζια)* Ο, εἰς τὰ ἐπιρράμματα ἑκάστης τῶν μικρῶν πλευρῶν τῆς αἰώρας διηνοιγμένα, χρησιμεύουσι πρὸς πρόσδεσιν ἰσαρίθμων *ἀναρτήρων* (κοιν. *ποδαράκια)* ἐκ δειηρίας (κοιν. *λιγαδούρας)* λευκῆς, ἐχόντων διάφορον κατὰ τὴν θέσιν των μῆκος καὶ συνδεόντων τὴν αἰώραν πρὸς δύο *δακτυλίους* Δ (κοιν. *χαλκάδες)*. Ἀγκυριζομένων (κοιν. *ὅταν κοτσάρωμε)* οὕτω τῶν δακτυλίων Δ καὶ Δ, εἰς τοὺς *κόρακας* (κοιν. *γάντζους)* Α καὶ Α ἐμπηγμένους εἰς δύο ἐναλλὰξ ζυγὰ (κοιν. *καμάρια)* Ζ καὶ Ζ, ἡ αἰώρα εἶναι εἰς τὴν θέσιν της· ἐὰν δὲ τοὺς μᾶλλον πρὸς τὰ ἔξω ἀναρτῆρας Σ ἑκάστης πλευρᾶς ἀπομακρύνωμεν ἀλλήλων, διὰ τῆς παρεμβολῆς ξυλίνου ἀπώστου (κοιν. *μπρατόξυλο)* Ξ μήκους 0,58 καὶ φέροντος εἰς τὰ ἄκρα του γλυφὴν διὰ τὴν ἐγκάθησιν τοῦ ἀναρτῆ-

Digitized by Google

ρος Σ, ἡ αἰώρα λαμβάνει σχῆμα ἡμικυλίνδρου στρέφοντος τὸ κοῖλον πρὸς τὰ ἄνω καὶ εἶναι ἑτοίμη πρὸς χρησιμοποίησιν. Τοιουτοτρόπως ἀρτῶνται, ἅμα τῷ κελεύσματι «*κατάκλισις*», αἱ αἰῶραι τῶν μὴ ἐχόντων φυλακὴν ἀνδρῶν· ἀντιθέτως, αἱ τῶν ἀνδρῶν τῆς φυλακῆς ἀρτῶνται ἀγκυριζομένων ἀμφοτέρων τῶν δακτυλίων Δ καὶ Δ εἰς τὸν αὐτὸν κόρακα, τῆς αἰώρας ἀφινομένης ἐπτυγμένης καὶ μὲ τὰ *στέλματά της* (κοιν. *τοὺς ζούρλους)* δεδε-

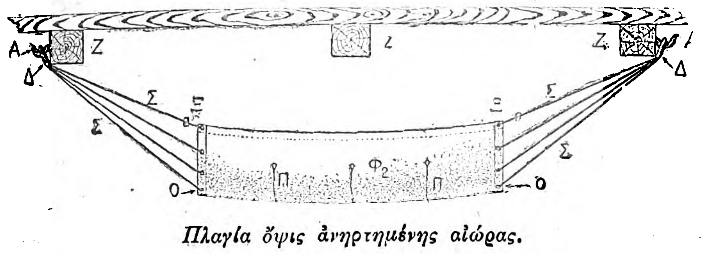

Πλαγία ὄψις ἀνηρτημένης αἰώρας.

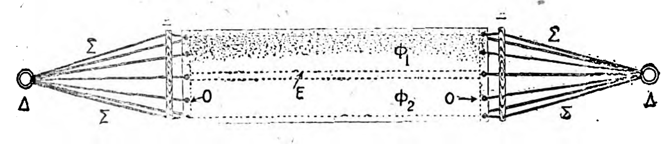

Κάτοψις ἀνηρτημένης αἰώρας.

μένα. Μετὰ τὴν «*ἔγερσιν*» τοῦ πληρώματος, αἱ αἰῶραι *πτύσσονται* (κοιν. *μαζώνονται)*, φερομένων τῶν διαμήκων πλευρῶν των πρὸς τὰ ἔσω καὶ περὶ τὰ ἐν τῇ αἰώρᾳ κλινοσκεπάσματα, λαμβανούσης οὕτω τῆς αἰώρας κυλινδρικὸν σχῆμα, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ διὰ τῶν *στελμάτων* της Π, ἅτινα, ὑπὸ ἀμφότερα τὰ φύλλα $Φ_1$ καὶ $Φ_2$ καὶ ἑκατέρωθεν τοῦ μεσαίου ἐπιρράμματος Ε κρεμάμενα, φέρονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ προσδένονται ἀνὰ ζεύγη διὰ *σταυροδέσμου*· οὕτω δὲ συσκευασμέναι ἐντίθενται εἰς τὰ *αἰωροθέσια* (βλ. λ.).

Ἡ ἀνάρτησις τῶν αἰωρῶν, εἰς μὲν τὰ πλοῖα τοῦ «ἄλλοτε ναυτικοῦ» ἐγίνετο ἀπὸ τῶν ζυγῶν τῶν πυροβολείων, εἰς δὲ τὰ νεώτερα ἀπὸ τῶν ζυγῶν τῶν ὑποφραγμάτων καὶ τῶν μεσοστέγων ἐν γένει. Ἀρτῶνται δὲ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐγγὺς τῶν θέσεων εἰς ἅς, λόγῳ τῆς εἰδικότητός των, ἀπασχολοῦνται οἱ ἄνδρες εἰς οὓς ἀνήκουσιν. Εἰς τὰ μεγάλα μάλιστα «πλοῖα τῆς γραμμῆς», κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἱστιοφόρου ναυτικοῦ, αἱ αἰῶραι τῶν *δεξιοτοίχων* καὶ τῶν *ἀριστεροτοίχων* ἠρτῶντο ἐναλλάξ, ὥστε ὅταν ἡ μία *τοιχαρχία* ἦτο εἰς τὸ κατάστρωμα, ἡ *στοιβασία* δὲν διεταράσσετο καὶ τὸ πλοῖον παρέμενεν «ἰσόρροπον», ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὁ ἀὴρ ἦτο περισσότερον ἀναπνεύσιμος εἰς τοὺς κοιμωμένους· τὴν ἰδίαν δὲ ἐκείνην ἐποχὴν ἐχρησιμοποιοῦντο αἱ συσκευασμέναι αἰῶραι ὡς προχώματα κατὰ τῶν βολῶν τῶν τυφεκίων.

Ἡ διασκευὴ ἐνίων συγχρόνων πλοίων, μικρῶν ἰδίως διαστάσεων, ἐπέβαλε τὴν ἀντικατάστασιν τῶν αἰωρῶν διὰ μονίμων *ἀγκλιμάτων* (βλ. λ.).

ΣΤΥΛ. ΕΜΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

—[ΟΡΘΟΠ.] Βλ. ἀνελκυστὴρ τοῦ Sayre.

Αἰώρα *[Γεωγρ.]*. Μικρὸν χωρίον τῆς Δυτικῆς Θράκης, δύο ὥρας πρὸς Β. τῆς Ξάνθης καὶ κατὰ τὰς νοτίας διακλαδώσεις τῆς Ροδόπης. Ὑπάγεται εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Ξάνθης καὶ τὸν νομὸν Ροδόπης. Εὑρίσκεται εἰς ὕψ. 465 μ. δεξιὰ τοῦ ποταμίου Κομψάκου (κ. *Τσάϊ*) τοῦ διαρρέοντος κατωτέρω τὴν πόλιν Ξάνθην. Καλεῖται κοινῶς *Σαλατζὶκ* καὶ εἶχε τῷ 1920 κατοίκους 93.

αἰώρημα (τό)· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *αἰωρῶ*, τὸ αἰωρούμενον, τὸ κρεμάμενον· «φόνιον αἰώρημα» καλεῖ ὁ Εὐριπίδης (Ἑλένη 353) τὴν ἀγχόνην.

αἰωρημένος,—*η*,—*ον* παθητ. μετχ. τοῦ *αἰωρῶ* ἄνευ αὐξήσεως κατὰ τὴν γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ὁ ἐξαρτώμενος, ὁ κρεμάμενος ἀπὸ σημείου τινός.

αἰώρησις (ἡ)· τὸ ἀφῃρημένον τοῦ αἰωρῶ, τὸ αἰωρεῖν ἢ αἰωρεῖσθαι, τὸ νὰ εἶναί τι κρεμασμένον, τὸ κρέμασμα.

—[ΓΥΜΝ.] Γυμναστικὸς ὅρος, σημαίνων τὴν ταχεῖαν καὶ ὁρμητικὴν κίνησιν τῆς ἑτέρας ἢ καὶ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τεταμένων ἐκ τῆς *προσοχῆς* ἢ τῆς *ἡμιπροτάσεως* πρὸς τὴν *ἡμιανάτασιν* ἢ τὴν *ἀνάτασιν* καὶ τἀνάπαλιν. Οἱ γυμναστικοὶ ὅροι, (85 ἐν συνόλῳ), τοὺς ὁποίους ἀπὸ τοῦ 1909 ἐδέχθη καὶ καθιέρωσε τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐν Ἑλλάδι, χρησιμεύοντες οὐ μόνον διὰ τὴν ὀνομασίαν τῶν στάσεων καὶ τῶν κινήσεων, ἐξ ὧν συντίθενται αἱ διάφοροι γυμναστικαὶ ἀσκήσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν παραγγελμάτων, εἶναι ἐκφράσεις μονολεκτικαὶ καὶ εὔληπτοι, μὲ γλωσσικὴν ὁμοιογένειαν καὶ ὁμοιομορφίαν. Σ. Σ.

—[ΙΑΤΡ.] Βλ. ἀπαιώρησις.

—[ΦΥΣΙΚΗ]. Ὁ ὅρος *αἰώρησις* χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ Φυσικῇ καὶ Μηχανικῇ ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ ἐκκρεμοῦς (βλ. λ.), πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἐκκρεμοῦς ἐκ τῆς μιᾶς ἄκρας θέσεως πρὸς τὴν ἑτέραν *(ἁπλῆ αἰώρησις)* ἢ δύο διαδοχικῶν διαβάσεων τοῦ ἐκκρεμοῦς μεταξὺ δύο θέσεων, ἐν αἷς τοῦτο παρουσιάζει τὴν αὐτὴν κινητικὴν κατάστασιν, ἢ ἄλλως, τὴν αὐτὴν φάσιν κινήσεως *(διπλῆ αἰώρησις)*. Κ. Π.

—[ΜΗΧΑΝ.] *Αἰώρησις* εἰς τὰ ὀχήματα εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐξαρτημάτων, δι' ὧν τὸ ὄχημα στηρίζεται ἐπὶ τῶν κυλιομένων μερῶν αὐτοῦ. Σκοπὸς τῆς αἰωρήσεως εἶναι ἡ ἐκμηδένισις τῶν ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους προκυπτόντων κραδασμῶν καὶ ἡ ὁμοιόμορφος μεταξὺ τῶν τροχῶν διανομὴ τοῦ φορτίου.

Οἱ κραδασμοὶ οὗτοι εἶναι ἐπιβλαβεῖς τόσον εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν διαφόρων ἐξαρτημάτων τοῦ ὀχήματος, προκαλοῦντες τὴν βαθμιαίαν ἀλλοίωσιν τῆς ὑφῆς τῶν μετάλλων, ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἐπιβάτας δι' οὓς θὰ ἦτο ἀδύνατον τὸ ταξίδιον ἄνευ ἐλαστικῆς ἐξαρτήσεως. Εἶναι πάντοτε ἐπιθυμητὴ ἡ πλήρης τοῦ συνόλου τοῦ ὀχήματος αἰώρησις, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολον. Συνήθως οἱ τροχοὶ καὶ οἱ ἄξονες παραμένουν ἄνευ πλήρους αἰωρήσεως.

Θὰ περιγράψωμεν ἰδιαιτέρως τὴν αἰώρησιν δι' ἕκαστον εἶδος ὀχημάτων: αὐτοκινήτων, δικύκλων, ἁτμαμαξῶν καὶ σιδηροδρομικῶν ὀχημάτων.

1) Αὐτοκίνητα. Εἰς ταῦτα ἡ αἰώρησις ἐπιτυγχάνεται διὰ δύο μέσων· ἀφ' ἑνὸς δι' ἐλαστικῶν ἐπισώτρων (βλ. λ.) συμπαγῶν ἢ δι' ἀεροθαλάμων, ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ κυρίως, δι' ἐλατηρίων (βλ. λ.). Τὰ ἐλατήρια (σχ. 1) ἀναρτῶνται ἐπὶ τοῦ πλαισίου τοῦ αὐτοκινήτου κατὰ διαφόρους τρόπους (σχ. 2). Εἶναι συνήθως τέσσαρα (ἀνὰ ἓν δι' ἕκαστον τροχόν), ἐν τούτοις εἴς τινας τύπους βαρέων ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων (π. χ. Cadillac) πρὸς ἐπιτυχίαν καλυτέρας αἰωρήσεως τοποθετοῦνται πέντε ἐλατήρια, ἀντιθέτως δὲ εἴς τινα μικρὰ αὐτοκίνητα ἐπαρκοῦσι δύο μόνον (ἀνὰ ἓν δι' ἕκαστον ἄξονα). Εἰς τὰ ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα δέον τὰ ἐλατήρια νὰ εἶναι μεγάλου κατὰ τὸ δυνατὸν μήκους καὶ μὲ ὀλίγα φύλλα, ἵνα αἱ ταλαντώσεις τῆς ἁμάξης εἶναι μικροῦ πλάτους καὶ ἐντάσεως. Ἡ ἐπιθυμία ὅπως τὰ μὴ ἠωρημένα ἐξαρτήματα τῆς ἁμάξης ὦσιν ἐλάχιστα ἤγαγε τοὺς κατασκευαστάς, ἰδίως βαρέων ὀχημάτων, εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς κινήσεως δι' ἀλύσεων (βλ. λ. αὐτοκίνητον). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὸ μέρος τοῦ μηχανισμοῦ τὸ ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ διαφορικοῦ καὶ τοῦ κινητηρίου ἄξονος προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους.

Σχ. 1. — Ἐλατήριον ἐλασμάτινον ἁπλοῦν.

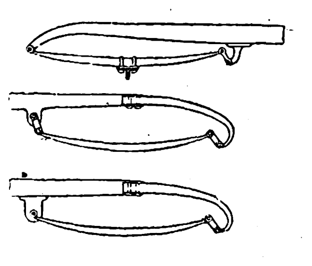

Σχ. 2.— Ἀνάρτησις τῶν ἐλατηρίων αἰωρήσεως ἐπὶ τοῦ πλαισίου αὐτοκινήτου.

Ἀπό τινων ἐτῶν ἐφαρμόζονται εἰς τὴν αἰώρησιν τῶν αὐτοκινήτων, κυρίως δὲ τῶν ἐπιβατικῶν, διάφορα συστήματα πρὸς ἀπόσβεσιν τῶν ἐκ τῶν κραδασμῶν ταλαντώσεων καὶ τὴν ταχυτέραν ἐπαναφορὰν τῆς ἁμάξης εἰς θέσιν ἰσορροπίας ἅμα ὡς ἡ ἰσορροπία αὕτη διαταραχθῇ ἐξ ἀνωμαλίας τινὸς τοῦ ἐδάφους. Τύποι τινὲς ἐπιτυχῶς ἐφαρμοσθέντων συστημάτων ἀποσβέσεως εἶναι οἱ τοῦ Truffault, Sans, Telesco, Ford κ. ἄ. Ὁ τύπος Truffault συνίσταται ἐκ δύο δίσκων ἐπενδεδυμένων διὰ δέρ-

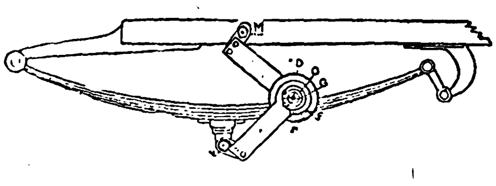

Σχ. 3.—Αἰώρησις Truffault. Δ, δίσκος ἐσωτερικός· Ε, δίσκος ἐξωτερικός· Μ, Ν, σημεῖα στηρίξεως ἐπὶ τοῦ πλαισίου καὶ τοῦ ἐλατηρίου.

ματος καὶ προστριβομένων ἐπ' ἀλλήλων (σχ. 3). Ὅταν συνεπείᾳ μιᾶς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους τὸ ἐλατήριον κινηθῇ πρὸς τὰ ἄνω, παρασύρει καὶ τὸν βραχίονα τοῦ ἀποσβεστῆρος, οὕτως ὥστε τὰ σημεῖα Μ καὶ Ν πλησιάζουν. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἐλατηρίου εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν προκαλεῖται τριβὴ μεταξὺ τῶν δύο δίσκων Δ καὶ Ε, οὕτως ὥστε ἡ κίνησις αὕτη ἐπιβραδύνεται πεδιζομένη οὕτως εἰπεῖν. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς πεδίσεως τῆς κινήσεως ἐπανόδου τοῦ ἐλατηρίου στηρίζονται γενικῶς σχεδὸν ὅλα τὰ συστήματα ἀποσβέσεως τῶν ταλαντώσεων.

Προσπάθειαί τινες ὅπως ἐφοδιασθῶσιν οἱ τροχοὶ τῶν αὐτοκινήτων δι' ἀκτίνων ἐλαστικῶν ἀπέτυχον μὴ ἀποδώσασαι τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα (βλ. λ. τροχός).

2) Δίκυκλα.— Εἰς τὰ δίκυκλα πλὴν τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους ἐπιδρῶσι καὶ οἱ κραδασμοὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ κινητῆρος ὀφειλόμενοι εἰς τὴν ἀνομοιομορφίαν τῆς περιστροφικῆς κινήσεως αὐτοῦ. Οἱ κραδασμοὶ οὗτοι εἶναι λίαν ἐπιβλαβεῖς, κυρίως ἐπὶ τοῦ μετάλλου, τὸ ὁποῖον φθείρουν σὺν τῷ χρόνῳ. Ἡ αἰώρησις ἐπιτυγχάνεται δι' ἑλικοειδῶν ἢ ἐλασματίνων ἐλατηρίων (σχ. 4 καὶ 5). Πάντως λαμβάνεται κυρίως πρόνοια περὶ τῆς αἰωρήσεως τοῦ ἐμπροσθίου τροχοῦ, καθόσον οὗτος ὠθούμενος κατὰ τὴν πορείαν ὑπὸ τοῦ ὀπισθίου, τοῦ καὶ κινητηρίου, ὑφίσταται πολὺ μεγαλυτέρους κραδασμοὺς κατὰ τὴν ὑπερπήδησιν τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς ὁδοῦ. Πολλάκις ἡ αἰώρησις τοῦ ὀπισθίου τροχοῦ παραμελεῖται ἐντελῶς.

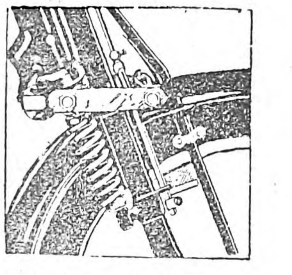

Σχ. 4.—Ἑλικοειδὲς ἐλατήριον ἐμπροσθίου ἄξονος δικύκλου.

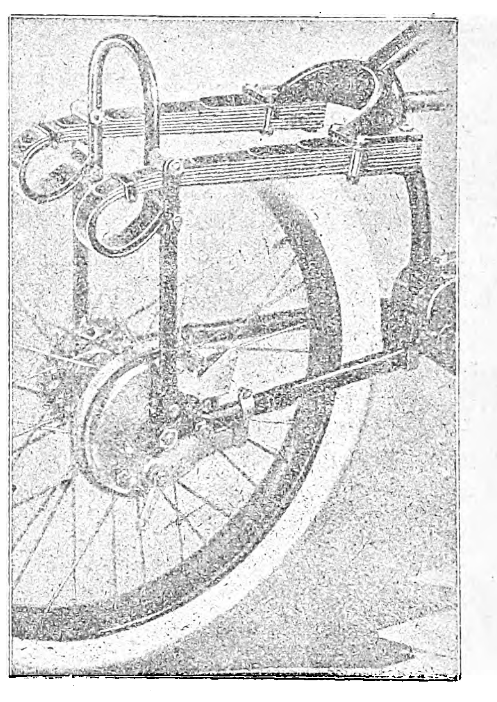

Σχ. 5.—Ἐλασμάτινα ἐλατήρια ὀπισθίου τροχοῦ δικύκλου.

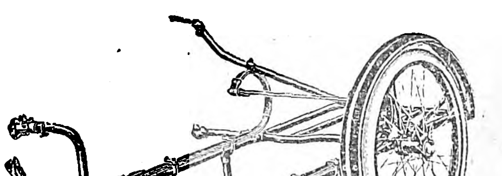

Σχ. 6.—Ἐλατήρια αἰωρήσεως καλάθου δικύκλου.

Ἡ αἰώρησις τῶν καλάθων τῶν δικύκλων (side-cars) γίνεται συνήθως δι' εἰδικῆς μορφῆς ἐλατηρίων (σχ. 6).

3) Ἀτμάμαξαι. Εἰς ταύτας ἡ αἰώρησις ἐπιτυγχάνεται δι' ἐλατηρίων ἐλασματίνων ὡς τὸ σχ. 1, ἡ ἐν γένει ὅμως διάταξις αἰωρήσεως διαφέρει τῆς τῶν ἄλλων ὀχημάτων. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποστηριγμάτων, ἤτοι τῶν τροχῶν, ὑπερβαίνει πάντοτε τὰ τρία καὶ οὕτω τὸ σύστημα εἶναι στατικῶς ἀόριστον. Πρὸς κανονικὴν διανομὴν τοῦ φορτίου ὑπεισέρχεται συνεπῶς, πλὴν τῆς πρὸς ἄλληλα θέσεως τῶν ὑποστηριγμάτων, καὶ ἡ ἐλαστικὴ παραμόρφωσις τοῦ ὅλου συστήματος, ἤτοι ἡ ἐπὶ τῆς κατακορύφου σχετικὴ θέσις ἑκάστου ὑποστηρίγματος. Ἵνα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐλαστικὴ αὕτη παραμόρφωσις, τὰ ἐλατήρια συνδέονται μεταξύ των διὰ ζυγῶν, μέσῳ βά-

Digitized by Google

 ΑΙΩΡΗΣΙΣ

κτρων κατακορύφων (σχ. 7). Τὸ μῆκος τῶν βάκτρων τούτων δύναται νὰ ρυθμισθῇ διὰ περικοχλίων, οὕτως ὥστε δι᾽ αὐξήσεως ἢ ἐλαττώσεως τοῦ μήκους τούτου ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπιθυμητὴ διανομὴ τοῦ φορτίου τῆς ἀτμαμάξης. Οἱ ζυγοὶ αἰωρήσεως, ὁσάκις ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν ἐλατηρίων εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, συνδέονται δι᾽ ἄρθρων τῶν μοχλῶν (σχ. 8). Ἡ χρῆσις ζυγῶν διὰ τὴν αἰώρησιν εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὴ εἰς τὰς ἀτμαμάξας.

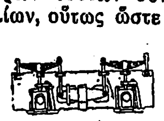

Σχ. 7.—Ἐλατήρια, ζυγὸς καὶ βάκτρα αἰωρήσεως ἀτμαμαξῶν.

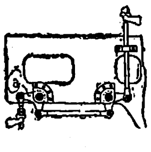

Σχ. 8.—Ζυγὸς αἰωρήσεως ἀτμαμαξῶν μετ᾽ ἀρθρωτῶν μοχλῶν.

4) Σιδηροδρομικὰ ὀχήματα. Ταῦτα διαιροῦμεν εἰς δύο κατηγορίας, τὰ δι᾽ *ἐλευθέρων ἀξόνων* καὶ τὰ *διὰ φορείων* (bogies). Εἰς τὰ πρῶτα ἡ αἰώρησις ἀποτελεῖται ἐξ ἐλατηρίων ἁπλῶν (σχ. 1) τοποθετουμένων ἐφ᾽ ἑκάστου τροχοῦ τοῦ ὀχήματος.

Εἰς τὰ ὀχήματα διὰ φορείων ἡ αἰώρησις εἶναι μᾶλλον περίπλοκος, ἐπιτυγχανομένη διὰ συνδυασμοῦ περισσοτέρων ἐλατηρίων ἑλικοειδῶν, ἐλασματίνων ἁπλῶν καὶ διπλῶν (σχ. 1 καὶ 9). Ὁ τοιοῦτος συνδυασμὸς εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὰ ὀχήματα ταῦτα, καθόσον πρόκειται περὶ βαρέων καὶ μεγάλου μήκους ὀχημάτων, κυκλοφορούντων δὲ μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Τὰ διπλᾶ ἐλασμάτινα ἐλατήρια, ἅτινα ἐφηρμόζοντο ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ φορείου ἤρχισαν ἐπ᾽ ἐσχάτων νὰ ἐγκαταλείπωνται, γινομένης τῆς αἰωρήσεως δι᾽ ἁπλῶν ἐλασματίνων κατὰ μῆκος τοῦ ὀχήματος τοποθετουμένων (σχ. 10).

Σχ. 9.—Ἐλατήριον ἐλασμάτινον διπλοῦν, αἰωρήσεως φορείου σιδηροδρομικῶν ὀχημάτων.

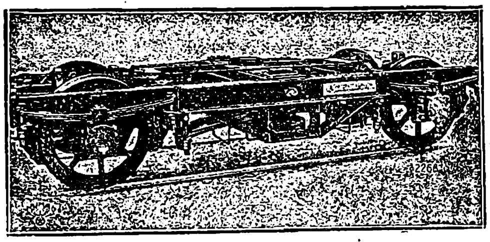

Σχ.—10.—Νεώτατος τύπος αἰωρήσεως φορείου σιδηροδρομικοῦ ὀχήματος.

Γ. Ι. ΑΝΔΡΕΑΚΟΣ

—[ΝΑΥΤ.] Ἐν τῷ Ναυτικῷ *αἰώρησις* ἐκαλεῖτο κίνησις ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ, ἣν προέβλεπεν ὁ Κανονισμὸς τῆς Ἐσωτερικῆς Ὑπηρεσίας αὐτῶν καὶ ἥτις ἐξετελεῖτο μετὰ τὴν ἑσπερινὴν πολεμικὴν κλῆσιν καὶ πρὸ τῆς κατακλίσεως, διὰ κελεύσματος «*αἰώρησις*» ὑπὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς φυλακῆς, ὅπερ ἐπηκολούθουν τὰ οἰκεῖα, σάλπισμα, κροταλισμὸς τοῦ τυμπάνου καὶ τερέτισμα συρικτρῶν. Οἱ ἄνδρες παρετάσσοντο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος κατὰ λόχους, πρύμνηθεν τοῦ μεγάλου ἱστοῦ, μέτωπον πρὸς τὰ ἔνδον, τηροῦντες, ἅμα δευτέρῳ κροταλισμῷ, σιγὴν καὶ ἀκινησίαν. Ἐπηκολούθουν τὰ κελεύσματα: 1) «*Προσευχή !*», ἀπαγγελλομένης ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ πλοίου, ἢ ἐλλείψει τοιούτου ὑπό τινος τῶν ναυτῶν, τῆς διὰ τοῦ ἄρθρου 495 τοῦ Κανονισμοῦ (τοῦ 1859) κεκανονισμένης προσευχῆς «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός... Βασιλεῦ οὐράνιε, Παράκλητε... Ἅγιος ὁ Θεός... Δόξα Πατρί... Παναγία Τριὰς ἐλέησον.. Δόξα Πατρί.. Πάτερ ἡμῶν.. Ἀμήν».—*2) «Αἱ ποιναί»*, πρὸς ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ *ὁπλοφόμου* τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπιβληθεισῶν ποινῶν.—*3) «Ρύθμισις τῆς ὑπηρεσίας»*, οὗτινος ἐπηκολούθει μακρὸν σύριγμα διὰ συρίκτρας τοῦ *κελευστοῦ τῶν ἀρμένων* καὶ ἀναγγελία ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς *ἡμιτοιχαρχίας* ἢ τοῦ τμήματος (ἐν πλῷ τῆς *τοιχαρχίας*) ἥτις θὰ ἀνελάμβανε τὴν *πρώτην φυλακήν.— 4) «Μέτωπον πρὸς τὰ αἰωροθέσια !»* ὅπως οἱ ἄνδρες ἐκτελέσωσι «μεταβολήν».— *5) «Θωρακῖται !»* ὅπως ἀνέλθωσι τοιοῦτοι εἰς τὰ αἰωροθέσια καὶ ἀνοίξωσι τὰ καλύμματα αὐτῶν, ἵνα ὑπὸ τὸ φέγγος *φανῶν μάχης*, οὓς προσεκόμιζον πυροβοληταί, διακρίνωσι τοὺς *αἰωρῶν* ἀριθμοὺς καὶ διανείμωσιν αὐτούς, ἅμα τῷ κελεύσματι: — *6) «Τὰς αἰώρας !»* εἰς ἕκαστον, ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν τῆς αἰώρας φερόμενον, ναύτην.

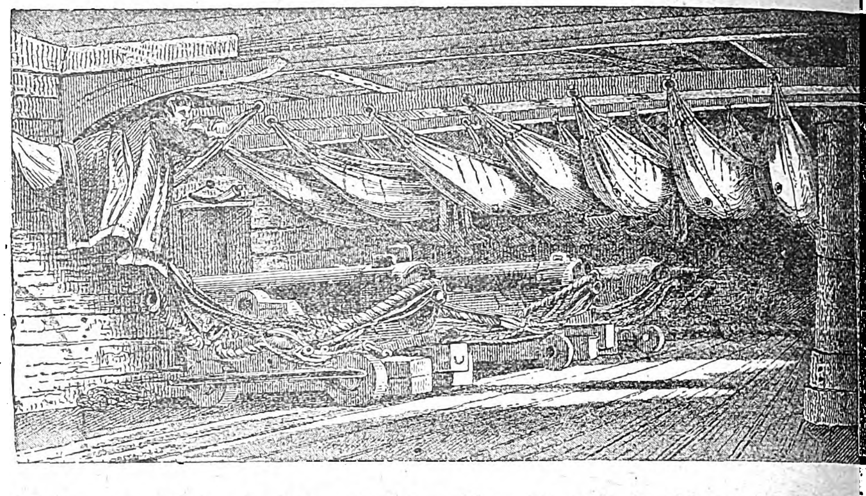

Ἡ ὄψις πυροβολείου εἰς πλοῖον τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ, μετὰ τὴν αἰώρησιν, μὲ τὰς αἰώρας ἀνηρτημένας ἀπὸ τῶν ζυγῶν.

Οὕτως οἱ ἄνδρες, παραλαμβάνοντες ἕκαστος τὴν αἰώραν του, μετέβαινον, κατερχόμενοι διὰ τῆς *μεγάλης καθόδου*, εἰς τὰ *ὑποφράγματα*, πρὸς ἀνάρτησίν της εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, σημειουμένην ἐπὶ τῶν *ζυγῶν* διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἀνδρός, εἰς ὃν ἡ αἰώρα ἀνῆκεν (βλ. αἰώρα).

Ἐν πλῷ, ἡ διανομὴ αἰωρῶν ἐμερίζετο εἰς δύο: Ἡ *τοιχαρχία τῆς φυλακῆς* ἀπεστέλλετο πρώτη πρὸς παραλαβὴν τῶν αἰωρῶν της, τὰς ὁποίας οἱ ἄνδρες της ἀνήρτων εἰς τὰς δι᾽ ἕκαστον αὐτῶν προωρισμένας θέσεις, πλὴν ἐπτυγμένας καὶ μὲ ἀμφοτέρους τοὺς δακτυλίους *ἀγκυριζομένους* εἰς τὸν αὐτὸν *κόρακα* (κοιν. *γάντζον*). Ἐπανερχομένης μετὰ τοῦτο τῆς τοιχαρχίας τῆς φυλακῆς εἰς τὸ κατάστρωμα, διενέμοντο αἱ αἰῶραι καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς *τοιχαρχίας τῆς ἀγγαρείας*, οἱ ὁποῖοι τὰς ἀνήρτων κανονικῶς ἀπὸ δύο «κοράκων» καὶ ἀνατείνοντες αὐτὰς διὰ τῆς τοποθετήσεως τῶν *ἀπωστῶν* (κοιν. *μπραντοξύλων*) κατεκλίνοντο ἐν αὐταῖς.

Ἡ αἰώρησις δὲν προβλέπεται πλέον ὑπὸ τῶν συγχρόνων κανονισμῶν, ἐκτελουμένης ἀπ᾽ εὐθείας τῆς κατακλίσεως τῶν ἀνδρῶν ἅμα τῷ κελεύσματι «*κατάκλισις*».

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς κινήσεως ταύτης ἐν πλῷ προσελάμβανε πολλὴν γοητείαν καὶ μυστικοπάθειαν, ἐπὶ πολεμικοῦ πλοίου τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἀκινησίᾳ του λόγῳ ἀπνοίας καὶ γαλήνης καὶ ὅταν τοῦτο κλῖνον πρὸς τὴν πλευράν, ὑπὸ σφοδρὸν ἄνεμον, ἔθραυε προνευστάζον τὰ κύματα, ἡ στιγμὴ τῆς προσευχῆς ἐξήσκει γοητείαν ἄφθαστον καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτὴν ναύτου ὑποσυνειδήτως ἔκλινε γόνυ. ΣΤ. ΕΜ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

— [ΠΝΕΥΜΑΤ.] Ἓν ἀπὸ τὰ πνευματιστικὰ φαινόμενα, τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «*φυσικῶν φαινομένων*», εἶναι καὶ ἡ *αἰώρησις* τραπεζῶν ἢ καὶ ἀνθρωπίνων σωμάτων. Τὸ σχετικὸν πείραμα ἐκτελεῖται συνήθως ὡς ἑξῆς:

Οἱ πειραματισταὶ ἔχοντες μεταξὺ αὐτῶν τὸν *διάμεσον* (medium) (βλ. διάμεσος, διαμεσότης, διαμεσικὴ δύναμις), ἵνα ἐλέγχουν πᾶσαν αὐτοῦ κίνησιν, κάθηνται πέριξ κοινῆς τραπέζης, εἴτε ἔχοντες τὰς χεῖράς των ἐλαφρῶς ἐπ᾽ αὐτῆς τοποθετημένας (εἰκ. I) εἴτε σχηματίζοντες μεταξύ των τὴν λεγομένην «*πνευματιστικὴν ἅλυσον*» (εἰκ. II). Ἡ τράπεζα ἄρχεται μετὰ πάροδον μικρᾶς ἀναμονῆς ὑψουμένη εἰς τὸ κενὸν χωρὶς οὐδεμία ὁρατὴ δύναμις νὰ ὑποβαστάζῃ αὐτὴν (εἰκ. III).

Τὸ φαινόμενον τῆς αἰωρήσεως τῆς τραπέζης, ἢ καὶ ἀνθρωπίνων σωμάτων ἀκόμη, ἐμελετήθη καὶ ἐξηλέγχθη ὑπὸ πλείστων ἐπιστημόνων καὶ εἰς διάφορα ἐπιστημονικὰ κέντρα· καὶ ἄλλοι μὲν τῶν μελετητῶν παρεδέχθησαν ὅτι ἡ δύναμις ἡ παράγουσα τὸ φαινόμενον ὀφείλεται εἰς *ἀόρατον παράγοντα*, ἄλλοι δὲ ὅτι ἡ αἰτία τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ δέον ν᾽ ἀναζητηθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς δυ-

Εἰκὼν 1

νάμεις ἐξωτερικευομένας ἀπὸ τὸν *διάμεσον*, δυνάμεις ἃς ὀνομάζουν *ψυχοφυσικὰς* καὶ ἃς θεωροῦν ὡς ἀποτέλεσμα καθαρῶς ὑποκειμενικόν, μακρὰν πάσης μεταφυσικῆς ἐξηγήσεως, μὲ ἑστίαν παραγωγῆς του εἴτε μόνον τὸν διάμεσον, εἴτε τὸν διάμεσον καὶ τοὺς λοιποὺς πειραματιστὰς ἐνισχύοντας διὰ τῆς ἐξωτερικεύσεως ἰδικῶν των ψυχοφυσικῶν δυνάμεων τὰς δυνάμεις ἃς διαθέτει ὁ ὀργανισμὸς τοῦ διαμέσου.

Ὁ Πνευματισμός, ἐκ τοῦ συνόλου τῆς φαινομενολογίας του, ἀρυόμενος τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν ὅτι αἱ παράγουσαι τὰ οἱαδήποτε πνευματιστικὰ φαινόμενα δυνάμεις εἶναι δυνάμεις ἐκτὸς τοῦ *διαμέσου* καὶ τῶν ἄλλων πειραματιστῶν κείμεναι, δηλαδὴ δυνάμεις ἔχουσαι ἰδίαν ἀτομικότητα, ἰδίαν βούλησιν, ἰδίαν ὑπόστασιν, δὲν ἀποκλείει μὲν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς τελευταίας ταύτης ὑποθέσεως, ὅσον ἀφορᾷ παρεμφερῆ τινα φαινόμενα, ἀναγόμενα ὅμως εἰς τὰ καθαρῶς *ψυχικά*, ἀλλ᾽ ἀποκρούει ταύτην προκειμένου περὶ τοῦ φαινομένου τῆς *αἰωρήσεως* καὶ τῶν λοιπῶν καθαρῶς πνευματιστικῆς μορφῆς τοιούτων.

Παραδέχεται δηλαδή, ὅτι φαινόμενα *τηλεκινητικὰ* (βλ. τηλεκινησία) δύνανται νὰ παραχθῶσι κατὰ τὸν *ἐκδυϊσμὸν* τοῦ διαμέσου, οὐχὶ ὅμως ἐν τῇ περιπτώσει τῇ παρούσῃ, καθ᾽ ἣν ὁ παράγων τὸ φαινόμενον ἀποδεικνύεται ὢν *πνεῦμα*, δηλαδὴ ἡ ψυχὴ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ὑλικοῦ σώματος ἀπελευθέρωσίν της.

Πλεῖστοι εἶναι οἱ ἐπιστήμονες οἱ μελετήσαντες τὸ φαινόμενον τῆς αἰωρήσεως. Μεταξὺ τούτων

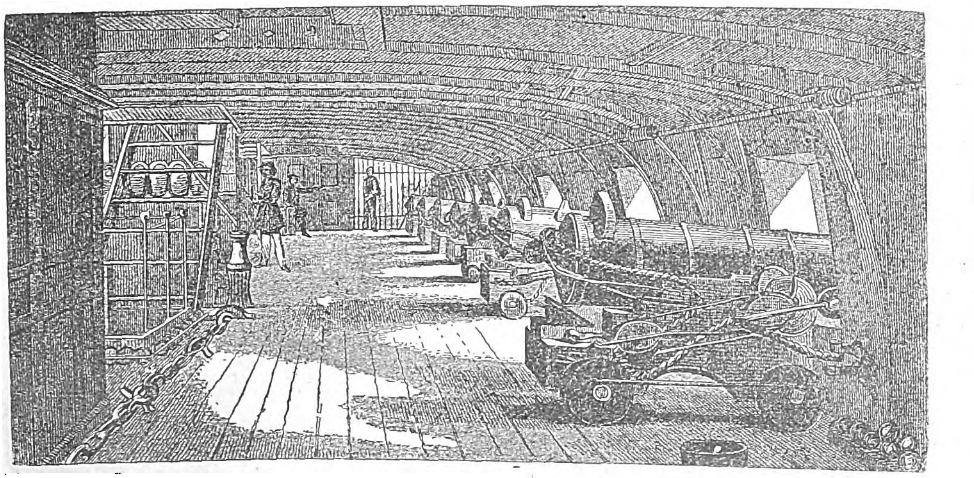

Ἡ ὄψις πυροβολείου εἰς πλοῖον τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ, πρὸ τῆς αἰωρήσεως, μὲ τὰ ζυγὰ ἐλεύθερα αἰωρῶν,

Digitized by Google

ἀναφέρομεν τὸν διάσημον Ἰταλὸν ψυχίατρον Lombroso ὅστις κατὰ τὸ 1891 ἐξήλεγξε καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐκλέξας ὡς συνεργάτας αὐτοῦ τοὺς καθηγητὰς Tamburini, Vizioli, Ascenzi, Gigli καὶ Ciolfi, μὲ διάμεσον τὴν περίφημον ἰταλίδα Eusapia Paladino (βλ. Εἰκόνας I καὶ II).

Ὁ διάσημος Ἄγγλος φυσικός, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Δουβλίνου, William Barrett ἀναφέρει εἰς τὸ κλασσικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα «*Εἰς*

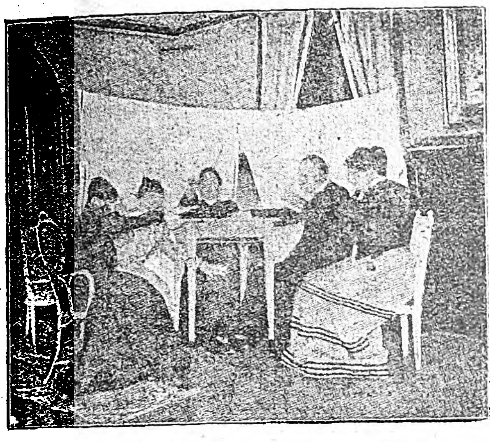

Εἰκὼν II

τὰ σύνορα τοῦ ἀοράτου», πείραμα γινόμενον ἐν Λονδίνῳ, παρουσίᾳ τοῦ λόρδου Lindsay, μὲ διάμεσον τὸν Home, ὅστις ἐξῆλθε διὰ τοῦ ἑνὸς παραθύρου καὶ εἰσῆλθε διὰ τοῦ ἑτέρου τῆς αὐτῆς αἰθούσης. Τὸ φαινόμενον ἀνεκοίνωσεν ὁ λόρδος Lindsay ἐνώπιον τῆς «Διαλεκτικῆς Ἑταιρίας τοῦ Λονδίνου» (ἰσοτίμου μὲ τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν) διὰ τῶν ἑξῆς:

«Εἴδομεν τὸν Home νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸν ἀέρα ἐντὸς τοῦ παραθύρου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἓξ δακτύλων. Ἀφοῦ παρέμεινεν ἐπί τινα δευτερόλεπτα εἰς τὴν θέσιν ταύτην, εἰσῆλθε διὰ τοῦ ἄλλου παραθύρου, μὲ τοὺς πόδας του προτεταμένους καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου του. Τὰ δύο παράθυρα ἀπέχουν τοῦ ἐδάφους 70 πόδας, ἡ δὲ μεταξύ των ἀπόστασις εἶναι 7 ποδῶν καὶ 6 δακτύλων».

Τὰ φαινόμενα τῆς *αἰωρήσεως* ἐμελέτησε καὶ ὁ μέγας Κρούξ. Ὁ διάσημος σοφός, εἰς ὃν ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει τὸ ραδιόμετρον, τὴν ὑπεραέριον κατάστασιν τῆς ὕλης καὶ πλείστας ἄλλας ἀνακαλύψεις, εἰς τὸ μνημειῶδες αὐτοῦ σύγγραμμα «*Ἔρευναι ἐπὶ τῶν φαινομένων τοῦ πνευματισμοῦ*» ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

Εἰς πέντε διαφόρους περιπτώσεις εἶδε νὰ ὑψωθῇ βαρεῖα τράπεζα φαγητοῦ, κατὰ ἕνα καὶ ἥμισυ πόδα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος καὶ ὑπὸ συνθήκας καθιστώσας τελείως ἀδύνατον οἱανδήποτε πιθανότητα ἀπάτης. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ἐνῷ ἐκράτει ὁ ἴδιος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῦ διαμέσου, ἄλλη βαρεῖα τράπεζα ὑψώθη, *ὄχι μόνον ἄνευ οὐδεμιᾶς τινος ἐπαφῆς*, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ συνθήκας ἃς παρεσκεύασεν ὁ ἴδιος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἔκβασις τοῦ φαινομένου νὰ καταστῇ ἀναμφισβήτητος.

Ὅπως καὶ ἐκ τῶν ἄλλων φαινομένων, οὕτω καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τῆς «*αἰωρήσεως*» προκύπτει ἡ ὕπαρξις μιᾶς δυνάμεως καὶ μιᾶς *διανοίας* ἀοράτου. Ὁ διάμεσος, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Léon Denis, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ μόνος του ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν ν' ἀνυψωθῇ ἄνευ στηρίγματός τινος, καὶ νὰ μένῃ αἰωρούμενος εἰς τὸ κενόν. Ἐξ ἀνάγκης προκύπτει ἡ παρέμβασις *ξένης* θελήσεως, συγκεντρούσης τὴν ρευστικὴν δύναμιν εἰς ἐπαρκῆ ποσότητα πρὸς ἀντιστάθμισιν τοῦ βάρους τοῦ διαμέσου ἢ τῶν οἱωνδήποτε ἀντικειμένων, ἵνα τὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸ ἔδαφος.

Εἰκὼν III

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ *William Crookes*, «Recherches sur les Phénomènes du Spiritualisme». — *Cesare Lombroso*, «Ipnotismo e Spiritismo». — *A. Pappalardo*, «Spiritismo».— *Flammarion*, «Les Forces Naturelles Inconnues». — *L. Denis* «Dans l' Invisible». — *P. Visani Scozzi*, «La Medianità». — *G. Delanne*, «Les Apparitions Matérialisées des Vivants et des Morts». — *Docteur Gibier*, «Le Spiritisme ou Fakirisme Occidental». — *W. Barrett*, «Au Seuil de l' Invisible». — *A. Aksakof*. «Animisme et Sriritisme». Μ Β. ΛΑΝΔΟΣ

αἰωρητικός, —ή, —όν· ὁ πρὸς τὸ αἰωρεῖν ἁρμόδιος· «αἰωρητικὴ δύναμις».

αἰωρητός, —ή, —όν· ὁ αἰωρούμενος, ὁ ἀπῃωρημένος, ὑψωμένος, κρεμαστός· «αἰωρητὸς σιδηρόδρομος».

αἰωροθέσιον *[Ναυτ.]*· κοινῶς *φιλαρέτο*, γαλλ. *bastingage* ἀγγλ. *hammock netting)*. Τὸ μέρος τοῦ πλοίου ἐν τῷ ὁποίῳ, μετὰ τὴν ἔγερσιν τοῦ πληρώματος, ἐκτίθενται πρὸς φύλαξιν ἐπτυγμέναι καὶ συσκευασμέναι αἱ *αἰῶραι* τῶν ναυτῶν.

Εἰς τὰ πλοῖα τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ, τὸ αἰωροθέσιον κατεσκευάζετο εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ *δρυφάκτου* (κοιν. *παραπέτο*), ἐκαλύπτετο δὲ καθ' ἅπαν τὸ μῆκός του διὰ τοῦ *καλύμματος τοῦ αἰωροθεσίου* (κοιν. *μουσαμᾶ τοῦ φιλαρέτου)*, ὀθόνης ἐλαιοχρωματισμένης (ἀλλὰ καὶ ἀβάφου ἐνίοτε), τῆς ὁποίας ἡ μὲν πρὸς τὴν θάλασσαν πλευρὰ προσηλοῦτο ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἡ δὲ πρὸς τὰ ἔνδον ἔφερε *σιέλματα (ζούρλους)*· προσδενομένων τῶν τοιούτων στελμάτων ἐπὶ *ἱστιούχου* (κοιν. *βαρδαβέλλα)*, διήκοντος κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὰ ἔσω ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ αἰωροθεσίου, ἐξησφαλίζοντο αἱ αἰῶραι ἀπὸ τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου θραυομένων κυμάτων. Ἐπὶ τῶν παλαιοτέρων πλοίων μάλιστα, τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Jervis, τὰ αἰωροθέσια δὲν ἦσαν ξύλινα, ἀλλ' ἀπετελοῦντο ἐκ «*στηρίγγων*» διαπερωμένων ὑπὸ σχοινίων, εἰς ἃ προσεδένετο ἐλαιοχρωματισμένη ὀθόνη, ἥτις περιβάλλουσα αὐτὰς ἐσχημάτιζε τὸν πρὸς φύλαξιν τῶν αἰωρῶν χῶρον.

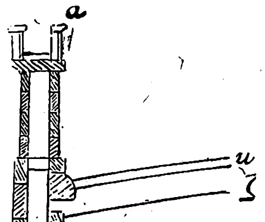

Ἐγκαρσία τομὴ πλευρᾶς πλοίου, δεικνύουσα τὴν συσχετικὴν θέσιν τοῦ αἰωροθεσίου α πρὸς τὸ κατάστρωμα κ καὶ τὰ ζυγὰ ζ.

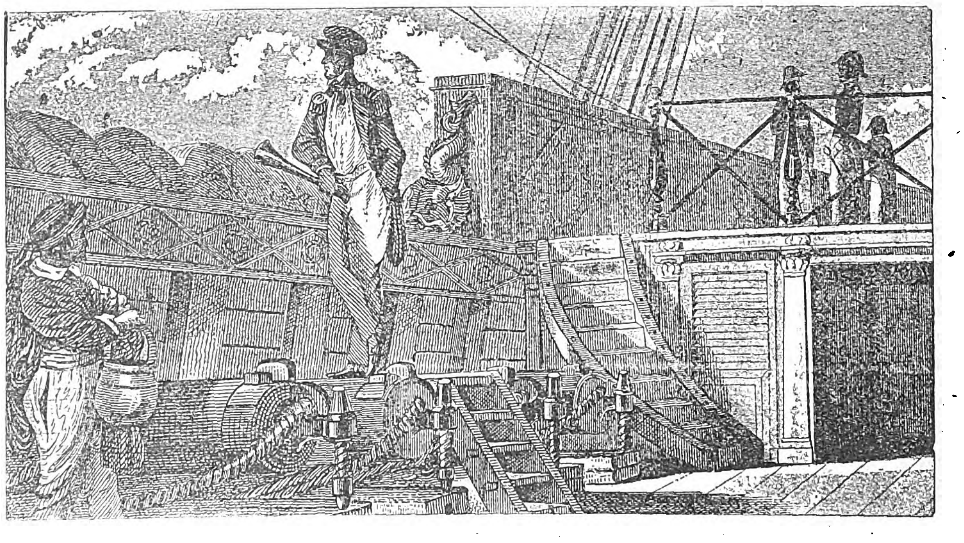

Αἰωροθέσιον πλοίου τοῦ ἄλλοτε Ναυτικοῦ, μὲ τὰς αἰώρας ἐπτυγμένας καὶ ἀποτεθειμένας κατὰ σειρὰν ἐν αὐτῷ (ἐκεῖ ὅπου στηρίζει τὴν δεξιὰν χεῖρα ὁ ἐπὶ τῆς ἀναβάθρας εἰκονιζόμενος ἀξιωματικός, ὁ κρατῶν τηλεβόαν).

Μὴ ὑπαρχόντων εἰς τὰ σύγχρονα πολεμικὰ πλοῖα δρυφράκτων, τὰ αἰωροθέσια αὐτῶν εἶναι ξύλινα ἢ σιδηρελασμάτινα κατασκευάσματα, τοποθετούμενα ἐν τοῖς *ὑποφράγμασιν* ἢ τοῖς *μεσοστέγοις* πρὸς τὸ *πλευρόν*, καλυπτόμενα δὲ διὰ καλυμμάτων εἴτε ἐξ ὁμοίας ὕλης εἴτε ἐξ ὀθόνης κατεσκευασμένων.

Σ. Ε. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

αἰωρῶ (-*έω*) σηκώνω, βαστάζω τινὰ μετέωρον, ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους. ‖ Παθητ. ὑψοῦμαι, εἶμαι μετέωρος· «σώματα αἰωρούμενα», ‖ μεταφ. κρέμαμαι ἐξ ἐλπίδος, ἐλπίζω, προσδοκῶ.

αἰωρῶν πλύσις *[Ναυτ.]*. Κίνησις ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πλοίων, προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπ' αὐτῶν ὑπηρεσίας καὶ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν διατήρησιν καθαριότητος εἰς αὐτάς.

Ἀκ. Εἰς τὰς ταταρικὰς καὶ τουρκικὰς διαλέκτους σημαίνει λευκός. Ἀκ—ντάγ, Λευκὸν ὄρος.

Ἄκα. Φυλὴ ἰνδῶν· βλ. Ἄκα λόφοι.

—Ἄκα λόφοι. Χώρα παρὰ τὰ βορειοανατολικὰ ὅρια τῶν Ἰνδιῶν κατοικουμένη ὑπὸ τῆς ἀνεξαρτήτου φυλῆς τῶν Ἄκας. Ἡ χώρα εἶναι δυσπρόσιτος καὶ οἱ κάτοικοι ἐπιδίδονται εἰς τὴν ληστείαν. Εἶναι διῃρημένοι εἰς δύο φατρίας τους «*Χαζαρὶ-κοας*» (=«καταστροφεῖς χιλίων ἑστιῶν») καὶ τοὺς «*Καπὰ-χὸρ*» (=«ἐνεδρεύοντας εἰς τὰς βαμβακοφυτείας»). Τῷ 1883 κ. θ. πετάχθησαν ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων.

Ἀκαβάϊ (Akawai)· φυλὴ ἰνδιανική, ἀνήκουσα εἰς τὴν γλωσσικὴν οἰκογένειαν τῶν *Καραΐβων* καὶ ἐξηπλωμένη εἰς τὴν νότιον Ἀγγλικὴν Γουαϊάναν

ἀκαβαλλίκευτος, —η, —ο· αὐτὸς ποὺ δὲν ἐκαβαλλικεύθη, δὲν ἱππεύθη, ἰδίᾳ ἐπὶ ἵππων, ὄνων κτλ. ‖ Ἐνεργ. αὐτὸς ποὺ δὲν ἐκαβαλλίκευσε, δὲν ἵππευσε.

ἀκαβερία (acawerya) *[Βοτ.]*. Ὄνομα τοῦ φυτοῦ *Ophioxylon serpentinum L*, ἐν Κεϋλάνῃ, τοῦ ὁποίου ἡ πικρὰ ῥίζα θεωρεῖται ὡς φάρμακον ἐναντίον τῶν δηλητηριωδῶν δηγμάτων· βλ. ὀφιόξυλον. Ν.Μ.

Ἀκαβίας. Παλαιστίνειος ταλμουδιστὴς τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος τῆς περιόδου τῶν *Ταναεὶμ*, σύγχρονος Ἡλλέλ, τοῦ γέροντος. Ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη κατέστησαν αὐτὸν περιώνυμον. Ἄκαμπτος καὶ ἀκέραιος ὁ Ἀκαβίας ὑπῆρξε φαινόμενον εὐθυκρισίας. Εἰς τὰς συζητήσεις του μετὰ τῶν Ἑβραίων διδασκάλων ἐγνώριζε νὰ ὑποστηρίζῃ μετὰ θέρμης τὰς ἀπόψεις του ἅς, ὡς διετείνετο, εἶχεν ἐκ παραδόσεως. Ὅτε τῷ ὑπεδείχθη νὰ ἀπαρνηθῇ ὡρισμένας γνώμας του διὰ νὰ ἀνακηρυχθῇ «*ἀβ—μπὲτ—ντὶν*» (πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου) ὁ Ἀκαβίας ἀπήντησε: «Κάλλιον νὰ μὲ ἀποκαλέσητε παράφρονα παρὰ νὰ γίνω ἄφρων ἐνώπιον τοῦ Κυρίου». Ὅταν δὲ ποτε ὁ υἱός του τὸν παρεκάλεσε νὰ τὸν συστήσῃ εἰς τὸν διδάσκαλόν του, ὁ Ἀκαβίας ἠρνήθη εἰπών: «Δὲν δύνασαι νὰ προσκομίσῃς ὀφέλη ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων· τὰ ἔργα σου ἃς εἶναι ἱκανὰ νὰ σὲ ἀναδείξουν, καθὼς εἶναι ἱκανὰ νὰ σὲ ὑποβιβάσουν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἄλλων». Γ. Ε.

ἀκαβούρδιστος, — η, — ο· ὁ μὴ καβουρδισμένος, ἄφρυκτος.

Ἀκ-άγαλάρ· λέξις τουρκικὴ ἀπαντωμένη εἰς ἑλληνικὰ ἔγγραφα, καὶ σημαίνουσα τοὺς λευκοὺς εὐνούχους τοῦ Σαραγίου.

ἀκάγγα *[Ζωολ.]*. Εἶδος ὀρνίθων (βλ. ὄρνιθες) Δ. Ν. Π.

ἀκαγίνη *[Χημ.]*. Μῖγμα χλωριασβέστου καὶ χρωμικοῦ μολύβδου χρησιμοποιούμενον ὡς ὀξειδωτικὸν μέσον κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀκετυλενίου καὶ διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ὑδροθείου καὶ τοῦ ὑδροφωσφόρου. Σ. Γ.

ἀκαγιού· βλ. ἀνακάρδιον.

Ἀκαγιούτλα (Acajutla). Λιμὴν ἐν Σαλβαντὸρ τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς, ἐπὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ, 65 μίλλια ΝΔ τοῦ Σὰν Σαλβαντόρ.

ἀκαγκουρού *[Βοτ.]*· ὄνομα τοῦ φυτοῦ Astrocaryum aculeatum Mey. ἐν Γουϊάνῃ τῆς Ἀμερικῆς, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν *φοινικοειδῶν*, καὶ

Digitized by Google

τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα χρησιμοποιοῦνται πρὸς κατασκευὴν ῥιπιδίων· βλ. ἀστροκάρυον. Ν. Μ.

ἄκαγος,—*η,*—*ο* καὶ *ἄκαος·* ὁ μὴ καείς, ὁ μὴ παθὼν ἔγκαυμα, ὁ μὴ διὰ τῆς πυρᾶς ἀφανιζόμενος· «ἡ καλαμιὰ εἶναι ἄκαη» || ὁ μὴ πυρακτωθείς· «ὁ φοῦρνος εἶναι ἄκαος». Β. Φ.

Ἀκάδαμις· ἀρχαία πόλις τῆς Λυδίας ἀναφερομένη εἰς τὸν περίπλουν (98) τοῦ Σκύλακος.

ἀκαδημαΐζω· φρονῶ τὰ τῆς ἀκαδημίας, δέχομαι τὰ δόγματα τῆς ἀκαδημίας· || συμπαθῶ, μιμοῦμαι τὰ τῶν ἀκαδημαϊκῶν· || ὑποπίπτω εἰς ἀκαδημαϊσμοὺς (βλ. λ.).

ἀκαδημαϊκός, —*ή,* —*όν·* ὁ ἀνήκων εἰς τὴν ἀκαδημίαν, σύνεδρος τῆς ἀκαδημίας· || καθόλου ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀκαδημίαν· «ἀκαδημαϊκὴ σύγκλητος», «ἀκαδημαϊκαὶ ἀρχαί, — ἐκλογαὶ κττ.» || «ἀκαδημαϊκὸν ὕφος» ὕφος λόγου λίαν μεμελετημένον καὶ ἐκφεῦγον τῆς φυσικῆς ῥοῆς τοῦ λόγου· || πανεπιστημιακός· «ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται» καλοῦνται οἱ φοιτηταί· «ἀκαδημαϊκὸς ὅρκος», ὁ ὅρκος τὸν ὁποῖον δίδουσιν οἱ ἀναγορευθέντες διδάκτορες τοῦ Πανεπιστημίου· «ἀκαδημαϊκὸν ἔτος» ἡ ἐνιαυσία περίοδος τῶν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων· || κατ' εὐφημ. ὁ στερούμενος πρακτικῆς ἐννοίας· «ἀκαδημαϊκὴ συζήτησις». — Ἐπίρρ. *ἀκαδημαϊκῶς.* Β. Φ.

— **Ἀκαδημαϊκὸς** ***σύνδεσμος καθολικῶν*** (Katholischer Akademikerverband). Εἴς τινα συνάθροισιν καθολικῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐν Duesseldorf τῆς Γερμανίας, τῷ 1908, δριμέως κατεκρίθη ἡ ἀδιαφορία τῶν ἀκαδημαϊκῶν κύκλων διὰ τὸν θρησκευτικὸν βίον καὶ ἐτονίσθη ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν πανεπιστημιακῶς μεμορφωμένων καθολικῶν πρὸς τόνωσιν καὶ ἐξιδανίκευσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Μετὰ προεργασίαν κατὰ τὰ ἔτη 1908—1913, τῷ 1913 ἱδρύθη ὁ «*Ἀκαδημαϊκὸς σύνδεσμος καθολικῶν*», οὗτινος αἱ ἐργασίαι ἀνεστάλησαν διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐπανήρχισαν ἐντονώτερον ἀπὸ τοῦ 1916, διὰ διαλέξεων καὶ δημοσιευμάτων καὶ διὰ μεγάλων θρησκευτικοεπιστημονικῶν συνελεύσεων εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Γερμανίας, ὧν ἡ τελευταία συνεκροτήθη ἐν Ἀκυϊσγράνῳ (Lachen) τῷ 1926. Ψυχὴ τοῦ ὡς ἄνω συνδέσμου θεωρεῖται ὁ γενικὸς γραμματεὺς αὐτοῦ, δόκτωρ Muench ἐν Κολωνίᾳ. Ἀπὸ τοῦ 1918 ἐκδίδεται ἐτησίως τὸ *Jahrbuch des Kath. Akademikerverbandes.* [Ἴδε περὶ τοῦ συνδέσμου καὶ τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ μελῶν του ἔργων: «Die Religion in geschichte und Gegenwart» ἔκδ. Β', τόμ. α', 1926, σελ. 182]. Δ. Σ. Μ.

ἀκαδημαϊκότης,—*ητος* (ἡ)· ἡ ἰδιότης ἢ τὸ γνώρισμα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ.

ἀκαδημαϊσμός· βλ. ἀκαδημισμός.

Ἀκαδήμεια (ἡ), καὶ κατὰ μεταγεν. τύπον Ἀκαδημία (βλ. λ.)· ἀπὸ τοῦ ἥρωος Ἀκαδήμου ἢ Ἑκαδήμου (πβλ. *Ἱππόδαμος—Ἱπποδάμεια, Τηλέγονος—Τηλεγόνεια κ. τ. λ.*), || τὸ ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ἱδρυμένον γυμναστήριον· || ἡ ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ σχολὴ τοῦ Πλάτωνος· || πανεπιστήμιον· || ἀνώτατον ἐπιστημονικὸν ἵδρυμα πρὸς θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης καθόλου καὶ τῆς καλλιτεχνίας (πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας ταύτης ἡ λέξις *ἀκαδημία* παρελήφθη εἰς πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας). Διὰ τῆς λέξεως *ἀκαδημία* μετεφράσθησαν ἐξ ἄλλου τὸ ἀντίστοιχον γαλλικὸν «*institut*» καὶ τὸ ἀγγλικὸν «*society*» || τὸ οἰκοδόμημα ἔνθα συνέρχονται οἱ ἀκαδημαϊκοί. Β. Φ.

«Ἀκαδημεικά» («Academica»). Φιλοσοφικὸν σύγγραμμα τοῦ Κικέρωνος, γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 45 π. Χ. (ἢ τῷ 709 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης). Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπετελεῖτο κατὰ πρῶτον μὲν ἐκ δύο βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐπεγράφετο «*Catulus*» (ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γνωστοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ κλ. Κοΐντου Λουτατίου Κάτλου), τὸ δὲ δεύτερον «*Lucullus*» (ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Λευκίου Λικινίου Λουκούλλου). Ἀλλὰ ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ ἔργου του ὁ Κικέρων προσέθεσεν εἰς αὐτὸ καὶ ἄλλα δύο βιβλία. Ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν Ἀκαδημεικῶν *(Academica priora)* μᾶς ἐσώθη ὁ «Lucullus», ἤτοι τὸ δεύτερον βιβλίον, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως *(Academica posteriora)* μόνον τὸ πρῶτον μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου (τοῦ ἐπιγραφομένου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, «Catulus») καὶ μερικὰ ἀποσπάσματα. Ὁ «Λούκουλλος» περιλαμβάνει τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως τοῦ Ἀντιόχου καὶ τοῦ Φίλωνος, ὁ δὲ «Κάτλος» τὴν τοῦ Καρνεάδου, ἔτι δὲ καὶ γενικὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἀκαδημεικῆς καὶ τῆς Νεοπλατωνικῆς Σχολῆς ἢ αἱρέσεως, ἤτοι σύντομον ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ Ἀρκεσιλάου. Διὰ τοῦτο τὰ Ἀκαδημεικὰ τοῦ Κικέρωνος εἶναι μία ἐκ τῶν κυριωτέρων πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τῆς Ἀκαδημεικῆς Σχολῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Κριτικὴ ἔκδοσις τῶν *Ἀκαδημεικῶν* εἶναι ἡ τοῦ *Plasberg* (Λιψία 1908), παλαιότεραι δὲ ἡ τοῦ *J. Davis* (Cambridge 1725. 1736), ἡ τοῦ Orelli (ἐν Ζυρίχῃ 1827) κ.λ.—Ἴδ. *A. Ranitz,* De libr. Acad. Lipsiae 1809.—*A. Krische,* Ueber Ciceros Akademika. Göttingen 1845.—*C. Engstrand,* De libris academicis. Upsalae 1860. — *H. Diels,* Doxographi graec. Berolini 1879. Γ. Π. Α.

— «**Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα**». Τετράτομον σύγγραμμα τοῦ καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας Γ. Ν. Χατζιδάκι. Εἰς τοὺς δύο πρώτους τόμους ἐξετάζεται ἡ ἑλληνική, λατινικὴ καὶ ἰνδικὴ γραμματικὴ ἐπὶ τῇ βάσει οὐ μόνον τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων τῆς γενικῆς γλωσσικῆς· περιγράφεται ἡ ἀνάπτυξις ἑκάστου γραμματικοῦ στοιχείου ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ δημιουργίας μέχρι σήμερον καὶ ἑρμηνεύονται πάντα τὰ τυπικὰ καὶ φωνητικὰ φαινομενα τῆς ἑλληνικῆς μάλιστα γλώσσης, ἥτις ἐξετάζεται ὡς ἓν ὅλον ἀδιάσπαστον ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῆς σήμερον λαλουμένης. Παρακολουθεῖται χρονολογικῶς ἡ ἐξέλιξις τῶν γραμματικῶν φαινομένων, πῶς δηλονότι ὡς ἀπὸ σπέρματος ἐξειλίχθησαν εἰς φαινόμενα καθολικοῦ κύρους, καὶ πῶς ἀπὸ τοῦ *ἑνὸς εἰπόντος* μετεδόθησαν εἰς τοὺς ἀκούοντας καὶ ἐπεκράτησαν ὁριστικῶς. Ἐξετάζονται φαινόμενα τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς μέχρι τῶν πρώτων γλωσσογονικῶν χρόνων τῇ ἐπικουρίᾳ τῆς συνεξεταζομένης γραμματικῆς τῆς λατινικῆς καὶ ἰνδικῆς γλώσσης καὶ ἀνευρίσκονται τὰ πρότυπα καθ' ἃ τοῦ λοιποῦ ἐπλάττοντο τὰ τῆς γλώσσης, ἤτοι αἱ πρῶται ἀληθεῖς αἰτίαι τῶν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις παρατηρουμένων.

Οἱ δύο δεύτεροι τόμοι (Γος καὶ Δος) περιλαμβάνουσι τὴν Γενικὴν Γλωσσικήν. Εἰς αὐτοὺς ἐξετάζονται τὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης, ἤτοι τὸ φωνητικόν, τὸ ψυχολογικὸν καὶ τὸ ἱστορικόν· διδάσκεται ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνθρώπινον καθεστώς, ἤτοι ἔργον καὶ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, μεταβιβαζομένη ὡς πολύτιμος κληρονομία ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν· ὅτι μεταβάλλεται κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ τοῦ παραδοθέντος ὑλικοῦ κατασκευάζεται ἑκάστοτε νέος χρήσιμος κόσμος, ἤτοι νέος λόγος. Κατὰ ταῦτα ἡ γλῶσσα χαρακτηρίζεται οὐ μόνον ὡς ἔργον τετελεσμένον ἀλλὰ καὶ ὡς διαρκῶς τελούμενον, κατασκευαζόμενον, ἤτοι ὡς διαρκὴς ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Διδάσκεται ἀκόμη ὅτι ἡ γλωσσολογία εἶναι ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ἓν τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων, ἤτοι μόριον τῆς φιλολογίας, ὅπως καὶ ἡ γραμματολογία, ἡ μετρική, ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος κτλ. Ἐξετάζεται ὁ γραπτὸς καὶ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Διδάσκεται τέλος πῶς τελεῖται ἡ διάσπασις τῆς γλώσσης εἰς ἰδιώματα, διαλέκτους, καὶ πῶς, ὅταν αἱ γλωσσικαὶ διαφοραὶ πολλαπλασιασθῶσιν, αἱ διάλεκτοι μεταβάλλονται εἰς νέας γλώσσας· πῶς ὁ σχηματισμὸς κοινῆς γραφομένης καὶ λαλουμένης γλώσσης δὲν σχηματίζεται διὰ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἰδιωμάτων εἰς μίαν κοινήν, ἀλλὰ δι' ἐπιβολῆς ξένου ἰδιώματος ὅπερ εἰσερχόμενον ἐκβάλλει τὰ διαλεκτικὰ καὶ ἰδιωματικὰ στοιχεῖα. Τοιουτοτρόπως ἡ ἀττικὴ διάλεκτος κατέστη κοινή, ἐκβαλοῦσα καὶ σχεδὸν ἀφανίσασα τὴν δωρικήν, τὴν αἰολικήν, τὴν ἰωνικὴν καὶ λοιπὰς διαλέκτους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Προκειμένου περὶ τῶν φωνητικῶν μεταβολῶν διδάσκεται ὅτι αὗται ἀνάγονται μὲν συνήθως εἰς τὴν τάσιν πρὸς εὐκολίαν, ἀλλ' ὅτι τοῦτο ἀληθεύει προκειμένου περὶ φθογγικῶν συμπλεγμάτων, ὄχι δ' ἐντελῶς προκειμένου περὶ εἰδὸς ἑκάστου φθόγγου.

Διδάσκεται τί καλοῦνται φωνητικοὶ νόμοι, πῶς ἐξευρίσκονται καὶ ποία εἶναι ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν ἐκδοχή

Διεξοδικώτατον εἶναι τὸ μέρος τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ ἀναλογίας καὶ περὶ τοῦ συμφυρμοῦ, ἐν ᾧ διασαφεῖται ὁ μέγιστος καὶ σημαντικώτατος οὗτος νόμος διὰ πλείστων παραδειγμάτων εἰλημμένων ἐκ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῶν σήμερον λαλουμένων διαλέκτων καὶ ἰδιωμάτων.

Ἐπίσης διὰ μακρῶν ἐξετάζονται αἱ σημασιολογικαὶ μεταβολαί, πῶς ἀπὸ τῆς ἐτυμολογικῆς σημασίας ἀναπτύσσονται νέαι σημασίαι σφόδρα διάφοροι τῆς ἀρκτικῆς, πῶς γεννῶνται ἄλλοτε μὲν κατ' ἐπέκτασιν, ἄλλοτε δὲ κατὰ περιορισμὸν καὶ εἰδίκευσιν, πῶς ἀπὸ τῆς κυρίας γεννῶνται αἱ μεταφορικαὶ καὶ πῶς ἐνίοτε χωροῦσι μέχρι τοῦ ἀντιθέτου (πρβλ. *ἐγείρω—γέρνω*).

Ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τῆς Γενικῆς Γλωσσικῆς ἐξετάζεται ἡ γένεσις τῶν γραμματικῶν κατηγοριῶν, ἤτοι τοῦ γένους, τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ χρόνου, τῶν ἐγκλίσεων, τῶν διαθέσεων τοῦ ῥήματος καὶ περὶ τῶν διαταράξεων τῶν κατηγοριῶν τούτων. Ἐπίσης ἐξετάζεται ἡ διαίρεσις τῶν λέξεων εἰς τὰ μέρη τοῦ λόγου καὶ ἡ πολλάκις δύσκολος διάκρισις τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ἐπιθέτων ἀπ' ἀλλήλων. Εὐρὺς λόγος γίνεται περὶ τῆς συντάξεως· ἐξετάζονται τὰ αἴτια τῶν συντακτικῶν φαινομένων καὶ ἑρμηνεύονται ψυχολογικῶς· ἑρμηνεύεται πῶς ἀπὸ τῆς ἁπλῆς παρατάξεως τῶν λέξεων τῶν δηλουσῶν τὰς παραστάσεις, τὰς ὁποίας θέλομεν νὰ ἐκφράσωμεν, ἔφθασεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων αὐτοῦ διὰ λόγου σταθερῶς συγκεκροτημένου.

Τὸ βιβλίον περατοῦται διὰ τριῶν κεφαλαίων γενικωτάτου ἐνδιαφέροντος· ἤτοι *περὶ γενέσεως καὶ ἀρχῆς τῆς γλώσσης καὶ περὶ ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς, περὶ τῆς κοινῆς καὶ γραφομένης γλώσσης.* Ὡς κατακλεὶς δὲ τοῦ ὅλου συγγράμματος ἐπιφέρεται *Σύντομος ἱστορία τῆς γλωσσικῆς* ἐπιστήμης. Β. Φ.

ἀκαδημεικός, —*ή,* —*όν·* ἐν τῇ ἀρχαιότ. ὁ ἀπὸ τῆς Ἀκαδημείας, ὁ εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν ἀνήκων· ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ἦτο τοπικὴ κατ' ἀρχάς, ἔπειτα δὲ ἐσήμαινε τὸν ἀσπαζόμενον τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τῆς Ἀκαδημείας, δι' ὃ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Πλάτωνος *ἀκαδημεικοὶ* ἐκαλοῦντο· || σημερ. ὁ ἀποτελῶν μέλος Ἀκαδημίας, ὁ ἀκαδημαϊκός.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

Digitized by Google